Наукові перспективи
Видавнича група

Перспективи та інновації науки

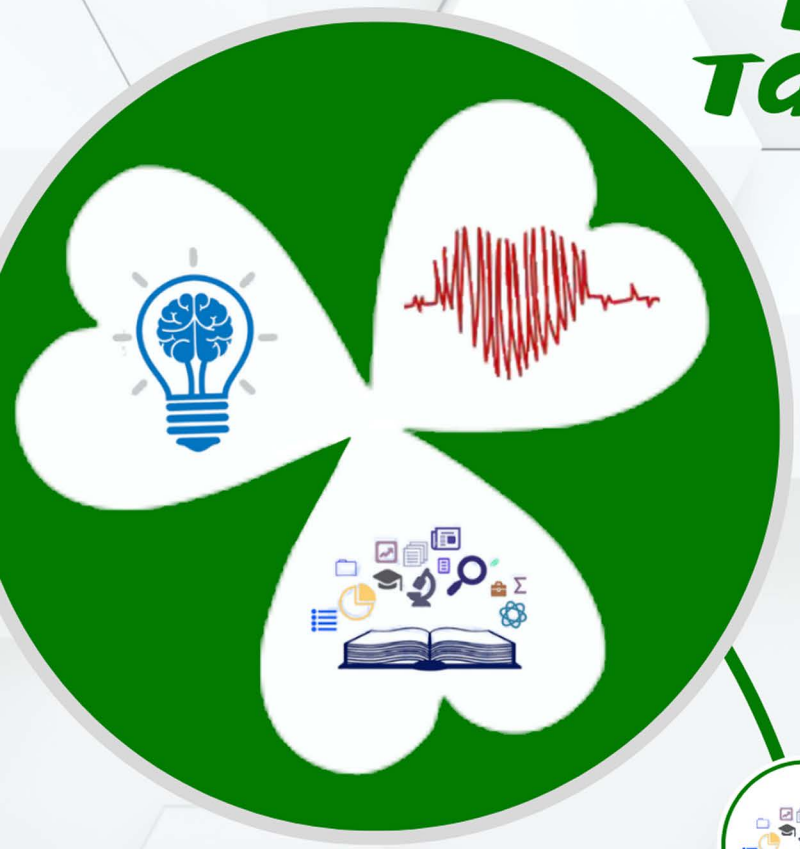

№5(63) 2026

Тернопільський національний медичний університет імені І. Я. Горбачевського

Видавнича група «Наукові перспективи»

Луганський державний медичний університет

Громадська наукова організація «Система здорового довголіття в мегаполісі»

Християнська академія педагогічних наук України

Всеукраїнська асоціація педагогів і психологів з духовно-морального виховання

за сприяння КНП "Клінічна лікарня №15 Подільського району м.Києва",
Центру дієтології Наталії Калиновської

«Перспективи та інновації науки»

№ 5(63) 2026

Київ – 2026

Ivan Horbachevsky Ternopil National Medical University

Publishing Group «Scientific Perspectives»

Luhansk State Medical University

Public scientific organization "System of healthy longevity in the metropolis"

Christian Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

All-Ukrainian Association of Teachers and Psychologists of Spiritual and Moral Education

with the assistance of the KNP "Clinical Hospital No. 15 of the Podilsky District of Kyiv", Nutrition Center of Natalia Kalinovska

"Prospects and innovations of science"

№ 5(63) 2026

Kyiv – 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 001.32:1/3](477)(02)

Ідентифікатор медіа - R40-05846

DOI: https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)

«Перспективи та інновації науки»: журнал. 2026. № 5(63) 2026. С. 5440

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України від 27.09.2021 № 1017 журналу присвоєно категорію "Б" із психології та педагогіки

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України від 27.04.2023 № 491 журналу присвоєно категорію "Б" із медицини: спеціальність 222

Рекомендовано до видавництва Президією громадської наукової організації «Всеукраїнська Асамблея докторів наук з державного управління» (Рішення від 18.05.2026, № 7/5-26)

Журнал видається за підтримки КНП "Клінічна лікарня №15 Подільського району м.Києва", Центру дієтології Наталії Калиновської

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus (IC), Research Bible, міжнародної пошукової системи Google Scholar

Електронний науковий журнал «Перспективи та інновації науки» заснований з метою висвітлення актуальних питань теорії та практики медицини, біології, біотехнології та реабілітації в Україні, за кордоном. Видання розраховано на науковців, викладачів, педагогів-практиків, представників органів державної влади та місцевого самоврядування, здобувачів вищої освіти, громадсько-політичних діячів

Згідно Порядку формування Переліку наукових фахових видань України, затвердженого наказом МОН України від 15.01.2018 № 32, повнотекстовий доступ до наукових статей журналу представлений на платформі «Наукова періодика України» в Національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського НАН України та в Національному репозитарії академічних текстів

Голова редакційної колегії:

Вадзюк Степан Несторович - доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри фізіології з основами біоетики та біобезпеки Тернопільського національного медичного університету імені І.Я.Горбачевського Міністерства охорони здоров'я України (Україна)

Заступник голови редакційної колегії: **Торяник Інна Іванівна** - доктор медичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник лабораторії вірусних інфекцій Державної установи «Інститут мікробіології та імунології імені І.І. Мечникова Національної академії медичних наук України» (Харків, Україна)

Редакційна колегія:

1. **Алієв, Ельнур М.** доктор медичних наук, професор, професор Азербайджанського медичного університету (Азербайджан)
2. **Бабова Ірина Костянтинівна** - доктор медичних наук, професор, старший науковий співробітник відділу економічного регулювання природокористування ДУ "Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень Національної академії наук України", лікар ФРМ (фізичної та реабілітаційної медицини) ДУ "Територіальне медичне об'єднання МВС України по Одеській області" (Одеса, Україна)

3. **Галандаров, Вагіф Календер** Доктор медичних наук, доктор філософії, професор, професор кафедри хірургічних захворювань Азербайджанського медичного університету (Азербайджан)
4. **Гараєв, Ельдар Абдулла** доктор медичних наук, професор кафедри загальної та токсикологічної хімії, Заступник директора Азербайджанського медичного університету (Азербайджан)
5. **Ельдар Елієв** доктор медичних наук, професор, професор кафедри хірургічних захворювань Азербайджанського медичного університету (Азербайджан)
6. **Жуков Валері,** Університет Миколи Коперника в Торуні (Торунь, Польща)
7. **Іншакова Ганна Вадимівна** – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри громадського здоров'я Національного медичного університету імені О.О. Богомольця (Київ, Україна)
8. **Кернас Андрій В'ячеславович** – доктор філософії в галузі психології, кандидат психологічних наук, дійсний член Української психолгічної асоціації, магістр права, магістр педагогіки, доцент кафедри Практичної психології Одеського національного морського університету, старший викладач кафедри мовної та психолого-педагогічної підготовки Одеського національного економічного університету (Одеса, Україна)
9. **Коваль Галина Миколаївна** - доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри мікробіології, вірусології, епідеміології з курсом інфекційних хвороб Ужгородського національного університету (Ужгород, Україна)
10. **Корильчук Неоніла Іванівна** – кандидат медичних наук, доцент кафедри терапії та сімейної медицини Тернопільського національного медичного університету імені І.Я.Горбачевського МОЗ України (Тернопіль, Україна)
11. **Левков Анатолій Анатолійович** - кандидат медичних наук, доцент кафедри фізичної терапії та ерготерапії Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», доцент кафедри онкологогії, радіаційної медицини та радіології Полтавського державного медичного університету (Полтава, Україна)
12. **Мочалов Юрій Олександрович** - доктор медичних наук, професор, професор кафедри хірургічної стоматології та клінічних дисциплін ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (Ужгород, Україна)
13. **Олійник Світлана Валентинівна** - кандидат фармацевтичних наук, доцент, доцент кафедри аптечної технології ліків Національного фармацевтичного університету
14. **Пасько Ольга Миколаївна** - доктор юридичних наук, професор, професор кафедри психології та педагогіки, Одеський державний університет внутрішніх справ.(Одеса, Україна)
15. **Помиткіна Любов Віталіївна** — доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри авіаційної психології Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
16. **Теренда Наталія Олександрівна** - доктор медичних наук, професор, т.в.о завідувача кафедри громадського здоров'я та управління охороною здоров'я Тернопільського національного медичного університету імені І.Я. Горбачевського МОЗ України (Тернопіль, Україна)
17. **Черська Марія Сергіївна** - доктор медичних наук, завідувачка консультативно-діагностичним відділенням Державної Установи «Інститут ендокринології та обміну речовин НАМН України» (Київ, Україна)
18. **Шульгай Аркадій Гаврилович** - доктор медичних наук, професор, професор кафедри громадського здоров'я та управління охороною здоров'я Тернопільського національного медичного університету імені І.Я. Горбачевського МОЗ України (Україна)

Статті розміщені в авторській редакції. Відповідальність за зміст та орфографію поданих матеріалів несуть автори.

© автори статей, 2026
© Видавнича група «Наукові перспективи», 2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

ЗМІСТ

СЕРІЯ «Педагогіка»

Banias N.Yu., Vrabel T.T., Lizak K.M. **54**
DIGITAL PLATFORMS AND THE TRANSFORMATION OF CONTEMPORARY LITERARY GENRES AND STYLES: NARRATIVE PRACTICES ON INSTAGRAM, X (TWITTER), TIKTOK, WATTPAD, AO3, AND WEB NOVEL

Bialyk O.V., Pysanenko O.I. **67**
LEISURE SPACE AS AN ENVIRONMENT FOR THE DEVELOPMENT OF SOCIAL COMPETENCE OF STUDENT YOUTH

Blyznyuk T.P., Hryhorova L.S. **75**
UNIVERSITY BRANDING AS A COMMUNICATION STRATEGY: THEORY AND PRACTICE OF CREATING A BRANDBOOK

Chuchmii I.I., Karychkovska S.P., Movchan L.V. **85**
EXPERIENCE OF INTEGRATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE INTO THE PROCESS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS USING THE EXAMPLE OF GREAT BRITAIN AND THE USA

Dementieva T.I. **96**
DIGITAL COMPETENCE OF HIGHER EDUCATION TEACHERS: STRUCTURE AND DEVELOPMENT PATHWAYS

Dovbnia S.O., Shelepko H.V., Slyusar V.Yu. **109**
FORMATION OF THE MANAGEMENT CULTURE OF THE FUTURE HEAD OF A PRESCHOOL EDUCATION INSTITUTION: A DECOLONIAL APPROACH

Drach O.I., Myronova I.M. **123**
MODERN APPROACHES AND INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE DEVELOPMENT OF FOREIGN LANGUAGE SPEAKING SKILLS AMONG FUTURE SECURITY SECTOR SPECIALISTS

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Hodovanets N.I., Lehan V.P. **136**
MODERN AND ALTERNATIVE METHODS OF TEACHING ENGLISH: THEORETICAL PRINCIPLES, TOOLS, TECHNOLOGIES AND PEDAGOGICAL APPROACHES

Kornytska Yu. **148**
AUTOMATED CORRECTIVE FEEDBACK IN TEACHING BUSINESS WRITING

Kotsyuba R.B., Hantimurova N.I. **156**
LEARNING ENGLISH FOR SPECIFIC PURPOSES AND LATIN LANGUAGES BY HIGHER MEDICAL EDUCATION STUDENTS THROUGH «BRAINSTORMING»

Kozhevnikova A., Termenzhy O. **164**
DESIGNING AN AI COMPETENCY COURSE FOR PRE-SERVICE TEACHERS: AN ADDIE-BASED APPROACH

Makukhina S.V. **176**
COMMUNICATIVE AND PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF FOREIGN LANGUAGE LEARNING IN HIGHER EDUCATION

Nikolaienko-Kamyshova T., Vasylevska I., Khomaziuk T. **189**
FORMATION OF CLINICAL THINKING IN GENERAL PRACTICE–FAMILY MEDICINE INTERNS WITHIN A COMBINED "UNIVERSITY DEPARTMENT–PRIMARY HEALTH CARE CENTERS" TRAINING MODEL: A PEDAGOGICAL ASPECT

Semeniuk S.V. **202**
STEREOTYPES AS A BARRIER TO STUDENTS' INTERCULTURAL COMPETENCE DEVELOPMENT: CANADIAN AND UKRAINIAN PRACTICE

Shalova N.S., Stavytska I.V., Korbut O.H. **216**
TO THE QUESTION OF SOCIO-CULTURAL INFLUENCE ON THE COMMUNICATIVE COMPETENCE FORMATION IN ENGLISH CLASSES AT TECHNICAL UNIVERSITY

Siryk L.M. **229**
INTEGRATION OF HEURISTIC TECHNOLOGIES INTO THE TRAINING OF FUTURE TEACHERS IN THE UNITED STATES

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Sokolova H., Valchenko I., Lysenko I. **243**
FOREIGN LANGUAGE AS AN ASPECT OF PROFESSIONAL AND PEDAGOGIC ACTIVITY IN THE CONTEXT OF MODERN TECHNOLOGIES

Stepanyuk S., Strykalenko Ye., Drachuk S., Hlukhova H. **259**
TROUGH TRADITIONS AND DEVOTION: KHERSON HANDBALL CLUB "DNIPRYANKA"

Varadi N., Hnatyk K., Fodor K. **272**
CONTEMPORARY PEDAGOGICAL APPROACHES IN TEACHING ENGLISH FOR DIPLOMATIC COMMUNICATION

Алексєєнко-Лемовська Л.В. **287**
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ ФАХІВЦІВ З ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У СИСТЕМІ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ

Алєксєєва Г.М., Юзик О.П., Горбатюк Л.В., Несторенко О.В., Матвійчук-Юдіна О.В., Койнаш М.І. **301**
МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРНЕТ-СЕРВІСІВ У НАВЧАННІ ІНФОРМАТИКИ З ВИКОРИСТАННЯМ ВІДЕОЗВІТУ ЯК ФОРМИ КОНТРОЛЮ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анненкова Н.П. **318**
ІНТЕРПРЕТАЦІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СКРИПАЛЯ

Балаженко І.Г., Довганенко Д.О., Кірман В.К., Некрасова М.М. **329**
ПРОЄКТУВАННЯ ЗМІСТУ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «СУЧАСНІ МЕТОДИКИ І ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ STEM-ДИСЦИПЛІН У ВИЩІЙ ШКОЛІ» ДЛЯ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ

Бацуровська І.В., Кашина Г.С. **342**
РОЗВИТОК ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ТА КІБЕРБЕЗПЕКИ

Берегсасі А.Ф., Гнатик К.Б., Фодор К.Й. **361**
ЗМІШАНЕ НАВЧАННЯ ЯК ІННОВАЦІЙНА МОДЕЛЬ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Бєсєдін П. **371**
МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХОВИХ МОЛОДШИХ БАКАЛАВРІВ З СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ВЕТЕРАНАМИ

Білик О.С., Гаврилюк М.В. **383**
ІНШОМОВНА ПІДГОТОВКА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ ПРАВА

Боб А.О., Чукур О. **393**
МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИКЛАДАННЯ ВИБІРКОВОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ІННОВАЦІЙНІ ПРЕВЕНТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ В КЛІНІЦІ ВНУТРІШНІХ ХВОРОБ» ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ

Бобро О.В. **402**
ДОМЕДИЧНА ДОПОМОГА ЯК СКЛАДОВА БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ТА ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ ЗВО

Богомолова М.Ю., Петричук С.І., Шпак О.Р. **414**
ПРОБЛЕМА ГІПЕРАКТИВНОСТІ У ДІТЕЙ ІЗ ЗПР

Богуш А.М. **425**
ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ЗМІСТУ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ УКРАЇНИ

Борис У.З. **438**
ВАКАЦІЙНІ ОСЕЛІ В ГАЛИЧИНІ (КІНЕЦЬ XIX – ПЕРША ТРЕТИНА ХХ СТ.) ЯК ФОРМА ПОЗАШКІЛЬНОЇ ПРИРОДНИЧОЇ ОСВІТИ ДІТЕЙ ЮНАЦТВА

Борух С.А. **453**
ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА ЯК ЗАСІБ ФАСИЛІТАЦІЇ НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Бреславська Г.Б. **475**
ІНТЕГРАЦІЯ ВОЛОНТЕРСЬКИХ ПРАКТИК У ЗМІСТ ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Брицький О.В., Добридень А.В. **488**
ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ДО ПРОФЕСІЙНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Васильєв С.С. **500**
ВТІЛЕННЯ ЦІЛЕЙ І ЗАВДАНЬ ЗА ПРІОРИТЕТОМ 5 «НАУКА, ЩО СТИМУЛЮЄ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ДЕРЖАВИ» СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУ ДІЯЛЬНОСТІ МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ДО 2024 РОКУ ЩОДО ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ У 2022 РОЦІ

Вербовий В.П., Перкатий Р.М., Данильченко В.А., Богданов О.Ю., Подвалюк Д.Д. **520**
ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ КУРСАНТІВ ДО ОПАНУВАННЯ ПРАКТИЧНО СПРЯМОВАНИХ ДИСЦИПЛІН У СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ

Гаєвець Я.С. **532**
ДИДАКТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ГЕНЕРАТИВНОГО ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ СТВОРЕННЯ НАВЧАЛЬНОГО КОНТЕНТУ МЕТОДИЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Галаманжук Л.Л., Недільський С.А. **543**
ДЕМОКРАТИЧНА ОСВІТА В УКРАЇНІ В УМОВАХ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ XXI СТОЛІТТЯ

Галченкова М.Є. **557**
РОЗВИТОК ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ОГЛЯД

Гарлінська А.М., Бовсуновська Н.М. **571**
ОПТИМІЗАЦІЯ ТРЕНУВАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ЛЕГКОАТЛЕТІВ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ ПІДГОТОВКИ

Генсерук Ю.В. **583**
ЕТАПИ НАВЧАННЯ ТА ВПРАВИ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОЇ АНГЛОМОВНОЇ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ ЗАСОБАМИ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Годованюк Т.Л., Махомета Т.М., Тягай І.М. **592**
КУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МАТЕМАТИКИ

Голубовська І.В., Підгурська В.Ю. **604**
ЛІТЕРАТУРНЕ КРАЄЗНАВСТВО У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Гомля Л.М. **616**
КОНЦЕПЦІЯ САМОРЕГУЛЯЦІЙНОГО ПІДХОДУ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ БІОЛОГІЇ ДО ЕКООРІЄНТОВАНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Горбатюк І.Б., Горбатюк І.Б. **628**
ЦИФРОВІ СИМУЛЯЦІЇ В ПЕДІАТРІЇ: ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ ПЛАТФОРМИ CASUS ДЛЯ РОЗВИТКУ КЛІНІЧНОГО МИСЛЕННЯ

Гордійчук М.С. **638**
ЕВОЛЮЦІЯ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ОСВІТИ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ НА МЕЖІ XX–XXI СТОЛІТЬ

Гордійчук М.А., Кульбашна Я.А. **652**
МІЖДИСЦИПЛІНАРНА ІНТЕГРАЦІЯ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ-СТОМАТОЛОГІВ

Гресько В.В. **665**
ЕТАПИ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ (90-І РОКИ XX СТ. – ПОЧАТОК XXI СТ.)

Гриців Т. **677**
ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ ЗАСОБАМИ ІНТЕГРАТИВНО-ЦІННІСНИХ МЕТОДІВ НА ОСНОВІ НАРОДОЗНАВЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Гунько Л.В., Заболотня В.Р., Щербата Г.М. **697**
РОЛЬ ДЕРЖАВИ У СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОМУ ВИХОВАННІ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Деленко В.Б., Руда М.О. **711**
STEM-ПІДХОДИ В ДОШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ: ІНТЕГРАЦІЯ ПРИРОДОЗНАВСТВА, ТВОРЧОСТІ ТА СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Дика Н.М., Співакова Л.О. **720**
ТРАНСФОРМАЦІЙНА МОВНА ОСВІТА: КРЕАТИВНІ СТРАТЕГІЇ ТА КОМУНІКАТИВНІ ПРАКТИКИ ЯК ПРЕДИКТОРИ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ПЕДАГОГА

Діконська К.Л. **731**
КОНЦЕПТУАЛЬНО-СТРАТЕГІЧНИЙ ВЕКТОР ПРОЄКТУВАННЯ МОДЕЛІ ОРГАНІЗАЦІЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ДО ФОРМУВАННЯ ТЕКСТОТВІРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФІЛОЛОГІВ-ГЕРМАНІСТІВ

Діхтяренко С.В. **742**
ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИЙ КОНТЕНТ ПРОГРАМНО-МЕТОДИЧНОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Дольнікова Л.В., Кондратюк А.І. **754**
ЦИФРОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПЕДАГОГІВ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

Дольнікова Л.В., Паньків А.А. **766**
АДАПТИВНЕ ПЕДАГОГІЧНЕ СПІЛКУВАННЯ ЯК ТЕХНОЛОГІЯ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВИКЛАДАЧА ЗВО

Есмурзієв А.А., Бучма-Бернацька О.Є., Яременко Л.Г., Баранов М.В., Панів І.С. **776**
ТЕАТР І ПАМ'ЯТЬ: ВІДТВОРЕННЯ ІСТОРИЧНИХ ПОДІЙ У СЦЕНІЧНИХ ПРАКТИКАХ ЯК СПОСІБ КОЛЕКТИВНОГО ОСМИСЛЕННЯ ТРАВМИ

Єгоренко О.С. **790**
ПЕДАГОГІЧНИЙ ДИЗАЙН СИМУЛЯЦІЙНОГО ТРЕНІНГУ: ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ

Єгорова І.В., Салига Н.М., Паска Т.В. **800**
ВИХОВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ

Єнгаличева І.В., Добрянська О.І. **813**
ВИРАЖАЛЬНО-ЗОБРАЖАЛЬНІ ЗАСОБИ ХОРЕОГРАФІЇ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Журавльова Л.В., Садовниченко Ю.О., Пивоваров О.В. **823**
ОЦІНЮВАННЯ ГЛОБАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ ДО МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ БЕЗПЕРЕРВНОГО ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ

Зайцева Г.М., Чхало О.М. **836**
МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗРОБКИ СТРУКТУРИ ВИБІРКОВОГО ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТУ «МЕТОДИ КОНЦЕНТРУВАННЯ ТА РОЗДІЛЕННЯ БІОЛОГІЧНИХ СПОЛУК»

Заремська І.М. **845**
АНАЛІЗ ПРОФЕСІЙНИХ КОНЦЕПТІВ НА ЗАНЯТТЯХ ІЗ КУРСУ «ІНОЗЕМНА МОВА ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ» ЯК ОДИН ІЗ ЧИННИКІВ ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Зубрицький І.Я., Смеречак Л.І. **852**
ГРОМАДОЦЕНТРИЗМ У СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ДУМЦІ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

Іваницький О.І., Андрєєв А.М. **865**
АНДРАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛІВ STEM

Іванова І.Л. **875**
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ АНГЛОМОВНОЇ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦІВ ІНЖЕНЕРНОЇ ГАЛУЗІ

Іванчук А.В., Глуханюк В.М., Бабчук Ю.М. **888**
АКТУАЛЬНА ДЛЯ ПІДЛІТКІВ СУЧАСНА НЕБЕЗПЕКА

Іщенко Л.В., Любива В.В. **896**
ПОТЕНЦІАЛ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ У РОЗВИТКУ РІДНОГО Й ІНШОМОВНОГО МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ

Калита Н., Пантюк М. **909**
МЕТОДИ НАВЧАННЯ В СУЧАСНІЙ ДИДАКТИЦІ: СУТНІСТЬ, ФУНКЦІЇ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ

Каніболоцька О.А., Васильєва А.А. **918**
МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ДО МІЖНАРОДНИХ ІСПИТІВ (НА МАТЕРІАЛІ IELTS/TOEFL)

ISSN 2786-4952 Online

Квасенко О.В. **929**
СТРАТЕГІЧНІ ВЕКТОРИ ВИХОВАННЯ МЕДІАКУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ У КОНТЕКСТІ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ТА ЦИФРОВІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ

Ковиліна В.Г., Чебан В.М. **938**
МОДЕЛЬ УПРАВЛІННЯ ОСВІТНІМ СЕРЕДОВИЩЕМ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Козир М.В. **950**
ЄВРОПЕЙСЬКІ ТЕНДЕНЦІЇ ПІДГОТОВКИ МАГІСТРІВ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ ЯК ЧИННИК ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ ВЧИТЕЛЯ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Колечинцева Т.С. **960**
СТВОРЕННЯ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ПРЕЗЕНТАЦІЙ У ПРОЦЕСІ СИНХРОННОГО ОНЛАЙН-НАВЧАННЯ ФІЗИКИ МАЙБУТНІМИ СУДНОВОДІЯМИ

Коломоєць Г.А., Малечко Т.А., Бублей Ю.А. **971**
ІНТЕГРАЦІЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ В УМОВАХ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ: ЦІЛІ, ЗМІСТ І ОСВІТНІЙ ПОТЕНЦІАЛ

Кононец Н.В., Іщенко І.С. **981**
ДИДАКТИЧНА МОДЕЛЬ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАГІСТРАНТІВ ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ «ОРГАНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ: КОНСАЛТИНГ ТА ЕКСПЕРТИЗА»

Костючик А.Л. **994**
ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ-ФЕРМЕРІВ

Котелянець Н.В., Котелянець Ю.С. **1007**
РОЛЬ ПЕДАГОГА У РЕАЛІЗАЦІЇ ГРИ ЯК НАСКРІЗНОГО ПІДХОДУ В ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Котенко Н.О. **1020**
КРИТЕРІЇ ТА ПОКАЗНИКИ СФОРМОВАНОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ІТ-ФАХІВЦІВ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Красний Д.М., Добридень А.В. **1032**
ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ВИХОВНОЇ РОБОТИ З КЛАСНИМ КОЛЕКТИВОМ У РЕАЛІЯХ ВОЄННОГО СТАНУ

Крупіна Л.В. **1045**
ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІАГНОСТИКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Кубік М.А., Мартинюк С.В. **1058**
ІНТЕГРАЦІЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ПІДГОТОВКУ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНФОРМАТИКИ ДО ВИКОРИСТАННЯ ПЛАТФОРМ ДЛЯ РОЗРОБКИ ТА ОЦІНКИ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Кузнецова М.О., Бібіченко В.О., Кузнєцова І.К., Кузнецов К.А., Мещерякова І.П., Токаренко Ю.В. **1068**
ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА НА ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Курташ Н.Я., Кінаш Н.М., Левицький І.В. **1088**
ПОРІВНЯЛЬНА ЕФЕКТИВНІСТЬ СИМУЛЯЦІЙНОГО НАВЧАННЯ, OSCE ТА РЕФЛЕКСИВНИХ ПРАКТИК У ФОРМУВАННІ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ АКУШЕРСТВА І ГІНЕКОЛОГІЇ (IV–VI КУРС): ТРИРІЧНЕ ПРОСПЕКТИВНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Кутняк О.А. **1105**
МЕТОД ПРОЄКТІВ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МАТЕМАТИКИ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ «НАУКОВІ ОСНОВИ ШКІЛЬНОГО КУРСУ МАТЕМАТИКИ»

Лавриш Ю.Е. **1116**
ПЕДАГОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ВІДКРИТІ ДАНІ: ПОРІВНЯННЯ ПІДХОДІВ У ЄВРОПІ, США ТА УКРАЇНІ

Лаппо В.В. **1129**
ОРГАНІЗАЦІЯ ПОШУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ТЕОРІЇ І МЕТОДИКИ ВИХОВАННЯ

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Лесик А.С., Коваль К.В., Різниченко М.Є. **1139**
ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ НА УРОКАХ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Литовченко О.В., Линник А.М., Пігуль Д.М. **1150**
ВИХОВАННЯ МОРАЛЬНО-ВОЛЬОВОЇ СТІЙКОСТІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ У ПРОЦЕСІ СПОРТИВНО-МАСОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАСОБАМИ РЕФЛЕКСИВНОГО АНАЛІЗУ

Лозинська С., Мадиняк Р. **1160**
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОФІЛАКТИКИ ТА ПОДОЛАННЯ БУЛІНГУ В ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Луценко І.О. **1171**
ТЕХНОЛОГІЯ КОМУНІКАТИВНОГО СУПРОВОДУ ЗАСТОСУВАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ ЗДО

Максимчук А.О. **1183**
ІДЕЇ РОЗУМОВОГО ВИХОВАННЯ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПЕДАГОГІЦІ ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

Мартинюк В.В., Гагарін М.І., Коблик В.О. **1198**
ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК СКЛАДОВОЇ ЕМОЦІЙНО-ЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

Марущак О.В., Шинін О.С., Голінська Т.М. **1209**
МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ГРАФІЧНОЇ СТИЛІЗАЦІЇ ПРИРОДНИХ ФОРМ У НАВЧАЛЬНИХ ПРОЄКТАХ БАКАЛАВРІВ ДЕКОРАТИВНОГО МИСТЕЦТВА ТА РЕМЕСЕЛ

Марченко О.Г. **1222**
МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ САМООСВІТНЬОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ

Марчук О.О., Пагута Т.І., Мельничук Л.Б., Ілюк Л.В. **1236**
ВИКОРИСТАННЯ ТВОРЧОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ ЗДОБУВАЧІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКОГО ПРОТИСТОЯННЯ

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Матурін Ю.П., Хаць Р.В., Комарницька Л.І. **1247**
АЛГЕБРА КВАТЕРНІОНІВ ГАМІЛЬТОНА У ЗАСТОСУВАННЯХ КОМП'ЮТЕРНОГО ЗОРУ

Мельниченко Г.В. **1261**
ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО УСВІДОМЛЕННЯ РОЛІ ФОНЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ КУРСУ «ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ»

Митяй В.А. **1273**
КРИТЕРІЇ, ПОКАЗНИКИ ТА РІВНІ СФОРМОВАНОСТІ ПРОЄКТНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

Михайлишин Г., Волч І., П'ятковський Т., Покришко О. **1286**
ВИБІРКОВА ДИСЦИПЛІНА «МІКРОБІОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ БІОТЕРОРИЗМУ» ЯК НЕОБХІДНА СКЛАДОВА ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ФАРМАЦЕВТИЧНОГО ПРОФІЛЮ

Михалюк А.М., Михалюк І.М. **1295**
РОЗВИТОК ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ У КОНТЕКСТІ ІННОВАЦІЙНИХ ОСВІТНІХ ПРАКТИК

Мінаков І.В. **1307**
ВИКОРИСТАННЯ LMS-ПЛАТФОРМ У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Міронець Л.П., Толочко С.В. **1315**
МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РОЗРОБЛЕННЯ Й ВИКОРИСТАННЯ ОСВІТНІХ МОБІЛЬНИХ ЗАСТОСУНКІВ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО СВІТОГЛЯДУ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

Мусій В.С. **1327**
ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ПЛАТФОРМ ПРИ УПРАВЛІННІ ДИСТАНЦІЙНИМ ОСВІТНІМ ПРОЦЕСОМ У ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

Непийпа Н.Д. **1337**
РОЗВИТОК ТЬЮТОРСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ УНІВЕРСИТЕТІВ У КОНТЕКСТІ ВІДКРИТОЇ ОСВІТИ: ТЕХНОЛОГІЯ ТА ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНІ РЕЗУЛЬТАТИ

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Ніженковська І.В., Афанасенко О.В., Глушаченко О.О. **1351**
МОДЕРНІЗАЦІЯ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ БІОТЕХНОЛОГІВ В УКРАЇНІ ЧЕРЕЗ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНДУСТРІАЛЬНИХ ІННОВАЦІЙ

Нос Л., Деркач Ю. **1363**
АНГЛОМОВНА КАЗКА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЛІНГВОКРАЇНОЗНАВЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Онипченко О.І., Волкова К.С., Бєлоліпцева О.В. **1372**
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ УЧНІВСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ

Павлюк В.І. **1387**
МЕТОДИЧНІ СТРАТЕГІЇ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК АКАДЕМІЧНОГО ПИСЬМА ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ У СТУДЕНТІВ ЗВО

Паустовська М.В. **1397**
ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ ЗАСОБАМИ КОМУНІКАТИВНО-ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Перцова І.В. **1409**
ЕФЕКТИВНІ МЕТОДИ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЄВОЇ КУЛЬТУРИ В ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Петренко Д.М., Скрипльов О.В., Сігало М.В. **1417**
ІНТЕГРАЦІЯ МІЖПРЕДМЕТНИХ ЗВ'ЯЗКІВ У НАВЧАННІ ЕКОНОМІЧНОЇ ГРАМОТНОСТІ УЧНІВ

Петрощук Н.Р., Матвійчук О.Є. **1433**
ТРИВОЖНІСТЬ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ТА РЕСУРСИ ДЛЯ ЇЇ ЗНИЖЕННЯ

Пилипюк Т.В. **1444**
ВИКОРИСТАННЯ ПРАКТИКО-ОРІЄНТОВАНИХ, ЦИФРОВИХ ТА ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ЯК ПЕДАГОГІЧНА УМОВА ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ТВОРЧОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ

Пиптюк П.Ф., Парій С.Б., Омельяненко Г.А. **1453**
МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ АДАПТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ІНКЛЮЗИВНИХ ДІТЕЙ

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Півень О.П., Поліщук В.В., Закопайло С.А. **1466**
ФОРМУВАННЯ ВІЙСЬКОВО-ПРИКЛАДНОЇ ПІДГОТОВКИ МОЛОДІ ЗАСОБАМИ СУЧАСНОЇ СПОРТИВНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Поліщук С.В., Боднар А.О. **1478**
УПРАВЛІННЯ ПРОФЕСІЙНИМ РОЗВИТКОМ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ: АКМЕОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД

Поліщук В.А., Пришляк В.І. **1495**
НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Прозар Н.А., Павліна Т.В. **1505**
АНГЛІЙСЬКА МОВА ЯК ІНСТРУМЕНТ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ПРАВОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Пукас І.Л. **1512**
ДИНАМІКА ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА:ДОСВІД УКРАЇНИ ТА КОРОЛІВСТВА БЕЛЬГІЯ

Радомський І.П. **1526**
ОСВІТА ДОРОСЛИХ В УКРАЇНІ: КЛЮЧОВІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ

Радченко О.А., Гоцинець І.Л. **1539**
ВРАХУВАННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ НІМЕЦЬКИХ ПРЕФІКСІВ ПРИ ФОРМУВАННІ ФОНЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ

Римарчук В.М. **1553**
РОЗВИТОК ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦІВ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ГАЛУЗІ ЯК НАУКОВА ТА ПРАКТИЧНА ПРОБЛЕМА

Самко А.М. **1566**
МОДЕЛІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ АНДРАГОГІВ: СУЧАСНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Сергєєва Г.А. **1580**
СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИКЛАДАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ НАСКРІЗНИХ УМІНЬ СТУДЕНТІВ УНІВЕРСИТЕТУ

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Сиваш С.В., Курінна А.Ф., Матвієнко Є.В., Суглобова Н.В. **1588**
ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ

Сиротенко М.І. **1601**
КРИТЕРІЇ, ПОКАЗНИКИ ТА РІВНІ СФОРМОВАНОСТІ МАТЕМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ З ПРИКЛАДНОЇ МАТЕМАТИКИ

Сіданіч І.Л. **1611**
ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ДО ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИХОВАНЦІВ ДЮСШ

Скрипник Н.С., Шамрай О.В. **1626**
РОЗВИТОК ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ПРАКТИЧНОГО КУРСУ ДРУГОЇ/ТРЕТЬОЇ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Сокіл Л.М., Вільховченко Т.І. **1639**
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РЕЖИСЕРСЬКОЇ РОБОТИ В ХОРЕОГРАФІЧНОМУ КОЛЕКТИВІ

Соляр Л.В., Афанасенко А.М. **1651**
ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПІСНІ У ПАРТІОТИЧНОМУ ВИХОВАННІ ПІДРОСТАЮЧОГО ПОКОЛІННЯ

Сорочинська О.А. **1660**
НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ СУПРОВІД ОСОБИСТІСНОГО ТА СОЦІАЛЬНО-ГРОМАДЯНСЬКОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Ступницька Н.М., Ткаля І.А. **1671**
ІНТЕГРАЦІЯ АВТЕНТИЧНИХ ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ-ГУМАНІТАРІЇВ

Сурмач О.І. **1682**
ФІЛОСОФСЬКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ «НАЦІОНАЛЬНИЙ СВІТОГЛЯД» У КОНТЕКСТІ МУЗЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Тарнавська М.М. **1693**
ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ОЦІНЮВАННІ СФОРМОВАНОСТІ ІНШОМОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ГОВОРІННІ

Тесцова О.О., Чернявська О.О. **1703**
ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ АНГЛОМОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ: КОНЦЕПТУАЛЬНА МОДЕЛЬ ІНТЕГРАЦІЇ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Тимків Н.М. **1716**
ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ТА МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІН ГУМАНІТАРНОГО ЦИКЛУ У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІНШОМОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Тимощук Ю.В. **1728**
СИНЕРГІЯ ШІ ТА АНДРАГОГІКИ У НАВЧАННІ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ МОРСЬКИХ ФАХІВЦІВ: ІННОВАЦІЙНИЙ ПІДХІД ДО ПІДГОТОВКИ СУДНОВИХ ЕЛЕКТРОМЕХАНІКІВ

Тимощук О.Б., Зайцева Г.М., Пушкарьова Я.М. **1738**
ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ БІОТЕХНОЛОГІВ У КОНТЕКСТІ «НАЛЕЖНОЇ ЛАБОРАТОРНОЇ ХІМІЧНОЇ ПРАКТИКИ В БІОТЕХНОЛОГІЇ»

Товкун Л.П. **1747**
ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ З НАДАННЯ ПЕРШОЇ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Трускавецька І. **1760**
ВИКОРИСТАННЯ STEM-ТЕХНОЛОГІЙ У НАВЧАННІ ІНТЕГРОВАНИХ КУРСІВ ПРИРОДНИЧОЇ ТА СОЦІАЛЬНО-ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ ОСВІТНІХ ГАЛУЗЕЙ

Тушко К.Ю. **1769**
МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ У ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ

Тушко К.Ю., Дияк В.В. **1779**
ОСОБЛИВОСТІ ОСВІТНЬО-НАУКОВОЇ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АД'ЮНКТІВ ПРИКОРДОННОГО ВІДОМСТВА

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Тюріна В.О. **1791**
ФОРМУВАННЯ САМООСВІТНЬОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ ЗАСОБАМИ СИМУЛЯЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Форостян О.І. **1803**
ВПЛИВ ЗАНЯТЬ ЛЕГКОЮ АТЛЕТИКОЮ НА ПІДВИЩЕННЯ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ДІВЧАТ СЕРЕДНЬОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Хмеляр І.М., Шагієва Р.Р. **1813**
ІНТЕГРОВАНЕ НАВЧАННЯ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ НАУКОВОЇ КАРТИНИ СВІТУ У ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Холмакова Ю.В., Артьомова Є.О. **1826**
АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНІ МЕТОДИ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ МОТИВАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У СТУДЕНТІВ ТВОРЧИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ: ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Хребтова Н.Р., Корчевська О.П. **1837**
ЕВРИСТИЧНО-ДЕДУКТИВНА БЕСІДА ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕВРИСТИЧНОЇ ОСВІТНЬОЇ ТЕХНОЛОГІЇ У НАВЧАННІ РОЗВ'ЯЗУВАННЯ МАТЕМАТИЧНИХ ЗАДАЧ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Чайка Ю.Ю., Бовсуновська Н.М., Гарлінська А.М., Лупаїна І.С. **1858**
ПРИРОДНІ ФАКТОРИ У СИСТЕМІ ПОСТНАВАНТАЖУВАЛЬНОГО ВІДНОВЛЕННЯ СПОРТСМЕНІВ

Чейпеш І.В., Кухта М.І., Кухта В.В. **1875**
ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ

Черній Л.В., Сокол М.О., Заблоцька Л.М., Мелещенко В.О. **1884**
ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА (КОМП'ЮТЕРНІ ТА ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ)» В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ОСВІТИ

Черніговець Т.І. **1895**
ОСВІТНІЙ ПРОСТІР НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «АРХІВОЗНАВСТВО» ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ З ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ УНІВЕРСИТЕТУ

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Чжан Лі, Кравченко А.Г. **1907**
АНАЛІЗ БАР'ЄРІВ ТА ПЕРСПЕКТИВ ЦИФРОВОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ В КНР

Шаповалов О.Ю. **1922**
ДОСЛІДЖЕННЯ КРОС-КУЛЬТУРНОГО КОМПОНЕНТА МОТИВАЦІЙНО-ЦІННІСНОЇ СФЕРИ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Шульга О.М. **1934**
ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ПРИ ВИВЧЕННІ КУРСУ «ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ПРАКТИКУМ»

Якименко М.О. **1947**
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ СЦЕНІЧНО-ПЛАСТИЧНОГО ВИРАЖЕННЯ

Якименко С.І. **1956**
ЦІННІСНИЙ КОМПОНЕНТ НАЦІОНАЛЬНОГО СВІТОБАЧЕННЯ ДІТЕЙ У СИСТЕМІ НАСТУПНОСТІ ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Яніцька Л.В., Кравченко О.В., Постернак Н.О. **1969**
ІНТЕГРАЦІЯ КЛІНІЧНО-ОРІЄНТОВАНОЇ БІОХІМІЇ У ПІДГОТОВКУ ФАХІВЦІВ ОПТОМЕТРІЇ ЯК ІННОВАЦІЙНОГО НАПРЯМУ МОДЕРНІЗАЦІЇ ОСВІТНІХ ПРОГРАМ

Яніцька Л.В., Малишевська Г.І., Єжель І.М., Прадій Т.П. **1982**
ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ У ВИКЛАДАННІ МЕДИЧНОЇ БІОХІМІЇ ПРИ ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ І6 «ТЕХНОЛОГІЇ МЕДИЧНОЇ ДІАГНОСТИКИ ТА ЛІКУВАННЯ»

СЕРІЯ «Медицина»

Bondarenko M.O., Didushok V.I. **1994**
IMPACT OF COMPRESSION INJURY (CRASH SYNDROME) ON THE DEVELOPMENT OF MULTIPLE ORGAN FAILURE

Bondarenko M.O., Ziborova S.K. **2002**
PATHOGENESIS OF ORGAN INJURY IN ISCHEMIA–REPERFUSION SYNDROME

ISSN 2786-4952 Online

Fister N.I., Tokar P.Yu. **2009**
RISK FACTORS FOR CHRONIC BACK PAIN IN PATIENTS WITH RADICULOPATHY: A CLINICAL-ANALYTICAL STUDY

Herasym L.M., Tokar P.Yu. **2016**
CLINICAL AND IMMUNOLOGICAL ASPECTS OF THE COMBINED COURSE OF PERIODONTAL DISEASES AND GYNECOLOGICAL PATHOLOGY

Herasym L.M., Tokar P.Yu. **2025**
INFLUENCE OF PERIODONTAL DISEASES ON THE COURSE OF PREGNANCY

Herasym L.M., Tokar P.Yu. **2034**
HORMONAL CHANGES IN PERIODONTAL TISSUES DURING PREGNANCY

Herasym L.M., Tokar P.Yu. **2043**
THE INFLUENCE OF CHRONIC INFECTIOUS AND INFLAMMATORY PROCESSES OF THE ORAL CAVITY ON A WOMAN'S REPRODUCTIVE HEALTH

Herasym L.M., Tokar P.Yu. **2051**
PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL SUPPORT OF STUDENTS DURING THE PERIOD OF PROFESSIONAL FORMATION

Herasymets I.I., Medvid I.I. **2060**
EXPERIMENTAL STUDY OF THE SAFETY OF DRY EXTRACT FROM REYNOUTRIA SACHALINENSIS GRASS

Ivanchuk R.M. **2070**
CLINICAL AND IMMUNOLOGICAL RELATIONSHIPS AND THERAPEUTIC APPROACHES IN CHRONIC HEPATITIS C AND POSTCHOLECYSTECTOMY SYNDROME

Ivashchenko D.M. **2078**
ROLE OF β_3 ADRENEROCEPTOR AGONISTS IN MEDICAL EXPULSIVE THERAPY IN PATIENTS AFTER EXTRACORPOREAL SHOCK WAVE LITHOTRIPSY

Kotsar O.V., Kochnieva O.V., Tsyganenko O.S., Kovalov M.M. **2089**
CURRENT STATE AND NOVEL APPROACHES TO THE DIAGNOSIS OF SEPSIS CAUSED BY STAPHYLOCOCCUS AUREUS

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Kramarchuk V.V., Yashkina T.O. **2099**
STRUCTURED PATIENT EDUCATION FOR NON-COMMUNICABLE DISEASES IN PRIMARY CARE

Martyts Iu.M., Zmarko Yu.K., Kuchyrka L.I., Martyts O.Yu. **2114**
APPLICATION OF ARTIFICIAL NEURAL NETWORKS IN ORTHODONTIC PRACTICE

Mykhaloiko O.Ya. **2126**
COMPARISON OF THE EFFICACY AND SAFETY OF ASPIRIN AND CLOPIDOGREL IN THE SECONDARY PREVENTION OF ATHEROTHROMBOTIC STROKE

Ostafiichuk O.R. **2135**
CHANGES IN PERIODONTAL TISSUES FOLLOWING CROWN LENGTHENING SURGERY

Parakhin A.A., Kovalchuk N.V., Mykhailiuk M.M., Yevtushenko V.V. **2145**
CHRONIC NON-SPECIFIC LOW BACK PAIN AS A CONSEQUENCE OF FASCIAL FIXATION OF THE SAPHENOUS NERVE IN THE ADDUCTOR CANAL

Pecheriaha S., Orletska V. **2158**
MODERN ASPECTS OF ETIOPATHOGENESIS AND DIAGNOSIS OF FETAL GROWTH RESTRICTION

Piechnikova O. **2170**
THE RELATIONSHIP BETWEEN THE DEGREE OF FACIAL SOFT TISSUE PTOSIS AND THE CHOICE OF CORRECTION METHOD

Savchuk T.V., Leshchenko I.V. **2186**
VASCULAR-STROMAL INDEX OF TERMINAL CHORION VILLI IN CORONAVIRUS DISEASE (COVID-19) IN PREGNANT WOMEN

Stakhurska I.O. **2197**
MODULATION OF THE GUT MICROBIOTA IN MAMMALS UNDER THE INFLUENCE OF FOOD ADDITIVES: FROM DYSBIOSIS TO METABOLIC DISORDERS (LITERATURE REVIEW)

Synenko O.A., Shtompel V.Yu. **2208**
ROLE OF TEACHING THE BASICS OF ELECTROCARDIOGRAPHY IN THE FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCIES OF MID-LEVEL MEDICAL SPECIALISTS

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Vysochyna I.L., Kramarchuk V.V., Yashkina T.O. **2217**
BEHAVIOUR CHANGE STRATEGIES IN PRIMARY HEALTH CARE: EVIDENCE, EFFECTIVENESS AND IMPLEMENTATION LESSONS

Yashkina T.O. **2229**
DIGITAL OVERLOAD AMONG PRIMARY CARE PHYSICIANS AS AN EMERGING THREAT TO WORKFORCE SUSTAINABILITY

Zharikov M.Yu. **2240**
FEATURES OF THE RESTRUCTURING OF THE MYOCARDIAL SECRETORY APPARATUS UNDER EXPERIMENTAL DISORDERS OF HEMODYNAMICS

Zhukovskyi O. **2247**
APPLICATION OF EVOKED POTENTIALS IN PATIENTS WITH RELAPSING-REMITTING MULTIPLE SCLEROSIS: A CLINICAL AND NEUROPHYSIOLOGICAL STUDY

Zhukovskyi O. **2256**
CLINICAL FEATURES OF DISEASE ONSET AND DYNAMICS OF NEUROLOGICAL IMPAIRMENT IN PATIENTS WITH DIFFERENT TYPES OF MULTIPLE SCLEROSIS COURSE

Антонишин І.В., Радчук В.Б. **2265**
СИНЕРГІЧНИЙ ПІДХІД У ПРОПЕДЕВТИЦІ ТЕРАПЕВТИЧНОЇ СТОМАТОЛОГІЇ: ФАНТОМНІ МОДЕЛІ, 3D-ДРУК І ПРИРОДНІ ЗУБИ ЯК ІНСТРУМЕНТИ ФОРМУВАННЯ СЕНСОМОТОРНОЇ ТА ПРОПРІОЦЕПТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Антонова-Рафі Ю.В., Головко О.Г. **2281**
ЕФЕКТИВНІСТЬ ПРОГРАМИ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ З ВИКОРИСТАННЯМ КІНЕЗІОЛОГІЧНОГО ТЕЙПУВАННЯ У ДІТЕЙ ІЗ ЗАТРИМКОЮ МОТОРНОГО РОЗВИТКУ

Антонюк-Кисіль В.М., Ониськів М.О. **2291**
КЛІНІКО-КОМПРЕСІЙНО СОНОГРАФІЧНА КАРТИНА ВАРИКОТРОМБОФЛЕБІТУ У ВАГІТНИХ І ПОРОДІЛЬ

Арнаутова Л.В. **2300**
ГЕНЕТИЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ, СЕНСОРНИХ І МОВЛЕННЄВИХ ПОРУШЕНЬ У ДІТЕЙ: ЕТІОЛОГІЧНИЙ ТА КЛІНІЧНИЙ АНАЛІЗ

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Арнаутова Л.В. 2311
КОМПЛЕКСНИЙ АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ІМУННОЇ СИСТЕМИ НА ОСНОВІ СУЧАСНИХ УЯВЛЕНЬ

Бакун О.В., Гречка О.О., Купчанко С.В. 2321
СУЧАСНІ МЕТОДИ КОНТРАЦЕПЦІЇ У СИСТЕМІ ПЛАНУВАННЯ СІМ'Ї: ЕФЕКТИВНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ

Баштаненко К.С., Земляний О.А. 2332
ВПЛИВ СКЛАДУ КИШКОВОЇ МІКРОБІОТИ НА ПСИХОЕМОЦІЙНИЙ СТАН ТА РІВЕНЬ КОГНІТИВНОЇ ВТОМИ У СТУДЕНТІВ МЕДИЧНИХ ВИШІВ

Бєсєдіна А.А., Кінденко П.В., Садовничий О.С., Рябенко О.Є., Снітко Є.П. 2346
ВПЛИВ СТРЕСОВИХ ФАКТОРІВ НА ЯКІСТЬ СНУ ТА АКТИВНІСТЬ МОЗКУ

Біла Н.В., Шокало І.В., Титаренко Н.В., Слободянюк І.В., Павлюк К. 2356
ГЕНЕТИЧНІ ПРЕДИКТОРИ ТА БІОМАРКЕРИ РИЗИКУ РОЗВИТКУ ФІБРИЛЯЦІЇ ПЕРЕДСЕРДЬ

Білов О.В. 2375
ПЕРФОРАЦІЯ СТРАВОХОДУ: РЕЗУЛЬТАТИ ДІАГНОСТИКИ ТА ХІРУРГІЧНОГО ЛІКУВАННЯ В СУЧАСНИХ КЛІНІЧНИХ УМОВАХ

Бірюков В.С., Глоба М.В., Гейко І.А. 2387
ВАЛІДАЦІЯ АЛГОРИТМІВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ КЛІНІЧНОГО МИСЛЕННЯ ЗДОБУВАЧІВ МЕДИЧНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ

Бобкович К.О., Волохатий Я.А., Совик Ю.Я. 2404
ГОСТРІ ТА ВІДДАЛЕНІ ТРОМБЕМБОЛІЧНІ НАСЛІДКИ У ПАЦІЄНТІВ, ЩО ПЕРЕНЕСЛИ COVID-19

Боднар В.В., Магась Є.П., Скрипник А.Р., Рева В.Б. 2420
СУЧАСНИЙ ПІДХІД ДО ЛІКУВАННЯ ГНІЙНИХ РАН З УРАЖЕННЯМ СИНЬОГНІЙНОЮ ПАЛИЧКОЮ

Борисюк І.Ю., Кравченко О.І., Присяжнюк А.І. 2429
ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ WEARABLES ДЛЯ ДИСТАНЦІЙНОГО МОНІТОРИНГУ ПАЦІЄНТІВ ІЗ ХРОНІЧНОЮ СЕРЦЕВОЮ НЕДОСТАТНІСТЮ

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Велієва Нігер Фагані кизи, Чорней І.В., Довгань Є.О., Мандрик О.Є. **2441**
СУЧАСНА ТАКТИКА ВЕДЕННЯ ПАЦІЄНТІВ ІЗ СИНДРОМОМ ТРИВАЛОГО ЗДАВЛЕННЯ НА ЕТАПАХ МЕДИЧНОЇ ЕВАКУАЦІЇ

Вергун А.Р., Мощинська О.М., Литвинчук М.М., Вергун О.М., Ярема Я.І., Мацях Ю.М., Драгочинська Л.Ф., Марко О.Г., Макагонов І.О., Данилейченко І.В., Паращук Б.М., Кульчицький В.В., Кузовкіна О.Л., Кіт З.М., Калитовська М.Б., Карпишин Н.В. **2449**
ДЕКУБІТАЛЬНІ ВИРАЗКИ — ПРОЛЕЖНІ ІІІ ТА IV СТАДІЙ: АНАЛІЗ КЛІНІЧНИХ СТРЕТЕГІЙ, ДЕЯКИХ ПРЕДИКТОРІВ НЕЗАДОВІЛЬНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ЛІКУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ УСКЛАДНЕНЬ

Волкова Н.М. **2462**
ОГЛЯД СТРЕСОВИХ ЧИННИКІВ У РОБОТІ КЛІНІЧНОГО ПСИХОЛОГА

Волошин О.Р. **2473**
ІНТЕГРАЦІЯ ОСНОВ ДОГЛЯДУ ЗА ХВОРИМИ У ПРОФЕСІЙНУ КОМПЕТЕНТНІСТЬ ФІЗИЧНОГО ТЕРАПЕВТА: ПАРАДИГМАЛЬНИЙ ЗСУВ ВІД МЕДСЕСТРИНСЬКОЇ МОДЕЛІ ДО РЕАБІЛІТАЦІЙНО-ОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ

Волошин О.Р. **2484**
ЕФЕКТИВНІСТЬ РАННЬОЇ МОБІЛІЗАЦІЇ ПРИ МІННО-ВИБУХОВИХ ТРАВМАХ НИЖНІХ КІНЦІВОК: СИСТЕМАТИЧНИЙ ОГЛЯД ТА МЕТА-АНАЛІЗ

Гайнюк М.Б., Черкашина О.Є., Данильців Л.О. **2495**
ОПТИМІЗАЦІЯ ЛІКАРСЬКОЇ ТЕРАПІЇ З УРАХУВАННЯМ ФАРМАКОЛОГІЧНИХ ВЗАЄМОДІЙ У КЛІНІЧНІЙ ПРАКТИЦІ

Герасименко О.А., Волкова Н.М., Федоров С.М. **2508**
МЕДИКО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПОВЕДІНКОВИХ УСТАНОВОК ЩОДО ЗДОРОВ'Я У ПАЦІЄНТІВ ІЗ ПОСТКОВІДНИМ СИНДРОМОМ

Герасименко О.С., Закаляк Н.Р., Фігура О.А., Рогаля Ю.Л., Фещак К.В. **2521**
«ВИКОРИСТАННЯ МОДЕЛЕЙ ЕРГОТЕРАПІЇ ТА ТЕОРЕТИЧНИХ РАМОК ПРАКТИКИ У РОБОТІ З ДІТЬМИ З ПОРУШЕННЯМИ РОЗВИТКУ»

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Гиз С.З., Мисула І.Р., Ємельянов М.Л. **2536**
СИЛОВІ ВПРАВИ У ВОДІ В РЕАБІЛІТАЦІЇ ПАЦІЄНТІВ ІЗ ЧЕРЕПНО-МОЗКОВОЮ ТРАВМОЮ: ОГЛЯД ДОКАЗОВОЇ БАЗИ

Глухенький М.Ю., Каджая М.В. **2547**
ПІЗНІ ПІСЛЯОПЕРАЦІЙНІ УСКЛАДНЕННЯ ДЕКОМПРЕСІЙНОЇ КРАНІЕКТОМІЇ У КОНТЕКСТІ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ НЕЙРОХІРУРГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ЗА ТЯЖКИХ ВОГНЕПАЛЬНИХ ПОРАНЕНЬ ГОЛОВНОГО МОЗКУ

Голобуцька Н.Б. **2564**
СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ОРТОПЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ ДІТЯМ З ОРГАНІЧНИМИ УРАЖЕННЯМИ ГОЛОВНОГО МОЗКУ

Голубінська А.Р., Чорна В.В. **2576**
ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ПАЦІЄНТІВ ДО СТАЦІОНАРНОГО ЛІКУВАННЯ: ЗНАЧЕННЯ МЕДСЕСТРИНСЬКОГО СУПРОВОДУ

Голяченко А.О., Мисула І.Р., Голяченко О.А., Козачок І.С. **2592**
МУЛЬТИДИСЦИПЛІНАРНА СТРАТЕГІЯ РЕАБІЛІТАЦІЇ ТА ПРОТЕЗУВАННЯ ПРИ НЕТРАВМАТИЧНИХ АМПУТАЦІЯХ НИЖНІХ КІНЦІВОК: КЛІНІКО-ДІАГНОСТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ

Голяченко А.О., Медицький Н.А., Гиз С.З. **2605**
ПОРІВНЯЛЬНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАВДАННЯ-ОРІЄНТОВАНИХ ТРЕНУВАНЬ ТА КЛАСИЧНОЇ БАЛАНС-ТЕРАПІЇ У ФІЗИЧНІЙ ТЕРАПІЇ ПАЦІЄНТІВ ПІСЛЯ ІШЕМІЧНОГО ІНСУЛЬТУ

Гончаренко Д.П., Татарін А.Є. **2618**
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ДИНАМІКИ РЕДУКЦІЇ ДІАМЕТРА ВЕЛИКОЇ ПІДШКІРНОЇ ВЕНИ НА ГОМІЛЦІ ПІСЛЯ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕРМАЛЬНИХ ТА НЕТЕРМАЛЬНИХ МЕТОДІВ ЛІКУВАННЯ: 12-МІСЯЧНЕ СПОСТЕРЕЖЕННЯ

Гончарук Л.М., Маковійчук І.В., Іванова В.Є., Чаглей А.Р. **2630**
СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ДІАГНОСТИКИ ТА ЛІКУВАННЯ ПОДАГРИ (ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ)

Гринюк О.Є., Гринюк М.І. **2650**
РОЗЛАДИ ВУГЛЕВОДНОГО СПЕКТРУ У ХВОРИХ НА ЦУКРОВИЙ ДІАБЕТ ЗА КОМОРБІДНОСТІ З ХРОНІЧНИМ ОБСТРУКТИВНИМ ЗАХВОРЮВАННЯМ ЛЕГЕНЬ

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Гріжимальська К.Ю., Кривецька Н.В., Баранова А.О., Комаровська І.В., Андрушкова О.О., Пшенична І.Ю. **2660**
МАРКЕРИ ДІАГНОСТИКИ СПАДКОВОЇ ОПТИЧНОЇ НЕЙРОПАТІЇ ЛЕБЕРА

Демянчук М.Р. **2673**
ФОРМУВАННЯ НАДПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ ЯК ЧИННИК ПОДОЛАННЯ ДЕГУМАНІЗАЦІЇ СУЧАСНОЇ МЕДИЦИНИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ

Демянчук Н.В., Пазюк Л.М., Бузинська Н.О. **2683**
МЕЛФАЛАН У ПРОТИПУХЛИННІЙ ТЕРАПІЇ: БАЛАНС МІЖ ЕФЕКТИВНІСТЮ ТА ТОКСИЧНІСТЮ ДЛЯ ПАРЕНХІМАТОЗНИХ ОРГАНІВ

Дзевульська І.В., Шевченко О.О., Матківська Р.М., Пархоменко М.В., Ібрагімова І.В., Левон М.М. **2698**
РОЛЬ КЛІНІЧНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ "АНАТОМІЯ ЛЮДИНИ" ДЛЯ СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ І6 «ТЕХНОЛОГІЇ МЕДИЧНОЇ ДІАГНОСТИКИ ТА ЛІКУВАННЯ» У ФОРМУВАННІ ВНУТРІШНЬОЇ МОТИВАЦІЇ СТУДЕНТІВ

Довгаль М.А., Решетнікова Ю.Ю., Довгаль Г.В. **2707**
МОРФО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ ЗМІНИ В МОЗКУ ПРИ ПОСТКОВІДНІЙ КОГНІТИВНІЙ НЕДОСТАТНОСТІ (BRAIN FOG)

Дьоміна О.В. **2720**
НЕВИНОШУВАННЯ ВАГІТНОСТІ: РОЛЬ ПЕРВИННОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ТА МЕДИКО-ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ЖІНОК ГРУПИ РИЗИКУ

Єленський В.Ю. **2734**
РОЛЬ СІМЕЙНОГО ЛІКАРЯ В ПРОФІЛАКТИЦІ ТА РАННІЙ ДІАГНОСТИЦІ ХВОРОБ РОТОВОЇ ПОРОЖНИНИ

Ємельянов М.Л., Бойко В.І., Гиз С.З. **2744**
МУЛЬТИДИСЦИПЛІНАРНА СТРАТЕГІЯ ОЦІНКИ ФАКТОРІВ РИЗИКУ ПАДІНЬ У ПАЦІЄНТІВ ПОХИЛОГО ВІКУ: ДОКАЗОВИЙ АНАЛІЗ КЛІНІЧНИХ ІНСТРУМЕНТІВ

Єремєєва Є.А., Капіцький Р.І., Липка О.Т., Рева В.Б. **2756**
ПРИЧИНИ РОЗВИТКУ УСКЛАДНЕНЬ ПРИ ЛІВОБІЧНІЙ ЛАПАРОСКОПІЧНІЙ ГЕМІКОЛЕКТОМІЇ

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Закаляк Н.Р., Герасименко О.С., Фігура О.А., Рогаля Ю.Л., Фещак К.В. 2766
ВПРОВАДЖЕННЯ ДОКАЗОВО-ІНФОРМОВАНОЇ ПРАКТИКИ У ФІЗИЧНІЙ ТЕРАПІЇ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Закаляк Н.Р., Герасименко О.С., Фігура О.А., Рогаля Ю.Л., Фещак К.В. 2779
ЕРГОТЕРАПЕВТИЧНІ ПІДХОДИ У ГЕРІАТРІЇ ТА ПАЛІАТИВНІЙ ДОПОМОЗІ ЯК ВІДПОВІДЬ НА ГЛОБАЛЬНІ ДЕМОГРАФІЧНІ ВИКЛИКИ

Закревський А.М., Дмитренко Д.В., Закревський К.А. 2792
POCUS У ПЕДІАТРИЧНІЙ РЕАНІМАЦІЇ: ВПЛИВ НА ШВИДКІСТЬ ПРИЙНЯТТЯ КЛІНІЧНИХ РІШЕНЬ

Зєльоний І.І., Афонін Д.М., Бурачик А.І., Журба О.А., Тютюннік О.А., Липний М.В. 2806
ОПОЗИТИВНІ ЦИТОКІНИ У ХВОРИХ НА ГОСТРИЙ ТРОМБОФЛЕБІТ ПОВЕРХНЕВИХ ВЕН НИЖНІХ КІНЦІВОК ПРИ ВАРИКОЗНІЙ ХВОРОБІ ТА АНАЛІЗ ЇХ БАЛАНСУ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ НУКЛЕКСА

Зуб Л.О., Перерва В.В., Рівіс О.Ю. 2816
СТРАТЕГІЇ ПОДОЛАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ СЕРЕД ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ НА КЛІНІЧНИХ ЕТАПАХ НАВЧАННЯ

Качур А.А., Гурик В.С., Колотило Ю.О., Мандзюк Б.В., Рева В.Б. 2831
СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО РЕАБІЛІТАЦІЇ ХВОРИХ З ДІАБЕТИЧНОЮ СТОПОЮ

Кирилів М.В., Бекус І.Р., Качур О.І., Криницька І.Я. 2840
БЕЗПЕЧНЕ ХАРЧУВАННЯ ТА ЕКОЛОГІЧНА СВІДОМІСТЬ МОЛОДІ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Кноль А.Г. 2853
ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ МЕДИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ, ВИКЛИКИ ТА НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Кобзар О.Б., Дорошенко С.В. **2870**
ДИДАКТИЧНА ОЦІНКА ФАКТОРІВ ПРОФІЛАКТИКИ АКАДЕМІЧНИХ СТРЕСОВИХ РЕАКЦІЙ ПРИ ВИВЧЕННІ КЛІНІЧНОЇ АНАТОМІЇ ТА ОПЕРАТИВНОЇ ХІРУРГІЇ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ

Коваленко Д.Д. **2881**
ПСИХОСОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ КІНЕЗІОФОБІЇ У ВЕТЕРАНІВ З АМПУТАЦІЄЮ НИЖНІХ КІНЦІВОК ТА СТРАТЕГІЇ ЇЇ ПОДОЛАННЯ ЗАСОБАМИ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ

Ковальова А.А., Галстян А.В., Усенко А.М., Кукла А.А. **2893**
ВПЛИВ ЗАСОБІВ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ НА КООРДИНАЦІЙНІ МОЖЛИВОСТІ ТА СЕНСОМОТОРНІ РЕАКЦІЇ У ДІТЕЙ ІЗ ЦЕРЕБРАЛЬНИМ ПАРАЛІЧЕМ

Ковальчук О.В., Горлов П.І. **2900**
БІОЛОГІЧНИЙ VS ПАСПОРТНИЙ ВІК: ЯК ЦЕ ПРАЦЮЄ

Ковбан Ю.В., Криворука О.С., Криворука О.Г., Оликсюк І.Л. **2908**
ФАКТОРИ РИЗИКУ РОЗВИТКУ НЕВИНОШУВАННЯ ВАГІТНОСТІ (огляд літератури)

Ковбан Ю.В., Гончарова К.Д., Данкова О.Ю., Крамар Т.А. **2917**
СУЧАСНІ ПРИНЦИПИ РАЦІОНАЛЬНОГО ХАРЧУВАННЯ ВАГІТНИХ ТА ЇХ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ПЛОДА (огляд літератури)

Ковбан Ю.В., Гузенко А.М., Ластівська О.В., Мартинюк Д.О. **2928**
ДІАГНОСТИЧНА ТА ПРОГНОСТИЧНА ЦІННІСТЬ СПІВВІДНОШЕННЯ sFlt-1/PlGF ПРИ ПРЕЕКЛАМПСІЇ (ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ)

Козак О.М. **2938**
ФІЗІОЛОГІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ТРЕНУВАНЬ НА РОЗВИТОК СИЛИ: НЕЙРОМ'ЯЗОВА АДАПТАЦІЯ У МОЛОДІ

Корильчук Н.І., Грищенко Г.В., Лагодич Т.С. **2951**
ВПЛИВ КИШКОВОЇ МІКРОБІОТИ НА МЕХАНІЗМИ РОЗВИТКУ ІНСУЛІНОРЕЗИСТЕНТНОСТІ ТА ПІДХОДИ ДО ЇЇ КОРЕКЦІЇ ПРЕПАРАТАМИ ПРО- І МЕТАБІОТИКІВ

Королькова К.І., Мельник І.І., Аіоаней Т.А., Крецу Н.М. **2967**
ВПЛИВ ПРИЙОМУ ЗАЛІЗОВМІСНИХ ПРЕПАРАТІВ ВАГІТНОЮ НА РОЗВИТОК СЕПСИСУ У НОВОНАРОДЖЕНОГО

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Королькова К.І., Мельник І.І., Аіоаней Т.А., Ковбан Ю.В. **2976**
HELLP-СИНДРОМ: КЛІНІЧНІ МАРКЕРИ РАННЬОГО ВИЯВЛЕННЯ ТА АКУШЕРСЬКА ТАКТИКА (ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ)

Крецу Н.М., Мохорук Н.В., Туркадзе В.Ю. **2987**
СУЧАСНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ МЕНІНГОКОКОВОЇ ІНФЕКЦІЇ У ПЕДІАТРИЧНІЙ ПРАКТИЦІ: ЕПІДЕМІОЛОГІЯ, КЛІНІЧНИЙ ПАТОМОРФІЗМ ТА НОВІТНІ СТРАТЕГІЇ ЗАХИСТУ (ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ)

Крецу Н.М., Гончарова К.Д., Данкова О.Ю., Крамар Т.А. **2995**
КЕНГУРУ-МЕТОД У ДОГЛЯДІ ЗА НОВОНАРОДЖЕНИМ (огляд літератури)

Кричун І.І. **3003**
ЦЕРЕБРАЛЬНА ГЕМОДИНАМІКА ТА ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ СТАН ЕНДОТЕЛІЮ У ПАЦІЄНТІВ З ХРОНІЧНИМИ ДИФУЗНИМИ ЗАХВОРЮВАННЯМИ ПЕЧІНКИ

Крістіан Е.Г., Олійник Ю.О., Камінський В.В. **3012**
ОЦІНКА ВПЛИВУ МІЖНАРОДНИХ АКРЕДИТАЦІЙНИХ СТАНДАРТІВ НА ЯКІСТЬ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Кутовий О.Б., Карпенко С.І., Балик Д.В. **3026**
ВПЛИВ РЕІНФУЗІЇ ЖОВЧІ НА ВІДНОВЛЕННЯ ФУНКЦІЙ ПЕЧІНКИ ПІСЛЯ ДЕКОМПРЕСІЇ ТЯЖКОЇ МЕХАНІЧНОЇ ЖОВТЯНИЦІ ДОБРОЯКІСНОГО ГЕНЕЗУ

Лагодич Т.С., Русалов В.Л., Мельник С.В., Лазаренко В.О. **3039**
ВПЛИВ ГРУДНОГО ВИГОДОВУВАННЯ НА РОЗВИТОК МІКРОБІОТИ НОВОНАРОДЖЕНОГО

Ларичева О.М. **3056**
РОЛЬ НУТРІЄНТІВ У МОДУЛЯЦІЇ ПСИХОЕМОЦІЙНОГО СТРЕСУ ТА НЕЙРОБІОЛОГІЧНОГО ГОМЕОСТАЗУ

Левченко З.М., Розмаіта О.С., Бєссєдіна А.А. **3076**
ГЛЮКОКОРТИКОЇДНА ТЕРАПІЯ ШКІРИ: МЕХАНІЗМИ ДІЇ ТА ПОВ'ЯЗАНІ З НИМИ РИЗИКИ

Літвінчук А.С., Стахурська І.О., Олійник Н.М. **3088**
ВПЛИВ ВЕЙПІВ НА МІКРОБІОМ ШКІРИ ЛЮДИНИ (ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ)

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Лотоцька О.В., Пашко К.О., Лотоцький В.В., Крицька Г.А., Данчишин М.В., Сопель О.М. 3101
ОСОБЛИВОСТІ ХАРЧУВАННЯ У ПОЛЬОВИХ УМОВАХ: ЗАСТОСУВАННЯ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ В УКРАЇНІ

Лужна М.Я., Чеховська Л.Я., Федорович О.Б., Іваночко В.В. 3114
ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ФІЗИЧНІЙ ТЕРАПІЇ: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ

Лукіянець О.О. 3127
МЕТОДИ ЛІКУВАННЯ НЕОПУЩЕНОГО ЯЄЧКА У ДІТЕЙ: ОГЛЯД СУЧАСНИХ ДЖЕРЕЛ

Ляшевич А.М., Шевченко О.С., Усатенко О.В., Ледньова О.О. 2141
СТАН ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ ПІДЛІТКІВ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ЙОГО КОРЕКЦІЇ ЗА ДОПОМОГОЮ ФІЗИЧНИХ ВПРАВ

Ляшенко В.П., Зайцев В.О., Ридзель Ю.М. 3152
КОМПЛЕКСНА ФІЗИЧНА ТЕРАПІЯ ЧОЛОВІКІВ ЧЕТВЕРТОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ГРУПИ ПРИ БОЛЮ В НИЖНІЙ ЧАСТИНІ СПИНИ

Мальований П.К., Мельник А.В. 3171
ПОКАЗНИКИ ЛЕТАЛЬНОСТІ, НЕЙРОЦИТОЛІЗУ ТА НЕЙРОГЛІОПРОЛІФЕРАЦІЇ ЗА ГОСТРОЇ ЦЕРЕБРАЛЬНОЇ ІШЕМІЇ ТА НА ТЛІ ФАРМАКОКОРЕКЦІЇ

Мандрик О.Є., Смандич В.С., Назарук В.В., Тюфтій О.В. 3180
СУЧАСНІ ПІДХОДИ НАДАННЯ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ НА ПОЛІ БОЮ (ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ)

Мандрик О.Є., Петренко Н.Р., Коржевський О.І., Матей Е.М. 3189
СТРАТЕГІЇ ЛІКУВАННЯ ХРОНІЧНОГО ПАНКРЕАТИТУ (ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ)

Мандрик О.Є., Смандич В.С., Кукса А.Є., Панська М.М. 3198
ГОСТРИЙ ПРОМЕНЕВИЙ СИНДРОМ ШЛУНКОВО-КИШКОВОГО ТРАКТУ: СУЧАСНІ ЗНАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Манічева Н.В. 3205
СПЕКТРОСКОПІЯ У БІОМЕДИЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Марченко Д.Г., Шевченко І.В., Тимчук К.М., Рябовол А.С. **3218**
ВПЛИВ ЕТАНОЛУ НА РОЗВИТОК МІОКАРДА ЕМБРІОНІВ ЩУРІВ

Микитюк О.П., Пішак О.В., Окіпняк І.В., Бобкович К.О., Лукашевич І.В. **3227**
КЛІНІКО-ПАТОГЕНЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ ТА РЕАБІЛІТАЦІЇ В РЕВМАТОЛОГІЇ

Мовлянова Н.В., Герасименко О.А., Павленко О.В. **3242**
ДІАГНОСТИЧНІ ПОМИЛКИ ПРИ ХВОРОБІ ЛАЙМА У ДІТЕЙ: КЛІНІЧНИЙ АНАЛІЗ

Нестерчук Н.Є., Савлюк О.Г., Скибінська І.О., Пляшко С.А. **3260**
ОСОБЛИВОСТІ ТРЕНЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СИСТЕМІ ФІЗИЧНОЇ ТА ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ

Обухова О.А., Розмаіта О.С. **3271**
МОЛЕКУЛЯРНІ МЕХАНІЗМИ ВЗАЄМОДІЇ БАКТЕРІАЛЬНОЇ ДНК І МІКРОБІОМУ У ПАТОГЕНЕЗІ ДЕРМАТОЗІВ

Опришко В.І., Прохач А.В., Абрамович В.О. **3284**
ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОРИГІНАЛЬНИХ БІОПРЕПАРАТІ ТА БІОСИМІЛЯРІВ: ТЕРАПЕВТИЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ, ПРОФІЛ БЕЗПЕКИ ТА ЕКОНОМІЧНА ДОЦІЛЬНІСТЬ

Опришко В.І., Шлєіна Дар'я О., Прохач А.В. **3303**
СУЧАСНА ПАРАДИГМА ЗАСТОСУВАННЯ СТАТИНІВ У КЛІНІЧНІЙ ФАРМАЦІЇ: ВІД МОЛЕКУЛЯРНИХ МЕХАНІЗМІВ ДО ПЕРСОНАЛІЗОВАНОЇ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ОПІКИ

Павлова О.О., Шевченко О.М., Шевченко В.О. **3319**
ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ПАТОФІЗІОЛОГІЯ» У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ «ПЕДІАТРІЯ» У ХАРКІВСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ МЕДИЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Павлова О.О., Шевченко О.М., Шевченко В.О., Павлов О.Д., Шевченко О.О., Криворотько Д.М. **3330**
РОЛЬ ПАТОЛОГІЧНОЇ ФІЗІОЛОГІЇ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ «ТЕХНОЛОГІЇ МЕДИЧНОЇ ДІАГНОСТИКИ ТА ЛІКУВАННЯ» ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ВИКЛАДАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

ISSN 2786-4952 Online

Паска М.З., Млинко О.Ю. **3342**
МОНІТОРИНГ ПАНКРЕАТИЧНОЇ АМІЛАЗИ В ДИНАМІЦІ ПРИ ПАНКРЕАТИТІ ТА ЙОГО РОЛЬ У НУТРИЦІОЛОГІЧНІЙ ПІДТРИМЦІ ПАЦІЄНТІВ

Пашковський В.М. **3352**
ВИМІРЮВАННЯ РІВНЯ ТРИВОГИ ТА ДЕПРЕСІЇ ЗА ШКАЛОЮ HADS СЕРЕД ПАЦІЄНТІВ З СУПУТНЬОЮ НЕВРОЛОГІЧНОЮ ПАТОЛОГІЄЮ У ЧАСІ ВІЙНИ

Пенішкевич Я.І., Гордієнко В.В., Слободян К.В., Музика Н.Я., Бойчук О.М., Савчук Т.П. **3360**
АНАЛІЗ ПАТОФІЗІОЛОГІЧНИХ МЕХАНІЗМІВ РОЗВИТКУ ТА ПЕРЕБІГУ ДІАБЕТИЧНОЇ РЕТИНОПАТІЇ

Піліпонова В.В., Романенко І.В., Пустякова О.О., Бородій Т.Ю., Осмоловська К.О. **3372**
ВПЛИВ ХОЛІНУ НА КОГНІТИВНИЙ ТА БІОХІМІЧНИЙ СТАТУС ЩУРІВ ЗА УМОВ НЕЙРОДЕГЕНЕРАЦІЇ

Постоленко В.Ю., Марченко М.А. **3383**
ОПТИМІЗАЦІЯ КОРЕКЦІЇ ЕНДОМЕТРІЯ У ЖІНОК ІЗ НЕВИНОШУВАННЯМ ВАГІТНОСТІ В ПРОГРАМАХ ЕКСТРАКОРПОРАЛЬНОГО ЗАПЛІДНЕННЯ

Пришляк М., Жарська Н., Присяжнюк У., Макаровський Н. **3398**
ОЦІНКА ПСИХОСОЦІАЛЬНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ЯКОСТІ ЖИТТЯ ДІТЕЙ ІЗ ЦЕРЕБРАЛЬНИМ ПАРАЛІЧЕМ У ФОРМІ СПАСТИЧНОГО ГЕМІПАРЕЗУ ПІСЛЯ ЕРГОТЕРАПЕВТИЧНОГО ВТРУЧАННЯ

Прохорець В.А., Ситор М.В., Земсков С.В., Натрус Л.В., Ткаченко М.М., Красюк І.В. **3413**
ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ ОБЛІКУ АКТИВНОСТІ РАДІОФАРМПРЕПАРАТІВ У ВІДДІЛЕННІ ЯДЕРНОЇ МЕДИЦИНИ

Процак Т.В., Юзефович С.Є. **3430**
ФАНТОМНІ БОЛІ: ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ, МЕХАНІЗМ ДІЇ ТА ТЕРАПІЯ

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Процак Т.В., Кухта О.Р. **3440**
КОМПЛЕКСНИЙ АНАЛІЗ АНОЗОГНОЗІЇ У НЕВРОЛОГІЧНІЙ ТА ПСИХІАТРИЧНІЙ ПРАКТИЦІ: ЕТІОПАТОГЕНЕЗ, КЛІНІЧНІ СИНДРОМИ ТА СУЧАСНІ СТРАТЕГІЇ НЕЙРОРЕАБІЛІТАЦІЇ

Процак Т.В., Кухта О.Р. **3449**
НЕЙРОБІОЛОГІЯ ЗОРОВОГО АНАЛІЗАТОРА: ВІД РЕТИНАЛЬНИХ БІОМАРКЕРІВ НЕЙРОДЕГЕНЕРАЦІЇ ДО КІРКОВОЇ НЕЙРОПЛАСТИЧНОСТІ ТА ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ВІЗУАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ

Рева В.Б., Рева Т.В., Ігнатьєва А.С. **3458**
АНАЛІЗ ФАКТОРІВ РИЗИКУ ВИНИКНЕННЯ ПОСТХОЛЕЦИСТЕКТОМІЧНОГО СИНДРОМУ

Рева В.Б., Бакунець С.С., Гецко В.Д., Руснак Анна-Марія Є. **3466**
СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД НА ПАТОГЕНЕЗ ДЕСТРУКТИВНИХ ФОРМ ПАНКРЕАТИТУ

Рева В.Б., Бортей Л.Я., Мельничук Ю.І., Панасенко Н.Ю. **3475**
ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ЛАПАРОСКОПІЧНОЇ ПЛАСТИКИ ПРИ ПАХОВИХ ГРИЖАХ

Рева В.Б., Кукса А.Є., Панська М.М. **3486**
ЧАСТОТА РЕЦИДИВІВ ПІСЛЯ ЛАПАРОСКОПІЧНОЇ ПЛАСТИКИ У ХВОРИХ З ГРИЖЕЮ СТРАВОХІДНОГО ОТВОРУ ДІАФРАГМИ

Рева В.Б., Бойку Анна Луїза В., Москаль В.С., Яворська В.О. **3499**
ЕФЕКТИВНІСТЬ КОНСЕРВАТИВНОГО ЛІКУВАННЯ ПРИ ТРОМБОЕМБОЛІЇ ЛЕГЕНЕВОЇ АРТЕРІЇ

Рева В.Б., Кушнір В.В., Легай А.В., Білошицька Є.О. **3511**
СУЧАСНИЙ ПІДХІД ДО ЛІКУВАННЯ ДИСГОРМОНАЛЬНИХ ЗАХВОРЮВАНЬ МОЛОЧНОЇ ЗАЛОЗИ (ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ)

Рева В.Б., Спіжавка А.І. **3523**
СУЧАСНІ МЕТОДИ ДІАГНОСТИКИ І ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ ОКЛЮЗІЇ У ХВОРИХ НА ОБЛІТЕРУЮЧИЙ АТЕРОСКЛЕРОЗ СУДИН НИЖНІХ КІНЦІВОК

Романенко І.В., Піліпонова В.В., Шаповалов М.С. **3533**
РОЛЬ ДИСФУНКЦІЇ ГЛІМФАТИЧНОЇ СИСТЕМИ У ПАТОГЕНЕЗІ НЕЙРОДЕГЕНЕРАТИВНИХ ЗАХВОРЮВАНЬ

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Романчук К.Ю., Самохвалова А.О. **3544**
ОБІЗНАНІСТЬ ТА СТАВЛЕННЯ ЮНАКІВ ДО РИЗИКІВ ІНФІКУВАННЯ ВІРУСОМ ПАПІЛОМИ ЛЮДИНИ ТА ВАКЦИНАЦІЇ ПРОТИ ВПЛ: РЕЗУЛЬТАТИ ПОПЕРЕЧНОГО ОПИТУВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ ТА СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Русалов В.Л., Лагодич Т.С. **3555**
МІКРОБІОМ КИШЕЧНИКА ЯК МОДИФІКАТОР КОГНІТИВНИХ ФУНКЦІЙ ТА КОГНІТИВНОГО СТАРІННЯ

Сакович В.М., Алексєєва О.В., Сакович Є.Ф. **3568**
ВІДДАЛЕНІ РЕЗУЛЬТАТИ ЗАСТОСУВАННЯ ГІПЕРБАРИЧНОЇ ОКСИГЕНАЦІЇ ТА НЕЙРОПРОТЕКТОРНОЇ ТЕРАПІЇ В КОМПЛЕКСНОМУ ЛІКУВАННІ ПЕРВИННОЇ ОПЕРОВАНОЇ ГЛАУКОМИ (КЛІНІЧНИЙ ВИПАДОК)

Салижин Т.І., Нейко В.Є., Дзвонковська В.В., Фешовець Н.М. **3577**
ВПЛИВ ОЖИРІННЯ НА ВИРАЖЕНІСТЬ КИШКОВОЇ СИМПТОМАТИКИ ПРИ ЗАПАЛЬНИХ ЗАХВОРЮВАНЬ КИШЕЧНИКА

Саніна Н.А., Калишко Є.О. **3586**
ДИСФУНКЦІЯ МАЛИХ ДИХАЛЬНИХ ШЛЯХІВ ПРИ БРОНХІАЛЬНІЙ АСТМІ (огляд літератури)

Сасюк А.І. **3600**
ПОЄДНАНА ДЕФОРМАЦІЯ ГРУДНОЇ КЛІТКИ ТА ПІДЛІТКОВОГО ІДІОПАТИЧНОГО СКОЛІОЗУ (ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ)

Свиридюк К.В., Нестерчук Н.Є. **3615**
ФІЗИЧНА ТЕРАПІЯ ЯК КЛЮЧОВИЙ КОМПОНЕНТ РЕАБІЛІТАЦІЇ ПРИ СИНДРОМІ ГІЙЄНА-БАРРЕ

Сіліна Т.М., Кухарська Н.Г., Данко Д.В. **3623**
ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОГРАМ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ СІМЕЙНИХ ЛІКАРІВ У КОНТЕКСТІ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Слинько М.М. **3640**
ВПЛИВ АВТОРСЬКОЇ ТЕХНІКИ КОМБІНОВАНОГО МАНІКЮРУ НА МОРФОФУНКЦІОНАЛЬНИЙ СТАН ПЕРИУНГВАЛЬНОЇ ЗОНИ ТА СТАБІЛЬНІСТЬ ДЕКОРАТИВНОГО ПОКРИТТЯ: РЕЗУЛЬТАТИ ПРОСПЕКТИВНОГО СПОСТЕРЕЖНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Смірнова В.Л., Панчишин Н.Я., Баранович С.М., Галицька-Хархаліс О.Я. 3652
КЛІНІКО-ДЕМОГРАФІЧНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ СТРУКТУРИ ВИКЛИКІВ ЕКСТРЕНОЇ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ

Супруненко С.М., Григоров Ю.Б., Авдєєва О.В. 3666
ВПЛИВ МІКРОБІОМУ СЕЧОВИХ ШЛЯХІВ НА ФОРМУВАННЯ АНТИБІОТИКОРЕЗИСТЕНТНОСТІ ЗБУДНИКІВ ПІЄЛОНЕФРИТУ

Татарко С.В., Михайлюк С.С. 3679
СУЧАСНІ УЯВЛЕННЯ ПРО МЕХАНІЗМИ РОЗВИТКУ ТА МЕТОДИ ТЕРАПІЇ ХВОРОБИ ПАРКІНСОНА

Теренда Н.О., Безноса Х.В., Панчишин Н.Я. 3688
АНАЛІЗ РІВНЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ПРАЦІВНИКІВ ЕКСТРЕНОЇ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Титаренко В.І., Черняков В.В., Желізний М.М., Драгунов Д.М., Ридзель Ю.М. 3698
ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАСАЖИСТА З ПОГЛЯДУ ЕРГОНОМІКИ ТА БІОМЕХАНІКИ

Ткач Є.П. 3711
МІСЦЕ ТА РОЛЬ LP(A) В РОЗВИТКУ ТА ПРОГРЕСУВАННЮ АТЕРОСКЛЕРОЗУ

Удодік С.Р., Пляшко С.А., Нестерчук Н.Є. 3727
РОЛЬ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ У ПРОФІЛАКТИЦІ ПАДІНЬ ЛІТНІХ ЛЮДЕЙ

Федонюк Л.Я., Привроцька І.Б., Стравський Я.С., Подобівський С.С. 3740
ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ НА ЗАСАДАХ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ ЗДОБУВАЧІВ У КОНТЕКСТІ СТРАТЕГІЇ ТА ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Ферцак Х.В., Соколовський Ю.В., Токарик Г.В., Парцей Х.Ю., Шкурашівська С.В. 3750
ХОЛЕСТЕРИН І ДОВГОЛІТТЯ: БІОХІМІЧНІ ОСНОВИ ТА ФЕНОМЕН "ПАРАДОКСУ ХОЛЕСТЕРИНУ"

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Фіщенко В.О., Боцул О.В., Рябошапко О.М., Макогончук А.В., Маціпура М.М., Оберемчук О.О. 3762
ОЦІНКА ОКРЕМИХ ПОКАЗНИКІВ ШКАЛ KOOS У ПАЦІЄНТІВ ІЗ ГОНАРТРОЗОМ II–III СТУПЕНІВ ПРИ ТРАДИЦІЙНОМУ КОНСЕРВАТИВНОМУ ЛІКУВАННІ

Хаща І.І. 3774
ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ ЖИТТЯ ТА ПСИХОЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ЖІНОК З ЕНДОМЕТРІОЗОМ НА ФОНІ МЕТАБОЛІЧНОГО СИНДРОМУ

Цар-Кобрак А.В., Козак О.А. 3788
ЯКІСТЬ СНУ ЯК ПРЕДИКТОР КЛІНІЧНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ЛІКУВАННЯ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ У ПАЦІЄНТІВ ТЕРАПЕВТИЧНОГО ТА ХІРУРГІЧНОГО ПРОФІЛІВ

Черняк В.П., Степанова Г.М. 3798
БІОПСИХОСОЦІАЛЬНА МОДЕЛЬ ТА МІЖНАРОДНА КЛАСИФІКАЦІЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЯК КОНЦЕПТУАЛЬНЕ ПІДҐРУНТЯ СУЧАСНОЇ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ОГЛЯД

Чигір І.В., Хромих К.В., Курець О.О. 3816
КЛІНІЧНІ ПРОЯВИ НЕДИФЕРЕНЦІЙОВАНОЇ ДИСПЛАЗІЇ СПОЛУЧНОЇ ТКАНИНИ У ВАГІТНИХ ПРИ НЕВИНОШУВАННІ

Чорномидз І.Б., Чорномидз А.В. 3834
ПЕДІАТРИЧНА ПНЕВМОТОКСИЧНІСТЬ: ВІД ІНГАЛЯЦІЙНОЇ ТРАВМИ ДО СИСТЕМНИХ КСЕНОБІОТИКІВ

Шакер А.О., Чабан В.О. 3849
ВІЙНА ЯК ТРИГЕР АДДИКЦІЇ: НЕЙРОФІЗІОЛОГІЧНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ (ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ)

Шаторна В.Ф., Ломига Л.Л., Земляний О.А. 3863
ВПЛИВ СУКЦИНАТІВ ЦИНКУ ТА МІДІ НА ДИНАМІКУ НАКОПИЧЕННЯ ВАЖКИХ МЕТАЛІВ В СЕРЦІ ЩУРІВ ПРИ КАДМІЄВІЙ ІНТОКСИКАЦІЇ

Шевчук Т.В., Ваколюк Л.М., Дреженкова І.Л., Браткова О.Ю. 3873
СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ ХАРЧОВИХ РЕЧОВИН

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Шевчук Т.І., Хлєстова С.С., Горбатюк С.М., Васенко Т.Б. **3880**
МОРФОФУНКЦІОНАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ АДАПТАЦІЇ ОРГАНІЗМІВ ДО ПАРАЗИТИЧНОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ

Широких О.О., Максаков Р.Д. **3898**
ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ СТАН ЗОРОВОГО АНАЛІЗАТОРА ПРИ ВИКОРИСТАННІ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ: АНАТОМО-ФІЗІОЛОГІЧНІ ТА ГІГІЄНІЧНІ АСПЕКТИ

Шмиговська Н.І. **3911**
РОЛЬ МЕДИЧНОЇ СЕСТРИ ГРОМАДИ В РАННІЙ ДІАГНОСТИЦІ ОНКОЛОГІЧНИХ ЗАХВОРЮВАНЬ

Шумко Г.І., Шелест К.В., Губаль В.М., Натяжко М.Г. **3919**
СУЧАСНІ СТРАТЕГІЇ ДІАГНОСТИКИ ТА МЕНЕДЖМЕНТУ ТРАНСТИРЕТИНОВОЇ АМІЛОЇДНОЇ КАРДІОМІОПАТІЇ

Щербенюк Н.В., Крикус О.Ю., Гулида А.О. **3929**
МУЛЬТИДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД ДО ЛІКУВАННЯ ІНФІКОВАНИХ ВОГНЕПАЛЬНИХ РАН НИЖНІХ КІНЦІВОК: АНАЛІЗ РЕЗИСТЕНТНОСТІ ТА КЛІНІЧНИЙ КЕЙС

Яремчук Л.В. **3937**
ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ «МАТИ-КЕНГУРУ» ЯК НЕФАРМАКОЛОГІЧНОГО ІНСТРУМЕНТУ ПРОФІЛАКТИКИ ПІСЛЯПОЛОГОВОЇ ДЕПРЕСІЇ У ЖІНОК, ЯКІ НАРОДИЛИ ПЕРЕДЧАСНО

СЕРІЯ «Психологія»

Aysel Abbaslı Ilyas **3945**
UNDERSTANDING AGGRESSIVE BEHAVIOR IN ADOLESCENTS AND YOUTH: TYPES AND CAUSES

Batryn N.V. **3954**
PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF USING THE ADKAR MODEL IN TEACHING BUSINESS ENGLISH AND MANAGEMENT DURING WARTIME

Krymova N.O., Dolomanzi N.O. **3966**
NARCISSISM AS A PREDICTOR OF YOUTH INVOLVEMENT IN SELFIE CULTURE

ISSN 2786-4952 Online

Krynychko V.V., Krynychko V.A. **3977**
COGNITIVE-LINGUISTIC MECHANISMS OF BODILY EXPERIENCE: BODILY INTELLIGENCE, ASSOCIATIVE AND METAPHORICAL BODY MODELS AS RESOURCES FOR THE SALUTOGENIC DEVELOPMENT OF THE BODILY SELF

Kryzhanivska Yu. **3992**
PSYCHOLOGICAL RESOLUTION OF INTERNAL PERSONAL CONFLICT USING SIGMUND FREUD'S PSYCHOANALYTIC TECHNIQUES

Kutsyi O.A., Demkiv Yu.V., Palosh Yu.Ya. **4003**
COMMUNICATIVE AND PSYCHOLOGICAL INFLUENCE IN AN ORGANIZATION AS A FACTOR OF THE EMPLOYEE FUNCTIONAL WORK STATE

Prokofieva L.O. **4015**
FEATURES OF SOCIO-PSYCHOLOGICAL SUPPORT FOR MILITARY PERSONNEL FOLLOWING PARTICIPATION IN COMBAT OPERATIONS

Romanovska O., Borysova A., Bohdan Zh. **4028**
PSYCHOLOGICAL MECHANISMS OF EXPERIENCING LONELINESS UNDER CONDITIONS OF UNCERTAINTY

Verbytska A.V. **4044**
SOCIAL CHANGE AND SOCIAL WELFARE IN UKRAINIAN COMMUNITIES IN THE CONTEXT OF PRIVATE SECTOR ENGAGEMENT

Алексєєва С.С. **4056**
ПСИХОЛОГІЧНІ РЕСУРСИ РОЗВИТКУ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Ансович В.М. **4070**
ТРЕНІНГ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МЕДИЧНОГО ПРАЦІВНИКА В УМОВАХ ВІЙНИ

Антошків А.В. **4084**
КОМУНІКАТИВНА КРЕАТИВНІСТЬ ЯК ЧИННИК ЕФЕКТИВНОЇ ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

Бабій М.Ф. **4106**
САМОТНІСТЬ ЯК ПСИХОЛОГІЧНА СКЛАДОВА ЖИТТЄВОЇ КРИЗИ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Бабкова Н.В., Гулієва Д.О., Кочуєва З.А., Угольнікова Н.С. **4120**
МЕСЕНДЖЕРИ ЯК СЕРЕДОВИЩЕ ОНЛАЙН-ОСВІТНЬОЇ КОМУНІКАЦІЇ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ТЕКСТОВОЇ ВЗАЄМОДІЇ СТУДЕНТІВ ЗАСОБАМИ NLP ТА ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Бабчук О.Г. **4136**
ПСИХОСОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ У СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ

Беднарчик Т.Р., Ратушняк І.І., Бушмельова Г.П. **4147**
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ЛІДЕРСТВА СИМОНА ПЕТЛЮРИ: МЕМУАРНО-ДОКУМЕНТАЛЬНИЙ ТА ТЕОРЕТИЧНИЙ ПІДХІД

Белякова С.М., Бережна О.В. **4160**
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ САМООЦІНКИ ТА ЖИТТЄВОЇ ЗАДОВОЛЕНОСТІ ДОРОСЛОЇ ОСОБИСТОСТІ

Білозерська С.І., Зубкович С.І. **4173**
ДУХОВНО-ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ: ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ

Богучарова О.І., Сень Є.О., Тиненик Я.О. **4186**
КЕЙС-МЕТОД У СЛУЖБОВИХ РОЗСЛІДУВАННЯХ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ПОЛІЦІЇ ТА ЯК ПРАКТИЧНА СКЛАДОВА ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ ПСИХОЛОГІЇ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ЮРИДИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ

Бондаревич С.М., Іпатенко О.Ю. **4197**
АНАЛІЗ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ ТІЛЕСНО-ОРІЄНТОВАНОЇ ТЕРАПІЇ У ФАХІВЦІВ МОРСЬКОЇ ГАЛУЗІ

Брюховецька О.В. **4212**
ПСИХОЛОГІЧНА РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У КОНТЕКСТІ ВОЄННО-СТРЕСОВИХ ВПЛИВІВ

Булгакова О.Ю. **4225**
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО СОЦІАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У ПІДЛІТКІВ

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Василевський В.С. **4236**
ПСИХОДІАГНОСТИКА СИМВОЛІЗАЦІЇ ОБРАЗУ ТІЛА У ЖІНОК

Володарська Н.Д. **4250**
ВНУТРІШНЯ РЕСУРСНІСТЬ ЯК ЧИННИК АДАПТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В СКЛАДНИХ УМОВАХ ВІЙНИ

Волошенко М.О., Азаркіна О.В. **4263**
ПРАВОВІ ЗАСАДИ РОБОТИ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА: АНАЛІЗ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ

Галацан Г.Ю. **4273**
ЗАЛЕЖНІСТЬ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОСТІ ВІД СТАНУ ТРИВОЖНОСТІ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Галян А.І. **4280**
ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙНЯТТЯ НЕЙРОМІФІВ СТУДЕНТАМИ-ПСИХОЛОГАМИ З РІЗНОЮ БІОЛОГІЧНОЮ ПІДГОТОВКОЮ

Герасимова І.В., Герасімова Н.Є. **4291**
ПСИХОЛОГІЧНА СТІЙКІСТЬ ТА МОТИВАЦІЙНА СПРЯМОВАНІСТЬ ЯК ДЕТЕРМІНАНТИ ЕФЕКТИВНОСТІ СПОРТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: КОМПЛЕКСНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КОГНІТИВНИХ ТА ПОВЕДІНКОВИХ МЕХАНІЗМІВ

Гірняк А.Н., Павлюк Д.Ю. **4303**
КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПОНЯТТЯ ОБРАЗУ ДЕРЖАВИ В СУЧАСНОМУ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Главінська О.Д. **4326**
КРИЗОВЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ: ВІД ВТРАТИ КОНТРОЛЮ ДО ОСОБИСТІСНОЇ СУВЕРЕННОСТІ

Горбенко С.Л., Ічанська О.М., Іваницька А.С. **4336**
ГЕШТАЛЬТ-ПІДХІД ДО РОЗУМІННЯ МЕХАНІЗМІВ ПОДОЛАННЯ КОГНІТИВНИХ ТРУДНОЩІВ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРЕКЛАДАЧА

Горбунова К.М., Короленко В. Л., Мардзявко К.О., Гула Л.В., Улітіна К.А. **4349**
ОСОБЛИВОСТІ ЕФЕКТИВНОЇ МІЖОСОБИСТІСТОЇ ВЗАЄМОДІЇ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Гошовська Д.Т., Гошовський Я.О., Сологуб Т.В., Чепелюк Н.О. **4358**
Я-КОНЦЕПЦІЯ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ДЕПРИВАЦІЇ ЯК ЧИННИК ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ У СИСТЕМІ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ

Гринчук О.І., Мішкулинець О.О., Кравцов Ю.С. **4372**
САМОВИРАЖЕННЯ ЯК ЧИННИК СТРЕСОСТІЙКОСТІ У КОНТЕКСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ КРЕАТИВНОСТІ ТА СУБ'ЄКТИВНОГО ВІДЧУТТЯ ЖИТТЄВОГО УСПІХУ

Грись А.М., Павлюк М.М. **4386**
ФІЛЬМ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПСИХОЛОГІЧНОЇ РОБОТИ З СОЦІАЛЬНО ДЕЗАДАПТОВАНИМИ ПІДЛІТКАМИ

Грись А.М. **4398**
ОБРАЗ Я ЯК ІНСТРУМЕНТ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ НА САМОРЕГУЛЯЦІЮ ПІДЛІТКІВ ІЗ ДЕВІАНТНОЮ ПОВЕДІНКОЮ

Гузь Н.В., Фалько Н.М., Крижановський О.М., Піддубна В.В. **4410**
ЖИТТЄСТІЙКІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ЯК РЕСУРС ПОДОЛАННЯ ЖИТТЄВИХ КРИЗ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇЇ АДАПТАЦІЇ Й РОЗВИТКУ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Гуцол К.В. **4422**
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ ДО СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В УМОВАХ ВІЙНИ

Данилевич М.В., Романчук О.В., Криштанович С.В., Павленчик Н.Ф. **4435**
АРТТЕРАПІЯ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОЇ СТІЙКОСТІ ОСОБИСТОСТІ У КРИЗОВИХ УМОВАХ

Данченко І.В. **4447**
РОЗВИТОК ДІАЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЧЛЕНІВ РОДИН ВІЙСЬКОВИХ

Дідух М.М., Хохліна О.П., Чернявська С.М. **4459**
КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ПРОФЕСІОНАЛА В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ

Дорогий Я.Ю. **4470**
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ КУЛЬТУРИ СКАСУВАННЯ: СИНЕРГІЯ ЕФЕКТУ FOMO ТА ДЕСТРУКТИВНИХ РИС ОСОБИСТОСТІ ТЕМНОЇ ТРІАДИ

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Дорогий Я.Ю. **4483**
ДИФЕРЕНЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ЦИФРОВОЇ АГРЕСІЇ: ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК СУБКЛІНІЧНИХ РИС ОСОБИСТОСТІ З КОГНІТИВНИМИ ВИКРИВЛЕННЯМИ ТИПУ FOMO У ПРОЦЕСАХ СОЦІАЛЬНОГО СКАСУВАННЯ

Дорогий Я.Ю. **4497**
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ КОНЦЕПЦІЙ ТЕМНОЇ ТЕТРАДИ ТА ТЕМНОЇ ПЕНТАДИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ПСИХОЛОГІЇ ОСОБИСТОСТІ

Доцевич Т.І. **4510**
НЕЙРОДИНАМІЧНИЙ СТЕРЕОТИП ПОВЕДІНКИ ЯК ПРЕДИКТОР СТРЕСОСТІЙКОСТІ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Єсін Р.В. **4522**
РЕЗУЛЬТАТИ ВЕРИФІКАЦІЇ ПРОГРАМИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ МОТИВАЦІЇ ОФІЦЕРІВ ТАКТИЧНОГО РІВНЯ СУХОПУТНИХ ВІЙСЬК ЗС УКРАЇНИ

Жарікова С.Б., Філоненко А.В. **4540**
СПЕЦИФІКА САМОУПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛУ СИЛ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ З РІЗНИМ РІВНЕМ СХИЛЬНОСТІ ДО ДЕСТРУКТИВНОГО РИЗИКУ

Жванія Т.В., Олійник В.А., Даниленко Н.В. **4550**
ТРИВОЖНІСТЬ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН СУЧАСНОСТІ: ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ТА МЕТОДИ ПОДОЛАННЯ

Зазимко О.В., Рудницька С.Ю. **4563**
НАРАТИВНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК МЕНТАЛЬНИЙ РЕСУРС ОСОБИСТОСТІ: ПСИХОЛОГО-ГЕРМЕНЕВТИЧНА МОДЕЛЬ

Заіка О.М. **4576**
СПЕЦИФІКА СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ЯК СУБ'ЄКТА РОЗВ'ЯЗАННЯ ЖИТТЄВИХ ЗАДАЧ

Калайтан Н.Л., Бідюк І.А. **4589**
ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ З РІЗНИМ РІВНЕМ ЕМОЦІЙНОЇ ЗРІЛОСТІ

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Калениченко Р.А., Пєтухова І.О., Кривда К.К., Телебенєва Є.О., Чернецька Т.І. 4599
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК РЕСУРСУ ЕФЕКТИВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Карпюк Ю.Я., Хрущ О.В., Федик О.В. 4612
ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ СТРУКТУРИ ПРОГРАМИ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Кінас І.О. 4629
ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ВІЗУАЛЬНОГО СПРИЙНЯТТЯ В ЦИФРОВОМУ МАРКЕТИНГУ: КОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ ДИЗАЙНУ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ

Кічук А.В. 4641
РОЗВИТОК КРЕАТИВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ В УМОВАХ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ В ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ: АКТУАЛІЗАЦІЯ ІДЕЙ ГУМАНІСТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Ковальська Н.А., Крутій М.В. 4651
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОПІНГ-ПОВЕДІНКИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Кондрацька Л.В. 4662
ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ СТУДЕНТІВ У КОНТЕКСТІ БЕЗПЕКИ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Консевич О.В., Петяк О.В. 4675
ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ ТА МОТИВАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У БОЙОВИХ УМОВАХ

Коровинський І.О., Сметаняк В.І., Василевська О.І. 4685
АДАПТАЦІЯ БІЖЕНЦІВ ДО НОВИХ КУЛЬТУРНИХ УМОВ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ТЕОРІЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕЗИЛІЄНТНОСТІ

Кравець Р.А., Браткова О.Ю., Беднарчик Т.Р., Семенюк Р.О., Ратушняк І.І., Бушмельова Г.П. 4700
СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ ПОСЛУГ ЯК СКЛАДОВА СИСТЕМИ ГРОМАДСЬКОГО ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ

ISSN 2786-4952 Online

Крупник І.Р., Бережна О.М. **4715**
ІНТЕРАКТИВНІ ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ У ПСИХОЛОГІЧНОМУ КОНСУЛЬТУВАННІ ТА ПСИХОТЕРАПІЇ: ТЕОРЕТИКО-ЕМПІРИЧНИЙ АНАЛІЗ

Лещенко М.Є., Чепурна Г.Л. **4727**
ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЛІДЕРСТВА В БІЗНЕСІ ЯК ЧИННИКА ЕФЕКТИВНОСТІ КОМАНДИ

Литвиненко О.В. **4741**
ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕЖИВАННЯ ВТРАТИ В КОНТЕКСТІ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Лупанець О.М. **4755**
СТРАТЕГІЇ ВІДНОВЛЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ РЕСУРСІВ ПРАЦІВНИКІВ МЕДИЧНОЇ СФЕРИ. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНИЙ АНАЛІЗ І КЛАСИФІКАЦІЯ ОБРАНИХ СТРАТЕГІЙ

Льовкіна О.Г., Пилипчук Л.С., Федіско А.В. **4769**
ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ КАР'ЄРНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМЦІВ

Мартинюк Ю.О. **4778**
ПСИХОЛОГІЧНІ РЕСУРСИ У ОСІБ З РІЗНИМИ МУЗИЧНИМИ УПОДОБАННЯМИ

Мельник К.С., Тертична Н.А. **4787**
МОДЕЛЬ КОМПЛЕКСНОГО КОРЕКЦІЙНОГО ПІДХОДУ В РОБОТІ З ДІТЬМИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З РДУГ

Миколюк О.Ю., Волженцева І.В. **4800**
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙНЯТТЯ ЦИФРОВИХ ІННОВАЦІЙ РІЗНОВІКОВИМИ КАТЕГОРІЯМИ ЛЮДЕЙ

Миколюк С.М. **4813**
ТРАНСФОРМАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РОБОТИ У СФЕРІ УТРИМАННЯ ТА ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ-СИРІТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ, В УКРАЇНІ

Мойсіяха А.В. **4824**
ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОПЕРАЦІЙ НА ПСИХІКУ ВІЙСЬКОВИХ І ЦИВІЛЬНИХ

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Моржевска Т. **4837**
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ЖІНОК З ДІТЬМИ У ВОЄННІЙ ВИМУШЕНІЙ ЕМІГРАЦІЇ

Мудрик А.Б. **4849**
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОГНІТИВНИХ ВИКРИВЛЕНЬ У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ

Нагорна Н.С., Захаріна М.І., Децюк Т.М. **4861**
ПАРТИСИПАТИВНІ ПРАКТИКИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ГРОМАДІ

Ніколаєва О.І., Курганська Х.О. **4874**
«ПСИХОЕМОЦІЙНИЙ СТАН ДОРОСЛОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ТРИВАЛОГО ВОЄННОГО ДИСТРЕСУ ТА ОБҐРУНТУВАННЯ МУЛЬТИАГЕНТНОГО ШІ-ЗАСТОСУНКУ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ»

Омельченко Л.М. **4892**
ВПЛИВ СТИЛЮ СПІЛКУВАННЯ ЧЛЕНІВ ПОДРУЖЖЯ НА ЗАДОВОЛЕНІСТЬ ШЛЮБОМ

Панасенко Е.А., Березка С.В., Тимарєв Д.В. **4906**
СУЧАСНІ ІНТЕГРАТИВНІ ПСИХОТЕХНОЛОГІЇ ЯК РЕСУРС РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ В УМОВАХ КРИЗ

Панкратова О.Л. **4918**
ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕГУЛЯЦІЇ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА В УМОВАХ ВІЙНИ ТА СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Панчук Н.П. **4930**
ЕМОЦІЙНІ СТАНИ ТА ЇХ РОЛЬ У ФОРМУВАННІ РОЗЛАДІВ ХАРЧОВОЇ ПОВЕДІНКИ: ПСИХОДІАГНОСТИЧНІ Й ПСИХОКОРЕКЦІЙНІ ПІДХОДИ В КЛІНІЧНОМУ, ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОМУ ТА ГЕНДЕРНОМУ КОНТЕКСТАХ

Париляк О.В. **4943**
ДЕСТРУКТИВНІ ПРОЯВИ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОЧІКУВАНЬ ПРАЦІВНИКІВ ІТ-СФЕРИ ТА МЕТОДИ БОРОТЬБИ З НИМИ

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Пастернацький А.В. **4959**
ЗНАЧЕННЯ ПРИНЦИПІВ АБСТИНЕНТНОСТІ ТА НЕЙТРАЛЬНОСТІ У ПСИХОТЕРАПЕВТИЧНИХ ВІДНОСИНАХ В УМОВАХ КРИЗИ ТА ПОЗА НЕЮ

Пасько О.М. **4970**
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ВИВЧЕННЯ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Пасічник Н.О., Щербакова І.М., Степченко Л.А. **4981**
РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ ТА САМОЕФЕКТИВНІСТЬ ЯК ПРЕДИКТОРИ ПРОФЕСІЙНОЇ СТІЙКОСТІ ПРАЦІВНИКІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ВОЄННИХ ЗАГРОЗ

Прокоф'єва Л.О. **4993**
РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ЯК ПОКАЗНИК ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Розвад А.С. **5006**
МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПСИХОДІАГНОСТИКИ КОНФЛЮЕНЦІЇ У ДИТЯЧО-БАТЬКІВСЬКИХ ВІДНОСИНАХ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО ПРОСТОРУ

Романовська Д.Д., Матейчук Н.Г., Ілащук М.М. **5017**
ТРЕНІНГОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ ТА КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

Романчук О.В., Данилевич М.В., Криштанович С.В., Окопний А. М., Павленчик Н.Ф. **5029**
ТЕРМІНОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО МИСЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

Рудницька С.Ю. **5040**
МЕТОДИКА НАРАТИВНОГО АНАЛІЗУ МЕНТАЛЬНИХ РЕСУРСІВ ОСОБИСТОСТІ

Рябовол Т.А. **5053**
ЧАСОВА ПЕРСПЕКТИВА ЯК ПРЕДИКТОР ЖИТТЄВИХ СТРАТЕГІЙ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА СОЦІАЛЬНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Самілик В.І., Тітаренко С.А. **5066**
ІНТЕГРАЦІЯ КАЗКОТЕРАПІЇ ТА СЕНСОРНОЇ РЕГУЛЯЦІЇ У ПСИХОКОРЕКЦІЙНІЙ РОБОТІ З ДІТЬМИ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ТА МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Саракун Л.П., Левицька Н.М., Латиш Н.М. **5076**
КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА ПРОТИДІЇ ІНФОРМАЦІЙНИМ МАНІПУЛЯЦІЯМ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Скарупа К.О. **5087**
ТРЕНІНГ РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СТРАТЕГІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ДОСВІДУ ПЕРЕБУВАННЯ В СКРУТНИХ МАТЕРІАЛЬНИХ ОБСТАВИНАХ

Скляренко І.Ю., Нікітенко М.Є., Рулєвська Т.Ф. **5100**
КОУЧИНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ В КОНТЕКСТІ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ РЕКЛАМНИХ СТРАТЕГІЙ НА ПОВЕДІНКУ СПОЖИВАЧІВ

Скляренко І.Ю., Рулєвська Т.Ф., Нікітенко М.Є. **5113**
ГЕНДЕРНІ ДЕТЕРМІНАНТИ СПРИЙНЯТТЯ РЕКЛАМИ ТА ЇХ УРАХУВАННЯ В ПСИХОЛОГІЧНІЙ ЕКСПЕРТИЗІ

Соколова Г.Б. **5126**
КОГНІТИВНО-ОСОБИСТІСНИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

Солодовник Т.О., Штученко І.Є. **5138**
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПІСЛЯ ЗАВЕРШЕННЯ СЛУЖБИ

Стеценко А.І., Товмач О.В. **5154**
ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ПІДЛІТКАМ ІЗ ТРАВМАТИЧНИМ ДОСВІДОМ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ТА ЗАРУБІЖНІЙ ПРАКТИЦІ

Сухенко Я.В., Зікєєв Д.Є. **5169**
АДАПТАЦІЯ ШКАЛИ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ (IES): ПСИХОМЕТРИЧНІ ВЛАСТИВОСТІ УКРАЇНОМОВНОЇ ВЕРСІЇ IES-UA-14

Тертична Н.А., Лазуренко О.О. **5182**
ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ХАРАКТЕРИСТИК МОТИВАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ ЛІКАРЯ

ISSN 2786-4952 Online

Тітенко Н.В. **5194**
ТИПОЛОГІЯ БОЙОВИХ МЕДИКІВ ЗА ОСОБЛИВОСТЯМИ ФОРМУВАННЯ ТА ПРОЯВУ ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕЗИСТЕНТНОСТІ

Тюганова М.С., Скворцова Ю.В., Цумарєва Н.В. **5206**
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ, ТРИВОЖНОСТІ ТА ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ У НЕПОВНОЛІТНІХ

Філіпович В.М., Чепурна Г.Л., Лещенко М.Є. **5218**
ІНТЕГРАЦІЯ КОУЧИНГОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПСИХОЛОГІЧНЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ: ТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Хараджи М.В., Пєшкова М.О. **5232**
ПСИХІЧНА САМОРЕГУЛЯЦІЯ ЯК ЗАСІБ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОРЕКЦІЇ ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ У ЖІНОК

Харченко А.С., Яновська Т.А., Гончарова Н.О. **5246**
ОСОБИСТІСТЬ В ІВЕНТ-СЕРЕДОВИЩІ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

Харченко С.В., Литвин Ю.І. **5260**
ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ ТА НЕГАТИВНІ ПРОЯВИ В ЕМОЦІЙНІЙ СФЕРІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Хоменко Т.І. **5273**
НАРАТИВНИЙ ТРЕНІНГ РОЗВИТКУ ЗДАТНОСТІ ДО ПРОЩЕННЯ РОЗЛУЧЕНИХ ЖІНОК

Цирковникова І.С. **5285**
ГУМАНІТАРНІ НАСЛІДКИ ВІЙНИ В УКРАЇНІ: ВПЛИВ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ НА ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПТСР

Цільмак О.М., Бурзаковська О.В. **5296**
ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПРОФІЛЬ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ СУЧАСНОГО ПРАВООХОРОНЦЯ

Чайка І.В. **5307**
ПСИХОКОРЕКЦІЯ ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ ДОРОСЛИХ У СИСТЕМІ СІМЕЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ЗАСОБАМИ ПОЛІМОДАЛЬНОЇ АРТ-ТЕРАПІЇ

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Чайковська О.М. **5322**
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАСТОСУВАННЯ КОУЧИНГУ В ПРОЦЕСІ САМОВДОСКОНАЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

Чаплак Я.В., Чуйко Г.В. **5334**
ІНТРАПСИХІЧНИЙ ВИМІР ПСИХОЛОГІЧНОГО ПОСЕРЕДНИЦТВА У ПСИХОКОНСУЛЬТУВАННІ

Чаусов І.А. **5347**
АВТОРСЬКИЙ НАВЧАЛЬНИЙ МОДУЛЬ РОЗВИТКУ SOFT SKILLS МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ: ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Чугуєва І.Є., Семчук Н.І. **5361**
ПРАКТИКА НАДАННЯ ПСИХОЕМОЦІЙНОЇ ПІДТРИМКИ ПЕДАГОГІЧНИМ ПРАЦІВНИКАМ В УМОВАХ ВІЙНИ

Шамрук О.П. **5374**
ОСОБИСТІСНА ОРГАНІЗОВАНІСТЬ ОФІЦЕРА НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ ЯК МЕДІАТОР АНДРАГОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО ЗАСВОЄННЯ ПРОГРАМ ФАХОВОЇ КОМАНДНОЇ ПІДГОТОВКИ ТАКТИЧНОГО РІВНЯ L-1

Шиловська О.М. **5386**
МЕТОДОЛОГІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ПОДОЛАННЯ ПАСИВНОЇ СТРАТЕГІЇ ВИРІШЕННЯ ЖИТТЄВИХ ЗАВДАНЬ У ПСИХОЛОГІЧНІЙ ПРАКТИЦІ

Щербакова І.М., Пасічник Н.О., Підпурна Г.О. **5399**
ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГА У ВІЙСЬКОВІЙ ЧАСТИНІ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Щербан Т.Д., Бергхауер-Олас Е.Л., Греба І.З. **5414**
ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕБІГУ ПСИХІЧНИХ ПРОЦЕСІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ НАВЧАННЯМ, У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТРЕСУ (НА ПРИКЛАДІ ЗАКАРПАТТЯ)

Якимчук Б.А. **5430**
ВІКОВО-СТАТЕВІ ВІДМІННОСТІ ГЕНЕЗИ АСОЦІАЛЬНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ ПІДЛІТКІВ

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Шановні колеги!

Побачив світ черговий номер фахового журналу категорії Б «Перспективи та інновації науки».

У поточному номері видання «Перспективи та інновації науки» ви познайомитеся із аспектами щодо: аналізу впливу міжнародних акредитаційних стандартів на якість медичної освіти в Україні; обґрунтування моделі науково-методичного супроводу особистісного та соціально-громадянського розвитків дітей дошкільного віку, у якій кожен компонент розкрито в єдності наукового обґрунтування та методичного механізму реалізації, а також визначення організаційно-педагогічних умов її впровадження у практику сучасного ЗДО; вивчення біохімічної ролі холестерину та його впливу на процеси старіння і довголіття людини; використання платформи віртуальних пацієнтів CASUS у процесі викладання педіатричних дисциплін та аналізу її впливу на формування клінічного мислення, професійних компетентностей і готовності до самостійної діагностичної діяльності у студентів вищих медичних навчальних закладів в умовах обмеженого доступу до клінічної бази та ін.

Щиро дякуємо за можливість професійного зростання та співпраці!

З повагою,

директор Видавничої групи
«Наукові перспективи»,
кандидат наук з державного управління,
доцент, Лауреат премії Президента України
для молодих вчених,
Лауреат премії Верховної Ради України
молодим ученим **Жукова І.В.**

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

СЕРІЯ «Педагогіка»

UDC: 821.111(73)(091)

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-54-66

Banias Nataliia Yulianivana Candidte of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Philology Department, Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian University, Berehove, https://orcid.org/0000-0002-6974-0790

Vrabel Tomash Tomashovych Candidte of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Philology Department, Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian University, Berehove, https://orcid.org/0000-0001-5837-5153

Lizak Kateryna Mykhaylivna Associate Professor, Department of Philology, Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian University, Berehove, https://orcid.org/0000-0002-7873-0535

DIGITAL PLATFORMS AND THE TRANSFORMATION OF CONTEMPORARY LITERARY GENRES AND STYLES: NARRATIVE PRACTICES ON INSTAGRAM, X (TWITTER), TIKTOK, WATTPAD, AO3, AND WEB NOVEL

Abstract. The rapid development of digital technologies has significantly transformed literary production, distribution, and reception, leading to the emergence of new literary genres and stylistic forms shaped by online communication environments. Digital platforms such as Instagram, X (formerly Twitter), TikTok, Wattpad, Archive of Our Own (AO3), and Web Novel have become not only channels for literary dissemination but also independent creative ecosystems that influence narrative structures, language practices, reader engagement, and authorship models. This article examines how platform architecture, algorithmic visibility, multimodal communication, and participatory culture contribute to the evolution of contemporary digital literature.

The study explores the distinctive literary features associated with each platform. Instagram literature demonstrates visual-verbal hybridity and fragmentary poetic expression; X encourages microfiction, compressed narration, and aphoristic styles; TikTok promotes performative storytelling and audiovisual narration through

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

"BookTok" communities; Wattpad and Web Novel facilitate serialized fiction, interactive authorship, and genre experimentation; AO3 develops transformative works and fanfiction cultures based on collective creativity and intertextuality. These environments challenge traditional distinctions between author and reader, original and derivative texts, and professional and amateur literary production.

The article analyzes how digital platforms foster new genres such as microfiction, chat fiction, fanfiction, interactive serial novels, algorithmically optimized narratives, and multimedia poetry. Special attention is paid to the influence of platform algorithms, audience feedback systems, hashtags, and monetization mechanisms on literary style and thematic preferences. The research also addresses the cultural and sociological implications of digital literary practices, including democratization of authorship, globalization of literary communities, and the commercialization of online creativity.

The findings suggest that digital literature represents not merely a technological adaptation of traditional literary forms but a profound transformation of narrative aesthetics and literary communication. Contemporary online literary practices demonstrate increasing hybridity, interactivity, multimodality, and reader participation, reflecting broader shifts in digital culture and media ecology.

Keywords: digital literature, social media, online storytelling, Instagram poetry, TikTok literature, Wattpad, AO3, Web Novel, fanfiction, digital genres.

Баняс Наталія Юліанівна кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри філології**,** Закарпатського угорського університету імені Ференца Ракоці ІІ**,** м. Берегове, https://orcid.org/0000-0002-6974-0790

Врабель Томаш Томашович кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри філології**,** Закарпатського угорського університету імені Ференца Ракоці ІІ**,** м. Берегове, https://orcid.org/0000-0001-5837-5153

Лізак Катерина Михайлівна старший викладач, доцент кафедри філології Закарпатського угорського університету імені Ференца Ракоці ІІ, м. Берегове, https://orcid.org/0000-0002-7873-0535

ЦИФРОВІ ПЛАТФОРМИ ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ СУЧАСНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ЖАНРІВ ТА СТИЛІВ: НАРАТИВНІ ПРАКТИКИ В ІНСТАГРАМІ, ТВІТТЕРІ, ТІКТОК, ВАТТПАД, АО3 ТА ВЕБ-РОМАНІ

Анотація. Стрімкий розвиток цифрових технологій суттєво трансформував процеси літературного творення, поширення та сприйняття, що спричинило появу нових літературних жанрів і стильових форм, сформованих середовищем онлайн-комунікації. Такі цифрові платформи, як Instagram, X (Twitter), TikTok, Wattpad, Archive of Our Own (AO3) та Web Novel, стали не лише

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

каналами поширення літератури, а й самостійними творчими екосистемами, які впливають на структуру наративу, мовні практики, читацьку взаємодію та моделі авторства.

У статті досліджується, як архітектура платформ, алгоритмічна видимість, мультимодальна комунікація та культура участі сприяють еволюції сучасної цифрової літератури.

У роботі проаналізовано специфічні літературні риси, характерні для кожної платформи. Література Instagram демонструє візуально-вербальну гібридність та фрагментарну поетичну експресію; X стимулює розвиток мікропрози, стисненого наративу та афористичного стилю; TikTok популяризує перформативне оповідання й аудіовізуальний наратив через спільноти “BookTok”; Wattpad і Web Novel сприяють розвитку серіалізованої прози, інтерактивного авторства та жанрових експериментів; AO3 формує культуру трансформаційних текстів і фанфікшену, засновану на колективній творчості та інтертекстуальності. Такі середовища руйнують традиційні межі між автором і читачем, оригінальним і похідним текстом, професійною та аматорською літературною творчістю.

У статті розглядається формування нових жанрів, зокрема мікропрози, чат-фікшену, фанфікшену, інтерактивного серіального роману та мультимедійної поезії. Особливу увагу приділено впливу алгоритмів платформ, систем зворотного зв’язку, хештегів і механізмів монетизації на літературний стиль та тематичні пріоритети. Дослідження також висвітлює культурні й соціологічні аспекти цифрових літературних практик, серед яких демократизація авторства, глобалізація літературних спільнот та комерціалізація онлайн-творчості.

Результати дослідження засвідчують, що цифрова література є не просто технологічною адаптацією традиційних літературних форм, а глибокою трансформацією наративної естетики та літературної комунікації. Сучасні онлайн-літературні практики характеризуються зростаючою гібридністю, інтерактивністю, мультимодальністю та активною участю читача, що відображає ширші зміни цифрової культури й медіаекології.

Ключові слова: цифрова література, соціальні мережі, онлайн-оповідання, Instagram-поезія, TikTok-література, Wattpad, AO3, Web Novel, цифрові жанри.

Problem Statement. The digitalization of communication and cultural production has transformed the literary sphere, creating new forms of textuality and reader interaction. Traditional literary theory often remains focused on print-based genres and canonical forms, while contemporary online platforms generate rapidly evolving hybrid genres that combine textual, visual, and audiovisual elements. The lack of systematic scholarly analysis of platform-specific literary styles and genres creates a gap in understanding how digital environments reshape narrative structures, authorship, readership, and literary value. Therefore, it is necessary to investigate how

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

social media and online storytelling platforms influence the emergence of new literary practices and aesthetic models.

Analysis of recent studies and publications. The study is grounded in theories of digital literature, media ecology, participatory culture, and platform studies. The concept of participatory culture developed by Henry Jenkins explains the collaborative nature of online literary communities. Marshall McLuhan's [1] media theory provides a framework for understanding how technological environments shape communication forms.

Research on electronic literature by N. Katherine Hayles [2,3] highlights the nonlinearity and interactivity of digital texts. Contemporary platform studies emphasize the role of algorithms, interfaces, and digital infrastructures in shaping cultural production. Fan studies and reader-response theory also contribute to understanding interactive authorship and audience participation within digital literary ecosystems.

Aim. The aim of the article is to analyze the influence of digital platforms such as Instagram, X (Twitter), TikTok, Wattpad, AO3, and Web Novel on the emergence and development of new literary genres, narrative forms, and stylistic practices in contemporary digital culture.

Presentation of the main material of the research. The early 2000s opened the Internet as a new way for writers to publish their work and get it out to the world. Blogs were the primary tool that blazed the trail. A personal account Like anyone else with a computer, he could write and post stories, poetry, or field personal thoughts in the form of a blog. Sites like Blogger, LiveJournal and WordPress allow writers to publish without having to secure a publisher. Readers could comment, share links, connect with writers in real time. This served to make writing more open and social. Lots of writers were using blogs to find their audiences or try out a voice. A number of blog writers have even gotten book deals over time. "Digital literary sphere" is an effective heuristic for understanding the integral contributions of digital environments to literature in the 21st century and how "traditional" and "non-traditional" literature alike have been transformed" [4, p. 4].

And around the same time, e-books began to take off. The Kindle was released by Amazon in 2007, enabling easy purchase and reading of books online. Other platforms and formats followed, like Smashwords and Apple Books. Writers no longer had to go through big publishers. Self-publishing became a viable option. It was a path that some authors were even able to make a living out of, like Amanda Hocking and Hugh Howey. They wrote books of their own, developed tremendous followings and sold thousands of copies. This transition ceded control to the writer. You didn't have to be well connected or have money - just a story and enough motivation to tell it.

E-books had many things going for them in readers' eyes. They were cheaper, easier to store and could be downloaded instantly. Surveys at the time also showed interest in digital reading was on the rise. People loved having one device that carried

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

many books. E-books also helped people with vision problems who could increase the type size or listen to audiobooks.

These early decades laid the foundations, at least partly, for how people regard books today. The boundary between writer and reader grew thrifty. You, the readers, let us know about it - immediately. Writers would be able to experiment with ideas and change course as they went. Publishing became quicker, cheaper and less dictated by gatekeepers. This was more than a technological shift; it was an alteration in the role of writer and reader and the form of the book itself. "The culture of books has been shifting—and continues to shift—under our collective feet. The relatively small and genteel publishing houses of the early twentieth century seem quaint compared to the cutthroat multimedia conglomerates that now control an estimated 80 percent (and counting) of the book trade in the United States" [5, p. 16]. The tools were fresh and exciting, but the need to tell stories remained the same.

Social media has changed how people write and read. It's no longer only about books or long articles. Platforms like Twitter, Instagram, and TikTok now act as places where writing is shared every day. Writers post poems, thoughts, or small stories. They don't need to wait for publishers. They get direct feedback from their readers within minutes. That kind of connection shapes how they write. It pushes them to be more personal, more real. A short post might say more than a long one if it hits the right emotion or moment.

On Twitter, people write in threads. Each post is short, but the full thread tells a story. Writers use rhythm, timing, and tone to keep readers going. Instagram poets use clean visuals with short, honest lines. They write about love, pain, and growth.

Social media also opens space for voices that often go unheard. Young people, queer writers, people of color - many of them find freedom online. They write in their own style, mix languages, break grammar rules. It makes the writing feel closer and more real.

The idea of what counts as "good writing" is changing. Readers want to feel something. That matters more than fancy words. And writers see the results right away. A post might get liked, shared, or even turned into a print book. But it can also fade fast. Posts are easy to miss or forget. That doesn't stop people from writing.

Social media made writing part of everyday life. It made it quicker, louder, and more open. People write to connect, not just to impress. They tell stories in ways that fit their tools: short, sharp, and full of voice. The rules have changed, but the need to share something real hasn't.

Social networks are no longer just for chatting or sharing selfies. They've quietly become spaces where new kinds of literature are growing. Every day, people post poems, short stories, and quotes that others read, like, and share. Some writers publish their first stories on Wattpad or Webnovel, gaining thousands of readers before ever printing a book. Instagram and TikTok are full of writers who mix words with visuals, music, or spoken voice. This changes how we experience texts - we don't just read them; we watch and feel them too.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

The styles that grow in these spaces are often short, emotional, and easy to connect with. There's no need for complex words or long chapters. What matters is whether the writing feels real, whether it speaks to someone's personal experience. Writers learn fast what people respond to, and that shapes their voice. Over time, the platforms themselves shape genres - not through rules, but through attention. What gets liked, saved, or reposted becomes the new standard. Social media doesn't replace traditional literature, but it opens the door to people who might never have called themselves writers before.

Instagram, X (formerly Twitter), and TikTok were not made for books or literature. But over time, they each built their own place in the bigger story of how people share ideas. Understanding how these platforms started and grew helps explain how they accidentally opened space for writing and creativity to take new forms.

Instagram began in 2010, created by Kevin Systrom and Mike Krieger as a mobile app for sharing photos. It was simple and clean. You took a picture, added a filter, and posted it. People loved how fast it was, how the images filled your screen. Within two months, it had a million users. A year later, that number grew to 10 million. Facebook bought Instagram in 2012 for $1 billion. At first, it was a place for lifestyle photos - coffee, dogs, sunsets. But its layout, focused on visuals, made it more than a photo app.

Over time, people started posting quotes, poems, and text-based art. Instagram's design made words feel like objects. This turned into something new: posts where text and image worked together. Even though Instagram was made for photos, it became a home for short writing. Its growth as a cultural tool shows how platforms can change based on what people do with them. The main argument of Instagram: Visual Social Media Cultures is that Instagram is more than just an app used to share photos; it is a communication platform that provides the key to "understanding and mapping visual social media cultures" [6, p. 14].

Twitter, now known as X, started in 2006. It was first built as a side project inside a podcast company. The idea was simple: write what you're doing in 140 characters or less. That limit came from text messages, which had a cap. At first, many people didn't see the point. But Twitter caught on because it was quick. You didn't have to think too much, just post a thought or reaction. By 2010, it had become a key tool during protests and news events, because it allowed fast sharing and updates. Twitter added hashtags, retweets, and threads. These features made it easy to follow topics and build conversations. Murthy states that Twitter is an attempt at "starting the conversation rather than concluding it" [7, p. 152]. In 2017, the platform doubled the limit to 280 characters. That extra space allowed people to write slightly longer, more detailed messages. While the short length might seem like a barrier for storytelling, some writers found it freeing. It pushed them to be clear, smart, and creative with very little room. Over time, Twitter became more than a messaging platform - it became a place where people tested ideas, shared jokes, wrote tiny poems, and even posted serialized fiction.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

TikTok came later. It launched in China in 2016 under the name Douyin and became available globally as TikTok in 2018, after its parent company, ByteDance, bought a similar app called Musical.ly. TikTok was different from the start. It focused on video, music, and sound. The videos were short - just 15 seconds at first, later extended. You could swipe quickly, and the app learned what you liked fast. This created a loop that felt both entertaining and addictive. TikTok grew fast, especially among teenagers. “There are several distinct features and affordances, such as the emphasis on brevity, improvisation, and collaboration; the platform’s algorithm that tailors content recommendations according to users’ preferences; and short playful videos as content. Together, these features create a unique digital media environment” [8, p.1]. By 2020, it had hundreds of millions of users around the world (Anderson, 2020). Its design made it easy for users to react to each other, copy formats, and remix ideas. This made trends move quickly, but also made it easier for certain types of content like skits, comedy, and reactions - to stand out. While it wasn’t created for text-based content, TikTok found a way to support stories through voice, performance, and subtitles. Over time, communities started using it to talk about books, share personal stories, and even write short poems or monologues straight into the camera. TikTok’s growth showed how even video-based platforms could become places for creative writing, just in different forms.

Together, these platforms have reshaped the cultural landscape. They have not only changed how people connect and express themselves but also challenged traditional definitions of literature, art, and authorship. In the digital era, creative works are often expected to be short, emotionally engaging, and visually enhanced - qualities that fit perfectly into the fast-paced, attention-driven world of social media. Social media has changed how people write and read. In the past, reading was passive. You opened a book or magazine and followed the story. The writer did all the talking. You just listened. Today, it’s not like that. On social media, people don’t just read: they comment, share, react, and even change the story. A post can start as a poem and end as a thread of replies, jokes, or debates. Readers and writers meet in real time. They talk back and forth. This is new. This is active reading.

Webnovel, AO3, and Wattpad emerged as three critical platforms in the ecosystem of digital writing. They have become places where writers can share their work freely, engage with their readers, and develop communities based on their stories. All three platforms, although each has its own historical development process and different user groups or patterns of usage, have changed how literature is shared and consumed, transitioning from print to digital in an essential role.

Wattpad was founded in Toronto, Canada, in 2006 by Allen Lau and Ivan Yuen. Wattpad originally served as a platform for people who wanted to write their own manga and light novels but do not get published in journals or online markets. The history of Wattpad’s inception is so rich that it could fill an entire magazine with articles by itself. The Wattpad philosophy at that time was, "Once a piece of writing is ready, wherever it goes does not matter whence it came”, with the goal of providing

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

authors with an interface that is simple and easy to use, even for people with no experience at all. By 2010, Wattpad had already begun to spread. He scoped out that markets were a good idea because partnerships are always more profitable than solo efforts.

Since its inception, Wattpad has been characterized by a very high sense of community. Readers can leave comments, vote for stories, and follow other writers, enabling authors to talk directly with readers about their work or imitate models that others know. It was Wattpad's reliance on the community that set it apart. More than just a gathering place for writers to put up their own work, Wattpad became a habitat where fans of certain types of stories (such as romance, fanfic, and sci-fi) could show their mutual interests and trade books. Wattpad has since become particularly well-known for its romance and fan-fiction genres. For example, After by Anna Todd started off as a fanfic about Harry Styles and was contracted to be published into several volumes by Macmillan's publisher on the strength of an amazing readership reach, with millions of reads logged Wattpad's emphasis on helping writers connect directly with their audience and build up a following points to how it continues to affect writers and readers alike, stimulating the output of a huge number of new works. As a major literary space, it proves that digital platforms can democratize writing and publishing in China itself . "Wattpad is an example of how the circulation of literature has changed due to digital tech-nology, leading to a literary landscape in which the transmission of stories happens throughcomplex sociotechnical digital networks" [9. p. 2].

Founded by the Organization for Transformative Works (OTW) in 2008, AO3 (Archive of Our Own) is the largest repository for fanfiction in the world. The platform was created as a counterpoint to other fanfiction websites, which often had overly restrictive policies such as copyright regulations and certain offenses against 'gross' content. AO3, designed and implemented by a motley crew of volunteer code monkeys who received support from fan communities, provides writers of fic with an open and loose 'building': a place to do their thing.

From the early days of its creation, AO3's focus has always been on building a place where creators can have their say without worrying about being silenced. The common ground it shares with its followers soon won a dedicated and enthusiastic community of writers, who used its pages to trade stories based on everything from popular TV shows and movies to books and video games [10, p. 11] .

What sets AO3 apart from other sites is its dedication to allowing users complete freedom of creativity. Unlike the vast majority of other platforms, where genres and subject matter are limited, AO3 also allows works with adult themes to be posted. The site has also allowed fanfiction to be recognized as a legitimate form of literary expression, even as it continues to face criticism from the establishment on some fronts. AO3 emphasized user-driven content and, by insisting on a noncommercial or noncorporate platform, became a leader in the field of fanzine culture. Thus it became not only a paradise for fanfiction writers but also a space where writers of other genres could learn and experiment with different forms of storytelling.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Webnovel is something of a dark horse in the digital literary space. It was created by the Chinese tech giant Tencent in 2016. Unlike earlier community-driven content sharing sites like Wattpad or AO3, Webnovel was designed to cater to new reading habits and meet the increasing need primarily for serialized fiction. Webnovel allows authors to release their works in serial form, i.e., gradually posting chapters as they write them, and readers can access these chapters either for free or through a paid subscription model. Webnovel soon became popular, especially in the field of web novels. These works, which are serialized pieces often published in short segments over a long period of time, have been particularly popular for genres like fantasy, sci-fi, and romance, with many stories drawing on Chinese cultural themes and folklore.

One of Webnovel's distinguishing features is the fact that it combines a business model with a community-driven platform. While users still have complete freedom to publish their stories for free, most of the platform's top writers can make money from reader subscriptions and microtransactions charged for downloading original content. It provides writers with a new way of getting paid: by turning their hobby into an income. As Webnovel's rise has followed the spread of Chinese web fiction, this has also become global and comes at no cost to writers or readers. Its rapid growth and its emphasis on bringing serialized fiction to a world audience have contributed to its position as a major player in digital literary landscapes.

The way literature is created and consumed has changed drastically in recent years. Digital platforms have transformed the landscape: new genres emerge from this fast and connected life that we live today. Technology allows anyone with a good idea to share their work with the entire world. Writers no longer have to take their work through traditional publishing channels to reach an audience. Instead, they can publish directly on social media, blogs, and websites - creating a space where everybody is a writer of some sort or another.

But these new forms of literature arise from the needs and habits of today's readers. People are connected more than ever before and want content that's easy to consume and quick on the draw. Stories now are shorter, faster, and often more interactive than ever before. What used to take months or years for one person to write and distribute is now instantly accessible. Therefore, reading has become a faster and more participatory experience. Readers themselves are no longer passive consumers: nowadays, they actively join in the creation and running of stories.

The digital space has also opened new possibilities for collaboration. Writers can collaborate on projects from a distance and have readers tell them how the work is going. This has led to a far more dynamic, liquid, and plastic mode of storytelling. Ideas are no longer bound to the rigid genres that prevailed in yesteryear. New forms of writing beginning to arise push boundaries - such as what literature itself might be like in the future.

Literature has become an environment where it is not merely confined to paper. It can be combined with images, videos, and even interactive elements. It's multi-sensory. As these new genres and styles develop, they redefine the roles of writer,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

reader, and story itself while they are being fashioned in shaping communities. Literature is no longer just a monologue from the past; now, everybody needs to share what comes their way. The result is not simply what one author creates as part of this living exchange. Rather, this new literature is made through collaboration and conversation between its readers - in both content and process.

The fact that these digital forms of literature have risen shows storytelling can be profoundly flexible and mutable. What was once a stiff, formal tradition is now a free, creative space where anything is possible. As technology develops, so too will the ways we create and relate. In the future, literature will not only exist between two covers or on the screen for that matter. It also lies in the hands of everyone who takes part in this electronic dialogue.

The change is not just in language; the way stories are structured is also changing. Authors are trying different formats such as text messages, diary entries, or image captions to keep their readers interested. Even traditional themes are told in new ways, often shaped by online habits and feedback from readers.

This change represents a new kind of voice - one that is less distant and more human. It is closer to how people speak, think, and behave in daily life. This part describes how the voice came into being and why it suits our times well.

Conclusions. The study demonstrates that digital platforms have become powerful environments for the transformation of contemporary literary culture, fundamentally reshaping the ways literature is created, distributed, interpreted, and consumed. Platforms such as Instagram, TikTok, Wattpad, Archive of Our Own (AO3), and Web Novel no longer function merely as channels for publishing texts; instead, they actively influence literary aesthetics, genre formation, narrative structures, and reader engagement. The architecture of these platforms — including algorithms, interface design, recommendation systems, hashtags, comment sections, and monetization tools — directly shapes the stylistic and thematic characteristics of digital literature.

The research confirms that contemporary digital literature is increasingly multimodal and hybrid in nature. Literary texts are now frequently combined with visual imagery, sound, video, animation, emojis, hyperlinks, and interactive elements. Such multimodality transforms the reading experience from a linear process into an immersive and participatory form of communication. Instagram poetry and visual prose illustrate the fusion of textual and graphic expression, while TikTok storytelling emphasizes performativity, emotional immediacy, and audiovisual narration. In contrast, X promotes condensed narrative structures such as microfiction, aphoristic prose, and fragmented storytelling due to the limitations of short-form communication.

Another important conclusion concerns the growing interactivity between authors and readers. Digital platforms encourage continuous dialogue through comments, likes, reposts, fan edits, and collaborative storytelling practices. Readers increasingly influence plot development, character construction, thematic direction, and publication frequency, particularly on platforms such as Wattpad and Web Novel.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

As a result, authorship becomes decentralized and collaborative, challenging traditional literary hierarchies and redefining the relationship between creator and audience. In fanfiction communities such as AO3, collective creativity and intertextuality become central literary principles, where texts are continuously expanded, adapted, and reinterpreted by users.

The study also highlights the emergence of new literary genres and narrative forms that are native to digital culture. These include microfiction, fanfiction, chat fiction, serialized web novels, interactive romance stories, multimedia poetry, and algorithmically optimized narratives. Such genres are characterized by fragmentation, rapid pacing, emotional intensity, episodic structure, and audience-oriented storytelling. Many of these forms prioritize accessibility and immediacy over traditional literary conventions, reflecting broader cultural tendencies toward fast communication and participatory media consumption.

At the same time, the research reveals that digital literary production is strongly influenced by platform economies and algorithmic visibility. Writers often adapt their style, themes, and publication strategies to increase engagement, visibility, and monetization opportunities. Consequently, literary value in digital environments may become connected not only to artistic quality but also to metrics such as views, shares, followers, and audience retention. This commercialization of literary creativity creates both opportunities and challenges: on the one hand, digital platforms democratize access to publication and global readership; on the other hand, algorithmic pressure may encourage formulaic writing and trend-driven content production.

Furthermore, the globalization of online literary communities enables cross-cultural exchange and the rapid circulation of genres, themes, and narrative tropes across linguistic and national boundaries. Digital platforms facilitate the formation of transnational reader communities united by shared interests rather than geographical proximity. This contributes to the emergence of global digital literary culture characterized by hybridity, diversity, and constant evolution.

To sum up, the transformation of literature in the digital age should not be viewed simply as the technological adaptation of traditional literary forms. Instead, it represents a profound reconfiguration of narrative aesthetics, literary communication, and cultural participation. Digital platforms act as dynamic literary ecosystems in which technological structures, social interaction, and creative experimentation intersect. The future of literature will likely continue to develop through increasingly interactive, multimodal, and participatory forms shaped by evolving digital media environments.

Література

1.McLuhan, M., Understanding media: The extensions of man. McGraw-Hill. London and New York, 1964, 396 p.. https://designopendata.wordpress.com/wp-content/uploads/2014/05/understanding-media-mcluhan.pdf

2. Hayles, N. K., Electronic Literature: New Horizons for the Literary. University of Notre Dame Press, 2008,https://archive.org/details/electroniclitera00nkat

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

3. Hayles, N. K. (2012). How We Think: Digital Media and Contemporary Technogenesis. University of Chicago Press, 2012 https://dms484.wordpress.com/wp-content/uploads/2017/01/hayles-how-we-think.pdf

4. Murray, S., The Digital Literary Sphere: Reading, Writing, and Selling Books in the Internet Era. Johns Hopkins, University Press, 2019, 252 p. URL: https://journals.openedition.org/ces/1212).

5. Striphas, T., The late age of print: Everyday book culture from consumerism to control. Columbia University Press, 2009, 242.https://klangable.com/uploads/books/Striphas_complete.pdf

6. Leaver T, Highfield T, Abidin C., Instagram: Visual Social Media Cultures, Digital Media and Society Series, 2020, 256 p.https://www.amazon.com/Instagram-Visual-Cultures-Digital-Society/dp/1509534393?asin=1509534393&revisionId=&format=4&depth=1

7. Murthy Dh., Twitter: Social Communication in the Twitter Age, Cambridge : Polity, 2013, 212 p.https://archive.org/details/twittersocialcom0000murt/page/n211/mode/2up

8. Miltsov A., Researching TikTok: Themes, Methods, and Future Directions, The SAGE Handbook of Social Media Research Methods, 2022, 16 p. https://www.academia.edu/89128909/Researching_TikTok_Themes_Methods_and_Future_Directions

9. Pianzola F, Rebora S, Lauer G.,Wattpad as a resource for literary studies. Quantitative and qualitative examples of the importance of digital social reading and readers' comments in the margins, ResearchGate, 2020, 46 p.https://www.researchgate.net/publication/338618972_Wattpad_as_a_resource_for_literary_studies_Quantitative_and_qualitative_examples_of_the_importance_of_digital_social_reading_and_readers'_comments_in_the_margins

10. Jenkins, H. (2006). Convergence culture: Where old and new media collide. New York University Press, 2006, 368 p..

11. Jenkins, H. (2006). Fans, bloggers, and gamers: Exploring participatory culture. NYU Press., 2006, 279 p..https://nyupress.org/9780814742853/fans-bloggers-and-gamers/

References

1.McLuhan, M. (1964). Understanding media: The extensions of man. McGraw-Hill. London and New York 396.https://designopendata.wordpress.com/wp-content/uploads/2014/05/understanding-media-mcluhan.pdf

2. Hayles, N. K. (2008). Electronic Literature: New Horizons for the Literary. University of Notre Dame Press.https://archive.org/details/electroniclitera00nkat

3. Hayles, N. K. (2012). How We Think: Digital Media and Contemporary Technogenesis. University of Chicago Press.https://dms484.wordpress.com/wp-content/uploads/2017/01/hayles-how-we-think.pdf

4. Murray, S., (2019). The Digital Literary Sphere: Reading, Writing, and Selling Books in the Internet Era. Johns Hopkins, University Press, 2019, 252. https://journals.openedition.org/ces/1212

5. Striphas, T. (2009). The late age of print: Everyday book culture from consumerism to control. Columbia University Press. 242.https://klangable.com/uploads/books/Striphas_complete.pdf

6. Leaver T, Highfield T, Abidin C. (2020). Instagram: Visual Social Media Cultures, Digital Media and Society Series. 256 https://www.amazon.com/Instagram-Visual-Cultures-Digital-Society/dp/1509534393?asin=1509534393&revisionId=&format=4&depth=1

7. Murthy Dh. (2013). Twitter: Social Communication in the Twitter Age, Cambridge : Polity. 212.https://archive.org/details/twittersocialcom0000murt/page/n211/mode/2up

8. Miltsov A. (2022) Researching TikTok: Themes, Methods, and Future Directions, The SAGE Handbook of Social Media Research Methods. 16.https://www.academia.edu/89128909/Researching_TikTok_Themes_Methods_and_Future_Directions

9. Pianzola F, Rebora S, Lauer G. (2020). Wattpad as a resource for literary studies. Quantitative and qualitative examples of the importance of digital social reading and readers'

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

comments in the margins, ResearchGate, 46.https://www.researchgate.net/publication/338618972_Wattpad_as_a_resource_for_literary_studies_Quantitative_and_qualitative_examples_of_the_importance_of_digital_social_reading_and_readers'_comments_in_the_margins

10. Jenkins, H. (2006). Convergence culture: Where old and new media collide. New York University Press. 368.

11. Jenkins, H. (2006). Fans, bloggers, and gamers: Exploring participatory culture. NYU Press. 279.https://nyupress.org/9780814742853/fans-bloggers-and-gamers/

Дата першого надходження статті до видання: 01.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

UDC 378.017:316-047.22]:379.8](045)

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-67-74

Bialyk Oksana Vasilivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department Pedagogy and Educational Management, Uman National University, Uman, https://orcid.org/0000-0001-8200-6358

Pysanenko Oleksandr Ivanovich graduate student of Uman National University, Uman, https://orcid.org/0009-0001-0615-8920

LEISURE SPACE AS AN ENVIRONMENT FOR THE DEVELOPMENT OF SOCIAL COMPETENCE OF STUDENT YOUTH

Abstract. The article outlines the issue of leisure space as an environment for the development of social competence among student youth and identifies its key characteristics.

The category of «leisure space» is interpreted in various ways and is considered an important sphere of human activity in which an individual develops, restores their spiritual, physical, emotional, and intellectual capacities, and satisfies vital and personal needs. It has been determined that leisure space is a socio-cognitive necessity, a universal value, and a dynamically evolving sphere of young people's everyday life, where social competence is formed and the creative and spiritual potential of the individual is realized. It is also an important indicator of quality of life, within which processes of socialization, development, and the fulfillment of cultural needs take place. It has been established that active, meaningful, diverse, and engaging leisure attracts individuals through the voluntary nature of participation, democratic principles, emotional richness, and the opportunity to combine physical and intellectual, creative and contemplative, productive and recreational activities.

Leisure space has its own specificity and distinctive features, serving as a context for restoring spiritual and physical strength, gaining satisfaction, and fulfilling the life needs, interests, and abilities of student youth. It functions as a means of education and self-education, ensuring comprehensive personal development and interaction with the environment during free time, thereby contributing to the development of social competence.

Social groups, organizations, and individuals act as active participants in meeting leisure needs. Through leisure activities, student youth satisfy their needs, interests, and inclinations, realize abilities developed in the course of activity, reflect their level of spiritual and intellectual development, and express themselves most fully. Moreover, such activities contribute to lifestyle transformation, help prevent conflicts, and are essential for acquiring knowledge that enables the satisfaction of physical, psychological, and spiritual needs.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Keywords: leisure space, social competence, development of social competence, students of higher education institutions.

Бялик Оксана Василівна доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Уманського національного університету, м. Умань, https://orcid.org/0000-0001-8200-6358

Писаненко Олександр Іванович аспірант Уманського національного університету, м. Умань, https://orcid.org/0009-0001-0615-8920

ДОЗВІЛЛЄВИЙ ПРОСТІР ЯК СЕРЕДОВИЩЕ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Анотація. В статті окреслено питання дозвіллєвого простору як середовища розвитку соціальної компетентності студентської молоді та визначення його особливостей.

Категорія «дозвіллєвий простір» трактується різнобічно, вважається важливим середовищем життєдіяльності, у якому особистість розвивається, відновлює свої духовні, фізичні, емоційні, інтелектуальні сили, задовольняє життєві та особистісні потреби.

Визначено, що дозвіллєвий простір є суспільно-пізнавальною необхідністю, універсальною цінністю, динамічно рухливою сферою щоденного життя молоді, де відбувається формування соціальної компетентності та самореалізація творчого й духовного потенціалу особистості; важливою характеристикою якості життя людини, у процесі якого відбувається соціалізація, розвиток та реалізуються культурні потреби людини. Встановлено, що активне, змістовне, різноманітне, цікаве дозвілля приваблює особистість добровільністю вибору його форм, демократичністю, емоційною забарвленістю, можливістю поєднати фізичну й інтелектуальну, творчу і споглядальну, виробничу й ігрову діяльність.

Дозвіллєвий простір має свою специфіку й особливості, де відбувається відновлення духовних та фізичних сил, отримання задоволення та є основою для реалізації життєвих потреб, інтересів, здібностей студентської молоді, засобом виховання та самовиховання, він забезпечує всебічний розвиток особистості, взаємодію з довкіллям у вільний час, що сприяє розвитку їх соціальної компетентності.

Соціальні групи, організації або конкретні особи є активними учасниками задоволення дозвіллєвих потреб. Завдяки дозвіллєвій діяльності студентська молодь задовольняє потреби, інтереси, задатки, реалізовує сформовані в процесі діяльності здібності, відображає рівень духовного та інтелектуального розвитку, виявляє себе найбільш повноцінно, змінюючи спосіб життя, запобігає виникненню конфліктів, крім того, саме ця діяльність необхідна для здобуття знань, за допомогою яких задовольняються фізичні, психічні та духовні потреби.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Ключові слова: дозвіллєвий простір, соціальна компетентність, формування соціальної компетентності, здобувачі закладів вищої освіти.

Problem statement. Considerable attention in higher education is given to the issue of developing students' social competence, since the competence-based approach involves not only the transfer of knowledge, skills, and abilities from teacher to student, but also the formation of students' readiness for a defined type of activity.

Analysis of recent research and publications. Leisure activity has consistently remained in the focus of many national scholars. Significant contributions to this issue have been made by V. Kyselov, S. Pishun, H. Oliinyk, O.Semashko, V. Stepura, A. Stoian, S. Tsiuliupa, A. Yarova, and others. Numerous studies attempt to clarify the conditions for the development of social competence in the process of professional self-determination (L. Serediuk, Z. Stanovskykh, T. Khmurynska, etc.). The essence of social competence has been explored in the works of H. Havryshchak, O. Pavlenko, L. Sokhan, V. Shakhrai, and others.

Accordingly, the **purpose** of the article is to analyze leisure activity as a means of forming social competence among higher education students and to determine its specific features.

Main body of the study. The involvement of student youth in active socio-cultural activities requires special attention, as the sphere of leisure, its identification as a distinct type of activity, and the determination of its role in shaping students' social competence are extremely important.

An analysis of scientific literature shows that the category of leisure is interpreted in various ways and is considered an important sphere of human life in which an individual develops, restores spiritual, physical, emotional, and intellectual capacities, and satisfies life needs. According to S. Pashchenko, leisure is the activity of young people in their free time, chosen according to their interests and inclinations, in which they can express themselves as individuals [7].

At the same time, I. Kovalchuk defines leisure as a powerful means of revealing talents and strengthening abilities, emphasizing that the sphere of free time is a unique and distinctive field of cultural and leisure activity, characterized by diverse connections with reality and the complexity of relationships among its internal structural components [7, p. 9].

According to O. Boiko, leisure is a set of activities in free time that satisfy immediate physical, psychological, and spiritual needs, primarily of a restorative nature [3, p. 31].

We agree with N. Babenko, who interprets leisure as a part of free time that typically contrasts with professional activity, corresponds to the psychophysiological characteristics of a person, and is aimed at satisfying the cultural needs and interests of a healthy individual. At the same time, other scholars define leisure as a need for recreation, communication, and self-realization, allowing individuals to choose activities that distinguish leisure from other forms of activity [2, p. 30].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Leisure is a socio-cognitive necessity, a universal value, and a dynamically evolving sphere of everyday youth life, where social competence is formed and the creative and spiritual potential of the individual is realized. It is also an important indicator of quality of life, during which socialization occurs and cultural needs are formed and fulfilled.

Active, meaningful, diverse, and engaging leisure attracts individuals due to its voluntary nature, democratic character, emotional richness, and the possibility of combining physical and intellectual, creative and contemplative, productive and playful activities.

During such leisure, individuals can actively develop their abilities, satisfy their needs and preferences, demonstrate initiative in various forms of recreation and entertainment, and undergo socialization. The absence of strict social control and the expansion of spiritual life make leisure increasingly diverse and complex in both content and form.

T. Alieksieienko considers activity not only as internal and external human activity but also as one aimed at cognition and creative transformation of the surrounding world, including oneself, conditions and means of existence, and enrichment of social experience [1, p. 141].

Leisure activity is viewed as one of the types of human life activity, alongside scientific, professional, labor, and educational activities. It has its own specificity and is carried out in accordance with individual needs for intellectual development, formation of social competence, restoration of spiritual and physical strength, and obtaining satisfaction.

Researchers such as O. Boiko and N. Yaremenko associate leisure activity with social activity, abilities, needs, and preferences, identifying it as an important factor in the formation of social competence. N. Yaremenko emphasizes that leisure activity is a component of human life, a sphere of personal self-realization influencing socialization and personality development, which should be pedagogically guided and organized [10].

O. Molchan highlights the importance of leisure activity in personal self-realization, noting that it forms the basis for the development of fundamental human needs and stimulates personal growth. In the process of leisure activity, such qualities as self-respect, initiative, self-confidence, courage, endurance, persistence, honesty, and openness are developed [7].

Leisure activity serves as a basis for fulfilling life needs, interests, and abilities, acting as a means of education and self-education, ensuring comprehensive personal development and interaction with the environment in free time.

In psychological and pedagogical literature, leisure activity is considered an independent sphere of life closely connected with sports, travel, religion, art, family relationships, social communication systems, mass events, and individual hobbies.

A number of studies view leisure activity as a basis for creative self-realization throughout life, not only during formal education. It is also regarded as an activity

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

aimed at creating socially significant knowledge and values, developing creative potential, intellectual enrichment, and self-awareness.

According to O. Boiko, leisure activity is a way of existence and development of social reality, a manifestation of social activity, and a purposeful reflection and transformation of the surrounding world [3].

Leisure attracts young people due to its voluntary nature, freedom of choice, lack of strict regulation, democratic character, and the possibility of combining different types of activities.

A characteristic feature of leisure activity is the strong desire for psychological comfort in communication, as well as the need to develop communication skills with people of different socio-psychological types [3, p. 34].

Modern scholars emphasize that social groups, organizations, and individuals are active participants in satisfying leisure needs. Through leisure activity, student youth meet their needs and interests, realize their abilities, reflect their level of spiritual and intellectual development, and prevent conflicts [4].

Therefore, leisure activity plays a significant role in human life, being an integral element associated with recreation, self-development, communication, health improvement, and self-realization.

Leisure activity, like any activity, has a specific goal—achieving outcomes that satisfy needs, restore balance, and enable self-realization.

Its content is determined by its objectives and is aimed at forming value-based attitudes toward the state, society, oneself, work, nature, and art; involving youth in national culture and spirituality; and shaping worldview positions based on national and global cultural values.

The principles of leisure activity reflect societal requirements for its effective functioning. Scholars identify the following principles:

– accessibility;
– spontaneity (voluntary participation);
– freedom of choice;
– interest and creative orientation [9].

Adherence to these principles promotes emotional satisfaction, harmonious development, and the formation of social competence.

It is precisely during adolescence that the leisure space becomes an important environment for the development of social competence among student youth. We define adolescence as a period of interaction between the individual and the surrounding environment. At this time, all human efforts aimed at self-actualization, self-realization, self-esteem, creativity, and personal mobility undergo profound changes. A higher education student experiences changes in their needs, internally prepares for academic activity in college, and expects success in learning, as well as within the systems of interaction “student–teacher” and “student–student.” In this regard, pedagogical interaction with the student is a complex pedagogical phenomenon that unfolds in time and space, determined by social conditions, individual

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

characteristics of young people, their subject-practical activities, the organization of the socio-educational process in a higher education institution, and the specific nature of the communication space.

In the process of social adaptation, as noted by V. Shakhrai, not only does the individual adapt to new social conditions, but they also realize their needs, interests, and aspirations; the individual enters a new social environment, becomes a full member of it, asserts themselves, and develops their individuality. As a result of adaptation, social qualities of communication, behavior, and activity that are accepted in society are formed, enabling the individual to realize their aspirations, needs, and interests, and to achieve self-determination [10].

An analysis of psychological and pedagogical literature has allowed us to consider the formation of social competence within the leisure space as a process of systematic, continuous, and consciously implemented influence on the consciousness of higher education students, aimed at preparing them for pedagogical activity, social development, evaluative assimilation of a system of scientific knowledge about society, people, oneself, and interpersonal relationships, as well as the formation of interpersonal interaction skills, communicative competence, and related abilities.

Within the structural-functional theoretical framework, the social role defined in the leisure space is interpreted as a complex action, namely:

– social activity of an individual aimed at achieving a certain goal, i.e., goal-oriented behavior;

– a social role provides means for an adequate response to situations arising in society, thus performing an adaptive function;

– a social role integrates the efforts of at least two individuals into a unified whole, contributing to the establishment of order;

– a social role is performed within an institutionalized system of values and is controlled and guided by it [5].

When analyzing the peculiarities of the formation of social competence among students of professional pre-higher education institutions, it is advisable to focus on the factors that contribute to this process. Three main factors have been identified as facilitating the formation of an individual's social competence: involvement in social activities, social choice of action, and subject–subject interaction.

Involvement in social activities presupposes the active engagement of the individual in various types of social activity: acquiring new knowledge, mastering skills, gaining new experience, which contributes to the fastest integration into society and, accordingly, creates favorable conditions for the formation of social competence.

Researchers distinguish several functions of leisure activity: communicative, social, cognitive, and educational. These functions significantly expand the possibilities for personal self-realization.

Today, the organization of student leisure activity is of paramount importance. It ensures self-realization, stimulates creativity, reveals talents, and develops useful life skills.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Conclusions. Leisure activity is an important foundation for the formation of human needs and a stimulus for personal development. It enables individuals to develop talents, abilities, and interests, form such qualities as initiative, activity, confidence, courage, endurance, persistence, honesty, and openness, and search for new life orientations. Therefore, this type of activity ensures the development of abilities and the formation of social competence among higher education students.

References:

1. Alieksieienko, T. F. (2009). Sotsialna pedahohika: slovnyk-dovidnyk [Social pedagogy: dictionary-reference]. Vinnytsia. 542 s. [in Ukrainian].

2. Babenko, N. B. (2008). Vplyv sotsialno-kulturnoi sfery na sotsializatsiiu osobystosti [The influence of the socio-cultural sphere on the socialization of the individual]. *Kultura i suchasnist*. Kyiv. 2008. № 1. Pp. 141–147. [in Ukrainian].

3. Boiko, O. P. (2011). Kultura dozvillia u suspilstvi ryzyku [Leisure culture in a risk society]: monohr. Sumy. 285 s. [in Ukrainian].

4. Hutsol, L. M. (2013). Dozvillieva diialnist yak faktor stanovlennia osobystosti studentskoi molodi vyshchoho navchalnoho zakladu [Leisure activities as a factor in the formation of the personality of university students]. *Pedahohiky ta psykholohiia*. Vyp. 643. Pp. 30–38 [in Ukrainian].

5. Zubchevska, S. V. (2015). Sutnisni kharakterystyky zahalnokulturnoi kompetentnosti yak yakosti osobystosti [Essential characteristics of general cultural competence as a personality quality]. *Psykholoho-pedahohichni problemy silskoi shkoly*: zb. nauk. pr. Umanskoho derzh. ped. un-tu imeni Pavla Tychyny / red. kol.: Bezliudnyi O. O. (hol. red.) ta in. Uman : Zhovtyi O. O., Vyp. 52, Pp. 166–172. [in Ukrainian].

6. Kovalchuk, I. (2010). Osnovy pedahohichnoi dozvillievoi diialnosti [Fundamentals of pedagogical leisure activities]. Kyiv. 277 s. [in Ukrainian].

7. Molchan, O. I. (2012). Dozvillia yak vazhlyvyi faktor sotsialno-kulturnoi reabilitatsii molodykh invalidiv [Leisure as an important factor in the socio-cultural rehabilitation of young disabled people]. *Ridna shkola.* № 2. Pp. 29–32. [in Ukrainian].

8. Pashchenko, S. Yu. (2000). Pidhotovka sotsialnykh pedahohiv do orhanizatsii osvitno-dozvillievoi diialnosti uchnivskoi molodi [Training social educators to organize educational and recreational activities for students]: avtoref. dys. nauk. stupenia kand. ped. Nauk. Kyiv. 19 s. [in Ukrainian].

9. Skoryk, T. V. (2014). Osvitno-vykhovnyi potentsial dozvillia: vid narodnykh tradytsii do suchasnosti [The educational potential of leisure: from folk traditions to modernity]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu.* Chernihiv. Vyp. 115. Pp. 212–216. [in Ukrainian].

10. Shakhrai, V. M. (2012). Formuvannia sotsialnoi kompetentnosti osobystosti yak umovy yii yakisnoi vzaiemodii z suspilstvom [The formation of the social competence of an individual as a condition for its high-quality interaction with society]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*. Seriia: Pedahohichni nauky, 7 (242), II, Pp. 53–59 [in Ukrainian].

11. Yaremenko, N. V. (2007). Dozvillieznastvo [Leisure studies]: navch. posib. Fastiv. 460 s. [in Ukrainian].

Література:

1. Алєксєєнко Т. Ф. Соціальна педагогіка: словник-довідник. Вінниця: Планер, 2009. 542 с.

ISSN 2786-4952 Online

2. Бабенко Н. Б. Вплив соціально-культурної сфери на соціалізацію особистості. *Культура і сучасність*. Київ: ДАКККіМ, 2008. № 1. С. 141–147.

3. Бойко О. П. Культура дозвілля у суспільстві ризику: моногр. Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2011. 285 с.

4. Гуцол Л. М. Дозвіллєва діяльність як фактор становлення особистості студентської молоді вищого навчального закладу. *Педагогіки та психологія*: зб. наук. праць. Чернівці: Чернів. нац. ун- ту Ю. Федьковича. 2013. Вип. 643. С. 30–38.

5. Зубчевська С. В. Сутнісні характеристики загальнокультурної компетентності як якості особистості. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: зб. наук. пр. Уманського держ. пед. ун-ту імені Павла Тичини* / ред. кол.: Безлюдний О. О. (гол. ред.) та ін. Умань : Жовтий О. О., 2015. Вип. 52. С. 166–172.

6. Ковальчук І. Основи педагогічної дозвіллєвої діяльності. Київ: ДАКККіМ. Ч. І. 2010. 277 с.

7. Молчан О. І. Дозвілля як важливий фактор соціально-культурної реабілітації молодих інвалідів. *Рідна школа*. 2012. № 2. С. 29–32.

8. Пащенко С. Ю. Підготовка соціальних педагогів до організації освітньо-дозвіллєвої діяльності учнівської молоді: автореф. дис. наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2000. 19 с.

9. Скорик Т. В. Освітньо-виховний потенціал дозвілля: від народних традицій до сучасності. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету* / гол. ред. М. О. Носко. Чернігів: ЧНПУ, 2014. Вип. 115. С. 212–216.

10. Шахрай В. М. Формування соціальної компетентності особистості як умови її якісної взаємодії з суспільством. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія : Педагогічні науки*. 2012. № 7 (242). Частина ІІ. С. 53–59.

11. Яременко Н. В. Дозвіллєзнавство: навч. посіб. Фастів: Поліфаст, 2007. 460 с.

Дата першого надходження статті до видання: 25.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

UDC 659.127.3:378.4

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-75-84

Blyznyuk Tetyana Palvivna Doctor of Sciences in Economics, Professor, Head of Creative Management and Design Department, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics**,** Kharkiv, https://orcid.org/0000-0002-8291-4150

Hryhorova Larysa Serhiivna Ph.D. of Pedagogical Sciences, associate professor, Head of Design and Technology Department, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Member of the Union of Designers of Ukraine, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0002-8291-4150

UNIVERSITY BRANDING AS A COMMUNICATION STRATEGY: THEORY AND PRACTICE OF CREATING A BRANDBOOK

Abstract. The article examines university branding as a holistic communication strategy that helps shape a competitive image for a higher education institution amid the transformation of the educational environment and increased competition. It is substantiated that the university brand is not only a tool for visual identification, but also an important factor in the formation of trust, reputation, and sustainable relationships with key stakeholders - students, teachers, employers, and partners. Theoretical approaches to understanding branding in the field of educational services are analyzed, and scientific approaches to brand management and organizational positioning are summarized.

Particular attention is paid to the brand book as a key tool for implementing the university's branding strategy. Its essence, functions, and structure, which include ideological, graphic, and legal components, are determined. The content of each brand book element is disclosed, including the formation of the mission, vision, and values; positioning; the principles of visual identification; and the rules for using corporate style. The concepts of "brand book", "guideline", "logo book", and "cut guide" were distinguished, which allowed us to clarify their role in the brand management system.

It is proven that the presence of a clearly structured brand book contributes to the coherence of internal and external communications, the formation of corporate culture, and increases the effectiveness of the university's marketing activities. At the same time, specific problems of implementing branding in domestic higher education institutions are outlined, in particular, insufficient awareness of its strategic role and resistance from the academic community.

It is generally accepted that developing a brand book is a necessary condition for forming a holistic university brand, which ensures recognition, strengthens competitive advantages, and promotes effective communication with target audiences. Prospects for further research include developing methodological approaches to assess the effectiveness of branding for higher education institutions.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Keywords: university branding, communication strategy, brand, brand book, visual identity, positioning, higher education institution.

Близнюк Тетяна Павлівна доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри креативного менеджменту і дизайну, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, м. Харків, https://orcid.org/0000-0002-8291-4150

Григорова Лариса Сергіївна кандидат педагогічних наук, доцент, завідувачка кафедри дизайну і технологій, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, член спілки дизайнерів України, м. Харків, https://orcid.org/0000-0002-8990-8861

БРЕНДИНГ УНІВЕРСИТЕТУ ЯК КОМУНІКАЦІЙНА СТРАТЕГІЯ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА СТВОРЕННЯ БРЕНДБУКУ

Анотація. У статті досліджено брендинг університету як цілісну комунікаційну стратегію, що забезпечує формування конкурентоспроможного образу закладу вищої освіти в умовах трансформації освітнього середовища та посилення конкуренції. Обґрунтовано, що бренд університету є не лише інструментом візуальної ідентифікації, а й важливим чинником формування довіри, репутації та сталих взаємин із ключовими стейкхолдерами – здобувачами освіти, викладачами, роботодавцями та партнерами. Проаналізовано теоретичні підходи до розуміння брендингу в сфері освітніх послуг, а також узагальнено наукові підходи до бренд-менеджменту та позиціонування організацій.

Особливу увагу приділено брендбуку як ключовому інструменту реалізації брендингової стратегії університету. Визначено його сутність, функції та структуру, що охоплює ідеологічні, графічні та правові складові. Розкрито зміст кожного з елементів брендбуку, зокрема формування місії, візії, цінностей, позиціонування, а також принципів візуальної ідентифікації та правил використання фірмового стилю. Проведено розмежування понять «брендбук», «гайдлайн», «логобук» і «кат-гайд», що дозволило уточнити їх роль у системі управління брендом.

Доведено, що наявність чітко структурованого брендбуку сприяє узгодженості внутрішніх і зовнішніх комунікацій, формуванню корпоративної культури та підвищенню ефективності маркетингової діяльності університету. Водночас окреслено специфічні проблеми впровадження брендингу у вітчизняних закладах вищої освіти, зокрема недостатнє усвідомлення його стратегічної ролі та опір з боку академічної спільноти.

Узагальнено, що розроблення брендбуку є необхідною умовою формування цілісного бренду університету, який забезпечує його впізнаваність, посилює конкурентні переваги та сприяє ефективній комунікації з цільовими

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

аудиторіями. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробленням методичних підходів до оцінювання ефективності брендингу закладів вищої освіти.

Ключові слова: брендинг університету, комунікаційна стратегія, бренд, брендбук, візуальна ідентичність, позиціонування, заклад вищої освіти.

Problem statement. The urgent need to address the problems of higher education outlined in the Strategy for the Development of Higher Education in Ukraine for 2021–2031 [10] makes it urgent to study ways to implement high-quality branding both at the level of the higher education system as a whole and at the level of universities. In this context, university branding has become an important tool that enables universities to develop their unique identity, increase visibility, and attract target audiences, including students, teachers, and potential partners. The university brand not only reflects its status and reputation, but is also an important element of its communication strategy, contributing to the formation of a positive image and competitive advantages in the educational services market.

Branding in higher education is becoming a key area of theory and practice for developing specific trademarks, which should be given special attention in a strategic perspective. This approach is already widely used in Western educational institutions as a key tool for increasing their competitiveness in the educational services market [8].

Branding not only helps create a recognizable image but also plays an important role in building trust in the educational institution among students, their parents, potential employers, and employees. Thus, a strong reputation built through effective branding becomes the key to the institution's sustainable development and success in the educational market.

Analysis of recent research and publications. The features of the development and use of brand management in organizations were studied by such leading domestic and foreign scientists as D. Aaker, E. Brooking, F. Kotler, T. Nilsson, V. Bazylevich, S. Ilyashenko, D. Kozeichuk, N. Moiseyeva, S. Moskalyuk, A. Stas, O. Shevchenko, T. Yakubova, etc. The features of brand book formation were studied in the works of G. Okhrimenko, Yu. Protsyshyn, etc.

The topic of branding Ukrainian higher education institutions is relatively new and remains insufficiently researched. Scientists such as S. Semenyuk, I. Grishchenko, N. Krokhmalova, I. Kucherak, and others studied the branding and promotion of higher education institutions in Ukraine.

That is why in-depth research and analysis of key goals and objectives, as well as the features of developing a branding strategy for a higher education institution, are relevant.

The purpose of the article is to substantiate the theoretical foundations and practical principles of university branding as a communication strategy, and to analyze the process, structure, and key elements of developing a brandbook as an effective tool for ensuring a consistent and holistic representation of a higher education institution's brand.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Presentation of the main material. Branding in the field of educational services is a marketing activity aimed at creating a positive image of an educational institution, based on the social responsibility of all participants in the process of providing, receiving, and using educational services, including building trust and defining unique brand characteristics that contribute to its positioning in the market [1].

An important element in creating a strong organization brand is a brandbook, an official internal corporate document that contains the main information about the brand. The brandbook is also a physical embodiment of the organization's brand concept and mission, with the main task of establishing specific principles for maintaining the business identity across all internal and external communications [3].

The brandbook is an official document that reveals the full identity of the organization’s brand by systematizing all ideological elements and collecting all rules for the use of graphic and verbal components (rules for writing texts and headlines, communication style) [5].

The key task of the brandbook is to create a holistic image of the organization, which, in turn, will ensure a positive customer perception.

A brandbook is an official document for an organization that provides a comprehensive description of its brand, including visual materials. In fact, it is an “instruction manual” that ensures a consistent and holistic perception of the organization across all communication channels.

The purpose of a brandbook is:

- creating a brand image for recognition among the target audience;
- ensuring the necessary perception of the brand by consumers, employees, and partners of the organization;
- formation and development of corporate culture. The brandbook formulates the brand’s purpose, development direction, and core values, transparently explaining the organization’s business ethics and general philosophy.
- integration of communications. The brand book ensures visual consistency: business documentation, advertising, employee uniforms, etc., and therefore serves as a guideline for the development of visual identity
- Among the functions of a brandbook, the following can be distinguished [11]:
- gives all participants in the positioning process a clear understanding of what the organization's brand is;
- allows for the correct use of the corporate identity;
- unites all external communications, which allows customers who encounter elements of the corporate identity to identify the organization or brand clearly.
- simplifies the system of design of retail outlets and the production of advertising products in places (regions/countries);
- contributes to the formation of a visual image of the brand among sales representatives, and also helps to distinguish the brand from competitors and increase sales volumes.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Developing a brandbook for an organization ensures the solution of several tasks [5]:

1) solving a business task: a brandbook is a necessary tool for creating a new business or expanding it, in particular, entering new foreign markets.

2) solving several marketing tasks: how to build communication with customers; how to attract new customers; how to ensure a high level of loyalty; how to launch a new organization product or service, etc.

3) solving communication tasks: a brand book can change the perception of the brand by employees, as well as customers.

The concept of a brand book is often equated with a guideline, a logo book, and a cut guide. Therefore, let's analyze each of these concepts.

Guideline is a narrower concept that covers the description of external attributes and the visual representation of the brand.

It contains general rules for using corporate style elements, using the logo, designing advertising media, determining options for souvenir products, dress code, interior, corporate transport, etc. [4].

A guideline is usually a section of a brand book that lists and describes all the technical components of visual identification. This part is necessary to ensure that all marketing and printing materials are created in a single format without violating the corporate identity. Since the key element of visual identification is the logo, the main focus is on it.

The key elements of the guideline are:

- the protective field of the logo;
- permissible and unacceptable possibilities of using the logo;
- methods of applying it to various media.

In addition, the guideline provides a list of all the characteristics of the brand's color scheme and the possibilities of its application in the visual identification system. Be sure to include its digital characteristic next to the color itself so it can be reproduced down to the smallest shade.

The guidelines also prescribe the names of all the fonts used by the brand and their characteristics: font size, permissible colors, and the ability to replace fonts with others. An important element of the guideline is the elements that form a single style. This can include corporate patterns, visual symbols, patterns, and or additional geometric shapes. Their features, media presence, and technical specifications are also detailed in the brand book [7].

Cut-guide is a narrower concept that can be a part/section of the previous concepts, as it describes the technological processes for creating corporate identities and adapting them to the corporate style, for example, during the development of a website or the opening or renovation of an office [4].

Thanks to the cut-guide, products in shop windows across different retail outlets and regions are placed in the same way, and the interiors are also the same. Usually, the cut guide contains clear requirements, detailed instructions, and drawings.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

A logo book is a set of rules that specifically define the correct use of a logo. It includes: the basic logo version, its permissible placement, rules for creating a corporate logo, and color coding that determines the organization's or brand's style. All of this is part of a guideline or a separate initial instruction [5].

Thus, the concept of a brandbook is much broader and may even include the above-mentioned terms, since the brandbook contains complete information about the brand, including a description of the trademark, as well as the mission, vision, philosophy, values, and key identifiers. This document serves as the basis for creating a corporate identity. It is the main document for organizational employees, especially for marketers and advertisers involved in developing, promoting, and popularizing the brand.

Developing a brandbook is an integral part of an organization's development and outlines the prospects for adopting and implementing future marketing activities. Creating an organization's brand book in a highly competitive market is a time-consuming necessity that ensures achieving specific goals [5].

Traditionally, an organization's brand book consists of at least three main parts: [9; 12]:

1. Ideological part, which includes:
- description of the organization's field of activity and legend;
- formulation of the brand's mission, philosophy, and values;
- expected brand life cycle;
- description of corporate culture;
- certain development strategies that reflect the advantages of the product or organization in a competitive environment;
- description of the specifics of the brand's business processes.

The ideological part reflects the brand's main concept, idea, and values. All the brand's main elements and characteristics are outlined, and the organization's target audience is identified.

This part provides full brand awareness to the organization's employees. To write this part, it is necessary to determine the very understanding of the brand: for what, to whom, and what is the essence and policy of the organization [5].

Components of this part of the brandbook:
- brand platform: organization vision;
- long-term brand development goals;
- organization mission and main purpose of existence in the market;
- brand values;
- brand communication features;
- brand strategy;
- positioning of the organization.

2. The graphic part includes:
- description of the corporate sign and its elements (logo, corporate symbol);
- options for using the corporate sign (full-color, b/w, monochrome);

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

- options for using the main and additional logos depending on the brightness of the background;
- unacceptable options for using the corporate sign;
- slogan and explanation to it;
- principles for composing the slogan (indents, location relative to the logo);
- options for using the logo and slogan (in full-color, b/w, monochrome);
- characteristics of the areas of application of the corporate sign and slogan;
- rules for using the corporate sign on various materials;
- main and additional corporate fonts, rules for text design;
- main and additional corporate colors;
- general principles for building layouts;- principles of co-branding;
- principles of design and layout of outdoor advertising (big boards, megaboards, pillars, city lights, etc.);
- principles of using corporate elements on Internet media (Internet banners).

3. The legal part involves the regulation of copyright and related rights, rights to patented trademarks, etc.

The brandbook is useful not only for marketers and clients, but primarily for organization managers, PR managers, and all employees of the enterprise, as it establishes brand integrity and a single ideological and design concept, and provides an opportunity to promote and popularize your brand effectively.

A brandbook is a document that will be used for many years, so its development must be taken seriously. In the absence of experienced specialists, it is advisable to use the services of specialized organizations.

A brandbook should describe the general strategy for brand development, taking into account possible changes in external and internal environmental factors, and ensure the formation of a single image of the organization in the eyes of the target audience. At the same time, it should be noted that the content and structure of the brand book depend on the organization, its activity profile, size, and time on the market, and are inextricably linked to the organization's business processes.

Branding in the university environment has certain obstacles. This is due to teachers' attitudes toward the positioning of higher education institutions. A common phenomenon in Ukraine is the teacher's failure to perceive himself as part of the brand, and the student as a consumer, because it is difficult to correlate the educational process with the process of purchasing a product. That is, to receive quality service, the consumer (student) needs to make some effort.

In Western countries, university branding is becoming a narrow specialization within the branding and marketing consulting services that consulting firms provide to universities. The general market image of a university comprises many elements, such as its name, logo, quality of educational services, teaching staff, and social characteristics [1].

The formation of a brand for an educational institution is a complex, multifaceted process encompassing management mechanisms, organizational culture, knowledge, and visual identity [2; 6].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

In today's competitive higher education environment, the institution's brand plays a crucial role in attracting students, strengthening its reputation, and enhancing its competitiveness. Brand design, in particular the logo and corporate identity, is an integral part of this process.

Conclusions. University branding as a communication strategy is not merely a visual or promotional activity, but a comprehensive, systemic process that integrates strategic management, marketing, design, and organizational culture. In the context of increasing competition in the educational services market – both globally and in Ukraine – the development of a strong, consistent university brand is a critical factor for institutional sustainability, recognition, and growth.

The study has shown that branding in higher education performs a multidimensional function. It not only ensures the visual identification of a university but also shapes its reputation, communicates its values, and builds long-term relationships with key stakeholders, including students, academic staff, partners, and society at large. A well-developed brand enhances trust, supports positioning, and creates a distinctive image that differentiates a university from its competitors.

A central element in implementing university branding is the brandbook, which serves as a strategic and operational tool for maintaining brand consistency across all communication channels. Unlike narrower documents such as guidelines, logo books, or cut guides, the brandbook encompasses ideological, visual, and legal components, providing a holistic framework for brand development and management. Its ideological part defines the institution's mission, vision, values, and positioning; the graphic part ensures visual coherence and recognizability; and the legal part protects intellectual property and governs brand use.

The research highlights that developing a brand book helps address key business, marketing, and communication challenges. It facilitates coherent internal communication, strengthens corporate culture, and ensures the effective external representation of the university. Moreover, it provides clear standards for the use of visual and verbal elements, which is essential for maintaining a unified brand identity in both traditional and digital environments.

At the same time, specific challenges in university branding have been identified, particularly in the Ukrainian context. These include an insufficient perception of branding as a strategic priority and academic staff's resistance to viewing themselves as active participants in brand formation. Overcoming these challenges requires a shift in institutional mindset, where branding is understood not as commercialization of education, but as a tool for communicating value, quality, and social responsibility.

In conclusion, creating a university brandbook should be considered an essential stage in developing an effective communication strategy. It enables higher education institutions to articulate their identity, ensure consistency in communication, and enhance their competitiveness in a rapidly changing educational landscape. Future research may focus on practical methodologies for brandbook development in universities and the evaluation of branding effectiveness in relation to institutional performance and stakeholder engagement.

ISSN 2786-4952 Online

References:

1. Aldoshyna M. V. Stryzhak O. O. (2019). Osoblyvosti brendynhu zakladu vyshchoi osvity na rynku osvitnikh posluh [Features of branding a higher education institution in the educational services market]. *Modern technologies in education: [Collective Scientific Monograph]*. Opole: The Academy of Management and Administration in Opole. (pp. 130–142). [in Ukrainian].

2. Vasylieva O.S., Pashkevych K.L., I.V. Vasylieva I.V. (2020). Lohotyp ta emblema yak skladovi firmovoho styliu zakladiv osvity Ukrainy [Logo and emblem as components of the corporate identity of educational institutions in Ukraine]. *Art and Design*, 4, 70-80. [in Ukrainian].

3. Hryshchenko I. M., Krakhmalova N. A. (2013). Efektyvnist komunikatsiinoi diialnosti vyshchykh navchalnykh zakladiv [Effectiveness of communication activities of higher educational institutions]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*. – Bulletin of *the Khmelnytsky National University*, 4 (2), 218-223. [in Ukrainian].

4. Okhrimenko H. V. (2017). Spetsyfika vykorystannia marketynhovoi informatsii dlia formuvannia brendbukiv. [Specifics of using marketing information for forming brand books]. *Science Review Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». – Science Review of the National University "Ostroh Academy"*, 7 (2), 62–66. [in Ukrainian].

5. Podra O. P. (2022). Brend-buk yak instrument formuvannia identychnosti ta indyvidualnosti pidpryiemstva. [Brand book as a tool for forming the identity and individuality of an enterprise]. *Problemy suchasnykh transformatsii. Seriia: ekonomika ta upravlinnia. – Problems of modern transformations. Series: economics and management*, 5. Retrieved from https://doi.org/10.54929/2786-5738-2022-5-04-04 [in Ukrainian].

6. Protsyshyn Yu. T. (2019). Naiavnist brendbuku – odna z oboviazkovykh umov stvorennia sylnoi korporatyvnoi kultury. [The presence of a brand book is one of the mandatory conditions for creating a strong corporate culture. *Molodyi vchenyi. – Young Scientist*, 11 (75), 142-145. [in Ukrainian].

7. Semeniuk S. (2013). Brendynh vyshchoho navchalnoho zakladu. [Branding of a higher educational institution]. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk. – Galician Economic Bulletin*, 3, 133-138. [in Ukrainian].

8. Sosnytskyi Yu., Miroshnychenko V. (2025). Brenduvannia vyshchoho navchalnoho zakladu yak instrument formuvannia imidzhu [Branding of a higher educational institution as an image-forming tool]. *Narodoznavchi zoshyty. – Ethnographic notebooks*, № 2 (182), 327-332. [in Ukrainian].

9. Stvorennia brendbuku vid kompanii KOLORO. [Creation of a brand book by the company KOLORO]. (n.d.). https://koloro.ua Retrieved from https://koloro.ua/ua/services/stvorennya-brendbuku/ [in Ukrainian].

10. Stratehiia rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini na 2021–2031 roky. [Strategy for the Development of Higher Education in Ukraine for 2021–2031] (n.d.). https://mon.gov.ua Retrieved from https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf [in Ukrainian].

11. Piatnytska H. (2021). Brendynh vyshchoi osvity [Branding of higher education]. *Visnyk KNTEU. – Bulletin of KNTEU*, 4. 118-136. [in Ukrainian].

12. Edilo. Skladaiemo brendbuk pravylno: instruktsiia ta pryklad. [How to create a brand book correctly: instructions and example]. (n.d.). https://edilo.com.ua Retrieved from https://edilo.com.ua/blog/skladayemo-brendbuk-pravylno-instrukcziya-ta-pryklad/ [in Ukrainian].

Література:

1. Алдошина М. В. Особливості брендингу закладу вищої освіти на ринку освітніх послуг / М. В. Алдошина, О. О. Стрижак // Modern technologies in education : [Collective Scientific Monograph] / Edited by W. Duczmal, I. Ostopolet / The Academy of Management and Administration in Opole. – Opole, 2019. – P. 130–142.

ISSN 2786-4952 Online

2. Васильєва О.С. Логотип та емблема як складові фірмового стилю закладів освіти України. / О.С. Васильєва, К.Л. Пашкевич, І.В. Васильєва // Art and Design. –2020. –№ 4. –С. 70-80.

3. Грищенко І. М. Ефективність комунікаційної діяльності вищих навчальних закладів / І. М. Грищенко, Н. А. Крахмальова // Вісник Хмельницького національного університету. – 2013. – №4, Т. 2. – С. 218-223.

4. Охріменко Г. В. Специфіка використання маркетингової інформації для формування брендбуків. / Г. В. Охріменко // Science Review Національного університету «Острозька академія». – 2017. – № 7, ч. 2. – С. 62–66.

5. Подра О. П. Бренд-бук як інструмент формування ідентичності та індивідуальності підприємства. / О. П. Подра, Н. Я. Петришин // Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління. – 2022. – № 5. – Режим доступу: https://doi.org/10.54929/2786-5738-2022-5-04-04

6. Процишин Ю. Т. Наявність брендбуку – одна з обов'язкових умов створення сильної корпоративної культури. / Ю.Т. Процишин // Молодий вчений. – 2019. – № 11 (75). – С. 142-145.

7. Семенюк С. Брендинг вищого навчального закладу / С. Семенюк // Галицький економічний вісник. – 2013. – № 3. – С. 133-138. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gev_2013_3_22

8. Сосницький Ю. Брендування вищого навчального закладу як інструмент формування іміджу / Ю. Сосницький, В. Мірошниченко // Народознавчі зошити. – 2025. – № 2 (182). – С. 327-332.

9. Створення брендбуку від компанії KOLORO. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://koloro.ua/ua/services/stvorennya-brendbuku/

10. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf

11. П’ятницька Г. Брендинг вищої освіти / Г. П’ятницька // Вісник КНТЕУ. – 2021. – № 4. – С. 118-136.

12. Edilo. Складаємо брендбук правильно: інструкція та приклад. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://edilo.com.ua/blog/skladayemo-brendbuk-pravylno-instrukcziya-ta-pryklad/

Дата першого надходження статті до видання: 06.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

UDC:378.016:81’243:004.8-044.247:005.336.4(410-73)

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-85-95

Chuchmii Iryna Ivanivna Senior Lecturer of the Department of Foreign Languages and Intercultural Communication, Uman National University, Uman, https://orcid.org/0000-0001-7393-8081

Karychkovska Svitlana Petrivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Foreign Languages and Intercultural Communication, Uman National University, Uman, https://orcid.org/0000-0002-0620-4392

Movchan Liudmyla Volodymyrivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Foreign Languages and Intercultural Communication, Uman National University, Uman, https://orcid.org/0000-0002-5611-5224

EXPERIENCE OF INTEGRATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE INTO THE PROCESS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS USING THE EXAMPLE OF GREAT BRITAIN AND THE USA

Abstract. The article examines the experience of integrating artificial intelligence (AI) into the process of teaching foreign languages in higher education institutions in the UK and the USA, in particular, it focuses on the features of using generative technologies in the educational and assessment process. It analyzes modern practices of implementing AI as a tool to support students' learning activities, which includes explaining complex language structures, adapting materials to individual needs, generating examples and tasks, as well as assisting in the preparation of written works and developing critical thinking. At the same time, it examines the role of AI in supporting teachers, in particular, automating routine tasks, creating educational materials, analyzing the results of student work, and forming individual learning trajectories. Considerable attention is paid to aspects of academic integrity, ethical use of technologies, and the formation of AI literacy among students and teachers. Comparative analysis shows that British universities focus on developing regulatory principles and policies for the use of AI, ensuring ethical and responsible use of technology, while American institutions focus on the practical use of adaptive platforms, automation tools and innovative educational methods. It was found that the integration of AI contributes to increasing the effectiveness of learning, stimulates the development of critical thinking, increases student motivation and creates a more inclusive educational environment, while requiring a systematic approach to a

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

teacher's training and the development of a policy for the responsible use of technology. The obtained results can be used to formulate recommendations for the effective implementation of AI in foreign language teaching in higher education institutions in different countries.

Keywords: artificial intelligence, generative technologies, foreign language learning, higher education, personalization of learning, academic integrity, AI literacy, transformation of the educational process.

Чучмій Ірина Іванівна старший викладач кафедри іноземних мов та міжкультурної комунікації, Уманський національний університет, м. Умань, https://orcid.org/0000-0001-7393-8081

Каричковська Світлана Петрівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов та міжкультурної комунікації, Уманський національний університет, м. Умань, https://orcid.org/0000-0002-0620-4392

Мовчан Людмила Володимирівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов та міжкультурної комунікації, Уманський національний університет, м. Умань, https://orcid.org/0000-0002-5611-5224

ДОСВІД ВПРОВАДЖЕННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ПРОЦЕС ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ НА ПРИКЛАДІ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ ТА США

Анотація. У статті розглядається досвід інтеграції штучного інтелекту (ШІ) у процес навчання іноземних мов у закладах вищої освіти Великої Британії та США, зокрема акцентується на особливостях використання генеративних технологій у навчальному та оцінювальному процесі. Проаналізовано сучасні практики впровадження ШІ як інструменту підтримки навчальної діяльності студентів, що включає пояснення складних мовних структур, адаптацію матеріалів під індивідуальні потреби, генерацію прикладів та завдань, а також допомогу у підготовці письмових робіт і розвиток критичного мислення. Водночас досліджено роль ШІ у підтримці викладачів, зокрема автоматизації рутинних завдань, створенні навчальних матеріалів, аналізу результатів студентських робіт та формуванні індивідуальних траєкторій навчання. Значна увага приділяється аспектам академічної доброчесності, етичного використання технологій та формуванню AI-грамотності у студентів і викладачів.

Порівняльний аналіз показує, що британські університети акцентують увагу на розробці нормативних принципів і політик щодо використання ШІ, забезпеченні етичного та відповідального застосування технологій, тоді як американські заклади орієнтуються на практичне використання адаптивних платформ, інструментів автоматизації та інноваційних освітніх методів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Виявлено, що інтеграція ШІ сприяє підвищенню ефективності навчання, стимулює розвиток критичного мислення, підвищує мотивацію студентів та створює більш інклюзивне освітнє середовище, одночасно потребуючи системного підходу до підготовки викладачів і розробки політики відповідального застосування технологій. Отримані результати можуть бути використані для формування рекомендацій щодо ефективного впровадження ШІ у навчанні іноземних мов у закладах вищої освіти різних країн.

Ключові слова: штучний інтелект, генеративні технології, навчання іноземних мов, вища освіта, персоналізація навчання, академічна доброчесність, AI-грамотність, трансформація освітнього процесу.

Statement of the problem. The integration of artificial intelligence into the process of teaching foreign languages in higher education institutions is a topical pedagogical and scientific problem, as modern digital technologies significantly change traditional approaches to organizing learning and methods of interaction between a teacher and a student, as well as forms of knowledge control. The experience of universities in the UK and the USA demonstrates the rapid growth of the use of artificial intelligence tools by students and teachers: according to surveys, more than 90% of students in the UK are already using generative AI systems in their educational activities, and most US universities are actively implementing AI platforms for personalizing learning, automated assessment, and creating educational materials. This indicates the transformation of the educational environment and the need for scientific understanding of the effectiveness, didactic opportunities, and risks of using artificial intelligence, in particular with regard to academic integrity, the development of speech skills, and the role of a teacher. Studying the experience of the UK and the USA is important, as these countries are leaders in the implementation of innovative educational technologies and shape global trends in the field of foreign language teaching, which can be used to modernize educational practices in other countries.

However, despite the many benefits, researchers emphasize the necessity to address a number of challenges, including ensuring academic integrity, preventing students from becoming overly dependent on AI, and preparing faculty to work with new technologies [1]. It is also important to develop institutional policies on the ethical use of AI in higher education.

Analysis of recent research and publications. Modern scientific research on the integration of artificial intelligence into the process of teaching foreign languages in higher education institutions demonstrates the significant didactic potential of this technology, along with a number of methodological and ethical challenges. For example, L. Fryer, K. Nakao and A. Thompson (2020) in their review emphasize the effectiveness of using chatbots as a tool for developing speaking skills, while J. Huang and K. Hew (2023) demonstrate the increased level of students' interaction and possibilities of personalizing learning using the example of implementing an AI chatbot in a university environment.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Research by J. Li and S. Link (2015) focuses on the role of automated written assessment systems in the formation of written competence of students learning English as a foreign language, while S. McCrocklin (2016) analyzes the potential of automatic speech recognition technologies in developing a student's autonomy in the process of improving pronunciation. S. Louwen, D. Isbell, and Z. Sporn (2020) demonstrate the effectiveness of mobile applications for the development of receptive and communicative skills, while O. Viberg et al. (2018) and O. Zawatski-Richter et al. (2019) summarize the current state of research in the field of learning analytics and the application of artificial intelligence in higher education. R. Luckin et al. (2016), as well as V. Holmes, M. Bialik, and K. Fadel (2019) substantiate the potential of artificial intelligence as a factor in the transformation of educational practices and the development of innovative teaching methods. At the same time, T. Bates et al. (2020) and O. Norouzi et al. (2025) emphasize that the effectiveness of implementing AI in higher education that largely depends on pedagogical design, institutional support, and maintaining the leading role of a teacher. Separately, A. Arowosegbe et al. (2024) investigate the perception of generative artificial intelligence in British universities, recording the growing interest of students and teachers in its use for educational purposes.

Summarizing the results of these works, it can be argued that artificial intelligence opens up new opportunities for personalization, automation, and increasing the efficiency of foreign language teaching in the higher education system.

The purpose of the article is to investigate the experience of integrating artificial intelligence into the process of teaching foreign languages in higher education institutions in the UK and the USA, to assess its effectiveness and to identify prospects for its application to improve the quality of language education.

Presentation of the main body of the research. Foreign studies demonstrate the significant potential of artificial intelligence (AI) in improving the effectiveness of foreign language teaching in higher education institutions. In particular, the results of meta-analyses demonstrate a statistically significant positive impact of intelligent systems on the development of students' vocabulary, reading and writing skills. The highest efficiency rates are observed in blended learning models, where AI is used as an auxiliary tool to traditional teaching, rather than as a replacement for it [1]. The use of adaptive language platforms (Duolingo, Babbel) in the training of future English language specialists has also demonstrated improved standardized testing results, which indicates the effectiveness of personalized educational trajectories formed on the basis of the analysis of educational data [2].

An important area of foreign research in the training of future specialists is the use of intelligent dialog systems in speech training. AI chatbots provide the opportunity for constant language practice, modeling authentic communicative situations, and instant feedback on grammar, vocabulary, and pronunciation [3].

Case studies of the implementation of chatbots in the educational process of universities have shown increased student autonomy, expanded access to educational

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

materials, and optimization of teachers' work through the automation of task and test creation [4].

One of the key advantages of integrating AI into language education is the possibility of personalizing learning. Intelligent systems are able to analyze students' academic achievements, identify individual gaps in knowledge, and offer adaptive learning materials. This helps to increase motivation, reduce cognitive load, and develop students' autonomous learning skills [5]. In addition, the use of educational analytics allows teachers to timely adjust the educational process and apply a differentiated approach to teaching students with different levels of language training [6].

Empirical data from foreign studies indicate the high effectiveness of the use of artificial intelligence in the formation and improvement of certain types of communicative competence. Thus, automated writing checking tools contribute to the improvement of the structure of texts, the expansion of vocabulary and the formation of an academic style of speech [7], and interactive systems for analyzing oral speech allow students to receive instant feedback on pronunciation, intonation and speech tempo, which has a positive effect on the development of communicative competence [8].

Let's consider pedagogical models of integrating artificial intelligence into the educational process of higher education institutions. In foreign practice of integrating artificial intelligence into foreign language teaching in higher education institutions, several conceptual models are distinguished, which differ in the functions of AI in the educational process and the nature of students' interaction with intelligent systems.

1. AI as an intelligent tutor for individual learning

Within this model, artificial intelligence acts as a personalized learning assistant that adapts the content, pace, and difficulty of tasks to the individual needs of a student. Intelligent tutors analyze the results of learning activities, identify typical errors, and offer individual exercises to overcome them.

The main AI functions in this model are:

- automatic creation of vocabulary and grammar exercises;
- adaptive testing;
- instant feedback on writing and speaking;
- recommendations for further learning steps.

The use of intelligent tutors contributes to the formation of students' autonomy, the development of self-study skills and increased motivation. At the same time, the role of a teacher is transformed: he provides pedagogical support, interprets the results of analytics and adjusts teaching strategies.

2. AI as a partner in co-creating educational content

This model involves the use of generative artificial intelligence systems as a co-participant in learning activities. Students interact with AI while performing creative and communicative tasks, including:

- joint writing of essays, dialogues, project works;

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

• modeling of professional communicative situations;
• editing and improving texts;
•creation of educational materials (tests, glossaries, role-playing scenarios).

In such interaction, AI acts as a cognitive partner that stimulates speech activity, expands vocabulary, and promotes the development of critical thinking through analysis and evaluation of generated content. An important component of this model is the formation of academic integrity skills and the ability to correctly use the results of AI work.

3. AI as an object of study for the development of digital and critical literacy

Within the third model, artificial intelligence is considered not only as a learning tool, but as a separate content component of the educational program. Students are introduced to the principles of operation of intelligent systems, their capabilities and limitations, as well as the ethical aspects of using AI.

The main directions of implementation of this model are:
• analysis of AI language responses and error detection;
• comparison of human and machine translation results;
• discussion of issues of authorship, academic integrity and data confidentiality;
• development of skills for critical evaluation of digital content.

Table 1 demonstrates the differences between models of AI integration in higher education.

Table 1

Summary table of AI usage models

Model	AI functions	The role of a teacher	Learning outcomes
AI as an intelligent tutor	Adaptive exercises, automatic assessment, error analysis, personalized recommendations	Organization of individual trajectories, interpretation of analytics results, pedagogical support	Student autonomy, improved speech accuracy, individualized learning
AI as a partner in collaborative content creation	Generation of texts, dialogues, educational materials, communication support	Facilitation of learning interaction, formation of skills for critical content evaluation, monitoring of academic integrity	Development of productive language skills, creativity, critical thinking
AI as an object of study	Demonstration of AI capabilities and limitations, analysis of language responses, comparison of translations	Formation of digital literacy, organization of discussions, methodical explanation of ethical aspects	Critical thinking, media literacy, responsible use of technology

However, these models are not mutually exclusive and can be combined within the same foreign language course. Their integrated application ensures the transition to student-centered learning, increases the effectiveness of the formation of foreign language communicative competence, and contributes to the development of autonomy, critical thinking, and digital literacy of future specialists.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Research suggests that AI tools can significantly increase students' engagement, support innovative assessment methods, and facilitate new forms of interaction and feedback. At the same time, they raise critical questions about ethics, equity, and the preparedness of teachers and institutions [10].

AI is also being used by teachers in their work with students in terms of assessment. AI-based assessment is a viable alternative that can ensure quality, accuracy, efficiency and fairness. Predictive analytics with AI: for a targeted approach to improving students' engagement, preventing dropout and low achievement. Predictive analytics algorithms are very well applied in higher education institutions, using data related to students (past or real-time) to predict academic performance and as an early warning system for potential risks of student failure or dropout. For general management: administrative responsibilities are a significant part of academic responsibilities, which in many cases, as noted, have a negative impact on research results, as well as on teaching effectiveness and, consequently, on students' experience. [11].

However, AI may pose a threat to traditional teaching approaches, especially in higher education. At the same time, higher education institutions are best placed to leverage these technologies to enhance the potential of both faculty and students. [12].

Let's take a closer look at the experience of integrating AI in foreign countries, in particular in higher education in the UK and the USA.

The practice of using artificial intelligence in higher education institutions in the UK is characterized by the systematic integration of these technologies into the educational process at the institutional, methodological and applied levels. In particular, universities united in the Russell Group are developing coordinated approaches to the implementation of generative AI, which include the formation of AI literacy, compliance with ethical norms and ensuring academic integrity. In educational practice, AI is used as a tool to support students' educational activities (explanation of complex concepts, generation of educational materials, assistance in structuring written work), as well as a means of personalizing learning and creating individual educational trajectories. At the same time, there is a transformation of approaches to assessment, which is manifested in the introduction of AI-inclusive tasks, the growth of the role of project activities, oral forms of control and the development of critical thinking. Considerable attention is also paid to training teachers for the effective use of AI and rethinking their role in the educational process.

UK universities have also developed and agreed on principles for using generative artificial intelligence in education. These principles include recommendations for the ethical use of technology, ensuring academic integrity, and developing AI literacy among students and teachers. The document was supported by the vice-chancellors of 24 Russell Group universities as part of a comprehensive approach to the rational and responsible introduction of artificial intelligence in higher education [13].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

As an example, *the University of Birmingham* has published its own framework policy for the use of generative AI, which: focuses on supporting AI literacy among students and staff; describes how to integrate AI into courses, teaching and assessment processes; and emphasizes the importance of academic integrity and ethical use to support educational standards. The university policy also provides for regular review and updating of the guidelines in line with technological developments.

Other universities, such as *Canterbury Christ Church University*, *University College London*, have published their own documents with advice on the use of AI in teaching, assessment and ethical aspects [14].

Thus, artificial intelligence in British universities appears not only as an auxiliary tool, but as a factor in the profound transformation of pedagogical practices and the educational environment in general.

The use of artificial intelligence in higher education institutions in the United States is becoming systemic and covers both students' educational activities and the organization of the educational process in general. Leading universities, in particular, *Massachusetts Institute of Technology and Stanford University*, integrate AI into educational courses, digital platforms, and research activities, considering it as a tool for improving the quality of education and developing key competencies of the 21st century. Particular attention is paid to the formation of students' AI literacy, which includes not only technical skills, but also an understanding of ethical aspects, a critical assessment of the results of algorithmic work, and the responsible use of technology.

In educational practice, AI is widely used as a tool to support individualized learning. In particular, adaptive educational systems allow analyzing students' progress and offering personalized educational materials, tasks, and recommendations. Generative models are used to create explanations, examples, test tasks, and also to help in the preparation of written works. At the same time, universities emphasize the need to develop critical thinking in students to avoid uncritical perception of answers generated by AI.

Another important area is the use of AI to optimize the activities of teachers. Technologies are used to automate routine tasks, including the creation of educational materials, checking tests and analyzing learning outcomes. This allows teachers to focus on more complex pedagogical tasks, such as organizing interactive learning, mentoring and developing students' analytical skills. In addition, many universities are developing guidelines for the ethical use of AI, which regulate issues of academic integrity and transparency in the use of digital tools.

Special attention in American higher education is paid to the transformation of approaches to assessing learning outcomes. In connection with the spread of generative AI, traditional forms of knowledge control are gradually supplemented with project work, oral presentations, case analysis and tasks that involve the application of knowledge in practical situations. This approach contributes to the development of students' complex competencies and reduces the risks of unfair use of AI. Thus, in US higher education institutions, artificial intelligence acts not only as a technological tool,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

but also as a factor in the transformation of the content, methods and forms of organizing learning [15, 16].

Conclusions. Thus, foreign experience shows that the integration of artificial intelligence into the process of teaching foreign languages in higher education institutions contributes to the personalization of learning, the development of communicative competence and increased autonomy of students. The most effective are blended learning models, in which AI complements traditional pedagogical approaches. At the same time, the success of the implementation of intelligent technologies depends on the methodological training of teachers, the formation of digital literacy of students and adherence to the principles of academic integrity.

Universities in the UK and the US are actively integrating artificial intelligence into the educational process, considering it as a tool for improving the efficiency of education and developing key competencies of students. AI is used to personalize learning, adapt materials to the individual needs of students, generate examples, tests and support the preparation of written works. At the same time, technologies help optimize the work of teachers by automating routine tasks and analyzing learning outcomes. The use of AI stimulates the transformation of assessment, combining traditional written tasks with project work, case analysis and oral presentations, which increases the role of critical thinking. Considerable attention is paid to the development of AI literacy and the ethical use of technology, including academic integrity. Thus, AI acts not only as a technological tool, but also as a factor in changing the content and methods of teaching in higher education institutions.

Pedagogical models for integrating AI into university education contribute to the transition to student-centered learning and the change in the role of a teacher, who acts as a facilitator of the educational process.

References:

1. Fryer, L. K., Nakao, K., & Thompson, A. (2020). Chatbots for language learning: A review of the literature. *ReCALL, 32*(2), pp. 232–243. [in English]

2. Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2019). *Artificial intelligence in education: Promises and implications for teaching and learning*. Center for Curriculum Redesign. [in English]

3. Huang, J., & Hew, K. F. (2023). Implementing an artificial intelligence chatbot in higher education: A case study. *Education and Information Technologies, 28*, pp. 12345–12367. [in English]

4. Li, J., Link, S., & Hegelheimer, V. (2015). Rethinking the role of automated writing evaluation in ESL writing instruction. *Journal of Second Language Writing, 27*, pp. 1–13. [in English]

5. Loewen, S., Isbell, D. R., & Sporn, Z. (2020). The effectiveness of app-based language instruction for developing receptive linguistic knowledge and oral communicative ability. *Foreign Language Annals, 53*(2), pp. 209–233. [in English]

6. Luckin, R., Holmes, W., Griffiths, M., & Forcier, L. B. (2016). *Intelligence unleashed: An argument for AI in education*. Pearson. [in English]

7. McCrocklin, S. M. (2016). Pronunciation learner autonomy: The potential of automatic speech recognition. *System, 57*, pp. 25–35. [in English]

8. Viberg, O., Hatakka, M., Bälter, O., & Mavroudi, A. (2018). The current landscape of learning analytics in higher education. *Computers in Human Behavior, 89*, pp. 98–110. [in English]

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

9. Zawacki-Richter, O., Marín, V. I., Bond, M., & Gouverneur, F. (2019). Systematic review of research on artificial intelligence applications in higher education. *International Journal of Educational Technology in Higher Education, 16*(39), pp. 1–27. [in English]

10. Omid Noroozi, Mohammad Khalil & Seyyed Kazem Banihashem (2025) Artificial Intelligence in higher education: Impact depends on support, pedagogy, human agency, and purpose, Innovations in Education and Teaching International, 62:5, pp.1425-1430, DOI: 10.1080/14703297. 2025.2539579 [in English]

11. Arowosegbe, A., Alqahtani, J. S., & Oyelade, T. (2024). Perception of generative AI use in UK higher education. *Frontiers in Education, 9*, 1463208. Retrieved from https://doi.org/ 10.3389/feduc.2024.1463208 [in English]

12. Bates, T., Cobo, C., Mariño, O., et al.(2020). Can artificial intelligence transform higher education? Int. J. Educ. Technol. High Educ.17:42. DOI: 10.1186/s41239-020-00218-x [in English]

13. Quality Assurance Agency for Higher Education. (n.d.). *How can generative AI be used in learning and teaching?* [in English]

14. University of Birmingham. (2025). *Generative artificial intelligence and its role within teaching, learning and assessment*. Retrieved April 3, 2026, from https://www.birmingham.ac.uk/l ibraries/education-excellence/gai [in English]

15. Contractor, Z., & Reyes, G. (2025). *Generative AI in higher education: Evidence from an elite college*. arXiv. Retrieved from https://arxiv.org/abs/2508.00717 [in English]

16. EDUCAUSE. (2024). *2024 EDUCAUSE AI landscape study*. Retrieved from https://www.educause.edu/ecar/research-publications/2024/2024-educause-ai-landscape-study/the-future-of-ai-in-higher-education [in English]

Література:

17. Fryer, L. K., Nakao, K., & Thompson, A. (2020). Chatbots for language learning: A review of the literature. *ReCALL, 32*(2), PP. 232–243. [in English]

18. Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2019). *Artificial intelligence in education: Promises and implications for teaching and learning*. Center for Curriculum Redesign. [in English]

19. Huang, J., & Hew, K. F. (2023). Implementing an artificial intelligence chatbot in higher education: A case study. *Education and Information Technologies, 28*, 12345–12367. [in English]

20. Li, J., Link, S., & Hegelheimer, V. (2015). Rethinking the role of automated writing evaluation in ESL writing instruction. *Journal of Second Language Writing, 27*, 1–13. [in English]

21. Loewen, S., Isbell, D. R., & Sporn, Z. (2020). The effectiveness of app-based language instruction for developing receptive linguistic knowledge and oral communicative ability. *Foreign Language Annals, 53*(2), 209–233. [in English]

22. Luckin, R., Holmes, W., Griffiths, M., & Forcier, L. B. (2016). *Intelligence unleashed: An argument for AI in education*. Pearson. [in English]

23. McCrocklin, S. M. (2016). Pronunciation learner autonomy: The potential of automatic speech recognition. *System, 57*, 25–35. [in English]

24. Viberg, O., Hatakka, M., Bälter, O., & Mavroudi, A. (2018). The current landscape of learning analytics in higher education. *Computers in Human Behavior, 89*, 98–110. [in English]

25. Zawacki-Richter, O., Marín, V. I., Bond, M., & Gouverneur, F. (2019). Systematic review of research on artificial intelligence applications in higher education. *International Journal of Educational Technology in Higher Education, 16*(39), 1–27. [in English]

26. Omid Noroozi, Mohammad Khalil & Seyyed Kazem Banihashem (2025) Artificial Intelligence in higher education: Impact depends on support, pedagogy, human agency, and purpose, Innovations in Education and Teaching International, 62:5, 1425-1430, DOI: 10.1080/ 14703297.2025.2539579 [in English]

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

27. Arowosegbe, A., Alqahtani, J. S., & Oyelade, T. (2024). Perception of generative AI use in UK higher education. *Frontiers in Education, 9*, 1463208. Retrieved from https://doi.org/10.3389/feduc.2024.1463208 [in English]

28. Bates, T., Cobo, C., Mariño, O., et al.(2020). Can artificial intelligence transform higher education? Int. J. Educ. Technol. High Educ.17:42. DOI: 10.1186/s41239-020-00218-x [in English]

29. Quality Assurance Agency for Higher Education. (n.d.). *How can generative AI be used in learning and teaching?* [in English]

30. University of Birmingham. (2025). *Generative artificial intelligence and its role within teaching, learning and assessment*. Retrieved April 3, 2026, from https://www.birmingham.ac.uk/libraries/education-excellence/gai [in English]

31. Contractor, Z., & Reyes, G. (2025). *Generative AI in higher education: Evidence from an elite college*. arXiv. Retrieved from https://arxiv.org/abs/2508.00717 [in English]

32. EDUCAUSE. (2024). *2024 EDUCAUSE AI landscape study*. Retrieved from https://www.educause.edu/ecar/research-publications/2024/2024-educause-ai-landscape-study/the-future-of-ai-in-higher-education [in English]

Дата першого надходження статті до видання: 01.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

UDC: 378.091.12:004

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-96-108

Dementieva Tetiana Ivanivna PhD in Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Pedagogy, Foreign Philology and Translation, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0001-8855-7556

DIGITAL COMPETENCE OF HIGHER EDUCATION TEACHERS: STRUCTURE AND DEVELOPMENT PATHWAYS

Abstract. The article presents a theoretical analysis of the problem of digital competence of higher education teachers in the context of the digital transformation of contemporary education. The relevance of developing digital competence is substantiated as one of the key components of a teacher's professional competence under the conditions of widespread digital technologies, distance and blended learning, as well as the active implementation of artificial intelligence technologies in higher education.

Contemporary scientific approaches to interpreting the concept of "digital competence of a higher education teacher" are analyzed, and the main trends in its development are identified. It is established that most researchers consider digital competence as a complex integrative construct that combines technological, pedagogical, communicative, ethical, cognitive, and reflective components of a teacher's professional activity.

A comparative analysis of the concepts "ICT competence" and "digital competence" is carried out, and their similarities and differences are defined. It is demonstrated that digital competence is a significantly broader concept, as it encompasses not only technical skills in using digital technologies, but also the ability for critical thinking, digital communication, digital content creation, safe and ethical use of digital resources, adaptation to technological change, and continuous professional development.

Based on the analysis of contemporary international studies, the structural components of digital competence of higher education teachers are characterized, and the main pathways for its development are identified. It is noted that the development of digital competence of higher education teachers should be understood as a strategic direction of modernization of higher education, which contributes to improving the quality of education, promoting pedagogical innovations and preparing both teachers and students for successful participation in the digital society. It is also established that the effective development of digital competence requires continuous professional training, institutional support, participation in professional communities, cooperation and active implementation of digital technologies and artificial intelligence in the educational process.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Keywords: digital competence, higher education teacher, digital technologies, digital transformation of education, ICT competence, professional development, digital pedagogy, artificial intelligence.

Дементьєва Тетяна Іванівна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки, іноземної філології та перекладу Харківського національного університету економіки імені Семена Кузнеця, м. Харків, https://orcid.org/0000-0001-8855-7556

ЦИФРОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ: СТРУКТУРА ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Анотація. У статті здійснено теоретичний аналіз проблеми цифрової компетентності викладача вищої школи в умовах цифрової трансформації сучасної освіти. Обґрунтовано актуальність розвитку цифрової компетентності як однієї з ключових складових професійної компетентності викладача в умовах поширення цифрових технологій, дистанційного та змішаного навчання, а також активного впровадження технологій штучного інтелекту у сферу вищої освіти. Проаналізовано сучасні наукові підходи до трактування поняття «цифрова компетентність викладача вищої школи» та визначено основні тенденції його розвитку. Встановлено, що більшість дослідників розглядають цифрову компетентність як складне інтегративне утворення, яке поєднує технологічні, педагогічні, комунікативні, етичні, когнітивні та рефлексивні компоненти професійної діяльності викладача.

У статті здійснено порівняльний аналіз понять «ІКТ-компетентність» та «цифрова компетентність», визначено їх спільні та відмінні характеристики. Доведено, що цифрова компетентність є значно ширшим поняттям, оскільки охоплює не лише технічні навички використання цифрових технологій, а й здатність до критичного мислення, цифрової комунікації, створення цифрового контенту, безпечного та етичного використання цифрових ресурсів, адаптації до технологічних змін та безперервного професійного розвитку.

На основі аналізу сучасних досліджень охарактеризовано структурні компоненти цифрової компетентності викладача вищої школи та визначено основні шляхи її розвитку. Зазначається, що розвиток цифрової компетентності викладачів вищої освіти слід розуміти як стратегічний напрямок модернізації вищої освіти, що сприяє підвищенню якості освіти, сприянню педагогічним інноваціям та підготовці як викладачів, так і студентів до успішної участі в цифровому суспільстві.

Також встановлено, що ефективний розвиток цифрової компетентності потребує безперервного професійного навчання, інституційної підтримки, участі у професійних спільнотах, співпраці та активного впровадження цифрових технологій і штучного інтелекту в освітній процес.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Ключові слова: цифрова компетентність, викладач закладу вищої освіти, цифрові технології, цифрова трансформація освіти, ІКТ-компетентність, професійний розвиток, цифрова педагогіка, штучний інтелект.

Problem statement. The rapid digital transformation of higher education has significantly changed the requirements for teaching and learning processes. The integration of digital technologies, including artificial intelligence, has expanded the professional roles of university teachers, making digital competence a fundamental component of their professional activity.

However, despite the increasing expectations placed on educators, numerous studies indicate a gap between the required level of digital competence and the actual readiness of teachers to effectively integrate digital technologies into pedagogical practice. In many cases, the use of digital tools remains superficial and is not supported by appropriate pedagogical strategies.

Furthermore, the lack of a unified approach to defining the structure of digital competence and insufficient attention to effective pathways for its development create additional challenges for higher education institutions.

Thus, a contradiction arises between the growing demands for the digital competence of higher education teachers and the insufficient theoretical and methodological elaboration of its structure and development mechanisms.

This determines the need to study the structure of digital competence of higher education teachers and to identify effective ways of its development.

Analysis of the latest studies and publications. Allan Martin is considered one of the pioneering scholars in the field of digital literacy and digital competence in education. His research significantly contributed to the theoretical understanding of how digital technologies influence learning, teaching, communication, and professional development in modern society.

Allan Martin focused on the concept of digital literacy as a complex and multidimensional phenomenon that goes beyond the ability to use computers or digital devices. He argued that digital literacy includes cognitive, social, critical, and ethical dimensions of technology use. According to Martin, a digitally competent individual should not only possess technical skills but also be able to critically evaluate information, communicate effectively in digital environments, create digital content, and participate actively in the knowledge society.

One of his most influential contributions was the development of a conceptual framework of digital literacy, presented in his work «DigEuLit: Concepts and Tools for Digital Literacy Development». In this research, Martin examined digital literacy as an essential competence for lifelong learning and professional activity in the information society. He emphasized that digital competence should support personal development, social inclusion, employability, and active citizenship.

A particularly important aspect of Martin’s work was his attention to educational contexts. He explored how educators and students develop digital competence through

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

meaningful interaction with digital technologies rather than through isolated technical training. His research laid the theoretical foundation for later studies on teachers' digital competence and digital pedagogy [7].

Jan van Dijk is considered one of the earliest scholars to systematically conceptualize digital skills within the broader framework of digital inequality. In his work «The Deepening Divide: Inequality in the Information Society», he moved beyond the simplistic understanding of the "digital divide" as mere access to technologies and proposed a more complex, multi-level model of inequality in the digital society. According to his approach, digital inequality consists of four interrelated dimensions: motivational access (the willingness to use digital technologies), material access (physical availability of devices and internet), skills access (digital skills), and usage access (differences in how technologies are used).

Particularly significant for the development of later research on digital competence is van Dijk's identification of "skills access" as a separate and crucial dimension. He argued that even when individuals have access to digital technologies, effective participation in the information society depends on their ability to operate, understand, and strategically use these technologies. This shift in focus from access to competencies laid the conceptual foundation for later interpretations of digital competence as a structured and measurable construct.

Although van Dijk did not specifically focus on higher education teachers, his theoretical contribution became fundamental for subsequent pedagogical research. His model influenced later studies that moved from general digital skills to more specialized frameworks of professional digital competence, including those applied to educators [14].

Matthew J. Koehler is one of the most influential scholars in the field of educational technology and digital pedagogy. Together with Punya Mishra, he developed the TPACK model (Technological Pedagogical Content Knowledge), which became a fundamental theoretical framework for understanding how digital technologies can be effectively integrated into teaching and learning processes, particularly in higher education.

In their seminal work published in 2006, Koehler and Mishra argued that effective technology integration in education requires more than basic technical skills. Koehler and Mishra particularly focused on the idea that educators should not simply add technologies to traditional teaching methods. Instead, they should redesign learning environments by considering how technologies influence pedagogical strategies and subject content simultaneously. The researchers also examined how teachers develop digital competence through practical experience, collaborative design, experimentation, and reflective teaching practices.

Their work significantly influenced later studies on teachers' digital competence, digital pedagogy, online learning, and professional development in higher education. The TPACK framework is now widely used in teacher education programs, digital competence assessment, and research on innovative teaching methods worldwide [9].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Jo Tondeur is a prominent researcher in the field of educational technology, teacher education, and digital competence. His scholarly work primarily focuses on the integration of digital technologies into teaching and learning processes, as well as on the development of teachers' digital competencies in higher education and teacher training systems.

Jo Tondeur's research emphasizes that effective integration of digital technologies in education depends not only on access to technological tools but also on educators' pedagogical readiness, beliefs, professional development, and institutional support. He explored how teachers develop digital competence and how educational institutions can create conditions that foster meaningful and sustainable technology integration. A significant part of his work is devoted to the preparation of future teachers and university educators for teaching in digital learning environments. Tondeur argued that digital competence should be understood as a combination of technological, pedagogical, communicative, and reflective skills that enable educators to use digital technologies critically, creatively, and effectively in professional practice.

One of his important contributions is the development of the Higher Education Digital Competence framework, created in collaboration with other researchers. This framework specifically addresses the digital competencies required for higher education teachers.

The framework also highlights the importance of reflective practice, collaboration, innovation, and adaptability in digital higher education. Tondeur and his colleagues emphasized that university teachers need not only technical proficiency but also the ability to redesign pedagogy according to the demands of digital transformation in higher education [13].

The aim of the article is to theoretically substantiate the structure of digital competence of higher education teachers, identify its main components, and characterize effective pathways for its development in the context of the digital transformation of modern education.

Presentation of the main material. In contemporary research, the digital competence of higher education teachers is regarded as a multidimensional and dynamic construct that encompasses knowledge, skills, attitudes, and the ability to effectively use digital technologies in the educational process. At the same time, there is no single universally accepted definition of this concept in the scientific literature, however, a number of stable theoretical and empirical approaches have emerged that define its content and structure.

One of the most widely cited approaches to understanding digital competence is presented in the works of Anusca Ferrari. Digital competence is defined as a combination of knowledge, skills, attitudes, abilities, and strategies required for the confident, critical, creative, and safe use of digital technologies in learning, work, communication, and social participation. Ferrari emphasizes that digital competence is not limited to technical abilities alone, but also includes information management, communication and collaboration, content creation, problem solving, ethical

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

awareness, and reflective use of digital media. Although this framework was not initially developed specifically for higher education teachers, it became a theoretical foundation for subsequent pedagogical research [4].

Jo Tondeur and Sarah Howard in the study «The HeDiCom Framework: Higher Education Teachers' Digital Competencies for the Future» define digital competence of higher education teachers as a complex and context-dependent set of professional competencies that enable educators to effectively design, implement, manage, and evaluate digital learning environments. The authors emphasize that digital competence is not limited to technological proficiency but also includes pedagogical decision-making, adaptability, collaboration, digital ethics, and the ability to respond to rapidly changing educational technologies [13].

Another important contribution belongs to Andreia Inamorato dos Santos and colleagues. The researchers describe digital competence as the ability of university academics to critically, creatively, and responsibly use digital technologies for teaching, assessment, communication, professional collaboration, and continuous professional development. The study highlights that digital competence integrates technological, pedagogical, and organizational dimensions and should be considered a core professional competence of academics in modern higher education [5].

In the meta-analysis by Marta Liesa-Orus et al., digital competence of university lecturers is interpreted as a multidimensional construct combining digital literacy, pedagogical integration of technologies, communication skills, information management, and reflective teaching practices. The authors stress that effective digital competence requires not only technical skills but also the ability to create student-centered digital learning environments and adapt teaching strategies to digital educational contexts [6].

Recent studies also increasingly associate digital competence with the use of artificial intelligence in higher education. In the work by Jenniffer Sobeida Moreira-Choez et al. digital competence of higher education faculty is defined as the integrated ability to use digital and AI-based tools for teaching, assessment, academic communication, research activities, and the management of digital educational environments. The authors particularly emphasize analytical, ethical, and adaptive dimensions of competence in the context of artificial intelligence technologies [10].

A more recent interpretation of digital competence is proposed by researchers studying the integration of artificial intelligence and sustainable digital education in higher education. In the study digital competence of university teachers is understood as an integrated ability to effectively use digital technologies for teaching, communication, assessment, content creation, information management, and professional development within digital educational ecosystems. The authors additionally include data literacy, ethical use of technologies, critical thinking, and adaptive use of digital resources as essential elements of digital competence. Their research also emphasizes that digital competence should be continuously developed in response to technological innovation and the growing implementation of artificial intelligence in higher

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

education [12]. Thus, the analysis of studies demonstrates that there is no single universally accepted definition of the digital competence of higher education teachers, however, most researchers interpret it as a multidimensional and integrative professional construct that combines technological, pedagogical, communicative, ethical, and reflective components.

A common feature of all the analyzed approaches is the understanding that digital competence is not limited to technical proficiency in using digital tools. Researchers increasingly emphasize the pedagogical and professional dimensions of competence, particularly the ability to effectively integrate digital technologies into teaching and learning processes, design digital educational environments, organize communication and collaboration, assess learning outcomes, and ensure continuous professional development.

The analysis of contemporary approaches to understanding digital competence makes it necessary to distinguish this concept from ICT competence, since these terms are often used interchangeably in scientific literature despite significant differences in their content and scope.

The distinction between ICT competence and digital competence has been examined in the works of many researchers.

In the work of Ferrari, ICT competence is described as a narrower concept primarily associated with technical skills in using information and communication technologies, including the ability to work with computers, software, digital devices, and network services. Within this approach, ICT competence is mainly viewed as the operational and technological preparedness of an individual to use digital tools [4].

In contrast, digital competence is interpreted much more broadly. According to Ferrari, digital competence includes not only technical skills but also the ability to use digital technologies critically, creatively, safely, and responsibly for learning, professional activities, communication, content creation, problem solving, and participation in social life. Thus, digital competence incorporates cognitive, communicative, ethical, informational, and reflective components.

A similar approach is presented in the studies of Kirsti Ala-Mutka, who emphasizes that digital competence represents an evolution of ICT competence. The author argues that traditional ICT competence mainly focused on technological proficiency, whereas digital competence is oriented toward the effective and meaningful use of digital technologies in various spheres of activity [1].

One important contribution belongs to Allan Martin, who analyzed the evolution from ICT skills toward broader digital literacy and digital competence concepts. In his works, Martin argued that ICT competence mainly refers to technical and operational abilities related to the use of digital devices and software, whereas digital competence includes critical thinking, information evaluation, communication, ethical awareness, and participation in digital society. He emphasized that digital competence should be understood as a holistic and socially oriented concept rather than merely technological proficiency [8].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Another significant perspective is presented in the studies of Antonio Cartelli. Cartelli distinguished ICT competence as the ability to use information and communication technologies effectively, while digital competence was interpreted as a broader integrative construct combining technological, cognitive, social, and ethical dimensions. According to the author, digital competence reflects an individual's capacity to function effectively in the digital environment and adapt to the continuously changing technological landscape [3].

A similar distinction can also be found in the works of David Bawden, who noted that ICT competence focuses primarily on technological operation and functional use of digital tools, whereas digital competence encompasses information literacy, critical evaluation of digital information, communication practices, and reflective interaction with digital media [2].

Thus, the analysis of works demonstrates that researchers clearly distinguish between ICT competence and digital competence, considering the latter to be a significantly broader and more complex concept. While ICT competence is primarily associated with technical and operational skills in using information and communication technologies, digital competence encompasses not only technological proficiency but also cognitive, communicative, ethical, informational, and reflective dimensions.

Contemporary researchers emphasize that digital competence involves the ability to critically, creatively, safely, and responsibly use digital technologies in various spheres of professional and social activity. In contrast to ICT competence, which mainly focuses on the functional use of digital tools, digital competence is oriented toward meaningful participation in the digital society, effective communication and collaboration, information evaluation, problem solving, and continuous professional development.

Therefore, digital competence of higher education teachers should be understood not merely as the ability to operate digital technologies, but as an integrative professional quality that enables educators to effectively implement digital technologies in teaching, organize student-centered digital learning environments, adapt to technological changes, and continuously develop their pedagogical and professional practices in the context of digital transformation of higher education. The structure of digital competence of higher education teachers has been examined in the works of numerous researchers.

One of the most significant contributions belongs to Christine Redecker in the «European Framework for the Digital Competence of Educators». Redecker identified six interconnected areas of educators' digital competence: professional engagement, digital resources, teaching and learning, assessment, empowering learners, facilitating learners' digital competence [11].

In this model, digital competence is viewed not only as technological proficiency but also as the pedagogical ability to effectively integrate digital technologies into teaching, assessment, communication, and student support.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Another important approach was proposed by Jo Tondeur and Sarah Howard in the HeDiCom framework. The authors emphasized that the structure of digital competence of higher education teachers includes technological, pedagogical, ethical, communicative, and reflective dimensions. They particularly highlighted adaptability, collaboration, digital ethics, innovation, and continuous professional learning as essential components of competence in rapidly changing digital educational environments [13].

In the studies of Anusca Ferrari, digital competence was structured around five major areas: information and data literacy, communication and collaboration, digital content creation, safety, and problem solving. Although Ferrari's concept was not developed for teachers, it later had a significant influence on later pedagogical models of digital competence for teachers [4].

A multidimensional structure of teachers' digital competence was also proposed by Andreia Inamorato dos Santos and colleagues. The authors identified technological, pedagogical, organizational, communicative, and professional-development dimensions of digital competence.

According to their research, university teachers should possess not only digital operational skills but also the ability to critically evaluate technologies, organize digital communication, manage online learning environments, and continuously improve their professional practice [5].

In addition, Marta Liesa-Orus and colleagues considered digital competence as a multidimensional construct combining digital literacy, pedagogical integration of technologies, information management, communication skills, reflective teaching, and student-centered instructional design. The authors stressed that the pedagogical component is central to the effective implementation of digital technologies in higher education [6].

Recent studies devoted to artificial intelligence in education also extend the structure of digital competence. Jenniffer Sobeida Moreira-Choez and colleagues additionally included AI literacy, ethical use of AI technologies, data management, analytical thinking, and adaptive use of digital tools as important components of higher education teachers' digital competence [10].

Thus, the analysis of contemporary studies demonstrates that researchers interpret the structure of digital competence of higher education teachers as a complex integrative system that combines technological, pedagogical, communicative, ethical, cognitive, reflective, and adaptive components necessary for effective professional activity in digital educational environments.

The analysis of contemporary scientific approaches demonstrates that digital competence of higher education teachers is interpreted as a multidimensional and integrative construct. This necessitates a more detailed consideration of its structural components, since understanding the internal structure of digital competence makes it possible to determine the key areas of professional development of higher education teachers in the context of digital transformation of education.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

The pathways for developing the digital competence of higher education teachers have been examined in the works of numerous researchers, particularly within the context of digital transformation, professional development, online learning, and lifelong education.

One of the most influential approaches was proposed by Christine Redecker in the framework European Framework for the Digital Competence of Educators. In this model, the development of digital competence is associated with continuous professional learning, reflective teaching practice, collaboration among educators, experimentation with digital technologies, and systematic integration of digital tools into educational activities. Redecker emphasizes that digital competence develops progressively through different proficiency levels, from newcomer to pioneer, which allows educators to continuously improve their pedagogical use of digital technologies [11].

An important contribution also belongs to Jo Tondeur and Sarah Howard in the HeDiCom framework. The authors identify several key pathways for developing digital competence of higher education teachers, including institutional support, collaborative learning, participation in professional development programs, reflective practice, peer-learning, and engagement with authentic digital teaching experiences. They particularly stress that digital competence develops most effectively when teachers actively integrate technologies into real pedagogical contexts rather than simply acquiring technical skills in isolation [13].

In the studies of Andreia Inamorato dos Santos and colleagues, the development of digital competence is closely connected with lifelong learning, academic collaboration, institutional digital strategies, and educators' motivation for continuous self-improvement. The authors emphasize the importance of professional training programs, digital mentoring, and access to digital educational resources as essential conditions for competence development [5].

Another significant perspective is presented in the meta-analysis by Marta Liesa-Orus and colleagues. The researchers conclude that the most effective pathways for developing digital competence include continuous professional development courses, practical workshops, digital communities of practice, self-directed learning, and institutional support systems. Their findings also show that teachers' digital competence is strongly influenced by self-efficacy, openness to innovation, and opportunities for practical application of digital technologies in teaching [6].

Recent studies increasingly associate the development of digital competence with artificial intelligence literacy and adaptive learning skills. Jenniffer Sobeida Moreira-Choez and colleagues emphasize that modern professional development should include training in AI-based educational technologies, ethical use of artificial intelligence, data literacy, and adaptive use of digital tools in higher education environments [10].

Thus, the development of digital competence of higher education teachers should be understood as a strategic direction of higher education modernization that

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

contributes to improving educational quality, strengthening professional adaptability, fostering pedagogical innovation, and preparing both teachers and students for successful participation in the digital society.

Conclusions. Rapid digital transformation, the expansion of online and blended learning environments, and the integration of artificial intelligence into higher education significantly change the professional role of university teachers and increase the requirements for their pedagogical, technological, communicative, and reflective readiness.

The analysis of contemporary studies has shown that researchers interpret the digital competence of higher education teachers as a complex integrative construct that combines several interconnected dimensions. These dimensions include technological knowledge and digital skills, pedagogical ability to integrate technologies into the educational process, communication and collaboration in digital environments. Modern frameworks of digital competence also increasingly emphasize the importance of data literacy, cybersecurity awareness, digital well-being, and the competent use of artificial intelligence tools in teaching, research, and professional communication.

The conducted analysis also confirms that the development of digital competence cannot be effective without appropriate institutional and organizational support. Higher education institutions play a crucial role in creating favorable conditions for professional digital development through continuous professional learning opportunities, methodological support, access to digital infrastructure, participation in professional communities, mentoring, collaborative projects, and the encouragement of innovative pedagogical practices. At the same time, the effectiveness of digital competence development largely depends on teachers' motivation for lifelong learning, openness to innovation, readiness for self-improvement, and ability to critically evaluate and adapt digital technologies according to educational goals and students' needs.

Particular attention in contemporary studies is devoted to the growing influence of artificial intelligence on higher education. The integration of AI technologies into teaching and learning processes requires teachers not only to master new digital tools, but also to develop ethical awareness, critical understanding of AI capabilities and limitations, and the ability to use AI responsibly in educational practice. Therefore, digital competence in modern higher education should be considered as a flexible and evolving professional quality that enables teachers to respond effectively to technological changes, support students' digital literacy, and ensure innovative and student-centered learning environments.

References

1. Ala-Mutka, K. (2011). *Mapping Digital Competence: Towards a Conceptual Understanding*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. 60 pp.

2. Bawden, D. (2008). *Origins and concepts of digital literacy*. In C. Lankshear & M. Knobel (Eds.), *Digital Literacies: Concepts, Policies and Practices* (pp. 17–32). New York: Peter Lang.

ISSN 2786-4952 Online

3. Cartelli, A. (2010). *Frameworks for Digital Competence Assessment: Proposals, Instruments and Evaluation*. Proceedings of Informing Science & IT Education Conference (InSITE), 561–574.

4. Ferrari, A. (2013). *DIGCOMP: A Framework for Developing and Understanding Digital Competence in Europe*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. 47 pp.

5. Inamorato dos Santos, A., Chinkes, E., Carvalho, M. A. G., Solórzano, C. M. V., & Marroni, L. S. (2023). *The digital competence of academics in higher education: Is the glass half empty or half full?* International Journal of Educational Technology in Higher Education, 20(9). https://doi.org/10.1186/s41239-022-00376-0.

6. Liesa-Orus, M., Lozano Blasco, R., & Arce-Romeral, L. (2023). *Digital competence in university lecturers: A meta-analysis of teaching challenges*. Education Sciences, 13(5), 508. https://doi.org/10.3390/educsci13050508.

7. Martin, A. (2005). DigEuLit – a European framework for digital literacy: a progress report. Journal of eLiteracy, 2, 130–136.

8.Martin, A. (2006). *A European framework for digital literacy*. Nordic Journal of Digital Literacy, 2(1), 151–161.

9. Mishra, P., & Koehler, M. J. (2006). Technological Pedagogical Content Knowledge: A Framework for Teacher Knowledge. Teachers College Record, 108(6), 1017–1054. https://doi.org/10.1111/j.1467-9620.2006.00684.x.

10. Moreira-Choez, J. S., Gómez Barzola, K. E., Lamus de Rodríguez, T. M., Sabando-García, A. R., Cruz Mendoza, J. C., & Cedeño Barcia, L. A. (2024). *Assessment of digital competencies in higher education faculty: A multimodal approach within the framework of artificial intelligence*. Frontiers in Education, 9, 1425487. https://doi.org/10.3389/feduc.2024.1425487.

11. Redecker, C. (2017). *European Framework for the Digital Competence of Educators: DigCompEdu*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. 95 pp.

12. *Strengthening Sustainable Higher Education with Digital Technologies: Development and Validation of a Digital Competence Scale for University Teachers (DCS-UT).* (2024). Sustainability, 16(22), 9937. https://doi.org/10.3390/su16229937.

13. Tondeur, J., Howard, S., Van Zanten, M., Gorissen, P., Van der Neut, I., Uerz, D., & Kral, M. (2023). *The HeDiCom framework: Higher Education teachers' digital competencies for the future*. *Educational Technology Research and Development, 71*, 33–53. https://doi.org/10.1007/s11423-023-10193-5.

14.Van Dijk, J. A. G. M. (2005). *The deepening divide: Inequality in the information society*. Thousand Oaks: Sage Publications. 248 pp.

Література:

1. Ala-Mutka, K. (2011). *Mapping Digital Competence: Towards a Conceptual Understanding*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. 60 pp. [in English].

2. Bawden, D. (2008). *Origins and concepts of digital literacy*. In C. Lankshear & M. Knobel (Eds.), *Digital Literacies: Concepts, Policies and Practices* (pp. 17–32). New York: Peter Lang [in English].

3. Cartelli, A. (2010). *Frameworks for Digital Competence Assessment: Proposals, Instruments and Evaluation*. Proceedings of Informing Science & IT Education Conference (InSITE), 561–574 [in English].

4. Ferrari, A. (2013). *DIGCOMP: A Framework for Developing and Understanding Digital Competence in Europe*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. 47 pp. [in English].

5. Inamorato dos Santos, A., Chinkes, E., Carvalho, M. A. G., Solórzano, C. M. V., & Marroni, L. S. (2023). *The digital competence of academics in higher education: Is the glass half empty or half*

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

full? International Journal of Educational Technology in Higher Education, 20(9). https://doi.org/10.1186/s41239-022-00376-0 [in English].

6. Liesa-Orus, M., Lozano Blasco, R., & Arce-Romeral, L. (2023). *Digital competence in university lecturers: A meta-analysis of teaching challenges*. Education Sciences, 13(5), 508. https://doi.org/10.3390/educsci13050508 [in English].

7. Martin, A. (2005). DigEuLit – a European framework for digital literacy: a progress report. Journal of eLiteracy, 2, 130–136 [in English].

8.Martin, A. (2006). *A European framework for digital literacy*. Nordic Journal of Digital Literacy, 2(1), 151–161 [in English].

9. Mishra, P., & Koehler, M. J. (2006). Technological Pedagogical Content Knowledge: A Framework for Teacher Knowledge. Teachers College Record, 108(6), 1017–1054. https://doi.org/10.1111/j.1467-9620.2006.00684.x [in English].

10. Moreira-Choez, J. S., Gómez Barzola, K. E., Lamus de Rodríguez, T. M., Sabando-García, A. R., Cruz Mendoza, J. C., & Cedeño Barcia, L. A. (2024). *Assessment of digital competencies in higher education faculty: A multimodal approach within the framework of artificial intelligence*. Frontiers in Education, 9, 1425487. https://doi.org/10.3389/feduc.2024.1425487 [in English].

11. Redecker, C. (2017). *European Framework for the Digital Competence of Educators: DigCompEdu*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. 95 pp. [in English].

12. *Strengthening Sustainable Higher Education with Digital Technologies: Development and Validation of a Digital Competence Scale for University Teachers (DCS-UT).* (2024). Sustainability, 16(22), 9937. https://doi.org/10.3390/su16229937 [in English].

13. Tondeur, J., Howard, S., Van Zanten, M., Gorissen, P., Van der Neut, I., Uerz, D., & Kral, M. (2023). *The HeDiCom framework: Higher Education teachers' digital competencies for the future*. *Educational Technology Research and Development, 71*, 33–53. https://doi.org/10.1007/s11423-023-10193-5 [in English].

14.Van Dijk, J. A. G. M. (2005). *The deepening divide: Inequality in the information society*. Thousand Oaks: Sage Publications. 248 pp. [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 28.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

UDC 378.015.311:005.73]:372.2.091.113]:325.3-025.44

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-109-122

Dovbnia Sopfiia Olegovna Ph.D (Candidate of Pedagogical Sciences), Associate Professor, Department of Preschool Education, Dragomanov Ukrainian State University, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-2882-4680

Shelepko Halyna Volodymyrivna Ph.D (Doctor of Philosophy), assistant of the department of preschool education, Dragomanov Ukrainian State University, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-0063-8632

Slyusar Viktoriya Yurievna a student pursuing a second (master's) degree in the subject area 012 Pre-school education, Dragomanov Ukrainian State University, Kyiv, https://orcid.org/0009-0008-5658-665X

FORMATION OF THE MANAGEMENT CULTURE OF THE FUTURE HEAD OF A PRESCHOOL EDUCATION INSTITUTION: A DECOLONIAL APPROACH

Abstract. The system of internal quality assurance of education at the Dragomanov Ukrainian State University is analyzed, which includes monitoring the quality of the educational process, updating the content of educational and professional programs, developing academic integrity, student-centered learning, international and research activities of higher education students. The role of innovative educational components aimed at developing psychological stability, resilience, digital competence and the use of artificial intelligence technologies in the professional activities of future heads of higher education institutions is highlighted.

The feasibility of using the «decolonial approach» as a tool for rethinking the concept of «quality education» in terms of forming the management culture of the future head of a preschool educational institution, strengthening student subjectivity, affirming national identity, and adapting educational programs to the challenges of war is substantiated. The results of an empirical study - a survey of graduates of the «Pre-school Education» specialty on the quality of the organization of the educational process - are presented, which indicate a high level of satisfaction with the content, practical orientation of training, professionalism of teachers, and the assessment system.

Particular attention is paid to the practical training of applicants for the second (master's) level of higher education, in particular, to managerial and administrative practice, which ensures the integration of theoretical knowledge and practical experience, the development of analytical thinking, leadership qualities and readiness to make effective managerial decisions in martial law. The importance of practices of

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

psychological support for teachers, the development of emotional stability and the formation of a «resource teacher» as important components of the managerial culture of a modern head of a preschool educational institution is outlined.

The results of a survey of graduates of the specialty «Pre-school Education» on the quality of the organization of the educational process are presented, which confirmed a high level of practice-oriented teaching, professionalism of teachers, effectiveness of feedback and satisfaction of higher education applicants. Promising directions for improving the professional training of future heads of preschool educational institutions are identified, including strengthening stakeholder participation, expanding opportunities for scientific and practical self-realization of students, improving interdisciplinary integration and ensuring academic support for education applicants.

The following artificial intelligence tool was used in the work: ChatGPT. It was used to analyze the experience of the Dragomanov Ukrainian State University on the research problem. All sections, when writing which used AI, were checked and edited by the author personally. Scientific provisions, conclusions and results are the author's own intellectual contribution.

Keywords: managerial culture, preschool educational institution, manager, second (master's) level higher education student, decolonial approach, institutional guarantees, quality of education.

Довбня Софія Олегівна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної освіти, Український державний університет імені Михайла Драгоманова, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-2882-4680

Шелепко Галина Володимирівна доктор філософії, асистент кафедри дошкільної освіти, Український державний університет імені Михайла Драгоманова, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-0063-8632

Слюсар Вікторія Юріївна здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 012 Дошкільна освіта, Український державний університет імені Михайла Драгоманова, м. Київ, https://orcid.org/0009-0008-5658-665X

ФОРМУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО КЕРІВНИКА ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ: ДЕКОЛОНІАЛЬНИЙ ПІДХІД

Анотація. Проаналізовано систему внутрішнього забезпечення якості освіти в Українському державному університеті імені Михайла Драгоманова, що включає моніторинг якості освітнього процесу, оновлення змісту освітньо-професійних програм, розвиток академічної доброчесності, студентоцентроване навчання, міжнародну та науково-дослідну діяльність здобувачів вищої освіти.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Висвітлено роль інноваційних освітніх компонентів, спрямованих на розвиток психологічної стійкості, резильєнтності, цифрової компетентності та використання технологій штучного інтелекту у професійній діяльності майбутніх керівників ЗДО.

Обґрунтовано доцільність застосування «деколоніального підходу» як інструменту переосмислення поняття «якісна освіта» щодо формування управлінської культури майбутнього керівника закладу дошкільної освіти, посилення студентської суб'єктності, утвердження національної ідентичності та адаптації освітніх програм до викликів війни. Представлено результати емпіричного дослідження – опитування випускників спеціальності «Дошкільна освіта» щодо якості організації освітнього процесу, які засвідчують високий рівень задоволеності змістом, практичною спрямованістю навчання, професіоналізмом викладачів і системою оцінювання.

Особливу увагу приділено практичній підготовці здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти, зокрема управлінсько-адміністративній практиці, яка забезпечує інтеграцію теоретичних знань і практичного досвіду, розвиток аналітичного мислення, лідерських якостей та готовності до прийняття ефективних управлінських рішень в умовах воєнного стану. Окреслено значення практик психологічної підтримки педагогів, розвитку емоційної стійкості та формування «ресурсного педагога» як важливих складників управлінської культури сучасного керівника закладу дошкільної освіти.

Представлено результати опитування випускників спеціальності «Дошкільна освіта» щодо якості організації освітнього процесу, які засвідчили високий рівень практико-орієнтованості навчання, професіоналізму викладачів, ефективності зворотного зв'язку та задоволеності здобувачів вищої освіти. Визначено перспективні напрями вдосконалення професійної підготовки майбутніх керівників ЗДО, серед яких посилення участі стейкхолдерів, розширення можливостей для наукової та практичної самореалізації студентів, удосконалення міждисциплінарної інтеграції та забезпечення академічної підтримки здобувачів освіти.

У роботі використовувалися такий інструмент штучного інтелекту: ChatGPT. Він застосовувався для аналізу досвіду Українського державного університету імені Михайла Драгоманова щодо проблеми дослідження. Усі розділи, при написанні яких використовувався ШІ, перевірені та відредаговані автором особисто. Наукові положення, висновки та результати є власним інтелектуальним внеском автора.

Ключові слова: управлінська культура, заклад дошкільної освіти, керівник, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти, деколоніальний підхід, інституційні гарантії, якість освіти.

Statement of the problem. The contemporary development of the Ukrainian state is taking place against a backdrop of full-scale military conflict and a protracted

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

post-colonial legacy, which significantly affects the functioning of social institutions and the mechanisms for safeguarding human rights and freedoms. In these circumstances, institutional safeguards – as a system of administrative, legal, organisational and value-based mechanisms – are undergoing significant transformations. For sectors such as education (particularly pre-school and higher education), the military and post-colonial context necessitates: ensuring the continuity of educational processes; safeguarding the academic and professional rights of those involved in the educational process; and fostering a new institutional culture based on trust, autonomy and accountability.

V. Andrushchenko, Rector of the Dragomanov Ukrainian State University, Doctor of Philosophy, Professor, Full Member (Academician) of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, and Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Ukraine, examines the role of pre-school education within the system of general education and teacher training in the textbook «Philosophy of Education» [2], focuses on a comprehensive analysis of education in various aspects, such as: value-based, cultural, socio-historical and global, and emphasises that ensuring equal access to quality education is one of the key principles of a democratic society. This means that education (including higher-level pre-school training) must be geared towards ensuring freedom, equality, the creative development of the individual, civic competence, and the formation of a management culture for future leaders of pre-school education institutions.

The development of a future headteacher's management culture at a university is based on a comprehensive system of internal quality assurance in education, which combines academic, organisational, ethical and practice-oriented mechanisms of professional training. An important component of this system is the regular review of the content of educational components in line with modern scientific approaches, the monitoring of teaching quality and learning outcomes, the involvement of students, graduates and stakeholders in the evaluation of the «Early Childhood Education» programmes, as well as the conduct of self-assessment and internal audits of educational activities. Such mechanisms contribute to the development of a culture of quality, which is an important foundation for the managerial competence of future heads of pre-school education institutions.

An analysis of recent studies and publications. The issue of shaping the managerial culture of future leaders of pre-school education institutions has been addressed by scholars such as: T. Antroshchenko, O. Babakina, T. Bush, G. Borin, M. Weber, S. Gavrilyuk, T. Goryunova, P. Drucker, J. Kotter, O. Krychkivska, K. Krutiy, O. Listopad, V. Litvin, J. Mayer, A. Maslow, I. Mardarova, G. Mintzberg, O. Mykhalchuk, V. Petrenko, T. Ponomarenko, N. Simonova, T. Sergiovanni, J. Spillane, A. Tanko, V. Chaus, S. Yatsenko and others.

Existing views on the 'decolonial approach', decolonial educational spaces, pedagogical practices and curricula can be found in the research of international scholars: K. Bhagga, K. Walsh, B. Hooks, R. Grossfogel, E. Dussel, A. Kihano,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

M. Lugones, M. Maldonado-Torres, V. Mignolo, E. Said, L. Smith, H. Spivak, P. Freire, F. Fanon, D. Chakrabarti. At the same time, Ukrainian scholars (V. Andrushchenko, I. Bekh, L. Gorbunova, L. Hrynevych, I. Dzyuba, V. Kremen, V. Kurylo, V. Lugovyi, V. Ognevyuk, P. Saukh, S. Sysoieva, V. Tkachenko, H. Filipchuk, and others) have studied the decolonial approach in education, the decolonisation of national identity, and the overcoming of imperial and postcolonial influences in pedagogy and the humanities.

The aim of the article – to analyse the experience of implementing a decolonial approach in higher education with regard to shaping the managerial culture of future leaders of pre-school education institutions.

Presentation of the main content. When analysing the concept of the «decolonial approach» as defined by H. Chemerys, A. Rashevska and I. Hresyk within a broader context, it is described as an educational innovation and a key factor in cultural diplomacy, social cohesion and nation-building. It facilitates the development of a professional environment capable of responding to contemporary challenges, avoiding cultural appropriation, and simultaneously integrating Ukrainian culture into the global discourse on an equal footing [3, c.414].

A decolonial approach in Ukrainian higher education today is a tool for rebuilding intellectual sovereignty, safeguarding national identity, restoring trust within communities, and adapting educational programmes to the realities of war and postcolonial experience. The implementation of this approach at the Dragomanov Ukrainian State University strengthens academic autonomy, makes study programmes more relevant to local needs, safeguards language policy, and supports the psychological resilience of students and lecturers.

Institutional guarantees of educational quality are ensured by a high standard of academic and pedagogical support for professional training, which involves integrating the findings of contemporary research into the content of the educational process and fostering academic freedom among teaching staff, combined with accountability for the quality of educational outcomes. This approach helps to develop in future leaders of pre-school education institutions the ability to think strategically, make informed management decisions, organise innovative activities and ensure the quality of the educational process.

An important component in shaping the management culture of a future head of a pre-school education institution is the active involvement of higher education students and lecturers in international and research activities. Students pursuing a second (master's) level of higher education in the specialisation 'Pre-school Education' participate in open guest lectures, international scientific and practical conferences, and presentations of Ukrainian educational experience at the international level. Such activities contribute to the development of professional mobility, academic communication, leadership qualities and readiness for intercultural interaction.

Participation in international academic events broadens the professional horizons of future early years education leaders, develops their ability to analyse

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

current trends in the development of early years education, implement innovative management approaches, and adapt best international practices to the domestic educational context. At the same time, presenting Ukrainian experience at an international level contributes to the development of professional self-awareness, responsibility and readiness to represent the national education system in the global academic community.

Higher education students and lecturers actively engage in research activities through participation in national research competitions, presentations at international conferences, and conducting research in the fields of sustainable development, inclusive education and neuropedagogy. Such research activities help to develop critical thinking, scientific analysis, innovative management and the ability to make informed professional decisions in future leaders of pre-school education institutions.

Research in the fields of inclusive education and neuropedagogy is of particular importance, as it helps future managers of pre-school education institutions to understand the need to create a safe, accessible and child-centred educational environment. A focus on the principles of sustainable development contributes to the development of a socially responsible leader capable of ensuring the quality of pre-school education in line with contemporary global challenges and societal needs.

Active research and international engagement are key factors in shaping the managerial culture of a future head of a pre-school education institution, as they foster the development of professional competence, innovative thinking, academic culture and readiness for effective management in the context of contemporary educational transformations.

The development of a management culture for future heads of pre-school education institutions is also achieved through a student-centred learning model, which encompasses academic mobility, the freedom to choose educational modules, the involvement of students in decision-making processes, and the creation of a safe, inclusive and psychologically supportive learning environment. This approach fosters in future managers skills in partnership, leadership, responsibility and a democratic management style.

Particular attention is paid to upholding the principles of academic integrity, developing professional ethics and fostering a value-based attitude towards the child as a subject of the educational process. Monitoring master's theses for academic plagiarism, fostering professional responsibility and an ethical culture contribute to the establishment of integrity as a key component of the management culture of a modern head of a pre-school education institution.

Under martial law, adaptive institutional guarantees of educational quality take on particular significance. These are implemented through the introduction of distance and blended learning formats, the digitisation of educational resources, the use of online courses on the Moodle and Celsi platforms, as well as the provision of psychological support to those involved in the educational process through the activities of the educational hub and the delivery of psychological training sessions.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Such measures help foster adaptability, stress resilience, digital competence, and the ability to effectively organise the educational process in crisis conditions among future early years education leaders.

An important aspect of shaping the management culture of future preschool education leaders at the university is the modernisation of the content of professional training in line with contemporary societal challenges, the digital transformation of education, and the needs of management practice. To this end, new educational components have been introduced into the professional training programme for students at the second (master's) level of higher education, aimed at developing the professional mobility, innovative thinking, psychological readiness and digital competence of future preschool education leaders.

Of particular importance is the educational component «Training techniques for developing the resilience of early years teachers in stressful conditions», which helps future leaders develop the ability to create a psychologically safe educational environment, support the emotional well-being of the teaching staff, and act effectively in crisis situations and under martial law. Mastering resilience development techniques ensures the development of a manager capable of crisis management, emotional self-regulation, and maintaining staff motivation.

The educational component «Innovative Technologies in the Work of a Pre-school Education Manager» focuses on developing a management culture through the mastery of modern approaches to organising the educational process, strategic planning, team collaboration and the implementation of pedagogical innovations. This helps prepare future managers to manage the development of pre-school education institutions amidst reforms in the education sector.

In today's context, the development of psychological competence, emotional resilience and the ability to foster the professional well-being of the teaching staff are of particular importance in shaping the management culture of future heads of pre-school education institutions. To this end, at the Mykhailo Dragomanov National University, lecturers, together with students on the second (master's) level of higher education in the 'Early Years Education' programme, are actively implementing practices to support the psychological well-being of teachers in early years education settings.

Throughout the academic year, a series of training sessions were held aimed at developing stress resilience, self-regulation skills and the prevention of emotional burnout among teachers. The involvement of future pre-school education leaders in organising and conducting such events helps to develop skills in emotional leadership, crisis management, effective teamwork and the creation of a psychologically safe educational environment.

One of the key areas of professional development has been the cultivation of the «resource-oriented teacher», who is capable not only of delivering the educational process but also of maintaining their own emotional balance and the psychological well-being of the children. This approach is an important component of the

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

management culture of a modern head of a pre-school education institution, as it guides future managers towards the values of humanism, partnership, care for the psychological health of those involved in the educational process, and the creation of a supportive working environment within the teaching staff.

At the same time, the educational component «Psychological Resilience and Contemporary Challenges» fosters the development of skills in adaptability, stress resilience, effective communication, and managerial decision-making in unstable social conditions. The development of psychological resilience is an important component of the management culture of a modern leader capable of maintaining the stability of a pre-school education institution's operations in conditions of uncertainty.

A key innovative aspect of professional training is the educational module «Artificial Intelligence Technologies in Professional Practice», which is designed to foster a digital culture in future early years education leaders. Mastering artificial intelligence technologies contributes to the development of digital management skills, the use of modern information and analytical tools, the automation of management processes, and the effective organisation of educational activities in a digital environment.

Updating the content of the master's programme in line with contemporary challenges and trends in educational development ensures the comprehensive development of the managerial culture of future preschool education leaders, equipping them for innovative activity, strategic management, psychological support for staff, and effective functioning in the context of digitalisation and martial law.

The implementation of psychological support practices in a state of emergency helps to equip future heads of pre-school education institutions with the readiness to manage an educational institution in crisis situations, and fosters adaptability, resilience and a responsible approach to their professional duties. This ensures the training of a new generation of managers capable of responding effectively to contemporary challenges and maintaining the quality of pre-school education in conditions of social instability.

For example, work-based management and administrative placements are carried out with students at the second (master's) level of higher education with the aim of deepening their theoretical knowledge and practical skills to competently solve complex management tasks and perform the functions of a pre-school education institution manager. This placement is an important component of the professional training of future early years education specialists, as it is aimed at developing managerial competence, the ability to analyse the activities of an early years education institution, and the application of modern approaches to the organisation of the educational process.

The content of the practical management and administrative placement takes on particular significance under martial law, as it is designed to equip future early years education specialists with the skills to organise the institution's activities effectively in times of crisis and instability. During the placement, students familiarise themselves

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

with the specific aspects of the director's managerial role, analyse the regulatory and legal framework governing the institution's operations, strategic planning, the organisation of the educational process and the internal control system. Particular attention is paid to issues of the safety and well-being of children and staff, the organisation of medical support, catering, compliance with health and hygiene requirements, and the creation of a safe educational environment, which is extremely relevant in the context of military risks.

Trainees study mechanisms for ensuring children's psychological well-being, organising an inclusive educational environment, preventing bullying, and supporting children with special educational needs, which contributes to the development of a humanistic and child-centred approach to managing a pre-school education institution. An analysis of management processes, staffing policy, the professional development of teachers and the implementation of principles of academic integrity enables students to appreciate the importance of flexible and responsible management in the face of societal challenges.

An important component of the practice is familiarization with innovative approaches to management activities, participation in the work of pedagogical councils, development of professional communication skills and interaction with all participants in the educational process. Organization of thematic events with the participation of parents contributes to strengthening partnership interaction between the preschool educational institution and the families of pupils, which in conditions of martial law is a necessary prerequisite for supporting children, ensuring their emotional well-being and stability of the educational process.

Production management and administrative practice provides integration of theoretical knowledge and practical experience, contributes to the formation of professional readiness of future specialists for management activities in preschool educational institutions, development of analytical thinking, leadership qualities and the ability to make effective management decisions in conditions of martial law.

Since the voice of higher education applicants is a marker of institutional guarantees, in the summer of 2025, we conducted a survey of this year's graduates of the «Pre-school Education» specialty on the quality of practice and organization of the educational process at the Dragomanov Ukrainian State University [1]. The results of the survey are presented in Table 1.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Table 1.

Survey of 42 graduates of 2025 of the specialty «Pre-school Education» on the quality of the organization of the educational process at the Dragomanov Ukrainian State University

№/п	Question	Respond	
1.	Do you work by profession?	yes, I work	59,5 % / 25 persons
		no, I don't work	28,6 % / 12 persons
		I intend to do so	11,9 % / 5 persons
2.	Does the content of the Educational and Professional Program «Pre-school Education» correspond to the content of the work of a modern preschool teacher?	yes, fully	76,2 % / 32 persons
		partially corresponds	23,8 % / 10 persons
		does not correspond	0 % / 0 persons
3.	Were all the disciplines necessary for your professional activities?	yes, all of them	50 % / 21 persons
		yes, most of them	47,6 % / 20 persons
		only some (specify which ones)	2,4 % / 1 person
4.	In your opinion, was the training in the Educational and Professional Program «Pre-school Education» practically oriented?	yes, completely	71,4 % / 30 persons
		to a greater extent	23,8 % / 10 persons
		no, the training was more theoretical in nature	4,8 % / 2 persons

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

№/п	Question	Respond	
5.	How often did teachers use interactive teaching methods (business games, trainings, brainstorming, group discussions, etc.)?	often	71,4 % / 30 persons
		periodically	28,6 % / 12 persons
		not used at all	0 % / 0 persons
6.	Have you noticed any duplication of subject content while studying in the Educational and Professional Program «Pre-school Education»?	no, didn't notice	73,8 % / 31 persons
		yes, some disciplines are duplicated in content	4,8 % / 2 persons
		didn't pay attention	21,4 % / 9 persons
7.	Did you develop your creativity while studying in the Educational and Professional Program «Pre-school Education»?	yes	90,5 % / 38 persons
		no	2,4 % / 1 person
		partially	7,1% / 3 persons
8.	How often did stakeholders (professional practitioners) participate in the educational process under the Educational and Professional Program «Pre-school Education»?	often	42,9 % / 18 persons
		periodically	38,1 % / 16 persons
		never	19 % / 8 persons
9.	Do teachers of the Educational and Professional Program «Pre-school Education» have the qualities of a professional teacher?	yes, almost all	73,8% / 31 persons
		yes, most teachers	26,2% / 11 persons
		only some	0 % / 0 persons

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

№/п	Question	Respond	
10.	How often were you involved in scientific activities under the Educational and Professional Program «Pre-school Education»?	often	35,7% / 15 persons
		periodically	47,6 % / 20 persons
		never	16,7 % / 7 persons
11.	Did the teachers take into account the opinions and wishes of students regarding the improvement of the educational process?	yes, always	64,3 % / 27 persons
		yes, most of the time	28,6 % / 12 persons
		only sometimes	7,1 % / 3 persons
12.	Was the assessment system objective during the study under the Educational and Professional Program «Pre-school Education»?	yes, completely	97,6 % / 41 persons
		only partially	2,4% / 1 person
		no	0 % / 0 persons
13.	Did you have feedback from the teachers?	yes, constantly	88,1% / 37 persons
		yes, periodically	9,5% / 4 persons
		no	2,4% / 1 person
14.	Are you satisfied with your studies in the Educational and Professional Program «Pre-school Education»?	yes, completely satisfied	85,7% / 36 persons
		partially satisfie	14,3 % / 6 persons
		not satisfied	0% / 0 persons

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

The results of the survey demonstrate a high level of quality of practice organization and organization of the educational process under the Educational and Professional Program «Pre-school Education» at the Dragomanov Ukrainian State University. The educational process is characterized by: relevance of content; practice-oriented; professionalism of teachers; objective assessment; effective feedback; high satisfaction of higher education applicants in the specialty «Pre-school Education». Our graduates are highly qualified and competent specialists in the specialty «Pre-school Education», who have mastered thorough knowledge, practical skills and abilities to perform professional tasks and duties of an innovative nature in the preschool education system, capable of creative professional activity; capable of developing critical pedagogical thinking, emotional intelligence, mentoring support for the professional development of adults; specialists adapted to market and democratic transformations, capable of living and creating in the information society, the global world space, achieving mutual understanding between people, social groups, nations, states, being members of the European and world community and at the same time patriots of the Ukrainian state, spokespeople for national interests.

At the same time, promising areas for improving the quality of the educational process at the university are: strengthening the systemic participation of stakeholders, further optimization of interdisciplinary coherence, expanding opportunities for practical and scientific self-realization of students, availability of resources, the possibility of combining study with work/volunteer work during wartime, and issues of justice, equality, and academic support for higher education applicants majoring in «Pre-school Education».

Conclusions. Thus, the formation of the managerial culture of the future head of a preschool educational institution is based on a decolonial approach and a system of institutional guarantees that combine regulatory, organizational, academic, personnel and value mechanisms. In modern military and post-colonial conditions, these guarantees play a key role in preserving the quality of professional training and developing national educational subjectivity. The use of a decolonial approach allows: to rethink the understanding of «quality education», to provide subjectivity to students, to identify hidden inequalities and barriers; strengthens the student voice, ensures equal access, expands support and updates the content of Educational and Professional Programs in the specialty «Pre-school Education». This is a dynamic process that reflects the struggle for subjectivity, decolonization of thinking and the establishment of democratic values.

The experience of the Dragomanov Ukrainian State University shows that the effective formation of the managerial culture of the future head of the preschool educational institution is ensured through a holistic system of internal quality assurance of education, a student-centered learning model, the integration of scientific research into professional training, international academic interaction, the development of academic integrity and the strengthening of the practical component of the educational process. An important role in this process is played by managerial and administrative

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

practice, the development of psychological resilience, the formation of a «resource teacher», as well as the introduction of innovative educational components aimed at the development of digital competence, resilience and leadership qualities of future managers.

References:

1. Opytuvannia vypusknykiv 2025 roku spetsialnosti «Doshkilna osvita» (2025) [Survey of 2025 graduates of the specialty «Pre-school Education»]. Retrieved from https://surl.li/jfrxlv [in Ukrainian].
2. Filosofiia osvity (2021) [Philosophy of education]: navchalnyi posibnyk. 2-he vydannia / za nauk. red. akademika V.P. Andrushchenka [ta in.]. *Kyiv : Vyd-vo NPU imeni M.P. Drahomanova,* 348 [in Ukrainian].
3. Chemerys H., Rashevska A., Hresyk I. (2025). Dekolonialni praktyky yak vyklyk mystetskykh komunikatsii v suchasnii dyzain-osvity [Decolonial practices as a challenge for artistic communications in modern design education]. *Suspilstvo ta natsionalni interesy. Pedahohika. №9 (17) 2025,* 413-425 [in Ukrainian].

Література:

1. Опитування випускників 2025 року спеціальності «Дошкільна освіта» (2025 р.). Retrieved from https://surl.li/jfrxlv
2. Філософія освіти (2021): навчальний посібник. 2-ге видання / за наук. ред. академіка В.П. Андрущенка [та ін.]. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 348.
3. Чемерис Г., Рашевська А., Гресик І. Деколоніальні практики як виклик мистецьких комунікацій в сучасній дизайн-освіти. *Суспільство та національні інтереси. Педагогіка.* №9 (17) 2025, 2025. С.413-425

Дата першого надходження статті до видання: 27.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

UDC 378.147:811.111:355.23

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-123-135

Drach Oksana Ivanivna senior lecturer of the Department of Roman-Germanic Languages of National Academy of Security Service of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0000-0003-3537-1621

Myronova Iryna Mykolaivna senior lecturer of the Department of Roman-Germanic Languages of National Academy of Security Service of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0000-0003-3809-0913

MODERN APPROACHES AND INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE DEVELOPMENT OF FOREIGN LANGUAGE SPEAKING SKILLS AMONG FUTURE SECURITY SECTOR SPECIALISTS

Abstract. The article is devoted to a comprehensive analysis of modern approaches and innovative technologies for the development of foreign language speaking skills among future security sector specialists in the context of increasing demands for professional communication in a multinational, multi-channel, and risk-intensive environment. It is substantiated that foreign language speaking in the security sector follows a goal-setting logic that differs fundamentally from that of general academic language education, as it functions as an operational instrument of command and control, coordination, reporting, negotiation, and de-escalation under conditions of time pressure, informational uncertainty, and heightened psycho-emotional load. The article demonstrates that the methodological framework for developing such skills is based on the integration of the communicative-activity approach, task-based language learning, and scenario-based situational modeling of professional events, within which the instructional unit is transformed from thematic language material into a professional communicative task with clearly defined roles, action protocols, and performance criteria. The potential of simulation-based learning events, training simulators, and VR / XR environments is revealed as an effective means of developing foreign language speaking that functions not as a reproductive linguistic activity, but as an operational action embedded in professional interaction protocols. It is proven that the effectiveness of innovative technologies is determined not by the level of their technological sophistication, but by the quality of didactic design, which presupposes parametric escalation of complexity, closed-loop communication mechanisms, reflective analysis of outcomes, and repeated task performance with progressively higher demands. An integrative understanding of foreign language speaking is proposed as a system of interrelated linguistic, discourse-procedural, sociocultural-pragmatic, strategic, and psychophysiological components that ensure the sustainability of professional communication in the security sector.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Keywords: professional language training, simulation-based learning environment, communicative protocol, operational communication, intercultural interaction.

Драч Оксана Іванівна старший викладач кафедри романо-германських мов Національної академії Служби безпеки України, Національна академія Служби безпеки України, м. Київ, https://orcid.org/0000-0003-3537-1621

Миронова Ірина Миколаївна старший викладач кафедри романо-германських мов Національної академії Служби безпеки України, Національна академія Служби безпеки України, м. Київ, https://orcid.org/0000-0003-3809-0913

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ТА ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ФОРМУВАННІ НАВИЧОК ІНШОМОВНОГО ГОВОРІННЯ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ

Анотація. Статтю присвячено комплексному аналізу сучасних підходів та інноваційних технологій формування навичок іншомовного говоріння у майбутніх фахівців сектору безпеки в контексті зростання вимог до професійної комунікації у багатонаціональному, багатоканальному та ризиконасиченому середовищі. Обґрунтовано, що іншомовне говоріння у безпековому секторі має відмінну від загальноакадемічної мовної освіти логіку цілепокладання, оскільки виконує функцію операційного інструмента управління, координації, звітування, переговорів і деескалації в умовах часових обмежень, інформаційної невизначеності та підвищеного психоемоційного навантаження. У статті показано, що методологічний каркас формування таких навичок ґрунтується на інтеграції комунікативно-діяльнісного підходу, завданнєво-орієнтованого навчання та сценарно-ситуативного моделювання професійних подій, у межах яких навчальна одиниця трансформується з тематичного мовного матеріалу у професійне комунікативне завдання з чітко визначеними ролями, протоколами дій і критеріями результативності. Розкрито потенціал симулятивних навчальних подій, тренажерних і VR / XR-середовищ як засобів формування іншомовного говоріння, що функціонує не як репродуктивна мовна діяльність, а як операційна дія у межах професійних протоколів взаємодії. Доведено, що ефективність інноваційних технологій визначається не рівнем технологічності, а якістю дидактичного дизайну, який передбачає параметричну ескалацію складності, механізми замкненого циклу комунікації, рефлексивний аналіз результатів і повторне виконання завдань із підвищеними вимогами. Запропоновано інтегративне розуміння іншомовного говоріння як системи взаємопов’язаних мовних, дискурсивно-процедурних, соціокультурно-прагматичних, стратегічних і психофізіологічних компонентів, що забезпечують стійкість професійної комунікації у секторі безпеки.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Ключові слова: професійна мовна підготовка, симулятивне освітнє середовище, комунікативний протокол, операційна комунікація, міжкультурна взаємодія.

Formulation of the problem. In the context of increased integration of Ukraine into international security structures and growing requirements for interoperability in the police, military, and border areas, a complex problem arises of developing foreign language speaking skills in future security sector specialists, which goes beyond traditional language courses and is related to the need to ensure effective professional communication in real-life work situations both at the national and international levels; This problem, identified as relevant in the global pedagogical discourse of professionally oriented language education, reflects important scientific and practical tasks related to the integration of foreign language communicative competence into the educational trajectories of security specialists, which include communication with native speakers in a multicultural environment, performance of official functions according to international standards, in particular STANAG-oriented ones, and adaptation of language training to the specifics of professional discourses and genres of communication, which requires the development of didactically grounded approaches and innovative technologies in teaching speaking as a key professional resource.

Analysis of research and publications. The problem of forming foreign language speaking skills in future security sector specialists is considered as a complex pedagogical and methodological task that requires a combination of professionally oriented, competency-based and technological approaches. In the fundamental dissertation of N. Vovchasta, a systemic model of professional foreign language training of civil defense specialists is substantiated, where speaking is defined as a functional tool of professional activity in conditions of increased communicative load, which is methodically supported in the works of U. Ketsyk-Zinchenko and V. Krykun, who emphasize the professionally oriented selection of training content and the integration of speech skills into the system of training officer personnel in accordance with standardized requirements. The innovative dimension of the problem is revealed in the studies of O. Maistrenko, R. Bubenshchikov, S. Stetsiv, T. Bosse and K. Gerritsen, S. P. O'Connell, J. A. Kent and K. E. Hughes, where simulation modeling, task-oriented learning and simulation environments are substantiated as effective means of forming professional communicative skills relevant for foreign language speaking in law enforcement and military activities. The conceptual and categorical principles of foreign language communicative competence are systematized in the works of N. Mukan, T. Gorokhivska, O. Ievlev, N. Chubinska, V. Kobryn and K. Podufalova, where its integrative nature as a combination of linguistic, discursive, sociocultural and strategic components is emphasized. Technological aspects of the development of foreign language speaking are highlighted in the studies of N. V. Mayer and V. Yukhymenko, Y. Samoilova and T. Sergienko,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Y. Kuzmenko, T. Kovalchuk, I. Ivanytska, O. Levashova and O. Orlova, as well as in foreign works by J. Chen, C. Zheng, R. Partanen, P. Violakis, which prove the effectiveness of mobile, virtual, augmented and simulation-oriented technologies provided that they are used didactically in a balanced way. The totality of the analyzed studies confirms the need to modernize the methodology for the formation of foreign language speaking in future security sector specialists on the basis of scenario-oriented, technologically supported and professionally directed training.

The purpose of the article is to provide a theoretical and methodological justification for the use of modern approaches and innovative technologies for developing foreign language speaking skills in future security sector specialists, taking into account the specifics of their professional activities, communicative tasks, and standards of intercultural interaction.

Presentation of the main material. The formation of foreign language speaking skills in future security sector specialists has a different goal-setting logic from the "general academic" profile: it is about ensuring operational interoperability, accuracy of management and tactical decisions in a multinational environment, stability of communication under time pressure, risk and information uncertainty. In this context, language training tends to the standardized framework for assessing professional foreign language activity, where speaking is considered as a tool for command / coordination, negotiations, reporting, de-escalation and interaction with civilian structures. The conceptual framework of language proficiency levels in the NATO standardization field (in particular for high levels) emphasizes the constructive complexity of speaking: discourse control, register adequacy, flexibility of explanation / argumentation strategies, the ability to maintain a "professional dialogue" in atypical conditions [1].

Modern foreign language speaking didactics for security specialties is based on the integration of the communicative-activity paradigm (CLT) with task-based learning (TBLT) and scenario-situational modeling of service events. Accordingly, the educational unit shifts from a "topic/vocabulary" to a "professional task", which has a clear goal, roles, time limits, success criteria and expected speech product (briefing, report, instruction, request/confirmation, negotiations, interview, crisis communication). For Ukrainian military institutions of higher education, such logic is consistent with the requirement to achieve certain levels of language training according to the STANAG profile, where the emphasis in speaking actually means managing professional interaction, and not just "supporting a conversation". In this direction, methodological guidelines for designing the training of future officers under STANAG 6001 with a clear focus on speech skills are outlined [2].

In Ukrainian scientific discourse, a line of research describing the formation of communicative and speech skills in professionally oriented English language training for future civil defense officers is indicative, where speaking is conceptualized as an integrative ability to act with language in a typical service situation; the logic of content selection tends to model communicative events and "speech actions" (request for

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

information, clarification, coordination, instruction, report), and effectiveness is ensured by a system of exercises close to the conditions of professional communication [3].

For the preparation of a military management profile, a scientifically based combination of face-to-face and distance components is also important, where the distance module does not replace speaking with "tests", but is organized as a guided trajectory of practicing fragments of dialogical/monologue speech, terminological accuracy and procedural templates of professional communication. Technologicality works only when there are clearly defined principles, conditions and controlled results of speech development, and not "digitalization for the sake of digitalization" [4].

For the police (law enforcement) segment, the Ukrainian scientific community notes the specific limitations of the educational environment (combination of service and study, lack of time, regulatory discourse, the need for an intercultural component) and suggests a direction of intensification through structured independent work and digital means of its organization. This is important for speaking, since it requires frequent practice and regular feedback; therefore, the methodology should include tools for planning autonomous oral practice, microtasks, and quality control of performance [5].

Mobile technologies in a military context are methodically productive when their function is not "access to content", but the organization of systematic interaction (voice-based tasks, microdialogues, recording/self-analysis, scenario prompts, a guided dictionary of procedural communication phraseology) [6]. Mobile technologies have a particular methodological significance in the system of training military specialists due to limited classroom time, the combination of training with official activities and the need for frequent but dosed speech practice. Mobile training is effective provided that speech tasks are clearly correlated with target levels of language proficiency according to the requirements of STANAG 6001, when each task has a defined level profile, procedural focus and transparent assessment criteria. In this context, the mobile environment functions as a space for training speaking in "small doses," but with a high frequency of repetition and the ability to accumulate data on speech progress, which allows you to track the dynamics of the development of individual components of speaking and adjust individual training trajectories.

It is also important that mobile technologies support the development of autonomy of future security professionals, forming skills for self-regulation of speech activity, planning oral practice and critical evaluation of one's own speech. In combination with classroom lessons and simulation-based forms of learning, mobile tools create a continuous learning cycle in which speaking gradually moves from controlled reproduction of procedural patterns to more flexible and adaptive speech behavior necessary for effective professional communication in the military and wider security environment.

In a broad didactic sense, simulation modeling as ICT in officer training is justified as a resource for increasing the flexibility of learning and the effectiveness of the formation of complex skills in a step-by-step logic; for the speech component, this

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

means the ability to design a gradual escalation of the complexity of communicative conditions (from individual action to team interaction under time pressure) [7]. The fundamental feature of such technology is the construction of a training situation according to the parameters of professional reality: role hierarchy, regulated protocols of actions (SOP), specific communication channels (in particular, radio exchange), the presence of interference and noise, time shortage, the obligation of confirmation / clarification / paraphrasing, as well as a controlled sequence of commands and reporting messages. In the didactic dimension, this means the transition from "language as a subject" to "language as an operational action", where the quality of speaking is determined not only by lexical and grammatical correctness, but also by the accuracy of the implementation of the communicative protocol and the stability of communication under load.

Methodically correct deployment of a simulation for the development of speaking involves designing it as a controlled "chain of communicative events", in which each replica has a function in the SOP and at the same time corresponds to specific speech goals: initiating contact, requesting and verifying information, clarifying, instructing, reporting, coordinating, de-escalating message, agreeing on a solution, and final confirmation of execution. In this format, the mechanism of a closed-loop communication becomes central: transmitting a message, receiving and confirming it, paraphrasing key parameters, correcting discrepancies, and reconfirming. It is this cycle that turns speaking into a tool for error-free interaction, which is especially important for multi-channel communication and situations with increased risk, when speech "fuzziness" has operational consequences. Professional foreign language communicative competence of law enforcement officers and military personnel is interpreted as an integrative formation in which the speech component must work in a "value-semantic" professional environment and ensure the implementation of an intercultural communicative function; simulation is the optimal format for creating this environment in training.

From the point of view of modern foreign language training methodology, a simulation event should be organized as a task-oriented procedure, where the "target professional task" is primary, and language tools are selected for it as a minimally sufficient resource, and then expanded due to the variability of the scenario. Such design directly corresponds to the logic of TBLT: speech activity develops through the performance of tasks with a realistic communicative goal, clear roles and result criteria; at the same time, in the security sector, the task requires additional "proceduralization" under SOP and standardized information exchange formats. A illustrative example of applied TBLT design is a study where training materials are built from the analysis of one target task (interaction with a police officer in a controlled situation) to a complete methodological package for its processing, which methodically demonstrates how speaking becomes a functional means of achieving a result, and not an end in itself [8].

The key methodological advantage of simulations is the possibility of "dose-based escalation of complexity" of communicative conditions, which ensures the

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

controlled development of automated speaking. Escalation should not be random, but parametric in nature: increasing the pace of interaction, the appearance of noise/interference, the introduction of ambiguity, the complication of roles, the transition from two-way dialogue to network team interaction, the imposition of a cognitive load that simulates real decision-making. In this context, the technologies of "serious games" and virtual environments are relevant not as entertainment, but as a tool for building scenarios, where the behavior of virtual characters and the reactions of the environment form immediate feedback on the quality of communicative choices. Empirically oriented research in police education demonstrates the potential of such solutions precisely for training communicative skills in scenarios of interaction with "virtual interlocutors", which supports the methodological thesis about the effectiveness of simulations as a means of forming speech behavior in professionally significant situations [9].

XR/VR technologies are relevant specifically for speaking, as they create the effect of presence, increase the number of situational cues and reduce the "artificiality" of classroom interaction, but their contribution is not automatic: it depends on the scenario design, the quality of speaking roles, the presence of task constraints and feedback mechanisms. Metadata from a systematic synthesis of empirical studies show a positive learning effect of XR for language training in general and provide grounds to interpret XR as a technology that can enhance speaking results under the condition of correct pedagogical engineering [10]. In parallel, a review of empirical works on VR in language education emphasizes that the most substantiated models are those where VR is integrated into blended learning, and the assessment of speaking is based on clear descriptors and multiple "execution cycles" (task-feedback-retry), which is especially compatible with safety scenarios [11]. VR can be an effective tool for practicing interaction with vulnerable groups in a safe environment, allowing communication to be practiced without risk to participants in real-life situations; methodically, this creates a model that can be transferred to foreign language speaking through repeated replay of the scenario with controlled adjustment of speech actions [12].

The effect of simulation technologies in the formation of speaking is determined not by the "degree of technologicality", but by the quality of didactic design. This implies that the simulation should include at least three fundamental pedagogical phases: preliminary orientation with the introduction of the SOP framework and speech expectations; the actual execution of the scenario with the fixation of speech actions (audio recording / radio exchange / event protocol); post-action analysis, in which not only linguistic correctness is assessed, but also communicative validity with respect to SOP, accuracy of confirmation / paraphrasing, the ability to maintain a common understanding of the situation and minimize "noise" in meaning. Design-oriented studies of VR speech simulations in foreign language learning emphasize the need for scenario structure and pedagogically defined feedback mechanisms, which is consistent with the requirements of safety training for controlled, demonstrable effectiveness [13].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Innovation in security language education is not limited to teaching; it includes measurement. Computer-adaptive approaches to language testing, tested in a STANAG-oriented ecosystem, are methodologically significant as a means of more accurate level diagnostics and managing individual training trajectories. For speaking, this means the need for valid criteria-based assessment tools for oral product evaluation, comparable to standards, as well as transparent decision-making procedures for admission to level modules [14]. The emergence of generative models opens up the possibility of scaling role-playing interaction and personalizing speaking scenarios, in particular through dynamic dialogues, variable "incidents", controlled escalation of complexity and instant feedback. At the same time, issues of didactic validity, content control, confidentiality and prevention of the formation of false procedural templates are fundamentally important in the security sector. In police simulation training, there is scientific research evaluating the use of LLM in simulations as a factor in scenario adaptability and increased engagement, which provides the methodologist with a framework for careful but substantive integration of LLM into communication training [15].

The formation of foreign language communicative competence of future law enforcement officers and military personnel requires modernization taking into account real professional requirements and a value-semantic communicative environment, where speaking is the central mechanism for implementing intercultural interaction; for a methodologist, this is an argument in favor of scripting, role-playing formats, and the integration of sociocultural parameters into each oral task [16].

It is advisable to conceptualize foreign language speaking as a multidimensional system of interconnected components, each of which requires specially selected methodological approaches and development tools focused on the professional context. The language resource, which includes vocabulary, grammar, and phonetic expressiveness, is formed on the basis of a professionally oriented minimum and the principle of functional sufficiency, where the selection of language units is carried out in accordance with typical service communicative events, and development is ensured through contextualized speech samples, procedural phraseological blocks, phonetic training in noise and radio exchange, as well as controlled repetition of speech actions in scenario tasks. The discursive-procedural resource is developed on the basis of a genre-discursive approach, which involves teaching speaking as compliance with professional protocols of speech interaction; This is methodically implemented through modeling the structures of briefing, report, instruction and negotiations, gradual mastering of the logic of confirming commands, clarification and paraphrasing, the use of simulation exercises with recording speech actions and further analysis of their compliance with procedural requirements. The sociocultural-pragmatic resource is formed within the framework of intercultural and pragmatic approaches, where speaking is considered as a means of regulating professional relations; the tools of its development are role-playing scenarios of intercultural interaction, analysis of critical incidents, training in register variability, speech politeness and de-escalation strategies

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

in a multinational environment. The strategic resource of foreign language speaking is based on learning to consciously manage speech activity under conditions of limitations and uncertainty, which is implemented through task-oriented approaches with a focus on compensatory strategies, regulation of speech pace and accuracy, practicing requests for repetition and clarification, as well as through repeated performance of tasks with gradual complication of communicative parameters. Psychophysiological stability of speech as a component of professional speaking is formed by integrating speech tasks in conditions of increased cognitive and emotional load, in particular through time-limited scenarios, multi-channel interaction, simulation of stressful situations, which allows automating speech actions and reducing the dependence of speech quality on situational factors [17].

A professionally oriented approach in foreign language didactics focuses specifically on the process of mastering language tools in the function of professional activity, which involves the formation of procedural speaking skills necessary for performing communicative operations in standard and non-standard work situations. Such an orientation determines the methodological need to consider speech components not in isolation, but in their functional connections: the language resource must be provided with adequate discursive and procedural content that corresponds to the profile genres of speech - briefing, report, negotiations, confirmation and clarification - and must be culturally and pragmatically adapted to the professional environment.

The sociocultural-pragmatic component of speech competence involves understanding situational norms, professional registers and strategies of interpersonal communication, which is actualized in world practice as a necessary element of professionally oriented training. Speech entry into the professional environment includes the ability not only to develop adequate language forms, but also to build them in accordance with the communicative expectations of the professional community, which integrates sociocultural and pragmatic aspects of language use. In view of this, professionally oriented communicative competence is considered as a dynamic construct that encompasses linguistic, sociolinguistic, discursive and strategic components that interact in oral speech as an integrative system.

The strategic resource in the structure of foreign language competence includes not only a set of speech strategies, but also mechanisms for compensating for communicative obstacles, managing the pace of speech, and the ability to accurately formulate intentions under informational and cognitive load. Such a strategic dimension corresponds to modern conceptual approaches to language competence, where strategic actions are considered as one of the defining components of successful professional communication, which is implemented in a continuous cycle of planning, monitoring, and adjusting speech actions.

The psychophysiological stability of speech, which is included in the model of foreign language competence, emphasizes the importance of readiness of speech to function in conditions of stress-induced limitations, when the speech act must be stable

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

despite psychological or situational stress. Such requirements for speech acts actualize the need for training conditions that simulate factors of external pressure and limitations of the professional environment, which is recognized in a number of modern studies as an essential element of professional speech training. The methodologically proposed model becomes operational when the content of foreign language training is selected not according to traditional "thematic" modules, but according to types of service communicative events that have a clearly defined functional context and measurable success criteria. In such a training procedure, exercises are built as controlled series that include the practice of individual speech units and procedural forms in complex scenarios with feedback and reflective analysis after execution (after-action review). This approach is consistent with the evidence-based pedagogy of professionally oriented learning, which emphasizes the effectiveness of integrated, functionally based tasks for the formation of speaking ability in conditions that are as close as possible to the real practice of professional communication.

In general, the integrative model of foreign language communicative competence for future security sector specialists creates a methodological basis where speaking is considered not as a set of separate skills, but as a systemic functional mechanism of professional interaction, which requires the systemic interaction of linguistic, discursive, sociocultural, strategic and psychophysiological resources in each educational task, built in accordance with the requirements of the professional context.

Conclusions. Thus, it can be concluded that the formation of foreign language speaking skills in future security sector specialists should be based on the integration of professionally oriented, competency-based and technologically driven approaches, within which speaking is considered as a functional tool for the implementation of official and professional tasks in a multicultural and multi-channel communicative environment; It has been proven that the most didactically justified are scenario-oriented, task-based and simulation models of learning, supported by digital, mobile, virtual and adaptive technologies, which ensure the gradual complication of communicative conditions, the development of strategic speech behavior and the stability of oral speech in conditions of professional workload. The results obtained confirm the need to select the content of training according to the types of official communicative events and the integration of linguistic, discursive-procedural, sociocultural-pragmatic and psychophysiological components into a holistic methodological model of the formation of foreign language speaking.

Prospects for further scientific exploration are seen in the development and experimental testing of complex models of simulated foreign language speaking training using virtual and augmented reality, large-scale language models, and computer-adaptive assessment tools, as well as in in-depth research into mechanisms for ensuring the validity, reliability, and safety of innovative technologies in the system of foreign language training for future security sector specialists.

ISSN 2786-4952 Online

References:

1. NATO STANAG 6001LEVEL 4 LANGUAGE PROFICIENCY– A Conceptual Model and Implications for Testing. URL: https://natobilc.org / wp-content / uploads / 2024 / 11 / STANAG-Level – 4-Framework-April – 2013-full.pdf? utm

2. Kuzmenko, Y., Kovalchuk, T., & Ivanitska, I. (2021). Formation of foreign language communicative competence among future military officers: international experience. Comparative Professional Pedagogy, 11 (1), 101–108.

3. Vovchasta, N. Ya. (2019) Teoretychni i metodychni zasady profesiinoi inshomovnoi pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv tsyvilnoho zakhystu [Theoretical and methodological foundations of professional foreign language training for future civil protection specialists]: dys.... d-ra ped. nauk: 13.00.04. Kyiv. [in Ukrainian].

4. Krykun, V. D. (2018) Formuvannia inshomovnoi profesiinoi kompetentnosti maibutnikh mahistriv viiskovoho upravlinnia [Formation of foreign language professional competence of future masters of military management]: dys.... kand. ped. nauk: 13.00.04. Kyiv. [in Ukrainian]

5. Levashov, O. S., & Orlova, O. O. (2021). Ways to improve foreign language teaching in police officers training. Pravo i bezpeka, 1 (80), 49–54.

6. Maiier, N. V., & Yukhymenko, V. O. (2022). Mobile technologies in the development of professionallyoriented english speech interaction competence ininformation systems and technology military students. Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia, 2 (88), 115–125.

7. Maistrenko O. V., Bubenshchykov R. V., & Stetsiv S. V. (2020). Zastosuvannia zasobiv imitatsiinoho modeliuvannia u protsesi pidhotovky maibutnikh ofitseriv Zbroinykh Syl Ukrainy do vykonannia sluzhbovykh oboviazkiv [Application of simulation modeling tools in the training of future officers of the Armed Forces of Ukraine to perform their duties]. Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia, 75, 1, 186–201 [in Ukrainian].

8. O'Connell, S. P. (2015). A Task-Based Language Teaching Approach to the Police Traffic Stop. TESL Canada Journal, 31, 116–131.

9. Bosse, T., & Gerritsen, C. (2016). Towards serious gaming for communication training-a pilot study with police academy students. International Conference on Intelligent Technologies for Interactive Entertainment, 13–22.

10. Chen, J., Dai, J., Zhu, K., & Xu, L. (2022). Effects of extended reality on language learning: A meta-analysis. Frontiers in Psychology, 13, 1016519. URL: https://www. frontiersin.org / journals / psychology / articles / 10.3389 / fpsyg. 2022.1016519 / full

11. Zheng, Chunping, Yu, Miao, Guo, Zhiyan, Liu, Hanyong, Gao, Mengya and Chai, Ching Sing. «Review of the application of virtual reality in language education from 2010 to 2020» Journal of China Computer-Assisted Language Learning, vol. 2, no. 2, 2022, pp. 299–335.

12. Kent, J. A., & Hughes, C. E. (2022). Law enforcement training using simulation for locally customized encounters. Frontiers in Virtual Reality, 3. URL: https://www. frontiersin.org / journals / virtual-reality / articles / 10.3389 / frvir. 2022.960146 / full

13. Partanen, R., Valijärvi, R-L., Rajaniemi, P., Grönstrand, H., and Jalonen, J. (2024). Designing A VR Speech SimulationGame for Foreign Language Learning and Teaching. Language Education and Technology (LET Journal), 4 (1), 55–78.

14. Krykun, V., & Tarasenko, N. (2021). Computer adaptive language testing according to nato stanag 6001 requirements. Advanced Education, 8 (17), 19–26.

15. Violakis, P. (2025). Leveraging large language models for enhanced simulation-based learning in police and law enforcement. Policing a Journal of Policy and Practice, 19. URL: https://academic. oup.com / policing / article / doi / 10.1093 / police / paaf012 / 8128457.

16. Samoilova, Y. I., & Serhiienko, T. M. (2021). Formation of foreign language communicative competence of future law-enforcement officers and servicemen in modern

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

professional training. Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh, 76, 3, 110–113.

17. Mukan, N., Horokhivska, T., Iievliev, O., Chubinska, N., & Kobryn, V. (2023). Inshomovna komunikatyvna kompetentnist: poniattievoho-katehoriinyi dyskurs [Foreign language communicative competence: conceptual-categorical discourse]. Akademichni vizii, (15). URL: https://academy-vision.org / index.php / av / article / view / 738 / 672? utm_ [in Ukrainian].

Література:

1. NATO STANAG 6001LEVEL 4 LANGUAGE PROFICIENCY– A Conceptual Model and Implications for Testing. URL: https://natobilc.org / wp-content / uploads / 2024 / 11 / STANAG-Level – 4-Framework-April – 2013-full.pdf? utm

2. Kuzmenko Y., Kovalchuk T., Ivanitska I. Formation of foreign language communicative competence among future military officers: international experience. Comparative Professional Pedagogy, 2021. №11 (1). P. 101–108.

3. Вовчаста Н. Я. Теоретичні і методичні засади професійної іншомовної підготовки майбутніх фахівців цивільного захисту: дис.... д-ра пед. наук: 13.00.04. Київ, 2019. 591 с.

4. Крикун В. Д. Формування іншомовної професійної компетентності майбутніх магістрів військового управління: дис.... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2018. 251 с.

5. Levashov O. S., Orlova O. O. Ways to improve foreign language teaching in police officers training. Право і безпека, 2021. №1 (80). С. 49–54

6. Maiier N. V., Yukhymenko V. O. Mobile technologies in the development of professionallyoriented english speech interaction competence ininformation systems and technology military students. Інформаційні технології і засоби навчання, 2022. №2 (88). С. 115–125.

7. Майстренко О. В., Бубенщиков Р. В., Стецiв С. В. Застосування засобів імітаційного моделювання у процесі підготовки майбутніх офіцерів Збройних Сил України до виконання службових обов'язків. Інформаційні технології і засоби навчання, 2020. Т. 75. №1. С. 186–201

8. O'Connell S. P. A Task-Based Language Teaching Approach to the Police Traffic Stop. TESL Canada Journal, 2015. №31. P. 116–131.

9. Bosse T., Gerritsen C. Towards serious gaming for communication training-a pilot study with police academy students. International Conference on Intelligent Technologies for Interactive Entertainment, 2016. P. 13–22.

10. Chen J., Dai J., Zhu K., Xu L. Effects of extended reality on language learning: A meta-analysis. Frontiers in Psychology, 2022. №13. URL: https://www. frontiersin.org / journals / psychology / articles / 10.3389 / fpsyg. 2022.1016519 / full

11. Zheng Chunping Yu, Miao Guo Zhiyan, Liu Hanyong Gao, Chai Ching Sing. Review of the application of virtual reality in language education from 2010 to 2020. Journal of China Computer-Assisted Language Learning, 2022. № 2. P. 299–335.

12. Kent J. A., Hughes C. E. Law enforcement training using simulation for locally customized encounters. Frontiers in Virtual Reality, 2022. №3. URL: https://www. frontiersin.org / journals / virtual-reality / articles / 10.3389 / frvir. 2022.960146 / full

13. Partanen R., Valijärvi R-L., Rajaniemi P., Grönstrand H., Jalonen J. Designing A VR Speech SimulationGame for Foreign Language Learning and Teaching. Language Education and Technology (LET Journal), 2024. №4 (1). P. 55–78.

14. Krykun V., Tarasenko N. Computer adaptive language testing according to nato stanag 6001 requirements. Advanced Education, 2021. №8 (17). P. 19–26.

15. Violakis P. Leveraging large language models for enhanced simulation-based learning in police and law enforcement. Policing a Journal of Policy and Practice, 2025. №19. URL: https://academic. oup.com / policing / article / doi / 10.1093 / police / paaf012 / 8128457.

ISSN 2786-4952 Online

16. Samoilova Y. I., Serhiienko T. M. Formation of foreign language communicative competence of future law-enforcement officers and servicemen in modern professional training. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах, 2021. № 76, Т. 3. P. 110–113.

17. Мукан Н., Горохівська Т., Ієвлєв О., Чубінська Н., Кобрин В. Іншомовна комунікативна компетентність: поняттєвого-категорійний дискурс. Академічні візії, 2023. №15. URL: https://academy-vision.org / index.php / av / article / view / 738 / 672? Utm

Дата першого надходження статті до видання: 01.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

UDC 811.111+37.016+004

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-136-147

Hodovanets Nataliia Ivanivna PhD in Philosophy, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Foreign Languages, Uzhhorod National University, Uzhhorod, https://orcid.org/0000-0003-3429-6973

Lehan Victoriya Petrivna Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages, Uzhhorod National University, Uzhhorod, https://orcid.org/0000-0003-0222-3120

MODERN AND ALTERNATIVE METHODS OF TEACHING ENGLISH: THEORETICAL PRINCIPLES, TOOLS, TECHNOLOGIES AND PEDAGOGICAL APPROACHES

Abstract. The article highlights a comprehensive analysis of contemporary approaches to English language teaching in the context of the transformation of the educational space caused by globalisation processes, digitalisation and the growing role of intercultural communication. A particular emphasis is placed on the integration of alternative methods of foreign language teaching, which emerged during the 20th century, with contemporary digital technologies and distance learning platforms. It has been determined that any of the following platforms (Moodle, Zoom, Google Classroom) can be effectively used to develop reading, listening, speaking and writing skills. The following alternative teaching methods are analysed in terms of their impact on the development of students' communicative, emotional and socio-cultural competences, as well as on reducing speech anxiety: Total Physical Response, Suggestopedia, Silent Way, drama-based teaching and group methods. The role of digital tools and computer-assisted language learning (CALL) environments, including Kahoot, Quizlet, Duolingo, Google Docs, distance and blended learning platforms, is a particular focus of this study. These technologies contribute to the individualisation of the educational process and increase the motivation and autonomy of learners. These platforms have been demonstrated to exert a significant influence on the development of all forms of speech activity, with a particular emphasis on reading and lexical acquisition. A thorough examination of the advantages and disadvantages of digital and alternative approaches has been conducted, encompassing issues such as cognitive overload, digital inequality, and reliance on technical infrastructure. The feasibility of an integrated approach combining emotional, physical and multimodal learning strategies with modern technologies is justified. It was concluded that the effectiveness of English language teaching is determined not by the number of tools used, but by their methodically balanced and pedagogically sound application, focused on the communicative model of learning.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Keywords: Communicative competence, components, tools, technologies, foreign language communication.

Годованець Наталія Іванівна кандидат філософських наук, доцент**,** доцент кафедри іноземних мов ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, https://orcid.org/0000-0003-3429-6973

Леган Вікторія Петрівна старший викладач кафедри іноземних мов ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, https://orcid.org/0000-0003-0222-3120

СУЧАСНІ ТА АЛЬТЕРНАТИВНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ, ІНСТРУМЕНТИ, ТЕХНОЛОГІЇ ТА ПЕДАГОГІЧНІ ПІДХОДИ

Анотація. Стаття присвячена комплексному аналізу сучасних підходів до викладання англійської мови в умовах трансформації освітнього простору, зумовленої глобалізаційними процесами, цифровізацією та зростанням ролі міжкультурної комунікації. Особливу увагу приділено поєднанню альтернативних методів навчання іноземних мов, що виникли у XX столітті, з сучасними цифровими технологіями та платформами дистанційної освіти. Визначено, що будь-яка з платформ (Moodle, Zoom, Google Classroom) може ефективно використовуватися для формування навичок читання, аудіювання, говоріння та письма. Проаналізовано специфіку альтернативних методів навчання, таких як Total Physical Response, Suggestopedia, Silent Way, драматико-педагогічний та груповий методи, з точки зору їх впливу на розвиток комунікативної, емоційної та соціокультурної компетентностей студентів, а також на зниження мовленнєвої тривожності.

Зроблено акцент на ролі цифрових інструментів і середовищ комп'ютерно-орієнтованого навчання (CALL), зокрема Kahoot, Quizlet, Duolingo, Google Docs, платформ дистанційного та змішаного навчання, які сприяють індивідуалізації освітнього процесу, підвищенню мотивації та автономності здобувачів освіти. Ці платформи впливають на розвиток усіх видів мовленнєвої діяльності, особливо читання й лексичного засвоєння.

Досліджено переваги й недоліки цифрових та альтернативних підходів, зокрема проблеми когнітивного перевантаження, цифрової нерівності та залежності від технічної інфраструктури. Обґрунтовано доцільність інтегрованого підходу, що поєднує емоційні, тілесні та мультимодальні стратегії навчання з сучасними технологіями. Зроблено висновок, що ефективність викладання англійської мови визначається не кількістю використаних інструментів, а їх методично виваженим і педагогічно обґрунтованим застосуванням, орієнтованим на комунікативну модель навчання.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Ключові слова: комунікативна компетентність, складові, інструменти, технології**,** іншомовне спілкування.

Introduction. In contemporary education, learning foreign languages, especially English, is increasingly strategic due to globalisation, heightened international mobility, and the evolution of the information society. In the context of Ukraine's integration into the global educational space, English is becoming an essential tool for professional communication, access to knowledge, and the development of competitiveness among future specialists. To keep pace with modern teaching methods and technologies, educators must continually develop their skills, adapt to new conditions, and strike the right balance between traditional and innovative approaches.

In this regard, it is essential to analyse both alternative methods of foreign language teaching, which emerged mainly in the 20th century, and modern digital tools, distance learning platforms, and interactive environments that are shaping a new educational reality. To develop effective pedagogical methods that address the challenges of contemporary society, it is necessary to examine how different methods affect the development of students' communicative, lexical (i.e., word), sociocultural, and strategic competences, as well as how they relate to today's challenges — digital inequality, cognitive overload, and the need for adaptive learning.

The purpose of the article is to present the theoretical basis for the use of modern and alternative methods of teaching English.

Methodology /Methods. In the course of the research, we used descriptive analysis, generalization, synthesis, and social, psychological, and cognitive approaches. In addition to the above, comparisons of previous studies and structural-functional analysis were used.

Results and Discussion. The pedagogical approaches employed in modern foreign language instruction are grounded in a series of foundational theoretical frameworks, with the communicative approach, social constructivism, the activity approach, and multimodal pedagogy playing pivotal roles. In accordance with the concept of communicative competence proposed by Hymes, the acquisition of language is not solely reliant upon the accumulation of grammatical knowledge; it is also contingent upon the development of the ability to utilise that knowledge in a variety of social contexts.

Theoretical approaches to modern language teaching include the following components:

- The communicative-activity approach is predicated on the notion that language learning should be situated in realistic communication scenarios, with students assuming an active role in the interaction. The role of the teacher is reduced to that of a moderator who organizes activities and creates conditions for language practice.

- The concept of social constructivism is of particular relevance in this context. The idea of social constructivism emphasises that language is acquired through social interaction. The pedagogical approach emphasises collaborative learning, dialogue,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

and shared activities, thus underscoring the significance of group and pair work in the language development process.

- Multimodal pedagogy. In the XXIst century, language learning is becoming multimodal, combining text, audio, visual, graphic, and interactive channels. This is particularly significant in the context of digital platforms such as Kahoot, Quizlet, and Duolingo.

These theoretical principles delineate the contemporary paradigm of language education, wherein students assume an active role and the learning process is predicated on interactivity and communication.

Alternative methods were developed to address the limitations of the conventional grammar-translation system that prevailed during the first half of the 20th century. A variety of approaches are offered, encompassing the emotional, physical, theatrical, and individualised domains. The most well-known alternative methods are:

- The Total Physical Response (TPR) method is employed. J. Asher's process involves synchronising speech with physical activity. Asher posits that movement fosters memory and facilitates natural language acquisition, particularly in the initial stages.It is closely linked to the psychological theory of memory trace, which suggests that the stronger and more firmly established a memory connection is, the more likely it will be recalled. Recall may occur either verbally or through physical movement, and the combination of speech with motor activity enhances retention.

The TPR approach also draws on the natural biological capacity of the human brain to absorb language. It emphasizes that comprehension precedes production: learners first perceive and understand before they begin to speak. This mirrors the process of first language acquisition in children, where understanding consistently develops before speech, often with a gap of about one year, as noted by some methodologists [5].

- Suggestopedia. The suggestive method of foreign language learning is grounded in the use of carefully selected lexical material, primarily drawn from basic vocabulary. Rather than overwhelming learners with extensive word lists, it introduces new words and phrases gradually, expanding the educational content step by step. A distinctive feature of this approach is that it does not rely on active student participation. Instead, rapid acquisition occurs through memorization at the vocabulary level, supported by visual perception. Furthermore, the method emphasizes subconscious retention, with the learning process unfolding at the level of unconscious mental activity [6].

- The drama-pedagogical approach to foreign language learning is entirely oriented toward action. Its central premise is that language teachers can draw extensively from the techniques of theater and acting to enhance their practice. This includes transforming simple textbook dialogues into dynamic and engaging exchanges, cultivating an appropriate atmosphere for communication, staging situations to make them vivid, articulating sounds with clarity, and employing gestures and facial expressions as communicative signals.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

- The Silent Way. One of the fundamental principles of the Silent Way, developed by Caleb Gattegno, is the subordination of teaching to learning—that is, instruction should serve the learning process rather than dominate it. This principle is reflected in the teacher's "silent" role, contrasted with the active speech and independence of the students. In this approach, the teacher assumes a managerial function, guiding rather than directly teaching, with the primary task being to facilitate learning. Gestures and visual aids, such as color-coded charts, are employed to support learners in producing responses.

Language is treated as a tool for communication, and students focus on generating language through meaningful interaction. The chief advantage of this method lies in its ability to strengthen oral communication skills, reduce anxiety about linguistic accuracy, and encourage learners to prioritize fluency over perfection. The absence of constant correction fosters self-awareness and self-correction, while the lack of explicit explanation promotes independent generalization of rules.

- The Community Language Learning (CLL) approach, developed by Chicago psychology professor Charles Curran, is often referred to as the "group method." Its principles are derived from the counselor–client relationship model, emphasizing the integration of both cognitive and emotional dimensions of learning, often described as whole-person learning. This method highlights close collaboration between teachers and learners within communicative contexts, viewing education not as an individual pursuit but as a collective achievement.

Instruction typically occurs in small groups of 6–12 learners, though the method has also been applied in larger classes. Because CLL prioritizes group interaction, the use of textbooks is considered optional. Traditional handbooks, which prescribe fixed content, are seen by its creators as limiting student development and interaction. Instead, learning materials are generated dynamically by the teacher during the instructional process, tailored to the evolving needs of the group [4].

Despite these methodologies being established decades ago, they continue to be employed in contemporary contexts, particularly to transcend communication barriers, foster authentic interaction, mitigate anxiety before verbal engagement, and cultivate students' emotional intelligence. This renders them pertinent even within the domain of digital education.

Modern technologies have significantly changed the way English is taught. Research shows that digital tools increase motivation, encourage active participation, and promote student autonomy. The most common digital tools are:

- Kahoot! — provides gamified knowledge testing;
- Quizlet — effective for learning and reviewing vocabulary;
- Google Docs — facilitates collaborative writing;
- Duolingo — features an adaptive algorithm and daily tasks.

Multimedia tools combine audio, video, text, and graphics. This approach is consistent with natural learning mechanisms and has been shown to facilitate the activation of multiple cognitive channels.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

The advantages of digital tools include interactivity and immediate feedback, gamification to increase motivation, personalisation of learning, and the ability to track progress.

Despite their advantages, digital tools create specific problems, including cognitive overload from excessive resource use, dependence on technical infrastructure, insufficient digital literacy among students and teachers, and unequal access to the internet.

Digital technologies have been shown to enhance learning effectiveness when used appropriately within the framework of educational design.

Distance learning has evolved from a mere alternative to a fully-fledged modality of organising the educational process. The employment of synchronous and asynchronous tools has been instrumental in ensuring high flexibility and accessibility of learning.

Synchronous tools include Zoom, Microsoft Teams, and Google Meet, which enable live communication. Asynchronous tools encompass Moodle, Google Classroom, e-lectures, and video materials.

It has been determined that any of the available platforms can be effectively used to develop reading, listening, speaking, and writing skills. The teacher's competence and the correct pedagogical modelling of classes play a key role.

Distance learning is characterised by a series of requirements, including but not limited to: digital literacy; the capacity to work with multimedia content; facilitation skills; the ability to manage an online group; and the creation of quality content.

The advantages of distance learning include flexibility and the ability to progress at one's own pace. It also facilitates communication with native speakers, combines multimodal resources, and offers expanded access to authentic materials.

The following problems and limitations have been identified: technical glitches; low student self-discipline; a risk of decreased motivation; and the need for additional support. The efficacy of distance learning depends on a harmonious balance among technological infrastructure, pedagogical approaches, and effective communication [3].

The communicative approach became the dominant paradigm in language teaching in the second half of the XXth century. In accordance with the seminal works of Canale & Swain, communicative competence comprises four fundamental components: grammatical, sociolinguistic, discursive, and strategic. This approach involves the integrated development of language skills in contexts that are as close as possible to real life.

The pedagogical approach of communicative teaching is predicated on several fundamental principles:

1. The primacy of meaning over form is emphasised, with an emphasis on students' ability to convey their thoughts effectively.

2. The authenticity of the materials employed is to be ensured by the use of real dialogues, videos, articles, and podcasts.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

3. Interactivity is defined as the process of learning through communication, which may take the form of pair work, discussions, or role-playing games.

4. The student is the subject of activity — the learning process is focused on the needs of students.

5. The integrated nature of the skills taught is evident in the concurrent development of speaking, listening, reading, and writing abilities.

The advantages of this approach are manifold. Firstly, students have been shown to overcome the language barrier more quickly. Secondly, motivation is increased through participation in honest communication. Thirdly, there is an opportunity to develop sociocultural competence. Finally, there is flexibility in selecting activities.

The following difficulties have been identified: the need for teachers to receive high-level professional training; the requirement for a variety of authentic materials; the complexity of assessing communication skills; and the need for more time to prepare lessons [9]. Despite the challenges, the communicative approach remains the leading methodology because it provides real, practical application of the language.

Psycholinguistics is the scientific study of the mechanisms of speech, perception, and language acquisition. The acquisition of a foreign language is a multifaceted cognitive endeavour that encompasses a range of processes, including attention, memory, thinking, perception, and motivation. The psycholinguistic approach constitutes the basis for contemporary and alternative teaching methods.

The ability to retain and process linguistic material is determined by short-term memory, while long-term memory preserves lexical units and grammatical structures. Suggestive techniques use relaxation and anxiety reduction to improve memory, which corresponds to the concept of increased cognitive accessibility of information.

According to Krashen, high levels of anxiety create an "affective filter" that obstructs language acquisition. Consequently, methodologies such as TPR, drama-based teaching approaches, and Suggestopedia have been employed to mitigate emotional tension.

Research indicates that a substantial aspect of language acquisition transpires on a subconscious level, particularly in children. These principles form the basis of TPR and Suggestopedia, which do not require immediate language production but instead stimulate perception and the accumulation of material.

The development of speaking skills encompasses internal programming of speech, selection of lexical units, syntactic organisation, and articulation.

TPR has been demonstrated to facilitate this process, as the combination of movement and words creates additional associative connections in the brain.

Writing can be defined as a complex type of speech activity that requires cognitive organisation, planning, structuring, and editing of text. The prevailing modern methodology is characterised by a process-based approach (process writing), which conceptualises writing as a multi-step activity. Researchers identify the following stages: 1. The process of idea generation is followed by text planning, then drafting, editing, and revision, and finally, the final version is produced.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

The practice of collaborative writing has been demonstrated to engender several valuable academic outcomes. These include the development of argumentation, the cultivation of critical thinking skills, the acquisition of self-editing skills, and the improvement of the quality of final texts.

The key challenges identified in this study include: low academic literacy; problems with text organisation; limited vocabulary; and difficulties with logical coherence.

This necessitates a systematic approach and the use of digital tools to support the writing process [7].

The field of computer-assisted language learning (CALL) has emerged as a pivotal domain within contemporary language education. The evolution of this field has been characterised by a series of progressive stages, beginning with linear programs and simulators, progressing to the development of adaptive artificial intelligence systems.

The conventional division of CALL is as follows: the utilisation of simulators and repetition exercises is a key tenet of behaviourist CALL; interactive tasks characterise the communicative CALL; the integration of multimedia systems, the Internet, and artificial intelligence characterises integrative CALL.

Modern platforms (Duolingo, Memrise, Babbel) belong to the integrative and adaptive CALL category. CALL provides the following benefits: visualisation of material; simulation of honest communication; immediate feedback; adaptation of tasks to the student's level; and individualised learning pace.

Contemporary technologies facilitate the development of systems capable of analysing pronunciation, identifying errors, and providing personalised tasks. These virtual learning environments are emerging as a significant tool for autonomous learning, complementing traditional educational models.

Despite its considerable potential, several issues remain to be addressed. These include digital overload, the risk of losing motivation without live communication, dependence on language models that are not always culturally accurate, and technical difficulties.

In general, Computer-Assisted Language Learning has the potential to expand opportunities for language learning. However, it cannot be considered a substitute for a teacher, who remains an essential facilitator in the learning process [12].

In an age of information overload, where most communication takes place through images, videos, and interactive media, visual literacy is becoming a key skill. Visual literacy is the ability to interpret, analyse, evaluate, and create visual messages. It plays a special role in the process of learning English, as it has been demonstrated to stimulate a deeper understanding of texts and to promote better integration of knowledge.

As posited by Lysenko and Abrami, visual materials fulfil several educational functions. These include providing context to facilitate the perception of abstract concepts; stimulating thinking and promoting the development of analytical skills;

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

increasing motivation through the vivid and dynamic presentation of information; and helping students with different learning styles, especially visual learners [8].

Multimodality is a combination of text, audio, video, graphics, and interactivity. Multimodal resources have been shown to facilitate comprehension through dual encoding, allowing language to be acquired not only through text but also through sound, video, movement, and symbols. These resources have also been demonstrated to encourage critical thinking as students compare different sources of information and to support communicative activity.

The use of multimodal materials facilitates 'multi-channel' interaction with information, a particularly salient feature in the pedagogy of complex linguistic phenomena.

The advantages of multimodality are manifold, including increased interest, improved understanding of complex texts, accessibility for different types of learners, and opportunity for creative tasks.

The disadvantages of this approach include the risk of cognitive overload, dependence on technical resources, and the need for a high level of media literacy on the part of the teacher.

Multimodality is a key component of modern education, integrating visual, audio, and text channels to enhance learning effectiveness.

Collaborative learning is an integral component of contemporary pedagogical approaches. The present study is founded upon the theoretical framework of social constructivism, a doctrine that posits that knowledge is forged through the dynamic interplay of social interaction. The articles emphasise that digital tools such as Google Docs, Padlet, Kahoot, and Quizlet Live significantly enhance the possibilities for group interaction.

Collaborative environments have been shown to engender greater engagement, develop communication skills, promote critical thinking, foster responsibility for collective outcomes, and stimulate real language use.

As Wang's study indicates, electronic platforms encourage students to adopt a more active role. This is because such platforms allow them to express their opinions at a time and pace that suits them [11].

The following section will outline the tools and their application:

- Google Docs is a software application that facilitates collaborative writing, editing, and commenting.

- Padlet is an online platform that facilitates collaborative ideation, the exchange of ideas, and asynchronous discussions.

- The utilisation of Kahoot/Quizlet Live is recommended for the facilitation of team competitions and vocabulary reinforcement.

The use of collaborative tools has been shown to foster a more dynamic learning environment and a broader range of interactions.

Several issues have been identified regarding collaborative learning. These include the following: uneven contributions from participants to group tasks; technical

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

barriers; dependence on students' digital skills; and the risk of superficial engagement with game elements.

Collaborative practices can significantly expand the scope of teaching opportunities, particularly in blended or distance-learning formats.

Alternative methods (TPR, Silent Way, Suggestopedia, and dramatic learning) and digital tools (Kahoot, Quizlet, Duolingo, and adaptive platforms) share common goals: to activate learning, increase motivation, reduce barriers, and individualise. However, it should be noted that these goals are achieved in different ways.

The standard features of these methods can be outlined as follows: student-centred teaching, with an emphasis on active learning; stimulation of motivation; cultivation of a positive emotional environment; and interactivity, both in traditional, physical, and theatrical methods and in more digital, multimedia approaches.

The following differences are noted:

Alternative methodologies include live communication, non-verbal means, and naturalness and emotionality. It should be noted that these methods require highly qualified teachers.

Digital tools encompass a variety of multimedia resources, online interactive applications, scalability, adaptability, and technical dependence.

Conclusions. Consequently, digital tools do not supplant alternative methods; instead, they can serve to reinforce them. Modern English-language education can be conceptualised as a domain of interaction among traditional, alternative, and technological approaches, each with its own strengths and areas of application. The integration of multimedia platforms, adaptive systems, and collaborative tools has been demonstrated to enhance engagement and facilitate multi-channel interaction with content. Nevertheless, digital inequality, information overload, and a paucity of teacher training remain significant challenges.

The analysis indicates that the most efficacious approach is an integrated one, combining alternative methods with modern technologies. The development of full-fledged communicative competence is contingent upon a balance among emotionality, physicality, intellectual activity, and digital capabilities.

Consequently, the future of English language teaching is predicated on flexibility, multimodality, and student-centredness. The efficacy of this approach is contingent not on the availability of tools, but rather on the instructor's conscientious, methodologically sound decisions.

References:

1. Kovalenko, O. (2003). Kontseptualni zminy u vykladanni inozemnykh mov u konteksti transformatsii inshomovnoi osvity [Conceptual changes in foreign language teaching in the context of foreign language education transformation]. *Inozemni movy v navchalnykh zakladakh - Foreign Languages in Educational Institutions*, (2), 20–24 [in Ukrainian].

2. Koval, T. I., & Kochubei, N. P. (2011). Interaktyvni tekhnolohii navchannia inozemnykh mov [Interactive technologies in foreign language teaching]. *Naukovi zapysky NDU im. M. Hoholia.*

ISSN 2786-4952 Online

Psykholoho-pedahohichni nauky - Scientific Notes of Nizhyn Hohol State University. Psychological and Pedagogical Sciences, (7), 25–37 [in Ukrainian].

3. Kukharenko, V. M., Rybalko, O. V., & Syrotenko, N. G. (2002). Dystantsiine navchannia: umovy, zastosuvannia [Distance learning: Conditions of application]. *Dystantsiinyi kurs: navchalnyi posibnyk - Distance course: Textbook.* Kharkiv: NTU "KhPI", Torsing [in Ukrainian].

4. Nikolaieva, S. Yu. (2002). Metodyka navchannia inozemnykh mov u serednikh navchalnykh zakladakh [Methods of teaching foreign languages in secondary schools]. Kyiv: Lenvit [in Ukrainian].

5. Novikova, T. O. (n.d.). Metod povnoi fizychnoi reaktsii yak odyn iz efektyvnykh metodiv formuvannia inshomovnoi kompetentsii molodshykh shkoliariv [The method of total physical response as one of the effective methods of forming foreign language competence of primary school students]. *Naukovyi zhurnal "Internet-halaktyka"* - *Scientific Journal "Internet-Galaxy"*. Retrieved from http://nauka.zinet.info/25/novikova.php [in Ukrainian].

6. Palchevskyi, S. S. (2005). *Suhestopedahohika: novitni osvitni tekhnolohii [Suggestopedia: Innovative educational technologies*]. Textbook. Kyiv: Kondor. [in Ukrainian].

7. Hedgcock, J. S., & Ferris, D. R. (2018). *Teaching readers of English: Students, texts, and contexts*. Routledge.

8. Lysenko, L. V., & Abrami, P. C. (2014). *Promoting reading comprehension with the use of technology*. Computers & Education, 75, 162–172.

9. Phillips, S. (2000). *Drama with children*. Oxford: Oxford University Press.

10.Swain, M., & Canale, M. (2002). *Theoretical basis of communicative approaches in the process of teaching a second foreign language*. Applied Linguistics. Oxford: Oxford University.

11. Wang, A. I. (2017). *The wear out effect of a game-based student response system.* Computers & Education, 82, 217–227.

12. Zhytska, S. (2012). *Computer assisted language learning*. Information Technology and Security, 1(2), 25–34.

Література:

1. Коваленко, О. (2003). Концептуальні зміни у викладанні іноземних мов у контексті трансформації іншомовної освіти. Іноземні мови в навчальних закладах, (2), 20–24.

2. Коваль, Т. І., & Кочубей, Н. П. (2011). Інтерактивні технології навчання іноземних мов. Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки, (7), 25–37.

3. Кухаренко, В. М., Рибалко, О. В., & Сиротенко, Н. Г. (2002). Дистанційне навчання: умови застосування. Дистанційний курс: навчальний посібник. Харків: НТУ «ХПІ», «Торсінг».

4. Ніколаєва, С. Ю. (2002). Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах. Київ: Ленвіт.

5. Новікова, Т. О. (n.d.). Метод повної фізичної реакції як один із ефективних методів формування іншомовної компетенції молодших школярів. Науковий журнал «Інтернет-галактика». Retrieved from http://nauka.zinet.info/25/novikova.php

6. Пальчевський, С. С. (2005). Сугестопедагогіка: новітні освітні технології: Навчальний посібник. Київ: Кондор.

7. Hedgcock, J. S., & Ferris, D. R. (2018). Teaching readers of English: Students, texts, and contexts. Routledge.

8. Lysenko, L. V., & Abrami, P. C. (2014). Promoting reading comprehension with the use of technology. Computers & Education, 75, 162–172.

9. Phillips, S. (2000). Drama with children. Oxford: Oxford University Press.

10. Swain, M., & Canale, M. (2002). Theoretical basis of communicative approaches in the process of teaching a second foreign language. Applied Linguistics. Oxford: Oxford University.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

11. Wang, A. I. (2017). The wear out effect of a game-based student response system. Computers & Education, 82, 217–227.

12. Zhytska, S. (2012). Computer assisted language learning. Information Technology and Security, 1(2), 25–34.

Дата першого надходження статті до видання: 25.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

UDC: 811.111:378.147:004.8:33

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-148-155

Kornytska Yuliia PhD (Education), associate professor, Department of English for Humanities, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-4781-0807

AUTOMATED CORRECTIVE FEEDBACK IN TEACHING BUSINESS WRITING

Abstract. This article presents a comprehensive study on the integration of automated corrective feedback (ACF) systems into the methodology of teaching English for Specific Purposes (ESP) for students specialising in economics and management. The relevance of this research stems from the ongoing transformation of the educational paradigm in the digital age, which necessitates a shift from traditional teacher-centred instructional models to autonomous learning environments where the student acts as an active agent of their own development. Mastery of professional discourse in today's global business landscape requires more than just formal linguistic accuracy; it demands a sophisticated internalised understanding of stylistic and pragmatic nuances essential for effective corporate communication. The study addresses the challenge of bridging the gap between mechanical error correction and the strategic intent required in high-stakes professional documentation.

The empirical foundation of the research is based on data collected from 143 fourth-year undergraduate students at the Faculty of Management and Marketing of Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute. The research methodology utilised a comparative analysis across three distinct genres of business correspondence: a business inquiry, a letter of complaint, and a cover letter. These genres were selected specifically for their varied communicative demands regarding tone, structure, and interpersonal sensitivity. The writing process was organised into two distinct stages: the production of an independent initial draft, followed by an iterative revision process assisted by artificial intelligence tools. The study distinguishes between the impact of rule-based linguistic assistants, such as Grammarly, and generative AI models, such as ChatGPT, on the overall quality and professional effectiveness of the final written products.

The results of the study indicate that the implementation of automated systems significantly mitigates the cognitive load on learners by delegating the technical aspects of "linguistic hygiene" to algorithms. Quantitative findings confirm a notable increase in grammatical precision scores, rising from an average of 3.6 to 4.8 on a five-point analytic rubric. However, a persistent "pragmatic gap" was identified; in 82% of observed cases, AI systems produced outputs that were formally correct but pragmatically sterile, lacking the contextual flexibility and emotional intelligence

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

necessary for building rapport. The scientific novelty of the research lies in the substantiation of a staged model for AI integration, which advocates for a gradual transition from basic error detection in the early years of study to the critical evaluation of generative content and the fostering of authorial autonomy at advanced stages. The study concludes that the instructor's role must transform into that of a strategic mentor, focusing on developing students' critical AI literacy and their capacity to make independent, nuanced communicative decisions within complex professional environments.

Keywords: artificial intelligence, automated corrective feedback, business writing, English for Specific Purposes (ESP), learner autonomy.

Корницька Юлія кандидат педагогічних наук, доцент кафедри АМГС, Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського", м, Київ, https://orcid.org/0000-0002-4781-0807

АВТОМАТИЗОВАНИЙ КОРИГУВАЛЬНИЙ ЗВОРОТНИЙ ЗВ'ЯЗОК У НАВЧАННІ ДІЛОВОГО ПИСЬМА

Анотація. У статті проведено комплексне дослідження інтеграції систем автоматизованого коригувального зворотного зв'язку (ACF) у методику викладання англійської мови професійного спрямування (ESP) для студентів економічних та управлінських спеціальностей. Актуальність дослідження зумовлена трансформацією освітньої парадигми в умовах цифровізації, що вимагає переходу від традиційних моделей навчання, де контроль здійснюється виключно викладачем, до автономних моделей, де студент виступає активним агентом власного розвитку. Майстерність професійного дискурсу в сучасних бізнес-середовищах вимагає не лише мовної правильності, а й глибокого розуміння стилістичних та прагматичних нюансів, що є критично важливим для успішної глобальної корпоративної комунікації.

Емпірична база дослідження охоплює результати діяльності 143 студентів четвертого курсу факультету менеджменту та маркетингу Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». Методологія дослідження базувалася на порівняльному аналізі трьох типів ділової кореспонденції: бізнес-запиту, листа-скарги та супровідного листа. Процес написання був структурований за двоетапною моделлю: створення автентичної чернетки без сторонньої допомоги та подальша ітеративна ревізія з використанням інструментів штучного інтелекту. У роботі розмежовано вплив систем на основі жорстких лінгвістичних правил (Grammarly) та генеративних моделей (ChatGPT) на якість фінального тексту.

Результати дослідження демонструють, що використання автоматизованих систем дозволяє суттєво знизити когнітивне навантаження на студентів, делегуючи технічні аспекти «лінгвістичної гігієни» алгоритмам. Кількісні дані

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

підтверджують зростання показників граматичної точності з 3,6 до 4,8 за п’ятибальною шкалою. Водночас виявлено стійкий «прагматичний розрив»: у 82% випадків ШІ генерував тексти, які були формально коректними, але прагматично стерильними, позбавленими контекстуальної гнучкості та емоційного інтелекту. Наукова новизна полягає в обґрунтуванні стадійної моделі інтеграції ШІ, яка передбачає поступовий перехід від корекції помилок на молодших курсах до критичної оцінки генеративного контенту та розвитку авторської автономії на старших етапах навчання. Зроблено висновок, що роль викладача трансформується у стратегічне менторство, спрямоване на розвиток у студентів критичної ШІ-грамотності та здатності приймати самостійні комунікативні рішення в умовах професійної невизначеності.

Ключові слова: штучний інтелект, автоматизований зворотний зв’язок, ділове письмо, англійська мова професійного спрямування, автономія студента.

Problem statement. Teaching business writing in English for Specific Purposes (ESP) programmes has gradually shifted from teacher-centred correction toward more autonomous forms of learning. In traditional instructional settings, feedback is predominantly provided by the instructor, which limits students’ active involvement in revision processes and often positions error correction as an external rather than internalised activity.

At the same time, business communication requires not only grammatical accuracy but also pragmatic adequacy, including appropriate tone, genre awareness, and the ability to adjust language to specific professional contexts. This combination of requirements makes business writing particularly sensitive to both linguistic and discourse-level competence.

Recent research indicates that automated corrective feedback can support the development of linguistic accuracy in second language writing and reduce surface-level errors in student production [1; 2; 3]. However, evidence shows that such improvements do not automatically extend to pragmatic competence, which remains dependent on contextual interpretation and communicative intent [4].

Analysis of recent research and publications. Automated corrective feedback (ACF) has been widely discussed in applied linguistics as a tool that supports second language writing development, particularly in relation to grammatical accuracy and revision processes [1; 2]. Early research focused primarily on error detection and immediate correction, while more recent studies have expanded this perspective toward learner engagement and self-regulated writing development [5; 6].

Empirical findings confirm that ACF contributes to measurable improvements in linguistic accuracy, especially at the level of grammar, vocabulary, and sentence structure [3; 4]. Martínez-Carrasco and Chabert [3] report that automated feedback systems can significantly enhance competence development in L2 writing, while Li and Meng [4] demonstrate comparable outcomes in studies contrasting automated and teacher-provided feedback.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

However, the effectiveness of ACF becomes less stable when attention shifts from surface-level accuracy to discourse organisation and pragmatic appropriateness. Tools such as Grammarly are effective in identifying and correcting grammatical errors, yet their contribution to genre-sensitive writing remains limited [5]. This limitation is particularly visible in ESP contexts, where writing quality depends on the alignment between linguistic form and professional communicative intent.

The introduction of generative AI systems has further expanded the scope of writing support tools. Recent studies suggest that AI-based applications can assist with drafting and revision, but their outputs often remain structurally coherent while being pragmatically generic [7; 8]. Building on this, research into the integration of generative AI in language learning highlights its potential as a supportive tool for drafting business documents, focusing on initial student perceptions and reflective practices [8]. Poole and Polio [9] emphasise that the integration of AI into task-based writing environments raises important pedagogical questions regarding how such tools should be positioned within classroom practice rather than treated as autonomous writing agents.

From a cognitive perspective, research indicates that the effectiveness of automated feedback is closely related to learners' cognitive load and processing capacity [11]. Wang and Han [12], using a mixed-methods approach, demonstrate that different types of feedback (teacher-based and automated) affect not only writing accuracy but also cognitive and psychological dimensions of language learning. Their findings suggest that learners' engagement with feedback is shaped by both cognitive effort and affective response, which becomes particularly relevant when integrating AI tools into writing instruction.

In addition, digital literacy and algorithmic competence are increasingly recognised as necessary conditions for effective use of AI-based systems in education [13]. Learners with insufficient digital literacy may rely on automated suggestions without critical evaluation, which can limit the pedagogical value of such tools. Comparative studies further indicate that while automated systems are efficient in improving grammatical accuracy, teachers remain essential in supporting pragmatic development and stylistic refinement [6]. Wang and Han [12] also confirm that teacher feedback continues to play a stabilising role in cognitive and psychological engagement with writing tasks, especially when automated feedback is used alongside human mediation.

Despite the growing body of research, a key gap remains. Current studies provide limited empirical insight into how learners transition from automated correction to independent pragmatic decision-making in business writing. In particular, there is insufficient understanding of how students interpret AI-generated feedback in task-based writing environments and how this interaction contributes to the development of authorial autonomy in ESP contexts [14; 15].

The aim of this study is to examine the integration of automated corrective feedback into ESP teaching of business writing with a focus on the development of

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

student autonomy. The study investigates how rule-based and generative AI tools function at different stages of writing development and how students respond to automated feedback during revision. It also considers the extent to which AI-supported writing contributes to linguistic accuracy and pragmatic adequacy in business communication.

Methods and Results. The empirical part of this study is based on data collected from 143 fourth-year undergraduate students of the Faculty of Management and Marketing at Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute. The participants completed a series of business writing tasks within an ESP course focused on professional correspondence. The tasks included a business inquiry, a letter of complaint, and a cover letter, selected for their differing communicative demands in terms of tone, structure, and pragmatic positioning.

The writing process consisted of two stages. At the first stage, students produced independent drafts without external assistance. At the second stage, they revised their texts using automated feedback tools. Rule-based systems (Grammarly) were used primarily for grammatical and lexical correction, while generative AI (ChatGPT) was introduced to support rewriting, restructuring, and stylistic adjustment. This stage of the experiment builds upon the previously established framework for using generative models as auxiliary tools in professional correspondence [8]. Students were instructed to critically evaluate all automated suggestions and make final decisions based on communicative intent and genre requirements.

Assessment of student performance was carried out using a five-point analytic rubric covering grammatical accuracy, lexical appropriateness, coherence and text organisation, and pragmatic adequacy. Each text was independently evaluated by two instructors, with final scores agreed through discussion to ensure consistency. Error density was calculated as the number of linguistic errors per 100 words, including grammatical, lexical, and syntactic deviations affecting clarity and correctness.

Data analysis reveals a clear improvement in linguistic accuracy after the introduction of automated feedback tools. Rule-based systems were particularly effective in reducing surface-level errors, while generative AI contributed to improved sentence variation and structural refinement. At the same time, the data show that linguistic improvement did not automatically ensure pragmatic adequacy. In several cases, texts remained formally correct but required further adjustment to match the communicative expectations of specific business genres.

A recurring pattern concerns the pragmatic limitations of automated feedback. In tasks involving interpersonal sensitivity, such as the letter of complaint, AI-generated suggestions often produced overly neutral or standardised formulations. This led students to revise outputs manually, restoring contextual specificity and adjusting tone. These findings align with earlier observations regarding student reflections on AI-assisted drafting, where learners emphasized the need for human oversight to maintain professional rapport [8]. Such behaviour indicates that automated feedback was treated as a draft-level support mechanism rather than a final authority.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Interaction with AI tools also revealed differences in cognitive engagement. Rule-based correction required limited cognitive effort and supported error awareness at the surface level. Generative AI, by contrast, increased cognitive demands, as students had to evaluate the stylistic and pragmatic suitability of suggested revisions. This evaluative activity contributed to the development of decision-making skills in writing and strengthened learners' ability to critically interpret automated output.

Within the broader pedagogical trajectory, earlier stages of instruction were characterised by the use of structured corrective tools that reduced cognitive overload and supported the development of basic writing accuracy. At more advanced stages, students gradually engaged with generative systems that required higher levels of reflection and critical assessment. This progression can be summarised as *a staged model of AI integration in ESP writing instruction*:

Stage 1 (initial development): rule-based corrective support focused on error detection and linguistic accuracy (e.g., Grammarly)

Stage 2 (intermediate development): structured revision with increased attention to coherence and sentence-level improvement

Stage 3 (advanced development): generative AI-supported writing with emphasis on critical evaluation, pragmatic adjustment, and authorial decision-making

The findings suggest that automated feedback is most effective when it is embedded within a staged pedagogical framework. Linguistic accuracy improves consistently with the use of AI tools, but pragmatic competence and authorial control depend on the learner's ability to critically evaluate and adapt automated suggestions within specific communicative contexts.

Conclusions. The study investigated the role of automated corrective feedback in ESP business writing, focusing on linguistic accuracy, pragmatic adequacy, and learner autonomy. The results, based on fourth-year undergraduate students, show that AI-based tools significantly improve surface-level accuracy and structural coherence in written business correspondence.

A clear reduction in error density and an increase in rubric-based performance scores confirm the effectiveness of both rule-based and generative feedback at the level of linguistic form. However, pragmatic competence remains less responsive to automated correction and depends on learners' contextual judgment and interpretative skills.

The findings suggest that automated feedback should be understood as a supportive mechanism rather than an autonomous source of writing quality. Its pedagogical value lies in its integration within a staged instructional model, where rule-based tools support early development of accuracy, and generative systems are introduced at more advanced stages for revision and refinement.

From a pedagogical perspective, the use of AI tools contributes to the gradual development of learner autonomy by shifting students from passive correction to active evaluation of feedback. Ethical considerations are also essential, particularly regarding transparency in the use of generative AI and the preservation of academic integrity in student writing.

ISSN 2786-4952 Online

Future research may focus on longitudinal effects of AI-assisted writing on pragmatic competence and critical writing skills across different levels of ESP instruction.

References:

1. Ranalli J. Automated written corrective feedback, learner engagement, and L2 writing development. *Frontiers in Psychology*. 2021. Vol. 12. Art. 642521.

2. Granger S. Automated feedback on L2 writing: progress and challenges. *ReCALL*. 2021. Vol. 33, no. 2. P. 112–128.

3. Martínez-Carrasco R., Chabert A. Writing on steroids? Accuracy of automatic corrective feedback in L2 competence development. *Bellaterra Journal of Teaching and Learning Language and Literature*. 2023. Vol. 16, no. 3.

4. Li M., Meng Y. Automated feedback vs. teacher feedback: a comparative study of their effects on L2 writing development. *Language Teaching Research*. 2021. Vol. 25, no. 4. P. 560–582.

5. Cavalheiro L., Santos A. R. Grammarly as a tool for written feedback: a case study in an EAP context. *Journal of English for Academic Purposes*. 2024. Vol. 68. Art. 101344.

6. Singh J. K., Daniel B. K., Koh J. H. L. Empowering authorship with AI: a novel academic writing technology for authorial voice. *International Journal of Artificial Intelligence in Education*. 2025.

7. Zhang Z., Hyland K. Human-AI synergy in strategic planning and feedback. *Journal of Second Language Writing*. 2023. Vol. 60. Art. 101004.

8. Kornytska Yu. A. Using ChatGPT as an auxiliary tool in business correspondence: experience and reflections. *Інноваційна педагогіка*. 2026. Вип. 92, т. 1. С. 286–289. DOI: https://doi.org/10.32782/ip/92.1.58

9. Poole F. J., Polio C. From sci-fi to the classroom: implications of AI in task-based writing. *TASK*. 2023. Vol. 3, no. 2. P. 243–272.

10. Li Y., et al. Mitigating cognitive load through automated writing assistants. *System*. 2020. Vol. 92. Art. 102271.

11. Wang Z., Han F. The effects of teacher feedback and automated feedback on cognitive and psychological aspects of foreign language writing: a mixed-methods research. *Frontiers in Psychology*. 2022. Vol. 13. Art. 909802. DOI: https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.909802

12. Kurban S., Şahin M. AI literacy: beyond passive adoption in higher education. *Turkish Online Journal of Distance Education*. 2024. Vol. 25, no. 2.

13. Zhang X., Hyland F. The impact of AI-based corrective feedback on self-regulated writing. *Language Learning & Technology*. 2022. Vol. 26, no. 2.

14. Dwivedi Y. K., et al. Algorithmic proficiency as a requirement for modern graduates. *International Journal of Information Management*. 2023. Vol. 71. Art. 102644.

15. Link S. Student agency and automated writing evaluation: a case study. *Journal of Response to Writing*. 2022. Vol. 8, no. 2. P. 7–34.

Література

1. Ranalli J. Automated written corrective feedback, learner engagement, and L2 writing development. *Frontiers in Psychology*. 2021. Vol. 12. Art. 642521.

2. Granger S. Automated feedback on L2 writing: progress and challenges. *ReCALL*. 2021. Vol. 33, no. 2. P. 112–128.

3. Martínez-Carrasco R., Chabert A. Writing on steroids? Accuracy of automatic corrective feedback in L2 competence development. *Bellaterra Journal of Teaching and Learning Language and Literature*. 2023. Vol. 16, no. 3.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

4. Li M., Meng Y. Automated feedback vs. teacher feedback: a comparative study of their effects on L2 writing development. *Language Teaching Research*. 2021. Vol. 25, no. 4. P. 560–582.

5. Cavalheiro L., Santos A. R. Grammarly as a tool for written feedback: a case study in an EAP context. *Journal of English for Academic Purposes*. 2024. Vol. 68. Art. 101344.

6. Singh J. K., Daniel B. K., Koh J. H. L. Empowering authorship with AI: a novel academic writing technology for authorial voice. *International Journal of Artificial Intelligence in Education*. 2025.

7. Zhang Z., Hyland K. Human-AI synergy in strategic planning and feedback. *Journal of Second Language Writing*. 2023. Vol. 60. Art. 101004.

8. Kornytska Yu. A. Using ChatGPT as an auxiliary tool in business correspondence: experience and reflections. *Інноваційна педагогіка*. 2026. Вип. 92, т. 1. С. 286–289. DOI: https://doi.org/10.32782/ip/92.1.58

9. Poole F. J., Polio C. From sci-fi to the classroom: implications of AI in task-based writing. *TASK*. 2023. Vol. 3, no. 2. P. 243–272.

10. Li Y., et al. Mitigating cognitive load through automated writing assistants. *System*. 2020. Vol. 92. Art. 102271.

11. Wang Z., Han F. The effects of teacher feedback and automated feedback on cognitive and psychological aspects of foreign language writing: a mixed-methods research. *Frontiers in Psychology*. 2022. Vol. 13. Art. 909802. DOI: https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.909802

12. Kurban S., Şahin M. AI literacy: beyond passive adoption in higher education. *Turkish Online Journal of Distance Education*. 2024. Vol. 25, no. 2.

13. Zhang X., Hyland F. The impact of AI-based corrective feedback on self-regulated writing. *Language Learning & Technology*. 2022. Vol. 26, no. 2.

14. Dwivedi Y. K., et al. Algorithmic proficiency as a requirement for modern graduates. *International Journal of Information Management*. 2023. Vol. 71. Art. 102644.

15. Link S. Student agency and automated writing evaluation: a case study. *Journal of Response to Writing*. 2022. Vol. 8, no. 2. P. 7–34.

Дата першого надходження статті до видання: 06.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

UDC 378.147:811.111+811.124:61

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-156-163

Kotsyuba Roman Bohdanovych PhD of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Foreign Languages, I.Ya. Horbachevsky Ternopil National Medical University of Ministry of Health, Ternopil, https://orcid.org/0000-0002-7027-9073

Hantimurova Nataliia Ivanivna PhD of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Foreign Languages, I.Ya. Horbachevsky Ternopil National Medical University of the Ministry of Health of Ukraine, Ternopil, https://orcid.org/0000-0001-8587-7570

LEARNING ENGLISH FOR SPECIFIC PURPOSES AND LATIN LANGUAGES BY HIGHER MEDICAL EDUCATION STUDENTS THROUGH «BRAINSTORMING»

Abstract. In the context of learning foreign languages, creativity plays a vital role, facilitating better material retention, the development of communication skills, and increased learning motivation. An analysis of psycho-pedagogical literature was conducted, including the processing of scientific achievements, articles, and other information sources, followed by the synthesis, systematization, and formulation of key concepts.

In the conditions of dynamic changes in society and the rapid development of technologies, the problem of developing creativity of modern higher medical education students becomes extremely relevant. After all, creativity, as the ability for unconventional thinking and generating new ideas, is a key competency necessary for successful adaptation and self-realization in the modern world. This issue gains particular importance in the context of educational space reform aimed at forming a comprehensively developed and successful personality.

The article analyzes the conditions and features of implementing various "brainstorming" methods in the process of studying Latin and English. It was investigated that brainstorming is a modern educational challenge that promotes the development of creative and critical thinking, motivation, and innovative skills, in contrast to traditional learning oriented toward reproductive knowledge acquisition. The main "brainstorming" methods applied in the process of learning foreign languages are identified: group brainstorming, round-robin brainstorming, role-playing brainstorming, and brainwriting (written brainstorming). It was established that brainstorming can be effectively used at various stages of learning Latin and English to activate vocabulary, develop grammatical skills, stimulate oral and written communication, and enhance translation skills.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Keywords: Latin language, foreign languages, English for specific purposes, brainstorming, communication, higher medical education students.

Коцюба Роман Богданович кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов Тернопільського національного медичного університету імені І.Я. Горбачевського, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0002-7027-9073

Гантімурова Наталія Іванівна доктор філософії, доцент, доцент кафедри іноземних мов, Тернопільський національний медичний університет імені І. Я. Горбачевського, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0001-8587-7570

ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА ЛАТИНСЬКОЇ МОВ ЗДОБУВАЧАМИ ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ ЗА ДОПОМОГОЮ «МОЗКОВОГО ШТУРМУ»

Анотація. У контексті вивчення іноземних мов, креативність відіграє важливу роль, сприяє кращому засвоєнню матеріалу, розвитку комунікативних навичок та підвищенню мотивації до навчання. Було здійснено аналіз психолого-педагогічної літератури, який включав опрацювання наукових здобутків, статей та інших джерел інформації з подальшим синтезом, систематизацією та формулюванням ключових понять. В умовах динамічних змін у суспільстві та стрімкого розвитку технологій, проблема розвитку креативності у сучасних здобувачів вищої медичної освіти стає надзвичайно актуальною. Адже саме креативність, як здатність до нестандартного мислення та генерування нових ідей, є ключовою компетенцією, необхідною для успішної адаптації та самореалізації у сучасному світі.

Ця проблема набуває особливої ваги в контексті реформування освітнього простору, спрямованого на формування всебічно розвиненої та успішної особистості.

У статті проаналізовано умови та особливості впровадження різних методів «мозкового штурму» у процесі вивчення латинської та англійської мов. Було досліджено, що мозковий штурм є сучасним освітнім викликом, що сприяє розвитку творчого, креативного та критичного мислення, мотивації та інноваційних навичок, на відміну від традиційного навчання, орієнтованого на репродуктивне засвоєння знань. Означено основні методи «мозкового штурму», які застосовуються у процесі вивчення іноземних мов - груповий мозковий штурм, круговий мозковий штурм, рольовий мозковий штурм, брейнрайтинг (письмовий мозковий штурм).

Встановлено, що мозковий штурм може бути ефективно використаний на різних етапах вивчення латинської та англійської мов для активізації лексичного запасу, розвитку граматичних навичок, стимулювання усної та письмової комунікації, розвитку перекладацьких навичок.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Ключові слова: латинська мова, іноземні мови, англійська мова за професійним спрямуванням, мозковий штурм, комунікація, здобувач вищої медичної освіти.

Statement of the Problem. The theory and methodology of higher education emphasize the importance of strengthening the role of all subjects in the educational process through the effective integration of traditional forms and methods of teaching in higher education institutions with the possibilities of an innovative educational environment. Such integration is a key factor in improving the quality of professional training for students, particularly in the development of practical communication skills and creative thinking. This, in turn, requires the development and implementation of appropriate pedagogical technologies, the creation of a favorable communicative environment within the educational institution, and the formation of a comprehensive communicative competence of future specialists, all of which necessitate proper scientific and methodological support. Modern requirements for higher education graduates involve not only subject-specific knowledge in a professional field but also developed creative thinking skills, the ability to generate new ideas, and the capacity to find unconventional solutions. In the context of learning foreign languages, creativity plays a special role, contributing to better assimilation of the material, the development of communication skills, and increased motivation for learning. The relevance of this study is determined by the persistent interest of the pedagogical community in finding effective ways to improve foreign language teaching in modern educational conditions. However, there is currently a shortage of scientifically grounded methodological recommendations regarding the use of "brainstorming" methods in the practice of English and Latin language teachers, which highlights the necessity of this research.

The Purpose of the Article is to analyze and investigate how "brainstorming" methods can become an effective tool for medical students and improve the process of learning Latin and English.

Analysis of Recent Research and Publications. The scientific works of O. Spirin, L. Kartashova, Yu. Doroshenko, I. Zhuravliova, I. Smyrnova, O. Pometun, O. Yelnykova, L. Kalinina, A. Kviatkovska, and K. Osadcha are devoted to various aspects of organizing the educational process using digital and innovative technologies. The scientific works of renowned educators and methodologists justify the importance of applying innovative technologies in the process of learning foreign languages.

In particular, O. Pometun explores interactive methodologies and learning systems, defining interactive technologies as those based on the active interaction of participants in the educational process.

These technologies contribute not only to the acquisition of new knowledge but also to the effective organization of group activities, ranging from interaction in small groups (2–3 people) to large-scale cooperation involving a significant number of participants [3].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

The psycho-pedagogical aspects of creativity development in the context of training medical students have been studied by such scientists as V. Boxhorn, I. Hrynenko, O. Dunaieva, A. Craft, A. Miller, B. Jeffrey, N. Malii, V. Lunina, L. Petryshyna, L. Puzep, V. Fadieiev, and others. Within the framework of this research, creativity is understood as an integrated and complexly structured ability of the personality for creative activity, manifested in the desire and skill to formulate problems and independently find unconventional, rational, and productive ways to solve them.

Presentation of the Main Material. European and national regulatory acts in the field of education clearly define the significance of profound foreign language learning and the vital role of teachers in this process. Specifically, documents such as the Council of Europe Recommendations (2007), the decisions of the Barcelona Summit (2000), the Berlin Declaration (2003), the Concept of Language Education in Ukraine (2010), and the Laws of Ukraine "On Higher Education" (2014) and "On Education" (2017) establish the legislative framework for the development of language education. They emphasize the necessity of foreign language proficiency for successful professional activity and integration into the international space.

Nowadays, the problem of developing creativity medical students is gaining significant importance. Let us analyze the definitions of "creativity" and "creative thinking." The concept of "creativity" is defined as a complex cognitive ability based on comprehensive and post-formal thinking, aimed at generating new, original, and valuable ideas within a creative process. Creative thinking serves as an essential tool for solving diverse tasks, especially under conditions of uncertainty and crisis; it is characterized by the ability to generate unconventional ideas and find original approaches to teaching and learning. Key components of creative thinking include not only intellectual abilities, such as flexibility and speed of thought, but also professional competence and practical experience. In professional activity, creativity manifests through the implementation of new working methods, the establishment of interdisciplinary connections, and the discovery of new patterns, which foster growth and innovation.

Creative and critical thinking are complementary cognitive processes. As noted by O. Pometun, critical thinking is an active, purposeful, independent, disciplined, and reflective type of thinking that involves the ability to identify problems, analyze, synthesize, and evaluate information from various sources, generate and evaluate alternatives, choose the optimal way to solve a problem, and justify one's position while making conscious decisions and acting accordingly [3].

The application of interactive technologies in Latin and English for specific purposes classes at I. Horbachevsky Ternopil National Medical University has a significant positive impact on the educational process and contributes to the comprehensive development of students, specifically providing:

- *Effective Revision and Vocabulary Expansion.* Interactive methods diversify the process of reviewing learned words and phrases, making it adaptive, individualized,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

and motivating. Furthermore, interactive exercises often involve the contextual use of vocabulary, facilitating a deeper understanding of word meanings and collocations, while stimulating the enrichment of the lexicon with new speech units [1; 5].

- *Development of Cognitive Processes.* The use of interactive technologies positively affects the development of vital cognitive functions such as attention, memory, and thinking. Therefore, the use of various tasks, games, and exercises involving active mental activity promotes concentration, improves both short-term and long-term memory, and stimulates logical, analytical, and creative thinking.
- *Formation of Social and Communicative Skills.* Interactive teaching methods often involve pair or group work, fostering the development of social and communicative skills. Students learn to collaborate, negotiate, express their opinions, listen to others, argue their positions, and find compromises. These are skills that are particularly important for forming communicative competence, a key goal of foreign language teaching [3].

In contrast to traditional teaching methods, which are often reduced to the reproductive retrieval of knowledge, the "brainstorming" method is a powerful tool for developing creative abilities, motivation, and the innovative potential of students. It activates the educational process by stimulating the generation of original ideas and the formation of critical thinking. Regarding the specifics of applying the brainstorming method, its use is aimed at stimulating certain brain waves to improve the psycho-emotional state and increase the efficiency of the educational process. Thus, this method can be an effective tool for increasing learning motivation among students in higher education institutions.

As scientists V. Kuzmin, O. Khmil, and I. Voroniuk state in their study: "During brainstorming, discussion creates a favorable environment for creativity, helping participants overcome psychological barriers such as fear of criticism or insecurity regarding their own ideas. Through interactive communication, participants are actively involved in the problem-solving process, generating a wide range of ideas without prior analysis or evaluation. This is the key function of brainstorming stimulating the generation of ideas in the most free and uninhibited form" [2].

In her research, T. Khomulenko notes that during foreign language communication organized through brainstorming, students focus not only on the correctness of phrasing and lexico-grammatical structures but also gain opportunities for mutual support and error correction (peer learning), which significantly improves team interaction. Due to the activation of creative and associative thinking, lexical units and expressions are better remembered, and the language barrier is overcome [4].

The analysis of scientific research and personal pedagogical experience allows for the identification of the main "brainstorming" methods used in the process of learning foreign languages:

Group Brainstorming. This method, also called classical or traditional brainstorming, involves the generation of ideas within a group. Although descriptions often mention its use in groups that prefer written discussion, this is not its exclusive

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

characteristic [3]. Group brainstorming can be conducted orally, in writing, or as a combination of both. Specifically, during a practical lesson on the topic "Formae medicamentorum durae" (Solid dosage forms) in the discipline "Latin Language and Medical Terminology," in I. Horbachevsky Ternopil National Medical University students were divided into subgroups. Within a short period, they had to find all solid dosage forms in various cases within a text. After the generation stage, each subgroup presented its findings, explaining the logic behind the chosen case and the meaning of the words formed. This allowed for the reinforcement of grammar knowledge while developing creative thinking and teamwork. For better visualization, the results of each subgroup were recorded on the board, facilitating the analysis and discussion process.

Round-Robin Brainstorming. The main advantage of this method is ensuring the equal participation of all group members. It creates conditions where even the most reserved participants feel comfortable and have the opportunity to express their opinions. At the same time, this method may be less effective for generating deep and complex ideas due to limited thinking time.

Role-Playing Brainstorming is an effective method for activating the educational process and developing creative thinking in foreign language learning. It creates an atmosphere of fun and encourages the consideration of problems from different perspectives. In this type of brainstorming, the emphasis is on creating a relaxed atmosphere and a positive emotional mood, where the spirit of competition takes a back seat, and the main goal is the collective generation of ideas; thus, the concepts of "winner" and "loser" are absent. Role-playing brainstorming involves the student imagining themselves in the role of another person and analyzing ways to solve a problem from their point of view. This method involves role reversal among participants, allowing them to demonstrate their communicative and professional skills.

Specifically, in an English for specific purposes class on the topic "Blood Groups," students were assigned roles modeling real professional and life situations: "transfusionist," "patient in need of urgent transfusion," "geneticist," and "blood bank administrator." Implementing this method achieved several important results. Notably, there was a shift in perspective: students acting as doctors focused on the critical analysis of blood group compatibility under the AB0 and Rh systems, using professional terminology for rapid decision-making. Meanwhile, participants in the role of patients expressed their concerns and questions, stimulating the "doctors" to explain complex medical aspects in accessible English, thereby developing communication and empathy skills. During the discussion, active idea generation occurred: questions regarding the ethics of donation and the logistics of supplying rare blood groups were raised, moving the discussion beyond purely lexical topics and encouraging students to use complex grammatical structures to argue their positions. Due to the lack of fear of making mistakes and competitive pressure, students demonstrated high engagement. Moreover, changing roles during the discussion forced participants to instantaneously adapt their speech style, simulates real professional

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

conditions where a doctor must combine the functions of a specialist, psychologist, and coordinator. Thus, role-playing brainstorming transformed the study of "Blood Groups" from formal material acquisition into a dynamic process of forming intercultural and professional competence.

Brainwriting (Written Brainstorming). This method, based on the principles of a "brain attack," involves participants recording ideas in writing rather than orally. Each participant writes their suggestions on a sheet of paper, which is then exchanged among group members. Upon receiving a neighbor's sheet, the participant uses the existing ideas as a stimulus to generate their own, adding them to the same sheet. The exchange process continues for approximately 15 minutes.

By synthesizing the essential characteristics of the aforementioned definitions, it can be concluded that brainstorming can be effectively used at various stages of learning Latin and English [1; 2; 5]:

- *Vocabulary Activation*: Students are asked to generate as many words as possible on a given topic. In Latin, this may involve forming derivatives from a root (e.g. from scribo - to write: scriptor, scriba, scriptura, praescribo); in English (e.g. from the word write: writer, writing, rewrite, underwrite, etc).
- *Grammar Skills Development*: Students are encouraged to compose as many sentences as possible using specific grammatical forms (e.g., Present Perfect in English or Praesens, Imperfectum, or Futurum I indicativi passivi in Latin).
- *Stimulating Oral and Written Communication*: Students discuss a specific problem or situation, generating ideas for its solution. In Latin, this could involve discussing biological terms or scientific names for fictional organisms using Latin roots and suffixes according to binomial nomenclature rules; in English, it could be a discussion on current social, technical, or professional topics.
- *Translation Skills Development*: Students are asked to translate a text, generating various options for translating specific words or phrases.

From the above, it can be concluded that "brainstorming" methods are a valuable tool in foreign language learning, as they ensure the comprehensive personal development of the future medical specialist. They contribute not only to the development of creativity and the search for innovative solutions but also to the formation of vital social skills, such as teamwork, and positively influence the psychological comfort and self-esteem of the student regarding language learning.

In summary, mastering the theoretical and practical aspects of "brainstorming" methods will increase the effectiveness of anyone who applies them. Brainstorming is an effective tool that deserves a significant place among the teaching methods for medical students.

Conclusions and Perspectives for Further Research. In the course of the study, it was established that the "brainstorming" method is an effective tool for developing creative thinking among medical students studying Latin and English. Its use facilitates the activation of the educational process, the development of communication skills, and increased learning motivation. Various types of

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

brainstorming allow for the adaptation of this method to different learning situations and student needs. Further research may be aimed at developing methodological recommendations for using brainstorming at different stages of foreign language learning and evaluating its effectiveness in comparison with other teaching methods.

References:

1. Vorona, I. I., Palasiuk, H. B., Savaryn, T. V. (2025). Osoblyvosti vykladannia latynskoi movy dlia studentiv medychnykh zakladiv vyshchoi osvity [Features of teaching the Latin language to students of medical higher education institutions]. *Medychna osvita*, (2), P. 11–16. https://doi.org /10.11603/m.2414-5998.2025.2.15480

2. Kuzmin, V., Khmil, O., Voroniuk, I. (2023). Tekhnolohii mozkovoho shturmu yak instrument dlia pidvyshchennia motyvatsii do navchannia zdobuvachiv vyshchoi osvity [Brainstorming technologies as a tool for increasing the motivation for learning of higher education seekers]. *Naukovyi visnyk Vinnytskoi akademii bezperervnoi osvity. Seriia «Pedahohika. Psykholohiia»*, (4). https://doi.org/10.32782/academ-ped.psyh-2023-4.11

3. Pometun, O. I. (2018). Krytychne myslennia yak pedahohichnyi fenomen [Critical thinking as a pedagogical phenomenon]. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal*, (2), P. 89–98.

4. Khomulenko, T. (2016). Zmist ta rozvytok kreatyvnosti v osvitnomu prostori [Content and development of creativity in the educational space]. *Teoriia i praktyka upravlinnia sotsialnymy systemamy*, (4). https://doi.org/10.20998/%x

5. Humenna, I. R., Melnykova, K. M. (2025). Linguistic and ethical training of higher medical education students: Synergy of professional and communicative competencies. *Perspectives and Innovations of Science (Series "Pedagogy", Series "Psychology", Series "Medicine")*, 12(58), P. 96–108.

Література:

1. Ворона, І. І., Паласюк, Г. Б., & Саварин, Т. В. (2025). Особливості викладання латинської мови для студентів медичних закладів вищої освіти. *Медична освіта*, (2), С.11–16. https://doi.org/10.11603/m.2414-5998.2025.2.15480

2. Кузьмін В., Хміль О., Воронюк І. (2023).Технології мозкового штурму як інструмент для підвищення мотивації до навчання здобувачів вищої освіти. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія «Педагогіка. Психологія»* (4). https://doi.org/10.32782/academ-ped.psyh-2023-4.11

3. Пометун О. І.(2018). Критичне мислення як педагогічний феномен. *Український педагогічний журнал* (2), С. 89–98.

4. Хомуленко Т. (2016). Зміст та розвиток креативності в освітньому просторі. *Теорія і практика управління соціальними системами* (4). https://doi.org/10.20998/%25x

5. Humenna, I. R., & Melnykova, K. M. (2025). Linguistic and ethical training of higher medical education students: Synergy of professional and communicative competencies. *Perspectives and Innovations of Science* (Series "Pedagogy", Series "Psychology", Series "Medicine"), *12*(58), P. 96–108.

Дата першого надходження статті до видання: 06.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 19.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

UDC 378:004.8

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-164-175

Kozhevnikova Alla PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Pedagogy and Pedagogical Mastery, Bohdan Khmelnitsky Melitopol State Pedagogical University, Zaporizhzhya, https://orcid.org/0000-0001-6987-0352

Termenzhy Oleksandr PhD student at the Department of Pedagogy and Pedagogical Mastery, Bohdan Khmelnitsky Melitopol State Pedagogical University, Zaporizhzhya, https://orcid.org/0009-0005-0792-0103

DESIGNING AN AI COMPETENCY COURSE FOR PRE-SERVICE TEACHERS: AN ADDIE-BASED APPROACH

Abstract. The article presents the experience of designing and developing the online course “Pedagogical Aspects of Using Artificial Intelligence in Secondary Education Institutions” for pre-service teachers at Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University. The relevance of the study is determined by the rapid digital transformation of education, the active expansion of artificial intelligence technologies in teaching and learning processes, and the growing need to develop AI competency among future teachers in the context of increasing cybersecurity threats and the widespread implementation of online and blended learning. Particular attention is paid to the formation of competencies related to cyberethics, cybersafety, and cybersecurity (the C3 triad) as essential components of contemporary teacher education and responsible AI integration into educational practice.

The course was designed in accordance with the ADDIE instructional design model, which includes the stages of Analysis, Design, Development, Implementation, and Evaluation. The article characterizes the content and key processes of each stage, including the analysis of educational needs and learner characteristics, the selection of an appropriate Learning Management System, the development of instructional and multimedia materials, the integration of specialized AI-powered mathematical tools, and the assessment of learning outcomes. The structure of the course, examples of learning activities for classroom and independent work, and approaches to organizing pedagogical interaction in the online environment are presented.

Special emphasis is placed on the pedagogically appropriate and ethically grounded use of artificial intelligence in mathematics education, as well as on the role of specialized AI-oriented mathematical services in supporting mathematical reasoning, visualization, problem solving, and data analysis. The article also highlights the use of the Generative Artificial Intelligence Literacy Test (GLAT), adapted for Ukrainian pre-service teachers, as a diagnostic instrument for assessing AI literacy and awareness. The findings confirm the importance of the systematic integration of AI

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

competency into teacher education programs and demonstrate the potential of the developed course for preparing future mathematics teachers for professional activity in digitally transformed educational environments.

Keywords: artificial intelligence, AI competency, pre-service teachers, ADDIE, digital transformation of education, cybersecurity, cyberethics, online course, LMS, GLAT.

Кожевникова Алла Власівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки і педагогічної майстерності, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, https://orcid.org/0000-0001-6987-0352

Терменжи Олександр Андрійович здобувач освіти третього рівня (доктор філософії) кафедри педагогіки і педагогічної майстерності, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, https://orcid.org/0009-0005-0792-0103

ПРОЄКТУВАННЯ КУРСУ З ШІ-КОМПЕТЕНТНОСТІ ДЛЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ: ПІДХІД НА ОСНОВІ МОДЕЛІ ADDIE

Анотація. У статті представлено досвід проєктування та розроблення онлайн курсу «Педагогічні аспекти використання штучного інтелекту в закладах загальної середньої освіти» для майбутніх учителів у Мелітопольському державному педагогічному університеті імені Богдана Хмельницького.

Актуальність дослідження зумовлена стрімкою цифровою трансформацією освіти, активним поширенням технологій штучного інтелекту в освітньому процесі та зростаючою потребою у формуванні ШІ-компетентності майбутніх учителів в умовах посилення кіберзагроз і широкого впровадження онлайн та змішаного навчання. Особливу увагу приділено формуванню компетентностей, пов'язаних із кіберетикою, кібербезпекою та кіберзахистом (C3 triad), як важливих складових сучасної педагогічної освіти та відповідальної інтеграції ШІ в освітню практику.

Проєктування курсу здійснювалося відповідно до моделі педагогічного дизайну ADDIE, яка охоплює етапи Analysis (аналіз), Design (проєктування), Development (розроблення), Implementation (упровадження) та Evaluation (оцінювання). У статті охарактеризовано зміст і ключові процеси кожного етапу, зокрема аналіз освітніх потреб і характеристик здобувачів освіти, добір відповідної системи управління навчанням, розроблення навчально-методичних і мультимедійних матеріалів, інтеграцію спеціалізованих ШІ-орієнтованих математичних інструментів та оцінювання результатів навчання. Представлено структуру курсу, приклади навчальних завдань для аудиторної та самостійної роботи, а також підходи до організації педагогічної взаємодії в онлайн-середовищі.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Особливий акцент зроблено на педагогічно доцільному та етично виваженому використанні штучного інтелекту в математичній освіті, а також на ролі спеціалізованих ШІ-орієнтованих математичних сервісів у підтримці математичного міркування, візуалізації, розв'язування задач і аналізу даних. У статті також висвітлено використання тесту Generative Artificial Intelligence Literacy Test (GLAT), адаптованого для українських майбутніх учителів, як діагностичного інструменту оцінювання рівня ШІ-грамотності та обізнаності. Результати дослідження підтверджують важливість системної інтеграції ШІ-компетентності в програми педагогічної освіти та демонструють потенціал розробленого курсу для підготовки майбутніх учителів математики до професійної діяльності в умовах цифрової трансформації освітнього середовища.

Ключові слова: штучний інтелект, ШІ-компетентність, майбутні учителі, ADDIE, цифрова трансформація освіти, кібербезпека, кіберетика, онлайн-курс, LMS, GLAT.

Problem statement. In the context of accelerating digital transformation and the pervasive integration of artificial intelligence (AI) into educational systems, the development of AI competency among pre-service mathematics teachers has emerged as a critical area of scholarly and practical importance. As AI-driven tools increasingly shape pedagogical practices, learning environments, and data-informed decision-making, it is imperative to ensure that future educators possess not only technological proficiency but also a well-developed capacity for ethical reasoning, safe engagement, and secure application of these technologies. Mathematics education, grounded in formal logic, algorithmic thinking, and data analysis, provides a particularly robust foundation for the meaningful integration of AI. Furthermore, within the contemporary digital landscape, a characterized by heightened cybersecurity risks and the expansion of hybrid and online learning modalities, there is a pressing need to embed the principles of cyberethics, cybersecurity, and data protection into teacher education.

Analysis of recent research and publications. Today, a considerable number of contemporary studies are devoted to preparing teachers for professional practice in the era of emerging digital technologies and artificial intelligence. Various countries are actively integrating artificial intelligence technologies into their educational systems, focusing on the development of relevant programs and digital tools. In particular, the U.S. Department of Education report "Artificial Intelligence and the Future of Teaching and Learning" [3] (2023) outlines the key directions of AI's impact on the educational process, including increased adaptability of learning, optimization of teaching activities (particularly through the reduction of administrative workload), advancement of formative assessment, and support for research and development with an emphasis on the contextual sensitivity of technologies.

This study "Preparing Pre-service Teachers for 21st Century Skills" evaluates a teacher education model in Syria (Damascus university) focused on promoting 21st-century skills, finding it efficient for cognitive development but less so for communication skills [1].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

The article by Aleksieva (2025) "Preparing Pre-Service Teachers for the Digital Transformation of Education: Exploring University Teacher Educators' Views and Practical Strategies" examines the current state of the digital transformation of education in Bulgaria within the framework of the SUMMIT project, with particular attention to the preparation of pre-service teachers and the practical strategies employed by university educators [2].

The qualitative study of Chinese scholars Kohnke & Green-Eneix (2025) explores how generative artificial intelligence can be integrated into teacher education by emphasizing AI literacy, critical reflection, and practical recommendations to equip both pre-service and in-service teachers for modern classrooms [9].

Nevertheless, drawing upon the existing body of research on the AI-readiness of pre-service teachers, we consider the issue of preparing teachers for the integration and pedagogically appropriate use of artificial intelligence in Ukraine to be of particular relevance and significance.

Purpose of the article. The purpose of the article is to present the experience of designing and developing an online course for pre-service teachers at Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University in accordance with the ADDIE instructional design model. The article aims to characterize the key stages of the course development process, as well as to substantiate the importance of forming AI-related, pedagogically effective, ethical, and safe practices in the professional training of future teachers.

Presentation of the main material of the study. The scale of cyberattacks in 2024 is unprecedented, with over 600 million incidents logged daily (Microsoft Digital Defense Report: The Foundations and New Frontiers of Cybersecurity) [11]. This shift has placed the education and research sector squarely in the crosshairs of nation-state actors, who now account for 21% of these attacks, highlighting the fragile security of our digital learning environments [11].

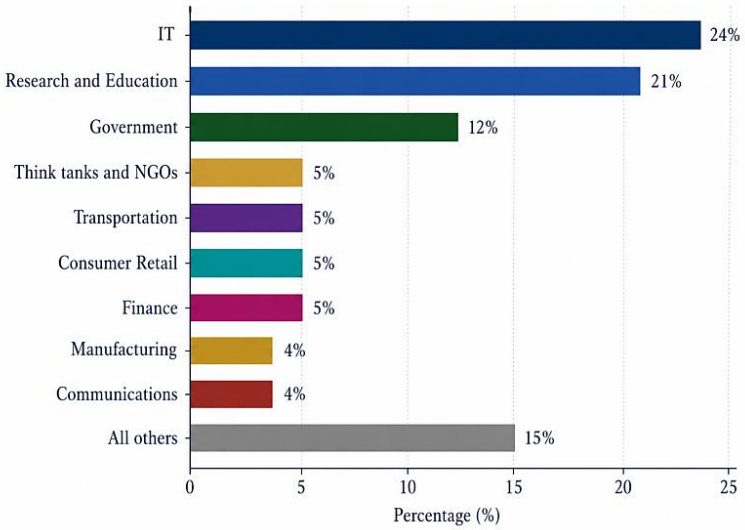

Fig. 1. Top targeted sectors worldwide (Microsoft Digital Defense Report: The Foundations and New Frontiers of Cybersecurity (2024)) [11].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

In Ukraine, the escalation of cyberattacks targeting critical infrastructure, including the education sector, has made the creation of a secure digital learning environment an urgent priority. The widespread transition to online and hybrid education [14], driven by war, displacement, and the relocation of universities, has significantly increased students' exposure to cyber threats such as phishing, data breaches, and harmful content. In this context, educators are required to possess not only pedagogical and digital skills but also well-developed competencies in cybersecurity, cyberethics, and cybersafety. Accordingly, teacher education programs must prioritize the systematic development of these competencies, equipping future teachers with the knowledge and practical skills necessary to ensure safe, responsible, and resilient digital learning environments.

Our research examines the development of AI competence among future teachers, emphasizing the C3 triad (cyberethics, cybersafety, and cybersecurity) (see Fig.2). The study provides critical insights into the digital adaptation of displaced institutions, exemplified by Bohdan Khmelnitsky Melitopol State Pedagogical University. Cyberethics concerns the moral decisions individuals make when using digital technologies, cybersafety involves practices aimed at minimizing online risks and harmful interactions, and cybersecurity encompasses technical measures designed to protect data, systems, and digital identities from unauthorized access and cyber threats [12].

Fig. 2. C3 triad framework (according to P. Pusey, W. A. Sadera [12])

The syllabus for the online elective course, "Pedagogical Aspects of Using Artificial Intelligence in Secondary Education Institutions", is detailed in our study, "Preparing pre-service teachers for the digital era: Cyberethics, cybersafety, and cybersecurity skills as a core AI competency". Designed for Mathematics Education students at Bohdan Khmelnitsky Melitopol State Pedagogical University, the course addresses the urgent need for AI competency at both Bachelor and Master levels [13].

The course was designed based on the ADDIE instructional design model [10], which provides a step-by-step approach to the development of educational products and includes five key stages (fig.3): analysis of educational needs (Analysis), design of the course structure and content (Design), development of instructional materials (Development), practical implementation (Implementation), and evaluation of effectiveness (Evaluation).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

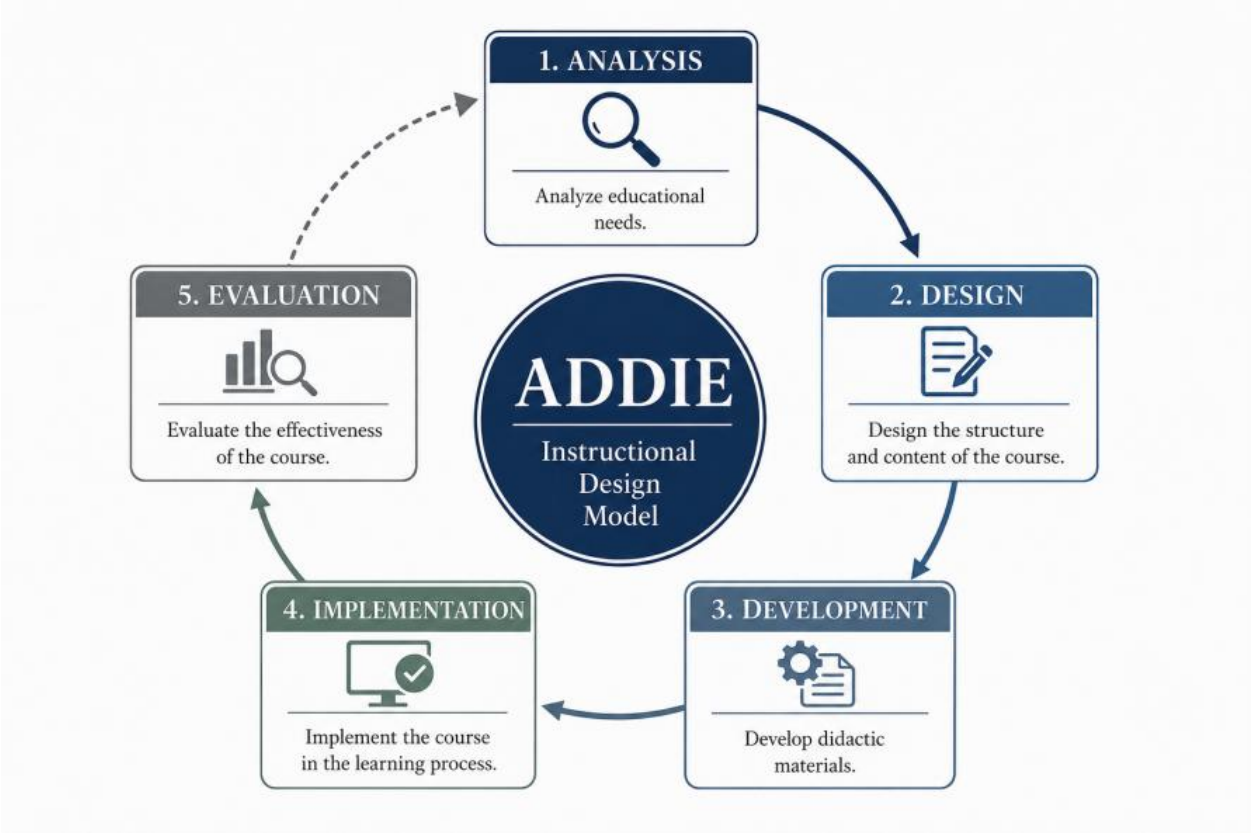

Fig. 3. The ADDIE process flowchart

The key processes of each stage of the ADDIE-based online course design model are presented in fig. 4.

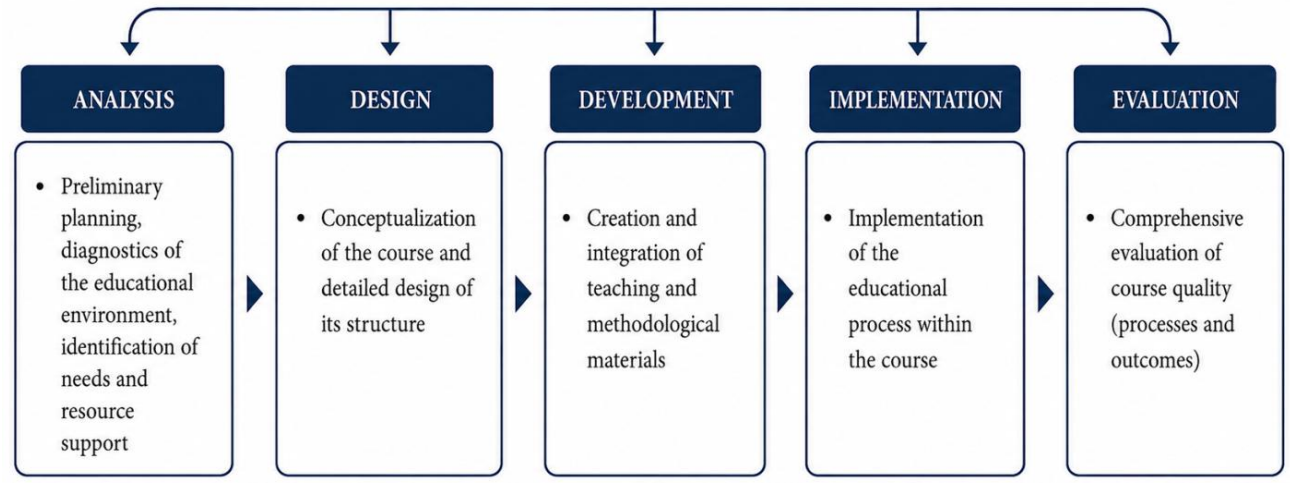

Fig. 4. Phases of Educational Course Development Using the ADDIE Model

At the Analysis stage of course design a comprehensive examination of the course resource support was conducted, including the assessment of technical, informational, methodological, and human resources required for the effective implementation of the educational process. Particular attention was paid to identifying

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

learner requirements and the characteristics of the target audience, including the analysis of students' digital competence, their previous experience with digital technologies and artificial intelligence tools, educational needs, motivation, and specific features of their professional training.

In addition, this stage involved the justification for the selection of a Learning Management System (LMS) based on its technical and functional capabilities, particularly its support for online and blended learning, integration of multimedia content, communication tools, assessment instruments, and monitoring of students' learning activities.

Despite the rapid evolution of the international research landscape, Ukrainian academic discourse currently lacks comprehensive studies on assessing AI competency and its various dimensions. Addressing this gap, we adopt the definition proposed by Chiu et al. (2024), who describe AI competency as a blend of technical understanding and social responsibility – specifically, the confidence to explain AI's societal role and the skill to use it ethically and collaboratively [5].

The concept of "AI competency for educators" was officially established in Ukraine in 2024 through a collaborative study by the Ministry of Education and Science and the Ministry of Digital Transformation. Titled "Guidelines on Artificial Intelligence for General Secondary Education Institutions", the report defines this competency as the synthesis of knowledge, skills, and attitudes required to navigate AI across various contexts – specifically focusing on its ethical pedagogical application and the ability to identify AI-driven tools [7].

The elective course developed by our research team, "Pedagogical Aspects of Using Artificial Intelligence in Secondary Education Institutions" is designed to facilitate the systematic development of AI competency among pre-service mathematics teachers.

The course is oriented toward equipping future educators with both theoretical understanding and practical skills for the effective integration of artificial intelligence into teaching and learning processes.

During the Design stage, the conceptual framework and internal structure of the course are developed in accordance with the identified educational needs and learning objectives. This stage involves the systematic design of the course architecture, including the development of the curriculum and preparation of the syllabus. Special emphasis is placed on the formulation of clearly defined learning outcomes that correspond to professional and academic competencies. Furthermore, appropriate teaching strategies, instructional methods, and assessment approaches are selected to ensure the alignment between learning activities and intended outcomes. As a result, the Design stage establishes a coherent pedagogical model that guides the development and implementation of the course. The syllabus of the elective course "Pedagogical Aspects of Using Artificial Intelligence in Secondary Education Institutions" is presented in our paper "Preparing pre-service teachers for the digital era: Cyberethics, cybersafety, and cybersecurity skills as a core AI competency" [13].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

The Development stage focuses on the creation, structuring, and integration of educational and methodological materials required for course delivery. Educational content is systematically organized into thematic modules and adapted to the chosen instructional format. At this stage, lecture materials, practical assignments, assessment tasks, and additional learning resources are prepared. Considerable attention is also devoted to the development of multimedia support, including presentations, interactive elements, and video materials that enhance learner engagement and accessibility of content.

Finally, all educational resources are integrated into the Learning Management System, thereby ensuring centralized access to course materials and supporting effective organization of the learning process.

In developing the course, we drew upon the guidance presented in “Integrating Generative AI for Deeper Math Learning” [6]. It provides a conceptual and practical framework for leveraging generative AI in mathematics education in ways that enhance, rather than replace, students’ cognitive engagement and productive struggle. It outlines key principles, use cases, and tool recommendations for teachers and students, emphasizing ethical, pedagogically grounded, and developmentally appropriate integration of AI into math instruction. Specialized AI-powered mathematical tools are defined by researchers as targeted applications that integrate artificial intelligence capabilities specifically for solving mathematical tasks [6]. Although these tools are based on large language models (LLMs), their development typically involves additional training and the integration of specialized computational modules, enabling them to perform accurate mathematical calculations rather than merely predict text sequences. For example, the Khanmigo platform uses an embedded calculator for solving mathematical problems instead of relying solely on LLM-generated outputs.

Examples and descriptions of specialized AI tools across various subject areas, including mathematics, are also presented in the Ukrainian Ministry of Education and Ministry of Digital Transformation project “Guidelines on Artificial Intelligence for General Secondary Education Institutions” [7].

In the comprehensive study of Ukrainian scholars “Review of Artificial Intelligence-Based Mathematics Learning Services in the Training of Pre-Service Teachers” [4] (Bielchev P. et al.) proposes an extensive classification of AI services for text generation, visualization, video creation, and mathematical computations that are essential for developing the digital competencies of future mathematics teachers.

Drawing upon the findings and approaches presented in the aforementioned studies, we conducted a systematization of existing AI-oriented mathematical tools that can be effectively applied in mathematics education and in the professional training of future teachers.

Examples of such specialized AI-powered mathematical tools are presented in the following diagram (see Fig.5).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

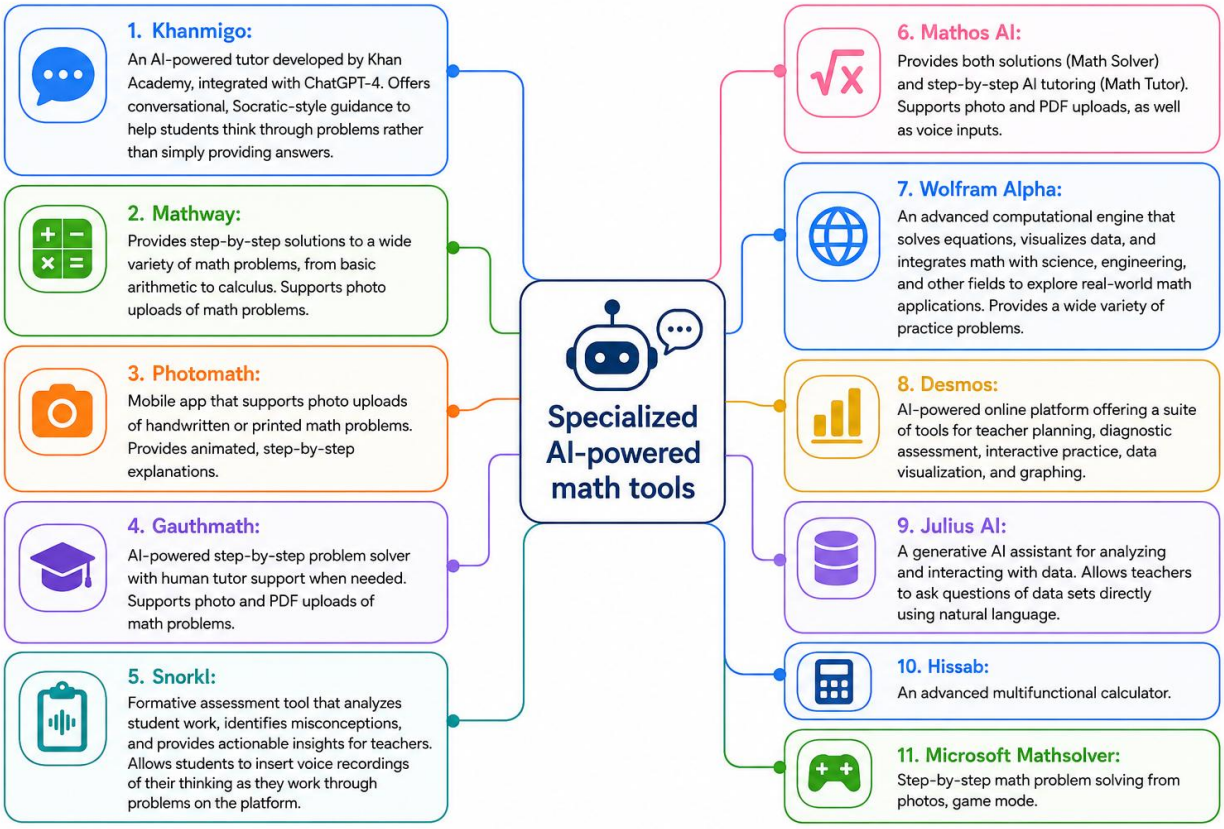

Fig.5. Specialized AI-powered math tools (according to [6] and [4])

The Implementation stage is associated with the practical realization of the educational process within the course environment. At this stage, the instructor performs the role of a tutor and facilitator, organizing and managing learners' educational activities. Learning sessions are conducted using the selected instructional methods and digital tools, while pedagogical interaction between the instructor and students is continuously maintained through communication, feedback, and academic support.

Particular importance is attached to fostering student engagement, collaborative learning, and active participation in educational activities. Consequently, this stage ensures the effective functioning of the course in real educational practice.

The Evaluation stage involves a comprehensive assessment of both the educational process and the learning outcomes achieved during the course implementation. This stage includes the application of a quality assurance system aimed at evaluating the effectiveness of teaching methods, learning materials, and assessment strategies. The analysis of students' academic performance, participation, and feedback enables the identification of strengths and limitations of the course design. Based on the obtained results, modifications and improvements to the course content, structure, and instructional approaches are introduced. Therefore, the Evaluation stage serves as a mechanism for continuous improvement and further optimization of the educational course.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

The final assessment utilizes the Generative Artificial Intelligence Literacy Test (GLAT), a validated instrument [8] that we translated and adapted for Ukrainian mathematics educators. This tool provides a reliable diagnostic of four core dimensions: conceptual understanding, functional application, creative evaluation, and ethical awareness.

Conclusions. The findings of the study demonstrate that preparing pre-service mathematics teachers for professional activity in the context of the digital transformation of education requires the systematic development of AI competency, which integrates technological, pedagogical, ethical, and security-related dimensions of artificial intelligence use. Particular importance is attached to the development of competencies in cyberethics, cybersafety, and cybersecurity as essential components of contemporary teacher education. Key areas for further research involve the theoretical and empirical substantiation of pedagogical conditions for integrating the AI-TPACK model into the preparation of pre-service mathematics teachers, ensuring the balanced development of technological, pedagogical, and content knowledge in the context of artificial intelligence. Particular emphasis is placed on fostering their readiness to use AI technologies in a pedagogically grounded, ethically responsible, and secure manner, including the development of competencies within the C3 triad. Furthermore, future study will focus on the design and validation of methodological recommendations for implementing the AI-TPACK framework in mathematics teacher education, as well as on conducting a pedagogical experiment to evaluate the effectiveness of the developed elective course in enhancing pre-service teachers' readiness to meaningfully integrate AI into mathematics teaching and learning.

References:

1. Alahmad, A., Stamenkovska, T., & Gyori, J. (2021). Preparing Pre-service Teachers for 21st Century Skills Education: A Teacher Education Model. *GILE Journal of Skills Development*, *1*(1), 67–86. https://doi.org/10.52398/gjsd.2021.v1.i1.pp67-86

2. Aleksieva, L. (2025) Preparing Pre-Service Teachers for the Digital Transformation of Education: Exploring University Teacher Educators' Views and Practical Strategies // Education Sciences. 2025. Vol. 15, № 4. Art. 404.

3. Artificial Intelligence and the Future of Teaching and Learning: Insights and Recommendations (2023). US Department of Education. URL: https://www.ed.gov/sites/ed/files/documents/ai-report/ai-report.pdf

4. Bielchev, P. V., Bielchev, M. P., & Burtseva, O. H. (2024). *Ohliad servisiv navchannia matematyky na osnovi shtuchnoho intelektu v pidhotovtsi maibutnikh uchyteliv* [Review of artificial intelligence-based mathematics learning services in the training of pre-service teachers]. https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series5.2024.99.01 [in Ukrainian].

5. Chiu, T. K.F., Ahmad, Z., Ismailov, M.& Sanusi, I.T. (2024) What are artificial intelligence literacy and competency? A comprehensive framework to support them. Computers and Education Open, Volume 6, 2024, URL: https://doi.org/10.1016/j.caeo.2024.100171.

6. Guide to Integrating Generative AI for Deeper Math Learning (2025) AI for Education, Student Achievement Partners URL: https://www.aiforeducation.io/ai-resources/guide-to-integrating-generative-ai-for-deeper-math-learning

ISSN 2786-4952 Online

7. Guidelines on Artificial Intelligence for General Secondary Education Institutions (2024). Project of the Ministry of Education and the Ministry of Digital Transformation of Ukraine, 2024. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/2024/05/21/Instruktyvno.metodychni.rekomendatsiyi.shchodo.SHI.v.ZZSO-22.05.2024.pdf

8. Jin, Y., Martinez-Maldonado, R., Gašević, D., Yan, L. (2024) GLAT: The Generative AI Literacy Assessment Test, 2024. URL: https://arxiv.org/abs/2411.00283

9. Kohnke, L., & Green-Eneix, C. (2025). Preparing pre-service and in-service teachers for the AI-driven classroom. In J. R. Corbeil & M. E. Corbeil (Eds), *Teaching and Learning in the Age of Generative AI: Evidence-based approaches to pedagogy, ethics, and beyond* (pp. 24-42). Routledge

10. Kurt, S. (2024) The ADDIE Model: Instructional Design Educational Technology, 2024. URL: http://educationaltechnology.net/the-addie-model-instructional-design/

11. Microsoft Digital Defense Report: the foundations and new frontiers of cybersecurity (2024). URL: https://www.microsoft.com/en-us/security/security-insider/threat-landscape/microsoft-digital-defense-report-2024

12. Pusey, P., Sadera, W.A. (2011) Cyberethics, Cybersafety, and Cybersecurity: Preservice Teacher Knowledge, Preparedness, and the Need for Teacher Education to Make a Difference. Journal of Digital Learning in Teacher Education, 28 (2), 2011. 82–85. URL: https://doi.org/10.1080/21532974.2011.10784684

13. Termenzhy, O., Kozhevnikova, A. & Susukailo, V. (2025) Preparing pre-service teachers for the digital era: Cyberethics, cybersafety, and cybersecurity skills as a core AI competency // CSDP 2025: Cyber Security and Data Protection 2025. URL: https://ceur-ws.org/Vol-4042/paper10.pdf

14. UNICEF. Life for children during the war (2024). Ukraine, 2024. URL: https://www.unicef.org/ukraine/en/documents/life-children-during-war

Література:

1. Alahmad, A., Stamenkovska, T ., & Gyori, J. (2021). Preparing Pre-service Teachers for 21st Century Skills Education: A Teacher Education Model. *GILE Journal of Skills Development*, *1*(1), 67–86. https://doi.org/10.52398/gjsd.2021.v1.i1.pp67-86

2. Aleksieva L. Preparing Pre-Service Teachers for the Digital Transformation of Education: Exploring University Teacher Educators' Views and Practical Strategies // Education Sciences. 2025. Vol. 15, № 4. Art. 404.

3. Artificial Intelligence and the Future of Teaching and Learning: Insights and Recommendations (2023). US Department of Education. URL: https://www.ed.gov/sites/ed/files/documents/ai-report/ai-report.pdf

4. Бєльчев П. В., Бєльчев М.П., Бурцева О. Г. Огляд сервісів навчання математики на основі штучного інтелекту в підготовці майбутніх учителів URL: https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series5.2024.99.01

5. Chiu T. K.F., Ahmad Z., Ismailov M.& Sanusi I.T. (2024) What are artificial intelligence literacy and competency? A comprehensive framework to support them. Computers and Education Open, Volume 6, 2024, URL: https://doi.org/10.1016/j.caeo.2024.100171.

6. Guide to Integrating Generative AI for Deeper Math Learning (2025) AI for Education, Student Achievement Partners URL: https://www.aiforeducation.io/ai-resources/guide-to-integrating-generative-ai-for-deeper-math-learning

7. Guidelines on Artificial Intelligence for General Secondary Education Institutions (2024). Project of the Ministry of Education and the Ministry of Digital Transformation of Ukraine, 2024. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/2024/05/21/Instruktyvno.metodychni.rekomendatsiyi.shchodo.SHI.v.ZZSO-22.05.2024.pdf

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

8. Jin Y., Martinez-Maldonado R., Gašević D., Yan L. (2024) GLAT: The Generative AI Literacy Assessment Test, 2024. URL: https://arxiv.org/abs/2411.00283

9. Kohnke, L., & Green-Eneix, C. (2025). Preparing pre-service and in-service teachers for the AI-driven classroom. In J. R. Corbeil & M. E. Corbeil (Eds), *Teaching and Learning in the Age of Generative AI: Evidence-based approaches to pedagogy, ethics, and beyond* (pp. 24-42). Routledge

10. Kurt S. (2024) The ADDIE Model: Instructional Design Educational Technology, 2024. URL: http://educationaltechnology.net/the-addie-model-instructional-design/

11. Microsoft Digital Defense Report: the foundations and new frontiers of cybersecurity (2024). URL: https://www.microsoft.com/en-us/security/security-insider/threat-landscape/microsoft-digital-defense-report-2024

12. Pusey P., Sadera W.A. (2011) Cyberethics, Cybersafety, and Cybersecurity: Preservice Teacher Knowledge, Preparedness, and the Need for Teacher Education to Make a Difference. Journal of Digital Learning in Teacher Education, 28 (2), 2011. 82–85. URL: https://doi.org/10.1080/21532974.2011.10784684

13. Termenzhy O., Kozhevnikova A., Susukailo V. (2025) Preparing pre-service teachers for the digital era: Cyberethics, cybersafety, and cybersecurity skills as a core AI competency // CSDP 2025: Cyber Security and Data Protection 2025. URL: https://ceur-ws.org/Vol-4042/paper10.pdf

14. UNICEF. Life for children during the war (2024). Ukraine, 2024. URL: https://www.unicef.org/ukraine/en/documents/life-children-during-war

Дата першого надходження статті до видання: 28.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

UDC 378.147:159.942:811.111

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-176-188

Makukhina Svitlana Volodymyrivna Senior Lecturer at the Department of Public Administration, Law and Humanities, Kherson State Agrarian and Economic University, Kropyvnytskyi, https://orcid.org/0000-0001-6269-8406

COMMUNICATIVE AND PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF FOREIGN LANGUAGE LEARNING IN HIGHER EDUCATION

Abstract. The scientific article is devoted to a comprehensive study of the communicative and psychological aspects of foreign language acquisition in higher education. The author emphasizes that the modern stage of social development and intensive international cooperation in scientific and technical fields implies an expansion of international interaction.

Consequently, there is an increasing professional demand for specialists with a high level of foreign language proficiency, where the language is regarded both as an essential means of professional communication and as an important tool closely connected with knowledge of culture and economics.

The research examines the theoretical nature of the language barrier by analyzing the relationship between speech, language, and cognition. Drawing on the theories of Wilhelm von Humboldt and Edward Sapir, the study explores how linguistic mentality functions as a fundamental component of a nation's broader mentality. The author identifies that the effectiveness of knowledge acquisition largely depends on students' psychological readiness and their ability to overcome ineffective stereotypes and negative attitudes.

A central focus of the study is the classification of psychological barriers into semantic, emotional, cognitive, and communicative types. The author identifies critical factors such as the "apprehension" of contact and the "speaking barrier," which often manifests as a subjective inability to use existing knowledge due to a lack of self-confidence or fear of criticism. To provide constructive solutions, the article suggests practical strategies, including the implementation of communicative games, the use of grounding and visualization techniques to manage stress, and the integration of edutainment technologies.

Furthermore, the study highlights the importance of mastering speech patterns in order to achieve natural fluency and reduce cognitive strain. The study concludes that success depends on the creation of specific psycho-pedagogical conditions that facilitate effective cooperation and coordinated interaction between instructors and students.

Keywords: psychological barrier, language barrier, higher education, foreign language, communicative competence, linguistic mentality, motivation.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Макухіна Світлана Володимирівна старший викладач кафедри публічного управління, права та гуманітарних наук, Херсонський державний аграрно-економічний університет, м. Кропивницький, https://orcid.org/0000-0001-6269-8406

КОМУНІКАТИВНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Анотація. Наукова стаття присвячена дослідженню комунікативних і психологічних аспектів засвоєння іноземної мови у закладах вищої освіти. Автор наголошує, що сучасний розвиток суспільства та активізація міжнародної співпраці в науковій, технічній і культурній сферах висувають нові вимоги до професійної підготовки фахівців. У сучасних умовах іноземна мова розглядається не лише як засіб міжособистісного спілкування, а й як важливий інструмент професійної діяльності, пов'язаний із знаннями у сфері культури, економіки та права. У роботі підкреслюється, що формування мовної компетентності майбутнього фахівця відбувається одночасно з розвитком його когнітивних здібностей, мислення та емоційного інтелекту. Особлива увага приділяється ролі мотивації у процесі вивчення іноземної мови та формуванню позитивного ставлення студентів до іншомовного спілкування. Автор також зазначає, що ефективне навчання неможливе без створення комфортної психологічної атмосфери під час освітнього процесу. Важливим чинником успішного навчання визначено розвиток навичок самостійної роботи та здатності студентів до саморефлексії. Крім того, у статті підкреслюється значення практичного застосування знань у реальних комунікативних ситуаціях.

У статті проаналізовано теоретичну сутність мовного бар'єру через взаємозв'язок мовлення, мислення та пізнання. Автор розглядає лінгвістичну ментальність як важливий складник національної свідомості та способу сприйняття світу. Доведено, що ефективність вивчення іноземної мови значною мірою залежить від психологічної готовності студентів долати когнітивні стереотипи, внутрішні установки та мовленнєву невпевненість.

Особливу увагу приділено класифікації психологічних бар'єрів на семантичні, емоційні, когнітивні та комунікативні. Визначено, що мовленнєвий бар'єр часто виникає через страх негативного оцінювання, недостатню впевненість у власних знаннях і низький рівень мотивації. Для подолання цих труднощів запропоновано використання комунікативних ігор, технік візуалізації та релаксації, а також інноваційних технологій едьютейнменту.

Автор підкреслює важливість засвоєння мовленнєвих конструкцій і філерів для підтримання природного темпу мовлення та зниження психологічного напруження під час спілкування. У дослідженні зроблено висновок, що успішне оволодіння іноземною мовою залежить від створення сприятливого психолого-педагогічного середовища, яке сприяє позитивному досвіду іншомовної комунікації.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Ключові сллова: психологічний бар'єр, мовний бар'єр, вища освіта, іноземна мова, комунікативна компетентність, лінгвістична ментальність, мотивація.

Problem statement. The modern stage of social evolution and the rapid development of international collaboration in scientific, cultural, and technical fields imply an expansion of global interaction. Consequently, there is a growing professional demand for specialists with a high level of foreign language proficiency.

A foreign language is regarded not only as a means of professional communication but also as an essential tool closely connected with knowledge of culture, economics, law, and other spheres of human activity. The functional role of a foreign language as a means of authentic and effective international communication requires appropriate professional training that meets current social demands. Therefore, mastering a foreign language involves not only acquiring linguistic knowledge but also developing practical communication skills.

The ability to use a foreign language in everyday life involves both oral and written communication. At the same time, the effectiveness of knowledge acquisition in higher education largely depends on students' psychological readiness. Furthermore, the assimilation and practical application of acquired knowledge are influenced by the ability to overcome ineffective stereotypes and maintain an adequate perception of one's own abilities.

Analysis of recent research and publications. To comprehend the essence of the language barrier during foreign language communication, it is essential to examine the connection between speech, language, and cognition. Many researchers have observed a clear interdependence between mentality and language. One of the pioneers in this field was Wilhelm von Humboldt, who hypothesized that individuals perceive the surrounding world through the prism of the language they speak. According to his anthropological (human-centered) approach, every specific language is intertwined with the "spirit of a nation" and serves as its manifestation, rather than merely existing as a tool for conveying thoughts. Building on this, Edward Sapir introduced the concepts of linguistic determinism – which suggests that language can determine thought processes – and linguistic relativity, which posits that this influence is specific to the particular language spoken by its native speaker.

Linguistic mentality is a fundamental component of the broader concept of a nation's mentality. According to A. Bodnar and E. Makarenko [1], "linguistic mentality is a way of categorizing the world through language; it is sufficiently adequate for the existing perceptions of the world held by people". Furthermore, a significant issue exists regarding the development of the speech culture of a practicing psychologist, their level of professional training, and their ability to produce articulate and persuasive expressions of their views.

Prominent psychologists such as S. Freud, C. Jung, A. Adler, C. Rogers, and E. Berne, among others, explored the essence of psychological barriers within the

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

frameworks of major psychological traditions, including psychoanalytic theory, cognitive psychology, and humanistic psychology. In the works of contemporary scholars, various types of psychological barriers are examined based on their nature, essence, and analytical approaches: substantive (L. Bozhovich, M. Neymark), emotional (M. Balynska, E. Ilyin, L. Filatov), innovative (F. Vafin, L. Podymova, A. Safina), cognitive (N. Marakhovska, A. Pylypenko, N. Chernenko), and communicative (V. Galygin, G. Kish-Vajda, Z. Noliu, E. Tsukanova). Additionally, researchers have focused on barriers in communication (N. Volkova, V. Kan-Kalik, B. Parygin, N. Obozov), barriers in students' creative self-realization (K. Karamova), pedagogical barriers (I. Glazkova, A. Markova, N. Podymov), and barriers emerging specifically during the study of academic subjects (O. Barvenko, T. Verbytska, N. Gubareva).

The aim of this study is to substantiate the concept of communication barrier, identify the causes of their emergence, and determine the conditions for overcoming communication barriers in the process of foreign language acquisition in higher education institutions.

Presentation of the main material. At the current stage of higher education development, mastering a foreign language is viewed as the acquisition of communicative competence built upon the foundation of linguistic competence. Communicatively-oriented language teaching aims not only to provide students with practical knowledge of the grammar and vocabulary of the target language but also to develop their understanding of how that language is used for effective communication.

In psychology, a barrier is defined as an obstacle that hinders the achievement of a specific goal, such as a communicative one. These barriers are categorized into semantic and psychological types. Semantic barriers arise from the multiplicity of meanings and their varying interpretations, whereas psychological barriers are intensified by anxiety, fear, shame, and guilt; they are also linked to an individual’s character and the difficulties they encounter. Consequently, an individual may become unable to perform a set task, falling into either passivity or excessive activity.

Although these studies concern different fields of human activity, their findings are also applicable to foreign language acquisition. A. Massanov explored psychological barriers in personal self-determination, emphasizing the problems of an individual’s psychological readiness for activity. The researcher notes that internal obstacles to realization include, among others, athletes' struggles with emotional states during competitions, internal conflict, and communication issues. Similarly, A. Kaizerova states that the emergence of psychological barriers in athletes is determined by the influence of objective and subjective factors, the degree of psychological readiness for training and competition, and personal qualities.

A psychological barrier is defined as an internal obstacle of a psychological nature that hinders the successful performance of a specific activity. This concept applies to nearly all types of human activity, including the study of a foreign language. It is driven by several factors: negative attitudes, a mismatch between an individual's

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

interests and the demands of the situation, preconceived notions, biases, convictions, and misunderstandings. The emotional mechanism of such a barrier involves the intensification of negative emotions and attitudes – such as shame, guilt, fear, anxiety, and low self-esteem – associated with the task (for example, the fear of public speaking or stage fright).

Z. Onipko [6] also highlights the connections between psychological barriers and negative emotions, interpersonal interaction problems, and internal conflicts. “Psychological barriers are manifestations of an individual’s inadequate internal reaction to objective circumstances or situations that exist independently of them. Such a reaction cannot be explained solely by their content, as the crucial factor is how the person responds to events or situations in their life, rather than the inherent characteristics of those events,” notes Z. Onipko.

Following A. Massanov [5], we identify the following components of a psychological barrier: experiences related to the evaluation of the consequences of achieving a goal; experiences related to the motivation to reach the goal; and emotions, volitional capacities, and decision-making during the implementation of the plan. The structural elements of a psychological barrier include cognitive, motivational, and emotional components.

The concept of a 'language barrier' is used to define a psychological obstacle that prevents communication in a foreign language. O. Vysotska [2] asserts: “A language barrier manifests as an individual, subjective inability to utilize existing knowledge. It is a specific psychological speech barrier that reveals itself in the inability to express one’s thoughts and personal point of view.”

Some scholars highlight two primary strategies for overcoming psychological barriers: constructive and destructive. The constructive strategy is based on transformation through self-actualization – a process of restoring the individual’s motivational sphere, which ensures psychological resilience during learning activities.

Conversely, the destructive strategy is based on the refusal to productively resolve critical situations. In this case, objective reality is perceived in a distorted manner; however, this distortion serves as a defense mechanism that reduces emotional tension and anxiety.

A language barrier arises when a foreign language learner – in this case, a student of English – lacks self-confidence and fears making mistakes during communication. In the educational process, it is crucial to cultivate a comfortable environment for students to ensure their active engagement. The classroom atmosphere should be conducive to personal growth, self-expression, and creativity. Students must not feel under tension; rather, the focus should remain on a student-centered approach. Consequently, emotional and communicative obstacles become the main challenge for language learners.

As noted by researchers, “it emerges subtly and subjectively; often, it is not felt by the individual but is perceived by others”. The underlying causes vary and may include social, political, religious, and professional differences, leading to ambiguous

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

interpretations of communicative concepts. We can distinguish the following types of psychological barriers: the apprehension of contact, the "understanding" barrier, the intercultural barrier, and the "speaking barrier".

The next cause of psychological barriers in English language acquisition is informational. This occurs when instructional materials do not align with the learner's capabilities, or when the pace of delivery is suboptimal – either excessively fast or too slow. Another significant issue is the element of compulsion in language learning. In such cases, tasks are performed inadequately, motivation is absent, and consequently, no tangible results are achieved.

Furthermore, a misunderstanding of the material serves as a major impediment; without sufficient effort, a topic remains incomprehensible. This is closely linked to the "speaking barrier." In this scenario, the student understands what is being said but lacks the linguistic proficiency to construct a sentence, or simply fears mockery from their interlocutor due to potential errors.

For fluency in a foreign language, it is insufficient to teach students only the means of expressing thoughts, such as lexical and grammatical structures. Although the level of communicative competence is directly linked to the mastery of linguistic aspects and word collocations, such material only enriches speech quantitatively and qualitatively.

It is also necessary to practice the methods of constructing and formulating thoughts in the foreign language. The tools and methods of forming an utterance are inextricably linked because a foreign language is not merely a form of communication, but its essence.

The use of linguistic units must align with their internal meaning; students should understand the internal laws of the foreign reality and the semantic world of the language. The teacher's task is to help the student incorporate this new semantic world into their individual consciousness. It is crucial to maintain the learner's interest so they can independently improve their knowledge by understanding the internal functioning of the language.

Language learning must be a conscious process that addresses the cognitive consciousness of a nation. In the modern system of higher education, the culture and literature of the target countries are essential components of the curriculum. The focus of teaching is shifting toward a cognitive orientation, moving the emphasis from simple communication to intercultural communication. Oral communicative competence involves the ability to listen, understand, and speak. While this competence is the ultimate goal and result of learning, it becomes achievable only through established linguistic competence and high student motivation.

The principle of communicative orientation determines the content of training, including the selection and organization of linguistic material and the specification of communication spheres and situations. It requires teachers to organize the educational process accordingly, utilizing various organizational forms that facilitate communication and enhance student motivation.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Developing the ability to think and communicate in a foreign language involves more than just the sequential replacement of native language elements with foreign ones; it requires acquiring the capacity to switch one's thinking from one language to another. The concept of thinking in a foreign language, often considered the ideal goal of instruction, is essentially the direct involvement of inner speech in the mechanism of foreign language production. Achieving this state depends on several interdependent yet fundamentally different factors: lexical inventory, knowledge of rules, linguistic intuition (language feel), and the ability to communicate effectively despite a deficit in foreign language knowledge [7].

Given the minimal number of hours allocated for foreign language study in higher education institutions, classroom activities must primarily focus on selected grammatical and lexical material.

This prioritizes the formation of linguistic competence and the teaching of professional reading. Developing sufficient oral communicative competence is particularly challenging in non-linguistic universities, especially since the proficiency level of first-year students is typically very low.

Since the ultimate criterion for language mastery is fluency in oral and written speech, poor command of the language generates a specific type of anxiety. This anxiety arises from the students' awareness that their knowledge is insufficient to express their thoughts, coupled with the fear of negative evaluation from listeners. This serves as a significant test of self-esteem stability. Ultimately, such anxiety can undermine one's level of ambition and reduce self-confidence, leading to the disorganization of learning activities: the higher the anxiety, the more the activity is disrupted, which in turn further increases anxiety. Consequently, many learners develop a kind of internal resistance to the language.

Communicative games are an effective method for overcoming language barriers in foreign language learning [8]. They create realistic communicative situations, encourage active interaction, and help students develop speaking skills in a relaxed atmosphere. Such activities reduce fear of making mistakes, lower anxiety levels, and increase learners' self-confidence during communication. In addition, games enhance student motivation and sustain interest in the educational process by combining language practice with emotional engagement. Their use also improves the psychological climate within the group, promotes creativity, and provides learners with opportunities to apply grammatical and lexical knowledge in authentic speech situations.

How can one overcome the feeling of anxiety? This question is particularly relevant in the current Ukrainian reality. We suggest several practical exercises, such as breathing techniques. Since individuals tend to breathe more intensely under stress, it is essential to intentionally slow down the respiratory rhythm. To do this, one should sit in a comfortable position in a quiet place, placing one hand on the abdomen and the other on the chest. With proper deep breathing (diaphragmatic breathing), the abdomen should move more than the chest.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

The next exercise focuses on visualization. The task involves sitting in a cozy place and creating a mental image of a setting where the individual feels calm. One should consider the smallest details – scents, objects, the season, and so forth. The person imagines themselves in this location while maintaining steady breathing.

Another exercise involves muscle relaxation, which helps reduce anxiety levels. To perform this, one should sit in a comfortable spot, close their eyes, and listen to their breathing, slowly inhaling through the nose and exhaling through the mouth. Next, the person clenches their hand into a fist and holds it for five seconds, followed by a sensation of relaxation upon release. Additionally, a counting exercise can help overcome feelings of anxiety. The individual should move to a quiet place, close their eyes, and count to ten, ensuring they continue to breathe steadily. The count can be increased as needed.

If an individual is haunted by childhood traumas – such as those related to negative grading – we join other scholars in recommending professional psychological counseling. This often involves so-called “flashbacks”. In such cases, several practices can be effective. An individual should repeat a self-affirming phrase, acknowledging that these are merely memories and do not exist in the present.

Focusing on the present moment and living in the here and now is a strategy frequently emphasized by psychologists. Grounding techniques are also highly effective; these involve naming nearby objects while maintaining deep breathing. After experiencing a flashback, it is beneficial for the individual to offer themselves praise, allow for rest, and prioritize self-care.

Motivation and an individual’s desire to integrate into society play a crucial role in English language acquisition. This is particularly relevant during wartime. It is essential to define the purpose of learning the foreign language – whether it is to communicate fluently while traveling, expand one's social circle, integrate into a new community, or find employment abroad.

We recommend a practical exercise: divide a sheet of paper into two columns. In the first column, list all the benefits of mastering the English language; in the second, list the opportunities lost if the language is not acquired. This exercise serves as a powerful tool for self-determination and sustained motivation.

To overcome the language barrier and improve proficiency in English, we recommend engaging with authentic content: watching films and series in English with Ukrainian subtitles (and vice-versa), listening to podcasts, switching device settings to English, following English-speaking influencers, reading books, and listening to music. It is more effective for study sessions to be brief but frequent. This approach is based on the fact that neural pathways are strengthened through consistent repetition [8].

Practical experience with students at non-linguistic universities has helped identify specific criteria for selecting games that increase motivation and promote speech development. These include:

1) novelty;

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

2) dynamism (as a slow-paced game dulls the sharpness of reaction);
3) relevance to professional needs;
4) communicative orientation;
5) the presence of a competitive element.

When organizing communicative tasks, the following factors should be taken into account:

- The appropriate selection of the level of control over student actions/activities – whether full, partial, or minimal;
- The provision of necessary supports (scaffolding) for task completion – these can be specially designed aids that help construct an utterance from a linguistic perspective, or natural supports such as maps, charts, and numerical data;
- The selection of the optimal organizational method for a given exercise – simultaneous pair and group work significantly increases the time students spend actively participating in verbal communication.

Having analyzed the factors that contribute to the improvement of students' linguistic and communicative indicators, the following can be identified:

- A significant change in psychological characteristics, specifically the elimination of psychological barriers;
- A very high level of motivation due to increased interest in the learning process itself;
- Shifts in the structure of the lessons, characterized by the absence of stereotypes and rigid patterns.

Communicative games also facilitate the transition from training exercises to authentic communicative interaction.

Alongside psychological barriers, linguistic difficulties also significantly influence communicative performance. The grammatical aspect is the most challenging component of foreign language acquisition, yet it remains the most vital, as effective communication is impossible without a solid grammatical foundation. However, contemporary communicative-oriented syllabi in technical higher education institutions (HEIs) often do not provide for an exhaustive study of grammar. Furthermore, practice indicates that students frequently master grammatical rules and perform exercises accurately, yet remain unable to apply this knowledge in authentic communicative situations.

In our view, the selection of grammatical material in technical HEIs should emphasize an active, productive grammatical minimum. Regarding vocabulary acquisition, it is appropriate to guide students toward learning new words and expressions within context. Under these conditions, the instructor’s task is to equip students with the most effective memorization techniques by engaging all types of memory: visual, auditory, motor, and logical (e.g., the method of mnemonic associations, the use of antonyms and synonyms, etc.).

Learning cliched expressions and speech formulas is an effective technique for developing speaking skills, as they help alleviate linguistic tension and make speech

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

sound more natural. For instance, English pause fillers such as “well,” “you know,” “it is a sort of,” “I mean,” “I see,” “you see,” “so,” and “actually/in fact” allow speakers to maintain confidence during a conversation. These markers enable students to achieve the desired communicative effect while providing essential thinking time to formulate their next thought. In addition to using speech formulas, it is important to teach students compensation strategies – for example, paraphrasing or using synonyms when a specific term is forgotten. Developing such flexibility allows for maintaining the continuity of communication even with a limited vocabulary, which significantly reduces the level of situational anxiety.

From a psycholinguistic perspective [3; 4], speech formulas accelerate the cognitive processing of information. The human brain naturally seeks to minimize analytical resource expenditure; if forced to rely solely on a complex system of rules, it experiences additional strain due to the need to mobilize all available linguistic resources. For example, the brain requires significantly less time to process and respond to the phrase “How are you?” than to “What is the nature of your current well-being?”, even though both questions elicit the same information.

In addition to the aforementioned methods for overcoming linguistic difficulties, we emphasize the importance of aligning classroom communication as closely as possible with real-life scenarios [9;10]. This involves the instructor organizing group, pair, and individual student work by planning a maximum number of communicative situations and encouraging active participation in them.

One of the most effective methodologies for alleviating the language barrier is edutainment (education + entertainment) – a pedagogical technology that integrates modern technical and didactic tools based on the concept of 'learning through fun.' The essence of edutainment lies in the premise that knowledge should be conveyed in an accessible, straightforward, and engaging manner, within a comfortable environment for the student.

The specificity of this technology involves an emphasis on engagement (where interest becomes a catalyst for knowledge accumulation) and motivation through entertainment (where the enjoyment derived from the learning process helps the student open up and fosters a sustained interest in education). The practical application of modern edutainment tools – such as comics, cartoons, films, educational games, digital textbooks and simulators, television programs, online museum exhibitions, and workshops – has confirmed their positive impact on overcoming language barriers among students [11].

The effectiveness of overcoming psychological barriers largely depends on the instructor's personality and their ability to act as a facilitator rather than merely a knowledge controller. The traditional authoritarian teaching model often creates “external tension”, which exacerbates the fear of making mistakes. Conversely, a humanistic approach involves creating an atmosphere of trust, where errors are viewed not as a reason for negative evaluation but as a natural stage of the cognitive process [12]. In the context of non-linguistic universities, where students' proficiency levels are often heterogeneous, the instructor should employ individual support strategies:

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

- Differentiation of Control: It is essential to flexibly choose the level of intervention – ranging from full support in the initial stages to minimal control during free discussions to stimulate student autonomy.

- Scaffolding: Providing speech clichés, visual diagrams, or charts allows students to rely on ready-made structures, reducing cognitive load and the risk of "language stupor".

- Positive Reinforcement: Focusing on successes, even minor ones, helps stabilize a student's self-esteem and strengthens their belief in their own capabilities.

Special attention should be paid to group dynamics. Utilizing pair and group work allows for the “distribution” of responsibility for the outcome, reducing individual anxiety before public speaking. In such interactions, there is not only an exchange of information but also a “value exchange”, which promotes the student's social integration and increases their motivation to learn. Thus, transforming the educational environment from a purely instructional one to a communicative-developmental one is a key condition for overcoming “internal resistance to the language” and forming a holistic linguistic personality.

Conclusions. In the process of human communication, a unique value exchange occurs. Its psychological essence lies in the fact that individuals value characteristics (significant personality traits, skills, and experience), realized during interpersonal interaction, are exchanged for authority and recognition – the key components of group status and vital human values. High appraisal from others, combined with authority and recognition, fosters self-esteem and self-affirmation. This, in turn, serves as a powerful source of individual activity and the development of personal potential. The fundamental premise that unites various methodological trends and teaching traditions is the concept of approaching a foreign language from the very beginning as a medium of instruction, as well as the idea of communication itself as a means of learning. Consequently, the contemporary process of foreign language acquisition is understood as a specially organized form of communication or as a distinct type of communicative interaction.

The process of foreign language acquisition is effective only under the condition of coordinated joint activity (interaction) between participants. The primary goal and essence of this process lie in the practice of solving interactional tasks, where motivated communicative assignments of varying complexity serve as the principal means of achieving these objectives. The success of language learning depends not only on the synchronization of joint activities between the instructor and students – aimed at developing linguistic skills and abilities – but also on the creation of specific psycho-pedagogical conditions. In such an environment, the learner is fully immersed in foreign language activity and derives satisfaction from what they can accomplish through the medium of the target language. Prospects for further research lie in a detailed study of the influence of students' individual psychological characteristics on the choice of specific relaxation techniques and game methodologies, which will allow for the implementation of a personalized approach in foreign language teaching.

ISSN 2786-4952 Online

References:

1. Bodnar, A.Ia., Makarenko, E.M. (2005). Vzaiemodiia movnykh i mentalnykh struktur u formuvanni natsionalnoi samosvidomosti [Interaction language structures and mentality in formation of national self-consciousness]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Kyievo-Mohylianska akademiia». Seriia «Pedahohichni, psykholohichni nauky ta sotsialna robota»*, Vyp. 47, S. 56–60 [in Ukrainian].

2. Vysotska O. (2015). Psykholohichni bariery pid chas vyvchennia inozemnykh mov: peredumovy formuvannia ta orhanizatsiia podolannia [Psychological barriers in foreign language learning: prerequisites of formation and organization of their overcoming]. Inozemna filolohiia. Vypusk 128. S. 285–291 [in Ukrainian].

3. Zelenin H. I. (2017). Psykholohichni mekhanizmy vyvchennia inozemnoi movy. [Psychological mechanisms of foreign language learning] Osobystist, suspilstvo, zakon: psykholohichni problemy ta shliakhy yikh rozviazannia. Kharkiv. S. 34-35 [in Ukrainian].

4. Kobzar, O. I. (2013). Zasoby podolannia psykholohichnoho barieru u studentiv na zaniattiakh z anhliiskoi movy [Means of overcoming psychological barriers among students in English lessons]. *Vykladannia mov u vyshchykh navchalnykh zakladakh osvity na suchasnomu etapi* : zb. nauk. pr. Khark. nats. un-t im. V. N. Karazina. Kharkiv : KhNU. Vyp. 23. S. 37–43 [in Ukrainian].

5. Massanov A. V. (2024). Psykholohichni bariery osobystosti. [Psychological barriers of personality]. *Nauka i osvita.* № 1. S. 63-67 [in Ukrainian].

6. Onipko Z. S. (2021). Osoblyvosti psykholohichnykh barieriv samorozvytku osobystosti studenta [Features of psychological barriers of student's personality self-development] *Habitus.* Vyp. 22. S. 90-95 [in Ukrainian].

7. Smulska A.V. (2012). Nehatyvnyi vplyv barieriv samorozvytku na formuvannia akmeolohichnoi kultury maibutnikh pravoznavtsiv [On the adverse effects produced by barriers in self-development on the development of acmeological culture of jurists-to-be]. *Naukovi zapysky kafedry pedahohiky.* Vyp. 30. S. 136–143 [in Ukrainian].

8. Tuluiuk K., Kaminska O., Slukhenska R. (2023). Psykholohichni bariery pry vyvchenni inozemnoi movy u nemovnomu VNZ [Psychological barriers to foreign language learning in non-linguistic universities]. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Hraal nauky»*. № 26. S. 425 – 429 [in Ukrainian].

9. Fedan O. V. (2017). Teoretychni pidkhody do problemy samorozvytku osobystosti [Theoretical approach to the problem of self-identity]. *Teoretychni i prykladni problemy psykholohii.* № 2. S. 201-210 [in Ukrainian].

10. Furman O., Shafranskyi V. (2022). Mizhosobove spilkuvannia i vplyv yak osereddia ta instrument sotsialno-psykholohichnoi roboty [Interpersonal communication and impact as the core and tool of socio-psychological work]. *Psykholohiia i suspilstvo.* №2 (86) S. 83-96 [in Ukrainian].

11. Ericsson A. (2016). Peak: Secrets from the New Science of Expertise. *Boston: Houghton Mifflin Harcourt.* 336 p [in English].

12. Varvarigou M, Durrant C. Theoretical perspectives on the education of choral conductors: A suggested framework. *British Journal of Music Education*. 2011. 28. P. 325–338 [in English].

Література:

1. Боднар, А.Я., Макаренко, Е.М. Взаємодія мовних і ментальних структур у формуванні національної самосвідомості. *Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія». Серія «Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота»*, 2005. Вип. 47, С. 56–60.

2. Висоцька О. Психологічні бар'єри під час вивчення іноземних мов: передумови формування та організація подолання. *Іноземна філологія.* 2015. Випуск 128. С. 285–291

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

3. Зеленін Г. І. Психологічні механізми вивчення іноземної мови. *Особистість, суспільство, закон: психологічні проблеми та шляхи їх розв'язання.* Харків, 2017. С. 34-35.

4. Кобзар, О. І. Засоби подолання психологічного бар'єру у студентів на заняттях з англійської мови. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі* : зб. наук. пр. Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків : ХНУ, 2013. Вип. 23. С. 37–43.

5. Массанов А. В. Психологічні бар'єри особистості. *Наука і освіта.* 2024. № 1. С. 63-67.

6. Оніпко З. С. Особливості психологічних бар'єрів саморозвитку особистості студента. *Habitus,* 2021. Вип. 22. С. 90-95.

7. Смульська А.В. Негативний вплив бар'єрів саморозвитку на формування акмеологічної культури майбутніх правознавців. *Наукові записки кафедри педагогіки.* 2012. Вип. 30. С. 136–143.

8. Тулуюк К., Камінська О., Слухенська Р. Психологічні бар'єри при вивченні іноземної мови у немовному ВНЗ. *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»*, 2023. № 26. С. 425 – 429

9. Федан О. В. Теоретичні підходи до проблеми саморозвитку особистості. *Теоретичні і прикладні проблеми психології.* 2017. № 2. С. 201-210.

10. Фурман О., Шафранський В. Міжособове спілкування і вплив як осереддя та інструмент соціально-психологічної роботи. *Психологія і суспільство.* 2022. №2 (86) С. 83-96.

11. Ericsson A. Peak: Secrets from the New Science of Expertise. *Boston: Houghton Mifflin Harcourt.* 2016. 336 p.

12. Varvarigou M, Durrant C. Theoretical perspectives on the education of choral conductors: A suggested framework. *British Journal of Music Education*. 2011. 28. P. 325–338.

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

UDC 378.046.4:614.253.1:37.091.3

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-189-201

Nikolaienko-Kamyshova Tetiana Doctor of Medical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Family Medicine, Propaedeutics of Internal Medicine and Laboratory Diagnostics, Dnipro State Medical University, Dnipro, https://orcid.org/0000-0002-8259-3078

Vasylevska Iryna Candidate of Medical Sciences (PhD), Associate Professor, Assistant of the Department of Family Medicine, Propaedeutics of Internal Medicine and Laboratory Diagnostics, Dnipro State Medical University, Dnipro, https://orcid.org/0000-0003-0881-1353

Khomaziuk Tetiana Doctor of Medical Sciences, Professor, Professor of the Department of Family Medicine, Propaedeutics of Internal Medicine and Laboratory Diagnostics, Dnipro State Medical University, Dnipro, https://orcid.org/0000-0002-2368-5116

FORMATION OF CLINICAL THINKING IN GENERAL PRACTICE–FAMILY MEDICINE INTERNS WITHIN A COMBINED “UNIVERSITY DEPARTMENT–PRIMARY HEALTH CARE CENTERS” TRAINING MODEL: A PEDAGOGICAL ASPECT

Abstract. Objective. To determine the impact of involving interns in the specialty “General Practice – Family Medicine” in clinical discussions and consiliums at the profile university department on the formation of clinical thinking compared to individual practice in the conditions of primary health care centers.

Materials and methods. A prospective comparative pedagogical study was conducted with elements of an intragroup quasi-experimental design. The study included 60 medical interns (first- and second-year trainees) who consecutively completed both the university department-based and primary medical care-based training stages. The assessment of the level of clinical thinking was carried out using standardized clinical scenarios (case-based assessment) and an expert scale, which included symptom analysis, the formation of a differential diagnostic series, the identification of "red flags," the justification of patient management tactics, and clinical reflection. Statistical processing was carried out using descriptive statistics and dependent sample analysis.

Results. A statistically significant increase in all components of clinical thinking was observed among interns in the second year of study ($p < 0.001$). The university department-based full-time part of the internship was associated with a significant improvement in the analytical and reflective components of clinical thinking, in

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

particular the ability to perform differential diagnostics, multisystem analysis, and the detection of atypical manifestations and was associated with the duration of the internship stage ($r=0.68$; $p<0.001$). The primary health care–based part-time stage of the internship provided the development of practical skills and clinical autonomy, which was confirmed by a positive correlation between the duration of practice and the level of clinical thinking ($r=0.52$; $p<0.001$).

Conclusions. The formation of clinical thinking in interns is a step-by-step process that depends on the organization of the educational environment. The departmental stage contributes to the development of analytical and reflective components, while the outpatient stage forms clinical autonomy. The integrated model "university department – primary health care center" is an effective pedagogical technology that ensures the formation of professional competence of a doctor and requires further optimization, taking into account the balance of theoretical and practical training.

Keywords: clinical thinking; interns; general practice - family medicine; medical education; competency-based education; case-based learning; problem-based learning; peer-assisted learning; clinical autonomy; primary health care; educational environment.

Ніколаєнко-Камишова Т. П. доктор медичних наук, доцент, доцент кафедри сімейної медицини, пропедевтики внутрішньої медицини та лабораторної діагностики, ДЗ «Дніпровський державний медичний університет», м. Дніпро, https://orcid.org/0000-0002-8259-3078

Василевська І. В. кандидат медичних наук, доцент, асистент кафедри сімейної медицини, пропедевтики внутрішньої медицини та лабораторної діагностики, ДЗ «Дніпровський державний медичний університет», м. Дніпро, https://orcid.org/0000-0003-0881-1353

Хомазюк Т. А. доктор медичних наук, професор, професор кафедри кафедри сімейної медицини, пропедевтики внутрішньої медицини та лабораторної діагностики, ДЗ «Дніпровський державний медичний університет», м. Дніпро, https://orcid.org/0000-0002-2368-5116

ФОРМУВАННЯ КЛІНІЧНОГО МИСЛЕННЯ В ІНТЕРНІВ ЗАГАЛЬНОЇ ПРАКТИКИ – СІМЕЙНОЇ МЕДИЦИНИ В РАМКАХ ОБ'ЄДНАНОЇ МОДЕЛІ НАВЧАННЯ «УНІВЕРСИТЕТСЬКИЙ КАФЕДРА – ЦЕНТРИ ПЕРВИННОЇ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ»: ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація.

Мета. Визначити вплив залучення інтернів за спеціальністю «Загальна практика – Сімейна медицина» до клінічних дискусій та консиліумів на

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

профільній кафедрі університету на формування клінічного мислення порівняно з індивідуальною практикою в умовах центрів первинної медико-санітарної допомоги.

Матеріали та методи. Було проведено проспективне порівняльне педагогічне дослідження з елементами внутрішньогрупового квазі-експериментального дизайну. У дослідженні взяли участь 60 лікарів-інтернів (студентів першого та другого років навчання), які послідовно пройшли як кафедральний, так і етап навчання у центрах первинної медиео-санітарної допомоги. Оцінку рівня клінічного мислення проводили за допомогою стандартизованих клінічних сценаріїв (оцінка на основі клінічних випадків) та експертної шкали, яка включала аналіз симптомів, формування диференційно-діагностичного ряду, виявлення «червоних прапорців», обґрунтування тактики ведення пацієнтів та клінічну рефлексію. Статистичну обробку проводили за допомогою описової статистики та аналізу залежних вибірок.

Результати. У інтернів другого року навчання встановили статистично значуще підвищення всіх компонентів клінічного мислення ($p<0,001$). Їх стажування на базі університетської кафедри було пов'язане зі значним покращенням аналітичного та рефлексивного компонентів клінічного мислення, зокрема здатності проводити диференціальну діагностику, мультисистемний аналіз та виявлення атипових проявів відповідно до терміну навчання ($r=0,68$; $p<0,001$). Заочне навчання на базі центрів первинної медико-санітарної допомоги забезпечило розвиток практичних навичок та клінічної автономності, що було підтверджено позитивною кореляцією між тривалістю практики та рівнем клінічного мислення ($r=0,52$; $p<0,001$).

Висновки. Формування клінічного мислення у інтернів – це поетапний процес, який залежить від організації освітнього середовища. Кафедральний етап сприяє розвитку аналітичного та рефлексивного компонентів, тоді як практика у центрах первинної медико-санітарної допомоги формує клінічну автономність. Інтегрована модель «університетська кафедра – центр первинної медико-санітарної допомоги» є ефективною педагогічною технологією, яка забезпечує формування професійної компетентності лікаря та потребує подальшої оптимізації з урахуванням балансу теоретичної та практичної підготовки.

Ключові слова: клінічне мислення; інтерни; загальна практика – сімейна медицина; медична освіта; компетентнісна освіта; навчання на основі кейсів; проблемне навчання; навчання за участю колег; клінічна автономія; первинна медико-санітарна допомога; освітнє середовище.

Problem statement. Ukraine’s modern healthcare system is focused on implementing competence-based integrated models of care. The reform of primary health care, with the general practitioner – family medicine specialist at its core, requires rapid clinical decision-making under conditions of limited information. At the same time, specialist training is increasingly oriented not only toward the volume of

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

academic knowledge acquired, but also toward its practical transfer through the development of clinical thinking, reflection, communication, and professional interaction in a safe and effective educational environment.

This approach reflects the principles of andragogy, which is aimed at adult learners – namely, interns – and relies on their voluntary participation and prior professional experience. It emphasizes ethically mature, well-formed specialists and the leading role of the teacher for interns.

The current internship model, in accordance with the training program in "General Practice – Family Medicine" [9], combines theoretical instruction at the university department (UD – Full-time Stage) with practical work in a primary health care centers (PHCCs – Part-time Stage) in a 1:2 ratio. Its pedagogical logic lies in transforming knowledge into clinical decisions through practical experience. Clinical thinking is an integrative cognitive competence that includes symptom analysis, diagnostic hypothesis generation, differential diagnosis, and clinical decision-making.

At present, the influence of training format, time allocation, training site (UD or PHCCs), and year of study on the development of clinical thinking and the formation of a physician's professional autonomy remains insufficiently studied.

Analysis of recent research and publications. In modern medical education, clinical thinking is considered a key physician competency in modern medical education [2,4], integrating analytical, cognitive, and practical decision-making skills. Considerable attention is given to competency-based medical education, which focuses on learning outcomes and professional autonomy.

Recent studies highlight the effectiveness of practice-oriented teaching methods, including case-based learning, problem-based learning, simulation, mentoring, and peer-assisted learning [1,3,5-7]. These approaches have been shown to foster autonomous clinical thinking and improve differential diagnostic skills.

However, most studies evaluate individual teaching methods without considering their relative importance at different stages of training (UD and PHCCs). They are fragmented and do not allow for assessment of the overall impact of the educational environment on clinical competency development. Studies analyzing the combined training model (UD + PHCCs), the contribution of outpatient practice to clinical thinking, and the dynamics of clinical reasoning across internship stages remain limited.

The purpose of the study was to determine the impact of involving interns in the specialty "General Practice – Family Medicine" in clinical discussions and consiliums at the university department on the formation of clinical thinking compared to individual practice in primary health care centers.of involving interns in the specialty "General Practice – Family Medicine" in clinical discussions and consiliums at the university department on the formation of clinical autonomous thinking compared to individual work in the conditions of primary health care centers.

Presentation of the main material. This study included in the format of a prospective comparative pedagogical study with elements of an intragroup quasi-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

experimental design aimed at assessing the impact of different organizational forms of training in internship in the specialty "GP – FM" on the formation of clinical thinking.

A feature of the study is the comparison of two educational components of internship within a single curriculum: the full-time stage (FS), which is implemented at the profile UD, and the part-time stage (PS), which takes place on the basis of PHCCs in accordance with the internship training program in the specialty "GP – FM" approved by the Academic Council of the Dnipro State Medical University (protocol No. 4 dated November 27, 2025, Dnipro; 2025).

The analysis demonstrated by 60 interns of first (n=30) and second (n=30) years of study, who sequentially underwent both stages of training. This approach allowed us to minimize the influence of intergroup differences and to ensure a correct comparison of the educational effects of different forms of training.

The UD FS of the training included: systematic participation in clinical consultations and discussions; interdisciplinary consiliums; analysis of complex and atypical clinical cases; collective discussion of diagnostic hypotheses; reflective discussions on clinical decisions and errors.

The PHCCs PS of the training provided for: independent clinical activity of the interns in the conditions of outpatient health care; management of patients under the supervision of the head of the internship base; individual discussion of clinical cases without systematic multidisciplinary analysis.

The duration of each stage was in accordance with the internship curriculum (3 months – FS and 6 months – PS), which allowed us to assess the dynamics of the formation of clinical thinking in different educational conditions.

Clinical thinking was assessed using a validated case-based assessment approach, a method that analyzes standardized clinical scenarios to evaluate clinical thinking in conditions closely resembling real-world practice [5]. An expert 10-point scale was used for key components of clinical thinking (symptom analysis, differential diagnosis, "red flags", clinical decisions, reflection), where the gradation of points corresponded to low (1-3 points), medium (4-6 points), and high (7-10 points) levels. This approach ensured standardization of the assessment, increased objectivity, and inter-expert consistency of the results.

The assessment was conducted using the OSCE approach (checklist + global rating scale), which ensured the objectivity, validity, and reliability of the results, with subsequent calculation of the integral clinical thinking index [8].

Additionally, qualitative analysis methods were used, in particular, surveying interns regarding self-assessment of the development of clinical thinking in different educational settings and determining the subjective value of participation in consultancies and clinical deliberations.

Self-assessment of clinical thinking was used as an additional qualitative indicator reflecting the level of professional confidence and development of the reflective component of clinical thinking and was determined using a standardized questionnaire, in which interns independently assessed the level of development of

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

their own clinical skills on a 10-point scale, where 1-3 points corresponded to a low level, 4-6 to an average level, and 7-10 to a high level of development of clinical thinking. The integral self-assessment indicator was calculated as the average value for all components.

The questionnaire covered the key components of clinical thinking, in particular: analysis of symptoms and anamnesis; formation of a differential diagnostic series; identification of clinical "red flags"; justification of clinical decisions; ability to clinical reflection.

This approach allowed to assess the subjective perception of interns of their own clinical competence and compare it with the results of objective expert assessment. Statistical data processing was carried out using descriptive statistics and paired analysis, which allowed to assess the difference between the indicators obtained after the full-time and part-time parts of the training. The level of statistical significance was taken at $p<0.05$.

This study included in compliance with ethical principles. All participants provided informed consent to participate, and confidentiality of personal data was ensured.

The proposed design allowed us to objectively assess the contribution of UD forms of training (consiliums, clinical discussions) to the formation of clinical thinking of interns of the "GP – FM" in comparison with individual clinical practice in the conditions of the PHCCs.

Table 1

Comparison of educational opportunities for full-time and part-time internships

Criterion	UD FS	PHCCs PS
Training format	Collective, interactive	Individual / mentor
Type of clinical analysis	Systemic, multidisciplinary	Fragmentary, within the specialty
Source of clinical solutions	Discussion, consultation, evidence base	Own experience + manager's recommendations
Differential diagnosis	Broad, with alternative hypotheses	Often limited by the initial hypothesis
Identifying "red flags"	Emphatically, systematically	Episodically
Working with atypical cases	Regular	Limited
Reflection and error analysis	Structured discussions	Virtually absent
Application of evidence-based medicine	Systematic	Variable
Team interaction	High (consiliums)	Limited
Clinical thinking developing	Integrated, analytical	Practically oriented, but less systematic

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

The study conducted a comparative assessment of the level of development of clinical thinking of interns after completing the UD FS and PHCCs PS of the internship. Analysis of basic characteristics with ensuring the validity of the results was conducted (Table 2).

Analysis of the basic characteristics of interns (Table 2) demonstrated the comparability of the groups by gender: the sample was dominated by women (93.3%), while the proportion of men was only 6.7% (p=1.0). At the same time, statistically significant differences in age of interns were found between interns of the1st and 2nd year of training (23.1±0.6 vs. 24.8±0.5 years; p<0.001), which corresponds to the stage of training.

Table 2

Baseline characteristics of interns (n = 60)

Criterion	**1st year of internship** (n = 30)	**2nd year of internship** (n = 30)	**p**
Age, years (mean ± SD)	23,1±0,6	24,8±0,5	<0,001
Females, n (%)	28 (93,3%)	28 (93,3%)	1,0
Males, n (%)	2 (6,7%)	2 (6,7%)	1,0
Clinical months, months	3,0	9,0	<0,001
Clinical practice experience, %	25%	75%	<0,001

Notes:

* Clinical months are the total duration of an intern's practical clinical activity under real medical care conditions, expressed in months. The indicator reflects the accumulated practical experience at the time of assessment.

**Clinical practice experience (%) is a relative indicator reflecting the share of the already completed volume of clinical training of the total duration of the internship (conditionally accepted as 12 months). Thus, for 1st year interns this indicator was about 25%, while for 2nd year interns it was about 75%.

Significant differences were also found in terms of clinical experience: the number of clinical months was significantly higher in interns of the 2nd year (9.0 vs. 3.0; p<0.001), which corresponded to a greater volume of practical activity. Accordingly, the level of clinical experience, expressed in percentages, also differed significantly (75% vs. 25%; p<0.001). The data obtained confirm that the groups are comparable in terms of gender structure, but naturally differ in age and volume of clinical practice, which should be taken into account when interpreting further study results. A comparative analysis of the level of clinical thinking in the survey groups was conducted (Table 3).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Table 3

Level of clinical thinking (n = 60; points, mean ± SD)

Component	1st year of internship (n = 30)	2nd year of internship (n = 30)	p
Anamnesis	6.2±1.1	8.1±0.9	<0.001
Syndromes	5.8±1.2	8.0±1.0	<0.001
Differential diagnosis	4.9±1.3	7.9±1.1	<0.001
“Red flags”	5.5±1.0	8.3±0.8	<0.001
Solution	4.7 ± 1.4	8.0 ± 1.0	<0.001
Total score	5.4 ± 1.0	8.1 ± 0.9	<0.001

Comparative analysis demonstrated a statistically significant increase in all components of clinical thinking in 2nd year interns, including the ability to collect anamnesis, syndromic analysis, differential diagnosis, identify "red flags" and decision-making (p<0.001). The level of professional autonomy was consistently determined (Table 4).

Table 4

Level of autonomy of interns (n = 60)

Indicator	1st year of internship (n = 30)	2nd year of internship (n = 30)	p
Algorithm (%)	82%	48%	<0.001
Independence (%)	28%	71%	<0.001
Need for a mentor (%)	76%	34%	<0.001
Self-assessment, points (mean ± SD)	5.2±1.1	8.3±0.9	<0.001

Analysis of self-assessment indicators of clinical thinking (Table 4) demonstrated a general trend towards a higher assessment of their own clinical skills among 2nd-year interns compared to 1st-year interns. In particular, the most pronounced increase was noted in components reflecting the analytical and reflective aspects of clinical thinking, such as, the ability to form a differential diagnostic series, make informed clinical decisions, and clinical reflection.

The integral self-assessment indicator was also significantly higher in 2nd-year interns, which reflects the growth of confidence in their own professional competence in the process of accumulating clinical experience. At the same time, it is worth noting that self-assessment tends to be moderately overestimated compared to objective indicators, especially in the early stages of training.

Comparative analysis of self-assessment and expert assessment of clinical thinking revealed a positive correlation between these indicators (r≈0.5-0.6; p<0.05), which indicates the general consistency of subjective and objective assessment. At the same time, interns of the 1st year of study, greater variability and less pronounced

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

correspondence between self-assessment and expert assessment were observed, which may be associated with insufficiently developed clinical reflection skills.

The results obtained confirm that self-assessment can be used as an additional indicator of the formation of clinical thinking; however, its interpretation requires mandatory comparison with objective expert indicators.

Table 5

The impact of the PHCCs on the development of interns' autonomy of action
(n = 60; points, mean ± SD)

Indicator	1st year of internship (n = 30) **≤3 months**	2nd year of internship (n = 30) **≥6 months**	**p**
Clinical thinking	5.6±1.0	8.2±0.9	<0.001
Differential diagnosis	5.0±1.2	8.0±1.0	<0.001
Decision-making	4.8±1.3	8.1±0.9	<0.001

It was established that the duration of practice in the PHCCs is a key factor in the development of clinical thinking (Table 5). Interns with ≥6 months of practice demonstrated significantly higher results in all indicators ($p<0.001$).

Assessing the general state of the problem, correlations between the indicators of the input and output levels of clinical thinking autonomy at the UD FS and PHCCs PS of internship were determined (Table 6).

Correlation analysis (Table 6) demonstrated a statistically significant moderately strong positive relationship between the duration of clinical practice and the level of clinical thinking ($r=0.68$; $p<0.001$). The obtained data indicate that an increase in the volume of clinical experience is associated with an improvement in the analytical and diagnostic skills of interns. The obtained results indicate the evolution of clinical thinking from algorithmic to analytical-integrative type during the training process.

Table 6

Correlation of indicators of the input and output levels of autonomy of clinical thinking at the UD FS and PHCCs PS of internship (n = 60)

Correlation Indicators/Parameters	**r**	**p**
UD FS **input level** of self-assessment of clinical thinking ↔ autonomy of clinical thinking – **output level**	0.68	<0.001
PHCCs PS **input level** of self-assessment of clinical thinking ↔ autonomy of clinical thinking – **output level**	0.52	0.002

The analysis of the obtained data demonstrated that the participation of interns in clinical discussions and consultations during the face-to-face part of the training was associated with higher indicators for all studied components of clinical thinking. In particular, after the face-to-face part, the indicators of: systemic analysis of clinical symptoms; formation of a differential diagnostic series; identification of clinical "red

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

flags"; justification of the examination plan; choice of clinical tactics and routing of the patient; ability to reflect clinically.

Compared with the PHCCs PS, where the clinical activities of interns were carried out mainly in an individual format or under the guidance of a mentor, the UD FS provided a statistically significant improvement in the integral indicator of clinical thinking ($p<0.05$).

The most pronounced differences were observed in the following components: breadth of differential diagnostic thinking; ability to perform multisystem analysis; identification of atypical clinical manifestations; level of clinical reflection. At the same time, the PHCCs PS of the internship demonstrated a positive impact on the development of practical skills in managing patients and making decisions in real clinical practice, but without a sufficient level of systematization and analytical generalization of clinical experience.

The results of the interns' questionnaire confirmed the quantitative data obtained. Most participants (over 80%) noted that participation in clinical discussions and consultations: improved understanding of complex clinical cases; contributed to the formation of a systematic approach to diagnosis; increased confidence in clinical decision-making; helped to better identify diagnostic errors.

Discussion. The obtained results of the study allow us to consider the formation of clinical thinking of interns as a staged, nonlinear process that depends not only on the duration of clinical practice, but also on the organizational structure of the educational environment.

It was established that the increase in the level of clinical thinking in interns of the 2nd year of study is accompanied by a significant increase in all its components – collecting anamnesis to making clinical decisions, which is consistent with the concept of competency-based medical education [2,4], according to which the formation of professional competencies occurs through the gradual accumulation of clinical experience.

At the same time, the results of the study allow us to clarify the role of different stages of training in an internship.

The UD FS is a key factor in the formation of the systemic, analytical, and reflective components of clinical thinking. Involving interns in clinical discussions and consultations provides a multidisciplinary approach to the analysis of clinical cases, which contributes to the expansion of differential diagnostic thinking, the identification of atypical manifestations of diseases, and the formation of the ability to clinical reflection ($r=0,68$; $p<0,001$).

The PHCCs PS plays a fundamentally different role the development of clinical autonomy and practical thinking, which is confirmed by the significant influence of the duration of clinical practice ($r=0.52$; $p<0.001$). It is in the conditions of real clinical activity that the transition from algorithmic to intuitive and analytical thinking occurs, and the ability to make decisions in conditions of uncertainty and limited resources is formed.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

The results obtained indicate that the effect of the face-to-face part does not consist solely in the transfer of knowledge, but forms metacognitive skills: analysis of one's own decisions, identification of cognitive errors (anchoring bias, premature closure), and their correction. These components are insufficiently developed in the conditions of individual practice in the PHCCs, where an experience-oriented approach and limited time for reflection dominate.

Thus, the results of the study allow us to more clearly define the educational functions of each of the stages of internship:

• UD FS – forms the analytical structure of clinical thinking, evidence-based approach, and reflection;

• PHCCs PS – ensures the development of clinical autonomy, intuition and decision-making in real conditions.

The combination of these components in the “UD – PHCCs” model provides integrated clinical thinking, with a full-time part due to the formation of the ability to make a diagnosis, critical assessment of hypotheses, selection of optimal tactics, and prediction of the course of the disease.

The results obtained are consistent with modern ideas about the effectiveness of case-based learning and problem-based learning [1,5,7], clarifying their implementation in postgraduate education, where the key pedagogical factor is integration into a real clinical environment.

The practical significance of the study justifies the need for:

• mandatory inclusion of clinical debriefings and consultations in the structure of internship;

• maintaining a balance between theoretical and practical training (1:2);

• using OSCE as a valid and reliable method for assessing clinical competence [8];

• developing a mentoring system with an emphasis on reflection and analysis of clinical decisions.

Limitations of the study include a relatively small sample size, the lack of long-term observation, and the use of expert assessment, which may contain a subjective component.

Further research should be directed at validating clinical thinking assessment tools and analyzing the long-term impact of different educational models on the professional activities of doctors.

Thus, the results of the study confirm that it is the integrated model of training "UD – PHCCs" with the priority of the face-to-face part of the training that ensures the effective formation of clinical thinking of interns, while the isolated use of only one of the stages of training does not allow achieving the necessary level of professional autonomy.

The findings of this study have important pedagogical implications, as they confirm the effectiveness of integrated educational models in postgraduate medical education and support the need to combine collective forms of learning with individual

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

clinical practice., as they confirm the effectiveness of integrated educational models in postgraduate medical education and justify the need to combine collective forms of training with individual clinical practice.

Conclusions.

1. Clinical thinking of interns occurs gradually and significantly improves in the second year of study.

2. Clinical thinking and confidence in decision-making are primarily formed by involving interns in consultations and clinical discussions at the profile University Department.

3. Professional autonomy is a key factor in practical training in the Primary Health Care Centers.

4. A statistically significant increase in all components of clinical thinking in second year interns has been demonstrated.

5. The combined learning model is effective, but requires optimization of the educational process with an increase in the face-to-face component in the form of consultations and clinical discussions.

Prospects for further research. Further research should focus on expanded pedagogical and clinical testing of the effectiveness of the blended learning model, validation of clinical thinking assessment tools, and implementation of digital educational platforms to monitor the professional development of interns.

References

1. Jiang, D., Huang, D., Wan, H., et al. (2025). Effect of integrated case-based and problem-based learning on clinical thinking skills of assistant general practitioner trainees: A randomized controlled trial. *BMC Medical Education,* 25, 62. https://doi.org/10.1186/s12909-025-06634-9

2. Abidi, S.H., Almazan, J., Fabiyi, O., et al. (2026). AI-supported case-based learning in medical education: A comprehensive scoping review. *Frontiers in Medicine,* 13, 1798097. https://doi.org/10.3389/fmed.2026.1798097

3. Yu, Z., et al. (2025). Effects of standardized patients combined with case-based learning on clinical competence. *BMJ Open*, 15, e095705.

4. Greenspan, A.A., Goldberg, G.S., & Hamilton, K.L. (2025). Problem-based learning and digital platforms in medical education. *Frontiers in Education*, 10, 1631337. https://doi.org/10.3389/feduc.2025.1631337

5. Daly, R., et al. (2025). Case-based learning in health professions education: A systematic review. *Medical Education*, 59(3), 245–257. https://doi.org/10.1111/medu.15234

6. Li, Z., Gao, Y., Yang, J., et al. (2023). Effectiveness of peer-assisted learning in medical education: A systematic review and meta-analysis. *BMC Medical Education*, 23, 412. https://doi.org/10.1186/s12909-023-04346-5

7. Zheng, Q., et al. (2023). The effectiveness of problem-based learning compared with lecture-based learning in medical education: A systematic review and meta-analysis. *BMC Medical Education*, 23, 546. https://doi.org/10.1186/s12909-023-04531-7

8. Setyonugroho, W., Kennedy, K.M., & Kropmans, T.J.B. (2022). Reliability and validity of OSCE in health professions education: A systematic review. *BMC Medical Education*, 22, 313. https://doi.org/10.1186/s12909-022-03347-0

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

9. Dniprovskyi derzhavnyi medychnyi universytet. (2022). *Robocha prohrama pidhotovky v internaturi za spetsialnistiu "Zahalna praktyka – simeina medytsyna"* [Internship training program in general practice–family medicine]. Dnipro, Ukraine.

Література

1. Jiang D., Huang D., Wan H., et al. Effect of integrated case-based and problem-based learning on clinical thinking skills of assistant general practitioner trainees: A randomized controlled trial. *BMC Medical Education*. 2025;25:62. https://doi.org/10.1186/s12909-025-06634-9

2. Abidi S.H., Almazan J., Fabiyi O., et al. AI-supported case-based learning in medical education: A comprehensive scoping review. *Frontiers in Medicine*. 2026;13:1798097. https://doi.org/10.3389/fmed.2026.1798097

3. Yu Z., et al. Effects of standardized patients combined with case-based learning on clinical competence. *BMJ Open*. 2025;15:e095705.

4. Greenspan A.A., Goldberg G.S., Hamilton K.L. Problem-based learning and digital platforms in medical education. *Frontiers in Education*. 2025;10:1631337. https://doi.org/10.3389/feduc.2025.1631337

5. Daly R., et al. Case-based learning in health professions education: A systematic review. *Medical Education*. 2025;59(3):245–257. https://doi.org/10.1111/medu.15234

6. Li Z., Gao Y., Yang J., et al. Effectiveness of peer-assisted learning in medical education: A systematic review and meta-analysis. *BMC Medical Education*. 2023;23:412. https://doi.org/10.1186/s12909-023-04346-5

7. Zheng Q., et al. The effectiveness of problem-based learning compared with lecture-based learning in medical education: A systematic review and meta-analysis. *BMC Medical Education*. 2023;23:546. https://doi.org/10.1186/s12909-023-04531-7

8. Setyonugroho W., Kennedy K.M., Kropmans T.J.B. Reliability and validity of OSCE in health professions education: A systematic review. *BMC Medical Education*. 2022;22:313. https://doi.org/10.1186/s12909-022-03347-0

9. Дніпровський державний медичний університет. Робоча програма підготовки в інтернатурі за спеціальністю «Загальна практика – сімейна медицина». Дніпро; 2022.

Дата першого надходження статті до видання: 28.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

UDC 378.017:316.647.5:37.011.3-051(71+477)

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-202-215

Semeniuk Svitlana Vadymivna Postgraduate Student of Institute of Educational Problems of NAES of Ukraine, Senior Lecturer of the Department of Modern European Languages, State University of Trade and Economics, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-3916-1448

STEREOTYPES AS A BARRIER TO STUDENTS' INTERCULTURAL COMPETENCE DEVELOPMENT: CANADIAN AND UKRAINIAN PRACTICE

Abstract. The article examines the concept of stereotypes provided by Canadian scientists. The definitions given by the Canadian government, Global Affairs Canada, AFS Interculture Canada, and the Canadian Centre for Diversity and Inclusion are analysed. It is established that understanding the concept of stereotypes and their main characteristics as well as developing certain skills and attitudes helps overcome them, influences the effectiveness of intercultural interaction and prevents conflicts.

The author determined that in Canadian studies, the concept of a stereotype was given as: a widespread and simplified idea of a group of people with a certain characteristic; a biased idea, a cliché, that remains constant over time, and all members of the group are defined as having the same characteristics; an overgeneralization of perceived behaviour applied to the entire group based on limited observations or oversimplification of ideas, etc.

The author studies the Stereotype Content Model proposed by American social psychologists S. Fiske, E. Cuddy, and P. Glick. The article finds that according to this model, stereotypes are systematically structured along two main dimensions: warmth and competence.

These dimensions reflect universal social judgments that people make about others based on perceived intentions (warmth) and abilities (competence).

A questionnaire "Working in international teams" was developed and offered to higher education students to identify whether the phenomenon of stereotyping is typical of Ukrainian universities' learning environment, according to which students self-assessed whether they tend to stereotype, if they are ready to perceive other people without judgment, if they have a positive attitude towards working with people of different cultural backgrounds, whether they are able to effectively interact in an international team, ask questions, actively listen and adapt their own communicative style to different professional situations, using the method of self-reflection

Certain areas requiring further development and improvement were identified according to the results of the study of Canadian scientific works and Ukrainian higher education students' questionnaire.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Keywords: intercultural competence, intercultural learning, intercultural communication, higher education, stereotyping.

Семенюк Світлана Вадимівна аспірантка Інституту проблем виховання НАПН України, старший викладач кафедри сучасних європейських мов, Державний торговельно-економічний університет, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-3916-1448

СТЕРЕОТИПИ ЯК БАР'ЄР У РОЗВИТКУ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ: ПРАКТИКИ КАНАДИ ТА УКРАЇНИ

Анотація. У статті розглядається поняття стереотипів, що сформульовані канадськими вченими. Проаналізовані визначення, що надані канадським урядом, організаціями Global Affairs Canada, AFS Interculture Canada, Canadian Centre for Diversity and Inclusion. Встановлено, що розуміння поняття стереотипів та їх основних характеристик, а також розвиток окремих навичок та ставлень, що допомагають у їх подоланні, впливають на ефективність міжкультурної взаємодії і комунікації та попереджають конфлікти.

Автором визначено, що в канадських дослідженнях поняття стереотипу надавалось як: як поширене та спрощене уявлення про групу людей з певною характеристикою; упереджена ідея, кліше, що залишається сталим у часі, а всі члени групи визначаються як такі, що мають однакові характеристики; надмірне узагальнення сприйнятої поведінки, що застосовується до всієї групи на основі обмежених спостережень або надмірного спрощення ідей, тощо.

Автором розглянуто модель змісту стереотипу, запропоновану американськими соціальними психологами С. Фіске, Е. Каді, П. Глік. У статті встановлено, що згідно зазначеної моделі стереотипи систематично структуровані за двома основними вимірами: теплотою та компетентністю.

Ці параметри відображають універсальні соціальні судження, які люди роблять про інших на основі намірів, що сприймаються (теплота), і здібностей (компетентність).

Розроблена та запропонована здобувачам вищої освіти анкета "Working in international teams" для виявлення того, чи характерним є явище стереотипів для освітнього середовища українських університетів, відповідно до якої, за методом само-рефлексії студенти оцінювали чи схильні вони до створення стереотипів чи готові сприймати інших людей без осуду, чи ставляться позитивно до роботи з людьми різного культурного походження, чи можуть ефективно взаємодіяти в міжнародній команді, задавати запитання, активно слухати і пристосовувати власний комунікативний стиль до різних професійних ситуацій.

За результатами дослідження наукових праць канадських вчених та здобувачів вищої освіти українського університету, виявлені сфери, що потребують подальшого розвитку і удосконалення.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Ключові слова: міжкультурна компетентність, міжкультурна освіта, міжкультурна комунікація, вища освіта, стереотип.

Statement of the problem. Developing students' intercultural competence involves systematic interaction, during which a certain set of skills, knowledge and attitudes is developed and improved. However, effective intercultural interaction is possible only if a person is open and interested in acquiring new knowledge, flexible, adaptable, able to learn from the experience of others and share their own, think critically, etc. In multinational countries like Canada, such interaction is an integral part of their society. At the same time, individuals coming to Canada to study or work, as well as individuals living in Canada, may encounter the problem of stereotyping towards certain cultural or ethnic groups.

Paying attention to the fact that stereotypes limit a person's openness to perceive and analyse information without prejudice, they often do not correspond to the real behaviour of other people or their values, reduce further interest in communication or obtaining more detailed knowledge about other cultures. Stereotypes lead to misunderstandings in communication between representatives of different cultures, jeopardize further mutual work, lead to social alienation of a person and complicate their social adaptation in a culturally diverse environment. Thus, understanding the concept of stereotypes and their main characteristics, as well as the development of certain skills and attitudes that help overcome them, influences the effectiveness of intercultural interaction and communication and prevents conflicts, therefore, this problem requires close attention and research. At the same time, it is relevant to study the extent to which similar trends are manifested in the learning environment of Ukrainian higher education institutions. For this purpose, a student survey was conducted, the results of which allow comparing the theoretical provisions of Canadian research with real practices and attitudes of Ukrainian students.

Analysis of the latest research and publications. In Canadian studies, the problem of the existence and overcoming of stereotypes has been addressed by scientists in the field of psychology, pedagogy, linguistics, and sociology, namely: K. Noels, D. Vargas Lascano, H. Kil, O. Schweickart, O. Lambert, L. Wood, J. York, E. Bigley, J. Berry, Y.-L. R. Wong, B. Snefjella, D. Schmidke, and V. Kuperman. The concept of stereotyping was developed by the Canadian government, governmental and non-governmental organisations such as Global Affairs Canada, AFS Interculture Canada, and the Canadian Centre for Diversity and Inclusion. A. Diemer, M. Dietz studied the phenomenon of stereotypes among Canadian and American students; B. Snefjella, D. Schmidke, and V. Kuperman researched the field of language use; K. Noels, D. Vargas Lascano, H. Kil, O. Schweickart paid special attention to cultural stereotypes among ethnic minority groups. Canadian studies of stereotypes are based on American studies carried out by various scholars in the field of pedagogy, psychology and sociology, namely: M. Bennett, R. Lewis, LaRay M. Barna, D. Deardorff, and the stereotype content model by S. Fiske, A. Cuddy, P. Glick.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

The aim of the study is to generalise Canadian research works as for stereotyping and its impact on students' intercultural competence development, and to study Ukrainian students' attitude to stereotyping based on the research outcomes.

Presentation of the main material of the study. It is believed that the concept of stereotypes was first used by the American journalist Walter Lippmann. The author points out that "people see mainly what they want to see, not what really exists" [1, p. 259]. In the International Encyclopedia of the Social Sciences, when defining the concept of a stereotype, the following are given as its main characteristics: simplicity as opposed to complexity or differentiation; fallibility as opposed to accuracy; the stereotype is acquired indirectly, rather than through direct experience with the reality it is believed to represent; the stereotype is resistant to modification under the influence of new experience [1, p. 259].

In Canadian Guide on Equity, Diversity and Inclusion Terminology stereotype is defined as "a widespread and oversimplified idea about a group of people with a particular characteristic". Stereotypes can influence the way people see and interact with and treat others. Stereotypes can be based on characteristics such as race, ethnicity, sexual orientation, sex or gender, ability, age, religion or socioeconomic status [2].

In the intercultural glossary of the governmental organization Global Affairs Canada, we find the definition of a stereotype as "the attribution of a predominant characteristic of a group to an individual in the group without recognition of the reality of individual variation within a group [3]".

The Canadian non-governmental volunteer organization AFS Interculture Canada defines and characterizes a stereotype as a fixed representation of a social group that can be distinguished by any characteristic: cultural origin, gender, family, friends, social status, education. In general, a stereotype is a biased idea, a cliché that remains stable over time, all members of the group are defined as having the same characteristics. Differences between people can be destabilizing, so people simplify reality to better understand it [4].

It is worth paying attention to the definition of stereotype of Canadian researchers E. Arévalo-Guerrero, S. Lopez-Rocha, Ch. McWebb as follows: "stereotypes are overgeneralizations of perceived behaviours applied to an entire group based on limited observations and an oversimplification of ideas." Stereotypes can maintain a vicious circle of false beliefs directed at different cultural groups, while at the same time creating social stigma among these same groups [5].

Canadian psychologist A. Fantino, studying intercultural communication at the Canadian workplace, gives the following definitions of a stereotype: first, it is a positive or negative belief that people have about the supposed physical or psychological characteristics of members of a certain social category. Second, it is a mental picture or set of ideas that views all members of a group as the same, taking into account minor individual differences or their absence, causing critical judgment [6, p.54].

The Canadian Centre for Diversity and Inclusion defines a stereotype in its Glossary of terms as "an assumption about a particular group and the belief that this

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

assumption also applies to all members of the group. Stereotypes can be positive but are mostly negative and ignore the diversity that exists within the group" [7, p.18].

It is worth noting that AFS Interculture Canada researchers also use the concept of cultural stereotype. To better understand this concept, AFS Interculture Canada researchers compare it with the concept of cultural generalization, both of which are integral parts of the interaction between people from different cultures. Awareness and understanding of the patterns of cultures to which people belong provides a basis for understanding other cultures. Cultural generalization helps in this process, which involves classifying members of the same group as having the same characteristics. The characteristic of generalization is flexibility, which allows for the assimilation of new cultural information, and also leads to cultural curiosity and awareness, which improves intercultural relations. Generalization is an integral part of intercultural communication and allows us to understand the content of new information and subsequently expand the search for information about representatives of other cultures [8, p.2]. The following skills and attitudes help in overcoming cultural stereotypes: openness, empathy, curiosity, non-judgment, and critical thinking.

It should be mentioned that AFS Interculture Canada research is based on the scientific works of the American sociologist M. Bennett in the field of intercultural communication. The scientist, considering stereotypes and generalizations in the field of intercultural communication, notes that "stereotypes arise when we act as if all participants of a culture or group share the same characteristics. Stereotypes can be attached to any assumed indicator of group membership, such as race, religion, ethnicity, age, or gender, as well as national culture" [9, p.6]. According to M. Bennett, the characteristics that are assumed to be shared by group members can be respected by the observer, in which case it is a positive stereotype. In the more likely case, the characteristics are disrespected, then it is a negative stereotype. Stereotypes of both types are problematic in intercultural communication for several reasons. First, they give a false sense of understanding of our communication partners. Furthermore, a positive or negative stereotype is usually only partially true [9, p.6].

American researchers, sociologists and anthropologists A. Diemer and M. Dietz, working at a Canadian university and studying stereotypes of Canadians and Americans among students of a Canadian university, note that the psychological and sociological literature suggests that stereotypes function to organize into a kind of concise version (highlighting characteristic features) a mass of data from the real world that an individual encounters. The literature also emphasizes the self-improvement and self-actualization function of the tendency to stereotype. Because stereotypes tend to "define" reality for us, behaviour based on them affects real situations and becomes consistent with these definitions [10, p. 35].

Summarizing the factors that influenced the development of stereotypes, the authors note that national stereotypes in Canada and the United States were formed under the influence of historical, social and political factors. Although both nations have a common origin, their political trajectories were different. These differences

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

affected cultural integration, social mobility and national self-perception, namely: Americans valued competitiveness and personal success, while Canadians maintained stronger ties to their ethnic and cultural heritage [10].

It should be noted that the influence of stereotypes was also considered by Canadian researchers K. Noels, H. Kil, D. Vargas Lascano, O. Schweickart in the field of psychology of intercultural communication, including language learning in various social and cultural contexts. In addition, the researchers analysed the cultural stereotypes of English Canadians regarding ethnic minority groups in the context of attitudes towards immigration and acculturation. They drew attention to the fact that "the experience of acculturation of immigrants depends on how they are received by the majority of the group in a new society. This reception may depend on the cultural stereotypes that the majority of this group has" [11, p.109-111].

The researchers mentioned above used the Stereotype Content Model proposed by American social psychologists S. Fiske, E. Cuddy, and P. Glick (2008). According to the model, stereotypes are systematically structured along two main dimensions: warmth and competence. These dimensions reflect universal social judgments that people make about others based on perceived intentions (warmth) and abilities (competence). Warmth refers to whether a group is perceived as having benevolent or malevolent intentions. Groups that are perceived as working together rather than competing are typically rated higher in warmth, while those that are perceived as rivals or threats receive lower ratings of warmth [12].

It should be mentioned that the stereotype content model has been widely applied in research on prejudice, discrimination, and intergroup relations, and provides a framework for understanding how stereotypes influence social perceptions and behaviour.

Using the above model, the Canadian study by K. Noels, H. Kil, D. Vargas Lascano, and O. Schweickart focused on how English Canadians' cultural stereotypes of ethnic minority groups are related to attitudes toward immigration and acculturation. The researchers note that "competence stereotypes are more important than warmth in predicting attitudes toward immigration and acculturation. In addition, sociocultural perceptions are important: the more competitive a group is perceived to be, the more favoured its assimilation is, perhaps because its abilities are valued but pose a threat to the mainstream culture. The higher their status, the less favoured the integration of their heritage into the mainstream culture is, perhaps because of the threat of dominance over the mainstream culture" [11].

The scientific work of H. Kil, who also refers to the American model of stereotype content by S. Fiske, A. Cuddy, P. Glick, J. Xu, investigates the issue of the construction of stereotypes by English-speaking Canadians regarding ethnic groups, the use of stereotypes of warmth and competence for intergroup influence, behaviour and attitudes. This study examined the stereotypes, influence, behaviour and attitudes of 167 English-speaking students at a Canadian university towards 16 ethnic groups in Canada. Participants filled out a questionnaire that assessed their perception of

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

competence and warmth of each group, emotional and behavioural reactions to each group, attitude towards acculturation towards each ethnic group, as well as an indicator of their general attitude towards immigration [13, p.3].

From the point of view of understanding cultural differences and barriers in communication, the opinion of the American researcher L. Barna, who paid special attention to intercultural communication in her works, is notable. In particular, the mentioned researcher states that "stereotypes are overgeneralized, secondhand beliefs that provide conceptual bases from which we "make sense" of what goes on around us, whether or not this is accurate or fits the circumstances". In a foreign country, their use increases our sense of security. Stereotypes are psychologically necessary to the extent that we cannot cope with the ambiguity or feelings of helplessness caused by our inability to understand or interact with people and situations beyond our comprehension [14, p.7].

The author mentioned that stereotypes are barriers to communication because they interfere with the objective vision of stimuli - the favourable search for clues to direct the imagination towards the reality of another person. They are not easy to overcome in oneself or correct in others, even in the presence of evidence. Stereotypes are persistent because they are firmly entrenched as myths or commonplace truths by means of one's own national culture or because they sometimes justify prejudice [14, p.7].

It should be noted that in the context of the formation of national character stereotypes and language learning, Canadian researchers B. Snefjella, D. Schmidke, V. Kuperman, provide the following characteristics of stereotypes: stereotypes about national character, namely, individually-supported ideas about the psychological habits of world nations and cultures, are ambiguous, stable and influential [15]. By analysing the relationship between national character stereotypes and language use on Twitter, they suggest that language differences on social media reflect existing national character stereotypes, although they note that previous research suggests that such stereotypes may not accurately reflect actual personality traits.

Analysing the Profile of the Interculturally Effective Person provided by Canadian researchers T. Vulpe, D. Kealey, D. Protheroe, and D. McDonald, it is important to note that although the researchers did not focus directly on overcoming stereotypes as a core area of competence, they included them in the behavioural component of the Profile, considering the following aspects of the impact of stereotypes on behaviour.

In particular, awareness of stereotypes is a result of improving relationship building skills [16, p.40]. According to the authors, an interculturally effective person is aware of any negative images of foreigners in the local culture and tries to avoid personally behaving in accordance with these stereotypes. Thus, they emphasize the importance of being aware of one's own stereotypes and how they can influence perceptions and behaviour when communicating with people from different cultures. Recognizing these biases is a crucial step in achieving intercultural effectiveness. This

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

is facilitated by critical thinking and openness to unfamiliar cultural practices and values, which allows for more meaningful interaction with people from different backgrounds.

Studying the behaviour of an interculturally effective person, researchers note that such individuals try to improve communication by avoiding any stereotypical assumptions about how locals will understand what is being said, can identify both the values that foreign workers and local colleagues share and those that they do not [16, p. 44]. Despite the existence of cultural models, it is essential to recognize individual differences within cultural groups. Stereotypes often simplify complex human behaviour, and interculturally effective individuals are those who can go beyond these assumptions at the superficial level.

Canadian researcher A. Fantino mentioned that eliminating cultural biases at the workplace is not easy, it takes time and determination. Her recommendations are noteworthy and can serve as a starting point in overcoming stereotypes, the most important of which, in our opinion, are, for example, trying to look beyond cultural background and see the person as such, perceiving people as individuals; turning fear into curiosity instead of being suspicious of other groups, trying to go beyond differences and think about what can be learned [6, p. 47].

In addition, the important recommendations identified by the author, from our point of view, are the following: to be open to new information about cultures and groups of people, and not to distort information that does not agree with a biased view of the world; to explain cultural expectations, even if it seems uncomfortable or upsetting; to learn how misunderstandings are resolved in other people's cultures, to avoid public displays of anger; to pay attention to gestures, to be attentive, to think about how gestures can be interpreted, to ask questions if gestures are not clear to you; to realize that different cultures see time differently; if you are faced with different perceptions of time, to discuss what is acceptable for all participants; to set requirements for personal space [6, p. 47].

Thus, Canadian scientists have made a significant contribution to the study of stereotypes in the aspect of intercultural competence and communication, emphasizing their negative impact on effective interaction, relationship building, etc.

To determine whether the phenomenon of stereotyping is typical of the learning environment of Ukrainian universities, applicants were offered "Working in international teams" questionnaire including ten questions and four answer options: "Absolutely agree"; "Agree"; "Partially agree"; "Disagree". Using the self-reflection method, students assessed whether they tend to stereotype, if they are ready to perceive other people without judgment, if they have a positive attitude towards working with people of different cultural backgrounds, and whether they could effectively interact in an international team, ask questions, actively listen, and adapt their own communication style to different professional situations.

The questionnaire for Ukrainian students was developed based on the works of the following Canadian organisations: Central Vancouver Island Multicultural Society

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

(Cultural Competence Self-assessment Checklist), Western Centre for Research & Education on Violence Against Women & Children (Cultural Competence Self-assessment Checklist), Centre for Intercultural Learning of Canadian Foreign Service Institute (A Profile of the Interculturally Effective Person) and takes into account all the research conducted on the issues of intercultural competence, diversity, and inclusion at Canadian universities [17, p. 3-5, 18, p. 2-5, 16].

Eighty-six respondents were surveyed, the students of one of the Ukrainian universities, studying in the first and second year of studies on educational programmes "International Management", "International Marketing" and "International Business". As a result of the survey, we obtained the following results. It is positive that the students note that they are interested in working with people of different cultural backgrounds (50% – absolutely agree and 36% – agree); they believe that they can learn a lot from people with different experiences (62.8% – absolutely agree and 30.2% – agree).

At the same time, the following areas were identified that require further development and improvement. They are presented on the charts below. 29.1% of respondents only partially agreed with the statement: "If there's something I don't understand, I ask questions first before making assumptions"; 39.5% of respondents only partially agreed with the statement "I never judge people by my first impression"; 8.6% only partially agreed with the statement "I don't make judgments if I don't understand the situation well. I prefer to analyse information and listen to people".

Chart 1

Students' attitude to judgement by first impression

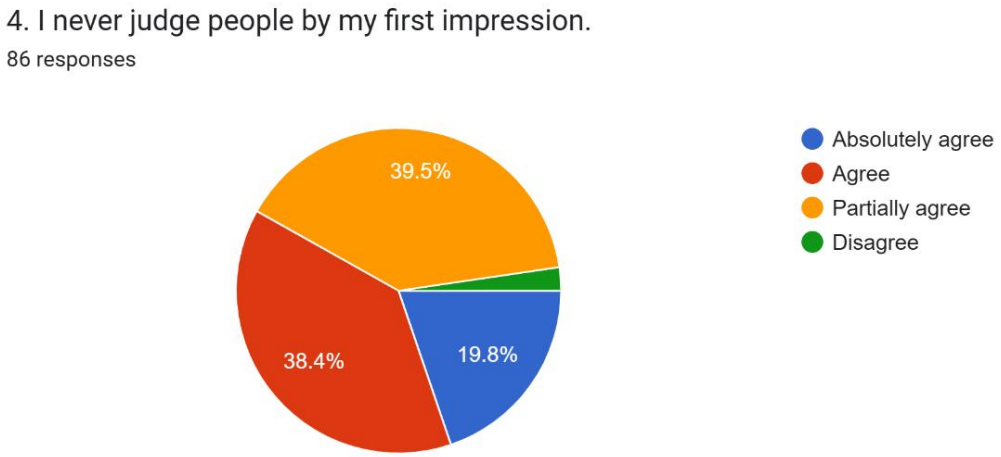

Source: designed by the author based on the questionnaire

54.1% only partially agreed with the statement "When I meet a colleague for the first time, I don't give them a characteristic like "he's smart", "she's beautiful", "they're talkative", etc.", 18.8% of respondents did not agree at all; 33.7% only

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

partially agreed with the statement “I think I’m good at navigating misunderstandings in a team because of my personal skills”, 4.7% did not agree at all.

Chart 2

Students’ ability to navigate misunderstanding in a team

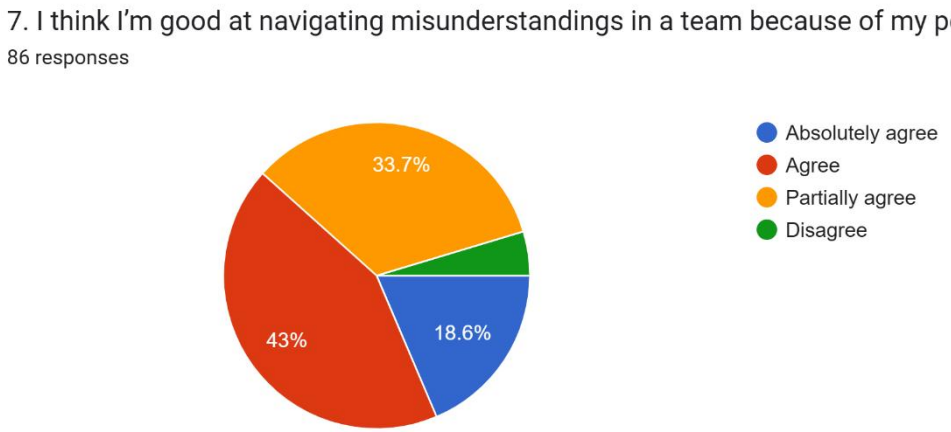

Source: designed by the author based on the questionnaire

36% of respondents only partially agreed with the statement “I never stereotype or judge when building new relationships with people”; 36% only partially agreed with the statement “I’ve never felt that my opinion about someone was based on a stereotype about a person or a group”, 4.6% disagreed with this statement.

Chart 3

Students’ ability to build new relationships with people without stereotyping

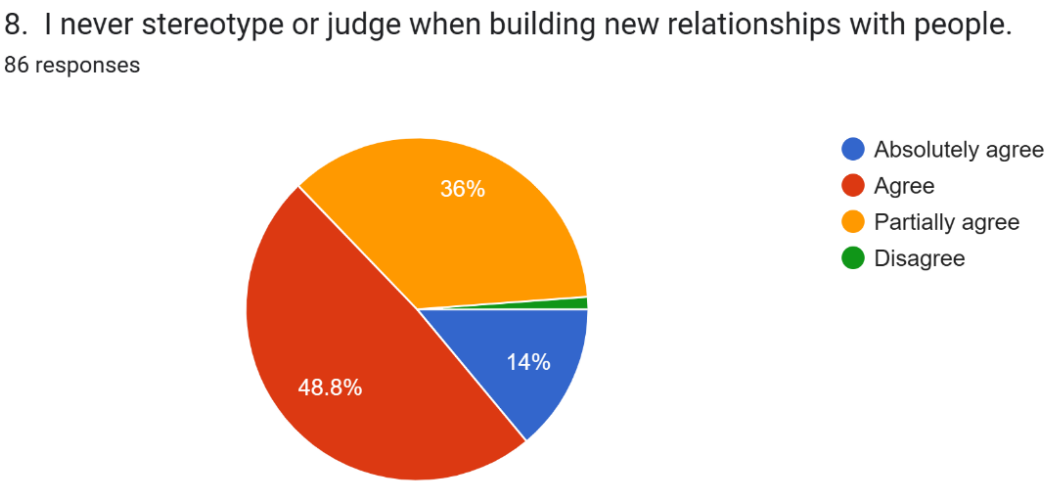

Source: designed by the author based on the questionnaire

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Conclusions. To summarize, the data presented by the survey of Ukrainian students indicate the need for targeted implementation of educational practices aimed at developing skills to overcome stereotypes, including critical thinking, the ability to listen and ask questions, intercultural competence, etc. It is also important to raise students' awareness of the impact of stereotypes on communication and decision-making.

It should be noted that understanding the phenomenon of stereotypes and their characteristics is essential for the development of skills that can help in their awareness and overcoming, as well as affect the behaviour and effectiveness of intercultural interaction. The negative impact of stereotypes on the developing of students' intercultural competence is due to its following characteristics: a stereotype is a stable, established phenomenon that does not change under the influence of new experience or information; it often does not correspond to reality because it is acquired not through direct experience of interaction with reality, but through indirect one; a stereotype is a simplified idea of something, it narrows and limits a person's vision of something, for example, another person, another cultural group or a situation in general and deprives them of the possibility of effective communication; it often arises due to conditions of uncertainty, instability or misunderstanding of the situation, person, phenomenon, especially in the context of knowing another culture, as well as a person's reluctance to explore and analyse the current situation deeper.

The essential skills, knowledge and attitudes that help overcome stereotypes and improve the effectiveness of intercultural interaction, in our opinion, are as follows: knowledge of one's own culture, knowledge about cultural diversity, awareness of the existence of one's own stereotypes and stereotypes about other cultures; knowledge about the possibility of using various resources to obtain information about different cultures and analyse them without prejudice, constant improvement of knowledge based on new information or experience; skills to think critically, listen actively, ask questions, build relationships, manage conflicts as well as intercultural communication skills; positive attitude towards people of different cultural backgrounds, openness, curiosity, flexibility, respect for diversity, and empathy.

References:

1. International Encyclopedia of the Social Sciences: in 17 vol./ed. by David L. Sills. New York: Macmillan & The Free Press; Collier-Macmillan, 1972.

2. Government of Canada. Guide on Equity, Diversity and Inclusion Terminology, 2022. URL: https://www.noslangues-ourlanguages.gc.ca/en/publications/equite-diversite-inclusion-equity-diversity-inclusion-eng (accessed: 02.05.2026).

3. Global Affairs Canada. Intercultural Glossary, 2020. URL: https://www.international.gc.ca/global-affairs-affaires-mondiales/services/cfsi-icse/programs-programmes/intercultural-glossary-glossaire-interculturelle.aspx?lang=eng (accessed: 02.05.2026).

4. AFS Interculture Canada. Deconstructing Cultural Stereotypes Workshop, 2024a. URL: https://d22dvihj4pfop3.cloudfront.net/wp-content/uploads/sites/36/2022/01/28171213/RTU_Deconstructing-cultural-stereotype.pdf (accessed 07.05.2026)

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

5. Arévalo-Guerrero E., Lopez-Rocha S., McWebb Ch., University of Waterloo. Advancing Intercultural Competence for Global Learners. Open-source modules for developing intercultural competence, 2022. URL: https://ecampusontario.pressbooks.pub/interculturalcompetence/ (accessed: 18.04.2026)

6. Fantino A. M., Cultures at work: intercultural communication in the Canadian workplace, 2006. URL: https://www.muttart.org/wp-content/uploads/2014/12/Cultures-at-Work-Ana-Maria-Fantino-2006.pdf

7. Canadian Centre for Diversity and Inclusion, Glossary of terms: A reference tool, 2022. URL: https://ccdi.ca/media/3150/ccdi-glossary-of-terms-eng.pdf

8. AFS Interculture Canada. Intercultural Learning, 2024b. URL: https://afs.org/education-old-unpublished/intercultural-learning-for-afs-and-friends/ (accessed 06.05.2026).

9. Bennett, M. J. Basic concepts of intercultural communication: Selected readings/Ed. by M. J. Bennett. – Yarmouth, Me: Intercultural Press, 1998. – 279 p.

10. Diemer, A. H., & Dietz, M. L. Canadian University Student's Stereotypes of Canadians and Americans. *McGill Journal of Education/Revue Des Sciences De l'éducation De McGill*, *5*(001), 1970. URL: https://mje.mcgill.ca/article/view/6738 (accessed: 05.05.2026).

11. Kil H., Noels K.,Vargas Lascano D. I., Schweickart O. English Canadians' cultural stereotypes of ethnic minority groups: Implications of stereotype content for acculturation ideologies and immigration attitudes. International Journal of Intercultural Relations Volume 70, Pages 104-118, 2019. URL:https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0147176718300841 (accessed: 05.05.2026).

12. Cuddy, A. J.C., S. T. Fiske, and P. Glick. Warmth and Competence As Universal Dimensions of Social Perception: The Stereotype Content Model and the BIAS Map. Advances in Experimental Social Psychology 40: 61–149, 2008.

13. Kil, H. English Canadian stereotyping of ethnic groups: The implications of warmth and competence stereotypes for intergroup affect, behaviour and attitudes. Master's thesis, University of Alberta. University of Alberta Libraries, 2014.

14. Barna L. M. Basic Concepts of Intercultural Communication: Selected Readings/ed. by M. J. Bennett. Yarmouth, ME: Intercultural Press, 1998. 279 p.

15. Snefjella, B., Schmidtke, D., & Kuperman, V. National character stereotypes mirror language use: A study of Canadian and American tweets. *PLOS ONE, 13*(11), e0206188, 2018. DOI: https://doi.org/10.1371/journal.pone.0206188

16. Vulpe T., Kealey D., Protheroe D., MacDonald D. Canadian Foreign Service Institute. Centre for Intercultural Learning. Profil de la personne efficace sur le plan interculturel/A profile of the interculturally effective person, 2001. URL: https://www.international.gc.ca/global-affairs-affaires-mondiales/services/cfsi-icse/programs-programmes/order-commander.aspx?lang=eng (accessed: 01.05.2026)

17. Central Vancouver Island Multicultural Society. Cultural Competence Self-Assessment Checklist, 2021. URL: https://www.coloradoedinitiative.org/wp-content/uploads/2015/10/cultural-competence-self-assessment-checklist.pdf (accessed: 01.05.2026).

18. Western Centre for Research & Education on Violence Against Women and Children. Cultural Competence Self-assessment Checklist. Citizenship and Immigration Canada. URL: https://vtss-ric.vcu.edu/media/vtss-ric/documents/s2s-strand-4/2019-2020/Cultural-Competency-Self-Audit.pdf (accessed: 04.05.2026).

Література

1. International Encyclopedia of the Social Sciences: in 17 vol./ed. by David L. Sills. New York: Macmillan & The Free Press; Collier-Macmillan, 1972.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

2. Government of Canada. Guide on Equity, Diversity and Inclusion Terminology, 2022. URL: https://www.noslangues-ourlanguages.gc.ca/en/publications/equite-diversite-inclusion-equity-diversity-inclusion-eng (accessed: 02.05.2026).

3. Global Affairs Canada. Intercultural Glossary, 2020. URL: https://www.international.gc.ca/global-affairs-affaires-mondiales/services/cfsi-icse/programs-programmes/intercultural-glossary-glossaire-interculturelle.aspx?lang=eng (accessed: 02.05.2026).

4. AFS Interculture Canada. Deconstructing Cultural Stereotypes Workshop, 2024a. URL: https://d22dvihj4pfop3.cloudfront.net/wp-content/uploads/sites/36/2022/01/28171213/RTU_Deconstructing-cultural-stereotype.pdf (accessed 07.05.2026)

5. Arévalo-Guerrero E., Lopez-Rocha S., McWebb Ch., University of Waterloo. Advancing Intercultural Competence for Global Learners. Open-source modules for developing intercultural competence, 2022. URL: https://ecampusontario.pressbooks.pub/interculturalcompetence/ (accessed: 18.04.2026)

6. Fantino A. M., Cultures at work: intercultural communication in the Canadian workplace, 2006. URL: https://www.muttart.org/wp-content/uploads/2014/12/Cultures-at-Work-Ana-Maria-Fantino-2006.pdf

7. Canadian Centre for Diversity and Inclusion, Glossary of terms: A reference tool, 2022. URL: https://ccdi.ca/media/3150/ccdi-glossary-of-terms-eng.pdf

8. AFS Interculture Canada. Intercultural Learning, 2024b. URL: https://afs.org/education-old-unpublished/intercultural-learning-for-afs-and-friends/ (accessed 06.05.2026).

9. Bennett, M. J. Basic concepts of intercultural communication: Selected readings/Ed. by M. J. Bennett. – Yarmouth, Me: Intercultural Press, 1998. – 279 p.

10. Diemer, A. H., & Dietz, M. L. Canadian University Student's Stereotypes of Canadians and Americans. *McGill Journal of Education/Revue Des Sciences De l'éducation De McGill*, *5*(001), 1970. URL: https://mje.mcgill.ca/article/view/6738 (accessed: 05.05.2026).

11. Kil H., Noels K.,Vargas Lascano D. I., Schweickart O. English Canadians' cultural stereotypes of ethnic minority groups: Implications of stereotype content for acculturation ideologies and immigration attitudes. International Journal of Intercultural Relations Volume 70, Pages 104-118, 2019. URL:https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0147176718300841 (accessed: 05.05.2026).

12. Cuddy, A. J.C., S. T. Fiske, and P. Glick. Warmth and Competence As Universal Dimensions of Social Perception: The Stereotype Content Model and the BIAS Map. Advances in Experimental Social Psychology 40: 61–149, 2008.

13. Kil, H. English Canadian stereotyping of ethnic groups: The implications of warmth and competence stereotypes for intergroup affect, behaviour and attitudes. Master's thesis, University of Alberta. University of Alberta Libraries, 2014.

14. Barna L. M. Basic Concepts of Intercultural Communication: Selected Readings/ed. by M. J. Bennett. Yarmouth, ME: Intercultural Press, 1998. 279 p.

15. Snefjella, B., Schmidtke, D., & Kuperman, V. National character stereotypes mirror language use: A study of Canadian and American tweets. *PLOS ONE, 13*(11), e0206188, 2018. DOI: https://doi.org/10.1371/journal.pone.0206188

16. Vulpe T., Kealey D., Protheroe D., MacDonald D. Canadian Foreign Service Institute. Centre for Intercultural Learning. Profil de la personne efficace sur le plan interculturel/A profile of the interculturally effective person, 2001. URL: https://www.international.gc.ca/global-affairs-affaires-mondiales/services/cfsi-icse/programs-programmes/order-commander.aspx?lang=eng (accessed: 01.05.2026)

17. Central Vancouver Island Multicultural Society. Cultural Competence Self-Assessment Checklist, 2021. URL: https://www.coloradoedinitiative.org/wp-content/uploads/2015/10/cultural-competence-self-assessment-checklist.pdf (accessed: 01.05.2026).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

18. Western Centre for Research & Education on Violence Against Women and Children. Cultural Competence Self-assessment Checklist. Citizenship and Immigration Canada. URL: https://vtss-ric.vcu.edu/media/vtss-ric/documents/s2s-strand-4/2019-2020/Cultural-Competency-Self-Audit.pdf (accessed: 04.05.2026).

Дата першого надходження статті до видання: 25.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

UDC 044.8

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-216-228

Shalova Natalia Stanislavivna Senior Lecturer at the Department of English for Engineering № 2, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Kyiv, https://orcid.org/0000-0003-4719-727X

Stavytska Iryna Vasylivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of English for Specific Purposes № 2, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Kyiv, https//orcid.org/0000-0003-4915-0141

Korbut Oksana Hryhorivna Senior Lecturer at the Department of English for Specific Purposes № 2, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Kyiv, https://orcid.org/0000-0001-6671-3925

TO THE QUESTION OF SOCIO-CULTURAL INFLUENCE ON THE COMMUNICATIVE COMPETENCE FORMATION IN ENGLISH CLASSES AT TECHNICAL UNIVERSITY

Abstract. The processes of globalization and integration of Ukraine into the world scientific and technical space put forward new requirements for the training of engineering specialists. The modern labor market requires not only deep technical knowledge, but also the ability to function effectively in an international professional environment.

English for Professional Purposes (ESP) is becoming the main tool for such interaction, but mastering only the lexical and grammatical aspects is insufficient.

Analysis of real situations of professional communication shows that most communicative failures are caused not by language errors, but by a lack of sociocultural knowledge. Ignorance of etiquette, the peculiarities of business culture and the mentality of foreign partners leads to “cultural shocks” and misunderstandings. Therefore, the study of the socio-cultural influence on the formation of communicative competence is critically important for the training of competitive specialists in technical higher education institutions.

The paper investigates the problem of forming the socio-cultural component of communicative competence of students of technical specialties in the process of studying English for professional purposes (ESP). It is substantiated that in the conditions of globalization of the engineering industry, knowledge of technical terminology is insufficient for effective professional interaction. The role of socio-cultural factors (values, etiquette, mentality) in preventing communication barriers and “ulture shock” in international engineering teams is determined.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Modern methodological approaches are analyzed, in particular the project method, case studies and the use of authentic professionally oriented materials that allow integrating the socio-cultural aspect into the educational process. The results of scientific research of recent years which confirm the direct connection between the level of socio-cultural awareness and the professional mobility of future engineers. are considered. Based on the analysis, practical recommendations for teachers on the implementation of interactive technologies to stimulate intercultural dialogue in foreign language classes are developed.

Keywords: communicative competence, socio-cultural influence, technical higher education, English for Professional Purposes (ESP), intercultural communication, engineering ethics, authentic materials.

Шалова Наталія Станіславівна старший викладач кафедри англійської мови технічного спрямування №2, Національний технічний університет України « Київський політехнічний університет імені Ігоря Сікорського», м. Київ, https://orcid.org/0000-0003-4719-727X

Ставицька Ірина Василівна кандидат педагогічних наук доцент, доцент кафедри англійської мови технічного спрямування № 2, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського», м. Київ, https//orcid.org/0000-0003-4915-0141

Корбут Оксана Григорівна старший викладач кафедри англійської мови технічного спрямування № 2, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського», м. Київ, https://orcid.org/0000-0001-6671-3925

ДО ПИТАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ВПЛИВУ НА ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ НА ЗАНЯТТЯХ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ТЕХНІЧНОМУ ВУЗІ

Анотація. Процеси глобалізації та інтеграції України у світовий науково-технічний простір висувають нові вимоги до підготовки фахівців інженерного профілю. Сучасний ринок праці потребує не лише глибоких технічних знань, а й здатності ефективно функціонувати в міжнародному професійному середовищі. Англійська мова за професійним спрямуванням (ESP) стає основним інструментом такої взаємодії, проте володіння лише лексико-граматичним аспектом виявляється недостатнім.

Аналіз реальних ситуацій професійного спілкування свідчить, що більшість комунікативних невдач зумовлена не мовними помилками, а браком соціокультурних знань. Незнання етикету, особливостей ділової культури та менталітету закордонних партнерів призводить до «культурних шоків» та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

непорозумінь. Тому дослідження соціокультурного впливу на формування комунікативної компетентності є критично важливим для підготовки конкурентоспроможних фахівців у технічних ЗВО.

У роботі досліджено проблему формування соціокультурної складової комунікативної компетентності студентів технічних спеціальностей у процесі вивчення англійської мови за професійним спрямуванням (ESP). Обґрунтовано, що в умовах глобалізації інженерної галузі знання технічної термінології є недостатнім для ефективної професійної взаємодії. Визначено роль соціокультурних чинників (цінностей, етикету, менталітету) у запобіганні комунікативним бар'єрам та «культурному шоку» в міжнародних інженерних командах. Виокремлено методи формування компетентності з на заняттях з іноземної мови у технічному вузі з урахуванням соціокультурного аспекту.

Проаналізовано сучасні методичні підходи, зокрема метод проєктів, кейс-стаді та використання автентичних професійно орієнтованих матеріалів, що дозволяють інтегрувати соціокультурний аспект у навчальний процес.

Розглянуто результати наукових досліджень останніх років, які підтверджують прямий зв'язок між рівнем соціокультурної обізнаності та професійною мобільністю майбутніх інженерів. На основі проведеного аналізу розроблено практичні рекомендації для викладачів щодо впровадження інтерактивних технологій для стимулювання міжкультурного діалогу на заняттях з іноземної мови.

Ключові слова: комунікативна компетентність, соціокультурний вплив, технічний ЗВО, англійська мова за професійним спрямуванням (ESP), міжкультурна комунікація, інженерна етика, автентичні матеріали.

Formulation of the problem in general. Currently engineering has definitively moved beyond its local scope. Future technical professionals are entering the international labour market, where English for Specific Purposes (ESP) is not merely a means of conveying technical information, but a tool for *socio-cultural integration*. The success of international projects depends not only on the accuracy of calculations, but also on engineers' ability to understand the cultural context, ethical standards and communication strategies of their partners.

The main problem lies in the gap between:

a high level of proficiency in technical terminology and grammar (the linguistic aspect) and insufficient understanding of socio-cultural context, professional ethics and communication etiquette accepted within the global engineering community.

According to experts most communication breakdowns ('culture shocks' or pragmatic errors) in professional communication occur not because of a lack of vocabulary, but due to misunderstanding of socio-cultural features. Students often transfer behavioural patterns from their own culture to a foreign-language environment, leading to misunderstanding with partners, incorrect interpretation of technical tasks, or an inability to present their work effectively at the international level.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Several technical universities in foreign language teaching are still focused primarily on reading and translating specialized texts (an informative approach). At the same time, the *socio-cultural component* is often overlooked or presented in a fragmented manner, without any connection to the engineer's future professional activities. Thus, there is an urgent need to realize the content and methods of teaching English in technical university. It is necessary to develop a methodological system fostering comprehensive communicative competence, where socio-cultural knowledge is not an auxiliary one but an integral part of the professional training of the modern engineer.

Despite numerous studies, the mechanism for the *organic integration* of socio-cultural knowledge into the limited timeframes of technical university programmes remains underdeveloped. There is a need to develop methodologies in which socio-cultural influence is not studied as a separate theoretical discipline, but as an integral part of solving every technical or professional task in foreign language classes. Thus, a relevant academic goal arises: to revise the concept of communicative competence development, shifting the focus from purely linguistic training to a socio-cultural approach corresponding to real challenges of the modern engineering.

Analysis of recent research. The relevance of the issue of developing communicative competences, which includes a socio-cultural component at technical universities, is confirmed by the increase of publications on this topic in recent years. D. Hymes introduced the concept of 'communicative competence', demonstrating that knowledge of grammar is insufficient without the ability to use language in a social context. M. Byram is known for his model of 'intercultural communicative competence', which forms the basis for contemporary programmes. He identifies five components: knowledge, attitudes, interpretative skills, learning skills and critical cultural awareness. S. Savignon investigated the role of the sociocultural context as a dynamic environment that shapes communication strategies.

Researchers T. Hutchinson, A. Waters and T. Dudley-Evans focus on how socio-cultural factors influence professional communication among engineers. G. Hofstede developed a theory of cultural dimensions which explains why technical negotiations with partners from different countries could proceed differently. Belz J. A. researched digital interculturality in ESP. Al-Amir S.'s research focuses on intercultural communication projects utilising online tools, synchronous and asynchronous communication and English as a lingua franca to engage students in cross-cultural collaboration. O. Tarnopolsky proposed a concept for developing socio-cultural competence through role-playing. S. Nikolaeva considers the sociocultural component to be one of the leading elements in the structure of foreign language instruction, ensuring a "dialogue of cultures" during the learning process. N. Saienko identifies the characteristics of communicative culture as a component of a specialist's basic culture.

The objective of the article is to introduce theoretical substantiation and conduct experiments to test a methodology for developing the socio-cultural communicative competence of students in technical disciplines whithin learning

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

English, thereby ensuring they are prepared for effective professional interaction in an international environment.

Presenting main material. The General Recommendations on Language Education are the result of more than a decade of research carried out by a group of leading experts in the fields of applied linguistics, methodology and pedagogy from 41 member states of the Council of Europe. The numerous proposals offered by this group were widely circulated and discussed in detail during the consultation and piloting phases. The Recommendations are addressed to all professionals in the field of modern language learning. Based on the above-mentioned recommendations, it is worth emphasising that sociolinguistic competence (SLC) is relevant to the knowledge and skills necessary for social aspect of language use. Since language is a socio-cultural phenomenon a significant part of the content of the Recommendations, particularly when considering socio-cultural competence, is relevant to SLC.

The issues considered here relate primarily to language use and are not relevant to anything else; consequently, they relate to linguistic markers of social relations, rules of politeness, expressions of folk wisdom, differences in speech registers, dialects and accents [1].

The absence of a socio-cultural component in education leads to the production of professionals who are ‘functionally competent’ but ‘culturally limited’. Despite possessing a high level of technical knowledge such graduates often are unable to compete effectively in multicultural teams due to their inability to adapt their communication style appropriately to the situation.

1. Key aspects of sociocultural influence at technical university. Engineering Culture is used in international engineering projects, when the level of detail are required in technical documentation, and there is a need in business etiquette within negotiations and presentations.

- *Intercultural competence*: the ability to understand cultural differences (for example, between German, American and Japanese communication styles) and adapt one’s own communication style.
- *Authenticity of the environment*: Use of authentic materials (technical standards, video briefings, case studies from international companies) that reflect the real-world social context.
- *Sociocultural barriers*: Overcoming misunderstandings caused by differences in mindset that affect the way information perceived [8].

2. The components of socio-cultural competence of future engineer.

- *Awareness within cultural norms* of the target language: an understanding of how to conduct business correspondence, hold negotiations and give presentations in a manner acceptable in English-speaking countries [9].
- *The Culture of Professional Communication:* The ability to folow stylistic norms (formal business, scientific and technical) avoiding errors caused by literal translation from native language [5].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

- *Intercultural intuition*: The ability to interact effectively with people from different cultures, demonstrating tolerance and respect, which is critical in the globalised engineering.

Whereas technical universities used to focus primarily on technical translation, this approach is unacceptable now since graduates of technical universities have to possess ont only the skills to translate specialized literature, but also be able to communicate on a day-to-day basis, as the current generation of graduates from such institutions inevitably travels abroad and young people have to set personal contacts and communicate in everyday situations (in shops, restaurants, hotels, on the street, etc.). Secondly, a future specialist must possess communicative competence in their professional field and have intercultural communication skills, as they will certainly have to resolve professional issues with foreign partners – representatives of other cultures.

Thirdly, it is desirable for them to be a person of broad outlook, capable of assessing and expressing their views on many aspects of life: politics, history, religion, music, literature, visual arts, etc[2].

3. Impact on the development of competencies. The socio-cultural approach has a direct influence on the development of the following skills:

- *Effective interaction*: Students learn how to speak and respond appropriately to socio-cultural contexts by simulating real-life work situations as well [6].
- *Professional mobility*: An understanding of cultural differences helps engineers be adapted to working in foreign companies and participate in international projects [6].
- *Reducing barriers*: understanding the context lessens the number of misunderstanding and communication failures [5].

4. Methods for developing competence in foreign language classes at a technical university considering the socio-cultural aspect. The methods used to combine language, subject specialisation and culture are as follows:

- *Interactive technologies*: Working in pairs or groups, role-playing exercises simulating real-life professional situations (e.g. technical meetings, product presentations) [3]. Use of multimedia presentations, videos and online forums to immerse students in the cultural context. Discussion of the ethical aspects of engineering and the impact of technology on society (STEM + Culture)
- *Project-based approach*: Developing projects within international teams or producing engineering reports requiring socio-cultural analysis helps to develop communication skills within the group. Today’s engineer is a part of a global project. Socio-cultural competence teaches you how to point out an error in a drawing to a colleague from another country without offending their professional ability. When preparing a presentation, it is important to bear in mind that different cultures have different opinions towards visualisation, humour and time management within a presentation.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

- *Case studies*: Analysis of real-life cases where a technical solution depends on effective cross-cultural communication. Simulating situations, such as ‘negotiations with foreign partners on the supply of equipment’ or ‘presenting a project to an international commission’, which requires awareness of etiquette and professional vocabulary [3].

5. Use of authentic materials: Professional articles, technical blogs, and video content (TED Talks, industry news etc.) that show ‘real-life’ language and culture [4]. Students analyse not only technical aspects, but also the corporate culture, values and methods of conflict resolution within these large companies.

Without an understanding of socio-cultural factors, even a brilliant engineer could fail an interview with an international company without considering socio-cultural factors because of misinterpreting non-verbal cues or selecting an inappropriate communication style.

The use of authentic materials at a technical university is a key tool for developing socio-cultural competence, as they simulate immersion in a real-life language environment. These materials were not created specifically for teaching purposes but are intended for native speakers, which allows students to see the real-life context in which professional vocabulary is used.

Types of materials for a technical university:

- *Printed*:Professional: technical manuals, specifications, scientific articles, reports and business correspondence.General: articles from The Guardian or the Financial Times for discussing global trends.
- *Audiovisual*:Video: TED Talks, conference recordings, technology documentaries and news reports.Audio: professional podcasts and radio programmes to help you get used to different accents and speaking rates.
- *Realia*: Physical objects — equipment packaging, tickets, original order forms and contracts.

Formation of socio-cultural competence. Sociocultural competence is formed by helping learners understand the relationship between language and culture, including social conventions, etiquette, and cultural nuances.

- *Contextual Exposure***:** Authentic materials provide visual and contextual information about traditions, cultural characteristics, and modern life in the target culture, reducing distorted perceptions of that society.
- *Developing Pragmatic Adaptability***:** Using materials like movies or TV discussions allows students to observe non-verbal communication, gestures, and appropriate language usage in social situations.
- *Motivation and Engagement***:** Using real, current materials (e.g., current news, blogs) increases motivation, showing that the language is a living tool rather than an academic exercise.
- *Intercultural Sensitivity***:** Analysis of authentic content helps learners compare cultures and interact more effectively with native speakers[5].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

6. Features of the implementing methods for influencing the social and cultural component in the development of communicative competences.

- *Prioritising authenticity*. Everyday language of social media, podcasts, café menus, underground advertisements or clips from contemporary TV series are used instead of adapted texts, real-life materials. This helps learners recognise slang, idioms and current cultural code. [10]
- *Focus on non-verbal communication.* Communicative competence is not just about words. The implementation of these methods involves studying: distance (proxemics): how close it is acceptable to stand to the person you are speaking to; gestures: what the same gestures mean in different cultures; eye contact: where it is a sign of honesty, and where it is a sign of aggression. [10]
- *The 'Culture Shock' method* (simulation). Creating situations where a literal translation of a phrase leads to misunderstanding. Students analyse the mistake, which helps them overcome psychological barriers and understand the way native speakers think.
- *Use of linguistic etiquette*. Particular attention is paid to forms of politeness, registers of speech (formal vs informal) and 'taboo' topics that should not be discussed in certain cultures (money, age, religion).
- *Comparative analysis*. This method works best when students compare a foreign culture with their own. It helps them to avoid simply copying others' behaviour and instead make conscious choices about how to communicate, whilst avoiding stereotypes. [10]
- *Contextual role-plays*. It is not just a 'conversation in a shop', but also resolving a conflict situation: for example, how to decline a request in apolite manner or how to conduct oneself at a job interview with a foreign company,considering their corporate values. The learner does not simply 'know the language', but becomes an effective communicator who understands the subtext and knows how to fit in within a multicultural environment[10].

7. ESP integration (English for Specific Purposes). The socio-cultural component should be integrated into professionally oriented topics rather than existing in separately. The development of socio-cultural competence should take place in conjunction with professional vocabulary [7]. The socio-cultural aspect is not taught separately, but is integrated into professional topics (for example, the study of engineering ethics within the topic 'Technical Standards'). The integration of the socio-cultural component into the ESP (English for Specific Purposes) course transforms language learning from 'technical translation of terms' into the acquisition of professional ethics and working culture. Here are the key aspects of such integration:

- *Professional context and corporate culture.* In ESP, the socio-cultural component focuses on how professionals in a particular field behave in different countries. Example: for lawyers:there is a difference between the British and American legal systems; for medical professionals: it could be the ethics of communicating with patients (for example, how to break bad news in the US versus Japan).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

- *Sociolinguistic competence in the profession*. This involves selection of the right communication style. *Small talk*: The ability to hold a professional conversation at a conference or during business lunch. It is important to know which topics are acceptable (safe topics) for engineers or bankers in a particular cultural context. *Jargon and professional terminology*: Understanding when the use of slang is appropriate and when it violate professional hierarchies.
- *Business etiquette and protocol.* The integration of ESP methods includes the study of industry-specific non-verbal cues: rules for exchanging business cards, punctuality (German 'time' versus Mexican 'mañana'). Dress codes in different business cultures (e.g. the IT sector versus the banking sector).
- *Working with real-life case studies*. Instead of abstract exercises, we use real business cases where conflicts have arisen not because of language, but due to cultural misunderstandings. We analyse situations where an international team has missed a deadline due to differing perceptions of criticism or hierarchy.
- *Distant professional communication across borders*. In modern ESP, great emphasis is placed on the etiquette of email correspondence and Zoom meetings. For example, how should one begin an email to a partner in the UAE (where personalisation is very important) compared to a partner in Scandinavia (where is valued)?
- *Global English* (*English as a Lingua Franca*). As professional settings often involve communication between two non-native speakers (for example, a Ukrainian and a Polish speak English), the integration of ESP fosters adaptability. This involves developing the ability to 'simplify' or 'rephrase' in order to avoid errors when dealing with critical professional information. The professional becomes competitive in the international market, as they do not simply 'know the words', but understand the rules of the game in their profession at a global level [6].

8.The role of the teacher in fostering socio-cultural communication. The teacher acts as a facilitator, creating an authentic environment and encouraging students to engage in intercultural dialogue and compare their own experiences with those of English speakers [11]. The role of the teacher in the *ESP* (*English for Specific Purposes*) system differs fundamentally from that of a General English teacher. Here, the teacher is supposed to be the only source of knowledge and becomes a partner, researcher and consultant.

Here are the key roles identified by researchers (in particular Dudley-Evans and St John):

- *Researcher and Needs Analyst*. This is the primary role. An ESP teacher does not begin the course until they have carried out a 'needs assessment' i.e to establish exactly what the students need the language for (writing code, negotiations, medical examinations), in what situations they will use it, and the socio-cultural context of their future work.
- *Course Designer and Developer*. Since standard textbooks often fail to meet specific requirements, the lecturer adapts authentic documents (drawings, contracts,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

analyses), creates exercises based on real-life professional scenarios and integrates industry-specific cultural case studies.

- *Collaborator and facilitator*. An ESP teacher is often not an expert in the subject area (for example, in petrochemistry or cardiology). Therefore they work in tandem with subject specialists, encouraging students to explain professional features in English (the student teaches the teacher about the profession, whilst the teacher teaches the student the linguistic tools to do so).
- *Communication strategy consultant*. At ESP, the key is not to 'speak perfectly', but to 'get your point across clearly'. The tutor teaches you how to rephrase complex terms, how to use non-verbal communication in this profession, and how to compensate for a lack of language skills in critical situations.
- *A researcher of professional discourse.* The lecturer constantly studies how language is evolving within the field (for example, the emergence of new terms in IT or changes in international medical protocols) in order to teach only up-to-date material. The lecturers must be flexible enough to acknowledge their lack of expertise in technical details, whilst remaining an authority on communication and communication culture[11].

9. Preparing an ESP teacher for lessons in a 'foreign' field is a strategy for minimising risks and ensuring rapid immersion. You do not become an engineer or a doctor, but you do become an expert in how these professionals communicate. Here is a step-by-step guide for preparation:

- *Discourse Analysis.* Instead of studying physics or law textbooks, study how experts construct their sentences. Sources: professional forums (Reddit, Stack Overflow), thought leaders' blogs, industry journals (The Lancet, TechCrunch).
- *Cooperation with a subject matter expert (SME).* This is the quickest way. Find a specialist (perhaps even one of your students) and ask him a few questions: What are three the most challenging situations in your work in terms of language? Which terms are most often confused? What documents do you fill in on a daily basis?
- *The 'Flipped Classroom' method.* Make the student your primary resource. Strategy: Ask the student to prepare a presentation on a specific process (for example, 'How this engine works') for the first session. Your role: you do not check the accuracy of technical data; instead, you correct the logic of the presentation, the pronunciation of terms and the effectiveness of the explanation.
- *Creation of a 'Concept Checking' glossary*. To avoid misunderstanding a term you are teaching: use definition dictionaries (such as the Oxford Learner's Dictionaries), rather than simply relying on translation tools. Also, prepare Concept Checking Questions (CCQs): simple questions to check whether the student understands the essence of the term (for example: 'Is "malware" useful or harmful software?').
- *Use of authentic visual material.* A diagram, chart or video from a YouTube channel aimed at professionals (such as a surgical procedure or code being run) serves

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

as your framework. The visual eliminates the need for lengthy verbal explanations. You simply accompany what is happening on screen with appropriate verbal descriptions.

- *"Interviewing" the text.* Before the lesson, take a technical text and try to identify the following: Modal verbs: Are there many instances of 'must' or 'should'? (This indicates strict instructions.) Passive voice: Is it important who performs the action, or is the action itself the main focus? Connectors: How are the stages of the process linked?[8]

10. Recommended assessment methods. To assess the level of development of socio-cultural and communicative competences, it is recommended to use methods simulating real-life professional challenges:

- *Career-focused role-play exercises (simulations)*: Assessing the students' ability to resolve conflict situations or conduct negotiations, considering cultural characteristics of their partner.
- *Critical Incidents Technique*: Students are presented with a case study involving an error caused by a cultural misunderstanding. The task is to identify the cause of the error and propose a corrective strategy.
- *Multimedia project presentations*: Assessment is based not only on content, but also on adherence to international standards of public speaking, the ability to answer questions and the etiquette of non-verbal behaviour.
- *Expert portfolio assessment*: Analysis of business letters, reports or technical specifications prepared by the students to determine their compliance with the socio-cultural requirements of a specific country or field.
- *Self-assessment and peer assessment*: Using the descriptors of the Common European Framework of Reference for Languages (CEFR) to analyse one's own progress in intercultural communication[10].

Conclusion. The socio-cultural impact transforms English language classes at a technical university of successful international professional activity, turning them from mere language users into active participants in intercultural dialogue. We have demonstrated that the development of communicative competence of technical students is impossible without integration of a socio-cultural component. This is due to the need to train specialists capable not only of using professional terminology, but also of engaging in effective intercultural interaction in the context of the globalisation of the engineering environment.

It has been found that, in the context of ESP (English for Specific Purposes), the socio-cultural component transforms the learning process from a language-centred to a learner-centred approach. The main criterion for success is professional adaptability is the specialist's ability to choose language strategies in accordance with the socio-cultural context (corporate ethics, national characteristics of business conduct, non-verbal norms).

ISSN 2786-4952 Online

The shift in the ‘teacher-student’ interaction paradigm is justified. In a technical university this model takes the form of a professional partnership, in which the teacher acts as a facilitator of professional discourse, whilst the student is an active participant who integrates technical knowledge into the proposed socio-cultural scenarios. Methods for assessing the level of development of socio-cultural and communicative competences among students at technical universities have been proposed.

References:

1. Zahalnoievropeiski rekomendatsii z movnoi osvity: vyvchennia, vykladannia, otsiniuvannia [All-European recommendations on language education: study, teaching, assessment] / nauk. red. ukr. vydannia S. Yu. Nikolaieva. Kyiv:Lenvit, 2003.

URL: http://rep.knlu.edu.ua/xmlui/handle/787878787/286 [in Ukrainian]

2.Saienko N. S. Formuvannia sotsiokulturnoi kompetentsii maibutnikh inzheneriv u protsesi vyvchennia anhliiskoi movy [Formation of sociocultural competence of future engineers in the process of studying English]Naukovi zapysky Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriia: Pedahohichni nauky. Kyiv : Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova, 2015. Vyp. 124. S. 158–163.[in Ukrainian]

3.Tarnopolskyi O. B. Metodyka navchannia studentiv tekhnichnykh vuziv anhliiskoi movy dlia profesiinoho spilkuvannia [Method of teaching students of technical universities English language for professional communication]: monohrafiia. Kyiv : Vyshcha shkola, 2006. 254 s.[in Ukrainian]

4. Al-Amir S. Intercultural Communicative Competence in the Engineering Classroom: A Case Study of Global Engineering Projects. *Journal of Language and Cultural Education*. 2022. Vol. 10. No. 2. P. 45–59.

5.Belz J. A. Digital Interculturality in ESP: Perspectives from Technical Communication. *Language Learning & Technology*. 2021. Vol. 25. No. 3. P. 1–18.

6.Byram M. Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence. Clevedon: Multilingual Matters, 1997. 136 p.

7. Dudley-Evans T., St John M. J. Developments in English for Specific Purposes: A multi-disciplinary approach. Cambridge: Cambridge University Press, 1998. 301 p.

8. Hofstede G. Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations Across Nations. 2nd ed. Thousand Oaks, CA : Sage Publications, 2001. 596 p.

9. Hutchinson T., Waters A. English Purposes: A learning-centered approach. Cambridge:Cambridge University Press, 1987. 183 p.

10.Hymes, D. Communicative Competence. In J. B. Pride and J. Holmes (eds.), Sociolinguistics. - Harmondsworth: Penguin, 1972. - P. 269-293.

11. Savignon S.J. Communicative Competence: Theory and Classroom Practice. Texts and Contexts in Second Language Learning. Reading, Massachusetts at all: Addison-Wesley Publishing Company, 1983.

***Література*:**

1.Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. укр. видання С. Ю. Ніколаєва. Київ : Ленвіт, 2003.URL: http://rep.knlu.edu.ua/xmlui/handle/787878787/286

2.Саєнко Н. С. Формування соціокультурної компетенції майбутніх інженерів у процесі вивчення англійської мови. *Наукові записки [Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова]*. Серія: Педагогічні науки. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. Вип. 124. С. 158–163.

ISSN 2786-4952 Online

3.Тарнопольський О. Б. Методика навчання студентів технічних вузів англійської мови для професійного спілкування : монографія. Київ : Вища школа, 2006. 254 с.

4. Al-Amir S. Intercultural Communicative Competence in the Engineering Classroom: A Case Study of Global Engineering Projects. *Journal of Language and Cultural Education*. 2022. Vol. 10. No. 2. P. 45–59.

5. Belz J. A. Digital Interculturality in ESP: Perspectives from Technical Communication. *Language Learning & Technology*. 2021. Vol. 25. No. 3. P. 1–18.

6. Byram M. Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence. Clevedon: Multilingual Matters, 1997. 136 p.

7. Dudley-Evans T., St John M. J. Developments in English for Specific Purposes: A multi-disciplinary approach. Cambridge: Cambridge University Press, 1998. 301 p.

8. Hofstede G. Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations Across Nations. 2nd ed. Thousand Oaks, CA : Sage Publications, 2001. 596 p.

9. Hutchinson T., Waters A. English Purposes: A learning-centered approach. Cambridge:Cambridge University Press, 1987. 183 p.

10.Hymes, D. Communicative Competence. In J. B. Pride and J. Holmes (eds.), Sociolinguistics. - Harmondsworth: Penguin, 1972. - P. 269-293.

11. Savignon S.J. Communicative Competence: Theory and Classroom Practice. Texts and Contexts in Second Language Learning. Reading, Massachusetts at all: Addison-Wesley Publishing Company, 1983.

Дата першого надходження статті до видання: 27.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

UDC 378.147.89

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-229-242

Siryk Liudmyla Mykolayivna Phd of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Foreign Philology and Translation, Kyiv International University, Kyiv, https://orcid.org/0000-0003-0319-4878

INTEGRATION OF HEURISTIC TECHNOLOGIES INTO THE TRAINING OF FUTURE TEACHERS IN THE UNITED STATES

Abstract. The article examines the features of integrating heuristic technologies into the process of training future teachers in the United States and identifies the possibilities for their adaptation within the system of higher pedagogical education in Ukraine. The relevance of the study is driven by the need to modernize teacher professional training in the context of the digitalization of education, the development of artificial intelligence, and the increasing demands for fostering creative and critical thinking in future specialists.

Based on the analysis of scholarly works by American and European researchers, the theoretical foundations of heuristic learning are substantiated as an approach that involves active cognitive engagement of learners, independent knowledge construction, reflection, and the solution of professionally oriented problems. It is established that in the U.S. system of teacher education, heuristic technologies are implemented through interactive lectures, practical classes using problem-based and inquiry methods, simulation of pedagogical situations, project-based activities, and teaching practice.

Particular attention is paid to the impact of digital technologies and artificial intelligence on the transformation of teacher education. The study analyzes the potential of intelligent tutoring systems, adaptive learning platforms, and data analytics as tools for personalizing learning and developing the professional competence of future teachers. At the same time, the risks of algorithmic delegation and the decline in the level of critical reflection are outlined, which necessitates the development of AI literacy and an ethical approach to the use of digital technologies.

The key directions for integrating heuristic technologies into teacher training are summarized, including practice-oriented learning, individualization of the educational process, development of reflective skills, continuous professional development, and the use of innovative technologies. The feasibility of implementing selected elements of the U.S. experience into the national system of pedagogical education is substantiated in order to enhance its effectiveness and competitiveness.

Keywords: heuristic technologies, future teacher training, U.S. teacher education, teacher professional competence, heuristic learning, interactive teaching methods, artificial intelligence in education, AI literacy, intelligent tutoring systems, personalized learning, reflective learning, innovative pedagogical technologies.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Сірик Людмила Миколаївна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземної філології та перекладу Київського Міжнародного університету, м. Київ, https://orcid.org/0000-0003-0319-4878

ІНТЕГРАЦІЯ ЕВРИСТИЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕС ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У США

Анотація. У статті досліджено особливості інтеграції евристичних технологій у процес підготовки майбутніх учителів у США та визначено можливості їх адаптації в системі вищої педагогічної освіти України.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю модернізації професійної підготовки педагогів в умовах цифровізації освіти, розвитку штучного інтелекту та посилення вимог до формування творчого й критичного мислення майбутніх фахівців.

На основі аналізу наукових праць американських і європейських дослідників обґрунтовано теоретичні засади евристичного навчання як підходу, що передбачає активну пізнавальну діяльність здобувачів освіти, самостійне конструювання знань, рефлексію та розв'язання професійно орієнтованих проблем.

Встановлено, що в системі педагогічної освіти США евристичні технології реалізуються через інтерактивні лекції, практичні заняття з використанням проблемно-пошукових методів, моделювання педагогічних ситуацій, проєктну діяльність і педагогічну практику.

Особливу увагу приділено впливу цифрових технологій і штучного інтелекту на трансформацію педагогічної підготовки. Проаналізовано можливості використання інтелектуальних навчальних систем, адаптивних освітніх платформ та аналітики даних як засобів персоналізації навчання і розвитку професійної компетентності майбутніх учителів. Водночас окреслено ризики алгоритмічного делегування та зниження рівня критичної рефлексії, що зумовлює необхідність формування AI-грамотності та етичного ставлення до використання цифрових технологій.

Узагальнено ключові напрями інтеграції евристичних технологій у підготовку вчителів, серед яких: практико-орієнтованість навчання, індивідуалізація освітнього процесу, розвиток рефлексивних умінь, безперервний професійний розвиток та використання інноваційних технологій. Обґрунтовано доцільність упровадження окремих елементів американського досвіду у вітчизняну систему педагогічної освіти з метою підвищення її ефективності та конкурентоспроможності.

Ключові слова: евристичні технології, підготовка майбутніх учителів, педагогічна освіта США, професійна компетентність учителя, евристичне навчання, інтерактивні методи навчання, штучний інтелект в освіті, AI-грамотність, інтелектуальні навчальні системи, персоналізація навчання, рефлексивне навчання, інноваційні педагогічні технології.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

The relevance of the research is driven by the intensification of Ukraine's integration into the global educational and scientific space. A key prerequisite for this process is educators' deep understanding of contemporary trends in educational development, as well as the transformation of educational paradigms and models of knowledge acquisition. One of the central directions in the advancement of modern education is the implementation of innovative pedagogical technologies that enhance the quality of teaching and learning for both pupils and students.

The contemporary educational system is increasingly oriented toward a learner-centered approach, which involves taking into account individual characteristics, prior experience of learners, and the development of their intellectual and creative abilities in the context of the dynamic changes of modern society. In this regard, the pedagogical process in educational institutions should acquire a heuristic character, that is, be based on a creative approach to organizing interaction between the teacher and the student.

Global pedagogical experience serves as an important source for the development of educational science in Ukraine. A significant contribution to the study of various aspects of the U.S. education system has been made by Ukrainian scholars, including L. Dovhan, V. Zhukovskyi, O. Zabolotna, M. Krasovytskyi, A. Sbruieva, and S. Shumaieva, whose works constitute a substantial theoretical foundation for understanding the specific features of educational processes in this country. At the same time, an analysis of existing sources indicates insufficient coverage of the theoretical and technological foundations of heuristic learning in U.S. educational institutions.

Research Problem. In connection with Ukraine's accession to the Bologna Process, a rethinking of the foundations of the national education system is taking place within the context of the European educational space. This process contributes to the harmonization, comparison, and identification of the potential of different educational systems, while not implying the standardization of educational content, technologies, methods, or forms of instruction. Referring to the analysis of the teacher education system in the United States is well-grounded and not incidental, as higher education in the United States has long been recognized as one of the leading systems in the world, and American higher education institutions consistently occupy top positions in global rankings.

According to the *Conceptual Framework for the Development of Teacher Education in Ukraine and Its Integration into the European Educational Space*, the key objective of teacher training in Ukraine is to establish an education system that, drawing on nationally significant achievements of global importance and established European traditions, ensures the preparation of professionals capable of carrying out their professional activities on the principles of democracy and humanism. It also aims to implement state educational policy oriented toward personal development and self-realization, the satisfaction of educational and spiritual-cultural needs, and to ensure graduates' competitiveness in the modern labor market [13]. The problem lies in the fact that the effective solution to the outlined issue may be facilitated by the use of

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

positive experience of foreign countries whose educational systems have gained international recognition and approval. At the same time, in Ukraine, certain theoretical approaches and technologies of heuristic education, which currently occupy leading positions in Europe and the United States, are insufficiently studied and implemented. In this regard, it appears appropriate to study and adapt selected elements of teacher training in the United States to the context of the national higher education system for their further application in higher education institutions of Ukraine.

The aim of the article is to provide a theoretical substantiation and analysis of the features of integrating heuristic technologies into the process of training future teachers in the United States, as well as to identify opportunities for adapting positive American experience within the context of the contemporary higher pedagogical education system in Ukraine.

Research objectives:

1. To analyze the theoretical foundations of heuristic learning and the specific features of teacher education in the United States.
2. To identify the forms, methods, and technologies used to implement the heuristic approach, particularly in the context of digitalization and the use of artificial intelligence.
3. To summarize the key directions for integrating heuristic technologies and to substantiate the possibilities of adapting American experience within the system of higher pedagogical education in Ukraine.

Presentation of the Main Material. The analysis of domestic and international scholarly sources indicates that in the United States, teacher education is carried out within a two-tier system (Bachelor's – Master's). Similar to Ukraine, the duration of undergraduate studies is four years; however, approaches to organizing students' academic workload and structuring educational components differ.

In contrast to the Ukrainian model, the U.S. higher education system is characterized by a high degree of electivity and flexibility of educational pathways, which historically emerged in the early stages of university development. After admission to a higher education institution, students, with the support of academic advisors and faculty members, have the opportunity to independently design their study plan by selecting both compulsory and elective courses in accordance with their educational and professional goals. Such a model ensures the individualization of the educational process and the implementation of the principle of student autonomy in selecting the content of education. Within this approach, emphasis is placed on alternative and flexible educational pathways that contribute to expanding access to higher education and addressing the diverse educational needs of students. Thus, the American higher education system is oriented toward the formation of an individual educational trajectory based on the learner's personal interests, abilities, and professional aspirations [4].

This feature of the American higher education system requires further in-depth study. This is confirmed by the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 642

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

dated 09.07.2009, which provides for the organization of the study of humanities and socio-economic disciplines on the basis of students' free choice. At the same time, the introduction of elective courses envisaged by this document was not sufficiently substantiated and, in practice, remained unimplemented. In the process of adapting such a system in Ukraine, it is necessary to take into account the shortcomings of the American model, in particular the disruption of the logical sequence of learning and the duplication of content in related disciplines [7].

Similar to the United States, lectures and practical classes remain the main forms of organizing the educational process in higher pedagogical institutions of Ukraine. At the same time, in American universities, students independently choose lecturers and enroll in their courses, which increases the importance of the instructor's professional reputation and popularity within the academic environment. The implementation of heuristic and personalized approaches has led to the transformation of the aims, organizational structure, and procedural aspects of lectures and practical classes in most universities in the United States.

Modern lectures in American higher education institutions are no longer limited to the transmission of information and note-taking. They have acquired an interactive character and involve active discussion of relevant issues, independent information search, drawing on students' prior experience, and the exchange of ideas aimed at stimulating cognitive activity and developing professional thinking. An important element is the creation of problem situations that promote a deeper understanding of the learning material [5].

In contrast to traditional Ukrainian practice, American universities widely use the "flipped learning" model, in which students prepare for classroom sessions in advance by studying learning materials that include key concepts, main ideas, and recommended sources. Such preliminary preparation creates conditions for more conscious comprehension of content and active participation in the learning process. During the lecture, the main focus shifts from information delivery to its in-depth exploration, analysis, systematization, and discussion of complex and controversial issues. This transforms the role of the instructor into that of an organizer and facilitator of the learning interaction oriented toward the development of students' critical thinking. The effectiveness of this approach, which combines independent preparation with active classroom work, has been confirmed by research in the field of higher education [3].

Thus, the creative application of American approaches to the organization of lectures can effectively stimulate Ukrainian students' active thinking, strengthen their independent learning activities, and promote the development of heuristic ways of acquiring knowledge. Such an approach also engages learners in the analysis of professionally oriented problem situations, information search, and the development of alternative solutions.

The practice of providing students in advance with electronic lecture materials, followed by a focus on discussing the most complex and key issues during class

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

sessions, is already being implemented in certain higher education institutions. It is gradually becoming established as an important factor in the formation of future teachers' professional and creative competence based on heuristic learning principles [11].

An important element of American pedagogical practice is the organization of practical classes, within which methods for solving professionally oriented tasks are widely used, including heuristic discussions, individual and group project work, role-playing and simulation games, as well as research projects. Such activities contribute to the development of students' abilities to formulate hypotheses, justify them, and verify them, which is a key prerequisite for the development of creative thinking.

In the process of problem-based presentation of learning material, the main methods of productive learning are actively employed, in particular problem-based, heuristic, and research approaches [2].

It should be noted that in Ukraine, the effectiveness of problem-based and heuristic learning, as well as professionally oriented role-playing games, has also been theoretically substantiated and proven. However, in practice, these methods are used to an insufficient extent. A significant number of instructors, when conducting practical classes, prefer reproductive methods that are limited to the reproduction of learning material and the completion of routine exercises.

Thus, the introduction of certain elements of the American experience in developing creative thinking can significantly improve the quality of teacher training in Ukraine, making the educational process more meaningful, engaging, and effective [1].

The scholar Korthagen, F. A. emphasizes that effective teacher education should go beyond the transmission of theoretical knowledge and focus on the integration of theory and practice. He argues that traditional teacher education models are often unable to connect academic learning with real classroom situations, which reduces their effectiveness in preparing future educators for the complexity of educational environments.

The key idea of the researcher is that teacher education should support reflective and experiential learning processes. This approach is closely related to heuristic learning, where student teachers are encouraged to discover principles of teaching through guided experience, reflection, and problem-solving rather than through direct instruction alone. Korthagen highlights that meaningful learning occurs when future teachers are actively engaged in real pedagogical situations, analyze their experiences, and reflect on their own actions. Such a reflective cycle helps them develop professional competence more effectively than passive learning methods.

Within this context, heuristic learning contributes to the formation of practical wisdom, which is essential for decision-making in the classroom [6].

The author also emphasizes the importance of the relationship between personal beliefs and professional identity in teaching practice. Teacher education programs should help students become aware of their own experiences, emotions, and attitudes,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

as these factors strongly influence classroom behavior and the choice of teaching methods.

In the context of the United States, teacher education programs increasingly incorporate experiential learning strategies such as microteaching, lesson simulation, and reflective journals. These methods align with the principles of heuristic learning, as they encourage students to construct knowledge through active participation and independent discovery.

Overall, Korthagen's approach supports the idea that effective teacher education requires a shift from purely theoretical instruction to a more heuristic, practice-oriented model. Such an approach helps future educators develop deeper understanding, adaptability, and professional growth in real educational settings [6].

Researchers Putnam, R. T. and Borko, H. suggest that contemporary views of knowledge and thinking significantly transform the understanding of how the education of future teachers should be organized.

They reject the traditional notion of knowledge as a fixed body of information that can simply be transmitted from teacher educators to students. Instead, they emphasize that knowledge is situational, socially constructed, and developed through participation in authentic activities.

From this perspective, learning to teach is not a process of passive information acquisition but an active construction of professional understanding. Future teachers develop knowledge through engagement in real pedagogical situations, collaboration with others, and reflection on their own experiences. This approach closely aligns with heuristic learning, in which learners discover pedagogical principles through inquiry, problem-solving, and guided practice [9].

The authors emphasize the importance of "situated learning," which implies a close connection between knowledge and the context in which it is applied. In teacher education, this means that effective training should take place in authentic classroom environments rather than in isolated theoretical settings. Such conditions enable future teachers to test ideas, observe outcomes, and refine their understanding based on real feedback.

Researchers Putnam, R. T. and Borko, H. also highlight the role of social interaction in learning. Knowledge is formed not only individually but also through participation in professional communities. Collaborative activities such as discussions with colleagues, mentoring, and reflective dialogue contribute to a deeper understanding of teaching practice. These processes align with the principles of heuristic learning, as they stimulate active inquiry and the co-construction of meaning.

In the context of teacher education in the United States, these ideas support instructional models that incorporate teaching practice, cooperative learning, and reflective activities. Programs increasingly aim to integrate university coursework with school-based experience, enabling student teachers to connect theory and practice in a meaningful way.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Overall, the authors' position supports a shift toward understanding teacher learning as an active, contextualized, and socially mediated process. This perspective closely aligns with heuristic learning approaches, which prioritize discovery, reflection, and experiential engagement as key mechanisms for the development of professional teaching competence [8].

American scholars Rose Luckin, Wayne Holmes, Maya Griffiths, and Laurie B. Forcier emphasize the need to rethink pedagogy in response to the development of artificial intelligence. This involves a shift from traditional instruction to adaptive, inquiry-based (heuristic) approaches, in which technologies support thinking and decision-making [8].

The authors also highlight the importance of developing AI literacy among future teachers. Key components of AI literacy include understanding how AI systems function, the ability to critically evaluate their outputs, and the effective use of AI for learning purposes. This, in turn, involves analytical thinking, reflection, and decision-making. Therefore, these components are directly related to heuristic technologies, which foster the development of such skills.

The researchers further focus on continuous professional development (CPD), emphasizing that teacher education should be ongoing, adaptive to technological change, and practice-oriented. Essential components should include regular training in working with AI technologies, updating pedagogical strategies, and integrating new tools. In the United States, this is implemented through systems of teacher professional development (TPD).

The above-mentioned scholars address the integration of AI tools into the educational process and emphasize the use of adaptive learning systems, data analytics, and intelligent educational environments.

This, in turn, makes it possible to personalize learning, enhance teaching effectiveness, and support students' research activities.

It should be noted that, in this context, heuristic technologies function as tools for problem-solving, as well as means of modeling and analysis. The heuristic approach facilitates the analysis of situations, the evaluation of alternatives, and the making of well-grounded decisions.

Thus, in the context of digitalization and the practical application of artificial intelligence, new requirements for teachers are emerging, including the integration of pedagogical, digital, and analytical skills, the ability to operate under conditions of uncertainty, and cognitive flexibility. These requirements correspond to the essence of heuristic technologies as tools for the development of creative thinking.

The authors also highlight the importance of personalization and adaptive learning, pointing out that artificial intelligence enables the adaptation of instruction to individual learners, the analysis of their progress, and the provision of personalized recommendations. This, in turn, fosters conditions for independent knowledge acquisition (heuristic learning) and supports the development of individualized learning trajectories.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Based on the studied, examined, and analyzed materials, the following key components of integrating heuristic technologies into teacher education in the United States can be identified:

1. the redesign of pedagogy (a shift toward inquiry-based learning);
2. the development of AI literacy;
3. continuous professional development;
4. the integration of AI tools into teaching and learning;
5. ethical and critical training;
6. the development of comprehensive professional competence and the personalization of learning.

All these elements create a foundation for the implementation of heuristic technologies, as they are oriented toward active thinking, independent knowledge discovery, and decision-making [8].

The scientists Selwyn, N. and Gouseti, A. have found that AI (artificial intelligence), as a "heuristic" technology in teacher education, currently plays a highly significant role. In particular, it offers pre-formulated "solutions" for instructional situations, influences pedagogical decisions through algorithmic recommendations, and shapes simplified (heuristic) models of decision-making among educators. This means that AI in teacher education functions as a decision-support system, a source of rapid pedagogical solutions, and a mechanism that can partially substitute professional judgment [10].

The authors highlight the transformation of future teachers' pedagogical thinking, noting that the integration of AI into teacher education affects: (1) teachers' professional autonomy; (2) their ability to exercise critical pedagogical judgment; and (3) the balance between "teacher intuition" and "algorithmic recommendations." Consequently, AI may shift pedagogical thinking from reflective professional reasoning toward algorithm-driven decision-making.

Researchers also focus on the risks of "algorithmic delegation," that is, situations in which future teachers begin to: (a) transfer responsibility to AI systems; (b) perceive algorithmic decisions as "objective"; and (c) reduce the level of their own critical analysis.

Thus, in the preparation of future teachers, it is necessary to: develop AI literacy; form the ability to critically evaluate algorithmic recommendations; teach an understanding of the "black-box" nature of AI; and integrate ethical reflection on the use of AI.

These components correspond to current trends in the United States regarding teachers' digital competence and the integration of STEM + AI (Science, Technology, Engineering, Mathematics) into teacher education.

The researchers argue that teacher education should go beyond the simple implementation of AI and instead promote a critical understanding of algorithmic systems, while also engaging educational sciences in the design and development of AI tools. In this sense, AI in education should be understood not merely as a tool, but as a sociotechnical system.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

The scientists emphasize that teacher education should not merely implement AI but should foster a critical attitude toward algorithmic systems and involve educational sciences in the development of AI tools. In other words, AI in education should be viewed as a sociotechnical system rather than merely a tool.

The integration of heuristic technologies based on artificial intelligence into the preparation of future teachers changes the nature of pedagogical thinking, particularly through algorithmic "prompting" of decisions and the transformation of professional autonomy.

As scholars Selwyn, N. and Gouseti, A. note, the use of AI in teacher education contributes to the emergence of algorithmic delegation practices, in which future teachers tend to perceive system-generated recommendations as objective and final, thereby reducing the level of critical reflection [12].

Among the main components of ITS (Intelligent Tutoring Systems) in the preparation of future teachers, the following can be identified: (1) the domain model; (2) the student model; (3) the pedagogical (instructional) model; and (4) the user interface model.

The above-mentioned authors provide a characterization of each of the specified models.

1. Domain model. According to the analyzed scholarly material, the domain model is defined as a component of an intelligent tutoring system that represents the knowledge structure of a particular academic discipline in the form of concepts, facts, rules, and the relationships between them. It ensures the formalization of instructional content, which enables the system to correctly generate tasks and explanations and to evaluate students' responses. This model serves as the basis for knowledge diagnosis, as it compares learners' actions with the reference structure of the subject domain. It also supports adaptive learning by determining the sequence of content acquisition and identifying gaps in knowledge. In contemporary approaches described in the article, the domain model is integrated with artificial intelligence methods, which provides a more flexible representation of knowledge and enables its dynamic updating.

2. Student model. According to research, the student model is considered a component of an intelligent tutoring system that reflects the individual characteristics of a learner, including their knowledge, skills, cognitive processes, and their changes over time. It serves as a tool for monitoring learning activity, allowing the system to record achievements, errors, and difficulties in mastering the material.

Based on a comparison with the domain model, this model ensures the assessment of the level of knowledge formation and the identification of learning gaps. It also plays a key role in implementing adaptive learning, as it enables the determination of optimal support strategies and subsequent learning steps. Thus, the student model is a dynamic system that ensures the individualization of the educational process in accordance with the learner's current state and needs.

For example, Intelligent Tutoring Systems (ITS) analyze how a future teacher completes lesson planning tasks. Thus, if a student experiences difficulties with

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

instructional differentiation, the system records this and adapts subsequent tasks accordingly.

3. Pedagogical model. With regard to the characteristic components of the pedagogical (instructional) model, it determines how teaching is conducted, when hints should be provided, which tasks should be assigned, and how learning should be adjusted.

The pedagogical (instructional) model in this context is defined as a central component of an intelligent tutoring system responsible for selecting, organizing, and adapting instructional strategies in accordance with the learner's state. It simulates the professional activity of the instructor, including explaining material, posing questions, providing hints, and delivering feedback. The model ensures adaptive learning through the dynamic analysis of learner characteristics and the adjustment of content, pace, and modes of information presentation.

An important function of this model is the management of pedagogical interaction, particularly determining moments of intervention, support, or stimulation of independent student thinking. In the contemporary context, it integrates artificial intelligence approaches, including generative models, which enable more flexible, personalized, and context-sensitive learning.

For example, if a student (a future teacher) makes an error in selecting methods for assessing pupils, the system provides hints or suggests alternative pedagogical strategies.

4. User interface model. In the context of this scientific study, the user interface model is considered a component of an intelligent tutoring system that ensures direct interaction between the learner and the system, functioning as a communicative learning environment. It is responsible for presenting instructional content, visualizing tasks, and organizing input of responses and feedback.

This model enables the implementation of instructional dialogue, allowing the simulation of "teacher–student" interaction through various interface formats (textual, graphical, multimedia, or voice-based). It also supports adaptability, as the interface can modify the way information is presented according to the user's characteristics and needs, thereby increasing learning effectiveness and engagement.

Thus, the user interface model serves as an integrative environment that connects all other system components and ensures effective, intuitive, and pedagogically appropriate interaction with the learner.

Regarding the use of heuristic technologies, the system does not provide a ready-made answer but instead guides the student toward independently finding a solution.

The authors emphasize a heuristic method of "learning through hints, scenarios, and problem situations" (heuristic/AI-based guidance). In practical application of this method, the student is presented with a pedagogical situation: "A student is not completing the task." The system, in turn, does not offer a direct solution but instead asks guiding questions: What are the possible reasons for the student's behavior? Which motivational strategies could be applied?

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

As a result, the development of critical thinking in future teachers is fostered [12].

Thus, summarizing the analyzed material, it can be stated that according to the research of Woolf, B. P., Lane, H. C., Chaudhri, V. K., and Kolodner, J. L., teacher education in the United States involves: (1) ensuring personalized learning; (2) using student data to adapt instruction; (3) integrating heuristic technologies that foster independent thinking; (4) supporting the simulation of real pedagogical situations; and (5) promoting a shift from passive to active learning through problem-solving.

Conclusions.

As a result of the conducted research, it has been established that the integration of heuristic technologies into the process of training future teachers in the United States is an important factor in improving the quality of teacher education and in developing the professional competence of modern educators. The American experience demonstrates the effectiveness of combining theoretical preparation with practice-oriented learning, implemented through the use of reflective, research-based, and problem-oriented approaches.

It has been found that the key characteristics of heuristic learning include the active participation of learners in the cognitive process, the independent construction of knowledge, the development of critical thinking, and the ability to make pedagogical decisions in real professional situations.

In this context, such forms of educational organization as interactive lectures, heuristic discussions, project-based activities, modeling of pedagogical situations, and reflective practice play an important role.

The study confirms that current trends in the development of teacher education in the United States are closely linked to digitalization processes and the active implementation of artificial intelligence technologies. The use of intelligent educational systems, adaptive platforms, and analytical tools contributes to the individualization of the learning process, improves its effectiveness, and fosters the research competencies of future educators. At the same time, it has been established that the effective use of AI technologies requires the development of critical thinking, digital (AI) literacy, and the ability to apply algorithmic decisions responsibly and ethically among students.

Particular emphasis is placed on the risks of algorithmic delegation, which may lead to a reduction in the level of professional reflection and the autonomy of future teachers. In this regard, the expediency of combining heuristic approaches with the development of a critical attitude toward digital technologies and the outcomes of their use has been substantiated.

It has been determined that an effective system of teacher education in the United States is based on the following key principles: individualization of learning, the integration of theoretical and practical components, the activation of learners' cognitive activity, continuous professional development, and the application of modern innovative technologies.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Based on the obtained results, the expediency of implementing selected elements of the American experience into the national system of teacher education has been substantiated, in particular:

- the application of heuristic teaching methods;
- strengthening practice-oriented training;
- the active use of interactive and digital technologies;
- the development of a reflective culture among future teachers;
- the formation of AI literacy and critical thinking.

Thus, the introduction of heuristic technologies into the system of teacher training is viewed as a promising direction for the renewal of teacher education in Ukraine, contributing to the preparation of competitive professionals capable of functioning effectively in the context of rapid changes in the contemporary educational environment.

References

1. Álvarez Ariza, J. (2024). Bringing active learning, experimentation, and student-created videos in engineering: A study about teaching electronics and physical computing integrating online and mobile learning. *arXiv preprint*. https://doi.org/10.48550/arXiv.2406.00895

2. Cordova, L., Carver, J. C., Walia, G., & Gershmel, N. (2020). A comparison of inquiry-based conceptual feedback vs. traditional detailed feedback mechanisms in software testing education: An empirical investigation. *arXiv preprint*. https://doi.org/10.48550/arXiv.2011.13004

3. Hutton, A. (2020). The efficacy of the flipped classroom technique in undergraduate mathematics education: A review of the research. *arXiv preprint*. https://doi.org/10.48550/arXiv. 2010.11393

4. Jackson, D., Li, I. W., & Carroll, D. (2023). Student access to higher education through alternative pathways and differences by equity group and discipline. *Journal of Higher Education Policy and Management, 45*(6), 593–625. https://doi.org/10.1080/1360080X.2023.2212850

5. Klein, K., Calabrese, J., Aguiar, A., Mathew, S., Ajani, K., Almajid, R., & Aarons, J. (2023). Evaluating active lecture and traditional lecture in higher education. *Journal on Empowering Teaching Excellence, 7*(2), 1–18. https://uen.pressbooks.pub/jete7i2/chapter/4/

6. Korthagen, F. A. J. (2010). How teacher education can make a difference. *Journal of Education for Teaching, 36*(4), 407–423. https://doi.org/10.1080/02607476.2010.513854

7. Kyzenko, V. I. (2021). Elective courses. In V. H. Kremen (Ed.), *Encyclopedia of Education* (2nd ed., revised and expanded, pp. 507–508). Kyiv: Yurinkom Inter.

8. Luckin, R., Holmes, W., Griffiths, M., & Forcier, L. B. (2023). Teacher professional development in the age of AI: Redesigning pedagogy for future educators. *Educational Technology Research and Development, 71*(4), 2101–2120. https://doi.org/10.1007/s11423-023-10234-8

9. Putnam, R. T., & Borko, H. (2000). What do new views of knowledge and thinking have to say about research on teacher learning? *Educational Researcher, 29*(1), 4–15. https://doi.org/ 10.3102/0013189X029001004

10. Selwyn, N., & Gouseti, A. (2025). Teaching with the algorithm: Anticipations of AI in teacher education. *Teaching and Teacher Education, 132*, 104236. https://doi.org/10.1016/j.tate. 2024.104236

11. Sysoieva, S. O., & Kucheriavyi, O. H. (2020). *Innovative educational technologies in higher education: Theory and practice*. Kyiv: Edelveis.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

12. Woolf, B. P., Lane, H. C., Chaudhri, V. K., & Kolodner, J. L. (2023). Intelligent tutoring systems and teacher preparation. *International Journal of Artificial Intelligence in Education, 33*(2), 289–315. https://doi.org/10.1007/s40593-023-00345-6

13. Zhukovskyi, V. M. (2002). *Moral and ethical education in the history of the American school*. Ostroh: National University “Ostroh Academy”.

Література

1. Álvarez Ariza, J. (2024). Bringing active learning, experimentation, and student-created videos in engineering: A study about teaching electronics and physical computing integrating online and mobile learning. *arXiv preprint*. https://doi.org/10.48550/arXiv.2406.00895

2. Cordova, L., Carver, J. C., Walia, G., & Gershmel, N. (2020). A comparison of inquiry-based conceptual feedback vs. traditional detailed feedback mechanisms in software testing education: An empirical investigation. *arXiv preprint*. https://doi.org/10.48550/arXiv.2011.13004

3. Hutton, A. (2020). The efficacy of the flipped classroom technique in undergraduate mathematics education: A review of the research. *arXiv preprint*. https://doi.org/10.48550/arXiv .2010.11393

4. Jackson, D., Li, I. W., & Carroll, D. (2023). Student access to higher education through alternative pathways and differences by equity group and discipline. *Journal of Higher Education Policy and Management, 45*(6), 593–625. https://doi.org/10.1080/1360080X.2023.2212850

5. Klein, K., Calabrese, J., Aguiar, A., Mathew, S., Ajani, K., Almajid, R., & Aarons, J. (2023). Evaluating active lecture and traditional lecture in higher education. *Journal on Empowering Teaching Excellence, 7*(2), 1–18. https://uen.pressbooks.pub/jete7i2/chapter/4/

6. Korthagen, F. A. J. (2010). How teacher education can make a difference. *Journal of Education for Teaching, 36*(4), 407–423. https://doi.org/10.1080/02607476.2010.513854

7. Kyzenko, V. I. (2021). Elective courses. In V. H. Kremen (Ed.), *Encyclopedia of Education* (2nd ed., revised and expanded, pp. 507–508). Kyiv: Yurinkom Inter.

8. Luckin, R., Holmes, W., Griffiths, M., & Forcier, L. B. (2023). Teacher professional development in the age of AI: Redesigning pedagogy for future educators. *Educational Technology Research and Development, 71*(4), 2101–2120. https://doi.org/10.1007/s11423-023-10234-8

9. Putnam, R. T., & Borko, H. (2000). What do new views of knowledge and thinking have to say about research on teacher learning? *Educational Researcher, 29*(1), 4–15. https://doi.org/ 10.3102/0013189X029001004

10. Selwyn, N., & Gouseti, A. (2025). Teaching with the algorithm: Anticipations of AI in teacher education. *Teaching and Teacher Education, 132*, 104236. https://doi.org/10.1016/j.tate. 2024.104236

11. Sysoieva, S. O., & Kucheriavyi, O. H. (2020). *Innovative educational technologies in higher education: Theory and practice*. Kyiv: Edelveis.

12. Woolf, B. P., Lane, H. C., Chaudhri, V. K., & Kolodner, J. L. (2023). Intelligent tutoring systems and teacher preparation. *International Journal of Artificial Intelligence in Education, 33*(2), 289–315. https://doi.org/10.1007/s40593-023-00345-6

13. Zhukovskyi, V. M. (2002). *Moral and ethical education in the history of the American school*. Ostroh: National University “Ostroh Academy”.

Дата першого надходження статті до видання: 28.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 15.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

UDC 81.28

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-243-258

Sokolova Halyna Senior Lecturer at the Department of Ukrainian Philology and Intercultural Communication, Beketov's Kharkiv National University of Municipal Economy, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0002-7260-0975

Valchenko Inna PhD in Philology, Associate Professor at the Department of Ukrainian Philology and Intercultural Communication, Beketov's Kharkiv National University of Municipal Economy, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0003-2080-7760

Lysenko Iryna Senior Lecturer at the Department of Ukrainian Philology and Intercultural Communication, Beketov's Kharkiv National University of Municipal Economy, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0002-7306-8626

FOREIGN LANGUAGE AS AN ASPECT OF PROFESSIONAL AND PEDAGOGIC ACTIVITY IN THE CONTEXT OF MODERN TECHNOLOGIES

Abstract. The article is devoted to some issues in the field of pedagogical and professional activity during teaching a foreign language in the context of the modern educational process and the latest technologies. The purpose of the article is to represent different versions for learning a foreign language, intercultural learning and pedagogical communication; to show the variety of ways of presenting professionally oriented texts and lexical and grammatical material, including small presentations and independent tasks: by coordinating reading, writing and listening materials with specific professional areas of students, teachers can increase motivation and ensure the practical application of speech skills; the methodology of combining "everyday" and "specialized" vocabulary with the systematic study of complex grammatical structures allows students to master the nuances of professional communication, while maintaining linguistic accuracy; it is emphasized that the integration of professionally oriented texts is important for bridging the gap between academic theory and future workplace requirements. Particular attention is paid to the role of the tutor in teaching students (both foreign and Ukrainian), preserving ethical values, the basics of professional and pedagogical communication, etc.; combining basic foundations with the necessary knowledge in the field of technology and innovation: the teacher's ability to implement innovative technologies, such as interactive platforms, artificial intelligence tools and multimedia resources, is identified as a key factor in educational success. The results of the study indicate that the synergy between professional content and innovative pedagogical methods fosters a more inclusive, creative and effective learning environment, allowing future specialists to remain competitive in an increasingly interconnected global market.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Keywords: foreign language and ESP, types of speech activity, professional and pedagogical communication, motivation, intercultural communication, innovative technologies, linguistic and digital literacy.

Соколова Галина Павлівна старший викладач кафедри української філології та міжкультурної комунікації, Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова, м. Харків, https://orcid.org/0000-0002-7260-0975

Вальченко Інна Вікторівна кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології та міжкультурної комунікації, Харківський національний університет міського господарства імені Бекетова, м. Харків, https://orcid.org/0000-0003-2080-7760

Лисенко Ірина Олександрівна старший викладач кафедри української філології та міжкультурної комунікації, Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова, м. Харків, https://orcid.org/0000-0002-7306-8626

ІНОЗЕМНА МОВА ЯК АСПЕКТ ПРОФЕСІЙНОЇ ТА ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Анотація. Стаття присвячена деяким питанням у сфері педагогічної та професійної діяльності під час викладання іноземної мови в контексті сучасного освітнього процесу та новітніх технологій. Мета статті – представити різні варіанти вивчення іноземної мови, міжкультурного навчання та педагогічної комунікації; показати різноманітність способів подання професійно орієнтованих текстів та лексико-граматичного матеріалу, що включають невеликі презентації та самостійні завдання: узгоджуючи матеріали для читання, письма та аудіювання з конкретними професійними сферами студентів, викладачі можуть підвищити мотивацію та забезпечити практичне застосування мовленнєвих навичок; методологія поєднання повсякденної та спеціалізованої лексики із систематичним вивченням складних граматичних структур дозволяє студентам опанувати нюанси професійного спілкування, зберігаючи при цьому лінгвістичну точність; наголошується на тому, що інтеграція професійно орієнтованих текстів є важливою для подолання розриву між академічною теорією та майбутніми вимогами на робочому місці. Особливу увагу приділено ролі викладача у навчанні студентів (як іноземних, так і українських), збереженню етичних цінностей, основам професійно-педагогічного спілкування тощо; поєднанню базових основ з необхідними знаннями в сфері технологій та інновацій: здатність викладача впроваджувати інноваційні технології, такі як інтерактивні платформи, інструменти штучного інтелекту та мультимедійні

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

ресурси, визначена як ключовий фактор успіху в освіті. Результати дослідження свідчать про те, що синергія між професійним контентом та інноваційними педагогічними методами сприяє створенню більш інклюзивного та ефективного навчального середовища, дозволяючи майбутнім спеціалістам залишатися конкурентоспроможними на дедалі більш взаємопов'язаному світовому ринку.

Ключові слова: іноземна мова та ESP, види мовленнєвої діяльності, професійне та педагогічне спілкування, мотивація, міжкультурна комунікація, інноваційні технології, лінгвістична та цифрова грамотність.

Problem statement. The article examines the multifaceted role of the English language as a fundamental component of professional and pedagogical development within the contemporary educational landscape. In the context of globalization, particularly in Ukraine, the teaching of English has shifted from a general linguistic discipline to a specialized tool for career advancement for both domestic and international students. The study emphasizes that the integration of professionally oriented texts is essential for bridging the gap between academic theory and future workplace demands. By aligning reading materials with the students' specific professional fields, tutors can enhance motivation and ensure the practical application of language skills.

Changes in the modern education system, which have a significant impact on socio-cultural development, are still quite *relevant* and *actual* (despite the forced conditions of "online" education), and the quality of training of graduates of higher education institutions is determined not only by the level of professional training, but also by their cultural training (which includes social activity, the ability to acquire their own socio-cultural experience), and the readiness to communicate in a multicultural society. Students gain motivation for new competencies related to communication around the world using foreign languages. The integration of traditional and "online" methods, information technologies, and the lingual-socio-cultural method into a comprehensive system of teaching a foreign language in universities requires consideration of highly effective forms of organizing educational and independent work of students (especially foreign students) in a multicultural education system.

Analysis of recent research and publications. The authors of article *explores* the multifaceted nature of language training in higher education. Today, professional pedagogical activity requires a systemic integration of the sociocultural approach and the study of intercultural communication problems. Within this framework, researchers such as M. Byram, C. Kramsch and others [14] emphasize the importance of a learner-centered approach and the psychological aspects of motivation [16]. The rapid evolution of IT technologies has significantly shifted the educational paradigm, increasing the role of independent study [3;13]. This shift is examined in the works of D. Little and P. Benson [18], who analyze how digital tools transform student autonomy, and others: R. Luckin, who research an argument for AI in education [19]. Furthermore, the article presents specific classroom methods and techniques effective

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

for both international and domestic students, building on the methodological foundations laid by Ukrainian and international scholars like O. Tarnopolsky and J. Scrivener, O. Bihich [12; 23]. Following the traditions of T. Hutchinson and A. Waters [17], the authors draw on their extensive practical experience with international preparatory students and senior-level ESP learners. A central figure in this process is the tutor-teacher, whose professional profile (in the author's opinion) now demands a synthesis of linguistic, cultural, and digital literacy as noted by K. Polat, (who argues that the modernization of the education system in Ukraine depends on the teacher's readiness to integrate psychological, pedagogical, and digital innovations), by G. Falloon, who emphasizes that a teacher's competence must now transcend basic technical skills to include a sophisticated understanding of digital pedagogy and ethics. Ultimately, the authors argue that modern education is inseparable from a foreign language – primarily English –, which functions as a "default" element in all academic and professional spheres /ESP/ [8; 15]. This research is grounded in the authors' extensive practical experience working with international students at preparatory faculties and teaching Ukrainian and a foreign language within the framework of a special course corresponding to the university program to senior students [5; 6; 7; 11; 21; 22].

The purpose of the article is to represent different versions for learning a foreign language, intercultural learning and pedagogical communication; to show the variety of ways of presenting professionally oriented texts and lexical and grammatical material, including small presentations and independent tasks: by coordinating reading, writing and listening materials with specific professional areas of students, teachers can increase motivation and ensure the practical application of speech skills; to prove and demonstrate the important role of the teacher in the pedagogical-professional and digital communication.

Presentation of the main material. Nowadays, learning a foreign language together with its culture is considered as a process of constant rethinking of the student's ideas about the corresponding culture. This involves the awareness of one's own cultural representations and the discovery of one's own cultural characteristics through contact with another language and culture, the cultural perspective has significantly expanded and has become a logical continuation of the vision laid down by the communicative approach. I.e., intercultural competence is realized through the formation of tolerance, the desire for ethnic identity of representatives of different cultures, acceptance and respect for all citizens, regardless of ethnicity and religion [2].

Therefore, the priority goal is the formation of the culture of the future specialist, the foundations of communicative foreign language intercultural competence in the context of pedagogical professional communication. External factors of the organization of the information educational environment include the social order of society, implemented in the work program [1], as well as personality-oriented, spatial-environmental and professionally-oriented training. The relevance of the socio-cultural vector and personality-oriented approach is explained by the fact that the dynamic

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

development of society and the challenges of the time require the formation of a vividly individual, pragmatic and professional personality

The personality-oriented paradigm of education and learning technologies assumes “a consistent attitude of the teacher to the pupil as a person, as a conscious responsible subject of his own development and as an object of educational interaction” (according to Rubinstein). Orientation to cultural goals requires an understanding of the experience of domestic and foreign pedagogy and an analysis of current problems of education in this direction. It is clear that relations are intercultural if their participants do not resort to their own traditions, customs, ideas and ways of behavior, but get acquainted with “other rules and norms of everyday communication”. Intercultural communication occurs between interaction partners who not only belong to different cultures, but also realize the fact (and perceive) that each of them is “other”. The main task of teaching foreign languages as a means of communication between representatives of different peoples and cultures is that any language should be studied in inseparable unity with the world and culture of the people who speak this language. The maximum development of communicative abilities is the main, promising task that faces teachers of foreign languages.

As is known, knowledge of languages is an important component of the value system of a multilingual individual, which is why it is characterized by high motivation to learn languages and the willingness to use them in learning and communication, which determines the development of cognitive abilities, the willingness to further independently study languages, necessary for successful implementation in a multilingual and multicultural society. Therefore, the motivational component should be especially noted, since without positive motivation, students master cognitive activity less well, and it is more difficult for the teacher to organize and manage it.

To develop motivation (as a means of increasing the effectiveness of the process of self-education in a foreign language), it is necessary to: activate the perception mechanism, which is achieved through a variety of forms of learning (project activities, presentations, business games), through involving students in scientific and research activities and activation of the thinking mechanism, which is achieved through independent work, problem-based learning, dialogue, creative tasks. However, the interdependence and interaction of motivation and emotional processes are particularly closely intertwined. All the feelings traditional for educational, and indeed any activity (disappointment, tension, fear of failure, satisfaction from overcoming difficulties, joy from achieved successes, etc.) also accompany the process of mastering a foreign language. Knowledge of the language expands the scope of professional creativity, contributes to the development of students' critical thinking and their independent understanding of their professional future. ESP "aims to help students develop English-language communicative effectiveness for a domain-specific context" [15, p. 37]. Therefore, the most important mechanism of motivation is the emotional component – reinforcement, which performs the task of supporting or terminating motivation. A number of modern psychologists and scientists [10; 20] consider emotions as the most

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

important psychological mechanisms of motivation, which have their own motivational significance.

Universal emotions of success/failure (reflecting real progress in achieving goals) serve as a special mechanism in the system of emotions that turns off the factor that motivates activity as soon as it turns out to be meaningless. Emotions of success strengthen and support motivation to the goal, emotions of failure delay and reject. Emotions of success complete a successful action, arising at the end when the goal is achieved, but they form traces that are actualized under similar circumstances and attract the subject to repeat successful activity. Negative emotions lead to attempts to find a new goal. A student for whom educational activity is associated with constant negative emotions will seek to switch to other (more successful) types of activity. Emotions have different significance in relation to productive and procedural motives. The productive motive does not necessarily have to be "marked" emotionally in order to direct the corresponding activity towards itself. Let's say this: the subject strives to achieve a certain result not only under the influence of emotions, but also under the influence of a purely rational assessment of its importance.

Based on the analysis of socio-cultural learning classifications and the personality-oriented approach, the following core principles have been identified: systematicity, scientificity, and accessibility; student autonomy and conscious activity; the integration of theory with practice; and situational learning. Key emphasis is placed on developing creative interaction, the optimal choice of teaching aids, leveraging personal experience, and overcoming stereotypes in thinking and activity, etc.

The problem of creating special conditions for future (both Ukrainian and foreign) specialists is relevant at the state level, since the training of such specialists has geopolitical, social and economic significance. There are language teachers who possess multicultural competence and knowledge of creating psychological, pedagogical and social conditions for the development of the personality of foreign students, their successful learning and professional identification, who must create these special conditions. The teacher also plays a personal role in creating independent activity, personalizing language material, stimulating the skills of its critical understanding.

The professional development of a teacher (in our case, a FL-teacher) from the perspective of the university in which he works consists of such areas as: *institutional development; collegiality; scientific research; renewal of the educational process*. Any higher educational institution (both Ukrainian and foreign) tries to make such changes to the educational process that are able to ensure its successful development, attract a greater number of talented students, ensure their achievement of high results, which are indicators that determine the reputation of the university as a whole. Undoubtedly, teachers play an important role in this process.

Back in the 50s of the last century, American teachers and researchers proposed three models of professional development of foreign language teachers (FLT): mentoring, peer-coaching, and self-directed, individual development. In pedagogical

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

and psychological studies devoted to the study of the personality and activities of a teacher, the tasks and content of his professional training, extensive scientific experience has been accumulated, it is noted that a teacher primarily needs general communicative traits: self-criticism, organizational skills; the ability to listen to others, tact, democracy; the ability to analyze and summarize the experience of his work; mastery of modern educational technologies, including information and communication technologies, and the ability to use them; constant improvement of his professionalism; the ability to use advanced and innovative experience, methodological innovation, his own innovative findings; a creative approach to working with young teachers; authority, gratitude of students, colleagues.

In addition, a university teacher (as a "mentor, consultant") should have the following professional /formal/ competencies (deep knowledge in the field of psychology, pedagogy, methodology, linguistics, as well as having his own rich experience in teaching) and skills: gnostic; constructive; perceptive; communicative; organizational; creative; research expressive; academic; didactic, etc.

According to theoretical studies, a university teacher should also have certain personal competencies: many years of teaching experience; life experience; adequate self-esteem (knowledge of one's strengths and weaknesses); the ability to listen; attentiveness; collegial interests; readiness for confrontation; neutrality, independence and openness; authority; a stable course of action, the ability not to be disappointed; flexibility in thoughts; empathy, emotional intuition; sincerity, integrity, consistency, etc. It is these competencies that make up the success of professional “promotion” and professional development. That is, regarding the basics of professional communication, it should be noted that pure professional knowledge without personal competencies and life experience, work experience and the ability to self-reflect almost disqualify a teacher (as a mentor, consultant). The qualities necessary for this activity are not learned techniques and theories, but mainly the imprint of the personality, working capacity and talent of the teacher.

It is known that mastering a language as a means of communication involves solving three tasks, of which the communicative component is, in our opinion, the main one, since it synthesizes two other components: linguistic (with a cognitive basis) and speech (with an activity basis). Adjustment of traditional methods and creation of new concepts of teaching (as well as the process of pedagogical communication) of foreign students depend on a number of factors that take into account: the period of study of the student; the future specialization of the student; the characteristics of the contingent (country, national education system, religious preferences, student abilities and his individual characteristics); the student's readiness for social adaptation. The development of linguistic personality traits in a student allows him to be an effective participant in intercultural, linguistic and regional communication, and is actually the strategic goal of teaching a foreign language. It is also important to take into account the linguistic representations of native speakers of a particular language, because achieving language understanding involves a conscious (and often unconscious) “need

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

to compare the language with the native language, which is certainly present in the mind of any person" [4].

It should also be noted the important role of the global Internet, which allows students to access various information (texts in a foreign language, static and dynamic images, various video fragments and sound files) already in the first months of study. Undoubtedly, Internet resources and the latest technologies allow you to create an original learning environment and contribute to the immersion of a foreign student in the cultural and linguistic space, contribute to socio-cultural competence, without which a comfortable existence in the country of the language where it is studied is impossible. As for multimedia tools, for orderly management a few years ago there was a need to choose Internet Platforms (D.K. Barton, P. Belson, S. J. Hoffman) by which they could be presented. At our university, these are the Internet platforms Moodle, specially designed for educational purposes; digital platform/cloud service/Teams, which combines meetings and file sharing, integrates various functions for communication and collaboration in one place. An EL-teacher can involve all available means (namely multimedia materials) to equip the information and educational environment.

In modern pedagogical practice, innovative strategies and technologies are actively developed and implemented that help Ukrainian students feel like part of the academic community, as well as promote and contribute to the successful adaptation of foreign students: the use of case methods, role-playing games, group projects and trainings, interactive learning technologies [9], etc. All this increases the level of involvement of students in the educational process and contributes to the formation of communication skills. Online courses, digital educational platforms, multimedia materials and mobile applications created additional opportunities for independent (and HW/homework) study of the material and the elimination of language gaps, help students clarify their understanding and avoid falling into intellectual disarray.

The work system of the TEAMS platform includes online practical classes, independent work and several modular control works per semester, "open" classes.

In modern pedagogical practice, innovative strategies and technologies are actively developed and implemented that help Ukrainian students feel like part of the academic community, as well as promote and contribute to the successful adaptation of foreign students: the use of case methods, role-playing games, group projects and trainings, interactive learning technologies, etc. All this increases the level of involvement of students in the educational process and contributes to the formation of communication skills. Online courses, digital educational platforms, multimedia materials and mobile applications created additional opportunities for independent (and HW/homework) study of the material and the elimination of language gaps, help students clarify their understanding and avoid falling into intellectual disarray. For example, a team of Ukrainian developers has created the application "Interlocutor AI". The application allows you to improve your level of English and other languages, and four Kharkiv universities have joined the European educational project Lingtwins (a

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

free online platform). Using of artificial intelligence (AI) technology can help to analyze text, identify, and correct errors; allows you to practice speaking with a virtual tutor; or can also be used by teachers of foreign-language audiences. Some of these services are quite easy to use and is suitable for those just beginning to use neural networks in lesson preparation. This service generates a significant volume of language materials, providing teachers with a wide range of exercises and assignments. All assignments are divided into six sections: Reading, Vocabulary, Grammar, Listening, Speaking, and Writing. Let's take a closer look at some examples of lesson study.

The structure of the practical lesson for preparatory or senior students follows a consistent framework, though the specific content varies according to the curriculum. It encompasses several key thematic blocks that require a rigorous selection of educational materials. These components include *grammar* and *writing* (focusing on theoretical foundations and practical application), *speaking, reading, and listening* (incorporating oral presentations, core texts, and audio-visual materials), as well as a specialized *professional sector*. The latter involves lexical and word-formation analysis of ESP texts, training in abstracting, and the study of academic English within highly specialized contexts, such as building structures.

The grammatical unit is inextricably linked to these professional topics. For instance, the use of conditional sentences (*Conditionals/"If"-sentences*) and *"I wish"* constructions allows students to analyze the hypothetical consequences of an "ecological crisis" or a "mistake" of past science (e.g., the video-file *"Four failed inventions that changed the world"* – with subtitles), while contemplating future discoveries or events (*"If I were a president,…"*). Similarly, the passive voice can be used to describe technological processes where the performer is unnamed (*"The Central Park Tower is being built at the moment"*) or to attribute specific discoveries with "by" (*"A new planet has been discovered by scientists in Chili"*). Professional topics, such as ancient Egyptian "air conditioning" or the functions of the "Millennium Dome", further consolidate the use of tenses and complex syntactic constructions (*Complex Subject/Object*, for example) in specialized discourse.

To bridge the gap between academic rigor and authentic communication, the lesson integrates language focus areas and interactive elements. Students practice colloquial clichés for "giving an opinion", "asking for advise", or "giving an advice", which are essential for discussing global challenges or technical features of architectural elements. For students at the Faculty of Architecture and Design, materials like *"Trusses and Space Frame"* are "woven into the fabric" of the lesson alongside the current grammatical topic (*Infinitive*). The use of audio-visual aids (e.g., "*Architecture of Nepal", "Climate of Amazon waters"*) visualizes terminology and enhances listening skills. By combining complex ESP texts with creative tasks (*"How to improve your English?"; "Ten reasons for learning English"*) and humorous materials (professional memes, *"find one mistake"*, or the story of a "*cat who co-authored a scientific article"*), the tutor lowers psychological barriers. This synthesis fosters critical thinking and allows students to practice language structures in informal,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

authentic scenarios such as a *"Job-interview"* or "*List a resume".* Finally, a restorative *'just for rest'* element is introduced 5-7 minutes before the end of the session, featuring interesting facts, tongue twisters, or idioms to conclude the lesson.

Thus, students can better understand articles and books in a foreign language, draw and obtain information from scientific sites, reading and studying contemporary publications in foreign languages. The professionalism of the teacher in this situation is to lead the student to independent training in the professional sphere. At the end of the semester, students can prepare presentations or take part in scientific student conferences under the guidance of the teacher. Foreign students from Morocco participated in a lively discussion about education in their country and compared it with education in Ukraine. Students from China wrote an engaging paper (and presentation) about in-demand (and not so in-demand) specialties in their country (and in Ukraine). And a student from Iran prepared a report (with a presentation) about the history of Iranian architecture and famous architects of his country. One student from Ukraine (Kharkiv) presented a report and presentation for the student conference on the role of English "as a building material" in the "building" of education, career, and profession: *"For any specialist who aspires to fully participate in international projects, proficiency in a foreign language has fundamentally transformed. It is no longer just a nice-to-have, additional skill to list on a resume. Instead, a foreign language has literally become a real "building material" in its own right. Think about it: a physical building is constructed from concrete and steel, but a global BIM project (Building Information Modeling) is built from data, communication, and shared standards. ... <> "Furthermore, professionals face immense challenges when analyzing English-language project documentation or participating in collaborative BIM modeling team meetings. Ultimately, localized versions cannot replace the need for English proficiency. Specialists who cannot navigate the "common language" of BIM risk losing both technical efficiency and a deep understanding of modern data management processes"<>"Therefore, we must reframe how we view language learning in the construction industry. It is not only a matter of cultural enrichment or fulfilling an academic formality. It is a highly practical necessity. When a professional speaks the language of their international partners, they gain the ability to do the work themselves, without relying on simplifications or intermediaries" (Кристина Горлач/Kristina Horlach).*

As for knowledge in the field of professional economic direction, let's see how to create motivation for training and arouse interest among students of economic faculties. An example of an economics presentation for an English-speaking audience would be one that introduces a topic, reviews existing research, describes the methodology and data used, presents the results (often with graphs), and discusses the findings and policy implications. For instance, a presentation could cover the "*wage progression of low-skill workers*," analyzing the role of soft skills and firms in that process. A simple structure includes a clear introduction, literature review, methodology, results, and discussion. Pomona's internet resource (Pomona College,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

2024) discusses the use of such research in the classroom. There are some examples. "*The "Big Five" Approach:* 1. Tell people your research question immediately. 2. Justify its importance. 3. Spell out the deficiencies in previous work. 4. Explain what you are doing that's better. 5. Summarize your main results up front"; *General Guidelines for Quality Research*: 1. Getting Started. 2. Structure 3. Clear and Concise Work. 4. Time Management 5. The Language of Economic Analysis; *"Discussing Results:* The key to discussing results is to stay clear of making value judgments, and rely instead on economic facts and analyses. It is not the job of an economist to draw policy conclusions, even if the research supports strong evidence in a particular direction; *Referencing Sources:* As with any research paper, source referencing depends on the will of a professor a discourse community. However, economists generally use soft references in the literature review section and then cite sources in conventional formats at the end of papers".

One of the advantages of such special course classes (based on the basic course of language learning for a professional direction) is the combination of traditional and modern methods of teaching a foreign language, including: the use of the latest technologies and the advantages of AI ("*Create some questions to the text"*, etc.), work with creative tasks, popular science and technical texts ("*What do you know about presentation"? What is "A Pitch Deck"*? *"How to Give Better Feedback?"*), the use of discussions (according to the lexical topic, for example, *"Why Business English is important?"*) and audio- or video- files (*"Do you forget words when speaking English?"*), small presentations, interactive creative tasks (How to negotiate correctly: "*10 rules of a great conversationalist*"), tests, methods and means of educational interaction.

However, it is important to emphasize that multimedia systems should not replace real educational activities (even on-line) and a real communicative space and a real teacher (as a person). Since in each specific case the main thing in communication is to feel the audience, to understand it, and everything else (assessment and self-assessment, concentration of attention, level of intellectual activity, degree of penetration into the content of the material, etc.) can change. The ability to understand each other is least related to commands and obedience, it is an expression of a common desire. In pedagogical communication, a teacher should focus on human dignity as the most important value of communication. In this regard, it is possible to take as the basis of professional and pedagogical communication the imperative of I. Kant: always treat oneself and students as the goal of communication, as a result of which there is an ascent to individuality. Ethical values are also of great importance for productive professional communication: honesty, trust, openness, gratitude, loyalty to one's word, selflessness.

Communication of a teacher with representatives of different cultures, undoubtedly, has its own specifics and most often depends on the national and psychological characteristics of students (and on other factors: the education system, family structure and moral values, political and religious preferences). At the first

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

stages of training, one of the ways to develop students' ability to understand a foreign language by ear is to listen to what the teacher says (or reads) and, if performed well, should be almost invisible. With appropriate questions and tasks, he should direct the language activity of students: “put into action” the mechanism of language cognition of students, activate them to the “ability of rational reasoning” (Searle), teach students to “learn”, overcome psychological and linguistic barriers in order to “see their own in someone else’s” (according to Gadamer).

In the culture of pedagogical professional communication (for example, in a foreign audience), the main components of the communicative component can be distinguished: the ability to enter into contact under any conditions (sometimes without knowledge of the language-mediator); readiness to jointly determine the main priority goals at the moment; sensory-emotional balance (which allows resolving any conflicts); creation of psychological contact and a warm emotional atmosphere; development in a foreign student of positive motivation for intercultural communication; development of communication skills (as communication skills: language, behavior, non-verbal means); prevention of intercultural and interpersonal conflicts; readiness to discuss complaints, accusations and dissatisfaction; search for ways to switch and reorient one's activities and students in the conditions of non-standard situations; readiness to adapt to changing conditions of pedagogical activity; systematic observations and analysis of results; ability to sympathize, constant striving for mutual understanding and positive perception of other opinions; education of tolerance; influence on a foreign audience (including "virtual" groups) taking into account its national composition. Taking into account modern conditions of combining traditional (if possible) and "on-line" learning, the organization of students' educational and independent work makes it possible to identify optimal forms of presentation and organization of educational material, aimed at developing students' abilities of creative thinking, research work with expanded language material, independent organization of educational activities, and an individual approach to completing educational tasks.

Conclusions. The synthesis of teaching methods, authors' long-term experience, and specific student factors leads to several conclusions. High *motivation* stems from the fact that a foreign language is an indispensable “vital building material” for a global career, acting as the primary tool for international collaboration. In fields like economics or design, language proficiency is crucial for understanding international standards; while AI reduces general barriers, it remains unreliable for strict *technical standards*. Direct communication significantly mitigates the risk of costly structural mistakes, safety hazards, and major project delays caused by translation errors in construction projects. Ultimately, language skills ensure both professional accuracy and personal comfort and peace of mind when communicating. Taking into account current challenges, the combination of a *personality-oriented approach* and a *communicative* vector optimizes the learning process. This innovative approach fosters the growing role of the *education personality*, allowing students to determine their own educational trajectories and develop *innovative competence*. It achieves a necessary

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

balance between *traditional and innovative components* to maintain educational stability while preserving *cultural identity*.

Furthermore, the *teacher's role* has evolved from a knowledge provider to a facilitator who must "teach to learn". In the digital age, a teacher's *digital literacy* and ability to implement *i*nteractive platforms, artificial intelligence tools and multimedia resources are vital for student success. Consequently, a system of continuous professional development is essential, as the effectiveness of education directly depends on the teacher's innovative readiness.

In conclusion, these *linguistical, pedagogical, organizational, digital strategies* provide a comprehensive framework for university training. A priority for higher education institutions is to maintain a holistic approach that combines *educational, cultural, and socio-psychological aspects*. Promising areas for further research include analyzing integration program effectiveness and developing new digital tools to support our Ukrainian and foreign students.

References:

1. Anhliiska mova: prohrama navchalnoi dystsypliny [English language: curriculum]. Kharkiv: KhNUMH im. O. M. Beketova, 2024. 21 p. (in Ukrainian). Valchenko, I. V., & Sokolova, H. P. (2024). *Anhlííska mova: prohrama navchalnoi dystsypliny z pidhotovky do vstupu u vyshchi navchalni zaklady inozemtsiv ta osib bez hromadianstva za humanitarnymy spetsialnostiamy* [English language: curriculum of the training discipline for preparation for admission to higher education institutions of foreigners and stateless persons in humanitarian specialties]. O. M. Beketov NUUE. [in Ukrainian]; *Inozemna mova (spetskurs): robocha prohrama navchalnoi dystsypliny* [Foreign language (special course): curriculum of the training discipline]. O. M. Beketov NUUE. Sokolova, H. P. (2026). [in Ukrainian].

2. Afanasieva, N., Morhunova, N., Borysova, A., Klevaka, L., & Sokolova, H. (2026). Social intelligence, perception and self-presentation of personality in digital communication. In N. Morhunova, I. Levchenko, & A. Kholodov (Eds.), *Psychological-pedagogical and linguodidactic problems of language education under conditions of society digital transformation* (pp. 71–88). TECHNOLOGY CENTER PC.

3. Barantsova, I., Nadolska, Yu. (2022). Mizhkulturnyi pidkhid do vyvchennia inozemnykh mov [Intercultural approach to learning foreign languages]. *Naukovyi visnyk. Seriia: Pedahohika*. 28(1). 7-12. [in Ukrainian].

4. Hurska, O. V. (2013). Osnovni aspekty ta problemy orhanizatsii samostiinoi roboty studentiv VNZ [Basic aspects and problems of organizing independent work of university students]. *Pedahohika A. S. Makarenka v polikulturnomu osvitnomu prostori*. 78-121. [in Ukrainian].

5. Larina, N. B. (2013). Mizhkulturna komunikatsiia i osoblyvosti yii proiaviv [Intercultural communication and features of its manifestations]. *Derzhava ta rehiony*. 2(42). 15–18. [in Ukrainian].

6. Lysenko I. O., ta in. (2020). Hra yak zasib formuvannia komunikatyvnoi kompetentsii [Game as a means of forming communicative competence]. *Molodyi vchenyi*. 4(80). 150–155. [in Ukrainian].

7. Lysenko, I. O., Sokolova, H.P ta in. (2021). Rozvytok navychok hovoriannia v inozemnykh slukhachiv [Development of speaking skills in foreign students]. *Molodyi vchenyi*. 5(93). [in Ukrainian].

8. Sokolova, H. P. (2024). Interaktyvni pidkhody do navchannia [Interactive approaches to learning]. *Innovatsiini tekhnolohii i metodyka vykladannia humanitarnykh dystsyplin*. Kharkiv: KhNADU, 130–132. [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

9. Spodin, L. A. (1999). Doslidzhennia profesiinoi spriamovanosti osobystosti studentiv [Research of professional orientation of students' personality]. *Pedahohichni nauky*. Sumy: SDPU, 399 p. [in Ukrainian].

10. Tarnopolskyi, O. B. (2010). Metodyka navchannia studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv anhliiskoi movy dlia psykholohiv [Methods of teaching English for psychologists to university students]. Vinnytsia: Nova Knyha, 272 p. [in Ukrainian].

11. Khoma, T. V. (2020). Aktyvni metody navchannia v pedahohitsi vyshchoi shkoly [Active teaching methods in higher education pedagogy]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti*. (69). 149–152. [in Ukrainian].

12. Bihich, O. B. (2012). Methods of developing foreign language competence. *Foreign Languages*. (2). 19–30. [in English].

13. Broad, J. (2006). Interpretations of independent learning in further education. *Journal of Further and Higher Education*. 30(2). 119–143. [in English].

14. Byram, M. (1997). Teaching and assessing intercultural communicative competence. Clevedon: Multilingual Matters, 124 p. [in English].

15. Costa, F., Mastellotto, L. (2022). The Role of English for Specific Purposes (ESP). *CLIL Journal*. 5(2). 37–52. [in English].

16. Dörnyei, Z. (2001). Motivational strategies in the language classroom. Cambridge: Cambridge University Press, 161. [in English].

17. Hutchinson, T., Waters, A. (1987). English for specific purposes. Cambridge: Cambridge University Press, 183. [in English].

18. Little, D. (1991). Learner autonomy: Definitions, issues and problems. Dublin: Authentik, 62. [in English].

19. Luckin, R. et al. (2016). Intelligence unleashed: An argument for AI in education. London: Pearson, 60 . [in English].

20. Pomona College. (2024). The Young Economist's Short Guide to Writing Economic Research. URL: pomona.edu. [in English].

21. Riazantseva, D., Bilyk, O., Kokhan, L., Kokhan, L. and Sokolova, H. (2025) Deviant forms of adjectives in modern Ukrainian language: teaching features in the structure of the ukrainian course as a foreign language. *Implementation of modern technologies in language learning as a basis for the formation of communicative competences*. Kharkiv: TECHNOLOGY CENTER PC, 139-153. [in English].

22. Sokolova, H., Valchenko, I. (2023). Intercultural model of foreign language teaching: ways of optimization. *Science in motion* : conf. materials (Vinnytsia-Vienna, 09.06.2023). (28). 317–323. [in English].

23. Tarnopolsky, O. (2012). Constructivist blended learning approach. London : Versita, 254. [in English].

Література:

1. Англійська мова: програма навчальної дисципліни з підготовки до вступу у вищі навчальні заклади іноземців та осіб без громадянства за гуманітарними спеціальностями / І. В. Вальченко, Г. П. Соколова. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2024. 21 с.; Іноземна мова (спецкурс) : робоча програма навчальної дисципліни для студентів 3 курсу 6 семестру спеціальностей «Архітектура та містобудування», «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація» / Г.П. Соколова. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2026. 14 с.

2. Баранцова І., Надольська Ю. Міжкультурний підхід до вивчення іноземних мов. *Науковий вісник. Серія: Педагогіка*. 2022. Вип. 28, т. 1. С. 7-12.

3. Гурська О. В. Основні аспекти та проблеми організації самостійної роботи студентів ВНЗ. *Педагогіка А. С. Макаренка в полікультурному освітньому просторі* : мат. конф. (Полтава, 12–14 берез. 2013 р.). С. 78-121.

4. Ларіна Н. Б. Міжкультурна комунікація й особливості її проявів. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2013. № 2 (42). С. 15-18.

5. Лисенко І. О. та ін. Гра як засіб формування комунікативної компетенції на заняттях з української мови як іноземної. *Молодий вчений*. 2020. № 4 (80). С. 150-155.

6. Лисенко І. О., Соколова Г.П. та ін. Розвиток навичок говоріння в іноземних слухачів на початковому етапі вивчення української мови як іноземної. *Молодий вчений*. 2021. № 5 (93).

7. Соколова Г. П. Інтерактивні підходи до навчання як умова оптимізації процесу професійної підготовки іноземних студентів. *Інноваційні технології і методика викладання гуманітарних дисциплін* : зб. наук. ст. Харків : ХНАДУ, 2024. С. 130-132.

8. Сподін Л. А. Дослідження професійної спрямованості особистості студентів – майбутніх інженерів лісового господарства. *Педагогічні науки* : зб. наук. пр. Суми : СДПУ, 1999. 399 с.

9. Тарнопольський О. Б. Методика навчання студентів вищих навчальних закладів англійської мови для психологів : конструктивістський підхід. Вінниця : Нова Книга, 2010. 272 с.

10. Хома Т. В. Активні методи навчання в педагогіці вищої школи. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. пр. Запоріжжя : КПУ, 2020. Вип. 69. С. 149-152.

11. Afanasieva N., Morhunova N., Borysova A., Klevaka L., Sokolova H. Social intelligence, perception and self-presentation of personality in digital communication. *Psychological-pedagogical and linguodidactic problems of language education under conditions of society digital transformation* : monograph / ed. by N. Morhunova, I. Levchenko, A. Kholodov. Kharkiv : TECHNOLOGY CENTER PC, 2026. P. 71–88.

12. Bihich O. B. Methods of developing foreign language competence. *Foreign Languages*. 2012. № 2. P. 19–30.

13. Broad J. Interpretations of independent learning in further education. *Journal of Further and Higher Education*. 2006. 30 (2). P. 119–143.

14. Byram M. Teaching and assessing intercultural communicative competence. Clevedon : Multilingual Matters, 1997. 124 p.

15. Costa F., Mastellotto L. The Role of English for Specific Purposes (ESP). *CLIL Journal*. 2022. 5(2). P. 37–52.

16. Dörnyei Z. Motivational strategies in the language classroom. Cambridge : Cambridge University Press, 2001. 161 p.

17. Hutchinson T., Waters A. English for specific purposes. Cambridge : Cambridge University Press, 1987. 183 p.

18. Little D. Learner autonomy: Definitions, issues and problems. Dublin : Authentik, 1991. 62 p.

19. Luckin R. et al. Intelligence unleashed: An argument for AI in education. London : Pearson, 2016. 60 p.

20. Pomona College. The Young Economist's Short Guide to Writing Economic Research. 2024. URL: pomona.edu.

21. Riazantseva, D., Bilyk, O., Kokhan, L., Kokhan, L. and Sokolova, H. (2025) “Deviant forms of adjectives in modern Ukrainian language: teaching features in the structure of the ukrainian course as a foreign language”, in Morhunova, N., Levchenko, I., and Kholodov, A. (eds.) *Implementation of modern technologies in language learning as a basis for the formation of communicative competences*. Kharkiv: TECHNOLOGY CENTER PC, pp. 139-153.

22. Sokolova H., Valchenko I. Intercultural model of foreign language teaching: ways of optimization. *Science in motion*: conf. materials (Vinnytsia-Vienna, 09.06.2023). 2023. № 28. P. 317–323.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

23. Tarnopolsky O. Constructivist blended learning approach. London : Versita, 2012. 254 p.

Дата першого надходження статті до видання: 08.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

UDC 796.322:061.237(091)

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-259-271

Stepanyuk Svetlana Candidate of Physical Training and Sports Sciences, Associate Professor, Kherson State Agrarian and Economical University, Kropyvnytskyi, https://orcid.org/0000-0002-6035-3575

Strykalenko Yevhenij Candidate of Physical Training and Sports Sciences, Associate Professor, Kherson State Agrarian and Economical University, Kropyvnytskyi, https://orcid.org/0000-0001-7686-8736

Drachuk Serhiy Candidate of Biological Sciences, Associate Professor, Kherson State Agrarian and Economical University, Kropyvnytskyi, https://orcid.org/0000-0001-5783-8830

Hlukhova Hanna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Kherson State University, Ivano-Frankivsk, https://orcid.org/0000-0003-1158-530X

TROUGH TRADITIONS AND DEVOTION: KHERSON HANDBALL CLUB “DNIPRYANKA”

Annotation. Team sports have always been the most attractive to young people, as they not only allow for the strengthening of body and spirit but also teach teamwork, laying the foundation for true friendship and an entire school of women’s handball, with its own traditions of training, methodology, and even style of play. Kherson women’s handball is undoubtedly a unique phenomenon, the history and development of which deserve detailed study and coverage.

This article is dedicated to the analysis of the historical path of the activities of the handball club “Dnipryanka” (Kherson) as a basic centre for the training of the women’s handball reserve in Southern Ukraine. The key stages of the team’s development under the leadership of the honoured coach of Ukraine, Mykhailo Myloslavskyi, have been highlighted.

The aim of the research was to systematize the sports achievements of the handball club “Dnipryanka” from 1989 to 2022 and to justify the club’s role as a key link in the training of players at the national and international levels.

The study employed the following methods: theoretical – analysis of archival materials and examination of scientific and methodological sources; systematic and comparative analysis; biographical method; empirical – conversations and interviews; methods of mathematical statistics.

The contribution of individual coaches and athletes has been highlighted, whose activities and charisma have contributed to the elevation of the level and status of the

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

handball movement in the region, as well as the popularization of this type of team sport in southern Ukraine.

Handball Club “Dnipryanka” during its period of operation (1989-2022) has gone from an amateur team to one of the most titled clubs in Ukraine. The acquisition of 10 bronze medals and the historic “silver” in the 2021/2022 season confirmed the status of Kherson Oblast as a powerful center for handball reserve training. The research materials confirm the necessity of preserving the club’s methodological heritage as a foundation for the future revival of handball in the liberated Kherson. Continuity of traditions thru the involvement of coaching staff and club alumni is a strategic resource for restoring the region’s sporting glory.

The results of the work are of practical interest to physical education teachers, researchers, sports managers, public officials, and coaches interested in preserving and developing team sports in Ukraine and can also be used for further development of sports development strategies at the regional level.

Keywords: sports history, women’s handball, Kherson region, Ukrainian Super League, achievements, sports heritage.

Степанюк Світлана Іванівна кандидатка наук з фізичного виховання та спорту, доцентка. Херсонський державний аграрно-економічний університет, м. Кропивницький, https://orcid.org/0000-0002-6035-3575

Стрикаленко Евгеній Андрійович кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент, Херсонський державний аграрно-економічний університет, м. Кропивницький, https://orcid.org/0000-0001-7686-8736

Драчук Сергій Петрович кандидат біологічних наук, доцент, Херсонський державний аграрно-економічний університет, м.Кропивницький, https://orcid.org/0000-0001-5783-8830

Глухова Ганна Геннадіївна кандидатка педагогічних наук, доцентка, Херсонський державний університет, Івано-Франківськ, https://orcid.org/0000-0003-1158-530X

ЧЕРЕЗ ТРАДИЦІЇ ТА САМОВІДДАНІСТЬ: ХЕРСОНСЬКИЙ ГАНДБОЛЬНИЙ КЛУБ «ДНІПРЯНКА»

Анотація. Ігрові види спорту завжди були найбільш привабливими для молоді, адже дозволяли не лише загартовувати тіло й дух, але й вчитися працювати в команді, закладаючи основу для справжньої дружби і цілої школи жіночого волейболу, із власними традиціями виховання, методикою та навіть стилем гри. Херсонський жіночий гандбол – безперечно, є окремим явищем, історія та становлення якого заслуговує на детальне вивчення та висвітлення.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Дана стаття присвячена аналізу історичного шляху діяльності гандбольного клубу «Дніпрянка» (м. Херсон) як базового центру підготовки жіночого гандбольного резерву на Півдні України. Висвітлено ключові етапи розвитку команди під керівництвом заслуженого тренера України Михайла Милославського.

Мета дослідження полягала у систематизації спортивних досягнень гандбольного клубу «Дніпрянка» протягом 1989-2022 рр. та обґрунтуванні ролі клубу як ключової ланки у підготовці гравчинь національного та міжнародного рівнів.

У дослідженні застосовано методи: теоретичні – аналіз архівних матеріалів та вивчення науково-методичних джерел; системний та порівняльний аналіз; біографічний метод; емпіричні – бесіди та інтерв'ю; методи математичної статистики.

Підкреслено внесок окремих тренерів і спортсменів, чия діяльність та харизма сприяли підвищенню рівня та статусу гандбольного руху в регіоні, а також популяризації даного виду ігрового спорту на півдні України.

ГК «Дніпрянка» за період свого функціонування (1989-2022 рр.) пройшов шлях від аматорського колективу до одного з найтитулованіших клубів України. Здобуття 10 бронзових медалей та історичного «срібла» у сезоні 2021/2022 підтвердило статус Херсонщини як потужного центру підготовки гандбольного резерву.

Матеріали дослідження підтверджують необхідність збереження методичної спадщини клубу як фундаменту для майбутнього відродження гандболу в деокупованому Херсоні. Спадкоємність традицій через залучення тренерських кадрів та вихованок клубу є стратегічним ресурсом для відновлення спортивної слави регіону.

Результати роботи становлять практичний інтерес для викладачів фізичної культури, науковців, управлінців у сфері спорту, державних службовців і тренерів, зацікавлених у збереженні та розвитку командних видів спорту в Україні, а також можуть бути використані для подальшої розробки стратегій спортивного розвитку на регіональному рівні.

Ключові слова: історія спорту, жіночий гандбол, Херсонщина, Суперліга України, досягнення, спортивна спадщина.

Problem formulation. The current state of development of team sports in Ukraine is characterised by a deep crisis caused by full-scale armed aggression, which has led to the destruction of sports infrastructure, the cessation of activities of leading clubs, and the mass migration of athletes. For Kherson Oblast – a region with strong handball traditions – the urgent issue has arisen of preserving the human resources and historical memory of the activities of the handball club "Dnipryanka".

Even though the club had been a key link in preparing reserves for the national teams for decades and was a multiple prize-winner of the Ukrainian championships, it

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

has virtually ceased to exist today. This creates a threat of nullifying the many years of scientific and methodological developments of the coaching school of M. B. Myloslavskyi. The need to document the club's sports achievements, analyse its contribution to the region's history, and track the future of its alumni as carriers of the Kherson handball school determines the relevance of this research.

Analysis of recent research and publications. The issue of developing handball in Ukraine and training sports reserves is constantly in the spotlight of specialists. The theoretical and methodological foundations of training highly qualified handball players are highlighted in the works of Nosko M. O., Danilov O. O., Maslov V. M. (2013), Solovey O. M., Solovey D. O. (2017). The historical development of individual sports schools and clubs in Ukraine has been studied by researchers such as Pavlyuk I. (2006) and Mytychok O. P. (2025). The history and performance of the HC "Dnipryanka" are directly reflected in the works of Stepanyuk, A. Sinchuk, A. Sergeev (2016), where the period of the club's formation up to 2016 is described in detail.

However, despite the existence of substantial works, the issue of preserving the sports heritage of regional clubs in the post-2022 period, as well as the analysis of the transformation of the "club school" under the conditions of international professional migration of trainees due to military actions, remain virtually unstudied. These aspects require detailed scientific study and systematisation.

The aim of the research was to systematise the sports achievements of the "Dnipryanka" Handball Club from 1989 to 2022 and to justify the club's role as a key link in the training of players at the national and international levels.

Methods. To achieve the set aim, we used a complex of complementary research methods: theoretical – analysis of archival materials and study of scientific and methodological sources to reconstruct the history of the club; systemic and comparative analysis – to evaluate the effectiveness of the team's performances in different periods; biographical method – to analyse the experience of prominent figures in the handball movement of Kherson region; empirical – conversations and interviews with coaches and players to clarify the current vectors of their professional activities; methods of mathematical statistics – to process quantitative indicators of the sports achievements of the club's trainees.

Presentation of the main material.

Handball is a relatively young sport in the city of Kherson, but it has good traditions, primarily associated with the name of one coach – Myloslavskyi Mykhailo Borysovych. He created a handball team with which he went through a difficult journey during the times of the former Soviet Union, independent Ukraine, and to the conquest of European peaks.

Myloslavskyi Mykhailo Borysovych – Honoured Worker of Physical Culture and Sports of Ukraine, Honoured Coach of Ukraine, Honoured Worker of Physical Culture and Sports of Ukraine, Honorary Citizen of the city of Kherson, awarded with a diploma of the Verkhovna Rada of Ukraine. The name of Mykhailo Borysovych is included in the encyclopaedia "Best People".

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

For the first time, a team of masters appeared at the Kherson Cotton-Paper Mill at the end of the 80s. In 1988, an Olympic reserve school opened in Kherson, which included 9 departments for various sports. One of them was the handball department. October 5, 1988, is the official date of the establishment of the handball department at the sports profile boarding school. The handball department was headed by Mykhailo Borysovych Myloslavskyi, consisting of two groups of girls from 1971-72, from school No. 49.

In 1990, with the support of the leadership of the cotton-paper mill, represented by the general director of the mill, Sakovich P. V., and the head of the mill's trade union committee, Melnikova L. A., the women's handball team "Tekstylnyk" was formed, with Myloslavsky M. B. as its coach.

In 1990, the young team "Tekstylnyk", having passed through the All-Union qualifying tournament in Rostov and Kyiv, earned the right to represent Kherson in the 1st league of class "A" of the women's handball league of the USSR. The main team of "Tekstylnyk" consisted of the same girls whom Mykhailo Borysovych had led by the hand into the world of handball.

It was they – the Krotov sisters, Valentina Marchenko, Elena Sheremet, Olga Petrykivska, Tatyana Pshulkovska, Svitlana Matyukhina, and the young Larisa Biloshkur, Tatyana Shelkovska, Oksana Odynets, Elena Kiryushina, Elena Netyaga – who became the first swallows of the Kherson school in Soviet women's handball. Due to the collapse of the Soviet Union, the club "Tekstylnyk" also ceased its participation in the elite handball teams of the Union. But the boarding school continues to exist. The team received a new name – "Tavrychanka" and began competing in the national women's handball championship, and later in the Super League of Ukraine.

In 1992, the reorganisation of the boarding school into the Higher School of Physical Culture took place. On the base of this college the development and growth of Kherson handball took place. At the Higher School of Physical Culture, they accept not only girls from our city but also from other cities in the region and Ukraine.

Great assistance to the team was provided by the city leadership at the time, led by the then mayor of the city, Shvydkyi O. V., as well as the director of the college, Barbin L. M.

The coaching and pedagogical staff, along with the administration of the school, were tasked with training high-class athletes for participation in the junior, youth, and national teams of the country.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Starting from the 1990-91 season, “Tekstylnyk” (Kherson) took 5th place in the First League of the USSR Championship, and in the following 1991-92 season, “Tekstylnyk” (Kherson) took 3rd place in the First League of the USSR Championship. The team did not complete the championship because, one round before the end, all Ukrainian teams withdrew from the USSR championship. That same year, Kherson’s “Tekstylnyk” confidently secured the 5th place in the Ukrainian championship among 12 teams in the top league.

In the 1992-93 season, the team changed its name and began competing as “Tavrychanka”, maintaining the 5th position in the Ukrainian Higher League championship (12 teams).

In 1993-94 – “Tavrychanka” (Kherson) took 6th place in the Ukrainian Championship, in the top league group “A” (among 8 teams).

In 1994-95 – “Tavrychanka” (Kherson) finished in 11th place in the Ukrainian championship and leaved the top league of group “A”. The team moved to group “B” (head coach V. Kozar, coach Y. Basyuk).

In 1994, three graduates of the school—Tetiana Pereverznieva, Iryna Sidorova, and Maryna Verheliuk were invited to the women’s junior national team, where Myloslavskyi M. B. was the second coach.

The latter eventually became an Olympic medallist and an Honoured Master of Sports of Ukraine.

In Kaunas, Lithuania, the national team rightfully wins the “gold” in the European Championship final, having played all the games without a single loss.

In 1995-96, the handball club “Dnipryanka” was established, which took 6th place in the Ukrainian championship and earned the right to compete in Group “A” (head coach Myloslavskyi M.B., coach – Polyak M.A.).

In 1996, at the European Youth Championship in Poland, six graduates of the school played for the national team – Iryna Sydorova, Tetiana Yaresko, Tetiana Pereverznieva, Maryna Verheliuk, Tetiana Selezniova, and Natalya Siedova, who later became international and honoured masters of sports of the country. In the final, losing by one goal in a tough match against the Danes, the players from Kherson returned home with European “silver”.

With the arrival of the new head coach Myloslavskyi M.B., a clear trend of improved results is noted. As a result of the diligent mutual work of the coaches and

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

athletes, the Kherson handball team occupies prize-winning places and brings more additional points to the city and region.

In the 2000-2001 season, the handball club once again changes its name. “Pedagogical University – Dnipryanka” (Kherson) takes 6th place in the Ukrainian championship, higher league group “A”.

In 2000, in Romania, at the European Championship for national teams, the graduates of the school – Irina Goncharova, Marina Vergelyuk, and Tatyana Yaresko – represented Kherson with dignity and bring home silver medals.

The opening of the Kherson Higher School of Physical Culture quickly had an impact on the results not only for Kherson but also for the country’s handball in general. The school has nurtured a whole array of players not only at the national level but also at the European level.

In the educational institution, handball girls studied and improved their sports skills, achieving the highest accomplishments and representing our country on international arenas.

In 2001, 2005, and 2009, they became Champions of the Youth Games in Ukraine. In 2010, Champions of the Youth Games of Ukraine.

Yaresko Tetiana – Master of Sports of International Class, medallist of the European Championship in 2000.

Pidpalova-Borodina Anastasia, Nikolaenko Olga, Shimkute Regina, Borshchenko Victoria, Sheiko (Varavenko) Alla, Vergelyuk Marina – are members of the national team of Ukraine. More than 30 among the graduates are masters of sports of Ukraine.

It should be noted that in the city of Kherson, there was a sports school No. 5 for many years, which produced promising young handball players (coach Sdvizhko Yuriy Vasylyovych). Currently, they have been restructured into a Physical Training Club and for several consecutive years have significantly reduced their intake into the complex, forcing them to accept children from other regions of Ukraine.

In 2001, as part of the Zaporizhzhia “Motor”, a multiple national champion that won the European Cup of Cups, there was a graduate of the Kherson school – Tetiana Yaresko, an international-class sports master.

In 2001-2002 – “Pedagogical University – Dnipryanka” (Kherson) took 4th place in the Ukrainian championship, higher league group “A”, which allows the team to enter the European Cup tournament. Already in January 2003, the team “Pedagogical University – Dnipryanka” successfully started in the European Cup tournament and reached the 1/8 finals of the Challenge Cup, where they lost to the future tournament winner.

The most successful season for the team can be considered the 2002-2003 year, when the team again took 4th place, scoring 33 points, confirming to everyone that the previous success was not a coincidence, and “Pedagogical University – Dnipryanka” has the right to represent the country at the European level.

The national team of Kherson State University, composed of handball players from the “Pedagogical University – Dnipryanka” team, became the winner of the VI Summer Universiade of Ukraine.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

The greatest victory came in August when the regional team won third place in handball at the II All-Ukrainian Summer Sports Games, and the team's handball players finally earned the honorary title of "Master of Sports of Ukraine".

At the XXVIII Olympic Games in Athens, three graduates of the handball department of the college, as part of the Ukrainian national team, became bronze medallists of the Olympics. These are Marina Vergelyuk, Irina Goncharova, and Anastasia Borodina-Podpalova.

Graduate of the school, Marina Vergelyuk, an Olympic Games medallist and honoured master of sports of Ukraine, played for Kyiv's "Spartak" for many years, and then as part of the leading Slovenian club "Krym", winning the Champions League Cup.

Victoria Ulyanych, also a graduate of the Kherson school, won the EHF Cup with a Hungarian club.

Victoria Borshchenko is one of the leading players of the national team of Ukraine.

In February 2006, our team was once again fortunate to participate in the European Cup tournament. The team participated in the 1/16 and 1/8 finals of the European Challenge Cup (losing by a 2-goal difference in Split, Croatia, to the local team and not advancing to the next round).

Another sports peak was conquered in June 2007 when the national team of the Kherson region became the winner of the III Summer All-Ukrainian Sports Games, defeating representatives from 12 regions of Ukraine, including Lviv, Kyiv, Ternopil, Zaporizhzhia regions, and the city of Kyiv – leading handball regions of the country, whose athletes are well-known in Europe and the world. The athletes proved that the young handball generation of Kherson can compete on equal terms with recognised leaders on the playing field and do not recognise authorities, proving their right to victory through their game.

Starting from the 2012-2013 season, the handball club "Dnipryanka" has held the honourable 3rd place in the Ukrainian Super League championship. The graduates of the Kherson Handball School were invited to join the national teams of Ukraine.

Thus, in 1994, the Ukrainian national team took 1st place at the European Championship (1977-78 birth years), with the team members being Pereverzeva T., Sidorova I., Vergelyuk M., and the coach of the team Myloslavskyi M. B.

In 1996, the team took 2nd place at the European Youth Championship, with the following players: Pereverzeva T., Sidorova I., Vergelyuk M., Sedova N., Seleznyova T., Yaresko T., and the coach Myloslavskyi M. B.

In 1998 – as part of the youth national team at the European Championship, Tykhomyrova O., Shikina S., Ulyanich V., Kozyr N., Leshchenko O. played, with the head coach of the team being Myloslavskyi M.B.

In 1998 – was got 4th place at the World Youth Games in the team: Shikina S., Kozyr N., Leshchenko O., Baranovska Y., Nikolayenko O., head coach of the team Myloslavskyi M.B.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Table 1.

Graduates of "Dnipryanka" in the Ukrainian national team at the Olympic Games, World and European Championships

1	**Tornament**	**Graduates of "Dnipryanka"**
2	European Championship 1998	Maryna Vergelyuk
3	World Championship 1999	Iryna Honcharova, Maryna Vergelyuk
4	European Championship 2000	Maryna Vergelyuk, Iryna Honcharova, Tetyana Yaresko
5	World Championship 2001	Iryna Honcharova, Anastasiya Borodina
6	European Championship 2002	Iryna Honcharova, Maryna Vergelyuk
7	World Championship 2003	Iryna Honcharova, Maryna Vergelyuk, Anastasiya Borodina (Pidpalova)
8	Olympic Games 2004	Iryna Honcharova, Maryna Vergelyuk, Anastasiya Borodina (Pidpalova)
9	European Championship 2004	Anastasiya Borodina (Pidpalova)
10	World Championship 2005	Maryna Vergelyuk, Anastasiya Borodina (Pidpalova)
11	European Championship 2006	Maryna Vergelyuk
12	World Championship 2007	Victoriya Borschenko, Yuliya Snopova
13	European Championship 2008	Iryna Honcharova, Maryna Vergelyuk, Anastasiya Borodina (Pidpalova)
14	World Championship 2009	Iryna Honcharova, Victoriya Borschenko, Anastasiya Borodina (Pidpalova)
15	European Championship 2010	Iryna Honcharova, Victoriya Borschenko, Anastasiya Borodina (Pidpalova), Olha Nikolayenko
16	European Championship 2012	Victoriya Borschenko, Anastasiya Pidpalova, Olha Nikolayenko
17	European Championship 2014	Victoriya Borschenko, Anastasiya Pidpalova, Olha Nikolayenko

In 2000 – as part of the youth national team at the European Championship in Romania, the following players participated: Shikina S., Kozyr N., Leshchenko O., Baranovska Y., Nikolayenko O., Borodina A., with head coach Myloslavskyi M.B. That same year, the national team took 2nd place at the European Championship among national teams – the team included graduates of Kherson handball: Sidorova I., Goncharova I., Yaresko T., with head coach Myloslavskyi M.B. 2001 – as part of the junior national team at the European Championship, Nikolenko O., Gorobets O., Borshchenko V., and Snopova Y. played.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

In 2002, Borodina A., as part of “Motor” (Zaporizhzhia), became the champion of Ukraine. The Ukrainian women’s handball team performed successfully at the 2004 Olympic Games in Athens, finishing in the third place. The team included our compatriots, students of the honoured coach of Ukraine, Mykhailo Myloslavskyi: Maryna Verheliuk, Anastasiya Borodina, and Iryna Honcharova.

As of today, the women’s handball team “Pedagogical University – Dnipryanka” is the only team from Kherson Oblast that has achieved high results among all the team sports cultivated in the region.

Talented and promising young handball players had the opportunity to enhance their sports skills at the handball department of the Kherson Higher School of Physical Culture, as well as at the Faculty of Physical Education and Sports of Kherson State University, by participating in the women’s handball team “Dnipryanka” in the Ukrainian Championship games, Eurocup draws, international competitions and tournaments, as well as in the national team in the European and World Championships, with the best among them competing in the Olympic Games.

For many years, the graduates of the handball team “Dnipryanka” formed the backbone of the Ukrainian youth national team, and our representatives were constantly included in the national team, among them: Anastasiya Pidpalova, Victoriya Borshchenko, Yulia Snopova, Victoria Belmas, Olga Nikolayenko, and others.

Unfortunately, due to the war, the season was not fully played. The Handball Federation of Ukraine made the decision to conclude the playing season and summarise the results according to the league table. Our girls from Kherson confidently secured second place, marking the first time in the history of the women’s club. We congratulate the girls and the coaches, wishing only victories on the Ukrainian and international stage.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Conclusions. As a result of the conducted research on the history of activities and personnel potential of the Handball Club "Dnipryanka" (Kherson), the following conclusions have been made: The handball club "Dnipryanka" has gone from an amateur team to one of the most titled clubs in Ukraine during its period of operation (1989-2022). The achievement of 10 bronze medals and the historic "silver" in the 2021/2022 season confirmed the status of Kherson as a powerful center for handball reserve training. It has been determined that the club's success was based on a unique vertical training system of "sports college – club – national team", established by M. B. Myloslavskyi. This system allowed the club to dominate not only in classic handball but also in beach handball, becoming the long-standing, unchanging champion of Ukraine.

Despite the cessation of the club's activities due to armed aggression, the "Kherson School" continues to exist through its alumni. The professional migration of leading players (A. Diablo, T. Polyak, V. Glibko, etc.) to top European leagues and their key role in the national team of Ukraine is a direct indicator of the high quality of training at HC "Dnipryanka".

The prospects for further research lie in the necessity of preserving the club's methodological heritage as a foundation for the future revival of handball in the liberated Kherson. Continuity of traditions through the involvement of coaching staff and club alumni is a strategic resource for restoring the region's sporting glory.

Література

1. Білоус Н. С., Кононенко Н. М. (2023). Загальна характеристика та становлення гандболу в україні. Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15, (11(171), 19-25. https://doi.org/10.31392/ UDU-nc.series 15.2023.11 (171).04

2. Гриценко І. І. Історія розвитку гандболу в Україні. Київ: Олімпійська література, 2004. 144 с.

3. Драчук А.І. Теорія і методика викладання гандболу: Навчальний посібник. 2-е вид., доповн. і переробл. Вінниця, 2011 154 с.

4. Митчик О.П. Розвиток та становлення гандболу на волині: історичний аспект Журнал «Перспективи та інновації науки» (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина») № 8(54) 2025. С. 623-630.

5. Носко М. О., Данілов О. О., Маслов В. М. Гандбол: технологія підготовки команд вищої спортивної майстерності : підруч. Київ : СПД Чалчинська Н. В., 2013. 236 с.

6. Павлюк І. Становлення і розвиток гандболу в Україні. Молода спортивна наука України : зб. наук. пр. Львів : ЛДІФК, 2006. Вип. 10. Т. 3. С. 197–201.

7. Соловей О. М., Соловей Д. О. Теоретичні основи гандболу : навч. посіб. Дніпро: Придніпровська державна академія фізичної культури і спорту, 2017. 161 с.

8. Степанюк С., Сінчук А., Сергєєва А. З історії діяльності гандбольного клубу "Дніпрянка" //Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). 2016. Вип. 11. С. 113-116.

9. Степанюк С., Юхимук В., Городинська І. Досягнення видатних тренерів жіночих гандбольних команд України. Пріоритетні напрями розвитку фізичної культури, спорту та

ISSN 2786-4952 Online

рекреації : зб. матеріалів І Всеукр. наук. конф., 25 жовтня 2024 р. / голов. ред. І. Г. Глухов. – Івано-Франківськ : ХДУ, 2024. –145-148.

10. Степанюк С. І., Грабовський Ю. А., Городинська І. В.,Коваль В. Ю., Руденко В. С. Історія розвитку фізичної культури, спорту та освіти на Херсонщині в період кінця ХХ та початку ХХІ століття (присвячено 30-річчю заснування факультету фізичного виховання та спорту ХДУ): навч.-метод. посібн. для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня при викладанні компонент освітньо-професійних програм: «Середня освіта (фізична культура)»; «Фізична культура і спорт». / С. І. Степанюк, Ю. А. Грабовський, І. В. Городинська, В. Ю. Коваль, В. С. Руденко. Херсон: Книжкове вид-во ФОП Вишемирський В.С. 2024. 96 с.

11. Фролова Л. С. Теорія і методика гандболу: навч. посіб. Черкаси: ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2010. 188 с.

References

1. Bilous N. S., Kononenko N. M. (2023). Zahalna kharakterystyka ta stanovlennia handbolu v Ukraini [General characteristics and development of handball in Ukraine]. Naukovyi chasopys Ukrainskoho derzhavnoho universytetu imeni Mykhaila Drahomanova. Seriia 15, (11(171), 19-25. https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2023.11(171).04. [in Ukrainian].

2. Hrytsenko, I. I. (2004). Istoriia rozvytku handbolu v Ukraini [The history of the development of handball in Ukraine]. Olimpiyska literatura, 2004. 144 p. [in Ukrainian].

3. Drachuk A.I. (2011). Teoriia i metodyka vykladannya handbolu: navchalnyi posibnyk [Theory and methods of handball: a textbook], 2nd ed. Vynnytsya, 154 p. [in Ukrainian].

4. Mytchyk O.P. Rozvytok ta stanovlennya handbolu na Volyni: istorychnyi aspect [Development and formation of handball in Volyn: historical aspect]. Journal “Science Perspectives and innovations” (Seria “Pedagogy”, seria “Psychology”, seria “Medicine”) № 8(54) 2025. P. 623-630. [in Ukrainian].

5. Nosko M. O., Danilov O. O., & Maslov V. M. (2013). Handbol: tekhnolohiia pidhotovky komand vyshchoi sportyvnoi maisternosti [The handball: technology for preparing teams of the highest sportsmanship]. Kyiv : SPD Chalchynska N.V. 236 p. [in Ukrainian].

6. Pavliuk I. (2006). Stanovlennia i rozvytok handbolu v Ukraini [The formation and development of handball in Ukraine]. Moloda sportyvna nauka Ukrainy – Young sports science in Ukraine : zb. nauk. pr. (Vols. 10), (pp. 197–201). Lviv : LDIFK [in Ukrainian].

7. Solovei O.M., &Solovei,D.O. (2017). Teoretychni osnovy handbolu [The theoretical foundations of handball]. Dnipro : Prydniprovska derzhavna akademiia fizychnoi kultury i sportu. 161 p. [in Ukrainian].

8. Stepanyuk S., Sinchuk A., Serheeva A. (2016). Z istoriyi diyalnosti handbolnoho klubu “Dnipryanka” [From the history of formation of Handball Club “Dnipryanka”] // Scientific Journal of the Dragomanov Ukrainian State University. Series 15: Scientific-pedagogical problems of physical culture (Physical Education and Sports). Vol. 11. P. 113-116. [in Ukrainian].

9. Stepanyuk S., Yukhymuk V., Gorodynska I. (2024). Dosiahnennia vydatnykh treneriv zhinochykh handbolnykh komand Ukrainy [Achievements of greatest trainers of women’s handball teams of Ukraine]. Priorytetni napriamy rozvytku fizychnoi kultury, sportu ta rekreatsii : zb. materialiv I Vseukr. nauk. konf., 25 Oct. 2024 p. / chief. red. I. G. Hlukhov. Ivano-Frankivsk : HSU. 145-148. [in Ukrainian].

10. Stepanyuk, S., Koval, V., Grabovsky, Y., Gorodynska, I., & Rudenko , V. (2024). Three Decades Of Improving: The Journey Of The Faculty Of Physical Education And Sports Of Kherson State University. Scientific Journal of the Dragomanov Ukrainian State University. Series *15*, (6(179), 261-265. https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.6(179).50 [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

11. Frolova, L. S. (2010). Teoriia i metodyka handbolu: navchalnyi posibnyk [Theory and methods of handball: a textbook]. Cherkasy: ChNU im. B. Khmelnytskoho. 188 p. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 29.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

UDC 37.016:811.111:327

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-272-286

Varadi Natalia Doctor of History, habilitated doctor, Associate professor, Department of History and Social Sciences, Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian University, https://orcid.org/0000-0003-4175-4928

Hnatyk Katalin Doctor of Philosophy in Language Pedagogy, Associate Professor, Department of Philology, Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian University, Berehove, https://orcid.org/0000-0003-4975-6266

Fodor Kateryna Doctor of Philosophy in Language Pedagogy, Associate Professor, Department of Philology, Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian University, Berehove, https://orcid.org/0000-0002-5086-0944

CONTEMPORARY PEDAGOGICAL APPROACHES IN TEACHING ENGLISH FOR DIPLOMATIC COMMUNICATION

Abstract. The article deals with modern approaches to the English language teaching specifically for the areas of diplomacy within the scope of higher education. It studies the development of communicative, intercultural, and professional skills required for modern international relations. With the deepening of globalization and the role of English as a lingua franca in diplomacy, the need for changing language-teaching methods so that they reflect the complex communicative requirements of diplomatic practice is becoming more and more significant. The research is carried out by an analytical review of recent academic publications and it points out the main theoretical and methodological trends in the field of English for Specific Purposes (ESP), especially English for Diplomatic Purposes (EDP). The article shows that current language teaching is gradually shifting from the traditional grammar-focused instruction to more communicative, task-based, and learner-centered methods. The integration of authentic diplomatic discourse, role-based simulations, case studies, and digital learning environments that mimic real-life diplomatic situations has been discussed in detail. The results of the research show that speaking skills alone are not enough if they are not supported by cultural intelligence, pragmatic competence, and the mastering of strategies for the effective communication of diplomacy. Furthermore, the study distinguishes public and confidential aspects of diplomatic communication, where linguistic and rhetorical skills are required. It also examines the increasing role of digital diplomacy, media competence, and technology-enhanced learning tools in training future diplomats for the participation in global communication networks. Interdisciplinary integration, linking language education with political science, international law, and communication studies, emerges as an important factor in the

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

development of professional competence in diplomatic contexts. The article is based on the conclusion that teaching English for diplomatic communication effectively is not a one-dimensional task. It requires a comprehensive pedagogical framework that includes communicative language teaching (CLT), task-based learning (TBLT), intercultural education, and digital simulation-based methodologies. This way, learners are not only linguistically competent but are also prepared to be successful in complex, multilingual and multicultural diplomatic environments.

Keywords: English for Diplomatic Purposes (EDP), English for Specific Purposes (ESP), communicative competence, intercultural communication, diplomatic discourse, digital diplomacy, task-based learning, simulation-based learning, higher education, language pedagogy.

Вароді Наталія Федорівна доктор історичних наук, габілітований доктор, доцент кафедри історії та суспільних дисциплін, Закарпатський угорський університет ім. Ференца Ракоці ІІ., м. Берегове, https://orcid.org/0000-0003-4175-4928

Гнатик Каталін Бейлівна доктор філософії з галузі «Освіта/Педагогіка», доцент кафедри філології, Закарпатський угорський університет ім. Ференца Ракоці ІІ., м. Берегове, https://orcid.org/0000-0003-4975-6266

Фодор Катерина Йосипівна доктор філософії з галузі «Освіта/Педагогіка», доцент кафедри філології, Закарпатський угорський університет ім. Ференца Ракоці ІІ., м. Берегове, https://orcid.org/0000-0002-5086-0944

СУЧАСНІ ПЕДАГОГІЧНІ ПІДХОДИ У ВИКЛАДАННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ ДИПЛОМАТИЧНОГО СПІЛКУВАННЯ

Анотація. У статті розглядаються сучасні підходи до викладання англійської мови, зокрема для потреб дипломатичної сфери у контексті вищої освіти. Досліджується розвиток комунікативних, міжкультурних та професійних навичок, які необхідні для сучасних міжнародних відносин. З поглибленням глобалізації та посиленням ролі англійської мови як лінгва-франка в дипломатії все більшого значення набуває необхідність зміни методів викладання мови, щоб вони відповідали складним комунікативним вимогам дипломатичної практики. Дослідження проводиться шляхом аналітичного огляду останніх наукових публікацій і висвітлює основні теоретичні та методологічні тенденції у сфері англійської мови за професійним спрямуванням, особливо англійської мови для дипломатичних цілей. Стаття показує, що сучасне викладання мови поступово переходить від традиційного навчання, зосередженого на граматиці, до більш комунікативних, орієнтованих на завдання та зосереджених на учнях методів. Детально обговорюється інтеграція автентичного дипломатичного дискурсу,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

рольових імітацій, аналізу конкретних ситуацій та цифрових навчальних середовищ, що імітують реальні дипломатичні ситуації. Результати дослідження показують, що одних лише навичок говоріння недостатньо, якщо вони не підтверджені культурною обізнаністю, прагматичною компетентністю та володінням стратегіями ефективної дипломатичної комунікації. Крім того, у дослідженні розрізняються публічні та конфіденційні аспекти дипломатичного спілкування, де необхідні лінгвістичні та риторичні навички. У ньому також розглядається зростаюча роль цифрової дипломатії, медіакомпетентності та навчальних інструментів, що базуються на технологіях у процесі підготовки майбутніх дипломатів до участі у глобальних комунікаційних мережах. Міждисциплінарна інтеграція, що поєднує мовну освіту з політологією, міжнародним правом та комунікаційними науками виявляється важливим чинником у розвитку професійної компетентності в дипломатичному контексті. Стаття ґрунтується на висновку, що ефективне викладання англійської мови для дипломатичної комунікації не є одновимірним завданням. Воно вимагає комплексну педагогічну структуру, яка включає комунікативне викладання мови, навчання на основі завдань, міжкультурну освіту та методику на основі цифрового моделювання. Таким чином, учні не тільки стають лінгвістично компетентними, але і готовими до успішної роботи у складних, багатомовних та мультикультурних дипломатичних середовищах.

Ключові слова: англійська мова для дипломатичних цілей, англійська мова за професійним спрямуванням, комунікативна компетенція, міжкультурна комунікація, дипломатичний дискурс, цифрова дипломатія, завдання-орієнтоване навчання, імітаційне навчання, вища освіта, педагогіка мовного навчання.

Introduction. Given globalization and the rapid development of international relations, English has become the language of diplomacy, international cooperation, and dialogue between cultures. Future diplomats, international relations specialists, and political analysts are required not only language skills of a high level but also pragmatic skills and negotiation skills necessary for successful diplomatic communication. Therefore, the question of adapting English language instruction to the specific communicative needs of diplomatic discourse is now confronted by modern higher education institutions. The traditional grammar-oriented methods of teaching are no longer enough to prepare students for successful performance in multilingual and multicultural diplomatic environments. The current trends in teaching underline communicative competence, learner-centered instruction, task-based learning, intercultural awareness, and the use of authentic professional contexts in language education. In the area of English for Specific Purposes (ESP), there has been a recent focus on English for Diplomatic Purposes (EDP). The main issues here are the development of a diplomatic vocabulary, learning of the negotiation strategies, education in formal communication skills, and pragmatic sensitivity training.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Precision, politeness, tact, and strategic language use are what, according to researchers, distinguish diplomatic communication from general English communication, and these are the features that a diplomat must have. Moreover, the digitalization of education and the recent educational changes have had a significant impact on the methodology of teaching English in higher education. Online simulations, role-playing activities, intercultural projects, collaborative learning, and AI-supported communication tasks are now being used more and more in diplomatic English courses in order to create conditions for authentic interaction and for developing professional communicative competence.

Against this background, contemporary pedagogical approaches in teaching English for diplomatic communication deserve detailed scholarly attention, particularly regarding their effectiveness in preparing students for real-life diplomatic interaction.

Problem statement. Although English has become an essential tool in diplomacy and international relations, numerous higher education institutions continue to apply language teaching methods that focus on grammatical correctness and theoretical knowledge rather than on communicative skills. Consequently, students are rarely able to be fully prepared for the authentic diplomatic interaction that they need to manage in their further negotiations, public speaking, intercultural mediation, and formal diplomatic correspondence.

What is even more alarming is that future diplomats practicing English are rarely given an opportunity to become intercultural communicators and develop pragmatic competence. The key features of diplomatic discourse, such as indirectness, dealing with politeness strategies, persuasion, and being sensitive to cultural norms, are often neglected when English for the specific purpose of diplomacy is taught. Moreover, the trend in diplomatic communication is the use of digital and multicultural environments, which calls for the integration of pedagogical technologies, interactive methodologies, and authentic communicative tasks by educators into classroom practice. Theoretically, there have been many promising developments in the field of ESP, but the practical application of these developments in the instruction of diplomatic English is still insufficient. Therefore, there is a demand for analyzing modern pedagogical approaches that can effectively develop students' communicative, intercultural, and professional competencies in the field of diplomatic English.

Analysis of recent research and publications. Recent studies show a rising academic interest in communicative, intercultural, and professionally oriented approaches to teaching English for diplomatic communication. More and more contemporary researchers stress the need to combine communicative competence, English for Specific Purposes (ESP), intercultural awareness, and authentic professional discourse in language education for future diplomats and international relations specialists**.** One of the most influential concepts in modern language pedagogy is communicative competence. British linguist Constant Leung argues that contemporary English language teaching should not be limited to traditional grammar-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

oriented teaching and focus on authentic communication within multicultural and multilingual contexts. He underlines the necessity of real-life language use and of an intercultural sensitivity in contemporary English teaching [12]. The American expert Patricia Friedrich played a major role in developing English for Diplomatic Purposes (EDP) as a branch of ESP. She focuses on the specific linguistic and communicative needs of diplomats and international relations professionals. According to her, diplomatic English differs from general English because it requires formal language, negotiation strategies, persuasive communication, pragmatic competence, and intercultural sensitivity. She points out that English as a lingua franca in diplomacy and the use of authentic materials, simulations, role plays, and case studies for teaching diplomatic communication [8].

Another important research direction is the role of communication in diplomatic practice. The scholars Christer Jönsson and Martin Hall view the process of diplomacy primarily as communication and investigate the verbal, non-verbal, public, and private dimensions of diplomatic interaction. Their study shows that successful diplomacy depends on strategic communication, negotiation, and the ability to adapt language to different political and cultural contexts [10].

Contemporary ESP research has also been strongly influenced by studies conducted on the evolution of English for Specific Purposes. Researchers emphasize that modern ESP methodology increasingly focuses on learners' professional needs, authentic discourse practices, and interdisciplinary communication. A large-scale co-citation analysis of ESP studies published between 1980 and 2018 demonstrates that communicative approaches, task-based learning, and discourse-oriented methodologies remain central directions in current ESP pedagogy [13]. Recent British and American studies additionally stress the importance of World Englishes and English as a Lingua Franca in professional communication. A number of researchers argues that ESP teaching is required to reflect the globalized nature of English and prepare learners for communication in international multicultural environments rather than exclusively native-speaker contexts. Their research supports the integration of intercultural and sociolinguistic competence into professional English instruction [7].

Modern publications also underline the growing role of technology-enhanced instruction, digital diplomacy, simulation-based learning, and task-based communicative activities in higher education. Contemporary pedagogical approaches increasingly combine communicative language teaching (CLT), task-based language teaching (TBLT), intercultural learning, and digital educational tools in order to prepare students for authentic diplomatic communication in international settings [14].

Researchers particularly highlight the growing importance of interdisciplinary integration, which enables the successful combination of professional competency development with advanced foreign-language acquisition [2; 5; 16]. Such integration is viewed as a prerequisite for the practical application of linguistic knowledge in authentic diplomatic, political, and institutional contexts [1;4;15]. In this regard, ESP-oriented instruction increasingly incorporates elements of political science, interna-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

tional law, intercultural studies, media communication, negotiation theory, and digital diplomacy, thereby creating a multidimensional educational environment that reflects the realities of contemporary international interaction [6; 9; 16].

The aim of the research. The current study investigates contemporary pedagogical approaches used in teaching English for diplomatic communication and to determine their effectiveness in developing students' communicative, intercultural, and professional competencies. It also aims to examine the theoretical foundations of teaching English for diplomatic purposes and analyze the role of communicative, task-based, intercultural, and learner-centered approaches in diplomatic English instruction. The research tries to identify innovative teaching strategies and digital tools applied in contemporary ESP education

Presentation of the main material. Modern methods of teaching English for Diplomatic Communication are mainly focused on forming the communicative, intercultural, and professional competencies of a future diplomat necessary for today's international relations. Contemporary teaching methods highlight the importance of real-world interaction, student-centered learning, and the use of genuine diplomatic scenarios in the teaching process. The next section examines the current methods and the pedagogical strategies that are most helpful in preparing the students of diplomacy and international relations for successful professional communication in English. Within the framework of oral diplomatic communication, it is essential to distinguish between genres belonging to its public dimension and those associated with its closed or confidential dimension. The public sphere of diplomatic discourse comprises press conferences, official declarations, diplomats' speeches at international organizations' meetings, public briefings and other forms of institutional communication addressed to wide audiences. The closed dimension of diplomatic communication is, however, mainly represented by negotiation processes between two or more parties, usually in a confidential or semi-confidential setting [15].

The priority communicative skills that are expected to be developed are digital literacy, critical thinking, media literacy, and communicative skills. In the present-day information environment, diplomats and international relations officers are frequently confronted with large quantities of politically sensitive, ideologically biased, and strategically manipulated information. In such circumstances, the skill of critically assessing information sources, being able to separate trustworthy data from disinformation, and constructing analytically sound interpretations is a must-have professional skill. Media literacy, in turn, equips future diplomats with the skill of effectively navigating global information flows and engaging competently in public diplomatic communication within the digital media ecosystem [9].

The public dimension of diplomatic communication in both writing and oral forms demands the highest degree of rhetorical skills and the art of persuasion. Diplomats are expected not only to present official positions clearly and coherently, but also to influence public opinion, shape international perceptions, and legitimize political decisions within the global informational space. Therefore, learning of

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

rhetorical devices, public speaking skills, argumentation, and persuasive writing becomes an integral part of professional diplomatic training [1]. All these skills nowadays are even more strengthened by the rise of digital diplomacy, strategic communication, and relations with the media, which have become the main factors to international political representation's success in recent years.

At the same time, the negotiation process itself requires a fundamentally different communicative approach. In diplomatic negotiations, particular importance is attached to the ability to present information in a tolerant, balanced, and politically restrained manner while simultaneously maintaining strategic focus and pursuing clearly defined objectives. Effective negotiators must demonstrate communicative flexibility, emotional intelligence, cultural sensitivity, and the capacity to avoid unnecessary escalation in situations characterized by political complexity or conflicting national interests. Therefore, diplomatic language education should prepare students not only for public rhetorical performance but also for nuanced interpersonal interaction within sensitive negotiation environments [15]. These circumstances significantly expand the methodological requirements for foreign-language instruction in diplomacy and international relations. Modern educational programmes are required to use communicative simulations, negotiation modeling, debate formats, diplomatic case studies, and public speaking training in order to reproduce authentic professional situations as accurately as possible. Such approaches contribute to the formation of adaptive communicative behavior and enable future diplomats to operate effectively in both public diplomatic communication and confidential negotiation processes within the contemporary international system [11].

The above-mentioned considerations necessitate the development of profound knowledge in communication theory, including mastery of specific communicative strategies and the tactical mechanisms through which these strategies are implemented in professional interaction. In the context of diplomatic communication, language functions not merely as a means of information exchange, but also as an instrument of political influence, conflict prevention, consensus-building, and representation of national interests. Consequently, the effective teaching of English for diplomacy requires the integration of theoretical and practical approaches that develop students' ability to navigate complex communicative situations strategically and appropriately [6].

Today, the language of diplomacy increasingly reflects the interdisciplinary nature of international governance, security, economic collaboration, information technology, and geopolitical processes. That is why tomorrow's diplomats need not only to be proficient in the language of diplomacy but also be able to work confidently with the most up-to-date specialized professional terminological systems. Therefore, future diplomats must acquire not only general linguistic competence, but also the ability to operate confidently within highly specialized professional terminological systems [4]. The prevalence of set phrases, ritual formulas, and standard communicative units which refer to the sphere of politeness and courtesy vocabulary are

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

inevitable. The use of such conventionalized linguistic forms greatly contributes to the efficiency of diplomatic communication as it allows for exactness, reduces the possibility of misunderstanding, increases the speed of communication, and provides for a common interpretation of diplomatic letters and official statements. In diplomatic practice, often the language of diplomacy is so standardized that it serves as a guarantee of political impartiality, organizational identity, and the preservation of a political-neutrality, institutional consistency, and mutual respect between the parties involved in international relations.

Standardized speech clichés and diplomatic formulas perform an important functional role in oral communication contexts. They provide diplomatic professionals with communicative support in situations requiring spontaneous responses, including press conferences, interviews, public briefings, and high-level negotiations [3]. Such formulaic constructions allow speakers additional time for reflection and strategic consideration while maintaining coherence, politeness, and diplomatic restraint. These characteristics must be carefully taken into account in the process of teaching English for diplomacy and international relations. Educational programmes should therefore include systematic work with authentic diplomatic texts, protocol documents, institutional statements, negotiation scenarios, and media communication materials in order to familiarize students with the lexical, stylistic, and pragmatic conventions of professional diplomatic discourse. Particular emphasis should be placed on developing students' ability to apply diplomatic terminology and protocol language flexibly within authentic communicative situations that reflect the realities of contemporary nternational practice [3]. With regard to its lexical and grammatical composition, the considerations outlined above clearly demonstrate that diplomatic discourse possesses a strongly interdiscursive character, which determines its highly specific lexical, grammatical, stylistic, and genre-related features. Contemporary diplomatic communication operates at the intersection of multiple professional domains, including politics, law, economics, military affairs, international security, media communication, and digital technologies. As a result, diplomatic language increasingly incorporates heterogeneous discourse elements that reflect the complex and multidimensional nature of modern international relations [4].

The dynamics of the contemporary global space, reflected in the transformation of interstate relations and diplomatic interaction, have therefore contributed to the growing interdisciplinarity of diplomatic language at both the lexical-grammatical and genre levels. Diplomatic discourse today encompasses a wide range of communicative formats, including official statements, institutional reports, digital communication, media interviews, public diplomacy campaigns, online negotiations, and strategic social media interaction. Consequently, the linguistic repertoire required of future diplomats extends far beyond traditional diplomatic correspondence and protocol communication [17].

At the same time, the evolution of diplomatic discourse has generated a specific set of new target competencies associated with both the confidential and public

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

dimensions of diplomacy. Within the closed sphere of diplomatic interaction, particular importance is attached to negotiation skills, conflict-management strategies, persuasive communication, and the ability to achieve strategic objectives through tactful and politically balanced interaction. In contrast, the public dimension of diplomatic discourse increasingly requires the capacity to influence mass audiences, shape public opinion, manage media narratives, and participate effectively in global digital communication processes. These transformations considerably expand the pedagogical objectives of foreign-language instruction for diplomacy and international relations, requiring educational programmes to integrate communication technologies, media literacy, digital diplomacy, and interdisciplinary communicative practices into the professional training of future diplomats [9].

One of the principal driving forces behind the ongoing transformation of diplomatic discourse is the rapid development of digital technologies and global communication platforms. The digitalization of international communication has significantly increased the accessibility and openness of diplomacy, integrating diplomatic practices into the sphere of social media and online public communication. This process has substantially strengthened the orientation of diplomacy toward public discourse, where diplomatic actors are now required to communicate not only with political elites and institutional representatives, but also with global audiences operating within a permanently connected digital information environmen [9]. Digitalization also creates opportunities for the independent development and dissemination of online educational materials, supporting dynamic, interactive, and modular learning formats. This allows educational institutions and instructors to integrate authentic diplomatic materials, multimedia resources, negotiation simulations, case studies, and real-time international communication practices into the learning process. Furthermore, electronic learning modules and programmes can be continuously updated through the use of analytical tools and performance reports, ensuring the relevance and responsiveness of educational content to contemporary geopolitical and communicative realities [11]. Equally important is the increased effectiveness of interaction achieved through digital communication instruments such as chats, discussion forums, messaging systems, blogs, and integrated social media platforms. These technologies significantly expand the possibilities for collaborative learning, intercultural dialogue, and participation in simulated diplomatic communication environments. In the context of modern diplomacy, where social media and digital public diplomacy increasingly influence international image-building and strategic communication, familiarity with such tools becomes professionally indispensable [9]. The integration of digital educational platforms, interactive simulations, and videoconferencing technologies with foreign partners enables the reproduction of realistic communicative situations that diplomacy professionals may encounter during international interaction. Such technologies significantly enhance the practical orientation of the educational process by creating authentic communicative environments that imitate real diplomatic negotiations, international consultations, crisis-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

management discussions, public presentations, and intercultural dialogue. Through these technologically supported learning formats, students are able to develop communicative flexibility, strategic thinking, and adaptive behavioral models necessary for effective participation in global diplomatic processes [11]. Interactive simulations and digitally mediated communicative tasks are particularly valuable because they allow students to practice professional decision-making under conditions approximating real diplomatic activity. Simulation-based learning encourages the application of theoretical knowledge to practical scenarios, promotes collaborative problem-solving, and strengthens students' ability to react appropriately in situations characterized by uncertainty, political sensitivity, or intercultural complexity. Moreover, participation in online international projects and virtual communication with foreign partners contributes to the development of intercultural competence, linguistic fluency, and confidence in professional communication within multilingual environments [16]. In addition, digital educational technologies support the creation of flexible and accessible learning ecosystems capable of integrating synchronous and asynchronous instructional formats. This considerably expands opportunities for international academic cooperation and allows higher education institutions to involve students in transnational educational initiatives, virtual exchanges, and global communication networks. As a result, foreign-language instruction for diplomacy increasingly acquires a practice-oriented, technologically integrated, and internationally interconnected character that reflects the realities of twenty-first-century diplomatic communication [9].

Gamification and role-playing scenarios represent another highly effective pedagogical approach within diplomacy-oriented language education. This methodology involves the integration of game-based techniques and interactive simulations in which experiential participation becomes a direct mechanism for developing intercultural communication competencies and professional diplomatic behavior. Examples may include simulated "diplomatic breakfasts," model international meetings, negotiation exercises, crisis-management simulations, or mock sessions of international organizations. Such activities allow students to practice rhetorical strategies, diplomatic etiquette, protocol communication, negotiation tactics, and conflict-management skills within controlled yet realistic communicative contexts [11].

The pedagogical value of role-based and gamified learning lies in its ability to reduce communicative barriers, increase student engagement, and create emotionally immersive learning environments that facilitate deeper acquisition of linguistic and professional competencies. Through active participation in simulated diplomatic situations, students develop adaptive communicative behavior, improve spontaneous speech production, and learn to respond strategically to unpredictable communicative challenges characteristic of international interaction Тимчик [3].

The co-creative approach significantly enhances learner autonomy, creativity, and professional self-reflection while simultaneously promoting deeper engagement with the educational process. Furthermore, it supports the formation of transferable

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

competencies such as initiative, adaptability, independent problem-solving, and critical evaluation of information – qualities that are increasingly essential for effective professional activity in the dynamic and digitally interconnected environment of contemporary diplomacy and international relations. The method of integrating authentic professional case studies creates numerous significant educational opportunities within the English-language training of students specializing in international relations and diplomacy. The use of authentic cases enables learners not only to acquire new knowledge and practical competencies, but also to strengthen strategic and critical thinking skills that are essential for professional activity within the contemporary international environment [5]. Through engagement with realistic diplomatic, political, and intercultural situations, students develop the capacity to apply theoretical knowledge to complex practical contexts characterized by uncertainty, competing interests, and multidimensional communicative challenges. In particular, case-based learning contributes to the development of students' ability to analyze complex problems systematically, identify key variables influencing international interaction, and construct step-by-step algorithms for finding rational or alternative solutions. Such educational practices encourage analytical flexibility, independent judgment, and evidence-based reasoning, all of which are indispensable in diplomatic negotiation, international policymaking, and conflict-resolution processes. Students also learn to evaluate situations from multiple perspectives, recognize the arguments and interests of opposing parties, and formulate well-structured, logically grounded, and persuasive statements in a foreign-language environment [11].

Authenticity, achieved through the creation of a real or virtually simulated language environment, constitutes another fundamental methodological principle in the teaching of English for diplomacy and international relations. This approach presupposes the integration of competency-based, activity-oriented, integrative, cognitive-communicative, and learner-centered methodologies within the educational process. By reproducing authentic communicative situations characteristic of professional diplomatic activity, educational programmes provide students with opportunities to engage in realistic intercultural interaction and develop practical communicative behavior within professional contexts [2]. The creation of authentic linguistic environments may involve the use of international videoconferences, digital communication platforms, diplomatic simulations, role-based negotiations, multi-media resources, authentic institutional documents, and interaction with foreign academic or professional partners. Virtual simulations are particularly important in circumstances where direct intercultural immersion remains limited, as they provide alternative mechanisms for acquiring intercultural experience and communicative adaptability. Such an approach substantially contributes to the development of students' ability to communicate effectively within professional international environments while simultaneously deepening their understanding of the cultural specificities of professional interaction. Through engagement with authentic communicative practices, learners acquire not only linguistic proficiency, but also

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

sociocultural awareness, pragmatic competence, rhetorical flexibility, and sensitivity to intercultural nuances that influence diplomatic communication.

Conclusion. The analysis of modern pedagogical approaches in teaching English for diplomatic communication shows a clear shift toward communicative, intercultural, and practice-oriented language instruction. In addition, growing importance is attached to the development of new core competencies required of specialists in international relations. Among the most significant of these are the mastery of specialized strategies and tactics for conducting negotiations in a foreign-language environment, the ability to construct logically coherent and argumentatively grounded statements, and the use of rhetorical techniques demanded in diplomatic communication and international interaction. The professional training of future diplomats must therefore combine linguistic preparation with the development of analytical thinking, intercultural awareness, strategic communication skills, media literacy, and digital competence.

At the present stage of information and communication technology development, the training of future specialists in diplomacy and international relations must be oriented toward integrated education models and the active utilization of digital opportunities within the educational process. The transformation of the global communicative environment, accompanied by the rapid expansion of digital technologies, has fundamentally altered both the professional requirements imposed on diplomats and the methodological approaches employed in foreign-language education. Consequently, contemporary higher education institutions are increasingly required to combine linguistic preparation with technological, analytical, and intercultural competency development in order to ensure graduates' readiness for participation in digitally mediated international interaction. Modern technological advancements enable the achievement of more effective, optimized, and multifaceted educational outcomes. In particular, the use of big data technologies significantly expands analytical possibilities by allowing students to process extensive informational resources, identify patterns within international processes, and develop evidence-based interpretations of geopolitical and diplomatic phenomena.

Information-oriented activity integrated into the process of studying English for professional purposes contributes substantially to the development of analytical, technical, and creative skills. It also expands students' capacities for processing large volumes of information, creating interactive content, participating in collaborative digital environments, and communicating effectively within multicultural and multilingual professional contexts. Moreover, the integration of digital technologies into foreign-language instruction significantly enhances the development of communication skills by providing learners with authentic opportunities for interaction, collaborative problem-solving, and participation in global information exchange networks.

In addition, further research may explore the pedagogical effectiveness of artificial intelligence technologies, virtual communication environments, multilingual

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

digital platforms, and data-driven educational systems in enhancing professional foreign-language competence. Another promising direction involves the development of competency-based assessment models capable of evaluating not only linguistic proficiency, but also students' readiness for practical diplomatic interaction within multicultural, multilingual, and digitally mediated professional settings.

References

1. Biletska, O. O. (2020). Linhvistychnyi suprovid mizhnarodnoi diialnosti [Linguistic support of international activity]. *Mizhnarodni vidnosyny: teoretyko-praktychni aspekty*, 6, 197–206. https://doi.org/10.31866/2616-745x.6.2020.218789 [In Ukrainian].

2. Kaniuk, O. (2019). Kohnityvno-komunikatyvnyi pidkhid u metodytsi vykladannia inozemnoi movy [Cognitive-communicative approach in foreign language teaching methodology]. *Suchasni doslidzhennia z inozemnoi filolohii. Zbirnyk naukovykh prats*, 17, 231–239. http://philol-zbirnyk.uzhnu.uz.ua/index.php/philol/article/view/120 [In Ukrainian].

3. Tymchyk, M. (2025). Vykladannia «dilovoi anhliiskoi movy» u vyshchykh navchalnykh zakladakh: komunikatyvnyi aspekt [Teaching "business English" in higher educational institutions: communicative aspect]. *Filolohichni traktaty*, 17(1), 122–136. https://www.doi.org/10.21272/Ftrk.2025.17(1)-12 [In Ukrainian].

4. Chepurna, M. V., Storozhuk, O. Yu., Morozovska, L. F. (2025). Anhliiska mova yak universalnyi mekhanizm modernizatsii dyplomatychnoho dyskursu u hlobalnomu seredovyshchi XXI stolittia [English as a universal mechanism for modernization of diplomatic discourse in the global environment of the XXI century]. *Visnyk nauky ta osvity*, 11(41), 1357–1370. https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-11(41)-1357-1370 [In Ukrainian].

5. Shestopalova, I. (2023). Suchasni pidkhody do vykladannia inozemnoi movy studentam spetsialnosti «Mizhnarodni vidnosyny» [Modern approaches to teaching a foreign language to students majoring in international relations]. *Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi Akademii upravlinnia personalom. Pedahohichni nauky*, 5(58), 27-33. https://doi.org/10.32689/maup.ped.2023.5.5 [In Ukrainian].

6. Aljarelah, A. K. (2024). Language and international communication: The impact of language on international understanding and diplomatic relations. *The American Journal of Social Science and Education Innovations*. №6(6), 144–175. https://doi.org/10.37547/tajssei/Volume06Issue06-23

7. Bolton, K., & Jenks, C. J. (2022). World Englishes and English for specific purposes (ESP). *World Englishes*, 41(4), 593–607.

8. Friedrich, P. (2012). English for diplomatic purposes. In B. Paltridge & S. Starfield (Eds.), *The handbook of English for specific purposes.* Wiley-Blackwell. 213–226.

9. Gumenyuk T., Frotveit M., Bondar I., Horban, Y., Karakoz, O. (2021). Cultural diplomacy in modern international relations: The influence of digitalization. *Journal of Theoretical and Applied Information Technology*. № 99(7), 1549–1560. https://www.jatit.org/volumes/Vol99No7/7Vol99No7.pdf

10. Jönsson, C., & Hall, M. (2005). Essence of diplomacy. Palgrave Macmillan.

11. Khan M. M., Ahmad R., Fernald L. W. (2020). Diplomacy and education: a systematic review of literature. *Global Social Sciences Review*. №5(3), 1–9.

12. Leung, C. (2005). Convivial communication: Recontextualizing communicative competence. *International Journal of Applied Linguistics*, 15(2), 119–144.

13. Liu, Y., Hu, G., & Wang, H. (2021). Mapping the field of English for specific purposes (1980–2018): A co-citation analysis. *English for Specific Purposes.* 61, 97-116.

ISSN 2786-4952 Online

14. Mambetova, G. (2024). Modern approaches in teaching English for diplomatic communication. *World of Science: Scholarly Horizons*, *3*(5), 44–51.

15. Qin, Y. (2020). Diplomacy as relational practice. *The Hague Journal of Diplomacy*. №15(1-2), 165–173.

16. Selvi A. F., Galloway N., Rose H. (2023). Teaching English as an international language. Cambridge University Press

17. Xhemaili, M. (2022). The importance of the English language in public diplomacy and international relations. *Journal of Liberty and International Affairs*. № 8(1), 322–339.

Література

1. Білецька О. О. Лінгвістичний супровід міжнародної діяльності. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2020. №6. С. 197–206. https://doi.org/10.31866/2616-745x.6.2020.218789

2. Канюк О. Когнітивно-комунікативний підхід у методиці викладання іноземної мови. *Сучасні дослідження з іноземної філології. Збірник наукових праць.* 2019. №17. С. 231–239. http://philol-zbirnyk.uzhnu.uz.ua/index.php/philol/article/view/120

3. Тимчик М. Викладання «ділової англійської мови» у вищих навчальних закладах: комунікативний аспект. *Філологічні трактати*. 2025. №17(1). С. 122–136. https://www.doi.org/10.21272/Ftrk.2025.17(1)-12

4. Чепурна М. В., Сторожук О. Ю., Морозовська Л. Ф. Англійська мова як універсальний механізм модернізації дипломатичного дискурсу у глобальному середовищі XXI століття. *Вісник науки та освіти*. 2025. №11 (41). С. 1357–1370. https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-11(41)-1357-1370

5. Шестопалова І. Сучасні підходи до викладання іноземної мови студентам спеціальності «Міжнародні відносини». *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Педагогічні науки*. 2023. №5 (58). С. 27–33. https://doi.org/10.32689/maup.ped.2023.5.5

6. Aljarelah, A. K. Language and international communication: The impact of language on international understanding and diplomatic relations. *The American Journal of Social Science and Education Innovations.* 2024. Vol. 6, № 6. P. 144–175. DOI: 10.37547/tajssei/Volume06Issue06-23.

7. Bolton, K., Jenks, C. J. World Englishes and English for specific purposes (ESP). *World Englishes*. 2022. Vol. 41, № 4. P. 593–607.

8. Friedrich, P. English for diplomatic purposes. In: B. Paltridge, S. Starfield (Eds.). *The handbook of English for specific purposes*. Wiley-Blackwell, 2012. P. 213–226.

9. Gumenyuk, T., Frotveit, M., Bondar, I., Horban, Y., Karakoz, O. Cultural diplomacy in modern international relations: The influence of digitalization. *Journal of Theoretical and Applied Information Technology*. 2021. Vol. 99, № 7. P. 1549–1560.

10. Jönsson, C., Hall, M. Essence of diplomacy. Palgrave Macmillan, 2005.

11. Khan, M. M., Ahmad, R., Fernald, L. W. Diplomacy and education: a systematic review of literature. *Global Social Sciences Review*. 2020. Vol. 5, № 3. P. 1–9.

12. Leung, C. Convivial communication: Recontextualizing communicative competence. *International Journal of Applied Linguistics*. 2005. Vol. 15, № 2. P. 119–144.

13. Liu, Y., Hu, G., Wang, H. Mapping the field of English for specific purposes (1980–2018): A co-citation analysis. *English for Specific Purposes*. 2021. Vol. 61. P. 97–116.

14. Mambetova, G. Modern approaches in teaching English for diplomatic communication. *World of Science: Scholarly Horizons*. 2024. Vol. 3, № 5. P. 44–51.

15. Qin, Y. Diplomacy as relational practice. The Hague Journal of Diplomacy. 2020. Vol. 15, № 1–2. P. 165–173.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

16. Selvi, A. F., Galloway, N., Rose, H. Teaching English as an international language. Cambridge University Press, 2023.

17. Xhemaili, M. The importance of the English language in public diplomacy and international relations. *Journal of Liberty and International Affairs*. 2022. Vol. 8, № 1. P. 322–339.

Дата першого надходження статті до видання: 01.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 37.013:004:378

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-287-300

Алексєєнко-Лемовська Людмила Владиславівна кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри психології та педагогіки Київського міжнародного університету, м. Київ, https://orcid.org/0000-0001-5391-0719

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ГОТОВНОСТІ ФАХІВЦІВ З ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У СИСТЕМІ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті здійснено теоретико-методологічне обґрунтування формування професійної готовності фахівців з інформаційних технологій у системі неперервної освіти, що розглядається як ключовий чинник їхньої конкурентоспроможності в умовах цифрової трансформації суспільства та стрімкого розвитку ІТ-галузі. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю переходу від традиційної моделі підготовки до безперервного професійного розвитку, орієнтованого на постійне оновлення знань, цифрових компетентностей та здатності до самонавчання впродовж життя. Уточнено сутність поняття «професійна готовність ІТ-фахівця» як інтегративної якості особистості, що поєднує знання, уміння, навички, професійну мотивацію, ціннісні орієнтації, а також здатність до рефлексії та саморозвитку; забезпечує ефективне виконання професійної діяльності в умовах високої динаміки цифрового середовища, технологічної невизначеності та швидкого оновлення ІТ-інструментів. Визначено структурні компоненти професійної готовності: мотиваційний (професійні цінності, інтереси, мотивація), когнітивний (система професійних знань), діяльнісний (практичні уміння та навички) й рефлексивний (здатність до самоаналізу й самовдосконалення). З'ясовано, що їхня взаємодія забезпечує цілісність професійного становлення ІТ-фахівця. Систематизовано провідні методологічні підходи: компетентнісний (орієнтація на результати навчання), системний (цілісність підготовки), діяльнісний (практична спрямованість), особистісно орієнтований (урахування індивідуальних особливостей) та акмеологічний (орієнтація на професійне зростання і самореалізацію).

Обґрунтовано принципи формування професійної готовності: неперервність освіти, практико-орієнтованість, інтегративність, адаптивність і цифровізація освітнього процесу. Розкрито роль формальної, неформальної та інформальної освіти як взаємопов'язаних рівнів неперервного професійного розвитку, що забезпечують оновлення знань, розвиток цифрових компетентностей і здатність до самонавчання. Доведено, що їхня інтеграція створює ефективне середовище формування професійної готовності ІТ-фахівця. Зроблено висновок, що професійна готовність ІТ-фахівця є динамічною інтегративною

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

характеристикою, формування якої потребує комплексної реалізації сучасних педагогічних підходів у межах системи неперервної освіти.

Ключові слова: професійна готовність, ІТ-фахівці, неперервна освіта, методологічні підходи, компетентність.

Aleksieienko-Lemovska Liudmyla Vladislavivna Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Psychology and Pedagogy, Kyiv International University, Kyiv, https://orcid.org/0000-0001-5391-0719

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF FORMING PROFESSIONAL READINESS OF INFORMATION TECHNOLOGY SPECIALISTS IN THE CONTINUING EDUCATION SYSTEM

Abstract. The article provides a theoretical and methodological justification for the formation of professional readiness of information technology specialists in the system of continuing education, which is considered a key factor in their competitiveness in the conditions of digital transformation of society and the rapid development of the IT industry. The relevance of the study is due to the need to transition from the traditional model of training to continuous professional development, focused on the constant updating of knowledge, digital competencies and the ability to self-learning throughout life. The essence of the concept of «professional readiness of an IT specialist» is clarified as an integrative quality of a person that combines knowledge, skills, abilities, professional motivation, value orientations, as well as the ability to reflect and self-development; ensures the effective performance of professional activities in conditions of high dynamics of the digital environment, technological uncertainty and rapid updating of IT tools. The structural components of professional readiness are identified: motivational (professional values, interests, motivation), cognitive (system of professional knowledge), activity (practical skills and abilities) and reflexive (ability to self-analysis and self-improvement). It is shown that their interaction ensures the integrity of the professional development of an IT specialist. The leading methodological approaches are systematized: competency-based (orientation on learning outcomes), systemic (integrity of training), activity (practical orientation), personally oriented (taking into account individual characteristics) and acmeological (orientation on professional growth and self-realization). The principles of forming professional readiness are substantiated: continuity of education, practice-orientation, integrativity, adaptability and digitalization of the educational process. The role of formal, non-formal and informal education as interrelated levels of continuous professional development that ensure the renewal of knowledge, the development of digital competencies and the ability to self-study is revealed. It is proven that their integration creates an effective environment for the formation of the professional readiness of an IT specialist. It is concluded that the

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

professional readiness of an IT specialist is a dynamic integrative characteristic, the formation of which requires the comprehensive implementation of modern pedagogical approaches within the framework of the continuing education system.

Keywords: professional readiness, IT specialists, continuing education, methodological approaches, competence.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку суспільства характеризується інтенсивною цифровізацією всіх сфер життєдіяльності, що зумовлює суттєві трансформації вимог до професійної підготовки фахівців з інформаційних технологій. Динамічність ІТ-галузі, швидке оновлення знань і технологій, а також глобалізаційні процеси актуалізують проблему формування професійної готовності майбутніх фахівців як інтегративної характеристики особистості, що забезпечує ефективну професійну діяльність у змінних умовах. У цьому контексті професійна готовність набуває статусу ключового результату освітнього процесу, оскільки поєднує не лише систему знань і вмінь, а й мотиваційні, ціннісні та рефлексивні компоненти професійної компетентності фахівця. Водночас, сучасна освітня парадигма дедалі більше орієнтується на принцип неперервності освіти, що передбачає інтеграцію формальної, неформальної та інформальної складових навчання. Такий підхід зумовлює необхідність переосмислення традиційних підходів до професійної підготовки ІТ-фахівців, оскільки їхня готовність до професійної діяльності формується не лише в межах закладів освіти, а й у процесі постійного саморозвитку, професійної взаємодії та набуття практичного досвіду.

Однак, попри значну кількість наукових досліджень, присвячених проблемам професійної підготовки та компетентнісного підходу, питання теоретико-методологічного обґрунтування формування професійної готовності фахівців з інформаційних технологій у системі неперервної освіти залишається недостатньо розробленим. Зокрема, потребують уточнення сутність і структура цього феномену, визначення методологічних підходів і принципів, що забезпечують його цілісне формування в умовах цифровізації освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування професійної готовності фахівців з інформаційних технологій у сучасній педагогічній науці розглядається в контексті глибинних трансформацій, зумовлених цифровізацією освіти, розвитком економіки знань і впровадженням концепції навчання впродовж життя. Значущість ідеї неперервної освіти передбачає забезпечення кожній людині постійний розвиток, вдосконалення, творче оновлення протягом всього життя, адже, як зазначає Н. Останіна, неперервна освіта є багаторівневим поняттям, що охоплює різні напрями освітньої діяльності людини залежно від соціальних, економічних, індивідуальних потреб [1]. У різних своїх трактуваннях поняття «неперервна освіта» відображає зв’язок можливості задоволення інтелектуальних, особистісних, соціальних, духовних потреб людини впродовж життя та удосконалення вмінь та навичок, що

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

необхідні для адаптації в умовах швидких змін та соціальних потрясінь. Так, M. Livingston і D. Cummings-Clay розглядають неперервну освіту як безперервний процес навчання дорослих, що ґрунтується на саморозвитку, практичному досвіді, мотивації та адаптації до змін у професійній і соціальній сферах [2]. ЮНЕСКО навчання впродовж життя визначає невід'ємною частиною освіти дорослих і основним компонентом професійного розвитку, що посилюється сучасними трансформаціями ринку праці, де адаптивність і здатність набувати нових навичок і компетенцій для працівників є найважливішими, а ключовими є професійні навички та інші навички двадцять першого століття [3].

У сучасних дослідженнях також акцентується увага на ролі практико-орієнтованого навчання, цифрових технологій і міждисциплінарної інтеграції у підготовці ІТ-фахівців [4]. Науковці розширюють уявлення про формування професійної готовності в умовах цифрової трансформації освіти, обґрунтовується необхідність системних змін у професійній підготовці фахівців, орієнтованих на розвиток гнучких компетентностей та здатності до інноваційної діяльності. Зокрема, Н. Павлова трактує поняття «цифрове освітнє середовище» як спеціально організоване штучно створене освітнє середовище, в якому дидактичні цілі навчання, співпраця і комунікація учасників освітнього процесу досягається шляхом виваженого і доцільного використання цифрових технологій [5]; T. Bates зосереджує увагу на питаннях адаптивності та професійної мобільності особистості в умовах глобалізаційних викликів [6], підкреслюють значення мережевої взаємодії, цифрових платформ і розподіленого знання як основи сучасного навчання [7]. Важливим напрямом досліджень визначається практико-орієнтоване та досвідне навчання. У працях A. De Soriano, M. Montoro та A. Colón обґрунтовується роль навчання через досвід як провідного механізму формування професійних умінь і навичок [8]. У сучасних емпіричних дослідженнях M. Hagadone-Bedir, R. Voithofer та J. Kulp, представлених у міжнародних наукових виданнях, підтверджується ефективність проєктного навчання, використання цифрових платформ і дуальної освіти у формуванні професійної готовності майбутніх фахівців з інформаційних технологій [9].

Разом з тим, аналіз наукових джерел засвідчує, що, попри значну кількість сучасних досліджень, проблема формування професійної готовності фахівців з інформаційних технологій у системі неперервної освіти не отримала достатнього цілісного теоретико-методологічного обґрунтування. Зокрема, недостатньо розкритими залишаються питання інтеграції методологічних підходів, уточнення структури професійної готовності та визначення принципів її формування в умовах цифровізації освітнього середовища. Відповідно, це зумовлює необхідність подальших наукових досліджень і системного узагальнення наявних теоретичних й практичних напрацювань.

Мета статті – обґрунтувати теоретико-методологічні засади формування професійної готовності фахівців з інформаційних технологій у системі неперервної освіти. Завдання дослідження: уточнити сутність поняття «професійна

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

готовність ІТ-фахівця»; визначити структуру готовності; схарактеризувати методологічні підходи; визначити принципи формування готовності.

Виклад основного матеріалу. Професійна готовність фахівця з інформаційних технологій у сучасному науково-педагогічному дискурсі розглядається як інтегративна, динамічна характеристика особистості, що відображає рівень її здатності до ефективного виконання професійної діяльності в умовах цифрової трансформації суспільства, високої швидкості оновлення технологій та постійного ускладнення професійних завдань [10].

Погоджуємося з позицією вітчизняних і зарубіжних дослідників, які у своїх наукових працях наголошують, що сучасний фахівець з інформаційних технологій має бути не лише носієм професійних знань і навичок, а й суб'єктом безперервного професійного розвитку, здатним до самонавчання, адаптації та інноваційної діяльності, оскільки, у контексті професійної підготовки ІТ-фахівців особливого значення набуває положення про те, що професійна готовність – не статичний стан, вона є динамічним процесом, який формується та розвивається впродовж усього періоду навчання й подальшої професійної діяльності. Це відповідає концепції неперервної освіти, відповідно до якої професійний розвиток особистості відбувається через інтеграцію формального, неформального та інформального навчання, а також через постійну взаємодію з професійним середовищем [11].

Зміст професійної готовності ІТ-фахівця суттєво зумовлюється специфікою самої галузі, що характеризується високою швидкістю змін технологій, необхідністю постійного оновлення знань, володінням сучасними цифровими інструментами та здатністю до роботи в умовах невизначеності. Важливою складовою готовності у зв'язку з цим виступає не лише сукупність професійних знань і практичних умінь, але й здатність до самонавчання, критичного мислення, командної взаємодії та проєктної діяльності.

У найбільш узагальненому розумінні професійна готовність фахівця з інформаційних технологій трактується як системна єдність когнітивного, операційно-діяльнісного, мотиваційно-ціннісного та рефлексивного компонентів, що забезпечують здатність майбутнього фахівця адаптуватися до змінного професійного середовища, приймати обґрунтовані рішення та здійснювати інноваційну діяльність [4]. Когнітивний компонент охоплює систему фундаментальних і спеціалізованих знань у галузі інформаційних технологій; операційно-діяльнісний компонент визначає рівень сформованості практичних умінь і навичок, необхідних для розв'язання професійних завдань, зокрема у сфері програмування, аналізу даних, розробки програмного забезпечення та управління ІТ-проєктами; мотиваційно-ціннісний компонент професійної готовності відображає професійні інтереси, ціннісні орієнтації та внутрішню спрямованість особистості на розвиток в ІТ-сфері; рефлексивний компонент забезпечує здатність до самооцінювання, аналізу власної професійної діяльності та корекції індивідуальної освітньої траєкторії.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

З огляду на це, професійну готовність ІТ-фахівця вважаємо за доцільне розглядати як цілісну систему взаємопов'язаних компонентів, кожен із яких виконує специфічну функцію у забезпеченні ефективності професійної діяльності. Структурний підхід дозволяє не лише описати зміст цього феномена, але й визначити педагогічні механізми його цілеспрямованого формування в освітньому процесі.

Мотиваційний компонент відображає систему професійних цінностей, інтересів та внутрішніх спонукань особистості до діяльності у сфері інформаційних технологій. Він є системоутворюючим, оскільки саме мотивація визначає активність здобувача освіти, його прагнення до опанування складних технологічних знань і готовність до подолання професійних труднощів. У наукових дослідженнях підкреслюється, що стійка професійна мотивація є ключовим чинником формування професійного капіталу фахівця в умовах змін. М.-В. Полець підкреслює, що мотивацію можна розглядати не лише як результат навчальної діяльності, а також як передумову і умову навчання [12]. У контексті ІТ-освіти цей компонент також включає орієнтацію на інноваційність, саморозвиток і участь у проєктній діяльності.

Когнітивний компонент охоплює систему фундаментальних і спеціалізованих знань у галузі інформаційних технологій, включаючи алгоритмічне мислення, архітектуру програмних систем, бази даних, мережеві технології та сучасні підходи до розробки програмного забезпечення. Особливого значення у цифрову епоху, як зазначає N. Selwyn, набуває не лише обсяг знань, а й здатність до їх постійного оновлення та інтеграції в нові професійні контексти [13]. У цьому сенсі когнітивний компонент є основою для формування професійної компетентності та прийняття обґрунтованих технічних рішень.

Діяльнісний компонент характеризує рівень сформованості практичних умінь і навичок, необхідних для реалізації професійних завдань у сфері ІТ. Він включає здатність до програмування, проєктування інформаційних систем, роботи з цифровими платформами, командної розробки та застосування сучасних методологій (зокрема, Agile, DevOps тощо). У межах концепції досвідного навчання діяльність розглядається як ключовий механізм трансформації знань у професійні компетентності [9].

Зазначимо, що для ІТ-фахівців цей компонент має вирішальне значення, оскільки професійна діяльність безпосередньо пов'язана з виконанням реальних проєктів.

Рефлексивний компонент передбачає здатність особистості до самоаналізу, критичної оцінки власної професійної діяльності, виявлення помилок та визначення шляхів їх подолання. Він забезпечує розвиток здатності до самонавчання та професійного самовдосконалення, що є особливо важливим в умовах швидкої зміни технологічного середовища. На думку G. Siemens, в умовах конективістського навчання рефлексія виступає механізмом інтеграції знань із різних джерел у цілісну професійну систему [14].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Відповідно, професійна готовність ІТ-фахівця постає як багатокомпонентна система, у якій мотиваційний, когнітивний, діяльнісний і рефлексивний компоненти перебувають у тісній взаємодії та взаємозумовленості. Гармонійний розвиток сукупності компонентів забезпечує здатність майбутнього фахівця ефективно діяти в умовах цифрової трансформації, здійснювати інноваційну діяльність та безперервно вдосконалювати власну професійну компетентність.

Формування професійної готовності фахівців з інформаційних технологій є складним педагогічним процесом, що потребує застосування комплексу взаємопов'язаних методологічних підходів. У сучасних наукових дослідженнях підкреслюється, що ефективність підготовки ІТ-фахівців визначається не застосуванням окремого підходу, а їх системною взаємодією в межах освітнього процесу [6, 15, 17]. Інтеграція представлених методологічних підходів забезпечує цілісність професійної підготовки, її відповідність сучасним вимогам цифрового суспільства та динамічному характеру ІТ-галузі.

Компетентнісний підхід є базовим у сучасній освітній парадигмі та орієнтує процес підготовки на досягнення конкретних результатів навчання, що відображають рівень сформованості професійних компетентностей. У контексті підготовки ІТ-фахівців він передбачає не лише засвоєння знань, а й здатність застосовувати їх у реальних професійних ситуаціях, вирішувати практичні завдання, працювати з цифровими технологіями та швидко адаптуватися до їх змін. У цифрову епоху ключовим є перехід від передачі знань до формування здатності їх самостійно конструювати та застосовувати [11].

Системний підхід передбачає розгляд процесу формування професійної готовності як цілісної педагогічної системи, що включає мету, зміст, методи, засоби, форми організації навчання та результати. У межах цього підходу всі компоненти освітнього процесу перебувають у взаємозв'язку та взаємозалежності. Ефективність підготовки фахівців у цифровому середовищі забезпечується саме системною організацією освітнього процесу, що інтегрує традиційні та цифрові ресурси навчання [13]. Цей підхід дозволяє забезпечити цілісність формування професійної готовності на всіх етапах навчання.

Діяльнісний підхід ґрунтується на положенні про те, що формування професійної готовності відбувається через активну практичну діяльність здобувачів освіти. У контексті ІТ-освіти це передбачає широке використання проєктного навчання, практичних завдань, стажувань та роботи над реальними кейсами. Саме досвід і його рефлексія є основою трансформації знань у стійкі професійні уміння [9]. Таким чином, діяльнісний підхід забезпечує безпосередній зв'язок між теоретичною підготовкою та практичною реалізацією професійних функцій.

Особистісно орієнтований підхід спрямований на врахування індивідуальних особливостей здобувачів освіти, їхніх пізнавальних стилів, мотивації, інтересів та освітніх потреб. У дослідженнях підкреслюється, що ефективність професійної підготовки значною мірою залежить від створення умов для

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

самореалізації особистості в освітньому процесі [18]. Для ІТ-освіти це особливо актуально, оскільки галузь передбачає різноманітність професійних траєкторій і потребує розвитку індивідуального стилю професійної діяльності.

Акмеологічний підхід орієнтує процес підготовки на досягнення найвищого рівня професійного розвитку особистості, її самореалізацію та безперервне вдосконалення. У працях M. Fullan підкреслюється, що сучасний фахівець має бути здатним до постійного професійного зростання в умовах змін, що передбачає розвиток так званого «професійного капіталу» [15]. У цьому контексті акмеологічний підхід забезпечує стратегічну спрямованість підготовки ІТ-фахівця на досягнення професійної майстерності та інноваційного рівня діяльності.

Отже, інтеграція компетентнісного, системного, діяльнісного, особистісно орієнтованого та акмеологічного підходів забезпечує цілісність і ефективність процесу формування професійної готовності ІТ-фахівців. Їх взаємодія створює методологічну основу для побудови сучасної моделі підготовки, орієнтованої на вимоги цифрової економіки та принципи неперервної освіти.

Формування професійної готовності фахівців з інформаційних технологій у сучасних умовах цифрової трансформації освіти потребує чітко визначеної системи педагогічних принципів, які виступають методологічними орієнтирами організації освітнього процесу. У сучасних наукових дослідженнях підкреслюється, що саме принципи забезпечують узгодженість цілей, змісту, технологій навчання та очікуваних результатів професійної підготовки [6, 15, 17, 18]. У цьому контексті формування професійної готовності ІТ-фахівця ґрунтується на сукупності взаємопов’язаних принципів, які відображають специфіку цифрової епохи та вимоги сучасного ринку праці.

Принцип неперервності освіти є базовим і визначає професійний розвиток ІТ-фахівця як безперервний процес, що охоплює всі етапи життєвого та професійного шляху особистості. Він передбачає інтеграцію формальної, неформальної та інформальної освіти, а також постійне оновлення знань і компетентностей відповідно до стрімкого розвитку інформаційних технологій. Для ІТ-сфери цей принцип набуває особливої значущості, оскільки технологічне середовище постійно оновлюється.

Принцип практико-орієнтованості передбачає максимальне наближення змісту навчання до реальних умов професійної діяльності. Його реалізація забезпечується через використання проєктного навчання, кейс-методів, дуальної освіти, стажувань та участі здобувачів освіти у реальних ІТ-проєктах. У сучасному світі саме практичний досвід є ключовим механізмом формування професійних умінь і навичок [9]. Вважаємо, що для фахівців з інформаційних технологій цей принцип є визначальним, оскільки їхня діяльність має безпосередньо прикладний характер.

Принцип інтегративності відображає необхідність поєднання різних галузей знань, навчальних дисциплін і видів діяльності в єдину систему

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

підготовки. Він передбачає інтеграцію фундаментальних, професійно-орієнтованих і прикладних знань, а також поєднання теоретичного навчання з практичною діяльністю. Інтеграція освітніх компонентів у цифровому середовищі є передумовою формування цілісної професійної компетентності [17]. Оскільки сучасні технології мають міждисциплінарний характер, для ІТ-освіти цей принцип стає особливого важливим.

Принцип адаптивності передбачає здатність освітньої системи та самого здобувача освіти швидко реагувати на зміни в технологічному середовищі, вимогах ринку праці та професійних стандартах. У системі професійної підготовки цей принцип орієнтує на формування у майбутніх ІТ-фахівців гнучкого мислення, здатності до перенавчання та швидкого освоєння нових технологій, адже сучасний фахівець має бути готовим до постійних змін як нормального стану професійної діяльності [15].

Принцип цифровізації передбачає широке використання інформаційно-комунікаційних технологій, цифрових платформ, онлайн-ресурсів і віртуальних середовищ у процесі підготовки ІТ-фахівців. Він забезпечує формування цифрової компетентності як ключової складової професійної готовності, оскільки цифрові технології не лише змінюють інструменти навчання, а й трансформують саму педагогічну модель освіти [6]. У цьому контексті цифровізація виступає не лише засобом, а й умовою ефективного формування професійної готовності.

Відповідно, система принципів формування професійної готовності ІТ-фахівця є взаємопов’язаною та взаємодоповнюючою. Її реалізація забезпечує цілісність освітнього процесу, його відповідність сучасним вимогам цифрової економіки та сприяє підготовці конкурентоспроможних фахівців, здатних до безперервного професійного розвитку.

Ключовим середовищем формування та розвитку професійної готовності фахівців з інформаційних технологій у сучасних умовах цифрової трансформації суспільства виступає система неперервної освіти. Це зумовлюється специфікою ІТ-галузі, що характеризується надзвичайно високою динамікою оновлення технологій, швидким старінням знань та необхідністю постійного професійного самовдосконалення. навчання впродовж життя є не додатковою опцією, а базовою умовою професійної конкурентоспроможності сучасного фахівця [4, 16].

Система неперервної освіти забезпечує формування професійної готовності ІТ-фахівця через інтеграцію трьох взаємопов’язаних рівнів освіти – формальної, неформальної та інформальної. Саме така інтеграція створює цілісне освітнє середовище, в якому професійний розвиток відбувається безперервно, гнучко та адаптивно відповідно до змін у технологічному та соціальному середовищі [11].

Формальна освіта реалізується у закладах вищої та фахової передвищої освіти і забезпечує фундаментальну підготовку ІТ-фахівців. Вона охоплює

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

систематизоване засвоєння теоретичних знань, базових і професійно-орієнтованих дисциплін, а також формування первинних практичних умінь. Саме на цьому рівні закладаються основи професійної компетентності та формується структурна база професійної готовності. Водночас, ефективність формальної освіти значною мірою залежить від її інтеграції з цифровими освітніми середовищами та практико-орієнтованими формами навчання [17].

Неформальна освіта включає різноманітні курси, тренінги, сертифікаційні програми, воркшопи та інші форми організованого навчання поза межами формальної освітньої системи. Для ІТ-галузі цей рівень освіти має особливе значення, оскільки дозволяє оперативно реагувати на зміни технологій і швидко опановувати нові інструменти та платформи. Саме неформальні освітні практики забезпечують гнучкість професійного розвитку та формування інноваційного мислення [15].

Інформальна освіта охоплює самоосвіту, участь у професійних спільнотах, онлайн-курсах, форумах розробників, open-source проєктах та інших формах самостійного навчання. У сучасних умовах саме цей рівень відіграє провідну роль у формуванні професійної готовності ІТ-фахівця, оскільки забезпечує постійне оновлення знань і практичних навичок. Навчання в цифрову епоху відбувається через мережеві взаємодії та доступ до розподілених знань, що робить інформальну освіту критично важливою складовою професійного розвитку [14].

Поєднання формальної, неформальної та інформальної освіти формує цілісну систему неперервного професійного розвитку ІТ-фахівця, яка забезпечує не лише накопичення знань, але й постійне їх оновлення, адаптацію до нових технологічних умов та розвиток здатності до самонавчання. Саме такий підхід сприяє формуванню всіх компонентів професійної готовності – мотиваційного, когнітивного, діяльнісного та рефлексивного, забезпечуючи їх динамічну взаємодію. У контексті цифровізації, неперервна освіта сприяє формуванню нових соціальних ролей, переосмисленню етичних норм і цінностей, а також впливає на взаємодію між індивідами та спільнотами.

Висновки. Отже, неперервна освіта виступає не лише організаційною моделлю навчання, а й системоутворювальним середовищем формування професійної готовності ІТ-фахівця. Інтегративний характер неперервної освіти забезпечує безперервність професійного розвитку фахівця, гнучкість освітніх траєкторій та відповідність підготовки сучасним вимогам цифрової економіки.

Проведене теоретико-методологічне дослідження дозволяє констатувати, що формування професійної готовності фахівців з інформаційних технологій є складним, багатовимірним і динамічним процесом, який не може бути зведений лише до засвоєння системи знань або формування окремих професійних умінь. У сучасних умовах цифрової трансформації суспільства професійна готовність виступає інтегративною характеристикою особистості, що поєднує мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний і рефлексивний компоненти та забезпечує

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

здатність до ефективної професійної діяльності, саморозвитку і адаптації до швидкозмінного технологічного середовища.

Узагальнення наукових підходів свідчить, що ефективність формування професійної готовності ІТ-фахівців визначається не ізольованим застосуванням окремих педагогічних концепцій, а їхньою системною інтеграцією. Зокрема, поєднання компетентнісного, системного, діяльнісного, особистісно орієнтованого та акмеологічного підходів створює цілісну методологічну основу, яка забезпечує як якість професійної підготовки, так і її відповідність сучасним вимогам цифрової економіки. У цьому контексті особливого значення набуває діяльнісний підхід, який забезпечує трансформацію теоретичних знань у практичні професійні дії, а також акмеологічний підхід, орієнтований на безперервний професійний розвиток і досягнення високого рівня професійної майстерності.

Визначальним чинником формування професійної готовності ІТ-фахівців виступає принцип неперервності освіти, що забезпечує інтеграцію формальної, неформальної та інформальної складових навчання. Саме така інтеграція дозволяє забезпечити постійне оновлення знань, розвиток цифрових компетентностей та формування здатності до самонавчання, що є критично важливим в умовах стрімкого розвитку інформаційних технологій. Неперервна освіта стає не лише організаційним принципом, а й стратегічною основою професійного становлення ІТ-фахівця впродовж усього життєвого циклу його діяльності. Розвиток неперервної освіти в умовах цифровізації значною мірою впливає на формування нових соціальних ролей, культурних норм та цінностей.

Реалізація запропонованих підходів і принципів створює передумови для підвищення якості професійної підготовки та забезпечення конкурентоспроможності випускників на сучасному ринку праці.

Перспективи подальших наукових досліджень вбачаємо у розробленні цілісної структурно-функціональної моделі формування професійної готовності ІТ-фахівців у системі неперервної освіти, визначенні критеріїв і показників її ефективності, а також педагогічних умов професійної підготовки фахівців у реальному освітньому процесі.

Література:

1. Останіна Н.С. Неперервна освіта як чинник підвищення фахового рівня // Актуальні проблеми в системі освіти: загальноосвітній заклад середньої освіти – доуніверситетська підготовка – заклад вищої освіти. №1(3) 2023, с. 494-502. https://doi.org/10.18372/2786-5487.1.17733

2. Livingston M., Cummings-Clay D. Advancing adult learning using andragogic instructional practices. International Journal of Multidisciplinary Perspectives in Higher Education, 8 (1) 2023, p. 29-53.

3. UNESCO Conference on Education Data and Statistics (2024). Session 1 (7–9 February 2024). International standard classification of education challenges and solutions forward. URL: https://ces.uis.unesco.org/wp-content/uploads/sites/23/2024/01/EDS-3-ISCED-Final-WEB.pdf

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

4. Цифровізація освіти і науки в період російсько-української війни та відновлення України : оглядове видання / [упоряд.: Гуралюк А.Г., Коваленко В.В., Закатнов Д.О., Ростока М.Л., Тарнавська С.В., Вараксіна Н.В., Шило О.А., Білоцерківець І.П., Жигалюк А.В.; наук. ред. Гуралюк А.Г.] ; НАПН України, ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського. – Електрон. вид. – Київ : ФОП Ямчинський О.В., 2025. – 318 с.

5. Павлова Н. Цифрове освітнє середовище у контексті цифровізації освіти. Collection of Scientific Papers «SCIENTIA», (July 26, 2024; Zagreb, Croatia) 2024, с. 72–75. URL: https://previous.scientia.report/index.php/archive/article/view/1988

6. Bates T. Teaching in a Digital Age. Ed. 2. 2019, 767 p. URL: https://opentextbc.ca/teachinginadigitalage/

7. De Soriano A., Montoro M., Colón, A. Digital Teaching Competence and Educational Inclusion in Higher Education. A Systematic Review. The Electronic Journal of e-Learning (EJEL). №22(1) 2024, p. 31-45. URL: https://doi.org/10.34190/ejel.22.1.3139

8. Hagadone-Bedir M., Voithofer R., Kulp J. Contextualizing privacy with wearable data in higher education. British Journal of Educational Technology. №54(6) 2023, p. 1619-1635. https://doi.org/10.1111/bjet.13378

9. Kolb D. Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development. Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development. Pearson Education, Incorporated. 2015. 390 p.

10. Мястковська М., Кобилянська І., Кисюк Д. Формування готовності майбутніх фахівців з професійної освіти до застосування сучасних інформаційних технологій у професійній діяльності. ПедБез. Вип. 6(1-2) 2023, с. 21–26.

11. Алексєєнко-Лемовська Л. В. Феноменологічна багатоаспектність неперервної освіти в умовах цифровізації. Суспільство. Економіка. Цифровізація. №2(2) 2024, с. 50-67. https://doi.org/10.31379/sed.2.2.2024.10

12. Полець М.-В. Підвищення рівня мотивації майбутніх ІТ-фахівців в закладах фахової передвищої освіти. Академічні візії. №32 2024. URL: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1170

13. Selwyn N. Education and technology: Key issues and debates. 3rd edn. London: Bloomsbury. 2021, 232 p.

14. Siemens G. Connectivism: A learning theory for the digital age. International Journal of Instructional Technology and Distance Learning. №2 2005. http://www.itdl.org/Journal/Jan_05/article01.htm

15. Fullan M. The new meaning of educational change. 5th edn. London: Routledge. 2016, 312 p.

16. Професійна підготовка компетентних фахівців в умовах сучасних освітніх трансформацій: теорія і практика: збірник наукових статей / за заг. ред. О. Антонової, Н. Бірук. Житомир: Вид-во ЖДУ, 2024. 241с.

17. Биков В., Спірін О., Пінчук О. Сучасні завдання цифрової трансформації освіти. Вісник Кафедри ЮНЕСКО Неперервна професійна освіта XXI століття. №1 2020, с. 27–36. https://doi.org/10.35387/ucj.1(1).2020.27-36

18. Інноваційна професійна освіта. Випуск 5(18): Професійна освіта: соціогуманітарні виклики воєнного часу та повоєнного відновлення: матеріали круглого столу (25 квітня 2024 р.) / Інститут професійної освіти НАПН України; за ред. В.О. Радкевич. – Київ: ІПО НАПН України, 2024. – 72 с.

References:

1. Ostanina, N. (2023). Neperervna osvita yak chynnyk pidvyshchennia fakhovoho rivnia [Continuous education as factor of increase of professional level]. *Aktualni problemy v systemi osvity:*

ISSN 2786-4952 Online

zahalnoosvitnii zaklad serednoi osvity – douniversytetska pidhotovka – zaklad vyshchoi osvity – Actual Problems in the System of Education: General Secondary Education Institution – Pre-University Training – Higher Education Institution, 1(3), 494–502. [in Ukrainian]. https://doi.org/10.18372/2786-5487.1.17733

2. Livingston, M. & Cummings-Clay, D. (2023). Advancing adult learning using andragogic instructional practices. *International Journal of Multidisciplinary Perspectives in Higher Education*, 8 (1), 29-53. [in English].

3. UNESCO Conference on Education Data and Statistics (2024). Session 1 (7–9 February 2024). *International standard classification of education challenges and solutions forward*. [in English]. Retrieved from https://ces.uis.unesco.org/wp-content/uploads/sites/23/2024/01/EDS-3-ISCED-Final-WEB.pdf

4. Huraliuk, A.H.; Kovalenko, V.V.; Zakatnov, D.O.; Rostoka, M.L.; Tarnavska, S.V.; Varaksina, N.V.; Shilo, O.A., & Zhigaliuk A.V. (2025). *Tsyfrovizatsiia osvity i nauky v period rosiisko-ukrainskoi viiny ta vidnovlennia Ukrainy : ohliadove vydannia [Digitalisation of Education and Science During the Russian-Ukrainian War and the Reconstruction of Ukraine: Review Publication]* / [nauk. red. Huraliuk A.H.]; NAES of Ukraine, V. Sukhomlynskyi SSEL of Ukraine. 318. [in Ukrainian].

5. Pavlova, N. (2024). Tsyfrove osvitnie seredovyshche u konteksti tsyfrovizatsii osvity [Digital educational environment in the context of digitalization of education]. *Collection of Scientific Papers «SCIENTIA»*. July 26, 2024; Zagreb, Croatia. 72–75. [in Ukrainian]. Retrieved from https://previous.scientia.report/index.php/archive/article/view/1988

6. Bates, T. (2019). *Teaching in a Digital Age*. Ed. 2, 767 p. [in English]. Retrieved from https://opentextbc.ca/teachinginadigitalage/

7. De Soriano, A.; Montoro, M. & Colón, A. (2024). Digital Teaching Competence and Educational Inclusion in Higher Education. A Systematic Review. *The Electronic Journal of e-Learning (EJEL)*, 22 (1), 31-45. [in English]. https://doi.org/10.34190/ejel.22.1.3139

8. Hagadone-Bedir, M.; Voithofer, R., & Kulp, J. (2023). Contextualizing privacy with wearable data in higher education. *British Journal of Educational Technology*, 54 (6), 1619-1635. [in English]. https://doi.org/10.1111/bjet.13378

9. Kolb, D. (2015). Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development. *Pearson Education, Incorporated*, 390. [in English].

10. Miastkovska, M.; Kobylyanska, I., & Kysiuk D. (2023). Formuvannia hotovnosti maibutnikh fakhivtsiv z profesiinoi osvity do zastosuvannia suchasnykh informatsiinykh tekhnolohii u profesiinii diialnosti. [Formation of readiness in future professionals in vocational education for the application of modern information technologies in professional activities]. *PedBez*. Vol. 6 (1-2), 21–26. [in Ukrainian].

11. Aleksieienko-Lemovska, L. (2024). Fenomenolohichna bahatoaspektnist neperervnoi osvity v umovakh tsyfrovizatsii [Phenomenological multi-aspects of continuing education in the context of digitalization]. *Suspilstvo. Ekonomika. Tsyfrovizatsiia – Society. Economy. Digitalization*, 2 (2), 50-67. [in Ukrainian]. https://doi.org/10.31379/sed.2.2.2024.10

12. Polets, M.-V. (2024). Pidvyshchennia rivnia motyvatsii maibutnikh IT-fakhivtsiv v zakladakh fakhovoi peredvyshchoi osvity [Increasing the level of motivation of future IT specialists in institutions of professional pre-higher education]. *Akademichni vizii – Academic Visions*, (32). [in Ukrainian]. Retrieved from https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1170

13. Selwyn, N. (2021) *Education and technology: Key issues and debates*. 3rd edn. London: Bloomsbury. 232. [in English].

14. Siemens, G. (2005). Connectivism: A learning theory for the digital age. *International Journal of Instructional Technology and Distance Learning*, 2. [in English]. Retrieved from http://www.itdl.org/Journal/Jan_05/article01.htm

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

15. Fullan, M. (2016) *The new meaning of educational change*. 5th edn. London: Routledge. [in English].

16. Antonova O., & Biruk N. (Eds.). (2024). *Profesiina pidhotovka kompetentnykh fakhivtsiv v umovakh suchasnykh osvitnikh transformatsii: teoriia i praktyka:* zbirnyk naukovykh statei – *Professional training of competent specialists in the conditions of modern educational transformations: theory and practice: collection of scientific articles*. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU, 241s. [in Ukrainian].

17. Bykov, V., Spirin, O., & Pinchuk, O. (2020). Suchasni zavdannia tsyfrovoi transformatsii osvity [Modern tasks of digital transformation of education]. *Visnyk Kafedry YuNESKO Neperervna profesiina osvita KhKhI stolittia – UNESCO Chair Journal Lifelong Professional Education in the XXI Century*, (1), 27–36. [in Ukrainian]. https://doi.org/10.35387/ucj.1(1).2020.27-36

18. Radkevych V.O. (Eds.). (2024). *Innovatsiina profesiina osvita*. Vypusk 5(18): *Profesiina osvita: sotsiohumanitarni vyklyky voiennoho chasu ta povoiennoho vidnovlennia*: materialy kruhloho stolu 25 kvitnia 2024. Instytut profesiinoi osvity NAPN Ukrainy. Kyiv: IPO NAPN Ukrainy, 2024, 72. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 27.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 378.147:004

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-301-317

Алєксєєва Ганна Миколаївна кандидат педагогічних наук, доцент, Бердянський державний педагогічний університет, м. Запоріжжя, https://orcid.org/0000-0003-3204-3139

Юзик Ольга Протасіївна д.пед.н., доц., професор кафедри цифрових технологій та методики навчання інформатики Рівненського державного гуманітарного університету, м.Рівне, https://orcid.org/0000-0001-9586-6015

Горбатюк Лариса Василівна кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри комп'ютерних технологій в управлінні та навчанні й інформатики, Бердянський державний педагогічний університет, м. Запоріжжя, https://orcid.org/0000-0002-0584-7708

Несторенко Олександр Васильович кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту, Сілезька академія, Катовіце, https://orcid.org/0000-0002-0852-9473

Матвійчук-Юдіна Олена Василівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри комп'ютерних мультимедійних технологій, Національний авіаційний університет, Київ, https://orcid.org/0000-0002-0852-9473

Койнаш Марина Іванівна старший викладач кафедри статистики і економічного прогнозування, Навчально-науковий інститут міжнародних відносин Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця, м. Харків, https://orcid.org/0000-0002-7843-559

МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРНЕТ-СЕРВІСІВ У НАВЧАННІ ІНФОРМАТИКИ З ВИКОРИСТАННЯМ ВІДЕОЗВІТУ ЯК ФОРМИ КОНТРОЛЮ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. Дослідження спрямоване на обґрунтування методики використання інтернет-сервісів у навчанні інформатики з використанням відеозвіту як форми контролю навчальної діяльності здобувачів освіти. Актуальність роботи зумовлена необхідністю підвищення ефективності організації освітнього процесу в умовах цифрової трансформації, що передбачає активне впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, онлайн-сервісів і мультимедійних інструментів. Особливого значення проблема набуває в умовах дистанційного та змішаного навчання, де зростає потреба у вдосконаленні форм контролю,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

здатних забезпечити об’єктивність оцінювання та відображення процесу навчальної діяльності.

Методологія дослідження ґрунтується на поєднанні теоретичного аналізу наукових джерел і педагогічного узагальнення практичного досвіду використання інтернет-сервісів у навчанні інформатики. Емпіричну основу становить аналіз результатів виконання лабораторних робіт здобувачами освіти із застосуванням технологій захоплення екрану, інструментів відеомонтажу, сервісів створення мультимедійного контенту та засобів штучного інтелекту. Оцінювання здійснювалося за показниками повноти виконання завдань, рівня самостійності, логіки пояснення процесу роботи та якості представлення результатів.

Результати дослідження показали, що використання інтернет-сервісів у поєднанні з відеозвітом як формою контролю сприяє підвищенню рівня залученості студентів, активізації їх пізнавальної діяльності та формуванню цифрової компетентності. Встановлено, що відеозвіт дозволяє комплексно оцінити не лише кінцевий результат виконання завдання, а й процес його реалізації, рівень розуміння матеріалу та здатність до рефлексії. Виявлено, що інтеграція інтерактивних методів, проєктної діяльності та цифрових інструментів забезпечує більш ефективну організацію навчального процесу порівняно з традиційними підходами.

Практичне значення дослідження полягає в розробленні методики використання інтернет-сервісів у навчанні інформатики, яка може бути застосована у закладах вищої освіти для підвищення якості освітнього процесу та вдосконалення системи контролю навчальної діяльності. Отримані результати можуть бути використані для модернізації освітніх програм, впровадження інноваційних форм оцінювання та розвитку цифрової компетентності здобувачів освіти.

Перспективи подальших досліджень пов’язані з кількісним аналізом ефективності запропонованої методики та розширенням спектра цифрових інструментів у навчанні.

Ключові слова: інтернет-сервіси, навчання інформатики, відеозвіт, цифрові технології, контроль навчальної діяльності, освітнє середовище, цифрова компетентність.

Alieksieieva Hanna Ph.D. in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Faculty of physical, mathematical, computer and technological education, Department of Computer Technologies and Informatics, Berdyansk State Pedagogical University, Zaporizhzhia, https://orcid.org/0000-0003-3204-3139

Yuzyk Olha Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Digital Technologies and Methods of Teaching Informatics, Rivne State University of Humanities, Rivne, https://orcid.org/0000-0001-9586-6015

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Horbatiuk Larysa Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Computer Technologies in Management and Teaching and Informatics, Berdiansk State Pedagogical University, Berdiansk, https://orcid.org/0000-0002-0584-7708

Nestorenko Oleksandr Ph.D in Economic Sciences, Associate Professor, Department of Management, Academy of Silesia, Katowice, https://orcid.org/0000-0002-0852-9473

Matviichuk-Yudina Olena Ph.D in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Department of Computer Multimedia Technologies, National Aviation University, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-0852-9473

Koinash Maryna Senio Lecturer of Department of Statistics and Economic Forecasting, Educational and Scientific Institute of International Relations, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0002-7843-559

METHODOLOGY FOR USING INTERNET SERVICES IN TEACHING INFORMATICS WITH VIDEO REPORTING AS A FORM OF ASSESSING LEARNING ACTIVITIES

Abstract. The study is aimed at substantiating a methodology for using Internet services in teaching informatics with the application of video reports as a form of assessing students' learning activities. The relevance of the research is determined by the need to improve the effectiveness of the educational process in the context of digital transformation, which involves the active implementation of information and communication technologies, online services, and multimedia tools. The issue becomes particularly significant in the conditions of distance and blended learning, where there is an increasing need to enhance assessment methods capable of ensuring objectivity and reflecting the learning process itself.

The research methodology is based on a combination of theoretical analysis of scientific sources and pedagogical generalization of practical experience in using Internet services in informatics education. The empirical basis includes the analysis of students' laboratory work performed using screen capture technologies, video editing tools, multimedia content creation services, and artificial intelligence tools. The assessment was carried out according to such indicators as completeness of task performance, level of independence, logic of explaining the work process, and quality of presenting the results.

The results of the study show that the use of Internet services combined with video reporting as a form of assessment contributes to increasing student engagement, activating their cognitive activity, and developing digital competence. It has been

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

established that video reports allow for a comprehensive evaluation not only of the final result but also of the process of task completion, the level of understanding, and the ability to reflect. It was found that the integration of interactive methods, project-based activities, and digital tools ensures a more effective organization of the educational process compared to traditional approaches.

The practical significance of the study lies in the development of a methodology for using Internet services in teaching informatics, which can be applied in higher education institutions to improve the quality of the educational process and enhance assessment practices. The obtained results can be used to modernize educational programs, implement innovative assessment methods, and develop students' digital competence. Prospects for further research include quantitative evaluation of the effectiveness of the proposed methodology and expansion of the range of digital tools used in education.

Keywords: Internet services, informatics education, video report, digital technologies, learning assessment, educational environment, digital competence.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток вищої освіти в умовах цифрової трансформації зумовлює необхідність переосмислення підходів до організації навчального процесу, зокрема у галузі інформатики. Активне впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, онлайн-сервісів та цифрових платформ сприяє підвищенню залученості здобувачів освіти, розширює можливості взаємодії та забезпечує доступ до різноманітних освітніх ресурсів [1; 2, с. 43]. У цих умовах особливого значення набуває формування не лише предметних знань, а й цифрової компетентності, здатності до самостійної роботи та ефективної комунікації в цифровому середовищі.

Водночас у сучасній освітній практиці спостерігається суперечність між широкими можливостями інтернет-сервісів та недостатньо ефективним їх використанням у навчанні інформатики. Незважаючи на доведену результативність ІСТ-інтегрованих підходів, що сприяють підвищенню мотивації та активізації навчальної діяльності здобувачів освіти [3], використання цифрових інструментів часто має фрагментарний характер і не забезпечує системного формування практичних умінь. Окремо, є проблема організація контролю навчальної діяльності студентів у цифровому середовищі. Традиційні форми оцінювання не завжди дозволяють об'єктивно оцінити процес виконання завдань, рівень самостійності та глибину розуміння матеріалу. Попри наявність сучасних електронних освітніх середовищ, які передбачають використання різних форм оцінювання та забезпечують своєчасний зворотний зв'язок [4], питання інтеграції нових форматів контролю залишається відкритим. У цьому контексті особливої уваги набуває використання навчальних відео та відео-форматів як засобу представлення результатів навчальної діяльності. Дослідження свідчать, що ефективність відеоматеріалів залежить від їх методичної організації, орієнтації на потреби студентів та інтеграції

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

інтерактивних елементів [5]. Однак потенціал відеозвіту як форми контролю навчальної діяльності у навчанні інформатики залишається недостатньо дослідженим.

Таким чином, актуальним є обґрунтування методики використання інтернет-сервісів у навчанні інформатики з урахуванням можливостей відеозвіту як інноваційної форми контролю навчальної діяльності, що дозволяє підвищити об'єктивність оцінювання, активізувати пізнавальну діяльність здобувачів освіти та забезпечити формування їх цифрової компетентності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній та зарубіжній науковій літературі питання цифровізації освітнього процесу та впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у навчання розглядається як один із ключових напрямів модернізації вищої освіти. Дослідження засвідчують, що використання цифрових середовищ і онлайн-платформ суттєво змінює характер освітньої діяльності, розширюючи можливості доступу до навчальних ресурсів і організації взаємодії між учасниками освітнього процесу. Зокрема, І. Шишенко наголошує, що цифрові платформи забезпечують ефективну комунікацію та доступ до різноманітних освітніх ресурсів, а також мають значний потенціал для підвищення результативності навчання [2, с. 43]. У свою чергу, O. Karaman, V. Moroz, Y. Bezghynskyi, V. Volodavchyk, O. Krutko підкреслюють, що цифрове освітнє середовище сприяє підвищенню доступності знань, інтерактивності та персоналізації освітнього процесу [6, с. 2728]. Водночас М. Шленова акцентує увагу на ролі онлайн-курсів як інструменту формування цифрової компетентності здобувачів освіти та розвитку навичок самостійної роботи [7].

Проблематика інтеграції інформаційно-комунікаційних технологій у педагогічний процес також знайшла відображення у численних зарубіжних дослідженнях. Так, S. Trivedi та S. Negi доводять, що використання ІКТ у дистанційному навчанні сприяє підвищенню рівня залученості та задоволеності студентів, а також позитивно впливає на результати навчання [1]. Подібної позиції дотримуються A. Samantray, R. R. Behera, A. K. Acharya, які обґрунтовують ефективність ICT-інтегрованої педагогіки як засобу розвитку професійної компетентності, самостійності та мотивації здобувачів освіти [3]. Значення компетентнісного підходу у контексті цифровізації освіти розкрито у дослідженнях Н. Пограничної, Н. Савчук, Г. Акопян, де компетентність розглядається як інтегрована характеристика особистості, що забезпечує її здатність до адаптації та професійної самореалізації [8, с. 1].

Методичні аспекти використання інноваційних технологій у навчанні інформатики представлені у працях вітчизняних і зарубіжних науковців. У дослідженнях О. Разнатовської, О. Мурзіної, О. Потоцької, Г. Алексєєвої доведено ефективність інтерактивних методів навчання як засобу активізації пізнавальної діяльності студентів і формування їх професійних компетентностей [9]. Роботи O. Shchetynina, L. Horbatiuk, H. Alieksieieva, N. Kravchenko акцентують увагу на використанні систем управління проєктами та цифрових

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

інструментів для розвитку навичок організації діяльності, тайм-менеджменту та командної взаємодії [10]. У свою чергу, G. Mazhibayeva, S. Kenesbayev та ін. обґрунтовують доцільність застосування LMS, інтерактивних тестів і AI-інструментів як засобів підвищення ефективності навчального процесу та забезпечення якісного зворотного зв'язку [11].

Суттєвий інтерес становлять дослідження, присвячені використанню відеотехнологій у навчанні. Зокрема, K. Srinivasa, A. Charlton, F. Moir, F. Goodyear-Smith обґрунтовують, що ефективність навчальних відеоматеріалів визначається чіткістю навчальних цілей, орієнтацією на потреби здобувачів освіти та дотриманням принципів мультимедійного навчання [5]. У дослідженнях C. Gokrem, E. Sendurur встановлено, що характер відеоконтенту впливає на поведінку студентів під час його перегляду та результати навчання, а використання відеоаналітики дозволяє більш точно оцінювати навчальну діяльність [12]. Водночас О. Хомишак підкреслює, що відеоорієнтоване навчання забезпечує гнучкість, доступність і підвищення залученості здобувачів освіти [13, с. 17]. Питання створення студентами власного цифрового контенту, зокрема відеоматеріалів, розкрито у працях О. Юзика, який розглядає цей процес як важливий чинник розвитку цифрової компетентності та активної участі студентів у навчанні [14].

Важливою є організація оцінювання результатів навчальної діяльності у цифровому середовищі. У дослідженнях S. Hadzhikoleva, E. Hadzhikolev, S. Gaftandzhieva, G. Pashev наголошується на необхідності використання комплексних форм оцінювання, що поєднують різні методи контролю знань і забезпечують об'єктивність результатів [4]. P. D. Simon, J. Jiang, L. K. Fryer, R.B. King, C. E. Frondozo підкреслюють, що системи управління навчанням є важливим інструментом організації освітнього процесу, забезпечуючи комунікацію, контроль і надання зворотного зв'язку [15, с. 742].

Методи дослідження. Досягнення поставленої мети забезпечувалося використанням комплексу взаємопов'язаних методів дослідження, що поєднують теоретичний аналіз і педагогічне узагальнення практичного досвіду використання інтернет-сервісів у навчанні інформатики. Теоретичну основу становив аналіз наукових джерел і сучасних публікацій, присвячених цифровізації освіти, застосуванню інформаційно-комунікаційних технологій, відеоорієнтованому навчанню та організації оцінювання в електронному освітньому середовищі. Це дало змогу уточнити сутність інтернет-сервісів як дидактичного інструменту, визначити їх функціональні можливості у навчальному процесі та обґрунтувати доцільність використання відеозвіту як форми контролю навчальної діяльності.

Емпіричну частину дослідження становив аналіз результатів навчальної діяльності здобувачів освіти під час виконання лабораторних робіт з інформатики із застосуванням інтернет-сервісів. Особливістю організації навчання було використання відеозвіту як обов'язкової форми представлення результатів

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

роботи, що передбачало фіксацію процесу виконання завдань за допомогою технологій захоплення екрану та подальше представлення виконаного проєкту у вигляді відеоматеріалу. У процесі виконання завдань студенти застосовували різні цифрові інструменти, зокрема сервіси створення мультимедійного контенту, інструменти відеомонтажу, платформи для розробки презентацій та засоби штучного інтелекту.

Для аналізу ефективності запропонованого підходу використовувалися методи педагогічного спостереження, порівняння та узагальнення результатів виконання навчальних завдань. Оцінювання здійснювалося з урахуванням таких показників, як повнота виконання завдання, рівень самостійності, логіка пояснення процесу роботи, якість представлення результатів та використання цифрових інструментів. Особлива увага приділялася аналізу відеозвітів як комплексного продукту навчальної діяльності, що дозволяє оцінити не лише кінцевий результат, а й процес його досягнення.

У процесі обробки результатів застосовано методи якісного аналізу, інтерпретації та педагогічного узагальнення, що дало змогу виявити особливості використання інтернет-сервісів у навчанні інформатики, визначити їх вплив на активізацію пізнавальної діяльності здобувачів освіти та обґрунтувати ефективність відеозвіту як інноваційної форми контролю навчальної діяльності.

Метою статті є обґрунтування методики використання інтернет-сервісів у навчанні інформатики на основі відеозвіту як форми контролю навчальної діяльності та визначення її впливу на ефективність освітнього процесу.

Виклад основного матеріалу. Сучасний етап розвитку вищої освіти характеризується активним впровадженням цифрових технологій, що зумовлює трансформацію традиційних підходів до організації навчального процесу. Психолого-педагогічні засади інформатизації освіти, розробка та впровадження інноваційних технологій навчання, а також визначення стратегій інтеграції інформаційно-комунікаційних технологій у освітній процес розкрито у працях провідних науковців, серед яких А. Алексюк, В. Биков, Н. Морзе, О. Співаковський, О. Спірін та ін., що сформувало теоретичне підґрунтя сучасної цифрової освіти.

У сучасних умовах цифровізація освіти пов’язана не лише з упровадженням нових технологій, а й зі зміною логіки організації навчальної діяльності. Як зазначає І. Шишенко, розвиток цифрових технологій суттєво розширює можливості навчання, забезпечуючи ефективну взаємодію між учасниками освітнього процесу та доступ до різноманітних освітніх ресурсів. При цьому підкреслюється, що «дослідження використання цифрових середовищ в освіті надають переконливі докази потенціалу нових цифрових платформ для сприяння більш ефективному навчанню» [2, с. 43]. Це дозволяє розглядати цифрові платформи як повноцінне освітнє середовище. Подібні висновки представлено у дослідженнях O. Karaman, V. Moroz, Y. Bezghynskyi, V. Volodavchyk, O. Krutko, де наголошується, що цифрове освітнє середовище відіграє ключову роль у

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

підвищенні якості підготовки фахівців. Зокрема, автори зазначають, що «активне використання цифрових технологій в освітньому процесі сприяє підвищенню доступності знань, інтерактивності та персоналізації освіти» [6, с. 2728]. У контексті сучасних освітніх підходів важливе значення має інтеграція інформаційно-комунікаційних технологій у навчальний процес. Дослідження S. Trivedi та S. Negi свідчать, що використання ІКТ і підходів Education 5.0 у дистанційному та змішаному навчанні суттєво підвищує рівень залученості та задоволеності здобувачів освіти [1]. Ефективність ІСТ-інтегрованої педагогіки підтверджується у працях A. Samantray, R. R. Behera, A. K. Acharya, які доводять її вплив на розвиток професійної компетентності та навчальної мотивації студентів [3].

У сучасних умовах модернізації вищої освіти визначальним орієнтиром стає компетентнісний підхід до підготовки фахівців. Н. Пограничная, Н. Савчук, Г. Акопян зазначають, що компетентність є інтегрованою характеристикою особистості, яка поєднує знання, уміння та здатність до їх практичного застосування [8, с. 1]. Водночас важливе місце в організації освітнього процесу посідають системи управління навчанням. Як зазначають P. D. Simon, J. Jiang, L. K. Fryer, R. B. King, C. E. Frondozo, LMS забезпечують організацію освітнього процесу та комунікацію між його учасниками [15, с. 742]. Окремо М. Шленова підкреслює значення онлайн-курсів як інструменту розвитку цифрової компетентності здобувачів освіти [7].

Організація навчання інформатики в умовах цифрового освітнього середовища потребує використання таких підходів, які забезпечують активну участь здобувачів освіти. Ефективність інтерактивних методів навчання доведено у працях О. Разнатовської, О. Мурзіної, О. Потоцької, Г. Алексєєвої [9]. Запропонована методика ґрунтується на поєднанні інтерактивного, проєктного та цифрового підходів. Зокрема, застосування систем управління проєктами, як зазначають O. Shchetynina, L. Horbatiuk, H. Alieksieieva, N. Kravchenko, сприяє розвитку навичок організації діяльності та командної взаємодії [10].

Суттєвим елементом запропонованої методики є використання сучасних цифрових інструментів навчання. Дослідження G. Mazhibayeva, S. Kenesbayev та ін. підтверджують, що застосування LMS, інтерактивних тестів і AI-інструментів підвищує ефективність навчального процесу та забезпечує якісний зворотний зв’язок [11]. Визначальною особливістю методики виступає використання відеозвіту як форми представлення результатів навчальної діяльності. Теоретичні засади застосування навчальних відео розкрито у працях K. Srinivasa, A. Charlton, F. Moir, F. Goodyear-Smith [5], де обґрунтовано значення чіткого структурування відеоконтенту та орієнтації на освітні цілі. Разом із тим ефективність відеоформатів навчання підтверджується у дослідженнях A. Atabekova, A. Atabekov, T. Shoustikova, у яких підкреслюється, що освітні відео, зокрема із використанням цифрових представників викладача, сприяють персоналізації навчання та підвищенню пізнавальної активності студентів [16].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Таким чином, відеозвіт доцільно розглядати не лише як засіб контролю, а як повноцінний інструмент навчання.

У процесі виконання лабораторних робіт студенти використовують сучасні інтернет-сервіси, що забезпечують створення, обробку та представлення навчального контенту. Зокрема, для фіксації процесу виконання завдань застосовується технологія захоплення екрану із використанням програмного забезпечення Bandicam. Обробка відеоматеріалів і створення відеозвіту здійснюється за допомогою сервісів відеомонтажу, зокрема CapCut, що дозволяє структурувати та редагувати відео. Для створення та візуалізації навчального матеріалу використовуються сервіси розробки презентацій, зокрема Prezi, у тому числі із застосуванням функцій штучного інтелекту для автоматизації створення контенту. Додатково студенти застосовують інструменти побудови інтелект-карт на основі AI-технологій, що сприяє структуризації інформації та розвитку аналітичного мислення. Окремим напрямом є використання мультимедійних інструментів для озвучення та доповнення навчального контенту. Для цього застосовується платформа Canva, яка дозволяє створювати та озвучувати презентації, а також сервіси синтезу мовлення на основі штучного інтелекту, серед яких ElevenLabs та інші аналогічні інструменти. Це забезпечує інтеграцію аудіо- та відеокомпонентів у відеозвіт і розширює можливості представлення результатів навчальної діяльності.

Крім того, студенти здійснюють фіксацію власної діяльності за допомогою технологій захоплення екрану, що дозволяє відобразити всі етапи виконання завдання. Приклад організації такої діяльності наведено на рис. 1.

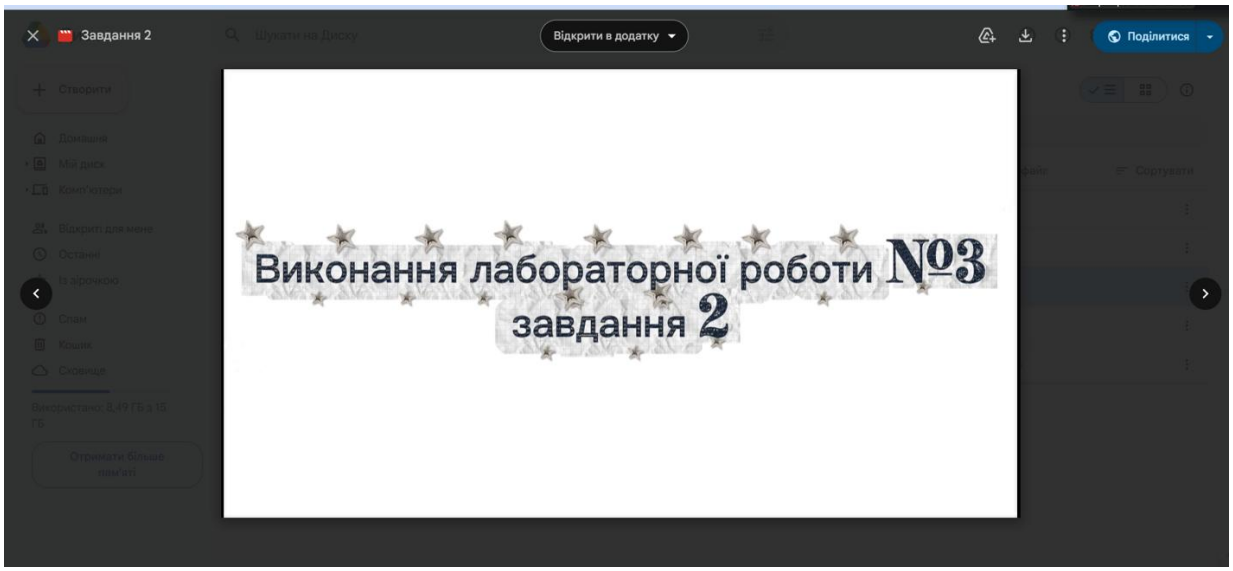

Рис. 1. Виконання лабораторної роботи із застосуванням інтернет-сервісів та технології захоплення екрану

Для обробки відеоматеріалів і створення завершеного продукту студенти використовують інструменти відеомонтажу.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Як зазначає N. Alhyari, застосування технологій відеоредагування у навчальному процесі сприяє розвитку практичних навичок і підвищує ефективність навчання [17]. Приклад використання відповідного програмного забезпечення подано на рис. 2.

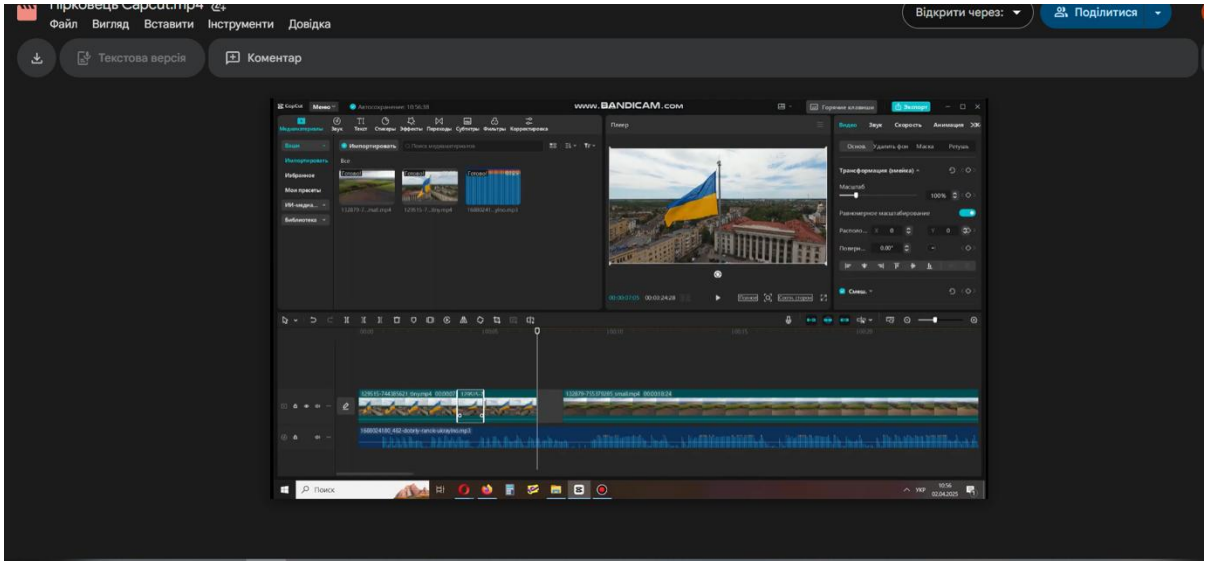

Рис. 2. Використання сервісу відеомонтажу для створення відеозвіту

Наступним етапом є створення мультимедійного контенту, зокрема презентацій, інтелект-карт та інших візуальних матеріалів. У цьому контексті важливим є формування у студентів навичок створення власного цифрового контенту. Як підкреслює О. Юзик, залучення здобувачів освіти до створення медіапродуктів сприяє розвитку їх цифрової компетентності та активної участі у навчальному процесі [14]. Приклад створення презентаційного матеріалу подано на рис. 3.

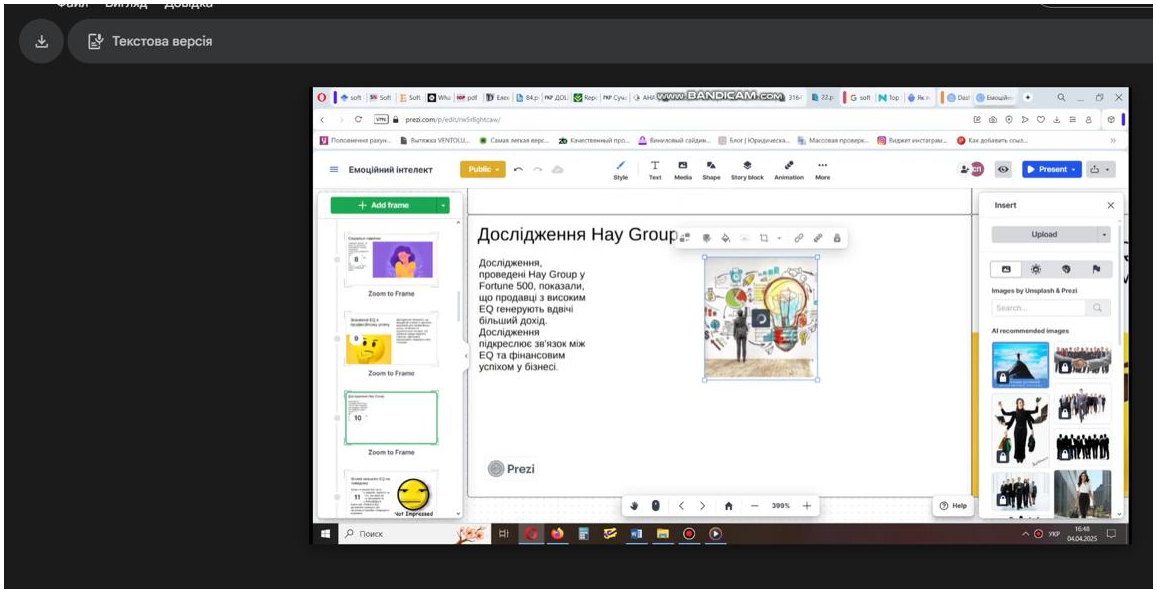

Рис. 3. Створення мультимедійного навчального контенту студентами

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Використання технологій штучного інтелекту є ще одним важливим компонентом методики. AI-інструменти дозволяють автоматизувати створення навчальних матеріалів, зокрема генерацію текстів, зображень і аудіо. Це відповідає сучасним тенденціям розвитку цифрових технологій у навчанні та сприяє підвищенню ефективності освітнього процесу [14]. Приклад використання AI-сервісів подано на рис. 4.

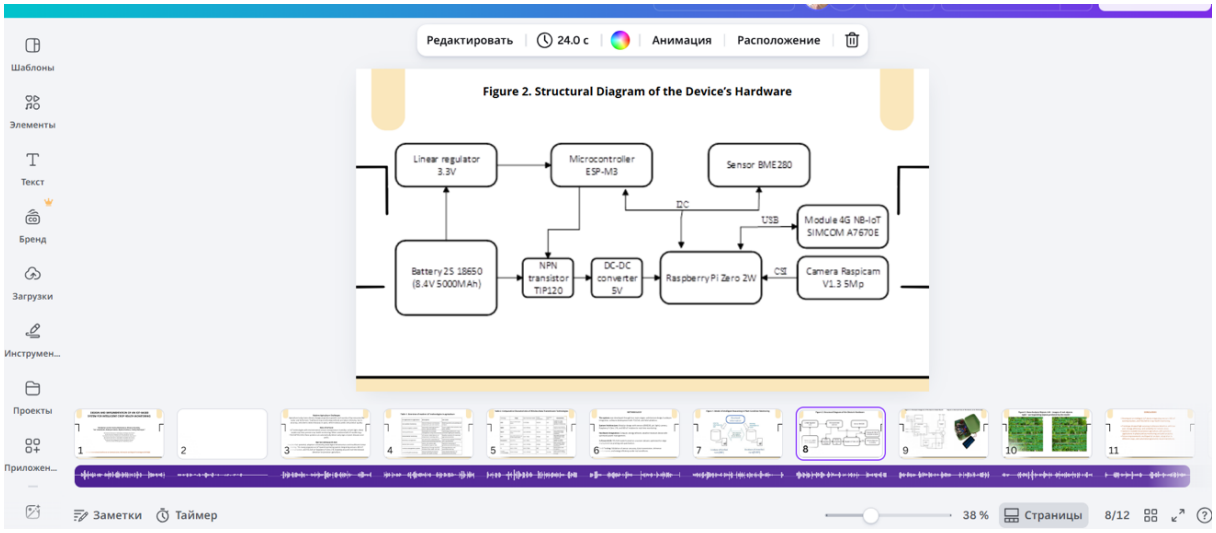

Рис. 4. Використання інструментів штучного інтелекту у створенні навчального контенту

Водночас слід враховувати особливості сприйняття відеоконтенту студентами. Дослідження C. Gokrem, E. Sendurur показують, що характер відеоматеріалу впливає на рівень залученості здобувачів освіти та результати навчання, а аналіз взаємодії з відео дозволяє оптимізувати навчальний процес [12]. Це підкреслює необхідність продуманого підходу до створення відеозвітів.

Загалом запропонована методика передбачає інтеграцію різних цифрових інструментів у єдине освітнє середовище, що забезпечує послідовність і цілісність навчальної діяльності. Використання інтернет-сервісів у поєднанні з відеозвітом як формою контролю дозволяє не лише оцінити кінцевий результат роботи, а й проаналізувати процес його досягнення, що є важливим для формування професійних компетентностей у галузі інформатики.

Проблема оцінювання результатів навчальної діяльності в умовах цифровізації освіти набуває нових змістових характеристик. Якщо у традиційній моделі контролю переважно фіксується кінцевий результат виконання завдання, то сучасне освітнє середовище потребує оцінювання не лише результату, а й процесу навчальної діяльності. Як показують дослідження A. Różycka, ефективність цифрового оцінювання значною мірою залежить від формату організації навчання [18]. Це свідчить про необхідність поєднання різних форматів контролю. Водночас саме відеоформати оцінювання розширюють можливості представлення знань. У сучасних дослідженнях підкреслюється

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

доцільність використання комплексного підходу до оцінювання. Так, S. Hadzhikoleva, E. Hadzhikolev, S. Gaftandzhieva, G. Pashev наголошують на необхідності поєднання різних форм контролю [4]. Зокрема, автори зазначають, що «… timely feedback … and the use of multiple types of assessments…».

Ефективність використання цифрових форм оцінювання підтверджується у дослідженнях H. Thathsarani, D. K. Ariyananda, C. Jayakody [19]. У межах сучасних підходів до оцінювання навчальної діяльності відеозвіт розглядається як ефективна форма контролю. Як показують результати дослідження R. Abraham, використання відеозавдань сприяє розвитку самостійності студентів [20]. Дидактичні переваги відеоорієнтованого підходу розкрито у працях О. Хомишак [13, с. 17]. Аналіз взаємодії студентів із відеоконтентом, здійснений C. Gokrem та E. Sendurur, показує, що характер відеоматеріалів впливає на поведінку здобувачів освіти [12]. Важливим компонентом організації оцінювання є використання систем управління навчанням [15, с. 742].

Крім того, як підкреслює N. Alhyari, використання інструментів відеомонтажу у навчальному процесі сприяє розвитку практичних навичок [17]. У поєднанні з іншими цифровими інструментами це дозволяє створити цілісну систему оцінювання [11]. Додатково зазначимо, що розширення функціональних можливостей цифрового освітнього середовища та інтеграція інноваційних технологій у навчальний процес підтверджується результатами сучасних досліджень [21–25]. Це також узгоджується з аналізом ширшого соціально-економічного контексту розвитку освіти в умовах цифрової трансформації [26–28].

Таким чином, відеозвіт як форма контролю навчальної діяльності поєднує можливості демонстрації результату, аналізу процесу виконання завдання та оцінювання рівня сформованості компетентностей. Його використання у поєднанні з цифровими інструментами та онлайн-сервісами забезпечує комплексний підхід до оцінювання та підтверджує ефективність запропонованої методики.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що цифровізація освітнього процесу створює об’єктивні передумови для оновлення методики навчання інформатики на основі активного використання інтернет-сервісів та цифрових інструментів. Доведено, що інтеграція інформаційно-комунікаційних технологій, систем управління навчанням, онлайн-платформ і мультимедійних засобів сприяє підвищенню доступності навчального матеріалу, інтенсифікації взаємодії між учасниками освітнього процесу та розвитку цифрової компетентності здобувачів освіти.

Обґрунтовано, що ефективність навчання інформатики значною мірою залежить від методичної організації навчальної діяльності, зокрема від поєднання інтерактивного, проєктного та практикоорієнтованого підходів. Запропонована методика використання інтернет-сервісів передбачає залучення студентів до активної діяльності, пов’язаної зі створенням власного цифрового

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

контенту, що сприяє формуванню професійних умінь, розвитку самостійності та підвищенню мотивації до навчання.

Ключовим елементом розробленої методики визначено використання відеозвіту як форми контролю навчальної діяльності. Встановлено, що відеозвіт забезпечує можливість комплексного оцінювання результатів навчання, оскільки дозволяє враховувати не лише кінцевий продукт, а й процес виконання завдання, логіку дій студента та рівень розуміння навчального матеріалу. Це підвищує об'єктивність оцінювання, забезпечує якісний зворотний зв'язок і сприяє розвитку рефлексивних умінь здобувачів освіти.

Практична реалізація методики засвідчила ефективність використання інтернет-сервісів і відеотехнологій у навчанні інформатики. Застосування інструментів захоплення екрану, відеомонтажу, створення мультимедійного контенту та засобів штучного інтелекту дозволяє організувати навчальний процес як цілісну систему, орієнтовану на формування цифрової компетентності та професійної готовності майбутніх фахівців.

Перспективи подальших досліджень полягають у кількісній оцінці ефективності запропонованої методики, розробці критеріїв і показників оцінювання відеозвітів, а також розширенні спектра інтернет-сервісів і цифрових інструментів, що можуть бути інтегровані у навчання інформатики в умовах змішаного та дистанційного навчання.

Література:

1. Trivedi S., Negi S. Role of ICT and Education 5.0 in improving student engagement in distance and online education programs. *International Journal of Management in Education*. 2025. URL: https://www.inderscienceonline.com/doi/abs/10.1504/IJMIE.2025.147062 (дата звернення: 17.04.2026).

2. Шишенко І. Деякі аспекти впливу цифрових технологій на освітній процес закладів вищої освіти: огляд проблем та викликів. *Освіта. Інноватика. Практика*. 2022. Т. 10, № 5. С. 42–47. URL: https://oip-journal.org/index.php/oip/article/view/83/53 (дата звернення: 17.04.2026).

3. Samantray A., Behera R. R., Acharya A. K. Effectiveness of ICT-integrated pedagogy on pre-service teachers' teaching competence. *Frontiers in Education*. 2024. URL: https://www.frontiersin.org/journals/education/articles/10.3389/feduc.2024.1401188/full (дата звернення: 17.04.2026).

4. Hadzhikoleva S., Hadzhikolev E. A conceptual framework for multi-component summative assessment in an e-learning management system. *Frontiers in Education*. 2025. URL: https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/feduc.2025.1656092 (дата звернення: 17.04.2026).

5. Srinivasa K., Charlton A., Moir F., Goodyear-Smith F. How to develop an online video for teaching health procedural skills. *JMIR Medical Education*. 2024. URL: https://mededu.jmir.org/2024/1/e51740 (дата звернення: 17.04.2026).

6. Karaman O., Moroz V., Bezghynskyi Y., Volodavchyk V., Krutko O. Development of the Digital Environment in Ensuring the Quality of Training of Specialists. *Statistics, Optimization and Information Computing*. 2026. Vol. 15. P. 2727–2742. DOI: https://doi.org/10.19139/soic-2310-5070-3051 (дата звернення: 17.04.2026).

7. Шленова М. Онлайн-курси як інструмент розвитку цифрової компетентності здобувачів освіти. *Імідж сучасного педагога*. 2025. URL: https://isp.pano.pl.ua/article/view/336973 (дата звернення: 17.04.2026).

ISSN 2786-4952 Online

8. Погранична Н. М., Савчук Н. В., Акопян Г. М. Компетентнісний підхід у вищій освіті. *Академічні візії*. 2025. Вип. 41. URL: https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/download/1734/1612 (дата звернення: 17.04.2026).

9. Разнатовська О. М., Мурзіна О. А., Потоцька О. І., Алексєєва Г. М. Актуальність впровадження інтерактивних методів навчання. *Медична освіта*. 2018. № 4. С. 85–88. DOI: https://doi.org/10.11603/me.2414-5998.2018.4.8726.

10. Shchetynina O., Horbatiuk L., Alieksieieva H., Kravchenko N. Project Management Systems... *CEUR Workshop Proceedings*. 2019. URL: http://ceur-ws.org/Vol-2387/20190370.pdf (дата звернення: 23.03.2026).

11. Mazhibayeva G., Kenesbayev S. Use of Innovative Methods... *Higher Learning Research Communications*. 2026. URL: https://scholarworks.waldenu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1623&context=hlrc (дата звернення: 17.04.2026).

12. Gokrem C., Sendurur E. Video analytics in education... *New Review of Hypermedia and Multimedia*. 2026. URL: https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13614568.2026.2622676 (дата звернення: 17.04.2026).

13. Хомишак О. Відеоорієнтоване навчання... *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2024. URL: https://search.proquest.com/openview/db4d153258eced1ba90d69e0d3eab33a (дата звернення: 17.04.2026).

14. Юзик О. Технология цифрового привлечения... *Педагогическая наука и образование XXI века*. 2025. С. 88–98. DOI: https://doi.org/10.35619/pse.vi5.123.

15. Simon P. D., Jiang J., Fryer L. K., King R. B. An assessment of LMS use... *Education and Information Technologies*. 2025. DOI: https://doi.org/10.1007/s10758-024-09734-5 (дата звернення: 17.04.2026).

16. Atabekova A., Atabekov A., Shoustikova T. AI-Facilitated Lecturers... *Sustainability*. 2025. URL: https://www.mdpi.com/2071-1050/18/1/40 (дата звернення: 17.04.2026).

17. Alhyari N. Effectiveness of blended learning... *Discover Education*. 2026. URL: https://link.springer.com/article/10.1007/s44217-026-01120-w (дата звернення: 17.04.2026).

18. Różycka A. The performance-satisfaction paradox... *Assessment & Evaluation in Higher Education*. 2026. URL: https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/02602938.2025.2588387 (дата звернення: 17.04.2026).

19. Thathsarani H., Ariyananda D. K., Jayakody C. Online assessment techniques... *Education and Information Technologies*. 2023. DOI: https://doi.org/10.1007/s10639-023-11715-7 (дата звернення: 17.04.2026).

20. Abraham R. M. Evaluating the impact of a video-based assignment... *Bangladesh Journal of Medical Science*. 2026. URL: https://banglajol.info/index.php/BJMS/article/view/86414 (дата звернення: 17.04.2026).

21. Юзик О. Интеллектуальные технологии как компонент... 2025. DOI: https://doi.org/10.54264/M054.

22. Havrylenko N. V. Development of fiscal administration... 2022. URL: http://eir.nuos.edu.ua/xmlui/handle/123456789/6347 (дата звернення: 18.04.2026).

23. Havrylenko N. V., Hryshchenko O. V., Kozko N. O. Otsinka rezultatyvnosti... 2016. С. 18–27.

24. Havrylenko N., Kozko N. Analytical support of digital transformations... 2022. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-38 (дата звернення: 18.04.2026).

25. Несторенко Т. П. «Економіка суперзірок»: можливості та загрози для сфери освіти. *Український журнал прикладної економіки*. 2020. Т. 7, № 2. С. 8–15. DOI: https://doi.org/10.36887/2415-8453-2020-2-1.Nestorenko T. P. «Ekonomika superzirok»: mozhlyvosti ta zahrozy dlia sfery osvity. *Ukrainskyi zhurnal prykladnoi ekonomiky*. 2020. Vol. 7, No. 2. P. 8–15. DOI: https://doi.org/10.36887/2415-8453-2020-2-1.

ISSN 2786-4952 Online

26. Nestorenko T., Dubrovina N., Peliova J. Local Economic Impact of Domestic and International Students: Case of University of Economics in Bratislava. *European Financial Systems 2016*. 2016. URL: https://is.muni.cz/do/econ/soubory/sborniky/2016/EFS2016-Proceedings_final _September _19_final.pdf (дата звернення: 18.04.2026).

27. Alieksieieva H., Kravchenko N., Horbatiuk L., Nestorenko T., Zhyhir V., Kalinichenko A., Glazova Y. Digital transformation of relocated higher education institutions in Ukraine under martial law. *Problems and Perspectives in Management*. 2025. Vol. 23, No. 2-si. P. 71–85. DOI: https://doi.org/10.21511/ppm.23(2-si).2025.06.

28. Ostenda A., Kravchenko N., Istomina D., Alieksieieva G., Nestorenko T., Horbatiuk L. Роль засобів ІКТ в організації процесу інформування учнів під час карантину. *Zeszyty Naukowe WST*. 2022. № 15. С. 109–126. DOI: https://doi.org/10.54264/0037.

References:

1. Trivedi S., Negi S. (2025). Role of ICT and Education 5.0 in improving student engagement in distance and online education programs. *International Journal of Management in Education*. URL: https://www.inderscienceonline.com/doi/abs/10.1504/IJMIE.2025.147062.

2. Shyshenko I. (2022). Deiaki aspekty vplyvu tsyfrovykh tekhnolohii na osvitnii protses zakladiv vyshchoi osvity: ohliad problem ta vyklykiv [Some aspects of the impact of digital technologies on the educational process of higher education institutions: a review of problems and challenges]. *Osvita. Innovatyka. Praktyka – Education. Innovation. Practice*, 10(5), 42–47. URL: https://oip-journal.org/index.php/oip/article/view/83/53. [in Ukrainian].

3. Samantray A., Behera R. R., Acharya A. K. (2024). Effectiveness of ICT-integrated pedagogy on pre-service teachers' teaching competence. *Frontiers in Education*. URL: https://www ч.frontiersin.org/journals/education/articles/10.3389/feduc.2024.1401188/full.

4. Hadzhikoleva S., Hadzhikolev E. (2025). A conceptual framework for multi-component summative assessment in an e-learning management system. *Frontiers in Education*. URL: https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/feduc.2025.1656092.

5. Srinivasa K., Charlton A., Moir F., Goodyear-Smith F. (2024). How to develop an online video for teaching health procedural skills. *JMIR Medical Education*. URL: https://mededu.jmir. org/2024/1/e51740.

6. Karaman O., Moroz V., Bezghynskyi Y., Volodavchyk V., Krutko O. (2026). Development of the digital environment in ensuring the quality of training of specialists. *Statistics, Optimization and Information Computing*, 15, 2727–2742. https://doi.org/10.19139/soic-2310-5070-3051.

7. Shlenova M. (2025). Onlain-kursy yak instrument rozvytku tsyfrovoi kompetentnosti zdobuvachiv osvity [Online courses as a tool for developing digital competence of students]. *Imidzh suchasnoho pedahoha – Image of the Modern Teacher*. URL: https://isp.pano.pl.ua/ article/view/336973. [in Ukrainian].

8. Pohranychna N. M., Savchuk N. V., Akopian H. M. (2025). Kompetentnisnyi pidkhid u vyshchii osviti: intehratsiia teorii ta praktyky v pidhotovtsi fakhivtsiv [Competency-based approach in higher education: integration of theory and practice in training specialists]. *Akademichni vizii – Academic Visions*, 41. URL: https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/download/ 1734/1612. [in Ukrainian].

9. Raznatovska O. M., Murzina O. A., Pototska O. I., Alieksieieva H. M. (2018). Aktualnist vprovadzhennia interaktyvnykh metodiv navchannia [Relevance of implementing interactive teaching methods]. *Medychna osvita – Medical Education*, 4, 85–88. https://doi.org/10.11603/ me.2414-5998.2018.4.8726. [in Ukrainian].

10. Shchetynina O., Horbatiuk L., Alieksieieva H., Kravchenko N. (2019). Project management systems as means of development students time management skills. *CEUR Workshop Proceedings*. URL: http://ceur-ws.org/Vol-2387/20190370.pdf.

ISSN 2786-4952 Online

11. Mazhibayeva G., Kenesbayev S. (2026). Use of innovative methods in the creation of testing and assessment materials. *Higher Learning Research Communications*. URL: https://scholarworks.waldenu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1623&context=hlrc.

12. Gokrem C., Sendurur E. (2026). Video analytics in education. *New Review of Hypermedia and Multimedia*. URL: https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13614568.2026.2622676.

13. Khomyshak O. (2024). Videooriientovane navchannia v umovakh tsyfrovoi osvity: mozhlyvosti ta vyklyky [Video-based learning in digital education: opportunities and challenges]. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia – Information Technologies and Learning Tools*. URL: https://search.proquest.com/openview/db4d153258eced1ba90d69e0d3eab33a. [in Ukrainian].

14. Yuzyk O. (2025). Tekhnologiya tsifrovogo privlecheniya soiskateley vysshego obrazovaniya... [Technology of digital engagement of higher education students...]. *Pedagogicheskaya nauka i obrazovanie XXI veka*, 5, 88–98. https://doi.org/10.35619/pse.vi5.123. [in Ukrainian].

15. Simon P. D., Jiang J., Fryer L. K., King R. B. (2025). An assessment of learning management system use in higher education. *Education and Information Technologies*. https://doi.org/10.1007/s10758-024-09734-5.

16. Atabekova A., Atabekov A., Shoustikova T. (2025). AI-facilitated lecturers in higher education videos. *Sustainability*, 18(1). URL: https://www.mdpi.com/2071-1050/18/1/40.

17. Alhyari N. (2026). Effectiveness of blended learning in video editing and production. *Discover Education*. URL: https://link.springer.com/article/10.1007/s44217-026-01120-w.

18. Różycka A. (2026). The performance-satisfaction paradox in online assessment. *Assessment & Evaluation in Higher Education*. URL: https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/02602938.2025.2588387.

19. Thathsarani H., Ariyananda D. K., Jayakody C. (2023). Online assessment techniques in distance learning. *Education and Information Technologies*. https://doi.org/10.1007/s10639-023-11715-7.

20. Abraham R. M. (2026). Evaluating the impact of a video-based assignment. *Bangladesh Journal of Medical Science*. URL: https://banglajol.info/index.php/BJMS/article/view/86414.

21. Yuzyk O. (2025). Intellektualnye tekhnologii kak komponent povysheniya kachestva obucheniya... [Intelligent technologies as a component of improving education quality]. In: *Innovations and Digital Transformation*. https://doi.org/10.54264/M054. [in Ukrainian].

22. Havrylenko N. V. (2022). Development of fiscal administration in Ukraine under digital transformations. Katowice. URL: http://eir.nuos.edu.ua/xmlui/handle/123456789/6347.

23. Havrylenko N. V., Hryshchenko O. V., Kozko N. O. (2016). Evaluation of management accounting efficiency. P. 18–27.

24. Havrylenko N., Kozko N. (2022). Analytical support of digital transformations. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*, 38. https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-38.

25. Nestorenko T. P. (2020). «Ekonomika superzirok»: mozhlyvosti ta zahrozy dlia sfery osvity ["Economics of superstars": opportunities and threats for the field of education]. *Ukrainskyi zhurnal prykladnoi ekonomiky – Ukrainian Journal of Applied Economics*, 7(2), 8–15. https://doi.org/10.36887/2415-8453-2020-2-1. [in Ukrainian].

26. Nestorenko T., Dubrovina N., Peliova J. (2016). Local Economic Impact of Domestic and International Students: Case of University of Economics in Bratislava. *European Financial Systems 2016*. Retrieved from https://is.muni.cz/do/econ/soubory/sborniky/2016/EFS2016-Proceedings_final_September_19_final.pdf (Accessed: 18.04.2026).

27. Alieksieieva H., Kravchenko N., Horbatiuk L., Nestorenko T., Zhyhir V., Kalinichenko A., Glazova Y. (2025). Digital transformation of relocated higher education institutions in Ukraine

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

under martial law. *Problems and Perspectives in Management*, 23(2-si), 71–85. https://doi.org/10.21511/ppm.23(2-si).2025.06.

28. Ostenda A., Kravchenko N., Istomina D., Alieksieieva G., Nestorenko T., Horbatiuk L. (2022). Rol zasobiv IKT v orhanizatsii protsesu informuvannia uchniv pid chas karantynu [The role of ICT tools in organizing the process of informing students during quarantine]. *Zeszyty Naukowe WST*, 15, 109–126. https://doi.org/10.54264/0037. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 20.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 08.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 378.147:78.071.1

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-318-328

Анненкова Наталія Паладіївна в. о. доцент кафедри скрипки, Національна музична академія України імені П.І. Чайковського, Київ, https://orcid.org/0000-0001-6887-66453

ІНТЕРПРЕТАЦІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СКРИПАЛЯ

Анотація. У статті здійснено комплексний теоретико-методичний аналіз проблеми формування інтерпретаційної компетентності як ключової складової професійної підготовки скрипаля в умовах сучасної мистецької освіти. Актуальність дослідження зумовлена зростаючими вимогами до рівня виконавської майстерності музикантів, необхідністю розвитку їхньої творчої індивідуальності, здатності до глибокого осмислення музичного твору та його художньо переконливої інтерпретації у процесі виконання. У контексті модернізації вищої освіти, зокрема впровадження компетентнісного підходу, проблема інтерпретаційної підготовки набуває особливого значення, оскільки забезпечує інтеграцію знань, умінь, навичок і особистісних якостей майбутнього фахівця.

У статті розкрито сутність поняття «інтерпретаційна компетентність скрипаля», яку визначено як інтегративну якість особистості музиканта-виконавця, що поєднує знання про стильові, жанрові та історичні особливості музичних творів, уміння аналізувати музичний текст, здатність до творчого переосмислення авторського задуму, а також сформованість виконавських навичок, необхідних для художньо виразного відтворення музичного образу. Підкреслено, що інтерпретаційна компетентність є складним багаторівневим утворенням, яке включає когнітивний, операційно-діяльнісний, емоційно-ціннісний і рефлексивний компоненти.

Когнітивний компонент передбачає оволодіння системою музично-теоретичних знань, розуміння стилістичних особливостей різних епох і композиторських шкіл, а також здатність до аналітичного осмислення музичного матеріалу. Операційно-діяльнісний компонент охоплює практичні вміння та навички інструментального виконання, включаючи технічну підготовку, володіння штрихами, динамікою, артикуляцією, інтонаційною точністю. Емоційно-ціннісний компонент відображає здатність музиканта до емоційного переживання змісту музичного твору, формування власного ставлення до нього та передачі художнього образу слухачеві. Рефлексивний компонент забезпечує усвідомлення власної виконавської діяльності, оцінювання результатів інтерпретації та прагнення до самовдосконалення.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Особливу увагу приділено педагогічним умовам, що сприяють ефективному формуванню інтерпретаційної компетентності. До них віднесено: створення творчого освітнього середовища, орієнтованого на розвиток індивідуальності студента; інтеграцію теоретичної та практичної підготовки; використання проблемно-пошукових і творчих методів навчання; індивідуалізацію освітнього процесу з урахуванням рівня підготовки та особистісних особливостей здобувачів освіти; активізацію самостійної роботи студентів у процесі аналізу музичних творів; застосування міждисциплінарних зв'язків між музикознавством, педагогікою, психологією та виконавською практикою.

Ключові слова: інтерпретаційна компетентність, скрипаль, професійна підготовка, мистецька освіта, виконавська майстерність, педагогічні умови, методика навчання.

Annenkova Nataliia Paladiivna Acting Associate Professor of the Violin Department, P.I. Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0000-0001-6887-66453

INTERPRETATIONAL COMPETENCE AS A COMPONENT OF THE VIOLINIST'S PROFESSIONAL TRAINING

Abstract. The article has presented a comprehensive theoretical and methodological analysis of the problem of forming interpretive competence as a key component of professional training of a violinist in the conditions of modern art education. The relevance of the study is due to the growing requirements for the level of performing skills of musicians, the need to develop their creative individuality, the ability to deeply understand a musical work and its artistically convincing interpretation in the process of performance. In the context of the modernization of higher education, in particular the introduction of a competency-based approach, the problem of interpretive training acquires special importance, as it ensures the integration of knowledge, skills, abilities and personal qualities of a future specialist.

The article has revealed the essence of the concept of «interpretive competence of a violinist», which is defined as an integrative quality of the personality of a musician-performer, combining knowledge of the style, genre and historical features of musical works, the ability to analyze musical text, the ability to creatively rethink the author's idea, as well as the formation of performing skills necessary for the artistically expressive reproduction of a musical image. It is emphasized that interpretive competence is a complex multi-level formation that includes cognitive, operational-activity, emotional-value and reflective components. The cognitive component involves mastering a system of music-theoretical knowledge, understanding the stylistic features of different eras and composer schools, as well as the ability to analytically comprehend musical material. The operational-activity component covers practical skills and instrumental performance skills, including

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

technical training, mastery of strokes, dynamics, articulation, intonation accuracy. The emotional-value component reflects the musician's ability to emotionally experience the content of a musical work, form his own attitude towards it and convey an artistic image to the listener. The reflective component provides awareness of his own performing activity, evaluation of the results of interpretation and the desire for self-improvement.

Particular attention is paid to pedagogical conditions that contribute to the effective formation of interpretive competence. These include: creating a creative educational environment focused on the development of the student's individuality; integration of theoretical and practical training; use of problem-solving and creative teaching methods; individualization of the educational process taking into account the level of training and personal characteristics of students; activation of students' independent work in the process of analyzing musical works; application of interdisciplinary connections between musicology, pedagogy, psychology and performing practice.

Keywords: interpretative competence, violinist, professional training, artistic education, performing skills, pedagogical conditions, teaching methodology.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку мистецької освіти в Україні характеризується переорієнтацією на компетентнісну модель підготовки фахівців, що передбачає не лише засвоєння системи знань і формування виконавських умінь, а й розвиток здатності до творчого самовираження, художнього мислення та інтерпретаційної діяльності. У цьому контексті особливої актуальності набуває проблема формування інтерпретаційної компетентності майбутніх скрипалів як інтегративної якості, що забезпечує глибоке розуміння музичного твору та його художньо переконливе втілення у виконавській практиці.

Попри значну увагу до розвитку технічної майстерності студентів у класі скрипки, у сучасній педагогічній практиці часто спостерігається недостатня спрямованість на формування інтерпретаційних умінь. Це проявляється у формальному підході до виконання музичних творів, орієнтації переважно на точне відтворення нотного тексту без належного осмислення авторського задуму, стилістичних особливостей та художнього змісту. Унаслідок цього знижується рівень виконавської виразності, індивідуальності інтерпретації та творчої самостійності майбутніх музикантів.

Зазначена проблема посилюється низкою суперечностей: між зростаючими вимогами до професійної підготовки скрипалів і традиційними методами навчання, що недостатньо враховують індивідуально-творчий потенціал студентів; між необхідністю розвитку інтерпретаційної компетентності та відсутністю чітко структурованих методик її формування; між потребою у формуванні рефлексивних і аналітичних умінь студентів і домінуванням репродуктивних форм навчальної діяльності.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У зв'язку з цим виникає потреба у теоретичному осмисленні сутності інтерпретаційної компетентності скрипаля, визначенні її структурних компонентів та обґрунтуванні педагогічних умов і методичних підходів, що забезпечують її ефективне формування у процесі професійної підготовки. Розв'язання окресленої проблеми сприятиме підвищенню якості підготовки майбутніх виконавців, розвитку їхньої творчої індивідуальності та здатності до художньо змістовної інтерпретації музичних творів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування інтерпретаційної компетентності майбутніх музикантів, зокрема скрипалів, знайшла відображення у працях українських науковців у галузі педагогіки мистецтва, музикознавства та психології творчості. Аналіз наукових джерел свідчить про багатогранність підходів до трактування сутності музично-виконавської інтерпретації та її ролі у професійній підготовці фахівців.

Теоретичні засади мистецької освіти, зокрема компетентнісного підходу, висвітлено у працях таких українських учених, як І. Зязюн, О. Олексюк, Г. Падалка, Л. Масол [2]. Дослідники підкреслюють, що сучасна мистецька освіта має бути спрямована на розвиток цілісної особистості музиканта, здатного не лише відтворювати музичний текст, а й здійснювати його художню інтерпретацію на основі глибокого розуміння змісту твору.

Проблема музично-виконавської інтерпретації розглядається у працях О. Катрич, В. Москаленко, Т. Пляченко, які визначають інтерпретацію як творчий процес осмислення музичного твору, що передбачає активну взаємодію виконавця з авторським текстом. Науковці наголошують, що інтерпретація є важливим показником рівня професійної підготовки музиканта та його художньої зрілості [8].

Питання формування інтерпретаційних умінь у процесі інструментальної підготовки досліджували Н. Гуральник, О. Рудницька, Н. Мозгальова, які підкреслюють необхідність поєднання теоретичних знань із практичною виконавською діяльністю. У їхніх працях доведено, що розвиток інтерпретаційних умінь відбувається через систематичну роботу над музичним твором, аналіз його структури, стилістичних особливостей та художнього змісту [1].

Значний внесок у дослідження психолого-педагогічних аспектів музично-виконавської діяльності зробили С. Горбенко, О. Ростовський, які акцентують увагу на ролі емоційної сфери, мотивації та рефлексії у процесі інтерпретації музичного твору. Науковці зазначають, що здатність до глибокого переживання музики та її осмислення є необхідною умовою формування інтерпретаційної компетентності [4].

У працях В. Антонюк, Л. Арчажникової, О. Щолокової розкрито методичні аспекти підготовки музикантів-виконавців, зокрема визначено ефективні педагогічні умови розвитку творчих здібностей студентів у процесі інструментального навчання. Дослідники наголошують на важливості індивідуалізації навчального процесу, використання творчих завдань і проблемно-пошукових методів [7].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Окремі аспекти формування інтерпретаційного мислення та виконавської культури висвітлено у працях Н. Сегеди, О. Комаровської, які розглядають інтерпретаційну діяльність як складний інтегративний процес, що поєднує інтелектуальні, емоційні та художньо-творчі компоненти [3].

Водночас аналіз наукових джерел засвідчує, що, незважаючи на значний науковий доробок, проблема формування інтерпретаційної компетентності саме скрипалів залишається недостатньо розробленою. Більшість досліджень має загальний характер або зосереджується на підготовці музикантів інших спеціалізацій. Це зумовлює необхідність подальшого наукового осмислення специфіки інтерпретаційної діяльності у класі скрипки, а також розробки ефективних методичних підходів до формування інтерпретаційної компетентності майбутніх скрипалів.

Метою статті є обґрунтування сутності, структури та педагогічних умов формування інтерпретаційної компетентності скрипаля, а також визначення ефективних методичних підходів до її розвитку у процесі професійної підготовки. Для досягнення поставленої мети використано комплекс взаємопов'язаних методів дослідження: теоретичний аналіз наукової, психолого-педагогічної та музикознавчої літератури; узагальнення педагогічного досвіду викладачів мистецьких закладів освіти; систематизація та моделювання основних компонентів досліджуваного явища.

Виклад основного матеріалу. Сучасна професійна підготовка скрипаля в умовах мистецької освіти передбачає не лише формування технічної досконалості виконавця, а й розвиток його здатності до глибокого художнього осмислення музичного твору. У цьому контексті інтерпретаційна компетентність постає як ключова складова професійної майстерності, що забезпечує цілісність виконавського процесу та сприяє формуванню індивідуального стилю музиканта.

Інтерпретаційну компетентність доцільно розглядати як інтегративну якість особистості скрипаля, яка поєднує систему музично-теоретичних знань, виконавських умінь, художнього мислення, емоційно-ціннісного ставлення до музики та здатність до рефлексії. Вона формується у процесі цілеспрямованої педагогічної взаємодії та самостійної діяльності студента, спрямованої на осягнення змісту музичного твору та його творче відтворення [11].

Структура інтерпретаційної компетентності включає кілька взаємопов'язаних компонентів. Когнітивний компонент охоплює знання про історико-стильові особливості музичних епох, жанрову специфіку творів, особливості композиторського письма, а також уміння здійснювати аналітичний розбір музичного тексту. Операційно-діяльнісний компонент передбачає сформованість технічних навичок гри на скрипці, володіння різноманітними штрихами, артикуляційними засобами, динамікою, інтонаційною точністю та ритмічною організацією виконання. Емоційно-ціннісний компонент пов'язаний зі здатністю виконавця до глибокого переживання музичного образу, формування

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

особистісного ставлення до твору та передачі його художнього змісту слухачеві. Рефлексивний компонент забезпечує усвідомлення власної виконавської діяльності, аналіз досягнутих результатів і корекцію виконавських дій [10].

Структура інтерпретаційної компетентності включає кілька взаємопов'язаних компонентів, кожен з яких виконує специфічну функцію у процесі становлення виконавця, проте лише їхня інтеграція забезпечує цілісність художньо-виконавського результату.

Когнітивний компонент охоплює не лише знання про історико-стильові особливості музичних епох, жанрову специфіку творів і композиторський стиль, а й сформованість музично-теоретичного мислення. Йдеться про здатність студента аналізувати форму твору, гармонічну мову, фактурні особливості, драматургію розвитку музичного матеріалу. Важливим є також уміння співвідносити нотний текст із культурно-історичним контекстом, розуміти авторський задум і традиції його виконавського втілення. Такий рівень осмислення створює інтелектуальну основу для побудови інтерпретації.

Операційно-діяльнісний компонент відображає практичну реалізацію інтерпретаційного задуму. Він включає не тільки технічну підготовленість (володіння штрихами, аплікатурою, інтонаційною точністю, ритмічною стабільністю), але й здатність до гнучкого використання виконавських засобів відповідно до художніх завдань. Важливим є формування виконавської майстерності як системи автоматизованих і свідомо контрольованих дій, що дозволяють передавати зміст твору з високим рівнем виразності. До цього компоненту також належить сценічна витривалість, координація рухів, контроль звуковидобування та ансамблева взаємодія.

Емоційно-ціннісний компонент визначає внутрішню мотивацію виконавця та його здатність до художнього переживання. Він проявляється у глибині емоційного відгуку на музику, емпатії до композиторського задуму, а також у формуванні власної естетичної позиції. Важливо, що цей компонент забезпечує не просто «відтворення» музичного тексту, а його осмислене проживання, що робить виконання переконливим і автентичним. Саме завдяки емоційно-ціннісному компоненту інтерпретація набуває індивідуальності та здатності впливати на слухача.

Рефлексивний компонент пов'язаний із розвитком виконавської самосвідомості. Він включає здатність до самоаналізу, критичної оцінки власного виконання, виявлення помилок і пошуку шляхів їх усунення. Рефлексія сприяє усвідомленню відповідності між художнім задумом і його реалізацією, що дозволяє коригувати інтерпретацію та вдосконалювати виконавську майстерність. Крім того, цей компонент передбачає відкритість до зворотного зв'язку (від викладача, аудиторії), що є важливою умовою професійного зростання.

Таким чином, інтерпретаційна компетентність постає як інтегративне утворення, у якому знання, виконавські вміння, емоційна сфера та рефлексія взаємодіють і взаємозумовлюють одне одного. Її розвиток можливий лише за

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

умови комплексного педагогічного впливу, що поєднує аналітичну роботу з музичним текстом, практичну виконавську діяльність, творче самовираження та постійний процес самопізнання і самовдосконалення виконавця.

Формування інтерпретаційної компетентності майбутнього скрипаля відбувається у процесі роботи над музичним твором, яка включає кілька етапів. На початковому етапі здійснюється ознайомлення з твором, його слухання, визначення загального характеру, настрою та художнього образу. Важливим є первинне цілісне сприйняття музики, що створює основу для подальшого аналітичного опрацювання. Наступний етап передбачає детальний аналіз музичного тексту: визначення форми, гармонічної структури, мелодичної лінії, ритмічних особливостей, динамічних та агогічних позначень. На цьому етапі студент вчиться розуміти авторський задум та засоби його реалізації.

Третій етап пов'язаний із технічним опрацюванням твору, під час якого формуються необхідні виконавські навички. Важливу роль відіграє систематична робота над інтонацією, штриховою технікою, координацією рухів, а також розвиток слухового контролю. Четвертий етап — це власне інтерпретація, що передбачає творче переосмислення музичного матеріалу, пошук індивідуального виконавського рішення, формування художньо-образної концепції твору. Завершальним є етап сценічної реалізації, де відбувається втілення інтерпретаційного задуму у концертному виконанні.

Ефективність формування інтерпретаційної компетентності значною мірою залежить від педагогічних умов організації навчального процесу. Однією з таких умов є створення творчого освітнього середовища, яке стимулює самостійність, ініціативність і креативність студентів. Важливою є також інтеграція теоретичної та практичної підготовки, що забезпечує цілісність сприйняття музичного мистецтва. Використання проблемно-пошукових методів навчання сприяє активізації мислення студентів, формуванню їхньої здатності до аналізу та інтерпретації музичних творів [9].

Особливе значення має індивідуалізація навчання, яка передбачає врахування рівня підготовки, музичних здібностей і особистісних якостей кожного студента. У процесі інструментальних занять викладач виступає не лише як носій знань, а й як наставник, який спрямовує творчу діяльність студента, допомагає розкрити його індивідуальність. Важливим є також розвиток рефлексивних умінь студентів, що дозволяє їм самостійно оцінювати власне виконання та вдосконалювати його.

Серед ефективних методичних прийомів формування інтерпретаційної компетентності доцільно виділити інтерпретаційний аналіз музичних творів, порівняльне слухання різних виконавських версій, виконання творчих завдань (варіативне трактування, імпровізація), а також використання міждисциплінарних зв'язків. Залучення студентів до концертної діяльності сприяє розвитку сценічної культури, формуванню впевненості та виконавської стабільності [6].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Практичний кейс формування інтерпретаційної компетентності студентів-скрипалів: у процесі фахової підготовки студентів музично-педагогічного факультету було реалізовано навчальний модуль, спрямований на розвиток інтерпретаційної компетентності на матеріалі твору Й. С. Баха «Адажіо» з Сонати №1 для скрипки соло.

На першому етапі студенти здійснювали інтерпретаційний аналіз твору: визначали його жанрово-стильові особливості, характер музичної мови, динамічний розвиток, гармонічну структуру та емоційний зміст. Особлива увага приділялася історичному контексту епохи бароко та виконавським традиціям.

Другий етап передбачав порівняльне слухання різних виконавських версій (зокрема, виконання відомих скрипалів), під час якого студенти аналізували темп, артикуляцію, фразування, динаміку та виразність. У результаті обговорення формувалися власні судження щодо інтерпретаційних підходів.

На третьому етапі студентам було запропоновано виконання творчих завдань: варіативне трактування окремих фраз твору (зміна динаміки, штрихів, агогіки), а також елементи імпровізації в межах стилю бароко. Це сприяло розвитку індивідуального бачення музичного образу.

Четвертий етап включав міждисциплінарні зв’язки: студенти аналізували паралелі між музикою бароко та творами образотворчого мистецтва цієї епохи, що дозволило глибше зрозуміти естетичні принципи стилю.

Завершальним етапом стала участь студентів у навчальному концерті, де вони презентували власну інтерпретацію твору. Після виступу проводилось рефлексивне обговорення, у ході якого оцінювалися рівень сценічної культури, емоційна виразність та інтерпретаційна цілісність виконання.

Результат: у більшості студентів було зафіксовано підвищення рівня інтерпретаційної компетентності, що проявилось у більш усвідомленому підході до виконання, здатності аргументувати власну інтерпретацію та зростанні виконавської впевненості.

Практичний кейс формування інтерпретаційної компетентності на прикладі сучасного твору: у процесі підготовки студентів-скрипалів було впроваджено навчальний модуль на основі твору Арво Пярта «Fratres» для скрипки і фортепіано.

На першому етапі студенти здійснювали інтерпретаційний аналіз твору з урахуванням особливостей сучасної музичної мови. Вони визначали структурну побудову композиції, принципи мінімалізму, роль повторюваних ритмо-інтонаційних формул, а також специфіку динамічного розвитку. Особливу увагу було приділено концепції «тихої музики» композитора та філософському змісту твору.

Другий етап передбачав порівняльне слухання різних виконавських версій твору. Студенти аналізували відмінності у темпових рішеннях, характері звучання, балансі між інструментами, способах досягнення медитативного ефекту. У ході дискусії формувалося розуміння багатоваріантності сучасної інтерпретації.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

На третьому етапі студентам було запропоновано творчі завдання: експериментування з тембровими відтінками, варіювання штрихів (sul tasto, sul ponticello), динамічні градації, а також створення власних інтерпретаційних концепцій виконання. Деякі студенти пробували імпровізаційні елементи в межах заданої гармонічної моделі.

Четвертий етап передбачав використання міждисциплінарних зв'язків: студенти ознайомлювалися з філософськими ідеями мінімалізму, аналізували сучасне мистецтво та кінематограф, що резонує з естетикою твору. Це сприяло глибшому осмисленню художнього образу.

Завершальним етапом стала участь студентів у камерному концерті сучасної музики. Виконання твору відбувалося в умовах максимальної концентрації та акустичної чутливості, що вимагало високого рівня внутрішнього слуху та ансамблевої взаємодії. Після виступу проводилося рефлексивне обговорення.

Результат: студенти продемонстрували зростання інтерпретаційної самостійності, здатність працювати з нетрадиційною музичною мовою, підвищення рівня художнього мислення та сценічної впевненості.

Таким чином, інтерпретаційна компетентність є важливим показником професійної підготовки скрипаля, що визначає його здатність до художньо переконливого виконання музичних творів. Її формування потребує системного підходу, що поєднує теоретичну підготовку, практичну діяльність і розвиток особистісних якостей майбутнього музиканта. Реалізація зазначених педагогічних умов і методичних підходів сприятиме підвищенню якості підготовки скрипалів та розвитку їхньої творчої індивідуальності.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що інтерпретаційна компетентність є однією з ключових складових професійної підготовки скрипаля, яка забезпечує не лише технічну досконалість виконавця, а й його здатність до глибокого художнього осмислення музичного твору та створення індивідуальної виконавської інтерпретації. Вона виступає інтегративним утворенням, що поєднує когнітивний, операційно-діяльнісний, емоційно-ціннісний та рефлексивний компоненти.

Аналіз науково-методичної літератури та педагогічної практики засвідчив, що формування інтерпретаційної компетентності потребує системного підходу до організації навчального процесу у класі скрипки. Важливим є поєднання теоретичної підготовки з практичною виконавською діяльністю, що дозволяє забезпечити цілісне сприйняття музичного твору та його свідоме художнє відтворення.

Доведено, що ефективність формування інтерпретаційної компетентності значною мірою залежить від створення творчого освітнього середовища, використання проблемно-пошукових і творчих методів навчання, індивідуалізації освітнього процесу та розвитку рефлексивних умінь студентів. Особливу роль відіграє педагогічна взаємодія викладача і студента, яка має ґрунтуватися на

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

принципах партнерства, співтворчості та підтримки індивідуального виконавського стилю.

Результати дослідження підтверджують, що цілеспрямований розвиток інтерпретаційної компетентності сприяє підвищенню рівня виконавської майстерності майбутніх скрипалів, формуванню їхньої творчої самостійності, художнього мислення та здатності до сценічної реалізації музичних образів. Це, у свою чергу, забезпечує підготовку висококваліфікованих фахівців у галузі музичного мистецтва, здатних до професійної виконавської та педагогічної діяльності.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у розробці діагностичного інструментарію для оцінювання рівня сформованості інтерпретаційної компетентності, а також у впровадженні експериментальних програм, спрямованих на вдосконалення методики підготовки скрипалів у сучасних умовах мистецької освіти.

Література:

1. Андрейко О. І. Основи формування виконавської культури скрипаля у вищих мистецьких навчальних закладах: метод. рек. Львів: Галицька видавнича спілка, 2013. 78 с.

2. Борух І. М. Програмність в українській скрипковій музиці: історичний, соціокультурний і естетико-стильовий аспекти: дис. … канд. мистецтвознавства. Львів, 2020. 220 с.

3. Буханець І. М. Скрипкові твори українських композиторів ХХ–ХХІ століть у концертному і педагогічному репертуарі виконавців: магістерська робота. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2020. 96 с.

4. Василевич М. О. Методика викладання гри на спеціальному інструменті. Скрипка: навч.-метод. матеріали. Київ, 2019. 45 с.

5. Василевич М. О. Спеціальний музичний інструмент. Скрипка: навч.-метод. матеріали. Київ, 2020. 120 с.

6. Павлій Г. І. Питання практичної скрипкової педагогіки. Львів: Растр-7, 2020. 141 с.

7. Плахцінська Н. В**.** Музична абетка для маленьких скрипалів: 1–2 кл.: навчальний посібник. Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2023. 64 с

8. Пляченко Т. М. Основи скрипкової педагогіки: навч. посіб. Київ, 2001. 150 с.

9. Davis C. W., Menuhin Y. The Violin and Viola. New York: Kahn, Averill, 2006. 320 p.

10. DeLay D. Teaching Genius: Dorothy DeLay and the Making of a Musician. Portland: Amadeus Press, 2010. 304 p.

11. Flesch C. The Art of Violin Playing. New York: Carl Fischer, 2000. 336 p.

References:

1. Andreiko O. I. Osnovy formuvannia vykonavskoi kultury skrypalia u vyshchykh mystetskykh navchalnykh zakladakh [Fundamentals of the formation of a violinist's performing culture in higher art educational institutions]: metod. rek. Lviv: Halytska vydavnycha spilka, 2013. 78 s. [in Ukrainian].

2. Borukh I. M. Prohramnist v ukrainskii skrypkovii muzytsi: istorychnyi, sotsiokulturnyi i estetyko-stylovyi aspekty [Programmaticity in Ukrainian violin music: historical, socio-cultural and aesthetic-stylistic aspects]: dys. … kand. mystetstvoznavstva. Lviv, 2020. 220 s. [in Ukrainian].

3. Bukhanets I. M. Skrypkovi tvory ukrainskykh kompozytoriv KhKh–KhKhI stolit u kontsertnomu i pedahohichnomu repertuari vykonavtsiv [Violin works by Ukrainian composers of

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

the 20th–21st centuries in the concert and pedagogical repertoire of performers]: mahisterska robota. Sumy: SumDPU im. A. S. Makarenka, 2020. 96 s. [in Ukrainian].

4. Vasylevych M. O. Metodyka vykladannia hry na spetsialnomu instrumenti [Methodology for teaching playing a special instrument. Violin]. Skrypka: navch.-metod. materialy. Kyiv, 2019. 45 s. [in Ukrainian].

5. Vasylevych M. O. Spetsialnyi muzychnyi instrument. Skrypka [Special musical instrument. Violin]: navch.-metod. materialy. Kyiv, 2020. 120 s. [in Ukrainian].

6. Pavlii H. I. Pytannia praktychnoi skrypkovoi pedahohiky [Questions of practical violin pedagogy]. Lviv: Rastr-7, 2020. 141 s. [in Ukrainian].

7. Plakhtsinska N. V. Muzychna abetka dlia malenkykh skrypaliv [Musical ABC for Little Violinists: Grades 1–2: Textbook]: 1–2 kl.: navchalnyi posibnyk. Ternopil: Navchalna knyha Bohdan, 2023. 64 s. [in Ukrainian].

8. Pliachenko T. M. Osnovy skrypkovoi pedahohiky [Fundamentals of violin pedagogy]: navch. posib. Kyiv, 2001. 150 s.

9. Davis C. W., Menuhin Y. The Violin and Viola. New York: Kahn, Averill, 2006. 320 p. [in English].

10. DeLay D. Teaching Genius: Dorothy DeLay and the Making of a Musician. Portland: Amadeus Press, 2010. 304 p. [in English].

11. Flesch C. The Art of Violin Playing. New York: Carl Fischer, 2000. 336 p. [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 04.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 378.046.4:001.895:5-051

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-329-341

Баланенко Ірина Григорівна кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри математичної, природничої та технологічної освіти, КЗВО «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради», м. Дніпро, https://orcid.org/0000-0003-1992-8872

Довганенко Денис Олександрович кандидат географічних наук, доцент кафедри математичної, природничої та технологічної освіти, КЗВО «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради», м. Дніпро, https://orcid.org/0000-0003-1440-9344

Кірман Вадим Кімович кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри математичної, природничої та технологічної освіти, КЗВО «Дніпровська академія неперервної освіти», м Дніпро, https://orcid.org/0000-0002-8107-6618

Некрасова Марія Михайлівна старший викладач кафедри математичної, природничої та технологічної освіти, КЗВО «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради», м. Дніпро

ПРОЄКТУВАННЯ ЗМІСТУ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «СУЧАСНІ МЕТОДИКИ І ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ STEM-ДИСЦИПЛІН У ВИЩІЙ ШКОЛІ» ДЛЯ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ

Анотація. Розгортання цифрової трансформації вищої освіти та стрімке впровадження STEM-підходів у вітчизняну й зарубіжну освітню практику формують принципово нові вимоги до методичної підготовки майбутніх викладачів природничо-математичних і технічних дисциплін. Підготовка здобувачів другого (магістерського) рівня до викладацької діяльності у закладах вищої освіти залишається одним із нагальних завдань педагогічної освіти в Україні, особливо в умовах цифровізації, євроінтеграції та реформування галузі відповідно до вимог Нової української школи і стандартів Європейського освітнього простору. Обґрунтовано зміст авторської вибіркової навчальної дисципліни «Сучасні методики і технології навчання STEM-дисциплін у вищій школі» для магістрів педагогічного профілю. Визначено чотири ключові напрями формування методичної компетентності майбутнього викладача: теоретико-методологічний, цифрово-технологічний, предметно-методичний та проєктно-дослідницький. На основі цих напрямів розроблено структуру дисципліни з двох змістових модулів та восьми тем (4 кредити ЄКТС, 120 годин). Перший модуль охоплює теоретико-методологічні засади STEM-освіти у ЗВО,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

проєктування цифрового освітнього середовища на базі LMS-платформ і спеціалізованих інструментів (MATLAB, GeoGebra, PhET, Python), сучасні підходи до оцінювання та навчальну аналітику. Другий модуль присвячений конкретним методикам викладання математичних, природничих, технічних та цифрових дисциплін з акцентом на міждисциплінарну інтеграцію. Зміст дисципліни орієнтовано на формування системного бачення STEM-освіти, розвиток педагогічних і цифрових компетентностей відповідно до рамок DigCompEdu та DigComp 2.2, оволодіння методологіями PBL і CDIO та впровадження інноваційних практик у реальний навчальний процес ЗВО. Апробацію дисципліни здійснено на базі КЗВО «Дніпровська академія неперервної освіти» ДОР зі здобувачами магістратури у 2025–2026 н.р.

Ключові слова: STEM-освіта, міжпредметні зв’язки, методична компетентність викладача, вища школа, магістерська підготовка, цифрові освітні технології, міждисциплінарне навчання, проєктування навчальних курсів, навчальна аналітика, інноваційні методики навчання.

Balanenko Iryna Candidate of Physical and Mathematical Sciences, Associate Professor of the Department of Mathematical, Natural and Technological Education, Communal Institution of Higher Education «Dnipro Academy of Continuing Education» of Dnipropetrovsk regional council», Dnipro, https://orcid.org/0000-0003-1992-8872

Dovhanenko Denis Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor of the Department of Mathematical, Natural and Technological Education, Communal Institution of Higher Education «Dnipro Academy of Continuing Education» of Dnipropetrovsk regional council», Dnipro, https://orcid.org/0000-0003-1440-9344

Kirman Vadym Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Mathematical, Natural and Technological Education, Communal Institution of Higher Education «Dnipro Academy of Continuing Education» of the Dnipropetrovsk Regional Council», Dnipro, https://orcid.org/0000-0002-8107-6618

Nekrasova Mariia Senior Lecturer of the Department of Mathematical, Natural and Technological Education, Communal Institution of Higher Education «Dnipro Academy of Continuing Education» of Dnipropetrovsk regional council», Dnipro

DESIGNING THE CONTENT OF THE ACADEMIC DISCIPLINE "MODERN METHODS AND TECHNOLOGIES OF TEACHING STEM DISCIPLINES IN HIGHER EDUCATION" FOR THE PREPARATION OF FUTURE UNIVERSITY TEACHERS

Abstract. The digital transformation of higher education and the rapid integration of STEM approaches into domestic and international educational practice

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

have established fundamentally new requirements for the methodological preparation of future teachers of mathematics, natural sciences, and technical disciplines. The preparation of master's degree students for teaching activities in higher education institutions remains one of the pressing challenges of pedagogical education in Ukraine, particularly in the context of digitalization, European integration, and ongoing educational reform aligned with New Ukrainian School standards. This paper substantiates the content of an elective academic discipline "Modern Methods and Technologies of Teaching STEM Disciplines in Higher Education" designed for master's students of pedagogical specializations.

Four key directions for developing the methodological competence of future university teachers were identified: theoretical-methodological, digital-technological, subject-methodological, and design-research. Based on these directions, the discipline structure was developed comprising two content modules and eight themes (4 ECTS credits, 120 hours). The first module addresses the theoretical and methodological foundations of STEM education in higher education institutions, digital learning environment design using LMS platforms and specialized tools (MATLAB, GeoGebra, PhET, Python), and modern assessment approaches including learning analytics. The second module focuses on specific methodologies for teaching mathematical, natural science, technical, and digital disciplines with emphasis on interdisciplinary integration.

The discipline content is oriented toward forming a systemic vision of STEM education, developing pedagogical and digital competencies aligned with the DigCompEdu and DigComp 2.2 frameworks, acquiring PBL and CDIO methodologies, and implementing innovative practices in real higher education settings. Pilot implementation was conducted at the Dnipro Academy of Continuing Education with master's students during the 2025–2026 academic year.

Keywords: STEM education, cross-disciplinary, connections teacher methodological competence, higher education, master's preparation, digital educational technologies, interdisciplinary learning, course design, learning analytics, innovative teaching methods.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток цифрових технологій та глобальна переорієнтація систем освіти на підготовку фахівців, здатних ефективно діяти в умовах науково-технологічного суспільства, зумовлюють зростаючий попит на якісну STEM-освіту. Термін STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematics) охоплює взаємопов'язаний комплекс природничих, технологічних, інженерних та математичних дисциплін, що разом формують фундамент інноваційної економіки. Провідні міжнародні організації – OECD, ЮНЕСКО, Єврокомісія – відносять розвиток STEM-компетентностей до пріоритетів освітньої політики XXI сторіччя, а кількість STEM-спеціалістів у найближчі десятиліття відзначається як один із визначальних чинників конкурентоспроможності країн [3; 8].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

В Україні концептуальні засади розвитку природничо-математичної освіти закріплено Концепцією розвитку STEM-освіти, схваленою Кабінетом Міністрів України у 2020 році [13]. Реформа Нової української школи (НУШ), яка послідовно охоплює всі рівні загальної середньої освіти, формує нові вимоги до викладання природничих та математичних дисциплін і, як наслідок, підвищує планку вимог до підготовки педагогів, які мають реалізовувати ці дисципліни у школі та закладах вищої освіти. Водночас Закон України «Про вищу освіту» [12] унормовує принципи компетентнісного підходу та академічної свободи у вищій школі, що актуалізує питання самостійного вибору університетами методичного інструментарію STEM-підготовки.

Підготовка майбутніх викладачів вищої школи є одним із ключових завдань магістерських програм педагогічного спрямування. Проте практика свідчить, що методична складова такої підготовки – особливо у частині інтеграції сучасних підходів до навчання STEM-дисциплін – залишається недостатньо розробленою. Майбутні викладачі нерідко здобувають глибокі предметні знання без систематичних уявлень про ефективні педагогічні технології, цифрові освітні засоби та методи проєктного й дослідницького навчання, притаманні сучасній STEM-освіті [1; 10]. Особливо гострою є проблема готовності до викладання в умовах змішаного та дистанційного навчання, яке стало невід'ємною реальністю вітчизняних ЗВО.

Окремої уваги заслуговує проблема цифрової компетентності майбутнього викладача STEM-дисциплін: здатності не лише використовувати цифрові інструменти для підтримки власної діяльності, а й педагогічно доцільно інтегрувати їх в освітній процес – через LMS-платформи (Learning Management Systems), віртуальні лабораторії, симуляційні середовища, системи навчальної аналітики [4; 5]. Формування такої компетентності є цілеспрямованим і потребує спеціально розробленого навчального курсу, орієнтованого на реалії STEM-освіти вищої школи.

Таким чином, перед системою магістерської педагогічної освіти постає науково-практична проблема: розробити та обґрунтувати зміст навчальної дисципліни, яка б системно розкривала сучасні методики й технології навчання STEM-дисциплін у закладах вищої освіти, формувала методичну, цифрову та проєктно-дослідницьку компетентності майбутніх викладачів у їх нерозривній єдності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання інтеграції STEM-компонентів в освітній процес активно досліджується у міжнародній науковій спільноті. Фундаментального значення набула концептуальна рамка Т. Келлі та Дж. Ноулза [1], яка визначає інтегровану STEM-освіту як педагогічний підхід, що поєднує практичний контекст, наукові принципи, математичний апарат та технологічні інструменти в єдиній навчальній ситуації. Авторська чотирикомпонентна модель (практика STEM, педагогічні принципи, STEM-стандарти, ситуаційне навчання) стала методологічною основою для подальших досліджень

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

у сфері підготовки STEM-педагогів. Л. Інгліш [2], узагальнюючи міжнародний досвід STEM-освіти від початкової до університетської ланки, наголошує на важливості критичного мислення, системної рефлексії та проблемного орієнтування як ключових STEM-компетентностей. М. Хані, Г. Пірсон та Г. Швайнгрубер [3] обґрунтовують необхідність переосмислення підходів до підготовки STEM-педагогів на всіх рівнях освіти.

Порівняльний аналіз міжнародного досвіду розвитку STEM-освіти, представлений С. Маргінсоном та колегами [8], демонструє значні відмінності між країнами у підходах до підготовки STEM-фахівців. Автори фіксують спільну тенденцію: найбільш успішні країни – Сінгапур, Фінляндія, Австралія – інтегрують STEM не лише у зміст предметів, а й у педагогічну культуру університетів, де методична підготовка майбутніх педагогів набуває міждисциплінарного і проєктного характеру. Р. Байбі [10] у стратегічній програмі розвитку STEM-освіти «Бачення 2020» особливо підкреслює важливість системної методичної підготовки педагогів як ключової умови реалізації STEM-підходів у масштабах освітньої системи.

Окремий пласт досліджень присвячений цифровій компетентності педагога як умові ефективного STEM-викладання. Рамка DigCompEdu, розроблена К. Редекер та І. П'юні для Єврокомісії [4], визначає шість сфер цифрової компетентності викладача вищої школи: залучення до цифрових освітніх практик, пошук та оцінювання цифрових ресурсів, навчання та оцінювання із застосуванням цифрових засобів, забезпечення цифрового добробуту, розвиток цифрових компетентностей студентів. Ця рамка набуває особливого значення у STEM-контексті, оскільки специфічні цифрові засоби (симулятори, системи комп'ютерної математики, цифрові лабораторії) є невід'ємним компонентом навчання природничих і технічних дисциплін. Актуалізовану версію DigComp 2.2 [5] прийнято як опорну для формування переліку цифрових результатів навчання здобувачів дисципліни. Вітчизняні дослідники – О. Буйницька, Л. Варченко-Троценко та Б. Грицеляк [14], Н. Морзе зі співавторами [15] – підтверджують кореляцію між рівнем цифрової компетентності викладача і навчальними досягненнями студентів у STEM-дисциплінах.

Методологія проєктного навчання (PBL) є одним із ключових інструментів STEM-педагогіки у вищій школі. Дж. Крайчик та Н. Шін [6] переконливо демонструють, що саме проєктний підхід забезпечує нерозривний зв'язок між науковими знаннями та їх практичним застосуванням, формує дослідницькі навички, командну взаємодію та системне мислення. CDIO-методологія (Conceive – Design – Implement – Operate), широко застосовувана в інженерній освіті провідних університетів світу, являє собою приклад системної інтеграції дисциплін, де кожен курс набуває сенсу в контексті повного циклу інженерного проєктування.

Обидва підходи розглядаються нами як базові у проєктуванні практичної складової запропонованої дисципліни.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Р. Фергюсон [7] обґрунтовує потенціал навчальної аналітики (Learning Analytics) для моніторингу навчальних траєкторій студентів у STEM-дисциплінах, виявлення прогалин у знаннях та адаптації змісту навчання. Застосування LA у вищій школі дозволяє перейти від підсумкового до формувального оцінювання, що узгоджується із загальним вектором реформування освіти в Україні та Євросоюзі. М. Кертіл та К. Гюрель [9] обґрунтовують роль математичного моделювання як «мосту» між математикою та іншими STEM-дисциплінами, підкреслюючи, що саме здатність будувати й аналізувати математичні моделі є інтеграційним ядром STEM-мислення майбутнього фахівця. Н. Цупрос, Р. Колер та Дж. Халлінен [11] визначили «відсутні компоненти» у підготовці STEM-педагогів: системне уявлення про зв'язки між дисциплінами, досвід міждисциплінарних проєктів та здатність переносити знання між контекстами – саме ці компоненти стали орієнтиром при розробці тематики запропонованого курсу.

Узагальнення наведених досліджень свідчить про те, що питання системного проєктування методичного змісту магістерської підготовки у галузі викладання STEM-дисциплін у вищій школі залишається недостатньо висвітленим у вітчизняній науково-педагогічній літературі. Більшість існуючих розробок або зосереджена на загальній середній освіті, або носить вузькопредметний характер, не охоплюючи міждисциплінарного виміру STEM-педагогіки вищої школи.

Метою статті є обґрунтування змісту вибіркової навчальної дисципліни «Сучасні методики і технології навчання STEM-дисциплін у вищій школі» для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти педагогічного профілю, спрямованої на розвиток їхньої методичної компетентності у сфері викладання STEM-дисциплін у закладах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Аналіз міжнародних рамок компетентностей, вітчизняних освітніх стандартів та наукових досліджень дозволяє виокремити чотири ключові напрями, в яких відбувається розвиток методичної компетентності майбутнього викладача STEM-дисциплін у вищій школі:

1. Теоретико-методологічний (ТМ). Цей напрям охоплює системне розуміння концептуальних засад STEM-освіти: структури STEM-дисциплін та їх класифікації, логіки міжгалузевої інтеграції, теоретичних підходів до організації навчального процесу (компетентнісного, діяльнісного, проєктного, проблемного, контекстного). Важливою складовою є розуміння ролі конкретної дисципліни у загальній системі підготовки STEM-фахівців різних профілів. Теоретико-методологічний напрям формує концептуальне підґрунтя для всіх інших аспектів методичної діяльності викладача і є наскрізним для обох модулів дисципліни.

2. Цифрово-технологічний (ЦТ). Майбутній викладач має вільно орієнтуватися в сучасних цифрових освітніх середовищах: LMS-платформах, системах управління навчальним контентом, спеціалізованих інструментах для STEM-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

дисциплін (MATLAB, Octave, GeoGebra, PhET Simulations, Python-екосистема, VBA, Wolfram Demonstrations). Особлива увага у цьому напрямі приділяється проєктуванню цифрового середовища курсу: добору інструментів візуалізації, симуляцій та віртуальних лабораторій відповідно до навчальних цілей і особливостей конкретної дисципліни. Невід'ємною складовою стає оволодіння навчальною аналітикою (Learning Analytics) як механізмом моніторингу навчального прогресу та адаптації освітнього процесу.

3. Предметно-методичний (ПМ). Цей напрям пов'язаний із засвоєнням специфічних методик викладання чотирьох груп STEM-дисциплін: математичних, природничих, технічних та інженерних, цифрових та ІТ. Кожна з груп характеризується власними формами організації навчання (лекції з доведеннями, лабораторні практикуми, розрахунково-графічні роботи, програмувальні практикуми), притаманними методами (inquiry-based learning, problem-based learning, case-study, CDIO, agile-підхід) та специфічними засобами оцінювання. Цей напрям реалізується переважно в другому модулі дисципліни.

4. Проєктно-дослідницький (ПД). Цей напрям забезпечує формування здатності до проєктування цілісних навчальних курсів і освітніх програм: від визначення результатів навчання та добору змісту до вибору методів і розробки оцінювальних матеріалів. Він включає навички аналізу існуючих навчальних програм, порівняльного вивчення відповідних дисциплін у різних університетах, а також дослідницьку складову – здатність планувати й реалізовувати педагогічні дослідження у STEM-контексті, що є принципово важливим для розвитку наукової культури майбутнього академічного викладача.

Нами запропоновано структуру дисципліни у два змістових модулі з відповідним розподілом навчального навантаження (4 кредити ЄКТС / 120 годин). Відповідність між напрямами розвитку методичної компетентності та змістовими модулями відображено у таблиці 1.

Таблиця 1.

Відображення напрямів розвитку методичної компетентності майбутніх викладачів STEM-дисциплін у змістових модулях навчальної дисципліни

Напрями розвитку методичної компетентності	**Змістовий модуль 1**	**Змістовий модуль 2**
Теоретико-методологічний (ТМ)	+	+
Цифрово-технологічний (ЦТ)	+	+
Предметно-методичний (ПМ)		+
Проєктно-дослідницький (ПД)	+	+

Змістовий модуль 1 («Теоретико-методологічні засади навчання STEM-дисциплін у вищій школі») включає чотири теми, що формують системне розуміння концептуальних, цифрових та аналітичних основ STEM-освіти у вищій школі.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Перша тема модуля присвячена класифікації STEM-дисциплін та особливостям їх реалізації у системі вищої освіти. Розглядаються концептуальні засади STEM-освіти у ЗВО: структура, галузева диференціація, класифікаційні підходи. Виокремлюються основні групи STEM-дисциплін – математичні (вища математика, математичний аналіз, лінійна алгебра, теорія ймовірностей, математична статистика, чисельні методи, математичне моделювання), природничі (фізика, хімія, біологія, екологія), технічні та інженерні (теоретична механіка, опір матеріалів, інженерна графіка, електротехніка, мехатроніка, робототехніка), IT та цифрові (програмування, алгоритми, бази даних, штучний інтелект, data science). Аналізується місце кожної групи у формуванні професійних компетентностей фахівців різних профілів підготовки та логіка міжгалузевої інтеграції в освітньому процесі. Практична складова теми полягає в аналізі реальних освітніх програм вітчизняних та зарубіжних університетів за STEM-спеціальностями з метою виявлення спільних тенденцій і перспективних підходів.

Друга тема розкриває роль математики та інформаційних технологій як інструментального ядра STEM-освіти. Обґрунтовується, що математика є універсальною мовою опису, аналізу та моделювання процесів у природничих, технічних й інженерних системах. Розглядається функціональний контекст математичних дисциплін в освітніх програмах: застосування математичного аналізу, лінійної алгебри, теорії ймовірностей, диференціальних рівнянь, чисельних методів у конкретних STEM-задачах. Центральним методологічним конструктом теми є понятєве ядро «функція – рівняння – модель» як місток між математикою та STEM-дисциплінами. Більшість рівнянь, що зустрічаються при вирішенні практичних задач не можна інтегрувати аналітично, тому детально розглядаються цифрові інструменти математичного моделювання і візуалізації: MATLAB, Wolfram Mathematica, GeoGebra, Octave, VBA, Python-бібліотеки (NumPy, SciPy, Matplotlib). Особлива увага приділяється алгоритмічному мисленню та програмуванню як наскрізним компетентностям, що пронизують всі STEM-галузі.

Третя тема зосереджена на цифрових засобах та освітніх середовищах у викладанні STEM-дисциплін. Розглядаються можливості організації змішаного, дистанційного та гібридного навчання, що набуло особливого значення в умовах воєнного стану. Аналізуються LMS-платформи (Moodle, Google Classroom, Canvas, Teams, Zoom), спеціалізовані STEM-середовища та підходи до проєктування цифрового освітнього простору для різних типів дисциплін: фундаментальних, прикладних, лабораторних, дослідницьких. Детально вивчаються можливості віртуальних лабораторій (PhET Interactive Simulations, Labster, VirtualChemLab) та засобів цифрової візуалізації у викладанні математичних, природничих і технічних дисциплін. Практичне завдання теми – розробка цифрового освітнього середовища для конкретного STEM-курсу із застосуванням обраної LMS-платформи, спеціалізованих ШІ-агентів та набору спеціалізованих цифрових інструментів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Четверта тема присвячена сучасним підходам до оцінювання результатів навчання та навчальній аналітиці у STEM-освіті. Розглядаються форми формувального, діагностичного та підсумкового оцінювання у STEM-дисциплінах, особливості побудови критеріїв оцінювання для різних видів навчальної роботи: математичних доведень, лабораторних досліджень, технічних розрахунків, інженерних проєктів, програмного коду, міждисциплінарних STEM-завдань. Аналізуються інструменти оцінювання: рубрики, портфоліо, кейс-завдання, захист проєктів, взаємооцінювання. Окремо розглядається навчальна аналітика (learning analytics) як система моніторингу індивідуального прогресу студентів, виявлення прогалин у знаннях та прогнозування навчальних ризиків. Практична складова теми охоплює проєктування системи оцінювання для конкретного навчального курсу STEM-дисципліни з використанням елементів навчальної аналітики в обраному LMS-середовищі.

Змістовий модуль 2 («Методики навчання математичних, природничих та технічних дисциплін у вищій школі») включає чотири теми, що охоплюють специфічні методики викладання кожної з груп STEM-дисциплін у їх міждисциплінарній взаємодії.

П'ята тема розкриває методику навчання математичних дисциплін у системі STEM-підготовки. Розглядається класифікація математичних дисциплін за функціональним призначенням: фундаментальні (вища математика, математичний аналіз, лінійна алгебра, диференціальні рівняння), прикладні (чисельні методи, математичне моделювання, оптимізаційні методи) та спеціалізовані (дискретна математика, математична логіка, біостатистика, фінансова математика). Аналізуються принципи добору змісту навчання: фундаментальність, наступність, міжгалузева інтеграція та професійна доцільність. Особлива увага приділяється специфічним формам і методам навчання математичних дисциплін: лекціям проблемного типу з розгорнутими доведеннями, математичним практикумам, комп'ютерним лабораторним роботам із застосуванням систем комп'ютерної математики, дослідницьким міні-проєктам. Формування математичного мислення, алгоритмічної культури та навичок математичного моделювання розглядається як наскрізна мета, що пронизує всі форми організації навчання.

Шоста тема присвячена методиці навчання природничих дисциплін у міждисциплінарному STEM-середовищі. Розглядається специфіка викладання фізики, хімії, біології, екології та суміжних природничих дисциплін в контексті їх інтеграції з математикою, технічними науками та цифровими технологіями. Пропонуються методи і прийоми побудови математичних моделей і складання відповідних диференціальних рівнянь для природничих, технічних, суспільних і гуманітарних явищ і процесів, зокрема в освіті. Моделювання використовується не тільки як один із засобів відображення явищ і процесів реального світу, а й об’єктивний практичний критерій перевірки істинності наших знань, здійснюваної безпосередньо або за допомогою визначення їх ставлення до іншої теорії, яка виступає як модель, адекватність якої вважають практично

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

обґрунтованою. Оскільки моделювання застосовують в органічній єдності з іншими методами пізнання, то воно, природно, виступає як процес поглиблення пізнання, його руху від відносно бідних на інформацію моделей до моделей більш змістовних, повніше розкриває сутність досліджуваних явищ дійсності. Детально аналізуються зв'язки: фізика – основа технічної механіки та електротехніки; хімія – база матеріалознавства та екологічних досліджень; біологія та екологія – середовище застосування статистики й аналізу даних. Розглядаються специфічні форми та методи навчання: лабораторні роботи (фронтальні, групові, індивідуальні), демонстраційний експеримент, польові дослідження, навчальні експедиції. Аналізуються підходи inquiry-based learning і проблемного навчання – підходи, які дозволяють перейти від передачі знань до їх самостійного конструювання студентами. Особлива увага приділяється можливостям використання цифрових датчиків та систем збору даних (Arduino, Vernier) у лабораторних практикумах з природничих дисциплін.

Сьома тема охоплює методику навчання технічних та інженерних дисциплін у системі професійної підготовки. Розглядається логіка побудови навчання технічних курсів: від теоретичної механіки та опору матеріалів – до теорії машин і механізмів, гідравліки, теплотехніки, електротехніки, мехатроніки, автоматизації та комп'ютерного моделювання. Обґрунтовується роль фундаментальних математичних та природничих курсів як бази для засвоєння технічних дисциплін. Центральне місце в темі займають методики CDIO, PBL (problem-based learning), capstone projects та командне проєктування – підходи, що забезпечують формування інженерного мислення, просторової уяви та навичок системного аналізу. Розглядається методика організації розрахунково-графічних робіт та курсового проєктування, яке є традиційною і незамінною формою підсумкового оцінювання у технічних дисциплінах.

Восьма тема присвячена методиці навчання цифрових технологій та ІТ-дисциплін. Розглядається специфіка викладання програмування, алгоритмів та структур даних, баз даних, системного аналізу, аналізу даних, штучного інтелекту, комп'ютерного моделювання в їх інтеграції з математичними, природничими та технічними дисциплінами. Типологізуються ІТ-курси (теоретичні, практично-орієнтовані, проєктні) та аналізуються підходи до їх методичного забезпечення. Серед специфічних методів навчання детально розглядаються: програмувальні практикуми, лабораторні роботи з розробки програмного забезпечення, командна розробка (team coding), code review, hackathon-формат. Аналізуються сучасні педагогічні підходи: перевернутий клас, змішане навчання, взаємонавчання, гнучкий підхід у навчанні – у контексті їх застосування до ІТ-курсів. Формування алгоритмічного мислення, цифрової грамотності та навичок міждисциплінарного проєктування розглядається як наскрізна мета навчання цифрових і ІТ-дисциплін.

Апробація дисципліни здійснюється на базі КЗВО «Дніпровська академія неперервної освіти» ДОР зі здобувачами першого та другого курсів магістратури

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

(2025–2026 н.р.). У ході апробації виявлено кілька закономірностей. По-перше, найбільшу практичну цінність для майбутніх викладачів мають теми, пов'язані з проєктуванням цифрового освітнього середовища (тема 3) та методикою навчання профільної STEM-дисципліни (теми 5–8): саме тут спостерігається найвищий рівень мотивації та залученості. По-друге, тема навчальної аналітики (тема 4) демонструє значний теоретичний інтерес при відносно обмеженому попередньому досвіді її практичного застосування, що потребує додаткового часу для освоєння відповідних інструментів. По-третє, важливим чинником ефективності курсу є обмін педагогічним досвідом між учасниками – здобувачами, які вже мають досвід викладання, та тими, хто розпочинає академічну кар'єру: такий обмін збагачує навчальне середовище та сприяє формуванню педагогічної рефлексії. Дані систематичного оцінювання дисципліни, у тому числі результати exit-опитувань студентів, будуть оприлюднені після завершення повного циклу апробації.

Висновки. Розроблена навчальна дисципліна «Сучасні методики і технології навчання STEM-дисциплін у вищій школі» є цілеспрямованою відповіддю на виклики, які постають перед системою магістерської підготовки педагогічних кадрів для вищої школи в умовах цифрової трансформації та STEM-орієнтації освіти. Чотири визначені напрями розвитку методичної компетентності – теоретико-методологічний, цифрово-технологічний, предметно-методичний та проєктно-дослідницький – охоплюють як загальні аспекти STEM-педагогіки, так і специфічні методики для кожної з чотирьох груп дисциплін.

Запропонована двомодульна структура (вісім тем, 4 кредити ЄКТС, 120 годин) забезпечує, з одного боку, системне теоретико-методологічне підґрунтя (модуль 1), а з іншого – конкретне методичне наповнення щодо кожної з груп STEM-дисциплін (модуль 2). Ключовою особливістю курсу є послідовно реалізований міждисциплінарний підхід: математика та інформаційні технології розглядаються не як ізольовані предмети, а як інструментальне ядро всієї STEM-системи, що пронизує природничі, технічні й цифрові дисципліни. Навчальна аналітика та цифрові освітні середовища утворюють наскрізний технологічний каркас, що об'єднує всі теми курсу. Спільною тенденцією вітчизняного та зарубіжного досвіду є зростаюча роль цифрових компетентностей педагога, проєктних методів навчання та формувального оцінювання у STEM-освіті вищої школи. Орієнтація на рамки DigCompEdu та DigComp 2.2, підходи PBL і CDIO, а також актуальні STEM-інструменти (MATLAB, GeoGebra, PhET, Octave, VBA, Python) дозволяє сформувати у майбутнього викладача той рівень методичної готовності, який відповідає сучасним вимогам і є конкурентоспроможним у Європейському освітньому просторі. Подальші дослідження мають бути спрямовані на емпіричну перевірку ефективності запропонованого курсу, уточнення його тематичного наповнення та розробку відповідного навчально-методичного комплексу.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Література:

1. Kelley T. R., Knowles J. G. A conceptual framework for integrated STEM education // International Journal of STEM Education. 2016. Vol. 3, No. 11. DOI: 10.1186/s40594-016-0046-z

2. English L. D. STEM education K-12: Perspectives on integration // International Journal of STEM Education. 2016. Vol. 3, No. 3. DOI: 10.1186/s40594-016-0036-1

3. Honey M., Pearson G., Schweingruber H. (Eds.) STEM Integration in K-12 Education: Status, Prospects, and an Agenda for Research. Washington, DC : National Academies Press, 2014. 180 p.

4. Redecker C., Punie Y. European Framework for the Digital Competence of Educators: DigCompEdu. Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2017. 95 p. DOI: 10.2760/159770

5. Vuorikari R., Kluzer S., Punie Y. DigComp 2.2: The Digital Competence Framework for Citizens. Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2022. DOI: 10.2760/115376

6. Krajcik J. S., Shin N. Project-based learning // The Cambridge Handbook of the Learning Sciences / R. K. Sawyer (Ed.). 2nd ed. Cambridge : Cambridge University Press, 2014. P. 275–297.

7. Ferguson R. Learning analytics: drivers, developments and challenges // International Journal of Technology Enhanced Learning. 2012. Vol. 4, No. 5/6. P. 304–317. DOI: 10.1504/IJTEL.2012.051816

8. Marginson S., Tytler R., Freeman B., Roberts K. STEM: Country Comparisons. International comparisons of science, technology, engineering and mathematics (STEM) education. Final report. Melbourne : Australian Council of Learned Academies, 2013. 110 p.

9. Kertil M., Gurel C. Mathematical modeling: A bridge to STEM education // International Journal of Education in Mathematics, Science and Technology. 2016. Vol. 4, No. 1. P. 44–55.

10. Bybee R. W. Advancing STEM education: A 2020 vision // Technology and Engineering Teacher. 2010. Vol. 70, No. 1. P. 30–35.

11. Tsupros N., Kohler R., Hallinen J. STEM Education in Southwestern Pennsylvania: A project to identify the missing components. Pittsburgh : Intermediate Unit 1 & Carnegie Mellon University, 2009. 62 p.

12. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: https://zakon .rada.gov.ua/laws/show/1556-18 (дата звернення: 29.04.2026).

13. Про схвалення Концепції розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти): Розпорядження Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 № 960-р. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-koncepciyi-rozvitku-a960r (дата звернення: 29.04.2026).

14. Буйницька О. П., Варченко-Троценко Л. О., Грицеляк Б. І. Цифровізація закладу вищої освіти // Освітологічний дискурс. 2020. № 1 (28). С. 64–79. DOI: 10.28925/2312-5829.2020.1.6

15. Морзе Н. В., Бойко М. А., Вембер В. П., Буйницька О. П. Профіль викладача з напрямку цифрової компетентності з використанням інноваційних інструментів навчання // Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету. 2020. Спецвип. «Педагогічна вища освіта України». С. 1–71. URL: https://openedu.kubg.edu.ua/journal/index.php/openedu/article /view/340 (дата звернення: 29.04.2026).

References:

1. Kelley T. R., Knowles J. G. (2016). A conceptual framework for integrated STEM education. International Journal of STEM Education, 3(11). https://doi.org/10.1186/s40594-016-0046-z [in English]

2. English L. D. (2016). STEM education K-12: Perspectives on integration. International Journal of STEM Education, 3(3). https://doi.org/10.1186/s40594-016-0036-1 [in English]

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

3. Honey M., Pearson G., Schweingruber H. (Eds.) (2014). STEM Integration in K-12 Education: Status, Prospects, and an Agenda for Research. National Academies Press. [in English]

4. Redecker C., Punie Y. (2017). European Framework for the Digital Competence of Educators: DigCompEdu. Publications Office of the European Union. https://doi.org/10.2760/159770 [in English]

5. Vuorikari R., Kluzer S., Punie Y. (2022). DigComp 2.2: The Digital Competence Framework for Citizens. Publications Office of the European Union. https://doi.org/10.2760/115376 [in English]

6. Krajcik J. S., Shin N. (2014). Project-based learning. In R. K. Sawyer (Ed.), The Cambridge Handbook of the Learning Sciences (2nd ed., pp. 275–297). Cambridge University Press. [in English]

7. Ferguson R. (2012). Learning analytics: drivers, developments and challenges. International Journal of Technology Enhanced Learning, 4(5/6), 304–317. https://doi.org/10.1504/IJTEL.2012.051816 [in English]

8. Marginson S., Tytler R., Freeman B., Roberts K. (2013). STEM: Country Comparisons. International comparisons of science, technology, engineering and mathematics (STEM) education. Final report. Australian Council of Learned Academies. [in English]

9. Kertil M., Gurel C. (2016). Mathematical modeling: A bridge to STEM education. International Journal of Education in Mathematics, Science and Technology, 4(1), 44–55. [in English]

10. Bybee R. W. (2010). Advancing STEM education: A 2020 vision. Technology and Engineering Teacher, 70(1), 30–35. [in English]

11. Tsupros N., Kohler R., Hallinen J. (2009). STEM Education in Southwestern Pennsylvania: A project to identify the missing components. Intermediate Unit 1 & Carnegie Mellon University. [in English]

12. Pro vyshchu osvitu : Zakon Ukrainy vid 01.07.2014 № 1556-VII [On Higher Education: Law of Ukraine of 01.07.2014 No. 1556-VII]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18 [in Ukrainian]

13. Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku pryrodnycho-matematychnoi osvity (STEM-osvity) : Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 05.08.2020 № 960-r [On Approval of the Concept for the Development of Natural and Mathematical Education (STEM Education): Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 05.08.2020 No. 960-r]. Retrieved from https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-koncepciyi-rozvitku-a960r [in Ukrainian]

14. Buynytska O. P., Varchenko-Trotsenko L. O., Hrytseliak B. I. (2020). Tsyfrovizatsiia zakladu vyshchoi osvity [Digitalization of a higher education institution]. Osvitolohichnyi dyskurs, 1(28), 64–79. https://doi.org/10.28925/2312-5829.2020.1.6 [in Ukrainian]

15. Morze N. V., Boiko M. A., Vember V. P., Buynytska O. P. (2020). Profil vykladacha z napriamku tsyfrovoi kompetentnosti z vykorystanniam innovatsiinykh instrumentiv navchannia [Teacher digital competence profile using innovative learning tools]. Vidkryte osvitnie e-seredovyshche suchasnoho universytetu, Spetsvyp. "Pedahohichna vyshcha osvita Ukrainy", 1–71. Retrieved from https://openedu.kubg.edu.ua/journal/index.php/openedu/article/view/340 [in Ukrainian]

Дата першого надходження статті до видання: 24.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 09.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 377:004.056:004.738.5

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-342-360

Бацуровська Ілона Вікторівна доктор педагогічних наук, професор кафедри інтелектуальних систем та цифрових технологій, Академія праці, соціальних відносин і туризму, Київ, https://orcid.org/0000-0002-8407-4984

Кашина Ганна Сергіївна доктор педагогічних наук, завідувач кафедри інтелектуальних систем та цифрових технологій, Академія праці, соціальних відносин і туризму, Київ, https://orcid.org/0000-0002-2829-9847

РОЗВИТОК ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ТА КІБЕРБЕЗПЕКИ

Анотація. У статті розглянуто проблему розвитку цифрової компетентності здобувачів освіти у контексті забезпечення інформаційної та кібербезпеки в умовах цифрової трансформації освітнього процесу. Актуальність дослідження зумовлена активним упровадженням електронних освітніх ресурсів, цифрових платформ, хмарних сервісів, комунікаційних середовищ і професійно орієнтованих інформаційних систем у діяльність закладів професійної освіти. Обґрунтовано, що цифрова компетентність здобувачів освіти не може обмежуватися лише технічними вміннями користування цифровими інструментами, а має охоплювати інформаційну культуру, критичне мислення, навички кібергігієни, здатність до безпечної цифрової комунікації, дотримання академічної доброчесності та відповідальне використання цифрових технологій. Уточнено зміст інформаційної безпеки як здатності здобувачів освіти здійснювати пошук, аналіз, перевірку, збереження й поширення інформації з урахуванням правових, етичних і освітніх норм. Кібербезпеку визначено як складову цифрової компетентності, що передбачає захист персональних даних, облікових записів, цифрових пристроїв, навчальних матеріалів і професійних інформаційних систем від можливих загроз. Охарактеризовано основні цифрові ризики, з якими стикаються здобувачі освіти під час використання електронних ресурсів і платформ, зокрема інформаційні ризики, фішингові атаки, втрату персональних даних, порушення академічної доброчесності, некоректне використання цифрового контенту, цифрове перевантаження та помилки під час роботи з професійно орієнтованими системами. Доведено доцільність інтеграції елементів інформаційної та кібербезпеки в освітній процес закладів професійної освіти через міждисциплінарний, практико орієнтований і компетентнісний підходи. Розкрито потенціал інтерактивних, адаптивних, проєктних і симуляційних методів навчання для формування навичок безпечної поведінки в цифровому середовищі.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Запропоновано методичні рекомендації щодо розвитку цифрової компетентності здобувачів освіти з урахуванням вимог інформаційної безпеки, кібергігієни, академічної доброчесності та професійної відповідальності.

Ключові слова: цифрова компетентність, здобувачі освіти, професійна освіта, цифрова трансформація освіти, інформаційна безпека, кібербезпека, кібергігієна, академічна доброчесність, цифрові ризики, цифрове освітнє середовище.

Batsurovska Ilona Viktorivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Department of Intellectual Systems and Digital Technologies, Academy of Labor, Social Relations and Tourism, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-8407-4984

Kashyna Hanna Doctor of Pedagogical Sciences, Head of the Department of Intellectual Systems and Digital Technologies, Academy of Labor, Social Relations and Tourism, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-2829-9847

DEVELOPMENT OF DIGITAL COMPETENCE OF STUDENTS IN THE CONTEXT OF INFORMATION AND CYBERSECURITY

The article reflects the issue of developing pupils' competencies in the field of information and cybersecurity in the context of digital transformation of education. Relevance of the study is related to the use of electronic educational resources, digital platforms, cloud services, communication tools, learning management systems and professionally orientated information systems in vocational education institutions. It is proven that pupils' digital competence should not only comprise technical skills on how to use digital devices and software. It should be understood as a holistic competence of information literacy, critical thinking, abilities in digital communication, cyber hygiene, academic honesty, ethical attitudes and responsible use of digital technologies in learning and work processes. The definition of information security, as part of digital competence, is clarified. It involves searching, selecting, analyzing, verifying, storing and disseminating information, within legal, ethical, academic and professional boundaries. Cybersecurity is one of the elements of digital competence that involves protecting personal data, accounts, digital devices, e-learning resources, electronic communication channels and professional information systems from illegal access, loss of data, phishing, malicious software, and other cyber threats. The article presents the key digital threats faced by students, such as misinformation, manipulation, plagiarism, information loss, unsafe communication, digital overload, and the use of professional information systems improperly. An interdisciplinary, applied and competence-based approach justifies the expediency of integrating information and cybersecurity aspects into the educational process of VES. The interactive, adaptive, project-based, and simulation-based teaching methods reveal the potential of enhancing students' digital competence. Recommendations for the development of

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

digital competence in the context of information security, cyber hygiene, academic integrity, critical evaluation of digital content, protection of personal data and decent behavior in the digital educational environment are proposed.

Keywords: digital competence, students, vocational education, digital transformation of education, information security, cybersecurity, cyber hygiene, academic integrity, digital risks, digital educational environment.

Постановка проблеми.

У сучасних умовах цифрової трансформації освіти розвиток цифрової компетентності здобувачів освіти набуває особливої актуальності, оскільки освітній процес дедалі більше пов'язується з використанням електронних ресурсів, цифрових платформ, хмарних сервісів, комунікаційних середовищ і професійно орієнтованих інформаційних систем. Водночас активне впровадження цифрових технологій супроводжується зростанням інформаційних і кіберризиків, серед яких поширення недостовірної інформації, фішингові атаки, порушення конфіденційності персональних даних, несанкціонований доступ до облікових записів, академічна недоброчесність, некоректне використання цифрового контенту та недостатній рівень кібергігієни. У закладах професійної освіти ця проблема має особливе значення, оскільки здобувачі освіти не лише використовують цифрові інструменти для навчання, а й готуються до майбутньої професійної діяльності, у якій безпечна, відповідальна й етична робота з інформацією є необхідною умовою фахової компетентності. Попри наявність значної кількості досліджень щодо цифровізації освіти, розвитку цифрової компетентності та кібербезпеки, недостатньо розробленими залишаються питання цілісної інтеграції інформаційної безпеки, кібергігієни, академічної доброчесності та відповідального використання цифрових технологій в освітній процес закладів професійної освіти. Це зумовлює потребу в обґрунтуванні методичних підходів до формування цифрової компетентності здобувачів освіти з урахуванням сучасних цифрових ризиків і вимог безпечного цифрового освітнього середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз наукових джерел свідчить, що проблема розвитку цифрової компетентності здобувачів освіти в умовах цифрової трансформації освітнього процесу розглядається дослідниками у кількох взаємопов'язаних напрямах: методичному, інформаційно-технологічному, професійно орієнтованому та безпековому. І. В. Бацуровська, Г. С. Кашина та О. І. Макієвський акцентують увагу на методологічних підходах до розробки дидактичних матеріалів для професійної освіти, підкреслюючи необхідність поєднання теоретичного змісту з практичною спрямованістю навчання [1]. Це є важливим для досліджуваної проблеми, оскільки формування цифрової компетентності здобувачів освіти потребує не лише ознайомлення з цифровими інструментами, а й створення таких навчальних матеріалів, які моделюють реальні професійні ситуації та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

сприяють виробленню навичок безпечної цифрової поведінки. Г. С. Кашина розглядає інформаційно-технологічне забезпечення неперервної освіти та професійної діяльності педагогів як важливу умову модернізації освітнього процесу [2]. У цьому контексті цифрова компетентність постає як динамічна характеристика особистості, що формується у процесі постійного оновлення знань, адаптації до нових цифрових середовищ і використання інформаційних технологій у навчальній та професійній діяльності.

У працях А. Ковальчук і Л. М. Петренко цифрова компетентність розглядається як необхідна складова професійної підготовки майбутніх педагогів і викладачів. А. Ковальчук наголошує на важливості розвитку цифрової компетентності майбутніх педагогів професійного навчання в умовах цифровізації, що передбачає готовність використовувати цифрові технології для організації освітньої діяльності, професійної комунікації та розв'язання фахових завдань [3]. Л. М. Петренко визначає цільові й змістові орієнтири розвитку цифрової компетентності майбутніх викладачів, акцентуючи увагу на потребі системного оновлення змісту освіти відповідно до умов цифрової трансформації [5]. Водночас В. І. Ковальчук звертає увагу на проблеми цифровізації фахової підготовки в закладах професійної освіти, серед яких важливими є недостатня готовність окремих учасників освітнього процесу до використання цифрових технологій, потреба в оновленні методичного забезпечення та необхідність практичного спрямування цифрової підготовки [10]. Отже, у вітчизняних дослідженнях цифрова компетентність трактується не як ізольована технічна навичка, а як комплексна якість здобувача освіти, що охоплює інформаційну культуру, здатність до цифрової взаємодії, професійну мобільність і відповідальне використання цифрових ресурсів.

Окремий науковий напрям становлять праці, присвячені інформаційній безпеці, кібербезпеці та управлінню цифровими ризиками в освіті.

В. В. Любарець і Л. В. Грибова аналізують особливості управління проєктами та ризиками в освіті, що є важливим для розуміння необхідності прогнозування, попередження та мінімізації ризиків у цифровому освітньому середовищі [4]. Т. В. Волошанівська підкреслює значення підвищення якості підготовки фахівців з кібербезпеки в умовах цифрової трансформації освіти, наголошуючи на потребі практичної підготовки та формування здатності діяти в умовах цифрових загроз [9]. Зарубіжні дослідження також підтверджують актуальність інтеграції кібербезпекової складової в освітній процес. K. Patel, Y.-Z. Lin, G. Raul, B. P.-J. Shih, M. W. Redondo, B. S. Latibari, J. Pacheco, S. Salehi та P. Satam розглядають можливості використання генеративного штучного інтелекту й мультимодальних інструментів у навчанні з кібербезпеки [6]. P. Seda, J. Vykopal, V. Švábenský і P. Čeleda обґрунтовують ефективність практико орієнтованого та адаптивного навчання для формування навичок кібербезпеки [7], а J. Vykopal, P. Seda, V. Švábenský і P. Čeleda характеризують смарт-середовища як засіб розвитку кібербезпекових умінь через симуляції,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

автоматизований зворотний зв'язок і поступове ускладнення навчальних завдань [8]. Дослідження щодо кібергігієни педагогів та цифрової безпеки даних засвідчують, що безпечна цифрова поведінка має формуватися не лише на рівні здобувачів освіти, а й у всіх учасників освітнього процесу [11]. Водночас розроблення й валідизація шкал кібербезпекової компетентності майбутніх педагогів підтверджує потребу в діагностиці, оцінюванні та цілеспрямованому розвитку відповідних компетентностей [12].

Таким чином, аналіз літератури дає підстави стверджувати, що розвиток цифрової компетентності здобувачів освіти в контексті інформаційної та кібербезпеки є міждисциплінарною науково-педагогічною проблемою. У наявних дослідженнях достатньо ґрунтовно розкрито питання цифровізації освіти, методичного забезпечення професійної підготовки, формування цифрової компетентності майбутніх педагогів, адаптивного навчання та практичної підготовки з кібербезпеки. Водночас потребує подальшого обґрунтування цілісна методика інтеграції інформаційної безпеки, кібергігієни, академічної доброчесності та відповідального використання цифрових технологій саме в освітній процес закладів професійної освіти.

Це зумовлює актуальність подальшого дослідження, спрямованого на визначення педагогічних умов, методичних підходів і практичних інструментів розвитку цифрової компетентності здобувачів освіти в безпечному цифровому освітньому середовищі.

Мета статті – теоретично обґрунтувати та визначити методичні засади розвитку цифрової компетентності здобувачів освіти у контексті забезпечення інформаційної та кібербезпеки, з урахуванням сучасних цифрових ризиків, вимог професійної підготовки та необхідності формування навичок безпечної поведінки в цифровому освітньому середовищі.

Виклад основного матеріалу.

У сучасному науково-педагогічному дискурсі цифрова компетентність здобувачів освіти розглядається не лише як сукупність технічних умінь користування цифровими пристроями, програмним забезпеченням чи електронними освітніми ресурсами, а як інтегрована якість особистості, що поєднує знання, уміння, ціннісні орієнтації, критичне мислення, здатність до безпечної цифрової комунікації та відповідального використання інформаційних технологій. У контексті цифрової трансформації освітнього процесу ця компетентність набуває особливого значення, оскільки здобувачі освіти дедалі активніше працюють з електронними платформами, хмарними сервісами, цифровими навчальними матеріалами, інтерактивними середовищами, системами дистанційного та змішаного навчання. Як зазначають І. В. Бацуровська, Г. С. Кашина та О. І. Макієвський, ефективність професійної освіти значною мірою залежить від якості дидактичних матеріалів, їхньої практичної спрямованості та здатності забезпечувати активну пізнавальну діяльність здобувачів освіти [1]. Це дає підстави трактувати цифрову компетентність як важливу умову не лише

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

засвоєння навчального змісту, а й формування здатності діяти продуктивно, безпечно та самостійно в цифровому освітньому середовищі.

Окремі дослідники акцентують увагу на тому, що цифрова компетентність має розвиватися в тісному зв'язку з неперервною освітою, професійною мобільністю та готовністю особистості до оновлення знань упродовж життя. Зокрема, Г. С. Кашина підкреслює значення інформаційно-технологічного забезпечення неперервної освіти та професійної діяльності педагогів, що дає змогу розглядати цифрову компетентність як динамічну характеристику, яка постійно оновлюється відповідно до змін технологічного середовища [2]. У цьому аспекті цифрова компетентність здобувачів освіти не може бути зведена до разового опанування певних цифрових інструментів. Вона передбачає здатність адаптуватися до нових цифрових платформ, критично оцінювати інформацію, обирати доцільні інструменти для навчальної та професійної діяльності, а також усвідомлювати ризики, пов'язані з обробкою, збереженням і передаванням даних.

У працях, присвячених цифровізації професійної освіти, цифрова компетентність розглядається як складова професійної підготовки майбутніх фахівців і педагогів професійного навчання. А. Ковальчук наголошує, що розвиток цифрової компетентності майбутніх педагогів професійного навчання має бути пов'язаний із практичним використанням цифрових технологій в освітньому процесі, моделюванням професійних ситуацій та формуванням здатності застосовувати цифрові інструменти для розв'язання фахових завдань [3]. Подібний підхід є особливо важливим для закладів професійної освіти, де цифрові технології мають не лише навчальне, а й професійно-прикладне значення. Відтак цифрова компетентність здобувачів освіти охоплює вміння працювати з електронними документами, цифровими базами даних, професійними програмними продуктами, онлайн-комунікацією та інформаційними системами, які використовуються у відповідній галузі діяльності.

Важливим напрямом наукового осмислення цифрової компетентності є її зв'язок із управлінням ризиками в освіті. В. В. Любарець і Л. В. Грибова звертають увагу на необхідність урахування ризиків у процесі управління освітніми проєктами, що є актуальним і для цифрового освітнього середовища [4]. У цьому контексті цифрова компетентність здобувачів освіти має включати не лише операційні вміння, а й здатність прогнозувати можливі цифрові загрози, розпізнавати небезпечні інформаційні ситуації, дотримуватися правил кібергігієни, захищати персональні дані та коректно поводитися в електронному комунікаційному просторі. Такий підхід дає змогу розширити традиційне розуміння цифрової компетентності, доповнивши його безпековим, етичним і відповідальним компонентами.

Л. М. Петренко розглядає розвиток цифрової компетентності майбутніх викладачів через цільові й змістові орієнтири цифрової трансформації освіти, що передбачає системне оновлення змісту підготовки, методів навчання та засобів

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

педагогічної взаємодії [5]. З цієї позиції цифрова компетентність здобувачів освіти формується не стихійно, а внаслідок цілеспрямованої педагогічної діяльності, яка має включати добір змісту, створення цифрових навчальних завдань, використання інтерактивних технологій, організацію самостійної роботи та розвиток рефлексії щодо власної цифрової поведінки. Особливого значення набуває поєднання компетентнісного, діяльнісного та особистісно орієнтованого підходів, оскільки здобувач освіти має не лише знати правила роботи з цифровими ресурсами, а й уміти відповідально застосовувати їх у навчальних і професійних ситуаціях.

Зарубіжні дослідження акцентують увагу на тому, що цифрова компетентність у сучасних умовах дедалі більше пов'язується з кібербезпекою, адаптивним навчанням та використанням інтелектуальних цифрових систем. K. Patel, Y.-Z. Lin, G. Raul, B. P.-J. Shih, M. W. Redondo, B. S. Latibari, J. Pacheco, S. Salehi та P. Satam розглядають можливості інтеграції генеративного штучного інтелекту в навчання з кібербезпеки, підкреслюючи потенціал мультимодальних інструментів для формування практичних навичок [6]. P. Seda, J. Vykopal, V. Švábenský і P. Čeleda обґрунтовують значення адаптивного навчання у практичній підготовці з кібербезпеки, оскільки воно дає змогу враховувати індивідуальний рівень підготовленості здобувачів освіти та поступово ускладнювати навчальні завдання [7]. У цьому ж напрямі J. Vykopal, P. Seda, V. Švábenský і P. Čeleda характеризують смарт-середовища як інструмент формування навичок кібербезпеки через практичну діяльність, симуляції та автоматизований зворотний зв'язок [8].

Отже, аналіз наукових підходів свідчить, що цифрова компетентність здобувачів освіти в умовах цифрової трансформації освітнього процесу має комплексний характер. Вона охоплює технологічний, інформаційний, комунікативний, професійно-прикладний, етичний і безпековий компоненти. Її розвиток потребує не лише впровадження цифрових інструментів у навчання, а й створення педагогічно керованого цифрового середовища, у якому здобувачі освіти набувають досвіду відповідального використання інформаційних ресурсів, дотримання правил кібергігієни, критичного аналізу цифрового контенту та захисту власних даних. Саме тому в сучасних дослідженнях цифрова компетентність дедалі частіше трактується як ключова умова якісної професійної підготовки, інформаційної безпеки та успішної соціально-професійної адаптації здобувачів освіти в цифровому суспільстві.

Інформаційна та кібербезпека є важливими складовими цифрової компетентності здобувачів освіти, оскільки визначають не лише технічну здатність користуватися цифровими інструментами, а й уміння відповідально, критично та безпечно діяти в інформаційному середовищі. Інформаційна безпека у цьому контексті охоплює здатність здобувачів освіти здійснювати пошук, відбір, аналіз, перевірку, збереження й поширення інформації з дотриманням етичних, правових і академічних норм. Вона передбачає критичне ставлення до цифрового

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

контенту, уміння розпізнавати недостовірну інформацію, маніпулятивні повідомлення, порушення авторського права, небезпечні інформаційні впливи та ризики неправомірного використання персональних даних. У цьому аспекті цифрова компетентність здобувачів освіти має формуватися не лише через опанування електронних ресурсів, а й через розвиток інформаційної культури, академічної доброчесності та відповідальності за власну поведінку в цифровому просторі. Як зазначає Г. С. Кашина, інформаційно-технологічне забезпечення освітньої діяльності є важливою умовою неперервної освіти та професійного розвитку, що посилює значення безпечної й усвідомленої роботи з інформаційними ресурсами [2].

Кібербезпека як складова цифрової компетентності має більш прикладний і технологічно орієнтований зміст. Вона пов'язана зі здатністю здобувачів освіти захищати власні цифрові пристрої, облікові записи, персональні дані, навчальні матеріали та результати освітньої діяльності від несанкціонованого доступу, втрати, пошкодження або неправомірного використання. До її змісту належать базові навички кібергігієни: створення надійних паролів, використання багатофакторної автентифікації, безпечна робота з електронною поштою, розпізнавання фішингових повідомлень, обережне використання відкритих мереж, своєчасне оновлення програмного забезпечення, дотримання правил конфіденційності під час роботи з цифровими платформами. Т. В. Волошанівська підкреслює, що підвищення якості підготовки фахівців у сфері кібербезпеки в умовах цифрової трансформації освіти потребує посилення практичної складової та формування здатності діяти в умовах реальних цифрових загроз [9]. Отже, кібербезпека в структурі цифрової компетентності має розглядатися не як вузькоспеціалізована технічна сфера, а як необхідна умова безпечної навчальної, професійної та соціальної взаємодії здобувачів освіти.

Таким чином, інформаційна безпека і кібербезпека взаємодоповнюють одна одну в структурі цифрової компетентності здобувачів освіти. Інформаційна безпека акцентує увагу на змісті, якості, достовірності, етичності та правомірності використання інформації, тоді як кібербезпека спрямована на захист цифрових систем, даних, пристроїв і комунікаційних каналів. Їх поєднання забезпечує формування здатності здобувачів освіти не лише ефективно використовувати цифрові технології, а й усвідомлювати ризики цифрового середовища, приймати відповідальні рішення, дотримуватися норм безпечної поведінки та захищати власний інформаційний простір. Саме тому розвиток цифрової компетентності в сучасному освітньому процесі має передбачати системне включення питань інформаційної безпеки, кібергігієни, захисту персональних даних, цифрової етики та відповідального користування онлайн-сервісами.

У процесі цифрової трансформації освітнього середовища здобувачі освіти дедалі частіше використовують електронні освітні ресурси, системи дистанційного навчання, хмарні сервіси, професійно орієнтовані інформаційні системи,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

соціальні мережі та комунікаційні платформи. Такі інструменти розширюють можливості навчання, забезпечують доступ до освітнього контенту, сприяють розвитку самостійності й професійної мобільності, однак водночас формують новий спектр цифрових ризиків. Як зазначають І. В. Бацуровська, Г. С. Кашина та О. І. Макієвський, сучасні дидактичні матеріали для професійної освіти мають бути не лише змістовно якісними, а й практично орієнтованими, адаптованими до реальних умов освітньої діяльності [1]. У цьому контексті важливо враховувати, що цифрове навчальне середовище потребує від здобувачів освіти не тільки технічних умінь, а й здатності розпізнавати загрози, критично оцінювати інформацію, захищати персональні дані та відповідально використовувати цифрові інструменти.

Основні цифрові ризики, з якими стикаються здобувачі освіти під час роботи з електронними ресурсами, цифровими платформами, комунікаційними сервісами та професійно орієнтованими інформаційними системами, узагальнено в таблиці 1.

Таблиця 1.

Основні цифрові ризики здобувачів освіти в цифровому освітньому середовищі

Група цифрових ризиків	Характеристика ризику	Приклади прояву в освітньому процесі	Можливі наслідки для здобувачів освіти
Інформаційні ризики	Пов’язані з отриманням, поширенням і використанням недостовірної, неповної, маніпулятивної або застарілої інформації	Використання неперевірених сайтів, помилкових навчальних матеріалів, фейкових повідомлень, некоректних відповідей цифрових сервісів	Формування хибних знань, зниження якості навчальних результатів, помилки у виконанні навчальних і професійних завдань
Ризики порушення академічної доброчесності	Виникають унаслідок некоректного використання цифрових матеріалів, автоматизованих сервісів, генеративного штучного інтелекту або готових відповідей	Копіювання текстів без посилань, використання чужих робіт, подання автоматично згенерованого контенту як власного	Зниження самостійності навчання, формальне засвоєння матеріалу, порушення етичних і академічних норм

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Група цифрових ризиків	**Характеристика ризику**	**Приклади прояву в освітньому процесі**	**Можливі наслідки для здобувачів освіти**
Ризики втрати персональних даних	Пов’язані з небезпечним збереженням, передаванням або розголошенням особистої інформації	Публікація особистих даних у відкритому доступі, використання слабких паролів, передавання доступів іншим особам	Несанкціонований доступ до облікових записів, викрадення даних, порушення приватності
Кіберзагрози	Охоплюють технічні загрози, спрямовані на пристрої, акаунти, навчальні платформи або інформаційні системи	Фішингові листи, шкідливі посилання, віруси, підроблені сторінки входу, злам акаунтів	Втрата доступу до освітніх ресурсів, пошкодження файлів, витік навчальної або особистої інформації
Комунікаційні ризики	Пов’язані з небезпечною або некоректною взаємодією в цифровому середовищі	Кібербулінг, конфлікти в онлайн-групах, поширення образ-ливого контенту, неетична поведінка в чатах	Психологічний дискомфорт, зниження навчальної мотивації, порушення культури цифрової комунікації
Ризики цифрової залежності та перевантаження	Виникають унаслідок надмір-ного використання цифрових платформ, постійного перебування в онлайн-середовищі та інформаційного перенасичення	Надмірне використання гаджетів, постійні сповіщення, складність концентрації під час навчання	Зниження уваги, втома, поверхове сприйняття інформації, погіршення саморегуляції навчальної діяльності
Ризики некоректного використання професійних інформаційних систем	Пов’язані з помилками під час роботи з галузевими цифровими сервісами, базами даних, електронними документами або спеціалізованим програмним забезпеченням	Неправильне введення даних, порушення алгоритму роботи з професійною платформою, невміння перевірити результат цифрової операції	Помилки у професійно орієнтованих завданнях, зниження готовності до майбутньої фахової діяльності

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Група цифрових ризиків	**Характеристика ризику**	**Приклади прояву в освітньому процесі**	**Можливі наслідки для здобувачів освіти**
Правові та етичні ризики	Пов’язані з порушенням авторського права, ліцензійних умов, правил використання цифрового контенту та норм цифрової етики	Незаконне поширення файлів, використання неліцензійного програмного забезпечення, некоректне цитування цифрових джерел	Формування неправомірної цифрової поведінки, порушення прав інших осіб, зниження рівня цифрової культури
Ризики недостатньої кібергігієни	Виникають через відсутність стійких навичок безпечної роботи з пристроями, обліковими записами та онлайн-сервісами	Використання однакових паролів, ігнорування оновлень, відкриття підозрілих вкладень, робота з незахищених мереж	Підвищення вразливості до кібератак, втрата даних, порушення безпеки освітнього середовища

Наведені ризики свідчать, що цифрова компетентність здобувачів освіти має охоплювати не лише вміння користуватися електронними ресурсами та платформами, а й здатність безпечно діяти в різних цифрових ситуаціях. Особливої уваги потребують ризики, пов’язані з кібергігієною, захистом персональних даних, критичним аналізом інформації та відповідальним використанням професійно орієнтованих цифрових систем.

У дослідженнях П. Седи, Я. Викопала, В. Швабенського та П. Челеди підкреслюється значення практичного й адаптивного навчання для формування навичок кібербезпеки, оскільки саме моделювання реальних ситуацій дає змогу здобувачам освіти краще усвідомлювати характер цифрових загроз і способи реагування на них [7; 8].

Отже, профілактика цифрових ризиків має бути системною частиною освітнього процесу, а не окремим допоміжним елементом.

Основні цифрові ризики здобувачів освіти пов’язані з недостовірністю інформації, порушенням академічної доброчесності, втратою персональних

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

даних, кіберзагрозами, неетичною онлайн-комунікацією, цифровим перевантаженням і помилками під час роботи з професійними інформаційними системами.

Їх мінімізація можлива за умови цілеспрямованого розвитку цифрової компетентності, формування навичок кібергігієни, інформаційної культури, критичного мислення та відповідального ставлення до використання цифрових технологій у навчальній і майбутній професійній діяльності.

Інтеграція елементів інформаційної та кібербезпеки в освітній процес закладів професійної освіти є об'єктивною потребою сучасної підготовки здобувачів освіти, оскільки цифрові технології стали невід'ємною частиною навчальної, комунікативної та майбутньої професійної діяльності. Здобувачі освіти працюють з електронними освітніми ресурсами, цифровими платформами, хмарними сервісами, електронними документами, професійно орієнтованими інформаційними системами та онлайн-комунікацією, що водночас розширює можливості навчання і створює нові ризики. Тому формування цифрової компетентності не може обмежуватися лише технічним опануванням програм чи сервісів. Воно має включати усвідомлення правил безпечної цифрової поведінки, захисту персональних даних, критичного оцінювання інформації, дотримання академічної доброчесності та відповідального використання цифрових інструментів. І. В. Бацуровська, Г. С. Кашина та О. І. Макієвський підкреслюють значення практичної спрямованості дидактичних матеріалів для професійної освіти, що дає підстави розглядати інформаційну та кібербезпекову підготовку як складову реальної професійної готовності здобувачів освіти [1].

Доцільність такої інтеграції найповніше розкривається через поєднання міждисциплінарного, практико орієнтованого та компетентнісного підходів. Міждисциплінарний підхід дає змогу включати питання інформаційної та кібербезпеки не лише до змісту інформатики чи цифрових технологій, а й до професійно орієнтованих дисциплін, де здобувачі освіти працюють із галузевими цифровими інструментами. Практико орієнтований підхід забезпечує зв'язок навчання з реальними цифровими ситуаціями: створенням безпечних паролів, розпізнаванням фішингових повідомлень, роботою з електронними документами, перевіркою достовірності інформації, захистом акаунтів і даних. Компетентнісний підхід спрямовує освітній процес на формування здатності здобувача освіти діяти самостійно, відповідально й безпечно в цифровому середовищі.

Як зазначає Л. М. Петренко, розвиток цифрової компетентності потребує чітких цільових і змістових орієнтирів, що особливо важливо в умовах цифрової трансформації освіти [5].

У таблиці 2 узагальнено доцільність інтеграції елементів інформаційної та кібербезпеки в освітній процес закладів професійної освіти з позицій міждисциплінарного, практико орієнтованого та компетентнісного підходів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Таблиця 2.

Доцільність інтеграції елементів інформаційної та кібербезпеки в освітній процес закладів професійної освіти

Підхід	Зміст інтеграції елементів інформаційної та кібербезпеки	Доцільність застосування в професійній освіті	Очікуваний результат для здобувачів освіти
Міждисциплінарний підхід	Включення питань інформаційної та кібербезпеки до різних навчальних дисциплін, зокрема інформатики, цифрових технологій, професійно орієнтованих курсів, дисциплін з електронного документообігу, комунікації та фахової підготовки	Дає змогу показати, що безпечна цифрова поведінка є не окремою темою, а необхідною умовою навчальної та професійної діяльності в різних галузях	Формування цілісного розуміння цифрової безпеки як складової професійної культури та цифрової компетентності
Практико орієнтований підхід	Використання кейсів, ситуаційних завдань, симуляцій, аналізу реальних цифрових ризиків, вправ із захисту персональних даних, перевірки інформації, розпізнавання фішингу та безпечної роботи з онлайн-сервісами	Забезпечує зв’язок теоретичних знань із реальними цифровими ситуаціями, з якими здобувачі освіти стикаються під час навчання та майбутньої професійної діяльності	Розвиток практичних навичок кібергігієни, критичного мислення, відповідального використання цифрових ресурсів і здатності діяти в умовах цифрових загроз
Компетентнісний підхід	Орієнтація освітнього процесу на формування знань, умінь, навичок, ціннісних установок і поведінкових моделей, пов’язаних із безпечним використанням цифрових технологій	Дозволяє оцінювати не лише обсяг засвоєної інформації, а й готовність здобувача освіти застосовувати її в конкретних навчальних і професійних ситуаціях	Сформованість цифрової компетентності як здатності безпечно, етично, самостійно та ефективно діяти в цифровому середовищі

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Підхід	**Зміст інтеграції елементів інформаційної та кібербезпеки**	**Доцільність застосування в професійній освіті**	**Очікуваний результат для здобувачів освіти**
Інтеграція інформаційної безпеки	Формування навичок критичного аналізу інформації, перевірки джерел, дотримання авторського права, академічної доброчесності, етичного використання цифрового контенту	Є необхідною умовою якісного навчання, оскільки здобувачі освіти постійно працюють з електронними джерелами, навчальними матеріалами та відкритими онлайн-ресурсами	Здатність розпізнавати недостовірну інформацію, уникати маніпуляцій, коректно використовувати цифрові матеріали та відповідально поширювати інформацію
Інтеграція кібербезпеки	Формування навичок захисту пристроїв, акаунтів, персональних даних, навчальних матеріалів, електронної пошти, цифрових платформ і професійних інформаційних систем	Підвищує рівень готовності здобувачів освіти до безпечної роботи в цифровому освітньому та професійному середовищі	Засвоєння правил кібергігієни, зниження ризику втрати даних, несанкціонованого доступу, цифрового шахрайства та помилок у роботі з інформаційними системами
Проєктно-дослідницька діяльність	Виконання навчальних проєктів, пов’язаних із аналізом цифрових ризиків, створенням пам’яток з кібергігієни, розробленням алгоритмів безпечної роботи з цифровими платформами	Сприяє активному залученню здобувачів освіти до розв’язання практичних проблем цифрової безпеки	Розвиток самостійності, відповідальності, командної взаємодії, здатності ухвалювати рішення в цифровому середовищі
Адаптивне та інтерактивне навчання	Використання цифрових тренажерів, інтерактивних вправ, адаптивних платформ і симуляцій для поступового ускладнення завдань з інформаційної та кібербезпеки	Дає змогу враховувати індивідуальний рівень підготовки здобувачів освіти та забезпечувати персоналізовану траєкторію формування цифрової компетентності	Поступове формування стійких навичок безпечної цифрової поведінки та готовності реагувати на типові цифрові загрози

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Інтеграція елементів інформаційної та кібербезпеки в освітній процес закладів професійної освіти також сприяє підвищенню якості фахової підготовки, оскільки сучасний ринок праці потребує спеціалістів, здатних працювати з цифровими інструментами безпечно, етично та результативно.

В. І. Ковальчук звертає увагу на проблеми цифровізації фахової підготовки в закладах професійної освіти, що підтверджує необхідність системного оновлення змісту навчання відповідно до викликів цифрового суспільства [10]. Водночас Т. В. Волошанівська наголошує на потребі посилення практичної складової підготовки фахівців у сфері кібербезпеки, що є актуальним не лише для спеціалізованих освітніх програм, а й для загальної цифрової підготовки здобувачів освіти [9]. Отже, питання інформаційної та кібербезпеки мають бути не фрагментарним доповненням до окремих тем, а наскрізною змістовою лінією професійної освіти.

Доцільність інтеграції елементів інформаційної та кібербезпеки в освітній процес закладів професійної освіти зумовлена потребою формування в здобувачів освіти не лише технічних цифрових умінь, а й відповідальної, безпечної та професійно доцільної поведінки в цифровому середовищі. Міждисциплінарний підхід забезпечує включення безпекової тематики до різних навчальних дисциплін, практико орієнтований підхід дає змогу відпрацьовувати реальні цифрові ситуації, а компетентнісний підхід спрямовує навчання на формування готовності діяти самостійно, критично й безпечно. Саме поєднання цих підходів створює умови для розвитку цифрової компетентності здобувачів освіти як важливої складової їхньої професійної підготовки.

Інтерактивні, адаптивні, проєктні й симуляційні методи навчання мають значний потенціал для розвитку цифрової компетентності здобувачів освіти, оскільки забезпечують перехід від пасивного засвоєння інформації до активного виконання навчальних і професійно орієнтованих дій у цифровому середовищі. Інтерактивні методи сприяють формуванню навичок цифрової комунікації, співпраці, критичного оцінювання інформації, роботи з електронними ресурсами та онлайн-сервісами. Адаптивне навчання дає змогу враховувати індивідуальний рівень підготовки здобувачів освіти, поступово ускладнювати завдання, надавати персоналізований зворотний зв’язок і формувати стійкі навички безпечної цифрової поведінки. У працях П. Седи, Я. Викопала, В. Швабенського та П. Челеди наголошується, що адаптивні середовища й практико орієнтовані завдання є ефективними для розвитку навичок кібербезпеки, оскільки дають змогу моделювати реальні ситуації та відпрацьовувати алгоритми реагування на цифрові загрози [7; 8].

Проєктні та симуляційні методи навчання особливо важливі для професійної освіти, оскільки забезпечують зв’язок цифрової компетентності з майбутньою фаховою діяльністю здобувачів освіти. Проєктна діяльність може передбачати розроблення пам’яток з кібергігієни, створення інструкцій щодо безпечної роботи з цифровими платформами, аналіз цифрових ризиків у

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

професійному середовищі, підготовку інформаційних матеріалів про захист персональних даних або правила академічної доброчесності. Симуляційні вправи дають змогу відтворювати типові ситуації цифрової небезпеки: фішингові повідомлення, підозрілі посилання, втрату доступу до акаунта, помилки під час роботи з електронними документами чи професійними інформаційними системами. Такий підхід сприяє не лише засвоєнню теоретичних знань, а й формуванню практичної готовності діяти безпечно, відповідально та самостійно. І. В. Бацуровська, Г. С. Кашина та О. І. Макієвський підкреслюють значення практичної спрямованості дидактичних матеріалів у професійній освіті, що є важливою умовою формування прикладних цифрових умінь здобувачів освіти [1].

Методичні рекомендації щодо формування цифрової компетентності здобувачів освіти мають передбачати системне включення питань інформаційної безпеки, кібергігієни, академічної доброчесності та відповідального використання цифрових технологій до змісту різних навчальних дисциплін. Доцільно використовувати міждисциплінарні завдання, кейси, цифрові тренажери, групові проєкти, аналіз реальних ризикових ситуацій, вправи з перевірки достовірності інформації, завдання з коректного цитування джерел і безпечної роботи з персональними даними. Особливу увагу слід приділяти формуванню в здобувачів освіти навичок створення надійних паролів, розпізнавання фішингу, захисту облікових записів, дотримання авторського права, критичного використання генеративного штучного інтелекту та усвідомлення меж допустимого застосування цифрових сервісів у навчальній діяльності. Отже, розвиток цифрової компетентності має здійснюватися не фрагментарно, а як наскрізний педагогічний процес, спрямований на формування здатності здобувачів освіти ефективно, етично й безпечно діяти в сучасному цифровому освітньому та професійному середовищі.

Висновки.

У результаті дослідження встановлено, що розвиток цифрової компетентності здобувачів освіти в умовах цифрової трансформації освітнього процесу має розглядатися як комплексний педагогічний процес, що поєднує технічні, інформаційні, комунікативні, етичні та безпекові складові. Цифрова компетентність не обмежується вмінням користуватися електронними ресурсами, цифровими платформами чи професійно орієнтованими інформаційними системами, а передбачає здатність здобувачів освіти критично працювати з інформацією, відповідально використовувати цифрові технології, дотримуватися норм академічної доброчесності, захищати персональні дані та безпечно діяти в онлайн-середовищі. Інформаційна безпека і кібербезпека визначені як важливі складові цифрової компетентності, оскільки саме вони забезпечують усвідомлене ставлення до цифрових ризиків, формування навичок кібергігієни та готовність здобувачів освіти до безпечної навчальної й майбутньої професійної діяльності. Обґрунтовано, що інтеграція елементів інформаційної та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

кібербезпеки в освітній процес закладів професійної освіти є доцільною через поєднання міждисциплінарного, практико орієнтованого та компетентнісного підходів. Міждисциплінарність дає змогу включати безпекову тематику до різних навчальних дисциплін, практична спрямованість забезпечує відпрацювання реальних цифрових ситуацій, а компетентнісний підхід орієнтує освітній процес на формування здатності діяти самостійно, етично й безпечно. Визначено, що інтерактивні, адаптивні, проєктні та симуляційні методи навчання мають значний потенціал для розвитку цифрової компетентності, оскільки сприяють активній участі здобувачів освіти, моделюванню цифрових загроз, формуванню навичок критичного аналізу інформації, захисту даних і відповідального використання цифрових сервісів. Отже, формування цифрової компетентності здобувачів освіти має здійснюватися системно, послідовно й практико орієнтовано, з урахуванням вимог інформаційної безпеки, кібергігієни, академічної доброчесності та професійної відповідальності в цифровому суспільстві.

Література:

1. Бацуровська І. В., Кашина Г. С., Макієвський О. І. Методологічні підходи до розробки дидактичних матеріалів для професійної освіти: Від теорії до практики // Moderní aspekty vědy: XLVIII. Díl mezinárodní kolektivní monografie. – Česká republika: Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o., 2024. – С. 172–191.

2. Кашина Г. С. Інформаційно-технологічне забезпечення неперервної освіти та професійної діяльності педагогів // Управління системами післядипломної освіти для сталого розвитку / Ред. Н. Рідей. – Київ: Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. – С. 528–544. (Колективна монографія).

3. Ковальчук А. Розвиток цифрової компетентності майбутніх педагогів професійного навчання в умовах цифровізації // Молодь і ринок. – 2024. – № 2. – С. 148–152.

4. Любарець В. В., Грибова Л. В. Особливості управління проєктами та ризиками в освіті // Педагогічні науки: теорія та практика. – 2024. – №1. – С. 115–121. https://doi.org/10.26661/2786-5622-2024-1-16

5. Петренко Л. М. Розвиток цифрової компетентності майбутніх викладачів педагогічних закладів вищої освіти: цільові й змістові орієнтири // Науково-методичні засади інформаційно-аналітичного супроводу цифрової трансформації освіти і педагогіки: матеріали круглого столу (17 травня 2023 р.). – Київ: ВІППО, 2023. – С. 21–24.

6. Patel K., Lin Y.-Z., Raul G., Shih B.P.-J., Redondo M.W., Latibari B.S., Pacheco J., Salehi S., Satam P. Integrating Generative AI into Cybersecurity Education: A Study of OCR and Multimodal LLM-assisted Instruction : article / K. Patel, Y.-Z. Lin, G. Raul, B.P.-J. Shih, M.W. Redondo, B.S. Latibari, J. Pacheco, S. Salehi, P. Satam. 2025. 9 p.

7. Seda P., Vykopal J., Švábenský V., Čeleda P. Reinforcing Cybersecurity Hands-on Training With Adaptive Learning : article / P. Seda, J. Vykopal, V. Švábenský, P. Čeleda. 2022. 6 p.

8. Vykopal J., Seda P., Švábenský V., Čeleda P. Smart Environment for Adaptive Learning of Cybersecurity Skills : article / J. Vykopal, P. Seda, V. Švábenský, P. Čeleda. – IEEE Transactions on Learning Technologies. 2023. Vol. 16, No. 3. P. 443–456. DOI: 10.1109/TLT.2022.3216345.

9. Волошанівська Т.В. Підвищення якості підготовки фахівців з кібербезпеки в умовах цифрової трансформації освіти // Педагогічні науки. 2023. № 7. С. 88-94.

ISSN 2786-4952 Online

10. Ковальчук, В.І. Проблеми цифровізації фахової підготовки в закладах професійної освіти // Актуальні проблеми технологічної і професійної освіти: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (14 травня 2020 р.). Глухів: ГНПУ ім. О. Довженка, 2020. С. 40–43.

11. Are Teachers Cyber Hygienic? An Investigation into the Relationship between Teachers' Cyber Hygiene Status and Digital Data Security Awareness // *Education and Information Technologies*. – 2024. – Vol. 29. – P. 3175–3190. – Режим доступу: https://dergipark .org.tr/en/download/article-file/4212258

12. Development and validation of cyber security competency scale for prospective teachers // *Journal of Positive School Psychology*. – 2023. – Vol. 7, No. 9. – P. 2631–2648. – Режим доступу: https://www.j-psp.com/download/development-and-validation-of-cyber-security-competency-scale-for-prospective-teachers-14870.pdf

References:

1. Batsurovska, I. V., Kashyna, H. S., & Makiievskyi, O. I. (2024). *Metodolohichni pidkhody do rozrobky dydaktychnykh materialiv dlia profesiinoi osvity: vid teorii do praktyky* [Methodological approaches to developing didactic materials for professional education: from theory to practice]. In *Moderní aspekty vědy: XLVIII. Díl mezinárodní kolektivní monografie* [Modern aspects of science: Volume XLVIII. International collective monograph] (pp. 172–191). Česká republika: Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o. [in Ukrainian].

2. Kashyna, H. S. (2019). *Informatsiino-tekhnolohichne zabezpechennia neperervnoi osvity ta profesiinoi diialnosti pedahohiv* [Information and technological support for continuous education and professional activities of teachers]. In N. Ridei (Ed.), *Upravlinnia systemamy pisliadyplomnoi osvity dlia staloho rozvytku* [Management of postgraduate education systems for sustainable development] (pp. 528–544). Kyiv: Vydavnytstvo NPU imeni M. P. Drahomanova [in Ukrainian].

3. Kovalchuk, A. (2024). *Rozvytok tsyfrovoi kompetentnosti maibutnikh pedahohiv profesiinoho navchannia v umovakh tsyfrovizatsii* [Development of digital competence of future vocational education teachers in the context of digitalization]. *Molod i rynok* [Youth and Market], (2), 148–152 [in Ukrainian].

4. Liubarets, V. V., & Hrybova, L. V. (2024). *Osoblyvosti upravlinnia proiektamy ta ryzykamy v osviti* [Features of project and risk management in education]. *Pedahohichni nauky: teoriia ta praktyka* [Pedagogical sciences: theory and practice], (1), 115-121. https://doi.org /10.26661/2786-5622-2024-1-16

5. Petrenko, L. M. (2023). *Rozvytok tsyfrovoi kompetentnosti maibutnikh vykladachiv pedahohichnykh zakladiv vyshchoi osvity: tsilovi y zmistovi oriiantyry* [Development of digital competence of future teachers of pedagogical higher education institutions: target and content guidelines]. In *Naukovo-metodychni zasady informatsiino-analitychnoho suprovodu tsyfrovoi transformatsii osvity i pedahohiky: materialy kruhloho stolu (17 travnia 2023 r.)* [Scientific and methodological principles of information and analytical support of digital transformation of education and pedagogy: round table materials (May 17, 2023)] (pp. 21–24). Kyiv: VIPPO [in Ukrainian].

6. Patel, K., Lin, Y.-Z., Raul, G., Shih, B. P.-J., Redondo, M. W., Latibari, B. S., Pacheco, J., Salehi, S., & Satam, P. (2025). Integrating Generative AI into Cybersecurity Education: A Study of OCR and Multimodal LLM-assisted Instruction. arXiv preprint arXiv:2509.02998.

7. Seda, P., Vykopal, J., Švábenský, V., & Čeleda, P. (2022). Reinforcing Cybersecurity Hands-on Training With Adaptive Learning. arXiv preprint arXiv:2201.01574.

8. Vykopal, J., Seda, P., Švábenský, V., & Čeleda, P. (2023). Smart environment for adaptive learning of cybersecurity skills. IEEE Transactions on Learning Technologies, 16(3), 443–456. https://doi.org/10.1109/TLT.2022.3216345

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

9. Voloshanivska, T. V. (2023). Pidvyshchennia yakosti pidhotovky fakhivtsiv z kiberbezpeky v umovakh tsyfrovoi transformatsii osvity [Improving the quality of cybersecurity specialists' training in conditions of digital transformation of education]. Pedahohichni nauky – Pedagogical Sciences, 7, 88–94 [in Ukrainian].

10. Kovalchuk, V. I. (2020). Problemy tsyfrovizatsii fakhovoi pidhotovky v zakladakh profesiinoi osvity [Problems of digitalization of vocational training in professional education institutions]. In Aktualni problemy tekhnolohichnoi i profesiinoi osvity – Current issues of technological and vocational education: Proceedings of the II International Scientific and Practical Conference (May 14, 2020) (pp. 40–43). Hlukhiv, Ukraine: HNPU im. O. Dovzhenka [in Ukrainian].

11. Are Teachers Cyber Hygienic? An Investigation into the Relationship between Teachers' Cyber Hygiene Status and Digital Data Security Awareness. (2024). *Education and Information Technologies, 29*, 3175–3190. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/4212258

12. Development and validation of cyber security competency scale for prospective teachers. (2023). *Journal of Positive School Psychology*, *7*(9), 2631–2648. https://www.j-psp.com/download/development-and-validation-of-cyber-security-competency-scale-for-prospective-teachers-14870.pdf

Дата першого надходження статті до видання: 27.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК: 378.147:37.018.43

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-361-370

Берегсасі Аніко Ференцівна доктор з гуманітарних наук, професор кафедри філології, Закарпатський угорський університет імені Ференца Ракоці II, м. Берегове, https://orcid.org/0000-0001-6860-7579

Гнатик Каталін Бейлівна доктор філософії з галузі «Освіта/Педагогіка», доцент кафедри філології, Закарпатський угорський університет імені Ференца Ракоці II, м. Берегове, https://orcid.org/0000-0003-4975-6266

Фодор Катерина Йосипівна доктор філософії з галузі «Освіта/ Педагогіка», доцент кафедри філології, Закарпатський угорський університет імені Ференца Ракоці II, м. Берегове, https://orcid.org/0000-0002-5086-0944

ЗМІШАНЕ НАВЧАННЯ ЯК ІННОВАЦІЙНА МОДЕЛЬ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Анотація. У статті розглядається змішане навчання як сучасна інноваційна модель організації освітнього процесу. Проаналізовано наукові підходи до трактування цього поняття та його основні структурні компоненти.

Інформаційно-комунікаційні технології відіграють суттєву роль у забезпеченні ефективності навчання при інтеграції традиційного очного та електронного навчання. Підкреслюється, що змішане навчання є не лише комбінацією різних форматів, але і глибокою трансформацією педагогічної парадигми, яка змінює специфіку взаємодії між студентами і викладачами. У роботі наголошується, що змішане навчання поєднує переваги синхронної взаємодії в аудиторії та асинхронного навчання в онлайн-середовищі, що створює умови для більш гнучкого та доступного освітнього процесу. Особлива увага приділяється ролі технологій у забезпеченні постійного доступу до навчальних матеріалів та платформ дистанційного навчання. Визначено, що ключовими характеристиками змішаного навчання є студентоцентрованість та індивідуалізація навчання, що відкриває нові можливості для всіх учасників освітнього процесу. Підкреслюється, що така модель сприяє активній участі студентів у навчанні, а також формуванню навичок самостійного та критичного мислення. У статті також узагальнено переваги змішаного навчання. Особливо підкреслюється його ефективність у викладанні іноземних мов, оскільки поєднання онлайн- і офлайн-форм дозволяє значно покращити мовну компетентність здобувачів освіти. Результати досліджень свідчать про те, що змішане навчання сприяє підвищенню якості засвоєння матеріалу, розвитку самостійності студентів та формуванню навичок цифрової грамотності. Критичне мислення та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

здатність до співпраці також є позитивними здобутками змішаного навчання. Зазначено, що студенти позитивно оцінюють цей підхід і відзначають його ефективність порівняно з традиційними методами навчання. У висновках підкреслено, що змішане навчання безсумнівно є перспективним напрямом розвитку сучасної освіти, який не замінює класичне навчання, а доповнює його і таким чином може створювати нові можливості для підвищення якості освітнього процесу. Ефективне впровадження такого формату навчання потребує подальшого удосконалення педагогічних підходів та підготовки викладачів до роботи в умовах інтегрованого освітнього середовища.

Ключові слова: змішане навчання, освітній процес, інформаційно-комунікаційні технології, дистанційне навчання, студентоцентроване навчання, індивідуалізація навчання, цифрова грамотність

Beregszászi Anikó habilitated doctor, full professor, Department of Philology, Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian University, Berehove, https://orcid.org/0000-0001-6860-7579

Katalin Hnatyk Doctor of Philosophy in Language Pedagogy, associate professor, Department of Philology, Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian University, Berehove, https://orcid.org/0000-0003-4975-6266

Fodor Kateryna Doctor of Philosophy in Language Pedagogy, associate professor, Department of Philology, Ferenc Rakoczi II TranscarpathianHungarian University, Berehove, https://orcid.org/0000-0002-5086-0944

BLENDED LEARNING AS AN INNOVATIVE MODEL OF EDUCATIONAL PROCESS ORGANIZATION

Abstract. The article examines blended learning as a modern innovative model for organizing the educational process. Scientific approaches to the interpretation of this concept and its main structural components are analyzed. Information and communication technologies play an important role in ensuring the effectiveness of learning through the integration of traditional face-to-face and e-learning formats. It is emphasized that blended learning is not only a combination of different formats, but also a deep transformation of the pedagogical paradigm that changes the nature of interaction between students and teachers. The study highlights that blended learning combines the advantages of synchronous interaction in the classroom and asynchronous learning in an online environment, creating conditions for a more flexible and accessible educational process. Special attention is paid to the role of technologies in providing constant access to learning materials and distance learning platforms. It is determined that the key characteristics of blended learning are student-centeredness and the individualization of learning, which create new opportunities for

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

all participants in the educational process. It is also emphasized that this model promotes students' active participation in learning, as well as the development of independent and critical thinking skills. The article also summarizes the main advantages of blended learning. Its effectiveness in foreign language teaching is particularly emphasized, since the combination of online and offline forms can significantly improve learners' language competence. Research results show that blended learning contributes to better knowledge acquisition, the development of student autonomy and the formation of digital literacy skills. Critical thinking and the ability to cooperate are also considered as positive outcomes of blended learning. It is noted that students evaluate this approach positively and consider it more effective compared to traditional teaching methods. The conclusions emphasize that blended learning is undoubtedly a promising direction for the development of modern education. It does not replace traditional teaching but complements it and creates new opportunities for improving the quality of the educational process. Effective implementation of this learning format requires further improvement of pedagogical approaches and the preparation of teachers for work in an integrated educational environment.

Keywords: blended learning, educational process, information and communication technologies, distance learning, student-centred learning, individualization of learning, digital literacy

Постановка проблеми. Розвиток цифрового суспільства та зміни у вимогах до професійної підготовки фахівців зумовлюють необхідність модернізації підходів до навчання. Теперішній етап розвитку освіти насамперед характеризується впровадженням інформаційно-комунікаційних технологій, а також цифрових ресурсів у навчальний процес. В умовах таких змін заклади освіти мають забезпечувати не лише передачу знань, але і формування в здобувачів освіти навичок самостійного навчання та критичного мислення. Саме тому особливо актуальною є проблема пошуку ефективних моделей щодо організації сучасного освітнього процесу.

Однією з таких моделей є змішане навчання, яке поєднує як традиційне очне навчання, так і використання дистанційних та онлайн-технологій. Змішане навчання створює можливості для гнучкої організації освітнього процесу і забезпечує доступ до навчальних матеріалів у будь-який час та сприяє активнішій взаємодії між студентами і викладачами. Водночас ефективність такого підходу залежить від правильного поєднання онлайн- та офлайн-компонентів.

Рівень цифрової компетентності учасників освітнього процесу, а також готовність викладачів використовувати нові педагогічні технології є ключовими елементами ефективного впровадження даного типу навчання.

Незважаючи на значну кількість наукових досліджень, які присвячені питанням змішаного навчання, проблема ефективного впровадження цієї моделі

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

в освітній процес залишається актуальним і потребує подальшого теоретичного та практичного вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогоднішній день змішане навчання використовується як ефективний освітній підхід, який поєднує традиційне очне навчання із методами, інтегрованими з технологіями. Особлива увага приділяється ключовій ролі комп'ютерних технологій у цьому процесі [1]. Згідно з Албіліді та Алшаріф [2], змішане навчання є вдосконаленим освітнім підходом, який об'єднує традиційні методики викладання з дистанційним та онлайн-навчанням. Змішане навчання стало своєрідною революцією і у викладанні та вивченні англійської мови як іноземної. У контексті викладання англійської мови як іноземної гнучкі освітні платформи стають необхідним модулем для сучасної освіти XXI століття.

Змішане навчання дозволяє використання різноманітних форм та методів під час організації освітнього процесу. Онлайн-курси надають можливість включати аудіозаписи та відеоматеріали, що частково можуть замінити комунікацію з носіями мови. Використання змішаного навчання у викладанні іноземної мови є прикладом прогресивного та ефективного підходу [3].

Змішане навчання варто розглядати як педагогічний підхід, який поєднує ефективність і соціальну взаємодію традиційного навчання в аудиторії з можливостями навчання, що підтримуються технологіями в онлайн-середовищі. Інакше кажучи, це не лише питання часу чи формату, а ґрунтовне переосмислення моделі навчання [4], а у свою чергу ефективність викладання мови тісно пов'язана з методологічними оновленнями [5].

На думку Дзіубан, Гартман та Москал [4] змішане навчання включає наступні особливості:

- перехід від лекційного викладання до студентоцентрованого підходу. Студенти виступають активними і залученими учасниками процесу (і це стосується усього курсу, зокрема й очних занять);
- посилення взаємодії між викладачем і студентами, між самими студентами та між студентами і навчальним матеріалом.

Берегсасі, Дудичі і Газдаг [6] у своїй статті підкреслюють важливість мовної толерантності та розвитку мовної освіти як складової педагогічного процесу. Такий підхід фокусує на принципах студентоцентрованого навчання, де особлива увага приділяється активній участі здобувачів освіти та формуванню їхніх мовленнєвих компетентностей. У цьому контексті навчальний процес спрямований на підтримку індивідуальних потреб студентів і розвиток їхньої самостійності.

Новіаріні [7] наголошує, що використання моделі змішаного навчання спрямоване на максимальне розкриття творчого потенціалу студентів поза межами очного навчання. Поєднання двох підходів стимулює генерацію творчих ідей та дозволяє оптимізувати години очного контакту для того, щоб підвищити залученість та розширити доступу до навчальних ресурсів на основі інтернету.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Метою статті є комплексний аналіз змішаного навчання, а також визначення його основних характеристик, переваг та особливостей практичного впровадження у системі освіти. У дослідженні особлива увага приділяється аналізу структурних компонентів змішаного навчання та ролі інформаційно-комунікаційних технологій у забезпеченні ефективності навчального процесу. Метою роботи також є дослідження можливостей поєднання очного та дистанційного навчання і визначення можливостей використання цифрових платформ та мультимедійних ресурсів у сучасному освітньому середовищі. Важливим аспектом дослідження є висвітлення ролі змішаного навчання у формуванні студентоцентрованого підходу та розвитку автономності здобувачів освіти.

Виклад основного матеріалу. Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) за останні три десятиліття розвивалися надзвичайно швидко, що спричинило суттєві зміни в освітньому просторі. Інновації в ІКТ відкривають нові можливості для підвищення ефективності навчальних ресурсів та процесів, що значною мірою впливає на результативність навчання та викладання.

Завдяки Інтернету доступні численні засоби для створення аудіовізуальних матеріалів, мультимедійних презентацій та наочних посібників, які сприяють впровадженню нових методів навчання. Такі інструменти дають змогу формувати різноманітне навчальне середовище, яке враховує індивідуальні потреби студентів [8].

Грем [1] у своєму дослідження зазначає, що змішане навчання є частиною процесу зближення двох типових навчальних середовищ. Традиційне очне навчання існує століттями та передбачає живу синхронну взаємодію між учителем і учнями, тоді як системи дистанційного навчання розвиваються завдяки новим технологіям. Вони здебільшого орієнтовані на самостійне навчання та асинхронну роботу з навчальними матеріалами. Раніше ці два підходи залишалися здебільшого окремими через різні методи та потреби аудиторій.

Застосування змішаного навчання сприяє розвитку студентоцентричного підходу і надає викладачам можливість розробляти навчальні плани, орієнтовані на потреби студентів, а студентам — виконувати групові завдання [2]. У свою чергу студентоцентрований підхід є одним із ключових чинників модернізації системи вищої освіти [9]. Чен [10] наголошує, що електронне навчання грає важливу роль у підтримці педагогічних підходів, орієнтованих на студента, а також на розвиток мовної компетентності і самостійності учнів.

Змішування на рівні курсу є одним із найпоширеніших способів змішаного навчання і передбачає поєднання окремих очних та онлайн-видів діяльності у межах одного курсу. Деякі підходи залучають учнів до завдань, які відбуваються одночасно, тоді як інші розділяють час на блоки, які відбувалися послідовно [1]. Змішане навчання на рівні навчальної програми зазвичай реалізується за однією з двох моделей:

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

- учасники можуть самостійно обирати поєднання очних та онлайн-курсів;
- програма визначає це поєднання заздалегідь.

У своїй роботі Грем [1]виокремлює три моделі змішаного навчання:

1. *Моделі змішаного навчання для забезпечення можливостей (Enabling Blends).*

Такі моделі орієнтовані на покращення доступу та зручності для учнів і можуть надавати додаткову гнучкість або забезпечувати ті самі навчальні можливості через інший формат.

2. *Моделі змішаного навчання для покращення (Enhancing Blends)* Ці моделі дозволяють поступово змінювати педагогіку, не змінюючи радикально процес навчання. Наприклад, у традиційному очному середовищі можуть додаватися онлайн-ресурси та допоміжні матеріали для підтримки навчального процесу.

3. *Трансформаційні моделі змішаного навчання (Transforming Blends)* Такі моделі радикально змінюють педагогічний підхід і переходять від пасивного сприйняття інформації до активного формування знань учнями через інтерактивну взаємодію. Дана модель створює можливості для такої інтелектуальної діяльності, яка без технологій були б практично неможливою.

На основі аналізу фахової літератури можна виокремити значну кількість переваг змішаного навчання.

Марш [11] перелічує дев’ять переваг змішаного навчання мов:

1) забезпечення більш індивідуалізованого досвіду навчання;
2) забезпечення навчальної підтримки , орієнтовану на потреби студентів;
3) підтримання та заохочення самостійного і спільного навчання;
4) підвищення залученості студентів до навчання;
5) врахування різноманітних стилів навчання;
6) надання місця для практики цільової мови поза аудиторією;
7) забезпечення менш стресового середовища для практики цільової мови;
8) забезпечення гнучкого навчання у будь-який час і в будь-якому місці відповідно до потреб студентів;
9) допомога студентам розвивати важливі та необхідні навички навчання XXI століття.

Грем [1] визначає шість основних переваг, яких забезпечує змішане навчання:

1) воно характеризується педагогічною різноманітністю. Деякі моделі передбачають три етапи: (1) самостійне онлайн-навчання для засвоєння базової інформації; (2) очні заняття, орієнтовані на активне навчання та практичне застосування знань замість традиційних лекцій; (3) подальше онлайн-навчання і підтримку з метою перенесення набутих знань у професійну діяльність;
2) змішане навчання розширює доступ до знань;
3) воно сприяє соціальній взаємодії;

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

4) змішане навчання підтримує автономію та активну роль здобувачів освіти у навчальному процесі;

5) цей підхід є економічно ефективним і дає змогу охопити велику аудиторію за короткий час, забезпечуючи відносно персоналізовану подачу матеріалу;

6) змішане навчання забезпечує гнучкість і простоту внесення змін до навчальних матеріалів.

Обидва науковці підкреслюють індивідуалізацію навчання та його гнучкість, а також важливість поєднання онлайн- та очної роботи. Крім того, обидва підходи визнають важливість активного залучення студентів і створення умов для ефективного засвоєння матеріалу. Марш приділяє особливу увагу результатам змішаного навчання для студентів, серед яких важливе місце посідають зниження рівня стресу та врахування індивідуальних стилів навчання. Це пов'язано з тим, що емоційна стабільність належить до важливих чинників успішного вивчення іноземної мови [12].

Більше того, цей підхід сприяє ефективнішому використанню часу та підвищує результативність навчання, водночас посилюючи мотивацію студентів, їхню автономність і соціальну активність. Важливою перевагою є можливість поєднувати різні види діяльності та застосовувати методи викладання, які підсилюють інтерактивність освітнього процесу. Змішане навчання передбачає поєднання викладацького контролю із самоконтролем студентів, а також забезпечує якісний і своєчасний зворотний зв'язок. Воно сприяє покращенню комунікації та взаємодії між викладачем і студентами. Не менш важливо, що студенти отримують можливість самостійно організовувати власну навчальну діяльність, планувати процес навчання та усвідомлювати власні освітні потреби, що веде до індивідуалізації навчання. Результати опитування студентів спеціальності «Міжнародні відносини» показали, що понад 60% уасників вважають змішане навчання більш ефективним порівняно з традиційною формою навчання [13].

Головацька [14] на основі емпіричного дослідження робить висновок, що серед трьох основних форм навчання саме змішане навчання є найперспективнішим і найефективнішим для розвитку мовних навичок у курсі англійської як іноземної на рівні університету. Студенти мають велике навчальне навантаження, тому потребують гнучкого формату навчання, і саме тому вони надають перевагу змішаному навчанню. Понад дві третини опитаних студентів зазначили, що їхній рівень володіння мовою значно покращився порівняно з традиційними методами. Більше трьох чвертей вважають змішане навчання ефективним і корисним, тоді як менше чверті оцінюють його негативно. Загалом 88% студентів переконані, що цей підхід сприяє підвищенню їхнього рівня знань з англійської мови.

Вотсон [15] узагальнює основні характеристики змішаного навчання і наголошує, що не існує єдиного універсального формату змішаного навчання.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Важливим є те, щоб змішане навчання залишалося зосередженим на потребах учня і не обмежувалося штучними рамками. Як і онлайн-навчання відрізняється від традиційного, змішане навчання також має свою специфіку і потребує нових підходів до викладання, розробки матеріалів і підготовки викладачів. Крім того, зі зростанням ролі цифрового контенту потрібно відповідно адаптувати й оцінювання, щоб воно охоплювало різні формати подачі матеріалу.

При поєднанні онлайн і змішаних курсів, навчальні матеріали мають бути легко доступними та гнучкими у використанні. Замість тільки текстових ресурсів дедалі більшої ваги набувають відео, анімації, симуляції та інші наочні засоби. Оскільки змішане навчання значною мірою базується на онлайн-взаємодії та цифровому контенті, важливу роль відіграють системи управління навчанням, бо вони допомагають структурувати матеріали та підтримувати комунікацію. Саме наявність такої системи часто відрізняє повноцінний змішаний курс від звичайного уроку з окремими цифровими елементами. Освітня політика має бути достатньо гнучкою, щоб підтримувати нові підходи, оскільки різноманітність форм змішаного навчання може ускладнювати його дослідження та регулювання.

Змішане навчання загалом має багато переваг для освіти та відкриває нові можливості, які ще потребують подальшого дослідження. Важливо відмітити, що змішане навчання не замінює очне навчання, а доповнює його та розширює його можливості [8].

Висновки. Змішане навчання є однією з найперспективніших моделей організації сучасного освітнього процесу, оскільки поєднує переваги традиційного очного та дистанційного навчання. Використання інформаційно-комунікаційних технологій у поєднанні з аудиторною роботою створює умови для більш гнучкого, доступного та ефективного навчання, орієнтованого на потреби здобувачів освіти.

У процесі дослідження було встановлено, що змішане навчання сприяє розвитку студентоцентрованого підходу, активізації самостійної роботи студентів та цифрової грамотності. Проаналізовані наукові підходи засвідчують, що змішане навчання не обмежується лише поєднанням онлайн- та офлайн-форм роботи, а передбачає переосмислення педагогічної взаємодії між студентами та викладачами. Змішане навчання означає зміну стратегії викладання [14].

Важливою особливістю цієї моделі є можливість індивідуалізації навчання, адаптації освітнього процесу до потреб студентів та підвищення рівня їхньої навчальної мотивації.

Крім того, використання цифрових платформ і мультимедійних ресурсів забезпечує постійний доступ до навчальних матеріалів та розширює можливості комунікації й співпраці.

Таким чином, змішане навчання є ефективним інструментом модернізації сучасної освіти та важливим напрямом її подальшого розвитку в умовах цифровізації суспільства.

ISSN 2786-4952 Online

Література:

1. Graham CR. Blended learning systems: Definition, current trends, and future directions. In Bonk CJ, Graham CR editors. *Handbook of blended learning: Global perspectives, local designs*. Pfeiffer Publishing. 2006. p. 3–21.

2. Albiladi WS, Alshareef KK. Blended learning in English teaching and learning: A review of the current literature. *Journal of Language Teaching and Research*. 2019. 10(2) 232–238. https://doi.org/10.17507/jltr.1002.03

3. Hubackova S, Semradova I, Klimova B. Blended learning in a foreign language teaching. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. 2011. 28 281–285. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2011.11.054

4. Dziuban C, Hartman J, Moskal P. Blended learning. *EDUCAUSE Review*. 2004. 2004(7)

5. Beregszászi A. *A magyar nyelv Ukrajna oktatási rendszerében: Oktatásának elméleti és gyakorlati kihívásai kisebbségi helyzetben (Kárpátalja példája)*. Pannon Egyetem. 2020.

6. Beregszászi A, Dudics K, Gazdag V. Research results on mother tongue education in the schools with the Hungarian language of instruction in Transcarpathia (Ukraine). *Diaspora, Indigenous, and Minority Education*. 2025. https://doi.org/10.1080/15595692.2025.2553585

7. Noviarini T. Blended learning in language teaching: A review. *International Journal of Education, Information Technology, and Others*. 2024. 7(2) 304–311. https://doi.org/10.5281/zenodo.11209276

8. Pardede P. Blended learning for ELT. *Journal of English Teaching*. 2012. 2(3) 165–178. https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED599644.pdf

9. Гнатик К., Фодор К., Молнар Є. Студентоцентрований підхід як концептуальна основа сучасної вищої освіти. *Перспективи та інновації науки*. 2026. 2(60) 413–422. https://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/view/37551/37552

10. Chen F. A ten-year bibliometric analysis of e-learning in English as a foreign language (EFL) context. *International Journal of Information and Communication Technology Education*. 2023. 19(1)

11. Marsh D. *Blended learning: Creating learning opportunities for language learners*. Cambridge University Press. 2012.

12. Hnatyk K, Fodor K, Molnar E. The role of personal traits in language education. Наука і техніка сьогодні (Серія «Педагогіка»), (3(57)), 612–620.

13. Kachmarchyk SH, Khrystiuk SB, Shanaieva-Tsymbal LO. Using blended learning technology in foreign language communicative competence forming of future international relations specialists. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*. 2019. 11(4) 84–99. https://doi.org/10.18662/rrem/159

14. Holovatska N. Impact of blended learning on studying English as a foreign language. *East European Journal of Psycholinguistics*. 2023. 10(1) 24–35. https://doi.org/10.29038/eejpl.2023.10.1.hol

15. Watson J. *Blended learning: The convergence of online and face-to-face education*. North American Council for Online Learning. 2008. http://www.inacol.org/research/promisingpractices/NACOL_PP-BlendedLearning-lr.pdf

References:

1. Graham, C. R. (2006). Blended learning systems: Definition, current trends, and future directions. In C. J. Bonk & C. R. Graham (Eds.), *Handbook of blended learning: Global perspectives, local designs* (pp. 3–21). Pfeiffer Publishing.

2. Albiladi, W. S., & Alshareef, K. K. (2019). Blended learning in English teaching and learning: A review of the current literature. *Journal of Language Teaching and Research*, *10*(2), 232–238. https://doi.org/10.17507/jltr.1002.03

ISSN 2786-4952 Online

3. Hubackova, S., Semradova, I., & Klimova, B. (2011). Blended learning in a foreign language teaching. *Procedia - Social and Behavioral Sciences, 28*, 281–285. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2011.11.054

4. Dziuban, C., Hartman, J., & Moskal, P. (2004). Blended learning. *EDUCAUSE Review, 39*(7), 1–12.

5. Beregszászi, A. (2020). *A magyar nyelv Ukrajna oktatási rendszerében: Oktatásának elméleti és gyakorlati kihívásai kisebbségi helyzetben (Kárpátalja példája).* Pannon Egyetem.

6. Beregszászi, A., Dudics, K., & Gazdag, V. (2025). Research results on mother tongue education in the schools with the Hungarian language of instruction in Transcarpathia (Ukraine). *Diaspora, Indigenous, and Minority Education: Studies of Migration, Integration, Equity, and Cultural Survival.* https://doi.org/10.1080/15595692.2025.2553585

7. Noviarini, T. (2024). Blended learning in language teaching: A review. *International Journal of Education, Information Technology, and Others, 7*(2), 304–311. https://doi.org/10.5281/zenodo.11209276

8. Pardede, P. (2012). Blended learning for ELT. *Journal of English Teaching, 2*(3), 165–178. https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED599644.pdf

9. Hnatyk, K., Fodor, K., & Molnar, Y. (2026). Studentotsentrovanyi pidkhid yak kontseptualna osnova suchasnoi vyshchoi osvity [Student-centered approach as a conceptual basis of modern higher education]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky, 2*(60), 413–422. https://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/view/37551/37552 [In Ukrainian]

10. Chen, F. (2023). A ten-year bibliometric analysis of e-learning in English as a foreign language (EFL) context. *International Journal of Information and Communication Technology Education, 19*(1).

11. Marsh, D. (2012). *Blended learning: Creating learning opportunities for language learners.* Cambridge University Press.

12. Hnatyk, K., Fodor, K., & Molnar, E. (2026). The role of personal traits in language education. *Nauka i tekhnika sohodni (Seriia "Pedahohika"), 3*(57), 612–620.

13. Kachmarchyk, S. H., Khrystiuk, S. B., & Shanaieva-Tsymbal, L. O. (2019). Using blended learning technology in foreign language communicative competence forming of future international relations specialists. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala, 11*(4), 84–99. https://doi.org/10.18662/rrem/159

14. Holovatska, N. (2023). Impact of blended learning on studying English as a foreign language. *East European Journal of Psycholinguistics, 10*(1), 24–35. https://doi.org/10.29038/eejpl.2023.10.1.hol

15. Watson, J. (2008). *Blended learning: The convergence of online and face-to-face education.* North American Council for Online Learning. http://www.inacol.org/research/promisingpractices/NACOL_PP-BlendedLearning-lr.pdf

Дата першого надходження статті до видання: 27.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 377.091.3:364.4-054.73-057.36(477)

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-371-382

Бєсєдін Павло аспірант Інституту професійної освіти Національної академії педагогічних наук України, https://orcid.org/0009-0004-5497-8706

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХОВИХ МОЛОДШИХ БАКАЛАВРІВ З СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ВЕТЕРАНАМИ

Анотація. У поданій науковій статті здійснено комплексне теоретико-методологічне обґрунтування та розроблено інноваційну дидактичну технологію, спрямовану на якісну підготовку кадрів сфери соціального захисту базового рівня (фахових молодших бакалаврів) для надання комплексної допомоги демобілізованим учасникам бойових дій. Актуальність дослідження зумовлена безпрецедентними викликами, з якими стикається українське суспільство внаслідок тривалої повномасштабної війни, що вимагає негайної модернізації освітніх програм і впровадження принципово нових, практико-орієнтованих підходів до навчання фахівців у закладах фахової передвищої освіти (коледжах). Проаналізовано передовий світовий досвід повернення осіб із бойовим досвідом у мирне середовище, зокрема екосистемні підходи, практики взаємопідтримки та концепції безперервного медико-соціального супроводу, які успішно реалізуються в країнах із високою мілітарною культурою та значним досвідом подолання наслідків локальних конфліктів. Досліджено специфічні потреби українських комбатантів на етапі переходу до цивільного життя, серед яких домінують запити на комплексну матеріально-правову допомогу, швидку психологічну стабілізацію, професійну переорієнтацію, подолання бюрократичних бар'єрів при оформленні статусів та відновлення родинних зв'язків.

У науковій розвідці детально розкрито сутність компетентнісного профілю фахівця через призму багатовимірної чотирикомпонентної структури, що концептуально охоплює мотиваційно-ціннісний (наявність глибокої емпатії, подолання стигматизації та розвиток культурної смиренності), когнітивно-інформаційний (глибоке розуміння нормативно-правової бази, природи бойової травми, наслідків мінно-вибухових поранень та алгоритмів навігації), операційно-діяльнісний (вміння вести кейс-менеджмент, застосовувати комунікативні техніки деескалації агресії) та особистісно-рефлексивний (здатність до безперервної командної роботи, профілактика втоми від співчуття та розвиток власної життєстійкості) складники. На основі цієї структури розроблено авторську чотиетапну методику, етапи якої повністю відображають і відповідають структурі готовності: орієнтувально-мотиваційний, теоретико-пізнавальний, практико-моделювальний та діяльнісно-рефлексивний.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Особливу увагу в статті приділено практичній реалізації методики: для кожного з чотирьох етапів наведено конкретні приклади тренінгових та практичних занять (наприклад, «Професійна готовність як активнодіючий стан», «Самопізнання та самопрезентація», «Стрес, ПТСР», «Конструктивна поведінка в конфліктах», «Психофізіологічна саморегуляція»), що супроводжуються детальним описом вправ, рольових ігор та методів релаксації. Доведено, що результативність запропонованої технології напряму залежить від комплексу організаційно-педагогічних умов, серед яких визначальними є глибока міждисциплінарна інтеграція змісту навчання, стандартизація програм відповідно до вимог повоєнного відновлення, створення інноваційного середовища на базі спеціалізованих центрів розвитку, а також обов'язкове залучення до викладання безпосередніх носіїв бойового досвіду. Впровадження цієї моделі у закладах фахової передвищої освіти дозволить суттєво підвищити якість послуг у територіальних громадах та сприятиме максимально екологічному і безбар'єрному поверненню захисників до мирного життя.

Ключові слова: психосоціальна підтримка, реадаптація комбатантів, кейс-менеджмент, посттравматичний стресовий розлад, життєстійкість, екосистемний підхід, мультидисциплінарна взаємодія, андрагогічні принципи, фасилітація, коледжі, освітні програми, учасники збройних конфліктів, супервізія, інклюзивне середовище, стресостійкість, тренінгові технології, практичні заняття.

Biesiedin Pavlo PhD Candidate (aspirant) at the Institute of Vocational Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, https://orcid.org/0009-0004-5497-8706

METHODOLOGY OF FORMING THE READINESS OF FUTURE VOCATIONAL JUNIOR BACHELORS IN SOCIAL WORK FOR PROFESSIONAL ACTIVITY WITH VETERANS

Abstract. The scientific article provides a comprehensive theoretical and methodological substantiation and develops an innovative didactic technology aimed at the high-quality training of social protection personnel at the basic level (vocational junior bachelors) to provide integrated assistance to demobilized combatants. The relevance of the study is driven by the unprecedented challenges facing Ukrainian society as a result of the protracted full-scale war, which necessitates the immediate modernization of educational programs and the introduction of fundamentally new, practice-oriented approaches to training specialists in professional pre-higher education institutions (colleges). The article analyzes advanced global experience in the reintegration of individuals with combat experience into civilian life, particularly ecosystem approaches, peer-to-peer support practices, and concepts of continuous medical and social support. The specific needs of Ukrainian combatants during the

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

transition to civilian life are examined, dominated by requests for comprehensive material and legal assistance, rapid psychological stabilization, professional reorientation, and the restoration of family ties.

The research details the essence of the specialist's competency profile through a multidimensional four-component structure, conceptually encompassing: the motivational-value component (deep empathy and cultural humility); the cognitive-information component (knowledge of the regulatory framework and the nature of combat trauma); the operational-activity component (case management and de-escalation techniques); and the personal-reflective component (prevention of compassion fatigue and development of resilience). Based on this structure, the author’s four-stage methodology was developed, the stages of which mirror the components of readiness**:** orientation-motivational, theoretical-cognitive, practical-modeling, and activity-reflective.

Particular attention is paid to the practical implementation of the methodology: specific examples of training sessions are provided for each stage (e.g., "Professional Readiness as an Active State," "Stress, PTSD," "Constructive Behavior in Conflicts"), accompanied by descriptions of role-playing games and relaxation methods. It is proven that the effectiveness of the proposed technology directly depends on a complex of organizational and pedagogical conditions: deep interdisciplinary integration, standardization of programs according to post-war recovery requirements, creation of an innovative environment based on Veteran Development Centers, and the involvement of combat experience holders in teaching. The implementation of this model in professional pre-higher education institutions will significantly improve the quality of social services in territorial communities and facilitate the barrier-free return of defenders to civilian life.

Keywords: psychosocial support, readaptation of combatants, case management, post-traumatic stress disorder, resilience, ecosystem approach, multidisciplinary interaction, andragogical principles, facilitation, colleges, educational programs, participants of armed conflicts, supervision, inclusive environment, stress resistance, training technologies, practical classes.

Постановка проблеми. У сучасних умовах тривалої та виснажливої збройної агресії проти України вітчизняне суспільство зіткнулося з безпрецедентними соціально-демографічними, економічними, нормативно-правовими та медико-психологічними викликами. Масштабна мобілізація громадян до лав Сил оборони України об’єктивно свідчить про те, що після завершення активної фази бойових дій або внаслідок планової демобілізації (чи звільнення за станом здоров'я) до цивільного життя щодня повертатимуться тисячі чоловіків і жінок із глибоким, надскладним і часто вкрай травматичним досвідом. Як свідчать міжнародні дослідження проблеми переходу військовослужбовців до цивільного життя в умовах сучасних збройних конфліктів, перехід від жорстко регламентованого, ієрархічного армійського середовища до умов мирного соціуму завжди

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

супроводжується комплексом проблем екзистенційного характеру [1, С. 102]. Цей перехід вимагає від суспільства та фахівців особливого, екосистемного підходу до реінтеграції.

Практика сьогодення переконливо свідчить, що інституційні механізми соціальної адаптації на місцях часто залишаються недосконалими через наявність штучних бюрократичних перепон, відсутність індивідуального, клієнтоорієнтованого підходу та недостатню координацію між різними профільними відомствами. За таких умов особлива, життєво важлива місія покладається на кадри базового рівня – випускників закладів фахової передвищої освіти (коледжів та технікумів), які здобувають кваліфікацію фахового молодшого бакалавра з соціальної роботи. Працюючи в органах соціального захисту населення, центрах надання адміністративних послуг (ЦНАП), територіальних центрах комплектування (ТЦК та СП), громадських організаціях та спеціалізованих ветеранських просторах, вони найчастіше стають першою точкою контакту між державою та людиною, що повернулася з фронту. Відповідно, підготовка фахівців саме до роботи у територіальних громадах набуває стратегічного значення для сталого розвитку держави [2, С. 240].

Проте традиційні освітні програми підготовки тривалий час орієнтувалися виключно на реалії мирного часу і не враховували феноменологію бойової травми, специфіку унікальної мілітарної субкультури та особливості кризового екстреного втручання. Це зумовлює нагальну, гостру потребу в розробці інноваційної, структурно вивіреної методики формування відповідних компетентностей, яка б органічно поєднувала вітчизняний досвід і передові міжнародні стандарти, була б наповнена конкретними прикладами практичних занять та дозволяла б майбутнім фахівцям бути справжніми соціальними навігаторами для цієї вразливої, але водночас надзвичайно сильної категорії громадян.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема професійної адаптації фахівців та соціального супроводу вразливих категорій населення є об'єктом постійної уваги наукової спільноти. Особливо гостро постає питання модернізації освітніх програм і підготовки фахівців, здатних вирішувати завдання післявоєнного відновлення. Зокрема, методологічні підходи до професійної підготовки майбутніх фахівців для повоєнного відновлення України активно розробляються А. Каленським [3, С. 650]. Дослідник також підкреслює виняткова необхідність глибокої стандартизації змісту професійної освіти, щоб він повною мірою відповідав динамічним викликам сьогодення [4, С. 29].

У контексті безпосередньо військових дій, фокус наукових розвідок логічно змістився на цільову аудиторію комбатантів. Фундаментальні аспекти медико-психологічної та соціально-педагогічної реабілітації військовослужбовців-учасників бойових дій розглядає Ю. Бриндіков, який у своїх працях обґрунтовує високу доцільність застосування тренінгових, ігрових та арт-терапевтичних технологій у системі соціальних служб для стабілізації станів

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

клієнтів [5, С. 142]. Специфіка нових професійних ролей соціального працівника (навігатора, терапевта, фасилітатора) під час роботи з клієнтами, які отримали посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), глибоко проаналізована О. Бутиліною та Д. Нестеренко [6, С. 28]. Систему критеріїв для об'єктивного оцінювання професійної підготовки кадрів соціальної сфери до роботи з цією категорією осіб дослідила О. Товстуха [7, С. 208]. І. Юр'єва та В. Костіна переконливо довели необхідність формування у майбутніх фахівців здатності підвищувати резильєнтність (життєстійкість) як самих демобілізованих, так і членів їхніх родин [8, С. 235].

Важливість залучення студентів до практичної діяльності на базі інноваційних структур, таких як Центри ветеранського розвитку, обґрунтовують О. Балдинюк та О. Матрос [9, С. 8].

Концептуальні засади структурування професійної готовності соціальних педагогів і працівників до взаємодії з ветеранами військової служби розкриті в попередніх дослідженнях, де виокремлено її базові багатовимірні компоненти [10, С. 110]. Також визначено актуальні виклики соціальної роботи у цій специфічній сфері [11, С. 125]. Критерії та показники загальної готовності фахівців до педагогічної взаємодії в кризових умовах вивчав С. Михнюк [12, С. 68]. Етапи формування професійної готовності майбутніх фахівців до роботи в екстремальних умовах (зокрема, рятувальників) із застосуванням серії інтерактивних занять досліджував І. Коваль [13, С. 134]. Значний внесок у дослідження підготовки фахівців до командної роботи в умовах інклюзії та використання методів симуляції професійної діяльності зробила А. Каплієнко [14, С. 229]. Світовий досвід також надає багатий емпіричний матеріал, зокрема аналіз ефективних систем взаємопідтримки «рівний-рівному» в середовищі ветеранів (Buddy System), що досліджувався Т. Вайтом [15, С. 15]. Педагогічні умови професійної підготовки до роботи в альтернативних формах опіки розкривав А. Заблоцький [16, С. 203].

Незважаючи на значний інтерес наукової спільноти до проблематики підтримки захисників та адаптації освітнього процесу, питання створення цілісної, суворо етапної дидактичної методики підготовки саме фахових молодших бакалаврів, яка б уникала хаотичності, *повністю дзеркально відповідала багатовимірній структурі самої готовності* залишається недостатньо систематизованим у вітчизняній педагогіці.

Мета статті - теоретично обґрунтувати розробку та детально представити комплексну дидактичну методику формування професійної готовності майбутніх фахових молодших бакалаврів соціальної роботи до професійної діяльності з ветеранами.

Завданнями дослідження є: обґрунтування чотиетапної дидактичної моделі, етапи якої суворо відповідають компонентам структури готовності; розробка зведеної таблиці технології формування готовності із визначенням мети, педагогічних умов, форм реалізації та очікуваних результатів на кожному

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

етапі; а також надання конкретних, практичних прикладів навчальних занять (вправ, тренінгів), що відповідають кожному з виокремлених етапів.

Виклад основного матеріалу. Якість та успішність освітнього процесу в закладах фахової передвищої освіти прямо залежить від усвідомлення викладачами та здобувачами освіти кінцевого результату навчання – компетентнісного профілю випускника. Готовність фахівця до діяльності з військовослужбовцями та їхніми родинами не може розглядатися як проста сукупність завчених правил або бюрократичних інструкцій. Сучасна наука визначає професійну готовність як складний, багаторівневий та багатовимірний конструкт, що інтегрує ціннісні настанови, етичні норми, глибокі теоретичні знання, відпрацьовані практичні навички та сформовані особистісні ресурси самозбереження [10, С. 110].

Спираючись на синтез сучасних наукових підходів, ми структуруємо фахову готовність до взаємодії з цільовою групою за чотирма базовими компонентами, які є фундаментом для подальшої побудови дидактичної методики:

Мотиваційно-ціннісний компонент. Передбачає наявність розвиненої емпатії, соціальної відповідальності, свідоме подолання суспільних упереджень та міфів щодо «військового синдрому». Ключовим індикатором є формування *культурної смиренності* (cultural humility) – здатності фахівця відкрито визнавати межі власного розуміння жорсткого травматичного досвіду клієнта і щиро, без нав'язування мирних переконань, вчитися у нього [11, С. 129].

Когнітивно-інформаційний компонент. Охоплює систему глибоких, спеціалізованих знань: нормативно-правової бази (пільги, протезування, субсидії, алгоритми започаткування власної справи); розуміння мілітарної субкультури (військова ієрархія, побратимство, специфічний гумор); базове розуміння природи бойового стресу, ПТСР, наслідків мінно-вибухових травм (ЧМТ) та фантомних болів [5, С. 143]. За методологією А. Каленського, ці знання повинні бути суворо стандартизованими та відповідати актуальним вимогам повоєнного суспільства [4, С. 30].

Операційно-діяльнісний компонент. Відображає здатність миттєво трансформувати знання у професійні дії. Включає: навички первинного скринінгу, кейс-менеджменту (соціальної навігації), кризового консультування та міцні навички комунікативної деескалації конфліктів [6, С. 29].

Особистісно-рефлексивний компонент. Постійна робота з травмованим населенням вимагає міцного психологічного захисту. Цей компонент включає високу резильєнтність (життєстійкість) фахівця, профілактику «втоми від співчуття», адекватну оцінку власних меж компетенції та здатність працювати у мультидисциплінарній команді (медик-юрист-психолог-соціальний працівник) [8, С. 236].

Для того щоб процес навчання не був стихійним та розрізненим, ми розробили методику, яка складається рівно з чотирьох етапів. Архітектура цієї

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

методики побудована таким чином, що кожен етап навчання дзеркально відповідає і цілеспрямовано формує відповідний структурний компонент готовності.

Таблиця 1

Технологія формування готовності майбутніх фахових молодших бакалаврів до роботи з ветеранами

Етапи методики (відповідають компонентам готовності)	**Мета етапу**	**Педагогічні умови**	**Форма реалізації (методи та інструментарій)**	**Очікований результат**
Орієнтувально-мотиваційний *(формує мотиваційно-ціннісний компонент)*	Занурення у проблематику, подолання суспільних стигм, формування емпатії та культурної смиренності щодо військового досвіду.	Пряме залучення фахівців-практиків та безпосередніх носіїв бойового досвіду; створення безпечного емоційного середовища.	Метод «Жива бібліотека» (зустрічі з ветеранами); фільмотренінги; практичні заняття з самопізнання.	Сформована позитивна мотивація, відсутність страху перед цільовою аудиторією, свідома відмова від "токсичної жалості".
Теоретико-пізнавальний *(формує когнітивно-інформаційний компонент)*	Оволодіння фундаментальним фаховим базисом: нормативно-правовими актами, знаннями про ПТСР, бойову травму та алгоритми маршрутизації клієнта.	Стандартизація змісту навчання [4, С. 30]; міждисциплінарна інтеграція знань із права, психології, медицини.	Інтерактивні лекції; заняття з вивчення стресу; розробка студентами «дорожніх карт» маршруту.	Глибоке та системне розуміння законодавчої бази, психофізіології травми та військової субкультури.
Практико-моделювальний *(формує операційно-діяльнісний компонент)*	Вироблення міцних первинних операційних навичок: первинний скринінг, кейс-менеджмент, комунікативна деескалація гострих станів.	Практико-орієнтоване середовище; акцент на безпечному моделюванні ситуацій до виходу на реальну практику.	Проблемно-орієнтоване навчання (PBL); розв'язання складних кейс-стаді (Case-study); клінічні симуляції; тренінги з конструктивної поведінки.	Впевнене володіння інструментами комунікації, здатність самостійно приймати рішення у кризових ситуаціях та вести соціальну навігацію.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Етапи методики (відповідають компонентам готовності)	**Мета етапу**	**Педагогічні умови**	**Форма реалізації (методи та інструментарій)**	**Очікований результат**
Діяльнісно-рефлексивний *(формує особистісно-рефлексивний компонент)*	Трансформація знань і навичок у стійку компетенцію в реальному середовищі. Нарощування життєстійкості та профілактика вигорання.	Наскрізне партнерство зі стейкхолдерами; системна супервізія; залучення до мультидисциплінарної взаємодії.	Дуальна практика на базі Центрів розвитку [9, С. 9]; світові системи взаємопідтримки [15, С. 15]; заняття з психофізіологічної саморегуляції.	Висока резильєнтність фахівця, здатність до об'єктивного самоаналізу, успішна робота в команді, профілактика "втоми від співчуття".

Для забезпечення ефективності запропонованої технології, ми пропонуємо імплементувати в навчальний процес коледжів серію конкретних тематичних занять та тренінгів, які безпосередньо відповідають кожному з етапів.

Для першого, орієнтувально-мотиваційного етапу сухе академічне інформування свідомо зводиться до мінімуму. Згідно з дослідженнями, читання лекцій не здатне змінити глибинні ціннісні установки [13, С. 134]. На цьому етапі доцільно проводити практичне заняття «Професійна готовність як активнодіючий стан», під час якого у майбутніх соціальних працівників формується чітке уявлення про високу суспільну значущість їхньої професії. Наступним обов'язковим елементом є тренінгове заняття «Самопізнання та самопрезентація», метою якого є розкриття емпатійних здібностей та подолання внутрішніх бар'єрів. Під час цього заняття (за методикою Ю. Бриндікова) студенти виконують вправу «Знайомство», проходять модифікований тест на визначення рівня стресу Л. Рідера, а також виконують глибокі рефлексивні вправи «Без маски», «Улюблена тварина» та «Досвід моїх помилок» [5, С. 346]. Також важливим є тренінгове заняття щодо Ці вправи дозволяють студентам усвідомити власні стереотипи, навчитися етично реагувати на видимі ознаки інвалідності або особливості поведінки комбатантів, категорично уникаючи стигматизації чи "токсичної жалості".

На другому, теоретико-пізнавальному етапі головним завданням є озброєння студентів потужними, стандартизованими знаннями [4, С. 31]. Для цього ми пропонуємо інтерактивне заняття «Стрес, ПТСР: природа бойової травми». Під час цього заняття майбутні фахівці не просто конспектують матеріал, а працюють з кейсами. Заняття включає тестування за допомогою методики самооцінки стресостійкості особистості В. Семиченко, виконання дихальних вправ та техніки розслаблення обличчя «Маска релаксації» [5, С. 346]. Це дозволяє студентам на фізіологічному рівні зрозуміти, що відчуває людина

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

під час панічної атаки. Також на цьому етапі реалізуються заняття «Впевненість як крок до успіху» та «Комунікація як шлях пізнання оточуючих та самого себе» [13, С. 135], де студенти самостійно розробляють "дорожні карти" отримання державних послуг, вивчаючи світові протоколи соціального супроводу.

Перехід до третього, практико-моделювального етапу знаменує початок жорсткого моделювання професійних кризових ситуацій. На цьому етапі базовим є тренінгове заняття «Конструктивна поведінка в конфліктах». Мета заняття – навчити студентів алгоритмам деескалації вербальної агресії, яка може виникнути у клієнта через бюрократичні відмови у ЦНАПі. Заняття включає розбір структури конфлікту, візуалізацію «Море», вправу на швидку релаксацію та комунікативну гру «Зміна місць» [5, С. 347]. Для відпрацювання навичок мультидисциплінарної взаємодії ми використовуємо ділову гру «Консультування клієнта у кризовому стані» (модифіковану з досвіду А. Каплієнко [14, С. 229]), де студенти беруть на себе ролі різних фахівців (соціальний працівник, юрист, психолог) і вирішують змодельовану проблему. Додатково застосовуються ігрові вправи «Ланцюжок» та «Ефект метелика», які спрямовані на встановлення довіри, розподіл ролей у команді та прийняття швидких спільних рішень [14, С. 229].

Студенти вчаться свідомо уникати тригерних фраз (штампів на кшталт "я вас чудово розумію", якщо фахівець сам не був на фронті) та оперативно виявляти маркери, які вимагають перенаправлення до лікарів [6, С. 29].

Завершальний четвертий, діяльнісно-рефлексивний етап здійснюється переважно під час дуальної практики поза стінами навчального закладу. Організація практики в інноваційних Центрах ветеранського розвитку або місцевих управліннях соціального захисту [9, С. 9] дає змогу студентам виконувати реальні обов'язки помічників фахівців із супроводу. Проте паралельно з практикою обов'язково проводяться аудиторні заняття із запобігання професійному вигоранню. Серед них ключовим є заняття «Саморегуляція, саморефлексія», яке містить вправу «Кроки Чарлі Чапліна», глибоку візуалізацію «Притулок», аутогенне тренування та вправу «Лист товаришу» [5, С. 347]. Також ефективним є практичне заняття «Психофізіологічна саморегуляція» та «Антистресове відновлення» [13, С. 136], де моделюються навчально-екстремальні ситуації, після яких студенти апробують методики швидкого зняття емоційного навантаження (арт-терапія, м'язова релаксація). Фінальним акордом є заняття «Моя майбутня професійна діяльність» та заняття з цілепокладання, де формулюються особисті та професійні цілі, закріплюючи високу резильєнтність випускника коледжу [5, С. 348].

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Повноцінна, гідна та безбар'єрна соціальна реінтеграція сотень тисяч Захисників і Захисниць до активного цивільного життя є одним із найголовніших та найскладніших макрозавдань для Української держави. Успішне вирішення цього екзистенційного випробування абсолютно неможливе без висококваліфікованої,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

глибоко емпатійної та етично вивіреної роботи кадрів базової ланки – фахових молодших бакалаврів соціальної роботи.

Розроблена та теоретично обґрунтована методика формування професійної готовності є сучасною, цілісною дидактичною системою. Її концептуальна архітектура базується на глибокій синергії передового світового екосистемного досвіду та вітчизняних інновацій періоду воєнного стану. Ключовою науковою новизною та особливістю розробленої методики є її сувора чотиетапна структура (орієнтувально-мотиваційний, теоретико-пізнавальний, практико-моделювальний та діяльнісно-рефлексивний етапи), яка дзеркально відповідає чотирьом структурним компонентам самої професійної готовності особистості.

Включення до структури кожного етапу конкретних прикладів практичних та тренінгових занять (наприклад, «Конструктивна поведінка в конфліктах», «Психофізіологічна саморегуляція» тощо) дозволяє уникнути хаотичності в навчанні та забезпечує системний, безперервний вплив на розвиток майбутнього соціального навігатора. Впровадження обґрунтованої комплексної методики та зазначених у таблиці організаційно-педагогічних умов у щоденну практику вітчизняних коледжів дасть змогу в найкоротші терміни суттєво підвищити якість підготовки нової генерації працівників соціальної сфери.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі полягають у розробці конкретного навчально-методичного забезпечення (інтерактивних посібників, електронних збірників стандартизованих кейсів) для кожного з виокремлених етапів запропонованої методики, а також у створенні валідизованого діагностичного інструментарію для точного математичного вимірювання рівнів сформованості готовності студентів на різних курсах навчання.

***Література*;**

1. Ahern J., Worthen M., Masters J., Lippman S., Ozer E., Moos R. The challenges of Afghanistan and Iraq veterans' transition from military to civilian life and approaches to reconnection. *PLOS ONE*. 2015. Vol. 10(7). P. 100–117.

2. Слозанська Г. І. Теорія і практика підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи у територіальних громадах : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05. Тернопіль, 2019. 687 с.

3. Каленський А. А. Професійна підготовка майбутніх фахівців аграрної галузі для повоєнного відновлення України. *Професійна освіта в умовах сталого розвитку суспільства* : колективна монографія. Київ : ІПО НАПН України, 2024. С. 649–655.

4. Каленський А. А. Методологічні підходи до стандартизації змісту професійної освіти. *Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка*. 2018. № 16. С. 27–33.

5. Бриндіков Ю. Л. Теорія та практика реабілітації військовослужбовців-учасників бойових дій в системі соціальних служб : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05. Хмельницький, 2018. 559 с.

6. Бутиліна О., Нестеренко Д. Актуальні напрями підготовки соціальних працівників до роботи з ветеранами війни, які мають ПТСР внаслідок участі у бойових діях. *Ввічливість. Humanitas*. 2024. № 3. С. 26–32.

7. Товстуха О. М. Критерії професійної підготовки фахівців соціальної сфери до роботи з ветеранами війни та членами їх сімей. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2025. № 2(57). С. 207–210.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

8. Юр'єва І. С., Костіна В. В. Підготовка майбутніх фахівців соціальної галузі до підвищення резильєнтності ветеранів і членів їхніх сімей у територіальних відділах соціальної роботи. *Теоретичні питання підготовки майбутніх фахівців соціальної галузі*. Харків, 2025. С. 231–237.

9. Балдинюк О. Д., Матрос О. О. Підготовка фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб на базі центру ветеранського розвитку. *Науковий часопис УДУ імені Михайла Драгоманова. Серія 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2025. № 103. С. 5–10.

10. Бєсєдін П. В. Суть та структура готовності соціальних педагогів до роботи з ветеранами військової служби. *Перспективи та інновації науки*. 2024. № 7(41). С. 108–119.

11. Бєсєдін П. В. Досвід соціальної роботи з ветеранами військової служби: сучасні виклики та перспективи. *Věda a perspektivy*. 2025. № 5(48). С. 123–136.

12. Михнюк С. Критерії, показники та рівні сформованості майбутніх соціальних працівників до педагогічної взаємодії. *Social Work and Education*. 2021. Vol. 8(1). С. 67–74.

13. Коваль І. С. Етапи формування професійної готовності. *Сучасні тенденції розвитку освіти і науки в інтердисциплінарному контексті*. 2021. С. 133–136.

14. Каплієнко А. І. Формування готовності майбутніх фахівців спеціальної освіти до командної роботи в умовах інклюзії : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03. Бердянськ, 2021. 320 с.

15. White T. The Buddy System: Veterans Help Veterans Combat PTSD. *Stanford Medicine, Balancing Act*. 2020. 23 p.

16. Заблоцький А. Педагогічні умови професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до роботи в альтернативних формах опіки. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 32. С. 203–208.

References

1. Ahern, J., Worthen, M., Masters, J., Lippman, S., Ozer, E., & Moos, R. (2015). The challenges of Afghanistan and Iraq veterans' transition from military to civilian life and approaches to reconnection. PLOS ONE, 10(7), 100–117.

2. Slozanska, H. I. (2019). Teoriia i praktyka pidhotovky maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv do roboty u terytorialnykh hromadakh [Theory and practice of training future social workers for work in territorial communities] (Doctor's thesis). Ternopil. [in Ukrainian].

3. Kalenskyi, A. A. (2024). Profesiina pidhotovka maibutnikh fakhivtsiv ahrarnoi haluzi dlia povoiennoho vidnovlennia Ukrainy [Professional training of future specialists in the agricultural sector for the post-war recovery of Ukraine]. In Profesiina osvita v umovakh staloho rozvytku suspilstva [Vocational education in the conditions of sustainable development of society] (pp. 649–655). Kyiv: IPO NAPN Ukrainy. [in Ukrainian].

4. Kalenskyi, A. A. (2018). Metodolohichni pidkhody do standartyzatsii zmistu profesiinoi osvity [Methodological approaches to standardization of the content of vocational education]. Naukovyi visnyk Instytutu profesiino-tekhnichnoi osvity NAPN Ukrainy. Profesiina pedahohika [Scientific Bulletin of the IVET of the NAES of Ukraine. Professional Pedagogy], 16, 27–33. [in Ukrainian].

5. Bryndikov, Yu. L. (2018). Teoriia ta praktyka reabilitatsii viiskovosluzhbovtsiv-uchasnykiv boiovykh dii v systemi sotsialnykh sluzhb [Theory and practice of rehabilitation of servicemen-participants of combat operations in the system of social services] (Doctor's thesis). Khmelnytskyi. [in Ukrainian].

6. Butylina, O., & Nesterenko, D. (2024). Aktualni napriamy pidhotovky sotsialnykh pratsivnykiv do roboty z veteranamy viiny, yaki maiut PTSR vnaslidok uchasti u boiovykh diiakh [Current trends in training social workers to work with war veterans who have PTSD as a result of participation in combat operations]. Vvychlyvist. Humanitas, 3, 26–32. [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

7. Tovstukha, O. M. (2025). Kryterii profesiinoi pidhotovky fakhivtsiv sotsialnoi sfery do roboty z veteranamy viiny ta chlenamy yikh simei [Criteria for professional training of social sphere specialists for work with war veterans and their family members]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriia: «Pedahohika. Sotsialna robota» [Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: "Pedagogy. Social Work"], 2(57), 207–210. [in Ukrainian].

8. Yurieva, I. S., & Kostina, V. V. (2025). Pidhotovka maibutnikh fakhivtsiv sotsialnoi haluzi do pidvyshchennia rezylientnosti veteraniv i chleniv yikhnikh simei u terytorialnykh viddilakh sotsialnoi roboty [Preparing future specialists of the social sector to increase the resilience of veterans and their family members in territorial departments of social work]. In Teoretychni pytannia pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv sotsialnoi haluzi [Theoretical issues of training future specialists in the social sector] (pp. 231–237). Kharkiv. [in Ukrainian].

9. Baldyniuk, O. D., & Matros, O. O. (2025). Pidhotovka fakhivtsiv iz suprovodu veteraniv viiny ta demobilizovanykh osib na bazi tsentru veteranskoho rozvytku [Training of specialists for support of war veterans and demobilized persons on the basis of the veteran development center]. Naukovyi chasopys UDU imeni Mykhaila Drahomanova. Seriia 5: Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy [Scientific Journal of MP Drahomanov USU. Series 5: Pedagogical Sciences: Realities and Prospects], 103, 5–10. [in Ukrainian].

10. Biesiedin, P. V. (2024). Sut ta struktura hotovnosti sotsialnykh pedahohiv do roboty z veteranamy viiskovoi sluzhby [Essence and structure of readiness of social educators for work with veterans of military service]. Perspektyvy ta innovatsii nauky [Prospects and Innovations of Science], 7(41), 108–119. [in Ukrainian].

11. Biesiedin, P. V. (2025). Dosvid sotsialnoi roboty z veteranamy viiskovoi sluzhby: suchasni vyklyky ta perspektyvy [Experience of social work with veterans of military service: current challenges and prospects]. Věda a perspektivy, 5(48), 123–136. [in Ukrainian].

12. Mykhniuk, S. (2021). Kryterii, показники та рівні сформованості maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv do pedahohichnoi vzaiemodii [Criteria, indicators and levels of formation of future social workers for pedagogical interaction]. Social Work and Education, 8(1), 67–74. [in Ukrainian].

13. Koval, I. S. (2021). Etapy formuvannia profesiinoi hotovnosti [Stages of forming professional readiness]. In Suchasni tendentsii rozvytku osvity i nauky v interdystsyplinarnomu konteksti [Modern trends in the development of education and science in an interdisciplinary context] (pp. 133–136) . [in Ukrainian].

14. Kapliienko, A. I. (2021). Formuvannia hotovnosti maibutnikh fakhivtsiv spetsialnoi osvity do komandnoi roboty v umovakh inkliuzii [Forming the readiness of future special education specialists for teamwork in inclusive conditions] (Candidate's thesis). Berdiansk. [in Ukrainian].

15. White, T. (2020). The Buddy System: Veterans Help Veterans Combat PTSD. Stanford Medicine, Balancing Act.

16. Zablotskyi, A. (2020). Pedahohichni umovy profesiinoi pidhotovky maibutnikh pratsivnykiv sotsialnoi sfery do roboty v alternatyvnykh formakh opiky [Pedagogical conditions of professional training of future social workers for work in alternative forms of care]. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk [Current Issues of the Humanities], 32, 203–208. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 01.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 378.147:811.111

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-383-392

Білик Оксана Сергіївна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов Національного університету «Львівська політехніка», Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, https://orcid.org/0000-0001-6042-1147

Гаврилюк Маріанна Василівна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов Національного університету «Львівська політехніка», Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, https://orcid.org/0000-0002-2347-2188

ІНШОМОВНА ПІДГОТОВКА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ ПРАВА

Анотація. У статті здійснено теоретичне обґрунтування ролі іншомовної підготовки у формуванні загальних компетентностей здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 081 «Право». Актуальність дослідження зумовлена положеннями стандарту вищої освіти України зі спеціальності 081 «Право» (2022), згідно з яким перелік обов'язкових загальних компетентностей охоплює п'ятнадцять позицій, серед яких здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу, здатність спілкуватися іноземною мовою, навички використання інформаційних і комунікаційних технологій, здатність вчитися й оволодівати сучасними знаннями, здатність працювати в команді, цінування та повага різноманітності й мультикультурності. Авторами статті проаналізовано сучасний доробок українських і зарубіжних науковців, присвячений проблемі іншомовної підготовки майбутніх юристів, з акцентом на її загальнокультурному й діяльнісно-розвивальному потенціалі. Окреслено концептуальні засади Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти у редакції Companion Volume (2018, 2020), що зумовили розширення предметного поля іншомовної підготовки шляхом введення дескрипторів медіації, полілінгвальної та полікультурної компетентності, онлайн-взаємодії. Виокремлено групи загальних компетентностей, формування яких безпосередньо опосередковується змістом і методиками іншомовної підготовки: інтелектуально-когнітивні, комунікативно-мовленнєві, інформаційно-технологічні, соціально-особистісні та аксіологічні. Обґрунтовано доцільність застосування методики предметно-мовного інтегрованого навчання (CLIL), кейс-методу, симуляції судових засідань (mock trials), проєктної роботи, цифрових ресурсів і автентичних правничих текстів як методичного інструментарію, що забезпечує синхронне формування мовленнєвих умінь та загальних компетентностей.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Сформульовано висновок про іншомовну підготовку як інтегрований педагогічний засіб, що поєднує предметний (фахово-юридичний) та мета-предметний (універсальний) виміри підготовки бакалавра права.

Ключові слова: іншомовна підготовка, загальні компетентності, бакалаври права, компетентнісний підхід, англійська мова за професійним спрямуванням, предметно-мовне інтегроване навчання, юридична освіта.

Bilyk Oksana Sergiivna PhD in Pedagogy, Associate Professor, Associate Lecturer at the Department of Foreign Languages, Lviv Polytechnic National University, Lviv, https://orcid.org/0000-0001-6042-1147

Havryliuk Marianna Vasylivna PhD in Pedagogy, Associate Professor at the Department of Foreign Languages, Lviv Polytechnic National University, Lviv, https://orcid.org/0000-0002-2347-2188

FOREIGN LANGUAGE TRAINING AS A MEANS OF FORMING GENERAL COMPETENCES OF FUTURE BACHELORS OF LAW

Abstract. The article provides a theoretical substantiation of the role of foreign language training in the formation of general competences of students at the first (bachelor) level of higher education in the specialty 081 “Law”. The relevance of the study is determined by the provisions of the Ukrainian Higher Education Standard in the specialty 081 “Law” (2022), according to which the list of obligatory general competences includes fifteen positions: the ability to abstract thinking, analysis and synthesis; the ability to apply knowledge in practical situations; the ability to communicate in a foreign language; ICT skills; the ability to learn and master modern knowledge; the ability to work in a team; the ability to act on the basis of ethical considerations; the appreciation of diversity and multiculturalism. The authors have analysed the contemporary scholarly literature of Ukrainian and foreign researchers dealing with the problem of foreign language training of future lawyers, with an emphasis on its general cultural and activity-developing potential. The conceptual foundations of the Common European Framework of Reference for Languages in the edition of Companion Volume (2018, 2020) are outlined, which expanded the subject field of foreign language training by introducing descriptors of mediation, plurilingual and pluricultural competence, and online interaction. Groups of general competences are distinguished, the formation of which is directly mediated by the content and methodology of foreign language training: intellectual-cognitive, communicative-speech, information-technological, socio-personal and axiological. The expediency of using the methodology of Content and Language Integrated Learning (CLIL), the case method, mock trials, project work, digital resources and authentic legal texts as a methodological toolkit that ensures the simultaneous formation of speech skills and general competences is substantiated. A conclusion is formulated regarding foreign

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

language training as an integrated pedagogical means that combines the subject (professional-legal) and meta-subject (universal) dimensions of bachelor of law training.

Keywords: foreign language training, general competences, bachelors of law, competence-based approach, English for Specific Purposes, Content and Language Integrated Learning, legal education.

Постановка проблеми. Сучасні трансформаційні процеси у вищій правничій освіті України, зумовлені інтеграцією до європейського освітнього й наукового простору, посиленням внутрішньодержавного запиту на якісну юридичну допомогу та потребою у фахівцях, здатних працювати в умовах міжнародної правової взаємодії, висувають принципово нові вимоги до результатів підготовки бакалавра права. Чинний Стандарт вищої освіти зі спеціальності 081 «Право» для першого (бакалаврського) рівня, затверджений наказом Міністерства освіти і науки України від 20 липня 2022 року № 644, регламентує формування у випускника п'ятнадцяти обов'язкових загальних і дев'ятнадцяти спеціальних (фахових) компетентностей. Серед загальних компетентностей значна частка прямо чи опосередковано пов'язана з іншомовною комунікативною діяльністю, інтелектуально-аналітичним мисленням, цифровою грамотністю, командною взаємодією та повагою до мультикультурного різноманіття. Дисципліни іншомовної підготовки, традиційно віднесені до загальної підготовки бакалавра, у компетентнісній парадигмі набувають значення інтегрованого педагогічного засобу, що одночасно вирішує предметні (мовленнєві) та метапредметні (універсальні) завдання. Виявлення механізмів такого опосередкованого впливу та обґрунтування методичних умов його реалізації у процесі підготовки майбутніх бакалаврів права становить актуальне науково-педагогічне завдання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання професійно орієнтованої іншомовної підготовки майбутніх юристів представлено у працях вітчизняних науковців. Зокрема, І. Турчин, Н. Городецька, С. Добровольська та Н. Гавришків [1] розкрили шляхи підвищення іншомовної комунікативної компетентності майбутніх фахівців-юристів засобами вербальної й невербальної комунікації, а також через застосування юридичних блогів. Проблема формування навичок аудіювання англійською мовою як складника професійної іншомовної підготовки майбутніх юристів досліджена М. Ломакіною та Л. Зеленською [2]. Фундаментальні засади методики навчання іноземної мови за професійним спрямуванням студентів нефілологічних спеціальностей розроблено Р. Гришковою [3].

Концептуальні підвалини сучасної мовної освіти закладено у Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти (Common European Framework of Reference for Languages, CEFR) [4], доповнення до яких – Companion Volume (2018, 2020) [5] – суттєво розширили предметне поле іншомовної підготовки

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

шляхом включення дескрипторів медіації, полілінгвальної та полікультурної компетентності, онлайн-взаємодії. У зарубіжних дослідженнях Б. Норта та Е. Піккардо [6] обґрунтовано, що медіаційна діяльність передбачає принципову зміну педагогічної парадигми, переорієнтацію на спільне конструювання значень та соціально-емоційну взаємодію учасників комунікації.

Водночас попри значну кількість публікацій, присвячених окремим аспектам іншомовної підготовки правників, відсутнє системне обґрунтування іншомовної підготовки саме як засобу формування загальних компетентностей бакалавра права у форматі чинного стандарту вищої освіти 2022 року [7]. Це зумовило вибір теми статті.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні потенціалу іншомовної підготовки як засобу формування загальних компетентностей майбутніх бакалаврів права, у виокремленні груп загальних компетентностей, формування яких безпосередньо опосередковується змістом та методикою іншомовної підготовки, а також у визначенні методичних шляхів реалізації цього потенціалу в освітньому процесі закладу вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Концептуальною основою сучасної підготовки бакалавра права в Україні виступає компетентнісний підхід, що передбачає фокусування результатів навчання на здатностях, готовностях і набутих способах діяльності випускника. Стандарт вищої освіти зі спеціальності 081 «Право» для першого (бакалаврського) рівня, ухвалений у 2022 році [7], визначає інтегральну компетентність випускника як здатність розв’язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у галузі професійної правничої діяльності або у процесі навчання, що передбачає застосування правових доктрин, принципів і правових інститутів та характеризується комплексністю й невизначеністю умов. Така інтегральна характеристика результату підготовки має своєю передумовою цілісну систему загальних і спеціальних (фахових) компетентностей, які перебувають у відносинах взаємозалежності та взаємодоповнення, а отже, не можуть розглядатися ізольовано від конкретного дидактичного контексту їхнього формування.

Водночас зміна освітньої парадигми з предметоцентричної на компетентнісно орієнтовану зумовлює переосмислення статусу окремих дисциплін у структурі освітньої програми: їхня значущість визначається не обсягом передбаченого нормативного знання, а внеском у формування заявлених програмних результатів навчання та компетентностей, що уможливлює переоцінку місця іншомовної підготовки в загальній архітектоніці підготовки правника.

Перелік обов’язкових загальних компетентностей бакалавра права охоплює, зокрема: здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу (ЗК1); здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях (ЗК2); знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності (ЗК3); здатність спілкуватися державною мовою (ЗК4); здатність спілкуватися іноземною мовою (ЗК5); навички використання інформаційних і комунікаційних

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

технологій (ЗК6); здатність вчитися й оволодівати сучасними знаннями (ЗК7); здатність бути критичним і самокритичним (ЗК8); здатність працювати в команді (ЗК9); здатність діяти на основі етичних міркувань (ЗК10); здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства (ЗК11); здатність усвідомлювати рівні можливості та гендерні проблеми (ЗК12); здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства (ЗК13); цінування та повага різноманітності та мультикультурності (ЗК14); прагнення до збереження навколишнього середовища (ЗК15).

Аналіз цього переліку у проєкції на змістово-методичні характеристики іншомовної підготовки дозволяє констатувати, що дисципліни «Іноземна мова» та «Іноземна мова за професійним спрямуванням» (як правило, англійська у юридичній освіті) виступають не ізольованим компонентом загальної підготовки, а інтегрованим освітнім засобом, що забезпечує одночасне формування цілої низки загальних компетентностей. Систематизація останніх дозволяє виокремити інтелектуально-когнітивну, комунікативно-мовленнєву, інформаційно-технологічну, а також соціально-особистісну й аксіологічну групи компетентностей, які описано нижче в логіці їхньої кореляції з мовним змістом і методичним інструментарієм навчання.

До інтелектуально-когнітивної групи (ЗК1, ЗК2, ЗК7, ЗК8) належить низка здатностей, формування яких безпосередньо забезпечується мовною й мовленнєвою діяльністю здобувача в іншомовному правничому середовищі. Робота з іншомовним правничим текстом, юридичною термінологією, з порівняльним аналізом інституцій загального та континентального права передбачає інтенсивну розумову діяльність – абстрагування, аналіз, синтез, узагальнення, класифікацію. Іншомовний матеріал ставить здобувача у позицію інтерпретатора, який має не лише декодувати лексико-граматичну форму, а й співвіднести її з відповідним правовим змістом, що зумовлює формування абстрактного мислення в умовах когнітивного дисонансу між мовою-джерелом та мовою-перекладом. Систематичне виконання вправ на трансформацію, реферування й анотування іншомовних правничих джерел розвиває здатність вчитися упродовж життя, оскільки вимагає самостійного пошуку, оцінювання й опрацювання інформації.

Слід наголосити на ролі іншомовної підготовки у формуванні критичного й самокритичного мислення (ЗК8): зіставлення національних і зарубіжних правових конструкцій, виявлення концептуальних розбіжностей у термінологічних системах різних правових сімей, аналіз перекладацьких трансформацій формують у здобувача рефлексивне ставлення до власних інтерпретацій і готовність переглядати свої висновки на основі додаткової аргументації [3].

Прикладом завдань, які забезпечують описаний когнітивний ефект, є контрастний аналіз ключових концептів англо-американської та континентальної правових традицій (consideration та зустрічне задоволення, equity та право справедливості, trust як інститут довірчої власності тощо), укладання

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

двомовних термінологічних глосаріїв, реферування рішень міжнародних судових установ із подальшим обговоренням аргументаційної структури тексту. Така робота систематично активізує операції аналізу, синтезу й узагальнення, демонструючи здобувачеві власні когнітивні стратегії та формуючи готовність до їх раціонального коригування.

Комунікативно-мовленнєва група (ЗК4, ЗК5, ЗК9) утворює смислове ядро іншомовної підготовки бакалавра права. Очевидним і нормативно зафіксованим є зв'язок іншомовної підготовки зі здатністю спілкуватися іноземною мовою. Водночас сучасне розуміння комунікативної компетентності, представлене у Companion Volume до Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти [5], передбачає поглиблення цього зв'язку через дескриптори медіації, інтерактивної онлайн-комунікації, полілінгвальної та полікультурної компетентності.

Медіаційна діяльність як спільне конструювання значень у міжкультурній взаємодії моделює реальні умови юридичної практики, де правник часто виступає посередником між клієнтом, нормативним актом, судом та іншомовним джерелом [6]. Парна та групова робота, рольові ігри, симуляції судових засідань (mock trials) формують здатність працювати в команді, узгоджувати позиції, розподіляти ролі. Принципово важливим є те, що іншомовна підготовка опосередковано зміцнює і здатність спілкуватися державною мовою (ЗК4), оскільки контрастне зіставлення двох мовних систем загострює увагу здобувача до точності формулювань, доречного слововживання та логіко-композиційної цілісності висловлювання, що особливо значущо для юридичного дискурсу. Зокрема, переклад правничих текстів з англійської мови державною й навпаки активізує метамовну рефлексію щодо вибору видо-часових форм дієслова, модальності, способів вираження пасивного стану, особливостей термінологічної номінації, що позитивно позначається на загальній мовно-стилістичній культурі майбутнього правника.

Полілінгвальна перспектива, у якій рідна та іноземна мови розглядаються не як ізольовані системи, а як єдиний комунікативний репертуар особистості, відкриває можливості для гнучкого використання мовних ресурсів у складних професійних ситуаціях – під час перемовин, опрацювання багатомовних договорів, участі в міжнародних консультативних процедурах.

Інформаційно-технологічна група, представлена ЗК6, набуває в іншомовній підготовці майбутніх правників особливої ваги з огляду на стрімку цифровізацію професійної юридичної діяльності. Сучасне заняття з іноземної мови за професійним спрямуванням практично неможливе без використання цифрового інструментарію: електронних словників, баз даних правничих документів англійською мовою (наприклад, EUR-Lex, Council of Europe Treaty Office, HUDOC), онлайн-платформ для самостійного навчання, інтерактивних додатків для опанування юридичної термінології. Регулярне використання цих ресурсів формує не лише мовну, а й інформаційно-цифрову компетентність здобувача, що повністю узгоджується з вимогами ЗК6. Систематичне залучення

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

цифрових середовищ також виховує культуру верифікації джерел, навички структурованого пошуку та критичного оцінювання достовірності інформації – якості, без яких неможлива сучасна юридична робота з електронними реєстрами та міжнародними правовими базами даних.

Доцільно акцентувати функціональні можливості автоматизованих інструментів машинного перекладу та генеративних мовних моделей: їхнє коректне педагогічно вмотивоване використання у навчальному процесі формує у здобувача не споживацьке, а критично-рефлексивне ставлення до пропонованих результатів, привчає звіряти автоматичний переклад правничого тексту з оригіналом, ідентифікувати спотворення термінологічного значення й самостійно ухвалювати остаточне перекладацьке рішення.

Соціально-особистісна та аксіологічна група (ЗК10, ЗК12, ЗК13, ЗК14) пов'язана з ціннісно-світоглядним виміром підготовки бакалавра права. Знайомство з нормами міжнародного права, рішеннями Європейського суду з прав людини, з кейсами компаративного правознавства іноземною мовою формує у здобувача поглиблене розуміння прав людини, гендерної рівності, культурного розмаїття, етичних принципів юридичної професії. Іншомовна підготовка тут реалізує функцію аксіологічної соціалізації, яка не може бути відтворена іншими освітніми компонентами з тим самим ступенем автентичності: лише безпосередня робота з оригінальними текстами рішень міжнародних судових установ, доповідей міжнародних організацій, кодексів етики іноземних адвокатур забезпечує входження здобувача у відповідний професійно-ціннісний дискурс. Опосередковано формується також ЗК11 (здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства), оскільки порівняння національних і зарубіжних механізмів правового статусу особи стимулює свідоме громадянське позиціонування майбутнього правника.

Серед методик іншомовної підготовки, що мають найвищий потенціал щодо формування загальних компетентностей бакалавра права, дослідники одностайно виокремлюють методику предметно-мовного інтегрованого навчання (Content and Language Integrated Learning, CLIL). Її сутність полягає в одночасному оволодінні фаховим змістом та іноземною мовою, що дозволяє формувати іншомовну професійну комунікативну компетентність як комплексне утворення [3]. Релевантними для юридичної освіти є також кейс-метод, проєктна робота, симуляція судових засідань. Доведено, що методика модельованих судових процесів сприяє статистично значущому підвищенню рівня сформованості як мовленнєвих умінь – читання, письма, говоріння, аудіювання, – так і так званих soft skills – презентаційних навичок, командної взаємодії, стресостійкості [1; 2].

Принципове значення має послідовне моделювання таких ситуацій професійної комунікації, що відтворюють реальну варіативність аудиторії правника від клієнта-непрофесіонала до колегії суддів міжнародного арбітражу. Кейс-метод у поєднанні з іншомовним матеріалом особливо продуктивний у

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

роботі з прецедентними рішеннями загального права (case law): аналіз фабули справи, виокремлення правової проблеми, реконструкція аргументації сторін та висновку суду англійською мовою формує одночасно і мовну, і професійну компетентність, синтезуючи ЗК1, ЗК2, ЗК5 та ЗК8.

Проєктна робота, своєю чергою, дозволяє інтегрувати у навчальний процес елементи науково-дослідницької діяльності здобувачів: підготовка англомовних аналітичних довідок, оглядів практики Європейського суду з прав людини за певною категорією справ, презентацій порівняльно-правового характеру переводить навчання у площину реального професійного дискурсу та сприяє формуванню академічної доброчесності.

Застосування інноваційних інформаційно-комунікаційних технологій у викладанні іноземної мови за професійним спрямуванням у вищій юридичній школі, з одного боку, забезпечує особистісно орієнтований і диференційований підхід, а з іншого – інтегрує елементи цифрового середовища у звичну для здобувачів практику.

Поєднання класичних підходів (зокрема граматико-перекладного, який залишається ефективним у роботі з юридичними текстами) з інноваційними технологіями – онлайн-платформами, мобільними додатками, симуляціями – становить оптимальну дидактичну стратегію [3].

Особливе місце посідає робота з автентичними правничими текстами – статутами, конвенціями, прецедентними рішеннями, договорами, які забезпечують реалістичний контекст функціонування іншомовної юридичної лексики й синтаксичних конструкцій та дозволяють формувати в майбутнього правника стійкі моделі сприйняття й продукування фахового мовлення.

Заслуговує уваги проблема формування культури наукового мовлення майбутніх правників як інтегрованого результату мовної (державною та іноземними мовами) та фахової підготовки. Етапність формування цієї культури – мотиваційно-орієнтаційний, когнітивний, діяльнісний та рефлексивний етапи – засвідчує, що іншомовна підготовка має бути спроєктована як цілісний процес, узгоджений з усією системою формування загальних компетентностей здобувача.

Реалізація потенціалу іншомовної підготовки як засобу формування загальних компетентностей майбутніх бакалаврів права, на нашу думку, передбачає дотримання таких педагогічних умов:

1) узгодження робочих програм навчальних дисциплін «Іноземна мова» та «Іноземна мова за професійним спрямуванням» з матрицею загальних компетентностей освітньої програми;

2) добір автентичних правничих текстів, що моделюють реальні комунікативні ситуації професійної діяльності;

3) системне використання інтерактивних, проєктних та симуляційних методик;

4) інтеграція цифрових ресурсів у навчальний процес;

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

5) формування рефлексивної позиції здобувача через самооцінювання за дескрипторами CEFR [4; 5];

6) забезпечення міжпредметної інтеграції викладачів іноземної мови з викладачами фахових юридичних дисциплін.

Дотримання цих умов перетворює іншомовну підготовку зі здебільшого підпорядкованого компонента освітньої програми на повноцінний інструмент комплексного формування загальних компетентностей бакалавра права відповідно до чинного стандарту вищої освіти. Перспективною формою реалізації окресленого підходу видається запровадження інтегрованих курсів типу Legal English або English for Law Students із чітко структурованими модулями, що віддзеркалюють основні галузі правничої діяльності, а також розгортання системи позааудиторних практик (мовних клубів, дебатних турнірів, моделей міжнародних організацій тощо) які створюють умови для природного функціонування іноземної мови як інструменту професійного становлення майбутнього правника.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Здійснений аналіз дозволяє стверджувати, що іншомовна підготовка майбутніх бакалаврів права у сучасних умовах виходить за межі формування виключно мовленнєвих умінь і набуває значення інтегрованого педагогічного засобу формування загальних компетентностей, передбачених Стандартом вищої освіти зі спеціальності 081 «Право» для першого (бакалаврського) рівня [7]. Виокремлено чотири групи загальних компетентностей, формування яких безпосередньо опосередковується змістом і методикою іншомовної підготовки: інтелектуально-когнітивна, комунікативно-мовленнєва, інформаційно-технологічна, соціально-особистісна та аксіологічна. Доведено, що оптимальним методичним інструментарієм для реалізації цього потенціалу виступають CLIL, кейс-метод, симуляція судових засідань, проєктна робота та інтегроване використання цифрових ресурсів.

Перспективу подальших досліджень становить розробка діагностичного інструментарію для вимірювання сформованості загальних компетентностей бакалавра права засобами іншомовної підготовки, а також обґрунтування моделі міжкафедральної інтеграції викладачів мовних та фахових юридичних дисциплін.

Література:

1. Турчин І. М., Городецька Н. Г., Добровольська С. Р., Гавришків Н. Б. Шляхи підвищення іншомовної комунікативної компетентності майбутніх фахівців-юристів. *Академічні студії.* 2023. № 4. С. 50–55. doi: https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2022.4.8.

2. Ломакіна М., Зеленська Л. Формування навичок аудіювання англійською мовою в майбутніх юристів як складник професійної іншомовної підготовки. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти.* 2025. № 8. С. 157–163. https://doi.org/10.32782/academ-ped.psyh-2025-2.21.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

3. Гришкова Р. О. *Методика навчання англійської мови за професійним спрямуванням студентів нефілологічних спеціальностей*: навч. посіб. для студентів ВНЗ. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2015. 220 с.

4. *Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання* / наук. ред. укр. видання С. Ю. Ніколаєва. Київ: Ленвіт, 2003. 273 с.

5. Council of Europe. *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Companion Volume.* Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2020. 278 p. URL: https://rm.coe.int/common-european-framework-of-reference-for-languages-learning-teaching/16809ea0d4 (дата звернення: 04.05.2026).

6. North B., Piccardo E. *Developing Illustrative Descriptors of Aspects of Mediation for the Common European Framework of Reference (CEFR).* Strasbourg: Council of Europe, 2016. 84 p.

7. *Про затвердження стандарту вищої освіти зі спеціальності 081 Право для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти*: наказ Міністерства освіти і науки України № 644 від 20.07.2022 р. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2022/07/21/081-pravo-bakalavr-zi.zminamy-644-20.03.2023.pdf (дата: 04.05.2026).

References:

1. Turchyn, I. M., Horodetska, N. H., Dobrovolska, S. R., & Havryshkiv, N. B. (2023). Shliakhy pidvyshchennia inshomovnoi komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv-yurystiv [Ways to improve foreign language communicative competence of future lawyers]. *Akademichni studii – Academic Studies*, 4, 50–55. https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2022.4.8 [in Ukrainian].

2. Lomakina, M., & Zelenska, L. (2025). Formuvannia navychok audiiuvannia anhliiskoiu movoiu v maibutnikh yurystiv yak skladnyk profesiinoi inshomovnoi pidhotovky [Formation of English language listening skills in future lawyers as a component of professional foreign language training]. *Naukovyi visnyk Vinnytskoi akademii bezperervnoi osvity – Scientific Bulletin of the Vinnytsia Academy of Continuing Education*, 8, 157–163. https://doi.org/10.32782/academ-ped.psyh-2025-2.21 [in Ukrainian].

3. Hryshkova, R. O. (2015). *Metodyka navchannia anhliiskoi movy za profesiinym spriamuvanniam studentiv nefilolohichnykh spetsialnostei* [Methodology of teaching English for specific purposes to students of non-philological specialties]. Mykolaiv: Vyd-vo ChDU im. Petra Mohyly [in Ukrainian].

4. Nikolaieva, S. Yu. (Ed.). (2003). *Zahalnoievropeiski Rekomendatsii z movnoi osvity: vyvchennia, vykladannia, otsiniuvannia* [Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment]. Kyiv: Lenvit [in Ukrainian].

5. Council of Europe. (2020). *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Companion Volume*. Strasbourg: Council of Europe Publishing. Retrieved from https://rm.coe.int/common-european-framework-of-reference-for-languages-learning-teaching/16809ea0d4 [in English].

6. North, B., & Piccardo, E. (2016). *Developing Illustrative Descriptors of Aspects of Mediation for the Common European Framework of Reference (CEFR)*. Strasbourg: Council of Europe [in English].

7. Pro zatverdzhennia standartu vyshchoi osvity zi spetsialnosti 081 Pravo dlia pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity [On approval of the higher education standard in the specialty 081 Law for the first (bachelor) level of higher education]: nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy № 644 (2022) (Ukraina). Retrieved from https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2022/07/21/081-pravo-bakalavr-zi.zminamy-644-20.03.2023.pdf

Дата першого надходження статті до видання: 01.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК: 378.147:616:614:001.895

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-393-401

Боб Анжела Олегівна кандидат медичних наук, доцент кафедри внутрішньої медицини №1, ТНМУ ім. І.Я. Горбачевського, м. Тернопіль. https://orcid.org/0000-0003-1435-8233

Чукур Оксана доктор філософії, асистентка кафедри внутрішньої медицини №2, Тернопільський національний медичний університет імені І.Я. Горбачевського МОЗ України, м. Тернопіль

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИКЛАДАННЯ ВИБІРКОВОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ІННОВАЦІЙНІ ПРЕВЕНТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ В КЛІНІЦІ ВНУТРІШНІХ ХВОРОБ» ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті висвітлено методичні підходи до викладання вибіркової навчальної дисципліни «Інноваційні превентивні технології в клініці внутрішніх хвороб» у закладах вищої медичної освіти. Обґрунтовано значення інтеграції інноваційних медичних технологій, превентивної медицини та компетентнісного підходу у підготовці майбутніх лікарів, які спрямовані на попередження захворювань, їх раннє виявлення та зменшення ускладнень соматичних захворювань. Проаналізовано чинники, що можуть впливати на результативність засвоєння теоретичних знань і формування практичних навичок з внутрішніх хвороб, які є необхідними для майбутньої професійної діяльності терапевтів, лікарів загальної практики та фахівців інших клінічних спеціальностей. Описано структуру навчальної дисципліни, методи навчання та очікувані результати.

Метою викладання дисципліни «Інноваційні превентивні технології в клініці внутрішніх хвороб» є формування системи знань і вмінь, що забезпечують майбутньому лікарю можливість якісно проводити профілактику, діагностику, консультування та первинне ведення пацієнтів з терапевтичною патологією відповідно до сучасних клінічних стандартів. Акцентовано увагу на формуванні клінічного мислення, профілактичної спрямованості діяльності лікаря та розвитку навичок комунікації з пацієнтом. Дослідження базується на аналізі навчально-методичних матеріалів, відкритих джерел інформації та власного педагогічного досвіду авторів. Представлено сучасні технології викладання, симуляційні та інтерактивні методи навчання, а також підходи до тестування здобувачів. Запропонований методичний підхід сприяє ефективній організації освітнього процесу та підвищує рівень загального засвоєння курсу здобувачами вищої медичної освіти.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Ключові слова: превентивна медицина, інноваційні технології, внутрішні хвороби, вища медична освіта, професійні компетентності.

Bob Anzhela Olehivna PhD (Medicine), Associate Professor, Department of Internal Medicine N 1, I. Horbachevskyi Ternopil National Medical University, Ternopil, https://orcid.org/0000-0003-1435-8233

Chukur Oksana Oleksandrivna PhD (Medicine), Asistant, Department of Internal Medicine N 2, I. Horbachevskyi Ternopil National Medical University, Ternopil, https://orcid.org/0000-0002-9371-2220

METHODOLOGICAL ASPECTS OF TEACHING THE ELECTIVE DISCIPLINE "INNOVATIVE PREVENTIVE TECHNOLOGIES IN THE CLINIC OF INTERNAL DISEASES" FOR STUDENTS OF HIGHER MEDICAL EDUCATION

Abstract. The article highlights methodological approaches to teaching the elective academic discipline "Innovative Preventive Technologies in the Clinic of Internal Diseases" in higher medical education institutions. The importance of integrating innovative medical technologies, preventive medicine, and a competency-based approach in the training of future physicians is substantiated, particularly in the context of disease prevention, early detection, and reduction of complications of somatic diseases. Factors influencing the effectiveness of acquiring theoretical knowledge and developing practical skills in internal medicine, which are essential for the future professional activity of therapists, general practitioners, and other clinical specialists, are analyzed. The structure of the discipline, teaching methods, and expected learning outcomes are described.

The aim of teaching the discipline "Innovative Preventive Technologies in the Clinic of Internal Diseases" is to form a system of knowledge and skills that enables future physicians to provide high-quality diagnostics, counseling, and primary management of patients with therapeutic pathology in accordance with current clinical standards.

Emphasis is placed on the development of clinical thinking, preventive orientation of medical practice, and communication skills with patients. The study is based on the analysis of educational and methodological materials, open information sources, and the authors' own pedagogical experience. Modern teaching technologies, simulation-based and interactive learning methods, as well as approaches to student assessment are presented. The proposed methodological approach contributes to the effective organization of the educational process and improves the overall level of course assimilation by higher medical education students.

Keywords: preventive medicine, innovative technologies, internal diseases, higher medical education, professional competencies.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Постановка проблеми. Сучасна медична освіта орієнтована на підготовку фахівця, здатного не лише до лікування захворювань, а й до їх попередження. Зростання поширеності хронічних неінфекційних захворювань, вплив факторів довкілля, зміни способу життя населення зумовлюють необхідність впровадження превентивних підходів у клінічну практику лікаря. У цьому контексті особливого значення набуває викладання дисциплін, спрямованих на формування у здобувачів вищої освіти знань та навичок щодо раннього виявлення, профілактики та сучасного лікування захворювань внутрішніх органів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні вимоги до професійної діяльності лікарів обґрунтовані європейськими стандартами (Directive 2005/36/EC, WFME Global Standards, ESG-2015), до яких поетапно адаптуються українська система медичної освіти та законодавство [1]. Це потребує удосконалення форм, методів та інструментів навчального процесу, особливо в тих галузях, що швидко розвиваються і є соціально значущими, зокрема вивчення поширених захворювань внутрішніх органів [2]. Важливим кроком у підготовці сучасного фахівця медичного профілю є залучення в освітній процес вибіркових дисциплін. Такий підхід дасть можливість здобувачам вищої освіти отримати глибші знання для своєї майбутньої професійної діяльності відповідно до актуальних тенденцій сучасної медицини [3].

Зважаючи на вимоги сучасної медичної освіти, університети переходять до компетентнісної, кредитномодульної моделі організації навчального процесу [4]. Такий підхід сприяє підвищенню академічної мобільності студентів, розвитку їхнього інтелектуального та творчого потенціалу, а також формуванню конкурентоспроможного фахівця, здатного швидко адаптуватися до динамічних умов професійної діяльності та сучасних клінічних протоколів [5].

Закон України «Про вищу освіту» надає право на самостійний вибір навчальних дисциплін у межах відповідних освітньо-професійних програм. Такі дисципліни мають складати щонайменше 25 % від загальної кількості кредитів ЄКТС, передбачених для відповідного рівня освіти [6]. У цьому контексті вибіркова дисципліна «Інноваційні превентивні технології в клініці внутрішніх хвороб» для здобувачів VI курсу медичного факультету має особливе значення. Вона дає змогу поглибити знання, необхідні для ведення поширених клінічних випадків, інтегрувати міждисциплінарний підхід та сформувати практичні компетентності, що відповідають сучасним міжнародним освітнім та клінічним стандартам.

Мета статті – обґрунтувати та проаналізувати важливість впровадження вибіркової дисципліни «Інноваційні превентивні технології в клініці внутрішніх хвороб» у систему підготовки здобувачів медичного факультету та визначити її роль у формуванні міждисциплінарних зв’язків, необхідних для формування клінічного мислення, алгоритмічних навичок, комунікативної компетентності та практичних умінь, що забезпечують професійну готовність випускника до роботи в умовах сучасної системи охорони здоров’я.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Виклад основного матеріалу. Навчальна дисципліна «Інноваційні превентивні технології в клініці внутрішніх хвороб» належить до вибіркових дисциплін циклу професійно орієнтованої підготовки випускників медичного факультету та спрямована на формування у здобувачів вищої медичної освіти цілісних знань про сучасні підходи до діагностики й лікування поширених захворювань внутрішніх органів. Відповідно до навчального плану підготовки фахівців другого (магістерського) рівня вищої освіти галузі знань 22 «Охорона здоров'я» за спеціальністю 222 «Медицина» освітньо-професійної програми «Лікувальна справа» у Тернопільському національному медичному університеті імені І. Я. Горбачевського МОЗ України, дисципліна викладається на VI курсі та має на меті забезпечити студентів знаннями, необхідними для якісної діагностики, лікування та профілактики поширених патологій внутрішніх органів на рівні сучасної доказової медицини та міжнародних клінічних стандартів. При розробці структури робочої програми було враховано вимоги до організації освітнього процесу у Тернопільському національному медичному університеті імені І. Я. Горбачевського МОЗ України.

Метою викладання дисципліни є формування у здобувачів вищої освіти системних знань і розуміння концептуальних принципів сучасних методів та технологій у сфері раннього виявлення, профілактиці та лікуванні захворювань внутрішніх органів, які дають змогу майбутньому лікарю компетентно проводити огляд терапевтичного хворого, аналізувати симптоми та синдроми, оцінювати анамнез, інтерпретувати результати лабораторних та інструментальних методів обстеження, визначати тактику ведення пацієнтів із найбільш поширеними терапевтичними захворюваннями. Вивчення вибіркової дисципліни ґрунтується на базових знаннях з навчальних дисциплін анатомії людини, медичної біології, гістології, цитології та ембріології, патоморфології, фізіології, патофізіології, медичної і біологічної фізики, біоорганічної та біологічної хімії, мікробіології, вірусології та імунології, фармакології, радіології та радіаційної медицини, пропедевтики внутрішньої медицини, внутрішньої медицини в тому числі ендокринології, внутрішньої медицини з клінічною імунологією та алергологією, внутрішньої медицини, профілактичної медицина, гігієни та екології, загальної практики - сімейної медицина; забезпечує високий рівень загально терапевтичної підготовки; надає відповідні знання, компетентності та програмні результати навчання для подальшого їхнього застосування у процесі практичної діяльності. Навчальна дисципліна «Інноваційні превентивні технології в клініці внутрішніх хвороб» базується на інтеграції фундаментальних і клінічних знань та спрямована на формування у студентів системного підходу до здоров'я пацієнта.

Основними завданнями вивчення дисципліни є засвоєння загальних питань внутрішньої медицини як окремої галузі знань; формування здатності виявляти фактори ризику; проводити ранню діагностику з модифікацією способу життя, виділяти покази до імунопрофілактики, проводити освітню роботу з пацієнтами

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

терапевтичного профілю; уміння визначати оптимальну лікувальну тактику при різних терапевтичних патологіях. Методологічною особливістю дисципліни є: орієнтація на профілактику захворювань, використання інноваційних медичних технологій, міждисциплінарна інтеграція, акцент на доказову медицину.

При розробці структури робочої програми та силабуса передбачено такі її структурні елементи: 1) опис навчальної дисципліни; 2) компетентності та програмні результати навчання; 2) пояснювальна записка вивчення навчальної дисципліни; 3) зміст навчальної дисципліни; 4) структура навчальної дисципліни; 5) тематичні плани практичних занять та самостійної роботи здобувача; 6) критерії оцінювання знань з дисципліни; 7) засоби для проведення поточного та підсумкового контролю; 8) перелік навчально-методичних і наукових видань.

Під час викладання дисципліни закладаються теоретичні основи вивчення факторів ризику, етіології та патогенезу найбільш поширених терапевтичних захворювань, принципів сучасної діагностики, інноваційні підходи до лікування відповідно до доказової медицини та міжнародних стандартів, профілактичні заходи (первинні, вторинні, третинні). На практичних заняттях студенти набувають уміння аналізувати скарги хворих, визначати ключові симптоми, проводити клінічний огляд, інтерпретувати результати обстежень та формувати клінічні висновки. У межах дисципліни студенти вивчають 6 основних тем:

ТЕМА 1. Сучасні методи профілактики та лікування серцево-судинних захворювань. Тема ознайомлює студентів з інноваційними превентивними технологіями у кардіології. Під час заняття формуються клінічні навички щодо раннього виявлення спадкових факторів, що впливають на здоров’я органів серцево-судинної системи, роль інфекційних агентів (віруси, бактерії) та токсичних сполук у виникненні захворювань міокарда, стан психічного здоров’я населення в контексті розрахунку стресостійкості, як чинника виникнення ускладнень серцево-судинної та судинно-мозкової патології. Значну увагу приділено застосуванню генетичних тестів для ідентифікації індивідуальної та групової генетичної схильності до серцевих захворювань та прикладні можливості генного редагування у лікуванні спадкових форм серцевих захворювань. Практична частина включає роботу з навчальними відеоматеріалами з використанням телемедицини та кишенькових пристроїв моніторингу за параметрами функціонування серцево-судинної системи для розширення діагностично-лікувальних програм в кардіології та інтервенційній кардіології. Студенти вчаться визначати діагностичні можливості візуалізаційних методів з високою роздільною здатністю в превентивній медицині. Обговорюються молекулярна терапія, використання нанотехнологій та інноваційних мініінвазивних хірургічних втручань при лікуванні та профілактиці серцево-судинних захворювань. Акцентується увага на ролі медичних працівників первинних структур охорони здоров’я у застосуванні превентивних заходів серцево-судинних захворювань (обізнаності про хворобу), первинній, вторинній та третинній профілактиці серцево-судинних захворювань.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

ТЕМА 2. Новітні технології контролю за ендокринними захворюваннями. Тема ознайомлює студентів з інноваційними превентивими технологіями в ендокринології. Під час заняття студенти вивчають спадкові фактори, що впливають на ендокринні захворювання, чинники ризику цукрового діабету 1 типу – віруси або токсичні речовини, чинники ризику цукрового діабету 2 типу – ожиріння, неправильний режим харчування, гіподинамія, стреси, похилий вік. Студенти визначають діагностичні критерії цукрового діабету та інших порушень вуглеводного обміну, критерії компенсації вуглеводного обміну при цукровому діабеті 1 та 2 типу. Значну увагу приділено специфічним типам цукрового діабету: генетичні дефекти з порушенням функції β-клітин; генетичні дефекти дії інсуліну; захворювання екзокринної частини підшлункової залози; ендокринопатії; інфекції; рідкісні форми імунообумовленого цукрового діабету. Практична частина включає моделювання клінічних ситуацій, відпрацювання комунікації з пацієнтом та вибір індивідуалізованої терапії. Розглядаються клінічні ситуації з акцентом на затосуванні превентивних заходів захворювань ендокринних органів, заходах первинної, вторинної та третинної профілактики захворювань ендокринної системи. Важлива роль приділяється вивченню засад освітньої роботи з ендокринологічними хворими (обізнаності про хворобу, навчання в школі діабету).

ТЕМА 3. Сучасні підходи до профілактики та лікування гастроентерологічних захворювань.

Тема охоплює інноваційні превентивні технології у гастроентерологіїі. Студенти аналізують дію інфекційних факторів (віруси, бактерії) при гастроентерологічних захворюваннях, роль інфікування H. pylori та вплив вживання алкоголю на виникнення та перебіг гастроентерологічних хвороб. Практична частина включає моделювання клінічних ситуацій, відпрацювання комунікації з пацієнтом та вибір індивідуалізованої терапії алкогольної хвороби печінки, організацію нутритивної підтримки пацієнтів із хронічним панкреатитом. Обговорюється покази до біологічної терапії у профілактиці та лікуванні хворих із запальними захворюваннями шлунково-кишкового тракту, питання захисту печінки від токсичного впливу лікарських засобів, фітопрепаратів, дієтичних добавок, роль кишкової мікрофлори у підтриманні здоров'я або формуванні певних захворювань, роль пребіотиків та пробіотиків у профілактиці і лікуванні гастроентерологічних захворювань, роль трансплантації фекальноїмікробіоти, як перспективний метод профілактики та корекції серйозних патологічних станів. Акцентується увага на ролі медичних працівників у застосуванні превентивних заходів, щодо заходів первинної, вторинної та третинної профілактики захворювань травної системи. Окремо вивчається основи раціонального харчування та його роль у профілактиці гастроентерологічних захворювань та формуванні здорового способу життя.

ТЕМА 4. Новаторські технології для виявлення та лікування пульмонологічних захворювань. Студенти вивчають сучасні уявлення про інноваційні

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

превентивні технології в пульмонології. Аналізуються спадкові фактори, що впливають на здоров'я органів дихання, дію інфекційних факторів (віруси, бактерії) та алергенів, вплив куріння (активне, пасивне) на виникнення та перебіг пульмонологічних хвороб, конкретні дії лікаря з пацієнтом-курцем. Важлива роль приділяється впливу професійних шкідливостей (пил, пари кислот, лугів та ін.), ризик захворювань дихальної системи під час роботи на виробництвах, побутовому забрудненню повітря (пил, дим, смог, волокна, засоби для чищення, мікрочастинки різних матеріалів). Практична частина включає моделювання клінічних ситуацій, відпрацювання комунікації з пацієнтом та вибір індивідуалізованої терапії у пацієнтів з патологією органів дихання. Обговорюється питання надмірної ваги та ожиріння, як основна причина нічного апное та виникнення дихальної недостатності. Аналізуються методи діагностики, зокрема використання валідованих опитувальників контролю пульмонологічних захворюваннь та якості життя пацієнтів. Розглядаються поведінкові, фармакологічні та профілактичні превентивні заходи роботи з пульмонологічними хворими.

ТЕМА 5. Сучасні технології для профілактики та лікування гематологічних захворювань. Тема ознайомлює студентів з інноваційними превентивими технологіями в гематології. Вивчається роль іонізуючого випромінювання у виникненні апластичної анемії, лейкемій та лімфом, вплив хімічних мутагенів на розвиток гемобластозів (лейкемій та лімфом), хромосомні аберації у хворих на гематологічну патологію, основні спадкові чинники, що впливають на стан кровотворної системи, дію інфекційних факторів (віруси, бактерії) при гематологічних захворюваннях, вплив професійних шкідливостей (робота з пестицидами, інсектицидами, гербіцидами, нітратами,кислотами, лугами) на розвиток гематологічних захворювань. Акцентується увага на дефіцит основних нутрієнтів, як пусковий механізм виникнення патології системи крові, цитогенетичні аномалії в клітинах, генетичні та зовнішні фактори ризику вроджених та набутих коагулопатій. Методи раннього виявлення спадкових та набутих коагулопатій, скринінг на інгібітори до факторів VIII, IX, XI як чинники, що впливають на фенотип схильності до кровотеч, пренатальна діагностика коагулопатій. Практично студенти вчаться оцінювати результати клінічного огляду та лабораторно-інструментальних методів обстеження пацієнтів із гематологічною патологією. Практичні заняття містять клінічні ситуації, що вимагають оцінки тактики ведення та застосуванні превентивних заходів первинної, вторинної та третинної профілактики захворювань системи крові.

ТЕМА 6. Новітні підходи до профілактики та лікування системних захворювань сполучної тканини та васкулітів. Студенти вивчають сучасні уявлення про інноваційні превентивні технології в ревматології. Під час заняття формуються клінічні навички щодо етіології, факторів ризику, патогенезу системних захворювань сполучної тканини і системних васкулітів, дії інфекційних агентів, органічних та неорганічних сполук на розвиток і перебіг

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

системних запальних ревматологічних захворювань. Окремо звертається увага на деталізацію зображень органів та судин для оцінки стану тканин і виявлення ознак захворювання: образні дослідження - МРТ, КТ, УЗД. Обговорюються сучасні консервативні методи лікування з використанням біомаркерів, молекулярної медицини та генетичних тестів для виявлення ранніх ознак системних запальних захворювань: імунотерапія, таргетована терапія, регенеративна медицина. Практичні заняття містять клінічні ситуації, що вимагають оцінки тактики ведення та застосуванні превентивних заходів первинної, вторинної та третинної профілактики системних захворювань сполучної тканини.

Для освоєння матеріалу передбачено практичні заняття та значний обсяг самостійної роботи студентів, що вимагає від викладача ретельного добору навчального матеріалу, використання клінічних алгоритмів, ситуаційних завдань та інтерактивних методів. Практичні заняття проводяться з використанням методичних рекомендацій, кейсів, аналізу реальних клінічних ситуацій, демонстрацій діагностичних методів, що значно підвищує якість засвоєння матеріалу та сприяє практичній підготовці студентів до майбутньої професійної діяльності. Детальне та ґрунтовне вивчення дисципліни «Інноваційні превентивні технології в клініці внутрішніх хвороб» забезпечують глибоке засвоєння теоретичних знань, дає змогу реалізувати науково-творчий потенціал здобувачів, збагачує їх фаховими компетентностями, які безпосередньо будуть застосовуватися у професійній діяльності як лікарів загальної практики, терапевтів чи сімейних лікарів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Впровадження вибіркової дисципліни «Інноваційні превентивні технології в клініці внутрішніх хвороб» є обґрунтованим і актуальним напрямом модернізації підготовки здобувачів вищої медичної освіти в умовах сучасних викликів системи охорони здоров'я. Орієнтація на превентивну медицину, міждисциплінарну інтеграцію та принципи доказовості сприяє формуванню у майбутніх лікарів цілісного клінічного мислення та готовності до роботи відповідно до міжнародних стандартів. Доведено, що включення інноваційних підходів до профілактики, ранньої діагностики та лікування поширених захворювань внутрішніх органів забезпечує підвищення якості професійної підготовки, розширює спектр клінічних компетентностей та сприяє розвитку практичних навичок ведення пацієнтів на різних рівнях надання медичної допомоги. Структурно-методична організація дисципліни, що поєднує теоретичну підготовку, практичні заняття, клінічні кейси та самостійну роботу студентів, створює умови для ефективного засвоєння навчального матеріалу та формування професійної автономності здобувачів освіти. Таким чином, запропонована вибіркова дисципліна є важливим компонентом освітньо-професійної програми підготовки фахівців другого (магістерського) рівня вищої освіти галузі знань 22 «Охорона здоров'я» за спеціальністю 222 «Медицина» освітньо-професійної програми «Лікувальна справа», сприяє підготовці конкурентоспроможного фахівця, здатного до

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

впровадження превентивних стратегій у клінічну практику, та відповідає сучасним тенденціям розвитку медичної освіти.

Перспективи подальших досліджень полягають в оцінці ефективності викладання дисципліни шляхом аналізу освітніх результатів здобувачів, рівня сформованості клінічних компетентностей та впливу отриманих знань на практичну діяльність випускників.

Література:

1. Tackett S., Grant J., Mmari K. Designing an evaluation framework for WFME basic standards for medical education. Med Teach. 2016. Vol. 38, No 3. P. 291–296. https://doi.org/10.3109/0142159X.2015.1031737

2. Swartz S., Umpierrez De Reguero A., Puetz J. R., Voigt L., Cuzovic N., Bielecki M., Franco Sadud R. Advancing Internal Medicine Training: Experience of a Bedside Procedure Service as a Resident Elective. Hosp Top. 2023. Vol. 101, No 2. P. 127–134. https://doi.org/10.1080/00185868.2021.1984863

3. Kim Y. R., Yoo S. M., Park H. J. Medical education program implementation experience in an elective course: a case study in South Korea. Korean J Med Educ. 2023. Vol. 35, No 2. P. 199–205. https://doi.org/10.3946/kjme.2023.260

4. Bath M. F., Norris E. J., Fitzgerald J. E. F. International medical student electives: opportunity to support health worker education. Postgrad Med J. 2020. Vol. 96, No 1134. P. 181–182. https://doi.org/10.1136/postgradmedj-2019-136916

5. López-Duarte C., Maley J. F., Vidal-Suárez M. M. Main challenges to international student mobility in the European arena. Scientometrics. 2021. Vol. 126, No 11. P. 8957–8980. https://doi.org/10.1007/s11192-021-04155-y

6. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18

References:

1. Tackett, S., Grant, J., & Mmari, K. (2016). Designing an evaluation framework for WFME basic standards for medical education. *Med Teach, 38*(3), 291–296. https://doi.org/ 10.3109/0142159X.2015.1031737. [in English]

2. Swartz, S., Umpierrez De Reguero, A., Puetz, J. R., Voigt, L., Cuzovic, N., Bielecki, M., & Franco Sadud, R. (2023). Advancing internal medicine training: Experience of a bedside procedure service as a resident elective. *Hosp Top, 101*(2), 127–134. https://doi.org/10.1080/ 00185868.2021.1984863. [in English]

3. Kim, Y. R., Yoo, S. M., & Park, H. J. (2023). Medical education program implementation experience in an elective course: A case study in South Korea. *Korean Journal of Medical Education, 35*(2), 199–205. https://doi.org/10.3946/kjme.2023.260. [in English]

4. Bath, M. F., Norris, E. J., & Fitzgerald, J. E. F. (2020). International medical student electives: Opportunity to support health worker education. *Postgraduate Medical Journal, 96*(1134), 181–182. https://doi.org/10.1136/postgradmedj-2019-136916. [in English]

5. López-Duarte, C., Maley, J. F., & Vidal-Suárez, M. M. (2021). Main challenges to international student mobility in the European arena. *Scientometrics, 126*(11), 8957–8980. https://doi.org/10.1007/s11192-021-04155-y. [in English]

6. Verkhovna Rada of Ukraine. (2014). *Law of Ukraine "On Higher Education" No. 1556-VII of July 1, 2014*. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18. [in Ukrainian]

Дата першого надходження статті до видання: 05.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 19.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 614.2:37.018.43:378.147

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-402-413

Бобро Олена Валеріївна кандидат медичних наук, доцент, ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», м. Одеса, https://orcid.org/0000-0001-8255-5541

ДОМЕДИЧНА ДОПОМОГА ЯК СКЛАДОВА БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ТА ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ ЗВО

Анотація. У сучасних соціально-освітніх умовах проблема збереження життя і здоров’я дітей та підлітків набуває особливої актуальності у зв’язку з поєднанням вікових анатомо-фізіологічних особливостей дитячого організму, зростанням інтенсивності навчального навантаження, а також підвищеним рівнем травматизму та ризику виникнення раптових невідкладних станів у межах організованого освітнього середовища. Значна частина гострих ушкоджень і функціональних порушень у дітей виникає безпосередньо під час перебування в закладах дошкільної та загальної середньої освіти, де відповідальність за безпеку дітей покладається не лише на систему медичного забезпечення, а й на педагогічних працівників як безпосередніх учасників освітнього процесу.

Домедична допомога в такому контексті розглядається як невід’ємна складова безпечного освітнього середовища та важливий інструмент збереження життя і здоров’я дітей. В умовах постійного перебування дітей у організованих колективах саме вихователі та вчителі найчастіше першими стикаються з випадками травмування, раптового погіршення самопочуття, алергічних реакцій або розвитку інших гострих невідкладних станів до прибуття медичного працівника. Це зумовлює необхідність розглядати домедичну допомогу не лише як елемент організаційної безпеки закладу освіти, а як обов’язкову складову професійної компетентності педагогічних кадрів.

У статті проаналізовано сучасні наукові підходи до профілактики дитячого травматизму та формування здоров’язбережувального освітнього середовища в контексті громадського здоров’я. Показано, що ефективність реагування у критичних ситуаціях значною мірою залежить від рівня підготовленості вихователів і вчителів, наявності у них базових знань і практичних навичок з домедичної допомоги, а також розуміння принципів використання аптечки першої допомоги з урахуванням вікових та фізіологічних особливостей дітей.

Особливу увагу приділено порівняльному аналізу принципів формування аптечок першої допомоги в закладах дошкільної освіти та загальноосвітніх школах. Обґрунтовано, що в дошкільному віці домедичні заходи повинні мати максимально щадний і безпечний характер, тоді як у шкільному середовищі

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

аптечка першої допомоги має забезпечувати можливість реагування на ширший спектр травматичних і функціональних станів. Окремо висвітлено проблему алергічних реакцій у дитячому контингенті як важливого чинника ризику розвитку раптових невідкладних станів.

Зроблено висновок, що формування у вихователів і вчителів професійної компетентності з домедичної допомоги, а також науково обґрунтована диференціація аптечок першої допомоги відповідно до віку дітей і специфіки освітнього середовища сприяють підвищенню рівня безпеки, мінімізації ризику ускладнень при гострих станах і травмах та відповідають сучасним підходам профілактичної медицини й громадського здоров’я в освіті.

Ключові слова: громадське здоров'я, безпечне освітнє середовище, домедична допомога, здоров’язбережувальна освіта, професійна компетентність.

Bobro Olena Valeriivna D.Ph of medical science, associate professor, South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky, Odesa, https://orcid.org/0000-0001-8255-5541

PRE-MEDICAL CARE AS A COMPONENT OF A SAFE EDUCATIONAL ENVIRONMENT AND A PROFESSIONAL COMPETENCE OF PEDAGOGICAL UNIVERSITY STUDENTS

Abstract. In contemporary socio-educational conditions, the preservation of children’s and adolescents’ life and health has become a priority due to the combined influence of age-related anatomical and physiological characteristics, increasing academic and physical workloads, and a persistently high risk of injuries and sudden acute conditions within organized educational environments. A significant proportion of injuries and functional disorders among children occur directly in preschool institutions and general secondary schools, where responsibility for children’s safety lies not only with the healthcare system but also with pedagogical staff as immediate participants in the educational process.

In this context, pre-medical care is regarded as an integral component of a safe educational environment and a key factor in protecting children’s health. Given that children spend a considerable amount of time in organized groups, preschool educators and school teachers are most often the first to encounter cases of injury, sudden deterioration of well-being, allergic reactions, or the development of other acute emergency conditions before medical personnel arrive. This necessitates viewing pre-medical care not merely as an organizational safety measure, but as an essential professional competence of educators, directly linked to their responsibility for children’s well-being.

The article analyzes current scientific approaches to the prevention of childhood injuries and the formation of a health-preserving educational environment within the framework of public health. It is demonstrated that the effectiveness of emergency

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

response in critical situations largely depends on the level of educators' preparedness, their possession of basic knowledge and practical skills in pre-medical care, and their ability to correctly use first aid kits in accordance with children's age-related and physiological characteristics.

Special attention is given to a comparative analysis of the principles underlying the formation and functional purpose of first aid kits in preschool institutions and general secondary schools. It is substantiated that in early childhood, pre-medical interventions must be максимально safe, gentle, and predominantly non-pharmacological, while in school settings first aid kits should enable response to a broader range of traumatic and acute functional conditions. The issue of allergic reactions in the pediatric population is highlighted as an important risk factor for sudden emergencies, justifying the inclusion of anti-allergic response elements at the pre-medical level.

It is concluded that developing educators' professional competence in pre-medical care, together with a scientifically grounded differentiation of first aid kits according to children's age and the specific characteristics of the educational environment, enhances safety, reduces the risk of complications from injuries and acute conditions, and aligns with modern principles of preventive medicine and public health in education.

Keywords: pre-medical care, safe educational environment, professional competence, health-preserving education, public health.

Постановка проблеми. Домедична допомога є невід'ємною складовою безпечного освітнього середовища та важливим чинником збереження життя і здоров'я дітей у закладах дошкільної та загальної середньої освіти. У зв'язку з постійним перебуванням дітей у організованих колективах, саме вихователі та вчителі найчастіше першими стикаються з раптовими погіршеннями самопочуття, травмами або розвитком гострих невідкладних станів. Наявність у педагогічних працівників базових знань і практичних навичок з домедичної допомоги, а також розуміння принципів використання аптечки, є обов'язковою умовою ефективного реагування у критичних ситуаціях. Формування такої компетентності дозволяє своєчасно надати допомогу, зменшити ризик ускладнень та сприяє реалізації функції здоров'язбереження в сучасному освітньому просторі.

Поєднанням вікових анатомо-фізіологічних особливостей, зростанням інтенсивності навчального навантаження, а також підвищеним ризиком травматизму в організованих дитячих колективах надає визначеної проблемі актуальності. Значна частина гострих травм і функціональних порушень у дітей виникає саме в закладах освіти, що визначає потребу в ефективній системі первинної профілактики та готовності до надання домедичної допомоги.

Роботи, присвячені профілактиці дитячого травматизму в загальноосвітніх закладах, акцентують увагу на тому, що причини більшості ушкоджень пов'язані

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

не лише з поведінковими або організаційними чинниками, але й з недостатньою готовністю освітнього середовища до оперативного реагування. Дослідники підкреслюють, що ефективність профілактичних заходів значною мірою залежить від наявності умов для своєчасного надання першої допомоги безпосередньо на місці події.

У межах концепції здоров'язбережувального освітнього середовища школа та інші заклади, у яких перебувають діти, розглядаються не лише як простори передачі знань.

Наукові праці у сфері педагогіки та громадського здоров'я обґрунтовують, що безпека, захищеність і готовність до дій у невідкладних ситуаціях є невід'ємними складовими такого середовища. У цьому контексті аптечка першої допомоги виступає не формальним атрибутом, а інструментом реалізації профілактичної функції освітнього середовища.

Важливий методологічний аспект проблеми пов'язаний із термінологічною та правовою невизначеністю понять «перша допомога», «домедична допомога» та «долікарська допомога» у сфері освіти. Наукові публікації вказують, що відсутність уніфікованого підходу до цих термінів у навчальних і нормативних документах ускладнює підготовку педагогів і вихователів, а також практичну організацію допомоги у невідкладних ситуаціях. Це підсилює актуальність науково обґрунтованого аналізу ролі аптечки першої допомоги як центрального елементу домедичних заходів у дитячому середовищі. Проблема обґрунтування відмінностей у принципах формування та функціональному призначенні аптечок першої допомоги для закладів дошкільної освіти і загальноосвітніх шкіл є науково та практично значущою. Її розв'язання сприятиме підвищенню рівня безпеки освітнього середовища, удосконаленню системи первинної профілактики травматизму та реалізації сучасних підходів громадського здоров'я в роботі з дитячим контингентом.

Аналіз останніх досліджень. Проблематика збереження здоров'я дітей і підлітків у закладах освіти та фізкультурно-спортивного спрямування представлена в сучасних наукових дослідженнях, що охоплюють питання профілактики травматизму, формування здоров'язбережувального середовища, домедичної підготовки та готовності персоналу до дій у невідкладних ситуаціях. Проте аналіз наявних публікацій свідчить, що окремі аспекти цієї комплексної проблеми залишаються недостатньо систематизованими та потребують подальшого опрацювання.

У низці досліджень увага зосереджена на профілактиці дитячого травматизму в загальноосвітніх закладах. Зокрема, у працях О. В. Альбощого та А. О. Лісової [1] показано, що причини травмування дітей у школах мають багатофакторний характер і пов'язані як з поведінковими особливостями учнів, так і з недостатньо ефективною організацією профілактичної роботи. Автори наголошують на необхідності підвищення рівня готовності педагогічного персоналу до оперативного реагування на нещасні випадки, проте питання

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

матеріально-технічного забезпечення домедичної допомоги, зокрема функціональної ролі аптечки першої допомоги, розглядається фрагментарно.

Значний масив публікацій присвячено формуванню здоров'язбережувального освітнього середовища як системної категорії сучасної освіти. У роботах Г. М. Мешко [8] здоров'язбережувальне середовище трактується як інтегрована модель, що поєднує фізичні, організаційні, психоемоційні та управлінські компоненти. Автор підкреслює, що ефективність такого середовища визначається не лише навчальними технологіями, а й рівнем безпеки та захищеності учнів. Подібні ідеї представлені й у дослідженнях Г. М. Бигар [2], де акцент зроблено на початкову школу та необхідність вікової адаптації заходів здоров'язбереження. Водночас у зазначених працях аптечка першої допомоги не аналізується як окремий профілактичний інструмент, а розглядається радше опосередковано, у загальному контексті безпеки. Питання формування знань і навичок домедичної допомоги в учнів висвітлено у статті М. І. Матвієнка із співавторами [7] доведено важливість цілеспрямованої підготовки дітей молодшого шкільного віку до дій у надзвичайних ситуаціях. Дослідники зазначають, що навчання основам домедичної допомоги сприяє формуванню безпечної поведінки та зниженню ризику ускладнень при травмах. У сфері фізичної культури і спорту проблему травматизму розглянуто у працях М. М. Трояновської, М. Г. Лазаренка та В. О. Жлобо [9], присвячених адаптивній фізичній культурі. Автори обґрунтовують необхідність профілактичних заходів і належної організації першої допомоги в умовах підвищеного фізичного навантаження. Окремий напрям досліджень стосується нормативно-правового й термінологічного забезпечення домедичної допомоги.

У статті В. В. Заплатинського [6] проаналізовано використання термінів «перша допомога», «домедична допомога» та «долікарська допомога» в освітніх програмах і законодавчих документах. Автор наголошує, що термінологічна неузгодженість ускладнює формування єдиних стандартів підготовки та практичної діяльності педагогів і тренерів.

Таким чином, аналіз сучасних наукових досліджень свідчить, що проблема забезпечення домедичної допомоги в закладах дошкільної освіти, загальноосвітніх школах активно розробляється з позицій профілактики травматизму, здоров'язбереження та освітньої безпеки. Водночас у наявних публікаціях відсутній комплексний медико-профілактичний аналіз аптечки першої допомоги як системоутворюючого елемента домедичної допомоги, а також наукове обґрунтування відмінностей у принципах її формування залежно від віку дітей та специфіки освітнього середовища.

Саме ці невирішені аспекти загальної проблеми становлять предмет дослідження означеної статті.

Метою статті є комплексне обґрунтування ролі аптечки невідкладної допомоги як функціонального елемента системи домедичної допомоги в організованому дитячому середовищі, а також визначення концептуальних

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

відмінностей у принципах її формування для закладів дошкільної освіти, загальноосвітніх шкіл з урахуванням вікових та організаційних особливостей.

Для досягнення поставленої мети у статті було визначено й послідовно розв'язано такі завдання:

1. Проаналізувати сучасні наукові підходи до профілактики дитячого травматизму та організації домедичної допомоги в освітньому середовищі.
2. Узагальнити віково-фізіологічні особливості дітей різного віку.
3. Розкрити місце аптечки першої допомоги в структурі здоров'язбережувального та безпечного освітнього середовища.

Виклад основного матеріалу. Аптечка першої допомоги є обов'язковим елементом системи охорони здоров'я дітей в організованих колективах. Вона призначена для швидкого реагування з метою збереження життя і здоров'я при гострих станах, травмах та раптових порушеннях самопочуття до моменту прибуття спеціалізованої медичної допомоги. Склад аптечки суворо регламентується санітарно-епідеміологічними нормами і визначається з урахуванням вікових особливостей дитячого контингенту, характеру рухової активності, типових ризиків травматизму, а також організаційної структури медичного забезпечення в закладі. Відмінності у комплектації аптечок першої допомоги в дошкільних закладах та загальноосвітніх школах зумовлені передусім віково-фізіологічними особливостями дітей, які перебувають у цих освітніх середовищах.

Для вихованців закладів дошкільної освіти характерна функціональна незрілість основних регуляторних систем організму, зокрема систем терморегуляції, імунітету та центральної нервової системи. Діти цього віку відзначаються підвищеною чутливістю шкіри й слизових оболонок, що потребує особливої обережності при використанні засобів для зовнішнього застосування. Низька маса тіла та незавершеність метаболічних процесів зумовлюють критичну значущість суворого контролю дозувань будь-яких лікарських засобів навіть за їх епізодичного застосування.

Крім того, дошкільники мають обмежені компенсаторні можливості при гострих патологічних станах, що підвищує ризик швидкого погіршення загального стану при травмах або раптових порушеннях самопочуття. У зв'язку з наведеними особливостями аптечка першої допомоги в дитячому садку формується за принципом максимальної безпеки і має переважно щадний, профілактично орієнтований характер, з акцентом на обробку незначних ушкоджень та запобігання ускладненням. Аптечка першої допомоги в закладі дошкільної освіти призначена виключно для надання першої домедичної допомоги у разі невідкладних станів і не передбачає самостійного медикаментозного лікування дітей. Основоположним принципом її формування та використання є забезпечення максимальної безпеки дитини при мінімально необхідному обсязі втручання, що відповідає віковим анатомо-фізіологічним особливостям вихованців.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Стандартна аптечка першої допомоги в дитячому садку, як правило, включає стерильні бинти, марлеві серветки та інші види перев'язувального матеріалу, призначені для обробки незначних ушкоджень шкірних покривів. До її складу також входять бактерицидні та гіпоалергенні лейкопластирі, використання яких знижує ризик місцевих шкірних реакцій у дітей. Для знезараження поверхневих ран допускається застосування антисептичних засобів, що не містять спирту, що дозволяє уникнути подразнення шкіри та токсичного впливу. Аптечка обов'язково комплектується термометром для контролю температури тіла, а також одноразовими медичними рукавичками, які забезпечують дотримання санітарно-гігієнічних вимог під час надання допомоги. До її складу входять засоби для обробки укусів комах, ножиці із заокругленими кінцями, призначені для безпечного розрізання бинтів і пластирів, а також холодові елементи, що використовуються для короткочасного локального впливу при забиттях і набряках.

У цьому випадку лікарські засоби для внутрішнього застосування не входять до стандартного складу аптечки. Використання медикаментів допускається виключно в індивідуальних випадках за наявності лікарського призначення та оформленої у письмовій формі згоди батьків або законних представників дитини. При цьому зберігання і застосування будь-яких лікарських засобів здійснюється виключно медичним працівником, що унеможливлює самостійне призначення та знижує ризик небажаних побічних реакцій.

Учні закладів загальної середньої освіти володіють значно більшою фізичною витривалістю та функціональними резервами організму. Для цієї вікової групи характерна активна участь у заняттях з фізичної культури, спортивних секціях і змаганнях, а також висока повсякденна рухова активність. Унаслідок цього школярі частіше стикаються з травмами опорно-рухового апарату, зокрема забиттями, розтягненнями та мікротравмами суглобово-зв'язкового апарату.

Крім того, у шкільному віці відзначається вищий рівень імовірності інших травматичних ушкоджень, пов'язаних з підвищеною фізичною та соціальною активністю.

Відповідно аптечка першої допомоги в школі орієнтована на надання допомоги при ширшому спектрі гострих травматичних і функціональних станів та передбачає наявність засобів, які дозволяють оперативно реагувати на травми різного ступеня вираженості до надання кваліфікованої медичної допомоги. Аптечка першої допомоги в закладі загальної середньої освіти характеризується ширшим функціональним діапазоном порівняно з аптечкою дошкільного закладу. Це зумовлено зростанням кількості травмонебезпечних ситуацій, які виникають у процесі навчальної та позакласної діяльності, а також значною варіабельністю віку учнів, від молодшого шкільного до підліткового. Суттєвий вплив на розширення функціональних вимог до шкільної аптечки має активна участь дітей у заняттях з фізичної культури, спортивних секціях, шкільних

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

змаганнях та інших формах підвищеної рухової активності, що підвищує ризик виникнення травм і гострих функціональних порушень.

На додачу до базових засобів першої допомоги шкільна аптечка, як правило, комплектується еластичними та компресійними бинтами, які використовуються при розтягненнях і для фіксації м'яких тканин. У її складі передбачаються кровоспинні засоби та джгути, призначені для тимчасової зупинки кровотеч до надання спеціалізованої допомоги. Для невідкладної допомоги при забиттях, розтягненнях і поверхневих травмах в аптечці можуть бути наявні охолоджувальні пакети миттєвої дії. Важливим елементом є фіксувальні пов'язки, що забезпечують стабілізацію ушкоджених ділянок тіла. Допускається розширений спектр антисептичних засобів, який обґрунтовано віковими фізіологічними особливостями школярів. Крім того, аптечка може включати засоби для тимчасової іммобілізації кінцівок, а також елементи, призначені для надання допомоги при непритомних станах і короткочасних функціональних порушеннях; знеболюючи препарати у різних дозуваннях для дітей молодших класів та підлітків.

Організація першої допомоги в закладах загальної середньої освіти має низку специфічних особливостей. У більшості шкіл функціонує медичний кабінет, що дозволяє розширити перелік засобів, доступних для надання домедичної допомоги, та забезпечити їх належне зберігання. Використання аптечки першої допомоги може здійснюватися як навченим педагогічним персоналом, який пройшов відповідну підготовку, так і медичним працівником, закріпленим за закладом. Усі заходи з надання першої допомоги в шкільному середовищі суворо регламентуються та проводяться відповідно до затверджених протоколів і нормативних вимог, що забезпечує єдиний і безпечний підхід до охорони здоров'я учнів.

Однак слід пам'ятати, що за даними сучасних досліджень, алергічні захворювання належать до найпоширеніших хронічних патологічних станів дитячого віку та мають стійку тенденцію до зростання. За результатами досліджень, прояви алергічних захворювань різного ґенезу реєструються у 20-30 % дитячої популяції у світі, при цьому найбільша поширеність відзначається у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку *(Zheng et al., 2025) [11].* Національні дані також свідчать про високу поширеність алергічної патології серед дітей в Україні. Алергічні захворювання виявляються у 25-30 % дітей, а в окремих вікових групах цей показник є ще вищим, що пов'язано з урбанізацією, екологічним навантаженням і зростанням сенсибілізації до поширених алергенів [3].

Особливу увагу привертає той факт, що в дитячому віці алергічні реакції нерідко мають полісистемний характер і можуть швидко прогресувати: від локальних шкірних проявів до респіраторних порушень та системних реакцій. За результатами спеціалізованих досліджень, симптоми кропив'янки, ангіоневротичного набряку та інсектної алергії досить часто виникають у дітей без

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

попередньо встановленого алергологічного діагнозу, що суттєво ускладнює прогнозування ризику в організованих колективах *[5]*. У шкільному віці поширеність алергічних проявів не зменшується, а трансформується: якщо в дошкільному періоді домінують харчові та шкірні реакції, то у дітей 6-14 років зростає частота респіраторних форм алергії, здатних супроводжуватися бронхоспастичними явищами.

Важливо підкреслити, що згідно з даними міжнародних шкільних спостережень, до чверті тяжких алергічних реакцій у закладах освіти виникають у дітей без відомої алергологічної настороженості, а тригери реакції можуть бути не ідентифіковані заздалегідь. Це підтверджує необхідність універсальної готовності шкіл і дитячих установ до надання невідкладної допомоги при алергічних станах, незалежно від наявності інформації про індивідуальні ризики *(White et al., 2017) [10]*.

Таким чином, високий рівень поширеності алергічних реакцій серед дітей дошкільного та шкільного віку, поєднання тенденції до зростання захворюваності з непередбачуваністю перебігу ймовірних гострих станів, а також значна частка випадків без попереднього діагнозу обґрунтовують необхідність включення елементів протиалергічного реагування до складу аптечки невідкладної допомоги в освітньому середовищі.

Такий підхід відповідає принципам профілактичної медицини й громадського здоров’я та спрямований на зниження ризику важких ускладнень до надання кваліфікованої допомоги.

Аптечка невідкладної допомоги при алергічних реакціях стає спеціалізованим компонентом системи домедичної допомоги в організованих дитячих і підліткових колективах. Її основна функція полягає у тимчасовій стабілізації стану дитини, обмеженні прогресування патологічного процесу та зменшенні ризику розвитку загрозливих для життя ускладнень. Аптечка повинна містити засоби, що забезпечують можливість швидкого впливу на основні патофізіологічні механізми алергічної реакції на домедичному етапі. Оскільки одними з найбільш небезпечних проявів алергічних реакцій є набряк слизових оболонок верхніх дихальних шляхів і бронхоспазм, аптечка повинна містити прості засоби для забезпечення прохідності дихальних шляхів. Їх використання спрямоване на підтримку адекватного дихання постраждалої особи у перші хвилини після розвитку реакції. Для алергічних реакцій, що мають локалізований характер, аптечка повинна включати засоби місцевої дії, призначені для зменшення свербежу, почервоніння, набряку та інших шкірних проявів. Такі засоби застосовуються при укусах комах, контактних алергічних реакціях і неускладнених формах кропив’янки та мають допоміжний і підтримувальний характер. Невід’ємною складовою аптечки невідкладної допомоги при алергії є наявність чітких алгоритмів дій при різних типах алергічних реакцій. Алгоритми повинні бути доступними та зрозумілими для осіб, які не мають медичної освіти, але несуть відповідальність за безпеку дітей. Таким чином, додавання засобів для

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

купування гострих проявів алергічних реакцій виступає важливим профілактичним та організаційним елементом системи безпеки в освітньому у середовищі.

Висновки

Проведений аналіз сучасних наукових досліджень дозволив встановити, що проблема профілактики дитячого травматизму та організації домедичної допомоги в освітньому середовищі розглядається переважно фрагментарно, без належної уваги до ролі аптечки першої допомоги як інтегрованого медико-профілактичного інструменту.

Узагальнення віково-фізіологічних особливостей дітей дошкільного та шкільного віку засвідчило, що характер ризиків і тяжкість можливих ушкоджень істотно відрізняються залежно від віку та виду діяльності, що зумовлює необхідність диференційованих підходів до організації домедичної допомоги.

Показано, необхідність додавання що аптечка першої допомоги такого спеціалізованого компоненту як протиалергійні засоби, що пов'язано із поширеністю алергічних реакцій серед дітей дошкільного та шкільного віку. В цілому аптечка першої допомоги має розглядатися не як формальний елемент оснащення закладу, а як важлива складова здоров'язбережувального та безпечного освітнього середовища, спрямована на реалізацію завдань первинної профілактики та мінімізації негативних наслідків невідкладних станів та травмування.

Література:

1. Альбощій О.В., Лісова А.О. Пошук шляхів підвищення ефективності профілактики дитячого травматизму в школах // *Наукові праці Полтавського національного педагогічного університету.* 2023. Вип. 12. С. 132–137.

2. Бигар Г.М. Проблема формування здоров'язбережувального середовища початкової школи: основні чинники та програмно-цільове забезпечення // *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 78. Т. 1. С. 214–221. DOI: 10.24919/2308-4863/78-1-37

3. Буратинська А.А., Уманець Т.Р. Алергічні захворювання в дітей: сучасний погляд на проблему // *Український журнал перинатології і педіатрії*. 2024. № 1. Вип. 97. С. 84–90. DOI: 10.15574/PP.2024.97.84.

4. Волосовець О.П., Больбот Ю.К., Бекетова Г.В., Уманець Т.Р. та ін. Алергічні та неалергічні хвороби шкіри в дітей України: ретроспективне дослідження за останні 24 роки // *Медичні перспективи*. 2021. № 3. Т. 26. С. 188–196. DOI: 10.26641/2307-0404.2021.3.242265.

5. Дуда Л.В., Охотнікова О.М. Клініко епідеміологічна характеристика найпоширеніших алергічних захворювань у дітей // *Здоров'я дитини*. 2018. № 4. Т. 13. С. 297–304.

6. Заплатинський В.В. Уніфікація термінів щодо надання допомоги: освітній та правовий контекст // *Науково-методичний журнал Інституту модернізації змісту освіти*. 2025. № 2. Вип. 103. С. 11–19. DOI: 10.52256/2710-3986.2-103.2025.11

7. Матвієнко М. І., Галай М., Крик Т., Дідківська О. Особливості освоєння знань основ домедичної допомоги учнями молодшого шкільного віку // Grail of Science. 2023. № 29. С. 290–296. DOI: 10.36074/grail-ofcience.07.07.2023.047

8. Мешко Г.М. Формування здоров'язбережувального освітнього середовища як аспект діяльності керівника загальноосвітнього навчального закладу // *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка*. 2019. Вип. 1. С. 112–118.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

9. Трояновська М.М., Лазаренко М.Г., Жлобо В.О. Профілактика травматизму в адаптивній фізичній культурі для учнів з особливими освітніми потребами // *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*. 2019. № 3. Вип. 159. С. 296–301.

10. White MV, Silvia S, Muniz R, Herrem C, Hogue SL. Prevalence and triggers of anaphylactic events in schools. *Allergy and Asthma Proceedings*. 2017. № 4. Т. 38. P. 286-293. DOI: 10.2500/aap.2017.38.4066.

11. Zheng J, Jin YJ, Wang CH, Feng C, Lai XY, Hua SQ, Tai JH. Global, regional, and national epidemiology of allergic diseases in children from 1990 to 2021: findings from the Global Burden of Disease Study 2021. *BMC Pulmonary Medicine*. 2025. № 1. Т. 25 P. 54. DOI: 10.1186/s12890-025-03518-y.

References:

1. Alboschii O.V., Lisova A.O. (2023). Poshuk shliakhiv pidvyshchennia efektyvnosti profilaktyky dytiachoho travmatyzmu v shkolakh [Searching for ways to increase the effectiveness of childhood injury prevention in schools]. Scientific Papers of the Poltava National Pedagogical University, № 12, 132–137. [in Ukrainian].

2. Byhar H.M. (2024). Problema formuvannia zdoroviazberezhuvalnoho seredovyshcha pochatkovoi shkoly: osnovni chynnyky ta prohramno-tsilove zabezpechennia [The problem of forming a health-preserving environment in primary school: Main factors and program-target support]. Topical Issues of the Humanities, 78(1), 214–221. [in Ukrainian].

3. Buratynska A.A., Umanets T.R. (2024). Alerhichni zakhvoriuvannia v ditei: suchasnyi pohliad na problemu [Allergic diseases in children: A modern view of the problem]. Ukrainian Journal of Perinatology and Pediatrics, (1), 84–90. [in Ukrainian].

4. Volosovets O.P., Bolbot Y.K., Beketova G.V., Umanets T.R., et al. (2021). Alerhichni ta nealerhichni khvoroby shkiry v ditei Ukrainy: retrospektyvne doslidzhennia za ostanni 24 roky [Allergic and non-allergic skin diseases in children of Ukraine: A 24-year retrospective study]. Medicni perspektivi, 26 (3), 188–196. [in Ukrainian].

5. Duda L.V., Okhotnikova O.M. (2018). Kliniko-epidemiolohichna kharakterystyka naipovyssenykh alerhichnykh zakhvoriuvan u ditei [Clinical and epidemiological characteristics of the most common allergic diseases in children]. Zdorovia dytyny [Child's Health], 13(4), 297–304. [in Ukrainian].

6. Zaplatynskyi V.V. (2025). Unifikatsiia terminiv shchodo nadannia dopomohy: osvitnii ta pravovyi kontekst [Unification of terminology related to providing assistance: Educational and legal context]. Scientific and Methodological Journal of the Institute for the Modernization of Educational Content, 2 (103), 11–19. [in Ukrainian].

7. Matviienko M.I., Halai M., Kryk T., Didkivska O. (2023). Osoblyvosti osvoiennia znan osnov domenychnoi dopomohy uchniamy molodshoho shkilnoho viku [Features of mastering basic pre-medical care knowledge by primary school students]. Grail of Science, 29, 290–296. [in Ukrainian].

8. Meshko H.M. (2019). Formuvannia zdoroviazberezhuvalnoho osvitnoho seredovyshcha yak aspekt diialnosti kerivnyka zahalnoosvitnoho navchalnoho zakladu [Formation of a health-preserving educational environment as an aspect of the activity of a general secondary school principal]. Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Pedagogy, (1), 112–118. [in Ukrainian].

9. Troianovska M.M., Lazarenko M.H., Zhlobo V.O. (2019). Profilaktyka travmatyzmu v adaptyvnii fizychnii kulturi dlia uchniv z osoblyvymy osvitnimy potrebamy [Injury prevention in adaptive physical culture for students with special educational needs]. Bulletin of T. H. Shevchenko National University "Chernihiv Collegium", 3(159), 296–301. [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

10. White M.V., Silvia S., Muniz R., Herrem C., Hogue S.L. (2017). Prevalence and triggers of anaphylactic events in schools. Allergy and Asthma Proceedings, 38(4), 286–293.

11. Zheng J., Jin Y.J., Wang C H., Feng C., Lai X.Y., Hua S.Q., Tai, J.H. (2025). Global, regional, and national epidemiology of allergic diseases in children from 1990 to 2021: Findings from the Global Burden of Disease Study 2021. BMC Pulmonary Medicine, 25(1), Article 54.

Дата першого надходження статті до видання: 08.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 376.1

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-414-424

Богомолова Марина Юріївна доктор педагогічних наук, професор кафедри, завідувач кафедри фундаментальних дисциплін ПрАТ Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом» Херсонський інститут, м.Чернівці, https://orcid.org/0000-0002-9960-9443

Петричук Світлана Іванівна доктор економічних наук, професор кафедри менеджменту та економіки, директор Херсонського інституту ПрАТ Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом» Херсонський інститут, м.Чернівці, https://orcid.org/0000-0003-1533-8090

Шпак Олександр Русланович здобувач освітньо-кваліфікаційного рівня «Бакалавр» зі спеціальності «Психологія» ПрАТ Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом» Херсонський інститут, м. Чернівці

ПРОБЛЕМА ГІПЕРАКТИВНОСТІ У ДІТЕЙ ІЗ ЗПР

Анотація. Проблема гіперактивності вже давно вивчається дитячими невропатологами, психологами та педагогами. Нині на синдром дефіциту уваги з гіперактивністю страждає близько 10% населення планети. Уперше згадка про гіперактивних дітей з'явилася в спеціальній літературі близько 150 років тому, коли німецький лікар Хоффман описав надзвичайно рухливу дитину, назвавши її «непосидою Філом».

У середині 50-х років з'явився термін «гіпердинамічний синдром», і лікарі дедалі з більшою впевненістю стали говорити про те, що основна причина захворювання – наслідки ранніх органічних уражень головного мозку. В англо-американській літературі в 70-ті роки часто звучить термін «мінімальна мозкова дисфункція» (Є. Захар'ян, В. Гіляровський, М. Голозко, В. Осипов, О.Осипова, Г. Сухарева та ін.). Це визначення застосовували і застосовують до дітей із проблемами в навчанні або поведінці, розладами уваги, які мають нормальний рівень інтелекту та легкі неврологічні порушення. З 80-х років минулого століття і донині в медичній і педагогічній практиці використовують термін синдром дефіциту уваги з гіперактивністю (СДУГ) (Р. Гасанов, В. Ковальов, А. Личко, С.Мнухін та ін.). Порушена в статті проблема ускладнюється тим, що кількість гіперактивних дітей зростає. Це викликає проблему в батьків, вихователів у дитячих садках і вчителів у школах. Сама обстановка, в якій ростуть і виховуються діти, на жаль, створює винятково сприятливі можливості для наростання у них різних психічних відхилень.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Без своєчасного виявлення і приділення особливої уваги таким дітям можуть з'являтися вторинні невротичні та поведінкові реакції, які ускладнюють шкільну та соціальну адаптацію, ускладнюють сімейні стосунки, порушують процес формування характеру й особистості дитини.

Ключові слова: гіперактивність, затримка психічного розвитку, молодший шкільний вік, психокорекційна робота, ігровий метод.

Bogomolova Maryna Yuriivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department, head of Department of Fundamental Disciplines, PrJSC Higher Educational Institution "Interregional Academy of Personnel Management" Kherson Institute, Chernivtsi, https://orcid.org/0000-0002-9960-9443

Petrychuk Svitlana Ivanivna Doctor of Economics, Professor of the Department of Management and Economics, Director of the Kherson Institute, PrJSC Higher Educational Institution "Interregional Academy of Personnel Management" Kherson Institute, Chernivtsi, https://orcid.org/0000-0003-1533-8090.

Shpak Oleksandr Ruslanovich holder of the educational and qualification level "Bachelor" in the specialty "Psychology" of PrJSC Higher Educational Institution "Interregional Academy of Personnel Management" Kherson Institute, Chernivtsi

THE PROBLEM OF HYPERACTIVITY IN CHILDREN WITH ADD/ADHD

Abstract. The problem of hyperactivity has long been studied by child neurologists, psychologists and teachers. Currently, about 10% of the world's population suffers from attention deficit hyperactivity disorder. The first mention of hyperactive children appeared in the special literature about 150 years ago, when the German doctor Hoffmann described an extremely mobile child, calling him "restless Phil."

In the mid-1950s, the term "hyperdynamic syndrome" appeared, and doctors increasingly began to speak with greater confidence that the main cause of the disease was the consequences of early organic brain lesions. In the Anglo-American literature of the 1970s, the term "minimal brain dysfunction" was often used (E. Zakharyan, V. Gilyarovsky, M. Golozko, V. Osipov, O. Osipova, G. Sukhareva, etc.).

This definition was and is applied to children with learning or behavioral problems, attention disorders, who have a normal level of intelligence and mild neurological disorders. Since the 80s of the last century and to this day, the term attention deficit hyperactivity disorder (ADHD) has been used in medical and pedagogical practice (R. Hasanov, V. Kovalev, A. Lychko, S. Mnukhin, etc.).

The problem raised in the article is complicated by the fact that the number of hyperactive children is growing. This causes a problem for parents, kindergarten

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

teachers and school teachers. The very environment in which children grow and are brought up, unfortunately, creates exceptionally favorable opportunities for the development of various mental disorders in them.

Without timely identification and special attention, such children may develop secondary neurotic and behavioral reactions that complicate school and social adaptation, complicate family relationships, and disrupt the process of forming the child's character and personality.

In any case, no matter what we call the problem, it is very acute and must be solved. The number of such children is growing. Parents are giving up, kindergarten teachers and school teachers are sounding the alarm and losing their composure. The very environment in which children grow and are brought up today creates exceptionally favorable conditions for the increase in various neuroses and mental disorders in them.

Thus, research in this area has led scientists to the conclusion that in this case the cause of behavioral disorders is an imbalance of excitation and inhibition processes in the nervous system. As a result of various organic disorders, the reticular formation can be in an overexcited state and therefore the child becomes disinhibited. The immediate cause of the disorder was called minimal brain dysfunction, that is, a multitude of microdamages to brain structures that arise as a result of birth trauma, newborn asphyxia and a multitude of similar causes. At the same time, gross focal brain damage is absent.

Keywords: hyperactivity, mental retardation, primary school age, psychocorrectional work, game method.

Постановка проблеми. Під затримкою психічного розвитку (ЗПР) розуміється синдром тимчасового відставання розвитку психіки дитини на цілому, чи відставання розвитку окремих психічних функцій. При затримці психічного розвитку відбувається уповільнення темпів всіх потенційних можливостей організму.

Найбільш загальний зміст затримки психічного розвитку можна висловити так: розвиток мислення, пам'яті, уваги, сприйняття, мови, емоційно-вольової сфери особистості відбувається повільно та з відставанням від норми.

Обмеження психічних та пізнавальних можливостей не дозволяють дитині успішно впоратися із завданнями та вимогами, які пред'являє до неї суспільство.

При затримці психічного розвитку (ЗПР) порушення проявляються дуже рано, тому становлення всіх психічних функцій відбувається не лише уповільнено, а й спотворено. Порушеною виявляється емоційно-вольова сфера дітей, що відбивається на соціальній поведінці, на міжособистісних контактах, призводить до труднощів соціальної адаптації.

Найчастіше ЗПР виявляють під час вступу дитини до школи. Це виявляється у недостатній кількості загального запасу знань у дитини, обмеженістю уявлень, незрілістю її мислення, малою інтелектуальною цілеспрямованістю,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

переважанням ігрових інтересів над навчальними інтересами, а також швидкою стомлюваністю при вирішенні будь-яких завдань, пов'язаних з інтелектуальною діяльністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До дітей із затримкою психічного розвитку відноситься дуже різноманітна група, що включає дітей з нерівномірним рівнем психічного та фізичного розвитку.

Т. Власовим та М. Певзнер було виділено у групі дітей із ЗПР дві найбільш численні групи:

- діти з порушеним темпом фізичного та розумового розвитку. У дітей цієї групи спостерігається повільний темп дозрівання кори головного мозку, вони часто поступаються своїм однолiткам у фізичному розвитку, при цьому відрізняються інфантилізмом в інтелектуальному, емоційному та особистісному розвитку.

- діти із функціональними розладами психічної діяльності. Сюди відносяться діти із мінімальним органічним пошкодженням головного мозку. У дітей цієї групи спостерігаються слабкі нервові процеси, порушення уваги, швидка стомлюваність, і навіть знижений рівень працездатності [1, с. 4].

К. Лебединська розробила медичну класифікацію дітей із затримкою психічного розвитку, виділивши при цьому чотири варіанти затримки психічного розвитку [1, с. 5]:

- ЗПР конституційного походження. Причинами цього типу ЗПР є порушення обміну речовин і навіть специфіка генотипу. Симптомами даного типу ЗПР є затримка у фізичному розвитку, проблеми у становленні статодинамічних психомоторних функцій; різні інтелектуальні порушення, емоційно-особистісна незрілість, яка проявляється у різних афектах та порушеннях поведінки;

- ЗПР соматогенного походження. Причинами цього ЗПР є тривалі соматичні захворювання, різні інфекції чи алергії. Симптомами затримки психічного розвитку соматогенного походження є психомоторний та мовленнєвий розвиток; також різні інтелектуальні порушення, а також невропатичні розлади, що виражаються у замкнутості дитини, у її боязкості, сором'язливості, заниженій самооцінці, несформованості дитячої компетентності. Дітям із цим типом ЗПР характерна емоційна незрілість;

- ЗПР психогенного походження. Причинами даного типу ЗПР є несприятливі умови виховання, особливо на ранніх етапах онтогенезу, а також мікросередовище, що травмує. Симптомами даного типу ЗПР є несформованість дитячої компетентності та довільного регулювання діяльності та поведінки; різні види патологічного розвитку особистості і навіть всілякі емоційні розлади, афективні реакції.

- ЗПР церебрально-органічного походження. Причинами даного типу ЗПР є точкове органічне ураження ЦНС залишкового характеру, яке пов'язане з

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

патологією вагітності та пологів, з різними травмами ЦНС та інтоксикаціями, наприклад, при інфекційних захворюваннях, які вражають дітей у ранньому віці. Симптомами ЗПР цього типу є затримка психомоторного розвитку, різні інтелектуальні порушення, і навіть органічний інфантилізм [2, с. 11].

Мета статті – вивчення можливості використання ігротерапії як засобу корекції дитячої гіперактивності за ЗПР.

Виклад основного матеріалу. Описані клінічні типи найбільш стійких форм ЗПР більшою мірою відрізняються один від одного особливостями структури та характером співвідношення двох основних компонентів даної аномалії розвитку: це переважання чи інтелектуальних, чи емоційних порушень.

Що стосується уповільненого темпу формування пізнавальної діяльності, то навіть інфантилізм пов'язаний із недостатністю інтелектуальної мотивації і з різними емоційними розладами пов'язана рухливість психічних процесів.

Найчастіше з описаних вище типів зустрічається ЗПР церебрально-органічного походження.

Цей тип характеризується великою стійкістю і вираженістю порушень як і емоційно-вольової сфері, так і у пізнавальній діяльності.

Анамнез дітей із цим типом ЗПР у більшості випадків показує наявність негрубої органічної недостатності нервової системи, найчастіше це залишковий характер наслідків патології вагітності, недоношеності, асфіксії та травми під час пологів, а також різних постнатальних порушень перших трьох років життя дітей.

Ураховуючи, що затримка психічного розвитку зачіпає різні сфери, зрозуміло, що у молодших школярів із ЗПР матимуть місце такі особистісні особливості, які не характерні для їхніх однолітків розвитком у нормі. Так, дослідження міжособистісних відносин піддослідних із ЗПР, проведені ще в 70-ті роки минулого століття Н. Коломенським, а також пізніші роботи показали, що для молодших школярів із ЗПР характерні недоліки комунікативних умінь і навичок, які мають причини емоційного та когнітивного характеру, унаслідок чого у них страждають навички спілкування. У зв'язку із затримкою розвитку різних психічних функцій у дітей із ЗПР спостерігаються проблеми й у пізнавальній діяльності.

Г. Сухарєва у своїх дослідженнях показала, що для дітей із ЗПР характерна, головним чином, недостатня зрілість афективно-вольової сфери. Аналізуючи динаміку розвитку нестійких особистостей, Г. Сухарєва, підкреслювала, що їхня соціальна адаптація більше залежить від впливу навколишнього середовища, ніж від них самих, вони підвищено навіювані та імпульсивні, схильні йти шляхом найменшого опору, схильні до негативних зовнішніх впливів. Усі ці критерії характеризують низький рівень критичності, незрілість, нездатність адекватно оцінити ситуацію [2, с. 35].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Дослідження О. Дзугкоєвої показали, що в молодших школярів із затримкою психічного розвитку порівняно з їхніми однолітками, що нормально розвиваються, спостерігаються такі особистісні особливості, як невідповідність рівня самосвідомості та самооцінки їх віковим нормам, різні порушення поведінки, психічна нестійкість, а також невідповідність поведінкової реакції. У своєму дослідженні вона також показала, що різні варіанти дисгармонічного розвитку особистості та дезадаптація молодших школярів із ЗПР значною мірою залежить від соціальних чинників, таких як сімейне виховання, шкільне навчання [2, с. 38].

Значна частина дітей із ЗПР виявляють у своїй поведінці такі властивості як імпульсивність, не підпорядковуються дисциплінарним вимогам, у них спостерігається підвищений рівень конфліктності при взаємодії як з однолітками, і з вчителями.

У роботах Т. Власової та К. Лебединського було виділено три типи поведінки у дітей із ЗПР - це врівноважений тип, загальмований тип та збудливий тип. Найбільш поширеним із них є збудливий, який характеризується підвищеною руховою активністю, перепадами настрою, проявом агресії, плаксивістю, підвищеною навіюваністю. Досить часто у молодших школярів із ЗПР спостерігається агресивна поведінка.

У статті М. Шешукова йдеться про те, що молодші школярі із ЗПР під час спілкування з однолітками частіше акцентують увагу на їх негативних рисах, бачать стосунки з ними в чорному кольорі. Це свідчить, що у молодших класах, де навчаються діти із ЗПР, зазвичай панує несприятлива емоційно-психологічна атмосфера яка сприяє створенню позитивних емоційних зв'язків між учнями [2, с. 18].

Подібні результати під час свого дослідження отримали також У. Ульєнкова та Є. Самойленко: автори зазначають, що молодші школярі із ЗПР схильні відгукуватися про своїх однокласників у різко негативному ключі, що є свідченням слабких психологічних зв'язків таких дітей із рештою дитячої спільноти. Негативний характер узаємовідносин з однолітками виявляється у переважанні поганої поведінки дітей під час уроків, соціальній та виникненні загальної несприятливої і напруженої атмосфери, що є обтяжливим чинником для психічного розвитку цієї категорії дітей [2, с. 21].

О. Іденбаум досліджувала особливості прояву соціально-психологічної компетентності у молодших школярів із ЗПР, внаслідок чого було показано, що молодші школярі із ЗПР не розуміють сенсу цілої низки ситуацій міжособистісної взаємодії та ділової комунікації.

Г. Грибанова, досліджувала психологічні особливості дітей із ЗПР, зазначає, що вони, за умов спеціалізованого навчання, відбувається формування досить адекватних понять, що характеризують особисті якості людей.

Також молодші школярі із ЗПР відрізняються значною своєрідністю соціальних емоцій. Багато дітей з ЗПР воліють грати поодинці, вони не мають

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

виражених уподобань до будь-кого, емоційних переваг когось із однолітків, тобто не виділяються друзі, міжособистісні стосунки нестійкі. Взаємодія з однолітками у молодших школярів із ЗПР носить ситуативний характер, вони більше віддають перевагу спілкуванню з дорослими або з дітьми старшими за себе, але й у цьому разі не виявляють значної активності [2, с. 30].

Можна виділити ряд суттєвих особливостей у [2, с. 39] емоційно-вольовій сфері дошкільника із ЗПР: незрілість емоційно-вольової діяльності, інфантилізм, висока емоційна лабільність, виражена емоційна виснажуваність, уповільнене формування позитивних емоційних реакцій, часту зміну настрою, знижений настрій фону, почуття страху, емоційна нестійкість, низька емоційна компетентність, особлива чутливість до погляду чи дотику.

Ці діти, будучи понад міру чутливими, шукають підтримки, похвали, схвалення з боку дорослих, постійно звертаються до них за допомогою, вони потребують постійної емоційної співучасті.

Вольове регулювання: гіпофункція рівня контролю порушення самоконтролю у всіх видах діяльності, у мотиваційній сфері; переважання ігрових мотивів, прагнення отримати задоволення, дезадаптивність спонукань та інтересів.

У комунікативній сфері: виражені проблеми у розрізненні найважливіших характеристик міжособистісних відносин.

Проблеми вичленування, осмислення та моделювання міжособистісних відносин; більшою мірою доступна зовнішня логіка реальних дій, ніж логіка соціальних відносин; часта відсутність правильного розуміння соціальної ролі та становища; знижена потреба у спілкуванні як з однолітками, так і з дорослими; діти не готові до емоційно «теплих» дружніх стосунків з однолітками; проблеми пристосування до дитячого колективу під час гри та занять; своєрідність контакту з іншими людьми та пов'язані з цим проблеми; контакт може бути спочатку агресивним, у взаємодії з дорослими виявляють негативізм, навіть якщо відчувають потребу уваги; ранимість, чутливість до передбачуваної образи; загострено реагують на ставлення до них оточуючих; потреба у взаєморозумінні та емпатії; переважання установок недовіри дорослим до відкритої ворожості; агресивність поведінки та її провокуючий характер; схильність маніпулювати дорослими; спостерігається відставання адекватних форм спілкування з дорослими, в контакті метушливі, можуть виявляти маневрування, фамільярність по відношенню до дорослого; агресивні прояви дітей у ситуації оцінювання своєї діяльності, їм властива оцінка своєї діяльності, рівнозначна відношенню до них; залежність дітей від емоційної оцінки інших людей.

Вона робить їх конформними, некритичними, вибірковими у спілкуванні, надмірно прив'язаними до дорослих, породжує в них потребу у постійній позитивній оцінці та неадекватне оцінювання своїх можливостей; слабка орієнтація у морально-етичних нормах поведінки.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Таким чином, молодші школярі із ЗПР є досить неоднорідною групою щодо прояву даного порушення. Це пов'язане з тим, що й генезис протікання затримки психічного розвитку істотно відрізняється в різних дітей, що перебувають у різному рівні емоційного, соціального, інтелектуального і особистісного розвитку. Проте, загалом затримка психічного розвитку характеризується незрілістю психічних функцій [3, с. 353].

Уперше в Україні були затверджені основні принципи, одним із яких є «створення сприятливої соціальної ситуації розвитку кожної дитини відповідно до її вікових та індивідуальних особливостей». Вирішення завдань розвитку дітей має бути спрямоване на набуття досвіду у наступних видах діяльності: рухової, комунікативної, образотворчої, музичної, ігрової. Гра в цьому випадку може виступати як форма соціалізації та індивідуалізації дитини.

Стандарт визначає реалізацію завдань освітньої програми на основі співробітництва дитини з дорослими та однолітками у відповідних до віку видах діяльності. Таким видом діяльності для дошкільника є гра. Побудована в ігровій формі освітня ситуація має більше педагогічне значення, ніж навчальне заняття накшталт шкільного уроку. Робота передбачає в такий спосіб побудувати освітню діяльність, щоб ігрова ситуація стала частиною життя дитини.

Предметно-ігрове середовище має організовуватися таким чином, щоб кожна дитина мала змогу займатися улюбленою справою. Таке середовище має відповідати індивідуальним та віковим особливостям дітей, їхньому провідному виду діяльності - грі.

При цьому вона повинна сприяти розвитку творчих здібностей, будити фантазію, активність дій, вивчати спілкування, яскравий вираз своїх почуттів.

Гра в дитячому садку повинна організовуватися, по-перше, як спільна гра вихователя з дітьми, де дорослий виступає як партнер, що грає, і одночасно як носій специфічної «мови» гри. Природна емоційна поведінка вихователя, який приймає будь-які дитячі задуми, гарантує свободу і невимушеність, задоволення дитини від гри, сприяє виникненню у дітей прагнення самим опанувати ігрові способи. По-друге, на всіх вікових етапах гра повинна зберігатися як вільна самостійна діяльність дітей, де вони використовують усі доступні їм ігрові засоби, вільно об'єднуються та взаємодіють один з одним, де забезпечується певною мірою незалежний від дорослих світ дитинства.

У дитячі роки гра є провідним видом діяльності людини, якою вона пізнає світ. У грі діти «намагаються перевірити свою силу та спритність; реалізують бажання фантазувати, відкривати таємниці та прагнути чогось далекого і прекрасного». При вмілому використанні гра може стати незамінним помічником педагога. У грі дитина вчиться долати труднощі, пізнає оточення, шукає вихід із того чи іншого становища. Такі ігри формують дітей-організаторів, які наполегливо ведуть інших.

Гра – природний спосіб розвитку дитини. Тільки в грі дитина радісно і легко, як квітка під сонцем, розкриває свої творчі здібності, закріплює і засвоює

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

нові навички та знання, розвиває моторику, спостережливість, фантазію, пам'ять, вчиться думати, аналізувати, долати труднощі, одночасно вбираючи неоціненний досвід, товариства [3, с. 352].

Гра має величезне розвивальне та виховне значення для формування дитини. Дитячі ігри будять у дитині різні почуття, служать розвитку його духовних здібностей і дають початок корисним навичкам. Вони позитивно впливають саморозвиток дитини, є найвищим моментом для остаточної підготовки дітей до самостійної діяльності.

Серед дитячих ігор, які використовують у навчально-виховному процесі дошкільного виховного закладу, важливе місце займають дидактичні ігри. Зміст поняття дидактична гра окреслює система впливів, спрямована на формування у дитини пізнавальної активності. Вона сприяє вирішенню завдань морального, естетичного, розумового, фізичного та трудового виховання.

Таким чином, усі ці ігрові методи спрямовані на покращення концентрації уваги, підвищення здатності контролювати свої дії. За допомогою цих ігрових корекційно-розвивальних методів можна покращити навчання, соціальну адаптацію дитини, здатність заводити друзів та підтримувати подальшу дружбу.

Рекомендації батькам, педагогам, вихователям гіперактивних дітей із ЗПР: нерозуміння, неадекватні претензії, неадекватні поради та вимоги, неадекватні реакції, неадекватні методи призводять до того, що у дитини: низька самооцінка, підвищена стомлюваність, низька працездатність, низька навчальна мотивація, труднощі у навчанні письма та читання, порушення взаєморозуміння, підвищена тривожність, образи, страхи.

Робота з такою дитиною будуватиметься з урахуванням її сильних та слабких сторін. У школі ними найчастіше бувають, незадоволені, тому що вони неуважні, у них поганий почерк і багато помилок, вони часто тягнуть руку, але коли їх запитують, то відповідають невпопад, виконують не ті завдання, не лише самі відволікаються, а й відволікають інших дітей.

При організації занять з непосидами має значення все, що оточує дитину. Дитина займається вдома, її не повинно ніщо відволікати. Краще, якщо це буде окрема кімната, або якась відгороджена частина кімнати, при цьому варто вимкнути радіо, телевізор, намагатися не розмовляти голосно, щоб не відволікати дитину від занять. Стіл, за яким займається гіперактивна дитина, не повинен бути нічим завалений, там можуть бути тільки книги або підручник, якими вона користується, зошит, ручка, олівець, тобто лише те, що їй необхідне для конкретної роботи.

Обов'язковим є зоровий контакт, що дозволяє привернути увагу дитини. Під час занять «збирається» вся увага дитини. Це може бути погляд, слово, фраза, наприклад: «Починаємо працювати, будь уважним», і лише після цього щось пояснювати. Незважаючи на високий рівень інтелектуального розвитку, гіперактивним дітям іноді доводиться два-три рази пояснювати те саме завдання, два-три рази давати інструкцію. Це відбувається не тому, що дитина нездатна,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

незрозуміла, а тому що вона вихоплює тільки частину фрази, частину інструкції. Саме тому будь-яка інструкція, яка дається гіперактивній дитині, має бути однозначною, простою, має бути короткою, і в ній не повинно бути жодного незрозумілого слова. Складні, багатоступінчасті завдання краще поділити на частини [2, с. 350].

Висновки. Таким чином, молодші школярі із ЗПР є досить неоднорідною групою щодо прояву даного порушення. Це пов’язано з тим, що й генезис протікання затримки психічного розвитку істотно відрізняється в різних дітей, що перебувають на різному рівні емоційного, соціального, інтелектуального і особистісного розвитку. Разом із тим, загалом затримка психічного розвитку характеризується незрілістю психічних функцій.

Гіперактивність – це скоріше назва, що історично склалася для цілої групи різних видів розладів уваги, які не обов'язково повинні супроводжуватися моторним занепокоєнням.

І якщо у дитини є якась із проблем уваги, то це негативно позначається на всіх розумових та емоційних процесах, властивих дитячому організму, а також часто супроводжується різними негативними формами поведінки, у тому числі гіперактивністю.

Застосування гри як терапевтичного засобу вітчизняними психологами ґрунтується на теорії гри Л. Виготського, А. Леонтьєва, Д. Ельконіна. У грі дитина вступає у відносини, які стимулюють її позитивні емоції. Гра допомагає дітям розвивати здібності, набувати необхідні навички, долати конфлікти та досягати психологічної рівноваги. Крім того, ігри готують дітей до дорослого життя. На цьому заснована ігротерапія – психотерапевтичний метод роботи з дітьми та з дорослими, спрямований на корекцію емоційних та поведінкових розладів з використанням іграшки.

За допомогою малювання, рольової гри, дитина може висловити ті страхи, емоційні стани та психічні травми, про які не може розповісти.

Отже, ігрова діяльність сприяє зниженню рівня агресивності у молодших школярів із гіперактивністю, що й підтверджує нашу гіпотезу.

Практична значущість результатів дослідження полягає у тому, що воно може бути використане як у практичній, так і науковій діяльності.

Література:

1. Галах Т. В. Діагностика і корекція дітей з раннім дитячим аутизмом. Нетішин, 2016. 49 с.

2. Островська К. О. Аутизм: проблеми психологічної допомоги. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. 110 с.

3. Островська К. О., Качмарик Х. В. Особливості інтелекту дітей зі спектром аутистичних порушень. Збірник наукових праць інституту психології імені Г. С. Костюка НАПНУ. 2012. Том XIV. Ч. 6. С. 350-357.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

References:

1. Halakh, T. V. *Diahnostyka i korektsiia ditei z rannim dytiachim autyzmom* [Diagnosis and Correction of Children with Early Childhood Autism]. Netishyn, 2016. 49 p. [in Ukrainian].

2. Ostrovska, K. O. *Autyzm: problemy psykholohichnoi dopomohy* [Autism: Issues of Psychological Assistance]. Lviv: Ivan Franko LNU Publishing Center, 2006. 110 p. [in Ukrainian].

3. Ostrovska, K. O., & Kachmaryk, Kh. V. *Osoblyvosti intelektu ditei zi spektrom autychnykh porushen* [Intellectual Features of Children with Autism Spectrum Disorders]. Scientific Works Collection of the H. S. Kostiuk Institute of Psychology of the NAPS of Ukraine, 2012. Vol. XIV. Part 6. pp. 350-357. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 01.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК: 378.011.3-051:373.2:[006-027.542+340.143](477)(045)

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-425-437

Богуш Алла Михайлівна докторка педагогічних наук, професорка кафедри теорії та методики дошкільної освіти Державного закладу «Південно-український національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», Одеса, https://orcid.org/0000-0002-5678-5455

ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ЗМІСТУ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ УКРАЇНИ

Анотація. Актуальність дослідження визначається вимогами сучасного освітнього простору України щодо підготовки високоосвічених фахівців, майбутніх вихователів причетних до наймолодшої вікової категорії – дітей дошкільного віку, підготовки й адаптації їх до життя у складних соціополітичних умовах широкомасштабної війни в Україні.

Соціополітичні зміни в Україні вимагали переорієнтації змісту насамперед державних документів щодо освіти, виховання і розвитку дітей раннього і дошкільного віку, найбільш уразливої вікової категорії дітей, у свою чергу, необхідність переглянути й критично переосмислити зміст і напрями освітньо-виховної роботи з дітьми дошкільного віку насамперед у державних документах – як центральних орієнтирів у побудові освітньо-методичної, і педагогічної платформ сучасного освітнього простору закладів дошкільної освіти та їх реалізації високоосвіченими педагогічними кадрами.

Зазначимо, що 2024-2025 навчальні роки стали важливим законодавчим кроком побудови якісного освітнього простору української дошкільної освіти. Прийняття нового Закону «Про дошкільну освіту» (2024 р.), який схвалила Європейська комісія як гідного європейським принципам: поваги до прав, гідності, інтересів та свобод кожної людини, максимальне забезпечення їх реалізації (Закон України «Про дошкільну освіту від 6 червня 2024 р. №3788-IX).

Ключовою ідеєю нового Закону є: кожна дитина в Україні повинна мати можливість здобувати якісну сучасну дошкільну освіту з урахуванням її індивідуальних особливостей, потреб, інтересів та здібностей.

На підставі Закону України «Про дошкільну освіту» розроблено і схвалено Кабінетом Міністрів України «Державний стандарт дошкільної освіти». який містить перелік і опис згрупованих за освітніми напрямами результатів навчання і компетентностей, які набуваються вихованцями впродовж здобуття дошкільної освіти.

У Державному стандарті зазначено мету дошкільної освіти: забезпечення цілісного та всебічного розвитку дитини, її фізичних інтелектуальних і творчих

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

здібностей у процесі виховання, навчання, соціалізації та формування необхідних життєвих навичок і компетентностей (Державний стандарт дошкільної освіти, 2025). Державні документи з дошкільної освіти передбачають їх реалізацію у двох напрямах: а) у процесі підготовки майбутніх вихователів, вихователів-методистів, управлінців щодо оновлення змісту й методики їхньої підготовки відповідно до нових державних документів; б) перепідготовка фахівців дошкільної освіти відповідно нових Державних стандартів (вихователів, вихователів-методистів, директорів).

Одним із основних засобів оновлення змісту і методів підготовки як майбутніх, так і дієвих фахівців дошкільної освіти є **переосмислення** ними змісту, методів і методики підготовки й перепідготовки фахівців ЗДО (оновлення відповідно державних документів).

Ключові слова: Закон України «Про дошкільну освіту», «Державний стандарт ДО», вихователі, викладачі, підготовка, оновлення, переосмислення, освітній простір, дошкільна освіта, професійна підготовка.

Bogush Alla Mykhailivna doctor of Pedagogical Sciences, Professorof Department of Theory and Methods of Preschool Education State Institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky”, Odesa, https://orcid.org/0000-0002-5678-5455

RETHINKING THE CONTENT OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE PRESCHOOL EDUCATION SPECIALISTS IN THE CONTEMPORARY EDUCATIONAL SPACE OF UKRAINE

Abstract. The relevance of this study is determined by the requirements of the contemporary educational space of Ukraine regarding the training of highly qualified specialists — future preschool teachers who will work with the youngest age group, namely preschool children. Particular importance is attached to preparing children for life and facilitating their adaptation in the complex socio-political conditions caused by the full-scale war in Ukraine.

Socio-political transformations in the country have necessitated a reorientation of the content of state regulatory and legal documents in the field of education, upbringing, and development of early and preschool-aged children as the most vulnerable age group. Accordingly, there has arisen a need for a critical review and thorough reconsideration of the content and directions of educational work with preschool children, primarily within state documents that serve as key guidelines for shaping the educational and methodological as well as pedagogical framework of modern Preschool Education Institutions.

The academic years 2024–2025 have become an important stage in the legislative development of high-quality preschool education in Ukraine. A new Law of Ukraine “On Preschool Education” (2024) was adopted and approved by the European

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Commission as being consistent with European principles of respect for human rights, dignity, interests, and freedoms, and aimed at ensuring their full implementation (Law of Ukraine “On Preschool Education”, June 6, 2024, No. 3788-IX).

The key idea of the new Law is that every child in Ukraine must have the opportunity to receive high-quality modern preschool education, taking into account their individual characteristics, needs, interests, and abilities.

On the basis of this Law, the Cabinet of Ministers of Ukraine developed and approved the “State Standard of Preschool Education,” which defines the list and description of learning outcomes and competencies grouped according to educational domains and acquired by children during preschool education.

The State Standard defines the purpose of preschool education as ensuring the holistic and comprehensive development of the child, including their physical, intellectual, and creative abilities, in the process of upbringing, learning, socialization, and the formation of essential life skills and competencies (State Standard of Preschool Education, 2025). The implementation of state documents in the field of preschool education предусматривает two interrelated directions:a) updating the content and methodology of professional training of future preschool teachers, senior preschool teachers (methodologists), and educational administrators in accordance with the new state standards;b) advanced training and retraining of preschool education specialists (preschool teachers, senior preschool teachers, and directors) in compliance with the new regulatory requirements.

One of the key mechanisms for updating the content and methods of training both future and practicing preschool education specialists is a profound rethinking of the content, forms, methods, and technologies of professional training and retraining in accordance with contemporary state educational documents.

Keywords: Law of Ukraine “On Preschool Education”, State Standard of Preschool Education, preschool teacher, lecturer, professional training, curriculum renewal, educational space, preschool education.

Постановка проблеми. У сучасному освітньому просторі інноваційних технологій, модернізації, глобалізації, цифровізації виникає необхідність оновлення змісту, засобів, форм і методів фахової підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти насамперед у вищих закладах дошкільної освіти, що, у свою чергу, зобов’язує перепідготовку викладацького складу, зокрема, викладачів дошкільної педагогіки та фахових методик, адже ефективність формування професійних умінь і навичок у майбутніх фахівців дошкільної освіти відповідно до умов сьогоденного освітнього простору залежить від своєчасної переорієнтації викладацьким складом університету змісту викладання професійно зорієнтованих дисциплін відповідно нових державних документів із дошкільної освіти та їх переосмислення у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти. Переконані, що якісна освіта професійно спрямована підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти, які будуть працювати в новому

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

освітньому просторі, вимагає орієнтації викладацького складу на сучасні інноваційні та цифрові технології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначимо, що проблема підготовки майбутніх фахівців з дошкільної освіти не є новою у науково-педагогічному просторі. Здійснений аналіз наявних наукових статей із проблеми «підготовка майбутніх фахівців з дошкільної освіти» засвідчив надзвичайну активність щодо публікацій з означеної проблеми (понад 300 статей у різних видах друкованої продукції). Вчені досліджували зміст і методику загальної підготовки майбутніх працівників дошкільної освіти (А. Аніщук, Ю. Калічок, О. Ковтун, О. Попович, К. Поліщук, Т. Танько та ін.), підготовку майбутніх фахівців до ігрової діяльності (Н. Гаращенко, А. Бубін, Є. Циплюк та ін.), підготовку до інтеграції системи дошкільної освіти України в Європейський освітній простір (А. Богуш, Ю. Клічак та ін), в інклюзивному середовищі (В. Яйленко). Учені звертались у своїх дослідженнях до методологічних засад професійної підготовки майбутніх вихователів (А. Богуш, В. Сучок., О. Цаплюк). У статті В. Шинкарьової висвітлено досить актуальне питання сьогодення дошкільної освіти щодо формування цифрового освітнього простору для підвищення якості підготовки майбутніх вихователів ЗДО та ін.; до формування у дітей старшого дошкільного віку медіаграмотності, медіакультури (Є. Хріник), підготовка вихователів ЗДО до логопедичного супроводу дітей із порушенням мовлення, до роботи з дітьми з аутистичним синдромом (В. Таращун, О. Чекан та ін.). Не оминули дослідники і проблему духовного розвитку й духовно-морального виховання дітей дошкільного віку (А. Богуш, І. Сіданіч, В. Сучок). Розроблено варіативні програми з духовно-морального виховання дітей дошкільного віку у ЗДО із грифом МОН України. Водночас залишається проблема дослідження підготовки майбутніх вихователів до духовного розвитку й духовно-морального виховання дітей у ЗДО в системі середньої і вищої спеціальної освіти.

Мета статті. Метою дослідження є теоретичне обгрунтування необхідності **переосмислення** змісту нових державних документів дошкільної освіти та впровадження їх у процес професійної підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти, озброєння їх відповідними знаннями, вміннями, навичками роботи з цифровими технологіями, формування у них нових професійних компетенцій та компетентностей.

Одним із завдань дослідження є визначення напрямів переосмислення змісту підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти відповідно до нових державних документів: Закону України «Про дошкільну освіту» (2024 р.) та Державного стандарту дошкільної освіти (2025 р.).

Виклад основного матеріалу. В освітньому просторі України, зокрема в галузі дошкільної освіти відбулися серйозні зміни в оновлені державного компонента дошкільної освіти: «Закону України «Про дошкільну освіту» (2024 р.) та «Державного стандарта дошкільної освіти» (2025 р.). Новим Законом

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

розпочато «глибоку трансформацію системи дошкільної освіти України, що забезпечує дитині, незалежно від місця проживання чи сімейних обставин, право на якісну освіту і догляд [11].

У Законі прописано ключову ідею дошкільної освіти: кожна дитина в Україні повинна мати можливість здобувати якісну сучасну дошкільну освіту з урахуванням її індивідуальних особливостей, потреб, інтересів у ЗДО [11]. У тексті Закону зазначено, що новий Закон покликаний поставити Дитину в епіцентр усіх організаційних і управлінських рішень на всіх рівнях управління, адже сама Дитина є головним стейхолдером усієї владної вертикалі і всіх інституцій системи дошкільної освіти [11].

Прийняття нових державних документів із дошкільної освіти закономірно викликає переосмислення змісту підготовки майбутніх фахівців, задіяних у сфері дошкільної освіти: вихователів, помічників вихователів, вихователів-методистів дошкільної освіти і керівників ЗДО.

З'ясуємо сутність задіяних у статті понять. Одним із центральних понять є «переосмислення». Що ж ми розуміємо, використовуючи таке словникове нововведення? Відштовхуючись від поняття «смисл» - кінцева мета для прийняття чи неприйняття будь-чого людською свідомістю, вписування чогось у цілісність сприйняття людським інтелектом відповідно до наявного орієнтиру, тобто того, що буде впливати на позитивний результат майбутньої діяльності особистості, воно має «смисл», який і втілюється в подальшій практичній діяльності [18].

Якщо ж спостерігаються певні зміни у співвідношенні усталеної цінності з наявним орієнтиром (смислом), виникає потреба у його переосмисленні. У нашому випадку, орієнтирами майбутньої діяльності викладачів щодо підготовки майбутніх фахівців з дошкільної освіти до професійної діяльності є Закон України «Про дошкільну освіту» та «Державний стандарт дошкільної освіти», які є, з одного боку, обов'язковими до виконання відповідно терміна дії, а з іншого, у випадку завершення їх дії і прийняття нових державних документів (тобто зміни орієнтирів), виникає потреба в коригуванні змісту і методик підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти, внесення певних змін у процес їхньої підготовки, тобто переосмислення змісту і методик підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти до професійної діяльності, насамперед це стосується доопрацювання ОПП (освітньо-професійних програм) та навчальних планів.

Термінолексема «підготовка» має подвійне значення: а) як організований процес озброєння майбутніх фахівців професійними знаннями, вміннями та навичками (предметними компетенціями) та сформованими професійними компетентностями, а з іншого боку, як результат підготовки, професійна підготовленість до освітньо-виховної роботи з дітьми дошкільного віку.

З'ясуємо поняття «професійна підготовка» передовсім за словниковими джерелами. Як з'ясувалось, визначення означеного поняття позиціоновано тільки в окремих словниках. Так, в Енциклопедії освіти розглянуто узагальнене поняття

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

«підготовка до трудової діяльності» як планомірні, організовані заходи педагогів і учнів, спрямовані на засвоєння трудових професійних знань, оволодіння вміннями і навичками, формування професійно важливих якостей особистості, що відповідають вимогам професій, вирізняють трудове, професійне навчання і виховання [10, с.676]. В Українському педагогічному енциклопедичному словнику С.У. Гончаренка наявні поняття «професійна освіта» і «професійна підготовка». Нам імпонує більше ємне поняття – «професійна освіта», яка містить у своєму складі, по суті, професійну підготовку. За словником, професійна освіта – це підготовка в навчальних закладах спеціалістів різних рівнів кваліфікації для трудової діяльності в одній із галузей народного господарства, науки, культури; невід'ємна складова єдиної системи народної освіти; сукупність знань, умінь і навичок, оволодіння якими дає змогу працювати спеціалістом вищої, середньої кваліфікації чи кваліфікованим робітником [8, с.384].

Знайомство з результатами досліджень учених дозволяють озвучити їхнє бачення сутності поняття «професійна підготовка майбутніх вихователів ЗДО» як систему організаційних та педагогічних заходів, які забезпечують формування в особистості професійної спрямованості, системи знань, умінь і навичок, професійної готовності, що, у свою чергу, визначається як суб'єктивний стан готовності особистості, яка вважає себе здатною і підготовленою до виконання певної професійної діяльності та прагнення її виконати [15].

Окремі вчені ототожнюють поняття «професійна підготовка майбутніх вихователів до професійної діяльності», що є різними за своїм змістом.

Нам імпонує думка М. Баціни, яка вважає, що «підготовка майбутніх вихователів до професійної діяльності» – це «насамперед готовність майбутніх вихователів до самореалізації у пошуково-перетворювальній діяльності, яка, у свою чергу, залежить від якості змісту та результату їхньої підготовки у вищій школі» [15].

Водночас, суголосні з думкою Бадіци М, що якісна підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти залежить від високоякісної їхньої підготовки у ЗВО, від професійних знань і вмінь викладацького складу вищих закладів освіти, які й готують майбутніх професіоналів у відповідному професійному освітньому просторі [15].

Отже, якість професійної підготовки залежить від освітнього простору, в якому перебувають майбутні фахівці дошкільної освіти.

Освітній простір, як педагогічна категорія, з'явився в науковому обігу в кінці XX ст. і розглядавсь як створення можливостей для різних форм навчальної роботи, зокрема, простору шкільного класу та його обладнання. Натепер «освітній простір» як наукова категорія досліджується в різних напрямах досліджується як вітчизняними (С. Гершунський, Н. Колеснікова, К. Крутій, Р. Павелків, А. Цимбалару та ін.), так і зарубіжними вченими (A. Bates, Evans, Н. Кесароні та ін.).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Сучасний освітній простір, за С. Гончаренком, це соціокультурний інститут, тобто сфера освітньої діяльності, який і сприяє соціальному, культурному, економічному функціонуванню і вдосконаленню суспільства засобами спеціально-організованої цілеспрямованої соціалізації та інкультурації в освітніх установах органами управління, викладацьким складом, керуючись освітніми документами, освітніми стандартами, освітньо-професійними програмами і т. ін. [8].

Отже, поняття «освітній простір» багатовекторне, яке охоплює вид закладу освіти, в якому відбувається професійна підготовка (інститут, університет, коледж, факультет, кафедра) і наявність освітньо-професійних програм, навчального плану, викладацького складу, матеріально-технічного обладнання та ін.).

Вважаємо, що якісна професійно спрямована підготовка майбутніх фахівців залежить насамперед від виду і змісту професійних дисциплін, які передбачені навчальним планом, освітньо-професійних програм (за які відповідають гаранти) та якістю викладання професійно спрямованих дисциплін викладачами. На жаль, аналіз навчальних планів, освітньо-професійних програм щодо співвідношення освітніх компонентів (як обов'язкових, так і вибіркових), загально-освітніх і професійно спрямованих дисциплін з дошкільної освіти за кількістю кредитів, іспитами і заліками в різних закладах вищої освіти України засвідчив недопустимість переваги загальноосвітніх дисциплін відносно професійно спрямованих, зокрема фахових методик, зменшення до мінімуму кредитів, відсутність іспитів (завершується викладання заліком), тоді як МОН України наголошує на збільшенні питомої ваги практичної підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти, що передбачає перевагу методичної спрямованості дисциплін. Отже, прийняття урядом нових державних документів з дошкільної освіти вимагає **критично переосмислити зміст** професійної підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти в таких напрямах:

✓ Глибоке вивчення й обговорення змісту державних документів викладачами спеціальних кафедр та здобувачами освіти всіх рівнів (бакалаврат, магістратура) під керівництвом викладачів.

✓ Реалізація змісту нових державних документів з підготовки майбутніх фахівців з дошкільної освіти відповідно до наявного освітнього простору кожного ЗВО за постерним підходом (факультет, деканат, кафедра, навчальна частина, викладачі фахових дисциплін).

✓ Оновлення переліку фахових навчальних дисциплін (ОК) в ОПП (освітньо-професійних програмах) та навчальному плані, за які відповідають **гаранти** (відповідно своєї професійно-наукової підготовленості), розподіл кількості кредитів в об'єктивному співвідношенні щодо професійно-спрямованих дисциплін та загально-освітніх. На жаль, ознайомлення із ОПП факультетів і кафедр дошкільної освіти різних ЗВО України засвідчили співвідношення кількості кредитів, заліків та іспитів не на користь професійно-зорієнтованих дисциплін, зокрема фахових методик, тоді як МОН України

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

рекомендує збільшення годин на практично-методичну підготовку майбутніх фахівців ДО. Як з'ясувалось, здебільшого розподіл кредитів на ОК залежить від «волевиявлення» гаранта, його спеціальності і кафедри. Вочевидь, у таких випадках потрібний контроль деканату й навчальної частини.

✓ Наступний напрям переосмислення передбачає коригування змісту викладання фахових дисциплін, зокрема фахових методик з орієнтацією на інклюзивне навчання і виховання дітей у сучасних ЗДО, на предметну інклюзію (в межах дошкільної педагогіки та фахових методик).

✓ Актуальною проблемою сьогодення є ознайомлення майбутніх фахівців з методикою роботи зі штучним інтелектом у професійній діяльності майбутніх фахівців дошкільної освіти, актуальним сьогодні залишається і цифровізація як викладання у вищій школі, так і підготовка майбутніх вихователів до цифровізації у роботі майбутніх фахівців з дітьми дошкільного віку у ЗДО.

✓ Соціополітичні умови сьогодення, зокрема проблеми глобалізації, орієнтації на європейську освіту диктують необхідність нового напряму щодо змісту підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти – навчання дітей дошкільного віку англійської мови як обов'язковий ОК.

✓ Надзвичайно важливим напрямом в умовах широкомасштабної війни є активізація в роботі з дітьми духовного розвитку та морально-етичного виховання дітей дошкільного віку відповідно до наявних комплексних і тематичних програм для ЗДО із грифом МОН України, розроблення вибіркових (чи обов'язкових) ОК.

Означені напрями переосмислення змісту і методики підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти стимулюють викладачів ЗВО дошкільного профілю до розроблення нових освітніх компонентів освітньо-професійних програм та нових навчальних посібників.

Отже, своєчасне переосмислення необхідності змін як у змісті освітньо-професійної підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти всіх рівнів, так і в практиці реалізації нових державних документів із вищої освіти в Україні.

Висновки. У статті розкрито нові напрями переосмислення змісту й методики підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти (вихователів, вихователів-методистів, директорів) відповідно до нових державних документів (Закону України «Про дошкільну освіту» (2024 р.) та «Державного стандарту дошкільної освіти» (2025 р.). Що, у свою чергу, спонукає освітян: науковців дошкільної освіти до розроблення змісту нових освітніх компонентів та відповідних методичних рекомендацій для здобувачів освіти.

Література

1. Anishchuk A. Особливості професійної підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти в сучасних умовах. *Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки» (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя)*, 2022. №3. С. 64-73.

2. Богуш А. М. Категорії духовності, добра й ненасильства в сучасній педагогіці. *Дошкільна освіта на шляху зростання духовної особистості дитини*. метод. посіб. до

парціальної програми «Духовно-моральне виховання дітей дошкільного віку на християнських цінностях» / І. Сіданіч, В. Сучок, Т. Оборіна ; наук. кер. Богуш Алла Михайлівна. Гриф МОН України. Київ : ЮСТОН, 2024. 364 с. С. 320-326.

3. Богуш А.М. Духовність і мораль у системі національного виховання в Україні. кол. монографія: *Духовно-моральні засади розвитку особистості: філософсько-психологічні та педагогічні виміри*. кол. монографія / І. Бех, А. Богуш, Л. Бринь та ін. НАПН України ДЗВО «Університет менеджменту освіти»; за наук. ред. М. О. Кириченка. Київ : ЮСТОН, 2024. 468 с. С. 98-176.

4. Богуш А. М. Духовність і мораль у системі національного виховання в Україні. Українська духовна культура. кол. монографія / Карпатський ун-т імені Августина Волошина / за наук. ред. В. В. Бедь. Київ: ТОВ «Видавництво «ЮСТОН», 2025. 330 с. С.88-110.

5. Богуш А.М. Мовленнєво-етична підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти. *Науковий вісник ПНПУ ім. К. Д. Ушинського.* 2024. №2. (147). С. 45-50. DOI: https://doi.org/10.24195/2617-6688-2024-2-6

6. Богуш А.М. Українська духовна культура як чинник готовності майбутніх вихователів до професійної діяльності. *Дошкільна освіта у сучасному соціокультурному просторі:* зб. наук. праць / за заг. ред. О. А. Гнізділової, відпов. ред. Н. В. Ковалевська. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2025. Вип. 9. С.16-23.

7. Богуш А.М. Духовний розвиток особистості дитини дошкільного віку. Колективна монографія. *Дошкільна освіта на шляху зростання духовної особистості дитини*. метод. посіб. до парціальної програми «Духовно-моральне виховання дітей дошкільного віку на християнських цінностях» / І. Сіданіч, В. Сучок, Т. Оборіна ; наук. кер. Богуш Алла Михайлівна. Гриф МОН України. Київ : ЮСТОН, 2024. 364 с. С. 326-334.

8. Гончаренко С. У. Український енциклопедичний педагогічний словник. *Волинські обереги*. Рівне. 2011. 101 с.

9. Державний стандарт дошкільної освіти. К.: 2025. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/uploads/public/692/f14/6e7/692f146e73eac754938697.pdf

10. Енциклопедія освіти / за ред. В. Кременя. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

11. Закон України «Про дошкільну освіту». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text

12. Зобенько Н.А., Ю.О. Соловей., В. Г. Бондар. Професійна підготовка майбутніх вихователів до здійснення моніторингу й оцінки досягнень дітей дошкільного віку. *Наукові записки ЛДУБЖД. Педагогіка і психологія*. 2025. № 1 (5). С. 40-49. DOI: https://doi.org/10.32782/3041-1297/2025-1-5

13. Зубалій А.О., Н.В., Котелянець. Підготовка майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти до формування творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку. *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки». International scientific journal «Grail of Science».* 2023. № 27. С. 470-475. DOI: https://doi.org/10.36074/grail-of-science.12.05.2023.076

14. Калічак Ю. Л. Нові можливості інтеграції системи дошкільної освіти України в Європейський освітній простір. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи.* 2022. Спецвипуск. Том 1. С. 105-110. DOI: https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.spec.1.20

15. Ковтун А. В., О. А. Бєлікова., М. Баціда., та ін. Особливості сучасної підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. *Вісник науки та освіти.* 2024. №2(20). С. 789-799. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-2(20)-789-799

16. Найда Р. Г. Підготовка майбутніх вихователів в Україні як історико-педагогічна проблема. *Інноваційна педагогіка*. 2022. Вип. 48. Т.2. С. 70-74. DOI: https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/48.2.13

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

17. Островська М. Я. Підготовка майбутніх викладачів дошкільної педагогіки і психології до інноваційної професійної діяльності у педагогічній теорії. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2025. Вип. 14. С. 27-32.

18. Петрушенко В. Л. Філософія: Курс лекцій. Навч. посіб. для студентів вищих навч. закладів освіти III-IV рівнів акредитації. 3-тє видання, перероблене і доповнене. Львів: «Новий світ-2000», 2004. 528 с.

19. Попович О. М. Професійна підготовка майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти в контексті ідей гуманістичної освітньої парадигми. *Педагогічна інноватика: сучасність та перспективи*, 2024. №4. С. 93-97. DOI: https://doi.org/10.32782/ped-uzhnu/2024-4-14

20. Присяжнюк Л., К. Колеснік., І. Карук., та ін. Підготовка майбутніх педагогів до реалізації середовищного підходу до організації освітнього процесу в закладах дошкільної і початкової освіти в контексті впровадження Європейського досвіду. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми.* 2022. Вип. 64. С. 161-173. DOI: https://doi.org/10.31652/2412-1142-2022-64-161-173

21. Танько Т., В. Григоренко. Сучасні тенденції підготовки майбутніх дошкільних вихователів: досвід застосування інтеграційного підходу до оновлення освітньо-професійних програм. *Педагогічні науки*. 2022. № 79. С. 82-86. DOI: https://doi.org/10.33989/2524-2474.2022.79.264554

22. Цаплюк О. С. Методологічні засади підготовки майбутніх вихователів до формування соціокультурної компетентності дітей старшого дошкільного віку. *Педагогічні науки*. 2025. Випуск. 109. С. 46-53. DOI: https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2025-109-6

23. Шинкарьова В. Засади формування цифрового освітнього простору для підвищення якості підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота».* 2022. Вип. 1(50). С. 311-314. DOI: https://doi.org/10.24144/2524-0609.2022.50.311-314

24. Яйленко В. Ф. Підготовка вихователів закладів дошкільної освіти до логопедичного супроводу дітей із порушеннями мовлення в інклюзивному середовищі. *Педагогічна академія: наукові записки*. 2025. №17. С. 1-26. URL: https://pedagogical-academy.com/index.php/journal/article/view/829

25. Яценко В.В., С. В. Пєхарєва. Професійна самореалізація майбутніх педагогів дошкільної освіти в умовах євроінтеграції. *Інноваційна педагогіка*. 2023. Вип. 57. Том. 2. С. 181-185. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.15192789

References

1. Anishchuk, A. (2022). Osoblyvosti profesiinoi pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv doshkilnoi osvity v suchasnykh umovakh [Features of professional training of future preschool education specialists in modern conditions]. *Naukovi zapysky. Seriia «Psykholoho-pedahohichni nauky» (Nizhynskyi derzhavnyi universytet imeni Mykoly Hoholia) – Scientific Notes. Series: Psychological and Pedagogical Sciences (Nizhyn Mykola Gogol State University),* 3, 64–73 [in Ukrainian].

2. Bohush, A. M. (2024). Katehorii dukhovnosti, dobra y nenasylstva v suchasnii pedahohitsi. [Categories of spirituality, goodness, and non-violence in modern pedagogy]. *Doshkilna osvita na shliakhu zrostannia dukhovnoi osobystosti dytyny – Preschool education on the path to the spiritual growth of the child's personality.* In I. Sidanich, V. Suchok, & T. Oborina (Eds.). *Methodological guide to the partial program "Spiritual and moral education of preschool children based on Christian values"*. Kyiv: YUSTON Publishing House [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

3. Bohush, A. M. (2024). Dukhovnist i moral u systemi natsionalnoho vykhovannia v Ukraini [Spirituality and morality in the system of national education in Ukraine]. In I. Bekh, A. Bohush, L. Bryn, et al. *Dukhovno-moralni zasady rozvytku osobystosti: filosofsko-psykholohichni ta pedahohichni vymiry – Spiritual and moral foundations of personality development: Philosophical, psychological, and pedagogical dimensions* (pp. 98–176). Kyiv: YUSTON Publishing House [in Ukrainian].

4. Bohush, A. M. (2025). Dukhovnist i moral u systemi natsionalnoho vykhovannia v Ukraini [Spirituality and morality in the system of national education in Ukraine]. In V. V. Bed (Ed.), *Ukrainska dukhovna kultura – Ukrainian spiritual culture* (pp. 88–110). Kyiv: YUSTON Publishing House [in Ukrainian].

5. Bohush, A. M. (2025). Movlennievo-etychna pidhotovka maibutnikh fakhivtsiv doshkilnoi osvity [Speech and ethical training of future preschool education specialists]. *Naukovyi visnyk PNPU im. K. D. Ushynskoho – Scientific Bulletin of South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky*, 2 (147), 45-50. DOI: https://doi.org/10.24195/2617-6688-2024-2-6 [in Ukrainian].

6. Bohush, A. M. (2025). Ukrainska dukhovna kultura yak chynnyk hotovnosti maibutnikh vykhovateliv do profesiinoi diialnosti [Ukrainian spiritual culture as a factor in the readiness of future preschool teachers for professional activity]. O. A. Hnizdilova (Ed.), N. V. Kovalevska (Eds.), *Doshkilna osvita u suchasnomu sotsiokulturnomu prostoru – Preschool education in the modern socio-cultural space* (Vols 9), (pp. 16–23). Poltava: Poltava V. H. Korolenko National Pedagogical University [in Ukrainian].

7. Bohush, A. M. (2024). Dukhovnyi rozvytok osobystosti dytyny doshkilnoho viku [Spiritual development of preschool children's personality]. *Doshkilna osvita na shliakhu zrostannia dukhovnoi osobystosti dytyny – Preschool education on the path to the spiritual growth of the child's personality.* In I. Sidanich, V. Suchok, & T. Oborina (Eds.). *Methodological guide to the partial program "Spiritual and moral education of preschool children based on Christian values"*. Kyiv: YUSTON Publishing House [in Ukrainian].

8. Derzhavnyi standart doshkilnoi osvity [State Standard of Preschool Education]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://www.kmu.gov.ua/storage/app/uploads/public/692/f14/6e7/692f146e73eac754938697.pdf [in Ukrainian].

9. Honcharenko, S. U. (2011). Ukrainskyi entsyklopedychnyi pedahohichnyi slovnyk [Ukrainian Encyclopedic Pedagogical Dictionary]. *Volynski Oberehy*, Rivne, 101 p. [in Ukrainian].

10. Kremen, V. (Ed.). (2011). Entsyklopediia osvity [Encyclopedia of education]. Kyiv: Yurinkom Inter. 1040 p. [in Ukrainian].

11. Kalichak, Yu. L. (2022). Novi mozhlyvosti intehratsii systemy doshkilnoi osvity Ukrainy v Yevropeiskyi osvitnii prostir [New opportunities for integrating the Ukrainian preschool education system into the European educational space]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriia 5. Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy – Scientific Journal of the National Pedagogical Dragomanov University. Series 5: Pedagogical Sciences: Realities and Prospects*, Vol. 1, 105–110. DOI: https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.spec.1.20 [in Ukrainian].

12. Kovtun, A. V., Bielikova, O. A., Batsida, M., et al. (2024). Osoblyvosti suchasnoi pidhotovky maibutnikh vykhovateliv zakladiv doshkilnoi osvity [Features of modern training of future preschool teachers]. *Visnyk nauky ta osvity – Bulletin of Science and Education*, 2 (20), 789–799. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-2(20)-789-799 [in Ukrainian].

13. Naida, R. H. (2022). Pidhotovka maibutnikh vykhovateliv v Ukraini yak istoryko-pedahohichna problema [Training of future preschool teachers in Ukraine as a historical and pedagogical problem]. *Innovatsiina pedahohika – Innovative Pedagogy*, Issue 48, Vol. 2, 70–74. DOI: https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/48.2.13 [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

14. Ostrovska, M. Ya. (2025). Pidhotovka maibutnikh vykladachiv doshkilnoi pedahohiky i psykholohii do innovatsiinoi profesiinoi diialnosti u pedahohichnii teorii [Training future lecturers of preschool pedagogy and psychology for innovative professional activity in pedagogical theory]. *Naukovi zapysky. Seriia: Pedahohichni nauky – Scientific Notes. Series: Pedagogical Sciences*, Issue 14, 27–32 [in Ukrainian].

15. Petrushenko V. L. (2004). Filosofiia: Kurs lektsii [Philosophy: lecture course]. Navch. posib. dlia studentiv vyshchykh navch. zakladiv osvity III-IV rivniv akredytatsii. 3-tie vydannia, pereroblene i dopovnene. Lviv: «Novyi svit-2000», 528 p.

16. Popovych, O. M. (2024). Profesiina pidhotovka maibutnikh vykhovateliv zakladiv doshkilnoi osvity v konteksti idei humanistychnoi osvitnoi paradyhmy [Professional training of future preschool teachers in the context of the ideas of the humanistic educational paradigm]. Pedahohichna innovatyka: suchasnist ta perspektyvy – *Pedagogical Innovation: Present and Prospects*, 4, 93–97. DOI: https://doi.org/10.32782/ped-uzhnu/2024-4-14 [in Ukrainian].

17. Prysiazhniuk, L., Kolesnik, K., Karuk, I., & Korol, A. et al. (2022). Pidhotovka maibutnikh pedahohiv do realizatsii seredovyshchnoho pidkhodu do orhanizatsii osvitnoho protsesu v zakladakh doshkilnoi i pochatkovoi osvity v konteksti vprovadzhennia Yevropeiskoho dosvidu [Training future teachers to implement the environmental approach in organizing the educational process in preschool and primary education institutions in the context of European experience implementation]. *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy – Modern Information Technologies and Innovative Teaching Methods in Specialist Training: Methodology, Theory, Experience, Problems*, Issue 64, 161–173. DOI: https://doi.org/10.31652/2412-1142-2022-64-161-173 [in Ukrainian].

18. Tanko, T., & Hryhorenko, V. (2022). Suchasni tendentsii pidhotovky maibutnikh doshkilnykh vykhovateliv: dosvid zastosuvannia intehratsiinoho pidkhodu do onovlennia osvitno-profesiinykh prohram [Modern trends in training future preschool teachers: Experience of applying an integration approach to updating educational and professional programs]. *Pedahohichni nauky – Pedagogical Sciences*, 79, 82–86. DOI: https://doi.org/10.33989/2524-2474.2022.79.264554 [in Ukrainian].

19. Tsapliuk, O. S. (2025). Metodolohichni zasady pidhotovky maibutnikh vykhovateliv do formuvannia sotsiokulturnoi kompetentnosti ditei starshoho doshkilnoho viku [Methodological foundations of training future preschool teachers for developing socio-cultural competence in senior preschool children]. *Pedahohichni nauky – Pedagogical Sciences*, Issue 109, 46–53. DOI: https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2025-109-6 [in Ukrainian].

20. Shynkarova, V. (2022). Zasady formuvannia tsyfrovoho osvitnoho prostoru dlia pidvyshchennia yakosti pidhotovky maibutnikh vykhovateliv zakladiv doshkilnoi osvity [Principles of forming a digital educational space to improve the quality of training future preschool teachers]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriia: «Pedahohika. Sotsialna robota» – *Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Pedagogy. Social Work*, Issue 1 (50), 311–314. DOI: https://doi.org/10.24144/2524-0609.2022.50.311-314 [in Ukrainian].

21. Yailenko, V. F. (2025). Pidhotovka vykhovateliv zakladiv doshkilnoi osvity do lohopedychnoho suprovodu ditei iz porushenniamy movlennia v inkliuzyvnomu seredovyshchi [Training preschool teachers for speech therapy support of children with speech disorders in an inclusive environment]. *Pedahohichna akademiia: naukovi zapysky – Pedagogical Academy: Scientific Notes*, 17, 1–26. URL: https://pedagogical-academy.com/index.php/journal/article/view/829 [in Ukrainian].

22. Yatsenko, V. V., & Piekharieva, S. V. (2023). Profesiina samorealizatsiia maibutnikh pedahohiv doshkilnoi osvity v umovakh yevrointehratsii [Professional self-realization of future preschool education teachers in the context of European integration] *Innovatsiina pedahohika –*

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Innovative Pedagogy, Issue 57, Vol. 2, 181–185. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.15192789 [in Ukrainian].

23. Zakon Ukrainy «Pro doshkilnu osvitu» [Law of Ukraine «On Preschool Education»] *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text [in Ukrainian].

24. Zobenko, N. A., Solovei, Yu. O., & Bondar, V. H. (2025). Profesiina pidhotovka maibutnikh vykhovateliv do zdiisnennia monitorynhu y otsinky dosiahnen ditei doshkilnoho viku [Professional training of future preschool teachers for monitoring and assessing preschool children's achievements]. *Naukovi zapysky LDUBZhD. Pedahohika i psykholohiia – Scientific Notes of Lviv State University of Life Safety. Pedagogy and Psychology*, 1 (5), 40–49. DOI: https://doi.org/10.32782/3041-1297/2025-1-5 [in Ukrainian].

25. Zubalii, A. O., & Kotelianets, N. V. (2023). Pidhotovka maibutnikh vykhovateliv zakladiv doshkilnoi osvity do formuvannia tvorchykh zdibnostei ditei starshoho doshkilnoho viku [Training future preschool teachers to develop creative abilities of senior preschool children]. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Hraal nauky» – International Scientific Journal "Grail of Science"*, 27, 470–475. DOI: https://doi.org/10.36074/grail-of-science.12.05.2023.076 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 26.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 37.033+372.4:94:351.858 (477.83/86)«18/19»

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-438-452

Борис Уляна Зіновіївна кандидат педагогічних наук, викладач кафедри педагогіки та методик навчання освітніх галузей і технологій початкової освіти, Коломийський педагогічний фаховий коледж Івано-Франківської обласної ради, м. Коломия, https://orcid.org/0000-0002-2670-8061

ВАКАЦІЙНІ ОСЕЛІ В ГАЛИЧИНІ (КІНЕЦЬ XIX – ПЕРША ТРЕТИНА XX СТ.) ЯК ФОРМА ПОЗАШКІЛЬНОЇ ПРИРОДНИЧОЇ ОСВІТИ ДІТЕЙ ТА ЮНАЦТВА

Анотація. У статті здійснено комплексне історико-педагогічне дослідження передумов виникнення, організаційних засад функціонування та педагогічного значення українських вакаційних осель у Галичині наприкінці XIX – у першій третині XX ст. Проаналізовано процес формування мережі вакаційних осель як однієї з провідних форм позашкільної опіки над дітьми та юнацтва, що інтегрувала оздоровчі, виховні й освітні функції. З'ясовано вплив європейського досвіду організації літніх дитячих колоній на становлення відповідних інституцій у Галичині, а також окреслено роль українських громадських, освітніх і благодійних організацій у розвитку цієї діяльності. Доведено, що адаптація європейських практик відбувалася з урахуванням національно-культурних та соціально-педагогічних потреб українського суспільства. Особливу увагу зосереджено на аналізі природничо-краєзнавчого складника діяльності вакаційних осель. Важливими компонентами їхньої виховної програми були прогулянки, мандрівки, природничі екскурсії та систематичні спостереження за довкіллям, які забезпечували формування спостережливості, розвиток дослідницьких умінь і засвоєння елементарних природничих знань. Обґрунтовано, що природне середовище виконувало функцію цілісного освітнього простору позашкільної природничої освіти, у межах якого реалізовувалися пізнавальні, виховні та оздоровчі завдання. На основі аналізу матеріалів української періодичної преси міжвоєнного періоду, зокрема газет «Діло», «Наш прапор», а також журналів «Життя і знання», «Нова хата», «Рідна школа», «Шлях виховання й навчання», висвітлено особливості організації діяльності вакаційних осель, окреслено географію їх поширення та узагальнено основні форми виховної роботи. У публікаціях тогочасної преси послідовно підкреслювалося значення перебування дітей у природному середовищі як важливого чинника їхнього фізичного, інтелектуального та емоційного розвитку.

Ключові слова: позашкільна освіта, вакаційні оселі, природнича освіта, Галичина, краєзнавство, екскурсійна діяльність, дитячий відпочинок, природне середовище, позашкільне виховання.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Borys Uliana Zinoviivna Ph.D. (Pedagogy), Lecturer of the Department of Pedagogy and Teaching Methods of Educational Fields and Technologies of Primary Education, Kolomyia Pedagogical College of Ivano-Frankivsk Regional, Kolomyia, https://orcid.org/0000-0002-2670-8061

SUMMER CAMPS IN GALICIA (LATE 19TH – FIRST THIRD OF THE 20TH CENTURY) AS A FORM OF EXTRACURRICULAR NATURE EDUCATION FOR CHILDREN AND YOUTH

Abstract. This article presents a comprehensive historical and pedagogical study of the preconditions for the emergence, organizational foundations of operation, and pedagogical significance of Ukrainian vacation homes in Galicia in the late 19th and early 20th centuries. The article analyzes the process of forming a network of summer camps as one of the leading forms of extracurricular care for children and youth, integrating health, upbringing, and educational functions. The influence of European experience in organizing summer children's camps on the establishment of corresponding institutions in Galicia is examined, and the role of Ukrainian civic, educational, and charitable organizations in the development of this activity is outlined. It has been demonstrated that the adaptation of European practices took place with due consideration for the national-cultural and socio-pedagogical needs of Ukrainian society. Particular attention is focused on the analysis of the natural history and local studies component of the summer camp activities. Important components of their educational program were walks, trips, nature excursions, and systematic observations of the environment, which fostered the development of observational skills, research abilities, and the acquisition of basic natural science knowledge. It is argued that the natural environment served as a holistic educational space for extracurricular natural science education, within which cognitive, educational, and health-promoting objectives were realized. Based on an analysis of materials from the Ukrainian press of the interwar period, specifically the newspapers «Dilo», «Nash Prapor», as well as the magazines «Zhyttia i Znan'ya», «Nova Khata», «Ridna Shkola», and «Shliakh Vykhovan'ia i Naukany», this study highlights the characteristics of the organization of summer camps, outlines their geographical distribution, and summarizes the main forms of educational work. It has been established that publications in the press of that time consistently emphasized the importance of children's time spent in the natural environment as a key factor in their physical, intellectual, and emotional development.

Keywords: extracurricular education, vacation homes, nature education, Galicia, local history, excursion activities, children's recreation, natural environment, extracurricular education.

Постановка проблеми. Розвиток позашкільної освіти становить важливий складник сучасної освітньої системи, оскільки забезпечує розширення можливостей пізнавального, виховного та соціального розвитку дітей та юнацтва. У

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

контексті трансформації освіти та впровадження компетентнісного підходу особливої актуальності набуває звернення до історичного досвіду організації позашкільної природничої освіти, зокрема тих її форм, що поєднували освітні, виховні та оздоровчі функції й базувалися на безпосередній взаємодії дитини з природним середовищем. З огляду на це значний науковий інтерес становить досвід Галичини кінця XIX – першої третини XX століття, де поряд із розвитком інституційної шкільної освіти активно формувалися різноманітні форми позашкільної опіки та виховання юної особистості. Однією з таких форм були вакаційні оселі – спеціально організовані осередки літнього перебування дітей, у яких інтегрувалися оздоровчі, виховні та пізнавальні завдання. Перебування дітей у природному середовищі в період вакацій створювало сприятливі умови для реалізації прогулянок, мандрівок, природничих екскурсій і краєзнавчих спостережень, що забезпечувало формування інтересу до довкілля та сприяло засвоєнню елементарних природничих знань.

Водночас аналіз історико-педагогічних досліджень засвідчує, що діяльність вакаційних осель у Галичині переважно розглядається у площині соціальної опіки, благодійності або організації літнього відпочинку дітей. Натомість їхній освітній потенціал, зокрема роль у становленні позашкільної природничої освіти та розвитку екскурсійно-краєзнавчої діяльності дітей і молоді, залишається недостатньо дослідженим. Фрагментарно висвітлюються також питання організаційних засад функціонування вакаційних осель, географії їх поширення та специфіки використання природного середовища як освітнього ресурсу.

Отже, наявність означених наукових прогалин зумовлює необхідність комплексного історико-педагогічного аналізу діяльності вакаційних осель у Галичині наприкінці XIX – у першій третині XX століття. Такий підхід дає змогу глибше з’ясувати їхню роль у розвитку позашкільної природничої освіти, краєзнавчо-екскурсійної діяльності дітей і молоді, а також актуалізувати історичний досвід для потреб сучасної освітньої практики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема організації вакаційних осель у Галичині наприкінці XIX – у першій третині XX ст. знайшла відображення як у тогочасній педагогічній та публіцистичній літературі, так і в сучасних історико-педагогічних дослідженнях. Водночас аналіз наукового доробку засвідчує, що у більшості праць означене явище розглядається переважно у контексті соціальної опіки над дітьми, благодійної діяльності або розвитку громадських ініціатив, тоді як його освітній потенціал, зокрема як окремого напряму позашкільної природничої освіти та краєзнавчо-екскурсійної діяльності, залишається недостатньо висвітленим.

Перші відомості про створення та функціонування вакаційних осель містяться у публікаціях кінця XIX – початку XX ст., у яких вони розглядалися передусім як ефективний засіб оздоровлення і виховання дітей. Зокрема у працях Б. Гіжовського, О. Бачинської, С. Коржинського, К. Малицької, Ю. Пеленського, І. Ющишина підкреслювалося значення організованого літнього перебування

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

дітей у природному середовищі як важливого чинника їхнього фізичного та морального розвитку. У цих дослідженнях наголошувалося, що «перебування дітей на природі сприяє зміцненню здоров'я та гармонійному розвитку особистості» (узагальнено за публікаціями зазначених авторів).

Вагому джерельну базу становлять матеріали української періодичної преси міжвоєнного періоду – газет «Діло», «Наш прапор», «Руслан», а також журналів «Рідна школа», «Шлях виховання й навчання», «Життя і знання», «Світ дитини» та ін., у яких систематично висвітлювалися питання організації літнього відпочинку дітей, діяльності громадських інституцій та значення природного середовища у вихованні молоді. Особливе місце серед цих джерел посідають публікації К. Малицької, у яких розкрито педагогічні засади організації вакаційних осель і півосель, а також обґрунтовано значення природного середовища як важливого чинника виховання та розвитку дитини.

Окремі аспекти проблеми відображені в сучасних історико-педагогічних дослідженнях. Так, у працях Г. Білавич [1] проаналізовано розвиток системи соціального виховання дітей у Галичині та роль громадських інституцій у формуванні різних форм опіки, серед яких розглядаються й вакаційні оселі. У дослідженнях Г. Білавич, І. Білавича, М. Пантюка, Б. Савчука, Н. Федчишин та ін. акцентовано увагу на оздоровчому потенціалі природного середовища та використанні рекреаційних ресурсів Карпат у вихованні дітей. Роль громадських і церковних організацій у становленні системи опіки над дітьми висвітлено у працях О. Бежук [2], де, зокрема, проаналізовано створення однієї з перших українських вакаційних осель у с. Милування (1905). Важливі аспекти громадської та освітньої діяльності у сфері виховання дітей розглянуто також у працях О. Безпалько, З. Нагачевської [3], В. Стинської та ін., які підкреслюють значення громадських організацій у розвитку позашкільних форм виховання.

Водночас узагальнення результатів сучасних досліджень дає підстави стверджувати, що діяльність вакаційних осель і надалі переважно інтерпретується як складник системи соціальної опіки та оздоровлення дітей. Натомість їх розгляд як особливої форми позашкільної освіти, що інтегрувала природниче пізнання довкілля з краєзнавчо-екскурсійною діяльністю, залишається недостатньо розробленим. Саме ця наукова прогалина зумовлює необхідність поглибленого історико-педагогічного аналізу діяльності вакаційних осель у зазначений період.

Метою статті є здійснення комплексного історико-педагогічного аналізу передумов виникнення, організаційних засад функціонування та педагогічного значення українських вакаційних осель у Галичині наприкінці XIX – у першій третині XX ст., а також визначення їхньої ролі у становленні та розвитку позашкільної природничої освіти і краєзнавчо-екскурсійної діяльності дітей та молоді.

Виклад основного матеріалу. Розвиток природничої освіти дітей та юнацтва в Галичині в другій половині XIX – першій третині XX ст. відбувався не

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

лише в межах формальної шкільної освіти, а й у різноманітних формах позашкільної освітньо-виховної діяльності. Вагоме місце в цьому процесі посідали навчальні екскурсії, які забезпечували безпосередній контакт учнів із природним середовищем, сприяли формуванню спостережливості, розвитку дослідницьких умінь та поглибленню природничих знань .

Поступово екскурсійна діяльність виходила за межі навчального процесу і набувала більш широкого соціально-педагогічного значення. Поряд із короткотривалими навчальними прогулянками поширювалися різні форми туристично-краєзнавчих мандрівок, організованих у позашкільному середовищі. У цьому контексті однією з найбільш репрезентативних форм стали вакаційні оселі, які інтегрували оздоровчу, виховну та пізнавальну функції. Перебування дітей у природному середовищі під час літніх вакацій створювало сприятливі умови для систематичної організації прогулянок, екскурсій і природничих спостережень, що фактично трансформувало довкілля у цілісний освітній простір позашкільної педагогіки.

Виникнення вакаційних осель у Галичині зумовлене ширшими європейськими тенденціями розвитку дитячого оздоровчо-виховного руху. У другій половині XIX ст. у європейських країнах активно поширюється практика організації літніх дитячих колоній, орієнтованих на оздоровлення міських дітей через перебування на природі. Одним із перших прикладів такої діяльності стала ініціатива швейцарського педагога Вальтера Біона, який 1876 р. організував у Цюриху літню оселю для дітей із міського середовища. Подібні форми діяльності розглядалися не лише як засіб фізичного оздоровлення, але й як ефективний інструмент виховання та пізнання довкілля [4, с. 62].

Наприкінці XIX століття у Львові сформувалися важливі соціально-економічні та інституційні передумови розвитку позашкільних форм опіки над дітьми. Як зазначав М. Барановський, значна частина учнів львівських шкіл походила з малозабезпечених родин, які не могли забезпечити дітям належних умов життя, що актуалізувало потребу в організації їхнього літнього відпочинку та оздоровлення [5, с. 327–331]. За цих умов проблема поєднання соціальної підтримки з виховною та освітньою діяльністю набувала особливої ваги.

Розв’язання зазначених завдань значною мірою забезпечувалося завдяки діяльності громадських ініціатив та благодійних організацій. Зокрема, Товариство приятелів учнівської молоді відігравало важливу роль у наданні матеріальної допомоги дітям із малозабезпечених родин та сприяло організації їхнього літнього перебування у сприятливому середовищі. Саме в цьому контексті виникла ідея створення спеціалізованих форм вакаційного перебування учнів, що поєднували оздоровлення, фізичне виховання та педагогічний супровід.

Початковим етапом розвитку цієї діяльності стали так звані вакаційні корпуси – організовані групи учнів, які під керівництвом учителів брали участь у прогулянках, фізичних вправах та мандрівках. За свідченням М. Барановського,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

1885 р. було висунуто ідею створення таких форм організації учнівської молоді з метою використання педагогічних і гігієнічних переваг літніх колоній [5, с. 331–332]. У межах їх функціонування значна увага приділялася навчально-пізнавальним екскурсіям і активній діяльності на свіжому повітрі.

Подальший розвиток цієї практики привів до створення у Львові перших польських вакаційних колоній для учнів міських шкіл. 1888 р. Головне управління Педагогічного товариства ухвалило рішення про організацію такої колонії для хлопців зі Львова [5, с. 333–335]. Колонії розміщувалися у природно сприятливих місцевостях Карпатського регіону, зокрема у Жаб'ї (нині Верховина), Лисовичах поблизу Моршина, Гуті Коростівській біля Сколе та Гребенові. Вибір цих територій був зумовлений їх природно-кліматичними перевагами та широкими можливостями для організації активного відпочинку.

Перебування дітей у вакаційних колоніях передбачало постійний і цілеспрямований контакт із природним середовищем. Значна частина часу відводилася на піші мандрівки, прогулянки, купання у водоймах та систематичні спостереження за природою. У звітах підкреслювалося, що природне середовище виступало своєрідним «відкритим класом», де кожен елемент довкілля – рослина, гриб чи старе дерево – ставав приводом для пояснення та навчання [6, с. 6].

Таким чином, вакаційні колонії виконували не лише оздоровчу, а й важливу освітньо-виховну функцію. Систематичні прогулянки, мандрівки та природничі спостереження забезпечували умови для засвоєння знань про довкілля поза межами традиційної класно-урочної системи. У цьому контексті природне середовище виступало як ключовий дидактичний ресурс, що сприяв розвитку пізнавального інтересу, спостережливості та дослідницьких умінь учнів.

Досвід організації польських вакаційних колоній у Львові наприкінці XIX ст. набув значного суспільного резонансу і став важливим орієнтиром для українських освітніх і громадських діячів. Це зумовило поступове формування власних національних форм позашкільної опіки над дітьми.

Важливим етапом цього процесу стало заснування 1905 р. перших українських вакаційних осель. На відміну від польських колоній, вони формувалися в межах діяльності українських громадських та освітніх організацій і мали чітко виражене національно-виховне спрямування. Їхня діяльність поєднувала оздоровчі заходи, природничі спостереження, краєзнавчі мандрівки та різноманітні форми виховної роботи, що зумовлювало їхню вагому роль у становленні позашкільної природничої освіти дітей та юнацтва.

Матеріали української періодичної преси початку XX ст. засвідчують поступове становлення та розширення мережі вакаційних осель як важливої форми позашкільної освіти і виховання. У публікаціях наголошувалося, що перебування дітей у природному середовищі сприяє не лише зміцненню здоров'я, але й формуванню пізнавального інтересу до рідного краю. Підкреслювалося, що діти мають можливість «пізнати свій рідний край, кожний кутик, де для них є

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

власна спадщина» [7]. Подальший розвиток вакаційного руху в українському середовищі Галичини пов'язаний із діяльністю національних громадських та освітніх інституцій на початку XX ст. Як засвідчують джерела, організація українських вакаційних осель започаткована 1905 р. зі створення у Львові Українського товариства вакаційних осель, що мало велике соціально-педагогічне, культурно-релігійне підґрунтя, оскільки її заснування було приурочене до ювілейної дати («щоб тим способом відзначити 50-літній ювілей проголошення догми Непорочного Зачаття Пресвятої Діви Марії» [4, с. 68–70]).

Формування матеріальної бази товариства здійснювалося за рахунок громадських пожертв, зокрема зазначалося, що було «зложено товариству 2.000 корон, як дар від осіб та збірок у різних місцевостях», а духовну опіку над організацією прийняв митрополит Андрей Шептицький. Уже в липні 1905 р. організовано першу вакаційну оселю, коли «виїхала перша група 24-ох осельників, а з педагогічним персоналом разом 28 осіб» [4; 8]. Це стало початком системного розвитку українських форм організованого літнього відпочинку дітей.

У подальшому діяльність товариства сприяла формуванню розгалуженої мережі вакаційних осель у різних регіонах Галичини. Одним із характерних прикладів стала вакаційна оселя в Коршеві (1908), де використовувалися приміщення з розлогим садом, що належали товариству «Сільський господар». Організація перебування дітей мала чітко структурований характер: упродовж літа функціонувало кілька змін тривалістю близько чотирьох тижнів, кожна з яких охоплювала 60–65 дітей. Програма діяльності поєднувала оздоровчі заходи з культурно-освітньою та виховною роботою, включаючи прогулянки, ігри, співи, декламації та святкові події [9, с. 129–130].

Системне управління вакаційними оселями здійснювало Товариство вакаційних осель у Львові, яке функціонувало упродовж 1905–1939 рр. Основною метою його діяльності було забезпечення літнього відпочинку дітей із міського середовища, передусім із малозабезпечених родин, шляхом організації їх перебування у сільській місцевості. Як зазначає З. Нагачевська, товариство прагнуло, щоб «міські діти мали на час ферій на селі відпочити та відсвіжити свої сили» [3]. До діяльності організації були залучені провідні громадські діячі та педагоги, серед яких О. Бачинська (Панківська), С. Демчишин, М. Ліщинська та К. Малицька, що свідчить про високий рівень суспільної значущості цього руху. Важливим чинником розвитку вакаційних осель стало їх тісне поєднання з діяльністю українських освітньо-господарських осередків. Зокрема, господарсько-садівниче заведення та господарська школа товариства «Просвіта» в Милованні виконували функції освітнього, господарського та виховного центру. У джерелах зазначається, що у 1908 році товариство «Просвіта» придбало милованський маєток і взяло на себе зобов'язання підтримувати діяльність вакаційних осель, зокрема «заплатити Вакаційним Оселям 10.800 кор. та давати на вакаційний час дітям… приміщення» [10, с. 106–130]. Таким чином, с.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Милування поступово сформувалося як один із ключових центрів організації вакаційних осель, де поєднувалися освітня, господарська та виховна діяльність. Це створювало сприятливі умови для комплексного розвитку дітей, їх ознайомлення з природним середовищем та набуття практичних знань.

За міжвоєнного періоду ХХ ст. розвиток вакаційних осель і таборового руху в Галичині відбувався у межах широкої співпраці українських громадських, освітніх і благодійних інституцій. До цього процесу були залучені Товариство вакаційних осель у Львові, товариство «Просвіта», Українське Краєве Товариство Охорони дітей і опіки над молоддю, а також молодіжні організації, зокрема «Пласт», які активно впроваджували практику таборування. Координацію цієї діяльності здійснювала Українська Рада Суспільної Опіки, до складу якої входили провідні українські інституції освітнього, громадського та медичного спрямування. Завдяки такій інституційній взаємодії сформувалася розгалужена мережа літніх виховно-оздоровчих установ. Вакаційні оселі, півоселі та табори діяли у різних місцевостях Карпатського регіону – у Милованні, Коршеві, Корчині, Підлютому, Остодорі, на Соколі, у Старяві, Ямні, Славську та інших осередках. Організатори прагнули поєднати оздоровлення дітей із освітньою та виховною діяльністю, що реалізовувалося через мандрівки, природничі спостереження, рухливі ігри, фізичні вправи та громадську працю.

Поширення мережі вакаційних осель підтверджується матеріалами української періодичної преси початку 1920-х рр. Так, у публікації «Вакаційна оселя в Корчині» підкреслювалося, що перебування дітей у гірському природному середовищі забезпечувало поєднання оздоровлення з пізнавальною діяльністю: оселя була розташована «в гарній долині і оточена хвойним лісом, що тягнеться ген в гори», а діти під час перебування «збирають ягоди, купаються, оглядають скали» [11, с. 4].

Проблематика організації вакаційних осель активно обговорювалася в тогочасній українській пресі. У публікації «Про вакаційні оселі» наголошувалося, що відпочинок у природному середовищі є особливо важливим для міських дітей, які не мають можливості проводити літо в сільській місцевості, у зв’язку з чим підкреслювалася необхідність розширення мережі відповідних установ та активізації діяльності громадських організацій [12, с. 3]. Характерною рисою функціонування вакаційних осель було їх розміщення у місцевостях із сприятливими природними умовами – у гірських і лісових районах Карпат або мальовничих сільських ландшафтах. У джерелах підкреслювалося, що перебування дітей «на лоні природи, над рікою, серед гір і лісів» сприяє не лише зміцненню здоров’я, але й формуванню емоційно-ціннісного ставлення до довкілля [13, с. 5]. Аналіз статистичних даних, поданих у публікаціях газети «Діло», дає підстави стверджувати про поступове зростання кількості дітей, залучених до діяльності вакаційних осель упродовж досліджуваного періоду. Зокрема, за наявними відомостями, у різні роки у вакаційних оселях у с. Милування та с. Коршів щороку перебувало в середньому близько 110–120 дітей,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

що свідчить про стабільність функціонування цих установ і сталий суспільний попит на організований літній відпочинок дітей у природному середовищі. Узагальнення наведених статистичних показників уможливлює простежити виразну динаміку розвитку вакаційного руху. Як видно з рис. 1, після певного спаду в роки Першої світової війни бачимо поступове зростання кількості учасників у міжвоєнний період, що досягає свого піку в середині 1930-х рр. (понад 200 дітей). Така тенденція засвідчує не лише розширення мережі вакаційних осель, але й зростання довіри суспільства до цієї форми позашкільного виховання та її ефективності.

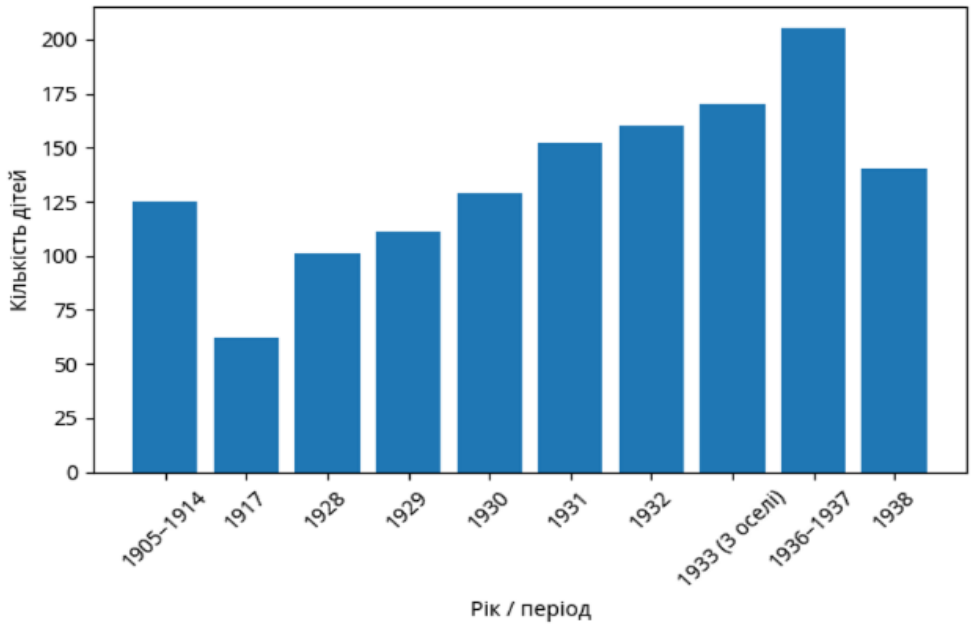

Рис. 1. Кількість дітей у вакаційних оселях
с. Милування та с. Коршів (1905–1938 рр.)

Джерело: укладено автором на основі публікацій газети «Діло» (1918–1938).

У програмі діяльності вакаційних осель значне місце посідали різноманітні фізичні та виховні заняття, що організовувалися переважно просто неба. Типовий розпорядок дня передбачав ранкову руханку, після якої відбувалися прогулянки, рухливі ігри, мандрівки та інші форми активної діяльності. Діти брали участь у туристичних походах, купанні у водоймах, спортивних іграх, а також у практичних заняттях, що поєднували фізичне навантаження з елементами пізнавальної діяльності. У тогочасній пресі наголошувалося, що поєднання природних чинників (сонця, свіжого повітря, води та активного руху) є важливою умовою зміцнення здоров'я дітей та юнацтва [14, с. 2–3]. Водночас зазначені форми діяльності виконували не лише оздоровчу, але й виховну функцію, сприяючи формуванню дисципліни, витривалості, самостійності та відповідальності.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Вагомим компонентом виховної системи вакаційних осель був краєзнавчий складник. Під час екскурсій і мандрівок вихованці ознайомлювалися з географічними особливостями регіону, вивчали місцеві топоніми, історію та культурні традиції краю. Такий безпосередній досвід взаємодії з природним і культурним середовищем сприяв формуванню почуття приналежності до рідного краю, розвитку екологічної свідомості та відповідального ставлення до природної спадщини. У публікаціях підкреслювалося, що саме через безпосередній контакт із природою діти здобувають пізнавальний досвід, який складно відтворити у межах традиційного шкільного навчання. У цьому контексті природне середовище виступало не лише загальним тлом виховного процесу, а й активним освітнім чинником, що забезпечував інтеграцію природничих знань, практичної діяльності та особистісного розвитку дитини.

Еволюція вакаційних осель у Галичині засвідчує поступовий перехід від елементарних форм літнього відпочинку до педагогічно організованої системи позашкільного виховання. Якщо на початковому етапі їхня діяльність була зорієнтована переважно на оздоровлення дітей, то із часом дедалі більшого значення набували освітні та виховні функції. Вакаційні оселі й табори трансформувалися у своєрідні осередки формування фізично загартованої, соціально активної та національно свідомої молоді. Організатори підкреслювали, що таборове життя сприяє розвитку витривалості, самодисципліни та здатності до колективної взаємодії .

Отже, вакаційні оселі у Галичині першої третини ХХ ст. виступали важливою формою позашкільної педагогіки, у межах якої інтегрувалися оздоровчі, виховні та освітні компоненти. Використання природного середовища як основного освітнього простору забезпечувало формування природничих знань, розвиток фізичної витривалості та виховання емоційно-ціннісного ставлення до рідного краю. Через системну організацію прогулянок, мандрівок і природничих екскурсій реалізовувалися ключові завдання позашкільної природничої освіти дітей і молоді (Життя і знання, 1930; Діло, 1918; 1932; 1934; 1935; Наш прапор, 1934; Нова хата, 1932; 1933; 1935).

За міжвоєнної доби ХХ ст. діяльність вакаційних осель активно висвітлювалася в українській пресі, що дає змогу реконструювати особливості організації таборового життя та його педагогічний зміст. Зокрема, у публікації «Один день у шкільній вакаційній оселі в Ямній» подано детальний опис повсякденної діяльності вихованців у гірському середовищі Карпат. Автор наголошував на значенні природного оточення для фізичного та духовного розвитку дітей, зазначаючи, що оселя розташована у мальовничій місцевості: «з верхи в Ворохту, а звідти заїжджаємо до Ямної й заходимо до вакаційної оселі» [16, с. 6]. Аналіз змісту цієї публікації засвідчує чітко структурований педагогічний характер організації таборового життя. Розпорядок дня передбачав поєднання фізичної активності, праці та відпочинку: «день починається на сьомій годині… хлопці вправляються на стріху, а дівчата готують сніданок» [16,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

с. 6]. Така організація діяльності сприяла формуванню дисципліни, відповідальності, навичок самообслуговування та соціальної взаємодії.

Важливе місце в програмі діяльності посідали мандрівки та пізнавальні екскурсії, які забезпечували безпосереднє ознайомлення дітей із природним середовищем. Як зазначалося у джерелі, «після полудня йдемо на прогульку на довколишні верхи Ямної» [16, с. 6], що свідчить про систематичне включення природничо-краєзнавчої діяльності у структуру виховного процесу.

Цінним з погляду сьогодення джерелом для дослідження педагогічних засад діяльності вакаційних осель є публіцистична спадщина К. Малицької, де висвітлено організаційні аспекти діяльності відповідних інституцій, обґрунтовувано педагогічне значення перебування дітей у природному середовищі тощо. Зокрема, авторка наголошувала на необхідності оздоровлення дітей міського середовища, підкреслюючи, що важливим завданням є «вислати найубогіших, наймарніших львівських дітей на село, щоб відпочили по шкільній праці, набрали сил на свіжому повітрі» [17, с. 5]. Знана педагог акцентувала увагу на значенні організованої діяльності дітей на природі як важливого чинника їх пізнавального розвитку. У репортажах про діяльність львівських вакаційних півосель вона описувала повсякденне життя дітей, звертаючи увагу на поєднання прогулянок, ігор, співу та читання як форм колективної діяльності, що сприяли розвитку інтересу до довкілля [18].

Звертаємо увагу на працю К. Малицької «З побуту в Милованню» (1926), у якій подано докладний опис організації життя дітей у вакаційній оселі. Авторка зазначала, що «діти регулярно здійснювали прохідки в село, до ліса» [19, с. 20–22], під час яких вони знайомилися з природним середовищем, сільськогосподарською діяльністю та особливостями місцевого життя. Такі форми діяльності сприяли формуванню елементарних природничих знань і краєзнавчих уявлень, поєднуючи пізнавальну та практичну складові.

Особливу увагу в публіцистиці К. Малицької приділено таборовому життю, зокрема діяльності товариства «Сокіл-Батько». Педагог підкреслювала значення фізичного виховання, руханкових вправ, купелей та мандрівок як складових комплексного розвитку дітей. Перебування в природному середовищі розглядалося як важливий чинник зміцнення здоров’я, оскільки, за її словами, діти «під сонцем, над водою, дихаючи лісовими пахощами… набирають щодня нових сил» [21, с. 3].

Таким чином, публіцистична спадщина К. Малицької відображає не тільки організаційні аспекти функціонування вакаційних осель, але й педагогічні принципи використання природного середовища як освітнього ресурсу. Через систему прогулянок, мандрівок і екскурсій реалізовувалися завдання позашкільної природничої освіти та краєзнавчо-екскурсійної діяльності, що сприяло формуванню у дітей знань про довкілля та розвитку інтересу до рідного краю.

Додаткові відомості про суспільне сприйняття вакаційних осель містять матеріали української дитячої періодики, зокрема журналу «Світ дитини». У цих

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

публікаціях вакаційні оселі постають не лише як форма організації відпочинку, але як важливий простір природничого досвіду, фізичного розвитку та соціального виховання. Автори наголошували, що активні форми діяльності на свіжому повітрі створюють умови для гармонійного розвитку дитини. Зокрема зазначалося, що діти «устроюють ріжні забави на свіжому повітрі, роблять прогульки… все те скріпляє їх сили та дає оздоровля» [22, с. 125]. У публікаціях журналу вакації осмислювалися як особливий період дитячого життя, пов'язаний із безпосереднім контактом із природним середовищем. Характерним є твердження: «Вакації – чарівне слово!» [23, с. 189], що відображає емоційно-психологічне значення цього періоду. У художніх текстах, створених самими дітьми, відображено їхній досвід перебування у вакаційних оселях, що свідчить про глибокий вплив таких форм діяльності на формування світогляду молодого покоління.

Отже, аналіз матеріалів дитячої періодики дає підстави стверджувати, що вакаційні оселі сприймалися у суспільстві як важливий елемент позашкільного виховання, який забезпечував поєднання фізичного розвитку, природничо-пізнавальної діяльності та емоційного становлення дитини. У такий спосіб вони виконували функцію не лише освітніх інституцій, але й соціокультурного середовища формування особистості. Розвиток позашкільної природничої освіти дітей та юнацтва в Галичині наприкінці XIX – у першій третині XX ст. відбувався в тісному взаємозв'язку з діяльністю громадських організацій та формуванням різноманітних форм організації дитячого дозвілля. Вакаційні оселі стали однією з найбільш ефективних форм такої діяльності, оскільки забезпечували інтеграцію оздоровчих, освітніх і виховних компонентів у єдиному педагогічному просторі.

Висновки. Проведене історико-педагогічне дослідження дає підстави стверджувати, що виникнення вакаційних осель у Галичині було зумовлене загальноєвропейськими тенденціями розвитку дитячого оздоровчо-виховного руху наприкінці XIX ст. Поширення практики літніх дитячих колоній у країнах Європи, орієнтованих на оздоровлення дітей через перебування у природному середовищі, стало важливим чинником формування відповідних інституцій у Галичині. Перші такі ініціативи, реалізовані польськими педагогічними та громадськими організаціями у 1880–1890-х рр., створили необхідне організаційне та педагогічне підґрунтя для подальшого розвитку вакаційного руху. На початку XX ст. цей досвід був творчо адаптований українськими освітніми та громадськими інституціями, що зумовило формування мережі українських вакаційних осель як самобутньої форми позашкільної освіти.

У структурі діяльності вакаційних осель провідне місце посідав природничо-краєзнавчий складник позашкільної освіти. Через організацію прогулянок, мандрівок, екскурсій та безпосередніх спостережень за довкіллям забезпечувалося ознайомлення дітей із природними особливостями регіону, формування елементарних природничих знань і розвиток дослідницьких умінь. У цьому контексті природне середовище виступало цілісним освітнім простором, що

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

забезпечував інтеграцію пізнавальної, виховної та оздоровчої діяльності поза межами традиційної класно-урочної системи.

Важливу роль у розвитку та популяризації діяльності вакаційних осель відігравала українська періодична преса міжвоєнного періоду, яка не лише відображала практику їх функціонування, але й формувала суспільне уявлення про їх педагогічне значення. Публікації газет «Діло», «Наш прапор», журналів «Життя і знання», «Нова хата», а також матеріали дитячої періодики сприяли утвердженню вакаційних осель як ефективної форми організації літнього відпочинку та виховання дітей і молоді. Особливе значення має публіцистична спадщина К. Малицької, у якій обґрунтовано роль природного середовища як важливого чинника фізичного, пізнавального та морального розвитку дитини.

Вакаційні оселі в Галичині – важливий елемент системи позашкільної педагогіки, що забезпечував інтеграцію оздоровчих, освітніх і виховних функцій. Використання природного середовища як основного освітнього ресурсу сприяло формуванню природничих знань, розвитку пізнавальної активності, фізичної витривалості та вихованню ціннісного ставлення до рідного краю. У цьому аспекті вакаційні оселі можуть бути інтерпретовані як історичний прототип сучасних практик неформальної освіти. Практичне значення дослідження полягає в можливості використання історичного досвіду діяльності вакаційних осель у сучасній освітній практиці, зокрема за умов розвитку позашкільної освіти, упровадження компетентнісного підходу, ідей Нової української школи та STEM-орієнтованого навчання.

Перспективним напрямом подальших наукових розвідок є вивчення діяльності пластунських таборів та інших форм дитячого таборового руху як продовження традицій вакаційних осель у системі позашкільного виховання українського юнацтва, а також порівняльний аналіз історичних і сучасних моделей організації природничо-орієнтованого освітнього середовища.

***Література**:*

1. Білавич Г. В. Пріоритетні напрями соціального виховання дітей-сиріт в Україні: історико-педагогічний та регіональний виміри. *Освітній простір України.* 2018. Вип. 13. С. 82–89.

2. Бежук О. М. Роль церкви та громадських інституцій у справі опіки над дітьми в Галичині на початку XX століття. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. С. З. Ґжицького*. 2011. Т. 13. № 3 (49). С. 31–34.

3. Нагачевська З. І. Педагогічна думка і просвітництво в жіночому русі Західної України (друга половина XIX ст. – 1939 р.). Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2007. 764 с.

4. Виховна діяльність Товариства вакаційних осель. *Шлях виховання й навчання*. 1934. Ч. 1 (січень–лютий–березень). С. 68–70.

5. Baranowski M. Historya szkół ludowych król. stoł. miasta Lwowa. Lwów : Nakładem gminy król. stoł. miasta Lwowa, 1895. 404 s.

6. Lwowskie kolonie wakacyjne w roku 1888. Lwów, 1889.

7. З Товариства вакаційних осель. *Діло.* 1918. Ч. 93.

8. Перша руска вакаційна оселя. *Руслан.* 1905. Ч. 194. С. 3.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

9. Досин Г. Коршів: історико-краєзнавчий нарис (до шістсотліття першої писемної згадки 1410–2010). Львів, 2010. 131 с.

10. Творидло М. Економічна діяльність «Просвіти». *Народний ілюстрований календар товариства «Просвіта».* Львів: Просвіта, 1927. С. 106–130.

11. Вакаційна оселя в Корчині. *Український вісник*. 1921. Ч. 178. С. 4.

12. Про вакаційні оселі. *Діло*. 1930. Ч. 88 . С. 3.

13. Нова вакаційна станиця молоді. *Діло.* 1932. Ч. 147. С. 5.

14. Паліївна Ц. Таборування. *Нова хата.* 1935. Ч. 11–12. С. 2–3.

15. Річинський А. Серед «лицарів грізних». *Життя і знання*. 1930. Ч. 9 (33). С. 261–264.

16. Д-р Лев В. Один день у шкільній вакаційній оселі в Ямній. *Діло.* 1932. Ч. 170. С. 6.

17. Малицька К. Діти на село! (Поклик Товариства вакаційних осель). *Діло.* 1929. Ч. 111. С. 5.

18. Малицька К. Проходом по львівських вакаційних півоселях. *Діло.* 1933. Ч. 203. С. 4; Ч. 209. С. 3; Ч. 210. С. 3; Ч. 211. С. 4.

19. Малицька К. З побуту в Милованню. Львів: Накладом Товариства «Вакаційних осель», 1926. 24 с.

20. Малицька К. Вага вакаційних осель для молоді. *Діло.* 1934. Ч. 106. С. 4.

21. Малицька К. На Соколі. *Нова хата.* 1935. Ч. 11–12. С. 3.

22. Стрийська вакаційна оселя в Корчині. *Світ дитини.* 1921. Ч. 8–9. С. 125.

23. До українських дітей. *Світ дитини.* 1931. Ч. 6. С. 189.

References:

1. Bilavych, H. V. (2018). Priorytetni napriamy sotsialnoho vykhovannia ditei-syrit v Ukraini: istoryko-pedahohichnyi ta rehionalnyi vymiry []. *Osvitnii prostir Ukrainy - Educational space of Ukraine*, 13, 82–89.

2. Bezhuk, O. M. (2011). Rol tserkvy ta hromadskykh instytutsii u spravi opiky nad ditmy v Halychyni na pochatku XX stolittia [The role of the church and public institutions in the care of children in Galicia at the beginning of the 20th century]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho natsionalnoho universytetu veterynarnoi medytsyny ta biotekhnolohii im. S. Z. Gzhytskoho - Scientific Bulletin of the Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnology named after S. Z. Gzhytsky,* T. 13, 3 (49), 31–34.

3. Nahachevska, Z. I. (2007). Pedahohichna dumka i prosvitnytstvo v zhinochomu rusi Zakhidnoi Ukrainy (druha polovyna XIX st. – 1939 r.) [Pedagogical thought and education in the women's movement of Western Ukraine (second half of the 19th century – 1939)]. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV.

4. Vykhovna diialnist Tovarystva vakatsiinykh osel [Educational activities of the Society of Resting Donkeys]. (1934). *Shliakh vykhovannia y navchannia - The path of education and training*, *1*, 68–70.

5. Baranowski, M. (1895). Historya szkół ludowych król. stoł. miasta Lwowa [History of folk schools of the royal town of Lviv]. Lwów : Nakładem gminy król. stoł. miasta Lwowa.

6. Lwowskie kolonie wakacyjne w roku 1888 [Lviv holiday colonies in 1888]. (1889). Lwów.

7. Z Tovarystva vakatsiinykh osel [From the Society of Resting Donkeys]. (1918). *Dilo – Dilo*, 93.

8. Persha ruska vakatsyina oselia [The first Russian holiday home]. (1905). *Ruslan – Ruslan*, *194,* 3.

9. Dosyn, H. (2010). Korshiv: istoryko-kraieznavchyi narys (do shistsotlittia pershoi pysemnoi zghadky 1410–2010) [Korshiv: historical and local history essay (to the six hundredth anniversary of the first written mention 1410–2010)]. Lviv,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

10. Tvorydlo, M. (1927). Ekonomichna diialnist «Prosvity» [Economic activity of «Prosvita»]. *Narodnyi iliustrovanyi kalendar tovarystva «Prosvita» - National illustrated calendar of the "Prosvita" society.* Lviv: Prosvita, 106–130.

11. Vakatsiina oselia v Korchyni [Vacation home in Korchyn]. (1921). *Ukrainskyi visnyk - Ukrainian Herald*, *178,* 4.

12. Pro vakatsiini oseli [About vacation homes]. *Dilo – Dilo*, *88*, 3.

13. Nova vakatsiina stanytsia molodi [New vacation village of youth]. (1932). *Dilo – Dilo*, *147*, 5.

14. Paliivna Ts. Taboruvannia [Camping]. (1935). *Nova khata - New hut, 11–12,* 2–3.

15. Richynskyi, A. (1930). Sered «lytsariv hriznykh» [Among the «Terrible Knights»]. *Zhyttia i znannia - Life and Knowledge, 9* (33), 261–264.

16. D-r Lev V. (1932). Odyn den u shkilnii vakatsiinii oseli v Yamnii [One Day at a School Holiday Home in Yamna]. *Dilo – Dilo*, *170*, 6.

17. Malytska, K. (1929). Dity na selo! (Poklyk Tovarystva vakatsiinykh osel) [Children to the Village! (Call of the Society of Holiday Homes)]. *Dilo – Dilo*, *111,* 5.

18. Malytska, K. (1933). Prokhodom po lvivskykh vakatsiinykh pivoseliakh [Walking through Lviv Holiday Homes]. *Dilo – Dilo*, *203*, 4; *209*, 3; *210,* 3; *211,* 4.

19. Malytska, K. (1926). Z pobutu v Mylovanniu [From life in Mylovanni]. Lviv: Nakladom Tovarystva «Vakatsiinykh osel».

20. Malytska, K. (1934). Vaha vakatsiinykh osel dlia molodi [The importance of vacation homes for young people]. *Dilo – Dilo*, *106*, 4.

21. Malytska, K. (1935). Na Sokoli [On the Falcon]. *Nova khata - New House, 11–12*, 3.

22. Stryiska vakatsiina oselia v Korchyni [Stryi vacation home in Korchyn]. (1921). *Svit dytyny - The world of a child*, *8–9,* 125.

23. Do ukrainskykh ditei [To Ukrainian children]. (1931). *Svit dytyny - The world of a child, 6,* 189.

Дата першого надходження статті до видання: 07.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 373.5.091.33:811.111:37.014.53

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-453-474

Борух Соломія Анатоліївна вчитель англійської мови першої категорії, Ліцей № 18 Львівської міської ради, м. Львів, https://orcid.org/0009-0009-7361-0233

ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА ЯК ЗАСІБ ФАСИЛІТАЦІЇ НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті обґрунтовано науково-теоретичні засади використання технологій соціального партнерства як засобу фасилітації навчання іноземних мов у закладі загальної середньої освіти та розкрито їх педагогічний потенціал у формуванні іншомовної комунікативної компетентності учнів. Визначено сутність фасилітації навчання іноземної мови як особливого типу педагогічної взаємодії, що передбачає створення безпечного, діалогічного, підтримувального й комунікативно насиченого освітнього середовища, у якому учень має змогу долати мовленнєві бар'єри, вільніше висловлювати думки, усвідомлювати власні труднощі та поступово набувати досвіду іншомовного спілкування. З'ясовано, що фасилітативний підхід у навчанні іноземних мов охоплює зміну професійної позиції вчителя, характеру взаємодії на уроці, способів реагування на помилки, організації групової діяльності та підтримки навчальної ініціативи школярів. Розкрито зміст технологій соціального партнерства як сукупності форм, методів і прийомів співпраці між учителем, учнями, батьками, класним колективом і соціальним довкіллям, що забезпечують узгодження освітніх цілей, розподіл відповідальності та практичну спрямованість іншомовної діяльності школярів. Обґрунтовано, що використання технологій соціального партнерства у навчанні англійської мови сприяє переходу від репродуктивного засвоєння матеріалу до спільного розв'язання комунікативних завдань, проєктної діяльності, рольової взаємодії, групового обговорення, взаємонавчання та створення соціально значущого навчального продукту. Виокремлено педагогічні умови застосування технологій соціального партнерства як способу фасилітації навчання іноземних мов, зокрема готовність учителя до фасилітативної взаємодії, використання активних і інтерактивних форм роботи, наповнення іншомовної діяльності соціально значущим змістом, залучення родини й громади до співпраці, а також організацію рефлексивно-оцінювального супроводу учнів. Зазначені технології посилюють мотивацію школярів до вивчення англійської мови, знижують страх помилки, активізують мовленнєву ініціативу, формують у них досвід співпраці, відповідальності, самовираження й міжкультурної комунікації. Окреслено рекомендації для вчителів щодо удосконалення використання технологій соціального партнерства у процесі фасилітації навчання іноземної мови.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Ключові слова: соціальне партнерство, педагогіка партнерства, технології соціального партнерства, фасилітація, педагогічна фасилітація, іноземна мова, англійська мова, заклад загальної середньої освіти, учні, учитель-фасилітатор, іншомовна комунікативна компетентність, соціально-комунікативна діяльність, партнерська взаємодія, групова робота, проєктна діяльність, мовленнєві бар'єри, мотивація, рефлексія, Нова українська школа.

Borukh Solomiia Anatoliivna English Language Teacher of the First Qualification Category, Lyceum No. 18 of Lviv City Council, Lviv, https://orcid.org/0009-0009-7361-0233.

SOCIAL PARTNERSHIP TECHNOLOGIES AS A MEANS OF FACILITATING ENGLISH LANGUAGE LEARNING IN A GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTION

Abstract. The article substantiates the scientific and theoretical foundations of using social partnership technologies as a means of facilitating foreign language learning in a general secondary education institution and reveals their pedagogical potential in the formation of students' foreign language communicative competence. The essence of foreign language learning facilitation is defined as a specific type of pedagogical interaction that involves the creation of a safe, dialogical, supportive, and communicatively rich educational environment in which students are able to overcome speech barriers, express their thoughts more freely, become aware of their own difficulties, and gradually acquire experience in foreign language communication. It has been found that the facilitative approach to foreign language teaching involves a change in the teacher's professional position, the nature of classroom interaction, ways of responding to mistakes, the organization of group activities, and support for students' learning initiative. The content of social partnership technologies is revealed as a set of forms, methods, and techniques of cooperation among the teacher, students, parents, the class community, and the social environment, which ensure the coordination of educational goals, the distribution of responsibility, and the practical orientation of students' foreign language activities. It is substantiated that the use of social partnership technologies in English language teaching contributes to the transition from reproductive assimilation of material to the joint solving of communicative tasks, project activities, role-based interaction, group discussion, peer learning, and the creation of a socially significant educational product. The pedagogical conditions for applying social partnership technologies as a means of facilitating foreign language learning are identified, in particular, the teacher's readiness for facilitative interaction, the use of active and interactive forms of work, the enrichment of foreign language activities with socially significant content, the involvement of the family and community in cooperation, as well as the organization of reflective and evaluative support for students. These technologies enhance students' motivation to learn English,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

reduce the fear of making mistakes, activate speech initiative, and develop their experience of cooperation, responsibility, self-expression, and intercultural communication. Recommendations for teachers on improving the use of social partnership technologies in the process of facilitating foreign language learning are outlined.

Keywords: social partnership, pedagogy of partnership, social partnership technologies, facilitation, pedagogical facilitation, foreign language, English language, general secondary education institution, students, teacher-facilitator, foreign language communicative competence, communicative activity, partnership interaction, group work, project activity, speech barriers, motivation, reflection, New Ukrainian School.

Постановка проблеми. В умовах трансформації української освіти ваги набуває проблема оновлення підходів до навчання англійської мови у закладі загальної середньої освіти. Враховуючи те, що англійська мова постає не так навчальним предметом, як важливим інструментом соціальної мобільності, міжкультурної взаємодії, особистісної самореалізації та майбутньої професійної конкуренто-спроможності здобувачів освіти, то школа покликана забезпечувати засвоєння мовних знань й створювати освітнє середовище, у якому учень набуває досвіду співпраці, діалогу, взаємної підтримки та конструктивної комунікації. Відтак ідеї педагогіки партнерства, закладені в концептуальних засадах Нової української школи, набувають особливої значущості, спрямовуючи освітній процес на суб'єкт-суб'єктну взаємодію між учителем, учнями, батьками та соціальним довкіллям. Крім того, залучення технологій соціального партнерства дає змогу розширити межі уроку іноземної мови, поєднати навчальну діяльність школярів з їх із життєвим досвідом, активізувати участь батьків, громади, освітніх і культурних інституцій, надати іншомовному спілкуванню реального соціального змісту й особистісного виміру. За таких умов технології соціального партнерства можуть розглядатися як дієвий ресурс гуманізації навчання здобувачів освіти, подолання формальності у засвоєнні іншомовного матеріалу та активізації особистісного потенціалу у процесі англомовної комунікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення наукових джерел засвідчує, що проблема фасилітації навчання англійської мови у закладі загальної середньої освіти перебуває на перетині кількох дослідницьких площин, зокрема педагогіки партнерства, гуманістичної педагогіки, методики навчання іноземних мов, психології педагогічної взаємодії та теорії комунікативної компетентності. У наукових працях, присвячених феномену фасилітації, увага акцентується передусім на її сутності як особливого типу суб'єкт-суб'єктної взаємодії, за якої педагог не стільки транслює готові знання, скільки створює умови для самостійного пізнання, активного мовленнєвого самовираження, подолання психологічних бар'єрів і розкриття особистісного потенціалу учня. У цьому аспекті важливими є дослідження Н. Антюхової [1], В. Безлюдної [3], О. Близнюкової [6; 8], Є. Гейко [8], М. Казанжи [10], Л. Колесник [11], О. Кондрашихіної [12], І. Литвин [14], а також Н. Носової [20], О. Фісун [26],

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Н. Хупавцевої [27; 28] та ін., у яких фасилітація розглядається як багатозначний психолого-педагогічний феномен, пов'язаний із підтримкою, стимулюванням, довірою, емпатійним розумінням, організацією продуктивної групової взаємодії. Водночас аналіз джерел дає підстави стверджувати, що у контексті навчання англійської мови фасилітація набуває особливого значення, оскільки пов'язана з формуванням іншомовної комунікативної компетентності учнів, зниженням тривожності та створенням такого освітнього середовища, у якому помилка сприймається як природний етап мовленнєвого розвитку. Окремий напрям осмислення проблеми становлять праці, у яких розкриваються методичні засади навчання іноземних мов у школі, зокрема дослідження І. Андрійко [21], О. Бігич [4], Н. Бориско [4], Г. Борецької [4], В. Редька [15], Р. Мартинової [16], С. Ніколаєвої [17], Л. Панової [21], С. Тезікової [21], Ю. Федоренка [25] та ін. У цих роботах обґрунтовується необхідність переходу від репродуктивного засвоєння мовного матеріалу до комунікативно зорієнтованої, діяльнісної та інтерактивної моделі навчання, у межах якої учень залучається до реального або наближеного до реального іншомовного спілкування. Значущими є також дослідження, присвячені інтерактивним, проєктним і нетрадиційним формам навчання англійської мови, адже саме вони створюють методичне підґрунтя для реалізації фасилітативної позиції вчителя та активізації навчальної взаємодії між учнями. Зокрема, праці Л. Голімбовської [9], Ю. Руднік [22], Е. Шевченко [29], Н. Шевчук [30] та ін. засвідчують, що ефективне опанування учнями англійської мови потребує не тільки систематичного засвоєння лексико-граматичного матеріалу, а й залучення їх до систематичної співпраці, активного пошуку, діалогічного обговорення, рольової взаємодії, творчого проєктування та креативного розв'язання мовленнєво-комунікативних завдань. Важливим для дослідження є аналіз джерел, у яких висвітлюються ідеї педагогіки партнерства, соціальної взаємодії та оновлення освітнього процесу в контексті Нової української школи. Так, у працях, присвячених НУШ та педагогіці партнерства (Г. Балл [2], Н. Бібік [19], Л. Ніколенко [18], М. Папуча [2] та ін.), наголошується на необхідності побудови освітнього процесу на засадах довіри, поваги, діалогу, відповідальності й співпраці між учителем, учнями, батьками та громадою. З огляду на це соціальне партнерство доцільно розглядати як педагогічну технологію, здатну надати навчанню англійської мови соціального змісту, практичної спрямованості та особистісної значущості для школярів.

Водночас проведений аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури засвідчує, що проблема використання технологій соціального партнерства як способу фасилітації навчання іноземних мов у закладі загальної середньої освіти не отримала достатнього висвітлення, що зумовлює потребу подальшого наукового обґрунтування її змісту, педагогічних умов і прикладних можливостей.

Мета статті – обґрунтування доцільності використання технологій соціального партнерства як засобу фасилітації навчання англійської мови у

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

закладі загальної середньої освіти та визначення їх педагогічного потенціалу у формуванні іншомовної комунікативної компетентності учнів.

Виклад основного матеріалу. У процесі вивчення іноземної мови школярі стикаються з соціально-психологічними бар'єрами, недостатньою мотивацією, страхом помилки й обмеженістю мовленнєвої практики, що ускладнює перехід від формального усвідомлення лексико-граматичних структур до їх активного використання в усному та писемному мовленні. При цьому важливого значення набувають технології соціального партнерства, які дають змогу організувати процес навчання як відкриту, діалогічну й практико зорієнтовану взаємодію між учителем, учнями, батьками та ширшим соціальним довкіллям, у межах якої іноземна мова постає засобом їх спільної діяльності. Застосування таких технологій створює умови для фасилітативного супроводу навчання, за якого вчитель не обмежується роллю транслятора знань, а виступає організатором партнерської комунікації, модератором групової взаємодії та педагогом, здатним підтримати ініціативу, самостійність і мовленнєву активність кожного учня.

Поняття фасилітації у сучасному психолого-педагогічному дискурсі має міждисциплінарний характер, оскільки поєднує психологічні уявлення про стимулювання особистісного розвитку, педагогічні положення про суб'єкт-суб'єктну взаємодію та методичні підходи до організації продуктивної навчальної діяльності здобувачів. У найбільш загальному значенні фасилітація трактується як сприяння, полегшення, допомога, активізація та створення умов, за яких особистість здатна ефективніше виявляти власний потенціал, долати внутрішні бар'єри, включатися в комунікацію й самостійно вибудовувати траєкторію пізнавальної діяльності [20]. У контексті базової освіти фасилітація передбачає зміну характеру педагогічної взаємодії: від прямого керування, контролю та передавання знань – до організації середовища довіри, співпраці, діалогу й відповідального вибору [28], і тому постає як умова гуманізації освітнього процесу, що забезпечує перехід від авторитарної моделі навчання до партнерської, в якій учень визнається активним суб'єктом власного розвитку [1].

У психологічній традиції сутність фасилітації насамперед пов'язується з гуманістичним підходом, у межах якого педагог створює належні умови для особистісного зростання суб'єкта, його саморозкриття, самоактуалізації та ін. В цьому аспекті К. Роджерс розглядав учителя як фасилітатора, тобто як такого організатора навчальної взаємодії, котрий спирається на довіру до можливостей учня, емпатійне розуміння його внутрішнього світу, відкритість у спілкуванні та прийняття особистості без приниження її гідності [7]. За таких умов вплив набуває недирективного характеру, завдання учителя – не примусове засвоєння учнем іншомовного матеріалу, а створення безпечного простору, у якому останній може вільно мислити, ставити запитання, висловлювати припущення, помилятися й поступово набувати досвіду самостійного навчання.

Іншу важливу позицію репрезентують дослідження, у яких фасилітація осмислюється як здатність до особливого типу психологічного впливу, що має

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

мотиваційний, інструментальний, ціннісний і комунікативний виміри. Зокрема, О. Кондрашихіна акцентує увагу на тому, що фасилітативний вплив передбачає сформовану здатність особистості сприяти розвитку іншої людини, спираючись на систему цінностей, діалогічність, емпатію, рефлексивність, самоприйняття та власні професійні вміння [12]. У такому розумінні фасилітація має не стільки емоційно-підтримувальний, як практично-діяльнісний характер, вимагаючи від педагога володіння конкретними засобами організації спілкування, групової взаємодії, активного слухання, конструктивного зворотного зв'язку й супроводу навчальної діяльності. Вказане дає підстави трактувати означуване явище як професійно значущу якість учителя, що виявляється у здатності, не підмінюючи активність учня власною діяльністю, педагогічно коректно стимулювати його до самостійного пошуку, персонального вибору й мовленнєвого самовираження.

У працях М. Казанжи фасилітація розглядається крізь призму поняття «фасилятивність», що інтерпретується як інтегральна властивість особистості, у структурі якої поєднуються мотиваційні, когнітивні, емоційні, поведінкові та вольові компоненти [10]. Вказане переносить акцент із самої педагогічної дії на особистість педагога, його внутрішню готовність допомагати іншому, сприяти розвитку, підтримувати без надмірного контролю та будувати взаємодію на основі довіри. У цьому сенсі фасилітатором не може бути педагог, який лише формально використовує інтерактивні методи або групові форми роботи; ним стає вчитель, для якого підтримка саморозвитку здобувача освіти є особистісно-професійною позицією. Звідси випливає, що фасилітація в освітньому процесі залежить не тільки від методики проведення уроку, а й від особистісної зрілості вчителя, його здатності до емпатії, толерантності, саморегуляції, прийняття різних думок і створення атмосфери співробітництва на уроці.

Педагогічне осмислення феномену фасилітації представлене у працях дослідників, які розглядають її як різновид педагогічної взаємодії, спрямованої на активізацію навчальної діяльності, розвиток суб'єктності здобувача освіти та гуманізацію процесу міжособистісного спілкування у школі. Зокрема, вчена Н. Антюхова пов'язує таку заємодію з комунікативно-гуманістичним типом спільної діяльності педагога й учня, у межах якої реалізуються діалогічність, взаємоповага, толерантність, співпереживання та освітня допомога [1]. Вчена І. Литвин, аналізуючи фасилітацію як професійно важливу якість сучасного фахівця, підкреслює значення прагнення допомагати, здатності до співчуття, комунікативної культури, рефлексії, саморегуляції та об'єктивної самооцінки [14]. О. Фісун, своєю чергою, наголошує на багатозначності фасилітації, яка охоплює і стиль взаємодії, і систему методів, і особистісну позицію педагога, зорієнтовану на підтримку розвитку учня в освітньому процесі [26].

Узагальнення різних авторських підходів дає змогу визначити фасилітацію як психолого-педагогічний феномен, що водночас є процесом, професійною здатністю, стилем педагогічної взаємодії та сукупністю спеціальних умінь вчителя, спрямованих на підтримку активності, самостійності й особистісного

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

розвитку учнів. При цьому «педагог не нав'язує готових рішень, він організовує навчальне середовище так, щоб учні могли брати участь у колективному розв'язанні проблем, висловлювати власні думки, домовлятися, співпрацювати, осмислювати помилки й досягати навчальних результатів через особистісно значущу діяльність» [11, с. 83]. У межах навчання англійської мови така взаємодія набуває особливої ваги, оскільки «іншомовне спілкування завжди пов'язане з ризиком помилки, емоційним напруженням та потребою у психологічній підтримці» [1, с. 15]. Тому педагог-фасилітатор створює умови для самостійного й осмисленого навчання школярів, активізує їх пізнавальні потреби й мотиви, стимулює групову навчальну діяльність і сприяє формуванню досвіду відповідальної, відкритої та продуктивної іншомовної комунікації.

Зазначимо, що фасилітація постає важливою умовою вивчення іноземної мови, оскільки сучасне іншомовне навчання не може бути зведене тільки до засвоєння здобувачами лексичних одиниць, граматичних правил і виконання репродуктивних вправ; його головним результатом має стати здатність учня використовувати мову як засіб реальної комунікації, міжкультурної взаємодії та особистісного самовираження. У процесі навчання англійської мови школяр часто опиняється в ситуації, пов'язаній зі страхом помилки, невпевненістю у правильності свого висловлювання, недостатнім словниковим запасом, а також складністю сприймання іншомовного мовлення та потребою швидко реагувати в комунікативній ситуації. Тому роль учителя полягає насамперед у створенні освітнього середовища, у якому учень почувається захищеним, прийнятим, вмотивованим і здатним до активної участі в мовленнєвій діяльності; в цьому контексті фасилітатор виконує функції організатора, консультанта, модератора, партнера й натхненника, який спрямовує учнів до продуктивної взаємодії.

Особливого значення фасилітація набуває у зв'язку з комунікативною природою навчання іноземної мови, оскільки, як пише Ю. Кузьменко, формування іншомовної комунікативної компетентності передбачає здатність школярів будувати висловлювання відповідно до мети, ситуації спілкування, особи співрозмовника та актуального соціокультурного контексту [13]. Для цього необхідно, щоб учні мали можливість вільно висловлювати думки, ставити запитання, вступати в діалог, працювати в парах і групах, обговорювати проблемні ситуації, виконувати рольові й проєктні завдання, використовуючи англійську мову в умовах, наближених до реального спілкування. Фасилітативна взаємодія забезпечує перехід від домінування вчителя до активної участі школярів у конструюванні власного мовленнєвого досвіду, що істотно підвищує ефективність навчального процесу, а помилка розглядається як природний етап формування мовленнєвої компетентності, що дає змогу учневі аналізувати власне висловлювання, удосконалювати його та поступово набувати впевненості й компетентності в іншомовному спілкуванні.

Фасилітація у навчанні англійської мови, за словами Р. Мартинової, безпосередньо пов'язана із психологічним кліматом уроку, адже іншомовна

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

комунікація вимагає від учня відкритості, готовності до взаємодії та певного рівня довіри до вчителя й однокласників. Якщо освітнє середовище побудоване на страху оцінювання, порівнянні учнів між собою, надмірному контролі або авторитарному стилі спілкування, вони часто уникають мовленнєвої активності, обмежуються короткими відповідями, не ініціюють діалог і поступово втрачають інтерес до предмета «Англійська мова» [16]. Натомість фасилітативна позиція вчителя передбачає емпатійне слухання, доброзичливу реакцію на будь-які відповіді здобувачів, підтримку індивідуального темпу їх навчання, створення ситуацій успіху та залучення кожного учня до посильної комунікації. Важливо, що така педагогічна взаємодія не усуває вимогливості до результатів навчання, проте замість зовнішнього примусу використовується мотивування, психолого-педагогічна підтримка, партнерський діалог, колективне розв'язання завдань і поступове нарощування мовленнєвої самостійності здобувачів.

У методичному аспекті фасилітація забезпечує ефективне використання активних та інтерактивних форм навчання, які особливо продуктивні під час опанування англійської мови. Йдеться про групові дискусії, мозковий штурм, рольові ігри, навчальні дебати, проєктну діяльність, роботу з автентичними аудіо- та відеоматеріалами, моделювання життєвих ситуацій, взаємонавчання, презентації, інтерв'ю, творчі завдання, рефлексивні вправи. За фасилітативного підходу такі форми роботи становлять цілісну систему організації мовленнєвої взаємодії, у межах якої кожен учень отримує можливість виконувати активну роль, висловлювати власну позицію, співвідносити нові знання з особистим досвідом і застосовувати англійську мову для розв'язання конкретних комунікативних завдань. Вчитель у такій ситуації не домінує над процесом навчання, а скеровує його: ставить відкриті запитання, уточнює, узагальнює, підтримує групову динаміку, допомагає долати труднощі, а також забезпечує конструктивний зворотний зв'язок. Саме така організація уроку сприяє тому, що англійська мова поступово стає для учнів засобом дії, співпраці та пізнання [9].

Засобами фасилітації навчання на уроках англійської мови, як свідчать наукові дослідження (Г. Балл [2], Н. Бібік [19], Л. Ніколенко [18], М. Папуча [2] та ін.), постають технології соціального партнерства – сукупність організаційних форм, методів, прийомів і способів взаємодії суб'єктів освіти, що забезпечують узгодження їх цілей, інтересів, індивідуальних ресурсів і персональної відповідальності задля досягнення спільного результату. У такому контексті соціальне партнерство охоплює як співпрацю школи з батьками та громадськими інституціями, так і значно ширший простір взаємодії, у якому учитель, учні, родина, адміністрація закладу, представники громади, культурні, просвітницькі установи й організації можуть виступати активними учасниками створення розвивального освітнього середовища закладу загальної середньої освіти. Таке партнерство ґрунтується на принципах довіри, добровільності, рівності сторін, відповідальності за спільні рішення, взаємної поваги, діалогу та визнання особистісної значущості кожного учасника освітнього процесу. Особливого

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

значення такі положення набувають у межах концепції Нової української школи, де педагогіка партнерства визначається як «підгрунтя для оновлення початкової освіти, спрямованої на формування компетентної, ініціативної, соціально відповідальної та здатної до співпраці особистості» [19, с. 29].

У педагогічному вимірі технології соціального партнерства передбачають перехід від ізольованої, переважно класно-урочної організації навчання до відкритої моделі освітньої взаємодії, у якій навчальний матеріал пов'язується з реальними соціальними ситуаціями, життєвим досвідом учнів і практичними потребами комунікації [15]. Їх зміст може реалізуватися через спільні навчальні проєкти, групові та міжгрупові форми роботи, партнерські завдання за участю батьків, позакласні мовні ініціативи, співпрацю з бібліотеками, молодіжними центрами, громадськими організаціями, культурними установами, волонтерами, носіями мови або представниками інших освітніх середовищ [5]. Важливо, що у межах таких технологій «учень не залишається пасивним виконавцем інструкцій учителя, а набуває ролі співучасника, співорганізатора й співтворця навчальної діяльності, оскільки має можливість домовлятися, планувати, розподіляти обов'язки, презентувати результати, взаємодіяти з різними партнерами та оцінювати власний внесок у спільну справу» [22, с. 129].

Слід враховувати, що зміст технологій соціального партнерства переважно розкривається через спрямованість на створення умов для конструктивної взаємодії, у якій кожен учасник освітнього процесу виконує реальну функцію у досягненні навчальної мети. Якщо традиційна педагогічна практика нерідко вибудовується навколо вертикальної моделі «учитель – учень», то технологія соціального партнерства передбачає переважання горизонтальних взаємин, за яких вчитель зберігає професійну відповідальність за організацію навчання, але водночас відкриває простір для ініціативи, вибору, співпраці та самостійності школярів. В таких умовах діяльність вчителя спрямовується на моделювання ситуацій взаємодії, підтримку групової динаміки, допомогу в узгодженні позицій і спрямування спільної діяльності до освітньо значущого результату.

Можливості технологій соціального партнерства у фасилітації навчання іноземних мов насамперед пов'язані з тим, що вони забезпечують природне розширення комунікативного простору уроку, перетворюючи англійську мову з навчального об'єкта на засіб реальної або наближеної до реальної взаємодії. У традиційній моделі вивчення іноземної мови учні часто використовують мовний матеріал лише в межах штучно сконструйованих вправ, тоді як технології партнерства дають змогу залучати їх до соціокомунікативних ситуацій, у яких іншомовне висловлювання має зрозумілу мету, адресата, соціальний контекст і практичний результат [18]. Серед них – навчальні проєкти англійською мовою, спільні презентації, листування, участь школярів в мовних клубах, підготовка загальношкільних заходів, створення інформаційних продуктів, інтерв'ю, дослідницькі міні-проєкти, командні завдання та ін., у яких учні домовляються, уточнюють, аргументують, запитують, реагують й презентують власну позицію.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Фасилітативний потенціал технологій соціального партнерства виявляється також у тому, що вони поєднують навчання англійської мови з розвитком соціальних, громадянських, міжкультурних і комунікативних компетентностей, які є необхідними для сучасної особистості. У процесі партнерської діяльності школярі вчаться не тільки правильно будувати іншомовне висловлювання, а й слухати співрозмовника, приймати іншу думку, аргументувати власну позицію, досягати згоди, виконувати спільні ролі, відповідально ставитися до результату групової роботи та презентувати його перед різними аудиторіями. За словами Н. Антюхової, такі умови «відповідають природі вивчення іноземної мови, оскільки остання функціонує в конкретних соціальних взаєминах, культурних контекстах і комунікативних ситуаціях» [1, с. 14]. Тобто технології соціального партнерства надають відповідному навчальному матеріалу особистісного сенсу, а доцільна фасилітація забезпечує психолого-педагогічний супровід цього процесу, допомагаючи здобувачам свідомлювати власний поступ, рефлексувати труднощі, приймати рішення й долати власну пасивність.

Аналіз шкільної практики засвідчує, що фасилітація навчання іноземних мов уже використовується окремими педагогами як продуктивна технологія, однак її застосування ще не набуло системного характеру. Зокрема, на уроках англійської мови спостерігаються елементи фасилітативної взаємодії, зокрема організація роботи учнів у парах і групах, використання діалогічного мовлення, рольових ситуацій, комунікативних вправ, інтерактивних завдань, зворотного зв’язку та спроби створення доброзичливої психологічної атмосфери. Проте в багатьох випадках такі елементи фасилітації залишаються лише незначною частиною методичного інструментарію вчителя і не завжди перетворюються на цілісну педагогічну стратегію, у центрі якої перебуває активна суб’єктна позиція учня. Крім того, фасилітація потребує від педагога не тільки знання сучасних методів навчання іноземних мов, а й сформованої здатності до емпатійного спілкування, управління груповою динамікою, толерантного реагування на помилки, підтримки ініціативи та створення ситуацій успіху [1; 8; 11; 18; 20; 22; 23; 30 та ін.]. Відтак сучасний стан фасилітації на уроках англійської мови можна визначити як перехідний: її значення усвідомлюється, окремі прийоми активно впроваджуються, але цілісна система фасилітативного супроводу іншомовного навчання потребує методичного обґрунтування та практичного поширення.

Наступним етапом дослідження є обгрунтування педагогічних умов використання технологій соціального партнерства як способу фасилітації навчання іноземних мовою. Як засвідчує аналіз літератури (Н. Антюхова [1], В. Безлюдна [3], О. Близнюкова [6; 8], Є. Гейко [8], М. Казанжи [10], Л. Колесник [11], О. Кондрашихіна [12], І. Литвин [14], Н. Носова [20], О. Фісун [26], Н. Хупавцева [27; 28] та ін.), такі педагогічні умови доцільно розглядати як спеціально організовану сукупність обставин, змістових орієнтирів, методичних рішень і форм навчальної взаємодії вчителя та учнів, які забезпечують ефективне включення останніх у процес іншомовного спілкування на засадах співпраці,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

довіри, взаємної відповідальності та активної участі; або як спеціально (штучно) створені зовнішні обставини, необхідні й достатні для забезпечення високої ефективності використання технологій соціального партнерства в контексті фасилітації навчання англійської мови у загальноосвітній школі.

Перша педагогічна умова – формування освітнього середовища, у якому взаємодія між учителем та здобувачами вибудовується на діалозі, співпраці, взаємоповазі та визнанні суб'єктності кожного учасника навчального процесу. Для навчання іноземної мови така умова має принципове значення, оскільки мовленнєва активність учня безпосередньо залежить від того, наскільки безпечно він почувається під час висловлювання, чи не боїться зробити помилку, чи відчуває підтримку з боку вчителя й однокласників. Середовище, побудоване на засадах педагогіки партнерства, передбачає, що вчитель не тільки пояснює навчальний матеріал, а й організовує ситуації співдії, у яких школярі можуть ставити запитання, пропонувати власні варіанти відповідей, брати участь у групових обговореннях, виконувати спільні завдання та оцінювати результати роботи без страху приниження. У такому середовищі фасилітація виявляється як педагогічне сприяння самостійному мовленнєвому зростанню учнів, а соціальне партнерство – як механізм розподілу відповідальності й ініціативи між усіма учасниками освітнього процесу.

Друга педагогічна умова – готовність учителя іноземної мови до виконання ролі фасилітатора, що передбачає поєднання його методичної компетентності, комунікативної культури, емпатійної чутливості, уміння управляти груповою динамікою та здатності підтримувати учня в ситуаціях навчального утруднення. При цьому вчитель-фасилітатор має не підміняти активність школярів власною, а створювати такі умови, за яких вони самі поступово включаються в іншомовну діяльність, усвідомлюють власні труднощі, шукають способи їх подолання та навчаються взаємодіяти з іншими. Вказане вимагає від педагога вміння ставити відкриті запитання, організовувати рефлексію, заохочувати різні варіанти відповідей, толерантно реагувати на учнівські помилки, а також підтримувати позитивний емоційний фон уроку й добирати методи навчання відповідно до вікових, психологічних і мовленнєвих можливостей здобувачів.

Третя педагогічна умова – використання активних та інтерактивних форм навчання, які забезпечують реальну мовленнєву взаємодію учнів і перетворюють урок англійської мови на простір спільного розв'язання комунікативних завдань. До таких форм належать робота в парах і малих групах, навчальні дискусії, рольові ігри, проєктна діяльність, мозковий штурм, дебати, моделювання життєвих ситуацій, взаємонавчання, презентації, інтерв'ю, творчі завдання та групове обговорення проблемних питань. Їх використання має бути педагогічно вмотивованим та пов'язаним із конкретною метою, зокрема формуванням іншомовної комунікативної компетентності учнів, розвитком уміння співпрацювати, аргументувати власну позицію, домовлятися та презентувати результати спільної діяльності. Зокрема, доцільно використовувати онлайн-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

платформи на кшталт eTwinning або проводити спільні Zoom-зустрічі з іноземними колегами, впроваджувати співпрацю з іноземними університетами, що уможливить занурення учнів в автентичне мовно-мовленнєве середовище, брати участь у спільних освітніх проектах та бачити практичну цінність вивчення англійської мови як інструменту професійної комунікації.

Четверта педагогічна умова – пріоритет прикладного змісту іноземної мови, завдяки чому англійська мова постає для здобувачів освіти як засіб реального спілкування, співпраці, пізнання світу й участі у соціальному житті. Технології соціального партнерства дають змогу пов'язати навчальний матеріал з досвідом школярів, їх інтересами й потребами, потребами громади, культурними подіями, волонтерськими ініціативами, міжкультурними контактами, а також шкільними проєктами та позакласною діяльністю, при цьому іншомовне спілкування набуває для них практичного сенсу, а учні використовують англійську мову для підготовки спільних презентацій, інформаційних повідомлень, мініпроєктів, творчих продуктів, обговорення актуальних проблем або представлення результатів командної роботи. За таких умов здобувач бачить не тільки навчальну вимогу, а й реальну цінність іншомовної комунікації.

П'ята педагогічна умова – організація взаємодії школи, родини та соціуму як партнерського ресурсу навчання іноземної мови. У таких межах батьки, представники громади, культурні установи, бібліотеки, молодіжні організації, освітні центри, волонтери або інші партнери можуть долучатися до створення ситуацій, у яких англійська мова використовується для комунікації, презентації, пошуку інформації, організації спільних заходів чи реалізації навчальних проєктів. Важливо, щоб така співпраця не мала формального характеру, а була змістовно пов'язана з освітніми цілями та віковими можливостями учнів. За цих умов соціальне партнерство розширює межі уроку, надає навчанню практичної спрямованості, а також сприяє формуванню в учнів досвіду відповідальної участі у спільній діяльності. При цьому учень отримує можливість взаємодіяти як у межах навчальної ситуації, так і в ширшому комунікативному просторі, де іншомовні знання й уміння набувають реального життєвого значення.

Шоста педагогічна умова – забезпечення рефлексивно-оцінювального супроводу навчальної діяльності на уроці, що дає змогу учням усвідомлювати власний поступ у вивченні англійської мови, аналізувати труднощі, оцінювати внесок у групову роботу та визначати подальші освітні цілі. Слід усвідомлювати, що фасилітативне навчання не може обмежуватися організацією активної взаємодії, оскільки для особистісного й мовленнєвого розвитку важливо, щоб учень розумів, чого саме він навчився, які стратегії були ефективними, що викликало труднощі та як можна вдосконалити власне іншомовне мовлення. У цьому контексті доцільними є самооцінювання, взаємооцінювання, рефлексивні запитання, короткі письмові підсумки, обговорення результатів групової діяльності, портфоліо, мовленнєві щоденники та формувальне оцінювання. З метою рефлексивного самооцінбвання учнів доцільно використовувати такі

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

інструменти, як Європейське мовне портфоліо (ELP), а також дескриптори самооцінювання (Can-do statements), рефлексивний щоденник (Learning Log), взаємне оцінювання (Peer Assessment) та ін.

Узагальнення наукових джерел (І. Андрійко [21], О. Бігич [4], Н. Бориско [4], Г. Борецька [4], В. Редько [15], Р. Мартинова [16], С. Ніколаєва [17], Л. Панова [21], С. Тезікова [21], Ю. Федоренко [25] та ін.) показує, що вдосконалення використання технологій соціального партнерства як способу фасилітації навчання іноземних мов у закладі освіти має здійснюватися не збільшенням кількості інтерактивних вправ чи позакласних заходів, а через зміну логіки організації іншомовного навчання, у центрі якої перебуває активна, відповідальна й комунікативно залучена особистість учня. Йдеться про перехід від епізодичного використання партнерських форм роботи до системного моделювання такого освітнього середовища, у якому співпраця між учителем, учнями, батьками та соціальними партнерами стає внутрішньою умовою навчання, а технології соціального партнерства зорієнтовані на створення реальних або наближених до реальних комунікативних ситуацій, у яких англійська мова використовується як засіб взаємодії, обговорення, презентації, домовленості, спільного пошуку рішень і представлення результатів діяльності.

Пропонуємо прикладні рекомендації для вчителів щодо удосконалення використання технологій соціального партнерства як способу фасилітації навчання іноземних мов, зорієнтовані передусім на щоденну організацію уроку, тобто на конкретні педагогічні дії, які допомагають перетворити партнерство з декларативного принципу на реальний механізм підтримки іншомовної комунікативної активності учнів.

По-перше, доцільно розпочинати роботу з чіткого розподілу ролей у класі, коли під час парної чи групової діяльності учні виконують конкретні функції: модератора, спікера, секретаря, мовного консультанта, відповідального за час, експерта з лексики або презентатора результату. Вказане дає змогу уникнути ситуації, коли активними залишаються лише найсильніші учні, тоді як менш упевнені школярі займають пасивну позицію. Розподіл ролей створює умови для посильної участі кожного, а отже, виконує фасилітативну функцію, оскільки допомагає учням поступово входити в іншомовне спілкування без надмірного тиску, страху помилки чи відчуття власної неуспішності.

По-друге, важливим є запровадження на уроках англійської мови коротких мовленнєвих ритуалів, які повторюються систематично й поступово формують у школярів готовність до комунікації. Наприклад, на початку уроку можна використовувати двохвилинне обговорення в парах за моделлю Think – Pair – Share, мікроінтерв'ю за темою уроку, обмін запитаннями, коротке прогнозування змісту уроку або спільне формулювання очікувань англійською мовою. Наприкінці заняття доцільно застосовувати рефлексивні формули типу Today I learned…, It was difficult for me to…, My partner helped me with…, Next time I will try to…. Такі ритуали створюють стабільну атмосферу взаємодії, у якій учень

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

звикає говорити іноземною мовою не тільки тоді, коли його викликає вчитель, а в природному режимі навчального спілкування з однокласниками.

По-третє, вчителям доцільно заздалегідь підготувати мовні опори для партнерської взаємодії, оскільки учні часто уникають іншомовного спілкування не через відсутність думок, а через нестачу готових мовленнєвих засобів для їх вираження. Перед виконанням групового завдання варто пропонувати учням не тільки тематичну лексику, а й функціональні фрази для домовленості, уточнення, незгоди, підтримки партнера, прохання про допомогу, презентації думки й завершення обговорення. Наприклад, на дошці або в картках можуть бути подані конструкції: I agree with you because…, Could you explain your idea?, Let's choose…, What do you think about…?, Maybe we can…, Our group decided that….

По-четверте, окремої уваги потребує спосіб реагування вчителя на помилки учнів. Доцільно відмовитися від переривання мовлення учня через помилку, якщо вона не блокує зміст висловлювання, й натомість використовувати відкладену корекцію після завершення комунікативного етапу. Учитель може занотовувати типові помилки, а потім обговорювати їх без персоналізації, через формулу: «Let's improve these sentences together». Також ефективним є прийом м'якого переформулювання, коли педагог повторює думку учня правильною мовною формою, не знижуючи його комунікативної ініціативи.

По-п'яте, доцільно використовувати навчальні завдання, які передбачають наявність чіткого результату, оскільки учням легше включатися у співпрацю тоді, коли вони розуміють, що саме мають створити наприкінці роботи. Замість завдання на кшталт «обговоріть тему» ефективніше запропонувати конкретні результати: скласти три поради для однокласників, підготувати мінідіалог, створити афішу події, сформулювати п'ять правил поведінки, розробити маршрут екскурсії, підготувати коротке оголошення, записати план презентації або обрати найкраще рішення проблемної ситуації. Вказане знижує хаотичність групової роботи, дисциплінує взаємодію, допомагає учням бачити завершеність власної діяльності. Водночас учитель отримує можливість оцінювати не тільки правильність мовних форм, а й зміст, логіку, участь кожного учня.

По-шосте, корисним є впровадження карток партнерської взаємодії, які допомагають учням самостійно регулювати спілкування в групі без постійного втручання вчителя. Такі картки можуть містити прості інструкції англійською мовою: «Ask your partner one more question», «Help your groupmate finish the sentence», «Invite a quiet student to speak», «Summarize your group's idea», «Find one argument for and one argument against». Їх можна використовувати під час дискусій, проєктної роботи, рольових ігор або підготовки презентацій. При цьому учні поступово навчаються підтримувати комунікацію, залучати інших, розподіляти увагу та відповідати за якість групової взаємодії.

По-сьоме, вчителям варто планувати різнорівневі варіанти участі школярів в одному й тому самому партнерському завданні, щоб учні з різним рівнем володіння англійською мовою могли працювати в спільному комунікативному

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

просторі, не відчуваючи надмірного навантаження. Наприклад, сильніші учні можуть формулювати аргументи, ставити додаткові запитання, презентувати висновки або редагувати текст групи, тоді як учні з нижчим рівнем підготовки можуть добирати ключові слова, читати короткі репліки, відповідати за візуальне оформлення, ставити прості запитання або озвучувати частину висловлювання.

По-восьме, доцільним є використання коротких домовленостей, які клас формулює разом із учителем і яких дотримується під час англомовної взаємодії. Це можуть бути правила на зразок: слухаємо до кінця, не сміємося з помилок, допомагаємо знайти слово, говоримо англійською настільки, наскільки можемо, ставимо уточнювальні запитання, дякуємо партнерові за відповідь. Важливо, щоб правила не були нав'язані вчителем у готовому вигляді, а обговорювалися з учнями та періодично переглядалися після виконання групових завдань. Такі домовленості створюють передбачувані межі безпечної комунікації, сприяють зниженню тривожності й підвищенню готовності до мовленнєвої активності. У практиці навчання іноземних мов це має особливе значення, оскільк

Нарешті, доцільно фіксувати результати діяльності школярів не тільки у вигляді оцінок, а й у вигляді видимих доказів їх навчального поступу: спільних постерів, міні-портфоліо, таблиць успіху, добірок фраз, записаних діалогів, учнівських презентацій, карток нової лексики, коротких письмових рефлексій або класного банку комунікативних досягнень. Вказане допомагає школярам бачити, що їх співпраця має результат, а вивчення англійської мови пов'язане з реальним накопиченням досвіду, умінь і досягнень.

Узагальнення й систематизація наукових даних дало змогу виокремити технології соціального партнерства як засіб фасилітації навчання англійської мови у закладі загальної середньої освіти (табл. 1).

Таблиця 1

Педагогічний потенціал технологій соціального партнерства у фасилітації навчання іноземних мов

Технології партнерства	Використання в освітньому процесі	Фасилітативний ефект	Очікуваний результат
Парна та групова взаємодія	Виконання учнями комунікативних завдань, діалогів, мініпроєктів, обговорень, рольових ситуацій	Зниження страху помилки, активізація мовленнєвої ініціативи, підтримка учнів з різним рівнем підготовки	Розвиток іншомовної комунікативної компетентності, уміння співпрацювати та висловлювати власну думку
Проєктна діяльність	Підготовка школярами англомовних презентацій, повідомлень, постерів, відеоматеріалів, дослідницьких або прикладних завдань	Надання навчанню практичного змісту, посилення мотивації, залучення особистого досвіду учнів	Формування в учнів самостійності, відповідальності, навичок планування й практичного використання іноземної мови

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Технології партнерства	Використання в освітньому процесі	Фасилітативний ефект	Очікуваний результат
Взаємодія «учень – учень»	Взаємонавчання, взаємоперевірка, підтримка партнера, спільне формулювання учнями відповідей	Створення атмосфери довіри, розвиток навичок та вмінь підтримувальної комунікації	Підвищення активності школярів, розвиток здатності до взаємодопомоги та саморефлексії
Взаємодія «учитель – учень»	Педагогічний супровід, відкриті запитання, м'яка корекція помилок, індивідуальна підтримка учнів	Перехід від директивного контролю до фасилітативного супроводу	Зростання навчальної впевненості, позитивної мотивації та готовності учнів до іншомовного спілкування
Залучення батьків і громади	Участь учнів у мовних заходах, тематичних проєктах, презентаціях, позакласній іншомовній діяльності	Розширення соціального контексту використання іноземної мови	Усвідомлення школярами практичної цінності англійської мови, посилення зв'язку школи з їх життєвим досвідом
Рефлексивно-оцінювальна взаємодія	Самооцінювання, взаємооцінювання, мовні щоденники, обговорення труднощів і досягнень	Усвідомлення власного поступу, зниження тривожності щодо оцінювання	Формування в учнів особистої відповідальності за навчання, розвиток рефлексії та здатності до самовдосконалення

Як видно з таблиці, технології соціального партнерства мають значний педагогічний потенціал, а їх використання дає змогу урізноманітнити форми роботи на уроці англійської мовим та змінити характер освітньої взаємодії в системі «вчитель – учень», перетворивши її на процес співпраці, взаємної підтримки та спільного досягнення навчального результату.

У цьому контексті фасилітація постає як педагогічний механізм, що забезпечує активізацію мовленнєвої діяльності учнів, подолання ними психологічних бар'єрів, розвиток та формування готовності до практичного іншомовного спілкування.

Висновки. Всебічне осмислення технологій соціального партнерства як засобу фасилітації навчання іноземних мов у закладі загальної середньої освіти дало змогу зробити такі висновки.

По-перше, фасилітація навчання іноземної мови є важливою педагогічною умовою формування іншомовної комунікативної компетентності учнів, оскільки забезпечує створення безпечного, діалогічного й підтримувального освітнього середовища, у якому школярі мають змогу вільніше висловлювати думки, долати мовленнєві бар'єри, усвідомлювати власні труднощі та поступово набувати досвіду активного іншомовного спілкування. У такому контексті вчитель постає фасилітатором навчальної взаємодії, який організовує комунікативний простір,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

підтримує ініціативу учнів, спрямовує їхню групову діяльність і допомагає перетворити помилку на ресурс подальшого мовленнєвого розвитку.

По-друге, технології соціального партнерства на уроці англійської мови мають значний фасилітативний потенціал, оскільки сприяють переходу від репродуктивного засвоєння мовного матеріалу до співпраці, діалогу, спільного розв'язання комунікативних завдань і використання іноземної мови в соціально значущих ситуаціях. Їх застосування дає змогу розширити межі традиційного уроку, залучити до освітнього процесу ресурси родини, класного колективу, шкільної спільноти та соціального довкілля, а також надати іншомовній діяльності учнів практичного змісту, що позитивно впливає на їх мотивацію й посилює відповідальність за результати спільної роботи.

По-третє, ефективність використання технологій соціального партнерства як способу фасилітації навчання іноземних мов залежить від педагогічних умов, серед яких значення набувають готовність учителя до фасилітативної взаємодії, створення відповідного освітнього середовища, системне застосування активних та інтерактивних форм навчання, наповнення іншомовної діяльності здобувачів соціально значущим змістом, організація рефлексивного супроводу освітнього процесу й забезпечення позитивного соціально-психологічного клімату на уроці. Комплексна реалізація цих педагогічних умов дає змогу уникнути формального використання технологій соціального партнерства й забезпечити їх реальний вплив на розвиток комунікативно-мовленнєвої активності школярів.

По-четверте, прикладне значення технологій соціального партнерства полягає в можливості їх безпосереднього використання у практиці навчання англійської мови через парну й групову роботу, проєктні завдання, рольову взаємодію, мовленнєві ритуали, малі партнерські завдання, комунікативні ситуації, взаємооцінювання та створення спільного навчального продукту. Такі форми роботи дають змогу активізувати участь кожного учня, зменшити страх перед іншомовним висловлюванням, сформувати досвід співпраці, забезпечити поступовий перехід від контрольованого мовлення до більш самостійної, усвідомленої й соціально спрямованої комунікації іноземною мовою.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в емпіричному вивченні рівнів готовності вчителів іноземних мов до реалізації фасилітативної взаємодії, розробленні діагностичного інструментарію для оцінювання ефективності технологій соціального партнерства у навчанні англійської мови в школі та обґрунтуванні методичної моделі їх цілеспрямованого впровадження в освітній процес закладу загальної середньої освіти.

Література:

1. Антюхова Н. Фасилітація становлення творчого потенціалу майбутнього вчителя іноземних мов. *Проблеми сучасної психології.* 2019. Вип. 29. С. 14-19.

2. Балл Г. О., Папуча М. В. Діалогічність як форма існування і розвитку особистості. Ніжин : Міланик, 2007. 343 с.

ISSN 2786-4952 Online

3. Безлюдна В. В. Фасилітація спілкування іноземною мовою як інноваційний вид формування комунікативної компетенції студентів. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. Серія «Філологічні науки».* 2013. Вип. 10. С. 82–87.

4. Бігич О. Б., Бориско Н. Ф., Борецька Г. Е. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика : підручник. Київ : Ленвіт, 2013. 590 с.

5. Бідюк Н. М. Теоретико-методологічні підходи у навчанні іноземної мови. Хмельницький : ХНУ, 2010. 194 с.

6. Близнюкова О.М. Фасилітація як предмет психологічного аналізу. *Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України.* 2009. Т. X, вип. 13. С. 65–74.

7. Булах І.С. Психологія особистісного зростання старшокласника : монографія. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2003. 340 с.

8. Гейко Є.В., Близнюкова О.М. Фасилітація прийняття рішень в процесі самоорганізації цілісності особистості підліткового віку. *Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України.* 2009. Т. 7, вип. 18. С. 70-73.

9. Голімбовська Л. П. Нетрадиційні форми навчання як засіб успішного вивчення англійської мови. *Англійська мова та література*. 2005. № 35. С. 4–5.

10. Казанжи М.Й Психологічні особливості фасилятивності як властивості особистості: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. Одеса, 2016. 252 с.

11. Колесник Л. В. Фасилітація як різновид педагогічної взаємодії. *Науковий часопис НПУ імені М. Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання.* 2010. Вип. 15. С. 82–85.

12. Кондрашихіна О.О. Формування здатності до фасилітаційних впливів у майбутніх практичних психологів : дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2020. 239 с.

13. Кузьменко Ю. В. Методика формування соціокультурної компетенції в учнів основної школи у процесі навчання англійського діалогічного мовлення : автореф. дис. … канд. пед. наук. Київ, 2006. 20 с.

14. Литвин І.М. Фасилітація як професійно-важлива якість у роботі соціального педагога з дітьми. *Інклюзивна освіта: досвід і перспективи: монографія* / відп. ред. Г.В. Давиденко. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2016. С. 14-23.

15. Лінгводидактичні засади навчання іноземної мови учнів середньої школи загальноосвітніх навчальних закладів : навч.-метод. посіб. / за ред. В. Г. Редька. Київ : Пед. думка, 2013. 260 с.

16. Мартинова Р.Ю. Цілісна загальнометодична модель навчання іноземних мов : монографія. Київ : Вища школа, 2004. 454 с.

17. Методика формування міжкультурної іншомовної комунікативної компетенції : курс лекцій / за ред. С. Ю. Ніколаєвої. Київ : Ленвіт, 2011. 344 с.

18. Ніколенко Л. Педагогіка партнерства як умова реалізації завдань розвитку особистості дитини у контексті Нової української школи. *Інноваційна педагогіка.* 2020. Т. 1, вип. 21. С. 34-36.

19. Нова українська школа: порадник для вчителя / за ред. Н. М. Бібік. Київ : Плеяди, 2017. 206 с.

20. Носова Н.В. Особливості фасилітативної дії педагогів у навчально–виховному процесі. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: збірник наукових праць РДГУ*. 2007. Вип. 36. С. 88-96.

21. Панова Л.С., Андрійко І.Ф., Тезікова С.В. Методика навчання іноземних мов у загальноосвітніх навчальних закладах : підручник. Київ : Академія, 2010. 328 с.

22. Руднік Ю.В. Актуалізація проблеми застосування інноваційних технологій у навчанні іноземних мов. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*: *зб. наук. пр. Уманського держ. пед. ун–ту ім. Павла Тичини.* 2014. Вип. 10. С. 124–131.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

23. Степаненко С., Степаненко Н. Семантичні бар'єри у структурі педагогічної комунікації. *Неперервна професійна освіта : теорія і практика.* 2017. Вип. 1–2. С. 26–33.

24. Сучасні технології навчання іноземних мов і культур у загальноосвітніх і вищих навчальних закладах : колективна монографія / за ред. С.Ю. Ніколаєвої. Київ : Ленвіт, 2015. 444 с.

25. Федоренко Ю.П. Сучасні підходи до формування в учнів середньої школи комунікативної компетентності. *Постметодика*. 2004. №5 (57). С. 22–24.

26. Фісун О. В. Педагогічна фасилітація як багатозначний феномен. *Засоби навчальної та науково–дослідної роботи*: збірник наукових праць. ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Харків, 2010. Вип. 34. С. 133–139.

27. Хупавцева Н. Місце фасилітації у структурі пізнавальної діяльності на уроках англійської мови в закладах середньої освіти. *Проблеми сучасної психології.* 2020. №48. С. 293–312.

28. Хупавцева Н.О. Теоретико-методологічні основи фасилітативної взаємодії в педагогічному процесі закладів середньої освіти : монографія. Київ : Центр учбової літератури, 2020. 400 с.

29. Шевченко Е. Б. Використання інтерактивних технологій для розвитку пізнавального процесу на уроках англійської мови. *Англійська мова та література*. 2015. № 13. С. 3–5.

30. Шевчук Н. Використання проектної роботи на уроках англійської мови. *Іноземні мови в навчальних закладах*. 2009. № 1. С. 57–61.

31. Cooley F. E. Facilitating conflict-laden issues: An important Extension faculty role. *Journal of Extension.* 1994. №32 (1). P. 12-18.

32. Corp M. K., Darnell T. Conflict–laden issues: A learning opportunity. *Journal of Extension*. 2002. № 40 (1). P. 10-14.

33. Dudley-Evans T., St John M. J. Developments in English for specific purposes. A multi–disciplinary approach. Cambridge: Cambridge University Press, 1998. 301 p.

34. Fedorenko Y. Forming and improving of communicative competence: Collection of exercises for pupils and students. Poltava, 2015. 32 p.

35. Hutchinson T., Waters A. English for specific purposes. A learning–centred approach. Cambridge : Cambridge University Press, 1993. 183 p.

36. Newell A., Simon H. Human problem Solving. New York : Englewood Cliffs, 2009. 920 p.

37. Tarnopolsky O. Constructivist blended learning approach to teaching English for specific purposes. London: Versita, 2012. 254 p.

References:

1. Antiukhova, N. (2019). Fasylitatsiia stanovlennia tvorchoho potentsialu maibutnoho vchytelia inozemnykh mov [Facilitation of the formation of the creative potential of a future foreign language teacher]. *Problemy suchasnoi psykholohii*, 29, 14–19 [in Ukrainian].

2. Ball, H. O., & Papucha, M. V. (2007). *Dialohichnist yak forma isnuvannia i rozvytku osobystosti* [Dialogicality as a form of existence and development of personality]. Nizhyn: Milanyk [in Ukrainian].

3. Bezliudna, V. V. (2013). Fasylitatsiia spilkuvannia inozemnoiu movoiu yak innovatsiinyi vyd formuvannia komunikatyvnoi kompetentsii studentiv [Facilitation of communication in a foreign language as an innovative type of formation of students' communicative competence]. *Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka. Seriia "Filolohichni nauky"*, 10, 82–87 [in Ukrainian].

4. Bihych, O. B., Borysko, N. F., & Boretska, H. E. (2013). *Metodyka navchannia inozemnykh mov i kultur: teoriia i praktyka* [Methods of teaching foreign languages and cultures: theory and practice]. Kyiv: Lenvit [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

5. Bidiuk, N. M. (2010). *Teoretyko-metodolohichni pidkhody u navchanni inozemnoi movy* [Theoretical and methodological approaches in foreign language teaching]. Khmelnytskyi: KhNU [in Ukrainian].

6. Blyzniukova, O. M. (2009). Fasylitatsiia yak predmet psykholohichnoho analizu [Facilitation as a subject of psychological analysis]. *Aktualni problemy psykholohii: zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii im. H. S. Kostiuka APN Ukrainy*, 10(13), 65–74 [in Ukrainian].

7. Bulakh, I. S. (2003). *Psykholohiia osobystisnoho zrostannia starshoklasnyka* [Psychology of personal growth of a high school student]. Kyiv: NPU imeni M. P. Drahomanova [in Ukrainian].

8. Heiko, Ye. V., & Blyzniukova, O. M. (2009). Fasylitatsiia pryiniattia rishen v protsesi samoorhanizatsii tsilisnosti osobystosti pidlitkovoho viku [Facilitation of decision-making in the process of self-organization of adolescent personality integrity]. *Aktualni problemy psykholohii: zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii im. H. S. Kostiuka APN Ukrainy*, 7(18), 70–73 [in Ukrainian].

9. Holimbovska, L. P. (2005). Netradytsiini formy navchannia yak zasib uspishnoho vyvchennia anhliiskoi movy [Non-traditional forms of learning as a means of successful English language learning]. *Anhliiska mova ta literatura*, 35, 4–5 [in Ukrainian].

10. Kazanzhy, M. Y. (2016). *Psykholohichni osoblyvosti fasyliatyvnosti yak vlastyvosti osobystosti* [Psychological features of facilitativeness as a personality trait]. Candidate's thesis. Odesa [in Ukrainian].

11. Kolesnyk, L. V. (2010). Fasylitatsiia yak riznovyd pedahohichnoi vzaiemodii [Facilitation as a type of pedagogical interaction]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. Drahomanova. Seriia 17. Teoriia i praktyka navchannia ta vykhovannia*, 15, 82–85 [in Ukrainian].

12. Kondrashykhina, O. O. (2020). *Formuvannia zdatnosti do fasylitatsiinykh vplyviv u maibutnikh praktychnykh psykholohiv* [Formation of the ability to facilitate influence in future practical psychologists]. Candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].

13. Kuzmenko, Yu. V. (2006). *Metodyka formuvannia sotsiokulturnoi kompetentsii v uchniv osnovnoi shkoly u protsesi navchannia anhliiskoho dialohichnoho movlennia* [Methods of forming sociocultural competence in primary school students in the process of teaching English dialogic speech]. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].

14. Lytvyn, I. M. (2016). Fasylitatsiia yak profesiino-vazhlyva yakist u roboti sotsialnoho pedahoha z ditmy [Facilitation as a professionally important quality in the work of a social pedagogue with children]. In H. V. Davydenko (Ed.), *Inkliuzyvna osvita: dosvid i perspektyvy* [Inclusive education: experience and prospects] (pp. 14–23). Vinnytsia: Nilan-LTD [in Ukrainian].

15. Redko, V. H. (Ed.). (2013). *Linhvodydaktychni zasady navchannia inozemnoi movy uchniv serednoi shkoly zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv* [Linguodidactic principles of foreign language teaching of secondary school students in general educational institutions]. Kyiv: Pedahohichna dumka [in Ukrainian].

16. Martynova, R. Yu. (2004). *Tsilisna zahalnometodychna model navchannia inozemnykh mov* [A holistic general methodological model of foreign language teaching]. Kyiv: Vyshcha shkola [in Ukrainian].

17. Nikolaieva, S. Yu. (Ed.). (2011). *Metodyka formuvannia mizhkulturnoi inshomovnoi komunikatyvnoi kompetentsii* [Methods of forming intercultural foreign language communicative competence]. Kyiv: Lenvit [in Ukrainian].

18. Nikolenko, L. (2020). Pedahohika partnerstva yak umova realizatsii zavdan rozvytku osobystosti dytyny u konteksti Novoi ukrainskoi shkoly [Pedagogy of partnership as a condition for implementing the tasks of developing a child's personality in the context of the New Ukrainian School]. *Innovatsiina pedahohika*, 1(21), 34–36 [in Ukrainian].

19. Bibik, N. M. (Ed.). (2017). *Nova ukrainska shkola: poradnyk dlia vchytelia* [New Ukrainian School: a teacher's guide]. Kyiv: Pleiady [in Ukrainian].

ISSN 2786-4952 Online

20. Nosova, N. V. (2007). Osoblyvosti fasylitatyvnoi dii pedahohiv u navchalno-vykhovnomu protsesi [Features of teachers' facilitative action in the educational process]. *Onovlennia zmistu, form ta metodiv navchannia i vykhovannia v zakladakh osvity*, 36, 88–96 [in Ukrainian].

21. Panova, L. S., Andriiko, I. F., & Tezikova, S. V. (2010). *Metodyka navchannia inozemnykh mov u zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh* [Methods of teaching foreign languages in general educational institutions]. Kyiv: Akademiia [in Ukrainian].

22. Rudnik, Yu. V. (2014). Aktualizatsiia problemy zastosuvannia innovatsiinykh tekhnolohii u navchanni inozemnykh mov [Actualization of the problem of applying innovative technologies in foreign language teaching]. *Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia*, 10, 124–131 [in Ukrainian].

23. Stepanenko, S., & Stepanenko, N. (2017). Semantychni bariery u strukturi pedahohichnoi komunikatsii [Semantic barriers in the structure of pedagogical communication]. *Neperervna profesiina osvita: teoriia i praktyka*, 1–2, 26–33 [in Ukrainian].

24. Nikolaieva, S. Yu. (Ed.). (2015). *Suchasni tekhnolohii navchannia inozemnykh mov i kultur u zahalnoosvitnikh i vyshchykh navchalnykh zakladakh* [Modern technologies of teaching foreign languages and cultures in general and higher educational institutions]. Kyiv: Lenvit [in Ukrainian].

25. Fedorenko, Yu. P. (2004). Suchasni pidkhody do formuvannia v uchniv serednoi shkoly komunikatyvnoi kompetentnosti [Modern approaches to the formation of communicative competence in secondary school students]. *Postmetodyka*, 5(57), 22–24 [in Ukrainian].

26. Fisun, O. V. (2010). Pedahohichna fasylitatsiia yak bahatoznachnyi fenomen [Pedagogical facilitation as a multifaceted phenomenon]. *Zasoby navchalnoi ta naukovo-doslidnoi roboty*, 34, 133–139 [in Ukrainian].

27. Khupavtseva, N. (2020). Mistse fasylitatsii u strukturi piznavalnoi diialnosti na urokakh anhliiskoi movy v zakladakh serednoi osvity [The place of facilitation in the structure of cognitive activity in English lessons in secondary education institutions]. *Problemy suchasnoi psykholohii*, 48, 293–312 [in Ukrainian].

28. Khupavtseva, N. O. (2020). *Teoretyko-metodolohichni osnovy fasylitatyvnoi vzaiemodii v pedahohichnomu protsesi zakladiv serednoi osvity* [Theoretical and methodological foundations of facilitative interaction in the pedagogical process of secondary education institutions]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].

29. Shevchenko, E. B. (2015). Vykorystannia interaktyvnykh tekhnolohii dlia rozvytku piznavalnoho protsesu na urokakh anhliiskoi movy [The use of interactive technologies for the development of the cognitive process in English lessons]. *Anhliiska mova ta literatura*, 13, 3–5 [in Ukrainian].

30. Shevchuk, N. (2009). Vykorystannia proektnoi roboty na urokakh anhliiskoi movy [The use of project work in English lessons]. *Inozemni movy v navchalnykh zakladakh*, 1, 57–61 [in Ukrainian].

31. Cooley, F. E. (1994). Facilitating conflict-laden issues: An important Extension faculty role. *Journal of Extension*, 32(1), 12–18 [in English].

32. Corp, M. K., & Darnell, T. (2002). Conflict-laden issues: A learning opportunity. *Journal of Extension*, 40(1), 10–14 [in English].

33. Dudley-Evans, T., & St John, M. J. (1998). *Developments in English for specific purposes: A multi-disciplinary approach*. Cambridge: Cambridge University Press [in English].

34. Fedorenko, Y. (2015). *Forming and improving of communicative competence: Collection of exercises for pupils and students*. Poltava [in English].

35. Hutchinson, T., & Waters, A. (1993). *English for specific purposes: A learning-centred approach*. Cambridge: Cambridge University Press [in English].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

36. Newell, A., & Simon, H. (2009). *Human problem solving*. New York: Englewood Cliffs [in English].

37. Tarnopolsky, O. (2012). *Constructivist blended learning approach to teaching English for specific purposes*. London: Versita [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 27.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 378.011.3-051:37.013

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-475-487

Бреславська Ганна Богданівна кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри початкової освіти Національний університет кораблебудування імені Адмірала Макарова, м. Миколаїв, https://orcid.org/0000-0002-6144-4890

ІНТЕГРАЦІЯ ВОЛОНТЕРСЬКИХ ПРАКТИК У ЗМІСТ ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Анотація.

У статті розглянуто проблему інтеграції волонтерських практик у зміст фахових дисциплін педагогічної освіти як важливого чинника формування професійної компетентності майбутніх учителів. Обґрунтовано актуальність дослідження в умовах трансформації освітнього простору, зростання ролі громадянської відповідальності та необхідності підготовки педагогів, здатних до соціально значущої діяльності в умовах сучасних суспільних викликів. Визначено сутність волонтерської діяльності як педагогічного ресурсу, що сприяє розвитку емпатії, соціальної активності, відповідальності та професійної рефлексії студентів, формуванню їхніх ціннісних орієнтацій і готовності до практичної діяльності.

Проаналізовано підходи до інтеграції волонтерства в освітній процес закладів вищої освіти, зокрема через використання проєктних технологій, сервісного навчання та практико-орієнтованих методів, що сприяють активному залученню студентів до реальних соціальних практик. Доведено, що поєднання теоретичного навчання з волонтерською діяльністю забезпечує формування ключових і професійних компетентностей, зокрема комунікативної, соціальної та педагогічної, а також розвитку критичного мислення та професійної саморефлексії.

Описано можливі моделі впровадження волонтерських практик у зміст дисциплін педагогічного циклу, зокрема інтеграцію в курси методики навчання, педагогіки та виховної роботи. Наведено приклади реалізації волонтерських проєктів у роботі з дітьми різних соціальних категорій. Визначено педагогічні умови ефективної інтеграції, серед яких: міждисциплінарний підхід, підтримка з боку викладачів, рефлексивний супровід діяльності студентів.

Зроблено висновок, що інтеграція волонтерських практик у фахові дисципліни є ефективним засобом підготовки конкурентоспроможного педагога, здатного до інноваційної та соціально відповідальної діяльності, адаптації до змін у професійному середовищі, активної громадянської позиції та успішної самореалізації в умовах сучасного освітнього простору.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Ключові слова: волонтерська діяльність, педагогічна освіта, професійна підготовка, проєктні технології, сервісне навчання, компетентнісний підхід.

Breslavska Hanna Bohdanivna PhD in Education, Senior Lecturer at the Department of Primary Education, Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, https://orcid.org/0000-0002-6144-4890

INTEGRATION OF VOLUNTEER PRACTICES INTO THE CONTENT OF PROFESSIONAL DISCIPLINES IN PEDAGOGICAL EDUCATION

Abstract

The article addresses the issue of integrating volunteer practices into the content of professional disciplines in pedagogical education as an important factor in the formation of professional competence of future teachers. The relevance of the study is substantiated in the context of the transformation of the educational space, the increasing role of civic responsibility, and the need to train teachers capable of socially significant activities in the face of contemporary societal challenges. The essence of volunteer activity is defined as a pedagogical resource that promotes the development of empathy, social activity, responsibility, and professional reflection of students, as well as the formation of their value orientations and readiness for practical activity.

Approaches to integrating volunteering into the educational process of higher education institutions are analyzed, in particular through the use of project-based technologies, service learning, and practice-oriented methods that contribute to the active involvement of students in real social practices.

It is proven that the combination of theoretical learning with volunteer activity ensures the formation of key and professional competencies, including communicative, social, and pedagogical ones, as well as the development of critical thinking and professional self-reflection.

Possible models for implementing volunteer practices into the content of pedagogical disciplines are described, including integration into courses on teaching methodology, pedagogy, and educational work. Examples of the implementation of volunteer projects in working with children from different social categories are provided. The pedagogical conditions for effective integration are identified, including an interdisciplinary approach, support from teachers, and reflective guidance of students' activities.

It is concluded that the integration of volunteer practices into professional disciplines is an effective means of training a competitive teacher capable of innovative and socially responsible activities, adaptation to changes in the professional environment, an active civic position, and successful self-realization in the modern educational space.

Keywords: volunteering, pedagogical education, professional training, project-based technologies, service learning, competency-based approach.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку освіти характеризується необхідністю підготовки фахівців, здатних не лише до професійної діяльності, але й до активної участі у суспільному житті, прийняття відповідальних рішень та ефективної взаємодії в соціумі. Умови трансформації освітнього простору, зростання ролі громадянського суспільства та посилення соціальних викликів зумовлюють потребу у формуванні нового типу педагога, орієнтованого на гуманістичні цінності, соціальну відповідальність і здатність до інноваційної діяльності.

Особливої актуальності набуває проблема формування соціально відповідального педагога, який володіє не лише ґрунтовними знаннями, але й сформованими ціннісними орієнтаціями, громадянською позицією та готовністю до вирішення актуальних соціально-педагогічних завдань. У цьому контексті важливого значення набуває впровадження практико-орієнтованих підходів до навчання, які забезпечують набуття студентами досвіду реальної взаємодії з соціальним середовищем.

Одним із таких підходів є інтеграція волонтерських практик у зміст фахових дисциплін педагогічної освіти, що сприяє поєднанню теоретичної підготовки з практичним досвідом соціально значущої діяльності, розвитку професійної рефлексії та формуванню гуманістичних якостей майбутніх учителів. Водночас зазначена проблема потребує подальшого теоретичного осмислення та розроблення ефективних механізмів її реалізації в освітньому процесі закладів вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема інтеграції волонтерських практик у професійну підготовку майбутніх педагогів знаходить відображення у працях вітчизняних і зарубіжних науковців, які досліджують питання громадянської освіти, соціальної відповідальності, професійного становлення особистості педагога та практико-орієнтованого навчання. У науковій літературі волонтерська діяльність розглядається як важливий засіб формування морально-етичних якостей, емпатії, комунікативної культури, соціальної активності та готовності студентів до роботи в умовах реального освітнього середовища [1; 2].

Значну увагу дослідники приділяють сервісному навчанню, проєктним технологіям, виховному потенціалу волонтерства та його ролі у формуванні професійних компетентностей майбутніх учителів [2; 3]. Водночас аналіз наукових джерел засвідчує, що питання системного впровадження волонтерських практик саме у зміст фахових дисциплін педагогічної освіти потребує подальшого теоретичного обґрунтування й методичного забезпечення.

Недостатньо дослідженими залишаються механізми інтеграції волонтерської діяльності у навчальні курси та оцінювання її результативності [1]. Саме цим аспектам і присвячена дана стаття.

Мета статті. Метою статті є обґрунтування теоретичних засад та практичних підходів до інтеграції волонтерських практик у зміст фахових

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

дисциплін педагогічної освіти. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань: визначення сутності та педагогічного потенціалу волонтерської діяльності; аналіз сучасних підходів до її впровадження в освітній процес закладів вищої освіти; окреслення ефективних форм і методів інтеграції волонтерських практик у зміст професійної підготовки майбутніх педагогів; а також визначення педагогічних умов, що забезпечують результативність цього процесу в контексті компетентнісного підходу.

Виклад основного матеріалу. Волонтерська діяльність розглядається як форма соціально значущої активності, що має значний педагогічний потенціал і виступає важливим інструментом формування особистісних і професійних якостей майбутніх педагогів. Вона забезпечує включення студентів у реальні соціально-педагогічні практики, що сприяє розвитку їхньої ініціативності, відповідальності, здатності до співпраці та прийняття рішень у нестандартних ситуаціях, а також формує досвід вирішення актуальних соціальних проблем. Участь у волонтерських ініціативах створює умови для набуття практичного досвіду взаємодії з різними соціальними групами, зокрема дітьми, батьками, педагогами та представниками громадських організацій, що є важливим для професійної підготовки майбутнього вчителя.

У контексті компетентнісного підходу волонтерська діяльність сприяє розвитку ключових компетентностей, зокрема соціальної, громадянської та комунікативної, а також формує навички міжособистісної взаємодії та ефективної комунікації [2, с. 45]. Вона забезпечує набуття досвіду конструктивної взаємодії в різних соціальних ситуаціях, уміння працювати в команді, налагоджувати партнерські відносини та здійснювати педагогічний вплив у реальному середовищі.

Водночас волонтерська діяльність сприяє інтеграції знань, умінь і ціннісних орієнтацій у цілісну систему професійної підготовки, що відповідає сучасним вимогам до підготовки педагогічних кадрів. Вона дозволяє студентам застосовувати теоретичні знання на практиці, що підвищує рівень їхнього усвідомлення та закріплення. Крім того, участь у волонтерських практиках сприяє розвитку критичного мислення, емоційного інтелекту, здатності до аналізу та оцінювання власної діяльності, а також формуванню готовності до професійної самореалізації.

Таким чином, волонтерська діяльність виступає важливим чинником підвищення рівня конкурентоспроможності майбутнього педагога, формує його готовність до інноваційної діяльності, адаптації до змін у професійному середовищі та ефективного виконання професійних обов’язків у сучасних умовах розвитку освіти.

Згідно з положеннями гуманістичної педагогіки, залучення студентів до соціально корисної діяльності сприяє формуванню ціннісних орієнтацій і моральної відповідальності, розвитку емпатії, толерантності та готовності до допомоги іншим [1, с. 112]. Така діяльність орієнтована на особистість як

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

найвищу цінність і забезпечує формування гуманістичного світогляду майбутнього педагога, що ґрунтується на принципах поваги до людини, її прав і свобод.

Водночас участь у волонтерських практиках сприяє розвитку здатності до співпереживання, розуміння потреб інших людей, формуванню соціальної чутливості та відповідального ставлення до виконання професійних обов'язків. Вона також створює умови для усвідомлення значущості педагогічної діяльності як суспільно важливої місії, сприяє розвитку морально-етичних якостей, що є невід'ємною складовою професійної культури сучасного вчителя. Це, у свою чергу, забезпечує підготовку педагога, здатного до гуманістично орієнтованої взаємодії з учасниками освітнього процесу.

Крім того, участь у волонтерських практиках створює сприятливі умови для самореалізації особистості, розвитку її внутрішнього потенціалу, ініціативності та творчої активності. Вона сприяє усвідомленню соціальної значущості майбутньої професії, формуванню професійної ідентичності та стійкої мотивації до педагогічної діяльності, що є важливим чинником професійного становлення майбутнього вчителя та його готовності до ефективної роботи в сучасному освітньому середовищі. Участь у таких видах діяльності дозволяє студентам набути досвіду самостійного прийняття рішень, відповідальності за результати власної діяльності та здатності до творчого розв'язання педагогічних завдань.

Інтеграція волонтерських практик у освітній процес закладів вищої освіти дозволяє ефективно поєднати теоретичні знання з практичним досвідом, що відповідає ідеям сервісного навчання (service learning), яке широко застосовується у зарубіжній педагогічній практиці [3, с. 78]. Такий підхід передбачає навчання через діяльність, спрямовану на вирішення реальних соціальних проблем, що забезпечує більш глибоке засвоєння навчального матеріалу та розвиток професійної рефлексії. Водночас він сприяє інтеграції освітніх цілей із потребами суспільства, формує у студентів активну громадянську позицію, соціальну відповідальність та готовність до участі у вирішенні актуальних проблем сучасності.

Водночас сервісне навчання інтегрує освітні цілі з потребами громади, що сприяє формуванню у студентів почуття соціальної відповідальності та громадянської активності, усвідомлення власної ролі у суспільстві та значущості професійної діяльності. Такий підхід орієнтований на взаємодію освіти й соціального середовища, що забезпечує практичну спрямованість навчання та його відповідність актуальним суспільним запитам.

Участь у таких видах діяльності дозволяє майбутнім педагогам набувати досвіду взаємодії з різними соціальними групами, зокрема дітьми, батьками, педагогами та представниками громадських організацій, адаптувати теоретичні знання до практичних умов і розвивати здатність до критичного аналізу власної діяльності. Крім того, вона сприяє формуванню навичок командної роботи, ефективної комунікації та вирішення конфліктних ситуацій у професійному середовищі.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Це, у свою чергу, забезпечує більш усвідомлене ставлення до професійної підготовки, розвиток рефлексивних умінь, здатності до самовдосконалення та підвищує рівень готовності до здійснення педагогічної діяльності в реальному освітньому середовищі, що є важливою передумовою професійної успішності майбутнього вчителя.

Одним із ефективних підходів до впровадження волонтерських практик є використання проєктних технологій, які сприяють формуванню здатності студентів до самостійного планування, організації та оцінювання результатів діяльності [2, с. 132]. У межах таких технологій освітній процес набуває практико-орієнтованого характеру, оскільки студенти залучаються до реалізації соціально значущих ініціатив, що мають реальний вплив на громаду. Такий підхід забезпечує активну позицію здобувачів освіти, їхню відповідальність за результати діяльності та формування досвіду вирішення реальних соціально-педагогічних завдань.

Зокрема, це може бути організація освітніх і виховних заходів для дітей різного віку, проведення занять у закладах освіти, участь в інклюзивних, соціально-педагогічних та просвітницьких проєктах, спрямованих на підтримку вразливих категорій населення. Участь у таких ініціативах сприяє розвитку професійних умінь майбутніх педагогів, зокрема організаторських, комунікативних, методичних та рефлексивних, а також формує здатність до адаптації в різних освітніх ситуаціях.

Водночас проєктна діяльність стимулює розвиток критичного мислення, креативності, навичок командної роботи та прийняття обґрунтованих рішень, що є важливими складовими професійної компетентності сучасного вчителя. Це забезпечує інтеграцію теоретичних знань у практичну діяльність, сприяє глибшому розумінню змісту педагогічної професії та підвищує готовність студентів до ефективної педагогічної діяльності в умовах сучасного освітнього середовища.

Участь у таких видах діяльності сприяє формуванню практичного досвіду педагогічної діяльності, розвитку професійних умінь і навичок, зокрема організаторських, комунікативних і рефлексивних, а також здатності ефективно планувати та реалізовувати освітній процес у різних умовах. Вона забезпечує набуття досвіду взаємодії з учасниками освітнього процесу, що є важливим для формування професійної компетентності майбутнього педагога.

Водночас проєктна діяльність стимулює розвиток критичного мислення, креативності, здатності до командної роботи та прийняття відповідальних рішень у реальних педагогічних ситуаціях. Вона формує вміння аналізувати педагогічні проблеми, знаходити альтернативні шляхи їх вирішення та обґрунтовувати прийняті рішення з урахуванням конкретних умов освітнього середовища.

Крім того, проєктна діяльність сприяє формуванню навичок аналізу та оцінювання результатів власної діяльності, розвитку самостійності та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

ініціативності, що є необхідними якостями сучасного вчителя. Вона також забезпечує розвиток здатності до планування та прогнозування результатів діяльності, відповідальності за прийняті рішення та їх наслідки, а також формує готовність до безперервного професійного вдосконалення. Участь у проєктній діяльності створює умови для самореалізації студентів, розвитку їхнього творчого потенціалу та формування індивідуального стилю професійної діяльності.

Це забезпечує більш глибоке розуміння змісту майбутньої професії, усвідомлення її соціальної значущості та сприяє інтеграції теоретичних знань у практичну площину професійної підготовки майбутніх учителів, підвищуючи рівень їхньої готовності до ефективної педагогічної діяльності в умовах сучасного освітнього середовища.

З метою систематизації підходів до інтеграції волонтерських практик у зміст фахових дисциплін педагогічної освіти доцільно виокремити основні напрями такої інтеграції, їх змістове наповнення, форми реалізації та очікувані результати. Узагальнення зазначених компонентів дозволяє більш чітко окреслити механізми впровадження волонтерської діяльності в освітній процес та визначити її педагогічний потенціал у формуванні професійної компетентності майбутніх учителів.

Результати узагальнення подано в таблиці 1.

Таблиця 1

Моделі інтеграції волонтерських практик у зміст фахових дисциплін педагогічної освіти

Напрям інтеграції	Зміст діяльності	Форми реалізації	Очікувані результати
Навчально-дисциплінарний	Включення волонтерських завдань у зміст дисциплін	Кейси, практичні завдання, ситуаційні вправи	Формування професійних умінь, розвиток аналітичного мислення
Проєктний	Реалізація соціально значущих проєктів	Освітні заходи, тренінги, робота з дітьми	Розвиток організаторських і комунікативних компетентностей
Міждисциплінарний	Поєднання знань з різних галузей	Інтегровані курси, командні проєкти	Формування цілісного професійного мислення

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Напрям інтеграції	Зміст діяльності	Форми реалізації	Очікувані результати
Рефлексивний	Аналіз досвіду волонтерської діяльності	Щоденники, обговорення, портфоліо	Розвиток професійної рефлексії та самосвідомості
Соціально-партнерський	Співпраця з установами та організаціями	Волонтерські програми, стажування	Набуття практичного досвіду, соціальна адаптація

Подаючи таблицю, варто зазначити, що кожен із виокремлених напрямів інтеграції відображає певний аспект професійної підготовки майбутніх педагогів і відповідає сучасним підходам до організації освітнього процесу у закладах вищої освіти. Зокрема, навчально-дисциплінарний напрям орієнтований на включення волонтерських елементів у зміст навчальних курсів, що забезпечує практичну спрямованість навчання та сприяє формуванню професійних умінь через моделювання реальних педагогічних ситуацій [2, с. 98].

Проєктний напрям передбачає активну діяльність студентів у межах соціально значущих ініціатив, що відповідає ідеям проєктного навчання та сприяє розвитку організаторських, комунікативних і соціальних компетентностей [2, с. 132]. Міждисциплінарний напрям забезпечує інтеграцію знань із різних галузей, зокрема педагогіки, психології та методики навчання, що сприяє формуванню системного мислення та цілісного бачення освітнього процесу [3, с. 101].

Рефлексивний напрям орієнтований на осмислення студентами набутого досвіду, розвиток здатності до самоаналізу, самокорекції та професійного зростання, що є важливою умовою формування професійної компетентності майбутнього педагога [1, с. 145]. Соціально-партнерський напрям передбачає взаємодію з реальним соціальним середовищем, зокрема освітніми та громадськими організаціями, що забезпечує набуття практичного досвіду, формування соціальної відповідальності та адаптацію до професійної діяльності.

Сукупність зазначених напрямів забезпечує цілісний підхід до організації освітнього процесу, інтеграцію теоретичної підготовки з практичною діяльністю та сприяє формуванню професійно компетентного, соціально активного та відповідального педагога, здатного до ефективної діяльності в умовах сучасного освітнього середовища.

Інтеграція волонтерської діяльності у зміст фахових дисциплін може здійснюватися через комплекс взаємопов’язаних педагогічних механізмів, що забезпечують органічне поєднання теоретичної підготовки з практичною діяльністю студентів. Такий підхід сприяє підвищенню мотивації до навчання,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

формуванню професійної ідентичності та розвитку досвіду соціальної взаємодії, що є важливими складовими професійного становлення майбутнього педагога.

Зазначена інтеграція передбачає системне включення волонтерських практик у навчальні програми, використання інноваційних методів і форм організації освітнього процесу, а також створення умов для активної участі студентів у соціально значущій діяльності. Вона забезпечує формування практичних умінь, розвиток відповідальності, самостійності та здатності до прийняття рішень у реальних педагогічних ситуаціях.

Крім того, такий підхід сприяє розвитку рефлексивних умінь, усвідомленню студентами власного професійного зростання та формуванню готовності до безперервного самовдосконалення. Він забезпечує формування здатності до критичного аналізу власної діяльності, оцінювання досягнутих результатів і визначення перспектив подальшого розвитку, що є важливим у контексті професійної підготовки майбутнього педагога.

У результаті інтеграція волонтерської діяльності виступає ефективним засобом підвищення якості професійної підготовки майбутніх учителів, оскільки сприяє гармонійному поєднанню теоретичних знань і практичних умінь, розвитку особистісних і професійних якостей, а також формуванню ціннісних орієнтацій. Це, у свою чергу, забезпечує конкурентоспроможність випускників на сучасному ринку освітніх послуг, їхню готовність до інноваційної діяльності та здатність ефективно функціонувати в умовах динамічних змін у сфері освіти.

Зокрема, ефективними шляхами інтеграції є:

• включення волонтерських завдань і кейсів у навчальні курси педагогічного циклу, що дозволяє моделювати реальні професійні ситуації та формувати навички їх вирішення, розвиває аналітичне мислення та здатність до прийняття обґрунтованих педагогічних рішень [2, с. 98]; водночас такий підхід сприяє наближенню освітнього процесу до реальних умов педагогічної діяльності, забезпечує формування практико-орієнтованих умінь, зокрема планування, організації та оцінювання освітнього процесу, а також стимулює розвиток самостійності, відповідальності та професійної ініціативності майбутніх учителів.

• реалізація міждисциплінарних проєктів, які поєднують знання з педагогіки, психології та методики навчання і сприяють цілісному баченню освітнього процесу, формуванню системного мислення та інтеграції знань у практичну діяльність [3, с. 101]; водночас такі проєкти створюють умови для комплексного розв’язання педагогічних завдань, розвитку здатності до міжпредметної інтеграції, аналізу педагогічних ситуацій з різних наукових позицій та прийняття обґрунтованих рішень у складних освітніх умовах, що підвищує ефективність професійної підготовки майбутніх учителів.

• використання методів рефлексії, спрямованих на осмислення студентами власного досвіду, аналіз результатів діяльності та усвідомлення особистісного і професійного зростання, що сприяє розвитку здатності до саморегуляції та самовдосконалення [1, с. 145];

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

• залучення студентів до співпраці з освітніми та громадськими організаціями, що створює умови для безпосередньої участі у вирішенні актуальних соціально-педагогічних проблем, формує соціальну відповідальність і досвід професійної взаємодії в реальному середовищі.

Зазначені напрями інтеграції сприяють формуванню цілісного освітнього середовища, у якому волонтерська діяльність розглядається не як допоміжний чи епізодичний компонент, а як органічна складова професійної підготовки майбутніх педагогів. Такий підхід забезпечує системне поєднання теоретичних знань із практичним досвідом соціально значущої діяльності, що підвищує ефективність освітнього процесу.

Водночас інтеграція волонтерських практик у зміст навчання створює умови для формування готовності студентів до виконання професійних функцій, розвитку їхньої соціальної відповідальності, професійної мобільності та здатності до адаптації в умовах сучасного суспільства. Це сприяє підготовці конкурентоспроможного фахівця, здатного до інноваційної педагогічної діяльності, ефективної взаємодії з різними учасниками освітнього процесу та активної участі у вирішенні актуальних соціально-педагогічних проблем.

Зазначені підходи забезпечують формування інтегрованого освітнього середовища, у якому навчальна діяльність набуває практичного змісту, а волонтерство виступає засобом розвитку професійної компетентності, соціальної активності та відповідальності майбутніх педагогів. Таке середовище сприяє поєднанню теоретичних знань із реальним досвідом діяльності, формуванню цілісного уявлення про професійну діяльність учителя та розвитку готовності до виконання професійних функцій у сучасних умовах. Водночас воно стимулює активну позицію студентів у навчальному процесі, підвищує їхню мотивацію до навчання та сприяє усвідомленню соціальної значущості педагогічної професії.

Важливою умовою ефективності цього процесу є педагогічний супровід діяльності студентів, що передбачає системну методичну підтримку, індивідуальне та групове консультування, організацію обговорень, супервізійних зустрічей та рефлексивних практик. Такий супровід забезпечує цілеспрямоване керівництво діяльністю студентів, допомагає їм усвідомлювати власний досвід, аналізувати результати своєї діяльності та визначати шляхи подальшого професійного розвитку. Крім того, він сприяє формуванню навичок самооцінювання, розвитку відповідальності за результати власної діяльності та готовності до безперервного професійного самовдосконалення, що є важливою умовою становлення сучасного педагога.

Рефлексія розглядається як необхідна складова процесу професійного становлення особистості, що сприяє розвитку здатності до самоаналізу, самокорекції та самовдосконалення [1, с. 156]. Вона дозволяє студентам не лише оцінювати власну діяльність, але й осмислювати її значення в контексті майбутньої професії, формувати усвідомлене ставлення до педагогічної праці,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

визначати сильні та слабкі сторони своєї підготовки. Рефлексивна діяльність сприяє розвитку критичного мислення, здатності до прийняття обґрунтованих рішень і формування індивідуального стилю професійної діяльності.

Зазначений педагогічний супровід забезпечує глибше усвідомлення отриманого досвіду, його трансформацію у професійні компетентності, сприяє формуванню стійкої мотивації до педагогічної діяльності, розвитку відповідальності та готовності до ефективного виконання професійних функцій у майбутній педагогічній практиці. Водночас він створює умови для формування здатності до безперервного професійного розвитку, адаптації до змін у сфері освіти та підвищення якості педагогічної діяльності в умовах сучасного освітнього середовища.

Висновки

Інтеграція волонтерських практик у зміст фахових дисциплін є ефективним засобом формування професійної компетентності майбутніх педагогів, оскільки забезпечує органічне поєднання теоретичної підготовки з практичною діяльністю, сприяє розвитку соціальної активності, відповідальності та професійної рефлексії. Такий підхід дозволяє сформувати готовність майбутніх учителів до вирішення реальних педагогічних завдань, ефективної взаємодії з учасниками освітнього процесу, а також до адаптації в умовах динамічних змін сучасного освітнього середовища.

У ході дослідження встановлено, що впровадження волонтерських практик сприяє розвитку ключових і професійних компетентностей, зокрема комунікативної, соціальної, організаторської та рефлексивної, а також формує ціннісні орієнтації, необхідні для здійснення педагогічної діяльності. Водночас інтеграція волонтерства у зміст освітнього процесу позитивно впливає на формування професійної ідентичності майбутніх учителів, їхню мотивацію до педагогічної діяльності та готовність до безперервного професійного розвитку.

Доведено, що ефективність цього процесу значною мірою залежить від системності інтеграції волонтерських практик у навчальні програми, наявності педагогічного супроводу, а також використання сучасних освітніх технологій, зокрема проєктного та сервісного навчання.

Важливу роль відіграє також організація рефлексивної діяльності студентів, яка забезпечує усвідомлення отриманого досвіду та його трансформацію у професійні компетентності.

Перспективи подальших досліджень пов’язані з розробкою та впровадженням моделей оцінювання результатів волонтерської діяльності студентів, визначенням критеріїв і показників її ефективності, а також удосконаленням методичного забезпечення інтеграції волонтерства у зміст педагогічної освіти з урахуванням міжнародного досвіду та вимог сучасного освітнього простору. Доцільним є також вивчення впливу волонтерської діяльності на формування професійної компетентності майбутніх учителів у довгостроковій перспективі та розробка інструментів її діагностики.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Література

1. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. Кн. 1 : Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. Київ : Либідь, 2018. 280 с.

2. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти : підручник. Київ : Грамота, 2019. 504с.

3. Eyler J., Giles D. E. Where's the Learning in Service-Learning? San Francisco : Jossey-Bass, 1999. 256 p.

4. Dewey J. Experience and Education. New York : Macmillan, 1938. 96 p.

5. Kolb D. A. Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development. New Jersey : Prentice Hall, 1984. 256 p.

6. Закон України «Про волонтерську діяльність» від 19.04.2011 № 3236-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17 (дата звернення: 03.05.2026).

7. Кремень В. Г. Філософія освіти : підручник. Київ : Грамота, 2015. 520 с.

8. Сисоєва С. О. Педагогічні технології у сучасній освіті : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2017. 384 с.

9. Пометун О. І. Інтерактивні технології навчання : теорія і практика. Київ : А.С.К., 2004. 192 с.

10. Furco A. Service-Learning: A Balanced Approach to Experiential Education. Expanding Boundaries: Service and Learning. Washington DC : Corporation for National Service, 1996. P. 2–6.

11. Jacoby B. Service-Learning in Higher Education: Concepts and Practices. San Francisco : Jossey-Bass, 1996. 400 p.

12. Батечко Н. Г. Професійна підготовка майбутніх учителів у контексті компетентнісного підходу. Київ : Педагогічна думка, 2018. 312 с.

13. Celio C. I., Durlak J., Dymnicki A. A meta-analysis of the impact of service-learning on students. Journal of Experiential Education. 2011. Vol. 34(2). P. 164–181.

14. Salam M., Awang Iskandar D. N., Ibrahim D. H. A., Farooq M. S. Service learning in higher education: A systematic review. Asia Pacific Education Review. 2019. Vol. 20. P. 573–593.

15. Resch K., Schrittesser I. Using the service-learning approach to bridge the gap between theory and practice in teacher education. International Journal of Inclusive Education. 2021. Vol. 25(10). P. 1118–1134.

References

1. Bekh I. D. Vykhovannia osobystosti : u 2 kn. Kn. 1 : Osobystisno oriientovanyi pidkhid: teoretyko-tekhnolohichni zasady. Kyiv : Lybid, 2018. 280 s.

2. Savchenko O. Ya. Dydaktyka pochatkovoi osvity : pidruchnyk. Kyiv : Hramota, 2019. 504s.

3. Eyler J., Giles D. E. Where's the Learning in Service-Learning? San Francisco : Jossey-Bass, 1999. 256 p.

4. Dewey J. Experience and Education. New York : Macmillan, 1938. 96 p.

5. Kolb D. A. Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development. New Jersey : Prentice Hall, 1984. 256 p.

6. Zakon Ukrainy «Pro volontersku diialnist» vid 19.04.2011 № 3236-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17 (accessed: 03.05.2026).

7. Kremen V. H. Filosofiia osvity : pidruchnyk. Kyiv : Hramota, 2015. 520 s.

8. Sysoieva S. O. Pedahohichni tekhnolohii u suchasnii osviti : navch. posib. Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury, 2017. 384 s.

9. Pometun O. I. Interaktyvni tekhnolohii navchannia : teoriia i praktyka. Kyiv : A.S.K., 2004. 192 s.

10. Furco A. Service-Learning: A Balanced Approach to Experiential Education. Expanding Boundaries: Service and Learning. Washington DC : Corporation for National Service, 1996. P. 2–6.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

11. Jacoby B. Service-Learning in Higher Education: Concepts and Practices. San Francisco : Jossey-Bass, 1996. 400 p.

12. Batechko N. H. Profesiina pidhotovka maibutnikh uchyteliv u konteksti kompetentnisnoho pidkhodu. Kyiv : Pedahohichna dumka, 2018. 312 s.

13. Celio C. I., Durlak J., Dymnicki A. A meta-analysis of the impact of service-learning on students. Journal of Experiential Education. 2011. Vol. 34(2). P. 164–181.

14. Salam M., Awang Iskandar D. N., Ibrahim D. H. A., Farooq M. S. Service learning in higher education: A systematic review. Asia Pacific Education Review. 2019. Vol. 20. P. 573–593.

15. Resch K., Schrittesser I. Using the service-learning approach to bridge the gap between theory and practice in teacher education. International Journal of Inclusive Education. 2021. Vol. 25(10). P. 1118–1134.

Дата першого надходження статті до видання: 03.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК [378.017:378.015.31-027.561]:[378.018.8:378.011.3-057.175]:355.01 (477)](045)

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-488-499

Брицький Олександр Вячеславович аспірант кафедри педагогіки та освітнього менеджменту, Уманський національний університет, м. Умань, https://orcid.org/0009-0005-6890-7068

Добридень Алла Володимирівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри початкової освіти, Уманський національний університет, м. Умань, https://orcid.org/0000-0003-0786-0161

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ДО ПРОФЕСІЙНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті розглянуто проблему формування готовності майбутніх викладачів до професійного виховання студентської молоді в умовах воєнного стану в Україні. Актуальність дослідження зумовлена сучасними соціальними викликами, що впливають на функціонування системи вищої освіти та зумовлюють необхідність підготовки викладачів, здатних ефективно здійснювати виховну діяльність у складних соціокультурних обставинах. У сучасних умовах заклади вищої освіти виконують не лише освітню, а й важливу виховну та соціально-підтримувальну функцію, сприяючи формуванню громадянської відповідальності, національної свідомості та соціальної зрілості студентської молоді.

У статті здійснено теоретичний аналіз наукових підходів до проблеми професійної підготовки майбутніх викладачів та організації виховного процесу у закладах вищої освіти. Розкрито сутність готовності майбутніх викладачів до професійного виховання студентів як інтегративного особистісно-професійного утворення, що включає мотиваційний, когнітивний, діяльнісний і рефлексивний компоненти.

Визначено та обґрунтовано педагогічні умови формування готовності майбутніх викладачів до професійного виховання студентської молоді. До них віднесено формування ціннісно-мотиваційної спрямованості на здійснення виховної діяльності, інтеграцію змісту виховної підготовки у систему професійної освіти, використання інтерактивних і проєктних технологій навчання, забезпечення педагогічної практики з орієнтацією на виховну діяльність та розвиток рефлексивних умінь майбутніх викладачів.

З’ясовано, що комплексна реалізація визначених педагогічних умов сприяє формуванню професійної готовності майбутніх викладачів до ефективної

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

організації виховного процесу в закладах вищої освіти з урахуванням сучасних соціальних викликів.

Отримані результати можуть бути використані у процесі вдосконалення професійної підготовки майбутніх викладачів та організації виховної діяльності у закладах вищої освіти.

Ключові слова: готовність майбутніх викладачів; професійне виховання; студентська молодь; педагогічні умови; воєнний стан; виховна діяльність; професійна підготовка; інтерактивні технології навчання; педагогічна практика; рефлексивні уміння.

Brytskyi Oleksandr PhD Student, Uman National University, Uman, https://orcid.org/0009-0005-6890-7068

Dobryden Alla Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Education), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Primary Education, Uman National University, Uman, https://orcid.org/0000-0003-0786-0161

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF READINESS OF FUTURE TEACHERS FOR THE PROFESSIONAL EDUCATION OF STUDENT YOUTH UNDER MARTIAL LAW IN UKRAINE

Abstract. The article examines the problem of forming the readiness of future teachers for the professional education of student youth under the conditions of martial law in Ukraine. The relevance of the study is determined by modern social challenges that affect the functioning of the higher education system and require the training of teachers capable of effectively carrying out educational activities in complex sociocultural circumstances. In modern conditions, higher education institutions perform not only an educational but also an important social and developmental function, contributing to the formation of civic responsibility, national identity, and social maturity of students.

The article presents a theoretical analysis of scientific approaches to the professional training of future teachers and the organization of the educational process in higher education institutions. The essence of future teachers' readiness for the professional education of students is defined as an integrative personal and professional formation that includes motivational, cognitive, activity-based, and reflective components.

The pedagogical conditions for the formation of readiness of future teachers for the professional education of student youth are substantiated. These include the formation of value-motivational orientation toward educational activities, integration of educational training into professional education, the use of interactive and project-based learning technologies, organization of pedagogical practice focused on educational activities, and the development of reflective skills of future teachers.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

It is determined that the comprehensive implementation of these pedagogical conditions contributes to the development of professional readiness of future teachers for effective organization of educational activities in higher education institutions considering modern social challenges. The results of the study can be used to improve the professional training of future teachers and the organization of educational work in higher education institutions.

Keywords: future teachers' readiness; professional education; student youth; pedagogical conditions; martial law; educational activity; professional training; interactive learning technologies; teaching practice; reflective skills.

Постановка проблеми. В умовах воєнного стану в Україні суттєво зростає роль професійного виховання студентської молоді як важливого чинника формування громадянської відповідальності, національної стійкості та соціальної зрілості майбутніх фахівців. За таких обставин особливої значущості набуває підготовка майбутніх викладачів до здійснення цілеспрямованої виховної діяльності у закладах вищої освіти. Аналіз сучасної педагогічної практики засвідчує наявність суперечностей між зростаючими вимогами до виховної функції викладача та недостатнім рівнем сформованості його готовності до реалізації професійного виховання, особливо в умовах соціальної нестабільності.

Це зумовлює необхідність наукового обґрунтування педагогічних умов, що забезпечують ефективне формування відповідної готовності майбутніх викладачів.

Водночас потребують уточнення змістові, технологічні та організаційні аспекти такої підготовки з урахуванням викликів воєнного часу. Отже, дослідження педагогічних умов формування готовності майбутніх викладачів до професійного виховання студентської молоді є актуальним і відповідає сучасним тенденціям розвитку педагогічної науки.

Сучасний етап розвитку українського суспільства, зумовлений умовами воєнного стану, актуалізує проблему професійного виховання студентської молоді як важливого чинника формування громадянської позиції, стійкості, відповідальності та національної свідомості. У цих умовах зростає роль викладача закладу вищої освіти як носія цінностей, організатора виховного процесу та суб'єкта педагогічної підтримки молоді. Водночас практика засвідчує недостатній рівень готовності майбутніх викладачів до здійснення системної виховної діяльності, зокрема в кризових соціальних обставинах. Це зумовлює необхідність наукового обґрунтування педагогічних умов, які забезпечують ефективне формування їхньої готовності до професійного виховання студентів. Особливої значущості набуває інтеграція інноваційних підходів, ціннісно-орієнтованого виховання та психолого-педагогічної підтримки в освітній процес. Отже, дослідження педагогічних умов формування готовності майбутніх викладачів до професійного виховання студентської молоді в умовах воєнного стану є своєчасним, соціально значущим і науково актуальним.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема професійної підготовки майбутніх викладачів та організації виховного процесу у закладах вищої освіти посідає вагоме місце у сучасному науково-педагогічному дискурсі й знайшла широке відображення у працях вітчизняних і зарубіжних учених. Теоретико-методологічні засади педагогічної підготовки, формування професійної компетентності та розвитку особистості майбутнього педагога ґрунтовно розкрито у дослідженнях В. Андрущенко, І. Зязюна, О. Савченко, С. Сисоєвої. У їхніх наукових працях обґрунтовано концептуальні підходи до підготовки педагогічних кадрів, визначено пріоритетність особистісно орієнтованого та компетентнісного підходів, а також окреслено значення виховної складової у професійній діяльності викладача [4, с. 50].

Вагомий внесок у розроблення проблеми виховної діяльності та формування особистості здобувачів освіти здійснили І.Бех, Л.Кондрашова, Н. Волкова. У їхніх дослідженнях висвітлено психолого-педагогічні механізми виховного впливу, розкрито закономірності формування ціннісної сфери особистості, визначено зміст і напрями виховної роботи у закладах освіти. Окремі аспекти професійної готовності майбутніх педагогів, зокрема формування їхніх професійних умінь, педагогічної майстерності та здатності до організації освітнього процесу, стали предметом наукових розвідок О. Дубасенюк, В. Лозової та інших учених [3, с. 250].

Водночас зазначена проблематика має глибоке історико-педагогічне підґрунтя, що відображено у працях видатних українських педагогів, зокрема Г. Ващенко, С. Гончаренко, В. Сухомлинського, М. Ярмаченко, які заклали теоретичні основи виховання особистості, обґрунтували гуманістичні принципи педагогічної діяльності та підкреслили значущість ціннісно-смислової сфери у формуванні майбутнього фахівця [6, с. 140].

Сучасні підходи до організації освітнього й виховного процесу, впровадження інноваційних педагогічних технологій, розвитку професійної компетентності викладача розкрито у наукових працях Т. Засєкіної, В. Кременя, Н. Ничкало, О. Пєхоти, О. Савченко, О. Пометун, Л. Хомич. Їхні дослідження спрямовані на осмислення трансформаційних процесів в освіті, оновлення змісту педагогічної підготовки та посилення ролі виховної складової в умовах сучасних соціокультурних викликів [7].

Разом з тим аналіз наукових джерел засвідчує, що, попри значну кількість досліджень, проблема визначення педагогічних умов формування готовності майбутніх викладачів до професійного виховання студентської молоді саме в умовах воєнного стану залишається недостатньо розкритою, що й зумовлює актуальність даного дослідження.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та визначення педагогічних умов формування готовності майбутніх викладачів до професійного виховання студентської молоді в умовах воєнного стану в Україні.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Виклад основного матеріалу. Готовність майбутніх викладачів до професійного виховання студентської молоді є складним багатовимірним феноменом, що інтегрує особистісні, ціннісні, інтелектуальні, практико-орієнтовані та рефлексивні характеристики майбутнього фахівця. Її не можна зводити лише до наявності окремих педагогічних знань чи методичних умінь, оскільки професійне виховання студентської молоді передбачає здатність викладача цілеспрямовано впливати на формування світогляду, громадянської позиції, морально-етичних орієнтирів, професійної культури та соціальної відповідальності здобувачів освіти. Саме тому готовність майбутнього викладача до такого виду діяльності доцільно розглядати як інтегративне особистісно-професійне утворення, що формується в процесі фахової підготовки та виявляється у стійкій мотивації до виховної роботи, системі необхідних знань, сформованості практичних умінь і здатності до постійного самовдосконалення [2, с. 209].

Важливе місце у структурі готовності посідає *мотиваційний компонент,* який відображає внутрішню спрямованість майбутнього викладача на здійснення професійного виховання студентської молоді. Його зміст охоплює усвідомлення соціальної значущості виховної діяльності, розуміння ролі викладача не лише як носія фахових знань, а й як наставника, організатора освітньо-виховного середовища, прикладу професійної та громадянської поведінки.

Сформованість мотиваційного компонента передбачає наявність у майбутнього викладача позитивного ставлення до виховної роботи, готовності брати на себе відповідальність за особистісний розвиток студентів, прагнення сприяти формуванню їхньої ціннісної сфери, соціальної активності та професійної самосвідомості.

Особливого значення набувають професійно-педагогічні цінності: *гуманізм, повага до особистості студента, академічна доброчесність, відповідальність, толерантність, патріотизм, орієнтація на партнерську взаємодію.* Саме мотиваційний компонент визначає внутрішню потребу майбутнього викладача здійснювати виховний вплив не формально, а свідомо, цілеспрямовано й особистісно значуще [4, с. 48].

Когнітивний компонент готовності майбутніх викладачів до професійного виховання студентської молоді характеризує рівень оволодіння системою психолого-педагогічних, методичних, соціокультурних і нормативно-правових знань, необхідних для ефективної організації виховного процесу у закладі вищої освіти. Йдеться про розуміння сутності професійного виховання, його мети, завдань, принципів, закономірностей, змістових напрямів та сучасних технологій реалізації.

Майбутній викладач має володіти знаннями про вікові та соціально-психологічні особливості студентської молоді, механізми формування професійної ідентичності, громадянської свідомості, моральної культури, комунікативної компетентності та здатності до саморегуляції. Важливим є також знання сучасних підходів до організації виховної роботи: компетентнісного, особистісно

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

орієнтованого, аксіологічного, діяльнісного, суб'єкт-суб'єктного, культурологічного та середовищного [7].

Когнітивний компонент забезпечує теоретичну основу виховної діяльності, дає змогу майбутньому викладачеві усвідомлено добирати зміст, форми й методи роботи зі студентами відповідно до конкретних педагогічних завдань.

Не менш значущим є *діяльнісний компонент,* який виявляється у здатності майбутнього викладача практично реалізовувати завдання професійного виховання в освітньому процесі та позааудиторній діяльності. Він передбачає сформованість умінь планувати, організовувати, проводити й аналізувати виховну роботу зі студентською молоддю. До змісту цього компонента належать уміння добирати ефективні форми виховної взаємодії, зокрема *кураторські години, дискусії, тренінги, круглі столи, соціальні проєкти, волонтерські ініціативи, професійно орієнтовані заходи, зустрічі з фахівцями, інтерактивні заняття, наставницьку підтримку студентів* [1, с. 44].

Діяльнісний компонент також охоплює володіння методами педагогічної комунікації, фасилітації, переконання, стимулювання, педагогічної підтримки, створення ситуацій морального вибору та залучення студентів до активної соціально значущої діяльності. Його сформованість свідчить про здатність майбутнього викладача не лише знати теоретичні засади виховання, а й ефективно застосовувати їх у реальних педагогічних ситуаціях.

Особливу роль у структурі готовності відіграє *рефлексивний компонент,* який забезпечує усвідомлене ставлення майбутнього викладача до власної педагогічної діяльності, її результатів, труднощів і перспектив удосконалення. Рефлексія дає змогу оцінювати ефективність обраних форм і методів виховної роботи, аналізувати власний стиль педагогічної взаємодії, виявляти професійні помилки, коригувати виховні впливи відповідно до потреб студентської молоді.

Сформованість цього компонента передбачає здатність майбутнього викладача до самоаналізу, самоконтролю, самокорекції та професійного саморозвитку. Важливим показником рефлексивної готовності є:

- прагнення до безперервного підвищення педагогічної майстерності;
- відкритість до нових освітніх практик;
- здатність критично оцінювати власний досвід і трансформувати його у ресурс професійного зростання [6, с. 133].

Саме рефлексивний компонент забезпечує динамічність готовності, оскільки дає змогу майбутньому викладачеві не зупинятися на досягнутому рівні, а постійно вдосконалювати свою виховну діяльність.

Аналіз зазначених компонентів дає підстави стверджувати, що вони перебувають у тісному взаємозв'язку й утворюють цілісну структуру готовності майбутніх викладачів до професійного виховання студентської молоді.

Мотиваційний компонент визначає ціннісно-смислову спрямованість майбутнього викладача; *когнітивний* забезпечує теоретичне підґрунтя його діяльності; *діяльнісний* відображає практичну здатність реалізовувати виховні

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

завдання; *рефлексивний* сприяє оцінюванню, корекції та вдосконаленню професійно-виховної діяльності. Недостатній розвиток хоча б одного з цих компонентів знижує загальний рівень готовності, оскільки ефективне професійне виховання потребує поєднання внутрішньої мотивації, науково обґрунтованих знань, практичних умінь і здатності до саморозвитку.

Отже, готовність майбутніх викладачів до професійного виховання студентської молоді є інтегрованою характеристикою їхньої професійної підготовленості, що відображає не лише рівень засвоєння педагогічної теорії, а й сформованість ціннісного ставлення до виховної діяльності, практичної спроможності організовувати виховну взаємодію та рефлексивної здатності до професійного вдосконалення. Такий підхід дозволяє розглядати професійне виховання не як допоміжний елемент діяльності викладача, а як важливу складову його професійної місії у формуванні особистості майбутнього фахівця [8, с. 231].

Важливою ознакою такої готовності є її динамічний характер, що передбачає постійне оновлення професійних знань і розвиток педагогічних умінь відповідно до змін освітнього середовища. В умовах воєнного стану зміст цієї готовності суттєво ускладнюється, оскільки передбачає врахування підвищеного рівня психоемоційного напруження студентської молоді, потреби у психологічній підтримці, формуванні стресостійкості та громадянської відповідальності [9].

За таких умов викладач має виступати не лише організатором виховного процесу, а й фасилітатором безпечного освітнього середовища, здатним до емпатійної взаємодії, гнучкого реагування на виклики та впровадження адаптивних виховних технологій. Отже, сформованість готовності майбутніх викладачів до професійного виховання студентської молоді є важливою передумовою ефективної реалізації виховної функції вищої освіти в сучасних соціокультурних умовах.

На основі аналізу наукових джерел та освітньої практики визначено такі педагогічні умови формування готовності майбутніх викладачів:

1. Формування ціннісно-мотиваційної спрямованості майбутніх викладачів на здійснення виховної діяльності, зокрема через усвідомлення соціальної значущості професійного виховання в умовах воєнного стану.
2. Інтеграція змісту виховної підготовки у професійну освіту шляхом включення відповідних дисциплін, модулів і практичних занять.
3. Використання інтерактивних та проєктних технологій навчання, що сприяють розвитку практичних умінь організації виховного процесу.
4. Забезпечення педагогічної практики з орієнтацією на виховну діяльність, що дозволяє студентам набувати реального досвіду роботи зі студентською молоддю.
5. Розвиток рефлексивних умінь майбутніх викладачів, що забезпечують здатність до саморозвитку та професійного самовдосконалення.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Вашій увазі представляємо аналіз педагогічних умов формування готовності майбутніх викладачів.

1. Формування ціннісно-мотиваційної спрямованості майбутніх викладачів. Ціннісно-мотиваційна спрямованість є базовим компонентом готовності майбутніх викладачів до професійного виховання, оскільки визначає внутрішню установку особистості на здійснення виховної діяльності. В умовах воєнного стану особливого значення набуває усвідомлення соціальної місії педагога як носія гуманістичних і національно-патріотичних цінностей. Формування такої спрямованості передбачає розвиток професійних мотивів, педагогічної відповідальності, готовності до роботи в умовах невизначеності та соціальних викликів [7]. Важливим є залучення студентів до обговорення суспільно значущих проблем, аналізу реальних педагогічних ситуацій, що сприяє формуванню особистісно значущого ставлення до виховної діяльності. Таким чином, ця умова забезпечує внутрішню готовність майбутнього викладача до виконання виховної функції.

2. Інтеграція змісту виховної підготовки у професійну освіту. Інтеграція виховного компонента у зміст професійної підготовки забезпечує цілісність формування готовності майбутніх викладачів. Вона передбачає включення у навчальні програми дисциплін, тем і модулів, що розкривають сутність, принципи, методи і технології виховної діяльності. Особливу роль відіграє міждисциплінарний підхід, який дозволяє поєднати психолого-педагогічні знання з фаховою підготовкою [3, с. 247]. У контексті воєнного стану важливо актуалізувати зміст освіти з урахуванням потреб формування громадянської стійкості, культури безпеки, емоційної грамотності. Такий підхід сприяє не лише засвоєнню знань, але й формуванню здатності їх практичного застосування у виховному процесі.

3. Використання інтерактивних та проєктних технологій навчання. Інтерактивні та проєктні технології виступають ефективним засобом формування діяльнісного компонента готовності майбутніх викладачів. Вони забезпечують активне залучення студентів до освітнього процесу, стимулюють розвиток критичного мислення, комунікативних навичок і здатності до співпраці. Проєктна діяльність дозволяє моделювати реальні ситуації виховної роботи, розробляти та реалізовувати виховні проєкти, орієнтовані на актуальні потреби студентської молоді. Інтерактивні методи (дискусії, тренінги, кейс-методи) сприяють формуванню практичних умінь організації виховного процесу [1, с. 45]. У сучасних умовах вони також забезпечують гнучкість навчання та адаптацію до дистанційних і змішаних форматів освіти.

4. Забезпечення педагогічної практики з орієнтацією на виховну діяльність. Педагогічна практика є ключовим етапом професійної підготовки, що забезпечує трансформацію теоретичних знань у практичні вміння. Орієнтація практики на виховну діяльність дозволяє майбутнім викладачам набути досвіду організації виховних заходів, взаємодії зі студентською молоддю, вирішення

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

педагогічних ситуацій. У контексті воєнного стану особливого значення набуває досвід роботи з емоційно вразливими групами, організація підтримувального освітнього середовища. Рефлексія результатів практики сприяє усвідомленню власних професійних можливостей і труднощів, що є важливим чинником професійного становлення.

5. Розвиток рефлексивних умінь майбутніх викладачів. Рефлексивні уміння є необхідною складовою професійної компетентності викладача, оскільки забезпечують здатність до самоаналізу, самоконтролю та самовдосконалення. Формування рефлексії передбачає розвиток умінь оцінювати власну діяльність, визначати її ефективність, виявляти труднощі та шляхи їх подолання. У сучасних умовах це особливо важливо, адже викладач має бути готовим до постійних змін і нових викликів. Використання рефлексивних методик (портфоліо, самооцінювання, педагогічні щоденники) сприяє усвідомленому професійному розвитку майбутніх викладачів.

З метою підвищення ефективності формування готовності майбутніх викладачів до професійного виховання студентської молоді доцільно впроваджувати комплекс методичних заходів, що забезпечують цілісність і практичну спрямованість професійної підготовки.

Передусім, у процесі професійної підготовки варто цілеспрямовано формувати ціннісно-смислову сферу майбутніх викладачів через включення в освітній процес проблемно-дискусійних форм роботи, спрямованих на осмислення ролі виховної діяльності в умовах воєнного стану. Доцільним є використання кейсів, що відображають реальні ситуації взаємодії зі студентською молоддю, зокрема пов’язані з психологічною підтримкою, формуванням стресостійкості та громадянської позиції.

Важливо забезпечити інтеграцію виховного компонента у зміст фахових дисциплін шляхом розроблення міждисциплінарних модулів, які поєднують психолого-педагогічні знання з практикою професійної діяльності. Особливу увагу слід приділяти оновленню навчально-методичного забезпечення з урахуванням сучасних викликів, зокрема воєнного контексту та потреб інклюзивного освітнього середовища.

Ефективним напрямом є активне використання інтерактивних та проєктних технологій навчання, які сприяють формуванню практичних умінь організації виховного процесу. Рекомендується залучати студентів до розроблення та реалізації соціально орієнтованих виховних проєктів, що спрямовані на підтримку студентської молоді, розвиток волонтерської діяльності та формування соціальної відповідальності [1, с. 44].

Особливого значення набуває організація педагогічної практики з акцентом на виховну складову, що передбачає виконання студентами конкретних завдань із планування, проведення та аналізу виховних заходів. Доцільно забезпечити супровід такої практики через наставництво, консультації та рефлексивні обговорення результатів діяльності.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

З метою розвитку рефлексивних умінь рекомендується впроваджувати систематичне самооцінювання професійної готовності, ведення рефлексивних щоденників, створення портфоліо майбутнього викладача. Це сприятиме усвідомленню власного професійного зростання та формуванню здатності до самовдосконалення.

Таким чином, реалізація запропонованих методичних рекомендацій забезпечить підвищення рівня готовності майбутніх викладачів до професійного виховання студентської молоді, сприятиме їхній адаптації до сучасних соціальних викликів та підвищить ефективність виховного процесу у закладах вищої освіти.

Висновки. Отже, формування готовності майбутніх викладачів до професійного виховання студентської молоді в умовах воєнного стану є складним і багатокомпонентним процесом, що потребує цілісного педагогічного забезпечення. Визначені педагогічні умови – формування ціннісно-мотиваційної спрямованості, інтеграція змісту підготовки, використання інтерактивних технологій, організація практики та розвиток рефлексивних умінь – є взаємопов'язаними та взаємодоповнювальними. Їх комплексна реалізація сприяє формуванню у майбутніх викладачів здатності ефективно здійснювати виховну діяльність з урахуванням сучасних соціальних викликів. Водночас особливості воєнного стану зумовлюють необхідність посилення уваги до психологічної підтримки студентів, розвитку їхньої стійкості та громадянської свідомості.

Перспективи подальших досліджень полягають в експериментальній перевірці ефективності запропонованих педагогічних умов та розробці практичних рекомендацій щодо їх упровадження у систему вищої педагогічної освіти.

Література:

1. Гляненко К. Педагогічні умови формування готовності майбутніх викладачів педагогічних дисциплін до застосування інноваційних технологій. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. № 69. С. 44–49. URL: https://www.aphn-journal.in.ua/archive/69_2023/part_1/44.pdf (Дата звернення: 24.04.2026).

2. Івашкевич Є. М. Організаційно-педагогічні умови виховання в майбутніх педагогів культури безпечної професійної поведінки в умовах надзвичайних ситуацій. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2024. Вип. 71. С. 208–216. DOI: https://doi.org/10.31652/2412-1142-2024-71-208-216 (Дата звернення: 14.04.2026).

3. Коваль М., Кусій М. Завдання та властивості інформаційно-освітнього середовища закладу вищої освіти. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2022. Вип. 60. С. 247–255. DOI: https://doi.org/10.31652/2412-1142-2021-60-247-255 (Дата звернення: 22.04.2026).

4. Левицька Л. Педагогічні умови формування готовності майбутніх педагогів до професійно-педагогічної діяльності. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогіка*. 2024. № 2(20). С. 48–54. DOI: https://doi.org/10.17721/2415-3699.2024.20.08 (Дата звернення: 18.04.2026).

ISSN 2786-4952 Online

5. Мельник Н. І., Ковтун О. В., Лузік Е. В., Ладогубець Н. В. Організаційно-педагогічні умови дистанційної вищої освіти після пандемії та в умовах війни: моніторинговий зріз. *Інноваційна педагогіка*. 2022. Вип. 53. Т. 2. С. 93–103. DOI: https://doi.org/10.32782/2663-6085/2022/53.2.19 (Дата звернення: 14.04.2026).

6. Науменко Н. О. Організаційно-педагогічні умови створення інтегрованого інформаційно-освітнього середовища у закладі вищої освіти. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2024. Вип. 72. С. 133–143. (Дата звернення: 20.04.2026).

7. Сидоренко О. Формування готовності майбутніх викладачів до творчої професійної діяльності. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2024. № 1. URL: https://tipus.khpi.edu.ua/article/view/316874 (Дата звернення: 28.04.2026).

8. Шаршаткін Д. Ю. Обґрунтування педагогічних умов формування професійної компетентності майбутніх офіцерів – фахівців з організації розвідувально-інформаційної роботи. *Інноваційна педагогіка*. 2024. Вип. 75. С. 231–235. DOI: https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/75.44 (Дата звернення: 24.04.2026).

9. Яковенко Г. Педагогічні умови формування готовності до управлінської діяльності магістрантів засобами цифрового середовища. *Український педагогічний журнал*. 2025. № 4. URL: https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/download/927/1121 (Дата звернення: 13.04.2026).

References:

1. Hlyanenko, K. (2023). Pedahohichni umovy formuvannia hotovnosti maibutnikh vykladachiv pedahohichnykh dystsyplin do zastosuvannia innovatsiinykh tekhnolohii [Pedagogical conditions for the formation of readiness of future teachers of pedagogical disciplines to use innovative technologies]. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current Issues of Humanities, 69, 44–49. Retrieved from https://www.aphn-journal.in.ua/archive/69_2023/part_1/44.pdf [in Ukr].

2. Ivashkevych, Ye. M. (2024). Orhanizatsiino-pedahohichni umovy vykhovannia v maibutnikh pedahohiv kultury bezpechnoi profesiinoi povedinky v umovakh nadzvychainykh sytuatsii [Organizational and pedagogical conditions for the education of the culture of safe professional behavior of future teachers in emergency situations]. Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv – Modern information technologies and innovative teaching methods in training specialists, 71, 208–216. https://doi.org/10.31652/2412-1142-2024-71-208-216 [in Ukrainian].

3. Koval, M., & Kusii, M. (2022). Zavdannia ta vlastyvosti informatsiino-osvitnoho seredovyshcha zakladu vyshchoi osvity [Tasks and properties of the information and educational environment of a higher education institution]. Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv – Modern information technologies and innovative teaching methods in training specialists, 60, 247–255. https://doi.org/10.31652/2412-1142-2021-60-247-255 [in Ukrainian].

4. Levytska, L. (2024). Pedahohichni umovy formuvannia hotovnosti maibutnikh pedahohiv do profesiino-pedahohichnoi diialnosti [Pedagogical conditions for the formation of readiness of future teachers for professional pedagogical activity]. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Pedahohika – Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Pedagogy, 2(20), 48–54. https://doi.org/10.17721/2415-3699.2024.20.08 [in Ukrainian].

5. Melnyk, N. I., Kovtun, O. V., Luzik, E. V., & Ladohubets, N. V. (2022). Orhanizatsiino-pedahohichni umovy dystantsiinoi vyshchoi osvity pislia pandemii ta v umovakh viiny: monitorynhovyi zriz [Organizational and pedagogical conditions of distance higher education after the pandemic and in wartime: monitoring section]. Innovatsiina pedahohika – Innovative Pedagogy, 53(2), 93–103. https://doi.org/10.32782/2663-6085/2022/53.2.19 [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

6. Naumenko, N. O. (2024). Orhanizatsiino-pedahohichni umovy stvorennia intehrovanoho informatsiino-osvitnoho seredovyshcha u zakladi vyshchoi osvity [Organizational and pedagogical conditions for creating an integrated information and educational environment in a higher education institution]. Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv – Modern information technologies and innovative teaching methods in training specialists, 72, 133–143 [in Ukrainian].

7. Sydorenko, O. (2024). Formuvannia hotovnosti maibutnikh vykladachiv do tvorchoi profesiinoi diialnosti [Formation of readiness of future teachers for creative professional activity]. Teoriia i praktyka upravlinnia sotsialnymy systemamy – Theory and Practice of Social Systems Management, 1. Retrieved from https://tipus.khpi.edu.ua/article/view/316874 [in Ukrainian].

8. Sharshatkin, D. Yu. (2024). Obgruntuvannia pedahohichnykh umov formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh ofitseriv – fakhivtsiv z orhanizatsii rozviduvalno-informatsiinoi roboty [Substantiation of pedagogical conditions for the formation of professional competence of future officers – specialists in intelligence and information activities]. Innovatsiina pedahohika – Innovative Pedagogy, 75, 231–235. https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/75.44 [in Ukrainian].

9. Yakovenko, H. (2025). Pedahohichni umovy formuvannia hotovnosti do upravlinskoi diialnosti mahistrantiv zasobamy tsyfrovoho seredovyshcha [Pedagogical conditions for the formation of readiness for managerial activity of master's students by means of a digital environment]. Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal – Ukrainian Pedagogical Journal, 4. Retrieved from https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/download/927/1121 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 01.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 351.851:378“2022”

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-500-519

Васильєв Сергій Сергійович кандидат мистецтвознавства, старший викладач кафедри організації театральної справи імені І. Д. Безгіна, Київський національний університет театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого, м. Київ, https://orcid.org/0000-0001-8240-8648

ВТІЛЕННЯ ЦІЛЕЙ І ЗАВДАНЬ ЗА ПРІОРИТЕТОМ 5 «НАУКА, ЩО СТИМУЛЮЄ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ДЕРЖАВИ» СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУ ДІЯЛЬНОСТІ МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ДО 2024 РОКУ ЩОДО ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ У 2022 РОЦІ

Анотація. У Стратегічному плані діяльності Міністерства освіти і науки України (далі – МОН) до 2024 року за Пріоритетом 5 «Наука, що стимулює соціально-економічний розвиток держави» було визначено 3 стратегічні цілі, 7 операційних цілей і 14 завдань, що містили міжнародну складову, прямо чи опосередковано пов’язану з інтернаціоналізацією вищої освіти. Мета статті – описати і проаналізувати їх втілення у 2022 році на основі Оперативного плану МОН на 2022 рік і Звіту про виконання Оперативного плану МОН за 2022 рік.

У 2022 році МОН фактично втілювало 7 завдань із міжнародною складовою за Пріоритетом 5 «Наука, що стимулює соціально-економічний розвиток держави» Стратегічного плану діяльності МОН до 2024 року щодо приєднання України до рамкової програми ЄС «Горизонт Європа» (2021–2027) і програми європейського співробітництва у галузі науки і технологій COST, долучення України до процесів створення та розбудови Європейської Хмари Відкритої Науки (EOSC), внесення змін до законодавства щодо забезпечення збереження місця роботи за науковими працівниками, які направляються у довготермінове стажування за кордоном, вдосконалення механізмів та інструментів реалізації права на академічну мобільність, внесення змін до законодавства щодо вдосконалення системи наукової та науково-технічної експертизи, спрощення залучення іноземних експертів до проведення наукової та науково-технічної експертизи за рахунок коштів державного бюджету та забезпечення доступу до сучасних джерел наукової та науково-технічної інформації, а виконання двох завдань щодо розвитку морських наукових досліджень і скасування оподаткування іноземних грантів на проведення наукових досліджень і розробок відтермінувало на період дії воєнного стану. Також у 2022 році за Пріоритетом 5 «Наука, що стимулює соціально-економічний розвиток держави» МОН втілювало 8 завдань із міжнародною складовою, які були відсутні у Стратегічному плані діяльності МОН до 2024 року.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Ключові слова: інтернаціоналізація, вища освіта, стратегічний план діяльності, оперативний план, Міністерство освіти і науки України, 2022 рік

Vasyliev Serhii Serhiiovych Ph. D. in Arts, Senior Lecturer of I. D. Bezghin theater management department, I. K. Karpenko-Karyi Kyiv National University of Theatre, Cinema and Television, Kyiv, https://orcid.org/0000-0001-8240-8648

IMPLEMENTATION OF GOALS AND OBJECTIVES UNDER PRIORITY 5 "SCIENCE THAT STIMULATES THE SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE STATE" OF THE STRATEGIC PLAN OF ACTIVITIES OF THE MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE UNTIL 2024 REGARDING THE INTERNATIONALIZATION OF HIGHER EDUCATION IN 2022

Abstract. In the Strategic plan of activities of the Ministry of Education and Science of Ukraine until 2024 under Priority 5 "Science that stimulates the socio-economic development of the state" 3 strategic goals, 7 operational goals and 14 objectives with an international component related to the internationalization of higher education were defined. The purpose of this article is to describe and analyze their implementation in 2022 based on the Operational plan of the Ministry of Education and Science of Ukraine for 2022 and the Report on the implementation of the Operational plan of the Ministry of Education and Science of Ukraine for 2022.

In 2022, the Ministry of Education and Science of Ukraine implemented 7 objectives with an international component under Priority 5 "Science that stimulates the socio-economic development of the state" of the Strategic plan of activities of the Ministry of Education and Science of Ukraine until 2024 regarding Ukraine's accession to the European Union Framework Programme for Research and Innovation "Horizon Europe" (2021–2027) and European cooperation program in science and technology COST, inclusion of Ukraine in creation and development of the European Open Science Cloud, amendments to the legislation to ensure the retention of jobs for researchers sent on long-term internships abroad, improvement of mechanisms and tools for implementing the right to academic mobility, amendments to the legislation to improve the system of scientific and technical expertise and to simplify the involvement of foreign experts in conducting scientific and technical expertise at the expense of the state budget and ensuring access to modern sources of scientific and technical information; the implementation of two objectives regarding development of marine scientific research and abolition of taxation of foreign grants for scientific research and development was postponed for the period of martial law. Also, in 2022, the Ministry of Education and Science of Ukraine implemented 8 objectives with an international component under Priority 5 "Science that stimulates the socio-economic development of the state" which were not included in the Strategic plan of activities of the Ministry of Education and Science of Ukraine until 2024.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Keywords: internationalization, higher education, Strategic plan of activities, Operational plan, Ministry of Education and Science of Ukraine, 2022

Постановка проблеми. Інтернаціоналізація вищої освіти, що передбачає інтеграцію освітньої, дослідницької та адміністративної діяльності закладу вищої освіти із міжнародною складовою [1, С. 25], сьогодні відіграє все більшу роль. На національному рівні на неї впливають міжнародні угоди, національна політика, фінансування, регулятивні акти [2, С. 118], а її провідним суб'єктом постає центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері освіти. 19 грудня 2019 року було затверджено Стратегічний план діяльності Міністерства освіти і науки України (далі – МОН) до 2024 року [3], в якому за Пріоритетом 5 «Наука, що стимулює соціально-економічний розвиток держави» було визначено 3 стратегічні цілі, 7 операційних цілей і 14 завдань, що містили міжнародну складову, прямо чи опосередковано пов'язану з інтернаціоналізацією вищої освіти; загалом у 2020–2021 роках МОН фактично втілювало 10 із цих завдань. Доцільно розглянути, яким чином відбувався процес їх втілення у 2022 році.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання інтернаціоналізації вищої освіти є предметом дослідження багатьох науковців [2, С. 8–35]. Стратегічний план діяльності МОН до 2024 року вивчали С. Кожем'якіна та Н. Шабранська [4], О. Кириленко та Б. Малиняк [5], Є. Архипова та В. Дроздов [6] (щоправда, акцентуючи на Пріоритеті 4 «Якісна вища освіта та розвиток освіти дорослих»). Питання інтернаціоналізації вищої освіти України як аспект Стратегічного плану діяльності МОН до 2024 року та втілення цілей і завдань Стратегічного плану діяльності МОН до 2024 року, пов'язаних з інтернаціоналізацією вищої освіти, у 2020 році та у 2021 році було розглянуто автором цієї статті. Оперативний план МОН на 2022 рік і Звіт про виконання Оперативного плану МОН за 2022 рік вивчала Т. Корнієнко, простежуючи «пріоритети цифровізації у сфері освіти і науки» [7, С. 1193]. МОН інформувало про «плани МОН у науковій євроінтеграції на 2022 рік» [8] і звітувало про «головні досягнення у сфері науки та інновацій» за 2020–2022 роки, наголошуючи на європейській інтеграції цієї сфери [9]. Водночас втілення у 2022 році стратегічних і операційних цілей і завдань за Пріоритетом 5 «Наука, що стимулює соціально-економічний розвиток держави» Стратегічного плану діяльності МОН до 2024 року, пов'язаних з інтернаціоналізацією вищої освіти, досліджено не було.

Мета статті – описати і проаналізувати втілення стратегічних і операційних цілей і завдань за Пріоритетом 5 «Наука, що стимулює соціально-економічний розвиток держави» Стратегічного плану діяльності МОН до 2024 року, пов'язаних з інтернаціоналізацією вищої освіти, у 2022 році на основі Оперативного плану МОН на 2022 рік і Звіту про виконання Оперативного плану МОН за 2022 рік.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Виклад основного матеріалу. Оперативний план МОН на 2022 рік було затверджено 17 січня 2022 року з метою організації діяльності МОН у 2022 році [10]. У ньому були передбачені 26 заходів для реалізації 7 із 14 завдань за 5 з 7 операційними цілями і двома з трьох стратегічними цілями за Пріоритетом 5 «Наука, що стимулює соціально-економічний розвиток держави» Стратегічного плану діяльності МОН до 2024 року, що містили міжнародну складову, прямо чи опосередковано пов'язану з інтернаціоналізацією вищої освіти; також було заплановано реалізацію 9 завдань із міжнародною складовою, що були відсутні у Стратегічному плані діяльності МОН до 2024 року [11, С. 49–64].

Таким чином в рамках Пріоритету 5 «Наука, що стимулює соціально-економічний розвиток держави» Оперативний план МОН на 2022 рік передбачав виконання 16 завдань із міжнародною складовою: 14 завдань за Стратегічною ціллю 5.1 «Вчені інтегровані до європейського та світового дослідницького просторів, мають можливість доступу до провідних світових дослідницьких інфраструктур, інформаційних баз, грантів на реалізацію права академічної мобільності. Наукові установи та заклади вищої освіти зацікавлені у підвищенні кваліфікації своїх працівників та їх участі у міжнародному науково-технічному співробітництві» (назву стратегічної цілі було представлено в редакції Оперативного плану МОН на 2021 рік [12, С. 46]), зокрема 9 завдань (із них три завдання Стратегічного плану діяльності МОН до 2024 року) за Операційною ціллю 5.1.1 «Долучення України до міжнародних наукових програм та організацій» [11, С. 49–55], два завдання (із них одне – Стратегічного плану діяльності МОН до 2024 року) за Операційною ціллю 5.1.2 «Долучення України до міжнародних дослідницьких інфраструктур» [11, С. 55], одне завдання Стратегічного плану діяльності МОН до 2024 року за Операційною ціллю 5.1.4 «Запроваджено державну підтримку права на академічну мобільність» [11, С. 56] і по одному завданню за операційними цілями 5.1.3 «Забезпечено доступ для українських закладів вищої освіти і наукових установ до міжнародних електронних баз даних (бібліографічних, реферативних, наукометричних, повнотекстових)» і 5.1.5 «Долучення України до органів ОЕСР, які відповідають за політику у сфері науки, технологій та інновацій, а також до стандартів ОЕСР у цих сферах» [11, С. 55–57], які були відсутні в Стратегічному плані діяльності МОН до 2024 року і включені до Оперативного плану МОН на 2021 рік [12, С. 51–54], і два завдання Стратегічного плану діяльності МОН до 2024 року за Стратегічною ціллю 5.3 «Вчені мають доступ до багатоканального фінансування наукових досліджень, яке розподіляється за прозорими процедурами» і операційними цілями 5.3.1 «Забезпечено розвиток грантового фінансування науки» і 5.3.4 «Запроваджено нові принципи проведення та оплати наукової і науково-технічної експертизи» [11, С. 62–64].

У 2022 році МОН не планувало братися до виконання 7 завдань Стратегічного плану діяльності МОН до 2024 року із міжнародною складовою за Пріоритетом 5 «Наука, що стимулює соціально-економічний розвиток держави»:

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Завдання 5.1.2.1 «Затвердження концепції державної політики розвитку дослідницької інфраструктури», яке було виконано (14 квітня 2021 року було прийнято розпорядження КМУ № 322-р «Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку дослідницьких інфраструктур в Україні на період до 2026 року» [13, С. 77]), Завдання 5.1.2.2 «Україна долучена до пріоритетних Європейських консорціумів дослідницьких інфраструктур (ERIC)», якому у 2021 році було присвоєно статус «Завдання втратило актуальність» [13, С. 72], завдань 5.1.3.1 «Внесення змін до законодавства щодо запровадження конкурентоспроможних умов оплати праці іноземних вчених, які залучаються до роботи у наукових установах та закладах вищої освіти», 5.1.3.2 «Внесення змін до законодавства щодо забезпечення збереження місця роботи за науковими працівниками, які направляються у довготермінове стажування за кордоном» [3, С. 21], 5.3.1.3 «Розширення кола грантонадавачів» [3, С. 22] і 5.3.3.2 «Внесення змін до законодавства щодо запровадження системи конкурентоспроможної оплати праці експертів, у тому числі й іноземних» [3, С. 23], до реалізації яких МОН не бралося також у 2020–2021 роках, і Завдання 5.5.2.4 «Забезпечення доступу до сучасних джерел наукової і науково-технічної інформації» Операційної цілі 5.5.2 «Запроваджено дієву систему протидії академічній недоброчесності» Стратегічної цілі 5.5 «Суспільство сприймає українську науку як реальне джерело економічного розвитку та добробуту населення, має можливість оцінити ефективність витрачання бюджетних коштів на науку. Псевдонаука не толерується у жодному її прояві» [3, С. 23–24], яке від 2021 року фактично знайшло своє масштабне втілення в новій операційній цілі 5.1.3 «Забезпечено доступ для українських закладів вищої освіти і наукових установ до міжнародних електронних баз даних (бібліографічних, реферативних, наукометричних, повнотекстових)» [12, С. 51–53].

В Оперативному плані МОН на 2022 рік переважну більшість завдань із міжнародною складовою за Пріоритетом 5 «Наука, що стимулює соціально-економічний розвиток держави» було представлено в редакції Оперативного плану МОН на 2021 рік [12, С. 46–60]. При тому Завдання 5.1.1.2 «Приєднання України до рамкової програми ЄС «Горизонт Європа» (2021–2027)» (Завдання 5.1.1.1 «Приєднання України до рамкової програми «Горизонт Європа» (Horizon Europe)» Стратегічного плану діяльності МОН до 2024 року [3, С. 20]) було об’єднано із Завданням 5.1.1.3 «Приєднання України до програми наукових досліджень та навчання Євратом (2021–2025)» (з огляду на «комплементарний» характер Програми з досліджень та навчання Європейського співтовариства з атомної енергії (2021–2025) до Рамкової програми Європейського Союзу (далі – ЄС) з досліджень та інновацій «Горизонт Європа») [11, С. 49–52]. Для їх реалізації у 2022 році було заплановано 14 заходів: «здійснити супровід проєкту Закону України «Про ратифікацію Угоди між Україною, з однієї сторони, і Європейським Союзом та Європейським співтовариством з атомної енергії, з іншої сторони, про участь України у Рамковій програмі з досліджень та інновацій «Горизонт

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Європа» та Програмі з досліджень та навчання Європейського співтовариства з атомної енергії (2021–2025), комплементарній до Рамкової програми з досліджень та інновацій "Горизонт Європа"» у Верховній Раді України» [11, С. 49–50], розробити, погодити «із заінтересованими центральними органами виконавчої влади» і внести на розгляд Кабінету Міністрів України (далі – КМУ) проєкти розпорядження КМУ «Про затвердження Положення про функціонування координаційного центру та національних контактних пунктів Рамкової програми Європейського Союзу з досліджень та інновацій "Горизонт Європа"» [11, С. 50], розпорядження КМУ «Про делегування представників та експертів до комітетів, відповідальних за моніторинг виконання Рамкової програми Європейського Союзу з досліджень та інновацій «Горизонт Європа» та Програми з досліджень та навчання «Євратом» (2021-2025)» [11, С. 51] і постанови КМУ «Про внесення змін до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для виконання зобов'язань України у сфері міжнародного науково-технічного та освітнього співробітництва» [11, С. 52], «розробити проєкт наказу МОН «Про призначення національного координатора мережі національних контактних пунктів Рамкової програми з досліджень та інновацій "Горизонт Європа"», «провести інформаційно-комунікаційні заходи з метою популяризації результатів українських учасників в рамках програми "Горизонт Європа"» [11, С. 51], «забезпечити наукову співпрацю з міжнародними дослідницькими центрами в галузі штучного інтелекту» [11, С. 52] і «провести конкурсний відбір наукових, науково-технічних робіт і проєктів, які фінансуються за рахунок зовнішнього інструменту допомоги Європейського Союзу для виконання зобов'язань України у Рамковій програмі Європейського Союзу з наукових досліджень та інновацій "Горизонт 2020"» [11, С. 52]. Верховна Рада України прийняла Закон України, яким було ратифіковано Угоду про участь України у Рамковій програмі з досліджень та інновацій ЄС «Горизонт Європа» та Програмі з досліджень та навчання Європейського співтовариства з атомної енергії (2021–2025), 3 травня 2022 року [14, С. 59]. У Звіті про виконання Оперативного плану МОН за 2022 рік, затвердженому 30 січня 2023 року, МОН наголосило, що у цих програмах «українські організації отримали можливості аналогічні до організацій країн ЄС» [14, С. 59]. У 2022 році вони «розпочали виконання 35 проєктів у цих програмах із загальним бюджетом на виконання понад 9 млн євро», а на початку 2023 року мали розпочати «реалізацію ще 11 проєктів (...) із бюджетом понад 3 млн євро», крім того тривало «виконання 105 проєктів в рамках програми "Горизонт 2020"» [14, С. 59]. ЄС ініціював «окремі програми підтримки українських вчених та інноваторів в межах програми "Горизонт Європа"» і скасував «внески за участь України в програмах за 2021–2022 роки», а «загальний бюджет допомоги ЄС для сфери науки та інновацій склав близько 70 млн євро» [14, С. 60]. У 2022 році МОН розробило проєкти розпорядження КМУ «Про затвердження Положення про функціонування координаційного центру та національних контактних пунктів Рамкової програми

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Європейського Союзу з досліджень та інновацій "Горизонт Європа"» і розпорядження КМУ «Про делегування представників та експертів до комітетів, відповідальних за моніторинг виконання Рамкової програми Європейського Союзу з досліджень та інновацій «Горизонт Європа» та Програми з досліджень та навчання «Євратом» (2021–2025)», які розмістило «на офіційному вебсайті МОН для громадського обговорення» та надіслало «на погодження заінтересованих ЦОВВ», і «проєкт постанови КМУ «Про внесення змін до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для виконання зобов'язань України у сфері міжнародного науково-технічного та освітнього співробітництва», який [було] надіслано на погодження заінтересованих ЦОВВ» [14, С. 60]. Протягом 2022 року було «проведено 8 інформаційно-комунікаційних заходів з метою популяризації результатів українських учасників в рамках програми «Горизонт Європа», в яких взяло участь 2767 учасників» [14, С. 60]. «У 2022 році 12 українських організацій уклали грантові угоди на виконання проєктів в рамках програм «Горизонт 2020» та «Горизонт Європа» із загальним бюджетом для українських виконавців понад 4,3 млн євро» [14, С. 60], а за підсумками конкурсного відбору наукових, науково-технічних робіт і проєктів, які фінансуються за рахунок зовнішнього інструменту допомоги ЄС для виконання зобов'язань України у Рамковій програмі ЄС з наукових досліджень та інновацій «Горизонт 2020», було «обрано 40 наукових, науково-технічних робіт та проєктів, які отримають фінансування загальним обсягом 114,6 млн грн» [14, С. 61] (20 січня 2022 року було «утворено секції спеціалізованої науково-технічної ради МОН з відбору проєктів», 8 листопада 2022 року – «проведено засідання спеціалізованої науково-технічної ради МОН з відбору наукових робіт, науково-технічних та інфраструктурних проєктів, на якому підведено підсумки Конкурсного відбору» [14, С. 60], а 22 грудня 2022 року – «затверджено пропозиції щодо переліку наукових робіт, науково-технічних та інфраструктурних проєктів, рекомендованих для фінансування за кошти спеціального фонду» [14, С. 61]). Виконання завдань 5.1.1.2 і 5.1.1.3 мало бути продовжене у 2023 році.

Для реалізації Завдання 5.1.1.4 «Приєднання України до програми європейського співробітництва у галузі науки і технологій COST» (Завдання 5.1.1.2 «Приєднання України до програми COST» Стратегічного плану діяльності МОН до 2024 року [3, С. 20]) слід було «підготувати та надіслати лист-запит на представництво програми COST щодо набуття офіційного членства в програмі COST» і «забезпечити здійснення внутрішньодержавних процедур, необхідних для набуття офіційного членства» в цій програмі [11, С. 53]. Завдання було виконано: «30 березня 2022 року Україна стала 39-м повноправним членом Асоціації COST, що надає інноваторам і дослідникам можливості налагодження зв'язків для зміцнення спроможності вирішувати наукові, технологічні та суспільні виклики», було «призначено національного координатора Асоціації COST та подано на розгляд Керуючого комітету дві кандидатури від України для

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

призначення у Науковий комітет Асоціації COST», а «28 жовтня 2022 року спільно з представниками Асоціації COST проведено COST Info Day, під час якого висвітлено детальну інструкцію щодо використання українськими учасниками переваг та можливостей COST» [14, С. 61]. У Звіті про виконання Оперативного плану МОН за 2022 рік було наведено таку інформацію про участь України у цій програмі у 2022 році: «Кількість Дій COST за участю України – 74; поточна кількість призначених МС – 25; відсоток Дій COST за участю нашої країни – 30,2%; поточна кількість членів робочих груп в Діях COST – 116» [14, С. 61].

За Завданням 5.1.1.5 «Сприяння участі вчених у реалізації ініціативи Європейської Комісії "Європейський зелений курс"» було заплановано виконання лише одного заходу: «Провести інформаційну кампанію з метою мобілізації вчених і дослідників брати участь у конкурсах ініціативи Європейської Комісії "Європейський зелений курс"» [11, С. 53]. Завдання було виконано: у 2022 році МОН провело «5 [тематичних] інформаційних заходів, в яких взяло участь 792 учасники» [14, С. 61].

За Завданням 5.1.1.6 «Активізація участі України в Європейському інституті інновацій і технологій (ЄІТ)» також було заплановано виконання лише одного заходу: «Розробити методичні рекомендації щодо механізмів приєднання українських організацій до окремих тематичних напрямів (KICs) Європейського інституту інновацій і технологій (ЄІТ)» [11, С. 53]. Завдання було виконано: у грудні 2022 року Методичні рекомендації щодо механізмів приєднання українських організацій до окремих тематичних напрямів Європейського інституту інновацій і технологій було «розміщено на офіційному сайті МОН» [14, С. 61; 15].

Завдання 5.1.1.3 «Затвердження програм полярних і морських досліджень та забезпечення їх реалізації» Стратегічного плану діяльності МОН до 2024 року [3, С. 21] вчергове зазнало редакції: у 2020 році у новій редакції Оперативного плану МОН на 2020 рік його назву змінили на Завдання 5.1.1.3 «Затвердження програми полярних досліджень та забезпечення їх реалізації» [16, С. 40], в Оперативному плані МОН на 2021 рік його було названо Завдання 5.1.1.7 «Продовження Державної цільової науково-технічної програми Антарктичних досліджень на період до 2023 року» [12, С. 48], а в Оперативному плані МОН на 2022 рік воно отримало назву Завдання 5.1.1.7 «Розвиток морських наукових досліджень» [11, С. 53] – на виконання відповідних положень Указу Президента України «Про деякі заходи щодо відновлення та розвитку морських наукових досліджень і науково-дослідного флоту» від 3 грудня 2021 року [17]. Для реалізації цього завдання у 2022 році було передбачено «здійснити аналіз актуальних положень Державної цільової науково-технічної програми проведення досліджень в Антарктиці на 2011–2023 роки», затвердженої постановою КМУ від 3 листопада 2010 року № 1002 [11, С. 53], розробити, погодити «із заінтересованими центральними органами виконавчої влади» і

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

внести на розгляд КМУ проєкт постанови КМУ «Про внесення змін до Державної цільової науково-технічної програми проведення досліджень в Антарктиці на 2011–2023 роки» [11, С. 53–54] і розробити проєкт розпорядження КМУ «про затвердження Плану заходів щодо відновлення та розвитку морських наукових досліджень і науково-дослідного флоту» та внести його на розгляд КМУ [11, С. 54]. Виконання завдання було «відтерміноване через брак коштів у Державному бюджеті»: термін подання проєкту постанови КМУ «Про внесення змін до Державної цільової науково-технічної програми проведення досліджень в Антарктиці на 2011–2023 роки» було перенесено «у зв'язку з необхідністю приведення планових витрат на виконання заходів Програми у відповідність до фактичних витрат» [14, С. 62], а проєкт розпорядження КМУ «Про затвердження Плану заходів щодо відновлення та розвитку морських наукових досліджень і науково-дослідного флоту», який пройшов громадське обговорення, було «погоджено з усіма заінтересованими органами, окрім Мінфіну» [14, С. 62]. Завданню 5.1.1.7 було присвоєно статус «Виконання завдання відтерміновано на період дії воєнного стану».

Реалізація Завдання 5.1.1.8 «Проведення переговорного процесу з іноземними партнерами щодо відкриття конкурсів двосторонніх науково-дослідних проєктів та проведення засідань двосторонніх комісій з науково-технологічного співробітництва» передбачала проведення конкурсів «двосторонніх науково-дослідних проєктів для реалізації у 2023–2024 роках», засідань «двосторонніх комісій з науково-технологічного співробітництва із затвердження науково-дослідних проєктів для реалізації у 2023–2024 роках» і завершення «виконання проєктів та звітування за результатами виконання науково-дослідних робіт у 2022 році» [11, С. 54]. У 2022 році було «проведено три конкурси спільних науково-дослідних проєктів (з Ізраїлем, Латвією, Австрією) та затверджено 25 нових двосторонніх проєктів для реалізації у 2023–2024 роках», водночас «за побажанням сторін-партнерів було досягнуто домовленості про відтермінування українсько-німецького, українсько-чеського та українсько-французького конкурсів на 2023 рік» [14, С. 62]. У січні 2022 року було проведено «Шосте засідання Спільного українсько-словацького комітету з питань науково-технічного і технологічного співробітництва – підписано Протокол засідання щодо фінансування 10-ти відібраних науково-дослідних проєктів для реалізації протягом 2022–2023 рр.» [14, С. 62] (засідання було «перенесено на І квартал 2022 року» у 2021 році [13, С. 69]), а у жовтні 2022 року – проведено «Одинадцяте засідання українсько-польської Спільної комісії з питань науково-технічного співробітництва – підписано Протокол засідання щодо фінансування 15-ти відібраних науково-дослідних проєктів для реалізації протягом 2023–2024 рр.» та «Сьоме засідання українсько-турецької Спільної комісії з питань науково-технічного співробітництва – підписано Протокол засідання щодо фінансування 10-ти відібраних науково-дослідних проєктів для реалізації протягом 2023–2024 рр.» [14, С. 62] (засідання цих комісій у 2021 році також було «перенесено на І

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

квартал 2022 року» [13, С. 69]). У квітні 2022 року МОН видало накази про фінансування спільних українсько-австрійських, українсько-чеських, українсько-латвійських, українсько-французьких, українсько-словацьких, українсько-литовських науково-дослідних проєктів у 2022 році [14, С. 62–63], а у травні 2022 року – наказ «Про фінансування у 2022 році спільних науково-дослідних проєктів, які виконуватимуться за програмою «Спільні наукові проєкти» у рамках програми Фонду цивільних досліджень та розвитку США» [14, С. 63]; МОН опрацювало «проєкт договору на виконання (передачу) науково-дослідної роботи для виконавців», розіслало його «для заповнення виконавцями НДР», були забезпечені «консультування, перевірка для підписання договорів» [14, С. 63]. Загалом у 2022 році МОН було «укладено 78 договорів на виконання (передачу) науково-дослідних робіт» і «реалізовано 80 спільних науково-дослідних проєктів з Латвією, Литвою, Словаччиною, Чехією, Францією, Австрією, США, КНР» [14, С. 63]. Завданню було присвоєно статус «Виконано».

Для реалізації Завдання 5.1.1.9 «Сприяння та фінансова підтримка вченим для організації та проведення міжнародних наукових конференцій за участі іноземних партнерів» у 2022 році було заплановано «розробити проєкт наказу МОН щодо Порядку відбору і забезпечення фінансування міжнародних наукових конференцій», «провести відбір міжнародних наукових конференцій» [11, С. 54] і «надати фінансову підтримку закладам вищої освіти для організації та проведення міжнародних наукових конференцій за участі іноземних партнерів» [11, С. 55]. Але МОН визнало завдання таким, що «не є актуальним під час воєнного стану», оскільки «комунікація із представниками ЗВО та наукових установ щодо організації і проведення міжнародних конференцій наразі ускладнена» [14, С. 63].

Завдання 5.1.1.12 «Удосконалення політики інтернаціоналізації наукових досліджень та інновацій» передбачало розробку, погодження «із заінтересованими центральними органами виконавчої влади» і внесення на розгляд КМУ проєкту розпорядження КМУ «Про затвердження національного плану заходів з відкритої науки» [11, С. 55]. Завдання було виконано. Національний план щодо відкритої науки було затверджено розпорядженням КМУ від 8 жовтня 2022 року № 892-р [14, С. 63]. У Звіті про виконання Оперативного плану МОН за 2022 рік було відзначено, що реалізація цього плану «створить нормативно-правові передумови для формування державної політики відкритої науки», «надасть заінтересованим сторонам відкритий доступ до приладів, інструментів та інших засобів отримання наукового результату», «забезпечить опрацювання наукових даних з урахуванням принципів FAIR» (щодо їх видимості, доступності, сумісності та багаторазового використання), «сприятиме прискоренню обігу наукової інформації, забезпечить доступ до актуальної наукової інформації без будь-якої дискримінації», «створить умови для більш ефективного використання результатів досліджень та розробок, виконаних із залученням бюджетних коштів», а також «зробить більш прозорим науковий та освітній простір» [14,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

С. 63]. Для реалізації Завдання 5.1.2.1 «Україна долучена до проєкту EaPConnect-2» було передбачено «провести інформаційні заходи щодо розвитку е-інфраструктури в рамках проєкту EaPConnect-2 та створення нових цифрових сервісів» [11, С. 55]. Завдання було виконано: у 2022 році було «проведено 2 інформаційні заходи щодо розвитку е-інфраструктури в рамках проєкту EaPConnect-2, в яких взяли участь 302 учасники» [14, С. 64].

За Завданням 5.1.2.3 «Україна долучена до процесів створення та розбудови Європейської Хмари Відкритої Науки (EOSC)» (Завдання 5.1.2.3 «Україна долучена до розбудови Європейської Хмари Відкритої Науки (EOSC)» Стратегічного плану діяльності МОН до 2024 року [3, С. 21]) також було заплановано виконання лише одного заходу: «Забезпечити участь українських представників та експертів у заходах щодо розбудови EOSC» [11, С. 55]. Завданню було присвоєно статус «Виконано»: у 2022 році українські представники та експерти «взяли участь [онлайн] у двох заходах щодо розбудови Європейської Хмари Відкритої Науки (EOSC)» [14, С. 64]. Зазначимо, що у 2021 році в рамках реалізації цього завдання МОН працювало над проєктом Концепції реалізації державної політики розвитку українських е-інфраструктур до 2023 року [12, С. 50], основні положення та заходи якої зрештою вирішило «внести до проєкту Державної цільової програми розвитку дослідницьких інфраструктур до 2026 року» [13, С. 73]. Оперативним планом МОН на 2022 рік за Завданням 5.2.2.1 «Затвердження Державної програми розвитку дослідницьких інфраструктур в Україні на період до 2026 року» було передбачено заходи із погодження «із заінтересованими органами виконавчої влади» і внесення на розгляд КМУ проєкту розпорядження КМУ «Про затвердження Державної цільової програми розвитку дослідницьких інфраструктур в Україні на період до 2026 року» [11, С. 58] (погодити цей проєкт слід було із Міністерством фінансів України, яке у 2021 році висловило «зауваження до фінансово-економічних розрахунків Програми» [13, С. 77]). Але виконання Завдання 5.2.2.1 було «відтерміновано (...) у зв'язку з впровадженням воєнного стану в Україні» [14, С. 66].

Реалізація Завдання 5.1.3.2 «Забезпечення доступу закладам вищої освіти та науковим установам до міжнародних електронних баз даних наукової інформації (баз даних патентної та кон'юнктурно-економічної інформації, бібліографічних, реферативних, повнотекстових баз даних наукової і науково-технічної інформації та наукової літератури)» (нової редакції Завдання 5.1.3.3 «Забезпечення доступу закладів вищої освіти та наукових установ до міжнародних електронних баз даних (бібліографічних, реферативних, наукометричних, повнотекстових) та проведення моніторингу використання українськими вченими цих ресурсів», включеного до Оперативного плану МОН на 2021 рік [12, С. 52], яке у Звіті про виконання Оперативного плану МОН за 2022 рік було представлено під номером 5.1.3.3 [14, С. 64]) передбачала підготовку проєкту наказу МОН «про надання закладам вищої освіти та науковим установам за рахунок бюджетних коштів доступу до електронних баз даних наукової

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

інформації» [11, С. 55] та організацію «проведення навчання для українських вчених з питань використання електронних ресурсів наукової інформації» [11, С. 56] і роботи «закладів вищої освіти та наукових установ із впорядкування профілів вчених та установ у міжнародних реферативних, бібліографічних базах даних Scopus та Web of Science Core Collection з метою здійснення якісного моніторингу публікаційної активності українських вчених та установ» [11, С. 56]. Завдання було виконано. «У зв'язку із складною ситуацією в Україні українським науковцям до кінця 2022 року [було] надано безкоштовний доступ до електронних ресурсів наукової інформації, які доступні в межах проєкту Research4Life», зокрема електронних колекцій книг і журналів «видавництв наукової літератури Elsevier, Springer Nature, John Wiley & Sons, Taylor & Francis, Emerald, Sage Publications, Oxford University Press, Cambridge University Press, IOP Publishing та ін.»; згодом, «на загальних зборах партнерів Research4Life, було прийнято рішення про переведення України з групи B до групи A, що гарантуватиме українським вченим збереження безкоштовного доступу до кінця 2024 року» (на платформі Research4Life зареєструвалися «понад 500 українських установ») [14, С. 64]. У травні 2022 року МОН звернулося листом до компанії Clarivate, яка, за результатам розгляду звернення МОН, продовжила «до кінця 2022 року безкоштовний доступ закладам вищої освіти та науковим установам України до бази даних Web of Science» [14, С. 64]. «Протягом 2022 року за підтримки МОН та ДНТБ України [фахівцями компаній Clarivate, Elsevier і платформи Research4Life] було проведено понад 50 навчальних вебінарів з питань використання бібліографічних баз даних Web of Science та Scopus, повнотекстової бази даних ScienceDirect, аналітичних інструментів InCites та SciVal, а також можливостей використання платформи Research4Life», для участі у кожному з яких «було зареєстровано від 200 до 500 учасників з України» (зокрема наукових і науково-педагогічних працівників, студентів, аспірантів, фахівців бібліотек) [14, С. 64]. У жовтні 2022 року МОН своїм листом поінформувало заклади вищої освіти та наукові установи про необхідність упорядкування «їхніх інституційних профілів у реферативних, бібліографічних базах даних Scopus та Web of Science» з урахуванням рекомендацій, підготовлених «з метою уніфікації процесу упорядкування інституційних профілів фахівцями МОН та ДНТБ України спільно із експертами з питань роботи з електронними ресурсами наукової інформації» [18]. Станом на 19 грудня 2022 року «роботу із впорядкування своїх профілів у базах даних Scopus і Web of Science» провели «понад 400 закладів вищої освіти та наукових установ» [14, С. 65].

Для реалізації Завдання 5.1.4.1 «Вдосконалення механізмів та інструментів реалізації права на академічну мобільність» (Завдання 5.1.3.3 «Запровадження грантової підтримки академічної мобільності» Стратегічного плану діяльності МОН до 2024 року [3, С. 21], що саме під номером 5.1.3.3 було представлене у Звіті про виконання Оперативного плану МОН за 2022 рік [14, С. 65]) було

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

передбачено погодити «з заінтересованими центральними органами виконавчої влади» і внести на розгляд КМУ проєкт постанови КМУ «Про внесення змін до Положення про порядок реалізації права на академічну мобільність» [11, С. 56]. Завдання було виконано: 13 травня 2022 року КМУ прийняв постанову № 599 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо врегулювання питань академічної мобільності», якою було «визначено процедуру реалізації права на академічну мобільність, порядок проходження, визнання та зарахування результатів академічної мобільності для українських учасників у межах міжнародної співпраці в галузі освіти, науки, інновацій» [14, С. 65]. МОН наголосило, що «імплементація зазначеної процедури в умовах воєнного стану дасть змогу гарантувати право на безпечну освіту студентів, які вимушено покинули місце свого постійного перебування або Україну, в більш безпечних регіонах України або за кордоном, сприяти їхньому поверненню в Україну після завершення або припинення воєнного стану, адже офіційно дозволить зарахувати результати такого навчання після повернення до свого постійного місця навчання», а також «гарантуватиме право на безпечні умови праці наукових та науково-педагогічних працівників, що підтримає інтелектуальний потенціал України, оскільки забезпечує збереження посади за основним місцем роботи до двох років» [14, С. 65] (таким чином реалізація Завдання 5.1.4.1 «Вдосконалення механізмів та інструментів реалізації права на академічну мобільність» сприяла опосередкованому виконанню Завдання 5.1.3.2 «Внесення змін до законодавства щодо забезпечення збереження місця роботи за науковими працівниками, які направляються у довготермінове стажування за кордоном» Стратегічного плану діяльності МОН до 2024 року [3, С. 21], яке було відсутнє в Оперативному плані МОН на 2022 рік).

Реалізація Завдання 5.1.5.1 «Забезпечення процедури приєднання до Глобального наукового форуму ОЕСР, Робочої групи національних експертів з питань індикаторів науки і технологій, Робочої групи з питань інновацій та технологічної політики» передбачала забезпечення «подання інформації до бази програми ОЕСР та ЄК з питань науки та інновацій “STIP Compass”» [11, С. 56], здійснення перекладу «актуальної версії Керівництва Осло» та його апробації «в установах, які здійснюють діяльність у сфері статистики науки, технологій та інновацій» [11, С. 56], перекладу «актуальної версії Керівництва Канберра» та його апробації «в установах, які здійснюють діяльність у сфері статистики людських ресурсів, науки, технологій та інновацій» [11, С. 57] і перекладу «актуальної версії Керівництва зі статистики патентування» та його апробації «в установах, які здійснюють діяльність у сфері статистики патентування, науки, технологій та інновацій» [11, С. 57], а також забезпечення «звернення від імені України до ОЕСР щодо дозволу на офіційну публікацію» українських перекладів Керівництва Осло, Керівництва Канберра і Керівництва зі статистики патентування [11, С. 56–57]. Зазначимо, що в Оперативному плані МОН на 2021 рік за Операційною ціллю 5.1.5 «Долучення України до органів ОЕСР, які відповідають

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

за політику у сфері науки, технологій та інновацій, а також до стандартів ОЕСР у цих сферах» були передбачені заходи для реалізації як Завдання 5.1.5.1, так і Завдання 5.1.5.2 «Забезпечення перекладу Керівництва Фраскаті (Frascati Manual, 2015) та Керівництва Осло (Oslo Manual, 2018)» [12, С. 54], але у Звіті про виконання Оперативного плану МОН за 2021 рік інформація про їх виконання була відсутня. Своєю чергою у Звіті про виконання Оперативного плану МОН за 2022 рік було вказано, що «Україна на рівні експертів [була] запрошена до Глобального наукового форуму ОЕСР», МОН впроваджувало стандарти ОЕСР «з метою набуття повноправного членства у Комітеті науково-технічної політики, його Робочій групі національних експертів з показників науки та технологій, Робочій групі з інноваційної та технологічної політики та Глобальному науковому форумі» і отримало «ліцензії на переклад та публікацію робіт ОЕСР: Керівництво Осло 2018, Керівництво Фраскаті 2015 та Керівництво ОЕСР з патентної статистики» [14, С. 65]. Також було «досягнуто домовленостей із Урядовим координаційним офісом щодо подання інформації до бази даних «STIP Compass» українською стороною, яке буде відновлене по завершенню воєнного стану в Україні» [14, С. 66]. Виконання Завдання 5.1.5.1 було перенесено на 2023 рік.

У Звіті про виконання Оперативного плану МОН за 2022 рік було оприявнено «позаплановий» міжнародний вимір Завдання 5.3.1.1 «Забезпечення роботи Національного фонду досліджень (НФД) як джерела незалежного грантового фінансування» Стратегічного плану діяльності МОН до 2024 року [3, С. 22]. Оперативним планом МОН на 2022 рік для реалізації цього завдання було передбачено «провести конкурси на надання грантової підтримки Національним фондом досліджень», погодити «із заінтересованими центральними органами влади» і внести на розгляд КМУ проєкт розпорядження КМУ «“Про внесення змін у додаток до розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.12.2018 № 1087” щодо оновлення складу Наукової ради НФД» [11, С. 63], а заходи із міжнародною складовою були відсутні. Але постановою КМУ від 10 березня 2022 року № 245 «Про спрямування коштів до резервного фонду державного бюджету» видатки розвитку «за бюджетною програмою 2201300 «Забезпечення діяльності Національного фонду досліджень, грантова підтримка наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок» на 790 613,9 тис. грн, які були передбачені на надання Фондом у 2022 році грантової підтримки проєктів з виконання наукових досліджень і розробок», було скорочено, що позбавило «Національний фонд досліджень (...) можливості продовжити фінансування проєктів, обраних переможцями конкурсів у попередніх роках, та оголошувати нові конкурси у 2022 році» [14, С. 71]. 3 травня 2022 року «з метою відновлення надання Національним фондом досліджень грантової підтримки проєктів» постановою КМУ № 536 «до Порядку конкурсного відбору та фінансування Національним фондом досліджень проєктів з виконання наукових досліджень і розробок» було внесено зміни:

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

надано «можливість Фонду проводити конкурсні відбори проєктів з виконання наукових досліджень і розробок, що виконуватимуться спільно українськими та іноземними науковими товариствами, установами, організаціями» [14, С. 71]. Це рішення мало сприяти «залученню коштів іноземних фондів, товариств, установ та організацій та проведенню вченими досліджень» [14, С. 71]. 13 грудня 2022 року «з метою вдосконалення та розширення можливостей діяльності Національного фонду досліджень України» (зокрема забезпечення «ефективної участі Нацфонду в міжнародному науково-технічному співробітництві») Верховна Рада України ухвалила «зміни до Закону України "Про наукову і науково-технічну діяльність"» [14, С. 70]. А наприкінці грудня 2022 року Національний фонд досліджень України оголосив конкурс «2022.02 «Кембридж – НФДУ 2022. Індивідуальні гранти на проведення досліджень (розробок) для українських вчених (за підтримки Кембриджського університету, Велика Британія)» [14, С. 71]. (Зазначимо, що у Звіті про виконання Оперативного плану МОН за 2021 рік було вказано, що Національним фондом досліджень України «також було профінансовано 6 проєктів Спільного конкурсу Ф81 науково-дослідних проєктів Державного фонду фундаментальних досліджень і Німецького Дослідницького Товариства (DFG) на суму 3 693 488,0 грн» [13, С. 81]).

Для реалізації Завдання 5.3.1.3 «Скасування оподаткування іноземних грантів на проведення наукових досліджень і розробок» (Завдання 5.3.2.3 «Внесення змін до законодавства щодо скасування оподаткування іноземних грантів на проведення наукових досліджень і розробок» Операційної цілі 5.3.2 «Запроваджено фіскальні стимули наукової діяльності» Стратегічного плану діяльності МОН до 2024 року [3, С. 22]) було заплановано внести на розгляд КМУ проєкт Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо створення сприятливих умов для провадження наукової і науково-технічної діяльності» і здійснити його «супровід до ухвалення Верховною Радою України» [11, С. 63]. Цей законопроєкт було «схвалено на засіданні Уряду 12 січня 2022 року та зареєстровано у Верховній Раді України» 13 січня 2022 року [14, С. 71]. Вказану інформацію вже було наведено у Звіті про виконання Оперативного плану МОН за 2021 рік [13, С. 82], коли Завданню 5.3.1.3 було присвоєно статус «Виконано», хоча фактично його виконання мало продовжитися. Натомість у 2022 році воно отримало статус «Виконання завдання відтерміновано на період дії воєнного стану». МОН пояснило відтермінування тим, що «Верховна Рада України розглядає лише законопроєкти, актуальні в умовах воєнного стану» [14, С. 71].

Реалізація Завдання 5.3.4.1 «Внесення змін до законодавства щодо вдосконалення системи наукової і науково-технічної експертизи, спрощення залучення іноземних експертів до проведення наукової і науково-технічної експертизи за рахунок коштів державного бюджету» (Завдання 5.3.3.1 «Внесення змін до законодавства щодо спрощення залучення іноземних експертів до проведення наукової і науково-технічної експертизи за рахунок коштів

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

державного бюджету» Стратегічного плану діяльності МОН до 2024 року [3, С. 23]) у 2022 році передбачала здійснення супроводу «законопроєкту «Про внесення змін до Закону України "Про наукову і науково-технічну експертизу"» у Верховній Раді України» [11, С. 64]. У 2022 році МОН «на підставі пропозицій та зауважень від Головного науково-експертного управління апарату ВРУ, Спілки ректорів ЗВО, Національної академії правових наук України, Національної академії аграрних наук України, Наукового комітету Національної ради України з питань розвитку науки і технологій, Інституту інтелектуальної власності Національної академії правових наук та Інституту законодавства [Верховної Ради України], отриманих від апарату Верховної Ради України», підготувало «протокол узгодження позицій до законопроєкту», який було «в робочому порядку надіслано до апарату Верховної Ради України для подальшого опрацювання» [14, С. 72]. Виконання завдання було перенесено на 2023 рік.

Насамкінець зазначимо, що Оперативним планом МОН на 2022 рік було передбачено заходи із міжнародною складовою в рамках реалізації Завдання 5.5.3.2 «Створення Національної електронної науково-інформаційної системи» Операційної цілі 5.5.3 «Інформація про напрями використання коштів та результати наукових досліджень є публічною» Стратегічного плану діяльності МОН до 2024 року [3, С. 25] щодо забезпечення розроблення та «запровадження порталу HORIZON EUROPE» [11, С. 69]. У лютому 2022 року МОН видало наказ «про виконання проєкту», а у липні 2022 року – уклало із УкрНЦ РІТ «договір на проведення науково-дослідної роботи "Розробка науково-методичних засад створення та підтримки Національного порталу міжнародного науково-технічного співробітництва"» [14, С. 78]. Відтак було «проведено розгортання та налаштування Системи управління контентом», розроблено верстку веб-сторінок і «базовий функціонал Порталу», завершено «роботу над модулем імпорту перекладу та візуалізації даних сайту Європейської Комісії», «налагоджено роботу англомовної версії Порталу» і відбувалася «підготовка до фінальної презентації Порталу у 2023 році» [14, С. 78].

Висновки. У 2022 році МОН фактично втілювало 7 із 14 завдань із міжнародною складовою за 5 із 7 операційними цілями і трьома стратегічними цілями за Пріоритетом 5 «Наука, що стимулює соціально-економічний розвиток держави» Стратегічного плану діяльності МОН до 2024 року щодо приєднання України до рамкової програми ЄС «Горизонт Європа» (2021–2027) і програми європейського співробітництва у галузі науки і технологій COST, долучення України до процесів створення та розбудови Європейської Хмари Відкритої Науки (EOSC), внесення змін до законодавства щодо забезпечення збереження місця роботи за науковими працівниками, які направляються у довготермінове стажування за кордоном, вдосконалення механізмів та інструментів реалізації права на академічну мобільність, внесення змін до законодавства щодо вдосконалення системи наукової та науково-технічної експертизи, спрощення залучення іноземних експертів до проведення наукової та науково-технічної

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

експертизи за рахунок коштів державного бюджету та забезпечення доступу до сучасних джерел наукової та науково-технічної інформації, а виконання двох завдань щодо розвитку морських наукових досліджень і скасування оподаткування іноземних грантів на проведення наукових досліджень і розробок відтермінувало на період дії воєнного стану. Також у 2022 році за Пріоритетом 5 «Наука, що стимулює соціально-економічний розвиток держави» МОН втілювало 8 завдань із міжнародною складовою, які були відсутні у Стратегічному плані діяльності МОН до 2024 року, щодо приєднання України до програми наукових досліджень та навчання Євратом (2021–2025), сприяння участі вчених у реалізації ініціативи Європейської Комісії «Європейський зелений курс», активізації участі України в Європейському інституті інновацій і технологій (ЄІТ), проведення переговорного процесу з іноземними партнерами щодо відкриття конкурсів двосторонніх науково-дослідних проєктів та проведення засідань двосторонніх комісій з науково-технологічного співробітництва, удосконалення політики інтернаціоналізації наукових досліджень та інновацій, долучення України до проєкту EaPConnect-2, забезпечення доступу закладам вищої освіти та науковим установам до міжнародних електронних баз даних наукової інформації (баз даних патентної та кон'юнктурно-економічної інформації, бібліографічних, реферативних, повнотекстових баз даних наукової і науково-технічної інформації та наукової літератури) і забезпечення процедури приєднання до Глобального наукового форуму ОЕСР, Робочої групи національних експертів з питань індикаторів науки і технологій, Робочої групи з питань інновацій та технологічної політики, а завдання із міжнародною складовою, відсутнє у Стратегічному плані діяльності МОН до 2024 року, щодо сприяння та надання фінансової підтримки вченим для організації та проведення міжнародних наукових конференцій за участі іноземних партнерів визнало таким, що не є актуальним під час воєнного стану.

Література:

1. Національний освітній глосарій: вища освіта / за ред. В. Г. Кременя. 2-е вид., перероб. і доп. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2014. 100 с.

2. Дебич М. А. Інтернаціоналізація вищої освіти: світовий досвід. Суми: Університетська книга, 2017. 291 с.

3. Стратегічний план діяльності Міністерства освіти і науки України до 2024 року. *Міністерство освіти і науки України*. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/Новини/2020/01/strat_plan_mon_2024.pdf (дата звернення: 30.04.2026).

4. Кожем'якіна С. М., Шабранська Н. І. Передумови формування інституційної спроможності вищої освіти в досягненні Цілей сталого розвитку. *Європейський науковий журнал економічних та фінансових інновацій*. 2024. № 2(14). С. 166–178. URL: http://doi.org/10.32750/2024-0217 (дата звернення: 08.05.2026).

5. Кириленко О., Малиняк Б. Видатки Державного бюджету України на вищу освіту в світлі запровадження середньострокового планування. *Вісник економіки*. 2022. № 3. С. 152–168.

ISSN 2786-4952 Online

6. Архипова Є. О., Дроздов В. В. Якість вищої освіти як об'єкт публічного управління. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 12. URL: https://doi.org/10.32702/2307-2156-2020.12.30 (дата звернення: 08.05.2026).

7. Корнієнко Т. Б. Цифрові компетентності персоналу як умова цифрових змін у ЗВО України. *Суспільство та національні інтереси*. 2026. № 2(22). С. 1188–1203. URL: https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-2(22)-1188-1203 (дата звернення: 08.05.2026).

8. Нові програми та можливості, Відкрита наука, розвиток дослідницьких інфраструктур: плани МОН у науковій євроінтеграції на 2022 рік. *Міністерство освіти і науки України*. 17.12.2021. URL: https://mon.gov.ua/news/novi-programi-ta-mozhlivosti-vidkrita-nauka-rozvitok-doslidnitskikh-infrastruktur-plani-mon-u-naukoviy-evrointegratsii-na-2022-rik (дата звернення: 08.05.2026).

9. Головні досягнення у сфері науки та інновацій 2020-2022. *Міністерство освіти і науки України*. 15.11.2022. URL: https://mon.gov.ua/news/golovni-dosyagnennya-u-sferi-nauki-ta-innovatsiy-2020-2022 (дата звернення: 08.05.2026).

10. Про затвердження Оперативного плану Міністерства освіти і науки України на 2022 рік: Наказ Міністерства освіти і науки України від 17.01.2022 № 29. URL: https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-operativnogo-planu-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini-na-2022-rik (дата звернення: 08.05.2026).

11. Оперативний план Міністерства освіти і науки України на 2022 рік. *Міністерство освіти і науки України*. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/Plany.roboty/2022/01/Operativn.plan.MON.2022.pdf (дата звернення: 08.05.2026).

12. Оперативний план Міністерства освіти і науки України на 2021 рік. *Міністерство освіти і науки України*. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/Новини/ 2021/15.01/plan-mon-na-2021-rik.pdf (дата звернення: 08.05.2026).

13. Звіт про виконання Оперативного плану Міністерства освіти і науки України за 2021 рік. *Міністерство освіти і науки України*. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/Plany.roboty/2022/02/Zvit.pro.vykon.operatyvn.planu.MON-2021.pdf (дата звернення: 08.05.2026).

14. Звіт про виконання Оперативного плану Міністерства освіти і науки України за 2022 рік. *Міністерство освіти і науки України*. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/Plany.roboty/2023/31.01.2023/Zvit.pro.vykon.operatyvn.planu.MON-2022-30.01.2023.pdf (дата звернення: 08.05.2026).

15. Методичні рекомендації щодо механізмів приєднання українських організацій до окремих тематичних напрямів Європейського інституту інновацій і технологій. *Міністерство освіти і науки України*. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/nauka/2022/12/19/Metod.rekom.shchodo.mekhan.pryyedn.ukr.orhaniz.do.okr.tem.napr.EIT.19.12.2022.pdf (дата звернення: 08.05.2026).

16. Оперативний план Міністерства освіти і науки України на 2020 рік (зі змінами). *Міністерство освіти і науки України*. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/Новини/2020/08/06/plan-ministerstva-osviti-i-nauki-ukraini-na-2020-rik-zi-zminami.pdf (дата звернення: 08.05.2026).

17. Про деякі заходи щодо відновлення та розвитку морських наукових досліджень і науково-дослідного флоту : Указ Президента України від 03.12.2021 № 617/2021. URL: https://www.president.gov.ua/documents/6172021-40797 (дата звернення: 08.05.2026).

18. Впорядкування профілів установ у Scopus та Web of Science. *ДНТБ України*. URL: https://dntb.gov.ua/впорядкування-профілів-установ-у-scopus-та-we (дата звернення: 08.05.2026).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

***References**:*

1. Zakharchenko, V. M., Kalashnikova, S. A., Luhovyi, V. I., Stavytskyi, A. V., Rashkevych, Yu. M. & Talanova, Zh. V. (2014). *Natsionalnyi osvitnii hlosarii: vyshcha osvita [National Educational Glossary: Higher Education]* (2nd ed., rev.). V. H. Kremen (Ed.). Kyiv: TOV «Vydavnychyi Dim «Pleiady» [in Ukrainian].

2. Debych, M. A. (2017). *Internatsionalizatsiia vyshchoi osvity: svitovyi dosvid [Internationalization of higher education: world experience]*. Sumy: Universytetska Knyha [in Ukrainian].

3. Stratehichnyi plan diialnosti Ministerstva osvity i nauky Ukrainy do 2024 roku [Strategic plan of activities of the Ministry of Education and Science of Ukraine until 2024]. *mon.gov.ua*. Retrieved from https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/Новини/2020/01/strat_plan_mon_2024.pdf [in Ukrainian].

4. Kozhemiakina, S. M., Shabranska, N. I. (2024). Peredumovy formuvannia instytutsiinoi spromozhnosti vyshchoi osvity v dosiahnenni Tsilei staloho rozvytku [Prerequisites for the formation of the Institutional capacity of higher education to achieve the goals of sustainable development]. *Yevropeiskyi naukovyi zhurnal ekonomichnykh ta finansovykh innovatsii – European scientific journal of economic and financial innovation, 2(14)*, 166-178. http://doi.org/10.32750/2024-0217 [in Ukrainian].

5. Kyrylenko, O., Malyniak, B. (2022). Vydatky Derzhavnoho biudzhetu Ukrainy na vyshu osvitu v svitli zaprovadzhennia serednostrokovoho planuvannia [Spending of the State Budget of Ukraine on higher education in light of the implementation of medium-term planning]. *Visnyk ekonomiky – Herald of Economics, 3*, 152-168 [in Ukrainian].

6. Arkhypova, Ye. O., Drozdov, V. V. (2020). Yakist vyshchoi osvity yak obiekt publichnoho upravlinnia [Quality of higher education as the object of public administration]. *Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok – Public administration: improvement and development, 12*. https://doi.org/10.32702/2307-2156-2020.12.30 [in Ukrainian].

7. Korniienko, T. (2026). Tsyfrovi kompetentnosti personalu yak umova tsyfrovykh zmin u ZVO Ukrainy [Digital competencies of university staff as a prerequisite for digital change in Ukrainian higher education institutions]. *Suspilstvo ta natsionalni interesy – Society and national interests*, *2(22)*, 1188-1203. https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-2(22)-1188-1203 [in Ukrainian].

8. Novi prohramy ta mozhlyvosti, Vidkryta nauka, rozvytok doslidnytskykh infrastruktur: plany MON u naukovii yevrointehratsii na 2022 rik [New programs and opportunities, Open Science, development of research infrastructures: plans of the Ministry of Education and Science in scientific European integration for 2022]. *mon.gov.ua*. Retrieved from https://mon.gov.ua/news/novi-programi-ta-mozhlivosti-vidkrita-nauka-rozvitok-doslidnitskikh-infrastruktur-plani-mon-u-naukoviy-evrointegratsii-na-2022-rik [in Ukrainian].

9. Holovni dosiahnennia u sferi nauky ta innovatsii 2020-2022 [Main achievements in science and innovation 2020-2022]. *mon.gov.ua*. Retrieved from https://mon.gov.ua/news/golovni-dosyagnennya-u-sferi-nauki-ta-innovatsiy-2020-2022 [in Ukrainian].

10. Pro zatverdzhennia Operatyvnoho planu Ministerstva osvity i nauky Ukrainy na 2022 rik [On approval of the Operational Plan of the Ministry of Education and Science of Ukraine for 2022]. (n.d.). *mon.gov.ua*. Retrieved from https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-operativnogo-planu-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini-na-2022-rik [in Ukrainian].

11. Operatyvnyi plan Ministerstva osvity i nauky Ukrainy na 2022 rik [Operational plan of the Ministry of Education and Science of Ukraine for 2022]. *mon.gov.ua*. Retrieved from https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/Plany.roboty/2022/01/Operativn.plan.MON.2022.pdf [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

12. Operatyvnyi plan Ministerstva osvity i nauky Ukrainy na 2021 rik [Operational plan of the Ministry of Education and Science of Ukraine for 2021]. *mon.gov.ua*. Retrieved from https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/Новини/2021/15.01/plan-mon-na-2021-rik.pdf [in Ukrainian].

13. Zvit pro vykonannia Operatyvnoho planu Ministerstva osvity i nauky Ukrainy za 2021 rik [Report on the implementation of the Operational Plan of the Ministry of Education and Science of Ukraine for 2021]. *mon.gov.ua*. Retrieved from https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/Plany.roboty/2022/02/Zvit.pro.vykon.operatyvn.planu.MON-2021.pdf [in Ukrainian].

14. Zvit pro vykonannia Operatyvnoho planu Ministerstva osvity i nauky Ukrainy za 2022 rik [Report on the implementation of the Operational Plan of the Ministry of Education and Science of Ukraine for 2022]. *mon.gov.ua*. Retrieved from https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/Plany.roboty/2023/31.01.2023/Zvit.pro.vykon.operatyvn.planu.MON-2022-30.01.2023.pdf [in Ukrainian].

15. Metodychni rekomendatsii shchodo mekhanizmiv pryiednannia ukrainskykh orhanizatsii do okremykh tematychnykh napriamiv Yevropeiskoho instytutu innovatsii i tekhnolohii [Methodological recommendations on mechanisms for joining Ukrainian organizations to individual thematic areas of the European Institute of Innovation and Technology]. *mon.gov.ua*. Retrieved from https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/nauka/2022/12/19/Metod.rekom.shchodo.mekhan.pryyedn.ukr.orhaniz.do.okr.tem.napr.EIT.19.12.2022.pdf [in Ukrainian].

16. Operatyvnyi plan Ministerstva osvity i nauky Ukrainy na 2020 rik (zi zminamy) [Operational plan of the Ministry of Education and Science of Ukraine for 2020 (with amendments)]. *mon.gov.ua*. Retrieved from https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/Новини/2020/08/06/plan-ministerstva-osviti-i-nauki-ukraini-na-2020-rik-zi-zminami.pdf [in Ukrainian].

17. Pro deiaki zakhody shchodo vidnovlennia ta rozvytku morskykh naukovykh doslidzhen i naukovo-doslidnoho flotu [On some measures for the restoration and development of marine scientific research and the research fleet]. (n.d.). *president.gov.ua*. Retrieved from https://www.president.gov.ua/documents/6172021-40797 [in Ukrainian].

18. Vporiadkuvannia profiliv ustanov u Scopus ta Web of Science [Organizing institutional profiles in Scopus and Web of Science]. *dntb.gov.ua*. Retrieved from https://dntb.gov.ua/впорядкування-профілів-установ-у-scopus-та-we [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 28.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 378.6:351.74]:159.947.5

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-520-531

Вербовий Василь Петрович кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент, завідувач кафедри тактичної підготовки, навчально-науковий інститут поліцейської діяльності, Національна академія внутрішніх справ, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-5004-4170

Перкатий Роман Миколайович кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри вогневої підготовки, навчально-науковий інститут поліцейської діяльності, Національна академія внутрішніх справ, м. Київ, https://orcid.org/0000-0003-1512-7664

Данильченко Владислав Анатолійович кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент, доцент кафедри спеціальної фізичної підготовки, Національна академія внутрішніх справ, м. Київ, https://orcid.org/0000-0003-4828-1481

Богданов Олексій Юрійович викладач кафедри тактичної підготовки, навчально-науковий інститут поліцейської діяльності, Національна академія внутрішніх справ, м. Київ, https://orcid.org/0009-0004-9064-5618

Подвалюк Дмитро Дмитрович викладач кафедри вогневої підготовки, навчально-науковий інститут поліцейської діяльності, Національна академія внутрішніх справ, м. Київ, https://orcid.org/0009-0008-0732-0345

ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ КУРСАНТІВ ДО ОПАНУВАННЯ ПРАКТИЧНО СПРЯМОВАНИХ ДИСЦИПЛІН У СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ

Анотація. У статті здійснено теоретичне обґрунтування особливостей формування мотивації курсантів до опанування практично спрямованих дисциплін у системі професійного навчання. Актуальність дослідження зумовлена підвищенням вимог до професійної підготовленості майбутніх офіцерів поліції в умовах воєнного стану, необхідністю формування їхньої готовності до ефективного виконання службових завдань, ухвалення оперативних рішень та дій у складних і небезпечних ситуаціях.

Визначено, що ефективність професійного навчання значною мірою залежить від рівня сформованості навчально-професійної мотивації курсантів, їхнього усвідомленого ставлення до освітнього процесу та прагнення до професійного самовдосконалення.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Проаналізовано сучасні наукові підходи до проблеми мотивації навчальної діяльності та професійної підготовки майбутніх правоохоронців. Встановлено, що практично спрямовані дисципліни мають важливе значення у формуванні професійних компетентностей, необхідних для виконання службової діяльності в реальних умовах.

Обґрунтовано педагогічні умови формування мотивації курсантів до опанування практично спрямованих дисциплін, серед яких: забезпечення практичної спрямованості освітнього процесу, використання інтерактивних і тренінгових технологій навчання, моделювання службових ситуацій, створення позитивного освітнього середовища, індивідуалізація професійного навчання, а також упровадження сучасних цифрових та інформаційно-комунікаційних технологій.

Акцентовано на необхідності розвитку внутрішньої мотивації курсантів, що ґрунтується на усвідомленні соціальної значущості правоохоронної діяльності, професійної відповідальності та готовності до безперервного професійного розвитку.

На підставі здійснених досліджень констатовано, що реалізація визначених педагогічних умов сприятиме підвищенню ефективності професійного навчання майбутніх офіцерів поліції та формуванню їхньої готовності до службової діяльності в сучасних безпекових умовах.

Ключові слова: вогнева підготовка; курсанти; мотивація; педагогічні умови; практично спрямовані дисципліни; професійне навчання; тактична підготовка; фізична підготовка.

Verbovyi Vasyl Petrovych Candidate of Sciences in Physical Education and Sports, Associate Professor, Chair the Department of Tactical Training, Educational and Scientific Institute of Police Activities, National Academy of Internal Affairs, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-5004-4170

Perkatyi Roman Mykolaiovych Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer of the Department of Rifle Training, Educational and Scientific Institute of Police Activities, National Academy of Internal Affairs, Kyiv, https://orcid.org/0000-0003-1512-7664

Danylchenko Vladyslav Anatoliiovych Candidate of Sciences in Physical Education and Sports, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Special Physical Training, National Academy of Internal Affairs, Kyiv, https://orcid.org/0000-0003-4828-1481

Bohdanov Oleksii Yuriiovych Lecturer at the Department of Tactical Training, Educational and Scientific Institute of Police Activities, National Academy of Internal Affairs, Kyiv, https://orcid.org/0009-0004-9064-5618

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Podvaliuk Dmytro Dmytrovych Lecturer of the Department of Rifle Training, Educational and Scientific Institute of Police Activities, National Academy of Internal Affairs, Kyiv, https://orcid.org/0009-0008-0732-0345

FORMATION OF CADEANTS' MOTIVATION TO MASTER PRACTICALLY ORIENTED DISCIPLINES IN THE VOCATIONAL TRAINING SYSTEM

Abstract. The article provides a theoretical substantiation of the specific features of forming cadets' motivation to master practice-oriented disciplines within the system of professional training. The relevance of the study is обусловлена the increasing requirements for the professional preparedness of future police officers under martial law conditions, as well as the necessity to develop their readiness for effective performance of official duties, оперативне decision-making, and actions in complex and dangerous situations. It has been determined that the effectiveness of professional training largely depends on the level of educational and professional motivation of cadets, their conscious attitude toward the educational process, and their aspiration for professional self-improvement.

Modern scientific approaches to the problem of motivation for educational activity and professional training of future law enforcement officers have been analyzed. It has been established that practice-oriented disciplines play an important role in the formation of professional competencies necessary for performing official duties in real-life conditions. The pedagogical conditions for forming cadets' motivation to master practice-oriented disciplines have been substantiated, including ensuring the practical orientation of the educational process, the use of interactive and training-based learning technologies, simulation of professional situations, creation of a positive educational environment, individualization of professional training, as well as the implementation of modern digital and information-communication technologies.

The study emphasizes the necessity of developing cadets' intrinsic motivation based on awareness of the social significance of law enforcement activity, professional responsibility, and readiness for continuous professional development. Based on the conducted research, it has been concluded that the implementation of the identified pedagogical conditions will contribute to increasing the effectiveness of professional training of future police officers and to developing their readiness for professional activity under modern security challenges.

Keywords: firearms training; cadets; motivation; pedagogical conditions; practice-oriented disciplines; professional training; tactical training; physical training.

Постановка проблеми. Умови воєнного стану суттєво підвищують вимоги до рівня службової підготовленості майбутніх офіцерів поліції. Особливої актуальності набуває здатність ефективно діяти в умовах невизначеності, високого психоемоційного напруження та ризику для життя і здоров'я [1; 2]. За

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

таких обставин зростає значущість практичного компонента освітнього процесу, якийа спрямованй на формування професійних компетентностей, готовності до ухвалення оперативних рішень, а також застосування знань і навичок у реальних ситуаціях службової діяльності [3].

Водночас ефективність опанування практично спрямованих дисциплін значною мірою залежить від рівня сформованості навчальної мотивації курсантів. Недостатня вмотивованість до професійного саморозвитку, формальне ставлення до навчання, зниження пізнавального інтересу та недостатнє усвідомлення практичної значущості окремих навчальних компонентів негативно впливають на якість службової підготовленості майбутніх правоохоронців [4; 5].

Актуальність проблеми посилює необхідність вдосконалення педагогічних підходів до організації освітнього процесу в закладах зі специфічними умовами навчання, орієнтованих не лише на передачу знань, а й на формування стійкої внутрішньої мотивації до навчання та майбутньої службової діяльності. У зв’язку з цим наукової та практичної значущості набуває вивчення особливостей формування мотивації курсантів до опанування практично спрямованих дисциплін у системі професійного навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що проблема професійної мотивації особистості посідає вагоме місце в сучасних психолого-педагогічних дослідженнях [4; 6]. Теоретичні засади мотивації навчальної діяльності висвітлено у працях вітчизняних і закордонних науковців, які досліджували структуру мотивів, механізми формування навчально-пізнавальної активності та чинники професійного становлення особистості [7; 8].

Питання професійного навчання майбутніх правоохоронців, зокрема формування готовності до службової діяльності та розвитку професійної компетентності, висвітлено у працях учених, присвячених удосконаленню освітнього процесу у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання [9 – 14].

Окремі аспекти практично орієнтованого навчання розглядають у контексті компетентнісного підходу, професійного моделювання службових ситуацій, використання інтерактивних методів навчання та розвитку професійної стійкості майбутніх фахівців сектору безпеки та оборони [10; 15; 16]. Водночас аналіз наукових джерел свідчить, що проблема формування мотивації курсантів саме до опанування практично спрямованих дисциплін залишається недостатньо висвітленою. Зокрема дослідники розглядали психологічні та педагогічні аспекти організації самостійної роботи курсантів під час опанування практично спрямованих дисциплін в умовах воєнного стану [2], упровадження інтегрованого навчання під час опанування тактико-спеціальної підготовки в закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання [9], формування і розвиток мотивації курсантів до занять фізичними вправами [1] тощо. Однак подальшого наукового обґрунтування потребують педагогічні умови, методи та засоби підвищення мотивації курсантів до опанування практично спрямованих дисциплін в сучасних умовах.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Мета статті: теоретично обґрунтувати особливості формування мотивації курсантів до опанування практично спрямованих дисциплін і висвітлити педагогічні умови підвищення ефективності цього процесу.

Виклад основного матеріалу. Формування мотивації до опанування практично спрямованих дисциплін є важливим складником професійного навчання майбутніх офіцерів поліції, оскільки саме рівень вмотивованості значною мірою визначає ефективність засвоєння професійних знань, умінь і навичок, необхідних для виконання службових завдань. В умовах воєнного стану вагомого значення набуває підготовка фахівців, здатних раціонально діяти в екстремальних ситуаціях, оперативно ухвалювати рішення та ефективно застосовувати набуті компетентності у практичній діяльності.

Мотивацію до навчання доцільно розглядати як сукупність внутрішніх і зовнішніх чинників, що спонукають особистість до активної пізнавальної діяльності, професійного саморозвитку та досягнення визначених освітніх цілей. Для курсантів закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання мотивація має не лише освітнє, а й професійно-прикладне значення, оскільки безпосередньо пов’язана з готовністю до майбутньої службової діяльності.

Практично спрямовані дисципліни у системі професійного навчання майбутніх правоохоронців орієнтовані на формування професійних компетентностей, необхідних для дій у реальних службових ситуаціях. До їх числа належать тактико-спеціальна, спеціальна фізична, вогнева, домедична, професійно-психологічна підготовка, а також інші освітні компоненти, зміст яких має виражений прикладний характер. Водночас ефективність їх опанування значною мірою залежить від усвідомлення курсантами професійної значущості навчального матеріалу та сформованості внутрішньої потреби у професійному вдосконаленні.

Аналіз наукових джерел і практики професійного навчання засвідчує, що зниження мотивації курсантів до опанування практично спрямованих дисциплін може бути зумовлено низкою чинників, серед яких: недостатній рівень професійної самоідентифікації, формалізація освітнього процесу, переважання репродуктивних методів навчання, недостатній зв’язок між теоретичним матеріалом і практикою службової діяльності, а також високий рівень психоемоційного навантаження в умовах воєнного стану. За таких обставин актуалізується потреба у впровадженні педагогічних підходів, спрямованих на підвищення навчально активності курсантів.

На підставі власних теоретичних та емпіричних досліджень встановлено, що важливою педагогічною умовою формування мотивації курсантів до опанування практично спрямованих дисциплін є забезпечення практичної спрямованості освітнього процесу. У сучасних умовах професійне навчання майбутніх офіцерів поліції має бути максимально наближеним до реальних умов службової діяльності. Це сприяє усвідомленню курсантами професійної значущості навчального матеріалу та підвищенню рівня їхньої навчально-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

пізнавальної активності. Практична спрямованість навчання забезпечує формування стійкого взаємозв'язку між теоретичними знаннями та їх прикладним використанням у типових і нестандартних службових ситуаціях, що є важливим чинником розвитку внутрішньої мотивації до навчання.

З урахуванням компетентнісного підходу вагомого значення набуває використання педагогічних технологій, які спрямовані на активізацію суб'єктної позиції курсанта в освітньому процесі. Ефективними засобами формування мотивації є ситуаційне моделювання службових ситуацій, аналіз професійних кейсів, тренінгові технології, ділові та рольові ігри, методи проблемного й контекстного навчання, а також інтерактивні форми організації занять. Використання таких методів дозволяє створювати умови для моделювання професійного середовища, наближеного до реальної правоохоронної діяльності, що сприяє розвитку професійного мислення, оперативності ухвалення рішень, комунікативної взаємодії та психологічної готовності до виконання службових завдань [15].

Вагому роль у формуванні мотивації відіграє залучення курсантів до практичного відпрацювання алгоритмів дій у змодельованих службових ситуаціях, які потребують швидкого аналізу обставин, прогнозування ризиків і вибору оптимальних способів реагування. Такий підхід сприяє не лише формуванню професійних компетентностей, а й розвитку впевненості у власних можливостях, професійної самостійності та відповідальності за результати діяльності [14].

У психологічному аспекті це позитивно впливає на формування внутрішньої мотивації, оскільки курсанти усвідомлюють практичну цінність отриманих знань і навичок для майбутньої службової діяльності.

Важливою педагогічною умовою є створення позитивного освітнього середовища, яке ґрунтується на принципах партнерської взаємодії, педагогічної підтримки та професійної співпраці між науково-педагогічним працівником і курсантом. Сприятливий психологічний клімат у навчальному колективі, дотримання принципів академічної доброчесності, взаємоповаги та професійної етики забезпечують формування позитивного ставлення курсантів до освітнього процесу та підвищують рівень їхньої залученості до навчальної діяльності.

Вагомим аспектом є індивідуалізація професійного навчання, яка передбачає врахування індивідуально-психологічних особливостей курсантів, рівня їхньої підготовленості, професійних інтересів і мотиваційних потреб.

Використання диференційованих завдань, надання можливостей для самостійного вибору способів їх виконання, стимулювання рефлексивної діяльності та професійного саморозвитку сприяють формуванню внутрішньої зацікавленості в результатах навчання.

Важливе значення у цьому контексті має створення ситуації успіху, яка забезпечує позитивне емоційне підкріплення навчальної діяльності та сприяє розвитку впевненості курсантів у власній професійній спроможності.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Опрацювання сучасних наукових праць дає підстави констатувати, що суттєве значення у формуванні мотивації має використання сучасних цифрових та інформаційно-комунікаційних технологій. Цифровізація освітнього процесу дозволяє підвищити рівень наочності, інтерактивності та варіативності професійного навчання. Використання інтерактивних освітніх платформ, електронних тренажерів, мультимедійного супроводу, відеомоделювання професійних ситуацій, віртуальних симуляторів та елементів дистанційного навчання сприяє активізації навчально-пізнавальної діяльності курсантів, розвитку їхньої цифрової компетентності та підвищенню інтересу до вивчення практично спрямованих дисциплін.

В умовах воєнного стану особливої актуальності набуває використання технологій змішаного навчання, які забезпечують безперервність освітнього процесу й адаптивність професійної підготовки до сучасних безпекових викликів [17]. Поєднання традиційних форм навчання з цифровими освітніми ресурсами дозволяє оптимізувати процес формування професійних компетентностей, забезпечити оперативний доступ до навчальної інформації та підвищити рівень самостійної роботи курсантів.

Окрему увагу доцільно приділяти розвитку внутрішньої мотивації курсантів, яка базується на усвідомленні соціальної значущості правоохоронної діяльності, професійної відповідальності та необхідності постійного самовдосконалення. Внутрішня мотивація визначається стійкістю, усвідомленістю та орієнтацією на професійний розвиток, що особливо важливо для майбутніх офіцерів поліції в умовах сучасних суспільних і безпекових трансформацій. З огляду на це важливого значення набуває формування професійних цінностей, патріотичної свідомості, готовності до служіння суспільству та позитивної професійної ідентичності.

У сучасних умовах професійне навчання курсантів має бути орієнтоване не лише на засвоєння спеціальних знань, умінь і навичок, а й на розвиток особистісних якостей, необхідних для ефективного виконання правоохоронної діяльності. Йдеться насамперед про формування дисциплінованості, стресостійкості, відповідальності, ініціативності, здатності до самоконтролю та ухвалення рішень у ситуаціях підвищеного ризику. Саме опанування практично спрямованих дисциплін створює необхідні умови для розвитку зазначених професійно важливих рис, оскільки їх зміст максимально наближений до реальних умов службової діяльності. Важливим чинником розвитку внутрішньої мотивації є усвідомлення курсантами взаємозв’язку між рівнем власної професійної підготовленості, результативністю опанування практично спрямованих освітніх компонентів та ефективністю виконання службових обов’язків у реальних умовах правоохоронної діяльності.

Суттєву роль у цьому процесі відіграє особистісний приклад науково-педагогічних працівників, наставників і практичних працівників, які беруть участь у професійній підготовці курсантів, зокрема під час стажування.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Використання практичного досвіду службової діяльності під час викладання практично спрямованих дисциплін, аналіз реальних професійних ситуацій, моделювання службових завдань та залучення курсантів до обговорення актуальних безпекових викликів і особливостей діяльності правоохоронців в умовах воєнного стану сприяють підвищенню рівня професійної зацікавленості та формуванню усвідомленого ставлення до майбутньої професії.

Розвитку внутрішньої мотивації сприяє створення умов для професійної самореалізації курсантів у процесі опанування практично спрямованих дисциплін, зокрема через участь у тренінгах, практичних заняттях, моделюванні службових ситуацій, спортивній і практико-орієнтованій діяльності. Залучення до таких форм роботи забезпечує формування активної професійної позиції, підвищує рівень особистісної відповідальності та стимулює прагнення до постійного професійного вдосконалення.

Висновки. Формування мотивації курсантів до опанування практично спрямованих дисциплін є комплексним педагогічним процесом, ефективність якого визначається взаємодією змістових, організаційних, технологічних і психологічних чинників. Реалізація педагогічних умов, спрямованих на забезпечення практичної спрямованості навчання, активізацію освітньої діяльності курсантів, створення позитивного освітнього середовища та використання сучасних освітніх технологій, сприятиме підвищенню якості професійного навчання майбутніх офіцерів поліції та формуванню їхньої готовності до ефективного виконання службових завдань у сучасних умовах.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробленні та експериментальній перевірці педагогічних технологій формування мотивації курсантів до опанування практично спрямованих дисциплін, а також у визначенні організаційно-педагогічних умов підвищення ефективності професійного навчання в умовах воєнного стану.

Література

1. Бондаренко В. В., Дрожжин В. Ю., Сатиров А. М., Мар'єнко О. А., Губенко А. Г. Формування і розвиток мотивації курсантів до занять фізичними вправами: теоретичні аспекти в умовах воєнного стану. *Перспективи та інновації науки. Серія «Педагогіка»,* 3 (61). 2026. С. 225–236. URL : https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-3(61)-225-236

2. Бондаренко В. В., Пліско В. І., Бикова Г. В., Козенко С. М. Білик В. В., Кострома І. О. Організація самостійної роботи курсантів під час опанування практично спрямованих дисциплін: психологічні та педагогічні аспекти в умовах воєнного стану. *Перспективи та інновації науки. Серія «Педагогіка»,* 7 (53). 2025. С. 757–768. https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-7(53)-757-768

3. Бондаренко В. В. Обґрунтування практичної складової освітнього процесу майбутніх працівників патрульної поліції. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського.* 2018. № 1 (60). С. 38–43. (Серія «Педагогічні науки»). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdup_2018_1_8

4. Бондаренко В. В., Нікітенко О. В., Русанівський С. В., Слободянюк П. А. Мотивація до занять фізичною підготовкою здобувачів вищої освіти ЗВО МВС України під час

позааудиторної роботи в умовах воєнного стану. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*, 2023. Вип. 11 (171). С. 29–33.

5. Худякова Н. Ю. Організація самостійної роботи здобувачів вищої освіти з навчальних дисциплін «Спеціальна фізична підготовка», «Фізична підготовка» : метод. рек. / [Н. Ю. Худякова, В. В. Бондаренко, І. О. Донець]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. 104 с.

6. Valentyn V. Bondarenko, Vasyl V. Prontenko, Serhii V. Rusanivskyi, Rostyslav M. Radzievskyi, Vladyslav A. Danylchenko, Dmytro V. Shtanagei, Maksym V. Pidoprygora (2025). Motor activity regimen and daily energy expenditure of cadets and employees in practical units. *Wiadomości Lekarskie*, 78 (8), 1470-1475.

7. Prontenko K., Bondarenko V., Plisko V., Radzievskyi R., Novitska I., Nikitenko O., Skoruy O. (2024). Dynamics of indicators of cadets' daily motor activity in different training years. *Polski Merkuriusz Lekarski*, 53 (4), 433–438. doi:10.36740/Merkur202404108. URL: https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/39360724/

8. Бондаренко В. В., Дідковський В. А., Кузенков О. В. Мотивація курсантів до занять фізичними вправами в умовах воєнного стану: структура, чинники та поведінкові вияви. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт).* 3К (203). 2026. С. 66-70. https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2026.03k(203).13

9. Бондаренко В. В., Вербовий В. П., Ліщук Б. В., Богданов О. Ю., Кришталь С. М. Упровадження інтегрованого навчання під час опанування тактико-спеціальної підготовки в закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання. *Перспективи та інновації науки. Серія «Педагогіка»*, 12 (58). 2025. С. 419–430. URL : https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-12(58)-419-430

10. Бондаренко В. В., Русанівський С.В., Шумко Я.В. Використання навчально-рольових ігор під час опанування майбутніми правоохоронцями практичних дисциплін. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України*: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (Харків, 25 берез. 2022 р.). Харків : ХНУВС, 2022. С. 9–12.

11.Бондаренко В. В. Формування психологічної готовності працівників патрульної поліції до застосування поліцейських заходів примусу. *Юридична психологія*. 2018. № 1. С. 86–97. URL: https://psychped.navs.edu.ua/index.php/psychped/article/view/830/838

12. Бондаренко В. В., Решко С. М., Шумко Я. В. Особливості формування психологічної готовності поліцейських до застосування поліцейських заходів примусу в умовах воєнного стану. *Сучасні тенденції та перспективи розвитку фізичної підготовки та спорту Збройних Сил України, правоохоронних органів, рятувальних та інших спеціальних служб на шляху євроатлантичної інтеграції України*: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 24 листоп. 2023 р.). Київ : НАОУ, 2023. С. 393–396.

13. Бондаренко В. В., Худякова Н. Ю., Давигора Ю. І., Русанівський С. В. Формування професійних умінь і навичок у майбутніх правоохоронців під час фахової підготовки. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. № 4. 2020. С. 37–44.

14. Бондаренко В. В., Бикова Г. В, Нікітенко О. В., Буряк С. В. Тактика самозахисту як складова вдосконалення професійної компетентності правоохоронців у системі післядипломної освіти / В. В. Бондаренко, // Освіта та розвиток обдарованої особистості 2024. Вип. 1 (92). С. 71–77. –URL: https://otr.iod.gov.ua/images/pdf/2024/1/9.pdf.

15. Бондаренко В. В. Модель психологічної готовності працівника підрозділу патрульної поліції до службової діяльності. *Юридична психологія.* 2017. № 2. С. 87–98.

16. Бондаренко В.В., Нікітенко О.В., Худякова Н.Ю., Гузенко Є.В., Білик В. В. Здоров'язбережувальна компетентність як складник професійної готовності правоохоронців до

виконання службових завдань в умовах воєнного стану. *Перспективи та інновації науки. Серія «Педагогіка»,* 6 (52). 2025. С. 157–167.

17. Бондаренко В. В., Решко С. М., Вдовика В. О. Фізична активність майбутніх офіцерів поліції в умовах змішаного навчання. *Підготовка правоохоронців в системі МВС України в умовах воєнного стану* : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (Вінниця 26 трав. 2023 р.). Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 362–366.

References

1. Drozhzhyn, V. Yu., Satyrov, A. M., Marienko, O. A., & Hubenko, A. H. (2026). Formuvannia i rozvytok motyvatsii kursantiv do zaniat fizychnymy vpravamy: teoretychni aspekty v umovakh voiennoho stanu [Formation and development of cadets' motivation for physical exercises: theoretical aspects under martial law]. Perspektyvy ta innovatsii nauky. Seriia "Pedahohika", 3 (61), 225–236. https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-3(61)-225-236 [in Ukrainian].

2. Bondarenko, V. V., Plisko, V. I., Bykova, H. V., Kozenko, S. M., Bilyk, V. V., & Kostroma, I. O. (2025). Orhanizatsiia samostiinoi roboty kursantiv pid chas opanuvannia praktychno spriamovanykh dystsyplin: Psykholohichni ta pedahohichni aspekty v umovakh voiennoho stanu [Organization of independent work of cadets in practice-oriented disciplines: Psychological and pedagogical aspects under martial law]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky. Seriia "Pedahohika", 7* (53), 757–768. https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-7(53)-757-768 [in Ukrainian].

3. Bondarenko, V. V. (2018). Obgruntuvannia praktychnoi skladovoi osvitnoho protsesu maibutnikh pratsivnykiv patrulnoi politsii [Substantiation of the practical component of the educational process of future patrol police officers]. Naukovyi visnyk Mykolaivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho. Seriia "Pedahohichni nauky", 1 (60), 38–43. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdup_2018_1_8 [in Ukrainian].

4. Bondarenko, V. V., Nikitenko, O. V., Rusanivskyi S. V., & Slobodianiuk P. A. (2023). Motyvatsiia do zaniat fizychnoiu pidhotovkoiu zdobuvachiv vyshchoi osvity ZVO MVS Ukrainy pid chas pozaaudytornoi roboty v umovakh voiennoho stanu [Motivation for physical training of higher education students of the Higher Educational Institution of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine during extracurricular work under martial law]. *Naukovyi chasopys Ukrainskoho derzhavnoho universytetu imeni Mykhaila Drahomanova – Scientific Journal of the Mykhailo Dragomanov Ukrainian State University.* 11 (171). P. 29 – 33 [in Ukrainian].

5. Khudiakova, N. Yu., Bondarenko, V. V., Donets, I. O. (2024). Orhanizatsiia samostiinoi roboty zdobuvachiv vyshchoi osvity z navchalnykh dystsyplin «Spetsialna fizychna pidhotovka», «Fizychna pidhotovka» [*Organization of independent work of higher education students in the academic disciplines "Special Physical Training", "Physical Training"*]. Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav [in Ukrainian].

6. Bondarenko, V. V., Prontenko, V. V., Rusanivskyi, S. V., Radzievskyi, R. M., Danylchenko, V. A., Shtanagei, D. V. & Pidoprygora, M. V. (2025). Motor activity regimen and daily energy expenditure of cadets and employees in practical units. *Wiadomości Lekarskie, 78* (8), 1470–1475. https://www.wiadomoscilekarskie.pl/pdf-209499-129137?filename=Motor%20activity%20regimen.pdf

7. Prontenko, K., Bondarenko, V., Plisko, V., Radzievskyi, R., Novitska, I., Nikitenko, O. & Skoruy, O. (2024). Dynamics of indicators of cadets' daily motor activity in different training years. *Polski Merkuriusz Lekarski,* 53 (4), 433–438. https://doi.org/10.36740/Merkur202404108

Bondarenko, V. V., Didkovskyi, V. A., & Kuzenkov, O. V. (2026). Motyvatsiia kursantiv do zaniat fizychnymy vpravamy v umovakh voiennoho stanu: struktura, chynnyky ta povedinkovi vyiavy [Cadets' motivation for physical exercises under martial law: structure, factors and behavioral manifestations]. Naukovyi chasopys Ukrainskoho derzhavnoho universytetu imeni Mykhaila

ISSN 2786-4952 Online

Drahomanova. Seriia 15. Naukovo-pedahohichni problemy fizychnoi kultury (fizychna kultura i sport), 3K (203), 66–70. https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2026.03k(203).13 [in Ukrainian].

9. Bondarenko, V. V., Verbovyi, V. P., Lishchuk, B. V., Bohdanov, O. Yu., & Kryshtal, S. M. (2025). Uprovadzhennia intehrovanoho navchannia pid chas opanuvannia taktyko-spetsialnoi pidhotovky v zakladakh vyshchoi osvity zi spetsyfichnymy umovamy navchannia [Implementation of integrated learning in mastering tactical-special training at higher education institutions with specific learning conditions]. Perspektyvy ta innovatsii nauky. Seriia "Pedahohika", 12 (58), 419–430. https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-12(58)-419-430 [in Ukrainian].

10. Bondarenko, V. V., Rusanivskyi, S. V., & Shumko, Ya. V. (2022). Vykorystannia navchalno-rolovykh ihor pid chas opanuvannia maibutnimy pravookhorontsiamy praktychnykh dystsyplin [Use of educational role-playing games in mastering practical disciplines by future law enforcement officers]. Psykholohichni ta pedahohichni problemy profesiinoi osvity ta patriotychnoho vykhovannia personalu systemy MVS Ukrainy: materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii (Kharkiv, March 25, 2022), 9–12 [in Ukrainian].

11. Bondarenko, V. V. (2018). Formuvannia psykholohichnoi hotovnosti pratsivnykiv patrulnoi politsii do zastosuvannia politseiskykh zakhodiv prymusu [Formation of psychological readiness of patrol police officers to apply police coercive measures]. Yurydychna psykholohiia, 1, 86–97. https://psychped.navs.edu.ua/index.php/psychped/article/view/830/838 [in Ukrainian].

12. Bondarenko, V. V., Reshko, S. M., & Shumko, Ya. V. (2023). Osoblyvosti formuvannia psykholohichnoi hotovnosti politseiskykh do zastosuvannia politseiskykh zakhodiv prymusu v umovakh voiennoho stanu [Specific features of forming police officers' psychological readiness to apply police coercive measures under martial law]. Suchasni tendentsii ta perspektyvy rozvytku fizychnoi pidhotovky ta sportu Zbroinykh Syl Ukrainy, pravookhoronnykh orhaniv, riatuvalnykh ta inshykh spetsialnykh sluzhb na shliakhu yevroatlantychnoi intehratsii Ukrainy: materialy VII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (Kyiv, November 24, 2023), 393–396 [in Ukrainian].

13. Bondarenko, V.V., Khudiakova, N.Yu., Davyhora, Yu.I., & Rusanivaskyi, S.V. (2020). Formuvannia profesiinykh umin i navychok u maibutnikh pravookhorontsiv pid chas fakhovoi pidhotovky [Formation of professional skills and abilities of future law enforcement officers during professional training]. *Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti, Education and development of a gifted personality, 4,* 37-44 [in Ukrainian].

14. Bondarenko, V. V., Bykova, H.V., Nikitenko, O.V. & Buriak, S.V. (2024). Taktyka samozakhystu yak skladova vdoskonalennia profesiinoi kompetentnosti pravookhorontsiv u systemi pisliadyplomnoi osvity [Self-defense tactics as a component of improving the professional competence of law enforcement officers in the postgraduate education system]. *Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti – Education and development of a gifted individual.* 1 (92), P. 71–77. Retrieved from: https:// pi.iod.gov.ua/images/pdf/2021_2/1.pdf pdf [in Ukrainian].

15. Bondarenko, V. V. (2017). Model psykholohichnoi hotovnosti pratsivnyka pidrozdilu patrulnoi politsii do sluzhbovoi diialnosti [Model of psychological readiness of a patrol police unit officer for professional activity]. Yurydychna psykholohiia, 2, 87–98 [in Ukrainian].

16. Bondarenko, V. V., Nikitenko, O. V., Khudiakova, N. Yu., Huzenko, Ye. V., & Bilyk, V. V. (2025). Zdoroviazberezhuvalna kompetentnist yak skladnyk profesiinoi hotovnosti pravookhorontsiv do vykonannia sluzhbovykh zavdan v umovakh voiennoho stanu [Health-preserving competence as a component of law enforcement officers' professional readiness to perform official duties under martial law]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky. Seriia "Pedahohika"* – Prospects and innovations of science. Series "Pedagogy", 6 (52), 157–167. https://doi.org/ 10.52058/2786-4952-2025-6(52)-157-167 [in Ukrainian].

17. Bondarenko, V. V., Reshko, S. M. & Vdovyka, V. O. (2023). Fizychna aktyvnist maibutnikh ofitseriv politsii v umovakh zmishanoho navchannia [Physical activity of future police

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

officers in conditions of mixed training]. *Pidhotovka pravookhorontsiv v systemi MVS Ukrainy v umovakh voiennoho stanu* : materialy VIII Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (pp. 362–366). Vinnytsia : KhNUVS [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 01.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 378:004.8:37.018.43

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-532-542

Гаєвець Яна Станіславівна кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри математики і методики її навчання, Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», м. Одеса, https://orcid.org/0000-0003-4580-4080

ДИДАКТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ГЕНЕРАТИВНОГО ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ СТВОРЕННЯ НАВЧАЛЬНОГО КОНТЕНТУ МЕТОДИЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Анотація. Стаття присвячена дослідженню дидактичного потенціалу інструментів генеративного штучного інтелекту (ГШІ) для створення навчального контенту методичних дисциплін у закладах вищої освіти. Актуальність теми зумовлена стрімким поширенням інструментів ГШІ в освітній практиці з 2023 року та браком деталізованих методичних алгоритмів їх застосування в контексті підготовки майбутніх учителів.

На прикладі курсу «Методика навчання математики» для здобувачів вищої освіти за спеціальністю 013 Початкова освіта здійснено огляд та порівняльний аналіз сучасних інструментів ГШІ. Запропоновано їх класифікацію за функціональним призначенням: генератори тексту і пошуку джерел (ChatGPT, Claude, Gemini, Perplexity), генератори структурованого навчального контенту (NotebookLM), генератори презентацій (Gamma, Canva) та генератори тестів (Conker, QuestionWell). Для кожного класу інструментів визначено оптимальні сфери застосування відповідно до видів навчального контенту методичної дисципліни: лекційних матеріалів, презентацій, тестових завдань, питань для самоперевірки, списків рекомендованої літератури та методичних рекомендацій до практичних занять і самостійної роботи студентів.

Обґрунтовано авторський алгоритм педагогічного промпт-інжинірингу, що містить п’ять послідовних етапів: персоналізацію контексту, параметризацію завдання, запит на варіанти структури, поетапну генерацію з перевіркою та педагогічне доопрацювання. Запропоновано систему верифікації навчального контенту за п’ятьма критеріями: фактологічна коректність, нормативна відповідність, дидактична коректність, лінгвістична якість і педагогічна доцільність. Зроблено висновок, що ефективне застосування ГШІ у методичних дисциплінах потребує не лише технічної грамотності викладача, але й збереження його провідної ролі як експерта, відповідального за якість і відповідність контенту чинним освітнім стандартам та вимогам НУШ. Результати дослідження можуть бути адаптовані для різних методичних дисциплін педагогічних закладів вищої освіти.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Ключові слова: генеративний штучний інтелект, навчальний контент, методичні дисципліни, промпт-інжиніринг, методика навчання математики, верифікація навчального контенту.

Haievets Yana Stanislavivna PhD, Associate Professor, Head of the Department of Mathematics and Methods of Teaching Mathematics, State Institution «South Ukrainian Pedagogical University named after K. D . Ushynsky», Odesa, https://orcid.org/0000-0003-4580-4080

THE DIDACTIC POTENTIAL OF GENERATIVE ARTIFICIAL INTELLIGENCE FOR CREATING EDUCATIONAL CONTENT IN METHODOLOGY DISCIPLINES

Abstract. The article investigates the didactic potential of generative artificial intelligence (GAI) tools for creating educational content in methodology disciplines at higher education institutions.

The relevance of the topic is driven by the rapid proliferation of GAI tools in educational practice since 2023 and the lack of detailed methodological algorithms for their application in the context of future teacher training.

Using the course "Methods of Teaching Mathematics" for higher education students majoring in 013 Primary Education as a case study, a review and comparative analysis of contemporary GAI tools was conducted. A classification of these tools by functional purpose is proposed: text generation and source search tools (ChatGPT, Claude, Gemini, Perplexity), structured educational content generators (NotebookLM), presentation generators (Gamma, Canva), and test generators (Conker, QuestionWell). For each class of tools, optimal areas of application are identified in accordance with the types of educational content characteristic of methodology disciplines: lecture materials, presentations, test tasks, self-assessment questions, recommended reading lists, and methodological guidelines for practical classes and students' independent work.

An original algorithm for pedagogical prompt engineering is substantiated, comprising five successive stages: context personalisation, task parametrisation, requesting structural variants, step-by-step generation with verification, and pedagogical refinement. A system for verifying educational content according to five criteria is proposed: factual accuracy, regulatory compliance, didactic correctness, linguistic quality, and pedagogical appropriateness.

The conclusion is drawn that the effective use of GAI in methodology disciplines requires not only the instructor's technical literacy, but also the preservation of their leading role as an expert responsible for the quality and compliance of content with current educational standards and the requirements of the New Ukrainian School. The findings may be adapted for various methodology disciplines in pedagogical higher education institutions.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Keywords: generative artificial intelligence, educational content, methodology disciplines, prompt engineering, methods of teaching mathematics, educational content verification.

Постановка проблеми. Сучасна система педагогічної освіти переживає стрімку трансформацію під впливом активного використання інструментів штучного інтелекту (ШІ). Ще на початку 2020-х років інтеграція цифрових технологій в освітній процес залишалася переважно на рівні використання онлайн-сервісів і освітніх платформ, але приблизно із 2023 року розпочалася нова доба – генеративного штучного інтелекту, коли навчальний контент до занять можна згенерувати за досить короткий час.

Генеративний штучний інтелект (ГШІ) – це передусім великі мовні моделі (LLM): ChatGPT, Claude, Gemini тощо. Опитування, що регулярно проводяться Міністерством освіти і науки України та незалежними дослідниками, фіксують стрімке зростання числа викладачів та здобувачів освіти, які звертаються до інструментів ШІ для підготовки до занять.

В свою чергу, досить актуальним є застосування ГШІ під час підготовки матеріалів для опрацювання методичних дисциплін в закладах вищої освіти, зокрема такого курсу як «Методики навчання математики» для здобувачів вищої освіти за спеціальністю А3 Початкова освіта. Саме ця дисципліна є основною для формування методичної компетентності в майбутніх учителів початкової школи.

Специфіка методичної дисципліни визначена поєднанням одночасно вивченням теоретичного та практичного матеріалів, тобто ознайомлення здобувачів вищої освіти із різними методичними підходами вивчення математики у початковій школі, концепцією НУШ, нормативними документами, чинними підручниками та розробкою системи навчальних завдань для опрацювання окремої теми початкового курсу математики. Викладач методичної дисципліни повинен розробляти і систематично оновлювати навчальний контент, а саме: матеріали до лекцій і практичних занять, презентації, тестові завдання різного рівня складності, питання для самоперевірки, анотовані списки рекомендованої літератури, методичні рекомендації до практичних занять, завдань для самостійної роботи студентів. Між тим, така робота вимагає від викладача значних зусиль, що зумовлює обмеження витрати часу для виконання науково-дослідної роботи, індивідуальної роботи зі студентами та інших видів роботи.

ГШІ відкриває перспективу суттєвого скорочення часу для розробки матеріалів для наповнення навчального контенту. Водночас це вимагає від викладача критичного аналізу отриманих матеріалів, адже неперевірений згенерований текст загрожує зниженням якості, помилками у формулюваннях, «галюцинацій» результатів тощо.

Тому питання розробки алгоритму застосування ГШІ у створенні навчального контенту для методичних дисциплін є актуальним.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання застосування інструментів ШІ в освіті є предметом активного наукового дослідження в Україні та за кордоном протягом останніх років.

Ще в 2024 році дослідниками С. Паламар та М. Науменко було визначено, що 60,8 % здобувачів вищої освіти вже використовують технології ШІ в навчальній діяльності, водночас більшість задіює їх переважно для виконання завдань без критичного осмислення, що підриває принципи академічної доброчесності [1]. Однак, можна припустити, що в даний час відсоток здобувачів вищої освіти, які звертаються за допомогою до ШІ, значно зріс. Це порушує значну проблему, коли майбутній вчитель отримує згенерований ШІ план-конспект уроку, але не може перевірити дидактичну логіку його побудови, відповідність змісту завдань до програми та поставленій меті уроку.

Між тим, не можна заперечувати широкий спектр можливостей ШІ в освіті, про які зазначають О. Топузов та С. Алєксєєва, підкреслюючи, що він може генерувати матеріали, аудіоматеріали, інтерактивні презентації, тексти завдань, математичні завдання (адаптовані до конкретних тем, разом із розв'язанням), персоналізовані навчальні плани [2].

Здійснюючи комплексний аналіз можливостей інтеграції ГШІ в систему освіти, І. Гулівата та І. Ніколіна визначили ключові ризики впровадження ШІ, пов'язані з етичними та правовими викликами: надмірним використанням автоматизованих рішень, що може знизити рівень критичного мислення; порушенням принципів академічної доброчесності; загрозами для захисту персональних даних.

Дослідники сформували рекомендації щодо безпечного та ефективного впровадження ШІ: збереження балансу між автоматизацією та розвитком самостійності, впровадження етичного регулювання, системна підготовка педагогів, автоматизація адміністративних завдань, забезпечення рівного доступу до технологій [3].

Також важливо зазначити відсутність обізнаності викладачів знань із промпт-інжинірингу, про що у своїй праці зазначає H. Skrypka, яка виявила про відсутність у стандартних програмах підвищення кваліфікації педагогів модулів, присвячених ШІ, і обґрунтувала необхідність включення тем промпт-інжинірингу, правових аспектів та етики до змісту цих програм [4].

Дослідження S. Skvortsova, T. Symonenko і K. Hnezdilova [5] присвячено розробці та оцінці структурованої методології промпт-інжинірингу як інструменту оптимізації рутинних завдань викладачів у контексті інтеграції штучного інтелекту в освіту. На основі порівняльного аналізу роботи чат-ботів Claude, GPT та Copilot за критерієм Краскела-Волліса обґрунтовано необхідність модельно-специфічної оптимізації запитів для підвищення якості навчального контенту, що зумовлює вдосконалення відповідей, згенерованих ШІ, зменшення навантаження на педагогів, створення контенту та розробки системи оцінювання. Науковцями доведено, що використання спеціально розроблених шаблонів

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

промптів значно підвищує практичну придатність результатів ШІ порівняно з хаотичними запитами. Схожі висновки щодо важливості формування обізнаності майбутніх учителів у промпт-інжинірингу зустрічаються у статті N. Alreiahi і N. Alrwaished [6], у якій автори виділяють це як одну із ключових компетентностей майбутнього вчителя математики, що дозволяє йому переходити від простої генерації тексту до вирішення більш складніших завдань, спираючись на критичне мислення та професійне судження.

Аналіз наявних досліджень дозволяє визначити, що більшість вітчизняних і зарубіжних публікацій присвячені розгляду загальних питань застосування ГШІ в освіті або для вирішення окремих рутинних завдань викладачів. Однак, відсутні деталізовані методичні алгоритми промпт-інжинірингу для створення навчального контенту саме для методичних дисциплін, які враховують педагогічну специфіку.

Також варто здійснити порівняльний аналіз конкретних інструментів ШІ з позиції їх придатності саме для методичних дисциплін, які враховують вимоги НУШ, науковість та доступність для українських викладачів.

Мета статті – дослідження дидактичного потенціал інструментів ГШІ для створення навчального контенту методичних дисциплін на прикладі курсу «Методика навчання математики» та обґрунтування алгоритму педагогічного промпт-інжинірингу.

Виклад основного матеріалу. В останні роки спектр можливостей ГШІ для освіти постійно розширюється. Для методичних дисциплін варто розмежовувати інструменти ШІ за типом генерованого контенту та педагогічних завдань.

Тому варто виділити певну класифікацію ГШІ, які можуть бути використані саме для методичних дисциплін:

1. Генератори тексту, пошуку джерел – це основний клас інструментів ШІ для створення текстового контенту: матеріалів для лекцій і практичних занять, методичних рекомендацій, тестових завдань та ін. (наприклад, ChatGPT, Claude, Gemini, Perplexity тощо).

2. Генератори структурованого навчального контенту – спеціалізовані системи на базі RAG, що генерують контент виключно на основі завантажених джерел. Ідеальні для роботи з нормативними документами, освітніми програмами, обробкою лекційних матеріалів (наприклад, NotebookLM)

3. Генератори презентацій – інструменти, що перетворюють текстовий опис теми на структуровані слайди з візуальним оформленням, що забезпечує візуалізацію лекційних матеріалів за досить короткий час (наприклад, Gamma, Canva, Claude, NotebookLM, Copilot)

4. Генератори тестів – вузькоспеціалізовані сервіси для автоматичної генерації тестових завдань з текстових або відеоматеріалів, з подальшим експортом у Microsoft Forms, Google Forms, Moodle (наприклад, Conker, Wayground, QuestionWell).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Пропонуємо більш детально оглянути кожний із вище перелічених інструментів ШІ.

ChatGPT досі залишається найбільш поширеним інструментом у вітчизняній педагогічній практиці. Інтерфейс «Canvas», впроваджений у 2024–2025 роках, трансформує взаємодію з ШІ у формат спільної роботи над документом: можна виділяти фрагменти тексту і просити ШІ їх скоротити, розширити, перекласти, адаптувати для конкретного рівня без переписування всього документа. Це особливо зручно при розробці методичних рекомендацій та лекційних матеріалів, де важлива точність формулювань. ChatGPT добре справляється з генерацією тестових завдань різного рівня когнітивної складності, проте схильний до «галюцинацій» при роботі з україномовними нормативними документами. Версія ChatGPT Edu пропонує університетам корпоративний рівень безпеки даних, що знімає частину питань щодо конфіденційності навчальних матеріалів.

Натомість Claude відзначається надійністю в частині точності, логічної зв’язності та природності тексту. Великий контекстний розмір вікна (до 200 тис. токенів і більше) дозволяє завантажити цілу робочу програму дисципліни або збірку методичних посібників і попросити систему розробити на їхній основі конкретні матеріали (наприклад, питання для самоперевірки з кожної теми або завдання для самостійної роботи з урахуванням специфіки спеціальності). Функція «Projects» дозволяє зберігати контекст тривалої роботи над одним курсом. Claude є менш схильним до погодження з помилковими твердженнями, ніж ChatGPT, що робить його надійнішим партнером при розробці методично складних матеріалів.

Стратегічна перевага Gemini – глибока інтеграція в Google Workspace for Education: він пронизує Google Docs, Slides, Sheets та Classroom. Для викладача методичної дисципліни це означає можливість у Google Docs викликати Gemini для написання чернетки конспекту заняття, перенести ключові тези у Google Slides, де ШІ автоматично запропонує візуалізацію. У Google Classroom Gemini генерує рубрики оцінювання для завдань і надає персоналізований зворотний зв’язок студентам. Gemini також ефективно аналізує відеоматеріали і генерує тестові завдання за їх змістом.

На відміну від генеративних моделей, Perplexity сфокусований на наданні верифікованих відповідей із прямими посиланнями на джерела. Для методичних дисциплін він є незамінним при формуванні списків рекомендованої літератури: система відшукує актуальні наукові публікації за темою, надає їхні DOI і короткі анотації. Функція «Deep Research» дозволяє виконувати автономний аналіз сотень веб-ресурсів і синтезувати результати у вигляді структурованого огляду, що суттєво прискорює підготовку оглядових лекцій та методичних порад щодо літератури. На відміну від ChatGPT, Perplexity базує відповіді на реальному актуальному пошуку, а не на завантажених серверах, що знижує ризик використання застарілих даних.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

NotebookLM надає відповіді виключно на основі завантажених користувачем джерел. Для викладача методичної дисципліни це досить зручно, адже завантажуючи Типову освітню програму НУШ, підручник з математики, методичний посібник, усі відповіді на запити з NotebookLM, генерування завдань, порівняння підходів буде здійснено виключно на основі цих документів, без «вигадування» від себе. Функція «Audio Overviews» перетворює завантажені матеріали у формат подкасту, де ведучі обговорюють зміст лекції, а студенти можуть слухати під час підготовки до занять. У 2025 році значно покращилась обробка даних українською мовою.

Розглядаючи спеціалізовані генератори презентацій і візуального контенту, можна виділити Gamma і Canva. Так, Gamma дозволяє ввести короткий текстовий опис теми заняття і отримати структуровану презентацію з відповідним оформленням. Canva генерує зображення за текстовим описом, що корисно при підготовці ілюстрацій до сюжетних задач або схем. Обидва інструменти мають безкоштовні версії, придатні для використання в освітньому процесі.

Під час використання зазначених ГШІ слід враховувати особливості побудови методичної дисципліни, навчальний контент якої складається з: матеріалів до лекційних та практичних занять, презентацій до занять, тестових завдань, питань для самоперевірки, списку рекомендованої літератури, методичних рекомендацій до практичних занять та самостійної роботи студентів.

Враховуючи специфіку навчальної дисципліни «Методика навчання математики» для здобувачів вищої освіти за спеціальністю А3 Початкова освіта розглянемо можливості ГШІ для створення навчального контенту.

Лекційний матеріал з курсу «Методики навчання математики» – це структурований текст, який формує теоретичний фундамент методики, пояснює методику навчання конкретної теми, формування певного поняття, уміння розв’язувати задачі та інше. ГШІ може справитись із структуруванням теми за дидактичними принципами; генерацією прикладів завдань; підготовкою порівняльних таблиць (наприклад, підходи до ознайомлення із поняттям «складена задача» за різними підручниками); розробкою кейсів із проблемними ситуаціями, системами задач, зразками дидактичних матеріалів тощо. Однак, критично важливо під час підготовки промпту вказувати аудиторію, курс, спеціальність, вихідні нормативні документи, рівень деталізації.

Для розробки презентації до занять рекомендуємо спочатку за допомогою Claude або ChatGPT згенерувати структурований план лекції у вигляді тез, потім цей план завантажити у Gamma для автоматичного оформлення. Потім обов’язково доопрацювати матеріал, перевірити схеми, додати конкретні приклади із підручників, замінити ілюстрації. Однак, створені презентації через Gamma і Canva слід розглядати як перші чернетки.

В свою чергу, найбільш ефективною зоною застосування ГШІ в методичних дисциплінах залишається підготовка тестових завдань і питань для

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

самоперевірки. Можна скористатись таким алгоритмом: 1) задати рівень когнітивної складності (відтворення, розуміння, застосування, аналіз, – відповідно до таксономії Блума); 2) вказати конкретну тему (наприклад, «Методика навчання нумерації чисел в межах 100»); 3) визначити формат (закрите питання з 4 варіантами відповідей, відкрите питання, завдання на встановлення відповідності); 4) вказати кількість завдань; 5) прикріпити матеріали, посібники, з яких потрібно брати інформацію, щоб уникнути «галюцинацій». За нашими спостереженнями, ChatGPT і Claude генерують тестові завдання з методики навчання математики досить якісно. В свою чергу, сервіси Conker і QuestionWell дозволяють автоматично генерувати тести безпосередньо з тексту лекції або PDF-файлу методичного посібника, що особливо зручно для підготовки матеріалів поточного контролю.

Для відбору рекомендованої літератури та підготовки відповідного списку до вивчення окремої теми, найефективнішим виявився Perplexity. Викладачу потрібно описати тематику, основні категорії певного модуля курсу і система надає список актуальних публікацій із DOI і короткими анотаціями. NotebookLM, якщо завантажити вже наявний список літератури, здатен знайти тематичні зв’язки між джерелами і запропонувати додаткові до розгляду. Однак слід пам’ятати, що будь-який список, підготовлений ШІ, потребує ручної перевірки кожної позиції на реальне існування і доступність. Феномен «галюцинацій» у вигляді вигаданих DOI чи вигаданих авторів трапляється навіть у провідних LLM.

Також ГШІ може ефективно генерувати методичні рекомендації, що описують вимоги до виконання практичних завдань, самостійної роботи, критерії оцінювання і типові помилки студентів. І саме Claude є оптимальним для цього типу контенту завдяки великому контекстному вікну, оскільки у промпт можна включити чинний силабус дисципліни і попросити розробити методичні рекомендації, що органічно вписуються в тематику курсу. Для самостійної роботи можна розробити навіть диференційовані завдання, наприклад за трьома рівнями складності, з яких викладач компонує варіант для конкретної групи студентів.

Між тим, який би цікавий та на перший погляд правильний контент не запропонував ГШІ, він має пройти процес верифікації, перевірки та оцінки фактичної точності та достовірності. Тому викладач методичної дисципліни в умовах широкого застосування ГШІ має бути ще експертом, нести відповідальність за відбір матеріалу, оцінювати якість та адаптувати його під певні вимоги та потреби освітнього процесу.

Для систематизації роботи викладача під час відбору матеріалу підготовленого ГШІ пропонуємо критерії верифікації навчального контенту.

Оскільки ГШІ демонструють феномен «галюцинацій», викладач має ретельно перевіряти числові дані, дати, посилання та визначення. Для методичних дисциплін потрібно перевіряти контент на наявність помилкових

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

формулювань, завдань та пояснень. Тому виділяємо критерій – фактологічна коректність.

Згенерований контент має відповідати вимогам чинних нормативних документів (Державному стандарту, типовим освітнім програмам), рівню складності завдань вимогам освітньо-професійної програми, на скільки вдало сформульовано дидактичні цілі відповідно до очікуваних результатів навчання тощо. Цей критерій визначено як нормативна відповідність.

Наступний критерій – дидактична коректність, що перевіряє наявність відповідності принципам дидактики: систематичності, доступності, наочності, активності, зв'язку з практикою. Слід звернути увагу на такі порушення, як ігнорування принципу від простого до складного, відсутність диференціації тощо.

Важливо також перевірити лінгвістичну якість згенерованого контенту. Цей критерій націлений на перевірку відповідності нормам сучасної української мови; відсутність русизмів, кальок, некоректних термінів. І найчастіше, це один із найбільш проблемних критеріїв, адже провідні LLM навчені переважно на англомовних даних, тому україномовний текст потребує особливої уваги до стилістичних і граматичних помилок.

Останній критерій – педагогічна доцільність. Викладач повинен оцінити наскільки згенерований контент буде корисним для конкретної групи курсу.

Для того, щоб контент пройшов верифікацію за запропонованими критеріями викладачу слід дотримуватись алгоритму педагогічного промпт-інжинірингу, який адаптований для методичних дисциплін.

Даний алгоритм був перевірений протягом 2025-2026 навчального року під час створення навчального контенту для методичної дисципліни «Методика навчання математики» для здобувачів вищої освіти спеціальності А3 Початкова освіта. Складання промпту відбувалось за етапами:

1. Персоналізація контексту. Викладач задає у промпті: роль, контекст і обмеження.

2. Параметризація завдання. Визначає: аудиторію, тему, мету заняття; тип контенту; структурні вимоги, обмеження.

3. Провокація прикладу. Перед основною генерацією ШІ просять навести 2-3 варіанти, наприклад структури заняття, після чого обирається найкращий. Цей підхід підвищує якість фінального результату, оскільки ГШІ демонструє вищу якість при поетапному міркуванні.

4. Генерація з перевіркою. Генерація відбувається в кілька етапів: спочатку структура контенту, потім наповнення кожного елементу. Після кожного блоку ставимо запитання: «Чи відповідає цей фрагмент поставленим завданням?». Хоча самоверифікація ШІ не є абсолютно надійною, проте дозволяє виявити певні невідповідності.

5. Педагогічне доопрацювання. Це найголовніший та відповідальний етап, який вимагає саме від викладача: перевірки, корекції фактичних помилок;

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

адаптації до реальних умов конкретного курсу; перевірка відповідності змісту нормативним документам, робочим програмам тощо.

Висновки. ГШІ є реальним і практично доступним інструментом викладача для створення та розширення навчального контенту методичних дисциплін. Для кожного типу контенту існують оптимальні інструменти ШІ, які є ефективними при правильній комбінації. Так для пошуку і верифікації джерел слід використовувати Perplexity, для роботи з нормативними документами – NotebookLM, для генерації текстового контенту, тестових завдань – Claude або ChatGPT. Скорочення витрат часу на створення навчального контенту можна досягти за рахунок цілеспрямованого використання алгоритму педагогічного промпт-інжинірингу, який адаптований для методичних дисциплін. В свою чергу, згенерований контент варто перевіряти на відповідність п’яти критеріям (фактологічна коректність, нормативна відповідність, дидактична коректність, лінгвістична якість, педагогічна доцільність).

Такий підхід може бути адаптований для різних методичних дисциплін педагогічного закладу вищої освіти. Перспективою для подальших досліджень є розробка окремого модуля в межах вивчення методичних дисциплін, який присвячений формуванню промпт-компетентності у здобувачів вищої освіти різних спеціальностей.

Література

1. Паламар С. Штучний інтелект в освіті: використання без порушення принципів академічної доброчесності / С. Паламар, М. Науменко // *Освітній дискурс.* - 2024. - 1 (44), С. 68–83. URL: https://doi.org/10.28925/2312-5829.2024.15

2. Топузов О. Можливості використання штучного інтелекту в освітньому процесі закладів середньої освіти в умовах воєнного стану / О. Топузов, С. Алєксєєва // *Український педагогічний журнал.* 2024 (1). - С. 5–11. URL: https://doi.org/10.32405/2411-1317-2024-1-5-11

3. Гулівата І. О. Генеративний штучний інтелект в освіті: можливості, виклики та перспективи інтеграції / І.О. Гулівата, І.І.Ніколіна // *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми.* - 2025 (78). - С. 56-65. URL: https://doi.org/10.31652/2412-1142-2025-78-56-65

4. Skrypka H. Artificial intelligence in education: enhancing teacher professional development programs. *Information Technologies and Learning Tools.* 2024. Vol. 101, no. 3. P. 227–238.Retrieved from: https://doi.org/10.33407/itlt.v101i3.5639 [in English]

5. Skvortsova, S., Symonenko, T., & Hnezdilova, K. (2025). Optimizing Routine Educational Tasks through Prompt Engineering: A Comparative Study of AI Chatbots. *In Proceedings of International Conference on Applied Innovation in IT*. Vol. 13, No. 1, pp. 35-42). Retrieved from: http://dx.doi.org/10.25673/119213 [in English]

6. Alreiahi, N. J., & Alrwaished, N. (2025). Integrating AI tools into preservice mathematics teacher education: A qualitative study of lesson planning practices. *Contemporary Educational Technology*, 17(4), ep617. Retrieved from: https://doi.org/10.30935/cedtech/17549 [in English]

References:

1. Palamar, S., & Naumenko, M. (2024). Shtuchnyi intelekt v osviti: vykorystannia bez porushennia pryntsypiv akademichnoi dobrochesnosti [Artificial Intelligence in Education: Use

ISSN 2786-4952 Online

Without Violating the Principles of Academic Integrity]. *Osvitnii dyskurs*, 1(44), 68–83. Retrieved from: https://doi.org/10.28925/2312-5829.2024.15 [in Ukrainian].

2. Topuzov, O., & Alieksieieva, S. (2024). Mozhlyvosti vykorystannia shtuchnoho intelektu v osvitniomu protsesi zakladiv serednoi osvity v umovakh voiennoho stanu [Opportunities for using artificial intelligence in the educational process of secondary education institutions under martial law]. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal*, (1), 5–11. Retrieved from: https://doi.org/10.32405/2411-1317-2024-1-5-11 [in Ukrainian].

3. Hulivata, I. O., & Nikolina, I. I. (2025). Heneratyvnyi shtuchnyi intelekt v osviti: mozhlyvosti, vyklyky ta perspektyvy intehratsii [Generative Artificial Intelligence in Education: Opportunities, Challenges and Perspectives of Integration]. *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy*, (78), 56–65. Retrieved from: https://doi.org/10.31652/2412-1142-2025-78-56-65 [in Ukrainian].

4. Skrypka H. Artificial intelligence in education: enhancing teacher professional development programs. *Information Technologies and Learning Tools.* 2024. Vol. 101, no. 3. P. 227–238.Retrieved from: https://doi.org/10.33407/itlt.v101i3.5639 [in English]

5. Skvortsova, S., Symonenko, T., & Hnezdilova, K. (2025). Optimizing Routine Educational Tasks through Prompt Engineering: A Comparative Study of AI Chatbots. *In Proceedings of International Conference on Applied Innovation in IT*. Vol. 13, No. 1, pp. 35-42). Retrieved from: http://dx.doi.org/10.25673/119213 [in English]

6. Alreiahi, N. J., & Alrwaished, N. (2025). Integrating AI tools into preservice mathematics teacher education: A qualitative study of lesson planning practices. *Contemporary Educational Technology*, 17(4), ep617. Retrieved from: https://doi.org/10.30935/cedtech/17549 [in English]

Дата першого надходження статті до видання: 01.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 37:321.7]:316.4"20"

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-543-556

Галаманжук Леся Людвигівна доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри теорії та методик дошкільної освіти, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський, https://orcid.org/0000-0001-9359-7261

Недільський Степан Андрійович кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та методики дошкільної і спеціальної освіти, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ, https://orcid.org/0000-0003-4920-2175

ДЕМОКРАТИЧНА ОСВІТА В УКРАЇНІ В УМОВАХ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ XXI СТОЛІТТЯ

Анотація. У статті розглянуто розвиток демократичної освіти в Україні в умовах сучасних суспільних трансформацій, що визначають динаміку XXI століття. Особливу увагу приділено не лише змінам в освітніх підходах, а й ширшому контексту, у якому вони відбуваються, зокрема євроінтеграційним процесам, реформуванню освітньої політики, цифровізації та впливу кризових обставин, насамперед повномасштабної війни. Наголошено, що за цих умов освіта поступово виходить за межі традиційної функції передачі знань і дедалі більше утверджується як простір формування громадянської свідомості, соціальної відповідальності та здатності діяти в нестабільному середовищі.

Також проаналізовано теоретико-методологічні засади демократичної освіти та її взаємозв'язок із розвитком громадянського суспільства й демократичної культури. Акцент зроблено на еволюції самого розуміння демократичної освіти.

Визначено ключові принципи демократичної освіти, серед яких дитиноцентризм, інклюзивність, партнерство, відкритість і участь. Окреслено значення демократичного освітнього середовища як простору, де демократичні цінності виявляються не лише на рівні декларацій, а й у щоденній взаємодії. Окрему увагу приділено впливу сучасних викликів на розвиток освіти. Обґрунтовано, що війна, інформаційні ризики та глобальні трансформації не лише ускладнюють функціонування освітньої системи, а й змінюють її суспільне призначення, посилюючи роль психологічної підтримки, соціальної адаптації та розвитку критичного мислення як складника громадянської безпеки. У цьому контексті демократична освіта розглядається як середовище, що сприяє зміцненню соціальної згуртованості та підтримці демократичних орієнтирів суспільного розвитку.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Узагальнено, що розвиток демократичної освіти в Україні є складним багатовимірним процесом, який формується на перетині внутрішніх реформ і зовнішніх викликів. Його результативність пов'язана не лише зі змінами у змісті освіти, а й із глибшими трансформаціями освітньої культури, моделей взаємодії та ролі освіти в суспільстві. Перспективними напрямами подальших досліджень визначено вивчення практичних механізмів реалізації демократичної освіти, а також аналіз впливу цифрових технологій і штучного інтелекту на розвиток демократичних освітніх практик.

Ключові слова: демократична освіта, освітні трансформації, громадянська освіта, демократичні цінності, демократичні принципи; гуманізація освіти; дитиноцентризм, інклюзивність, освітня політика, цифровізація освіти, штучний інтелект, громадянське суспільство, європейська інтеграція.

Galamanzhuk Lesya Lyudvygivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor in the Department of Theory and Methods of Preschool Education, Ivan Ohienko Kamianets-Podilskyi National University, Kamianets-Podilskyi, https://orcid.org/0000-0001-9359-7261

Nedilskyi Stepan Andrijovych Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Theory and Methods of Nursery and Special Education, Vasyl Stefanyk Carpathian National University, Ivano-Frankivsk, https://orcid.org/0000-0003-4920-2175

DEMOCRATIC EDUCATION IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF 21ST-CENTURY SOCIAL TRANSFORMATIONS

Abstract. This article examines the development of democratic education in Ukraine amid the contemporary social transformations shaping the dynamics of the 21st century. Particular attention is paid not only to changes in educational approaches but also to the broader context in which they occur, specifically European integration processes, educational policy reform, digitalization, and the impact of crisis situations, particularly full-scale war. It is emphasized that under these conditions, education is gradually moving beyond the traditional function of knowledge transfer and is increasingly establishing itself as a space for the formation of civic consciousness, social responsibility, and the ability to act in an unstable environment.

The theoretical and methodological foundations of democratic education and its interconnection with the development of civil society and democratic culture are also analyzed. Emphasis is placed on the evolution of the very understanding of democratic education.

The key principles of democratic education are identified, including child-centeredness, inclusivity, partnership, openness, and participation. The significance of a democratic educational environment as a space where democratic values are

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

manifested not only in declarations but also in daily interactions is outlined. Particular attention is paid to the impact of contemporary challenges on the development of education.

It has been argued that war, information risks, and global transformations not only complicate the functioning of the education system but also alter its social purpose, reinforcing the role of psychological support, social adaptation, and the development of critical thinking as components of civic security. In this context, democratic education is viewed as an environment that fosters social cohesion and supports democratic orientations in societal development.

It is summarized that the development of democratic education in Ukraine is a complex, multidimensional process shaped at the intersection of internal reforms and external challenges. Its effectiveness is linked not only to changes in educational content but also to deeper transformations in educational culture, models of interaction, and the role of education in society. Promising directions for further research include the study of practical mechanisms for implementing democratic education, as well as an analysis of the impact of digital technologies and artificial intelligence on the development of democratic educational practices.

Keywords: democratic education, educational transformations, civic education, democratic values, democratic principles, humanization of education, child-centered approach, inclusion, education policy, digitalization of education, artificial intelligence, civil society, European integration.

Постановка проблеми. Освіта в Україні сьогодні розвивається в умовах, які складно назвати стабільними або передбачуваними. Суспільні трансформації, які відбувається останнє десятиліття не просто впливають на освіту, а фактично змушують її переосмислювати власне призначення. У цій ситуації дедалі очевидніше, що традиційного розуміння освіти як сфери передачі знань уже недостатньо. Вона дедалі більше набуває рис середовища, у якому формується спосіб мислення, модель поведінки, ставлення людини до суспільства та актуалізації прав людини в цьому соціумі.

На цьому тлі особливої ваги набуває демократична освіта. Її актуальність визначається не лише потребою інтеграції до європейського освітнього простору чи реалізацією відповідних реформ, а глибшими процесами, а саме становленням громадянського суспільства, запитом на відповідальну участь і необхідністю протистояти інформаційним та соціальним ризикам. Водночас у реальнна освітня практика показує, що ці ідеї далеко не завжди мають системний і цілісний характер, оскільки вони часто існують у вигляді окремих ініціатив, не завжди узгоджених між собою.

Як влучно зазначають О. Заславська та М. Паламарчук [4], ситуацію ускладнює і те, що сучасні виклики, передусім війна, суттєво змінюють сам контекст функціонування освіти. Вона змушена одночасно виконувати кілька ролей, серед яких: забезпечення безперервності навчання, підтримка психологічної

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

стійкості, сприяння соціальній адаптації та формування громадянської відповідальності. У таких умовах демократична освіта постає не лише як ціннісна орієнтація, а як практичний інструмент збереження суспільної стійкості.

В наукових колах простежується зростання наукового інтересу до цієї проблематики, проте низка важливих аспектів залишається недостатньо опрацьованою. Йдеться, зокрема, про цілісне розуміння механізмів впровадження демократичних підходів у різних рівнях освіти, узгодження ціннісного та інституційного вимірів реформ, а також про вплив новітніх технологічних і безпекових факторів на зміст і форми демократичної освіти. Усе це зумовлює потребу в подальшому осмисленні розвитку демократичної освіти в Україні як складного й суперечливого процесу, що відбувається в умовах глибоких суспільних змін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні засади демократичної освіти в українському науковому просторі відображено у працях В. Рибалки (2018), де ця проблему осмислено крізь поєднання соціально-педагогічного та психологічного підходів. Важливий внесок у розроблення ціннісних засад демократичної освіти здійснено у працях Г. Куц (2018), який демократичні принципи рівності, відкритості, участі та плюралізму розглядає як концептуальні орієнтири організації освітнього простору. Практичний вимір цієї проблематики представлено в дослідженнях Т. Гордієнко та О. Філоненко (2026), присвячених демократичним засадам організації освітнього простору Нової української школи та впровадженню сучасних моделей демократизації освітнього середовища.

Суттєве значення для осмислення проблеми мають дослідження, пов’язані з європейськими підходами до громадянської та демократичної освіти. У працях Р. Голлоба, П. Крапфа та В. Вайдінгера (2016) громадянська освіта розглядається як процес формування компетентного громадянина, здатного до відповідальної участі в демократичному житті. В. Опанасюк (2021), досліджує демократичну освіту як складову державної політики та засіб формування політичної культури. Питання європейської інтеграції освітнього простору, інтернаціоналізації освіти та впровадження європейських стандартів висвітлено в працях Г. Хоружого (2016) та Г. Клімової (2021).

Історико-педагогічний аспект проблеми відображається в дослідженнях С. Рябова (1999), І. Жадан (2000), Л. Дудки (2021), у яких простежено еволюцію підходів до громадянської освіти в Україні та поступовий перехід від знаннєвої моделі до компетентнісного підходу. Праці Т. Бакки (2018) та Г. Берроуза (2019) розширюють змістове поле проблематики через деталізацію концептуальних засад громадянської освіти та розроблення її методичного забезпечення.

Окремий напрям сучасних досліджень становлять праці, присвячені деліберативній освіті. У дослідженнях Г. Клімової та В. Пилинського (2018) акцентовано увагу на розвитку в здобувачів освіти навичок суспільного діалогу, аргументованого обговорення, досягнення спільних рішень і відповідальності за

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

них. Такий підхід суттєво розширює традиційне розуміння демократичної освіти, акцентуючи її процесуальний і практично орієнтований характер.

У аналітичних працях І. Вербицького (2025) освіта розглядається як чинник суспільної стійкості, громадянської мобілізації та протидії сучасним загрозам, зокрема інформаційним та загрозі війни.

Мета статті – дослідження теоретико-методологічних засад і особливостей розвитку демократичної освіти в Україні в умовах суспільних трансформацій XXI століття, а також визначення ключових чинників, принципів і механізмів її реалізації в сучасному освітньому просторі.

Виклад основного матеріалу. У межах дослідження важливо наголосити, що в педагогічній науці категорія освіти посідає важливе місце й тривалий час перебуває в центрі наукових пошуків. У науково-педагогічний дискурс поняття «освіта» було введене Й. Песталоцці (1746-1827). Його ідеї значною мірою сформувалися під впливом Ж.Ж. Руссо, зокрема в частині орієнтації на особистість дитини як головний орієнтир виховного процесу.

У своїх працях Й. Песталоцці розглядав освіту й виховання як провідний інструмент суспільних змін, спрямованих на утвердження розумних і справедливих засад.

Етимологічно поняття «освіта» пов’язане з ідеєю «надання форми», тобто формування уявлень про світ, способів його осмислення, а також ставлення до цінностей і явищ на рівні почуттів та взаємодії з ними.

Зміст цього поняття значною мірою перетинається з категорією «виховання», тому в науковій традиції воно нерідко вживалося для позначення цілісного процесу розвитку особистості. Відтак освіту доцільно розуміти як єдність навчання й виховання, які разом забезпечують становлення людини та її культурний розвиток [12].

І. Іванюк, О. Овчарук та А. Терещенко акцентують, що суспільні зміни, що відбуваються останнм десятиліттям передусім пов’язані з трансформаціями у свідомості людини. У цьому контексті, на тлі загальних перетворень і змін в освітніх системах, особливої ваги набуває проблема формування громадянина, а саме носія громадянської культури, обізнаного в правовій, соціальній і політичній сферах. Саме тому демократична освіта розглядається як один із ключових напрямів розвитку сучасної освіти. Її виокремлення як самостійного напряму значною мірою зумовлене процесами інтеграції України до європейського та світового освітнього простору, де пріоритетом є виховання активного, відповідального громадянина, здатного діяти в умовах демократичного суспільства, що постійно змінюється [5].

Посилення уваги до демократичної освіти також пов’язане з низкою глобальних процесів, які визначають сучасний світовий розвиток. Серед них– трансформації геополітичного простору, утвердження демократичних форм правління, оновлення суспільної свідомості, поширення загальнолюдських цінностей демократії, а також масштабні зміни в економічній, політичній і

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

соціальній сферах. Важливу роль відіграють і реформи в освітніх системах, які орієнтуються на підготовку особистості до активної участі в суспільному житті.

Як підкреслює Д. Д'юї, демократична освіта розглядається як такий спосіб організації навчання, що спрямований на формування у молоді демократичних цінностей, умінь і моделей поведінки. Її сутність полягає в підготовці молодих людей до активної участі в ухваленні рішень, вихованні поваги до різноманітності, розвитку критичного мислення та здатності ефективно взаємодіяти з іншими [3].

Після проголошення незалежності в Україні освітня система покроково почала змінювати своє призначення, розширюючи кордони традиційного сприйняття. Багато науковців її вже розглядають як важливий ресурс для розвитку суспільства та фактор формування національної ідентичності. В цьому контексті оновлення освіти несе стратегічну цінність, адже це пов'язано не лише з реформуванням окремих її елементів, а й з відродженням інтелектуального потенціалу країни, її інтеграцією у світовий освітній і культурний простір, а також з утвердженням демократичних цінностей.

Зміни у концепції ролі освіти відображені і у державних документах. Зокрема, у програмі «Освіта» («Україна XXI століття») [10] підкреслюється зростання значення особистості, спрямованість на гуманістичні принципи та врахування стрімких технологічних змін. У таких умовах освіта розглядається не як обмежений у часі процес, а як безперервна діяльність, що супроводжує людину протягом життя та сприяє її активній участі у суспільстві.

Як зазначає В. Рибалка [13], становлення демократії в освіті відбувалося поступово, через нагромадження досвіду самоорганізації спільноти та різних видів суспільної взаємодії. Якщо говорити про досвід, то раніше це відбувалося за допомогою народних віч, козацьких рад, діяльність громадських організацій, а в сучасну добу роль відіграють масові соціуми, зокрема майдани, а також розвиток об'єднаних територіальних громад. Усі ці форми стали своєрідною основою для утвердження практик самоврядування та поширення долучення громадян до громадського життя.

У ширшому соціокультурному аспекті ці події мають значення не лише як інструменти організації суспільних процесів, а й як арена формування демократичного світогляду. Саме через долучення до спільного обговорення та ухвалення рішень поступово закріплюються такі засади, як рівність, відповідальність, відкритість до співпраці та пошана до погляду інших. Тому історичний досвід громадського самоврядування слід бачити не як суто минуле явище, а як фактор, що гарантує неперервність демократичних традицій та впливає на їхнє сучасне розуміння в українському соціумі [10].

На думку Р. Голлоба, П. Крапфа та В. Вайдінгера [1], вивчення демократії не варто розглядати лише як результат сучасних освітніх реформ. Ця ідея має тривалу історію розвитку і формувалася як важлива складова підготовки громадянина в демократичних суспільствах. У центрі уваги завжди була

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

особистість, яка усвідомлює свої права й обов'язки, здатна брати участь у суспільному житті та діяти відповідально в межах демократичних інституцій. У країнах із усталеними демократичними традиціями громадянське виховання сприймалося не лише як частина шкільної освіти, а й як елемент ширшого процесу політичної соціалізації.

Важливо те, що сучасні суспільні зміни суттєво вплинули на розвиток демократичної освіти. Якщо раніше формування громадянина відбувалося в умовах відносної стабільності, то сьогодні воно проходить у ситуації постійних змін і нових викликів. Глобалізація, міграційні процеси, цифровізація, політична нестабільність, міжетнічні напруження та інформаційні ризики змушують переглядати традиційні підходи до осмислення демократії.

У цих умовах змінюється і розуміння громадянської освіти. Якщо раніше її здебільшого пов'язували з передаванням знань про демократичні принципи, права людини та форми участі громадян (передусім через вибори), то сьогодні цього вже недостатньо. Сучасна громадянська освіта орієнтована на формування активної й відповідальної особистості, здатної критично мислити, взаємодіяти з іншими, брати участь у суспільному діалозі та впливати на життя громади й держави. Відтак ідеться не лише про засвоєння знань, а й про набуття практичного досвіду громадянської участі [1].

Варто погодитися з ідеєю В. Опанасюка [8], який розглядає розвиток навчання демократії не лише крізь призму внутрішніх освітніх процесів, а в ширшому суспільно-політичному й міжнародному контексті. Дослідник наголошує, що демократична освіта в Україні формується під впливом не тільки національних трансформацій, а й глобальних демократичних процесів, геополітичних чинників і міжнародних тенденцій. У цьому бачення демократичну освіту та її розвиток слід розглядати не ізольовано, а як частину ширших змін, що відбуваються у світі.

Автор виділяє зовнішні чинники, які визначають як зміст, так і підходи до викладання демократії. На сучасному етапі внутрішньополітичні процеси в Україні значною мірою формуються під впливом цих чинників, серед яких можна виокремити як об'єктивні, так і суб'єктивні [8].

Передусім варто звернути увагу на інтереси ключових міжнародних акторів, а саме Сполучених Штатів Америки та країн Західної Європи. Для європейських демократій актуальним залишається питання збереження стабільності в умовах відкритості суспільств і розширення міграційних процесів. Водночас США традиційно зацікавлені у підтримці та поширенні демократичних цінностей як інструменту реалізації власних геополітичних пріоритетів. На практиці така політика втілюється через механізми міжнародної та регіональної співпраці, а також за активної участі неурядових і молодіжних організацій, які відіграють помітну роль у зміцненні демократичних інституцій. Таким чином, перший чинник зорієнтований на зовнішні та внутрішні політичні аспекти.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Другий чинник має об'єктивну природу і пов'язаний із глобалізаційними процесами. Глобалізація трансформує як економічні системи, так і ринки праці та освіти. Посилення трудової міграції та економічної інтеграції формує запит на фахівців нового типу, тобто тих, хто здатен діяти в умовах невизначеності, ефективно комунікувати, критично осмислювати інформацію, брати на себе відповідальність і проявляти лідерські якості. Додатковим каталізатором цих змін стала пандемія COVID-19, яка загострила конкуренцію як на національних, так і на глобальних ринках праці.

Серед внутрішніх чинників першим слід відзначити стратегічний курс України на європейську інтеграцію. Така орієнтація передбачає не лише формальне запровадження демократичних інститутів, а й глибоке розуміння принципів демократії та застосування відповідних практик у суспільному житті.

У Концепції розвитку громадянської освіти в Україні, затвердженій Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 03.10.2018 № 710-р, наголошується на необхідності створення умов для формування громадянських компетентностей на всіх рівнях освіти. Це має сприяти усвідомленню громадянами своїх прав і обов'язків, активній участі в суспільно-політичних процесах і відповідальному ставленню до розвитку демократії [11].

Другим важливим внутрішнім чинником виступає державна освітня політика. Як підкреслює Г. Хоружий [14], вона визначає інформаційний потенціал суспільства та створює умови для розвитку ключових сфер взаємодії– зайнятості, інклюзії, інновацій та інформаційного суспільства, водночас впливаючи на формування економічної, молодіжної й інших напрямів політики.

Третій внутрішній чинник пов'язаний із впровадженням системних реформ, зокрема децентралізації, розвитку електронного врядування та антикорупційної політики, які змінюють механізми управління державою і створюють нові вимоги до громадянських компетентностей.

Четвертий чинник акцентовано на рівень розвитку громадянського суспільства, яке є важливим середовищем реалізації демократичних практик [8].

Отже, розвиток демократичної освіти в Україні у XXI столітті, на нашу думку, варто розглядати не як лінійний процес освітніх реформ, а як складну й багатовимірну трансформацію, що відбувається на перетині внутрішніх суспільних змін і потужних зовнішніх і внутрішніх впливів. Її становлення супроводжується не лише оновленням змісту освіти чи запровадженням нових підходів до навчання, а значно глибшими змінами, такими як переосмислення самої ролі освіти в суспільстві, її ціннісних орієнтирів і функцій.

Особливо виразно це стало відчутним у сучасних умовах, коли новітні суспільні виклики, насамперед повномасштабна війна, суттєво змінили саму оптику сприйняття функцій освіти.

Як зазначає О. Заславська та М. Паламарчук [4], в умовах повномасштабної війни особливої ваги набуває потреба у цілісному переосмисленні підходів до розвитку демократичної освіти в Україні. Тут мова йде не лише про окремі зміни,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

а про узгоджене оновлення на різних рівнях: інституційному, методологічному та соціально-психологічному, що передбачає модернізацію освітніх інституцій, перегляд змісту й технологій навчання, а також подолання внутрішніх бар'єрів, пов'язаних із тривожністю, невизначеністю та травматичним досвідом, що впливають на сприйняття демократичних цінностей і практик.

Якщо акцентувати увагу на довоєнний час, то тоді демократична освіта мала акцент на формуванні компетентностей, які допомагали людині орієнтуватися у суспільно-політичних процесах, розуміти принципи функціонування держави, знати свої конституційні права й обов'язки та способи їх реалізації, то сучасні реалії суттєво змінили ці акценти.

Натомість у період війни відбувається зміщення пріоритетів. Демократична освіта дедалі більше орієнтується на формування громадянина-патріота, для якого важливими стають не лише знання і вміння, а й готовність діяти в інтересах суспільства та держави. Це передбачає розвиток здатності ставити спільне благо вище за особисті потреби, виявляти громадянську відповідальність, а також бути готовим до захисту суверенітету й незалежності України [4].

Разом із тим реалії війни не лише актуалізували нові функції освіти, а й створили надзвичайно складні умови для їх реалізації. Мова йде про руйнування освітньої інфраструктури, спричиненні війною. Масштаб цих руйнувань свідчить про безпрецедентні виклики для всієї освітньої системи. За даними Міністерства освіти і науки України, станом на 2024 рік унаслідок бойових дій було пошкоджено 3798 закладів освіти, з яких 365 повністю зруйновано [9]. І хоча ці цифри залишаються динамічними, нині вони дають підстави говорити не лише про матеріальні втрати, а про серйозні ризики для безперервності освітнього процесу та розвитку людського потенціалу країни. Оскільки в умовах війни це особливо загострює проблему реалізації базового права на освіту та ставить перед державою й суспільством питання не лише відновлення освітньої мережі, а збереження самої освітньої суб'єктності як основи майбутнього розвитку.

Саме тому сучасний розвиток демократичної освіти в Україні доцільно осмислювати не окремо від суспільних криз, а в їхньому безпосередньому контексті.

Адже в нинішніх умовах вона постає не лише інструментом модернізації освіти, а одним із механізмів суспільної стійкості, громадянської консолідації та збереження демократичних орієнтирів розвитку країни.

Як зазначає І. Вербицький [13], у сучасних умовах освіта вже не може розглядатися лише як сфера передачі знань чи підготовки фахівців. Особливо науковець підкреслює те, що це простежується в суспільствах, що переживають кризи або воєнні виклики, де освіта набуває значно ширших функцій і стає одним із чинників суспільної стійкості. У таких умовах вона не лише відтворює знання й соціальні норми, а й сприяє формуванню громадянської культури, зміцненню суспільної згуртованості та підтримці демократичних цінностей. Зважаючи на

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

це, освіта постає не просто як інструмент навчання, а як середовище формування активного громадянства.

Саме тому орієнтація на європейські підходи в освіті має значення не тільки в контексті реформ, а й як чинник зміцнення демократичних орієнтирів українського суспільства. Вона створює підґрунтя для довготривалої суспільної стійкості, розвитку культури демократії та посилення спроможності освіти відповідати на сучасні виклики [13]. У цьому сенсі демократична освіта постає не лише як педагогічна ідея, а як важлива складова ширшого цивілізаційного вибору України.

Сьогодні демократична освіта в Україні поступово утверджується як важливий напрям освітніх змін, пов'язаний не лише з оновленням змісту навчання, а й із підготовкою особистості до активної участі в суспільному житті. І тут мова йде не стільки про засвоєння знань, а скільки про формування цінностей і практик, що передбачають повагу до різних поглядів, здатність до співпраці, готовність брати участь у спільному ухваленні рішень і вести конструктивний діалог.

Вагому роль у цих процесах відіграє реформа «Нова українська школа» [7], яка змінює сам підхід до організації освітнього процесу. Її ідея полягає у відході від традиційної моделі, де учень здебільшого виступав об'єктом навчання, до підходу, в якому він стає повноцінним учасником освітньої взаємодії. Ця модель орієнтована на розвиток самостійного мислення, здатності робити усвідомлений вибір і поступово набувати досвіду суспільної участі.

Водночас, варто заважити, що зміни, пов'язані з «Новою українською школою», не обмежуються оновленням навчальних програм. Вони мають ширший характер і стосуються самої культури освітнього середовища, зокрема взаємин між усіма учасниками освітнього процесу. В контексті цього підходу школа розглядається не лише як місце навчання, а як простір, де формуються практики співпраці, відповідальності та взаємної поваги, де демократичне освітнє середовище можна розуміти як систему організації навчання, що ґрунтується на принципах рівності можливостей, партнерства, справедливості та інклюзивності.

Саме ці засади визначають характер взаємодії між учнями, педагогами, батьками й громадою, створюючи умови для відкритого діалогу, довіри та поваги до прав і гідності кожного учасника освітнього процесу [6].

Узагальнюючи наукові підходи, можна стверджувати, що демократичне освітнє середовище є однією з базових характеристик сучасної школи, де розвиток дитини відбувається в умовах свободи вибору, рівних можливостей і відповідальності. Як зазначають Т. Гордієнко та О. Філоненко [2], у структурі такого середовища можна виокремити кілька взаємопов'язаних складових:

- дитиноцентризм, що передбачає сприйняття учня не як пасивного об'єкта навчання, а як активного учасника освітнього процесу з урахуванням його індивідуальних потреб, інтересів і потенціалу;

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

- інклюзивність, що забезпечує рівний доступ до освіти для всіх дітей незалежно від їхніх особливостей чи освітніх потреб;
- принципи відкритості й прозорості, які виявляються у доступності інформації про діяльність закладу освіти, прозорості управлінських рішень і залученні учасників освітнього процесу до їх обговорення;
- орієнтація на формування громадянської активності, яка простежується у розвитку здатності діяти відповідально, критично мислити, поважати інших і брати участь у суспільному житті [2].

На нашу думку, окреслені складові не вичерпують змісту сучасного демократичного освітнього середовища, а радше окреслюють його базові засади, які в сучасних умовах потребують подальшого розвитку та практичного наповнення, а саме:

- формування громадянських компетентностей–розвиток особистості, яка вміє аналізувати суспільні процеси, орієнтуватися в складних умовах, приймати відповідальні рішення та діяти як активний учасник громадського життя;
- розвиток критичного мислення, який охоплює здатність не лише працювати з інформацією, а й аргументовано відстоювати власну позицію, вести конструктивний діалог і враховувати альтернативні точки зору;
- утвердження відповідальності та співпраці, складовими яких є готовність діяти в інтересах спільноти, брати участь у вирішенні суспільно значущих питань і взаємодіяти з іншими на засадах довіри та взаємоповаги;
- реалізація принципу партнерства в освіті–перехід від ієрархічної моделі до співпраці, де вчителі, учні та батьки виступають рівноправними учасниками освітнього процесу;
- рзвиток шкільної автономії, що передбачає створення умов для реального впливу учасників освітнього процесу на організацію шкільного життя;
- підтримка учнівського самоврядування, що виступає механізмом набуття практичного досвіду демократії: участі в ухваленні рішень, відповідальності, ініціативності та вміння домовлятися.

Упровадження демократичних освітніх практик, до яких належать програми самооцінювання, планування розвитку закладу освіти, а також інструменти залучення учасників до управління освітнім процесом [8]. Вони забезпечують перехід від формального проголошення принципів демократії до їх реального функціонування.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави вважати, що розвиток демократичної освіти в Україні в умовах суспільних трансформацій XXI століття як складний і багатовимірний процес, на який впливають політичні, соціокультурні, освітні та глобальні чинники. У цьому контексті демократична освіта постає не лише як складова модернізації освітньої системи, а як важливий механізм творення громадянської свідомості, демократичної культури, соціальної відповідальності та готовності особистості до активної участі вжитті громади.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Дослідження засвідчило, що сучасний розвиток демократичної освіти в Україні відбувається під впливом євроінтеграційних процесів, освітніх реформ, децентралізації, цифровізації, а також кризових і воєнних викликів, які суттєво трансформують функції освіти та розширюють її суспільну роль. За цих умов освіта все більше виступає не лише простором передачі знань, а середовищем формування демократичних цінностей, критичного мислення, суспільної згуртованості та стійкості.

Встановлено, що ключовими засадами демократичної освіти є дитиноцентризм, інклюзивність, партнерська взаємодія, відкритість, участь і розвиток громадянських компетентностей. Їх реалізація пов'язана як зі змістом освіти, так і з організацією демократичного освітнього середовища. Важливе значення у цьому процесі мають зміни, пов'язані з реформою Нової української школи, розвитком автономії закладів освіти, практиками учнівського самоврядування та державно-громадського управління.

Отримані результати дають підстави стверджувати, що в умовах сучасних суспільних змін демократична освіта виконує не лише адаптаційну функцію, а й стає чинником конструктивного спрямування цих трансформацій. Вона сприяє формуванню особистості, здатної до відповідального вибору, участі в демократичних процесах і творення громадянського суспільства.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з вивченням практичних механізмів упровадження демократичної освіти на різних рівнях освітньої системи, аналізом впливу цифрових технологій та штучного інтелекту на розвиток демократичних освітніх практик, а також розробленням моделей демократичного освітнього середовища в умовах повоєнного відновлення України.

Література:

1. Голлоб Р., Крапф П. та Вайдінгер В. Навчаємо демократії: базові матеріали з освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини для вчителів. Том. 1. Київ: Основа. 2016. 296 с.

2. Гордієнко Т. В., Філоненко О. С. Демократичні основи організації освітнього простору Нової української школи. Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка «Педагогічні науки». Випуск 60. 2026. С. 80-88.

3. Д'юї, Д., 2003. Демократія і освіта. Львів: Літопис, 294 с.

4. Заславська О. О., Паламарчук М. О. Громадянська освіта як фундамент суспільної свідомості та громадянської відповідальності в умовах російсько-української війни. Національні інтереси України 7 (12) 2025. С. 739-748.

5. Іванюк І. В., Овчарук О. В., Терещенко А. Б. Сучасний стан громадянської освіти в Україні: аналітичний звіт. Громадська організація «Об'єднання «агенція розвитку освітньої політики». Київ, 2013. 104 с.

6. Куц Г. М. Демократичні принципи в освітньому процесі: політико-культурний контекст. Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2018. 2(37). С. 46–56. URL: http://fil.nlu.edu.ua/article/view/133427.

7. Нова українська школа: Міністерство освіти і науки України. URL: https://mon.gov.ua/nova-ukrainska-shkola.

ISSN 2786-4952 Online

8. Опанасюк В. В. Демократична освіта як важлива функція сучасної держави (на прикладі інтегрованого курсу з демократії для закладів вищої освіти). Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін Випуск 30’ 2021. С. 37-48.

9. Освіта в умовах війни: Національне агенство із забезпечення якості вищої освіти. URL: https://naqa.gov.ua/2025/02/%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0-%D0%B2-%D1%83%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%85%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B8/.

10. Про Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття»): Постанова Кабінету міністрів України від 3 листопада 1993 р. N 896. Редакція від 29.05.1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/89693%D0%BF?find=1&text=%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D0%BE%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%82#w1_1.

11. Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні: розпорядження Кабінету міністрів України від 3 жовтня 2018 р. № 710-р. Редакція: 08.10.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80?lang=uk#Text.

12. Ракша Н. С. Адміністративно-правове забезпечення права громадян на освіту : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Львів, 2007. 20 с.

13. Рибалка В. В. Соціально-педагогічне і психологічне забезпечення розвитку дієвого громадянського суспільства і особистості громадянина: посібник. Київ: ТАЛКОМ, 2018. 226с.

14. Хоружий Г. Ф. Європейська політика вищої освіти. Полтава: Дивосвіт. 2016. 384 с.

15. Чи робить війна демократію (не)можливою. Лекція Івана Вербицького. HEINRICH BÖLL STIFTUNG. Київ, 2025. URL: https://ua.boell.org/uk/2025/07/10/chy-robyt-viyna-demokratiyu-nemozhlyvoyu-lektsiya-ivana-verbytskoho.

References:

1. Hollob, R., Krapf, P., & Weidinger, W. (2016). Navchaiemo demokratii: bazovi materialy z osvity dlia demokratychnoho hromadianstva ta osvity z prav liudyny dlia vchyteliv. Tom 1 [Teaching Democracy: Basic Materials on Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education for Teachers. Vol. 1]. Kyiv: Osnova [in Ukrainian].

2. Hordiienko, T.V., & Filonenko, O.S. (2026). Demokratychni osnovy orhanizatsii osvitnoho prostoru Novoi ukrainskoi shkoly [Democratic foundations of organizing the educational space of the New Ukrainian School]. *Visnyk Hlukhivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Oleksandra Dovzhenka «Pedahohichni nauky» – Bulletin of Hlukhiv National Pedagogical University named after Oleksandr Dovzhenko “Pedagogical Sciences”,* 60, 80–88 [in Ukrainian].

3. Dewey, J. (2003). Demokratiia i osvita [Democracy and Education]. Lviv: Litopys [in Ukrainian].

4. Zaslavska, O.O., & Palamarchuk, M.O. (2025). Hromadianska osvita yak fundament suspilnoi svidomosti ta hromadianskoi vidpovidalnosti v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny [Civic education as a foundation of social consciousness and civic responsibility in the conditions of the Russian-Ukrainian war]. *Natsionalni interesy Ukrainy – National Interests of Ukraine*, 7(12), 739–748 [in Ukrainian].

5. Ivaniuk, I.V., Ovcharuk, O.V., & Tereshchenko, A.B. (2013). Suchasnyi stan hromadianskoi osvity v Ukraini: analitychnyi zvit [The current state of civic education in Ukraine: analytical report]. Kyiv: Hromadska orhanizatsiia «Obiednannia «Ahentsiia rozvytku osvitnoi polityky» [in Ukrainian].

6. Kuts, H.M. (2018). Demokratychni pryntsypy v osvitnomu protsesi: polityko-kulturnyi kontekst [Democratic principles in the educational process: political and cultural context]. *Visnyk*

ISSN 2786-4952 Online

Natsionalnoho yurydychnoho universytetu imeni Yaroslava Mudroho. Seriia: Filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiolohiia – Bulletin of Yaroslav Mudryi National Law University. Series: Philosophy, Philosophy of Law, Political Science, Sociology, 2(37), 46–56. Retrieved from http://fil.nlu.edu.ua/article/view/133427 [in Ukrainian].

7. Nova ukrainska shkola: Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy [New Ukrainian School: Ministry of Education and Science of Ukraine]. (n.d.). *mon.gov.ua.* Retrieved from https://mon.gov.ua/nova-ukrainska-shkola [in Ukrainian].

8. Opanasiuk, V.V. (2021). Demokratychna osvita yak vazhlyva funktsiia suchasnoi derzhavy (na prykladi intehrovanoho kursu z demokratii dlia zakladiv vyshchoi osvity) [Democratic education as an important function of the modern state (on the example of an integrated course on democracy for higher education institutions)]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriia 22. Politychni nauky ta metodyka vykladannia sotsialno-politychnykh dystsyplin – Scientific Journal of Dragomanov NPU.* Series 22. Political Sciences and Methods of Teaching Socio-Political Disciplines, 30, 37–48 [in Ukrainian].

9. Osvita v umovakh viiny: Natsionalne ahentstvo iz zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity [Education in wartime: National Agency for Higher Education Quality Assurance]. (2025). *naqa.gov.ua.* Retrieved from https://naqa.gov.ua/2025/02/%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0-%D0%B2-%D1%83%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%85%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B8/ [in Ukrainian].

10. Pro Derzhavnu natsionalnu prohramu «Osvita» («Ukraina XXI stolittia»): Postanova Kabinetu ministriv Ukrainy vid 3 lystopada 1993 r. № 896 [On the State National Program "Education" ("Ukraine of the XXI century"): Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine from November 3, 1993, № 896]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua.* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/89693%D0%BF [in Ukrainian].

11. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy "Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku hromadianskoi osvity v Ukraini" vid 3 zhovtnia 2018 r. № 710-r (redaktsiia vid 08.10.2022) [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval of the Concept of civic education development in Ukraine" from October 3, 2018, № 710-r (as amended on October 8, 2022)]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua.* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80?lang=uk#Text [in Ukrainian].

12. Raksha, N.S. (2007). Administratyvno-pravove zabezpechennia prava hromadian na osvitu [Administrative and legal provision of citizens' right to education]. *Extended abstract of candidate's thesis.* Lviv [in Ukrainian].

13. Rybalka, V.V. (2018). Sotsialno-pedahohichne i psykholohichne zabezpechennia rozvytku diievogo hromadianskoho suspilstva i osobystosti hromadianyna [Socio-pedagogical and psychological support for the development of an effective civil society and the personality of a citizen]. Kyiv: TALKOM [in Ukrainian].

14. Khoruzhyi, H.F. (2016). Yevropeiska polityka vyshchoi osvity [European higher education policy]. Poltava: Dyvosvit [in Ukrainian].

15. Chy robyt viina demokratiiu (ne)mozhlyvoiu. Lektsiia Ivana Verbytskoho [Does war make democracy (im)possible? *Lecture by Ivan Verbytskyi]. (2025).* HEINRICH BÖLL STIFTUNG. Retrieved from https://ua.boell.org/uk/2025/07/10/chy-robyt-viyna-demokratiyu-nemozhlyvoyu-lektsiya-ivana-verbytskoho [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 01.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 15.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 378.147:004:811

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-557-570

Галченкова Марія Євгенівна старший викладач кафедри іноземних мов Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного м. Львів, https://orcid.org/0000-0002-9049-2082

РОЗВИТОК ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ОГЛЯД

Анотація. Статтю присвячено теоретичному аналізу проблеми розвитку іншомовної комунікативної компетентності здобувачів вищої освіти засобами цифрових технологій. Актуальність дослідження зумовлена активною цифровізацією освітнього процесу та необхідністю підвищення ефективності іншомовної підготовки в умовах сучасного інформаційного середовища. На основі узагальнення вітчизняних і зарубіжних наукових джерел розкрито теоретико-методологічні засади впровадження цифрових технологій у процес навчання іноземних мов. Проаналізовано різні підходи до трактування понять «комунікативна компетенція» та «іншомовна комунікативна компетентність», що дозволило визначити їхню сутність та структуру в контексті сучасних освітніх викликів.У роботі систематизовано наукові підходи до інтеграції цифрових технологій у процес іншомовної підготовки та запропоновано узагальнену періодизацію їх розвитку — від традиційних форм навчання до використання інтелектуальних цифрових систем. Окрему увагу приділено аналізу ефективності різних цифрових інструментів, які застосовуються для формування іншомовної комунікативної компетентності, а також визначено педагогічні умови їх результативного використання.Підкреслено, що застосування сучасних цифрових технологій, зокрема інструментів штучного інтелекту, сприяє підвищенню рівня мовленнєвої підготовки здобувачів освіти, розвитку їхньої автономності, мотивації та здатності до міжкультурної комунікації.

Водночас ефективність їх використання залежить від методично обґрунтованого поєднання цифрових ресурсів із традиційними формами навчання.

Окреслено перспективи подальших досліджень, пов’язаних із впровадженням генеративного штучного інтелекту та створенням адаптивних освітніх середовищ для розвитку іншомовної комунікативної компетентності у вищій школі. Особливу увагу доцільно приділити розробленню індивідуалізованих освітніх траєкторій, удосконаленню цифрової компетентності викладачів, а також формуванню навичок критичного мислення у здобувачів освіти в умовах активного використання інформаційних технологій.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Ключові слова: іншомовна комунікативна компетентність, цифрові технології, вища освіта, CALL, мобільне навчання, штучний інтелект, LMS, теоретичний огляд, цифровізація освіти.

Halchenkova Mariya Senior Lecturer of the Department of Foreign Languages, Hetman Petro Sahaidachny Army Academy, Lviv, https://orcid.org/0000-0002-9049-2082

DEVELOPMENT OF FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE IN HIGHER EDUCATION STUDENTS BY MEANS OF DIGITAL TECHNOLOGIES: A THEORETICAL REVIEW

Abstract. The article is devoted to a theoretical analysis of the problem of developing foreign language communicative competence of higher education students through the use of digital technologies. The relevance of the study is обусловлена the active digitalization of the educational process and the need to enhance the effectiveness of foreign language training in the modern information environ-ment. Based on the generalization of domestic and foreign scholarly sources, the theoretical and methodological foundations for the implementation of digital technologies in foreign language teaching are revealed. Various approaches to the interpretation of the concepts of “communicative competence” and “foreign language communicative competence” are analyzed, which made it possible to determine their essence and structure in the context of contemporary educational challenges.The paper systematizes scientific approaches to the integration of digital technologies into the process of foreign language training and proposes a generalized periodization of their development—from traditional forms of instruction to the use of intelligent digital systems.

Particular attention is paid to the analysis of the effectiveness of various digital tools used to develop foreign language communicative competence, as well as to the identification of pedagogical conditions for their effective application.It is emphasized that the use of modern digital technologies, particularly artificial intelligence tools, contributes to improving students’ language proficiency, fostering their autonomy and motivation, and enhancing their ability for intercultural communication. At the same time, the effectiveness of their application depends on a methodologically grounded combination of digital resources with traditional teaching methods.

Prospects for further research related to the implementation of generative artificial intelligence and the development of adaptive learning environments for enhancing foreign language communicative competence in higher education are outlined. Special attention should be paid to the design of individualized learning trajectories, the improvement of teachers’ digital competence, and the development of students’ critical thinking skills in the context of the active use of information technologies.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Keywords: foreign language communicative competence, digital technologies, higher education, CALL, mobile learning, artificial intelligence, LMS, theoretical review, digitalisation of education.

Постановка проблеми.Глобальна цифровізація суспільства та широке запровадження інформаційно-комунікаційних технологій в освітній процес суттєво змінили умови іншомовної підготовки фахівців у закладах вищої освіти (ЗВО). У сучасному освітньо-науковому дискурсі іншомовна комунікативна компетентність (ІКК) розглядається як одна з ключових професійних і загальних компетентностей випускника університету, що безпосередньо впливає на його конкурентоспроможність на національному та міжнародному ринках праці, здатність до міжкультурної та міжпрофесійної взаємодії (Ніколаєва, 2016; Richards, 2022). Водночас традиційні методи і форми навчання іноземних мов виявляються недостатньо ефективними в умовах цифрового освітнього середовища, що формується під впливом технологічної революції Industry 4.0, парадигми «суспільства знань» і концепції навчання впродовж життя.

Проблема ефективного застосування цифрових технологій для розвитку ІКК набула особливої гостроти в контексті переходу до дистанційного та змішаного навчання. За даними ЮНЕСКО (2022), понад 73 % університетів світу повністю або частково перейшли на цифрові формати викладання, що зумовило нагальну потребу в теоретичному осмисленні дидактичного потенціалу цифрових засобів для розвитку іншомовної комунікативної компетентності. Саме тому дослідження теоретичних основ і системний огляд існуючого наукового доробку в цій галузі є актуальним і практично значущим науковим завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.Теоретичне підґрунтя проблеми розвитку ІКК засобами цифрових технологій становлять праці науковців різних поколінь і наукових шкіл. Фундаментальні засади комунікативної компетентності закладено у класичних роботах Н. Хомського (Chomsky, 1965), який розмежував мовну «компетенцію» (competence) як ментальне знання граматики та «виконання» (performance) як її реалізацію у мовленні, і Д. Хаймса (Hymes, 1972), який суттєво розширив це поняття, запровадивши соціолінгвістичний вимір: здатність не лише правильно будувати речення, а й доречно використовувати мову у конкретних соціальних ситуаціях. Пізніше М. Канале та М. Свейн (Canale & Swain, 1980) запропонували першу системну структурну модель комунікативної компетентності, що включала граматичну, соціолінгвістичну, дискурсивну та стратегічну субкомпетентності, яка й донині залишається базовою для більшості лінгводидактичних концепцій.

У вітчизняній науці вагомий внесок у розробку концепту ІКК у контексті вищої освіти зробили О. Тарнопольський (2011), С. Ніколаєва (2016), Н. Бориско (2019), які опрацювали як теоретичний апарат, так і методичне забезпечення процесу формування ІКК у ЗВО. Питання впровадження цифрових технологій у

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

навчання іноземних мов у вищій школі активно досліджуються у публікаціях П. Сисоєва (2020), О. Коломієць (2021), Т. Коваль та Н. Майєр (2022), Л. Гаращенко (2023). Зарубіжні дослідники М. Варщауер (Warschauer, 2020), А. Блейн (Blaine, 2021), Дж. Річардс (Richards, 2022), О. Завацкі-Ріхтер (Zawacki-Richter et al., 2023) аналізують технологічно опосередковане навчання іноземних мов крізь призму ефективності, педагогічного дизайну та штучного інтелекту.

Незважаючи на значний масив наукових публікацій, у сучасній лінгводидактиці бракує систематизованих теоретичних оглядів, які б охоплювали еволюцію поняття ІКК, класифікацію цифрових засобів і верифіковані педагогічні умови їх ефективного застосування в єдності. Цим і визначається наукова ніша, яку заповнює пропонована стаття.

Мета статті — здійснити систематичний теоретичний огляд наукових досліджень і публікацій з проблеми розвитку іншомовної комунікативної компетентності у здобувачів вищої освіти засобами цифрових технологій та систематизувати накопичений науковий доробок у вигляді аналітичних таблиць.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз наукової літератури свідчить про значну термінологічну варіативність у дослідженні ІКК. Різні науковці використовують близькі, проте не тотожні поняття: «мовна компетенція» (Chomsky, 1965), «комунікативна компетенція» (Hymes, 1972), «комунікативна компетентність» (Canale & Swain, 1980; van Ek, 1986), «іншомовна комунікативна компетентність» (Зимня, 2003; Ніколаєва, 2016; Тарнопольський, 2011), «цифрова іншомовна компетентність» (Сисоєв, 2020; Mayer, 2021). З метою упорядкування термінологічного апарату нами здійснено порівняльний аналіз ключових дефініцій, поданих у Таблиці 1.

Таблиця 1

Порівняльний аналіз підходів науковців до визначення поняття іншомовної комунікативної компетентності

Науковець (рік)	Термін / поняття	Визначення	Підхід / концепція
Н. Хомський (Chomsky, 1965)	Мовна компетенція (linguistic competence)	Вроджена ментальна здатність носія мови до породження та розуміння необмеженої кількості граматично правильних висловлювань	Генеративна граматика; ментальний / когнітивний підхід

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Науковець (рік)	Термін / поняття	Визначення	Підхід / концепція
Д. Хаймс (Hymes, 1972)	Комунікативна компетенція (communicative competence)	Знання не тільки граматичних правил, а й норм соціального вживання мови: коли, як і з ким говорити	Соціолінгвістичний / етнографічний підхід
М. Канале, М. Свейн (Canale & Swain, 1980)	Комунікативна компетентність (чотирикомпонентна модель)	Інтегративна система граматичної, соціолінгвістичної, дискурсивної та стратегічної субкомпетентностей	Комунікативний підхід; перша структурна модель
Я. ван Ек (van Ek, 1986)	Іншомовна комунікативна компетентність (шестикомпонентна)	Розширена модель, що включає лінгвістичну, соціолінгвістичну, дискурсивну, стратегічну, соціальну та соціокультурну компетентності	Функціональний / соціокультурний підхід
І. Зимня (2003)	Іншомовна комунікативна компетентність	Здатність і готовність здійснювати іншомовне спілкування в єдності мовної та мовленнєвої діяльності на основі набутих знань, умінь і навичок	Особистісно-діяльнісний підхід

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Науковець (рік)	Термін / поняття	Визначення	Підхід / концепція
С. Ніколаєва (2016)	Комунікативна компетентність у навчанні ІМ	Динамічна система лінгвістичних і прагматичних знань, що виявляється в реальній комунікативній взаємодії та детермінована культурно-контекстуальними чинниками	Прагматично-дискурсивний підхід
П. Сисоєв (2020)	Цифрова іншомовна компетентність	Здатність використовувати цифрові технології для розвитку іншомовної комунікативної компетентності в умовах e-learning та CALL	Технологічний / цифровий підхід
Р. Мейєр (Mayer, 2021)	Цифрова комунікативна компетентність	Комплекс навичок міжмовної взаємодії, опосередкованої технологіями, у мультимедійних середовищах	Мультимедійне навчання (Multimedia Learning Theory)

Аналіз даних таблиці 1 дозволяє простежити чітку еволюційну логіку концептуалізації ІКК: від ментально-когнітивного (Хомський) через соціо-лінгвістичний (Хаймс) і структурно-компонентний (Канале–Свейн, ван Ек) до особистісно-діяльнісного (Зимня, Ніколаєва) та технологічно-орієнтованого (Сисоєв, Мейєр) підходів. Спільним для більшості сучасних дослідників є

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

розуміння ІКК як динамічного, багатокомпонентного та контекстуально детермінованого утворення. Принциповою відмінністю сучасних дефініцій від класичних є включення медіативного / цифрового компонента (Mayer, 2021; Сисоєв, 2020), що відображає реалії цифрового освітнього простору.

Найбільш операційною для цілей сучасної вищої лінгвістичної освіти вважається інтегративна позиція, що об'єднує компонентну структуру Канале–Свейн з технологічним виміром Сисоєва і Мейєра, а також із соціокультурним наповненням ван Ека (Warschauer, 2020; Richards, 2022). Саме такий підхід закладено і в документах Ради Європи — Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти (CEFR, 2020), де ІКК описується через п'ять ключових компетентностей: лінгвістичну, соціолінгвістичну, прагматичну, стратегічну та медіативну.

Ретроспективний аналіз наукових публікацій дозволяє виокремити п'ять основних етапів розвитку технологічного забезпечення іншомовної підготовки у вищій школі. Запропонована нами на основі синтезу наукових джерел (Warschauer, 2006; Kukulska-Hulme, 2015; Selwyn, 2022; Zawacki-Richter et al., 2023) п'ятиетапна періодизація відображає логіку зміни як технологічного базису, так і дидактичних парадигм — від технократичного до антропоцентричного й AI-орієнтованого підходу (Таблиця 2).

Таблиця 2

Періодизація етапів інтеграції цифрових технологій у навчання іноземних мов у системі вищої освіти (на основі аналізу наукових джерел)

Етап	Хронологія	Провідні технології	Дидактична парадигма	Внесок у розвиток ІКК
I. Аналоговий	До 1990 р.	Аудіо-лінгвальні лаб., магнітофон, відео, ТЗН	Біхевіористська (Skinner, 1957)	Формування аудитивних і мовленнєвих навичок
II. Комп'ютерний	1990–2004	CALL 1.0, мультимедійні CD-ROM, перші LMS, e-mail	Когнітивна (Krashen, 1985; Schmidt, 1990)	Розвиток рецептивних умінь ІМ, граматики
III. Мережевий	2004–2012	Web 2.0, Moodle, блоги, вікі, подкасти, YouTube, Skype	Соціокультурна (Vygotsky; Warschauer, 2006)	Автентична іншомовна комунікація онлайн

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Етап	Хронологія	Провідні технології	Дидактична парадигма	Внесок у розвиток ІКК
IV. Мобільний	2012–2020	MALL, смартфони, Duolingo, Quizlet, хмарні сервіси, Google Classroom	Мобільне / персоналізоване навчання (Kukulska-Hulme, 2015)	Автономія студента, мікронавчання ІМ
V. Штучного інтелекту	2020 – дотепер	AI, ChatGPT, NLP, адаптивні платформи, VR/AR, генеративні моделі	Адаптивне / трансформаційне навчання (Selwyn, 2022; Zawacki-Richter, 2023)	Цілісна ІКК у цифровому середовищі з ШІ-зворотним зв'язком

Перший — аналоговий — етап (до 1990 р.) характеризується домінуванням аудіо-лінгвальних технологій і біхевіористської методики (Skinner, 1957): навчання будувалось на основі дриллів, повторення зразків і підкріплення. Другий — комп'ютерний — етап (1990–2004) пов'язаний з появою перших CALL-програм (Computer-Assisted Language Learning), мультимедійних навчальних дисків і систем управління навчанням. Дослідники цього часу (Krashen, 1985; Schmidt, 1990) наголошували на ролі «свідомого помічання» (noticing) мовних явищ у цифровому середовищі.

Третій — мережевий — етап (2004–2012) ознаменувався появою Web 2.0 і Moodle, що вперше забезпечили масштабну інтерактивну іншомовну комунікацію поза аудиторією. М. Варщауер (Warschauer, 2006) охарактеризував цей етап як перехід від «структурного CALL» до «комунікативного CALL». Четвертий — мобільний — етап (2012–2020) пов'язаний з поширенням смартфонів та MALL (Mobile-Assisted Language Learning). Дослідниця Е. Кукулська-Хьюлм (Kukulska-Hulme, 2015) обґрунтувала принцип «убіквітарного навчання» (ubiquitous learning) — можливість навчатися будь-де та будь-коли, що суттєво підвищує систематичність іншомовної практики.

П'ятий — сучасний — етап штучного інтелекту (від 2020 р. до сьогодні) характеризується конвергенцією великих мовних моделей (LLM), адаптивних навчальних систем і педагогічного дизайну. Дослідники Н. Селвін (Selwyn, 2022) і О. Завацкі-Ріхтер (Zawacki-Richter et al., 2023) наголошують на трансформаційному потенціалі AI для персоналізації іншомовного навчання, хоча й застерігають від «технологічного детермінізму» без урахування педагогічних принципів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Наукова література останніх років містить значну кількість емпіричних досліджень, присвячених ефективності окремих цифрових засобів і їх впливу на різні компоненти ІКК. У Таблиці 3 систематизовано результати ключових опублікованих досліджень (2020–2023).

Таблиця 3

Результати опублікованих порівняльних досліджень ефективності цифрових технологій у розвитку ІКК студентів ЗВО

Дослідник(и) та рік	Цифровий інструмент	Приріст успішності / рівня ІКК	Ключовий висновок
Warschauer & Meskill (2022), США, n = 285	LMS + синхронні відеоконференції	+17 % (письмо); +21 % (говоріння)	Технологічно опосередкована взаємодія суттєво розвиває дискурсивну субкомпетентність
Sysoyev (2020), Росія/міжнар., n = 198	Соціальні мережі та блоги	+24 % (соціолінгв. компетентність)	Web 2.0 формує автентичне іншомовне мовленнєве середовище
Kukulska-Hulme et al. (2021), Велика Британія, n = 341	MALL (мобільні застосунки)	+29 % (лексичний запас); +18 % (аудіювання)	Мобільне навчання забезпечує систематичність та убіквітарність засвоєння ІМ
Blaine (2021), США, n = 120	ChatGPT / AI-асистент	+33 % (письмова продукція); якість — +28 %	AI забезпечує миттєвий персоналізований зворотний зв'язок, недосяжний у традиційному форматі
Коваль & Майєр (2022), Україна, n = 167	Moodle + Padlet + YouTube	+22 % (загальний рівень ІКК)	Комплексне застосування різнотипних інструментів дає синергетичний ефект для ІКК
Zawacki-Richter et al. (2023), мета-аналіз 47 досліджень	AI-інструменти загалом	Середній ефект d = 0,68 (значущий)	AI у навчанні ІМ демонструє стабільно позитивний ефект за умови педагогічно обґрунтованої інтеграції

Аналіз даних таблиці 3 дозволяє зробити низку узагальнень. По-перше, усі розглянуті цифрові засоби демонструють позитивний вплив на відповідні компоненти ІКК, що підтверджує їх загальний дидактичний потенціал. По-друге, AI-асистовані технології (Blaine, 2021) та мобільні застосунки (Kukulska-Hulme

ISSN 2786-4952 Online

et al., 2021) забезпечують найбільший приріст лексичних і письмових умінь завдяки систематичному персоналізованому зворотному зв'язку. По-третє, комплексне застосування різнотипних інструментів (Коваль & Майєр, 2022) дає синергетичний ефект, що перевищує результати використання окремих засобів.

Особливої уваги заслуговує мета-аналіз 47 досліджень, проведений командою О. Завацкі-Ріхтера (Zawacki-Richter et al., 2023): узагальнений ефект впровадження AI-інструментів у навчання іноземних мов становить d = 0,68, що за шкалою Дж. Коена відповідає помірному-значному ефекту. Автори підкреслюють, що цей показник є вищим за середній ефект традиційних дидактичних інновацій (d ≈ 0,40), однак нижчим за показники цілеспрямованого зворотного зв'язку від живого викладача (d ≈ 0,79). Це дозволяє трактувати AI як потужний допоміжний, але не замінний педагогічний засіб.

Систематичний огляд наукової літератури дозволив виокремити та систематизувати педагогічні умови, дотримання яких, за даними дослідників, є необхідним для досягнення значущого освітнього ефекту від використання цифрових технологій у розвитку ІКК (Таблиця 4).

Таблиця 4

Педагогічні умови ефективного застосування цифрових технологій для розвитку ІКК (за матеріалами наукових досліджень)

Педагогічна умова	Науковці, які обґрунтовують	Цифровий інструмент / технологія
Забезпечення автентичності комунікативних ситуацій	Hymes (1972); Warschauer (2020); Richards (2022)	Відеоконференції, подкасти, форуми носіїв мови
Персоналізація навчальної траєкторії	Mayer (2021); Zawacki-Richter et al. (2023); Kukulska-Hulme (2021)	AI-адаптивні платформи, MALL-застосунки
Інтерактивність і колаборативність навчання	Vygotsky (1978); Sysoyev (2020); Коваль & Майєр (2022)	Wiki, Padlet, Google Docs, Mentimeter
Систематичний миттєвий зворотний зв'язок	Schmidt (1990); Blaine (2021); Selwyn (2022)	ChatGPT, Grammarly, Elsa Speak, LMS-тести
Розвиток автономії та самоорганізації студента	Holec (1981); Гаращенко (2023); Коломієць (2021)	Мобільні застосунки, подкасти, е-портфоліо
Міжкультурна спрямованість навчального контенту	van Ek (1986); Ніколаєва (2016); Byram (2021)	YouTube, міжнародні форуми, телетандем-проєкти
Поєднання синхронного та асинхронного форматів (blended learning)	Dziuban et al. (2021); Тарнопольський (2011); Бориско (2019)	LMS Moodle, Zoom, Google Classroom

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Узагальнення даних таблиці 4 свідчить, що педагогічні умови ефективного застосування цифрових технологій формують цілісну систему вимог до організації іншомовного навчання. Центральне місце серед них займають принципи автентичності комунікативних ситуацій (Hymes, 1972; Warschauer, 2020) та персоналізації навчального процесу (Mayer, 2021; Zawacki-Richter et al., 2023). Дослідники одностайні в тому, що впровадження будь-якого цифрового засобу без урахування зазначених умов суттєво знижує його дидактичну ефективність (Selwyn, 2022).

Особливу увагу науковці приділяють умові розвитку автономії студента (learner autonomy). Г. Голек (Holec, 1981), один із піонерів цього напряму, визначав навчальну автономію як «здатність брати відповідальність за власне навчання». У контексті цифрового середовища ця ідея набуває нового звучання: MALL-застосунки, AI-асистенти та е-портфоліо стають не лише навчальними інструментами, але й засобами формування метакогнітивних стратегій іншомовного навчання (Гаращенко, 2023; Коломієць, 2021). Одночасно дослідники наголошують на ризиках технологічної залежності та необхідності збереження живої педагогічної взаємодії (Byram, 2021).

Висновки .Проведений теоретичний огляд наукових досліджень дозволяє сформулювати такі висновки:

– поняття «іншомовна комунікативна компетентність» пройшло тривалий шлях концептуальної еволюції — від когнітивно-лінгвістичного (Хомський, 1965) до соціолінгвістичного (Хаймс, 1972), структурно-компонентного (Канале–Свейн, 1980; ван Ек, 1986), особистісно-діяльнісного (Зимня, 2003) і технологічно-цифрового (Сисоєв, 2020; Mayer, 2021) розуміння, що відображає об'єктивну трансформацію освітнього контексту.

– запропонована п'ятиетапна періодизація (аналоговий — комп'ютерний — мережевий — мобільний — AI-орієнтований) відображає логіку зміни як технологічного базису, так і дидактичних парадигм у навчанні іноземних мов у ЗВО.

– аналіз опублікованих досліджень (Blaine, 2021; Kukulska-Hulme et al., 2021; Zawacki-Richter et al., 2023 та ін.) підтверджує значущий позитивний вплив цифрових технологій на розвиток ІКК: середній ефект AI-інструментів становить d = 0,68, що перевищує ефект більшості традиційних дидактичних інновацій.

– ефективність цифрових технологій зумовлена дотриманням системи педагогічних умов: автентичності, персоналізації, інтерактивності, систематичного зворотного зв'язку, розвитку автономії та міжкультурної спрямованості навчання.

Перспективи подальших наукових розвідок у даному напрямі полягають у дослідженні педагогічного потенціалу генеративного штучного інтелекту (LLM, RAG-системи) для персоналізованого розвитку ІКК; у розробці науково обґрунтованих критеріїв педагогічного оцінювання AI-асистованого іншомовного

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

навчання; у вивченні впливу цифрових технологій на формування міжкультурної комунікативної компетентності відповідно до оновленого стандарту CEFR (2020).

Література

1. Бориско Н. Ф. Концепція підготовки фахівців до іншомовної міжкультурної комунікації. Педагогічна освіта та освіта дорослих: теорія і практика. 2019. № 1. С. 12–19.

2. Жукова, А. Р., Дрізд, М. Ю. (2025). Підходи до модернізації методів навчання іноземних мов у контексті військової освіти. Сучасні гуманітарні дискусії, 2 (4), 20-25. https://doi.org/10.60022/2(4)-3MHD

4. Коваль Т. І., Майєр Н. В. Педагогічний потенціал цифрових технологій у навчанні іноземних мов у вищій школі. Нові технології навчання. 2022. № 97. С. 56–63.

5. Коломієць О. О. Формування іншомовної комунікативної компетентності студентів засобами CALL-технологій. Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія. 2021. № 2 (23). С. 88–95.

6. Ніколаєва С. Ю. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика. Київ: Ленвіт, 2016. 590 с.

7. Сисоєв П. В. Використання соціальних мережних сервісів у навчанні іноземної мови. Іноземні мови в школі. 2020. № 5. С. 12–20.

8. Тарнопольський О. Б. Методика навчання іншомовної мовленнєвої діяльності у вищому мовному закладі освіти. Дніпропетровськ: ДУЕП, 2011. 376 с.

9. Blaine A. M. Interaction and foreign language learning with AI-chatbots. TESOL Quarterly. 2021. Vol. 56, No. 2. P. 410–437. DOI: 10.1002/tesq.3090.

10. Byram M. Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence. Revisited. Bristol: Multilingual Matters, 2021. 208 p.

11. Canale M., Swain M. Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing. Applied Linguistics. 1980. Vol. 1. P. 1–47. DOI: 10.1093/applin/1.1.1.

12. Chomsky N. Aspects of the Theory of Syntax. Cambridge: MIT Press, 1965. 251 p.

13. Council of Europe. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Companion Volume. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2020. 232 p.

14. Dziuban C., Graham C. R., Moskal P. D., Norberg A., Sicilia N. Blended learning: The new normal and emerging technologies. International Journal of Educational Technology in Higher Education. 2021. Vol. 18, No. 3. P. 1–16. DOI: 10.1186/s41239-017-0087-5.

15. European Commission. DigComp 2.2: The Digital Competence Framework for Citizens. Luxembourg: Publications Office of the EU, 2022. 96 p. DOI: 10.2760/115376.

16. Holec H. Autonomy in Foreign Language Learning. Oxford: Pergamon, 1981. 51 p.

17. Hymes D. On communicative competence. Sociolinguistics / Ed. by J. Pride, J. Holmes. Harmondsworth: Penguin, 1972. P. 269–293.

18. Kukulska-Hulme A., Bossu C., Charitonos K., Coughlan T., Ferguson R., FitzGerald E., Gaved M., Herodotou C., Rienties B., Sargent J., Scanlon E., Sharples M., Whitelock D. Innovating Pedagogy 2021. Milton Keynes: Open University, 2021. 49 p.

19. Mayer R. E. Multimedia learning and the digital future. Educational Psychologist. 2021. Vol. 56, No. 3. P. 188–198. DOI: 10.1080/00461520.2021.1914420.

20. Richards J. C. Exploring Emotions in Language Teaching. RELC Journal. 2022. Vol. 53, No. 1. P. 225–239. DOI: 10.1177/00336882211040449.

21. Selwyn N. Education and Technology: Key Issues and Debates. 3rd ed. London: Bloomsbury, 2022. 248 p.

22. van Ek J. A. Objectives for Foreign Language Learning. Vol. I: Scope. Strasbourg: Council of Europe, 1986. 101 p.

ISSN 2786-4952 Online

23. Zhukova, A. R., & Mykytenko, N. O. (2025). The Role of Library and Information Environment in the Formation of Foreign Language Communicative Competence of Future Specialists in Armaments and Equipment of Engineering Troops. University Library at a New Stage of Social Communications Development. Conference Proceedings, (10), 255–261. https://doi.org/10.15802/unilib/2025_347708

24. Zhukova A. Conceptual and methodological bases of an interdisciplinary approach in language training//Плекаємо особистість : наук. Вип. 11. Лубни: Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка», 2026. С.65-72. https://orcid.org/0000-0002-7292-16605

References

1. Borysko, N. F. (2019). Kontseptsiia pidhotovky fakhivtsiv do inshomovnoi mizhkulturnoi komunikatsii [Concept of training specialists for foreign language intercultural communication]. Pedahohichna osvita ta osvita doroslykh: teoriia i praktyka, 1, 12–19. [in Ukrainian]

2. Zhukova, A. R., & Drizd, M. Yu. (2025). Pidkhody do modernizatsii metodiv navchannia inozemnykh mov u konteksti viiskovoi osvity. Suchasni humanitarni dyskusii, 2(4), 20–25. https://doi.org/10.60022/2(4)-3MHD [in Ukrainian]

4. Koval, T. I., & Maier, N. V. (2022). Pedahohichnyi potentsial tsyfrovykh tekhnolohii u navchanni inozemnykh mov u vyshchii shkoli [Pedagogical potential of digital technologies in foreign language teaching in higher education]. Novi tekhnolohii navchannia, 97, 56–63. [in Ukrainian]

5. Kolomiiets, O. O. (2021). Formuvannia inshomovnoi komunikatyvnoi kompetentnosti studentiv zasobamy CALL-tekhnolohii [Development of FLCC by means of CALL technologies]. Visnyk Universytetu imeni Alfreda Nobelia. Seriia: Pedahohika i psykholohiia, 2(23), 88–95. [in Ukrainian]

6. Nikolaieva, S. Yu. (2016). Metodyka navchannia inozemnykh mov i kultur: teoriia i praktyka [Methods of teaching foreign languages and cultures]. Kyiv: Lenvit. [in Ukrainian]

8. Tarnopolskyi, O. B. (2011). Metodyka navchannia inshomovnoi movlennievoi diialnosti u vyshchomu movnomu zakladi osvity [Methods of foreign language speech activity teaching in a higher language education institution]. Dnipropetrovsk: DUEP. [in Ukrainian]

9. Blaine, A. M. (2021). Interaction and foreign language learning with AI-chatbots. TESOL Quarterly, 56(2), 410–437. https://doi.org/10.1002/tesq.3090

10. Byram, M. (2021). Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence. Revisited. Bristol: Multilingual Matters.

11. Canale, M., & Swain, M. (1980). Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing. Applied Linguistics, 1, 1–47. https://doi.org/10.1093/applin/1.1.1

12. Chomsky, N. (1965). Aspects of the Theory of Syntax. Cambridge: MIT Press.

13. Council of Europe. (2020). Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Companion Volume. Strasbourg: Council of Europe Publishing.

14. Dziuban, C., Graham, C. R., Moskal, P. D., Norberg, A., & Sicilia, N. (2021). Blended learning: The new normal and emerging technologies. International Journal of Educational Technology in Higher Education, 18(3), 1–16. https://doi.org/10.1186/s41239-017-0087-5

15. European Commission. (2022). DigComp 2.2: The Digital Competence Framework for Citizens. Publications Office of the EU. https://doi.org/10.2760/115376

16. Holec, H. (1981). Autonomy in Foreign Language Learning. Oxford: Pergamon.

17. Hymes, D. (1972). On communicative competence. In J. Pride & J. Holmes (Eds.), Sociolinguistics (pp. 269–293). Harmondsworth: Penguin.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

18. Kukulska-Hulme, A., Bossu, C., Charitonos, K., Coughlan, T., Ferguson, R., FitzGerald, E., … Whitelock, D. (2021). Innovating Pedagogy 2021. Milton Keynes: Open University.

19. Mayer, R. E. (2021). Multimedia learning and the digital future. Educational Psychologist, 56(3), 188–198. https://doi.org/10.1080/00461520.2021.1914420

20. Richards, J. C. (2022). Exploring Emotions in Language Teaching. RELC Journal, 53(1), 225–239. https://doi.org/10.1177/00336882211040449

21. Selwyn, N. (2022). Education and Technology: Key Issues and Debates (3rd ed.). London: Bloomsbury.

22. van Ek, J. A. (1986). Objectives for Foreign Language Learning. Vol. I: Scope. Strasbourg: Council of Europe.

23. Zhukova, A. R., & Mykytenko, N. O. (2025). The Role of Library and Information Environment in the Formation of Foreign Language Communicative Competence of Future Specialists in Armaments and Equipment of Engineering Troops. University Library at a New Stage of Social Communications Development. Conference Proceedings, (10), 255–261. https://doi.org/10.15802/unilib/2025_347708

24. Zhukova, A. (2026). Conceptual and methodological bases of an interdisciplinary approach in language training. Plekaimo osobystist, 11, 65–72. Derzhavnyi zaklad «Luhanskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka». https://orcid.org/0000-0002-7292-16605

Дата першого надходження статті до видання: 20.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 796.015.1:796.015.6:796.42

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-571-582

Гарлінська Алла Миколаївна кандидат біологічних наук, доцент, завідувач кафедри медико-біологічних дисциплін, здоров'я людини та адаптивного спорту Житомирського державного університету імені Івана Франка, м. Житомир, https://orcid.org/0000-0001-7859-8637

Бовсуновська Наталія Миколаївна кандидат біологічних наук, доцент, доцент кафедри медико-біологічних дисциплін, здоров'я людини та адаптивного спорту Житомирського державного університету імені Івана Франка, м. Житомир, https://orcid.org/0000-0002-8137-114X

ОПТИМІЗАЦІЯ ТРЕНУВАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ЛЕГКОАТЛЕТІВ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ ПІДГОТОВКИ

Анотація. У статті розглянуто проблему оптимізації навчально-тренувального процесу юних легкоатлетів на початковому етапі спортивної підготовки. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю підвищення ефективності тренувальної діяльності спортсменів у період формування базових фізичних якостей та функціональних можливостей організму. Проаналізовано сучасні науково-методичні підходи до організації тренувального процесу в легкій атлетиці та визначено провідну роль розвитку швидкісно-силових якостей у системі підготовки спортсменів молодшого віку. Особливу увагу приділено питанням раціонального поєднання фізичних навантажень, засобів загальної та спеціальної фізичної підготовки, а також застосуванню вправ, спрямованих на вдосконалення функціонального стану дихальної та серцево-судинної систем.

Метою дослідження було обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність розробленої програми тренувань, спрямованої на розвиток швидкісно-силових якостей і підвищення рівня фізичної підготовленості юних легкоатлетів. У ході дослідження застосовувалися методи аналізу науково-методичної літератури, педагогічного спостереження, тестування фізичної підготовленості та оцінювання функціонального стану організму спортсменів.

Результати дослідження засвідчили позитивну динаміку показників функціонального стану дихальної та серцево-судинної систем, а також фізичної підготовленості спортсменів обох груп. Водночас у спортсменів експериментальної групи зміни були більш вираженими. Зокрема, встановлено суттєве покращення показників життєвої ємності легень, проб Штанге та Генчі, індексів Руф'є і Кердо, а також результатів у тестах на швидкість, витривалість, силу, координацію та гнучкість. Отримані результати підтверджують ефективність запропонованої програми тренувань та доцільність її використання у процесі підготовки юних легкоатлетів на початковому етапі спортивного вдосконалення.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Ключові слова: легка атлетика, навчально-тренувальний процес, юні легкоатлети, фізична підготовленість, функціональний стан, швидкісно-силові якості, оптимізація тренувань, спортивна підготовка.

Harlinska Alla Mykolaivna Candidate of Biological Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Medical and Biological Disciplines, Human Health and Adaptive Sports at Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr, https://orcid.org/0000-0001-7859-8637

Bovsunovska Nataliia Mykolaivna Candidate of Biological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Medical and Biological Disciplines, Human Health and Adaptive Sports at Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr, https://orcid.org/0000-0002-8137-114X

OPTIMIZATION OF THE TRAINING PROCESS OF ATHLETES AT THE INITIAL STAGE OF TRAINING

Abstract. This article examines the issue of optimizing the training process for young track and field athletes at the initial stage of athletic training. The relevance of this study stems from the need to improve the effectiveness of athletes' training during the period when their basic physical qualities and functional capabilities are being developed. Modern scientific and methodological approaches to organizing the training process in track and field are analyzed, and the leading role of developing speed-strength qualities in the training system for younger athletes is identified. Particular attention is paid to the rational combination of physical loads, general and specific physical training methods, as well as the use of exercises aimed at improving the functional state of the respiratory and cardiovascular systems.

The aim of the study was to substantiate and experimentally verify the effectiveness of the developed training program aimed at developing speed-strength qualities and improving the level of physical fitness of young track and field athletes. The study employed methods of analyzing scientific and methodological literature, pedagogical observation, physical fitness testing, and assessment of the athletes' functional condition.

The study results demonstrated positive trends in the functional status of the respiratory and cardiovascular systems, as well as in the physical fitness of athletes in both groups. At the same time, the changes were more pronounced in the athletes of the experimental group. In particular, a significant improvement was observed in lung capacity, the Stange and Henchi tests, the Ruffier and Kerdos indices, as well as in the results of tests for speed, endurance, strength, coordination, and flexibility. The results confirm the effectiveness of the proposed training program and the advisability of its use in the training of young track and field athletes at the initial stage of athletic development.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Keywords: track and field, training process, young track and field athletes, physical fitness, functional condition, speed-strength qualities, training optimization, athletic training.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна легка атлетика є олімпійським видом спорту та належить до найдавніших змагальних дисциплін, які входили до програми ще стародавніх Олімпійських ігор. За даними наукових досліджень [2–4], ефективна підготовка легкоатлетів передбачає моделювання у тренувальному процесі можливих навантажень, умов і ситуацій, максимально наближених до майбутньої змагальної діяльності. Особливого значення набуває здатність організму спортсмена адаптуватися до специфічних умов проведення змагань, часових режимів та рівня фізичного й психоемоційного навантаження.

Легка атлетика вважається одним із найбільш доступних, популярних і зрозумілих видів спорту, що має важливе значення у формуванні гармонійно розвиненої, фізично здорової та активної особистості. Саме засоби легкої атлетики сприяють зміцненню здоров'я, розвитку основних фізичних якостей та вихованню дисциплінованості й наполегливості [2]. Навчально-тренувальний процес у легкій атлетиці спрямований на всебічний розвиток фізичних, психічних і морально-вольових якостей спортсмена, оволодіння технікою виконання легкоатлетичних вправ та подальше її вдосконалення. Підготовка легкоатлетів здійснюється через єдиний педагогічний процес, що поєднує навчання і тренування та орієнтований на формування, закріплення й удосконалення спеціальних умінь, навичок і високого рівня фізичної підготовленості [2].

Сучасна система спортивної підготовки у легкій атлетиці акцентує увагу на необхідності розвитку фізичних якостей, серед яких особливе місце посідають швидкісно-силові здібності. До них належать сила, швидкість, витривалість, спритність та інші якості, що є визначальними для досягнення високих спортивних результатів. Удосконалення швидкісно-силової підготовленості сприяє підвищенню ефективності виконання рухових дій, покращенню техніки та результативності спортивної діяльності загалом [5, 7–12].

Сучасні тенденції розвитку легкої атлетики, а також постійне вдосконалення теоретико-методичних підходів до підготовки спортсменів висувають нові, більш високі вимоги до діяльності тренерів і спортсменів. Це зумовлює необхідність ретельного планування навчально-тренувального процесу, добору ефективних методів і засобів тренування, а також постійного оновлення змісту підготовки відповідно до сучасних наукових досягнень [6, 10]. Саме тому проблема вдосконалення підготовки легкоатлетів є актуальною та потребує подальших наукових досліджень.

Постановка проблеми. Останніми роками окремі напрями системи спортивного тренування майже вичерпали свої резерви. Зокрема, обсяги та інтенсивність навчально-тренувальних навантажень досягли граничних величин і вступили в суперечність з іншими складниками спортивної підготовки, що негативно позначилося на ефективності навчально-тренувального процесу [1, 2].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Нині в навчально-тренувальному процесі з легкої атлетики тренери переважно використовують надмірні обсяги навантаження.

Суперечність між зростаючими вимогами сучасної легкої атлетики до високого рівня фізичної, функціональної та технічної підготовленості спортсменів і недостатньою кількістю науково обґрунтованих та адаптованих до вікових особливостей моделей тренувального процесу на початковому етапі підготовки зумовлює актуальність дослідження. Це визначає потребу в розробці й упровадженні ефективної системи тренувань, яка забезпечувала б комплексний розвиток базових рухових умінь і навичок, удосконалення фізичних якостей, підвищення функціональних можливостей організму, а також сприяла б збереженню стійкої мотивації юних спортсменів до занять легкою атлетикою та подальшого спортивного вдосконалення [1, 2].

Мета статті – проаналізувати результативність упровадженої програми в аспекті покращення показників функціонального стану та фізичної підготовленості легкоатлетів на початковому етапі.

Виклад основного матеріалу. Педагогічний експеримент було проведено на базі відділення легкої атлетики ДЮСШ м. Коростень. У дослідженні взяли участь 24 юних легкоатлети віком від 9 до 10 років, яких було поділено на дві групи: експериментальну (12 осіб) і контрольну (12 осіб).

У педагогічному експерименті контрольна група тренувалася за типовою навчальною програмою з легкої атлетики, рекомендованою для відділень ДЮСШ. Експериментальна група також працювала за базовою програмою, однак у процес підготовки було впроваджено розроблену програму, спрямовану на удосконалення навчально-тренувального процесу у фізичному аспекті. Вона включала комплекс спеціально підібраних вправ, орієнтованих на розвиток швидкісно-силових якостей та вдосконалення рухових навичок.

Тривалість педагогічного експерименту становила три місяці. Заняття для спортсменів обох груп проводилися тричі на тиждень, відповідно до вимог програм для груп початкової підготовки. Основні структурні компоненти програми у контрольній та експериментальній групах залишалися однаковими, а відмінності полягали у змістовному наповненні занять експериментальної групи.

Результати проведеного експерименту свідчать про покращення показників фізичної підготовленості та функціональних можливостей як у представників експериментальної, так і контрольної груп. Однак у спортсменів експериментальної групи динаміка змін виявилася більш вираженою, що свідчить про ефективність запропонованої програми.

Особливу увагу в дослідженні приділено оцінці функціонального стану дихальної системи, яка є важливою складовою спортивної працездатності. Аналіз таких показників, як життєва ємність легень (ЖЄЛ), життєвий індекс, проби Штанге та Генчі, дозволив визначити рівень адаптації організму юних спортсменів до фізичних навантажень і здатність ефективно відновлюватися після них. Ці тести є інформативними показниками фізичної готовності спортсменів до подальшого вдосконалення тренувального процесу (рис. 1).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

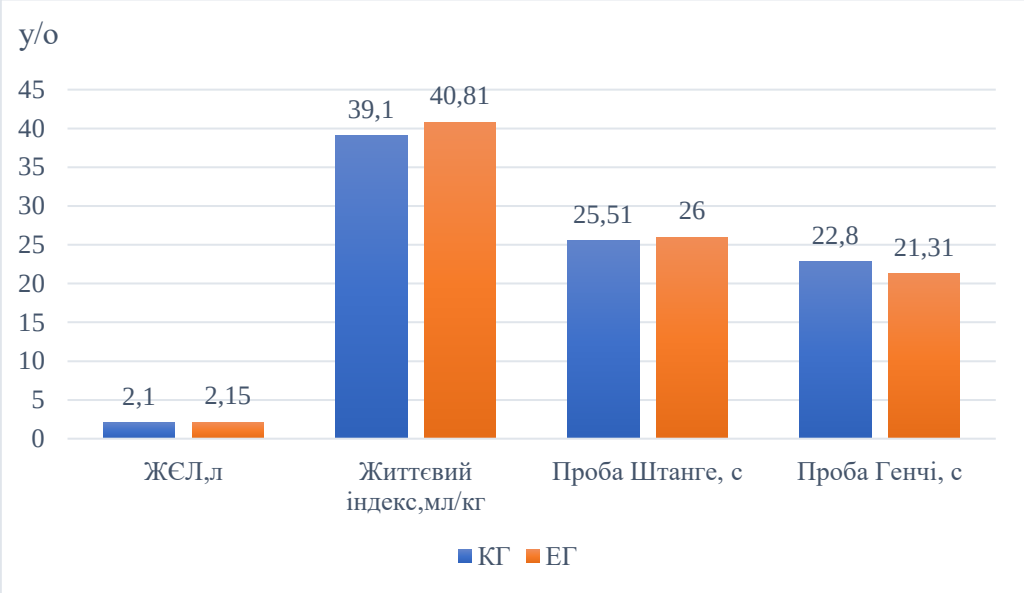

Рис. 1. Показники функціонального стану дихальної системи легкоатлетів до початку експерименту

Проаналізовано динаміку показників функціонального стану дихальної системи легкоатлетів на початковому етапі підготовки до та після проведення педагогічного експерименту. Отримані результати засвідчили статистично достовірне покращення функціональних показників, особливо серед спортсменів експериментальної групи (рис. 2).

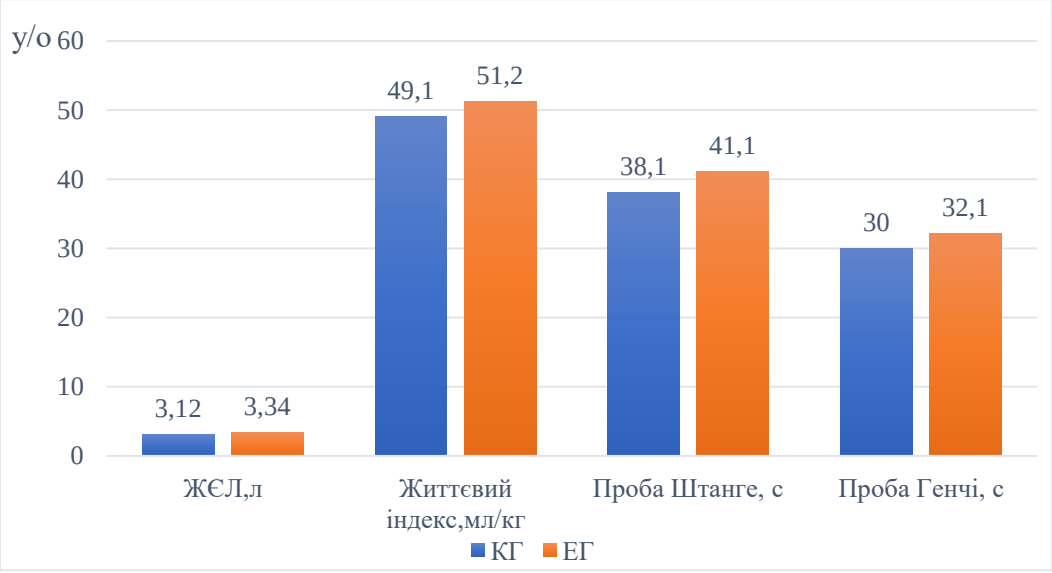

Рис.2. Показники функціонального стану дихальної системи КГ і ЕГ наприкінці експерименту

Після проведення експерименту у спортсменів контрольної групи спостерігається помірне покращення показників функціонального стану дихальної системи, що свідчить про позитивний вплив регулярних тренувань, хоча без значних якісних змін.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Так, життєва ємність легень (ЖЄЛ) зросла з 2,1 л до 3,12 л, що вказує на покращення вентиляційної здатності легень. Життєвий індекс зріс із 39,1 до 49,1 мл/кг, що свідчить про підвищення ефективності дихання та покращення кисневого забезпечення організму. Покращилися також показники дихальних проб: проба Штанге підвищилась із 25,51 с до 38,1 с, а проба Генчі – із 22,8 с до 30 с. Це означає, що спортсмени стали більш стійкими до гіпоксії, а їх дихальна система краще адаптується до затримки дихання під час навантаження. Отже, у контрольній групі простежується позитивна, але помірна динаміка функціональних показників дихальної системи.

В експериментальній групі спостерігається більш виражене покращення функціональних показників дихальної системи, що свідчить про ефективність застосованої експериментальної програми тренувань.

Після завершення експерименту ЖЄЛ збільшилась з 2,15 л до 3,34 л, що на 0,22 л більше, ніж у контрольній групі. Життєвий індекс зріс із 40,81 до 51,2 мл/кг, що свідчить про покращення ефективності дихання відносно маси тіла спортсменів і підвищення їх аеробної продуктивності.

Проба Штанге підвищилась із 26 с до 41,1 с, а проба Генчі – із 21,31 с до 32,1 с, що свідчить про значне збільшення толерантності організму до кисневого дефіциту та кращу адаптацію до фізичних навантажень. Усі ці зміни демонструють чітку позитивну динаміку, що перевищує результати контрольної групи, підтверджуючи ефективність експериментальної програми тренувань.

В експериментальній групі зміни були більш вираженими: ЖЄЛ підвищилася на 55,35 %, життєвий індекс – на 25,46 %, проба Штанге – на 58,08 %, а проба Генчі – на 50,63 %. Це свідчить про істотне покращення вентиляційної функції легень, зростання резервних можливостей дихальної системи та більш ефективну адаптацію до фізичних навантажень.

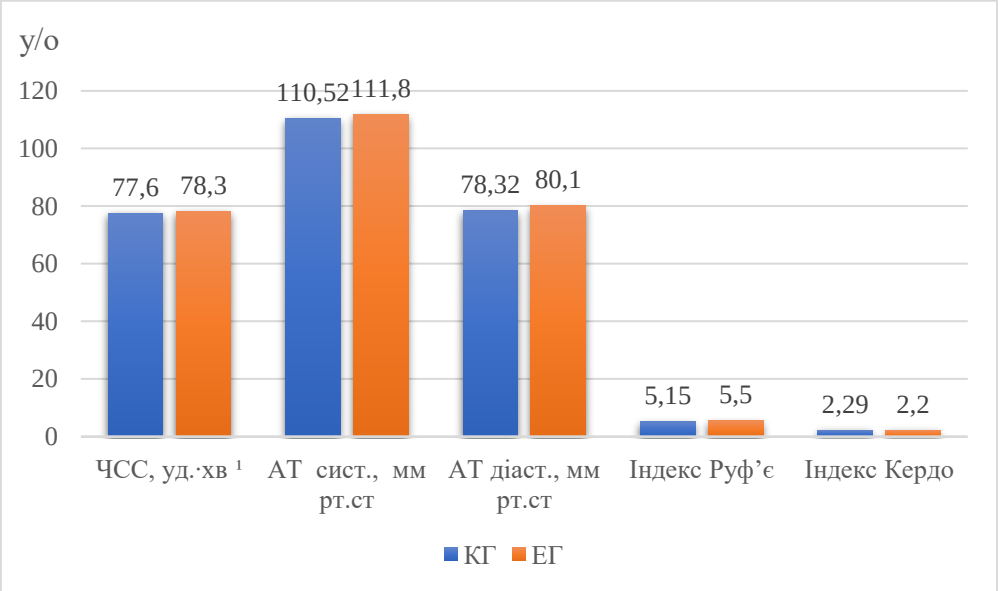

Рис. 3. Показники функціонального стану серцево-судинної системи легкоатлетів на початку експерименту.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Метою цього етапу було визначити вплив розробленої системи вправ на показники серцево-судинної системи спортсменів порівняно з традиційною програмою підготовки (рис. 4).

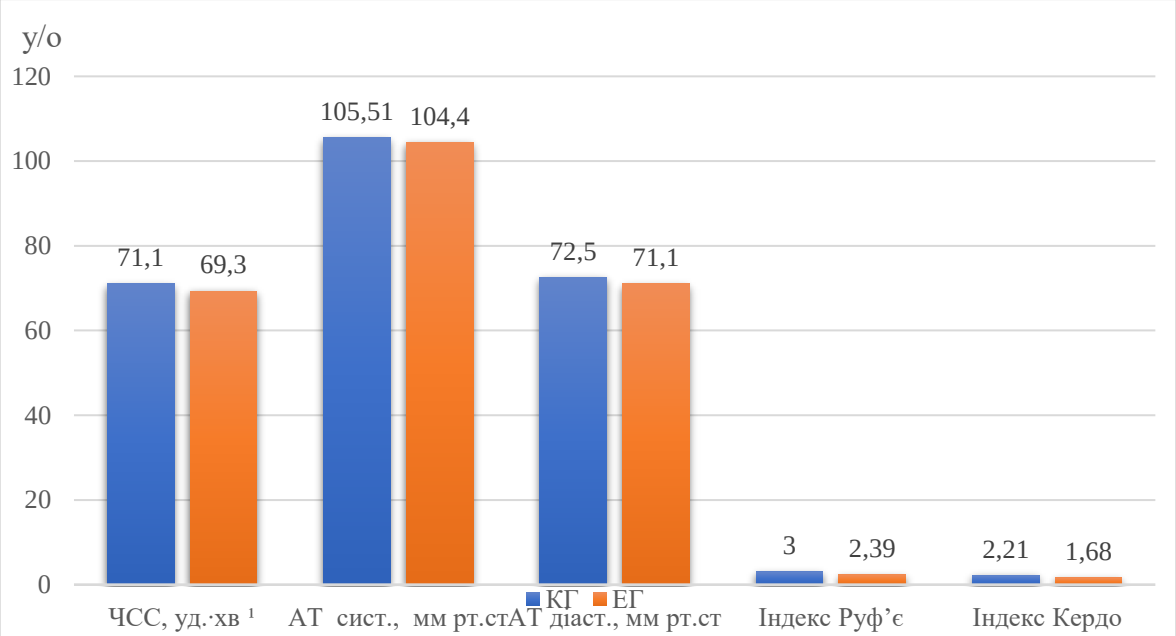

Рис. 4. Показники функціонального стану серцево-судинної системи легкоатлетів наприкінці експерименту.

У спортсменів контрольної групи після завершення експерименту зафіксовано позитивні зміни у функціональному стані серцево-судинної системи. Зокрема, частота серцевих скорочень (ЧСС) знизилася з 77,6 до 71,1 уд/хв, що свідчить про підвищення ефективності серцевої діяльності, економізацію роботи серця та покращення його адаптації до фізичних навантажень.

Показники артеріального тиску також змінилися у бік фізіологічної норми. Систолічний тиск зменшився з 110,52 до 105,51 мм рт. ст., а діастолічний – з 78,32 до 72,5 мм рт. ст. Це свідчить про зниження периферичного судинного опору та покращення еластичності судинних стінок, що є ознакою гарної тренованості серцево-судинної системи.

Позитивна динаміка спостерігається і за показником індексу Руф'є, який зменшився з 5,15 до 3,0 – це свідчить про покращення рівня фізичної працездатності серця та більш швидке відновлення після навантаження. Значення індексу Кердо практично не змінилося (2,29 – 2,21). Загалом, у контрольній групі спостерігається стабільне покращення показників функціонального стану серцево-судинної системи, проте динаміка змін є помірною.

У спортсменів експериментальної групи позитивні зміни були більш вираженими, що вказує на ефективність застосованої експериментальної програми тренувань. Частота серцевих скорочень знизилася з 78,3 до 69,3 уд/хв, що є свідченням значної економізації серцевої діяльності, підвищення резервів

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

серця та ефективнішої вегетативної регуляції.

Систолічний артеріальний тиск зменшився з 111,8 до 104,4 мм рт. ст., а діастолічний – із 80,1 до 71,1 мм рт. ст., що вказує на покращення судинного тонусу та зниження напруження регуляторних механізмів кровообігу.

Особливо показовими є зміни індексу Руф'є, який зменшився з 5,5 до 2,39, та індексу Кердо, що знизився з 2,2 до 1,68. Це свідчить про покращення функціональної здатності серця до відновлення, зменшення навантаження на серцево-судинну систему та нормалізацію балансу між симпатичними і парасимпатичними впливами.

У результаті проведеного експерименту у спортсменів обох груп спостерігається зниження основних показників серцево-судинної системи. У контрольній групі частота серцевих скорочень зменшилася на 8,4 %, тоді як в експериментальній – на 11,5 %. Систолічний артеріальний тиск знизився на 4,5 % у контрольній і на 6,6 % в експериментальній групі, а діастолічний – на 7,4 % та 11,2 % відповідно. Найбільші позитивні зміни відзначено за індексом Руф'є (−41,7 % у контрольній групі та −56,5 % в експериментальній) і за індексом Кердо (−3,5 % проти −23,6 %).

Для визначення результативності запропонованої програми після завершення педагогічного експерименту було проведено повторне тестування фізичної підготовленості спортсменів контрольної та експериментальної груп. Дослідження мало на меті виявити динаміку розвитку основних фізичних якостей легкоатлетів – швидкісних, швидкісно-силових і координаційних – під впливом різних підходів до тренувального процесу (рис. 5).

У спортсменів контрольної групи після завершення експерименту відзначається помірне покращення показників фізичної підготовленості. Показник швидкісних якостей – біг на 30 м – покращився з 17,41 с до 17,01 с.

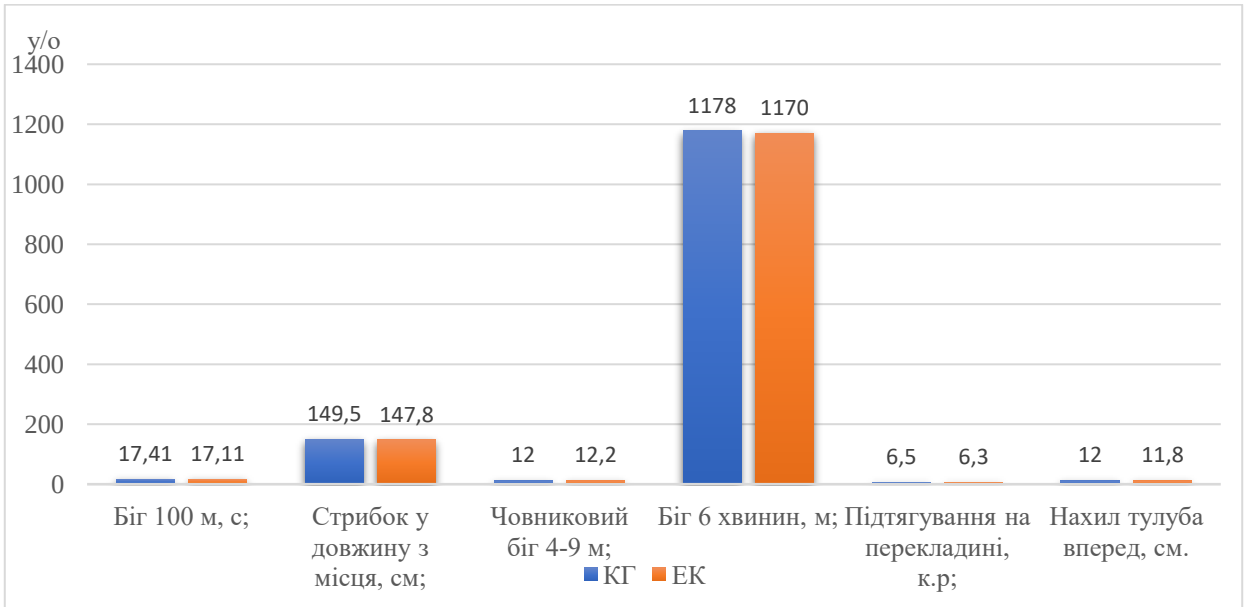

Рис. 5. Показники фізичної підготовленості легкоатлетів до експерименту.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Результати у стрибку в довжину з місця зросли з 149,5 см до 160,3 см. У човниковому бігу 4×9 м час скоротився з 12,0 с до 11,7 с, що вказує на незначне покращення координаційних здібностей і швидкості рухових дій.

Витривалість за результатами бігу за 6 хвилин підвищилась з 1178 м до 1192 м, тобто спортсмени змогли подолати більшу дистанцію за той самий час. Показник підтягувань на перекладині збільшився з 6,5 до 6,9 разів, а нахил тулуба вперед – із 12,0 см до 13,4 см. У цілому результати контрольної групи демонструють помірну позитивну динаміку.

У спортсменів експериментальної групи динаміка покращення фізичної підготовленості виявилася значно більш вираженою. Показник бігу на 100 м зменшився з 17,11 с до 16,27 с. Значно покращились показники стрибка в довжину з місця – з 147,8 см до 165,4 см, приріст склав майже 18 см.

Покращення координації та спритності підтверджується зменшенням часу у човниковому бігу 4×9 м з 12,2 с до 11,5 с. Витривалість за бігом за 6 хвилин зросла з 1170 м до 1320 м.

Помітно збільшилась силова підготовленість: кількість підтягувань на перекладині зросла з 6,3 до 8,3 разів, а показник гнучкості (нахил тулуба вперед) підвищився з 11,8 см до 14,2 см. Усі ці зміни вказують на комплексне покращення фізичних якостей спортсменів експериментальної групи – швидкісних, силових, координаційних, витривалості та гнучкості (рис. 6).

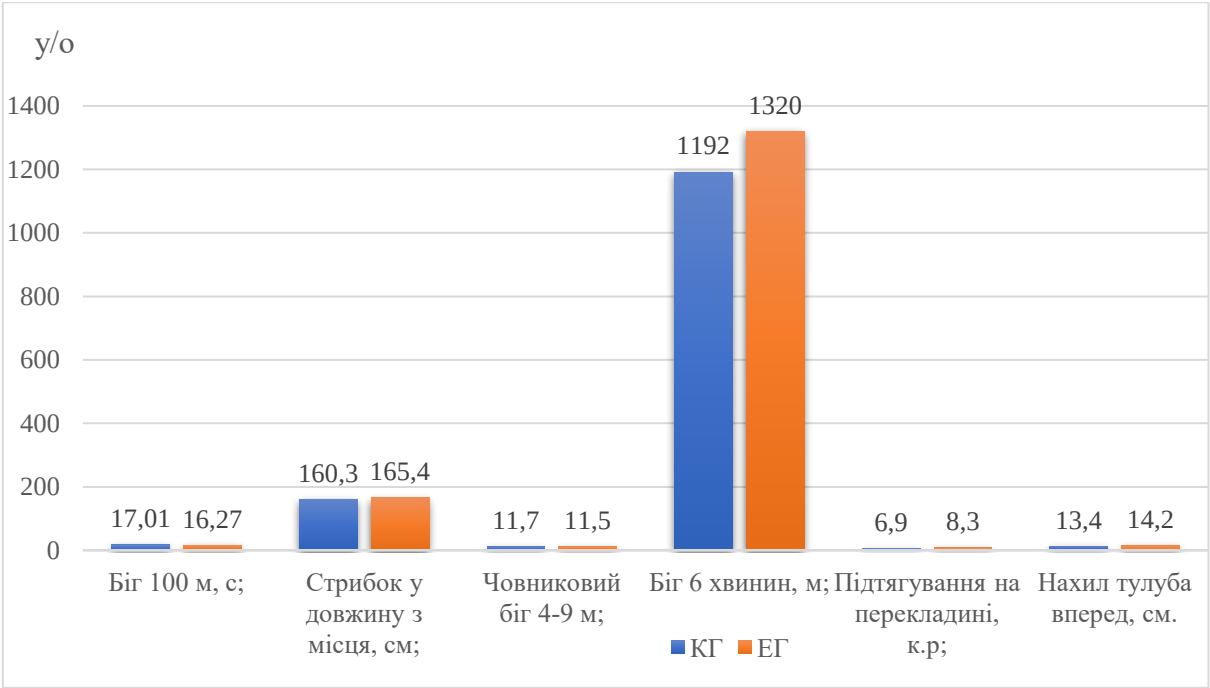

Рис. 6. Показники фізичної підготовленості легкоатлетів наприкінці експерименту

У спортсменів контрольної групи спостерігається помірне покращення показників фізичної підготовленості, так показник бігу на 100 м покращився на

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

2,3 %, а човникового бігу 4×9 м – на 2,5 %. Результати стрибка у довжину з місця зросли на 7,2 %. Показники бігу за 6 хвилин покращились лише на 1,2 %. У підтягуваннях на перекладині зафіксовано приріст на 6,2 %, а у нахилі тулуба вперед – на 11,7 %.

Водночас у спортсменів експериментальної групи позитивні зміни були значно більш вираженими, що підтверджує ефективність запропонованої програми тренувань. Час подолання 100-метрової дистанції зменшився на 4,9 %, а човниковий біг – на 5,7 %. Значно покращились результати стрибка в довжину з місця – приріст склав 11,9 %. Високі показники приросту зафіксовано у бігу на 6 хвилин (+12,8 %). Кількість підтягувань на перекладині збільшилася на 31,8 %, а нахил тулуба вперед покращився на 20,3 %. У сукупності ці результати підтверджують, що застосована програма тренувань мала комплексний позитивний вплив на розвиток основних фізичних якостей легкоатлетів, забезпечивши більш виражене зростання показників у порівнянні з традиційною програмою підготовки.

Висновки. Проведене дослідження підтвердило ефективність упровадження розробленої програми оптимізації навчально-тренувального процесу легкоатлетів на початковому етапі підготовки. Встановлено, що використання комплексу вправ, спрямованих на розвиток швидкісно-силових якостей, позитивно впливає на функціональний стан організму та рівень фізичної підготовленості юних спортсменів.

Результати педагогічного експерименту засвідчили, що у спортсменів експериментальної групи спостерігалося більш виражене покращення показників дихальної та серцево-судинної систем, зокрема життєвої ємності легень, життєвого індексу, проб Штанге і Генчі, а також індексів Руф’є та Кердо. Крім того, встановлено достовірне підвищення рівня розвитку основних фізичних якостей – швидкості, сили, витривалості, координації та гнучкості.

Література:

1. Артюшенко О. Ф. (2000). Легка атлетика: навчальний посібник для студентів факультетів фізичної культури. Черкаси: БРАМА-ІСУЕП, 316 с.

2. Ахметов Р.Ф., Максименко Г.М., Кутек Т.Б. (2013). Легка атлетика. Підручник. Житомир: вид-во жду ім. І. Франка, 340 с.

3. Бобровник В. І., Совенко С. П., Колот А. В. (2019). Легка атлетика: Навчальна програма для дитячо-юнацьких спортивних шкіл, спеціалізованих дитячо-юнацьких спортивних шкіл олімпійського резерву, шкіл вищої спортивної майстерності та спеціалізованих навчальних закладів спортивного профілю. Логос, 192 с. ISBN 9786177631179

4. Вовченко, І.І., & Гедзюк, Д.О. (2014). Фізична підготовка бігунів на середні дистанції на етапі спортивного вдосконалення. У Фізичне виховання та спорт у контексті державної програми розвитку фізичної культури в Україні: досвід, проблеми, перспективи: зб. наук. праць, 1, с. 21-24.

5. Галан, Я. П. (2014). Вплив програми зі спортивного орієнтування на фізичну підготовку школярів 13–14 років. STINTA CULTURII FIZICE, 18(2), 71-77.

ISSN 2786-4952 Online

6. Дідик Т., Кульчицька І. (2025). Аналіз побудови тренувального процесу юних спортсменів на етапі початкової підготовки в легкій атлетиці. Особливості викладання дисципліни «Фізичне виховання» в сучасних умовах : матеріали круглого столу, 21 січня 2025 р. / гол. ред. О. Ю. Брезденюк; ред. кол.: В. В. Головкіна, В. С. Білоус, Т. В. Осаволюк; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. Вінниця : ВДПУ, Вип. 7. с. 28-30.

7. Зубалій М., Марунін В. (2010). Організація і методика проведення змагань з дитячої легкої атлетики із учнями 11-12 років. Фізичне виховання в школі : науково-методичний журнал, 2, С. 23-24.

8. Козлова О. К. (2014). Періодизація річної підготовки спортсменів високої кваліфікації в легкоатлетичних стрибках. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві.* № 3. С. 121-129. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fvs_2014_3_28.

9. Нечвоглод І.А., Скрипка І.М. (2021). Використання хронометричних систем для контролю фізичних здібностей юних легкоатлетів. Цифрові технології в процесі підготовки спортсменів в умовах формального і неформального навчання : матеріали І міжнародної науковопрактичної конференції : відповід. ред. Д.В. Бермудес. Суми : СумДПУ імені А.С. Макаренка, с. 41-42.

10. Оптимізація фізичної та технічної підготовки у швидкісно-силових видах легкої атлетики: монографія / [Конестяпін В. Г. та ін.] ; за ред. Володимира Конестяпіна та Ярослава Свища ; Львів. держ. ун-т фіз. культури, Каф. легкої атлетики. Львів : ЛДУФК, 2016. 218 с.

11. Черкашин Р., Бичук І., Іваніцький Р. (2016) Оптимізація тренувального процесу легкоатлетів-метальників. *Молодіжний науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Фізичне виховання і спорт : журнал* / уклад. А. В. Цьось, А. І. Альошина. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, Вип. 23. с. 144-148.

12. Dellal JA, Hill-Haas S, Lago-Penas C, Chamari K. (2011). Small-sided games in soccer: amateur vs. professional players' physiological responses, physical, and 90 technical activities. Journal of Strength and Conditioning Research, 25(9): 2371-81.

References:

1. Artiushenko, O.F. (2000). Lehka atletyka [Athletics]. Cherkasy: BRAMA-ISUEP [in Ukrainian].

2. Akhmetov, R.F., Maksymenko, H.M., & Kutek, T.B. (2013). Lehka atletyka [Athletics]. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka [in Ukrainian].

3. Bobrovnyk, V.I., Sovenko, S.P., & Kolot, A.V. (2019). Lehka atletyka: Navchalna prohrama dlia dytiacho-yunatskykh sportyvnykh shkil, spetsializovanykh dytiacho-yunatskykh sportyvnykh shkil olimpiiskoho rezervu, shkil vyshchoi sportyvnoi maisternosti ta spetsializovanykh navchalnykh zakladiv sportyvnoho profiliu [Athletics: Curriculum for youth sports schools, specialized Olympic reserve youth sports schools, schools of higher sports mastery and specialized sports educational institutions]. Lohos [in Ukrainian].

4. Vovchenko, I.I., & Hedziuk, D.O. (2014). Fizychna pidhotovka bihuniv na seredni dystantsii na etapi sportyvnoho vdoskonalennia [Physical training of middle-distance runners at the stage of sports improvement]. Fizychne vykhovannia ta sport u konteksti derzhavnoi prohramy rozvytku fizychnoi kultury v Ukraini: dosvid, problemy, perspektyvy, 1, 21-24 [in Ukrainian].

5. Halan, Ya.P. (2014). Vplyv prohramy zi sportyvnoho oriientuvannia na fizychnu pidhotovku shkoliariv 13–14 rokiv [Influence of the sports orientation program on the physical training of 13–14-year-old schoolchildren]. STINTA CULTURII FIZICE, 18(2), 71-77.

6. Didyk, T., & Kulchytska, I. (2025). Analiz pobudovy trenuvalnoho protsesu yunykh sportsmeniv na etapi pochatkovoi pidhotovky v lehkii atletytsi [Analysis of the construction of the training process of young athletes at the stage of initial training in athletics]. Proceedings of the Round

ISSN 2786-4952 Online

Table “Osoblyvosti vykladannia dystsypliny «Fizychne vykhovannia» v suchasnykh umovakh”, 28-30. Vinnytsia: VDPU [in Ukrainian].

7. Zubalii, M., & Marunin, V. (2010). Orhanizatsiia i metodyka provedennia zmahan z dytiachoi lehkoi atletyky iz uchniamy 11-12 rokiv [Organization and methodology of conducting children’s athletics competitions with 11–12-year-old students]. Fizychne vykhovannia v shkoli, 2, 23-24 [in Ukrainian].

8. Kozlova, O.K. (2014). Periodyzatsiia richnoi pidhotovky sportsmeniv vysokoi kvalifikatsii v lehkoatletychnykh strybkakh [Periodization of annual training of highly qualified athletes in athletic jumps]. Fizychne vykhovannia, sport i kultura zdorovia u suchasnomu suspilstvi, 3, 121-129. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fvs_2014_3_28 [in Ukrainian].

9. Nechvohlod, I.A., & Skrypka, I.M. (2021). Vykorystannia khronometrychnykh system dlia kontroliu fizychnykh zdibnostei yunykh lehkoatletiv [Use of chronometric systems for monitoring the physical abilities of young athletes]. Proceedings of the International Scientific and Practical Conference “Tsyfrovi tekhnolohii v protsesi pidhotovky sportsmeniv v umovakh formalnoho i neformalnoho navchannia”, 41-42. Sumy: SumDPU imeni A.S. Makarenka [in Ukrainian].

10. Konestiapin, V.H. et al. (2016). Optymizatsiia fizychnoi ta tekhnichnoi pidhotovky u shvydkisno-sylovykh vydakh lehkoi atletyky [Optimization of physical and technical training in speed-strength athletics events]. Lviv: LDUFK [in Ukrainian].

11. Cherkashyn, R., Bychuk, I., & Ivanitskyi, R. (2016). Optymizatsiia trenuvalnoho protsesu lehkoatletiv-metalnykiv [Optimization of the training process of track and field throwers]. Molodizhnyi naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Fizychne vykhovannia i sport, 23, 144-148 [in Ukrainian].

12. Dellal, J.A., Hill-Haas, S., Lago-Penas, C., & Chamari, K. (2011). Small-sided games in soccer: amateur vs. professional players' physiological responses, physical, and technical activities. Journal of Strength and Conditioning Research, 25(9), 2371-2381.

Дата першого надходження статті до видання: 29.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 17.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 378.016:811.111'276.6:796.071.4]:004

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-583-591

Генсерук Юлія Вікторівна аспірантка кафедри англійської філології та методики навчання англійської мови Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0002-3573-8975

ЕТАПИ НАВЧАННЯ ТА ВПРАВИ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОЇ АНГЛОМОВНОЇ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ ЗАСОБАМИ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Анотація. Глобалізація світового спортивного простору та інтеграція України до міжнародної спортивної спільноти передбачає створення ефективних механізмів професійної підготовки фахівців галузі фізичної культури і спорту. В цьому контексті найважливішим завданням, що стоїть перед вищою освітою, є формування високого рівня іншомовної професійної компетентності. Протягом останніх років стрімка цифровізація освітнього середовища зумовила пошук нових підходів до формування професійно орієнтованої лексичної компетентності, що є ключовим складником успішної комунікації майбутніх тренерів, реабілітологів та спортивних менеджерів.

У результаті трансформації освітньої парадигми виникає необхідність залучення здобувачів до професійного спортивного дискурсу, який за своєю природою є багаторівневою структурою, що об’єднує медико-біологічні, методичні, офіційно-ділові та медійні аспекти. Це вимагає відходу від статичних методів навчання на користь динамічних цифрових інструментів, які дозволяють імітувати реальні сценарії фахової діяльності.

Необхідність ефективного формування лексичних навичок у межах вузької спеціалізації вимагає чіткого структурування етапів навчання та снаведення прикладів цифрових вправ.

Зазначено, що для досягнення належного рівня фахової підготовки в Україні необхідним є впровадження поетапної моделі – від рецептивного сприйняття до продуктивної професійної дії – із залученням спеціалізованих цифрових платформ (BioDigital Human, Wordwall, Canva тощо).

Це дозволяє не лише інтенсифікувати процес засвоєння термінології, а й сформувати високу професійну автономію фахівця, що є головним індикатором успішності сучасної вищої спортивної освіти.

Ключові слова: професійно орієнтована англомовна лексична компетентність, спортивний дискурс, цифрові технології, фахівці фізичної культури і спорту, ESP.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Henseruk Yuliia Viktorivna PhD Student Department of English Philology and Methods of Teaching English of Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil, https://orcid.org/0000-0002-3573-8975

STAGES OF LEARNING AND EXERCISES FOR DEVELOPING PROFESSIONALLY ORIENTED ENGLISH LEXICAL COMPETENCE OF FUTURE PHYSICAL CULTURE AND SPORT SPECIALISTS USING DIGITAL TECHNOLOGIES

Abstract. The globalisation of the international sporting arena and Ukraine's integration into the international sporting community necessitate the creation of effective mechanisms for the professional training of specialists in the field of physical education and sport. In this context, the most important task facing higher education is the development of a high level of foreign-language professional competence. In recent years, the rapid digitalisation of the educational environment has necessitated the search for new approaches to the development of professionally oriented lexical competence, which is a key component of successful communication for future coaches, rehabilitation specialists and sports managers.

As a result of the transformation of the educational paradigm, there is a need to engage students in professional sports discourse, which by its nature is a multi-level structure combining medical-biological, methodological, official-business and media aspects. This requires a shift away from static teaching methods towards dynamic digital tools that allow for the simulation of real-life professional scenarios.

The need for the effective development of lexical skills within a narrow specialisation requires a clear structuring of the learning stages and the providing examples of digital exercises. It is noted that to achieve an adequate level of professional training in Ukraine, it is necessary to implement a phased model – from receptive comprehension to productive professional action – involving specialised digital platforms (BioDigital Human, Wordwall, Canva, etc.). This not only helps to accelerate the process of terminology acquisition but also fosters a high degree of professional autonomy among specialists, which is the key indicator of success in modern higher education in sport.

Keywords: professionally oriented English-language lexical competence, sports discourse, digital technologies, exercise subsystem, physical education and sports specialists, ESP.

Постановка проблеми.

На сучасному етапі свого розвитку вища освіта орієнтована на підготовку фахівців, які мають бути здатними до безперервного професійного розвитку та інтеграції у світовий простір у галузі фізичної культури і спорту. Ця потреба є особливо значуща оскільки спорт сьогодні є глобалізованим та не обмежується лише національними кордонами. Професійна діяльність майбутнього тренера,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

викладача фізичного виховання, спортивного менеджера, спортсмена чи реабілітолога вимагає не лише високого рівня фізичної та методичної підготовки, а й сформованої англомовний лексичної компетентності. Це є необхідною умовою для вивчення передових методик тренування, аналізу міжнародних медико-біологічних досліджень участі у міжнародних змаганнях та комунікації з іноземними колегами й атлетами.

Аналіз реального стану іншомовної підготовки здобувачів вищої освіти, які навчаються на спортивних спеціальностях, виявляє певні суперечності. З одного боку, можна спостерігати стрімке оновлення спортивної термінології, появу нових видів спорту, що потребує швидкої зміни змісту навчання. З іншого боку, традиційні підходи до формування лексичної компетентності часто залишаються незмінними, орієнтованими на читання текстів без достатнього фокусу на активне використання професійно орієнтованої лексики в реальних ситуаціях професійного спілкування.

Важливим завданням у цьому контексті є цифровізація освітнього середовища, оскільки використання саме цифрових технологій стає фундаментом для створення іншомовного середовища. Впровадження цифрових засобів дозволяє вирішити проблему створення індивідуальної освітньої траєкторії, забезпечити візуалізацію, використати вправи, які імітують реальні фахові завдання. Таким чином, розв’язання проблеми розробки етапів навчання та використання цифрових вправ безпосередньо пов’язані з завданням підвищенні якості фахової підготовки майбутніх фахівців фізичної культури та спорту, які представляють Україну на міжнародній арені.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливі аспекти формування та розвитку іншомовної лексичної компетентності засобами цифрових технологій перебувають у фокусі уваги багатьох сучасних дослідників.

Фундаментальні аспекти використання комп'ютеризованого навчання іноземних мов (CALL) у цифрову епоху розглядають M. Levy та P. Hubbard, які акцентують на необхідності переходу до професійно-орієнтованого навчання в межах ESP (English for Specific Purposes) [1].

Питання іншомовної підготовки майбутніх фахівців у галузі фізичної культури і спорту засобами інноваційних технологій останніми роками набуває все більшої актуальності. Дослідники С. Попел та Н. Цибань зазначають, що цифрова трансформація спортивної освіти вимагає не просто використання гаджетів, а створення інтегрованих екосистем, де професійна лексика засвоюється через інтерактивні моделі професійної діяльності [2].

Вагомий внесок у розуміння специфіки спортивного дискурсу в цифровому середовищі зробив R. Pavón, який обґрунтував доцільність використання мобільних застосунків для вивчення вузькоспеціалізованої термінології під час практичних тренувань (Mobile-Assisted Language Learning) [3]. Крім того, J. Cost та A. Pereira акцентують увагу на перевагах відеомоделювання професійних ситуацій, що дозволяє майбутнім тренерам формувати лексичну

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

компетентність через візуалізацію рухових дій та їх коментування англійською мовою [4].

Проте, варто зазначити, що залишається недостатньо висвітленою логічна послідовність (етапність) впровадження конкретних цифрових вправ, які б корелювали з етапами становлення професійно орієнтованої лексичної компетентності саме у майбутніх спеціалістів спортивної галузі.

Мета статті – обґрунтування етапів навчання та розробка вправ, спрямованих на формування професійно орієнтованої англомовної лексичної компетентності майбутніх фахівців фізичної культури і спорту з використанням цифрових технологій.

Виклад основного матеріалу. Сучасні підходи вищої освіти передбачають формування лексичної компетентності майбутніх фахівців фізичної культури і спорту не як механічне нагромадження словникового запасу, а як професійно орієнтований процес. З цією метою доцільним є залучення здобувачів вищої освіти до складного комунікативного середовища – спортивного дискурсу.

Спортивний дискурс – це динамічна багаторівнева і багатопланова комунікативна структура, яка є відображенням комунікативних намірів суб'єктів спорту [5, с. 51]. Виходячи з професійних ролей, до суб'єктів спортивного дискурсу належать тренер, спортивний лікар (реабілітолог), менеджер та спортсмен. Аналіз професійних потреб та діяльності суб'єктів спортивного дискурсу дозволяє виділити лексичні потреби, оскільки кожен з них оперує в межах різних мовленнєвих ситуацій (табл. 1).

Таблиця 1

Лексичні потреби суб'єктів спортивного дискурсу

Суб'єкт спортивного дискурсу	**Лексичні потреби**	**Приклади лексичних одиниць**
Спортсмен	Медійна активність, внутрішньо командна взаємодія	post-match interview, sportsmanship, team cohesion, situational awareness, press release, athletic performance, competitive advantage
Тренер	Керування тренуваннями, тактичне пояснення, аналіз результативності	training load, tactical drills, explosive power, performance metrics, coaching cues
Спортивний лікар (реабілітолог)	Діагностика та фізична підготовка, протокол відновлення	musculoskeletal system, range of motion, injury prevention, rehabilitation protocol, physiological response

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Менеджер	Нормативне забезпечення, представництво та іміджу	tournament regulations, anti-doping policy, accreditation procedures, delegation coordination, sponsorship contract, compliance standards
Суддя	Фіксація порушень, санкції та рішення, процесуальні дії	infringement, foul, violation, penalty, disciplinary action, warning, disqualification, match review, official protocol, ruling, verdict

Здійснений аналіз професійних лексичних потреб суб'єктів спортивного дискурсу дозволяє класифікувати лексичний мінімум на чотири ключові групи:

1. Термінологія спортивної медицини, анатомії та фізіології: включає лексичні одиниці, що описують будову тіла та стан організму, анатомічні фізіологічні реакції на навантаження. Ця група є критично важливою для фахівців спортивної медицини, реабілітологів та тренерів, які працюють з моніторингом стану здоров'я атлетів.

2. Професійно-методична лексика, яка є мовленнєвим апаратом тренера та спортсмена і включає одиниці, необхідні для планування, організації та корекції тренувального процесу, а також тактичного забезпечення змагань

3. Офіційно-ділова лексика спортивної сфери: включає термінологію, що регулює правове поле діяльності суб'єктів спорту, антидопінгові норми та процедури представництва інтересів. Вона є критично важливою для спортивних менеджерів, функціонерів та арбітрів.

4. Медійна та публічна лексика: охоплює засоби публічної комунікації, ведення переговорів та фіксації змагальних рішень. Ця група забезпечує ефективну взаємодію між усіма суб'єктами спортивного дискурсу у публічному та офіційному просторах.

Така класифікація лексичного мінімуму не лише структурує навчальний контент, але й дозволяє викладачеві створювати індивідуально освітню траєкторію здобувача вищої освіти через персоналізовані цифрові навчальні середовища, де кожен суб'єкт отримує доступ до лексики, яка відповідає його професійним завданням. Використання цифрових технологій для засвоєння цих груп лексики дасть змогу здобувачам не просто запам'ятати лексику, а й інтегрувати її у реальні професійні сценарії, що сприятиме формуванню цілісної англомовної лексичної компетентності майбутніх фахівців фізичної культури і спорту. Враховуючи фахову спрямованість лексичних груп, доцільно виокремити етапи формування професійної лексичної компетентності. Відповідно до Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти (CEFR) [6], а також праць дослідників у галузі професійної іншомовної підготовки (О. Тарнопольський [7], С. Ніколаєва [8] ми виокремлюємо такі етапи:

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

1. Рецептивний етап: на цьому етапі основна увага приділяється семантизації професійної лексики, що передбачає розкриття значення нових термінів через наочність, контекст або дефініції. Здобувачі вищої освіти ознайомлюються з базовою термінологією для розуміння та інтерпретації змісту фахових інструкцій і правил. Використання цифрових інструментів на цьому етапі дозволяє реалізувати безперекладний метод семантизації (через візуальні образи, 3D-моделі або відеофрагменти), що сприяє формуванню прямих когнітивних зв'язків між професійним поняттям та його англомовним еквівалентом.

2. Репродуктивний етап: майбутній фахівець здатний використовувати лексику у професійних ситуаціях. На цьому етапі здобувач має вміти пояснювати тактичні вправи, описувати стан пацієнта, обговорювати умови договору та здійснювати професійну самопрезентацію.

3. Продуктивно-креативний етап: фахівець вільно володіє спортивним дискурсом міжнародного середовища, оперує складними юридичними та медичними протоколами, бере участь у прес-конференціях та вирішує конфліктні ситуації. Цей рівень надає фахівцю високої професійної автономії.

Саме дидактичний потенціал цифрових технологій стає ключовим чинником, що забезпечує персоналізацію навчання відповідно до окреслених груп лексичного мінімуму майбутніх фахівців фізичної культури та спорту, а також реалізує ефективний перехід здобувачів між окресленими рівнями. Використання цифрових інструментів дозволяє викладачеві трансформувати лексичний мінімум із пасивної інформації у динамічний інструмент професійної діяльності.

Реалізація окреслених етапів формування професійно орієнтованої лексичної компетентності потребує наведення прикладів вправ, де вибір цифрового інструменту корелюється зі складністю лексичного матеріалу та функціональними завданнями конкретного суб'єкта спортивного дискурсу. Приклади вправ, що інтегрують визначені групи лексичного мінімуму та етапи навчання, представлено у Таблиці 2.

Таблиця 2

Приклади вправ для формування професійно орієнтованої лексичної компетентності майбутніх фахівців фізичної культури і спорту

Етап навчання	**Тип вправи**	**Цифрові інструменти**
Рецептивний	«Інтерактивне маркування», робота з 3D-атласами, аудіо-візуальне зіставлення.	BioDigital Human, Quizlet, Genially.
Репродуктивний	«Ситуативний конструктор», лексичні тренажери, відео-коментування.	Wordwall, LearningApps, Edpuzzle.
Продуктивний	«Цифровий кейс», створення інфографік, запис відео-інструктажів, симуляція дебатів.	Flip (Flipgrid), Canva, Zoom.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Запропоновані вправи побудовані як цілісний методичний комплекс, у якому кожне наступне завдання базується на результатах попереднього. Такий підхід забезпечує логічну наступність у засвоєнні матеріалу та поступове ускладнення мовленнєвих завдань.

На рецептивному етапі цифрові технології вирішують проблему абстрактності термінології. Вправа «Інтерактивне маркування» (реалізована на платформі BioDigital Human) дозволяє здобувачу не просто вивчити слово «ligament» (зв'язка), а побачити її розташування на 3D-моделі та почути правильну артикуляцію (рис. 1.).

Використання Quizlet на цьому ж етапі забезпечує первинне закріплення термінів через візуальні флеш-картки, формуючи міцний когнітивний зв'язок «зоровий образ – термін – вимова».

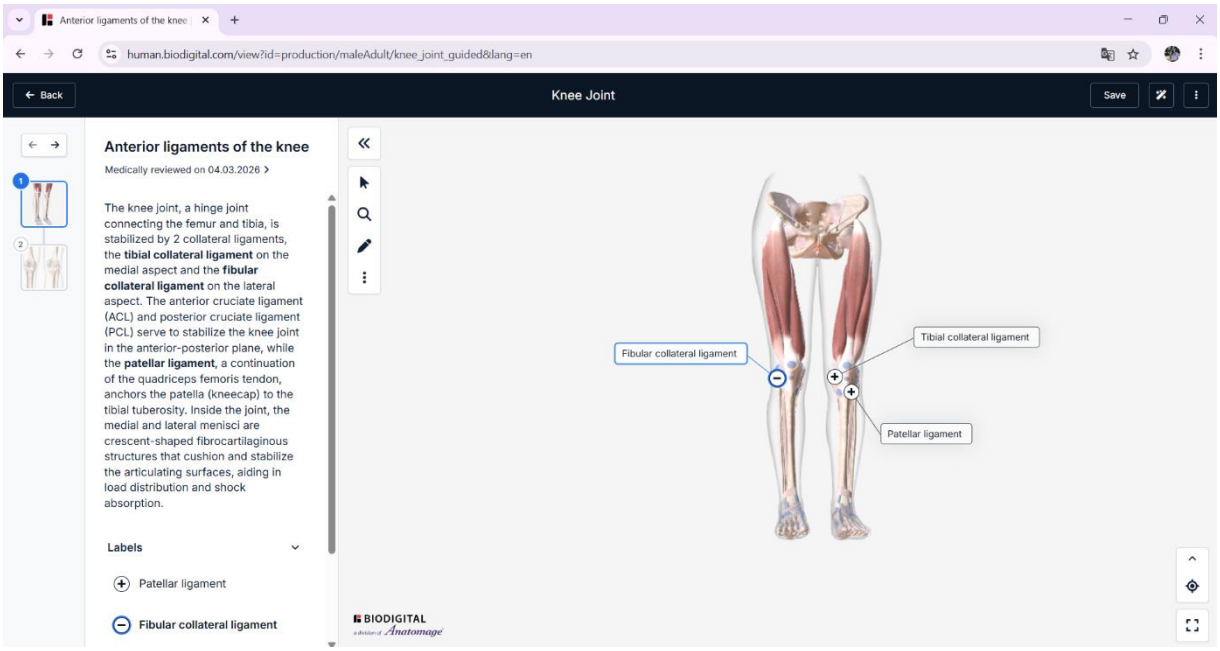

Рис. 1. Приклад рецептивної вправи на платформі BioDigital Human

На репродуктивному рівні цифрові інструменти забезпечують високу інтенсивність тренування. Вправа «Ситуативний конструктор» (через сервіси Wordwall або LearningApps) передбачає роботу з професійним контекстом: наприклад, здобувач має швидко з'єднати дієслова-інструкції (lunge, pivot, sprint) з відповідними анімаційними зображеннями рухів (рис. 2). Використання Edpuzzle для відео-коментування дозволяє автоматизувати навички вживання лексики у динамічних ситуаціях, що є критично важливим для майбутніх тренерів та суддів під час аналізу ігрових моментів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

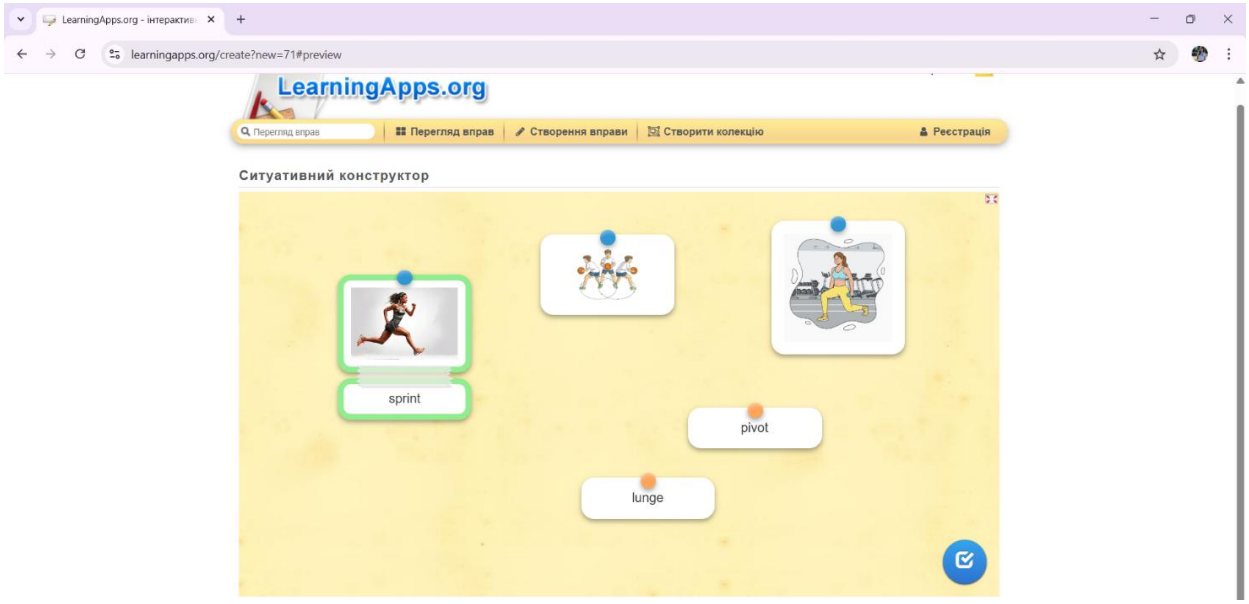

Рис. 2. Приклад репродуктивної вправи на платформі LearningApps

Вправи продуктивно-креативного рівня використовують цифрові технології, які виступають середовищем для професійної самореалізації. Вправа «Цифровий кейс» (реалізована через Canva або Flip) вимагає від студента створення кінцевого продукту. Наприклад, майбутній спортивний менеджер розробляє англомовну інфографіку регламенту змагань (третя група лексики), а фахівець із реабілітації записує відео-інструктаж для іноземного пацієнта (перша група лексики). Це забезпечує високу професійну автономію, де англійська мова стає реальним інструментом діяльності.

Висновки. У статті теоретично обґрунтовано та практично розроблено етапи навчання й наведено приклади відповідних вправ для формування професійно орієнтованої англомовної лексичної компетентності майбутніх фахівців фізичної культури і спорту. На основі аналізу професійних потреб суб'єктів спортивного дискурсу (тренерів, реабілітологів, менеджерів, суддів та атлетів) було класифікувано лексичний мінімум на чотири ключові групи: медико-біологічну, професійно-методичну, офіційно-ділову та медійну.

Доведено, що ефективність формування професійно орієнтованої англомовної лексичної компетентності забезпечується завдяки поетапному впровадженню цифрових інструментів, які трансформують навчання з пасивного накопичення знань у динамічний процес професійної діяльності. Виокремлено три логічні етапи формування професійно орієнтованої англомовної лексичної компетентності.

Перспективи подальшого дослідження у даному напрямі полягають у вивченні можливостей адаптивних систем навчання на основі штучного інтелекту для створення індивідуальних лексичних траєкторій залежно від вузької спеціалізації майбутніх фахівців (наприклад, окремі модулі для кіберспорту чи спортивного права).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Література:

1. Levy, M., & Hubbard, P. (2025). CALL in the Digital Era: Performance-Based Learning in ESP. Cambridge University Press.
2. Попел С., Цибань Н. Цифровізація професійної підготовки майбутніх фахівців фізичної культури: лінгвістичний аспект. Спортивна наука України. 2025. № 2 (110). С. 12–18.
3. Pavón, R. (2024). MALL in Sports Science: Developing Lexical Competence on the Field. Journal of Language for Specific Purposes, 11, 88–103.
4. Costa, J., & Pereira, A. (2023). Video modeling and lexical acquisition in physical education. International Journal of Sport Pedagogy, 15(2), 45–59.
5. Бузовський А. В., Лугінець О. Л. Спортивний дискурс та його значення у сучасному мовному просторі. Вісник. 2010. С. 48–54.
6. Council of Europe. (2020). Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment – Companion volume. Strasbourg: Council of Europe.
7. Тарнопольський О. Б. Методика навчання англійської мови за професійним спрямуванням: навч. посіб. Київ : Ленвіт, 2004. 271 с.
8. Ніколаєва С. Ю. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах: підручник. Київ : Ленвіт, 2002. 328 с.

References:

1. Levy, M., & Hubbard, P. (2025). CALL in the digital era: Performance-based learning in ESP. Cambridge University Press.
2. Popel, S., & Tsyban, N. (2025). Tsyfrovizatsiia profesiinoi pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv fizychnoi kultury: linhvistychnyi aspekt [Digitalization of professional training of future physical culture specialists: linguistic aspect]. Sportyvna nauka Ukrainy – Sports Science of Ukraine, 2 (110), 12–18. [in Ukrainian].
3. Pavón, R. (2024). MALL in sports science: Developing lexical competence on the field. Journal of Language for Specific Purposes, 11, 88–103.
4. Costa, J., & Pereira, A. (2023). Video modeling and lexical acquisition in physical education. International Journal of Sport Pedagogy, 15(2), 45–59.
5. Buzovskyi, A. V., & Luhinets, O. L. (2010). Sportyvnyi dyskurs ta yoho znachennia u suchasnomu movnomu prostori [Sports discourse and its significance in the modern language space]. Visnyk – Bulletin, 48–54. [in Ukrainian].
6. Council of Europe. (2020). Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment – Companion volume. Strasbourg: Council of Europe.
7. Tarnopolskyi, O. B. (2004). Metodyka navchannia anhliiskoi movy za profesiinym sprymuvanniam [Methodology of teaching English for specific purposes]. Kyiv: Lenvit. [in Ukrainian].
8. Nikolaieva, S. Yu. (2002). Metodyka vykladannia inozemnykh mov u serednikh navchalnykh zakladakh [Methodology of teaching foreign languages in secondary educational institutions]. Kyiv: Lenvit. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 25.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 378.018.8:373.5.011.3-051:51]:17.023.36-047.22](045)

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-592-603

Годованюк Тетяна Леонідівна доктор педагогічних наук, професор, в.о. завідувача кафедри математики, фізики та інтегративних технологій природничих наук, Уманський національний університет, м. Умань, https://orcid.org/0000-0002-7087-7102

Махомета Тетяна Миколаївна кандидат педагогічних наук, доцент, в.о. декана факультету фізико-математичної та природничої освіти, Уманський національний університет, м. Умань, https://orcid.org/0000-0003-4825-4707

Тягай Ірина Михайлівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри вищої математики та методики навчання математики, Уманський національний університет, м. Умань, https://orcid.org/0000-0002-4360-7553

КУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МАТЕМАТИКИ

Анотація. У статті висвітлено теоретичні та методичні засади формування культурної компетентності як невід'ємної складової професійної підготовки майбутнього вчителя математики. Зазначено, що в умовах компетентнісної парадигми сучасної освіти особливої ваги набуває формування не лише предметних знань і вмінь, а й здатності особистості діяти у соціокультурному просторі, усвідомлювати значення культури та інтегрувати її у власну професійну діяльність. Обґрунтовано, що культурна компетентність, нормативно визначена як ключова компетентність здобувача освіти, у професійному вимірі трансформується у важливу характеристику діяльності вчителя математики, який виступає носієм інтелектуальної культури, зразком логічного мислення, мовлення та академічної доброчесності.

У статті акцентовано увагу на тому, що математика, попри традиційне сприйняття як абстрактної та позакультурної науки, є невід'ємною складовою світової культури, а математичне мислення формує особливий тип інтелектуальної культури, що характеризується логічністю, доказовістю, символічною точністю та відповідальністю за висловлене твердження. Визначено, що культурну компетентність майбутнього вчителя математики доцільно розглядати у двох взаємопов'язаних вимірах: соціокультурному та внутрішньопредметному. Соціокультурний вимір охоплює усвідомлення математики як культурного феномену, розуміння історичного розвитку математичних ідей, ролі видатних учених та зв'язків математики з іншими сферами культури. Внутрішньопредметний вимір

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

пов'язаний із формуванням культури математичної мови, запису, логічної строгості, доказовості та академічної доброчесності. З'ясовано структуру культурної компетентності майбутнього вчителя математики, яка включає когнітивний, мовно-комунікативний, операційно-діяльнісний та ціннісно-світоглядний компоненти. Показано, що їх взаємозв'язок забезпечує системний характер культурної компетентності та визначає цілісність професійної підготовки майбутнього педагога. У статті наведено приклади реалізації зазначених компонентів у процесі навчання математичних дисциплін, зокрема через звернення до історії математики, персоналізацію математичного знання, формування культури математичної мови, організацію логічно обґрунтованого розв'язання задач і дотримання принципів академічної доброчесності.

Обґрунтовано, що реалізація культурної компетентності вчителя математики здійснюється через системну організацію навчальної діяльності здобувачів освіти, що передбачає інтеграцію культурного виміру у зміст, мову та логіку викладання. Визначено основні методичні напрями її формування, серед яких персоналізація математичного знання, розвиток культури математичної мови та формування культури математичного запису й доведення. Наголошено, що важливою умовою є створення освітнього середовища, у якому цінується не лише правильність результату, а й обґрунтованість, логічність та прозорість процесу його отримання.

Зроблено висновок, що культурна компетентність учителя математики є не лише складовою його професійної підготовки, а й важливим чинником формування інтелектуальної культури здобувачів освіти, що забезпечує їх здатність до критичного мислення, аргументованого прийняття рішень та ефективної діяльності в умовах сучасного суспільства.

Ключові слова: культурна компетентність, майбутній учитель математики, професійна підготовка, математична культура, культура математичної мови, історія математики, освітній процес.

Hodovaniuk Tetiana Leonidivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Acting Head of the Department of Mathematics, Physics and Integrative Technologies of Natural Sciences, Uman National University, Uman, https://orcid.org/0000-0002-7087-7102

Makhometa Tetiana Mykolaivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Acting Dean of the Faculty of Physics, Mathematics and Natural Education, Uman National University, Uman, https://orcid.org/0000-0003-4825-4707

Tyahai Iryna Mykhailivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Higher Mathematics and Methods of Teaching Mathematics, Uman National University, Uman, https://orcid.org/0000-0002-4360-7553

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

CULTURAL COMPETENCE AS AN INTEGRAL COMPONENT OF THE PROFESSIONAL TRAINING OF A FUTURE MATHEMATICS TEACHER

Abstract. The article highlights the theoretical and methodological foundations of forming cultural competence as an integral component of the professional training of future mathematics teachers. It is noted that within the competence-based paradigm of modern education, particular importance is attached not only to the formation of subject-specific knowledge and skills but also to the development of an individual's ability to act within a sociocultural context, to understand the significance of culture, and to integrate it into their professional activity. It is substantiated that cultural competence, normatively defined as a key competence of learners, is transformed in the professional dimension into an essential characteristic of a mathematics teacher's activity, who acts as a bearer of intellectual culture and a model of logical thinking, speech, and academic integrity.

The article emphasizes that mathematics, despite its traditional perception as an abstract and culture-neutral science, is an integral part of world culture, and mathematical thinking forms a specific type of intellectual culture characterized by logic, rigor of proof, symbolic precision, and responsibility for stated assertions. It is determined that the cultural competence of a future mathematics teacher should be considered in two interrelated dimensions: sociocultural and intradisciplinary. The sociocultural dimension involves understanding mathematics as a cultural phenomenon, awareness of the historical development of mathematical ideas, the role of prominent scientists, and the connections between mathematics and other spheres of culture. The intradisciplinary dimension is associated with the formation of the culture of mathematical language, notation, logical rigor, proof, and academic integrity.

The structure of the cultural competence of a future mathematics teacher is clarified, including cognitive, linguistic-communicative, operational-activity, and value-worldview components. It is shown that their interrelation ensures the systemic nature of cultural competence and determines the integrity of the professional training of a future teacher. The article provides examples of implementing these components in the process of teaching mathematical disciplines, in particular through referring to the history of mathematics, personalization of mathematical knowledge, development of the culture of mathematical language, organization of logically justified problem-solving, and adherence to the principles of academic integrity.

It is substantiated that the implementation of cultural competence of a mathematics teacher is carried out through the systematic organization of students' learning activities, which involves integrating the cultural dimension into the content, language, and logic of teaching. The main methodological directions of its formation are identified, including the personalization of mathematical knowledge, the development of the culture of mathematical language, and the formation of the culture of mathematical notation and proof. It is emphasized that an important condition is the

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

creation of an educational environment in which not only the correctness of the result is valued, but also the validity, logical consistency, and transparency of the process of obtaining it.

It is concluded that the cultural competence of a mathematics teacher is not only a component of their professional training but also an important factor in the formation of the intellectual culture of learners, ensuring their ability for critical thinking, reasoned decision-making, and effective activity in the conditions of modern society.

Keywords: cultural competence, future mathematics teacher, professional training, mathematical culture, culture of mathematical language, history of mathematics, educational process.

Постановка проблеми. Сучасна українська освіта функціонує в умовах компетентнісної парадигми, що визначає результат навчання не як суму засвоєних знань, а як сформовану здатність особистості діяти в різних життєвих ситуаціях. Закон України «Про освіту» (2017) [1] закріплює перелік ключових компетентностей, необхідних для успішної самореалізації людини, серед яких виокремлено культурну компетентність. Вона передбачає здатність особистості усвідомлювати культурну спадщину, розуміти різноманіття культурних проявів та творчо самовиражатися.

Зокрема, культурна компетентність виявляється у здатності здобувачів освіти інтерпретувати явища культури, аналізувати їх, встановлювати зв'язки між різними сферами знань, а також переносити ці знання у нові навчальні й життєві ситуації. Наприклад, під час вивчення математики учень може усвідомлювати зв'язок між геометричними орнаментами та народним мистецтвом, що сприяє глибшому розумінню як математичних понять, так і культурної спадщини.

У Концепції «Нова українська школа» [2] культурна складова також визначається як одна з ключових компетентностей – «обізнаність та самовираження у сфері культури», що трактується як розуміння значення культури для розвитку суспільства, повага до культурного різноманіття та здатність до творчого самовираження. Це означає, що освітній процес має бути спрямований не лише на засвоєння знань, а й на формування ціннісного ставлення до культури, зокрема через інтеграцію міжпредметних зв'язків, використання прикладів із реального життя, історії науки та мистецтва.

Отже, культурна компетентність нормативно визначена як результат освітнього процесу, тобто як якість, якою має володіти здобувач освіти. Водночас виникає принципове педагогічне питання: чи можливе формування культурної компетентності учнів без відповідної культурної компетентності самого вчителя? Очевидно, що реалізація компетентнісного підходу потребує не лише зміни змісту навчання, а й переосмислення професійної ролі педагога.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування культурної компетентності здобувачів освіти є предметом ґрунтовних наукових досліджень у галузі педагогіки, психології та методики навчання. У сучасних

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

наукових працях культурна компетентність розглядається як важлива складова ключових компетентностей особистості, що забезпечує її здатність до ефективної соціальної взаємодії, самореалізації та інтеграції у культурний простір.

Питанню формування культурної компетентності здобувачів освіти присвячено ряд праць науковців: М. Бойченко, Н. Бондаренко, О. Валенкевич, С. Коновець, О. Красовська, О. Лобова, О. Малицька, Л. Масол, О. Отич, Г. Падалка, О. Рудницька, А. Сбруєва, О. Хижна, Л. Шевцова, Х. Яворська, та інші. Питанню формування культурної компетентності у закладах вищої освіти присвячено праці І. Варнавської, О. Черемісіна, О. Хомякової, М. Гоголя та інших.

Водночас аналіз наукових джерел свідчить, що проблема формування культурної компетентності майбутнього вчителя у процесі професійної підготовки потребує подальшого уточнення та систематизації. Це зумовлює необхідність більш глибокого осмислення зазначеної проблеми у підготовці майбутніх учителів математики.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні культурної компетентності як невід'ємної складової професійної підготовки майбутнього вчителя математики та окресленні шляхів та напрямів її формування.

Виклад основного матеріалу. Учитель не лише транслятором знань, а й носієм культури, фасилітатором пізнавальної діяльності, прикладом мовлення, мислення та поведінки. Саме через особистість учителя відбувається передача культурних норм, зокрема культури наукового мислення.

Попри нормативне визначення культурної компетентності як ключової компетентності здобувача освіти, проблема її цілеспрямованого формування у майбутніх учителів у процесі професійної підготовки у закладах вищої освіти залишається недостатньо дослідженою. У наукових працях переважає зосередженість на формуванні предметної, методичної та психолого-педагогічної складових професійної компетентності, тоді як культурний вимір підготовки майбутнього педагога нерідко має фрагментарний або опосередкований характер.

Водночас культурна компетентність учителя не є другорядною характеристикою його особистості. Вона відображає рівень інтелектуальної зрілості, сформованість ціннісних орієнтацій, здатність до рефлексії та відповідальної професійної діяльності. Наприклад, учитель, який володіє культурою мовлення, чітко формулює думки, аргументує твердження та дотримується академічної доброчесності, формує аналогічні якості у своїх учнів.

Саме тому завдання сучасного педагогічного закладу вищої освіти полягає не лише у забезпеченні професійної підготовки майбутнього вчителя як фахівця-предметника, а й у формуванні його як носія культури – особистості, здатної інтегрувати соціокультурний та внутрішньопредметний виміри у власній педагогічній діяльності. Професійний і культурний аспекти підготовки не можуть розглядатися ізольовано, оскільки саме їхня єдність забезпечує цілісність майбутньої професійної діяльності вчителя.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Особливої актуальності це питання набуває в контексті математичної освіти. Традиційно математика сприймається як універсальна, нейтральна й позакультурна наука, що оперує абстрактними символами й логічними структурами. Проте історія розвитку математичного знання, його зв'язок із філософією, технікою, мистецтвом і суспільними процесами засвідчують, що математика є невід'ємною складовою світової культури. Так, розвиток геометрії пов'язаний із практичними потребами давніх цивілізацій (будівництво, землемірство), а розвиток алгебри – з потребами торгівлі та астрономії. Більше того, сам спосіб математичного мислення – його точність, доказовість, символічність – формує особливий тип інтелектуальної культури.

У цьому контексті культурна компетентність майбутнього вчителя математики постає як необхідна професійна якість, що забезпечує не лише ознайомлення учнів із культурними аспектами розвитку науки, а й формування культури математичної діяльності: культури мовлення, запису, логічного міркування та доказу. Вона дозволяє вчителю не лише пояснювати математичні поняття, а й демонструвати їх культурну значущість, що підвищує мотивацію учнів до навчання. Таким чином, проблема дослідження полягає в теоретичному осмисленні культурної компетентності як складової професійної компетентності майбутнього вчителя математики та визначенні шляхів її реалізації в освітньому процесі.

У наукових дослідженнях культурна компетентність найчастіше розглядається як інтегративна якість особистості, що охоплює систему знань про культуру, ціннісні орієнтації, здатність до міжкультурної взаємодії та готовність до відповідальної соціальної поведінки. Проте в контексті професійної діяльності вчителя математики її зміст потребує уточнення.

Якщо для гуманітарних дисциплін культурна складова є очевидною, то для математичної освіти вона часто залишається латентною. Водночас саме математика формує особливий тип інтелектуальної культури – культуру логічності, доказовості, символічної точності та відповідальності за висловлене твердження.

Ця специфіка математичної культури проявляється у вимогах до чіткості мислення, послідовності міркувань та здатності обґрунтовувати кожне твердження. Наприклад, на відміну від побутових суджень, які можуть ґрунтуватися на інтуїції чи авторитеті, математичне твердження потребує строгого доведення. Саме ця риса формує у здобувачів освіти відповідальне ставлення до власних висловлювань, уміння відрізняти припущення від доведеного факту.

Крім того, математична культура передбачає володіння особливою знаково-символічною системою, яка забезпечує компактність і точність передавання інформації. Наприклад, формула або рівняння можуть містити значно більше змісту, ніж розгорнутий словесний опис, що свідчить про високий рівень абстракції та узагальнення математичного знання. Тому культурну компетентність учителя математики доцільно розглядати у двох взаємопов'язаних вимірах: зовнішньому (соціокультурному) та внутрішньопредметному.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Таке двовимірне бачення дозволяє уникнути однобічності у підготовці майбутнього педагога, коли або акцент робиться лише на предметних знаннях, або, навпаки, на загально-культурних аспектах без належної математичної строгості.

Соціокультурний вимір передбачає усвідомлення математики як частини світової та національної культури, розуміння історичного розвитку математичних ідей, ролі видатних учених, культурної зумовленості наукових відкриттів. Зокрема, звернення до історії математики дає змогу показати, що математичні знання виникали як відповідь на конкретні потреби суспільства: наприклад, розвиток теорії ймовірностей у XVII столітті був безпосередньо пов'язаний із дослідженням азартних ігор та прагненням передбачити результати випадкових подій, а становлення математичного аналізу – з потребами фізики та механіки, зокрема вивченням руху тіл і змінних процесів.

Важливим є також ознайомлення здобувачів освіти із постатями видатних учених, наприклад, Ісаак Ньютон, Карл Гаусс, Софія Ковалевська чи Михайло Кравчук, що дозволяє розкрити математику як результат інтелектуальної діяльності конкретних людей, занурених у певний культурний контекст.

Доцільно також звертати увагу на міждисциплінарний характер їхньої діяльності: наприклад, Ісаак Ньютон поєднував математичні дослідження з фізикою та філософією, а Софія Ковалевська – з літературною творчістю, що демонструє єдність наукової та гуманітарної культури.

Окрім цього, соціокультурний вимір передбачає встановлення зв'язків математики з мистецтвом і природою: наприклад, використання математичних закономірностей у музиці (ритм, гармонія, пропорції), застосування геометричних перетворень у комп'ютерній графіці та дизайні, або моделювання природних процесів (зростання популяцій, поширення хвиль) за допомогою математичних функцій і рівнянь.

Такі приклади дозволяють здобувачам освіти усвідомити, що математика не існує ізольовано, а є універсальною мовою опису світу, що пронизує різні сфери людської діяльності.

Внутрішньопредметний вимір охоплює культуру математичної мови, культуру запису, логічну строгість, аргументованість доведення та академічну доброчесність. Зокрема, культура математичної мови передбачає точне й доречне використання термінів і символів, уникнення двозначності, тавтології та логічних помилок. Вона виявляється у здатності формулювати твердження чітко, лаконічно та однозначно. Наприклад, некоректне формулювання умови задачі або змішування понять «рівність» і «тотожність», «вираз» і «рівняння» може призвести до спотворення математичного змісту та формування хибних уявлень.

Культура математичного запису виявляється у структурованості розв'язання: виділенні умов і шуканого, чіткому позначенні змінних, логічно впорядкованому переході від одного кроку до іншого, коректному використанні символіки та запису відповіді. Особливого значення це набуває під час

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

розв'язування задач підвищеної складності, задач із параметрами або доведення теорем, де неструктурований запис ускладнює розуміння логіки міркування.

Логічна строгість і аргументованість доведення формуються через систематичне обґрунтування кожного кроку розв'язання, усвідомлення підстав переходів і використання відповідних теоретичних положень. Наприклад, під час перетворення виразів важливо пояснювати застосування тотожностей, а при роботі з нерівностями – обґрунтовувати зміну знака при множенні чи діленні на від'ємне число. Такий підхід сприяє формуванню причинно-наслідкового мислення та здатності до доказового міркування. Водночас вимога доказовості безпосередньо пов'язана з відповідальністю за правильність і достовірність отриманого результату, що виводить проблему у площину академічної доброчесності.

Академічна доброчесність у математичній діяльності означає не лише уникнення списування чи механічного відтворення розв'язань, а й усвідомлене виконання завдань, самостійний пошук способів розв'язання, коректне використання джерел та відповідальність за отриманий результат. У цьому контексті доведення виступає не лише інструментом встановлення істини, а й показником чесності інтелектуальної діяльності, адже кожен крок має бути обґрунтованим і прозорим. Вона також передбачає готовність визнавати помилки, здійснювати їх аналіз і виправлення, що є важливою складовою розвитку математичної культури особистості.

Таким чином, культурна компетентність майбутнього вчителя математики є інтегративною професійною якістю, що поєднує здатність репрезентувати математику як явище культури та організовувати навчальну діяльність відповідно до норм математичної культури. Вона забезпечує здатність учителя не лише передавати знання, а й формувати у здобувачів освіти культуру мислення, мовлення та навчальної діяльності, що є важливою складовою їх загального розвитку.

З урахуванням зазначених положень у структурі культурної компетентності доцільно виокремити такі компоненти:

Когнітивний компонент, який передбачає знання історії розвитку математичної науки, біографій видатних учених, розуміння зв'язків математики з іншими сферами культури. Наприклад, майбутній учитель має знати не лише формулу квадратного рівняння, а й історію її виникнення, різні підходи до розв'язання в різні історичні періоди, що дозволяє глибше усвідомити сутність математичних понять. Доцільним є також ознайомлення з альтернативними історичними методами розв'язання задач, зокрема геометричними способами розв'язання квадратних рівнянь у працях середньовічних учених або використанням риторичної алгебри. Це дає змогу продемонструвати еволюцію математичної мови та способів мислення.

Крім того, майбутній учитель має розуміти зв'язки математики з іншими галузями знань: наприклад, використання тригонометрії в астрономії, статис-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

тичних методів у соціології чи економіці, математичного моделювання в біології та екології. Такі знання дозволяють формувати цілісне уявлення про математику як універсальний інструмент пізнання світу.

Мовно-комунікативний компонент, що охоплює культуру математичної мови: точність термінології, логічність формулювань, послідовність викладу думки. Це проявляється, зокрема, у здатності чітко пояснити складні поняття доступною мовою, уникати зайвої термінологічної складності та водночас зберігати наукову точність. Наприклад, пояснюючи поняття границі функції, учитель має вміти поєднати інтуїтивне розуміння (наближення значень) із формальним означенням, не спрощуючи змісту до рівня неточних уявлень.

Важливим є також формування в здобувачів освіти уміння самостійно будувати математичні висловлювання: формулювати означення, властивості, висновки, ставити запитання та аргументувати власну думку. Ефективними є завдання на виправлення некоректних формулювань або пояснення математичних тверджень «своїми словами» із збереженням їх точності.

Операційно-діяльнісний компонент, який проявляється у формуванні культури математичного запису, структурування розв'язань, обґрунтованості кожного логічного кроку. Наприклад, під час розв'язування задач із параметрами важливо не лише отримати правильний результат, а й чітко виділити всі можливі випадки та аргументувати їх розгляд.

До цього компоненту належить також уміння оформлювати розв'язання відповідно до загальноприйнятих норм: записувати умову задачі, вводити позначення, виконувати послідовні перетворення з поясненнями, формулювати відповідь. Наприклад, під час доведення геометричних тверджень здобувачі освіти повинні не лише виконати побудову, а й логічно обґрунтувати кожен крок, посилаючись на відповідні аксіоми чи теореми.

Тому, ефективним є використання прийомів взаємоперевірки та аналізу розв'язань, коли здобувачі освіти оцінюють не лише правильність результату, а й логіку, повноту та коректність запису.

Ціннісно-світоглядний компонент, що пов'язаний із формуванням поваги до інтелектуальної праці, академічної чесності та відповідальності за результати математичної діяльності. Цей компонент також включає усвідомлення значущості математичних знань у сучасному світі, їх ролі у розвитку науки, техніки та суспільства, що сприяє формуванню мотивації до навчання та професійного саморозвитку. Зокрема, важливо формувати у здобувачів освіти розуміння того, що математичні знання є основою сучасних технологій: алгоритмів у програмуванні, криптографії, аналізу великих даних, інженерних розрахунків. Також цей компонент передбачає виховання готовності до подолання труднощів у процесі навчання, розвиток наполегливості, уважності та самоконтролю, що є характерними рисами математичної діяльності. Важливим є формування позитивного ставлення до помилки як до природного етапу пізнання, що стимулює рефлексію та вдосконалення власної діяльності.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Саме в єдності цих компонентів культурна компетентність набуває системного характеру. Їх інтеграція забезпечує не механічне поєднання окремих знань і вмінь, а формування цілісного типу професійного мислення майбутнього вчителя, у якому поєднуються наукова обґрунтованість, мовна культура, логічна дисципліна та ціннісне ставлення до результатів інтелектуальної діяльності. Така системність виявляється у здатності педагога одночасно враховувати змістовий, процесуальний і виховний аспекти навчання математики.

Реалізація культурної компетентності вчителя математики відбувається передусім через організацію навчальної діяльності учнів. Йдеться не про окремі епізодичні звернення до історії науки чи формальні виховні акценти, а про системну інтеграцію культурного виміру в зміст, мову та логіку викладання. Формування культурної компетентності має цілісний характер і реалізується через кілька взаємопов'язаних методичних напрямів. При цьому важливо, щоб культурний компонент не виступав додатком до основного змісту уроку, а органічно вплітався в пояснення нового матеріалу, постановку завдань, організацію обговорення та оцінювання результатів навчання.

Передусім важливим є персоналізація математичного знання. Ознайомлення учнів із життєвими шляхами та науковими здобутками видатних математиків – як світових, так і українських – дозволяє репрезентувати математику як результат інтелектуального пошуку конкретних особистостей, що діяли в певному історичному й культурному середовищі. Так, під час вивчення теми «Теорія ймовірностей» доцільно звернутися до постаті Блеза Паскаля, акцентуючи увагу не лише на його математичних результатах, а й на філософському осмисленні випадковості, віри, меж людського пізнання. Такий підхід демонструє міждисциплінарність наукового мислення та зв'язок математики з духовною культурою епохи. Ефективним є використання коротких історичних кейсів або проблемних запитань, наприклад: «Чому виникла потреба у дослідженні випадковості?» або «Як математичні ідеї впливали на розвиток інших наук?», що стимулює пізнавальний інтерес учнів і сприяє осмисленню матеріалу.

У процесі розгляду теми «Квадратні рівняння» вчитель може звернутися до діяльності Франсуа Вієтта як одного із засновників символічної алгебри. Пояснення формул Вієтта в контексті розвитку алгебраїчної символіки дозволяє показати, що перехід від словесних описів до символічного запису став культурним проривом у розвитку математичної мови. У такому випадку учні усвідомлюють, що сучасна форма запису рівнянь є результатом тривалого історичного становлення наукової культури.

Особливого значення набуває ознайомлення з постатями українських математиків – Михайла Кравчука, Георгія Вороного, Володимира Левицького та інших. Розповідь про науковий внесок М. Кравчука та його трагічну долю в умовах тоталітарної системи дозволяє поєднати математичний зміст із морально-ціннісним контекстом. Така персоналізація формує в учнів розуміння математики

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

як складової національної та світової культури, а також сприяє вихованню поваги до інтелектуальної праці. Доцільним є залучення здобувачів освіти до міні-досліджень або проєктів, присвячених внеску українських учених, що сприяє розвитку дослідницьких умінь і формуванню національної ідентичності.

Другий напрям пов'язаний із цілеспрямованим формуванням культури математичної мови. Математика функціонує як особлива знаково-символічна система, що вимагає точності й логічної впорядкованості. Тому завдання вчителя полягає не лише в коректному використанні термінології, а й у формуванні звички до чітких і виважених формулювань. Під час доведення властивостей функцій учителю варто закцентувати увагу на розмежуванні понять «область визначення», «область значень», «аргумент», «значення функції», підкреслюючи, що неточність мовлення призводить до спотворення змісту твердження. Під час вивчення теми «Геометричні перетворення» доцільно продемонструвати відмінність між побутовим описом («фігура перевертається») і математично точним формулюванням («виконується відображення відносно прямої»). Така систематична мовна робота формує культуру наукового мислення як складову загальної інтелектуальної культури особистості.

Третій напрям стосується формування культури математичного запису та доведення. Послідовність розв'язування, обґрунтування кожного переходу, структурованість доказу, коректне оформлення відповіді є показниками рівня математичної культури. Важливо не лише отримати правильний результат, а продемонструвати логіку міркування. Під час доведення нерівностей учителю слід запропонувати учням пояснити зміну знака при множенні на від'ємне число; у процесі розв'язування задач із параметрами – зосередити увагу учнів на чіткому розмежуванні випадків та аргументації умов їх розгляду. Формулювання відповіді повним реченням, виділення вихідних даних, зазначення обмежень – усе це формує відповідальне ставлення до математичного висловлювання.

Доцільним є також використання прийомів взаємоперевірки та аналізу розв'язань, коли здобувачі освіти оцінюють не лише правильність результату, а й логіку, повноту та коректність запису. Це сприяє розвитку критичного мислення та рефлексії власної навчальної діяльності.

Таким чином, культурна компетентність учителя математики реалізується в єдності змістового, мовного та організаційного аспектів навчання. Вона не зводиться до історичних довідок чи виховних коментарів, а проявляється у способі подання матеріалу, у вимогах до точності, логічності та академічної доброчесності. Зокрема, це виявляється у доборі змісту навчання, який дозволяє розкрити математику як культурне явище; у побудові пояснення, що поєднує інтуїтивний і формально-логічний рівні; у постановці запитань, які стимулюють учнів до міркування, аргументації та самостійного пошуку істини.

Організаційний аспект передбачає створення навчального середовища, у якому цінується не лише правильний результат, а й процес його досягнення: обґрунтованість, послідовність, чіткість запису. Наприклад, під час обговорення

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

розв'язувань доцільно акцентувати увагу на різних способах отримання результату, порівнювати їх ефективність і коректність, що сприяє формуванню культури математичного мислення.

Висновки. Отже, культурна компетентність, нормативно визначена як ключова компетентність здобувача освіти, у професійному вимірі трансформується в необхідну складову діяльності вчителя математики. Вона охоплює як соціокультурний, так і внутрішньопредметний виміри та реалізується через формування культури математичної мови, запису, доведення й інтелектуальної відповідальності.

Культурна компетентність учителя математики є не лише складовою його професійної підготовки, а й важливим чинником формування інтелектуальної культури здобувачів освіти, що забезпечує їх готовність до ефективної діяльності в різних сферах сучасного життя.

Подальші наукові розвідки доцільно спрямувати на дослідження формування культурної компетентності майбутніх учителів математики у процесі вивчення математичних і методичних дисциплін та її практичної реалізації в освітньому процесі.

Література:

1. Закон України «Про освіту» (редакція від 01.01.2026 № 2145-VIII). *Відомості Верховної Ради України.* 2017, № 38-39, Ст. 380. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text (дата звернення: 15.01.2026).

2. Концепція Нової української школи: URL : https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf (дата звернення: 15.01.2026).

***References**:*

1. Verkhovna Rada of Ukraine. (2017). Zakon Ukrayiny "Pro osvitu" (redaktsiya vid 01.01.2026 № 2145-VIII) [Law of Ukraine "On Education" (as amended on January 1, 2026 No. 2145-VIII)]. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine, 38–39, Art. 380. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text (Accessed: 15.01.2026) [in Ukrainian].

2. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2016). Kontseptsiya Novoyi ukrayinskoyi shkoly [The Concept of the New Ukrainian School]. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf (Accessed: 15.01.2026) [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 07.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 37.091.33: 373.3:82:908

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-604-615

Голубовська Ірина Владиславівна кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри початкової освіти та культури фахової мови, Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, https://orcid.org/0000-0002-0875-8487

Підгурська Валентина Юріївна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри початкової освіти та культури фахової мови, Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, https://orcid.org/0000-0002-9882-6390

ЛІТЕРАТУРНЕ КРАЄЗНАВСТВО У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Анотація. У статті розкрито значення літературного краєзнавства для фахової підготовки майбутніх учителів початкових класів у контексті компетентнісного підходу та ідей Нової української школи. Доведено, що інтеграція літературно-краєзнавчого матеріалу в зміст професійної освіти забезпечує формування цілісної системи знань, умінь і ціннісних орієнтацій здобувачів, сприяє їх професійному становленню, розвитку національної свідомості та громадянської відповідальності.

Мета статті полягає у визначенні місця літературного краєзнавства в системі фахової підготовки майбутніх учителів початкових класів, з'ясуванні його ролі у формуванні професійної компетентності, національної свідомості та готовності до використання краєзнавчого матеріалу в освітньому процесі початкової школи. Акцентовано увагу на необхідності науково обґрунтованого добору змісту літературно-краєзнавчого матеріалу з урахуванням регіонального компонента, а також на формуванні готовності студентів до його методично доцільного використання.

Підкреслено, що опрацювання творів письменників-земляків, залучення до фольклорно-літературної спадщини та історико-культурного контексту регіону сприяє поглибленню теоретичних знань, розвитку загальної культури, мовленнєвої компетентності й морально-етичних якостей майбутніх педагогів,. Наголошено на важливості поєднання аудиторної, практичної та позааудиторної діяльності, зокрема організації екскурсій, відвідування культурних установ, проведення зустрічей із сучасними митцями, що забезпечують особистісне осмислення культурного досвіду.

З'ясовано, що систематичне використання літературного краєзнавства у професійній підготовці майбутніх учителів підвищує ефективність освітнього

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

процесу, сприяє вихованню національно свідомої, культурно розвиненої особистості учня та потребує подальшого науково-методичного забезпечення.

Ключові слова: літературне краєзнавство; фахова підготовка; майбутні вчителі початкових класів; професійна компетентність; освітній процес.

Holubovska Iryna Vladyslavivna Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Primary Education and Culture of Professional Language, Ivan Franko Zhytomyr State University, Zhytomyr, https://orcid.org/0000-0002-0875-8487

Pidhurska Valentyna Yuriivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Primary Education and Culture of Professional Language, Ivan Franko Zhytomyr State University, Zhytomyr, https://orcid.org/0000-0002-9882-6390

LOCAL LITERARY HISTORY AS A COMPONENT OF PROFESSIONAL TRAINING OF PRIMARY TEACHERS

Abstract.. The article highlights the significance of literary local history in the professional training of primary school teachers within the framework of a competency-based approach and the principles of the New Ukrainian School. It demonstrates that incorporating literary and local history content into teacher education fosters a comprehensive system of knowledge, skills, and values, supports professional growth, and promotes the development of national identity and civic responsibility.

The aim of the study is to define the role of local literary history in the professional training of prospective primary teachers, as well as to clarify its contribution to shaping professional competence, national awareness, and the ability to effectively apply local history materials in primary education. Particular attention is given to the need for a well-grounded selection of literary and local content that reflects regional characteristics, along with preparing students to use such materials appropriately in their teaching practice.

The article also emphasizes that engaging with works by local authors, as well as exploring the region’s folklore, literary heritage, and historical-cultural background, enhances theoretical understanding, general cultural development, communication skills, and ethical values in future teachers. It underlines the importance of integrating classroom learning with practical and extracurricular activities, such as excursions, visits to cultural institutions, and meetings with contemporary artists, which enable a deeper personal engagement with cultural heritage.

The findings suggest that consistent use of local literary history in teacher training improves educational outcomes, fosters the development of culturally aware and nationally conscious individuals, and calls for continued scholarly and methodological support.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Keywords: local literary history; professional training; future primary school teachers; professional competence; educational process.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку вищої педагогічної освіти, зорієнтований на реалізацію компетентнісного підходу та ідей Нової української школи, актуалізує потребу в якісній підготовці майбутніх учителів початкових класів, здатних забезпечувати формування в учнів цілісної системи знань, умінь і цінностей. У цьому контексті зростає роль літературного краєзнавства, що інтегрує в собі методичні, мовно-літературні, культурологічні та громадянські аспекти фахової підготовки бакалаврів початкової освіти; сприяє усвідомленню ними ролі художнього слова; розвиває готовність до використання краєзнавчого матеріалу в освітньому процесі НУШ; поглиблює національну свідомість і ціннісні орієнтації. Особливої уваги потребує проблема науково обґрунтованого відбору змісту літературно-краєзнавчого матеріалу з урахуванням регіонального компонента, а також формування готовності здобувачів вищої освіти до його доцільної інтеграції в освітній процес початкової освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади розвитку та функціонування літературно-краєзнавчої галузі досліджували Т. Бондаренко, В. Вітюк, О. Данилюк, В. Єршов, Н. Козоріз, В. Крупка, А. Лисенко, Г. Мокрицький, Є. Пасічник, Я. Поліщук, Н. Попович, С. Пультер, Г. Райбедюк, В. Самелюк, Б. Степанишин та ін. На необхідності систематичного використання елементів літературного краєзнавства в освітньому процесі наголошували Л. Башманівська, Г. Білавич, І. Волинець, Н. Волошина, Я. Голобородько, М. Горда, І. Іванова, В. Забарний, О. Кондур, Г. Корицька, В. Неділько, О. Неживий, Л. Прокопів, Л. Расевич, В. Романько, Г. Самойленко, О. Слижук, А. Фасоля, О. Фесенко, В. Шульженко, В. Шуляр, Н. Яценко тощо.

Так, В. Шуляр у праці «Теоретико-методичні засади уроків літератури рідного краю» тлумачить літературне краєзнавство як специфічну галузь науки про літературу, предметом якої є вивчення фольклорної спадщини та літературних творів, художніх образів, навіяних природою, історичними подіями, традиціями, звичаями, побутом і людьми краю [10]. Науковець наголошує на тому, що в умовах глобалізації, загрози самознищення людства й переходу до інформаційного суспільства зростає роль особистості, здатної зберігати національну ідентичність і бути конкурентоспроможною. Це зумовлює потребу оновлення підходів до викладання літературного краєзнавства. Вивчення культурної спадщини рідного краю сприяє саморозвитку учнів, подоланню комплексу меншовартості, формуванню ціннісних орієнтирів через приклади видатних земляків [1].

Л. Расевич у статті «Літературне краєзнавство в естетико-ціннісній парадигмі епохи глобалізації» наполягає на важливості збереження ідентичності краєзнавчого культурного виміру, що наразі перебуває під загрозою знецінення

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

або обмеження увагою під впливом світоглядно-ціннісних аберацій епохи глобалізації [2, С. 211]. Дослідниця зазначає: краєзнавчий аспект у своїй основі має глибинну орієнтацію на те архетипне, що знаменувала собою та чи та місцевість, починаючи ще з фольклорної спадщини, яка водночас стала підґрунтям для розвитку індивідуально-авторської творчості в окремо взятому культурно-історичному регіоні [2, С. 213].

А. Лисенко в авторефераті дисертаційного дослідження «Методика використання літературного краєзнавства в системі підвищення кваліфікації вчителів-словесників» визначає концептуальні засади та критерії добору змісту літературного краєзнавства, а також презентує систему методів і прийомів його викладання з опорою на сучасні інноваційні педагогічні технології. На думку науковиці, вивчення літератури рідного краю сприяє осмисленню історії рідного краю, його духовного життя, національних традицій, формуванню національної свідомості, патріотизму і є могутнім виховним засобом, що стимулює самовдосконалення й саморозвиток особистості учнів, для яких приклад вихідця з рідного краю слугує дієвою моральною школою [3, С. 3].

В. Перевознюк у статті «Вивчення літератури рідного краю на засадах педагогіки місця» наголошує на тому, що ознайомлення із творами письменників-земляків формує емоційно-ціннісне ставлення до малої батьківщини, усвідомлення і сприйняття сили й енергетики поетичного та прозового слова, прагнення наслідувати своїх відомих земляків [4, С. 56]. Дослідниця переконана в ефективності застосування засад педагогіки місця у процесі вивчення літератури рідного краю.

Т. Суржук, Л. Бісовецька, Т. Костолович у праці «Літературне краєзнавство Рівненщини в контексті відродження духовних цінностей в умовах сучасного освітнього процесу» вбачають провідну ідею вивчення літературного краєзнавства в духовному розвитку здобувача освіти, в розширенні його світогляду, в підвищенні рівня загальної культури та у формуванні естетичних смаків. Це досягається через опанування знань про літературу рідного краю як важливу й невід'ємну складову загальноукраїнського культурного простору [5, С. 8].

Л. Овдійчук у статті «Літературне краєзнавство у фаховій підготовці майбутніх учителів української мови та літератури: інтеграційний аспект» розкриває особливості інтеграційного вивчення літературного краєзнавства у процесі підготовки майбутніх учителів української мови і літератури, визначає принципи, методи та засоби інтеграції у процесі вивчення авторського курсу «Літературне краєзнавство» [6, С. 91].

Мета статті – визначити місце літературного краєзнавства у фаховій підготовці майбутніх учителів початкових класів; його роль у формуванні професійної компетентності, національної свідомості та готовності до використання літературно-краєзнавчого матеріалу в освітньому процесі початкової школи.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно з Енциклопедією сучасної України, літературне краєзнавство займається вивченням літературного процесу в певному регіоні, місцевості (краї, області, райони, місті, селі). Предметом дослідження цієї інтегрованої галузі є діяльність місцевих літературних об'єднань і гуртків, а також перебування на території українських і зарубіжних митців слова. Крім того, літературні краєзнавці аналізують, яким чином конкретний регіон відображено в художніх творах і мемуаристиці [7].

У системі вищої освіти літературне краєзнавство може стати засобом формування естетичної культури бакалавра в царині початкової освіти, його здатності розкривати учням художню цінність тексту, навчати їх сприймати образність і виражальні можливості мови. Це забезпечує підготовку педагогів до формування в здобувачів естетичних смаків і художнього світогляду через ознайомлення з регіональним і загальнонаціональним культурним надбанням.

У процесі професійної підготовки майбутні вчителі початкових класів мають усвідомити потенціал літературно-краєзнавчого матеріалу як ефективного засобу навчання й виховання. Опановуючи твори письменників-земляків, студенти долучаються до історико-документальних джерел і фольклорно-літературної спадщини українського народу, що сприяє поглибленню їхньої національної свідомості, утвердженню громадянської позиції та формуванню патріотичних почуттів. Читаючи й аналізуючи кращі твори літераторів-краян, бакалаври також засвоюють етичні сенси, закладені в їх текстах; осмислюють вчинки персонажів; виховують у собі моральні чесноти; поглиблюють навички літературознавчого аналізу; підвищують рівень мовленнєвої компетентності. Г. Захарова підкреслює, що вивчення літературного краєзнавства є вимогою часу, адже здатність випускника діяти в інформаційному суспільстві й відповідально визначати власне й суспільне майбутнє впливає на розвиток української нації та суспільства в цілому [8, С. 25].

Упровадження літературно-краєзнавчого компонента в підготовку вчителів виконує важливу дидактичну функцію, адже таким чином у студентів формуються вміння підвищувати навчальну мотивацію учнів, добирати змістовий матеріал відповідно до їхніх пізнавальних інтересів, забезпечувати усвідомлене засвоєння знань і організовувати різні форми навчальної та самостійної діяльності. Крім того, це поглиблює розуміння бакалаврами принципу зв'язку навчання з життям і ролі регіонального компонента в освітньому процесі. Тож підготовка майбутніх учителів початкових класів до використання літературного краєзнавства забезпечує їхню готовність до реалізації навчальної, розвивальної й виховної функцій освіти, сприяє формуванню професійної компетентності, здатності виховувати свідомого громадянина.

Оскільки літературне краєзнавство виникло як міждисциплінарна галузь на перетині крає- і літературознавчих студій, то й дослідницька робота в його межах охоплює не лише ознайомлення з творчістю письменників-краян, а й

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

осмислення історико-культурних та природно-географічних особливостей конкретного регіону. Завдяки такому комплексному підходу у свідомості здобувачів освіти органічно поєднується любов до Вітчизни із щирою прив'язаністю до своєї малої батьківщини. Дослідження краєзнавчих зв'язків літераторів здійснюється на основі вивчення їхніх життєвих обставин та ідейно-тематичної специфіки творчого набутку; виявлення в художніх текстах певних подій, героїв, у зображенні яких письменник спирався на місцеві історії чи реальних прототипів; визначення авторських прийомів відтворення регіонального діалекту, своєрідного побуту, природного середовища й загального колориту.

Літературне краєзнавство у фаховій підготовці майбутніх учителів початкових класів постає як важливий складник освітнього процесу, що поєднує знання про літературу рідного краю та навички літературного аналізу твору.

У процесі опанування літературного краєзнавства бакалаври початкової освіти мають не лише засвоїти теоретичні знання, а й навчитися інтегрувати їх у практику навчання, зокрема під час проведення уроків літературного читання та формування читацької компетентності учнів шляхом систематичного ознайомлення з літературою рідного краю. З цією метою вони повинні: поглибити знання про літературу рідного краю, творчість письменників-земляків і місцеву фольклорну спадщину; сформувати практичні вміння та навички добору, адаптації й опрацювання текстів, організації уроків і позакласних заходів.

Бакалаври ОП «Початкова освіта» Житомирського державного університету імені Івана Франка вивчають ОК «Дитяча література з основами культури і техніки мовлення» та «Методика навчання мовно-літературної освітньої галузі (українська мова та література)».

Тематика занять із цих освітніх компонентів передбачає інтеграцію краєзнавчого матеріалу; ознайомлення студентів із творчістю письменників рідного краю, аналіз локального культурного контексту тощо.

На нашу думку, такий підхід сприяє розвитку аналітичного мислення, формуванню ціннісного ставлення до національної культурної спадщини, патріотичному вихованню, а також посилює практичне спрямування їх фахової підготовки.

Науковці О. Кондур і Л. Прокопів пропонують для інтеграції краєзнавчого матеріалу в освітній процес підготовки майбутніх учителів початкових класів такі форми роботи: лекції-проблеми з історії та теорії літературного краєзнавства, методики уроків літератури рідного краю, семінари, практичні заняття з аналізу творів місцевих авторів, моделювання фрагментів уроків і позакласних заходів, індивідуальні та групові навчальні проєкти, навчальні й виробничі практики. Важливе місце посідає і науково-дослідницька діяльність студентів (участь у студентських конференціях, підготовка публікацій, літературно-краєзнавчих розвідок, спецкурси «Літературне краєзнавство у школі початковій» тощо) [9, С. 2155].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Особливо ефективним вважаємо використання інтерактивних і практико-орієнтованих форм навчання: моделювання фрагментів уроків, розроблення конспектів занять із використанням краєзнавчого матеріалу, створення дидактичних ресурсів (карток, презентацій, тематичних добірок текстів). Також для розвитку їхньої пізнавальної активності і професійної самостійності варто залучати студентів до укладання літературних карт регіону, підготовку повідомлень про письменників-краян тощо. Набуті знання та вміння студенти апробують під час педагогічної практики.

Не менш важливо залучати студентів до позааудиторної культурно-освітньої діяльності, що передбачає відвідування музеїв, літературних виставок, пам'ятних місць, пов'язаних із життям і творчістю письменників рідного краю, організацію зустрічей із сучасними митцями. Це забезпечує особистісне переживання культурного досвіду, поглиблює інтерес до літературної спадщини малої батьківщини, формує мотивацію до її популяризації в майбутній професійній діяльності.

У підготовці бакалаврів доцільно враховувати виховний потенціал літературно-краєзнавчого матеріалу, який сприяє патріотичному становленню особистості, формуванню відчуття приналежності до рідного краю, поваги до культурних традицій.

Студенти з інтересом відкривають для себе нові сторінки творчості письменників-поліщуків, які зробили вагомий внесок у розвиток української дитячої літератури: Олени Пчілки, Лесі Українки, Степана Васильченка, Максима Рильського, Всеволода Нестайка, Валерії Врублевської, Данила Окийченка, Ніни Комашні, Миколи Яненка, Лариси Письменної, Миколи Сингаївського, Вадима Крищенка, Марії Павленко, Василя Скуратівського, Марії Пономаренко, Валерія Шевчука, Марії Зіновчук, Світлани Штатської та інших. Здобувачі освіти поглиблюють знання про життєвий і творчий шлях митців, зокрема про періоди їхнього перебування на Житомирському Поліссі; ознайомлюються зі спогадами сучасників, а також із пам'ятками доби, що збереглися до нашого часу; відвідують зустрічі з новітніми авторами і т. ін.

Важливим чинником літературно-краєзнавчої роботи вважаємо вшанування видатних літераторів минулого й сучасності, чиє життя так чи інакше пов'язане з Житомирським державним університетом імені Івана Франка. Педагогічну працю в університеті поєднували з літературною відомі краяни: письменник, етнограф, фольклорист Василь Кравченко (1862-1945); поет, перекладач, педагог, композитор Борис Тен (Микола Хомичевський) (1897-1983); мовознавець, заслужений працівник освіти України, доктор філологічних наук, професор Микола Никончук (1937-2001); письменник, літературний критик, перекладач, лауреат Всеукраїнської премії імені Івана Огієнка, кандидат філологічних наук, доцент Михайло Лєцкін (1932-2025); письменник, композитор, бард-виконавець, почесний громадянин м. Житомир, заслужений працівник культури України, професор Володимир Шинкарук (1954-2014); поет,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

народний артист Української РСР, художній керівник і головний диригент Поліського державного ансамблю пісні і танцю «Льонок», почесний громадянин м. Житомир, професор Іван Сльота (1937-2014). Героїчно захищає Україну від російських агресорів кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської філології та зарубіжної літератури Леонід Закалюжний, письменник, переможець всеукраїнського літературного конкурсу «Напишіть про мене книжку» від видавництва «Фонтан казок» (2017 р.), член обласного літературного конкурсу «Літературна майстерня» (КПНЗ «Житомирський обласний центр НТТУМ»).

До скарбниці вітчизняної літератури ввійшли твори славетних випускників Житомирського державного університету імені Івана Франка: Данила Окийченка (Якова Вознюка) (1916-2001); Володимира Козака (Семибрата) (1930-1995); Євген Концевича (1935-2010); Валентина Грабовського (1937-2004); Ігоря Ліберди (1938-2012); Михайла Сича (Русича) (1941-2012); Бориса Остапенка (1943-1977); Валерія Нечипоренка (1955-2011); В'ячеслава Шнайдера (1956-2019). Сучасні читачі захоплюються книжками Григорія Кримчука (нар. у 1937 р.); Михайла Пасічника (нар. у 1953 р.); Володимира Даниленка (нар. у 1959 р.), Олени Сьомочкіної-Рижко (нар. у 1975 р.); Григорія Цимбалюка (нар. у 1957 р.) тощо.

Особливої уваги заслуговують такі прийоми роботи, як підготовка мікродосліджень про життя і творчість письменників, створення презентацій і буктрейлерів, укладання анотованих списків літератури для дитячого читання, а також розроблення сценаріїв позакласних заходів. Застосування зазначених прийомів забезпечує інтеграцію теоретичних знань і практичних умінь, сприяє розвитку творчого потенціалу студентів.

Популяризація творчості письменників-земляків здійснюється не лише на лекційних і практичних заняттях, а й у позааудиторній діяльності. Зокрема, на засіданнях проблемних груп та наукових гуртків обговорюються такі теми: «Стежками письменників Житомирщини», «Літературна мапа рідного краю: імена й долі», «Сучасні автори Житомирщини для дітей: відкриваємо нові імена», «Творчість Олени Пчілки в контексті розвитку української дитячої літератури», «Казка у творчості Лесі Українки», «Михайло Коцюбинський і Житомир», «Всесвіт дитинства в поезії Максима Рильського», «Казковий світ Всеволода Нестайка», «Етнокультурний компонент у дитячих творах Василя Скуратівського», «Особливості художнього світу Марії Пономаренко», «Дитячі твори Валерія Шевчука», «Творчий доробок Миколи Яненка» тощо.

Літературно-краєзнавча робота здійснюється і в рамках різноманітних виховних заходів: літературна вікторина «Стежками дитячої книги Житомирщини» (за творами Всеволода Нестайка, Миколи Яненка, Марії Пономаренко); брейн-ринг «Знавці дитячої літератури рідного краю» (питання на знання життєвого і творчого шляху Олени Пчілки та Лесі Українки); літературний квест «У пошуках героїв улюблених книжок» (завдання за мотивами творів Миколи Яненка); конкурс «Літературний ерудит Полісся» (командне змагання з

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

різнорівневими завданнями); креативний проєкт «Створи власну казку за мотивами творів Всеволода Нестайка»; літературна гра «Хто я?» (вгадування персонажів із дитячих творів); квест-екскурсія «Літературна мапа Житомирщини» (із залученням краєзнавчого матеріалу).

Однією з найефективніших форм організації літературно-краєзнавчої роботи є особисті зустрічі з письменниками Полісся, під час яких студенти отримують унікальну можливість зануритися в багатогранний і захопливий світ художнього слова. На таких заходах автори читають свої тексти , розповідають про себе, про історії написання творів. Такі зустрічі сприяють не лише глибшому осмисленню літератури рідного краю, а й формують емоційно-ціннісне ставлення до мистецтва слова, активізують читацький інтерес і стимулюють професійне зростання майбутніх учителів.

Дієвим засобом формування інтересу до літературного краєзнавства є екскурсія. У Житомирі й області функціонують такі науково-дослідні й культурно-освітні заклади, присвячені видатним літераторам: Житомирський обласний літературний музей (Житомир); Літературно-меморіальний музей-садиба Максима Тадейовича Рильського (Романівка); Музей родини Косачів-Драгоманових (Звягель); Меморіальний музей Оноре де Бальзака (Верхівня); Музей Джозефа Конрада-Коженьовського (м. Бердичів); Історичний музей імені Івана Огієнка (Брусилів). Унікальні експонати, присвячені життєвому і творчому шляху Валерія Шевчука, представлені в Житомирському обласному краєзнавчому музеї; Всеволода Нестайка та Джозефа Конрада – в музеї історії Бердичева; Шолома-Алейхема – в Музеї єврейства (м. Бердичів) тощо.

Екскурсії до літературно-меморіальних музеїв дають змогу студентам глибше пізнати життя і творчість письменників через загальну атмосферу та автентичні експонати, що посилює емоційне сприйняття літератури й розкриває її історико-культурний контекст.

І. Волинець слушно наголошує на потребі поглибленого вивчення літературного краєзнавства і в курсі зарубіжної літератури: не обмежуючись лише зв’язками письменників з окремими регіонами, а й комплексно досліджуючи їхнє перебування в Україні, тематику творчості та образну систему в загальноукраїнському контексті [10]. У цьому руслі на засіданнях проблемних груп учасники простежують, як мальовниче Полісся надихало класиків різних літератур – французької (Оноре де Бальзак), єврейської (Шолом-Алейхем), польської (Юзеф-Ігнацій Крашевський) та англійської (Джозеф Конрад).

Окрім відвідування музеїв студентам пропонується відеодобірка віртуальних екскурсій, підготовлену музейними працівниками (наприклад, у нашому регіоні віртуальні тури пропонують музей родини Косачів-Драгоманових у Звягелі та обласний літературний музей у Житомирі).

Таким чином, участь студентів у літературно-мистецьких заходах, безпосереднє спілкування з письменниками, відвідування музеїв та перегляд віртуальних екскурсій не лише збагачує світогляд майбутніх педагогів, а й

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

сприяє усвідомленню виховної цінності художнього слова, його ролі в освітньому процесі.

Висновки. Отже, літературне краєзнавство постає важливим елементом фахової підготовки майбутніх учителів початкових класів. Систематичне залучення літературно-краєзнавчого матеріалу забезпечує розвиток національної свідомості здобувачів освіти, утвердження їхніх ціннісних орієнтацій, виховання поваги до історико-культурних традицій і духовних надбань свого народу. Воно сприяє формуванню патріотизму, громадянської відповідальності, усвідомленню власної причетності до культурного життя регіону та держави загалом. Водночас література рідного краю виконує важливу емоційно-виховну функцію, впливаючи на особистісний розвиток студентів, збагачуючи їхній внутрішній світ і формуючи естетичні смаки.

Не менш важливим є практичний аспект літературно-краєзнавчої підготовки. У процесі її опанування майбутні вчителі набувають умінь здійснювати науково обґрунтований добір художніх текстів із урахуванням вікових особливостей учнів, їхніх пізнавальних інтересів і освітніх потреб; аналізувати літературні твори з позицій сучасних методичних підходів. Вони вчаться інтегрувати твори письменників-земляків у структуру заняття, а також організовувати різноманітні форми позакласної роботи (літературні ігри, квести, творчі проєкти, виховні заходи) з урахуванням регіонального компонента.

Таким чином, літературне краєзнавство не лише збагачує зміст підготовки майбутніх педагогів, а й формує їхню готовність до ефективної організації освітнього процесу в початковій школі, що сприятиме вихованню компетентного, національно свідомого та культурно розвиненого учня. Перспективи подальших розвідок вбачаємо в розробці навчально-методичного забезпечення для практичної роботи студентів на заняттях з ОК «Дитяча література з основами культури і техніки мовлення» та «Методика навчання мовно-літературної освітньої галузі (українська мова та література)».

Література:

1. Шуляр В. Теоретико-методичні засади уроків літератури рідного краю. *Українська література в загальноосвітній школі.* 2006. № 7. С. 21–24. URL: https://ukrlit.net/article1/1944.html (дата звернення: 06.04.2026).

2. Расевич Л. Літературне краєзнавство в естетико-ціннісній парадигмі епохи глобалізації. *Вісник науки та освіти*. 2023. № 1(7). С. 208–221. DOI https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-1(7)-208-221

3. Лисенко А. В. Методика використання літературного краєзнавства в системі підвищення кваліфікації вчителів-словесників : автореферат дис. … канд. педагог. наук : 13.00.02. «Теорія і методика навчання (українська література)». Київ, 2002. 21 с.

4. Перевознюк В. Вивчення літератури рідного краю на засадах педагогіки місця. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2022. № 80. Т. 2. С. 54–57. DOI https://doi.org/10.32840/1992-5786.2022.80.2.10

5. Суржук Т. Б., Бісовецька Л. А., Костолович Т. В. Літературне краєзнавство Рівненщини в контексті відродження духовних цінностей в умовах сучасного освітнього

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

процесу. *Педагогічна Академія : наукові записки*. 2026. № 26. URL: https://pedagogical-academy.com/index.php/journal/article/view/1767/1616 (дата звернення: 06.04.2026). DOI https://doi.org/10.5281/zenodo.18763407

6. Овдійчук Л. Літературне краєзнавство у фаховій підготовці майбутніх учителів української мови та літератури : інтеграційний аспект. *Нова педагогічна думка.* 2021. Т. 105. № 1. С. 91–96. DOI: 10.37026/2520-6427-2021-105-1-91-96

7. Енциклопедія сучасної України. URL: https://esu.com.ua/article-55784 (дата звернення: 29.03.2026 р.).

8. Захарова В. Формування професійної компетентності студентів-філологів засобами літературного краєзнавства. *Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології*. 2019. № 2(86). С. 24–35. DOI 10.24139/2312-5993/2019.02/024-035

9. Кондур О., Прокопів Л. Концептуальні засади інтеграції літературного краєзнавства у професійну підготовку майбутніх учителів початкової школи. *Вісник науки та освіти*. 2026. № 2(44). С. 2144–2157. URL: https://perspectives.pp.ua/index.php/vno/article/view/38534/38542 (дата звернення: 19.04.2026 р.). DOI https://doi.org/10.5281/zenodo.16354126

10. Волинець І. М. Психолого-педагогічні засади вивчення старшокласниками літературного краєзнавства у курсі зарубіжної літератури. *Вісник Житомирського педагогічного університету*. 2004. № 15. С. 62–64.

References:

1. Shuliar, V. (2006). Teoretyko-metodychni zasady urokiv literatury ridnoho kraiu [Theoretical and methodological principles of the lessons of the literature of the native region]. *Ukrainska literatura v zahalnoosvitnii shkoli – Ukrainian literature in secondary schools, 7,* 21–24. URL: https://ukrlit.net/article1/1944.html [in Ukrainian].

2. Rasevych, L. (2023). Literaturne kraieznavstvo v estetyko-tsinnisnii paradyhmi epokhy hlobalizatsii [Literary regional studies in the aesthetic and value paradigm of the era of globalization]. *Visnyk nauky ta osvity – Bulletin of Science and Education, 1(7),* 208–221 [in Ukrainian].

3. Lysenko, A. V. (2002). Metodyka vykorystannia literaturnoho kraieznavstva v systemi pidvyshchennia kvalifikatsii vchyteliv-slovesnykiv [The Methodology of the local literature Study Usage in the Qualification Improvement of the Teachers]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

4. Perevozniuk, V. (2022). Vyvchennia literatury ridnoho kraiu na zasadakh pedahohiky mistsia [Study of native land literature on the basis of Place-based Education]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh – Pedagogy of creative personality formation in higher and general academic schools, 80, 2,* 54–57 [in Ukrainian].

5. Surzhuk, T. B., Bisovetska, L. A., Kostolovych, T. V. (2026). Literaturne kraieznavstvo Rivnenshchyny v konteksti vidrodzhennia dukhovnykh tsinnostei v umovakh suchasnoho osvitnoho protsesu [Literary regional studies of Rivne region in the context of the revival of spiritual values in the modern educational process]. *Pedahohichna Akademiia : naukovi zapysky – Pedagogical Academy: Scientific Notes,* 26. URL: https://pedagogical-academy.com/index.php/journal/article/view/1767/1616 [in Ukrainian].

6. Ovdiichuk, L. (2021). Literaturne kraieznavstvo u fakhovii pidhotovtsi maibutnikh uchyteliv ukrainskoi movy ta literatury : intehratsiinyi aspekt [Literary local history in the professional training of future teachers of the Ukrainian language and literature : integration aspect]. *Nova pedahohichna dumka – New pedagogical thought, 105, 1,* 91–96 [in Ukrainian].

7. Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy [Encyclopedia of modern Ukraine]. URL: https://esu.com.ua/article-55784 [in Ukrainian].

8. Zakharova, V. (2019). Formuvannia profesiinoi kompetentnosti studentiv-filolohiv zasobamy literaturnoho kraieznavstva [Formation of professional competence of students-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

philologists by means of literary country study]. *Pedahohichni nauky : teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii – Pedagogical sciences : theory, history, innovative technologies, 2(86),* 24–35 [in Ukrainian].

9. Kondur, O., Prokopiv, L. (2026). Kontseptualni zasady intehratsii literaturnoho kraieznavstva u profesiinu pidhotovku maibutnikh uchyteliv pochatkovoi shkoly [Conceptual basis for the integration of literary regional studies into the professional training of future primary school teacher]. *Visnyk nauky ta osvity – Bulletin of Science and Education, 2(44),* 2144–2157. URL: https://perspectives.pp.ua/index.php/vno/article/view/38534/38542 [in Ukrainian].

10. Volynets, I. M. (2004). Psykholoho-pedahohichni zasady vyvchennia starshoklasnykamy literaturnoho kraieznavstva u kursi zarubizhnoi literatury [Psychological and pedagogical principles of studying literary regional studies by high school students in the course of foreign literature]. *Visnyk Zhytomyrskoho pedahohichnoho universytetu – Zhytomyr Ivan Franko State University Journal, 15,* 62–64 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 26.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 378.147:37.091.12:57]:504

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-616-627

Гомля Людмила Миколаївна доцент кафедри, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, м. Полтава, https://orcid.org/0000-0002-0462-9338

КОНЦЕПЦІЯ САМОРЕГУЛЯЦІЙНОГО ПІДХОДУ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ БІОЛОГІЇ ДО ЕКООРІЄНТОВАНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. У статті обґрунтовано концепцію саморегуляційного підходу у підготовці майбутніх учителів біології до екоорієнтованої діяльності в умовах сучасних освітніх і суспільних викликів. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю підвищення рівня готовності педагогів до реалізації ідей освіти для сталого розвитку, формування екологічної свідомості учнів та впровадження екоорієнтованих практик у навчальному процесі. Визначено, що традиційні підходи до професійної підготовки майбутніх учителів недостатньо враховують розвиток саморегуляційних механізмів, які забезпечують ефективність професійної діяльності та здатність до саморозвитку. Уточнено сутність саморегуляційного підходу як цілісної системи організації освітнього процесу, спрямованої на розвиток здатності здобувачів освіти до цілепокладання, планування, самоконтролю, рефлексії та корекції власної діяльності.

Обґрунтовано методологічні засади концепції, що включають системний, компетентнісний, діяльнісний, особистісно орієнтований та екологічний підходи. Визначено структурні компоненти готовності майбутніх учителів біології до екоорієнтованої діяльності: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, операційно-діяльнісний та рефлексивно-регулятивний. Розкрито механізми саморегуляції, що забезпечують ефективність формування професійної готовності, зокрема цілепокладання, планування, прогнозування, моніторинг і корекцію результатів діяльності. Запропоновано педагогічні умови реалізації концепції, серед яких: створення освітнього середовища, що стимулює самостійну діяльність і рефлексію; інтеграція екологічного змісту у професійну підготовку; використання інноваційних педагогічних технологій; забезпечення суб’єкт-суб’єктної взаємодії між викладачем і студентом; підтримка індивідуальних освітніх траєкторій здобувачів освіти. Окреслено етапи формування готовності майбутніх учителів біології до екоорієнтованої діяльності на засадах саморегуляційного підходу: мотиваційно-орієнтаційний, когнітивно-операційний, діяльнісно-практичний та рефлексивно-коригувальний. Доведено, що впровадження запропонованої концепції сприяє розвитку автономності, відповідальності, екологічної свідомості та здатності до професійного

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

самовдосконалення майбутніх педагогів. Практичне значення дослідження полягає у можливості використання розробленої концепції та відповідного методичного забезпечення у системі вищої педагогічної освіти з метою підвищення якості підготовки майбутніх учителів біології до екоорієнтованої діяльності.

Ключові слова: саморегуляція, саморегуляційний підхід, майбутні вчителі біології, екоорієнтована діяльність, професійна підготовка, екологічна освіта, освіта для сталого розвитку, педагогічна діяльність, рефлексія, саморозвиток.

Liudmyla Homlia Associate Professor, V.G. Korolenko Poltava National Pedagogical University, Poltava, https://orcid.org/0000-0002-0462-9338

THE CONCEPT OF A SELF-REGULATORY APPROACH IN THE TRAINING OF FUTURE BIOLOGY TEACHERS FOR ECO-ORIENTED ACTIVITIES

Abstract. The article substantiates the concept of a self-regulatory approach in the preparation of future biology teachers for eco-oriented activities in the context of modern educational and social challenges. The relevance of the study is due to the need to increase the level of readiness of teachers to implement the ideas of education for sustainable development, form students' environmental awareness and implement eco-oriented practices in the educational process. It is determined that traditional approaches to the professional training of future teachers do not sufficiently take into account the development of self-regulatory mechanisms that ensure the effectiveness of professional activity and the ability to self-development. The essence of the self-regulatory approach as a holistic system of organizing the educational process, aimed at developing the ability of students to set goals, plan, self-control, reflect and correct their own activities, is clarified. The methodological principles of the concept are substantiated, including systemic, competency-based, activity-based, personally-oriented and ecological approaches. The structural components of the readiness of future biology teachers for eco-oriented activities are determined: motivational-value, cognitive, operational-activity and reflective-regulatory. The mechanisms of self-regulation are revealed, which ensure the effectiveness of the formation of professional readiness, in particular goal-setting, planning, forecasting, monitoring and correction of activity results. The pedagogical conditions for the implementation of the concept are proposed, including: creating an educational environment that stimulates independent activity and reflection; integrating environmental content into professional training; using innovative pedagogical technologies; ensuring subject-subject interaction between the teacher and the student; supporting individual educational trajectories of education seekers. The stages of the formation of the readiness of future biology teachers for eco-oriented activities on the basis of a self-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

regulatory approach are outlined: motivational-orientational, cognitive-operational, operational-practical and reflective-corrective. It is proven that the implementation of the proposed concept contributes to the development of autonomy, responsibility, environmental awareness and the ability to professional self-improvement of future teachers. The practical significance of the study lies in the possibility of using the developed concept and the corresponding methodological support in the system of higher pedagogical education in order to improve the quality of training future biology teachers for eco-oriented activities.

Keywords: self-regulation, self-regulatory approach, future biology teachers, eco-oriented activities, professional training, environmental education, education for sustainable development, pedagogical activity, reflection, self-development.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку суспільства характеризується загостренням глобальних екологічних викликів, що зумовлює необхідність переорієнтації освітніх систем на засадах сталого розвитку та екологізації змісту освіти. У цьому контексті особливого значення набуває підготовка майбутніх учителів біології як фахівців, здатних не лише транслювати наукові знання, але й формувати в учнів екологічно відповідальне мислення, ціннісні орієнтації та поведінкові практики, спрямовані на збереження довкілля.

Водночас, аналіз сучасної педагогічної практики засвідчує наявність суперечності між суспільним запитом на високий рівень готовності вчителів до екоорієнтованої педагогічної діяльності та недостатньою розробленістю ефективних підходів до її формування у процесі професійної підготовки. Традиційні моделі навчання здебільшого орієнтовані на передачу знань, залишаючи поза належною увагою розвиток здатності до саморегуляції, рефлексії, цілепокладання та самоконтролю як ключових чинників професійного становлення майбутнього педагога.

Особливої актуальності набуває проблема інтеграції саморегуляційного підходу у систему підготовки майбутніх учителів біології. Саморегуляція розглядається як складний психолого-педагогічний механізм, що забезпечує усвідомлене управління власною діяльністю, мотивацією та поведінкою, сприяє розвитку автономності, відповідальності та здатності до професійного самовдосконалення. Однак, у сучасній педагогічній теорії та практиці недостатньо обґрунтовано концептуальні засади застосування саморегуляційного підходу саме в контексті формування готовності до екоорієнтованої діяльності. Таким чином, виникає необхідність у розробленні цілісної концепції саморегуляційного підходу, що забезпечить ефективне формування готовності майбутніх учителів біології до екоорієнтованої педагогічної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема саморегуляції особистості та її ролі в освітньому процесі є предметом активного наукового осмислення у вітчизняній психолого-педагогічній науці. Значний внесок у розроблення теоретичних засад саморегуляції здійснено у працях, присвячених

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

дослідженню її психологічної сутності, структурних компонентів і механізмів функціонування. Зокрема, у дослідженнях Е. Балашова обґрунтовано психологічні особливості саморегуляції в навчальній діяльності студентів, розкрито її когнітивні, мотиваційні та поведінкові аспекти, а також проаналізовано провідні теоретичні моделі саморегульованого навчання, що акцентують увагу на активній ролі суб'єкта у плануванні, контролі та оцінюванні власної діяльності [1; 2]. Узагальнення наукових підходів до розуміння саморегуляції представлено у працях О. Денис [6], О. Коц [9] та М. Яцюк [11], які розглядають саморегуляцію як складний багаторівневий процес, що включає цілепокладання, прогнозування, програмування дій, самоконтроль і корекцію поведінки. У цих дослідженнях науковцями підкреслюється інтегративний характер саморегуляції, її значення для забезпечення ефективної діяльності особистості та професійного становлення.

Окрему увагу приділено вивченню саморегуляції у контексті професійної підготовки. Так, Д. Бречка акцентує на ролі саморегуляції у процесах поведінки, визначаючи її як ключовий чинник адаптації та професійної ефективності [3]. У дослідженні Ю. Стрижак обґрунтовано педагогічні засади формування саморегуляційної компетентності майбутніх учителів, що включає розвиток здатності до самостійного управління навчальною діяльністю, рефлексії та самовдосконалення [10].

Важливим напрямом сучасних досліджень є інтеграція саморегуляції у новітні освітні концепції. Зокрема, у працях М. Гриньової та Н. Кононец саморегуляція розглядається як основа ресурсно-орієнтованого навчання, що забезпечує активізацію внутрішніх ресурсів здобувачів освіти, розвиток їхньої автономності та відповідальності за результати навчання. Учені підкреслюють, що саморегуляція виступає ключовим механізмом реалізації індивідуальної освітньої траєкторії [4; 5].

Питання професійної підготовки майбутніх учителів біології, зокрема формування їхньої готовності до педагогічної діяльності, висвітлено у працях Л. Довгополої [7] та І. Кореневої [8]. Дослідниці акцентують увагу на необхідності формування професійних компетентностей, орієнтованих на реалізацію ідей освіти для сталого розвитку, екологічної свідомості та відповідального ставлення до довкілля. Водночас, у їх роботах саморегуляційний аспект підготовки розглядається опосередковано та не виступає предметом спеціального дослідження.

Отже, аналіз наукових джерел свідчить про наявність значного теоретичного підґрунтя щодо проблеми саморегуляції та її ролі в освітньому процесі, а також про активне дослідження питань професійної підготовки майбутніх учителів біології в контексті сталого розвитку. Але недостатньо розробленою залишається проблема концептуалізації саморегуляційного підходу саме у підготовці майбутніх учителів біології до екоорієнтованої діяльності, що зумовлює необхідність подальших наукових пошуків у цьому напрямі.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Мета статті – розробити концепцію саморегуляційного підходу у підготовці майбутніх учителів біології до екоорієнтованої діяльності та схарактеризувати методичне забезпечення її впровадження.

Виклад основного матеріалу. Реалізація мети дослідження, що полягає у розробленні концепції саморегуляційного підходу у підготовці майбутніх учителів біології до екоорієнтованої діяльності, бачиться нам, насамперед, через уточнення сутності базових понять, визначення теоретико-методологічних засад і обґрунтування етапів відповідного процесу.

У контексті дослідження, базуючись на працях Е. Балашова [1;2], Д. Бречки [3], М. Гриньової [4; 5], Н. Кононец [4; 5] та інших науковців, саморегуляційний підхід розглядається як цілісна система організації професійної підготовки, спрямована на розвиток здатності майбутніх учителів біології до усвідомленого управління власною навчальною та професійною діяльністю, що забезпечує їхню готовність до екоорієнтованої педагогічної практики. Його сутність полягає у поєднанні когнітивних, мотиваційно-ціннісних і діяльнісно-рефлексивних складників, які забезпечують формування внутрішньої активності суб'єкта навчання.

Концепція саморегуляційного підходу ґрунтується на сукупності взаємопов'язаних методологічних підходів, зокрема системного, компетентнісного, діяльнісного, особистісно орієнтованого та екологічного [4; 5; 7; 11]. Системний підхід забезпечує цілісність розгляду процесу підготовки майбутніх учителів біології, дозволяючи інтегрувати різні компоненти професійної готовності. Компетентнісний підхід орієнтує на формування здатності застосовувати знання, уміння та цінності у практичній діяльності. Діяльнісний підхід акцентує увагу на активній ролі студента як суб'єкта навчання, тоді як особистісно орієнтований підхід сприяє розвитку індивідуальних особливостей, самостійності та відповідальності. Екологічний підхід визначає спрямованість підготовки на формування екологічної свідомості та культури.

Разом із тим, як доводять учені [4; 5; 10], реалізація саморегуляційного підходу у підготовці майбутніх учителів біології до екоорієнтованої діяльності ґрунтується на системі взаємопов'язаних дидактичних принципів, які визначають зміст, організацію та методи освітнього процесу.

Принцип науковості передбачає опору на сучасні досягнення педагогічної, психологічної та біологічної наук, забезпечення об'єктивності, доказовості та теоретичної обґрунтованості змісту підготовки. Він вимагає включення до освітнього процесу актуальних наукових знань про механізми саморегуляції, екологічні процеси та закономірності професійного становлення педагога.

Принцип системності полягає у розгляді процесу підготовки майбутніх учителів як цілісної, структурованої та взаємопов'язаної системи, в якій усі компоненти (цілі, зміст, методи, форми та результати навчання) перебувають у взаємозалежності. Реалізація цього принципу забезпечує цілісне формування професійної готовності до екоорієнтованої діяльності.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Принцип свідомості й активності передбачає усвідомлене ставлення здобувачів освіти до процесу навчання та активну участь у ньому, орієнтує на розвиток внутрішньої мотивації, здатності до самостійного визначення цілей навчальної діяльності, планування та контролю власних навчальних дій, що є основою саморегуляції.

Принцип професійної спрямованості забезпечує орієнтацію освітнього процесу на майбутню педагогічну діяльність учителя біології, а також передбачає інтеграцію теоретичних знань із практичними педагогічними завданнями, моделювання реальних професійних ситуацій та формування готовності до їх вирішення в умовах екоорієнтованої освіти.

Принцип екологізації освіти відображає спрямованість змісту підготовки на формування екологічної свідомості, екологічного мислення та відповідального ставлення до довкілля, а також передбачає включення екологічного компоненту в усі етапи професійної підготовки майбутніх учителів біології.

Принцип рефлексивності полягає у забезпеченні постійного аналізу, самооцінки та осмислення здобувачами освіти власної навчальної та професійної діяльності. Його реалізація сприяє розвитку здатності до самокорекції, усвідомлення власних досягнень і визначення напрямів професійного самовдосконалення.

Принцип індивідуалізації навчання передбачає врахування індивідуальних особливостей, освітніх потреб і темпів розвитку кожного здобувача освіти, спрямовуючи на створення умов для формування індивідуальних освітніх траєкторій, що забезпечують максимальне розкриття потенціалу майбутнього педагога.

Структурно концепція передбачає виокремлення основних компонентів готовності майбутніх учителів біології до екоорієнтованої діяльності, серед яких доцільно визначити: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, операційно-діяльнісний та рефлексивно-регулятивний [7; 8].

– Мотиваційно-ціннісний компонент відображає сформованість екологічних цінностей, професійної мотивації та усвідомлення значущості екоорієнтованої діяльності.

– Когнітивний компонент включає систему знань з біології, екології та педагогіки, необхідних для реалізації відповідної діяльності.

– Операційно-діяльнісний компонент охоплює вміння і навички організації освітнього процесу з урахуванням екологічної спрямованості.

– Рефлексивно-регулятивний компонент передбачає здатність до самоконтролю, самооцінки, корекції власної діяльності та професійного саморозвитку.

Особливого значення у запропонованій концепції ми надаємо механізмам саморегуляції, які включають цілепокладання, планування, моделювання діяльності, моніторинг результатів та їх корекцію [1-5; 9; 10]. У процесі професійної підготовки майбутніх учителів біології ці механізми реалізуються

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

через залучення студентів до активних форм навчання, таких як проблемно-орієнтоване навчання, проєктна діяльність, дослідницькі завдання, педагогічна практика з екологічним спрямуванням [12-14]. Це сприяє розвитку здатності до самостійного прийняття рішень, критичного мислення та відповідального ставлення до результатів власної діяльності.

Концепція передбачає також визначення педагогічних умов ефективної реалізації саморегуляційного підходу, до яких ми відносимо:

– створення освітнього середовища, що стимулює самостійну діяльність і рефлексію;
– інтеграція екологічного змісту у професійну підготовку;
– використання інноваційних педагогічних технологій;
– забезпечення суб'єкт-суб'єктної взаємодії між викладачем і студентом;
– підтримка індивідуальних освітніх траєкторій здобувачів освіти.

Важливим елементом концепції є 4 етапи формування готовності до екоорієнтованої діяльності на засадах саморегуляційного підходу:

1) мотиваційно-орієнтаційний (формування інтересу та ціннісного ставлення);
2) когнітивно-операційний (засвоєння знань і формування вмінь);
3) діяльнісно-практичний (застосування набутих компетентностей у практиці);
4) рефлексивно-коригувальний (аналіз і вдосконалення власної діяльності).

Концепція саморегуляційного підходу у підготовці майбутніх учителів біології до екоорієнтованої діяльності за своєю структурою унаочнена у таблиці 1.

Таблиця 1

Концепція саморегуляційного підходу у підготовці майбутніх учителів біології до екоорієнтованої діяльності

Компонент концепції	Змістова характеристика
Мета	Формування готовності майбутніх учителів біології до екоорієнтованої діяльності на засадах саморегуляційного підходу
Методологічні підходи	Системний, компетентнісний, діяльнісний, особистісно орієнтований, екологічний
Принципи реалізації	Науковості, системності, свідомості й активності, професійної спрямованості, екологізації освіти, рефлексивності, індивідуалізації навчання

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Компонент концепції	Змістова характеристика
Структурні компоненти готовності	Мотиваційно-ціннісний – сформованість екологічних цінностей і професійної мотивації; Когнітивний – система біологічних, екологічних і педагогічних знань; Операційно-діяльнісний – уміння реалізовувати екоорієнтовану діяльність; Рефлексивно-регулятивний – здатність до самоконтролю, самооцінки, саморозвитку
Механізми саморегуляції	Цілепокладання, планування, прогнозування, моделювання діяльності, самоконтроль, самооцінка, корекція
Педагогічні умови	Створення рефлексивного освітнього середовища; інтеграція екологічного змісту; використання інноваційних технологій навчання; суб'єкт-суб'єктна взаємодія; підтримка індивідуальної освітньої траєкторії
Форми і методи реалізації	Проблемно-орієнтоване навчання, проєктна діяльність, дослідницькі методи, кейс-метод, педагогічна практика з екологічним спрямуванням
Етапи формування готовності	Мотиваційно-орієнтаційний – формування інтересу та цінностей; Когнітивно-операційний – засвоєння знань і вмінь; Діяльнісно-практичний – застосування у практиці; Рефлексивно-коригувальний – аналіз і самовдосконалення
Очікуваний результат	Сформована готовність майбутніх учителів біології до екоорієнтованої діяльності, що проявляється у здатності до саморегуляції, екологічно доцільної поведінки та ефективної педагогічної діяльності

Ми переконані, що упровадження концепції саморегуляційного підходу потребує цілеспрямованої організації освітнього процесу в закладах вищої освіти, що забезпечує не лише засвоєння змісту фахової підготовки, а й розвиток здатності здобувачів освіти до усвідомленого управління власною діяльністю. Методичний супровід реалізації концепції має бути спрямований на інтеграцію саморегуляційних механізмів у всі компоненти професійної підготовки майбутніх учителів біології.

Передусім, доцільно забезпечити поетапність формування саморегуляційної готовності. На мотиваційно-орієнтаційному етапі важливо створити умови для усвідомлення студентами значущості екоорієнтованої діяльності та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

ролі саморегуляції у професійному становленні. Це може реалізовуватися через використання проблемних лекцій, дискусій, аналізу екологічних ситуацій, що стимулюють формування внутрішньої мотивації та ціннісного ставлення до екологічних проблем.

На когнітивно-операційному етапі методичний акцент слід робити на інтеграції знань із біології, екології, педагогіки та психології саморегуляції. Ефективними є такі форми роботи, як моделювання педагогічних ситуацій, виконання дослідницьких завдань, розроблення екоорієнтованих навчальних проєктів. Важливо навчити студентів використовувати інструменти планування, постановки цілей і прогнозування результатів власної діяльності.

Діяльнісно-практичний етап передбачає активне залучення студентів до педагогічної практики з екологічним спрямуванням. У цьому контексті доцільно впроваджувати завдання, що вимагають самостійного прийняття рішень, організації навчальної діяльності учнів із урахуванням принципів сталого розвитку, а також використання інтерактивних методів навчання. Методично важливо забезпечити поступове зростання рівня автономності студентів у виконанні професійних завдань [8].

Рефлексивно-коригувальний етап має бути спрямований на розвиток здатності до самоаналізу, самооцінки та корекції власної діяльності. З цією метою доцільно використовувати рефлексивні щоденники, портфоліо, самооцінювальні анкети, а також організовувати обговорення результатів педагогічної практики. Важливо формувати у студентів уміння співвідносити поставлені цілі з досягнутими результатами та визначати шляхи подальшого професійного зростання [4].

З позиції методичної значущості ключовою умовою, на нашу думку, є створення освітнього середовища, що підтримує самостійну діяльність і рефлексію. Це зумовлює трансформацію ролі викладача з транслятора знань у фасилітатора освітнього процесу, який здійснює спрямування, консультування та підтримку індивідуального розвитку студентів.

Доцільним є використання інноваційних педагогічних технологій, зокрема змішаного, ресурсно-орієнтованого навчання, цифрових платформ, інтерактивних ресурсів, що сприяють розвитку самостійності та відповідальності здобувачів освіти [2; 4; 10; 12-14].

Особливу увагу слід приділити інтеграції екологічного компоненту у всі навчальні дисципліни професійного циклу, що дозволить сформувати цілісне бачення екоорієнтованої діяльності та забезпечує міждисциплінарний характер підготовки. Важливо також враховувати індивідуальні особливості студентів, підтримувати їхні освітні потреби та сприяти формуванню індивідуальних освітніх траєкторій.

Висновки. Отже, запропонована концепція саморегуляційного підходу у підготовці майбутніх учителів біології до екоорієнтованої діяльності покликана забезпечувати цілісність і системність професійної підготовки, сприяти

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

формуванню внутрішньої готовності до здійснення педагогічної діяльності в умовах сучасних екологічних викликів та створює підґрунтя для подальшого вдосконалення освітніх практик у закладах вищої освіти. Запропоноване методичне забезпечення впровадження концепції саморегуляційного підходу має комплексний характер і передбачає поєднання змістових, процесуальних і організаційних аспектів підготовки. Переконані, що його реалізація сприятиме формуванню у майбутніх учителів біології здатності до саморегуляції, що є необхідною умовою їхньої ефективної екоорієнтованої педагогічної діяльності в умовах сучасних освітніх викликів.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаються у поглибленні теоретико-методичних засад реалізації саморегуляційного підходу у підготовці майбутніх учителів біології, зокрема в уточненні критеріїв, показників і рівнів сформованості готовності до екоорієнтованої діяльності. Актуальним є розроблення та експериментальна перевірка педагогічних технологій і діагностичних інструментів, спрямованих на розвиток саморегуляційної компетентності здобувачів освіти. Подальшого дослідження потребують питання інтеграції цифрових освітніх середовищ у процес формування саморегуляції, а також вивчення впливу індивідуально-психологічних особливостей студентів на ефективність реалізації концепції.

Література:

1. Балашов Е. М. Психологічні особливості та механізми саморегуляції в навчальній діяльності студентів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія»: науковий журнал.* Острог: Вид-во НаУОА. 2017. № 5. С. 5-13.

2. Балашов Е. М. Теоретичні моделі й концепції саморегульованого навчання. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія»: науковий журнал*. Острог: Вид-во НаУОА. 2020. № 10. С. 51–59.

3. Бречка Д. М. Саморегуляція процесів поведінки. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції.* Харків, 2017. С. 172-174.

4. Гриньова М., Кононец Н. Саморегуляція у ресурсно-орієнтованій освіті: монографія. Полтава: Видавництво Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, 2025. 356 с.

5. Гриньова М. В., Кононец Н. В. Саморегуляція як основа ресурсно-орієнтованого навчання студентів у вищій школі. *Ресурсно-орієнтоване навчання в «3D»: доступність, діалог, динаміка : матеріали II Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф.* / уклад.: Н. В. Кононец, В. О. Балюк. Полтава: КУЕП ПДАА, 2018. URL: https://rbl3d.forumotion.me/t194-topic

6. Денис О. Саморегуляція особистості як психолого- педагогічна проблема. *Наука і освіта*. 2020. № 4. 53-59.

7. Довгопола Л. І. Формування готовності майбутніх учителів біології до професійної діяльності у процесі практичної підготовки : дис. ... канд. пед. наук. Переяслав-Хмельницький, 2019. 207 с.

8. Коренева І.М. Система підготовки майбутніх учителів біології до реалізації функцій освіти для сталого розвитку: монографія. Суми, 2019. 526 с.

9. Коц О. П. Поняття психологічної саморегуляції в психолого-педагогічній науці. *Наукова думка сучасності і майбутнього : XXI всеукр. практ.-пізнав. інтернет-конф.*, м. Дніпро, 28 трав. – 13 черв. 2018 р. Дніпро, 2018. С. 50–56.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

10. Стрижак Ю.О. Педагогічні засади формування саморегуляційної компетентності майбутніх учителів іноземних мов у процесі професійної підготовки. (Дис. доктора філософії в галузі знань 01 Освіта/Педагогіка). Полтава, 2023.

11. Яцюк М.В. Психологія саморегуляції особистості. Вінниця: КВНЗ «Вінницька академія неперервної освіти», 2017. 92 с.

12. Guo, P., Saab, N., Post, L. S., & Admiraal, W. (2020). A review of project-based learning in higher education: Student outcomes and measures. *International Journal of Educational Research*, 102, 101586.

13. Kononets, N., Ilchenko, O., Mokliak, V. (2020). Future teachers resource-based learning system: experience of higher education institutions in Poltava city, Ukraine. *Turkish Online Journal of Distance Education-TOJDE*, 21:3(14), 199–220.

14. Wang, B., and Li, Y. (2020). Evaluating the impact of inquiry-based learning on student engagement and learning outcomes: an online survey study. *J. Educ. Learn*, 9, 152–165.

References:

1. Balashov E. M. Psykholohichni osoblyvosti ta mekhanizmy samorehuliatsii v navchalnii diialnosti studentiv [Psychological features and mechanisms of self-regulation in students' educational activities]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriia «Psykholohiia»: naukovyi zhurnal.* Ostroh: Vyd-vo NaUOA. 2017. № 5. S. 5-13. [in Ukrainian].

2. Balashov E. M. Teoretychni modeli y kontseptsii samorehulovanoho navchannia [Theoretical models and concepts of self-regulated learning]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriia «Psykholohiia»: naukovyi zhurnal*. Ostroh: Vyd-vo NaUOA. 2020. № 10. S. 51–59. [in Ukrainian].

3. Brechka D. M. Samorehuliatsiia protsesiv povedinky [Self-regulation of behavioral processes]. *Psykholohichni ta pedahohichni problemy profesiinoi osvity ta patriotychnoho vykhovannia personalu systemy MVS Ukrainy: materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii*. Kharkiv, 2017. S. 172-174. [in Ukrainian].

4. Hrynova M., Kononets N. *Samorehuliatsiia u resursno-oriientovanii osviti [Self-regulation in resource-based education]: monohrafiia*. Poltava: Vydavnytstvo Poltavskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni V. H. Korolenka, 2025. 356 s. [in Ukrainian].

5. Hrynova M. V., Kononets N. V. Samorehuliatsiia yak osnova resursno-oriientovanoho navchannia studentiv u vyshchii shkoli [Self-regulation as the basis of resource-based learning for students in higher education]. *Resursno-oriientovane navchannia v «3D»: dostupnist, dialoh, dynamika : materialy II Vseukr. nauk.-prakt. Internet-konf.* / uklad.: N. V. Kononets, V. O. Baliuk. Poltava: KUEP PDAA, 2018. URL: https://rbl3d.forumotion.me/t194-topic [in Ukrainian].

6. Denys O. Samorehuliatsiia osobystosti yak psykholoho-pedahohichna problema [Self-regulation of personality as a psychological and pedagogical problem]. *Nauka i osvita*. 2020. № 4. 53-59. [in Ukrainian].

7. Dovhopola L. I. *Formuvannia hotovnosti maibutnikh uchyteliv biolohii do profesiinoi diialnosti u protsesi praktychnoi pidhotovky [Formation of readiness of future biology teachers for professional activity in the process of practical training]:* dys. ... kand. ped. nauk. Pereiaslav-Khmelnytskyi, 2019. 207 s. [in Ukrainian].

8. Koreneva I.M. *Systema pidhotovky maibutnikh uchyteliv biolohii do realizatsii funktsii osvity dlia staloho rozvytku [The system of training future biology teachers to implement the functions of education for sustainable development]: monohrafiia*. Sumy, 2019. 526 s. [in Ukrainian].

9. Kots O. P. Poniattia psykholohichnoi samorehuliatsii v psykholoho-pedahohichnii nautsi [The concept of psychological self-regulation in psychological and pedagogical science]. *Naukova dumka suchasnosti i maibutnoho : XXI vseukr. prakt.-piznav. internet-konf.*, m. Dnipro, 28 trav. – 13 cherv. 2018 r. Dnipro, 2018. S. 50–56. [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

10. Stryzhak Yu.O. *Pedahohichni zasady formuvannia samorehuliatsiinoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv inozemnykh mov u protsesi profesiinoi pidhotovky [Pedagogical principles of forming self-regulatory competence of future foreign language teachers in the process of professional training]*. (Dys. doktora filosofii v haluzi znan 01 Osvita/Pedahohika). Poltava, 2023. [in Ukrainian].

11. Yatsiuk M.V. *Psykholohiia samorehuliatsii osobystosti [Psychology of personality self-regulation]*. Vinnytsia: KVNZ «Vinnytska akademiia neperervnoi osvity», 2017. 92 s. [in Ukrainian].

12. Guo, P., Saab, N., Post, L. S., & Admiraal, W. (2020). A review of project-based learning in higher education: Student outcomes and measures. *International Journal of Educational Research*, 102, 101586. [in English].

13. Kononets, N., Ilchenko, O., Mokliak, V. (2020). Future teachers resource-based learning system: experience of higher education institutions in Poltava city, Ukraine. *Turkish Online Journal of Distance Education-TOJDE,* 21:3(14), 199–220. [in English].

14. Wang, B., and Li, Y. (2020). Evaluating the impact of inquiry-based learning on student engagement and learning outcomes: an online survey study. *J. Educ. Learn*, 9, 152–165. [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 06.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 19.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК : 378.147.091.33-048.63:616-053.2

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-628-637

Горбатюк Інна Борисівна доцент, кандидат медичних наук, доцент закладу вищої освіти кафедри педіатрії та дитячих інфекційних хвороб, м. Чернівці, https://orcid.org/0000-0002-7985-3190

Горбатюк Ірина Борисівна доцент, кандидат медичних наук, доцент закладу вищої освіти кафедри внутрішньої медицини , клінічної фармакології та професійних хвороб, м. Чернівці, https://orcid.org/0000-0002-8574-9859

ЦИФРОВІ СИМУЛЯЦІЇ В ПЕДІАТРІЇ: ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ ПЛАТФОРМИ CASUS ДЛЯ РОЗВИТКУ КЛІНІЧНОГО МИСЛЕННЯ

Анотація. У статті розглядаються питання трансформації сучасної медичної освіти в контексті впровадження інноваційних методів симуляційного навчання. На основі аналізу досвіду Буковинського державного медичного університету (БДМУ) висвітлено роль віртуальних пацієнтів у підготовці майбутніх студентів-медиків. Авторами обґрунтовано актуальність використання платформи CASUS як стратегічного інструменту навчання в умовах глобальних обмежень (пандемія COVID-19, повномасштабне вторгнення), що зумовили обмеженість доступу до тематичних пацієнтів у клініках.

Мета - обґрунтувати ефективність використання платформи віртуальних пацієнтів CASUS у процесі викладання педіатричних дисциплін та проаналізувати її вплив на формування клінічного мислення, професійних компетентностей і готовності до самостійної діагностичної діяльності у студентів вищих медичних навчальних закладів в умовах обмеженого доступу до клінічної бази.

Описано методологію роботи з платформою, яка дозволяє моделювати складні клінічні сценарії з високим ступенем реалізму. Особливу увагу приділено розвитку клінічного мислення у студентів 5 та 6 курсів спеціальності «Медицина» на кафедрі педіатрії та дитячих інфекційних хвороб. Деталізовано структуру віртуальних кейсів, що охоплюють широкий спектр патологій (гастроентерологічні, респіраторні, інфекційні тощо) та дозволяють студентам самостійно здійснювати діагностичний пошук, інтерпретувати лабораторні та інструментальні дані, а також призначати лікування без ризику для реальних пацієнтів.

Визначено переваги платформи, серед яких: гнучкість, можливість відтворення рідкісних клінічних станів, розвиток навичок диференційної діагностики та інтеграція міжнародних медичних стандартів (європейських та американських настанов) у вітчизняну практику. Відзначено роль двомовності

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

кейсів (українська та англійська) у подоланні мовних бар'єрів та забезпеченні якості освіти для іноземних здобувачів та учасників програм академічної мобільності. Результати впровадження свідчать про високу оцінку методу студентами та зростання їхньої впевненості у ключових професійних компетентностях.

Ключові слова: медична освіта, симуляційне навчання, віртуальні пацієнти, платформа CASUS, клінічне мислення, педіатрія, дитячі інфекційні хвороби, цифрова трансформація.

Horbatiuk Inna Borysivna Associate Professor, Candidate of Medical Sciences, of Department Pediatrics and Pediatric Infectious Diseases of Bukovyna State Medical University Chernivtsi, https://orcid.org/0000-0002-7985-3190

Horbatiuk Iryna Borysivna Associate Professor, Candidate of Medical Sciences, Associate Professor of the Department of Internal Medicine, Clinical Pharmacology and Occupational Diseases, Chernivtsi, https://orcid.org/0000-0002-8574-9859

DIGITAL SIMULATIONS IN PEDIATRICS: EXPERIENCE OF USING THE CASUS PLATFORM FOR THE DEVELOPMENT OF CLINICAL REASONING

Abstract. The article examines the transformation of modern medical education in the context of implementing innovative simulation training methods. Based on the analysis of the experience of Bukovinian State Medical University (BSMU), the role of virtual patients in the training of future medical students is highlighted. The authors substantiate the relevance of using the CASUS platform as a strategic learning tool under conditions of global restrictions (the COVID-19 pandemic and the full-scale invasion), which have led to limited access to thematic patients in clinical settings.

Objective: To substantiate the effectiveness of using the CASUS virtual patient platform in teaching pediatric disciplines and to analyze its impact on the development of clinical reasoning, professional competencies, and readiness for independent diagnostic activity among medical students in conditions of limited access to clinical facilities.

The methodology of working with the platform, which allows for modeling complex clinical scenarios with a high degree of realism, is described. Special attention is paid to the development of clinical reasoning in 5th and 6th-year students majoring in "Medicine" at the Department of Pediatrics and Pediatric Infectious Diseases. The structure of virtual cases is detailed, covering a wide range of pathologies (gastroenterological, respiratory, infectious, etc.), allowing students to independently perform diagnostic searches, interpret laboratory and instrumental data, and prescribe treatment without risk to real patients.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

The advantages of the platform are identified, including flexibility, the ability to reproduce rare clinical conditions, the development of differential diagnosis skills, and the integration of international medical standards (European and American guidelines) into domestic practice. The role of bilingual cases (Ukrainian and English) in overcoming language barriers and ensuring the quality of education for international students and participants in academic mobility programs is noted. The results of the implementation demonstrate a high appraisal of the method by students and an increase in their confidence in key professional competencies.

Keywords: medical education, simulation training, virtual patients, CASUS platform, clinical reasoning, pediatrics, pediatric infectious diseases, digital transformation.

Постановка проблеми. Медична освіта зазнає суттєвої трансформації, зумовленої необхідністю підготовки майбутніх лікарів до роботи в умовах дедалі складніших ситуацій. навчання на основі симуляцій стало важливим активом у підготовці медичних спеціалістів використовуючи інноваційні методи для інтеграції теоретичних знань в реальний клінічний досвід. Воно сприяє розвитку таких компетенцій, як клінічне мислення, ефективна комунікація та прийняття рішень орієнтованих на пацієнта [1-3].

Впродовж останнього періоду традиційні навчальні середовища обмежені етичними міркуваннями, логістичними бар'єрами та питаннями безпеки пацієнтів, дедалі частіше доповнюються методологіями на основі симуляцій, такими як манекени або симульовані пацієнти [4-7]. Такі методи забезпечують безпечні, повторювані та етично прийнятні можливості для практичного відпрацювання та вдосконалення основних навичок.

На відміну від традиційних форм проведення практичних занять зі студентами медиками у закладах вищої освіти, які часто потребують значних фізичних ресурсів та спеціально відведених приміщень, симуляційні заняття з використанням віртуальних пацієнтів забезпечують гнучкість, масштабованість та мобільність. Це дозволяє науково-педагогічним працівникам проектувати різноманітні клінічні сценарії з високим ступенем реалізму та інтерактивності. Віртуальні пацієнти – це комп'ютерні симуляції клінічних сценаріїв, що використовуються в освіті галузі знань 22 Охорона здоров'я, для досягнення різних результатів навчання, зокрема й розвитку клінічного мислення, яке є критично важливою навичкою для медичних працівників [8].

Використання віртуальних пацієнтів є особливо необхідним у випадках коли потрібно відтворити сценарії з високим ризиком, але низькою частотою, які рідко зустрічаються в практичній діяльності, а відповідно й під час звичайного навчання, проте є важливими для клінічної підготовки [9]. Віртуальні пацієнти у навчанні також підтримують цілеспрямовану практику – педагогічну стратегію, яка акцентує увагу на багаторазовому повторенні, рефлексії та вдосконаленні складних практичних навичок [2, 10-13].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Можливості з використанням віртуальних пацієнтів мають виняткові перспективи для студентів-медиків доклінічного етапу навчання, мультикультурних навчальних середовищ, зокрема й в рамках реалізації академічної мобільності. Практичне клінічне залучення здобувачів вищої освіти іноді можуть бути обмежені інституційними рамками, відсутністю тематичних пацієнтів або мовним бар'єром. Залучення віртуального пацієнта може нівелювати ці перешкоди, надаючи структуровані, лінгвістично та культурно адаптовані сценарії, що дозволить здобувачам освіти експерементувати уникаючи помилок.

Дедалі більше доказів підтверджують освітню цінність застосування віртуальних пацієнтів, зокрема, Кук та ін. [10] зазначали, що симуляції з віртуальними пацієнтами стимулюють не лише аналітичне мислення, але й розвиток інтуїтивного, заснованого на досвіді клінічного мислення. Інші дослідження, зокрема Консорті та ін. [14] та Салеха [15] підтверджують роль віртуальних пацієнтів у набутті навичок без загрози безпеці пацієнтів, підкреслюючи її ефективність як інструменту навчання, так і оцінювання. Технологічний прогрес, такий як широке використання штучного інтелекту, уможливив розробку віртуальних пацієнтів на базі ШІ, які можуть адаптуватися до поведінки та вводу даних здобувачів освіти в режимі реального часу, імітуючи таким чином більш життєву взаємодію [16].

Додаткові дослідження Джавабре та ін. [17] та Ходроба та ін. [18] додатково підтвердили, що високоточна симуляція покращує клінічну практику, результативність та впевненість студентів у сценаріях з психічного здоров'я та забезпечення прохідності дихальних шляхів. Разом ці висновки підкреслюють високу освітню цінність навчання на основі симуляцій і підтримують інтеграцію передових імерсивних технологій в освіту медичних спеціалістів.

Сучасне покоління студентів-медиків, яке вступає на навчання до закладів вищої освіти вирізняється обізнаністю цифровими технологіями, у їхньому навчанні переважає інтерактивне та гейміфіковане навчання, та прогнозовано, що їхні очікування від майбутнього навчання в медичних університетах будуть орієнтовані на попередній персоналізований освітній досвід, що робить застосування віртуальних пацієнтів особливо відповідним їхнім потребам. Інтеграція віртуальних пацієнтів узгоджується з цими характеристиками, підтримуючи залучену, орієнтовану на майбутнє релевантну освіту.

Мета - обґрунтувати ефективність використання платформи віртуальних пацієнтів CASUS у процесі викладання педіатричних дисциплін та проаналізувати її вплив на формування клінічного мислення, професійних компетентностей і готовності до самостійної діагностичної діяльності у студентів вищих медичних навчальних закладів в умовах обмеженого доступу до клінічної бази.

Виклад основного матеріалу. У Буковинському державному медичному університеті з 2022 року інтеграція віртуальних клінічних кейсів пацієнтів у медичне навчання реалізована на основі платформи CASUS. Це спеціалізована

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

навчальна платформа, призначена для створення, використання та управління віртуальними клінічними кейсами (Virtual Patients) у медичній освіті. Вона дозволяє студентам-медикам та лікарям практикувати клінічне мислення в безпечному віртуальному середовищі. Платформа пропонує інтерактивні сценарії, які моделюють реальні історії хвороб, включаючи текст, фото, відео та результати лабораторних досліджень. Студенти вчаться аналізувати дані, інтерпретувати результати досліджень та визначати пріоритети при встановленні діагнозу та лікуванні. Викладачі можуть розробляти власні віртуальні кейси без навичок програмування, що доволі зручно, враховуючи різні національні та регіональні аспекти. Система дозволяє створювати курси, управляти групами студентів та автоматично оцінювати їхні результати.

Результати досліджень свідчать про високу оцінку (понад 76% позитивних відгуків) студентами, як ефективного інструменту навчання. Віртуальні пацієнти CASUS широко представлені в навчальних програмах різних факультетів Європи та США, включаючи факультети педіатрії, внутрішньої медицини, хірургії, неврології та багатьох інших. Медичний CASUS Virtual Patients зазвичай представляє історію реального пацієнта, організовану в дидактичні блоки з висновками та методами лікування. Такий лінійний підхід відображає усталену клінічну практику [19].

Кожен кейс складається орієнтовно з п’яти (короткий кейс) до двадцяти п’яти (довгий кейс) екранних карток. Кожна картка являє собою змінну комбінацію текстових елементів з гіперпосиланнями, мультимедійними матеріалами, коментарями експертів для отримання додаткової інформації, а також інтерактивними елементами, такими як різні типи запитань з негайною оцінкою відповідей студентів та детальним коментарем до відповіді. За необхідності, студенти можуть зв’язатися з автором кейсу через асинхронне спілкування та обговорити питання та проблеми, які у них виникли під час роботи з віртуальним кейсом. Наприкінці кожного кейсу онлайн-анкета дозволяє студентам оцінити його.

Поштовхом до використання платформи CASUS в освітньому процесі Буковинського державного медичного університету стало повномасштабне вторгнення, якому передувала пандемія COVID-19. Глобальний вплив цих подій обумовив обмеженість доступу до пацієнтів в клініках під час проведення практичних занять. Одним із інструментів забезпечення досягнення програмних результатів навчання передбачених освітніми програмами стало використання віртуальних пацієнтів за допомогою платформи CASUS. Так, під час проведення практичних занять з педіатрії в рамках вивчення обов’язкових та вибіркових компонентів, зі студентами 5 та 6 курсів спеціальності «Медицина» на кафедрі педіатрії та дитячих інфекційних хвороб науково-педагогічні працівники активно використовують дану платформу, що дозволяє вийти за межі традиційної клінічної підготовки, створює умови для розбору клінічних випадків в умовах відсутності специфічних тематичних пацієнтів у стаціонарах дитячої

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

лікарні та дозволяє відтворити рідкісні або критичні стани, які не завжди доступні для огляду в навчальний час.

Кейси платформи охоплюють широкий спектр симптомів, що стимулює студентів до синдромального аналізу. Українською та англійською мовою представлені різні патології, зокрема гастроезофагального напрямку (біль у животі, блювання, діарея, втрата ваги), респіраторна та кардіопатологія (кашель, біль у горлі, візинг, задишка, біль у грудній клітці), неврологія (синкопе, головний біль), загальні інфекції (гарячка, загальна слабкість, висип) ті. інші.

Під час роботи, безпосередньо у межах кейсу, студенти працюють з таблицею, яка складається з чотирьох частин, в яких зазначається інформація щодо можливих «знахідок» (симптомів), ймовірних діагнозів, результатів досліджень та лікування. Також наявне поле для короткого узагальнення щодо заключного діагнозу у пацієнта.

Студенти самостійно призначають лабораторні (загальний, біохімічний аналіз крові, маркери запалення), інструментальні дослідження (рентгенографія, УЗД, КТ, МРТ) та ін. CASUS вимагає від студента не просто побачити цифри, а проаналізувати їх у контексті конкретної скарги (наприклад, диференціація жовтяниці чи задишки). Різноманітність представлених вихідних даних забезпечує можливість проводити диференційну діагностику не лише в межах одного захворювання, а й між різними нозологіями, що мають подібну клінічну картину. Можливість призначити лікування віртуальному пацієнту дозволяє студенту усвідомити наслідки своїх рішень (вибір препарату, дозування) без шкоди для дитини в реальному часі. Покрокове вирішення завдання обумовлює логічне прийняття рішень від першого контакту з пацієнтом до визначення прогнозу хвороби.

Важливою перевагою є те, що сценарії CASUS часто базуються на європейських та американських клінічних настановах. Студенти мають можливість порівняти вітчизняні протоколи з міжнародними стандартами. Завдяки наявності кейсів англійською мовою, студенти опановують міжнародну медичну термінологію, що є важливим для участі у програмах обміну, подальшого стажування чи працевлаштування за кордоном. Платформа є ідеальним інструментом для роботи як з вітчизняними так і іноземними здобувачами вищої освіти, забезпечуючи єдиний високий стандарт освіти.

Висновки. Таким чином, формати використання віртуальних пацієнтів розширюють можливості для практики, підтримують розвиток когнітивних і комунікативних навичок та знижують рівень стресу в студентів-медиків.

Впровадження використання віртуальних пацієнтів також відповідає інституційним цілям цифрової трансформації та студентоцентрованого навчання. Платформа CASUS з представленими клінічними кейсами українською мовою дозволяє інтегрувати у навчальну програму та запровадити у Буковинському державному медичному університеті нову методологію навчання клінічному мисленню з використанням віртуальних кейсів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Підвищення комфорту здобувачів вищої освіти, сприйняття реалістичності сценаріїв та самооцінка впевненості у ключових компетентностях свідчать про те, що використання віртуальних пацієнтів є не просто доповненням до традиційної медичної освіти, а стратегічним інструментом у випадках глобальних обмежень та в умовах відсутності доступу до різноманітних груп пацієнтів або обмеженої кількості місць для клінічної практики. Вказані переваги мають особливе значення для міжнародних медичних програм, де гетерогенність попередньої підготовки, клінічного досвіду та рівня володіння мовою може створювати певні педагогічні виклики, з якими традиційними методами навчання важко впоратися.

Конфлікт інтересів

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів.

Джерела фінансування

Відсутні.

Внесок авторів

Всі автори зробили значний внесок у підготовку оригінальної та переглянутої версій цієї статті.

Література:

1.Plackett R, Kassianos AP, Mylan S, et al. The effectiveness of using virtual patient educational tools to improve medical students' clinical reasoning skills: a systematic review. BMC Med Educ. 2022;22:365. 10.1186/s12909-022-03410-x. [DOI] [PMC free article] [PubMed] [Google Scholar].

2.Elendu C, Amaechi DC, Okatta AU, Amaechi EC, Elendu TC, Ezeh CP, et al. The impact of simulation-based training in medical education: a review. Medicine (Baltimore). 2024;103 (27):e38813. 10.1097/MD.0000000000038813. [DOI] [PMC free article] [PubMed] [Google Scholar]

3.Malik TG, Mahboob U, Khan RA, Alam R. Virtual patients versus standardized patients for improving clinical reasoning skills in ophthalmology residents. A randomized controlled trial. BMC Med Educ. 2024;24:429. 10.1186/s12909-024-05241-4. [DOI] [PMC free article] [PubMed] [Google Scholar]

4.Bogár PZ, Tóth L, Rendeki S, Mátyus L, Németh N, Boros M, et al. Az egészségügyi szimulációs oktatás Jelene és jövője Magyarországon. Orv Hetil. 2020;161(26):1078–87. 10.1556/650.2020.31761. [DOI] [PubMed] [Google Scholar]

5.Sawaya RD, Mrad S, Rajha E, et al. Simulation-based curriculum development: lessons learnt in global health education. BMC Med Educ. 2021;21:33. 10.1186/s12909-020-02430-9. [DOI] [PMC free article] [PubMed] [Google Scholar]

6.Flanagan OL, Cummings KM. Standardized patients in medical education: a review of the literature. Cureus. 2023;15(7):e42027. 10.7759/cureus.42027. [DOI] [PMC free article] [PubMed] [Google Scholar]

7.Hambuch A, Fekete J, Berta A, Halász R, Makszin L, Németh T, et al. Az orvosi kommunikáció oktatásának fejlesztése a Pécsi Tudományegyetem Általános Orvostudományi Karán a „Szimulációs Beteg" program bevezetésével. Orv Hetil. 2024;165(33):1286–94. 10.1556/ 650.2024.33103. [DOI] [PubMed] [Google Scholar]

ISSN 2786-4952 Online

8. Borg A, Georg C, Jobs B, Huss V, Waldenlind K, Ruiz M, Edelbring S, Skantze G, Parodis I. Virtual Patient Simulations Using Social Robotics Combined With Large Language Models for Clinical Reasoning Training in Medical Education: Mixed Methods Study. J Med Internet Res 2025;27:e63312

9.Wu Q, Wang Y, Lu L, Chen Y, Long H, Wang J. Virtual simulation in undergraduate medical education: a scoping review of recent practice. Front Med. 2022;9:855403. 10.3389/fmed.2022.855403. [DOI] [PMC free article] [PubMed] [Google Scholar]

10.Cook DA, Triola MM. Virtual patients: a critical literature review and proposed next steps. Med Educ. 2009;43(4):303–11. 10.1111/j.1365-2923.2008.03286.x. [DOI] [PubMed] [Google Scholar]

11.Pottle J. Virtual reality and the transformation of medical education. Future Healthc J. 2019;6(3):181–5. 10.7861/fhj.2019-0036. [DOI] [PMC free article] [PubMed] [Google Scholar]

12.Sim JJM, Rusli KDB, Seah B, Levett-Jones T, Lau Y, Liaw SY. Virtual simulation to enhance clinical reasoning in nursing: a systematic review and meta-analysis. Clin Simul Nurs. 2022;69:26–39. 10.1016/j.ecns.2022.05.006. [DOI] [PMC free article] [PubMed] [Google Scholar]

13.Gupta S, Wilcocks K, Matava C, Wiegelmann J, Kaustov L, Alam F. Creating a successful virtual reality-based medical simulation environment: tutorial. JMIR Med Educ. 2023;9:e41090. 10.2196/41090. [DOI] [PMC free article] [PubMed] [Google Scholar]

14.Consorti F, Mancuso R, Nocioni M, Piccolo A. Efficacy of virtual patients in medical education: a meta-analysis of randomized studies. Comput Educ. 2012;59(3):1001–8. 10.1016/ j.compedu.2012.04.017. [Google Scholar]

15.Saleh N. The value of virtual patients in medical education. Ann Behav Sci Med Educ. 2010. 10.1007/BF03355129. [Google Scholar]

16.Weisman D, Sugarman A, Huang YM, Gelberg L, Ganz PA, Comulada WS. Development of a GPT-4-powered virtual simulated patient and communication training platform for medical students to practice discussing abnormal mammogram results with patients: multiphase study. JMIR Form Res. 2025;9:e65670. 10.2196/65670. [DOI] [PMC free article] [PubMed] [Google Scholar]

17.Jawabreh N, Hamdan-Mansour A, Harazne L, et al. Effectiveness of high-fidelity simulation on practice, satisfaction, and self-confidence among nursing students in mental health nursing class. BMC Nurs. 2025;24:622. 10.1186/s12912-025-03300-9. [DOI] [PMC free article] [PubMed] [Google Scholar]

18.Hodrob AM, Malak MZ, Ayed A. Effect of high-fidelity simulation airway management training program on nursing students' performance, satisfaction, and self-confidence in Palestine. Interact Learn Environ. 2024;32(1):325–39. [Google Scholar]

19. Inga Hege, CASUS Virtual Patient System July 28, 2009. Medical Education Unit, LMU Munich

References:

1.Plackett R, Kassianos AP, Mylan S, et al. The effectiveness of using virtual patient educational tools to improve medical students' clinical reasoning skills: a systematic review. BMC Med Educ. 2022;22:365. 10.1186/s12909-022-03410-x. [DOI] [PMC free article] [PubMed] [Google Scholar].

2.Elendu C, Amaechi DC, Okatta AU, Amaechi EC, Elendu TC, Ezeh CP, et al. The impact of simulation-based training in medical education: a review. Medicine (Baltimore). 2024;103 (27):e38813. 10.1097/MD.0000000000038813. [DOI] [PMC free article] [PubMed] [Google Scholar]

3.Malik TG, Mahboob U, Khan RA, Alam R. Virtual patients versus standardized patients for improving clinical reasoning skills in ophthalmology residents. A randomized controlled trial. BMC Med Educ. 2024;24:429. 10.1186/s12909-024-05241-4. [DOI] [PMC free article] [PubMed] [Google Scholar]

ISSN 2786-4952 Online

4.Bogár PZ, Tóth L, Rendeki S, Mátyus L, Németh N, Boros M, et al. Az egészségügyi szimulációs oktatás Jelene és jövője Magyarországon. Orv Hetil. 2020;161(26):1078–87. 10.1556/650.2020.31761. [DOI] [PubMed] [Google Scholar]

5.Sawaya RD, Mrad S, Rajha E, et al. Simulation-based curriculum development: lessons learnt in global health education. BMC Med Educ. 2021;21:33. 10.1186/s12909-020-02430-9. [DOI] [PMC free article] [PubMed] [Google Scholar]

6.Flanagan OL, Cummings KM. Standardized patients in medical education: a review of the literature. Cureus. 2023;15(7):e42027. 10.7759/cureus.42027. [DOI] [PMC free article] [PubMed] [Google Scholar]

7.Hambuch A, Fekete J, Berta A, Halász R, Makszin L, Németh T, et al. Az orvosi kommunikáció oktatásának fejlesztése a Pécsi Tudományegyetem Általános Orvostudományi Karán a „Szimulációs Beteg" program bevezetésével. Orv Hetil. 2024;165(33):1286–94. 10.1556/650. 2024.33103. [DOI] [PubMed] [Google Scholar]

8. Borg A, Georg C, Jobs B, Huss V, Waldenlind K, Ruiz M, Edelbring S, Skantze G, Parodis I. Virtual Patient Simulations Using Social Robotics Combined With Large Language Models for Clinical Reasoning Training in Medical Education: Mixed Methods Study. J Med Internet Res 2025;27:e63312

9.Wu Q, Wang Y, Lu L, Chen Y, Long H, Wang J. Virtual simulation in undergraduate medical education: a scoping review of recent practice. Front Med. 2022;9:855403. 10.3389 /fmed.2022.855403. [DOI] [PMC free article] [PubMed] [Google Scholar]

10.Cook DA, Triola MM. Virtual patients: a critical literature review and proposed next steps. Med Educ. 2009;43(4):303–11. 10.1111/j.1365-2923.2008.03286.x. [DOI] [PubMed] [Google Scholar]

11.Pottle J. Virtual reality and the transformation of medical education. Future Healthc J. 2019;6(3):181–5. 10.7861/fhj.2019-0036. [DOI] [PMC free article] [PubMed] [Google Scholar]

12.Sim JJM, Rusli KDB, Seah B, Levett-Jones T, Lau Y, Liaw SY. Virtual simulation to enhance clinical reasoning in nursing: a systematic review and meta-analysis. Clin Simul Nurs. 2022;69:26–39. 10.1016/j.ecns.2022.05.006. [DOI] [PMC free article] [PubMed] [Google Scholar]

13.Gupta S, Wilcocks K, Matava C, Wiegelmann J, Kaustov L, Alam F. Creating a successful virtual reality-based medical simulation environment: tutorial. JMIR Med Educ. 2023;9:e41090. 10.2196/41090. [DOI] [PMC free article] [PubMed] [Google Scholar]

14.Consorti F, Mancuso R, Nocioni M, Piccolo A. Efficacy of virtual patients in medical education: a meta-analysis of randomized studies. Comput Educ. 2012;59(3):1001–8. 10.1016/ j.compedu.2012.04.017. [Google Scholar]

15.Saleh N. The value of virtual patients in medical education. Ann Behav Sci Med Educ. 2010. 10.1007/BF03355129. [Google Scholar]

16.Weisman D, Sugarman A, Huang YM, Gelberg L, Ganz PA, Comulada WS. Development of a GPT-4-powered virtual simulated patient and communication training platform for medical students to practice discussing abnormal mammogram results with patients: multiphase study. JMIR Form Res. 2025;9:e65670. 10.2196/65670. [DOI] [PMC free article] [PubMed] [Google Scholar]

17.Jawabreh N, Hamdan-Mansour A, Harazne L, et al. Effectiveness of high-fidelity simulation on practice, satisfaction, and self-confidence among nursing students in mental health nursing class. BMC Nurs. 2025;24:622. 10.1186/s12912-025-03300-9. [DOI] [PMC free article] [PubMed] [Google Scholar]

18.Hodrob AM, Malak MZ, Ayed A. Effect of high-fidelity simulation airway management training program on nursing students' performance, satisfaction, and self-confidence in Palestine. Interact Learn Environ. 2024;32(1):325–39. [Google Scholar]

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

19. Inga Hege, CASUS Virtual Patient System July 28, 2009. Medical Education Unit, LMU Munich

Дата першого надходження статті до видання: 27.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 37.014.5:37.017:172.15(477)”19/20”

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-638-651

Гордійчук Мар’яна Сидорівна кандидат педагогічних наук, доцент, Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, м. Кам’янець-Подільський, https://orcid.org/0000-0002-4263-8104

ЕВОЛЮЦІЯ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ОСВІТИ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ НА МЕЖІ XX– XXI СТОЛІТЬ

Анотація. У статті здійснено інтерпретацію та аналіз розвитку ідей громадянського, демократичного та військово-патріотичного виховання у педагогічній думці України кінця XX – початку XXI століття. Актуальність дослідження зумовлена глибинними трансформаціями освітньої системи, пов’язаними з набуттям Україною незалежності, переходом до демократичних засад розвитку суспільства, а також сучасними викликами державотворення. Методологічною основою дослідження є історико-педагогічний, системний та аксіологічний підходи. Встановлено, що кінець XX століття характеризується переосмисленням попередньої педагогічної спадщини та утвердженням національно орієнтованої моделі виховання, тоді як початок XXI століття визначається інтеграцією демократичних цінностей, європейських освітніх стандартів та посиленням ролі громадянської ідентичності. Доведено, що сучасна педагогічна думка в Україні тяжіє до синтезу громадянського, демократичного та військово-патріотичного виховання як складників формування цілісної особистості.

Акцентовано увагу на тому, що в умовах сучасних викликів, зокрема процесів глобалізації, європейської інтеграції та воєнних загроз, відбувається переосмислення змісту і форм реалізації зазначених напрямів. Доведено, що інтеграція громадянського виховання, демократичної освіти та військово-патріотичного виховання сприяє формуванню цілісної системи ціннісних орієнтацій особистості, підвищенню рівня громадянської свідомості та активної життєвої позиції молоді. Визначено перспективи подальшого розвитку цих напрямів у контексті модернізації освітнього простору України.

Ключові слова: громадянське виховання, демократична освіта, військово-патріотичне виховання, педагогічна думка, трансформація освіти, ціннісні орієнтації, громадянська ідентичність.

Hordiichuk Mariana Sydorivna Ph.D. of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, Kamianets-Podilskyi, https://orcid.org/0000-0002-4263-8104

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

THE EVOLUTION OF DEMOCRATIC EDUCATION AS A FOUNDATION FOR THE PATRIOTIC EDUCATION IN UKRAINE AT THE TURN OF THE 20th - 21st CENTURIES

Abstract. The article provides an interpretation and analysis of the development of ideas of civic, democratic, and military-patriotic education in Ukrainian pedagogical thought at the end of the 20th and the beginning of the 21st century. The relevance of the study is determined by profound transformations in the educational system associated with Ukraine's independence, the transition to democratic principles, and contemporary state-building challenges. The purpose of the article is to identify key trends and conceptual changes in educational thought during this period. The methodological basis includes historical-pedagogical, systemic, and axiological approaches. It is established that the late 20th century was characterized by a rethinking of previous pedagogical traditions and the formation of a nationally oriented model of education, while the early 21st century is marked by the integration of democratic values, European educational standards, and the strengthening of civic identity. It is proved that modern Ukrainian pedagogical thought tends toward the synthesis of civic, democratic, and military-patriotic education as components of holistic personality formation.

Special attention is paid to the fact that under modern challenges, including globalization processes, European integration, and security threats, there is a reconsideration of the content and forms of implementation of these educational directions. It is proved that the integration of civic education, democratic education, and military-patriotic education contributes to the formation of a holistic system of value orientations, increases the level of civic awareness, and promotes an active life position among young people. The prospects for further development of these areas in the context of modernization of the Ukrainian educational space are identified.

Keywords: civic education, democratic education, military-patriotic education, pedagogical thought, transformation of education, value orientations, civic identity

Постановка проблеми. Кінець XX - початок XXI століття є переломним етапом у розвитку української педагогічної думки, що позначений глибокими соціально-політичними, культурними та освітніми трансформаціями. Цей період характеризується переходом від ідеологізованої моделі виховання до ціннісно-орієнтованої, від авторитарної системи освіти до демократичної, що передбачає визнання особистості як активного суб'єкта освітнього процесу. У контексті здобуття Україною незалежності наприкінці XX століття відбувається докорінне переосмислення цілей і змісту виховання, що супроводжується відмовою від догматичних підходів і пошуком нової національної освітньої парадигми, зорієнтованої на гуманістичні цінності, свободу особистості та її самореалізацію. У цей час педагогічна думка поступово звільняється від ідеологічного навантаження і набуває аксіологічного характеру, зосереджуючись на формуванні системи цінностей, які відповідають потребам демократичного суспільства.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Водночас саме цей етап став підґрунтям для відродження національних традицій виховання, актуалізації ідей гуманізму, народності, духовності та формування нової моделі громадянського виховання. У цих умовах громадянське виховання перестає бути інструментом політичного впливу й набуває ознак процесу формування активної громадянської позиції, розвитку критичного мислення та здатності до свідомої участі у суспільному житті. Важливого значення набуває орієнтація на права людини, свободу вибору та відповідальність особистості перед суспільством.

На початку XXI століття педагогічна думка України розвивається в умовах інтеграції до європейського освітнього простору, що зумовлює впровадження демократичних принципів у систему освіти. Демократична освіта стає основою освітньої політики, орієнтуючись на розвиток автономії особистості, партнерських відносин між учителем і здобувачем освіти, а також формування ключових компетентностей, необхідних для життя в демократичному суспільстві. У цьому контексті важливим є компетентнісний підхід, який передбачає не лише засвоєння знань, але й формування умінь, навичок, ціннісних орієнтацій і досвіду практичної діяльності. Демократична освіта сприяє розвитку критичного мислення, здатності до діалогу, толерантності та взаєморозуміння, що відповідає сучасним європейським стандартам [1;3;4].

У зазначений період зазнає суттєвої трансформації і військово-патріотичне виховання. Якщо наприкінці XX століття воно переживало кризу, пов’язану зі зміною ідеологічних орієнтирів, то на початку XXI століття набуває нового змісту, поєднуючи національні традиції з громадянськими та демократичними цінностями. Патріотизм починає розглядатися не лише як емоційна прив’язаність до держави, а як усвідомлена громадянська позиція, що включає готовність до захисту держави, участь у її розвитку та відповідальність за майбутнє суспільства. У сучасних умовах патріотичне виховання інтегрується з громадянським і демократичним, утворюючи цілісну систему формування особистості, здатної до активної соціальної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історико-педагогічні передумови громадянсько-патріотичного виховання в Україні сягають глибоких пластів національної культури. Українська народна педагогіка, козацька виховна традиція, братські школи, Києво-Могилянська академія, просвітницький рух, педагогічні ідеї діячів XIX–XX століть створили основу для формування громадянина, який усвідомлює свою належність до народу, поважає його історію, мову та культуру. Народні традиції, пісні, думи, легенди, звичаї й обряди завжди виконували не лише культурну, а й виховну функцію, передаючи молодим поколінням уявлення про честь, свободу, гідність, взаємодопомогу та відповідальність перед громадою.

Методологічною основою осмислення проблеми громадянсько-патріотичного виховання в Україні є ідеї історизму, культуровідповідності, аксіологічного та системного підходів. Важливими для розуміння цієї проблематики є праці

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

українських педагогів і мислителів: Григорія Сковороди, Тараса Шевченка, Михайла Драгоманова, Бориса Грінченка, Софії Русової, Григорія Ващенка, Івана Огієнка, Василя Сухомлинського, Івана Беха, Василя Кременя, Неллі Ничкало, Олександри Савченко, Семена Гончаренка, Івана Зязюна та інших. До європейського теоретичного контексту доцільно залучати ідеї Джона Дьюї, Марти Нуссбаум, Януша Корчака, Паулу Фрейре, Ганни Арендт, Юрґена Габермаса, які розглядали освіту як простір свободи, відповідальності, діалогу та формування громадянської культури.

Особливе місце у становленні української моделі громадянсько-патріотичного виховання посідає козацька педагогіка. Вона формувала у молоді фізичну витривалість, мужність, готовність до захисту рідної землі, повагу до старших, почуття честі, справедливості та побратимства. Козацький ідеал виховання поєднував військову підготовку з моральною зрілістю, духовністю та громадянською відповідальністю. Саме тому в сучасній педагогічній думці України козацька спадщина розглядається не як архаїчна модель, а як джерело ціннісних орієнтирів для формування активного громадянина й патріота.

Наприкінці XX століття, після здобуття Україною незалежності, громадянсько-патріотичне виховання пережило складний етап переосмислення. Попередня система виховання була значною мірою ідеологізованою, тому перед українською освітою постало завдання створення нової виховної парадигми, заснованої на національних, демократичних і гуманістичних цінностях. Цей період характеризувався пошуком нових підходів до формування громадянської свідомості, переоцінкою ролі історичної пам’яті, мови, культури та духовної спадщини у вихованні молоді.

Суттєвою особливістю педагогічної думки кінця XX – початку XXI століття є її орієнтація на синтез традицій і новацій. З одного боку, зберігається увага до національних культурно-історичних цінностей, що формують ідентичність особистості, з іншого - активно впроваджуються інноваційні освітні технології та європейські підходи до організації навчально-виховного процесу. Такий синтез забезпечує гуманізацію освіти, сприяє формуванню гармонійно розвиненої особистості, здатної до самореалізації, критичного мислення та відповідальної участі у суспільному житті.

Таким чином, педагогічна думка досліджуваного періоду характеризується переходом від ідеології до цінностей, від авторитаризму до демократичності, від замкненості до відкритості та інтеграції у світовий освітній простір.

Громадянське, демократичне та військово-патріотичне виховання виступають не ізольованими напрямами, а взаємопов’язаними складниками єдиного виховного процесу, спрямованого на формування соціально відповідальної, свідомої та активної особистості.

Особливої трансформації в цей період зазнає військово-патріотичне виховання, яке з формально-ідеологізованого напряму поступово перетворюється на складну багатовимірну систему формування громадянської відпові-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

дальності, національної свідомості та готовності до захисту держави. Якщо наприкінці XX століття воно перебувало у стані певної дезорієнтації, пов'язаної з відмовою від попередніх ідеологічних моделей, то на початку XXI століття відбувається його переосмислення на нових ціннісних засадах. Військово-патріотичне виховання починає розглядатися не лише як підготовка до військової служби, а як комплексний процес формування особистості громадянина, здатного до усвідомленого вибору, соціальної активності та відповідальності за долю своєї країни.

У сучасних умовах зміст військово-патріотичного виховання значно розширюється і включає не тільки фізичну підготовку чи ознайомлення з військовою справою, а й розвиток морально-вольових якостей, формування стійкості до стресових ситуацій, здатності до самодисципліни, солідарності та взаємної підтримки. Важливим аспектом є також виховання поваги до історії та культури України, усвідомлення значущості державності, формування національної ідентичності як невід'ємної складової особистісного розвитку.

Мета статті - визначення ключових тенденцій і змістових змін у педагогічному осмисленні виховних процесів зазначеного періоду.

Виклад основного матеріалу. Особливого значення військово-патріотичне виховання набуває в умовах сучасних суспільних викликів, пов'язаних із необхідністю захисту державного суверенітету та територіальної цілісності України. У цьому контексті патріотизм трансформується у діяльнісну категорію, що передбачає не лише емоційне ставлення до Батьківщини, а й активну участь у суспільному житті, готовність до виконання громадянського обов'язку, участь у волонтерських, соціальних і громадських ініціативах. Військово-патріотичне виховання дедалі більше інтегрується з громадянським та демократичним, формуючи цілісну систему виховання, яка поєднує в собі цінності свободи, відповідальності та служіння суспільству.

Суттєвою особливістю педагогічної думки кінця XX – початку XXI століття є її орієнтація на синтез традицій і новацій. З одного боку, зберігається увага до національних культурно-історичних цінностей, що формують ідентичність особистості, з іншого - активно впроваджуються інноваційні освітні технології та європейські підходи до організації навчально-виховного процесу. Такий синтез забезпечує гуманізацію освіти, сприяє формуванню гармонійно розвиненої особистості, здатної до самореалізації, критичного мислення та відповідальної участі у суспільному житті.

Педагогічна думка досліджуваного періоду характеризується переходом від ідеології до цінностей, від авторитаризму до демократичності, від замкненості до відкритості та інтеграції у світовий освітній простір. Громадянське, демократичне та військово-патріотичне виховання виступають не ізольованими напрямами, а взаємопов'язаними складниками єдиного виховного процесу, спрямованого на формування соціально відповідальної, свідомої та активної особистості.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У сучасній Україні проблема громадянсько-патріотичного виховання молодого покоління набула особливої актуальності у зв'язку з процесами державотворення, утвердженням демократичних цінностей, формуванням громадянського суспільства та необхідністю захисту національної ідентичності. Наприкінці XX – на початку XXI століття українська держава пережила складний період трансформацій, пов'язаний із подоланням наслідків тоталітарного минулого, відновленням історичної пам'яті, переосмисленням освітньої політики та пошуком нових виховних орієнтирів.

У цих умовах особливого значення набуває завдання консолідації суспільства на основі громадянських, демократичних і патріотичних цінностей. Патріотизм у сучасній українській педагогічній думці розглядається не лише як емоційна любов до Батьківщини, а як усвідомлена громадянська позиція, готовність діяти на користь суспільства, захищати державний суверенітет, поважати історію, культуру, мову та права інших громадян. Саме тому громадянсько-патріотичне виховання постає як важливий чинник формування соціально відповідальної особистості, здатної до активної участі в житті держави.

Проблема модернізації громадянсько-патріотичного виховання в системі освіти України пов'язана з необхідністю збереження кращих традицій національної педагогіки, оновлення змісту виховної роботи, впровадження сучасних освітніх технологій та створення організаційно-педагогічних умов для формування активного громадянина. У цьому контексті особливого значення набуває історико-педагогічний аналіз, оскільки саме історичний досвід дає змогу зрозуміти витоки громадянськості, патріотизму, духовності та національної самосвідомості.

На початку XXI століття патріотичне виховання в Україні набуває більш системного характеру. Воно дедалі більше пов'язується з ідеями демократії, прав людини, свободи, соціальної відповідальності, участі у громадському житті. Якщо раніше патріотичне виховання нерідко зводилося до урочистих заходів, символічних акцій або формального вшанування історичних дат, то в сучасних умовах воно потребує діяльнісного змісту. Молодь має не лише знати історію своєї держави, а й уміти брати участь у її розвитку через волонтерство, громадські ініціативи, студентське самоврядування, соціальні проєкти, захист демократичних цінностей [2].

Важливим етапом у розвитку громадянсько-патріотичного виховання стало посилення уваги до військово-патріотичного складника. У кінці XX століття цей напрям переживав кризу, оскільки асоціювався з попередньою ідеологічною системою. Однак на початку XXI століття, особливо після суспільно-політичних подій 2014 року та в умовах повномасштабної війни, військово-патріотичне виховання набуло нового змісту. Воно стало розглядатися не як механічна підготовка до військової служби, а як формування готовності до захисту держави, моральної стійкості, громадянської відповідальності, дисципліни, солідарності та поваги до захисників України.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Сучасне військово-патріотичне виховання має поєднувати фізичну підготовку, знання з історії українського війська, основи безпеки, домедичної допомоги, цивільного захисту, волонтерську діяльність і формування морально-вольових якостей. Його метою є не мілітаризація освіти, а виховання громадянина, здатного усвідомлювати цінність свободи, незалежності та державності. У цьому контексті важливо уникати формалізму, примусу й декларативності, адже справжній патріотизм формується через особистий досвід, приклад, участь у корисній діяльності та глибоке розуміння історичних процесів.

Аналіз української педагогічної думки кінця XX – початку XXI століття дозволяє виокремити кілька важливих суперечностей. Перша полягає між потребою суспільства у формуванні громадянина-патріота й недостатньою системністю виховної роботи в окремих закладах освіти. Друга — між прагненням молоді до свободи, самовираження та критичного мислення і традиційними формами виховання, які інколи залишаються надто формальними. Третя — між необхідністю збереження національної ідентичності та впливом глобалізаційних процесів, що змінюють ціннісні орієнтири молодого покоління. Четверта — між потребою у практичній громадянській активності та недостатньою кількістю реальних можливостей для участі молоді в суспільно значущій діяльності.

У цьому контексті особливої ваги набуває спадщина Василя Сухомлинського, який розглядав виховання патріотизму як глибоко особистісний процес, пов’язаний із любов’ю до рідної землі, праці, людей, природи, мови та культури. Його ідеї є особливо актуальними для сучасної України, оскільки вони ґрунтуються не на примусі, а на гуманізмі, довірі, моральному прикладі та розвитку внутрішнього світу дитини. Софія Русова наголошувала на значенні національної школи, рідної мови, культури й самостійності дитини у виховному процесі. Григорій Ващенко розробляв ідеал виховання українця, що поєднує християнську мораль, любов до Батьківщини, силу характеру та готовність служити народові. Іван Огієнко підкреслював роль мови, культури й духовності у збереженні нації.

Сучасні українські дослідники, зокрема Іван Бех, Василь Кремень, Олександра Савченко, Нелля Ничкало, Семен Гончаренко, розвивають ідеї особистісно орієнтованого, компетентнісного та ціннісного підходів до освіти. У їхніх працях виховання розглядається як процес становлення особистості, здатної до морального вибору, соціальної відповідальності, саморозвитку та активної громадянської участі. Це дає підстави стверджувати, що сучасна українська педагогічна думка поступово переходить від моделі “виховання через настанову” до моделі “виховання через діяльність, діалог і ціннісний досвід”.

Європейський контекст також має важливе значення для розвитку громадянсько-патріотичного виховання в Україні. У країнах Європейського Союзу громадянська освіта спрямована на формування демократичної культури,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

поваги до прав людини, соціальної відповідальності, толерантності та участі в житті громади. Для України важливо інтегрувати ці підходи, не втрачаючи власної національної специфіки. Українська модель громадянсько-патріотичного виховання має поєднувати європейські демократичні цінності з історичною пам'яттю, національною ідентичністю та досвідом боротьби за державність.

Отже, історико-педагогічний аналіз засвідчує, що громадянсько-патріотичне виховання в Україні повинно ґрунтуватися на поєднанні національних традицій, демократичних цінностей, європейського досвіду та сучасних потреб державотворення. Його ефективність залежить від здатності освіти створити середовище, у якому молодь зможе не лише засвоювати патріотичні ідеї, а й реалізовувати їх у конкретній діяльності — навчальній, громадській, волонтерській, культурній, соціальній та оборонній. Саме така модель виховання здатна забезпечити формування покоління громадян, для яких Україна є не лише територією проживання, а цінністю, відповідальністю і простором особистої та суспільної самореалізації.

Спираючись на дослідження українських учених і педагогів - І. Беха, В. Андрущенка, В. Кременя, О. Савченко, Н. Ничкало, С. Гончаренка, О. Сухомлинської, В. Лугового, Л. Хоружої та інших авторів, під модернізацією розуміємо соціокультурний транзит, який суттєво змінює темпоральні орієнтири суспільства. Соціум поступово спрямовується не лише на відтворення досвіду попередніх поколінь, а й на пошук шляхів підвищення ефективності життєдіяльності, розвитку демократичних інститутів, громадянської активності, освітньої мобільності та інноваційної культури. Він не відкидає змін і педагогічних інновацій, а розглядає їх як необхідну умову поступу. Особистість дедалі більше орієнтується не лише на зовнішній соціальний контроль, а й на внутрішню відповідальність, саморефлексію, моральний вибір, критичне мислення та громадянську позицію.

Беручи до уваги висновки українських дослідників про особливості модернізаційних процесів в Україні, вітчизняну модернізацію освіти кінця XX – початку XXI ст. визначаємо як складний, суперечливий і водночас історично необхідний процес переходу від авторитарно-централізованої моделі виховання до демократичної спрямованої освітньої парадигми [2;3;4;6].

Ці риси визначали характер і зміст ідеалу виховання, який формувався у вітчизняній педагогічній думці після здобуття Україною незалежності. Перехід українського суспільства від пострадянської моделі до демократичного, правового й громадянського суспільства здійснювався через оновлення ціннісних основ освіти, переосмислення змісту виховання, утвердження національної культури, української мови, історичної пам'яті, громадянської ідентичності та відкритості до європейського освітнього простору. У результаті відбувалося подолання світоглядного розриву між авторитарними виховними стереотипами минулого та новими демократичними цінностями, зорієнтованими на свободу, гідність, відповідальність і активну громадянську участь.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Відповідно вітчизняний освітній простір кінця XX – початку XXI ст. поступово змінювався: від уніфікованої системи виховання до pluralної, демократичної, особистісно зорієнтованої системи, у межах якої виховання нових поколінь забезпечувалося різними педагогічними культурами.

Педагогічну культуру розуміємо як підсистему культури, що змістово й процесуально забезпечує діяльність із засвоєння особистістю базових цінностей, які дають їй змогу ідентифікувати себе з певною спільнотою, народом, державою, громадянським суспільством. У цьому контексті ідеал виховання виступає фокусом педагогічної культури.

Порівняльний аналіз дефініцій поняття «ідеал виховання», поданих у працях українських науковців - І. Беха, О. Сухомлинської, С. Гончаренка, О. Савченко, Н. Ничкало, В. Кременя, М. Євтуха, Л. Хоружої та інших, у поєднанні з вибудовуванням категоріального апарату дослідження, дав змогу взаємопов'язати поняття, що відображають процес виховання з різних боків. Ідеал виховання постає у цій понятійно-логічній системі як продукт педагогічної культури, що фіксує якості особистості, визнані її носіями зразковими, морально виправданими й такими, що відповідають свідомо обраній системі цінностей.

Після здобуття Україною незалежності у вітчизняній педагогічній свідомості активізується формування ще двох типів ідеалу виховання: антропоцентристського, який орієнтує на пріоритет розвитку особистості, її прав, свобод, здібностей і самореалізації, та дуалістичного, який прагне поєднати інтереси особистості й суспільства, свободу й відповідальність, національну ідентичність і відкритість до світу, патріотизм і демократичні цінності. Традиційний соціоцентристський ідеал продовжував зберігатися в окремих практиках виховання, особливо там, де домінували авторитарні педагогічні підходи. Його укоріненість у вітчизняній педагогічній культурі пояснювалася історичними умовами розвитку українського суспільства, тривалим досвідом бездержавності, боротьбою за збереження мови, культури, національної пам'яті та потребою в колективному самозбереженні.

Формулювання носіями вітчизняної педагогічної культури кінця XX – початку XXI ст. різного змісту ідеалу виховання було наслідком модернізації української освіти, яку визначаємо як процес орієнтування суб'єктів соціалізації підростаючих поколінь на вимоги демократичного, інформаційного, громадянського й правового суспільства. Україна, інтегруючись у світовий і європейський освітній простір, опинилася перед потребою формування особистості, здатної до критичного мислення, громадянської участі, національної самоідентифікації, професійної мобільності, відповідального вибору та захисту демократичних цінностей. Отже, модернізація освіти стала життєво необхідною умовою розвитку держави, яка прагне не лише зберегти власну ідентичність, а й посісти гідне місце у світовому співтоваристві.

Завдання розроблення ідеалу виховання в такому контексті стало одним із важливих аспектів модернізаційних процесів. Обговорення шляхів його

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

розв'язання відбувалося на різних майданчиках: у закладах освіти, наукових установах, професійних педагогічних спільнотах, громадських організаціях, на сторінках педагогічної періодики, в освітніх концепціях, державних програмах, законодавчих документах та публічному дискурсі.

Педагогічні періодичні видання, що виходили в Україні наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст., мали різний правовий, науковий і професійний статус. За цим критерієм їх можна умовно поділити на офіційні, наукові, науково-методичні, фахові, громадсько-педагогічні та незалежні видання. Усі вони так чи інакше не заперечували потреби модернізації українського суспільства й освіти, однак по-різному тлумачили її зміст.

Одні видання тяжіли до збереження традиційних підходів, інші наполягали на необхідності глибокої демократизації, гуманізації, націоналізації та європеїзації освітньої системи.

Журнали й науково-педагогічні видання, які підтримували державну освітню політику, відображали переважно офіційну лінію розвитку освіти, спрямовану на оновлення законодавчої бази, упровадження державних стандартів, зміцнення національного компонента освіти, розвиток української мови, формування громадянськості та патріотизму. Вони орієнтувалися на ідеал виховання громадянина України, здатного поєднувати любов до Батьківщини, повагу до Конституції та законів, відповідальність перед суспільством, готовність до праці й захисту держави.

Характеристика провідних українських педагогічних періодичних видань кінця ХХ – початку ХХІ ст. дає змогу розглядати їх як продукт і водночас інструмент модернізації українського суспільства. Роздуми й висновки педагогів, учених, громадських діячів, опубліковані на їхніх сторінках, ґрунтувалися переважно на науковому знанні, раціональному аналізі, осмисленні освітньої практики, а не лише на авторитеті минулого. Педагогічна періодична преса була простором не монологу, а діалогу, суб'єкти якого прагнули окреслити шляхи розвитку освіти в незалежній Україні.

Отже, педагогічні журнали й фахові видання ставали своєрідною матеріалізацією ідей і цінностей, властивих педагогічній свідомості, що трансформувалася від авторитарної до демократичної, від знаннєвої до компетентнісної, від державоцентричної до особистісно-громадянської. У них фіксувалися основні проблеми освіти, що виникали в умовах модернізації українського суспільства.

Педагогічна періодика виконувала низку функцій: інформаційну й комунікативну, оскільки була важливим каналом взаємодії між учителями, викладачами, науковцями, управлінцями, студентами, батьками й громадськістю; інтерактивну, оскільки забезпечувала можливість фахової дискусії; ціннісно-орієнтаційну, оскільки пропонувала читачам певну систему цінностей, ідеал виховання, зразки педагогічної культури; культуротворчу, оскільки впливала на формування української педагогічної культури в умовах державотворення; стимулювальну, оскільки заохочувала педагогічну громадськість до

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

участі в оновленні освіти, виробленні виховних стратегій і розвитку демократичних практик.

У результаті у вітчизняній педагогічній свідомості на теоретичному й практичному рівнях відбулося зіткнення двох світоглядних орієнтацій: соціоцентристської, зорієнтованої на пріоритет інтересів держави, колективу, суспільства, та антропоцентристської, яка висувала на перший план свободу, гідність, права й самореалізацію особистості. У такій складній соціокультурній ситуації педагоги, науковці, громадські діячі на сторінках педагогічних періодичних видань вели зацікавлену, але непросту розмову про мету, зміст та ідеал виховання.

Модернізація українського суспільства об'єктивно потребувала особистості, здатної приймати самостійні рішення, виявляти ініціативу, брати відповідальність на себе, критично мислити, діяти в умовах невизначеності, поважати права інших і водночас усвідомлювати свою належність до української політичної нації. Такий тип особистості міг формуватися на основі антропоцентристського та дуалістичного ідеалів виховання.

Відповідаючи на суспільну потребу, українські педагоги й мислителі кінця XX – початку XXI ст. здійснювали спроби наповнити цей ідеал конкретним змістом і визначити шляхи виховання молодого покоління у відповідному дусі. У педагогічній періодиці фактично розроблялася демократична, гуманістична й громадянсько-патріотична версія ідеалу виховання, яка поєднувала ідеї свободи особистості, національної свідомості, відповідальності, поваги до прав людини та готовності до служіння суспільству.

Соціоцентристський ідеал як мета виховання також залишався представленим у педагогічному дискурсі. Він виявлявся у прагненні підкреслити значення держави, колективу, суспільної дисципліни, громадянського обов'язку, служіння народові.

Однак в українському контексті він поступово переосмислювався: від авторитарного підпорядкування особистості державі — до відповідальної участі громадянина в житті демократичної держави.

Дебати про ідеал виховання в цей період набули особливої актуальності, оскільки їхні учасники усвідомлювали, що від уявлень педагогічної спільноти про належну поведінку, зразкові особистісні якості, громадянські чесноти й ціннісні орієнтири вихованця залежить стратегія розвитку освіти, а також образ України як демократичної, правової, соціальної та європейської держави у XXI ст.

Після здобуття незалежності інтерес до педагогічної періодики, освітніх концепцій, програм виховання, питань національного й громадянського становлення молоді помітно зріс. Це було зумовлено потребою осмислення нових виховних завдань, перегляду змісту освіти, формування національної школи, упровадження української мови як мови освіти, розвитку громадянської освіти та патріотичного виховання.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Висновки. Суспільні трансформації кінця XX – початку XXI ст. не усунули розбіжностей між прихильниками різних версій ідеалу виховання. Автори соціоцентристського спрямування наголошували на необхідності зміцнення державницької свідомості, дисципліни, відповідальності, громадянського обов'язку, готовності працювати для суспільного блага. Вони вважали, що надмірне захоплення індивідуалізмом може послабити виховний потенціал освіти, призвести до байдужості щодо національних інтересів і знецінення колективної відповідальності.

Їхні опоненти, автори антропоцентристського напряму, продовжували обґрунтовувати як ідеал вільну, автономну, відповідальну особистість, яка реалізує свій потенціал у процесі свідомо обраних форм життєдіяльності. Вони виступали проти авторитарного виховання, формалізму, уніфікації особистості, надмірної регламентації освітнього процесу. У центрі їхньої уваги були права дитини, свобода педагогічної творчості, партнерство, гуманістична взаємодія, індивідуальна освітня траєкторія, саморозвиток і самовиховання.

Українська педагогічна думка кінця XX – початку XXI ст. дедалі більше тяжіла до дуалістичного ідеалу виховання, який поєднував особистісну свободу та суспільну відповідальність. У межах цього ідеалу особистість розглядалася не як пасивний об'єкт виховного впливу, а як активний суб'єкт власного розвитку, громадянин, патріот, носій національної культури, учасник демократичних процесів, здатний до відповідального вибору й соціальної дії.

Педагогічна думка, представлена у працях українських дослідників, акцентувала увагу на необхідності формування у вихованців таких цінностей, як свобода, гідність, відповідальність, праця, солідарність, громадянська активність, національна свідомість, толерантність, повага до прав людини, любов до України, готовність захищати її незалежність і територіальну цілісність. Саме ці цінності поступово ставали основою сучасного українського ідеалу виховання.

Особливого значення в кінці XX – на початку XXI ст. набувало питання патріотизму. У педагогічній періодиці, наукових статтях, освітніх програмах і концепціях обговорювалося співвідношення понять «патріотизм», «громадянськість», «національна свідомість», «державницька позиція», «демократична культура».

Українські автори наголошували, що патріотизм не може ототожнюватися з агресивним націоналізмом або формальною лояльністю до державних інституцій. Він має ґрунтуватися на любові до України, повазі до її народу, мови, культури, історії, готовності до праці задля суспільного добра, відповідальності за майбутнє держави та повазі до прав і свобод людини.

Після 2014 року, а особливо в умовах повномасштабної війни, проблема патріотичного та військово-патріотичного виховання набула нового змісту. Вона стала пов'язуватися не лише з історичною пам'яттю, національною символікою чи участю в урочистих заходах, а й із громадянською стійкістю, волонтерством, підтримкою Збройних Сил України, готовністю до захисту держави, розвитком

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

культури безпеки, медіаграмотності, інформаційної стійкості та відповідального ставлення до майбутнього країни.

Педагогічна періодика кінця ХХ - початку ХХІ ст. засвідчила, що український ідеал виховання поступово набував інтегративного характеру. Він синтезував національні, громадянські, демократичні, гуманістичні та патріотичні цінності. У цьому ідеалі вихованець постає як особистість, яка знає й шанує історію України, володіє українською мовою, поважає культуру свого народу й культурне розмаїття інших, усвідомлює свої права та обов'язки, здатна до критичного мислення, соціальної відповідальності, громадянської участі й захисту Батьківщини.

Громадсько-педагогічна дискусія про ідеал виховання набула особливої гостроти під впливом суспільно-політичних подій кінця ХХ – початку ХХІ ст., зокрема здобуття Україною незалежності, освітніх реформ, демократичних трансформацій, Революції Гідності, європейського вибору України та боротьби за державний суверенітет. Ці події спонукали офіційну педагогічну думку зосереджуватися на державницьких, громадянських і патріотичних аспектах виховання, а незалежну педагогічну періодику — активніше представляти гуманістичні, антропоцентристські та дуалістичні підходи до ідеалу виховання.

Отже, кінець ХХ – початок ХХІ століття є періодом якісної трансформації української педагогічної думки, що визначає сучасні підходи до виховання молоді. Перспективи її розвитку пов'язані з подальшою інтеграцією європейського досвіду, збереженням національної ідентичності та вдосконаленням змісту й форм освітнього процесу відповідно до потреб сучасного суспільства.

Література:

1. Бех І.Д. Патріотичне виховання особистості в умовах сучасного освітнього простору/ І.Д.Бех // *Педагогіка і психологія*.- 2020. - № 2.- С. 5–12.

2. Гордійчук М. С. Сучасні тенденції професійної підготовки майбутніх педагогів/ М.С.Гордійчук, О.В.Мартіна, Н.В. Третяк // Педагогічна освіта: теорія і практика: збірник наук. праць / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка; Інститут педагогіки НАПН України.- Київ: Міленіум., 2024. - № 36 (1) -. С. 235–248.

3. Журба К. О. Теоретичні засади військово-патріотичного виховання молоді в Україні. / К.О.Журба // *Педагогічний дискурс*. - 2021. - № 30. - С. 45–50.

4. Мелеганич Г.І. Громадянська освіта як необхідна передумова євроінтеграції України/ Г.І.Мелеганич // Міжнародний науковий вісник.- Ужгород, 2018.- № 2(18)- С. 54–66.

5. Мелентьєва Т.В. Питання щодо ціннісних уявлень про мотивацію трудової діяльності. /Т.В.Мелентьєва // Актуальні питання гуманітарних наук.- 2020. - № 27. - С. 4–9.

6. Савченко Н.С. Громадянська освіта як шлях розвитку та соціалізації особистості, формування її національної самосвідомості та громадянської позиції. / Н.С.Савченко // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології.- 2024.- № 3(137) - С.105-116.

References:

1. Bekh, I. D. (2020). Patriotychne vykhovannia osobystosti v umovakh suchasnoho osvitnoho prostoru. [Patriotic education of personality in the conditions of the modern educational space].*Pedahohika i psykholohiia-Pedagogy and Psychology – Pedagogical Sciences*, 2, 5–12.[in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

2. Hordiichuk, M. S., Martina, O. V., & Tretiak, N. V. (2024). Suchasni tendentsii profesiinoi pidhotovky maibutnikh pedahohiv. [Modern trends in the professional training of future teachers]. *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka - Pedagogical Education: Theory and Practice*, 36(1), 235–248.

3. Zhurba, K. O. (2021). - Teoretychni zasady viiskovo-patriotychnoho vykhovannia molodi v Ukraini[Theoretical foundations of military-patriotic education of youth in Ukraine] .- *Pedahohichnyi dyskursPedagogical Discourse* - 30, 45–50 [in Ukrainian].

4. Melehanych, H. I. (2018). Hromadianska osvita yak neobkhidna peredumova yevrointehratsii Ukrainy. [Civic education as a necessary prerequisite for Ukraine's European integration]. *Mizhnarodnyi naukovyi visnyk - International Scientific*, 2(18), 54–66 [in Ukrainian].

5. Melentieva, T. (2020). Pytannia shchodo tsinnisnykh uiavlen pro motyvatsiiu trudovoi diialnosti.[Issues concerning value perceptions of labor activity motivation]- *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk - Current Issues of the Humanities*, 27(5), 4–9 .[in Ukrainian].

6. Savchenko, N. S. (2024). Hromadianska osvita yak shliakh rozvytku ta sotsializatsii osobystosti, formuvannia yii natsionalnoi samosvidomosti ta hromadianskoi pozytsii. [Civic education as a way of personality development and socialization, formation of national self-awareness and civic position] *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii- Pedagogical Sciences: Theory, History, Innovative Technologies*, 3(137), 105–111 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 07.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 378.147:616.31

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-652-664

Гордійчук Максим Аркадійович кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри хірургічної стоматології Навчально-наукового інституту стоматології, Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, Київ, https://orcid.org/0009-0004-3346-5100

Кульбашна Ярослава Аркадіївна доктор педагогічних наук, кандидат медичних наук, професор, професор, кафедри хірургічної стоматології Навчально-наукового інституту стоматології, Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, Київ, https://orcid.org/0000-0002-2571-091X

МІЖДИСЦИПЛІНАРНА ІНТЕГРАЦІЯ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ-СТОМАТОЛОГІВ

Анотація. У статті розкрито сутність міждисциплінарного підходу у вищій медичній освіті. Встановлено ключові тенденції його упровадження у освітньому процесі професійної підготовки майбутніх лікарів-стоматологів.

Метою дослідження стало визначення взаємозв'язків між основними та спеціальними дисциплінами в навчанні студентів-стоматологів. Розкрито базові підходи до розробки моделі міждисциплінарної інтеграції вибіркової дисципліни «Дентальна імплантація» у процесі формування відповідної фахової компетентності.

У роботі застосовані методи аналізу, компаративного аналізу, опитування студентів за допомогою анкетування, узагальнення отриманих даних, бібліосематичний метод.

Для досягнення мети авторами проаналізовано освітньо-професійну програму зі спеціальності «Стоматологія » та навчальний план підготовки майбутніх магістрів стоматології.

На основі комплексного підходу до проектування міждисциплінарних інтеграційних зв'язків та методу аналізу ієрархій, вперше за допомогою ключових термінів і понять визначено тематичні блоки з природничих, фундаментальних і клінічних навчальних дисциплін при викладанні вибіркової дисципліни «Дентальна імплантація».

Встановлено нерівномірність розподілу значущості застосування різноманітних знань отриманих студентом-стоматологом як з базових так і з спеціальних вузькопрофільних дисциплін. Визначено вектори ваги навчальних тем та глобальні ваги дисциплін за допомогою методу аналізу ієрархій

Встановлено, що теми t3 і t4 формують близько 70% ваги розділу «Дентальна імплантація», а дисципліна «Хірургічна стоматологія» (d12) є

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

абсолютним домінантом. Ортопедична стоматологія, фармакологія та біомеханіка грають системоутворюючу, а інші дисципліни - допоміжну роль. Однак всі вони залишаються важливими для глибокого розуміння теми та формування достатнього рівня сформованості компетентності з дентальної імплантації студентом-стоматологом.

Моделювання міждисциплінарної інтеграції сприяє вдосконаленню змісту освітніх програм і підвищенню якості підготовки майбутніх магістрів стоматології. Такий підхід дозволяє інтегрувати теоретичну підготовку з клінічною практикою, що є особливо важливим у контексті формування професійної компетентності майбутніх магістрів стоматології.

Ключові слова: вища медична освіта; професійна підготовка майбутніх лікарів; міждисциплінарна інтеграція; майбутні магістри стоматології; фахові компетентності; дентальна імплантація

Hordiichuk Maksym Arkadiiovych candidate of Medical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of surgical Dentistry of the educational and Scientific Institute of Dentistry, Bogomolets National Medical University, Kyiv, https://orcid.org/0009-0004-3346-5100

Kulbashna Yaroslava Arkadiivna doctor of Pedagogical Sciences, candidate of Medical Sciences, Professor, Professor, Department of surgical Dentistry of the educational and Scientific Institute of Dentistry, Bogomolets National Medical University, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-2571-091X

INTERDISCIPLINARY INTEGRATION IN THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE DENTISTS

Abstract. The article reveals the essence of an interdisciplinary approach in higher medical education. Key trends in its implementation in the educational process of professional training of future dentists are established.

The aim of the study was to determine the relationship between the main and special disciplines in the training of dental students. Basic approaches to the development of a model of interdisciplinary integration of the selective discipline "dental implantation" in the process of forming appropriate professional competence are revealed.

The paper uses methods of analysis, comparative analysis, interviewing students using questionnaires, summarizing the data obtained, and the bibliosematic method.

To achieve this goal, the authors analyzed the educational and professional program in the specialty "Dentistry" and the curriculum for training future masters of Dentistry.

On the basis of an integrated approach to the design of interdisciplinary integration relationships and the method of hierarchy analysis, for the first time with

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

the help of key terms and concepts, thematic blocks on natural, fundamental and clinical academic disciplines were defined when teaching the selective discipline "dental implantation".

The uneven distribution of the significance of applying various knowledge obtained by a dental student in both basic and special narrow-profile disciplines is established.

The weight vectors of educational topics and global weights of disciplines are determined using the hierarchy analysis method

It was found that the topics t3 and t4 form about 70% of the weight of the section "dental implantation", and the discipline "surgical dentistry" (d12) is the absolute dominant. Orthopedic dentistry, pharmacology and biomechanics play a system - forming role, while other disciplines play a supporting role. However, all of them remain important for a deep understanding of the topic and the formation of a sufficient level of competence in dental implantation by a dental student.

Modeling of interdisciplinary integration contributes to improving the content of educational programs and improving the quality of training of future masters of Dentistry. This approach makes it possible to integrate theoretical training with clinical practice, which is especially important in the context of forming the professional competence of future masters of Dentistry.

Keywords: higher medical education; professional training of future doctors; interdisciplinary integration; future masters of Dentistry; professional competencies; dental implantation

Постановка проблеми. Сучасний розвиток вищої медичної освіти відповідно до компетентнісної парадигми, вимагає формування професійної компетентності майбутнього лікаря [1]. Одним із її базових компонентів є гносеологічний.

Формування знаннєвої бази передбачає міждисциплінарний фундамент і послідовний логічний взаємозв’язок між його компонентами. За визначенням ШІ, який всебічно аналізує і узагальнює наукові тлумачення, міждисциплінарна інтеграція у медичній освіті – це об'єднання теоретичних (анатомія, фізіологія, біохімія та ін.) та клінічних дисциплін для формування цілісного, системного мислення майбутнього лікаря. Вона підвищує якість підготовки, розвиваючи здатність вирішувати складні клінічні завдання, базуючись на доказовій медицині та інноваційних технологіях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нам думку сучасних науковців [2, 3] інтеграція наукового знання – це процес становлення цілісності, який полягає в обміні ідеями, поняттями, методами, взаємопроникненні структурних елементів різних сфер знань, що призводить до ущільнення та концентрації знань, розширення евристичних і пізнавальних здібностей студентів. Інтеграція сприяє узагальненню й ущільненню, уніфікації та росту інформаційного обсягу знання. Ідеї міждисциплінарного підходу лежать в основі наукових праць

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

видатних представників класичної педагогіки, які вважали, що всі знання походять з єдиного джерела-навколишньої дійсності, мають між собою зв'язки, а тому повинні вивчатися у зв'язках» [2].

Один з авторів [2] стверджує, що в основу міждисциплінарної інтеграції покладено процес взаємодії між різними дисциплінами, яка варіює від обміну ідеями до взаємної інтеграції цілих концепцій, методологій, даних дослідницької та освітньої діяльності широкої сфери та розглядається як процес узгодження змісту навчальних дисциплін із позиції відображення ними єдиних, безперервних і цілісних явищ професійної діяльності.

Спільним для інтеграційних процесів у вищій освіті є формування єдностей між окремими елементами шляхом виявлення спільних рис між ними Серед ступенів інтеграції розрізняють предметну (між об'єктами дослідження чи складними проблемами), проблемну (між методами дослідження); горизонтальну (у природничих науках) і вертикальну (між групами наук) інтеграцію [3].

На сучасному етапі розвитку вищої медичної освіти традиційна (предметно-орієнтована, «вертикальна») модель міждисциплінарної інтеграції, яка передбачає послідовне вивчення медико-біологічних, фундаментальних, клінічних дисциплін, коли при вивченні кожної наступної дисципліни активізуються необхідні знання, навички та уміння із попередніх), поступається «горизонтальній» інтеграції, яка ґрунтується на об'єктно-орієнтованому навчанні. Головним елементом цієї технології навчання стають об'єкти майбутньої лікарської діяльності – організм людини у його цілісному сприйнятті, а функціональні системи, органи в стані норми і патології стають об'єктами, навколо яких об'єднуються в модулі навчальні дисципліни з метою міждисциплінарного вивчення цих систем [3].

Досвід науковців підтверджує, що міждисциплінарний підхід, заснований на міждисциплінарній інтеграції у професійній підготовці майбутніх фахівців медичної галузі вирішує, зокрема проблему формування компетентності майбутнього лікаря, оскільки навчальний і пізнавальний процеси відбуваються в органічному поєднанні загальноосвітніх, загальнопрофесійних та спеціальних дисциплін [2, 3].

Компетентнісна парадигма у професійній підготовці майбутніх магістрів стоматології все більше актуалізує міждисциплінарний підхід. Його домінуюча роль спостерігається і у процесі формування фахових компетентностей [1], серед яких у контексті викладання навчальної дисципліни хірургічна стоматологія ідентифіковано компетентність з дентальної імплантації. Актуальність дентальної імплантації у сучасному світі визначила високий рівень запиту майбутніми лікарями-стоматологами відповідної вибіркової дисципліни. яка сприяє розвитку як гносеологічного, так і праксеологічного компонентів професійної компетентності лікаря-стоматолога [4].

Ключовим пріоритетом у процесі конструювання змісту вибіркової дисципліни «Дентальна імплантація» стала орієнтація на аналіз тенденцій

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

розвитку відповідного аспекту хірургічної стоматології, та використання досягнень сучасної науки і практики для оптимального виконання і забезпечення цієї маніпуляції. У контексті освітнього процесу це вимагає формування у студентів-стоматологів цілісної системи знань з різних навчальних дисциплін з огляду на широкий спектр структур і тканин різних систем організму людини, які безпосередньо залучені до реагування на інтеграцію імплантата в організмі людини. Особливої ваги набувають міждисциплінарні зв'язки, які відображають причинно-наслідкові зміни цього процесу і сприяють розумінню здобувачами освіти сутності фізіологічних/патологічних процесів при дентальній імплантації.

Необхідність інтеграції різних навчальних дисциплін при підготовці сучасного лікаря-стоматолога відповідає і ключовим критеріям Асоціації стоматологічної освіти в Європі (ADEE) [5].

Аналіз її програмного документу [6] вказує, що такий високоспеціалізований розділ хірургічної стоматології як дентальна імплантація вимагає глибоких знань не лише з клінічних дисциплін, а й з фундаментальних медико-біологічних наук.

Процес планування оперативного втручання, оцінювання загального стану пацієнта, прогнозування можливих ускладнень, розуміння перебігу остеоінтеграції імплантату з кісткою базуються на комплексному розумінні анатомічних, фізіологічних, біохімічних, патофізіологічних і біомеханічних процесів. Однак, на практиці при професійній підготовці майбутніх магістрів стоматології ці знання нерідко формуються фрагментарно, без достатньої взаємоінтеграції між окремими навчальними дисциплінами. Недостатня узгодженість у навчальних програмах змісту фундаментальних природничих дисциплін з клінічними закладає прогалини у спроможності реалізувати теоретичні знання у клінічній практиці, що, у свою чергу, підвищує ризик професійних помилок та післяопераційних ускладнень при проведенні дентальної імплантації [7]. Таким чином, гносеологічний компонент не повною мірою корелюється з праксеологічним, що зумовлює необхідність пошуку ефективних підходів до організації міждисциплінарних зв'язків у процесі викладання відповідних навчальних дисциплін та розроблення моделей їх інтеграції в освітньому процесі медичних закладів вищої освіти.

Мета статті – дослідити міждисциплінарну інтеграцію у професійні підготовці майбутніх лікарів на прикладі взаємозв'язку між основними та спеціальними дисциплінами в навчанні студентів-стоматологів. Розкрити та обґрунтувати загальні підходи до розробки моделі міждисциплінарної інтеграції вибіркової дисципліни «Дентальна імплантація».

Виклад основного матеріалу. Для досягнення мети у роботі застосовано такі методи:

- системний, порівняльний аналіз;
- узагальнення отриманих даних щодо організації навчального процесу студентів-стоматологів;

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

- опитування майбутніх магістрів стоматології (випускний курс здобувачів освіти ННІС НМУ імені Богомольця);
- бібліосемантичний метод – для вивчення психологічної та наукової літератури, нормативних документів як українських, так й іноземних щодо формування професійних навичок майбутніх стоматологів;
- емпіричні методи – для проектування моделі міждисциплінарної інтеграції.

Для побудови моделі міждисциплінарних (інтеграційних) зв'язків вибіркової дисципліни «Дентальна імплантація» та інтерпретації результату використано мову текстового опису графів – dot, а також інструментарій з відкритим кодом для візуалізації графів – Graphviz [10]. Метод аналізу ієрархій (MAI) застосовано з метою визначення векторів ваги навчальних тем з дентальної імплантації та глобальної ваги дисциплін, що мають інтеграційні зв'язки [11].

Результати. Професійну спрямованість загальноосвітніх дисциплін визначають за змістом професійної освітньої програми. Виокремлення в курсах загальноосвітніх предметів матеріалів, що можуть бути використані на заняттях зі спеціальних дисциплін, насичення занять задачами, прикладами, проблемними запитаннями та ситуаціями професійного характеру сприятиме вихованню у здобувачів вищої медичної освіти ціннісного ставлення до своєї професії [2] (Гуменна, 2019, с.124).

Для визначення актуальних міждисциплінарних зав'язків при вивченні дентальної імплантації проведено аналіз освітньо-професійної програми [8] і навчальний план підготовки фахівців другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 221 «Стоматологія» [9] у контексті викладання фундаментальних природничих та клінічних навчальних дисциплін.

Аналіз навчального плану підготовки майбутніх магістрів стоматології [9] дав змогу встановити основні зв'язки кожної теми вибіркової дисципліни «Дентальна імплантація» з фундаментальними й клінічними дисциплінами через ключові терміни і поняття та застосувати їх для утворення ребер графу міждисциплінарних (інтеграційних) зв'язків (відповідно до методики побудови таких структурних одиниць). Отримані результати представлені у таблиці 1.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Таблиця 1

Зв'язок практичних занять через ключові терміни та поняття з дисциплінами, які вивчають здобувачі вищої освіти спеціальності «Стоматологія»

Тема заняття	Вершина теми	Дисципліни	Вершина теми	Терміни та поняття, що забезпечують зв'язок
1. Введення в дентальну імплантацію. Історія. Матеріали. Морфологія загоєння. Підготовка пацієнта. Діагностика	t1	Анатомія людини	d1	Щелепи, судинно-нервові пучки, топографія органів/тканин щелепно-лицевої ділянки
		Фізіологія Гістологія цитологія та ембріологія	d2	Остеогенез, ремоделювання кістки, остеоінтеграція, репаративна регенерація
		Патоморфологія	d3	Морфологія кісткової рани, асептичне запалення, фази загоєння
		Патоморфологія	d4	Репаративні процеси, адаптаційні реакції, місцеві та системні фактори загоєння кісткової рани
		Біологічна фізика	d5	Положення дентального імплантата у щелепах, прогнозування оптимального жувального навантаження
		Медична біологія	d6	Біосумісність матеріалів, імунна відповідь на імплантат
		Медична біохімія	d7	Метаболізм кісткової тканини, кальцієво-фосфорний обмін
		Радіологія	d8	ОПТГ, КЛКТ, аналіз щільності кістки, діагностичні критерії
		Внутрішня медицина	d9	Оцінка соматичного статусу, супутні захворювання, ризики
2. Організація операційної роботи. Стерильність. Показання і протипоказання. Знеболення. Інструментарій	t2	Введення в клінічну стоматологію	d10	Організація стоматологічного прийому, асептика і антисептика
		Загальна хірургія	d11	Хірургічне поле, операційний протокол, інструменти
		Хірургічна стоматологія	d12	Оперативні втручання, знеболення, профілактика ускладнень
		Фармакологія	d13	Місцеві анестетики, знеболюючі, седативні, антибактеріальні препарати
		Безпека життєдіяльності, біобезпека	d14	Інфекційний контроль, стерильність, професійні ризики

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Тема заняття	Вершина теми	Дисципліни	Вершина теми	Терміни та поняття, що забезпечують зв'язок
3. Одноетапна і двоетапна імплантація. Протоколи встановлення імплантатів	t3	Хірургічна стоматологія	d12	Знеболення, хірургічні етапи імплантації, встановлення формувача ясен, ушивання рани
		Клінічна анатомія, оперативна хірургія	d15	Анатомічні орієнтири для хірургічних доступів, профілактика травм і ускладнень
		Ортопедична стоматологія	d16	Протетичний етап імплантації, імплантат–ортопедична конструкція
		Терапевтична стоматологія Пародонтологія	d17	Стан тканин пародонта навколо лунки Захворювання слизової оболонки порожнини рота, яа відностне протипоказання для дентальної імплантації
		Біомеханіка зубо-щелепного апарату	d18	Розподіл навантажень, первинна стабільність імплантату
4. Негайна та відтермінована імплантація. Тимчасова імплантація. Післяопераційне ведення	t4	Хірургічна стоматологія	d12	Види лунок, негайна імплантація, післяопераційний догляд
		Пародонтологія	d19	Стан пародонта, м'які тканини, міжзубні сосочки
		Внутрішня медицина	d9	Загальна реакція організму на травму (дентальна іиплантація), контроль ускладнень
		Фармакологія	d13	Антибіотикотерапія, НПЗП, антисептики
		Профілактика стоматологічних захворювань	d20	Післяопераційна гігієна, профілактика виникнення гнійно-інфекційних ускладнень.
5. Ускладнення під час і після імплантації. Віддалені запальні ускладнення	t5	Патофізіологія	d4	Запалення, порушення стадій репаративної регенерації (остеоінтеграції)
		Патоморфологія	d3	Періімплантит, остеомієліт, хронічне запалення
		Мікробіологія, імунологія	d21	Біоплівка, інфекційні агенти, імунна відповідь
		Хірургічна стоматологія	d12	Лікування ускладнень, ревізійні втручання
		Ортопедична стоматологія	d16	Протетичні чинники ускладнень, перевантаження імплантатів
		Фармакологія	d13	Антибіотики, протизапальні засоби, види медичних призначень, дозування

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Дані таблиці 1 дали змогу розробити один з можливих графів міждисциплінарних (інтеграційних) зв'язків (рис. 1) при вивченні вибіркової дисципліни «Дентальна імплантація»

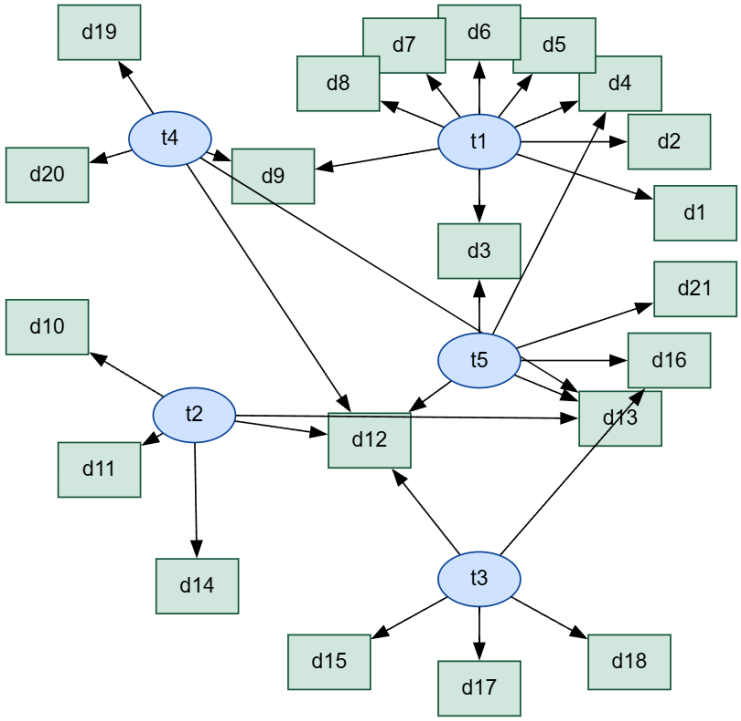

Рис. 1. Варіант графу інтеграційних зв'язків вибіркової дисципліни «Дентальна імплантація».

Для проектування моделі міждисциплінарної інтеграції при вивченні вибіркової дисципліни «Дентальна імплантація застосована текстова мова опису графів – dot, а також пакет інструментів з відкритим кодом для візуалізації графів [Graphviz 10].

Досліджуючи валентність вершин отриманого графа, встановлено, що найбільшим є степінь у вершини t1 = 9, про це свідчить кількість ребер, котрі належать вершині. За встановленою валентністю цієї вершини можна зробити висновок, що практичне заняття «Введення в дентальну імплантацію. Історія. Матеріали. Морфологія загоєння. Підготовка пацієнта. Діагностика» є найбільш інтегрованим з комплексом навчальних дисциплін.

Застосувавши метод аналізу ієрархій (MAI) [11] отримано вектори ваги навчальних тем (Табл. 2) та глобальні ваги дисциплін (Табл. 3). Метод аналізу ієрархій (MAI) – це математичний інструмент системного підходу до вирішення складних проблем прийняття рішень, основне завдання цього методу – підтримка прийняття рішень за допомогою ієрархічної композиції завдання та рейтингування альтернативних рішень. При розрахунках було дотримано формальної процедури:

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

- чітко визначено ціль прийняття рішення «Оптимальний вибір дисциплін для міждисциплінарної інтеграції»;
- створено ієрархічні структури (критерії: теми занять t1–t5, Альтернативи: дисципліни d1–d21);
- попарне порівняння елементів (використовувалась шкала Т. Сааті);
- розрахунок локальних пріоритетів;
- перевірка узгодженості (обчислювались: λmax, CI та CR);
- обчислення глобальних пріоритетів;
- ранжування альтернатив та прийняття рішення.

Досліджуючи характеристики векторів ваги навчальних тем отримані наступні дані: t1 – вага теми 0,168 W(t), t2 – вага теми 0,061 W(t), t3 – вага теми 0,421 W(t), t4 – вага теми 0,252 W(t) та t5 – вага теми 0,098 W(t).

Аналіз цих даних свідчить про нерівномірність розподілу значущості застосування різноманітних знань отриманих студентом-стоматологом як з базових так і з спеціальних вузькопрофільних дисциплін.

Таблиця 2

Характеристика глобальної ваги дисциплін

Місце	Дисципліна	W_global
1	d12	0,338
2	d16	0,12
3	d13	0,074
4	d18	0,06
5	d19	0,05
6	d9	0,045
7	d4	0,04
8	d15	0,039
9	d3	0,032
10	d1	0,025
11	d8	0,025
12	d20	0,025
13	d2	0,02
14	d17	0,019
15	d10	0,015
16	d11	0,015
17	d5	0,013
18	d6	0,013
19	d7	0,013
20	d21	0,01
21	d14	0,006

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Результати, приведені у таблиці 2 демонструють, що теми t3 і t4 формують ≈ 67% ваги розділу «Дентальна імплантація», а дисципліна «Хірургічна стоматологія» (d12) є абсолютним домінантом. Ортопедична стоматологія, фармакологія та біомеханіка грають системоутворюючу роль, а не допоміжну на відміну від інших дисциплін. Однак всі перераховані дисципліни є важливими для глибокого розуміння теми та формування достатнього або високого рівня сформованості компетентності з дентальної імплантації студентом-стоматологом.

Визначення глобальної ваги, може бути корисним при формуванні: пріоритетів послідовності тем навчального плану; навантаження на студентів і викладачів; міждисциплінарних блоків занять.

Обговорення. Аналізуючи наукові джерела з теми дослідження та власний педагогічний досвід, зокрема, наукові дані, клінічні та статистичні показники щодо методик та підходів в навчанні, а також вказане вище, автори статті дійшли висновку, що захворювання органів і тканин щелепно-лицевої ділянки, в тому числі і ятрогенні та їх ускладнення пов’язані, значною мірою, з нерозумінням майбутніми лікарями багатофункціональності взаємозв’язків зубо-щелепної системи в нормі та при патології як в самій системі, так і з іншими системами організму. Саме брак таких фундаментальних знань в подальшому у вже практикуючих лікарів, які виконують в загальному обсязі кваліфікованої хірургічної допомоги операції з дентальної імплантації, стає причиною лікарських помилок, післяопераційних ускладнень, ятрогенних розладів і демонструє прогалини у професійній підготовці майбутніх фахівців при опануванні цього розділу хірургічної стоматології. Потрібно відзначити доволі низку кількість ускладнень, але, враховуючи високотехнічний розвиток сучасної імплантології загалом і дентальної імплантації, зокрема, відсоток ускладнень не має тенденції до зменшення [7].

Зазначене актуалізує встановлення необхідних міждисциплінарних зв’язків у освітньому процесі медичного закладу вищої освіти для забезпечення розширеної комплементованної бази знань для підвищення рівня сформованості компетентності з дентальної імплантації.

При проведенні практичної частини занять з дентальної імплантації, комплексні знання з анатомії будови кістки, фізіологічних процесів, цільності кістки, постановки дентального імплантата з урахуванням майбутнього навантаження та інших факторів мають бути враховані т’ютором для імплементації цих знань та практичних навичок при переносі в клінічні кейси реальних пацієнтів.

Таким чином, дані отримані з графа підтверджують рекомендації ADEE, щодо необхідності мультидисциплінарного підходу до викладання вибіркової дисципліни «Дентальна імплантація» із одночасним залученням різнопрофільних фахівців відповідно до питомої ваги кожної дисципліни. Це потребує концептуальних змін у навчальній програмі і навчальному плані професійної

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

підготовки майбутніх магістрів стоматології і формуванні єдиного тематичного блоку у вивченні даної тематики з визначених у дослідженні дисциплін. Такий інтегральний підхід сприятиме підвищенню рівня сформованості професійних навичок з дентальної імплантації, що стане напрямом подальших наукових розвідок.

Висновки. Досліджено міждисциплінарну інтеграцію у професійні підготовці майбутніх лікарів на прикладі взаємозв'язку між основними та спеціальними дисциплінами у навчанні студентів-стоматологів.

Для забезпечення формування фахової компетентності у процесі професійної підготовки майбутніх магістрів стоматології вперше застосовано комплексний підхід на основі моделювання міждисциплінарних зв'язків та методу аналізу ієрархій, який дав змогу визначити тематичні блоки з природничих, фундаментальних і клінічних навчальних дисциплін і прослідкувати їх взаємозв'язки та значення при викладанні вибіркової дисципліни «Дентальна імплантація».

Запропоновані підходи до розробки моделі міждисциплінарної інтеграції вибіркової дисципліни «Дентальна імплантація» сприяють вдосконаленню змісту освітніх програм і підвищенню якості підготовки майбутніх магістрів стоматології. Такий підхід дозволяє інтегрувати теоретичну підготовку з клінічною практикою, що є особливо важливим у контексті формування професійної компетентності майбутніх магістрів стоматології.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розширенні застосованого у дослідженні моделювання при вивченні інших тем навчальної дисципліни «Хірургічна стоматологія»

Література:

1. Компетентнісний підхід у сучасній професійній підготовці майбутніх магістрів стоматології: константи та еволюційні зміни : монографія / Я.А. Кульбашна, О.О. Астапенко, І.Л. Скрипник, М.А. Гордійчук, Т.В. Михайлик ; за ред. Я. А. Кульбашної. Київ : Книга плюс, 2026. 210 с.

2. Гуменна Н.В. Міждисциплінарна інтеграція у професійній підготовці майбутніх фахівців медичної галузі. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 18, т. 1. С. 121–126. DOI: 10.32843/2663-6085-2019-18-1-26

3. Шульгай А.Г., Федонюк Л.Я., Мудра А.Є., Олещук О.М. Міждисциплінарна інтеграція як складова проблемно-орієнтованого навчання у медичному університеті. *Медична освіта*. 2018. №4. С. 113–116. DOI:10.11603/me.2414-5998.2018.4.9342

4. Гордійчук М.А. Кульбашна Я.А. Упровадження технології симуляційного навчання при викладанні вибіркової дисципліни «Дентальна імплантація». *Медицина та фармація: освітні дискурси*. 2025. №1. С. 29–33. DOI: 10.32782/eddiscourses/2025-1-6

5. Association for Dental Education in Europe. European curriculum for dental education. URL: https://adee.org

6. Field J.C., Walmsley A.D., Paganelli C., McLoughlin J., Szep S., et al. The Graduating European Dentist: Contemporaneous Methods of Teaching, Learning and Assessment in Dental Undergraduate Education. *Eur J Dent Educ*. 2017. №21(1). P. 28-35. DOI: 10.1111/eje.12312.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

7. Budnikova A., Gordiichuk M., Shpachynskyi O., Terletskyi R., Chepurnyi Y., Skibitskyi V., Kopchak A. Risk factors for implants disintegration: retrospective study with 3 years of follow-up. *Revista Española de Cirugía Oral y Maxilofacial*. 2024. Vol. 46, №1. P. 4–12. DOI:10 .20986/recom.2024.1508/2024

8. Освітньо-професійна програма зі спеціальності 221 «Стоматологія». URL: https:// medinstytut.lviv.ua/stomatolohiya/

9. Навчальний план підготовки фахівців другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 221 «Стоматологія». https://surl.li/yuqpvd

10. Graphviz. URL: https://graphviz.org

11. Метод аналізу ієрархій. https://surl.lu/hgfepz

References

1. Kulbashna, Ya.A., Astapenko, O.O., Skrypnyk, I.L., Hordiichuk, M.A., Mykhailyk, T.V. (2026). Kompetentnisnyi pidkhid u suchasnii profesiinii pidhotovtsi maibutnikh mahistriv stomatolohii: konstanty ta evoliutsiini zminy : monohrafiia [Competence approach in modern professional training of future masters of Dentistry: constants and evolutionary changes: monograph] Ya.A. Kulbashna (Ed). Kyiv : Knyha plius. [in Ukrainian].

2. Humenna, N.V. (2019). Mizhdystsyplinarna intehratsiia u profesiinii pidhotovtsi maibutnikh fakhivtsiv medychnoi haluzi [Interdisciplinary integration in the professional training of future medical professionals]. *Innovatsiina pedahohika – Innovative pedagogy,* 18, 1, 121–126. DOI: 10.32843/2663-6085-2019-18-1-26 [in Ukrainian].

3. Shulhai, A.H., Fedoniuk, L.Ya., Mudra, A.Ye., Oleshchuk, O.M. (2018). Mizhdyst-syplinarna intehratsiia yak skladova problemno-oryientovanoho navchannia u medychnomu universyteti [Interdisciplinary integration as a component of problem-oriented training at a medical university]. *Medychna osvita – Medical education,* 4, 113–116. DOI:10.11603/me.2414-5998. 2018.4.9342 [in Ukrainian].

4. Hordiichuk, M.A. Kulbashna, Ya.A. (2025). Uprovadzhennia tekhnolohii symuliatsiinoho navchannia pry vykladanni vybirkovoi dystsypliny «Dentalna implantatsiia» [Introduction of simulation training technology in teaching the selective discipline "dental implantation"]. *Medytsyna ta farmatsiia: osvitni dyskursy – Medicine and pharmacy: educational discourses,* 1, 29–33. DOI: 10.32782/eddiscourses/2025-1-6 [in Ukrainian].

5. Association for Dental Education in Europe. European curriculum for dental education. URL: https://adee.org

6. Field, J.C., Walmsley A.D., Paganelli C., McLoughlin J., Szep S., et al. (2017). The Graduating European Dentist: Contemporaneous Methods of Teaching, Learning and Assessment in Dental Undergraduate Education. *Eur J Dent Educ,* 21(1), 28-35. DOI: 10.1111/eje.12312.

7. Budnikova, A., Gordiichuk, M., Shpachynskyi, O., Terletskyi, R., Chepurnyi, Y., Skibitskyi, V., Kopchak, A. (2024). Risk factors for implants disintegration: retrospective study with 3 years of follow-up. *Revista Española de Cirugía Oral y Maxilofacial*, 1(46), 4–12. DOI:10.20986/recom.2024.1508/2024

8. Osvitno-profesiina prohrama zi spetsialnosti 221 «Stomatolohiia» [Educational and professional program in specialty 221 "Dentistry"]. URL: https://medinstytut.lviv.ua/stomatolohiya/

9. Navchalnyi plan pidhotovky fakhivtsiv druhoho (mahisterskoho) rivnia vyshchoi osvity spetsialnosti 221 «Stomatolohiia» [Curriculum for training specialists of the second (master's) level of higher education in specialty 221 "Dentistry"] https://surl.li/yuqpvd [in Ukrainian].

10. Graphviz. URL: https://graphviz.org

11. Metod analizu iierarkhii [Hierarchy analysis method]. https://surl.lu/hgfepz [in Ukr].

Дата першого надходження статті до видання: 23.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 378.4(477):[378:347-052](091)«1990/2025»

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-665-676

Гресько Василь Васильович аспірант кафедри педагогіки та освітнього менеджменту імені Богдана Ступарика, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ, https://orcid.org/0009-0003-7953-4530

ЕТАПИ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ (90-І РОКИ XX СТ. – ПОЧАТОК XXI СТ.)

Анотація. У статті здійснено комплексний аналіз етапів підготовки фахівців цивільного права у закладах вищої освіти України впродовж 90-х років XX століття – перших десятиліть XXI століття. Актуальність дослідження зумовлена трансформаційними процесами у правовій системі держави, змінами соціально-економічних умов та реформуванням вищої освіти, що зумовили необхідність переосмислення змісту та організації цивілістичної підготовки правників.

Обґрунтовано доцільність застосування періодизації як методологічного інструменту дослідження, що дозволяє виявити внутрішню логіку розвитку зазначеного процесу, встановити причинно-наслідкові зв'язки між нормативними, інституційними та змістовними змінами, а також окреслити домінуючі тенденції кожного історичного етапу.

На основі аналізу нормативно-правових актів, наукових підходів та освітніх практик запропоновано авторську періодизацію розвитку підготовки фахівців цивільного права, що включає чотири етапи: 1991–1994 рр., 1995–2000 рр., 2001–2013 рр. та 2014 р. – теперішній час. Визначено, що перший етап характеризується інституційною суверенізацією системи вищої освіти та формуванням основ ринкової цивілістики; другий – нормативною стабілізацією і становленням національної навчально-методичної бази; третій – реформуванням юридичної освіти, її європеїзацією та оновленням змісту у зв'язку з прийняттям Цивільного кодексу України; четвертий – поглибленою інтеграцією до європейського освітнього простору, стандартизацією результатів навчання та впровадженням зовнішніх механізмів контролю якості підготовки правників.

Доведено, що еволюція підготовки фахівців цивільного права у ЗВО України має системний і послідовний характер та відображає загальні закономірності розвитку правничої освіти в державі. Встановлено, що ключовими тенденціями цього процесу є нормативна уніфікація освітньої діяльності, модернізація змісту навчання, інтеграція у європейський освітній простір. Зроблено висновок, що сучасний стан підготовки фахівців цивільного права є результатом багаторівневих трансформацій і характеризується формуванням

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

компетентнісно орієнтованої моделі освіти, здатної забезпечити належний рівень професійної підготовки в умовах динамічного правового середовища.

Ключові слова: періодизація; етапи; підготовка фахівців цивільного права; цивільне право; правнича освіта; вища юридична освіта.

Hresko Vasyl Vasylovych PhD student at the Bohdan Stuparyk Department of Pedagogy and Educational Management, Vasyl Stefanyk Carpathian National University, Ivano-Frankivsk, https://orcid.org/0009-0003-7953-4530

STAGES OF CIVIL LAW SPECIALIST TRAINING IN UKRAINIAN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS (1990S – BEGINNING OF THE 21ST CENTURY)

Abstract. The article provides a comprehensive analysis of the stages in the training of civil law specialists in higher education institutions of Ukraine from the 1990s to the early decades of the twenty-first century. The relevance of the study is determined by transformative processes in the national legal system, changes in socio-economic conditions, and the reform of higher education, which necessitated a reconsideration of the content and organization of civil law training. The expediency of applying periodization as a methodological research tool is substantiated; it enables the identification of the internal logic of the process under study, the establishment of causal relationships between normative, institutional, and substantive changes, and the delineation of the dominant trends at each historical stage.

Based on the analysis of legal acts, scholarly approaches, and educational practices, the author proposes an original periodization of the development of civil law training, comprising four stages: 1991–1994, 1995–2000, 2001–2013, and 2014–present.

It is established that the first stage is characterized by the institutional sovereignization of the higher education system and the formation of the foundations of market-oriented civil law; the second by normative stabilization and the emergence of a national teaching and methodological framework; the third by the reform and Europeanization of legal education and the updating of its content in connection with the adoption of the Civil Code of Ukraine; and the fourth by deeper integration into the European Higher Education Area, the standardization of learning outcomes, and the introduction of external quality assurance mechanisms in legal education.

It is demonstrated that the evolution of civil law training in Ukrainian higher education institutions is systemic and consistent in nature, reflecting the general patterns of development of legal education in the country. The key trends of this process include the normative unification of educational activity, the modernization of educational content, and integration into the European educational space. It is concluded that the current state of civil law training is the result of multi-level transformations and is characterized by the formation of a competence-based model of

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

education capable of ensuring an adequate level of professional training in a dynamic legal environment.

Keywords: periodization; stages; training of civil law specialists; civil law; legal education; higher legal education.

Постановка проблеми. Становлення та розвиток підготовки фахівців цивільного права в Україні нерозривно пов'язані з трансформаційними процесами, що відбувалися у правовій системі та сфері вищої освіти після здобуття незалежності. Зміни соціально-економічних умов, цивільного законодавства, інтеграція державних інституцій у європейський освітній і правовий простір зумовили необхідність переосмислення змісту і структури юридичної освіти.

У цьому контексті особливої актуальності набуває дослідження етапів підготовки фахівців цивільного права у закладах вищої освіти України як цілісного історико-педагогічного процесу.

Визначення окремих етапів такої підготовки дозволяє встановити суспільно-політичні чинники, які безпосередньо впливали на зміст, методи та технології викладання цивільного права в закладах вищої освіти України в період незалежності української держави.

Водночас, розуміння розвитку професійної підготовки правників, які є фахівцями у галузі цивільного права в минулому дає змогу виявити її сталі тенденції та зробити висновки, спрямовані на вдосконалення даного процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Періодизація становлення та розвитку юридичної освіти в часи незалежності України розкрита в працях А. Богданець [1], Н. Боднар [2], Н. Потапенко [6], Д. Скородумова [16] та ін.

Зокрема, А. Богданець процес підготовки юристів у ЗВО незалежної України та еволюцію законодавства щодо її регулювання пропонує умовно розподілити на декілька етапів: 1) перший етап (серпень 1991 року – вересень 1996 року) – ознаменувався змінами в правовому регулюванні підготовки юристів та зростанням кількості закладів вищої освіти, які здійснюють підготовку правників; 2) другий етап (вересень 1996 року – квітень 2001 року) пов'язується із змінами в законодавстві, норми якого регулюють підготовку юристів у ЗВО України; 3) третій етап (2001 – 2011 роки) характеризується реалізацією прийнятих в попередні роки законів прямої дії через розробку постанов, наказів, інструкцій та положень органів виконавчої влади та початком Болонського процесу в Україні; 4) четвертий етап (кінець 2011 року – 2014 рік) відзначається прийняттям Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр. від 09 грудня 2011 р. та іншими спеціальними нормативно-правовими актами в зазначеній сфері; 5) останній етап (2014 рік – сьогодення) характеризується здійсненням рішучих кроків в напряму вдосконалення правової регламентації в даній сфері регулювання підготовки юристів у ЗВО України [1, с. 52–57].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Водночас, Н. Боднар розвиток сучасної юридичної освіти в Україні з моменту проголошення незалежності до сучасного періоду національного розвитку пропонує умовно поділити на два підетапи: 1) з 1991 року по 2005 рік – час становлення системи освіти України та формування програми розвитку юридичної освіти; 2) з 2005 року по теперішній час – етап, який пов'язується з розробкою нових підходів до національної освіти в цілому (враховуючи приєднання України до Болонського процесу) і організації правової освіти зокрема [2, с. 150–151].

На переконання Н. Потапенко процес становлення та розвитку правової освіти розкривають два етапи: 1) «фундаментальний», який характеризується прийняттям нормативно-правового акту цільового призначення (постанови Кабінету Міністрів України від 29 травня 1995 року № 366 «Про Програму правової освіти населення України»); 2) «регіональний»: питання подальшого розвитку правосвідомості населення, подолання правового нігілізму, задоволення потреб громадян в одержанні знань про право, державно-правові явища, що першочергово потребують вирішення на державному рівні, прийняття програм правової освіти населення областей [6, с. 106–108].

Д. Скородумов, досліджуючи питання розвитку юридичної освіти в Україні в період з 1991 року по 2002 рік, пропонував здійснити поділ даного періоду на три етапи: перший (серпень 1991 – вересень 1996); другий (вересень 1996 – квітень 2001) та третій (квітень 2001 – 2002) [16, с. 118]. На переконання даного дослідника, в Україні розпочався перший етап реформування юридичної освіти саме із серпня 1991 року, оскільки цей напрямок навчання запровадили ряд класичних університетів. Про початок другого етапу свідчить затвердження Урядом 05 вересня 1996 року Положення «Про державний вищий навчальний заклад». Початок третього етапу пов’язується із прийняттям Кабінетом Міністрів України у квітні 2001 року «Програми юридичної освіти в Україні до 2005 року» [16, с. 115–116].

Проведений синтез наукових підходів свідчить, що періодизація розвитку юридичної освіти в Україні в період незалежності ґрунтується переважно на нормативно-інституційному критерії та відображає еволюцію правничої підготовки від фрагментарного становлення до цілеспрямованого, стандартизованого реформування. Її ключові рубежі визначаються не лише загальноосвітніми реформами, а й спеціальними нормативно-правовими актами та програмами, спрямованими безпосередньо на підготовку правників (зокрема, програмою розвитку юридичної освіти, концепцій реформування правничої освіти, стандартів підготовки правників, механізмів доступу до правничих професій тощо).

Разом з тим, внаслідок проведеного аналізу наукової літератури, нами не було знайдено джерел, в яких досліджувалося питання періодизації підготовки фахівців у галузі цивільного права у закладах вищої освіти України в зазначений проміжок часу.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Тематика наукової розвідки є продовженням дослідження автора публікації теми підготовки фахівців у галузі цивільного права у ЗВО України [15].

Мета статті – охарактеризувати етапи підготовки фахівців цивільного права у закладах вищої освіти України, що існували впродовж 1990-х років XX ст. – початку XXI ст., виокремити їхні основні тенденції.

Виклад основного матеріалу. Формування системи підготовки фахівців цивільного права в Україні у досліджуваний нами період характеризується складними трансформаційними процесами, зумовленими як змінами соціально-економічного устрою держави, так і глибинними реформами у сфері освіти та права.

Перехід від планової до ринкової економіки, а також поступова інтеграція України до європейського освітнього і правового простору обумовили необхідність переосмислення змісту, форм і методів підготовки правників, зокрема у сфері цивільного права.

У цьому контексті розвиток цивільно-правової освіти доцільно розглядати крізь призму періодизації, яка дозволяє виявити внутрішню логіку змін, встановити їх причинно-наслідкові зв'язки та окреслити домінуючі тенденції кожного окремого етапу. Періодизація досліджуваного процесу ґрунтується на сукупності нормативно-правових, інституційних та змістовних критеріїв, які відображають еволюцію як системи вищої освіти загалом, так і цивілістичної підготовки зокрема.

За результатами проведеного дослідження нами пропонується виокремити чотири етапи, які характеризують еволюцію системи підготовки фахівців цивільного права у закладах вищої освіти України. Кожному з цих етапів притаманні специфічні тенденції та особливості правового, організаційного і методичного забезпечення освітнього процесу.

Детально розглянемо кожен з них.

Перший етап (1991–1994 роки) пов'язаний із прийняттям та впровадженням нового освітнього законодавства, яке регулювало як загальні відносини у сфері освіти, зокрема, Закон України «Про освіту» [12], так й інституційні засади функціонування вищої школи (зокрема щодо створення, реорганізації та ліквідації закладів освіти, їхньої акредитації, організації навчального процесу).

Паралельно було прийнято низку законів, що були спрямовані на регулювання цивільних відносин в умовах ринкової економіки та спричинили оновлення змісту цивілістичної освіти. Наприклад, Закони України «Про власність» [9], «Про підприємництво» [14].

Окрім того, прийняття та набрання чинності в 1991 році Закону України «Про освіту» свідчило про початок формування самостійної національної системи освіти в Українській РСР, оскільки ним встановлювалась суверенна система державного управління освітою (визначено органи державної влади, уповноважені на прийняття рішень у сфері освіти, їхні повноваження), систему освіти, права та обов'язки учасників навчально-виховного процесу [12].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У зв'язку з цим, 1991 рік нами пропонується виокремити як нижню межу першого етапу.

Аналіз вищеописаних подій та явищ свідчить про наступні тенденції, що притаманні підготовці фахівців цивільного права в зазначений відрізок часу:

1) інституційна суверенізація системи вищої освіти та відхід від радянської моделі, зокрема й вищої юридичної освіти;

2) формалізація і націоналізація освітніх процедур через встановлення порядку організації навчання та закладення основ для формування державних стандартів вищої освіти;

3) осучаснення змісту цивільно-правової освіти через становлення ринкової цивілістики шляхом прийняття нових законодавчих актів, які, серед іншого, закріпили рівність всіх форм власності, заклали основу інституту підприємництва та інституту інтелектуальної власності.

Другий етап (1995–2000 роки) ознаменувався прийняттям Основних напрямів реформування вищої освіти в Україні [13], Конституції України [5] та нової редакції Закону України «Про освіту» [12].

Окрім того, аналіз електронних каталогів наукових бібліотек закладів вищої освіти, зокрема, Національного юридичного університету ім. Я. Мудрого, свідчить, що в цей проміжок часу з'являються перші вітчизняні підручники і посібники із цивільного права (в 1995 році – навчальний посібник із дисципліни «Цивільне право України» за редакцією О.А. Підопригори та Д.В. Боброової у видавництві «Вентурі», а в 1999 році – підручник із Цивільного права України за загальною редакцією О.В. Дзери та Н.С. Кузнєцової у видавництві «Юрінком Інтер») [3].

Однією із початкових подій даного етапу доцільно виокремити затвердження в 1995 році Указом Президента України Основних напрямків реформування вищої освіти в Україні, які вказували на перебування вищої освіти в глибокій кризі, відсутність достатнього фінансування, відплив педагогічних та викладацьких кадрів, зниження зацікавленості в набутті освіти. У зв'язку з цим, було запропоновано такі напрями реформування галузі: 1) розробка стратегічних напрямів розвитку вищої освіти; 2) удосконалення мережі вищих навчальних закладів, структури підготовки спеціалістів та ефективності їх використання; 3) забезпечення якості освітньої діяльності; 4) розробка та запровадження нового механізму фінансування [13].

Внаслідок проведеного аналізу змісту означених вище джерел, можна дійти до висновку, що даному етапу притаманні такі тенденції: 1) визначення на нормативному рівні основних проблем правової освіти та встановлення напрямків, спрямованих на їх подолання; 2) запровадження державної стандартизації та регуляторних механізмів у сфері вищої освіти; 3) конституційне закріплення засад освітньої сфери та закладення основ регулювання цілої низки цивільно-правових відносин на рівні Основного Закону; 4) систематизація змісту навчальної дисципліни «Цивільне право України», формування національної

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

навчально-методичної бази цивільного права та становлення відповідної цивілістичної доктрини.

Третій етап (2001–2013 роки) характеризується прийняттям Програми розвитку юридичної освіти на період до 2005 року, Закону України «Про вищу освіту», приєднанням України до Болонської декларації та імплементацією її основних положень в освітній процес закладів вищої освіти, а також прийняттям Цивільного кодексу України [7; 4; 11; 18].

Обрання 2001 року як нижньої межі зумовлено прийняттям постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Програми розвитку юридичної освіти на період до 2005 року» [10], оскільки саме цим документом вперше на нормативному рівні було зосереджено увагу на проблемних моментах функціонування правничої освіти в державі (зокрема, невідповідність сучасним потребам суспільства змісту юридичної освіти, незадовільний обсяг підготовки педагогічних працівників у системі забезпечення юридичної освіти). У зв'язку з цим, метою даної Програми було проголошено вдосконалення системи юридичної освіти, приведення її у відповідність із світовими вимогами, створення умов для задоволення потреб громадян у сучасній юридичній освіті та реалізація права на працю за здобутою спеціальністю, повне забезпечення потреб органів державної влади, правоохоронних органів, інших сфер юридичної практики у фахових правниках.

Водночас, визначальною подією для даного етапу, що вплинула на формування змісту цивільно-правової освіти стало прийняття Цивільного кодексу України, який регулює особисті немайнові та майнові відносини (цивільні відносини), засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників [18].

Аналіз означених вище документів дає можливість визначити такі тенденції, що притаманні третьому етапу: 1) констатація системної кризи у сфері вищої юридичної освіти та початок її реформування; 2) вдосконалення нормативно-правового регулювання сфери вищої освіти, її осучаснення у відповідність до вимог того часу; 3) європеїзація вищої школи та поступова інтеграція до Болонського процесу; 4) оновлення змісту підготовки фахівців цивільного права з урахуванням нового Цивільного кодексу України.

Четвертий етап (2014 – теперішній час) характеризується прийняттям Закону України «Про вищу освіту», впровадженням єдиного фахового вступного випробування для вступників на другий (магістерський) рівень вищої освіти та єдиного державного кваліфікаційного іспиту як необхідної умови здобуття кваліфікації правника, а також затвердженням стандартів вищої освіти за спеціальністю 081 «Право», що відбувається на тлі розробки концепцій реформування правничої освіти та підготовки відповідних законопроєктів [8; 11; 17; 19].

На відміну від попереднього етапу, на якому домінувала нормативна модернізація, четвертий етап характеризується переходом до інструментів зовнішньої оцінки якості правничої освіти.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Про початок даного етапу свідчить прийняття нового Закону України «Про вищу освіту», який суттєво оновлював відносини у цій сфері (зокрема, через впровадження термінології та стандартів Болонського процесу, оновлення принципів державної політики у сфері вищої освіти, запровадження ступеневої моделі підготовки здобувачів вищої освіти та встановлення нових освітніх рівнів тощо) [8].

Також, не можна залишити поза увагою впровадження єдиного фахового вступного випробування для вступників-магістрів, єдиного державного кваліфікаційного іспиту та затвердження стандартів вищої освіти із правничої спеціальності як події, що мали безпосередній вплив на підготовку фахівців саме в галузі цивільного права на даному етапі.

Це пояснюється тим, що внаслідок цих подій було вперше нормативно визначено перелік тем, їхній зміст та необхідний рівень компетентності з кожної теми навчальної дисципліни «Цивільне право України», що оцінюються в ході проведення вступного випробування під час вступу на основі ступеня бакалавра на навчання для здобуття ступеня магістра за спеціальністю 081 «Право» [19], а також встановлення для цієї навчальної дисципліни найбільшої питомої ваги (13%) та найвищого когнітивного рівня («D») при проведенні єдиного державного кваліфікаційного іспиту для правників [10].

Разом з тим, Стандарт вищої освіти за спеціальністю 081 «Право» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти встановлював «здатність застосовувати знання завдань, принципів і доктрин, а також змісту правових інститутів із цивільного права» як спеціальну (фахову, предметну) компетентність випускника (СК7) [17].

Відтак, аналіз означених нормативних документів, подій та явищ дає можливість окреслити наступні тенденції, притаманні четвертому етапу: 1) продовження процесу поглибленої європеїзації правничої освіти; 2) формування стратегій модернізації сфери правничої освіти; 3) стандартизація результатів навчання, визначення системи фахових компетентностей та результатів навчання для фахівців у галузі цивільного права; 4) запровадження зовнішніх механізмів контролю якості юридичної освіти; 5) закріплення дисципліни «Цивільне право України» як ключової складової фахового вступного випробування для вступу до магістратури та єдиного державного кваліфікаційного іспиту.

Слід також зазначити, що верхня межа досліджуваного нами четвертого етапу є відкритою та охоплює наші дні.

Висновки. Отже, встановлено, що підготовка фахівців цивільного права в Україні упродовж 90-х років XX століття – першої чверті XXI століття є структурованим та етапним процесом, детермінованим трансформацією правової системи, інституційною модернізацією вищої освіти та європейською інтеграцією. Виділені етапи відображають закономірний перехід від пострадянської моделі освітньої підготовки правників у галузі цивільного права до стандартизованої, компетентнісно орієнтованої та інтегрованої у європейський освітній простір системи.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Ключовим результатом цієї еволюції є формування нової парадигми цивілістичної освіти, що поєднує нормативну уніфікацію, змістовну модернізацію та інституційно забезпечений контроль якості, здійснюючи підготовку фахівця, здатного ефективно застосовувати норми права в практичній діяльності.

Проведене дослідження не претендує на вичерпне вирішення проблеми періодизації підготовки фахівців цивільного права у закладах вищої освіти в роки незалежної України, а навпаки, формує підґрунтя для її подальшого наукового осмислення. Перспективним напрямом розвитку цієї проблематики є її розкриття крізь призму трансформації дидактичних підходів до викладання цивільного права, що відкриває подальші можливості для уточнення закономірностей еволюції цивілістичної освіти.

Література:

1. Богданець А.В. Адміністративно-правові засади підготовки юристів у закладах вищої освіти України : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2018. 235 с.

2. Боднар Н.А. Юридична освіта в Україні в умовах глобалізації: історико-правове дослідження : дис. … д-ра філософії : 081. Суми, 2021. 276 с.

3. Електронний каталог Наукової бібліотеки Національного університету імені Ярослава Мудрого : вебсайт. URL: https://library.nlu.edu.ua/ (дата звернення: 30.03.2026).

4. Комюніке Конференції Міністрів країн Європи, відповідальних за сферу вищої освіти «Загальноєвропейський простір вищої освіти – Досягнення цілей» (м. Берген, 19–20 травня 2005 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_576#Text (дата звернення: 30.03.2026).

5. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. Дата оновлення: 28.06.1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/ed19960628#top (дата звернення: 30.03.2026).

6. Потапенко Н.А. Етапи становлення правової освіти в Україні. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 18 : Економіка і право : зб. наук. праць*. Київ, 2011. № 15. С. 104-109.

7. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. Дата оновлення: 01.07.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/ed20140701#Text (дата звернення: 30.03.2026).

8. Про вищу освіту : Закон України від 17.01.2002 р. № 2984-III. Дата оновлення: 17.01.2002. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2984-14/ed20020117#Text (дата звернення: 30.03.2026).

9. Про власність : Закон України від 07.02.1991 р. № 697-XII. Дата оновлення: 07.02.1991. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/697-12/ed19910207#Text (дата звернення: 30.03.2026).

10. Про затвердження Програми розвитку юридичної освіти на період до 2005 року : постанова Кабінету Міністрів України від 10.04.2001 р. №344. Дата оновлення: 10.04.2001. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344-2001-%D0%BF#Text (дата звернення: 30.03.2026).

11. Про затвердження програми єдиного державного кваліфікаційного іспиту за спеціальностями «Право» та «Міжнародне право» на другому (магістерському) рівні вищої освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 08.10.2021 р. № 1076. Дата оновлення: 08.10.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1076729-21#Text (дата звернення: 30.03.2026).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

12. Про освіту : Закон України від 23.05.1991 р. № 1060-XII. Дата оновлення: 23.05.1991. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1060-12/ed19910523 (дата звернення: 30.03.2026).

13. Про Основні напрями реформування вищої освіти в Україні : Указ Президента України від 12.09.1995 р. №832/95. Дата оновлення: 12.09.1995. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/832/95/ed19950912#Text (дата звернення: 30.03.2026).

14. Про підприємництво : Закон України від 07.02.1991 р. № 698-XII. Дата оновлення: 07.02.1991. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-12/ed19910207#Text (дата звернення: 30.03.2026).

15. Прокопів Л.М., Гресько В.В. Сутність поняття професійної підготовки фахівців у галузі цивільного права у вітчизняній літературі. *Вісник науки та освіти*. *Серія «Педагогіка»*. 2025. № 9 (39). С. 1669–1684. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-9(39)-1669-1684.

16. Скородумов Д.С. Розвиток юридичної освіти у класичних університетах України в 1991 – 2002 рр. *Схід*. 2013. № 3 (123). С. 114 – 120.

17. Стандарт вищої освіти за спеціальністю 081 «Право» галузі знань 08 «Право» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 12.12.2018 р. № 1379. Дата оновлення: 12.12.2018. URL: https://vmurol.kr.ua/wp-content/uploads/2020/05/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE-1.pdf (дата звернення: 30.03.2026).

18. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Дата оновлення: 16.01.2003. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/ed20030116#Text (дата звернення: 30.03.2026).

19. Щодо проведення у 2016 році як експерименту вступних випробувань під час вступу на основі ступеня бакалавра на навчання для здобуття ступеня магістра за спеціальністю 081 «Право» з використанням організаційно-технічних процесів здійснення зовнішнього незалежного оцінювання : наказ Міністерства освіти і науки України від 08.04.2016 р. №409. Дата оновлення: 08.04.2016. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0409729-16#top (дата звернення: 30.03.2026).

References

1. Bohdanets, A.V. (2018). Administratyvno-pravovi zasady pidhotovky yurystiv u zakladakh vyshchoi osvity Ukrainy [Administrative and legal principles of training lawyers in higher education institutions of Ukraine]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

2. Bodnar, N.A. (2021). Yurydychna osvita v Ukraini v umovakh hlobalizatsii: istoryko-pravove doslidzhennia [Bodnar N.A. Legal education in Ukraine in the conditions of globalization: historical and legal studies]. *PhD's thesis*. Sumy [in Ukrainian].

3. Elektronnyi kataloh Naukovoi biblioteky Natsionalnoho universytetu imeni Yaroslava Mudroho : vebsait [Electronic catalog of the Scientific Library of Yaroslav the Wise National University: website]. (n.d.). *library.nlu.edu.ua*. Retrieved from https://library.nlu.edu.ua/ [in Ukrainian].

4. Komiunike Konferentsii Ministriv krain Yevropy, vidpovidalnykh za sferu vyshchoi osvity «Zahalnoievropeiskyi prostir vyshchoi osvity – Dosiahnennia tsilei» (m. Berhen, 19–20 travnia 2005 r.) [Communique of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education «The European Higher Education Area - Achieving the Goals», Bergen, 19-20 May 2005]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua.* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_576#Text [in Ukrainian].

5. Konstytutsiia Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 r. [Constitution of Ukraine from June 28, 1996] (n.d.). *zakon.rada.gov.ua.* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/ed19960628#top [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

6. Potapenko, N.A. (2011). Etapy stanovlennia pravovoi osvity v Ukraini [Stages of the establishment of legal education in Ukraine]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova - Scientific Journal of the National Pedagogical Dragomanov University*, 15. 104-109 [in Ukrainian].

7. Pro vyshchu osvitu : Zakon Ukrainy vid 01.07.2014 r. № 1556-VII [Law of Ukraine «On Higher Education» from July 01, 2014, № 1556-VII]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua.* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/ed20140701#Text [in Ukrainian].

8. Pro vyshchu osvitu : Zakon Ukrainy 17.01.2002 r. № 2984-III [Law of Ukraine «On Higher Education» from January 17, 2002, № 2984-III]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua.* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2984-14/ed20020117#Text [in Ukrainian].

9. Pro vlasnist : Zakon Ukrainy vid 07.02.1991 r. № 697-XII [Law of Ukraine «On property» from February 07, 1991, № 697-XII]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua.* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-12/ed19910207#Text [in Ukrainian].

10. Pro zatverdzhennia Prohramy rozvytku yurydychnoi osvity na period do 2005 roku : postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 10.04.2001 r. №344 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On approval of the Program for the Development of Legal Education for the Period Until 2005» from March 10, 2001, №344]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua.* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/832/95/ed19950912#Text [in Ukrainian].

11. Pro zatverdzhennia prohramy yedynoho derzhavnoho kvalifikatsiinoho ispytu za spetsialnostiamy «Pravo» ta «Mizhnarodne pravo» na druhomu (mahisterskomu) rivni vyshchoi osvity : nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 08.10.2021 r. № 1076 [Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine «On approval of the program of the unified state qualifying examination in the specialties «Law» and «International Law» at the second (master's) level of higher education» from October 08, 2021, № 1076]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua.* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1076729-21#Text [in Ukrainian].

12. Pro osvitu : Zakon Ukrainy vid Zakon Ukrainy vid 23.05.1991 r. № 1060-XII [Law of Ukraine «On education» from May 23, 1991, № 1060-XII]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua.* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1060-12/ed19910523 [in Ukrainian].

13. Pro Osnovni napriamy reformuvannia vyshchoi osvity v Ukraini : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 12.09.1995 r. №832/95 [Decree of the President of Ukraine «On the Main Directions of Reforming Higher Education in Ukraine» from September 9, 1995, № 832/95]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua.* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/832/95/ed19950912#Text [in Ukrainian].

14. Pro pidpryiemnytstvo : Zakon Ukrainy vid 07.02.1991 r. № 698-XII [Law of Ukraine «On Entrepreneurship» from February 07, 1991, № 698-XII]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua.* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-12/ed19910207#Text [in Ukrainian].

15. Prokopiv, LM. & Hresko, V.V. (2025). Sutnist poniattia profesiinoi pidhotovky fakhivtsiv u haluzi tsyvilnoho prava u vitchyznianii literaturi [The essence of the concept of professional training specialists in the field of civil law in domestic literature]. *Visnyk nauky ta osvity. Seriia «Pedahohika» – Bulletin of Science and Education. Series «Pedagogy»*, 9 (39), 1669–1684. DOI https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-9(39)-1669-1684 [in Ukrainian].

16. Skorodumov, D.S. (2013). Rozvytok yurydychnoi osvity u klasychnykh universytetakh Ukrainy v 1991 – 2002 rr. [Development of legal education in classical universities of Ukraine in 1991 – 2002]. *Skhid – East*, 3 (123), 114 – 120 [in Ukrainian].

17. Standart vyshchoi osvity za spetsialnistiu 081 «Pravo» haluzi znan 08 «Pravo» dlia pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity : nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 12.12.2018 r. № 1379 [Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine «Standard of higher education in the specialty 081 "Law" of the field of knowledge 08 "Law" for the first (bachelor's) level of higher education» from December 12, 2018, № 1379] (n.d.). *vmurol.kr.ua*. Retrieved from

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

https://vmurol.kr.ua/wp-content/uploads/2020/05/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE-1.pdf [in Ukrainian].

18. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 16.01.2003 r. № 435-IV [Civil Code of Ukraine from January 16, 2003, № 435-IV]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua.* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/ed20030116#Text [in Ukrainian].

19. Shchodo provedennia u 2016 rotsi yak eksperymentu vstupnykh vyprobuvan pid chas vstupu na osnovi stupenia bakalavra na navchannia dlia zdobuttia stupenia mahistra za spetsialnistiu 081 «Pravo» z vykorystanniam orhanizatsiino-tekhnichnykh protsesiv zdiisnennia zovnishnoho nezalezhnoho otsiniuvannia : nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 08.04.2016 r. №409 [Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine «Regarding the conduct in 2016 as an experiment of entrance exams during admission based on a bachelor's degree to study for a master's degree in the specialty 081 "Law" using organizational and technical processes for conducting external independent evaluation» from March 08, 2016, №409]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua.* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0409729-16#top [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 01.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 378.091.313:316.752]:39

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-677-696

Гриців Тетяна кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри інформаційної та соціокультурної діяльності Західноукраїнського національного університету Тернопіль, https://orcid.org/0000-0002-6666-1106

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ ЗАСОБАМИ ІНТЕГРАТИВНО-ЦІННІСНИХ МЕТОДІВ НА ОСНОВІ НАРОДОЗНАВЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Анотація. У статті здійснено теоретичне обґрунтування сутності формування ціннісних ставлень особистості як ключового чинника її духовно-морального розвитку в умовах сучасних соціокультурних трансформацій. Проаналізовано наукові підходи до розуміння феномену «цінність» і «ціннісне ставлення», розкрито їх взаємозв'язок і відмінності у структурі особистості. Висвітлено багаторівневу організацію ціннісної сфери, що охоплює стрижневі цінності, ціннісні орієнтації та ситуативні прояви, а також охарактеризовано основні групи духовно-моральних цінностей: громадянські, родинні, світоглядні, екологічні, інтелектуальні, естетичні та валеологічні. Обґрунтовано значення народознавчого потенціалу як системоутворювальної основи формування ціннісних ставлень, що забезпечує інтеріоризацію культурно зумовлених норм і перетворення їх на особистісно значущі орієнтири. Доведено, що інтеграція народознавчого змісту з інтегративно-ціннісними методами (аналіз життєвих ситуацій, діалог, гра, моделювання, життєве проєктування, проєктна діяльність, рефлексія) сприяє єдності когнітивного, емоційно-ціннісного та поведінкового компонентів розвитку особистості.

Акцентовано на ролі освіти, зокрема дошкільної та початкової, у формуванні національно-культурної ідентичності та національної самосвідомості засобами народної педагогіки. Визначено педагогічні умови ефективного формування ціннісних ставлень, що забезпечують гармонійний розвиток особистості, її здатність до усвідомленого вибору, відповідальної поведінки та збереження духовної спадщини народу.

Ключові слова: цінності, ціннісні ставлення, духовно-моральні цінності, народознавчий потенціал, інтегративно-ціннісні методи, національно-культурна ідентичність, національна самосвідомість, виховання, особистість, освітній процес.

Hrytsiv Tetyana Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer ChNNIPB of Western Ukrainian, National University (ZUNU), Chortkiv, https://orcid.org/0000-0002-6666-1106

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

FORMATION OF THE VALUE SPHERE OF THE PERSONALITY THROUGH INTEGRATIVE-VALUE METHODS BASED ON THE ETHNOGRAPHIC POTENTIAL

Abstract. The article provides a theoretical substantiation of the essence of forming value attitudes of the personality as a key factor of its spiritual and moral development in the context of contemporary socio-cultural transformations. Scientific approaches to understanding the phenomena of «value» and «value attitude» are analyzed, and their interrelation and distinctions within the personality structure are revealed.

The multilevel organization of the value sphere is highlighted, encompassing core values, value orientations, and situational manifestations. The main groups of spiritual and moral values are characterized, including civic, family, worldview, ecological, intellectual, aesthetic, and health-related values.

The significance of ethnographic potential is substantiated as a system-forming foundation for the development of value attitudes, ensuring the internalization of culturally determined norms and their transformation into personally meaningful orientations.

It is proven that the integration of ethnographic content with integrative-value methods (analysis of life situations, dialogue, play, modeling, life design, project activity, and reflection) contributes to the unity of cognitive, emotional-value, and activity-based components of personality development.

The role of education, particularly preschool and primary education, in the formation of national-cultural identity and national consciousness through folk pedagogy is emphasized. Pedagogical conditions for the effective formation of value attitudes are defined, ensuring the harmonious development of the personality, its ability to make conscious choices, demonstrate responsible behavior, and preserve the spiritual heritage of the people.

Keywords: values, value attitudes, spiritual and moral values, ethnographic potential, integrative-value methods, national-cultural identity, national consciousness, upbringing, personality, educational process.

Постановка проблеми. Питання формування ціннісних ставлень у людей у нашому сучасному світі стає ще більш актуальним. Динамічні соціальні зміни, глобалізаційні процеси, воєнні конфлікти, а також тиск з боку сучасного суспільства створили нагальну потребу у формуванні високодуховної особистості, яка може свідомо приймати рішення щодо своїх цінностей у житті, поводитися відповідально та відігравати активну роль у суспільстві. Для досягнення цієї мети особистість повинна бути побудована на духовних та моральних цінностях, які закладені в нашій культурі. Ці моральні та духовні цінності забезпечують формування національно-культурної ідентичності особисті та допомагають формувати її життєву стратегію.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Тому у сучасних умовах динамічних соціокультурних змін особливої актуальності набуває проблема формування цінностей та ціннісних ставлень особистості як основи її духовного-морального розвитку.

Визнання важливості цих категорій для розуміння того, як ми формуємо особистість, вимагає міцної теоретичної бази та подальшого визначення найкорисніших педагогічних методів впливу на неї. У зв'язку з цим, визначення цілей та завдань зрештою забезпечує цілісне розуміння інтеграції ціннісних ставлень через систему духовно-моральних цінностей особистості та обґрунтовує те, як інтегративно-ціннісні підходи використовуються сьогодні в освіті. Одним із методів формування ціннісних ставлень у особистості є використання народознавчих знань, які акумулюють духовний досвід, моральні цінності та культурні практики українців. Включення цих елементів з народних традицій, включаючи фольклор, звичаї, обряди та народну освіту, до інтегративно-ціннісних методів створить баланс між раціональним розумінням та емпіричним навчанням через емоційний та або особистісний контекст. Це сприяє не лише засвоєнню знань, але й їх внутрішньому прийняттю, що є ключовою умовою формування стійких ціннісних ставлень особистості.

Феномен «цінність» зумовлений її універсальністю, особистісною та суспільною значущістю, а також здатністю до змін і розвитку. . У цьому контексті важливими є наукові підходи українського дослідника І. Беха, який обґрунтовував роль цінностей у становленні особистості [1],[2].

Більшість психологів погоджуються з тим, що формування цінностей відбувається переважно в перші десять років життя людини – саме в цей період діти засвоюють їх несвідомо й опосередковано [10]. Виявлення відсутності чіткого взаємозв’язку між будь-якими прямими спостереженнями за цінностями дітей у цей період можна пояснити тим, що системи цінностей у зростаючої особистості в цей час ще не повністю сформовані. Загалом, їхнє розуміння значної кількості цінностей не буде окремою точкою відліку, проте вони будуть сприйматися як «самоочевидні» або універсальні правила та аксіоми, тому дитина рідко буде критично аналізувати їх, визначати як щось, що слід змінити або переглянути, і тому протягом цього вікового

Ця невідповідність зазвичай ненавмисна і зазвичай відбувається без усвідомлення. Тому з позицій глибинної психології цінності здебільшого мають неусвідомлений характер, оскільки формуються ще в ранньому періоді розвитку особистості.

Представники глибинної психології, зокрема К.-Г. Юнг, зазначали, що цінності закорінені в архетипах людини й виступають первинною основою формування індивідуального несвідомого [17]. Таким чином, цінності мають не лише соціально зумовлений, а й глибинно-психологічний характер, що визначає їх стійкість і значущість у житті особистості.

З огляду на проаналізовані наукові підходи та сучасні суспільні реалії, формування ціннісної сфери особистості набуває особливої актуальності у

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

контексті утвердження національно-культурної ідентичності та розвитку національної самосвідомості. Досвід українців у період війни переконливо засвідчує, що навіть за умов різкої переорієнтації ціннісних пріоритетів, коли домінуючою стає базова цінність збереження життя, глибинні духовні орієнтири не зникають, а зазнають трансформації.

Зокрема, вимушене переселення, розрив звичних соціальних зв'язків і зміна життєвого укладу актуалізують питання збереження національної культури, мови, традицій як важливих чинників внутрішньої стійкості особистості. Водночас для тих, хто залишається у рідному середовищі, посилюється значущість дому, Батьківщини, відчуття приналежності до свого народу, що безпосередньо пов'язано з національною ідентичністю.

Отже, формування ціннісної сфери в сучасних умовах постає не лише як педагогічне чи психологічне завдання, а як стратегічно важливий напрям збереження народної культури, забезпечення наступності поколінь і зміцнення національної самосвідомості, що є основою духовної єдності суспільства.

У цьому контексті особливої ваги набувають наукові підходи, що розглядають цінності як ядро культури. Значна кількість сучасних досліджень у галузях соціології, соціальної психології, політології та культурології спирається на теорію цінностей, зокрема на концепцію Гірта Гофстеда, який визначає їх як центральний елемент культури [18].

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Важливим аспектом сучасних підходів до вивчення та розуміння цінностей є робота Расса Гарріса над ACT (Active Conception – методом, що допомагає людям глибше розуміти власні цінності та впроваджувати ці цінності у своє життя). В рамках свого впровадження ACT у сферу психології Гарріс визначив «цінності» як «речі, які є найважливішими для нас щодо того, як ми хочемо взаємодіяти зі світом та з іншими, ким ми хочемо стати у своєму житті та що ми хочемо підтримувати та за що виступати». Гарріс зазначив, що наші цінності «визначають хід нашого життя». [19], [20]

Однією з відомих типологій цінностей, на яку спираються дослідники, є модель Е. Шпрангера, де цінності трактуються як спосіб пізнання світу або як форма життєдіяльності. Учений виокремив шість типів пізнання, яким відповідають шість типів особистості [21].

Цю модель розвинув американський психолог Г. Олпорт, інтерпретувавши цінності як глибинні особистісні риси. Він також виділив шість основних типів цінностей: теоретичні, економічні, естетичні, соціальні, політичні та релігійні. Зокрема:

1. орієнтація на критичність, емпіричність мислення, прагнення до пізнання істини та її осмислення відповідає теоретичному типу;

2. значущість користі, вигоди та прагматизму визначає економічний тип;

3. інтерес до краси, гармонії та естетичної привабливості життя лежить в основі естетичних цінностей;

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

4. любов до людей як провідний принцип взаємин характеризує соціальні цінності;

5. прагнення до влади, впливу, визнання, популярності відображає політичні цінності;

6. усвідомлення світу як цілісності та пошук вищого сенсу належать до релігійних цінностей [5].

Водночас дослідник О. Вишневський у межах християнської психології здійснив аналіз індивідуальних цінностей і запропонував структуру системи виховання та розвитку в контексті традиційно-християнського світогляду (статичний зріз). У цій структурі ключовими визначено такі цінності, як моральність, патріотизм, демократизм, родинність і розвиток. Центральне місце посідають Бог, духовний вимір суспільства, а також співвідношення людини духовної та людини матеріальної.

О. Вишневський у праці «Теоретичні основи сучасної української педагогіки» пропонує поділ цінностей на три великі групи: соціальні, духовні і індивідуальні. Він підкреслює, що хоча система цінностей може мати структурну послідовність і чіткість, зміст цінностей на різних рівнях неоднорідний – тобто кожний рівень соціального організму (особистість, родина, громада, нація) має свої специфічні ціннісні пріоритети і змісти.

Соціальні цінності: стосунки людини з природою й іншими людьми; ставлення до родини, громади, національної приналежності та загальнолюдського буття. Автор акцентує, що ці цінності формуються через виховання.

Духовні цінності: у загальному контексті педагогіки це можуть бути моральні, етичні, релігійно-філософські орієнтири, які визначають смисл життя і мотиви поведінки.

Індивідуальні цінності: особистісні переконання, інтереси й прагнення, які формують унікальність кожної особи.

Ключова ідея: структура цінностей є й упорядкованою, й багаторівневою, але її внутрішній зміст варіює залежно від рівня (індивід – сім'я – громада – суспільство), а їхнє формування – передусім результат виховного процесу.

Духовні цінності, за його підходом, охоплюють також соціальні, але розглядаються крізь призму етичних переконань. Індивідуальні ж цінності пов'язані з особистим життям людини, яке «…забезпечує її особисту життєздатність, скеровану на вдосконалення її життєспроможності» [3].

Окремо науковець звертає увагу на асоціальні, або так звані «егоїстичні», цінності, які протиставляються соціальним.

На сьогодні, існує потреба як у теоретичному визнанні значення духовних та моральних цінностей для розвитку особистості, окрім визначення методів їх розвитку в системі освіти; а також у необхідності у визначенні структурних компонентів ціннісного ставлення, включаючи критерії його розвитку та способи впливу за допомогою освітніх засобів. Тому зараз доречно розглянути узагальнені результати дослідження щодо теми дисертації: «Виховання ціннісного

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

ставлення до Батьківщини у молодших школярів засобами народної педагогіки»[6], представлені у таблиці (рис. 1.1), що відображають структуру вихованості ціннісного ставлення до Батьківщини у молодших школярів. Подані в ній компоненти, критерії та показники дають змогу цілісно простежити процес формування національної самосвідомості та національно-культурної ідентичності засобами народної педагогіки, а також конкретизувати зміст кожного зі складників цього процесу.

Рис. 1.1. **Структура вихованості ціннісного ставлення до Батьківщини**

Саме тому особливої актуальності набуває цілеспрямоване формування ціннісних ставлень особистості через систему духовно-моральних цінностей, укорінених у культурній традиції народу. Звернення до цих засад зумовлене потребою не лише передати знання про моральні норми, а й забезпечити їх

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

глибоке внутрішнє прийняття та особистісне осмислення. У цьому контексті важливим є звернення до базових моральних орієнтирів, окреслених у «Концепції духовного національного відродження на основі народознавчого потенціалу України», адже саме народознавство акумулює історично сформовану систему цінностей, яка виступає підґрунтям для розвитку духовно зрілої, цілісної особистості та формування її стійких ціннісних ставлень.

Мета статті: обґрунтувати та забезпечити формування ціннісних ставлень особистості на основі духовно-моральних цінностей шляхом реалізації народознавчого потенціалу та застосування інтегративно-ціннісних методів, що сприяють єдності когнітивного, емоційно-ціннісного та поведінкового компонентів розвитку особистості.

Завдання:

1. Розкрити сутність понять «цінності» та «ціннісні ставлення особистості» у системі духовно-моральних цінностей.
2. Проаналізувати роль духовно-моральних цінностей у становленні та розвитку особистості, таких як громадянські, родинні, світоглядні, екологічні, інтелектуальні, естетичні, валеологічні
3. Визначити зміст і виховний потенціал народознавства як засобу формування ціннісної сфери особистості.
4. Охарактеризувати інтегративно-ціннісні методи та їх можливості у формуванні ціннісних ставлень.
5. Обґрунтувати педагогічні умови ефективного формування ціннісних ставлень особистості у системі духовно-моральних цінностей.
6. Розробити методичні підходи та рекомендації щодо використання народознавчого потенціалу засобами інтегративно-ціннісних методів.
7. Сприяти формуванню у здобувачів освіти стійкої системи духовно-моральних цінностей та здатності до їх усвідомленого застосування у життєдіяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Сучасні дослідники підкреслюють, що основу функціонування суспільства становлять не окремі цінності, а їх цілісна система, яка виконує низку важливих функцій: інтегративну, орієнтувальну, мотиваційну, оцінювальну, регулятивну, ідентифікаційну, комунікативну, соціалізаційну та пізнавальну [15, с. 118–119].

Отже, враховуючи, що система цінностей виконує ключові функції у забезпеченні цілісності, стабільності та розвитку суспільства, особливого значення набуває звернення до тих джерел, які історично формували та підтримували цю систему.

Саме тому звернення до духовно-моральних засад, закріплених у культурній традиції народу, набуває особливої актуальності. У цьому аспекті важливим є осмислення базових моральних цінностей, представлених у «Концепції духовного національного відродження на основі народознавчого потенціалу України»[7],[8]

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Адже народознавство акумулює історично сформовану систему цінностей, що виступає підґрунтям для формування цілісної, духовно зрілої особистості, а саме:

Громадянські цінності − виховання громадянської відповідальності на основі усвідомлення понять − «Творець світу – Батьківщина – народ – рід – родина – сім'я – дитина», які зумовлюють духовну громадянську позицію та розвиток національних пріоритетів на основі народознавчого потенціалу України.

Родинні цінності − виховання правильної позиції до інституту сім'ї, вироблення позитивного ставлення до роду та чистоти родового дерева на основі народознавства та народної педагогіки.

Світоглядні цінності −формування на основі національного українського світогляду ставлення до збереження культурної спадщини, звичаїв та традицій українського народу.

Екологічні цінності − виховання позитивного ставлення до природи, рослинного та тваринного світу та збереження природнихї ресурсів.

Інтелектуальні цінності − формування ставлення дітей до глибинних духовних знань нашого народу про світотворення, відображених у символіці та передані у народній мудрості через усну народну творчість, писемні пам'ятки, духовну та матеріальну культуру.

Естетичні цінності − виховання позитивного ставлення до народного прикладного мистецтва, народних промислів, побуторої культури українців.

Валеологічні цінності −вироблення позитивного ставлення до народного способу життя через норми та правила поведінки у традиціях та звичаях народу.

Отже, система цінностей, що охоплює політичні, світоглядні, моральні та соціокультурні компоненти, визначає характер культури та задає орієнтири розвитку особистості, суспільства і держави. Водночас ціннісне ставлення виступає активним чинником відтворення цих характеристик у діяльності людини та стає її внутрішнім надбанням. Тому цінності виступають основою, на якій формується система ціннісних ставлень особистості. Вони задають загальні орієнтири, тоді як ціннісні ставлення забезпечують їхнє індивідуальне засвоєння та практичну реалізацію. Саме через ціннісні ставлення відбувається «оживлення» цінностей, їх перехід із абстрактної площини у сферу реальної поведінки.

Таким чином, ефективне виховання передбачає не лише передачу системи цінностей, а й створення умов для формування особистісного ставлення до них, що забезпечує внутрішню мотивацію та свідомий вибір життєвої позиції.

Ціннісні ставлення особистості є складною багаторівневою системою, яка відображає глибину її внутрішнього світу та визначає особливості взаємодії з навколишньою дійсністю. У науковому осмисленні цього феномена доцільно виокремлювати три взаємопов'язані рівні ціннісних ставлень: стрижневі цінності, ціннісні орієнтації та ситуативні цінності. Такий поділ дозволяє зрозуміти як сталі, фундаментальні основи особистості, так і її динамічні прояви в конкретних життєвих умовах [6].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Найглибший рівень становлять стрижневі цінності – узагальнені, стійкі й відносно незмінні; вони визначають світогляд, моральні орієнтири та цілісність особистості, формуючись під впливом виховання, культури й досвіду.

Другий рівень – ціннісні орієнтації, більш конкретні й прикладні: вони регулюють поведінку в різних сферах і пов'язують переконання з діями.

Третій рівень – ситуативні цінності, найдинамічніші: проявляються у конкретних обставинах, залежать від умов і забезпечують практичну реалізацію глибинних цінностей.

У сукупності ці три рівні утворюють цілісну структуру ціннісних ставлень особистості, де кожен рівень виконує власну функцію, але водночас перебуває у тісному взаємозв'язку з іншими. Стрижневі цінності задають загальний напрям розвитку, ціннісні орієнтації забезпечують регуляцію поведінки у різних сферах життя, а ситуативні цінності відображають практичну реалізацію цих установок у конкретних умовах.

Соціокультурний підхід утверджує розуміння цінностей як складової культурної системи, що функціонує через суспільне визнання та підтримується як загальноприйнятий зразок поведінки і взаємодії.

Отже, в сучасній гуманітарній науці поняття «цінність» і «ціннісне ставлення» є взаємопов'язаними, проте не тотожними категоріями. Їх розмежування має важливе значення для глибшого розуміння процесу формування особистості, її світогляду та поведінкових стратегій, що, своєю чергою, є необхідною передумовою для обґрунтування виховного потенціалу народознавства.

Таким чином, цінність – це значущість об'єктів, явищ, ідей або норм для людини чи суспільства, яка визначає їхню важливість у життєдіяльності. Вона виступає своєрідним орієнтиром, що задає напрям розвитку особистості та регулює її поведінку.

Ключові риси життєвих цінностей полягають у їх багатовимірності та важливості для існування особистості. Вони мають загальний характер, оскільки виявляються в різних площинах – моральній, культурній, суспільній і духовній. Водночас цінності є соціально зумовленими, адже формуються під впливом суспільства, культури та звичаїв. Важливою їх ознакою є плинність: вони можуть змінюватися залежно від історичних умов та індивідуального досвіду людини. Цінності також виконують регулятивну функцію, виступаючи мірилами оцінки вчинків окреслюючи, що вважається «правильним» чи «неправильним». Окрім того, їм притаманна ієрархічність, тобто різний ступінь вагомості –від основних життєвих до вищих духовних орієнтирів.

Таким чином, цінності є об'єктивно-суб'єктивними утвореннями: вони наявні в культурі, але набувають персонального сенсу лише через індивідуальне усвідомлення.

Відповідно, ціннісне ставлення – це індивідуально сформована система вибіркових зв'язків особистості з дійсністю, що відображає її оцінку, переживання та готовність діяти відповідно до певних цінностей.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Водночас доцільно підкреслити, що самі по собі цінності не визначають поведінку особистості без їх внутрішнього прийняття та усвідомлення. Вони набувають реального впливу лише тоді, коли трансформуються у стійкі особистісні орієнтації та проявляються у відповідному погляді людини на навколишній світ, інших людей і саму себе. Саме через систему поглядів цінності реалізуються у практичній діяльності та життєвому виборі особистості.

Таким чином, поняття «цінність» органічно пов’язане з категорією «ставлення», оскільки останнє виступає формою прояву й засвоєння цінностей у поведінці людини. У науковому осмисленні поняття «ставлення» важливими є як філософський, так і психологічний підходи, що дозволяє розкрити його багатовимірну сутність.

Зокрема, у філософському розумінні «ставлення» розглядається як загальна категорія, що відображає взаємозв'язки між явищами та процесами дійсності. У енциклопедичному словнику з філософії воно тлумачиться як форма взаємодії «людина – світ», яка проявляється через оцінку, переживання та реагування на об'єкти реальності. Такий погляд акцентує об'єктивно-суб'єктивний характер ставлення: з одного боку, воно зумовлене наявними зв'язками у світі, а з іншого – набуває індивідуального змісту через свідомість і досвід особистості. Отже, ставлення виступає не лише відображенням дійсності, а й засобом її осмислення та інтерпретації[16].

У психологічному вимірі поняття «ставлення» конкретизується через внутрішню позицію особистості. У словнику з психології воно визначається як сукупність вибіркових, відносно стійких зв’язків людини з навколишнім світом і самою собою, що проявляється в оцінках, емоціях і поведінці. Такий підхід акцентує увагу на індивідуально-психологічному аспекті ставлення, підкреслюючи його регулятивну функцію: саме через систему ставлень особистість визначає важливість явищ і обирає способи взаємодії з ними[14].

Поєднання цих підходів дає змогу обґрунтувати узагальнене розуміння поняття «ставлення» як інтегративної характеристики особистості, що відображає її зв’язок із дійсністю, виступає важливим механізмом регуляції діяльності. Саме тому категорія «ставлення» є ключовою у дослідженні процесу формування ціннісної сфери особистості, оскільки через неї відбувається інтеріоризація цінностей і їх перехід у практичну площину поведінки.

Оскільки система ціннісних ставлень особистості визначає поведінку людини протягом усього життя, особливої ваги набуває психологічний аспект її дослідження. У психології це поняття є одним із ключових, адже воно узагальнює широкий спектр соціальних проявів і відображає взаємодію особистості з навколишнім середовищем.

Ціннісні ставлення відображають систему зв'язків людини з природним, суспільним і техногенним середовищем, вміщуючи відомості про важливість об'єктів для задоволення потреб та інтересів. Отже воно визначає, які явища сприймаються як вагомі, слушні чи, навпаки, небажані. Ціннісні ставлення

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

складаються у процесі розвитку особистості, виховання та самовдосконалення і мають ієрархічну будову, де одні цінності виступають головними, а інші – другорядними.

У різні періоди життя людини провідними стають різні цінності, що визначають спрямованість її діяльності, життєві цілі та сенси.

Ціннісне ставлення вирізняється низкою важливих ознак, що відображають його суть у структурі особистості. Насамперед воно має особистісну спрямованість, адже окреслює внутрішню позицію людини щодо різних об'єктів і явищ дійсності. Йому властивий емоційно-оцінний характер, оскільки охоплює почуття, переживання та індивідуальні думки. Водночас ціннісне ставлення звершує регулятивну функцію, безпосередньо впливаючи на поведінку та вчинки людини. Воно може бути як доволі стійким, так і змінюватися під впливом життєвого досвіду, що вказує на поєднання сталості й мінливості. Найважливішою його ознакою є практичне втілення – прояв у конкретних діях, виборах і моделях поведінки.

Таюлиця 1

Спільні ознаки між поняттями «цінність» та «ціннісне ставлення».

№	Спільне між поняттями	Характеристика
1	Єдність змісту	Обидва поняття пов'язані з оцінкою значущості явищ і процесів.
2	Соціальна природа	Формуються під впливом культури, виховання та соціального середовища.
3	Регуляція поведінки	Впливають на вибір дій і життєві орієнтири особистості.
4	Динамічність	Змінюються в процесі розвитку людини та суспільства.
5	Зв'язок із світоглядом	Є складовими системи переконань і життєвих принципів.

Таблиця 2

Відмінності між поняттями «цінність» та «ціннісне ставлення»

Критерій	Цінність	Ціннісне ставлення
Сутність	Об'єктивно-соціальна значущість явищ	Суб'єктивне переживання і оцінка
Рівень існування	Соціальний, культурний	Індивідуально-психологічний
Форма прояву	Ідеали, норми, принципи	Поведінка, емоції, позиція

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Критерій	Цінність	Ціннісне ставлення
Ступінь конкретності	Узагальнене поняття	Конкретне ставлення до об’єкта
Функція	Орієнтаційна, нормативна	Регулятивна, мотиваційна
Характер	Більш стабільний	Більш динамічний

Отже, якщо цінність виступає як ідеал або орієнтир, то ціннісне ставлення є способом її особистісного прийняття та втілення в житті. Саме в цьому контексті народознавство набуває особливої педагогічної значущості, оскільки воно не лише репрезентує систему культурно зумовлених цінностей, а й створює умови для їх інтеріоризації, перетворення на особистісно значущі ставлення та поведінкові орієнтири

У цьому контексті особливого значення набуває народознавчий потенціал як джерело формування та розвитку всіх зазначених рівнів ціннісних ставлень особистості. Саме народознавство, акумулюючи історичний досвід, традиції, звичаї, обряди, фольклор та духовну спадщину українського народу, виступає носієм глибинних стрижневих цінностей, які закріплюються на рівні світоглядних переконань особистості.

На рівні світоглядних орієнтирів народознавчий потенціал забезпечує конкретизацію цих цінностей у різних сферах життєдіяльності. Через засвоєння народної моралі, етичних норм, родинних традицій, культурних та духовних зразків поведінки відбувається їх трансформація у практичні життєві орієнтири, що регулюють щоденну поведінку особистості та її взаємодію з соціальним оточенням.

Ситуативний рівень ціннісних ставлень також значною мірою формується під впливом народознавчого досвіду, який проявляється у конкретних життєвих ситуаціях через засвоєні моделі поведінки, традиційні способи реагування, моральні настанови та культурно зумовлені форми оцінювання подій. У таких умовах народознавчі елементи виступають своєрідними «внутрішніми регуляторами» поведінки, що допомагають особистості діяти відповідно до моральних норм і духовних орієнтирів.

Таким чином, народознавчий потенціал виконує системоутворювальну функцію у формуванні ціннісних ставлень особистості, забезпечуючи зв’язок між їхніми стрижневими основами, орієнтаційними механізмами та ситуативними проявами. Завдяки цьому відбувається цілісне становлення духовно зрілої особистості, здатної до усвідомленого вибору та відповідальної поведінки в сучасному суспільстві.

Варто підкреслити, що формування ціннісних ставлень не є лише теоретично обґрунтованим положенням, а знаходить своє практичне втілення в освітньому процесі дошкільної освіти та початкової школи. Зокрема, у закладах дошкільної освіти цей процес реалізується через ознайомлення дітей із

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

традиціями, звичаями, усною народною творчістю, народними іграми та святами, що сприяє формуванню емоційно-ціннісного ставлення до рідної культури, перших уявлень про Батьківщину та почуття належності до свого народу.

Подальший розвиток і поглиблення ціннісних ставлень забезпечується в дошкільній освіті та початковій школі. Зокрема, воно передбачене у програмі «Народознавство в дії» для дошкільної та початкової системи освіти, зміст якої спрямований на залучення дітей до духовно-моральних цінностей українського народу, формування в них національно-культурної ідентичності, національної самосвідомості та дбайливого ставлення до народної культурної спадщини [11],[12].

Таким чином, система ціннісних ставлень особистості є багаторівневою та багатокомпонентною структурою, що охоплює різні сфери життя людини. Взаємодія стрижневих, орієнтаційних і ситуативних рівнів, а також різних груп цінностей забезпечує цілісність особистості, її соціальну адаптацію та здатність до свідомого вибору. Саме завдяки цій системі формується гармонійна особистість, здатна до саморозвитку, відповідальної поведінки та ефективної взаємодії з суспільством.

У сукупності означені рівні цінностей утворюють цілісну, багатовимірну систему, яка виконує функцію внутрішнього регулятора життєдіяльності особистості. Вона забезпечує узгодженість між переконаннями, емоційними переживаннями та дійсними діями людини, інтегруючи її інтелектуальну, емоційну, моральну та поведінкову сфери. Це створює підґрунтя для формування стійкої життєвої позиції, спроможності до усвідомленого вибору та відповідальності за власні рішення.

Водночас формування такої системи не відбувається стихійно, а потребує цілеспрямованого педагогічного впливу. У цьому контексті особливого значення набуває інтегративно-ціннісний підхід, який забезпечує поєднання когнітивного, емоційно-ціннісного та поведінкового компонентів освітнього процесу. Його ефективність полягає у створенні умов для не лише засвоєння знань, а й їх особистісного осмислення, переживання та практичного втілення.

З позиції структурного підходу народознавчий потенціал забезпечує реалізацію формування ціннісних ставлень на всіх рівнях:

На рівні стрижневих цінностей він виступає джерелом глибинних світоглядних основ (любов до Батьківщини, родини, повага до праці, духовність), які формуються як стабільні життєві орієнтири особистості.

На рівні ціннісних орієнтацій народознавчий зміст конкретизується через норми народної моралі, традиції сімейного та суспільного життя, зразки поведінки, що регулюють повсякденні рішення людини.

На ситуативному рівні він проявляється через засвоєні культурні моделі поведінки, етичні реакції та оцінки конкретних життєвих ситуацій.

Таким чином, народознавчий потенціал виконує функцію емоційно-ціннісного посередника між абстрактними моральними поняттями та реальним

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

життєвим досвідом особистості. Через сприйняття фольклору, обрядовості, народної мудрості та традицій відбувається не лише засвоєння знань, а й глибоке емоційне переживання, яке є умовою інтеріоризації цінностей та формуванню емоційного інтелекту[9].

Інтеграція народознавчого потенціалу з інтегративно-ціннісними методами (аналіз життєвих ситуацій, діалог, гра, ситуативні ігри, моделювання, життєве проєктування, проєктна діяльність, соціальні проєкти, соціальні програми, рефлексія, творче портфоліо, підтримка ініціативи, фасилітація та педагогічна підтримка, створення ситуації успіху і вибору, а також цільові творчі програми.) забезпечує багатовимірний педагогічний вплив. У результаті цінності набувають особистісного змісту і трансформуються у стійкі ціннісні ставлення.

Отож, народознавчий потенціал виконує не лише змістовну, а й світоглядно-виховну функцію. Його застосування сприяє злагодженому поєднанню загальнолюдських та національних цінностей, формуванню духовно зрілої, соціально відповідальної та культурно ідентичної особистості, спроможної до свідомого життєвого вибору.

Завдяки їх комплексному застосуванню створюються умови для активного залучення особистості до морального вибору, осмислення життєвих ситуацій, творчої діяльності та соціальної взаємодії. Саме через ці методи відбувається поєднання знань, емоційного досвіду та практичної діяльності, що забезпечує глибоке внутрішнє засвоєння культурних і духовних смислів.

У цьому контексті важливо підкреслити, що інтегрування цінностей відбувається саме через інтегративно-ціннісні методи, оскільки вони забезпечують перехід від зовнішньо заданих культурних норм до внутрішньо прийнятих особистісних орієнтирів. У результаті цінності набувають індивідуального змісту і трансформуються у стійкі ціннісні ставлення особистості.

Одним із провідних методів є метод аналізу життєвих ситуацій, який базується на включенні особистості в процес осмислення реальних або змодельованих соціальних подій. Його психолого-педагогічна специфіка полягає у створенні умов для розвитку критичного мислення, здатності оцінювати альтернативні варіанти поведінки та передбачати їх наслідки. У процесі аналізу життєвих ситуацій учні не лише засвоюють інформацію, а й емоційно включаються в проблемний контекст, що сприяє формуванню особистісного ставлення до моральних і соціальних норм. Важливим є те, що цей метод враховує соціальне середовище та індивідуальні особливості особистості, дозволяючи формувати усвідомлену відповідальність за власні рішення.

Метод гри є значним інструментом емоційно-ціннісного впливу, бо базується на природній потребі особистості у діяльності, взаємодії та самовираженні. У грі утворюються умови для імітування соціальних ролей і обставин, що дає змогу учням безпечно «проживати» різні моделі поводження. Психолого-педагогічний вплив гри виявляється у зменшенні психологічного напруження, активізації мотиваційної сфери, розвиткові комунікативних умінь та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

формуванні суспільно важливих цінностей. Завдяки емоційній насиченості ігрової залученості відбувається глибше засвоєння моральних засад, які переходять із зовнішнього рівня впорядкування у внутрішній.

Суттєве значення мають також ситуативні ігри, які конкретизують ігровий метод через занурення в реальні життєві обставини. Вони забезпечують емоційне «проживання» ситуацій, що сприяє глибшому усвідомленню наслідків власних рішень. Психолого-педагогічний вплив полягає у формуванні практичних навичок соціальної поведінки та розвитку здатності до відповідального вибору.

Метод діалогу надає формування ціннісних ставлень через міжособистісне спілкування та обмін значеннями. У процесі діалогу відбувається не лише передача інформації, а й зіставлення позицій, формування толерантності, емпатії та здатності до конструктивної взаємодії. Психолого-освітній вплив цього способу взаємодії полягає у розвитку культури сприйняття, шани до чужої позиції та здатності доказово боронити власну точку зору. Діалогічне спільне буття сприяє глибинному осягненню цінностей, адже здобувач освіти не лише бере готові правила, а творить їх у процесі знаходження спільних рішень.

Метод життєвого проєктування має стратегічний характер у формуванні ціннісних ставлень, оскільки спрямований на усвідомлене планування особистого життєвого шляху. Його психолого-педагогічна сутність полягає у формуванні здатності до постановки цілей, визначення життєвих пріоритетів та вибору засобів їх досягнення. У ході життєвого проєктування відбувається об'єднання минулого досвіду, поточних потреб і майбутніх перспектив, що стимулює розвиток самосвідомості та відповідальності. Важливо, що цей спосіб формує не лише бачення майбутнього, а й внутрішню готовність діяти згідно з обраними цінностями.

Метод моделювання дозволяє відтворювати складні життєві ситуації у спрощеній формі, що забезпечує їх глибше розуміння та аналіз. Його психолого-педагогічний вплив полягає у розвитку системного мислення, аналітичних здібностей та вміння прогнозувати наслідки різних варіантів поведінки. Моделювання створює безпечний простір для експериментування з соціальними ролями, що сприяє формуванню стійких ціннісних орієнтирів і готовності до вирішення життєвих проблем.

Підтримка ініціативи є важливим чинником розвитку активної життєвої позиції. Вона передбачає створення педагогічних умов, у яких здобувач освіти має змогу самостійно пропонувати та втілювати ідеї. Це сприяє розвитку впевненості, відповідальності та внутрішньої мотивації, а також формує готовність до самореалізації.

Проєктна діяльність об'єднує знання з різних царин і націлена на отримання практично важливого результату. Її психолого-педагогічний вплив полягає у виробленні дослідницьких умінь, навичок співпраці та спрямованості на здобуток. У ході впровадження проєктів відбувається живе засвоєння надбань через працю та комунікацію.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Рефлексія виконує головну функцію у процесі становлення ціннісних ставлень, оскільки гарантує осмислення власного набутку. Вона дає змогу здобувачам освіти розбирати свої кроки, почуття та наслідки роботи, що зумовлює глибше самоусвідомлення та виправлення вчинків згідно з внутрішніми цінностями.

Суспільні програми та соціальні проєкти спрямовані на практичне розв'язання загальнозначущих питань. Вони формують громадянську відповідальність, суспільну активність та вміння командної праці, забезпечуючи прямий зв'язок між теорією і практикою.

Творче портфоліо виступає засобом фіксації індивідуального зростання, сприяє формуванню належної самооцінки та розуміння власних здобутків. Він виконує спонукальну функцію, підтримуючи прагнення до саморозвитку.

Фасилітація та педагогічна підтримка створюють умови партнерської взаємодії між педагогом і здобувачем освіти, де перший виступає наставником і модератором розвитку. Це сприяє розкриттю потенціалу особистості та формуванню довіри в освітньому процесі.

Створення ситуації успіху і вибору є важливим психолого-педагогічним механізмом формування позитивної мотивації. Воно дозволяє кожному здобувачеві освіти відчути власну значущість і відповідальність за прийняті рішення, що підсилює внутрішню готовність до діяльності.

Цільова творча програма інтегрує всі зазначені методи в єдину систему, забезпечуючи їх цілеспрямовану взаємодію. Вона створює комплексні умови для формування ціннісних ставлень як цілісного особистісного утворення, що поєднує знання, емоції та практичний досвід.

Перспективи подальших досліджень

Проведене теоретичне опрацювання проблеми формування ціннісної сфери особистості засобами інтегративно-ціннісних методів на основі народознавчого потенціалу дає підстави окреслити низку перспектив подальших наукових пошуків.

Передусім потребує поглибленого вивчення питання вікової динаміки формування ціннісних ставлень, і становлення базових духовно-моральних цінностей. Актуальним залишається дослідження механізмів переходу від ситуативних ціннісних проявів до стійких стрижневих цінностей особистості.

Окремого наукового осмислення потребує психолого-педагогічна ефективність інтегративно-ціннісних методів у різних освітніх середовищах (дошкільна, початкова, середня, старша, позашкільна освіта), а також визначення їх адаптивності до умов сучасних соціокультурних трансформацій, цифровізації та воєнного стану.

Перспективним напрямом є також розроблення діагностичного інструментарію для визначення рівнів сформованості ціннісних ставлень особистості (когнітивного, емоційно-ціннісного, поведінкового), що дозволить більш об’єктивно оцінювати ефективність виховних впливів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Важливим є подальше дослідження потенціалу народознавства як інтегративного освітнього ресурсу, зокрема у контексті формування національно-культурної ідентичності та громадянської свідомості здобувачів освіти. Доцільним є також уточнення педагогічних умов, за яких народознавчий зміст максимально ефективно трансформується у особистісно значущі цінності.

Отже, подальші дослідження мають бути спрямовані на поглиблення теоретико-методологічних засад формування ціннісної сфери особистості та розроблення інноваційних педагогічних технологій, що забезпечують гармонійний розвиток духовно-моральної, культурної та громадянської складових особистості в умовах сучасного суспільства.

Висновки

У процесі теоретичного дослідження проблеми формування ціннісної сфери особистості засобами інтегративно-ціннісних методів на основі народознавчого потенціалу встановлено, що цінності та ціннісні ставлення становлять взаємопов'язані, але не тотожні категорії. Цінності виступають як соціально й культурно зумовлені орієнтири та ідеали, тоді як ціннісні ставлення є індивідуально-психологічною формою їх засвоєння, переживання та реалізації у поведінці особистості.

Доведено, що ціннісна сфера особистості має багаторівневу структуру, яка охоплює стрижневі цінності, ціннісні орієнтації та ситуативні прояви. Взаємодія цих рівнів забезпечує цілісність внутрішнього світу особистості та визначає її життєву спрямованість, поведінку і систему прийняття рішень.

Установлено, що особливого значення у процесі формування ціннісних ставлень набуває народознавчий потенціал, який акумулює духовний досвід, традиції, звичаї, фольклор і моральні норми українського народу.

Він виступає системоутворювальною основою формування духовно-моральних цінностей і забезпечує їх інтеріоризацію на рівні особистісних переконань.

Обґрунтовано, що інтегративно-ціннісні методи (аналіз життєвих ситуацій, діалог, гра, моделювання, проєктна діяльність, рефлексія тощо) забезпечують ефективну взаємодію когнітивного, емоційно-ціннісного та поведінкового компонентів виховного процесу. Їх застосування сприяє переходу від засвоєння зовнішніх норм до формування внутрішньо прийнятих ціннісних ставлень.

Підкреслено, що поєднання народознавчого змісту з інтегративно-ціннісними методами створює умови для гармонійного розвитку особистості, формування її національно-культурної ідентичності, громадянської свідомості та духовно-моральної зрілості.

Отже, формування ціннісної сфери особистості на основі народознавчого потенціалу є важливим педагогічним завданням, що забезпечує цілісність виховного процесу, розвиток внутрішньої мотивації, здатності до усвідомленого вибору та відповідальної поведінки в сучасному суспільстві.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Література

1. Бех І. Д. Психологічна суть гуманізму у вихованні особистості // Педагогіка і психологія. – 1994. – № 3. – С. 3-10.

2. Бех І. Д. Цінності як ядро особистості // Цінності освіти і виховання : наук.-метод. зб. / за ред. О. В. Сухомлинської, П. Р. Ігнатенка. – Київ : АПН України, Центр інформ. та док. Ради Європи в Україні, 1997. – С. 12–18.

3. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки. URL :http://prima.lnu. edu.ua/Pedagogika/library/vyshnevsky.pdf (дата звернення 20.03 2026)

4. Вонітова Н., Гриців Т., Мелешко В. Концепція духовного національного відродження на основі народознавчого потенціалу України : витяг з протоколу № 15 засідання вченої ради Полтавського національного педагогічного університету ім.В. Г. Короленка від 28 червня 2024р.

5. Галецька І., Семків І. Індивідуальні цінності в дискурсі психологічних теорій http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/ 27499/19-Haletska.pdf (дата звернення 20.03.2026).

6. Гриців Т. Г. Виховання ціннісного ставлення до Батьківщини у молодших школярів засобами народної педагогіки: дис. канд. пед. наук: 13.00.01. Ін-т проблем виховання АПН України, Київ, 2021. 413 с.

7. Гриців Т. Г. Концептуальні засади реалізації програми «Народознавство в дії» // *Національне відродження та розвиток освітнього простору на основі народознавчого потенціалу України* : збірник тез доповідей І Міжнародної науково-практичної конференції, м. Чортків, 9-10 червня 2023 р. Чортків: Чортківський навчально-науковий інститут підприємництва і бізнесу ЗУНУ, 2023. С. 89-93.

8. Гриців Т. Методологічні аспекти Концепції духовного національного відродження // Нова педагогічна думка : науково-методичний журнал. – Рівне : РОІППО, 2023. – № 3 (115). – С. 68–74.

9. Гриців Т. Г. Психолого-педагогічний контекст формування емоційного інтелекту на основі ментально-зорієнтованого підходу // Формування адаптивних стратегій розвитку України : монографія / за ред. канд. екон. наук, доц. Н. Є. Кульчицької. – Чортків : ЗУНУ, 2025. – С. 288.

10. Католик Г. В. Концепція Я дитячого практичного психолога: монографія. Львів: Галицька видавнича спілка, 2020. 311 с.

11. Парціальна програма з розвитку дітей дошкільного віку на засадах народної педагогіки «Народознавство в дії», (2024) / автори Н. Вонітова Т. Гриців). Київ: ДНУ «Інститут модернізації та змісту освіти URL: https://imzo.gov.ua/osvita/doshkilna-osvita/programno-metodichne-zabezpechennya/(дата звернення 20.04. 2026).

12. Програма «Народознавство в дії» (1-4 кл.), (2023) /автори Н. Вонітова Т. Гриців). Київ: ДНУ «Інститут модернізації та змісту освіти URL: https://imzo.gov.ua/osvita/zagalno-serednya-%20osvita-2/navchal-ni-prohramy-kursiv-za-vyborom-%201-4-klasy/) (дата звернення 20.04. 2026).

13. Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей / НАПН України, Інститут проблем виховання, Державна наукова установа «Інститут модернізації змісту освіти». – Київ, 2018. – 40 с.

14. Психологічний словник / за ред. В. І. Войтка. – Київ : Вища школа, 1982. – С. 240.

15. Ручка, А. О.& Костенко, Н. (Ред.) (2012). Цінності і смисли як компоненти соціокультурної реальності. Смислова морфологія соціуму. 91-123, Київ.

16. Філософський енциклопедичний словник / за ред. Л. В. Губерського. – Київ : Абрис, 2002. – С. 325.

17. Jung K.-H. Versuch einer Darstellung der psychoanalytischen Theorie. – 1913.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

18. Assoun P.-L. Lacan. – Paris : PUF, 2003. – (Que sais-je? ; No. 3660). – ISBN 2130533159.
19. Harris R. ACT Made Simple. – Oakland : New Harbinger Publications, 2009.
20. Harris R. The Happiness Trap. – Boston : Trumpeter Books, 2007.
21. Spranger E. Lebensformen: Geisteswissenschaftliche Psychologie und Ethik der Persönlichkeit = Форми життя: гуманітарно-психологічна та етична концепція особистості / E. Spranger. – Halle (Saale) : Niemeyer, 1928. – 386 S.

References

1. Bech, I. D. (1994). Psykholohichna sut' humanizmu u vykhovanni osobystosti [The psychological essence of humanism in personality education]. *Pedahohika i psykholohiia*, (3), 3–10.
2. Bech, I. D. (1997). Tsinnosti yak yadro osobystosti [Values as the core of personality]. In O. V. Sukhomlynska & P. R. Ihnatenko (Eds.), *Tsinnosti osvity i vykhovannia* [Values of education and upbringing] (pp. 12–18). Kyiv: APN Ukrainy, Tsentr inform. ta dok. Rady Yevropy v Ukraini.
3. Vyshnevskyi, O. (n.d.). *Teoretychni osnovy suchasnoi ukrainskoi pedahohiky* [Theoretical foundations of modern Ukrainian pedagogy]. Retrieved March 20, 2026, from http://prima.lnu.edu.ua/Pedagogika/library/vyshnevsky.pdf
4. Vonitova, N., Hrytsiv, T., & Meleshko, V. (2024). Kontseptsiia dukhovnoho natsionalnoho vidrodzhennia na osnovi narodoznavchoho potentsialu Ukrainy [Concept of spiritual national revival based on ethnographic potential of Ukraine]. Extract from minutes No. 15 of the Academic Council meeting, Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, June 28, 2024.
5. Haletska, I., & Semkiv, I. (n.d.). Indyvidualni tsinnosti v dyskursi psykholohichnykh teorii [Individual values in the discourse of psychological theories]. Retrieved March 20, 2026, from http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/27499/19-Haletska.pdf
6. Hrytsiv, T. H. (2021). *Vykhovannia tsinnisnoho stavlennia do Batkivshchyny u molodshykh shkoliariv zasobamy narodnoi pedahohiky* [Education of value attitude to the Motherland in primary school students by means of folk pedagogy] (PhD dissertation). Institute of Problems on Education of the NAPS of Ukraine, Kyiv.
7. Hrytsiv, T. H. (2023). Kontseptualni zasady realizatsii prohramy "Narodoznavstvo v dii" [Conceptual foundations of implementing the program "Ethnography in Action"]. In *Natsionalne vidrodzhennia ta rozvytok osvitnoho prostoru na osnovi narodoznavchoho potentsialu Ukrainy* (pp. 89–93). Chortkiv: Chortkiv Institute of Entrepreneurship and Business ZUNU.
8. Hrytsiv, T. (2023). Metodolohichni aspekty Kontseptsii dukhovnoho natsionalnoho vidrodzhennia [Methodological aspects of the Concept of spiritual national revival]. *Nova pedahohichna dumka*, 3(115), 68–74.
9. Hrytsiv, T. H. (2025). Psykholoho-pedahohichnyi kontekst formuvannia emotsiinoho intelektu na osnovi mentalno-zoriientovanoho pidkhodu [Psychological and pedagogical context of emotional intelligence formation based on a mentally oriented approach]. In N. Ye. Kulchytska (Ed.), *Formuvannia adaptyvnykh stratehii rozvytku Ukrainy* [Formation of adaptive strategies for the development of Ukraine]. Chortkiv: ZUNU, 288.
10. Katolyk, H. V. (2020). *Kontseptsiia Ya dytiachoho praktychnoho psykholoha* [Concept of the Self of a child practical psychologist]. Lviv: Halytska vydavnycha spilka.
11. Vonitova, N., & Hrytsiv, T. (2024). Partsialna prohrama z rozvytku ditei doshkilnoho viku na zasadakh narodnoi pedahohiky "Narodoznavstvo v dii" [Partial program for preschool children development based on folk pedagogy "Ethnography in Action"]. Kyiv: IMZO. Retrieved April 20, 2026, from https://imzo.gov.ua/osvita/doshkilna-osvita/programno-metodichne-zabezpechennya/
12. Vonitova, N., & Hrytsiv, T. (2023). Prohrama "Narodoznavstvo v dii" (1–4 kl.) [Program "Ethnography in Action" (Grades 1–4)]. Kyiv: IMZO. Retrieved April 20, 2026, from https://imzo.gov.ua/osvita/zagalno-serednya-osvita-2/navchal-ni-prohramy-kursiv-za-vyborom-1-4-klasy/

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

13. *Nova ukrainska shkola u postupi do tsinnostei* [New Ukrainian School in the movement toward values]. (2018). Kyiv: Institute of Problems on Education.

14. Voitko, V. I. (Ed.). (1982). *Psykholohichnyi slovnyk* [Psychological dictionary] (p. 240). Kyiv: Vyshcha shkola.

15. Ruchka, A. O., & Kostenko, N. (Eds.). (2012). *Tsinnosti i smysly yak komponenty sotsiokulturnoi realnosti* [Values and meanings as components of sociocultural reality]. In *Smyslova morfolohiia sotsiumu* (pp. 91–123). Kyiv.

16. Huberskyi, L. V. (Ed.). (2002). *Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk* [Philosophical encyclopedic dictionary] (p. 325). Kyiv: Abrys.

17. Jung, K.-H. (1913). *Versuch einer Darstellung der psychoanalytischen Theorie*.

18. Assoun, P.-L. (2003). *Lacan*. Paris: PUF.

19. Harris, R. (2007). *The Happiness Trap*.

20. Harris, R. (2009). *ACT Made Simple*.

21. Spranger, E. (1928). *Lebensformen: Geisteswissenschaftliche Psychologie und Ethik der Persönlichkeit* [Forms of life: A psychological and ethical study of personality]. Halle (Saale), Germany: Niemeyer.

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 15.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 37.017.4:34-053.6(477)

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-697-710

Гунько Леонід Володимирович доктор філософії, доцент кафедри поведінкових наук та військового лідерства, Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів, https://orcid.org/0000-0003-1725-937X

Заболотня Василина Русланівна офіцер-психолог, Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів, https://orcid.org/0009-0005-4957-0017

Щербата Галина Михайлівна доктор філософії, асистент кафедри променевої діагностики ФПДО Львівського національного університету імені Данила Галицького, https://orcid.org/0000-0003-4412-0621

РОЛЬ ДЕРЖАВИ У СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОМУ ВИХОВАННІ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Анотація. Метою статті є комплексний аналіз ролі держави у соціально-правовому вихованні молоді, визначення основних завдань, функцій та ієрархії цілей цього процесу в сучасних умовах. Для досягнення мети поставлено такі завдання: розкрити зміст поняття «соціально-правове виховання» у широкому та вузькому значеннях; визначити місце державних органів у системі національного виховання; сформулювати ключові функції та завдання соціально-правового виховання молоді на сучасному етапі. Соціально-правове виховання визначено як багатогранний, цілеспрямований процес взаємодії суб'єктів виховання (держави, сім'ї, закладу освіти) та молоді. Встановлено, що його слід розглядати у двох аспектах: як широкий процес впливу суспільного устрою на правосвідомість та як вузькоспрямовану діяльність з формування конкретних правових знань і навичок. Визначено, що держава є ключовим суб'єктом, який забезпечує системність виховного процесу. Роль держави полягає не лише у створенні нормативної бази, а й у наданні соціально-педагогічних та юридичних послуг, консультуванні молоді та забезпеченні реальних механізмів захисту їхніх прав. Це дозволяє трансформувати теоретичні знання у свідому правомірну поведінку.Встановлено, що стратегічною метою соціально-правового виховання є формування соціально-правової установки - внутрішнього механізму особистості, що забезпечує стабільність правомірної поведінки. Ця мета досягається через трирівневу ієрархію: від накопичення знань (освітній напрям) до формування переконань (виховний напрям) і, зрештою, вироблення навичок активного правозахисту (практичний напрям). З'ясовано, що ефективність

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

правового виховання забезпечується реалізацією низки функцій: від традиційних (пізнавальної, регулятивної) до специфічних (профілактичної, охоронної та прогностично-евристичної). Особливого значення в умовах цифровізації набуває комунікативна функція, яка дозволяє інтегрувати новітні технології у виховний процес. Враховано специфіку молодіжного середовища. Акцентовано увагу на тому, що для здобувачів освіти виховання має бути тісно пов'язане з їхньою майбутньою професійною діяльністю та повсякденним життям. Лише через усвідомлення практичної цінності правових норм можливе подолання правового нігілізму та формування активної громадянської позиції.

Ключові слова: соціально-правове виховання, правосвідомість, правова культура, сучасна молодь, державна політика, правомірна поведінка, соціально-правова установка, правовий нігілізм.

Gunko Leonid Doctor of Philosophy, Associate Professor of the Department of Behavioral Sciences and Military Leadership,National Academy of the Ground Forces named after Hetman Petro Sahaidachny, https://orcid.org/0000-0003-1725-937X

Zabolotnia Vasilyna Officer-Psychologist, Hetman Petro Sahaidachny National Academy of Land Forces, Lviv, https://orcid.org/0009-0005-4957-0017

Shcherbata Halyna Doctor of Philosophy, Assistant Professor, Department of Radiation Diagnostics, Faculty of Radiology, Danylo Halytskyi National University of Lviv, https://orcid.org/0000-0003-4412-0621

THE ROLE OF THE STATE IN THE SOCIO-LEGAL EDUCATION OF MODERN YOUTH

Abstract. The purpose of the article is a comprehensive analysis of the role of the state in the socio-legal education of youth, determining the main tasks, functions and hierarchy of goals of this process in modern conditions. To achieve the goal, the following tasks were set: to reveal the content of the concept of "socio-legal education" in a broad and narrow sense; to determine the place of state bodies in the system of national education; to formulate the key functions and tasks of the socio-legal education of youth at the present stage. Socio-legal education is defined as a multifaceted, purposeful process of interaction between the subjects of education (state, family, educational institution) and youth. It is established that it should be considered in two aspects: as a broad process of influence of the social system on legal consciousness and as a narrowly focused activity on the formation of specific legal knowledge and skills. It is determined that the state is a key entity that ensures the systematicity of the educational process. The role of the state is not only to create a regulatory framework, but also to provide socio-pedagogical and legal services, advise young people and provide real mechanisms for protecting their rights. This allows you

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

to transform theoretical knowledge into conscious lawful behavior.It is established that the strategic goal of socio-legal education is the formation of a socio-legal attitude - an internal mechanism of the individual that ensures the stability of lawful behavior. This goal is achieved through a three-level hierarchy: from the accumulation of knowledge (educational direction) to the formation of beliefs (educational direction) and, ultimately, the development of skills for active legal protection (practical direction).It is found that the effectiveness of legal education is ensured by the implementation of a number of functions: from traditional (cognitive, regulatory) to specific (preventive, protective and prognostic-heuristic). In the context of digitalization, the communicative function becomes of particular importance, which allows integrating the latest technologies into the educational process.The specifics of the youth environment are taken into account. Attention is focused on the fact that for applicants for vocational education, education should be closely linked to their future professional activities and everyday life. Only through awareness of the practical value of legal norms is it possible to overcome legal nihilism and form an active civic position.

Keywords: socio-legal education, legal consciousness, legal culture, modern youth, state policy, lawful behavior, socio-legal mindset, legal nihilism.

Постановка проблеми. Процес розбудови України як суверенної, демократичної та правової держави висуває нові вимоги до формування особистості. У цьому контексті соціально-правове виховання молоді стає не просто елементом освітнього процесу, а стратегічним пріоритетом національної безпеки та суспільного розвитку. Сучасна молодь живе в умовах динамічної зміни законодавства та соціальних трансформацій, що потребує від неї не лише знань своїх прав, а й глибокої внутрішньої переконаності у необхідності дотримання правових норм.

Попри значну увагу науковців до питань педагогіки, роль держави та її органів у системі соціально-правового виховання часто розглядається фрагментарно. Виникає нагальна потреба у теоретичному переосмисленні правовиховної діяльності як цілеспрямованої системи взаємодії державних інститутів, освітніх закладів та громадського сектору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання соціально-правового виховання та правосвідомості досліджували вчені у різних галузях: педагогіки, психології, права, державного управління тощо. Їхні праці заклали фундамент для розуміння категоріального апарату виховної діяльності. Проте динамічність сучасних викликів потребує уточнення функцій та завдань держави у цьому процесі стосовно сучасної молоді.

Питання соціально-правового виховання та ролі держави у цьому процесі перебувають у центрі уваги багатьох вітчизняних науковців. Фундаментальні педагогічні засади виховної діяльності розкрито у працях Н. П. Волкової [1] та В. В. Ягупова [15], які визначають виховання як цілеспрямовану систему взаємодії, спрямовану на формування наукового світогляду та громадянських

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

рис особистості. Питання правової просвіти та її ефективності ґрунтовно досліджено у працях О. Ф. Скакун [10] та П.Юркевича [14], чиї напрацювання стали методологічною базою для розуміння критеріїв правомірної поведінки.

Особливого значення в контексті сучасних державотворчих процесів набувають праці Н. М. Оніщенко [4], яка у своїх останніх дослідженнях акцентує увагу на трансформації правових гарантій в умовах сучасних викликів, підкреслюючи, що державна підтримка правової сфери є критичною для стабільності суспільства. Ціннісно-ідеологічний аспект правосвідомості висвітлюється в актуальних публікаціях В. Чорнописької [13] та А. Романової [9], які пов'язують правові цінності з національною ідеєю та релігійними чинниками, що дозволяє розглядати правове виховання як фундамент національної ідентичності.

Питання політичного плюралізму та соціальної рівноваги як результату виховної політики держави представлені у роботах Х.М. Маркович [3] та А. А. Сухарини [12]. Водночас новітні виклики, пов'язані з впливом масової культури та цифрових технологій на свідомість молоді, аналізуються у дослідженні В. В. Петренка [6], що вказує на необхідність адаптації державних стратегій виховання до умов інформаційного суспільства.

Нормативним орієнтиром для сучасних досліджень у цій сфері став Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» [8], який законодавчо закріпив пріоритетність формування правової та громадянської свідомості як невід'ємної складової державної безпеки.

Попри значну кількість напрацювань, роль держави у соціально-правовому вихованні саме учнівської та студентської молоді в умовах поєднання класичних методів та новітніх цифрових інструментів потребує подальшого комплексного аналізу.

Метою статті є комплексний аналіз ролі держави у соціально-правовому вихованні молоді, визначення основних завдань, функцій та ієрархії цілей цього процесу в сучасних умовах. Для досягнення мети поставлено такі **завдання:** розкрити зміст поняття «соціально-правове виховання» у широкому та вузькому значеннях; визначити місце державних органів у системі національного виховання; сформулювати ключові функції та завдання соціально-правового виховання молоді на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу. Соціально-правове виховання сьогодні є одним із ключових пріоритетів та органічною складовою освітнього процесу. Його необхідно реалізовувати на всіх етапах формування особистості дитини та молодої людини, оскільки воно забезпечує всебічний розвиток, гармонію та цілісність особистості, стимулює розвиток її здібностей та обдарувань, що, своєю чергою, збагачує інтелектуальний потенціал, духовність і культуру нації. Таке виховання має на меті формування громадянина, здатного до самостійного мислення, свідомого суспільного вибору та діяльності, орієнтованої на процвітання України.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У широкому сенсі виховання можна визначити як сукупність усіх впливів на психіку, свідомість і поведінку людини, спрямованих на її підготовку до активної участі у виробничому, культурному та громадському житті суспільства. В вужчому розумінні виховання — це цілеспрямований вплив освітніх закладів на вихованця.

В. В. Ягупов надає детальне та глибоке визначення: виховання — це процес організованої, систематичної та цілеспрямованої взаємодії вихователя та вихованця, спрямований на вплив на свідомість, підсвідомість, пізнавальну, емоційно-вольову та мотиваційну сфери особистості з метою формування наукового світогляду, високих моральних, громадських та професійних якостей [15, с. 424].

Соціально-правове виховання можна розглядати як у широкому, так і у вузькому сенсах. У широкому розумінні, це тривалий процес формування правосвідомості та соціально-правової культури особистості, який охоплює вплив суспільного устрою, чинного законодавства, юридичної практики, моральної атмосфери, традицій суспільства, освіти та навчання. Натомість, вузьке трактування визначає соціально-правове виховання як спеціалізований, цілеспрямований та організований вплив на правосвідомість індивіда; при цьому вузький підхід є складовою частиною широкого процесу.

Згідно з Н. П. Волковою, соціально-правове виховання — це виховна діяльність, яку здійснюють сім'я, освітні заклади та правоохоронні органи, спрямована на формування правомірної поведінки та соціально-правової свідомості молоді [1].

Сутність цього виховання полягає у формуванні морально-правової культури, яка включає опанування системи знань через навчання, естетичні та моральні засади, готовність дотримуватись соціально-правових норм, а також правову пропаганду та виховання у дусі поваги до законів і неприпустимості антисуспільних дій [7, с. 153].

Різні науковці розглядають соціально-правове виховання як багатоаспектний процес, фундаментальний напрям у педагогічному забезпеченні правової соціалізації та формування суспільно-правової культури, підкреслюючи, що його реалізація вимагає високої педагогічної майстерності, адже інакше теоретичні знання залишаються неінкорпорованими у практичні соціально-правові звички. Водночас, вчені визначають соціально-правове виховання як систематичний та організований вплив на свідомість і почуття людини, метою якого є формування правосвідомості, глибокої поваги до конституційних норм і правопорядку, а також розвиток навичок, необхідних для виконання суспільного обов'язку та дотримання норм права [7, с. 162]. Розширює це визначення, трактуючи його як набуття комплексних соціально-правових знань, навичок та вмінь, що включає формування глибокої поваги до прав людини, закону та відповідних соціально-правових орієнтацій. Більш концептуально акцентується увага на цілеспрямованому впливі, спрямованому на формування основи соціально-правової

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

культури та стимулювання активної правомірної поведінки. Дослідження доводять, що успішність цього виховання детермінується не лише навчально-виховною діяльністю, але й розвитком інтелектуальних здібностей, формуванням світогляду, оцінних суджень та практичних соціально-правових умінь. Проведений у монографії [7] аналіз свідчить, що хоча наукові педагогічні джерела надають визначення поняттю соціально-правового виховання, вони демонструють значний дефіцит інформації щодо ролі та місця держави й її державних органів у загальній системі національно-виховного процесу, питання, які більш детально розкриваються у юридичній літературі.

Згідно з науковими працями, соціально-правове виховання визначається як цілеспрямована, послідовна та систематична діяльність, яку здійснюють державні органи, громадські об'єднання, а також інші суб'єкти суспільства. Згідно зі словником [2], мета цієї діяльності полягає у формуванні у особистості системи соціально-правових знань, практичних вмінь, формування соціально-правового мислення, а також виховання почуття права, законності та глибокої поваги до нормативно-правових цінностей. Розширюючи цю концепцію, С.Сливка [11] акцентує увагу на наданні молоді необхідних соціальних, педагогічних та правових послуг – включаючи інформування про їхні права та можливості, консультування, а також допомогу у формуванні правосвідомості та навичок правомірної поведінки. Ми трактуємо це явище як систематичну роботу державних та суспільних структур, спрямовану на формування у людини соціально-правової свідомості та свідомого ставлення до законів держави, що передбачає поширення правових знань, формування переконань та виховання поваги до нормам права. Хоча у статті обмежуємо це поняття цілеспрямованою діяльністю державних органів та закладів освіти.

Тому соціально-правове виховання визначається як цілеспрямована діяльність держави, громадських структур та окремих громадян, спрямована на передачу юридичного досвіду. Воно полягає у систематичному впливі на свідомість та поведінку особистості з метою формування відповідних позитивних уявлень, ціннісних орієнтацій та установок, що гарантують дотримання, виконання й ефективне використання правових норм. Це визначення підтверджується аналізом наукової літератури, де також акцентується увага на взаємозв'язку соціально-правового та морального виховання, оскільки обидва аспекти спрямовані на формування необхідної поведінкової моделі відповідно до встановлених норм. При цьому підкреслюється, що моральність є автономним, самостійно набутим поняттям, яке індивід усвідомлює як власний внутрішній закон. Таким чином, соціально-правове виховання молоді розглядається як послідовна, систематична діяльність органів освіти, правоохоронних установ, державних та громадських організацій, що включає надання роз’яснень та консультаційної правової допомоги. Метою цієї діяльності є формування у юнаків та дівчат системи соціально-правових знань, переконань та мислення, а також розвиток практичних умінь та навичок самостійного захисту прав, а також

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

виховання соціально-правових почуттів, що є запорукою стабільної правомірної поведінки та активної соціальної позиції особистості.

Соціально-правове виховання в Україні має ґрунтуватися на глибоких світоглядних засадах, що включають: орієнтацію на універсальні цінності, зокрема ті, що закріплені у Загальній декларації прав людини; взяття Конституції України за відправну та теоретико-ідеологічну основу всієї роботи з соціально-правового виховання; узгодження цього виховання з сучасними процесами державотворення в Україні; концептуальне використання ідеї соціально-правової держави, якою має стати Україна; а також забезпечення департизованості соціально-правового виховання, тобто його формальної незалежності від політичних програм чи директив інших партій та громадських об'єднань, що базується на визнанні ідеологічного плюралізму [5]. Таким чином, система правового виховання повинна сприяти формуванню не лише знань права, але й глибокої переконаності у необхідності дотримання норм права як засад, що передбачають справедливість та стоять на її захисті. Основною метою соціально-правового виховання є розвиток у особистості правових почуттів, установок та навичок.

Однією з таких установок, яку необхідно виховувати у здобувачів освіти, є відоме життєве правило, сформульоване П. Юркевичем: «Кожен повинен одержати стільки добра і лиха, скільки він сам їх зробив» [14, с. 224]. Ми поділяємо трирівневу ієрархію мети соціально-правового виховання: формування системи соціально-правових знань (первинна мета); формування правового переконання (проміжна мета); та формування мотивів і звичок правомірної, соціально активної поведінки (кінцева мета). На нашу думку, така класифікація дозволяє охопити ключові компоненти правосвідомості: знання права, правові емоції та готовність до правоподібної поведінки.

Цілі соціально-правового виховання можуть мати як загальний, так і конкретний характер. З його точки зору, загальною метою є формування правосвідомості та соціально-правової культури у громадян цивілізованого суспільства. Конкретизація цієї мети залежить від завдань та специфіки виховного процесу. Наприклад, перед освітніми закладами ставиться завдання формування звички дотримання правил дорожнього руху, а також порядку у закладах та громадських місцях.

Таким чином, цілі соціально-правового виховання учнівської молоді включають: формування соціально-правової компетентності та культури громадянина вільної України, його свідомого ставлення до власних прав і обов'язків, поваги до законів, дотримання норм суспільного життя та чинних правових норм держави, а також активної участі в управлінні державними справами та рішучої боротьби з правопорушниками; виховання любові до Батьківщини; сприяння формуванню всебічно розвиненої особистості; профілактику правового нігілізму серед населення, зокрема серед учнівської та студентської молоді.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Крім того, необхідно диференціювати цілі соціально-правового виховання молоді за напрямами: освітній – оволодіння необхідними соціально-правовими знаннями; виховний – формування шанобливого ставлення до Конституції та законів України і їх свідоме дотримання; практичний – розвиток вміння застосовувати соціально-правові знання у практичній та повсякденній діяльності.

Визначення конкретних завдань є ключовим аспектом у процесі соціально-правового виховання молоді. Оскільки завдання виховання різняться для різних груп населення, існують різноманітні підходи. Наприклад, специфіка соціально-правового виховання студентської молоді відрізняється від виховання учнів загальноосвітніх закладів. У професійних закладах освіта навчається як молодша, так і старша група, віком від 18 років. Усі здобувачі освіти цих закладів, окрім загальноосвітньої програми, вивчають виробництво, проходять практику, отримуючи стипендію та заробітну плату, що робить їхнє життя більш схожим на життя дорослих. Тому критично важливим у соціально-правовому вихованні є інтеграція теоретичної, соціально-правової інформації з їхнім повсякденним життям та майбутньою професійною діяльністю. Соціально-правове виховання молоді спрямоване на реалізацію низки суспільно важливих цілей: забезпечення молоді знаннями законодавства України, підвищення її юридичної обізнаності, систематичне інформування про поточні та актуальні соціально-правові питання; формування соціально-правової свідомості, що визначає ставлення до норм та законів співжиття; виховання поваги до Української держави та права, принципів законності й усвідомлення необхідності їх дотримання; розвиток умінь та навичок правомірної поведінки; формування нетерпимості до правопорушень і злочинності, заохочення до активної участі у протидії негативним явищам, а також подолання хибних уявлень, негативних звичок, сформованих під впливом девіаційних явищ.

Такі ключові завдання виховної роботи як поширення знань про державу та право, інформування щодо актуальних державно-правових питань, формування позитивної установки до законності та права, розвиток здатності відкидати аморальні ідеї, виховання ініціативної цивільно-правової позиції та активної участі у суспільному й державному управлінні. Крім того, вона наголошує на необхідності сприяння вдосконаленню державно-правових інститутів та формуванню умінь активного захисту прав, свобод і інтересів особистості. Освоєння права як системи законів є одним із завдань соціально-правового виховання. С. С. Сливка [11] акцентує увагу на формуванні звичок, що є еталоном правосвідомості юриста, зокрема: дотримання норм права, виконання юридичних обов'язків та творче застосування правових норм. Однак, практичний досвід свідчить, що навіть висококваліфікований фахівець може не дотримуватися чинних соціально-правових норм, якщо йому відсутня чітка соціально-правова установка.

Таким чином, виховання звичок дотримання права без відповідної світоглядної позиції є практично неможливим і вимагає значного часу. З огляду

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

на це та зважаючи на специфіку майбутньої професії, вважаємо, що соціально-правове виховання молоді має бути спрямоване на реалізацію таких цілей: прищеплення знань про правила поведінки у різних соціальних контекстах (сім'я, заклад освіти, середовище, громадські місця), а також поваги до прав людини, Конституції та державних символів; ознайомлення з фундаментальними положеннями різних галузей права (трудове, кримінальне, цивільне тощо), включаючи міжнародні акти, що гарантують права людини; розвиток здатності аналізувати власні дії та дії інших з позиції законності, вміння адаптувати поведінку до життєвих обставин, а також навичок особистої безпеки та протидії правопорушенням; а також виховання шанобливого ставлення до правоохоронних органів та правозахисних установ, критичного ставлення до правопорушень та особистої зацікавленості у боротьбі зі злочинністю.

Основною метою соціально-правового виховання є формування адекватної соціально-правової установки та звички до правомірної поведінки. Взаємозв'язок між такою установкою та поведінкою суб'єкта полягає у її динамічному характері, оскільки ця установка з часом переходить у сферу активної діяльності.

Таким чином, особистісна установка функціонує як механізм активного, діяльного відображення навколишньої реальності, центральною функцією якого є регуляція поведінки (діяльності) людини.

Ефективність формування соціально-правових переконань залежить від рівня віри у цінність та дієвість встановлених соціально-правових норм. Виділяємо низку ключових напрямів розвитку виховання сучасної молоді: по-перше, розширення інформаційного простору за допомогою радіо, телебачення та виступів на актуальні правові теми; по-друге, залучення молоді до процесу державотворення (дослідження свідчать, що участь у підтримці акцій із зміцнення законності та правопорядку сприяє подальшій інтеграції молоді у державотворчу діяльність); та по-третє, активізація ролі громадських організацій, правозахисних установ та правоохоронних органів, які наразі недостатньо задіяні в цьому процесі.

Для глибокого розуміння соціальної значущості цього процесу критично важливим є дослідження його функціонального наповнення. З нашої точки зору, функції соціально-правового виховання визначають напрями впливу на свідомість, волю та поведінку осіб, що створює необхідність організації цілеспрямованого виховного процесу. Ці функції відображають найважливіші закономірності виховання та спрямовані на виконання завдань, поставлених перед ним у контексті сучасних соціально-економічних та політико-правових реалій країни.

О. Ф. Скакун [10] виділяє до ключових функцій соціально-правового виховання пізнавальну, настановну (регулятивну) та ідеологічно-виховну функції. До зазначених функцій доцільно долучити також профілактичну, охоронну, прогностично-евристичну та комунікативну складові. Пізнавальна (гносеологічна) функція полягає у засвоєнні знань права, обізнаності щодо

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

змісту правових норм та законодавства, а також знайомстві з правовою спадщиною як вітчизняного, так і зарубіжного досвіду. Як стверджує О. Ф. Скакун [10], формування ставлення до права неможливе без відповідної інформації. Таким чином, пізнавальна функція має вирішальне значення для формування соціально-правової компетентності, правосвідомості та культури серед молоді, сприяючи вихованню правомірної поведінки. Настановна (регулятивна) функція соціально-правового виховання передбачає вплив на поведінку особи з метою забезпечення її відповідності правовим дозволам та заборонам. Вона визначає напрямок виховного впливу, формує правові ідеї, почуття та переконання у вихованців, закріплює правила поведінки учасників суспільних відносин, а також забезпечує усвідомлення основних прав і обов'язків. Ідеологічно-виховна функція здійснює загальносоціальний вплив, визначаючи зміст та напрям виховного процесу через застосування прогресивних методів та засобів впливу, що базується на певних принципах. Головною метою цієї функції є виховання здобувачів освіти як гармонійно розвинених особистостей, які володіють високою моральною, професійною та соціально-правовою свідомістю. Особливе місце в системі функцій займає профілактична функція, метою якої є формування у учасників суспільних відносин звички до правомірної поведінки. Якщо ж правопорушення все ж таки відбувається, профілактична функція виконує превентивну роль, спрямовуючи зусилля на запобігання повторним правопорушенням.

Охоронна функція соціально-правового виховання полягає у формуванні у молоді знань, умінь та навичок захисту власної та прав інших суб'єктів суспільних відносин, а також у розвитку здатності правомірно адаптувати поведінку до життєвих обставин та самостійно вирішувати конфліктні ситуації у сферах майнових, сімейних та інших правовідносин. Ця функція спрямована на підтримання відповідної системи суспільних відносин та запобігання порушенням правових норм, що обумовлене існуванням санкцій у правових актах, які обмежують свободу особи та передбачають юридичну відповідальність у разі їх порушення. Прогностично-евристична функція передбачає оновлення знань, умінь та навичок, сприяючи формуванню соціально-правової компетентності, відповідної вимогам соціально-економічного та політичного стану держави. Оскільки соціально-правове виховання є складним, динамічним явищем, що постійно вдосконалюється, ця функція вимагає об'єктивного, критичного переосмислення методів його реалізації. Вона є схожою на пізнавальну, проте відрізняється тим, що систематизує та узагальнює знання про державно-правові явища, тоді як прогностично-евристична функція здійснює пошук нових, невідомих властивостей соціально-правової системи суспільства. Комунікативна функція передбачає своєчасне та всебічне інформування молоді про зміни у галузевих нормах права та чинному законодавстві, а також про правову практику. У сучасних умовах ця функція дозволяє інтегрувати у виховний процес новітні освітні технології та використовувати інформаційно-комунікаційні

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

мережі, що сприяє суттєвому підвищенню рівня соціально-правових знань та ефективності виховної діяльності.

Для реалізації визначених завдань держава має застосовувати систему методів, де центральне місце посідає метод формування правової установки. Останній неможливий без поєднання традиційної правової освіти з активними методами — соціальним моделюванням та практичним залученням молоді до діяльності органів місцевого самоврядування

Методи виховання варто розділити на групи за характером впливу: від теоретичного навчання до практичного залучення.

1. Методи формування правосвідомості реалізують пізнавальну функцію. Зокрема правова просвіта та інформування передбачає використання державних медіа-ресурсів, створення цифрових платформ (застосунків, чат-ботів) для роз'яснення прав молоді. Метод проблемного викладу, це не просто суха трансляція норм закону, а розгляд конкретних правових колізій або резонансних кейсів, що стимулюють молодь до дискусії. Соціальна реклама: державні кампанії, спрямовані на формування поваги до закону та державних символів.

2. Методи стимулювання правомірної поведінки сприяють формуванню соціально-правової установки. Це метод позитивного прикладу: висвітлення діяльності правозахисників, чесних правоохоронців або активної молоді, яка захищає свої права законними методами. Метод заохочення: державні гранти, стипендії чи відзнаки для молодих людей, які виявляють високу соціальну та правову активність (наприклад, волонтерство в органах правопорядку). Метод правового переконання: логічне доведення того, що дотримання закону є вигідним для самої особистості та забезпечує її безпеку.

3. Методи практичного залучення найбільш ефективні для переходу знань у звичку. Метод ігрового моделювання: проведення «модельних судів», рольових ігор, де студенти виступають у ролі адвокатів, прокурорів чи суддів. Це дозволяє «прожити» правову норму. Метод залучення до державотворення: участь молоді в молодіжних радах при меріях, робота в органах учнівського чи студентського самоврядування. Правове консультування це залучення студентів-юристів до надання допомоги населенню під керівництвом фахівців.

4. Методи превентивного впливу реалізують профілактичну та охоронну функції. Метод правового застереження: роз’яснення невідворотності відповідальності за правопорушення, зустрічі з представниками правоохоронних органів (не в форматі лекцій, а в форматі «живого спілкування»). Метод корекції поведінки: робота з молоддю, яка вже мала конфлікти із законом, через наставництво та соціальний патронат.

Отже, реалізація функцій соціально-правового виховання дає змогу підвищити соціально-правову компетентність і соціально-правову культуру сучасної молоді, визначити соціальне призначення права в державі як регулятора суспільних відносин, забезпечити правомірну поведінку молоді та вплинути на зміцнення державотворення.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Висновки. Проведене дослідження соціально-правового виховання молоді дозволяє сформулювати такі висновки:

Соціально-правове виховання визначено як багатогранний, цілеспрямований процес взаємодії суб'єктів виховання (держави, сім'ї, закладу освіти) та молоді. Встановлено, що його слід розглядати у двох аспектах: як широкий процес впливу суспільного устрою на правосвідомість та як вузькоспрямовану діяльність з формування конкретних правових знань і навичок.

Визначено, що держава є ключовим суб'єктом, який забезпечує системність виховного процесу. Роль держави полягає не лише у створенні нормативної бази, а й у наданні соціально-педагогічних та юридичних послуг, консультуванні молоді та забезпеченні реальних механізмів захисту їхніх прав. Це дозволяє трансформувати теоретичні знання у свідому правомірну поведінку.

Встановлено, що стратегічною метою соціально-правового виховання є формування соціально-правової установки - внутрішнього механізму особистості, що забезпечує стабільність правомірної поведінки. Ця мета досягається через трирівневу ієрархію: від накопичення знань (освітній напрям) до формування переконань (виховний напрям) і, зрештою, вироблення навичок активного правозахисту (практичний напрям).

З'ясовано, що ефективність правового виховання забезпечується реалізацією низки функцій: від традиційних (пізнавальної, регулятивної) до специфічних (профілактичної, охоронної та прогностично-евристичної). Особливого значення в умовах цифровізації набуває комунікативна функція, яка дозволяє інтегрувати новітні технології у виховний процес.

Враховано специфіку молодіжного середовища. Акцентовано увагу на тому, що для здобувачів освіти виховання має бути тісно пов'язане з їхньою майбутньою професійною діяльністю та повсякденним життям. Лише через усвідомлення практичної цінності правових норм можливе подолання правового нігілізму та формування активної громадянської позиції.

Перспективами подальших досліджень є розробка напрямів ефективного соціально-правового виховання молоді умовах війни та повоєнної відбудови.

Література:

1. Волкова Н. П. Інтерактивні технології навчання у вищій школі: навч.-метод. посіб. 2-ге вид., доповн. і переробл. К. : Видавничий центр «Академія», 2026. 260 с.

2. Головатий М. Ф., Панасюк М. Б. Соціальна політика і соціальна робота : термінологічний понятійний словник. К. : МАУП, 2005. 560 с.

3. Маркович Х. М. Правове виховання як ідеологічна складова демократичної держави. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 10. С. 43–45

4. Оніщенко Н. М. Природа та призначення правових гарантій: виклики сьогодення. Правова держава. 2024. Вип. 35. С. 73–81.

5. Оніщенко Н. М. Політичний плюралізм: нестабільність демократії та пошуки соціальної рівноваги: монографія. Київ: Вид-во НПУ М. П. Драгоманова, 2013. 350 с.

6. Петренко В. В. Феномен посередності в контексті масової культури та сучасних технологій: дис. … д-ра філос. за спец. 034. Харків, 2024. 213 с.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

7. Правове виховання в сучасній Україні: монографія / за ред. В. Я. Тація, А. П. Гетьмана, О. Г. Данильяна. 2-ге вид. Харків: Право, 2013. 440 с.

8. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності: Закон України від 13.12.2022 № 2834-IX. Відомості Верховної Ради України. 2023. № 46. С. 116.

9. Романова А. Правосвідомість та національна ідея – основа стабільного державно-правового розвитку суспільства. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки». 2023. Т. 10. № 2. С. 85–90.

10. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: підручник. Київ: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. 603 с.

11. Сливка С. Правила розвитку канонічно-правового світогляду. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки». 2023. Т. 10. № 2. С. 91–103.

12. Сухарина А. А. Принципи співвідношення наукового та ідеологічного знання у політичній науці: дис. … канд. політ. наук: 23.00.01. Львів, 2020. 209 с.

13. Чорнописька В. Проблема дефініції «правових цінностей» у сучасному науковому дискурсі. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки». 2020. Т. 7. № 1. С. 89–97.

14. Юркевич П. Історія філософії права. Філософія права. Філософський щоденник. [3-тє вид.]. К. : Ред. журн. «Український світ» : Вид-во ім. Олени Теліги, 2001. 756 с.

15. Ягупов В. В. Педагогіка : навч. посібник / В. В. Ягупов. К. : Либідь, 2002. 560 с.

References:

1.Volkova N . (2026). Interaktyvni tekhnolohiyi navchannya u vyshchiy shkoli [Interactive technologies of education in higher education]. K. , 260 s. [in Ukrainian].

2. Holovatyy M . F., Panasyuk M. B. (2005).Sotsial′na polityka i sotsial′na robota : terminolohichnyy ponyatiynyy slovnyk. [Social policy and social work] K. : MAUP, 560 s. [in Ukrainian].

3. Markovych KH . M. (2021). Pravove vykhovannya yak ideolohichna skladova demokratychnoyi derzhavy [Legal education as an ideological component of a democratic state]. Yurydychnyy naukovyy elektronnyy zhurnal. № 10. S. 43–45. [in Ukrainian].

4. Onyshchenko N . M. (2024). Pryroda ta pryznachennya pravovykh harantiy: vyklyky s′ohodennya [Nature and purpose of legal guarantees]. Pravova derzhava. Vyp. 35. S. 73–81. [in Ukrainian].

5. Ostapenko M . A. (2013). Politychnyy plyuralizm: nestabil′nist′ demokratiyi ta poshuky sotsial′noyi rivnovahy: monohrafiya [Political pluralism: instability of democracy and search for social equilibrium:]. Kyyiv: Vyd-vo NPU imeni M. p. Drahomanova, 350 s. [in Ukrainian].

6. Petrenko V . V. (2024). Fenomen poserednosti v konteksti masovoyi kul′tury ta suchasnykh tekhnolohiy [The phenomenon of mediocrity in the context of mass culture and modern technologies]: dys. … d-ra filos. za spets. 034. Kharkiv, 213 s. [in Ukrainian].

7. Pravove vykhovannya v suchasniy Ukrayini: monohrafiya (2013). [Legal education in modern Ukraine] Kharkiv: Pravo, 440 s. [in Ukrainian].

8. Pro osnovni zavdannya derzhavnoyi polityky u sferi pidtverdzhennya ukrayins′koyi natsional′noyi ta hromadyans′koyi identychnosti (2023). [On the basic principles of state policy in the sphere of establishing Ukrainian national and civic identity]: Zakon Ukrayiny vid 13.12.2022 № 2834-IX. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny. . № 46. S. 116. [in Ukrainian].

9. Romanova A . (2023). Pravosvidomist′ ta natsional′na ideya – osnova stabil′noho derzhavno-pravovoho rozvytku suspil′stva [Legal consciousness and national idea - the basis of stable state and legal development of society]. Visnyk Natsional′noho universytetu «L′vivs′ka

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

politekhnika». Seriya: «Yurydychni nauky». T. 10. № 2. S. 85–90. [in Ukrainian].

10. Skakun O . f. (2010). Teoriya prava i derzhavy: pidruchnyk [Theory of law and state]. Kyyiv: Alerta; KNT; TSUL, 603 s. [in Ukrainian].

11. Slyvka S . (2023). Pravyla rozvytku kanonichno-pravovoho svitohlyadu [Rules for the development of a canonical legal worldview]. Visnyk Natsional′noho universytetu «L′vivs′ka politekhnika». Seriya: «Yurydychni nauky». T. 10. № 2. S. 91–103. [in Ukrainian].

12. Sukharina A . A. (2020). Pryntsypy vidomoho naukovoho ta ideolohichnoho znannya u politychniy nautsi [Principles of the correlation of scientific and ideological knowledge in political science]: dys. … kand. polit. nauk: 23.00.01. L′viv, 209 s. [in Ukrainian].

13. Chornopys′ka V . (2020). Problema definitsiyi «pravovykh tsinnostey» u suchasnomu naukovomu dyskursi [The problem of defining “legal values” in modern scientific discourse]. Visnyk Natsional′noho universytetu T. 7. № 1. S. 89–97. [in Ukrainian].

14. Yurkevych P . (2001). Istoriya filosofiyi prava. Filosofiya prava. Filosofs′kyy shchodennyk [History of the philosophy of law. Philosophy of law. Philosophical diary]. [3-tye vyd.]. K. : Red. zhurn. «Ukrayins′kyy svit» : Vyd-vo im. Oleny Telihy, 756 s. [in Ukrainian].

15. Yahupov V . V. (2002). Pedahohika [Pedagogy] . K. , 560 s. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 07.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 373.2:37.091.3:5+37.018.1

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-711-719

Деленко Валентина Богданівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри початкової та дошкільної освіти Львівського національного університету імені Івана Франка, https://orcid.org/0000-0002-4010-2955

Руда Марта Олегівна магістрантка першого року навчання спеціальності 012 «Дошкільна освіта» Львівського національного університету імені Івана Франка

STEM-ПІДХОДИ В ДОШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ: ІНТЕГРАЦІЯ ПРИРОДОЗНАВСТВА, ТВОРЧОСТІ ТА СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ

Анотація. У статті досліджено теоретичні та практичні засади реалізації STEM-підходів у дошкільній освіті в контексті інтеграції природознавства, творчої діяльності та сімейного виховання. Проаналізовано сутність STEM-освіти як міждисциплінарної системи, що об'єднує науку, технології, інженерію та математику, і розглянуто особливості її адаптації до вікових та психологічних характеристик дошкільників. Обґрунтовано роль принципу наступності між дошкільною та початковою ланками освіти як чинника формування цілісних природничо-наукових уявлень дитини. Визначено значення природничо-наукового компонента як основи STEM-інтеграції на рівні дошкілля.

Акцентовано на сенсорному пізнанні природи як підґрунті дослідницького мислення та екологічної культури особистості. Виявлено, що залучення сім'ї до природодослідницької діяльності суттєво посилює ефективність STEM-підходів у дошкільному закладі. Встановлено, що оптимальними формами STEM-діяльності для дошкільників є спостереження, елементарне експериментування, проектна діяльність, ігри природничого змісту та творче конструювання. Зроблено висновок про те, що STEM-освіта в дошкіллі є дієвим засобом розвитку критичного мислення, дослідницьких умінь і природничо-наукової компетентності за умови тісної співпраці закладу дошкільної освіти та родини. Окрему увагу приділено ролі сучасного освітнього середовища у впровадженні STEM-підходів у закладах дошкільної освіти. Підкреслено значення створення розвивального предметно-просторового середовища, яке стимулює самостійну пізнавальну активність дітей, сприяє формуванню навичок дослідження, моделювання та елементарного аналізу. Визначено, що використання інноваційних педагогічних технологій, цифрових ресурсів і дидактичних матеріалів підсилює ефективність STEM-освіти та забезпечує інтеграцію різних видів діяльності дитини. Наголошено на важливості підготовки педагогів до реалізації STEM-підходів, розвитку їх професійної компетентності та готовності до

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

міждисциплінарної взаємодії. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробленням методичного інструментарію для педагогів і батьків із реалізації STEM-інтеграції в умовах сучасного дошкільного закладу та сімейного середовища.

Ключові слова: STEM-освіта; дошкільна освіта; природознавство; інтеграція; творчість; сімейне виховання; наступність; дослідницькі уміння; природничо-наукова компетентність.

Delenko Valentyna Bogdanivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Primary and Preschool Education Ivan Franko National University of Lviv, https://orcid.org/0000-0002-4010-2955

Ruda Marta Olehivna 1st year master's student specialty 012 "Preschool Education" Ivan Franko National University of Lviv

STEM APPROACHES IN PRESCHOOL EDUCATION: INTEGRATION OF NATURAL SCIENCE, CREATIVITY AND FAMILY UPBRINGING

Abstract. The article investigates the theoretical and practical foundations of implementing STEM approaches in preschool education through the integration of natural science, creative activity, and family upbringing. The essence of STEM education as an interdisciplinary system encompassing science, technology, engineering, and mathematics is analysed, and its adaptation to the developmental and psychological characteristics of preschool children is examined. The significance of the continuity principle between preschool and primary education as a factor in developing holistic natural-science knowledge in children is substantiated. The role of the natural science component as the foundation of STEM integration at the preschool level is identified. Attention is drawn to sensory cognition of nature as the basis for developing research thinking and an individual's ecological culture. It is found that involving the family in nature exploration activities substantially enhances the effectiveness of STEM approaches in preschool settings. The most appropriate forms of STEM activity for preschool children are identified as observation, elementary experimentation, project-based activity, nature-themed games, and creative construction. It is concluded that STEM education in preschool is an effective means of developing critical thinking, research skills, and natural-science competence, provided there is close cooperation between the preschool institution and the family. Special attention is paid to the role of the modern educational environment in the implementation of STEM approaches in preschool education institutions. The importance of creating a developing subject-spatial environment that stimulates children's independent cognitive activity, promotes the formation of research, modeling and elementary analysis skills is emphasized. It is determined that the use of innovative pedagogical technologies, digital resources and didactic materials enhances

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

the effectiveness of STEM education and ensures the integration of various types of child activities. The importance of training teachers to implement STEM approaches, develop their professional competence and readiness for interdisciplinary interaction is emphasized. Prospects for further research are related to developing methodological tools for educators and parents to implement STEM integration in both preschool institutions and home environments.

Keywords: STEM education; preschool education; natural science; integration; creativity; family upbringing; continuity; research skills; natural-science competence.

Постановка проблеми.

Сучасне суспільство характеризується стрімким розвитком технологій та зростаючою потребою в особистостях, здатних до критичного мислення, творчого розв'язання проблем і застосування наукових знань у практичній діяльності. STEM-освіта (Science, Technology, Engineering, Mathematics) — це освітня концепція, зорієнтована на підготовку людини до успішної діяльності в умовах технологічно змінюваного суспільства. Хоча STEM-підходи традиційно асоціюються зі шкільним і університетським навчанням, їх упровадження вже на рівні дошкілля є науково обґрунтованим і педагогічно доцільним.

Дошкільний вік є сенситивним періодом для формування допитливості, пізнавального інтересу та первинних уявлень про навколишній природний світ. Тому актуальним є питання інтеграції природознавства, творчості та сімейного виховання в єдину STEM-орієнтовану систему дошкільної освіти.

Такий підхід відповідає вимогам Державного стандарту дошкільної освіти [6], який орієнтує освітній процес на формування природничо-наукової компетентності дитини через активне пізнання довкілля (стандарт затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 26.11.2025 № 1557-2025-п і набере чинності з 01.09.2027).

Проблема полягає у відсутності системного підходу до реалізації STEM-принципів у практиці закладів дошкільної освіти та в недостатньому залученні сімейного середовища до спільної природодослідницької діяльності з дітьми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання STEM-освіти в Україні активно досліджуються в контексті загальної модернізації освітньої системи. Теоретичні та практичні аспекти впровадження STEM-підходів у дошкіллі висвітлено у збірнику «Інноваційні процеси в дошкільній освіті» [4], де представлено сучасні напрями педагогічної науки у сфері інтеграції освітніх ліній та технологій.

Л. А. Васалатій [2] визначає теоретичні засади STEM-освіти в дошкіллі, акцентуючи на необхідності адаптації STEM-методів до вікових особливостей дошкільників — передусім через ігрову та дослідницьку діяльність.

О. С. Гринюк [3] обґрунтовує значення підручника з природознавства як засобу реалізації ідей STEM-освіти в старшій школі та виокремлює метод проектів як ефективний інструмент формування дослідницьких умінь. Хоча

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

авторка зосереджується на навчанні старшокласників, її методологічні висновки є цінними для розуміння наскрізної системи STEM-підготовки.

Л. В. Романенко [7] досліджує принцип наступності природничої освіти на лінії «дошкілля — початкова школа — основна школа» та обґрунтовує доцільність використання спостереження, гри, практичних завдань і проектування як провідних методів природничого навчання дітей.

Т. Й. Франчук, І. Л. Пукас [8] обґрунтовують поетапність формування компетентностей, що забезпечує безперервність освітнього процесу та ефективний перехід від дошкільної до початкової освіти в умовах STEM-підходу.

О. О. Авраменко, В. А. Білан [1] зазначають, що впровадження інноваційних технологій у дошкіллі сприяє розвитку критичного мислення, творчості та здатності до вирішення проблем у дітей, що є ключовими складниками STEM-компетентностей.

Водночас залишається недостатньо опрацьованим питання комплексної інтеграції природознавства, творчості та сімейного виховання в межах єдиного STEM-підходу на рівні дошкільного закладу. Вирішення цієї проблеми є предметом пропонованої статті.

Мета статті — розкрити теоретичні та практичні засади інтеграції природознавства, творчості та сімейного виховання як складових STEM-підходу в дошкільній освіті, а також визначити умови ефективного впровадження STEM-принципів у практику закладів дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу.

STEM-освіта в дошкіллі ґрунтується на природній допитливості дитини та її прагненні досліджувати навколишній світ. Державний стандарт дошкільної освіти [6] визначає природничо-наукову компетентність як одну з ключових, що формується через безпосереднє спілкування дитини з природою, спостереження, елементарне експериментування та художньо-творчу діяльність.

Природознавство як освітня галузь відіграє базову роль у STEM-інтеграції на дошкільному рівні. Л. В. Романенко [7] зазначає, що ознайомлення дітей з природою у дошкільному закладі відбувається через введення їх у світ рідної природи, виховання любові до неї, формування пізнавального інтересу до природних явищ і закладання основ екологічної культури. Сенсорне пізнання природи — через зір, слух, дотик, нюх — слугує підґрунтям для розвитку науково-дослідницького мислення дитини.

Природознавство в системі дошкільної освіти виступає базовим компонентом STEM-інтеграції, оскільки саме через взаємодію з природним середовищем дитина вперше формує уявлення про причинно-наслідкові зв’язки, властивості об’єктів і явищ.

Сенсорний досвід — дотик, спостереження, слухове та візуальне сприйняття — є основою становлення первинного наукового мислення. Важливо, що такі види діяльності не потребують складного обладнання, але забезпечують глибоке емоційно-пізнавальне залучення дитини.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

О. О Авраменко, В. А Білан [1] підкреслюють, що інноваційні технології в дошкільній освіті суттєво розширюють можливості STEM-навчання. Використання інтерактивних методів, цифрових ресурсів та ігрових технологій сприяє розвитку у дітей не лише пізнавальної активності, а й здатності до самостійного пошуку рішень. Автори наголошують, що ефективність STEM-освіти значною мірою залежить від педагогічної майстерності вихователя та його здатності інтегрувати різні освітні напрями в єдину діяльність.

Важливим принципом STEM-освіти є наступність між дошкільною та початковою освітою. Як зазначають Т. Й Франчук, І. Л Пукас [8], формування компетентностей має відбуватися поетапно, із поступовим ускладненням змісту та видів діяльності. У дошкільному віці закладаються основи дослідницьких умінь через гру, експеримент та спостереження, які надалі трансформуються в більш структуровані навчальні дії у школі. Такий підхід забезпечує безперервність освітнього процесу та запобігає фрагментарності знань.

Принцип наступності між ланками освіти є важливою умовою ефективного впровадження STEM-підходів. Як наголошує Л. В. Романенко [7], забезпечення наступності природничої освіти між дошкіллям і початковою школою має відбуватися цілеспрямовано й багатопланово: через продовження формування чуттєвого досвіду дітей, застосування методів і прийомів, знайомих їм ще з дошкілля (спостереження, гра тощо).

В умовах STEM-освіти цей принцип набуває особливого значення: знання з природничих наук, технологій та математики мають формуватися поступово і системно від найранішого дитинства.

Творча діяльність є невід'ємним складником STEM-підходу в дошкіллі. Малювання, ліплення, конструювання та дизайн інтегруються в процес природодослідження через виготовлення моделей природних явищ, створення екологічних проектів та ілюстрування результатів власних спостережень.

О. С. Гринюк [3] підкреслює, що STEM-освіта покликана навчати жити в реальному швидкозмінному світі, вміти реагувати на зміни, критично мислити й бути розвиненою творчою особистістю. Це підтверджує педагогічну доцільність інтеграції мистецтва в STEM — підходу, що в міжнародній практиці позначається абревіатурою STEAM, і є особливо виправданим на рівні дошкілля.

Особливого значення набуває сімейний компонент STEM-освіти. Сімейне виховання є потужним ресурсом для реалізації STEM-підходів. Родина — перше і найвпливовіше середовище, у якому дитина здобуває досвід дослідження природи: спостерігає за рослинами й тваринами, бере участь у садівництві, здійснює прогулянки, проводить нескладні домашні дослідження. За умови педагогічного супроводу з боку закладу дошкільної освіти батьки здатні стати активними партнерами STEM-діяльності дитини. У збірнику «Інноваційні процеси в дошкільній освіті» [4] зафіксовано зростаючий інтерес науковців до залучення родини до освітнього процесу та впровадження інноваційних партнерських практик.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

До практичних форм реалізації STEM-інтеграції в дошкіллі належать: спостереження за об'єктами живої та неживої природи; елементарне природниче експериментування; виконання короткострокових інтегрованих проектів; дидактичні та рольові ігри природничого змісту; створення творчих робіт за результатами природодослідження; спільні сімейні проекти (природничий щоденник, сімейний гербарій, фотопрогулянка тощо). Л. А. Васалатій [2] наголошує, що ці методи мають бути адаптовані до вікових можливостей дошкільнят і реалізуватися через ігрову форму, яка є провідною для цього вікового періоду.

Практична реалізація STEM-підходів у дошкільному закладі здійснюється через різні види діяльності. Найефективнішими є: природничі спостереження, міні-експерименти, дослідницькі ігри, проєктна діяльність, створення моделей природних явищ, а також інтегровані заняття. Особливо результативними є короткотривалі проєкти, які дозволяють дітям бачити кінцевий результат власної діяльності та формують початкові навички планування.

Важливою складовою є також цифровізація STEM-освіти. Хоча дошкільний вік потребує обмеженого та контрольованого використання цифрових технологій, інтерактивні засоби навчання можуть бути ефективним інструментом демонстрації природних процесів, моделювання явищ та розвитку пізнавального інтересу.

За умови правильного педагогічного використання цифрові ресурси підсилюють традиційні методи навчання, а не замінюють їх.

Таким чином, STEM-освіта в дошкільному віці є комплексною системою, що поєднує природничу, технічну, математичну та творчу складові в єдиному пізнавальному процесі. Її ефективність залежить від інтеграції освітнього середовища, професійної компетентності педагога та активної участі сім'ї у формуванні пізнавального досвіду дитини.

Нормативним підґрунтям розвитку STEM-освіти є наказ Міністерства освіти і науки України [5], який визначає стратегічні напрями впровадження STEM-підходів, зокрема й у закладах дошкільної освіти. Документ акцентує увагу на ранньому формуванні дослідницьких умінь, розвитку логічного мислення та заохоченні дітей до експериментування.

Міжнародний контекст STEM-освіти свідчить про глобальну тенденцію до раннього залучення дітей до природничо-наукової та технологічної діяльності. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Future of science, digital technologies and cultural transformations» (Сеул, 2025) [9] відображають загальносвітовий курс на раннє STEM-навчання із застосуванням цифрових технологій і крос-культурних підходів, що є актуальним і для системи дошкільної освіти України.

Висновки.

STEM-підходи в дошкільній освіті є педагогічно обґрунтованим і практично реалізованим напрямом розвитку закладів дошкільної освіти. Інтеграція

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

природознавства, творчості та сімейного виховання в межах STEM-концепції забезпечує цілісний розвиток особистості дитини, формує її природничо-наукову компетентність, дослідницькі вміння та творче мислення.

Встановлено, що інтеграція природознавства, творчої діяльності та сімейного виховання забезпечує цілісний розвиток особистості дитини. Природознавчий компонент створює основу для формування природничо-наукових явлень і первинних дослідницьких інтуїцій, тоді як творчість виступає механізмом підтримки мотивації, емоційної залученості та візуалізації/репрезентації результатів власних спостережень (моделі, творчі роботи, формування, ілюстрації).

Водночас залучення родини підвищує освітній ефект STEM-діяльності, розширює простір дослідження за межами закладу та забезпечує регулярність природодослідницьких практик у щоденному житті дитини.

Ключовими умовами ефективної реалізації STEM-підходів у дошкіллі є: дотримання принципу наступності між освітніми ланками; застосування ігрових та проектних методів; залучення сім'ї як партнера освітнього процесу; сенсорне пізнання природи як основа дослідницької діяльності; інтеграція творчості в природодослідницький процес.

Виявлено, що найбільш оптимальними формами STEM-активностей для дошкільників є: спостереження за об’єктами живої та неживої природи; елементарне експериментування; ігри природного змісту; короткотривалі проекти; творче конструювання та створення моделей природних явищ; дидактична діяльність, яка закріплює пізнавальні результати. Такі форми сприяють розвитку умінь порівнювати, встановлювати прості причинно-наслідкові зв’язки, висловлювати припущення та презентувати власні висновки відповідно до вікових можливостей.

Додатково обґрунтовано доцільність обережної цифровізації STEM-освіти: цифрові інструменти можуть виконувати допоміжну (демонстраційну, модельну, інформативну) роль, проте не замінять безпосереднє спілкування з природою та практичну діяльність дитини.

Найбільша ефективність досягається за умови, що цифрові ресурси підсилюють традиційні методи й відповідають принципам безпечного та віково-обмеженого застосування. STEM-освіта в дошкільному закладі є ефективним засобом формування природничо-наукової компетентності, розвитку дослідницьких умінь, критичного мислення та творчої ініціативи за умови комплексної взаємодії закладу дошкільної освіти з родиною, дотримання принципу наступності, використання ігрових і проектних методів та спирання на сенсорне пізнання природи.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробленням методичного інструментарію для педагогів і батьків із практичної реалізації STEM-інтеграції в умовах сучасного дошкільного закладу, а також із вивченням впливу STEM-підходів на рівень готовності дитини до шкільного навчання.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Література:

1.Авраменко О. О., Білан В. А. Інноваційні технології у дошкільній освіті: сучасні тенденції та перспективи розвитку // Вісник науки та освіти. 2025. Вип. 11 (41). С. 1660–1671.

2.Васалатій Л. А. STEM-освіта в дошкіллі: теоретичний аспект // Current issues of science, prospects and challenges : collection of scientific papers «SCIENTIA». Sydney, 2023. С. 185–187.

3. Гринюк О. С. Методика втілення ідей STEM-освіти в підручнику «Природознавство-11» // Збірник наукових праць Інституту педагогіки НАПН України. Київ, 2016. С. 1–8.

4. Інноваційні процеси в дошкільній освіті: теорія, практика, перспективи : зб. наук. праць : у 2 ч. / за заг. ред. О. О. Максимової, М. А. Федорової. Житомир : ФОП Левковець, 2022. Ч. 1. 245 с.

5. Міністерство освіти і науки України. Про розвиток STEM-освіти в закладах дошкільної освіти: наказ МОН України від 2023 р. № 148. URL: https://mon.gov.ua /staticobjects/mon/uploads/public/671/fc7/f8c/671fc7f8c0288584366662.pdf (дата звернення: 21.04.2026).

6. Постанова Кабінету Міністрів України : Про затвердження Державного стандарту дошкільної освіти від 26.11.2025 № 1557-2025-п (набирає чинності 01.09.2027). URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1557-2025-п (дата звернення: 18.04.2026).

7. Романенко Л. В. Наступність природничої освіти в дошкіллі – початковій школі // Особливості освіти дітей шестирічного віку: проблеми, пошуки, досвід, знахідки : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 19–20 листопада 2003 року). Київ : КМПУ імені Б. Д. Грінченка, 2004. С. 101–102.

8. Франчук Т. Й., Пукас І. Л. Проєктування поетапного формування компетентностей дошкільників, учнів початкової школи в умовах STEM-освіти // Педагогічна освіта: теорія і практика. 2021. № 31. С. 147–159.

9. Future of science, digital technologies and cultural transformations : proceedings of the International scientific and practical conference (July 21–23, 2025, Seoul, Republic of Korea). Seoul : naukainfo.com, 2025. 102 p.

References:

1. Avramenko, O.O., & Bilan, V.A. (2025). Innovatsiini tekhnolohii u doshkilnii osviti: suchasni tendentsii ta perspektyvy rozvytku [Innovative technologies in preschool education: current trends and development prospects]. Visnyk nauky ta osvity, 11(41), 1660–1671 [in Ukrainian].

2. Vasalatii, L.A. (2023). STEM-osvita v doshkilli: teoretychnyi aspekt [STEM education in preschool: theoretical aspect]. Current issues of science, prospects and challenges: collection of scientific papers «SCIENTIA» (pp. 185–187). Sydney [in Ukrainian].

3. Hryniuk, O.S. (2016). Metodyka vtilennia idei STEM-osvity v pidruchnyku «Pryrodoznavstvo-11» [Methods of implementing STEM education ideas in the textbook «Natural Sciences-11»]. Zbirnyk naukovykh prats Instytutu pedahohiky NAPN Ukrainy (pp. 1–8). Kyiv [in Ukrainian].

4. Maksymova, O.O., & Fedorova, M.A. (Eds.). (2022). Innovatsiini protsesy v doshkilnii osviti: teoriia, praktyka, perspektyvy [Innovative processes in preschool education: theory, practice, prospects] (Vol. 1). Zhytomyr: FOP Levkovets [in Ukrainian].

5. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2023). On the development of STEM education in preschool education institutions: Order No. 148. Retrieved from https://mon.gov.ua/static-objects/mon/uploads/public/671/fc7/f8c/671fc7f8c0288584366662.pdf (accessed: 21.04.2026) [in Ukrainian].

6. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine: On approval of the State Standard of Preschool Education dated 26.11.2025 No. 1557-2025-п (enters into force on 01.09.2027). URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1557-2025-п (accessed: 18.04.2026).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

7. Romanenko, L.V. (2004). Nastupnist pryrodnychoi osvity v doshkilli – pochatkovii shkoli [Continuity of natural science education in preschool – primary school]. Osoblyvosti osvity ditei shestyrichnoho viku: Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference (Kyiv, November 19–20, 2003) (pp. 101–102). Kyiv: KMPU imeni B.D. Hrinchenka [in 7.

8. Franchuk, T.Y., & Pukas, I.L. (2021). Proektuvannia poetapnoho formuvannia kompetentnostei doshkilnykiv ta uchniv pochatkovoi shkoly v umovakh STEM-osvity [Designing step-by-step competence formation in preschool and primary school students under STEM education]. Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka, 31, 147–159 [in Ukrainian].

9. Future of science, digital technologies and cultural transformations : proceedings of the International scientific and practical conference (July 21–23, 2025, Seoul, Republic of Korea). Seoul : naukainfo.com, 2025. 102 p.

Дата першого надходження статті до видання: 07.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 378.011.3-051:81’27]:005.336.2

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-720-730

Дика Наталія Михайлівна кандидат педагогічних наук, професор, завідувач кафедри мовно-літературної освіти Інституту післядипломної освіти, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, м. Київ, https://orcid.org/0000-0003-1385-5027

Співакова Людмила Олександрівна старший викладач кафедри мовно-літературної освіти Інституту післядипломної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, м. Київ, https://orcid.org/0009-0009-4580-3062

ТРАНСФОРМАЦІЙНА МОВНА ОСВІТА: КРЕАТИВНІ СТРАТЕГІЇ ТА КОМУНІКАТИВНІ ПРАКТИКИ ЯК ПРЕДИКТОРИ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ПЕДАГОГА

Анотація. У статті висвітлено проблему трансформаційних процесів у мовно-літературній освіті, зокрема, виокремлено креативні стратегії та комунікативні практики як показники професійної самореалізації педагога. Подано теоретико-практичне осмислення трансформаційної мовної освіти як складного багатовимірного феномену, що детермінує переорієнтацію сучасної іншомовної підготовки з репродуктивних моделей на діяльнісно-комунікативні та рефлексивні практики. Аргументовано, що креативні педагогічні стратегії та комунікативно орієнтовані практики виступають ключовими механізмами не лише підвищення якості навчання, а й каталізаторами професійного самоздійснення педагога. З’ясовано, що трансформаційна мовна освіта постає як синтез когнітивних, соціокультурних і комунікативних теорій, які забезпечують перехід від знаннєвої до компетентнісної моделі навчання. Зазначено, що в іншомовній освіті креативні стратегії функціонують як механізми активізації пізнавальної діяльності та інтенсифікації освітнього процесу. Виокремлено роль учителя як суб’єкта трансформаційних змін, здатного до інноваційної діяльності, критичної рефлексії та конструювання освітніх середовищ нового типу. Обґрунтовано, що трансформаційна мовна освіта репрезентує сучасний вектор розвитку педагогічної науки, який відповідає викликам глобалізованого світу. Доведено, що креативні стратегії та комунікативні практики виступають ключовими інструментами реалізації цієї парадигми, забезпечуючи не лише ефективність навчання, а й розвиток особистості учня. Зроблено висновок, що окреслені підходи створюють передумови для професійної самореалізації педагога як суб’єкта інноваційної діяльності та агента змін. Визначено перспективи подальших досліджень, які пов’язані з емпіричним аналізом ефективності трансформаційних моделей навчання у різних освітніх контекстах.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Ключові слова: методика навчання мови, комунікативно-діяльнісний підхід, іншомовна підготовка, креативні стратегії, комунікативна взаємодія, педагогічна рефлексія.

Dyka Natalia Mykhailivna PhD of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Language and Literary Education of the Institute of Postgraduate Education, Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, https://orcid.org/0000-0003-1385-5027

Spivakova Liudmyla Senior teacher at the Department of Language and Literature Education, In-Service Training Institute, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Kyiv, https://orcid.org/0009-0009-4580-3062

TRANSFORMATIVE LANGUAGE EDUCATION: CREATIVE STRATEGIES AND COMMUNICATIVE PRACTICES FOR EMPOWERED EDUCATORS

Abstract. This article examines transformational processes in language and literature education, highlighting, in particular, creative strategies and communicative practices as indicators of a teacher's professional fulfilment. It presents a theoretical and practical analysis of transformational language education as a complex, multidimensional phenomenon that reorients modern foreign language training from reproductive models towards activity-based, communicative, and reflective practices. It is argued that creative pedagogical strategies and communication-oriented practices serve as key mechanisms not only for improving the quality of teaching but also as catalysts for teachers' professional self-fulfilment. It has been established that transformational language education emerges as a synthesis of cognitive, sociocultural, and communicative theories that ensure the transition from a knowledge-based to a competence-based model of learning. In foreign-language education, creative strategies serve as mechanisms for stimulating cognitive activity and intensifying the educational process. The role of the teacher as an agent of transformational change, capable of innovative activity, critical reflection and the construction of new types of educational environments, is highlighted. It is argued that transformational language education represents a contemporary vector of development in pedagogical science, responding to the challenges of a globalised world. It is demonstrated that creative strategies and communicative practices serve as key instruments for realising this paradigm, ensuring not only the effectiveness of learning but also the development of the learner's personality. It is concluded that the outlined approaches create the prerequisites for the professional self-realisation of the teacher as a subject of innovative activity and an agent of change. Prospects for further research are identified, focusing on the empirical analysis of the effectiveness of transformational learning models across various educational contexts.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Keywords: language teaching methodology, communicative-activity approach, foreign language training, creative strategies, communicative interaction, pedagogical reflection.

Постановка проблеми. Інтенсифікація глобалізаційних тенденцій, динаміка соціокультурних змін і стрімке зростання обсягів знань зумовлюють необхідність глибокого переосмислення парадигми іншомовної освіти. У сучасному науковому дискурсі дедалі більшої ваги набуває ідея переходу від інструктивно-трансляційної моделі навчання до трансформаційної, що передбачає глибинні зміни у когнітивних структурах, ціннісних орієнтаціях і способах мислення суб'єктів освітнього процесу [12; 8]

У цьому контексті іншомовна освіта постає не лише як інструмент формування комунікативної компетентності, але як простір розвитку особистості, її здатності до міжкультурної взаємодії та критичного осмислення реальності [6;11].

Відтак педагог переходить від ролі передавача знань до ролі фасилітатора, модератора освітніх змін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Системний аналіз сучасного наукового дискурсу українських дослідників у галузі трансформаційної мовної освіти засвідчує актуалізацію проблематики впливу креативних педагогічних стратегій і комунікативних практик на процес професійної самореалізації педагогів. У цьому контексті креативні стратегії розглядаються як інноваційні дидактичні конструктори, які забезпечують підвищення ефективності освітнього процесу та стимулюють розвиток метакогнітивних і професійно значущих компетентностей суб'єктів навчання.

Зокрема, у працях Ольги Коваленко зазначено, що імплементація проєктно-орієнтованого навчання та інтерактивних освітніх технологій виступає дієвим інструментом підвищення навчальної мотивації здобувачів освіти, що, своєю чергою, корелює з розвитком професійної компетентності педагогів [2]. Такий підхід репрезентує перехід від традиційної трансляційної моделі навчання до діяльнісно-орієнтованої парадигми.

Наталія Соловйова у своїх дослідженнях звертає увагу на значущість професійної комунікації як складової педагогічної діяльності, підкреслюючи важливу роль "…колегіальної взаємодії, мережевої співпраці та участі у професійних спільнотах у формуванні комунікативної компетентності педагога" [4]. У цьому аспекті комунікативні практики постають як інструмент не лише освітньої взаємодії, але й безперервного професійного розвитку.

Окремого теоретико-методологічного осмислення набуває проблема цифровізації освітнього середовища, що розглядається як ключовий фактор професійної діяльності педагога.

У дослідженнях Наталії Дикої та інших науковців доведено, що цифрові освітні технології детермінують підвищення рівня комунікативної та предметно-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

методичної компетентностей, забезпечуючи інтеграцію інноваційних підходів у педагогічну практику [1].

Таким чином, результати аналізу наукових праць дають змогу констатувати, що креативні стратегії, комунікативні практики та цифровізація освіти функціонують як взаємопов'язані компоненти єдиної системи, які комплексно впливають на професійну самореалізацію педагогів у контексті трансформаційної мовної освіти.

Метою статті є концептуалізація трансформаційної мовної освіти як теоретико-практичної моделі, а також обґрунтування ролі креативних стратегій і комунікативних практик як ключових чинників професійної самореалізації педагога.

Виклад основного матеріалу. Трансформаційна освіта нині розглядається як шлях глибинної перебудови та аналізу особистого досвіду, що здійснюється завдяки критичній рефлексії, дискурсивній взаємодії та переосмисленню звичних мисленнєвих схем. У межах інтегративного підходу до навчання цей процес розглядається як взаємодія когнітивного, афективного та соціального вимірів, що забезпечують цілісність освітнього досвіду [8].

Соціокультурна парадигма навчання акцентує увагу на опосередкованому характері пізнання, де ключову роль відіграють мовлення та взаємодія. Отже, у контексті іншомовної освіти це реалізується через комунікативно-діяльнісний підхід, спрямований на розвиток умінь ефективної міжкультурної взаємодії.

Таким чином, трансформаційна мовна освіта постає як синтез когнітивних, соціокультурних і комунікативних теорій, що забезпечують перехід від знаннєвої до компетентнісної моделі навчання.

У сучасній іншомовній освіті креативні стратегії працюють як дієві інструменти активізації пізнавальної діяльності учнів та оптимізації освітнього процесу. Вони забезпечують перехід від репродуктивних форм навчання до діяльнісно-орієнтованих моделей, у яких учень виступає активним суб'єктом взаємодії.

Зокрема, використання підходів, заснованих на виконанні комунікативно спрямованих завдань (task-based learning), забезпечує розвиток мовленнєвих умінь в умовах, максимально наближених до реальних життєвих ситуацій.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Рисунок 1. Розвиток комунікативної компетентності

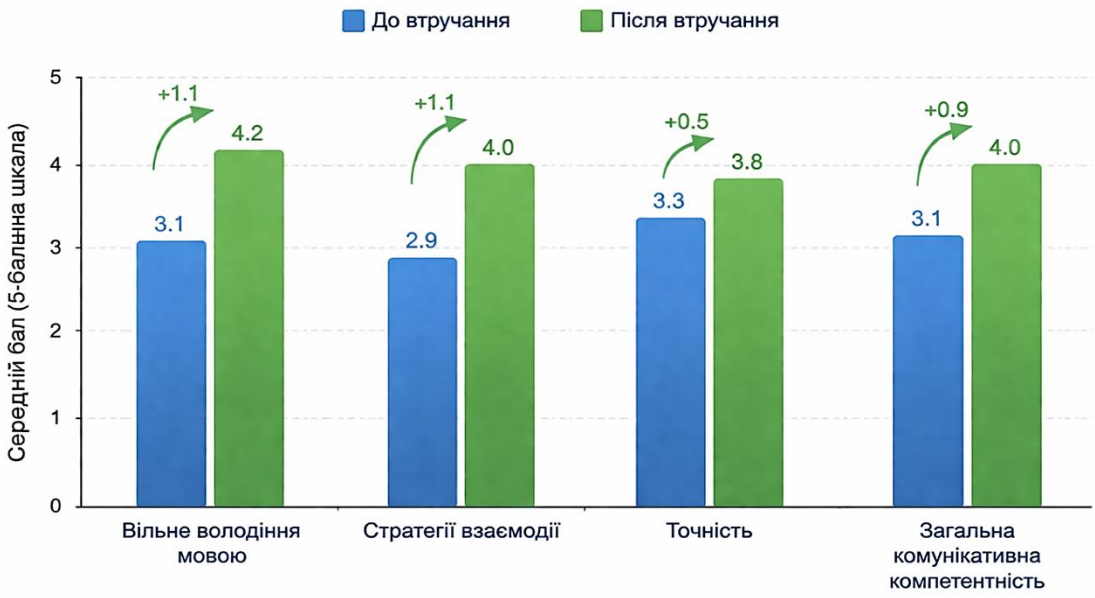

Гістограма ілюструє порівняння середніх балів за результатами попереднього та підсумкового тестування за чотирма показниками: вільність мовлення, стратегії взаємодії, точність та загальна комунікативна компетентність. Гістограма демонструє стійку тенденцію до зростання за всіма показниками, причому найзначніше поліпшення спостерігається у вільній мові та стратегіях взаємодії.

Рис. 1. Розвиток комунікативної компетентності

Результати кількісного аналізу на Рис. 1 свідчать про те, що впровадження завдань, орієнтованих на виконання конкретних завдань (task-based), та комунікативних вправ має істотний вплив на здатність учнів конструктивно використовувати мову в автентичних ситуаціях. На графіках показано статистично значуще поліпшення за всіма складниками комунікативної компетентності, причому найвиразніші успіхи спостерігаються у гнучкості мовлення та стратегіях взаємодії ($p < 0{,}001$).

Поряд із цим ефективними для формування мовленнєвих умінь є комунікативний підхід (communicative approach), проєктно-орієнтоване навчання (project-based learning), проблемно-орієнтований підхід (problem-based learning), а також підхід, заснований на змішаному навчанні (blended learning). Власне, саме інтеграція підходів і дозволяє створити автентичне мовне середовище, розвивати аналітичне мислення, креативність та навички співпраці, що є ключовими для успішного оволодіння іноземною мовою в умовах сучасного освітнього простору.

Імплементація рольових ігор, симуляцій, кейс-методу та проєктно-орієнтованого навчання забезпечує реконструкцію автентичних моделей мовленнєвої взаємодії, у межах яких мовні знання набувають функціонального характеру та інтегруються у діяльнісний контекст. Водночас розроблення адаптивних навчальних матеріалів, диференційованих відповідно до індивідуальних

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

освітніх потреб і когнітивних особливостей учнів, суттєво підвищує релевантність, персоналізацію та ефективність освітнього процесу.

На погляд вчителів-практиків, саме поєднання інтерактивних стратегій із гнучким змістовим наповненням навчання (content based learning), створює необхідні умови для переходу від формального засвоєння мовного матеріалу до його осмисленого використання у реальних комунікативних ситуаціях, що є визначальним чинником формування стійкої іншомовної компетентності.

Поряд із вищезазначеним, вагомого значення набуває мотиваційний вимір навчання, адже внутрішня мотивація виступає ключовим предиктором успішності оволодіння мовою. У цьому сенсі креативні стратегії не лише урізноманітнюють освітній процес, але й виконують функцію мотиваційного підсилювача: вони створюють емоційно насичене навчальне середовище, стимулюють цікавість, підтримують відчуття успіху та сприяють формуванню позитивного ставлення до вивчення мови. Саме тому, особливої значущості цей аспект набуває на етапах первинного залучення учнів до іншомовної діяльності, у процесі формування стійкого інтересу до навчання, а також у ситуаціях зниження навчальної активності чи втрати уваги. У цих умовах саме внутрішня мотивація забезпечує тривале утримання когнітивної залученості та стимулює готовність до мовленнєвої взаємодії.

Емпіричне підтвердження цього положення представлено на Рис. 2, де простежується суттєве зростання показників залученості учнів до і після впровадження інтерактивних та комунікативних стратегій, зокрема в аспектах мотивації та навчальної активності.

Рис. 2. Залученість учнів до та після втручання

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Комунікативний підхід, що домінує у сучасній методиці навчання мов, передбачає переорієнтацію навчання з формальних аспектів мови на її функціональне використання у процесі взаємодії. Дискурсивні практики, такі як дебати, дискусії, групові дослідження та колаборативні вирішення завдань, створюють умови для розвитку критичного мислення та аргументації. Зокрема, ефективними є вправи типу "*Think–Pair–Share*" (обговорення в парах із подальшим представленням ідей), рольові дискусії (наприклад, «*учень–вчитель», «турист–гід*»), а також дебати на теми «*Online learning vs traditional learning*» або «*Should homework be optional?*». Доцільним є використання вправи "*Find someone who…*", що активізує мовлення через взаємодію, або *інформаційні розриви* (information gap activities), де учні обмінюються відсутньою інформацією.

Також результативними є *проєктні презентації*, де учні представляють результати групової роботи (наприклад, створення постера, відео чи мінідослідження).

Такі формати сприяють розвитку не лише мовленнєвих умінь, а й аналітичного мислення, креативності та навичок публічного виступу.

Сьогодні особливого значення також набуває концепція мовної медіації, що передбачає здатність до інтерпретації, трансформації та передачі інформації між різними мовними та культурними контекстами [7].

Зокрема, у додатку до Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти CEFR/CV медіація визначена як «процес, у якому учень або користувач мови виступає соціальним агентом, що сприяє налагодженню комунікації, допомагає передавати або адаптувати зміст для ефективного сприйняття» [7, с. 115]. У цьому аспекті вивчення іноземної мови сприяє розвитку глобальної компетентності та міжкультурного розуміння.

Важливо додати, «…що медіаційні уміння відіграють важливу роль у формуванні адаптивних навичок педагога. Вони напряму пов'язані з удосконаленням життєвих компетентностей, які визначені як «навички XXI століття» або як «soft skills» особистості та охоплюють знання, уміння і ставлення, необхідні для ефективної взаємодії з навколишнім світом, а також для успішної самореалізації в освіті, кар'єрі та житті загалом» [3].

Таким чином, інтерактивні комунікативні практики функціонують як центральний елемент трансформаційного навчального середовища.

У контексті трансформаційної освіти професійна самореалізація педагога постає як динамічний процес, що передбачає інтеграцію професійної ідентичності, педагогічної рефлексії та інноваційної діяльності.

Дослідження когнітивних аспектів викладання підкреслюють, що переконання та установки вчителя безпосередньо впливають на його педагогічну практику [5].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Рис.3. Результати підвищення кваліфікації вчителів

Активність у спільнотах практиків, безперервний професійний розвиток та відкритість до інновацій формують основу для професійного зростання педагогів. Водночас трансформаційна освіта створює умови для переходу від адаптивної до проактивної моделі професійної діяльності, у якій вчитель формує та моделює освітнє середовище.

Ці положення знаходять підтвердження в результатах тематичного аналізу, представлених на Рис. 3, де відображено взаємопов'язаність рефлексивної практики, педагогічної гнучкості, орієнтованості на учня та інновацій у розробці навчальних програм як ключових чинників професійної трансформації педагога.

На схемі підкреслена взаємопов'язаність цих компонентів, при цьому рефлексивна практика визначена як ключовий фактор професійних змін.

Показники залученості, розвитку мовленнєвої компетентності до та після впровадження інтерактивних та комунікативних стратегій свідчать про покращення мотивації та навчальної активності учнів, що підкреслює важливість їх застосування.

Водночас зазначені підходи створюють передумови для професійного самоздійснення педагога як суб'єкта інноваційної діяльності та агента змін. Це має суттєве значення з кількох причин.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

По-перше, у контексті швидких змін у суспільстві та технологіях, педагогам необхідно адаптувати свої методи навчання до нових викликів. Інноваційна діяльність дозволяє їм залишатися ресурсними та ефективними у своїй професії, що, своєю чергою, позитивно впливає на якість освіти учнів.

По-друге, активне впровадження нових підходів сприяє підвищенню академічної успішності освітньої установи безпосередньо. Педагоги, які використовують інноваційні стратегії, можуть забезпечити більш ефективне засвоєння матеріалу учнями, що веде до підвищення мотивації та покращення навчальних результатів. Також варто зазначити, що педагоги, які виступають агентами змін, здатні формувати сприятливу атмосферу в класі, де учні відчувають підтримку і заохочення до творчості та самовираження. Це насамперед сприяє розвитку критичного мислення та соціальних навичок учнів.

По-третє, інноваційна діяльність сприяє зростанню професійних навичок педагогів, даючи їм змогу, ставати більш компетентними та конкурентоспроможними у своїй роботі. Це відкриває нові можливості для кар'єрного зростання та професійної мобільності, що, з огляду на сучасний досвід, є важливим фактором виживання у динамічному глобальному світі.

Таким чином, роль педагога як агента змін є критично важливою для розвитку сучасної освіти, оскільки вона забезпечує не лише професійний ріст самих вчителів, але й позитивні результати для всього освітнього процесу в Україні.

Висновки. Трансформаційна мовна освіта репрезентує сучасний вектор розвитку педагогічної науки, що відповідає викликам глобалізованого суспільства. Впровадження завдань, орієнтованих на виконання конкретних завдань (task-based), та комунікативних вправ (communicative activities) має позитивний вплив на здатність учнів використовувати мову в автентичних ситуаціях, що сприяє формуванню природних мовних навичок. Наприклад, завдання можуть включати рольові ігри, де учні грають ролі в різних контекстах, або групові проєкти (project-based learning), що вимагають спільної роботи над темою. Комунікативні вправи, такі як дискусії на актуальні теми або проєктні презентації на задані теми, стимулюють активну позицію учнів до навчання.

Креативні стратегії та комунікативні практики виступають ключовими інструментами реалізації цієї парадигми, забезпечуючи не лише ефективність навчання, але й розвиток особистості учня. Приклади креативних стратегій можуть включати мозковий штурм для генерації ідей (brainstorming sessions) або використання мультимедійних ресурсів для створення інтерактивних фрагментів уроку.

Перспективи подальших досліджень пов’язані з емпіричним аналізом ефективності трансформаційних моделей навчання у різних освітніх контекстах (початкова, базова середня та післядипломна освіта), зокрема через вивчення впливу креативних і комунікативних стратегій на формування іншомовної компетентності, мотивації та автономності учнів, що дозволить уточнити умови їх результативного впровадження й адаптації.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Таким чином, трансформаційна мовна освіта є важливим елементом сучасної педагогічної практики, що потребує подальшого дослідження та розвитку.

Література

1. Дика Н. М., Третяк О. П., Горобець С. І., Якунін Я. Ю., Шопіна М. О., Цибульська С. М. The Impact of Digitalization of Education on the Development of Key Teacher Competencies. Revista de la universidad del zulia, 14 (41). 2023. pp.187-205. https://doi.org/10.46925//rdluz.41.10

2. Коваленко, О. (2023). Інноваційні методи навчання в мовній освіті. Журнал педагогічних наук, *45*(2), 123–134.

3. Сафарян, С. І., & Співакова, Л. О. (2026). Основні чинники розвитку медіаційних навичок вчителя іноземної мови у післядипломній освіті. Суспільство. https://doi.org/10.5281/ZENODO.15302798

4. Соловйова, Н. (2021). Соціальна взаємодія у професійній освіті. Сучасні проблеми освіти, *18*(4), 89–95.

5. Borg, S. (2018). Teacher cognition and language education: Research and practice. Bloomsbury.

6. Byram, M. (2021). Teaching and assessing intercultural communicative competence: Revisited. Language Teaching, 54(4), 1–15. https://doi.org/10.1017/S0261444820000517

7. Council of Europe. (2020). Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment. Companion volume. Council of Europe Publishing.

8. Ellis, R. (2018). Reflections on task-based language teaching. Multilingual Matters.

9. Freeman, D. (2016). Educating second language teachers: The same things done differently. Oxford Review of Education, 42(5), 1–17. https://doi.org/10.1080/03054985.2016.1221801

10. Johnson, K. E. (2019). Second language teacher education: A sociocultural perspective (2nd ed.). Routledge.

11. Larsen-Freeman, D. (2018). Looking ahead: Future directions in, and future research into, second language acquisition. Foreign Language Annals, 51(1), 55–72. https://doi.org/10.1111/flan.12314

12. Mezirow, J. (2009). Transformative learning theory. In K. Illeris (Ed.), Contemporary theories of learning (pp. 90–105). Routledge.

References

1. Dyka, N. M., Tretiak, O. P., Horobets, S. I., Yakunin, Ya. Yu., Shopina, M. O., Tsybulska, S. M. (2023). *The Impact of Digitalization of Education on the Development of Key Teacher Competencies*. Revista de la Universidad del Zulia, 14(41), 187–205. https://doi.org/10.46925//rdluz.41.10

2. Kovalenko, O. (2023). *Innovatsiini metody navchannia v movnii osviti*. Zhurnal pedahohichnykh nauk, 45(2), 123–134.

3. Safarian, S. I., & Spivakova, L. O. (2026). *Osnovni chynnyky rozvytku mediatsiinykh navychok vchytelia inozemnoi movy u pisliadyplomnii osviti*. Suspilstvo. https://doi.org/10.5281/ZENODO.15302798

4. Soloviova, N. (2021). *Sotsialna vzaiemodiia u profesiinii osviti*. Suchasni problemy osvity, 18(4), 89–95.

5. Borg, S. (2018). *Teacher cognition and language education: Research and practice*. Bloomsbury.

6. Byram, M. (2021). Teaching and assessing intercultural communicative competence: Revisited. *Language Teaching*, *54*(4), 1–15. https://doi.org/10.1017/S0261444820000517

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

7. Council of Europe. (2020). *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment. Companion volume*. Council of Europe Publishing.

8. Ellis, R. (2018). *Reflections on task-based language teaching*. Multilingual Matters.

9. Freeman, D. (2016). Educating second language teachers: The same things done differently. *Oxford Review of Education, 42*(5), 1–17. https://doi.org/10.1080/03054985.2016.1221801

10. Johnson, K. E. (2019). *Second language teacher education: A sociocultural perspective* (2nd ed.). Routledge.

11. Larsen-Freeman, D. (2018). Looking ahead: Future directions in, and future research into, second language acquisition. *Foreign Language Annals, 51*(1), 55–72. https://doi.org/10.1111/flan.12314

12. Mezirow, J. (2009). Transformative learning theory. In K. Illeris (Ed.), *Contemporary theories of learning* (pp. 90–105). Routledge.

Дата першого надходження статті до видання: 26.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 378.016:811.112.2’25

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-731-741

Діконська Ксенія Леонідівна аспірантка кафедри романо-германської філології та методики викладання іноземних мов, Міжнародний університет, м. Одеса, https://orcid.org/0009-0008-6754-1975

КОНЦЕПТУАЛЬНО-СТРАТЕГІЧНИЙ ВЕКТОР ПРОЄКТУВАННЯ МОДЕЛІ ОРГАНІЗАЦІЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ДО ФОРМУВАННЯ ТЕКСТОТВІРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФІЛОЛОГІВ-ГЕРМАНІСТІВ

Анотація. Стаття присвячена висвітленню теоретико-методологічного базису та обгрунтуванню концептуально-стратегічного вектора проєктування моделі організації підготовки майбутніх викладачів іноземної мови до формування текстотвірної компетентності філологів-германістів.

Продемонстровано, що в умовах інтенсивного розвитку полікультурного та багатомовного європейського суспільства сучасний викладач іноземної мови, який супроводжує фахову підготовку філологів-германістів у закладах вищої освіти, має володіти не тільки провідними складовими фахової (лінгвістичної, соціокультурної, перекладацької, міжкультурної) компетентності, але й демонструвати високий рівень педагогічного професіоналізму особистості й діяльності, досконало володіючи інноваційними методами й найсучаснішими лінгвометодичними стратегіями. Серед останніх – стратегія формування у майбутніх філологів-германістів текстотвірної компетентності, яка зумовлює ефективність їхньої професійної самореалізації і конкурентоспроможності на ринку праці.

Обґрунтовано, що концептуально-стратегічний вектор моделі підготовки майбутніх викладачів іноземної мови до формування текстотвірної компетентності філологів-германістів спрямовано на реалізацію завдань, які стосуються: виховання їхнього ціннісного ставлення до педагогічної професії, набуття творчої налаштованості в сфері іноземномовної філологічної освіти, розвитку якостей андрагога (наставництва, фасилітації, тьюторства, консультування, медіації, тренінгу, едвайзингу, супервізії) й менеджера (ініціатора, проектувальника, організатора, диспетчера) навчально-пізнавального процесу, оволодіння інноваційно-педагогічними технологіями та цифровим інструментарієм.

Основна увага приділена розкриттю специфіки теоретико-методологічного базису авторської моделі підготовки майбутніх викладачів іноземної мови до формування текстотвірної компетентності філологів-германістів через конкретизацію сутності і способів реалізації сучасних дидактичних (компетентнісний, контекстний, студентоцентрований, особистісно зорієнтований, андрагогічний)

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

та лінгвометодичних (культурологічний, комунікативно-діяльнісний, текстоцентричний) підходів.

Уточнено, що реалізація під час впровадження авторської моделі підготовки майбутніх викладачів іноземної мови до формування текстотвірної компетентності філологів-германістів текстоцентричного підходу має здійснюватися на трьох рівнях: вербально-семантичному, одиницями якого є слова, відношення між ними, асоціативні зв'язки і граматичні схеми; лінгвокогнітивному, що охоплює накопичення тезаурусного фонду, узагальнення понять, опанування термінологічно-фахових текстових структур; мотиваційно-комунікативному, який дозволяє доводити чи спростовувати окремі положення, будувати діалоги, змінювати обсяг і жанр написаного, висловлювати згоду чи незгоду, встановлювати комунікативні позиції кожного з учасників спілкування.

Ключові слова: підготовка майбутніх викладачів іноземної мови, формування текстотвірної компетентності філологів-германістів, дидактичний (компетентнісний, контекстний, студентоцентрований, особистісно зорієнтований, андрагогічний) підхід, лінгвометодичний (культурологічний, комунікативно-діяльнісний, текстоцентричний) підхід.

Dikonska Kseniia Leonidivna graduate student of the Chair of Romanic-Germanic Philology and Methodic of Teaching Foreign Language, International University, Odesa, https://orcid.org/0009-0008-6754-1975

THE CONCEPTUAL-STRATEGIC VECTOR OF DESIGNING A MODEL OF ORGANIZATION OF TRAINING OF FUTURE FOREIGN LANGUAGE TEACHERS FOR THE FORMATION OF THE TEXT-CREATION COMPETENCY OF PHILOLOGISTS-GERMANISTS

Abstract. This article is devoted to elucidation of the theoretical-methodological fundament as well as substantiation of the conceptual-strategic vector of designing a model of organization of training of future foreign language teachers for the formation of the text-creation competency of philologists-germanists.

Thus, we have managed to demonstrate that, amid the current conditions of extensive development of the multi-cultural and multi-lingual European society, a contemporary foreign language teacher, whilst facilitating the professional training of philologists-germanists at higher educational institutions, is expected to master not just the leading components of his/her professional (linguistic, socio-cultural, translation-related, inter-cultural) competency, but also to be capable of demonstrating the highest level of pedagogical proficiency of personality and activity, master the innovative methods and most up-to-date linguistic-methodical strategies. Among the latter are: the strategy of formation of text-creation competency of future philologists-germanists, which determines the efficiency of their professional self-realization and competitiveness on the job market.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Also, we have managed to substantiate the fact that the conceptual-strategic vector of the model of training of future foreign language teachers for the formation of the text-creation competency of philologists-germanists, - is focused on the realization of tasks which realate to: education of their value-oriented attitudes to the pedagogical profession, development of the creative mindset in the sphere of foreign language education, the development of aptitudes of an andragogue (coach, facilitator, tutor, consultant, mediator, trainer, advisor, supervisor) and also of a manager (initiator, planner, organizer, curator) of the educational process, mastering and fine-tuning of the innovative-pedagogical technologies and digital tools, etc.

That said, the major emphasis has thus been devoted to the exposure of the distinguishing features of the theoretical-methodological fundament of the Author's own model of training of future foreign language teachers for the formation of the text-creation competency of philologists-germanists by means of outlining the essence and ways of realization of certain up-to-date didactic (competence-based, contextual, student-centered, personality-focused, andragogical) as well as linguistic-methodical (cultural, communicative, text-centered) scientific approaches.

On top of that, we have also stressed the importance of a fact that realization of the text-centered approach during implementation of the Author's own model of training of future foreign language teachers for the formation of the text-creation competency of philologists-germanists is supposed to rest upon 3 levels: the verbal-semantic, the components of which are words and their inter-relations, the associations and grammatical patterns; the linguistic-cognitive one, which encompasses accumulation of the thesaurus, generalization of notions, mastering the professional-terminological text; and, ultimately, - the motivational-communicative one, which enables proving or disproving separate notions, build dialogues, alter the volume and genre of a written text, express volition or rejection, establish the communicative positions of each of the interlocutors.

Keywords: training of future foreign language teachers, formation of the text-creation competency of philologists-germanists, the didactic (competence-based, contextual, student-centered, personality-focused, andragogical) approach, the linguistic-methodical (cultural, communicative, text-centered) approach.

Постановка проблеми. В умовах інтенсивного розвитку полікультурного та багатомовного європейського суспільства, до якого поступово інтегрується Україна, питання, пов’язані з підвищенням якості та вдосконаленням процесів організації комунікативно-лінгвістичної, професійно-педагогічної та лінгво-методичної підготовки майбутніх викладачів іноземної мови через магістратуру значно актуалізувалися останнім часом. Зумовлено це сучасними вимогами європейської (Болонська декларація «Про європейський простір вищої освіти», «Білінгвальна освіта: основні стратегічні завдання», «Загальноєвропейські рекомендації щодо мовної освіти вивчення, викладання, оцінювання», «Єдині європейські принципи визначення педагогічних компетентностей та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

кваліфікацій») та державної (Закони України «Про вищу освіту», «Про освіту», «Про застосування англійської мови в Україні»; «Концепція розвитку педагогічної освіти», «Концепція розвитку професійної освіти і навчання в Україні на 2015–2025 роки», «Концепція реалізації державної політики «Сучасна професійна (професійно-технічна) освіта» на період до 2027 року», «Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2030 року») освітньої та мовної політики.

У зазначених нормативно-правових документах відмічається, що сучасний викладач іноземної мови має володіти не тільки провідними складовими професійної компетентності, але й демонструвати високий рівень педагогічного професіоналізму особистості й діяльності, відповідний новим викликам трансформаційного суспільства. Серед останніх – здатність до інноваційно-педагогічної діяльності у закладах вищої освіти, спрямована на модернізацію системи іноземномовної філологічної освіти шляхом розроблення інноваційних моделей і проектів, впровадження новітніх цифрових технологій та освітніх інновацій, зокрема тих, які стосуються формування у майбутніх філологів-германістів текстотвірної компетентності, а також підготовки майбутніх викладачів іноземної мови до організації цього процесу тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз науково-педагогічної літератури засвідчує, що теоретико-методологічне підґрунтя, необхідне для забезпечення лінгвістичної підготовки майбутніх викладачів іноземної мови, висвітлене в працях зарубіжних учених (К. Коллінз, С. Перрі, М. Сміт, Л. Спенсер, Н. Хомський). Увага українських науковців спрямована на дослідження тих аспектів професійної підготовки майбутніх викладачів іноземної мови, які стосуються:

– оновлення змісту їхньої професійно-педагогічної освіти в магістратурі (Л. Бондаренко, С. Вітвицька, О. Гура, І. Драч, І. Зязюн, Н. Мачинська, О. Цокур, А. Шишко);

– розкриття специфіки мовної підготовки здобувачів філологічного профілю в магістратурі (Н. Батечко, Я. Бельмаз, Л. Бондаренко, О. Копусь, А. Нікітіна, О. Семеног);

– вияву особливостей формування в них певних складових професійної компетентності: лінгвістичної (В. Зінченко, Л. Овсієнко), соціокультурної (І. Закір'янова, Т. Колодько, О. Усик, С. Шехавцова), комунікативної (В. Волченко, В. Руденко), міжкультурної (Р. Булгаков, Н. Подковирофф, С. Радул), педагогічної (В. Баркасі, А. Маслюк, О. Семенова, О. Цокур, Т. Яблонська), лінгвометодичної (О. Бігіч, С. Івашньова, І. Кокнова, С. Ніколаєва), перекладацької (Є. Беседіна, В. Желясков), текстотвірної (Г. Адамова, Т. Кавицька).

Натомість, попри вагомий внесок зарубіжних і українських науковців, проблема підготовки майбутніх викладачів іноземної мови до формування текстотвірної компетентності майбутніх філологів-германістів залишається до

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

теперішнього часу поза їхньою увагою. Через це, остання є недостатньо вивченою в науковій теорії та досить слабко усвідомленою науково-педагогічними працівниками кафедр англійської та німецької філології, які функціонують у вітчизняних закладах вищої освіти, як у її теоретико-методичному, так і в практичному аспектах.

Мета статті полягає в тому, щоб висвітлити теоретико-методологічний базис та концептуально-стратегічний вектор моделі організації підготовки майбутніх викладачів іноземної мови до формування текстотвірної компетентності філологів-германістів.

Виклад основного матеріалу. Приступаючи до проектування авторської моделі підготовки майбутніх викладачів іноземної мови до формування текстотвірної компетентності філологів-германістів, ми виходили із розуміння доцільності і своєчасності розпочатої в умовах глобалізаційних процесів інноваційної трансформації вітчизняної системи філологічної освіти. При цьому, під час визначення провідної мети цієї підготовки було дотримано настанов соціального замовлення сучасного суспільства щодо випуску через магістратуру висококваліфікованих, професійно мобільних та конкурентноспроможних фахівців для сфери вищої освіти, здатних до її інноваційних перетворень та успішної викладацької діяльності. Враховуючи вимоги стандарту спеціальності «Філологія» для другого (магістерського) рівня вищої освіти, соціально та особистісно значущим освітнім результатом постає таке професійно важливе новоутворення майбутніх викладачів іноземної мови як готовність до впровадження освітніх інновацій, серед яких – технологія формування текстотвірної компетентності філологів-германістів. Набуттю останньої має сприяти реалізація наступних завдань:

– виховання ціннісного ставлення до професії і соціального статусу викладача іноземної мови закладу вищої освіти;

– сприяння становленню особистості майбутніх викладачів іноземної мови як творчо налаштованих фахівців сфери вищої іноземномовної філологічної освіти;

– розвиток в майбутніх викладачів іноземної мови якостей ініціатора, проектувальника, організатора, диспетчера й менеджера навчально-пізнавального процесу, спрямованого на активізацію й вдосконалення текстотвірної діяльності філологів-германістів;

– стимулювання інтересу майбутніх викладачів іноземної мови до оволодіння інноваційно-педагогічних технологій, зокрема, до опанування навчально-методичним арсеналом та технологічним інструментарієм, необхідним для ефективного керування процесом формування текстотвірної компетентності філологів-германістів.

З огляду на означену мету та завдання, концептуально-стратегічне підґрунтя моделі підготовки майбутніх викладачів іноземної мови до формування текстотвірної компетентності філологів-германістів, віддзеркалюючи її теорети-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

ко-методологічний базис, слугувало певним світоглядним орієнтиром для розуміння сутності й специфіки означеного процесу. Було враховано, що потреби в інтеграції вітчизняної системи іноземномовної філологічної освіти у європейський й світовий соціокультурний на освітньо-науковий простір, починаючи з моменту підписання Україною Болонської угоди у 2005 році, зумовили необхідність трансформаційних змін у її концептуально-методологічних, дидактико-методичних та комунікативно-технологічних засадах відповідно новітніх освітніх трендів та науково-педагогічних парадигм, серед яких наступні.

Компетентнісний підхід (competence-based education), реагуючи на запит «мінливого ринку праці в умовах глобалізаційного інноваційного суспільства, де необхідні такі випускники, які одразу зможуть виконувати професійні обов'язки на нормативно заданому рівні», орієнтує їх у процесі навчання не на засвоєння «готових знань» [96, с. 77], а на їх самостійне відкриття упродовж здійснення навчальної діяльності дослідницького чи практико-перетворювального характеру. Означений підхід, будучи системою визначення цілей, відбору змісту, оцінювання результатів, організаційного та технологічного забезпечення освітнього процесу на основі виділення компетентностей, виявляє їх інтегральний характер як «динамічного поєднання знань, умінь та навичок, ставлень, цінностей, досвіду й поведінки, що індивідуалізує виконання конкретного завдання» [53, с. 28], які можливо набувати через опанування певної освітньої програми або професійної діяльності. При цьому, компетентнісний підхід, концептуальні засади якого закладені в положеннях Сорбонської й Болонської декларацій, Лісабонської угоди, Берлінського, Лондонського, Празького комюніке Європейської Комісії, вимагає привнести суттєві корективи як у нормативні закони та постанови, так і у розробку нових стандартів, зокрема, й спеціальності «Філологія» для першого (бакалаврського) й другого (магістерського) рівня вищої освіти, що й було здійснено у 2019 році з орієнтацією на впровадження компетентнісної ідеї у контекст стратегічної модернізації вітчизняної системи філологічної освіти з врахуванням європейської та національної рамки кваліфікацій. Як позитивний наслідок, досвід провідних українських закладів вищої освіти сьогодні переконує, що впровадження компетентнісного підходу у процес фахової підготовки філологів як майбутніх викладачів іноземних мов сприяє переходу останньої на якісно новий рівень завдяки використанню різних форм практичної рефлексії та технологій, що стимулюють їхню професійно-спрямовану й компетентнісно зорієнтовану діяльність [].

Контекстний підхід передбачає взаємопроникнення навчальної та професійної діяльності здобувачів вищої освіти у напряму організації навчання у контексті майбутнього фаху (як предметного, так і соціального) за допомогою відтворення у формах і методах таких реальних ситуацій, що потребують розв'язання конкретних завдань. Зокрема, упродовж проектування авторської

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

моделі підготовки майбутніх викладачів іноземної мови до формування текстотвірної компетентності філологів-германістів ми орієнтувалися на концепцію предметно-мовного інтегрованого навчання (Content and language integrated learning (CLIL)), згідно якої викладання іноземної мови має ґрунтуватися на чотирьох «с»: curriculum (зміст), communication (спілкування), cognition (пізнання) й culture (культура) [407, с. 97-111], тобто у контексті філологічного, професійно-педагогічного й лінгвометодичного дискурсу.

Студентоцентрований підхід, який, базуючись на ідеях академічної свободи, активності, самостійності та відповідальності, вимагає проектування й впровадження здобувачами вищої освіти спеціальності «Філологія» індивідуальних освітніх маршрутів та траєкторій особистісно-професійного розвитку. Останні враховують їхні соціокультурні потреби, пізнавальні інтереси та освітні цілі, а також індивідуальні особливості та інтелектуально-творчі можливості як майбутніх викладачів іноземних мов.

Це при реалізації авторської моделі підготовки майбутніх викладачів іноземної мови до формування текстотвірної компетентності філологів-германістів сприятиме створенню академічно доброчесного й безпечного освітнього середовища та більш комфортного соціально-психологічного клімату у такий спосіб:

– з одного боку, надання права вільного вибору навчальних дисциплін (25% від загального обсягу ОПП «Філологія») для вдосконалення загальних та набуття спеціальних (фахових) компетентностей згідно обраної спеціальності та спеціалізації;

– з іншого, – шляхом добровільного й вмотивованого залучення майбутніх викладачів іноземної мови до оволодіння провідними функціями спеціалізованої практико-перетворювальної – професійно-педагогічної діяльності у закладі вищої освіти, у тому числі, оволодіння її провідними принципами й способами здійснення, освоєння правил поводження та етикетних норм спілкування в умовах академічного співтовариства.

Особистісно зорієнтований підхід, який, сприяючи самовизначенню, самореалізації та саморозвитку майбутніх викладачів іноземної мови «реалізується шляхом послідовної індивідуалізації навчання, забезпечуючи його персоналізацію, передбачаючи більш глибоке пізнання їхніх психологічних особливостей, індивідуальних когнітивних стилів й способів здійснення інтелектуальної, мовленнєвої й текстотвірної діяльності, щоб більш точно прогнозувати дію педагогічного впливу на успішність їхнього навчання» [, с. 92].

У рамках підготовки майбутніх викладачів іноземних мов цей підхід дає можливість варіативно комбінувати й більш гнучко поєднувати різні види діяльності (навчальну, пізнавальну, теоретичну, методичну, практичну, комунікативну, наукову, інноваційну, текстотвірну, педагогічну, перекладацьку), самостійний вибір яких задовольняє їхню усвідомлену потребу бути особистістю професіонала, розвиваючи внутрішній інтелектуально-творчий потенціал.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Андрагогічний підхід, який, будучи спрямованим на значне підвищення якості освітніх послуг магістратури спеціальності «Філологія» завдяки активізації механізмів випереджального оновлення змісту освітніх програм та їх сучасного навчально-методичного й інформаційно-технологічного забезпечення, сприяє становленню соціально активних, професійно відповідальних, творчо та інноваційно налаштованих викладачів іноземних мов з ознаками високо компетентної, соціально мобільної та конкурентоспроможної особистості, здатної до модернізаційних перетворень в сфері іншомовної освіти завдяки усвідомленню й використанню ознак своєї дорослості як ресурсу збагачення індивідуального досвіду завдяки особистісним досягненням. Андрагогічний підхід вимагає врахування під час організації магістерської підготовки майбутніх викладачів іноземної мови:

– чинників їхнього індивідуального досвіду, а також вікових, індивідуальних та особистісних характеристик здобувачів вищої філологічної освіти як «дорослих людей», тобто «самостійно мислячих та автономно діючих суб'єктів освітнього середовища з метою максимального задоволення власних освітніх потреб та особистісно-професійних інтересів» [22, с. 69];

– необхідності «спрямування навчально-пізнавальної, навчально-професійної та науково-дослідницької діяльності на неперервний особистісний та професійний саморозвиток» [223, с. 126] з метою відтворення в освітньому середовищі «провідних андрагогічних паттернів», таких як: самостійність і усвідомленість у навчанні, опора на досвід того, хто навчається; розвиток освітніх потреб та інтересів особистості» [68, с. 47];

– можливості набуття професійно важливих якостей особистості викладача-андрагога, здатного до виконання ролей наставника, натхненника, фасилітатора, коуча, консультанта, посередника, тренера, модератора та реалізації відповідних функцій (наставництва, фасилітації, тьюторства, консультування, медіації, тренінгу, едвайзингу, супервізії) в умовах гуманізованого освітнього середовища.

Культурологічний підхід, який упродовж реалізації ОПП «Філологія», з одного боку, орієнтує провідних учасників освітнього процесу на сприйняття загальної культури (світової, європейської, національної) як «цілісного досвіду попередніх поколінь, що визначає смисли людського життя й його базові цінності» [], що базується на розумінні людини як «творця культури» і як «суб'єкта індивідуального й історичного розвитку», що необхідно враховувати під час забезпечення процесів соціалізації та інтеграції особистості в сучасне полікультурне і багатомовне комунікативне суспільство. З іншого, – спрямовує на тлумачення суті професійно-педагогічної культури викладача іноземної мови як «системи певних моральних і духовно-матеріальних цінностей», що забезпечує творчий розвиток особистості здобувача вищої освіти в процесі навчання й виховання як бажаного результату педагогічного впливу. Крім того, культурологічний підхід, підсилюючи гуманітарну й гуманістичну (людино-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

центровану) складові навчальних дисциплін, націлює на використання об'єктів культурної спадщини з метою об'єднання й реалізації основних задач виховання та навчання, спрямовуючи здобувачів на отримання знань та засвоєння цінностей, необхідних для адекватного розуміння навколишнього світу та соціуму, а також свого місця і місії в ньому.

Комунікативно-діяльнісний підхід (О. Тарнопольський, Дж. Аллен, К. Брамфіт, Г. Віддоусон, Дж. Ялден та ін.), згідно якого кожне заняття із застосуванням засобів іноземної мови повинне імітувати природний процес іншомовної комунікації й вирізнятися практичною мовленнєвою спрямованістю при оволодінні здобувачами провідними видами мовленнєвої діяльності [31, с. 198], у т.ч. й способами текстотворення. Останнє вимагає їхньої мовленнєво-мисленнєвої й інтелектуально-творчої активності, чому сприяє дотримання під час організації продуктивності освітньої діяльності принципів функціональності відбору мовленнєвих засобів, ситуативності та новизни [232, с. 36-41].

Текстоцентричний підхід [], з одного боку, націлений на розвиток загальної мовної та комунікативної компетентності через набуття здобувачами вищої освіти системних знань про мову як засіб вираження думок і почуттів людини, практичних навичок з оволодіння культурою мови й дотримання мовних норм, вдосконалення вмінь самостійної роботи з текстом власного висловлення. З іншого, – спрямовує зусилля на формування основних якостей первинної та вторинної мовної особистості філолога-германіста, зокрема, шляхом набуття глибоких знань з фонетики й правопису, лексикології, словотвору, граматики (морфології й синтаксису) мови, яка вивчається, та відповідних фонетичних, лексичних, словотвірних, орфографічних, пунктуаційних, граматичних (морфологічних і синтаксичних) умінь і навичок, пов'язаних з будовою слова, частинами мови, конструюванням текстів.

Текстоцентричний підхід як основа формування текстотвірної компетентності філолога-германіста:

– вимагає спрямованості освітнього процесу на всебічний мовленнєвий розвиток їхньої особистості на текстовій основі, оскільки визначає текст як комунікативну одиницю, що має власну структуру і характеризується такими основними ознаками, як зв'язність, логічність, структурність, інформаційність, завершеність;

– націлює на усвідомлення структури тексту і функцій мовних одиниць у ньому задля формування вмінь та навичок сприймати, аналізувати, відтворювати, створювати, редагувати власні висловлення та інших.

Під час впровадження авторської моделі підготовки майбутніх викладачів іноземної мови до формування текстотвірної компетентності філологів-германістів реалізація текстоцентричного підходу має здійснюватися на трьох рівнях:

– вербально-семантичному, одиницями якого є слова, відношення між ними, асоціативні зв'язки і граматичні схеми;

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

– лінгвокогнітивному, що охоплює накопичення тезаурусного фонду, узагальнення понять, опанування термінологічно-фахових текстових структур;

– мотиваційно-комунікативному, який, враховуючи взаємодію синтаксичних, семантичних, прагмалінгвістичних і композиційних особливостей суб'єктів мовлення, а також комунікативно значущі параметри ситуації мовленнєвого спілкування й комунікативно-рольовий аспект їх статусів і програм мовленнєвої поведінки, дозволяє висловитися, заперечити, побудувати позицію в тексті, вплинути на адресата мовлення, здобути інформацію, сформувати умови комунікації (у т.ч. доводити чи спростовувати окремі положення, будувати діалоги, змінювати обсяг і жанр написаного, висловлювати згоду чи незгоду, встановлювати комунікативні позиції кожного з учасників спілкування).

Висновки. Таким чином, під підходом (approach) розуміється комплекс концептуально важливих наукових положень (кінцева мета, принципи, зміст і технології навчання), які відображують особливості організації й функціонування процесу підготовки майбутніх викладачів іноземної мови до формування текстотвірної компетентності філологів-германістів як специфічної освітньої системи, в якій «з появою кожного нового підходу всі названі компоненти зазнають певних змін» [410, с. 433]. Через це, означені вище підходи, з одного боку, відрізняючись один від одного як провідною педагогічною ідеєю та різноманітним набором принципів, так і способами їх реалізації у виокремленій освітній системі – системі підготовки майбутніх викладачів іноземної мови до формування текстотвірної компетентності філологів-германістів, а з іншого, – доповнюючи один одного, зазначені дидактичні й лінгвометодичні підходи забезпечують її цілісність і специфічність.

Література:

1. Браткова О.І. Ключові компоненти метакомпетентності сучасного викладача для ефективної психолого-педагогічної взаємодії з учасниками освітнього процесу. *Витоки педагогічної майстерності*. 2020. № 1 (25). С. 34–38.

2. Професійно-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу : навчальний посібник / за ред. І. Холковської. Вінниця : Нілан ЛТД, 2017. 144 с.

3. Стандарт вищої освіти України: другий (магістерський) рівень; галузь знань 03 Гуманітарні науки, спеціальність 035 «Філологія» № 869 від 20.06.2019 р. Київ, 2019. 19 с.

4. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 286-р від 23.02.2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text (дата звернення: 04.05.2026).

5. Фурдуй С. Компетентнісний підхід у вищій школі в Україні: розробка та впровадження ідей при підготовці фахівців соціономічної сфери. *Молодий вчений*. 2017. № 3 (43). С. 485–489.

6. Черноватий Л. М. Методика викладання перекладу як спеціальності: підручник для студ. вищих заклад. освіти за спеціальністю «Переклад». Вінниця: Нова Книга, 2013. 376 с.

7. Шиянюк Л. Текстоцентричний підхід до формування риторичної культури студентів вищих технічних закладів І–ІІ рівнів акредитації. Педагогічні науки : збірник наукових праць. Херсон : видавництво ХДУ, 2010. Вип. 55. С. 361–368.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

8. Brown, B.R. (1995). Competence is not enough. Meta-competence and accounting education. N 4 (1). P. 25-32.

9. Newby D. (2015). The role of theory in pedagogical grammar: A Cognitive and Communicative approach. Eurasian Journal of Applied Linguistics. N 1 (2). P. 13–34.

10. Rogers K.A. (2002).Teaching Adults. Buckingham and Philadelphia: Open University Press, 3rd ed. 296 p.

References:

1. Bratkova O.I. (2020). Kliuchovi komponenty metakompetentnosti suchasnoho vykladacha dlia efektyvnoi psykholoho-pedahohichnoi vzaiemodii z uchasnykamy osvitnioho protsesu [Key components of meta-competence of a present-day teacher for providing an effective psychological and pedagogical interaction between stockholders of an educational process]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti*. Sources of pedagogical proficiency. №1 (25). 34–38. [in Ukrainian].

2. Profesiino-pedahohichna kompetentnist vykladacha vyshchoho navchalnoho zakladu (2017) [The professional-pedagogical competence teacher of higher educational institutions]: navchalnyi posibnyk / za red. I. Kholkovskoi. Vinnytsia : Nilan LTD. 144 s. [in Ukrainian].

3. Standart vyshchoi osvity Ukrainy: drugyi (magisterskyi) riven, haluz znan 03 Humanitarni nauky, spetsialnist 035 “Filolohiia” [Educational and professional standard: the sekond (magister) level, knowledge branch 03 Human sciences, specialty 035 “Philology”]. (2019). 19 s. [in Ukrainian].

4. Stratehiya rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini na 2022–2032 roky [Development Strategy of the Ukrainian Higher Education for 2022–2032]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text. [in Ukrainian].

5. Furdui S. (2017) Kompetentnisnyi pidkhid u vyshchii shkoli v Ukraini: rozrobka ta vprovadzhennia idei pry pidhotovtsi fakhivtsiv sotsionomichnoi sfery [Competence approach in higher school in ukraine: development and implementation of ideas in the training of specialists in the sphere of socionomics]. Molodyi vchenyi. № 3 (43). S. 485–489 [in Ukrainian].

6. Chernovatyi L. M. (2013). Metodyka vykladannya perekladu yak specialnosti [Method of translation teaching as a speciality]. Vinnutsya: Nova knyha, 376. [in Ukrainian].

7. Shyianiuk L. (2010). Tekstotsentrychnyi pidkhid do formuvannia rytorychnoi kultury studentiv vyshchykh tekhnichnykh zakladiv I–II rivniv akredytatsii: [Textcentric approach to the formation of rhetorical culture of students of higher technical institutions of I-II levels of accreditation]. Pedahohichni nauky: zb. nauk. prats. Pedagogical sciences: a collection of scientific works. Kherson: vydavnytstvo KhDU, №55. S/ 361–367. [in Ukrainian].

8. Brown, B.R. (1995). Competence is not enough. Meta-competence and accounting education. N 4 (1). P. 25-32.

9. Newby D. (2015). The role of theory in pedagogical grammar: A Cognitive and Communicative approach. Eurasian Journal of Applied Linguistics. N 1 (2). P. 13–34.

10. Rogers K.A. (2002).Teaching Adults. Buckingham and Philadelphia: Open University Press, 3rd ed. 296 p.

Дата першого надходження статті до видання: 05.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 19.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК: 37:373.2.016:37.012/.013(045)

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-742-753

Діхтяренко Станіслава Вадимівна аспірантка кафедри педагогіки, Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», м. Одеса, https://orcid.org/0000-0002-0349-1680

ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИЙ КОНТЕНТ ПРОГРАМНО-МЕТОДИЧНОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті презентовано результати аналізу змісту програмно-методичного забезпечення, за яким працюють сучасні заклади дошкільної освіти України та зміст ОК підготовки майбутніх вихователів закладу дошкільної освіти зі спеціальності А2 Дошкільна освіта на факультеті дошкільної педагогіки і психології, Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

Аналізу підлягали робочі програми («Теорія та методика ознайомлення дітей із природою у ЗДО», «Основи образотворчого мистецтва з методикою образотворчої діяльності дітей у ЗДО») та освітні компоненти (ОК) викладачів факультету дошкільної педагогіки та психології, щодо наявності завдань із дослідно-експериментальної роботи для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, 1 та 2 рік навчання (денна, заочна форми).

Проаналізовано нормативні документи (Закон України «Про дошкільну освіту» (2024 р.), «Державний стандарт дошкільної освіти» (2025 р.), «Методичні рекомендації із формування внутрішньої системи забезпечення якості дошкільної освіти» (2025 р.)), чинні освітні програми з розвитку і навчання дітей дошкільного віку («Українське дошкілля» (2022 р.), «Дитина» (2025 р.) та парціальні програми «Творці майбутнього» (2022 р.), «Stream-освіта, або Стежинки у Всесвіт» (2020 р.)). Схарактеризовано сутність понять: «освітня програма», парціальна програма».

Виокремлено завдання та зміст дослідно-експериментальної роботи з дітьми старшого дошкільного віку відповідно до чинних освітніх (комплексних) та парціальних програм. Презентовано різноманітні приклади дослідів та експериментів у роботі з дітьми старшого дошкільного віку. Висвітлено та узагальнено інструктивно-методичні матеріали «Майстерня педагога», рекомендовані МОН для закладів дошкільної освіти. Розглянуто запропоновані приклади дослідів та експериментів у роботі з дітьми дошкільного віку.

З'ясовано місце та значення дослідно-експериментальної роботи у програмно-методичному забезпеченні закладів дошкільної освіти, та у підготовці майбутніх вихователів зі спеціальності А2 Дошкільна освіта, факультету дошкільної педагогіки і психології, Державного закладу «Південноукраїнський

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». Запропоновано рекомендації та поради щодо покращення дослідно-експериментальної діяльності у закладах вищої освіти та у програмно-методичному забезпеченні закладів дошкільної освіти.

Ключові слова: зміст дослідно-експериментальної роботи, завдання дослідно-експериментальної роботи, комплексні програми, парціальні програми, програмно-методичне забезпечення, робоча програма, ОК (освітній компонент), заклад дошкільної освіти.

Dikhtiarenko Stanislava Vadymivna post-graduate student of the Pedagogy Department of State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinskyi", Odesa, https://orcid.org/0000-0002-0349-1680

RESEARCH AND EXPERIMENTAL CONTENT FOR PROGRAM AND METHODOLOGICAL SUPPORT OF A PRESCHOOL EDUCATION INSTITUTION

Abstract. The article presents the results of the analysis of the content of the program and methodological support of the preschool educational system, which modern preschool educational institutions of Ukraine operate under, and the content of the OK for training future educators of preschool educational institutions in the speciality A2 Preschool Education at the Faculty of Preschool Pedagogy and Psychology, State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky".

The work programs ("Theory and methodology of introducing children to nature in preschool education", "Fundamentals of fine arts with the methodology of children's fine arts activities in preschool education") and educational components (EC) of teachers of the Faculty of Preschool Pedagogy and Psychology were analyzed, regarding the presence of tasks on research and experimental work for applicants of the first (bachelor's) level of higher education, 1st and 2nd year of study (full-time, part-time).

Regulatory documents were analyzed (the Law of Ukraine “On Preschool Education” (2024), “State Standard of Preschool Education” (2025), “Methodological Recommendations for the Formation of an Internal System for Ensuring the Quality of Preschool Education” (2025)), current educational programs for the development and education of preschool children (“Ukrainian Preschool” (2022), “Child” (2025) and partial programs “Creators of the Future” (2022), “Stream-education, or Paths to the Universe” (2020)). The essence of the concepts: “educational program”, partial program” was characterized.

The tasks and content of research and experimental work with children of senior preschool age are highlighted in accordance with the current educational (comprehensive) and partial programs. Various examples of research and experiments

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

in work with children of senior preschool age are presented. It also highlights and systematises instructional and methodological materials from the “Teacher’s Workshop”, recommended by the Ministry of Education and Science of Ukraine for use in preschool education institutions. The proposed examples of research and experiments in working with preschool children are considered.

The place and importance of research and experimental work in the program and methodological support of preschool education institutions, and in the training of future educators in the specialty A2 Preschool Education, Faculty of Preschool Pedagogy and Psychology, State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynskyi" are clarified. Recommendations and advice are offered on improving research and experimental activities in higher education institutions and in the program and methodological support of preschool education institutions.

Keywords: content of the research and experimental work, tasks of the research and experimental work, comprehensive programs, partial programmes, programme and methodological support; curriculum (work programme); OK (educational component), preschool education institution.

Постановка проблеми. В умовах сучасних стрімких освітніх трансформацій відбувалося значне оновлення нормативної бази ЗДО, як-от: Закону України «Про дошкільну освіту» (2024 р.), «Державний стандарт дошкільної освіти» (2025 р.), «Методичні рекомендації із формування внутрішньої системи забезпечення якості дошкільної освіти» (2025 р.), що, у свою чергу, передбачають нові вимоги щодо забезпечення якісної дошкільної освіти, об’єднання навчання і виховання у цілісний освітній процес. У Законі України «Про дошкільну освіту» зазначено, що «освітня програма» – це «документ, що містить комплекс освітніх компонентів за всіма освітніми напрямами державного стандарту, реалізація яких має забезпечити досягнення вихованцями визначених очікуваних результатів навчання і компетентностей» [4, с.2]. Водночас «парціальна програма» розглядається як «документ, що містить комплекс освітніх компонентів, у межах одного чи кількох освітніх напрямів державного стандарту, реалізація яких має забезпечити досягнення вихованцями визначених відповідною програмою очікуваних результатів навчання і компетентностей» [4, с.2]. Відповідно до статті 10. Забезпечення доступності дошкільної освіти, пункт 2. передбачено «забезпечення навчально-методичними матеріалами, технічними, програмними, комунікаційними та іншими засобами і обладнанням, необхідним для організації освітнього процесу» [4, с.8]. Відповідно до статті 15. Закону України «Про дошкільну освіту» Організація освітнього процесу, пункт 1. зазначено, що «освітній процес організовується відповідно до Закону України «Про освіту», інших нормативно-правових актів, освітніх і парціальних програм, програми розвитку закладу дошкільної освіти, плану роботи на рік та спрямовується на розвиток особистості, обдарувань кожної дитини, досягнення результатів, визначених державним стандартом» [4, с.13]. Відповідно до статті 16. Закону

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

України «Про дошкільну освіту» Освітні та парціальні програми, пункт 1. передбачено, що «Заклад дошкільної освіти організовує та здійснює освітній процес за однією або кількома освітніми програмами, що реалізуються для одного чи двох базових етапів дошкільної освіти та/чи вікових груп, зокрема, для дітей старшого дошкільного віку, різних вікових груп тощо» [4, с.14]. У новій редакції «Державного стандарту дошкільної освіти» передбачено, що «кожна освітня програма має бути спрямована на досягнення вихованцями результатів навчання і компетентностей, визначених означеним Стандартом» [2, с.2]. За Державним Стандартом, «Природнича, предметно-практична та технологічна компетентності передбачають здатність дитини до пізнання світу природи, світу предметів, техніки та технологій, застосування елементарних умінь для досліджень, практичної взаємодії з об'єктами довколишнього світу, розуміння дитиною взаємозв'язків у природі, ролі техніки та технологій у житті людини, вміння на елементарному рівні орієнуватися в інформаційному просторі, сформовані в дитини уявлення про правила безпечного користування інформаційними технологіями для гри, навчання та спілкування [2, с.4]. У свою чергу, «Екологічна компетентність передбачає здатність дитини цінувати і берегти природу, усвідомлення дитиною зв'язку між діями людини та станом довкілля, дбайливе та відповідальне ставлення дитини до природних ресурсів, створених людиною речей, основи культури споживання, здатність та прагнення дитини брати участь у догляді за рослинами і тваринами» [2, с.4]. У «Методичних рекомендаціях із формування внутрішньої системи забезпечення якості дошкільної освіти» в пункті «Добір вимог/правил організації освітніх і управлінських процесів», підпункт 2.1. наголошується на «виборі (розробленні) освітніх та парціальних програм для організації освітнього процесу з урахуванням академічної автономії» [6, с.3]. Отже, виникає потреба у з'ясуванні наявності програмно-методичного забезпечення щодо дослідно-експериментальної роботи з дітьми старшого дошкільного віку, відповідно до чинних освітніх програм ЗДО. Водночас з'ясувати і стан підготовленості майбутніх вихователів до дослідно-експериментальної роботи з дітьми старшого дошкільного віку в освітньому процесі ЗВО, з'ясувати забезпечення ОК (освітній компонент) в ОПП (освітньо-професійних програмах) та робочих програмах ЗВО.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема дослідно-експериментальної роботи з огляду чинних освітніх програм ЗДО була започаткована багатьма ученими (Г. Бєлєнька, Н. Лисенко, О. Фунтікова та ін.). Ученими розглянуто дослідно-експериментальну роботу в різних напрямах: експериментальні завдання для дітей дошкільного віку на засадах виконання освітніх програм (О. Фунтікова); сутність, структура й функції дослідницької діяльності, визначення мети досліду, перевірка результатів дослідження дітьми дошкільного віку (В. Волкова, І. Алексюк); експериментування як засіб організації діяльності дітей молодшого дошкільного віку в закладах дошкільної освіти (Х. Барна);

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

експериментально-дослідницька діяльність у природі як технологія пізнавального розвитку дитини (Г. Бєлєнька); теоретичний аналіз проблеми розвитку дослідницьких здібностей у дітей дошкільного віку (О. Гнетецька); дитяче експериментування (Ю. Гулько); розвиток дослідницьких здібностей у дітей старшого дошкільного віку (Л. Іщенко, О. Мельникова). Суголосні із позицією О. Фунтікової у тому, що програми виховання і навчання дітей дошкільного віку орієнтуються на потенціал розвитку дитини, що відображено у відповідних програмних завданнях з урахуванням вікових можливостей дітей, у тому числі й організації експериментальної діяльності [9, с.204]. На думку вченої, розробники змісту чинних програм уважають, що саме ініціативність, самостійність дитини, розвиток пізнавального інтересу до світу культури, природи й людини перебувають в експериментальній і дослідній площині активної дитини [9, с.204-205]. О. Фунтікова підкреслює, що не кожна освітня програма закладу дошкільної освіти забезпечує єдиний підхід до організації експериментальної роботи з дітьми дошкільного віку, оскільки не завжди спостерігається єдність розвитку, виховання і навчання дітей, оскільки не враховується рівень складності організації експериментальної діяльності в контексті чинних традиційних, інноваційних та комплексних програм [9, с.205]. Підтримуємо позицію ученої, що насьогодні є науковою проблемою узагальнення завдань дослідно-експериментального характеру в чинних програмах з розвитку дітей дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти [9, с.205].

Мета статті – з'ясувати зміст дослідно-експериментальної роботи у програмно-методичному забезпеченні ЗДО, з'ясувати завдання дослідно-експериментальної роботи для дітей старшого дошкільного віку в чинних освітніх програмах; проаналізувати зміст ОК (освітній компонент) у робочих програмах щодо підготовленості майбутніх вихователів до дослідно-експериментальної роботи з дітьми старшого дошкільного віку на факультетах дошкільної освіти ЗВО.

Виклад основного матеріалу. Звернімося до аналізу програмно-методичного забезпечення, за яким здійснюється підготовка майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти зі спеціальності А2 Дошкільна освіта на факультеті дошкільної педагогіки і психології Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського» (м. Одеса). На етапі теоретичного дослідження означеної проблеми було проаналізовано робочі програми викладачів щодо наявності завдань з дослідно-експериментальної роботи. Як засвідчив аналіз, у робочих програмах викладачів висвітлено означені завдання. Так, у робочій програмі ОК 20 «Теорія та методика ознайомлення дітей із природою у ЗДО», що викладається для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, 2 рік навчання (денна, заочна форми), з переліку презентованих тем для проведення практичних занять запропонована тема: «Організація природничої дослідно-експериментальної роботи в умовах дошкільного закладу». Означена тема передбачає групову роботу, участь у

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

колективному обговоренні здобувачів з динамічним зворотним зв'язком таких підтем: 1. Дитяче експериментування як засіб навчання». 2. «Зв'язок дитячого експериментування з іншими видами діяльності». 3. «Особливості дитячого експериментування». 4. «Класифікація спостережень та експериментів». 5. «Демонстраційні спостереження та експерименти». 6. «Фронтальні спостереження та експерименти». 7. «Методичні вимоги до підготовки та проведення експериментів». Після опрацювання підтем для її закріплення передбачено обов'язкове виконання практичних завдань: укладання переліку правил безпеки під час організації роботи з живими об'єктами; розроблення вимог до об'єктів експериментування та рекомендацій для проведення експериментування в різних вікових групах; визначення змісту простих дослідів у природі. У процесі викладання навчальної дисципліни для активізації освітньо-пізнавальної діяльності здобувачів передбачено виконання ІНДЗ (індивідуальне навчально-дослідне завдання) з тем: «Зміст куточків дослідно-експериментальної діяльності для екологічного виховання дітей дошкільного віку»; «Елементарна пошукова діяльність для екологічного виховання дітей дошкільного віку». У робочій програмі ОК 17 «Основи образотворчого мистецтва з методикою образотворчої діяльності дітей у ЗДО» для здобувачів першого бакалаврського рівня вищої освіти, 1 рік навчання (денна, заочна форми) презентована тема для самостійного опрацювання здобувачами: «Художнє експериментування як спосіб пізнання виражальних властивостей зображувальних матеріалів, спосіб організації художньо-пошукової діяльності дітей та художнього самопізнання». Отже, зміст робочих програм викладачів засвідчує здебільшого наявність тем і завдань з дослідно-експериментальної діяльності, їх значення у професійній підготовці майбутніх вихователів ЗДО.

У процесі дослідження було проаналізовано чинні освітні програми розвитку і навчання дітей дошкільного віку, за якими працюють сучасні заклади дошкільної освіти. Було проаналізовано такі комплексні освітні програми «Українське дошкілля» (2022 р.), «Дитина» (2025 р.) та парціальні програми «Творці майбутнього» (2022 р.), «STREAM-освіта, або Стежинки у Всесвіт» (2020 р.). Опишемо результати аналізу.

У змісті освітньої програми «Українське дошкілля» завдання з дослідно-експериментальної діяльності визначено в окремих розділах. Так, наприклад, у підрозділі «Предметно-практична, технологічна компетентність» акцентовано, що дитина старшого дошкільного віку готова до експериментування, оскільки «дитину цього віку приваблює все яскраве, емоційно забарвлене, те, що можна досліджувати, з чим можна експериментувати, причому її цікавить не лише сам процес, але й результат» [1, с.249]. У підрозділі окреслено і відповідні завдання: формувати в дітей здатність до творення нового, дослідництва, експериментування, творчості, прояву творчої ініціативи, давати дітям можливість самостійного вибору, пошуку й апробації різних варіантів і способів дій; формувати навички експериментування з новим матеріалом [1, с.250]. Ці самі

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

завдання висвітлено й у змісті наступного підрозділу «Конструктивна діяльність» на ст. 251. У підрозділі «Ігри на розвиток креативності») зазначено: заохочувати дітей брати на себе роль дослідника, фантазера, новатора; формувати усвідомлення того, що експериментувати та досліджувати цікаво; збагачувати практичний і теоретичний досвід дитини, спонукати її до творчості, експериментів, оригінальності [1, с.274]. Найбільш розлого ацентовано на змісті експериментально-дослідницької діяльності в підрозділі «Художньо-продуктивна діяльність»: стимулювати бажання експериментувати з різними художніми матеріалами, ознайомити з техніками роздільної крапки і мазка (імпресіонізм), забризкування, аерографії (дмухавка), витирання канцелярською гумкою (підрозділ «Малювання) [1, с.313]. Отже, в освітній програмі «Українське дошкілля» досить стисло презентований зміст та завдання з дослідно-експериментальної роботи, наявні лише в окремих розділах.

У програмі «Дитина» (2025 р.) завдання з дослідно-експериментальної роботи позиціоновано в такому ракурсі: до 5 років діти оволодівають досить значним запасом уявлень про довкілля, які здобувають завдяки своїй активності, прагненню ставити запитання та **екпериментувати** (розділ «Особистість дитини») [3, с.189]; продовжувати розкривати конструктивні можливості різних матеріалів; учити дітей створювати власні конструкції з урахуванням умов їх використання; вчити конструювати за темою, за власним задумом (розділ «Конструювання») [3, с.211]; вчити досліджувати доступні для сприймання об'єкти та явища природи (розділ «Природний світ») [3, с.223]; продовжувати формувати в дітей уміння працювати з різними матеріалами, досліджувати їх властивості (розділ «Художньо-продуктивне образотворення») [3, с.245]; застосовувати не тільки й не стільки прямі запитання (Хто? Що? Куди? Кому?). а й пошуково-дослідницькі, евристичні, творчі, рефлексійні, що спонукають думати, фантазувати, робити припущення, визначати власні емоцій (розділ «Літературне образотворення», підрозділ «Світ художнього тексту») [3, с.225]. Як бачимо, автори програми «Дитина» в розділах «Особистість дитини», «Літературне образотворення» здебільшого акцентують на розвитку уявлень про довкілля, що безпосередньо відбувається завдяки прагненню ставити запитання та експериментувати. У розділах «Конструювання», «Гра», «Художньо-продуктивне образотворення» звертається увага на можливостях різних матеріалів, зокрема, створення різних конструкцій, власних робіт за зразком, умовою, задумом.

Зазначимо, що в розділі «Природний світ» передбачено завдання: дослідження об’єктів та явищ природи, підготовка грунту до посадки та посіву, здійснення посіву овочевих культур тощо. Отже, у програмі «Дитина» (2025 р.) у презентованих завданнях, які стосуються дослідно-експериментальної діяльності, не йдеться про навчання дітей проведенню дослідів та експериментів, відсутні також і приклади дослідів/експериментів, або ж які матеріали доцільно та безпечно використовувати з дітьми.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Отже, аналіз чинних освітніх програм засвідчив, що завдання з дослідно-експериментальної діяльності дітей старшого дошкільного віку визначено досить стисло та окремо в таких програмах, як «Українське дошкілля» (2022 р.), «Дитина» (2025 р.). Більшість освітніх програм, за якими працюють сучасні заклади дошкільної освіти за роками видання не відповідають чинним державним документам і вимагають їх оновлення і перевидання, або ж необхідності використання програм, виданих у 2022-2025 роках.

Було проаналізовано також і парціальні програми. Так, у програмі «Творці майбутнього» (2022 р.) (автори О. Рома, Г. Малевич, І. Піскова, Г. Шварова, О. Шуляк) визначено завдання з дослідно-експериментальної діяльності в розділі «Креативна сфера», з-поміж них: викликати інтерес до експериментування, дослідження, пошуку нестандартних рішень; заохочувати цікавитися парадоксами, прогнозувати, вдаватися до аналогій, швидко мислити; розвивати допитливість, самостійність, ініціативність, сміливість діяти, не чекаючи готового рішення; спонукати до пошуку різних варіантів виконання однакових завдань, випробовувати знову й знову з новими ідеями й припущеннями, не боятися помилок [8, с.43]. Як бачимо, в парціальній програмі лише в одному розділі наявні завдання з дослідно-експериментальної роботи.

Нам імпонує зміст парціальної програми формування інженерного мислення в дітей передшкільного віку «Stream-освіта», або Стежинки у Всесвіт», освітній напрям «Природничі науки, або Подорож Всесвітом» в якому зазначено, що відкриття починаються з інтуїції, а інтуїція формується змалку на заняттях різного спрямування, а саме: діти висувають гіпотези і придумують експерименти для перевірки правильності [5, с.7]. Освітній процес базується на організації розвивальної взаємодії дорослого і дитини в тих видах діяльності, які визнаються провідними для певного вікового періоду, а саме: пізнавально-дослідницька (дослідження об’єктів довкілля та експериментування з ними) [5, с.8]. Слугує на увагу також презентовані в парціальній програмі досліди з різних розділів, розглянемо окремі приклади: «дослідити, через які об’єкти (скло, воду, поліетиленовий пакет, тонку тканину) предмети краще видно»; (підрозділ «Оптичні явища») [5, с.145]; дослід «Смачна паморозь» - створювати паморозь із цукру на склянках»; дослід «Як падає крапелька води» - набирати воду в піпетку та в мисочку (бажано прозору): крапати воду з піпетки на поверхню води в мисочці, спостерігати: щоб дітям було краще видно, можна підсвітити крапельки ліхтариком або ще й роздивитися через лупу» (підрозділ «Властивості речовин») [5, с.166]; дослід-моделювання «Як можна створити штучний дощ?» - розглянути різні способи, порівняти їх (підрозділ «Дощ») [5, с.178]; дослід «Чи є в грунті повітря?» - вкинути грудочку землі у склянку з водою. Спостерігати. На поверхню піднімаються бульбашки повітря. Про що це свідчить? (підрозділ «Грунт») [5, с.179]; діалог-дослідження «Чому на Півдні є найхолодніше місце на Землі?» - провести відповідний дослід, показати малятам, що сонячні промені падають під кутом до полюсів, тому там холодно; дослід «Веселий сніговичок і

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

тепле повітря» - зробити з малятами сніговичків Санта-Клаусів, повісити їх, поставити під ними свічку – сніговички будуть крутитися (підрозділ «Досліди») [5, с.196]; дослідження «Лід який?» - діти роздивляються лід, обстежують його на дотик, підставляють під сонячні промені, придумують з ним експерименти; дослід-вправа «Льодяні фігурки» - заморожувати кольорову воду у формочках для пасочок; дослід-вправа «Що приховує шматочок льоду?» - педагог завчасно заморожує в шматку льоду якусь невеличку іграшку, діти спостерігають, як лід поступово тане, з'являються частини іграшки, роблять припущення, яка саме іграшка в шматку льоду, потім перевіряють свої висновки (підрозділ «Розваги зі снігом та льодом») [5, с.197-198]; дослід-спостереження «Мурашина доріжка» - покласти недалеко від мурашника шматочок банана, посипати цукром, змочити водою, спостерігати, як мурашки створять доріжку. Мурашки передають інформацію засобами феромонів (спеціальних пахучих речовин). Знайшовши їжу, мурашка по дорозі до мурашника залишає феромоновий слід, інші мурашки йдуть точно по ньому; досліди зі статичною електрикою (підрозділ «Досліди») [5, с.215]; дослід «Повітря має вагу» - покласти на стіл газету. Вона має щільно прилягати до поверхні столу. Спробувати її підняти, тримаючи пальцями за кінці. Газета «прилипає» до столу – це повітря тисне на неї; дослід «Чи можуть рослини жити без повітря?» - узяти гілочку з кількома листочками рослини, покласти в пакет, щільно зав'язати, спостерігати, через певний час можна побачити, що рослина гине (підрозділ «Властивості повітря») [5, с.217-218]; дослідження «Чому роса зникає?» - діти висувають гіпотезу, перевіряють її, проводячи дослід; дослід-змагання «Яка вода замерзне швидше – прісна, чи солона?» - узяти також розчин різної солоності (підрозділ «Вода у природі» [5, с.222]. Отже, в означеній парціальній програмі подані влучні приклади дослідів та експериментів, які доцільно проводити з дітьми старшого дошкільного віку. Зокрема, позитив також убачаємо в тому, що позиціоновані досліди сприяють закріпленню знань, умінь та навичок з дослідно-експериментальної роботи в різних напрямах. Зауважимо, що в парціальних програмах «Радість творчості», «Творці майбутнього» досить стисло висвітлено завдання щодо дослідно-експериментальної діяльності, які передбачають залучення дітей до експериментально-дослідницької діяльності відповідно до вимог програм. Натомість лише у парціальній програмі Stream-освіта, або Стежинки у Всесвіт» найбільш чітко запропоновано і розлого розкрито перелік та алгоритм проведення дослідів та експериментів з дітьми старшого дошкільного віку з багатьох розділів. Отже, було проаналізовано чинні освітні та парціальні програми, матеріали, зміст розділів відповідно до дослідно-експериментальної роботи з дітьми старшого дошкільного віку. Слід зауважити, що проаналізовані програми вимагають термінового оновлення та перевидання у зв'язку з оновленням сучасних документів.

На сайті Міністерства освіти і науки України в розділі «Майстерня педагога» наявні інструктивно-методичні матеріали, що рекомендує МОН для закладів дошкільної освіти.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

В методичних матеріалах позиціоновано різноманітний перелік дослідів та експериментів, які можна проводити з дітьми дошкільного віку для вивчення природних явищ. Наприклад, під час прогулянок, екскурсій пропонують проводити досліди з неживою природою, зокрема з теми «Сонце» (показати рух сонця по небу); Тема: «Повітря» (наявність повітря навколо нас, у воді); Тема: «Явища природи» (продемонструвати утворення веселки); Тема: «Сніг» (учити дітей розрізняти і називати ознаки снігу); Тема «Лід» (продовжувати розширювати знання дітей про деякі властивості води); Тема: «Пісок» (розширити та поглибити знання дітей про пісок – сипкий, вологий – із вологого піску можна ліпити, пісок стає вологим, якщо його полити, після дощу, вранці від роси. Працюючи у приміщенні, доцільно проводити такі експерименти: Тема: «Вода» (вчити розрізняти стан води (холодна, тепла, гаряча, чиста, забруднена); Тема: «Грунт» (учити дітей розрізняти вологу та суху землю); Тема: «Рослини» (показати значення води для росту рослин); Тема «Тварини» (визначити кількість корму, необхідного для акваріумних риб); Тема «Я і природа» (продемонструвати значення зору та функцій очей) [7]. Запропоновані інструктивно-методичні матеріали, спрямовані на організацію та впровадження дослідно-експериментальної роботи з дітьми старшого дошкільного віку в закладах дошкільної освіти, вимагають активного впровадження їх у практику дошкільної освіти.

Висновки. Аналіз освітніх програм для ЗДО засвідчив позитивне залучення дітей дошкільного віку до експериментально-дослідницької діяльності в середніх і старших групах ЗДО. Зокрема, у зв'язку з оновленням нормативної бази для закладу дошкільної освіти, є потреба в оновленні й програм розвитку для дітей дошкільного віку. Наразі є оновленою лише одна чинна освітня програма «Дитина» (2025 р.). Інші проаналізовані програми «Українське дошкілля» (2022 р.) та парціальні програми «Творці майбутнього» (2022 р.), «STREAM-освіта, або Стежинки у Всесвіт» (2020 р.) вимагають оновлення та перевидання. Проаналізувавши чинні програми, зазначимо, що майже у всіх програмах досить стисло презентовані та лише в окремих розділах наявні завдання та зміст дослідно-експериментальної роботи з дітьми старшого дошкільного віку. В програмах відсутні приклади дослідів та експериментів, які доцільно проводити з дітьми старшого дошкільного віку, відсутні вимоги, умови та рекомендації щодо організації дослідно-експериментальної роботи з дітьми старшого дошкільного віку. Отже, вважаємо, за доцільне, по-перше – оновити та перевидати освітні програми для дітей дошкільного віку, по-друге – додати в освітні програми розділ «Досліди та експерименти», в якому повинні бути презентовані приклади дослідів та експериментів, вимоги, умови та рекомендації щодо організації дослідно-експериментальної роботи з дітьми старшого дошкільного віку, по-третє – розробити освітню програму з дослідно-експериментальної роботи. Реалізація означеної тенденції вимагає серйозної підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти (насамперед вихователів) до організації і проведення з дітьми різних видів дослідів та експериментів у різних

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

сферах життєдіяльності (природі, побуті, різних видах діяльності (образотворчій, мовленнєвій, соціокультурній, побутовій та ін.)). Виникає необхідність: а) розробити сучасну парціальну програму для ЗДО «Експериментально-дослідна діяльність дітей дошкільного віку»; б) докладно вивчити сучасну підготовку майбутніх вихователів ЗДО до організації експериментально-дослідницької роботи в сучасних закладах вищої освіти на факультетах дошкільної педагогіки та психології; в) увести ОК за вибором «Експериментально-дослідна робота дітей у закладах дошкільної освіти».

Література

1. Білан О. І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля». за заг. ред. О. І. Білан. Вид. 2-ге, зі зм. і доп. Тернопіль. «Мандрівець». 2022. 256 с.

2. Державний стандарт дошкільної освіти. Київ. 2025. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/692f146e73eac754938697%20(2).pdf

3. Дитина: Освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. кер. проекту. О. П. Турунцев; авт. кол.: Г. В. Бєлєнька, О. Я. Богініч, В. М. Вертугіна [та ін.]; наук. ред.: О. А. Половіна, І. В, Кондратець. Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. 2025. 428 с.

4. Закон України «Про дошкільну освіту». Київ. 2024. 58 с. https://oplatforma.com.ua/images/news/2024/%D1%84%D0%B0%D0%B9%D0%BB%D0%B8/zakon_pro_doskilnu_2024_Pedrada.pdf

5. Крутій К. Л., І. Б. Стеценко. Парціальна програма формування культури інженерного мислення в дітей передшкільного віку «STREAM-освіта, або Стежинки у Всесвіт». Запоріжжя :ТОВ «ЛІПС» ЛТД, 2020. 240 с.

6. Методичні рекомендації з питань формування внутрішньої системи забезпечення якості дошкільної освіти. Київ. 2025. 23 с. URL: https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2025/03/Metodichni_rekomendacii_VSZYAO_ZDO-2025.pdf

7. Міністерство освіти і науки України. Майстерня педагога. URL: https://mon.gov.ua/osvita-2/doshkilna-osvita-2/maysternya-pedagoga

8. Парціальна програма розвитку дитини від 2 до 6 років через ГРУ «Творці майбутнього» та методичні рекомендації. Рома О. Ю., Малевич Г. В., Піскова І. Ю., Шварова Г. В., Шуляк О. М. The LEGO Foundation. 2022. 109 с.

9. Фунтікова О. О. Експериментальні завдання для дошкільників на засадах виконання освітніх програм. *Інноваційна педагогіка.* 2022. Вип. 50. Том 1. С. 204-211.

References:

1. Bilan, O. I. (2022). *Programa rozvitku ditini doshkil'nogo viku «Ukraïns'ke doshkillja» [Preschool Child Development Program "Ukrainian Preschool*"]. (vol. 1-2). Ternopil'. «Mandrivec'» [in Ukrainian].

2. Derzhavnij standart doshkil'noï osviti [State Standard of Preschool Education]. *C:* Retrieved from file:///C:/Users/User/Downloads/692f146e73eac754938697%20(2).pdf [in Ukrainian].

3. Turuncev, O. P. (2025). *Ditina: Osvitnja programa dlja ditej vid dvoh do semi rokiv [Child: Educational Program for Children from Two to Seven Years Old*]. Kïiv. un-t im. B. Grinchenka [in Ukrainian].

4. Zakon Ukraïni «Pro doshkil'nu osvitu» [The Law of Ukraine "On Preschool Education"]. *oplatforma.com.ua* Retrieved from https://oplatforma.com.ua/images/news/2024/%D1%84%D0%B0%D0%B9%D0%BB%D0%B8/zakon_pro_doskilnu_2024_Pedrada.pdf [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

5. Krutij, K. L., Stecenko, I. B. (2020). *Parcial'na programa formuvannja kul'turi inzhenernogo mislennja v ditej peredshkil'nogo viku «STREAM-osvita, abo Stezhinki u Vsesvit» [Partial program for the formation of a culture of engineering thinking in preschool children "STREAM-education, or Paths to the Universe"].* Zaporizhzhja :TOV «LIPS» LTD [in Ukrainian].

6. Metodichni rekomendacii z pitan' formuvannja vnutrishn'oï sistemi zabezpechennja jakosti doshkil'noï osviti [Methodological recommendations on the formation of an internal system for ensuring the quality of preschool education]. *sqe.gov.ua* Retrieved from https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2025/03/Metodichni_rekomendacii_VSZYAO_ZDO-2025.pdf [in Ukrainian].

7. Ministerstvo osviti i nauki Ukraïni. Majsternja pedagoga [Ministry of Education and Science of Ukraine. Teacher's Workshop]. *mon.gov.ua* Retrieved from https://mon.gov.ua/osvita-2/doshkilna-osvita-2/maysternya-pedagoga [in Ukrainian].

8. Roma, O. Ju., Malevich, G. V., Piskova, I. Ju., Shvarova, G. V., Shuljak, O. M. (2022). *Parcial'na programa rozvitku ditini vid 2 do 6 rokiv cherez GRU «Tvorci majbutn'ogo» ta metodichni rekomendacii [Partial program for the development of a child from 2 to 6 years old through the GRU "Creators of the Future" and methodological recommendations*]. The LEGO Foundation [in Ukrainian].

9. Funtikova, O. O. (2022). Eksperimental'ni zavdannja dlja doshkil'nikiv na zasadah vikonannja osvitnih program [Experimental tasks for preschoolers on the principles of implementing educational programs]. *Innovacijna pedagogika - Innovative Pedagogy,* 50, 1, 204-211 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 06.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 19.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 37.091.3:004

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-754-765

Дольнікова Любов Василівна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та інноваційної освіти, Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, https://orcid.org/0000-0003-0719-2028

Кондратюк Анастасія Іванівна студентка IV курсу бакалаврату спеціальності 015.39 Професійна освіта (цифрові технології) Інституту права, психології та інноваційної освіти, Національний університет «Львівська політехніка» , м. Львів, https://orcid.org/0009-0002-6055-4016

ЦИФРОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПЕДАГОГІВ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті здійснено аналіз проблеми формування цифрової компетентності педагогів соціально-гуманітарних спеціальностей у контексті цифровізації освітніх процесів. Обґрунтовано сутність цифрової компетентності як інтегративної характеристики діяльності викладача, яка поєднує технічні, когнітивні, комунікативні, етичні та методичні складові. Показано, що перехід від знаннєво-репродуктивної до компетентнісної парадигми освіти зумовлює необхідність переосмислення ролі педагога як фасилітатора, модератора цифрової взаємодії та наставника у процесі формування критичного мислення здобувачів освіти. Особливу увагу приділено специфіці цифрової компетентності педагогів гуманітарного профілю, що зумовлена дискурсивним, інтерпративним і поліфонічним характером гуманітарного знання. Визначено основні бар'єри формування, цифрової компетентності викладачів соціально-гуманітарних спеціальностей зокрема психологічні, (страх перед технологіями та когнітивний дисонанс), методичні, (недостатня здатність інтегрувати цифрові інструменти у дидактичний процес) та інфраструктурно-часові (обмеженість ресурсів і часу на опанування нових технологій). Доведено, що ефективне використання цифрових інструментів передбачає не лише технічну обізнаність, але й сформованість цифрової дидактики, підвищенню мотивації навчання.

У статті розкрито значення таких напрямів розвитку цифрової компетентності, як цифрова гуманітаристика (Digital Humanities), інформаційно-медійна грамотність, цифрова етика та академічна доброчесність. Наголошено на необхідності формування навичок критичної взаємодії зі штучним інтелектом, використання інструментів OSINT, а також здатності до створення інтерактивного освітнього середовища, зокрема через гейміфікацію, сторітелінг та візуалізацію навчального матеріалу. Окремо акцентовано на ролі цифрових

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

технологій у забезпеченні інклюзивності освіти. Емпірична частина дослідження засвідчила високий рівень використання цифрових інструментів викладачами, проте виявила потребу в системному підвищенні їх цифрової компетентності. Зроблено висновок, що цифрова компетентність педагогів соціально-гуманітарних спеціальностей є динамічним утворенням, яке потребує безперервного професійного розвитку та методичної підтримки.

Ключові слова: цифрова компетентність, педагог соціально-гуманітарних дисциплін, цифровізація освіти, цифрова дидактика, цифрова гуманітаристика інформаційно-медійна грамотність, штучний інтелект, академічна доброчесність.

Dolnikova Lyubov Vasylivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Pedagogy and Innovative Education, Lviv Polytechnic National University, Lviv, https://orcid.org/0000-0003-0719-2028

Kondratiuk Anastasiia Ivanivna 4th year undergraduate student, specialty 015.39 Professional Education (Digital Technologies), Institute of Law, Psychology and Innovative Education, Lviv Polytechnic National University, Lviv, https://orcid.org/0009-0002-6055-4016

DIGITAL COMPETENCE OF SOCIAL AND HUMANITIES EDUCATORS IN THE CONTEXT OF MODERN EDUCATIONAL TRANSFORMATION

Abstract. The article analyzes the problem of forming digital competence of teachers of social and humanitarian specialties in the context of digitalization of educational processes. The essence of digital competence as an integrative characteristic of teacher activity, which combines technical, cognitive, communicative, ethical and methodological components, is substantiated. It is shown that the transition from the knowledge-reproductive to the competence paradigm of education necessitates the rethinking of the role of the teacher as a facilitator, moderator of digital interaction and mentor in the process of forming critical thinking of education seekers. Special attention is paid to the specificity of digital competence of teachers of the humanitarian profile, which is due to the discursive, interpretative and polyphonic nature of humanitarian knowledge.

The main barriers to the formation of digital competence of teachers of social and humanitarian specialties are identified, including psychological (fear of technology and cognitive dissonance), methodological (insufficient ability to integrate digital tools into the didactic process) and infrastructural and temporal (limited resources and time for mastering new technologies).

It is proven that the effective use of digital tools involves not only technical awareness, but also the formation of digital didactics, increasing motivation for learning.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

The article reveals the importance of such areas of digital competence development as digital humanities, information and media literacy, digital ethics and academic integrity. The need to form skills for critical interaction with artificial intelligence, the use of OSINT tools, as well as the ability to create an interactive educational environment, in particular through gamification, storytelling and visualization of educational material, is emphasized. Separate emphasis is placed on the role of digital technologies in ensuring inclusive education. The empirical part of the study showed a high level of use of digital tools by teachers, but revealed the need for a systematic improvement of their digital competence. It was concluded that the digital competence of teachers of social and humanitarian specialties is a dynamic formation that requires continuous professional development and methodological support.

Keywords: digital competence, teacher of social and humanitarian disciplines, digitalization of education, digital didactics, digital humanities, information and media literacy, artificial intelligence, academic integrity.

Постановка проблеми. Парадигма сучасної системи освіти в Україні на всіх її рівнях зазнає глибоких і системних трансформацій під впливом активного впровадження інформаційно-комунікаційних технологій. Ці зміни охоплюють не лише технічне оснащення закладів освіти, а й методологію і методику навчання, функції учасників освітнього процесу, зміст освітніх програм та саму філософію освіти. Передусім цифровізація сприяє, а швидше вимагає, переходу від знаннєво-репродуктивної моделі навчання до компетентнісної, орієнтованої на формування критичного мислення, уміння працювати з інформацією, комунікувати та співпрацювати в цифровому середовищі. Освітній процес дедалі більше набуває рис персоналізованого навчання, де враховуються індивідуальні потреби, вікові особливості, темп засвоєння матеріалу та стиль навчання здобувачів освіти. Використання онлайн-платформ, адаптивних систем навчання, інтерактивних ресурсів і мультимедійного контенту дозволяє зробити навчання більш гнучким, доступнішим і вмотивованим. В умовах сучасної освіти педагог повинен демонструвати високий рівень володіння цифровими інструментами, адже саме технології визначають нові стандарти педагогічної взаємодії в освітньому процесі. Особливої актуальності ця проблема набуває в контексті підготовки та професійної діяльності педагогів соціально-гуманітарних спеціальностей, де специфіка викладання традиційно спиралася на текстові джерела, усну комунікацію та безпосередньо взаємодію в аудиторії, а більшість фахівців не отримали достатньої підготовки під час навчання у закладах вищої освіти і з різних причин не змогли опанувати її самостійно.

Водночас, сучасність диктує необхідність активного застосування інформаційно-комунікаційних технологій під час вивчення соціально-гуманітарних дисциплін. Це передбачає не лише використання комп’ютерів чи онлайн-ресурсів, а й інтеграцію інтерактивних інструментів у навчальний процес, які допомагають досягти освітніх цілей, зробити навчання більш

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

динамічним, персоналізованим та ефективним. Цифрова компетентність для педагогів соціально-гуманітарного профілю стає важливою умовою ефективної трансляції інформації та формування якісних програмних результатів, визначених у державних та галузевих освітніх стандартах. Це дозволяє ефективно організовувати науково-дослідницьку діяльність студентів, навчати їх методам аналізу й інтерпретації даних, а також формувати навички інформаційної обробки та перевірки достовірності джерел. Аналіз змісту гуманітарних дисциплін засвідчує, що їх навчальні програми передбачають систематичну роботу з різними типами джерел та значними обсягами інформації та їх опрацюванням. Виникає суперечність між реальними завданнями опрацювання наукових текстів, історичних документів, художніх творів, статистичних матеріалів, візуальних та аудіальних ресурсів та здатністю педагогами соціально-гуманітарних дисциплін порівнювати та узагальнювати великі масиви текстової, візуальної та аудіальної інформації. Саме намагання усунути цю суперечність зумовило вибір теми нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування цифрової компетентності загалом під час підготовки сучасного фахівця висвітлено в літературі достатньо повно. Проте, у науково-педагогічному дискурсі концепт «цифрова-компетентність» сформувався не відразу. Його становленню передували такі терміни, як «комп'ютерна грамотність», «інформаційна культура», «ІКТ-компетентність».[5] Сучасне ж поняття «цифрова компетентність» є значно ширшим та інтегративним. Воно охоплює не лише технічні та інформаційні навички, але й критичне мислення, культуру безпечної поведінки в цифровому середовищі, здатність до колаборації та етичні аспекти використання технологій. Згідно з рекомендаціями Європейського Парламенту та Ради ЄС щодо ключових компетентностей для навчання протягом усього життя, цифрова компетентність визначається як впевнене, критичне та відповідальне використання цифрових технологій для навчання, роботи та участі в житті суспільства. [7] Проте особливості реалізації цієї проблеми під час викладання дисциплін соціально-гуманітарного профілю висвітлено фрагментарно. Глибоке розуміння сутності цифрової компетентності педагога соціально-гуманітарних спеціальностей потребує ретроспективного аналізу еволюції цього поняття. Як справедливо зазначає Гончарук В., що якщо раніше робота з архівами, літературними творами чи результатами соціологічних опитувань вимагала фізичної присутності в бібліотеках, то сьогодні ці процеси повністю інтегровані в цифрове середовище. Відповідно, цифрова компетентність педагога-гуманітарія передбачає вміння здійснювати ефективний пошук, критичний аналіз та систематизацію інформації у глобальних базах даних, електронних архівах та цифрових бібліотеках.[2]

У наукових дослідженнях зазначається, що важливим аспектом професійної діяльності сучасного викладача під час та безпосереднього здійснення освітнього процесу у взаємодії зі здобувачем освіти, є візуалізація та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

структурування навчального матеріалу, що значно підвищує рівень засвоєння складної гуманітарної інформації. Для візуалізації наративів та створення інтерактивних презентацій педагоги часто використовують платформу Canva, Prezi, Google Slides, Microsoft PowerPoint, Adobe Express та ін., що дозволяє компонувати текст, інфографіку та мультимедійні елементи в естетично привабливий і зрозумілий для здобувачів освіти формат. Такий підхід допомагає утримувати увагу аудиторії та перетворює пасивне слухання на залучене сприйняття. Науковці Волкова Н. та Лебідь О. [3] зазначають, що цифрова компетентність педагогів соціально-гуманітарних спеціальностей включає комунікативну складову, оскільки гуманітарна освіта базується на діалозі, дискусії та обміні думками. Уміння організувати цей процес у віртуальному середовищі за допомогою систем відео конференц-зв'язку, інтерактивних дошок для спільної роботи та спеціалізованих освітніх платформ є невіддільною частиною педагогічної майстерності, що забезпечує отримання якісних програмних результатів навчання. Викладач має не просто перенести традиційну лекцію чи семінар в онлайн-формат, а й адаптувати методику взаємодії до умов цифрової комунікації, забезпечуючи інтерактивність та зворотний зв'язок, активізувати студента до дискусії, висловлювання власної позиції, створення атмосфери психологічного комфорту. Ми погоджуємось з дослідницею Сухомлин О. [6], що формування цифрової компетентності є безперервним процесом, який вимагає постійного самовдосконалення та адаптації до нових технологічних викликів. З огляду на це, професійна діяльність педагога соціально-гуманітарного профілю сьогодні неможлива без інтеграції цифрових інструментів, які виступають не просто допоміжним засобом, а повноцінним середовищем для конструювання нових знань. Зазначимо, що на думку дослідників, вищим рівнем представлення цифрової компетентності є здатність педагога не лише використовувати готові рішення, а й самостійно проєктувати власні спеціалізовані освітні середовища. Яскравим прикладом такого підходу може слугувати розробка комплексних онлайн-платформ для специфічних галузей навчання, як-от платформи для військової підготовки «Готовність+», де навчальний, гуманітарний та соціокультурний компоненти гармонійно інтегруються з новітніми цифровими технологіями. Створення подібних платформ вимагає від розробника глибокого розуміння як методики викладання, так і архітектури цифрового освітнього простору. Дослідники Гончарук В., Васильєв О. [2,4,] наголошують що процес формування та розвитку цифрової компетентності у викладачів соціально-гуманітарного профілю супроводжується низкою специфічних бар'єрів, а деякі педагоги [3, 6] висловлюють побоювання, що надмірна цифровізація може призвести до дегуманізації освіти, зниження якості міжособистісного спілкування та втрати емоційного контакту з аудиторією, який є критично важливим, наприклад, на заняттях з літератури, психології, соціології, політології тощо. Тому науковці виокремлюють низку

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

бар'єрів у формуванні цифрової компетентності викладачів гуманітарних дисциплін:

❖ *психологічний бар'єр* - зумовлений усталеними стереотипами щодо «несумісності» глибокого гуманітарного знання та технологічного інструментарію. [5]

❖ *бар'єр методичної адаптації*, сутність якого полягає в тому, що володіння інструментами на користувацькому рівні не гарантує їхнього ефективного методичного застосування. [4] Викладач може вміти створити мультимедійну презентацію, але використовувати її лише як дублювання усного мовлення, не розкриваючи дидактичного потенціалу візуалізації. Тому цифрова компетентність нерозривно пов'язана з цифровою дидактикою – умінням переосмислювати методи викладання відповідно можливостей технологій.

❖ *бар'єр інфраструктурного та часового забезпечення* [6], який передбачає пошук якісного цифрового контенту, його верифікацію, створення власних інтерактивних матеріалів та опанування нових платформ вимагають значних витрат часу, який не враховується у традиційному педагогічному навантаженні.

Для викладача соціально-гуманітарних дисциплін цифрова компетентність набуває специфічного забарвлення. Гуманітарне знання за своєю природою є поліфонічним, дискурсивним та інтерпретативним. Відповідно, інструментарій педагога має забезпечувати не просто репродукцію фактів, а створення середовища для смислоутворення. Дослідники у сфері цифрової дидактики виокремлюють кілька взаємопов'язаних компонентів у структурі цифрової компетентності педагога-гуманітарія: ціннісно-мотиваційний, когнітивно-операційний, діяльнісно-практичний, рефлексивно-проектувальний.

Гуменний О., Зеленська О., Марченко О. зазначають, що формування цифрової компетентності педагогів соціально-гуманітарних спеціальностей сьогодні тісто переплітається з розвитком нового наукового напряму – цифрової гуманітаристики (Digital Humanities).[8] Ця міждисциплінарна галузь виникла на перетині комп'ютерних наук та гуманітарних дисциплін. Оволодіння основами Digital Humanities дозволяє викладачам вийти на принципово новий рівень викладання та наукової роботи. Наприклад, в історичній науці та освіті активне використання баз даних (зокрема, базове розуміння SQL для роботи з історичними реєстрами) дозволяє студентам проводити власні міні-дослідження демографічних процесів минулого. [8]

Окрему увагу науковці приділяють питанню інклюзивності та доступності освіти, що безпосередньо залежить від цифрової компетентності педагога. Використання технологій дозволяє індивідуалізувати навчальний процес для студентів з особливими освітніми потребами, які часто обирають гуманітарні спеціальності, є уміння налаштовувати субтитри до навчальних відео, використовувати програми екранного доступу, створювати текстові матеріали, що легко розпізнаються рідерами, або застосовувати інструменти альтернативної комунікації – все це є невід'ємною частиною фахового профілю сучасного

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

педагога. Соціально-гуманітарні дисципліни, які базуються на текстах та комунікації, мають бути максимально доступними для всіх категорій здобувачів освіти. [3,6,11]

На основі проведеного короткого аналізу наукових досліджень та практичних аспектів можемо виснувати, що цифрова компетентність викладача соціально-гуманітарних дисциплін є складним, багатовимірним і динамічним утворенням. Вона не є статичним набором навичок, що здобуваються раз і назавжди. Умови стрімкого технологічного розвитку, зокрема поява генеративного штучного інтелекту, систем нейронного машинного перекладу алгоритмів синтезу мовлення, ставлять перед освітянами нові виклики. Сьогодні педагог має навчити студентів не лише шукати інформацію, але й критично взаємодіяти з ШІ-асистентами, перевіряти згенеровані тексти на достовірність (особливо в історичних та філологічних дослідженнях) та дотримуватись нових норм академічної етики. Саме це вимагає пошуку авторського інструментарію у формуванні цифрової компетентності педагога соціально-гуманітарних дисциплін.

Мета статті - здійснити теоретичний аналіз формування цифрової компетентності педагогів соціально-гуманітарних спеціальностей, виокремити цифрову компетентність як педагогічну проблему та зазначити умови особливості її формування.

Виклад основного матеріалу. Як засвідчує аналіз, поданий вище, важливим вектором формування цифрової компетентності педагога соціально-гуманітарних дисциплін є подолання психологічних та соціокультурних бар'єрів. Процес цифровізації часто викликає у педагогів традиційної формації стан когнітивного дисонансу. З одного боку, вони усвідомлюють незворотність технологічних змін, а з іншого – відчувають недостатність технічних навичок або побоюються втрати авторитету перед «цифровими аборигенами» (digital natives) – сучасними здобувачами освіти, для яких цифрове середовище є природним місцем існування.

Зазначимо, що психологічна готовність до використання ІКТ у професійній діяльності соціально-гуманітарних дисциплін ускладнюється ще й тим, що ці предмети традиційно базуються на емоційному інтелекті, емпатії та герменевтичному аналізі. Перенесення цих процесів у цифровий формат вимагає від викладача пошуку нових механізмів емоційного залучення, формування віри в себе, подолання страху перед освоєнням нового інструментарію. Віртуальна аудиторія потребує іншої динаміки, а саме: коротших інформаційних блоків; частішої зміни видів діяльності; використання ігрових технологій; інтерактивного опитування для підтримання уваги та реалізації зворотного зв'язку.

Досвід показує, що сучасний етап розвитку цифрового суспільства характеризується стрімким впровадженням систем штучного інтелекту в усі сфери життя. Для педагога соціально-гуманітарних спеціальностей розуміння принципів роботи генеративного ШІ стає новим викликом і новою складовою

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

цифрової компетентності. Викладач має бути готовим до того, що студенти можуть використовувати нейромережі для написання есе, перекладу текстів чи генерування ідей. Відповідно, компетентний педагог не повинен категорично забороняти ці інструменти, а має навчити здобувачів освіти критично оцінювати згенерований контент, редагувати його та використовувати ШІ як помічника (наприклад, для автоматизації рутинного пошуку чи структурування матеріалу, чи підготовки рисунків і схем), залишаючи за людиною функцію творчого осмислення та етичного контролю, а тому викладач повинен практикувати інтерактивні дискусії та обговорення результатів роботи студентів, що підготовані з допомогою штучного інтелекту.

Наші спостереження засвідчують, що цифрова компетентність педагога соціально-гуманітарних спеціальностей еволюціонує від базової комп'ютерної грамотності до складного комплексу технічних, методичних, психологічних та етичних навичок. Це безперервний процес адаптації до інновацій, де головною метою залишається не сама технологія, а підвищення якості гуманітарної освіти, розширення світогляду здобувачів освіти та підготовка їх до свідомого життя в глобалізованому інформаційному суспільстві. Розглядаючи цифрову компетентність педагогів соціально-гуманітарного профілю, неможливо оминути трансформацію, яку пройшла система освіти внаслідок глобальних криз, зокрема пандемії COVID-19, а в українських реаліях, повномасштабного вторгнення. Цей досвід засвідчив перехід від «екстреного дистанційного навчання» (emergency remote teaching) до свідомої, стратегічної цифрової педагогіки. Якщо на початкових етапах основним завданням викладача було просто забезпечити безперервність освітнього процесу (перенесення проведення занять у Zoom чи Google Meet), то сьогодні фокус змістився на якість та дидактичну доцільність використання технологій. Для гуманітарних дисциплін це означає перехід від пасивного транслювання інформації до створення віртуальних спільнот практиків (communities of practice), де студенти та викладач взаємодіють у єдиному цифровому середовищі, обговорюючи філософські, історичні чи соціальні проблеми.

Узагальнення проаналізованих наукових джерел та власні спостереження авторів дають підстави стверджувати, що у цьому контексті однією з найважливіших складових цифрової компетентності педагога-гуманітарія стає *інформаційно-медійна грамотність*.[6] У сучасному світі, де обсяги інформації зростають експоненціально, а межа між фактом і фейком стає все більш розмитою, викладач історії, політології чи соціології виконує роль навігатора.[5] Цифрова компетентність тут виявляється у здатності застосовувати інструменти OSINT (Open Source Intelligence), до яких відносяться процес збору, аналізу та інтерпретації інформації, отриманої з відкритих і доступних джерел (інтернет, ЗМІ, соціальні мережі, офіційні реєстри тощо) з метою отримання корисних відомостей. Більше того, глибоке розуміння базових концепцій теорії інформації та кодування дозволяє викладачеві пояснити здобувачам освіти алгоритми

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

поширення інформації в соціальних мережах, явище «інформаційних бульбашок» та механізми цифрової пропаганди, що перетворює стандартне гуманітарне заняття на потужний тренінг із критичного мислення та цифрової гігієни.

Ще одним важливим аспектом, на нашу думку, є *цифрова етика та академічна доброчесність.* Відкритий доступ до колосальних масивів текстів у мережі Інтернет провокує проблему плагіату та недоброчесного запозичення ідей. Цифрово компетентний педагог повинен не лише вміти користуватися антиплагіатними системами, але й формувати у студентів культуру поваги до інтелектуальної власності. Окремим, надзвичайно перспективним напрямом розвитку цифрової компетентності у соціально-гуманітарній сфері є *впровадження елементів гейм-дизайну та інтерактивного сторітелінгу*. Ми з власного досвіду можемо констатувати, що класичний текстово центричний підхід практично відкинутий сучасним студентом. Натомість розуміння принципів того, як створюються віртуальні світи та відеоігри, дозволяє викладачеві конструювати захопливі освітні наративи. Наприклад, вивчення історичної епохи чи літературного твору може бути побудоване за принципом нелінійного квесту або рольової взаємодії у віртуальному середовищі, де студент стає активним учасником подій. Використання простих платформ для створення візуальних новел або розгалужених історій дозволяє педагогу-гуманітарію поєднати глибокий зміст із сучасною, привабливою для молоді формою подачі матеріалу, перетворюючи навчальний процес на інтерактивну подорож.

Не менш важливою є здатність педагога до естетичного оформлення навчального матеріалу. В епоху візуальної культури те, *як* подається інформація, має таке ж значення, як і те, *що* саме подається. Робота у зручних графічних редакторах, таких як Canva, дозволяє викладачам швидко створювати професійні інфографіки для соціологічних звітів, візуальні схеми для філософських концепцій або стильні робочі зошити (workbooks) для студентів. Це не вимагає професійних навичок дизайнера, але є обов'язковим елементом цифрової компетентності, що формує позитивний цифровий імідж викладача та полегшує когнітивне навантаження на здобувачів освіти.

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, можна стверджувати, що цифрова компетентність педагогів соціально-гуманітарних спеціальностей є фундаментальною умовою їхньої професійної придатності в умовах інформаційного суспільства. Вона інтегрує в собі здатність до ефективної комунікації, критичного аналізу медіа середовища, етичного використання технологій та креативного підходу до конструювання навчального процесу. Трансформація ролі викладача від єдиного джерела знань до цифрового ментора та фасилітатора вимагає постійного оновлення інструментарію та методичних підходів, що робить безперервний професійний розвиток у сфері ІКТ життєвою необхідністю. Зреалізувати завдання по формуванню цифрової компетентності майбутніх педагогів-гуманітаріїв можна на основі професійно підібраних дидактичних

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

методів та засобів. У нашому дослідженні ми опитали 25 викладачів соціально-гуманітарних дисциплін, які майже всі (23) зазначили, що активно використовують доступні цифрові інструменти для викладання, проте всі також відзначили, що потребують вдосконалення, навчання щодо власного професійного розвитку саме в контексті володіння сучасними цифровими техніками і технологіями.

До подальших перспектив дослідження відносимо аналіз освітніх програм підготовки фахівців різних соціально-гуманітарних дисциплін різних освітніх рівнів з позицій формування цифрової компетентності здобувачів за цими спеціальностями.

Література

1. Digital Competence Framework for Educators (DigCompEdu) // European Commission. Joint Research Centre. URL: https://joint-research-centre.ec.europa.eu/digcompedu_en (дата звернення: 26.04.2026)

2. Гончарук В., Гончарук В. Цифрова компетентність як складник професійної культури педагога // Актуальні питання гуманітарних наук : міжвуз. зб. наук. пр. молодих вчених Дрогобиц. держ. пед. ун-ту ім. І. Франка. 2021. Вип. 41(1). С. 202–210. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apgnd_2021_41(1)__33 (дата звернення: 26.04.2026).

3. Волкова Н. П., Лебідь О. В. Формування цифрової компетентності у майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2021. Вип. 78. С. 161–166. DOI: https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.78.28.

4. Васильєв О. В. Теоретико-методичні засади розвитку цифрової компетентності майбутніх викладачів в умовах інтеграції штучного інтелекту в освітню сферу // Академічні візії. 2025. URL: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1954

5. Цифрова компетентність сучасного вчителя нової української школи: 2022 (Безпечне середовище для учнів та вчителів: виклики та практичні рішення) : зб. матеріалів всеукр. наук.-практ. семінару (Київ, 3 березня 2022 р.) / за заг. ред. О. В. Овчарук. Київ : ІЦО НАПН України, 2022. 106 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/731095/ (дата звернення: 28.04.2026)

6. Сухомлин О. А. Дидактичні засади формування цифрової компетентності студентів філологічних спеціальностей : дис. ... докт. філософії : 011 Освітні, педагогічні науки. Київ, 2023. 276 с. URL: https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2023/09/Dysertatsiia-Sukhomlyn-O.A..pdf (дата звернення: 24.04.2026).

7. Council Recommendation of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning // Official Journal of the European Union. 2018. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32018H0604%2801%29 (дата звернення: 26.04.2026).

8. Гуменний О. Д., Зеленська О. М., Марченко О. Г. Методичні засади розвитку цифрової компетентності педагогічних працівників закладів освіти: практичні орієнтири та інструменти // Перспективи та інновації науки. 2025. URL: https://pedagogical-academy.com/index.php/journal/article/view/1310 (дата звернення: 22.04.2026).

9. Власій О., Дудка О., Іваночко Н. Формування цифрової компетентності соціального педагога як шлях до професійного росту // Educological discourse. 2021. Вип. 33(2). С. 185–204. DOI: DOI: https://doi.org/10.28925/2312-5829.2021.2.13. URL: https://lib-repo.pnu.edu.ua/handle/123456789/18560

ISSN 2786-4952 Online

10. Стечкевич О. О. Концептуальні засади формування системи цифрової компетентності педагога. // Актуальні питання гуманітарних наук. 2023. Вип. 60, ч. 4. ULR: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/60_2023/part_4/28.pdf

11. Близнюк М., Радько Я. Теоретичні основи цифрової компетентності майбутніх викладачів професійної освіти у фаховій підготовці // Українська професійна освіта. 2025. № 17. С. 60–79. DOI: https://doi.org/10.33989/2519-8254.2025.17.342369

References

1. European Commission. Joint Research Centre. (n.d.). *Digital Competence Framework for Educators (DigCompEdu).* Retrieved April 26, 2026, from https://joint-research-centre.ec.europa.eu/digcompedu_en

2. Honcharuk, V., & Honcharuk, V. (2021). Tsyfrova kompetentnist yak skladnyk profesiinoi kultury pedahoha [Digital competence as a component of teacher's professional culture]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka – Current Issues of Humanities*, 41(1), 202–210. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/apgnd_2021_41(1)__33 [in Ukrainian].

3. Volkova, N. P., & Lebid, O. V. (2021). Formuvannia tsyfrovoi kompetentnosti u maibutnikh uchyteliv humanitarnykh spetsialnostei [Formation of digital competence in future teachers of humanities specialties]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh – Pedagogy of Creative Personality Formation in Higher and Secondary Schools*, 78, 161–166. https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.78.28

4. Vasyliev, O. V. (2025). Teoretyko-metodychni zasady rozvytku tsyfrovoi kompetentnosti maibutnikh vykladachiv v umovakh intehratsii shtuchnoho intelektu v osvitniu sferu [Theoretical and methodological foundations of digital competence development of future teachers in the context of artificial intelligence integration into education]. *Akademichni vizii – Academic Visions.* Retrieved from https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1954

5. Ovcharuk, O. V. (Ed.). (2022). *Tsyfrova kompetentnist suchasnoho vchytelia novoi ukrainskoi shkoly: 2022 (Bezpechne seredovyshche dlia uchniv ta vchyteliv: vyklyky ta praktychni rishennia): zbirnyk materialiv vseukrainskoho naukovo-praktychnoho seminaru (Kyiv, March 3, 2022)* [Digital competence of a modern teacher of the New Ukrainian School: Safe environment for students and teachers: challenges and practical solutions]. Kyiv: ITTA NAPS of Ukraine. Retrieved April 28, 2026, from https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/731095/

6. Sukhomlyn, O. A. (2023). *Dydaktychni zasady formuvannia tsyfrovoi kompetentnosti studentiv filolohichnykh spetsialnostei* [Didactic principles of forming digital competence of students of philological specialties]. Doctor's thesis. Kyiv. Retrieved April 24, 2026, from https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2023/09/Dysertatsiia-Sukhomlyn-O.A..pdf

7. Council of the European Union. (2018). *Council Recommendation of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning.* Official Journal of the European Union. Retrieved April 26, 2026, from https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32018H0604%2801%29

8. Humennyi, O. D., Zelenska, O. M., & Marchenko, O. H. (2025). Metodychni zasady rozvytku tsyfrovoi kompetentnosti pedahohichnykh pratsivnykiv zakladiv osvity: praktychni oriientyry ta instrumenty [Methodological principles of developing digital competence of educational staff: practical guidelines and tools]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky – Prospects and Innovations of Science.* Retrieved April 22, 2026, from https://pedagogical-academy.com/index.php/journal/article/view/1310

9. Vlasii, O., Dudka, O., & Ivanochko, N. (2021). Formuvannia tsyfrovoi kompetentnosti sotsialnoho pedahoha yak shliakh do profesiinoho rostu [Formation of digital competence of a social pedagogue as a way to professional growth]. *Educological Discourse*, 33(2), 185–204.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

https://doi.org/10.28925/2312-5829.2021.2.13 Retrieved from https://lib-repo.pnu.edu.ua/handle/123456789/18560

10. Stechkevych, O. O. (2023). Kontseptualni zasady formuvannia systemy tsyfrovoi kompetentnosti pedahoha [Conceptual principles of forming a system of digital competence of a teacher]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current Issues of Humanities*, 60(4). Retrieved from http://www.aphn-journal.in.ua/archive/60_2023/part_4/28.pdf

11. Blyzniuk, M., & Radko, Ya. (2025). Teoretychni osnovy tsyfrovoi kompetentnosti maibutnikh vykladachiv profesiinoi osvity u fakhovii pidhotovtsi [Theoretical foundations of digital competence of future vocational education teachers in professional training]. *Ukrainska profesiina osvita – Ukrainian Professional Education*, 17, 60–79. https://doi.org/10.33989/2519-8254.2025.17.342369

Дата першого надходження статті до видання: 03.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 19.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 378.015.3:37.013.42

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-766-775

Дольнікова Любов Василівна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та інноваційної освіти, Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, https://orcid.org/0000-0003-0719-2028

Паньків Анастасія Арсенівна студентка І курсу магістратури спеціальності А1 Освітні, педагогічні науки Інституту права, психології та інноваційної освіти, Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, https://orcid.org/0009-0003-9722-7593

АДАПТИВНЕ ПЕДАГОГІЧНЕ СПІЛКУВАННЯ ЯК ТЕХНОЛОГІЯ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВИКЛАДАЧА ЗВО

Анотація. У статті подано результати аналізу технологій педагогічного спілкування як важливого і визначального чинника розвитку педагогічної майстерності викладача закладу вищої освіти. Обґрунтовано сутність категорій педагогічне партнерство, педагогічне спілкування, адаптивне педагогічне спілкування.

Визначено структурні компоненти педагогічного спілкування в контексті розвитку педагогічної майстерності педагога сучасного ЗВО. На основі аналізу літературних джерел доведено, що сучасні технології педагогічного спілкування сприяють підвищенню ефективності освітнього процесу, формуванню комунікативної компетентності викладача та реалізації завдань технології педагогічного партнерства на основі студентоцентрованого підходу.

Обґрунтовано категорію адаптивних технологій у педагогічному спілкуванні, подано авторське трактування адаптивності у педагогічному вимірі, як здатності освітньої системи та її суб'єктів гнучко реагувати на зміни в освітньому середовищі, індивідуальні особливості студентів, соціально-економічні умови та нові освітні виклики. Доведено, що педагогічне спілкування в сучасному педагогічному процесі не зводиться до вербального передавання інформації, а охоплює систему взаємин, емоційний контакт, здатність чути й розуміти студента, адекватно реагувати на його потреби, створювати атмосферу психологічної безпеки та академічної доброчесності.

Встановлено, що адаптивні техніки педагогічного спілкування є складовою професійної майстерності сучасного викладача особливо в період глобальної цифровізації та діджиталізації. Розкрито особливості та проблеми впровадження адаптивних технологій у цифровому освітньому середовищі. Запропоновано практичні рекомендації щодо їх застосування у діяльності викладача ЗВО.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Ключові слова: адаптивні технології, педагогічне спілкування, педагогічна майстерність, викладач ЗВО, комунікативна компетентність, студентоцентрований підхід, цифрове середовище.

Dolnikova Lyubov Vasylivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Pedagogy and Innovative Education, Lviv Polytechnic National University, Lviv, https://orcid.org/0000-0003-0719-2028

Pankiv Anastasiia Arsenivna 1st-year Master's student, specialty A1 Educational and Pedagogical Sciences, Institute of Law, Psychology and Innovative Education,Lviv Polytechnic National University, Lviv, https://orcid.org/0009-0003-9722-7593

ADAPTIVE PEDAGOGICAL COMMUNICATION AS A TECHNOLOGY FOR DEVELOPING THE PEDAGOGICAL SKILLS OF HIGHER EDUCATION INSTITUTION LECTURERS

Abstract. The article presents the results of an analysis of pedagogical communication technologies as a vital and decisive factor in the development of the pedagogical skills of higher education institution (HEI) lecturers. The essence of the categories «pedagogical partnership» «pedagogical communication» and «adaptive pedagogical communication» is substantiated. The structural components of pedagogical communication are defined within the context of developing the professional excellence of a teacher in a modern HEI. Based on the analysis of literary sources, it is proven that modern technologies of pedagogical communication contribute to increasing the efficiency of the educational process, forming the lecturer's communicative competence, and implementing the tasks of pedagogical partnership technology based on a student-centered approach. The category of adaptive technologies in pedagogical communication is substantiated, and the author's interpretation of adaptability in the pedagogical dimension is provided as the ability of the educational system and its subjects to react flexibly to changes in the educational environment, individual characteristics of students, socio-economic conditions, and new educational challenges. It is demonstrated that pedagogical communication in the modern pedagogical process is not limited to the verbal transmission of information but encompasses a system of relationships, emotional contact, the ability to listen to and understand the student, adequately respond to their needs, and create an atmosphere of psychological safety and academic integrity. It is established that adaptive techniques of pedagogical communication are a component of the professional mastery of a modern lecturer, especially in the era of global digitalization. The features and problems of implementing adaptive technologies in a digital educational environment are revealed. Practical recommendations for their application in the activities of HEI lecturers are proposed.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Keywords: adaptive technologies, pedagogical communication, pedagogical skills, HEI lecturer, communicative competence, student-centered approach, digital environment.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку вищої освіти в Україні перебуває в стані активних трансформаційних змін, у центрі яких перебувають всі учасники педагогічного процесу, проте центральним його суб'єктом залишається особистість здобувача освіти, його індивідуальні потреби, освітні запити та професійні траєкторії розвитку. Виникає потреба у впровадженні нових, гнучких моделей взаємодії між викладачем і студентом, які здатні забезпечити індивідуалізацію навчання та підвищення його якості. Це передбачає переорієнтацію від традиційних моделей «педагог-здобувач освіти» до педагогічного партнерства, заснованого на взаємній повазі, довірі та співпраці, а тому потребує перегляду діяльнісного компонента освітнього процесу на всіх рівнях освіти. У класичній моделі навчання педагог виступав основним джерелом інформації, на основі якої формувались знання, тоді як здобувач освіти виконував переважно відтворювальну і рідше перетворювальну функцію. Натомість сучасний суб'єкт-суб'єктний підхід передбачає активну роль здобувача освіти з метою підвищення мотивації навчання. У таких умовах традиційні підходи до педагогічного спілкування, що базуються на репродуктивних моделях передачі інформації, втрачають свою ефективність. Постає питання реалізації завдань педагогіки партнерства, про яку говорили ще древні філософи, яка була забута авторитарною педагогікою і, яка виходить на перший план сьогодні, коли здобувач освіти чекає активного діалогу і може сам транслювати та перетворювати велику кількість доступної з різних джерел інформацію. Педагогічне партнерство ґрунтується на гуманістичних цінностях і передбачає створення такого освітнього середовища, в якому всі учасники мають можливість впливати на зміст, діяльність і результати процесу навчання.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю пошуку, аналізу та застосування ефективних педагогічних технологій, здатних забезпечити реалізацію мети і завдань партнерської взаємодії. Такими технологіями є технології педагогічного спілкування. Разом з тим спостерігаємо суперечності між: змістом запитів здобувачів освіти і готовністю педагога до впровадження інноваційних інструментів забезпечення дидактичної мети навчальної дисципліни, чи окремої теми; намаганням педагогів застосовувати ефективні технології і їх професійною та цифровою неготовністю; невідповідністю матеріальної бази закладів освіти для впровадження сучасних технологій навчання. Саме тому актуалізується проблема використання технологій педагогічного спілкування як інструменту розвитку педагогічної майстерності викладача ЗВО, що зумовило вибір теми нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема педагогічного спілкування є предметом дослідження багатьох науковців. У працях вітчизняних

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

і зарубіжних дослідників розглядаються питання комунікативної компетентності викладача, психологічних аспектів взаємодії, педагогічної майстерності та професійного розвитку. Окремі аспекти адаптивності в освіті розкриваються у контексті індивідуалізації та диференціації навчання, розвитку емоційного інтелекту, інтерактивних технологій навчання, цифровізації освітнього процесу. Ми вважаємо за доцільне проаналізувати сутність і перспективи розвитку технологій спілкування крізь призму принципів, функцій та дидактичних підходів педагогічного партнерства. Аналіз наукових публікацій з цієї проблеми дає підстави узагальнити, що проблема застосування основ педагогіки партнерства, основні підходи до трактування її сутності з огляду на сучасні умови і особливості педагогічної взаємодії всіх учасників освітнього процесу є дуже актуальною, коли стрімко знижується роль педагога як носія і джерела інформації, зростають вимоги батьків і суспільства до результативного компоненту педагогічної партнерської взаємодії в освіті У витоках постановки і аналізу цієї проблеми особливої уваги заслуговують фундаментальні наукові праці І. Беха, У.Гончаренка, О.Дубасенюк, І.Зязюна, в працях яких знаходимо трактування теоретичних основ та практичних моментів педагогіки партнерства та педагогічної майстерності. В літературних джерелах поруч з характеристикою компетентісного підходу загалом, виокремлюється трактування партнерської взаємодії суб'єктів педагогічного процесу, як компоненти професійної компетентності. Питання формування і розвитку компетентності педагогічного партнерства висвітлено в наукових публікаціях великої кількості науковців В своїх працях вони наголошують і розкривають сутність партнерської взаємодії, характеризують її структурні компоненти, підходи та умови формування. Практичний досвід упровадження педагогіки партнерства в освітній процес сучасної школи представлено у публікаціях Г. Аксьонової, О. Бондар, І. Ковальчук, А. Євдокимової, А. Бубіна, Дурманенко, В. Радкевич, О. Бородієнко, В. Кучер, О. Радкевич тощо. Так у статті «Педагогіка партнерства в сучасному освітньому просторі»[4] А. Євдокимова зазначає на необхідності переходу до партнерської взаємодії під час реалізації цілей і змісту навчання. Акцентуючи, що визначальна роль, безперечно належить педагогові, який є реалізатором ідей педагогічного партнерства, авторка переконливо доводить, що потенціал педагогіки партнерства має перспективи у формуванні мотивації навчання, розвитку загальних та фахових компетентностей здобувача освіти, а інтеграція педагогічного партнерства в освітню практику є викликом і необхідністю сучасної освіти. Науковці В. Радкевич, О. Бородієнко, В. Кучер, О. Радкевич у статті «Результати дослідження сучасного стану партнерства у підготовці педагогів професійної освіти» [7] аналізуючи результати власного дослідження, висновують, що в сучасній професійній освіті спостерігається ознаки недосконалості системи підготовки педагогів професійного навчання, серед яких автори зазначають несистемну співпрацю усіх суб'єктів освітнього процесу та потенційних роботодавців, невідповідність змісту і форм навчання

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

вимогам ринку праці, домінуванням теоретичного навчання і наголошують на необхідності посилення партнерської взаємодії між суб'єктами освітнього процесу. [7]. Питання педагогічного спілкування в контексті його ролі і значення у формуванні педагогічної майстерності розглянуто в наукових працях Ворожбіт-Горбатюк В.,[3] Матвійчук Т. Соловйова В.[5], Починок Є. [6] Любіч -Навроцької Т., Бао Х. [10], Федірчик Т., Дідух В., [11] зарубіжних дослідників Botha A. J. M., Steyn A. A. [8] Clancy T. L., Ferreira C., Thompson P [9] та багатьох інших

В. Бабаєв, С. Пазиніч, аналізуючи розвиток педагогіки в контексті природи філософських знань наголошують на впливі філософії на характер й змістовність педагогічного спілкування в сучасній вищій школі, розкривають філософію педагогічного спілкування в онтологічному, теоретико-пізнавальному, ціннісному та етичному співвідношеннях. Важливим у їхніх дослідженнях є аналіз безпосереднього зв'язку педагогічної майстерності та її впливу на всебічний розвиток сучасного здобувача вищої освіти[1]. Водночас питання адаптивних технологій педагогічного спілкування як цілісної технології розвитку педагогічної майстерності викладача залишається недостатньо дослідженим, що й пояснює вибір розгляду даної проблеми.

Мета статті – теоретично обґрунтувати сутність технології адаптивного педагогічного спілкування та визначити його роль у розвитку педагогічної майстерності викладача закладу вищої освіти.

Виклад матеріалу. Аналізуючи роль педагогічного спілкування в контексті педагогіки партнерства вважаємо за доцільне обґрунтувати категорію адаптивних технологій у педагогічному спілкуванні. Ми трактуємо адаптивність у педагогічному вимірі як здатність освітньої системи та її суб'єктів гнучко реагувати на зміни в освітньому середовищі, індивідуальні особливості студентів, соціально-економічні умови та нові освітні виклики. Вона передбачає варіативність методів, форм і засобів навчання, а також здатність до постійного самовдосконалення і реалізується як професійна багаторівнева система взаємодії між суб'єктами педагогічного процесу, включає і включає інформаційний, емоційний та регулятивний аспекти. Ми вважаємо, що адаптивне педагогічне спілкування - це гнучка система комунікативної взаємодії, що враховує індивідуальні, психологічні та соціокультурні особливості студентів, соціально-економічні умови функціонування освітньої галузі і забезпечує ефективність освітнього процесу. Педагогічне спілкування в сучасному педагогічному процесі не зводиться до вербального передавання інформації, а охоплює систему взаємин, емоційний контакт, здатність чути й розуміти студента, адекватно реагувати на його потреби, створювати атмосферу психологічної безпеки та академічної доброчесності. Саме тому адаптивні техніки педагогічного спілкування є складовою професійної майстерності сучасного викладача особливо в період глобальної цифровізації та діджиталізації. За нашими спостереженнями сучасне педагогічне спілкування під час реалізації суб'єкт-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

суб'єктної комунікації спирається на такі його особливості: гнучкість і варіативність, індивідуалізація, діалогічність, емпатійність та рефлексивність. Саме в цьому контексті кожне слово педагога повинно нести в собі добро, справедливість, красу – в цьому суть повчань і настанов педагога. У цій справі немає дрібниць. Одне невдале слово може зруйнувати у здобувача віру в педагога як наставника, збентежити душу, понизити мотивацію навчальної діяльності. Методологія педагогічної науки визначає, що ефективне педагогічне спілкування ґрунтується на таких принципах:

- суб'єкт – суб'єктна взаємодія;
- повага до особистості студента;
- відкритість і діалогічність;
- демонстрування педагогічного такту;
- відповідальність за результат комунікативного впливу.

Базуючись на теоретичних засадах педагогіки ми виокремлюємо когнітивний, емоційний, діяльнісний та рефлексивний компоненти адаптивного педагогічного спілкування. Варто зазначити, що саме ці компоненти педагогічного спілкування успішно інтегруються в сутність педагогічної майстерності викладача, як комплексу здатностей проявляти індивідуальну педагогічну техніку і методику, що базується на гуманістичній спрямованості і професійних педагогічних знаннях. Власне в можливостях адаптивного педагогічного спілкування на засадах педагогічного партнерства можемо акцентувати на важливості кожного з виокремлених компонентів, проте найважливішим на нашу думку є діяльнісний компонент, що враховує і всі інші компоненти. Спираючись на власний досвід, ми вважаємо, що ефективні адаптивні технології педагогічного спілкування формують педагогічну майстерність педагога і сприяють розвитку комунікативної гнучкості, підвищенню рівня педагогічної рефлексії, формуванню індивідуального стилю діяльності, розвитку емоційного інтелекту. Саме адаптивні технології педагогічного спілкування тісно пов'язані з такими загальними компетентностями педагога як комунікативна, соціально-емоційна, цифрова та методична компетентності.

Реалізовуючи діяльнісний компонент педагогічного спілкування в освітньому процесі, що побудований на засадах адаптивних технологій партнерської комунікації, ми вважаємо, що найбільш ефективними технологіями є:

- активне слухання (вербалізація почуттів, уточнювальні запитання, підтвердження розуміння);
- емпатійне слухання;
- метод відкритих проблемних запитань;
- індивідуалізований зворотний зв'язок;
- парафраз;
- цифрові комунікаційні платформи тощо.

Більшість студентів зазначають, що часто викладач не вміє вислухати, спілкування веде монологічно, часом авторитарно. А тому зупинимось

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

детальніше на техніці активного слухання під час педагогічної комунікації. Активне слухання - це усвідомлений процес сприйняття інформації з демонстрацією уваги, прийняття, уточнення та смислової обробки почутого. Ми, спираючись на засади гуманістичної педагогіки, вважаємо, що педагогічний вплив починається там, де викладач перестає лише говорити й починає по-справжньому слухати. До технік активного слухання відносимо парафраз, уточнення, резюмування і емпатійне слухання. Парафраз, при правильному його виконанні, має такі переваги:

- ставлячи уточнюючі питання, ми починаєте керувати розмовою;
- наш візаві переконується, що ми його слухали, зрозуміли, і в нього з'являється відчуття, що зараз ви разом вирішите всі його проблеми;
- коли людині ставлять конструктивне питання під час слухання та відповіді, то включається аналітичний процес, що частково прибирає зайві емоції;
- повертаючи нашому співрозмовнику його ж думку в зміненому вигляді, прибравши зайві "фарби" та емоції, ми допомагаємо йому самому зрозуміти чого ж він насправді хоче і як можна цю ситуацію вирішити.

Нами розроблено алгоритм застосування парафразу: уважно вислухати, виділити головну думку, сформулювати її своїми словами («Чи правильно я розумію, що...» «Іншими словами ви вважаєте...») та перевірити правильність інтерпретації.

На основі цього алгоритму будуємо практичні заняття з професійної педагогіки, загальної та вікової педагогіки, педагогічної майстерності, де студентам пропонується аналіз педагогічної ситуації, яку вони повинні трансформувати в педагогічну задачу і подати її розв’язання.

Дуже ефективним інструментарієм в реалізації цього завдання є рольові ігри, інтерактивні дидактичні ігри, які студенти готують самі, враховуючи дидактичну, виховну і розвивальну мету навчального заняття. Безперечно, що реалізація цих технік базується на принципах партнерської суб’єкт-суб’єктної взаємодії.

Суб'єкт-суб'єктний характер педагогічного спілкування полягає:

- у рівності психологічних позицій;
- взаємній гуманістичній установці;
- активності педагога та студентів;
- взаємопроникненні їх у світ почуттів та переживань;
- готовності прийняти співрозмовника та взаємодіяти з ним.

Тільки за умови урахування і дотримання цих характеристик можна очікувати ефективний результат. За результатами власних спостережень і вивчення думки студентів психологічний портрет особистісно-орієнтованого педагога включає такі якості:

- він відкритий і доступний для кожного студента, не викликає страху, дає можливість їм висловлювати свої думки і почуття, відвертий у своїх поглядах;

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

- демонструє студентам цілковиту до них довіру, не принижує їхньої гідності;
- щиро цікавиться життям студентів, не байдужий до їхніх проблем, справедливий;
- виявляє емпатію - бачення поведінки співрозмовника його ж очима, вміє "постояти в чужих черевиках";
- надає студентам реальну допомогу.

Варто зазначити, що типовими помилками у педагогічному спілкуванні викладача ЗВО, які часто відзначають студенти, є:

- монологічність;
- надмірна дистанція або фамільярність;
- знецінення думки студента, домінування контролю над діалогом;
- ігнорування емоційного стану аудиторії;
- неурахування рівня готовності різнорівневої групи під час вибору стилю комунікації;
- невміння уникнути конфліктних ситуацій;
- непрофесійне використання цифрового дидактичного інструментарію під час онлайн взаємодії.

Зазначимо, що адаптивні технології у цифровому освітньому середовищі відкривають нові можливості для педагогічного спілкування. Використання платформ дистанційного навчання, чатів, відеоконференцій дозволяє індивідуалізувати навчання, забезпечити оперативний зворотний зв'язок, підвищити рівень залученості студентів. Водночас це потребує розвитку цифрової культури викладача та нових комунікативних навичок. Тому для ефективної реалізації адаптивного педагогічного спілкування необхідні: високий рівень професійної підготовки викладача, готовність до інновацій, підтримка з боку адміністрації ЗВО, створення сприятливого освітнього середовища. Важливим напрямом у реалізації цих завдань є курси професійної майстерності, які успішно діють в Національному університеті «Львівська політехніка».

Виокремлені в нашому дослідженні завдання по забезпеченню ефективного педагогічного спілкування як інструментарію підвищення педагогічної майстерності вдається реалізовувати такими модулями на курсах підвищення кваліфікації: «Сучасні підходи до особливостей організування виховної роботи куратора академічної групи закладу вищої освіти», «Ефективні техніки педагогічного спілкування в професійній діяльності викладача закладу вищої освіти», «Умови та технології підвищення педагогічної майстерності викладача сучасного закладу вищої освіти», «Оптимізація роботи викладача: практика використання ШІ та хмарних сервісів» та інші.

Це, на нашу думку, а також за відгуками і оцінками науково-педагогічних працівників університету є корисним і актуальним, сприяє формуванню власної траєкторії педагогічної майстерності викладача під час педагогічної взаємодії з учасниками педагогічного процесу.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Висновки. Адаптивні технології педагогічного спілкування забезпечують гнучкість, ефективність та гуманізацію освітнього процесу, сприяють формуванню партнерських відносин між викладачем і студентами. Педагогічне спілкування як складова педагогічної майстерності - це не набір прийомів, а професійна позиція викладача, заснована на повазі, діалозі та відповідальності за розвиток особистості студента. Рівень володіння технологіями педагогічного спілкування є індикатором професіоналізму викладача, впливає на якість результатів навчання, підвищує мотивацію навчання і формує імідж викладача і ЗВО, формує впевненість викладача у своєму професійному виборі.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробкою моделей впровадження адаптивних технологій у цифровому освітньому середовищі та емпіричним вивченням їх ефективності.

Література.

1. Бабаєв В. М., Пазиніч С. М. Філософія педагогічного спілкування : монографія. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2019. 268 с.

2. Бубін А. О., Дурманенко Є. А. Квазіпрофесійна діяльність у формуванні в майбутніх вихователів компетентності педагогічного партнерства // Академічні студії. Серія «Педагогіка». 2022. № 3. С. 34–41. DOI: 10.52726/as.pedagogy/2022

3. Ворожбіт-Горбатюк В. Компетентність педагогічного партнерства як базис якості вищої педагогічної освіти // Молодь і ринок. 2021. № 10 (196). С. 63–68.

4. Євдокимова А. В. Педагогіка партнерства в сучасному освітньому вимірі // Педагогічна інноватика: сучасність та перспективи. 2026. № 11. С. 20–27. DOI: https://doi.org/10.32782/ped-uzhnu/2026-11-3

5. Матвійчук Т., Соловйов В. Структура та компоненти педагогічної майстерності сучасного вчителя // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання. 2021. Вип. 45. С. 274–280. URL: https://vspu.net/sit/index.php/sit/article/view/2668 (дата звернення: 28.04.2026).

6. Починок Є. А. Партнерська взаємодія як інноваційний компонент Нової української школи // Академічні студії. Серія «Педагогіка». 2023. № 1. С. 14. DOI: https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2023.1.14

7. Радкевич В., Бородієнко О., Кручек В., Радкевич О. Результати дослідження сучасного стану партнерства у підготовці педагогів професійної освіти // Професійна педагогіка. 2020. № 2 (21). С. 69–82. DOI: https://doi.org/10.32835/2707-3092.2020.21.69-82

8. Botha A. J. M., Steyn A. A. Student-faculty partnership in design: Evaluating a co-creation practice // South African Journal of Higher Education. 2024. Vol. 34. No. 5. DOI: 10.20853/34-5-4270

9. Clancy T. L., Ferreira C., Thompson P. Student-faculty partnership as a foundation for authentic learning // Papers on Postsecondary Learning and Teaching. 2019. Vol. 3. P. 1–9. DOI: 10.55016/ojs/pplt.v3Y2019.53079

10. Lubicz-Nawrocka T., Bao X. Partnership in the classroom: Engaging students through inclusive student-teacher relationships to advance social justice // Social Sciences. 2025. Vol. 14. No. 2. Art. 75. DOI: 10.3390/socsci14020075

11. Fedirchuk T., Didukh V. Pedagogy of partnership as a factor of formation of effective interaction of participants of the educational process in the conditions of the New Ukrainian School // Mountain School of Ukrainian Carpaty. 2019. No. 21. P. 50–54. DOI: 10.15330/msuc.2019.21.50-54

ISSN 2786-4952 Online

References

1. Babaiev, V. M., & Pazynich, S. M. (2019). Filosofiia pedahohichnoho spilkuvannia [Philosophy of pedagogical communication]. Kharkiv: O. M. Beketov National University of Urban Economy. [in Ukrainian].

2. Bubin, A. O., & Durmanenko, Ye. A. (2022). Kvaziprofesiina diialnist u formuvanni v maibutnikh vykhovateliv kompetentnosti pedahohichnoho partnerstva [Quasi-professional activity in forming future educators' competence of pedagogical partnership]. Akademichni studii. Seriia "Pedahohika" – Academic Studies. Series "Pedagogy", 3, 34–41. https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2022 [in Ukrainian].

3. Vorozhbit-Horbatiuk, V. (2021). Kompetentnist pedahohichnoho partnerstva yak bazys yakosti vyshchoi pedahohichnoi osvity [Competence of pedagogical partnership as a basis for the quality of higher pedagogical education]. Molod i rynok – Youth and Market, 10(196), 63–68. [in Ukrainian].

4. Yevdokymova, A. V. (2026). Pedahohika partnerstva v suchasnomu osvitnomu vymiri [Pedagogy of partnership in the modern educational dimension]. Pedahohichna innovatyka: suchasnist ta perspektyvy – Pedagogical Innovation: Modernity and Prospects, 11, 20–27. https://doi.org/10.32782/ped-uzhnu/2026-11-3 [in Ukrainian].

5. Matviichuk, T., & Soloviov, V. (2021). Struktura ta komponenty pedahohichnoi maisternosti suchasnoho vchytelia [Structure and components of pedagogical mastery of a modern teacher]. Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia – Modern Information Technologies and Innovative Teaching Methods, 45, 274–280. Retrieved from https://vspu.net/sit/index.php/sit/article/view/2668 [in Ukrainian].

6. Pochynok, Ye. A. (2023). Partnerska vzaiemodiia yak innovatsiinyi komponent Novoi ukrainskoi shkoly [Partnership interaction as an innovative component of the New Ukrainian School]. Akademichni studii. Seriia "Pedahohika" – Academic Studies. Series "Pedagogy", 1, 14. https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2023.1.14 [in Ukrainian].

7. Radkevych, V., Borodiienko, O., Kruchek, V., & Radkevych, O. (2020). Rezultaty doslidzhennia suchasnoho stanu partnerstva u pidhotovtsi pedahohiv profesiinoi osvity [Results of the study of the current state of partnership in the training of vocational education teachers]. Profesiina pedahohika – Professional Pedagogy, 2(21), 69–82. https://doi.org/10.32835/2707-3092.2020.21.69-82 [in Ukrainian].

8. Botha, A. J. M., & Steyn, A. A. (2024). Student-faculty partnership in design: Evaluating a co-creation practice. South African Journal of Higher Education, 34(5). https://doi.org /10.20853/34-5-4270

9. Clancy, T. L., Ferreira, C., & Thompson, P. (2019). Student-faculty partnership as a foundation for authentic learning. Papers on Postsecondary Learning and Teaching, 3, 1–9. https://doi.org/10.55016/ojs/pplt.v3Y2019.53079

10. Lubicz-Nawrocka, T., & Bao, X. (2025). Partnership in the classroom: Engaging students through inclusive student-teacher relationships to advance social justice. Social Sciences, 14(2), 75. https://doi.org/10.3390/socsci14020075 [in Ukrainian].

11. Fedirchuk, T., & Didukh, V. (2019). Pedagogy of partnership as a factor of formation of effective interaction of participants of the educational process in the conditions of the New Ukrainian School. Mountain School of Ukrainian Carpaty, 21, 50–54. https://doi.org/10.15330/msuc.2019.21.50-54 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 08.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 792:378.6:94(477)

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-776-789

Есмурзієв Ахмед Ахмедович викладач кафедри режисури та акторського мистецтва, Київська муніципальна академія естрадного та циркового мистецтв, м. Київ, https://orcid.org/0009-0007-7650-1492

Бучма-Бернацька Ольга Євгеніївна кандидатка мистецтвознавства, доцентка, завідувачка кафедри режисури та акторського мистецтва, Київська муніципальна академія естрадного та циркового мистецтв, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-8629-5641

Яременко Лариса Георгіївна викладачка кафедри режисури та акторського мистецтва, Київська муніципальна академія естрадного та циркового мистецтв, м. Київ, https://orcid.org/0009-0001-6744-9799

Баранов Микола Володимирович Заслужений діяч мистецтв України, професор кафедри режисури та акторського мистецтва, Київська муніципальна академія естрадного та циркового мистецтв, м. Київ, https://orcid.org/0009-0005-7827-8082

Панів Ірина Степанівна викладачка кафедри режисури та акторського мистецтва, Київська муніципальна академія естрадного та циркового мистецтв, м. Київ, https://orcid.org/0000-0001-9011-9096

ТЕАТР І ПАМ'ЯТЬ: ВІДТВОРЕННЯ ІСТОРИЧНИХ ПОДІЙ У СЦЕНІЧНИХ ПРАКТИКАХ ЯК СПОСІБ КОЛЕКТИВНОГО ОСМИСЛЕННЯ ТРАВМИ

Анотація. *Мета статті* – теоретично обґрунтувати та проаналізувати сценічні практики Київської муніципальної академії естрадного та циркового мистецтв як способу збереження історичної пам’яті, художнього відтворення суспільно значущих подій та колективного осмислення травматичного досвіду. У статті використано такі *методи дослідження*: теоретичний аналіз, синтез, узагальнення наукових джерел задля розкриття сутності ключових дефініцій дослідження та поєднання різних наукових підходів до розуміння театру та сценічного мистецтва як засобу осмислення історичних подій; метод аналізу творчого досвіду для вивчення практики Київської муніципальної академії естрадного та циркового мистецтв у реалізації мистецьких проєктів. *У результаті* теоретичного аналізу з’ясовано, що сценічні практики виступають важливою формою щодо збереження історичної пам’яті, художнього

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

переосмислення суспільно значимих подій та емоційного осмислення травматичного досвіду. Визначено, що сценічне мистецтво переводить історичну подію у простір образу, руху, символу, музики, голосу, тіла виконавця, а також сценічної дії та глядацького переживання. З'ясовано, що різні форми сценічної практики (вистави, концерт, вокальні виступи, перформативні дії, хореографічні композиції тощо) мають власні можливості у роботі з темами пам'яті, війни, втрати, гідності, спротиву та національної ідентичності. Натомість аналізу досвіду Київської муніципальної академії естрадного та циркового мистецтв засвічує, що робота з історичною пам'яттю в академічному середовищі реалізується через поєднання сценічної, освітньої, музичної, театральної, вокальної та комеморативної діяльності. Відтак – академія формує простір, де пам'ять осмислюється через мистецьку дію, особистісне свідчення, історичну розмову, документальний матеріал та спільне переживання подій. *Подальші дослідження* доцільно спрямувати на вивчення конкретних вистав, концертних програм, хореографічних композицій, вокальних виступів, перформативних дій і меморіальних заходів Київської муніципальної академії естрадного та циркового мистецтв з погляду їх художніх засобів, змістових акцентів та впливу на студентську аудиторію.

Ключові слова: сценічні практики, історична пам'ять, культурна пам'ять, мистецька освіта, сценічне мистецтво, комеморація, травматичний досвід, національна ідентичність, Київська муніципальна академія естрадного та циркового мистецтв.

Esmurziiev Akhmed Lecturer of the Department of Directing and Acting, Kyiv Municipal Academy of Variety and Circus Arts, Kyiv, https://orcid.org/0009-0007-7650-1492

Buchma-Bernatska Olga PhD in Arts, Docent, Head of the Department of Directing and Acting Arts, Kyiv Municipal Academy of Variety and Circus Arts, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-8629-5641

Yaremenko Larisa Lecturer of the Department of Directing and Acting Arts, Kyiv Municipal Academy of Variety and Circus Arts, Kyiv, https://orcid.org/0009-0001-6744-9799

Baranov Mykola Professor of the Department of Directing and Acting Arts, Kyiv Municipal Academy of Variety and Circus Arts, Kyiv, https://orcid.org/0009-0005-7827-8082

Paniv Iryna Lecturer of the Department of Directing and Acting Arts, Kyiv Municipal Academy of Variety and Circus Arts, Kyiv, https://orcid.org/0000-0001-9011-9096

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

THEATRE AND MEMORY: THE RECONSTRUCTION OF HISTORICAL EVENTS IN STAGE PRACTICES AS A WAY OF COLLECTIVE REFLECTION ON TRAUMA

Abstract. *The purpose of the article is* to theoretically substantiate and analyse the stage practices of the Kyiv Municipal Academy of Variety and Circus Arts as a means of preserving historical memory, artistically reconstructing socially significant events, and collectively reflecting on traumatic experience. The study employs the following *research methods:* theoretical analysis, synthesis, and generalisation of scholarly sources in order to clarify the essence of the key definitions of the research and to combine different scholarly approaches to understanding theatre and performing arts as means of interpreting historical events; as well as the method of analysing creative experience to examine the practice of the Kyiv Municipal Academy of Variety and Circus Arts in the implementation of artistic projects. *As a result of the theoretical analysis,* it has been established that stage practices constitute an important form of preserving historical memory, artistically reinterpreting socially significant events, and emotionally reflecting on traumatic experience. It has been determined that performing arts transfer a historical event into the space of image, movement, symbol, music, voice, the performer's body, stage action, and the audience's experience. It has been found that various forms of stage practice, including performances, concerts, vocal performances, performative actions, choreographic compositions, and other forms, have their own potential in addressing the themes of memory, war, loss, dignity, resistance, and national identity. At the same time, the analysis of the experience of the Kyiv Municipal Academy of Variety and Circus Arts shows that work with historical memory in the academic environment is carried out through the combination of stage, educational, musical, theatrical, vocal, and commemorative activities. Thus, the Academy creates a space in which memory is interpreted through artistic action, personal testimony, historical dialogue, documentary material, and the shared experience of events. *Further research* should focus on the study of specific performances, concert programmes, choreographic compositions, vocal performances, performative actions, and memorial events of the Kyiv Municipal Academy of Variety and Circus Arts in terms of their artistic means, semantic emphases, and influence on the student audience.

Keywords: stage practices, historical memory, cultural memory, arts education, performing arts, commemoration, traumatic experience, national identity, Kyiv Municipal Academy of Variety and Circus Arts.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження зумовлена тим, що в умовах суспільних потрясінь, війни, втрат зростає значення мистецтва як простору збереження пам'яті та емоційного осмислення пережитого. Адже історичні події впливають на самоусвідомлення суспільства, формування національної ідентичності, громадянської позиції та відчуття належності до

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

спільної історії. Особливу роль у цьому процесі відіграє сценічне мистецтво, яке уможливлює створення простору для співпереживання, вшанування та переосмислення подій, що є важливими для суспільства. Актуальним є окреслення досвіду Київської муніципальної академії естрадного та циркового мистецтв, яка поєднує різні напрямки сценічної творчості. Це дає змогу розглядати історичну пам'ять у широкому спектрі мистецьких форм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що проблематика відтворення історичних подій у сценічній практиці перебуває на перетині кількох наукових дискурсів. Так, історична пам'ять як важливий компонент освітньо-культурного простору розглядається у працях О.Гринчишин, Н.Макогончук, О.Тарковської (2026), які наголошують на значенні осмислення, інтерпретації, критичного оцінювання джерел, співвіднесення локального й національного контекстів, рефлексії та надання особистісного значення історичному досвіду. Відтак, вчені аналізують формування історичної пам’яті студентської молоді засобами культурної спадщини в освітньому середовищі ЗВО [1, с. 129-138]. А ось Л.Стародубцева та Д.Петренко (2025) аналізують проблему історичної пам’яті через кореляцію її з травматичним досвідом у практиках комеморації в українській культурі через приклад меморіалу Бабиного Яру [2, с. 55-65]. Вчені наголошують на історико-філософському, соціокультурному і психологічному вимірах цієї проблематики, а також розглядають імерсивний досвід як спосіб співучасного переживання драматичної події. Варто взяти до уваги дослідження Н.Довганич (202), де розкриваються зв’язки між пам’яттю, травмою і літературою [3].

Вчена наголошує на тому, що література є символічною формою культурної пам’яті, через яку спільноти формують уявлення про минуле. Зокрема дослідниця аналізує способи репрезентації травм ХХ ст. (Голодомору, Голокосту, воєнного досвіду та еміграції) [3].

Наступний напрямок становлять праці, що присвячені українському театру в умовах війни та суспільних змін. Так, М.Булгаков (2025) аналізує трансформації українського музично-драматичного театру після 2014 р. в контексті Революції Гідності, анексії Криму, російської агресії, культурної деколонізації та активізації національного самоусвідомлення [4]. Вчений розглядає театр як чинник суспільного впливу, що виступає інструментом культурного спротиву, є простором до осмислення ідентичності та медіатором між особистим досвідом і колективною пам’яттю [4]. А ось Б.-Г.Бенюк (2024) робить систематизацію науково-публіцистичного дискурсу щодо українського театру у період з 2022-2024 рр. Вчений визначає вплив воєнного травматичного досвіду на художні постановки. А також підкреслює терапевтичні аспекти мистецтва як такого засобу подолання травми [5]. Натомість дослідник Р.Костін (2025) розглядає як інструмент культурної репрезентації театральну діяльність, де переосмислюється вона як комплексна форма поєднання тілесності, просторової організації, колективної взаємодії та цифрової практики [6]. І саме в умовах воєнного

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

та посттравматичного досвіду репрезентація і постає терапевтичним механізмом у вигляді мистецької форми [6].

Безумовно О.Бондарева (2023) піднімає також проблематику травми, війни та пам'яті через драматургію. Вчена аналізує твір у контексті memory studies, trauma studies і постколоніальних студій [7]. Дослідниця наголошує, що війна може бути художнього переосмисленою шляхом застосування метонімічних практик, без прямого відтворення її реалій [7]. Відповідно це дає підстави зробити висновок, що сценічне мистецтво може говорити про травму опосередковано за допомогою звуку, простору, символу, тілом або ж внутрішнім станом персонажу.

Третій напрямок у науковому дискурсі займає питання сценічної форми, режисури, імерсивності та перформативності. Так, О.Спольська, Г.Борейко, Н.Зеленіна (2024) досліджують режисуру в сучасному театрі. Вчені визначають вплив режисерських рішень на інтерпретацію тексту. Зазначають, що режисура є способом його осмислення в контексті сучасних соціальних і культурних реалій [8, с. 235-240]. А ось К.Юдова-Романова аналізує просторово-технологічні засоби творення сценічної образності. Вчена звертає увагу на те, що ці засоби вивчалися фрагментарно, а в українській науці бракує цілісного культурологічного дослідження сценічної образності через просторові та технологічні засоби [9]. Вчений Є.Локтіонов (2024) охарактеризовує творчий метод як спосіб пізнання дійсності й перетворення її у сценічні художні образи. Наголошує на зв'язку між життєвою реальністю і сценічною образністю, а також на значенні творчого методу в сучасній українській театральній практиці [10]. Якщо говорити про сучасні форми сценічної взаємодії, то слід звернути увагу на імерсивність. Так, М.Іванова та Ю.Силенко (2025) досліджують імерсивні виставки як чинник трансформації культурних практик. Вчені уточнюють поняття імерсивності як досвіду глибокого залучення та ефекту присутності, досягнутого засобами мультимедійного дизайну [11, с. 58-66]. А ось Ю.Мох-Марінковіч (2025) характеризує імерсивні сценічні практики через невизначеність простору, багатовимірність наративу, інтерактивність і сенсорне залучення [12]. Т.Пригода-Донець пов'язує буто як перформативне мистецтво та культурну практику, де визначається, що театр, перформанс і танець у XXI ст. відіграють важливу роль у формуванні нових способів переживання, інтерпретації та репрезентації тіла, пам'яті й травматичного досвіду. Особливу увагу вчена приділяє думці про тіло як засобу свідчення травматичного досвіду [13]. А ось психологічний аспект сценічного сприйняття досліджує І.Персанова (2025), яка аналізує взаємодію глядача та актора через емоційну виразність, механізми уваги, психофізіологію акторської майстерності та емпатії [14, с. 407-410].

Ще один напрямок пов'язаний із мистецькою освітою та загалом професійною підготовкою майбутнього виконавця, де О.Маньковська (2023) виявляє організаційно-педагогічні умови формування сценічної майстерності майбутніх

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

акторів (зокрема значення суб'єкт-суб'єктної взаємодії, практичних навичок, професійно важливих якостей, емоційної експресії, імпровізації, роботи з тілом і пластикою) [15]. А ось С.Виткалов (2022) досліджує сценічні та театральні практики через призму сучасної музичної культури в аспекті міжкультурної комунікації [16, с. 47-51]. В.Котенок (2024) звертає увагу, що сучасні українські театри дедалі частіше працюють із текстами, що рефлексують тему війни, а це, у свою чергу, уможливлює проживання внутрішніх травм, пошуку відповідей на болючі питання погляд на власний прожитий біль і полегшення емоційного стану [17, с. 9-10]. Окремо можна врахувати положення H.Lehmann (2006), який окреслює перехід від класичної драматургії до постдраматичного театру як відкритої події, де зникає жорстка ієрархія між текстом і перформансом [18]. Я.Шевченко (2020) акцентує на переорієнтації театру на глядача як активного співучасника сценічного процесу, шляхом підкреслення значення глядацького досвіду, емоційного резонансу й комунікаційної стратегії мистецького акту [19, с. 98].

Отже, аналіз останніх публікацій та досліджень показує, що сучасні дослідження активно розкриють проблеми формування історичної пам'яті, травми, війни та їх участь у мистецькій освіті та перформативності. Водночас окремого аналізу потребує досвід Київської муніципальної академії естрадного та циркового мистецтв, що і обумовлює актуальність дослідження.

Мета статті – теоретично обґрунтувати та проаналізувати сценічні практики Київської муніципальної академії естрадного та циркового мистецтв як способу збереження історичної пам'яті, художнього відтворення суспільно значущих подій та колективного осмислення травматичного досвіду.

Методологічною базою дослідження є такі підходи: *культурологічний,* що уможливлює розгляд сценічних практик як такої форми збереження та передавання культурної пам'яті; *мистецтвознавчий*, що уможливлює аналіз художніх засобів сценічного втілення історичної пам'яті; *історико-культурний*, що дає можливість розглядати мистецькі проєкти у контексті суспільно значущих подій; *соціокультурний*, що спрямований на з'ясування того, як саме сценічні практики впливають на формування громадянської позиції, національної ідентичності, емоційного ставлення до історичного досвіду у цілому. **Методи дослідження**: *теоретичний аналіз, синтез, узагальнення* наукових джерел задля розкриття сутності ключових дефініцій дослідження та поєднання різних наукових підходів до розуміння театру та сценічного мистецтва як засобу осмислення історичних подій; *метод аналізу творчого досвіду* для вивчення практики Київської муніципальної академії естрадного та циркового мистецтв у реалізації мистецьких проєктів.

Виклад основного матеріалу. Сценічні практики у контексті нашого дослідження розглядаємо не як буквальне відтворення історичних подій, а як її художнє переосмислення. Ми розуміємо, що історичний факт у мистецтві проходить через відбір, інтерпретацію, образне узагальнення та сценічне

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

втілення. А відтак – концерт, вистава, перформативна дія чи інші заходи не дублюють реальність, а створюють умови для її емоційно-культурного осмислення глядачем. У сценічному мистецтві історична подія набуває, зокрема й образного змісту і може передавати шляхом слова, музики, руху, голосу, світла, тіла виконавця, простору, костюму, паузи, ритму чи символічної дії. Завдяки цьому сценічна практика перетворює історичний матеріал на живий досвід сприйняття у цілому. Адже глядач має можливість не тільки дізнатись про певну подію, але й увійти в її емоційне поле, співвіднести цю подію із власним життям, досвідом, пам'яттю нації, громади, родини.

Вистава як сценічна форма надає змогу розкрити історичну подію через конфлікт, персонажа, драматургічну ситуацію та сценічний простір. А ось концерт чи вокальний виступ мають іншу природу сценічного впливу, адже вони не завжди будуються на сюжеті, однак здатні передавати історичну пам'ять через музичний образ, інтонацію, емоційний стан виконавця, вибір репертуару та колективне переживання твору. У таких формах пам'ять часто подається як емоційна присутність. Особливо це важливо для мистецьких заходів, пов'язаних із війною, ушануванням загиблих, незалежністю, національною гідністю та культурною стійкістю. Якщо говорити про перформативну дію, то в такому випадку посилюється безпосередність контакту між виконавцем, подією і глядачем. Ми розуміємо, що така дія може не мати завершеної драматургічної структури, однак вона працює через жест, дію, повтор, тишу, фізичну присутність, символічний акт. У такій формі історична пам'ять не пояснюється, а проживається в моменті.

А ось хореографічна композиція переосмислює історичну подію через рух і пластичний образ. У ній важливими стають не стільки слова, скільки напруга тіла, ритм, взаємодія виконавців, просторовий малюнок, динаміка групи. Через хореографію можна передати стан втрати, спротиву, єдності, страху, надії, пам'яті й відновлення. Така форма особливо доречна там, де подія складна для прямого вербального висловлення.

Отже, різні сценічні практики є гнучкими формами художнього переосмислення історичних подій, адже поєднують факт і образ, колективне та особистісне, сучасне переживання та пам'ять. А через такі практики історія перестає бути віддаленим знанням та переходить у вимір емоційного досвіду, співучасті та загалом культурного осмислення.

Розглянемо детальніше досвід Київської муніципальної академії естрадного та циркового мистецтв у реалізації мистецьких проєктів. Досвід показує, що робота з історичною пам'яттю формується не через окремі памятні дати, а шляхом постійної сценічної, освітньої, музичної, театральної та комеморативної діяльності. Цей процес обумовлено тим, що сама структура академії передбачає поділ на підготовку музичного та сценічного напряму, зокрема акторське, режисерське, хореографічне, циркове та вокальне мистецтво. А відтак – такий спектр жанровості надає змогу працювати з темами пам'яті,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

війни, ідентичності та історичного досвіду через різні форми художнього висловлення.

Так, протягом жовтня 2025 року – травня 2026 року в календарі подій Київської муніципальної академії естрадного та циркового мистецтв анонсовані вистави, відкриті сцени, покази із сценічної мови, академконцерти, гостьові лекції, моновистави, майстер-класи, творчі консультації та гала-шоу. Рефлексії на тему війни присутні, до прикладу, у показі вербатімів «Гармидер», діяльності творчої лабораторії «Відкритий мікрофон», виставах «Ексклюзивне інтерв'ю», «Оксана і музикант», «Брандо», «Пекло», «Шекспір. 8 моновистав» та багатьох інших. Тема війни рефлексувалася у гала-шоу «Зірковий маніфест» 2025 року. Такі події свідчать про активне функціонування Київської муніципальної академії естрадного та циркового мистецтв як такого сценічного середовища, де здобувачі освіти та викладачі мають можливість працювати з історичною пам'яттю через тіло, текст, голос, музику, публічні виступи та глядацьку взаємодію.

Водночас тему пам'яті, війни та національної ідентичності найбільш зображають заходи, які мають чітко виражений історико-громадянський та комеморативний зміст. Так, до прикладу, одним із таких заходів був День захисників і захисниць України, що проведений 1 жовтня 2025 р. в межах академії, де у бібліотеці відбулася зустріч із Олегом Валерійовичем Петровичем, що є викладачем естрадного співу, концертмейстером і, водночас, військовим. У межах заходу наголошувалось та підкреслювалось, що за кожним героїчним вчинком стоїть жива історія та справжня людина. Відповідно у цьому випадку пам'ять про війну постає як особистісне свідчення, яке пов'язане з досвідом конкретного представника академічної спільноти. Такий приклад показує, як мистецький заклад може формувати громадянську позицію здобувачів освіти і викладачів. Адже зустріч із людиною, що поєднує педагогічну, мистецьку й військову діяльність, створює простір живого діалогу. Натомість студенти не тільки отримують інформацію про війну, а й бачать зв'язок між професією митця, відповідальністю перед суспільством і захистом держави в цілому.

Ще один напрям пов'язаний із пам'яттю про Революцію Гідності, де було наголошено на вшануванні учасників Революції Гідності – Героїв Небесної Сотні, що віддали життя за свободу, демократію та європейське майбутнє України. У цей захід Київська муніципальна академія естрадного та циркового мистецтв долучилась до інформації кампанії Музею Революції Гідності, а студентам було запропоновано долучитись до флешмобу «#ЦеПроСвободу» й ознайомитися з інформаційно-методичними матеріалами. Відповідно, ми розуміємо, що у такому випадку пам'ять не просто функціонує як громадянська практика, а передбачає активне залучення здобувачів освіти до роздумів про свободу, гідність, спротив і відповідальність. Це має професійне значення, адже сценічне мистецтво потребує здатності від майбутніх фахівців працювати із складним суспільним запитом і змістом.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Ще одним прикладом історичної пам’яті є проведення в межах Київської муніципальної академії естрадного та циркового мистецтв тематичного заходу, що присвячено 40-м роковинам Чорнобильської трагедії, де у бібліотеці було ушануванню пам’яті жертв і героїзму ліквідаторів. В межах цього заходу учасники мали можливість переглянути документальний фільм про події на ЧАЕС та зустрітись із викладачами академії Валентиною Володимирівною Барановою та Миколою Володимировичем Бондарем, які поділились власними спогадами про участь в концертах в зоні ураження для ліквідаторів аварії. Такий формат уможливлює поєднання документальності та живого свідчення. А історична пам’ять формується в такому вигляді через емоційне співпереживання, розуміння людської відповідальності та критичного ставлення до замовчування правди.

Комеморативний напрям в Київській муніципальній академії естрадного та циркового мистецтв висвітлювався з нагоди до Дня пам’яті та перемоги над нацизмом у Другій світовій війні (8 травня 2026 р.), де в бібліотеці відбулася демонстрація серії відеороликів «Ціна перемоги». Вони були присвячені внеску українців у розгромі нацизму, а також несли акцент на потребі знань щодо власної історії та берегти правду щодо героїзму українського народу.

Комеморативний напрям було доповнено відкритою онлайн-лекцією, проведеною факультетом музичного мистецтва «Сліди війни: Друга світова війна в українській пісні 1950-1980-х років».

Така онлайн-лекція об’єднала історичну пам'ять з мистецтвознавчим аналізом, де здобувачів освіти та викладачів було залучено до спільного переосмислення музичної спадщини повоєнного періоду. У цьому випадку пісня осмислювалась як живий документ епохи, у якому закарбовано біль, надію і досвід покоління.

Окрім цього, окреме місце у досвіді Київській муніципальній академії естрадного та циркового мистецтв посідають заходи, що спрямовані на осмислення українського державотворення та національної ідентичності. Так, до прикладу, 27 квітня 2026 р. була проведена гостьова лекція «Симон Петлюра як архітектор українського державотворення та символ національного спротиву», лектором якої став Руслан Куцик. Гостьова лекція сприяла історичній обізнаності здобувачів освіти, розвинула критичне мислення та усвідомлення щодо державотворчих процесів.

У такому ж аспекту було проведено захід щодо дня народження Тараса Шевченка, де постать подано як символ любові до своєї землі, сили слова та символ незламності. Ми розуміємо, що для мистецького середовища такий акцент важливий, оскільки обумовлює поєднання літературної спадщини, національної пам’яті і сучасного переживання боротьби за свободу.

Відповідно у межах Київської муніципальної академії естрадного та циркового мистецтв визначаються кілька типів практик історичної пам’яті (рис.1).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

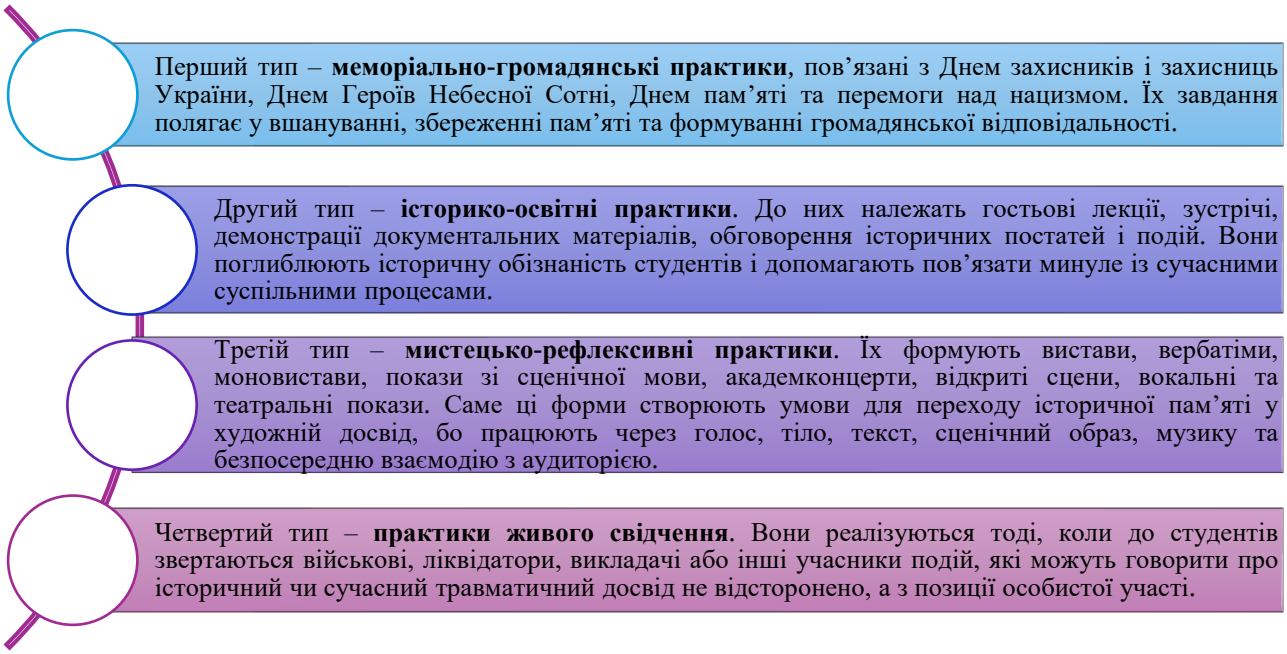

Рис. 1. **Типи мистецьких практик щодо формування історичної пам'яті у досвіді Київської муніципальної академії естрадного та циркового мистецтв**

Отже, досвід Київської муніципальної академії естрадного та циркового мистецтв показує, що мистецька освіта виконує як професійну функцію, так і пам'яттєву та громадянську, де участь здобувачів освіти та викладачів у заходах сприяє формуванню культурної пам'яті. Водночас такі практики розвивають громадянську позицію, емоційне осмислення історичного досвіду та відчуття причетності до спільної історії. А через лекції, зустрічі, вистави, вокальні виступи, сценічні покази та меморіальні заходи академія створює середовище, у якому пам'ять не лише зберігається, а й переживається, осмислюється та передається наступному поколінню митців.

Висновки. Отже, доведено, що участь здобувачів освіти і викладачів у заходах має не тільки професійне, але й громадянське значення, сприяє формуванню культурної пам'яті, розумінню зв'язку між мистецтвом і суспільною відповідальністю, розвитку емоційного ставлення до історичного досвіду та відчуття причетності до спільної історії. У цьому контексті мистецька освіта постає як середовище, де професійна підготовка майбутнього митця поєднується з вихованням історичної свідомості, громадянської позиції та національної самоідентифікації. Натомість, сценічні практики Київської муніципальної академії естрадного та циркового мистецтв розглядаються як дієвий спосіб збереження, передавання й художнього осмислення історичної пам'яті.

Подальші дослідження доцільно спрямувати на вивчення конкретних вистав, концертних програм, хореографічних композицій, вокальних виступів,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

перформативних дій і меморіальних заходів Київської муніципальної академії естрадного та циркового мистецтв з погляду їх художніх засобів, змістових акцентів та впливу на студентську аудиторію.

Література:

1. Гринчишин О., Макогончук Н., Тарковська О. Формування історичної пам'яті студентської молоді засобами культурної спадщини в освітньому середовищі ЗВО. *Молодь і ринок.* 2026. Вип. 4 (248). С. 129-138. DOI: https://doi.org/10.24919/2308-4634.2026.356049

2. Стародубцева Л., Петренко Д. Пам'ять і травма: практики комеморації в українській культурі.*Науково-теоретичний альманах Грані.* 2025. Вип.28 (2). С. 55-65. DOI: https://doi.org/10.15421/172539

3. Довганич Н. Пам'ять, травма і література: спрособи репрезентації та інтерпретації. *Українське літературознавство.* 2020. Вип. 85. DOI: http://dx.doi.org/10.30970/uls.2020.85.3128

4. Булгаков М.О. Український музично-драматичний театр після 2014 року: трансформації, виклики та моделі національної культурної репрезентації. *Слобожанські мистецькі студії.* 2025. Вип. 3. С. 12-16. DOI: https://doi.org/10.32782/art/2025.3.2

5. Бенюк Б.-Г. Український театр в часі війни: публіцистичний та науковий дискурс. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. Сценічне мистецтво*. 2024. Вип. 4. С. 451-457. DOI: https://doi.org/10.32461/2226-3209.4.2024.322930

6. Костін Р.О. Театральна діяльність як інструмент культурної репрезентації. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал.* 2025. Вип. 4. С. 107–111. DOI: https://doi.org/10.32461/2226-3209.4.2025.351847

7. Бондарева О.Є. Війна, травма, пам'ять, театр у п'єсі Олександра Вітра «Несподівано тихо». *«Південний архів» (філологічні науки*). Випуск XCII. С. 6-15. DOI: https://doi.org/110.32999/ksu2663-2691/2023-92-1

8. Спольська О., Борейко Г., Зеленіна Н. Режисура в сучасному театрі: аналіз стилів та впливу режисерських рішень на інтерпретацію тексту. *Українська культура : минуле, сучасне, шляхи розвитку.* 2024. Вип. 48. С. 235–241. DOI: https://doi.org/10.35619/ucpmk.v48i.777

9. Юдова-Романова К. Проблеми історико-мистецтвознавчих досліджень просторових і технологічних засобів творення сценічної образності. *Українська культура : минуле, сучасне, шляхи розвитку. Історико-мистецька спадщина України в контексті світового культурного простору.* 2019. Вип. 32. С. 108-115. DOI: https://doi.org/10.35619/ucpm.vi32.261

10. Локтіонав Є. «Метод – художній метод – творчий метод»: досвід сценічної практики . *Науковий вісник київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого. Сценічне мистецтво.* 2024. Вип. 35. С. 81-88. DOI: https://doi.org/10.34026/1997-4264.35.2024.318073

11. Іванова М. С., Силенко Ю. В. Імерсивні виставки як простір інновацій у сфері мультимедійного дизайну України. *Український мистецтвознавчий дискурс.* 2025. Вип. 4. С. 58–67. DOI: https://doi.org/10.32782/uad.2025.4.6

12. Мох-Марінковіч Ю. Імерсійність сценічних практик: що робить їх занурюючими. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. Сценічне мистецтво*. 2025. Вип. 1. С. 429-433. DOI: https://doi.org/10.32461/2226-3209.1.2025.328020

13. Пригода-Донець Т. Буто як перформативне мистецтво і культурна практика. *Актуальні питання гуманітарних наук.* 2025. Вип. 88. Том. 2. С. 116-120. DOI: https://doi.org/10.24919/2308-4863/88-2-17

14. Персанова І. Психологічні особливості сприйняття сценічного мистецтва : взаємодія актора та глядача. *Українська культура : минуле, сучасне, шляхи розвитку.* 2025. Вип. (50). С. 407–411. DOI: https://doi.org/10.35619/ucpmk.50.993

ISSN 2786-4952 Online

15. Маньковська О.Ю. Організаційно-педагогічні умови формування сценічної майстерності майбутніх акторів: моніторинг ефективності технологій та методів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах.* 2023. Вип. 89. С. 121-126. DOI: https://doi.org/10.32782/1992-5786.2023.89.23

16. Виткалов С. Сценічні та театральні практики у сучасній музичній культурі: аспект міжкультурної комунікації. *Українська культура : минуле, сучасне, шляхи розвитку.* 2022. Вип. (40). С. 47–52. DOI: https://doi.org/10.35619/ucpmk.vi40.523

17. Котенок В. М. Сучасні тексти на сцені: теми, ідеї, форми подачі. *Кіно-Театр.* 2024. Вип. 5. С. 9-10. URL: https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/31812 (дата звернення: 10.05.2026)

18. Lehmann Hans-Thies. Postdramatic Theatre. *New York: Routledge.* 2006. 225 p. URL: https://monoskop.org/images/2/2d/Lehmann_Hans-Thies_Postdramatic_Theatre.pdf (дата звернення: 10.05.2026)

19. Шевченко Я. Аудиторія як співтворець: нові орієнтири сучасного театру. теорія культури, 2020. С. 98–113.

References:

1. Hrynchyshyn, O., Makohonchuk, N., & Tarkovska, O. (2026). Formuvannia istorychnoi pamiati studentskoi molodi zasobamy kulturnoi spadshchyny v osvitnomu seredovyshchi ZVO [Formation of historical memory of student youth by means of cultural heritage in the educational environment of higher education institutions]. *Molod i rynok – Youth & Market*, 4(248), 129-138. https://doi.org/10.24919/2308-4634.2026.356049 [in Ukrainian].

2. Starodubtseva, L., & Petrenko, D. (2025). Pamiat i travma: praktyky komemoratsii v ukrainskii kulturi [Memory and trauma: Practices of commemoration in Ukrainian culture]. *Naukovo-teoretychnyi almanakh Hrani – Scientific and Theoretical Almanac Grani*, 28(2), 55-65. https://doi.org/10.15421/172539 [in Ukrainian].

3. Dovhanych, N. (2020). Pamiat, travma i literatura: sposoby reprezentatsii ta interpretatsii [Memory, trauma and literature: Ways of representation and interpretation]. *Ukrainske literaturoznavstvo – Ukrainian Literary Studies,* (85). http://dx.doi.org/10.30970/uls.2020.85.3128 [in Ukrainian].

4. Bulhakov, M. O. (2025). Ukrainskyi muzychno-dramatychnyi teatr pislia 2014 roku: transformatsii, vyklyky ta modeli natsionalnoi kulturnoi reprezentatsii [Ukrainian music and drama theatre after 2014: Transformations, challenges and models of national cultural representation]. *Slobozhanski mystetski studii – Slobozhansky Art Studios,* (3), 12-16. https://doi.org/10.32782 /art/2025.3.2 [in Ukrainian].

5. Beniuk, B.-H. (2024). Ukrainskyi teatr v chasi viiny: publitsystychnyi ta naukovyi dyskurs [Ukrainian theatre in wartime: Publicistic and scientific discourse]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv. Stsenichne mystetstvo – National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts Herald. Performing Arts,* (4), 451-457. https://doi.org/10.32461/2226-3209.4. 2024.322930 [in Ukrainian].

6. Kostin, R. O. (2025). Teatralna diialnist yak instrument kulturnoi reprezentatsii [Theatrical activity as an instrument of cultural representation]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv – National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts Herald*, (4), 107-111. https://doi.org/10.32461/2226-3209.4.2025.351847 [in Ukrainian].

7. Bondareva, O. Ye. (2023). Viina, travma, pamiat, teatr u piesi Oleksandra Vitra "Nespodivano tykho" [War, trauma, memory, theatre in Oleksandr Vitr's play "Unexpectedly Quiet"]. *Pivdennyi arkhiv: Filolohichni nauky – South Archive: Philological Sciences,* 92, 6-15. https://doi.org/10.32999/ksu2663-2691/2023-92-1 [in Ukrainian].

ISSN 2786-4952 Online

8. Spolska, O., Boreiko, H., & Zelenina, N. (2024). Rezhysura v suchasnomu teatri: analiz styliv ta vplyvu rezhyserskykh rishen na interpretatsiiu tekstu [Directing in contemporary theatre: Analysis of styles and the influence of directing decisions on text interpretation]. *Ukrainska kultura: Mynule, suchasne, shliakhy rozvytku – Ukrainian Culture: The Past, Modern, Ways of Development*, (48), 235-241. https://doi.org/10.35619/ucpmk.v48i.777 [in Ukrainian].

9. Yudova-Romanova, K. (2019). Problemy istoryko-mystetstvoznavchykh doslidzhen prostorovykh i tekhnolohichnykh zasobiv tvorennia stsenichnoi obraznosti [Problems of historical and art studies research on spatial and technological means of creating stage imagery]. *Ukrainska kultura: Mynule, suchasne, shliakhy rozvytku. Istoryko-mystetska spadshchyna Ukrainy v konteksti svitovoho kulturnoho prostoru – Ukrainian Culture: The Past, Modern, Ways of Development. Historical and Artistic Heritage of Ukraine in the Context of the World Cultural Space*, (32), 108-115. https://doi.org/10.35619/ucpm.vi32.261 [in Ukrainian].

10. Loktionav, Ye. (2024). "Metod – khudozhnii metod – tvorchyi metod": dosvid stsenichnoi praktyky ["Method – artistic method – creative method": Experience of stage practice]. *Naukovyi visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu teatru, kino i telebachennia imeni I. K. Karpenka-Karoho. Stsenichne mystetstvo – Scientific Bulletin of Kyiv National I. K. Karpenko-Karyi University of Theatre, Cinema and Television. Performing Arts,* (35), 81-88. https://doi.org/10.34026/1997-4264.35.2024.318073 [in Ukrainian].

11. Ivanova, M. S., & Sylenko, Yu. V. (2025). Imersyvni vystavky yak prostir innovatsii u sferi multymediinoho dyzainu Ukrainy [Immersive exhibitions as a space for innovation in the field of multimedia design in Ukraine]. *Ukrainskyi mystetstvoznavchyi dyskurs – Ukrainian Art Discourse*, (4), 58-67. https://doi.org/10.32782/uad.2025.4.6 [in Ukrainian].

12. Mokh-Marinkovich, Yu. (2025). Imersiinist stsenichnykh praktyk: shcho robyt yikh zanuriuiuchymy [Immersiveness of stage practices: What makes them immersive]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv. Stsenichne mystetstvo – National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts Herald. Performing Arts,* (1), 429-433. https://doi.org/10.32461/2226-3209.1.2025.328020 [in Ukrainian].

13. Pryhoda-Donets, T. (2025). Buto yak performatyvne mystetstvo i kulturna praktyka [Butoh as performative art and cultural practice]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current Issues of the Humanities,* 88(2), 116-120. https://doi.org/10.24919/2308-4863/88-2-17 [in Ukrainian].

14. Persanova, I. (2025). Psykholohichni osoblyvosti spryiniattia stsenichnoho mystetstva: vzaiemodiia aktora ta hliadacha [Psychological features of the perception of performing arts: Interaction between actor and spectator]. *Ukrainska kultura: Mynule, suchasne, shliakhy rozvytku – Ukrainian Culture: The Past, Modern, Ways of Development,* (50), 407-411. https://doi.org/10.35619/ucpmk.50.993 [in Ukrainian].

15. Mankovska, O. Yu. (2023). Orhanizatsiino-pedahohichni umovy formuvannia stsenichnoi maisternosti maibutnikh aktoriv: monitorynh efektyvnosti tekhnolohii ta metodiv [Organizational and pedagogical conditions for forming the stage skills of future actors: Monitoring the effectiveness of technologies and methods]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh – Pedagogy of Creative Personality Formation in Higher and General Academic Schools,* (89), 121-126. https://doi.org/10.32782/1992-5786.2023.89.23 [in Ukrainian].

16. Vytkalov, S. (2022). Stsenichni ta teatralni praktyky u suchasnii muzychnii kulturi: aspekt mizhkulturnoi komunikatsii [Stage and theatrical practices in contemporary music culture: The aspect of intercultural communication]. *Ukrainska kultura: Mynule, suchasne, shliakhy rozvytku – Ukrainian Culture: The Past, Modern, Ways of Development,* (40), 47-52. https://doi.org/10.35619/ucpmk.vi40.523 [in Ukrainian].

ISSN 2786-4952 Online

17. Kotenok, V. M. (2024). Suchasni teksty na stseni: temy, idei, formy podachi [Contemporary texts on stage: Themes, ideas and forms of presentation]. *Kino-Teatr – Cinema-Theatre*, (5), 9-10. https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/31812 [in Ukrainian].

18. Lehmann, H.-T. (2006). Postdramatic Theatre. New York: Routledge. https://monoskop.org/images/2/2d/Lehmann_Hans-Thies_Postdramatic_Theatre.pdf [in English].

19. Shevchenko, Ya. (2020). Audytoriia yak spivtvorets: novi oriientyry suchasnoho teatru [The audience as co-creator: New orientations of contemporary theatre]. *Teoriia kultury – Theory of Culture*, 98-113 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 26.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 378.147:616-083.98

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-790-799

Єгоренко Ольга Сергіївна доктор філософії, асистент кафедри симуляційних медичних технологій Одеського національного медичного університету, м. Одеса, https://orcid.org/0000-0002-1464-9690

ПЕДАГОГІЧНИЙ ДИЗАЙН СИМУЛЯЦІЙНОГО ТРЕНІНГУ: ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ

Анотація.

Обґрунтування. Сучасна медична освіта вимагає пошуку нових педагогічних стратегій, що дозволяють подолати розрив між теоретичними знаннями та клінічною практикою. Традиційні методи навчання часто виявляються недостатніми для формування здатності до швидкого прийняття рішень у критичних ситуаціях. Високореалістична симуляція на базі роботизованих манекенів (таких як HAL) дозволяє моделювати складні фізіологічні сценарії (ціаноз, зміна аускультативної картини, падіння тиску), створюючи умови для безпечної «свідомої практики» та інокуляції стресом. Проте залишається актуальним питання педагогічного дизайну таких тренінгів та об'єктивізації їхньої ефективності через конкретні кількісні показники швидкості реакції та командної взаємодії.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці ефективності сценарій-орієнтованого симуляційного навчання при підготовці студентів до надання допомоги при невідкладних станах (анафілактичний шок, гострий набряк легень, гіпертензивний криз).

Методи. У дослідженні взяли участь 60 студентів 6-го курсу, розподілених на дві рівні групи. Контрольна група (КГ, n=30) опановувала матеріал через традиційні практичні заняття. Експериментальна група (ЕГ, n=30) проходила навчання за розробленим модульним симуляційним курсом на базі манекена HAL. Оцінювалися теоретичні знання (MCQ-тест), час прийняття критичного рішення (Time to Critical Action, TCA) та рівень нетехнічних навичок за стандартизованою шкалою CRM (Crew Resource Management).

Результати. Математичний аналіз продемонстрував значну та достовірну перевагу симуляційного підходу. Хоча теоретична підготовка обох груп була порівнянною (88,4±4,2 проти 90,1±3,8 балів; $p>0,05$), практична реалізація знань суттєво відрізнялася. Час до початку введення адреналіну при анафілактичному шоці в ЕГ був на 54,1% меншим, ніж у КГ (85±12 с проти 185±25 с; $p<0,001$). При багатоступеневому сценарії гіпертензивного кризу, що переходить у набряк легень, студенти ЕГ швидше розпізнавали зміну аускультативної картини (вологі хрипи) та на 52,1% швидше розпочинали оксигенотерапію. Загальна оцінка

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

командної взаємодії та комунікації в ЕГ була на 48,1% вищою порівняно з КГ (8,0±0,6 проти 5,4±0,8 балів; $p<0,01$).

Висновки. Педагогічний дизайн симуляційного навчання забезпечує трансформацію академічних знань у стійкі психомоторні компетентності. Високореалістична симуляція з подальшим дебрифінгом є критично необхідним інструментом для формування стресостійкості та зменшення часу на прийняття клінічних рішень.

Ключові слова: симуляційне навчання, педагогічний дизайн, невідкладні стани, манекен HAL, анафілактичний шок, набряк легень, гіпертензивний криз, дебрифінг.

Yehorenko Olha Serhyivna PhD, Assistant Professor of Department of Simulation Medical Technologies in Odesa National Medical University, Odesa, https://orcid.org/0000-0002-1464-9690

PEDAGOGICAL DESIGN OF SIMULATION TRAINING: EFFECTIVENESS ASSESSMENT

Abstract.

Background. Modern medical education requires searching for new pedagogical strategies to bridge the gap between theoretical knowledge and clinical practice. Traditional teaching methods often prove insufficient for developing the ability to make rapid decisions in critical situations. High-fidelity simulation based on robotic mannequins (such as HAL) allows modeling complex physiological scenarios (cyanosis, changes in auscultatory patterns, blood pressure drops), creating conditions for safe "deliberate practice" and stress inoculation. However, the issue of pedagogical design of such trainings and the objectification of their effectiveness through specific quantitative indicators of reaction speed and teamwork remains relevant.

The aim of the article is to theoretically substantiate and experimentally verify the effectiveness of scenario-oriented simulation training in preparing students to provide care in emergency states (anaphylactic shock, acute pulmonary edema, hypertensive crisis).

Methods. The study involved 60 sixth-year students divided into two equal groups. The control group (CG, n=30) mastered the material through traditional practical classes. The experimental group (EG, n=30) underwent training according to the developed modular simulation course based on the HAL mannequin. Theoretical knowledge (MCQ test), Time to Critical Action (TCA), and the level of non-technical skills according to the standardized CRM (Crew Resource Management) scale were assessed.

Results. Mathematical analysis demonstrated a significant and reliable advantage of the simulation approach. Although the theoretical preparation of both groups was comparable (88.4±4.2 vs. 90.1±3.8 points; $p>0.05$), the practical

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

implementation of knowledge differed substantially. The time to start epinephrine administration for anaphylactic shock in the EG was 54.1% less than in the CG (85±12 s vs. 185±25 s; p<0.001). In a multi-stage scenario of a hypertensive crisis transitioning into pulmonary edema, EG students recognized the change in the auscultatory pattern (crackles) faster and started oxygen therapy 52.1% sooner. The overall assessment of team interaction and communication in the EG was 48.1% higher compared to the CG (8.0±0.6 vs. 5.4±0.8 points; p<0.01).

Conclusions. The pedagogical design of simulation training ensures the transformation of academic knowledge into sustainable psychomotor competencies. High-fidelity simulation followed by debriefing is a critically necessary tool for building stress resilience and reducing the time required to make clinical decisions.

Keywords: simulation training, pedagogical design, emergency states, HAL mannequin, anaphylactic shock, pulmonary edema, hypertensive crisis, debriefing.

Постановка проблеми.

У сучасних умовах повномасштабної війни система медичної освіти України постала перед необхідністю кардинальної трансформації підходів до навчання. Традиційні академічні програми часто виявляються недостатньо адаптованими до реалій, що потребують від фахівця миттєвого прийняття рішень в умовах екстремального стресу [1]. Досвід тактичної медицини та аналіз санітарних втрат доводять необхідність імплементації нових ефективних алгоритмів порятунку життя та зміни фокусу підготовки лікарів [2, 3, 4].

Невідкладні стани, такі як анафілактичний шок, гострий набряк легень або ускладнений гіпертензивний криз, вимагають від лікаря не лише глибоких теоретичних знань, а й відшліфованих до автоматизму мануальних навичок. Ключова проблема полягає у наявності методичного розриву між теоретичною підготовкою та реальною клінічною практикою [5]. Розрив між когнітивним рівнем засвоєння алгоритму та його психомоторною реалізацією стає найбільш критичним саме в ургентній медицині. Студент може безпомилково відтворити послідовність кроків при анафілактичному шоці в аудиторних умовах, проте відчуває «когнітивний параліч» при спостереженні наростаючого набряку верхніх дихальних шляхів та ціанозу у реального пацієнта. Це зумовлює необхідність переходу від накопичення знань до формування «м'язової пам'яті» та автоматизму дій через високу реалістичність навчального середовища.

Окрім клінічного аспекту, існує психолого-педагогічний бар'єр: надання допомоги при ургентних станах супроводжується високим рівнем стресу, який, як доведено дослідженнями, значно погіршує когнітивні функції та дрібну моторику [6]. Традиційні лекційні форми навчання не здатні сформувати необхідну стресостійкість. Ефективним інструментом вирішення цієї проблеми є педагогічний дизайн симуляційного навчання, що дозволяє імплементувати концепцію «свідомої практики» (deliberate practice) для формування стійких компетентностей.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема імплементації симуляційних технологій у медичну освіту активно обговорюється у світовому науковому просторі. Фундаментальні праці визначають симуляцію як «техніку, а не технологію», що дозволяє замістити реальний клінічний досвід штучно створеним, але керованим середовищем [7].

Особливу роль у сучасному педагогічному дизайні відіграє концепція «інокуляції стресом» (Stress Inoculation Training). Симуляційне навчання на базі манекенів високого рівня реалістичності (High-Fidelity Simulation) дозволяє дозовано вводити стресові чинники (звукові ефекти, обмеження часу, фізіологічні реакції манекена), що сприяє адаптації психіки студента до реальних умов реанімаційного залу.

Використання манекена HAL у цьому контексті є стратегічно важливим, оскільки його здатність до динамічної зміни параметрів життєдіяльності у відповідь на дії студента забезпечує безперервність навчального циклу Колба прямо під час сценарію.

В українському науковому просторі останнім часом з'явилися дослідження, присвячені сценарій-орієнтованому навчанню як інструменту підвищення якості невідкладної допомоги [8]. Окремим критичним аспектом педагогічного дизайну є розвиток нетехнічних навичок (Non-Technical Skills), таких як комунікація, лідерство та ситуаційна обізнаність, які є вирішальними для командної роботи під час кризових ситуацій [9]. Проте питання методичного структурування симуляційних тренінгів саме для терапевтичних невідкладних станів (набряк легень, криз) на базі високотехнологічних манекенів HAL залишається недостатньо висвітленим, що і зумовлює актуальність даної роботи.

Мета статті.

Метою роботи є теоретичне обґрунтування та практична оцінка ефективності педагогічного дизайну модульного симуляційного тренінгу на базі манекена HAL при підготовці до купірування ургентних станів (анафілаксія, гіпертензивний криз, набряк легень).

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

На базі кафедри симуляційних медичних технологій Одеського національного медичного університету було розроблено та впроваджено навчальний модуль, орієнтований на відпрацювання алгоритмів при гострих серцево-судинних та алергічних станах.

Педагогічний експеримент охопив 60 інтернів, розподілених на контрольну групу (КГ, n=30), що навчалася за стандартною методикою (семінари, розбір паперових клінічних кейсів), та експериментальну групу (ЕГ, n=30), де застосовувався розроблений симуляційний дизайн.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Основним інструментом став високореалістичний манекен HAL (Gaumard), що дозволяв моделювати:

Анафілактичний шок: з набряком язика, стридором та прогресуючою гіпотензією.

Гіпертензивний криз: із моніторингом показників та можливістю вибору антигіпертензивної терапії.

Набряк легень: із появою вологих хрипів при аускультації та падінням сатурації, що вимагало від студентів зміни тактики в реальному часі.

Сценарій "Анафілаксія" був спрямований на відпрацювання навичок негайного розпізнавання життєво небезпечного стану. Педагогічний акцент було зроблено на динамічній зміні стану манекена HAL: при затримці введення адреналіну понад 60 секунд викладач активував функцію "набряку язика" та наростаючого ларингоспазму (звуковий супровід — стридор).

Це змушувало студента не лише виконувати медичний алгоритм, а й працювати в умовах часового дефіциту, що є ключовим для формування стресостійкості.

Педагогічний сценарій «Гіпертензивний криз — Набряк легень» був побудований як багатоступеневий виклик. На першому етапі студент стикався з пацієнтом (HAL), який скаржиться на сильний головний біль та має показники АТ 210/110 мм рт. ст.

Якщо студент невчасно розпочинав антигіпертензивну терапію або обирав невірну дозу, викладач дистанційно активував ускладнення: у манекена з'являлася задишка, ціаноз губ та характерні вологі хрипи, що вислуховувалися аускультативно. Це змушувало студента до миттєвої переоцінки стану за алгоритмом ABCDE та переходу до протоколу купірування гострої лівошлуночкової недостатності.

Ускладнення сценарію гіпертензивного кризу переходом у гострий набряк легень вимагало від інтернів високої ситуаційної обізнаності. Студенти мали не просто зафіксувати скарги манекена на задишку, а провести аускультацію, під час якої HAL відтворював характерні вологі хрипи в нижніх відділах легень. Педагогічна цінність цього етапу полягала у необхідності миттєвої переоцінки пріоритетів допомоги (ABCDE переоцінка) та переходу від антигіпертензивної терапії до оксигенації та введення діуретиків

Математичне вимірювання TCA (Time to Critical Action) у такому дизайні дозволяє оцінити не лише швидкість, а й гнучкість клінічного мислення. Зокрема, фіксувався час від появи перших вологих хрипів (аудіальний маркер) до підняття головного кінця ліжка та початку оксигенотерапії. В експериментальній групі цей час був стабільно нижчим завдяки попередньому відпрацюванню ізольованих навичок. Математична оцінка ефективності (Таблиця 1) показала, що студенти ЕГ значно швидше приймали критичні рішення.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Таблиця 1

Порівняльна характеристика навчальних досягнень КГ та ЕГ

Показник оцінки	Контрольна група (КГ)	Експериментальна група (ЕГ)	Рівень значущості (p)
Теоретичний тест (0-100 балів)	88,4 ± 4,2	90,1 ± 3,8	p > 0,05
Час до введення адреналіну (ТСА), сек	185 ± 25	85 ± 12	p < 0,001
Час до початку оксигенотерапії, сек	142 ± 18	68 ± 10	p < 0,001
Рівень CRM-навичок (шкала 1-10)	5,4 ± 0,8	8,0 ± 0,6	p < 0,01

Результати демонструють, що за умови однакового рівня теоретичної підготовки, студенти, які пройшли через симуляційний дизайн, діяли на 52–54% швидше. Це підтверджує, що високореалістична симуляція формує не просто знання, а динамічний стереотип дії. Оцінка командної взаємодії також продемонструвала значне покращення (на 48,1%), що свідчить про позитивний вплив дебрифінгу на розвиток комунікаційних навичок.

Критичним етапом педагогічного дизайну став структурувальний дебрифінг за моделлю Гіббса. Після завершення сценарію студенти ЕГ аналізували власні відеозаписи, що дозволяло перевести отриманий досвід у площину свідомої рефлексії. Саме такий підхід забезпечив вищий рівень CRM-навичок, оскільки студенти мали змогу обговорити помилки в комунікації та розподілі ролей у безпечному навчальному середовищі.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі.

Педагогічний дизайн, заснований на високореалістичній симуляції, є найбільш ефективним методом трансформації академічних знань у стійкі практичні компетентності.

Математично доведено, що використання манекена HAL дозволяє суттєво скоротити час прийняття критичних рішень при невідкладних станах (на 52–54%), що безпосередньо впливає на прогноз виживання пацієнта.

Важливим елементом тренінгу є дебрифінг, який дозволяє провести рефлексію досвіду та нівелювати психологічні бар’єри. Отримані результати повністю підтверджують ефективність концепції «свідомої практики» та симуляційного впливу на ліквідацію розриву між теорією та клінікою [10].

Перспективи подальших розвідок полягають у розробці та валідації адаптивних сценаріїв з використанням віртуальної реальності (VR) та генеративних моделей штучного інтелекту для персоналізації навчання медичного персоналу [11, 12].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Література:

1. Armitage, R., & Pavlenko, M. (2022). Medical education and war in Ukraine. *The British journal of general practice : the journal of the Royal College of General Practitioners*, *72*(721), 386. https://doi.org/10.3399/bjgp22X720329

2. Callaway, D. W., Smith, E. R., Shapiro, G., Cain, J. S., Burnett, W. T., McKay, S. D., & Mabry, R. (2011). The Committee for Tactical Emergency Casualty Care (C-TECC): evolution and application of TCCC guidelines to civilian high threat medicine. Journal of Special Operations Medicine, 11(2), 95–100.

3. Eastridge, B. J., Mabry, R. L., Seguin, P., Cantrell, J., Tops, T., Uribe, P., Mallett, O., Zubko, T., Oetjen-Gerdes, L., Rasmussen, T. E., Butler, F. K., Kotwal, R. S., Holcomb, J. B., Wade, C., Champion, H., Lawnick, M., Moores, L., & Blackbourne, L. H. (2012). Death on the battlefield (2001-2011): implications for the future of combat casualty care. *The journal of trauma and acute care surgery*, *73*(6 Suppl 5), S431–S437. https://doi.org/10.1097/TA.0b013e3182755dcc

4. Butler, F. K. Jr. (2017). Two decades of saving lives on the battlefield: tactical combat casualty care turns 20. *Military Medicine*, 182(3-4), e1563–e1568. https://doi.org/10.7205/MILMED-D-16-00214

5. Okuda, Y., Bryson, E. O., DeMaria, S., Jr, Jacobson, L., Quinones, J., Shen, B., & Levine, A. I. (2009). The utility of simulation in medical education: what is the evidence?. *The Mount Sinai journal of medicine, New York*, *76*(4), 330–343. https://doi.org/10.1002/msj.20127

6. LeBlanc V. R. (2009). The effects of acute stress on performance: implications for health professions education. *Academic medicine : journal of the Association of American Medical Colleges*, *84*(10 Suppl), S25–S33. https://doi.org/10.1097/ACM.0b013e3181b37b8f

7. Gaba, D. M. (2004). The future of simulation in health care. *Quality and Safety in Health Care*, 13(suppl 1), i2–i10. https://doi.org/10.1136/qshc.2004.009878

8. Марічереда В.Г. Сценарій-орієнтоване симуляційне навчання як інструмент проблемно-орієнтованого підходу до підвищення якості невідкладної допомоги в Україні / В.Г. Марічереда, Т.М. Орабіна, О.П. Рогачевський, В.І. Борщ, М.П. Первак, І.П. Аннєнкова, Ю.Ю. Петровський // Одеський медичний журнал. -2024.- №1. С. 75–82. https://doi.org/ 10.32782/2226-2008-2024-1-12

9. Flin, R., & Maran, N. (2004). Identifying and training non-technical skills for teams in acute medicine. *Quality & safety in health care*, *13 Suppl 1*(Suppl 1), i80–i84. https://doi.org/ 10.1136/qhc.13.suppl_1.i80

10. Anand, A., Amadi-Livingstone, C., Cattaree, R., & Harris, J. (2025). Impact of Peer-Led Simulation-Based Medical Education on Knowledge and Confidence in Managing Acutely Ill Patients: A Pilot Study Among Pre-clinical Medical Students. *Cureus*, *17*(10), e94464. https://doi.org/10.7759/cureus.94464

11. Birrenbach, T., Stuber, R., Müller, C. E., Sutter, P. M., Hautz, W. E., Exadaktylos, A. K., Müller, M., Wespi, R., & Sauter, T. C. (2024). Virtual reality simulation to enhance advanced trauma life support trainings - a randomized controlled trial. *BMC medical education*, *24*(1), 666. https://doi.org/10.1186/s12909-024-05645-2

12. Chung, P., Boodoo, M., & Doboli, S. (2023). Case scenario generators for trauma surgery simulation utilizing autoregressive language models. Artificial intelligence in medicine, 144, 102635. https://doi.org/10.1016/j.artmed.2023.102635

13. Resuscitation Council UK. The ABCDE Approach. London: Resuscitation Council UK; 2024.

14. American College of Surgeons, Committee on Trauma. *Advanced Trauma Life Support (ATLS) Student Course Manual*. 11th ed. Chicago: American College of Surgeons; 2025.

ISSN 2786-4952 Online

15. Committee on Tactical Combat Casualty Care (CoTCCC). Tactical Combat Casualty Care (TCCC) Guidelines for All Combatants (2024 Edition) [Internet]. 2024 [cited 2026 Jan 20]. Available from: https://tccc.org.ua/en/collection/recommendations.

16. American College of Surgeons. ATLS student course manual. 10th ed. Chicago: American College of Surgeons; 2018.

17. Perkins, G. D., Graesner, J. T., Semeraro, F., Olasveengen, T., Soar, J., Lott, C., Van de Voorde, P., Madar, J., Zideman, D., Mentzelopoulos, S., Bossaert, L., Greif, R., Monsieurs, K., Svavarsdóttir, H., Nolan, J. P., & European Resuscitation Council Guideline Collaborators (2021). European Resuscitation Council Guidelines 2021: Executive summary. *Resuscitation*, *161*, 1–60. https://doi.org/10.1016/j.resuscitation.2021.02.003

18. Rao, S. V., O'Donoghue, M. L., Ruel, M., Rab, T., Tamis-Holland, J. E., Alexander, J. H., Baber, U., Baker, H., Cohen, M. G., Cruz-Ruiz, M., Davis, L. L., de Lemos, J. A., DeWald, T. A., Elgendy, I. Y., Feldman, D. N., Goyal, A., Isiadinso, I., Menon, V., Morrow, D. A., Mukherjee, D., … Williams, M. S. (2025). 2025 ACC/AHA/ACEP/NAEMSP/SCAI Guideline for the Management of Patients With Acute Coronary Syndromes: A Report of the American College of Cardiology/American Heart Association Joint Committee on Clinical Practice Guidelines. *Circulation*, *151*(13), e771–e862. https://doi.org/10.1161/CIR.0000000000001309

19. Malmut, L., & Ng, A. (2023). Near-peer teaching in simulation. *The clinical teacher*, *20*(5), e13645. https://doi.org/10.1111/tct.13645

20. Burke, S. M., Schmitt, T., Jewell, C., & Schnapp, B. H. (2021). A Novel Virtual Emergency Medicine Residents-as-Teachers (RAT) Curriculum. *Journal of education & teaching in emergency medicine*, *6*(3), C9–C63. https://doi.org/10.21980/J86S71

21. Ahmad, S. E., Farina, G. A., Fornari, A., Pearlman, R. E., Friedman, K., & Olvet, D. M. (2021). Student Perception of Case-based Teaching by Near-Peers and Faculty during the Internal Medicine Clerkship: A Noninferiority Study. *Journal of medical education and curricular development*, *8*, 23821205211020762. https://doi.org/10.1177/23821205211020762

22. Benè, K. L., & Bergus, G. (2014). When learners become teachers: a review of peer teaching in medical student education. *Family medicine*, *46*(10), 783–787.

23. Bahattab, A., Caviglia, M., Martini, D., Hubloue, I., Della Corte, F., & Ragazzoni, L. (2023). Scenario-based e-simulation design for global health education: Theoretical foundation and practical recommendations. *Journal of Medical Internet Research*, *25*, e46639. https://doi.org/10.2196/46639

24. O'Driscoll, F., O'Brien, N., Gao, C., Prime, M., Darzi, A., & Ghafur, S. (2024). Clinical simulation in the regulation of software as a medical device: An eDelphi study. *JMIR Formative Research*, *8*, e56241. https://doi.org/10.2196/56241

25. Rotin, L. E., Pavenski, K., & Petrosoniak, A. (2023). Simulation-based medical education in transfusion medicine: Current state and future applications. *Transfusion and apheresis science : official journal of the World Apheresis Association : official journal of the European Society for Haemapheresis*, *62*(1), 103628. https://doi.org/10.1016/j.transci.2022.103628

26. Galvagno, S. M., Jr, Nahmias, J. T., & Young, D. A. (2019). Advanced Trauma Life Support® Update 2019: Management and Applications for Adults and Special Populations. *Anesthesiology clinics*, *37*(1), 13–32. https://doi.org/10.1016/j.anclin.2018.09.009

:

1. Armitage, R., & Pavlenko, M. (2022). Medical education and war in Ukraine. *The British journal of general practice : the journal of the Royal College of General Practitioners*, *72*(721), 386. https://doi.org/10.3399/bjgp22X720329

2. Callaway, D. W., Smith, E. R., Shapiro, G., Cain, J. S., Burnett, W. T., McKay, S. D., & Mabry, R. (2011). The Committee for Tactical Emergency Casualty Care (C-TECC): evolution and

ISSN 2786-4952 Online

application of TCCC guidelines to civilian high threat medicine. Journal of Special Operations Medicine, 11(2), 95–100.

3. Eastridge, B. J., Mabry, R. L., Seguin, P., Cantrell, J., Tops, T., Uribe, P., Mallett, O., Zubko, T., Oetjen-Gerdes, L., Rasmussen, T. E., Butler, F. K., Kotwal, R. S., Holcomb, J. B., Wade, C., Champion, H., Lawnick, M., Moores, L., & Blackbourne, L. H. (2012). Death on the battlefield (2001-2011): implications for the future of combat casualty care. *The journal of trauma and acute care surgery*, *73*(6 Suppl 5), S431–S437. https://doi.org/10.1097/TA.0b013e3182755dcc

4. Butler, F. K. Jr. (2017). Two decades of saving lives on the battlefield: tactical combat casualty care turns 20. *Military Medicine*, 182(3-4), e1563–e1568. https://doi.org/10.7205/MILMED-D-16-00214

5. Okuda, Y., Bryson, E. O., DeMaria, S., Jr, Jacobson, L., Quinones, J., Shen, B., & Levine, A. I. (2009). The utility of simulation in medical education: what is the evidence?. *The Mount Sinai journal of medicine, New York*, *76*(4), 330–343. https://doi.org/10.1002/msj.20127

6. LeBlanc V. R. (2009). The effects of acute stress on performance: implications for health professions education. *Academic medicine : journal of the Association of American Medical Colleges*, *84*(10 Suppl), S25–S33. https://doi.org/10.1097/ACM.0b013e3181b37b8f

7. Gaba, D. M. (2004). The future of simulation in health care. *Quality and Safety in Health Care*, 13(suppl 1), i2–i10. https://doi.org/10.1136/qshc.2004.009878

8. Marichereda VH, Orabina TM, Rohachevskyi OP, et al. Scenario-based simulation learning as a tool of a problem-based approach to improving the quality of emergency care in Ukraine. Odesa Med J. 2024;(1):75-82. doi: 10.32782/2226-2008-2024-1-12. (In Ukrainian).

9. Flin, R., & Maran, N. (2004). Identifying and training non-technical skills for teams in acute medicine. *Quality & safety in health care*, *13 Suppl 1*(Suppl 1), i80–i84. https://doi.org/10.1136/qhc.13.suppl_1.i80

10. Anand, A., Amadi-Livingstone, C., Cattaree, R., & Harris, J. (2025). Impact of Peer-Led Simulation-Based Medical Education on Knowledge and Confidence in Managing Acutely Ill Patients: A Pilot Study Among Pre-clinical Medical Students. *Cureus*, *17*(10), e94464. https://doi.org/10.7759/cureus.94464

11. Birrenbach, T., Stuber, R., Müller, C. E., Sutter, P. M., Hautz, W. E., Exadaktylos, A. K., Müller, M., Wespi, R., & Sauter, T. C. (2024). Virtual reality simulation to enhance advanced trauma life support trainings - a randomized controlled trial. *BMC medical education*, *24*(1), 666. https://doi.org/10.1186/s12909-024-05645-2

12. Chung, P., Boodoo, M., & Doboli, S. (2023). Case scenario generators for trauma surgery simulation utilizing autoregressive language models. *Artificial intelligence in medicine*, *144*, 102635. https://doi.org/10.1016/j.artmed.2023.102635

13. Resuscitation Council UK. The ABCDE Approach. London: Resuscitation Council UK; 2024.

14. American College of Surgeons, Committee on Trauma. *Advanced Trauma Life Support (ATLS) Student Course Manual*. 11th ed. Chicago: American College of Surgeons; 2025.

15. Committee on Tactical Combat Casualty Care (CoTCCC). Tactical Combat Casualty Care (TCCC) Guidelines for All Combatants (2024 Edition) [Internet]. 2024 [cited 2026 Jan 20]. Available from: https://tccc.org.ua/en/collection/recommendations.

16. American College of Surgeons. ATLS student course manual. 10th ed. Chicago: American College of Surgeons; 2018.

17. Perkins, G. D., Graesner, J. T., Semeraro, F., Olasveengen, T., Soar, J., Lott, C., Van de Voorde, P., Madar, J., Zideman, D., Mentzelopoulos, S., Bossaert, L., Greif, R., Monsieurs, K., Svavarsdóttir, H., Nolan, J. P., & European Resuscitation Council Guideline Collaborators (2021). European Resuscitation Council Guidelines 2021: Executive summary. *Resuscitation*, *161*, 1–60. https://doi.org/10.1016/j.resuscitation.2021.02.003

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

18. Rao, S. V., O'Donoghue, M. L., Ruel, M., Rab, T., Tamis-Holland, J. E., Alexander, J. H., Baber, U., Baker, H., Cohen, M. G., Cruz-Ruiz, M., Davis, L. L., de Lemos, J. A., DeWald, T. A., Elgendy, I. Y., Feldman, D. N., Goyal, A., Isiadinso, I., Menon, V., Morrow, D. A., Mukherjee, D., … Williams, M. S. (2025). 2025 ACC/AHA/ACEP/NAEMSP/SCAI Guideline for the Management of Patients With Acute Coronary Syndromes: A Report of the American College of Cardiology/American Heart Association Joint Committee on Clinical Practice Guidelines. *Circulation*, *151*(13), e771–e862. https://doi.org/10.1161/CIR.0000000000001309

19. Malmut, L., & Ng, A. (2023). Near-peer teaching in simulation. *The clinical teacher*, *20*(5), e13645. https://doi.org/10.1111/tct.13645

20. Burke, S. M., Schmitt, T., Jewell, C., & Schnapp, B. H. (2021). A Novel Virtual Emergency Medicine Residents-as-Teachers (RAT) Curriculum. *Journal of education & teaching in emergency medicine*, *6*(3), C9–C63. https://doi.org/10.21980/J86S71

21. Ahmad, S. E., Farina, G. A., Fornari, A., Pearlman, R. E., Friedman, K., & Olvet, D. M. (2021). Student Perception of Case-based Teaching by Near-Peers and Faculty during the Internal Medicine Clerkship: A Noninferiority Study. *Journal of medical education and curricular development*, *8*, 23821205211020762. https://doi.org/10.1177/23821205211020762

22. Benè, K. L., & Bergus, G. (2014). When learners become teachers: a review of peer teaching in medical student education. *Family medicine*, *46*(10), 783–787.

23. Bahattab, A., Caviglia, M., Martini, D., Hubloue, I., Della Corte, F., & Ragazzoni, L. (2023). Scenario-based e-simulation design for global health education: Theoretical foundation and practical recommendations. *Journal of Medical Internet Research*, *25*, e46639. https://doi.org/10.2196/46639

24. O'Driscoll, F., O'Brien, N., Gao, C., Prime, M., Darzi, A., & Ghafur, S. (2024). Clinical simulation in the regulation of software as a medical device: An eDelphi study. *JMIR Formative Research*, *8*, e56241. https://doi.org/10.2196/56241

25. Rotin, L. E., Pavenski, K., & Petrosoniak, A. (2023). Simulation-based medical education in transfusion medicine: Current state and future applications. *Transfusion and apheresis science : official journal of the World Apheresis Association : official journal of the European Society for Haemapheresis*, *62*(1), 103628. https://doi.org/10.1016/j.transci.2022.103628

26. Galvagno, S. M., Jr, Nahmias, J. T., & Young, D. A. (2019). Advanced Trauma Life Support® Update 2019: Management and Applications for Adults and Special Populations. *Anesthesiology clinics*, *37*(1), 13–32. https://doi.org/10.1016/j.anclin.2018.09.009

Дата першого надходження статті до видання: 01.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 377:37.013.42:316.647.5

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-800-812

Єгорова Інга Вячеславівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту імені Богдана Ступарика, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, Івано-Франківськ, https://orcid.org/0000-0001-8070-9455

Салига Наталія Миколаївна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту імені Богдана Ступарика, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, Івано-Франківськ, https://orcid.org/0000-0003-0541-4424

Паска Тарас Валерійович доктор філософії, асистент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту імені Богдана Ступарика, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, Івано-Франківськ, https://orcid.org/0000-0002-4579-388X

ВИХОВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. У статті обґрунтовано сутність толерантності як важливої соціально-професійної якості особистості та визначенні ефективних напрямів і методів її виховання у студентської молоді в системі професійної освіти України в умовах сучасних суспільних трансформацій, воєнних викликів та цифровізації освітнього простору.

У дослідженні використано комплекс загальнонаукових і педагогічних методів: аналіз, синтез, узагальнення та систематизацію наукових джерел; порівняльний аналіз філософських, психологічних і педагогічних підходів до трактування толерантності; структурно-логічний і прогностичний методи.

З'ясовано, що толерантність є багатовимірним міждисциплінарним феноменом, який у педагогічному сенсі постає як інтегрована моральна якість особистості, що виявляється у повазі до людської гідності, прийнятті різноманітності, здатності до співпраці, емпатії та відповідальної комунікації. Обґрунтовано, що система професійної освіти має значний виховний потенціал для формування толерантності майбутніх фахівців через поєднання фахової підготовки з розвитком громадянських і гуманістичних цінностей. Виокремлено ключові напрями виховної роботи: етична освіта студентів, створення аксіологічного освітнього середовища, організація ціннісно-орієнтаційної діяльності, розвиток навичок конструктивної взаємодії та залучення молоді до

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

громадських і волонтерських ініціатив. Визначено ефективні методи виховання толерантності: дискусії, дебати, кейс-метод, тренінгові технології, рольові ігри, проєктну діяльність, фасилітоване групове спілкування, участь у соціальних акціях і міжкультурних заходах.

Доведено, що виховання толерантності студентської молоді є стратегічним завданням сучасної професійної освіти та важливою умовою підготовки конкурентоспроможного фахівця, здатного до професійної мобільності, соціального партнерства й відповідальної поведінки.

Ключові слова: толерантність, студентська молодь, професійна освіта, виховання, методи виховання, професійна підготовка, освітнє середовище, гуманістичні цінності, проєктна діяльність, заклад вищої освіти.

Yehorova Inha Vyacheslavivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Bohdan Stuparyk Department of Pedagogy and Educational Management, Vasyl Stefanyk Carpathian National University, Ivano-Frankivsk, https://orcid.org/0000-0001-8070-9455

Salyha Natalia Mykolaivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Bohdan Stuparyk Department of Pedagogy and Educational Management, Vasyl Stefanyk Carpathian National University, Ivano-Frankivsk, https://orcid.org/0000-0003-0541-4424

Paska Taras Valeriiovych PhD in Pedagogy, Assistant of the Bohdan Stuparyk Department of Pedagogy and Educational Management, Vasyl Stefanyk Carpathian National University, Ivano-Frankivsk, https://orcid.org/0000-0002-4579-388X

FOSTERING TOLERANCE AMONG STUDENT YOUTH IN VOCATIONAL EDUCATION: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PERSPECTIVE

Abstract. This article examines the nature of tolerance as a key socio-professional quality of the individual and identifies effective approaches and methods for fostering it among students within Ukraine's vocational education system, against the backdrop of contemporary social transformations, military challenges and the digitalisation of the educational landscape.

The study employs a range of general scientific and pedagogical methods: analysis, synthesis, generalisation and systematisation of scientific sources; comparative analysis of philosophical, psychological and pedagogical approaches to the interpretation of tolerance; and structural-logical and prognostic methods.

It has been established that tolerance is a multidimensional interdisciplinary phenomenon which, in a pedagogical sense, manifests as an integrated moral quality of the individual, expressed in respect for human dignity, acceptance of diversity, the capacity for cooperation, empathy and responsible communication. It is argued that the

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

vocational education system has significant educational potential for fostering tolerance among future professionals by combining professional training with the development of civic and humanistic values. Key areas of educational work are identified: ethical education of students, the creation of an axiological educational environment, the organisation of value-oriented activities, the development of constructive interaction skills, and the involvement of young people in community and voluntary initiatives. Effective methods for fostering tolerance have been identified: discussions, debates, the case method, training techniques, role-playing games and projects.

It has been demonstrated that fostering tolerance among students is a strategic objective of modern vocational education and an essential prerequisite for training competitive professionals capable of professional mobility, social partnership and responsible behavior.

Keywords: tolerance, student youth, vocational education, education, methods of education, professional training, educational environment, humanistic values, project-based learning, higher education institution.

Постановка проблеми. Складні соціально-економічні, політичні та гуманітарні умови, що сформувалися в Україні в останні роки під впливом пандемії та загострилися внаслідок повномасштабної війни, актуалізували низку педагогічних завдань у сфері професійної освіти, зокрема щодо формування толерантності як важливої складової професійної компетентності. Сьогодні професійна освіта виходить за межі суто функціональної підготовки кадрів, а постає як важливий механізм трансляції професійної культури та цінностей. Водночас культура професійної діяльності є результатом якісної освітньої підготовки. За сучасних умов саме система професійної освіти відіграє ключову роль у формуванні не лише фахових, а й соціально значимих якостей особистості, забезпечуючи розвиток її ціннісних орієнтацій в умовах потужного впливу інформаційного середовища та глобальних комунікацій. У статті 4 «Декларації принципів толерантності» наголошується, що освіта є найбільш ефективним засобом запобігання нетерпимості. Формування толерантності розпочинається з усвідомлення людиною спільності прав і свобод, що виступає фундаментом взаємоповаги та соціальної взаємодії [1].

Ефективна професійна взаємодія в освітньому просторі сучасного ЗВО неможлива без урахування здобутків психолого-педагогічної науки, які окреслюють механізми формування толерантності, професійної етики та культури міжособистісної комунікації. Особливої значущості проблема толерантності набуває у середовищі студентства, оскільки саме ця категорія молоді активно входить у сферу трудових відносин, де зростає ризик соціальних напружень і конфліктів. Ось чому сьогодні особливого значення набуває підготовка конкурентоспроможних фахівців, здатних до адаптації, професійної мобільності та ефективної діяльності в різних галузях економіки. Оскільки

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

сучасне суспільство потребує кваліфікованих, ініціативних і відповідальних працівників, які здатні не лише виконувати професійні функції, а й діяти на засадах соціальної відповідальності та взаємоповаги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукового дискурсу з проблеми толерантності засвідчує складний міждисциплінарний характер цього феномена. У контексті історико-філософської ретроспективи особливий науковий інтерес становлять праці Б. Спінози, Дж. Локка, М. Лютера, Е. Роттердамського, Ф. Вольтера, Д. Дідро, а також сучасних дослідників С. Братченка, В. Лекторського, A. Adler, G. Allport, К. Роджерса, A. Ellis та ін., у яких толерантність розглядається як морально-етичний, соціокультурний і світоглядний феномен. Значущими для нашої роботи є також психолого-педагогічні підходи до проблеми формування толерантності, представлені у працях учених-психологів Л. Коломінського, М. Медовара, А. Петровського, А. Реана та педагогів О. Безносюк, Т. Варенко, О. Волошиної, А. Горянської, О. Гриви, В. Калошиної, Н. Кудзієвої, О. Майбороди, А. Молчанової, Ю. Тодорцевої, О. Швачко. Їхні наукові розвідки акцентують увагу на особливостях формування толерантності в освітньому середовищі, розвитку культури міжособистісної взаємодії, емпатії, комунікативної компетентності та гуманістичних цінностей особистості. Однак, попри наявність значної кількості досліджень, присвячених проблемі толерантності та її формуванню в освітньому середовищі, усе ще залишаються недостатньо опрацьованими питання щодо вироблення цілісної методології виховання толерантності студентської молоді в системі професійної освіти; забезпечення органічного поєднання фахової підготовки з формуванням гуманістичних цінностей, культури діалогу та ненасильницької взаємодії; визначення ефективних педагогічних умов і технологій розвитку толерантності в полікультурному студентському середовищі; врахування сучасних викликів війни, внутрішньої міграції, соціальної напруги й цифровізації освітнього простору як чинників, що спонукають до оновлення змісту та форм виховної роботи у закладах вищої освіти.

Мета статті – теоретично обґрунтувати сутність толерантності як інтегральної соціально-професійної якості особистості та проаналізувати ефективні шляхи її формування у студентської молоді в системі професійної освіти України в умовах сучасних суспільних трансформацій, цифровізації та воєнних викликів, а також дослідити особливості її інтеграції у зміст і організацію освітнього процесу закладів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Поліаспектність наукових підходів до трактування сутності феномена толерантності, його структури та функціонального призначення, дозволяє виділити кілька основних підходів до його осмислення. У філософському вимірі (Дж.Локк, М. Лютер, Ф. Вольтер, М. Уолцер, М. Попович, Л. Головатий та ін.) виокремлюються різні інтерпретації толерантності. Так Дж Локк у «Листах про толерантність», формуючи концепцію морального консенсусу, презентує власне розуміння «терпимості» - «толерант-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

ності». Він наголошує, що людиною, у чіткому розумінні цього слова, слід вважити лише представника широкої моральної спільноти, що реалізує закон природи і виходить за межі існуючих держав. А політичним суб'єктом (правителем, підданим, громадянином) може бути і той, хто до моральної спільноти не входить, але лояльний до держави, що виникла на її основі [2]. Сучасні науковці аналізуючи поняття толерантності, пропонують кілька способів її розуміння: від байдужості та неможливості взаєморозуміння, до поблажливості й, найбільш продуктивно, до усвідомлення її як відкритості до критичного діалогу та розширення власного досвіду [3]. Еволюцію розумінні змісту поняття також відзначають дослідники В. Павленко [4] та М. Уолцер [5], підкреслюючи перехід тлумачення толерантності від значення «терплячості» до «терпимості».

В аксіологічному підході (L. Burwood, A. Furnham, R. Wyeth, M. Рокич) толерантність розглядається як загальнолюдська цінність, що виявляється у здатності до емпатії та визнанні іншої людини як самоцінності [6]. Соціально-правовий аспект (Г. Солдатова, А. Чичановський, R.J. Colesante, C.W. Collier) [7], трактує її як суспільну норму і принцип організації взаємин між соціальними групами та державами, спрямований на забезпечення прав і свобод, подолання дискримінації та досягнення соціального компромісу. Так у «Декларації принципів толерантності», толерантність означає «повагу, прийняття та правильне розуміння багатого різноманіття культур …світу, інших форм самовираження та способів проявів людської індивідуальності» [1].

У соціально-психологічному та психологічному вимірах толерантність постає як регулятор міжособистісної взаємодії та умова конструктивного діалогу (А. Адлер, Г. Олпорт, М. Бубер, К. Роджерс, А Елліс, Л. Коломінський, А. Реан, А. Петровський, М. Медовар та ін.,). Вона пов’язується зі стійкістю особистості до стресів і конфліктів, а також із її здатністю до прийняття іншого, емпатії та розуміння інакшості. Водночас підкреслюється її зв’язок із вольовими якостями особистості та амбівалентність змістових характеристик [4,с.25]. Відомий американський психолог Гордон Олпорт розробив параметральну характеристику толерантної особистості до складу якої входять такі риси, як : а) знання про себе; б) захищеність; в) відповідальність; г) зменшення потреби у визначеності; д) орієнтованість на себе; е) менша схильність до порядку; є) здатність до емпатії; ж) почуття гумору. Він підкреслював, що толерантність не виникає під впливом одного чинника, а є результатом дії багатьох взаємопов’язаних сил — сімейного виховання, освіти, соціального досвіду та впливу суспільства. Чим більше таких чинників діють узгоджено, тим вищим є рівень толерантності особистості [8; 9].

У педагогічному аспекті (К. Гнатовська, О. Грива, П. Кендзьор, В. Ляпунова, Ю. Тодорцева) толерантність визначається як інтегративна моральна якість особистості та важлива умова її соціалізації. В.Ляпунова розглядає толерантність саме з точки зору моральної якості особистості, як «сформовану або таку, що перебуває в стані формування, моральну якість,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

моральну чесноту, комплексну особистісну якість, сутнісну властивість людини, умову успішної соціалізації, яка проявляється в соціальних відносинах і головною ознакою якої є повага права іншого бути відмінним, інакшим» [10, с.363]. До порівняння, сучасний словник з етики трактує толерантність як терпимість до іншого світогляду, способу життя, поведінки, звичаїв тощо [11, с. 356]. Толерантність формується у процесі навчання, виховання і самовиховання та проявляється через такі риси, як відкритість, емпатію, здатність до взаєморозуміння та співпраці, як повага до права іншого на відмінність [12]. Педагогічний словник дає визначення толерантності як терпимості до чужих думок, вірувань, переконань, поведінки [13, с.448].

Таким чином комплексний характер толерантності як міждисциплінарного феномена є важливим орієнтиром сучасного педагогічного процесу. У педагогічному вимірі вона інтерпретується як інтегрована особистісна якість і результат виховного впливу, що характеризується здатністю до прийняття, розуміння та поваги до відмінностей іншої людини (вікових, гендерних, національних, професійних тощо).

Ефективність освітньої діяльності щодо формування толерантності проявляється у готовності й здатності особистості сприймати та поважати позиції інших, взаємодіяти на засадах діалогу й згоди; у прийнятті різноманітності людей незалежно від їхніх характеристик; у визнанні рівності, відмові від домінування, насильства та уніфікації; у позитивному ставленні до багатоманітності культур, норм і світоглядних орієнтацій.

Молодь у системі професійної освіти виступає як суб’єкт професійного становлення, що перебуває у процесі формування власної траєкторії кар’єрного розвитку та самореалізації. Водночас, слід відмітити, що можливості для професійного зростання та соціальної мобільності молодих людей залишаються обмеженими й нерівномірними, що зумовлено як об’єктивними соціально-економічними чинниками, так і індивідуальними стартовими умовами. Здобувачі професійної освіти нерідко стикаються з бар’єрами, пов’язаними із соціальним статусом, регіональними особливостями, доступом до ресурсів, а також нестабільністю економічної та правової політики. Додатковим викликом є вплив неконтрольованих факторів, що можуть спричиняти соціальну дезадаптацію. У сукупності ці чинники зумовлюють виникнення суперечностей і конфліктів як у процесі професійної підготовки, так і в майбутній трудовій діяльності.

На сучасному етапі проблема формування толерантності у системі професійної освіти охоплює низку важливих аспектів і викликів, пов’язаних із культурним та міжкультурним вимірами у їх взаємодії. Це зумовлено тим, що студентське середовище об’єднує представників різних культур, національностей і релігійних традицій.

Відтак забезпечення взаєморозуміння та поваги між різними групами студентів потребує цілеспрямованого виховання толерантності.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Освітній процес як педагогічне явище в усі часи був зорієнтований на проблеми людини, а виховна діяльність спрямована на створення сприятливих умов для розвитку особистості. Згідно з особистісно-орієнтованим активним підходом, особистість розглядається як суб'єкт діяльності, формується в ній і в процесі спілкування з іншими людьми, а також визначає характер цієї діяльності (С. Вітвицька, К. Гнатовська, О. Грива, В. Ляпунова, О. Матієнко, А. Молчанова та ін.). Водночас змістова сторона діяльності й спілкування особистості в колективі мотивує її життєву активність.

В умовах освітнього середовища ЗВО здобувач освіти здійснює ряд взаємопов'язаних видів діяльності як то: навчально-пізнавальна, науково-дослідницька, професійно-практична, соціально-комунікативна, виховна та ціннісно-орієнтаційна, проєктна та інноваційна, волонтерська та громадська, які у сукупності забезпечують професійне, інтелектуальне та особистісне становлення майбутнього фахівця. А тому важливо, щоб така спільна діяльність приносила позитивні емоції, задоволення, сприяла налагодженню міжособистісної взаємодії: щоб учасники освітнього процесу із зацікавленням проводили час разом, спілкувалися, поважали один одного, надавали допомогу та виявляли готовність долати труднощі, що виникають у групі. За умов сформованого сприятливого мікроклімату у студентському колективі учасники набувають упевненості, виявляють прагнення до самовдосконалення та креативність.

Студентське середовище є важливим соціокультурним молодіжним об'єднанням у межах якого відбувається становлення особистості, її залучення до культурних цінностей суспільства, відповідно до природних задатків індивіда та конкретних соціальних умов, за яких ці задатки можуть бути реалізовані. Тут формується особливий тип взаємин, для якого характерні висока згуртованість, відповідальність за результати спільної діяльності та міжособистісна взаємодія У сучасних умовах освітній простір ЗВО має формувати таке середовище, яке забезпечує розвиток у студентів розуміння й поваги до різних соціальних та економічних позицій. Це є важливою передумовою запобігання конфліктам і сприяє становленню більш справедливого суспільства в перспективі. Водночас сучасний ЗВО активно реалізує завдання виховання політичної толерантності молоді, адже вища освіта відіграє ключову роль у формуванні громадянської свідомості особистості.

У цьому контексті особливої ваги набуває розвиток у студентів поваги до різноманітності політичних поглядів та переконань. Заклади вищої освіти також мають бути готовими до ефективного розв'язання конфліктних ситуацій і протидії булінгу як серед студентів, так і серед персоналу, водночас формуючи атмосферу взаєморозуміння й толерантності. Реалізація цих завдань передбачає інтеграцію ідей толерантності в освітні програми, створення відкритого й безпечного середовища для обміну думками, а також активне залучення всіх учасників освітнього процесу до діалогу та освітніх практик у сфері толерантності.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Формування толерантних взаємин (О. Куценко, А. Кременчук) можливе через розвиток життєво важливих соціальних навичок, що дають змогу молоді навчатися жити в мирі та злагоді із собою та іншими: «Толерантність існує та може бути сформована в особистості в процесі навчання як самостійна інтегративна складноструктурована внутрішньо-особистісна якість» [14, с. 223] . Навички позитивної взаємодії проявляються у процесі прийняття рішень, у конфліктних ситуаціях, під час формування професійних компетентності, формування соціально-психологічної стійкості та соціальної чутливості.

Становлення толерантності передбачає застосування цілісного виховного підходу, який активізує її прояв у різних ситуаціях (позитивний емоційний стан, змістовний діалог, доброзичливе ставлення інших), а також через визнання можливих форм взаємин, запропонованих іншими відповідно до соціальних норм і правил поведінки. Це сприяє розвитку доброзичливих відносин у колективі (зокрема, через спільну діяльність, у межах якої накопичується досвід толерантної взаємодії), а згодом — вихованню толерантності, що виходить за межі групи (високий рівень емоційної включеності, взаємодопомоги, терпимість до іншої думки, позитивне ставлення до інших тощо) [15].

У психолого-педагогічних дослідженнях групова згуртованість розглядається як показник міцності, єдності та стійкості групи, що пов’язаний із ціннісними орієнтаціями її членів і готовністю особистості до самовдосконалення [16].

Несформованість толерантних цінностей — це не лише відсутність почуття солідарності, а й неприйняття іншого через його відмінність (зовнішність, думки, поведінку). На практиці це проявляється у неввічливості, зневажливому ставленні до інших тощо. Комунікативна негнучкість, тобто нездатність знаходити спільну мову з оточуючими, породжує небажання до спілкування, страх контактів і, як наслідок, агресію.

Ми погоджуємося із твердженням В. Мичковської, що готовність до повноцінного життя в умовах відкритого суспільства передбачає наявність досвіду самостійних, активних, соціально значущих дій, що реалізуються у процесі спільної діяльності. Саме тому у виховному процесі сучасного ЗВО необхідно враховувати індивідуальні особливості студентів, створювати умови для самовираження кожного, забезпечувати свободу прояву ідентичності, підтримувати плюралізм поглядів і культурних відмінностей, а також запобігати будь-яким формам упередженості, дискримінації та пригнічення: « Гармонія патріотизму та інтернаціоналізму означає виховання у людини почуття Батьківщини і прагнення до співпраці, солідарності… відображення громадянськості у поведінці, спілкуванні є: прагнення до збереження громадянського миру (миролюбність), дотримання норм суспільного життя (моральність) і визнання права іншої людини на відміну, національну самобутність (толерантність)» [16, с.244-245].

Зміст процесу виховання толерантності студентів у системі професійної освіти реалізується через основні напрями діяльності викладача, що

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

здійснюється за допомогою різноманітних методів та у різних організаційних формах навчання і виховання. До прикладу процесі професійної підготовки здобувачів вищої освіти освітньо-професійної програми «Професійна освіта. Цифрові технології» освітнього рівня бакалавр педагогічного факультету КНУВС процес виховання толерантності у студентів забезпечують такі освітні компоненти, як : «Концептуальні засади педагогіки толерантності у сучасному ЗЗСО», «Толарентність у сучасному полікультурному освітньому просторі», «Педагогіка», «Теорія виховання і громадянська освіта», «Педагогічна майстерність та педагогічна етика», «Позитивна педагогіка», «Нетворкінг в освіті» тощо. Умовно у процесі виховання толерантності на освітньо-професійній програмі «Професійна освіта. Цифрові технології» можна виокремити такі ключові напрями, як : а) етична освіта студентів; б) створення аксіологічного простору виховання; в) організація ціннісно-організаційної діяльності студентів.

Метою *етичної освіти студентів* є формування моральних знань про базові етичні категорії («добро», «терпимість», «справедливість», «милосердя» тощо), які визначають структуру морального мислення студентів. Практичний досвід дозволяє виділити такі ефективні методи: етичні бесіди; диспути; кейс-методи, що стимулюють інтерес до етики та потребу морального осмислення міжособистісних відносин (кейс-завдання «Межа толерантності»); аргументація моральних суджень (науково-теоретична, емпірична, логічна); робота з текстами; групові дискусії; використання проблемних і провокативних висловлювань (тренінгова вправа «Толерантний викладач: професійний вибір»).

У процесі *створення аксіологічного простору виховання* основною ціллю є формування такого освітнього середовища, у якому цінності толерантності набувають реального змісту та значущості. До дієвих методів реалізації цього напряму доцільно віднести: висвітлення морально-етичних пошуків і світоглядних позицій видатних особистостей через цифрові освітні ресурси, мультимедійні кейси та сторітелінг; аналіз життєвого та професійного контексту діяльності науковців як носіїв певних ціннісних орієнтацій із застосуванням кейс-методу, біографічного аналізу та рефлексивних практик; використання інноваційних форматів навчання (проблемно-орієнтовані лекції, інтерактивні семінари, фасилітовані дискусії, вебінари, хакатони, студентські форуми); упровадження методу позитивного прикладу через менторство, peer-to-peer взаємонавчання, соціальне моделювання та практики академічного лідерства.

Технологія проєктної діяльності сприяє активізації студента як суб’єкта навчально-пізнавальної діяльності та реалізації його особистісного потенціалу. З одного боку, вона має особистісно орієнтований характер, а з іншого — створює умови для ефективної взаємодії та співпраці в групі, актуалізуючи колективний суб’єкт навчання. У процесі такої взаємодії студенти беруть на себе не лише індивідуальну, а й колективну відповідальність, надають підтримку одне одному. Це забезпечує розвиток якостей, що становлять сутність толерантності: здатності сприймати й приймати кожну особистість як безумовну цінність,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

емпатії, відкритості до нових ідей, позитивного ставлення до ситуації та здатності до рефлексивної самооцінки.

Ефективним методам виховання толерантності у студентської молоді може стати реалізація альтернативних освітніх проєктів. Адже такі проєкти не обов'язково мають бути складовою освітніх програм закладів освіти; вони можуть реалізовуватися у форматі молодіжних форумів, спільнот із активним залученням волонтерських ресурсів. Важливою особливістю цих ініціатив є активна роль молоді, яка виступає не лише споживачем освітнього продукту, а й його співтворцем.

Організація ціннісно-орієнтаційної діяльності студентів спрямована на формування ціннісного ставлення до інших людей, що ґрунтується на інтеграції моральних принципів, гуманістичних орієнтирів та здатності до виважених оцінних суджень. Серед найбільш результативних методів реалізації цього напряму варто виокремити: моделювання ситуацій морального вибору за допомогою кейсів, рольових ігор та симуляцій; розв'язання етичних дилем і парадоксів у форматі фасилітованих дискусій, дебатів і командної роботи; аналіз відкритих і прихованих суперечностей (апорій), що розширюють межі морального мислення та стимулюють критичну рефлексію. Слід відмітити, що власне дискусії та кейс-стаді, сприяють формуванню у студентів готовності до розв'язання проблем і суперечностей на засадах партнерства, без застосування тиску чи агресії. Водночас здобувачі освіти набувають досвіду вирішення можливих професійних конфліктів і пошуку компромісу в складних ситуаціях, де важливо враховувати інтереси та позиції всіх сторін.

Дієвою формою ціннісно-орієнтаційної діяльності можуть бути також і тренінги. Оскільки у процесі соціально-психологічного тренінгу, що базується на методах групової роботи, відбувається засвоєння соціально-психологічних знань і корекція поведінки. Також формуються навички міжособистісної взаємодії, розвивається здатність до емпатії, уміння оперативно й гнучко реагувати на ситуації та коригувати власну поведінку. Тренінгові технології та ігрові методи, що спрямовані на підвищення рівня взаємодії в групі, зокрема ігри-змагання, сприяють налагодженню контакту в мікрогрупах у випадках, коли взаємини в них ускладнені (виник конфлікт або спостерігається напруженість). Використання таких елементів тренінгу забезпечує особистісне зростання учасників групового процесу, оскільки відповідні вправи, адаптовані до конкретних ситуацій, ефективно сприяють розв'язанню міжособистісних конфліктів і передбачають безпосередню взаємодію учасників, між якими виникли суперечності.

Важливим аспектом, що сприяє вихованню толерантності студентської молоді, є організація публічних акцій, спрямованих на соціально-громадянську мобілізацію молоді, утвердження культури взаємоповаги, солідарності та суспільної відповідальності. В умовах сучасних реалій України, позначених широкомасштабною війною, внутрішнім переміщенням населення, потребою

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

суспільної згуртованості та підтримки демократичних цінностей, такі ініціативи набувають особливої актуальності. Вони сприяють формуванню в молоді здатності до конструктивної взаємодії, прийняття різноманітності, емпатії та активної громадянської позиції.

Такий формат може реалізовуватися на різних рівнях — загальнодержавному, регіональному, місцевому та інституційному. На загальнодержавному рівні це можуть бути всеукраїнські кампанії, присвячені правам людини, підтримці внутрішньо переміщених осіб, протидії дискримінації, розвитку волонтерського руху та міжкультурного діалогу. На регіональному й місцевому рівнях доцільними є форуми єдності, благодійні ярмарки, молодіжні марші солідарності, мистецькі події, спрямовані на підтримку громад, що постраждали від війни, а також ініціативи з інтеграції молоді з різних соціокультурних середовищ.

На рівні закладів вищої освіти подібні заходи можуть реалізовуватися через проведення Днів толерантності, студентських дискусійних платформ, волонтерських марафонів, благодійних зборів для військових і цивільного населення, зустрічей із представниками громадських організацій, ветеранами, переселенцями, міжнародними партнерами. Важливим є також залучення студентів до спільних проєктів, спрямованих на подолання соціальних стереотипів, формування безбар'єрного середовища та підтримку осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах.

Подібні заходи можуть мати як самостійний характер, так і бути складовою масштабніших подій, приурочених до державних свят, пам'ятних дат, міжнародних днів миру, прав людини, волонтерства чи студентства. Їх систематичне проведення сприяє не лише розвитку толерантності як особистісної якості, а й становленню студентської молоді як активного, відповідального та соціально зрілого покоління громадян України.

Висновки. Виховання в дусі толерантності доцільно розглядати як невідкладний освітній імператив. У цьому контексті особливої ваги набуває впровадження системних і науково обґрунтованих підходів до виховання толерантності у здобувачів освіти. Освітня політика та програми мають бути спрямовані на розвиток взаєморозуміння, зміцнення солідарності та культури міжособистісної й міжгрупової взаємодії — як між окремими індивідами, так і між представниками різних етнічних, релігійних, соціальних, культурних і мовних спільнот. В умовах професійної освіти це означає необхідність: а)удосконалення педагогічної підготовки викладачів; б) оновлення змісту освітніх програм і навчальних планів; в) модернізації підручників і навчально-методичних матеріалів; г)інтеграції інноваційних освітніх технологій.

Такі зміни мають бути спрямовані на підготовку компетентного фахівця — соціально відповідального, відкритого до міжкультурної взаємодії, здатного цінувати свободу, поважати людську гідність та індивідуальність, а також попереджати конфлікти або розв'язувати їх ненасильницькими засобами.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Отже, реалії XXI століття знову підтверджують, що виховання толерантності та формування відповідного світогляду слід розглядати як одну із пріоритетних стратегічних цілей професійної освіти. Адже саме сфера освіти відіграє ключову роль у вихованні толерантності як важливої миротворчої категорії. Вона забезпечує цілеспрямований вплив на становлення ціннісних орієнтацій особистості та розвиток толерантного соціокультурного середовища як ключової умови збереження, стабільності й перспективи подальшого виживання людства.

Література:

1. Декларація принципів толерантності. URL: https://minio.kyivcity.gov.ua/kyivcity/sites/25/international%20cooperation/Normatyvna%20baza/Deklaracija-tolerantnosti.pdf (дата звернення: 30.04.2026).

2. John Locke .Four Letters concerning Toleration URL: https://oll.libertyfund.org/titles/locke-the-works-vol-5-four-letters-concerning-toleration (дата звернення: 30.04.2026).

3.Хоружа Л. Л. Теоретичні засади формування етичної компетентності майбутніх учителів початкових класів : дис.. д-ра. пед. наук: 13.00. К., 2004. 365 с.

4. Павленко В. М. Психологія толерантності особистості (на матеріалі дослідження студентів*): монографія* / В. М. Павленко, М. М. Мельничук; авт. Післямови.проф. В. Ф. Моргун. Полтава: ФОП Мирон І. А., 2014. 244 с.

5. Уолцер М. Про толерантність / пер. з англ. М. Лупішко. Харків :Видавнича група «РА-Каравела», 2003. 148 с.

6. Tolerance of ambiguity : a review of the concept, its measurement, and applications .*Current Psychology : developmental, learning, personality, social.* 1995. № 14. P. 179-199.

7. Теорії та технології інноваційного розвитку професійної підготовки майбутнього вчителя в контексті концепції «Нова українська школа: *монографія* / за заг. ред. А. А. Сбруєвої.Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2021. 492 с.

8. Allport G. W. The Person in Psychology. Selected Essays. Boston: Becon Press. 1968.440p.

9. Allport, G. W. (1927). Concepts of trait and personality. Psychological Bulletin, 24, 284-293. Concepts of Trait and Personality Gordon W. Allport. URL: https://media.thuze.com/MediaService/MediaService.svc/constellation/book/AUPSY330.12.2/%7Bpdfs%7Dch_8_concepts_of_trait_and_personality_allport.pdf (дата звернення: 30.04.2026).

10. Ляпунова В. А.Підготовка вихователів до формування толерантності дітей старшого дошкільного віку: *Монографія.* Мелітополь: Вид, 2016. 437 с.

11. Тофул М.Г. Сучасний словник з етики: *Словник.* Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка. 2014. С. 356.

12. Тодорцева Ю.В. Педагогіка толерантності:*метод. рекоменд*. [Текст]. Одеса: ПНЦАПНУ; СВД Черкасов М.П., 2004. 90 с.

13. Педагогічний словник / за ред. дійсного члена АПН України М.Д. Ярмаченка. К. : Педагогічна думка, 2001. 1440 с.

14. Куценко О., Кременчук А. Толерантність як складник полікультурної компетентності. *Актуальні питання гуманітарних наук. Вип 40, том 2*. 2021. С. 219-224. DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/40-2-36

15. Кендзьор П. І. Толерантність як ціннісна складова полікультурної компетентності особистості школяра. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді.* 2014. Вип. 18(1). С. 306–315.

ISSN 2786-4952 Online

16. Мичковська В. Поняття полікультурності як якості особистості. *Збірник наукових праць Національної академії державної прикордонної служби України. Серія: педагогічні науки*.№1 (24).2021. С.236-253.

References:

1. Deklaratsiia pryntsypiv tolerantnosti. URL: https://minio.kyivcity.gov.ua/kyivcity/sites/25/international%20cooperation/Normatyvna%20baza/Deklaracija-tolerantnosti.pdf (access obtained: 30.04.2026) [in Ukrainian].

2. John Locke. .Four Letters concerning Toleration. URL: https://oll.libertyfund.org/titles/locke-the-works-vol-5-four-letters-concerning-toleration (access obtained: 30.04.2026).

3. Khoruzha L. L.(2004) Teoretychni zasady formuvannia etychnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv : dys.. d-ra. ped. nauk: 13.00. K. 365 [in Ukrainian].

4. Pavlenko V. M.(2014). Psykholohiia tolerantnosti osobystosti (na materiali doslidzhennia studentiv): monohrafiia / V. M. Pavlenko, M. M. Melnychuk; avt. Pisliamovy.prof. V. F. Morhun. Poltava: FOP Myron I. A. 244 [in Ukrainian].

5. Uoltser M. (2003). Pro tolerantnist / per. z anhl. M. Lupishko. Kharkiv:Vydavnycha hrupa «RA-Karavela».148 [in Ukrainian].

6. Tolerance of ambiguity : a review of the concept, its measurement, and applications(1995) . Current Psychology : developmental, learning, personality, social. № 14. 179-199.

7. Teorii ta tekhnolohii innovatsiinoho rozvytku profesiinoi pidhotovky maibutnoho vchytelia v konteksti kontseptsii «Nova ukrainska shkola (2021) : monohrafiia / za zah. red. A. A. Sbruievoi.Sumy: Vyd-vo SumDPU imeni A. S. Makarenka. 492 [in Ukrainian].

8. Allport G. W.(1968)/ The Person in Psychology. Selected Essays. Boston: Becon Press.440

9. Allport, G. W. Concepts of trait and personality. Psychological Bulletin, 24, 284-293. Concepts of Trait and Personality Gordon W. Allport. URL: https://media.thuze.com/MediaService/MediaService.svc/constellation/book/AUPSY330.12.2/%7Bpdfs%7Dch_8_concepts_of_trait_and_personality_allport.pdf (access obtained: 30.04.2026).

10. Liapunova V. A. (2016).Pidhotovka vykhovateliv do formuvannia tolerantnosti ditei starshoho doshkilnoho viku: Monohrafiia. Melitopol: Vyd. 437 [in Ukrainian].

11. Toful M.H.(2014). Suchasnyi slovnyk z etyky: Slovnyk. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka. P. 356 [in Ukrainian].

12. Todortseva Yu.V. (2004). Pedahohika tolerantnosti:metod. rekomend. [Tekst]. Odesa: PNTsAPNU; SVD Cherkasov M.P. 90 [in Ukrainian].

13. Pedahohichnyi slovnyk. (2001). / za red. diisnoho chlena APN Ukrainy M.D. Yarmachenka. K. : Pedahohichna dumka. 1440 [in Ukrainian].

14. Kutsenko O., & Kremenchuk A. (2021). Tolerantnist yak skladnyk polikulturnoi kompetentnosti. [Tolerance as a component of multicultural competence] *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*. Vyp 40, tom 2. 219-224. DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/40-2-36 [in Ukrainian].

15. Kendzor P. I. (2014). Tolerantnist yak tsinnisna skladova polikulturnoi kompetentnosti osobystosti shkoliara. [Tolerance as a value component of the multicultural competence of a student's personality]. *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi*. Vyp. 18(1)]. 306–315 [in Ukrainian].

16. Mychkovska V. (2021). Poniattia polikulturnosti yak yakosti osobystosti [The concept of multiculturalism as a personality quality]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy*. Seriia: pedahohichni nauky.№1 (24)].236-253 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 28.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК: 378.147:793.3

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-813-822

Єнгаличева Ірина Віталіївна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри освітнього менеджменту, артменеджменту і соціальної роботи Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси, https://orcid.org/0000-0001-6824-9548

Добрянська Олександра Ігорівна здобувачка PhD (доктор філософії), Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси, https://orcid.org/0009-0002-8845-7242

ВИРАЖАЛЬНО-ЗОБРАЖАЛЬНІ ЗАСОБИ ХОРЕОГРАФІЇ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

Анотація. У статті здійснено теоретичний аналіз проблеми професійної підготовки майбутніх хореографів у системі вищої освіти. На основі узагальнення наукових праць сучасних дослідників розкрито сутність поняття «професійна підготовка майбутніх хореографів» як складної, багатовимірної та інтегративної педагогічної категорії, що поєднує освітній, мистецький і особистісно-розвивальний аспекти. Визначено, що професійна підготовка спрямована на формування інтегрованої професійної компетентності, яка охоплює систему знань, умінь, навичок, цінностей і особистісних якостей майбутнього фахівця.

Систематизовано структурні компоненти професійної підготовки майбутніх хореографів, зокрема теоретичну, практичну, педагогічну, методичну, творчо-особистісну, соціально-комунікативну, ціннісну та інноваційну складові. Окреслено сутність поняття «рівень професійної підготовки» як інтегрального показника сформованості професійної компетентності та визначено його основні рівні: репродуктивний, продуктивний і творчий.

Особливу увагу приділено обґрунтуванню ролі виражально-зображальних засобів хореографії у професійній підготовці майбутніх фахівців. З’ясовано, що вони виступають не лише як елементи художньої мови танцю, але й як ефективний педагогічний інструмент формування виконавської майстерності, творчого мислення та емоційно-образної виразності. Розкрито зміст виражально-зображальних засобів як системи пластичних, ритмічних, композиційних і лексичних компонентів, що забезпечують створення художнього образу.

Обґрунтовано необхідність комплексного застосування зазначених засобів у процесі професійної підготовки, що передбачає розвиток техніко-виконавських умінь, емоційної виразності, творчої індивідуальності та здатності до інтерпретації хореографічного твору. Визначено основні напрями їх використання у

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

підготовці майбутніх хореографів. Зроблено висновок про ключову роль виражально-зображальних засобів у забезпеченні цілісності та ефективності професійної підготовки фахівців хореографічного мистецтва.

Ключові слова: професійна підготовка, майбутні хореографи, професійна компетентність, виражально-зображальні засоби хореографії.

Yengalycheva Iryna Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Education), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Educational Management, Art Management and Social Work, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Cherkasy, https://orcid.org/0000-0001-6824-9548

Dobrianska Oleksandra PhD Candidate (Doctor of Philosophy), Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Cherkasy, https://orcid.org/0009-0002-8845-7242

EXPRESSIVE AND VISUAL MEANS OF CHOREOGRAPHY IN THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS

Abstract. The article presents a theoretical analysis of the problem of professional training of future choreographers within the higher education system. Based on the synthesis of contemporary scholarly works, the essence of the concept of "professional training of future choreographers" is revealed as a complex, multidimensional, and integrative pedagogical category that combines educational, artistic, and personal-development dimensions. It is determined that professional training is aimed at forming integrated professional competence, which encompasses a system of knowledge, skills, abilities, values, and personal qualities of a future specialist.

The structural components of professional training for future choreographers are systematized, including theoretical, practical, pedagogical, methodological, creative-personal, socio-communicative, value-based, and innovative components. The essence of the concept of "level of professional training" is defined as an integral indicator of the formation of professional competence, and its main levels are identified as reproductive, productive, and creative.

Special attention is paid to substantiating the role of expressive and visual means of choreography in the professional training of future specialists. It is established that these means function not only as elements of the artistic language of dance but also as an effective pedagogical tool for developing performance mastery, creative thinking, and emotional and artistic expressiveness. The content of expressive and visual means is defined as a system of plastic, rhythmic, compositional, and lexical components that ensure the creation of an artistic image.

The necessity of the comprehensive application of these means in the process of professional training is substantiated, which involves the development of technical and performance skills, emotional expressiveness, creative individuality, and the ability to

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

interpret choreographic works. The main directions of their use in the training of future choreographers are identified. It is concluded that expressive and visual means play a key role in ensuring the integrity and effectiveness of professional training of specialists in choreographic art.

Keywords: professional training, future choreographers, professional competence, expressive and visual means of choreography.

Актуальність проблеми. Орієнтація системи вищої освіти України на європейські стандарти, оновлення освітніх стандартів та переосмислення ролі мистецької освіти в соціокультурному просторі підвищують вимоги до підготовки майбутніх хореографів, рівня їхньої професійної компетентності, здатності до творчої інтерпретації, педагогічної взаємодії та саморозвитку. Це зумовлює необхідність дослідження проблем вдосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців творчих спеціальностей.

Разом із тим ефективність професійної підготовки студентів-хореографів значною мірою залежить від розуміння особливостей виражально-зображальних засобів хореографії, які становлять основу створення художнього образу та передачі емоційно-смислового змісту танцю. Недостатня теоретична розробленість підходів до їх цілеспрямованого використання в освітньому процесі знижує якість формування фахових компетентностей майбутніх фахівців.

У зв’язку з цим особливої актуальності набуває обґрунтування теоретичних підходів до організації професійної підготовки студентів-хореографів з урахуванням виражально-зображальних засобів хореографії. Розроблення та впровадження таких підходів сприятиме підвищенню якості мистецької освіти, формуванню підготовленості майбутніх фахівців та їх здатності до професійної діяльності.

Аналіз наукових досліджень та публікацій засвідчує, що теоретичні питання підготовки сучасних хореографів у закладах вищої освіти висвітлено в наукових працях О. Козачука, Л. Косаковської (2022), О. Хващевської, В. Котова (2024), Л. Червонської (2018), Я. Левченко, Ян Чжуана (2021), Є. Пахальчук, Д. Кулика (2023), Ю.Ростовської(2025), О.Бігус(2021), Р.Кундис, С. Лавриненко, І. Никорович, І. Машталер, О. Тіщенко (2023) та ін.

Порівняльний аналіз підготовки студентів-хореографів України і зарубіжних країн здійснено у працях О. Хендрика, І. Макарової (2025), О. Мартиненко (2019), Чан Чженя, Д. Бідюк (2020) та ін.

Окремі дослідження стосуються: вивчення основних напрямів діяльності майбутніх учителів хореографії (О. Комар); дослідження педагогічних чинників, що забезпечують результативність підготовки майбутніх учителів хореографії до впровадження інтегрованого підходу у викладанні хореографії (Ю. Музика); формування професійних навичок (О. Гриценко, Т. Бородіної); реалізації творчого потенціалу студентів у процесі професійної підготовки (В. Максименко) тощо.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Застосування виражально-зображальних засобів у професійній діяльності хореографів розкрито у працях З. Омеляненко, В. Тодорової, В. Сосіної, В. Вартовник, Н. Пугач, О. Погорелової, А. Шевчук, Т. Жлобо, О. Вакуленко та ін.

Однак, незважаючи на публікаційну активність науковців питання підготовка майбутніх хореографів до застосування виражально-зображальних засобів хореографії залишається мало досліджуваним.

З огляду на вищевикладене **метою статті** є теоретичне обґрунтування сутності професійної підготовки майбутніх хореографів та визначення ролі виражально-зображальних засобів хореографії як важливого компонента формування їхньої професійної компетентності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз наукової літератури (Я. Левченко, Ян Чжуан, Л. Червонська, Л. Волошина, О. Козачук, Л. Косаковська, В. Максименко, Є. Пахальчук, Д. Кулик, О. Хендрик, І. Макарова, Д. Бідюк, Ю. Ростовська, О. Гриценко, Т. Бородіна) дозволяє стверджувати, що поняття «професійна підготовка майбутніх хореографів» у сучасному педагогічному дискурсі розглядається як складна, багатовимірна та інтегративна категорія. Насамперед, у працях дослідників підкреслюється, що вона не зводиться лише до формування виконавської майстерності, а охоплює цілісний процес становлення особистості майбутнього фахівця, його професійної компетентності та готовності до різних видів діяльності у сфері хореографічного мистецтва [6].

У цьому контексті доцільно зазначити, що базовим підходом до розуміння професійної підготовки є компетентнісний підхід, відповідно до якого вона трактується як процес формування інтегрованої професійної компетентності. Зокрема, Я. Левченко та Ян Чжуан визначають її як педагогічно організовану систему, спрямовану на оволодіння майбутніми хореографами спеціальними знаннями, уміннями та навичками, необхідними для здійснення виконавської й педагогічної діяльності [6]. Продовжуючи цю думку, Л. Червонська наголошує на необхідності відповідності змісту підготовки сучасним умовам розвитку освіти, що передбачає її гнучкість, інноваційність та орієнтацію на конкурентоспроможність випускника [13].

Разом із тим, важливим є системний підхід до розгляду досліджуваного явища. Так, Л. Волошина трактує професійну підготовку як сукупність взаємопов’язаних компонентів – цільового, змістового, процесуального та результативного, що перебувають у тісній взаємодії [3, с. 270]. Це, у свою чергу, дає підстави розглядати її як цілісний педагогічний процес, у якому всі складові взаємодоповнюють одна одну.

Узагальнення наукових підходів дозволяє систематизувати основні структурні компоненти професійної підготовки майбутніх хореографів. Передусім варто виокремити теоретичну складову, яка передбачає засвоєння знань із теорії та історії хореографії, педагогіки, психології та методики навчання танцю, що

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

створює основу для усвідомленої професійної діяльності [5; 6]. Логічним продовженням цієї складової є практична складова, яка забезпечує формування технічної майстерності, розвиток фізичних якостей і сценічної виразності, що є необхідними для реалізації хореографічної діяльності [3].

Поряд із цим, важливого значення набувають педагогічна та методична складові, оскільки вони визначають готовність майбутнього фахівця до освітньої діяльності. Як підтвердження цьому О. Козачук і Л. Косаковська зазначають, що професійна підготовка має забезпечувати формування здатності до організації навчального процесу, добору ефективних методів і засобів навчання, а також до взаємодії з учнями [5]. У зв'язку з цим підготовка хореографа набуває подвійного спрямування — як виконавця і як педагога.

Не менш значущою є творчо-особистісна складова, яка відображає специфіку мистецької діяльності. Зокрема, В. Максименко підкреслює, що професійна підготовка повинна створювати умови для розвитку творчого потенціалу, індивідуального стилю та здатності до самовираження [7]. Відтак, йдеться не лише про засвоєння знань і вмінь, але й про формування унікальної творчої особистості.

Доцільно звернути увагу на соціально-комунікативну та ціннісну складові підготовки. Ю. Ростовська акцентує на необхідності формування професійних переконань, мотивації та усвідомлення соціальної ролі хореографа [10, с. 229]. У свою чергу, О. Гриценко та Т. Бородіна підкреслюють значення розвитку «м'яких навичок», які забезпечують ефективну професійну взаємодію та адаптацію у соціальному середовищі [4]. Це свідчить про гуманістичну спрямованість сучасної підготовки.

Водночас сучасні умови розвитку освіти зумовлюють необхідність виокремлення інноваційно-цифрової складової. Так, Є. Пахальчук і Д. Кулик доводять, що професійна підготовка майбутніх хореографів має передбачати здатність до використання цифрових технологій та адаптації до дистанційного навчання [9]. Паралельно з цим, у дослідженнях О. Хендрик, І. Макарової та Д. Бідюк підкреслюється значення міжкультурного аспекту підготовки, який передбачає поєднання національних традицій із міжнародними стандартами мистецької освіти [1; 12].

Таким чином, узагальнення наукових підходів дає підстави стверджувати, що професійна підготовка майбутніх хореографів є багатокомпонентною системою, яка включає теоретичну, практичну, педагогічну, методичну, творчо-особистісну, соціально-комунікативну, ціннісну та інноваційну складові, що перебувають у взаємозв'язку та забезпечують формування цілісної професійної компетентності.

Поряд із цим, важливим аспектом наукового дослідження є поняття «рівень професійної підготовки». Узагальнення наукових підходів дозволяє визначити його як інтегральний показник, що відображає ступінь сформованості професійної компетентності майбутнього фахівця. З огляду на це, рівень

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

підготовки характеризує не лише обсяг засвоєних знань, але й здатність до їх практичного застосування, рівень розвитку професійного мислення, творчості та особистісних якостей.

У цьому контексті доцільно виокремити основні рівні професійної підготовки. Зокрема, низький (репродуктивний) рівень характеризується поверхневим засвоєнням знань і відтворенням зразків діяльності без їх глибокого осмислення. Натомість середній (продуктивний) рівень передбачає здатність до самостійного виконання професійних завдань на основі засвоєних знань і вмінь. Вищий (творчий) рівень, у свою чергу, характеризується сформованістю системного мислення, високою виконавською та педагогічною майстерністю, здатністю до інноваційної діяльності та творчої самореалізації.

Отже, аналіз наукових джерел дозволяє дійти висновку, що професійна підготовка майбутніх хореографів є складним, системно організованим процесом, результативність якого визначається рівнем сформованості інтегрованої професійної компетентності. Саме така інтерпретація забезпечує цілісне розуміння підготовки як єдності знань, умінь, цінностей і особистісного розвитку майбутнього фахівця. У цьому контексті особливого значення набуває дослідження конкретних педагогічних засобів, які забезпечують формування зазначеної компетентності, зокрема виражально-зображальних засобів хореографії.

Аналіз наукової літератури, присвяченої проблемі виражально-зображальних засобів хореографії (З. Омеляненко, В. Тодорова, В. Сосіна, В. Вартовник, Н. Пугач, О. Погорелова, А. Шевчук, Т. Жлобо, О. Вакуленко та ін.), дозволяє стверджувати, що їх застосування є важливим у професійній підготовці майбутніх фахівців у галузі хореографічного мистецтва. При цьому зазначені засоби розглядаються не лише як елементи художньої мови танцю, але і як педагогічний інструмент формування професійної компетентності, творчого мислення та виконавської майстерності.

Передусім слід зазначити, що у дослідженнях З. Омеляненко виражально-зображальні засоби хореографії трактуються як система художніх компонентів, що включає види, жанри, лексику танцю, а також пластичні, ритмічні та композиційні елементи [8]. Авторка підкреслює, що саме через ці засоби відбувається передача змісту, настрою та ідейного наповнення хореографічного твору. У контексті професійної підготовки це означає необхідність цілеспрямованого формування у студентів здатності усвідомлено використовувати танцювальну лексику як інструмент художнього вираження.

Логічним продовженням цього підходу є наукові положення, що стосуються фізіологічної та технічної основи використання виражальних засобів. Так, у дослідженні В. Тодорової, В. Сосіної, В. Вартовник, Н. Пугач та О. Погорелової доведено, що розвиток силових якостей танцюристів є необхідною умовою якісного виконання хореографічних рухів і, відповідно, ефективної реалізації художнього задуму [11]. Отже, застосування виражально-зображальних засобів у підготовці майбутніх фахівців неможливе без належного

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

рівня фізичної підготовленості, що забезпечує точність, динамічність і виразність рухів.

Разом із тим, важливим аспектом є емоційно-виразний компонент хореографічної діяльності. Зокрема, А. Шевчук і Т. Жлобо акцентують увагу на розвитку емоційності та виразності руху як ключових характеристик сучасної хореографії [14]. Автори доводять, що здатність передавати емоційний зміст через пластику руху формується у процесі систематичної роботи над виражальними засобами танцю. У підготовці майбутніх хореографів це передбачає розвиток емоційного інтелекту, сценічної чутливості та здатності до художньої інтерпретації.

Розглядаючи змістовий аспект хореографічного мистецтва, варто звернути увагу на дослідження О. Вакуленко, яка підкреслює значення сюжетно-змістового наповнення хореографічної постановки, яке реалізується через систему виражально-зображальних засобів [2]. Авторка зазначає, що композиція, драматургія, образність і символіка рухів забезпечують цілісність сценічного твору. Відповідно, у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців важливо формувати вміння не лише виконувати рухи, але й усвідомлювати їх змістове навантаження та роль у розкритті художнього образу.

Крім того, у сучасних наукових підходах підкреслюється інтегративний характер виражально-зображальних засобів хореографії. Вони поєднують технічні, емоційні, образні та композиційні елементи, що забезпечує цілісність сприйняття танцю як виду мистецтва.

У зв’язку з цим їх застосування у професійній підготовці майбутніх хореографів має комплексний характер і передбачає одночасний розвиток кількох взаємопов’язаних компонентів.

З огляду на це доцільно систематизувати основні напрями застосування виражально-зображальних засобів у підготовці майбутніх фахівців. По-перше, це формування техніко-виконавської майстерності, що забезпечує точність і виразність руху, а також передбачає оволодіння базовими та складними елементами хореографічної техніки. Йдеться не лише про фізичну підготовку, координацію, гнучкість і витривалість, а й про здатність свідомо контролювати власне тіло, дотримуватися ритмічної структури та музичного супроводу, що в сукупності створює основу професійного виконання.

По-друге, розвиток емоційно-образної виразності, який передбачає здатність передавати художній зміст через пластику тіла, міміку, жести та динаміку руху. Це сприяє формуванню у майбутніх фахівців уміння інтерпретувати музичні та сценічні образи, розкривати внутрішній зміст твору та встановлювати емоційний контакт із глядачем.

По-третє, опанування хореографічної лексики як засобу створення художнього образу. Це включає засвоєння різних стилів і напрямів хореографії, розуміння їхніх особливостей та закономірностей, а також уміння комбінувати рухи відповідно до художнього задуму.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

По-четверте, формування композиційно-постановочних умінь, що дозволяють майбутнім фахівцям створювати цілісні сценічні твори. Йдеться про здатність будувати драматургію танцю, працювати з простором, часом і структурою постановки, добирати музичний матеріал, організовувати взаємодію виконавців та реалізовувати власні творчі ідеї у вигляді завершеного художнього продукту.

По-п’яте, розвиток творчого мислення та індивідуального стилю, що є важливою умовою професійної самореалізації. Це передбачає здатність до креативного пошуку, експериментування, самовираження та критичного осмислення власної діяльності, що сприяє формуванню унікального авторського почерку та конкурентоспроможності фахівця у сфері хореографічного мистецтва.

Висновки. Отже, узагальнення наукових джерел дозволяє дійти висновку, що виражально-зображальні засоби хореографії відіграють ключову роль у професійній підготовці майбутніх фахівців. Їх застосування забезпечує не лише формування технічної майстерності, але й розвиток емоційної, образної та творчої складових професійної діяльності. Водночас ефективність цього процесу залежить від комплексного підходу до організації навчання, який передбачає інтеграцію фізичної, технічної, художньої та педагогічної підготовки.

Література

1. Бідюк Д. Є. Професійна підготовка хореографів в університетах Великої Британії. дисертація на здобуття наукового ступеня кад. наук. 2020. 316 с.

2. Вакуленко О. М. Сюжетно-змістовий аспект хореографічної вистави в контексті тенденцій розвитку сучасного сценічного бального танцю. *Мистецтвознавчі записки: зб. наук. праць.* 2020. Вип. 38. С. 74-78.

3. Волошина Л. Особливості підготовки фахівців-хореографів. *Вісник Львівського університету. Серія мистецтво.* 2014. Вип. 14. С. 267–273.

4. Гриценко О. Е., Бородіна Т. М. Розвиток м'яких навичок здобувачів хореографічної освіти через призму професійної майстерності викладача в освітньому процесі. *Актуальні проблеми мистецької педагогіки.* 2025. Випуск 1 (8). С. 5-9.

5. Козачук О., Косаковська Л. Підготовка сучасного педагога-хореографа: теоретичні аспекти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології.* 2022. № 3 (117). С. 227-234.

6. Левченко Я. Е., Ян Чжуан Професійна підготовка майбутніх хореографів як педагогічна проблема. Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. 2021. Випуск 80. Том 2. С. 10-13.

7. Максименко В. Творча самореалізація студентів-хореографів у процесі фахової підготовки. *Наукові записки. Серія “Психолого-педагогічні науки" Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя*. № 1. С. 99–107

8. Омеляненко З. В. Види, жанри, лексичні засоби танцю: теоретичний аспект. *Слобожанські мистецькі студії.* 2023. № 2. С. 10-14.

9. Пахальчук Є. С., Кулик Д. О. Особливості освітнього процесу студентів-хореографів в умовах воєнного стану. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки.* 2023. Випуск 3. С. 223-226.

10. Ростовська Ю.О. Умови формування професійних переконань майбутніх педагогів-хореографів у процесі фахової підготовки у закладах вищої освіти. *Наукові записки. Серія*

ISSN 2786-4952 Online

“Психолого-педагогічні науки” (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя). 2025. № 2. С. 225–232.

11. Тодорова В., Сосіна В., Вартовник В., Пугач Н., Погорелова О. Розвиток силових якостей у танцюристів засобами хореографічної підготовки. *Наука і освіта*. 2020. № 4. С. 9-17.

12. Хендрик О., Макарова І. Особливості підготовки хореографів у закладах вищої освіти: український та світовий досвід. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2025. Вип. 84, том 3. С. 131-139.

13. Червонська Л. М. Особливості професійної підготовки студентів-хореографів в умовах сучасної вищої школи. *Наукові запуски Бердянського державного педагогічного університету*. Серія: Педагогічні науки. 2018. Випуск 1. С. 255-259.

14. Шевчук А., Жлобо Т. Особливості розвитку емоційності та виразності руху в сучасній хореографії у дітей 7-9 років. *Вісник національного університету “Чернігівський колегіум” імені Т. Г. Шевченка.* 2025. Том 187. № 31. С. 121-126.

References

1. Bidyuk, D. YE. (2020) Profesiyna pidhotovka khoreohrafiv v universytetakh Velykoyi Brytaniyi [Professional training of choreographers in universities of Great Britain.]. *dysertatsiya na zdobuttya naukovoho stupenya kad. Nauk - dissertation for the degree of Cad. Sciences.*. 316 s.

2. Vakulenko, O. M. (2020) Syuzhetno-zmistovyy aspekt khoreohrafichnoyi vystavy v konteksti tendentsiy rozvytku suchasnoho stsenichnoho bal′noho tantsyu [The plot-content aspect of a choreographic performance in the context of trends in the development of modern stage ballroom dance] *Mystetstvoznavchi zapysky: zb. nauk. prats'. - Art History Notes: Collection of Scientific Works.* Vyp. 38. S. 74-78.

3. Voloshyna, L. (2014) Osoblyvosti pidhotovky fakhivtsiv-khoreohrafiv [Peculiarities of training choreographers]. *Visnyk L'vivs'koho universytetu. Seriya mystetstvo.* Vyp. - Bulletin of Lviv University. Art Series. 14. S. 267–273.

4. Hrytsenko, O. E., Borodina, T. M. (2025) Rozvytok m'yakykh navychok zdobuvachiv khoreohrafichnoyi osvity cherez pryzmu profesiynoyi maysternosti vykladacha v osvitn′omu protsesi [Development of soft skills of students of choreographic education through the prism of the teacher's professional skills in the educational process]. *Aktual'ni problemy mystets'koyi pedahohiky - Current problems of artistic pedagogy*. Vypusk 1 (8). S. 5-9.

5. Kozachuk, O., Kosakovs′ka, L. (2022) Pidhotovka suchasnoho pedahoha-khoreohrafa: teoretychni aspekty [Training of a modern teacher-choreographer: theoretical aspects]. *Pedahohichni nauky: teoriya, istoriya, innovatsiyni tekhnolohiyi. - Pedagogical Sciences: Theory, History, Innovative Technologies.* № 3 (117). S. 227-234.

6. Levchenko, YA. E., Yan Chzhuan (2021) Profesiyna pidhotovka maybutnikh khoreohrafiv yak pedahohichna problema [Professional training of future choreographers as a pedagogical problem]. *Naukovyy chasopys NPU imeni M.P.Drahomanova*. *- Scientific journal of the NPU named after M.P. Dragomanov.* Vypusk 80. Tom 2. S. 10-13.

7. Maksymenko, V. Tvorcha samorealizatsiya studentiv-khoreohrafiv u protsesi fakhovoyi pidhotovky [Creative self-realization of choreographer students in the process of professional training]. *Naukovi zapysky. Seriya “Psykholoho-pedahohichni nauky" Nizhyns'kyy derzhavnyy universytet imeni Mykoly Hoholya*. - Scientific notes. Series “Psychological and pedagogical sciences” Nizhyn State University named after Mykola Gogol. № 1. S. 99–107

8. Omelyanenko, Z. V. (2023) Vydy, zhanry, leksychni zasoby tantsyu: teoretychnyy aspect [Types, genres, lexical means of dance: theoretical aspect]. *Slobozhans'ki mystets'ki studiyi - Slobozhanskiy mystetskiy studii.* № 2. S. 10-14.

ISSN 2786-4952 Online

9. Pakhal′chuk, YE. S., Kulyk, D. O. (2023) Osoblyvosti osvitn′oho protsesu studentiv-khoreohrafiv v umovakh voyennoho stanu [Peculiarities of the educational process of choreographer students under martial law.]. *Naukovi zapysky. Seriya: Pedahohichni nauky*. - *Scientific notes. Series: Pedagogical sciences*. Vypusk 3. S. 223-226.

10. Rostovs′ka, YU.O. (2025) Umovy formuvannya profesiynykh perekonan′ maybutnikh pedahohiv-khoreohrafiv u protsesi fakhovoyi pidhotovky u zakladakh vyshchoyi osvity [Conditions for the formation of professional beliefs of future teachers-choreographers in the process of professional training in higher education institutions]. *Naukovi zapysky. Seriya "Psykholoho-pedahohichni nauky" (Nizhyns'kyy derzhavnyy universytet imeni Mykoly Hoholya).* - *Scientific notes. Series "Psychological and pedagogical sciences" (Nizhyn State University named after Mykola Gogol).* № 2. C. 225–232.

11. Todorova, V., Sosina, V., Vartovnyk, V., Puhach, N., Pohorelova, O. (2020) Rozvytok sylovykh yakostey u tantsyurystiv zasobamy khoreohrafichnoyi pidhotovky [Development of strength qualities in dancers by means of choreographic training]. *Nauka i osvita - Science and Education.* № 4. S. 9-17.

12. Khendryk, O., Makarova, I. (2025) Osoblyvosti pidhotovky khoreohrafiv u zakladakh vyshchoyi osvity: ukrayins′kyy ta svitovyy dosvid [Peculiarities of training choreographers in higher education institutions: Ukrainian and world experience]. *Aktual'ni pytannya humanitarnykh nauk*. - Current issues of the humanities. Vyp. 84, tom 3. S. 131-139.

13. Chervons′ka, L. M. (2018) Osoblyvosti profesiynoyi pidhotovky studentiv-khoreohrafiv v umovakh suchasnoyi vyshchoyi shkoly [Peculiarities of professional training of choreographer students in the conditions of modern higher education]. *Naukovi zapusky Berdyans'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Seriya: Pedahohichni nauky*. - *Scientific launches of the Berdyansk State Pedagogical University. Series: Pedagogical Sciences.* Vypusk 1. S. 255-259.

14 Shevchuk, A., Zhlobo, T. (2025) Osoblyvosti rozvytku emotsiynosti ta vyraznosti rukhu v suchasniy khoreohrafiyi u ditey 7-9 rokiv [Peculiarities of the development of emotionality and expressiveness of movement in modern choreography in children 7-9 years old]. *Visnyk natsional'noho universytetu "Chernihivs'kyy kolehium" imeni T. H. Shevchenka.* - *Bulletin of the National University "Chernihiv Collegium" named after T. G. Shevchenko.* Tom 187. № 31. S. 121-126

Дата першого надходження статті до видання: 31.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 15.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 614.25:378.046.4

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-823-835

Журавльова Лариса Володимирівна доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри внутрішньої медицини №3 та ендокринології Харківського національного медичного університету, м. Харків, https://orcid.org/0000-0002-0961-1401

Садовниченко Юрій Олександрович кандидат біологічних наук, доцент, директор Навчально-наукового інституту якості освіти Харківського національного медичного університету, м. Харків, https://orcid.org/0000-0003-2453-9863

Пивоваров Олександр Васильович кандидат медичних наук, асистент кафедри внутрішньої медицини №3 та ендокринології Харківського національного медичного університету, м. Харків, https://orcid.org/0000-0002-6062-9949

ОЦІНЮВАННЯ ГЛОБАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ ДО МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ БЕЗПЕРЕРВНОГО ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ

Анотація. Сучасний інтерес до медичної освіти трансформується під впливом цифровізації та появи нових вимог до професійної підготовки. Дистанційні форми навчання стали актуальним напрямом і потребують від фахівців вдосконалення навичок роботи з електронними платформами.

Мета статті – оцінити рівень зацікавленості медичною освітою та безперервним професійним розвитком в Україні та світі з використанням сучасних технологій Google Trends.

Матеріали та методи. Google Trends – це webзастосунок**,** який використовується для глибокого розуміння поведінки користувачів Google та оцінки інтересу населення до різних сфер життя, зокрема пов’язаних із медичною освітою та безперервним професійним розвитком. дозволяє визначити інтереси інтернет-користувачів у розрізі простору та часу. Для пошуку глобальних супутніх трендів використано звітні показники Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) щодо медичної освіти та охорони здоров’я країн, які є лідерами за кількістю пошукових запитів про медичну освіту.

Результати. Дослідження присвячено оцінці інтересу до термінів «health professions education» та «continuing professional development» англійською та українською мовами на основі технології Google Trends. Розв’язання проблеми

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

оцінки рівня інтересу до вказаних термінів у світі шляхом аналізу пошукових запитів у Google англійською мовою показало, що ця тема може бути актуальною.

Оцінка запитів засвідчила, що з 2004 до 2026 року спостерігається стабільний рівень пошукової активності користувачів Google щодо медичної освіти та безперервного професійного розвитку з суттєвим зростанням інтересу після 2025 року, засвідчуючи зміни вимог до атестації медичних фахівців.

Висновки. Розглядаючи зв'язок між цифровою активністю за запитами в Google та офіційною статистикою ОЕСР, можна зробити висновки для прогнозування перспектив розвитку медичної освіти в умовах упровадження технологій дистанційного навчання та цифровізації в різних країнах світу. У зв'язку з формуванням сучасних вимог в освіті спостерігається перехід до нових моделей організації навчального процесу. Медична освіта 2025–2026 років – це сфера активного впровадження сучасних технологій, що вимагає отримання нових знань, та досвіду як на додипломному, так і на післядипломному етапі навчання з метою забезпечення вимог безперервного професійного розвитку. Для оцінки інтересу до медичної освіти використання застосунку Google Trends може бути додатковим інструментом проведення подальших наукових досліджень.

Ключові слова: медична освіта, безперервний професійний розвиток, Google Trends, рівень інтересу.

Zhuravlyova Larysa Volodymyrivna Doctor of Medical Sciences, Professor, Head of the Department of Internal Medicine No. 3 and Endocrinology Kharkiv National Medical University, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0002-0961-1401

Sadovnychenko Iurii Oleksandrovych Ph.D. of Biological Sciences, Associate Professor, Director of Educational and Scientific Institute of Education Quality Kharkiv National Medical University, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0003-2453-9863

Pyvovarov Oleksandr Vasylovych Ph.D. of Medical Sciences, Associate of Department of Internal Medicine No. 3 and Endocrinology Kharkiv National Medical University, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0002-6062-9949

ASSESSMENT OF GLOBAL INTEREST IN MEDICAL EDUCATION IN THE CONDITIONS OF CONTINUING PROFESSIONAL DEVELOPMENT

Abstract. Background. Modern interest in medical education is undergoing a transformation driven by digitalization and evolving professional training requirements. Distance learning has emerged as a critical trend, necessitating that specialists develop proficiency in utilizing electronic platforms.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Objective. This article aims to evaluate the level of interest in medical education and continuing professional development in Ukraine and globally using Google Trends technology.

Materials and Methods. Google Trends was employed to analyze user behavior and assess public interest in medical education and continuing professional development . This search resource enables the determination of user interests across various spatial and temporal dimensions. To analyze global trends, the study utilized reporting indicators from the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) regarding medical education and healthcare in countries leading in search queries.

Results. The study assessed search interest for the terms "health professions education" and "continuing professional development" in both English and Ukrainian. Analysis of global English-language queries confirmed the high relevance of the topic. Data from 2004 to 2026 revealed a stable level of search activity, with a significant surge in interest observed after 2025. This spike indicates substantial changes in certification requirements for medical professionals.

Conclusions. The correlation between Google search activity and official OECD statistics provides a basis for forecasting the development of medical education amidst digitalization and the integration of distance learning technologies. The period of 2025–2026 marks a transition toward new educational models characterized by the active implementation of modern technologies. Meeting continuing professional development requirements now demands continuous acquisition of new knowledge and digital skills at both undergraduate and postgraduate levels. The study demonstrates that Google Trends serves as a valuable supplementary tool for conducting scientific research on educational interests.

Keywords: medical education, continuing professional development, Google Trends, level of interest.

Постановка проблеми. Інтерес до медичної освіти у світі стабільно зростає: обсяг глобального ринку медичної освіти 2024 року оцінювався майже у 120 млрд доларів США і, за прогнозами фахівців, до 2034 року може подвоїтися [1,2]. Така тенденція зумовлена дефіцитом кваліфікованих медичних кадрів. Поєднання традиційних методів із цифровими технологіями дає можливість забезпечити комплексний підхід до формування професійних компетентностей, що відповідає сучасним вимогам медичної освіти [3].

Обов’язкове впровадження педагогічних компетенцій до навчальної програми безперервної освіти розглядається критично не так з погляду змісту, як з погляду організації [4]. Потреба в ширшому розумінні систем безперервної медичної освіти та вимог до акредитації широко визнається під час розробки освітніх програм [5]. Дидактичне навчання слід пропонувати для підвищення обізнаності про можливості викладання в рамках безперервної освіти [4]. Google Trends – це новий інструмент, який дає можливість забезпечити глибоке

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

розуміння поведінки користувачів Google та оцінити закономірності інтересу населення за здійсненими запитами щодо різних сфер життя, зокрема пов'язаних із безперервним професійним розвитком [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості перспектив удосконалення медичної освіти та безперервного професійного розвитку досліджували вчені різних країн: Buchan J., Campbell J., Dhillon I., Charlesworth A., Zavlin D, Jubbal K., Noé J., Gansbacher B., Schröpel C., Festl-Wietek T., Herrmann-Werner A., Wittenberg T., Schüttpelz-Brauns K., Heinzmann A., Keis O., Listunova L., Kunz K., Böckers T., Herpertz S., Zipfel S., Erschens R. та ін.

Європейський союз медичних спеціалістів / Європейська рада з акредитації безперервної медичної освіти (UEMS-EACCME) та інші організації надають детальну інформацію про структуру вимог до безперервної медичної освіти. Додатково використано звіт ОЕСР з короткого огляду здоров'я 2025 [1].

Для вдосконалення освітнього процесу в Україні корисним може бути досвід Німеччині, де спостерігається збільшення попиту на програми дистанційного навчання за медичними спеціальностями. Система медичної освіти Німеччини функціонує досить динамічно, що обумовлено технологічним прогресом, постійними змінами суспільних процесів, збільшенням середньої тривалості життя населення в цій країні [7].

Для вступу до університету в Німеччині абітурієнти повинні спочатку отримати сертифікат, що підтверджує їхню схильність до продовження навчання, та подається разом з атестатом про повну загальну середню освіту. [8,9]. Конкуренція для вступу на медичні програми є дуже високою, і лише невелика частина абітурієнтів досягає успіху. Відбір в основному базується на встановленні рейтингу за середнім балом вступника Grade Point Average (GPA), який розраховується на основі його підсумкових шкільних оцінок, результатів іспитів та аналізу супутніх критеріїв [10].

Державні медичні університети Австрії розробили спільну серію публічних дистанційних навчальних курсів з цифровізації в медицині. На початку та після відвідування серії навчальних лекцій у дистанційному форматі проводилось опитування про ставлення до цифровізації в медицині. Більшість учасників (85,3%) вказали, що позитивно ставляться до інформатизації. Здобувачі вищої освіти, які навчалися на дистанційних освітніх курсах з цифровізації в медицині, відзначили, що покращили свої знання з 34,4% до 64,7% ($p< 0,05$).

Після серії лекцій в дистанційному форматі 55,8% учасників вважали застосування цифрових технологій важливим або дуже важливим тепер, а 68,6% – у майбутньому [11].

Google Trends – це webзастосунок, який використовують для вивчення тенденцій та закономірностей пошукових запитів у Google, і дозволяє дослідити рівень попиту інтернет-користувачів у різних країнах світу протягом визначеного часу [6].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Мета статті – оцінити рівень зацікавленості медичною освітою та безперервним професійним розвитком в Україні та світі з використанням сучасних технологій, зокрема webзастосунку Google Trends.

Виклад основного матеріалу. Для розв'язання завдання з оцінювання рівня зацікавленості медичною освітою та безперервним професійним розвитком використано webзастосунок Google Trends, що надає статистику зацікавленості населення через оцінку пошукової активності користувачів Google в різних країнах світу. Для цього застосовується 100-бальна шкала, яка дозволяє виміряти тенденції щодо зміни уподобань користувачів Google [6]. Технологія Google Trends дає змогу отримувати кількісні та якісні показники щодо запитів користувачів Google в різних країнах світу та визначати сучасні тренди за визначений період часу для проведення аналізу [12]. Для оцінки зацікавленості медичною освітою та безперервним професійним розвитком у світі проаналізовано пошукову активність англійською мовою стосовно термінів «health professions education» та «continuing professional development» за період із 2004 року по 25 квітня 2026 року. Отримані результати подано на рис.1. За пошуковими запитами «health professions education» та «continuing professional development» за визначений для дослідження період на початку вимірювання 2004-2005 років був досить високий пошуковий запит на означені теми, але далі протягом довгого періоду спостерігався стабільний, але низький рівень інтересу з появою тренду на зростання після 2025 року з максимальними значеннями на початку 2026 року.

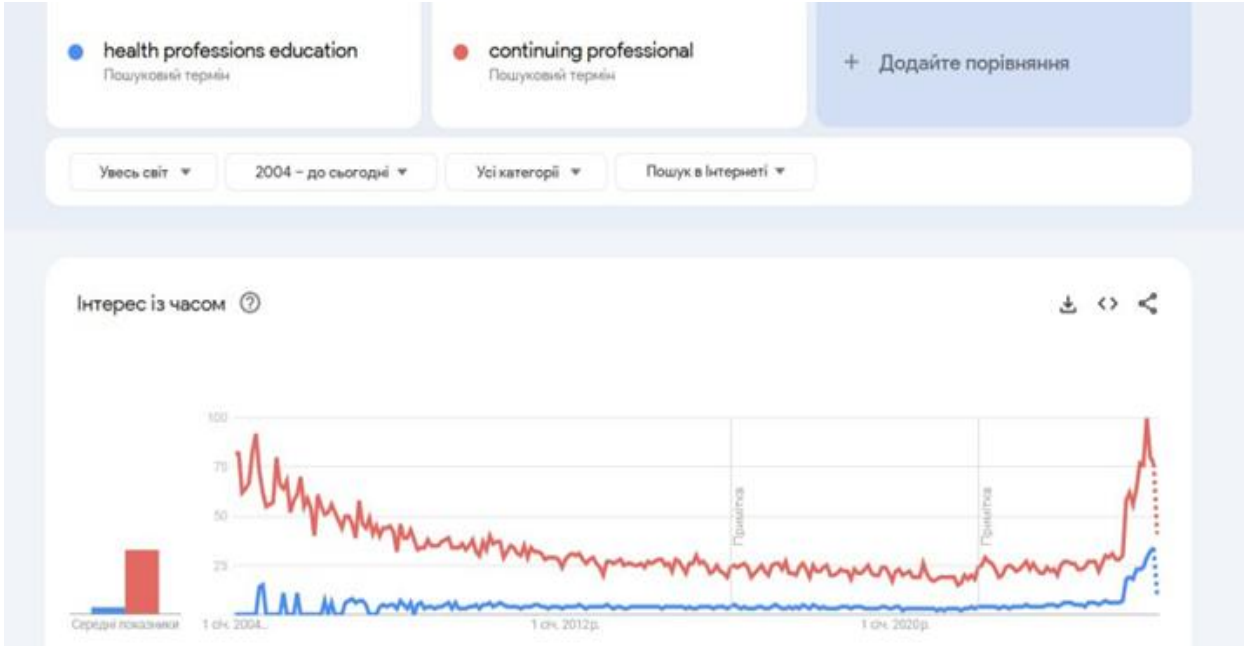

Рис. 1. Розподіл у світі пошукових запитів в Google «health professions education» та «continuing professional з 2004 року на 25 квітня 20226 року.
Джерело: авторська розробка.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Як видно з рис.1, спостерігається збіг трендів пошукової активності з перевищенням інтересу до теми безперервного професійного розвитку, який може стосуватися й інших напрямів освіти, одна спрямованість тенденцій щодо інтересу є віддзеркаленням спорідненості процесів, які супроводжують освіту і професійний розвиток. Розв'язання завдання з оцінки рівня зацікавленості термінами «health professions education» у світі шляхом аналізу пошукових запитів англійською мовою в Google показало, що протягом встановленого періоду спостережень, починаючи з 2004 року відбулось різке зростання пошукової активності на початку 2026 року її до майже 50 балів після довгого періоду спаду з 2007 року, що підтверджує актуальність проведення подальших досліджень. За результатами здійсненого аналізу рівня пошукової активності щодо терміна «continuing professional development» англійською мовою у світі, встановлено наявність спорідненого односпрямованого тренду з терміном «health professions education» впродовж всього періоду спостереження зі зростанням рівня пошукової активності майже до 100 балів у перші місяці 2026 року. Загальне співвідношення між середнім рівнем запитів становить 32:5 балів за 100-бальною шкалою на користь «continuing professional development».

У табл.1 наведено розподіл країн лідерів за рівнем пошукових запитів «health professions education» та «continuing professional development» англійською мовою в Google з 2004 року станом на 25 квітня 2026 року.

Як видно з табл.1, аналіз кількості пошукових запитів англійською мовою в Google щодо фрази «health professions education» з використанням Google Trends, порівняно з кількістю запитів за темою «continuing professional development» у світі з 2004 року, показав, що цими термінами цікавляться користувачі Google у 56 країнах світу.

Таблиця 1

Розподіл країн із визначення рівня пошукової активності термінів «health professions education» та «continuing professional development» англійською мовою у світі з 2004 року станом на 25 квітня 2026 року

Співвідношення рівня пошукових запитів у Google «health professions education» та «continuing professional development» англійською мовою	Розподіл країн лідерів за рівнем пошукових запитів у Google «health professions education» англійською мовою	Співвідношення за рівнем пошукових запитів у Google «health professions education» та «continuing professional development» англійською мовою	Розподіл країн лідерів за рівнем пошукових запитів у Google «continuing professional development» англійською мовою
55:45	Нідерланди	11:89	Нова Зеландія
52:48	Данія	10:90	Австралія
51:49	Чилі	8:92	Філіппіни
48:52	Німеччина	7:93	Велика Британія
47:53	США	4:96	Гонконг

Джерело: авторська розробка

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Пошук за запитом «health professions education» порівняно з запитом «continuing professional development» показав, що один із термінів суттєво домінує в пошукових запитах лише в Нідерландах. У Данії, Чилі та Німеччині співвідношення між обома досліджуваними термінами майже паритетне. Визначаються країни, де є суттєва перевага рівня пошукових запитів у Google англійською мовою на користь «continuing professional development», зокрема це Нова Зеландія, Австралія, Філіппіни, Велика Британія та Гонконг. Отже, виходячи з кількості країн, їх населення та рівня володіння англійською мовою, можна зробити висновок, що серед англомовної аудиторії користувачів Google у світі більший інтерес спостерігається до безперервного професійного розвитку. Враховуючи, що країни лідери, де максимальна кількість пошукових запитів щодо інтересу до медичної освіти є членами Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), далі для аналізу щодо медичної освіти використано звіти цієї організації (ОЕСР) [1].

У звіті – ОЕСР, для додаткового аналізу зв'язку інтересу до освіти, стану ринку праці медичних працівників як сфери реалізації безперервного професійного розвитку використано звіти Фонду охорони здоров'я щодо зміни на ринку праці [14,15], який був зроблений у динаміці в період спостережень Google Trends.

У табл.2 подано зміни на ринку праці зі звіту ОЕСР з короткого огляду здоров'я 2025 країн-лідерів за кількістю запитів терміну «health professions education» англійською мовою у світі з 2004 до 2026 року. Як видно з табл.2, дані звіту ОЕСР свідчать, що країни з високим рівнем пошукових запитів щодо медичної освіти, такі як Нідерланди, Данія, Німеччина, Чилі, США, демонструють високу автономність медичної освіти, однак США активно залучають або іноземних лікарів, або забезпечують здобуття медичної освіти за кордоном (24,9%).

Таблиця 2

Показники ринку праці країн лідерів за кількістю запитів терміна «health professions education» англійською мовою з 2004 до 2026 року

Показник	Середнє значення показника по країнах ОЕСР	Країни-лідери за кількістю запитів щодо пошукових терміну «health professions education» англійською мовою з 2004 по 2026 роки				
		Нідерланди	Данія	Чилі	Німеччина	США
Зайнятість у сфері охорони здоров'я та соціального забезпечення як частка загальної робочої сили, країни ОЕСР, %	10,1	15,7	17,9	5,3	12,8	13,3

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Показник	Середнє значення показника по країнах ОЕСР	Країни-лідери за кількістю запитів щодо пошукових терміну «health professions education» англійською мовою з 2004 по 2026 роки				
		Нідерланди	Данія	Чилі	Німеччина	США
Частка лікарів, які навчалися за кордоном, %	16,3	2,1	5,3	16,1	10,3	24,9
Частка медичних сестер, які навчалися за кордоном, %	5,9	0,1	1,2	2,2	7,2	6,0
Практикуючі лікарі на 1000 населення	3,4	3,5	3,7	2,1	4,1	2,6
Рівень співвідношення пошукових запитів «health professions education» до «continuing professional development»	24:76	55:45	52:48	51:49	48:52	47:53
Тривалість життя населення (Life expectancy)	81,1	81,9	81,8	81,6	81,1	78,4

Джерело: власна розробка з використанням джерел [1, 2, 13]

Чилі має проміжні рівні використання медичної освіти в інших країнах як для лікарів, так і для медичних сестер, але в цій країні найнижчі показники залученості персоналу у сферу охорони здоров'я (5,3%) та кількості лікарів на 1000 населення (2,1) серед аналізованих країн. ОЕСР також активно використовує дані Google Trends для створення «тижневих трекерів» економічної та соціальної активності, зокрема, у сфері медичної освіти. Дані Google на тему «health professions education» корелюють з даними про вступ до вищих медичних навчальних закладів, тому перспективним є порівняння збільшення попиту на медичну освіту зі вступною кампанією 2026 року. Тривалий період низького інтересу до медичної освіти в запитах у світі може свідчити про наявність подальшого дефіциту кадрів у статистиці ОЕСР, згідно з даними звіту ОЕСР «Health at a Glance: Europe 2024», сфера охорони здоров'я Європи переживає глибоку кадрову кризу [14].

Станом на 2022 рік, дефіцит лікарів, медичних сестер та акушерок у країнах ЄС у 1,2 мільйона осіб [15].

На різницю у співвідношенні запитів щодо медичної освіти та безперервного кадрового розвитку може впливати додатково структура медичного ринку праці в конкретній країні та вимоги до їх атестації. Висока частка запитів

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

й уваги до безперервного професійного розвитку характерна для країн з усталеною системою охорони здоров'я, де основний акцент зміщений на утримання та перепідготовку фахівців, які вже практикують, зокрема Велика Британія, Австралія (табл.1). Це може бути прямим індикатором «культури обов'язкового вдосконалення». Для такої країни, як Данія, де співвідношення запитів на користь медичної освіти становить 52:48, це може вказувати на активний розвиток системи медичної освіти.

Результативністю (індикатором) дієвої системи охорони здоров'я може бути тривалість життя населення, яка відзначена у Звіті з охорони здоров'я 2025 ОЕСР [1]. Серед п'яти країн-лідерів за кількістю запитів на медичну освіту чотири (Нідерланди, Данія, Німеччина, Чилі) мають показник вище середнього рівня у 81,1 роки, тоді як у США цей рівень нижче і становить 78,4 років. Для аналізу загальних показників слід відзначити, що зайнятість у сфері охорони здоров'я вище середньої, а рівень практикуючих лікарів на 1000 населення нижче середнього значення цього показника по країнах ОЕСР тільки у США та Чилі [1]. Це може бути одним з факторів недостатнього рівня доступу до медичного обслуговування. Медична освіта має різний рівень доступності, що обумовлено особливостями національних системам охорони здоров'я [5].

Німеччина має вище середнього рівень зайнятості у сфері охорони здоров'я, але цей показник має тенденцію до зниження [16]. У Німеччині спостерігається висока частка медичних сестер, які навчалися за кордоном, а також кількість лікарів-практиків на 1000 населення є найбільшою серед 5 розглянутих країн. Отже, у цій країні можуть бути відмінності, що стосуються медичної освіти, які доцільно додатково проаналізувати в майбутніх дослідженнях.

Автори проаналізували динаміку пошукової активності в Україні за запитами «медична освіта» та «безперервний професійний розвиток» у період з 2004 до 2026 року (станом на 25 квітня 2026 року). На рис. 2 наведено розподіл цих пошукових запитів у Google за той самий період.

Як видно з рис.2, тенденції пошукової активності стосовно термінів «медична освіта» та «безперервний професійний розвиток» в Україні збігаються, але, на відміну від глобальних світових тенденцій, інтерес до медичної освіти превалює над безперервним професійним розвитком у середньому 15:3 за 100-бальною шкалою.

Кількість запитів щодо медичної освіти значно зросла з 2022 року, пікові показники збігаються зі вступними періодами до закладів вищої медичної освіти. Зростання пошукової активності щодо медичної освіти та кар'єрного зростання може бути пов'язане з кількома факторами. Так, з 1 липня 2025 року МОЗ України представлена нова модель забезпечення безперервного професійного розвитку [17]. Встановлено обов'язковий мінімум, який лікарі мають набирати щорічно – 50 балів безперервного професійного розвитку (БПР), а медичні сестри – 30 балів, а також введено обов'язкові теми для навчання.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

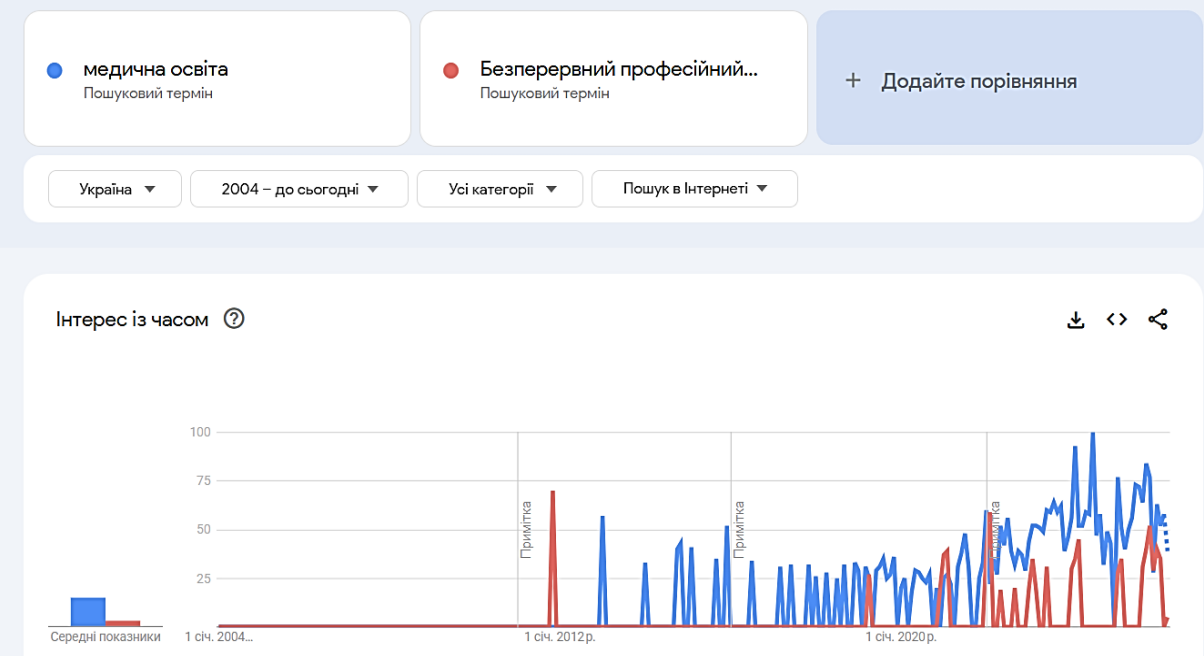

Рис. 2. Розподіл пошукових запитів у Google термінів «медична освіта» та «безперервний професійний розвиток» з 2004 року до 2026 року (станом на 25 квітня 2026 року). Джерело: авторська розробка.

Медичні фахівці почали масово шукати онлайн-курси та конференції для наповнення своїх професійних портфоліо за новими стандартами, що мають бути перевірені 2026 року. Недостатня кількість медичних фахівців створює суттєвий попит на медичні спеціальності, що стимулює абітурієнтів отримувати медичну освіту як гарантований шлях до стабільного працевлаштування.

На рис.3 надано регіональний розподіл запитів щодо медичної освіти та безперервного професійного розвитку в Україні з 2004 до 2026 року.

Рис.3. Розподіл пошукової активності користувачів Google щодо термінів «медична освіта» та «безперервний професійний розвиток» в Україні з 2004 до 2026 року (станом на 25 квітня 2026 року). Джерело: авторська розробка.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Як видно з рис.3, статистично значущий попит відзначено у всіх регіонах України, проте в Кіровоградській області спостерігається дуже низький рівень запитів в Google щодо теми «безперервний професійний розвиток», що викликає необхідність додаткового дослідження причини появи таких статистичних даних щодо пошукових запитів, так само, як і в Херсонській області, де спостерігається дуже низький рівень запитів у Google щодо терміна «медична освіта». Всі інші області мають різне співвідношення щодо пошукової активності користувачів Google з означених термінів.

У Харківський області медична освіта є пріоритетом пошуку, інтерес до терміна «безперервний професійний розвиток» має тенденцію до зростання, а це може свідчити про необхідність розширення програм післядипломної медичної освіти.

Висновки. Розглядаючи зв'язок між цифровою активністю за запитами в Google та офіційною статистикою ОЕСР, можна отримати додаткові критерії для оцінки та прогнозування розвитку медичної освіти в сучасних умовах швидкого розвитку технологій дистанційного навчання в різних країнах світу.

Для відповідності сучасним вимогам у медичній освіті спостерігається перехід до нових моделей організації навчального процесу. Додаткове використання застосунку Google Trends для оцінки тенденцій інтересу за пошуковими запитами користувачів Google в Україні та світі може бути актуальним для проведення подальших наукових досліджень.

Визначення глобальної пріоритетності безперечного професійного розвитку в медичній освіті надає можливість закладам вищої медичної освіти в Україні бути конкурентоздатними та реалізовувати переваги існуючих фундаментальних медичних шкіл у сучасних умовах дефіциту медичних кадрів у світі та зростання інтересу до навчання на медичних спеціальностях.

Медична освіта 2025–2026 років – це сфера активного впровадження цифрових технологій, що вимагає отримання нових знань та досвіду як на додипломному, так і на післядипломному етапі навчання з метою забезпечення вимог безперервного професійного розвитку.

При оформленні статті застосований генеративний штучний інтелект від Google для редагування анотації англійською мовою та APA (7th ed.): Google. (2026). *Gemini* (Версія від 12 травня) [Велика мовна модель].google.com для створення REFERENCES списку використаних джерел.

ЛІТЕРАТУРА

1. OECD (2025). Health at a Glance 2025: OECD Indicators. Paris: OECD Publishing. DOI: https://doi.org/10.1787/8f9e3f98-en.

2. Healthcare Education Market Sees Strong Growth Driven by Innovation and Digital Learning Trends. *Precedence Research*. URL: https://www.precedenceresearch.com/healthcare-education-market (дата звернення: 10.05.2026).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

3. Журавльова Л. В., Федоров В. О., Олійник М. О., Сікало Ю. К., Fischer M., Benkel J. Впровадження європейських освітніх практик у навчальний процес ХНМУ. *Актуальні питання педагогіки вищої медичної освіти*: зб. матеріалів Міжнар. конф. (м. Харків, 21 березня 2025 р.) / ред. кол.: В.В. М'ясоєдов та ін. Харків: ХНМУ, 2025. С. 204–205. URL: https://repo .knmu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/553f8ca3-b16c-4cfe-b5dd-9ee8e29b73c8/content.

4. Gehrke-Beck S., Sonntag U., Schubert T., Madzharov M., Huenges B. Student supervision by trainee doctors in GP teaching practices: Win-win situation or additional burden? An interview study on current practices and acceptance. *GMS J Med Educ*. 2024. Vol. 41(4). Doc 46. DOI: 10.3205/zma001701.

5. Weisshardt I., Stapff I., Schaffer M. Increased understanding of medical education pathways in Europe as a potential quality factor in CME – a comprehensive assessment of the current landscape. *Journal of European CME*. 2012. Vol. 1(1). P. 9–17. DOI: https://doi.org/10.3109/ 21614083.2012.662891.

6. Як користуватися сервісом Google Trends? *ADWService*. URL: https://adwservice. com.ua/uk/yak-korystuvatysya-servisom-google-trends (дата звернення: 10.05.2026).

7. University AKAD. *Educations.com*. URL: https://ua.educations.com/ institutions/akad-university (дата звернення: 10.05.2026).

8. Zavlin D., Jubbal K. T., Noé J. G., Gansbacher B. A comparison of medical education in Germany and the United States: from applying to medical school to the beginnings of residency. *GMS Ger Med Sci*. 2017. Vol. 15. Doc 15. DOI: 10.3205/000256.

9. Schröpel C., Festl-Wietek T., Herrmann-Werner A. et al. How professional and academic pre-qualifications relate to success in medical education: Results of a multicentre study in Germany. *PLoS One*. 2024. Vol. 19(3). e0296982. DOI: 10.1371/journal.pone.0296982.

10. Xu Y., Hao Y., Chen T., Li X. Structural and policy overview of medical education in Germany. *Global Medical Education*. 2025. Vol. 2, no. 1. P. 25–37. DOI: https://doi.org/ 10.1515/gme-2024-0016.

11. Baumgartner M., Wagner-Menghin M., Vajda C. et al. Analysis of the impact of a university distance learning course on digitalization in medicine on students and healthcare professionals. *Wien Klin Wochenschr*. 2025. Vol. 137(13-14). P. 412–418. DOI: 10.1007/s00508-024-02393-7.

12. Пивоваров О. В. Оцінювання зацікавленості медичною освітою в Україні і світі. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Ужгород-Кропивницький: 2023. Вип. 5. С. 77–81. DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2023.05.077.

13. Buchan J., Campbell J., Dhillon I., Charlesworth A. Labour market change and the international mobility of health workers. *Health Foundation working paper*. 2019. No. 5. 37 p. URL: healthsystemsevidence.org.

14. Health at a Glance: Europe 2024. *OECD*. 2024. URL: https://www.oecd.org/en/ publications/health-at-a-glance-europe-2024_b3704e14-en.html

15. Health at a Glance: Europe 2022. *OECD*. 2022. URL: https://health.ec.europa.eu/ system/files/2022-12/2022_healthatglance_rep_en_0. pdf

16. Healthcare personnel statistics – physicians. *Eurostat Statistics Explained*. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/SEPDF/cache/37382.pdf (дата звернення: 10.05.2026).

17. Про затвердження Порядку проведення атестації працівників сфери охорони здоров'я та внесення змін до деяких наказів Міністерства охорони здоров'я України: Наказ МОЗ України від 16.04.2025 № 650. URL: https://moz.gov.ua/uk/decrees/nakaz-moz-ukrayini-vid-16-04-2025-650.

ISSN 2786-4952 Online

REFERENCES

1. OECD (2025). Health at a Glance 2025: OECD Indicators. Paris: OECD. Retrieved from: oecd.org [in English].

2. Healthcare Education Market Sees Strong Growth Driven by Innovation and Digital Learning Trends. *Precedence Research*. Retrieved from: precedenceresearch.com [in English].

3. Zhuravlova, L.V., Fedorov, V.O., Oliinyk, M.O., Sikalo, Yu.K., Fischer, M., & Benkel, J. (2025). Vprovadzhennia yevropeiskykh osvitnikh praktyk u navchalnyi protses KhNMU [Implementation of European educational practices in the educational process of KhNMU]. *Aktualni pytannia pedahohiky vyshchoi medychnoi osvity: zb. materialiv Mizhnar. konf.* Kharkiv: KhNMU, 204–205. Retrieved from: knmu.edu.ua [in Ukrainian].

4. Gehrke-Beck, S., Sonntag, U., Schubert, T., Madzharov, M., & Huenges, B. (2024). Student supervision by trainee doctors in GP teaching practices: Win-win situation or additional burden? An interview study on current practices and acceptance. *GMS J Med Educ*, 41(4), Doc 46. DOI: 10.3205/ zma001701 [in English].

5. Weisshardt, I., Stapff, I., & Schaffer, M. (2012). Increased understanding of medical education pathways in Europe as a potential quality factor in CME – a comprehensive assessment of the current landscape. *Journal of European CME*, 1(1), 9-17. DOI: doi.org [in English].

6. Yak korystuvatysia servisom Google Trends? [How to use the Google Trends service?]. *ADWService*. Retrieved from: adwservice.com.ua [in Ukrainian].

7. University AKAD. *Educations.com*. Retrieved from: educations.com [in English].

8. Zavlin, D., Jubbal, K. T., Noé, J. G., & Gansbacher, B. (2017). A comparison of medical education in Germany and the United States: from applying to medical school to the beginnings of residency. *GMS Ger Med Sci*, 15, Doc 15. DOI: 10.3205/000256 [in English].

9. Schröpel, C., Festl-Wietek, T., Herrmann-Werner, A., et al. (2024). How professional and academic pre-qualifications relate to success in medical education: Results of a multicentre study in Germany. *PLoS One*, 19(3), e0296982. DOI: 10.1371/journal.pone.0296982 [in English].

10. Xu, Y., Hao, Y., Chen, T., & Li, X. (2025). Structural and policy overview of medical education in Germany. *Global Medical Education*, 2(1), 25-37. DOI: doi.org [in English].

11. Baumgartner, M., Wagner-Menghin, M., Vajda, C., et al. (2025). Analysis of the impact of a university distance learning course on digitalization in medicine on students and healthcare professionals. *Wien Klin Wochenschr*, 137(13-14), 412-418. DOI: 10.1007/s00508-024-02393-7 [in English].

12. Pyvovarov, O. V. (2023). Otsiniuvannia зацікавленості medychnoiu osvitoiu v Ukraini i sviti [Assessment of interest in medical education in Ukraine and the world]. *Naukovi zapysky. Seriia: Pedahohichni nauky*, (5), 77-81. DOI: doi.org [in Ukrainian].

13. Buchan, J., Campbell, J., Dhillon, I., & Charlesworth, A. (2019). Labour market change and the international mobility of health workers. *Health Foundation working paper*, (5), 37 p. [in English].

14. Health at a Glance: Europe 2024. (2024). *OECD*. Retrieved from: oecd.org [in English].

15. Health at a Glance: Europe 2022. (2022). *OECD*. Retrieved from: oecd.org [in English].

16. Healthcare personnel statistics – physicians. *Eurostat Statistics Explained*. Retrieved from: europa.eu [in English].

17. Ministry of Health of Ukraine. (2025). *Pro zatverdzhennia Poriadku provedennia atestatsii pratsivnykiv sfery okhorony zdorov'ia... [On approval of the Procedure for certification of health care workers...]* (Order No. 650, April 16). Retrieved from: moz.gov.ua [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 01.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 378.147

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-836-844

Зайцева Галина Миколаївна кандидатка хімічних наук, доцентка, завідувачка кафедри аналітичної, фізичної та колоїдної хімії, Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, м. Київ, https://orcid.org/0000-0003-3138-6324

Чхало Оксана Миколаївна кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри аналітичної, фізичної та колоїдної хімії, Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-8874-4674

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗРОБКИ СТРУКТУРИ ВИБІРКОВОГО ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТУ «МЕТОДИ КОНЦЕНТРУВАННЯ ТА РОЗДІЛЕННЯ БІОЛОГІЧНИХ СПОЛУК»

Анотація. Вибірковий освітній компонент «Методи концентрування та розділення біологічних сполук» програми «Промислова та фармацевтична біотехнологія» другого (магістерського) рівня вищої освіти галузі знань G «Інженерія, виробництво та будівництво» входить до блоку вибіркових компонентів, викладається на першому курсі, складається з одного змістового модуля та 90 годин. Метою викладання дисципліни є формування у здобувачів вищої освіти системних знань та практичних навичок щодо принципів, методів і технологій виділення, концентрування, очищення та аналітичного контролю біологічних продуктів. Викладачі кафедри аналітичної, фізичної та колоїдної хімії Національного медичного університету імені О.О. Богомольця розробили робочу програму освітнього компоненту спираючись на інтегральні, загальні та фахові компетентності Стандарту за спеціальністю 162 «Біотехнології та біоінженерія». При розробці структури дисципліни автори описують три етапи дослідження (загально-плановий, науково-організаційний та оцінювально-корегувальний). На думку авторів, досягнення мети першого етапу дослідження реалізується у вигляді трьох взаємопов'язаних етапів (аналітичного, методологічного та організаційно-змістовного). Другий етап дослідження реалізується через змістовний, операційний та підсумково-оцінювальний складники.

Оцінювально-корегувальний етап дослідження дозволяє оцінити рівень опанування фаховими компетентностями здобувача після завершення вивчення ОК, а також передбачає визначати ступінь сформованості знань у студента у фахових базисних знаннях при вирішенні задач та розв'язку проблемних ситуацій, оцінює комунікативні навички здобувача та є індикатором здатності здобувача самостійно виконувати професійні завдання та відповідати за

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

результати своєї діяльності. На нашу думку структура освітнього компоненту забезпечує логічний перехід здобувача до вивчення дисциплін наступного курсу (основних та вибіркових).

Ключові слова: вибірковий освітній компонент, біотехнології та біоінженерія.

Zaitseva Galina Candidate of Chemical Sciences, Associate Professor, Head of Department of Analytical, Physical and Colloid Chemistry, Bogomolets National Medical University, Kyiv, https://orcid.org/0000-0003-3138-6324

Chkhalo Oksana Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Department of Analytical, Physical and Colloid Chemistry, Bogomolets National Medical University, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-8874-4674

METHODOLOGICAL APPROACHES TO DEVELOPING THE STRUCTURE OF THE ELECTIVE EDUCATIONAL MODULE «METHODS OF CONCENTRATION AND SEPARATION OF BIOLOGICAL COMPOUNDS»

Abstracts. The elective module «Methods of Concentration and Separation of Biological Compounds» within the «Industrial and Pharmaceutical Biotechnology» programme at the second (master's) level of higher education in field G «Engineering, Production and Construction», is part of the block of elective components, is taught in the first year, and consists of one content module and 90 hours. The aim of teaching the discipline is to equip students with systematic knowledge and practical skills regarding the principles, methods and technologies of isolation, concentration, purification and analytical control of biological products. Lecturers from the Department of Analytical, Physical and Colloidal Chemistry at the Bogomolets National Medical University have developed a syllabus for the educational component based on the integrated, general and professional competences of the Standard for specialisation 162 «Biotechnology and Bioengineering». In developing the structure of the discipline, the authors describe three stages of the study (general planning, scientific-organisational, and assessment-and-adjustment). In the authors' view, the achievement of the first stage's objectives is realised through three interrelated stages (analytical, methodological, and organisational-content-related). The second stage of the study is implemented through its content, operational and summative assessment components.

The assessment and corrective stage of the course allows for the evaluation of the student's level of mastery of professional competencies upon completion of the course, and also involves determining the extent to which the student has acquired foundational professional knowledge when solving tasks and addressing problem

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

situations, assesses the student's communication skills and serves as an indicator of the student's ability to independently perform professional tasks and take responsibility for the results of their work. In our opinion, the structure of the educational component ensures a logical transition for the student to the study of the next year's subjects (core and elective).

Keywords: elective educational component, biotechnology and bioengineering.

Постановка проблеми.

Освітньо-професійна програма «Промислова та фармацевтична біотехнологія» другого (магістерського) рівня була розроблена у 2025 році науково-педагогічним колективом Національного медичного університету імені О.О. Богомольця відповідно Закону України «Про вищу освіту» та Стандарту за спеціальністю 162 «Біотехнології та біоінженерія» з метою підготовки кадрів у галузі знань G «Інженерія, виробництво та будівництво». Згідно Положенню «Про забезпечення реалізації права здобувачів вищої освіти на вільний вибір дисциплін у Національному медичному університеті імені О.О. Богомольця» від 2020 року вибіркові дисципліни доповнюють обов'язкові освітні компоненти та дозволяють поглибити знання студентів у певній галузі, тому вважаємо, що розробка структури вибіркових ОК є актуальною.

Мета статті. Розробити структуру вибіркового освітнього компоненту «Методи концентрування та розділення біологічних сполук».

Виклад основного матеріалу дослідження.

Метою викладання вибіркового освітнього компоненту «Методи концентрування та розділення біологічних сполук» є формування у здобувачів вищої освіти системних знань та практичних навичок щодо принципів, методів і технологій виділення, концентрування, очищення та аналітичного контролю біологічних продуктів. Складові частини освітнього компоненту спрямовані на якісну підготовку випускників у галузі «Фармацевтична біотехнологія» для ефективного використання методів розділення, виконання дослідницьких та виробничих цілей. Освітній компонент «Методи концентрування та розділення біологічних сполук» складається з 3 кредитів ЄКТС (1 змістовий модуль, 90 годин). Викладачі кафедри аналітичної, фізичної та колоїдної хімії Університету розробили робочу програму [1] ОК (Таблиця 1. Структура освітнього компоненту «Методи концентрування та розділення біологічних сполук», спираючись (Згідно Стандарту) на інтегральну (ІК), загальні (ЗК) та фахові (ФК) компетентності здобувача:

ІК:

- Здатність розв'язувати різноманітні завдання різного рівня складності з фармацевтичної біотехнології, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій та характеризується невизначеністю умов і вимог;

ЗК:

- Здатність проведення досліджень на відповідному рівні;

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

- Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформаційних даних з різних джерел, у тому числі використовуючи різноманітні Інтернет- платформи;

ФК:

- Здатність проводити відбір та аналіз релевантних даних, у тому числі за допомогою сучасних фізико-хімічних методів;
- Здатність проводити планування та експеримент у фармацевтичній біотехнології з використанням сучасних фізико-хімічних методів, аналізувати отримані дані на основі сукупності сучасних знань та уявлень про об'єкт і предмет дослідження, вміти робити висновки;
- Здатність застосовувати методи розділення, концентрування, ідентифікації та кількісного визначення, вміти вирішувати проблеми щодо оптимізації біотехнологічних процесів.

Таблиця 1

Структура освітнього компоненту «Методи концентрування та розділення біологічних сполук»

Назви змістових частин і тем	Кількість годин								
	Денна форма			Вечірня форма			Заочна форма		
	усього	у тому числі		усього	у тому числі		усього	у тому числі	
		пр.	с.р.		пр.	с.р.		пр.	с.р
Тема 1. Вступ. Основні принципи та етапи розділення та очищення.	9	3	6	9	2	7	9	1	8
Тема 2. Методи осадження та екстракції.	9	3	6	9	2	7	9	1	8
Тема 3. Мембранні методи розділення.	9	3	6	9	2	7	9	1	8
Тема 4. Хроматографія: основи та загальні поняття.	9	3	6	9	1	8	9	1	8
Тема 5. Гель-проникна та йонообмінна хроматографія.	9	3	6	9	1	8	9	1	8

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Назви змістових частин і тем	Кількість годин								
	Денна форма			Вечірня форма			Заочна форма		
	усього	у тому числі		усього	у тому числі		усього	у тому числі	
		пр.	с.р.		пр.	с.р.		пр.	с.р
Тема 6. Афінна хроматографія та хроматографія оберненої фази.	9	3	6	9	2	7	9	1	8
Тема 7. Електрофоретичні методи.	9	3	6	9	2	7	9	1	8
Тема 8. Кристалізація та ліофілізація.	9	3	6	9	2	7	9	1	8
Тема 9. Аналітичний контроль та масштабування процесів.	9	3	6	9	2	7	9	1	8
Тема 10. Сучасні тенденції та перспективи розділення та очищення продуктів біотехнологічного виробництва.	9	3	6	9	2	7	9	1	8
Усього годин	90	30	60	90	18	72	90	10	80

Програмними результатами навчання (ПРН) є навички здобувача проводити реакції виділення та ідентифікації біологічних сполук, вміння орієнтуватися у стадіях розділення та очищення біотехнологічного виробництва, вміння проводити процеси осадження, екстракції, мембранної фільтрації, хроматографії, електрофорезу, кристалізації та ліофілізації, вміння обирати параметри методів концентрування та встановлювати умови протікання процесів розділення, володіти високочастотними методами аналітичного контролю, інтерпретувати результати власних досліджень, вміти робити оптимізацію процесів розділення біологічних сполук.

При міркуванні над структурою ОК [2-3] ми визначили три етапи дослідження, а саме:

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

I. *Загально-плановий.* Метою цього етапу є узагальнення дидактичних підходів до розроблення змісту ОК в умовах сучасних реалій та кон'юнктури ринку;

II. *Науково-організаційний.* Метою цього етапу є обґрунтування алгоритму педагогічного проєктування ОК;

III. *Оцінювально-корегувальний.* Метою цього етапу є аналіз змістовного, операційного та підсумкового компонентів ОК.

На нашу думку, для досягнення мети першого етапу дослідження (I) у загально-плановій роботі треба у вигляді трьох взаємопов'язаних етапів (аналітичного, методологічного та організаційно-змістовного) представити послідовність розробки програми ОК. *Аналітичний етап* включає в себе формування бази даних, ресурсне забезпечення тощо. Реалізація аналітичного етапу, більшою мірою, відбувається через особливості організації освітнього процесу в Університеті і прагнення нашої держави до інтеграції у Євросоюз. Кількісною характеристикою аналітичного етапу (індикацією) є впровадження кредитів ЄКТС, що дає змогу використовувати різні види освітньої діяльності (різних форм і видів навчання). *Методологічний етап* включає в себе створення методології, визначення принципів проєктування тощо. У фаховій підготовці магістрів з біотехнологій та біоінженерії реалізація ЄКТС полягає у запровадженні принципів прозорості у навчанні, викладанні та оцінюванні. Слід відмітити, що застосування кредитів ЄКТС у процесі проєктування програми ОК для першокурсників спеціальності G 21 «Біотехнології та біоінженерія» дає можливість зробити змістовне наповнення, розробити дидактичний комплекс інформаційного забезпечення вивчення ОК, організацію практичних занять для усіх форм навчання, завдань для самостійного та кінцевого контролю (з розробленням показників оцінювання результатів). Визначальними принципами ми обрали системність, саморозвиток, прозорість навчання, викладання та оцінювання. Отже, структурними елементами програми ОК були:

- Опис ОК. Включає характеристику міжпредметних зв'язків, мету та завдання курсу, опис компетентностей здобувача;
- Тематичний план практичних занять;
- Теми самостійної роботи здобувачів;
- Методи навчання;
- Форми контролю;
- Література.

Третім (основним і заключним) етапом, з нашої точки зору, відбувається апробація педагогічного конструкту в умовах сучасних реалій. Організаційно-змістовний етап передбачає розробку механізмів та засобів реалізації задуму, апробацію педагогічного конструкту. З нашої точки зору, зміст освітнього компоненту повинен складатися з одного змістового модуля, який включає 10 тем. Видами навчальних занять ми обрали практичні заняття, самостійну роботу та контрольний захід (диф.залік).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

ІІ. Науково-організаційний етап дослідження.

Відповідно до програми ОК, практичні заняття передбачають формування у здобувачів знань, вмінь та навичок щодо основних принципів та етапів, а саме:

концентрування та розділення біологічних сполук, методів осадження, висолювання, екстракції;

мембранної технології та оцінку її ефективності;

хроматографічних методів якісного та кількісного аналізу, параметри та види хроматографії;

електрофоретичних методів;

методів кристалізації;

інструментальних методів аналітичного контролю чистоти біологічних продуктів;

автоматизації та комп'ютеризації.

Під час апробації *другого етапу* виокремлюємо змістовний, операційний та підсумково-оцінювальний складники. Спробуємо охарактеризувати усі три:

Змістовний. При розробці змістовного компоненту автори спиралися на комплекс актуальних проблем, які потребують вирішення у процесі фахової діяльності майбутніх магістрів з біотехнології та біоінженерії, а саме:

1. Сучасне нормативно-правове забезпечення біофармацевтичного сектору охорони здоров'я України.

2. Актуальні завдання державного нормування виробництва біофармацевтичних препаратів в Україні, їх відповідність міжнародним стандартам.

3. Розвиток вітчизняного конкурентного середовища у виробництві біофармацевтичних препаратів.

Операційний. Передбачаємо застосування на практиці різних методів організації навчальної діяльності здобувача, а саме: дискусії, захист проєктів, написання есе тощо. Особлива увага викладачами приділялася впровадженню інтерактивних методів навчання, роботою з Інтернет ресурсами, застосування різноманітних відеоматеріалів, оскільки подібний контент сприяє засвоєнню навчального матеріалу та покращує мотиваційну складову здобувача.

Підсумково-оцінювальний складник дає можливість спроєктувати найбільш доцільні методи навчання, які ми розділяємо на дві групи, а саме:

1. Методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності:

1.1.За джерелами інформації.

- Словесні: пояснення матеріалу з використанням різних дидактичних методів;
- Наочні: спостереження, демонстрація;
- Практичні: вправи, тести, розв'язок задач.

1.2. За логікою передачі та сприймання інформації: індуктивні, дедуктивні, аналітичні.

1.3. За ступенем самостійного мислення: репродуктивні, пошукові.

1.4. За ступенем керування: під наглядом викладача або самостійно.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

2. Методи стимулювання:

2.1. Дискусії, метою яких є створення ситуацій зацікавленості здобувача;

2.2. Самостійна творча робота, яка оцінюється певними балами.

Оцінювально-корегувальний етап дослідження (ІІІ) дозволяє оцінити рівень опанування фаховими компетентностями здобувача після завершення вивчення ОК а також передбачає визначати ступінь сформованості знань у студента:

1) у фахових знаннях, які є базисом для формування професійного мислення магістра з біотехнологій та біофармації;

2) вирішувати задачі і проблеми професійного характеру, що потребує оновлення та інтеграції знань, зокрема у галузі фармацевтичної біотехнології;

3) комунікаційних навичок, що передбачають зрозуміле донесення власних думок та висновків, а також знань та пояснень у процесі обміну навчальною і професійною інформацією;

4) здатності самостійно виконувати професійні завдання та відповідати за результати своєї діяльності.

Темами для самостійного опрацювання (СРС) ми обрали:

1. Паперова хроматографія, приклади використання.
2. Тонкошарова хроматографія, приклади використання.
3. Приготування гелей для електрофоретичних методів.
4. Розділення синтетичних барвників.
5. Ідентифікація складу харчових барвників інструментальними методами.
6. Розділення амінокислот інструментальними методами.
7. Визначення молекулярної маси білків.
8. Хімічно-модифіковані кремнеземи для хроматографії.
9. Ізократне елюювання.

Отже, синергія тем практичних занять та СРС забезпечує логічний перехід здобувача до вивчення наступних дисциплін «Сучасні методи дослідження біологічних об’єктів», «Стандартизація біотехнологічних продуктів», «Система забезпечення якості біотехнологічних продуктів».

Відмічаємо, що загальна оцінка успішності здобувача з ОК є рейтинговою, складається за бальною шкалою з урахуванням успішності із засвоєння тем.

Висновки. Авторами обґрунтовано методичні підходи до розробки структури вибіркового освітнього компоненту «Методи концентрування та розділення біологічних сполук». На нашу думку, застосування модульної організації ОК забезпечує логічний зв'язок між темами практичних занять та СРС, змістовий модуль стає інформаційним вузлом, що надає здобувачам базис для вивчення наступних освітніх компонентів Програми. Виявлено, що у професійній підготовці магістрів спеціальності G 21 «Біотехнології та біоінженерія» важливим є комплекс інформативного забезпечення, який реалізується змістовним наповненням тем практичних занять та СРС, тестами вихідного та кінцевого контролю. При розробці структури ОК автори виділяли три етапи

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

дослідження (загально-плановий, науково-організаційний та оцінювально-корегувальний).

Література

1. Робоча програма навчальної дисципліни «Методи концентрування та розділення біологічних сполук». Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, кафедра аналітичної, фізичної та колоїдної хімії. 2025. URL: https://drive.google.com/drive/folders/1Rvs2hacLn2NN5x33V0uo3-pFVH3P25Ov

2. Процайло М. Д., Дживак В. Г., Крицький І. О., Гощинський П. В., Воронцова Т. О., Хлібовська О. І. Особливості педагогічного процесу в умовах воєнного стану: психоемоційний стан та стресові реакції студентів. *Медицина та фармація: освітні дискурси*. 2025. (3). 55–62. https://doi.org/10.32782/eddiscourses/2025-3-8

3. Зайцева Г. М., Гождзінський С. М., Пушкарьова Я. М. Навчальна дисципліна «Основи патентознавства»: проблеми, виклики та перспективи впровадження. Modern aspects of science and education : collective monograph / Compiled by V. Shpak; Chairman of the Editorial Board S. Tabachnikov. Sherman Oaks, California : GS Publishing Services, 2025. 378–382. https://doi.org/10.51587/9798-9917-51926-2025-023

References

1. Robocha prohrama navchalnoi dystsypliny «Metody kontsentruvannia ta rozdilennia biolohichnykh spoluk». Natsionalnyi medychnyi universytet imeni O.O. Bohomoltsia, kafedra analitychnoi, fizychnoi ta koloidnoi khimii. 2025. URL: https://drive.google.com/drive/folders/1Rvs2hacLn2NN5x33V0uo3-pFVH3P25Ov

2. Protsailo M. D., Dzhyvak V. H., Krytskyi I. O., Hoshchynskyi P. V., Vorontsova T. O., Khlibovska O. I. Osoblyvosti pedahohichnoho protsesu v umovakh voiennoho stanu: psykhoe motsiinyi stan ta stresovi reaktsii studentiv. Medytsyna ta farmatsiia: osvitni dyskursy. 2025. (3). 55–62. https://doi.org/10.32782/eddiscourses/2025-3-8

3. Zaitseva H. M., Hozhdzinskyi S. M., Pushkarova Ya. M. Navchalna dystsyplina «Osnovy patentoznavstva»: problemy, vyklyky ta perspektyvy vprovadzhennia. Modern aspects of science and education : collective monograph / Compiled by V. Shpak; Chairman of the Editorial Board S. Tabachnikov. Sherman Oaks, California : GS Publishing Services, 2025. 378–382. https://doi.org/10.51587/9798-9917-51926-2025-023

Дата першого надходження статті до видання: 28.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 378:811.1/.9:37.02:159.955

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-845-851

Заремська Іванна Мечиславівна кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри іноземних мов та методики викладання, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, м. Глухів, https://orcid.org/0000-0002-9060-0004

АНАЛІЗ ПРОФЕСІЙНИХ КОНЦЕПТІВ НА ЗАНЯТТЯХ ІЗ КУРСУ «ІНОЗЕМНА МОВА ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ» ЯК ОДИН ІЗ ЧИННИКІВ ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті досліджено теоретичні засади формування критичного мислення майбутніх учителів у процесі опанування освітньої компоненти «Іноземна мова за професійним спрямуванням». Актуальність дослідження зумовлена необхідністю підготовки фахівців, здатних до автономного інтелектуального функціонування в умовах глобалізованого науково-освітнього простору та інформаційного перевантаження. Автор обґрунтовує, що вивчення іноземної мови у закладах вищої освіти трансцендентує репродуктивне засвоєння лексико-граматичного матеріалу, перетворюючись на складну лінгвокогнітивну діяльність.

У роботі детально розкрито потенціал аналізу професійних концептів як ключового дидактичного механізму. Професійні концепти розглядаються не лише як термінологічні одиниці, а як багатовимірні смислові структури, що відображають специфіку наукової картини світу. Особливу увагу приділено етапам роботи з автентичним професійним дискурсом: деконструкції та аналізу (диференціація концептуальних апаратів), синтезу та реконтекстуалізації (адаптація міжнародного досвіду), а також критичній оцінці (верифікація валідності аргументів іноземною мовою).

Доведено, що інтеграція концептуального аналізу стимулює розвиток рефлексивності та аналітичної верифікації. Студент, виступаючи у ролі «дослідника-компаративіста», вчиться ідентифікувати авторську позицію, розпізнавати приховані імплікації та упередженість у наукових текстах. Зроблено висновок, що такий підхід забезпечує органічну єдність мовної та когнітивної підготовки, формуючи здатність майбутнього вчителя приймати обґрунтовані рішення в умовах професійної невизначеності.

Ключові слова: критичне мислення, професійні концепти, «Іноземна мова за професійним спрямуванням», майбутні вчителі, лінгвокогнітивна діяльність, автентичний дискурс, аналітична верифікація, рефлексивність, підхід CLIL, вища освіта.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Zaremska Ivanna Mechyslavivna Candidate of Philological Sciences, Senior teacher of the Chair of Foreign Languages and Teaching Methods, Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University, Hlukhiv, https://orcid.org/0000-0002-9060-0004

ANALYSIS OF PROFESSIONAL CONCEPTS IN THE COURSE “FOREIGN LANGUAGE FOR SPECIFIC PURPOSES” AS ONE OF THE FACTORS CONTRIBUTING TO THE DEVELOPMENT OF HIGHER EDUCATION STUDENTS’ CRITICAL THINKING

Abstract. This article explores the theoretical basis for fostering future teachers’ critical thinking skills by mastering the educational component 'Foreign Language for Specific Purposes'. The study's relevance is determined by the need to train specialists capable of autonomous intellectual functioning within the conditions of a globalised scientific and educational environment and information overload.

The author states that learning a foreign language in higher education institutions goes beyond the mere acquisition of lexical and grammatical material, evolving into a complex linguistic and cognitive activity.

The paper thoroughly reveals the potential of professional concept analysis as a key didactic mechanism. Professional concepts are not merely interpreted as terminological units, but as multidimensional semantic structures that reflect the specificity of the scientific worldview.

Attention is paid to the stages involved in working with authentic professional discourse, namely deconstruction and analysis (differentiation of conceptual frameworks), synthesis and recontextualization (adaptation of international experience) and critical evaluation (verification of the validity of arguments in a foreign language).

The integration of conceptual analysis is shown to stimulate the development of reflexivity and analytical verification. Acting as a 'researcher-comparativist', students learn to identify authors' positions, recognise implicit meanings and biases in academic texts, and critically evaluate professional information. The study concludes that this approach ensures the organic unity of linguistic and cognitive training, thereby fostering the ability of future teachers to make well-informed decisions in situations of professional uncertainty.

Keywords: critical thinking, professional concepts, *Foreign Language for Specific Purposes* (FLSP), future teachers, linguo-cognitive activity, authentic discourse, analytical verification, reflexivity, CLIL approach, higher education.

Постановка проблеми. Опанування іноземної мови за професійним спрямуванням у закладах вищої освіти є складним нелінійним процесом, який трансцендентує репродуктивне засвоєння лексико-граматичного матеріалу [1; 7]. Цей процес розглядається як багатоаспектна лінгвокогнітивна діяльність, де мова функціонує не лише як засіб трансляції інформації, а й як інструмент

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

концептуалізації фахових знань. У процесі вивчення іноземної мови відбувається реструктуризація когнітивної бази здобувача вищої освіти, що вимагає критичної верифікації наявних знань через призму іншомовних наукових парадигм [4; 8].

Взаємодетермінація мовної та професійної компетентностей зумовлює трансформацію підходу до засвоєння фахової термінології: вона перетворюється з механічного запам'ятовування еквівалентів на процес інтеріоризації концептів [11]. Когнітивна реконструкція фахових понять у новій лінгвістичній системі сприяє експлікації прихованих змістів та уточненню понятійної сітки майбутнього фахівця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури засвідчує, що проблема формування критичного мислення майбутніх фахівців освітньої сфери перебуває у центрі уваги науковців протягом останніх десятиліть, проте її вектор постійно зміщується від загальнопедагогічного до контекстуально-професійного .

Теоретичний підмурок дослідження становлять праці зарубіжних фундаторів (Дж. Дьюї, Р. Пола, Л. Елдера, М. Ліпмана, Д. Халперн), які визначили критичне мислення як рефлексивне, скептичне та самокориговане мислення [4; 5; 6]. У вітчизняному науковому просторі вагомий внесок у розробку теорії розвитку КМ зробили О. Пометун, О. Тягло, С. Терно. Вони обґрунтували необхідність впровадження активних методів навчання для формування здатності до аналізу, синтезу та оцінки інформації [10].

Дослідження О. Тарнопольського, С. Ніколаєвої та Г. Квасової [9;11] доводять, що вивчення іноземної мови за професійним спрямуванням у закладах вищої освіти є не лише інструментальним процесом. Науковці акцентують увагу на інтегрованому навчанні мови та професійного змісту (підхід CLIL, розроблений D. Coyle, D. Marsh), де когнітивний розвиток (Cognition) є обов’язковим компонентом.

Дослідження Л. Шульмана (L. Shulman) щодо професійного знання вчителя та Дж. Хетті (J. Hattie) щодо видимого навчання підкреслюють, що вчитель повинен володіти глибоким розумінням педагогічних концептів. У працях сучасних дослідників (О. Бігіч, Н. Бориско) порушується питання про формування професійно-комунікативної компетенції, яка включає здатність до критичного переосмислення закордонного педагогічного досвіду.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні потенціалу аналізу професійних концептів як ефективного чинника формування критичного мислення майбутніх учителів у процесі вивчення курсу «Іноземна мова за професійним спрямуванням».

Виклад основного матеріалу дослідження. Досліджуючи попередні напрацювання у галузі, ми свідомо закцентували увагу на аспекті фахових компетентностей майбутнього учителя, адже фокусуємось на підготовці майбутніх учителів і викладанні освітнього компонента «Іноземна мова за професійним спрямуванням» саме для майбутніх педагогів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Опрацювання автентичного професійного дискурсу (наукової періодики, кейсів, нормативної документації) активує верифікаційну функцію мови. Зіставлення варіативних методологічних підходів та інтерпретацій в іноземному та вітчизняному наукових просторах стимулює розвиток аналітичних здібностей та критичного мислення здобувачів. Такий компаративний аналіз дозволяє не лише ідентифікувати термінологічні розбіжності, а й формувати навички міждисциплінарної рефлексії.

Інтеграція ж до іншомовного професійного середовища забезпечує розширення когнітивної картини світу студента через асиміляцію альтернативних концептуальних моделей та ментальних рамок. Отже, вивчення іноземної мови за професійним спрямуванням постає як динамічний процес формування професійної мовної особистості, здатної до автономного інтелектуального функціонування та критичного мислення в глобалізованому науково-освітньому просторі.

Одним із методів роботи на практичних заняттях із освітньої компоненти «Іноземна мова за професійним спрямуванням» є опрацювання здобувачами вищої освіти оригінальних наукових статей, текстів і кейсів.

Важливо усвідомлювати, що робота у межах цього методу не повинна зводитись до перекладацької діяльності, а, навпаки, слугувати важливим засобом розвитку критичного мислення здобувачів вищої освіти на основі компаративної діяльності.

Студент тут виступає в ролі «дослідника-компаративіста», який працює на перетині лінгвістичного та фахового полів.

Реалізація цього методу відбувається поступово. На першому етапі, етапі деконструкції та аналізу (Analysis) необхідно, по-перше, диференціювати концептуальні апарати, тобто визначити, як одна і та сама педагогічна проблема трактується в українському та у міжнародному нормативних полях, а також ідентифікувати авторську позицію: розпізнати приховані імплікації та ціннісні орієнтири, що притаманні закордонному науковому дискурсу [6].

Інтеграція міжнародного досвіду у вітчизняну педагогічну практику відбувається на етапі синтезу та реконтекстуалізації (Synthesis). Тут важливо не просто запозичити методику, а здійснити трансфер, адаптувавши її до соціокультурних умов України. На цій основі здобувач освіти може побудувати й власну гібридну модель, створивши власне професійне судження на основі поєднання найкращих аспектів і досвідів.

Найвищим і завершальним рівнем роботи є етап критичної оцінки (Evaluation), коли лінгвістична підготовка стає інструментом верифікації достовірності, тобто визначається, чи є валідність аргументів універсальною, чи специфічною для певної країни. На цьому етапі здобувач вищої освіти має обґрунтувати, чому певний підхід є доцільним чи недоцільним у рамках певного педагогічного контексту, причому аргументація має бути здійснена іноземною (у нашому випадку – англійською) мовою [2; 4].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Отже, зрозуміло, що опанування освітнього компоненту «Іноземна мова за професійним спрямуванням» є не лінійним засвоєнням лексико-граматичних структур, а складним когнітивно-рефлексивним процесом, що безпосередньо сприяє розвитку рефлексивності та аналітичної верифікації [8]. Процес опанування курсу є складним і розгалудженим, і може бути представленим у вигляді ментальної карти (Рис. 1).

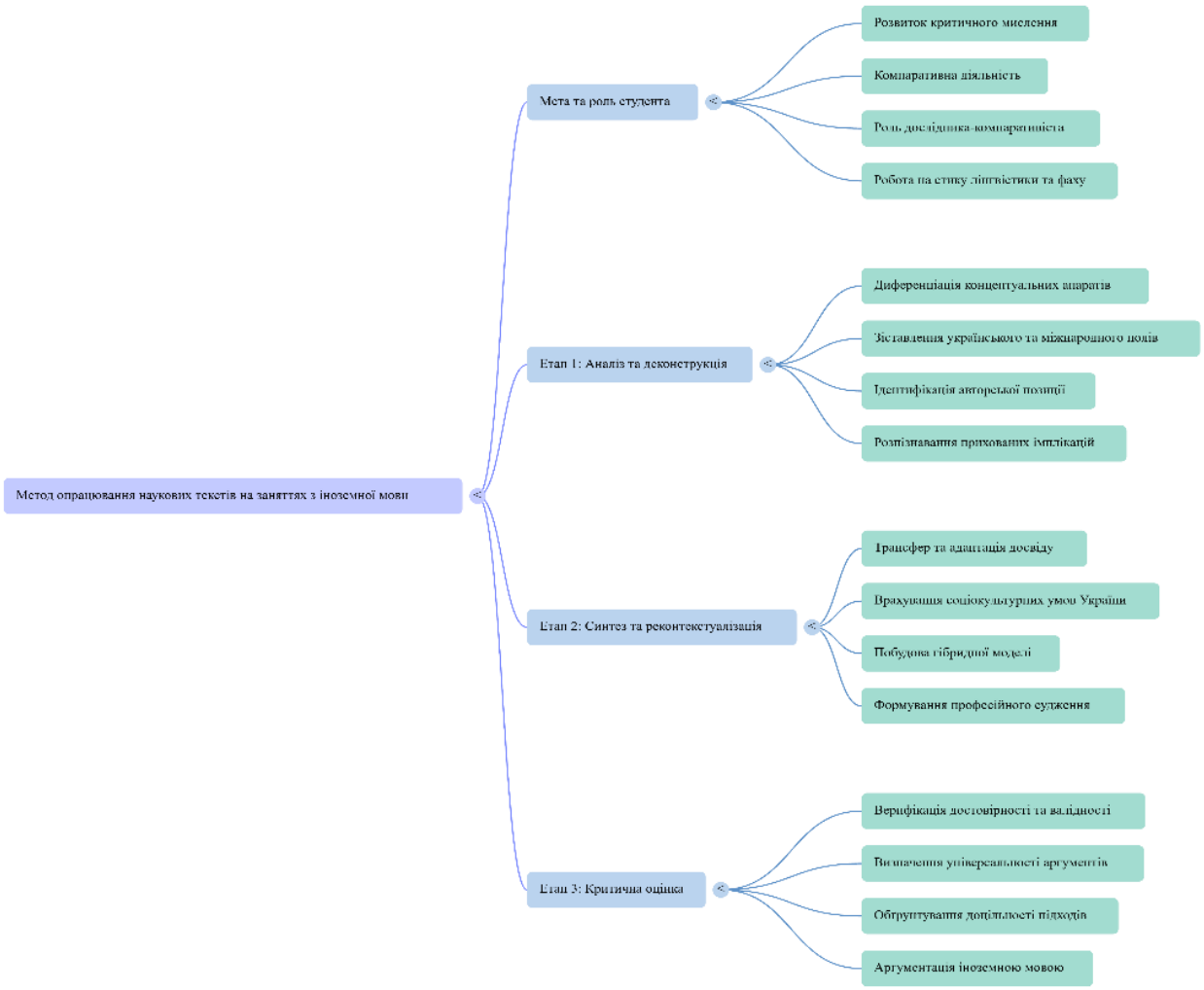

Рисунок 1

Розглянемо більш детально ключові властивості, які можуть бути сформовані в процесі опанування професійними іншомовними термінами. Особливо, на наш погляд, варто закцентуватись на рефлексивності, хоча вона і є завершальним, найвищим у ієрархії, етапом роботи здобувачів освіти із професійними концептами на заняттях з курсу «Іноземна мова за професійним спрямуванням».

Рефлексивність формується через необхідність здобувача освіти співвідносити мовленнєві дії із професійними завданнями: здобувач вищої освіти, оперуючи іноземною мовою у фаховому контексті, змушений усвідомлювати

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

власні когнітивні обмеження, прогалини у знаннях та ефективність обраних стратегій розв'язання проблем. Така метакогнітивна активність активізує процеси самоспостереження, самоконтролю та самокорекції, що є необхідною умовою формування автономного й відповідального суб'єкта навчання.

Опанування освітнього компоненту «Іноземна мова за професійним спрямуванням», крім зазначеного, стимулює і розвиток аналітичної верифікації як ключової складової критичного мислення. Отримуючи надзвичайно велику кількість інформації, подекуди навіть відчуваючи інформаційне перевантаження, характерного як для сучасного англомовного дискурсу зокрема, так і наукового континууму вцілому, здобувач освіти є не пасивним споживачем, а активним інтерпретатором і «фільтром» інформації.

Взаємодія з першоджерелами вимагає ретельного аналізу їхньої надійності, доказовості та відсутності маніпуляцій [2]. Це стає можливим завдяки критичному читанню та логічній перевірці фактів, що поєднує мовні знання з когнітивними зусиллями. Як наслідок, вивчення професійної мови готує фахівця до прийняття зважених рішень у складних ситуаціях.

Опрацювання фахових концептів є фундаментом для розвитку критичного мислення, адже воно перетворює вивчення термінів на глибокий аналіз змісту. Професійні поняття тут виступають не просто словами, а складними смисловими конструктами. Працюючи з ними, студент не лише перекладає, а й інтерпретує та порівнює ідеї, оцінюючи логіку автора та наукову вагу тексту згідно з актуальними стандартами галузі [7].

Особливого значення набуває те, що аналіз професійних концептів здійснюється в умовах іншомовного середовища, що підсилює когнітивне навантаження та водночас стимулює метакогнітивні процеси. Студент має співвідносити нову інформацію з уже наявними знаннями, долати мовні та семантичні бар'єри, уточнювати значення через контекст і критично оцінювати джерела, з яких отримано інформацію. Це сприяє розвитку здатності до аналітичної верифікації, зокрема перевірки достовірності англомовних матеріалів, виявлення потенційної упередженості, логічних похибок або маніпулятивних стратегій.

Інтеграція аналізу професійних концептів у структуру занять також створює умови для розвитку дискурсивного мислення, що проявляється у здатності аргументовано висловлювати власну позицію, брати участь у фахових обговореннях та здійснювати критичну оцінку альтернативних точок зору. Використання таких методів, як проблемно-орієнтоване навчання, кейс-аналіз, дискусії та проєктна діяльність, підсилює цей ефект, оскільки вимагає від студентів не лише відтворення знань, але й їх застосування в нових, часто невизначених ситуаціях [1; 3].

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, можна стверджувати, що аналіз професійних концептів у процесі опанування курсу «Іноземна мова за професійним спрямуванням» є не просто допоміжним методичним прийомом, а

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

фундаментальним дидактичним інструментом. Він забезпечує органічну інтеграцію лінгвістичної підготовки з інтенсивною когнітивною діяльністю, що трансформує процес вивчення мови на платформу для розвитку інтелектуального потенціалу майбутнього спеціаліста [6; 8].

Література:

1. Belcher, D. D. (2009). *English for Specific Purposes in Theory and Practice*. University of Michigan Press.
2. Cottrell, S. (2017). *Critical Thinking Skills: Effective Analysis, Argument and Reflection*.
3. Coyle, D., Hood, P., & Marsh, D. (2010). *CLIL: Content and Language Integrated Learning*. Cambridge University Press.
4. Elder, L., & Paul, R. (2020). *Critical Thinking: Tools for Taking Charge of Your Learning and Your Life*. (Фундатори критичного мислення).
5. Ennis, R. H. (2015). *Critical Thinking*. The Palgrave Handbook of Critical Thinking in Higher Education.
6. Facione, P. A. (2011). *Critical Thinking: What It Is and Why It Counts*.
7. Hyland, K. (2019). *English for Academic Purposes: An Advanced Resource Book*.
8. Paul, R., & Elder, L. (2019). *The Miniature Guide to Critical Thinking Concepts and Tools*. Rowman & Littlefield.
9. Ніколаєва, С. Ю. (2013). *Методика навчання іноземних мов і культур у закладах вищої освіти*.
10. Пометун, О. І. (2018). *Методика розвитку критичного мислення учнів у різних предметах*.
11. Тарнопольський, О. Б. (2012). *Методика навчання студентів немовних ВНЗ іншомовної мовленнєвої діяльності*.

References:

1. Belcher, D. D. (2009). English for Specific Purposes in Theory and Practice. University of Michigan Press.
2. Cottrell, S. (2017). Critical Thinking Skills: Effective Analysis, Argument and Reflection.
3. Coyle, D., Hood, P., & Marsh, D. (2010). CLIL: Content and Language Integrated Learning. Cambridge University Press.
4. Elder, L., & Paul, R. (2020). Critical Thinking: Tools for Taking Charge of Your Learning and Your Life. (Fundatory krytychnoho myslennia).
5. Ennis, R. H. (2015). Critical Thinking. The Palgrave Handbook of Critical Thinking in Higher Education.
6. Facione, P. A. (2011). Critical Thinking: What It Is and Why It Counts.
7. Hyland, K. (2019). English for Academic Purposes: An Advanced Resource Book.
8. Paul, R., & Elder, L. (2019). The Miniature Guide to Critical Thinking Concepts and Tools. Rowman & Littlefield.
9. Nikolaieva, S. Yu. (2013). Metodyka navchannia inozemnykh mov i kultur u zakladakh vyshchoi osvity.
10. Pometun, O. I. (2018). Metodyka rozvytku krytychnoho myslennia uchniv u riznykh predmetakh.
11. Tarnopolskyi, O. B. (2012). Metodyka navchannia studentiv nemovnykh VNZ inshomovnoi movlennievoi diialnosti.

Дата першого надходження статті до видання: 28.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 37.013.42(091)"191":37.017.4

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-852-864

Зубрицький Ігор Ярославович кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та корекційної освіти, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, м. Дрогобич, https://orcid.org/0000-0003-1047-953X

Смеречак Леся Іванівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та корекційної освіти, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, м. Дрогобич, https://orcid.org/0000-0002-4567-9737

ГРОМАДОЦЕНТРИЗМ У СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ДУМЦІ ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

Анотація. У статті здійснено історико-педагогічний аналіз громадоцентричних ідей у соціально-педагогічній думці початку XX століття, репрезентованих у публікаціях українських науковців, педагогів і громадських діячів – О. Барвінського, Ю. Стефановича, М. Луцкевича, М. Галущинського, І. Свєнціцького та Е. Сельського, вміщених у педагогічних часописах «Наша Школа» та «Світло», що виходили у Львові на початку XX століття. З'ясовано, що в умовах воєнних і повоєнних суспільних трансформацій громада розглядалася як основний суб'єкт соціального відновлення, здатний забезпечити консолідацію суспільства, підтримку соціально вразливих груп, освітню тяглість і формування моральних цінностей. Встановлено, що в досліджуваний період сформувався цілісний громадоцентричний дискурс, у межах якого поєднувалися ідеї освітнього впливу, соціального захисту, економічної самоорганізації та громадянської відповідальності.

Проаналізовано підходи до ролі школи, учителя та громадських інституцій як чинників соціалізації молодого покоління в умовах воєнної кризи. Обґрунтовано, що учительство розглядалося не лише як освітній, а й як соціально-культурний та організаційний ресурс розвитку громади. Особливу увагу приділено ідеям децентралізації соціальної опіки, розвитку локальних форм взаємодії та активізації внутрішніх ресурсів громад, що передбачали залучення широких верств населення до розв'язання соціальних проблем.

У ширшому аналітичному вимірі доведено, що окреслені ідеї мають значний евристичний потенціал для сучасної соціально-педагогічної теорії і практики. Вони корелюють із новітніми підходами до розвитку територіальних громад, міжсекторальної взаємодії, травмоорієнтованої педагогіки та соціальної роботи, орієнтованої на громаду. Актуалізація історичного досвіду дозволяє

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

поглибити розуміння механізмів забезпечення соціальної стійкості суспільства в умовах воєнних викликів, відновлення людського капіталу та формування життєстійкості підростаючого покоління.

Ключові слова: громада, громадоцентризм, соціально-педагогічна думка, соціальна робота, виховання, освіта, соціальна опіка, воєнний час, соціальна згуртованість.

Zubrytskyi Ihor Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Social Pedagogy and Correctional Education, Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University, Drohobych, https://orcid.org/0000-0003-1047-953X

Smerechak Lesia Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Social Pedagogy and Correctional Education, Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University, Drohobych, https://orcid.org/0000-0002-4567-9737

COMMUNITY-CENTRISM IN THE SOCIO-PEDAGOGICAL THOUGHT OF THE EARLY 20TH CENTURY

Abstract. The article presents a historical and pedagogical analysis of community-centrism ideas in the socio-pedagogical thought of the early twentieth century, as reflected in the publications of Ukrainian scholars and educators – O. Barvinskyi, Yu. Stefanovych, M. Lutskevych, M. Halushchynskyi, I. Sventsitskyi, and E. Selskyi – published in the pedagogical journals Nasha Shkola and Svitlo, issued in Lviv in the early twentieth century. It was found that in the conditions of military and post-war social transformations, the community was considered as the main subject of social recovery, capable of ensuring the consolidation of society, support of socially vulnerable groups, educational durability and formation of moral values. The study demonstrates that a coherent community-centered discourse emerged during the period under consideration, integrating ideas of educational influence, social protection, economic self-organization, and civic responsibility.

The article analyzes approaches to the role of the school, the teacher, and community institutions as key agents of youth socialization in the context of wartime crisis. It is substantiated that the teaching profession was perceived not only as an educational function but also as a socio-cultural and organizational resource for community development. Particular attention is given to the ideas of decentralization of social care, the development of local forms of interaction, and the activation of internal community resources, which involved the engagement of broad segments of the population in addressing social issues.

In a broader analytical perspective, it is argued that these ideas possess significant heuristic potential for contemporary socio-pedagogical theory and practice.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

They correlate with modern approaches to community development, intersectoral cooperation, trauma-informed pedagogy, and community-based social work. The actualization of historical experience contributes to a deeper understanding of the mechanisms for ensuring social resilience in times of war, restoring human capital, and fostering the resilience of younger generations.

Keywords: community, community-centrism, socio-pedagogical thought, social work, education, upbringing, social care, wartime, social cohesion.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується глибокими соціальними трансформаціями, зумовленими воєнними викликами, що актуалізують проблеми відновлення соціальної цілісності, забезпечення доступу до освіти, підтримки соціально вразливих категорій населення та формування життєстійкості підростаючого покоління. У цих умовах особливого значення набуває пошук ефективних моделей соціально-педагогічної взаємодії, здатних забезпечити консолідацію суспільства та мобілізацію його внутрішніх ресурсів.

Одним із перспективних напрямів такого пошуку є звернення до історико-педагогічної спадщини, зокрема до ідей громадоцентризму, що сформувалися в українській соціально-педагогічній думці початку ХХ століття. Публікації українських педагогів і громадських діячів, вміщені у педагогічних часописах «Наша Школа» та «Світло», які виходили на теренах Східної Галичини, відображають спроби осмислення ролі громади як базового суб’єкта соціального відновлення в умовах воєнних і повоєнних криз. У цих працях громада постає не лише як форма соціальної організації, а як активний чинник забезпечення освітньої тяглості, соціального захисту дітей і молоді, розвитку економічної самоорганізації та формування громадянської відповідальності.

Водночас, незважаючи на наявність окремих наукових розвідок, проблема системного осмислення громадоцентричних підходів у соціально-педагогічній думці початку ХХ століття, їхнього теоретичного потенціалу та можливостей імплементації в сучасну практику соціальної роботи й освіти залишається недостатньо дослідженою. Особливої актуальності це набуває в контексті сучасних процесів децентралізації, розвитку територіальних громад та посилення ролі міжсекторальної взаємодії у вирішенні соціальних проблем.

Таким чином, необхідність комплексного історико-педагогічного аналізу громадоцентричних ідей, репрезентованих у публікаціях українських педагогічних часописів початку ХХ століття, з метою виявлення їхнього евристичного потенціалу для сучасної соціально-педагогічної теорії і практики зумовлює актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти розвитку української соціально-педагогічної думки, історії освіти та громадського життя у Східній Галичині першої половини ХХ століття висвітлено у працях сучасних українських науковців, зокрема М. Левківського, О. Любар, М. Стельмаховича,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Д. Федоренка, Л. Задорожної-Княгницької, А. Слюсаренка, С. Оленича, Д. Герцюка, В. Дидика, Б. Савчука, Л. Сливки, Я. Стасіва та інших. У їхніх дослідженнях розглядаються проблеми історії педагогіки, становлення національної школи, розвитку педагогічної журналістики, діяльності освітніх товариств і ролі учительства у суспільних трансформаціях. Водночас недостатньо опрацьованими залишаються уявлення про громаду як суб'єкта соціального відновлення, забезпечення освітньої тяглості, соціального захисту дітей і молоді, формування моральної відповідальності та економічної самоорганізації, репрезентовані у поглядах українських науковців, педагогів і громадських діячів початку XX століття.

Мета статті – здійснити історико-педагогічний аналіз громадоцентричних ідей у соціально-педагогічній думці початку XX століття на матеріалах часописів «Наша Школа» та «Світло», з'ясувати роль громади як суб'єкта соціального відновлення та обґрунтувати актуальність цих підходів для сучасної соціально-педагогічної практики.

Виклад основного матеріалу. Олександр Барвінський у статті «Війна і її вплив на виховання людства» (*Наша Школа*. 1916. Р. VII. Зш. 1) порушує питання глибоких трансформацій, спричинених війною, зокрема у сфері освіти, громадського життя та суспільної свідомості. Він наголошує, що ще до початку Першої світової війни українські громади відчували гострий брак освічених і кваліфікованих кадрів *(«прогалини і недостачі» – Ол. Барв.)*, здатних забезпечити належний рівень культурного й економічного розвитку. Війна ж не лише загострила ці проблеми, а й завдала непоправних демографічних втрат, знищивши «цвіт нації» [1, С. 21].

У цьому контексті О. Барвінський акцентує увагу на моральному обов'язку кожного свідомого громадянина докладати «надзусиль» задля подолання наслідків війни – «робити за десятьох», щоб «надолужити великі шкоди і втрати, заподіяні нашому культурному і народному доробкові» [1, С. 21]. Будь-яке нехтування або знецінення спільної праці на користь громади він розглядає як неприйнятне, підкреслюючи необхідність консолідації суспільства.

Водночас автор осмислює війну як своєрідний моральний урок: пережиті страждання, на його переконання, мають сприяти подоланню внутрішніх розбіжностей, формуванню культури взаємоповаги та толерантності до різних поглядів. Важливою є не одноманітність позицій, а спільна спрямованість на досягнення суспільно значущих цілей. У цьому вбачається прагнення автора до формування нової якості громадянської єдності, заснованої на відповідальності та взаємній довірі.

На переконання О. Барвінського, одним із основних уроків війни має стати усвідомлення приналежності кожного до громади незалежно від соціальних, політичних чи ідеологічних відмінностей. Саме тому суспільство має виховувати почуття обов'язку, точності та організованості, а також здатність до спільної дії. Джерелом такої консолідації він вважає силу духу і єдність, продемонстровані

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

українцями у воєнний період, коли матеріальні цінності втратили пріоритетність, а визначальним критерієм суспільної оцінки стала готовність до самопожертви. Унаслідок цього, на думку автора, мають трансформуватися «життєва культура», взаємини між соціальними верствами, політичними силами та владою, утверджуючи нові стандарти суспільного життя [1].

Важливе місце у роздумах О. Барвінського посідає питання соціального захисту. Він наголошує на необхідності активної участі громад у підтримці осіб з інвалідністю, вдів і сиріт, а також у збереженні та розвитку існуючих «просвітніх, культурних, господарських і скарбових огнищ» [1, С. 22]. Водночас автор закликає до створення нових соціальних інституцій, здатних заповнити ті «прогалини і недостачі», які особливо гостро, на його думку, проявляться в умовах повоєнної дійсності.

Окрему увагу він приділяє розвитку освіти як стратегічного ресурсу відновлення суспільства. Йдеться не лише про розбудову шкільництва з метою виховання покоління, яке стане підвалиною національного піднесення, а й про створення мережі професійних закладів – ремісничих, промислових, господарських шкіл, що мають забезпечити швидке відновлення економічного потенціалу громад. Водночас підкреслюється значення університетської освіти як чинника формування національної інтелектуальної еліти [1].

Вважаємо за доцільне зазначити, що у ширшому аналітичному вимірі ідеї О. Барвінського набувають особливої актуальності в сучасних умовах. Подібно до міжвоєнного періоду, українське суспільство сьогодні стикається з наслідками війни – демографічними втратами, міграційними процесами, руйнуванням інфраструктури та потребою швидкого відновлення людського капіталу. Як і сто років тому, основного значення набувають консолідація громад, розвиток освіти, підтримка соціально вразливих груп та активізація громадянської участі. Заклик до «праці за десятьох» трансформується у сучасні практики волонтерства, громадської самоорганізації та міжсекторальної взаємодії, що забезпечують стійкість суспільства в умовах кризи.

Насамкінець О. Барвінський підкреслює необхідність швидкої адаптації громад до нових викликів, подолання внутрішніх конфліктів і спрямування зусиль на спільне майбутнє. Ця думка зберігає свою актуальність і сьогодні, адже ефективне відновлення суспільства можливе лише за умови єдності, відповідальності та стратегічного бачення розвитку.

Юліан Стефанович у статті «Кілька слів про значінє школи під теперішню хвилю» (*Наша Школа.* 1916. Р. VII. Зш. 2-3) осмислює глибокі соціально-психологічні наслідки війни для дітей та молоді, які формуються (*«виковуються» – Юл. Стеф.*) в умовах воєнного часу. Віддаючи належне молоді, яка бере безпосередню участь у воєнних діях і, за його словами, «на окопах дивиться смерті в очі, сталить свої нерви серед гремоту армат і виробляє силу свого духа на кровавих боєвищах та вже дозріло на сильних мужів», автор водночас зосереджує увагу на становищі молодшого покоління. Останнє,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

внаслідок війни, зазнає комплексних втрат, оскільки позбавлене систематичного навчання, змушене жити в умовах окупації, голоду, вимушених переселень і соціальної нестабільності [2].

Аналізуючи вплив війни на суспільство, Ю. Стефанович підкреслює його амбівалентний характер: з одного боку, «воєнний дух» здатен пробуджувати в людині благородні риси – мужність, витривалість, самопожертву; з іншого – сприяє актуалізації деструктивних імпульсів, пов'язаних із жорстокістю та дегуманізацією. Особливо вразливою до цих впливів є молодь, яка формується в умовах нестабільності та моральної дезорієнтації. У дітей, позбавлених належної опіки та виховного середовища, спостерігається «притуплення потрібної вразливости» і зниження рівня моральності, тоді як старша молодь, перебуваючи «у віці "рожевих" мрій», дедалі частіше демонструє зневіру й розчарування в гуманістичних ідеалах [2, С. 3].

У такому стані, фізичного виснаження, емоційної пригніченості та духовної дезорієнтації, молоде покоління повертається до освітнього процесу, що істотно ускладнює його ефективність. У зв'язку з цим автор наголошує на першочерговості відновлення внутрішньої рівноваги дитини, «погоди в душі», виведення її зі стану апатії та пригноблення. Водночас він критично оцінює можливості родини у виконанні цієї функції, зауважуючи, що сім'я, обтяжена власними втратами і травматичним досвідом війни, не завжди спроможна забезпечити належну емоційно-психологічну підтримку, бо «з кутів хати визирають жура і сум» [2, С. 3].

У цьому контексті школа та Церква, за Ю. Стефановичем, набувають статусу провідних інституцій соціально-педагогічної підтримки, здатних стати джерелом морального відновлення та духовної стабілізації «зболілої дитячої душі» [2, С. 3]. Виховання підростаючого покоління розглядається як стратегічне завдання суспільства, оскільки формування фізично й духовно здорової молоді виступає передумовою повоєнної відбудови економічного та культурного життя. Водночас автор підкреслює, що школа не може функціонувати ізольовано від громади. Її місія полягає не лише у передачі знань, а й у формуванні життєстійкості, віри у власні сили, активної громадянської позиції та моральних орієнтирів. Школа покликана «вдихнути в молоді серця» відвагу до життя, відновити довіру до людства, утвердити ідеали гуманності й справедливості. Реалізація цих завдань, на переконання Ю. Стефановича, безпосередньо пов'язана з роллю вчителя, який має володіти високою емпатійною чутливістю, «читати в серцях молоді», розуміти її внутрішній стан і спрямовувати її розвиток. Учитель постає як порадник, моральний авторитет і провідник, що поєднує професійну компетентність із педагогічною турботою та людяністю [2].

Проте ефективність цього процесу значною мірою залежить від підтримки з боку громади. Ю. Стефанович наголошує, що виховання не може бути виключно справою школи чи окремих інституцій – воно потребує широкої суспільної участі. Громада має долучатися не лише через матеріальну допомогу

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

найбільш уразливим категоріям дітей та молоді, а й через активну участь у виховних ініціативах, формування сприятливого соціокультурного середовища, підтримку освітніх практик і цінностей. Таким чином, громада виступає співтворцем виховного простору, у якому відбувається становлення особистості [2].

Проблему обмеженого доступу значної частини дітей і шкільної молоді до освіти в умовах «воєнного лихоліття» Ю. Стефанович порушує також на шпальтах лютневого випуску «Нашої Школи» у 1916 році. У «Відозві» звертається до «інтелігентних сил» – священників, урядників, учителів та інших представників локальних спільнот, зокрема Учительської Громади й Українського педагогічного товариства, із закликом до консолідації зусиль задля забезпечення безперервності освітнього процесу. Як один із практичних механізмів автор пропонує організацію підготовчих курсів для учнів, позбавлених можливості відвідувати школу внаслідок війни, а також активне залучення широкого загалу громад до підтримки цих ініціатив [3].

У цьому контексті громада постає як основний соціальний інститут, здатний компенсувати функціональні обмеження формальної освітньої системи. Через механізми самоорганізації, солідарної взаємодії та мобілізації внутрішніх ресурсів вона забезпечує підтримання освітньої тяглості та соціалізацію підростаючого покоління навіть за умов системної кризи.

Водночас, за спостереженнями Ю. Стефановича, війна актуалізує іншу фундаментальну проблему – організацію опіки над осиротілими дітьми, яка постає як першочергове суспільне завдання. Автор підкреслює, що ще у довоєнний період ця сфера характеризувалася недостатнім рівнем інституційного розвитку, тоді як воєнні дії, окупаційні процеси та епідемії значно поглибили кризу, спричинивши різке зростання кількості сиріт, особливо серед українського населення. У зв’язку з цим він трактує соціальну опіку як «християнський, суспільний і народний обов’язок» духовенства, учительства та всієї громади, акцентуючи на її визначальному значенні для виховання підростаючих поколінь [3, С. 52].

Розвиваючи цю позицію, Ю. Стефанович обґрунтовує необхідність формування децентралізованої, громадоорієнтованої системи соціальної опіки. Попри існування окремих сирітських фундацій, він наголошує на їх обмеженій спроможності охопити весь спектр потреб. Відтак основним механізмом розв’язання проблеми визначається створення локальних «сирітських опікунчих комітетів» у кожній громаді – місті, містечку чи селі. До їх складу, за автором, мають входити представники влади, духовенства, учительства, церковних братств та авторитетні члени громади, що забезпечує міжінституційну взаємодію та підвищує ефективність соціальної підтримки.

Принциповою у цьому підході є ідея локалізації відповідальності: опіка над «дітьми своїх близьких сусідів та свояків» сприяє підвищенню рівня довіри, прозорості та адресності допомоги. Безпосереднє спостереження результатів власної участі стимулює розвиток благодійності та формує сталі практики

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

громадянської солідарності. У перспективі це, за Ю. Стефановичем, може призвести до інституціоналізації взаємодії між громадами та формування потужніших соціальних структур, здатних системно реагувати на виклики. Водночас така діяльність має значний виховний ефект, сприяючи утвердженню цінностей відповідальності, співучасті та взаємопідтримки. Характерно, що автор пов'язує цю практику також із процесами особистісного відновлення, зокрема для родин, які зазнали втрат унаслідок війни, адже опіка над сиротами надає їхньому життю нового змісту.

У статті «Завдання народнього учителя і народньої школи» Марко Луцкевич (*Світло* . 1921. Р. 1. Ч. 3), акцентує увагу на визначальній ролі громади як консолідуючого чинника в умовах повоєнного лихоліття. Автор вважає, що після поразки визвольних змагань українського народу та глибоких соціально-економічних і культурних потрясінь саме українська громада має виступити фундаментом для об'єднання *(«гуртування» – Мар. Луцк.*) нації. Аргументуючи свою позицію, дослідник апелює до народної мудрості, зокрема до приказок «Громада – великий чоловік» та «Дружній отарі й вовк не страшний» [4, С. 27], які відображають усталені уявлення про силу колективної єдності.

Особливого значення у цьому контексті набуває ідея «спільництва» як форми соціальної взаємодії, що передбачає консолідацію зусиль громади як в економічній, так і в інтелектуально-культурній площинах. На переконання М. Луцкевича, лише така інтеграція ресурсів і потенціалів здатна забезпечити відновлення соціальної цілісності, стабілізацію суспільного життя та створення передумов для подальшого розвитку української спільноти. Відтак громада, у його трактуванні, постає не лише як форма співжиття, а як активний суб'єкт соціального відновлення, що виконує функції підтримки, самоорганізації та соціалізації, зокрема молодого покоління в умовах кризового суспільства.

У структурі такої громади, за М. Луцкевичем, визначальну роль відіграє народний учитель, якого автор розглядає не лише як фахівця освітньої сфери, а передусім як порадника й культурного провідника громади. Його діяльність виходить за межі шкільного навчання й охоплює широку суспільно-просвітницьку та організаційну роботу, спрямовану на активізацію народних мас, розвиток економічної ініціативи та формування навичок самозарадності. Зокрема, учитель долучається до громадської діяльності у читальнях товариства «Просвіта», бере участь у роботі гуртків і філій товариства «Сільський господар», а також підтримує функціонування сільських кредитних кооперативів – «райфайзенок», які відігравали вагому роль у фінансовому забезпеченні українського селянства [4]. Таким чином, постать народного учителя у трактуванні М. Луцкевича постає як інтеграційний елемент, що поєднує освітню, культурну та соціально-економічну сфери життя громади, сприяючи її консолідації та відновленню в умовах повоєнної дійсності.

Доцільно зауважити, що загальний стан українського населення повоєнних громад у Східній Галичині М. Луцкевич характеризує як такий, що перебуває на

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

«стадії цілковитого пауперизму» [4, С. 28], тобто стану крайнього зубожіння, який охоплює не лише матеріальну сферу життя, а й спричиняє соціальну дезорганізацію, зниження рівня освітніх і культурних потреб, втрату економічної самостійності та послаблення громадської активності.

У такому контексті подолання цього явища, на думку автора, вимагає не лише економічних заходів, а й цілеспрямованого виховного та просвітницького впливу, здатного активізувати внутрішні ресурси громади та відновити її соціальну суб'єктність. За цих обставин народний учитель виходить за межі суто шкільної діяльності й постає як активний учасник громадського життя, покликаний сприяти соціальному відновленню та консолідації спільноти.

М. Луцкевич наголошує, що розвиток кооперативних форм господарювання – організація молочарських спілок, ефективне функціонування кредитних кооперативів, створення споживчих товариств на засадах здорових кооперативних принципів – сприяє підвищенню добробуту населення та загальному економічному зміцненню громади. У свою чергу, зростання матеріальної спроможності громади позитивно позначається і на фінансовому забезпеченні освітньої сфери, зокрема на покращенні ресурсної бази діяльності народного вчителя.

Важливим є й те, що активна участь учителя в діяльності місцевих інституцій громади підвищує його суспільний авторитет, розширює можливості впливу на громадську думку та сприяє мобілізації ресурсів на культурно-освітні потреби. Водночас М. Луцкевич застерігає, що роль учителя у кооперативному русі має бути делікатною і ненав'язливою, подібною до «малопомітної ролі фермента або каталізатора в хімії»: його завдання – ініціювати, заохочувати та підтримувати прояви самостійної громадської активності, пробуджуючи ініціативу в широких верствах «затурканого лихом-недолею народу» [4, С. 28].

Таким чином, бути з народом, працювати серед народу й для народу постає як моральний і професійний імператив не лише для вчителя, а й для кожного освіченого громадянина, адже від цього залежить майбутнє нації. На переконання автора, лише «невсипуща та муравлина праця» в господарсько-економічній сфері здатна забезпечити зростання добробуту суспільства, тоді як подолання злиднів і економічної кволості створює передумови для ширшої «суспільно-політичної емансипації» [4, С. 28].

Окремий акцент М. Луцкевич робить на необхідності формування навичок самостійності (*«самодіяльності» – Мар. Луцк.*), що має розпочинатися зі школи. Закладання у дітей і молоді засад «творчої самодопомоги й братерської солідарності» розглядається як передумова становлення активного громадянина. Визнання права підростаючого покоління на ініціативу та самостійність, на думку автора, сприяє формуванню особистостей, здатних до відповідальної суспільної участі, самореалізації та захисту власних і колективних прав. Водночас ознайомлення учнів із практиками кооперації та громадської взаємодії забезпечує їх підготовку до активної участі в житті громади [4].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Ідею служіння інтересам громади послідовно обстоює Михайло Галущинський. У статті «Жертвенність на публічні цілі» (*Світло.* 1921. Р. 1. Ч. 3) він зазначає, що виховання, школа, освіта, соціальна *(«суспільна» – Мих. Гал.*) опіка, а також інші інституції та організації мають докласти максимальних зусиль для формування народу як громади вільних, відповідальних і свідомих особистостей. З цією метою автор закликає громадян до свідомого вибору на користь підтримки українських громадських інституцій, передусім у фінансовому вимірі, що має забезпечити їх матеріальну спроможність «покласти певні основи для великого діла» [5, С. 29]. Апелюючи до морально-етичних засад суспільного життя, М. Галущинський підкреслює, що така підтримка не повинна бути примусовою чи кон'юнктурною, натомість має набути ознак внутрішнього переконання – своєрідного «категоричного імперативу». У цьому контексті він формулює ідею «поголовного, добровільного, відповідного до матеріальної спроможності податку на всі публічні українські цілі», розглядаючи її як необхідну умову консолідації громади та забезпечення сталого розвитку національних інституцій [5, С. 29].

Зазначені підходи концептуально перегукуються з ідеями М. Луцкевича щодо «спільництва» та ролі громади як базового ресурсу соціального відновлення. В обох авторів простежується чітка орієнтація на громадо-центричну модель суспільного розвитку, в якій поєднуються економічна самоорганізація, культурно-освітня діяльність і моральна відповідальність громадян. Водночас акцент М. Галущинського на добровільній фінансовій участі членів громади дозволяє розглядати його ідеї як ранню форму осмислення механізмів громадського фінансування, що в сучасних умовах знаходять своє відображення у практиках благодійності, фандрейзингу та підтримки громадських ініціатив.

Подібні ідеї розвиває Іларіон Свєнціцький, який у праці «Значіння учителя-виховавця в розвитку суспільного світогляду» (*Світло.* 1921. Р. І. Ч. 6) акцентує увагу на глибоких морально-соціальних наслідках Першої світової війни та визвольних змагань (1917-1921) для українського суспільства. Учений констатує, що тривалі роки воєнного протистояння спричинили суттєвий моральний занепад, дезорієнтацію ціннісних орієнтирів і руйнування усталених форм громадського життя.

Особливо трагічним, на його думку, є те, що значна частина учительства була відірвана від своєї професійної діяльності й змушена брати безпосередню участь у воєнних діях – «вбивати і вести на вбивство» [6, С. 58].

У цьому контексті І. Свєнціцький із глибоким занепокоєнням зауважує, що війна фактично зруйнувала традиційний образ учителя-вихователя як носія моральності й гуманістичних цінностей, перетворивши його на «сліпе оруддя невмолимого Молоха війни» та, подекуди, виконавця нелюдських наказів. Водночас дослідник підкреслює, що галицьке учительство значною мірою зберегло національну свідомість і обрало шлях активної участі у визвольній

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

боротьбі, виступивши суб'єктом історичних змін і носієм ідеї майбутнього відродження української нації [6].

У повоєнний період, на переконання І. Свєнціцького, учительство має чітко усвідомити масштаб і складність завдань, що постають перед громадами, в яких воно функціонуватиме. Передусім ідеться про необхідність формування нового суспільного світогляду, заснованого на принципах моральності, соціальної справедливості, рівності та громадянської відповідальності. Особливу увагу автор приділяє виховному впливу на «найширші і наймолодші верстви суспільности», підкреслюючи, що саме через молоде покоління можливе відновлення моральних засад і соціальної цілісності. Водночас важливими союзниками сім'ї у цьому процесі він вважає культурно-освітні організації та свідому, консолідовану громаду, які спільно з учителем-вихователем забезпечують формування нової якості суспільного життя [6].

Дещо під іншим кутом зору проблему ролі громади у подоланні соціальних викликів розглядає Евген Сельський. У статті «Суспільно-національна опіка над дітьми» (*Світло.* 1922. Р. II. Ч. 6) він порушує питання організації соціальної *(«суспільної» – Ев. Сель.*) опіки над дітьми, підносячи її до рівня суспільно-національного завдання. Усвідомлюючи державний масштаб цієї проблеми, автор із прикрістю констатує, що за відсутності власної державності відповідальність за її розв'язання покладається на сам народ і, передусім, на громади. Водночас він наголошує на занедбаності цієї сфери та бракові належної підтримки з боку широких верств населення.

Е. Сельський звертає увагу на відсутність станом на 1922 рік повноцінної статистики щодо українських дітей-сиріт у Східній Галичині, що ускладнює оцінювання масштабів проблеми. При цьому він розширює розуміння об'єкта соціальної опіки, наголошуючи, що її потребують не лише сироти, а всі діти, які перебувають у стані занедбання або під ризиком його виникнення. Під «занедбанням» автор розуміє стан дитини, зумовлений недостатністю належного догляду та виховання. Аналізуючи причини цього явища, він підкреслює визначальну роль соціально-економічних чинників: повоєнна економічна криза, високий рівень безробіття, трудова міграція батьків або опікунів, що унеможливлює належний нагляд за дітьми. Унаслідок цього значна частина дітей опиняється поза освітнім процесом, проводить більшість часу на вулиці та підпадає під вплив асоціального середовища. Особливо гостро ці проблеми проявляються у міському середовищі, насамперед у великих містах, зокрема у Львові [7].

Аналізуючи офіційні дані щодо злочинності неповнолітніх у довоєнний і післявоєнний періоди, Е. Сельський доходить висновку, що сільська молодь є менш схильною до девіантної поведінки. Це він пояснює більш відчутним впливом традиційних інститутів – церкви та школи, а також консервативністю сільського середовища, яке забезпечує вищий рівень соціального контролю. Водночас порятунок «занедбаних» дітей за умов відсутності національної

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

держави автор покладає на «суспільність» і громади, наголошуючи, що їх діяльність має бути не репресивною, а передусім профілактичною (*«запобігаючою» – Ев. Сель.*) [7].

У практичному вимірі Е. Сельський пропонує розбудову мережі закладів суспільної опіки, зокрема «порадень матерей і захистів для немовлят, званих також діточими яслами» [7, С. 23], а також «захоронок, діточих захистів, фреблівок» [7, С. 24], тобто інституцій раннього догляду, виховання та соціального захисту дітей. Попри це, він із жалем констатує, що, за поодинокими винятками, громади приділяють недостатню увагу організації суспільно-національної опіки. Необхідність створення та підтримки таких закладів автор обґрунтовує їх здатністю не лише забезпечувати фізичне виживання значної кількості дітей у повоєнних умовах, а й сприяти їх соціалізації та підготовці до самостійного життя. Посилаючись на досвід Німеччини та Франції, Е. Сельський підкреслює, що в подібних установах дітей навчають ремесел, що забезпечує їх подальшу інтеграцію в економічне життя громади та посилює її ресурсний потенціал.

Водночас ефективність такої моделі, на думку автора, можлива лише за умови зростання громадянської свідомості: «загал» має усвідомити «значіння захистів» і належним чином опікуватися долею дітей [7].

Висновки. Узагальнюючи викладений матеріал, доцільно зазначити, що ідеї українських педагогів початку XX століття, репрезентовані у публікаціях педагогічних часописів «Наша Школа» та «Світло», формують цілісний громадоцентричний дискурс соціально-педагогічного відновлення суспільства в умовах воєнної та повоєнної кризи. Незважаючи на різні акценти – освітні, морально-виховні, соціально-захисні чи економічні – у працях О. Барвінського, Ю. Стефановича, М. Луцкевича, М. Галущинського, І. Свєнціцького та Е. Сельського простежується спільна ідея визначальної ролі громади як базового суб’єкта консолідації, підтримки та відновлення суспільства. Саме громада розглядається як середовище, здатне забезпечити освітню тяглість, соціальний захист дітей і молоді, формування моральних цінностей, розвиток економічної самоорганізації та плекання громадянської відповідальності.

У ширшому аналітичному вимірі зазначені положення набувають особливої актуальності в сучасних умовах, коли українське суспільство знову функціонує в контексті воєнних викликів. Порушення доступу до освіти, зростання кількості соціально вразливих категорій дітей і молоді, потреба у відновленні людського капіталу та посиленні соціальної згуртованості актуалізують звернення до історичного досвіду. Виявлені у дослідженні ідеї корелюють із сучасними підходами до розвитку територіальних громад, міжсекторальної взаємодії, травмоорієнтованої педагогіки та соціальної роботи, орієнтованої на громаду. Відтак історико-педагогічна спадщина початку XX століття не лише зберігає наукову цінність, а й виступає важливим теоретико-практичним ресурсом для осмислення та розв’язання актуальних соціально-освітніх проблем сьогодення.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Література:

1. Барвінський О. Війна і єї вплив на вихованє людства. *Наша Школа : науково-педагогічна часопись.* 1916. Р. VII. Зш. 1. С. 18-24.
2. Стефанович Ю. Кілька слів про значінє школи під теперішню хвилю. *Наша Школа : науково-педагогічна часопись.* 1916. Р. VII. Зш. 2-3. С. 1-5.
3. Стефанович Ю. Відозва. *Наша Школа : науково-педагогічна часопись.* 1916. Р. VII. Зш. 1. С. 49-52.
4. Луцкевич М. Завдання народнього учителя і народньої школи. *Світло : місячник присвячений справам національного й суспільного виховання.* 1921. Р. 1. Ч. 3. С. 27-29.
5. Галущинський М. Жертвенність на публичні цілі. *Світло : місячник присвячений справам національного й суспільного виховання.* 1921. Р. 1. Ч. 3. С. 29-30.
6. Свєнціцкий І. Значіння учителя-виховавця в розвитку суспільного світогляду. *Світло : місячник присвячений справам національного й суспільного виховання*. 1921. Р. І. Ч. 6. С. 57-60.
7. Сельський Е. Суспільно-національна опіка над дітьми. *Світло : місячник присвячений справам національного й суспільного виховання*. 1922. Р. ІІ. Ч. 6. С. 19-28.

References:

1. Barvinskyi, O. (1916). Viina i yei vplyv na vykhovanie liudstva [War and its impact on the education of humanity]. *Nasha Shkola : naukovo-pedahohichna chasopys – Nasha Shkola : scientific and pedagogical journal. 1, 18-24* [in Ukrainian].
2. Stefanovych, Yu. (1916). Kilka sliv pro znachinie shkoly pid teperishniu khvyliu [A few words about the importance of school today]. *Nasha Shkola : naukovo-pedahohichna chasopys – Nasha Shkola : scientific and pedagogical journal. 2–3, 1-5* [in Ukrainian].
3. Stefanovych, Yu. (1916). Vidozva [Appeal]. *Nasha Shkola : naukovo-pedahohichna chasopys – Nasha Shkola : scientific and pedagogical journal. 1, 49-52* [in Ukrainian].
4. Lutskevych, M. (1921). Zavdannia narodnoho uchytelia i narodnoi shkoly [The task of the public teacher and the public school]. *Svitlo : misiachnyk prysviachenyi spravam natsionalnoho y suspilnoho vykhovannia – Svitlo : The monthly is devoted to matters of national and social education, 3, 27-29* [in Ukrainian].
5. Halushchynskyi, M. (1921). Zhertvennist na publychni tsily [Sacrifice for public purposes]. *Svitlo : misiachnyk prysviachenyi spravam natsionalnoho y suspilnoho vykhovannia – Svitlo : The monthly is devoted to matters of national and social education, 3, 29-30* [in Ukrainian].
6. Svientsitskyi, I. (1921). Znachinnia uchytelia-vykhovavtsia v rozvytku suspilnoho svitohliadu [The importance of the teacher-educator in the development of a social worldview]. *Svitlo : misiachnyk prysviachenyi spravam natsionalnoho y suspilnoho vykhovannia – Svitlo : The monthly is devoted to matters of national and social education, 6, 57-60* [in Ukrainian].
7. Selskyi, E. (1922). Suspilno-natsionalna opika nad ditmy [Social and national care for children]. *Svitlo : misiachnyk prysviachenyi spravam natsionalnoho y suspilnoho vykhovannia – Svitlo : The monthly is devoted to matters of national and social education, 6, 19-28* [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 01.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 15.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 37.013.83:37.091.12:005.336.2:004

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-865-874

Іваницький Олександр Іванович доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки та психології освітньої діяльності, Запорізький національний університет, м. Запоріжжя, https://orcid.org/0000-0002-3351-0571

Андрєєв Андрій Миколайович доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри загальної та прикладної фізики, Запорізький національний університет, м. Запоріжжя, https://orcid.org/0000-0002-5390-6813

АНДРАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛІВ STEM

Анотація. У статті обґрунтовано андрагогічні засади формування дослідницької компетентності вчителів STEM у системі післядипломної педагогічної освіти. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю підготовки педагога, здатного до інноваційної діяльності, критичного мислення та міждисциплінарної інтеграції знань в умовах динамічних змін освітнього середовища. Розкрито сутність дослідницької компетентності як інтегративної характеристики особистості вчителя, що охоплює мотиваційний, когнітивний, діяльнісний і рефлексивний компоненти та забезпечує готовність до організації й реалізації науково-дослідної діяльності в освітньому процесі.

Обґрунтовано доцільність застосування системного та андрагогічного підходів, які враховують специфіку навчання дорослих, зокрема їхню орієнтацію на практичний результат, самоспрямованість, опору на професійний досвід і внутрішню мотивацію. Визначено ключові принципи організації освітнього процесу: проблемно-орієнтованість, контекстність, рефлексивність і практичну спрямованість. Доведено, що ефективність розвитку дослідницької компетентності забезпечується інтеграцією інноваційних підходів, зокрема проєктно-дослідницької та колаборативної діяльності, а також використанням цифрових технологій.

Визначено сукупність педагогічних умов, серед яких провідними є мотиваційна підтримка педагогічних працівників, поєднання теоретичної підготовки з практичною діяльністю, створення рефлексивного освітнього середовища та індивідуалізація навчання. Окреслено ефективні форми і методи підготовки, зокрема кейс-метод, дослідницькі проєкти, тренінги, функціонування STEM-лабораторій і використання змішаного навчання. Зроблено висновок, що впровадження андрагогічного підходу сприяє підвищенню якості професійної підготовки вчителів і забезпечує розвиток їхньої здатності до дослідницької діяльності в умовах сучасної освіти.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Ключові слова: андрагогіка, дослідницька компетентність, STEM-освіта, післядипломна освіта, професійний розвиток учителя, STEM-педагог, дослідницька діяльність, цифрові технології, педагогічні умови, проєктно-дослідницька діяльність, професійна компетентність, інноваційна діяльність, освіта дорослих.

Ivanytskyi Olexandr Ivanovych Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Pedagogy and Psychology of Educational Activity, Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhia, https://orcid.org/0000-0002-3351-0571

Andrieiev Andrii Mikolayovych Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Departmentof General and Applied Physics, Zaporizhzhia, https://orcid .org/0000-0002-5390-6813

ANDRAGOGICAL ASPECTS OF DEVELOPING STEM TEACHERS' RESEARCH COMPETENCE

Abstract. The article substantiates the andragogical principles of developing research competence among STEM teachers within the system of postgraduate pedagogical education. The relevance of the study is determined by the need to prepare educators capable of innovative activity, critical thinking, and interdisciplinary knowledge integration in the context of rapidly changing educational environments. The essence of research competence is revealed as an integrative characteristic of a teacher's personality, encompassing motivational, cognitive, activity-based, and reflective components, and ensuring readiness for organizing and implementing research activities in the educational process.

The expediency of applying systemic and andragogical approaches is substantiated, taking into account the specifics of adult learning, particularly their orientation toward practical outcomes, self-directedness, reliance on professional experience, and intrinsic motivation. Key principles of organizing the educational process are identified, including problem-based orientation, contextuality, reflectivity, and practical focus. It is demonstrated that the effectiveness of research competence development is ensured through the integration of innovative approaches, in particular project-based and collaborative activities, as well as the use of digital technologies.

A set of pedagogical conditions is defined, among which the leading ones are motivational support for teachers, the combination of theoretical training with practical activity, the creation of a reflective educational environment, and the individualization of learning. Effective forms and methods of training are outlined, including the case method, research projects, trainings, the functioning of STEM laboratories, and the use of blended learning. It is concluded that the implementation of the andragogical approach contributes to improving the quality of teachers' professional training and

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

ensures the development of their capacity for research activity in the context of modern education.

Keywords: andragogy, research competence, STEM education, postgraduate education, teacher professional development, STEM teacher, research activity, digital technologies, pedagogical conditions, project-based and research activities, professional competence, innovative activity, adult education.

Постановка проблеми. Сучасні трансформації освітнього простору, зумовлені інтенсивним розвитком STEM-освіти, актуалізують потребу у підготовці вчителя нового типу – дослідника, здатного до інноваційної діяльності, критичного осмислення інформації та інтеграції міждисциплінарних знань. У цьому контексті формування дослідницької компетентності вчителя постає як одна з ключових передумов їхньої професійної зрілості, оскільки саме вона забезпечує готовність до впровадження сучасних освітніх практик, орієнтованих на розв'язання складних практичних і теоретичних завдань.

У контексті розвитку STEM-освіти в Україні, що розпочався пізніше порівняно з низкою інших країн, особливої актуальності набуває осмислення зарубіжного досвіду та адаптація ефективних моделей підготовки педагогічних кадрів до національних освітніх реалій [1]. Це передбачає не лише визначення стратегічних орієнтирів розвитку, а й вирішення комплексу проблем, пов'язаних із модернізацією змісту, форм і методів підготовки вчителів до професійної діяльності в умовах інноваційного освітнього середовища [2]. У цьому зв'язку особливого значення набуває розвиток дослідницької компетентності вчителів STEM, що потребує впровадження інноваційних педагогічних підходів, міждисциплінарної інтеграції та орієнтації на практичне застосування набутих знань [3]. Узагальнення світового досвіду засвідчує, що впровадження дослідницько-орієнтованого навчання є одним із найбільш результативних шляхів формування зазначеної компетентності, оскільки сприяє розвитку аналітичного, логічного та критичного мислення майбутніх і практикуючих педагогів [4].

Водночас підготовка вчителів у системі післядипломної педагогічної освіти має специфічний характер, оскільки її суб'єктами є дорослі фахівці зі сформованим професійним досвідом, власними освітніми запитами та мотиваційними установками. Це об'єктивно потребує переорієнтації з традиційних дидактичних моделей організації навчання на принципи освіти дорослих. Ігнорування особливостей навчання дорослих, зокрема їхньої потреби в автономії, практичній спрямованості освітнього процесу та опорі на попередній досвід, знижує ефективність професійного розвитку педагогів. Відтак постає необхідність наукового обґрунтування андрагогічних аспектів становлення дослідницьких умінь фахівців STEM, що забезпечує цілісність, результативність і практичну спрямованість їхньої підготовки в умовах сучасних освітніх викликів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Закони України «Про освіту» та «Про вищу освіту», а також концептуальні засади реформування загальної середньої освіти акцентують увагу на необхідності дослідницької підготовки майбутніх учителів шляхом упровадження інноваційних освітніх практик [5, с. 81]. У сучасних наукових дослідженнях підкреслюється значущість інтерактивних методів навчання, які забезпечують залучення здобувачів освіти до активної участі в наукових проєктах і дослідженнях, реалізації проєктної діяльності, а також використання цифрових технологій для розширення можливостей наукового пізнання [6, с. 541]. Зазначені підходи сприяють формуванню багатокомпонентної дослідницької компетентності педагогів, що охоплює здатність до постановки проблем, збору та аналізу даних, критичного оцінювання результатів і їх ефективної комунікації [7, с. 112]. З огляду на це у наукових розвідках наголошується на необхідності врахування андрагогічних аспектів, оскільки процес формування дослідницької компетентності вчителів як дорослих здобувачів освіти має специфічні особливості, відмінні від традиційного навчання студентів [8, с. 43].

Теоретичні та методичні засади професійної підготовки вчителів різних навчальних дисциплін до впровадження профільного навчання учнів висвітлено у працях І. Акуленко, О. Блажка, М. Пайкуш, В. Оніпка, О. Ордановської та інших науковців. У дослідженнях В. Бикова, Н. Морзе та О. Спіріна обґрунтовано теоретичні засади формування професійної компетентності педагогів на основі інтеграції знань. Моделі розвитку навичок проєктної та науково-дослідної діяльності в системі підвищення кваліфікації представлено у працях Н. Балик, О. Барни та В. Олексюка. А. Дрокіна розглядає STEM-педагога як фахівця, здатного до міждисциплінарного синтезу знань і стимулювання дослідницької мотивації учнів.

Проблематика андрагогіки ґрунтовно висвітлена у працях зарубіжних і вітчизняних учених, у яких акцентується роль самостійності, професійного досвіду та внутрішньої мотивації дорослих у процесі навчання. Питання розвитку здатності до науково-дослідної діяльності вчителя розглядаються переважно в контексті його професійного розвитку, інноваційної діяльності та впровадження STEM-освіти. Водночас аналіз наукових джерел засвідчує, що проблема інтеграції андрагогічного підходу у процес формування дослідницьких умінь педагогів залишається недостатньо розробленою, що зумовлює актуальність подальших наукових пошуків у цьому напрямі.

Мета статті. Обґрунтувати андрагогічні засади формування дослідницької компетентності вчителів STEM та визначити ефективні педагогічні умови її розвитку у системі післядипломної освіти.

Виклад основного матеріалу. У контексті дослідження розвитку дослідницької компетентності сучасних учителів методологічна основа ґрунтується на системному підході. Такий підхід передбачає цілісний аналіз означеного феномена з урахуванням взаємозв’язку його структурних компонентів, а також

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

інтеграцію теоретичних положень андрагогіки й практичних аспектів упровадження STEM-технологій у процес професійної підготовки педагогічних працівників [9, с. 197]. Застосування такого підходу дає змогу визначити ефективні стратегії підвищення кваліфікації вчителів, поєднуючи традиційні педагогічні засоби з інноваційними освітніми технологіями, орієнтованими на розвиток дослідницького мислення та професійної автономії [10, с. 12].

Л. Мельниченко стверджує, що «дослідницькі вміння є одним із елементів дослідницької компетентності» вчителя [8, с. 42]. Особливого значення в цьому процесі набуває використання цифрових технологій як інструменту організації навчання, викладання та оцінювання, що забезпечує формування комплексних дослідницьких умінь і відповідає сучасним запитам суспільства та економіки знань [11, с. 83].

У сучасному науковому дискурсі дослідницька компетентність учителя STEM розглядається як інтегративна характеристика особистості педагога, що відображає його здатність до організації та здійснення науково-дослідної діяльності в освітньому процесі. Її структура охоплює взаємопов'язані компоненти: мотиваційний, що визначає усвідомлення значущості дослідницької діяльності; когнітивний, який передбачає володіння методологією наукового пізнання; діяльнісний, що характеризує сформованість умінь планувати, реалізовувати й аналізувати дослідження; а також рефлексивний, спрямований на здатність до самооцінювання та професійного саморозвитку [11, с. 85]. Формування зазначеної компетентності є необхідною передумовою реалізації STEM-підходу, який базується на інтеграції природничо-наукових і технічних знань та орієнтується на розв'язання комплексних практичних завдань. Л. Оршанський, В. Цісарук наголошують, що «міждисциплінарність і практична спрямованість STEM-підготовки створюють основу для ефективного навчання через проєктну і дослідницьку діяльність» [7, с. 116].

Особливістю запропонованого підходу є акцент не лише на виконанні дослідницьких дій, а й на здатності вчителя до інтерпретації, адаптації та педагогічної імплементації отриманих результатів у контексті STEM-освіти. Таким чином, зазначена компетентність розглядається як інструмент професійного розвитку та інноваційної діяльності педагога.

Водночас підготовка вчителів у системі післядипломної освіти має враховувати специфіку навчання дорослих, що зумовлює необхідність використання андрагогічного підходу. Дорослі здобувачі освіти характеризуються наявністю сформованого професійного і життєвого досвіду, орієнтацією на практичний результат, прагненням до автономії та самокерованості, а також домінуванням внутрішньої мотивації до навчання. У зв'язку з цим організація освітнього процесу повинна спиратися на такі принципи, як самоспрямованість навчання, що передбачає активну участь педагога у визначенні цілей і змісту власного професійного розвитку; опора на досвід як ресурс навчання; проблемно-орієнтований характер освітньої діяльності, що реалізується через

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

розв'язання реальних педагогічних ситуацій; а також рефлексивність, яка забезпечує осмислення результатів власної діяльності.

Реалізація андрагогічних засад у формуванні дослідницької компетентності передбачає впровадження комплексу взаємопов'язаних освітніх підходів, орієнтованих на специфіку навчання дорослих і потреби сучасного освітнього середовища. Провідне місце серед них посідає контекстне навчання, яке забезпечує моделювання реальних умов професійної діяльності педагога, сприяє перенесенню теоретичних знань у практичну площину та формує здатність до прийняття обґрунтованих педагогічних рішень у нестандартних ситуаціях. Важливою складовою є також проєктно-дослідницька діяльність, що передбачає залучення педагогів до виконання індивідуальних і групових досліджень, спрямованих на розв'язання актуальних освітніх проблем, розроблення інноваційних методик і апробацію нових форм організації навчання.

У контексті цього дослідження доцільно уточнити зміст поняття «дослідницька компетентність учителя STEM». На відміну від наявних трактувань, що акцентують переважно на сукупності знань і вмінь, пропонуємо розглядати її як динамічну інтегративну характеристику професійної діяльності педагога, яка поєднує здатність до наукового пізнання, проєктування освітніх досліджень і трансформації їх результатів у педагогічну практику.

Не менш значущим є колаборативне навчання, яке створює умови для професійної взаємодії, обміну досвідом, спільного конструювання знань і розвитку культури педагогічного партнерства. У межах такого підходу активізуються комунікативні та рефлексивні вміння педагогів, формується здатність до критичного аналізу власної й колективної діяльності, а також підвищується рівень їхньої професійної мобільності. Суттєву роль у цьому процесі відіграє цифровізація освітнього середовища, яка забезпечує доступ до широкого спектра електронних ресурсів, онлайн-платформ, віртуальних лабораторій та інструментів для проведення досліджень, обробки даних і представлення результатів. Використання цифрових технологій сприяє індивідуалізації навчання, розширює можливості для самоосвіти та підтримує безперервний професійний розвиток педагогів.

О. Гуменний акцентує увагу, що «інновації відіграють ключову роль у реалізації освітньої стратегії STEM, орієнтованої на практичне застосування здобутих теоретичних знань у різноманітних контекстах». Критичне значення має готовність педагогів до використання цифрових ресурсів, що виступають чинником активізації інноваційної навчально-дослідної діяльності. Інтеграція технологій віртуальної та доповненої реальності, тривимірного моделювання і програмування сприяє модернізації освітнього простору та підвищенню його ефективності [9, с. 193].

Таким чином, можна стверджувати, що ефективна реалізація зазначених підходів передбачає дотримання ключових андрагогічних принципів, зокрема самоспрямованості навчання, опори на професійний досвід, практичної

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

значущості змісту та рефлексивного осмислення результатів діяльності. У цьому контексті важливим є формування освітнього середовища, яке стимулює внутрішню мотивацію педагогів, підтримує їхню дослідницьку активність і забезпечує умови для самореалізації в професійній сфері. Інтеграція зазначених підходів дозволяє сформувати цілісну систему підготовки, у межах якої дослідницька компетентність розвивається як невід'ємна складова професійної культури вчителя STEM.

З метою узагальнення теоретичних положень дослідження доцільно виокремити структурно-функціональну модель формування дослідницької компетентності вчителів STEM у системі післядипломної освіти, яка відображає логіку та взаємозв'язок основних компонентів цього процесу. Запропонована модель охоплює цільовий, методологічний, змістово-процесуальний, технологічний та результативно-рефлексивний блоки.

Цільовий блок визначає орієнтацію на розвиток здатності педагогів до науково-дослідної діяльності та їх професійного саморозвитку. Методологічний блок ґрунтується на поєднанні системного, андрагогічного та компетентнісного підходів.

Змістово-процесуальний блок передбачає реалізацію контекстного, проєктно-дослідницького та колаборативного навчання. Технологічний блок забезпечує використання цифрових інструментів, STEM-технологій і змішаного навчання.

Результативно-рефлексивний блок спрямований на оцінювання рівня сформованості дослідницької компетентності та забезпечення рефлексивного осмислення професійного досвіду.

Функціонування моделі забезпечується реалізацією визначених педагогічних умов і сприяє цілісному розвитку дослідницької компетентності як складової професійної культури вчителя STEM.

Отже, поєднання контекстного, проєктно-дослідницького, колаборативного підходів і цифрових технологій у межах андрагогічної парадигми створює сприятливі умови для активізації пізнавальної діяльності педагогів, розвитку їхньої дослідницької активності, здатності до інноваційної діяльності та ефективної адаптації до викликів сучасної освіти.

Узагальнення дозволило виокремити такі групи педагогічних умов:

– мотиваційно-ціннісні умови, що передбачають формування позитивної установки на дослідницьку діяльність, розвиток внутрішньої мотивації та усвідомлення її професійної значущості;

– змістово-інтеграційні умови, спрямовані на поєднання теоретичної підготовки з практичним досвідом, а також інтеграцію міждисциплінарних знань у контексті STEM-освіти;

– організаційно-технологічні умови, які забезпечують використання інноваційних освітніх технологій, цифрових платформ, дослідницьких методів і STEM-інструментів;

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

– рефлексивно-розвивальні умови, що орієнтовані на формування здатності до самоаналізу, самооцінювання та безперервного професійного самовдосконалення.

Запропонована класифікація дозволяє більш чітко структурувати процес підготовки вчителів та підвищує керованість формування їхньої дослідницької компетентності.

Реалізація окреслених умов здійснюється через застосування комплексу ефективних методів і форм організації навчання, серед яких доцільно виокремити кейс-метод, що забезпечує аналіз реальних професійних ситуацій; дослідницькі проєкти, спрямовані на розвиток практичних умінь; майстер-класи та тренінги як форми активного навчання; функціонування STEM-лабораторій; а також використання цифрових освітніх середовищ. Організаційні форми підготовки включають змішане та дистанційне навчання, участь у професійних спільнотах і стажування, що в сукупності забезпечує безперервний професійний розвиток учителів та підвищення рівня їхньої дослідницької компетентності.

Висновки. Андрагогічний підхід визначено як концептуальну основу формування дослідницької компетентності вчителів STEM, що забезпечує врахування специфіки навчання дорослих і підвищує ефективність їхньої професійної підготовки. У результаті дослідження уточнено зміст поняття дослідницької компетентності вчителя STEM як динамічної інтегративної характеристики, орієнтованої на здатність до проєктування та впровадження педагогічних досліджень.

Наукову новизну становить обґрунтування структурно-функціональної моделі її формування, а також класифікація педагогічних умов (мотиваційно-ціннісних, змістово-інтеграційних, організаційно-технологічних і рефлексивно-розвивальних), що забезпечують цілісність і керованість цього процесу.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання запропонованої моделі та визначених педагогічних умов у системі післядипломної педагогічної освіти, зокрема під час розроблення програм підвищення кваліфікації, організації STEM-орієнтованого навчання та впровадження дослідницьких методів у професійну діяльність учителів.

Подальші наукові розвідки доцільно спрямувати на емпіричну перевірку ефективності запропонованих положень, розроблення інструментарію оцінювання рівня сформованості дослідницької компетентності та адаптацію міжнародного досвіду до вітчизняної системи освіти.

Література

1. Mintii M. M. Exploring the landscape of STEM education and personnel training: a comprehensive systematic review. *Освітній вимір:* науковий журнал. № 9. Кривий Ріг, 2023. С. 149–172. https://doi.org/10.31812/ed.583

2. Сальник І. В., Соменко Д. В., Сірик Е. П. Використання платформи ARDUINO у підготовці вчителів фізики до STEM орієнтованого навчання. *Інформаційні технології і засоби*

навчання: науковий журнал. Том 95, №3. 2023. С. 124–142. https://doi.org/10.33407/itlt.v95i3.5155

3. XV International Conference on Mathematics, Science and Technology Education (ICon-MaSTEd 2023) 16/05/2023 - 19/05/2023 Kryvyi Rih, Ukraine / Eds. : A. E. Kiv, V. N. Soloviev, S. O. Semerikov, A. M. Striuk, V. V. Osadchyi, T. A. Vakaliuk, P. P. Nechypurenko, O. V. Bondarenko, I. S. Mintii, S. L. Malchenko // *Journal of Physics: Conference Series*. 2023. Vol. 2611. Iss. 1. – 414 p. Access mode : https://iopscience.iop.org/issue/1742-6596/2611/1

4. Ордановська О., Ромащенко К. Стратегія і методика опанування технології дослідницько-орієнтованого навчання майбутніми вчителями (викладачами) фізики. *Наука і техніка сьогодні:* науковий журнал. 2023. С. 380-395 https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-9(23)-380-395

5. Ігнатенко Н., Мельниченко Л. Застосування методу STEM-проектів у процесі формування дослідницьких умінь майбутніх учителів початкової школи. *Mountain School of Ukrainian Carpaty*. № 19. 2018. С. 77–82. https://doi.org/10.15330/msuc.2018.19.77-82

6. Титаренко О. Аналіз сучасного зарубіжного досвіду підготовки майбутніх учителів до науково-дослідницької діяльності. *Перспективи та інновації науки:* науковий журнал. №2(36). 2024. С. 533-542 https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-2(36)-533-542

7. Оршанський Л. В., Цісарук В. Ю. Концептуальна модель STEM-підготовки вчителів технологій та інформатики на основі міждисциплінарного підходу. *Збірник наукових праць «Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми»*. № 78. 2026. С. 109–117. https://doi.org/10.31652/2412-1142-2025-78-109-118

8. Мельниченко Л. Процес формування дослідницьких умінь майбутніх учителів початкової школи у педагогічній теорії та практиці. *Освітній Простір України:* науковий журнал ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». 2018. №14. С. 38–44. https://doi.org/10.15330/esu.14.38-44

9. Гуменний О. Застосування STEM-технологій у підготовці майбутніх педагогів: перспективи та виклики. *Журнал «Перспективи та інновації науки»(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»).* № 3(37). 2024. С.187-198 https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-3(37)-187-198

10. Батюк Л.В. Традиційні та інноваційні технології в професійній компетентності викладачів при підготовці студентів у сфері STEM освіти. *Педагогічні науки: збірник наукових праць*. № 110. Херсон, 2025. С. 7–15. https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2025-110-1

11. Грицан О. Теоретичні засади формування дослідницької компетентності майбутніх викладачів закладів вищої освіти. *Український педагогічний журнал.* №4. 2025. С. 78–88. https://doi.org/10.32405/2411-1317-2025-4-78-88

References

1. Mintii M. M. (2023). Exploring the landscape of STEM education and personnel training: a comprehensive systematic review. Osvitnii vymir: naukovyi zhurnal. [Exploring the landscape of STEM education and personnel training: a comprehensive systematic review]. № 9. Kryvyi Rih, 2023. S. 149–172. https://doi.org/10.31812/ed.583 [in English].

2. Salnyk I. V., Somenko D. V., Siryk E. P. (2023) Vykorystannia platformy ARDUINO u pidhotovtsi vchyteliv fizyky do STEM oriientovanoho navchannia. [Using the ARDUINO platform in training physics teachers for STEM-oriented teaching]. Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia: naukovyi zhurnal. Tom 95, №3. 2023. S. 124–142. https://doi.org/10.33407/itlt.v95i3.5155 [in Ukrainian].

3. XV International Conference on Mathematics, Science and Technology Education (ICon-MaSTEd 2023) 16/05/2023 - 19/05/2023 Kryvyi Rih, Ukraine / Eds. : A. E. Kiv, V. N. Soloviev, S.

ISSN 2786-4952 Online

O. Semerikov, A. M. Striuk, V. V. Osadchyi, T. A. Vakaliuk, P. P. Nechypurenko, O. V. Bondarenko, I. S. Mintii, S. L. Malchenko // Journal of Physics: Conference Series. 2023. Vol. 2611. Iss. 1. – 414 p. Access mode : https://iopscience.iop.org/issue/1742-6596/2611/1 [in English].

4. Ordanovska O., Romashchenko K. (2023) Stratehiia i metodyka opanuvannia tekhnolohii doslidnytsko-oriientovanoho navchannia maibutnimy vchyteliamy (vykladachamy) fizyky. [Strategy and methodology for mastering the technology of research-oriented learning by future physics teachers (lecturers)]. Nauka i tekhnika sohodni: naukovyi zhurnal. 2023. S. 380-395 https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-9(23)-380-395 [in Ukrainian].

5. Ihnatenko N., Melnychenko L. (2018) Zastosuvannia metodu STEM-proektiv u protsesi formuvannia doslidnytskykh umin maibutnikh uchyteliv pochatkovoi shkoly. [Application of the STEM project method in the process of forming research skills of future primary school teachers]. Mountain School of Ukrainian Carpaty. № 19. 2018. S. 77–82. https://doi.org/10.15330 /msuc.2018.19.77-82 [in Ukrainian].

6. Tytarenko O. (2024) Analiz suchasnoho zarubizhnoho dosvidu pidhotovky maibutnikh uchyteliv do naukovo-doslidnytskoi diialnosti. [Analysis of modern foreign experience in training future teachers for scientific and research activities]. Perspektyvy ta innovatsii nauky: naukovyi zhurnal. №2(36). 2024. S. 533-542 https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-2(36)-533-542 [in Ukrainian].

7. Orshanskyi L. V., Tsisaruk V. Yu. (2026) Kontseptualna model STEM-pidhotovky vchyteliv tekhnolohii ta informatyky na osnovi mizhdystsyplinarnoho pidkhodu. [A conceptual model for STEM teacher training in technology and computer science based on an interdisciplinary approach]. Zbirnyk naukovykh prats «Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy». № 78. 2026. S. 109–117. https://doi.org/10.31652/2412-1142-2025-78-109-118 [in Ukrainian].

8. Melnychenko L. (2018) Protses formuvannia doslidnytskykh umin maibutnikh uchyteliv pochatkovoi shkoly u pedahohichnii teorii ta praktytsi. [The process of forming research skills of future primary school teachers in pedagogical theory and practice]. Osvitnii Prostir Ukrainy: naukovyi zhurnal DVNZ «Prykarpatskyi natsionalnyi universytet imeni Vasylia Stefanyka». 2018. №14. S. 38–44. https://doi.org/10.15330/esu.14.38-44 [in Ukrainian].

9. Humennyi O. (2024) Zastosuvannia STEM-tekhnolohii u pidhotovtsi maibutnikh pedahohiv: perspektyvy ta vyklyky. [Застосування STEM-технологій у підготовці майбутніх педагогів: перспективи та виклики]. Zhurnal «Perspektyvy ta innovatsii nauky»(Seriia «Pedahohika», Seriia «Psykholohiia», Seriia «Medytsyna»). № 3(37). 2024. S.187-198 https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-3(37)-187-198 [in Ukrainian].

10. Batiuk L.V. (2025) Tradytsiini ta innovatsiini tekhnolohii v profesiinii kompetentnosti vykladachiv pry pidhotovtsi studentiv u sferi STEM osvity. [Traditional and innovative technologies in the professional competence of teachers in the preparation of students in the field of STEM education]. Pedahohichni nauky: zbirnyk naukovykh prats. № 110. Kherson, 2025. S. 7–15. https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2025-110-1 [in Ukrainian].

11. Hrytsan O. (2025) Teoretychni zasady formuvannia doslidnytskoi kompetentnosti maibutnikh vykladachiv zakladiv vyshchoi osvity. [Theoretical foundations of the formation of research competence of future teachers of higher education institutions]. Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal. №4. 2025. S. 78–88. https://doi.org/10.32405/2411-1317-2025-4-78-88 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 25.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 378.147:811.111'276.6:62

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-875-887

Іванова Інна Леонідівна старший викладач кафедри іноземних мов, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, Харків, https://orcid.org/0000-0002-7089-9360

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ АНГЛОМОВНОЇ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦІВ ІНЖЕНЕРНОЇ ГАЛУЗІ

Анотація. У статті розкрито сутність англомовної лексичної компетентності як важливого чинника професійно орієнтованого мовлення фахівців інженерної галузі. Актуальність питання формування англомовної комунікативної компетентності обумовлена глобалізацією науково-технічного простору та стрімким розвитком міжкультурної взаємодії. Володіння англійською мовою гарантує доступ до сучасних науково-технічних джерел та підвищує ефективність комунікації. Звертається на те, що саме лексична компетенція виступає стрижневим елементом англомовної підготовки інженерів, оскільки забезпечує точне сприйняття та відтворення науково-технічної інформації.

Проведений аналіз наукових публікацій засвідчив, що дослідники трактують лексичну компетентність як складне багатокомпонентне утворення, яке охоплює лексичні знання, лексичні навички, лексичну усвідомленість, мовний досвід та здатність доречно використовувати лексику відповідно до комунікативної ситуації.

Суттєве значення у професійно орієнтованому навчанні має засвоєння термінологічної лексики, що є основою точного професійного спілкування. Розглянуто ключові характеристики термінів і підходів до їх класифікації з огляду на сферу використання, структуру, походження та семантичне значення.

Узагальнено науково-методичні дослідження щодо процесу формування англомовної лексичної компетентності. З'ясовано, що він є поетапним і передбачає послідовний перехід від семантизації нових лексичних одиниць до автоматизації лексичних навичок та подальшого успішного використання лексики у мовленнєвій діяльності.

Обґрунтовано виправданість застосування симуляційних технологій та інтерактивних методів навчання, які створюють штучні навчальні ситуації, наближені до реальних умов спілкування. Доведено, що вищезгаданий інструментарій сприяє контекстуалізації знань, засвоєнню фахової термінології, розвитку діалогічних і монологічних навичок, підвищенню лексичної усвідомленості, зокрема через опрацювання фразових дієслів, та формуванню вміння вживати лексичні одиниці відповідно до технічного контексту, що надалі, безумовно, допоможе здобувачам освіти реалізовуватися у майбутній професії.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Ключові слова: англомовна лексична компетентність, професійно орієнтоване мовлення, технічна термінологія, лексична усвідомленість, фразові дієслова.

Ivanova Inna Leonidivna Senior Lecturer of the Department of Foreign Languages, Kharkiv National Automobile and Highway University, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0002-7089-9360

THEORETICAL FOUNDATIONS FOR DEVELOPING ENGLISH LEXICAL COMPETENCE IN ENGINEERING SPECIALISTS

Abstract. The article examines the essence of English lexical competence as a vital factor in professionally oriented communication of engineering specialists. The relevance of developing English communicative competence is driven by the globalization of the scientific and technical sphere and the rapid growth of intercultural interaction. Proficiency in English provides access to contemporary scientific and technical sources and enhances communication efficiency/ Particular attention is paid to the fact that lexical competence serves as the core element of engineers' English language training, since it ensures accurate perception and reproduction of scientific and technical information.

The analysis of scientific publications has shown that researchers interpret lexical competence as a complex multicomponent phenomenon that encompasses lexical knowledge, lexical skills, lexical awareness, language experience and the ability to use vocabulary appropriately according to the communicative situation.

The acquisition of terminological vocabulary is of significant importance in professionally oriented learning, serving as the basis for accurate professional communication. The paper considers the key characteristics of terms and approaches to their classification according to the sphere of use, structure, origin and semantic meaning.

Scientific and methodological studies regarding the formation of English lexical competence are summarized. It has been found that this process is gradual and involves a consistent transition from the semanticization of new lexical units to the automation of lexical skills followed by the successful application of vocabulary in speech activity.

The research substantiates the use of simulation technologies and interactive teaching methods, which create artificial learning environments close to real-life communication. It has been proven that the aforementioned tools contribute to the contextualization of knowledge, the acquisition of professional terminology, the development of dialogic and monologic skills.

Furthermore, they increase lexical awareness, particularly through the study of phrasal verbs, and foster the ability to use lexical units in accordance with the technical context. All this, in turn, will undoubtedly support students in their future professional fulfillment.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Keywords: English lexical competence, professionally oriented communication, technical terminology, lexical awareness, phrasal verbs.

Постановка проблеми. У період швидкого розвитку технологій фахівці інженерної галузі повинні вміти спілкуватися в межах професійної тематики іноземною мовою, адже міжнародна співпраця стає звичайною практикою. Як відомо, переважна більшість науково-технічних публікацій з'являється англійською мовою, тому володіння нею значно полегшує доступ до новітніх досліджень. Метою навчання іноземної мови в закладах вищого освіти є формування комунікативної компетентності. Розглянемо англомовну комунікативну компетентність, наявність якої дозволяє вільно орієнтуватися на теренах світового інформаційного простору.

Англомовна комунікативна компетентність для фахівця інженерної галуззі — це здатність ефективно вирішувати професійні завдання засобами англійської мови у всіх видах мовленнєвої діяльності (читання, лист, аудіювання, говоріння) з урахуванням технічного контексту, норм ділового етикету та міжкультурних особливостей. Невід'ємним компонентом англомовної комунікативної компетентності є мовна (лінгвістична) компетенція, яка включає фонетичну, орфографічну, граматичну та лексичну. Якщо фонетична та орфографічна забезпечують правильне вимову і написання, а граматична — логіку зв'язку слів, то лексична компетенція відповідає за точний вибір термінології відповідно до технічного контексту, причому саме лексична компетенція (обсяг активного технічного словника, розуміння багатозначності термінів, знання синонімічних рядів конкретної професійної сфери) вважається критично важливою для сприйняття і продукування науково-технічних текстів без спотворення змісту. Тому в структурі мовної компетентності фахівця технічного профілю лексичну складову можна розглядати як стрижневу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сучасні дослідження вказують на зростання уваги науковців до питання формування англомовної лексичної компетентності.

Українські дослідниці Подосиннікова Г.І. і Христич Н.С. розглядають лексичну компетентність як важливий елемент англомовної комунікативної компетентності, адже кількість та якість активно засвоєної лексики, на їх думку, є вагомим критерієм рівня володіння іноземною мовою [1, с. 112].

Автори підручника “Методика навчання іноземних мов та культур: теорія та практика” пропонують наступне тлумачення лексичної компетентності: здатність людини до створення власних висловлювань і розуміння мовлення інших, яка ґрунтується на складній і динамічній взаємодії наявних знань, навичок, вмінь та лексичної усвідомленості і формується в умовах цієї взаємодії [2, с. 215].

Коновалова М.В., Куликова Ю.О., Семиволос Є.П. вбачають у лексичній компетентності вміння правильно визначати значення слів у конкретному

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

контексті, опираючись на наявні лексичні знання, сформовані навички та власний мовний та життєвий досвід [3, с. 49].

Козак М.В. сприймає лексику як основне засіб для реципіювання та трансляції інформації. Оволодіння іншомовним мовленням починається саме з накопичення словарного запасу, тому розвиток лексичної компетенції слугує фундаментом іншомовної комунікативної спроможності. Більше того, якісно сформована лексична база створює передумови для подальшої реалізації мовленнєвих, соціолінгвістичних та соціокультурних навичок студента [4, с. 148].

Котловський А. М. також вважає лексичну компетенцію стрижнем іншомовної підготовки. Лексика є своєрідним інструментарієм, що уможливлює будь-який вид мовленнєвої діяльності. Спілкування ґрунтується на тих смислах, які закладені у лексичних одиницях. Отже, успішний обмін інформацією та взаєморозуміння насамперед залежить від знання лексики [5, с. 29].

Відповідно до визначення, сформульованого Скрипник Н., лексична компетенція – це складова мовної майстерності, яка полягає у свідомому і вмотивованому засвоєнні лексичних багатств мови, а також вмінні послуговуватися ними у мовленні для висловлення власних думок та ставлення до предмета розмови, гнучко змінюючи лексику, враховуючи обставини, за яких відбувається спілкування [6, с. 212].

З огляду на аргументи, наведені Тернавською Л.М. і Шауерман О.А. показником наявності лексичної компетенції є ідентифікація семантики нового слова в ізольованому стані, а також його коректна орфографічна та фонологічна реалізація окремо від інших слів [7, с. 191].

У наукових дослідженнях Дуки М.В. та Серпенінова Ю.С. акцент зроблено на засвоєнні спеціалізованої лексики, яка дозволяє вільно взаємодіяти в виробничих та бізнес-ситуаціях. Професійно орієнтоване англомовне спілкування потребує володіння фаховою термінологією. Висловлюється думка, що сучасні інформаційні комп'ютерні технології значно розширюють можливості формування англомовної лексичної компетенції і, відповідно, сприяють підвищенню ефективності освітнього процесу [8, с. 41].

Шандра Н., на основі проведеного аналізу, зробить висновок, що англомовна лексична компетентність у професійно орієнтованому письмовому спілкуванні є інтегрованою багатокомпонентною характеристикою, сутність якої полягає у здатності ефективно використовувати сукупність знань, навичок та вмінь, необхідні для доречного застосування лексики англійської мови на письмі під час створення різних видів текстів у професійних комунікативних ситуаціях [9, с. 269].

З позиції Романова І.І. поняття лексичної компетентності не вичерпується самими лише знаннями, навичками та вміннями лексичного характеру. Будучи складним структурним явищем, лексична компетентність додатково охоплює мовний і мовленнєвий досвід, а також особистісні якості здобувачів освіти, які

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

впливають на ефективність оволодіння лексичним матеріалом та його використання в комунікації [10, с. 160].

Мета статті полягає в дослідженні сутності поняття англомовна лексична компетентність у контексті професійно спрямованого мовлення фахівців інженерної галуззі, виокремленні етапів формування лексичної компетентності та осмисленні перебігу кожного з них, розгляду варіантів моделювання штучних навчальних ситуацій, які дають змогу студентам засвоїти лексику, розвиваючи навички ведення діалогу та побудови монологу.

Виклад основного матеріалу. У лінгводидактиці та мовознавстві під лексичною компетентністю розуміють здатність особи правильно добирати і вживати лексичні одиниці відповідно до комунікативної ситуації, мети висловлювання, стилю мовлення та норм мови. Лексична компетентність складається з трьох основних взаємопов'язаних компонентів: лексична навичка, лексичні знання та лексична усвідомленість.

Лексичний навик — це доведена до автоматизму репродуктивна чи рецептивна дія, що забезпечує правильне використання лексики у власному мовленні та адекватне розуміння лексичного оформлення мовлення інших. Одиницею навчання лексичного матеріалу є лексична одиниця, яка може бути не лише словом, а й сталим словосполученням і навіть так званим готовим реченням, що відтворюються без змін [2, с. 216].

Як відомо, залежно від виду діяльності лексичні навички поділяють на:

– *рецептивні лексичні навички* – сприймання та розуміння слів під час читання та аудіювання (впізнання форми слова, співвіднесення зі значенням, диференціація лексичних одиниць);

– *продуктивні лексичні навички* – використання слів в усному та письмовому мовленні (автоматизоване викликання слова з довготривалої пам'яті, поєднання з іншими словами у синтагми та речення).

Виходячи з власного досвіду слід зазначити, що лексичні навички лежать в основі всіх видів мовленнєвої діяльності, тому без сформованих лексичних навичок неможливі ні швидке читання, ні вільне аудіювання, ні спонтанне говоріння, ні письмова комунікація.

Лексичні знання — це відображення у свідомості здобувача освіти результатів пізнання лексичної системи іноземної мови у вигляді поняття про цю систему і правила користування нею [2, с. 216]. Лексичні знання являють собою інтегроване уявлення про слово як одиницю мови, що охоплює його форму (усну і писемну), семантику (денотативне та конотативне значення), здатність мати антоніми, синоніми, омоніми, пароніми, стилістичну та соціокультурну маркованість, сполучуваність (синтаксичну та лексичну), словотвірні моделі, лексикографічні відомості, морфемну будову, а також схожість чи розбіжність у лексичних системах рідної та іноземної мов.

Лексична усвідомленість розглядається науковцями в якості складової загальної мовної усвідомленості [2,6,11]. Лексична усвідомленість — це

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

здатність сприймати, інтерпретувати та активно використовувати лексичні одиниці, враховуючи їх контекстуальне значення. Йдеться про усвідомлення того, що означає слово, як воно утворене, з якими словами поєднується, в яких ситуаціях його доречно вживати.

Абсолютно слушним можна вважати твердження, що фразові дієслова слугують ефективним засобом для виявлення лексичної усвідомленості. Носії української мови схильні сприймати *give up* як два окремі слова (давати + вгору), де значення всієї конструкції неможливо вивести із суми її частин. Таке сприйняття призводить до нерозуміння. Однак високий рівень лексичної усвідомленості дозволяє фіксувати дієслово та прийменник як єдину семантичну одиницю, побачити один лексичний концепт зі значенням «припинити/кинути, здатися».

Вивчення фразових дієслів можна перетворити на процес логічного аналізу. Наприклад, прийменник *out* часто передає ідею завершеності або вичерпності. Розуміючи це, легше засвоїти дієслова типу *work out* (вирішити проблему до кінця) або *run out* (закінчитися, бути використаним повністю). Така стратегія дозволяє передбачати значення нових конструкцій, спираючись на логіку мови, а не лише на пам'ять. Це зміщує фокус із кількісного накопичення слів на якісне володіння контекстом: студент усвідомлює, чому у розмові з друзями краще сказати *check out*, тоді як у звіті доречніше вжити *examine*. Розвиток лексичної усвідомленості дає змогу відчувати стилістичні нюанси. Безумовно застосування фразових дієслів у неформальних ситуаціях допомагає висловлювати думку природніше і точніше, ніж прості дієслова.

Опрацювання фразових дієслів зумовлює те, що студенти навчаються розмежовувати прямі та переносні значення слів, засвоювати стилістичні аспекти мовлення, а також більш продуктивно використовувати лексику в реальних комунікативних умовах [7, с. 190].

Формування англомовної лексичної компетентності майбутніх фахівців інженерної галузі відбувається шляхом опанування знань загальновживаної і професійної лексики. Термін як одиниця професійної лексики розглядається українськими науковцями як слово або словосполучення, що відображає поняття у певній галузі науки чи техніки [12,13,14]. Термін відрізняється від загальновживаної лексики точністю семантичних між [5, с. 30]. Окреслимо ключові характеристики терміну, що визначають його функціонування в межах термінологічної системи:

– *однозначність*, тобто кожному терміну відповідає лише одне поняття;

– *точність*, тобто термін повинен правильно відображати суть поняття;

– *незалежність від контексту*, тобто на відміну від звичайних слів, значення терміна залишається сталим і не змінюється залежно від ситуації використання;

– *наявність визначення*, тобто значення терміна точно окреслене його дефініцією, що не допускає вільного тлумачення;

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

– *нейтральність*, тобто термін позбавлений образності, метафоричності та емоційних відтінків, він не викликає позитивних чи негативних асоціацій, а лише точно називає поняття;

– *стислість*, тобто термін повинен бути лаконічним, не перевантаженим зайвими словами;

– *інтернаціональний характер*, тобто термінологія слугує засобом міжнародного наукового та технічного спілкування.

Для упорядкування термінологічних систем потрібна класифікація термінів. В англійській мові вона може здійснюватися за різними критеріями, залежно від того, який аспект терміну досліджується. Розглянемо основні підходи до класифікації термінів, на які спирається термінознавство:

1) за сферою використання

– *загальнонаукові терміни*, що використовують у різних науках і репрезентують універсальні поняття (system, process, function);

– *міжгалузеві терміни*, що мають спільне значення для групи споріднених напрямків (centrifugal force, gear train, pressure drop – автомобілебудування та прикладна механіка);

– *вузькоспеціальні терміни,* що належать лише до однієї конкретної галузі (compaction, idler, sheepsfoot roller - будівельно-дорожні машини)

2) за структурою

– *прості терміни*, що складаються з одного слова (gea, bearing, valve);

– *складні терміни,* що утворені поєднанням слів (framework, software, webpage);

– *термінологічні словосполучення*, що включають кілька слів, які разом передають одне поняття (internal combustion engine, fuel injection system, steering wheel angle)

3) за походженням

– *власне англійські терміни* - слова англосаксонського походження, що набули термінологічного значення (flow, speed, weight);

– *запозичені терміни* - слова, що перейшли з інших мов (diesel, machine, piston)

4) за семантичним значенням

– *однозначні терміни*, що мають лише одне значення у сфері певної галузі;

– *багатозначні терміни*, що мають два чи більше значень у сфері однієї або різних галузей.

Слід зазначити, що наведені класифікації термінів є базовими для поглибленого вивчення спеціальної лексики, оскільки вони допомагають систематизувати терміни за різними ознаками, краще розуміти їх структуру, походження та особливості вживання у професійному мовленні.

Проведений аналіз сучасних науково-методичних джерел вказує на те, що дослідники дещо по-різному називають етапи формування англомовної лексичної компетентності, але в цілому погоджуються, що цей процес охоплює

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

послідовний перехід від засвоєння лексичних знань і розвитку рецептивних та репродуктивних навичок до їх поступової автоматизації, що в свою чергу. забезпечує формування мовленнєвих умінь ефективно використовувати лексику в комунікативній діяльності під час вивчення англійської мови та її подальшого застосування у професійному спілкуванні.

В публікації "Методика навчання іноземних мов та культур: теорія та практика" під загальною редакцією Ніколаєвої С. Ю. описано три етапи формування лексичної компетентності:

– *етап ознайомлення*, коли відбувається формування знань про лексичну систему іноземної мови та правила користування нею, семантизація лексичних одиниць та демонстрація особливостей їх використання [2, с. 223];

– *етап автоматизації* передбачає цілеспрямоване формування лексичних навичок через систематичне тренування використання нових лексичних одиниць, внаслідок чого мовленнєві дії доводяться до автоматизму [2, с. 223];

– *етап застосування*, в ході якого здійснюється відтворення лексичних одиниць на рецептивному та продуктивному рівнях [2, с. 227].

На думку Амеліної С.М. процес формування лексичної компетентності є покроковим і включає:

– семантизацію (ознайомлення з новим лексичним матеріалом);

– автоматизацію (формування та первинне закріплення навичок вживання лексичних одиниць);

– репродукцію (удосконалення навичок та розвиток вмінь використання засвоєних лексичних одиниць в різних видах мовленнєвої діяльності) [16, с. 134].

Аналізуючи перебіг і закономірності формування англомовної лексичної компетентності у сфері професійно орієнтованого писемного мовлення, Шандра М. виокремлює три етапи. Перший, рецептивний етап, передбачає сприймання та первинне усвідомлення нових лексичних одиниць у контексті. Другий етап, рецептивно-репродуктивний, пов'язаний із відтворенням засвоєної лексики за зразком та її частковим використанням у стандартних мовленнєвих ситуаціях. Завершальний, продуктивний етап, характеризується самостійним та доречним застосуванням лексичних одиниць у процесі створення власних письмових висловлювань відповідно до професійних потреб [9, с. 264].

Згідно з результатами досліджень, проведених Романовим І.І., формування англомовної лексичної компетентності включає чотири рівні [10, с. 160]. На першому рівні відбувається накопичення досвіду шляхом спостереження за тим, як лексичні одиниці діють у різноманітних комунікативних ситуаціях. На занятті з іноземної мови викладач презентує нову лексику, студенти запам'ятовують, яким чином вимовляються та пишуться слова, а також їх значення, і вчаться розпізнавати ці слова у запропонованих контекстах.

Другий рівень спрямований на відпрацювання навичок активного вживання лексичних одиниць та закріплення стійких асоціацій між словами і їх значеннями. Система рекомендованих вправ поступово розширює уявлення

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

студентів про можливості застосування засвоєної лексики, наочно демонструючи її комунікативний потенціал.

Третій рівень пов'язань із набуттям теоретичних знань про лексичний устрій англійської мови, тобто з подальшим розширенням лінгвістичного досвіду студентів. Формуються вміння аналізувати формальні, структурні та семантичні особливості слова, що забезпечує глибше усвідомлення його функціонування в різних мовленнєвих ситуаціях.

Завершальний, четвертий рівень передбачає розвиток вмінь використовувати лексичні одиниці для вирішення різних комунікативних завдань. Він ґрунтується на практичній роботі з англомовною лексикою, орієнтований на подолання комунікативних викликів і формування впевненого та автоматизованого володіння лексичним матеріалом у професійно орієнтованому мовленні.

Варто звернути увагу на те, що всі згадані вище дослідники, виокремлюючи етапи формування англомовної лексичної компетенції, незважаючи на різні підходи до їх найменування, одностайні в тому, що цей процес, як правило, проходить шлях від здобуття знань та вироблення репродуктивних та рецептивних лексичних навичок до їх подальшої автоматизації. Кінцевою метою є розвиток мовленнєвих вмінь вільно оперувати лексикою в реальній комунікації, спочатку під час навчання, а згодом і в професійному мовленні англійською мовою.

В освітньому процесі викладачі вдаються до симуляційних технологій з метою створення штучних навчальних ситуацій, які дають змогу студентам засвоїти лексику і навчитися вести діалог та будувати монолог. Результативними у цьому контексті є метод акваріум, ролева гра, метод проектів.

Метод акваріум (метод внутрішнього/зовнішнього кола) являє собою форму організації групової дискусії, що передбачає поділ студентів на дві групи: внутрішнє коло (ті, хто ведуть дискусію) та зовнішнє коло (ті, хто спостерігають за перебігом дискусії). Учасники внутрішнього кола, як правило, обговорюють тему, реагують на репліки, ставлять уточнювальні запитання, тобто тренують діалогічне мовлення. Спостерігачі зазвичай діляться своїми враженнями після завершення дискусії. Вони аналізують почуту лексику, обґрунтування, помилки, інакше кажучи, надають розгорнутий коментар, практикуючи монологічне мовлення. Викладач підсумовує, зосереджуючи увагу на лексичному аспекті [17, с. 21].

Як відомо, ігровий формат створює комфортне середовище, відтак студенти легше долучаються до комунікації, адже вони почуваються захищеними і не бояться помилитися. Перевтілюючись в певні образи під час рольової гри студенти навчаються через дію та взаємодію, тому лексичний матеріал закарбовується в їх пам'яті значно міцніше [18, с. 182]. Паралельно збагачується емоційна пластичність учасників ігрової ситуації, які мають швидко реагувати на зміну комунікативного контексту і відчувати доречність тих чи інших лексичних одиниць.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Метод проектів - це педагогічний підхід, що передбачає організацію навчання через реалізацію студентами практико-орієнтованого проекту. Учасники проекту залучаються до планування, виконання та оцінювання завдань і, застосовуючи теоретичні знання на практиці, розв'язують реальні проблеми, з якими зіткнуться у майбутній професійній діяльності. [19, с. 98] Дослідники вважають метод проектів ефективним засобом формування англомовної лексичної компетенції, оскільки він забезпечує контекстуалізацію знань. активізацію словарного запасу, розвиток автономії. Під час роботи над проектом студенти використовують лексику як інструмент комунікації.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що наявність англомовної лексичної компетентності у фахівців інженерної галузі забезпечує доступ до міжнародного науково-технічного простору. Узагальнення наукових поглядів дозволяє визначити лексичну компетентність як інтегративну здатність ефективно вирішувати професійні завдання засобами англійської мови у всіх видах мовленнєвої діяльності, що ґрунтується на взаємодії лексичних знань, лексичних навичок та лексичної усвідомленості. При цьому саме лексична компетенція, передусім її професійно орієнтована складова (опанування термінології, розуміння багатозначності, синонімії та сполучуваності слів), виступає стрижневим елементом англомовної підготовки інженерів, оскільки гарантує точне сприйняття та продукування науково-технічної інформації. В статті показано доцільність застосування симуляційних технологій та інтерактивних методів навчання, які не лише посилюють засвоєння фахової термінології та загальновживаної лексики, але й забезпечують розвиток навичок діалогічного та монологічного мовлення, стимулюють лексичну усвідомленість, а також сприяють набуттю вміння доречно використовувати лексичні одиниці відповідно до комунікативної ситуації. Перспективи подальших досліджень вбачаються у розробці та експериментальній перевірці методичних моделей формування англомовної лексичної компетентності з урахуванням специфіки різних інженерних спеціальностей та потенціалу цифрових технологій.

Література

1. Подосиннікова Г.І., Христич Н.С. Формування англомовної лексичної компетентності старшокласників із використанням фешн-влогів. Слобожанський науковий вісник. Серія: Філологія, випуск. № 7, 2024. С. 107-115

2. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика : підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів / О. Б. Бігич, Н. Ф. Бориско, Г. Е. Борецька та ін. ; за заг. ред. С. Ю. Ніколаєвої. К. : Ленвіт, 2013. 590 с.

3. Коновалова М.В., Куликова Ю.О., Семиволос Е.П. Педагогічні технології: інструментарій, механізми, технологічна карта. Х.: Вид. група «Основа», 2015. 96 с.

4. Козак М.В. Формування лексичної компетенції у процесі професійної підготовки майбутніх економістів. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2016. Вип. 1 (38). С. 146-149

5. Котловський А. М. Формування лексико-граматичної компетентності в говорінні майбутніх економістів у процесі самостійної роботи: дис. канд. пед. наук : 13.00.02. Тернопіль, 2017. 253 с.

ISSN 2786-4952 Online

6. Скрипник Н. Роль лексичної компетенції у мовленнєвому розвитку студентів гуманітарно-педагогічного коледжу. Актуальні питання гуманітарних наук. Серія: Педагогіка. Вип 30, том 4, 2020. С. 210-214

7. Тернавська Л.М., Шауерман О.А. Формування іншомовної лексичної компетентності студентів немовних ВНЗ засобами фразеології. Вісник Дніпропетровського університету ім. Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія Педагогічні науки. № 1 (9), 2015. С. 188-192

8. Дуки М.В., Серпенінова Ю.С. Етапи формування англомовної лексичної компетентності майбутніх економістів із застосуванням комп'ютерних технологій. Іноземні мови. №1, 2021. С. 40–45

9. Шандра Н. Етапи і вправи для формування англомовної лексичної компетентності у професійно орієнтованому писемному спілкуванні майбутніх фахівців інформаційних технологій. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. № 10, 2018. С. 260-272

10. Романов І.І. Методичні засади формування професійно орієнтованої лексичної компетентності на заняттях з іноземної мови в майбутніх правознавців. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. № 62, т. 2, 2019.

С. 157-162

11. Schmitt, N., Schmitt, D. (2020). Vocabulary in Language Teaching. Cambridge University Press. 286 p.

12. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми: навчальний посібник. Вінниця: Нова книга, 2008. 656 с.

13. Мацько Л. І., Кравець Л. В. Культура української фахової мови: навчальний посібник. Київ: Академія, 2007. 360 с.

14. Никифорук Т., Рак О., Бебих В., Зазуля І. Теоретичне осмислення дефініції поняття «фахова мова» у лінгвістиці, визначення поняття «термін», вимоги до терміна та особливості функціонування медичної термінології. Актуальні питання суспільних наук та історії медицини. Серія: Мовознавство. №1, 2025. С. 66–70

15. Жайворонок В.В. Термінологія в загальномовному словнику. Українська термінологія і сучасність: збірник наукових праць. К., 1998. С. 210 – 212.

16. Амеліна С.М. Методика формування лексичної компетенції майбутніх філологів. Вісник Дніпропетровського університету ім. Альфреда Нобеля. Серія; Ппедагогіка і психологія. Педагогічні науки. № 2 (8), 2014. С. 131-135

17. McCarten, J. (2007). Teaching Vocabulary. Cambridge University Press, 30 p.

18. Carter, R., McCarthy M. (2014). Vocabulary and Language Teaching. London. 254 p.

19. Шиманська В.В. Ефективні методи формування лексичної компетентності в професійно орієнтованому усному англомовному спілкуванні майбутніх екологів. Молодий вчений t № 5 (117), 2023. С. 97-102

References

1. Podosynnikova H.I., Khrystych N.S. (2024). Formuvannia anhlomovnoi leksychnoi kompetentnosti starshoklasnykiv iz vykorystanniam feshn-vlohiv. [Formation of English lexical competence of high school students using fashion vlogs]. Slobozhanskyi naukovyi visnyk. Seriia: Filolohiia, vypusk. № 7, 107–115 [In Ukranian].

2. Metodyka navchannia inozemnykh mov i kultur: teoriia i praktyka [Methods of teaching foreign languages and cultures: theory and practice]: pidruchnyk dlia stud. klasychnykh, pedahohichnykh i linhvistychnykh universytetiv / O. B. Bihych, N. F. Borysko, H. E. Boretska ta in. ; za zah. red. S. Yu. Nikolaievoi. K. : Lenvit, 2013, 590 [In Ukranian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

3. Konovalova M.V., Kulykova Yu.O., Semyvolos E.P. (2015). Pedahohichni tekhnolohii: instrumentarii, mekhanizmy, tekhnolohichna karta. [Pedagogical technologies: instruments, mechanisms, and technological framework]. Kh.: Vyd. hrupa «Osnova», 96 [In Ukranian].

4. Kozak M.V. (2016). Formuvannia leksychnoi kompetentsii u protsesi profesiinoi pidhotovky maibutnikh ekonomistiv. [Developing lexical competence in the professional training of future economists]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriia: Pedahohika. Sotsialna robota. Vyp. 1 (38), 146–149 [In Ukranian].

5. Kotovskyi A. M. (2017). Formuvannia leksyko-hramatychnoi kompetentnosti v hovorinni maibutnikh ekonomistiv u protsesi samostiinoi roboty [Developing future economists' lexical and grammatical speaking competence through independent work]: dys. kand. ped. nauk : 13.00.02. Ternopil, 253 [In Ukranian].

6. Skrypnyk N. (2020). Rol leksychnoi kompetentsii u movlennievomu rozvytku studentiv humanitarno-pedahohichnoho koledzhu. [The role of lexical competence in the speech development of students at the humanities and pedagogical college]. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk. Seriia: Pedahohika. Vyp. 30, tom 4, 210–214 [In Ukranian].

7. Ternavska L.M., Shauerman O.A. (2015). Formuvannia inshomovnoi leksychnoi kompetentnosti studentiv nemovnykh VNZ zasobamy frazeolohii. [Developing foreign language lexical competence in students at non-linguistic universities by means of phraseology]. Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu im. Alfreda Nobelia. Seriia: Pedahohika i psykholohiia. Pedahohichni nauky. № 1 (9), 188–192 [In Ukranian].

8. Duky M.V., Serpeninova Yu.S. (2021). Etapy formuvannia anhlomovnoi leksychnoi kompetentnosti maibutnikh ekonomistiv iz zastosuvanniam kompiuternykh tekhnolohii. [Stages of developing future economists' English lexical competence through computer technologies]. Inozemni movy. № 1, 40–45 [In Ukranian].

9. Shandra N. (2018). Etapy i vpravy dlia formuvannia anhlomovnoi leksychnoi kompetentnosti u profesiino oriientovanomu pysemnomu spilkuvanni maibutnikh fakhivtsiv informatsiinykh tekhnolohii. [Stages and exercises for developing English lexical competence in professionally oriented written communication of future IT specialists]. Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii. № 10, 260–272 [In Ukranian].

10. Romanov I.I. (2019). Metodychni zasady formuvannia profesiino oriientovanoi leksychnoi kompetentnosti na zaniattiakh z inozemnoi movy v maibutnikh pravoznavtsiv. [Methodological foundations of developing professionally oriented lexical competence in foreign language classes for future lawyers]. Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh. № 62, t. 2, 157–162 [In Ukranian].

11. Schmitt, N., Schmitt, D. (2020). Vocabulary in Language Teaching. Cambridge University Press, 286

12. Karaban V. I. (2008). Pereklad anhliiskoi naukovoi i tekhnichnoi literatury. Hramatychni trudnoshchi, leksychni, terminolohichni ta zhanrovo-stylistychni problemy [Translating English scientific and technical literature: grammaticaldDifficulties, lexical, terminological, and genre-stylistic issues]: navchalnyi posibnyk. Vinnytsia: Nova knyha, 656 [In Ukranian].

13. Matsko L. I., Kravets L. V. (2007). Kultura ukrainskoi fakhovoi movy [Culture of Ukrainian professional language]: navchalnyi posibnyk. Kyiv: Akademiia, 360 [In Ukranian].

14. Nykyforuk T., Rak O., Bebykh V., Zazulia I. (2025). Teoretychne osmyslennia definitsii poniattia «fakhova mova» u linhvistytsi, vyznachennia poniattia «termin», vymohy do termina ta osoblyvosti funktsionuvannia medychnoi terminolohii [Theoretical interpretation of the definition of “specialized language” in linguistics, defining the concept of “term,” requirements for a term, and specific features of medical terminology functioning]. Aktualni pytannia suspilnykh nauk ta istorii medytsyny. Seriia: Movoznavstvo. №1, 66–70 [In Ukranian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

15. Zhaivoronok V.V. (1998). Terminolohiia v zahalnomovnomu slovnyku [Terminology in the general language dictionary]. Ukrainska terminolohiia i suchasnist: zbirnyk naukovykh prats. K., 210 – 212. [In Ukranian].

16. Amelina S.M. (2014). Metodyka formuvannia leksychnoi kompetentsii maibutnikh filolohiv [Methodology for developing lexical competence oinfuture philologists]. Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu im. Alfreda Nobelia. Seriia; Ppedahohika i psykholohiia. Pedahohichni nauky. № 2 (8), 131-135 [In Ukranian].

17. McCarten, J. (2007). Teaching Vocabulary. Cambridge University Press, 30

18. Carter, R., McCarthy M. (2014). Vocabulary and Language Teaching. London, 254

19. Shymanska V.V. (2023). Efektyvni metody formuvannia leksychnoi kompetentnosti v profesiino oriientovanomu usnomu anhlomovnomu spilkuvanni maibutnikh ekolohiv [Effective methods for developing lexical competence in professionally oriented spoken English communication of future ecologists]. Molodyi vchenyi. № 5 (117), 97-102 [In Ukranian].

Дата першого надходження статті до видання: 01.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 316.4:351.75

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-888-895

Іванчук Анатолій Васильович кандидат педагогічних наук, доцент, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, https://orcid.org/0000-0002-6996-1403

Глуханюк Віталій Миколайович кандидат педагогічних наук, доцент, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, https://orcid.org/0000-0001-6126-9546

Бабчук Юрій Миколайович доктор філософії, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, https://orcid.org/0000-0002-3198-8205

АКТУАЛЬНА ДЛЯ ПІДЛІТКІВ СУЧАСНА НЕБЕЗПЕКА

У статті розкрито закономірності споживання підлітками порнографічного контенту як новітнього виду психосоціальної небезпеки. Обґрунтовано доцільність включення цієї теми до змісту дисципліни «Безпека життєдіяльності та основи охорони праці» для здобувачів вищої педагогічної освіти.

Метою дослідження є виявлення специфіки негативного впливу порнографічного контенту на підлітків та розробка пропозицій щодо вдосконалення навчальних програм. Встановлено, що джерелом небезпеки є вільний доступ до мережі інтернет. Критерієм формування новітньої психосоціальної небезпеки буде неконтрольоване споживання порнографії. Показниками цього критерію є частота та обсяг перегляду. Науковці дійшли спільного висновку, що основними видами шкоди є викривлення «сексуальних сценаріїв», об'єктивація особистості та формування адиктивної поведінки. Викривлені сценарії спричиняють дезорієнтацію в міжособистісних стосунках через спроби репродукувати екранні шаблони. Об'єктивація призводить до сприйняття людини як засобу задоволення потреб, що нівелює поняття людської гідності. Психофізіологічний механізм залежності базується на надмірній стимуляції дофамінової системи винагороди мозку.

Рекомендується в основу освітніх і виховних заходів покласти концепції превентивності та управління ризиками. Стверджується, що стратегія безпечної поведінки полягає у трансформації некерованого ризику в керований через превентивні освітні заходи. Очікуваними результатами навчання визначено сформованість етичного інтелекту (повага до гідності, культура згоди) та критичного мислення. Компетентність з безпечної поведінки забезпечуватиметься розвитком здатності до самозахисту від новітньої небезпеки у здобувачів

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

освіти та усвідомленого самообмеження задля збереження власного ментального здоров'я та інституту сім'ї загалом.

Ключові слова: безпека життєдіяльності, викривлені «сексуальні сценарії», залежність, об'єктивація особистості, порнографічний контент.

Ivanchuk Anatolii Vasyliovych Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, https://orcid.org/0000-0002-6996-1403

Hlukhaniuk Vitalii Mykolayovych Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, https://orcid.org/0000-0001-6126-9546

Babchuk Yuriy Mykolayovych PhD in Educaton, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, https://orcid.org/0000-0002-3198-8205

A CURRENT DANGER FOR TEENAGERS

The article reveals the patterns of adolescents' consumption of pornographic content as a new type of psychosocial danger. The feasibility of including this topic in the content of the discipline «Life Safety and Fundamentals of Labor Protection» for applicants for higher pedagogical education is substantiated.

The purpose of the study is to identify the specifics of the negative impact of pornographic content on adolescents and develop proposals for improving educational programs. It was established that the source of danger is uncontrolled access to the Internet. The criterion for the formation of the new psychosocial danger will be uncontrolled consumption of pornography. The indicators of this criterion are the frequency and volume of viewing. Scientists came to a common conclusion that the main types of harm are the distortion of «sexual scenarios», the objectification of the personality and the formation of addictive behavior. Distorted scenarios cause disorientation in interpersonal relationships through attempts to reproduce screen templates. Objectification leads to the perception of a person as a means of satisfying needs, which nullifies the concept of human dignity. The psychophysiological mechanism of addiction is based on excessive stimulation of the dopamine reward system of the brain.

It is recommended to base educational and educational measures on the concepts of prevention and risk management. It is argued that the strategy of safe behavior consists in transforming unmanaged risk into manageable risk through preventive educational measures. The expected learning outcomes are the formation of ethical intelligence (respect for dignity, culture of consent) and critical thinking. Competence in safe behavior will be ensured by the development of the ability to self-protect from

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

the latest danger in students and conscious self-restraint in order to preserve their own mental health and the institution of the family as a whole.

Keywords: life safety, distorted «sexual scripts», addiction, objectification of personality, pornographic content.

Постановка проблеми. Ми живемо в епоху інформаційного суспільства, де знання є ключовим ресурсом розвитку, а ІКТ проникають у всі сфери життя. Однак нові умови створюють низку загроз, нетипових для минулого. Зокрема, суттєвим викликом для підлітків та молоді загалом став вільний доступ до порнографії. Оскільки ця проблема поєднує психологічні, етичні та правові аспекти, вона наразі недостатньо висвітлена в межах навчальної дисципліни «Безпека життєдіяльності та основи охорони праці».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Arias Pallaroso та ін. обґрунтували потребу в реконструкції біолого-медичної концепції статевої освіти через формування в підлітків критичного мислення щодо оцінки медіа та цифрових порнографічних дискурсів [1]. Згідно з результатами дослідження D. Williams, актуальним для статевого виховання підлітків є впровадження наукових знань щодо впливу порнографії [2]. Sanz-Barbero та ін. довели, що перегляд підлітками порнографії зі сценами насильства є чинником ризику, що детермінує їхню майбутню сексуальну поведінку [3]. Andamon та ін. наголошують, що нормалізація порнографічного контенту сприяє закріпленню гендерних стереотипів і викривленню уявлень про інтимні стосунки, що зумовлює тривалі психологічні наслідки для аудиторії [4]. Масштаби проблеми висвітлює цитата з дослідження B. Bőthe та ін.: «Мільйони людей борються з компульсивним / проблемним використанням порнографії або самосприйнятою залежністю від порнографії» [5, с. 1].

Мета статті – розкрити специфіку негативного впливу порнографічного контенту на підлітків та на цій основі обґрунтувати пропозиції щодо вдосконалення змісту дисципліни «Безпека життєдіяльності та основи охорони праці» для здобувачів вищої педагогічної освіти.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що нині застосовуються «…технології масового впливу на свідомість споживачів інформації… маніпулювання як окремою людиною, так і масами…» [6, с. 131]. До них належить і вільний доступ до порнографії. S. Kühn та ін. констатували про це так: «Оскільки інтернет не регулюється, він став засобом поширення порнографії» [7, с. 827].

У нашій країні щодо цього склалася суперечлива ситуація: з одного боку, сфера законодавчо врегульована, а з іншого – відсутні ефективні технології блокування такого контенту, який переважно має закордонне походження. Зокрема, у Законі України «Про медіа» міститься визначення медіаграмотності, яка дає змогу безпечно користуватися медіасервісами (ст. 1, ч. 1, п. 29), а також зафіксовано гарантії захисту користувачів, особливо дітей, від шкідливого інформаційного впливу (ст. 5, ч. 1, п. 3) [8]. Також, згідно з цим законом,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

заборонено поширювати порнографічний контент (ст. 36, ч. 1, п. 6). Однак в Україні немає тотального контролю за інтернетом, а в суспільстві триває фахова дискусія щодо декриміналізації порнографії. Таким чином, ми фіксуємо факт наявності ризиків для підлітків через безконтрольний перегляд контенту порнографічного змісту.

D. Williams та ін. стверджують, що відсутність в інтернеті регулювання порнографічного контенту справляє шкідливий вплив на психіку та поведінку споживачів, а також призводить до погіршення показників громадського здоров'я [2]. Автори пропонують низку превентивних заходів, зокрема: включення розділу про порнографію до програми уроків зі статевого виховання та анкетування учнів щодо споживання такого контенту під час медичних оглядів тощо.

Arias Pallaroso та ін. стверджують, що за умов відсутності або неефективності статевого виховання, а також неспроможності батьків раціонально пояснити дітям сутність сексуальності, підлітки починають передчасно цікавитися цією сферою [1]. Функцію неформальної освіти для них починає виконувати порнографічний дискурс, який формує сексуальність на основі конструктів проміскуїтету, об’єктивації особистості, ігнорування принципів згоди, взаємної прихильності та засобів контрацепції.

Результати дослідження K. Lewczuk та ін. свідчать про те, що перегляд порнографії має ознаки циклічного процесу, який складається з трьох стадій: утримання; послаблення стримування (невисока частота перегляду); зловживання (висока частота перегляду) [9]. Охоплення аудиторії характеризують такі дані: серед американських підлітків споживачами порнографії були 92% хлопців і 62,1% дівчат [9]. Зрозуміло, що екстраполювати ці результати на українські реалії без належного обґрунтування некоректно, проте вони є придатними для підтвердження масовості цього явища серед підлітків.

У підлітків ще не сформовані критичне мислення та інші особистісні якості, тому споживання ними порнографії, за даними J. Paul та ін., корелює з формуванням сексуально агресивної поведінки [10 ; 11]. Вона, своєю чергою, призводить до сексуальної об’єктивації – сприйняття жінки лише як засобу для задоволення з цілковитим нівелюванням її як особистості. Однак проблеми виникають, на думку J. Grubbs та ін., лише через надмірне споживання порнографії, або через моральну невідповідність до такого споживання [12].

Cardoso та ін. здійснили аналіз пояснювальної моделі проблемного вживання алкоголю, щоб перевірити можливість її застосування до проблемного споживання порнографії [13]. За результатами дослідження автори дійшли висновку, що спільними є пускові чинники (рилізинг-фактори), а саме: відволікання від негативних емоцій, їх придушення та зняття стресу. Крім того, мотивами споживання порнографії підлітками можуть бути гедоністичні стимули, цікавість, прагнення з’ясувати сутність стосунків між чоловіком і жінкою тощо [13].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Сутність ризикованої сексуальної поведінки розкрили González Hernández та ін. за допомогою теорії сексуальної поведінки J. Gagnon і W. Simon [14]. В основі цієї теорії лежить концепція «сексуальних сценаріїв». Зокрема, підлітки навчаються викривленим «сексуальним сценаріям», заснованим на правилах відсутності контрацепції, проміскуїтету та об'єктивації особистості. Подальше втілення таких сценаріїв спричиняє таку шкоду, як незапланована вагітність, інфекції, що передаються статевим шляхом, сексуальне насильство тощо.

Ці ж дослідники адаптували модель «3А» (Acquisition – засвоєння, Activation – активація, Application – застосування) для опису процесу формування шкідливого впливу порнографії на підлітків. За цією моделлю перегляд порнографії навчає викривленим «сексуальним сценаріям»; у майбутньому вони актуалізуються в реальних стосунках, а метою їхньої актуалізації стає очікування від партнера тієї ж поведінки, що і в порнографічному контенті. Автори наголошували, що ця модель стосується переважно підлітків через відсутність у них критичного мислення та досвіду соціальної взаємодії.

Отже, завданням безпеки життєдіяльності буде формування етичного інтелекту підлітків шляхом вивчення суті викривлених «сексуальних сценаріїв», роз'яснення наукових підходів щодо причин компульсивного використання порнографії та явища «інформаційної бульбашки», на основі якого працюють алгоритми порноконтенту тощо.

При визначені ознак залежності від порнографії D. Mead наводив наступні аргументи: «… дослідження Кембриджського університету … показує, що компульсивне використання інтернет-порнографії викликає ті ж зміни мозку, що й у кокаїнових наркоманів та алкоголіків» [15, с. 391].

D. Mead наводить аналогію між формуванням алкогольної чи наркотичної залежності та виникненням залежності підлітків від порнографії [15]. Головним його аргументом є ідентичність клінічного симптому: як і при вживанні психоактивних речовин, при порнозалежності спостерігається потреба у «збільшенні дози». У цьому контексті поняття дози набуває форми збільшення обсягу та частоти споживання порнографічного дискурсу. Відповідно необхідно вживати запобіжних заходів, щоб уникнути можливого ризику для підлітків. «… принцип запобіжних заходів … застосований, коли явище … може мати небезпечний вплив, виявлений науковою та об'єктивною оцінкою, якщо ця оцінка не дозволяє визначити ризик з достатньою впевненістю» [15, с. 391].

Вказана аналогія дає підстави для перенесення показників шкоди від зловживання алкоголем (частота епізодів та кількість спожитого [16]) на аналіз небезпеки від споживання порнографії підлітками. У нашому дослідженні ці показники характеризуватимуть частоту сеансів перегляду та тривалість часу, проведеного за ними. Для превентивної діяльності, спрямованої на мінімізацію шкоди, цей показник стане основою системи наративів, заснованих не на традиційному залякуванні чи стигматизації, а на роз'ясненні механізмів формування залежності.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Висновки. Таким чином, існують дві ключові причини загрози для підлітків від споживання порнографії: відсутність або неефективність статевого виховання та вільний доступ до контенту. Процес перегляду має циклічний характер із фазами послаблення та посилення зловживання. Його результатом стає засвоєння викривлених «сексуальних сценаріїв» та формування залежності. Ступінь ризику для підлітків залежить переважно від інтенсивності та частоти споживання контенту. Перспективи подальших досліджень полягають у розробці системи знань про вплив порнографії на підлітків для курсу «Безпека життєдіяльності» у закладах вищої педагогічної освіти України.

Література:

1. Arias Pallaroso F. A., Peña Aguirre J. A., Reyes Guaranda M. E., & Valdivieso Sánchez G. M. Nueva pornografía, riesgo y comportamiento sexual en adolescentes de Cuenca, Ecuador: análisis desde el enfoque de género. *Revista Cubana De Educación Superior*. 2026. Vol. 45. https://revistas.uh.cu/rces/article/view/12462

2. Williams D. The Porn Crisis: This Generations Sexual Outlet. *Pop Culture Intersections*. 2019. Vol. 38. https://scholarcommons.scu.edu/engl_176/38

3. Sanz-Barbero B., Cerdán-Torregrosa A., Otero-García L., Pérez-Martínez V., Vives-Cases C. Association between exposure to pornography involving physical violence and risky sexual behaviors in young adults. *BMC Public Health*. 2025. Vol. 25. https://doi.org/10.1186/s12889-025-25836-w

4. Andamon L. C. B., Bacote I. H. O., Estampa K. G., Sabuero L. J. G., & Genelza G. G. Regain Consciousness: The Impact of Internet Pornography on Children And Adolescents – A Review. *International Journal of Human Research and Social Science Studies*. 2025. Vol. 2, № 4. Pp. 160–177. https://doi.org/10.55677/ijhrsss/07-2025-Vol02I4

5. Bőthe B., Michaud A., Beaulieu V. et al. A global investigation of the Moral Incongruence Model of pornography use across genders, religions, and cultures. *Journal of Behavioral Addictions*. 2026. Vol. 15. https://doi.org/10.1556/2006.2025.00540

6. Яким Р. С. Безпека життєдіяльності людини: навч. посіб. Львів: Бескид Біт,2005.304с.

7. Kühn S, Gallinat J. Brain Structure and Functional Connectivity Associated With Pornography Consumption: The Brain on Porn. *JAMA Psychiatry*. 2014. Vol. 71, № 7. Pp. 827–834. https://doi.org/10.1001/jamapsychiatry.2014.93

8. Про медіа : Закон України від 13 груд. 2022 р. № 2849-IX / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 47-49. Ст. 147. https://rada.gov.ua

9. Lewczuk K., Szmyd J., Skorko M., Gola M. Treatment seeking for problematic pornography use among women. *Journal of Behavioral Addictions*. 2017. Vol. 6, №4. Pp. 445–456. https://doi.org/10.1556/2006.6.2017.063

10. Paul J. Wright, Robert S. Tokunaga, Ashley Kraus A Meta-Analysis of Pornography Consumption and Actual Acts of Sexual Aggression in General Population Studies, *Journal of Communication*. 2016. Vol. 66, №1. Pp. 183–205. https://doi.org/10.1111/jcom.12201

11. Slep A. M. S., Foran H. M., Heyman R. E. An ecological model of intimate partner violence perpetration at different levels of severity. *Journal of Family Psychology*. 2014. Vol. 28, №4. Pp. 470–482. http://doi.org/10.1037/a0037316

12. Grubbs J. B., & Kraus S. W. Pornography Use and Psychological Science: A Call for Consideration. *Current Directions in Psychological Science*. 2021.Vol. 30. №1. Pp. 68–75. https://doi.org/10.1177/096372142097959

ISSN 2786-4952 Online

13. Cardoso J., Ramos C., Brito J., Almeida T. C. Predictors of Pornography Use: Difficulties in Emotion Regulation and Loneliness, *The Journal of Sexual Medicine*. 2022. Vol. 19, № 4. Pp. 620–628. https://doi.org/10.1016/j.jsxm.2022.01.005

14. González Hernández A., Carcedo González R. J., Benito del Arco A. Pornografía y conductas sexuales de riesgo en adolescentes y jóvenes: una revisión sistemática. *Revista Complutense de Educación*. 2024. Vol. 35, №4. Pp. 729–739. https://doi.org/10.5209/rced.86191

15. Mead D. The risks young people face as porn consumers. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*. 2016. Vol. 3, № 3. Pp. 387–400. https://doi.org/10.15805/addicta.2016.3.0109

16. Ivanchuk A., Zuziak T., Marushchak O., Solovei V., Krasylnykova I., Hlukhaniuk V., Krupka V. Interest of the pre-service teachers in the alcohol-related issues. *Problems of Education in the 21st Century*. 2023. Vol. 81, № 2. Pp. 206–222. https://doi.org/10.33225/pec/23.81.206

References:

1. Arias Pallaroso, F. A., Peña Aguirre, J. A., Reyes Guaranda, M. E., & Valdivieso Sánchez, G. M. (2026). Nueva pornografía, riesgo y comportamiento sexual en adolescentes de Cuenca, Ecuador: análisis desde el enfoque de género. *Revista Cubana De Educación Superior*. *45*. https://revistas.uh.cu/rces/article/view/12462

2. Williams, D. (2019). The Porn Crisis: This Generations Sexual Outlet. *Pop Culture Intersections*. Vol. 38. https://scholarcommons.scu.edu/engl_176/38

3. Sanz-Barbero, B., Cerdán-Torregrosa, A., Otero-García, L., Pérez-Martínez, V., Vives-Cases, C. (2025). Association between exposure to pornography involving physical violence and risky sexual behaviors in young adults. *BMC Public Health*. *25*. DOI: https://doi.org/10.1186/s12889-025-25836-w

4. Andamon, L. C. B., Bacote, I. H. O., Estampa, K. G., Sabuero, L. J. G., & Genelza, G. G. (2025). Regain Consciousness: The Impact of Internet Pornography on Children And Adolescents – A Review. *International Journal of Human Research and Social Science Studies*. *2* (4). 160–177. DOI: https://doi.org/10.55677/ijhrsss/07-2025-Vol02I4

5. Bőthe, B., Michaud, A., Beaulieu, V. et al. (2026). A global investigation of the Moral Incongruence Model of pornography use across genders, religions, and cultures. *Journal of Behavioral Addictions*. *15*. DOI: https://doi.org/10.1556/2006.2025.00540

6. Yakym, R. S. (2005). *Bezpeka zhyttiediialnosti liudyny* [Human life safety]: Navchalnyi posibnyk. Beskyd Bit. [in Ukrainian]

7. Kühn, S, Gallinat, J. Brain (2014). Structure and Functional Connectivity Associated With Pornography Consumption: The Brain on Porn. *JAMA Psychiatry*. *71* (7). 827–834. DOI: https://doi.org/10.1001/jamapsychiatry.2014.93

8. Zakon Ukrainy № 2849-IX Pro media [Law of Ukraine № 2849-IX On Media]. (2022, December 13). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, (47-49), Art. 147. URL: https://rada.gov.ua [in Ukrainian]

9. Lewczuk, K., Szmyd, J., Skorko, M., Gola, M. (2017). Treatment seeking for problematic pornography use among women. *Journal of Behavioral Addictions*. *6* (4). 445–456. DOI: https://doi.org/10.1556/2006.6.2017.063

10. Paul, J. Wright, Robert, S. Tokunaga, Ashley, Kraus (2016). A Meta-Analysis of Pornography Consumption and Actual Acts of Sexual Aggression in General Population Studies, *Journal of Communication*. *66* (1). 183–205. DOI: https://doi.org/10.1111/jcom.12201

11. Slep, A. M. S., Foran, H. M., Heyman, R. E. (2014). An ecological model of intimate partner violence perpetration at different levels of severity. *Journal of Family Psychology*. *28* (4). 470–482. DOI: http://doi.org/10.1037/a0037316

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

12. Grubbs, J. B., & Kraus, S. W. (2021). Pornography Use and Psychological Science: A Call for Consideration. *Current Directions in Psychological Science*. *30* (1). 68–75. DOI: https://doi.org/10.1177/096372142097959

13. Cardoso, J., Ramos, C., Brito, J., Almeida, T. C. (2022). Predictors of Pornography Use: Difficulties in Emotion Regulation and Loneliness, *The Journal of Sexual Medicine*. *19* (4). 620–628. DOI: https://doi.org/10.1016/j.jsxm.2022.01.005

14. González Hernández, A., Carcedo González, R. J., Benito del Arco, A. (2024). Pornografía y conductas sexuales de riesgo en adolescentes y jóvenes: una revisión sistemática. *Revista Complutense de Educación*. *35* (4). 729–739. DOI: https://doi.org/10.5209/rced.86191

15. Mead, D. (2016). The risks young people face as porn consumers. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*. *3* (3). 387–400. DOI: https://doi.org/10.15805/addicta.2016.3.0109

16. Ivanchuk, A., Zuziak, T., Marushchak, O., Solovei, V., Krasylnykova, I., Hlukhaniuk, V., Krupka, V. (2023). Interest of the pre-service teachers in the alcohol-related issues. *Problems of Education in the 21st Century*. *81*(2). 206–222. DOI: https://doi.org/10.33225/pec/23.81.206

Дата першого надходження статті до видання: 01.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 373.2:81’23+821-93

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-896-908

Іщенко Людмила Валентинівна доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри дошкільної освіти Уманського національного університету, м. Умань, https://orcid.org/0000-0003-3382-4148

Любива Віталіна Вячеславівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методики дошкільної освіти Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка, м. Глухів, https://orcid.org/0000-0003-2228-2013

ПОТЕНЦІАЛ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ У РОЗВИТКУ РІДНОГО Й ІНШОМОВНОГО МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ

Анотація. У статті розглянуто проблему використання художньої літератури як засобу розвитку рідного й іншомовного мовлення дітей дошкільного віку в умовах сучасних освітніх трансформацій. Наголошено, що реформування системи освіти України, реалізація положень Концепції Нової української школи, Базового компонента дошкільної освіти та Закону України «Про застосування англійської мови в Україні» актуалізують потребу у пошуку ефективних методів формування мовленнєвої та комунікативної компетентності дітей. Визначено, що художня література є важливим засобом мовленнєвого, емоційного, пізнавального та культурного розвитку дитини.

У дослідженні проаналізовано наукові підходи до проблеми впливу художнього слова на формування словникового запасу, зв’язного мовлення, граматичної правильності мовлення та читацької активності дітей. Окреслено основні чинники зниження інтересу сучасних дітей до читання, серед яких домінування цифрового контенту, недостатня кількість сімейного читання та зміна способів сприймання інформації. Підкреслено, що саме художні тексти, казки, вірші, оповідання, римівки та інтерактивні книжки створюють сприятливі умови для природного засвоєння мовних одиниць, розвитку мовного чуття та комунікативної активності.

Особливу увагу приділено ролі художньої літератури у процесі формування іншомовного мовлення дітей дошкільного віку. Визначено, що використання літературних творів іноземною мовою сприяє розвитку мовної інтуїції, слухового сприймання, пам’яті та позитивної мотивації до вивчення мов. Розглянуто ефективність інтегрованого підходу, що поєднує художнє слово з грою, театралізацією, руховою активністю та творчими завданнями. Наведено приклад використання книги The Very Hungry Caterpillar Eric Carle як ефективного засобу розвитку англомовного мовлення дошкільників.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У статті також представлено результати анкетування здобувачів освіти щодо потенціалу художньої літератури у розвитку мовлення дітей. Результати дослідження засвідчили позитивне ставлення респондентів до художньої літератури та її значний вплив на розвиток словникового запасу, зв'язного мовлення, грамотності, критичного мислення та іншомовної компетентності.

Ключові слова: художня література, мовленнєвий розвиток, іншомовне мовлення, діти дошкільного віку, комунікативна компетентність, читацька діяльність, мовленнєва творчість, англійська мова.

Ishchenko Liudmyla Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Preschool Education, Uman National University, Uman, https://orcid.org/0000-0003-3382-4148

Vitalina Liubyva Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Theory and Methods of Preschool Education, Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University, Hlukhiv, https://orcid.org/0000-0003-2228-2013

THE POTENTIAL OF FICTION IN THE DEVELOPMENT OF CHILDREN'S NATIVE AND FOREIGN LANGUAGE SPEECH

Abstract. The article examines the issue of using fiction as a means of developing native and foreign language speech of preschool children in the context of modern educational transformations. It is emphasized that the reform of the Ukrainian education system, the implementation of the Concept of the New Ukrainian School, the Basic Component of Preschool Education, and the Law of Ukraine «On the Use of the English Language in Ukraine» actualize the need to find effective methods for the formation of children's speech and communicative competence. It has been determined that fiction is an important means of a child's speech, emotional, cognitive, and cultural development.

The study analyzes scientific approaches to the issue of the influence of literary texts on the formation of vocabulary, coherent speech, grammatical correctness of speech, and children's reading activity. The main factors contributing to the decline of modern children's interest in reading are outlined, including the dominance of digital content, insufficient family reading practices, and changes in the ways information is perceived. It is emphasized that literary texts, fairy tales, poems, stories, rhymes, and interactive books create favorable conditions for the natural acquisition of language units, the development of language intuition, and communicative activity.

Special attention is paid to the role of fiction in the process of developing foreign language speech in preschool children. It has been determined that the use of literary works in a foreign language contributes to the development of language intuition, listening comprehension, memory, and positive motivation for language learning. The

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

effectiveness of an integrated approach combining literary texts with play, dramatization, physical activity, and creative tasks is considered. The book «The Very Hungry Caterpillar» by Eric Carle is presented as an example of an effective means of developing English-language speech in preschool children.

The article also presents the results of a survey of students regarding the potential of fiction in the development of children's speech. The findings demonstrated respondents' positive attitude toward fiction and its significant impact on vocabulary enrichment, coherent speech development, literacy, critical thinking, and foreign language competence.

Keywords: fiction, speech development, foreign language speech, preschool children, communicative competence, reading activity, speech creativity, English language.

Постановка проблеми. Впродовж останніх десятиліть в Україні активно обговорюються питання модернізації системи освіти, зокрема проблеми мовленнєвого розвитку дітей у контексті формування комунікативної компетентності рідною та іноземними мовами. Особливої актуальності ця проблема набула в умовах реформування освітньої галузі відповідно до концепції Нової української школи, де одним із ключових завдань визначено розвиток особистості, здатної вільно володіти державною мовою та ефективно спілкуватися іноземними мовами [10]. У зв'язку з цим зростає значення художньої літератури як важливого засобу мовленнєвого, емоційного та культурного розвитку дітей.

Відповідно до Закону України «Про освіту» одним із пріоритетів державної освітньої політики є всебічний розвиток особистості, формування мовної культури та здатності до міжкультурної комунікації [6]. Державний стандарт початкової освіти визначає мовно-літературну освітню галузь як основу формування читацької компетентності, уміння висловлювати власні думки, розуміти тексти різних жанрів і використовувати мовлення як засіб пізнання світу [3]. У цьому контексті художня література виступає не лише джерелом естетичного виховання, а й ефективним інструментом розвитку рідного й іншомовного мовлення дітей.

Важливе значення проблема розвитку мовлення дітей має і на рівні дошкільної освіти. Так, у Базовому компоненті дошкільної освіти України наголошується, що мовлення є одним із провідних засобів пізнання світу, соціалізації та формування особистості дитини [1]. Освітній напрям «Мовлення дитини» передбачає формування мовленнєвої компетентності, розвиток культури українського мовлення, збагачення словникового запасу, уміння висловлювати власні думки та сприймати художні тексти. Окрім цього, у змісті БКДО акцентується увага на необхідності ознайомлення дітей з іншомовним середовищем, розвитку інтересу до іноземної мови та формування елементарних іншомовних комунікативних умінь у процесі різних видів

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

діяльності. Саме художня література, казки, вірші, оповідання та фольклорні твори створюють сприятливі умови для природного засвоєння мовних одиниць, розвитку мовного чуття та комунікативної активності дітей.

Актуальність проблеми посилюється також у зв'язку з державною політикою щодо розширення функціонування англійської мови в Україні. Так, у 2024 році Президентом України було підписано Закон України «Про застосування англійської мови в Україні», який визначає англійську мову однією з мов міжнародного спілкування в Україні та передбачає створення умов для її широкого використання у сферах освіти, культури, науки та державного управління [7]. У документі наголошується на необхідності забезпечення громадянам України можливостей для вивчення англійської мови з раннього віку, що актуалізує пошук ефективних методів розвитку іншомовного мовлення дітей уже на дошкільному та молодшому шкільному етапах освіти.

Сучасні дослідження засвідчують, що систематичне використання художніх творів в освітньому процесі сприяє збагаченню словникового запасу, розвитку зв'язного мовлення, удосконаленню навичок читання й аудіювання, а також формуванню комунікативної активності дітей. Особливо важливим є використання художньої літератури у процесі вивчення іноземних мов, адже літературні тексти забезпечують природне мовне середовище, сприяють розвитку мовної інтуїції та формуванню міжкультурної компетентності.

У країнах Європейського Союзу проблема використання художньої літератури у мовній освіті дітей також є предметом активного наукового дослідження. Так, у документах Ради Європи та Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти наголошується на необхідності формування багатомовної особистості шляхом інтеграції літературних текстів у процес навчання мов [14]. Подібні підходи сьогодні активно впроваджуються у системах освіти Польщі, Фінляндії, Німеччини та інших країн Європи.

Отже, в умовах сучасних освітніх трансформацій особливої актуальності набуває проблема визначення потенціалу художньої літератури у розвитку рідного й іншомовного мовлення дітей, що потребує подальшого теоретичного обґрунтування та практичного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз психолого-педагогічних досліджень засвідчує значну увагу науковців до проблеми впливу художньої літератури на мовленнєвий та особистісний розвиток дітей. Зокрема, у працях А. Виноградової, Л. Гуревич, О. Кисельова, Є. Лукіна, С. Славіної, Л. Фесенко та О. Ушакової розкрито психологічні механізми впливу художнього слова на формування мовленнєвих умінь, емоційної сфери та комунікативної активності дитини.

Особливу увагу дослідники приділяють інтересу дітей до тематики художніх творів, а також особливостям сприймання літературних текстів як складного інтелектуально-емоційного процесу. Ці аспекти знайшли ґрунтовне висвітлення у наукових працях А. Богуш, Л. Виготського, О. Запорожця,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Н. Карпинської, Л. Славіної та С. Чемортан, які підкреслювали важливу роль художньої літератури у розвитку рідного й іншомовного мовлення дітей, збагаченні словникового запасу, формуванні зв'язного мовлення та мовленнєвої культури загалом [5; 2; 9].

Наукова новизна дослідження полягає у визначенні інтегрованого потенціалу художньої літератури як засобу одночасного розвитку рідного й іншомовного мовлення дітей дошкільного віку в умовах сучасних освітніх трансформацій.

Мета статті – теоретично обґрунтувати потенціал художньої літератури у розвитку рідного й іншомовного мовлення дітей дошкільного віку, а також дослідити ставлення здобувачів освіти до використання художніх творів як засобу формування мовленнєвої та комунікативної компетентності.

Виклад основного матеріалу. Однією з актуальних проблем сучасної дошкільної освіти є поступове зниження інтересу дітей до читання художньої літератури. Це явище пов'язане не лише зі змінами у читацьких уподобаннях дітей, а й із трансформацією соціокультурного середовища, у якому вони зростають. Сучасні дошкільники дедалі більше часу проводять у цифровому просторі, взаємодіючи з телефонами, планшетами, мультфільмами та короткими відео. Цифровий контент забезпечує швидкі яскраві враження та постійну зміну інформації, тоді як сприймання книжки потребує більшої концентрації уваги, розвитку уяви та емоційного співпереживання.

Не менш важливим чинником є зменшення кількості спільного читання у сім'ї. Якщо дорослі рідко читають дітям або самі не демонструють зацікавленості книжкою – у дитини не формується стійке позитивне ставлення до читання. Надзвичайно важливо вже з перших років життя дитини формувати та підтримувати її інтерес до книги, спонукати до розглядання й осмислення яскравих ілюстрацій, слухання та розуміння тексту, прочитаного дорослими, а в подальшому – і до самостійного читання. Саме такий сформований у ранньому дитинстві інтерес поступово переростає у стійку потребу в читанні.

На жаль, сьогодні значна частина батьків передусім зосереджується на догляді за дитиною та забезпеченні її матеріальних і фізичних потреб, не завжди усвідомлюючи важливість інтелектуального й мовленнєвого розвитку. Замість спільного проведення часу у грі, використання розвивальних ігор або читання дитячих книжок, дорослі часто надають перевагу перегляду мультфільмів, комп'ютерним іграм чи тривалому перебуванню в мережі Інтернет. У результаті це негативно позначається на розвитку дітей та сприяє формуванню залежності від цифрових технологій.

Варто підкреслити, що науковці одностайні у поглядах щодо важливості інтересів і потреб як одного з ключових чинників формування читацької діяльності. Такі інтереси мають зароджуватися ще в ранньому віці та надалі цілеспрямовано поглиблюватися й удосконалюватися у закладах дошкільної та шкільної освіти завдяки тісній взаємодії вихователів, учителів і батьків.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Дослідження психофізіологічного розвитку дітей свідчать, що спочатку у дитини виникає загальний інтерес до читання, згодом формується читацький інтерес, а в подальшому – стійка або нестійка потреба у читанні [4, с. 36–39]

На жаль, сучасний ритм життя та складні соціальні обставини, зокрема воєнна ситуація в країні, часто зменшують можливості для організації сімейного дозвілля, пов'язаного зі спільним читанням і обговоренням літератури.

Водночас інтерес дошкільників до книжок значною мірою залежить і від якості літературного матеріалу: складні для сприймання тексти, недостатня кількість ілюстрацій або невідповідність змісту віковим інтересам дитини можуть знижувати читацьку мотивацію.

Суттєвий вплив має також зміна способу отримання інформації сучасними дітьми. Дошкільники звикають до рухомого зображення, звукового супроводу та швидкої зміни візуальних образів, тому статичний друкований текст часто поступається цифровим засобам сприймання інформації. Окрім цього, важливу роль відіграє й домашнє читацьке середовище. Відсутність доступних дитячих книжок, недостатня кількість яскраво оформленої літератури або обмежений доступ до книжкової атмосфери загалом негативно впливають на формування читацького інтересу [12].

Попри зазначені труднощі, художня література залишається одним із найефективніших засобів розвитку мовлення дітей дошкільного віку. Через казки, вірші, оповідання, загадки та інші літературні жанри дитина збагачує словниковий запас, засвоює нові мовні конструкції, знайомиться з образними засобами мовлення та вчиться правильно будувати висловлювання. Слухаючи художні тексти, діти природно засвоюють граматичні форми, інтонацію, ритм мовлення та структуру речень.

Важливим аспектом є розвиток зв'язного мовлення. Переказ художніх творів, обговорення сюжету, характеристика персонажів і відповіді на запитання сприяють формуванню вміння логічно та послідовно висловлювати власні думки. Крім того, художня література стимулює мовленнєву творчість дітей: вони вигадують продовження історій, створюють власні сюжети, діалоги та казки. Значний потенціал літературних творів виявляється і у формуванні культури мовлення, оскільки діти засвоюють мовленнєвий етикет, емоційну виразність і доречність використання мовних засобів у різних ситуаціях спілкування.

Художня література позитивно впливає також на розвиток пам'яті, уваги та емоційного сприймання мови. Вивчення віршів, повторення реплік героїв, слухання текстів і ритмічних конструкцій активізують слухову пам'ять та мовленнєву увагу. Через художнє слово дитина вчиться відчувати красу рідної мови, її мелодійність, ритм і виразність.

Найбільш ефективним мовленнєвий розвиток стає тоді, коли читання супроводжується бесідою, запитаннями, творчими завданнями та активною участю дитини у взаємодії з текстом [8].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Особливого значення художня література набуває і у процесі формування іншомовного мовлення дітей дошкільного віку. На відміну від традиційного заучування слів чи граматичних правил, літературні твори забезпечують природне емоційне занурення у мовне середовище. Дошкільники сприймають іноземну мову через образи, ритм, інтонацію, повторення та емоційний зміст тексту. Саме тому казки, римівки, пісні, короткі історії та ілюстровані книжки є особливо ефективними засобами раннього іншомовного навчання.

Під час слухання художніх текстів іноземною мовою дитина починає асоціювати нові слова з конкретними героями, діями, емоціями та ситуаціями. Завдяки цьому іноземна мова сприймається природніше й не викликає психологічного бар'єра. Важливу роль відіграють ритм, рима та повторювані мовленнєві конструкції, характерні для дитячої літератури. Саме повторення сприяє мимовільному запам'ятовуванню нової лексики та мовленнєвих моделей [11].

Сучасна практика дошкільної освіти активно використовує інтегрований підхід до розвитку іншомовного мовлення, поєднуючи художнє слово з рухами, театралізацією, музикою та ігровою діяльністю. Особливо ефективними у цьому контексті є nursery rhymes, chants, short stories, picture books та інтерактивні книжки. Такі форми роботи забезпечують одночасну активізацію слухового сприймання, пам'яті, уваги, рухової активності та мовлення дитини.

На особливу увагу заслуговують chants – ритмічні мовленнєві вправи з повтореннями та рухами, які широко використовуються у ранньому навчанні англійської мови. Їх ефективність полягає у поєднанні ритму, мовлення та фізичної активності, що сприяє природному засвоєнню іншомовних конструкцій. У процесі виконання chants дошкільники не лише повторюють слова, а й співвідносять мовлення з діями, що значно полегшує формування мовленнєвих навичок.

Одним із прикладів ефективного використання художньої літератури для розвитку іншомовного мовлення дошкільників є книга The Very Hungry Caterpillar американського письменника Eric Carle. Популярність цього твору пояснюється поєднанням простого сюжету, яскравих ілюстрацій, інтерактивних елементів та повторюваних мовленнєвих конструкцій. Через зміст книги діти легко засвоюють назви продуктів, числівники, дні тижня, кольори та прості граматичні моделі англійської мови. Крім того, твір стимулює розвиток мовленнєвої активності через драматизацію, рольові ігри, руханки та творчі завдання [15].

Аналізуючи потенціал художньої літератури у розвитку рідного та іншомовного мовлення, ми вирішили не обмежуватися лише теоретичними аспектами, а й звернути увагу на практичний досвід і думки здобувачів освіти. Саме тому нами було проведено анкетування на тему: «Потенціал художньої літератури для розвитку рідного й іншомовного мовлення дітей» [13]. Метою опитування було з'ясувати, як сучасні студенти оцінюють вплив художньої

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

літератури на мовленнєвий розвиток, читацьку активність, формування іншомовної компетентності та можливості використання художніх текстів в освітньому процесі.

Кількість респондентів: 23 особи.

Спеціальності: здобувачі освіти педагогічного спрямування, переважно спеціальності «Дошкільна освіта», а також «Дошкільна освіта та логопедія».

Курси навчання: 1–4 курси бакалаврату та магістратура.

База дослідження: Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Спосіб збору даних: онлайн-анкетування за допомогою Google Форми.

Спосіб обробки результатів: описовий аналіз відповідей респондентів без застосування складних статистичних методів.

Анкета містила декілька тематичних блоків. Перший блок стосувався загальної інформації про респондентів – спеціальності та курсу навчання. Наступний блок був присвячений читацькому досвіду: як часто студенти читають художню літературу, якою мовою найчастіше читають твори та які жанри надають перевагу.

Окрема частина запитань стосувалася впливу художньої літератури на розвиток рідного мовлення. Зокрема, учасники оцінювали, чи сприяє читання розвитку словникового запасу, граматики, стилістики та зв’язного мовлення, а також чи помічали вони покращення власного мовлення після читання художніх творів.

Крім того, важливу увагу було приділено іншомовному мовленню. Респондентам пропонувалося оцінити, наскільки художня література допомагає у вивченні іноземних мов, які труднощі виникають під час читання іншомовних текстів та що найбільше допомагає у процесі розуміння – переклад, словник, контекст чи аудіосупровід.

Також анкета містила запитання щодо освітнього потенціалу художньої літератури: наскільки ефективним є її використання в навчанні, у яких формах художні тексти доцільно застосовувати та чи хотіли б студенти частіше використовувати художню літературу у процесі навчання. Отримані результати дозволили визначити основні тенденції у ставленні студентської молоді до художньої літератури як засобу розвитку рідного та іншомовного мовлення.

Результати засвідчили, що більшість респондентів мають позитивне ставлення до читання художньої літератури, хоча регулярність читання різниться. Найбільша частка опитаних читає художні твори рідко, менша – кілька разів на тиждень, і лише незначна кількість – щодня. Це свідчить про недостатню систематичність читацької практики, попри усвідомлення її значущості.

Переважна більшість студентів читає українською мовою, що закономірно пов’язано зі спеціальністю респондентів та освітнім контекстом. Лише окремі опитані зазначили, що читають іноземною мовою або двома мовами однаково.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Серед жанрових уподобань домінує сучасна література. Також популярними є поезія, фантастика, класична література та проза. Такий розподіл свідчить про різноманітність читацьких інтересів, однак саме сучасна література є найбільш близькою та доступною для студентської молоді.

Найчастіше респонденти оцінювали вплив художньої літератури на розвиток мовлення на високому рівні, що демонструє усвідомлення її значного мовленнєвого потенціалу. Найбільш вираженим ефектом читання студенти вважають розвиток словникового запасу, зв'язного мовлення та граматичної правильності мовлення.

Позитивним є те, що більшість опитаних прямо підтвердили вплив художньої літератури на розвиток мовлення. У відкритих відповідях найчастіше зазначалося, що читання: збагачує лексику, формує грамотність, покращує побудову висловлювань, розвиває образність мовлення, сприяє розвитку критичного мислення.

Серед основних труднощів під час читання респонденти називали: незнання окремої лексики, складність розуміння змісту, труднощі перекладу, граматичні труднощі.

Для подолання цих труднощів найчастіше використовуються: переклад, контекстуальне здогадування, аудіосупровід.

Найпоширенішим способом подолання труднощів виявився саме переклад, що свідчить про переважання репродуктивних стратегій роботи з текстом. Серед найбільш ефективних методів розвитку мовлення респонденти визначили: читання, творчі завдання, дискусії та обговорення, аналіз текстів.

Це демонструє, що студенти віддають перевагу не лише самому читанню, а й інтерактивній роботі з художнім текстом.

Найефективнішими видами літератури для розвитку мовлення респонденти вважають художню літературу загалом, поезію, прозу, казки та оповідання. Особливо цінними називаються твори, які поєднують образність, емоційність і багатство мовних засобів.

Серед переваг використання художньої літератури найчастіше називали: збагачення словникового запасу, розвиток мовлення, формування мислення, розширення світогляду.

Серед недоліків респонденти виділяли: складну лексику, труднощі розуміння, потребу у додатковому часі та вартість книжок. Водночас частина опитаних узагалі не вбачає суттєвих недоліків у використанні художньої літератури.

Найчастіше респонденти пропонували: поєднувати читання з обговоренням, використовувати творчі завдання, добирати тексти відповідно до рівня підготовки, застосовувати наочність, робити книги доступнішими для здобувачів освіти.

Результати опитування подано на рис. 1.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Рис. 1. Розподіл відповідей респондентів на запитання анкети

Висновки. Отримані результати підтверджують, що художня література сприймається студентами як ефективний засіб розвитку мовлення. Її потенціал виявляється насамперед у збагаченні словникового запасу, розвитку зв'язного мовлення, грамотності та мислення. Водночас ефективність роботи з літературою значно підвищується за умови поєднання читання з творчими, комунікативними та аналітичними методами роботи з текстом.

Отже, художня література є не лише засобом ознайомлення дітей із книжкою, а потужним інструментом розвитку мовлення, мислення, уяви та комунікації. Вона однаково ефективно впливає як на розвиток рідного, так і на формування іншомовного мовлення, особливо за умови поєднання художнього слова з грою, руховою активністю, творчими завданнями та активною взаємодією дитини з текстом.

Результати проведеного анкетування також засвідчили, що майбутні педагоги високо оцінюють потенціал художньої літератури та вважають її важливим засобом у роботі з дітьми. Саме тому використання художнього слова у дошкільній освіті варто розглядати не як додаток до навчання, а як його природну й необхідну складову.

Недарма Василь Сухомлинський наголошував: «Читання – це віконце, через яке діти бачать і пізнають світ». Саме тому одним із важливих завдань сучасної освіти є формування в дітей стійкого інтересу до книги та читання як основи їхнього мовленнєвого, інтелектуального й особистісного розвитку.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Матеріали дослідження можуть бути використані вихователями ЗДО, викладачами педагогічних ЗВО та здобувачами спеціальності «Дошкільна освіта».

Перспективи подальших досліджень полягають у розробленні та експериментальній перевірці методик використання художньої літератури для розвитку рідного й іншомовного мовлення дітей дошкільного віку. Актуальним є вивчення ефективності інтеграції художніх текстів із цифровими технологіями, театралізованою діяльністю, ігровими та творчими методами навчання. Перспективним напрямом також є дослідження впливу різних жанрів художньої літератури на формування мовленнєвої компетентності, читацької мотивації та емоційного розвитку дітей. Окремої уваги потребує проблема підготовки майбутніх педагогів до використання художнього слова в умовах сучасного освітнього середовища.

Література:

1. Базовий компонент дошкільної освіти : Державний стандарт дошкільної освіти України, затверджений наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2021 № 33. URL: https://mon.gov.ua/

2. Богуш А. М. Мовленнєво-ігрова діяльність дошкільників: мовленнєві ігри, ситуації, вправи : навчально-методичний посібник. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2015. 720 с.

3. Державний стандарт початкової освіти : затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text

4. Дятленко Т. І. Читання літератури дітьми шкільного віку як актуальна проблема сучасної освіти // Педагогічні науки : збірник наукових праць. 2018. Вип. LXXXV. С. 36–39.

5. Євпак О. Л. Використання потенціалу дитячої літератури як засобу формування художньо-комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку // Актуальні проблеми початкової освіти : теорія і практика : збірник матеріалів Всеукраїнської з міжнародною участю науково-практичної конференції (24 жовтня 2023 року) / за заг. ред. О. Гордієнко. Житомир, 2023. С. 120–123.

6. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text

7. Закон України «Про застосування англійської мови в Україні» від 04.06.2024 № 3760-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3760-20#Text

8. Іщенко Л. Розвиток мовленнєвої творчості дітей дошкільного віку // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. 2012. № 41. С. 139–144. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppps_2012_41_23

9. Коченгіна М. В., Дяченко Л. М. Літературна творчість як засіб особистісно орієнтованого виховання дітей. URL: http://gnpu.edu.ua/files/VIDANNIY/Visnuk_17/V17_119_124.pdf

10. Концепція Нової української школи : схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р. URL: https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola

11. Любива В. В. До проблеми формування іншомовної фонетичної компетентності у дітей дошкільного віку // Вісник післядипломної освіти. Серія: Педагогічні науки. Київ, 2021. Вип. 15 (44). С. 179–192. URL: https://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/visnyk_PO/15_44_2021/pedagog/Bulletin_15_44_Pedagogika_Liubyva.pdf

ISSN 2786-4952 Online

12. Навчання дітей дошкільного віку рідної мови : навчальний посібник / уклад. Л. В. Іщенко. Умань : ПП «Жовтий», 2013. 138 с.

13. «Потенціал художньої літератури для розвитку рідного й іншомовного мовлення дітей» (Google Forms). Авторська анкета 2026 URL: https://forms.gle/fv4sXCqM7o4EPgZJA.

14. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Companion Volume. Strasbourg : Council of Europe, 2020. URL: https://rm.coe.int/common-european-framework-of-reference-for-languages-learning-teaching/16809ea0d4

15. Learning with Eric Carle & The Very Hungry Caterpillar. URL: https://storysnug .com/2014/03/very-hungry-caterpillar/

References:

1. Bazovyi komponent doshkilnoi osvity : Derzhavnyi standart doshkilnoi osvity Ukrainy, zatverdzhenyi nakazom Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 12.01.2021 № 33 [Basic Component of Preschool Education: State Standard of Preschool Education of Ukraine approved by the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine from January 12, 2021, № 33]. (2021). Retrieved from https://mon.gov.ua/ [in Ukrainian].

2. Bohush, A. M. (2015). Movlennievo-ihrova diialnist doshkilnykiv: movlennievi ihry, sytuatsii, vpravy [Speech and play activity of preschool children: speech games, situations, exercises]. Kyiv: Vydavnychyi Dim “Slovo” [in Ukrainian].

3. Derzhavnyi standart pochatkovoi osvity : zatverdzhenyi postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21 liutoho 2018 r. № 87 [State Standard of Primary Education approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine from February 21, 2018, № 87]. (2018). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text [in Ukrainian].

4. Diatlenko, T. I. (2018). Chytannia literatury ditmy shkilnoho viku yak aktualna problema suchasnoi osvity [Reading literature by school-age children as an urgent issue of modern education]. Pedahohichni nauky – Pedagogical Sciences, LXXXV, 36–39 [in Ukrainian].

5. Ievpak, O. L. (2023). Vykorystannia potentsialu dytiachoi literatury yak zasobu formuvannia khudozhno-komunikatyvnoi kompetentnosti ditei starshoho doshkilnoho viku [Using the potential of children’s literature as a means of forming artistic and communicative competence of senior preschool children]. Aktualni problemy pochatkovoi osvity: teoriia i praktyka – Current Problems of Primary Education: Theory and Practice, 120–123 [in Ukrainian].

6. Zakon Ukrainy “Pro osvitu” : vid 05.09.2017 № 2145-VIII [Law of Ukraine “On Education” from September 5, 2017, № 2145-VIII]. (2017). Retrieved from https://zakon.rada .gov.ua/laws/show/2145-19#Text [in Ukrainian].

7. Zakon Ukrainy “Pro zastosuvannia anhliiskoi movy v Ukraini” : vid 04.06.2024 № 3760-IX [Law of Ukraine “On the Use of the English Language in Ukraine” from June 4, 2024, № 3760-IX]. (2024). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3760-20#Text [in Ukrainian].

8. Ishchenko, L. (2012). Rozvytok movlennievoi tvorchosti ditei doshkilnoho viku [Development of speech creativity of preschool children]. Psykholoho-pedahohichni problemy silskoi shkoly – Psychological and Pedagogical Problems of Rural School, 41, 139–144. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppps_2012_41_23 [in Ukrainian].

9. Kochenhina, M. V., & Diachenko, L. M. (n.d.). Literaturna tvorchist yak zasib osobystisno oriientovanoho vykhovannia ditei [Literary creativity as a means of personality-oriented education of children]. Retrieved from http://gnpu.edu.ua/files/VIDANNIY/Visnuk_17/V17_119_124.pdf [in Ukrainian].

10. Kontseptsiia Novoi ukrainskoi shkoly : skhvaleno rozporiadzhenniam Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 14 hrudnia 2016 r. № 988-r [Concept of the New Ukrainian School approved by the Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine from December 14, 2016, № 988-r]. (2016). Retrieved from https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola [in Ukrainian].

ISSN 2786-4952 Online

11. Liubyva, V. V. (2021). Do problemy formuvannia inshomovnoi fonetychnoi kompetentnosti u ditei doshkilnoho viku [On the issue of forming foreign language phonetic competence in preschool children]. Visnyk pisliadyplomnoi osvity. Seriia: Pedahohichni nauky – Bulletin of Postgraduate Education. Series: Pedagogical Sciences, 15(44), 179–192. Retrieved from https://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/visnyk_PO/15_44_2021/pedagog/Bulletin_15_44_Pedagogika_Liubyva.pdf [in Ukrainian].

12. Navchannia ditei doshkilnoho viku ridnoi movy : navchalnyi posibnyk [Teaching preschool children their native language: study guide]. (2013). L. V. Ishchenko (Comp.). Uman: PP "Zhovtyi" [in Ukrainian].

13. "Potentsial khudozhnoi literatury dlia rozvytku ridnoho y inshomovnoho movlennia ditei" [The potential of fiction for the development of native and foreign language speech of children], conducted via Google Forms. (2026) Authors' survey questionnaire [in Ukrainian]. Retrieved from https://forms.gle/fv4sXCqM7o4EPgZJA

14. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Companion Volume. (2020). Strasbourg: Council of Europe. Retrieved from https://rm.coe.int/common-european-framework-of-reference-for-languages-learning-teaching/16809ea0d4 [in English].

15. Learning with Eric Carle & The Very Hungry Caterpillar. (n.d.). Retrieved from https://storysnug.com/2014/03/very-hungry-caterpillar/ [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 01.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 37.091.33

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-909-917

Калита Наталія кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та методики початкової освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, https://orcid.org/0009-0004-7033-5508

Пантюк Микола доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки та методики початкової освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, https://orcid.org/0000-0001-7336-6714

МЕТОДИ НАВЧАННЯ В СУЧАСНІЙ ДИДАКТИЦІ: СУТНІСТЬ, ФУНКЦІЇ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ

Анотація. У статті здійснено комплексний аналіз методів навчання як ключової категорії сучасної дидактики в умовах трансформації освітнього процесу та впровадження компетентнісного підходу. Узагальнено наукові підходи до трактування сутності поняття «метод навчання» у вітчизняній і зарубіжній педагогічній науці, розкрито його зміст як упорядкованого способу взаємодії вчителя й учнів, спрямованого на досягнення освітніх результатів. Висвітлено структурні компоненти методу навчання, зокрема його зв'язок із прийомами, засобами та формами організації навчальної діяльності, а також обґрунтовано роль прийому як складової методу й самостійного дидактичного елемента.

Охарактеризовано основні функції методів навчання - освітню, розвивальну, виховну, мотиваційну та контрольно-коригувальну - та доведено їхню взаємозумовленість і інтегративний характер у процесі навчання. Узагальнено підходи до класифікації методів навчання за різними критеріями: джерелом знань, характером пізнавальної діяльності учнів, ступенем їх самостійності та логікою організації навчального процесу. Визначено, що сучасна дидактика орієнтується на поєднання традиційних і інноваційних підходів до вибору методів навчання.

Особливу увагу приділено інтерактивним методам навчання як ефективному засобу активізації пізнавальної діяльності учнів, розвитку критичного мислення, комунікативних умінь і здатності до співпраці. Розкрито значення народно-дидактичних методів, що ґрунтуються на традиціях народної педагогіки та сприяють формуванню культурної ідентичності й емоційного залучення учнів до навчального процесу. Обґрунтовано необхідність доцільного добору та поєднання методів навчання з урахуванням цілей освіти, змісту навчального матеріалу, вікових та індивідуальних особливостей здобувачів освіти, а також умов освітнього середовища.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Ключові слова: методи навчання, дидактика, функції методів, класифікація методів, навчання.

Kalyta Nataliia Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor of thePedagogyand Methodology of Primary Education Department, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, https://orcid.org/0000-0003-2451-0382

Pantiuk Mykola Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor of the Pedagogic and Methods of Primary Education Department, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, https://orcid.org/0000-0001-7336-6714

TEACHING METHODS IN MODERN DIDACTIC: ESSENCE, FUNCTIONS AND CLASSIFICATION

Abstract. The article provides a comprehensive analysis of teaching methods as a key category of modern didactics in the context of the transformation of the educational process and the introduction of the competency approach. Scientific approaches to the interpretation of the essence of the concept of "teaching method" in domestic and foreign pedagogical science are summarized, its content is revealed as an orderly method of interaction between the teacher and students, aimed at achieving educational results.

The structural components of the teaching method are highlighted, in particular its connection with techniques, means and forms of organization of educational activities, and the role of the technique as a component of the method and an independent didactic element is substantiated.

The main functions of teaching methods are characterized - educational, developmental, educational, motivational and control-corrective - and their interdependence and integrative nature in the learning process is proved. Approaches to the classification of teaching methods according to various criteria are summarized: the source of knowledge, the nature of students' cognitive activity, the degree of their independence and the logic of the organization of the educational process. It was determined that modern didactics focuses on a combination of traditional and innovative approaches to the selection of teaching methods.

Special attention is paid to interactive teaching methods as an effective means of activating students' cognitive activity, developing critical thinking, communication skills, and the ability to cooperate. The importance of folk didactic methods, which are based on the traditions of folk pedagogy and contribute to the formation of cultural identity and emotional involvement of students in the educational process, is revealed. The need for an appropriate selection and combination of teaching methods, taking into account the goals of education, the content of the educational material, the age and individual characteristics of the students of education, as well as the conditions of the educational environment, is substantiated.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Keywords: teaching methods, didactics, functions of methods, classification of methods, teaching.

Постановка проблеми. У сучасних умовах реформування освіти особливого значення набуває проблема ефективного використання методів навчання. Вони визначають не лише спосіб передавання знань, а й характер взаємодії між учителем і учнями, рівень активності та самостійності здобувачів освіти. Як зазначає І. Підласий, «методи навчання є серцевиною навчального процесу, його рухомою силою» [10]. В сучасній дидактиці методи навчання мають можливість трансформації, осучаснення до відповідних умов освіти. Педагоги-дослідники, спостерігаючи за навчальним процесом, відзначили надзвичайну різноманітність видів діяльності як учителів, так і учнів. Методам навчання, від яких значною мірою залежить ефективність освітньої роботи, присвячено багато фундаментальних досліджень, як у загальній педагогіці, так і в методиках викладання окремих дисциплін. Проте, попри широкий спектр наукових праць, проблема методів навчання й досі залишається актуальною. До сьогодні тривають спроби педагогів-теоретиків створити науково обґрунтовану систему методів навчання та розробити ефективні технологічні підходи.

Аналіз останніх досліджень. Розробка теорії методів навчання пройшла довгий історичний шлях. Вагомий внесок у розвиток проблеми зробили видатні класики-педагоги Я.Коменський, К. Ушинський, Й. Песталоцці, А. Дістервег, В. Сухомлинський, О. Савченко, І. Зязюн, В. Оконь, та інші. Водночас вагомий внесок у розвиток теорії методів навчання зробили й українські науковці, серед яких А. Алексюк, В. Бондар, В. Онищук, Н. Бібік, О. Пометун, Л. Пироженко, С. Гончаренко, М. Фіцула та ін. Зокрема, А. Алексюк розглядав методи навчання як складову цілісної дидактичної системи та обґрунтовував їх залежність від змісту освіти і цілей навчання. В. Бондар здійснив ґрунтовний аналіз класифікацій методів навчання і запропонував їх систематизацію за різними ознаками (джерелами знань, рівнем пізнавальної діяльності, логікою навчального процесу). В. Онищук досліджував методи навчання у контексті активізації пізнавальної діяльності учнів і вдосконалення уроку як основної форми організації навчання. Вагомий внесок у розвиток методики навчання молодших школярів здійснила О. Савченко, яка підкреслювала значення проблемного підходу, самостійної роботи та дидактичної гри як ефективних методів формування пізнавальної активності учнів. Українські дослідники О. Пометун і Л. Пироженко обґрунтували сутність інтерактивного навчання, доводячи, що воно базується на активній взаємодії учнів і сприяє розвитку критичного мислення та комунікативних умінь. С. Гончаренко у своїх працях розглядав методи навчання як багатофункціональну педагогічну категорію, що поєднує навчальні, виховні та розвивальні аспекти.

Польський дослідник В. Оконь трактував методи навчання як «систему дій учителя й учнів, що забезпечують засвоєння знань і розвиток особистості» [13].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

В. Оконь трактує методи навчання як доцільний і систематичний спосіб роботи учителя з учнем, який уможливлює учням оволодіти знаннями разом із вмінням користуватися ними на практиці, а також розвиток здібностей і зацікавленості пізнання в учнів. Підбір методів навчання залежить від: віку учнів; змісту навчання; кваліфікації та досвіду вчителя; часу навчання; цілей і завдань навчально-виховної роботи; організації та ресурсів, які вчитель задумує використати [13].

Метою статті є узагальнення наукових підходів до визначення сутності методів навчання, їх функцій та класифікацій, а також характеристика сучасних груп методів.

Виклад основного матеріалу. У XIX-XX ст. кожен учитель гімназії (класичної, реальної), користуючись досвідом старших колег, власним досвідом, статтями з газет і журналів, створював свою власну методику викладання навчальних предметів, яка базувалася на загальних і спеціальних методах. Вивченням проблеми методів навчання займалася наука методологія, яка займалася вивченням сукупності прийомів дослідження, що застосовуються в якійсь науці; учення про методи пізнання та перетворення дійсності; діалектичні методи, які є найзагальнішими та діють на всьому полі наукового пізнання, конкретизуються і через загальнонаукову і через часткову методику.

У дидактиці метод навчання визначається як спосіб організації навчально-пізнавальної діяльності учнів. За визначенням О. Савченко, «метод навчання - це впорядкований спосіб взаємодії вчителя та учнів, спрямований на досягнення освітніх результатів» [11]. Вишневський О., зазначає, що метод – це грецьке слово, що означає шлях до мети. Вибір методів навчання є вирішальним в побудові процесу едукації [3]. На думку, Г. Ващенка, який присвятив цьому питанню свою працю «Загальні методи навчання», тенденція від пасивних до активних методів є провідною в історії педагогіки [2].

Методи навчання мають складну структуру, до якої входять прийоми, засоби та форми організації діяльності. Прийом навчання розглядається як елемент методу або окрема дія, що сприяє його реалізації. Наприклад, пояснення як метод може включати такі прийоми, як ілюстрація, порівняння, узагальнення.

В Енциклопедії освіти, зазначається, що методи навчання – це один з найважливіших структурних компонентів навчального процесу. Метод – це серцевина процесу навчання, ланка, яка зв’язує запроектовану мету і кінцевий результат. Етимологія цього слова відображається на трактуванні його, як наукової категорії [5]. Метод у самому загальному значенні- спосіб досягнення мети, певним чином впорядкована діяльність – зазначено у «Філософському словнику» [12].

Методи навчання у сучасній дидактиці виконують важливі функції в процесі навчання. З їх допомогою здійснюється оволодіння учнями змістом навчальних предметів, управління пізнавальною діяльністю учнів, інтелектуальний розвиток учнів, формування особистісних якостей. У сучасній дидактиці

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

виокремлюють такі основні функції методів навчання: освітня - забезпечує засвоєння знань, умінь і навичок; розвивальна - сприяє розвитку мислення, пам'яті, творчих здібностей; виховна - формує цінності, ставлення, соціальні якості особистості; мотиваційна - стимулює пізнавальний інтерес; контрольно-коригувальна - дає змогу оцінити та скоригувати результати навчання. Слід наголосити на тому, що у практиці навчання неможливо чітко відокремити освітню, розвивальну чи виховну функції методу, оскільки вони реалізуються взаємопов'язано. Наприклад, застосування проблемного методу не лише сприяє засвоєнню знань, а й розвиває критичне мислення та формує самостійність учнів. Саме така інтегративність функцій забезпечує цілісність і ефективність навчального процесу. Водночас кожен метод складається із способу взаємодії педагога й учня, сукупності певних їхніх дій, які становлять процес навчання. Тому метод навчання вбирає у себе два види дій: дії педагога і навчально-пізнавальні дії учня.

Як підкреслює І. Зязюн, «метод навчання завжди виконує не одну, а комплекс функцій, що реалізуються в єдності» [6]. Це положення відображає багатовимірний характер методів навчання, які не обмежуються лише передачею знань. Кожен метод одночасно впливає на різні аспекти освітнього процесу: забезпечує засвоєння навчального матеріалу, сприяє інтелектуальному розвитку учнів, формує їхні ціннісні орієнтації та стимулює пізнавальну активність.

Методи навчання – явище багатостороннє і багатогранне, тому і основ щодо їх класифікації є багато. В сучасній дидактиці станом на сьогодні існує кілька підходів до класифікації методів навчання: за джерелом знань (традиційна класифікація):словесні (розповідь, лекція, бесіда); наочні (ілюстрація, демонстрація); практичні (вправи, лабораторні роботи). За характером пізнавальної діяльності: пояснювально-ілюстративні; репродуктивні; проблемного викладу; частково-пошукові; дослідницькі. За ступенем самостійності учнів: пасивні; активні; інтерактивні, за логікою навчального процесу: методи організації та здійснення навчальної діяльності; методи стимулювання і мотивації; методи контролю і самоконтролю.

Сучасна освіта орієнтується на активну участь учнів у навчальному процесі. Н. Бібік досліджувала методи навчання у контексті компетентнісного підходу, зокрема в початковій освіті. У своїх працях вона підкреслює, що сучасні методи навчання мають бути спрямовані не лише на засвоєння знань, а й на формування ключових і предметних компетентностей учнів. Вчена наголошує, що «компетентнісний підхід передбачає переорієнтацію навчального процесу з передачі готових знань на організацію діяльності учнів, у якій формуються здатності діяти в різних навчальних і життєвих ситуаціях» [1].

У наукових джерелах, відповідно до класифікації Є. Голанта, О. Пометун і Г. Фрейман, методи навчання поділяють на пасивні, активні та інтерактивні. Як зазначає О. Комар, активні методи передбачають, що учні виступають суб'єктами навчального процесу: вони виконують творчі завдання, беруть участь

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

у діалозі з учителем. Такі підходи орієнтовані на розвиток творчого мислення, включають виконання креативних завдань (часто самостійно вдома) та активний обмін запитаннями між учнями й учителем. Методи навчання виступають інструментом подолання розриву між поточним рівнем підготовки учня та тими вимогами, які ставить перед ним програма. Зокрема, етапи підготовки та подачі матеріалу допомагають узгодити внутрішню мотивацію учня з об'єктивною потребою в нових знаннях, трансформуючи загальну інформацію у глибоко усвідомлені наукові факти та особистісні цінності.

На думку дослідниці, ефективними у початковій школі є інтерактивні методи навчання, які ґрунтуються на взаємодії всіх учасників освітнього процесу, що забезпечують активну участь учнів у навчанні: проблемно-пошукові, ігрові, інтерактивні, а також методи навчального співробітництва. Вона підкреслює важливість створення навчальних ситуацій, у яких учні можуть застосовувати знання на практиці, що сприяє формуванню їхнього досвіду діяльності. До інтерактивних методів належать: «Мозковий штурм», «Акваріум», «Діалог», «Синтез думок», «Коло ідей», «Мікрофон», «Мозаїка» («Джиг-со»), імітаційні ігри та симуляції [7]. Це навчання через співпрацю та спілкування, де і вчитель, і учні є рівноправними суб'єктами. Головною ознакою інтерактивного підходу є постійна взаємодія учнів між собою, їхня спільна діяльність і комунікація, що відрізняє його від активних і пасивних методів, де основна взаємодія відбувається переважно між учителем і учнями.

Ці методи сприяють розвитку критичного мислення, комунікативних умінь і здатності працювати в команді. Як зазначає О. Пометун, «інтерактивне навчання передбачає постійну активну взаємодію всіх учасників освітнього процесу» [7]. Методи навчання для досягнення цілей, які визначені Державним стандартом початкової освіт мають сталу основу, вони постійно трансформуються та адаптуються до конкретних умов освітнього процесу. Ключовим орієнтиром при цьому залишається діяльнісний підхід, який дозволяє гнучко поєднувати ці методи в нові системи залежно від обставин навчання. Діяльнісний підхід передбачає розробку системи методів навчання у трьох напрямах: стимулювання мотивації, організація навчальних дій та контроль результатів. При цьому зміст навчальної теми має бути адаптований до цієї системи, враховуючи реальний рівень зацікавленості учнів та їхні сформовані вміння й навички. Щоб навчання було ефективним, методи навчання треба розділити на ті, що надихають, ті, що вчать діяти, і ті, що допомагають перевірити результат. Важливо не просто подавати матеріал, а перебудовувати його так, щоб він відповідав цій системі та був зрозумілим учням з огляду на їхні поточні вміння та бажання вчитися.

Важливе місце посідають народно-дидактичні методи, що базуються на традиціях народної педагогіки: народні ігри; загадки, прислів'я, приказки; навчальна творчість; фольклорні елементи. Вони сприяють формуванню культурної ідентичності та емоційного залучення учнів до навчання.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Ефективність методу часто залежить від його взаємодії з іншими елементами системи, оскільки ізольоване використання методу рідко дає потрібний результат. Структура системи є діахронною, вона відтворює логіку реальної діяльності - від формування мотиву через конкретні дії до аналізу результатів. Це дозволяє цілісно реалізувати навчальні та виховні цілі протягом одного уроку або цілої теми.

Кожен метод навчання - це як деталь складного механізму, однин метод сам по собі може не спрацювати, але в системі вони доповнюють однин одного. Логіка їх застосування проста, спочатку ми створюємо мотивацію, потім переходимо до практичних дій, а наприкінці - до самоаналізу. Цей ланцюжок і є основою сучасного уроку, що дозволяє не просто передати знання, а сформувати навички та виховати особистість.

Завдяки таким методам навчальний процес набуває більшої образності, доступності й життєвої наповненості, адже учні засвоюють знання через знайомі з дитинства культурні коди. Використання фольклору активізує пізнавальний інтерес, розвиває мовлення, пам’ять і уяву, а також формує ціннісне ставлення до національної спадщини. Крім того, народно-дидактичні засоби сприяють розвитку комунікативних навичок і соціалізації, оскільки часто передбачають колективну діяльність, взаємодію та співпрацю між учнями.

У сучасній школі поєднання традиційних народних методів із новітніми педагогічними технологіями створює сприятливі умови для гармонійного розвитку особистості, роблячи навчання не лише ефективним, а й змістовно насиченим і культурно значущим.

В Концепції Нової української школи зазначено, що впровадження діяльнісного та компетентнісного підходів фокусуються на дитиноцентризмі, проєктному навчанні, інтеграції предметів та ігрових методів. Серед методів навчання в умовах Нової української школи значне місце посідає ігровий метод, а також проєктний метод, який дає учням можливість самостійно створювати проєкти [9].

При виборі методів навчання необхідно враховувати такі чинники: можливості конкретних методів у реалізації поставлених цілей і завдань уроків; відповідність методів до специфіки предмета; змісту і обраних форм організації навчання; особливості учнів класу, а також окремих учнів (вік, рівень, особливості класного колективу, особливості окремих учнів); можливості учителя; зовнішні умови.

Сучасні методи навчання спрямовані на підтримку розвитку інтелектуальних здібностей та навичок учня, вони мають кілька унікальних характеристик порівняно з традиційною освітою, до них відносяться орієнтація на учня, завдання, засновані на діяльності, ресурсно-орієнтовані, інтерактивні методи, спільна робота. Сучасні методи навчання розроблені таким чином, щоб зосередитися на учнях і запобігти тому, щоб їх розглядали як знаменник у взаємодії в класі, особливо в рамках вивчення дисципліни. Вчителі, які

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

використовують сучасні методи навчання, часто прагнуть розвивати винахідливість своїх учнів, заохочуючи використання різних, корисних проектних матеріалів. Впровадження сучасних методів навчання заохочують учнів вчитися не лише у вчителів, а й у своїх однокласників. Співпраця з однокласниками гарантує, що учні отримують всю необхідну увагу та зворотний зв'язок.

Висновки. Методи навчання є складною багатофункціональною системою, що визначає ефективність освітнього процесу. Їх правильний вибір і поєднання забезпечують не лише засвоєння знань, а й розвиток особистості учня. Сучасна дидактика орієнтується на інтеграцію традиційних, інтерактивних і народно-дидактичних методів, що відповідає потребам компетентнісного навчання. Останнім часом великого значення надається пошуку нових або реконструкції старих, добре відомих педагогічній науці методів навчання, які б найбільшою мірою забезпечували активність учнів в освітньому процесі.

Література

1. Бібік Н. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : Б-ка з освіт. політики / Н. М. Бібік, Л. С. Ващенко, О. І. Локшина, О. В. Овчарук, Л. І. Паращенко. К. : К.І.С., 2004. 112 с.

2. Ващенко Г. Загальні методи навчання [Текст] : підруч. для педагогів. Всеукр. пед. т-во ім. Г.Ващенка. К. : Варта, 1997. 415 с.

3. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки: Посібник для студентів вищих навчальних закладів. Дрогобич: Коло, 2003. 528с.

4. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Гол. ред. С. Головко. Київ: Либідь, 1997. 373 с.

5. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г. Кремень. К.: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

6. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії: монографія. Київ-Черкаси: В-во ЧНУ, 2008. 605 с.

7. Інтерактивні технології навчання: Наук.-метод. посібн. / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко. За ред. О. І. Пометун. К.: Видавництво А.С.К., 2004. 192 с.

8. Комар О. Теорія і практика застосування інноваційних інтерактивних технологій навчання в руслі концепції розвитку педагогічної освіти. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. 2018. Вип. 1. С. 130-139.

9. Концепції Нової української школи // https://sites.google.com/view/obuhivska1/%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0/%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%86%D0%B5%D0%BF%D1%

10. Підласий І. П. Практична педагогіка або три технології. Інтерактивний підручник для педагогів ринкової системи освіти. К.: Видавничий дім «Слово», 2004. 610 с.

11. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти. Посібник для студентів педагогічних факультетів. К., 2006. 416 с.

12. Філософський словник / https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi78/0058214.pdf

13. Okoń W. Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej. Warszawa, 2003. 213c.

References

1. Bibik N. Kompetentnisnyi pidkhid u suchasnii osviti: svitovyi dosvid ta ukrainski perspektyvy : [Competency approach in modern education: world experience and Ukrainian

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

perspectives]:B-ka z osvit. polityky / N. M. Bibik, L. S. Vashchenko, O. I. Lokshyna, O. V. Ovcharuk, L. I. Parashchenko. K. : K.I.S., 2004. 112 c. [in Ukrainian].

2. Vashchenko H. Zahalni metody navchannia. [General teaching methods] [Tekst] : pidruch. dlia pedahohiv. Vseukr. ped. t-vo im. H.Vashchenka. K. : Varta, 1997. 415 s. [in Ukrainian].

3. Vyshnevskyi O. Teoretychni osnovy suchasnoi ukrainskoi pedahohiky [Theoretical foundations of modern Ukrainian pedagogy]: Posibnyk dlia studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv. Drohobych: Kolo, 2003. 528s. [in Ukrainian].

4. Honcharenko S. U. Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk. [Ukrainian pedagogical dictionary]. Hol. red. S. Holovko. Kyiv: Lybid, 1997. 373 s. [in Ukrainian].

5. Entsyklopediia osvity [Encyclopedia of education] / Akad. ped. nauk Ukrainy; holovnyi red. V.H. Kremen. K.: Yurinkom Inter, 2008. 1040 s. [in Ukrainian].

6. Ziaziun I. A. Filosofiia pedahohichnoi dii: [Philosophy of pedagogical action]: monohrafiia. Kyiv-Cherkasy: V-vo ChNU, 2008. 605 s. [in Ukrainian].

7. Interaktyvni tekhnolohii navchannia: [Interactive learning technologies]: Nauk.-metod. posibn. / O. I. Pometun, L. V. Pyrozhenko. Za red. O. I. Pometun. K.: Vydavnytstvo A.S.K., 2004. 192 s. [in Ukrainian].

8. Komar O. Teoriia i praktyka zastosuvannia innovatsiinykh interaktyvnykh tekhnolohii navchannia v rusli kontseptsii rozvytku pedahohichnoi osvity. [Theory and practice of using innovative interactive learning technologies in line with the concept of development of pedagogical education]. Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Pavla Tychyny. 2018. Vyp. 1. S. 130-139. [in Ukrainian].

9. Kontseptsii Novoi ukrainskoi shkoly. [Concepts of the New Ukrainian School] // https://sites.google.com/view/obuhivska1/%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0/%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%86%D0%B5%D0%BF%D1%

10. Pidlasyi I. P. Praktychna pedahohika abo try tekhnolohii. Interaktyvnyi pidruchnyk dlia pedahohiv rynkovoi systemy osvity. [Practical pedagogy or three technologies. Interactive textbook for teachers of the market education system]. K.: Vydavnychyi dim «Slovo», 2004. 610 s. [in Ukrainian].

11. Savchenko O. Ya. Dydaktyka pochatkovoi osvity. [Didactics of primary education]. Posibnyk dlia studentiv pedahohichnykh fakultetiv. K., 2006. 416 s. [in Ukrainian].

12. Filosofskyi slovnyk [Philosophical dictionary] / https://files.znu.edu.ua/files/Biblio books/Inshi78/0058214.pdf [in Ukrainian].

13. Okoń W. Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej. Warszawa, 2003. 213 s. [in Poland].

Дата першого надходження статті до видання: 01.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 378.147:811.111’243:005.336.2

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-918-928

Каніболоцька Ольга Анатоліївна доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри викладання другої іноземної мови факультету іноземної філології, Запорізький національний університет, м. Запоріжжя, https://orcid.org /0000-0002-9622-0731

Васильєва Аліна Андріївна магістр факультету іноземної філології, Запорізький національний університет, м. Запоріжжя, https://orcid.org/0009-0006-4378-3799

МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ДО МІЖНАРОДНИХ ІСПИТІВ (НА МАТЕРІАЛІ IELTS/TOEFL)

Анотація. У статті представлено модель формування іншомовної комунікативної компетентності студентів немовних спеціальностей у процесі підготовки до міжнародних мовних іспитів IELTS/TOEFL. Актуальність дослідження зумовлена зростаючою потребою у високому рівні володіння англійською мовою в академічному та професійному середовищі, а також необхідністю ефективної організації підготовки студентів до стандартизованого мовного тестування міжнародного зразка. Метою статті є теоретичне обґрунтування та опис структурно-функціональної моделі формування іншомовної комунікативної компетентності, що враховує специфіку вимог IELTS/TOEFL.

У дослідженні визначено ключові компоненти іншомовної комунікативної компетентності, зокрема мовленнєвий, лінгвістичний, дискурсивний, стратегічний та соціокультурний. Окрему увагу приділено інтеграції тест-орієнтованого навчання з комунікативним і компетентнісним підходами. Запропонована модель включає цільовий, змістовий, процесуальний та результативно-оцінний блоки, які забезпечують поетапне формування мовленнєвих умінь у всіх видах мовленнєвої діяльності (*listening, reading, writing, speaking*).

Процесуальний компонент моделі базується на використанні автентичних матеріалів, симуляції екзаменаційних завдань, інтерактивних технологій навчання, а також системі регулярного формувального оцінювання. Визначено педагогічні умови ефективної реалізації моделі, серед яких: мотиваційна спрямованість студентів, інтеграція цифрових ресурсів, індивідуалізація навчального процесу та розвиток автономії здобувачів освіти.

Результативний компонент передбачає досягнення рівня мовної підготовки, що відповідає міжнародним стандартам B2-C1, залежно від цільових

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

вимог іспиту. У статті підкреслюється, що запропонована модель сприяє не лише успішному складанню IELTS/TOEFL, але й формуванню стійкої іншомовної комунікативної компетентності, необхідної для академічної мобільності та професійної реалізації студентів немовних спеціальностей. Отримані результати можуть бути використані у практиці викладання іноземних мов у закладах вищої освіти, а також при розробці навчально-методичних матеріалів для підготовки до міжнародних мовних іспитів.

Ключові слова: іншомовна комунікативна компетентність, здобувачі, немовні спеціальності, міжнародні іспити з англійської мови, модель.

Kanibolotska Olha Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Second Language Teaching Chair, Faculty of Foreign Philology, Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhia, https://orcid.org/0000-0002-9622-0731

Vasylieva Alina Master's Degree, Faculty of Foreign Philology, Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhia, https://orcid.org/0009-0006-4378-3799

MODEL OF DEVELOPING FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE OF STUDENTS OF NON-LINGUISTIC SPECIALITIES IN THE PROCESS OF PREPARATION FOR INTERNATIONAL EXAMS (BASED ON IELTS/TOEFL)

Abstract. The article presents a model for developing foreign language communicative competence among students of non-linguistic specialities in the process of preparation for international language examinations IELTS/TOEFL. The relevance of the study is determined by the growing demand for a high level of English proficiency in academic and professional contexts, as well as the need for effective organization of students' preparation for standardized international language testing. The aim of the article is to provide a theoretical substantiation and description of a structural-functional model for the development of foreign language communicative competence, taking into account the specific requirements of IELTS/TOEFL.

The study identifies the key components of foreign language communicative competence, including linguistic, discourse, strategic, sociocultural, and speech-related components. Special attention is given to the integration of test-oriented instruction with communicative and competence-based approaches. The proposed model consists of target, content, procedural, and assessment-result blocks, which ensure the step-by-step development of language skills in all types of communicative activity (listening, reading, writing, speaking).

The procedural component of the model is based on the use of authentic materials, simulation of examination tasks, interactive teaching methods, and a system of continuous formative assessment. Pedagogical conditions for effective implementation of the model are defined, including students' motivational readiness,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

integration of digital resources, individualization of the learning process, and development of learner autonomy.

The result-oriented component presupposes achieving a language proficiency level corresponding to international standards B2–C1, depending on the target exam requirements. The article emphasizes that the proposed model contributes not only to successful performance in IELTS/TOEFL examinations but also to the formation of sustainable foreign language communicative competence necessary for academic mobility and professional development of students of non-linguistic specialities. The findings can be applied in foreign language teaching practice in higher education institutions as well as in the development of methodological materials for international exam preparation.

Keywords: foreign language communicative competence, students, non-linguistic specialities, international English language examinations, model.

Постановка проблеми. В умовах стрімкої глобалізації, інтенсифікації міжнародної академічної мобільності та інтеграції України у європейський і світовий освітній простір суттєво зростає значущість іншомовної комунікативної компетентності як ключового компонента професійної підготовки здобувачів вищої освіти. Особливої актуальності це набуває для студентів немовних спеціальностей, для яких іноземна мова виступає не лише навчальною дисципліною, а й інструментом доступу до професійних знань, наукової інформації та міжнародної комунікації. У цьому контексті підготовка до міжнародних мовних іспитів IELTS та TOEFL перетворюється на важливий освітній феномен, що виходить за межі простого контролю рівня володіння мовою. Ці іспити дедалі частіше виконують функцію «освітнього фільтра», який визначає можливості студентів щодо навчання за кордоном, участі в міжнародних програмах обміну, отримання стипендій та подальшого професійного розвитку. Відповідно, успішне складання таких тестів стає не лише академічною метою, а й соціально-професійною стратегією сучасного здобувача освіти.

Разом із тим у сучасній освітній практиці спостерігається суперечність між вимогами міжнародних стандартизованих іспитів і реальними потребами формування живої іншомовної комунікації. З одного боку, структура IELTS/TOEFL стимулює розвиток усіх видів мовленнєвої діяльності – аудіювання, читання, письма та говоріння, що потенційно сприяє формуванню комунікативної компетентності. З іншого боку, надмірна орієнтація на тестові формати часто призводить до «тестового навчання», коли освітній процес зводиться до механічного відпрацювання типових завдань, заучування шаблонних відповідей, кліше та стратегій проходження іспиту.

У результаті виникає парадоксальна ситуація: студенти демонструють високий рівень виконання тестових завдань, однак відчувають труднощі в реальному іншомовному спілкуванні. Це проявляється у мовленнєвій невпевненості, обмеженому активному словниковому запасі, труднощах спонтанного

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

висловлювання думок та психологічному бар'єрі у комунікації. Таким чином, формується розрив між «тестовою грамотністю» та реальною комунікативною компетентністю. Особливо гостро ця проблема постає для студентів немовних спеціальностей, які часто мають обмежену кількість аудиторних годин з іноземної мови та змушені інтенсивно готуватися до міжнародних іспитів у стислі терміни. Це зумовлює необхідність пошуку більш ефективних підходів до організації навчального процесу, які б поєднували вимоги стандартизованого тестування з розвитком автентичної мовленнєвої взаємодії.

У зв'язку з цим актуалізується проблема розробки та наукового обґрунтування цілісної моделі формування іншомовної комунікативної компетентності студентів немовних спеціальностей у процесі підготовки до IELTS/TOEFL. Така модель повинна забезпечувати баланс між тест-орієнтованим навчанням і комунікативним розвитком, запобігаючи редукції навчального процесу до формального тренування тестових навичок.

Отже, існуюча суперечність між високими вимогами міжнародних мовних іспитів та недостатньою ефективністю традиційних підходів до підготовки студентів обумовлює необхідність переосмислення методичних засад навчання іноземної мови та розробки інноваційних педагогічних моделей, спрямованих на формування стійкої, функціональної та життєздатної іншомовної комунікативної компетентності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз сучасних наукових джерел свідчить, що проблема формування іншомовної комунікативної компетентності студентів немовних спеціальностей є одним із ключових напрямів досліджень у вітчизняній та зарубіжній методиці викладання іноземних мов. Теоретичні засади компетентнісного підходу до навчання іноземних мов розроблялися у працях Н. Хомського (N. Chomsky [10]), який увів поняття мовної компетентності, та Д. Хаймза (D. Hymes), який розширив його до поняття комунікативної компетентності.

Подальший розвиток теорії комунікативної компетентності представлений у працях М. Канале та М. Свейн (M. Canale, M. Swain [8]), які визначили її як багатокомпонентну структуру, що включає граматичну, соціолінгвістичну, дискурсивну та стратегічну компетентності. Значний внесок у розвиток компетентнісного підходу зробили також Дж. Річардс (J. Richards [14]), Т. Селс-Мерсія (M. Celce-Murcia [9]), а також К. Крамш (C. Kramsch [13]), яка акцентувала увагу на соціокультурному вимірі мовної компетентності.

У вітчизняній науці проблеми формування іншомовної комунікативної компетентності активно досліджували О. Бігич [1], Н. Бориско [2], С. Куньовська [3], С. Ніколаєва [4], О. Тарнопольський [5] та інші науковці. У їхніх працях обґрунтовано методичні засади навчання іноземних мов у закладах вищої освіти, розроблено підходи до формування мовленнєвих умінь студентів немовних спеціальностей, а також визначено ефективність комунікативного та компетентнісного підходів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Окремий напрям досліджень становить підготовка до міжнародних мовних іспитів IELTS/TOEFL. У працях Р. Брауна (H. Douglas Brown [11]), Д. Дугласа (D. Douglas), а також Л. Бахмана (L. Bachman [6]) і А. Палмера (A. Palmer) розглядаються принципи тестової валідності, мовної оцінки та стратегій виконання тестових завдань. В українській методиці питання тест-орієнтованого навчання та підготовки до міжнародних іспитів висвітлювали І. Зимня, О. Квас, Т. Котенко, Л. Морська та ін. Таким чином, аналіз наукових джерел демонструє, що сучасні дослідження зосереджені на інтеграції комунікативного, компетентнісного та тест-орієнтованого підходів у навчанні іноземних мов. Це підтверджує актуальність подальшої розробки структурно-функціональних моделей формування іншомовної комунікативної компетентності студентів немовних спеціальностей у процесі підготовки до міжнародних іспитів IELTS/TOEFL.

Метою статті є розробка та теоретичне обґрунтування моделі формування іншомовної комунікативної компетентності студентів немовних спеціальностей у процесі підготовки до IELTS та TOEFL.

Основний зміст дослідження. Комунікативна компетентність (лат. *communico* – роблю спільним, пов'язую, спілкуюсь; competens – здатний, відповідний) у сучасній лінгводидактиці трактується як інтегративна багаторівнева система знань, умінь, навичок і стратегій, що забезпечують ефективне використання іноземної мови в реальних ситуаціях міжособистісної та професійної взаємодії. Вона охоплює не лише володіння мовною системою (лексикою, граматикою, фонетикою), але й здатність застосовувати ці знання у відповідному соціальному, культурному та комунікативному контексті.

У структурі комунікативної компетентності традиційно виокремлюють декілька взаємопов'язаних компонентів: лінгвістичний (мовна правильність висловлювання), дискурсивний (здатність будувати зв'язний текст або висловлювання), соціолінгвістичний (уміння враховувати соціальні норми спілкування), стратегічний (використання компенсаторних стратегій у випадку мовних труднощів) та соціокультурний (розуміння культурних особливостей носіїв мови). Саме ця комплексність робить комунікативну компетентність не просто академічною категорією, а реальною здатністю людини функціонувати в іншомовному середовищі.

Комунікативна компетентність проявляється у різних формах мовленнєвої взаємодії, таких як діалог і полілог, академічна бесіда, публічний виступ, професійні переговори, дискусії та дебати. Кожна з цих форм вимагає не лише мовної точності, а й уміння швидко реагувати, аргументувати позицію, підтримувати логіку висловлювання, а також враховувати інтереси співрозмовника. Таким чином, комунікативна компетентність виступає своєрідним «містком» між мовною системою та реальним актом спілкування.

У контексті підготовки студентів немовних спеціальностей до міжнародних іспитів IELTS/TOEFL комунікативна компетентність набуває особливої

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

специфіки. З одного боку, ці іспити передбачають оцінювання всіх основних видів мовленнєвої діяльності (*listening, reading, writing, speaking*), що стимулює розвиток комплексних мовних навичок. З іншого боку, стандартизована структура тестів часто формує у студентів орієнтацію на виконання завдань за зразком, що може обмежувати розвиток спонтанного мовлення та творчої комунікації. У практиці підготовки до IELTS/TOEFL нерідко спостерігається тенденція до «*тестизації*» навчального процесу, коли основний акцент зміщується на відпрацювання типових форматів завдань, запам'ятовування готових мовленнєвих конструкцій та стратегій відповідей. У результаті студенти можуть демонструвати високі бали під час іспиту, однак відчувати труднощі у ситуаціях реального живого спілкування, де відсутні шаблони та заздалегідь передбачені відповіді.

Саме тому постає необхідність переосмислення підходів до формування іншомовної комунікативної компетентності. Ефективне навчання повинно забезпечувати баланс між тестовою підготовкою та розвитком автентичної мовленнєвої діяльності. Особливо важливим є створення таких навчальних умов, у яких студенти не лише «вчаться складати іспит», але й реально «*вчаться спілкуватися*» - висловлювати власні думки, аргументувати позицію, брати участь у дискусіях і взаємодіяти в непередбачуваних комунікативних ситуаціях.

Отже, комунікативна компетентність у сучасному розумінні виступає не статичним набором знань, а динамічною здатністю особистості ефективно діяти в іншомовному середовищі. Саме тому її формування у процесі підготовки до міжнародних іспитів має ґрунтуватися на інтеграції комунікативного, компетентнісного та тест-орієнтованого підходів, що забезпечує як успішне складання IELTS/TOEFL, так і реальну готовність студентів до міжнародної академічної та

Іспити IELTS та TOEFL залучають перевірку таких компонентів комунікативної компетентності, як лінгвістична (граматика, лексика), соціолінгвістична (доречність мовлення), дискурсивна (логіка, зв'язність) та стратегічна (вміння викрутитись, у разі незнання певних слів). При підготовці до міжнародних іспитів розвиток комунікації виступає ефективним інструментом при розумному та правильному підході:

29. *Speaking-part* – є важливим компонентом, адже імітує реальне спілкування;

30. *Writing* – сприяє розвитку аргументації та критичного мислення;

31. *Listening* – допомагає покращувати сприйняття різних акцентів;

32. *Reading* – покращує навички роботи з автентичними текстами [6].

З огляду на специфіку вказаних екзаменів та особливостей комунікативної компетентності, процес навчання слід орієнтувати на розвиток чотирьох основних видів діяльності: говоріння, письмо, аудіювання та читання. Водночас проблемами сучасної підготовки студентів немовних факультетів є заучування шаблонних фраз; вивчення мовних одиниць, які не є актуальними при реальному спілкуванні; відсутність спонтанного мовлення; акцент на високих балах, а не на

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

якісно розвинутих навичках; ігнорування реальних потреб учнів. Саме тому слід звернути увагу на практичні методи, які можуть сприяти формуванню реальної комунікативної компетенції:

1. Урізноманітнити Speaking, додаючи *role-play* (тобто імітувати реальні ситуації з повсякденного життя), *discussion clubs, unpredictable questions* (впровадити в заняття декілька неочікуваних питань, які взагалі не відповідають темі заняття).

2. Впровадити написання не лише есе, але й інших типів текстів, а саме email, повідомлення або відгуків.

3. Залучити інтерактив, використовувати онлайн-платформи, додати парні/групові заняття

Доцільним є використання певних підходів до навчання (компетентнісного, комунікативного, діяльнісного та тест-орієнтовного), поєднання яких дозволяє забезпечити як розвиток реальних комунікативних навичок, так і ефективну підготовку до стардантизованого формату тестів. Не менш важливим є роль викладача у підготовці до екзаменів Викладачі мають бути не «тренерами тесту», а фасилітаторами комунікації, створювати якісне мовне середовище, давати фідбек не тільки щодо помилок, зроблених учнем, а також щодо змісту сказаного.

Посилення внутрішньої мотивації учня сприяє його кращим результатам та допомагає побудувати міцний зв'язок іспиту з реальнім життям через навчання, роботу чи подорожі. Отже, якісна підготовка до міжнародних іспитів має включати в себе не тільки тренування формату, а ще й розвиток реальної комунікативної компетенції.

Розглянемо певну модель формування іншомовної комунікативної компетентності.

Запропонована модель формування іншомовної комунікативної компетентності студентів немовних спеціальностей у процесі підготовки до міжнародних іспитів IELTS/TOEFL має структурно-функціональний характер і базується на взаємодії чотирьох взаємопов'язаних компонентів: цільового, змістового, процесуального та результативно-оцінного [6, 9]. Кожен із них виконує специфічну функцію в загальній системі підготовки та забезпечує поетапне формування мовленнєвих умінь.

1. Цільовий компонент визначає стратегічну мету навчального процесу — формування у студентів немовних спеціальностей високого рівня іншомовної комунікативної компетентності, достатнього для успішного складання міжнародних іспитів IELTS/TOEFL та подальшого використання англійської мови в академічній і професійній діяльності.

До його *завдань* належить: розвиток усіх видів мовленнєвої діяльності (*listening, reading, writing, speaking*); формування тестової грамотності та стратегій виконання завдань; розвиток автономності та мовленнєвої впевненості студентів; подолання мовного бар'єра у спонтанному спілкуванні.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

2. Змістовий компонент визначає навчальне наповнення моделі та включає: мовний матеріал (лексичні одиниці, граматичні структури, мовленнєві зразки); тематичні блоки, орієнтовані на академічну, соціальну та професійну комунікацію; типологію завдань, наближених до формату IELTS/TOEFL (*multiple choice, matching, gap filling, essay writing, speaking tasks*); автентичні тексти та аудіоматеріали, що відображають реальні комунікативні ситуації.

Особливістю цього компонента є поєднання тест-орієнтованого матеріалу з комунікативно значущим контентом, що забезпечує як підготовку до іспиту, так і розвиток реального мовлення.

3. *Процесуальний компонент* відображає організацію навчального процесу та реалізується через систему методів, технологій і форм навчання. Його структура може бути представлена чотирма основними підходами:

- комунікативний підхід – створення ситуацій реального спілкування, рольові ігри, дискусії, дебати;
- тест-орієнтований підхід – систематичне виконання завдань формату IELTS/TOEFL із поступовим ускладненням;
- інтерактивно-цифровий підхід – використання онлайн-платформ, симуляторів тестів, мультимедійних ресурсів;
- автономно-рефлексивний підхід – розвиток самостійної роботи студентів, самооцінювання та аналіз помилок.

Саме процесуальний компонент забезпечує практичну реалізацію моделі та перехід від знань до реального мовленнєвого вміння.

4. *Результативно-оцінний компонент* спрямований на визначення рівня сформованості іншомовної комунікативної компетентності студентів. Він передбачає: діагностику рівня мовної підготовки відповідно до шкали CEFR (B2–C1); поточний і підсумковий контроль у форматі тестових і комунікативних завдань; оцінювання сформованості стратегій виконання іспитових завдань; аналіз здатності до реального іншомовного спілкування.

Оцінювання здійснюється як у тестовому форматі (імітація IELTS/TOEFL), так і через комунікативні завдання, що дозволяє отримати об’єктивну картину мовленнєвої компетентності.

Звернемо увагу на практичну реалізацію запропонованої моделі здійснюється через поетапну організацію навчального процесу, що інтегрує комунікативний, тест-орієнтований та компетентнісний підходи в межах підготовки студентів немовних спеціальностей до міжнародних іспитів IELTS/TOEFL. Її ефективність забезпечується системним поєднанням аудиторної роботи, самостійного навчання та цифрових освітніх ресурсів.

1. *Організація навчального процесу.* Практична реалізація моделі передбачає модульну структуру навчання, де кожен модуль відповідає певному аспекту мовленнєвої діяльності:

- *Listening module* – робота з автентичними аудіо- та відеоматеріалами (лекції, інтерв’ю, академічні подкасти);

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

- *Reading module* – опрацювання академічних текстів різного рівня складності з подальшим виконанням тестових завдань;

- *Writing module* – формування навичок написання есе, звітів та аргументативних текстів відповідно до вимог IELTS/TOEFL;

- *Speaking module* – розвиток усного мовлення через монологічні та діалогічні форми, включаючи симуляцію екзаменаційного інтерв'ю.

Кожен модуль містить як комунікативні завдання, так і тестові елементи, що забезпечує баланс між реальним мовленням і форматом іспиту.

2. *Використання автентичних та тестових матеріалів*. Ключовим інструментом реалізації моделі є інтеграція автентичних матеріалів (наукові статті, новини, відеолекції) з завданнями формату IELTS/TOEFL. Це дозволяє: наблизити навчання до реальних комунікативних ситуацій; сформувати навички роботи з академічним дискурсом; поступово адаптувати студентів до екзаменаційних вимог.

Особлива увага приділяється поступовому переходу від підтримуваних завдань до повністю автономного виконання тестових і комунікативних завдань.

3. *Інтерактивні та цифрові технології.* Практична реалізація моделі активно використовує цифрові інструменти: онлайн-платформи для тренування тестів (IELTS/TOEFL simulators); інтерактивні вправи (*Quizlet, Kahoot, Moodle*); відеоконференції для розвитку *speaking skills*; використання штучного інтелекту для тренування письма та отримання зворотного зв'язку.

Цифрові технології забезпечують індивідуалізацію навчання, гнучкість темпу роботи та підвищення мотивації студентів.

4. *Комунікативні практики та симуляції*. Важливою складовою є моделювання реальних ситуацій іншомовного спілкування: рольові ігри (academic discussion, job interview, conference presentation); дебати на актуальні теми; групові проєкти англійською мовою; симуляція усної частини IELTS/TOEFL.

Такі форми роботи сприяють розвитку спонтанного мовлення, критичного мислення та мовленнєвої гнучкості.

5. *Самостійна робота та рефлексія*. Окремий акцент робиться на розвитку автономії студентів. Це включає: ведення мовного портфоліо; самооцінювання виконаних завдань; аналіз помилок після пробних тестів; індивідуальні плани підготовки до іспиту.

Рефлексивна діяльність дозволяє студентам усвідомлювати власний прогрес і коригувати навчальні стратегії.

Висновки. У результаті проведеного дослідження теоретично обґрунтовано та представлено модель формування іншомовної комунікативної компетентності студентів немовних спеціальностей у процесі підготовки до міжнародних іспитів IELTS/TOEFL.

Встановлено, що ефективна підготовка до стандартизованого мовного тестування повинна ґрунтуватися не лише на відпрацюванні тестових стратегій,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

а й на системному розвитку всіх компонентів комунікативної компетентності, зокрема лінгвістичного, дискурсивного, стратегічного та соціокультурного.

У ході дослідження доведено, що запропонована структурно-функціональна модель, яка включає цільовий, змістовий, процесуальний та результативно-оцінний компоненти, забезпечує цілісність і поетапність формування іншомовної мовленнєвої компетентності. Особливу роль у її реалізації відіграє поєднання комунікативного та тест-орієнтованого підходів, використання автентичних матеріалів, цифрових технологій, а також активізація самостійної та рефлексивної діяльності студентів.

Практична апробація підходів, закладених у модель, підтверджує, що інтеграція навчання, спрямованого на підготовку до IELTS/TOEFL, із розвитком реальних комунікативних умінь дозволяє подолати суперечність між «тестовою грамотністю» та здатністю до спонтанного іншомовного спілкування. Це сприяє формуванню у студентів не лише екзаменаційної готовності, але й стійкої іншомовної комунікативної компетентності, необхідної для академічної мобільності, професійного розвитку та участі в міжнародному освітньому просторі.

Отже, результати дослідження підтверджують доцільність упровадження запропонованої моделі в практику викладання іноземних мов у закладах вищої освіти. Перспективи подальших досліджень полягають у її адаптації до різних освітніх контекстів, рівнів мовної підготовки та спеціальностей, а також у розширенні використання цифрових та адаптивних технологій навчання.

Література

1. Бігич О. Б. Методика навчання іноземних мов і культур. Київ: Ленвіт, 2013.
2. Бориско Н. Ф. Теорія і практика підготовки вчителя іноземної мови. Київ: Видавничий центр КНЛУ, 2000.
3. Куньовська С. О. Формування іншомовної комунікативної компетентності студентів немовних спеціальностей. Педагогічні науки, 2018.
4. Николаева С. Ю. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах. Київ: Ленвіт, 2002.
5. Тарнопольський О. Б. Методика навчання іноземних мов у вищій школі. Дніпро: Університетська книга, 2011.
6. Bachman L. F., Palmer A. S. Language Testing in Practice: Designing and Developing Useful Language Tests. Oxford: Oxford University Press, 1996.
7. Brown H. D. Principles of Language Learning and Teaching. New York: Pearson Education, 2007.
8. Canale M., Swain M. Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing. Applied Linguistics, 1980, Vol. 1(1), pp. 1–47.
9. Celce-Murcia M., Dornyei Z., Thurrell S. Communicative Competence: A Pedagogically Motivated Model. Issues in Applied Linguistics, 1995, Vol. 6(2), pp. 5–35.
10. Chomsky N. Aspects of the Theory of Syntax. Cambridge, MA: MIT Press, 1965.
11. Douglas D. Assessing Languages for Specific Purposes. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
12. Hymes D. On Communicative Competence. In: Sociolinguistics. Harmondsworth: Penguin, 1972.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

13. Kramsch C. Context and Culture in Language Teaching. Oxford: Oxford University Press, 1993.

14. Richards J. C. Communicative Language Teaching Today. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.

References

1. Bigich O. B. Metodika navchannya Inozemnih mov i kultur [Methodology of Teaching Foreign Languages and Cultures]. KiYiv: LenvIt, 2013. [in Ukrainian]

2. Borisko N. F. Teoriya i praktika pidgotovki vchitelya inozemnoyi movi [Theory and Practice of Foreign Language Teacher Education]. Kiyiv: Vidavnichiy tsentr KNLU, 2000. [in Ukrainian]

3. Kunovska S. O. Formuvannya inshomovnoyi komunikativnoyi kompetentnosti studentiv nemovnih spetsialnostey [Development of Foreign Language Communicative Competence of Students of Non-Linguistic Specialities]. PedagogIchnI nauki, 2018. [in Ukrainian]

4. Nikolaeva S. Yu. Metodika navchannya inozemnih mov u serednih navchalnih zakladah [Methodology of Teaching Foreign Languages in Secondary Educational Institutions]. Kiyiv: LenvIt, 2002. [in Ukrainian]

5. Tarnopolskiy O. B. Metodika navchannya inozemnih mov u vischiy shkoli [Methodology of Teaching Foreign Languages in Higher Education Institutions]. DnIpro: UnIversitetska kniga, 2011. [in Ukrainian]

6. Bachman L. F., Palmer A. S. Language Testing in Practice: Designing and Developing Useful Language Tests. Oxford: Oxford University Press, 1996. [in English]

7. Brown H. D. Principles of Language Learning and Teaching. New York: Pearson Education, 2007. [in English]

8. Canale M., Swain M. Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing. Applied Linguistics, 1980, Vol. 1(1), pp. 1-47. [in English]

9. Celce-Murcia M., Dornyei Z., Thurrell S. Communicative Competence: A Pedagogically Motivated Model. Issues in Applied Linguistics, 1995, Vol. 6(2), pp. 5–35. [in English]

10. Chomsky N. Aspects of the Theory of Syntax. Cambridge, MA: MIT Press, 1965. [in English]

11. Douglas D. Assessing Languages for Specific Purposes. Cambridge: Cambridge University Press, 2000. [in English]

12. Hymes D. On Communicative Competence. In: Sociolinguistics. Harmondsworth: Penguin, 1972. [in English]

13. Kramsch C. Context and Culture in Language Teaching. Oxford: Oxford University Press, 1993. [in English]

14. Richards J. C. Communicative Language Teaching Today. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. [in English]

Дата першого надходження статті до видання: 07.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 378.011.3–051:316.77:37.015.3

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-929-937

Квасенко Олександр Володмимирович здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки, Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, м. Харків, https://orcid.org/0009-0002-8867-6170

СТРАТЕГІЧНІ ВЕКТОРИ ВИХОВАННЯ МЕДІАКУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ У КОНТЕКСТІ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ТА ЦИФРОВІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ

Анотація. У статті теоретично обґрунтовано та змістовно розкрито стратегічні орієнтири виховання медіакультури майбутніх педагогів у контексті повоєнного відновлення освітнього простору України (2025–2026 рр.). Актуальність дослідження зумовлена необхідністю подолання освітніх втрат, високим рівнем медіатравматизації здобувачів освіти та стрімким зростанням використання генеративного штучного інтелекту (до 49% у 2025 р.).

Автор аналізує парадокс сучасного цифрового середовища: на тлі зростання технологічної вправності («цифрові аборигени») спостерігається зниження частки осіб із високим рівнем медіакультури (з 31% до 9%), що пояснюється інформаційною втомою та адаптацією до агресивного медіа-ландшафту.

У роботі доведено необхідність переходу від інструментальної моделі навчання до формування інформаційної резильєнтності вчителя.

Визначено перспективні прикладні вектори досліджень, а саме, травмазцілювальна медіаосвіта, що передбачає впровадження алгоритмів психологічної саморегуляції при споживанні воєнного контенту; цифрова гуманістика – поєднання ШІ-грамотності з етичним підходом та збереженням міжособистісної взаємодії; вчитель як медіанавігатор, тобто трансформація ролі педагога з транслятора знань на «інформаційний щит», що забезпечує національну ідентичність та безпеку учнів.

Практична значущість дослідження полягає у визначенні шляхів модернізації педагогічної освіти для підготовки фахівця, здатного стати архітектором безпечного освітнього простору на деокупованих територіях та в умовах системної цифровізації.

Ключові слова: медіакультура, інформаційна резильєнтність, повоєнне відновлення, майбутній педагог, травмазцілювальна медіаосвіта, інфомедійна грамотність, освітній простір.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Kvasenko Oleksandr Postgraduate student (PhD candidate) in Education/Pedagogical Sciences, Municipal Establishment «Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy» of the Kharkiv Regional Council, Kharkiv, https://orcid.org/0009-0002-8867-6170

STRATEGIC VECTORS OF FOSTERING MEDIA CULTURE OF FUTURE TEACHERS IN THE CONTEXT OF POST-WAR RECOVERY AND DIGITALIZATION OF THE EDUCATIONAL SPACE OF UKRAINE

Abstract. The article theoretically substantiates and meaningfully reveals the strategic guidelines for educating future teachers in media culture in the context of the post-war restoration of the educational space of Ukraine (2025-2026). The relevance of the study is due to the need to overcome educational losses, the high level of media traumatization of education seekers and the rapid growth of the use of generative artificial intelligence (up to 49% in 2025).

The author analyzes the paradox of the modern digital environment: against the background of increasing technological proficiency («digital natives»), there is a decrease in the share of people with a high level of media culture (from 31% to 9%), which is explained by information fatigue and adaptation to the aggressive media landscape. The work proves the need to transition from an instrumental model of learning to the formation of teacher information resilience.

Promising applied vectors of research have been identified, namely, trauma-healing media education, which involves the implementation of psychological self-regulation algorithms when consuming military content; digital humanities - a combination of AI literacy with an ethical approach and the preservation of interpersonal interaction; the teacher as a media navigator, i.e. the transformation of the role of the teacher from a translator of knowledge to an «information shield» that ensures the national identity and safety of students.

The practical significance of the study lies in identifying ways to modernize pedagogical education to train a specialist capable of becoming an architect of a safe educational space in de-occupied territories and in conditions of systemic digitalization.

Keywords: media culture, information resilience, post-war recovery, future teacher, trauma-healing media education, infomedia literacy, educational space.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку української вищої школи характеризується переходом від гуманітарного реагування в умовах воєнного стану до системного планування повоєнного відновлення. Виховання медіа-культури майбутнього вчителя у 2025-2026 роках зміщує акцент з інструментальних навичок на формування інформаційної резильєнтності – здатності зберігати когнітивну стійкість та етичну суб'єктність у гіпердинамічному цифровому середовищі. Відповідно до державної «Стратегії розвитку

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

медіаграмотності до 2026 року», освіта визначена ключовим елементом протидії дезінформації та забезпечення безпеки громадян.

Зазначені стратегічні цілі набувають особливої гостроти на тлі поточної ситуації в країні, де актуальність наукового пошуку зумовлена низкою критичних чинників:

1. Масштаб руйнувань. Станом на 2025 рік 3958 закладів освіти в Україні зазнали пошкоджень, з яких 400 зруйновано повністю. Прямі збитки інфраструктури оцінюються у 13,4 мільярда доларів.

2. Освітні втрати. Понад 4,6 мільйона українських дітей стикаються з бар'єрами у навчанні, що вимагає розробки нових медіадидактичних моделей для «наздоганяючого навчання».

3. Медіатравматизація. Приблизно 1,5 мільйона дітей потребують психологічної підтримки через вплив воєнного контенту, що актуалізує розвиток травма-інформованої медіапедагогіки.

4. Технологічний стрибок. Стрімка інтеграція генеративного штучного інтелекту (рівень використання зріс до 49% у 2025 р.) докорінно змінює професійний профіль вчителя та вимоги до його інформаційної гігієни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З огляду на ці виклики, необхідно проаналізувати, як еволюціонувала наукова думка щодо медіаосвіти, аби зрозуміти, які інструменти ми маємо сьогодні. Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що процес системного впровадження медіаосвіти в Україні офіційно розпочався ще у 2010 році. Проте вагомим етапом розвитку цієї сфери став 2016 рік, коли завдяки зусиллям фахівців Інституту соціальної та політичної психології НАПН України стратегічний документ був суттєво перероблений та представлений у новій редакції.

Прийняття оновленої Концепції стало не просто формальністю, а фундаментальним кроком на шляху до модернізації вітчизняної освітньої системи. Це дозволило адаптувати навчальний процес до викликів сучасності, де медіаграмотність є критично важливою навичкою для кожного громадянина.

Реалізація положень цього документа має стратегічне значення для держави. Вона закладає підґрунтя для розбудови повноцінного інформаційного суспільства, стимулює розвиток інноваційної економіки знань та сприяє зміцненню демократичних цінностей і громадянського суспільства в Україні [4].

Водночас теоретичний фундамент, закладений у попередні десятиліття, сьогодні потребує критичного переосмислення крізь призму міжнародного досвіду. Погоджуючись із позицією М. Нетреби, варто визнати наявність вагомих теоретичних напрацювань у вітчизняній сфері медіаосвіти. Проте аналіз показує, що український підхід має суттєві відмінності від усталеної західної практики, яка вже довела свою ефективність протягом десятиліть і може слугувати орієнтиром для подальшого розвитку [6].

Ключова відмінність полягає у змістовому наповненні розробок. У той час як західні методики сфокусовані на вихованні автономної особистості з

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

розвиненим критичним мисленням, здатної протистояти маніпуляціям, більшість українських досліджень поки що зосереджені на технічних аспектах.

Зокрема, вітчизняна модель часто обмежується вивченням засобів медіаобладнання та інтеграцією медіатехнологій у навчальний процес як допоміжних інструментів [6]. Таким чином, існує потреба в переорієнтації української медіаосвіти з суто інструментального підходу на формування свідомого та незалежного споживача інформації. Цей перехід від інструменталізму до виховання «автономної особистості» вже простежується в працях сучасних українських дослідників, які формують новітній ландшафт медіапедагогіки.

Генезис медіаосвіти в Україні свідчить про еволюцію від технічного розуміння медіа до культурологічного підходу [1]. Фундаментальні аспекти інфомедійної грамотності педагога в умовах війни досліджували Т. Собченко та С. Кириленко, акцентуючи увагу на подоланні освітніх втрат [11]. Питання маніпуляції свідомістю студентської молоді через соціальні мережі проаналізовано у працях І. Опірського та А. Олексюк [7]. Окрему нішу займають філософські розвідки щодо гуманізації цифрової мови на основі теорії Альфонсо Лопеса Кінтаса [13].

Проте, попри наявність ґрунтовних розвідок у сфері інфомедійної грамотності, динамічні зміни воєнного часу випереджають наявні напрацювання. У той час, як значна кількість науковців та педагогів розглядають проблему формування медіакультури майбутніх педагогів, тема перспективних напрямів досліджень у сфері виховання медіакультури майбутніх педагогів як фундаменту повоєнного відновлення освітнього простору України залишається недостатньо розглянутою.

Мета статті – визначити стратегічні орієнтири та перспективні напрями подальших досліджень у сфері виховання медіакультури майбутніх педагогів як фундаменту повоєнного відновлення освітнього простору України (2025–2026 рр.).

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах цифровізації освітнього простору України здобувачі освіти є органічними учасниками медіасередовища, виявляючи високий рівень залученості до роботи з гаджетами, соціальними мережами та онлайн-платформами. Проте така технологічна вправність не є тотожною медіакультурності. Для майбутнього педагога важливо розуміти, що за зовнішньою впевненістю здобувачі освіти часто приховується вразливість перед маніпулятивними впливами та деструктивним контентом, обсяги якого значно зросли в умовах воєнного стану.

Саме тому одним із стратегічних векторів виховання медіакультури є зміщення акценту з простого опанування технологій на розвиток критичного мислення та фундаментальної медіаграмотності. В контексті повоєнного відновлення педагог має стати фасилітатором, який допоможе учням не лише орієнтуватися в перенасиченому інформаційному полі, а й виокремлювати

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

достовірні дані, протидіяти пропаганді та свідомо диференціювати правду від вимислу.

З огляду на це, формування високого рівня медіакультури майбутніх вчителів стає запорукою створення безпечного освітнього середовища. Лише медіакомпетентний педагог здатен виховати особистість, яка не просто споживає інформацію, а й демонструє автономність від медіавпливів, має чітку громадянську позицію та здатна етично взаємодіяти у цифровому просторі, що є критично важливим для інтелектуального та ціннісного відродження України.

Для практичної реалізації цього відродження у 2025–2026 роках наукова спільнота виокремлює конкретні прикладні вектори, першим з яких є психологічна безпека. У цей період центральним об'єктом стає концепція травмазцілювальної медіаосвіти [12]. Медіа не можуть ігнорувати трагедії війни, проте надмірне споживання жорстокого контенту призводить до ретравматизації.

Перспективи досліджень включають розробку методів «медіапсихоосвіти», наукову верифікацію алгоритму «7 кроків до здорового медіаспоживання під час війни» та створення ігрових тренажерів для діагностики медіатравми [12].

Паралельно з психологізацією контенту, відбуваються структурні зміни на рівні державних стандартів, що інтегрують цифрові інструменти безпосередньо в дидактику.

Згідно з «Планом переходу освітнього кластеру України на 2025–2026 роки», подолання розривів у навчанні є пріоритетом №1 [8]. Інфомедійна грамотність розглядається як засіб доступу до верифікованих знань. Майбутні дослідження мають зосередитися на адаптивних цифрових платформах та Е-додатках до підручників, які з 2025 року стали обов'язковими.

Впровадження штучного інтелекту та нових платформ не є простою рекомендацією, а відображенням реальної поведінки українського суспільства. Статистика 2025 року свідчить: 49% українців використовують ШІ. МОН та Мінцифра офіційно рекомендували відмовитися від заборон ШІ, прирівнюючи це до використання калькуляторів [9]. Вектори розвідок включають ШІ-грамотність (AI literacy) та нову дидактику оцінювання через індивідуальні проєкти [9].

Проте стрімка цифровізація та активне використання технологій не завжди призводять до підвищення якості медіакультури. Навпаки, надмірне навантаження провокує зворотний ефект, що підтверджується актуальними моніторинговими даними.

Аналіз «Індексу медіаграмотності українців» (березень 2026 р.) показує стабілізацію рівня на позначці 5,2 бала [3]. Проте спостерігається падіння частки людей із «високим рівнем» з 31% у 2022 р. до 9% у 2025 р. через інформаційну втому [14].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Таблиця 1

Показник медіаграмотності (2021-2025 рр.)

Показник медіаграмотності	2021 (%)	2022 (%)	2025 (%)
Вищий за середній рівень	55	81	60
Високий рівень (еліта)	-	31	9
Перевірка інформації	30	50+	44
Використання ШІ	-	28 (2024)	49

Дані таблиці демонструють глибоке протиріччя: на фоні зростання навичок використання ШІ здатність до перевірки інформації та «високий рівень» медіакультури падають. Така тривожна тенденція виявляє глибинний парадокс сучасного етапу розвитку суспільства: попри те, що цифровізація сучасного освітнього простору виступає не просто технічним оновленням, а фундаментальним чинником, що повністю трансформує систему медіавиховання. У цьому контексті особливої уваги потребує взаємодія з поколінням так званих «цифрових аборигенів» [5]. Ці діти з народження існують у середовищі, де медіа є невід'ємною частиною побуту. Вони демонструють високу природну вправність у використанні гаджетів, соціальних мереж та ігрових платформ.

Проте така технологічна грамотність часто є оманливою: впевнено користуючись інструментами, молодь не завжди володіє навичками глибокого аналізу інформації, що робить їх вразливими в цифровому світі.

Ситуація ускладнюється тим, що сучасний інформаційний простір критично перенасичений даними, серед яких значну частку складають фейки, маніпуляції та прихована пропаганда. В умовах війни ці загрози стають ще гострішими, перетворюючись на інструменти кіберзагроз та інформаційно-психологічного тиску. Для здобувачів освіти, які перебувають у постійному стресі, стає дедалі важче самостійно відрізняти правду від професійно сконструйованої брехні [5].

Описана ситуація перенасиченого та маніпулятивного простору вимагає докорінної зміни ролі вчителя – він більше не може залишатися просто «технічним спеціалістом». Водночас виникає серйозне протиріччя між рівнем технологічної готовності педагогів та їхньою здатністю до критичного осмислення контенту. Хоча більшість вчителів успішно опанували цифрові інструменти для дистанційного навчання, вони часто зосереджуються саме на технічному аспекті – як увімкнути програму чи створити презентацію. Проте головним викликом для педагога в умовах цифровізації та повоєнного відновлення є роль медіанавігатора.

Вчитель має не лише володіти технікою, а й бути здатним навчити учнів аналізувати контексти, розпізнавати маніпуляції та свідомо формувати свою медіакультуру, забезпечуючи безпеку в інформаційному середовищі. Саме таке розширення функціональних обов'язків фахівця зумовлює перегляд змісту

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

педагогічної освіти, де повоєнне відновлення України диктує нові вимоги до професійних компетентностей педагога. По-перше, роль вчителя стає ключовою у подоланні наслідків інформаційної агресії та ворожої пропаганди. Педагог має виступати не лише транслятором знань, а й «інформаційним щитом», здатним навчити учнів розпізнавати маніпулятивні технології, спрямовані на дестабілізацію суспільства.

По-друге, рівень медіакультури педагога стає потужним інструментом формування громадянської позиції та зміцнення національної ідентичності здобувачів освіти. У медіацентрованому світі ідентичність формується під впливом безперервних потоків інформації, тому завдання вчителя – допомогти учням усвідомити себе частиною українського культурного та політичного контексту.

По-третє, підготовка вчителів до роботи в умовах змішаного та дистанційного навчання набуває нового змісту через призму цифрової гуманістики. Це означає, що розвиток технічних навичок роботи в онлайн-середовищі має поєднуватися з етичним та людяним підходом до цифровізації. Майбутній педагог повинен не просто володіти інструментарієм дистанційної освіти, а й розуміти, як цифрові технології впливають на розвиток особистості, як підтримувати ментальне здоров'я учнів у віртуальному просторі та як зберігати якісну міжособистісну взаємодію навіть через екран гаджета.

Висновки. Сучасна соціокультурна ситуація та стрімкий розвиток генеративного штучного інтелекту вимагають переходу від «інструментальної» моделі навчання (опанування гаджетів) до виховання вчителя як медіанавігатора. Його ключовим завданням стає не просто передача знань, а формування у здобувачів освіти інформаційної резильєнтності – здатності протидіяти маніпуляціям і зберігати когнітивну стійкість.

Статистичні дані 2025–2026 років демонструють небезпечний парадокс: на тлі високої технологічної грамотності спостерігається різке падіння частки осіб із високим рівнем медіакультури (з 31% до 9%). Це свідчить про виснаження захисних механізмів суспільства через війну, що актуалізує потребу в запровадженні травма-інформованої медіапедагогіки та психологічної підтримки в освітньому процесі.

Виховання медіакультури майбутніх учителів є не лише освітнім, а й безпековим питанням. У контексті відновлення України медіакомпетентність педагога постає інструментом зміцнення національної ідентичності та формування активної громадянської позиції. Вона дозволяє вчителю виступати «інформаційним щитом» проти пропаганди, забезпечуючи інтелектуальне відродження суспільства.

Майбутні дослідження та практична підготовка педагогів мають зосереджуватися на концепції цифрової гуманістики, де технологізація (ШІ-грамотність, Е-додатки) поєднується з етичним підходом. Перспективи подальших досліджень вбачаються у розробці галузевих стандартів ШІ-грамотності для різних

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

спеціальностей та створенні цілісної методичної системи супроводу медіа-виховання в умовах деокупованих територій. Реалізація цих стратегічних векторів дозволить закладам вищої освіти стати драйверами безпечного відновлення людського капіталу України, готуючи вчителів як архітекторів знань та гарантів інформаційної безпеки майбутніх поколінь.

Література:

1. Акімова О. М., Купіна О. В. Інформаційна грамотність як складник інформаційної культури майбутніх педагогів. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. 2020. № 69. С. 12–19.

2. Антонченко М. О. Дефініція поняття «Інфомедійна грамотність педагога». АУП, IREX. 2021. С. 4–10.

3. Індекс медіаграмотності українців 2020–2025 : аналітичний звіт / ГО «Детектор медіа». 13.03.2026. URL: https://detector.media/ (дата звернення: 04.05.2026).

4. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція) / Нац. акад. пед. наук України ; за ред. Л. А. Найдьонової, М. М. Слюсаревського. Київ, 2016. 16 с. URL: https://surl.li/rmxkpn (дата звернення: 01.05.2026).

5. Найдьонова Л. А. Медіапсихологія: основи рефлексивного підходу: підручник. Кіровоград: Імекс-ЛТД. 2013. 116 с.

6. Нетреба М. Поняття «медіаосвіта» та «медіаграмотність» в аспекті якості викладання журналістикознавчих дисциплін. Інтернаціоналізація вищої освіти України в умовах полікультурного світового простору: стан, проблеми, перспективи : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 18–19 квітня 2018 р. Маріуполь : МДУ, 2018. С. 315–317.

7. Опірський І. Р., Олексюк А. М. Дослідження методів та наслідків маніпуляції свідомості через соціальні мережі на громадян студентського віку. *Телекомунікаційні та інформаційні технології*. 2025. № 3(88). С. 87–98.

8. План переходу освітнього кластеру України на 2025–2026 роки. ЮНІСЕФ, 2025. 24с.

9. Рекомендації щодо впровадження та використання технологій штучного інтелекту в закладах вищої освіти : лист-роз'яснення Міністерства освіти і науки України та Міністерства цифрової трансформації України від 29.04.2025. URL: https://mon.gov.ua/ (дата звернення: 02.05.2026).

10. Рівень медіаграмотності українців стабільний, кількість користувачів ШІ зросла до 49%. *Освіторія Медіа*. 2026. URL: https://osvitoria.media/ (дата звернення: 01.05.2026).

11. Собченко Т., Кириленко С. Формування інфомедійної грамотності здобувачів вищої освіти як педагогічна проблема. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2025. Вип. 1(54). С. 115–122.

12. Травмазцілювальна медіаосвіта: методичні рекомендації 2025/2026 н.р. / за ред. К. Дмитренко. Харків, 2025. 48 с.

13. López Quintás A. Theory of levels of reality in digital education. *Frontiers in Education*. 2026. С. 34–45.

14. Making, makerspaces and the role of information literacy. *LILAC conference 2026: The Information Literacy Conference*. Sheffield, 2026.

References:

1. Akimova, O. M., & Kupina, O. V. (2020). Informatsiina hramotnist yak skladnyk informatsiinoi kultury maibutnikh pedahohiv [Information literacy as a component of information

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

culture of future teachers]. *Problemy inzhenerno-pedahohichnoi osvity – Problems of Engineering and Pedagogical Education*, 69, 12–19 [in Ukrainian].

2. Antonchenko, M. O. (2021). *Definitsiia poniattia «Infomediina hramotnist pedaho-ha»* [Definition of the concept of "Infomedia literacy of a teacher"]. AUP, IREX, 4–10 [in Ukrainian].

3. Detector Media. (2026). *Indeks mediahramotnosti ukraintsiv 2020–2025: analitychnyi zvit* [Media literacy index of Ukrainians 2020–2025: analytical report]. Retrieved from https://detector.media/ [in Ukrainian].

4. National Academy of Educational Sciences of Ukraine. (2016). *Kontseptsiia vnrovadzhennia mediaosvity v Ukraini (nova redaktsiia)* [The concept of media education implementation in Ukraine (new edition)]. (L. A. Naidionova & M. M. Sliusarevskyi, Eds.). Retrieved from https://surl.li/rmxkpn [in Ukrainian].

5. Naidionova, L. A. (2013). *Mediapsykholohiia: osnovy refleksyvnoho pidkhodu* [Media psychology: foundations of a reflexive approach]. Kirovohrad: Imeks-LTD [in Ukrainian].

6. Netreba, M. (2018). Poniattia «mediaosvita» ta «mediahramotnist» v aspekti yakosti vykladannia zhurnalistykoznavchykh dystsyplin [The concepts of "media education" and "media literacy" in the aspect of teaching quality of journalism disciplines]. *Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Conference: Internatsionalizatsiia vyshchoi osvity Ukrainy v umovakh polikulturnoho svitovoho prostoru: stan, problemy, perspektyvy* (Mariupol, April 18–19, 2018), 315–317 [in Ukrainian].

7. Opirskyi, I. R., & Oleksiuk, A. M. (2025). Doslidzhennia metodiv ta naslidkiv manipuliatsii svidomosti cherez sotsialni merezhi na hromadian studentskoho viku [Research of methods and consequences of mind manipulation through social networks on student-aged citizens]. *Telekomunikatsiini ta informatsiini tekhnolohii – Telecommunication and Information Technologies*, 3(88), 87–98 [in Ukrainian].

8. UNICEF. (2025). *Plan perekhodu osvitnyoho klasteru Ukrainy na 2025–2026 roky* [Transition plan of the education cluster of Ukraine for 2025–2026]. 24 p. [in Ukrainian].

9. Ministry of Education and Science of Ukraine & Ministry of Digital Transformation of Ukraine. (2025). *Rekomendatsii shchodo vnrovadzhennia ta vykorystannia tekhnolohii shtuchnoho intelektu v zakladakh vyshchoi osvity* [Recommendations on the implementation and use of artificial intelligence technologies in higher education institutions]. Retrieved from https://mon.gov.ua/ [in Ukrainian].

10. Osvitoria Media. (2026). *Riven mediahramotnosti ukraintsiv stabilnyi, kilkist korystuvachiv ShI zrosla do 49%* [The level of media literacy of Ukrainians is stable, the number of AI users has increased to 49%]. Retrieved from https://osvitoria.media/ [in Ukrainian].

11. Sobchenko, T., & Kyrylenko, S. (2025). Formuvannia infomediinoi hramotnosti zdobuvachiv vyshchoi osvity yak pedahohichna проблема [Formation of infomedia literacy of higher education students as a pedagogical problem]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu – Scientific Bulletin of Uzhhorod University*, 1(54), 115–122 [in Ukrainian].

12. Dmytrenko, K. (Ed.). (2025). *Travmaztsiliuvalna mediaosvita: metodychni rekomendatsii 2025/2026 n.r.* [Trauma-healing media education: methodological recommendations for 2025/2026 academic year]. Kharkiv [in Ukrainian].

13. López Quintás, A. (2026). Theory of levels of reality in digital education. *Frontiers in Education*, 34–45.

14. *Making, makerspaces and the role of information literacy*. (2026). Proceedings from LILAC 2026: The Information Literacy Conference (Sheffield, 2026).

Дата першого надходження статті до видання: 27.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 373.2:005.3:376

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-938-949

Ковиліна Вероніка Геннадіївна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри сімейної та спеціальної педагогіки і психології Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К.Д.Ушинського, м. Одеса, https://orcid.org/0000-0003-2442-1734

Чебан Вікторія Миколаївна магістрантка кафедри сімейної та спеціальної педагогіки і психології Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К.Д.Ушинського, м. Одеса

МОДЕЛЬ УПРАВЛІННЯ ОСВІТНІМ СЕРЕДОВИЩЕМ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Анотація. У статті розглянуто проблему управління освітнім середовищем закладу дошкільної освіти в умовах інклюзивної трансформації як актуальний напрям сучасних педагогічних досліджень. Обґрунтовано необхідність переосмислення традиційних підходів до організації освітнього середовища ЗДО з урахуванням принципів інклюзії, що передбачають забезпечення рівного доступу до якісної освіти для всіх дітей, зокрема дітей з особливими освітніми потребами.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та концептуалізація моделі управління освітнім середовищем закладу дошкільної освіти в умовах інклюзивної трансформації. У процесі дослідження використано теоретичні методи, зокрема аналіз, синтез, узагальнення та систематизацію наукових джерел, що дозволило уточнити сутність інклюзивного освітнього середовища як цілісної, відкритої та динамічної системи.

У результаті дослідження визначено ключові компоненти управлінської моделі формування та функціонування інклюзивного освітнього середовища, серед яких виокремлено організаційно-управлінський, кадровий, змістово-методичний та ресурсний компоненти. Обґрунтовано, що їх взаємодія забезпечує цілісність освітнього процесу та ефективність управлінських впливів. Окреслено базові управлінські механізми, що забезпечують ефективність інклюзивного освітнього середовища, зокрема стратегічно-планувальний, організаційно-координаційний, мотиваційно-стимулювальний та моніторингово-оцінювальний.

Наукова новизна дослідження полягає в уточненні сутності інклюзивного освітнього середовища закладу дошкільної освіти та авторській інтерпретації управлінської моделі як адаптивно-інтегративної системи, спрямованої на забезпечення безперервної трансформації освітнього середовища відповідно до індивідуальних освітніх потреб дітей. Практичне значення отриманих

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

результатів полягає у можливості використання запропонованих підходів у діяльності керівників закладів дошкільної освіти з метою підвищення ефективності управління інклюзивним освітнім середовищем.

Ключові слова: інклюзивна освіта, заклад дошкільної освіти, освітнє середовище, управління, управлінська модель, інклюзивне освітнє середовище, управлінські механізми.

Kovylina Veronika Gennadiivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Family and Special Pedagogy and Psychology, Pivdennoukrainian National Pedagogical University named after. K.D.Ushinsky, Odesa, https://orcid.org/0000-0003-2442-1734

Cheban Victoria Mykolayivna Graduate student of the Department of Family and Special Pedagogy and Psychology, Pivdennoukrainian National Pedagogical University named after K.D.Ushinsky, Odesa

MODEL OF MANAGING THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF A PRESCHOOL EDUCATION INSTITUTION UNDER CONDITIONS OF INCLUSIVE TRANSFORMATION

Abstract. The article addresses the problem of managing the educational environment of a preschool education institution in the context of inclusive transformation as a relevant area of contemporary pedagogical research. The necessity of rethinking traditional approaches to the organization of the educational environment in preschool institutions is substantiated, taking into account the principles of inclusion, which ensure equal access to quality education for all children, including those with special educational needs.

The aim of the study is to provide theoretical substantiation and conceptualization of a model for managing the educational environment of a preschool education institution under conditions of inclusive transformation. The research is based on theoretical methods, including analysis, synthesis, generalization, and systematization of scientific sources, which made it possible to clarify the essence of the inclusive educational environment as a holistic, open, and dynamic system.

The study identifies the key components of the management model for the formation and functioning of an inclusive educational environment, namely organizational-managerial, personnel, content-methodological, and resource components.

Their interaction is proven to ensure the integrity of the educational process and the effectiveness of management influences. The basic management mechanisms that ensure the effectiveness of the inclusive educational environment are outlined, including strategic-planning, organizational-coordination, motivational-stimulating, and monitoring-evaluative mechanisms.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

The scientific novelty of the study lies in clarifying the essence of the inclusive educational environment of a preschool education institution and in the author's interpretation of the management model as an adaptive-integrative system aimed at ensuring the continuous transformation of the educational environment in accordance with the individual educational needs of children. The practical significance of the results consists in the possibility of applying the proposed approaches in the management activities of preschool education institutions to improve the effectiveness of managing an inclusive educational environment.

Keywords: inclusive education, preschool education institution, educational environment, management, management model, inclusive educational environment, management mechanisms.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку системи дошкільної освіти в Україні характеризується активними процесами інклюзивної трансформації, що зумовлює необхідність переосмислення підходів до організації та управління освітнім середовищем закладу дошкільної освіти (ЗДО). Інклюзивна освіта як стратегічний напрям державної освітньої політики передбачає створення умов для рівного доступу до якісної освіти всіх дітей незалежно від їхніх індивідуальних особливостей та освітніх потреб.

Практична реалізація інклюзивного навчання в ЗДО водночас виявляє низку системних суперечностей між нормативно задекларованими вимогами та реальними можливостями закладів освіти. Зокрема, спостерігається недостатня розробленість управлінських моделей формування інклюзивного освітнього середовища, що ускладнює його цілісну організацію та розвиток. Як підкреслюється в сучасних наукових дослідженнях, управління інклюзивним закладом дошкільної освіти доцільно розглядати як цілісну соціально-педагогічну систему, що інтегрує організаційні, методичні та ресурсні компоненти [1].

У науковому контексті проблема управління освітнім середовищем ЗДО в умовах інклюзії пов’язана з необхідністю уточнення теоретичних засад його функціонування та розвитку як багаторівневої системи. У цьому аспекті інклюзивний заклад доцільно розглядати як соціально-педагогічну систему, що перебуває у стані постійної трансформації та потребує відповідних управлінських механізмів забезпечення її ефективності [2].

З практичної точки зору актуальність досліджуваної проблеми зумовлена потребою розроблення ефективної моделі управління, здатної забезпечити створення безпечного, доступного та розвивального освітнього середовища для всіх учасників освітнього процесу. Особливої ваги набуває організація інклюзивного освітнього середовища як цілісної системи умов, ресурсів і взаємодій, що забезпечують реалізацію освітніх потреб дітей з особливими освітніми потребами [3].

Отже, проблема управління освітнім середовищем закладу дошкільної освіти в умовах інклюзивної трансформації має комплексний характер і потребує

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

системного наукового осмислення, що створює підґрунтя для розроблення ефективної управлінської моделі та підвищення якості інклюзивної дошкільної освіти загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика управління інклюзивним освітнім середовищем закладу дошкільної освіти активно розробляється в сучасних наукових дослідженнях, що свідчить про її високу актуальність як у теоретичному, так і в практичному вимірі. У центрі уваги науковців перебувають питання сутності інклюзивного освітнього середовища, його структурних компонентів та умов ефективного функціонування.

У сучасних дослідженнях інклюзивне освітнє середовище розглядається як комплекс умов, засобів і взаємодій, що забезпечують рівний доступ до освіти та врахування індивідуальних освітніх потреб дітей [3]. Такий підхід підкреслює системний характер цього явища та його багатовимірність, що охоплює педагогічні, соціальні та організаційні аспекти.

У низці наукових праць інклюзивне середовище трактується як соціо-культурний простір, що забезпечує безпечні та підтримувальні умови розвитку дитини й сприяє її соціальній інтеграції [1]. У цьому зв’язку наголошується на необхідності міждисциплінарного підходу до його формування, який поєднує психолого-педагогічні та управлінські складові. Окремі дослідження також акцентують увагу на формуванні інклюзивної культури та сприятливого соціально-психологічного клімату освітнього середовища [5].

Окрему групу становлять роботи, присвячені організації інклюзивної дошкільної освіти, у яких акцентується роль управлінських рішень, професійної готовності педагогів і координації діяльності всіх учасників освітнього процесу [2]. При цьому підкреслюється, що ефективність інклюзивного процесу значною мірою залежить від узгодженості управлінських дій та системності підходів до організації освітнього середовища.

Попри значний науковий інтерес до проблематики інклюзії, питання управлінського моделювання інклюзивного освітнього середовища в закладах дошкільної освіти залишається недостатньо розробленим. Зокрема, потребують уточнення структура такої моделі, її функціональні компоненти, а також механізми впровадження та критерії оцінювання ефективності в умовах інклюзивної трансформації.

У процесі дослідження використано теоретичні методи, зокрема аналіз, синтез, узагальнення та систематизацію наукових джерел, що дозволило уточнити сутність досліджуваного явища та обґрунтувати концептуальні засади управління інклюзивним освітнім середовищем.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та концептуальне моделювання управління освітнім середовищем закладу дошкільної освіти в умовах інклюзивної трансформації.

Для досягнення поставленої мети передбачено розв’язання таких завдань: уточнити сутність інклюзивного освітнього середовища ЗДО в контексті

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

сучасних наукових підходів; визначити ключові компоненти управлінської моделі його формування та функціонування; окреслити базові управлінські механізми забезпечення ефективності інклюзивного освітнього середовища.

Виклад основного матеріалу. У сучасному науковому дискурсі поняття інклюзивного освітнього середовища закладу дошкільної освіти розглядається як багатовимірна категорія, що інтегрує педагогічні, соціальні, психологічні та організаційно-управлінські складові. Така багатокомпонентність зумовлена необхідністю забезпечення рівного доступу до якісної освіти для всіх дітей, зокрема дітей з особливими освітніми потребами, а також створення умов для їхнього повноцінного розвитку й соціалізації. Зазначене поняття виходить за межі традиційного розуміння освітнього середовища як сукупності матеріально-просторових умов і набуває ознак складної відкритої системи, що функціонує на перетині освітніх, соціальних і управлінських процесів та характеризується внутрішньою взаємозалежністю своїх елементів.

У наукових дослідженнях інклюзивне освітнє середовище трактується як цілісна система умов, ресурсів і взаємодій, що забезпечують реалізацію індивідуальних освітніх траєкторій дитини та врахування її психофізичних особливостей [3]. У цьому контексті принципово важливим є розуміння того, що освітнє середовище виступає не лише фоновою характеристикою освітньої діяльності, а активним чинником розвитку дитини, здатним впливати на формування її пізнавальної активності, емоційного благополуччя та соціальної компетентності. Такий підхід акцентує увагу на системному характері середовища, у межах якого визначальними є не тільки матеріально-просторові умови, але й характер педагогічної взаємодії, організація освітнього процесу та прийняті управлінські рішення.

Розвиваючи зазначену позицію, доцільно підкреслити, що сучасні підходи до розуміння інклюзивного освітнього середовища ґрунтуються на засадах дитиноцентризму, варіативності та індивідуалізації освітнього процесу. Це передбачає здатність освітнього середовища до адаптації освітніх впливів відповідно до потреб кожної дитини з урахуванням її темпу розвитку, когнітивних можливостей та особливостей взаємодії з оточенням. У такому вимірі інклюзивне освітнє середовище постає як гнучка, адаптивна система, що забезпечує диференціацію та персоналізацію освітніх впливів і створює умови для максимальної реалізації потенціалу кожного вихованця.

У сучасних наукових працях також підкреслюється, що інклюзивне освітнє середовище не зводиться до забезпечення безбар’єрного фізичного простору, а передбачає формування сприятливого соціально-психологічного клімату, заснованого на принципах толерантності, прийняття та підтримки кожної дитини [5]. У цьому контексті особливого значення набуває формування культури інклюзії в закладі освіти, яка передбачає позитивне ставлення до різноманітності, визнання цінності кожної особистості та готовність до взаємодії в умовах різнорідності дитячого колективу. Це дозволяє розглядати інклюзивне освітнє

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

середовище як соціокультурний простір, у межах якого відбувається не лише освітній, а й особистісний розвиток вихованців.

Важливим аспектом є також взаємозв'язок між якістю освітнього середовища та рівнем включеності дітей у освітній процес. Інклюзивне середовище має забезпечувати не лише фізичну присутність дитини в закладі освіти, а й створювати умови для її активної участі в різних видах діяльності, формування відчуття приналежності до дитячого колективу та розвитку комунікативних компетентностей. Саме рівень включеності виступає одним із ключових індикаторів ефективності функціонування інклюзивного освітнього середовища.

З позицій управлінського підходу інклюзивне освітнє середовище постає як об'єкт цілеспрямованого впливу, організація та розвиток якого забезпечуються через систему управлінських рішень, спрямованих на координацію діяльності всіх учасників освітнього процесу [1]. Управління в цьому випадку набуває характеру системоутворювального чинника, що визначає стратегічні орієнтири, зміст і напрями розвитку освітнього середовища. Особливого значення набуває інтеграція кадрових, методичних і ресурсних компонентів, що забезпечує цілісність і стійкість функціонування середовища.

Не менш важливим є врахування взаємодії закладу дошкільної освіти із зовнішнім середовищем, зокрема з інклюзивно-ресурсними центрами, сім'ями вихованців та іншими соціальними інституціями. Така взаємодія розширює функціональні можливості освітнього середовища та забезпечує комплексний підхід до задоволення освітніх потреб дітей, сприяючи узгодженню індивідуальних освітніх траєкторій із соціальним контекстом їх розвитку.

У сучасних дослідженнях акцентується увага на динамічному характері інклюзивного освітнього середовища, яке розглядається як система, що перебуває в стані постійної трансформації під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників [2]. До зовнішніх чинників належать зміни освітньої політики, нормативно-правового забезпечення та соціальних запитів суспільства, тоді як внутрішні пов'язані з особливостями контингенту дітей, рівнем професійної підготовки педагогів і ресурсним забезпеченням закладу. Це зумовлює необхідність застосування гнучких управлінських стратегій, здатних забезпечувати адаптацію освітнього середовища до змін і підтримувати його сталий розвиток.

Узагальнення проаналізованих наукових підходів дає підстави уточнити сутність інклюзивного освітнього середовища закладу дошкільної освіти як цілісної, відкритої та динамічної системи, що поєднує матеріально-просторові, соціально-психологічні, педагогічні та управлінські компоненти й спрямована на забезпечення доступності, варіативності та якості освітніх послуг для всіх дітей.

Запропоноване трактування дозволяє розглядати інклюзивне освітнє середовище не лише як сукупність умов, а як керовану систему, ефективність функціонування якої визначається науково обґрунтованими управлінськими підходами. Це створює теоретичне підґрунтя для подальшого моделювання

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

процесів управління інклюзивним освітнім середовищем закладу дошкільної освіти.

Продовжуючи логіку дослідження та спираючись на уточнене розуміння сутності інклюзивного освітнього середовища як цілісної та динамічної системи, доцільним є визначення ключових компонентів управлінської моделі його формування та функціонування. Такий підхід забезпечує перехід від загально-теоретичного осмислення феномену до конкретизації управлінських засад, що визначають ефективність його організації в умовах інклюзивної трансформації. Йдеться не лише про виокремлення структурних елементів, а про встановлення їх функціональних взаємозв'язків, що зумовлюють цілісність, керованість і результативність управлінського впливу.

У сучасних наукових дослідженнях управління інклюзивним закладом дошкільної освіти розглядається як цілеспрямований процес впливу на взаємопов'язані елементи освітнього середовища, що охоплює планування, організацію, координацію та контроль освітньої діяльності [1]. При цьому ефективність управління визначається не окремими управлінськими діями, а їх системністю, узгодженістю та орієнтацією на досягнення стратегічних цілей розвитку закладу освіти.

У цьому контексті управлінська модель постає як інтегративна конструкція, що поєднує різні функціональні компоненти, забезпечує узгодженість їх взаємодії та виступає інструментом реалізації управлінської політики в умовах інклюзії.

Аналіз наукових джерел дає підстави стверджувати, що в структурі управлінської моделі доцільно виокремлювати взаємопов'язані компоненти, які відображають основні напрями управлінського впливу та забезпечують комплексний характер управління освітнім середовищем. Центральне місце посідає організаційно-управлінський компонент, який визначає стратегічні орієнтири розвитку закладу, формує управлінську політику та забезпечує координацію діяльності всіх учасників освітнього процесу. Його реалізація передбачає визначення цілей розвитку, розподіл функцій і відповідальності, регламентацію управлінських процедур, а також створення умов для ефективної взаємодії адміністрації, педагогів і фахівців психолого-педагогічного супроводу. Визначальною характеристикою цього компонента є його спрямованість на забезпечення керованості освітнього середовища та підтримання його стабільного функціонування в умовах змін.

Важливою складовою управлінської моделі є кадровий компонент, що охоплює професійну підготовку, компетентнісну готовність і мотивацію педагогічних працівників до роботи в умовах інклюзії. У наукових дослідженнях підкреслюється, що рівень професійної компетентності педагогів безпосередньо впливає на якість реалізації інклюзивного освітнього процесу та ефективність функціонування освітнього середовища загалом [2]. У цьому контексті особливого значення набуває система безперервного професійного розвитку,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

спрямована на формування інклюзивної компетентності, розвиток умінь диференційованого навчання та готовності до міждисциплінарної взаємодії.

Змістово-методичний компонент забезпечує адаптацію освітніх програм, використання індивідуалізованих підходів до навчання та впровадження сучасних педагогічних технологій, орієнтованих на потреби кожної дитини. Йдеться про варіативність змісту освіти, гнучкість методів і форм організації освітнього процесу, а також застосування інклюзивних педагогічних практик. У цьому аспекті інклюзивне освітнє середовище постає як простір варіативних освітніх можливостей, що реалізуються через відповідне методичне забезпечення та педагогічну підтримку [3]. Водночас саме цей компонент забезпечує операціоналізацію інклюзивних принципів у реальній освітній практиці.

Суттєвого значення набуває ресурсний компонент, який включає матеріально-технічні, фінансові та інформаційні ресурси, необхідні для створення доступного та безпечного освітнього простору. До його складу належать як фізичні умови (архітектурна доступність, спеціалізоване обладнання, дидактичні матеріали), так і інформаційно-методичне забезпечення освітнього процесу. Ефективність цього компонента визначається не лише наявністю ресурсів, а й здатністю управлінської системи забезпечувати їх раціональний розподіл, оптимізацію використання та відповідність актуальним потребам освітнього середовища.

Слід підкреслити, що зазначені компоненти функціонують у тісному взаємозв’язку, утворюючи цілісну систему управління. Саме характер їх взаємодії визначає рівень цілісності управлінської моделі, її гнучкість та адаптивність до змін. Узгодженість управлінських дій і їх спрямованість на досягнення спільної мети — формування інклюзивного освітнього середовища, здатного задовольняти різноманітні освітні потреби дітей — виступають визначальними чинниками її ефективності.

Узагальнення викладених положень дає підстави розглядати управлінську модель формування та функціонування інклюзивного освітнього середовища ЗДО як цілісну систему взаємопов’язаних компонентів, інтеграція яких забезпечує ефективну організацію освітнього процесу в умовах інклюзії. Таке розуміння створює концептуальне підґрунтя для визначення управлінських механізмів її реалізації та практичного впровадження в діяльність закладів дошкільної освіти.

У контексті проведеного дослідження управлінську модель формування інклюзивного освітнього середовища доцільно інтерпретувати як адаптивно-інтегративну систему, що поєднує стратегічні орієнтири розвитку закладу з індивідуалізованими освітніми запитами дітей. Її специфіка полягає в орієнтації не лише на підтримання функціонування освітнього середовища, а й на забезпечення його безперервної якісної трансформації відповідно до змінних умов інклюзивної практики. Запропонована інтерпретація дозволяє розглядати управління як динамічний процес узгодження ресурсів, суб’єктів та освітніх

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

цілей у межах єдиного інклюзивного простору, що відображає наукову новизну дослідження.

Логічним продовженням визначення ключових компонентів управлінської моделі є окреслення базових управлінських механізмів, що забезпечують її результативне функціонування в умовах інклюзивної трансформації. Перехід до цього аспекту дозволяє конкретизувати інструментальний рівень управління, зосередивши увагу на способах практичної реалізації окреслених структурних компонентів. У цьому контексті управлінські механізми доцільно розглядати як операційний інструментарій, що забезпечує трансформацію стратегічних орієнтирів розвитку освітнього середовища у конкретні управлінські дії, процедури та технології їх реалізації.

У сучасному науковому дискурсі управлінські механізми трактуються як сукупність взаємопов'язаних дій, процедур і управлінських рішень, спрямованих на досягнення визначених цілей розвитку освітнього середовища [1]. Водночас їх доцільно інтерпретувати ширше — як системно організовану діяльність, що забезпечує узгодження ресурсів, суб'єктів управління та очікуваних освітніх результатів.

У контексті інклюзивної дошкільної освіти ефективність управлінських механізмів визначається їх здатністю враховувати індивідуальні освітні потреби дітей, забезпечувати гнучкість освітнього процесу та підтримувати стабільність функціонування освітнього середовища в умовах змін.

Ключове значення має стратегічно-планувальний механізм, який забезпечує визначення пріоритетів розвитку інклюзивного освітнього середовища, формування цілей і завдань діяльності закладу, а також розроблення програм і планів їх реалізації. Його функціонування спрямоване на формування цілісного бачення розвитку ЗДО як інклюзивної інституції та забезпечення послідовності управлінських дій. Важливою характеристикою цього механізму є орієнтація на довгострокове прогнозування розвитку освітнього середовища з урахуванням зовнішніх (освітня політика, соціальні запити) та внутрішніх (кадровий потенціал, контингент дітей, ресурсне забезпечення) чинників. Саме в межах цього механізму відбувається інтеграція інклюзивних принципів у стратегічні документи закладу, що визначає рівень його інституційної готовності до реалізації інклюзії.

Важливу роль відіграє організаційно-координаційний механізм, який передбачає налагодження ефективної взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу — адміністрацією, педагогами, асистентами вихователя, фахівцями інклюзивно-ресурсних центрів і батьками. У наукових дослідженнях підкреслюється, що узгодженість дій і чіткий розподіл функцій виступають визначальними чинниками успішної реалізації інклюзивних практик [2]. У розширеному розумінні цей механізм охоплює формування ефективних комунікаційних каналів, організацію командної взаємодії та функціонування міждисциплінарних команд супроводу дитини, що забезпечує цілісність

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

освітнього процесу та узгодження індивідуальних освітніх траєкторій із загальною стратегією розвитку закладу.

Не менш значущим є мотиваційно-стимулювальний механізм, спрямований на підвищення професійної зацікавленості педагогічних працівників у впровадженні інклюзивних підходів, розвиток їхньої готовності до інноваційної діяльності та формування позитивного ставлення до інклюзії як базової цінності сучасної освіти. Його реалізація передбачає комплексне використання матеріальних і нематеріальних засобів стимулювання, зокрема морального заохочення, професійного визнання, підтримки ініціативності та створення умов для професійної самореалізації. У цьому контексті мотивація розглядається не лише як управлінський інструмент, а як чинник формування інклюзивної культури закладу освіти.

Суттєве значення має моніторингово-оцінювальний механізм, який забезпечує систематичний аналіз стану інклюзивного освітнього середовища, визначення рівня його відповідності встановленим вимогам і виявлення напрямів подальшого вдосконалення. Важливим завданням є розроблення чітких критеріїв і показників оцінювання ефективності його функціонування [3].

Водночас ефективний моніторинг передбачає не лише фіксацію результатів, а й їх аналітичну інтерпретацію, що створює підґрунтя для прийняття обґрунтованих управлінських рішень. Використання результатів оцінювання забезпечує корекцію освітнього процесу, оптимізацію ресурсного забезпечення та підвищення якості професійної діяльності педагогів.

Зазначені управлінські механізми функціонують у тісному взаємозв’язку, утворюючи цілісну систему управління інклюзивним освітнім середовищем. Їх синергія забезпечує не лише стабільність функціонування освітнього середовища, а й його розвиток як відкритої динамічної системи, здатної адаптуватися до змін освітньої політики та потреб учасників освітнього процесу. Узгоджене застосування цих механізмів створює передумови для підвищення якості управлінських рішень і досягнення сталих результатів у сфері інклюзивної дошкільної освіти.

Практична реалізація окреслених управлінських механізмів у діяльності закладу дошкільної освіти передбачає їх інтеграцію в систему внутрішнього планування та організації освітнього процесу, зокрема через розроблення індивідуальних програм розвитку дітей, координацію діяльності команд психолого-педагогічного супроводу та впровадження внутрішнього моніторингу якості інклюзивної освіти. Це забезпечує перенесення теоретично обґрунтованих положень у площину управлінської практики та сприяє підвищенню ефективності функціонування інклюзивного освітнього середовища на рівні конкретного закладу.

Узагальнення наведених положень дає підстави стверджувати, що ефективність інклюзивного освітнього середовища ЗДО визначається не лише його структурною організацією, а й наявністю цілісної системи управлінських

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

механізмів, які забезпечують його цілеспрямований розвиток і функціонування. Їх системне впровадження створює підґрунтя для досягнення якісно нових результатів у реалізації інклюзивної освіти на рівні закладу дошкільної освіти.

Висновки. У статті здійснено теоретичне узагальнення та концептуалізацію підходів до управління освітнім середовищем закладу дошкільної освіти в умовах інклюзивної трансформації. Уточнено сутність інклюзивного освітнього середовища ЗДО як цілісної, відкритої та динамічної системи, що інтегрує матеріально-просторові, соціально-психологічні, педагогічні та управлінські компоненти та забезпечує реалізацію індивідуальних освітніх потреб кожної дитини [3; 5].

У процесі дослідження визначено ключові компоненти управлінської моделі формування та функціонування інклюзивного освітнього середовища, зокрема організаційно-управлінський, кадровий, змістово-методичний та ресурсний, взаємодія яких забезпечує цілісність і результативність освітнього процесу [1; 2]. Обґрунтовано, що ефективність цієї моделі значною мірою залежить від узгодженості управлінських рішень, системності підходів до організації освітнього середовища та рівня міждисциплінарної взаємодії фахівців.

Окреслено базові управлінські механізми забезпечення ефективності інклюзивного освітнього середовища, серед яких провідними визначено стратегічно-планувальний, організаційно-координаційний, мотиваційно-стимулювальний та моніторингово-оцінювальний. Доведено, що їх комплексне та узгоджене застосування сприяє підвищенню якості управління та забезпечує розвиток інклюзивного освітнього середовища як адаптивної системи, здатної реагувати на сучасні виклики у сфері дошкільної освіти.

Отримані результати мають теоретичне та практичне значення, оскільки створюють підґрунтя для подальшого розроблення та впровадження цілісної моделі управління освітнім середовищем ЗДО в умовах інклюзії, а також можуть бути використані в практиці управлінської діяльності керівників закладів дошкільної освіти та організації внутрішньої системи забезпечення якості освіти.

Перспективи подальших наукових розвідок убачаються у розробленні критеріїв і показників оцінювання ефективності управління інклюзивним освітнім середовищем, експериментальній перевірці запропонованої моделі в умовах функціонування ЗДО, а також у вивченні можливостей цифровізації управлінських процесів у контексті інклюзивної освіти.

Література:

1. Волошина О. Ю. Проблема менеджменту закладами дошкільної освіти в умовах інклюзії // Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови. 2023. № 2 (23). С. 23–34.

2. Волошина О. Ю. Дослідження управління розвитком інклюзивного закладу дошкільної освіти як соціально-педагогічної системи // Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови. 2026. № 1 (28). С. 101–113.

3. Ярмола Н. А., Квітка Н. О., Лапін А. В., Коваль-Бардаш Л. В. Організація інклюзивного освітнього середовища в закладі дошкільної освіти. Київ: Інститут спеціальної педагогіки і психології НАПН України, 2023. 180 с.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

4. Писарчук О. Т., Руденський Р. Є., Шишак А. М. Організація інклюзивного освітнього середовища в контексті наступності дошкільної та початкової освіти // Вісник науки та освіти. 2025. № 3 (33). С. 1245–1260.

5. Балла Л. М. Особливості організації інклюзивного освітнього середовища закладу дошкільної освіти // Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія педагогічні науки. 2021. № 3. С. 110–115.

References

1. Voloshyna, O. Yu. (2023). Problema menedzhmentu zakladamy doshkilnoi osvity v umovakh inkliuzii [The problem of management of preschool education institutions in the conditions of inclusion]. Osvita osib z osoblyvymy potrebamy: shliakhy rozbudovy – Education of Persons with Special Needs: Ways of Development, 2 (23), 23–34 [in Ukrainian].

2. Voloshyna, O. Yu. (2026). Doslidzhennia upravlinnia rozvytkom inkliuzyvnoho zakladu doshkilnoi osvity yak sotsialno-pedahohichnoi systemy [Study of management of the development of an inclusive preschool education institution as a socio-pedagogical system]. Osvita osib z osoblyvymy potrebamy: shliakhy rozbudovy – Education of Persons with Special Needs: Ways of Development, 1 (28), 101–113 [in Ukrainian].

3. Yarmola, N. A., Kvitka, N. O., Lapin, A. V., & Koval-Bardash, L. V. (2023). Orhanizatsiia inkliuzyvnoho osvitnoho seredovyshcha v zakladi doshkilnoi osvity [Organization of an inclusive educational environment in a preschool education institution]. Kyiv: Instytut spetsialnoi pedahohiky i psykholohii NAPN Ukrainy [in Ukrainian].

4. Pysarchuk, O. T., Rudenskyi, R. Ye., & Shyshak, A. M. (2025). Orhanizatsiia inkliuzyvnoho osvitnoho seredovyshcha v konteksti nastupnosti doshkilnoi ta pochatkovoi osvity [Organization of an inclusive educational environment in the context of continuity between preschool and primary education]. Visnyk nauky ta osvity – Bulletin of Science and Education, 3 (33), 1245–1260 [in Ukrainian].

5. Balla, L. M. (2021). Osoblyvosti orhanizatsii inkliuzyvnoho osvitnoho seredovyshcha zakladu doshkilnoi osvity [Features of organizing an inclusive educational environment in a preschool education institution]. Visnyk Cherkaskoho natsionalnoho universytetu imeni Bohdana Khmelnytskoho. Seriia: Pedahohichni nauky – Bulletin of Cherkasy Bohdan Khmelnytsky National University. Series: Pedagogical Sciences, 3, 110–115 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 05.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 378.147:37.091.12]:37.011.3-051(4-6ЄС)

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-950-959

Козир Маргарита Валентинівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри освітології та психолого-педагогічних наук Факультету педагогічної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, м. Київ, https://orcid.org/0000-0001-8402-2589

ЄВРОПЕЙСЬКІ ТЕНДЕНЦІЇ ПІДГОТОВКИ МАГІСТРІВ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ ЯК ЧИННИК ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ ВЧИТЕЛЯ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті здійснено комплексний аналіз сучасних європейських тенденцій підготовки магістрів педагогічної освіти у контексті забезпечення професійної адаптації вчителя в освітньому середовищі закладу загальної середньої освіти. Актуальність дослідження зумовлена трансформаційними процесами в системі педагогічної освіти України, необхідністю гармонізації національної освітньої політики із європейськими стандартами, а також потребою підвищення рівня готовності майбутніх учителів до професійної діяльності в умовах сучасних соціокультурних і освітніх викликів. Установлено, що професійна адаптація вчителя є складним багаторівневим процесом, який охоплює професійне становлення, інтеграцію в педагогічний колектив, формування професійної ідентичності, розвиток рефлексивних умінь та здатності до ефективної взаємодії в освітньому середовищі школи.

Проаналізовано основні підходи до організації магістерської педагогічної освіти у країнах Європейського Союзу. Визначено, що провідними тенденціями є компетентнісна спрямованість підготовки, посилення практикоорієнтованого компонента, інтеграція цифрових технологій, розвиток емоційної стійкості, педагогічного партнерства та культури професійної рефлексії. Особливу увагу приділено програмам професійної індукції, наставництву (менторству), супервізії та розширенню ролі педагогічної практики у процесі професійної підготовки майбутніх учителів.

Обґрунтовано, що в сучасному європейському освітньому просторі професійна адаптація розглядається не як окремий післядипломний етап, а як інтегрований складник магістерської підготовки педагога. Визначено перспективи творчого використання європейського досвіду в процесі модернізації системи педагогічної освіти України, зокрема щодо впровадження адаптаційно орієнтованих моделей професійної підготовки майбутніх учителів.

Ключові слова: країни ЄС, компетентнісний підхід, магістерська підготовка, менторство, молодий учитель, освітнє середовище, педагогічна освіта, професійна адаптація, професійна індукція.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Kozyr Marharyta Valentynivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Educational Studies and Psychological and Pedagogical Sciences of the Faculty of Pedagogical Education of the Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Kyiv, https://orcid.org/0000-0001-8402-2589

EUROPEAN TRENDS IN THE TRAINING OF MASTERS OF TEACHING EDUCATION AS A FACTOR OF PROFESSIONAL ADAPTATION OF TEACHERS IN GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS

Abstract. The article provides a comprehensive analysis of current European trends in the training of masters in teacher education within the context of ensuring teachers' professional adaptation in the educational environment of general secondary education institutions. The relevance of the study is determined by transformational changes in the system of pedagogical education in Ukraine, the need to harmonize national educational policy with European standards, and the necessity to increase the readiness of future teachers for professional activity under contemporary socio-cultural and educational challenges. It has been established that teachers' professional adaptation is a complex multi-level process encompassing professional development, integration into the teaching staff, formation of professional identity, development of reflective skills, and the ability to interact effectively within the school educational environment.

The study analyzes the main approaches to the organization of master's-level pedagogical education in the countries of the European Union. It has been determined that the leading trends include competency-based training, strengthening of the practice-oriented component, integration of digital technologies, development of emotional resilience, pedagogical partnership, and the culture of professional reflection. Particular attention is paid to professional induction programs, mentoring, supervision, and the expansion of teaching practice as important components of professional training for future teachers.

The article substantiates that in the modern European educational space professional adaptation is considered not as a separate postgraduate stage but as an integrated component of master's teacher training. The prospects for the creative implementation of European experience in the modernization of the pedagogical education system in Ukraine are outlined, particularly with regard to the introduction of adaptation-oriented models of professional training for future teachers.

Keywords: competency-based approach, educational environment, EU countries, master's training, mentoring, novice teacher, professional adaptation, professional induction, teacher education.

Постановка проблеми. Сучасні трансформаційні процеси в європейському та українському освітньому просторі актуалізують проблему якісної

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

професійної підготовки педагогічних кадрів, здатних ефективно здійснювати професійну діяльність в умовах динамічних суспільних змін. Особливої ваги набуває проблема професійної адаптації молодого вчителя в освітньому середовищі закладу загальної середньої освіти, оскільки саме початковий етап професійної діяльності значною мірою визначає подальшу професійну траєкторію педагога, рівень його професійної мотивації, психологічної стійкості та готовності до саморозвитку.

У країнах Європейського Союзу підготовка майбутніх учителів дедалі більше орієнтується на формування здатності до професійної адаптації ще на етапі магістерської освіти. У зв'язку з цим особливого значення набуває дослідження європейських тенденцій організації магістерської педагогічної освіти та визначення можливостей їх використання в українській системі професійної підготовки педагогів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема професійної підготовки педагогічних кадрів та професійної адаптації вчителя є предметом дослідження українських і зарубіжних науковців. Теоретичні аспекти професійного становлення педагога висвітлено у працях В. Андрущенка [1], І. Зязюна, Н. Ничкало [3], О. Дубасенюк [2], С. Сисоєвої та інших. Питання професійної адаптації молодого вчителя досліджували Л. Карамушка, Т. Сорочан, Н. Кузьміна, В. Семиченко.

Європейські тенденції розвитку педагогічної освіти відображені у документах Європейської Комісії, OECD, Eurydice та в працях зарубіжних учених, присвячених проблемам teacher induction, mentoring, reflective practice та competency-based teacher education.

Водночас недостатньо дослідженим залишається питання інтеграції адаптаційного компонента у зміст магістерської підготовки майбутніх учителів у країнах ЄС та можливостей імплементації відповідного досвіду в українську систему педагогічної освіти.

Мета статті – виявлення та аналіз сучасних європейських тенденцій підготовки магістрів педагогічної освіти у контексті забезпечення професійної адаптації вчителя в освітньому середовищі закладу загальної середньої освіти, а також визначення перспектив використання європейського досвіду в системі педагогічної освіти України.

Виклад основного матеріалу дослідження. У країнах Європейського Союзу система педагогічної освіти дедалі більше орієнтується не лише на формування предметно-методичної компетентності майбутнього вчителя, а й на забезпечення його готовності до професійної адаптації в реальному освітньому середовищі закладу загальної середньої освіти.

Це зумовлено складністю сучасної педагогічної діяльності, динамічністю освітніх реформ, цифровізацією освітнього процесу, зміною ролі вчителя в умовах компетентнісної парадигми освіти та зростанням вимог до професійної мобільності педагога.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Європейська педагогічна наука професійну адаптацію вчителя розглядає як багатовимірний процес входження фахівця у професійну діяльність, що охоплює соціально-психологічний, організаційний, методичний і професійно-компетентнісний аспекти. Особливу увагу приділено періоду переходу від університетської підготовки до самостійної педагогічної практики, який у багатьох країнах ЄС визначається як один із найбільш складних етапів професійного становлення молодого вчителя. Саме тому сучасні магістерські програми педагогічної освіти орієнтовані на поєднання академічної підготовки із практичним досвідом професійної діяльності [3].

Нами визначено, що однією з провідних тенденцій підготовки магістрів педагогічної освіти в країнах ЄС є компетентнісний підхід. Його сутність полягає у формуванні інтегрованої системи професійних компетентностей, необхідних для успішного виконання педагогічної діяльності. Йдеться не лише про предметні знання, а й про здатність до педагогічної комунікації, професійної рефлексії, емоційної саморегуляції, критичного мислення, роботи в команді та використання цифрових технологій. У більшості європейських країн компетентнісний підхід безпосередньо пов’язується з готовністю майбутнього педагога до професійної адаптації в освітньому середовищі школи.

На нашу думку, важливою тенденцією розвитку магістерської педагогічної освіти є посилення практикоорієнтованого компоненту підготовки майбутніх вчителів. У системах педагогічної освіти Фінляндії, Німеччини, Польщі, Франції, Нідерландів та інших країн ЄС педагогічна практика є не додатковим елементом навчання, а ключовою складовою професійної підготовки майбутнього вчителя. Значна частина навчального часу відводиться на проходження практики в школах, участь у педагогічному спостереженні, проведення навчальних занять, аналіз педагогічних ситуацій та рефлексію власної професійної діяльності. Такий підхід сприяє формуванню професійної впевненості та зменшенню труднощів адаптації молодого вчителя на початковому етапі професійної діяльності.

У сучасному європейському освітньому просторі особливого значення набувають програми професійної індукції (teacher induction). Їхньою основною метою є забезпечення підтримки молодого вчителя у перші роки професійної діяльності. Такі програми передбачають наставництво, професійне консультування, супервізію, участь у тренінгах і професійних спільнотах. У багатьох країнах ЄС індукційний період офіційно інтегрується у систему педагогічної освіти та розглядається як логічне продовження магістерської підготовки. Це дозволяє забезпечити безперервність професійного становлення педагога та підвищити рівень його професійної стійкості.

Суттєвого розвитку в європейській педагогічній освіті набуває система менторства. Наставник виступає не лише консультантом з організаційних чи методичних питань, а й партнером у процесі професійного становлення молодого вчителя. Практика педагогічного менторства сприяє формуванню

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

позитивного професійного середовища, розвитку педагогічної рефлексії та професійної ідентичності. У контексті професійної адаптації молодого вчителя менторська підтримка розглядається як один із найефективніших механізмів запобігання професійному стресу та професійному вигоранню.

Водночас, варто зазначити, що важливою тенденцією сучасної підготовки магістрів педагогічної освіти є розвиток цифрової компетентності майбутніх учителів. Європейська система освіти орієнтується на підготовку педагога, здатного ефективно використовувати цифрові технології в освітньому процесі, організовувати дистанційне та змішане навчання, застосовувати інтерактивні методики та цифрові освітні ресурси. Цифровізація освіти значною мірою впливає і на процес професійної адаптації молодого вчителя, оскільки сучасне освітнє середовище вимагає високого рівня технологічної готовності до професійної діяльності. [6]

Аналіз європейського досвіду засвідчує, що професійна адаптація вчителя сьогодні розглядається не як окремий післядипломний етап, а як інтегрований складник системи магістерської педагогічної освіти. Такий підхід забезпечує формування у майбутнього педагога готовності до професійної діяльності ще в період навчання в закладі вищої освіти. Для України це має особливе значення в умовах модернізації педагогічної освіти, реформування Нової української школи та необхідності підвищення престижу педагогічної професії.

Упровадження окремих елементів європейського досвіду у вітчизняну систему педагогічної освіти потребує оновлення змісту магістерських програм, посилення практичної складової підготовки, розвитку системи педагогічного наставництва та створення адаптаційно орієнтованого освітнього середовища. Важливим напрямом модернізації є також забезпечення тісної взаємодії між закладами вищої освіти та закладами загальної середньої освіти, що сприятиме формуванню цілісної системи професійного становлення майбутнього вчителя.

Окремим важливим аспектом сучасної європейської освітньої політики є проблема забезпечення професійної стійкості та адаптації молодих учителів. За даними OECD, на початок 2022/2023 навчального року 18 із 21 країни, щодо яких були доступні статистичні дані, офіційно повідомили про дефіцит педагогічних кадрів. Особливо гостро проблема кадрового дефіциту простежується у сфері природничо-математичної освіти та в сільських регіонах. Водночас OECD наголошує, що молоді педагоги значно частіше залишають професію в перші роки роботи через професійне перевантаження, емоційний стрес і недостатній рівень підтримки на етапі професійного входження. [10]

Статистичні дані Eurydice засвідчують, що у більшості європейських країн законодавчо передбачено систему підтримки молодих учителів на початковому етапі професійної діяльності. Проте менш ніж 50 % педагогів реально залучаються до програм професійної індукції та наставництва. Водночас у країнах, де індукційні програми є обов’язковими елементами педагогічної освіти, молоді вчителі демонструють вищий рівень професійної стабільності та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

готовності до професійної діяльності. Майже 50 % учителів у країнах ЄС також повідомляють про високий рівень професійного стресу, що актуалізує необхідність формування емоційної стійкості ще під час магістерської підготовки. [5]

За результатами міжнародного дослідження TALIS та звітів OECD, у 2022–2024 роках у більшості країн ЄС спостерігається тенденція до старіння педагогічного персоналу. У середньому понад третину вчителів у країнах OECD становлять педагоги віком 50 років і старше, тоді як частка молодих учителів продовжує зменшуватися. Це створює додаткові виклики для систем педагогічної освіти, оскільки потребує не лише підготовки нових педагогів, а й створення ефективних механізмів їх професійної адаптації та утримання в професії. [9]

Практика європейських університетів свідчить про посилення інтеграції теоретичної та практичної складових педагогічної освіти. Зокрема, у Фінляндії магістерські програми підготовки вчителів реалізуються на засадах дослідницько орієнтованого навчання (research-based teacher education), що передбачає активне поєднання педагогічної теорії, шкільної практики та науково-дослідної діяльності студентів. Значна увага приділяється розвитку професійної рефлексії, навичок педагогічного аналізу та здатності майбутнього вчителя до самостійного професійного розвитку. Педагогічна практика інтегрується у структуру навчання протягом усього періоду магістерської підготовки.

У педагогічних університетах Німеччини важливим складником професійної підготовки майбутніх учителів є система поетапної професійної адаптації, що поєднує університетську освіту із тривалим стажуванням у школах (Referendariat). Майбутні вчителі працюють під супроводом наставників, беруть участь у супервізійних зустрічах, аналізують педагогічні ситуації та поступово інтегруються у професійне середовище школи. Такий підхід дозволяє мінімізувати труднощі переходу від навчання до самостійної педагогічної діяльності та сприяє формуванню професійної впевненості молодого педагога. [5]

Позитивний досвід адаптаційно орієнтованої підготовки майбутніх учителів демонструють також університети Нідерландів та Франції. У нідерландських закладах вищої освіти широко використовуються моделі school-based teacher education, за яких значна частина професійної підготовки реалізується безпосередньо в освітньому середовищі школи. Французькі університети та інститути підготовки педагогів акцентують увагу на розвитку soft skills, педагогічної комунікації, емоційної стійкості та міжкультурної компетентності майбутніх учителів. Усі зазначені підходи засвідчують загальноєвропейську тенденцію до розгляду професійної адаптації як невід'ємного складника магістерської педагогічної освіти.

Статистичні дані країн Балтії засвідчують, що проблема професійної адаптації молодих учителів є одним із ключових напрямів модернізації педагогічної освіти. Зокрема, за даними OECD та Eurydice, у Литві понад 40 %

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

педагогічних працівників становлять учителі віком понад 50 років, що актуалізує потребу у залученні молодих фахівців до професії та створенні ефективних механізмів їх професійної підтримки. Водночас у державній освітній політиці Литви значна увага приділяється програмам наставництва та розвитку педагогічних компетентностей молодих учителів у перші роки професійної діяльності. [5]

У Латвії та Естонії одним із пріоритетів освітньої політики визначено підвищення престижу педагогічної професії та вдосконалення системи професійної індукції молодих учителів. За результатами дослідження TALIS, понад 60 % молодих педагогів у країнах Балтії відзначають важливість наставницької підтримки та практикоорієнтованої підготовки під час навчання у закладах вищої освіти. Водночас статистика демонструє, що участь молодих учителів у програмах професійної адаптації позитивно впливає на рівень їх професійної мотивації та знижує ризики дострокового залишення професії. [5]

У країнах Середземноморського регіону – Італії, Іспанії, Португалії та Греції – проблема професійної адаптації молодих учителів також набуває особливої актуальності у зв'язку з високим рівнем професійного навантаження та структурними змінами в системі освіти. За даними Європейської Комісії, у цих країнах спостерігається тенденція до зростання потреби у педагогах, здатних працювати в умовах мультикультурного освітнього середовища та цифрової трансформації освіти. Водночас понад половина молодих учителів відзначає недостатній рівень практичної готовності до професійної діяльності після завершення університетського навчання, що посилює значення адаптаційно орієнтованих магістерських програм. [5]

Показовим є досвід Вільнюського університету (Vilnius University) та Університету Вітовта Великого (Vytautas Magnus University) у Литві, де магістерські програми педагогічної освіти передбачають інтеграцію педагогічної практики, рефлексивного навчання та менторської підтримки протягом усього періоду професійної підготовки. Майбутні вчителі залучаються до практичної діяльності в школах із перших етапів навчання, беруть участь у спільних освітніх проєктах і проходять супервізійний супровід досвідчених педагогів. Особлива увага приділяється розвитку професійної рефлексії та готовності до адаптації в сучасному освітньому середовищі.

В Естонії одним із лідерів інноваційної педагогічної освіти є Тартуський університет (University of Tartu), у якому реалізується модель дослідницько орієнтованої підготовки майбутніх учителів. Магістерські програми поєднують академічне навчання, цифрові технології, педагогічні дослідження та тривалу практику в школах-партнерах. Важливим компонентом підготовки є розвиток навичок професійної самооцінки, емоційної стійкості та готовності до роботи в інноваційному освітньому середовищі. Університет активно співпрацює із закладами загальної середньої освіти в межах програм teacher induction та наставництва молодих педагогів. [5]

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У країнах Середземномор'я позитивний досвід професійно адаптаційної підготовки майбутніх учителів демонструють Університет Барселони (University of Barcelona), Римський університет La Sapienza та Університет Лісабона (University of Lisbon). У цих закладах вищої освіти магістерські програми орієнтовані на формування міжкультурної компетентності, навичок педагогічної комунікації, роботи в інклюзивному середовищі та здатності до професійної мобільності. Значна увага приділяється практичній підготовці, роботі в освітніх проєктах, педагогічному коучингу та розвитку soft skills як необхідних умов успішної професійної адаптації молодого вчителя в сучасному європейському освітньому просторі. [5]

Узагальнення досвіду країн Балтії та Середземноморського регіону дозволяє констатувати, що ефективність професійної адаптації значною мірою залежить від рівня взаємодії закладів вищої освіти зі школами-партнерами, наявності системи менторської підтримки, а також ступеня інтеграції практичного компонента у зміст магістерських програм педагогічної освіти. Водночас європейський досвід засвідчує доцільність переходу від традиційної моделі підготовки вчителя до гнучких адаптаційно орієнтованих моделей, здатних забезпечити професійну готовність педагога до діяльності в умовах сучасного освітнього середовища. У цьому контексті використання окремих елементів європейських практик є перспективним напрямом модернізації системи педагогічної освіти України та підвищення ефективності професійної адаптації молодих учителів.

Таким чином, аналіз європейських тенденцій підготовки магістрів педагогічної освіти дає підстави стверджувати, що сучасна система професійної підготовки вчителя в країнах ЄС характеризується комплексним і адаптаційно орієнтованим підходом. У більшості європейських країн професійна адаптація молодого педагога розглядається як невід'ємний складник безперервного професійного розвитку, що починається ще на етапі магістерської підготовки та продовжується в перші роки самостійної професійної діяльності. Це забезпечується через поєднання компетентнісного підходу, практикоорієнтованого навчання, програм професійної індукції, наставництва, розвитку рефлексивних умінь та формування емоційної стійкості майбутнього вчителя.

Висновки. Таким чином, сучасні тенденції підготовки магістрів педагогічної освіти у країнах ЄС засвідчують посилення уваги до проблеми професійної адаптації молодого вчителя. Європейська модель педагогічної освіти орієнтується на інтеграцію адаптаційного компонента у зміст магістерської підготовки, розвиток професійної рефлексії, наставництва, практичної підготовки та емоційної стійкості майбутніх педагогів.

Упровадження окремих елементів європейського досвіду в українську систему педагогічної освіти сприятиме підвищенню рівня професійної готовності майбутніх учителів та ефективності їх професійної адаптації в освітньому середовищі закладів загальної середньої освіти.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Перспективи подальших досліджень убачаємо у вивченні моделей професійної індукції молодих учителів у країнах ЄС та розробленні адаптаційно орієнтованих магістерських програм педагогічної освіти в Україні.

Література:

1. Андрущенко В. П. Філософія освіти XXI століття: пошук пріоритетів. Київ: Педагогічна думка, 2019. 312 с.

2. Дубасенюк О. А. Професійна педагогічна освіта: методологія, теорія, практика. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2020. 400 с.

3. Ничкало Н. Г. Розвиток професійної освіти в умовах глобалізаційних процесів. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. 295 с.

4. Supporting teacher competence development for better learning outcomes. European Commission. Brussels, 2013. URL: https://ec.europa.eu/assets/eac/education/experts-groups/2011-2013/teacher/teachercomp_en.pdf

5. Teachers in Europe: Careers, Development and Well-being. Eurydice Report. Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2021. URL: https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/publications/teachers-europe-careers-development-and-well-being

6. Effective Teacher Policies: Insights from PISA. Paris : OECD Publishing, 2018. URL: https://doi.org/10.1787/9789264301603-en

7. Teachers Getting the Best out of Their Students: From Primary to Upper Secondary Education. Paris : OECD Publishing, 2020. URL: https://www.oecd.org/education/talis/

8. Darling-Hammond L. Teacher education around the world: What can we learn from international practice? European Journal of Teacher Education. 2017. Vol. 40(3). P. 291–309. URL: https://doi.org/10.1080/02619768.2017.1315399

9. Flores M. A. Teacher induction in Europe: Issues and perspectives. Research in Comparative and International Education. 2016. Vol. 11(3). P. 309–322. URL: https://doi.org/10.1177/1745499916667147

10. Ingersoll R. M., Strong M. The impact of induction and mentoring programs for beginning teachers: A critical review of the research. Review of Educational Research. 2011. Vol. 81(2). P. 201–233. URL: https://doi.org/10.3102/0034654311403323

References:

1. Andrushchenko, V. P. (2019). *Filosofiia osvity XXI stolittia: poshuk priorytetiv* [Philosophy of education of the XXI century: Search for priorities]. Kyiv: Pedahohichna dumka [in Ukrainian].

2. Dubaseniuk, O. A. (2020). *Profesiina pedahohichna osvita: metodolohiia, teoriia, praktyka* [Professional pedagogical education: Methodology, theory, practice]. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka [in Ukrainian].

3. Nychkalo, N. H. (2021). *Rozvytok profesiinoi osvity v umovakh hlobalizatsiinykh protsesiv* [Development of vocational education in the context of globalization processes]. Kyiv: NPU imeni M. P. Drahomanova [in Ukrainian].

4. European Commission. (2013). *Supporting teacher competence development for better learning outcomes*. Brussels: European Commission. Retrieved from https://ec.europa.eu/assets/eac/education/experts-groups/2011-2013/teacher/teachercomp_en.pdf

5. European Commission/EACEA/Eurydice. (2021). *Teachers in Europe: Careers, development and well-being*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Retrieved from https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/publications/teachers-europe-careers-development-and-well-being

ISSN 2786-4952 Online

6. Organisation for Economic Co-operation and Development. (2018). *Effective teacher policies: Insights from PISA*. Paris: OECD Publishing. Retrieved from https://doi.org/10.1787/9789264301603-en

7. Organisation for Economic Co-operation and Development. (2020). *Teachers getting the best out of their students: From primary to upper secondary education*. Paris: OECD Publishing. Retrieved from https://www.oecd.org/education/talis/

8. Darling-Hammond, L. (2017). Teacher education around the world: What can we learn from international practice? *European Journal of Teacher Education, 40*(3), 291–309. Retrieved from https://doi.org/10.1080/02619768.2017.1315399

9. Flores, M. A. (2016). Teacher induction in Europe: Issues and perspectives. *Research in Comparative and International Education, 11*(3), 309–322. Retrieved from https://doi.org/10.1177/1745499916667147

10. Ingersoll, R. M., & Strong, M. (2011). The impact of induction and mentoring programs for beginning teachers: A critical review of the research. *Review of Educational Research, 81*(2), 201–233. Retrieved from https://doi.org/10.3102/0034654311403323

Дата першого надходження статті до видання: 26.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 378:005.6

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-960-970

Колечинцева Тетяна Сергіївна кандидат педагогічних наук, доцент, м. Херсон, https://orcid.org/0000-0002-5613-7159

СТВОРЕННЯ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ПРЕЗЕНТАЦІЙ У ПРОЦЕСІ СИНХРОННОГО ОНЛАЙН-НАВЧАННЯ ФІЗИКИ МАЙБУТНІМИ СУДНОВОДІЯМИ

Анотація. У статті розглянуто актуальну проблему трансформації ролі викладача в сучасному інформаційно-комунікаційному просторі вищої морської освіти. Зазначено, що фундаментальним підґрунтям для цифровізації освітнього процесу в Україні є чинна законодавча база, зокрема Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту» та «Про академічну доброчесність». Особливу увагу приділено нормативному регулюванню впровадження систем штучного інтелекту згідно з відповідною державною Концепцією, що спонукає до пошуку нових методологічних підходів у викладанні природничих дисциплін.

У роботі підкреслено, що застосування цифрових засобів та платформ у навчальному середовищі стимулює розвиток неформальної, інформальної освіти.

Зазначено, що в умовах дистанційного навчання виникає нагальна потреба в інтенсифікації самостійної роботи здобувачів, що вимагає від викладача виконання функцій тьютора та фасилітатора.

Розглянуто презентацію як інтерактивний мультимедійний інструмент, який за своєю природою відрізняється високою змістовною насиченістю та здатністю адаптуватися до потреб користувача. Вказано на детальну класифікацію презентацій за способами організації (потокові та слайдові) та за цільовим призначенням (навчальні, наукові, мотиваційні тощо), що дозволяє диференціювати завдання для студентів.

Методологічну частину дослідження побудовано на аналізі досвіду Херсонської державної морської академії. Розглянуто процес виконання студентами лабораторних, практичних робіт, створення опорних конспектів із курсу фізики з використанням сервісів Google Slides, Canva та Prezi. Зазначено, що такий підхід дозволив інтегрувати знання з фахових дисциплін, таких як «Теорія та будова судна», «Навігація і лоція», у процес вивчення фізичних законів. Особливий акцент зроблено на використанні інструментів штучного інтелекту для генерації контенту. Підкреслено, що хоча штучний інтелект значно скорочує час на технічну розробку, він вимагає від студента високого рівня критичного мислення для верифікації фактичних даних та перевірки фізичних формул.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У висновках зазначено, що системне використання хмарних сервісів дозволило перетворити теоретичний курс фізики на прикладний інструмент майбутньої професійної діяльності судноводіїв. Підкреслено позитивну динаміку в засвоєнні матеріалу, покращення когнітивних процесів запам'ятовування та розвиток Soft Skills, зокрема лідерських якостей, навичок публічного виступу та культури наукової дискусії. Вказано на підвищення рівня цифрової компетентності, що є критично важливим для роботи з сучасним судновим обладнанням. Розглянуто перспективи подальших досліджень, які полягають у впровадженні засобів імітаційного моделювання складних фізичних процесів на базі інноваційних інформаційних платформ.

Ключові слова: мультимедійні презентації, штучний інтелект, фізика, спеціальні дисципліни, он-лайн навчання

Kolechyntseva Tetiana Sergiivna PhD in Pedagogy, Associate Professor of Department of Natural Sciences Kherson state martime academy, Kherson, https://orcid.org/0000-0002-5613-7159

CREATION OF MULTIMEDIA PRESENTATIONS IN THE PROCESS OF SYNCHRONOUS ONLINE PHYSICS LEARNING BY FUTURE NAVIGATORS

Abstract. The article addresses the urgent problem of transforming the teacher's role within the modern information and communication environment of higher maritime education. It is noted that the fundamental basis for the digitalization of the educational process in Ukraine is the current legislative framework, in particular the Laws of Ukraine "On Education," "On Higher Education," and "On Academic Integrity." Special attention is paid to the regulatory framework for the implementation of artificial intelligence systems in accordance with the relevant state Concept, which encourages the search for new methodological approaches in teaching natural sciences.

The study emphasizes that the use of digital tools and platforms in the learning environment stimulates the development of informal and non-formal education. It is stated that under the conditions of distance learning, an urgent need arises for the intensification of students' independent work, which requires the teacher to perform the functions of a tutor and facilitator.

The presentation is considered as an interactive multimedia tool, which by its nature is characterized by high content density and the ability to adapt to user needs. A detailed classification of presentations by organizational methods (streaming and slide-based) and by purpose (educational, scientific, motivational, etc.) is indicated, allowing for the differentiation of student assignments.

The methodological part of the research is built on an analysis of the experience of the Kherson State Maritime Academy. The process of students performing practical and laboratory work in a physics course using the Google Slides, Canva, and Prezi

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

services is examined. It is noted that this approach allowed for the integration of knowledge from professional disciplines, such as "Ship Theory and Structure" and "Navigation and Pilotage," into the process of studying physical laws. Particular emphasis is placed on the use of artificial intelligence tools for content generation. It is underlined that although artificial intelligence significantly reduces technical development time, it requires a high level of critical thinking from the student to verify factual data and check physical formulas.

The conclusions state that the systematic use of cloud services allowed for the transformation of a theoretical physics course into a practical tool for the future professional activity of navigators. The positive dynamics in material assimilation, improvement of cognitive memory processes, and the development of Soft Skills including leadership qualities, public speaking skills, and the culture of scientific discussion are highlighted. An increase in the level of digital competence, which is critical for working with modern ship equipment, is indicated. The prospects for further research, consisting of the implementation of simulation modeling for complex physical processes based on innovative ICT platforms, are considered.

Keywords: multimedia presentations, artificial intelligence, physics, professional disciplines, online learning

Постановка проблеми. Закон України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про академічну доброчесність», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні» від 29 грудня 2021 р. № 1787 р регламентують право на використання цифрових технологій в навчальному процесі, впровадження у вищих навчальних закладах України штучного інтелекту [7-11].

В умовах сьогодення, он-лайн навчання, викладачі, здобувачі вищої освіти активно використовують інформаційні технологій. Застосування цифрових засобів та платформ в навчальному середовищі, спонукає до інформальної освіти, неформальної освіти освітянської спільноти, студентів. Самоосвіта потребує значних витрат часу і самоорганізації. Виникають суперечності між вимогами до підготовки здобувачів вищої освіти нової формації та станом підготовки студентів на сучасному етапі. Задача викладача допомогти здобувачам вищої освіти з опануванням інструментів інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), ефективним використанням штучного інтелекту (ШІ) під час навчання з метою якісного засвоєння матеріалу, реалізації міжпредметних зав’язків. Викладач при цьому постає у якості модератора, фасилітатора та архітектора освітнього середовища. Постає необхідність залучення студентів до створення різноманітних звітних робіт, доповідей з використанням інструментів, штучного інтелекту, зокрема створення презентації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Переваги використання мультимедійних презентацій у навчальному процесі відзначають багато українських науковців (Гончаренко Т.Л., Гуржій А.М., Губар Д.Є., Гуревич Р. С.,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Жалдак М.І., Жук Ю.О., Коношевський Л.Л., Нікулін І.Ю., Новосельский М.А., Моргунова Н.С., Пометун О.І., Царенко М.О. та ін.). Також вченими розроблені рекомендації щодо відповідального впровадження та використання технологій штучного інтелекту в закладах вищої освіти [12].

Новосельский М.А. презентує у своїй роботі можливості викладання фізики з елементами інформаційно-комунікаційних технологій, розглядаючи також вимоги до створення презентацій [6]. Гуржій А.М., Гуревич Р.С., Коношевський Л.Л., Коношевський О.Л. розкривають особливості застосування мультимедійних технології у навчальному процесі, створення презентацій у додатку PowerPoint [5]. Гончаренко Т.Л. пропонує шляхи використання мультимедійних технологій на уроках фізики в основній школі [2]. Застосування штучного інтелекту для створення мультимедійних презентацій у галузі освіти і наукових досліджень висвітлюється в роботі Коваленко В.В., Яцишин А.В. [4].

Незважаючи на значну кількість досліджень, проблема впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в освіті, створення навчальних презентацій здобувачами вищої освіти залишається актуальною, з відкритим питання вибору оптимального інструменту для створення навчальних презентацій, який би поєднував багатофункціональність, доступність і відсутність фінансових обмежень. Особливої ваги це питання набуває в контексті професійної підготовки майбутніх фахівців морської галузі, де візуалізація складних фізичних процесів та технічних систем вимагає високої точності та адаптивності обраного сервісу.

Тому **метою** нашої статті є дослідження можливостей інтернет -технологій при створенні презентацій з фізики здобувачами вищого навчального закладу морського спрямування. Досягнення зазначеної мети передбачало розв’язання таких завдань: 1) з’ясувати сутність поняття «презентація», її види; 2) дослідити функціональний потенціал сучасних сервісів (Google Slides, Canva, Prezi, Gamma AI) для візуалізації фізичних процесів та явищ, що мають професійне значення для майбутніх судноводіїв; 3) виявити вплив використання інтелектуальних інтернет-технологій на формування фахових та цифрових компетентностей.

Виклад основного матеріалу. Гончарук О.О. дає визначення презентації як пов’язаної послідовності слайдів певної тематики, оформлення, яка дозволяє підвищити пізнавальну діяльність, активність студентів [3]. Презентацію можна розглядати як вид мультимедійної технології, програму, яка може містити текстову інформацію, рисунки, відео, анімацію, звукове оформлення, дикторський супровід, тривимірну графіку, публічну демонстрацію виробу чи технології. Основною відмінністю презентацій від інших способів подання інформації є висока змістовна насиченість, інтерактивність — здатність змінюватися та реагувати на дії користувача. Графічний інтерфейс мультимедійних продуктів зазвичай містить різноманітні елементи керування (елементи, гіперпосилання, текстові вікна тощо), що дозволяє користувачеві бути не пасивним слухачем, а активним учасником процесу.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Комп'ютерні презентації поділяються на види за основними ознаками: способом організації та напрямом діяльності. За способом організації виділяють: потокові презентації (безперервний показ або анімація, де переходи відбуваються автоматично за сценарієм без чіткого поділу на статичні кадри; Virtual Tour Builder, Prezi, Scrollytelling); слайдові презентації (матеріал розбитий на окремі кадри — слайди; Google Slides, Canva).

За функціональним призначенням та метою створення виділяють такі види презентацій:

- навчальні - використовуються для пояснення нового матеріалу, проведення семінарів або самоосвіти. Головною метою є ефективна передача знань; такі презентації часто містять контрольні тести або інтерактивні завдання.
- комерційні - охоплюють торгові, маркетингові, корпоративні проєкти та «пітчі» для інвесторів. Спрямовані на продаж товарів, послуг або залучення капіталу.
- наукові - мають на меті переконати професійну спільноту в достовірності та значущості результатів дослідження. Основний акцент робиться на точності даних, графіках та таблицях.
- інформаційні - звіти, оголошення, інструкції або дашборди. Призначені для надання аудиторії нових відомостей про стан справ або виконану роботу; вимагають однозначності трактування даних.
- мотиваційні - виступи лідерів або заклики до дії. Мета полягає у зміні ставлення аудиторії до певної проблеми або стимулюванні до конкретних кроків.
- розважальні - вікторини, інтерактивні привітання, фотоальбоми. Спрямовані на емоційне об'єднання групи людей навколо спільної ідеї чи досвіду [1].

За технічними особливостями побудови та характером відтворення матеріалу виділяють такі групи презентацій:

1. Презентації за сценарієм — передбачають завчасно розроблений мультимедійний сюжет із використанням анімаційних об'єктів, відеоматеріалів, звукового супроводу та спецефектів.

- Інструментарій: Prezi (дозволяє створювати нелінійні динамічні проєкти з ефектами масштабування «Zooming» та руху в 3D-просторі); Apple Keynote (вирізняється кінематографічною якістю анімацій та плавністю візуальних переходів).

2. Інтерактивні презентації — базуються на активному діалозі між користувачем і комп'ютером. Процес демонстрації повністю керується доповідачем або глядачем через систему гіперпосилань, кнопок та тригерів.

- Інструментарій: Genially (спеціалізується на гейміфікованому контенті з використанням інтерактивних шарів та елементів керування); Canva (пропонує широкий вибір шаблонів з вбудованими інтерактивними компонентами); Google Slides (забезпечує базову інтерактивність через розгалужену систему переходів).

3. Лінійні презентації — класичний формат викладу матеріалу, побудований за принципом послідовності: вступ → основна частина →

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

висновки. Використовується у випадках, коли критично важливо забезпечити логічну черговість сприйняття інформації.

- Інструментарій: Google Slides (найбільш функціональні сервіси для створення чіткої структурованої послідовності слайдів).

4. Безперервні (автономні) презентації — формат відеоролика або автоматичного циклічного відтворення, що не потребує присутності доповідача.

- Інструментарій: Animoto (сервіс, орієнтований на автоматичну трансформацію контенту у відеопрезентації); Canva Video (дозволяє експортувати анімовані ролики у форматі MP4 або GIF для автономного показу) [4, 13-15].

Процес підготовки презентації вимагає від здобувача вищої освіти чіткого окреслення її цільової спрямованості, а також ідентифікації виду та типологічної приналежності проєкту. Якість презентації визначається єдністю змістовного наповнення, логічної структури, обраної форми візуалізації, мовних засобів. Процес розробки передбачає дотримання естетичних і технічних стандартів (параметрів слайдів, колірної гами, типографіки та композиції графічних елементів), а також адаптацію контенту до психологічних особливостей сприйняття слухачів. [1].

Врахування правил оформлення та психологічних особливостей сприйняття вимагає від здобувача вищої освіти певних знань, значних часових витрат на проєктування, оформлення. Презентації створюються переважно за допомогою можливостей Microsoft PowerPoint та LibreOffice Impress, пріоритетом цих програм є забезпечення роботи в автономному режимі (без доступу до інтернету).

Сучасна парадигма цифровізації освіти пропонує вирішення цієї суперечності через впровадження інтелектуальних систем, які здатні оптимізувати процес створення візуального контенту. Відокремлюємо інструменти створення мультимедійних презентацій на основі штучного інтелекту, які за опитуванням викладачів, здобувачів вищої освіти ХДМА є найпоширенішими у використанні: Google Slides, Canva, Prezi. Це різні платформи, які репрезентують хмарні, дизайнерські, нелінійні парадигми розробки.

Для успішного опанування кожного з обраних програмних засобів доцільно використовувати відкриті освітні ресурси та відеоінструкції, доступні як українською, так і англійською мовами. Варто наголосити, що англійська мова є міжнародною мовою судноплавства, тому робота з англомовним інтерфейсом сервісів сприяє формуванню професійної лексичної компетентності майбутніх судноводіїв.

Надаємо порівняльну характеристику сервісів за такими критеріями: інтерактивність, безкоштовний доступ, мова інтерфейсу, коллаборація, кросплатформеність. Необхідність їх врахування зумовлена: он-лайн навчанням; візуалізацією явищ, процесів з фізики, симуляції професійних сценаріїв; розвитку навичок командної роботи (Soft Skills); формування цифрової компетентності.

1. Google Slides (Google Презентації). Платформа являє собою хмарний сервіс, інтегрований в екосистему Google Workspace. Функціональні особлив-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

ості: Сервіс повністю адаптований для українського користувача. Робота здійснюється як через веб-браузер на ПК, так і через повноцінні мобільні додатки, що забезпечує високу мобільність дослідника чи доповідача.

Інструмент пристосований для групової роботи — кілька користувачів можуть одночасно редагувати документ, залишати коментарі та відстежувати історію змін. Інтерактивність підтримується на базовому рівні, але має унікальну функцію "Запитання та відповіді" (Q&A) для взаємодії з аудиторією.

Присутня синхронізація, можливість колективної роботи в реальному часі та абсолютна безкоштовність для базових потреб.

Google Slides містить обмежений інструментарій для складної графічної обробки та створення нестандартних анімацій порівняно з десктопними аналогами.

2. Canva. Позиціонується як універсальна платформа для графічного дизайну на базі веб-технологій. Відрізняється потужною українською локалізацією. Кросплатформність реалізована на високому рівні (браузер, десктопний клієнт, мобільні додатки). Користувачам доступний безкоштовний тариф, який обмежує доступ до преміальних візуальних активів. Формат .pptx підтримується для експорту.

Canva дозволяє спільне редагування, інтегрувати в презентацію відео, аудіо, динамічні діаграми та сторонні веб-додатки (наприклад, YouTube, Google Maps).

Перевагою є величезна бібліотека готових професійних шаблонів та елементів дизайну, що значно знижує поріг входу для створення візуально привабливого контенту.

Залежність від стабільного інтернет-з'єднання та є значні обмеження в безкоштовній версії (монетизація багатьох естетичних елементів).

3. Prezi. Інноваційна платформа, що використовує концепцію масштабованого інтерфейсу користувача (Zooming User Interface - ZUI) замість класичного лінійного набору слайдів. Інтерфейс переважно англомовний, проте система коректно обробляє український текст (кирилицю). Повноцінне створення презентацій можливе на персональному комп’ютері (веб або десктоп), тоді як мобільні пристрої оптимізовані переважно для перегляду. Експорт у .pptx неможливий через принципову архітектурну відмінність системи (нелінійність).

Prezi надає найвищий рівень візуальної інтерактивності завдяки просторовому переміщенню між елементами. Спільна робота можлива, але функціонал жорстко лімітований у безкоштовних версіях.

Перевагою є нелінійна структура, яка дозволяє візуалізувати складні зв'язки між поняттями та утримувати високий рівень уваги аудиторії завдяки кінематографічним переходам.

Характерний високий поріг входження, жорсткі обмеження безкоштовного тарифу (відсутність приватності) та ризик виникнення ефекту "захитування" у глядачів при надмірному використанні анімації масштабування [13-15].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Вибір програмного засобу для створення презентації має базуватися на специфіці завдань, відповідати поставленій меті. Наприклад. Для нестандартної подачі матеріалу та сторітелінгу з нелінійною структурою варто звернутися до Prezi. Цей інструмент можна використати для розвитку системного мислення, шляхом демонстрація ієрархічних зв'язків між законами фізики та морськими механізмами. Використовуючи метод «Zoom-in»: можна продемонструвати перехід від загальних законів термодинаміки до будови суднового дизеля і далі — до принципу його роботи і процесу розпилення палива. Якщо потрібно створити презентацію для високоестетичних матеріалів за відсутності навичок дизайну доцільно використовувати Canva, такий сервіс зручний при створенні проєктів, презентації теоретичного матеріалу. Для групової роботи, швидкого доступу з будь-якого пристрою оптимальним є Google Slides.

Здобувачам вищої освіти ХДМА було запропоновано оформлювати результати практичних та лабораторних робіт у формі мультимедійних презентацій, а також створювати опорні конспекти на основі лекційного матеріалу, розміщеного на платформі. У процесі підготовки студенти мали змогу залучати додаткові джерела, зокрема навчальну літературу з рекомендованого переліку. Обов'язковою вимогою до презентацій була інтеграція відомостей із фахових дисциплін.

Готові проєкти завантажувалися до системи дистанційного навчання Moodle для перевірки, а опорні конспекти підлягали захисту. Для виконання завдань пропонувалося використовувати сервіси Google Slides, Canva та Prezi, що дозволило студентам опанувати різні підходи до візуалізації інформації.

Для оформлення звітів з практичних і лабораторних робіт студенти 1 курсу ХДМА обрали сервіс Google Slides (60%), Canva (16%), Prezi (24%). При оформлення опорних конспектів – Canva (50%), Google Slides (35%), Prezi (15%). На вибір інструментарію вплинули специфічні характеристики програмних засобів. Оскільки презентації, створені алгоритмами ШІ, не бездоганні, здобувачі освіти здійснювали їх критичний аналіз та редагування. Важливою складовою роботи став розгляд технічних можливостей платформ щодо інтеграції зовнішніх даних та синхронізації структурних елементів.

Попри певні труднощі, процес розробки та публічного захисту звітних робіт із фізики продемонстрував значну позитивну динаміку в якості підготовки здобувачів освіти ХДМА з фізики. Аналіз результатів дозволяє констатувати глибше засвоєння матеріалу та покращення когнітивних процесів запам'ятовування через візуалізацію складних фізичних явищ.

Такий підхід забезпечив: підвищення рівня самостійності під час критичного опрацювання наукової літератури та інтеграції знань із спеціальних дисциплін («Теорія та будова судна», «Навігація і лоція», «Управління судном», «Електронавігаційні прилади»); внесення різноманітності в освітній процес, що сприяло зростанню внутрішньої мотивації та стійкого інтересу до вивчення фізики.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Також розвитоку Soft Skills: формування лідерських якостей, вдосконалення навичок публічного виступу, культури наукової дискусії. Сприяло опануванню інструментарію хмарних сервісів, що є необхідною умовою для сучасної професійної діяльності в морській галузі

Висновки. Узагальнюючи результати дослідження, слід зазначити, що впровадження сучасних хмарних та інтелектуальних сервісів (Google Slides, Canva, Prezi) в освітній процес майбутніх судноводіїв сприяло трансформації курсу фізики у прикладний інструмент професійної підготовки. Використання цих платформ дозволило активізувати творчий потенціал здобувачів, розвинути навички критичного мислення та командної взаємодії.

Перспективи подальших розвідок полягають у детальному аналізі інших інноваційних сервісів для створення візуального контенту, а також у дослідженні можливостей їхнього застосування для імітаційного моделювання складних фізичних явищ і процесів, безпосередньо пов'язаних із професійною діяльністю на судні.

Література:

1. Близнюк А.О. Комп’ютерна презентація як метод навчання англомовного письма студентів-психологів. Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності. 2011. № 5(2). С. 47–51. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vldubzh_2011_5(2)__10 (дата звернення: 15.04.2026).

2. Гончаренко Т.Л., Гончарук Г. Мультимедійні технології як засіб навчання фізики учнів основної школи. STEM–освіта як напрям модернізації методики навчання природничо-математичних дисциплін у середніх і вищих навчальних закладах : зб. матеріалів Всеукр. студ. наук.-практ. конф. (Херсон, 18–19 квіт. 2019 р.) / уклад. В.Д. Шарко. Херсон : ПП Вишемирський В.С., 2019. С. 32–34.

3. Гончарук О.О. Використання мультимедійних презентацій у процесі навчання іноземних студентів природничих спеціальностей. Наукові записки [Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського]. Серія: Педагогіка і психологія. 2011. Вип. 34. С. 24–27.

4. Коваленко В.В., Яцишин А.В. Використання сервісів штучного інтелекту для створення мультимедійних презентацій в освіті і наукових дослідженнях. Освіта та розвиток обдарованої особистості. 2025. № 1(96). С. 17–25. DOI: 10.63437/2309-3935-2025-1(96)-03.

5. Мультимедійні технології та засоби навчання : навч. посіб. / А.М. Гуржій та ін. ; за ред. А.М. Гуржія. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2017. 556 с.

6. Новосельский М.А., Совгира С.М. Викладання фізики з елементами інформаційно-комунікаційної технології на уроках фізики: творча майстерня для учителів фізики. Черкаси : ЧОІПОПП, 2014. 68 с. URL: http://www.library.ippro.com.ua/attachments/article/370/Викладання%20фізики.pdf (дата звернення: 29.04.2026).

7. Про академічну доброчесність: Закон України від 29.01.2026. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/44362 (дата звернення: 16.04.2026).

8. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18 (дата звернення: 16.04.2026).

9. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 26.11.2015 № 848-XIX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19 (дата звернення: 16.04.2026).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

10. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: https://zakon.rada .gov.ua/laws/show/2145-19 (дата звернення: 16.04.2026).

11. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.12.2020 № 1555-р. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-koncepciyi-rozvytku-shtuchnogo-intelektu-v-ukrayini-r1555-021220 (дата звернення: 16.04.2026).

12. Рекомендації щодо використання штучного інтелекту в закладах вищої освіти : лист МОН України від 24.04.2025. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/2025/04/24/shi-v-zakladakh-vyshchoi-osvity-24-04-2025.pdf (дата звернення: 17.04.2026).

13. Canva : [вебсайт]. URL: https://www.canva.com/ (дата звернення: 14.04.2026).

14. Gamma App : [вебсайт]. URL: https://gamma.app/ (дата звернення: 14.04.2026).

15. Google Slides : [вебсайт]. URL: https://docs.google.com/presentation/ (дата звернення: 14.04.2026).

References:

1. Zakon Ukrainy «Pro osvitu» [The Law of Ukraine «On Education»]. (2017). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19 [in Ukrainian].

2. Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu» [The Law of Ukraine «On Higher Education»]. (2014). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18 [in Ukrainian].

3. Zakon Ukrainy «Pro naukovu i naukovo-tekhnichnu diialnist» [The Law of Ukraine «On Scientific and Scientific-Technical Activity»]. (2015). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19 [in Ukrainian].

4. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2020, December 2). *Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku shtuchnoho intelektu v Ukraini* [On approval of the Concept of artificial intelligence development in Ukraine] (Order No. 1555-r). Retrieved from https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-koncepciyi-rozvytku-shtuchnogo-intelektu-v-ukrayini-r1555-021220 [in Ukrainian].

5. Zakon Ukrainy «Pro akademichnu dobrochesnist» [The Law of Ukraine «On Academic Integrity»]. (2026, January 29). Retrieved from https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/44362 [in Ukrainian].

6. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (2025, April 24). *Rekomendatsii shchodo vykorystannia shtuchnoho intelektu v zakladakh vyshchoi osvity* [Recommendations on the use of artificial intelligence in higher education institutions]. Retrieved from https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/2025/04/24/shi-v-zakladakh-vyshchoi-osvity-24-04-2025.pdf [in Ukrainian].

7. Hurzhii, A. M., Hurevych, R. S., Konoshevskyi, L. L., & Konoshevskyi, O. L. (2017). *Multymediini tekhnolohii ta zasoby navchannia* [Multimedia technologies and teaching aids] (A. M. Hurzhii, Ed.). Vinnytsia: Nilan-LTD [in Ukrainian].

8. Novoselskyi, M. A., & Sovhyra, S. M. (2014). *Vykladannia fizyky z elementamy informatsiino-komunikatsiinoi tekhnolohii na urokakh fizyky: tvorcha maisternia dlia uchyteliv fizyky* [Teaching physics with elements of information and communication technology in physics lessons: a creative workshop for physics teachers]. Cherkasy: CHOIPOPP. Retrieved from http://www.library.ippro.com.ua/attachments/article/370/Викладання%20фізики.pdf [in Ukrainian].

9. Honcharenko, T. L., & Honcharuk, H. (2019). Multymediini tekhnolohii yak zasib navchannia fizyky uchniv osnovnoi shkoly [Multimedia technologies as a means of teaching physics to primary school students]. In V. D. Sharko (Ed.), *STEM–osvita yak napriam modernizatsii metodyk navchannia pryrodnycho-matematychnykh dystsyplin u serednikh i vyshchykh navchalnykh zakladakh* [STEM education as a direction of modernization of teaching methods of natural and mathematical

ISSN 2786-4952 Online

disciplines in secondary and higher educational institutions] (pp. 32–34). Kherson: PP Vyshemyrskyi V. S. [in Ukrainian].

10. Kovalenko, V. V., & Yatsyshyn, A. V. (2025). Vykorystannia servisiv shtuchnoho intelektu dlia stvorennia multymediinykh prezentatsii v osviti i naukovykh doslidzhenniakh [Using artificial intelligence services to create multimedia presentations in education and scientific research]. *Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti* [Education and Development of Gifted Personality], 1(96), 17–25. https://doi.org/10.63437/2309-3935-2025-1(96)-03 [in Ukrainian].

11. Honcharuk, O. O. (2011). Vykorystannia multymediinykh prezentatsii u protsesi navchannia inozemnykh studentiv pryrodnychykh spetsialnostei [The use of multimedia presentations in the process of teaching foreign students of natural sciences]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Seriia: Pedahohika i psykholohiia* [Scientific Notes of Vinnytsia State Pedagogical University. Series: Pedagogy and Psychology], 34, 24–27 [in Ukrainian].

12. Blyzniuk, A. O. (2011). Kompiuterna prezentatsiia yak metod navchannia anhlomovnoho pysma studentiv-psykholohiv [Computer presentation as a method of teaching English writing to psychology students]. *Visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu bezpeky zhyttiediialnosti* [Bulletin of Lviv State University of Life Safety], 5(2), 47–51. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vldubzh_2011_5(2)__10 [in Ukrainian].

13. Canva. (n.d.). Retrieved from https://www.canva.com/

14. Gamma. (n.d.). Retrieved from https://gamma.app/

15. Google Slides. (n.d.). Retrieved from https://docs.google.com/presentation/

Дата першого надходження статті до видання: 01.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 373.5.016:796:355.233

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-971-980

Коломоєць Галина Анатоліївна кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, головний науковий співробітник відділу національно-патріотичного виховання, Інститут проблем виховання НАПН України, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-4315-3977

Малечко Тетяна Анатоліївна кандидат педагогічних наук, доцент, провідний науковий співробітник відділу навчально-методичного забезпечення змісту освіти, ПУ «Інститут прикладної педагогіки», м. Київ, https://orcid.org/0000-0001-9430-6745

Бублей Юрій Анатолійович старший вчитель, учитель фізичної культури, ліцей №38 Шевченківського району, м. Київ

ІНТЕГРАЦІЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ В УМОВАХ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ: ЦІЛІ, ЗМІСТ І ОСВІТНІЙ ПОТЕНЦІАЛ

Анотація. У статті обґрунтовано актуальність інтеграції фізичної культури та військово-патріотичного виховання молоді в умовах профільного навчання. Підкреслено, що повномасштабна війна проти України, зростання безпекових викликів і потреба у формуванні громадянина-патріота зумовлюють необхідність оновлення змісту освіти, посилення її практичної спрямованості та зв’язку з реальними життєвими ситуаціями. Фізична культура розглядається як важливий складник виховання учнівської молоді, що сприяє розвитку фізичних якостей, рухових умінь, досвіду організованої діяльності, дотримання правил безпеки та взаємодії в групі. Військово-патріотичне виховання визначено як напрям, орієнтований на формування громадянської відповідальності, оборонної свідомості, безпекової культури, готовності до захисту України та участі в суспільно значущій діяльності.

Метою статті є обґрунтування цілей, змісту та освітнього потенціалу інтеграції фізичної культури й військово-патріотичного виховання молоді в умовах профільного навчання. Визначено, що така інтеграція має зосереджуватися на трьох провідних орієнтирах: посиленні прикладної спрямованості фізичної культури, формуванні безпекових компетентностей, вихованні громадянської відповідальності та суб’єктності молоді.

Охарактеризовано форми, методи й засоби реалізації інтеграції (інтегровані уроки, спортивно-прикладні заняття, військово-спортивні ігри, туристсько-краєзнавчі маршрути, дні безпеки, заняття з домедичної допомоги, командні

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

квести, проєктна, гурткова та секційна робота). Їх вибір має залежати від віку учнів, профілю навчання, матеріально-технічних можливостей закладу освіти, рівня підготовленості педагогів і безпекових умов.

Визначено, що реалізація інтеграції фізичної культури та військово-патріотичного виховання молоді в умовах профільного навчання потребує узгодження цілей, змісту, форм і методів роботи; дотримання вікової відповідності; безпечної організації занять; міжпредметної взаємодії; педагогічного супроводу; залучення учнів до практичної, командної та соціально значущої діяльності. За таких умов відбувається формування досвіду відповідальної поведінки, необхідного молоді в умовах сучасних суспільних і безпекових викликів.

Ключові слова: фізична культура, військово-патріотичне виховання, учнівська молод, профільне навчання, інтеграція, освітній потенціал.

Kolomoiets Halyna Anatoliivna Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Research Fellow, Chief Research Fellow of the Department of National and Patriotic Education, Institute of Problems on Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-4315-3977

Malechko Tetiana Anatoliivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Leading Research Fellow of the Department of Educational and Methodological Support for the Content of Education, Private Institution «Institute of Applied Pedagogy», Kyiv, https://orcid.org/0000-0001-9430-6745

Bublei Yurii Anatoliiovych Senior Teacher, Physical Education Teacher, Lyceum No. 38 of the Shevchenkivskyi District, Kyiv

INTEGRATION OF PHYSICAL CULTURE AND MILITARY-PATRIOTIC EDUCATION OF YOUTH IN THE CONTEXT OF PROFILE-ORIENTED EDUCATION: GOALS, CONTENT, AND EDUCATIONAL POTENTIAL

Abstract. The article substantiates the relevance of integrating physical culture and military-patriotic education of youth in the context of profile-oriented education. It is emphasized that the full-scale war against Ukraine, the growing security challenges, and the need to form a citizen-patriot determine the necessity of updating the content of education, strengthening its practical orientation, and ensuring its connection with real-life situations. Physical culture is considered an important component of the education of student youth, contributing to the development of physical qualities, motor skills, experience of organized activity, compliance with safety rules, and interaction in a group. Military-patriotic education is defined as an area aimed at forming civic responsibility, defense consciousness, security culture, readiness to defend Ukraine, and participation in socially significant activities.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

The purpose of the article is to substantiate the goals, content, and educational potential of integrating physical culture and military-patriotic education of youth in the context of profile-oriented education. It is determined that such integration should focus on three key orientations: strengthening the applied orientation of physical culture, forming security competencies, and fostering civic responsibility and youth agency.

The forms, methods, and means of implementing this integration are characterized, including integrated lessons, sports-applied classes, military-sports games, tourist and local history routes, safety days, first aid classes, team quests, project activities, clubs, and sports sections. Their selection should depend on students' age, the profile of education, the material and technical capacities of the educational institution, the level of teachers' preparedness, and security conditions.

It is determined that the implementation of the integration of physical culture and military-patriotic education of youth in the context of profile-oriented education requires the coordination of goals, content, forms, and methods of work; compliance with age appropriateness; safe organization of classes; interdisciplinary interaction; pedagogical support; and the involvement of students in practical, team-based, and socially significant activities. Under such conditions, students acquire experience of responsible behavior necessary for young people in the context of contemporary social and security challenges.

Keywords: physical culture, military-patriotic education, student youth, profile-oriented education, integration, educational potential.

Постановка проблеми. Актуальність інтеграції фізичної культури та військово-патріотичного виховання учнівської молоді зумовлена потребою оновлення змісту освіти в умовах повномасштабної війни, зростання безпекових викликів і суспільного запиту на виховання громадянина-патріота, готового до активної участі у житті суспільства і держави.

Фізична культура має вагомий виховний потенціал, оскільки її зміст спрямований на розвиток у здобувачів освіти фізичних якостей, рухових умінь, набуття досвіду організованої діяльності, дотримання правил безпеки та взаємодії в групі.

Військово-патріотичне виховання спрямоване на формування у здобувачів освіти громадянської відповідальності, оборонної свідомості, безпекової культури, готовності до захисту України та участі в суспільно значущій діяльності. Інтеграція фізичної культури та військово-патріотичного виховання дає змогу посилити практичну спрямованість освітнього процесу, забезпечити зв'язок фізичної підготовки з громадянсько-патріотичним змістом і створити умови для формування в молоді досвіду відповідальної дії.

Особливої ваги така інтеграція набуває в умовах профільного навчання, яке передбачає поглиблення змісту освіти відповідно до інтересів, здібностей і майбутніх освітніх та професійних орієнтацій учнів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Інтеграція фізичної культури та військово-патріотичного виховання забезпечує узгодження змісту навчальних предметів, позакласної й позашкільної діяльності з формуванням життєво важливих знань, умінь і навичок, необхідних учнівській молоді для особистісного розвитку, безпечної життєдіяльності та подальшого професійного самовизначення.

Такий підхід сприяє системній організації освітнього процесу, у якому фізична підготовка, національно-патріотичні цінності й практична готовність до дії взаємно підсилюють одна одну.

Водночас інтеграція фізичної культури та військово-патріотичного виховання нерідко реалізується фрагментарно. Недостатньо розробленими залишаються питання визначення цілей, змістового наповнення діяльності та освітнього потенціалу такої інтеграції в умовах профільного навчання, що актуалізує необхідність наукового осмислення фізичної культури як складника цілісної системи військово-патріотичного виховання молоді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі проблематика військово-патріотичного виховання молоді розглядається у зв'язку з формуванням громадянської відповідальності, національної ідентичності, готовності до захисту держави, безпекової культури та участі молоді в суспільно значущій діяльності. У зарубіжних дослідженнях близькі за змістом питання розкриваються через формування громадянських компетентностей та освіту для демократії та національної безпеки. Зокрема, у працях Л. Андерсона, Г. Бозек, Ф Райхерта, М. Принта акцентовано увагу на тому, що громадянська освіта має формувати не лише знання про суспільство, а й досвід участі, відповідального вибору та взаємодії в освітньому середовищі [1; 3; 6; 7]. Дослідження Дж. Григіеля, Ю. Бай, Дж. Гао розкривають значення освіти у сфері національної безпеки для усвідомлення молоддю ризиків сучасного світу, відповідальності за державу та готовності до участі в її захисті [2; 4; 5].

У нормативних документах та дослідженнях вітчизняних науковців військово-патріотичне виховання розглядається як стратегічно важливий напрям виховання в системі освіти України [9; 10; 13; 14]. У працях дослідників (І. Бех, Р. Малиношевський, М. Тимчик, Т. Скирда, А. Линник, О. Півень, В. Поліщук, М. Горбенко та інших) висвітлено стратегічні орієнтири, зміст і форми військово-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді, наголошено на потребі його системної реалізації в освітньому процесі [11; 16; 19; 20].

Значущими для досліджуваної проблематики є також праці Є. Бородай, Г. Коломоєць, Р. Проця, Л. Нечипоренко, Я. Олексієнко та інших авторів, у яких розкрито потенціал фізичної культури і спорту, методи військово-патріотичного виховання, що спрямовані на формування громадянської відповідальності, патріотичної свідомості, готовності до захисту держави, поваги до української історії, культури, державних символів тощо. Через фізичні вправи, спортивні ігри, змагання, туристсько-краєзнавчу діяльність, військово-спортивні ігри та елементи військово-прикладної підготовки учні набувають досвід організованої

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

дії, дотримання правил, взаємодії в групі, подолання фізичних навантажень, орієнтування в різних ситуаціях, набуття відповідних умінь та навичок [8; 12; 15; 17].

Таким чином, фізична культура виконує змістово значущу функцію у військово-патріотичному вихованні, оскільки створює умови для поєднання фізичного розвитку, безпекової підготовки, громадянської відповідальності та досвіду колективної дії.

Мета статті – обґрунтувати цілі, зміст і освітній потенціал інтеграції фізичної культури та військово-патріотичного виховання молоді в умовах профільного навчання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Цільові орієнтири інтеграції фізичної культури та військово-патріотичного виховання мають визначатися потребою формування в молоді практичної готовності до збереження власного здоров'я, безпечної поведінки, відповідальної участі в житті суспільства та захисту держави. У контексті інтеграції фізичної культури та військово-патріотичного виховання доцільно зосередити увагу на таких орієнтирах як посилення прикладної спрямованості фізичної культури, формування безпекових компетентностей, виховання громадянської відповідальності та суб'єктності молоді,

Посилення прикладної спрямованості фізичної культури передбачає, що фізична культура в умовах профільного навчання має розглядатися як засіб підготовки молоді до практичної діяльності в різних життєвих ситуаціях. Традиційний зміст фізичного виховання, пов'язаний із розвитком сили, витривалості, швидкості, координації, спритності та рухових умінь, доцільно доповнювати завданнями, які мають прикладне значення в сучасних умовах (подолання перешкод, орієнтування на місцевості, організоване переміщення, виконання групових завдань, участь у спортивно-прикладних і військово-спортивних іграх, тренування витривалості в умовах змінного навантаження тощо).

Прикладна спрямованість фізичної культури не повинна ототожнюватися з прямим перенесенням елементів військової підготовки в освітній процес. Її зміст полягає у формуванні в учнів здатності застосовувати фізичні якості та вміння в ситуаціях, що потребують організованості, точності дій, орієнтації в просторі, дотримання правил безпеки, взаємодії з іншими учасниками.

В умовах профільного навчання прикладна спрямованість фізичної культури може реалізовуватися через узгодження змісту уроків фізичної культури з предметом «Захист України», позакласною діяльністю, туристсько-краєзнавчою роботою, заняттями з домедичної допомоги, днями безпеки, командними квестами та військово-спортивними іграми.

Актуальність формування безпекових компетентностей зумовлена тим, що сучасна молодь має бути підготовленою до відповідальної поведінки в умовах ризику, надзвичайних ситуацій, інформаційних загроз, фізичних навантажень і

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

соціальної нестабільності. Безпекові компетентності охоплюють знання про можливі небезпеки і ризики, уміння діяти відповідно до ситуації, дотримуватися правил збереження життя і здоров'я, надавати допомогу, орієнтуватися в умовах невизначеності, приймати обґрунтовані рішення та враховувати наслідки власних дій.

У межах інтеграції ефективність формування безпекових компетентностей забезпечується через включення учнів в практичні завдання, аналіз ситуацій, співвідношення власних дій з вимогами безпеки, усвідомлення відповідальності за себе й інших.

У профільному навчанні безпекові компетентності реалізуються через міжпредметні зв'язки з «Захистом України», основами здоров'я, громадянською освітою, біологією, географією, історією, а також через практичні форми роботи поза межами уроків, що дає змогу формувати в учнів цілісне розуміння безпеки як особистої, соціальної та громадянської цінності.

Формування громадянської відповідальності та суб'єктності молоді визначає ціннісний зміст інтеграції фізичної культури та військово-патріотичного виховання. Громадянська відповідальність передбачає усвідомлення здобувачами освіти своєї належності до української політичної та культурної спільноти, розуміння значущості особистого внеску в життя громади й держави, готовність діяти в інтересах суспільного блага. Суб'єктність молоді виявляється в здатності не бути пасивним об'єктом виховного впливу, а усвідомлено брати участь у діяльності, робити вибір, ініціювати корисні справи.

Формування громадянської відповідальності та суб'єктності реалізується через такі види діяльності, у яких учні залучені до спільного результату (беруть участь у змаганнях, спортивно-патріотичних заходах, волонтерських ініціативах, проєктах, пов'язаних із популяризацією здорового способу життя, підтримкою військових, ушануванням українських спортивних і військових традицій тощо). У цих формах фізична активність поєднується із соціально значущим змістом, що сприяє становленню відповідальної громадянської позиції.

Інтеграція фізичної культури та військово-патріотичного виховання може реалізовуватися через різні форми, методи та засоби (інтегровані уроки, спортивно-прикладні заняття, військово-спортивні ігри, туристсько-краєзнавчі походи й маршрути, дні безпеки, спортивно-патріотичні змагання, командні квести, заняття з домедичної допомоги, проєктна діяльність, гурткова та секційна робота, ситуаційні завдання, моделювання безпекових ситуацій тощо). Їх вибір має залежати від віку учнів, профілю навчання, матеріально-технічних можливостей закладу освіти, рівня підготовленості педагогів і безпекових умов.

Освітній потенціал інтеграції фізичної культури та військово-патріотичного виховання полягає в можливості поєднання фізичного розвитку учнівської молоді з формуванням прикладних умінь, безпекових компетентностей, громадянської відповідальності та усвідомленого ставлення до захисту України.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Фізична культура сприяє формуванню готовності молоді до активної участі в житті суспільства. Розвиток фізичних якостей має значення не лише для здоров'я, а й для здатності молодої людини бути дієвою, витривалою, мобільною, спроможною до участі в громадських, волонтерських, безпекових і захисних ініціативах. Важливою є її практико-орієнтована спрямованість: через фізичні вправи, спортивно-прикладні завдання, ігри, маршрути, тренування та змагання учні набувають досвіду, який може бути використаний у реальних життєвих ситуаціях.

Освітній потенціал такої інтеграції не зводиться до збільшення кількості спортивних чи військово-патріотичних заходів. Його реалізація потребує узгодження цілей, змісту, форм і методів роботи; дотримання вікової відповідності; безпечної організації занять; міжпредметної взаємодії; педагогічного супроводу; залучення учнів до практичної, командної та соціально значущої діяльності. За таких умов відбувається формування досвіду відповідальної поведінки, необхідного молоді в умовах сучасних суспільних і безпекових викликів.

Висновки. Отже, інтеграція фізичної культури та військово-патріотичного виховання молоді в умовах профільного навчання є актуальним напрямом оновлення змісту сучасної освіти. Така інтеграція посилює практичну спрямованість освітнього процесу, забезпечує зв'язок фізичної підготовки з громадянсько-патріотичним змістом, а її роль визначається потребою формування фізично підготовленої, соціально активної, обізнаної та відповідальної молоді, здатної діяти в умовах сучасних викликів.

Література:

1. Anderson L. W. Civic education, citizenship, and democracy // Education Policy Analysis Archives. 2023. Vol. 31, № 103. DOI: https://doi.org/10.14507/epaa.31.7991

2. Bai Y., Zhang W. Research on cultivating national security awareness among college students in the new era // Open Journal of Social Sciences. 2024. Vol. 12. P. 77-86. DOI: https://doi.org/10.4236/jss.2024.126004

3. Bozec G. Making citizenship a practice? Citizenship in schools in contemporary France // La educación cívica en España y en perspectiva internacional / eds. A. P. V. Kühn, G. Graiño. Madrid : Marcial Pons, 2023. P. 287-306.

4. Gao J. H. The value and strategy of cultivating national security awareness among college students // Reference for Middle School Political Teaching. 2023. № 39. P. 8-10.

5. Grygiel J. Educating for national security // Orbis. 2013. Vol. 57. P. 201-216. DOI: https://doi.org/10.1016/j.orbis.2013.02.001

6. Janmaat J. G. Civic competences // Citizenship Education and the Curriculum. Dordrecht : Springer, 2013. P. 89-109. DOI: https://doi.org/10.1007/978-94-6209-172-6_5

7. Reichert F., Print M. Civic participation of high school students: the effect of civic learning in school // Educational Review. 2018. Vol. 70, № 3. P. 318-341. DOI: https://doi.org/10 .1080/00131911.2017.13162394

8. Бородай Е. Класифікація методів військово-патріотичного виховання старшокласників у процесі допризовної підготовки // Витоки педагогічної майстерності. 2020. Вип. 26. С. 25-28. DOI: https://doi.org/10.33989/2075-146x.2020.26.22

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

9. Військово-патріотичне виховання дітей та учнівської молоді в системі освіти України: стратегічні напрями / за ред. І. Д. Беха, Р. В. Малиношевського. Івано-Франківськ : НАІР, 2023. 32 с.

10. Журба К. О. Цифровізація військово-патріотичного виховання української молоді в умовах війни // Інноватика у вихованні. 2023. Вип. 18. С. 66-75.

11. Ковба М. В. Особливості військово-патріотичного виховання старшокласників у країнах Європи та Україні (перша половина XXI ст.) // Наукові інновації та передові технології. 2023. № 13. С. 697-707.

12. Коломоєць Г. А. Патріотичне виховання старших підлітків у процесі військово-спортивних ігор : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Київ, 2021.

13. Концепція допризовної підготовки і військово-патріотичного виховання молоді : Указ Президента України від 25.10.2002 № 948/2002. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/948/2002#Text

14. Методика військово-патріотичного виховання учнів у закладах загальної середньої освіти : метод. рекомендації / О. І. Остапенко, Д. О. Бінецький, Н. П. Касіч ; за ред. М. В. Тимчика. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2022. 91 с.

15. Нечипоренко Л. А., Олексієнко Я. І., Шахматов В. А., Верещагіна О. П. Фізичне виховання та військово-прикладна підготовка молоді України : навч.-метод. посіб. Черкаси : ЧНУ імені Б. Хмельницького, 2017.

16. Півень О., Поліщук В., Горбенко М. Інтеграція військово-патріотичного та фізичного виховання здобувачів освіти // Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15. 2026. Вип. 4(204). С. 117-121. DOI: https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2026.04(204).20

17. Проць Р. О. Етнопедагогічні засади військово-патріотичного виховання молоді засобами фізичної культури і спорту : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Київ, 2015.20с.

18. Розлуцька Г. М. Військово-патріотичне виховання у літньо-оздоровчих таборах в умовах війни // Інноваційна педагогіка. 2023. Вип. 61, т. 2. С. 180-185.

19. Скирда Т. С. Форми інтеграції військово-патріотичного виховання у освітній галузі «Фізична культура» // Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15. 2026. Вип. 3К(203). С. 283-286. DOI: https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2026.03k(203).65

20. Тимчик М. В., Скирда Т. С., Линник А. М. Єдність військово-патріотичного і фізичного виховання учнівської та студентської молоді // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. 2023. Вип. 2(160). С. 162-165. DOI: https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2023.02(160).34

References:

1. Anderson, L. W. (2023). Civic education, citizenship, and democracy. Education Policy Analysis Archives, 31(103). https://doi.org/10.14507/epaa.31.7991

2. Bai, Y., & Zhang, W. (2024). Research on cultivating national security awareness among college students in the new era. Open Journal of Social Sciences, 12, 77-86. https://doi.org/10.4236/jss.2024.126004

3. Bozec, G. (2023). Making citizenship a practice? Citizenship in schools in contemporary France. In A. P. V. Kühn & G. Graiño (Eds.), La educación cívica en España y en perspectiva internacional (pp. 287-306). Marcial Pons.

4. Gao, J. H. (2023). The value and strategy of cultivating national security awareness among college students. Reference for Middle School Political Teaching, 39, 8-10.

5. Grygiel, J. (2013). Educating for national security. Orbis, 57, 201-216. https://doi.org/10.1016/j.orbis.2013.02.001

ISSN 2786-4952 Online

6. Janmaat, J. G. (2013). Civic competences. In Citizenship Education and the Curriculum (pp. 89-109). Springer. https://doi.org/10.1007/978-94-6209-172-6_5

7. Reichert, F., & Print, M. (2018). Civic participation of high school students: The effect of civic learning in school. Educational Review, 70(3), 318-341. https://doi.org/10.1080/00131911.2017.13162394

8. Borodai, E. (2020). Klasyfikatsiia metodiv viiskovo-patriotychnoho vykhovannia starshoklasnykiv u protsesi dopryzovnoi pidhotovky [Classification of methods of military-patriotic education of high school students in the process of pre-conscription training]. Vytoky pedahohichnoi maisternosti – Origins of Pedagogical Skills, 26, 25-28. https://doi.org/10.33989/2075-146x.2020.26.22 [in Ukrainian].

9. Bekh, I. D., & Malynoshevskyi, R. V. (Eds.). (2023). Viiskovo-patriotychne vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi v systemi osvity Ukrainy: Stratehichni napriamy [Military-patriotic education of children and student youth in the education system of Ukraine: Strategic directions]. NAIR [in Ukrainian].

10. Zhurba, K. O. (2023). Tsyfrovizatsiia viiskovo-patriotychnoho vykhovannia ukrainskoi molodi v umovakh viiny [Digitalization of military-patriotic education of Ukrainian youth in wartime]. Innovatyka u vykhovanni – Innovations in Education, 18, 66-75 [in Ukrainian].

11. Kovba, M. V. (2023). Osoblyvosti viiskovo-patriotychnoho vykhovannia starsho klasnykiv u krainakh Yevropy ta Ukraini (persha polovyna XXI st.) [Features of military-patriotic education of high school students in European countries and Ukraine in the first half of the 21st century]. Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii – Scientific Innovations and Advanced Technologies, 13, 697-707 [in Ukrainian].

12. Kolomoiets, H. A. (2021). Patriotychne vykhovannia starshykh pidlitkiv u protsesi viiskovo-sportyvnykh ihor [Patriotic education of older adolescents in the process of military-sports games] [Abstract of Candidate's dissertation, speciality 13.00.07]. Kyiv [in Ukrainian].

13. President of Ukraine. (2002). Kontseptsiia dopryzovnoi pidhotovky i viiskovo-patriotychnoho vykhovannia molodi: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 25.10.2002 № 948/2002 [Concept of pre-conscription training and military-patriotic education of youth: Decree of the President of Ukraine dated October 25, 2002 No. 948/2002]. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/948/2002#Text [in Ukrainian].

14. Ostapenko, O. I., Binetskyi, D. O., & Kasich, N. P. (2022). Metodyka viiskovo-patriotychnoho vykhovannia uchniv u zakladakh zahalnoi serednoi osvity: Metodychni rekomendatsii [Methodology of military-patriotic education of students in general secondary education institutions: Methodological recommendations] (M. V. Tymchyk, Ed.). Imeks-LTD [in Ukrainian].

15. Nechyporenko, L. A., Oleksiienko, Ya. I., Shakhmatov, V. A., & Vereshchahina, O. P. (2017). Fizychne vykhovannia ta viiskovo-prykladna pidhotovka molodi Ukrainy: Navchalno-metodychnyi posibnyk [Physical education and military-applied training of Ukrainian youth: Educational and methodological manual]. ChNU imeni B. Khmelnytskoho [in Ukrainian].

16. Piven, O., Polishchuk, V., & Horbenko, M. (2026). Intehratsiia viiskovo-patriotychnoho ta fizychnoho vykhovannia zdobuvachiv osvity [Integration of military-patriotic and physical education of students]. Naukovyi chasopys Ukrainskoho derzhavnoho universytetu imeni Mykhaila Drahomanova. Seriia 15 – Scientific Journal of the Mykhailo Dragomanov Ukrainian State University. Series 15, 4(204), 117-121. https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2026.04(204).20 [in Ukrainian].

17. Prots, R. O. (2015). Etnopedahohichni zasady viiskovo-patriotychnoho vykhovannia molodi zasobamy fizychnoi kultury i sportu [Ethnopedagogical foundations of military-patriotic education of youth by means of physical culture and sport] [Abstract of Candidate's dissertation, speciality 13.00.07]. Kyiv [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

18. Rozlutska, H. M. (2023). Viiskovo-patriotychne vykhovannia u litno-ozdorovchykh taborakh v umovakh viiny [Military-patriotic education in summer health camps in wartime]. Innovatsiina pedahohika – Innovative Pedagogy, 61(2), 180-185 [in Ukrainian].

19. Skyrda, T. S. (2026). Formy intehratsii viiskovo-patriotychnoho vykhovannia u osvitnii haluzi «Fizychna kultura» [Forms of integration of military-patriotic education in the educational field «Physical Culture»]. Naukovyi chasopys Ukrainskoho derzhavnoho universytetu imeni Mykhaila Drahomanova. Seriia 15 – Scientific Journal of the Mykhailo Dragomanov Ukrainian State University. Series 15, 3K(203), 283-286. https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2026.03k(203).65 [in Ukrainian].

20. Tymchyk, M. V., Skyrda, T. S., & Lynnyk, A. M. (2023). Yednist viiskovo-patriotychnoho i fizychnoho vykhovannia uchnivskoi ta studentskoi molodi [Unity of military-patriotic and physical education of school and student youth]. Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriia 15 – Scientific Journal of National Pedagogical Dragomanov University. Series 15, 2(160), 162-165. https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2023.02(160).34 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 01.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 378.147:37.091.12:005.336.2

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-981-993

Кононец Наталія Василівна доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри педагогічної майстерності та менеджменту імені І. А. Зязюна, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, м. Полтава, https://orcid.org/0000-0002-4384-1198

Іщенко Інна Сергіївна кандидат економічних наук, старша викладачка кафедри педагогічної майстерності та менеджменту імені І. А. Зязюна, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, м. Полтава, https://orcid.org/0000-0001-9602-3554

ДИДАКТИЧНА МОДЕЛЬ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАГІСТРАНТІВ ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ «ОРГАНІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ: КОНСАЛТИНГ ТА ЕКСПЕРТИЗА»

Анотація. У статті здійснено наукове обґрунтування дидактичної моделі практичної підготовки магістрантів при реалізації освітньої програми «Організація освітнього процесу: консалтинг та експертиза». Актуальність дослідження зумовлена потребою модернізації професійної підготовки магістрів освітніх наук відповідно до сучасних викликів цифровізованого суспільства, розвитку освітнього консалтингу, експертної діяльності та підвищення вимог до якості організації освітнього процесу у закладах вищої освіти. У статті проаналізовано сучасні наукові підходи до організації практичної підготовки майбутніх фахівців, зокрема, компетентнісний, студентоцентрований, діяльнісний, контекстний, ресурсно-орієнтований, проєктний та дослідницько-орієнтований підходи. Визначено, що практична підготовка магістрантів має забезпечувати інтеграцію педагогічної, консультативної, експертно-аналітичної, проєктної та інноваційної діяльності в умовах цифровізованого освітнього середовища. Обґрунтовано структуру дидактичної моделі, яка охоплює методологічний, структурно-змістовий, організаційно-технологічний та результативний компоненти. Доведено, що модель забезпечує послідовне формування професійних компетентностей магістрантів, розвиток їхньої готовності до професійної діяльності у сфері організації освітнього процесу, освітнього консалтингу та експертизи. Схарактеризовано особливості реалізації двох виробничих практик освітньої програми – виробничої науково-педагогічної практики у вищій школі та виробничої практики з експертної діяльності в галузі освіти. Визначено їхню роль у формуванні професійної готовності магістрантів до здійснення навчально-методичної, наукової, аналітичної, консультативної та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

управлінської діяльності. Акцентовано увагу на використанні сучасних дидактичних технологій, зокрема кейс-методу, ресурсно-орієнтованого навчання, проєктного навчання, цифрового моделювання професійних ситуацій та змішаного навчання. Установлено, що важливими умовами ефективної реалізації дидактичної моделі є створення цифровізованого освітнього середовища, інтеграція теорії і практики, залучення магістрантів до дослідницько-орієнтованої та проєктної діяльності, використання цифрових освітніх ресурсів і технологій педагогічної діагностики. Обґрунтовано, що запропонована модель сприяє формуванню педагогічних, експертно-аналітичних, дослідницьких, управлінських, консалтингових та цифрових компетентностей, необхідних для професійної діяльності в умовах сучасного освітнього простору.

Ключові слова: дидактична модель, практична підготовка, магістр, освітня програма, організація освітнього процесу, освітній консалтинг, експертиза, виробнича практика, дослідницько-орієнтоване навчання, проєктний підхід, цифрові технології, професійні компетентності, кейс-метод, ресурсно-орієнтоване навчання.

Kononets Nataliia Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Pedagogical Mastery and Management named after I. A. Zyazyun, Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Poltava, https://orcid.org/0000-0002-4384-1198

Ishchenko Inna Candidate of Economic Sciences, Assistant of the Department of Pedagogical Skills and Management named after I. A. Zyazyun Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Poltava, https://orcid.org/0000-0001-9602-3554

DIDACTIC MODEL OF PRACTICAL TRAINING OF MASTER STUDENTS IN THE IMPLEMENTATION OF THE EDUCATIONAL PROGRAM «ORGANIZATION OF THE EDUCATIONAL PROCESS: CONSULTING AND EXPERTISE»

Abstract. The article provides a scientific justification for the didactic model of practical training of master's students in the implementation of the educational program «Organization of the Educational Process: Consulting and Expertise». The relevance of the study is due to the need to modernize the professional training of masters of educational sciences in accordance with the modern challenges of a digitalized society, the development of educational consulting, expert activity and increasing the requirements for the quality of the organization of the educational process in higher education institutions. The article analyzes modern scientific approaches to organizing practical training of future specialists, in particular, competency-based, student-centered, activity-based, contextual, resource-oriented, project-based and research-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

oriented approaches. It is determined that the practical training of master's students should ensure the integration of pedagogical, consultative, expert-analytical, project and innovative activities in the conditions of a digitalized educational environment. The structure of the didactic model, which includes methodological, structural-content, organizational-technological and productive components, is substantiated. It is proven that the model ensures the consistent formation of professional competencies of master's students, the development of their readiness for professional activity in the field of organizing the educational process, educational consulting and expertise. The features of the implementation of two production practices of the educational program are characterized - production scientific and pedagogical practice in higher education and production practice in expert activity in the field of education. Their role in the formation of professional readiness of master's students for carrying out educational and methodological, scientific, analytical, advisory and managerial activities is determined. Attention is focused on the use of modern didactic technologies, in particular, the case method, resource-oriented learning, project learning, digital modeling of professional situations and blended learning. It has been established that important conditions for the effective implementation of the didactic model are the creation of a digitalized educational environment, the integration of theory and practice, the involvement of master's students in research-oriented and project-based activities, the use of digital educational resources and pedagogical diagnostics technologies. It is substantiated that the proposed model contributes to the formation of pedagogical, expert-analytical, research, management, consulting and digital competencies necessary for professional activity in the conditions of the modern educational space.

Keywords: didactic model, practical training, master's degree, educational program, organization of the educational process, educational consulting, expertise, industrial practice, inquiry-based learning, project approach, digital technologies, professional competencies, case method, resource-based learning.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку вищої освіти характеризується глибокими трансформаційними процесами, зумовленими цифровізацією суспільства, зміною управлінських парадигм, посиленням вимог до якості освітніх послуг та необхідністю забезпечення гнучкості освітніх систем у відповідь на виклики глобалізованого світу.

У цих умовах особливого значення набуває професійна підготовка магістрантів, здатних не лише організовувати освітній процес, але й здійснювати консалтингову, експертно-аналітичну, проєктувальну та моніторингову діяльність у сфері освіти.

Освітні програми нового покоління орієнтуються на формування фахівця, який володіє комплексом управлінських, педагогічних, комунікативних та цифрових компетентностей, необхідних для ефективного функціонування в умовах постійних змін.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Особливої актуальності набуває проблема практичної підготовки магістрантів під час реалізації освітньої програми «Організація освітнього процесу: консалтинг та експертиза», оскільки саме практико-орієнтований компонент забезпечує інтеграцію теоретичних знань із реальними професійними ситуаціями. Водночас, сучасна практика професійної підготовки у закладах вищої освіти засвідчує наявність низки суперечностей між потребою освітньої галузі у фахівцях, здатних до експертно-консалтингової діяльності, та недостатньою розробленістю дидактичних механізмів формування відповідного досвіду; між необхідністю моделювання реальних професійних ситуацій у процесі навчання та переважанням традиційних форм організації освітнього процесу; між потребою розвитку професійної мобільності магістрантів і фрагментарністю практичної складової їхньої підготовки.

Актуалізація консалтингової та експертної функцій у системі освіти обумовлена також зміною ролі педагога й управлінця в освітньому середовищі. Сучасний фахівець має бути готовим до здійснення освітнього аудиту, експертизи освітніх програм, аналітичного супроводу інноваційних процесів, консультування суб'єктів освітньої діяльності, розроблення стратегій розвитку закладу освіти, оцінювання якості освітнього процесу. У зв'язку з цим практична підготовка магістрантів повинна ґрунтуватися на інтеграції компетентнісного, діяльнісного, контекстного, проєктного, дослідницько- та ресурсно-орієнтованого підходів, що потребує створення цілісної дидактичної моделі її організації.

Попри значну кількість наукових праць, присвячених професійній підготовці майбутніх педагогів і менеджерів освіти, проблема побудови дидактичної моделі практичної підготовки магістрантів у межах освітньої програми консалтингово-експертного спрямування залишається недостатньо дослідженою. Потребують уточнення структурні компоненти такої моделі, механізми інтеграції практичної діяльності з освітнім контентом, педагогічні умови формування консалтингово-експертної компетентності, а також способи використання цифрових інструментів для моделювання професійного середовища.

Таким чином, необхідність розроблення та наукового обґрунтування дидактичної моделі практичної підготовки магістрантів при реалізації освітньої програми «Організація освітнього процесу: консалтинг та експертиза» визначається потребами сучасної освітньої практики, запитами ринку праці та логікою розвитку педагогічної науки, що й зумовлює актуальність порушеної проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема практичної підготовки магістрантів у системі вищої освіти перебуває у центрі уваги сучасної педагогічної науки, що зумовлено необхідністю забезпечення високого рівня професійної готовності фахівців до виконання складних освітньо-управлінських, консультативних та експертних функцій. Особливої актуальності набувають

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

дослідження, пов’язані з проєктуванням інноваційних освітніх програм, упровадженням практико-орієнтованих технологій навчання, розвитком дослідницької діяльності магістрантів та створенням дидактичних моделей професійної підготовки.

Вагомий внесок у теоретико-методологічне обґрунтування освітньої програми «Організація освітнього процесу: консалтинг та експертиза» здійснили М. Гриньова, Н. Кононец, О. Жданова-Неділько та І. Іщенко [1]. Ученими розроблено дидактичну модель освітньої програми, яка ґрунтується на компетентнісному, системному, діяльнісному та практико-орієнтованому підходах. Автори акцентують увагу на необхідності інтеграції навчальної, дослідницької, консалтингової та експертної діяльності магістрантів, що забезпечує цілісність професійної підготовки та сприяє формуванню здатності до вирішення складних професійних завдань у сфері освіти.

Значний інтерес становлять праці, присвячені організації виробничої педагогічної практики як ключового компонента професійного становлення майбутніх фахівців. Так, О. Ільченко, В. Мокляк, Л. Петренко та А. Хоменко [2] розглядають виробничу педагогічну практику як механізм забезпечення єдності теорії і практики у підготовці фахівців вищої школи. Науковці підкреслюють, що саме практика створює умови для професійної адаптації, розвитку педагогічного мислення, формування рефлексивних умінь та здатності до самостійного прийняття професійних рішень.

У контексті реалізації освітньої програми «Організація освітнього процесу: консалтинг та експертиза» важливого значення набуває ресурсно-орієнтований підхід, який досліджує Н. Кононец [3]. Учена обґрунтовує необхідність створення відкритого освітнього середовища, насиченого цифровими, інформаційними, методичними та комунікаційними ресурсами, що забезпечують індивідуалізацію професійної підготовки магістрантів та розвиток їхньої професійної суб’єктності. Такий підхід дозволяє розширити можливості практичної діяльності здобувачів освіти, забезпечити їхню готовність до консалтингової та експертної роботи в умовах цифровізованого освітнього простору.

Окремий напрям досліджень пов’язаний із використанням інноваційних дидактичних технологій у процесі підготовки магістрантів. Зокрема, Н. Кононец та І. Іщенко [4] аналізують дидактичний потенціал кейс-методу у формуванні професійних компетентностей магістрантів. Учені доводять, що кейс-метод сприяє розвитку критичного мислення, аналітичних умінь, здатності до експертного оцінювання освітніх ситуацій, формуванню навичок прийняття управлінських рішень та професійної комунікації.

Перспективним напрямом модернізації професійної підготовки є поєднання навчання і досліджень на засадах inquiry-based learning – дослідницько-орієнтованого навчання. У праці Н. Кононец [5] представлено дидактичну модель inquiry-based learning у реалізації освітньої програми «Організація освітнього процесу: консалтинг та експертиза». Авторка підкреслює, що

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

дослідницько-орієнтоване навчання забезпечує активізацію пізнавальної діяльності магістрантів, розвиток дослідницьких компетентностей, здатності до аналізу освітніх проблем і прийняття обґрунтованих професійних рішень.

Теоретичне підґрунтя дослідження становлять також зарубіжні наукові праці, присвячені inquiry-based learning, research-based learning та resource-based learning. Зокрема, B. White та J. Frederiksen [15] обґрунтували взаємозв'язок дослідницького навчання, моделювання та метакогнітивної діяльності у процесі формування доступного й ефективного освітнього середовища. M. Manoli, M. Pedaste, M. Mäeots та інші [11] визначили основні фази inquiry-based learning та структуру дослідницького циклу, що стало важливою методологічною основою для впровадження дослідницько-орієнтованих технологій у вищій школі.

У працях Z. Bayram, Ö. Oskay, E. Erdem, S. Özgür та Ş. Şen [8], а також B. Wang і Y. Li [14] доведено позитивний вплив inquiry-based learning на мотивацію здобувачів освіти, рівень їхньої залученості до навчального процесу та якість навчальних результатів. M. Duran та İ. Dökme [9] акцентують увагу на розвитку критичного мислення студентів у процесі дослідницько-орієнтованого навчання. Водночас, B. Khalaf та Z. Mohammed Zin [10] у системному критичному огляді порівнюють традиційну педагогіку та inquiry-based learning, обґрунтовуючи переваги активного, дослідницького формату навчання у підготовці сучасного фахівця.

Сутність ресурсно-орієнтованого навчання та його значення для розвитку індивідуальних освітніх можливостей студентів розкрито у праці U. Sadasivan, B. Balachander та S. Vijayalakshmi [12]. Дослідники підкреслюють важливість освітніх ресурсів як засобу формування автономності, гнучкості та професійної мобільності здобувачів освіти. У свою чергу, T. Shah, S. Jannesarahmadi та S. Shokri-Kuehni [13] розглядають research-based learning як інноваційний підхід до підготовки студентів, орієнтований на інтеграцію освітнього процесу з реальними науковими дослідженнями.

Отже, аналіз наукових джерел засвідчує значний інтерес учених до проблем практичної підготовки магістрантів, упровадження ресурсно-орієнтованого та дослідницько-орієнтованого навчання, використання кейс-методу й організації виробничих практик.

Водночас, недостатньо розробленими залишаються питання цілісного моделювання практичної підготовки магістрантів освітньої програми «Організація освітнього процесу: консалтинг та експертиза», зокрема в аспекті інтеграції консалтингової, експертної, дослідницької та цифрової складових у єдину дидактичну систему. Це зумовлює необхідність подальшого наукового обґрунтування та розроблення відповідної дидактичної моделі.

Мета статті – здійснити наукове обґрунтування дидактичної моделі практичної підготовки магістрантів при реалізації освітньої програми «Організація освітнього процесу: консалтинг та експертиза».

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Виклад основного матеріалу. Дидактична модель практичної підготовки магістрантів при реалізації освітньої програми «Організація освітнього процесу: консалтинг та експертиза» розглядається нами як цілісна педагогічна система, спрямована на формування готовності магістрантів до здійснення науково-педагогічної, експертно-аналітичної, консультативної, проєктувальної та інноваційної діяльності у сфері освіти. Модель ґрунтується на взаємозв'язку ***методологічного, структурно-змістового, організаційно-технологічного*** **та** ***результативного*** компонентів, які забезпечують послідовне професійне становлення здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти.

Методологічний компонент. Методологічну основу моделі становлять *компетентнісний, студентоцентрований, діяльнісний, контекстний, ресурсно-орієнтований, проєктний та дослідницько-орієнтований підходи*.

Компетентнісний підхід забезпечує орієнтацію практичної підготовки на формування інтегральних, загальних і спеціальних компетентностей, необхідних для професійної діяльності у сфері освітнього консалтингу та експертизи. *Студентоцентрований* підхід передбачає врахування індивідуальних освітніх потреб магістрантів, розвиток їхньої автономності, рефлексивності та здатності до професійного саморозвитку. *Діяльнісний і контекстний* підходи спрямовані на моделювання реальних професійних ситуацій, наближення освітнього процесу до умов майбутньої професійної діяльності та формування здатності до прийняття обґрунтованих професійних рішень. *Ресурсно-орієнтований* підхід забезпечує ефективне використання цифрових, інформаційних, методичних та комунікаційних ресурсів у процесі практичної підготовки. *Проєктний підхід* орієнтує магістрантів на розроблення та реалізацію освітніх, консалтингових і експертно-аналітичних проєктів, сприяє розвитку навичок командної взаємодії, стратегічного планування, управління освітніми змінами та прийняття інноваційних рішень. *Дослідницько-орієнтований підхід* забезпечує залучення здобувачів освіти до аналітичної, пошукової та науково-дослідної діяльності, сприяє формуванню критичного мислення, здатності до інтерпретації освітніх даних та обґрунтування професійних рішень на основі результатів досліджень.

Структурно-змістовий компонент. Структурно дидактична модель практичної підготовки реалізується через два взаємопов'язані освітні компоненти – виробничу науково-педагогічну практику у вищій школі (ОК 12) та виробничу практику з експертної діяльності в галузі освіти (ОК 13). Їх інтеграція забезпечує поетапне формування професійної готовності магістрантів до здійснення педагогічної, управлінської, консультативної, проєктної та експертної діяльності [1].

Виробнича науково-педагогічна практика у вищій школі спрямована на формування загальних та спеціальних компетентностей майбутніх магістрів освітніх наук у галузі педагогіки вищої школи, розвиток готовності до виконання професійної діяльності викладача закладу вищої освіти, а також закріплення й перевірку теоретичних знань, практичних умінь і навичок щодо здійснення

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

навчально-методичної, наукової та виховної роботи. У межах цієї практики магістранти залучаються до підготовки та проведення навчальних занять, розроблення дидактичного забезпечення освітніх компонентів, організації самостійної роботи здобувачів освіти, використання цифрових освітніх ресурсів, реалізації мініпроєктів освітнього спрямування, проведення науково-дослідної діяльності та рефлексивного аналізу власної педагогічної діяльності [6].

Організаційно-технологічний компонент. Особливого значення у процесі реалізації виробничої науково-педагогічної практики набуває використання сучасних дидактичних технологій, зокрема кейс-методу, inquiry-based learning, проєктного навчання, цифрового моделювання професійних ситуацій, технологій змішаного навчання. Такі технології сприяють розвитку педагогічної майстерності магістрантів, формуванню здатності до педагогічного консалтингу, професійної комунікації, командної взаємодії та організації студентоцентрованого освітнього середовища.

Наступним етапом практичної підготовки є виробнича практика з експертної діяльності в галузі освіти, яка орієнтована на формування у магістрантів здатності здійснювати професійну експертно-консультативну, аналітичну, проєктувальну та інноваційну діяльність. Її зміст спрямований на оволодіння магістрантами методами освітньої експертизи, аналізу якості освітнього процесу, моніторингу освітніх програм, консалтингового супроводу педагогічних та управлінських рішень, проєктування освітніх змін, а також застосування цифрових технологій для аналітичної та експертної діяльності.

У процесі проходження цієї практики магістранти здійснюють аналіз нормативно-правового забезпечення освітньої діяльності, оцінювання якості освітніх програм, розроблення експертних висновків, підготовку консалтингових рекомендацій, реалізацію освітньо-аналітичних проєктів, проведення консультацій щодо організації освітнього процесу, аналіз ефективності цифрових освітніх ресурсів та участь у професійних дискусіях щодо модернізації освітнього середовища. Важливим складником практики є формування здатності до прийняття обґрунтованих управлінських рішень на основі аналізу освітніх даних, результатів педагогічного моніторингу та експертного оцінювання [7].

Дидактична модель практичної підготовки передбачає інтеграцію аудиторної, дистанційної, самостійної, проєктної та практичної діяльності магістрантів. Її реалізація забезпечується через використання електронних освітніх ресурсів, цифрових платформ, інтерактивних методів навчання, електронних портфоліо, засобів педагогічної діагностики та рефлексивного оцінювання професійних досягнень. Значну роль у цьому процесі відіграє створення цифровізованого освітнього середовища, яке забезпечує гнучкість, мобільність, індивідуалізацію професійної підготовки та можливість реалізації міждисциплінарних освітніх проєктів.

Підкреслимо, що важливою характеристикою запропонованої моделі є її інтегративний характер. Практична підготовка не розглядається як ізольований

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

компонент освітньої програми, а функціонує як системоутворювальний елемент професійного становлення магістранта.

Саме у процесі практичної, дослідницько-орієнтованої та проєктної діяльності відбувається інтеграція педагогічних, дослідницьких, управлінських, консалтингових, експертних та цифрових компетентностей, формуються професійна рефлексія, готовність до інноваційної діяльності та здатність до професійного саморозвитку.

Результативний компонент дидактичної моделі передбачає сформованість у магістрантів готовності до організації освітнього процесу, здійснення педагогічного консалтингу та експертної діяльності, розроблення й реалізації освітніх проєктів, здатності до аналітичного мислення, професійної комунікації, використання цифрових технологій та прийняття ефективних управлінських рішень у сфері освіти. Ефективність реалізації моделі визначається рівнем сформованості професійних компетентностей, здатністю магістрантів до самостійного виконання професійних функцій, а також їхньою готовністю до інноваційної діяльності в умовах сучасного освітнього простору.

Для візуалізації дидактичної моделі нами використано можливості штучного інтелекту (ШІ) за допомогою сформульованого промпту: «[ChatGPT (7.05.2026).

Запит: «згенеруй рисунок, який проілюструє суть методологічного, структурно-змістового, організаційно-технологічного та результативного компонентів дидактичної моделі практичної підготовки магістрантів при реалізації освітньої програми «Організація освітнього процесу: консалтинг та експертиза»». Тип результату: рисунок. Використано для унаочнення дидактичної моделі. https://chatgpt.com/]» (рис. 1).

Підкреслимо, що вище означені аспекти організації практичної підготовки магістрантів висвітлено у методичних керівництвах, розроблених Н. Кононец, О. Ждановою-Неділько, І. Іщенко та А. Ткаченком [6], а також Н. Кононец, І. Іщенко та О. Ждановою-Неділько [7]. У цих працях детально представлено зміст виробничої науково-педагогічної практики та практики з експертної діяльності в галузі освіти, окреслено методичні рекомендації щодо організації самостійної роботи магістрантів, використання дистанційних технологій навчання, формування професійно значущих умінь у сфері освітнього консалтингу та експертизи.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

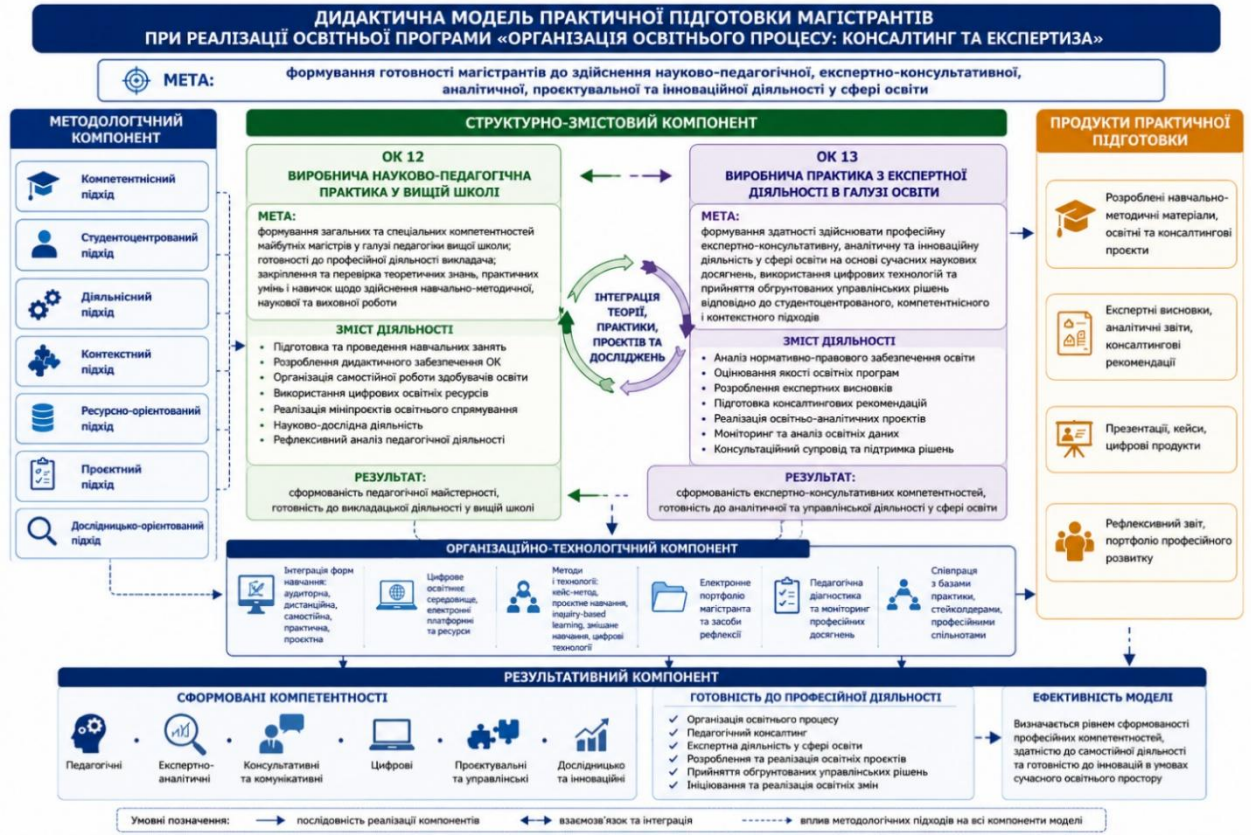

Рис. 1. Дидактична модель практичної підготовки магістрантів при реалізації освітньої програми «Організація освітнього процесу: консалтинг та експертиза» (згенеровано ШІ)

Висновки. Отже, розроблена дидактична модель практичної підготовки магістрантів при реалізації освітньої програми «Організація освітнього процесу: консалтинг та експертиза» забезпечує цілісну інтеграцію науково-педагогічної, експертно-аналітичної, консультативної, проєктної та дослідницько-орієнтованої діяльності у процесі професійної підготовки. Реалізація моделі сприяє формуванню у магістрантів професійних компетентностей, готовності до організації освітнього процесу, здійснення педагогічного консалтингу, освітньої експертизи, аналітичної та інноваційної діяльності в умовах цифровізованого освітнього середовища. Ефективність моделі визначається її практикоорієнтованістю, інтегративним характером та спрямованістю на підготовку конкурентоспроможного фахівця, здатного до професійного саморозвитку й реалізації освітніх змін.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у розробленні та експериментальній перевірці педагогічних умов ефективної реалізації запропонованої моделі, а також у дослідженні можливостей інтеграції цифрових технологій, ШІ, кейс-методу та інших дидактичних технологій у процес організації виробничих практик. Перспективним є також вивчення потенціалу міждисциплінарних та міжнародних освітніх проєктів для розвитку експертно-консультативної діяльності магістрантів у сфері освіти.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Література:

1. Гриньова М., Кононец Н., Жданова-Неділько О., Іщенко І. Дидактична модель освітньої програми «Організація освітнього процесу: консалтинг та експертиза». *Нові горизонти педагогічної майстерності: від традицій до інновацій: колективна монографія* / за ред. д-ра пед. наук М. В. Гриньової, д-ра пед. наук Н. В. Кононец ; Полтав. нац пед.ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава, 2025. С. 100-131.

2. Ільченко О. Ю., Мокляк В. М., Петренко Л. М., Хоменко А. В. Виробнича педагогічна практика як шлях реалізації єдності теорії і практики у підготовці фахівців вищої школи. *Витоки педагогічної майстерності.* 2025. № 35. С. 117–121.

3. Кононец Н. В. Ресурсно-орієнтований підхід до реалізації освітньо-професійної програми «Організація освітнього процесу: консалтинг та експертиза». *Матеріали II Міжнародного науково-практичного форуму «Основні цілі стратегії сталого розвитку: проблеми та перспективи»,* (м. Полтава, 24-25 вересня 2025 р.) / За заг. ред. проф. М. В. Гриньової. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2025. С. 273-275.

4. Кононец Н. В., Іщенко І. С. Дидактичний потенціал кейс-методу у формуванні професійних компетентностей магістрантів освітньої програми «Організація освітнього процесу: консалтинг та експертиза». *Scientific Collection «InterConf», (281): with the Proceedings of the 7th International Scientific and Practical Conference «Progressive Science and Achievements»* (February 6-8, 2026; Dallas, USA) / comp. by LLC SPC «InterConf». Dallas: Expro Publishing, 2026. С. 104-106.

5. Кононец Н.В. Поєднання навчання і досліджень при реалізації освітньої програми «Організація освітнього процесу: консалтинг та експертиза»: дидактична модель inquiry-based learning. *Перспективи та інновації науки.* 2026. № 1(59). С. 879-890.

6. Кононец Н.В., Жданова-Неділько О. Г., Ткаченко А. В., Іщенко І. С. Виробнича науково-педагогічна практика у вищій школі: методичне керівництво : електронний посібник для самостійної роботи та дистанційного навчання здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньо-професійної програми «Організація освітнього процесу: консалтинг та експертиза» спеціальності А1 Освітні науки. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2025. 52 с. https://online.fliphtml5.com/rqaxw/fqqi/

7. Кононец Н.В., Іщенко І. С., Жданова-Неділько О. Г. Виробнича практика з експертної діяльності в галузі освіти: методичне керівництво : електронний посібник для самостійної роботи та дистанційного навчання здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньо-професійної програми «Організація освітнього процесу: консалтинг та експертиза» спеціальності А1 Освітні науки. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2025. 66 с. https://online.fliphtml5.com/rqaxw/mcsr/

8. Bayram, Z., Oskay, Ö. Ö., Erdem, E., Özgür, S. D., & Şen, Ş. (2013). Effect of inquiry-based learning method on students' motivation. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 106, 988-996.

9. Duran, M., & Dökme, İ. (2016). The effect of the inquiry-based learning approach on student's critical-thinking skills. *Eurasia Journal of Mathematics, Science & Technology Education*, 12(12), 2887-2908.

10. Khalaf, B. K., & Mohammed, Zin Z. B. (2018). Traditional and inquiry-based learning pedagogy: A systematic critical review. *International Journal of Instruction*, 11(4), 545–564.

11. Manoli, C., Pedaste, M., Mäeots, M. et al. (2015). Phases of inquiry-based learning: Definitions and the inquiry cycle. *Educational Research Review*, 14, 47–61.

12. Sadasivan, U., Balachander, B., & Vijayalakshmi, S. (2021). Examining Resource-Based Learning and Individual Learning Capabilities in Today's Scenario. *Journal of Physics: Conference Series*, 1783(1), 012118.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

13. Shah, T.M., Jannesarahmadi, S., & Shokri-Kuehni, S. (2024). Research-based learning as an innovative approach for teaching students of environmental engineering: a case study of the emerging field of microplastics in soil. *Discov Educ 3*, 97. Retrieved From https://doi.org/10.1007/s44217-024-00189-5

14. Wang, B., & Li, Y. (2020). Evaluating the impact of inquiry-based learning on student engagement and learning outcomes: an online survey study. *J. Educ. Learn*, 9, 152–165.

15. White, B., & Frederiksen, J. (1998). Inquiry, modeling, and metacognition: making science accessible to all students. *Cognition and Instruction*, 16, 3-118.

References:

1. Hrynova, M., Kononets, N., Zhdanova-Nedilko, O., & Ishchenko, I. (2025). Dydaktychna model osvitnoi prohramy «Orhanizatsiia osvitnoho protsesu: konsaltynh ta ekspertyza» [Didactic model of the educational program «Organization of the educational process: consulting and expertise»]. *Novi horyzonty pedahohichnoi maisternosti: vid tradytsii do innovatsii: kolektyvna monohrafiia* / za red. d-ra ped. nauk M. V. Hrynovoi, d-ra ped. nauk N. V. Kononets ; Poltav. nats ped.un-t imeni V. H. Korolenka. Poltava, 100-131. [in Ukrainian].

2. Ilchenko, O. Yu., Mokliak, V. M., Petrenko, L. M., & Khomenko, A. V. (2025). Vyrobnycha pedahohichna praktyka yak shliakh realizatsii yednosti teorii i praktyky u pidhotovtsi fakhivtsiv vyshchoi shkoly [Industrial pedagogical practice as a way to implement the unity of theory and practice in the training of higher education specialists]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti*, 35, 117–121. [in Ukrainian].

3. Kononets, N. V. (2025). Resursno-oriientovanyi pidkhid do realizatsii osvitno-profesiinoi prohramy «Orhanizatsiia osvitnoho protsesu: konsaltynh ta ekspertyza» [Resource-oriented approach to the implementation of the educational and professional program «Organization of the educational process: consulting and expertise»]. *Materialy II Mizhnarodnoho naukovo-praktychnoho forumu «Osnovni tsili stratehii staloho rozvytku: problemy ta perspektyvy»*, (m. Poltava, 24-25 veresnia 2025 r.) / Za zah. red. prof. M. V. Hrynovoi. Poltava : PNPU imeni V. H. Korolenka, 273-275. [in Ukrainian].

4. Kononets, N. V., & Ishchenko, I. S. (2026). Dydaktychnyi potentsial keis-metodu u formuvanni profesiinykh kompetentnostei mahistrantiv osvitnoi prohramy «Orhanizatsiia osvitnoho protsesu: konsaltynh ta ekspertyza» [Didactic potential of the case method in the formation of professional competencies of master's students of the educational program «Organization of the educational process: consulting and expertise»]. *Scientific Collection «InterConf», (281): with the Proceedings of the 7th International Scientific and Practical Conference «Progressive Science and Achievements»* (February 6-8, 2026; Dallas, USA) / comp. by LLC SPC «InterConf». Dallas: Expro Publishing, 104-106. [in Ukrainian].

5. Kononets, N.V. (2026). Poiednannia navchannia i doslidzhen pry realizatsii osvitnoi prohramy «Orhanizatsiia osvitnoho protsesu: konsaltynh ta ekspertyza»: dydaktychna model inquiry-based learning [Combining teaching and research in the implementation of the educational program «Organization of the educational process: consulting and expertise»: the didactic model of inquiry-based learning]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky*, 1(59), 879-890. [in Ukrainian].

6. Kononets, N.V., Zhdanova-Nedilko, O. H., Tkachenko, A. V., & Ishchenko, I. S. (2025). *Vyrobnycha naukovo-pedahohichna praktyka u vyshchii shkoli: metodychne kerivnytstvo : elektronnyi posibnyk dlia samostiinoi roboty ta dystantsiinoho navchannia zdobuvachiv druhoho (mahisterskoho) rivnia vyshchoi osvity osvitno-profesiinoi prohramy «Orhanizatsiia osvitnoho protsesu: konsaltynh ta ekspertyza» spetsialnosti A1 Osvitni nauky* [Production scientific and pedagogical practice in higher education: methodological guide: electronic manual for independent work and distance learning for applicants of the second (master's) level of higher education of the educational and professional program «Organization of the educational process: consulting and

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

expertise» specialty A1 Educational Sciences]. Poltava : PNPU imeni V. H. Korolenka. Retrieved From https://online.fliphtml5.com/rqaxw/fqqi/ [in Ukrainian].

7. Kononets, N.V., Ishchenko, I. S., & Zhdanova-Nedilko, O. H. (2025). *Vyrobnycha praktyka z ekspertnoi diialnosti v haluzi osvity: metodychne kerivnytstvo : elektronnyi posibnyk dlia samostiinoi roboty ta dystantsiinoho navchannia zdobuvachiv druhoho (mahisterskoho) rivnia vyshchoi osvity osvitno-profesiinoi prohramy «Orhanizatsiia osvitnoho protsesu: konsaltynh ta ekspertyza» spetsialnosti A1 Osvitni nauky* [Production practice in expert activity in the field of education: methodological guide: electronic manual for independent work and distance learning for applicants of the second (master's) level of higher education of the educational and professional program «Organization of the educational process: consulting and expertise» specialty A1 Educational Sciences]. Poltava : PNPU imeni V. H. Korolenka. Retrieved From https://online. fliphtml5.com/rqaxw/mcsr/ [in Ukrainian].

8. Bayram, Z., Oskay, Ö. Ö., Erdem, E., Özgür, S. D., & Şen, Ş. (2013). Effect of inquiry-based learning method on students' motivation. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 106, 988-996. [in English].

9. Duran, M., & Dökme, İ. (2016). The effect of the inquiry-based learning approach on student's critical-thinking skills. *Eurasia Journal of Mathematics, Science & Technology Education*, 12(12), 2887-2908. [in English].

10. Khalaf, B. K., & Mohammed, Zin Z. B. (2018). Traditional and inquiry-based learning pedagogy: A systematic critical review. *International Journal of Instruction*, 11(4), 545–564. [in English].

11. Manoli, C., Pedaste, M., Mäeots, M. et al. (2015). Phases of inquiry-based learning: Definitions and the inquiry cycle. *Educational Research Review*, 14, 47–61. [in English].

12. Sadasivan, U., Balachander, B., & Vijayalakshmi, S. (2021). Examining Resource-Based Learning and Individual Learning Capabilities in Today's Scenario. *Journal of Physics: Conference Series*, 1783(1), 012118. [in English].

13. Shah, T.M., Jannesarahmadi, S., & Shokri-Kuehni, S. (2024). Research-based learning as an innovative approach for teaching students of environmental engineering: a case study of the emerging field of microplastics in soil. *Discov Educ 3*, 97. Retrieved From https://doi.org/ 10.1007/s44217-024-00189-5 [in English].

14. Wang, B., & Li, Y. (2020). Evaluating the impact of inquiry-based learning on student engagement and learning outcomes: an online survey study. *J. Educ. Learn*, 9, 152–165.

15. White, B., & Frederiksen, J. (1998). Inquiry, modeling, and metacognition: making science accessible to all students. *Cognition and Instruction*, 16, 3-118. [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 07.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 377.3:63:330.34

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-994-1006

Костючик Андрій Леонідович здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії Інституту професійної освіти НАПН України, м. Київ, https://orcid.org/0009-0000-9448-770X

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ-ФЕРМЕРІВ

Анотація. У статті обґрунтовано педагогічні умови розвитку економічної компетентності майбутніх фахівців-фермерів – бакалаврів з організації і технології ведення фермерського господарства у системі фахової передвищої освіти. Актуальність дослідження зумовлена зростанням ролі економічної підготовки фахівців аграрної галузі в умовах трансформації економіки, посилення конкуренції та необхідності забезпечення ефективної господарської діяльності фермерських господарств.

На основі аналізу наукових джерел уточнено сутність поняття «педагогічні умови» та визначено їх як спеціально спроєктовані обставини, що забезпечують удосконалення компонентів освітнього процесу та сприяють досягненню запланованих результатів навчання. Розглянуто підходи вітчизняних учених до трактування педагогічних умов і встановлено відсутність єдності щодо їх розуміння, що зумовлює необхідність їх подальшого наукового обґрунтування.

З використанням методів морфологічного аналізу та експертного оцінювання визначено сукупність педагогічних умов розвитку економічної компетентності майбутніх фахівців з організації і ведення фермерського господарства. У результаті ранжування встановлено домінантні умови, зокрема: розвиток позитивної мотивації студентів до опанування сучасними економічними знаннями; модернізацію змісту економічної підготовки шляхом інтеграції економічних і фахових дисциплін; застосування інноваційних педагогічних технологій (проблемного, проєктного, імітаційно-ігрового навчання тощо).

Доведено, що ефективність розвитку економічної компетентності майбутніх фахівців-фермерів забезпечується комплексною реалізацією визначених педагогічних умов, які охоплюють мотиваційний, змістовий та процесуальний компоненти освітнього процесу. Обґрунтовано доцільність використання інтегрованого підходу до організації економічної підготовки, що сприяє формуванню економічного мислення, економічної свідомості та професійно значущих якостей особистості.

Ключові слова: економічна компетентність, бакалаври з організації і технології ведення фермерського господарства, фахова передвища освіта, розвиток, педагогічні умови.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Kostiuchyk Andrii Leonidovych PhD Student (Doctor of Philosophy Degree Seeker), Institute of Vocational Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0009-0000-9448-770X

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF ECONOMIC COMPETENCE IN FUTURE FARMER-SPECIALISTS

Abstract. The article substantiates the pedagogical conditions for the development of economic competence in future farmer-specialists—bachelor's degree students in the organization and technology of farming—within the system of professional pre-higher education. The relevance of the study is determined by the increasing importance of economic training for agricultural specialists in the context of economic transformation, intensified competition, and the need to ensure efficient operation of farming enterprises.

Based on the analysis of scientific sources, the essence of the concept of "pedagogical conditions" has been clarified and defined as specially designed circumstances that ensure the improvement of the components of the educational process and contribute to achieving the planned learning outcomes. The approaches of Ukrainian scholars to the interpretation of pedagogical conditions are examined, and the lack of a unified understanding of this concept is identified, which necessitates its further scientific substantiation.

Using methods of morphological analysis and expert evaluation, a set of pedagogical conditions for the development of economic competence in future specialists in the organization and management of farming has been identified. As a result of ranking, the dominant conditions were determined, including: the development of students' positive motivation to master modern economic knowledge; modernization of the content of economic training through the integration of economic and professional disciplines; and the application of innovative pedagogical technologies (problem-based learning, project-based learning, simulation-based learning, etc.).

It has been proven that the effectiveness of developing economic competence in future farmer-specialists is ensured through the comprehensive implementation of the identified pedagogical conditions, which encompass motivational, content-related, and procedural components of the educational process. The expediency of applying an integrated approach to organizing economic training is substantiated, as it contributes to the formation of economic thinking, economic awareness, and professionally significant personal qualities.

Keywords: economic competence, bachelor's degree students in the organization and technology of farming, professional pre-higher education, development, pedagogical conditions.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Постановка проблеми. Розвиток аграрного сектору України відбувається в умовах динамічних економічних змін, посилення ринкової конкуренції та необхідності забезпечення ефективного функціонування фермерських господарств. За таких обставин особливого значення набуває підготовка майбутніх фахівців-фермерів, здатних не лише володіти технологіями виробництва, а й приймати економічно обґрунтовані рішення, планувати діяльність і забезпечувати її результативність.

Економічна компетентність розглядається як важлива складова професійної підготовки бакалаврів з організації і технології ведення фермерського господарства, оскільки саме вона забезпечує здатність до ефективного управління ресурсами, аналізу господарської діяльності та адаптації до змін економічного середовища.

У системі фахової передвищої освіти підготовка таких фахівців часто зосереджується переважно на технологічних аспектах виробництва, тоді як економічна складова професійної підготовки залишається недостатньо інтегрованою, фрагментарною та недостатньо практикоорієнтованою. Таке положення призводить до того, що випускники не завжди володіють необхідними знаннями та навичками щодо планування, аналізу, фінансового управління та оцінювання ефективності фермерської діяльності. Водночас розвиток економічної компетентності майбутніх фахівців-фермерів потребує створення відповідних педагогічних умов, які забезпечують цілісність, системність і практичну спрямованість освітнього процесу. Недостатня розробленість таких умов у теорії та практиці професійної освіти, а також відсутність ефективних моделей їх реалізації актуалізують необхідність наукового обґрунтування та впровадження педагогічних підходів до розвитку економічної компетентності зазначеної категорії здобувачів освіти.

Суперечності, що виникають між зростаючими вимогами до рівня економічної компетентності майбутніх фахівців-фермерів та недостатнім рівнем її сформованості в умовах сучасної фахової передвищої освіти зумовлюють необхідність визначення та обґрунтування ефективних педагогічних умов розвитку економічної компетентності майбутніх бакалаврів з організації і технології ведення фермерського господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти формування та розвитку економічної компетентності майбутніх фахівців розглядали О. Богоніс [1], С. Вітер [2], Т. Кондратенко [3], М. Морозова [4], В. Москов [5], Л. Сікорака [6] та ін., які підкреслюють значення педагогічних умов, інноваційних методів навчання та професійної спрямованості освітнього процесу.

Водночас аналіз наукових джерел свідчить, що проблема розвитку економічної компетентності майбутніх фахівців-фермерів у системі фахової передвищої освіти залишається недостатньо дослідженою, зокрема в аспекті обґрунтування ефективних педагогічних умов її формування.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Мета статті – теоретичне обґрунтування та визначення педагогічних умов розвитку економічної компетентності майбутніх фахівців-фермерів – бакалаврів з організації і технології ведення фермерського господарства у системі фахової передвищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Серед різних форм підприємницької діяльності в аграрному секторі України фермерські господарства посідають особливе місце завдяки своїй динамічності та широкому поширенню. У період економічної нестабільності та викликів, спричинених військовою агресією росії, саме фермерство відіграє важливу роль у забезпеченні сталого розвитку сільських територій, підтримці виробництва сільськогосподарської продукції, раціональному використанні ресурсного потенціалу та підвищенні рівня зайнятості населення [7]. Підвищення ефективності діяльності фермерських господарств пов'язане з упровадженням екологічно безпечних технологій, розширенням присутності на міжнародних ринках, що, у свою чергу, висуває нові вимоги до професійної підготовки фахівців. Сучасний спеціаліст у сфері організації та управління фермерським господарством має володіти комплексом економічних знань, уміннями раціонального використання ресурсів, управлінськими навичками та здатністю до прийняття ефективних рішень. Важливими складовими його професійної діяльності є також дотримання фінансово-кредитної та податкової дисципліни, здійснення обґрунтованого планування господарської діяльності та забезпечення її прибутковості.

Формування зазначених компетентностей у майбутніх фахівців-фермерів має здійснюватися цілеспрямовано, системно та з орієнтацією на результат у процесі опанування освітньо-професійних програм. У цьому контексті слушною є позиція А. Литвина, який наголошує, що реалізація освітніх інновацій, спрямованих на підвищення ефективності освітнього процесу, потребує глибокого аналізу чинників, що впливають на його якість і результативність, а також визначення відповідних умов, за яких такі інновації можуть бути успішно впроваджені [8, с. 4]. Разом із тим питання визначення сутності педагогічних умов, їх місця в структурі педагогічного знання та відбору найбільш значущих із них залишається дискусійним. На це звертає увагу психолог В. Семиченко, підкреслюючи, що кількість чинників, які прямо чи опосередковано впливають на освітню діяльність, є надзвичайно великою, тому вимога врахування всіх можливих умов є фактично нереалістичною. До того ж одні й ті самі умови можуть по-різному впливати на здобувачів освіти: якщо для одних ефективною є робота в умовах повної тиші, то для інших наявність фонового шуму, навпаки, сприяє підвищенню розумової активності [9, с. 316]. У сучасній педагогічній науці відсутнє єдине трактування цього поняття, що зумовлює різні підходи до його розуміння та застосування в освітній практиці.

У довідкових джерелах, зокрема енциклопедіях і словниках, поняття «педагогічні умови» інтерпретується неоднозначно. Так, у Філософському енциклопедичному словнику (2002) зазначається, що умова – це категорія, яка

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

відображає універсальні зв'язки об'єкта з тими чинниками, що забезпечують його виникнення та існування [10, с. 531]. Більш конкретизоване трактування подано у Філософському словнику термінів і персоналій (2020), де умова визначається як сукупність факторів, необхідних для появи, функціонування та змін певних явищ і об'єктів [11, с. 230]. Отже, у філософському та загальнонауковому контексті це поняття здебільшого розглядається як комплекс процесів, явищ і взаємозв'язків, які забезпечують виникнення, існування або трансформацію об'єкта [8, с. 46]. За таких умов важливо враховувати причинно-наслідковий характер умов, тобто їх зв'язок із чинниками, що зумовлюють певні результати [8, с. 47].

У Словнику української мови подано кілька значень терміна «умова», серед яких: домовленість або угода; вимога, висунута однією зі сторін; необхідна обставина, що уможливлює певну діяльність чи процес; сукупність обставин, у яких відбувається дія; правила функціонування певної сфери; вихідні положення; а також умовляння [12, с. 441]. У межах даного дослідження ключовим є розуміння «умови» як обставини, що забезпечує можливість і результативність певного процесу.

Аналіз трактувань зазначеного поняття, представлених у працях вітчизняних дослідників (О. Бородієнко, А. Гриценко, О. Дьомін, І. Коренева, В. Манько, М. Михнюк, Є. Хриков та ін.), свідчить про відсутність єдиного підходу до розуміння сутності педагогічних умов. У науковій літературі це поняття найчастіше розкривається через такі узагальнювальні характеристики, як «зовнішні обставини», «сукупність засобів», «об'єктивні та суб'єктивні чинники», «характеристики освітнього середовища», «потенційні можливості» або «фактори». Водночас доцільно враховувати, що фактори та чинники існують об'єктивно і не залежать від педагогічної діяльності [13], тоді як педагогічні умови є результатом цілеспрямованого проєктування та організації освітнього процесу з боку педагогів. Вони виступають як такі обставини, що створюють можливості для ефективного досягнення освітніх цілей, впливають на функціонування освітньої системи та зумовлюють зміни в її основних компонентах. У структурі педагогічного знання педагогічні умови розглядаються як конкретизований прояв закономірностей, принципів і правил, особливо тоді, коли вони мають інноваційний характер і розширюють наукові уявлення [13, с. 60].

Отже, педагогічні умови доцільно трактувати як спеціально сконструйовані обставини, спрямовані на вдосконалення складових цілісного освітнього процесу (мети, змісту, методів, засобів, форм організації навчання і виховання, діяльності викладача та навчально-пізнавальної діяльності здобувачів освіти) або його організації з метою досягнення запланованих результатів. У контексті даного дослідження педагогічні умови розуміємо як сукупність обставин, що сприяють удосконаленню освітнього процесу та забезпечують підвищення якості економічної підготовки фахових молодших бакалаврів з організації і технології ведення фермерського господарства.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Для обґрунтування сукупності педагогічних умов доцільно, передусім, визначити їх ключові властивості та вимоги, яким мають відповідати. Узагальнення результатів аналізу праць вітчизняних дослідників [1; 2; 13; 14], а також власні наукові напрацювання дозволили виокремити низку основних характеристик. Зокрема, педагогічні умови слід розглядати як локалізований прояв педагогічних законів, закономірностей і принципів за умови їх наукової новизни та первинного обґрунтування в межах педагогічної науки. Вони мають бути спрямовані на вдосконалення освітнього процесу та підвищення результативності педагогічної діяльності. Їх теоретичне обґрунтування повинно базуватися на поєднанні теоретичних і емпіричних методів дослідження.

Водночас педагогічні умови характеризуються імовірнісним характером досягнення прогнозованих результатів, що зумовлює необхідність їх обов'язкової перевірки в процесі педагогічного експерименту. Для цього кожна умова потребує розроблення відповідної методики або технології реалізації з подальшою апробацією на репрезентативній вибірці досліджуваних. Крім того, під час організації експериментальної роботи доцільно враховувати не лише нові, запропоновані дослідником умови, а й ті, що вже отримали наукове обґрунтування та підтвердження в педагогічній теорії і практиці.

Науковий інтерес становлять педагогічні умови, обґрунтовані у працях сучасних дослідників (О. Богоніс [1], С. Вітер [2], Т. Кондратенко [3], М. Морозова [4], В. Москов [5], Л. Сікорака [6] та ін.), які містять елементи наукової новизни. Їх реалізація, забезпечена відповідним методичним інструментарієм, орієнтована на комплексне використання всіх складових освітньо-професійної програми з метою розвитку економічної компетентності, зокрема її когнітивного, ціннісного та особистісного компонентів (економічні знання, економічне мислення, економічна свідомість, індивідуальні якості). Отже, найбільш обґрунтовані та апробовані у наукових дослідженнях педагогічні умови доцільно враховувати під час розроблення методики формування досліджуваної якості особистості. З урахуванням рекомендацій науковців (П. Лузан, І. Сопівник, С. Виговська, Є. Хриков) [13; 14] для обґрунтування необхідного комплексу педагогічних умов використано дослідницьку технологію, що передбачає поєднання методів морфологічного аналізу та експертного оцінювання.

На підставі вивчення наукових джерел, узагальнення позитивного досвіду економічної підготовки студентів неекономічних спеціальностей, а також результатів експертного опитування сформовано перелік потенційно ефективних педагогічних умов розвитку економічної компетентності майбутніх фахівців з організації і ведення фермерського господарства, зокрема:

1. Оновлення змісту освітньо-професійних програм шляхом упровадження інтегрованих економічно орієнтованих курсів.

2. Формування у здобувачів освіти економіко-підприємницького ставлення до майбутньої професійної діяльності.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

3. Використання інноваційних технологій навчання (імітаційно-ігрових, проблемних, проєктних тощо) у професійно-економічній підготовці.

4. Послідовний розвиток позитивної мотивації до опанування сучасними економічними знаннями.

5. Створення сприятливого інформаційно-освітнього середовища закладу освіти для індивідуалізації професійно-економічної підготовки.

6. Інтеграція економічного змісту у фахові дисципліни («економізація» навчального матеріалу).

7. Запровадження системи організації навчання, що поєднує пояснювально-інформаційні, репродуктивні та проблемно-пошукові методи засвоєння економічних знань.

8. Регулярне й об'єктивне оцінювання рівня професійно-економічної підготовки студентів.

9. Організація ефективної самоосвітньої діяльності здобувачів освіти.

Варто зазначити, що визначений комплекс педагогічних умов охоплює практично всі складові освітнього процесу – від цілей і змісту до методів, форм і технологій навчання та виховання, що певною мірою підтверджує обґрунтованість їх виокремлення як чинників розвитку економічної компетентності студентів. Водночас для розроблення цілісної методики постає необхідність визначення серед них ключових, тобто таких, що мають найбільший вплив на формування досліджуваної якості.

З метою виокремлення ключових, домінантних педагогічних умов розвитку економічної компетентності майбутніх фахівців з організації і ведення фермерського господарства було здійснено процедуру експертного оцінювання. До складу експертної групи, чисельністю 11 осіб, увійшли викладачі коледжів, наукові співробітники Інституту професійної освіти НАПН України, а також стейкхолдери, зацікавлені у підвищенні якості професійно-економічної підготовки фахівців аграрної галузі. Кожному експерту було запропоновано заповнити анкету, в якій необхідно було здійснити ранжування дев'яти педагогічних умов за ступенем їх значущості для розвитку економічної компетентності майбутніх фахівців, розташувавши їх у порядку спадання пріоритетності. Для наочного представлення результатів експертного оцінювання на рисунку 1 подано діаграму розподілу сумарних рангів визначених педагогічних умов. Розглянемо узагальнені результати експертної оцінки, відображені у графічній формі.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

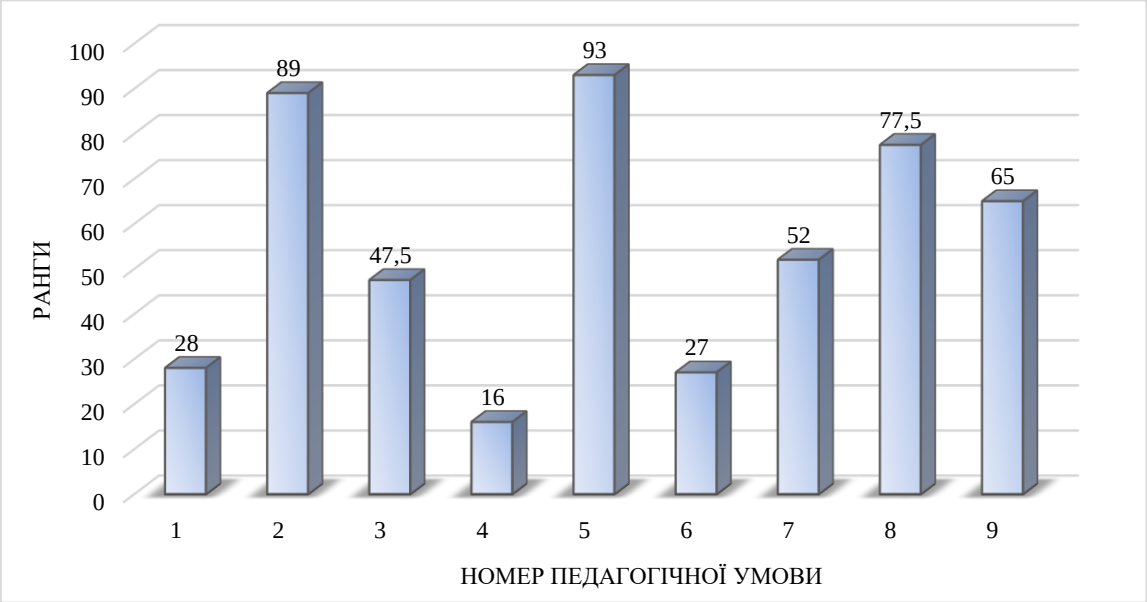

Рис. 1. Ранги педагогічних умов розвитку економічної компетентності майбутніх фахівців з організації і ведення фермерського господарства

Як засвідчують результати експертного оцінювання, найменшу суму рангів (16) отримала педагогічна умова № 4 – «системно-послідовний розвиток у студентів позитивної мотивації до опанування інноваційними, перспективними економічними знаннями». Такий результат є закономірним, адже сформовані потреби та мотиви до здобуття економічних знань виступають ключовим чинником активізації навчально-пізнавальної діяльності здобувачів освіти. Другу та третю позиції посіли умови, що стосуються змістового компонента економічної підготовки: модернізація освітньо-професійних програм шляхом упровадження інтегрованих економічних курсів, а також «економізація» фахових дисциплін через інтеграцію економічних знань у їх зміст. Найнижчу позицію (дев'яте місце) експерти відвели умові, пов'язаній зі створенням сприятливого інформаційно-освітнього середовища для індивідуальної професійно-економічної підготовки студентів.

Отже, провідною педагогічною умовою розвитку економічної компетентності майбутніх фахівців визначаємо формування позитивної мотивації до засвоєння сучасних економічних знань. Психологічні дослідження підтверджують, що саме мотиваційна складова значною мірою визначає інтенсивність і результативність будь-якої діяльності, зокрема навчальної.

У «Енциклопедії освіти» Б. Божук трактує мотивацію як внутрішнє спонукання до діяльності, здатність особистості задовольняти свої потреби через активність, а також як процес, що регулює поведінку, визначає її спрямованість, організованість і стійкість [15, с. 600-601]. Навчальна мотивація студентів формується під впливом комплексу чинників, серед яких – зміст економічної освіти, методи та форми організації навчання, використання інноваційних педагогічних технологій, а також об'єктивне оцінювання навчальних досягнень.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

єЗазначені чинники, по суті, відображають відповідні педагогічні умови розвитку економічної компетентності.

Так, друга за значущістю педагогічна умова пов'язана з реалізацією міждисциплінарного підходу, зокрема через інтеграцію економічних знань у зміст фахових дисциплін. Важливість науково обґрунтованого добору та структурування змісту економічної освіти підкреслюється у Концепції розвитку економічної освіти (2003), де зазначено, що зміст і форми освітнього процесу мають відповідати потребам особистості з урахуванням етапу навчання та професійної спрямованості [16]. Для здобувачів фахової передвищої освіти економічна підготовка орієнтована на оволодіння спеціальними знаннями про економічні закономірності та набуття практичних умінь їх застосування у професійній діяльності.

Аналіз освітньо-професійних програм підготовки фахівців з організації і ведення фермерського господарства свідчить про належну увагу до економічної складової підготовки у фахових коледжах. Здобувачам пропонуються обов'язкові дисципліни економічного спрямування, зокрема «Економічна теорія», «Економіка сільського господарства», «Бухгалтерський облік і фінансування з основами банківської справи», «Основи підприємництва і агробізнесу» тощо. У процесі навчання студенти послідовно опановують економічні категорії та закони, засвоюють взаємозв'язки між економічними явищами, оволодівають методами господарювання в умовах ринкової економіки, розвивають економічне мислення та підприємницькі якості. Крім того, вони набувають умінь оцінювати економічну ефективність діяльності, здійснювати бухгалтерський облік, планувати виробничо-фінансову діяльність і впроваджувати диверсифікацію аграрного виробництва.

Результати проведеного дослідження свідчать, що найбільш ефективною для економічної підготовки майбутніх фахівців з організації і ведення фермерського господарства є комбінована модель освіти, яка передбачає поєднання фундаментальних економічних знань із професійно орієнтованими засобами педагогічної інтеграції. Доцільно підтримати позицію науковців [17], які наголошують на тісному взаємозв'язку компетентнісного підходу з ідеями інтегрованого навчання.

Інтеграцію (від лат. i*ntegratio* – об'єднання, відновлення) розглядаємо як процес поєднання раніше відокремлених елементів і функцій у цілісну систему. Найвищим рівнем педагогічної інтеграції є створення інтегрованих курсів, що входять до структури освітньо-професійної програми. Засвоюючи матеріал таких курсів, студенти не обмежуються відтворенням окремих знань (понять, принципів, теоретичних положень), а осмислюють їх на більш глибокому, системному науковому рівні. У цьому контексті «економізацію» професійної підготовки майбутніх фахівців з організації і ведення фермерського господарства трактуємо як насичення всіх компонентів освітньо-професійної програми економічним змістом. Водночас інтеграція економічних і професійних

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

знань, хоча й є необхідною умовою, не забезпечує повною мірою формування економічної компетентності. Для досягнення цього результату важливо, щоб здобувачі освіти не лише оволоділи системою економічних знань, а й сформували економічну свідомість, розвинули економічне мислення та набули особистісно значущих якостей, зокрема відповідальності, ощадливості, підприємливості, ділової активності, здатності до самоконтролю та дотримання норм економічної поведінки.

Досягнення компетентнісно орієнтованих результатів економічної підготовки майбутніх фахівців з організації і ведення фермерського господарства передбачає впровадження в освітній процес фахового коледжу цілісної системи навчальних дій, процедур і операцій. Практика сучасної освіти свідчить, що реалізація таких цілей є найбільш ефективною за умови використання інноваційних педагогічних технологій, зокрема імітаційно-ігрових, проблемних, проєктних та інших.

Серед інноваційних підходів, здатних забезпечити результативність професійно-економічної підготовки майбутніх фахівців аграрної галузі, доцільно виокремити технології проблемного та проєктного навчання, дистанційного навчання, імітаційно-ігрові методики, а також інші форми інтерактивного навчання. Зміст, специфіка розроблення та практичного застосування зазначених технологій у процесі формування компонентів економічної компетентності майбутніх фахівців-аграрників будуть предметом подальшого детального розгляду.

Висновки. У результаті проведеного дослідження обґрунтовано сутність педагогічних умов розвитку економічної компетентності майбутніх фахівців з організації і ведення фермерського господарства та визначено їх місце у структурі освітнього процесу фахової передвищої освіти. З’ясовано, що педагогічні умови доцільно розглядати як спеціально спроєктовані обставини, спрямовані на вдосконалення змісту, методів, форм і засобів навчання з метою підвищення якості професійно-економічної підготовки здобувачів освіти.

На основі аналізу наукових джерел, узагальнення педагогічного досвіду та результатів експертного оцінювання визначено сукупність педагогічних умов, серед яких домінантними є: розвиток позитивної мотивації студентів до опанування економічних знань; модернізація змісту економічної підготовки через інтеграцію економічного і фахового компонентів; застосування інноваційних педагогічних технологій у професійно-економічній підготовці. Доведено, що їх комплексна реалізація сприяє формуванню економічного мислення, економічної свідомості та професійно значущих якостей майбутніх фахівців-фермерів.

Перспективи подальших наукових розвідок убачаємо у розробленні та експериментальній перевірці методики реалізації визначених педагогічних умов, уточненні критеріїв і показників сформованості економічної компетентності, а також у вивченні можливостей використання цифрових освітніх технологій для

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

підвищення ефективності економічної підготовки майбутніх фахівців аграрної галузі.

Література:

1. Богоніс О. М. Формування економічної компетентності майбутніх молодших спеціалістів готельного та ресторанного сервісу в професійному коледжі: дис. … канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2018. 322 с.

2. Вітер С. А. Формування економічної компетентності молодших спеціалістів у процесі фахової підготовки в агротехнічних коледжах : дис. … канд. пед. наук : 13.00.04. Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. Київ, 2014. 253 с.

3. Кондратенко Т. В. Формування економічної компетентності майбутніх учителів технологій у процесі фахової підготовки: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Глухівський нац. пед. ун-т ім. Олександра Довженка. Глухів, 2019. 342 с.

4. Морозова М. М. Формування економічної компетентності у студентів гуманітарних спеціальностей у навчально-виховному процесі ВНЗ: дис. … канд. пед. наук. Старобільськ, 2018. 312 с.

5. Москов В. А. Формування економічної компетентності майбутніх кваліфікованих робітників будівельного профілю: дис. … канд. пед. наук (доктора філософії). 13.00.04 Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Вінниця, 2017. 289 с.

6. Сікорака Л. А. Формування економічної компетентності майбутніх кваліфікованих робітників машинобудівного профілю: : дис. … канд. пед. наук : 13.00.04. Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Міністерство освіти і науки України. Вінниця, 2020. 295 с.

7. Савка М. В. Організаційно-економічне обґрунтування розвитку фермерських господарств у регіоні. дис. … доктора філософії: в галузі знань 05 – «Соціальні та поведінкові науки» за спеціальністю 051 «Економіка». ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Львівський національний аграрний університет, Львів, 2020. 243 с.

8. Литвин А. В. Методологічні засади поняття «педагогічні умови» : практ. посібник. – 2-е вид., доп. і перероб. Львів : ЛДУБЖД, 2018. 88 с.

9. Семиченко В. А. Психологія педагогічної діяльності : навчальний посібник. Київ: Вища школа. 2004. 335 с.

10. Філософський енциклопедичний словник : энциклопедия / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди ; голов. ред. В. І. Шинкарук.Київ : Абрис, 2002. 742 с.

11. Філософія: словник термінів та персоналій / В. С. Бліхар, М. А. Козловець, Л. В. Горохова, В. В. Федоренко, В. О. Федоренко. Київ: КВІЦ, 2020. 274 с.

12. Словник української мови: в 11 томах. / АН УРСР. Інститут мовознавства / за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1973. Том 4. 840 с.

13. Хриков Є. М. Методологія педагогічного дослідження: монографія. Харків. ФОП Панов А. М. 2017. 237 с.

14. Лузан П. Г., Сопівник І. В., Виговська С. В. Методологія та організація науково-педагогічних досліджень: Підручник. Київ: ЦП «Компринт», 2016. 491 с.

15. Енциклопедія освіти / ред. В. Г. Кремень. Академія педагогічних наук України. 2-ге вид., допов. та перероб. Київ: Юрінком Інтер, 2021. 1144 с.

16. Про затвердження Концепції розвитку економічної освіти. Рішення Колегії Міністерства освіти і науки України від 04.12. 2003 р. № 12/7-4. URL : https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v12_7290-03#Text

ISSN 2786-4952 Online

17. Ільченко В., Гуз К., І. Олійник. Інтеграція змісту освіти як виклик часу. Витоки педагогічної майстерності. Полтава, 2019. Вип. 24. С. 85–89.

References:

1. Bohonis, O. M. (2018). Formuvannia ekonomichnoi kompetentnosti maibutnikh molodshykh spetsialistiv hotelnoho ta restorannoho servisu v profesiinomu koledzhi [Formation of economic competence of future junior specialists in hotel and restaurant service in a professional college]. Candidate's thesis. Kyiv (in Ukrainian).

2. Viter, S. A. (2014). Formuvannia ekonomichnoi kompetentnosti molodshykh spetsialistiv u protsesi fakhovoi pidhotovky v ahrotekhnichnykh koledzhakh [Formation of economic competence of junior specialists in the process of professional training in agrotechnical colleges]. Candidate's thesis. Kyiv (in Ukrainian).

3. Kondratenko, T. V. (2019). Formuvannia ekonomichnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv tekhnolohii u protsesi fakhovoi pidhotovky [Formation of economic competence of future technology teachers in the process of professional training]. Candidate's thesis. Hlukhiv (in Ukrainian).

4. Morozova, M. M. (2018). Formuvannia ekonomichnoi kompetentnosti u studentiv humanitarnykh spetsialnostei u navchalno-vykhovnomu protsesi VNZ [Formation of economic competence of students of humanities specialties in the educational process of higher education institutions]. Candidate's thesis. Starobilsk (in Ukrainian).

5. Moskov, V. A. (2017). Formuvannia ekonomichnoi kompetentnosti maibutnikh kvalifikovanykh robitnykiv budivelnoho profiliu [Formation of economic competence of future skilled workers in the construction field]. Candidate's thesis. Vinnytsia (in Ukrainian).

6. Sikoraka, L. A. (2020). Formuvannia ekonomichnoi kompetentnosti maibutnikh kvalifikovanykh robitnykiv mashynobudivnoho profiliu [Formation of economic competence of future skilled workers in the machine-building field]. Candidate's thesis. Vinnytsia (in Ukrainian).

7. Savka, M. V. (2020). Orhanizatsiino-ekonomichne obgruntuvannia rozvytku fermerskykh hospodarstv u rehioni [Organizational and economic substantiation of the development of farming enterprises in the region]. PhD thesis. Lviv (in Ukrainian).

8. Lytvyn, A. V. (2018). Metodolohichni zasady poniattia «pedahohichni umovy» [Methodological foundations of the concept of "pedagogical conditions"]. Lviv: LDUBZhD (in Ukrainian).

9. Semychenko, V. A. (2004). Psykholohiia pedahohichnoi diialnosti [Psychology of pedagogical activity]. Kyiv: Vyshcha shkola (in Ukrainian).

10. Shynkaruk, V. I. (Ed.). (2002). Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk [Philosophical encyclopedic dictionary]. Kyiv: Abrys (in Ukrainian).

11. Blikhar, V. S., Kozlovets, M. A., Horokhova, L. V., Fedorenko, V. V., & Fedorenko, V. O. (2020). Filosofiia: slovnyk terminiv ta personalii [Philosophy: dictionary of terms and personalities]. Kyiv: KVITs (in Ukrainian).

12. Bilodid, I. K. (Ed.). (1973). Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 tomakh [Dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes]. Vol. 4. Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).

13. Khrykov, Ye. M. (2017). Metodolohiia pedahohichnoho doslidzhennia [Methodology of pedagogical research]. Kharkiv: FOP Panov A. M. (in Ukrainian).

14. Luzan, P. H., Sopivnyk, I. V., & Vyhovska, S. V. (2016). Metodolohiia ta orhanizatsiia naukovo-pedahohichnykh doslidzhen [Methodology and organization of scientific and pedagogical research]. Kyiv: Komprynt (in Ukrainian).

15. Kremen, V. H. (Ed.). (2021). Entsyklopediia osvity [Encyclopedia of education]. Kyiv: Yurinkom Inter (in Ukrainian).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

16. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2003). Pro zatverdzhennia Kontseptsii rozvytku ekonomichnoi osvity [On approval of the Concept of development of economic education]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v12_7290-03#Text. (in Ukrainian).

17. Ilchenko, V., Huz, K., & Oliinyk, I. (2019). Intehratsiia zmistu osvity yak vyklyk chasu [Integration of educational content as a challenge of the time]. Vytoky pedahohichnoi maisternosti, 24, 85–89 (in Ukrainian).

Дата першого надходження статті до видання: 08.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 373.2.091.33:159.922.7

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1007-1019

Котелянець Наталка Валеріївна доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри дошкільної та початкової освіти, Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький, https://orcid.org/0000-0002-0575-5205

Котелянець Юлія Сергіївна доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри дошкільної та початкової освіти Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький, https://orcid.org/0000-0003-3932-1824

РОЛЬ ПЕДАГОГА У РЕАЛІЗАЦІЇ ГРИ ЯК НАСКРІЗНОГО ПІДХОДУ В ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті розкрито роль педагога у реалізації гри як наскрізного підходу в закладі дошкільної освіти, що є одним із ключових напрямів сучасної дошкільної педагогіки. Обґрунтовано, що гра виступає провідним видом діяльності дитини дошкільного віку, природним способом її розвитку, навчання, виховання та соціалізації. У контексті сучасних освітніх змін гра розглядається не як окремий вид діяльності, а як базовий принцип організації освітнього процесу, що пронизує всі його компоненти.

Особливу увагу приділено ролі педагога як організатора, фасилітатора та партнера ігрової діяльності дітей. Визначено, що сучасний вихователь не лише керує грою, а забезпечує педагогічний супровід, створює розвивальне предметно-просторове середовище, підтримує дитячу ініціативу, стимулює творчу активність та забезпечує умови для самостійного ігрового досвіду дітей. Наголошено на необхідності партнерської взаємодії між педагогом і дитиною, що є основою гуманістичної моделі дошкільної освіти.

У роботі розкрито сутність педагогічного супроводу гри як системи дій педагога, що включає створення ігрового середовища, підтримку сюжетно-рольових ігор, розвиток ігрових умінь дітей, інтеграцію гри в різні види діяльності, а також емоційну підтримку дошкільників. Підкреслено, що ефективний педагогічний супровід сприяє формуванню у дітей самостійності, ініціативності, комунікативних навичок та творчого мислення.

Окремо проаналізовано значення предметно-просторового середовища як умови реалізації гри як наскрізного підходу. Обґрунтовано, що правильно організоване середовище забезпечує можливості для різних видів ігор (сюжетно-рольових, театралізованих, дидактичних, конструктивних), сприяє розвитку пізнавальної активності та самореалізації дитини.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Також розкрито процес інтеграції гри в освітній процес закладу дошкільної освіти, який передбачає використання ігрових методів у навчальній діяльності, включення гри в режимні моменти, поєднання гри з художньо-продуктивною, мовленнєвою, дослідницькою та руховою діяльністю.

Узагальнено, що гра як наскрізний підхід забезпечує цілісність освітнього процесу, сприяє гармонійному розвитку дитини, формуванню її життєвих компетентностей, соціального досвіду та творчого потенціалу. Встановлено, що ефективність реалізації гри значною мірою залежить від професійної компетентності педагога, його готовності до інноваційної діяльності та вміння створювати розвивальне освітнє середовище.

Ключові слова: гра, дошкільна освіта, педагог, ігрова діяльність, наскрізний підхід, педагогічний супровід, освітнє середовище, компетентності.

Kotelianets Natalka Valeriyevna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Associate of the Department of Preschool and Primary School Education, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, Kropyvnytskyi, https://orcid.org/0000-0002-0575-5205

Kotelyanets Yulia Serhiyivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Preschool and Primary School Education, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, Kropyvnytskyi, https://orcid.org/0000-0003-3932-1824

THE ROLE OF THE TEACHER IN THE IMPLEMENTATION OF GAME AS A CROSS-CUTTING APPROACH IN A PRESCHOOL EDUCATION INSTITUTION

Abstract. The article reveals the role of the teacher in implementing play as a cross-cutting approach in preschool education institutions, which is one of the key directions of modern preschool pedagogy. It is substantiated that play is the leading activity of the preschool child and a natural means of their development, learning, upbringing, and socialization.

In the context of contemporary educational changes, play is considered not as a separate type of activity, but as a fundamental principle of organizing the educational process that permeates all its components.

Special attention is given to the teacher's role as an organizer, facilitator, and partner in children's play activities. It is defined that the modern educator not only manages play but also provides pedagogical support, creates a developmental subject-spatial environment, supports children's initiative, stimulates creative activity, and ensures conditions for independent play experience. The necessity of partnership interaction between the teacher and the child is emphasized as the foundation of a humanistic model of preschool education.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

The study reveals the essence of pedagogical support of play as a system of teacher actions that includes creating a play environment, supporting сюжетно-рольові (role and plot-based) games, developing children's play skills, integrating play into various types of activities, as well as providing emotional support for preschoolers. It is emphasized that effective pedagogical support contributes to the development of children's independence, initiative, communicative skills, and creative thinking.

The importance of the subject-spatial environment as a condition for implementing play as a cross-cutting approach is also analyzed. It is substantiated that a properly organized environment provides opportunities for various types of play (role-playing, theatrical, didactic, and constructive), promotes cognitive activity, and supports the child's self-realization.

The process of integrating play into the educational process of preschool institutions is also described. It involves the use of play-based methods in learning activities, inclusion of play in daily routines, and combining play with artistic, speech, research, and motor activities.

It is generalized that play as a cross-cutting approach ensures the integrity of the educational process, contributes to the harmonious development of the child, the formation of life competencies, social experience, and creative potential. It is established that the effectiveness of implementing play largely depends on the teacher's professional competence, readiness for innovative activity, and ability to create a developmental educational environment.

Keywords: play, preschool education, teacher, play activity, cross-cutting approach, pedagogical support, educational environment, competencies.

Постановка проблеми. Сучасна система дошкільної освіти України орієнтується на гуманістичні та дитиноцентровані підходи до організації освітнього процесу. Відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти гра визнається провідним видом діяльності дитини дошкільного віку та важливим засобом її всебічного розвитку. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває реалізація гри як наскрізного підходу, що забезпечує інтеграцію різних напрямів розвитку та видів діяльності дітей.

Гра в сучасному закладі дошкільної освіти перестає бути лише формою дозвілля чи окремим методом навчання. Вона виступає основою організації освітнього процесу, способом пізнання світу, засобом соціалізації та самовираження дитини. Водночас ефективність реалізації гри значною мірою залежить від професійної позиції педагога, його здатності створювати розвивальне середовище, підтримувати дитячу ініціативу та організовувати педагогічний супровід ігрової діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема реалізації гри як наскрізного підходу в закладі дошкільної освіти активно досліджується українськими науковцями в контексті компетентнісного, діяльнісного та особистісно орієнтованого підходів. Сучасні дослідження акцентують увагу на

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

значенні гри як провідного виду діяльності дошкільників, засобу соціалізації, розвитку творчості, мовлення, емоційного інтелекту та формування ключових компетентностей дитини.

Питання ролі гри у психічному та особистісному розвитку дитини ґрунтовно висвітлено у працях Л. Виготського, Д. Ельконіна, О. Леонтьєва, С.Рубінштейна, які визначали гру як провідний чинник розвитку дошкільника. Ідеї цих учених стали теоретичним підґрунтям сучасних досліджень у галузі дошкільної педагогіки.

Серед українських науковців значний внесок у дослідження ігрової діяльності дітей дошкільного віку здійснили А. Богуш, Н. Гавриш, К. Крутій, Т. Поніманська, І. Бех, О. Кононко, Г. Бєлєнька та інші. Так, А. Богуш і Н.Гавриш розглядають гру як ефективний засіб розвитку мовленнєвої активності, комунікативних умінь та творчого потенціалу дошкільників. К.Крутій акцентує увагу на створенні розвивального освітнього середовища, у якому гра виступає основою організації життєдіяльності дітей. Т. Поніманська підкреслює значення партнерської взаємодії педагога й дитини в ігровій діяльності та необхідність підтримки дитячої ініціативи.

У сучасних дослідженнях особлива увага приділяється професійній ролі педагога в організації ігрового освітнього середовища. Науковці наголошують, що вихователь має виступати не лише організатором гри, а й фасилітатором, партнером і співучасником дитячої діяльності. У працях О.Кононко та Г. Бєлєнької підкреслюється важливість гуманістичної взаємодії, емоційної підтримки та створення умов для самореалізації дошкільників у процесі гри.

Окремий напрям сучасних досліджень стосується інтеграції гри з іншими видами дитячої діяльності — художньо-продуктивною, театралізованою, мовленнєвою, дослідницькою. Науковці доводять, що інтеграція ігрових технологій сприяє формуванню цілісного освітнього простору та забезпечує природовідповідність освітнього процесу в закладі дошкільної освіти.

Попри значну кількість наукових праць, проблема ролі педагога у реалізації гри як наскрізного підходу потребує подальшого вивчення, зокрема щодо використання сучасних ігрових технологій, інтегрованих форм діяльності та підготовки майбутніх вихователів до організації ігрового освітнього середовища.

Мета статті: теоретичне обґрунтування ролі педагога в організації ігрової діяльності в закладі дошкільної освіти та визначення особливостей реалізації гри як наскрізного підходу в освітньому процесі, спрямованого на всебічний розвиток дитини дошкільного віку, формування її життєвих компетентностей, творчої активності та соціального досвіду.

Виклад основного матеріалу. У сучасній дошкільній освіті гра розглядається як провідний механізм розвитку, виховання та навчання дитини дошкільного віку. Вона є не лише окремим видом діяльності, а й наскрізним підходом до організації освітнього процесу, що забезпечує природовідповідність

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

навчання, активну взаємодію дитини з довкіллям та формування ключових компетентностей. У Базовому компоненті дошкільної освіти зазначено, що саме гра є провідною діяльністю дошкільника, через яку дитина пізнає світ, набуває соціального досвіду та розвиває власну особистість [1].

Проблема гри як основи розвитку дитини ґрунтовно досліджувалася у працях класиків психології та педагогіки. Л. Виготський підкреслював, що у грі дитина діє «в зоні найближчого розвитку», тобто здатна виконувати дії, які в реальному житті ще не є для неї доступними [3]. Д. Ельконін визначав гру як провідний вид діяльності дошкільника, у якому формуються соціальні навички, довільна поведінка та здатність до взаємодії з іншими.

Українські науковці також приділяють значну увагу проблемі реалізації гри в дошкільній освіті. Так, А. Богуш наголошує, що гра є ефективним засобом мовленнєвого розвитку, формування комунікативної компетентності та творчої активності дітей [2]. Н. Гавриш розглядає гру як основу сучасного освітнього процесу в закладі дошкільної освіти, що сприяє пізнавальній активності, емоційному розвитку та формуванню позитивної мотивації до діяльності [4].

Т. Поніманська підкреслює, що ігрова діяльність забезпечує реалізацію особистісно орієнтованого підходу, оскільки саме у грі дитина має можливість виявляти ініціативу, самостійність і творчість [6]. На думку К. Крутій, гра повинна інтегруватися в усі напрями освітньої діяльності закладу дошкільної освіти та виступати основою організації розвивального освітнього середовища [5].

Сучасні дослідники акцентують увагу на тому, що гра як наскрізний підхід передбачає інтеграцію різних видів дитячої діяльності — мовленнєвої, художньо-продуктивної, театралізованої, дослідницької, рухової. Такий підхід забезпечує цілісність розвитку дошкільника та сприяє формуванню життєвих компетентностей.

Крім того, у процесі гри діти навчаються співпрацювати, домовлятися, вирішувати конфліктні ситуації, проявляти емоції та творчо мислити.

Важливу роль у реалізації гри як наскрізного підходу відіграє педагог. Саме вихователь створює предметно-ігрове середовище, підтримує дитячу ініціативу, організовує партнерську взаємодію та сприяє розвитку самостійності дошкільників.

Сучасний педагог має виступати не лише організатором, а й фасиліта-тором, співучасником ігрової діяльності дітей, забезпечуючи емоційно комфортну атмосферу та умови для самореалізації кожної дитини.

Отже, гра як наскрізний підхід у дошкільній освіті забезпечує гармонійний розвиток особистості дитини, формування її соціального досвіду, творчого потенціалу та ключових компетентностей. Ефективність реалізації цього підходу значною мірою залежить від професійної компетентності педагога, його здатності інтегрувати гру в усі напрями освітнього процесу та підтримувати активну діяльність дітей.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У сучасній дошкільній освіті педагог відіграє ключову роль в організації ігрової діяльності дітей, оскільки саме гра є провідним видом діяльності дошкільника та основою його всебічного розвитку. Від професійної компетентності вихователя, його здатності створювати розвивальне середовище, підтримувати дитячу ініціативу та забезпечувати емоційно комфортну взаємодію залежить ефективність реалізації гри як наскрізного підходу в закладі дошкільної освіти [1].

Науковці підкреслюють, що сучасний педагог має бути не лише організатором освітнього процесу, а й партнером дитини у грі. Т. Поніманська зазначає, що вихователь повинен створювати умови для вільної творчої діяльності дітей, підтримувати їхню самостійність, ініціативність і прагнення до самовираження [6]. У такій взаємодії педагог виступає фасилітатором дитячої діяльності, допомагаючи дітям реалізовувати власні ігрові задуми та творчі ідеї.

Н. Гавриш наголошує, що педагог має організовувати освітній процес на засадах діяльнісного та особистісно орієнтованого підходів, де гра виступає основним способом пізнання світу дитиною [4]. Вихователь забезпечує інтеграцію гри в різні види діяльності — мовленнєву, художньо-продуктивну, театралізовану, пізнавальну та рухову. Це сприяє формуванню цілісного освітнього середовища й активізує пізнавальну діяльність дошкільників.

Важливою функцією педагога є створення предметно-ігрового середовища. К. Крутій підкреслює, що освітній простір закладу дошкільної освіти має бути варіативним, безпечним, мобільним і насиченим матеріалами для різних видів гри [5]. Наявність тематичних осередків, ігрових матеріалів, атрибутів для сюжетно-рольових і театралізованих ігор стимулює активність дітей, розвиток фантазії, творчості та комунікативних умінь.

А. Богуш зазначає, що у процесі гри педагог сприяє розвитку мовлення, формуванню комунікативної компетентності та соціального досвіду дошкільників [2]. Саме у грі діти навчаються взаємодіяти, домовлятися, дотримуватися правил, висловлювати власні думки та емоції. Тому вихователь має підтримувати позитивну атмосферу співпраці, взаємоповаги та психологічного комфорту.

Особливого значення набуває роль педагога у розвитку творчості дітей. У процесі сюжетно-рольових, театралізованих, режисерських ігор вихователь стимулює уяву, фантазію, здатність до імпровізації та творчого самовираження. В. Сухомлинський підкреслював, що гра є «іскрою, яка запалює вогник допитливості та любові до пізнання» [7, с. 95].

Саме тому педагог повинен створювати умови для вільного творчого розвитку кожної дитини.

Отже, роль педагога в організації ігрової діяльності є надзвичайно важливою, оскільки саме вихователь забезпечує педагогічний супровід гри, створює розвивальне середовище, підтримує дитячу ініціативу та інтегрує гру в усі напрями освітнього процесу. Ефективна організація ігрової діяльності сприяє

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

гармонійному розвитку дошкільників, формуванню ключових компетентностей, творчості та соціального досвіду.

Ефективна реалізація ігрового підходу передбачає педагогічний супровід, який полягає у створенні умов для розвитку та ускладнення дитячої гри.

У сучасній дошкільній освіті педагогічний супровід гри розглядається як важлива складова організації освітнього процесу, спрямована на підтримку дитячої ініціативи, розвиток творчості, самостійності та соціальної активності дошкільників.

На відміну від традиційного керівництва грою, педагогічний супровід передбачає партнерську взаємодію педагога й дитини, створення умов для вільної ігрової діяльності та ненав'язливу допомогу у розвитку ігрового задуму [1].

У Базовому компоненті дошкільної освіти наголошується, що освітній процес має будуватися на засадах дитиноцентризму, партнерства та врахування індивідуальних потреб кожної дитини [1].

Саме тому педагогічний супровід гри повинен забезпечувати підтримку природної активності дошкільника, його прагнення до самовираження, дослідження та творчості.

Т. Поніманська зазначає, що педагогічний супровід гри полягає не у жорсткому контролі діяльності дітей, а у створенні сприятливих умов для самостійної гри, підтримці позитивної емоційної атмосфери та розвитку партнерської взаємодії між дітьми [6]. Педагог має вчасно допомогти дитині розгорнути сюжет гри, запропонувати нові ролі чи матеріали, але водночас залишати простір для дитячої творчості та ініціативи.

На думку Н. Гавриш, ефективний педагогічний супровід гри забезпечує інтеграцію різних видів дитячої діяльності — мовленнєвої, художньо-продуктивної, театралізованої, пізнавальної [4]. Саме у процесі гри діти активно пізнають світ, навчаються взаємодіяти з однолітками, висловлювати власні думки та емоції. Тому педагог має бути уважним спостерігачем і співучасником дитячої діяльності, який підтримує інтерес до гри та стимулює розвиток пізнавальної активності.

К. Крутій підкреслює, що важливою умовою педагогічного супроводу є створення розвивального предметно-ігрового середовища, яке забезпечує можливості для різних видів ігор та вільного вибору діяльності [5]. Наявність тематичних осередків, дидактичних матеріалів, театральних атрибутів, будівельного та художнього матеріалу стимулює самостійну активність дітей та розвиток їхньої творчості.

А. Богуш наголошує, що у процесі педагогічного супроводу гри важливо розвивати мовленнєву компетентність дітей, збагачувати їхній словниковий запас, формувати комунікативні навички та культуру спілкування [2]. Через сюжетно-рольові та театралізовані ігри діти вчаться будувати діалоги, домовлятися, висловлювати власні емоції та розуміти інших.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Особливого значення педагогічний супровід набуває у розвитку творчої особистості дошкільника. В. Сухомлинський підкреслював, що саме у грі дитина відкриває свої можливості, розвиває фантазію, допитливість і прагнення до пізнання [7]. Тому завдання педагога полягає у створенні атмосфери емоційного комфорту, підтримки та успіху, у якій кожна дитина зможе виявити себе.

Педагогічний супровід гри в закладі дошкільної освіти охоплює комплекс дій педагога, спрямованих на створення умов для повноцінного розвитку дитини в ігровій діяльності. Він передбачає не контроль чи жорстке керівництво грою, а підтримку, стимулювання та ненав'язливу допомогу дітям у процесі гри.

Педагогічний супровід гри охоплює такі складові:

1. Створення розвивального предметно-ігрового середовища

Педагог забезпечує організацію безпечного, емоційно комфортного, варіативного середовища, яке стимулює ігрову активність дітей. Це передбачає:

- облаштування ігрових осередків;
- добір іграшок та дидактичних матеріалів;
- наявність атрибутів для сюжетно-рольових і театралізованих ігор;
- доступність матеріалів для самостійного використання дітьми.

2. Підтримку дитячої ініціативи та самостійності

Педагог створює умови для:

- вільного вибору гри;
- самостійного визначення ролей;
- розвитку власного ігрового задуму;
- творчого самовираження дітей.

Вихователь не нав'язує готові сценарії, а допомагає дітям розвивати власні ідеї.

3. Організацію партнерської взаємодії

Педагогічний супровід передбачає:

- співпрацю педагога й дитини;
- підтримку позитивної атмосфери;
- розвиток навичок спілкування;
- формування вміння домовлятися та взаємодіяти в колективі.

Педагог виступає партнером, фасилітатором і співучасником гри.

4. Розвиток ігрових умінь та соціального досвіду

Педагог допомагає дітям:

- розгортати сюжет гри;
- виконувати ролі;
- дотримуватися правил;
- вирішувати конфліктні ситуації;
- відображати життєві ситуації у грі.

Це сприяє соціалізації дошкільників та формуванню життєвих компетентностей.

5. Інтеграцію гри з іншими видами діяльності

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Педагогічний супровід охоплює інтеграцію гри з:

- художньо-продуктивною діяльністю;
- театралізованою діяльністю;
- мовленнєвим розвитком;
- музичною діяльністю;
- дослідницькою та руховою активністю.

Такий підхід забезпечує цілісність розвитку дитини.

6. Емоційну підтримку дитини

Важливою складовою супроводу є:

- створення ситуації успіху;
- підтримка впевненості дитини;
- розвиток емоційного інтелекту;
- формування позитивної самооцінки.

Педагог допомагає дитині відчувати себе значущою та успішною у грі.

7. Спостереження та педагогічну діагностику

У процесі гри педагог:

- спостерігає за інтересами дітей;
- визначає рівень розвитку ігрових умінь;
- виявляє труднощі у спілкуванні чи взаємодії;
- планує подальшу педагогічну підтримку.

Педагогічний супровід гри охоплює організаційний, емоційний, комунікативний, розвивальний та інтегративний аспекти діяльності педагога й спрямований на забезпечення гармонійного розвитку особистості дитини дошкільного віку.

Важливим аспектом реалізації гри як наскрізного підходу є організація предметно-просторового середовища.

Саме освітнє середовище виступає важливим чинником розвитку дошкільника, стимулює пізнавальну активність, комунікацію, ігрову взаємодію та самовираження дитини [1].

У Базовому компоненті дошкільної освіти наголошується на необхідності створення безпечного, доступного, варіативного та розвивального освітнього середовища, яке відповідає віковим та індивідуальним особливостям дітей [1]. Предметно-просторове середовище має забезпечувати дитині можливість вільного вибору діяльності, партнерів для гри, матеріалів та способів реалізації власного задуму.

К. Крутій зазначає, що освітній простір закладу дошкільної освіти повинен бути гнучким, мобільним та емоційно комфортним для дитини [5]. Науковиця підкреслює, що правильно організоване середовище стимулює самостійну активність дошкільників, сприяє розвитку творчості, ініціативності та формуванню життєвих компетентностей. Важливо, щоб предметно-просторове середовище не лише забезпечувало функціональність, а й викликало позитивні емоції та бажання взаємодіяти.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

На думку Т. Поніманської, предметно-просторове середовище має сприяти реалізації особистісно орієнтованого підходу та враховувати потреби кожної дитини [6].

У такому середовищі дошкільник отримує можливість проявляти самостійність, творчість, фантазію та ініціативу в різних видах діяльності. Важливого значення набуває доступність ігрових матеріалів та можливість їх самостійного використання дітьми.

Н. Гавриш підкреслює, що ефективна організація предметно-просторового середовища сприяє інтеграції гри з різними видами дитячої діяльності — художньо-продуктивною, театралізованою, мовленнєвою, пізнавальною [4]. Саме тому у сучасному закладі дошкільної освіти доцільно створювати тематичні осередки: ігрові, мистецькі, театральні, будівельно-конструктивні, дослідницькі, книжкові тощо.

Предметно-просторове середовище повинно забезпечувати умови для різних видів ігор:

- сюжетно-рольових;
- театралізованих;
- режисерських;
- дидактичних;
- рухливих;
- конструктивно-будівельних;
- художньо-творчих.

Наявність різноманітних ігрових матеріалів, конструкторів, природних матеріалів, атрибутів для театралізації, настільних ігор, елементів для сенсорного розвитку сприяє розвитку уяви, творчого мислення, мовлення та соціальних навичок дошкільників.

А. Богуш наголошує, що правильно організоване предметно-просторове середовище позитивно впливає на мовленнєвий розвиток дітей, стимулює комунікативну активність та бажання взаємодіяти з однолітками [2]. У процесі гри діти навчаються висловлювати власні думки, домовлятися, розподіляти ролі та вирішувати проблемні ситуації.

Особливого значення в організації середовища набуває принцип безпеки та психологічного комфорту. Дитина повинна почуватися захищеною, вільною у виборі діяльності та впевненою у власних можливостях. Саме позитивна емоційна атмосфера стимулює ігрову активність, творчість і бажання взаємодіяти з іншими.

Організація предметно-просторового середовища є важливою умовою реалізації гри як наскрізного підходу в закладі дошкільної освіти. Ефективно організоване середовище забезпечує розвиток самостійності, творчості, комунікативних умінь та життєвих компетентностей дошкільників, сприяє їхньому гармонійному особистісному розвитку та активній взаємодії з навколишнім світом.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Освітній простір має бути безпечним, варіативним, мобільним та доступним для дітей.

Педагог забезпечує:

- наявність різноманітних ігрових матеріалів;
- можливість вибору діяльності;
- створення тематичних ігрових осередків;
- доступність матеріалів для самостійної діяльності дітей;
- оновлення ігрового середовища відповідно до інтересів дошкільників.

Сучасне ігрове середовище повинно стимулювати дослідницьку активність, творчість та самостійність дітей. Особливе значення мають відкриті матеріали, які можна використовувати по-різному: конструктори, природні матеріали, предмети-замінники, елементи театралізованої діяльності.

Реалізація гри як наскрізного підходу передбачає інтеграцію ігрової діяльності в усі форми роботи закладу дошкільної освіти.

Інтеграція гри в освітній процес закладу дошкільної освіти є одним із ключових напрямів сучасної педагогіки, що забезпечує цілісність розвитку дитини, природовідповідність навчання та формування життєвих компетентностей. У сучасних нормативних документах підкреслюється, що освітній процес у закладі дошкільної освіти має будуватися на засадах діяльнісного підходу, де гра виступає провідним способом пізнання світу дитиною [1].

Базовий компонент дошкільної освіти визначає гру як природну форму активності дитини, через яку реалізуються всі освітні напрями розвитку: мовленнєвий, соціально-емоційний, пізнавальний, художньо-естетичний та фізичний [1]. Це означає, що гра не є окремим елементом освітнього процесу, а інтегрується у всі його компоненти.

Науковці наголошують, що інтеграція гри забезпечує поєднання різних видів діяльності дитини в єдину систему. Н. Гавриш підкреслює, що гра дозволяє природно поєднувати мовленнєвий розвиток, художньо-продуктивну діяльність, пізнання та комунікацію, створюючи умови для активного засвоєння знань і розвитку творчості дошкільників [4].

А. Богуш зазначає, що інтеграція гри в освітній процес сприяє розвитку мовлення та комунікативної компетентності дітей, оскільки у грі створюються природні ситуації спілкування, обговорення, домовленостей і взаємодії [2]. У сюжетно-рольових та театралізованих іграх діти активно використовують мовлення як засіб взаємодії та вираження власних думок.

Т. Поніманська підкреслює, що інтеграція гри в освітній процес забезпечує реалізацію особистісно орієнтованого підходу, оскільки дитина має можливість самостійно обирати вид діяльності, роль у грі, партнерів та способи взаємодії [6]. Такий підхід сприяє розвитку самостійності, ініціативності та творчого мислення.

К. Крутій розглядає інтеграцію гри як основу створення цілісного освітнього простору в закладі дошкільної освіти. На її думку, гра повинна

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

пронизувати всі структурні компоненти освітнього процесу — від організованої діяльності до самостійної активності дітей, режимних моментів та індивідуальної роботи [5]. Це дозволяє забезпечити безперервність розвитку дитини протягом усього дня.

Інтеграція гри в освітній процес реалізується через:

- включення ігрових методів у заняття;
- використання сюжетно-рольових ситуацій у навчанні;
- організацію театралізованої діяльності;
- проведення дидактичних та пізнавальних ігор;
- впровадження ігрових елементів у режимні моменти;
- реалізацію проєктної та дослідницької діяльності у формі гри.

В. Сухомлинський наголошував, що гра є важливим засобом пізнання світу та розвитку дитячої особистості, адже саме в ній формується інтерес до навчання, допитливість і творче мислення [7]. Тому інтеграція гри в освітній процес сприяє створенню емоційно позитивного середовища, у якому дитина навчається із задоволенням.

Успішна реалізація гри як наскрізного підходу потребує високого рівня професійної компетентності педагога. Сучасний вихователь має володіти знаннями щодо психологічних особливостей гри, методики організації різних видів ігрової діяльності, способів підтримки дитячої творчості та партнерської взаємодії.

Важливими професійними якостями педагога є:

- креативність;
- педагогічна гнучкість;
- емоційна чутливість;
- здатність до імпровізації;
- уміння спостерігати та аналізувати;
- готовність до співпраці з дітьми.

Крім того, педагог має постійно вдосконалювати професійні вміння, упроваджувати сучасні педагогічні технології, шукати нові форми організації ігрової діяльності.

Висновки. Гра є провідним видом діяльності дитини дошкільного віку та важливим наскрізним підходом в організації сучасного освітнього процесу закладу дошкільної освіти. Її реалізація забезпечує гармонійний розвиток особистості дитини, формування ключових компетентностей, розвиток творчості, самостійності та соціальних навичок.

Провідна роль у реалізації ігрового підходу належить педагогу, який створює розвивальне середовище, організовує педагогічний супровід гри, підтримує дитячу ініціативу та забезпечує інтеграцію гри в різні види діяльності.

Ефективність реалізації гри як наскрізного підходу залежить від професійної компетентності вихователя, його готовності до партнерської взаємодії з дітьми, творчого підходу та здатності створювати умови для активного й емоційно комфортного розвитку дошкільників.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Література:

1. Базовий компонент дошкільної освіти України / наук. кер. Т. О. Піроженко. Київ, 2021. 37 с.
2. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика : теорія і методика навчання дітей рідної мови. Київ : Слово, 2015. 704 с.
3. Виготський Л. С. Уява і творчість у дитячому віці. Київ : Радянська школа, 1991. 93с.
4. Гавриш Н. В. Сучасне заняття в дошкільному закладі : навч.-метод. посіб. Луганськ : Альма-матер, 2007. 496 с.
5. Крутій К. Л. Освітній простір дошкільного навчального закладу : монографія. Запоріжжя : ЛІПС, 2009. 320 с.
6. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2018. 408с.
7. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Київ : Радянська школа, 1977. 382 с.

References:

1. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2021). *Bazovyi komponent doshkilnoi osvity Ukrainy* [Basic component of preschool education of Ukraine] (T. O. Pirozhenko, Ed.). Kyiv.
2. Bohush, A. M. (2015). *Doshkilna linhvodydaktyka: teoriia i metodyka navchannia ditei ridnoi movy* [Preschool linguodidactics: Theory and methods of teaching children their native language]. Kyiv: Slovo.
3. Vygotsky, L. S. (1991). *Uiava i tvorchist u dytiachomu vitsi* [Imagination and creativity in childhood]. Kyiv: Radianska shkola.
4. Havrysh, N. V. (2007). *Suchasne zaniattia v doshkilnomu zakladi* [Modern lesson in preschool institution] (Teaching manual). Luhansk: Alma-mater.
5. Krutii, K. L. (2009). *Osvitnii prostir doshkilnoho navchalnoho zakladu* [Educational space of a preschool institution]. Zaporizhzhia: LIPS.
6. Ponimanska, T. I. (2018). *Doshkilna pedahohika* [Preschool pedagogy]. Kyiv: Akademvydav.
7. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). *Sertse viddaiu ditiam* [I give my heart to children]. Kyiv: Radianska shkola.

Дата першого надходження статті до видання: 25.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 378.147:004:37.091.26:502/504

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1020-1031

Котенко Наталія Олексіївна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри інженерії програмного забезпечення та кібербезпеки Державного торговельно-економічного університету, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-2675-6514

КРИТЕРІЇ ТА ПОКАЗНИКИ СФОРМОВАНОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ІТ-ФАХІВЦІВ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Анотація. У статті теоретично обґрунтовано критерії та показники сформованості професійної компетентності майбутніх ІТ-фахівців в умовах сталого розвитку. Актуальність дослідження зумовлена тим, що сучасна професійна підготовка у сфері інформаційних технологій не може обмежуватися формуванням технічних знань і практичних умінь, оскільки цифрові рішення дедалі більше впливають на соціальну взаємодію, екологічну безпеку, енергоефективність, доступність цифрових сервісів, захист даних та етичні аспекти професійної діяльності. Метою статті є теоретичне обґрунтування системи критеріїв і показників, що дають змогу конкретизувати прояви професійної компетентності майбутніх ІТ-фахівців у контексті сталого розвитку та використати їх як основу для педагогічного аналізу й подальшої діагностики.

У дослідженні застосовано методи теоретичного аналізу, узагальнення, систематизації та операціоналізації компонентної структури професійної компетентності. Обґрунтовано, що професійна компетентність майбутнього ІТ-фахівця має багатокомпонентний характер і охоплює технологічний, когнітивний, аксіологічний, діяльнісний, комунікативно-соціальний та рефлексивно-розвивальний компоненти. Для кожного з них визначено критерії, які відображають узагальнені ознаки сформованості, та показники, що конкретизують ці ознаки через педагогічно спостережувані прояви в навчальній, проєктній, комунікативній і рефлексивній діяльності студентів. Показано, що запропонована система може бути використана для педагогічного спостереження, аналізу продуктів діяльності, проєктного оцінювання, самооцінювання, взаємооцінювання, експертного аналізу та ведення рефлексивного портфоліо. Наголошено, що критерії й показники не є вичерпним описом усіх можливих проявів професійної компетентності, а виконують функцію діагностичних орієнтирів, придатних для впорядкування педагогічного оцінювання та подальшої корекції освітнього процесу.

Ключові слова: професійна компетентність; ІТ-фахівці; сталий розвиток; критерії; показники; педагогічна діагностика.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Kotenko Nataliia PhD (Pedagogical Sciences), Associate Professor, Department of Software Engineering and Cybersecurity, State University of Trade and Economics, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-2675-6514

CRITERIA AND INDICATORS OF PROFESSIONAL COMPETENCE DEVELOPMENT OF FUTURE IT SPECIALISTS IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Abstract. The article theoretically substantiates the criteria and indicators of the formation of professional competence of future IT specialists in the context of sustainable development. The relevance of the study is determined by the fact that modern professional training in information technology cannot be limited to the development of technical knowledge and practical skills, since digital solutions increasingly affect social interaction, environmental safety, energy efficiency, accessibility of digital services, data protection, and the ethical dimensions of professional activity. The purpose of the article is to theoretically justify a system of criteria and indicators that makes it possible to specify the manifestations of professional competence of future IT specialists in the context of sustainable development and to use them as a basis for pedagogical analysis and further diagnostics. The study applies the methods of theoretical analysis, generalization, systematization, and operationalization of the component structure of professional competence. It is substantiated that the professional competence of a future IT specialist has a multicomponent structure and includes technological, cognitive, axiological, activity-based, communicative-social, and reflexive-developmental components. For each component, criteria are defined as generalized features of its formation, while indicators specify these features through pedagogically observable manifestations in students' learning, project, communicative, and reflexive activities. The proposed system may be used for pedagogical observation, analysis of activity products, project assessment, self-assessment, peer assessment, expert evaluation, and reflective portfolio development. It is emphasized that the criteria and indicators should not be interpreted as an exhaustive description of all possible manifestations of professional competence, but rather as diagnostic guidelines suitable for structuring pedagogical assessment and further correction of the educational process.

Keywords: professional competence; IT specialists; sustainable development; criteria; indicators; pedagogical diagnostics.

Постановка проблеми. Сучасна професійна підготовка майбутніх ІТ-фахівців відбувається в умовах зростання вимог до соціальної, екологічної, економічної та етичної відповідальності цифрових рішень. Інформаційні технології дедалі більше впливають не лише на ефективність виробничих і управлінських процесів, а й на характер соціальної взаємодії, доступність цифрових сервісів, енергоефективність програмних продуктів, безпеку даних,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

інклюзивність технологічного середовища та довгострокові наслідки цифровізації. У зв'язку з цим професійна компетентність майбутнього ІТ-фахівця не може бути описана лише через рівень технічної підготовленості, знання мов програмування, володіння інструментами розроблення чи здатність виконувати окремі фахові завдання.

У межах дослідження професійна компетентність майбутнього ІТ-фахівця в умовах сталого розвитку розглядається як багатокомпонентне утворення, що охоплює технологічний, когнітивний, аксіологічний, діяльнісний, комунікативно-соціальний і рефлексивно-розвивальний компоненти. Для подальшого педагогічного аналізу така структура потребує операціоналізації через критерії та показники, які дають змогу описати рівень сформованості кожного компонента в освітньому процесі.

Актуальність проблеми посилюється тим, що без визначення критеріїв і показників професійна компетентність залишається переважно теоретичною конструкцією, складною для педагогічного спостереження, діагностики та корекції. Критерії дають змогу визначити, що саме підлягає оцінюванню, тоді як показники конкретизують, через які ознаки можна виявити сформованість відповідних компонентів. Саме тому розроблення системи критеріїв і показників є необхідною умовою переходу від загального опису професійної компетентності до її практичного аналізу в процесі підготовки майбутніх ІТ-фахівців.

Водночас складність досліджуваного феномену не дає підстав трактувати критерії та показники як вичерпний перелік усіх можливих проявів професійної компетентності. Йдеться радше про інструмент педагогічного спостереження й діагностичного впорядкування, який дозволяє фіксувати суттєві ознаки сформованості технологічного, когнітивного, аксіологічного, діяльнісного, комунікативно-соціального та рефлексивно-розвивального компонентів.

Проблема дослідження полягає в обґрунтуванні критеріїв і показників сформованості професійної компетентності майбутніх ІТ-фахівців в умовах сталого розвитку як основи для її педагогічного аналізу та подальшої діагностики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема визначення критеріїв і показників сформованості професійної компетентності майбутніх ІТ-фахівців в умовах сталого розвитку пов'язана з ширшим науковим дискурсом щодо сутності компетентності, способів її операціоналізації та діагностичного опису. У педагогічних дослідженнях компетентність розглядається не як сукупність ізольованих знань або навичок, а як інтегрована здатність особистості діяти в певному контексті. Д. Райхен і Л. Салганік у межах проєкту DeSeCo акцентують увагу на тому, що компетентність виявляється через мобілізацію знань, умінь, ставлень і цінностей відповідно до складних вимог конкретної ситуації [1]. М. Малдер обґрунтовує холістичне розуміння професійної компетентності, у якому поведінковий, когнітивний і ціннісний виміри не існують ізольовано, а взаємно доповнюють

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

один одного [2]. Саме така логіка є важливою для розроблення критеріїв і показників, оскільки дає змогу оцінювати не лише наявність знань, а й здатність студента застосовувати їх у професійно значущих ситуаціях.

Окремий напрям досліджень стосується компетентностей сталого розвитку. А. Вік, Л. Вітікомб і К. Л. Редман запропонували рамку ключових компетентностей сталого розвитку, що охоплює системне мислення, передбачення, нормативну, стратегічну та міжособистісну компетентності [3].

К. Брундієрс, М. Барт та ін. уточнили цю рамку в контексті вищої освіти, обґрунтувавши необхідність узгодженого підходу до визначення компетентностей сталого розвитку [4]. А. Редман і А. Вік розглядають ці компетентності крізь призму трансформаційної здатності особистості, тобто її спроможності сприяти реальним змінам у напрямі сталості [5]. Для цієї статті зазначені підходи важливі передусім тому, що вони дають підстави розглядати компетентність не лише як результат навчання, а як здатність до відповідальної дії в умовах складних соціально-екологічних викликів.

Водночас питання оцінювання компетентностей сталого розвитку залишається методично складним. А. Редман, А. Вік і М. Барт, аналізуючи практики оцінювання студентських компетентностей сталого розвитку, підкреслюють обмеженість будь-якого стандартизованого інструменту, оскільки такі компетентності є складними, контекстно залежними і не можуть бути повністю охоплені одним набором показників [6]. Ця позиція є суттєвою для розроблення критеріїв і показників сформованості професійної компетентності майбутніх ІТ-фахівців: критерії мають виконувати функцію педагогічного орієнтира, а не механічного алгоритму вимірювання.

У дослідженнях М. Барта, Й. Годеманна, М. Рікманна та У. Штольтенберг наголошено, що формування компетентностей сталого розвитку потребує поєднання формальних і неформальних навчальних ситуацій, теоретичного навчання та практичного досвіду [7]. Р. Лозано, М. Меррілл, К. Саммалісто, К. Сьолеманс і Ф. Лозано пов’язують ефективність формування компетентностей сталого розвитку з узгодженням педагогічних підходів і компетентнісних результатів [8]. Це важливо для обґрунтування показників, оскільки сформованість компетентності має виявлятися не лише в теоретичному знанні, а й у виконанні практичних, проєктних, рефлексивних і комунікативних дій.

У контексті ІТ-освіти проблема ускладнюється тим, що сталий розвиток має бути співвіднесений зі специфікою цифрової професійної діяльності. Й. Сваха та ін. показують, що тематика сталого розвитку в комп’ютерній освіті часто інтегрується фрагментарно, зокрема через окремі навчальні активності або спеціалізовані інструменти, а не як наскрізний принцип підготовки [9]. Це підтверджує необхідність такої системи критеріїв і показників, яка б давала змогу описати не лише загальні компетентності сталого розвитку, а й їх прояв у діяльності майбутнього ІТ-фахівця: під час розроблення програмних рішень, аналізу ресурсоспоживання, оцінювання соціального впливу цифрових

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

продуктів, взаємодії зі стейкхолдерами та рефлексії власних професійних рішень.

Аналіз останніх досліджень засвідчує, що наукові праці достатньо ґрунтовно розкривають сутність професійної компетентності, компетентностей сталого розвитку та окремі підходи до їх оцінювання. Водночас недостатньо розробленим залишається питання критеріїв і показників, які б конкретизували сформованість професійної компетентності майбутніх ІТ-фахівців саме в умовах сталого розвитку. Це зумовлює потребу в обґрунтуванні такої системи критеріїв і показників, яка враховує технологічний, когнітивний, аксіологічний, діяльнісний, комунікативно-соціальний і рефлексивно-розвивальний компоненти.

Мета статті – теоретично обґрунтувати критерії та показники сформованості професійної компетентності майбутніх ІТ-фахівців в умовах сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Операціоналізація професійної компетентності майбутніх ІТ-фахівців в умовах сталого розвитку передбачає перехід від її загального теоретичного опису до системи ознак, за допомогою яких можна здійснювати педагогічний аналіз рівня її сформованості. Такий перехід є необхідним, оскільки професійна компетентність як інтегрована якість особистості не може бути безпосередньо виміряна одним показником або зведена до перевірки окремих знань і навичок. Вона виявляється через взаємодію технологічних, когнітивних, ціннісних, діяльнісних, соціальних і рефлексивних проявів у конкретних навчальних та професійно наближених ситуаціях.

У межах дослідження критерій розглядається як узагальнена ознака, за якою визначається сформованість певного компонента професійної компетентності. Показник, своєю чергою, конкретизує критерій через спостережувані прояви діяльності, мислення, ставлення або рефлексії студента. Отже, критерій дає відповідь на питання, що саме оцінюється, тоді як показник уточнює, через які ознаки це можна розпізнати. Таке розмежування є принциповим, оскільки змішування критеріїв і показників ускладнює валідність педагогічного оцінювання. На це, зокрема, звертають увагу А. Редман, А. Вік і М. Барт, аналізуючи інструменти оцінювання компетентностей сталого розвитку [6].

Для дослідження професійної компетентності майбутніх ІТ-фахівців критерії та показники мають не лише діагностичне, а й структурно-пояснювальне значення. Вони дають змогу пов’язати компоненти компетентності з конкретними проявами освітньої та проєктної діяльності студентів. Наприклад, технологічний компонент не може бути оцінений лише через знання мов програмування або здатність створити функціональний програмний продукт. У контексті сталого розвитку він має виявлятися також у здатності враховувати ресурсоспоживання, енергоефективність і потенційний екологічний слід цифрового рішення. Аналогічно когнітивний компонент не обмежується здатністю до логічного аналізу, а передбачає системне бачення наслідків технологічних рішень.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Запропонована система критеріїв і показників має будуватися відповідно до компонентної структури професійної компетентності. Кожен компонент потребує власного критеріального опису, оскільки технологічна підготовленість, системне мислення, ціннісна орієнтація, здатність до практичної реалізації, соціальна взаємодія та рефлексивний розвиток не є взаємозамінними проявами. Водночас вони не мають оцінюватися ізольовано, оскільки реальна професійна дія ІТ-фахівця передбачає їхню взаємодію.

Важливо підкреслити, що критерії та показники не слід трактувати як вичерпний перелік усіх можливих проявів професійної компетентності. Їх призначення полягає у виокремленні педагогічно значущих і діагностично придатних ознак, які дають змогу здійснювати спостереження, аналіз і подальшу корекцію освітнього процесу. Тому система критеріїв і показників у цій статті розглядається як інструмент упорядкування педагогічного оцінювання, а не як механічна схема вимірювання складного особистісно-професійного феномену.

Визначення критеріїв і показників сформованості професійної компетентності майбутніх ІТ-фахівців має спиратися на її компонентну структуру. У межах дослідження професійна компетентність розглядається як інтегрована якість особистості, що поєднує технічну здатність розв'язувати фахові завдання, здатність оцінювати вплив ІТ-рішень на соціально-екологічні системи та рефлексивну готовність до розвитку власної професійної практики. Такий підхід не дозволяє обмежити оцінювання лише перевіркою технічних знань або практичних умінь, оскільки компетентність майбутнього ІТ-фахівця в умовах сталого розвитку має багатовимірний характер.

Компонентну основу для визначення критеріїв і показників становлять шість взаємопов'язаних компонентів: технологічний, когнітивний, аксіологічний, діяльнісний, комунікативно-соціальний і рефлексивно-розвивальний. Кожен із них відображає окремий вимір професійної компетентності та потребує відповідного критеріального опису. Технологічний компонент пов'язаний із фаховою здатністю розробляти, аналізувати й удосконалювати ІТ-рішення; когнітивний – із системним аналізом, критичним мисленням і прогнозуванням наслідків професійних рішень; аксіологічний – із ціннісним ставленням до соціальних, екологічних та етичних аспектів ІТ-діяльності.

Діяльнісний компонент відображає здатність переходити від знання до практичної реалізації рішень у навчальних, проєктних або професійно наближених ситуаціях. Комунікативно-соціальний компонент характеризує готовність майбутнього фахівця до взаємодії з різними учасниками освітнього й професійного середовища, зокрема в міждисциплінарних командах і під час роботи зі стейкхолдерами. Рефлексивно-розвивальний компонент пов'язаний із самооцінюванням, аналізом власних професійних рішень, виявленням обмежень власної підготовки та готовністю до подальшого професійного розвитку.

Виокремлення цих компонентів має безпосереднє значення для побудови системи критеріїв і показників. Критерій має відповідати змісту певного

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

компонента, а показники мають конкретизувати його через спостережувані прояви в діяльності студента. Наприклад, для технологічного компонента недостатньо фіксувати лише здатність створити працездатний програмний продукт; важливими також є вибір алгоритмічних підходів, обґрунтування технічного рішення, урахування продуктивності, ресурсоспоживання та критеріїв сталості. Для аксіологічного компонента показниками мають бути не декларативні знання про сталий розвиток, а здатність розпізнавати етичні суперечності, обґрунтовувати ціннісні пріоритети й враховувати довгострокові наслідки ІТ-рішень.

Система критеріїв і показників сформованості професійної компетентності майбутніх ІТ-фахівців в умовах сталого розвитку побудована відповідно до її компонентної структури. Кожному компоненту відповідають критерії, що відображають узагальнені ознаки його сформованості, а також показники, які конкретизують ці ознаки через педагогічно спостережувані прояви у навчальній, проєктній, комунікативній і рефлексивній діяльності здобувачів освіти.

Узагальнену систему критеріїв, показників і методів діагностики сформованості професійної компетентності майбутніх ІТ-фахівців в умовах сталого розвитку подано в таблиці 1.

Таблиця 1

Критерії та показники сформованості компонентів професійної компетентності майбутніх ІТ-фахівців в умовах сталого розвитку

Компонент	Критерій	Показники	Методи діагностики
Технологічний	Технічна компетентність	Самостійна розробка функціональних програмних рішень; вибір алгоритмічних підходів з урахуванням вимог до продуктивності; застосування сучасних методологій розробки	Практичне завдання (кодування); захист технічного рішення; перевірка коду за стандартизованими критеріями
	Екотехнічна свідомість	Оцінювання ресурсоспоживання власних рішень; врахування екологічного сліду при проєктуванні; вибір між конкуруючими технічними підходами на основі критеріїв сталості	Кейс-завдання з порівняння альтернативних рішень; аналіз профілю ресурсоспоживання власного коду; письмове обґрунтування архітектурного вибору

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Компонент	Критерій	Показники	Методи діагностики
Когнітивний	Системно-аналітична здатність	Ідентифікація зворотних зв'язків і часових затримок у системах; розпізнавання системних архетипів у реальних ситуаціях; декомпозиція складних проблем на структурні компоненти	Аналіз кейсу з побудовою причинно-наслідкової карти; усне опитування; вирішення проблемно-орієнтованого завдання
	Прогностична здатність	Формулювання обґрунтованих передбачень щодо наслідків рішень у різних часових горизонтах; передбачення непрямих ефектів технологічних змін; сценарне мислення	Сценарне завдання (написати 2-3 сценарії розвитку рішення); спостереження за процесом проєктного рішення; захист прогнозу перед групою
Аксіологічний	Нормативна здатність	Ідентифікація ціннісних суперечностей у технічних рішеннях; формулювання явних ціннісних пріоритетів; аналіз конфліктів інтересів між стейкхолдерами	Етичний кейс-аналіз; структурована дискусія зі стейкхолдер-картою; письмова аргументація ціннісного вибору
	Трансформативна ціннісна рефлексія	Перегляд власних ціннісних установок у відповідь на нові аргументи; пояснення ціннісного вибору різним аудиторіям; готовність до дії в умовах моральної невизначеності	Рефлексивний запис у портфоліо; самооцінювання за критеріями; спостереження за поведінкою у груповій дискусії

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Компонент	Критерій	Показники	Методи діагностики
Діяльнісний	Реалізаційна компетентність	Завершення проєктів у реальних умовах з реальними обмеженнями; мобілізація ресурсів і подолання організаційних бар'єрів; відповідальність за реалізованість рішення	Оцінювання реального або симульованого проєкту; спостереження за процесом реалізації; відгук зовнішнього замовника
	Мультикритеріальна оцінка	Оцінювання результатів власної діяльності одночасно за технічними, соціальними і екологічними критеріями; виявлення компромісів між критеріями; ітеративне вдосконалення рішень	Самооцінювання за тривимірною шкалою (технічний / соціальний / екологічний вплив); взаємооцінювання; захист проєкту перед міждисциплінарною комісією
Комунікативно-соціальний	Колаборативна компетентність	Ефективна робота у мультидисциплінарних командах; конструктивне вирішення конфліктів; розподілена відповідальність і взаємна підзвітність	Спостереження за груповою роботою; взаємооцінювання командної взаємодії; рефлексивний звіт щодо командного процесу
	Трансдисциплінарна комунікація	Переклад між технічними і нетехнічними мовами; фасилітація участі стейкхолдерів; міжкультурний діалог і взаємне переосмислення проблеми	Презентація технічного рішення нетехнічній аудиторії; фасилітація міні-воркшопу; спостереження за взаємодією із зовнішніми акторами

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Компонент	Критерій	Показники	Методи діагностики
Рефлексивно-розвивальний	Метакогнітивна свідомість	Аналіз власного процесу прийняття рішень; ідентифікація власних когнітивних упереджень; цілеспрямований розвиток прогалин у компетентності	Самооцінювання за дескрипторами; аналіз рефлексивних записів у динаміці; структуроване інтерв'ю
	Трансформативний розвиток	Переосмислення власних установок і практик на основі досвіду; ініціативний пошук нових знань; здатність навчати інших через власну практику	Аналіз портфоліо в динаміці (початок і кінець навчального циклу); спостереження за менторською або навчальною роллю студента; рефлексивне есе

Подана система дає змогу конкретизувати зміст кожного компонента професійної компетентності та перейти від загального теоретичного опису до педагогічно придатного аналізу її сформованості. Її значення полягає не у створенні жорсткої схеми вимірювання, а у визначенні діагностичних орієнтирів, які можуть бути використані для спостереження, аналізу продуктів діяльності, самооцінювання, експертного оцінювання та подальшої корекції освітнього процесу.

Діагностичний потенціал запропонованої системи полягає в тому, що критерії та показники дають змогу перевести складну структуру професійної компетентності майбутнього ІТ-фахівця у педагогічно спостережувані прояви. У таблиці 1 серед методів діагностики передбачено практичні завдання, захист технічних рішень, перевірка коду, кейс-завдання, аналіз ресурсоспоживання власного коду, письмове обґрунтування архітектурного вибору та інші інструменти, що дають змогу оцінювати не лише результат, а й логіку професійного рішення.

Запропоновані критерії й показники можуть бути використані для педагогічного спостереження, аналізу продуктів навчальної та проєктної діяльності, самооцінювання, взаємооцінювання, експертного аналізу й ведення рефлексивного портфоліо.

Особливе значення має використання взаємооцінювання та самооцінювання. Взаємооцінювання у контексті запропонованої системи не обмежується технічною перевіркою коду або програмного продукту, а передбачає оцінювання того, чи враховано у рішенні ціннісні суперечності, соціальний і екологічний вплив, а також позиції різних стейкхолдерів. Це дає змогу поєднати технічне,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

аксіологічне, комунікативно-соціальне й рефлексивне оцінювання в єдиній діагностичній логіці. Попри діагностичну цінність, критерії та показники не можуть розглядатися як вичерпний опис усіх проявів професійної компетентності майбутнього ІТ-фахівця. Компетентність у контексті сталого розвитку є складною, інтегративною й контекстно залежною, оскільки поєднує технічну якість рішення, соціальну значущість, екологічний вплив, етичну обґрунтованість, комунікативну взаємодію та рефлексивну здатність студента.

Висновки. У статті обґрунтовано критерії та показники сформованості професійної компетентності майбутніх ІТ-фахівців в умовах сталого розвитку. Визначено, що така компетентність має багатокомпонентну структуру й не може оцінюватися лише за рівнем технічної підготовленості. Її педагогічний аналіз потребує врахування технологічного, когнітивного, аксіологічного, діяльнісного, комунікативно-соціального та рефлексивно-розвивального компонентів. Критерії визначають, що саме підлягає оцінюванню в межах кожного компонента, а показники конкретизують, через які ознаки можна виявити рівень його сформованості в навчальній, проєктній, комунікативній і рефлексивній діяльності студентів.

Запропонована система критеріїв і показників може бути використана для педагогічного спостереження, аналізу продуктів діяльності, проєктного оцінювання, самооцінювання, взаємооцінювання, рефлексивного портфоліо та експертного аналізу. Водночас вона не є вичерпним переліком усіх проявів професійної компетентності, оскільки остання має складний, інтегративний і контекстно залежний характер. Перспективи подальших досліджень пов’язані з розробленням діагностичного інструментарію, уточненням рубрик оцінювання за кожним компонентом та апробацією запропонованої системи в освітньому процесі підготовки майбутніх ІТ-фахівців.

Література:

1. Rychen D. S., Salganik L. H. Key Competencies for a Successful Life and a Well-Functioning Society. Göttingen : Hogrefe & Huber Publishers, 2003. 218 p. URL: https://www.deseco.ch/Key_Competencies_for_a_successful_life.pdf

2. Mulder M. Conceptions of professional competence. International Handbook of Research in Professional and Practice-based Learning / ed. by S. Billett, C. Harteis, H. Gruber. Dordrecht : Springer, 2014. P. 107–137. DOI: https://doi.org/10.1007/978-94-017-8902-8_5

3. Wiek A., Withycombe L., Redman C. L. Key competencies in sustainability: a reference framework for academic program development. Sustainability Science. 2011. Vol. 6. P. 203–218. DOI: https://doi.org/10.1007/s11625-011-0132-6

4. Brundiers K., Barth M., Cebrián G., Cohen M., Diaz L., Doucette-Remington S., Dripps W., Habron G., Harré N., Jarchow M., Losch K., Michel J., Mochizuki Y., Rieckmann M., Parnell R., Walker P., Zint M. Key competencies in sustainability in higher education: toward an agreed-upon reference framework. Sustainability Science. 2021. Vol. 16. P. 13–29. DOI: https://doi.org/10.1007/s11625-020-00838-2

5. Redman A., Wiek A. Competencies for advancing transformations towards sustainability. Frontiers in Education. 2021. Vol. 6. Article 785163. DOI: https://doi.org/10.3389/feduc.2021.785163

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

6. Redman A., Wiek A., Barth M. Current practice of assessing students' sustainability competencies: a review of tools. Sustainability Science. 2021. Vol. 16, No. 1. P. 117–135. DOI: https://doi.org/10.1007/s11625-020-00855-1

7. Barth M., Godemann J., Rieckmann M., Stoltenberg U. Developing key competencies for sustainable development in higher education. International Journal of Sustainability in Higher Education. 2007. Vol. 8, No. 4. P. 416–430. DOI: https://doi.org/10.1108/14676370710823582

8. Lozano R., Merrill M. Y., Sammalisto K., Ceulemans K., Lozano F. J. Connecting competences and pedagogical approaches for sustainable development in higher education: a literature review and framework proposal. Sustainability. 2017. Vol. 9, No. 10. Article 1889. DOI: https://doi.org/10.3390/su9101889

9. Swacha J., Maskeliūnas R., Damaševičius R., Kulikajevas A., Blažauskas T., Muszyńska K., Miluniec A., Kowalska M. Introducing sustainable development topics into computer science education: design and evaluation of the Eco JSity game. Sustainability. 2021. Vol. 13, No. 8. Article 4244. DOI: https://doi.org/10.3390/su13084244

References:

1. Rychen, D. S., & Salganik, L. H. (Eds.). (2003). *Key competencies for a successful life and a well-functioning society*. Hogrefe & Huber Publishers. https://www.deseco.ch/Key_Competencies_for_a_successful_life.pdf

2. Mulder, M. (2014). Conceptions of professional competence. In S. Billett, C. Harteis, & H. Gruber (Eds.), *International handbook of research in professional and practice-based learning* (pp. 107–137). Springer. https://doi.org/10.1007/978-94-017-8902-8_5

3. Wiek, A., Withycombe, L., & Redman, C. L. (2011). Key competencies in sustainability: A reference framework for academic program development. *Sustainability Science, 6*, 203–218. https://doi.org/10.1007/s11625-011-0132-6

4. Brundiers, K., Barth, M., Cebrián, G., Cohen, M., Diaz, L., Doucette-Remington, S., Dripps, W., Habron, G., Harré, N., Jarchow, M., Losch, K., Michel, J., Mochizuki, Y., Rieckmann, M., Parnell, R., Walker, P., & Zint, M. (2021). Key competencies in sustainability in higher education: Toward an agreed-upon reference framework. *Sustainability Science, 16*, 13–29. https://doi.org/10.1007/s11625-020-00838-2

5. Redman, A., & Wiek, A. (2021). Competencies for advancing transformations towards sustainability. *Frontiers in Education, 6*, Article 785163. https://doi.org/10.3389/feduc.2021.785163

6. Redman, A., Wiek, A., & Barth, M. (2021). Current practice of assessing students' sustainability competencies: A review of tools. *Sustainability Science, 16*(1), 117–135. https://doi.org/10.1007/s11625-020-00855-1

7. Barth, M., Godemann, J., Rieckmann, M., & Stoltenberg, U. (2007). Developing key competencies for sustainable development in higher education. *International Journal of Sustainability in Higher Education, 8*(4), 416–430. https://doi.org/10.1108/14676370710823582

8. Lozano, R., Merrill, M. Y., Sammalisto, K., Ceulemans, K., & Lozano, F. J. (2017). Connecting competences and pedagogical approaches for sustainable development in higher education: A literature review and framework proposal. *Sustainability, 9*(10), Article 1889. https://doi.org/10.3390/su9101889

9. Swacha, J., Maskeliūnas, R., Damaševičius, R., Kulikajevas, A., Blažauskas, T., Muszyńska, K., Miluniec, A., & Kowalska, M. (2021). Introducing sustainable development topics into computer science education: Design and evaluation of the Eco JSity game. *Sustainability, 13*(8), Article 4244. https://doi.org/10.3390/su13084244

Дата першого надходження статті до видання: 07.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК [378.017:37.091.2-027.522]:[378.018.8:73.011.3-051]:355.01](045)

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1032-1044

Красний Дмитро Миколайович аспірант кафедри педагогіки та освітнього менеджменту, Уманський національний університет, м. Умань, https://orcid.org/0009-0009-4680-0859

Добридень Алла Володимирівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри початкової освіти, Уманський національний університет, м. Умань, https://orcid.org/0000-0003-0786-0161

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ВИХОВНОЇ РОБОТИ З КЛАСНИМ КОЛЕКТИВОМ У РЕАЛІЯХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. У статті розглянуто проблему формування готовності майбутніх педагогів до організації виховної роботи з класним колективом у реаліях воєнного стану. Актуальність дослідження зумовлена сучасними суспільними викликами, що впливають на функціонування системи освіти України та потребують підготовки педагогів, здатних ефективно здійснювати виховну діяльність у складних соціальних умовах. У сучасній школі вчитель виконує не лише освітню, а й важливу виховну та соціально-підтримувальну функцію, сприяючи формуванню ціннісних орієнтацій, громадянської свідомості та психологічної стійкості учнів.

У статті проаналізовано наукові підходи до організації виховної роботи з учнівським колективом та підготовки майбутніх педагогів до її здійснення. Розкрито сутність готовності майбутніх учителів до організації виховної діяльності як інтегративного професійного утворення, що поєднує мотиваційний, когнітивний, діяльнісний і рефлексивний компоненти.

Визначено особливості виховної роботи з класним колективом у період воєнного стану, серед яких формування громадянської свідомості та патріотичних цінностей школярів, розвиток соціальної згуртованості та взаємної підтримки, забезпечення психологічної безпеки та емоційної стабільності учнів, а також виховання відповідального ставлення до суспільних процесів і держави.

Обґрунтовано педагогічні умови формування готовності майбутніх педагогів до організації виховної роботи, зокрема інтеграцію теоретичної та практичної підготовки, використання інноваційних педагогічних технологій, розвиток рефлексивних умінь студентів і залучення їх до реальної виховної діяльності під час педагогічної практики. Реалізація зазначених умов сприяє формуванню професійних компетентностей майбутніх учителів та їх готовності до ефективної організації виховного процесу в сучасних соціальних умовах.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Ключові слова: готовність майбутніх педагогів; виховна робота; класний колектив; професійна підготовка вчителя; педагогічні умови; виховна діяльність; воєнний стан; громадянське виховання; психологічна безпека учнів; педагогічна практика.

Krasnyi Dmytro PhD Student, Uman National University, 2 Sadova Street, Uman, Ukraine, Uman National University, Uman, https://orcid.org/0009-0009-4680-0859

Dobryden Alla Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Education), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Primary Education, Uman National University, Uman, https://orcid.org/0000-0003-0786-0161

FORMATION OF READINESS OF FUTURE TEACHERS FOR THE ORGANIZATION OF EDUCATIONAL WORK WITH A CLASS COLLECTIVE UNDER MARTIAL LAW CONDITIONS

Abstract. The article addresses the problem of forming the readiness of future teachers to organize educational work with a class collective under the conditions of martial law. The relevance of the study is determined by modern social challenges that significantly affect the functioning of the educational system in Ukraine and require the training of teachers capable of effectively carrying out educational activities in complex social circumstances. In the current situation, the school performs not only an educational but also an important social and psychological support function, contributing to the development of students' value orientations, civic consciousness, and emotional stability.

The article analyzes scientific approaches to the organization of educational work with a student collective and the professional preparation of future teachers for this activity. The essence of future teachers' readiness to organize educational work is defined as an integrative professional quality that includes motivational, cognitive, activity-based, and reflective components. These components ensure the formation of professional knowledge, pedagogical skills, and the ability to analyze and improve one's own professional activity.

Special attention is paid to the peculiarities of educational work with a class collective during the period of martial law. Among them are the formation of students' civic awareness and patriotic values, the development of social cohesion and mutual support within the collective, ensuring students' psychological safety and emotional stability, and fostering a responsible attitude toward social processes and the state.

The pedagogical conditions for forming the readiness of future teachers to organize educational work are substantiated. These include the integration of theoretical and practical training, the use of innovative pedagogical technologies, the development of students' reflective skills, and their involvement in real educational

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

activities during teaching practice. The implementation of these conditions contributes to the development of professional competencies and prepares future teachers for effective educational work in modern social conditions.

Keywords: future teachers' readiness; educational work; class collective; teacher professional training; pedagogical conditions; educational activity; martial law; civic education; students' psychological safety; teaching practice.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується складними соціально-політичними трансформаціями, зумовленими умовами воєнного стану. Освітня система України функціонує в умовах підвищених викликів, пов'язаних із безпековими ризиками, психологічними травмами учнів, вимушеною міграцією населення, руйнуванням освітньої інфраструктури та необхідністю адаптації освітнього процесу до нових реалій. У цих умовах значно зростає роль виховної роботи у закладах загальної середньої освіти, адже школа стає не лише освітнім, а й важливим соціально-психологічним середовищем підтримки дітей.

Особливої актуальності набуває проблема підготовки майбутніх педагогів до ефективної організації виховної роботи з класним колективом, що передбачає формування у них професійної готовності до роботи з учнівською молоддю у кризових соціальних умовах.

Виховна діяльність сучасного вчителя має спрямовуватися не лише на формування моральних цінностей, громадянської свідомості та патріотизму, а й на підтримку психологічної стабільності учнів, розвиток їхньої соціальної відповідальності, здатності до взаємодопомоги, толерантності та стійкості до стресових ситуацій.

Організація виховної роботи з класним колективом у реаліях воєнного стану потребує від педагога нових компетентностей: уміння створювати безпечне освітнє середовище, налагоджувати партнерську взаємодію між учнями, батьками та громадою, застосовувати інноваційні виховні технології, враховувати психологічний стан дітей, які переживають травматичний досвід війни. Саме тому важливим завданням педагогічної освіти стає формування готовності майбутніх педагогів до здійснення виховної діяльності в умовах суспільних викликів [1, с. 5].

Відтак актуальність дослідження зумовлена необхідністю вдосконалення змісту та методів професійної підготовки майбутніх педагогів, спрямованих на формування їхньої готовності до організації виховної роботи з класним колективом у реаліях воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема організації виховної роботи з учнівським колективом є предметом дослідження багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців. Значний внесок у розроблення теоретичних засад виховання зробили І. Бех, А. Макаренко, О. Савченко, В. Сухомлинський, які розглядали виховання як цілісний процес формування особистості в колективі.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Питання формування колективу учнів та організації виховної діяльності в шкільному середовищі висвітлено у працях Н. Волкової, С. Гончаренка, О. Дубасенюк, І. Зязюна, які акцентували увагу на гуманістичних засадах педагогічної взаємодії та ролі вчителя у формуванні соціально зрілої особистості.

Особливості професійної підготовки майбутніх педагогів досліджували О. Абдулліна, Л. Кондрашова, О. Пехота, В. Семиченко, які підкреслювали важливість формування професійної компетентності майбутнього вчителя, здатного ефективно реалізовувати освітні й виховні функції.

У контексті сучасних соціальних викликів питання виховання учнівської молоді розглядаються у працях О. Коберника, В. Креміня, О. Сухомлинської, Н. Ничкало, де акцентується увага на необхідності формування громадянських цінностей, патріотизму та соціальної відповідальності молодого покоління.

Водночас у сучасних наукових дослідженнях дедалі більше уваги приділяється проблемам функціонування освіти в умовах кризових ситуацій, зокрема воєнного стану. Дослідники аналізують питання психологічної підтримки учнів, організації безпечного освітнього середовища та розвитку стійкості особистості в умовах соціальної нестабільності [2, с. 44].

Попри значну кількість наукових праць, недостатньо дослідженою залишається проблема формування готовності майбутніх педагогів до організації виховної роботи з класним колективом саме в умовах воєнного стану, що потребує уточнення педагогічних умов, змісту професійної підготовки та ефективних форм роботи з учнівською молоддю у складних соціальних обставинах.

Метою статті є теоретичне обґрунтування особливостей формування готовності майбутніх педагогів до організації виховної роботи з класним колективом у реаліях воєнного стану.

Для досягнення поставленої мети передбачено розв’язання таких *завдань:*

- проаналізувати сучасні підходи до організації виховної роботи з учнівським колективом;
- визначити сутність і структуру готовності майбутніх педагогів до здійснення виховної діяльності;
- окреслити особливості виховної роботи з класним колективом у період воєнного стану;
- визначити педагогічні умови формування готовності майбутніх педагогів до реалізації виховної роботи в сучасних соціальних умовах.

Виклад основного матеріалу. Організація виховної роботи з класним колективом є важливою складовою професійної діяльності вчителя. Вона передбачає цілеспрямований педагогічний вплив на формування особистості учня, розвиток його соціальних, моральних та громадянських якостей, а також створення сприятливого психологічного клімату в учнівському колективі.

У реаліях воєнного стану виховна діяльність набуває особливого значення, оскільки значна кількість дітей переживає складні психологічні стани, пов’язані

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

з воєнними подіями, вимушеним переселенням, втратою звичного соціального середовища. У зв'язку з цим учитель повинен не лише організовувати виховні заходи, а й виконувати функції наставника, психологічного координатора взаємодії між школою, сім'єю та громадою [4, с. 7].

Готовність майбутніх педагогів до організації виховної роботи з класним колективом у сучасних умовах розглядається як *складне інтегративне професійно-особистісне утворення,* що формується у процесі професійної підготовки в закладах вищої освіти та виявляється у здатності майбутнього вчителя ефективно здійснювати виховну діяльність, організовувати міжособистісну взаємодію в учнівському середовищі, створювати сприятливий психологічний клімат у колективі та сприяти всебічному розвитку особистості учня.

Така готовність передбачає поєднання системи професійних знань, умінь і навичок, відповідних ціннісних орієнтацій, педагогічних переконань і здатності до рефлексії власної діяльності [5, с. 12].

У структурі готовності майбутніх педагогів до організації виховної роботи з класним колективом доцільно виокремлювати *мотиваційний, когнітивний, діяльнісний та рефлексивний компоненти,* які перебувають у тісному взаємозв'язку та взаємодоповнюють один одного.

Мотиваційний компонент відображає внутрішню спрямованість майбутнього педагога на здійснення виховної діяльності, усвідомлення її значущості у професійній діяльності вчителя та прагнення до ефективної організації виховного процесу. Він охоплює систему ціннісних орієнтацій, професійних мотивів і педагогічних переконань, що визначають ставлення студента до виховної роботи з учнівським колективом.

У межах цього компонента важливим є формування у майбутніх педагогів розуміння виховної місії школи, усвідомлення соціальної відповідальності вчителя за формування моральних, громадянських і духовних якостей молодого покоління [7, с. 23]. Мотиваційний компонент передбачає також наявність стійкого інтересу до виховної діяльності, готовність до творчого пошуку нових форм і методів роботи з учнями, прагнення до самовдосконалення у сфері педагогічної діяльності.

Когнітивний компонент характеризує рівень теоретичної підготовленості майбутніх педагогів до організації виховної роботи з класним колективом. Він охоплює систему педагогічних, психологічних і методичних знань, необхідних для ефективної реалізації виховної діяльності. До змісту когнітивного компонента належать знання про закономірності та принципи виховного процесу, особливості формування і розвитку учнівського колективу, вікові та індивідуально-психологічні особливості школярів, сучасні технології виховання, а також форми і методи організації виховної роботи [6, с. 12].

Важливим аспектом цього компонента є усвідомлення майбутніми педагогами значення гуманістичних цінностей у вихованні, необхідності

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

створення сприятливого психологічного клімату в учнівському середовищі та використання інноваційних педагогічних підходів у виховній діяльності.

Діяльнісний компонент відображає практичну готовність майбутніх педагогів до організації виховної роботи з класним колективом і виявляється у сформованості відповідних професійних умінь і навичок. До них належать уміння планувати виховну діяльність, визначати її мету та завдання, обирати ефективні форми і методи роботи з учнями, організовувати колективні творчі справи, сприяти розвитку міжособистісних відносин у класному колективі, налагоджувати взаємодію між учнями, батьками та педагогічним колективом.

Діяльнісний компонент передбачає також здатність майбутнього педагога створювати виховні ситуації, що сприяють розвитку моральних якостей, громадянської активності та соціальної відповідальності школярів. Важливим є формування вмінь здійснювати педагогічне керівництво колективом, запобігати конфліктам і сприяти формуванню атмосфери взаємоповаги, довіри та співпраці [8].

Рефлексивний компонент характеризує здатність майбутнього педагога до аналізу, оцінювання та корекції власної професійної діяльності. Він передбачає розвиток умінь критично осмислювати результати виховної роботи, визначати ефективність застосованих педагогічних методів і прийомів, а також виявляти можливі труднощі та шляхи їх подолання. Рефлексивний компонент сприяє формуванню у майбутніх педагогів потреби у професійному саморозвитку, удосконаленні власної педагогічної майстерності та пошуку нових підходів до організації виховної діяльності.

Завдяки рефлексії майбутній учитель здатний більш усвідомлено підходити до планування та реалізації виховної роботи, враховувати індивідуальні особливості учнів і специфіку конкретного колективу[9, с. 10].

Формування зазначених компонентів готовності відбувається у процесі професійної підготовки майбутніх педагогів у закладах вищої освіти, що передбачає комплексний вплив різних складових освітнього процесу.

Важливу роль у цьому відіграють *педагогічні та психолого-педагогічні дисципліни,* які забезпечують теоретичну основу для розуміння закономірностей виховного процесу, принципів організації виховної діяльності та особливостей розвитку учнівського колективу. Педагогічні та психолого-педагогічні дисципліни відіграють системо утворювальну роль у підготовці фахівців освітньої сфери, оскільки саме вони формують цілісну теоретико-методологічну базу для осмислення сутності, закономірностей і механізмів виховного процесу. У межах цих дисциплін розкриваються фундаментальні положення щодо цілей, змісту, принципів і методів виховання, а також визначаються науково обґрунтовані підходи до організації виховної діяльності в різних освітніх середовищах.

Зокрема, психолого-педагогічні знання забезпечують глибоке розуміння вікових та індивідуально-психологічних особливостей розвитку здобувачів освіти, закономірностей формування їхніх ціннісних орієнтацій, мотиваційної

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

сфери, соціальної поведінки та міжособистісної взаємодії. Це, у свою чергу, дає змогу педагогові обирати адекватні педагогічні стратегії, технології та засоби впливу, спрямовані на гармонійний розвиток особистості учня [10].

Водночас педагогічні дисципліни акцентують увагу на принципах цілеспрямованості, системності, гуманізації, індивідуалізації та диференціації виховного процесу, що забезпечує його ефективність і відповідність сучасним освітнім викликам. Особливого значення набуває також вивчення закономірностей функціонування учнівського колективу як соціально-педагогічної системи, у межах якої відбувається соціалізація особистості, формування комунікативних компетентностей, розвиток лідерських якостей і відповідальності.

Таким чином, інтеграція педагогічних і психолого-педагогічних дисциплін створює науково обґрунтоване підґрунтя для ефективного проєктування, організації та реалізації виховного процесу, забезпечуючи його цілісність, послідовність і результативність у контексті розвитку сучасного учнівського колективу.

Не менш значущим чинником формування професійної готовності майбутніх педагогів до організації виховної роботи виступає *педагогічна практика* як невід'ємний складник їхньої фахової підготовки. Саме вона забезпечує перехід від теоретичного рівня засвоєння психолого-педагогічних знань до їх практичної реалізації в умовах реального освітнього процесу. У межах педагогічної практики відбувається апробація набутих знань, умінь і навичок, що сприяє формуванню професійної компетентності майбутнього вчителя як цілісного інтегративного утворення.

У процесі практичної діяльності студенти занурюються в автентичне освітнє середовище, де мають змогу безпосередньо спостерігати особливості функціонування учнівського колективу, аналізувати поведінку здобувачів освіти, виявляти закономірності їхньої міжособистісної взаємодії та соціальної активності.

Такий досвід сприяє розвитку педагогічного мислення, рефлексивних умінь, здатності до педагогічного аналізу та прогнозування результатів виховного впливу [3, с. 30].

Особливого значення набуває формування практичних умінь організації та проведення виховних заходів різного спрямування (морально-етичного, громадянського, естетичного, патріотичного тощо). Майбутні педагоги навчаються здійснювати перспективне й поточне планування виховної роботи, добирати адекватні форми і методи педагогічного впливу з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей учнів, а також оцінювати ефективність проведених заходів.

Крім того, педагогічна практика створює умови для розвитку комунікативної компетентності майбутніх учителів, зокрема в аспекті налагодження педагогічно доцільної взаємодії з учнями, колегами та батьками. У цьому контексті особливу роль відіграє формування вмінь педагогічного спілкування,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

розв'язання конфліктних ситуацій, встановлення партнерських відносин із сім'єю як важливим суб'єктом виховного процесу.

Водночас педагогічна практика сприяє професійному самовизначенню студентів, усвідомленню ними значущості виховної діяльності в структурі педагогічної професії, формуванню відповідальності за результати власної діяльності та готовності до безперервного професійного самовдосконалення. Таким чином, вона виступає ключовим механізмом інтеграції теоретичної і практичної складових підготовки майбутніх педагогів, забезпечуючи їхню здатність ефективно організовувати виховний процес у сучасному освітньому середовищі.

Суттєвий вплив на формування професійної готовності майбутніх педагогів здійснює їхня активна *участь у виховних проєктах, волонтерській діяльності та різноманітних громадських ініціативах,* які виступають важливим компонентом неформальної та інформальної освіти. Такі види діяльності розширюють межі традиційної професійної підготовки, забезпечуючи інтеграцію теоретичних знань із практикою соціальної взаємодії в реальному суспільному середовищі [9, с. 10].

Участь у виховних проєктах сприяє формуванню в майбутніх педагогів здатності до проєктування, організації та реалізації соціально значущих заходів, орієнтованих на розвиток особистості та колективу. Студенти набувають досвіду визначення мети й завдань виховної діяльності, планування її змісту, добору адекватних форм і методів роботи, а також оцінювання результативності впливу. Це, у свою чергу, розвиває їхні аналітичні, організаційні та рефлексивні вміння.

Волонтерська діяльність і громадські ініціативи виступають ефективним засобом розвитку соціальної активності студентської молоді, оскільки передбачають безпосередню участь у вирішенні актуальних соціальних проблем і взаємодію з різними категоріями населення. У такому контексті формується відповідальне ставлення до професійної діяльності, громадянська свідомість, емпатія та готовність до соціального служіння. Водночас ці види діяльності сприяють розвитку лідерських якостей, ініціативності, самостійності у прийнятті рішень, а також здатності ефективно працювати в команді.

Особливої ваги набуває досвід комунікативної взаємодії, який формується у процесі реалізації спільних проєктів і громадських активностей. Майбутні педагоги вчаться будувати конструктивний діалог, координувати спільну діяльність, досягати консенсусу та вирішувати конфліктні ситуації, що є невід'ємними складниками їхньої професійної компетентності.

Крім того, залучення до зазначених форм діяльності сприяє глибшому усвідомленню майбутніми педагогами соціальної значущості виховної роботи як чинника розвитку суспільства, формування активної громадянської позиції молоді та утвердження демократичних цінностей. У цьому аспекті відбувається не лише професійне становлення майбутнього вчителя, а й розвиток його як соціально відповідальної, ціннісно орієнтованої особистості, здатної до активної участі в суспільному житті.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Отже, готовність майбутніх педагогів до організації виховної роботи з класним колективом формується у процесі цілісної професійної підготовки, що поєднує теоретичне навчання, практичну діяльність і особистісний розвиток студентів. Саме така комплексна підготовка сприяє формуванню у майбутніх учителів необхідних професійних компетентностей, які забезпечують ефективну організацію виховного процесу та створення сприятливого освітнього середовища для гармонійного розвитку учнівської молоді.

В умовах воєнного стану виховна робота у закладах загальної середньої освіти набуває особливої значущості, оскільки школа стає важливим соціально-психологічним простором підтримки дітей та молоді. Воєнні події істотно впливають на емоційний стан учнів, їхнє світосприйняття, систему цінностей та соціальні орієнтири. У зв'язку з цим організація виховної роботи з класним колективом потребує врахування нових соціальних і психологічних реалій, а також спрямування педагогічної діяльності на формування стійкості, громадянської відповідальності та соціальної згуртованості учнівської молоді [9, с. 11].

Однією з ключових особливостей виховної роботи у цей період є *формування у школярів громадянської свідомості та патріотичних цінностей.* В умовах суспільних випробувань особливої актуальності набуває виховання у молодого покоління почуття любові до Батьківщини, поваги до історії та культурної спадщини народу, усвідомлення власної причетності до майбутнього держави.

Виховна діяльність учителя має бути спрямована на розвиток у школярів активної громадянської позиції, формування відповідального ставлення до державних і суспільних процесів, усвідомлення важливості збереження національної ідентичності та культурних традицій.

У цьому контексті значну роль відіграють виховні заходи патріотичного спрямування, тематичні бесіди, участь учнів у соціальних та волонтерських ініціативах, що сприяють формуванню ціннісних орієнтацій та усвідомленню значущості громадянської активності.

Важливою складовою виховної роботи з класним колективом у період воєнного стану є *розвиток соціальної згуртованості та взаємної підтримки серед учнів.* У складних соціальних умовах учнівський колектив може виступати важливим джерелом психологічної підтримки, взаєморозуміння та співпереживання. Завдання педагога полягає у створенні сприятливого соціально-психологічного клімату в класі, формуванні атмосфери довіри, поваги та взаємодопомоги між учнями. Особливу увагу необхідно приділяти розвитку комунікативних умінь, навичок співпраці та здатності до конструктивного вирішення конфліктних ситуацій. Формування соціальної згуртованості сприяє підвищенню рівня взаємної відповідальності в колективі, розвитку емпатії та толерантності, що є важливими чинниками гармонійного розвитку особистості в умовах суспільних викликів [5, с. 15].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Не менш важливим напрямом виховної діяльності є *забезпечення психологічної безпеки та емоційної стабільності учнів.* Воєнні події можуть спричиняти підвищений рівень тривожності, страху, емоційного напруження та психологічної нестабільності у дітей і підлітків. У зв'язку з цим педагог має створювати умови для формування безпечного освітнього середовища, у якому учні відчуватимуть підтримку, розуміння та прийняття. Важливими складовими такої діяльності є розвиток навичок емоційної саморегуляції, формування психологічної стійкості, підтримка позитивного емоційного клімату в класному колективі. Значну роль відіграє також співпраця педагогів із психологами та батьками учнів, спрямована на своєчасне виявлення емоційних труднощів та надання необхідної допомоги дітям, які переживають стресові або травматичні ситуації.

Ще однією важливою особливістю виховної роботи з класним колективом у період воєнного стану є *виховання відповідального ставлення учнів до суспільних процесів і держави.* У сучасних умовах школа має сприяти формуванню у молодого покоління розуміння власної ролі у розвитку суспільства, усвідомлення значення громадянської активності та соціальної відповідальності. Виховна діяльність повинна бути спрямована на розвиток у школярів критичного мислення, здатності аналізувати соціальні явища, приймати обґрунтовані рішення та брати участь у суспільно значущій діяльності. Формування відповідального ставлення до держави передбачає також виховання поваги до законів, прав і свобод людини, готовності діяти в інтересах суспільства та сприяти зміцненню демократичних цінностей.

Таким чином, особливості організації виховної роботи з класним колективом у період воєнного стану визначаються необхідністю комплексного педагогічного впливу, спрямованого на формування громадянської свідомості, соціальної згуртованості, психологічної стійкості та відповідальності учнівської молоді.

Реалізація цих завдань потребує від педагогів високого рівня професійної підготовки, педагогічної майстерності та здатності адаптувати виховний процес до умов сучасних суспільних викликів.

У процесі професійної підготовки розвиток рефлексивних умінь може здійснюватися через використання різних педагогічних методів, зокрема: ведення рефлексивних щоденників, обговорення результатів педагогічної практики, самоаналіз виховних заходів, участь у педагогічних дискусіях та групових рефлексивних заняттях.

Завдяки розвитку рефлексивних умінь майбутні педагоги набувають здатності критично оцінювати власну діяльність, аналізувати педагогічні ситуації та приймати обґрунтовані професійні рішення. Це є важливою передумовою формування їхньої професійної майстерності та готовності до організації ефективної виховної роботи з класним колективом.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Однією з ключових педагогічних умов формування готовності майбутніх педагогів до організації виховної роботи є *активне залучення студентів до реальної виховної діяльності у процесі педагогічної практики.*

Педагогічна практика є важливим етапом професійної підготовки майбутніх учителів, оскільки вона забезпечує можливість безпосередньої взаємодії студентів із учнівським колективом, дозволяє застосувати теоретичні знання у практичній діяльності та сформувати необхідні професійні вміння.

У процесі педагогічної практики студенти мають можливість брати участь у плануванні та проведенні виховних заходів, організовувати колективні творчі справи, проводити тематичні бесіди, виховні години, тренінги та інші форми виховної роботи.

Така діяльність сприяє формуванню у майбутніх педагогів організаційних, комунікативних і управлінських умінь, необхідних для ефективної роботи з учнівським колективом [8].

Крім того, педагогічна практика створює умови для розвитку професійної відповідальності майбутніх педагогів, формування їхньої педагогічної позиції та усвідомлення значущості виховної діяльності у професійній роботі вчителя.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що реалізація зазначених педагогічних умов – інтеграція теоретичної та практичної підготовки, використання інноваційних педагогічних технологій, розвиток рефлексивних умінь студентів та залучення їх до реальної виховної діяльності – створює сприятливе освітнє середовище для формування готовності майбутніх педагогів до організації виховної роботи з класним колективом.

Комплексна реалізація цих умов забезпечує формування професійних знань, практичних умінь, педагогічного мислення та особистісних якостей, необхідних для ефективної педагогічної діяльності в сучасних соціальних умовах.

Висновки. Отже, формування готовності майбутніх педагогів до організації виховної роботи з класним колективом у реаліях воєнного стану є важливим завданням сучасної педагогічної освіти.

У складних соціальних умовах роль учителя значно розширюється, адже він виступає не лише носієм знань, а й організатором соціально значущого виховного середовища.

Проведене дослідження засвідчило, що ефективна підготовка майбутніх педагогів до виховної діяльності потребує поєднання теоретичних знань, практичного досвіду та розвитку особистісних якостей, необхідних для роботи з учнівським колективом.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у розробленні інноваційних методик підготовки майбутніх педагогів до організації виховної роботи, а також у дослідженні ефективних форм психологічної підтримки учнівського колективу в умовах соціальних криз.

ISSN 2786-4952 Online

Література:

1. Бех І. Д. Виховання особистості в умовах сучасних викликів: теоретико-методологічні засади. Педагогіка і психологія. 2022. № 1. С. 5–12. URL: https://lib.iitta.gov.ua/730123/ (Дата звернення: 13.04.2026).

2. Гляненко К. Педагогічні умови формування готовності майбутніх викладачів педагогічних дисциплін до застосування інноваційних технологій. Актуальні питання гуманітарних наук. 2023. № 69. С. 44–49. URL: https://www.aphn-journal.in.ua/archive/69_2023/part_1/44.pdf (Дата звернення: 16.04.2026).

3. Дубасенюк О. А. Професійна підготовка майбутніх учителів у сучасному освітньому середовищі. Професійна освіта: методологія, теорія та технології. 2021. № 13. С. 23–30. URL: https://eprints.zu.edu.ua/32567/ (Дата звернення: 11.04.2026).

4. Кремень В. Г. Освіта і наука України в умовах воєнного стану. Філософія освіти. 2022. № 2. С. 6–18. URL: https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/38245 (Дата звернення: 18.04.2026).

5. Коберник О. М. Виховна робота в закладах освіти: сучасні підходи та виклики. Рідна школа. 2023. № 3. С. 12–18. URL: https://lib.iitta.gov.ua/732456/ (Дата звернення: 22.04.2026).

6. Ничкало Н. Г. Розвиток професійної освіти в умовах суспільних трансформацій. Педагогічні науки. 2021. № 76. С. 9–15. URL: https://lib.iitta.gov.ua/728945/ (Дата звернення: 29.04.2026).

7. Пометун О. І. Формування громадянської компетентності учнів у сучасних умовах. Український педагогічний журнал. 2022. № 2. С. 23–30. URL: https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/593 (Дата звернення: 13.04.2026).

8. Сидоренко О. Формування готовності майбутніх викладачів до творчої професійної діяльності. Теорія і практика управління соціальними системами. 2024. № 1. URL: https://tipus.khpi.edu.ua/article/view/316874 (Дата звернення: 19.04.2026).

9. Сисоєва С. О. Професійна підготовка вчителя в умовах цифровізації освіти. Неперервна професійна освіта: теорія і практика. 2023. № 2. С. 7–13. URL: https://npo.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/376 (Дата звернення: 13.04.2026).

10. Яковенко Г. Педагогічні умови формування готовності до управлінської діяльності магістрантів засобами цифрового середовища // *Український педагогічний журнал*. 2025. № 4. URL: https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/download/927/1121 (Дата звернення: 23.04.2026).

References:

1. Bekh, I. D. (2022). Vykhovannia osobystosti v umovakh suchasnykh vyklykiv: teoretyko-metodolohichni zasady [Education of personality under modern challenges: theoretical and methodological principles]. Pedahohika i psykholohiia – Pedagogy and Psychology, 1, 5–12. Retrieved from https://lib.iitta.gov.ua/730123/ [in Ukrainian].

2. Hlyanenko, K. (2023). Pedahohichni umovy formuvannia hotovnosti maibutnikh vykladachiv pedahohichnykh dystsyplin do zastosuvannia innovatsiinykh tekhnolohii [Pedagogical conditions for the formation of readiness of future teachers of pedagogical disciplines to use innovative technologies]. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current Issues of Humanities, 69, 44–49. Retrieved from https://www.aphn-journal.in.ua/archive/69_2023/part_1/44.pdf [in Ukrainian].

3. Dubaseniuk, O. A. (2021). Profesiina pidhotovka maibutnikh uchyteliv u suchasnomu osvitnomu seredovyshchi [Professional training of future teachers in the modern educational environment]. Profesiina osvita: metodolohiia, teoriia ta tekhnolohii – Professional Education: Methodology, Theory and Technologies, 13, 23–30. Retrieved from https://eprints.zu.edu.ua/32567/ [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

4. Kremen, V. H. (2022). Osvita i nauka Ukrainy v umovakh voiennoho stanu [Education and science of Ukraine under martial law]. Filosofiia osvity – Philosophy of Education, 2, 6–18. Retrieved from https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/38245 [in Ukrainian].

5. Kobernyk, O. M. (2023). Vykhovna robota v zakladakh osvity: suchasni pidkhody ta vyklyky [Educational work in educational institutions: modern approaches and challenges]. Ridna shkola – Native School, 3, 12–18. Retrieved from https://lib.iitta.gov.ua/732456/ [in Ukrainian].

6. Nychkalo, N. H. (2021). Rozvytok profesiinoi osvity v umovakh suspilnykh transformatsii [Development of professional education in the context of social transformations]. Pedahohichni nauky – Pedagogical Sciences, 76, 9–15. Retrieved from https://lib.iitta.gov.ua/728945/ [in Ukrainian].

7. Pometun, O. I. (2022). Formuvannia hromadianskoi kompetentnosti uchniv u suchasnykh umovakh [Formation of civic competence of students in modern conditions]. Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal – Ukrainian Pedagogical Journal, 2, 23–30. Retrieved from https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/593 [in Ukrainian].

8. Sydorenko, O. (2024). Formuvannia hotovnosti maibutnikh vykladachiv do tvorchoi profesiinoi diialnosti [Formation of readiness of future teachers for creative professional activity]. Teoriia i praktyka upravlinnia sotsialnymy systemamy – Theory and Practice of Social Systems Management, 1. Retrieved from https://tipus.khpi.edu.ua/article/view/316874 [in Ukrainian].

9. Sysoieva, S. O. (2023). Profesiina pidhotovka vchytelia v umovakh tsyfrovizatsii osvity [Teacher professional training in the context of digitalization of education]. Neperervna profesiina osvita: teoriia i praktyka – Continuing Professional Education: Theory and Practice, 2, 7–13. Retrieved from https://npo.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/376 [in Ukrainian].

10. Yakovenko, H. (2025). Pedahohichni umovy formuvannia hotovnosti do upravlinskoi diialnosti mahistrantiv zasobamy tsyfrovoho seredovyshcha [Pedagogical conditions for the formation of readiness for managerial activity of master's students by means of a digital environment]. Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal – Ukrainian Pedagogical Journal, 4. Retrieved from https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/download/927/1121 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 01.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 378.091.26:159.9.

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1045-1057

Крупіна Леся Валентинівна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогічної освіти та гуманітарних дисциплін Комунального закладу вищої освіти „Кременчуцька гуманітарно-технологічна академія'' Полтавської обласної ради, м. Кременчук, https://orcid.org/0000-0001-5647-0237

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІАГНОСТИКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті здійснено аналіз інноваційних підходів до психолого-педагогічної діагностики здобувачів вищої освіти в умовах цифрової трансформації сучасного освітнього середовища. Обґрунтовано актуальність проблеми, зумовлену модернізацією системи оцінювання результатів навчання, поширенням дистанційного та змішаного навчання, а також посиленням ролі особистісно орієнтованого й компетентнісного підходів у професійній підготовці майбутніх фахівців. Наголошено, що психолого-педагогічна діагностика є важливим інструментом забезпечення якості освіти, індивідуалізації навчання та розвитку особистості здобувача освіти.

У дослідженні проаналізовано наукові підходи до трактування поняття «психолого-педагогічна діагностика», визначено її сутність, функції та роль у системі сучасної вищої освіти. З'ясовано, що вона є комплексною системою методів, засобів і технологій, спрямованих на збір, аналіз та інтерпретацію психологічних, педагогічних і соціальних характеристик здобувачів освіти.

Особливу увагу приділено характеристиці інноваційних діагностичних технологій, зокрема цифрових платформ, психометричних інструментів, автоматизованих систем моніторингу та аналітичних сервісів. Визначено їх переваги порівняно з традиційними методами оцінювання, серед яких об'єктивність, оперативність, адаптивність та можливість індивідуалізації навчання. Доведено, що використання інноваційних технологій сприяє підвищенню мотивації здобувачів освіти, удосконаленню педагогічної діяльності та оптимізації освітнього процесу.

У статті також окреслено основні функції психолого-педагогічної діагностики та визначено проблеми впровадження інноваційних підходів у практику закладів вищої освіти, зокрема недостатній рівень цифрової компетентності педагогів, потребу в удосконаленні методичного забезпечення та адаптації діагностичних інструментів до умов дистанційного навчання. Перспективи подальших досліджень пов'язано з розвитком цифрових діагностичних технологій, інтеграцією штучного інтелекту в освітній процес і підвищенням готовності педагогів до використання сучасних засобів психолого-педагогічної діагностики.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Ключові слова: психолого-педагогічна діагностика, інноваційні технології, цифровізація освіти, здобувачі вищої освіти, освітній процес, компетентнісний підхід, педагогічна діагностика, цифрові діагностичні інструменти, індивідуалізація навчання, професійна підготовка педагогів.

Krupina Lesya Valentynivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Pedagogical Education and Humanitarian Disciplines of the Municipal Institution of Higher Education "Kremenchuk Humanitarian and Technological Academy" of the Poltava Regional Council, Kremenchuk, https://orcid.org/0000-0001-5647-0237

INNOVATIVE APPROACHES TO PSYCHOLOGICAL-PEDAGOGICAL DIAGNOSTICS OF HIGHER EDUCATION STUDENTS

Abstract. The article provides a comprehensive analysis of innovative approaches to psychological-pedagogical diagnostics of higher education students in the context of digital transformation of the modern educational environment. The relevance of the problem is substantiated, due to the need to modernize the system of assessing learning outcomes, introduce distance and blended forms of education, and strengthen the role of personally oriented and competency-based approaches in the professional training of future specialists. It is emphasized that modern psychological-pedagogical diagnostics is an important tool for ensuring the quality of education, individualizing learning, increasing the effectiveness of teachers' professional activities, and creating conditions for the harmonious development of the student's personality.

The study analyzed scientific approaches to interpreting the essence of the concept of "psychological and pedagogical diagnostics", identified its main structural components, functions and role in the system of modern higher education. It was found that psychological and pedagogical diagnostics is a complex system of methods, tools and technologies aimed at obtaining, analyzing and interpreting the psychological, pedagogical and social characteristics of students in order to increase the effectiveness of the educational process and ensure personal development.

Particular attention is paid to the characteristics of innovative methods of psychological and pedagogical diagnostics, in particular digital diagnostic technologies, psychometric tools, interactive platforms, automated monitoring systems and analytical services. Their advantages compared to traditional assessment methods are identified, including objectivity, efficiency, adaptability, the possibility of individualizing learning and ensuring constant monitoring of educational results. It is proven that the introduction of innovative diagnostic technologies contributes to increasing the learning motivation of students, optimizing the educational environment, developing the professional competence of teachers and improving the educational process management system.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

The article defines the main functions of psychological and pedagogical diagnostics: informational, prognostic, analytical, correctional, evaluative, educational and motivational. Their importance for the implementation of individual and differentiated approaches to learning, ensuring timely identification of educational difficulties and correction of pedagogical activity in accordance with the needs of students is substantiated.

The main problems of introducing innovative methods of psychological and pedagogical diagnostics into the practice of higher education institutions are outlined, including the insufficient level of digital competence of teaching staff, limited methodological support, the need to adapt diagnostic tools to the conditions of distance learning and the need to create unified criteria for evaluating diagnostic results. Prospects for further research are related to the development of new digital platforms, the integration of artificial intelligence technologies into the system of psychological and pedagogical diagnostics and the improvement of teachers' training in the use of modern diagnostic technologies in professional activities.

Keywords: psychological and pedagogical diagnostics, innovative technologies, digitalization of education, higher education students, educational process, competency-based approach, pedagogical diagnostics, digital diagnostic tools, individualization of learning, professional training of teachers.

Постановка проблеми. У сучасному освітньому просторі психолого-педагогічна діагностика посідає важливе місце як один із провідних інструментів підвищення якості освітнього процесу та забезпечення всебічного розвитку здобувачів освіти. Використання новітніх цифрових технологій, психометричних інструментів і сучасних діагностичних методик створює умови для більш точного, об’єктивного та індивідуалізованого оцінювання рівня сформованості компетентностей, особистісних характеристик і навчальних досягнень здобувачів освіти [1].

Актуальність дослідження зумовлена низкою чинників, що визначають специфіку функціонування сучасної системи освіти. Насамперед варто відзначити ускладнення організації освітнього процесу, його цифровізацію та активне впровадження дистанційних і змішаних форм навчання, що потребує застосування більш ефективних і науково обґрунтованих підходів до психолого-педагогічної діагностики. Традиційні методи оцінювання в умовах сучасних освітніх трансформацій не завжди забезпечують належний рівень об’єктивності, достовірності та адаптивності результатів.

У зв’язку з цим особливої значущості набувають інноваційні підходи до психолого-педагогічної діагностики, які сприяють удосконаленню процесу виявлення індивідуальних особливостей здобувачів освіти, визначенню їхніх освітніх потреб і потенційних можливостей. Використання сучасних діагностичних технологій забезпечує реалізацію особистісно орієнтованого підходу, створює умови для підвищення рівня навчальної успішності, розвитку мотивації до навчання та оптимізації організації освітнього процесу загалом.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Актуальність теми полягає у її практичній та теоретичній значущості для модернізації сучасної освіти, удосконалення системи оцінювання й підвищення ефективності професійної діяльності педагогів і психологів відповідно до сучасних освітніх викликів.

Теоретико-методологічне підґрунтя дослідження становлять наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених, присвячені проблемам психолого-педагогічної діагностики, інноваційних підходів до оцінювання результатів навчання, а також удосконаленню освітнього процесу в умовах сучасних трансформацій. Особливу цінність для нашого дослідження мають праці А. Цирдан [1], Г. Рахматової [2], А. Харківської [3], С. Пєхарєвої та А. Пєхарєвої [4], Х. Шапаренко [5], Ю. Ботузової, В. Винниченка, О. Ієвлєва, І. Окіпняка, К. Яндоли та Т. Чаркіної [6], Х. Саїдової та М. Ергашевої [7], Н. Малій та Л. Дяченко [8], А. Обухівської [9], Ю. Сосніч, К. Тороп, Т. Дехтяренко, О. Колишкін, Ю. Косенко та І. Омельченко [10], Т. Щербань та Г. Щербань [11], Ж. Макаренко, І. Осадчої, Л. Анісімової, О. Ваганової та І. Руденка [12] та ін.

Аналіз сучасних наукових досліджень свідчить про значний інтерес учених до проблеми психолого-педагогічної діагностики в освітньому середовищі. Зокрема, А. Цирдан у своїх наукових розвідках розглядає інноваційні технології професійної підготовки майбутніх економістів у системі неперервної освіти, акцентуючи увагу на важливості використання психолого-педагогічної діагностики як засобу підвищення якості професійної підготовки [1]. Г. Рахматова досліджує сутність педагогічної діагностики, її функції та роль у забезпеченні ефективності освітнього процесу [2]. У працях А. Харківської висвітлено питання психолого-педагогічної діагностики якості освітніх послуг у закладах вищої освіти, а також окреслено основні критерії оцінювання ефективності освітньої діяльності [3].

Вагомий внесок у дослідження проблеми психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами здійснили С. Пєхарєва та А. Пєхарєва, які розкрили специфіку застосування біопсихосоціальної моделі допомоги та особливості діагностичного супроводу дітей з порушеннями розвитку [4]. Праці Х. Шапаренко присвячені аналізу психолого-педагогічного інструментарію діагностики дітей дошкільного віку, зокрема питанням добору ефективних методик оцінювання розвитку дитини [5].

Інноваційні підходи до оцінювання результатів навчання, використання сучасних технологій та створення об’єктивних інструментів діагностики ґрунтовно досліджують Ю. Ботузова та співавтори [6]. Х. Саїдова та М. Ергашева акцентують увагу на значенні педагогічної діагностики у професійній діяльності педагога та визначають її як важливий компонент управління освітнім процесом [7]. Н. Малій та Л. Дяченко висвітлюють особливості застосування інноваційних методів психолого-педагогічної діагностики у роботі з дітьми з інвалідністю, підкреслюючи необхідність адаптації діагностичних методик до індивідуальних потреб здобувачів освіти [8].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Особливості психолого-педагогічної діагностики розвитку дітей молодшого дошкільного віку розглядає А. Обухівська [9], тоді як Ю. Сосніч та співавтори аналізують психолого-педагогічні засади організації дистанційного навчання дітей молодшого шкільного віку з порушенням когнітивного розвитку [10]. Т. Щербань та Г. Щербань у своїх дослідженнях акцентують увагу на психолого-педагогічних аспектах професійної підготовки майбутніх педагогів, підкреслюючи значення діагностичної компетентності в структурі професійної діяльності сучасного вчителя [11].

Аналіз наукових праць дає підстави стверджувати, що проблема психолого-педагогічної діагностики є предметом активного наукового пошуку. Дослідники висвітлюють як традиційні, так і інноваційні методи діагностики, особливості їх застосування в різних освітніх умовах, а також питання забезпечення індивідуалізації освітнього процесу. Водночас недостатньо дослідженими залишаються питання комплексного впровадження інноваційних психолого-педагогічних діагностичних технологій в умовах цифровізації освіти, інтеграції дистанційного навчання та адаптації сучасних діагностичних методик до нових освітніх викликів. Саме зазначені аспекти становлять предмет подальшого наукового аналізу та визначають спрямованість даного дослідження.

Метою статті є комплексне дослідження впливу інноваційних методів психолого-педагогічної діагностики на ефективність сучасного освітнього процесу, а також визначення актуальних проблем і перспектив подальшого розвитку діагностичних технологій в умовах модернізації та цифровізації освіти. Особлива увага приділяється аналізу можливостей використання інноваційних діагностичних підходів для підвищення якості освітньої діяльності, забезпечення індивідуалізації навчання та вдосконалення професійної діяльності педагогів.

Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання дослідження**:

1) розкрити теоретичні підходи до трактування поняття «психолого-педагогічна діагностика», визначити її сутність, структурні компоненти та основні функції в системі сучасної освіти;

2) здійснити класифікацію інноваційних методів психолого-педагогічної діагностики, охарактеризувати їх особливості та провести порівняльний аналіз традиційних і сучасних діагностичних методів у контексті організації освітнього процесу;

3) проаналізувати основні проблеми впровадження інноваційних методів психолого-педагогічної діагностики в освітню практику та окреслити перспективи їх подальшого розвитку в умовах цифрової трансформації освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних умовах розвитку освіти, що характеризуються активною цифровізацією, зміною підходів до організації навчання та посиленням уваги до особистісно орієнтованої моделі освіти, особливої актуальності набуває проблема отримання достовірної психолого-педагогічної інформації про здобувача освіти та учнівський колектив загалом. Ефективна реалізація освітніх і виховних завдань значною мірою

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

залежить від здатності педагога враховувати індивідуальні особливості особистості, рівень її розвитку, мотивацію, пізнавальні можливості та соціально-психологічні характеристики. Саме тому сучасний педагог має не лише забезпечувати передачу знань, а й створювати сприятливе освітнє середовище, орієнтоване на гармонійний розвиток особистості, формування позитивного психологічного клімату та підтримку конструктивної взаємодії в учнівському колективі [9].

За таких умов професійна діяльність педагога потребує високого рівня психолого-педагогічної компетентності, що передбачає володіння не лише ґрунтовними знаннями з фахової дисципліни та сучасними методиками навчання, а й умінням здійснювати комплексне вивчення особистості здобувача освіти. Важливого значення набуває здатність педагога аналізувати психофізіологічні, психологічні та індивідуально-особистісні особливості здобувачів освіти, прогнозувати їхній розвиток та своєчасно виявляти труднощі, що можуть виникати у процесі навчання й соціалізації. Зазначене актуалізує необхідність використання сучасних методів психолого-педагогічної діагностики, які забезпечують об’єктивність, системність та наукову обґрунтованість отриманих результатів.

Дослідження проблеми впровадження інноваційних методів психолого-педагогічної діагностики має важливе значення для всіх суб’єктів освітнього процесу, оскільки сприяє вдосконаленню якості освіти та підвищенню ефективності професійної діяльності педагогів [13]. Зокрема, застосування сучасних діагностичних технологій дає змогу більш точно визначати освітні потреби, здібності та потенційні можливості здобувачів освіти, що створює передумови для підвищення результативності навчання та особистісного розвитку.

Інноваційні методи психолого-педагогічної діагностики забезпечують педагогів ефективним інструментарієм для реалізації індивідуального та диференційованого підходів у навчанні, що особливо важливо в умовах інклюзивної та компетентнісно орієнтованої освіти. Їх використання сприяє більш глибокому вивченню особистісних характеристик здобувачів освіти, виявленню сильних сторін, потенціалу розвитку, а також труднощів, які потребують своєчасної психолого-педагогічної підтримки.

Крім того, стрімкий розвиток інформаційних технологій, зростання обсягів інформації та трансформація сучасного освітнього середовища зумовлюють потребу у впровадженні нових, більш адаптивних і технологічно орієнтованих методів діагностики. Сучасна освіта потребує інструментів, здатних оперативно реагувати на зміни в освітньому просторі, забезпечувати моніторинг результатів навчання та сприяти формуванню конкурентоспроможної, соціально активної та професійно підготовленої особистості.

Водночас дослідження інноваційних методів психолого-педагогічної діагностики має важливе теоретичне значення, оскільки сприяє розвитку

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

наукових підходів у галузі педагогіки та психології, розширенню методологічної бази освітніх досліджень і вдосконаленню практики застосування сучасних діагностичних технологій.

Дослідження інноваційних методів психолого-педагогічної діагностики та аналіз їх впливу на освітній процес є важливим напрямом сучасних наукових пошуків, що має суттєве значення для подальшого розвитку системи освіти, підвищення якості освітніх послуг та забезпечення ефективного особистісного й професійного розвитку здобувачів освіти.

Комплексна психолого-педагогічна діагностика є важливим складником сучасного освітнього процесу, оскільки передбачає системний, всебічний та науково обґрунтований аналіз особистості здобувача освіти. Її основна мета полягає у виявленні позитивних і негативних аспектів навчальної діяльності, визначенні чинників, що впливають на освітні результати, а також розробленні практичних заходів, спрямованих на забезпечення гармонійного розвитку особистості та підвищення ефективності освітнього процесу [10].

Такий підхід ґрунтується на тісній взаємодії всіх учасників освітнього процесу, насамперед педагогічних працівників, психологів, соціальних педагогів та інших фахівців, які здійснюють спільне збирання, аналіз та інтерпретацію інформації про здобувача освіти, його індивідуальні особливості, соціальне середовище та умови навчання.

Комплексність психолого-педагогічної діагностики полягає не лише у виявленні труднощів у навчанні чи поведінці, а й у визначенні сильних сторін особистості, її внутрішніх ресурсів, потенційних можливостей і факторів, що сприяють успішному розвитку.

Особливого значення комплексна психолого-педагогічна діагностика набуває у процесі виявлення причин навчальних труднощів, зниження мотивації або проблем соціалізації здобувачів освіти. Це створює передумови для своєчасного впровадження корекційних, розвивальних і підтримувальних заходів, спрямованих на покращення процесу засвоєння знань, формування компетентностей та забезпечення успішної адаптації особистості до сучасного освітнього середовища.

Комплексна психолого-педагогічна діагностика також відіграє важливу роль у визначенні рівня розвитку, вихованості та соціальної зрілості здобувача освіти з урахуванням впливу сім'ї, соціального оточення, освітнього середовища та інших чинників, що формують особистість. Вона розглядається як важливий інструмент забезпечення якості освіти, удосконалення освітнього процесу та створення умов для гармонійного особистісного розвитку [14].

С. Пєхарєва та А. Пєхарєва розглядають психолого-педагогічну діагностику як систему методів і прийомів, що застосовуються в освітній сфері для збору, аналізу та оцінювання психологічних, педагогічних та інших характеристик здобувачів освіти з метою визначення рівня їх академічного розвитку, психологічного стану та особистісного зростання [4]. Таке трактування

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

підкреслює міждисциплінарний характер психолого-педагогічної діагностики та її значення для забезпечення індивідуалізації навчання.

На думку Г. Рахматової, педагогічна діагностика є важливим інструментом дослідження педагогічної діяльності, що дає змогу спрямовувати її на вирішення актуальних практичних завдань, підвищення професійної компетентності педагога, рівня знань і вихованості здобувачів освіти [2]. Таким чином, діагностика виступає не лише засобом оцінювання результатів навчання, а й важливим механізмом професійного вдосконалення педагогічних працівників.

Х. Шапаренко та співавтори визначають психолого-педагогічну діагностику як процес вимірювання, оцінювання та інтерпретації психологічних і педагогічних характеристик особистості або групи з метою визначення рівня навчального прогресу, освітніх потреб і потенційних можливостей [5]. У такому контексті психолого-педагогічна діагностика спрямована на визначення рівня розвитку когнітивної, емоційної та соціальної сфер особистості, що забезпечує оптимізацію освітнього процесу та створює умови для максимальної реалізації потенціалу здобувачів освіти. Її основним завданням є забезпечення педагога оперативною, достовірною та систематизованою інформацією про чинники, які впливають на ефективність освітньої діяльності та розвиток особистості [7].

Водночас педагогічна діагностика виступає важливим інструментом організації методичної роботи в закладах освіти, забезпечуючи науково обґрунтований підхід до професійного й особистісного розвитку педагогів. Вона дає змогу своєчасно виявляти труднощі у професійній діяльності, аналізувати причини їх виникнення та визначати ефективні шляхи подолання. Крім того, педагогічна діагностика сприяє виявленню сильних сторін педагогічної діяльності, їх подальшому розвитку та розробленню індивідуальних моделей викладання відповідно до сучасних освітніх вимог [7].

Психолого-педагогічну діагностику доцільно розглядати як комплексну систему методів, засобів і технологій, що використовуються в освітньому процесі для збору, аналізу та оцінювання психологічних, педагогічних і соціальних характеристик здобувачів освіти з метою забезпечення їхнього особистісного розвитку, підвищення ефективності навчання та створення оптимальних умов для формування компетентної, соціально активної особистості.

Застосування психолого-педагогічної діагностики забезпечує підвищення якості освіти, удосконалення змісту та організації педагогічної діяльності, а також ефективність управління освітнім процесом. У сучасних закладах освіти такий підхід активно впроваджується як засіб аналізу досягнень, виявлення недоліків і визначення стратегічних напрямів розвитку, що сприяє досягненню високих освітніх результатів та забезпеченню сталого розвитку освітнього середовища.

У контексті дослідження сутності психолого-педагогічної діагностики доцільно окреслити її основні функції, оскільки саме вони визначають її зміст, практичне значення та забезпечують об’єктивність і результативність діагнос-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

тичного процесу. Формування й розвиток зазначених функцій є необхідною умовою ефективної професійної діяльності сучасного педагога, здатного здійснювати науково обґрунтований аналіз освітнього процесу та забезпечувати особистісно орієнтований підхід до навчання й виховання здобувачів освіти.

Однією з провідних функцій психолого-педагогічної діагностики є *функція інформаційного забезпечення* або зворотного зв'язку, що полягає в отриманні, систематизації та аналізі інформації про здобувачів освіти, їхній психоемоційний стан, інтереси, потреби, особливості поведінки та взаємодії із соціальним середовищем. Реалізація цієї функції дає змогу педагогу ефективно керувати освітнім процесом, приймати обґрунтовані педагогічні рішення та своєчасно реагувати на труднощі, що виникають у процесі навчання і виховання.

Завдяки функції інформаційного забезпечення педагог отримує можливість досліджувати особливості поведінки здобувачів освіти в різних видах діяльності – навчальній, ігровій, комунікативній, дозвіллєвій – та формувати об'єктивне уявлення про їхній особистісний розвиток. Водночас така функція сприяє реалізації індивідуального підходу, оскільки на основі отриманих даних педагог може адаптувати зміст і методи навчання до потреб конкретного здобувача освіти, запобігаючи перевантаженню або надмірному ускладненню освітнього процесу.

Прогностична функція психолого-педагогічної діагностики спрямована на визначення перспектив розвитку особистості та прогнозування результатів освітнього процесу. Її реалізація передбачає встановлення причинно-наслідкових зв'язків між умовами навчання, педагогічними засобами та результатами освітньої діяльності. Це дає змогу педагогу не лише оцінювати актуальний стан розвитку здобувачів освіти, а й прогнозувати можливі зміни, визначати фактори позитивного або негативного впливу та своєчасно коригувати педагогічну діяльність.

Прогностична функція є особливо важливою в умовах сучасної освіти, оскільки дозволяє планувати індивідуальні освітні траєкторії, визначати потенційні труднощі та створювати умови для максимальної реалізації особистісного потенціалу здобувачів освіти. Значного поширення така функція набула у педагогічних дослідженнях, де прогнозування результатів освітньої діяльності виступає важливим елементом наукового аналізу.

Функція контролю та корекції забезпечує можливість управління освітнім процесом шляхом виявлення труднощів, недоліків і проблем, які виникають у здобувачів освіти під час навчання. На основі результатів діагностики педагог отримує можливість своєчасно вносити корективи до змісту, форм і методів навчання, а також використовувати розвивальний потенціал освіти для підвищення ефективності педагогічної діяльності.

Реалізація цієї функції ґрунтується на зіставленні результатів діагностики з певними нормами, критеріями або моделями, що забезпечує об'єктивність оцінювання та створює умови для визначення рівня досягнення освітніх цілей.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Корекційна діяльність дає змогу не лише усувати труднощі, а й підтримувати позитивну динаміку розвитку особистості.

Оціночна функція психолого-педагогічної діагностики полягає у визначенні ступеня змін, що відбуваються в розвитку педагогічного об'єкта у конкретний період часу, а також у встановленні залежності цих змін від педагогічного впливу. Вона забезпечує можливість кількісного та якісного оцінювання результатів освітньої діяльності, професійної компетентності педагога та ефективності застосованих методик навчання й виховання.

Саме завдяки оціночній функції створюються умови для об'єктивного аналізу педагогічного досвіду, визначення результативності освітніх програм та оцінювання цінності отриманих результатів [2]. Вона є важливим інструментом моніторингу якості освіти та вдосконалення педагогічної практики.

Аналітична функція психолого-педагогічної діагностики відіграє ключову роль у процесі збору, систематизації, обробки та інтерпретації інформації, отриманої в ході освітньої діяльності. Її реалізація передбачає аналіз освітніх досягнень здобувачів освіти, ведення статистичних спостережень, визначення закономірностей і тенденцій розвитку освітнього процесу.

Завдяки аналітичній функції стає можливим об'єктивне оцінювання ефективності освітніх програм, педагогічних технологій та методів навчання. Вона сприяє прийняттю науково обґрунтованих управлінських і педагогічних рішень, що позитивно впливає на якість освіти та результативність навчально-виховного процесу.

Виховна функція психолого-педагогічної діагностики полягає у її здатності впливати на процес формування особистості здобувача освіти, розвиток морально-етичних якостей, соціальних компетентностей і системи цінностей. Результати діагностики можуть використовуватися педагогами як важливе джерело інформації для організації виховної роботи та створення сприятливих умов для гармонійного розвитку особистості.

Крім того, психолого-педагогічна діагностика дає змогу виявляти проблеми у сфері морального розвитку, міжособистісної взаємодії та соціальної поведінки здобувачів освіти. Це створює можливості для надання своєчасної педагогічної підтримки, проведення корекційної роботи та формування позитивного соціального досвіду.

Мотиваційна функція психолого-педагогічної діагностики визначається її впливом на формування позитивної навчальної мотивації та стимулювання особистісного розвитку здобувачів освіти. Отримання об'єктивної інформації про власні освітні результати, рівень досягнень і перспективи розвитку сприяє формуванню внутрішньої мотивації до навчання, самовдосконалення та досягнення поставлених цілей.

Результати діагностики допомагають здобувачам освіти усвідомити власний потенціал, визначити напрями подальшого розвитку та сформувати відповідальне ставлення до освітньої діяльності. У цьому контексті мотиваційна

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

функція сприяє підтриманню стійкого інтересу до навчання, активізації пізнавальної діяльності та підвищенню загальної ефективності освітнього процесу.

Функції психолого-педагогічної діагностики мають комплексний і взаємопов'язаний характер, забезпечуючи інформаційне, аналітичне, прогностичне, корекційне, виховне та мотиваційне підґрунтя сучасного освітнього процесу. Їх реалізація сприяє підвищенню якості освіти, ефективності педагогічної діяльності та створенню умов для всебічного розвитку особистості здобувача освіти.

Висновки. Отже, у результаті дослідження встановлено, що психолого-педагогічна діагностика є важливим складником сучасного освітнього процесу та ефективним інструментом підвищення якості освіти. В умовах цифровізації та модернізації освітнього середовища особливого значення набувають інноваційні підходи до діагностики, які забезпечують об'єктивність оцінювання, індивідуалізацію навчання та своєчасне виявлення освітніх потреб здобувачів освіти.

У ході дослідження з'ясовано сутність психолого-педагогічної діагностики, визначено її основні функції та охарактеризовано роль у забезпеченні ефективності освітнього процесу. Доведено, що використання сучасних діагностичних технологій сприяє розвитку особистості здобувача освіти, підвищенню мотивації до навчання, удосконаленню педагогічної діяльності та оптимізації освітнього середовища.

Водночас встановлено, що впровадження інноваційних підходів до психолого-педагогічної діагностики супроводжується певними труднощами, зокрема недостатнім рівнем методичного забезпечення, потребою у вдосконаленні цифрових інструментів та підготовці педагогічних працівників до їх ефективного використання.

Перспективи подальших наукових досліджень убачаємо у розробленні та впровадженні сучасних цифрових технологій психолого-педагогічної діагностики, адаптації діагностичних методик до умов дистанційного та інклюзивного навчання, а також у підвищенні рівня цифрової компетентності педагогів.

Література:

1. Cirdan A. P. Innovative technologies of professional training of future economists in the system of continuous education. *Humanitarian Balkan Research*. 2019. Vol. 2, № 4. P. 27–30.

2. Rakhmatova H. A. Pedagogical diagnostics in the educational process. *International Journal of Culture and Modernity*. 2022. Vol. 17. P. 402–402. URL: https://ijcm.academicjournal.io/index.php/ijcm/article/view/352/375 (дата звернення: 09.05.2026).

3. Харківська А. Психолого-педагогічна діагностика якості освіти у педагогічному закладі вищої освіти. *Імплементація європейських стандартів в українські освітні дослідження* / за ред. С. Щудло, О. Заболотної, Л. Загоруйко. Львів : ТзОВ «Трек-ЛТД», 2018. С. 176–178.

4. Пєхарєва С. В., Пєхарєва А. С. Особливості психолого-педагогічного супроводу дітей з особливостями розвитку в рамках біопсихосоціальної моделі допомоги. *Розвиток національної педагогічної освіти у подіях і персоналіях: особливості, здобутки та*

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

перспективи. Харків: ФОП Петров В. В., 2020. С. 281–284. URL: http://repository.khpa.edu.ua//jspui/handle/123456789/2356 (дата звернення: 09.05.2026).

5. Шапаренко Х., Чаговець А., Пєхарєва С. та ін. *Психолого-педагогічний інструментарій діагностики дітей дошкільного віку*. Харків : ФОП Фімільянов, 2018. 128 с.

6. Botuzova Y., Iievliev O., Okipniak I., Yandola K., Charkina T. Innovative approaches to assessment in pedagogical practice: New technologies, methods and development of objective assessment tools. *Cadernos de Educação Tecnologia e Sociedade*. 2023. Vol. 16, № 2. P. 386–398. DOI: https://doi.org/10.14571/brajets.v16.n2.386-398

7. Saidova X. X., Ergasheva M. R. Pedagogical diagnosis and its role in pedagogical activity. *Best Journal of Innovation in Science, Research and Development*. 2023. Vol. 2, № 3. P. 21–25. URL: https://www.bjisrd.com/index.php/bjisrd/article/view/87 (дата звернення: 09.05.2026).

8. Malii N., Dyachenko L. The peculiarities of using innovative methods of psychological and pedagogical diagnosis of children with disabilities. *Scientific Papers of Berdiansk State Pedagogical University. Series: Pedagogical Sciences*. 2021. № 2. P. 82–88. DOI: https://doi.org/10.31494/2412-9208-2021-1-2-82-88

9. Обухівська А. Г. Методика психолого-педагогічного вивчення розвитку молодших дошкільників. *Scientific Journal Virtus*. 2019. № 38. С. 60–65. URL: http://virtus.conference-ukraine.com.ua/Journal38.pdf (дата звернення: 09.05.2026).

10. Sosnich Y., Torop K., Dehtiarenko T. et al. Psychological and pedagogical principles of the organization of distance learning of primary school-aged children with cognitive development disorder. *Revista Eduweb*. 2022. Vol. 16, № 2. P. 208–222. URL: https://www.revistaeduweb.org/index.php/eduweb/article/view/444 (дата звернення: 09.05.2026).

11. Shcherban T. D., Schcherban G. V. Psychological and pedagogical features of training future teachers (primary school). *Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series "Pedagogy and Psychology"*. 2021. Vol. 7, № 2. P. 125–131. DOI: https://doi.org/10.52534/msu-pp.7(2).2021.125-131

12. Makarenko J. V., Osadchaya I. V., Anisimova L. S. et al. Development and implementation of a special seminar "Innovative pedagogical technologies". *Amazonia Investiga*. 2020. Vol. 9, № 29. P. 15–21. DOI: http://dx.doi.org/10.34069/AI/2020.29.05.2

13. Danylchenko-Cherniak O. Creative and collaborative learning during russian-Ukrainian war period: Philological aspects. *Philological Treatises*. 2023. Vol. 15, № 1. P. 51–61. URL: https://tractatus.sumdu.edu.ua/index.php/journal/article/view/1069 (дата звернення: 09.05.2026).

14. Anvar D. The relevance of teaching social and humanitarian sciences in the education of the future generation. *American Journal of Social and Humanitarian Research*. 2022. Vol. 3, № 5. P. 344–348. URL: https://www.globalresearchnetwork.us/index.php/ajshr/article/view /1133/1051 (дата звернення: 09.05.2026).

References:

1. Cirdan, A.P. (2019). Innovative technologies of professional training of future economists in the system of continuous education. Humanitarian Balkan Research. Vol. 2. № 4. P. 27–30.

2. Rakhmatova, H.A. (2022). Pedagogical diagnostics in the educational process. International Journal of Culture and Modernity. Vol. 17. P. 402–402. URL: https://ijcm.academicjournal.io/index.php/ijcm/article/view/352/375 (accessed: 09.05.2026).

3. Kharkivska, A. (2018). Psykholoho-pedahohichna diahnostyka yakosti osvity u pedahohichnomu zakladi vyshchoi osvity [Psychological and pedagogical diagnostics of education quality in a pedagogical institution of higher education]. In: Shchudlo, S., Zabolotna, O., Zahoruiko, L. (Eds.). Implementatsiia yevropeiskykh standartiv v ukrainski osvitni doslidzhennia [Implementation of European standards in Ukrainian educational research]. Lviv: TzOV «Trek-LTD». P. 176–178 [in Ukrainian].

ISSN 2786-4952 Online

4. Piekharieva, S.V., Piekharieva, A.S. (2020). Osoblyvosti psykholoho-pedahohichnoho suprovodu ditei z osoblyvostiamy rozvytku v ramkakh biopsykhosotsialnoi modeli dopomohy [Features of psychological and pedagogical support of children with developmental peculiarities within the biopsychosocial model of assistance]. Rozvytok natsionalnoi pedahohichnoi osvity u podiiakh i personaliiakh: osoblyvosti, zdobutky ta perspektyvy [Development of national pedagogical education in events and personalities: features, achievements and prospects]. Kharkiv: FOP Petrov V.V. P. 281–284. URL: http://repository.khpa.edu.ua//jspui/handle/123456789/2356 (accessed: 09.05.2026) [in Ukrainian].

5. Shaparenko, Kh., Chahovets, A., Piekharieva, S. et al. (2018). Psykholoho-pedahohichnyi instrumentarii diahnostyky ditei doshkilnoho viku [Psychological and pedagogical diagnostic tools for preschool children]. Kharkiv: FOP Fimilianov. 128 p. [in Ukrainian].

6. Botuzova, Y., Iievliev, O., Okipniak, I., Yandola, K., Charkina, T. (2023). Innovative approaches to assessment in pedagogical practice: New technologies, methods and development of objective assessment tools. Cadernos de Educação Tecnologia e Sociedade. Vol. 16. № 2. P. 386–398. DOI: https://doi.org/10.14571/brajets.v16.n2.386-398

7. Saidova, X.X., Ergasheva, M.R. (2023). Pedagogical diagnosis and its role in pedagogical activity. Best Journal of Innovation in Science, Research and Development. Vol. 2. № 3. P. 21–25. URL: https://www.bjisrd.com/index.php/bjisrd/article/view/87 (accessed: 09.05.2026).

8. Malii, N., Dyachenko, L. (2021). The peculiarities of using innovative methods of psychological and pedagogical diagnosis of children with disabilities. Scientific Papers of Berdiansk State Pedagogical University. Series: Pedagogical Sciences. № 2. P. 82–88. DOI: https://doi.org/10.31494/2412-9208-2021-1-2-82-88

9. Obukhivska, A.H. (2019). Metodyka psykholoho-pedahohichnoho vyvchennia rozvytku molodshykh doshkilnykiv [Methodology of psychological and pedagogical study of the development of younger preschoolers]. Scientific Journal Virtus. № 38. P. 60–65. URL: http://virtus.conference-ukraine.com.ua/Journal38.pdf (accessed: 09.05.2026) [in Ukrainian].

10. Sosnich, Y., Torop, K., Dehtiarenko, T. et al. (2022). Psychological and pedagogical principles of the organization of distance learning of primary school-aged children with cognitive development disorder. Revista Eduweb. Vol. 16. № 2. P. 208–222. URL: https://www.revistaeduweb.org/index.php/eduweb/article/view/444 (accessed: 09.05.2026).

11. Shcherban, T.D., Schcherban, G.V. (2021). Psychological and pedagogical features of training future teachers (primary school). Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series "Pedagogy and Psychology". Vol. 7. № 2. P. 125–131. DOI: https://doi.org/10.52534/msu-pp.7(2).2021.125-131

12. Makarenko, J.V., Osadchaya, I.V., Anisimova, L.S. et al. (2020). Development and implementation of a special seminar "Innovative pedagogical technologies". Amazonia Investiga. Vol. 9. № 29. P. 15–21. DOI: http://dx.doi.org/10.34069/AI/2020.29.05.2

13. Danylchenko-Cherniak, O. (2023). Creative and collaborative learning during russian-Ukrainian war period: Philological aspects. Philological Treatises. Vol. 15. № 1. P. 51–61. URL: https://tractatus.sumdu.edu.ua/index.php/journal/article/view/1069 (accessed: 09.05.2026).

14. Anvar, D. (2022). The relevance of teaching social and humanitarian sciences in the education of the future generation. American Journal of Social and Humanitarian Research. Vol. 3. № 5. P. 344–348. URL: https://www.globalresearchnetwork.us/index.php/ajshr/article/view/1133/1051 (accessed: 09.05.2026).

Дата першого надходження статті до видання: 26.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК – 378.147:004.8:004.4:37.091.12

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1058-1067

Кубік Михайло Анатолійович аспірант кафедри інформатики та методики її навчання, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, https://orcid.org/0009-0001-3024-2057

Мартинюк Сергій Володимирович кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри інформатики та методики її навчання, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0002-5611-3317

ІНТЕГРАЦІЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ПІДГОТОВКУ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНФОРМАТИКИ ДО ВИКОРИСТАННЯ ПЛАТФОРМ ДЛЯ РОЗРОБКИ ТА ОЦІНКИ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Анотація. У статті розглянуто особливості інтеграції штучного інтелекту у підготовку майбутніх учителів інформатики до використання платформ для розробки та оцінки програмного забезпечення. Актуальність теми зумовлена цифровізацією освіти, поширенням генеративного ШІ, розвитком автоматизованої перевірки програмного коду та потребою оновлення професійної підготовки педагогічних кадрів.

Визначено, що робота з інтелектуальними системами має сприяти розвитку ШІ грамотності, методичного мислення, критичного ставлення до згенерованих результатів і відповідального застосування цифрових інструментів у навчанні програмування. Штучний інтелект може використовуватися для створення навчальних матеріалів, добору практичних завдань, пояснення фрагментів коду, генерації тестових випадків, аналізу типових помилок і підготовки індивідуалізованого зворотного зв'язку. Водночас результати роботи таких систем потребують перевірки, оскільки можуть містити неточності або некоректні програмні рішення.

Охарактеризовано значення платформ GitHub Classroom і Moodle CodeRunner у підготовці педагогів до організації практичної роботи з програмування. Такі середовища дають змогу працювати з репозиторіями коду, створювати навчальні завдання, налаштовувати автоматизоване тестування, аналізувати результати виконання робіт і формувати зворотний зв'язок. Підкреслено, що автоматизована перевірка має поєднуватися з оцінюванням логіки розв'язання, якості коду, самостійності учня та здатності пояснити власне рішення.

Окрему увагу приділено академічній доброчесності, прозорості використання ШІ та правилам його допустимого застосування в освітньому процесі.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Обґрунтовано, що ефективна підготовка майбутніх учителів інформатики має охоплювати технічне опанування цифрових платформ, проєктування навчальних завдань, формування критеріїв оцінювання та відповідальне використання інтелектуальних систем.

Ключові слова: штучний інтелект, генеративний ШІ, майбутні учителі інформатики, професійна підготовка, навчання програмування, автоматизоване оцінювання, GitHub Classroom, Moodle CodeRunner, академічна доброчесність.

Kubik Mykhailo Anatoliiovych PhD Student Department of Informatics and Methods of Teaching of Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil, https://orcid.org/0009-0001-3024-2057

Martyniuk Serhii Volodymyrovych PhD of Physics and Mathematics, Associate Professor of the Department of Informatics and Methods of Teaching of Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil, https://orcid.org/0000-0002-5611-3317

INTEGRATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE INTO THE TRAINING OF FUTURE COMPUTER SCIENCE TEACHERS FOR THE USE OF SOFTWARE DEVELOPMENT AND ASSESSMENT PLATFORMS

Abstract. The article examines the features of integrating artificial intelligence into the training of future computer science teachers for the use of software development and assessment platforms. The relevance of the topic is determined by the digitalization of education, the spread of generative AI, the development of automated program code assessment, and the need to update the professional training of teaching staff.

It is determined that working with intelligent systems should contribute to the development of AI literacy, methodological thinking, a critical attitude toward generated results, and the responsible use of digital tools in programming education. Artificial intelligence can be used to create educational materials, select practical tasks, explain code fragments, generate test cases, analyze typical errors, and prepare individualized feedback. At the same time, the results produced by such systems require verification, as they may contain inaccuracies or incorrect programming solutions.

The significance of GitHub Classroom and Moodle CodeRunner platforms in preparing teachers to organize practical programming activities is characterized. Such environments make it possible to work with code repositories, create learning tasks, configure automated testing, analyze the results of completed assignments, and provide feedback. It is emphasized that automated assessment should be combined with the evaluation of solution logic, code quality, student independence, and the ability to explain one’s own solution.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Special attention is paid to academic integrity, transparency in the use of AI, and the rules for its permissible application in the educational process. It is substantiated that effective training of future computer science teachers should include technical mastery of digital platforms, the design of learning tasks, the development of assessment criteria, and the responsible use of intelligent systems.

Keywords: artificial intelligence, generative AI, future computer science teachers, professional training, programming education, automated assessment, GitHub Classroom, Moodle CodeRunner, academic integrity.

Постановка проблеми. Впродовж останніх років цифровізація освіти, поширення технологій штучного інтелекту та використання програмних платформ істотно змінюють вимоги до підготовки педагогічних кадрів у галузі інформатики. Майбутній фахівець має опановувати алгоритмізацію, мови програмування та інформаційні технології в поєднанні з умінням організовувати навчальну діяльність у середовищах розробки програмного забезпечення, системах автоматизованого тестування, онлайн платформах для виконання практичних завдань і репозиторіях коду.

В Україні розвиток штучного інтелекту визначено одним із пріоритетних напрямів у сфері наукових і технологічних досліджень. У Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні серед проблем, що потребують розв’язання, зазначено низький рівень цифрової грамотності, недостатню якість освітніх програм, відсутність сучасних програм підвищення кваліфікації викладачів у галузі штучного інтелекту та потребу в підготовці конкурентоздатних фахівців [1]. Для інформатичної освіти це має особливе значення, оскільки вона забезпечує формування в учнів навичок програмування, критичного мислення та відповідального використання цифрових технологій.

Професійний стандарт учителя закладу загальної середньої освіти передбачає здатність організовувати навчання, формувати ключові компетентності здобувачів освіти, забезпечувати зворотний зв’язок та оцінювати результати навчання на засадах об’єктивності, прозорості й академічної доброчесності [2]. У цьому контексті платформи для розробки та оцінки програмного забезпечення варто розглядати як складник методичної підготовки, що допомагає організовувати практичну роботу учнів, автоматизувати перевірку програмного коду, аналізувати типові помилки та надавати індивідуалізований зворотний зв’язок.

Водночас застосування штучного інтелекту в освіті супроводжується ризиками, пов’язаними з академічною доброчесністю, достовірністю згенерованої інформації, захистом персональних даних, прозорістю оцінювання та надмірною залежністю здобувачів освіти від автоматизованих рішень [3]. Тому інтеграція ШІ у професійну підготовку педагогів має бути спрямована на формування здатності педагогічно доцільно добирати цифрові інструменти,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

застосовувати їх у навчанні програмування та забезпечувати відповідальне використання інтелектуальних систем в освітньому середовищі.

Отже, актуальною є проблема визначення підходів до інтеграції штучного інтелекту у підготовку майбутніх учителів інформатики, зокрема в аспекті використання платформ для розробки та оцінки програмного забезпечення, що поєднують технічну, методичну, оцінювальну та етичну складові професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема інтеграції штучного інтелекту в освіту активно розглядається у міжнародних і вітчизняних документах та наукових працях. У матеріалах UNESCO наголошується на потребі людоцентричного, етичного й педагогічно обґрунтованого використання генеративного ШІ, а також на формуванні відповідних компетентностей у педагогів [4; 5]. Європейська рамка DigCompEdu визначає основні напрями цифрової професійної діяльності викладача, зокрема роботу з цифровими ресурсами, організацію навчання, оцінювання та розвиток цифрової компетентності здобувачів освіти [6]. У рекомендаціях Computer Science Curricula 2023 окреслено сучасні напрями комп'ютерної освіти та роль штучного інтелекту в оновленні її змісту [7].

Окремі дослідження присвячені використанню генеративного ШІ у навчанні програмування. C. Zastudil, M. Rogalska, C. Kapp, J. Vaughn та S. MacNeil аналізують ставлення студентів і викладачів до таких інструментів, звертаючи увагу на їхній потенціал для пояснення коду, створення навчальних матеріалів і підтримки самостійної роботи [9]. J. Leinonen, A. Hellas, S. Sarsa та інші досліджують можливості великих мовних моделей для пояснення повідомлень про помилки в програмному коді [12]. У систематичному огляді M. Messer, N. C. C. Brown, M. Kölling та M. Shi розглянуто інструменти автоматизованого оцінювання й надання зворотного зв'язку у програмуванні [8].

Практичний аспект проблеми відображено в документації GitHub Classroom та Moodle CodeRunner, які забезпечують організацію навчальних завдань, автоматичне тестування програмного коду й оцінювання результатів роботи студентів [10; 11]. Водночас питання підготовки майбутніх учителів інформатики до поєднаного використання штучного інтелекту, платформ розробки програмного забезпечення та засобів автоматизованого оцінювання потребує подальшої систематизації. Це зумовлює актуальність дослідження методичних підходів до формування відповідних професійних компетентностей.

Мета статті — визначення особливостей інтеграції штучного інтелекту в підготовку майбутніх учителів інформатики до використання платформ для розробки та оцінки програмного забезпечення з урахуванням технічних, методичних, оцінювальних та етичних аспектів їхньої професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Інтеграція штучного інтелекту у підготовку майбутніх учителів інформатики має розглядатися як складова оновлення змісту професійної освіти відповідно до сучасних технологічних змін. ШІ поступово

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

стає інструментом, який впливає на створення навчальних матеріалів, організацію практичної роботи, пояснення складних понять, перевірку результатів і надання зворотного зв'язку. У зв'язку з цим підготовка фахівців у галузі інформатичної освіти повинна передбачати формування здатності усвідомлено використовувати інтелектуальні системи у навчанні програмування, добирати відповідні цифрові засоби та оцінювати їх педагогічну доцільність.

Важливим напрямом такої підготовки є розвиток грамотності у галузі ШІ. Вона охоплює розуміння базових принципів роботи інтелектуальних систем, їхніх можливостей, обмежень і ризиків. Здобувач педагогічної освіти має усвідомлювати, що результати генеративного ШІ потребують перевірки, оскільки можуть містити неточності, неповні пояснення або помилки в програмному коді. У навчанні програмування це має особливе значення, адже автоматично згенероване рішення може зовні виглядати правильним, проте не відповідати умові задачі, ігнорувати обмеження, використовувати надто складні конструкції або бути незрозумілим для учня.

У методичній підготовці доцільно формувати вміння використовувати ШІ як допоміжний інструмент для планування та супроводу навчання. Його можна застосовувати для добору прикладів, пояснення фрагментів коду, створення варіантів практичних завдань, адаптації матеріалів до різного рівня підготовки учнів, підготовки тестових запитань і попереднього аналізу типових помилок. Наприклад, під час вивчення циклів або умовних операторів ШІ може допомогти згенерувати кілька варіантів задач однакової складності, але з різним змістом. Це дає змогу уникати одноманітності вправ і водночас зберігати єдину навчальну мету. Остаточне рішення щодо змісту завдання, критеріїв оцінювання та якості пояснень має залишатися за вчителем. Такий підхід відповідає людоцентричному баченню використання ШІ в освіті, за якого технології підтримують педагогічну діяльність і не замінюють професійне судження педагога [4; 5].

Особливого значення набуває зв'язок між використанням ШІ та формуванням цифрової компетентності. Згідно з підходами DigCompEdu, цифрова компетентність педагога пов'язана з умінням добирати й створювати цифрові ресурси, організовувати навчальну взаємодію, застосовувати цифрові засоби для оцінювання та підтримувати розвиток цифрової компетентності здобувачів освіти [6]. Для підготовки вчителя інформатики ці напрями мають практичне втілення через роботу з платформами для програмування, автоматизованого тестування, спільної розробки й аналізу результатів навчання.

Платформи для розробки та оцінки програмного забезпечення дають змогу організовувати практичну діяльність учнів у цифровому середовищі, відстежувати процес виконання завдань, перевіряти програмний код за наперед визначеними критеріями та формувати зворотний зв'язок. У навчанні програмування результат роботи учня варто оцінювати за кількома параметрами: правильністю алгоритму, якістю коду, проходженням тестів, дотриманням вимог до структури проєкту та здатністю пояснити власне рішення. Такий підхід допомагає

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

уникнути ситуації, коли оцінювання зводиться до факту наявності готової програми.

Одним із прикладів таких інструментів є GitHub Classroom, який дає змогу створювати навчальні завдання на основі репозиторіїв, організовувати роботу студентів із кодом і застосовувати автоматичне тестування. Для підготовки майбутнього вчителя робота з такою платформою має методичне значення, оскільки вона наближує навчальні завдання до реальних практик розробки програмного забезпечення. Учні можуть працювати з версіями коду, отримувати результати перевірки після надсилання роботи, бачити історію змін і поступово вдосконалювати власне рішення [10]. Це також дає змогу вчителю аналізувати процес виконання завдання, а не тільки кінцевий файл із програмою.

У межах підготовки майбутніх педагогів доцільно моделювати повний цикл роботи з таким середовищем. Спочатку здобувачі освіти мають навчитися створювати репозиторій із шаблоном завдання, описом вимог, прикладами запуску програми та тестовими файлами. Далі вони можуть налаштовувати автоматизовану перевірку, визначати мінімальні вимоги до проходження тестів, аналізувати результати виконання завдань і формулювати коментарі для учнів. Така діяльність має значення не тільки для технічного опанування платформи, а й для розвитку методичного мислення. Майбутній учитель вчиться передбачати типові труднощі, добирати рівень складності, формулювати зрозумілі інструкції та розробляти критерії оцінювання.

Іншим прикладом є Moodle CodeRunner, що дозволяє створювати завдання з програмування в середовищі Moodle та автоматично перевіряти код за допомогою тестових наборів. Його використання є доцільним у закладах освіти, де Moodle вже застосовується як основна система управління навчанням. Для вчителя це відкриває можливість поєднувати теоретичні матеріали, практичні завдання, тестування й оцінювання в одному середовищі [11]. Наприклад, після вивчення теми про функції учні можуть отримати завдання написати функцію для обробки списку даних, а система автоматично перевірить її на кількох наборах вхідних значень. Така перевірка допомагає швидко виявити типові помилки, пов’язані з неправильним поверненням результату, неврахуванням граничних випадків або помилками в логіці алгоритму.

Під час підготовки завдань для таких платформ важливо враховувати різні рівні складності. На початковому рівні доцільними є короткі вправи на синтаксис, використання умовних операторів, циклів, функцій і базових структур даних. На наступному рівні можна пропонувати задачі, у яких учень має самостійно вибрати алгоритм, пояснити його логіку та перевірити роботу програми на різних прикладах. Для складніших тем доречними є міні проєкти, де оцінюється структура програми, взаємодія кількох модулів, коректність обробки даних і здатність учня аргументувати власні рішення. Така градація допомагає уникнути формального оцінювання і поступово розвивати навички програмування.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Штучний інтелект може підсилювати роботу з такими платформами на різних етапах. На етапі підготовки завдання він може допомогти сформулювати умову, створити приклади вхідних і вихідних даних, запропонувати тестові випадки різної складності. На етапі виконання роботи ШІ може використовуватися для пояснення синтаксичних помилок, підказок щодо структури алгоритму або порівняння різних підходів до розв'язання. На етапі аналізу результатів він може допомогти вчителю узагальнити типові труднощі, сформувати рекомендації для повторення матеріалу або підготувати індивідуалізований коментар для учня. Дослідження автоматизованого оцінювання в програмуванні засвідчують, що ефективність таких інструментів залежить від якості тестів, чіткості критеріїв і педагогічного супроводу [8]. Великі мовні моделі також можуть робити повідомлення про помилки зрозумілішими для початківців, що є важливим на етапі формування базових навичок програмування [12].

Водночас автоматизоване оцінювання не повинно перетворювати навчання програмування на механічне проходження тестів. Якщо учень орієнтується тільки на те, щоб програма пройшла перевірку, він може не розуміти логіки власного рішення. Тому під час підготовки майбутніх учителів варто приділяти увагу проєктуванню завдань, які перевіряють різні рівні навчального результату. Одні завдання можуть бути спрямовані на відпрацювання синтаксису, інші на побудову алгоритму, ще інші на пояснення, оптимізацію або порівняння кількох способів розв'язання. Доцільно також використовувати короткі письмові пояснення, усний захист роботи, аналіз помилкового коду та рефлексію щодо використаних підходів.

Окремим напрямом підготовки має бути навчання майбутніх педагогів проєктувати критерії оцінювання програмних робіт. До таких критеріїв можуть належати коректність алгоритму, читабельність коду, використання зрозумілих назв змінних, структурованість програми, наявність коментарів там, де вони справді потрібні, обробка виняткових ситуацій і здатність пояснити логіку розв'язання. У разі використання автоматизованої перевірки ці критерії мають бути пов'язані з тестами, але не обмежуватися ними. Наприклад, програма може проходити всі тести, однак мати зайво складну структуру або бути скопійованою без розуміння. Саме тому роль учителя полягає в поєднанні автоматичної перевірки з якісним педагогічним аналізом.

Використання ШІ у роботі з платформами для розробки та оцінки програмного забезпечення потребує чіткої методичної організації. Педагог має розуміти, на якому етапі навчання інтелектуальні системи є доречними, а коли їх застосування може заважати формуванню самостійного мислення. Під час первинного ознайомлення з алгоритмами важливо, щоб учень самостійно аналізував умову задачі, добирав структури даних і перевіряв логіку розв'язання. Після засвоєння базових дій ШІ може використовуватися для пояснення помилок, пошуку альтернативних рішень, обговорення ефективності алгоритму або рефлексії щодо якості коду.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Особливу увагу варто приділяти критичній роботі з результатами, отриманими за допомогою генеративного ШІ. У навчанні програмування це означає вміння перевіряти коректність згенерованого коду, зіставляти його з умовою задачі, аналізувати ефективність алгоритму, виявляти помилки й пояснювати логіку роботи програми. Наприклад, учням можна пропонувати завдання не на створення коду з нуля, а на аналіз уже згенерованого фрагмента. Вони мають визначити, чи відповідає код умові, які помилки він містить, чи можна його спростити та які тести допоможуть перевірити правильність. Такий формат сприяє розвитку критичного мислення та допомагає показати, що ШІ не є безпомилковим джерелом готових рішень.

Важливим аспектом є академічна доброчесність. Поширення генеративного ШІ ускладнює традиційні підходи до оцінювання програмних робіт, оскільки учень може отримати готовий код без достатнього розуміння його структури та принципів роботи. Тому доцільно поєднувати автоматизовану перевірку з усним поясненням рішення, аналізом проміжних етапів виконання завдання, роботою з журналами змін у репозиторіях, самооцінюванням і взаємооцінюванням. Це допомагає оцінювати кінцевий результат, процес мислення, аргументацію та самостійність учня.

Прозорість використання ШІ також має бути частиною методики. До початку виконання завдання варто визначати, які дії з використанням інтелектуальних систем є допустимими, а які можуть вважатися порушенням академічної доброчесності.

Наприклад, учням можна дозволити використовувати ШІ для отримання загальних пояснень, пошуку прикладів або перевірки синтаксичних помилок, але вимагати самостійного створення основного алгоритму та обов’язкового пояснення власного рішення.

Такі правила мають бути зрозумілими, однаковими для всіх учасників освітнього процесу та пов’язаними з критеріями оцінювання [3].

У підготовці майбутніх учителів доцільно також передбачати виконання методичних міні проєктів. Наприклад, здобувач педагогічної освіти може розробити навчальне завдання з програмування, створити інструкцію для учнів, підготувати тестові випадки, визначити правила допустимого використання ШІ, налаштувати автоматизовану перевірку та описати критерії оцінювання. Після цього він може проаналізувати можливі помилки учнів і запропонувати варіанти зворотного зв’язку. Такий формат поєднує технічну, методичну й етичну складові професійної підготовки та наближує її до реальних умов роботи вчителя інформатики.

Висновки. Інтеграція штучного інтелекту у підготовку майбутніх учителів інформатики є необхідною умовою оновлення професійної освіти в умовах цифровізації. Вона має бути спрямована на формування ШІ грамотності, методичного мислення, уміння критично оцінювати цифрові інструменти та відповідально застосовувати їх у навчанні програмування.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Платформи для розробки та оцінки програмного забезпечення, зокрема GitHub Classroom і Moodle CodeRunner, можуть ефективно використовуватися для організації практичних завдань, автоматизованої перевірки програмного коду, аналізу типових помилок і надання зворотного зв'язку. Водночас їх застосування потребує чітких критеріїв оцінювання, педагогічного супроводу та поєднання автоматизованої перевірки з аналізом самостійності й логіки роботи учня.

Використання генеративного ШІ у навчанні програмування має супроводжуватися правилами академічної доброчесності, прозорістю допустимих способів його застосування та обов'язковою перевіркою згенерованих результатів. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробленням методичних моделей підготовки майбутніх учителів інформатики до використання ШІ та платформ автоматизованого оцінювання в освітньому процесі.

***Література*:**

1. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.12.2020 № 1556-р. 2020. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text

2. Про затвердження професійного стандарту «Вчитель закладу загальної середньої освіти» : наказ Міністерства освіти і науки України від 29.08.2024 № 1225. 2024. https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-profesiinoho-standartu-vchytel-zakladu-zahalnoi-serednoi-osvity

3. Рекомендації щодо відповідального впровадження та використання технологій штучного інтелекту в закладах вищої освіти. Київ : Міністерство цифрової трансформації України, Міністерство освіти і науки України. 2025. https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/2025/04/24/shi-v-zakladakh-vyshchoi-osvity-24-04-2025.pdfUNESCO.

4. Guidance for generative AI in education and research. Paris : UNESCO. 2023. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000386693

5. UNESCO. AI competency framework for teachers. Paris : UNESCO. 2024. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000391104

6. Redecker C. European Framework for the Digital Competence of Educators: DigCompEdu / ed. by Y. Punie. Luxembourg : Publications Office of the European Union. 2017. https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC107466

7. Kumar A. N. et al. Computer Science Curricula 2023 : Curriculum Guidelines for Undergraduate Degree Programs in Computer Science. New York : ACM Press, IEEE Computer Society Press, AAAI Press. 2024. https://csed.acm.org/

8. Messer M., Brown N. C. C., Kölling M., Shi M. Automated Grading and Feedback Tools for Programming Education: A Systematic Review // ACM Transactions on Computing Education. 2024. Vol. 24, № 1. P. 1–43. https://dl.acm.org/doi/10.1145/3636515

9. Zastudil C., Rogalska M., Kapp C., Vaughn J., MacNeil S. Generative AI in Computing Education: Perspectives of Students and Instructors. 2023. https://arxiv.org/abs/2308.04309

10. GitHub Docs. Use autograding. https://docs.github.com/en/education/manage-coursework-with-github-classroom/teach-with-github-classroom/use-autograding

11. MoodleDocs. CodeRunner question type. https://docs.moodle.org/en/CodeRunner_question_type

12. Leinonen J., Hellas A., Sarsa S., Reeves B., Denny P., Prather J., Becker B. A. Using Large Language Models to Enhance Programming Error Messages // Proceedings of the 54th ACM

ISSN 2786-4952 Online

Technical Symposium on Computer Science Education. 2023. P. 563–569. https://dl.acm.org/doi/10.1145/3545945.3569770

References:

1. Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku shtuchnoho intelektu v Ukraini : rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 02.12.2020 № 1556-r [On approval of the Concept for the Development of Artificial Intelligence in Ukraine: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated December 2, 2020, № 1556-r]. 2020. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text

2. Pro zatverdzhennia profesiinoho standartu «Vchytel zakladu zahalnoi serednoi osvity» : nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 29.08.2024 № 1225 [On approval of the professional standard "Teacher of a general secondary education institution": Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated August 29, 2024, № 1225]. 2024.https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-profesiinoho-standartu-vchytel-zakladu-zahalnoi-serednoi-osvity

3. Rekomendatsii shchodo vidpovidalnoho vprovadzhennia ta vykorystannia tekhnolohii shtuchnoho intelektu v zakladakh vyshchoi osvity [Recommendations for the responsible implementation and use of artificial intelligence technologies in higher education institutions]. Kyiv : Ministry of Digital Transformation of Ukraine, Ministry of Education and Science of Ukraine. 2025. https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/2025/04/24/shi-v-zakladakh-vyshchoi-osvity-24-04-2025.pdf

4. UNESCO. Guidance for generative AI in education and research. Paris : UNESCO. 2023. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000386693

5. UNESCO. AI competency framework for teachers. Paris : UNESCO. 2024. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000391104

6. Redecker C. European Framework for the Digital Competence of Educators: DigCompEdu / ed. by Y. Punie. Luxembourg : Publications Office of the European Union. 2017. https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC107466

7. Kumar A. N. et al. Computer Science Curricula 2023 : Curriculum Guidelines for Undergraduate Degree Programs in Computer Science. New York : ACM Press, IEEE Computer Society Press, AAAI Press. 2024. https://csed.acm.org/

8. Messer M., Brown N. C. C., Kölling M., Shi M. Automated Grading and Feedback Tools for Programming Education: A Systematic Review. ACM Transactions on Computing Education. 2024. Vol. 24, № 1. P. 1–43. https://dl.acm.org/doi/10.1145/3636515

9. Zastudil C., Rogalska M., Kapp C., Vaughn J., MacNeil S. Generative AI in Computing Education: Perspectives of Students and Instructors. 2023. https://arxiv.org/abs/2308.04309

10. GitHub Docs. Use autograding. https://docs.github.com/en/education/manage-coursework-with-github-classroom/teach-with-github-classroom/use-autograding

11. MoodleDocs. CodeRunner question type. https://docs.moodle.org/en/CodeRunner_question_type

12. Leinonen J., Hellas A., Sarsa S., Reeves B., Denny P., Prather J., Becker B. A. Using Large Language Models to Enhance Programming Error Messages. Proceedings of the 54th ACM Technical Symposium on Computer Science Education. 2023. P. 563–569. https://dl.acm.org/doi/10.1145/3545945.3569770

Дата першого надходження статті до видання: 27.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 378:61:37.014.6:37.011.3-051:303.62

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1068-1087

Кузнецова Мілена Олександрівна кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри загальної та клінічної патофізіології імені Д.О. Альперна, Харківський національний медичний університет, м. Харків, https://orcid.org/0009-0001-8255-4837

Бібіченко Вікторія Олександрівна кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри загальної та клінічної патофізіології імені Д.О. Альперна, Харківський національний медичний університет, м. Харків, https://orcid.org/0000-0002-9141-0579

Кузнєцова Ірина Костянтинівна асистент кафедри медичної біології, Харківський національний медичний університет, м. Харків, https://orcid.org/0000-0002-7782-8848

Кузнецов Костянтин Андрійович асистент кафедри медичної біології, Харківський національний медичний університет, м. Харків, https://orcid.org/0000-0003-0498-2489

Мещерякова Ірина Павлівна кандидат медичних наук, доцент, завідувач кафедри медичної біології, Харківський національний медичний університет, м. Харків, https://orcid.org/0000-0002-3172-3178

Токаренко Юрій Володимирович викладач кафедри забезпечення державної безпеки навчально-наукового інституту забезпечення державної безпеки, Національна академія Національної гвардії України, м. Харків, https://orcid.org/0009-0007-1137-8147

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА НА ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. Військовий конфлікт на території України став одним з найсерйозніших викликів для населення країни. Він став каталізатором для змін в усіх сферах життя країни, зокрема вищої освіти. Так, відбувся поступовий перехід на цифрове освітнє середовище, що своєю чергою вплинуло на якість освітнього процесу.

Метою вказаного дослідження було визначити особливості впливу освітнього середовища на професійний розвиток здобувачів вищої освіти.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Матеріали та методи. Для проведення дослідження було залучено 141 особу, а саме 121 здобувача вищої медичної освіти Харківського національного медичного університету та 20 здобувачів післядипломної освіти, які проходили практику на базі КНП Харківської обласної клінічної лікарні. Було проведено аналіз опублікованих у вітчизняних та фахових виданнях наукових публікацій.

Водночас було проведене, соціологічне дослідження, задля реалізації якого використовували спеціально розроблений опитувальник, який поширювався за допомогою Google forms в найбільш популярних серед здобувачів соціальних мережах, наприклад, Viber, WhatsApp, Instagram, Facebook та ін. На початку соціологічного дослідження респондентів було ознайомлено з його метою і задачами. Крім того було отримано інформовану згоду на участь в дослідженні.

Результати. Під час аналізу даних опитування продемонстрував, що не зважаючи на війну більшість опитаних позитивно оцінила рівень психологічного комфорту. В бальному еквіваленті оцінка безпечності освітнього середовища продемонструвало, що більшість респондентів оцінили його в 5 балів. Оцінка якості освітнього середовища за критерієм доступності викладача продемонструвало, що найбільша кількість респондентів -32%, оцінила його в 4 бали. Оцінка якості володіння викладачами технологіями дистанційного навчання продемонструвало, що найбільше число опитаних 39% оцінили їх в 4 бали та 29% в максимальні 5 балів.

На думку респондентів найбільшою мірою на стан освітнього середовища під час війни впливали, такі чинники, а саме: застосування інтерактивних технологій, розчарування в обраній професії та втрата мотивації до навчання. Водночас дослідження застосування інтерактивних технологій в освітньому процесі, продемонструвало позитивний їхній вплив на психологічний стан здобувачів, що проявлялось в 34% випадків покращенням настрою, ще в 23% - покращенням навичок взаємодії з одногрупниками та ще в 21% - зростанням мотивації до вивчення дисципліни.

Вплив даного чинника на професійне зростання продемонструвало, що у 35% опитаних формувались навички побудови причинно-наслідкових зв’язків та професійної стійкості та ще в 34% випадків їх використання покращувало критичне мислення.

Висновки. Отже, засновуючись на даних проведеного дослідження, можливо зробити висновок про вплив освітнього середовища не тільки на професійний розвиток, а й психологічний стан здобувачів вищої освіти.

Найбільш важливими критеріями за допомогою, які на думку здобувачів вказували на якість освітнього середовища під час війни були, психологічний комфорт, доступність викладача для здобувачів, рівень володіння викладачами технологіями дистанційної освіти. Все це створює передумови для покращення психологічного стану респондентів та зростання мотивації до навчання, а також навичок взаємодії з іншими членами академічної групи.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Ключові слова: освітнє середовище, вплив війни, професійний розвиток, здобувачі вищої освіти.

Kuznetsova Milena Olexandrivna PhD, associate professor, associate professor of the Department of General and Clinical Pathophysiology named after D.O. Alpern, Kharkiv national medical university, Kharkiv, https://orcid.org/0009-0001-8255-4837

Bibichenko Viktoriia Olexandrivna PhD, associate professor, associate professor of the Department of General and Clinical Pathophysiology named after D.O. Alpern, Kharkiv national medical university, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0002-9141-0579

Kuznietsova Iryna Kostiantynivna assistant of the Medical biology department, Kharkiv national medical university, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0002-7782-8848

Kuznetsov Kostiantyn Andriiovych assistant of the Medical biology department, Kharkiv national medical university, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0003-0498-2489

Meshcheriakova Iryna Pavlivna Candidate of medical science, associate professor, head of the Medical biology department, Kharkiv national medical university, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0002-3172-3178

Tokarenko Yurii Volodymyrivich lecturer at the Department of State Security, Educational and research institute of State Security, National Academy of the National Guard of Ukraine, Kharkiv, https://orcid.org/0009-0007-1137-8147

THE IMPACT EDUCATIONAL ENVIRONMENT ON STUDENTS' PROFESSIONAL DEVELOPMENT

Abstract. Challenging conditions of the war in Ukraine catalyzed alterations in various scopes of the country's life, including the higher educational process. A gradual digitalizing shift has taken place, affecting the quality of education.

The **aim** of the present research was to determine the impact of educational process features on students' professional development.

Materials and methods. 141 respondents were into the research (121 students from Kharkiv National Medical University and 20 students taking practical training in MNPE Kharkiv Regional Clinical Hospital). The analysis of publications on domestic and foreign issues was carried out. Additionally, a special questionnaire for the

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

sociological survey was created and distributed via Google-forms in popular social networks (Viber, WhatsApp, Instagram, Facebook, etc.). Every respondent was informed about the aim and purpose of the survey and gave consent to participate in the research.

Results. The analyses of the data demonstrated a high level of psychological comfort, even despite the war. The rating of this feature was high because most of the respondents evaluated it at 5 points. The quality of the educational environment was evaluated at 4 points by 32% of students. The skills of the teacher in distant education technologies were rated 4 by 39% of respondents and 5 by 29%.

According to respondents' opinions, the greatest impact on the educational environment at wartime was received from the following factors: interactive technologies application, disappointment in chosen profession, and loss of motivation for study. Together with that, the interactive technologies application demonstrated its positive influence on the psychological state of students, which manifested by their mood elation in 34% of reports, improvement of communication skills with group mates (23%), and raising the motivation to study (21%). Also, the influence of interactive technologies on professional development demonstrated the increase in skills of building cause-effect relations, professional tenacity (35%), and critical thinking (34%).

Conclusion. The educational environment has a strong influence not only on students' professional development but also affects their psychological state. The most significant criteria of this environment during wartime included psychological comfort, accessibility of the teacher for the students, and teachers' skills in technologies of distance education. Adhering to these criteria predisposes improvement of students' psychological state, raises motivation for study, and enhances interaction with group mates.

Keywords: educational environment, higher education students, professional development, wartime impact.

Постановка проблеми. За останні роки значною мірою змінились підходи до організації освітнього процесу. Суттєвими факторами, які на це вплинули спочатку пандемія COVID-19, а потім війна в Україні. Загальною тенденцією, яка об'єднує ці фактори є перехід на дистанційний формат здобуття освіти, тобто відбулася цифровізація освітнього середовища [1].

Існує багато експертних думок, які вважають, що цифрове освітнє середовище позитивно впливає на освітній процес, оскільки сприяє появі у здобувачів навичок до пізнавальної діяльності та інтересу до навчання [1; 2]. Водночас існують менш позитивні відгуки щодо цього питання, оскільки є дослідження, які вказують на зворотній бік, тобто втрата мотивації до навчання [2; 4]. Крім того, деякі автори зазначають, що цифрове середовище може негативним чином впливати на психологічний стан, сприяючи розвитку депресії, оскільки здобувачі котрі не можуть своєчасно та якісно виконати завдання,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

починають порівнювати свої результати з іншими і починають відчувати себе меншовартісними фахівцями, мають пригнічений настрій та втрачають інтерес і мотивацію до професійного зростання [3; 4].

Оскільки вважають, що ніколи не зможуть наблизитись до певного, нерідко вигаданого ідеалу [2].

Інші дослідники вважають, що одним з шляхів, які можуть сприяти позитивному впливу освітнього середовища є застосування інтерактивних технологій під час провадження навчального процесу [1; 6].

Так, було встановлено, що використання інтерактивних технологій, а саме онлайн-тестування, вікторини, обговорення групових проектів і онлайн-дискусії, ділові ігри, що своєю чергою дозволяє підтримувати інтерес до вивчення дисципліни [1; 3; 5].

Ще однією перевагою цифрового середовища є можливість персоналізувати та адаптувати дану технологію під кожну конкретну тему та кожну групу, а також враховує рівень знань здобувачів, а також гнучкий формат, який дозволяє їм самостійно обирати час і формат навчання [1; 3].

Науковці вважають, що даний підхід дозволяє підвищити зацікавленість здобувачів в отриманні знань та оволодінні в подальшому професійними навичками [5].

Разом з цим постійно виникає питання, яким чином викладач може сприяти формуванню освітнього середовища [4]. Відповідь, полягає в тому, що педагог є одним з амбасадорів, який формує психологічний клімат в групі [2; 6]. Завдяки цьому створюються сприятливі умови не тільки для засвоєння матеріалу але і професійного розвитку [5].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивченням впливу освітнього середовища на здобувачів вищої освіти, займались такі науковці Гуревич Р., Гордійчук Г., Гуданич Н., які в своїх роботах розглядали переважно вплив інтерактивних технологій та цифрового середовища на здобувачів вищої освіти, більш поглиблено розглядали вплив застосування Moodlee, Google Class тощо на освітній процес та його учасників: К.О. Данилишина, О.П. Пінчук, М.П. Шишкіна та ін. [1-5]. В своїх дослідженнях вони розглядали ефективність застосування даних технологій, оскільки провідної їх метою є полегшення доступу до освітнього контенту для здобувачів та відкриває можливості для залучення різноманітних корисних ресурсів, що допомагає розширити можливості для викладання не тільки теоретичних але і клінічних дисциплін, а також спрощує процес оцінювання [3; 5]. Останній аспект, дозволяє виключити суб’єктивізм викладача під час оцінювання здобувачів, зробити цей процес більш прозорим та уникнути порушення норм академічної доброчесності [4]. Крім того, залучення зазначених технологій в освітній процес дозволяє оцінити прогрес здобувачів в динаміці та побачити типові помилки, а також скорегувати навчальний процес у відповідності до тих питань, які викликали найбільші труднощі у студентів [1; 4].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Аналіз інших публікацій з даної тематики дозволяє визначити лише короткочасний вплив цифрового середовища на навчання здобувачів, а оцінити в довгостроковій перспективі поки що дуже важко, оскільки дана тематика залишається недостатньо висвітленою. Разом з цим недостатньо вивченим є питання щодо впливу інших зовнішніх чинників на якість освітнього процесу, а саме взаємовідносини в родині здобувачів, вплив думки оточення щодо вибору майбутньої професії абітурієнтом, ставлення самого здобувача до своєї майбутньої професії та розуміння вимог суспільства до медичних працівників.

Метою даного дослідження було визначити особливості впливу освітнього середовища на професійний розвиток здобувачів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Для проведення дослідження було залучено, 141 здобувача вищої освіти, з них 121 навчались на 1-6 курсах, I-IV медичних факультетів Харківського національного медичного університету (ХНМУ) та 20 були здобувачами післядипломної освіти, які працювали на базі КНП Харківської обласної клінічної лікарні (хірургічне та терапевтичне відділення). Вікова та статева структура розподілу респондентів, складалась з груп від 18 до 24-х років, а за статтю 87 були особи жіночої статі та 54 – чоловічої.

Для цього було використано описовий, соціологічний та аналітичний методи дослідження. Реалізація, яких включала: огляд статей опублікованих у вітчизняних та закордонних фахових виданнях, проведення опитування здобувачів та аналіз доступних даних щодо загальної успішності даних здобувачів з фундаментальних медико-біологічних та клінічних дисциплін, а також за рахунок оцінки середніх балів з їхньої успішності.

Для проведення опитування було використано спеціально розроблений опитувальник, який поширювався за допомогою Google forms в найбільш популярних серед здобувачів соціальних мережах, наприклад, Viber, WhatsApp, Instagram, Facebook та ін.

Перед початком дослідження аудиторію було ознайомлено з метою проведеного дослідження, а також зазначено, що участь в ньому є добровільною. Разом з цим респондентів було ознайомлено з мірою відповідальності дослідників за збереження отриманих даних.

Опитувальник, включав загальний блок питань (стать, вік, курс, факультет), другий блок, складали запитання щодо суб’єктивної оцінки респондентами якості освітнього середовища, факторів, які на думку здобувачів найбільшою мірою впливали на стан освітнього середовища, частоти застосування інтерактивних технологій, які саме технології використовувались, як це впливало на психологічний стан та формування професійних навичок; третій блок включав питання на визначення розуміння здобувачами питань з другої частини опитувальника, а саме визначення міри впливу застосування інтерактивних технологій та освітнього середовища в цілому на психологічний стан респондентів та на їхнє професійне зростання.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Крім того, за допомогою визначення середнього балу успішності було визначено об'єктивність наданих в ході опитування оцінок респондентів. Перед початком, дослідження всіх респондентів було ознайомлено з його метою та завданнями, а також отримано інформовану згоду на участь.

Результати та обговорення. Під час аналізу відповідей здобувачів вищої освіти було отримано доволі цікаві дані, що допомагають визначити вплив освітнього середовища.

Так, було проаналізовано дані щодо оцінки освітнього середовища з позицій психологічного комфорту (див рис. 1).

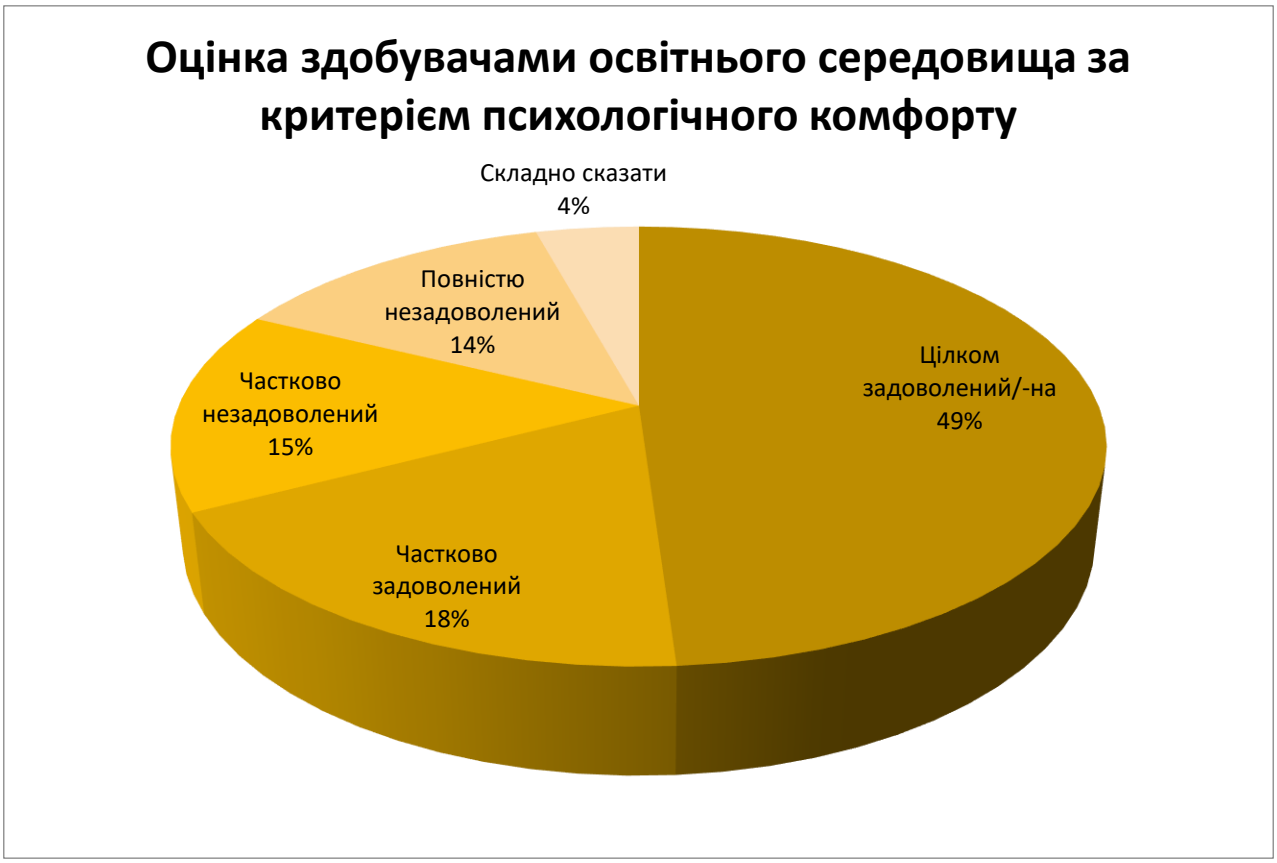

Рис. 1. Оцінка задоволеності здобувачами освітнього середовища за критерієм психологічного комфорту

Так, було встановлено, що більшість серед опитаних зазначили, що цілком задоволені рівнем психологічного комфорту, про свідчать 49% респондентів, водночас практично однакова кількість опитаних вказувала, що частково незадоволена або повністю незадоволена психологічним комфортом освітнього середовища, про що свідчили 15% та 14% опитаних відповідно.

Оцінка освітнього середовища за критерієм його безпеки для здобувачів, проводилась за принципом надання суб'єктивної оцінки, яка виражалась бальним еквівалентом від 1 до 5 балів (де 1 – повністю незадоволений, а 5 – цілком задоволений) продемонструвала цікавий розподіл даних (див. рис. 2-4).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

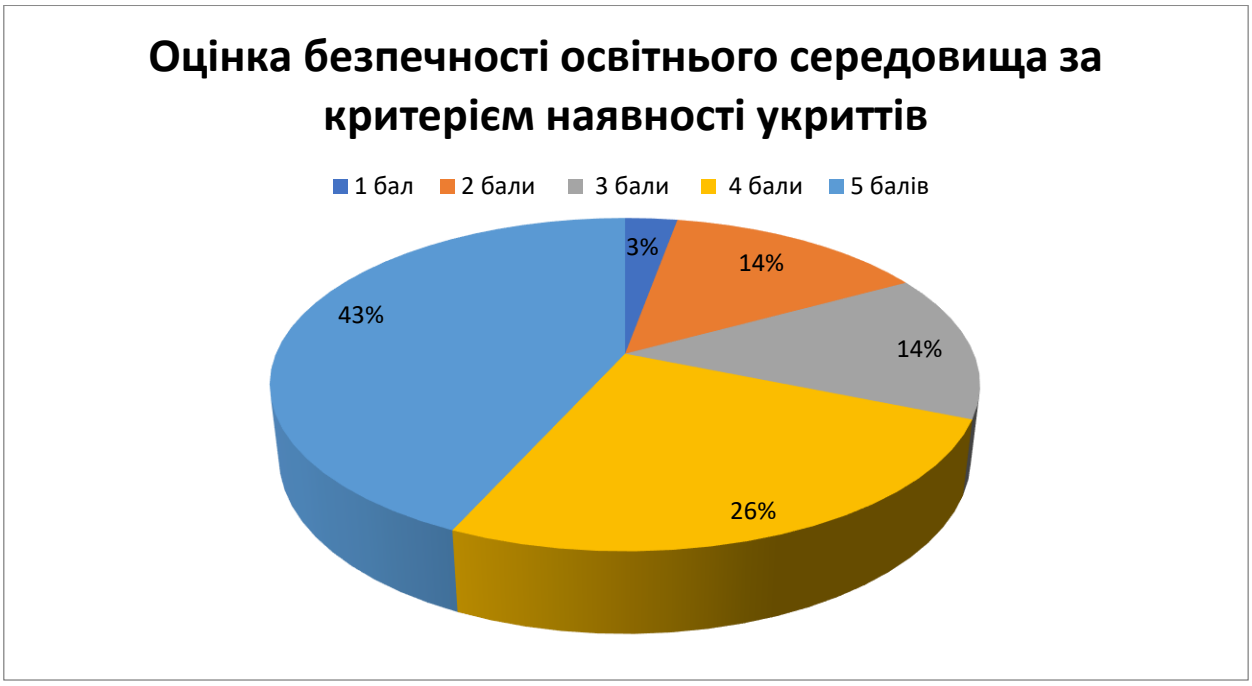

Рис. 2 Суб'єктивна оцінка здобувачами безпечності освітнього середовища за критерієм наявності укриттів

Так, переважна кількість здобувачів оцінила безпечність освітнього середовища за наявністю укриттів, продемонструвало, що 43% надали оцінку 5 балів та 26% оцінили в 4 бали. Водночас, найменша кількість респондентів (3%) оцінила освітнє середовище за цим критерієм в 1 бал.

Оцінка освітнього середовища за критерієм доступності викладача, продемонструвало наступну картину даних (див рис. 3).

Рис. 3 Оцінка освітнього середовища за критерієм доступності викладача для здобувачів

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Так, було встановлено, що найбільша кількість респондентів оцінила освітнє середовище за доступністю викладача для здобувачів, продемонстрував що найбільша кількість респондентів оцінила його в 4 бали (32%) і найменша 7% в 1 бал.

Оцінка освітнього середовища за якістю володіння викладачами технологіями дистанційного навчання, продемонструвала такі дані (рис. 4).

Рис. 4 Суб'єктивна оцінка якості володіння викладачами технологіями дистанційного навчання

Так, було встановлено, що здобувачі доволі високо оцінили рівень володіння викладачами технологіями дистанційного навчання, 39% зазначили, що можуть його оцінити в 4 бали, 29% вказували на оцінку – 5 балів та найменша кількість респондентів (4%) в 1 бал.

Дослідження факторів, які найбільшою мірою на думку здобувачів впливала на стан освітнього середовища, продемонструвала такі дані (див. рис.5).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Рис. 5 Фактори, які на думку здобувачів
найбільшою мірою впливали на стан освітнього середовища

Так, на думку здобувачів найбільшою мірою на стан освітнього середовища впливає застосування новітніх інтерактивних технологій на, що вказував 21% опитаних, ще 18% вважали, що суттєво впливає розчарування в обраній професії та 1077е мотивація до навчання, а також 15% вказували на відсутність булінгу та конфліктів в академічній групі. Водночас найменша кількість респондентів 4% вказували на депресію пов’язану з війною як фактор, що впливає на освітнє середовище. Визначення частоти використання інтерактивних технологій продемонструвало такі дані (див рис. 6).

Рис. 6 Частота використання інтерактивних технологій під
час викладання фундаментальних медико-біологічних дисциплін

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Під час встановлення частоти використання інтерактивних технологій під час здійснення навчального процесу, продемонструвала, що більшість опитаних вказали, що викладачі в більшості випадків їх використання залежало від змістовного наповнення теми, про що свідчили 30% опитаних респондентів. Водночас практично однакова кількість респондентів зазначала, що викладачі або 3-4 або 1-2 рази використовували інтерактивні технології за час вивчення фундаментальних медико-біологічних дисциплін.

Встановлення, переліку технологій які використовувались під час навчального процесу (див. рис. 7).

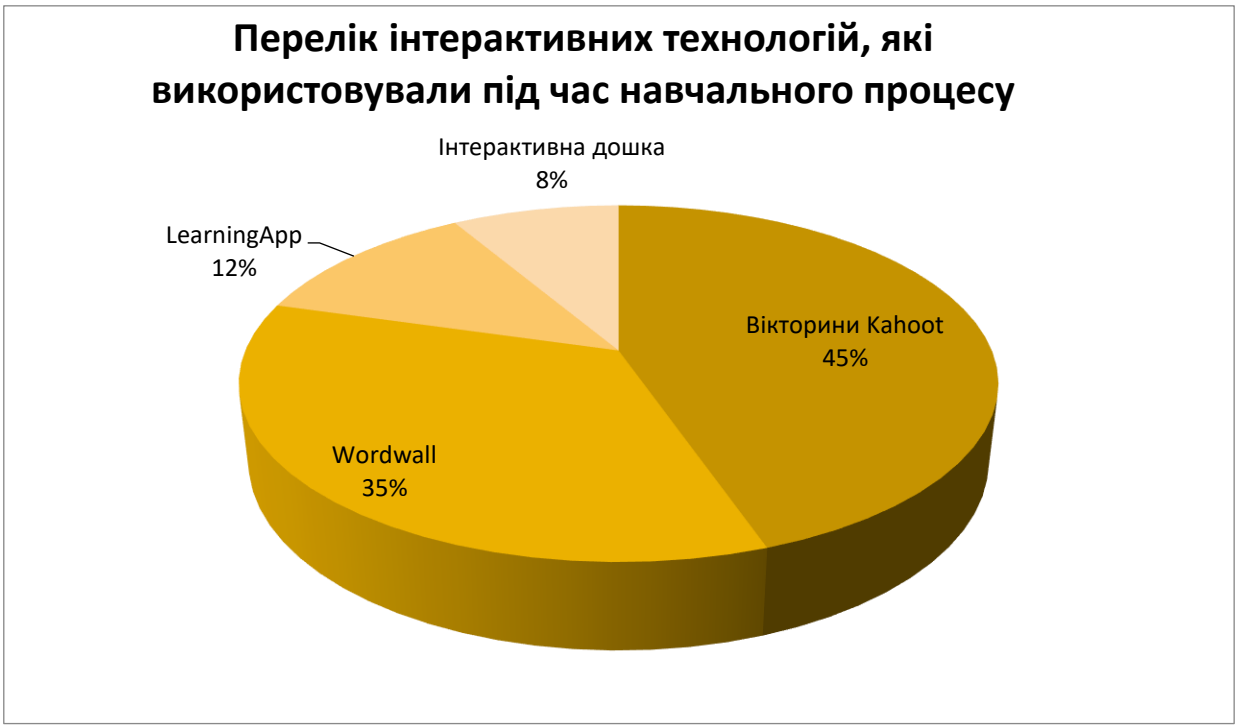

Рис. 7 Інтерактивні технології, які використовуються в навчальному процесі

Аналіз інтерактивних технологій, які використовуються під час здійснення навчального процесу, продемонстрував, що найбільш поширеними є вікторини в Kahoot, про що свідчили 45% опитаних та платформу Wordwall на що вказували 35% респондентів, найменш поширеним було використання інтерактивних дошок, про що зазначали 8% респондентів.

Визначення впливу застосування інтерактивних технологій на психологічний стан здобувачів (див. рис. 8).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Рис. 8 Вплив застосування інтерактивних технологій на психологічний стан здобувачів

Аналіз відповідей здобувачів продемонстрував, що в більшості випадків, це значно покращувало настрій про це свідчили відповіді – 34% респондентів та покращувало навички взаємодії з одногрупниками, на що вказували 23% респондентів, ще 21% вказали, що сприяло зростанню мотивації до вивчення дисципліни. Водночас, найменша кількість респондентів (9%) зазначала, що використання інтерактивних технологій сприяло зникненню страху «помилки».

Визначення впливу освітнього середовища на формування професійних навичок, продемонструвало такі дані (див. рис. 9).

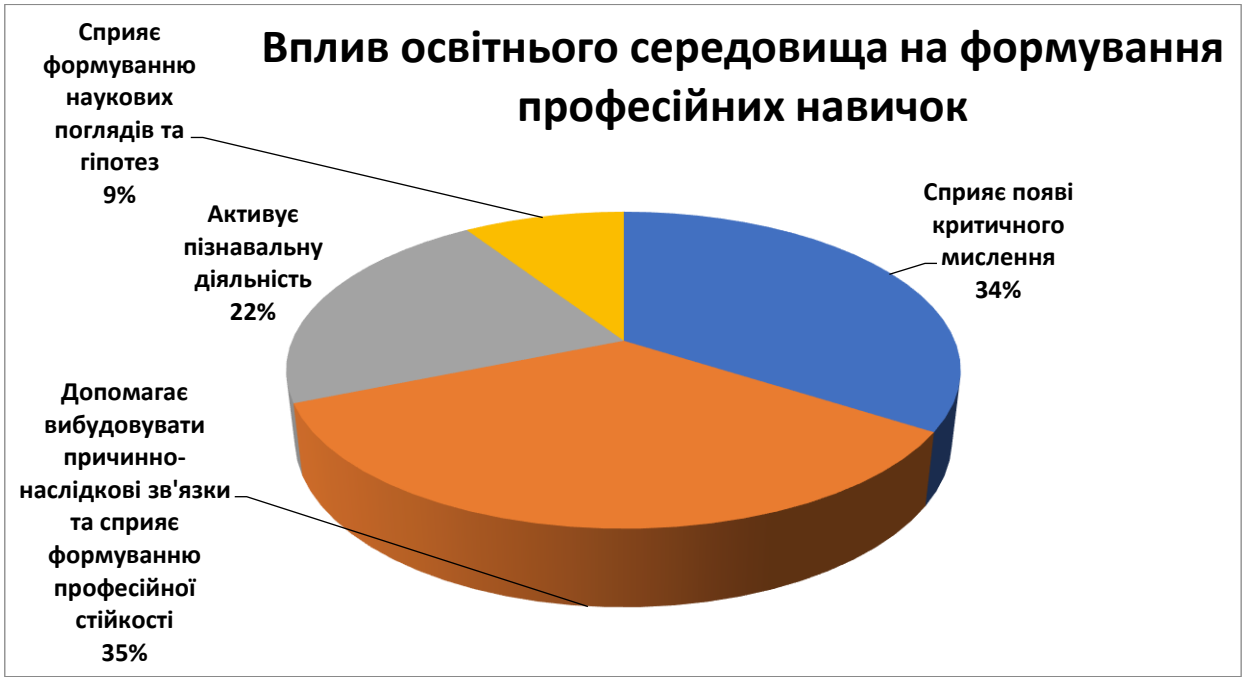

Рис. 9 Вплив освітнього середовища на формування професійних навичок серед здобувачів вищої освіти

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Так, було визначено, що більшою мірою освітнє середовище допомагає вибудувати причинно-наслідкові зв'язки та сприяє формуванню професійної стійкості, про що вказували – 35% респондентів та, ще 34% опитаних сприяє появі критичного мислення. Водночас, найменша кількість респондентів 9% зазначила, що освітнє середовище сприяє формуванню наукових поглядів та гіпотез.

Оцінка міри впливу освітнього середовища на психологічний стан продемонструвало таку картину даних (див рис. 10).

Рис. 10 Оцінка міри впливу освітнього середовища на психологічний стан здобувачів вищої освіти

Так, було встановлено, що 44% респондентів вважали, що освітнє середовище значною мірою впливає на психологічний стан здобувачів та найменшою мірою вказували – 27,7% опитаних. Водночас, більшій кількості здобувачів було складно сказати щодо міри впливу зовнішніх позитивних чинників.

Така ж, саме динаміка відповідей була при оцінці міри впливу зовнішніх негативних чинників, тобто 46,1% вказували на те, що їм важко оцінити її. При дослідженні міри впливу внутрішніх чинників продемонструвало, що практично однакова кількість здобувачів 34,8% та 38,2% відповідно вважали, що цей чинник або не впливає або їм було складно оцінити їх роль.

Крім того, визначення міри впливу застосування інтерактивних технологій на психологічний стан (див. рис. 11).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

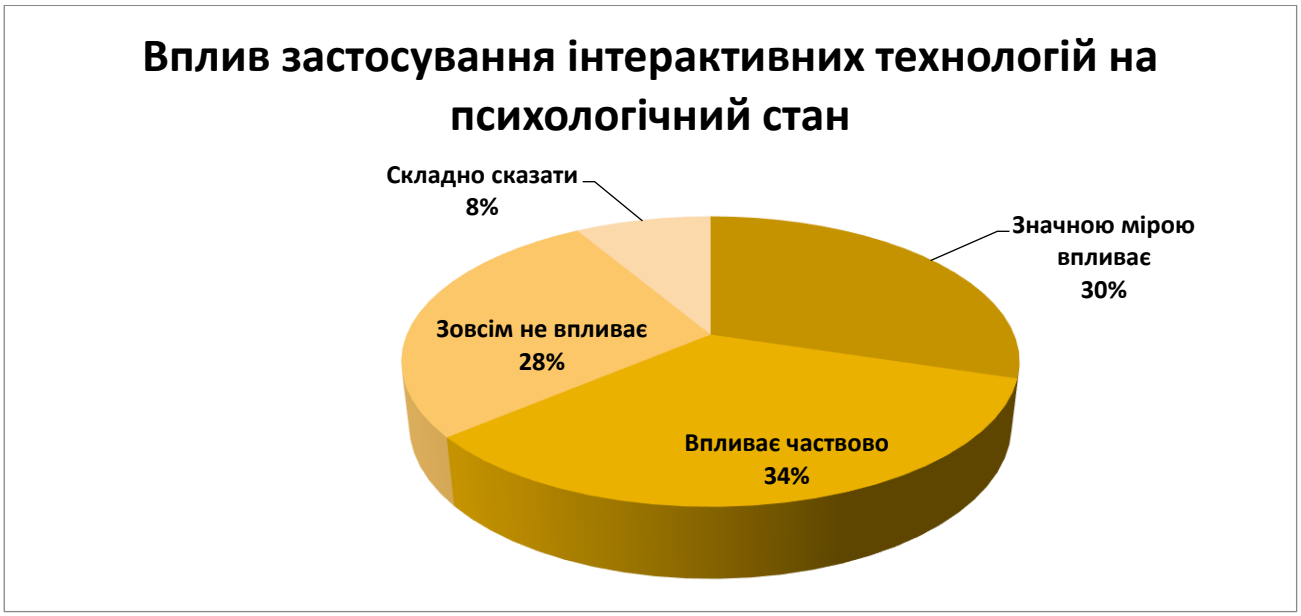

Рис. 11 Оцінка міри впливу застосування інтерактивних технологій на психологічний стан здобувачів вищої освіти

Так, було визначено, що вплив застосування інтерактивних технологій на психологічний стан здобувачів вищої освіти, продемонструвало, що найбільша кількість респондентів вважало, що частково впливає, про що свідчило 34% опитаних. Найменша кількість опитаних зазначила, що їм важко оцінити міру впливу даного чиннику на їх психологічний стан.

Визначення міри впливу освітнього середовища на професійне зростання продемонструвало такі дані (див. рис.12).

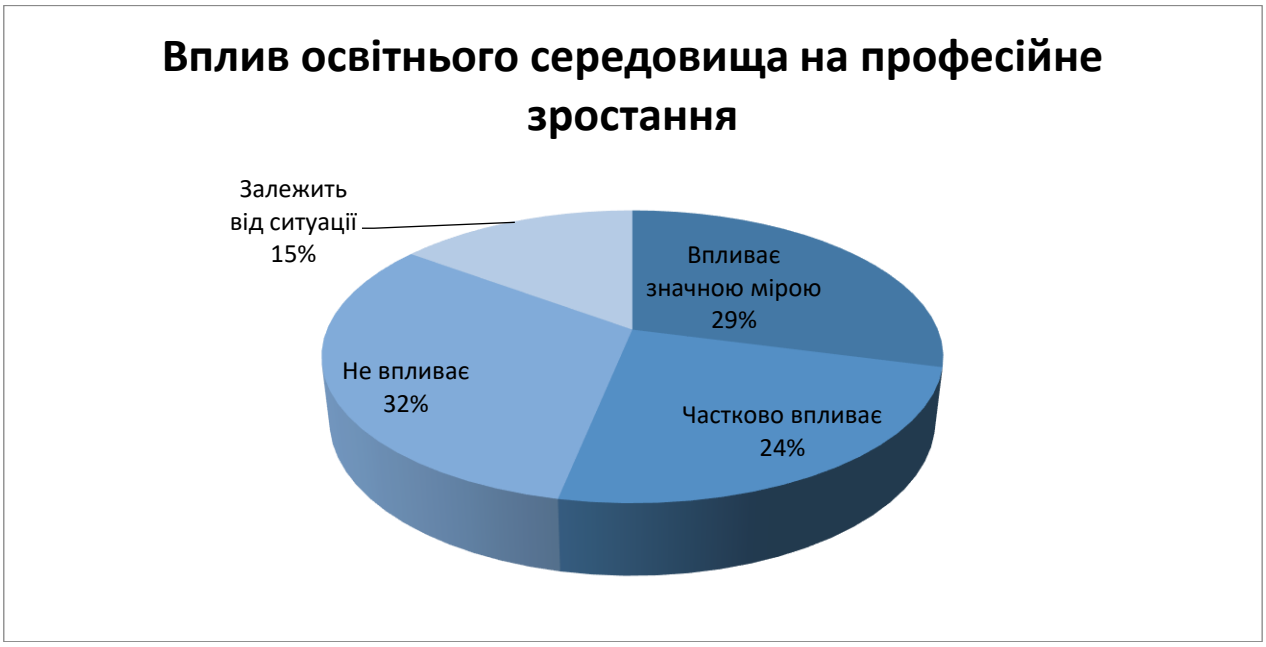

Рис. 12 Вплив освітнього середовища на професійне зростання здобувачів вищої освіти

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Аналіз відповідей респондентів продемонстрував, що більшість здобувачів вважали, що освітнє середовище не впливає на їх професійне становлення та зростання, на що вказували 32% респондентів та найменша кількість вважала, що це залежить від ситуації, про що свідчили – 15% опитаних.

Визначення впливу інтерактивних технологій на професійне зростання продемонструвало такі дані (див. рис. 13).

Рис. 13 Вплив застосування інтерактивних технологій на професійне зростання здобувачів вищої освіти

Під час аналізу відповідей респондентів було визначено, що більшість з опитаних вважала, що впливає частково, на що вказував – 31% опитаних респондентів.

Водночас найменше число респондентів, а саме 20% вказували на те, що впливає значною мірою.

Отримані, в ході дослідження дані вказують на те, що єдиної чіткої позиції щодо впливу освітнього середовища на психологічний стан та професійне зростання не має. Водночас здобувачі позитивно оцінили рівень, безпеки, психологічний комфорт та доступність викладача. Проте, виникає питання, що криється за такою позицією. Можливо, висока успішність?.

Дослідження успішності здобувачів продемонструвало, що 64% респондентів мали середній бал – 4,0, інші 10% респондентів – 5,0 та ще 26% - мали середній бал – 3,0. Тобто, можливо зазначити, що певною мірою на оцінку здобувачів міри впливу освітнього середовища могла вплинути академічна успішність.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Проте, чи дійсно лише академічна успішність впливає на оцінку здобувачами освітнього середовища чи все ж таки це обумовлено об'єктивною думкою, яка заснована на аналізі його загальновідомих критеріїв.

Найбільш важливими критеріями на думку здобувачів були безпека, психологічний комфорт та доступність викладача для здобувачів. В даному контексті можна зазначити, що вибір цих критеріїв може бути обумовлений впливом хронічного стресу, оскільки досить часто він супроводжується почуттям самотності, безпорадності, тривоги та гострої потреби в спілкуванні [6; 8]. Саме тому, що освітнє середовище може забезпечити потреби в боротьбі зі стресом це і є тим критерієм, за допомогою якого перш за все відбувається оцінка якості освітнього середовища та його впливу на психологічний стан здобувачів [7; 8].

Крім того, зазначені результати можуть бути обумовлені впливом хронічного стресу, в умовах якого останні роки проживає сучасна молодь. Загальновідомим є той факт, що він являє собою неспецифічну реакцію на уявну чи справжню загрозливу ситуацію, яка може виникати у відповідь на дію стресора, який своєю чергою може призводити до порушення психологічного стану людини [8; 9]. Спеціалісти вважають, що під час здійснення навчального процесу у всіх задіяних в ньому осіб, можуть час від часу виникати негативні емоційні стани, наприклад, безпорадність, неспокій, страх, стурбованість, пригнічення [9; 10]. Дані емоційні стани найчастіше виникали у здобувачів вищої освіти, які приділяли найбільшу увагу своїй успішності і переймаються відсутністю знань, умінь і особистісних якостей чи бази знань та навичок сформованої з урахуванням попереднього досвіду [11]. До того ж багатьом здобувачам притаманне заниження своїх знань, вольових і когнітивних здібностей, що своєю чергою може суттєво вплинути на якість навчального процесу і відповідно на освітнє середовище [12; 13]. До того ж на суб'єктивну оцінку освітнього середовища можуть вплинути особистісні фактори, а саме: невміння раціонально планувати та розподіляти свій час, а також складнощі в засвоєнні навчального матеріалу, які як правило пов'язують з низькою якістю освітнього середовища, а не з індивідуальними якостями здобувачів.

До того ж стрес та міжособистісні конфлікти в групі, булінг або навіть кібербулінг можуть створити передумови для погіршення ментального здоров'я та когнітивних розладів і академічної успішності здобувача [5; 14].

В межах нашого дослідження здобувачі більшою мірою визначали роль стресу на освітнє середовище, аніж міжособистісних конфліктів. Крім того, ще одним фактором який суттєвим чином впливав на психологічний стан та професійний розвиток є застосування інтерактивних технологій в навчальному процесі. Дані результати чітко вказують на вплив зовнішніх чинників, зокрема матеріально-технічне забезпечення освітнього процесу.

Крім того, варто зазначити, що ключовими факторами, які можуть впливати на суб'єктивну оцінку здобувачами освітнього середовища є його

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

розгляд через призму власної успішності, на яку своєю чергою впливає незадоволеність власними зусиллями, відчуття втоми, розчарування в собі та обраній спеціальності, почуття апатії, оцінка поведінки викладачів закладу вищої освіти, створення відчуття психологічного комфорту [15; 17; 19; 21]. Власне проведене дослідження певною мірою підтверджує дані проведеного дослідження літературних джерел.

Проте, є певні дані, які свідчать про вплив стресу, який першочергово може бути пов'язаний з сімейними обставинами та ситуацією в країні, а також він може бути обумовлений негативним впливом освітнього середовища, тобто постійним невдоволенням організацією освітнього процесу, графіком та надмірними навчальним навантаженням, непропорційним розподілом годин на вивчення тем та дисциплін [16; 18; 20; 22]. Водночас стрес, який виникає в таких обставинах є чинником, який призводить до формування нервово-психічних реакцій, які в подальшому стають чинником розвитку соматичної патології.

Висновки. Отже, засновуючись на даних проведеного дослідження можливо зробити висновок щодо впливу освітнього середовища на психологічний стан та професійне зростання. Оскільки поєднання стресу, який обумовлений, наприклад сімейними обставинами чи ситуацією в країні в цілому, що разом з несприятливим освітнім середовищем створює додатковий стрес, який призводить до психологічного виснаження, втоми, розвитку апатії та байдужості до навчальної діяльності. Крім того, загальновідомо, що хронічний стрес негативно позначається на регуляторних системах організму, що може призвести до когнітивних та ментальних розладів, ендокринної дисфункції і пригнічення імунної системи, що своєю чергою може розглядатись як фактор ризику більш важкої органічної патології.

До того ж розлади ментального здоров'я і розлади когнітивної функції можуть стати фактором, який призводить до втрати мотивації до навчання, зневіри в своїх силах, неможливості запам'ятовувати новий матеріал, що може стати причиною або відмови від здобуття освіти чи припинення професійного розвитку та втрати прагнення до кар'єрного зростання.

Література:

1. Биков В. Ю., Спірін О. М., Пінчук О. П. Сучасні завдання цифрової трансформації освіти// Вісник Кафедри ЮНЕСКО «Неперервна професійна освіта XXI століття». (1) 2020, с. 27-36.

2. Гуревич Р., Гордійчук Г., Кобися В., Коношевський Л. Цифрове освітнє середовище в закладах освіти //Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. (73) 2023, с. 7-12.

3. Гуревич Р., Коношевський Л., Коношевський О., Кобися В., Люльчак С. Роль цифрового освітнього середовища закладу вищої освіти у формуванні диджитальної культури студентів // Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems. (71) 2024, с. 5-21.

4. Гордійчук Г. Б., Данилишина К. О. Використання інформаційноосвітнього середовища у підготовці майбутніх педагогів професійного навчання// Становлення

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

особистості майбутнього фахівця в умовах підготовки до професійно-педагогічної діяльності: діалог зі стейкхолдерами: монографія/за ред. акад. РС Гуревича. Вінниця: ТОВ «Друк», 2022, 179.

5. Шишкіна М. П., Попель М. В. Хмаро орієнтоване освітнє середовище навчального закладу: сучасний стан і перспективи розвитку досліджень // Інформаційні технології і засоби навчання, (37, вип. 5) 2013, с. 66-80.

6. Adako O. P., Adeusi O. C., Alaba P. A. Enhancing education for children with ASD: a review of evaluation and measurement in AI tool implementation // Disabil Rehabil Assist Technol. 20(6) 2025, p. 1578-1595. doi: 10.1080/17483107.2025.2477678. Epub 2025 Mar 13. PMID: 40079459.

7. Caldicott C.V. Revisiting Moral Courage as an Educational Objective// Acad Med. 98(8) 2023, p. 873-875. doi: 10.1097/ACM.0000000000005239. Epub 2023 Apr 11. PMID: 37043766.

8. Clement T. On the place of educational theory in the professional development of clinical educators// Educ Prim Care. 36(3) 2025, p. 64-67. doi: 10.1080/14739879.2025.2475348. Epub 2025 Mar 16. PMID: 40091233.

9. Edelman E. A., Logan K., Ingram Nissen T., Reed E. K., Wicklund C., Duquette D., Dellefave-Castillo L. A team-based approach to cardiogenomic education // J Genet Couns. 33(1) 2024, p. 216-221. doi: 10.1002/jgc4.1798. Epub 2023 Oct 18. PMID: 37849384.

10. Kamel-ElSayed S., Uhley V. An innovative educational approach to teach high school students the physiological mechanisms and nutrition concepts associated with the development of obesity// Adv Physiol Educ. 48(3) 2024, p. 648-654. doi: 10.1152/advan.00133.2023. Epub 2024 Jun 13. PMID: 38870265.

11. Keshmiri F. The effect of the Educational Scholar Program as a longitudinal faculty development program on the capability of educators as scholars // BMC Med Educ. 23(1) 2023, p. 691. doi: 10.1186/s12909-023-04682-7. PMID: 37740171; PMCID: PMC10517549.

12. Kinney D. A., Gaiser R. Faculty as Teachers: Career Development for the Clinician-Educator // Int Anesthesiol Clin. 62(3) 2024, p. 8-14. doi: 10.1097/AIA.0000000000000440. Epub 2024 May 13. PMID: 38736404.

13. Knopp M. I., Warm E. J., Weber D., Kelleher M., Kinnear B., Schumacher D. J., Santen S. A., Mendonça E., Turner L. AI-Enabled Medical Education: Threads of Change, Promising Futures, and Risky Realities Across Four Potential Future Worlds // JMIR Med Educ. (9) 2023, P. e50373. doi: 10.2196/50373. PMID: 38145471; PMCID: PMC10786199.

14. Malhotra A., Moultry A. M., Martin T. S., Franklin C. J., Yarbrough T., Hughes J. A Critical Appraisal of Educational Theory to Examine HBCU and Black Students' Professional Identity Formation // Am J Pharm Educ. 87(11) 2023, p. 100547. doi: 10.1016/j.ajpe.2023.100547. Epub 2023 Jun 17. PMID: 37336325.

15. Malmut L., Ng A. Near-peer teaching in simulation // Clin Teach. 20(5) 2023, P. e13645. doi: 10.1111/tct.13645. Epub 2023 Aug 26. PMID: 37632300.

16. Mamede S. Challenges and Opportunities for the Development of Medical Education Research // Arq Bras Cardiol. 119(5 suppl 1) 2022, p. 1-3. English, Portuguese. doi: 10.36660/abc.20220434. PMID: 36449951; PMCID: PMC9750198.

17. McGaghie W. C., Barsuk J. H., Salzman D. H. Simulation-Based Mastery Learning Curriculum Development Workbook // Simul Healthc. 20(1S Suppl 1) 2025, P. S1-S13. doi: 10.1097/SIH.0000000000000824. PMID: 39932253.

18. Sharma N., Steinhagen E., Marks J. M., Ammori J. B. Development of a Competency Framework Defining Effective Surgical Educators // J Surg Educ. 81(3) 2024, p. 388-396. doi: 10.1016/j.jsurg.2023.11.017. Epub 2023 Dec 22. PMID: 38142151.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

19. Spicer J. O., Rockney D., Massart A. Optimizing the Educational Value of Bedside Rounds by Exploring Perceptions of Internal Medicine Residents // South Med J. 115(5) 2022, p. 294-300.

20. Suiter S.V., Meadows M. L. Educational Attainment and Educational Contexts as Social Determinants of Health // Prim Care. 50(4) 2023, p. 579-589. doi: 10.1016/j.pop.2023.04.007. Epub 2023 Jun 4. PMID: 37866832.

21. Park J., Han A. Y. Medication safety education in nursing research: Text network analysis and topic modelling // Nurse Educ Today. (121) 2023, p. 105674. doi: 10.1016/j.nedt.2022.105674. Epub 2022 Dec 1. PMID: 36481524.

22. Williams E., Fernandes R. D., Choi K., Fasola L., Zevin B. Learning Outcomes and Educational Effectiveness of E-Learning as a Continuing Professional Development Intervention for Practicing Surgeons and Proceduralists: A Systematic Review // J Surg Educ. 80(8) 2023, p. 1139-1149. doi: 10.1016/j.jsurg.2023.05.017. Epub 2023 Jun 13. PMID: 37316431.

References:

1. Bykov V. Yu., Spirin O. M., Pinchuk O. P. (2020) Suchasni zavdannia tsyfrovoi transformatsii osvity [Modern challenges of digital transformation of education]. Visnyk Kafedry YuNESKO «Neperervna profesiina osvita XXI stolittia» - Bulletin of the UNESCO Chair "Continuing Professional Education for the 21st century", (1) , 27-36 [in Ukrainian].

2. Hurevych R., Hordiichuk H., Kobysia V., Konoshevskyi L. (2023) Tsyfrove osvitnie seredovyshche v zakladakh osvity [Digital educational environment in educational institutions]. Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Seriia: Pedahohika i psykholohiia – Scientific notes of the Mykhailo Kotsiubynskyi Vinnytsia State Pedagogical University. Series: Pedagogy and Psychology, (73), 7-12 [in Ukrainian].

3. Hurevych R., Konoshevskyi L., Konoshevskyi O., Kobysia V., Liulchak S. (2024) Rol tsyfrovoho osvitnoho seredovyshcha zakladu vyshchoi osvity u formuvanni dydzhytalnoi kultury studentiv [The role of the digital educational environment of a higher education institution in shaping the digital culture of students]. Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems. (71), 5-21 [in Ukrainian].

4. Hordiichuk H. B., Danylyshyna K. O. (2022) Vykorystannia informatsiinoosvitnoho seredovyshcha u pidhotovtsi maibutnikh pedahohiv profesiinoho navchannia [Using the information and educational environment in the training of future teachers of vocational training]. Stanovlennia osobystosti maibutnoho fakhivtsia v umovakh pidhotovky do profesiino-pedahohichnoi diialnosti: dialoh zi steikkholderamy: monohrafiia/za red. akad. RS Hurevycha. Vinnytsia: TOV «Druk» - Formation of the personality of a future specialist in the conditions of preparation for professional and pedagogical activity: dialogue with stakeholders: monograph/ed. Acad. RS Gurevich. Vinnytsia: LLC «Druk», 179 [in Ukrainian].

5. Shyshkina M. P., Popel M. V. (2013) Khmaro oriientovane osvitnie seredovyshche navchalnoho zakladu: suchasnyi stan i perspektyvy rozvytku doslidzhen [Cloud-based educational environment of an educational institution: current state and prospects for research development]. Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia – Information technology and learning tools, (37, vyp. 5), 66-80 [in Ukrainian].

6. Adako O. P., Adeusi O. C., Alaba P. A. (2025). Enhancing education for children with ASD: a review of evaluation and measurement in AI tool implementation. Disabil Rehabil Assist Technol, 20(6), 1578-1595. doi: 10.1080/17483107.2025.2477678. Epub 2025 Mar 13. PMID: 40079459.

7. Caldicott C.V. (2023). Revisiting Moral Courage as an Educational Objective. Acad Med, 98(8), 873-875. doi: 10.1097/ACM.0000000000005239. Epub 2023 Apr 11. PMID: 37043766.

ISSN 2786-4952 Online

8. Clement T. (2025) On the place of educational theory in the professional development of clinical educators. Educ Prim Care, 36(3), 64-67. doi: 10.1080/14739879.2025.2475348. Epub 2025 Mar 16. PMID: 40091233.

9. Edelman E. A., Logan K., Ingram Nissen T., Reed E. K., Wicklund C., Duquette D., Dellefave-Castillo L. (2024). A team-based approach to cardiogenomic education. J Genet Couns, 33(1), 216-221. doi: 10.1002/jgc4.1798. Epub 2023 Oct 18. PMID: 37849384.

10. Kamel-ElSayed S., Uhley V. (2024). An innovative educational approach to teach high school students the physiological mechanisms and nutrition concepts associated with the development of obesity. Adv Physiol Educ, 48(3), 648-654. doi: 10.1152/advan.00133.2023. Epub 2024 Jun 13. PMID: 38870265.

11. Keshmiri F. (2023). The effect of the Educational Scholar Program as a longitudinal faculty development program on the capability of educators as scholars. BMC Med Educ, 23(1), 691. doi: 10.1186/s12909-023-04682-7. PMID: 37740171; PMCID: PMC10517549.

12. Kinney D. A., Gaiser R. (2024). Faculty as Teachers: Career Development for the Clinician-Educator. Int Anesthesiol Clin, 62(3), 8-14. doi: 10.1097/AIA.0000000000000440. Epub 2024 May 13. PMID: 38736404.

13. Knopp M. I., Warm E. J., Weber D., Kelleher M., Kinnear B., Schumacher D. J., Santen S. A., Mendonça E., Turner L. (2023). AI-Enabled Medical Education: Threads of Change, Promising Futures, and Risky Realities Across Four Potential Future Worlds. JMIR Med Educ, (9), e50373. doi: 10.2196/50373. PMID: 38145471; PMCID: PMC10786199.

14. Malhotra A., Moultry A. M., Martin T. S., Franklin C. J., Yarbrough T., Hughes J. (2023). A Critical Appraisal of Educational Theory to Examine HBCU and Black Students' Professional Identity Formation. Am J Pharm Educ, 87(11), 100547. doi: 10.1016/j.ajpe.2023.100547. Epub 2023 Jun 17. PMID: 37336325.

15. Malmut L., Ng A. (2023). Near-peer teaching in simulation. Clin Teach, 20(5), e13645. doi: 10.1111/tct.13645. Epub 2023 Aug 26. PMID: 37632300.

16. Mamede S. (2022). Challenges and Opportunities for the Development of Medical Education Research. Arq Bras Cardiol, 119(5 suppl 1), 1-3. English, Portuguese. doi: 10.36660/abc.20220434. PMID: 36449951; PMCID: PMC9750198.

17. McGaghie W. C., Barsuk J. H., Salzman D. H. (2025). Simulation-Based Mastery Learning Curriculum Development Workbook. Simul Healthc, 20(1S Suppl 1), S1-S13. doi: 10.1097/SIH.0000000000000824. PMID: 39932253.

18. Sharma N., Steinhagen E., Marks J. M., Ammori J. B. (2024). Development of a Competency Framework Defining Effective Surgical Educators. J Surg Educ, 81(3), 388-396. doi: 10.1016/j.jsurg.2023.11.017. Epub 2023 Dec 22. PMID: 38142151.

19. Spicer J. O., Rockney D., Massart A. (2022). Optimizing the Educational Value of Bedside Rounds by Exploring Perceptions of Internal Medicine Residents. South Med J, 115(5), 294-300.

20. Suiter S.V., Meadows M. L. (2023). Educational Attainment and Educational Contexts as Social Determinants of Health. Prim Care, 50(4), 579-589. doi: 10.1016/j.pop.2023.04.007. Epub 2023 Jun 4. PMID: 37866832.

21. Park J., Han A. Y. (2023). Medication safety education in nursing research: Text network analysis and topic modelling. Nurse Educ Today, (121), 105674. doi: 10.1016/j.nedt.2022.105674. Epub 2022 Dec 1. PMID: 36481524.

22. Williams E., Fernandes R. D., Choi K., Fasola L., Zevin B. (2023). Learning Outcomes and Educational Effectiveness of E-Learning as a Continuing Professional Development Intervention for Practicing Surgeons and Proceduralists: A Systematic Review. J Surg Educ, 80(8), 1139-1149. doi: 10.1016/j.jsurg.2023.05.017. Epub 2023 Jun 13. PMID: 37316431.

Дата першого надходження статті до видання: 25.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 37.01

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1088-1104

Курташ Наталія Ярославівна кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри акушерства та гінекології імені І. Д. Ланового, Івано-Франківський національний медичний університет, м. Івано-Франківськ, https://orcid.org/0000-0003-4538-8734

Кінаш Наталія Миронівна кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри акушерства та гінекології імені І. Д. Ланового, Івано-Франківський національний медичний університет, м. Івано-Франківськ, https://orcid.org/0000-0002-2094-6026

Левицький Ігор Володимирович кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри акушерства та гінекології імені І. Д. Ланового, Івано-Франківський національний медичний університет, м. Івано-Франківськ, https://orcid.org/0000-0001-6197-1730

ПОРІВНЯЛЬНА ЕФЕКТИВНІСТЬ СИМУЛЯЦІЙНОГО НАВЧАННЯ, OSCE ТА РЕФЛЕКСИВНИХ ПРАКТИК У ФОРМУВАННІ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ АКУШЕРСТВА І ГІНЕКОЛОГІЇ (IV–VI КУРС): ТРИРІЧНЕ ПРОСПЕКТИВНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Анотація. Стаття представляє результати теоретичного та емпіричного дослідження особливостей формування комунікативної компетентності у студентів-медиків. Зокрема, аналізуються сучасні технології викладання, а також компоненти інтегрованої моделі навчання, яка дозволяє послідовно переходити від теорії до практики, завдяки поєднанню теоретичної підготовки, методів симуляційного навчання і безпосередньої практики у клінічному середовищі з супервізіями від викладача. При цьому, особлива увага приділяється розвитку практичних навичок складної комунікації на 4, 5 і 6 курсах навчання в рамках вивчення клінічних дисциплін “Акушерство” та “Гінекологія”.

Дослідження ефективності використання інтегрованої моделі навчання в розвитку комунікативної компетентності охопило 991 студента Івано-Франківського національного медичного університету. Зокрема, 411 студентів 4-го курсу, 350 студентів 5-го курсу та 230 студентів 6-го курсу. Оцінювання ефективності використання методів симуляційного навчання, відпрацювання клінічних протоколів і алгоритмів, а також рефлексивних практик здійснювалося за допомогою стандартизованих чек-листів OSCE та аналізу результатів КРОК-2. Відтак, студенти поступово переходять від проведення клінічного інтерв’ю

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

для збору анамнезу до розв'язання складних конфліктних ситуацій та повідомлення поганих новин на етапі навчання на 6-му курсі.

Встановлено, що найвищий рівень розвитку комунікативної компетентності демонструють 91% студентів 6-го курсу на якому методи симуляційного навчання використовуються в поєднанні з подальшою практикою в реальних клінічних умовах. При цьому, застосування методів рефлексії та супервізії від викладачів допомагають вчасно виявити допущені помилки та виправити їх у найбільш конструктивний спосіб. Водночас рефлексивні технології допомагають виявити і подолати комунікативні бар'єри, що дозволяє підвищити якість міжособистісної взаємодії.

Отже, інтегрована модель навчання «теорія → симуляція → клініка» впроваджена викладачами кафедри акушерства та гінекології ім. І. Д. Ланового забезпечує ефективний розвиток комунікативної компетентності студентів-медиків.

Ключові слова: комунікативна компетентність, акушерство, гінекологія, симуляційне навчання, рефлексивна практика.

Kurtash Nataliya Yaroslavivna Candidate of medical sciences, associate professor, Associate Professor of the Department of Obstetrics and Gynecology named after I. D. Lanovoy, Ivano-Frankivsk National Medical University, Ivano Frankivsk, https://orcid.org/0000-0003-4538-8734

Kinash Nataliia Myronivna MD, PhD, Associate Professor, Department of Obstetrics and Gynecology, Ivano-Frankivsk National Medical University, Ivano Frankivsk, https://orcid.org/0000-0002-2094-6026

Levytskyi Ihor Volodymyrovych PhD, Department of Obstetrics and Gynecology ID Lanovoy, Ivano-Frankivsk National Medical University, Ivano Frankivsk, https://orcid.org/0000-0001-6197-1730

COMPARATIVE EFFECTIVENESS OF SIMULATION LEARNING, OSCE AND REFLECTIVE PRACTICES IN FORMING COMMUNICATIVE COMPETENCE OF OBSTETRICS AND GYNECOLOGY STUDENTS (IV–VI YEARS): A THREE-YEAR PROSPECTIVE STUDY

Abstract. The article presents the results of theoretical and empirical research into the features of the formation of communicative competence in medical students. In particular, modern teaching technologies are analyzed, as well as components of an integrated learning model that allows for a consistent transition from theory to practice, thanks to a combination of theoretical training, simulation training methods and direct practice in a clinical environment with supervision from a teacher. At the same time, special attention is paid to the development of practical skills of complex

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

communication in the 4th, 5th and 6th years of study within the framework of studying the clinical disciplines “Obstetrics” and “Gynecology”.

The study of the effectiveness of using an integrated learning model in the development of communicative competence covered 991 students of Ivano-Frankivsk National Medical University. In particular, 411 4th year students, 350 5th year students and 230 6th year students. The effectiveness of simulation learning methods, clinical protocols and algorithms, and reflective practices was assessed using standardized OSCE checklists and analysis of STEP-2 results. Thus, students gradually move from conducting a clinical interview to collect anamnesis to resolving complex conflict situations and reporting bad news at the 6th year of study.

It was found that the highest level of development of communicative competence is demonstrated by 91% of 6th year students, in whom simulation learning methods are used in combination with further practice in real clinical conditions. At the same time, the use of reflection and supervision methods by teachers helps to identify mistakes in a timely manner and correct them in the most constructive way. At the same time, reflective technologies help to identify and overcome communicative barriers, which allows to improve the quality of interpersonal interaction. Therefore, the integrated learning model “theory → simulation → clinic” implemented by the teachers of the I. D. Lanovoy Department of Obstetrics and Gynecology ensures the effective development of the communicative competence of medical students.

Keywords: communicative competence, obstetrics, gynecology, simulation learning, reflective practice.

Постановка проблеми. Зміна вимог до якості надання медичних послуг у сфері охорони здоров’я України зумовлює необхідність переглянути підхід до підготовки майбутніх фахівців у цій галузі. Зокрема, особливої уваги потребує підвищення рівня комунікативної компетентності майбутніх лікарів, оскільки саме вона визначає точність збору анамнезу та значною мірою впливає на результати лікування. При цьому, найважливішим розвиток навичок комунікації являється для спеціалістів, які будуть працювати у галузі акушерства та гінекології з урахуванням ролі довіри між пацієнткою та лікарем у лікувальному процесі. Відтак добре розвинені комунікативні навички дозволяють швидше досягти комплаєнсу, підвищити якість спостереження за протіканням вагітності та покращити результати пологів.

Варто зазначити, що навчання майбутніх медичних фахівців довгий час базувалося на біомедичній моделі. Зокрема, увага студентів акцентувалася в основному на алгоритмах поставновки діагнозу та дотриманні протоколів лікування. При цьому, нова орієнтація надання медичних послуг, яка зосереджена на пацієнтах, вимагає поглиблення знань не тільки про специфіку захворювання і його лікування, але й про способи налагодження контакту в процесі міжособистісної взаємодії з пацієнтом, а також способи розв’язання конфліктних ситуацій у випадку їх виникнення. Як показує аналіз статистики

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

скарг на надання медичних послуг, понад 70% випадків незадоволення ними зумовлено низькою якістю саме комунікації, а не якості надання самої медичної допомоги [1; 2; 3]. Отже, студентів-медиків потрібно готувати до роботи теоретично та практично, як у напрямку надання власне медичної допомоги, так і психологічних аспектів спілкування з пацієнтами.

Міжнародні принципи підготовки фахівців медичного профілю вже давно наголошують на важливості формування здатності в студентів до ефективної міжособистісної взаємодії у процесі їх навчання в освітньому закладі [4; 5; 6; 7]. Українська медична школа теж почала впроваджувати підхід до навчання студентів, який базується на формуванні ряду компетенцій. Зокрема, він закріплений у стандартах вищої освіти за спеціальністю “Медицина”. Однак, реалізація даного підходу в межах викладання окремих навчальних дисциплін потребує уточнень, а також наукового обгрунтування.

Робота лікаря акушера-гінеколога пов’язана з рядом особливостей, які впливають на викладання клінічних дисциплін цього циклу, зумовлюючи виникнення певних практичних труднощів. Зокрема, перша особливість полягає в делікатності тем, які обговорюються на прийомі в лікаря акушера-гінеколога: проблеми сексуального здоров’я, інфекції, які передаються статевим шляхом та репродуктивні плани [7; 8]. Відтак, майбутні медики повинні володіти високим рівнем такту, специфічною термінологією та здатністю зрозуміло її пояснити пацієнткам для встановлення з ними довіри та налагодження ефективної комунікації. При цьому, варто врахувати вплив вагітності на психоемоційний стан: підвищення рівня емоційної лабільності, тривоги та деколи розвитку депресії. Отже, студенти повинні володіти базовими знаннями з перинатальної психології і психології материнства, а також навичками активного слухання для якісного медичного спостереження даної категорії пацієнтів. Згадані навички особливо корисні в моменти, коли спеціаліст разом із пацієнткою зустрічається з етичною дилемою, що може пов’язуватися із ситуаціями необхідності переривання вагітності, застосування допоміжних репродуктивних технологій або під час пологів із ускладненим перебігом. У таких випадках навички аргументації допомагають зрозуміло донести всі ризики та переваги кожного з варіантів рішень, які розглядаються та дійти згоди щодо дій за найбільш оптимальним способом з урахуванням можливої шкоди та користі.

Студенти 4-6 курсів медичних університетів перебувають на перехідному етапі від вивчення теорії до її використання на практиці. Зокрема, на 4 курсі студенти-медики вивчають гінекологію, на 5 курсі вони проходять навчання з акушерства, а на 6 курсі проходять клінічну практику. При цьому, основні труднощі під час переходу між курсами пов’язані з використанням у реальному клінічному середовищі знань, які вони здобули на попередніх курсах. Як наслідок, багато інтернів відчувають себе безпорадними перед реальними викликами медичної практики, коли трапляються конфліктні ситуації з пацієнтами або виникає необхідність повідомити негативні новини.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Застосування інтегрованої моделі навчання, яка поєднує методи симуляції та рефлексії поряд з відпрацюванням практичних навичок дозволяє полегшити процес входження в лікарську професію та пришвидшити адаптацію до реалій роботи з пацієнтами. Зокрема, вона дозволяє сформувати знання про особливості комунікації, відпрацювати навички пов'язані з практичним застосуванням цих знань у роботі лікаря, а також виявити потенційні труднощі та окреслити шляхи їх подолання у процесі взаємодії з пацієнтами. Особливої уваги потребує розвиток комунікативної компетентності під час практичних занять в жіночих консультаціях і пологових будинках під наглядом викладачів і досвідчених лікарів. Завдяки реалізації інтегрованого підходу до навчання студентів-медиків відбувається перехід від механічної передачі знань до практичної підготовки майбутніх фахівців. Водночас його використання потребує наукового обґрунтування та адаптації до умов роботи українських медичних закладів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток сучасної медичної освіти свідчить про те, що на даному етапі викладання клінічних дисциплін акцент робиться на вихористанні сучасних технології з метою формування у студентів навичок ефективної комунікації [9; 10; 11; 12]. Зокрема, науковці наголошують на доцільності використання методів аналізу відео-кейсів та моделювання ситуацій взаємодії з пацієнтами [12; 13; 14]. При цьому, в найбільш розвинених країнах починають активно впроваджуватися технології віртуальної реальності з метою підготовки до роботи з пацієнтами. Водночас науковці у сфері професійного навчання і розвитку стверджують про позитивний вплив перегляду відео з прикладами консультацій різного характеру на готовність студентів до поглибленого вивчення навчальної дисципліни, переходу до практики та взаємодії з реальними пацієнтами. Відтак, доцільним являється поєднання кількох технологій для підвищення ефективності викладання гінекології та акушерства [14; 15; 16]. Завдяки такому підходу розвивається здатність до професійного сприйняття та аналізу ситуації, а також усвідомленого вибору стратегії поведінки в ній [15]. Додатковою перевагою застосування описаних вище методів у навчальному процесі виступає підвищення рівня мотивації та інтересу до нього зі сторони студентів [14]. Отже, опрацювання прикладів взаємодії медичних працівників з пацієнтами з їх подальшим аналізом має стати невід'ємною частиною процесу навчання майбутніх медиків.

Огляд публікацій свідчить про досягнення у напрямку розробки методів оцінювання практичних компонентів комунікативної компетентності студентів-медиків [17]. Зокрема, до них належить проєкт Крістіни Шик та Мартіна Гартмейера, які наголошують на можливостях використання тестів з вбудованими прикладами ситуацій взаємодії з пацієнтами у відео форматі для визначення готовності майбутніх медиків до реального спілкування з ними [17]. Водночас, відзначається можливість оцінки здатності до структурування процесу комунікації згідно з її метою, зрозумілого й доступного для пацієнтів донесення власних думок та побудови ефективної міжособистісної взаємодії за

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

допомогою згаданого інструменту. Відтак, описані рівні оцінювання навичок комунікації можуть стати корисними для розробки підходів до їх розвитку у майбутніх фахівців у галузі медицини.

Використання симуляційного навчання ґрунтується на психолого-педагогічних парадигмах [18]. Зокрема, даний підхід поєднує в собі всі компоненти циклу формування навчального досвіду Колба, що дозволяє поглиблювати знання і удосконалювати уміння й навички через отримання особистого досвіду під час виконання практичних завдань, рефлексивне спостереження за результатами прийняття рішень і дій (своїх та інших людей), концептуалізацію знань отриманих емпіричним шляхом і подальше експериментування щодо способів їх застосування на практиці [18; 19]. Варто зазначити, що згідно з теорією Дейла теоретичні знання засвоюються більш ефективно за умови можливості їх швидкої інтеграції в процес діяльності у середовищі, яке безпосередньо з ними пов’язане [19]. При цьому, студенти швидше розуміють де можна використати навчальний матеріал, який вони отримали на лекції, ніж просто при звичайному пасивному прослуховуванні теорії. Водночас, згідно з підходом Міллера, саме симуляційне навчання допомагає студентам перейти від розуміння того, що і як робити до демонстрації правильної техніки виконання завдань передбачених практичною діяльністю лікаря, що закладає надійний фундамент для майбутньої самостійної медичної практики [15]. Завдяки використанню симуляцій можливе забезпечення вищого рівня безпеки взаємодії пацієнтів з майбутніми лікарями, оскільки всі професійні навички вже відпрацьовані в змодельованих ситуаціях та доведені до рівня майстерності [14]. Рівень реалістичності у випадку симуляційного навчання може регулюватися відповідно до навчальних цілей і коливаються від низького до високого (при використанні комп’ютерних тренажерів, повнорозмірних манекенів та віртуальної реальності). У контексті дослідження методів розвитку комунікативної компетентності найбільш ефективним буде використання стандартизованих пацієнтів у процесі рольових ігор, що дозволяє сформувати навички збору анамнезу та комунікації за різних обставин.

Успішне впровадження симуляційного навчання потребує дотримання чіткої структури. Зокрема, на першому етапі студентів ознайомлюють з цілями проведення симуляційного заняття та створюють комфортну атмосферу для занурення у обрану викладачем ситуацію [14]. Психологічна підготовка важлива для зниження рівня тривоги перед виконанням подальших практичних завдань. Другий етап пов’язаний із безпосереднім виконанням всіх процедур і відпрацюванням передбачених заняттям технік під наглядом викладача або фасилітатора. На цьому етапі контролюється процес і послідовність дій, які оцінюються за попередньо підготовленими чек-листами [15]. На третьому етапі проводиться обговорення та аналіз дій у процесі участі в симуляції [14]. При цьому, звертається увага на допущені помилки та способи їх попередження у майбутньому. Всі учасники симуляційного навчання рефлексують над здобутим

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

досвідом і на його основі роблять висновки щодо подальших дій у ситуації реальної взаємодії з пацієнтами. Результати досліджень вказують на критичну важливість фази дебрифінгу для формування і закріплення навичок передбачених цілями навчальної програми [14]. Також, вони підтверджують ефективність використання симуляційного навчання для розвитку "м'яких навичок" у студентів-медиків, зокрема, роботи у команді, швидкого прийняття рішення, налагодження взаємодії та комунікації з пацієнтами [15]. Водночас результати лонгітюдних досліджень свідчать про краще засвоєння знань, умінь і навичок, їх більш тривале збереження та швидше використання на практиці у випадку повторення ситуацій із симуляцій у реальному житті [14]. Відтак, можна зробити висновок про необхідність впровадження симуляційного навчання в медичну освіту, оскільки воно дозволяє значно підвищити якість навчання студентів-медиків. При цьому, варто врахувати потребу попередньої підготовки викладачів до використання симуляційних навчальних технологій. Зокрема, під час використання методів симуляцій у процесі навчання потрібно опиратися на компетенції, які мають бути сформовані в результаті навчання згідно з навчальною програмою.

Здатність до рефлексії розглядається, як одна з ключових умов підготовки до медичної практики. Зокрема, за допомогою рефлексії студенти-медики можуть отримати новий практичний досвід та інтегрувати його в наявну систему знань [20]. Також, за умови критичного аналізу ситуації, свого ставлення до неї та варіантів реагування на задані обставини можлива трансформація поведінки у процесі реальної взаємодії з пацієнтами [20; 21]. У контексті вивчення особливостей розвитку комунікативної компетентності майбутніх лікарів доречним являється огляд таких способів проведення рефлексії, як ведення щоденників, створення портфоліо, а також групове обговорення клінічних випадків [22; 23]. Завдяки інтеграції даних технологій у процес навчання можливе підвищення рівня усвідомленості на рівні мислення, прийняття рішень та дій, зміна ставлення до різних ситуацій пов'язаних із взаємодією з пацієнтами, концептуалізація основ комунікації, а також формування мотивації до подального зростання та розвитку в професійній сфері. Отже, використання рефлексії дозволяє поглибити обізнаність майбутніх лікарів та сформувати у них відповідне ставлення до спілкування з пацієнтами ще на етапі навчання в університеті.

Мета статті – теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити ефективність симуляційного навчання, OSCE та рефлексії у формуванні комунікативної компетентності студентів-медиків під час вивчення акушерства та гінекології.

Виклад основного матеріалу. Інтегрована модель навчання, яку ми розробили та використовували під час проходження студентами-медиками курсів з гінекології та акушерства, базується на дотриманні принципів послідовності та наступності.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Зокрема, ми висунули гіпотезу про важливість послідовного і тривалого розвитку комунікативної компетентності студентів медичних спеціальностей, оскільки епізодична робота над формуванням комунікативних навичок не дає довготривалих результатів. При цьому, удосконалення навичок комунікації з пацієнтами повинно базуватися на знаннях, уміннях та навичках, засвоєних на попередніх курсах. Водночас завдання пов'язані з міжособистісною взаємодією з пацієнтами повинні поступово ускладнюватися та переходити від симуляцій до реальної взаємодії з пацієнтами у клінічному середовищі.

У дослідженні взяло участь 411 студентів четвертого курсу, 350 студентів п'ятого курсу та 230 студентів шостого курсу. Водночас дослідження ефективності розвитку комунікативної компетентності протягом навчання на трьох курсах дозволило простежити динаміку формування комунікативних навичок. Завдання розвитку комунікативної компетентності на кожному з курсів відповідають цілям навчальних програм відповідних курсів. Зокрема, на четвертому курсі в рамках вивчення курсу "Гінекологія" студенти ознайомлюються з специфікою обговорення проблем, які пов'язані з питаннями інтимного здоров'я жінки. При цьому, акцент робиться на базові моделі комунікації з пацієнтом. Студенти опановують алгоритм ведення бесіди з пацієнтом згідно міжнародними рекомендаціями, адаптованими під ситуацію прийому в лікаря-гінеколога. Ключові завдання розвитку навичок комунікації на даному етапі охоплюють збір анамнезу, роботу із характерними для гінекологічних пацієнток почуттями тривоги і сорому, а також встановлення та підтримання довірливого контакту з ними. Студенти-медики вчаться вести делікатні розмови та аналізувати вербальні й невербальні сигнали у відповідь на запитання, які передбачені клінічним інтерв'ю в рамках прийому в гінеколога.

На п'ятому курсі, коли студенти вивчають "Акушерство" вони вчаться використовувати сформовані раніше навички комунікації в стресових і критичних ситуаціях, які часто виникають під час пологів. Відбувається ознайомлення з фізіологічними та психологічними аспектами протікання вагітності та пологів. Відтак, студенти-медики відпрацьовують навички налагодження контакту і взаємодії з пацієнтками пологового відділення. Варто врахувати, що комунікація з ними повинна бути максимально чіткою, лаконічною і при цьому заспокоювати. Особлива увага приділяється специфіці пояснення природи ургентних станів та заходів, яких необхідно вживати у випадку їх виникнення. На цьому етапі комунікація розширюється із взаємодії з пацієнткою на комунікацію з усією командою, діями якої потрібно керувати.

На шостому курсі майбутні медики починають проходити практику в клінічних умовах. Саме даний етап пов'язаний з цілковитою інтеграцією в клінічне середовище та адаптацією до роботи в ньому. Зокрема, під час реальної взаємодії з пацієнтами проявляються результати теоретичного та практичного, навчання на попередніх курсах. При цьому, здійснюється остаточний перехід від пасивного сприйняття навчального матеріалу до активного застосування

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

здобутих знань, умінь та навичок у діагностичному та лікувальному процесі. Варто зауважити, що жодна симуляція не здатна замінити досвід спілкування з пацієнтами в умовах стаціонару. Водночас робота у гінекологічному та пологовому відділеннях характеризується рядом специфічних особливостей, оскільки вимагає прояву особливої уважності та емпатії. Перебування під час прийому пацієнток іншими лікарями та самостійне ведення його окремих частин дозволяє підвищити рівень адаптивності поведінки майбутніх медичних працівників. Як наслідок, майбутні лікарі вчаться швидко підібрати необхідний тон і стиль розмови залежно від клінічної ситуації пацієнтки та її інтелектуального рівня, особливостей психологічного стану й соціального статусу. Спостереження за роботою досвідчених лікарів-гінекологів дозволяє навчитися доступно і зрозуміло пояснювати можливі ризики пов'язані з різними варіантами лікування, які розглядалися в межах консультації. Однак, важливим для лікарів-гінекологів являється збереження наукового підходу до виконання своєї роботи, зокрема, завдяки зверненню до відповідної термінології.

Отже, можна зробити висновок про те, що регулярна взаємодія зі студентами протягом вивчення ними дисциплін "Гінекологія", "Акушерство" та проходження ними клінічної практики за даними профілями дозволяє дотримуватися принципу поетапності у розвитку їх комунікативної компетентності. Зокрема, студенти отримують можливість пройти шлях від усвідомленого використання знань про основи комунікації з пацієнтами до автоматизації навичок пов'язних із професійним спілкуванням і взаємодією з ними.

Використання методу симуляційного навчання на переддипломному етапі виступає методом засвоєння навичок комунікації в клінічному середовищі та основою для формування деонтологічної стійкості майбутнього фахівця у сфері медицини [15]. Зокрема, особливо важливою безпечність відпрацювання комунікативних навичок і умінь являється у контексті вивчення особливостей взаємодії з гінекологічними пацієнтками та породіллями [22]. Завдяки цьому, студенти-медики формують етичне ставлення до майбутніх пацієнток і психологічно готуються до взаємодії з вагітними та молодими мамами, які характеризуються високим рівнем емоційної вразливості. Отже, симуляційне навчання варто розглядати, як важливий компонент підготовки студентів до проходження інтернатури та відпрацювання практичних навичок у клінічному середовищі.

Варто врахувати, що симуляційний центр дозволяє студенту опинитися в ситуаціях, які вважаються особливо ризикованими в реальному клінічному середовищі або ж пов'язані з можливими етичними дилемами чи труднощами для лікарів-початківців [15]. Серед таких ситуацій особливої уваги потребують повідомлення про погані новини пов'язані із вродженими вадами плода, важкими захворюваннями або втратою дитини. При цьому, відпрацювання алгоритму озвучення подібної інформації під час симуляції дозволяє декілька разів повертатися до складних етапів, на яких допускаються помилки чи

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

виникають найбільші труднощі, без завдання шкоди психоемоційному і моральному стану пацієнтки [22]. Водночас під час повторного проходження за структурою комунікації на складні теми студенти опановують додаткові засоби надання вербальної і невербальної підтримки пацієнтці в подібних ситуаціях. Відтак, знижується ризик травматизації пацієнтки у результаті невдалої комунікації та страх студентів-медиків щодо можливих помилок у процесі вивчення особливостей спілкування у складних ситуаціях, що дозволяє довести навички у безпечних умовах симуляційного навчання до рівня комунікативної майстерності.

Питання конфліктів у медицині вважається одним із найскладніших. При цьому, найбільш невпевнено у конфліктних ситуаціях почуваються молоді спеціалісти через брак досвіду розв'язання складних питань у медичній практиці [17]. У контексті формування комунікативної компетентності у студентів-медиків під час вивчення клінічних дисциплін "Гінекології" та "Акушерства" варто враховувати вплив емоційних коливань зумовлених вагітністю на рівень конфліктності пацієнток. Відтак, моделювання різних сценаріїв взаємодії з незадоволеними або надміру тривожними пацієнтами, в рамках симуляційного навчання, дозволить студентам-медикам навчитися зберігати професійність у стресових ситуаціях і опанувати технології впливу на емоційний стан пацієнток для зниження інтенсивності прояву їх негативних емоцій і почуттів.

Надання інформованої згоди на лікування являється його важливою частиною. Однак, для її отримання лікар повинен вміти доступно пояснити всі переваги й недоліки медичних процедур, які обговорюються з пацієнткою. Взаєморозуміння на даному етапі являється умовою забезпечення безпеки пацієнтки та лікаря [17]. При цьому, молоді спеціалісти можуть відчувати труднощі з поясненням доцільності необхідних втручань та їх переваг у конкретних клінічних випадках. Відтак, отримання інформованої згоди потребує відпрацювання в умовах симуляційного навчання для формування здатності легко доносити інформацію про заплановані маніпуляції різним типам пацієнтів.

Варто зазначити, що багаторазове повторення послідовності практичного застосування різних способів комунікації в стандартних для лікаря ситуаціях допомагає студентам перейти від використання шаблонних фраз і механічного відтворення завчених наперед відповідей до щирої та емпатійної комунікації. Завдяки такому підходу до відпрацювання навичок спілкування у складних ситуаціях можливе стійке зростання рівня комунікативної компетентності майбутніх медиків [17].

Зокрема, відзначається зміщення фокусу уваги зі змісту власного повідомлення на стан і її сприйняття пацієнткою. Невід'ємною умовою розвитку комунікативних навичок студентів медичних спеціальностей виступає здатність швидко структурувати власні думки. Досягненню даної мети допомагає підготовка до КРОК-2, що крім перевірки здобутих знань дозволяє оцінити рівень розвитку клінічного мислення.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Стандартизація клінічного мислення можлива завдяки використанню в навчальному процесі симуляційних сценаріїв, які відповідають змісту навчальних силабусів. Зокрема, вони дозволяють відтворити умови в яких потрібно дотримуватися протоколів лікування та відпрацювати відповідні їм алгоритми комунікації [22]. Завдяки аналізу способу реагування на змодельовану ситуацію пришвидшується процес розпізнавання і формування ефективних комунікативних патернів, а також патернів клінічного мислення, які допоможуть успішно скласти тести передбачені іспитом.

Водночас тренування за методикою OSCE (Об'єктивний структурований клінічний іспит) привчає студента до дотримання логічної послідовності: привітання → збір анамнезу → пояснення діагнозу → обговорення плану лікування. Така чітка структура покращує логіку комунікації, роблячи її зрозумілою для пацієнтки та переконливою для екзаменатора. Отже, використання симуляційного методу навчання допомагає відпрацювати клінічні та комунікативні протоколи і паралельно розвивати клінічне мислення та комунікативну компетентність.

Завдяки описаному поєднанню розвитку професійних клінічних і комунікативних навичок у процесі навчання студентів-медиків формується цілісна професійна ідентичність майбутнього фахівця, яка дозволяє синхронізувати слова з діями.

Важливим являється перехід від спостереження та відпрацювання згаданих вище навичок до їх активного використання на практиці в клінічному середовищі протягом навчання на 6 курсі медичного університету. Зокрема, на ньому менше часу приділяється роботі з манекенами або в змодельованих ситуаціях. Водночас студенти активно інтегруються у клінічне середовище, де більше часу спілкуються з реальними пацієнтами, що допомагає значно підвищити ефективність навчання на базі кафедри акушерства та гінекології. У рамках клінічної взаємодії з пацієнтами на шостому курсі навчання студенти під наглядом викладача проводять первинний прийом пацієнток, що дозволяє відчути відповідальність за всі рішення та дії. У контексті розвитку комунікативної компетентності даний процес дозволяє подолати поширені комунікативні бар'єри.

При цьому, участь у ранкових обходах, клінічних обговореннях та консиліумах допомагає студентам розширити свій професійний словник та удосконалити навички комунікації з колегами і в складі мультидисциплінарної команди. Водночас така практика дозволяє сформувати уявлення про дотримання етики у процесі внутрішньо командної взаємодії й закріпити патерни мислення і комунікації, які пов'язані з її дотриманням. Варто зазначити, що у всіх вищезгаданих ситуаціях професійної взаємодії студенти не просто пасивно спостерігають за досвідченими лікарями, а пояснюють пацієнтці її стан та особливості подальшого лікування, що дозволяє перейти до активної практики в клінічних умовах і краще засвоїти навчальний матеріал пов'язаний із кожним

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

конкретним клінічним випадком. Отже, активна участь студента в навчальному процесі виступає невід'ємною умовою його успішності.

У розробленій інтегрованій моделі навчання відзначається зміна позиції викладача. Зокрема, замість простої передачі знань викладачі починають працювати, як супервізори та фасилітатори. Протягом всього періоду навчання вони виступають еталонними моделями комунікації та міжособистісної взаємодії з пацієнтами. У своїх діях та словах викладачі демонструють дотримання етичних принципів та уважне, професійне й емпатійне ставлення до пацієнток. Під час використання симуляційного методу навчання викладач займає позицію фасилітатора, який надає зворотний зв'язок щодо допущених у процесі комунікації помилок з їх подальшим аналізом і обговоренням способів уникнення повторення у майбутньому. Для забезпечення психологічного комфорту під час навчання надання зворотного зв'язку відбувається з використанням "методу сендвіча", при якому спочатку наголошується на перевагах і сильних сторонах студента, потім лунає конструктивна критика і завершується відгук позитивними аспектами в діях студента та його потенціалом до подальшого розвитку. Описаний спосіб надання зворотного зв'язку на етапі дебрифінгу дозволяє зберегти мотивацію студентів до навчання та розвитку, підтримати їх самооцінку й екологічно виправляти поточні помилки у професійній комунікації. Водночас близькість в часі дій студента та зворотного зв'язку щодо них дозволяє формувати правильні комунікативні патерни і за потреби вчасно їх коригувати, тобто до моменту їх закріплення та використання на автоматизмі. У випадку допущення критичних помилок у процесі взаємодії з пацієнтами під час використання методу симуляційного навчання викладач має можливість зупинити подальший розвиток подій у змодельованій ситуації та одразу обговорити неприпустимість використання певних фраз чи невербальних способів комунікації. Після цього студенти отримують можливість повторно переграти ситуацію у більш конструктивний спосіб. Отже, зміна позиції викладача допомагає студентам сильніше зануритися в практику та швидше сформувати необхідні комунікативні навички у безпечних умовах.

Відтак, використання інтегрованої моделі навчання (теорія → симуляція → клініка), яка впроваджувалася на кафедрі акушерства та гінекології ІФНМУ довела свою доцільність та наукову обґрунтованість. Зокрема, вона дозволяє досягати цілей підготовки майбутніх медиків, які передбачені навчальними програмами відповідних дисциплін. Водночас моделювання ситуацій з використанням алгоритмів дій передбачених силабусами до курсів "Гінекологія" та "Акушерство" дозволяє зробити процес розвитку комунікативної компетентності студентів-медиків систематичним і послідовним.

Поєднання переддипломної практики з інтеграцією в реальне клінічне середовище дозволяють крім теоретичної підготовки до КРОК-2 забезпечити психологічну й комунікативну готовність до самостійного ведення пацієнток гінекологічного профілю.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

З метою оцінки ефективності впровадженої моделі інтегрованого навчання спрямованого на розвиток комунікативної компетентності студентів медиків було проведено комплексне дослідження до якого залучено 991 здобувача освіти. Зокрема, структура вибірки дозволила простежити прогрес у формуванні комунікативних навичок на різних етапах навчання: від базової теоретичної підготовки на 4 курсі (411 осіб) та поглибленого вивчення на 5 курсі (350 осіб) до завершального етапу переддипломної практики на 6 курсі (230 осіб).

Аналіз результатів вимірювання рівня розвитку комунікативної компетентності за чек-листами OSCE (Об'єктивного структурованого клінічного іспиту) продемонстрував статистично значущу кореляцію ($p < 0,01$) між тривалістю використання інтегрованої моделі навчання та рівнем розвитку комунікативних навичок. Зокрема, студенти 4-5 курсів (761 особа) продемонстрували високий рівень засвоєння алгоритмів комунікації з пацієнтами. Успішно виконували завдання пов'язані з професійною комунікацією та взаємодією 85% студентів. Однак, на етапі симуляційного навчання спостерігається низький рівень стресостійкості та слабка здатність до прояву емпатії у процесі комунікації з пацієнтами. Дані результати підтвердили гіпотезу про те, що не достатньо володіти теоретичними знаннями про особливості комунікації в різних ситуаціях для її ефективного ведення на практиці в реальних клінічних умовах, особливо за стресових обставин.

Водночас активне використання симуляційного навчання та інтеграція в клінічне середовище на 6 курсі (230 студентів) продемонструвало найвищі показники ефективності розвитку комунікативної компетентності майбутніх лікарів. За результатами підсумкового оцінювання виявлено, що 92% студентів успішно опанували навички комунікації з пацієнтками гінекологічного профілю, здатні повідомляти про погані новини та розв'язувати конфліктні ситуації з дотриманням всіх етичних принципів. Для порівняння на 4 курсі подібні результати розвитку комунікативної компетентності демонструють тільки 64% студентів. При цьому, 88% студентів шостого курсу демонструють достатній для отримання інформованої згоди на проведення медичних маніпуляцій розвиток навичок комунікації, зокрема, зрозумілого пояснення їх стану, можливих переваг і ризиків проведення втручань, які необхідні у випадку виникнення ургентних ситуацій.

Навички ефективного збору анамнезу розвинені на високому рівні у 68% студентів четвертого курсу, 74% студентів 5 курсу та 91% студентів 6 курсу, що підтверджує визначальну роль практики у формуванні навичок проведення клінічного інтерв'ю з метою отримання необхідних даних. Водночас навички ефективної взаємодії при ургентних станах сформовані на високому рівні у 42% студентів четвертого курсу, 61% студентів 5 курсу та 88% студентів 6 курсу, що демонструє поступове підвищення рівня стресостійкості та психологічної готовності вести складні розмови. Навички емпатії на надання необхідної підтримки пацієнтці високо розвинені у 38% студентів четвертого курсу, 55%

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

студентів 5 курсу та 84% студентів 6 курсу. На основі цього робимо висновок про важливість живої комунікації з пацієнтами для формування даних навичок. При цьому, здатність доступно доносити інформацію медичного характеру розвинена на високому рівні у 51% студентів четвертого курсу, 69% студентів 5 курсу та 93% студентів 6 курсу.

Емпірично доведено, що поступове занурення в клінічне середовище та ситуації взаємодії з пацієнтками виступає ключовим фактором ефективного розвитку навичок комунікації у студентів-медиків в галузі гінекології та акушерства. Зокрема, як бачимо з результатів оцінювання рівня розвитку комунікативної компетентності студенти 6 курсу, які проходять практику в клінічних умовах під наглядом викладачів демонструють найвищі показники рівня розвитку навичок комунікації у порівнянні з студентами, які тільки опановують теоретичні основи комунікації з пацієнтами або відпрацьовують її у рамках симуляційного навчання.

Важливу роль у формуванні навичок комунікації демонструє супервізія викладача, що дозволяє максимально швидко отримати зворотний зв'язок від досвідченого фахівця щодо переваг і недоліків обраної стратегії комунікації. При цьому, швидка корекція помилок сприяє зміні моделей комунікації та формуванню конструктивних патернів взаємодії з пацієнтами. За словами студентів залучення до клінічних обходів і обговорень допомогло їм перейти від пасивного спостереження за способами комунікації до активного використання здобутих знань, умінь та навичок на практиці. Постійна рефлексія спрямована на аналіз допущених помилок дозволяє подолати приховані комунікативні бар'єри й покращити якість міжособистісної комунікації з пацієнтами.

Впровадження інтегрованої моделі навчання позитивно позначилося на результатах КРОК-2 та дозволило структурувати процес клінічного мислення завдяки навчанню з використанням методів симуляції. Зокрема, студенти 6-го курсу, які пройшли всі фази інтегрованого навчання допускали на 12,5% менше помилок під час розв'язання завдань пов'язаних із тактикою ведення пацієнток гінекологічного профілю та етичних аспектів надання медичної допомоги. Отже, результати емпіричного дослідження підтверджують ефективність розробленої моделі навчання та її позитивний вплив на розвиток комунікативної компетентності. Відтак, поступовий перехід від теорії до практики в змодельованих ситуаціях і потім у реальних клінічних умовах являється оптимальною стратегією розвитку комунікативної компетентності у студентів-медиків.

Висновки. Проведене трирічне проспективне дослідження ефективності інтегрованої моделі навчання спрямованого на формування комунікативної компетентності у 991 студента показало її переваги у порівнянні з теоретичним ознайомленням із особливостями комунікації й взаємодії з пацієнтами. Послідовне накопичення знань та формування навичок у безпечних умовах з їх подальшим перенесенням у клінічне середовище дозволяє закріпити стійкі конструктивні комунікативні патерни. Важливим моментом являється попереднє

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

відпрацювання алгоритмів ведення складних розмов і надання емоційної підтримки в умовах симуляції для запобігання потенційній травматизації пацієнток. Багаторазове відпрацювання необхідних умінь і навичок забезпечує формування майстерності та підвищення рівня впевненості у ситуаціях професійної взаємодії з пацієнтами. Вчасне надання зворотного зв'язку, перехід від пасивного спостереження до активного використання здобутих знань, умінь і навичок на практиці, постійна рефлексія, а також їх відповідність вимогам до структурованості клінічного мислення сприяють кращому розвитку навичок комунікації. Отже, результати проведеного дослідження вказують на потребу подальшого розширення симуляційних модулів з акцентом на розвиток навичок роботи в команді та рефлексії для подальшого професійного зростання.

Література:

1. Taylor I., Reed M. F., Kingsnorth A. N., Carlson G. L., Leaper D. J. Surgery in the undergraduate curriculum: Report by the education and professional development committee of SARS. Bulletin of the Royal College of Surgeons of England, 87(4), 2005. 138-139.

2. Gilligan C. Watts F. Welsh, T. Treasure Square pegs in round holes: has psychometric a place in choosing a surgical career? A preliminary report of work in progress Ann R Coll Surg Engl, 81 (1999), pp. 73-79

3. Lyon P.M. Making the most of learning in the operating theatre: student strategies and curricular initiatives. Med Educ, 37 (2003), pp. 680-688.

4. Driskell J. E., Copper C., Moran A. Does mental practice enhance performance? J Appl Psychol. 1994;79(4): pp. 481–92.

5. Bolles G,, Chatfield S. J. The intersection of imagery ability, imagery use, and learning style: an exploratory study. J Dance Educ. 2009;9(1): pp. 6–16.

6. Warm J. S. Stress training improves performance during a stressful flight. Available from: https://core.ac.uk/reader/36739862?utm_source=linkout

7. Young J. Q., Van Merrienboer J., Durning S., Ten Cate O. Cognitive Load Theory: implications for medical education: AMEE Guide No. 86. Med Teach. 2014;36: Pp. 371–384. doi: 10.3109/0142159X.2014.889290.

8. Sweller J. Cognitive load during problem solving: effects on learning. Cognitive Science. 1988;12: Pp. 257–285. doi: 10.1207/s15516709cog1202_4.

9. van der Linden D., Schermer J. A., de Zeeuw E., Dunkel C. S., Pekaar K. A., Bakker A. B., et al. Overlap between the general factor of personality and trait emotional intelligence: a genetic correlation study. Behav. Genet. 48, 2018. Pp. 147–154. doi: 10.1007/s10519-017-9885-8

10. Weilenmann S., Schnyder U., Parkinson B., Corda C., von Känel R., Pfaltz M. C. Emotion transfer, emotion regulation, and empathy-related processes in physician-patient interactions and their association with physician well-being: a theoretical model. Front. Psychiatry 2018, 9: 389 p. doi: 10.3389/fpsyt.2018.00389

11. Sanchez-Ruiz M.-J., Khoury, J. A model of academic, personality, and emotion related predictors of university academic performance. Front. Psychol. 10: 2019. Pp. 24-35. doi: 10.3389/fpsyg.2019.02435

12. Al-Elq A. H. Simulation-based medical teaching and learning. J Family Community Med. 2010 Jan;17(1). P. 35-40. doi: 10.4103/1319-1683.68787.

13. Aronson L. Twelve tips for teaching reflection at all levels of medical education. Med Teach. 2011;33(3). P. 200-5. doi: 10.3109/0142159X.2010.507714.

ISSN 2786-4952 Online

14. Elendu C., Amaechi D. C., Okatta A. U., Amaechi E. C., Elendu T. C., Ezeh C. P., Elendu I. D. The impact of simulation-based training in medical education: A review. Medicine (Baltimore). 2024 Jul 5;103(27):e38813. doi: 10.1097/MD.0000000000038813

15. Elshama S. S. How to apply simulation-based learning in medical education? 2020. № 2. P. 79–86.

16. Hatton N., Smith D. Reflection in teacher education towards definition and implementation. Teaching and Teacher Education, 11, 1995. P. 33-49.

17. Schick K., Hartmeier M., Behrends M. et al. How can communicative competence instruction in medical studies be improved through digitalization? GMS Journal for Medical Education. 2020. Vol. 37, No. 6. P. Doc57. DOI: 10.3205/zma001350.

18. Kolb D. A. Experiential learning: experience as the source of learning and development. 2nd ed. Upper Saddle River, NJ: Pearson Education, 2014. 944 p.

19. Lembo D., Abate Daga F., Cali C. et al. Early introduction of simulation in the medical curriculum: the MedinTo perspective. Frontiers in Medicine. 2024. Vol. 10. P. 1280592. DOI: 10.3389/fmed.2023.1280592.

20. Ménard L., Ratnapalan S. Reflection in medicine: Models and application. Canadian Family Physician. 2013. Vol. 59, No. 1. P. 105–107.

21. Schön D. A. The reflective practitioner: how professionals think in action. New York: Basic Books, 1983. 374 p.

22. Shultz C. G., Cooke J. M., Denay K. L. et al. The effect of simulation-based training on medical students' perceptions, knowledge, and skill at baseline and 6-month follow-up. International Journal for Innovation Education and Research. 2016. Vol. 4, No. 5. P. 165–179.

23. Winkel A. F., Yingling S., Jones A. A. et al. Reflection as a learning tool in graduate medical education: a systematic review. Journal of Graduate Medical Education. 2017. Vol. 9, No. 4. P. 430–439. DOI: 10.4300/JGME-D-16-00500.1.

References:

1. Taylor, I., Reed, M. F., Kingsnorth, A. N., Carlson, G. L., & Leaper, D. J. (2005). Surgery in the undergraduate curriculum: Report by the education and professional development committee of SARS. Bulletin of the Royal College of Surgeons of England, 87(4), 138-139.

2. Gilligan, C. Watts, F. & Welsh, T. (1999). Treasure Square pegs in round holes: has psychometric a place in choosing a surgical career? A preliminary report of work in progress Ann R Coll Surg Engl, 81 73-79

3. Lyon, P.M. (2003). Making the most of learning in the operating theatre: student strategies and curricular initiatives. Med Educ, 37. 680-688.

4. Driskell, J. E., Copper, C., & Moran, A. (1994). Does mental practice enhance performance? J Appl Psychol. 79(4). 481–92.

5. Bolles, G,, & Chatfield, S. J. (2009). The intersection of imagery ability, imagery use, and learning style: an exploratory study. J Dance Educ. 9(1). 6–16.

6. Warm, J. S. Stress training improves performance during a stressful flight. Available from: https://core.ac.uk/reader/36739862?utm_source=linkout

7. Young, J. Q., Van Merrienboer, J., Durning, S., & Ten Cate, O. (2014). Cognitive Load Theory: implications for medical education: AMEE Guide No. 86. Med Teach. 36. 371–384. doi: 10.3109/0142159X.2014.889290.

8. Sweller J. (1988). Cognitive load during problem solving: effects on learning. Cognitive Science. 257–285. doi: 10.1207/s15516709cog1202_4.

9. van der Linden, D., Schermer, J. A., de Zeeuw, E., Dunkel, C. S., Pekaar, K. A., & Bakker, A. B., et al. (2018). Overlap between the general factor of personality and trait emotional intelligence: a genetic correlation study. Behav. Genet. 48. 147–154. doi: 10.1007/s10519-017- 9885-8

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

10. Weilenmann, S., Schnyder, U., Parkinson, B., Corda, C., von Känel, R., & Pfaltz, M. C. (2018). Emotion transfer, emotion regulation, and empathy-related processes in physician-patient interactions and their association with physician well-being: a theoretical model. Front. Psychiatry. 9: 389 p. doi: 10.3389/fpsyt.2018.00389

11. Sanchez-Ruiz, M. J., Mavroveli, S., & Petrides, K. V. (2021). The Trait Emotional Intelligence Questionnaire in lebanon and the UK: a comparison of the psychometric properties in each country. Int. J. Psychol. 56. 304–313. doi: 10.1002/ijop.12711

12. Al-Elq, A. H. (2010). Simulation-based medical teaching and learning. Journal of Family and Community Medicine, 17(1), 35–40. https://doi.org/10.4103/1319-1683.68787

13. Aronson, L. (2011). Twelve tips for teaching reflection at all levels of medical education. Medical Teacher, 33(3), 200–205. https://doi.org/10.3109/0142159X.2010.507714

14. Elendu, C., Amaechi, D. C., Okatta, A. U., Amaechi, E. C., Elendu, T. C., Ezeh, C. P., & Elendu, I. D. (2024). The impact of simulation-based training in medical education: A review. Medicine (Baltimore), 103(27), Article e38813. https://doi.org/10.1097/MD.0000000000038813

15. Elshama, S. S. (2020). How to apply simulation-based learning in medical education? Iberoamerican Journal of Medicine, 2(2), 79–86. https://doi.org/10.5281/zenodo.3698223

16. Hatton, N., & Smith, D. (1995). Reflection in teacher education: Towards definition and implementation. Teaching and Teacher Education, 11(1), 33–49. https://doi.org/10.1016/0742-051X(94)00012-U

17. Schick, K., Hartmeier, M., Behrends, M., Kühne-Eversmann, L., Fischer, M. R., & Greif, S. (2020). How can communicative competence instruction in medical studies be improved through digitalization? GMS Journal for Medical Education, 37(6), Doc57. https://doi.org/10.3205/zma001350

18. Kolb, D. A. (2014). Experiential learning: Experience as the source of learning and development (2nd ed.). Pearson Education.

19. Lembo, D., Abate Daga, F., Cali, C., Garbossa, D., Manfredi, M., Odetto, L., Ostacoli, L., Paccotti, P., Raimondo, S., Reimondo, G., & Sciascia, S. (2024). Early introduction of simulation in the medical curriculum: The MedinTo perspective. Frontiers in Medicine, 10, Article 1280592. https://doi.org/10.3389/fmed.2023.1280592

20. Ménard, L., & Ratnapalan, S. (2013). Reflection in medicine: Models and application. Canadian Family Physician, 59(1), 105–107.

21. Schön, D. A. (1983). The reflective practitioner: How professionals think in action. Basic Books.

22. Shultz, C. G., Cooke, J. M., Denay, K. L., & Llanes, M. (2016). The effect of simulation-based training on medical students' perceptions, knowledge, and skill at baseline and 6-month follow-up. International Journal for Innovation Education and Research, 4(5), 165–179. https://doi.org/10.31686/ijier.vol4.iss5.545

23. Winkel, A. F., Yingling, S., Jones, A. A., & Nicholson, J. (2017). Reflection as a learning tool in graduate medical education: A systematic review. Journal of Graduate Medical Education, 9(4), 430–439. https://doi.org/10.4300/JGME-D-16-00500.1

Дата першого надходження статті до видання: 07.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 378.091.313:[373.3.016:51]

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1105-1115

Кутняк Ольга Анатоліївна кандидат фізико-математичних наук, доцент, доцент кафедри математики та економіки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, м. Дрогобич, https://orcid.org/0000-0002-3007-0662

МЕТОД ПРОЄКТІВ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МАТЕМАТИКИ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ «НАУКОВІ ОСНОВИ ШКІЛЬНОГО КУРСУ МАТЕМАТИКИ»

Анотація. У статті досліджено особливості застосування методу проєктів при вивченні предметів, що забезпечують професійну підготовку та формують фахові компетентності майбутніх учителів математики на прикладі навчальної дисципліни «Наукові основи шкільного курсу математики». Ця дисципліна вивчається у педагогічних університетах на спеціальності *«Середня освіта (Математика)»* та спрямована на осмислення студентами змісту шкільної математики з точки зору вищої математики та методики її навчання. Вона передбачає не лише засвоєння теоретичних знань, а й формування здатності майбутніх учителів аналізувати поняття шкільного курсу математики (наприклад, *множина, відображення, функція, рівняння, нерівність, похідна, інтеграл, вектор, площа, об'єм і т. д.)*, встановлювати їхнє наукове підґрунтя та методично коректно представляти їх в освітньому процесі. Метод проєктів може виступити ефективним інструментом, що дозволить поєднати теоретичну підготовку студентів із дослідницькою діяльністю. У роботі виділено переваги та вимоги щодо впровадження цього методу навчання, завдання проєктів у контексті заданої дисципліни, окреслено орієнтовну тематику проєктів. Важливим напрямом проєктної діяльності є також встановлення «містків» між шкільною та вищою математикою. У статті розроблено методичні рекомендації щодо виконання деяких етапів студентського проєкту, зокрема, проведено порівняльний аналіз трактування поняття функції, як одного з центральних у математиці, у ЗЗСО та ЗВО. Використовуючи спостереження, аналіз студентських проєктів та їх представлення, рефлексію здобувачів, було встановлено, що виконання проєктів сприяє поглибленню розуміння математичних понять, надає можливість майбутнім учителям математики зрозуміти логіку побудови шкільного курсу математики та підготуватися до його науково обґрунтованого викладання.

Ключові слова: метод проєктів, наукові основи шкільного курсу математики, шкільний курс математики, вища математика.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Kutnyak Olha Anatoliivna Candidate of Physical and Mathematical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Mathematics and Economics of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Drohobych, https://orcid.org/0000-0002-3007-0662

PROJECT METHOD AS A MEANS OF FORMING THE PROFESSIONAL COMPETENCES OF FUTURE TEACHERS OF MATHEMATICS DURING THE STUDY OF THE DISCIPLINE “SCIENTIFIC FOUNDATIONS OF THE SCHOOL COURSE OF MATHEMATICS”

Abstract. The article explores the features of the application of the project method in the study of subjects that provide professional training and form the professional competencies of future teachers of Mathematics using the example of the academic discipline "Scientific Foundations of the School Course of Mathematics". This discipline is studied at the pedagogical universities in the specialty "Secondary Education (Mathematics)" and is aimed to help the students to understand the content of school Mathematics from the perspective of the Higher Mathematics and its Teaching Methods. It involves not only the acquisition of theoretical knowledge, but also the formation of the ability of the future teachers to analyze the concepts of the school course of Mathematics (for example, set, mapping, function, equation, inequality, derivative, integral, vector, area, volume, etc.), establish their scientific basis, and methodically correctly present them in the educational process. The project method can be an effective tool that allows combining theoretical training of students with research activities. The paper explores the advantages and requirements of this teaching method, presents tasks in the context of a given discipline, and identifies the approximate topics of projects. An important direction of the project activity is also the establishment of the "bridges" between school and Higher Mathematics. The article develops methodological recommendations for the implementation of some stages of the student’s project, in particular, a comparative analysis of the interpretation of the concept of function, as one of the central ones in Mathematics, in the general secondary education institutions and higher education institutions. Using observations, analysis of students’ projects and their presentations, and reflections by applicants, it was found that the implementation of projects contributes to a deeper understanding of mathematical concepts, enables future teachers of Mathematics to understand the logic of constructing a school course of Mathematics and prepare for its scientifically based teaching.

Keywords: project method, Scientific Foundations of the School Course of Mathematics, School Course of Mathematics, Higher Mathematics.

Постановка проблеми. *Метод проєктів* зорієнтований на створення здобувачами освіти власних продуктів під керівництвом учителя/викладача. Він передбачає оволодіння учнями/студентами навиками планувати свою власну

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

діяльність та провадити пошуково-дослідницьку роботу, надає можливість працювати в парах або групах, розвиваючи при цьому навики комунікації, підвищує мотивацію та пізнавальну активність здобувачів. Навчальна дисципліна ***«Наукові основи шкільного курсу математики»*** вивчається у педагогічних університетах на спеціальності *«А4.04 Середня освіта (Математика)»* галузі знань *«А Освіта»* та спрямована на осмислення студентами змісту шкільної математики з точки зору вищої математики та методики її навчання. Вона передбачає не лише засвоєння теоретичних знань, а й формування здатності майбутніх учителів аналізувати поняття шкільного курсу математики, встановлювати їхнє наукове підґрунтя та методично коректно представляти їх в освітньому процесі. Проєктний метод може виступити ефективним інструментом, що дозволить поєднати теоретичну підготовку студентів із дослідницькою діяльністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Метод проєктів виник ще у 20-ті роки XX сторіччя, а його засновниками вважаються американський філософ і педагог Дж. Дьюї та його учень В. Кілпатрік. Вони пропонували будувати навчання на активній діяльності учня, враховуючи при цьому особистий інтерес учня до навчання. У багатьох країнах ідеї цих учених знайшли широку підтримку та своє втілення.

Аналіз досліджень українських учених показує, що проєктний метод активно впроваджується при підготовці майбутніх учителів математики. Науковці відзначають, що залучення студентів до проєктної діяльності сприяє глибшому осмисленню математичних понять, формує дослідницькі та методичні компетентності майбутніх педагогів. Зокрема, у роботі [1] Яценко С., Сергійко Д. досліджують можливість використання проєктної діяльності під час вивчення математичних дисциплін (на прикладі курсу «Елементарна математика») у педагогічному університеті.

Автори показують, що залучення студентів до виконання навчальних проєктів сприяє інтеграції теоретичних знань із практичною діяльністю**,** активізує пізнавальну активність, сприяє розвитку критичного мислення та творчості, формує навички командної роботи.

Автор Соколенко Л. обґрунтовує роль навчальної дисципліни «Наукові основи шкільного курсу математики» у професійній підготовці вчителя. Вивчаючи дану дисципліну, студенти-магістранти оволодівають спеціальними, методологічною, логічною та процедурною компетентностями [2]. Спеціальні компетентності вчителя математики базуються на поєднанні фундаментальної математичної підготовки з методичною майстерністю.

Методологічна компетентність передбачає наявність уміння оцінювати доцільність застосування математичного апарату для розв’язування індивідуально та суспільно значущих задач. А логічна та процедурна компетентності полягають в оволодінню дедуктивним методом доведення та спростування тверджень, в умінні розв’язувати типові математичні завдання.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У статті [3] автор Кондратюк О. розглядає застосування проєктної технології у професійній підготовці майбутніх учителів початкової школи під час вивчення дисциплін математичного циклу. Автор вказує, що метод проєктів сприяє розвитку дослідницьких умінь студентів, формуванню їх методико-математичної компетентності, оскільки здобувачі набувають досвіду аналізу математичного матеріалу та розробки дидактичних матеріалів.

У дослідженнях Березюк О., Тимченко М. зазначено, що сучасна система освіти має визначатися наданням учням/студентам можливостей міркувати, зіставляти різні погляди, спираючись на знання фактів, законів, закономірностей на основі власних спостережень, досвіді, умінні проєктувати, творчо й нестандартно розв'язувати навчальні проблеми. У роботі розкрито поняття проєкту та проєктної діяльності, подано алгоритм організації роботи студентів над проєктом та описано методичні рекомендації для студентів та викладачів [4].

Учені Umboh D., Yurniwati Yu., Sumantri M. S. розглядають проблему підвищення рівня знань майбутніх учителів математики, зокрема, автори вивчали вплив проєктного навчання та самоефективності на їхні знання. У даній роботі використано квазіекспериментальний дизайн: одна група студентів навчалася за проєктною методикою, а друга – за традиційною [5]. Результати проведеного експерименту показують, що навчання за допомогою методу проєктів значно підвищує рівень соціальної успішності, особливо для учасників з високою самоефективністю, що підкреслює ключову роль самоефективності в максимізації ефективності навчання за допомогою проєктів у педагогічній освіті.

Загалом, аналіз сучасних наукових досліджень показує ефективність методу проєктів у підготовці майбутніх учителів математики. Тому застосування цього методу навчання є доцільним і під час вивчення дисципліни «Наукові основи шкільного курсу математики», де важливо встановлювати зв'язки між шкільними математичними поняттями та їх науковими основами.

Мета статті – дослідження особливостей застосування методу проєктів при вивченні навчальних предметів, що забезпечують професійну підготовку та формують фахові компетентності майбутніх учителів математики на прикладі навчальної дисципліни «Наукові основи шкільного курсу математики».

Виклад основного матеріалу. Під ***проєктом*** розуміють сукупність певних дій, документів, текстів для створення реального об'єкта, предмета, створення різного роду теоретичного / практичного продукту [6].

Метод проєктів має ряд суттєвих *переваг*, серед яких [7]:

- можливість здобувачеві працювати у власному темпі;
- самоосвіта та самовдосконалення;
- перехід від навчання до інтеграції, відкриття та презентації набутих знань;
- здобувачі проходять усі етапи «виробництва»: від ідеї, створення моделі майбутнього продукту до його реалізації.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Серед *недоліків* можна виділити наступні: робота над проєктом може бути довготривалою; учителеві/викладачеві не завжди вдається контролювати процес навчання; можливість виникнення серед здобувачів комунікативних проблем.

У роботах дослідників, зокрема, у [8] сформульовано наступні вимоги до застосування проєктного методу:

- наявність задачі, яка вимагає проведення досліджень для її розв'язання;
- теоретична та практична цінність передбачуваних результатів;
- самостійна діяльність учнів/студентів;
- визначення кінцевої мети проєктів;
- визначення базових знань із різних галузей, потрібних для роботи над проєктом;
- структурування змістовної частини проекту (із зазначенням поетапних результатів);
- використання дослідницьких методів: визначення проблеми, завдань дослідження, висунення гіпотези їх розв'язання, обговорення методів дослідження, оформлення кінцевих результатів, аналіз отриманих даних, підбиття підсумків, коригування, висновки;
- результати виконаних проектів повинні бути матеріальними, (мультимедійна презентація, відеоролик, комп'ютерна газета тощо).

Застосування методу проєктів під час вивчення наукових основ шкільного курсу математики доцільно спрямувати на дослідження виникнення, розвитку та наукового обґрунтування основних понять шкільного курсу математики (наприклад, *множина, відображення, функція, рівняння, нерівність, похідна, інтеграл, вектор, площа, об'єм і т. д.).* Важливим напрямом проєктної діяльності є також встановлення **«містків» між шкільною та вищою математикою.** *У контексті цієї дисципліни виконання проєктів передбачає:*

- самостійний пошук інформації, аналіз шкільних підручників та підручників з фундаментальних математичних дисциплін (математичний аналіз, аналітична геометрія, лінійна алгебра, алгебра і теорія чисел, теорія ймовірностей та ін.);
- порівняння шкільного та наукового трактування понять;
- формулювання висновків щодо методичного представлення цих понять в освітньому процесі у закладах загальної середньої освіти.

Для глибшого та більш цілісного розуміння студентами матеріалу доцільно організовувати проєкти з даної дисципліни в індивідуальній формі (хоча, звичайно, можливі парні та групові проєкти). У процесі дослідження студенти аналізують, як відповідні поняття формуються у шкільному курсі математики та які математичні теорії лежать у їх основі, як поняття вищої математики методично адаптують до шкільного курсу. Під час виконання проєктів студенти також можуть добирати різні приклади, задачі та наочні ілюстрації, розробляти різні способи пояснення учням відповідних понять тощо.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Результатом проєкту можуть бути презентації, аналітичні доповіді, дидактичні матеріали тощо. Здобувачі отримують за виконання та представлення проєктів відповідну кількість балів згідно розроблених викладачем критеріїв оцінювання.

Автором розроблено наступну о*рієнтовну тематику довготривалих проєктів з дисципліни «Наукові основи шкільного курсу математики»:*

1. Числові множини шкільного курсу математики з точки зору теорії множин і аксіоматики.
2. Поняття функції у шкільному курсі математики та у курсі вищої математики.
3. Границя послідовності у шкільному курсі та строгі критерії збіжності.
4. Поняття границі функції: інтуїтивні уявлення у шкільному курсі та означення на мові «ε-δ» у курсі математичного аналізу.
5. Шкільне трактування неперервності функції та строгі умови неперервності.
6. Похідна як швидкість зміни: геометричний, фізичний і аналітичний підходи.
7. Інтеграл у шкільному курсі та його зв’язок з означеним інтегралом Рімана.
8. Рівняння і нерівності у школі крізь призму теорії відображень.
9. Поняття числа у шкільній математиці та його узагальнення у вищій алгебрі.
10. Шкільний курс геометрії та аксіоматичні основи евклідової геометрії.
11. Вектори у шкільному курсі та елементи лінійної алгебри.
12. Координатний метод у школі та в курсі аналітичної геометрії.
13. Поняття площі та об’єму в шкільному курсі та міра множин у вищій математиці.
14. Формули шкільної тригонометрії як наслідок властивостей тригонометричних функцій.
15. Математична індукція у шкільному курсі та її логічне обґрунтування.
16. Алгебраїчні тотожності та їх роль у структурі алгебраїчних систем.
17. Графік функції у школі та поняття відображення між множинами.
18. Ймовірнісні уявлення у шкільному курсі та елементи теорії ймовірностей.
19. Комбінаторні формули шкільного курсу з позицій дискретної математики.
20. Поняття рівносильності перетворень у школі та логічні основи еквівалентності.

Розглянемо приклад студентського проєкту щодо формування поняття функції у шкільній та вищій математиці, оскільки це поняття є одним з фундаментальних у математичній науці.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Тема: «*Поняття функції у шкільному курсі математики та у курсі математичного аналізу*».

Мета проєкту: дослідити означення поняття функції у шкільному курсі математики, строге означення функції у математичному аналізі, встановити їх взаємозв'язок та ефективні методичні підходи до пояснення цього поняття учням.

Завдання проєкту:

1. Аналіз введення поняття функції у шкільному курсі математики як залежності між величинами, різні способи задання функції;
2. Аналіз означення функції у математичному аналізі як відображення між множинами, введення нових способів задання функції;
3. Порівняння підходів до означення функції у школі та ЗВО;
4. Дослідження основних властивостей функцій (область визначення, область значень, монотонність, парність, періодичність, обмеженість, неперервність) та їх інтерпретацію на різних рівнях навчання.
5. Розробка дидактичних матеріалів, що формують поступовий перехід від інтуїтивного розуміння функції до більш строгого.

Етапи виконання даного проєкту перелічено у таблиці 1:

Таблиця 1

Етапи виконання проєкту

1.	**Аналітичний**	Аналіз шкільних підручників щодо способів введення поняття функції
2.	**Теоретичний**	Строге означення функції через відображення між множинами; приклади ін'єктивних, сюр'єктивних та бієктивних функцій
3.	**Порівняльний аналіз**	Встановлення спільного та відмінного у трактуванні поняття функції; труднощів при засвоєнні цього поняття та причин спрощення означення у школі
4.	**Методичний**	Розробка системи завдань та наочних матеріалів (можливо, і з застосуванням інтерактивних цифрових платформ, наприклад, Geogebra, Desmos) для кращого засвоєння учнями цього поняття
5.	**Практичний**	Створення фрагмента уроку щодо формування поняття функції

У таблиці 2 подано приклад виконання етапу порівняння трактування поняття функції у шкільному курсі математики та у курсі математичного аналізу.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Таблиця 2

Порівняльний аналіз вивчення функції у ЗЗСО та ЗВО

Поняття функції у шкільному курсі математики	***Поняття функції у курсі математичного аналізу***
Поняття означається як **залежність між змінними величинами.** Поняття функції вводиться вперше у *7 класі* алгебри (НУШ). Розглядаються зв'язки між величинами, функція, способи задання функції, графік функції, лінійна функція, її графік та властивості. *Означення:* **функцією (або функціональною залежністю)** називають правило, за допомогою якого за кожним значенням незалежної змінної можна знайти єдине значення залежної змінної. Наприклад, $y=3x+7$.	Поняття означається як **відображення між множинами.** Поняття **відображення є частковим випадком** загального поняття **відповідності між множинами**. На *І-му* курсі математичного аналізу розглядаються функції у **R** та способи їх задання, область визначення функцій, звуження і продовження функцій, композицію функцій, елементарні функції, парні та непарні, періодичні, монотонні, обмежені та необмежені функції. Далі вводиться поняття границі функції. *Означення:* **функцією** у **R** або функцією з **R** у **R**, або дійсною функцією однієї дійсної змінної називається така відповідність у множині дійсних чисел, за якої кожному дійсному числу відповідає не більше одного дійсного числа. Позначають f: **R** $\rightarrow$ **R**. Наприклад, f: **R** $\rightarrow$ **R**, $f(x)= 3x+7$. *Означення:* Якщо f – відображення X у Y, то образ кожного елемента $x \in X$ складається з одного елемента $y \in Y$, записують $y= f(x)$.
Поняття вводиться **інтуїтивно-описовим способом** та є **частково формалізованим**.	Поняття строго **формалізоване, базується на теорії множин**.
Функцію задають **аналітичним** (за допомогою формул), **табличним, графічним та словесним способами**.	Додаються ще такі способи задання функції: **параметричний, неявне** задання функції**, композиція** функцій**,** згодом **– інтегральне** задання, за допомогою **розкладу у степеневий ряд**.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Область визначення та область значень вводяться на **інтуїтивному рівні.** Наприклад: усі значення, яких набуває незалежна змінна, утворюють **область визначення функції;** усі значення, яких набуває залежна змінна, **утворюють область значень функції**.	Область визначення (домен) та область значень (кодомен) **строго визначаються як підмножини відповідних множин.** Наприклад, **областю значень** функції (відображення) f: $X \to Y$ називається множина $B \subset Y$ така, що $f(X) = B$. У загальному випадку B є лише підмножиною Y.
Вивчаються наступні **класи функцій:** лінійні, квадратичні, степеневі, тригонометричні, обернені тригонометричні функції, показникові, логарифмічні.	Вивчаються **довільні відображення:** класи неперервних, диференційовних, вимірних функцій тощо.
Розглядаються такі **властивості функцій:** зростання (спадання), парність, періодичність, обмеженість	Розглядаються наступні **властивості:** ін’єктивність, сюр’єктивність, бієктивність, неперервність та ін.
Серед основних **труднощів** можна виділити розуміння понять області визначення та області значень; переходи між різними способами задання функцій	Основні **труднощі** полягають у розумінні абстрактного означення та у роботі з множинами
Для вивчення поняття застосовують такі **методичні підходи,** як наочність (графіки), інтуїтивне пояснення та прикладні задачі	При викладенні матеріалу використовують такі **методичні прийоми**, як робота з означеннями, доведення теорем, абстрагування
Поняття функції **слугує для введення поняття границі**, згодом поняття **похідної** функції та **інтеграла**	Поняття функції є **базовим поняттям** математичного аналізу і слугує для введення усіх основних понять цієї науки

Освітній результат виконання проєкту: студенти розуміють фундаментальність поняття функції як одного з ключових у математиці, встановлюють зв'язок між його трактуваннями у шкільній та вищій математиці, та набувають умінь методично доцільно пояснювати це поняття школярам. Порівняльний аналіз показує, що у ЗЗСО поняття функції формується переважно на інтуїтивному рівні як залежність між величинами, широко використовуючи при цьому наочність. У ЗВО це поняття набуває строго формалізованого вигляду і означається як відображення між множинами, що дає можливість узагальнити

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

його та застосовувати у різних розділах математики. Розуміння розвитку поняття функції від інтуїтивного до строгого є необхідною умовою формування цілісного математичного мислення майбутнього вчителя.

Використовуючи метод спостереження під час вивчення студентами наукових основ шкільного курсу математики денної та заочної форм навчання на другому (магістерському) ступені вищої освіти у Дрогобицькому державному педагогічному університеті ім. І. Франка, а також, застосовуючи аналіз студентських проєктів та їх представлення, рефлексію здобувачів, було встановлено, що застосування методу проєктів сприяє розвитку дослідницьких умінь студентів та поглибленню розуміння математичних понять. Виконання проєктів надає можливість майбутнім учителям математики зрозуміти логіку побудови шкільного курсу математики та підготуватися до його науково обґрунтованого викладання.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що метод проєктів є ефективним засобом організації навчальної діяльності майбутніх учителів математики, зокрема, і під час вивчення дисципліни «Наукові основи шкільного курсу математики» та сприяє розвитку аналітичного мислення, дослідницьких умінь, здатності до узагальнення та систематизації математичних знань. Під час виконання проєктів здобувачі аналізують трактування математичних понять на різних рівнях освіти, що забезпечує наступність математичної підготовки та формує здатність майбутніх педагогів до методично виваженого викладання навчального матеріалу. Перспективи подальших наукових досліджень полягають у вивченні впливу інноваційних технологій навчання на формування методико-математичної компетентності майбутніх учителів математики.

Література:

1. Яценко С., Сергійко Д. Проектна діяльність в системі професійної підготовки майбутніх вчителів математики. *Дидактика математики: теорія, досвід, інновації.* 2024. № *2*. С. 109-119.

2. Соколенко Л. «Наукові основи шкільного курсу математики» як невід'ємна складова частина професійної підготовки сучасного вчителя. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова, Серія № 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи.* 2018. В. 62. С. 188-192.

3. Кондратюк О. Проектна діяльність майбутніх учителів початкової школи як спосіб формування їх методико-математичної компетентності. *Збірник наукових праць* «Педагогічні науки». 2017. Т. 3. № 78. С. 133-137.

4. Березюк О., Тимченко М. До проблеми застосування проектної діяльності у сучасній системі вищої освіти. *Українська полоністика / Розділ Педагогічні дослідження*. 2019. Т. 16. С. 93-98.

5. Umboh D., Yurniwati Yu., Sumantri M. S. Theory to Practice: The Influence of Project-Based Learning on Prospective Math Teachers' Knowledge. *The New Educational Review*. 2025 / 79. P. 121-190.

6. Наволокова Н. П. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій. Х.: Основа, 2009. 176 с.

7. Проектне навчання. URL: http://nus.org.ua/view/proektne-navchannya-korotko-pro-golovne/ (дата звернення: 10.03.2026).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

8. Використання проектних технологій на уроках математики як засіб пізнавальної діяльності учнів. URL: http://metodportal.com/node/20457 (дата звернення: 10.03.2026).

References:

1. Yatsenko, S., Serhiiko, D. (2024). Proektna diialnist v systemi profesiinoi pidhotovky maibutnikh vchyteliv matematyky [Project activity in the system of professional training of future teachers of Mathematics]. *Dydaktyka matematyky: teoriia, dosvid, innovatsii – Didactics of Mathematics: theory, experience, innovations,* 2, 109-119 [in Ukrainian].

2. Sokolenko, L. (2018) "Naukovi osnovy shkilnoho kursu matematyky" yak nevidiemna skladova chastyna profesiinoi pidhotovky suchasnoho vchytelia ["Scientific Foundations of the School Course of Mathematics" as an integral part of the professional training of a modern teacher]. *Naukovyi chasopys NPU im. M. P. Drahomanova, Seriia № 5. Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy – Scientific journal of the NPU named after M. P. Dragomanov, Series No. 5. Pedagogical sciences: realities and prospects,* 62, 188-192 [in Ukrainian].

3. Kondratiuk, O. (2017). Proektna diialnist maibutnikh uchyteliv pochatkovoi shkoly yak sposib formuvannia yikh metodyko-matematychnoi kompetentnosti [Project activity of future primary school teachers as a way of forming their methodological and mathematical competence]. *Zbirnyk naukovykh prats "Pedahohichni nauky" – Collection of scientific works "Pedagogical Sciences"*, 3 (78), 133-137 [in Ukrainian].

4. Bereziuk, O., Tymchenko, M. (2019). Do problemy zastosuvannia proektnoi diialnosti u suchasnii systemi vyshchoi osvity [To the problem of applying project activity in the modern system of higher education]. *Ukrainska polonistyka / Rozdil Pedahohichni doslidzhennia – Ukrainian Polish Studies / Section Pedagogical Research*, 16, 93-98 [in Ukrainian].

5. Umboh, D., Yurniwati, Yu., Sumantri, M. S. (2025). Theory to Practice: The Influence of Project-Based Learning on Prospective Math Teachers' Knowledge. *The New Educational Review*, 79, 121-190.

6. Navolokova N. P. (2009). Entsyklopediia pedahohichnykh tekhnolohii ta innovatsii [Encyclopedia of pedagogical technologies and innovations]. Kh.: Osnova, 176 p [in Ukrainian].

7. Project-based learning. (2018). Available at: http://nus.org.ua/view/proektne-navchannya-korotko-pro-golovne/ (accessed 10 March 2026)

8. Using of project technologies in lessons of Mathematics as a means of students' cognitive activity. (2013). Available at: http://metodportal.com/node/20457 (accessed 10 March 2026)

Дата першого надходження статті до видання: 01.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК: 37:004.6(4+73+477)

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1116-1128

Лавриш Юліана Едуардівна доктор педагогічних наук, професор, НТУУ «КПІ ім. Ігоря Сікорського», м. Київ, https://orcid.org/0000-0001-7713-120X

ПЕДАГОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ВІДКРИТІ ДАНІ: ПОРІВНЯННЯ ПІДХОДІВ У ЄВРОПІ, США ТА УКРАЇНІ

Анотація. У статті представлено систематичний порівняльний аналіз підходів до відкритих даних в освітніх дослідженнях у Європейському Союзі, Сполучених Штатах Америки та Україні. Розглянуто ключові нормативно-правові рамки, що регулюють використання даних здобувачів освіти в наукових цілях, зокрема Загальний регламент про захист даних (GDPR) ЄС та Закон США про сімейні освітні права та конфіденційність (FERPA), а також їхній вплив на організацію дослідницьких практик і доступ до даних. Показано, що європейська модель базується на принципі заборони обробки персональних даних без чітко визначеної правової підстави та посиленому контролі суб'єкта даних, тоді як американська модель регулює доступ до освітньої інформації переважно через галузеві норми, інституційні політики та систему обмежених винятків. Окрему увагу приділено українському контексту, який характеризується одночасною дією застарілої нормативної бази, активним процесом гармонізації із законодавством ЄС та функціонуванням системи освіти в умовах повномасштабної війни. Зазначено, що воєнний стан суттєво трансформує умови управління дослідницькими даними через руйнування інфраструктури, вимушену міграцію дослідників, втрату доступу до освітніх ресурсів та підвищені ризики кібербезпеки й захисту персональних даних. Це зумовлює необхідність переосмислення традиційної парадигми відкритості даних.

Окреслено потребу переходу від технічно орієнтованої моделі відкритості даних, що базується на принципах FAIR, до етико-безпекової моделі CARE, яка акцентує увагу на колективних правах, контекстуальній чутливості та захисті вразливих груп.

Запропоновано багаторівневий підхід до доступу до освітніх дослідницьких даних, що передбачає диференціацію рівнів відкритості залежно від чутливості даних, ризиків для учасників досліджень та національного безпекового контексту.

Такий підхід дозволяє балансувати між вимогами відкритої науки, етичними стандартами та безпековими обмеженнями. У висновках визначено практичні та інституційні рішення для розвитку відкритої науки в освіті.

Ключові слова: відкриті дані, освітні дослідження, GDPR, FERPA, управління даними, етика досліджень, багаторівневий доступ, відкрита наука.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Lavrysh Yuliana Doctor of Science in Education, Professor, Igor Sikorsky KPI, Kyiv, https://orcid.org/0000-0001-7713-120X

EDUCATIONAL RESEARCH AND OPEN DATA: A COMPARATIVE ANALYSIS OF APPROACHES IN EUROPE, THE USA, AND UKRAINE

Abstract. The article presents a systematic comparative analysis of approaches to open data in educational research in the European Union, the United States of America, and Ukraine. It examines key legal and regulatory frameworks governing the use of student data for research purposes, in particular the European Union's General Data Protection Regulation (GDPR) and the United States' Family Educational Rights and Privacy Act (FERPA), as well as their impact on the organization of research practices and data access. It is shown that the European model is based on the principle of prohibiting the processing of personal data without a clearly defined legal basis and on enhanced control by the data subject, whereas the American model regulates access to educational information mainly through sector-specific regulations, institutional policies, and a system of limited exceptions. Particular attention is paid to the Ukrainian context, which is characterized by the simultaneous operation of an outdated regulatory framework, an ongoing process of harmonization with EU legislation, and the functioning of the education system under conditions of full-scale war. It is noted that martial law significantly transforms the conditions of research data management due to infrastructure destruction, forced migration of researchers, loss of access to educational resources, and increased risks to cybersecurity and personal data protection. This necessitates a rethinking of the traditional paradigm of data openness. The study highlights the need to move from a technically oriented model of data openness based on FAIR principles to an ethics- and security-oriented CARE model, which emphasizes collective rights, contextual sensitivity, and the protection of vulnerable groups. A multi-level approach to access to educational research data is proposed, providing for the differentiation of levels of openness depending on data sensitivity, risks to research participants, and the national security context. This approach enables a balance between the requirements of open science, ethical standards, and security constraints. The conclusions identify practical and institutional measures for the development of open science in education.

Keywords: open data, educational research, GDPR, FERPA, data governance, research ethics, tiered access, open science.

Постановка проблеми. Освітні дослідження завжди були і є людино-центричними, оскільки фокус полягає у аналізі трансформацій траєкторій навчання, когнітивного розвитку, соціальної поведінки та інституційного досвіду через вплив освітніх чинників.

У двадцять першому столітті об'єктом таких досліджень дедалі частіше стають персональні дані та ступені деталізації. Системи управління навчанням,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

адаптивні платформи, інструменти біометричного обліку відвідуваності, психометричні оцінювання та бази даних лонгітюдного спостереження генерують масиви даних Відкритої науки, які були просто недоступні вченим попереднього покоління. Можливості для дослідження принципово нових наукових питань щодо процесу навчання значно розширилися. Водночас стрімко розвивається правова та нормативна архітектура педагогічних досліджень, покликана запобігти нецільовому та неетичному використанню цих даних.

Відкрита наука в освітніх дослідженнях трансформувалася з вузького набору технічних інструментів у фундаментальну стратегічну основу розвитку довіри до знань та посилення їхнього суспільного впливу [1]. Цей перехід зумовлений необхідністю протидії науковій недоброчесності до створення системи, що робить доказову аргументацію прозорою та верифікованою. Для України цей процес є критичним етапом інтеграції в Європейський дослідницький простір (*ERA*), де відкритість стає синонімом якості та надійності наукового продукту.

Сучасна парадигма Відкритої науки відмовляється від універсальних рішень на користь методологічного плюралізму. Це передбачає, що принципи відкритості мають враховувати специфіку освітньої галузі: роботу з чутливими даними та контекстуальну варіативність досліджень [2]. Такий підхід посилює спроможність університетів акумулювати знання та забезпечувати широке суспільне охоплення результатів. Водночас реалізація цього потенціалу наразі стримується складним переплетенням правових та етичних норм, що створює значні інституційні ризики.

Глобальне залучення дослідників до Відкритої науки трансформує відкритість даних із добровільної ініціативи на імперативну вимогу провідних грантодавців та видавництв. В освітніх дослідженнях це породжує парадокс особистих даних, який проявляється суперечністю між запитом на відкритість та жорсткою етико-правовим захистом неповнолітніх.

У той час як Загальноєвропейський регламент про захист даних (GDPR) ґрунтується на концепції прав людини та суворій обґрунтованості обробки персональних даних, американський закон "Про права сім'ї на освіту й конфіденційність результатів навчання" (FERPA) зосереджений на регулюванні доступу до записів у закладах освіти. Така різниця підходів є викликом для міжнародних колаборацій.

Для України ця проблема набуває особливої уваги через застарілість чинного законодавства (Закон № 2297-VI) та одночасну необхідність євроінтеграції. В умовах повномасштабної війни зростає потреба у дослідженні травм і стійкості, де принципи відкритої науки (FAIR) можуть суперечити вимогам безпеки вразливих груп. У зв'язку з цим важливо враховувати принципи CARE (етичність і користь для спільнот) та впроваджувати багаторівневу модель отримання згоди, інтегровану в дизайн дослідження, щоб уникнути використання даних вразливих груп без реальної користі для них.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Мета статті полягає у порівнянні регуляторних систем ЄС (GDPR) та США (FERPA) у сфері захисту даних учасників освітніх досліджень і окресленні сучасної моделі для України, що поєднує підхід до згоди, інтегрований у дизайн дослідження, із принципами CARE як способом узгодження вимог відкритої науки з етичними стандартами та потребами національної безпеки в умовах воєнного стану.

Завдання дослідження:

- порівняти підходи GDPR та FERPA, зосередившись на відмінностях у регулюванні згоди і передачі даних;
- розглянути модель отримання згоди, інтегровану в дизайн дослідження, як підхід, за якого багаторівнева згода передбачається ще на етапі планування;
- сформулювати практичні рекомендації щодо впровадження багаторівневого доступу до даних в українському освітньому просторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних дослідженнях відкрита наука в освіті розглядається не лише як набір технічних практик, а як ширша трансформація підходів до організації, оцінювання та використання наукового знання. Ключовий акцент зміщується від запозичення стандартних інструментів відкритої науки до пошуку таких форм відкритості, які поєднують прозорість із чутливістю до контексту, різноманіття методологій і специфіки роботи з людськими даними [3]. У цьому контексті відкрита наука дедалі частіше трактується як інструмент підвищення достовірності результатів, розширення доступу до знань і забезпечення відкритості досліджень [4].

Попри загальне визнання базових практик відкритої науки їх впровадження в освітніх дослідженнях залишається нерівномірним. Найбільш активно ці підходи застосовуються в освітній психології та спеціальній освіті, тоді як інші галузі все ще шукають способи інтеграції відкритості з якісними методами, змішаними дизайнами та політично орієнтованими дослідженнями [5].

Важливою тенденцією є переосмислення самої ідеї відкритості. Дослідники Bozkurt та Stracke [6] наголошують, що вона має враховувати не лише технічні аспекти прозорості, але й питання справедливості, доступу та розподілу вигод. Зокрема, відкритість пропонується розглядати як прозорість упродовж усього дослідницького циклу, водночас критично оцінюючи, хто отримує переваги від відкритих практик і чи не відтворюють вони існуючі нерівності.

Паралельно відбувається інституціоналізація процедурної прозорості. Попередня реєстрація та зареєстровані звіти розглядаються як ефективні інструменти зменшення аналітичної гнучкості та розмежування підтверджувальних і дослідницьких аналізів [7]. Розвиток відтворюваних дослідницьких практик також включає перехід до використання скриптів, анотованого коду та детальної документації процесів обробки даних. Окрему увагу в літературі приділено питанню доступу до знань. Відкритий доступ розглядається не лише як засіб підвищення видимості досліджень, а й як інструмент зменшення глобальних і професійних нерівностей. Зокрема, емпіричні дослідження

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

демонструють значне зростання використання наукових матеріалів [8]. Разом із тим впровадження відкритої науки в освітніх дослідженнях супроводжується низкою викликів. Перший із них пов'язаний із чутливістю даних, адже дослідження часто охоплюють дітей, школи та інші вразливі групи. Незважаючи на декларативну підтримку відкритості, фактичний рівень доступності даних залишається низьким через обмеження, пов'язані із згодою, конфіденційністю та правом власності [9].

Другий виклик стосується методологічного плюралізму. Освітні дослідження охоплюють широкий спектр підходів. У цьому контексті стандартизовані практики відкритої науки не завжди є доцільними, що зумовлює потребу їх адаптації. Зокрема, попередня реєстрація може використовуватися не як жорсткий інструмент фіксації дизайну, а як засіб документування дослідницьких рішень, що еволюціонують у процесі роботи [10].

Третій виклик пов'язаний із системою академічних стимулів. Наявні моделі оцінювання дослідників орієнтовані передусім на кількість публікацій і престиж видань, що не завжди узгоджується з практиками відкритості, які потребують додаткових ресурсів і часу [11]. Також важливим залишається питання глобальної нерівності. Дослідження показують, що доступ до відкритих публікацій і можливості їх створення суттєво відрізняються залежно від регіону, що може призводити до відтворення існуючих академічних ієрархій.

У відповідь на ці виклики в літературі формується уявлення про відкриту науку як багаторівневу систему змін, що охоплює дизайн досліджень, політики журналів, інфраструктуру даних і систему стимулів. Найбільш перспективними вважаються інструменти, які інтегруються на ранніх етапах дослідження, зокрема попередня реєстрація та зареєстровані звіти, а також розвиток практик керування даними, включно з частковим доступом і стандартизованими планами їх обробки та збереження [12].

Таким чином, сучасний етап розвитку відкритої науки в освіті характеризується переходом від нормативних закликів до практичної інституціоналізації. Ключовим завданням стає створення таких моделей відкритості, які поєднують надійність, гнучкість і справедливість, забезпечуючи як підвищення якості досліджень, так і ширше залучення різних дослідницьких спільнот.

Виклад основного матеріалу.

Порівняння Загального регламенту про захист даних (GDPR) Європейського Союзу та Закону про права сім'ї на освіту і конфіденційність (FERPA) Сполучених Штатів Америки виявляє низку принципових відмінностей, які безпосередньо впливають на практику освітніх досліджень.

Передусім ці нормативні акти відображають різні правові культури. GDPR ґрунтується на обмежувальному підході, відповідно до якого обробка персональних даних заборонена, якщо вона не має чіткого правового обґрунтування [13]. Натомість FERPA дотримується дозвільної логіки, за якої обробка дозволена, якщо вона прямо не обмежена [14]. Унаслідок цього європейські

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

дослідники зобов'язані позитивно обґрунтовувати кожен випадок використання даних, тоді як у США діє більш гнучкий режим.

Суттєві відмінності простежуються і в територіальній дії законодавства. GDPR має екстериторіальний характер і застосовується у всіх випадках обробки даних суб'єктів, що перебувають у ЄС, незалежно від місця розташування дослідника чи установи. FERPA, навпаки, поширюється лише на освітні установи США, які отримують федеральне фінансування. Це означає, що дослідники за межами ЄС, які співпрацюють із європейськими партнерами або працюють із даними громадян ЄС, підпадають під вимоги GDPR.

Визначення персональних даних у GDPR є значно ширшим, ніж у FERPA. Європейський регламент охоплює будь-яку інформацію, що стосується ідентифікованої або потенційно ідентифікованої особи, включаючи метадані. Натомість FERPA обмежується даними, які безпосередньо пов'язані зі студентом і зберігаються освітньою установою. Відмінності стосуються і стандартів отримання згоди. GDPR вимагає, щоб згода була вільно наданою, конкретною, поінформованою та недвозначною, а у випадку неповнолітніх підтвердженою батьками або законними представниками. FERPA передбачає письмову згоду на розкриття інформації, але допускає ширший перелік винятків.

Додаткові труднощі виникають у сфері транскордонної передачі даних. GDPR встановлює складну систему вимог, включаючи рішення про адекватність рівня захисту, стандартні договірні положення або обов'язкові корпоративні правила. FERPA не передбачає спеціального режиму для міжнародної передачі даних. Внаслідок цього саме GDPR формує значний регуляторний тягар для міжнародних дослідницьких проєктів.

Істотно різняться також права суб'єктів даних. GDPR надає широкий спектр прав, включаючи право на видалення, переніс даних і обмеження їх обробки [15]. FERPA гарантує лише право доступу до записів та їх виправлення. У практиці досліджень це означає, що вторинний аналіз уже зібраних освітніх даних у ЄС може ускладнюватися через реалізацію суб'єктами своїх прав на видалення або обмеження обробки інформації.

Нарешті, суттєво відрізняються механізми контролю та санкцій. GDPR передбачає значні фінансові штрафи. У випадку FERPA основними санкціями є втрата федерального фінансування та відносно помірні штрафи. Відповідно, ризики недотримання вимог GDPR є значно вищими для освітніх і дослідницьких установ.

Сукупний ефект цих відмінностей полягає в тому, що дослідник, який проводить міжнаціональне дослідження за участю студентів із різних країн, стикається з кількома правовими режимами, які лише частково сумісні між собою.

Це ускладнює розробку універсальних процедур отримання згоди, управління даними та їх зберігання, і часто змушує дослідників або залучати спеціалізовану юридичну підтримку, або обмежувати географію дослідження,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

що, своєю чергою, може призводити до систематичних викривлень у наукових результатах.

Відкрита наука в українських освітніх дослідженнях формується на відмінній основі, ніж у ЄС і США. В українській літературі основна увага приділяється інституційній модернізації: репозитаріям, правовим визначенням, цифровій інфраструктурі та узгодженню з європейськими рамками [16]. Натомість у США відкриту науку розглядають передусім як методологічну реформу, що включає пререгистрацію, реплікацію, відкриті дані та код. Таким чином, Україна розвиває відкриту науку в умовах правової трансформації та нерівномірної інституційної спроможності [17]. Порівняльні дослідження показують, що проблема полягає не у відсутності підтримки відкритості, а у фрагментарності впровадження, слабкій інтеграції в дослідницьку практику та обмеженому зв'язку з методологією. У результаті відкритий доступ розвинений більше, ніж обмін даними, а політики випереджають реальні можливості інституцій [18].

Найбільш системною проблемою є нерівномірне впровадження на рівні установ. Лише 12% організацій мають формалізовані політики відкритого доступу [18], тоді як наявність репозитаріїв значно поширеніша. Опитування також показують розрив між політикою і практикою: хоча 48% респондентів вказують на наявність політик, лише 24% мають інституційну підтримку управління даними [18].

Правова невизначеність також залишається ключовою проблемою. Дослідники вказують на труднощі з інтерпретацією правових аспектів і ризики порушення авторських прав, що пов'язано з відсутністю чітких визначень дослідницьких даних, метаданих і прав вторинної публікації [19]. На відміну від ЄС і США, де ці механізми краще врегульовані, українське законодавство ще формується.

Особливістю є також те, що академічна доброчесність в Україні більше сприймається як регуляторна вимога, ніж як професійна культура. У порівнянні з ЄС і США, де наголос робиться на відповідальності дослідника, українські підходи менш конкретизовані [20], що стримує практичне впровадження відкритої науки.

Ситуація сьогодні ускладнюється тим, що Україна функціонує в умовах поєднання трьох режимів: застарілого законодавства, євроінтеграційної гармонізації з GDPR та повномасштабної війни. Саме воєнний стан радикально трансформує підходи до управління освітніми даними, зміщуючи акцент із формальної відкритості на безпеку, етику та контроль. Чинна правова база залишається обмеженою, тоді як законопроєкт №8153 лише формує GDPR-орієнтовану модель. Проте ключовим фактором є війна, яка зруйнувала інфраструктуру, спричинила міграцію дослідників і створила правову невизначеність щодо даних, що фізично або юридично «переміщені» між юрисдикціями.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У цих умовах відбувається концептуальний зсув від FAIR до CARE [2]. Принципів FAIR (Findable, Accessible, Interoperable, Reusable) більше недостатньо, оскільки вони орієнтовані на максимальну відкритість даних, а не на захист прав і безпеку суб'єктів даних.

Це означає, що рух відкритих даних і відкритої науки не вступає в повноцінний діалог із правами й інтересами тих, чиї дані збираються, обробляються і поширюються.

Для освітніх досліджень ця обмеженість FAIR є особливо гострою. На відміну від астрофізики чи кліматології, дані освітніх досліджень за своєю природою пов'язані з конкретними дітьми, їхніми родинами, учителями та інституційними контекстами. Зробити такі дані відкритими у тому сенсі, в якому це передбачає FAIR, означає розкрити інформацію про вразливих людей потенційно необмеженій аудиторії. Саме тому в академічному дискурсі останніх років намітився концептуальний зсув: не замість FAIR, а разом з CARE. Carroll та колеги [20] описують цей зсув як перехід від даноцентричного до людиноцентричного та цілеорієнтованого підходу до управління дослідницькими даними.

Принципи CARE (Collective Benefit, Authority to Control, Responsibility, Ethics) вводять етичний і безпековий вимір, критично важливий для роботи з вразливими групами: внутрішньо переміщеними особами, дітьми в зонах бойових дій, учнями в окупації. Вони забезпечують право таких груп контролювати використання своїх даних і запобігають їх «екстрактивному» використанню зовнішніми акторами.

Воєнна реальність формує дилему «безпека проти відкритості»: навіть анонімізовані дані можуть становити загрозу.

Сучинкова та Назаровець [2], автори першого рецензованого дослідження про застосування CARE-принципів безпосередньо у воєнному контексті, стверджують: ці принципи мають потенціал стати універсальним стандартом для вирішення етичних складнощів управління даними під час гуманітарних криз і конфліктів.

Вирішення описаного протиріччя між відкритістю та безпекою не може бути бінарним: або повністю відкриті дані, або повна закритість. Воно потребує багаторівневого доступу, який поєднує технічні вимоги FAIR із захисними принципами CARE на різних рівнях відповідно до чутливості конкретних даних і уразливості конкретних груп.

Багаторівнева модель доступу є не теоретичною новинкою, а операційною практикою, що вже застосовується в медичних та соціальних дослідженнях. Slavkovic та колеги [21] запропонували систему семи рівнів доступу, де кожен наступний рівень додає вимоги для зниження ризику повторної ідентифікації. Для освітніх досліджень в умовах збройного конфлікту ми пропонуємо трирівневу операційну модель, яка може інтегрувати FAIR і CARE-принципи на кожному рівні(табл.1):

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Таблиця 1

Рівень доступу	Операційний зміст та принципи
Рівень 1: Відкрито (FAIR-орієнтований)	Метадані, протоколи дослідження, агреговані анонімізовані результати. Повна сумісність із FAIR, доступні без реєстрації, інтероперабельні, придатні до повторного використання (відкриті ліцензії CC BY). Жоден CARE-принцип не порушується, оскільки ідентифікуючої або чутливої інформації немає.
Рівень 2: Контрольований доступ (FAIR + CARE)	Деідентифіковані мікродані на рівні окремих учнів або шкіл (без імен, точних адрес, але з демографічними та освітніми змінними). Доступ за реєстрацією, угодою про використання даних та перевіркою мети дослідження. FAIR: дані відкриті, але доступ регульований. CARE: реалізується через механізм контрольованого доступу: дослідники зобов'язуються дотримуватись умов використання і знищити дані після завершення проєкту. Особливо важливо для України: угода про використання повинна включати оцінку ризику безпеки для даних із зон, наближених до конфлікту.
Рівень 3: Захищене дослідницьке середовище (CARE-орієнтований)	Найчутливіші дані: дані про дітей в окупованих районах або зонах активних бойових дій, дані про ВПО з інформацією про попереднє місце проживання, дані про дітей з особливими потребами або психологічною травмою. Вихідні результати перевіряються перед вивантаженням.

Критично важливо, що ця модель не є лише технічним рішенням. Вона є також інституційним і культурним рішенням: вона вимагає від дослідників прийняти ідею, що «відкритість» не є безумовним благом, а завжди залежить від контексту та від репозиторіїв. Обовязково треба впровадити механізми контрольованого доступу і перевірки, а не просто зберігати і надавати доступ; від фінансуючих організацій.

Ефективна адаптація системи управління даними в Україні потребує впровадження низки взаємопов’язаних управлінських рішень. По-перше, необхідно запровадити багаторівневий доступ, що передбачає відмову від бінарної моделі «відкрито/закрито» та перехід до системи доступу за аналогією з практиками біомедичних досліджень. По-друге, потрібна реформа системи

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

наукових стимулів, яка передбачає визнання управління даними як повноцінного наукового результату. По-третє, слід впровадити підхід отримання згоди, закладений на етапі проєктування, що забезпечує використання уніфікованих форм інформованої згоди та планів управління даними вже на етапі проєктування дослідження. По-четверте, необхідно створити «безпечний простір» для міжнародної наукової співпраці у вигляді стандартизованих угод про передачу даних, сумісних одночасно з вимогами GDPR та українського законодавства. Нарешті, важливим є запровадження диференційованого підходу, який враховує умови воєнного стану як форс-мажор і відповідно коригує вимоги до строків, процедур та обсягів відкриття даних, щоб запобігти втраті наукових результатів у кризових умовах.

Висновки

Поєднання GDPR-орієнтованих реформ із принципами CARE створює основу для нової моделі відкритої науки в умовах конфлікту. Для України це не лише виклик, а й можливість: сформувати адаптивну систему управління даними, яка балансує відкритість, безпеку та етику. Така модель може стати орієнтиром для інших країн у стані трансформації та забезпечити інтеграцію до європейського дослідницького простору на основі довіри та відповідальності.

Література:

1. Драч І. І., Литвинова С. Г., Слободянюк О. М. Досвід реалізації інституційних політик відкритої науки в європейських університетах. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 2022. Т. 90, № 4. С. 173–190. https://doi.org/10.33407/itlt.v90i4.4945.

2. Suchikova, Y., Nazarovets, S. Extending the CARE principles: Managing data for vulnerable communities in wartime and humanitarian crises. *Scientific Data*, 2025, V.12, C. 420. https://doi.org/10.1038/s41597-025-04756-9

3. Gehlbach, H., ,Robinson, C. D. From old school to open science: The implications of new research norms for educational psychology and beyond, *Educational Psychologist*, 2021, V. 56(2), pp. 79–89. doi: 10.1080/00461520.2021.1898961.

4. Fleming, J. I., Wilson, S. E., Hart, S. A., Therrien, W. J., Cook, B. G. Open accessibility in education research: Enhancing the credibility, equity, impact, and efficiency of research. *Educational Psychologist*,2021, V. **56**(2), pp.110–121. https://doi.org/10.1080/00461 520.2021.189 7593

5. Patall, E. A. Implications of the open science era for educational psychology research syntheses. Educational Psychologist, 2021, V. 56 (2),pp. 142-160. DOI: 10.1080/00461 520.2021.1897009

6. Bozkurt, A., Stracke, C.M. The Shift Toward Openness in Education and the Implications for Learning Ecosystems and Ecologies. In: Otto, D., Scharnberg, G., Kerres, M., Zawacki-Richter, O. (eds) Distributed Learning Ecosystems 2023. Springer VS, Wiesbaden. https://doi.org/ 10.1007/978-3-658-38703-7_3

7. Van der Zee T., Reich J. (2018). Open education science. *AERA Open*, 2018, Vol. 4, No. 3, pp. 1–154(3). https://doi.org/10.1177/2332858418787466

8. Gershenson, S., Polikoff, M. S., Wang, R. When Paywall Goes AWOL: The Demand for Open-Access Education Research. *Educational Researcher*, 2020, Vol.*49*(4), pp. 254-261. https://doi.org/10.3102/0013189X20909834

ISSN 2786-4952 Online

9. Huff, M. Bongartz, E. Low Research-Data Availability in Educational-Psychology Journals: No Indication of Effective Research-Data Policies. Advances in Methods and Practices in Psychological Science.2023, Vol. 6 (1), pp 1-17. https://doi.org/10.1177/25152459231156419.

10. Haven, T., Van Grootel, L. Preregistering qualitative research. *Accountability in Research*, 2019, Vol. *26*(3), pp. 229–244. https://doi.org/10.1080/08989621.2019.1580147

11. Mellor, D. Improving norms in research culture to incentivize transparency and rigor. *Educational Psychologist*, 2021, Vol. *56*(2), pp. 122–131. https://doi.org/10.1080/00461520.2021.1902329

12. Logan J., Hayward A., Swanz L., Ceviren A.. Education researchers' beliefs and barriers towards data sharing. *Quality & Quantity*. 2025;Vol. 59(5), pp. 4061-4075. doi: 10.1007/s11135-025-02188-6

13. Korchynskyi D., Kobrin A., Nekrutenko V. Ukrainian GDPR: The reality and future of privacy legislation in Ukraine. IAPP, 2021. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://iapp.org/news/a/ukrainian-gdpr-the-reality-and-future-of-privacy-legislation-in-ukraine

14. U.S. Department of Education. Family Educational Rights and Privacy Act (FERPA) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://studentprivacy.ed.gov/ferpa

15. Захист персональних даних і ШІ: Законопроєкт №8153, GDPR та Закон ЄС про ШІ у контексті технологій штучного інтелекту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://dc.org.ua/en/news/zahyst-personalnyh-danyh-i-shi-zakonoproekt-8153-gdpr-ta-zakon-es-pro-shi-u-konteksti-tehnologiy-shtuchnogo-intelektu

16. Лученко, Д., Цувіна, Т., Карнаух, Б., Філатова-Білоус, Н., Євков, А., Шуміло, І. Імплементація принципів відкритої науки в законодавство України: європейський досвід та національні особливості. *Проблеми законності*, 2025, Т.165, сс.15–60. https://doi.org/10.21564/2414-990X.166.315471

17. EOSC Association. Open science in Ukraine: Resilience and progress amid war [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://eosc.eu/news/2025/01/open-science-in-ukraine-resilience-and-progress-amid-war/

18. Ярошенко, Т. О., Яшник, М. В. Відкритий доступ і відкрита наука в Україні з погляду дослідників (за результатами соціологічного дослідження 2025 р.). *Science and Science of Science*, 2025, Т. 4(130), сс. 3–22. https://doi.org/10.15407/sofs2025.04.003

19. Shykhnenko, K., Sbruieva, A. The code of conduct for research integrity, governance, and ethics in education in the USA, Europe, and Ukraine: Comparative analysis. *European Journal of Educational Research, 2022, Vol. 11*(4), pp. 2195-2207. https://doi.org/10.12973/eu-jer.11.4.2195

20. Carroll, S. R., Garba, I., Figueroa-Rodriguez, O. L., Holbrook, J., Lovett, R., Materechera, S., Hudson, M. Operationalizing the CARE and FAIR principles for Indigenous data futures. *Scientific Data*, 2021, Vol. 8, p.108. https://doi.org/10.1038/s41597-021-00892-0

21. Slavkovic, A., Kinney, S. K., Karr, A. Tiered access to research data for secondary analysis. *Journal of Privacy and Confidentiality*, 2023, Vol. 13(2). https://doi.org/10.29012/jpc.825

References:

1. Drach I. I., Lytvynova S. H., Slobodianiuk O. M. Dosvid realizatsii instytutsiinykh polityk vidkrytoi nauky v yevropeiskykh universytetakh. [Experience of implementing institutional policies on open science in European universities]. *Information Technologies and Learning Tools*. 2022. Vol. 90, No. 4. P. 173–190. https://doi.org/10.33407/itlt.v90i4.4945.. [In Ukrainian]

2. Suchikova, Y., Nazarovets, S. Extending the CARE principles: Managing data for vulnerable communities in wartime and humanitarian crises. Scientific Data, 2025, V.12, C. 420. https://doi.org/10.1038/s41597-025-04756-9

3. Gehlbach, H., Robinson, C. D. From old school to open science: The implications of new research norms for educational psychology and beyond, Educational Psychologist, 2021, V. 56(2), pp. 79–89. doi: 10.1080/00461520.2021.1898961.

ISSN 2786-4952 Online

4. Fleming, J. I., Wilson, S. E., Hart, S. A., Therrien, W. J., Cook, B. G. Open accessibility in education research: Enhancing the credibility, equity, impact, and efficiency of research. Educational Psychologist,2021, V. 56(2), pp.110–121. https://doi.org/10.1080/00461520.2021.1897593

5. Patall, E. A. Implications of the open science era for educational psychology research syntheses. Educational Psychologist, 2021, V. 56 (2),pp. 142-160. DOI: 10.1080/00461520.2021.1897009

6. Bozkurt, A., Stracke, C.M. The Shift Toward Openness in Education and the Implications for Learning Ecosystems and Ecologies. In: Otto, D., Scharnberg, G., Kerres, M., Zawacki-Richter, O. (eds) Distributed Learning Ecosystems 2023. Springer VS, Wiesbaden. https://doi.org/10.1007/978-3-658-38703-7_3

7. Van der Zee T., Reich J. (2018). Open education science. AERA Open, 2018, Vol. 4, No. 3, pp. 1–154(3). https://doi.org/10.1177/2332858418787466

8. Gershenson, S., Polikoff, M. S., Wang, R. When Paywall Goes AWOL: The Demand for Open-Access Education Research. Educational Researcher, 2020, Vol.49(4), pp. 254-261. https://doi.org/10.3102/0013189X20909834

9. Huff, M. Bongartz, E. Low Research-Data Availability in Educational-Psychology Journals: No Indication of Effective Research-Data Policies. Advances in Methods and Practices in Psychological Science.2023, Vol. 6 (1), pp 1-17. https://doi.org/10.1177/25152459231156419.

10. Haven, T., Van Grootel, L. Preregistering qualitative research. Accountability in Research, 2019, Vol. 26(3), pp. 229–244. https://doi.org/10.1080/08989621.2019.1580147

11. Mellor, D. Improving norms in research culture to incentivize transparency and rigor. Educational Psychologist, 2021, Vol. 56(2), pp. 122–131. https://doi.org/10.1080/00461520.2021.1902329

12. Logan J., Hayward A., Swanz L., Ceviren A.. Education researchers' beliefs and barriers towards data sharing. Quality & Quantity. 2025;Vol. 59(5), pp. 4061-4075. doi: 10.1007/s11135-025-02188-6

13. Korchynskyi D., Kobrin A., Nekrutenko V. Ukrainian GDPR: The reality and future of privacy legislation in Ukraine. IAPP, 2021. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://iapp.org/news/a/ukrainian-gdpr-the-reality-and-future-of-privacy-legislation-in-ukraine

14. U.S. Department of Education. Family Educational Rights and Privacy Act (FERPA) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://studentprivacy.ed.gov/ferpa

15. Zakhyst personalnykh danykh i SHI: Zakonoproiekt №8153, GDPR ta Zakon YeS pro SHI u konteksti tekhnolohii shtuchnoho intelektu. [Personal Data Protection and AI: Draft Law No. 8153, GDPR and the EU AI Act in the context of artificial intelligence technologies] [Electronic resource]. Access mode:: https://dc.org.ua/en/news/zahyst-personalnyh-danyh-i-shi-zakonoproekt-8153-gdpr-ta-zakon-es-pro-shi-u-konteksti-tehnologiy-shtuchnogo-intelektu [In Ukrainian]

16. Luchenko D., Tsuvina T., Karnaukh B., Filatova-Bilous N., Yevkov A., Shumilo I. Implementatsiia pryntsypiv vidkrytoi nauky v zakonodavstvo Ukrainy: yevropeiskyi dosvid ta natsionalni osoblyvosti. [Implementation of open science principles in Ukrainian legislation: European experience and national features]. *Problems of Legality*, 2025, Vol. 165, pp. 15–60. https://doi.org/10.21564/2414-990X.166.315471 [In Ukrainian]

17. EOSC Association. Open science in Ukraine: Resilience and progress amid war [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://eosc.eu/news/2025/01/open-science-in-ukraine-resilience-and-progress-amid-war/

18. Yaroshenko T. O., Yashnyk M. V. Vidkrytyi dostup i vidkryta nauka v Ukraini z pohliadu doslidnykiv (za rezultatamy sotsiolohichnoho doslidzhennia 2025 r.) [Open access and open science in Ukraine from the perspective of researchers (based on results of a 2025 sociological study)].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Science and Science of Science, 2025, Vol. 4(130), pp. 3–22. https://doi.org/10.15407/sofs2025.04.003 [In Ukrainian]

19. Shykhnenko, K., Sbruieva, A. The code of conduct for research integrity, governance, and ethics in education in the USA, Europe, and Ukraine: Comparative analysis. European Journal of Educational Research, 2022, Vol. 11(4), pp. 2195-2207. https://doi.org/10.12973/eu-jer.11.4.2195

20. Carroll, S. R., Garba, I., Figueroa-Rodriguez, O. L., Holbrook, J., Lovett, R., Materechera, S., Hudson, M. Operationalizing the CARE and FAIR principles for Indigenous data futures. Scientific Data, 2021, Vol. 8, p.108. https://doi.org/10.1038/s41597-021-00892-0

21. Slavkovic, A., Kinney, S. K., Karr, A. Tiered access to research data for secondary analysis. Journal of Privacy and Confidentiality, 2023, Vol. 13(2). https://doi.org/10.29012/jpc.825

Дата першого надходження статті до видання: 28.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 37.02:[378:37]:005.335.2

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1129-1138

Лаппо Віолетта Валеріївна доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки і психології, Коломийський навчально-науковий інститут Карпатського національного університету імені Василя Стефаника, м. Коломия, https://orcid.org/0000-0002-9523-1295

ОРГАНІЗАЦІЯ ПОШУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ТЕОРІЇ І МЕТОДИКИ ВИХОВАННЯ

Анотація. У статті теоретично обґрунтовано та методично розкрито особливості організації пошуково-дослідницької діяльності (ПДД) майбутніх учителів початкових класів у процесі опанування фахової дисципліни «Теорія і методика виховання».

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю підготовки педагога нового покоління, здатного до інноваційного пошуку та наукового аналізу виховних явищ в умовах трансформації освітнього простору.

Автор аналізує ПДД як багаторівневу систему, що інтегрує теоретико-аналітичний, діагностико-прогностичний та проєктно-технологічний етапи. У роботі деталізовано зміст індивідуальних та групових пошукових завдань, що ґрунтуються на матеріалах сучасного навчального посібника «Теорія і методика виховання» (2022). Зокрема, розкрито методику роботи з педагогічною спадщиною, кейс-метод (аналіз виховних ситуацій) та технологію розробки авторських виховних проєктів.

Особливу увагу приділено впровадженню цифрових інструментів у дослідницький процес (використання Google Workspace, Canva, наукометричних баз даних), що дозволяє студентам здійснювати моніторинг освітніх трендів та візуалізувати результати емпіричних розвідок.

Окремим аспектом дослідження виступає формування культури академічної доброчесності майбутніх фахівців. Доведено, що прищеплення етичних стандартів наукового пошуку, коректного цитування та об’єктивності даних є фундаментальною умовою професійного становлення педагога-дослідника. Підкреслено, що поєднання індивідуального осмислення теорії з колективною проєктною діяльністю забезпечує формування високого рівня професійної компетентності та готовності до реалізації виховних завдань у Новій українській школі.

Ключові слова: пошуково-дослідницька діяльність, теорія і методика виховання, майбутні педагоги, виховний проєкт, цифрові технології, академічна доброчесність, професійна підготовка, кейс-метод, діагностика вихованості.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Lappo Violetta Valeriivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Pedagogy and Psychology, Kolomyia Educational and Scientific Institute of Carpathian National University named after Vasyl Stefanyk, Kolomyia, https://orcid.org/0000-0002-9523-1295

ORGANIZATION OF SEARCH AND RESEARCH ACTIVITIES OF FUTURE EDUCATORS IN THE PROCESS OF STUDYING THE THEORY AND METHODS OF UPBRINGING.

Abstract. The article theoretically substantiates and methodically reveals the peculiarities of organizing search and research activities (SRA) of future primary school teachers in the process of mastering the professional discipline "Theory and Methods of Upbringing". The relevance of the study is driven by the need to train a new generation of educators capable of innovative search and scientific analysis of educational phenomena in the context of the transformation of the educational space.

The author analyzes SRA as a multi-level system that integrates theoretical-analytical, diagnostic-prognostic, and project-technological stages. The paper details the content of individual and group research tasks based on the materials of the modern textbook "Theory and Methods of Upbringing" (2022). Specifically, it describes the methodology of working with pedagogical heritage, the case-study method (analysis of educational situations), and the technology of developing original educational projects. Special attention is paid to the implementation of digital tools in the research process (using Google Workspace, Canva, and scientometric databases), which allows students to monitor educational trends and visualize the results of empirical research.

A distinct aspect of the study is the formation of a culture of academic integrity among future specialists. It is proved that instilling ethical standards of scientific search, correct citation, and data objectivity is a fundamental condition for the professional development of a teacher-researcher. The conclusions emphasize that the combination of individual reflection on theory with collective project activities ensures the formation of a high level of professional competence and readiness to implement educational tasks in the New Ukrainian School.

Keywords: search and research activities, theory and methods of upbringing, future educators, educational project, digital technologies, academic integrity, professional training, case-study method, diagnostic of upbringing level.

Постановка проблеми. В умовах реформування вищої педагогічної освіти та впровадження концепції «Нової української школи», особливої ваги набуває підготовка педагога-дослідника, здатного до критичного мислення та інноваційної діяльності [1]. Традиційні підходи до викладання дисципліни «Теорія і методика виховання» часто обмежуються репродуктивним засвоєнням знань, що не забезпечує готовності майбутнього вчителя до розв’язання складних виховних задач у динамічному освітньому середовищі.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Організація пошуково-дослідницької діяльності студентів у процесі опанування методики виховання є ключовим інструментом трансформації професійної підготовки. Це дозволяє не лише засвоїти алгоритми виховної роботи, а й сформувати суб'єктивну позицію майбутнього педагога, навчити його аналізувати педагогічні явища, прогнозувати результати впливу та розробляти авторські виховні стратегії. Проблема полягає у необхідності розроблення цілісної системи інтеграції дослідницьких завдань у структуру практичних та лекційних занять з методики виховання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування дослідницької компетентності майбутніх учителів перебуває в центрі уваги багатьох науковців. Зокрема, теоретичні засади науково-дослідної роботи студентів висвітлені у працях І. Зязюна та В. Кременя [2;3]; питання методики виховання та підготовки студентів до виховної діяльності досліджували І. Бех, О. Вишневський, Н. Ничкало [4;5;6]; специфіку організації пошукової діяльності у вищій школі розглядали В. Шарко та інші [7].

Попри значну кількість розробок, аспект поєднання конкретної методики (виховання) з інструментарієм наукового пошуку саме в аудиторний та позааудиторний час потребує додаткового уточнення. Недостатньо розкритими залишаються механізми переведення навчальних задач у площину реального педагогічного дослідження під час вивчення змістових модулів з теорії виховання.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та розкриття методичних особливостей організації пошуково-дослідницької діяльності майбутніх педагогів у процесі вивчення курсу «Теорія і методика виховання», а також визначення етапів та форм залучення студентів до наукового пошуку в межах цієї дисципліни.

Виклад основного матеріалу. Організація пошуково-дослідницької діяльності (ПДД) майбутніх педагогів у процесі вивчення курсу «Теорія і методика виховання» базується на переході від репродуктивного засвоєння знань до активного самостійного пошуку. Варто виокремити три ключові рівні організації ПДД.

1. Теоретико-аналітичний рівень (робота з концептуальним апаратом).

Першим етапом ПДД є залучення студентів до критичного аналізу нормативних документів та наукових джерел. Використання добірки законодавчо-концептуальних документів (таких як Концепція виховання дітей та молоді, Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей) дозволяє організувати дослідницьку роботу у формі компаративного аналізу. Студенти отримують завдання порівняти підходи до національного виховання у різних програмах, виділити пріоритетні орієнтири та обґрунтувати їх актуальність у сучасних умовах.

Важливою формою роботи є також вивчення спадщини видатних педагогів (І. Беха, Г. Ващенка, В. Сухомлинського та ін.), що сприяє формуванню

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

наукового світогляду. Студентам пропонується не просто ознайомлення, а написання рефератів-досліджень на тему трансформації їхніх ідей у практиці сучасної початкової школи.

2. Діагностико-прогностичний рівень (вивчення виховних ситуацій).

Цей рівень передбачає активне використання педагогічних задач, що є ідеальною платформою для моделювання дослідницьких ситуацій. Робота над ними перетворюється на мінідослідження, де студент повинен:

– діагностувати проблему (наприклад, конфлікт у класному колективі або низький рівень вихованості);

– обрати методику дослідження (використовуючи анкету для визначення рівня вихованості учня або пам'ятку вивчення стану виховної роботи);

– запропонувати корекційні заходи, спираючись на знання методів та форм виховання.

Такий підхід дозволяє студентам оволодіти «інструментарієм дотику до особистості» та розвинути рефлексивні вміння.

3. Проєктно-технологічний рівень (розробка авторських виховних систем)

Вищою формою пошукової діяльності є підготовка та презентація виховних проєктів. Студенти залучаються до розробки авторських сценаріїв та стратегій за напрямами: «Вивчення стосунків у класному колективі через нестандартні методики», «Сучасні форми роботи з батьками», «Методика проведення природоохоронної роботи».

Організація ПДД на цьому рівні передбачає використання проєктно-технологічного підходу, що дозволяє майбутнім вчителям не лише планувати заходи, а й прогнозувати їхню ефективність, використовуючи «Бланк аналізу виховного заходу» як засіб самоаналізу [8, с.312-313].

Процес вивчення дисципліни «Теорія і методика виховання» у закладі вищої освіти має бути моделлю майбутньої професійної діяльності, де пошуково-дослідницькі завдання виступають основним інструментом формування фахової компетентності. Необхідно виділити низку завдань, що гармонійно поєднують індивідуальний науковий пошук та групову взаємодію.

Важливою умовою ефективності ПДД є дотримання балансу між самостійним критичним аналізом (індивідуальна робота) та соціальною взаємодією у розв’язанні педагогічних проблем (групова робота).

Індивідуальна робота спрямована на глибоке занурення у першоджерела та розвиток рефлексивних умінь майбутнього вчителя. Ефективними формами є:

– науково-педагогічний аналіз спадщини – студенти здійснюють вибірковий аналіз творів класиків (А. Макаренка, В. Сухомлинського, К. Ушинського), виписуючи епізоди використання конкретних виховних методів та пояснюючи їхню педагогічну сутність;

– бібліографічний пошук та анотування – укладання анотованих переліків періодичних видань (наприклад, «Рідна школа», «Освіта України») з фокусом на сучасні методики виховання;

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

– розробка діагностичного інструментарію – самостійне створення анкет для батьків з метою виявлення проблем у сімейному вихованні або опитувальників для учнів щодо їхніх особистісних рис. Це формує вміння студента діяти як діагност, що є першим етапом будь-якого педагогічного дослідження.

Групова робота дозволяє студентам відпрацювати навички командної взаємодії, що є критично важливим для майбутньої роботи в педагогічному колективі.

Цьому сприятимуть:

1. Навчально-педагогічні ігри та диспути – організація обговорень на суперечливі теми (наприклад, «Досвід народного виховання у роботі сучасного педагога: за і проти»). У процесі диспуту студенти вчаться аргументувати власну позицію, спираючись на наукові факти, а не на побутові уявлення.

2. Колективне розв'язання педагогічних задач (Case-study) – аналіз складних виховних ситуацій. Групове обговорення дозволяє розглянути ситуацію з різних точок зору та знайти оптимальний виховний алгоритм, базуючись на закономірностях виховання.

3. Спільні проєкти та колективні творчі справи) – розробка комплексних заходів, таких як «Свято родини» або екологічні акції, де кожен студент відповідає за окремий дослідницький сегмент (сценарій, методичне забезпечення, критерії оцінювання ефективності).

Поєднання цих форм реалізується через проєктно-технологічний підхід. Студент спочатку індивідуально вивчає теорію (наприклад, принципи виховання), а потім у групі проектує розвиток особистості вихованця, застосовуючи ці знання у квазіпрофесійній діяльності. Це забезпечує перехід від знань-описів до знань-інструментів.

Ефективність підготовки майбутнього педагога до виховної роботи залежить від синергії самостійного наукового пошуку та групової взаємодії. Пропонує розгалужену систему завдань, які дозволяють реалізувати ці два вектори навчання.

Індивідуальна дослідницька траєкторія студента. Індивідуальна робота в межах курсу «Теорія і методика виховання» спрямована на розвиток здатності студента до автономного наукового аналізу та рефлексії. До основних типів пошукових завдань належать:

а) теоретико-методологічний аналіз – студенти здійснюють індивідуальне опрацювання наукових праць (наприклад, В. Сухомлинського «Сто порад учителеві» або І. Беха «Виховання підростаючої особистості»), конспектуючи положення, що є актуальними саме для сучасної початкової школи [9];

б) бібліографічне дослідження – укладання анотованих переліків статей із фахових періодичних видань («Рідна школа», «Освіта України») за останні 5–7 років, що привчає студентів стежити за динамікою розвитку педагогічної думки та виокремлювати новітні тренди виховання;

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

в) емпірична діагностика – самостійна розробка та апробація діагностичного інструментарію (анкет, опитувальників) для вивчення рівня вихованості учнів або запитальників для інтерв'ю з досвідченими педагогами на тему реформування виховного процесу.

Групова дослідницька взаємодія: від дискусії до проекту. Групова робота моделює умови реальної педагогічної комунікації та дозволяє студентам спільно розв'язувати складні завдання, що характеризуються комплексністю та невизначеністю.

1. Case-study (Метод педагогічних задач) – колективне обговорення та пошук алгоритмів розв'язання проблемних ситуацій, представлених у посібнику. Робота в малих групах над аналізом виховної ситуації (наприклад, етичний вибір учителя або конфлікт у колективі) стимулює студентів до вироблення обґрунтованої командної позиції.

2. Проєктна колаборація – підготовка і презентація виховних проєктів творчими групами. Це може бути розробка «Альманаху виховних ідей», створення сценарію «Колективної творчої справи (КТС)» або віртуальної «Батьківської світлиці». У процесі такої роботи студенти розподіляють дослідницькі ролі (аналітик, дизайнер, методист), що сприяє формуванню професійної відповідальності.

3. Наукові диспути та дискусії – організація обговорень тем, що мають неоднозначне трактування в сучасній науці (наприклад, межі використання народної педагогіки в цифровізованому суспільстві). Це розвиває навички наукової аргументації та толерантного ставлення до відмінних точок зору.

Поєднання індивідуальних навичок аналізу з груповим проєктуванням дозволяє реалізувати проєктно-технологічний підхід. Студент спочатку індивідуально накопичує «банк ідей» (через огляд літератури та діагностику), а потім у групі трансформує ці знання у готовий до впровадження методичний продукт (сценарій заходу, план-схему виховної бесіди чи пам'ятку для вчителів).

Для забезпечення фахового рівня підготовки майбутніх педагогів, важливо продемонструвати, як саме теоретичні знання трансформуються у практичні дослідницькі вміння. Виокремимо такі типи конкретних завдань:

1. Аналітико-пошукові завдання на основі педагогічної спадщини**.** Студентам пропонується не лише ознайомлення з теорією, а активна робота з художньо-педагогічними творами (наприклад, А. Макаренка). Завдання передбачає виписування епізодів використання методів виховного впливу та подальше пояснення їхньої педагогічної сутності. Це формує вміння студента ідентифікувати наукову категорію в реальному (або описаному) виховному процесі.

2. Дослідницькі завдання з вивчення професійного досвіду. Важливим складником є спостереження за діяльністю досвідчених педагогів під час практики. Студенти отримують завдання проаналізувати методику проведення етичної бесіди за чітким планом: від аналізу атмосфери на початку заходу до

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

оцінювання результативності за конкретними показниками. Результатом такої роботи є заповнення аналітичних таблиць, де фіксується відповідність обраного методу конкретній педагогічній ситуації.

3. Проєктно-діагностичні завдання. Пропонуємо створити орієнтовну тематику виховних проєктів, що охоплюють широкий спектр проблем: від «Вивчення стосунків у колективі через нестандартні методики» до «Методики формування емоційної культури».

Студент обирає тему та здійснює пошук новітніх діагностичних методик (наприклад, адаптація анкет для визначення рівня вихованості учнів). Або ж студенти об'єднуються у творчі групи для розробки авторських сценаріїв, альманахів або мультимедійних презентацій, де кожен учасник відповідає за певну частину дослідження (теоретичне обґрунтування, підбір форм роботи, розробка критеріїв моніторингу).

4. Завдання на розвиток креативного та піклувального мислення. Організація ПДД передбачає вправи на генерування ідей, розробку виважених рішень у ситуаціях невизначеності та побудову прогнозів. Студенти вчаться формулювати гіпотези, перевіряти їх та відходити від шаблонів у прийнятті рішень, що є основою дослідницької позиції педагога.

Інтеграція цих завдань дозволяє реалізувати проєктно-технологічний підхід, де кінцевим продуктом є «готова до впровадження оригінальна розробка методики одного з напрямів виховної роботи». Це забезпечує високу якість підготовки та готовність студента до самостійної інноваційної діяльності.

В умовах цифровізації освіти організація пошуково-дослідницької діяльності майбутніх педагогів неможлива без активного залучення комп'ютерних технологій. Використання ІКТ у процесі вивчення курсу «Теорія і методика виховання» не лише інтенсифікує процес навчання, а й формує у студентів навички роботи з великими масивами даних, критичного оцінювання контенту та створення власних цифрових освітніх ресурсів.

У межах курсу доцільно виділити такі напрями використання комп'ютерних технологій у ПДД:

1. Інформаційно-пошукова робота в електронних наукометричних базах – студенти опановують алгоритми пошуку актуальних публікацій у базах *Google Scholar*, *Index Copernicus*, а також в інституційних репозитаріях. Це дозволяє здійснювати моніторинг найновіших досліджень у галузі методики виховання, порівнюючи вітчизняні та зарубіжні підходи до розв'язання виховних проблем.

2. Використання хмарних сервісів для групової взаємодії – організація колективних дослідницьких проєктів (наприклад, розробка сценарію КТС або програми виховної роботи) відбувається у спільному цифровому просторі (*Google Workspace, Canva, Miro*). Це забезпечує можливість дистанційної колаборації, де кожен студент може в реальному часі редагувати частину спільного дослідження, додавати результати власних мікродосліджень та здійснювати взаєморецензування.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

3. Цифрова діагностика та обробка даних – використання *Google Forms* або *SurveyMonkey* для проведення опитувань учнів, батьків та вчителів дозволяє студентам оперативно збирати емпіричні дані. Важливим аспектом ПДД є подальша комп'ютерна обробка цих результатів (побудова діаграм, графіків, розрахунок відсоткових співвідношень), що розвиває вміння аргументувати наукові висновки за допомогою візуалізації даних.

4. Створення медіапродуктів як результат творчого пошуку – результатом дослідницької діяльності студентів стають авторські цифрові ресурси: інтерактивні плакати на виховну тематику, буклети для батьків у сервісі *Canva*, відеоролики-кейси соціальної реклами або віртуальні екскурсії «Шляхами видатних педагогів».

Отже, інтеграція комп'ютерних технологій у структуру ПДД дозволяє перевести підготовку майбутнього вихователя на вищий рівень – від споживання готової інформації до створення власного інноваційного продукту, що є визначальною характеристикою педагога-дослідника в епоху цифровізації [10].

Невід'ємним складником організації пошуково-дослідницької діяльності майбутніх педагогів у процесі вивчення «Теорії і методики виховання» є виховання академічної доброчесності. У контексті сучасної вищої освіти це питання перестає бути суто технічним (відсутність плагіату) і переходить у площину професійної етики майбутнього вчителя, який сам має стати зразком моральності для своїх вихованців.

У процесі виконання дослідницьких завдань акцент робиться на аспектах доброчесності.

Культура цитування та посилання на джерела передбачає, що під час опрацювання нормативних документів та педагогічної спадщини (І. Беха, В. Сухомлинського та ін.) студенти навчаються чітко розмежовувати власні думки та ідеї авторів. Використання літератури як джерела для аналізу виховних ситуацій вимагає від студента коректного оформлення посилань, яке запобігає проявам академічного плагіату.

Об'єктивність та достовірність результатів дослідження. Виконуючи діагностичні завдання (анкетування, спостереження, аналіз рівнів вихованості), студенти мають дотримуватися принципу наукової чесності. Недопустимим є фальсифікація чи підміна даних опитувань задля отримання «кращих» показників. Це формує відповідальне ставлення до результатів власної праці та розуміння того, що об'єктивна картина є важливішою за формальну успішність.

Самостійність у виконанні творчих проектів. Організація ПДД передбачає створення авторських методичних продуктів. Використання комп'ютерних технологій та штучного інтелекту має бути лише інструментом, а не заміною інтелектуальної праці студента. Студенти вчаться використовувати ІКТ для структурування власних ідей, а не для копіювання чужих розробок.

Відповідальність за зміст виховного контенту. Оскільки результати пошукової діяльності студентів (сценарії заходів, відеоролики, проєкти) мають

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

виховний характер, академічна доброчесність тут тісно переплітається з педагогічною відповідальністю. Майбутній педагог має усвідомлювати, що використання неперевіреної або чужої інформації без належного опрацювання шкодить якості виховного процесу.

Отже, прищеплення навичок академічної доброчесності в процесі вивчення курсу «Теорія і методика виховання» сприяє трансформації студента з пасивного отримувача інформації на свідомого дослідника, який поважає інтелектуальну власність та дотримується високих етичних стандартів педагогічної професії.

Висновки. Організація пошуково-дослідницької діяльності (ПДД) майбутніх педагогів у процесі вивчення курсу «Теорія і методика виховання» є ефективним механізмом переходу від репродуктивного засвоєння знань до формування суб'єктної, творчої позиції фахівця. Це сприяє не лише глибокому розумінню теорії, а й оволодінню інструментарієм наукового аналізу педагогічних явищ.

Визначено, що найбільш продуктивною є трирівнева модель організації ПДД: теоретико-аналітичний рівень (критичний аналіз джерел), діагностико-прогностичний (вивчення виховних ситуацій та діагностика вихованості) та проєктно-технологічний (розробка авторських виховних систем та заходів).

Встановлено, що синергія індивідуальних пошукових завдань (рефлексія, робота з першоджерелами) та групових форм роботи (case-study, колективні проєкти, диспути) дозволяє змоделювати умови реальної професійної діяльності, де вчитель має поєднувати самостійний науковий пошук із командною взаємодією.

Акцентовано на важливості інтеграції цифрових технологій у структуру ПДД, що дозволяє студентам здійснювати моніторинг сучасних наукометричних баз, візуалізувати результати емпіричних досліджень та створювати інноваційні медіапродукти виховного спрямування.

Доведено, що обов'язковою умовою фахової підготовки дослідника є виховання академічної доброчесності, що базується на принципах наукової чесності, коректного цитування та відповідальності за результати власної праці.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці системи моніторингу рівнів сформованості дослідницької компетентності студентів на різних етапах вивчення педагогічних дисциплін, а також у вивченні впливу ПДД на успішність проходження студентами педагогічної практики в умовах НУШ.

Література

1. Нова українська школа: порадник для вчителя / за заг. ред. Н. М. Бібік. Київ : Літера ЛТД, 2018. 160 с.

2. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії : монографія. Черкаси : Вид-во ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2008. 608 с.

3. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі. Київ : Знання України, 2011. 520 с.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

4. Бех І. Д. Виховання особистості : підручник. Київ : Либідь, 2008. 848 с.

5. Вишневський О. І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : навч. посіб. 3-тє вид., доопрац. і допов. Київ : Знання, 2006. 608 с.

6. Ничкало Н. Г. Неперервна професійна освіта як філософська та педагогічна категорія. *Педагогіка і психологія*. 2011. № 2. С. 13–23.

7. Шарко В. Д. Сучасний урок фізики : технол. аспект : посіб. для вчителів та студ. пед. вузів. Київ : [б. в.], 2005. 220 с.

8. Лаппо В. В. Теорія і методика виховання : навч. посіб. Івано-Франківськ : НАІР, 2022. 384 с.

9. Сухомлинський В. О. Сто порад учителеві. Вибрані твори : в 5 т. Київ : Рад. школа, 1976. Т. 2. С. 419–654.

10. Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти. URL: https://zakon.rada.gov.ua

References

1. Bibik, N. M. (Ed.). (2018). *Nova ukrainska shkola: poradnyk dlia vchytelia* [New Ukrainian school: a guide for the teacher]. Kyiv, Ukraine: Litera LTD [in Ukrainian].

2. Ziaziun, I. A. (2008). *Filosofiia pedahohichnoi dii: monohrafiia* [Philosophy of pedagogical action: a monograph]. Cherkasy, Ukraine: ChNU im. B. Khmelnytskoho [in Ukrainian].

3. Kremen, V. H. (2011). *Filosofiia liudynotsentryzmu v osvitnomu prostori* [Philosophy of human-centrism in the educational space]. Kyiv, Ukraine: Znannia Ukrainy [in Ukrainian].

4. Bekh, I. D. (2008). *Vykhovannia osobystosti: pidruchnyk* [Personality upbringing: a textbook]. Kyiv, Ukraine: Lybid [in Ukrainian].

5. Vyshnevskyi, O. I. (2006). *Teoretychni osnovy suchasnoi ukrainskoi pedahohiky* [Theoretical foundations of modern Ukrainian pedagogy]. Kyiv, Ukraine: Znannia [in Ukrainian].

6. Nychkalo, N. H. (2011). Neperervna profesiina osvita yak filosofska ta pedahohichna katehoriia [Continuous professional education as a philosophical and pedagogical category]. *Pedahohika i psykholohiia* [Pedagogy and Psychology], *2*, 13–23 [in Ukrainian].

7. Sharko, V. D. (2005). *Suchasnyi urok fizyky: tekhnolohichnyi aspekt* [Modern physics lesson: technological aspect]. Kyiv, Ukraine [in Ukrainian].

8. Lappo, V. V. (2022). *Teoriia i metodyka vykhovannia: navchalnyi posibnyk* [Theory and methods of upbringing: a textbook]. Ivano-Frankivsk, Ukraine: NAIR [in Ukrainian].

9. Sukhomlynskyi, V. O. (1976). *Sto porad vchyteliu. Vybrani tvory: v 5-ty t.* [One hundred tips for a teacher. Selected works: in 5 volumes] (Vol. 2, pp. 419–654). Kyiv, Ukraine: Rad. shkola [in Ukrainian].

10. Kontseptsiia vykhovannia ditei ta molodi u natsionalnii systemi osvity [The concept of upbringing children and youth in the national education system]. zakon.rada.gov.ua. https://zakon.rada.gov.ua [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 22.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 373.3.091.33:796

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1139-1149

Лесик Анжеліка Сергіївна кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри педагогіки, Бердянський державний педагогічний університет, м. Запоріжжя, https://orcid.org/0000-0003-1886-4088

Коваль Карина Валентинівна асистентка кафедри педагогіки, Бердянський державний педагогічний університет, м. Запоріжжя, https://orcid.org/0009-0009-1696-9389

Різниченко Маргарита Євгеніївна здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, спеціальності 013 Початкова освіта, Бердянський державний педагогічний університет, м. Запоріжжя

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ НА УРОКАХ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Анотація. У статті розкрито особливості використання інтерактивних методів навчання на уроках фізичного виховання в початковій школі. Обґрунтовано актуальність проблеми формування здорового способу життя молодших школярів в умовах сучасного освітнього середовища, що супроводжується посиленням фізичних, психологічних, соціальних і воєнних викликів, які негативно впливають на стан здоров'я та розвиток дитячого організму. Визначено, що одним із пріоритетних завдань сучасної освіти є створення умов для збереження і зміцнення здоров'я учнів, розвитку їхньої рухової активності та формування позитивної мотивації до занять фізичною культурою.

У дослідженні проаналізовані наукові праці вітчизняних учених, присвячені питанням фізичного виховання молодших школярів, використання інтерактивних та ігрових технологій, розвитку рухової активності й формування здоров'язбережувальної компетентності. З'ясовано, що традиційні підходи до проведення уроків фізичної культури не завжди забезпечують достатній рівень зацікавленості учнів, що зумовлює необхідність упровадження сучасних інноваційних методів навчання.

Висвітлено роль Концепції Нової української школи у модернізації фізичного виховання та впровадженні компетентнісного, діяльнісного й особистісно орієнтованих підходів. Доведено, що інтерактивні методи навчання сприяють активній взаємодії учнів, розвитку комунікативних умінь, творчого мислення, самостійності, відповідальності та вміння працювати в колективі. Охарактеризовано найбільш поширені інтерактивні методи, які застосовуються на уроках

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

фізичної культури в початковій школі, зокрема «Мікрофон», «Коло ідей», «Чотири стихії», «Незавершена вправа», а також сучасні ігрові технології та сюжетно-рольові ігри. Визначено їхній вплив на розвиток координаційних здібностей, спритності, витривалості, інших фізичних якостей та формування позитивного ставлення до рухової активності.

Установлено, що використання інтерактивних технологій на уроках фізичного виховання забезпечує підвищення ефективності освітнього процесу, створення емоційно комфортного середовища та активізацію пізнавальної й рухової діяльності молодших школярів. Інтерактивні методи сприяють формуванню ключових компетентностей учнів, розвитку навичок співпраці, ініціативності, самоорганізації та відповідального ставлення до власного здоров'я.

Зроблено висновок, що впровадження інтерактивних методів навчання є важливою умовою вдосконалення сучасного уроку фізичного виховання в початковій школі та ефективним засобом гармонійного розвитку особистості дитини.

Ключові слова: фізичне виховання, освітній процес, початкова школа, інтерактивне навчання, рухова активність, ігрові технології, компетентнісний підхід.

Lesyk Anzhelika Serhiivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Pedagogy, Berdiansk State Pedagogical University, Zaporizhzhia, https://orcid.org/0000-0003-1886-4088

Koval Karyna Valentynivna Assistant of the Department of Pedagogy, Berdiansk State Pedagogical University, Zaporizhzhia, https://orcid.org/0009-0009-1696-9389

Riznychenko Marharyta Yevheniivna applicant for the first (Bachelor's) level of higher education, specialty 013 Primary Education, Berdyansk State Pedagogical University, Zaporizhzhia

USE OF INTERACTIVE TEACHING METHODS IN PHYSICAL EDUCATION LESSONS IN PRIMARY SCHOOL

Abstract. The article reveals the peculiarities of using interactive teaching methods in physical education lessons in primary school. The relevance of the problem of forming a healthy lifestyle among younger schoolchildren in the conditions of the modern educational environment, accompanied by increasing physical, psychological, social, and military challenges that negatively affect the health and development of children, is substantiated. It is determined that one of the priority tasks of modern education is to create conditions for preserving and strengthening students' health,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

developing their motor activity, and forming positive motivation for physical education classes.

The study analyzes the scientific works of Ukrainian scholars devoted to the issues of physical education of younger schoolchildren, the use of interactive and game-based technologies, the development of motor activity, and the formation of health-preserving competence. It has been found that traditional approaches to conducting physical education lessons do not always ensure a sufficient level of students' interest, which necessitates the introduction of modern innovative teaching methods.

The role of the Concept of the New Ukrainian School in the modernization of physical education and the implementation of competency-based, activity-oriented, and personality-oriented approaches is highlighted. It is proved that interactive teaching methods promote active interaction among students, the development of communication skills, creative thinking, independence, responsibility, and the ability to work in a team.

The most common interactive methods used in physical education lessons in primary school are characterized, including «Microphone», «Circle of Ideas», «Four Elements», and «Incomplete Exercise», as well as modern game technologies and role-playing games. Their influence on the development of coordination abilities, agility, endurance, other physical qualities, and the formation of a positive attitude toward motor activity is determined.

It has been established that the use of interactive technologies in physical education lessons ensures increased effectiveness of the educational process, the creation of an emotionally comfortable environment, and the activation of younger schoolchildren's cognitive and motor activities. Interactive methods contribute to the formation of students' key competencies, the development of cooperation skills, initiative, self-organization, and a responsible attitude toward their own health. It is concluded that the implementation of interactive teaching methods is an important condition for improving the modern physical education lesson in primary school and an effective means of harmonious personality development of the child.

Keywords: physical education, educational process, primary school, interactive learning, motor activity, game technologies, competency-based approach.

Постановка проблеми. Педагоги постійно перебувають у пошуку нових орієнтирів у навчанні та вихованні молодого покоління, які ґрунтуються на особистості дитини, її потребах, інтересах і життєвих цінностях. Головною метою сучасної школи є формування, збереження та зміцнення здоров'я учнів на всіх етапах освітнього процесу [2].

У зв'язку з цим особливої актуальності набуває проблема валеологізації освіти на основі компетентнісного підходу, а також пошук ефективних здоров'язбережувальних та ігрових технологій навчання, спрямованих на гармонійний розвиток особистості дитини та її активну життєдіяльність.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Значущість проблеми здорового способу життя зумовлена також зростанням навантаження на організм дитини, що пов'язано з ускладненням умов сучасного життя, високим рівнем інформаційного навантаження, недостатньою руховою активністю, а також впливом екологічних, психологічних, соціальних і воєнних чинників [5]. Усе це негативно позначається на фізичному та психоемоційному стані здоров'я молодшого покоління й потребує пошуку нових підходів до організації навчання та створення безпечного, здоров'язбережувального освітнього середовища [6].

Сучасна система освіти орієнтується на формування компетентної, активної та здорової особистості. Особливого значення набуває фізичне виховання молодших школярів, адже саме в цьому віці закладаються основи здорового способу життя, рухової культури та позитивного ставлення до фізичної активності [1].

Однак традиційні підходи до проведення уроків фізичної культури не завжди забезпечують достатній рівень мотивації учнів. Одноманітність вправ, пасивна роль учнів, відсутність емоційної залученості можуть знижувати інтерес дітей до занять.

Водночас у сучасній освіті спостерігається низка суперечностей: між необхідністю формування здорового способу життя та недостатнім рівнем рухової активності учнів; між поширенням знань про здоров'я та відсутністю стійкої мотивації до його збереження. Це зумовлює потребу в пошуку ефективних педагогічних умов, зокрема впровадження інтерактивних методів навчання [7].

Для вирішення окреслених суперечностей науковці наголошують на доцільності використання інтерактивних методів навчання у фізичному вихованні молодших школярів. Вони сприяють активному залученню учнів до освітнього процесу, підвищують їхню мотивацію до рухової активності, формують навички співпраці та відповідального ставлення до власного здоров'я. Крім того, використання інтерактивних методів дає можливість враховувати індивідуальні потреби та інтереси дітей, створюючи сприятливі умови для формування здоров'язбережувальної компетентності учнів.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. На сучасному етапі розвитку освіти особливу увагу педагогів привертає організація рухової активності як важливого засобу збереження здоров'я людини, адже однією з причин її зниження фахівці вважають недостатню зацікавленість учнів традиційними уроками фізичної культури. У зв'язку з цим актуалізується потреба у впровадженні таких форм і методів роботи, які б сприяли підвищенню мотивації дітей до рухової діяльності, активізували їхню пізнавальну діяльність та забезпечували позитивне емоційне ставлення до занять фізичною культурою.

Визначну навчальну та виховну цінність гри підкреслювали такі відомі науковці, як Л. Виготський, В. Сухомлинський, К. Ушинський, які розглядали гру дітей як провідний вид їхньої фізичної, розумової та соціальної діяльності.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Науковці наголошували, що саме в ігровій діяльності дитина найбільш природно проявляє свою активність, ініціативність, емоційність та прагнення до взаємодії з іншими.

Питання застосування рухливих ігор та їхнього впливу на організм дітей молодшого шкільного віку ґрунтовно вивчали Г. Череповська, Ю. Костюченко, В. Данилов та ін. Використання активних народних засобів фізичного виховання дітей (фізичних вправ, рухливих ігор, гігієнічних факторів і загартовувальних процедур) стало об'єктом наукових досліджень В. Савченко, Л. Лаврова, С. Світич та ін. Формування фізичної культури учнів початкової школи в умовах диференційованого навчання вивчала І. Єльцова та ін.; рухливі ігри стали предметом дослідження Н.Москаленко, С.Овчаренко, В.Решетилова, Ю.Михайленко, А. Полякова та ін.; вплив різних чинників на формування мотивації до рухової активності школярів досліджували А. Лесик, К. Коваль та ін.

Особливу увагу сучасні дослідники приділяють застосуванню інтерактивних та ігрових технологій на уроках у початкових класах. Зокрема, Т. Зорочкіна, І. Орбан, В. Ткаченко наголошують на ефективності інтерактивних методів у процесі фізичного виховання молодших школярів.

Формування здорового способу життя дітей, сприяння їхньому фізичному розвитку на уроках та вироблення потреби у самостійних заняттях фізичними вправами знайшло відображення у наукових здобутках О. Язловецької, Н. Москаленко, С. Овчаренко, В. Решетилова, Ю. Михайленка, А. Полякової та інших учених.

Мета статті – дослідити та теоретично обґрунтувати особливості використання інтерактивних методів навчання на уроках фізичного виховання в початковій школі, визначити їх вплив на розвиток фізичних якостей, формування ключових компетентностей та підвищення мотивації молодших школярів до занять фізичною культурою.

Виклад основного матеріалу. У Державному стандарті початкової освіти зазначено, що уроки фізичної культури мають організовуватись таким чином, щоб сприяти формуванню соціальної та інших ключових компетентностей, мотивації до занять фізичною культурою та спортом з метою розвитку фізичних якостей, підвищення функціональних можливостей організму дітей та вдосконалення рухової активності [8].

У своїй науковій праці І. Єльцова зазначає, що молодший шкільний вік є важливим періодом розвитку дитини, який супроводжується зміною провідної діяльності. Якщо у дошкільному віці основою соціалізації була гра, то з початком навчання у школі провідне місце займає освітня діяльність. Для полегшення адаптації дітей сучасні вчителі організовують освітній процес з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей учнів. Саме тому у початковій школі активно використовуються інноваційні технології, зокрема ігрові, проєктні та інтерактивні методи навчання, які роблять уроки більш цікавими та ефективними [2].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

З огляду на сучасні тенденції найважливішою цінністю визначено збереження життя та здоров'я здобувачів освіти. Урок фізичної культури, як частина загальної культури, створює підґрунтя для розвитку особистісних якостей, що надалі сприяють формуванню фізичної компетентності та подальших орієнтирів на здоровий спосіб життя. Раннє та систематичне залучення учнів до занять фізичною культурою доволі позитивно впливає на фізичний розвиток. Окрім розвитку фізичних вмінь така діяльність сприяє формуванню термінологічного словника, вміння спілкуватися з іншими під час занять спортом, розуміння важливості спорту та його значення для здоров'я, удосконалення навичок самостійно організовувати гру чи іншу активність, у позаурочний час надавати перевагу заняттю певним видом спорту [4].

У зв'язку з цим сучасні педагоги все частіше звертаються до використання інтерактивних технологій навчання, які дозволяють підвищити ефективність уроків фізичної культури. Вони забезпечують активну взаємодію між учнями, сприяють розвитку комунікативних умінь, формуванню позитивної мотивації до занять спортом та створенню комфортного освітнього середовища.

О. Язловецька акцентує увагу на тому, що важливим чинником модернізації освітнього процесу є впровадження Концепції Нової української школи, яка передбачає переорієнтацію навчання на формування ключових компетентностей, розвиток особистості учня та створення умов для його активної участі в освітньому процесі.

У контексті фізичного виховання це означає відхід від репродуктивних методів навчання та посилення діяльнісного, компетентнісного й особистісно орієнтованого підходів. Саме тому інтерактивні технології органічно відповідають ідеології НУШ, оскільки забезпечують співпрацю, взаємодію та активну пізнавальну діяльність здобувачів освіти, сприяючи формуванню мотивації до систематичних занять фізичною культурою та розвитку відповідального ставлення до власного здоров'я [11].

Як і будь-яка інша діяльність, організація процесу засвоєння нової інформації та розвитку рухових умінь потребує від учителя наявності відповідних компетентностей і володіння сучасними методами навчання. Обізнаність педагога з провідними інноваційними технологіями та особливостями їх застосування дає можливість орієнтуватися в сучасних освітніх тенденціях, добирати найбільш ефективні методи для здобувачів початкової освіти та оптимально реалізовувати поставлені освітні завдання.

Як зазначено у працях Г. Череповської, Ю. Костюченко та В. Данилова, важливу роль у розвитку фізичних якостей молодших школярів відіграють також методи практичного спрямування, серед яких колове тренування, інтервальні вправи, спортивні змагання, естафети та фізична активність на свіжому повітрі. Використання таких методів сприяє розвитку сили, витривалості, спритності, координації рухів та формуванню навичок здорового способу життя. Такі підходи позитивно впливають на формування ключових компетентностей учнів,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

зокрема уміння вчитися, працювати в колективі, проявляти ініціативність, відповідальність і творчий підхід до виконання завдань [10].

Окрему роль у реалізації інтерактивного навчання відіграє вчитель фізичної культури, який виступає не лише як організатор освітнього процесу, а й як фасилітатор, що створює умови для активної взаємодії учнів. Його завдання полягає у доборі відповідних методів, адаптації завдань до вікових особливостей дітей та забезпеченні безпечного й емоційно комфортного середовища під час виконання рухових вправ. Саме педагогічна підтримка сприяє ефективній реалізації інтерактивних технологій у початковій школі [7].

Саме тому сучасний урок фізичного виховання має бути спрямований не лише на фізичний розвиток дитини, а й на формування стійкої мотивації до рухової активності, свідомого ставлення до власного здоров'я та гармонійного розвитку особистості.

Т. Зорочкіна, І. Орбан, В. Ткаченко зазначають, що інтерактивні технології в початковій школі розглядаються як спосіб організації навчально-пізнавальної діяльності учнів, завдяки якому можливо порушити монотонність і пожвавити навчальні заняття; знизити рутинність і збільшити елемент непередбачуваності навчального процесу [1].

До сучасних інновацій в освітньому процесі, що застосовуються в рамках реалізації уроків фізичного виховання відносять: інтерактивні, ігрові та сюжетно-рольові методи, проєктні технології, методи застосування інформаційно-комунікативних технологій та практичного спрямування (табл. 1).

Сучасний освітній процес у сфері фізичного виховання характеризується активним упровадженням інноваційних технологій навчання. Їх використання на уроках фізичної культури забезпечує поєднання фізичного, емоційного та соціального розвитку молодших школярів, робить навчання більш цікавим, доступним і практично орієнтованим.

Таблиця 1

Використання інноваційних технологій на уроках фізичного виховання.

Інноваційні технології	**Значення та особливості застосування**	**Приклади методів та вправ**
Інтерактивні методи	Передбачають активну індивідуальну та групову взаємодію учнів, де вчитель виступає наставником і координатором. Сприяють розвитку пізнавальної активності, комунікативних умінь, самореалізації учнів та підтримують інтерес до занять фізичною культурою.	«Мікрофон», робота в парах і групах, командні естафети, рухливі квести, «Руханка по колу», «Мозковий штурм», інтерактивні спортивні станції

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Інноваційні технології	Значення та особливості застосування	Приклади методів та вправ
Ігрові та сюжетно-рольові методи	Є ефективними для молодших школярів, оскільки відповідають їхнім віковим і психологічним особливостям. Сприяють розвитку фізичних якостей, емоційного інтелекту та позитивної взаємодії між учнями. Дають можливість організовувати вправи й уроки у формі гри з урахуванням індивідуальних можливостей дітей.	Рухливі ігри «Кольорові сигнали», «Мисливці та качки», сюжетні ігри «Подорож у джунглі», «Космічна експедиція», спортивні естафети, рольові спортивні квести
Проєктні технології	Сприяють самостійному здобуттю знань, розвитку творчого та критичного мислення, умінню аналізувати інформацію й розв'язувати проблемні завдання. Реалізуються переважно в позаурочний час і передбачають урахування можливостей та інтересів учнів.	Проєкти «Мій здоровий день», «Спорт у моєму житті», створення плакатів, виставок, фото- та відеопрезентацій про здоровий спосіб життя
Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ)	Дають можливість урізноманітнити уроки фізичної культури, зробити їх доступними та інтерактивними, зокрема в умовах дистанційного навчання. Сприяють розвитку рухових якостей учнів за допомогою цифрових ресурсів і сучасних технологій, зокрема штучного інтелекту.	Відеоуроки, онлайн-руханки, електронні підручники, інтерактивні ігри, QR-квести, використання штучного інтелекту для створення дидактичних матеріалів
Методи практичного спрямування	Сприяють розвитку фізичних якостей учнів через активне виконання вправ у сучасних формах організації діяльності. Передбачають практичну рухову діяльність з урахуванням можливостей і матеріальної бази закладу освіти.	Колове тренування, інтервальні вправи, спортивні естафети, змагання, регламентовані вправи, фізична активність на природі

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У праці Н. Москаленко, С. Овчаренко, В. Решетилова, Ю. Михайленко та А. Полякова простежується думка про те, що серед найпоширеніших інтерактивних методів навчання на уроках фізичної культури в початковій школі є такі прийоми, як «Мікрофон», «Коло ідей», «Чотири стихії» та «Незавершена вправа» [7]. Метод «Мікрофон» найчастіше використовується на завершальному етапі уроку з метою узагальнення отриманих результатів, рефлексії та визначення подальших навчальних завдань. «Коло ідей» передбачає організацію групової взаємодії, під час якої учні генерують можливі варіанти виконання завдань, зокрема пропонують власні вправи для розвитку фізичних якостей, таких як сила та витривалість. Методика «Чотири стихії» спрямована на розвиток координаційних здібностей, формування вміння контролювати рухові дії та узгоджувати їх із заданим ритмом. «Незавершена вправа» стимулює розвиток творчого мислення та уяви здобувачів освіти, оскільки передбачає продовження запропонованого рухового завдання, яке демонструє вчитель, із подальшим самостійним його завершенням учнями з урахуванням спрямованості на розвиток певних фізичних якостей.

Не менш ефективними ігровими методами у сучасній педагогічній практиці є такі ігри, як «Світлофор», що сприяє розвитку уваги, координації рухів і спритності; «Доторкнись», спрямована на формування швидкості реакції та рухової активності; «Скільки нас», яка поєднує елементи фізичної культури з математичною освітньою галуззю та сприяє розвитку спритності, швидкості й уміння орієнтуватися в просторі. Застосування подібних ігор підвищує зацікавленість молодших школярів уроками фізичного виховання, активізує їхню пізнавальну діяльність і створює позитивну емоційну атмосферу під час навчання.

Сюжетно-рольові ігри переважно організовуються, як різновид тематичних уроків. Найчастіше вчителі надають перевагу організації таких уроків на основі мультфільмів або онлайн-ігор, які дуже полюбляють молодші школярі. Таким чином вирішується проблема відсутності мотивації здобувачів початкової освіти до занять спортом [4].

Висновки. Отже, використання інтерактивних методів навчання на уроках фізичного виховання в початковій школі є важливою складовою модернізації сучасного освітнього процесу. Їх упровадження забезпечує створення сприятливого освітнього середовища, у якому учні виступають активними учасниками навчальної діяльності, а не лише виконавцями поставлених завдань. Інтерактивні технології сприяють підвищенню інтересу молодших школярів до уроків фізичного виховання, активізують пізнавальну та рухову діяльність, розвивають комунікативні навички, уміння працювати в колективі та приймати самостійні рішення.

Використання ігрових, сюжетно-рольових, проєктних та практично орієнтованих методів позитивно впливає не лише на фізичний розвиток учнів, а й на їх емоційний стан, самооцінку та соціальну адаптацію.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Література:

1. Зорочкіна Т., Орбан І., Ткаченко В. Використання інтерактивних технологій на уроках фізичної культури в початковій школі. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*. Випуск 2. 2023. С. 168–172

2. Єльцова І. Л. Застосування інтерактивних форм та методів навчання на уроках фізичної культури. *Сучасні тенденції та перспективи розвитку якісної підготовки майбутніх фахівців фізичної культури і спорту в умовах ступеневої освіти*. 2025. С. 168–170

3. Концепція Нової української школи. МОН України. URL : https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainskashkola-compressed.pdf (дата звернення: 07.05.2026)

4. Лесик А. С., Коваль К. В. Використання інноваційних методів навчання в системі розвитку фізичних якостей здобувачів початкової освіти. *Перспективи та інновації науки*. 2024. № 5 (39). С. 315-325.

5. Лесик А. С., Петрик К. Ю., Подзигун О. А., Ткачук Н. П., Коваль К. В. Трансформація освітньої парадигми на засадах партнерської взаємодії. *Вісник науки та освіти*. 2026. № 1 (43). С. 2254-2265. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-1(43)-2254-2265

6. Лесик А. С., Попова О. І., Коваль К. В. Організація безпечного освітнього простору в початковій школі в умовах воєнного стану: тенденції та перспективи розвитку. *Перспективи та інновації науки*. 2024. № 6 (40). С. 245–253. URL: https://dspace.bdpu.org.ua/handle/123456789/4199 (дата звернення: 13.05.2026).

7. Москаленко Н., Овчаренко С., Решетилова В., Михайленко Ю., Полякова А. Використання інтерактивних методів на уроках фізичної культури в початковій школі. *Спортивний вісник Придніпров'я*. Випуск 1. 2022. С. 60–69

8. Про внесення змін до Державного стандарту початкової освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 24 липня 2019 р. № 688. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 688-2019-%D0%BF#Text (дата звернення : 07.05.2026).

9. Савченко В. А., Лаврова Л. В., Світич С. А. Використання інтерактивних технологій на уроках фізичної культури в початковій школі. *In The V International Science Conference «Theory, practice and science»*. 2021. С. 211– 213

10. Череповська Г., Костюченко Ю., Данилов В. Використання ігрових технологій на уроках фізичної культури в початковій школі. *З*(98). 2023. С. 33–47

11. Язловецька О. Інноваційні технології в системі фізичного виховання школярів. *Наукові записки. Серія : Педагогічні науки*. Випуск 205. 2022. С. 224–229

References:

1. Zorochkina, T., Orban, I., & Tkachenko, V. (2023). Vykorystannia interaktyvnykh tekhnolohii na urokakh fizychnoi kultury v pochatkovii shkoli [Use of interactive technologies in physical education lessons in primary school]. *Visnyk Cherkaskoho natsionalnoho universytetu imeni Bohdana Khmelnytskoho – Bulletin of Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy*, 2, 168–172 [in Ukrainian].

2. Yeltsova, I. L. (2025). Zastosuvannia interaktyvnykh form ta metodiv navchannia na urokakh fizychnoi kultury [Application of interactive forms and teaching methods in physical education lessons]. *Suchasni tendentsii ta perspektyvy rozvytku yakisnoi pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv fizychnoi kultury i sportu v umovakh stupenevoi osvity – Modern Trends and Prospects for the Development of Quality Training of Future Specialists in Physical Culture and Sports in the Conditions of Degree Education*, 168–170 [in Ukrainian].

3. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (2016). Kontseptsiia Novoi ukrainskoi shkoly [Concept of the New Ukrainian School]. Retrieved May 7, 2026, from https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainskashkola-compressed.pdf [in Ukrainian].

ISSN 2786-4952 Online

4. Lesyk, A. S., & Koval, K. V. (2024). Vykorystannia innovatsiinykh metodiv navchannia v systemi rozvytku fizychnykh yakostei zdobuvachiv pochatkovoi osvity [Use of innovative teaching methods in the system of developing physical qualities of primary education students]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky – Prospects and Innovations of Science*, 5(39), 315–325 [in Ukrainian].

5. Lesyk, A. S., Petryk, K. Yu., Podzyhun, O. A., Tkachuk, N. P., & Koval, K. V. (2026). Transformatsiia osvitnoi paradyhmy na zasadakh partnerskoi vzaiemodii [Transformation of the educational paradigm based on partnership interaction]. *Visnyk nauky ta osvity – Bulletin of Science and Education*, 1(43), 2254–2265. https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-1(43)-2254-2265 [in Ukrainian].

6. Lesyk, A. S., Popova, O. I., & Koval, K. V. (2024). Orhanizatsiia bezpechnoho osvitnoho prostoru v pochatkovii shkoli v umovakh voiennoho stanu: tendentsii ta perspektyvy rozvytku [Organization of a safe educational environment in primary school under martial law: trends and development prospects]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky – Prospects and Innovations of Science*, 6(40), 245–253. Retrieved from https://dspace.bdpu.org.ua/handle/123456789/4199 [in Ukrainian].

7. Moskalenko, N., Ovcharenko, S., Reshetylova, V., Mykhailenko, Yu., & Poliakova, A. (2022). Vykorystannia interaktyvnykh metodiv na urokakh fizychnoi kultury v pochatkovii shkoli [Use of interactive methods in physical education lessons in primary school]. *Sportyvnyi visnyk Prydniprovia – Sports Bulletin of Prydniprovia*, 1, 60–69 [in Ukrainian].

8. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2019). Pro vnesennia zmin do Derzhavnoho standartu pochatkovoi osvity: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 24 lypnia 2019 r. № 688 [On amendments to the State Standard of Primary Education: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated July 24, 2019 No. 688]. Retrieved May 7, 2026, from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 688-2019-%D0%BF#Text [in Ukrainian].

9. Savchenko, V. A., Lavrova, L. V., & Svitych, S. A. (2021). Vykorystannia interaktyvnykh tekhnolohii na urokakh fizychnoi kultury v pochatkovii shkoli [Use of interactive technologies in physical education lessons in primary school]. *In The V International Science Conference "Theory, Practice and Science",* 211–213 [in Ukrainian].

10. Cherepovska, H., Kostiuchenko, Yu., & Danylov, V. (2023). Vykorystannia ihrovykh tekhnolohii na urokakh fizychnoi kultury v pochatkovii shkoli [Use of game technologies in physical education lessons in primary school]. 3(98), 33–47 [in Ukrainian].

11. Yazlovetska, O. (2022). Innovatsiini tekhnolohii v systemi fizychnoho vykhovannia shkoliariv [Innovative technologies in the system of physical education of schoolchildren]. *Naukovi zapysky. Seriia: Pedahohichni nauky – Scientific Notes. Series: Pedagogical Sciences*, 205, 224–229 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 01.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 373.5.015.31:796.011.3:159.955

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1150-1159

Литовченко Олена Віталіївна доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу позашкільної освіти, Інститут проблем виховання НАПН України, м. Київ, https://orcid.org/0000-0001-8696-9610

Линник Андрій Миколайович старший викладач кафедри філософії, права та соціально-гуманітарних наук, Національна академія статистики, обліку та аудиту, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-0492-7685

Пігуль Даніїл Миколайович аспірант відділу виховного проєктування, Інститут проблем виховання НАПН України, м. Київ, https://orcid.org/0009-0000-6853-4031

ВИХОВАННЯ МОРАЛЬНО-ВОЛЬОВОЇ СТІЙКОСТІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ У ПРОЦЕСІ СПОРТИВНО-МАСОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАСОБАМИ РЕФЛЕКСИВНОГО АНАЛІЗУ

Анотація. Рефлексивний аналіз є ефективним інструментом виховання морально-вольової стійкості учнівської молоді, оскільки забезпечує осмислення та опрацювання досвіду, набутого ними у процесі спортивно-масової діяльності. Розкрито сутність рефлексивного аналізу як доцільно організованого процесу осмислення учнями власних дій, емоційних реакцій, мотивів поведінки, труднощів, здобутих результатів і характеру взаємодії з іншими учасниками спортивно-масової діяльності.

Обґрунтовано, що спортивно-масова діяльність має значний ресурс у вихованні морально-вольової стійкості учнівської молоді. Охарактеризовано основні засоби рефлексивного аналізу у процесі спортивно-масової діяльності: рефлексивні бесіди, рефлексивні запитання, індивідуальне й групове самооцінювання, аналіз ситуацій успіху та невдач, командне обговорення, щоденник самоспостереження, рефлексивні картки, аналіз ситуацій морального вибору, рефлексивні паузи. Розкрито роль зазначених засобів у процесі виховання морально-вольової стійкості учнівської молоді. Доведено, що засоби рефлексивного аналізу посилюють виховний потенціал спортивно-масової діяльності, оскільки сприяють розвитку здатності учнівської молоді усвідомлювати власну поведінку, контролювати емоції, мобілізувати вольові зусилля, приймати відповідальні рішення, дотримуватися моральних норм і переносити здобутий досвід у ширший життєвий контекст.

Доведено, що системне впровадження засобів рефлексивного аналізу у процесі організації спортивно-масової діяльності сприяє переведенню

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

ситуативного досвіду учнівської молоді в усвідомлений досвід самовиховання та самокорекції. Обґрунтовано, що використання засобів рефлексивного аналізу має здійснюватися системно та поєднувати постановку цілей, спостереження, оцінювання результатів, аналіз труднощів і визначення подальших кроків і дій.

Ключові слова: морально-вольова стійкість, рефлексивний аналіз, учнівська молодь, спортивно-масова діяльність, морально-вольові якості, фізична культура.

Lytovchenko Olena Vitaliivna Doctor of Pedagogical Sciences, Senior Researcher, Head of the Department of Out-of-School Education, Institute of Problems on Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0000-0001-8696-9610

Lynnyk Andrii Mykolaiovych Senior Lecturer at the Department of Philosophy, Law, and Social Sciences and Humanities, National Academy of Statistics, Accounting and Audit, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-0492-7685

Pihul Daniil Mykolaiovych Postgraduate Student of the Department of Educational Design, Institute of Problems on Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0009-0000-6853-4031

EDUCATION OF MORAL AND VOLITIONAL RESILIENCE OF STUDENT YOUTH IN THE PROCESS OF SPORTS AND MASS ACTIVITIES BY MEANS OF REFLECTIVE ANALYSIS

Abstract. Reflective analysis is an effective tool for educating the moral and volitional resilience of student youth, as it ensures the comprehension and processing of the experience acquired by them in the process of sports and mass activities. The essence of reflective analysis is revealed as a purposefully organized process of students' comprehension of their own actions, emotional reactions, motives of behavior, difficulties, achieved results, and the nature of interaction with other participants in sports and mass activities.

It is substantiated that sports and mass activities have significant potential for educating the moral and volitional resilience of student youth. The main means of reflective analysis in the process of sports and mass activities are characterized: reflective conversations, reflective questions, individual and group self-assessment, analysis of situations of success and failure, team discussion, self-observation diary, reflective cards, analysis of situations of moral choice, and reflective pauses. The role of these means in the process of educating the moral and volitional resilience of student youth is revealed. It is proved that the means of reflective analysis strengthen the educational potential of sports and mass activities, as they contribute to the development of students' ability to understand their own behavior, control emotions,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

mobilize volitional efforts, make responsible decisions, adhere to moral norms, and transfer the acquired experience to a broader life context.

It is proved that the systematic implementation of reflective analysis tools in the organization of sports and mass activities contributes to the transformation of student youth's situational experience into a conscious experience of self-education and self-correction. It is substantiated that the use of reflective analysis tools should be systematic and should combine goal setting, observation, evaluation of results, analysis of difficulties, and determination of further steps and actions.

Keywords: moral and volitional resilience, reflective analysis, student youth, sports and mass activities, moral and volitional qualities, physical culture.

Постановка проблеми. Виховання учнівської молоді, здатної до саморегуляції, відповідальної поведінки, подолання труднощів і збереження ціннісної визначеності в ситуаціях напруження, конкуренції та невизначеності є відповіддю на запит сучасного суспільства. Однією із важливих особистісних характеристик, що забезпечує таку здатність, є морально-вольова стійкість, яка виявляється у спроможності особистості співвідносити власні дії з моральними нормами, мобілізувати внутрішні ресурси для досягнення мети, керувати емоційними станами, приймати обґрунтовані рішення тощо.

Спортивно-масова діяльність є вадливою складовою освітньо-виховного процесу, оскільки поєднує рухову активність і фізичне навантаження і, водночас, вимагає від особистості моральних та вольових зусиль. Разом з тим, виховний ресурс спортивно-масової діяльності реалізується повною мірою лише за умови її осмислення. Участь у спортивних заходах сама по собі не завжди забезпечує позитивні зміни у морально-вольовій сфері особистості, якщо пережитий досвід не стає предметом аналізу, оцінювання та самокорекції. У зв'язку з цим особливого значення набуває рефлексивний аналіз як засіб, що сприяє усвідомленню учнями власних дій, мотивів, емоційних реакцій, способів взаємодії, труднощів і результатів діяльності.

Рефлексивний аналіз у процесі спортивно-масової діяльності виконує функцію смислового опрацювання досвіду. Він дає змогу учням встановлювати зв'язок між фізичним зусиллям, моральним вибором, вольовою мобілізацією та отриманими результатами. Через рефлексію учні осмислюють власну позицію, міру докладених зусиль, характер емоційної реакції, відповідність поведінки моральним нормам, якість взаємодії з іншими учасниками. Такий підхід сприяє розвитку самоконтролю, відповідальності, здатності до самооцінювання, прийняття рішень і подальшого самовдосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Феномен рефлексії та рефлексивного аналізу в освітньому процесі має міждисциплінарний характер, оскільки поєднує педагогічні, психологічні та соціально-виховні аспекти становлення особистості. У наукових працях І. Беха, Р. Павелківа, О. Андрющенко, Н. Губи, З. Антонової, М. Гурніцької рефлексія розглядається як механізм самопізнання,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

осмислення власного досвіду, ціннісного самовизначення та свідомої регуляції поведінки [10; 11; 12; 15; 17]. Такий підхід є важливим для виховання морально-вольової стійкості, оскільки передбачає здатність учня усвідомлювати мотиви власної поведінки, оцінювати моральний зміст учинку, визначати причини труднощів і способи їх подолання.

У зарубіжних дослідженнях (Л. Бьорке, Дж. Мун, Дж. О'Коннор, А. Овенс, Р. Тіннінг та інші) рефлексія у фізичному вихованні розглядається як важливий механізм осмислення учнями власної участі в руховій діяльності, їхніх дій, переживань, рішень і способів взаємодії [1; 6]. Наголошується, що рефлексивні практики потребують методичного забезпечення та мають бути інтегровані у зміст фізичного виховання не як формальний підсумок заняття, а як засіб надання руховій активності особистісного й виховного смислу. У цьому контексті рефлексія постає ситуативною практикою, пов'язаною з конкретним досвідом учня, умовами діяльності та його індивідуальною інтерпретацією подій [7; 8].

У ряді досліджень фізичне виховання і спорт розглядаються як середовище виховання характеру, формування соціальних цінностей і життєвих навичок. Фізичне виховання може сприяти розвитку характеру через практики, які спонукають учнів до морального вибору, відповідальності та саморозвитку. Автори (Дж. Брансдон, Д. Вокер, Н. Герменс, С. Суято та інші) наголошують, що фізична культура позитивно впливає на розвиток життєвих навичок лише за умови якісної взаємодії, ціннісного наповнення діяльності та перенесення набутого досвіду за межі спортивного середовища. Отже, спортивно-масова діяльність постає як простір, у якому виховуються морально-вольові якості особистості [2; 4; 9].

Спорт впливає на особистість не ізольовано, а через характер соціальних відносин, підтримку, групову взаємодію, емоційне самопочуття та здатність долати напружені ситуації. У такому підході рефлексивний аналіз може виконувати функцію посередника між спортивною подією та особистісним висновком, який робить учень [3].

У вітчизняних дослідженнях акцентовано увагу на організаційно-педагогічних умовах виховання морально-вольових якостей підлітків у процесі позашкільної роботи з фізичної культури, зокрема на значенні цілеспрямованої організації занять, педагогічного супроводу, добору відповідних форм фізкультурної активності та створення виховного середовища [16; 18; 19]. Водночас аналіз сучасної практики уроків фізичної культури в умовах Нової української школи дає змогу врахувати актуальні зміни в організації освітнього процесу, орієнтацію на компетентнісний підхід, активну участь учнів, варіативність змісту занять і посилення виховного потенціалу фізичної культури [14].

Узагальнення наукових підходів засвідчує, що рефлексивний аналіз є дієвим засобом опрацювання досвіду, набутого учнями процесі спортивно-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

масової діяльності. Його значення полягає в тому, що він допомагає учням усвідомлювати власні дії, емоції, рішення, ставлення до інших і способи взаємодії.

Саме через таке осмислення спортивно-масова діяльність набуває ціннісного змісту, який сприяє вихованню морально-вольової стійкості учнівської молоді.

Мета статті – обґрунтувати й розкрити зміст засобів рефлексивного аналізу, спрямованих на виховання морально-вольової стійкості учнівської молоді у процесі спортивно-масової діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виховання морально-вольової стійкості учнівської молоді у процесі спортивно-масової діяльності передбачає реалізацію механізмів осмислення набутого досвіду. Без рефлексивного аналізу спортивна подія може залишатися лише фактом участі, тоді як її виховний зміст пов'язаний із тим, як учень осмислює власні дії, рішення, емоційні реакції, труднощі, помилки та результати.

Засоби рефлексивного аналізу визначаються як сукупність способів, прийомів і форм роботи, спрямованих на усвідомлення та аналіз учнівською молоддю власного досвіду участі у спортивно-масовій діяльності. Їх призначення полягає в тому, щоб допомогти учням співвіднести власну поведінку з моральними нормами, оцінити міру докладених зусиль, визначити причини успіхів і невдач, усвідомити характер взаємодії з іншими учасниками та окреслити напрями подальшого самовдосконалення.

Рефлексивний аналіз виконує кілька важливих функцій: пізнавальна функція полягає в усвідомленні учнями змісту власних дій і поведінкових реакцій; оцінювальна функція забезпечує співвіднесення вчинків із нормами чесної гри, командної відповідальності, взаємоповаги та самодисципліни; регулятивна функція сприяє корекції поведінки, самоконтролю й умінню приймати відповідальні рішення; прогностична функція орієнтує учня на постановку нових цілей, визначення способів подолання труднощів і планування подальшої діяльності.

До основних засобів рефлексивного аналізу у процесі спортивно-масової діяльності доцільно віднести рефлексивну бесіду, рефлексивні запитання, індивідуальне й групове самооцінювання, аналіз ситуацій успіху та невдачі, командне обговорення, щоденник самоспостереження, рефлексивні картки, аналіз ситуацій морального вибору, короткі рефлексивні паузи.

Рефлексивна бесіда є однією з найбільш доступних форм опрацювання досвіду. Вона проводиться після спортивного заходу, гри, естафети, тренувального завдання або змагання й спрямовується на виявлення того, як учні діяли в конкретних ситуаціях. Її зміст має охоплювати не лише обговорення результату, а й аналіз поведінки, зусиль, емоційних реакцій, дотримання правил, взаємодії з командою та ставлення до суперників. Завдяки цьому учні поступово вчаться бачити у спортивній ситуації не тільки перемогу або поразку, а й власний

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

досвід відповідальності, витримки, самоконтролю, наполегливості та морального вибору.

Рефлексивні запитання забезпечують системність аналізу: що було найскладнішим; які емоції виникали в тих чи інших ситуаціях; які дії були ефективними; чи вдалося досягти бажаного результату; реакції на помилку; висновки для подальших дій. Запитання такого типу переводять увагу з формального результату на внутрішні механізми поведінки: вольове зусилля, саморегуляцію, самоефективність тощо.

Самооцінювання участі у спортивно-масовій діяльності може здійснюватися за допомогою коротких рефлексивних карток, шкал, індивідуальних листів самоаналізу. Учні можуть оцінювати власну активність, дисциплінованість, наполегливість, здатність контролювати емоції, дотримання правил, готовність підтримувати інших, уміння завершувати розпочате. Важливо, щоб самооцінювання не набувало характеру формальної звітності. Його цінність полягає у здатності учня критично, але конструктивно аналізувати власну поведінку, визначати труднощі та бачити можливості для зростання.

Аналіз ситуацій успіху й невдачі має особливе значення, так як спортивно-масова діяльність завжди супроводжується емоційно насиченим переживанням результату. Успіх потребує осмислення не як випадкове досягнення або підстава для самоствердження, а як результат зусиль, дисципліни, командної взаємодії, правильно обраної стратегії поведінки. Невдача, своєю чергою, має аналізуватися без знецінення особистості учня, з акцентом на причинах, висновках і можливостях подальшого вдосконалення. Такий аналіз сприяє вихованню здатності приймати результат, зберігати самоповагу, долати розчарування, визнавати помилки й продовжувати діяльність.

Командне обговорення є важливим засобом рефлексивного аналізу в тих видах спортивно-масової діяльності, де результат залежить від узгодженості дій учасників. Його значення полягає у формуванні досвіду колективної відповідальності, взаємної підтримки, поваги до внеску кожного, готовності обговорювати помилки без звинувачення та приниження. У процесі командної рефлексії учні мають змогу проаналізувати розподіл ролей, характер взаємодії, способи підтримки, реакцію на складні моменти, здатність команди зберігати організованість і взаємоповагу в ситуаціях напруження.

Щоденник самоспостереження доцільно розглядати як засіб індивідуалізованого рефлексивного аналізу. Його використання дає змогу учням фіксувати особисті цілі, труднощі, емоційні стани, способи самоконтролю, результати власних зусиль, зміни в поведінці. Такий засіб сприяє розвитку самоспостереження, послідовності у роботі над собою, здатності бачити динаміку власного поступу.

Щоденник може містити короткі записи: що вдалося; що було складним; як було подолано втому або хвилювання; у чому проявилася відповідальність; що потребує вдосконалення.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Аналіз ситуацій морального вибору акцентує моральний зміст спортивно-масової діяльності. Це можуть бути ситуації, у яких учень має обрати між бажанням досягти результату будь-якою ціною і дотриманням правил; між особистим успіхом і підтримкою команди; між імпульсивною реакцією і стриманістю; між звинуваченням іншого та визнанням власної помилки. Педагогічне обговорення таких епізодів сприяє усвідомленню зв'язку між моральною нормою і вольовим зусиллям.

Важливим аспектом у впровадженні засобів рефлексивного аналізу є поетапність. На підготовчому етапі доцільно використовувати постановку особистих і командних цілей, визначення правил взаємодії, прогнозування можливих труднощів.

На етапі безпосередньої участі у спортивно-масовій діяльності важливими є короткі рефлексивні паузи, спостереження за емоційними станами, фіксація складних ситуацій.

На підсумковому етапі ефективними є рефлексивна бесіда, командне обговорення, аналіз успіхів і помилок, визначення подальших кроків тощо. Така послідовність забезпечує системне включення рефлексії у процес виховання морально-вольової стійкості учнівської молоді.

Окрім того, ефективність засобів рефлексивного аналізу залежить від ряду умов. Насамперед важливо створити безпечну атмосферу, у якій учні можуть відкрито говорити про труднощі, помилки та переживання без страху осуду.

Не менш значущими є доброзичлива позиція педагога, коректність рефлексивних запитань, зв'язок аналізу з реальними ситуаціями, поступове ускладнення рефлексивних завдань, орієнтація на самокорекцію й особистісне зростання.

За таких умов рефлексивний аналіз стає засобом виховання морально-вольової стійкості, а не формальним елементом завершення заняття чи заходу.

Висновки. Отже, засоби рефлексивного аналізу у процесі спортивно-масової діяльності є важливим педагогічним інструментом виховання морально-вольової стійкості учнівської молоді. Вони забезпечують цілеспрямоване осмислення учнями власних дій, емоційних реакцій, мотивів поведінки, труднощів, способів взаємодії та досягнутих результатів. Завдяки цьому спортивна діяльність набуває виховного змісту, оскільки досвід фізичного навантаження, змагання, командної взаємодії, успіху чи невдачі переводиться у площину самопізнання й самокорекції.

Застосування рефлексивних бесід, запитань, командного обговорення, щоденників самоспостереження, рефлексивних карток, аналізу ситуацій морального вибору та рефлексивних пауз сприяє розвитку здатності учнів усвідомлювати моральний зміст власної поведінки, контролювати емоційні прояви, мобілізувати вольові зусилля, відповідально ставитися до спільного результату й визначати напрями особистісного зростання.

ISSN 2786-4952 Online

Література:

1. Bjørke L., Quennerstedt M. Exploring student reflection in physical education practice // Physical Education and Sport Pedagogy. 2024. P. 1-14. DOI: https://doi.org/10.1080/17408989.2024.2438057

2. Brunsdon J. J., Walker D. I. Cultivating Character Through Physical Education Using Memetic, Progressive and Transformative Practices in Schools // Journal of Moral Education. 2022. Vol. 51, № 4. P. 477-493. DOI: https://doi.org/10.1080/03057240.2021.1894105

3. Chen X., Li Y., Zheng J. Social support, social anxiety, psychological resilience, and antisocial behavior in sports among college students: a cross-sectional study // Frontiers in Psychology. 2025. Vol. 16. Article 1656847. DOI: https://doi.org/10.3389/fpsyg.2025.1656847

4. Hermens N., Super S., Verkooijen K. T., Koelen M. A. A systematic review of life skill development through sports programs serving socially vulnerable youth // Research Quarterly for Exercise and Sport. 2017. Vol. 88, № 4. P. 408-424. DOI: https://doi.org/10.1080/02701367.2017.1355527

5. Howley D., O'Sullivan M. "Getting Better Bit by Bit": Exploring Learners' Enactments of Student Voice in Physical Education // Curriculum Studies in Health and Physical Education. 2023. Vol. 12, № 1. P. 3-19. DOI: https://doi.org/10.1080/25742981.2020.1865825

6. Moon J., Lee D. Bridging Reflection Theory and Practices in Physical Education: A Scoping Review of Teacher Education // Journal of Physical Education and Sport. 2022. Vol. 22, № 3. P. 635-644.

7. O'Connor J. Exploring a Pedagogy for Meaning-making in Physical Education // European Physical Education Review. 2019. Vol. 25, № 4. P. 1093-1109. DOI: https://doi.org/10.1177/1356336X18802286

8. Ovens A., Tinning R. Reflection as Situated Practice: A Memory-work Study of Lived Experience in Teacher Education // Teaching and Teacher Education. 2009. Vol. 25, № 8. P. 1125-1131. DOI: https://doi.org/10.1016/j.tate.2009.03.013

9. Suyato S., Setyawan H., Sukarti S. E. E., Shidiq A. A. P., Darmawan A., HB G., Zulbahri Z., Eken Ö., Pavlovic R., Latino F. The integration of social values in physical education and sport to develop teenage students' character: a systematic review // Retos. 2024. Vol. 58. P. 960-968. DOI: https://doi.org/10.47197/retos.v58.107763

10. Андрющенко О. О. Сутність феномену «рефлексія» як міждисциплінарного поняття // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2015. Вип. 45. С. 60-66.

11. Антонова З., Гурніцька М. Рефлексія як детермінант самоставлення: аналіз проблеми та перспективи дослідження // Psychology Travelogs. 2023. № 4. С. 35-43. DOI: https://doi.org/10.31891/pt-2023-4-4

12. Бех І. Рефлексія у духовному «Я» особистості // Рідна школа. 2011. № 8-9. С. 9-14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsh_2011_8-9_5

13. Гапоненко Л. О. Рефлексія ідентичності як фундаментальні механізми розвитку діалогічного спілкування // Наукові інновації та передові технології. 2024. № 11(39). С. 1704-1715.

14. Гедзюк Д. О. Сучасна практика проведення уроків фізичної культури в умовах Нової української школи // Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15. 2025. Вип. 8(195). С. 39-44. DOI: https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2025.08(195).08

15. Губа Н. О. Рефлексія: проблематика формулювання концепту // Наукові записки. Серія: Психологія. 2024. № 3. С. 13-19. DOI: https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2024-3-2

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

16. Кравченко Т. П., Троценко Т. Ю., Базилевич Н. О. Гуманістична, духовно-моральна цінність фізичної культури, спорту і туризму та їх місце у сучасному суспільстві // Молодий вчений. 2019. № 4.1(68.1). С. 12-15.

17. Павелків Р. В. Рефлексія як механізм формування індивідуальної свідомості та діяльності особистості // Вісник післядипломної освіти. Серія: Соціальні та поведінкові науки. 2019. № 8(37). С. 84-98. DOI: https://doi.org/10.32405/2522-9931-8(37)-84-98

18. Танасієнко О., Руденко О. Формування морально-вольових якостей підлітків за допомогою фізичної культури // Фізична культура дітей, підлітків, молоді та дорослого населення в сучасному світі : матеріали І Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., м. Умань, 5-6 квіт. 2013 р. Умань, 2013. С. 186.

19. Хникін О., Каплинський В. Організаційно-педагогічні умови виховання морально-вольових якостей підлітків у процесі позашкільної роботи з фізичної культури // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. 2022. Вип. 70. С. 30-36. DOI: https://doi.org/10.31652/2415-7872-2022-70-30-35

References:

1. Bjørke, L., & Quennerstedt, M. (2024). Exploring student reflection in physical education practice. Physical Education and Sport Pedagogy, 1-14. https://doi.org/10.1080/17408989.2024.2438057

2. Brunsdon, J. J., & Walker, D. I. (2022). Cultivating character through physical education using memetic, progressive and transformative practices in schools. Journal of Moral Education, 51(4), 477-493. https://doi.org/10.1080/03057240.2021.1894105

3. Chen, X., Li, Y., & Zheng, J. (2025). Social support, social anxiety, psychological resilience, and antisocial behavior in sports among college students: A cross-sectional study. Frontiers in Psychology, 16, Article 1656847. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2025.1656847

4. Hermens, N., Super, S., Verkooijen, K. T., & Koelen, M. A. (2017). A systematic review of life skill development through sports programs serving socially vulnerable youth. Research Quarterly for Exercise and Sport, 88(4), 408-424. https://doi.org/10.1080/02701367.2017.1355527

5. Howley, D., & O'Sullivan, M. (2023). "Getting better bit by bit": Exploring learners' enactments of student voice in physical education. Curriculum Studies in Health and Physical Education, 12(1), 3-19. https://doi.org/10.1080/25742981.2020.1865825

6. Moon, J., & Lee, D. (2022). Bridging reflection theory and practices in physical education: A scoping review of teacher education. Journal of Physical Education and Sport, 22(3), 635-644.

7. O'Connor, J. (2019). Exploring a pedagogy for meaning-making in physical education. European Physical Education Review, 25(4), 1093-1109. https://doi.org/10.1177/1356336X18802286

8. Ovens, A., & Tinning, R. (2009). Reflection as situated practice: A memory-work study of lived experience in teacher education. Teaching and Teacher Education, 25(8), 1125-1131. https://doi.org/10.1016/j.tate.2009.03.013

9. Suyato, S., Setyawan, H., Sukarti, S. E. E., Shidiq, A. A. P., Darmawan, A., HB, G., Zulbahri, Z., Eken, Ö., Pavlovic, R., & Latino, F. (2024). The integration of social values in physical education and sport to develop teenage students' character: A systematic review. Retos, 58, 960-968. https://doi.org/10.47197/retos.v58.107763

10. Andriushchenko, O. O. (2015). Sutnist fenomenu «refleksiia» yak mizhdystsyplinarnoho poniattia [The essence of the phenomenon of "reflection" as an interdisciplinary concept]. Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh – Pedagogy of Creative Personality Formation in Higher and General Education Schools, 45, 60-66 [in Ukrainian].

ISSN 2786-4952 Online

11. Antonova, Z., & Hurnitska, M. (2023). Refleksiia yak determinant samostavlennia: analiz problemy ta perspektyvy doslidzhennia [Reflection as a determinant of self-attitude: Analysis of the problem and research prospects]. Psychology Travelogs, 4, 35-43. https://doi.org/10.31891/pt-2023-4-4 [in Ukrainian].

12. Bekh, I. (2011). Refleksiia u dukhovnomu «Ya» osobystosti [Reflection in the spiritual "Self" of personality]. Ridna shkola – Native School, 8-9, 9-14. http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsh_2011_8-9_5 [in Ukrainian].

13. Haponenko, L. O. (2024). Refleksiia identychnosti yak fundamentalni mekhanizmy rozvytku dialohichnoho spilkuvannia [Reflection of identity as fundamental mechanisms of the development of dialogic communication]. Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii – Scientific Innovations and Advanced Technologies, 11(39), 1704-1715 [in Ukrainian].

14. Hedziuk, D. O. (2025). Suchasna praktyka provedennia urokiv fizychnoi kultury v umovakh Novoi ukrainskoi shkoly [Modern practice of conducting physical education lessons under the conditions of the New Ukrainian School]. Naukovyi chasopys Ukrainskoho derzhavnoho universytetu imeni Mykhaila Drahomanova. Seriia 15 – Scientific Journal of the Mykhailo Dragomanov Ukrainian State University. Series 15, 8(195), 39-44. https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2025.08(195).08 [in Ukrainian].

15. Huba, N. O. (2024). Refleksiia: problematyka formuliuvannia kontseptu [Reflection: Problems of formulating the concept]. Naukovi zapysky. Seriia: Psykholohiia – Scientific Notes. Series: Psychology, 3, 13-19. https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2024-3-2 [in Ukrainian].

16. Kravchenko, T. P., Trotsenko, T. Yu., & Bazylevych, N. O. (2019). Humanistychna, dukhovno-moralna tsinnist fizychnoi kultury, sportu i turyzmu ta yikh mistse u suchasnomu suspilstvi [Humanistic, spiritual and moral value of physical culture, sport and tourism and their place in modern society]. Molodyi vchenyi – Young Scientist, 4.1(68.1), 12-15 [in Ukrainian].

17. Pavelkiv, R. V. (2019). Refleksiia yak mekhanizm formuvannia indyvidualnoi svidomosti ta diialnosti osobystosti [Reflection as a mechanism for the formation of individual consciousness and personal activity]. Visnyk pisliadyplomnoi osvity. Seriia: Sotsialni ta povedinkovi nauky – Bulletin of Postgraduate Education. Series: Social and Behavioral Sciences, 8(37), 84-98. https://doi.org/10.32405/2522-9931-8(37)-84-98 [in Ukrainian].

18. Tanasiienko, O., & Rudenko, O. (2013). Formuvannia moralno-volovykh yakostei pidlitkiv za dopomohoiu fizychnoi kultury [Formation of moral and volitional qualities of adolescents through physical culture]. In Fizychna kultura ditei, pidlitkiv, molodi ta dorosloho naselennia v suchasnomu sviti: Materialy I Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii – Physical Culture of Children, Adolescents, Youth and Adults in the Modern World: Proceedings of the 1st All-Ukrainian Scientific and Practical Internet Conference (p. 186). Uman [in Ukrainian].

19. Khnykin, O., & Kaplynskyi, V. (2022). Orhanizatsiino-pedahohichni umovy vykhovannia moralno-volovykh yakostei pidlitkiv u protsesi pozashkilnoi roboty z fizychnoi kultury [Organizational and pedagogical conditions for educating moral and volitional qualities of adolescents in the process of extracurricular work in physical culture]. Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Seriia: Pedahohika i psykholohiia – Scientific Notes of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University. Series: Pedagogy and Psychology, 70, 30-36. https://doi.org/10.31652/2415-7872-2022-70-30-35 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 27.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 371.2: 378

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1160-1170

Лозинська Світлана доцент, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри початкової та дошкільної освіти Львівського національного університету імені Івана Франка, Львів, https://orcid.org/0000-0002-9413-5496

Мадиняк Роксолана магістрант кафедри дошкільної освіти Львівського національного університету імені Івана Франка, Львів, https://orcid.org/0009-0002-2386-7742

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОФІЛАКТИКИ ТА ПОДОЛАННЯ БУЛІНГУ В ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті проведено теоретичний аналіз психолого-педагогічних основ профілактики та подолання булінгу в закладах дошкільної освіти. Обраність теми обумовлена нагальною потребою створення безпечного освітнього простору для дітей дошкільного віку в умовах сучасних соціальних викликів, зокрема таких, як воєнний стан, підвищений рівень тривожності серед дітей і дорослих, вимушене переселення сімей та емоційна нестабільність. Автори зазначають, що в дошкільному віці формуються базові моделі поведінки, способи взаємодії з однолітками та ставлення до інших людей, що робить цей період особливо важливим.

Булінг у середовищі дошкільнят розглядається не як звичайний конфлікт, а як явище, що характеризується повторюваністю агресивних дій, дисбалансом сил між учасниками, навмисним приниженням або ізоляцією, а також фізичним чи емоційним тиском. Розглянуто психологічні та педагогічні фактори, які можуть призводити до агресивної поведінки дітей цього віку. Серед них – недостатній розвиток емоційної саморегуляції, труднощі у вербальному вираженні потреб, прагнення до домінування, наслідування агресивних моделей поведінки, а також суперечливість у педагогічних вимогах і байдужість дорослих до скарг дітей.

Увагу акцентовано на важливості ролі вихователів, практичних психологів, адміністрації закладів і батьків у формуванні атмосфери довіри, підтримки та взаємоповаги. Зазначено ключові напрями профілактичної роботи, які включають розвиток емоційної грамотності, навчання навичкам ненасильницького спілкування, використання методів казкотерапії, сюжетно-рольових ігор, бесід, педагогічного спостереження та налагодження партнерської співпраці з родинами вихованців.

У статті підкреслюється, що ефективна профілактика булінгу має бути інтегрована як системна складова освітнього процесу й реалізована через

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

щоденну взаємодію між дітьми та дорослими. Автори наголошують на важливості своєчасного педагогічного реагування на випадки булінгу, забезпечення підтримки постраждалої дитини та роботи з агресором. Це сприяє створенню безпечного освітнього середовища й розвитку позитивних стосунків у колективі дошкільнят.

Ключові слова: заклад дошкільної освіти; діти дошкільного віку; дошкільна освіта; дитяче цькування; безпечне освітнє середовище; профілактика насильства; психолого-педагогічний супровід.

Lozynska Svitlana Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor, Associate Professor of the Primary and Preschool Education Department Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, https://orcid.org/0000-0002-9413-5496

Madinyak Roksolana Master's student Department of Early Childhood Education Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, https://orcid.org/0009-0002-2386-7742

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL FOUNDATIONS FOR THE PREVENTION AND OVERCOMING OF BULLYING IN A PRESCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTION

Abstract. This article presents a theoretical analysis of the psychological and pedagogical foundations for preventing and addressing bullying in preschool education settings. The choice of topic is driven by the urgent need to create a safe educational environment for preschool-aged children amid contemporary social challenges, including martial law, heightened anxiety among children and adults, forced family relocation, and emotional instability. The authors note that basic behavioral patterns, ways of interacting with peers, and attitudes toward others are formed during the preschool years, making this period particularly important.

Bullying among preschoolers is viewed not as a typical conflict, but as a phenomenon characterized by repeated aggressive actions, an imbalance of power between participants, intentional humiliation or isolation, as well as physical or emotional pressure. The study examines the psychological and pedagogical factors that can lead to aggressive behavior in children of this age. These include insufficient development of emotional self-regulation, difficulties in verbally expressing needs, a desire for dominance, imitation of aggressive behavior patterns, as well as inconsistencies in pedagogical requirements and adults' indifference to children's complaints.

The focus is on the important role played by educators, clinical psychologists, school administrators, and parents in fostering an atmosphere of trust, support, and mutual respect. Key areas of preventive work are identified, including the development of emotional literacy, teaching nonviolent communication skills, and the use of fairy-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

tale therapy, role-playing games, conversations, pedagogical observation, and establishing partnerships with students' families.

The article emphasizes that effective bullying prevention must be integrated as a systemic component of the educational process and implemented through daily interaction between children and adults. The authors emphasize the importance of timely pedagogical responses to bullying incidents, providing support to the victimized child, and working with the aggressor. This contributes to the creation of a safe educational environment and the development of positive relationships within the preschool group.

Keywords: preschool education institution; preschool children; preschool education; child bullying; safe educational environment; violence prevention; psychological and pedagogical support.

Постановка проблеми. Проблема профілактики та подолання булінгу в закладі дошкільної освіти набуває значення не лише як питання виховання, а як умова збереження психологічного здоров'я дитини, її довіри до дорослих, здатності будувати стосунки з ровесниками і без страху входити в освітній простір. Дошкільний вік є періодом, коли дитина ще не має стійких умінь саморегуляції, не завжди може словами пояснити образу, страх або злість, часто діє імпульсивно, наслідує поведінку дорослих і старших дітей, а тому навіть звичайний на перший погляд конфлікт у групі може поступово перетворитися на повторюване приниження, відторгнення або фізичний тиск.

Актуальність цієї проблеми посилюється сучасними умовами життя українських дітей. Воєнні події, вимушене переміщення родин, тривожність батьків, переривання звичного режиму, перебування в укриттях, досвід втрати або розлуки впливають на емоційний стан дошкільників. Частина дітей стає більш збудливою, частина замикається, деякі діти починають використовувати агресивні дії як спосіб самозахисту або привернення уваги. За таких умов заклад дошкільної освіти не може обмежуватися лише доглядом і навчальними заняттями, бо він має стати середовищем безпеки, прийняття, передбачуваних правил і своєчасної підтримки.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблема булінгу в закладі дошкільної освіти розглядається на перетині психології, педагогіки, соціальної роботи та управління освітою, оскільки дитяче цькування не можна зводити лише до разової сварки між дітьми, адже воно пов'язане з повторюваним приниженням, ізоляцією, фізичним або словесним тиском і нерівністю становища між учасниками. Теоретичне розуміння цього явища спирається на праці Д. Олвеуса, який обґрунтував ознаки булінгу як тривалої агресивної поведінки за наявності дисбалансу сил. У сучасних українських дослідженнях О. Мельникова, Н. Трофаїла й Т. Журавко акцентують увагу на потребі системної профілактики дитячого булінгу, В. Ялліна розкриває психологічні умови попередження цькування в освітньому середовищі, С. Іванчук і М. Геєнко

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

аналізують соціально-психологічні та правові аспекти протидії агресивній поведінці, а В. Шахрай, Л. Гончар, Т. Федорченко та Р. Малиношевський розглядають запобігання булінгу як складову безпечного освітнього середовища. Для дошкільної освіти цінними є також сучасні праці О. Рейпольської, Т. Пироженко, Л. Артемової та співавторів, у яких підкреслено значення психологічної стійкості дитини, емоційної безпеки, партнерства педагогів і батьків, розвитку співчуття, мовленнєвої культури, уміння домовлятися та поважати межі іншої людини.

Мета статті. Метою статті є теоретичне обґрунтування психолого-педагогічних засад профілактики та подолання булінгу в закладі дошкільної освіти, розкриття особливостей прояву булінгу серед дітей дошкільного віку, визначення ролі педагога, практичного психолога, керівника закладу та батьків у створенні безпечного освітнього середовища.

Виклад основного матеріалу. Булінг у закладі дошкільної освіти має розглядатися з урахуванням вікових особливостей дітей. Дошкільник ще не завжди усвідомлює наслідки власної поведінки, однак це не означає, що агресивні прояви можна залишати без уваги. У цьому віці діти активно засвоюють норми спільного життя: як попросити іграшку, як прийняти відмову, як запросити до гри, як реагувати на програш, як говорити про невдоволення без ударів і образ. Коли дорослий не втручається в ситуацію системного відторгнення однієї дитини, група швидко засвоює небезпечну модель: сильніший може диктувати правила, сміятися з іншого, привласнювати речі, а свідки можуть мовчати, щоб не стати наступними.

Психологічними передумовами булінгу в дошкільному віці можуть бути низький рівень розвитку довільної поведінки, слабке розуміння емоцій іншої людини, труднощі мовленнєвого вираження власних потреб, ревнощі, прагнення домінувати, пережитий досвід жорсткого ставлення вдома або в іншому середовищі. Педагогічними передумовами часто стають нечіткі правила групи, надмірна змагальність, порівняння дітей між собою, прилюдне осудження, байдужість до дитячих скарг, перевантаженість вихователя, відсутність узгодженої позиції між педагогами і батьками. Якщо дорослий каже дитині «не вигадуй», «сам винен», «дай здачі», то він фактично позбавляє її досвіду безпечного звернення по допомогу [1, с. 25].

Таблиця 1

Основні прояви булінгу в закладі дошкільної освіти

Форма прояву	Зміст прояву в поведінці дітей	Ознаки, які може помітити педагог
Словесне приниження	Образливі слова, прізвиська, висміювання мовлення, зовнішності, поведінки або помилки дитини	Дитина уникає відповідей, не хоче брати участь у спільних іграх, реагує плачем або замкненістю

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Форма прояву	Зміст прояву в поведінці дітей	Ознаки, які може помітити педагог
Соціальне відторгнення	Небажання брати дитину до гри, демонстративне ігнорування, налаштовування інших дітей проти неї	Дитина часто залишається сама, стоїть осторонь, не має сталої пари або групи для гри
Фізичний тиск	Штовхання, удари, смикання, псування речей, забирання іграшок або особистих предметів	Дитина скаржиться на біль, приходить із зіпсованими речами, боїться певних дітей
Емоційне залякування	Погрози, примушування мовчати, навмисне створення страху перед грою або перебуванням у групі	Дитина не хоче йти до садка, просить бути біля дорослого, різко змінює поведінку
Наслідувана агресія	Повторення дитиною грубих моделей поведінки, які вона могла бачити в родині, медіа або серед старших дітей	Дитина часто прагне домінувати, не приймає відмову, використовує силу для отримання бажаного

Першою психолого-педагогічною засадою профілактики є визнання гідності кожної дитини. У групі не повинно бути дітей, яких дозволено висміювати через мовлення, одяг, поведінку, уповільненість, незграбність або сором'язливість. Вихователь щодня через власну мову демонструє норму ставлення: називає дітей на ім'я, не приклеює прізвиськ, не порівнює одного вихованця з іншим, не використовує сором як засіб керування поведінкою. Дитина, яка бачить повагу дорослого до кожного, поступово приймає цю модель як природну [2, с. 67].

Другою засадою є створення передбачуваних правил групового життя. Дошкільникам потрібні прості, зрозумілі й постійно повторювані правила: ми не б'ємо, не штовхаємо, не ображаємо, не сміємося з помилки, питаємо дозволу, кличемо дорослого, коли самому важко домовитися. Такі правила не мають висіти лише на стенді для перевірки, вони повинні входити у щоденні ігрові ситуації, ранкові зустрічі, бесіди після казки, обговорення малюнків, спільне прибирання і розподіл ролей у грі. Педагог має не лише нагадувати заборони, а й показувати дитині прийнятний спосіб дії: як попросити, як вибачитися, як відмовити без образи, як сказати про неприємне.

Третьою засадою є розвиток емоційної грамотності. Дитина, яка не вміє розпізнати власну злість, образу, страх або сором, частіше реагує тілесно, криком, штовханням, псуванням речей. У дошкільному закладі потрібно системно використовувати казки, малюнки, ляльковi ігри, міміку, рухові вправи, ситуації вибору, щоб дитина вчилася називати почуття і помічати їх у ровесників.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Коли вихователь запитує: «Як ти думаєш, що зараз відчуває Марко?», «Що можна зробити, щоб Оленці стало спокійніше?», він формує основу співчуття, а отже зменшує ризик байдужості свідків [3, с. 52].

Четвертою засадою є постійне педагогічне спостереження. У дошкільному віці діти не завжди прямо повідомляють про образи, тому вихователь і практичний психолог мають звертати увагу на непрямі ознаки: дитина не хоче йти до садка, плаче після вихідних, уникає певних дітей, часто сидить сама, просить не залишати її в групі, втрачає апетит, скаржиться на біль у животі або голові без очевидної причини, приходить із зіпсованими речами, змінює поведінку після вільної гри. Такі ознаки не доводять булінг автоматично, але вони вимагають уважної розмови, спостереження за груповою взаємодією і фіксації повторюваних ситуацій [4, с. 87].

П’ятою засадою є робота з усією групою, а не лише з дитиною, яка проявила агресію, і не лише з дитиною, яка постраждала. Булінг підтримується не тільки прямим нападником, а й мовчазними свідками, дітьми, які сміються, повторюють образливі слова, відвертаються від потерпілого або погоджуються з тим, що його не беруть у гру. Тому профілактика має формувати в дітей досвід захисної поведінки: покликати дорослого, сказати «так не можна», запросити відкинуту дитину до гри, запропонувати інший спосіб розв’язання суперечки. У дошкільному віці це краще робити через казкові образи, театралізовані ігри, обговорення малих життєвих історій, де діти бачать не абстрактну мораль, а знайому ситуацію.

Шостою засадою є партнерство з батьками. Родина може бути джерелом підтримки, але іноді саме родинні настанови закріплюють агресивні способи поведінки. Дорослі можуть вважати, що дитина повинна «давати здачі», «не бути слабкою», «не скаржитися», а такі установки руйнують довіру до педагогів і підсилюють силу як головний засіб розв’язання суперечок. Заклад дошкільної освіти має пояснювати батькам, що прохання дитини про допомогу не є слабкістю, а раннє втручання дорослого не означає надмірного захисту. У взаємодії з батьками варто уникати звинувачувального тону, бо мета полягає не в пошуку винної родини, а в узгодженні дій заради безпеки дітей.

Подолання булінгу починається з негайного припинення дії, яка принижує або загрожує дитині. Педагог не повинен чекати, поки діти «самі розберуться», якщо бачить повторюване висміювання, штовхання, ізоляцію, псування речей або погрози. Перша дія дорослого має бути спокійною, чіткою і захисною: припинити небезпечну поведінку, відвести дітей від місця напруження, переконатися, що потерпіла дитина в безпеці, надати їй емоційну підтримку. Дорослий не має змушувати дитину одразу миритися, обіймати кривдника або прилюдно розповідати про пережите, бо це може посилити сором і безпорадність [5, с. 90]. Робота з дитиною, яка постраждала, повинна відновлювати почуття захищеності. Їй потрібно дати зрозуміти, що дорослі почули її, вірять їй і не залишать ситуацію без уваги. У розмові варто використовувати прості запитання,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

не тиснути, не вимагати точних пояснень, якщо дитина хвилюється, дозволити їй показати ситуацію через малюнок або гру. Психолог може допомогти дитині назвати переживання, відновити впевненість, навчитися звертатися по допомогу, знаходити безпечних ровесників для гри. Підтримка не має перетворювати дитину на «жертву» в очах групи, тому педагог повинен делікатно включати її в спільну діяльність, створювати ситуації успіху і не підкреслювати її вразливість.

Робота з дитиною, яка вчинила агресивні дії, також має бути педагогічною, а не принизливою. Дошкільника не можна таврувати як «поганого», адже це лише закріплює роль, з якої йому важко вийти. Дорослий має чітко відокремити дитину від її вчинку: дитина цінна, але бити, обзивати, погрожувати, не пускати до гри через бажання принизити не можна. Потрібно з'ясувати, що саме дитина хотіла отримати через агресію: увагу, владу, іграшку, місце в грі, помсту, захист від власної тривоги. Далі педагог навчає іншого способу: попросити, домовитися, чекати черги, сказати про злість словами, звернутися до дорослого, запропонувати нові правила гри [6, с. 510].

Роль практичного психолога полягає в оцінюванні емоційного стану дітей, проведенні спостереження, консультуванні педагогів і батьків, доборі вправ для розвитку співчуття, самоконтролю, доброзичливого спілкування. Психолог не має діяти ізольовано, бо булінг у групі неможливо подолати лише індивідуальними бесідами. Потрібна спільна позиція всіх дорослих: вихователів, помічників вихователя, музичного керівника, інструктора з фізичного виховання, адміністрації, батьків. Якщо одна доросла особа зупиняє образи, а інша їх висміює або ігнорує, дитина отримує суперечливий сигнал [7, с. 177].

Профілактична робота повинна бути пов'язана зі змістом дошкільної освіти. Через художню літературу, сюжетно-рольові ігри, малювання, рухливі ігри, спільні доручення, свята, ранкові зустрічі діти засвоюють, що кожен має право на безпеку, власну думку, тілесні межі, спокійне звернення до дорослого. Вихователь може моделювати ситуації, у яких один герой не бере іншого до гри, сміється з його помилки або забирає річ, а потім разом з дітьми шукати варіанти допомоги. Такий підхід не лякає дитину, а дає їй зрозумілий досвідзі зм морального вибору.

Таблиця 2

Психолого-педагогічні напрями профілактики та подолання булінгу в закладі дошкільної освіти

Напрям роботи	Зміст діяльності	Очікуваний результат
Робота з дітьми	Бесіди, казкотерапевтичні ситуації, сюжетно-рольові ігри, вправи на розпізнавання емоцій, розвиток співчуття та вміння домовлятися	Діти краще розуміють власні почуття, помічають стан ровесників, поступово засвоюють прийнятні способи спілкування

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Напрям роботи	Зміст діяльності	Очікуваний результат
Робота з педагогами	Спостереження за груповою взаємодією, фіксація повторюваних конфліктних ситуацій, єдина позиція щодо неприйнятності приниження і фізичного тиску	Педагоги швидше виявляють ризики, діють послідовно, не допускають байдужого ставлення до дитячих скарг
Робота практичного психолога	Діагностика емоційного стану дітей, індивідуальні бесіди, підтримка потерпілої дитини, корекційна робота з дитиною, яка проявляє агресію	Зменшується емоційна напруга, дитина отримує підтримку, а агресивна поведінка поступово замінюється прийнятними способами взаємодії
Робота з батьками	Консультації, індивідуальні розмови, пам’ятки, обговорення родинних способів реагування на дитячу агресію та образи	Батьки краще розуміють ознаки булінгу, не заохочують силові способи поведінки, підтримують єдину позицію закладу
Управлінська робота	Розроблення правил реагування, визначення відповідальних осіб, ведення внутрішнього обліку випадків, організація навчання працівників	Заклад має зрозумілу систему профілактики, реагування не є випадковим, а безпека дітей стає частиною освітньої політики

Значення має і предметно-просторове середовище групи. Коли в групі недостатньо ігрових зон, матеріалів, місць для спокійної діяльності, діти частіше конфліктують через простір і речі. Коли педагог не бачить окремих кутків групи, там можуть виникати приховані образи або тиск. Добре організоване середовище дає змогу дітям обирати діяльність, не заважати одне одному, мати місце для відновлення, а вихователю легше спостерігати за взаємодією. Безпечне середовище складається не лише з правил, а з дрібних щоденних рішень: де сидить дитина, кого з ким ставлять у пару, як розподіляють ролі, чи має тиха дитина право відмовитися від гри, чи бачить педагог дитину, яку регулярно відсувають [8, с. 51].

У сучасних умовах заклад дошкільної освіти має враховувати й різноманітність дитячого досвіду. У групі можуть бути діти з родин військовослужбовців, внутрішньо переміщені діти, діти з втратою близьких, діти з порушеннями мовлення або розвитку, діти з різними сімейними обставинами. Педагогічна помилка полягає в тому, щоб дозволити групі перетворити

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

відмінність на привід для висміювання. Психолого-педагогічна зрілість закладу виявляється тоді, коли відмінність пояснюється дітям у доступній формі як звичайна частина життя, а не як підстава для відторгнення [9, с. 19].

Подолання булінгу в закладі дошкільної освіти не завершується однією розмовою. Після втручання потрібне повторне спостереження, розмова з батьками, підтримка дітей у спільних іграх, зміна організації групової діяльності, аналіз дій дорослих. Якщо педагог лише змусив дітей вибачитися, але не змінив умов, у яких виникало приниження, ситуація може повторитися приховано. Дієвим є підхід, за якого заклад не шукає швидкого зовнішнього спокою, а працює з причинами: невмінням домовлятися, потребою окремих дітей у домінуванні, байдужістю свідків, неузгодженістю дорослих, браком уваги до емоційного життя групи [10, с. 751].

Висновки. Психолого-педагогічні засади профілактики та подолання булінгу в закладі дошкільної освіти ґрунтуються на визнанні гідності дитини, створенні безпечного й здорового освітнього середовища, розвитку емоційної чутливості, формуванні правил доброзичливого спілкування, ранньому виявленні ризиків і послідовній взаємодії педагогів, психолога, керівника закладу та батьків. У дошкільному віці булінг не можна зводити до звичайних дитячих сварок, але й не можна применшувати повторюване приниження, відторгнення або фізичний тиск, оскільки саме в цей період закладаються базові уявлення про силу, справедливість, допомогу і межі дозволеної поведінки.

Профілактика має бути щоденною частиною освітнього процесу, а не разовою бесідою після неприємного випадку. Вона реалізується через мову дорослого, правила групи, гру, казку, спільну діяльність, спостереження, підтримку потерпілої дитини, педагогічну роботу з дитиною, яка проявила агресію, та формування відповідальної позиції свідків. Дошкільник вчиться не з наказів, а з повторюваного досвіду, тому поведінка дорослих у конфліктних ситуаціях є головним виховним прикладом.

Подолання булінгу потребує чіткого порядку дій, спокійного втручання, фіксації повторюваних проявів, захисту дитини, співпраці з родиною і, за потреби, взаємодії з відповідними службами. Сучасне законодавство України посилює відповідальність закладів освіти за створення середовища, вільного від насильства, а педагогічна практика має наповнити ці вимоги реальним змістом. Ефективна профілактика булінгу в закладі дошкільної освіти починається не тоді, коли дитина вже боїться приходити до групи, а тоді, коли дорослі щодня створюють простір, у якому приниження не стає нормою, а прохання про допомогу завжди отримує відповідь.

Література:

1. Андрєєнкова, В. Л., Войцях, Т. В., & Калашник, О. А. (2020). Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти: навчально-методичний посібник. Громадська організація «Ла Страда Україна».

ISSN 2786-4952 Online

2. Артемова, Л. В., Жиріков, І. А., Луценко, І. О., Луценко, В. О., Молочко, М. В., Рейпольська, О. Д., & Федоренко, С. В. (2024). Теоретичні та методичні засади забезпечення якості освіти дітей раннього та дошкільного віку в умовах воєнного стану: монографія (О. Д. Рейпольська, Ред.). НАЇР. https://doi.org/10.32405/978-617-8011-00-0-2024-172

3. Байдик, В. В., Гопкало, Ю. П., Корнієнко, І. О., Лунченко, Н. В., Луценко, Ю. А., Мороз, Р. А., Саврасов, М. В., & Ткачук, І. І. (2024). Психологічна безпека освітнього середовища: методи, технології, шляхи формування: практичний посібник (Н. В. Лунченко & І. І. Ткачук, Ред.). УНМЦ практичної психології і соціальної роботи.

4. Іванчук, С., & Геєнко, М. (2025). Соціально-психологічні та правові аспекти профілактики булінгу та мобінгу в закладі освіти. Гуманізація навчально-виховного процесу, 2(108). https://doi.org/10.31865/2077-1827.2(108)2025.339509

5. Мельникова, О. М., Трофаїла, Н. Д., & Журавко, Т. В. (2021). Профілактика дитячого булінгу. Габітус, 21, 88–91. https://doi.org/10.32843/2663-5208.2021.21.14

6. Олвеус, Д. (1997). Проблеми булінгу та жертви в школі: факти та втручання. Європейський журнал психології освіти, 12(4), 495–510. https://doi.org/10.1007/BF03172807

7. Піроженко, Т. О., Ладивір, С. О., Рейпольська, О. Д., Карасьова, К. В., & Хартман, О. Ю. (2025). Психологічна стійкість дитини дошкільного віку: підручник (Т. О. Піроженко, Ред.). Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України.

8. Рейпольська, О. Д. (Ред.). (2021). Освітнє середовище закладу дошкільної освіти: технології проєктування: навчально-методичний посібник. Імекс-ЛТД.

9. Шахрай, В. М., Гончар, Л. В., Федорченко, Т. Є., & Малиношевський, Р. В. (2025). Запобігання і подолання булінгу в цифровому освітньому середовищі: теоретичні і практичні підходи: монографія (В. М. Шахрай, Ред.). НАЇР. https://doi.org/10.32405/978-617-8768-07-2-2025-104

10. Ялліна, В. Л. (2022). Психологічна профілактика булінгу серед школярів / В. Л. Ялліна // Духовно-інтелектуальне виховання і навчання молоді в XXI столітті. – 2022. - №4

References:

1. Andrieienkova, V. L., Voitsiakh, T. V., & Kalashnyk, O. A. (2020). *Zapobihannia ta protydiia proiavam nasylstva: diialnist zakladiv osvity [Prevention and counteraction to manifestations of violence: Activities of educational institutions]*. Kyiv: Hromadska orhanizatsiia «La Strada Ukraina» [in Ukrainian].

2. Artemova, L. V., Zhyrikov, I. A., Lutsenko, I. O., Lutsenko, V. O., Molochko, M. V., Reipolska, O. D., & Fedorenko, S. V. (2024). *Teoretychni ta metodychni zasady zabezpechennia yakosti osvity ditei rannoho ta doshkilnoho viku v umovakh voiennoho stanu [Theoretical and methodological foundations of ensuring the quality of education of early and preschool children under martial law]*. Retrieved from https://doi.org/10.32405/978-617-8011-00-0-2024-172 [in Ukrainian].

3. Baidyk, V. V., Hopkalo, Yu. P., Korniienko, I. O., Lunchenko, N. V., Lutsenko, Yu. A., Moroz, R. A., et al. (2024). *Psykholohichna bezpeka osvitnoho seredovyshcha: metody, tekhnolohii, shliakhy formuvannia [Psychological safety of the educational environment: Methods, technologies, ways of formation]* UNMTs praktychnoi psykholohii i sotsialnoi roboty [in Ukrainian].

4. Ivanchuk, S., Heienko, M. (2025). Sotsialno-psykholohichni ta pravovi aspekty profilaktyky bulinhu ta mobinhu v zakladi osvity [Socio-psychological and legal aspects of prevention of bullying and mobbing in educational institutions]. Humanizatsiia navchalno-vykhovnoho protsesu – *Humanization of the Educational Process*, 2(108). Retrieved from https://doi.org/10.31865/2077-1827.2(108)2025.339509 [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

5. Melnykova, O. M., Trofaila, N. D., Zhuravko, T. V. (2021). Profilaktyka dytiachoho bulinhu [Prevention of child bullying]. *Habitus*, 21. Retrieved from https://doi.org/10.32843/2663-5208.2021.21.14 [in Ukrainian].

6. Olweus, D. (1997). Bully/victim problems in school: Facts and intervention. *European Journal of Psychology of Education*, 12(4), 495–510. Retrieved from https://doi.org/10.1007/BF03172807

7. Pirozhenko, T. O., Ladyvir, S. O., Reipolska, O. D., Karasova, K. V., & Khartman, O. Yu. (2025). Psykholohichna stiikist dytyny doshkilnoho viku [Psychological resilience of a preschool child] (T. O. Pirozhenko, Ed.). Instytut psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy [in Ukrainian].

8. Reipolska, O. D. (Ed.). (2021). Osvitnie seredovyshche zakladu doshkilnoi osvity: tekhnolohii proiektuvannia [Educational environment of a preschool education institution: Design technologies]. Kropyvnytskyi: Imeks-LTD [in Ukrainian].

9. Shakhrai, V. M., Honchar, L. V., Fedorchenko, T. Ye., & Malynoshevskyi, R. V. (2025). Zapobihannia i podolannia bulinhu v tsyfrovomu osvitnomu seredovyshchi: teoretychni i praktychni pidkhody [Prevention and overcoming bullying in the digital educational environment: Theoretical and practical approaches]. Ivano-Frankivsk: NAIR [in Ukrainian].

10. Yallina, V. L. (2022). Psykholohichna profilaktyka bulinhu sered shkoliariv [Psychological prevention of bullying among schoolchildren]. Dukhovno-intelektualne vykhovannia i navchannia molodi v XXI stolitti – *Spiritual and Intellectual Education and Training of Youth in the XXI Century*, 4. Retrieved from https://doi.org/10.34142/2708-4809.SIUTY.2022.186750

Дата першого надходження статті до видання: 01.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 373.2,373.2.02.

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1171-1182

Луценко Ірина Олексіївна доктор педагогічних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу інституційного виховання, Інститут проблем виховання НАПН України, м. Київ, https://orcid.org/0000-0001-8360-9943

ТЕХНОЛОГІЯ КОМУНІКАТИВНОГО СУПРОВОДУ ЗАСТОСУВАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ ЗДО

Анотація. На погляд дослідників, поширення глобальних інформаційних і комунікаційних технологій не є соціально нейтральним актом і змінює способи комунікації. Стрімко розвиваючись, цифрові технології впливають на різні сфери життя, у тому числі на міжособистісне спілкування, заміщуючи його цифровою взаємодією. Зокрема виявлено вплив тривалого перебування у цифровому середовищі на природну потребу дітей у спілкуванні з однолітками, спільній грі.

У педагогічних дослідженнях, присвячених проблемі перебування дітей у цифровому просторі виділено такі напрями, як: позитивний вплив цифрових технологій; ризики занурення у цифровий простір; рекомендації щодо підвищення безпеки знаходження дітей у цифровому просторі; підготовка майбутніх вихователів до використання цифрових технологій; формування цифрової грамотності у дітей.

Враховуючи незворотність подальшої цифровізації, завдання сучасного педагога навчати дітей живої комунікації, етиці людського спілкування. У своїй комунікації педагоги мають транслювати етичні цінності, відтворювати ознаки і характеристики особистісно орієнтованого спілкування.

Розроблена структура технології комунікативного супроводу застосування цифрових технологій у ЗДО охоплює: концепцію комунікативного супроводу застосування цифрових технологій; психолого-педагогічні умови організації і принципи реалізації комунікативного супроводу; особливості алгоритму технології; мовленнєві жанри як інструмент реалізації комунікативного супроводу.

Концепція технології ґрунтується на засадах дитиноцентризму, цифрового гуманізму і комунікативного підходу та інтегрує їх, що знайшло відображення у психолого-педагогічних умовах організації і принципах комунікативного супроводу.

Алгоритм технології відображає завершений цикл спілкування: від докомунікативного орієнтування до підведення підсумку виховної взаємодії і завершення тематичної комунікації.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Ключові слова: алгоритм технології, виховний процес, докомунікативне орієнтування, технологія комунікативного супроводу, цифровий контент, цифрові технології.

lutsenko Iryna Oleksiyivna Doctor of pedagogic sciences Professor, Senior research fellow Institute of problems on education National academy of educational sciences Ukraine Kyiv, https://orcid.org/0000-0001-8360-9943

A COMMUNICATION-BASED APPROACH TO THE USE OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN THE EDUCATIONAL PROCESS AT PRESCHOOLS

Abstract. According to researchers, the spread of global information and communication technologies is not a socially neutral phenomenon and is changing the ways in which people communicate. Rapidly evolving, digital technologies influence various spheres of life, including interpersonal communication, replacing it with digital interaction. In particular, the impact of prolonged exposure to the digital environment on children's natural need for communication with peers and shared play has been identified.

In pedagogical research dedicated to the issue of children's presence in the digital space, the following areas have been identified: the positive impact of digital technologies; the risks of immersion in the digital space; recommendations for enhancing children's safety in the digital space; training future educators in the use of digital technologies; and fostering digital literacy in children.

Given the irreversibility of further digitalization, the task of the modern educator is to teach children live communication and the ethics of human interaction. In their communication, educators must convey ethical values and demonstrate the traits and characteristics of person-centered communication.

The developed structure of the technology for communicative support in the use of digital technologies in early childhood education institutions encompasses: the concept of communicative support in the use of digital technologies; the psychological and pedagogical conditions for organizing and the principles for implementing communicative support; the specific features of the technology's algorithm; and speech genres as a tool for implementing communicative support.

The concept of the technology is based on the principles of child-centeredness, digital humanism, and the communicative approach, integrating them—a fact reflected in the psychological and pedagogical conditions for organization and the principles of communicative support. The technology's algorithm reflects a complete cycle of communication: from pre-communicative orientation to summarizing the educational interaction and concluding the thematic communication.

Keywords: technology algorithm, educational process, pre-communicative orientation, communicative support technology, digital content, digital technologies.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Постановка проблеми. Широке застосування цифрових технологій є частиною глобального процесу діджиталізації суспільства. Цифрові трансформації не можуть не зачепити освіту, яка водночас на сьогодні ще є більш «аналоговою», ніж «цифровою». Однією із причин цієї проблеми є технологічний розрив між поколіннями, між педагогами як представниками старшого покоління і цифровим поколінням.

Однак у педагогів, які здобували освіту до цифрової революції є перевага, якої нема у «Digital natives» [8]. Це – власний досвід соціалізації у безпосередньому спілкуванні з однолітками, комунікативний досвід, у якому має значення вміння виражати свої емоції, думки, ставлення за допомогою слів, невербальних засобів спілкування, безпосередніх предметних дій.

Завдання сучасного педагога – це оволодіння цифровими компетентностями, екранною візуальною грамотністю для зменшення цифрового розриву з вихованцями, з одного боку, а з іншого – навчання дітей безпосередньої живої комунікації, етиці людської взаємодії.

Безпосереднє спілкування з дорослим є природною потребою дитини раннього і дошкільного віку, тож застосування цифрової технології попри її візуальні можливості показу того, що не можна побачити чи реалізувати безпосередньо, не може замінити живого психологічного контакту, розмови, у якій є місце запитанням і відповідям, інтонаціям, емоціям у присутності і почуттям.

Більше того, цифрова технологія має застосовуватися лише спільно: дорослим (педагогом, батьками) разом з дитиною. Така вимога, що випливає з закономірностей розвитку дитини раннього і дошкільного віку, актуалізує проблему технологізації того, як треба комунікувати з дитиною під час спільного перегляду цифрового контенту, спільної взаємодії дорослого і дитини з цифровою технологією.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Початком більш широкої інтеграції цифрових технологій в освітнє середовище закладу дошкільної освіти вважається період карантинних обмежень, коли відбулось переорієнтування батьків на отримання інформації про свою дитину, події, які відбуваються у закладі через сайт закладу освіти, чат в Viber, спільноту у Facebook.

З того часу напрями вивчення різних аспектів цифровізації освіти значно розширилися. Зокрема досліджуються питання: підготовки майбутніх вихователів до використання цифрових технологій та формування цифрової грамотності у дітей (В. Антонюк, Т. Паска, Н. Савінова, О. Стаєнна, Б. Семчук, В. Шинкарьова); формування медіаграмотності дітей (І. Кузьма); вплив цифрових технологій на освіченість, виховання і розвиток дітей (І. Кіндрат, О. Коваленко, О. Кузіна) [1]. Водночас досліджується вплив тривалого перебування у цифровому середовищі на природну потребу дітей у спілкуванні з однолітками, спільній грі (О. Городецька, І. Литовченко, І. Мищишина, О. Хартман); ризики формування емоційної залежності від цифрових пристроїв

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

у дітей дошкільного віку (Н. Гавриш, Л. Канішевська, Р. Малиношевський, Н. Харченко, С. Федоренко).

Про масштаб цифрової трансформації освіти, педагогіки як галузі знань, свідчить поява нових категорій, зокрема цифрової педагогіки і її елементів. Цифрова педагогіка не змінює сутності класичної педагогіки – розвиток особистості через ідеї кордоцентризму Г. Сковороди, педагогіку серця В. Сухомлинського, педагогіку добротворення Івана Зязюна, але водночас трансформує її, збагачує новими можливостями і формами, інноваційно використовує потенціал педагогічних знань. Зокрема, О. Лучанінова робить висновок: за змістом цифрова педагогіка – це система наукових знань, практичних умінь і навичок, а також морально-етичних завдань, які необхідно опанувати в процесі навчання в електронному освітньому середовищі [5, с. 27].

Отже, необхідно зберігати дитиноцентричний підхід застосовуючи цифрові технології в освітньому процесі, що безпосередньо пов’язано з концепцією цифрового гуманізму. Ця концепція вбирає в себе дискурс про людину в цифровому світі, важливість першості розгляду людських цінностей, етики та добробуту при розробці та впровадженні цифрових технологій. Цифровий гуманізм має на меті збалансувати технологічний прогрес з етичними міркуваннями, сприяючи відповідальному та етичному використанню цифрових технологій. На погляд дослідників «Digitalanthropology», поширення глобальних інформаційних і комунікаційних технологій не є соціально нейтральним актом, а зміною способів комунікації в усьому світі [8].

У педагогічних дослідженнях, присвячених проблемі перебування дітей у цифровому просторі, можемо виділити такі напрями, як: позитивний вплив цифрових технологій; ризики занурення у цифровий простір; рекомендації щодо підвищення безпеки знаходження дітей дошкільного віку у цифровому просторі. Зокрема йде мова про необхідність пояснювати дітям правила поведінки в інтернеті; створювати безпечні ніки й паролі для забезпечення конфіденційності; застосовувати web-сайти, рекомендовані для дітей; використовувати захисні програми батьківського контролю; виробляти стратегії й тактики психолого-педагогічного супроводу залучення дітей дошкільного віку до інформаційного середовища; цікавитися віртуальним життям дітей, не ігнорувати їхніх запитань; встановлювати правила сімейного користування мережею [3, с. 24].

Виокремлюючи з-поміж визначених рекомендацій важливість психолого-педагогічного супроводу, зазначимо, що доцільна присутність дорослого, на нашу думку, має бути обов’язковою весь час взаємодії дитини з цифровою технологією.

Заміщення реального спілкування з однолітками цифровою взаємодією призводить до нездатності дітей відрізняти віртуальну реальність від реальної дійсності: нездатності адаптуватися до реального світу, роздратованості, агресивності й депресії, інтернет-залежності; втрати здібностей для само-презентації; невміння спілкуватися з однолітками й дорослими в реальному

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

житті; відсутності реальних друзів; зниження емпатії [3, с. 27]. На наш погляд, ці факти свідчать про те, що комунікативний супровід має бути обов'язковим компонентом застосування цифрових технологій в умовах закладу освіти.

Отже, цифрові технології стрімко впливають на різні сфери життя дітей і дорослих, у тому числі і на їхнє міжособистісне спілкування, заміщуючи його цифровою взаємодією. Враховуючи незворотність подальшої цифровізації як глобального явища, педагоги у своїй комунікації з дітьми мають увиразнено транслювати цінності людського спілкування, відтворювати ознаки і характеристики особистісно орієнтованого спілкування та навчати дітей того, як їм спілкуватися у безпосередній взаємодії.

У контексті теми цифрового спілкування, привертає увагу поняття «цифровий наратив», яке визначається як історія, розповідь, опис чи повідомлення, цифрові пізнавальні чи розважальні сюжети. Цифровий наратив – це спосіб розуміння світу через розповіді людей, особливий вид комунікації між людьми, особлива форма пізнання й представлення реальності.

О. Лучанінова дає таке визначення цифрового наративу (Digital Narrative). Це авторська оповідь, що поєднує цифрові зображення: цифрові тексти, презентації, розповіді на блогах, твіттер-романи, ігрові квести, відеокліпи, відеоблоги, фотоколажі, анімаційні фільми, описи подій в соцмережах [5, с.24]. Отже цифровий наратив – це текст (словесний, відео, музичний), який створює сприятливі умови для повного передавання інформації шляхом розширення каналів сприймання.

Зауважимо, що таке унаочнення якнайкраще відповідає віковим можливостям дітей дошкільного віку. Однак, з одного боку, традиційний спосіб подачі інформації та її сприйняття дітьми через слухання, коли реальність, яку описує автор, вибудовується на основі уяви слухача, що сприяє рефлексії почутого, з іншого, цифровий наратив спрямований на комунікацію, але специфічним способом – через обмін цифровими повідомленнями.

На усвідомлену взаємодію дитини дошкільного віку з цифровими технологіями вказують О. Листопад, І. Мардарова, Н. Гуданич, Н. Листопад, і виокремлюють такі взаємопов'язані компоненти цифрової гігієни, як: когнітивний, поведінковий, емоційно-регулятивний, соціальний, фізіологічно-гігієнічний. Автори наголошують на важливості виділених компонентів, і наголошують, що формування цифрової гігієни є важливою складовою сучасного виховного процесу. Зокрема, розвиток у дітей вміння робити елементарний вибір на користь здорових альтернатив цифровій діяльності, а саме: погоджуватися на завершення екранного часу, обирати рухливі ігри, спілкування або творчі заняття, відчувати задоволення від різноманітності діяльностей [9]. О. Листопад, І. Мардарова, Н. Гуданич, Н. Листопад підкреслюють важливість підтримки дорослого, позитивного підкріплення та схвалення таких рішень дітей, але водночас не розкривають технологію надання такої підтримки, особливості супроводу дорослим процесу застосування цифрових технологій.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Натомість І. Бех пропонує конструктивну дискурсивну технологію інтимно-особистісного діалогу в системі «вихователь-вихованець», яку відрізняє позиція педагога, в якій проявляється його ставлення до дитини, а не до предмета, що обговорюється. І саме в цьому, на думку вченого, криється виховний потенціал такої технології [2, с. 65].

Психологічними умовами вирішення виховних завдань у такому діалозі є: встановлення особистісної спільності, емоційної взаємоналаштованості; прояв «Ми-переживання» через мовлення, у якому кожне висловлювання представлено інтонаційно сильно і надає моральному судженню особистісного смислу; відкритість внутрішнього світу вихователя вихованцю через вербалізацію ним своїх цінностей, ідеалів, переживань; утвердження, вираження вихователем власного емоційно-ціннісного ставлення до морального змісту; прояв вихованцем «Я-переживання», коли відбувається відрив вихованцем моральної цінності від особистості вихователя і перенесення її у свій внутрішній світ [2, с. 66 – 75].

Оцінка вихованцем морального новоутворення, підкреслює І. Бех, має бути емоційно позитивною, як прояв переживання глибокої радості. Щоб так відбулось необхідні такі виховні дії педагога, як: підтримка, схвалення, висловлення захопленості і гордості за вихованця [2, с. 75]. Як бачимо, комунікація педагога є провідною умовою і визначає ефективність виховного процесу.

Мета статті – розробити структуру та зміст технології комунікативного супроводу застосування цифрових технологій у закладі дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних умовах, коли в освітньому процесі активно застосовуються цифрові технології, важливо слідкувати за тим, щоб не відбулося зменшення виховного впливу вихователя через те, що увага дітей поглинається сприйняттям цифрового контенту. Завадити цьому має комунікативний супровід застосування цифрових технологій, який здійснюється вихователем шляхом безпосередньої мовленнєвої комунікації з дітьми.

Структура технології комунікативного супроводу застосування цифрових технологій у закладі дошкільної освіти як педагогічного продукту охоплює: концепцію комунікативного супроводу застосування цифрових технологій; психолого-педагогічні умови організації і принципи реалізації комунікативного супроводу; особливості алгоритму технології комунікативного супроводу застосування цифрових технологій; мовленнєві жанри як інструмент реалізації комунікативного супроводу.

Концепція комунікативного супроводу застосування цифрових технологій ґрунтується на розумінні ролі особистості вихователя в процесі виховання особистості дитини дошкільного віку. Виховний вплив особистості вихователя визначається його особистісними якостями, світоглядом, цінностями, які він транслює й тим, як саме він спілкується з дітьми.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

До педагогічних умов організації і здійснення комунікативного супроводу відносимо:

- створення емоційно-ціннісної спільності вихователя з дітьми;
- застосування особистісно орієнтованих підходів, що зорієнтовані на особистісні якості особистості;
- виховна спрямованість мовленнєвої комунікації вихователя з дітьми.

Педагогічна умова «Створення емоційно-ціннісної спільності вихователя з дітьми» обґрунтована і реалізована нами з метою організації емоційно підтримуючої міжособистісної комунікації вихователя з дітьми [65-67]. Емоційно-ціннісна спільність ґрунтується на щирій зацікавленості і прагненні вихователя до емоційної близькості з кожною дитиною Така спільність виникає на основі усвідомленні цінностей дошкільної освіти й оживлюється у безпосередніх контактах особистістим емоційно-ціннісним ставленням до дітей в цілому і до конкретних дітей, зокрема. Його проявами є вираження таких емоцій і почуттів до дітей, як: захоплення, симпатія, гордість, радість, приязнь, доброзичливість, прихильність, інтерес.

Вихователь, який орієнтований на створення емоційно-ціннісної спільності з дітьми практично здобуває її (спільність) через співпереживання дитячим проблемам, живий інтерес до їхніх інтересів, спільну діяльність, спільний на рівні щирого проживання дитячо-дорослий досвід життєдіяльності у закладі дошкільної освіти. Стійко проявляючи позитивне емоційне ставлення до дітей, вихователь водночас прагне викликати у них довіру, прихильність та інтерес до себе. Практичними інструментами у цьому процесі є способи мовленнєвої комунікації, які водночас без внутрішньої зацікавленості, без контакту внутрішніх світів педагога і його вихованців, залишаються лише поверхневою комунікацією.

Для регулювання процесів міжособистісної комунікації вихователя з дітьми нами розроблено і описано спеціальні принципи []. Ми систематично доповнюємо їх перелік новими у відповідь на сучасні виклики і потреби освітнього процесу в закладі дошкільної освіти. На сьогодні вважаємо за необхідне доповнити їх такими принципами:

- комунікативне увиразнення присутності вихователя, створення і утримування ним спільного поля, в якому відбуваються комунікативні процеси, взаємодія дітей в груповій діяльності;
- посилення виховної спрямованості професійно-мовленнєвої комунікації вихователя з дітьми;
- жанрове урізноманітнення міжособистісної професійно-мовленнєвої комунікації вихователя з дітьми.

Забезпечення педагогічної умови «Застосування особистісно орієнтованих підходів» розуміємо в контексті логіки розвитку особистісного підходу, в якому синтезовано положення індивідуально-психологічного, соціально-психологічного, вікового, діяльнісного й системно-психологічного підходів. Опертя на

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

думку В. Рибалка про розгортання особистісно відцентрованої тенденції розвитку особистісного підходу [], дає змогу реалізовувати комунікативний супровід застосування цифрових технологій у руслі особистісно орієнтованих підходів і технологій, що зорієнтовані на індивідуальне, індивідуально-групове виховання у дітей означених якостей особистості.

Педагогічна умова «Виховна спрямованість мовленнєвої комунікації вихователя з дітьми» передбачає посилення уваги вихователя до якості власної комунікації, а також до ситуацій, які трапляються у його особистій комунікації з дітьми протягом дня, а також дітей між собою. Вихователь обов'язково має фіксувати ситуації, які необхідно трансформувати, розвинути і завершити з допомогою включення додаткового виховного компонента. Залежно від того, наскільки критично склалась та чи інша ситуація, вихователь може використати: запитання-звернення до дітей-учасників ситуації або всіх присутніх дітей; одразу зробити заміщення некоректної (недоречної, образливої) комунікативної дії однієї дитини чи кількох дітей, відразу запропонувавши їм для використання приклад доцільної мовленнєвої комунікації в тій ситуації, що вже склалась. Вихователь не залишає без належної уваги конфліктні ситуації, мовленнєві суперечки, неввічливе, образливе ставлення , використання дітьми між собою соціально недоцільних способів мовленнєвої комунікації.

Визначимо особливості алгоритму технології комунікативного супроводу застосування цифрових технологій. Зазначимо, що розроблення алгоритму технології необхідно розпочинаємо з етапу діагностики, що є типовою вимогою до педагогічного технологічного процесу. Первинна діагностика спрямована на вивчення:

- закономірностей організації навчально-пізнавальної діяльності дітей із застосуванням цифрових технологій;
- особливостей регламентування вихователями тривалості часу, який діти проведуть у діяльності, що здійснюється у супроводі електронних пристроїв;
- особливостей реагування дітьми на регламентування тривалості часу використання в освітньому процесі електронних пристроїв;
- виявлення впливу оцифрованого контенту на розуміння дітьми його основного смислу, усвідомлення розкритих у змісті ключових понять, якість розумових дій класифікації, аналізу, порівняння, синтезу;
- особливостей процесу продукування мовлення, його зв'язності під час обговорення змісту цифрового контенту;
- повноти розуміння і перенесення пізнавального, морально-виховного змісту цифрового контенту у повсякденне життя.

Поточна діагностика орієнтована на здобуття зрізів ситуативної готовності дітей до сприйняття цифрового контенту і наступної якості когнітивних процесів.

Першим етапом технології комунікативного супроводу застосування цифрових технологій, яка реалізується у реальному часі взаємодії з дітьми є

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

докомунікативне орієнтування. Окрім традиційно важливих для наступної комунікації параметрів, а саме: орієнтування у співрозмовникові, його ситуативному фізичному і емоційному стані, таке орієнтування включає діагностику загальної налаштованості дітей на проведення заняття із застосуванням електронних пристроїв. На основі спостереження і визначення психологічного стану дітей і стану їхньої комунікативної активності, вихователь визначає налаштованість дітей на комунікацію в процесі перегляду цифрового контенту, наприклад, на участь у бесіді, яка проводиться з використанням презентації у PowerPoint; обговорення змісту цифрового контенту після перегляду фрагменту або всієї стрічки мультиплікаційного фільму. Докомунікативне орієнтування проводиться в межах перших хвилин контакту з дітьми.

Алгоритм технології комунікативного супроводу має наступну структуру: 1. Підготовчий. 2. Початок. 3. Основний. 4. Завершення. Підготовчий етап включає такі підетапи: докомунікативне орієнтування і встановлення контакту. Встановлення контакту відіграє вирішальну роль і, на наш погляд, цей підетап потребує більшої уваги з боку педагогів.

Прикладом, на який варто орієнтуватися, є встановлення рапорту між психологом і клієнтом. Окрім підготовки і застосування дидактично доцільного пізнавального матеріалу, чи матеріалу виховного змісту, вихователь має подбати про встановлення глибокого емоційного зв’язку з дітьми, що включає використання тих комунікативних способів, що викликають у дітей позитивні емоції, сприяють виникненню довіри, досягненню взаєморозуміння.

Щоб бути з дітьми на спільній хвилі і налаштувати їх на глибоку міжособистісну взаємодію, вихователь має проявити спостережливість до того, як діти через мовлення і невербальні прояви виражають свій емоційний стан, а потім підлаштуватися до їхнього стану, досягти емоційного резонансу з ними. На підготовчому етапі вихователь звертається до контакто-встановлювальної, емоційно-впливової, регулятивно-комунікативної функцій спілкування і способів їх реалізації. Для емоційного налаштування дітей на співробітництво, створення відкритої атмосфери діалогу і злагодженої взаємодії на основі взаєморозуміння і доброзичливого ставлення, вихователь застосовує у своїй комунікації відповідні мовленнєві жанри: афірмації (ресурсні ствердження), підбадьорювання, побажання, застереження, згода, домовляння, незгода, схвалення.

Взаємне налаштування дає вихователю змогу розпочати педагогічну взаємодію з дітьми і через реалізацію регулятивно-комунікативної, інформаційної, волюнтативної функцій спілкування забезпечити організацію навчально-пізнавальної діяльності дітей у супроводі електронних пристроїв. Початковий етап комунікативного супроводу також спрямований на забезпечення суб’єктної позиції дітей, що досягається шляхом добору таких оптативних мовленнєвих жанрів, як: дозвіл, домовляння, запрошення, подяка, порада, пропозиція, прохання, спонукання.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Цілями основного етапу комунікативного супроводу є**:** забезпечення умов для повноцінного сприймання дітьми змісту цифрового контенту, його осмислення: розуміння суті подій, явищ, власних переживань, формування у них емоційно-ціннісного ставлення до себе, світу, оточуючих людей. Досягнення цих цілей відбувається шляхом підтримки і розвитку контакту з дітьми й реалізації таких основних функцій спілкування як інформаційна, емоційно-впливова, демонстраційна.

Зокрема, вихователь реалізує демонстраційну функцію спілкування для вираження своєї особистісної позиції, вираження особистісного ставлення до змісту цифрового контенту, цінних у виховному сенсі елементів та епізодів, і використовує для цього такі мовленнєві жанри, як: вибачення, втішання, захоплення, згода, комплімент, незгода, обіцянка, підбадьорювання, підтримка, подяка, похвала, прощення, співчуття, схвалення. Для вирішення педагогічних задач шляхом реалізації інформаційної функції спілкування, вихователь використовує такі мовленнєві жанри як: бесіда, запитання, лист, педагогічний сторітелінг, пояснення, розповідь.

У структурі комунікативного супроводу етап завершення, як і попередні етапи, інтегрує комунікативні і комунікативно-педагогічні цілі, а саме: закріплення впливу цифрового контенту на пізнавальну і емоційно-почуттєву сферу дітей; аналіз та оцінка комунікації і взаємодії що відбувалася протягом заняття; перенесення результатів розуміння контенту, висновків, пережитих почуттів, вражень у повсякденне життя, взаємини дітей, їхнє ставлення до себе, оточуючих людей і світу; завершення спілкування і планування наступної зустрічі. Їх реалізація стає можливою з використанням таких мовленнєвих жанрів, як: запитання, оцінка, підсумкове слово, спільний сторітелінг заняття, захоплення, побажання, подяка, похвала, прощання

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок. Стрімкий розвиток цифрових технологій, їх переваги у передаванні інформації через різні канали сприймання, витісняє природні процеси людського спілкування, що позначається на їх якості, тривалості, частості. Однак це недопустимо якщо мова йде про процеси становлення дитини як людини, забезпечення її нормального психічного і фізичного розвитку.

Розроблення технології комунікативного супроводу застосування цифрових технологій у виховному процесі закладу дошкільної освіти має на меті посилити і остаточно ствердити визначальний вплив педагога на процес формування особистості дитини в умовах цифрових трансформацій освіти.

Концепція технології комунікативного супроводу ґрунтується на засадах дитиноценризму, цифрового гуманізму і комунікативного підходу та інтегрує їх, що знайшло відображення у визначених психолого-педагогічних умовах організації і принципах реалізації комунікативного супроводу.

Алгоритм технології комунікативного супроводу відображає повний завершений цикл міжособистісного спілкування: докомунікативне орієнтування,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

комунікативні дії, спрямовані на встановлення контакту (підготовчий етап), далі початок – розгортання комунікативного процесу, який визначається змістом основного етапу комунікативного супроводу і педагогічної діяльності; після цього завершення, яке інтегрує підведення підсумку комунікативно-виховної взаємодії, що відбулась і власне завершення тематичної комунікації.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробленні переліків найбільш вживаних вихователями мовленнєвих жанрів, складанні формул і прикладів побудови тексту педагогічних мовленнєвих жанрів.

Література

1. Бабюк Т. Й., Пукас І. Л., Каньоса Н. Г. Галаманжук Л. Л. Цифрові технології в дошкільній освіті: навчально-методичний посібник [Електронний ресурс]. Авт.-упор. Т.Й. Бабюк, І. Л. Пукас, Н. Г. Каньоса, Л. Л. Галаманжук. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О. В. 2024. 122 с. http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/bitstream/handle/123456789/8215/Tsyfrovi-tekhnolohii-v-doshkilnii-osviti.pdf

2. Бех І. Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід:науково-практичні засади: Навч.-метод.посібник. К.: Либідь, 2003. 344 с.

3. Виховання дітей та молоді у цифровому просторі: посібник [Журба К. О., Канішевська Л. В., Малиношевський Р. В., Харченко Н. В., Федоренко С. В.]. Київ. 2022. 124 с. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/733779/1/Посібник_рукопис_.pdf

4. Луценко І. О. Мовленєвий жанр як інструмент комунікативного супроводу застосування цифрових технологій в ЗДО. Вісник науки та освіти 3(45) (2026) с. 2525 -2538. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-3(45)-2525-2538

5. Лучанінова О. П. Цифрова педагогіка як ціннісний аспект цифрової трансформації університету //Науково-методичні засади інформаційно-аналітичного супроводу цифрової трансформації суспільства: реалії й майбутнє освіти, педагогіки і психології: збірник матеріалів; [ред. кол.: М. Л. Ростока (голова, упоряд.); Я. В. Пилипчук, Т. С. Бондаренко, Т. В. Симоненко, Т. І. Годецька, Ю. А. Кравченко, О. В. Углова]. Вінниця: ТВОРИ, 2024. 92 с. DOI: https://doi.org/10.33407/lib.NAES.741308. https://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2024/07/VNIASO_ZbRT_2024.pdf

6. Психолого-педагогічний супровід виховання і розвитку дітей дошкільного віку з родин учасників АТО і внутрішньо переміщених осіб: концепція, методика, технології : навчально-методичний посібник / І. О. Луценко, А. М. Богуш, Л. О. Калмикова, В. У. Кузьменко, С. І. Поворознюк; за наук. редакцією І. О. Луценко. Київ: Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018. 211 с.

7. Рибалка В. Методологічні проблеми наукової психології: монографія. Київ: ІПООД НАПН України. 2017. 144 с.

8. Тормахова А. М. Цифрові технології як основа формування DIGITAL ANTHROPOLOGY //Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. Випуск 47/2023 с.45-50 https://zbirnyky.rshu.edu.ua/index.php/ucpmk/article/view/721/741

9. Цифрова гігієна дітей дошкільного віку: навч. посіб. / Листопад О. А., Мардарова І. К., Гуданич Н. М., Листопад Н. Л. Одеса: Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2026. 262 с. http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/24766/1/Children%27s%20digital%20hygiene.pdf

References:

1. Babiuk T. Y., Pukas I. L., Kanosa N. H. & Halamanzhuk L. L. (2024) *Tsyfrovi tekhnolohii v doshkilnii osviti: navchalno-metodychnyi posibnyk [Digital Technologies in Preschool Education]*

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

[Elektronnyi resurs]. Kamianets-Podilskyi: Vydavets Kovalchuk O. V. http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/bitstream/handle/123456789/8215/Tsyfrovi-tekhnolohii-v-doshkilnii-osviti.pdf [in Ukrainian].

2. Bekh I. D. (*2003) Vykhovannia osobystosti: U 2 kn. Kn.2: Osobystisno oriientovanyi pidkhid:naukovo-praktychni zasady[Personality Development: Vol. 2. Vol. 2: A Personality-Oriented Approach: Scientific and Practical Principles]: Navch.-metod.posibnyk. K.: Lybi,. 344 s.* [in Ukrainian].

3. Zhurba K. O., Kanishevska L. V., Malynoshevskyi R. V., Kharchenko N. V., & Fedorenko S. V. (2022). *Vykhovannia ditei ta molodi u tsyfrovomu prostori [Educating Children and Youth in the Digital Space]:* posibnyk Kyiv. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/9507/1/Голуб%20 [in Ukrainian].

4. Lutsenko I. O. (2026) Movlenievyi zhanr yak instrument komunikatyvnoho suprovodu zastosuvannia tsyfrovykh tekhnolohii v ZDO. [*The role of language as a means of communication in the use of digital technologies in early childhood education]. Visnyk nauky ta osvity – Journal of Science and Education* Kyiv. vypusk 3(45) c. 2525-2538. https://perspectives.pp.ua/index.php/vno/article/view/40090/40105 [in Ukrainian].

5. Luchaninova O. P. (2024) Tsyfrova pedahohika yak tsinnisnyi aspekt tsyfrovoi transformatsii universytetu [*Digital pedagogy as a key aspect of a university's digital transformation] //Naukovo-metodychni zasady informatsiino-analitychnoho suprovodu tsyfrovoi transformatsii suspilstva: realii y maibutnie osvity, pedahohiky i psykholohii – Scientific and Methodological Principles of Information and Analytical Support for the Digital Transformation of Society: Current Realities and the Future of Education, Pedagogy, and Psychology* : zbirnyk materialiv; [red. kol.: M. L. Rostoka (holova, uporiad.); Ya. V. Pylypchuk, T. S. Bondarenko, T. V. Symonenko, T. I. Hodetska, Yu. A. Kravchenko, O. V. Uhlova]. Vinnytsia: TVOR. 92 s. DOI: https://doi.org/10.33407/lib.NAES.741308. https://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2024/07/VNIASO_ZbRT_2024.pdf [in Ukrainian].

6. Lutsenko I. O., Bohush A. M., Kalmykova L. O., Kuzmenko V. U., I. O. Lutsenko, A. M. Bohush, L. O. Kalmykova, V. U. Kuzmenko, I. O. Lutsenko, A. M. Bohush, L. O. Kalmykova, V. U. Kuzmenko, S. & I. Povorozniuk (2018). *Psykholoho-pedahohichnyi suprovid vykhovannia i rozvytku ditei doshkilnoho viku z rodyn uchasnykiv ATO i vnutrishno peremishchenykh osib: kontseptsiia, metodyka, tekhnolohii [Psychological and pedagogical support for the upbringing and development of preschool-age children from families of ATO participants and internally displaced persons: concept, methodology, technologies]:* navchalno-metodychnyi posibnyk /; za nauk. redaktsiieiu I. O. Lutsenko. Kyiv: Vydavnytstvo NPU imeni M. P. Drahomanova. 211 s. [in Ukrainian].

7. Rybalka V. (2017) *Metodolohichni problemy naukovoi psykholohii [Methodological Problems in Scientific Psychology]*: monohrafiia. Kyiv: IPOOD NAPN Ukrainy. 144 s. [in Ukrainian].

8**.** Tormakhova A. M. (2023) Tsyfrovi tekhnolohii yak osnova formuvannia DIGITAL ANTHROPOLOGY [*Digital Technologies as the Foundation for the Development of Digital Anthropology] //Ukrainska kultura: mynule, suchasne, shliakhy rozvytku – Ukrainian Culture: Past, Present, and Paths of Development. Vypusk* 47 s.45-50 https://zbirnyky.rshu.edu.ua/index.php/ucpmk/article/view/721/741

[in Ukrainian].

9. Lystopad O. A., Mardarova I. K., Hudanych N. M., & Lystopad N. L. (2026).*Tsyfrova hihiiena ditei doshkilnoho viku [Digital Hygiene for Preschool-Aged Children]*: navch. posib. /. Odesa: Vydavets Bukaiev Vadym Viktorovych, 262 s http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/24766/1/Children%27s%20digital%20hygiene.pdf [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 08.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 37.015.311"2000/202"

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1183-1197

Максимчук Андрій Олегович аспірант кафедри педагогіки та менеджменту освіти, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський, https://orcid.org/0009-0003-3442-6464

ІДЕЇ РОЗУМОВОГО ВИХОВАННЯ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ПЕДАГОГІЦІ ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

Анотація. В статті здійснено теоретичний аналіз ідей розумового виховання у вітчизняній педагогіці початку XXI століття в умовах трансформації освітнього простору та зміни освітніх парадигм. Розкрито сутність розумового виховання як цілеспрямованого, системного процесу розвитку інтелектуальної сфери особистості, формування її пізнавальних здібностей, критичного мислення, рефлексії та здатності до самостійного пізнання. Обґрунтовано, що в сучасних умовах розумове виховання виходить за межі традиційного засвоєння знань і набуває характеру інтегративного процесу, який поєднує когнітивний, ціннісний і діяльнісний компоненти розвитку особистості. Проаналізовано наукові підходи до організації освітнього процесу, спрямованого на інтелектуальний розвиток здобувачів освіти, зокрема особистісно орієнтований, компетентнісний та діяльнісний, що забезпечують формування суб'єктності учня та його здатності до саморозвитку. Висвітлено роль інноваційних освітніх технологій, цифрового освітнього середовища та інтерактивних методів навчання як ефективних засобів стимулювання пізнавальної активності, розвитку творчого та критичного мислення.

Доведено, що ефективність розумового виховання значною мірою залежить від створення освітнього середовища, яке забезпечує індивідуалізацію навчання, педагогічну підтримку та розвиток інтелектуального потенціалу особистості. Акцентовано на необхідності інтеграції традиційних педагогічних ідей із сучасними інноваційними підходами задля формування компетентної, творчої та соціально відповідальної особистості, здатної до ефективної діяльності в умовах динамічних змін.

Ключові слова: розумове виховання, освітній процес, розвиток мислення, когнітивний розвиток, інтелектуальні здібності, навчальна діяльність, інноваційні підходи, особистісно орієнтоване навчання, освітні технології.

Maksymchuk Andrii Olegovych postgraduate student at the Department of Pedagogy and Education Management, Ivan Ohienko Kamianets-Podilskyi National University, Kamianets-Podilskyi, https://orcid.org/0009-0003-3442-6464

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

IDEAS OF CHARACTER EDUCATION IN UKRAINIAN PEDAGOGY AT THE BEGINNING OF THE 21ST CENTURY: THEORETICAL FOUNDATIONS AND DEVELOPMENT TRENDS

Abstract. This article presents a theoretical analysis of the concepts of intellectual education in Ukrainian pedagogy at the beginning of the 21st century, in the context of the transformation of the educational landscape and shifting educational paradigms. It reveals the essence of intellectual education as a purposeful, systematic process of developing the intellectual sphere of the individual, shaping their cognitive abilities, critical thinking, reflection, and capacity for independent learning. It is argued that in contemporary conditions, intellectual education goes beyond the traditional acquisition of knowledge and takes on the character of an integrative process that combines the cognitive, value-based, and activity-based components of personality development. Scientific approaches to organizing the educational process aimed at the intellectual development of learners are analyzed, in particular the person-centered, competency-based, and activity-based approaches, which ensure the formation of the student's subjectivity and their capacity for self-development. The role of innovative educational technologies, the digital educational environment, and interactive teaching methods as effective means of stimulating cognitive activity and the development of creative and critical thinking is highlighted. It has been proven that the effectiveness of intellectual development depends to a large extent on the creation of an educational environment that ensures individualized learning, pedagogical support, and the development of an individual's intellectual potential. Emphasis is placed on the need to integrate traditional pedagogical ideas with modern innovative approaches in order to foster competent, creative, and socially responsible individuals capable of effective performance in conditions of dynamic change.

Keywords: intellectual education, educational process, cognitive development, intellectual abilities, learning activities, innovative approaches, student-centered learning, educational technologies.

Постановка проблеми. У сучасних умовах особливої значущості набуває проблема розумового виховання як основи формування інтелектуального потенціалу особистості, здатної до самостійного мислення, критичного аналізу інформації та прийняття обґрунтованих рішень. Початок XXI століття характеризується переходом від знаннєво-орієнтованої моделі освіти до компетентнісної, що передбачає розвиток пізнавальної активності, творчого мислення та здатності до безперервного навчання. У цьому контексті ідеї розумового виховання набувають нового змісту, оскільки спрямовані не лише на засвоєння знань, а й на формування культури мислення, інтелектуальної самостійності та рефлексивності особистості. Водночас актуальність проблеми посилюється сучасними соціальними викликами, зокрема умовами нестабільності, інформаційного перевантаження та необхідністю адаптації до швидкозмінного світу.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Це зумовлює потребу в осмисленні теоретичних засад розумового виховання, які були сформовані у вітчизняній педагогіці на початку XXI століття, а також у визначенні основних тенденцій їх подальшого розвитку. «Компетентні й кваліфіковані, відповідальні й свідомі, креативні й конкурентоспроможні, конструктивні й консенсусні громадяни – ось головний секрет досягнення Україною міжнародного визнання, конкурентоспроможності, сталого економічного розвитку» [1, с.12]. І. Зязюн зауважував, що «в основу освітньої системи має бути покладена генеральна ідея, яка врівноважуватиме конфліктні ситуації в ній самій і в суспільстві в цілому» [2, с.22]. На думку сучасних дослідників Н. Батечко та М. Михайліченко, «в педагогіці бракує метасистемних теорій, системи взаємоузгоджених понять і категорій, а, натомість, домінують емпіричні висновки» [3 с.30]. Таким чином, дослідження ідей розумового виховання у вітчизняній педагогіці початку XXI століття є важливим як у теоретичному, так і в практичному аспектах, оскільки сприяє поглибленню наукових уявлень про закономірності інтелектуального розвитку та вдосконаленню освітньої практики в умовах сучасних трансформацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. «Інтенсивний розвій усіх сфер життєдіяльності – економіки, політики, комунікацій тощо – можливий лише за дедалі більшого розвитку особистості. Насамперед, це опанування способами і навичками здобування знань в інформаційному суспільстві, засвоєння звички безперервно навчатися впродовж життя, творче ставлення до виконання будь-яких завдань, віднаходження інноваційних шляхів їх розв'язання. У цих умовах загострюється проблема формування творчої особистості, яка не втрачала б набутий нею потенціал, а навпаки, могла б, пристосовуючись до зовнішніх умов соціуму та зберігаючи основоположні гуманістичні цінності, бути продуктивною у творенні власного життя» [4, с.31]. При дослідженні проблеми розумового виховання важливим для нас виступає розуміння педагогічної технології як «послідовного і безперервного руху взаємопов'язаних між собою компонентів, етапів, станів педагогічного процесу і дій його учасників» [5, с.47].

У сучасних умовах інформатизації суспільства та цифровізації освітнього простору проблема розумового виховання набуває нових змістових характеристик і форм реалізації. Освітня наука стикається з необхідністю розробки теоретико-методичних підходів, спрямованих на забезпечення розвитку інтелектуальних здібностей здобувачів освіти на різних етапах навчання. До ключових завдань у цьому контексті належать [6, с.3]: наукове обґрунтування та методичне забезпечення моделей інформаційно-освітнього середовища, які стимулюють пізнавальну активність і сприяють розвитку мислення; розроблення та впровадження цифрового освітнього контенту, що забезпечує доступ до якісних ресурсів і підтримує формування інтелектуальних умінь та критичного мислення; педагогічне проєктування та психологічний супровід адаптивних цифрових дидактичних систем з урахуванням вікових особливостей, індивідуальних інтересів і рівня інтелектуального розвитку здобувачів освіти;

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

формування інформаційно-цифрової компетентності педагогічних працівників як умови ефективної організації процесу розумового виховання в цифровому освітньому середовищі; удосконалення методичних підходів до організації виховного процесу у віртуальному середовищі, розвиток медіа-освіти та забезпечення інформаційної безпеки здобувачів освіти.

Формування компетентнісної особистості є одним із ключових завдань сучасного розумового виховання, оскільки воно орієнтоване не лише на засвоєння знань, а й на розвиток здатності ефективно застосовувати їх у різних життєвих ситуаціях. У цьому контексті розумове виховання виступає як цілеспрямований процес розвитку інтелектуальних умінь, критичного мислення, рефлексії та здатності до самостійного пізнання. Компетентнісна особистість характеризується вмінням аналізувати інформацію, приймати обґрунтовані рішення, адаптуватися до змін та здійснювати продуктивну діяльність у складних і невизначених умовах. У межах розумового виховання це передбачає створення таких освітніх умов, які стимулюють пізнавальну активність, формують здатність до навчання впродовж життя та сприяють розвитку індивідуального мислення. Отже, орієнтація на формування компетентнісної особистості визначає нові підходи до організації розумового виховання, підвищує його значущість у сучасному освітньому просторі. Компетентність пояснюють як «інтелектуально і особистісно обумовлений життєвий досвід соціально-професійної життєдіяльності людини, який ґрунтується на знаннях, уміннях, цінностях і нахилах, набутих в процесі навчання» [7, с.51], як використання не лише «актуальних ресурсів особистості, а й розвиток та реалізація її потенційних ресурсів, що в кінцевому випадку забезпечить успішне набуття професійних компетентностей майбутніх фахівців» [8, с.8].

Важливе значення для розуміння природи компетентності має позиція І. Кучинської, яка розглядає професійну культуру як діалектичну інтегровану єдність педагогічних цінностей. Розвиток ключових компетентностей фахівця неможливий без значного інтелектуального розвитку, що включає критичне мислення та рефлексію. «Ефективне використання здібностей людини в інформаційному суспільстві не можливе без швидкої та гнучкої реакції на динаміку змін ситуацій і середовища, прийняття різноманіття у роботі, спрямованості на використання інновацій. Компетентний фахівець має бути готовим успішно працювати в умовах відсутності готових алгоритмів, проявляючи творчість у нестандартних ситуаціях. Цілком очевидним, є те, що компетентність фахівця, …є складною інтегрованою характеристикою особистості, що зумовлює його здатність до реалізації власного потенціалу (особистісних якостей, знань, умінь, досвіду) для успішної діяльності в професійній і соціальній сферах, усвідомлюючи соціально-громадянську значимість та особистісну відповідальність за результати освітньої діяльності, необхідність її удосконалення, прагнення до інноваційності в умовах динамічності світу, а інколи і його змін [9, с.74-75]. Це прямо пов’язує професійну культуру з високим рівнем розумового розвитку, а

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

саме: з абстрактним мисленням; рефлексією власної діяльності; здатністю до самонавчання («цілеспрямованого саморозвитку») [9].

І. Леонтьєва виокремила наступні періоди реформування освіти в Україні: 2003-2009 рр., 2010-2015рр. та 2016-2021 рр.[1, с.14]. На її думку, для періоду (2003-2009) «характерними були крах старої традиційної моделі освіти, наростання «освітньої катастрофи» посилене тим, що рішення на всіх рівнях управлінської ієрархії в освіті приймалися або авторитарно, або кулуарно, звільнення розуму освітян від ілюзорного сподівання, що школа та освіта зможуть зберегти свій status quo, нарешті усвідомлення, що динамічні зміни стали нормою у всіх сферах життя, а виклики, породжені новою «епохою змін», потребують негайного вирішення» [1, с.14].

Період (2010-2015) «характеризувався визнанням освіти ключовим фактором суспільного прогресу, успішного розвитку, нації, держави, кожної людини, розумінням, що освітня місія реалізується не автоматично, а за деяких умов, позиціонуванням України як незалежної суверенної, демократичної соціальної держави. …Усе це сукупно зобов'язувало широку науково-педагогічну громаду розглядати освіту у двох аспектах: з огляду на загальнонаціональний вимір та у зв'язку з її орієнтацією на окрему особистість, її потреби та інтереси, задатки та таланти» [1, с.14].

Мета статті – дослідження ідей розумового виховання у вітчизняній педагогіці початку XXI століття, обґрунтування їхніх теоретичних засад та визначення основних тенденцій їх трансформації в умовах сучасного освітнього простору.

Виклад основного матеріалу. У вітчизняній педагогічній думці початку XXI століття проблема розумового виховання розглядається в контексті модернізації освіти та переходу до компетентнісної парадигми. Значний внесок у її розробку зробили В. Кремень [10], який обґрунтував людиноцентричний підхід до освіти, І. Бех [11], [12], [13], що розвинув ідеї особистісно орієнтованого виховання, а також О. Савченко, яка досліджувала розвиток пізнавальної самостійності учнів [14] та ін. Зокрема, В. Кремень досліджував важливі в педагогічній думці аспекти, а саме: розвиток освіти в умовах глобалізації, інтелектуальний розвиток особистості, компетентнісний підхід. На початку XXI століття він обґрунтував сучасні засади філософії освіти, котру розглядає як «новий теоретичний дискурс у вітчизняній педагогіці та суспільній науці в цілому» [15, с.439]. Праця В. Кременя «Освіта і наука України: шляхи модернізації (факти, роздуми, перспективи)» розкриває стан та стратегічні напрями реформування освітньо-наукової галузі України на початку XXI століття, наголошує на необхідності переходу до інноваційної моделі розвитку [16]. У праці «Філософія людиноцентризму в освітньому просторі» В. Кремень обґрунтовує зміну освітньої парадигми від знаннєвої до особистісно орієнтованої [15]. «Освіта має набути інноваційного характеру, а її вихованці – здатності до інноваційного типу життя і життєдіяльності» [15, с.13]. Основна ідея – людина

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

є найвищою цінністю, а метою освіти є розвиток її творчого потенціалу, індивідуальності та здатності до самореалізації. Праця базується на принципах філософії освіти XXI століття та розвиває ідею, що формування творчої особистості є головним завданням сучасної держави.

В. Кремінь наголошує, що розумове виховання є основою для формування здатності особистості до безперервного навчання (life-long learning) в умовах сучасного інформаційного суспільства. Щоб сформувати особистість «центр має бути там, де знаходиться кожний учень і де відбуваються процеси його навчання і виховання. Ці процеси мають будуватися на увазі й повазі до кожної дитини, на розвитку її природжених здібностей, на заміні авторитарної педагогіки педагогікою толерантності» [16 с. 39]. У межах філософії людиноцентризму наголошується увага на розвитку особистості, береться до уваги тенденція цивілізаційного розвитку в парадигмі постійної змінюваності. В умовах неперервної модернізації технологій та динамічної зміни політичного балансу в світі освітній процес має бути спрямований на розвиток суб'єктності людини, що передусім передбачає виховання «здатності до самостійної й усвідомленої дії» [17, с. 17]. У системі сучасної освіти «необхідно виховувати не сліпо слухняну людину, а особистість, яка діяла б свідомо і самостійно на основі отриманих знань і власного аналізу ситуації» [16, с. 37].

В. Кремень акцентує увагу на тому, що «творчість, інновації, креативна діяльність виступають як невід'ємні характеристики творчої особистості, формування якої є нині стратегічною метою освіти. Творча особистість не просто повторює те, що було зроблено до неї, не просто адаптується до вже зробленого. Вона в самому своєму бутті нерозривно пов'язана з інноваційною діяльністю. Неперервна освіта («вчитися, вчитися, вчитися») означає таке оволодіння знаннями, яке має потім допомагати створенню нового» [18, с.500]. «Без розвитку творчої людини стає проблематичним подальший поступ суспільства. Тому первісною проблемою стають формування і розвиток самої здатності мислити інноваційно, творчо, самостійно» [19, с.3]. На шляху розвитку особистості завдання висуваються перед освітою, яка не лише «олюднює знання», надаючи особистості певні знання про суспільство і закономірності його розвитку, але й озброює її способами дії. Тому основне завдання освітнього процесу заключається в тому, що «сфера освіти – це сфера формування творчих здібностей людини, це перенесення центру діяльності на людину – її творчість, розум, уяву, волю» [20, с.15]. В. Кремень наголошує: «мисленнєвий потенціал не стільки повідомляє нові думки, скільки змінює свідомість людини, відкриває багатовимірний континуум, у якому містяться нові духовні виміри. Мислення розширює простір можливостей людини» [19, с.562]. На основі вищесказаного формулюються педагогічно-освітні завдання «людиноцентрично спрямованої освіти – орієнтувати навчальний процес так, щоб викликати процес мисленнєвого очищення, розумового осяяння» здобувача освіти [15, с.39]. Таким чином, в процесі розумового виховання потрібно навчити учня адекватно

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

сприймати оточуючий світ в усій його різноманітності, розвивати вміння орієнтуватися в ньому, своєчасно здійснювати правильний вибір, опираючись на власні знання, вміння, навички, формувати вміння критично мислити.

І. Беху належать ідеї особистісно орієнтованого виховання: розвиток мислення через цінності, суб'єктність особистості, інтеграція інтелектуального і морального [11], [12], [13]. Він акцентує увагу на пріоритетності педагогіки розвитку, яка інтегрує фундаментальні ідеї діяльнісного та особистісно орієнтованого підходів для досягнення вищого рівня компетентності фахівця. Зв'язок між діяльнісним підходом та розумовим вихованням простежується через наступні положення [21]: кінцева мета розумового виховання полягає не в поінформованості суб'єкта, а в його здатності до самостійного оперування знаннями. Це перетворює того, хто навчається, на активного суб'єкта учіння, здатного усвідомлено керувати власними когнітивними стратегіями; пріоритетність досвідченості над обізнаністю. У контексті розумового виховання це означає, що розвиток мислення учня має відбуватися через розв'язання реальних професійних завдань, де знання інтегруються в особистий досвід, стаючи основою для «суб'єкта розвиненої суспільної практики». Саме на досвідченості, а не на обізнаності, поінформованості суб'єкта в певній галузі, як зауважує І. Бех, і треба робити змістовний наголос; завдяки асиміляції особистісно орієнтованого підходу компетентнісним, розумове виховання інтегрується з морально-ціннісним розвитком. Розумові операції (аналіз, синтез, оцінка) починають детермінуватися не зовнішніми вимогами, а внутрішніми професійними установками та відповідальністю. Таким чином, розумове виховання згідно думки І. Беха – це не автономний процес накопичення знань, а стратегічний напрям педагогіки розвитку, де інтелектуальні здібності фахівця стають основою його компетентності вищого рівня. Це забезпечує можливість не просто «знати», а «бути досвідченим» і діяти як цілісна особистість у складних соціальних умовах [21].

О. Савченко, дослідниця проблеми навчання і розвитку мислення, на початку XXI століття розвивала ідеї, що розкривають пізнавальну самостійність, розвиток інтелекту здобувачів освіти, діяльнісний підхід [14].

Важливе значення для нас мають праці Н. Бібік, що розкривають суть компетентнісного підходу. Вона дослідила ідеї формування ключових компетентностей та розвитку мислення через навчання. «Компетентність стосовно структури змісту освіти, що побудована в сучасних стандартах за галузевим принципом і в програмах, виводить універсальний метарівень, що в інтегрованому вигляді представляє освітні результати» [22, с.46].

О. Пометун та Л. Пироженко обґрунтували роль інтерактивних технологій у розвитку критичного мислення учнів. О. Пометун висвітлював ідеї розвитку критичного мислення [23]. Для забезпечення ефективної комунікації, як наголошує науковець, педагогу слід віддавати перевагу відкритим запитанням, що стимулюють розгорнуті відповіді, уникати при цьому закритих запитань, на

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

які можна дати коротку відповідь («так» або «ні»), важливо проявляти увагу до всіх здобувачів освіти, ні в якому не дозволяти будь-кому проявляти зверхність над іншими в процесі дискусії; обґрунтовувати вибір конкретних методів навчання та надавати чіткі інструкції щодо алгоритму дій, що дозволяє мінімізувати когнітивний дисонанс [23], [24]. Важливо в процесі розумового виховання дотримуватися принципів: активності (залучати кожного учасника до інтенсивної комунікації та спільного розв'язання поставлених завдань), зворотнього зв'язку (стимулювати відкритий обмін думками, де кожен аргумент або сумнів стає важливим об'єктом для обговорення), експерименту (заохочувати відхід від шаблонів і підтримувати сміливість у пошуку альтернативних шляхів виконання завдань), довіри (змінити рольову модель «авторитарний викладач – пасивний слухач» на атмосферу взаємної поваги та партнерства), рівноправності поглядів (не нав'язувати власну позицію, а висловлювати власну думку нарівні з іншими учасниками освітнього процесу на засадах паритетності [23], [24]. «Формулювання результатів вчителем під час проектування уроку є обов'язковою і важливою процедурою» [25, с.87]. О. Пометун серед ознак інтерактивної психолого-педагогічної взаємодії виділяє мисленнєву діяльність, смислотворчість, свободу вибору та ін. [23, с.39]. Мисленнєва діяльність полягає в організації інтенсивної розумової діяльності. У інтерактивному навчанні педагог має організувати самостійну пізнавальну діяльність учнів.

Смислотворчість виступає як процес усвідомленого творіння здобувачами освіти і педагогом нових для себе значень, змісту предметів і явищ оточуючої дійсності в межах вивчаємої теми. Результат смислотворчості – новий зміст педагогічного процесу. Свобода вибору учасників освітнього процесу полягає в свідомому регулюванні та активізації власної поведінки та педагогічної взаємодії, що сприятливо впливає на розвиток і саморозвиток [23, с.40].

Внутрішній аспект активної освітньої діяльності учнів полягає в тому, що вона визначається такими компонентами, як «інтерес до навчання, ініціативність у навчальній роботі, пізнавальна самостійність, напруження фізичних і розумових сил для розв'язання поставленої пізнавальної задачі. Зовнішній аспект активної навчальної діяльності учнів полягає в тому, що до цієї діяльності необхідно залучити всіх здобувачів. Це означає, що організувати роботу на уроці слід так, щоб усім було цікаво і зрозуміло» [26, с.56].

Педагогічна спадщина І. Зязюна «пронизана ідеями компетентнісного підходу в освіті» [27, с.46]. Він розкриває суть педагогічної діяльності не як передачу знань, а як гуманістично спрямований процес впливу на особистість [2]. Наукові знання є необхідною умовою розуміння природного та техногенного світу, а підвищення якості освіти, зокрема природничо-математичної підготовки, є важливим завданням сучасного суспільства. [28], [29].

Психологічні основи розумового розвитку особистості розкрито у працях С. Максименка. У праці «Генеза здійснення особистості» [30] проблема ідей розумового виховання у педагогічній думці початку XXI століття розкривається

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

як багатовимірний і динамічний процес, що поєднує класичні підходи з інноваційними освітніми стратегіями. Автор зауважує, що розумове виховання в сучасних умовах виходить за межі традиційного накопичення знань і спрямовується на розвиток критичного мислення, рефлексії, здатності до самостійного пізнання та особистісного саморозвитку. Як зауважує С. Максименко, зустріч особистісної «дії з об'єктом породжує не лише задоволення цієї «ділянки» нужди, вона породжує пізнання. Так з'являється пізнавальна потреба, що розвивається далі в інтелект, утворюючи, в кінцевому рахунку, цілісну когнітивну сферу особистості» [30, с.12].

Теоретичні засади розумового виховання у вітчизняній педагогіці початку XXI століття акцентують увагу на ключовій ідеї сучасної педагогіки – суб'єктності учня, його здатності до саморозвитку та визначальній ролі педагогічних умов у формуванні інтелектуальної культури особистості. «Розвиток дитини в учбовій діяльності є процесом двостороннім. Так, способи розв'язання учбових завдань привласнюються як засоби і тим самим, безумовно, розвивають. Але цілком очевидними є, принаймні, два факти: по-перше, вони (ці засоби), ставши структурною частиною свідомості, впливають на подальше навчання дитини; по-друге, ми маємо справу з тим, що дитина завжди здатна привласнити засіб. Усе залежить тільки від того, як їй допомогти в цьому. Наголошуємо: немає такого моменту, такої точки в онтогенезі, коли здорова дитина не могла б привласнити засіб (звичайно, необхідне урахування вікових особливостей). Отже, у неї завжди вже є якийсь набір інших засобів (зона актуального розвитку). Власне, двосторонній характер розвитку полягає саме в тому, що не учбова діяльність розвиває щось у дитині, а вона сама, за допомогою цієї діяльності, розвиває себе. Це і є саморозвиток» [30, с.21]. Дане положення узгоджується з провідними тенденціями вітчизняної педагогіки початку XXI століття, зокрема з переходом від знаннєвої до особистісно орієнтованої та компетентнісної парадигми освіти. Розумове виховання розглядається не як передача готових знань, а як створення умов для розвитку здатності особистості самостійно мислити, пізнавати та вдосконалювати власну інтелектуальну діяльність. Особливої уваги заслуговує ідея про те, що ефективність розвитку залежить не лише від змісту навчання, а й від способів педагогічної підтримки. Це співвідноситься з сучасними підходами до організації освітнього процесу, де важливу роль відіграють педагогічне проєктування, індивідуалізація навчання та врахування зони актуального розвитку учня.

«Центральною ланкою розвитку інтересів є засвоєння учнями спеціальної системи учбових завдань, розв'язок яких забезпечує, однак, не стільки розширення наявного пізнавального досвіду суб'єкта, скільки створення умов, що породжують у нього ініціативу в самостійному пошуку нової для нього інформації» [30, с.19]. Таким чином, педагог виступає не транслятором знань, а фасилітатором інтелектуального розвитку. Крім того, положення про постійну здатність дитини до привласнення нових способів діяльності підкреслює

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

безперервність розумового розвитку, його залежність від освітнього середовища, що відповідає тенденціям розвитку освіти, орієнтованим на навчання впродовж життя, формування здатності до самонавчання.

Особливої уваги в розумовому вихованні С. Максименко надавав питанню творчості, акцентуючи увагу на інтелектуальній активності особистості: «опосередковування є актом створення засобу. Звідси з'являється необхідність вивчення креативності особистості. Виникає проблема вивчення творчості: створити засіб можна лише володіючи відповідною інтелектуальною активністю, високим рівнем розвитку уяви, але, з іншого боку, якщо дитина у будь-який момент онтогенезу готова до цього» [30, с.23]. «Розвиток креативності дітей і дорослих залишається глобальною проблемою сучасної світової освіти» [30, с.31]. Таким чином, науковець комплексно розкриває проблему ідей розумового виховання, показуючи її трансформацію під впливом сучасних соціокультурних та освітніх змін, доводить, що розумове виховання сьогодні виступає не лише як педагогічна категорія, а як стратегічний чинник розвитку особистості в умовах інформаційного суспільства.

Висновки. У результаті теоретичного аналізу встановлено, що ідеї розумового виховання у вітчизняній педагогіці початку XXI століття зазнали суттєвої трансформації під впливом соціокультурних змін, інформатизації суспільства та переходу до компетентнісної парадигми освіти. Розумове виховання перестає розглядатися виключно як процес засвоєння знань і постає як цілісна система розвитку інтелектуальної культури особистості, її здатності до самостійного мислення, рефлексії, творчості та безперервного саморозвитку.

Провідними теоретичними засадами розумового виховання виступають людиноцентричний, особистісно орієнтований, діяльнісний та компетентнісний підходи, які забезпечують переорієнтацію освітнього процесу з передачі знань на формування суб'єктності здобувача освіти. У працях сучасних українських учених обґрунтовано єдність інтелектуального, ціннісного та особистісного розвитку, що визначає інтегративний характер розумового виховання.

Ключовими тенденціями розвитку ідей розумового виховання є: посилення ролі саморозвитку та самонавчання особистості; інтеграція когнітивного і морально-ціннісного компонентів; орієнтація на розвиток критичного та творчого мислення; використання інноваційних та цифрових освітніх технологій; індивідуалізація та педагогічна підтримка інтелектуального розвитку. Ефективність розумового виховання значною мірою залежить від організації освітнього середовища, яке має стимулювати пізнавальну активність, забезпечувати умови для інтелектуальної самореалізації та враховувати індивідуальні особливості здобувачів освіти. У цьому контексті педагог постає як фасилітатор і організатор мисленнєвої діяльності, а не лише транслятор знань.

Таким чином, розумове виховання у сучасній вітчизняній педагогіці виступає стратегічним чинником формування компетентної, творчої та відповідальної особистості, здатної до ефективної діяльності в умовах динамічних

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

змін. **Перспективи подальших досліджень** вбачаємо у розробленні практичних моделей реалізації ідей розумового виховання в цифровому освітньому середовищі та їх емпіричній перевірці.

Література:

1. Леонтьєва І. Реформування освіти в україні: еволюція наукових поглядів (2001-2021). *Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. Вип. 36 (2), 2022. С.12–17. DOI: https://doi.org/10.28925/2311–2409.2021.361

2. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії як генеральна ідея неперервної освіти. *Порівняльна професійна педагогіка*. 2006. Вип. 1. С. 15–26.

3. Батечко Н., Михайліченко М. Еволюція освітніх парадигм у сучасному науковому дискурсі. *Освітологія*. 2020. №9. С. 29-37. DOI: https://doi.org/10.28925/2226-3012.2020.9.4

4. Ткаченко Лідія. Григорій Сковорода і Василь Кремень: цінність філософських концепцій розвитку особистості. П*едагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи*. Серія «Філософські науки». С.26-36. DOI: https://doi.org/10.32405/2413-4139-2020-2(29)-26-36

5. Панчук Н.П. Педагогічні технології навчання у особистісному та професійному розвитку студентів у закладах вищої освіти. *Педагогічне проєктування в сучасній освіті: дидактичний і виховний аспект :* кол. моногр. / за заг ред. Пушкарьової Т.О. Київ : ТОВ НВП «Росток А. В.Т.», 2021. С.47-68. URL: https://reicst.com.ua/asp/monographs

6. Кремень В.Г., Биков В.Ю., Ляшенко О.І., Литвинова С.Г., Луговий В. І., Мальований Ю. І., Пінчук О. П., Топузов О. М. Науково-методичне забезпечення цифровізації освіти україни: стан, проблеми, перспективи: наукова доповідь загальним зборам НАПН України «Науково-методичне забезпечення цифровізації освіти України: стан, проблеми, перспективи», 18-19 листопада 2022 р. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. Вип. 4 (2), 2022. С. 1-49. DOI: https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4223

7. Панчук Н. П., Панчук О. П. Розвиток педагогічних компетентностей у майбутніх фахівців в умовах реформування освіти. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.* Серія педагогічна / [редкол. П.С. Атаманчук (голова, наук. ред.) та ін.]. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2014. Вип. 20: *Управління якістю підготовки майбутнього вчителя фізико-технологічного профілю*. С.50-53.

8. Панчук Н., Панчук С. Вплив компетентнісного підходу на формування особистості майбутнього філолога-полоніста в освітньому процесі закладу вищої освіти. *Психологічний часопис* / за ред. С.Д. Максименка. Т. 9. Вип. 7. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка Національної академії педагогічних наук України, 2023. С.7-14. DOI: https://doi.org /10.31108/1.2023.9.7.1

9. Кучинська І. О. Професійна культура науково-педагогічного працівника вищої школи: ключові ціннісні орієнтири. *Проблеми дидактики історії*: збірник наукових праць [редкол.: С. Копилов (голова, наук. ред.) та ін.], Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. Випуск 13. 2022. С.71-78.

10. Кремень В. Г. Освіта і наука України: шляхи модернізації (факти, роздуми, перспективи). Київ: Грамота, 2003. 216 с

11. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. Кн. 1 : Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. К. : Либідь, 2003. 280 с.

12. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. Кн. 2 : Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. . К. : Либідь, 2003. 344 с.

13. Бех І. Д.Виховання особистості : підруч. для студ. вищ. навч. закл. К. : Либідь, 2008. 848 с.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

14. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти : підруч. для вищ. навч. закл. Київ : Грамота, 2012. 503 с.

15. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору : монографія. Київ : Педагогічна думка, 2009. 519 с.

16. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти: Стратегія. Реалізація. Результати : монографія. Київ : Грамота, 2005. 447 с.

17. Кремень В. Г. Якісна освіта і нові вимоги часу. *Педагогічна і психологічна науки в Україні* : зб. наук. пр. : у 5 т. Київ, 2007. Т. 1 : Теорія та історія педагогіки. С. 11–24.

18. Кремень В. Г. Філософія національної ідеї: Людина. Освіта. Соціум : монографія. Вид. 2, переробл. Київ : Грамота, 2010. 576 с.

19. Кремень В. Г. Філософія освіти XXI століття : виступ на наук. ювілейній сесії АПН України, присвяч. 10-річчю АПН [України, 19 груд. 2002 р.]. *Вища школа*, 2002. № 6. С. 9–17.

20. Кремень В. Г., Ільїн В. В. Філософія : Логос. Софія. Розум : підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Книга, 2006. 432 с.

21. Бех І. Д. Теоретико-прикладний сенс компетентнісного підходу в педагогіці. *Педагогіка і психологія*. 2010. №2. С.26–31

22. Бібік Н. М., Вашуленко Л. С., Локшина О. І. та ін. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті. Світовий досвід та українські перспективи : бібліотека з освітньої політики* / під заг. ред. О. В. Овчарук. К., 2004. С.47–52.

23. Пометун О. Інтерактивні методики та система навчання. Київ: Шкільний світ, 2007. 112 с.

24. Пометун О. Інтерактивні технології навчання: теорія і практика. Київ: Вид-во А.С.К., 2002. 136 с.

25. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок: інтерактивні технології навчання: наук.- метод. посібник. Київ : А.С.К., 2004. 192 с.

26. Максимчук Н. П. Самопізнання як умова становлення ціннісних орієнтацій майбутнього педагога. *Психологія самосвідомості: минуле, сучасний стан та перспективи дослідження:* зб. наук. праць за матеріалами конференції, присвяченої 100-річчю від дня народження П. П. Чамати. Київ, 1998. С.58-59.

27. Черненко Т. В. Втілення педагогічних ідей Івана Зязюна у концепції реформи «Нова українська школа». *Психолого-педагогічні науки*. 2022. № 4. С.46-54.

28. Зязюн І. А. Нові технології підготовки вчителя в Україні. Педагогічна освіта: європейський вимір. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського*, 2011. Вип.1.32. С.16-22.

29. Зязюн І. А. Технологія педагогічної дії у вимірі педагогічної майстерності. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського*. Серія: Педагогічні науки. 2012. Т. 1. Вип. 36. С.5–11.

30. Максименко С. Д. Генеза здійснення особистості. Київ : ТОВ «КММ», 2006. URL:https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/734643/1/%D0%93%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D0%B7%D0%B0%20%D0%B7%D0%B4%D1%96%D0%B9%D1%81%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%20%28%D1%83%D0%BA%D1%80.%D0%B2%D0%B0%D1%80.%2C%20%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F%2C%20%D0%9C%D0%B0%D0%BA%D1%81%D0%B8%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%A1.%D0%94.%202006%D1%80.%29%20%281%29.pdf

ISSN 2786-4952 Online

References:

1. Leontieva, I. (2022). Reformuvannia osvity v ukraini: evoliutsiia naukovykh pohliadiv (2001-2021) [Educational Reform in Ukraine: The Evolution of Academic Perspectives (2001–2021)]. *Pedahohichna osvita: Teoriia i praktyka. Psykholohiia. Pedahohika*. –. *Educational Psychology: Theory and Practice. Psychology. Pedagogy 36 (2),* 12–17. doi: https://doi.org/10.28925/2311–2409.2021.361 [in Ukrainian].

2. Ziaziun, I. A. (2006*).* Filosofiia pedahohichnoi dii yak heneralna ideia neperervnoi osvity [The Philosophy of Pedagogical Action as the General Idea of Lifelong Learning]. *Porivnialna profesiina pedahohika –. Comparative Professional Pedagogy*, 1, 15–26 [in Ukrainian].

3. Batechko, N. & Mykhailichenko, M. (2020). Evoliutsiia osvitnikh paradyhm u suchasnomu naukovomu dyskursi [The Evolution of Educational Paradigms in Contemporary Academic Discourse]. *Osvitolohiia – Education*, 9, 29-37. Retrieved from:: https://doi.org/10.28925/2226-3012.2020.9.4 [in Ukrainian].

4. Tkachenko, Lidiia. (2022). Hryhorii Skovoroda i Vasyl Kremen: tsinnist filosofskykh kontseptsii rozvytku osobystosti [Hryhorii Skovoroda and Vasyl Kremen: The Significance of Philosophical Concepts of Personality Development]. *Pedahohichni innovatsii: idei, realii, perspektyvy – Educational Innovation: Ideas, Reality, and Prospects* , Seriia «Filosofski nauky», 26-36. doi: https://doi.org/10.32405/2413-4139-2020-2(29)-26-36 [in Ukrainian].

5. Panchuk, N.P. (2021). Pedahohichni tekhnolohii navchannia u osobystisnomu ta profesiinomu rozvytku studentiv u zakladakh vyshchoi osvity [Educational technologies in the personal and professional development of students in higher education institutions]. *Pedahohichne proiektuvannia v suchasnii osviti: dydaktychnyi i vykhovnyi aspekt* / za zah red. Pushkarovoi T.O.(pp. 47-68). Kyiv : TOV NVP «Rostok A. V.T.». Retrieved from:: https://reicst.com.ua/asp/monographs [in Ukrainian].

6. Kremen, V.H., Bykov, V.Yu., Liashenko, O.I., Lytvynova, S.H., Luhovyi, V. I., Malovanyi, et. ol. (2022). Naukovo-metodychne zabezpechennia tsyfrovizatsii osvity ukrainy: stan, problemy, perspektyvy: naukova dopovid zahalnym zboram NAPN Ukrainy «Naukovo-metodychne zabezpechennia tsyfrovizatsii osvity Ukrainy: stan, problemy, perspektyvy», 18-19 lystopada 2022 r. [Scientific and methodological support for the digitization of education in Ukraine: status, problems, prospects: scientific report to the general meeting of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine “Scientific and methodological support for the digitization of education in Ukraine: status, problems, prospects,” November 18-19, 2022.]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy –. Bulletin of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, 4 (2*), 1-49. doi: https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4223 [in Ukrainian].

7. Panchuk, N.P. &Panchuk, O.P. (2014). Rozvytok pedahohichnykh kompetentnostei u maibutnikh fakhivtsiv v umovakh reformuvannia osvity [Development of pedagogical competencies in future specialists in the context of education reform]. P.S. Atamanchuk (Eds.], *Zbirnyk naukovykh prats Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohiienka*. Seriia pedahohichna. Kamianets-Podilskyi : Kamianets-Podilskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Ohiienka. 20. Upravlinnia yakistiu pidhotovky maibutnoho vchytelia fizyko-tekhnolohichnoho profiliu (pp.50-53). [in Ukrainian].

8. Panchuk, N. & Panchuk, S. (2023). Vplyv kompetentnisnoho pidkhodu na formuvannia osobystosti maibutnoho filoloha-polonista v osvitnomu protsesi zakladu vyshchoi osvity [The influence of the competency-based approach on the formation of the personality of future philologists-Polish language specialists in the educational process of higher education institutions]. S.D. Maksymenka (Eds.), *Psykholohichnyi chasopys – 3sychology journal,* (Vols. 9), *7,* (pp.7-14). Kyiv: Instytut psykholohii imeni H.S.Kostiuka Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy. Retrieved from https://doi.org/10.31108/1.2023.9.7.1 [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

9. Kuchynska, I.O. (2022). Profesiina kultura naukovo-pedahohichnoho pratsivnyka vyshchoi shkoly: kliuchovi tsinnisni oriientyry [Professional culture of scientific and pedagogical workers in higher education: key value orientations]. S. Kopylov (Eds.). *Problemy dydaktyky istorii: zbirnyk naukovykh prats – Issues in History Education: A Collection of Scholarly Papers*. *13*. (pp.71-78). Kamianets-Podilskyi: Kamianets-Podilskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Ohiienka. [in Ukrainian].

10. Kremen, V. H. (2003). *Osvita i nauka Ukrainy: shliakhy modernizatsii (fakty, rozdumy, perspektyvy) [Education and Science in Ukraine: Paths to Modernization (Facts, Reflections, Prospects)]*. Kyiv: Hramota [in Ukrainian].

11. Bekh, I. D. (2003). Vykhovannia osobystosti (Vols. 1-2). *Osobystisno oriientovanyi pidkhid: teoretyko-tekhnolohichni zasady [Person-centered approach: theoretical and methodological principles]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

12. Bekh, I. D. (2003). Vykhovannia osobystosti. (Vols. 1-2). *Osobystisno oriientovanyi pidkhid: naukovo-praktychni zasady [Person-centered approach: scientific and practical principles*]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

13. Bekh I. D. (2008). *Vykhovannia osobystosti [Character Development]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

14. Savchenko O. Ya. (2012). *Dydaktyka pochatkovoi osvity [Methods of Elementary Education]*. Kyiv : Hramota [in Ukrainian].

15. Kremen V. H. (2009). *Filosofiia liudynotsentryzmu v stratehiiakh osvitnoho prostoru* [*The Philosophy of Human-Centeredness in Educational Strategies]*. Kyiv : Pedahohichna dumka [in Ukrainian].

16. Kremen V. H. (2005). *Osvita i nauka v Ukraini – innovatsiini aspekty: Stratehiia. Realizatsiia. Rezultaty [Education and Science in Ukraine – Innovative Aspects: Strategy. Implementation. Results]*. Kyiv : Hramota [in Ukrainian].

17. Kremen V. H. (2007). Yakisna osvita i novi vymohy chasu. Pedahohichna i psykholohichna nauky v Ukraini [Modern education and the demands of the times. Educational and Psychological Sciences in Ukraine]. *Teoriia ta istoriia pedahohiky* (Vols. 1), (pp.11-24). Kyiv [in Ukrainian].

18. Kremen V. H. (2010). *Filosofiia natsionalnoi idei: Liudyna. Osvita. Sotsium [The Philosophy of the National Idea: The Individual, Education, Society*]. Kyiv : Hramota [in Ukrainian].

19. Kremen, V. H. (2002). Filosofiia osvity XXI stolittia [The Philosophy of Education in the 21st Century]: vystup na nauk. yuvileinii sesii APN Ukrainy, prysviach. 10-richchiu APN [Ukrainy, 19 hrud. 2002 r.]. *Vyshcha shkola*, 6, 9–17. [in Ukrainian].

20. Kremen, V. H.& Ilin, V. V. (2006). *Filosofiia : Lohos. Sofiia. Rozum [Philosophy: Logos. Sophia. Reason]* Kyiv : Knyha [in Ukrainian].

21. Bekh I. D. (2010). Teoretyko-prykladnyi sens kompetentnisnoho pidkhodu v pedahohitsi [The theoretical and practical significance of the competency-based approach in pedagogy.]. *Pedahohika i psykholohiia*. *2*. 26–31 [in Ukrainian].

22. Bibik, N. M., Vashulenko, L. S., Lokshyna O. I. et. al. (2004). Kompetentnisnyi pidkhid: refleksyvnyi analiz zastosuvannia. Kompetentnisnyi pidkhid u suchasnii osviti. Svitovyi dosvid ta ukrainski perspektyvy : biblioteka z osvitnoi polityky [The Competency-Based Approach: A Reflective Analysis of Its Application. The Competency-Based Approach in Contemporary Education. Global Experience and Ukrainian Perspectives: A Library of Educational Policy]. O. V. Ovcharuk (Eds.), (pp.47–52), Kyiv [in Ukrainian].

23. Pometun, O. (2007). *Interaktyvni metodyky ta systema navchannia [Interactive teaching methods and systems]*. Kyiv: Shkilnyi svit [in Ukrainian].

24. Pometun O. (2002). *Interaktyvni tekhnolohii navchannia: teoriia i praktyka [Interactive Learning Technologies: Theory and Practice]*. Kyiv: A.S.K. [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

25. Pometun, O. &Pyrozhenko, L. (2004). *Suchasnyi urok: interaktyvni tekhnolohii navchannia [Modern Classroom: Interactive Teaching Technologies*]. Kyiv : A.S.K [in Ukrainian].

26. Maksymchuk, N.P. (1998). Samopiznannia yak umova stanovlennia tsinnisnykh oriientatsii maibutnoho pedahoha [Self-awareness as a prerequisite for the formation of value orientations of future teachers]. *Psykholohiia samosvidomosti: mynule, suchasnyi stan ta perspektyvy doslidzhennia:* zb. nauk. prats za materialamy konferentsii, prysviachenoi 100-richchiu vid dnia narodzhennia P.P. Chamaty.(pp/58-59). Kyiv [in Ukrainian].

27. Chernenko, T. V. (2022). Vtilennia pedahohichnykh idei Ivana Ziaziuna u kontseptsii reformy «Nova ukrainska shkola» [The Application of Ivan Ziaziun's Pedagogical Ideas in the "New Ukrainian School" Reform Concept]. *Psykholoho-pedahohichni nauky, 4*, 46-54 [in Ukrainian].

28. Ziaziun, I. A. (2011). Novi tekhnolohii pidhotovky vchytelia v Ukraini. Pedahohichna osvita: yevropeiskyi vymir [New Technologies in Teacher Training in Ukraine. Teacher Education: The European Dimension]. *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho derzhavnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho*. (Vols.1), *32*. (pp. 16-22) [in Ukrainian].

29. Ziaziun, I. A. (2012). Tekhnolohiia pedahohichnoi dii u vymiri pedahohichnoi maisternosti [The Technology of Pedagogical Action in the Context of Pedagogical Expertise]. *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho derzhavnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho.* Seriia: Pedahohichni nauky. (Vols.1). *36*. (pp.5–11) [in Ukrainian].

30. Maksymenko, S. D. (2006). *Heneza zdiisnennia osobystosti [The Genesis of Personal Development]*. Kyiv: TOV «KMM». Retrieved from: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/734643/1/%D0%93%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D0%B7%D0%B0%20%D0%B7%D0%B4%D1%96%D0%B9%D1%81%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%20%28%D1%83%D0%BA%D1%80.%D0%B2%D0%B0%D1%80.%2C%20%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F%2C%20%D0%9C%D0%B0%D0%BA%D1%81%D0%B8%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%A1.%D0%94.%202006%D1%80.%29%20%281%29.pdf [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 20.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 08.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 378.147:159.942-057.875

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1198-1208

Мартинюк Вікторія Валеріївна доктор філософії, викладач кафедри початкової освіти, Уманський національний університет, https://orcid.org/0000-0003-1386-9576

Гагарін Микола Іванович доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки та освітнього менеджменту, Уманський національний університет, https://orcid.org/0000-0002-4773-3303

Коблик Віталій Олександрович кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту, Уманський національний університет, м. Умань, https://orcid.org/0000-0002-9530-0422

ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК СКЛАДОВОЇ ЕМОЦІЙНО-ЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

Анотація. У статті здійснено комплексний аналіз теоретичних засад, психологічних особливостей та педагогічних технологій розвитку емоційного інтелекту як ключової складової емоційно-етичної компетентності майбутніх педагогів. Актуальність дослідження зумовлена сучасними викликами у сфері освіти, що вимагають від учителя не лише високого рівня професійних знань, але й розвинених емоційних та комунікативних умінь, здатності до емпатії, саморегуляції та конструктивної взаємодії з учнями.

Розкрито сутність емоційного інтелекту як багатовимірного психологічного феномену, що включає такі основні компоненти: усвідомлення власних емоцій (самосвідомість), управління емоційними станами (саморегуляція), внутрішню мотивацію до професійної діяльності, здатність до емпатійного розуміння інших та сформованість соціальних навичок ефективної взаємодії. Підкреслено, що емоційний інтелект є основою професійної стійкості педагога, його здатності до запобігання емоційному вигоранню та забезпечення позитивного психологічного клімату в освітньому середовищі.

Особливу увагу приділено аналізу сучасних педагогічних технологій розвитку емоційного інтелекту у процесі професійної підготовки майбутніх учителів. Розглянуто ефективність використання тренінгових технологій, інтерактивних методів навчання, рольових ігор, педагогічних кейсів, рефлексивних практик, а також технологій емоційного моделювання ситуацій професійної взаємодії. О

бґрунтовано доцільність системного впровадження зазначених технологій у освітній процес закладів вищої педагогічної освіти.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У статті доведено, що розвиток емоційно-етичної компетентності майбутнього педагога є необхідною умовою його професійної готовності до роботи в сучасному освітньому середовищі, яке характеризується високим рівнем соціальної динаміки, інформаційного навантаження та психологічної напруги. Запропоновано практичні рекомендації щодо інтеграції технологій розвитку емоційного інтелекту в систему професійної підготовки педагогічних кадрів, що сприятиме підвищенню якості освіти та формуванню гуманістично орієнтованої педагогічної взаємодії.

Ключові слова: емоційний інтелект, емоційно-етична компетентність, майбутні педагоги, педагогічні технології, емпатія, рефлексія, вища освіта.

Martyniuk Viktoriia Valeriivna Doctor of Philosophy, Lecturer at the Department of Primary Education, Uman National University, https://orcid.org/0000-0003-1386-9576

Haharin Mykola Ivanovych Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department of Pedagogy and Educational Management, Uman National University, https://orcid.org/0000-0002-4773-3303

Koblyk Vitalii Oleksandrovych Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Pedagogy and Educational Management, Uman National University, Uman, https://orcid.org/0000-0002-9530-0422

TECHNOLOGIES FOR DEVELOPING EMOTIONAL INTELLIGENCE AS A COMPONENT OF EMOTIONAL AND ETHICAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS

Abstract. The article provides a comprehensive analysis of the theoretical foundations, psychological characteristics, and pedagogical technologies for developing emotional intelligence as a key component of the emotional and ethical competence of future teachers. The relevance of the study is determined by contemporary challenges in the field of education, which require teachers not only to possess a high level of professional knowledge, but also to demonstrate well-developed emotional and communicative skills, the ability to show empathy, self-regulation, and constructive interaction with students.

The essence of emotional intelligence is revealed as a multidimensional psychological phenomenon that includes the following core components: awareness of one's own emotions (self-awareness), management of emotional states (self-regulation), intrinsic motivation for professional activity, the ability to empathically understand others, and developed social skills for effective interaction. It is emphasized that emotional intelligence serves as the foundation of a teacher's professional resilience, their ability to prevent emotional burnout, and to ensure a positive

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

psychological climate in the educational environment. Special attention is paid to the analysis of modern pedagogical technologies for developing emotional intelligence in the process of professional training of future teachers. The effectiveness of using training technologies, interactive teaching methods, role-playing activities, pedagogical case studies, reflective practices, and technologies for emotional modelling of professional interaction situations is considered. The expediency of systematic implementation of these technologies in the educational process of higher pedagogical education institutions is substantiated.

The article proves that the development of emotional and ethical competence of future teachers is a necessary condition for their professional readiness to work in a modern educational environment characterized by a high level of social dynamics, information load, and psychological stress. Practical recommendations are proposed for integrating emotional intelligence development technologies into the system of teacher education, which will contribute to improving the quality of education and forming humanistically oriented pedagogical interaction.

Keywords: emotional intelligence, emotional and ethical competence, future teachers, pedagogical technologies, empathy, reflection, higher education.

Постановка проблеми. Сучасна парадигма освіти суттєво трансформує вимоги до професійної підготовки майбутнього педагога, висуваючи на перший план не лише ґрунтовні предметні знання та методичну компетентність, а й високий рівень сформованості «м'яких навичок» (soft skills). Серед них особливого значення набуває емоційно-етична компетентність, яка визначає здатність педагога до ефективної комунікації, емпатійного розуміння учнів, управління власними емоційними станами та створення безпечного, підтримувального освітнього середовища.

В умовах сучасних соціальних викликів, зокрема повномасштабної війни, підвищеного рівня тривожності, емоційного виснаження та невизначеності майбутнього, роль педагога суттєво змінюється. Учитель дедалі більше виступає не лише як носій знань, а як емоційна опора для здобувачів освіти, фасилітатор психологічної стабільності та модератор складних життєвих ситуацій, з якими стикаються діти та молодь.

Це значно підвищує вимоги до рівня його емоційної зрілості, стресостійкості та здатності до саморегуляції.

Таким чином, виникає чітка науково-практична проблема, що полягає у необхідності переосмислення підходів до професійної підготовки педагогічних кадрів у напрямі цілеспрямованого розвитку емоційного інтелекту як системоутворювального компонента їхньої емоційно-етичної компетентності. Це зумовлює потребу у визначенні та впровадженні ефективних педагогічних технологій, здатних забезпечити не лише професійну, але й емоційно-психологічну готовність майбутнього вчителя до роботи в умовах сучасних освітніх викликів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема емоційного інтелекту та його ролі у професійній підготовці педагогів є предметом активних наукових досліджень як у зарубіжній, так і у вітчизняній науці. Теоретичні засади концепції емоційного інтелекту були закладені у працях зарубіжних учених Д. Гоулмана, П. Селовея та Дж. Майєра, які розглядали його як інтегральну здатність особистості усвідомлювати, розуміти та керувати власними емоціями, а також ефективно взаємодіяти з емоційним станом інших людей.

У сучасному науковому дискурсі емоційний інтелект розглядається як важлива складова професійної компетентності педагога. Зокрема, П. Селовей та Дж. Майєр визначають його як здатність до сприйняття, оцінювання та регулювання емоцій, що безпосередньо впливає на якість міжособистісної взаємодії та прийняття рішень у професійній діяльності. Концепція Д. Гоулмана розширює це розуміння, підкреслюючи роль емоційного інтелекту у досягненні професійного успіху, розвитку лідерських якостей та соціальної адаптації особистості.

У вітчизняній педагогічній науці значний внесок у дослідження емоційної та етичної складової професійної діяльності педагога зробили І. Зязюн (теорія педагогічної майстерності), О. Кононенко (емоційний інтелект у соціально-педагогічній діяльності), Г. Бевз, а також інші дослідники, які акцентують увагу на значенні емоційної культури вчителя як основи його професійної успішності. Окремі науковці розглядають емоційний інтелект у контексті педагогічної етики, підкреслюючи його зв’язок із гуманістичною спрямованістю освітнього процесу та здатністю педагога до емпатії й моральної рефлексії.

Таким чином, аналіз наукових джерел засвідчує, що емоційний інтелект розглядається як багатовимірне явище, яке інтегрує когнітивні, емоційні та поведінкові компоненти та є невід’ємною складовою професійної компетентності сучасного педагога. Водночас, попри значну кількість досліджень, проблема системного впровадження технологій розвитку емоційного інтелекту у процес професійної підготовки майбутніх учителів залишається недостатньо вирішеною, що зумовлює необхідність подальших наукових пошуків у цьому напрямі.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та виокремлення ефективних технологій розвитку емоційного інтелекту майбутніх педагогів як невід'ємної частини їхньої емоційно-етичної компетентності.

Виклад основного матеріалу. Емоційно-етична компетентність педагога є складним інтегративним утворенням, що поєднує когнітивні, емоційні та поведінкові компоненти професійної діяльності. Вона передбачає не лише здатність розуміти власні емоційні стани та адекватно інтерпретувати емоції інших людей (емоційний інтелект), але й стійку орієнтацію на дотримання морально-етичних норм, принципів гуманізму, справедливості та професійної відповідальності в освітньому процесі. У цьому контексті емоційний інтелект

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

виступає своєрідним «внутрішнім механізмом» регуляції педагогічної поведінки, який забезпечує усвідомленість дій учителя та їх відповідність етичним стандартам професії [4, с. 108].

Емоційний інтелект у структурі емоційно-етичної компетентності виконує роль ключового регулятора міжособистісної взаємодії, оскільки дозволяє педагогу не лише фіксувати емоційні реакції учнів, але й розуміти їхні причини, передбачати можливі наслідки власних педагогічних дій та обирати найбільш конструктивні способи впливу. Саме завдяки розвиненому емоційному інтелекту вчитель здатний переходити від формального виконання професійних обов'язків до глибоко гуманістичної взаємодії, в основі якої лежить повага до особистості дитини [3, с. 266].

У цьому аспекті емоційний інтелект можна розглядати як «двигун» етичної поведінки педагога, оскільки без здатності до емпатійного розуміння внутрішнього світу дитини неможливе формування справді гуманного, підтримувального та безпечного освітнього середовища. Саме емпатія дозволяє вчителю бачити за поведінкою учня його емоційні переживання, потреби та внутрішні конфлікти, що є основою для етичного педагогічного впливу.

Крім того, емоційно-етична компетентність забезпечує здатність педагога до саморефлексії та морального самоконтролю, що є важливим у ситуаціях професійного вибору, конфліктів або емоційного напруження. У таких умовах емоційний інтелект допомагає зберігати внутрішню рівновагу, уникати імпульсивних реакцій та приймати рішення, які відповідають як професійним, так і загальнолюдським етичним цінностям.

Таким чином, емоційно-етична компетентність є не лише професійною характеристикою педагога, а й показником його особистісної зрілості, гуманістичної спрямованості та здатності до відповідального виконання виховної функції в сучасному освітньому просторі.

Емоційний інтелект (EI) у сучасній психолого-педагогічній науці розглядається як інтегральна здатність особистості усвідомлювати, розуміти, регулювати власні емоції та ефективно взаємодіяти з емоційними станами інших людей. У класичних працях Д. Гоулмана, а також П. Селовея та Дж. Майєра, емоційний інтелект визначається як багатовимірний конструкт, що поєднує когнітивні, емоційні та поведінкові компоненти. У структурі EI традиційно виокремлюють самосвідомість, саморегуляцію, мотивацію, емпатію та соціальні навички, які забезпечують ефективність міжособистісної взаємодії [8, с. 45].

У контексті професійної діяльності педагога емоційний інтелект набуває особливої значущості, оскільки визначає не лише якість педагогічного спілкування, а й загальну ефективність освітнього процесу.

Сучасний учитель працює в умовах високого емоційного навантаження, інформаційної перенасиченості та соціальної нестабільності, що зумовлює необхідність розвитку здатності до емоційної саморегуляції та психологічної стійкості.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Емоційно-етична компетентність майбутнього педагога розглядається як інтегративна характеристика особистості, що включає систему знань, умінь, навичок і ціннісних орієнтацій, пов'язаних із розумінням емоційної сфери, дотриманням етичних норм та гуманістичною спрямованістю педагогічної діяльності. Вона є безпосередньо пов'язаною з рівнем розвитку емоційного інтелекту та виступає його професійно орієнтованим продовженням [3, с. 94].

У процесі професійної підготовки майбутніх педагогів у закладах вищої освіти формування емоційного інтелекту відбувається нерівномірно та часто не має системного характеру. Традиційно освітній процес орієнтований переважно на засвоєння теоретичних знань, тоді як розвиток емоційної сфери особистості залишається недостатньо структурованим і технологічно забезпеченим. Це зумовлює необхідність впровадження спеціальних педагогічних технологій, спрямованих на розвиток емоційного інтелекту.

Однією з ефективних технологій є тренінговий підхід, який дозволяє моделювати реальні педагогічні ситуації та формувати навички емоційної саморегуляції, емпатійного слухання та конструктивного вирішення конфліктів. У процесі тренінгів студенти набувають досвіду усвідомлення власних емоційних реакцій та вчаться керувати ними в умовах професійної взаємодії.

Важливе місце займають також інтерактивні методи навчання, зокрема рольові ігри, кейс-метод та ситуаційне моделювання. Вони сприяють розвитку здатності до емоційного аналізу педагогічних ситуацій, формують навички прийняття рішень у складних міжособистісних умовах, а також підвищують рівень емпатії майбутніх учителів.

Особливого значення набуває рефлексивна діяльність, яка дозволяє студентам усвідомлювати власні емоційні стани, аналізувати поведінку в професійно значущих ситуаціях та коригувати власні реакції. Рефлексія виступає механізмом внутрішнього розвитку емоційного інтелекту та формування емоційної зрілості особистості [5, с. 137].

У сучасних умовах цифровізації освіти значний потенціал має використання інформаційно-комунікаційних технологій, які дозволяють створювати віртуальні моделі педагогічних ситуацій, здійснювати емоційний аналіз поведінки учасників освітнього процесу та формувати навички емоційної взаємодії в онлайн-середовищі.

Важливим аспектом розвитку емоційного інтелекту є формування емпатії як здатності до розуміння емоцій інших людей. Емпатія у педагогічній діяльності виступає основою довірливих відносин між учителем і учнями, сприяє створенню позитивного психологічного клімату в освітньому середовищі та підвищує ефективність навчального процесу [1].

Окремо слід підкреслити значення саморегуляції як ключового компонента емоційного інтелекту. Саморегуляція дозволяє педагогу контролювати власні емоційні реакції, знижувати рівень стресу та запобігати професійному вигоранню. У кризових умовах, зокрема в період воєнного стану, ця здатність набуває особливої актуальності.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Таким чином, розвиток емоційного інтелекту майбутніх педагогів є складним, багаторівневим процесом, що потребує цілеспрямованого педагогічного впливу, використання сучасних освітніх технологій та інтеграції емоційно-етичного компоненту в систему професійної підготовки. Його реалізація забезпечує формування емоційно зрілого, морально відповідального та професійно компетентного педагога, здатного ефективно діяти в умовах сучасних освітніх викликів.

В результаті аналізу науково-педагогічної літератури та сучасних підходів до професійної підготовки педагогів виокремлено комплекс ефективних технологій розвитку емоційного інтелекту (EI) у закладах вищої освіти, які забезпечують поетапне формування його основних компонентів – самосвідомості, саморегуляції, емпатії та соціальної взаємодії.

Тренінгові технології. Тренінгові форми роботи є одним із найбільш дієвих інструментів розвитку емоційного інтелекту, оскільки передбачають активне включення студентів у моделювання реальних педагогічних ситуацій.

Проведення соціально-психологічних тренінгів спрямоване на розвиток здатності розпізнавати емоції за невербальними проявами – мімікою, жестами, інтонацією, темпом мовлення та пантомімікою. Особливу увагу приділено формуванню навичок емпатійного слухання, тобто вмінню не лише чути, а й глибоко розуміти емоційний стан співрозмовника. У процесі тренінгів студенти також відпрацьовують техніки емоційної саморегуляції, зниження тривожності та конструктивного реагування в конфліктних ситуаціях, що є критично важливим для майбутньої педагогічної діяльності.

Кейс-технології (Case-study). Кейс-метод забезпечує інтеграцію теоретичних знань із практичним аналізом педагогічних ситуацій, які містять етичні дилеми або конфліктні взаємодії. Робота з кейсами передбачає не лише пошук оптимального педагогічного рішення, але й глибокий аналіз емоційного контексту ситуації. Студенти навчаються прогнозувати можливі емоційні реакції учнів, батьків і колег, оцінювати наслідки власних дій та обирати найбільш етично виважені стратегії поведінки. Таким чином, кейс-технології сприяють розвитку критичного мислення, емоційної чутливості та професійної відповідальності майбутнього педагога [4, с. 116].

Рефлексивні технології. Рефлексія є базовим механізмом розвитку емоційного інтелекту, оскільки забезпечує усвідомлення власних емоційних станів, причин їх виникнення та способів регуляції. У цьому контексті ефективним є ведення «щоденників емоцій», у яких студенти фіксують власні переживання під час навчання та педагогічної практики. Значну роль відіграє також використання технік дебрифінгу після проходження практики, що дозволяє здійснити аналіз професійного досвіду, виявити емоційні труднощі та визначити шляхи їх подолання. Рефлексивні технології формують у майбутніх педагогів здатність до самоаналізу, самокорекції та безперервного професійного саморозвитку.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Технології арт-педагогіки. Арт-педагогічні методи сприяють гармонізації емоційного стану особистості та розвитку творчого потенціалу майбутнього педагога. Використання музикотерапії, ізотерапії, драматизації та казкотерапії дозволяє знижувати рівень емоційної напруги, активізувати внутрішні ресурси та забезпечувати безпечний простір для емоційного самовираження. Зокрема, образотворча діяльність сприяє символічному опрацюванню внутрішніх переживань, а театралізовані форми роботи допомагають моделювати соціальні ролі та розвивати емпатійне розуміння інших.

Технології ненасильницького спілкування та медіації. Особливе значення у формуванні емоційно-етичної компетентності має впровадження курсів із медіації та ненасильницького спілкування (за М. Розенбергом). Ці технології спрямовані на формування культури діалогу, вміння конструктивно висловлювати власні емоції та потреби без агресії та звинувачень. Майбутній педагог навчається переводити конфліктні ситуації в площину партнерської взаємодії, зберігаючи гідність кожного учасника освітнього процесу. Це особливо важливо в умовах сучасного освітнього середовища, яке характеризується високим рівнем емоційної напруги та соціальних викликів.

Емоційно-етична компетентність педагога є складним інтегративним утворенням, що поєднує когнітивні, емоційні, ціннісні та поведінкові компоненти професійної діяльності. Вона передбачає не лише здатність усвідомлювати та регулювати власні емоційні стани, а й уміння точно розпізнавати емоції інших людей, адекватно інтерпретувати їхні переживання та враховувати ці особливості у педагогічній взаємодії. У цьому контексті емоційний інтелект виступає як базовий психологічний механізм, що забезпечує ефективність емоційно-етичної поведінки вчителя та визначає рівень його професійної зрілості [7, с. 96].

Емоційний інтелект у структурі емоційно-етичної компетентності виконує функцію внутрішнього регулятора педагогічної діяльності, оскільки дозволяє вчителю не лише реагувати на поведінку учнів, а й глибоко розуміти її емоційні та мотиваційні причини. Це створює умови для переходу від авторитарної або формально-рольової взаємодії до партнерської, гуманістично орієнтованої моделі спілкування, у якій кожен учасник освітнього процесу розглядається як унікальна особистість із власними емоційними потребами та переживаннями.

Особливого значення набуває здатність педагога до емпатії, яка забезпечує глибоке емоційне розуміння дитини та сприяє формуванню довірливих стосунків між учителем і учнями. Саме емпатійне сприйняття дозволяє педагогу бачити за зовнішньою поведінкою внутрішні стани дитини, своєчасно реагувати на її емоційні труднощі та створювати підтримувальне освітнє середовище. Без цього неможливе формування справді гуманного підходу до виховання, який є основою сучасної педагогіки [2, с. 51].

Емоційний інтелект також виступає важливим чинником етичної регуляції поведінки педагога. Він забезпечує здатність до моральної рефлексії,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

самоконтролю та усвідомленого прийняття рішень у складних педагогічних ситуаціях. Умови професійної діяльності вчителя часто супроводжуються емоційною напругою, конфліктами та необхідністю швидкого реагування, тому саме розвинений емоційний інтелект дозволяє уникати імпульсивних дій і зберігати професійну етичність.

Крім того, емоційно-етична компетентність є основою професійної стійкості педагога, його здатності протистояти емоційному вигоранню та зберігати внутрішній баланс у складних умовах освітнього процесу. Вона сприяє формуванню позитивного психологічного клімату в колективі, підвищує ефективність педагогічної взаємодії та забезпечує стабільність виховного впливу [6, с. 48].

Таким чином, емоційно-етична компетентність педагога виступає не лише професійною якістю, а й інтегральним показником його особистісної зрілості, гуманістичної спрямованості та здатності до відповідального здійснення педагогічної діяльності в сучасному освітньому просторі.

Висновки. Розвиток емоційного інтелекту розглядається як одне зі стратегічних завдань сучасної системи професійної підготовки вчителя нового покоління, оскільки саме він визначає здатність педагога ефективно діяти в умовах підвищеної соціальної динаміки, емоційного напруження та постійних змін освітнього середовища. У сучасній педагогічній парадигмі емоційний інтелект перестає бути другорядною характеристикою особистості й набуває статусу ключового професійного ресурсу, що забезпечує якість педагогічної взаємодії, психологічну безпеку освітнього процесу та розвиток довірливих відносин між усіма його учасниками.

Впровадження інноваційних освітніх технологій у процес підготовки майбутніх педагогів створює умови для цілеспрямованого формування компонентів емоційного інтелекту. Зокрема, тренінгові технології дозволяють моделювати реальні педагогічні ситуації, у яких студенти набувають досвіду розпізнавання та регулювання емоцій, опановують навички конструктивної взаємодії та розвитку емпатії. Рефлексивні методики забезпечують глибше усвідомлення власних емоційних реакцій, сприяють формуванню внутрішньої саморегуляції та здатності до професійного саморозвитку. Кейс-методи, у свою чергу, формують уміння аналізувати складні педагогічні ситуації з урахуванням не лише раціональних, але й емоційно-етичних чинників, що є важливим для прийняття виважених професійних рішень.

У результаті системного використання зазначених технологій у майбутніх педагогів формується емоційна гнучкість як здатність адаптивно реагувати на зміну педагогічних умов, зберігаючи при цьому внутрішню рівновагу та професійну ефективність. Розвивається також емпатійність, що дозволяє глибше розуміти емоційні стани учнів, прогнозувати їх поведінкові реакції та будувати гуманістично орієнтовану взаємодію. Важливим результатом є формування етичної стійкості, яка проявляється у здатності педагога дотримуватися

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

професійно-моральних принципів навіть у складних, конфліктних або стресових ситуаціях.

Окрім підвищення якості освітнього процесу, розвиток емоційного інтелекту виконує важливу превентивну функцію, виступаючи ефективним інструментом профілактики професійної деформації та емоційного вигорання педагогів. У сучасних умовах, які характеризуються високим рівнем психологічного навантаження, невизначеністю та соціальними викликами, здатність до емоційної саморегуляції та внутрішньої стабільності стає необхідною умовою збереження професійного здоров'я вчителя.

Таким чином, розвиток емоційного інтелекту у процесі професійної підготовки майбутніх педагогів є не лише важливим освітнім завданням, а й стратегічним напрямом забезпечення якості освіти, гуманізації педагогічної взаємодії та формування стійкої, емоційно зрілої особистості вчителя, здатного ефективно діяти в умовах сучасних освітніх викликів.

Література:

1. Mayer, J. D., & Salovey, P. (1997). What is emotional intelligence? In P. Salovey & D. Sluyter (Eds.), *Emotional development and emotional intelligence: Educational implications*. New York: Basic Books.

2. Бевз Г. М. Емоційна культура вчителя як складова педагогічної діяльності. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. 2019. № 176. С. 45–52.

3. Гоулман Д. Емоційний інтелект / пер. з англ. С.-Л. Гумецька. Харків: Віват, 2019. 512 с.

4. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність: підручник. Київ: Вища школа, 2004. 422 с.

5. Кононенко О. В. Емоційний інтелект у професійній діяльності педагога. Київ: Педагогічна думка, 2020. 180 с.

6. Носенко Е. Л. Емоційний інтелект як ресурс життєздатності особистості. *Психологічний часопис*. 2021. № 7. С. 45–58.

7. Розенберг М. Ненасильницьке спілкування. Мова життя / пер. з англ. О. Осмоловська. Київ: BookChef, 2021. 288 с.

8. Савченко О. Я. Педагогічна етика в системі підготовки вчителя. Київ: Либідь, 2020. 210 с.

References:

1. Mayer, J. D., & Salovey, P. (1997). What is emotional intelligence? In P. Salovey & D. Sluyter (Eds.), Emotional Development and Emotional Intelligence: Educational Implications. New York: Basic Books [in English].

2. Bevz, H. M. (2019). Emotional culture of the teacher as a component of pedagogical activity. Naukovi zapysky. Seriia: Pedahohichni nauky, 176, 45–52 [in Ukrainian].

3. Goleman, D. (2019). Emotsiinyi intelekt [Emotional Intelligence] / trans. from English S.-L. Humetska. Kharkiv: Vivat. 512 p. [in Ukrainian].

4. Ziaziun, I. A. (2004). Pedahohichna maisternist [Pedagogical mastery]. Kyiv: Vyshcha shkola. 422 p. [in Ukrainian].

5. Kononenko, O. V. (2020). Emotsiinyi intelekt u profesiinii diialnosti pedahoha [Emotional intelligence in teacher's professional activity]. Kyiv: Pedahohichna dumka. 180 p. [in Ukrainian].

6. Nosenko, E. L. (2021). Emotional intelligence as a resource of personality viability. Psykholohichnyi chasopys, 7, 45–58 [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

7. Rosenberg, M. (2021). Nenasylnytske spilkuvannia. Mova zhyttia [Nonviolent Communication: A Language of Life] / trans. from English O. Osmolovska. Kyiv: BookChef. 288 p. [in Ukrainian].

8. Savchenko, O. Ya. (2020). Pedahohichna etyka v systemi pidhotovky vchytelia [Pedagogical ethics in teacher training system]. Kyiv: Lybid. 210 p. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 01.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 7.012:745.044:378.091.31

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1209-1221

Марущак Оксана Василівна кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри образотворчого, декоративного мистецтва, технологій та безпеки життєдіяльності, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, https://orcid.org/0000-0003-0754-6367

Шинін Олександр Степанович Заслужений діяч мистецтв України, доцент, доцент кафедри образотворчого, декоративного мистецтва, технологій та безпеки життєдіяльності, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, https://orcid.org/0000-0003-0754-6367

Голінська Тетяна Миколаївна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри образотворчого, декоративного мистецтва, технологій та безпеки життєдіяльності, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, https://orcid.org/0000-0001-7890-7508

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ГРАФІЧНОЇ СТИЛІЗАЦІЇ ПРИРОДНИХ ФОРМ У НАВЧАЛЬНИХ ПРОЄКТАХ БАКАЛАВРІВ ДЕКОРАТИВНОГО МИСТЕЦТВА ТА РЕМЕСЕЛ

Анотація. У статті здійснено всебічний аналіз методологічних підходів до процесу графічної стилізації природних форм, що становить фундамент професійної підготовки бакалаврів декоративного мистецтва та ремесел. Актуальність теми зумовлена трансформаційними процесами в сучасній мистецькій освіті, де традиційні академічні методи переплітаються з новітніми цифровими технологіями та актуальними концепціями візуального мислення. Роботу сфокусовано на дослідженні когнітивних і художніх механізмів перетворення реалістичного першоджерела у декоративно-умовний образ, що відповідає вимогам сучасного художнього ринку та зберігає національну культурну ідентичність. Детально розглянуто психологічні засади візуального сприйняття, зокрема застосування принципів гештальт-психології як інструментів свідомого маніпулювання увагою глядача. Запропоновано розгорнутий аналіз основних методів стилізації – спрощення, акцентування, орнаменталізації. Окрему увагу приділено інтеграції етнокультурних мотивів у навчальні проєкти, де народне мистецтво виступає як джерело семантичних кодів для створення сучасних дизайн-об’єктів. Проаналізовано вітчизняний та світовий досвід мистецької педагогіки, що дозволило виявити тренди цифровізації, використання штучного інтелекту в генеративному дизайні та зростання ролі екологічного мислення у творчому процесі. Структуровано етапи реалізації навчального

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

проєкту, що передбачає чіткий алгоритм від натурного дослідження до фінального композиційного узагальнення. Наукова новизна полягає у систематизації методів стилізації через призму архітектурного аналізу форми та візуального мислення, що сприяє розвитку просторової уяви та індивідуального авторського стилю майбутніх митців. Обґрунтовано критерії оцінювання творчих робіт, що базуються на балансі технічної вправності, композиційної логіки, глибини художнього задуму.

Ключові слова: мистецька освіта, бакалавр декоративного мистецтва та ремесел, декоративне мистецтво, графічна стилізація, природні форми, декоративний образ, трансформація форми, візуальне сприйняття.

Marushchak Oksana Vasylivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of Fine and Decorative Art, Technology and Life Safety Department, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, https://orcid.org/0000-0003-0754-6367

Shynin Oleksandr Stepanovych Honored Artist of Ukraine, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Fine and Decorative Arts, Technologies and Life Safety, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, https://orcid.org/0000-0003-0754-6367

Holinska Tetiana Mykolaivna Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Fine and Decorative Arts, Technologies and Life safety, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, https://orcid.org/0000-0001-7890-7508

METHODOLOGICAL ASPECTS OF GRAPHIC STYLISATION OF NATURAL FORMS IN EDUCATIONAL PROJECTS OF BACHELOR OF DECORATIVE ARTS AND CRAFTS

Abstract. The article provides a comprehensive analysis of methodological approaches to the process of graphic stylization of natural forms, which forms the foundation of professional training for bachelors of decorative arts and crafts. The relevance of the topic is due to transformational processes in modern art education, where traditional academic methods are intertwined with the latest digital technologies and current concepts of visual thinking. The work focuses on the study of cognitive and artistic mechanisms for transforming a realistic primary source into a decorative and conventional image that meets the requirements of the modern art market and preserves national cultural identity. The psychological principles of visual perception are considered in detail, in particular the application of the principles of Gestalt psychology as tools for consciously manipulating the viewer's attention. A detailed analysis of the main methods of stylization is proposed – simplification, accentuation,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

ornamentation. Special attention is paid to the integration of ethnocultural motifs into educational projects, where folk art acts as a source of semantic codes for the creation of modern design objects. The domestic and global experience of art pedagogy was analyzed, which allowed us to identify trends in digitalization, the use of artificial intelligence in generative design, and the growing role of ecological thinking in the creative process. The stages of the implementation of the educational project are structured, which provides for a clear algorithm from field research to the final compositional generalization. The scientific novelty lies in the systematization of stylization methods through the prism of architectural analysis of form and visual thinking, which contributes to the development of spatial imagination and individual authorial style of future artists. The criteria for evaluating creative works are substantiated, which are based on the balance of technical skill, compositional logic, and depth of artistic conception.

Keywords: art education, bachelor of decorative arts and crafts, decorative arts, graphic stylization, natural forms, decorative image, transformation of form, visual perception.

Постановка проблеми. Сучасна підготовка бакалаврів декоративного мистецтва та ремесел вимагає не лише технічної майстерності, а й розвитку художньо-образного мислення. Одним з етапів цього процесу є перехід від копіювання натури до її творчої інтерпретації. Стилізація стає інтелектуальним містком, що трансформує складну природну структуру в лаконічний художній символ [1]. Проблема полягає в тому, що в освітній практиці часто спостерігається розрив між натурними студіями та декоративним результатом. Здобувачі вищої освіти часто або вдаються до натуралізму, або до надмірного спрощення, що позбавляє твір впізнаваності та художньої глибини. Це зумовлює потребу в науковому обґрунтуванні методології стилізації для свідомого створення цілісних образів засобами графічної мови.

Крім того, стрімкий розвиток цифрових технологій та ШІ ставить нові виклики перед традиційними методиками стилізації. Майбутній фахівець має вміти поєднувати «ручне» відчуття форми з можливостями генеративного дизайну та цифрового моделювання. Це вимагає переосмислення класичних прийомів спрощення та орнаменталізації в контексті нових медіа, де пріоритетом є авторська унікальність та культурна автентичність [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині проблематика художньої стилізації та трансформації форми у мистецькій освіті отримала новий поштовх у працях вітчизняних і зарубіжних науковців. Дослідження охоплюють широкий спектр питань – від психології візуального сприйняття до впровадження інноваційних цифрових інструментів.

Питання психології сприйняття стилізованих об’єктів детально вивчалися у працях зарубіжних дослідників, які акцентують на балансі між новизною та знайомістю. Встановлено, що естетичні вподобання глядача корелюють зі

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

здатністю мозку розпізнавати знайомі структури у зміненому, стилізованому контексті [3]. Зокрема, роль кольору та текстури як первинних візуальних стимулів у формуванні емоційного відгуку була підтверджена експериментальними дослідженнями з використанням ай-трекінгу – технології відстеження руху очей, яка дозволяє точно визначити, куди людина дивиться в конкретний момент часу, як довго затримує погляд на об'єкті та в якій послідовності вивчає візуальну інформацію [4]. Українська мистецтвознавча думка зосереджена на збереженні та переосмисленні етнокультурної ідентичності. Сучасні розвідки підкреслюють, що народне декоративне мистецтво, зокрема орнаментальні структури вишивки, ткацтва та розпису, виступає як динамічна візуальна мова, що піддається графічній трансформації у сучасних артпроєктах [5; 6]. Як зазначає І. Несен, особлива увага приділяється методам «графічного перекладу» етнографічних матеріалів у сучасні візуальні форми, що є важливим для підготовки бакалаврів декоративного мистецтва та ремесел [7]. У галузі педагогіки вищої школи активно обговорюється концепція «візуального мислення». Дослідники вказують на ефективність використання інфографіки та візуальних органайзерів як засобів структурування творчого процесу [8]. Водночас, методика «спеціального рисунка» розглядається як інструмент розвитку просторової уяви у контексті трансформації не лише природних, а й архітектурних форм, що дозволяє здобувачам вищої освіти краще розуміти конструктивну основу об'єкта [1]. Цифровий поворот у мистецтві відображений у роботах, що аналізують вплив NFT, генеративного дизайну та штучного інтелекту на творчий процес. Науковці підкреслюють, що інтеграція цифрових інструментів у навчальні плани вимагає від здобувачів вищої освіти нових компетенцій, які б поєднували традиційну майстерність з алгоритмічним мисленням [2]. Питання екологічної грамотності та сталого розвитку також стають частиною мистецької педагогіки, спонукаючи здобувачів вищої освіти до використання природних матеріалів та екосвідомих методів творчості [9].

Незважаючи на значну кількість публікацій, методологія графічної стилізації природних форм як цілісна система прийомів спрощення, акцентування та орнаменталізації у підготовці бакалаврів декоративного мистецтва та ремесел потребує подальшого синтезу та структурування.

Мета статті полягає в обґрунтуванні методологічних засад графічної стилізації природних форм у навчальних проєктах бакалаврів декоративного мистецтва та ремесел, а також системи прийомів художньої трансформації, що забезпечують перехід від реалістичного зображення до декоративного образу.

Виклад основного матеріалу. Процес графічної стилізації починається не з руху олівця, а з акту візуального сприйняття. Людина за своєю природою прагне спрощувати складні візуальні стимули, намагаючись впізнати в хаотичних лініях знайомі структури [10]. Цей феномен лежить в основі гештальт-психології – напряму психології, головна ідея якого полягає в тому, що нашу психіку та сприйняття неможливо розкласти на окремі «цеглинки»

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

(відчуття чи звуки). Ми сприймаємо світ одразу цілісними образами. Принципи гештальт-психології, зазначає А. Бардон, є фундаментальними для розуміння декоративної трансформації [11]. У процесі створення стилізованого образу здобувач вищої освіти свідомо чи підсвідомо оперує законами сприйняття. Наприклад, закон прегнантності (прагнення до простоти та порядку) змушує майбутнього художника відмовлятися від дрібних, випадкових деталей на користь чітких геометричних абрисів [12]. Це не просто технічне завдання, а когнітивна операція, яка дає змогу мозку глядача швидше ідентифікувати об'єкт та зчитати його художній зміст [10].

Важливим чинником є також взаємодія фігури та фону. У декоративному мистецтві фон перестає бути пасивним простором і стає активним учасником композиції [5]. Часто негативний простір (проміжки між елементами) несе таку саму візуальну вагу, як і власне об'єкт [12]. Здобувачі вищої освіти навчаються використовувати цей баланс для створення динамічних і врівноважених рішень. Психологічні дослідження підтверджують, що колір і текстура в перші секунди сприйняття домінують над формою, займаючи до 80% візуальної уваги [13]. Відтак, стилізація має враховувати ці пріоритети, пропонуючи глядачеві ясні колірні плями та виразні фактурні рішення. Усвідомлення цих когнітивних механізмів, що керують візуальною увагою глядача, дозволяє здобувачу освіти перейти від теоретичного аналізу сприйняття до безпосередньої практичної реалізації художнього задуму. Основним інструментом втілення згаданих принципів гештальту в творчому процесі виступає цілеспрямована художня трансформація натури, початковою точкою якої є її логічне узагальнення.

Спрощення (пуризм форми) – це перший і найважливіший етап трансформації. Він базується на відборі найхарактерніших рис природного об'єкта з одночасним ігноруванням всього другорядного [6]. Для бакалаврів декоративного мистецтва та ремесел спрощення реалізується через призму кількох основних технік, описаних у сучасній мистецькій педагогіці: 1) геометризація – це процес вписування складної біологічної форми у прості геометричні структури – кола, овали, трикутники або багатокутники. Це дозволяє виявити архітектоніку об'єкта та зробити його форму монументальною [14]. Наприклад, стилізація квітки може звестися до системи концентричних кіл або радіальних променів, що відображають її структуру на рівні символу; 2) площинне трактування передбачає відмову від традиційної світлотіні та перспективних скорочень [14]. Об'ємний предмет перетворюється на силуетну пляму.

Це дозволяє художнику зосередитися на ритмі контурів і колірній гармонії, що є важливим для декоративних панно, батику чи вітража; 3) мінімалізм і лінійність полягає у використанні мінімальної кількості ліній для передачі максимуму інформації [6]. У графічному дизайні та декоративному мистецтві цей прийом дозволяє створювати лаконічні знаки та логотипи, що базуються на природних прототипах.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Зазначені теоретичні принципи знаходять своє практичне відображення у методичній послідовності роботи над творчим проєктом. Процес трансформації натурного першоджерела у декоративний образ доцільно структурувати за етапами, що представлені у табл. 1. Ця послідовність веде здобувача вищої освіти від пасивного копіювання натури до активного її переосмислення, перетворюючи об'єкт на результат інтелектуального синтезу. Проте лаконічний пуризм форми – це лише фундамент для створення виразного художнього образу. Для надання образу глибини та індивідуальності редукцію слід доповнити виокремленням домінантних ознак, що розкривають естетичну сутність натури.

Таблиця 1

Етапи та методична послідовність спрощення природних форм у процесі декоративної стилізації

Етап спрощення	**Завдання здобувача (дії)**	**Очікуваний когнітивний та творчий результат**	**Практичний приклад (об'єкт: квітка/листок)**
Аналітичний рисунок	Ретельне вивчення анатомічної структури, характеру прожилок, точок зчленування, наприклад, пелюсток	Розуміння конструктивного «скелета» форми, виявлення логіки росту	Детальна замальовка будови ірису з фіксацією напрямку ліній росту
Геометрична схема	Пошук та вписування базових геометричних фігур (трикутників, еліпсів) у контури об'єкта	Виявлення прихованої конструктивної логіки та пропорційних співвідношень	Зведення суцвіття соняшника до системи концентричних кіл і сітки ромбів
Силуетне рішення	Відмова від внутрішніх деталей, заповнення загальної форми суцільним тоном/плямою	Перевірка впізнаваності образу через ритм зовнішнього контуру	Створення чорно-білої плями листка дуба, де акцент зміщено на характерні «хвилі» краю
Декоративне узагальнення	Остаточна відмова від випадкових ліній, підпорядкування форми єдиному ритму	Створення лаконічного художнього образу, придатного для репродукції	Стилізований елемент для витинанки або трафарету з чіткою геометричною симетрією

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Якщо спрощення забирає зайве, то акцентування додає ваги важливому. Це метод свідомої деформації природної форми для виявлення її характеру чи ідеї. Здобувачі вищої освіти навчаються бачити в об'єкті його «душу» і підсилювати її за допомогою графічних засобів [14]. Акцентування може проявлятися у зміні пропорцій, наприклад, подовження шиї птаха для створення відчуття елегантності або потовщення стовбура дерева для передачі монументальності та сили. Важливим інструментом тут є колірний акцент. Дослідники зазначають, що асиметричне поєднання яскравих плям на нейтральному фоні значно ефективніше привертає увагу, ніж рівномірно забарвлена поверхня [4]. Психологічний вплив акцентування базується на створенні візуального фокусу. У навчальному проєкті це дозволяє здобувачу вищої освіти керувати маршрутом погляду глядача, виділяючи композиційний центр [6].

Акцент може бути не лише формотворчим, а й фактурним – коли певна частина стилізованого об'єкта деталізується складним орнаментом, а інша залишається гладкою площиною.

Таке свідоме структурування поверхні та виокремлення візуальних фокусів готує підґрунтя для фінального етапу декоративної трансформації. Якщо акцентування визначає характерний «скелет» та експресію образу, то його остаточне художнє впорядкування та змістовне наповнення відбувається через ритмічну організацію площини, що перетворює лаконічну форму на складну графічну систему.

Орнаменталізація є фінальним етапом створення декоративного образу, де природна форма наповнюється внутрішнім ритмом і візерунком. Це процес перетворення живої тканини на графічну структуру [15]. У проєктній діяльності орнаменталізація виконує такі функції: семантичну – наповнення образу символічним змістом засобами традиційних знаків і мотивів [16]; ритмічну – створення візуального руху всередині статичної форми за допомогою повторення елементів [6]; технологічну – адаптація зображення до конкретного матеріалу (вишивки, ткацтва, різьблення), де саме матеріал диктує крок і масштаб орнаменту [14; 17].

Особливе місце посідає використання етнічних мотивів. Сучасне декоративне мистецтво України демонструє тренд на «модульне конструювання» орнаментів, де традиційні розписи (наприклад, петриківський) розкладаються на базові елементи («зернятка», «кривульки») і збираються у нові, нетипові композиції. Це навчає здобувачів вищої освіти не копіювати, а інтерпретувати спадщину, перетворюючи її на актуальну візуальну мову.

Застосування цих методів вимагає від майбутнього митця поєднання креативності з методичною послідовністю. Це структурує творчий пошук, забезпечуючи перехід від інтуїтивних спроб до свідомого проєктування декоративного образу. Для підвищення якості робіт здобувачів вищої освіти доцільно впровадити алгоритм поетапної трансформації – від натурних студій до концептуального об'єкта, зокрема:

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

1. Етап візуального дослідження (натурна студія). Проєкт починається з серії кроків і короткочасних замальовок об'єкта в різних ракурсах. Здобувач освіти має не просто малювати, а аналізувати, наприклад, як росте листок, як кріпиться крило комахи, які ритми створюють пелюстки. Важливо звертати увагу на контраст світлого і темного, фактуру поверхні.

2. Аналітична деструкція та схематизація. На цьому етапі реалістичне зображення розбирається на складові. Використовуються методи «архітектурного аналізу», де об'єкт розглядається як конструкція [18]. Здобувач освіти шукає великі маси та їх взаємозв'язок. Результатом є лінійна схема, позбавлена деталей.

3. Творча трансформація (стилізація). Вибір ключового методу – спрощення чи акцентування. Здобувач освіти вирішує, який характер матиме майбутній образ – ліричний, агресивний, монументальний чи гротескний. Відбувається робота з силуетом [6; 14]. На цьому етапі доцільно використовувати вправи на «аплікативне трактування», коли форма створюється за допомогою вирізаних паперових плям, що змушує відмовлятися від дріб'язковості.

4. Колірна та фактурна інтерпретація. Розроблення колористичної гами. Використовується умовний колір, який може не відповідати природному, але має працювати на художній задум. Упроваджується орнаментальне наповнення [6; 14]. Здобувач освіти експериментує з лінією (тонка, товста, розірвана) та точкою як засобами створення фактури.

5. Композиційне узагальнення та фіналізація. Зведення всіх елементів до цілісного образу. Перевірка композиційної рівноваги, ритму та виразності. Оформлення проєкту з урахуванням виставкових вимог.

Алгоритм поетапної трансформації забезпечує системну підготовку бакалаврів декоративного мистецтва та ремесел. Структурування навчання – від аналізу натури до концептуальної інтерпретації – формує фахові компетенції для створення самобутніх творів. Таке методичне впорядкування не лише мінімізує хаотичність творчого пошуку, а й відкриває широкі можливості для експериментів з графічною мовою, колористикою та фактурою, що зрештою визначає високий художній рівень фінального проєкту.

Водночас ефективність реалізації цього алгоритму в сучасних умовах безпосередньо залежить від інтеграції традиційних методів у новітній соціокультурний контекст. Нині професійна підготовка виходить за межі суто академічних студій, вимагаючи від майбутнього митця адаптації до вимог цифрової епохи та екологічних викликів часу. Сучасна парадигма мистецької освіти базується на формуванні гібридного середовища, де цифрова швидкість поєднується з матеріальною відчутністю. Це дозволяє забезпечити конкурентоспроможність випускника на сучасному артринку, включаючи сегмент криптомистецтва (NFT).

На підставі порівняльного аналізу робимо висновок, що традиційна графіка (олівець, туш) залишається фундаментом підготовки. Її використання

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

обґрунтоване розвитком дрібної моторики та «прямого бачення», що є важливим для формування нейронних зв'язків, відповідальних за просторове мислення та візуальний аналіз. На противагу цьому, цифровий дизайн (із залученням Adobe Firefly, AI sketch-to-image) виконує функцію інтенсифікації творчого пошуку. Обґрунтуванням упровадження ШІ-інструментів є можливість здійснення швидкої ітерації – варіативності стилізації (від вітража до полігональної графіки), що значно скорочує час на етап концептуального проєктування та дозволяє здобувачу освіти експериментувати без значних витрат матеріальних ресурсів. Повернення до декоративних ремесел і впровадження екологічних практик є відповіддю на глобальний запит щодо сталого розвитку. Ремісничa складова обґрунтована потребою матеріалізації художнього образу в об'ємі, що нівелює «екранну втому» та повертає творчому процесу тактильність. Екопідхід (використання природних об'єктів, гальки, листя тощо) має на меті формування екологічної свідомості. Створення тимчасових артоб'єктів сприяє усвідомленню майбутнім митцем циклічності життя та відповідальності за довкілля.

Синергія зазначених підходів дозволяє підготувати фахівця, здатного вільно оперувати як інструментами штучного інтелекту для генерування ідей, так і традиційними техніками для їх унікального матеріального втілення. Це створює цілісну професійну модель бакалавра декоративного мистецтва та ремесел, адаптовану до вимог сучасного креативного сектора економіки.

Водночас, упровадження такої багатогранної моделі підготовки, що синтезує цифрові інновації та традиційну майстерність, вимагає переосмислення системи контролю якості навчальних результатів. Оскільки творчий процес тепер охоплює широкий спектр операцій – від нейромережевого генерування ідей до ручного втілення в матеріалі, – процедура моніторингу знань і навичок має набути форми багатофакторного аналізу.

Оцінювання робіт зі стилізації у вищій школі має базуватися на комплексному підході, що поєднує художні, технічні та інтелектуальні параметри, зокрема: композиційна логіка – наскільки грамотно об'єкт вписаний у площину аркуша, чи дотримані закони рівноваги та ритму; глибина трансформації – чи вдалося здобувачеві вищої освіти відійти від натуралізму, зберігши при цьому характер форми, оцінюється оригінальність авторської інтерпретації; технічна вправність – якість виконання в обраній графічній техніці, чіткість ліній, культура штриха або заливки; семантичне наповнення – здатність здобувача вищої освіти обґрунтувати свій вибір орнаментів чи колірної гами, зв'язок роботи з культурним контекстом. Відповідно до встановлених норм, високий рівень передбачає не лише майстерне виконання, а й демонстрацію глибокого розуміння анатомії та перспективи, які свідомо трансформуються у декоративний образ.

Запропонована система оцінювання дозволяє об'єктивно верифікувати рівень сформованості професійних компетентностей бакалавра декоративного мистецтва та ремесел. Чітка диференціація параметрів – від композиційної

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

логіки до семантичної глибини – забезпечує прозорість вимірювання навчальних досягнень здобувачів. Такий підхід стимулює їх до усвідомленої трансформації реалістичних форм у декоративні образи, де кожен технічний прийом є результатом глибокого інтелектуального аналізу та творчого синтезу. Зрештою, висока культура виконання у поєднанні з концептуальною цілісністю стає головним показником готовності майбутнього митця до самостійної професійної діяльності в сучасному художньому середовищі.

Висновки. Дослідження методологічних аспектів графічної стилізації природних форм дозволяє стверджувати, що цей процес є фундаментальним елементом формування професійної компетентності бакалаврів декоративного мистецтва та ремесел. Трансформація реалістичного зображення в декоративний образ – це не механічна дія, а інтелектуальний синтез, що базується на глибокому аналізі натури та вільному володінні засобами художньої виразності.

Аналіз методів спрощення показав, що геометризація та площинне трактування є первинними засобами виявлення конструктивної логіки об’єкта. Акцентування дозволяє надати образу емоційної забарвленості та виразності, а орнаменталізація перетворює природну форму на культурний текст, насичений символами та ритмами.

Встановлено, що сучасна мистецька освіта активно інтегрує психологію візуального сприйняття та цифрові технології у традиційну методику. Застосування законів гештальту допомагає здобувачам вищої освіти свідомо маніпулювати увагою глядача, а використання AI-інструментів та генеративного дизайну розширює межі творчого пошуку, не нівелюючи при цьому значення ручної графіки та академічної бази.

Освітня програма підготовки бакалаврів декоративного мистецтва та ремесел має бути спрямована на виховання митця, здатного до глибокої інтерпретації навколишнього світу, де стилізація виступає не як самоціль, а як засіб розкриття символічного та естетичного змісту природних форм у сучасному культурному просторі. Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні нейропсихологічних аспектів творчості та розробленні нових інтерактивних методик навчання візуальному мисленню.

Література:

1. Parkhomenko K. Implementetion of Stylization Method into System of Professional Art Educational Process. *Revista Educación*. 2023. Vol. 47, no. 2. DOI: http://doi.org/10.15517/revedu.v47i2.53915

2. The Aesthetics Of Digital Images And The Dynamics Of Visual Practices In The Media Environment Of The New Era / A. Diachenko et al. *ShodhKosh: Journal of Visual and Performing Arts*. 2026. Vol. 7, no. 1. P. 163-171. DOI: https://doi.org/10.29121/shodhkosh.v7.i1.2026.7204

3. Song J., Kwak Y., Kim C-Y. Familiarity and Novelty in Aesthetic Preference: The Effects of the Properties of the Artwork and the Beholder. *Front. Psychol.* 2021. Vol. 12. Art. 694927. DOI: https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.694927

4. A Study of Visual Perception Based on Colour and Texture of Reconstituted Decorative Veneer / T. Huang et al. *Coatings*. 2024. Vol. 14, no. 1. P. 57. DOI: https://doi.org/10.3390/coatings14010057

ISSN 2786-4952 Online

5. Марущак О. В., Кравець В. М., Мудрак Н. В. Декоративний рисунок як універсальний інструмент умовно-декоративного сприйняття світу. *Актуальні питання науки, освіти і суспільства: теорія і практика*: зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Умань, 28 жовт. 2022 р.): у 2 ч. Умань: ЦФЕНД, 2022. Ч. 1. С. 73-74.

6. Марущак О. В., Довженко М. В., Мудрак Н. В. Стилізація та декоративна інтерпретація як особливий вид художньої творчості. *Проєктування змісту і технологій художньо-графічної підготовки та художньо-творчої діяльності здобувачів вищої освіти (студентів) і молодих учених*. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2024. Вип. 3. С. 34-39.

7. Nesen I. Ukrainian works of folk art through the prism of scientific attribution. *Notes on Art Criticism*. 2024. Vol. 24, no. 1. P. 14-22. DOI: https://doi.org/10.63009/noac/1.2024.14

8. Teo P. K., Tan S. M., Megawati C. D. The Impact Of Infographics On Learning Outcomes In Design Education. *International Journal Of Modern Education (IJMOE)*. 2025. Vol. 7, no. 26. DOI: https://doi.org/10.35631/IJMOE.726021

9. Development of Art Forms in the Contemporary Era: New Platforms and Creative Approaches / O. Zarutska et al. *International Journal on Culture, History, and Religion*. 2025. Vol. 7, no. SI1. P. 35-51. DOI: https://doi.org/10.63931/ijchr.v7iSI1.101

10. Виховання у майбутніх фахівців образотворчого та декоративного мистецтва художнього сприйняття: психолого-педагогічний контекст / О. С. Шинін та ін. *Fundamental and applied research in the modern world*: Abstracts of VI International Scientific and Practical Conference (January 20-22, 2021). Boston: BoScience Publisher, 2021. Pp. 970-979. URL: https://sci-conf.com.ua/vi-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiya-fundamental-and-applied-research-in-the-modern-world-20-22-yanvarya-2021-goda-boston-ssha-arhiv/ (дата звернення: 10.05.2026).

11. Bardon A. The Power of Visual Perception: The Intricate Interplay That Shapes the Visual Arts. *Lindenwood University Blog*. URL: https://www.lindenwood.edu/blog/the-power-of-visual-perception-the-intricate-interplay-that-shapes-the-visual-arts/ (дата звернення: 07.04.2026).

12. Gestalt Principles Applied To Design. *GRAYBOX*. URL: https://graybox.co/knowledge /blog/gestalt-principles-applied-to-design (дата звернення: 08.04.2026).

13. Using gestalt principles to create more effective designs. *Dovetail Editorial Team*. URL: https://dovetail.com/ux/gestalt-principles/ (дата звернення: 09.04.2026).

14. Марущак О. В., Осіпчук Т. О., Павловська Є. А. Стилізація природних форм у декоративному мистецтві. *Проєктування змісту і технологій художньо-графічної підготовки та художньо-творчої діяльності здобувачів вищої освіти (студентів) і молодих учених*. 2025. Вип. 4. С. 90-96.

15. Коновалова О. В. Методи дослідження орнаментики декоративно-прикладного мистецтва у другій половині XX ст. як передумова системних змін вітчизняного мистецтвознавства. *Професійна мистецька освіта і художня культура: виклики XXI століття*: матер. Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Київ, 16-17 жовт. 2014 р.). 2014. С. 283-290.

16. Chen S. L. Traditional Craft Inheritance in Modern Environmental Design: The Guidance of Art Education on Cultural Identity Expression. *International Journal of Educational Development*. 2026. Vol. 2, no. 3. P. 46-63. DOI: https://doi.org/10.63313/IJED.9046

17. Melnyk L., Kyzymchuk O., Zubkova L. Ukrainian Folk Ornaments in Modern Knitting. *Tekstilec*. 2021. Vol. 64, no. 2. P. 84-95. DOI: https://doi.org/10.14502/Tekstilec2021.64.84-95

18. Ключко С. В., Мазніченко О. В. Методи стилізації природних форм у графічному дизайні. *Технології та дизайн*. 2016. № 3 (20). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/td_2016_3_17 (дата звернення: 14.04.2026).

ISSN 2786-4952 Online

References:

1. Parkhomenko, K. (2023). Implementetion of Stylization Method into System of Professional Art Educational Process. *Revista Educación, 47*(2). http://doi.org/10.15517/revedu.v47i2.53915

2. Diachenko, A., Breniuk, A., Petrashyk, V., Nikolenko, K., & Yaremenko, D. (2026). The Aesthetics Of Digital Images And The Dynamics Of Visual Practices In The Media Environment Of The New Era. *ShodhKosh: Journal of Visual and Performing Arts*, *7*(1), 163-171. https://doi.org/10.29121/shodhkosh.v7.i1.2026.7204

3. Song, J., Kwak, Y. & Kim, C-Y. (2021). Familiarity and Novelty in Aesthetic Preference: The Effects of the Properties of the Artwork and the Beholder. *Front. Psychol. 12:*694927. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.694927

4. Huang, T., Zhou, C., Wang, X., & Kaner, J. (2024). A Study of Visual Perception Based on Colour and Texture of Reconstituted Decorative Veneer. *Coatings*, *14*(1), 57. https://doi.org/10.3390/coatings14010057

5. Marushchak, O. V., Kravets, V. M., & Mudrak, N. V. (2022). Dekoratyvnyi rysunok yak universalnyi instrument umovno-dekoratyvnoho spryiniattia svitu [Decorative drawing as a universal tool for conventional-decorative perception of the world]. *Aktualni pytannia nauky, osvity i suspilstva: teoriia i praktyka: zbirnyk tez dopovidei mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii – Current issues of science, education and society: theory and practice: proceedings of the international scientific and practical conference*. (Part 1), (pp. 73-74). Uman: TsFEND [in Ukrainian].

6. Marushchak, O. V., Dovzhenko, M. V., & Mudrak, N. V. (2024). Stylizatsiia ta dekoratyvna interpretatsiia yak osoblyvyi vyd khudozhnoi tvorchosti [Stylization and decorative interpretation as a special kind of artistic creativity]. *Proiektuvannia zmistu i tekhnolohii khudozhno-hrafichnoi pidhotovky ta khudozhno-tvorchoi diialnosti zdobuvachiv vyshchoi osvity (studentiv) i molodykh uchenykh – Designing the content and technologies of artistic and graphic training and artistic and creative activities of higher education applicants (students) and young scientists*, (Issue 3), (pp. 34-39). Vinnytsia: TOV «Merkiuri-Podillia» [in Ukrainian].

7. Nesen, I. (2024). Ukrainian works of folk art through the prism of scientific attribution. *Notes on Art Criticism*, *24*(1), 14-22. https://doi.org/10.63009/noac/1.2024.14

8. Teo, P. K., Tan, S. M., & Megawati, C. D. (2025). The Impact Of Infographics On Learning Outcomes In Design Education. *International Journal Of Modern Education (IJMOE)*, *7*(26). https://doi.org/10.35631/IJMOE.726021

9. Zarutska, O., Sydorenko, I., Nebesnyk, I., Pylyp, R., & Diachenko, A. (2025). Development of Art Forms in the Contemporary Era: New Platforms and Creative Approaches. *International Journal on Culture, History, and Religion*, *7*(SI1), 35-51. https://doi.org/10.63931/ijchr.v7iSI1.101

10. Shynin, O. S., Marushchak, O. V., Zhyzhko, N. O., Ilchenko, O. M., & Taranovska, N. V. (2021). Vykhovannia u maibutnikh fakhivtsiv obrazotvorchoho ta dekoratyvnoho mystetstva khudozhnoho spryiniattia: psykholoho-pedahohichnyi kontekst [Education of artistic perception in future specialists of fine and decorative arts: psychological and pedagogical context]. *Abstracts from VI International Scientific and Practical Conference «Fundamental and applied research in the modern world»*. (pp. 970-979). Boston, USA: BoScience Publisher. Retrieved from https://sci-conf.com.ua/vi-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiya-fundamental-and-applied-research-in-the-modern-world-20-22-yanvarya-2021-goda-boston-ssha-arhiv/ [in Ukrainian].

11. Bardon, A. (n.d.). The Power of Visual Perception: The Intricate Interplay That Shapes the Visual Arts. *lindenwood.edu*. Retrieved from https://www.lindenwood.edu/blog/the-power-of-visual-perception-the-intricate-interplay-that-shapes-the-visual-arts/.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

12. Gestalt Principles Applied To Design. (n.d.). *graybox.co*. Retrieved from https://graybox.co/knowledge/blog/gestalt-principles-applied-to-design.

13. Using gestalt principles to create more effective designs. (n.d.). *dovetail.com*. Retrieved from https://dovetail.com/ux/gestalt-principles/.

14. Marushchak, O. V., Osipchuk, T. O., & Pavlovska, Ye. A. (2025). Stylizatsiia pryrodnykh form u dekoratyvnomu mystetstvi [Stylization of natural forms in decorative art]. *Proiektuvannia zmistu i tekhnolohii khudozhno-hrafichnoi pidhotovky ta khudozhno-tvorchoi diialnosti zdobuvachiv vyshchoi osvity (studentiv) i molodykh uchenykh – Designing the content and technologies of artistic and graphic training and artistic and creative activities of higher education applicants (students) and young scientists*, (Issue 4), (pp. 90-96) [in Ukrainian].

15. Konovalova, O. V. (2014). Metody doslidzhennia ornamentyky dekoratyvno-prykladnoho mystetstva u druhij polovyni XX st. yak peredumova systemnykh zmin vitchyznianoho mystetstvoznavstva [Methods of research of ornamentics of decorative and applied arts in the second half of the twentieth century as a prerequisite for systemic changes in domestic art criticism]. *Proceedings from Professional art education and artistic culture: challenges of the XXI century: International Scientific and Practical Conference*. (pp. 283-290). Kyiv [in Ukrainian].

16. Chen, S. L. (2026). Traditional Craft Inheritance in Modern Environmental Design: The Guidance of Art Education on Cultural Identity Expression. *International Journal of Educational Development*, *2*(3), 46-63. https://doi.org/10.63313/IJED.9046

17. Melnyk, L., Kyzymchuk, O., & Zubkova, L. (2021). Ukrainian Folk Ornaments in Modern Knitting. *Tekstilec*, *64*(2), 84-95. https://doi.org/10.14502/Tekstilec2021.64.84-95

18. Kliuchko, S. V., & Maznichenko, O. V. (2016). Metody stylizatsii pryrodnykh form u hrafichnomu dyzaini [Methods of natural forms stylization in graphic design]. *Tekhnolohii ta dyzain – Technologies and design*, *3*(20). Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/td_2016_3_17 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 29.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 378.011.3-051:34:159.953.5

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1222-1235

Марченко Ольга Геннадіївна доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціології та психології навчально-наукового інституту № 5, Харківський національний університет внутрішніх справ (Україна), м. Харків, https://orcid.org/0000-0003-1007-9560

МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ САМООСВІТНЬОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ

Анотація. Статтю присвячено визначенню методологічних і теоретичних засад формування самоосвітньої компетентності майбутніх юристів. Обґрунтовано професійну значущість самоосвітньої діяльності юристів у контексті динамічного правового поля. На підставі вивчення положень нормативно-правових актів, результатів теоретичних та емпіричних розвідок визначено взаємозв'язок самоосвіти з інформальною освітою та принципову відмінність самоосвіти від самостійної роботи під керівництвом викладача. Методологічним підґрунтям вирішення проблеми формування самоосвітньої компетентності майбутніх юристів визначено компетентнісний, середовищний. акмелогічний, ресурсний, андрагогічний, контекстний, герменевтичний, системний, синергетичний підходи, вибір яких зумовлений контекстно-розвивальним, пізнавально-стимулювальним й інструментально-правовим аспектами теорії та практики формування самоосвітньої компетентності майбутніх юристів. Обґрунтовано, що наведені методологічні та теоретичні підходи виступають як фундаментальні психолого-педагогічні концепти. Вони постулюють принципи формування самоосвітньої компетентності майбутніх юристів, зокрема: акмеологічної спрямованості, професійно-юридичного контексту, суб'єктності та автономії, мотиваційної орієнтації, когнітивної гнучкості, вольової саморегуляції, юридичної герменевтики, нормативної верифікації. Наукова новизна результатів полягає у синергетичному поєднанні зазначених підходів, що дозволяє розглядати самоосвітню компетентність як динамічну властивість особистості, здатну до саморозвитку в умовах швидкої трансформації правового поля. Практичне значення роботи полягає в можливості імплементації запропонованих концептів у процес проектування індивідуальних освітніх траєкторій майбутніх фахівців права, що забезпечує їхню готовність до безперервного професійного вдосконалення.

Ключові слова: самоосвіта, самоосвітня діяльність, самостійна робота, компетентність, самоосвітня компетентність, пізнавальна самостійність, майбутні юристи, студенти, фахова підготовка, методологія педагогічних досліджень.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Marchenko Olga Gennadiivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor, Department of Sociology and Psychology, Educational and Scientific Institute No. 5, Kharkiv National University of Internal Affairs (Ukraine), Kharkiv, https//orcid.org/0000-0003-1007-9560

METHODOLOGICAL AND THEORETICAL PRINCIPLES OF FORMING SELF-EDUCATIONAL COMPETENCE OF FUTURE LAWYERS

Abstract. The article is devoted to defining the methodological and theoretical principles of forming self-educational competence of future lawyers. The professional significance of self-educational activities of lawyers in the context of a dynamic legal field is substantiated. Based on the study of the provisions of regulatory legal acts, the results of theoretical and empirical research, the relationship between self-education and informal education and the fundamental difference between self-education and independent work under the guidance of a teacher have been determined. The methodological basis for solving the problem of forming self-education competence of future lawyers is determined b the competence, environmental, acmeological, resource, andragogic, contextual, hermeneutic, systematic, and synergistic approaches, the choice of which is determined by the contextual-developmental, cognitive-simulating and instrumental-legal aspects of the theory and practice of forming self-educational competence of future lawyers. It is substantiated that the above methodological and theoretical approaches act as fundamental psychological and pedagogical concepts. They postulate the principles of forming self-educational competence of future lawyers, in particular: acmeological orientation, professional-legal context, subjectivity and autonomy, motivational orientation, cognitive flexibility, volitional self-regulation, legal hermeneutics, and normative verification. The scientific novelty of the results lies in the synergistic combination of the above approaches, which allows us to consider self-educational competence as a dynamic property of an individual capable of self-development in conditions of rapid transformation of the legal field. The practical significance of the work lies in the possibility of implementing the proposed concepts in the process of designing individual educational trajectories of future legal specialists, which ensures their readiness for continuous professional improvement.

Keywords: self-education, self-educational activity, independent work, competence, self-educational competence, cognitive independence, future lawyers, students, professional training, methodology of pedagogical research.

Одним із ключових завдань переходу України до постіндустріального інформаційного суспільства, інтеграції вітчизняної освіти до європейського та світового освітнього просторів є формування особистості, здатної до саморозвитку, самовдосконалення, самоосвіти через осмислення власної сутності та своєї ролі в динамічному світі. Передумовами успішної реалізації цих завдань є

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

не лише проголошене у Конституції України, Законі Україні «Про освіту» право людини на якісну та доступну освіти протягом усього життя, але й формування в неї вмінь самоосвітньої діяльності. В умовах динамічних змін у правовій сфері суспільного життя, активної законотворчості в Україні визначальним чинником самовдосконалення та самореалізації юристів виступає їхня самоосвітня компетентність (СОК) як здатність до самоосвіти, яка виступає оптимальною формою підвищення загальноосвітнього та професійного рівня юристів в умовах динамічного правового поля.

Аналіз наукових досліджень з огляду на проблему формування самоосвітньої компетентності майбутніх юристів дозволив з'ясувати, що різні аспекти формування самоосвітньої компетентності розглядались багатьма науковцями за декількома напрямами. Так, психологічні основи самоосвіти в контексті визначення меж зон найближчого розвитку та провідних типів діяльності закладено в наукових працях Л. Виготського. Сутність, структура, зміст, історичні аспекти організації самоосвітньої діяльності є предметом наукових розвідок І. Сидоренко [1]. Умови формування пізнавальної активності і самостійності учнів на всіх ступенях школи як основоположного елемента самоосвітньої діяльності визначали свого часу І. Вікторенко, В. Лозова. Прийоми самостійної роботи та самоконтролю освітньої діяльності вивчали Е. Гапон, Л. Рибалко, О. Рогова. Формування готовності до самоосвітньої діяльності та навичок самостійного інформаційного пошуку були свого часу в фокусі досліджень В. Буряка.

У зв'язку з тенденцію щодо постійного оновлення змісту та модернізації форм, методів, технологій вищої юридичної освіти особливої значущості набуває монографія А. Кучерявого [2], яка присвячена теоретичним і практичним питанням управління самостійною навчальною діяльністю майбутніх юристів.

Зокрема, науковець, узагальнюючи результати аналізу практики управління самостійною навчальною діяльністю студентів юридичних спеціальностей у більшості закладів вищої юридичної освіти, дійшов висновку про позитивні зрушення у сфері менеджменту в галузі інформальної освіти майбутніх юристів. Зокрема, значно підвищилася якість ресурсного забезпечення самостійної роботи майбутніх правознавців (розширилися можливості бібліотек, створюються електроні бази завдань для студентів, удосконалюється технічне оснащення навчального процесу тощо); поглибилася усвідомленість керівниками освітніх закладів та їх підрозділів потреб в удосконаленні всіх аспектів управління самостійною навчальною діяльністю студентів, її місця та ролі в навчальному процесі, значущості для виконання соціального замовлення на кваліфікованого фахівця-юриста; урізноманітнилися способи й засоби відповідного управлінського впливу на підлеглих; збільшилася частка питань щодо активізації самостійної роботи юристів у планах проведення вчених і науково методичних рад тощо.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Хоча формування самоосвітньої компетентності майбутніх юристів ми вважаємо процесом особистісно-професійного саморозвитку особистості, кваліфіковані управлінські дії в цільовому, мотиваційному, ціннісно-змістовому, технологічному та результативному аспектах розвитку СОК студентів з боку ректорату, деканату, кафедри та викладачів є доцільними. Окрім того, дослідження А. Кучерявого орієнтує нас на пошук методологічного підґрунтя формування самоосвітньої компетентності майбутніх юристів в межах філософсько-персоналістичної концепції людини правової та її становлення як правової особистості.

З урахуванням висновків А. Кучерявого можна констатувати суттєву роль педагогічного менеджменту в формуванні СОК студентів юридичних спеціальностей. У своєму дослідженні ми також сконцентрувались на психологічних засадах формування СОК. З метою їх визначення ми переглянули результати власних досліджень [3] та звернулись до статті О. Валуйко [4].

Так, з психологічної точки зору чинниками успішної самоосвіти є активна увага, стійка пам’ять та позитивний емоційний настрій людини. Для подовження активної уваги та покращення пам’яті були розроблені численні прийоми та технології, практичні техніки усвідомленого опрацювання матеріалу та ефективного його запам’ятовування. Особливу увагу необхідно приділити розвитку стійкої звички до самоосвіти та формування навичок самоосвітньої роботи. Для полегшення процесу формування таких навичок були розроблені та систематизовані спеціальні прийоми, основою яких був розвиток вольових якостей людини. Важливими є такі елементи здорового способу життя, як дотримання режиму дня, що сприяє розвитку волі до самоосвіти та формуванню звички до регулярних занять. Доцільно розробити рекомендації з менеджменту, планування самоосвітньої роботи, з відбору ефективних прийомів пошуку літератури та методик її конспектування [1, с. 126; 3].

У визначенні методології формування СОК майбутніх юристів для нас особливо цінними є висновки О. Валуйка про доцільність акмеологічної концепції, в межах якої формування СОК розглядається як невіддільний етап процесу професіоналізації правознавця. Цілком логічним є спирання на компетентнісний підхід як методологічну основу організації освітнього процесу у закладах вищої юридичної освіти.

Дослідник М. Лисицький [5] доводить професійно орієнтований характер СОК майбутніх адвокатів, суддів, прокурів, оскільки їхня професійна діяльність вимагає постійної самостійної роботи із законодавчими та нормативно-правовими документами, які оновлюється з часом. В умовах динамічного правового поля, коли оновлення змісту вищої юридичної освіти не встигає за змінами в законодавстві, самоосвітня компетентність є не просто «бажаною рисою», а умовою існування правника у професії. Тому юрист має опанувати вміннями планувати, організовувати і регулювати власну освітню діяльність, застосовувати результати самоосвітньої діяльності в конкретних ситуаціях

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

професійної діяльності. Ми погоджуємось з висновком М. Лисицького щодо суттєвої ролі закладу вищої юридичної освіти як ланки, де формується СОК майбутнього юриста. Слушним є визначення дослідником здатності до самоорганізації, саморозвитку, самовиховання, самоосвіти як основи формування СОК.

Тож, внаслідок аналізу досліджень і публікацій з огляду на порушену проблему формування СОК майбутніх юристів нами з'ясовано, що незважаючи на увагу науковців до цієї проблеми, недостатньо широким виявився спектр методологічних підходів (лише акмеологічний і компетентнісний), несформульовані загальнопедагогічні та спеціально-юридичні принципи формування самоосвітньої компетентності майбутніх юристів.

Мета статті – визначити методологічні та теоретичні засади формування самоосвітньої компетентності майбутніх юристів.

Мета дослідження може бути реалізована через виконання **завдань**:

1) визначити методологічні та теоретичні засади формування самоосвітньої компетентності майбутніх юристів;

2) зробити висновки, сформулювати прогностичні положення та окреслити перспективи подальших розвідок.

Для реалізації мети та завдань у процесі дослідження використано такі теоретичні **методи**, як-от: аналіз, синтез і узагальнення положень нормативно-правових документів і психологічної, педагогічної, правової літератури для визначення методологічних і теоретичних підходів і принципів формування самоосвітньої компетентності майбутніх юристів; узагальнення, систематизації, прогнозування – для формулювання висновків і визначення перспектив подальших розвідок.

Виклад основного матеріалу. У Законі України «Про освіту» самоосвіта ототожнена з інформальною освітою, яка «передбачає самоорганізоване здобуття особою певних компетентностей, зокрема під час повсякденної діяльності, пов'язаної з професійною, громадською, волонтерською або іншою діяльністю, родиною чи дозвіллям» [6].

У словосполученні «інформальна освіта» слово освіта є родовим, слово «інформальна» - видовим. Так, на сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО, яка відбулася в 1978 р. у м. Париж, прийнято визначення освіти як процесу та результату вдосконалення здібностей і поведінки особистості, індивідуального зростання, досягнення соціальної зрілості. Слово «інформальна» утворене латинськими словами «*in*» - заперечення та «*formalis*» - формальний та означає неформальний, неофіційний, невимушений. Тож, інформальна освіта передбачає самоорганізоване, не регламентоване офіційними установами або формальними програмами здобуття знань, метою якого є розвиток особистості, розширення рамок її соціально-професійного репертуару.

Ми пов'язуємо інформальну освіту із самостійним опрацюванням здобувачами освіти за власною інтенцією, без указівок викладачів

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

інформаційних джерел. Розмежуємо ще поняття самоосвіта (інформацільна освіта) та самостійна робота, яка провадиться під керівництвом викладача.

Зауважимо, що часто у трактуванні слова «інформація» (від лат. «informatio» - викладаю, роз'яснення) науковці втрачають значення інформації в контексті комунікації, розумових стимулів, виховання, освіти [7].

Тому для нас є актуальним дослідження Л. Яремчук [8], емпірика якого свідчить про недостатній рівень сформованості у студентів умінь грамотно обробляти та презентувати дані, раціонально використовувати відомості з різних інформаційних джерел. По-перше, за результатами спостережень виявлена дуже низька мотивація студентів до самостійного опрацювання друкованих наукових джерел і інтернет-ресурсів, оскільки більшість студентів (майже 65 % респондентів) відвідують бібліотеку та інтернет-клас виключно для виконання конкретного завдання викладача, 24 % респондентів не відвідують бібліотеку та інтернет-кабінет взагалі, 7% – переглядають в бібліотеці та інтернеті новини, науково-популярну літературу, розважальні журнали та газети, близько 5 % – відвідають бібліотеку та інтернет для пошуку інформації за власними потребами, які не пов'язані з освітою та самоосвітою. Переважна більшість студентів (90 %) не мають чіткого уявлення про грамотне поводження в бібліотечному середовищі, не здатні опрацювати рекомендовану бібліографію, не можуть орієнтуватися та працювати з бібліотечним каталогом, в тому числі електронним, картотекою, не здатні до самостійного пошуку потрібної інформації. Майже 76 % респондентів назвали основною причиною, яка заважає вчитися краще, власні лінощі, 6,2 % – погану пам'ять, 11,7 % – рутинний характер дій, 4,1 % – геймерство. Лише 2 % (!) студентів визнають необхідність самостійної роботи з друкованими джерелами та інтернет-ресурсами. Такий стан справ свідчить про глибоку суперечність між вимогами до юриста у сфері надання правових послуг та реальною готовністю здобувачів вищої юридичної освіти до автономної пізнавальної діяльності та зумовлює необхідність перегляду методологічних засад формування СОК майбутніх юристів.

На нашу думку, визначальну роль у забезпеченні цілісності, системності, результативності, професійної спрямованості нашого дослідження відіграє методологія, яка адекватна меті та завданням статті. Обґрунтуємо наш вибір методологічних підходів, а саме: компетентнісного, середовищного. Акмелогічного, ресурсного, андрагогічного, контекстного, герменевтичного, системного, синергетичного.

Зокрема, компетентнісний підхід у сучасних освітніх / педагогічних науках виступає інтегрованою особистісно, соціально та професійно орієнтованою педагогічною концепцією, яка забезпечує оптимальне входження майбутнього фахівця в соціальний світ і його продуктивна адаптація в соціумі. З позицій компетентнісного підходу освітній результат оцінюється за сукупністю мотиваційно-ціннісного, морально-етичного, когнітивного, операціонально-технологічного, конативного критеріїв [8, с. 191]. Необхідність запровадження

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

компетентнісного підходу в освіті / педагогіці зазначена в нормативних документах, що регламентують освітню діяльність в Україні, а саме: у Законі Україні «Про освіту», «Про вищу освіту» та ін. Компетентнісний підхід реалізований у всіх стандартах вищої освіти. Ураховуючи ідеї компетентнісного підходу, можна стверджувати, що процес набуття СОК зорієнтований на розвиток суб'єкта та пов'язаний з самостійністю та відповідальністю за прийняття рішень, аналітичною рефлексією, культурою мислення.

Слід зазначити, що групи компетенцій саморозвитку та самоосвіти поряд із групами соціальних, полікультурних, комунікативних, інформаційних і компетенцій продуктивної творчої діяльності Міжнародною комісією Ради Європи визначено та схарактеризовано як групи ключових компетенцій. На думку філософа Ж. Дюпурі, ключові компетенції – це група базових цінностей, від яких залежить успішність життя особистості в майбутньому й які збігаються з принципами головних концепцій моралі сучасного суспільства: досягнення успіху, вибір власного напряму самореалізації в житті, розуміння себе та свого внутрішнього світу, глибокі особистісні стосунки. Усі ключові компетенції, в тому числі й самоосвітня, мають такі характерні ознаки: багатофункціональність, надпредметність, міждисциплінарність; потребують значного інтелектуального розвитку, що знаходить прояв у рефлексії, критичному мисленні, абстрактному мисленні, інтелектуально-інформаційних уміннях, самооцінці, сформованості суб'єктної позиції та ін. [10; 11].

Задля трактування сенсу поняття СОК ми звернулися також на визначення освітньої компетенції, яке запропоновано акад. Ю. Бойчуком. Зокрема, освітню компетенцію Ю. Бойчук визначив як сукупність змістовних орієнтацій, знань, умінь, навичок та досвіду особистості стосовно певного кола об'єктів реальної дійсності, необхідних для виконання нею соціально значущої продуктивної діяльності.

Одним із провідних методологічних підходів дослідження визначено *середовищний*, який передбачає опосередковане управління процесом формування та розвитку особистості. Щодо формування самоосвітньої компетентності середовищна методологія дає змогу побудувати у закладі вищої юридичної освіти відкрите інформаційно-освітнє середовище, яке стає частиною життя суб'єкта освітньої діяльності, передбачає диверсифікацію освіти як можливість здобувача освіти будувати власну освітню траєкторію, орієнтуватися у просторі знань [12].

Актуальність акмеологічного підходу зумовлена його визначальним положенням про те, що метою самореалізації особистості є досягнення акме, тобто можливо максимально повного розкриття й використання внутрішнього потенціалу в діяльності, яке відбувається у процесі розвитку та саморозвитку. Досягнення особистості професійного акме залежіть від розвитку продуктивної Я-концепції, яка знаходить свій прояв у таких акме-формах, як-от: самопізнання, самозабезпечення, самостійність, самосприйняття, рефлексія, самоіденти-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

фікація, самовизначення, самопрогнозування, самообмеження. Найвищій рівень самореалізації особистості характеризується готовністю до виконання діяльності, майстерністю, професіоналізмом.

З позицій ресурсного підходу людина може розглядатися як носій інтелектуально-інформаційних ресурсів. Тому доцільно розглядати формування СОК майбутніх юристів як під впливом зовнішніх чинників (засоби й умови оточуючого середовища, узагальнений досвід людства в усному, письмовому вигляді, ЗМІ, віртуальна інформація, система внутрішнього управління). Потенціал інформаційних ресурсів визначається як сукупність індивідуальних можливостей особистості (сутнісних сил, здібностей, підготовленості до тієї чи іншої діяльності, спілкування). В. Лозова та С. Микитюк наполягає на тому, що ресурсний підхід базується на ідеях ергономіки та валеології, наукової організації дослідницької діяльності щодо забезпечення її комфортності, запобігання фізичних і психічних перевантажень і шкоди здоров'ю, що, у свою чергу, допроваджує оптимальну працездатність.

Реалізація ресурсного підходу досягається стимулюванням особистості до виявлення її активності як специфічної самореалізації потенційних можливостей: здібностей, інтересів, мотивів, цілей діяльності. Тому формування СОК можна пов'язати з дією об'єктивного механізму саморозвитку суб'єкта освітньої та професійної діяльності, прагнення вийти «за власні межі», перевершити себе, розкрити свій невичерпний потенціал. Урахування, розвиток і саморозвиток індивідуальних особливостей є концептуальним підґрунтям особистісно орієнтованої освітньої парадигми.

Особливості андрагогічного підходу при навчанні дорослих розглянуто у наукових працях І. А. Зязюна, Н. Г. Ничкало, О. І. Огієнко, С. О. Сисоєвої та ін. Сутність андрогогічного підходу полягає у врахуванні цінності життєвого і професійного досвіду людини, що забезпечує людині можливість самостійного вибору власної освітньої траєкторії, що відповідає індивідуальним спроможностям здобувача освіти, а також індивидуальний самоконтроль процесу навчання. Навчання в контексті андрагогічного підходу допомагає дорослим враховувати свої вікові, психологічні, соціальні, професійні особливості, використовувати набутий досвід під час навчання, визначати свої навчальні потреби, мету навчання та шляхи її досягнення [15, с. 5].

Продовжуючи тему ключових компетентностей, наведемо результати дослідження О. Расказової, яка на основі аналізу нормативно-правових європейських й українських освітніх документів виявила сутнісні ознаки поняття ключових освітніх компетентностей дорослих, що ми обов'язково врахуємо в дослідженні СОК дорослих. Науковиця зазначає, «що ключові освітні компетентності – це інтегроване поняття, яке: 1) вміщує сукупність знань, умінь, навичок / ставлень / цінностей / здібностей / якостей особистості; 2) необхідне кожній людині для самореалізації та розвитку, можливості працевлаштування, зайнятості, соціальної інтеграції та єдності, активної громадянської позиції

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

тощо; 3) дає можливість людині самостійно застосовувати в певному контексті різні елементи знань і вмінь, ефективно діяти у різних сферах життєдіяльності» [16, с. 130].

Концептуально близьким до зазначених методологічних підходів є контекстний підхід, що передбачає реалізацію рефлексивно-контекстного аспекту професійної підготовки майбутніх юристів, запровадження контексту юридичної діяльності, а саме: пріоритет професійно-формувальних методик навчання майбутніх юристів; використання форм і методів контекстного навчання (заняття, орієнтовані на квазіпрофесійну діяльність: організація мут-кортів (від англ. *moot court* – спорний суд) - навчально-ігрових судів, де студенти-юристи у змагальній формі аналізують гіпотетичну фабулу справи, готують письмові меморандуми, виступають з усними аргументами перед професійними суддями, арбітрами, професорами, фінальними усними раундами, практика надання правових послуг в юридичних клініках; формування суб'єктної позиції здобувача освіти, усвідомлення професійної «Я-концепції» майбутнього юриста тощо [17].

Досліджуючи методологічні засади формування СОК, не можна, на наше переконання, залишити поза увагою юридичну герменевтику як мистецтво правильного тлумачення текстів «нормативно-правових актів, актів судових органів, договорів, односторонніх правочинів, статутів, регламентів, положень, інших внутрішніх документів організацій тощо» [18], оскільки, як свого часу зазначав П. Рабінович, загальна теорія розуміння (герменевтика) має «виходи» мало не на всі етапи та зони правового регулювання [19].

Основними категоріями юридичної герменевтики є розуміння, тлумачення, юридичний текст і контекст текстів законодавчих і нормативно-правових документів [20; 21].

У цьому зв'язку підкреслимо, що для юриста самоосвіта є не просто пошуком інформації, а інтерпретаційною діяльністю, тобто СОК юриста значною мірою означає сформованість герменевтичної компетентності.

Ураховуючи комплексний і динамічний характер чинників формування СОК майбутніх юристів у процесі фахової підготовки, доцільно підходити до нього із системних і синергетичних позицій. Саме єдність і взаємний зв'язок системного і синергетичного підходів дозволяють охарактеризувати формування СОК майбутніх юристів як педагогічну систему – активну, доцільну, цілісну, соціально-детерміновану, відкриту, таку, що адаптується до соціокультурного досвіду, динамічну у просторі та часі, керовану, гармонійну, здатну до долання стереотипів стабільної впорядкованості, лінійності, однозначних причинно-наслідкових зв'язків, інноваційних змін і самовдосконалення у своєму змісті (фахова підготовка юристів) та результаті (СОК майбутнього юриста) [12].

Для переходу до визначення теоретичних засад СОК вибудуємо своєрідний логічний «місточок» у вигляді групування наведених методологічних підходів за функціональним призначенням:

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

1) концептуальний – компетентнісний підхід у визначенні цільово-стратегічних орієнтирів, акмеологічний, контекстний підходи, що задають вектор саморозвитку в напрямі акме-вершини професіоналізму в контексті юридичної діяльності;

2) організаційно-процесуальний – середовищний, системний, синергетичний – створення інформаційно-освітнього середовища як підсистеми єдиного інформаційного простору суспільства;

3) специфічний – ресурсний, андрагогічний, герменевтичний – вміння тлумачити закони, вчитися протягом життя.

Вивчення джерельної бази з огляду на порушену проблему дозволило зробити висновок про те, що наведена класифікація корелює з трьома найбільш загальними теоретичними підходами до розгляду самоосвіти та самоосвітньої компетентності.

Так, на думку І. Сидоренко [1, с. 8], перший підхід трактується як процес цілеспрямованого і систематичного самовдосконалення, саморозвитку особистості та її діяльності.

У цьому разі особистісний характер самоосвіти не тільки допускає, а й передбачає розвиток самопізнання.

Другій аспект розглядає самоосвіту як форму і засіб пізнавальної активності, що служить ключовим моментом у процесі формування СОК.

Третій теоретичний підхід характеризується розумінням самоосвіти як цілеспрямованої, планомірної, самостійної роботи особистості над підвищенням своєї професійної майстерності. У такому контексті самоосвіта розглядається як професійна функція, а її мета пов’язується з підвищенням ефективності професійної діяльності.

Наведені методологічні та теоретичні підходи є психолого-педагогічними концептами, що постулюють принципи формування самоосвітньої компетентності майбутніх юристів, які ми згрупували у три блоки:

1) контекстно-розвивальний;

2) пізнавально-стимулювальний;

3) інструментально-правовий.

Так, контекстно-розвивальний блок, який спрямований на професійне становлення «Я-концепції» майбутнього юриста, інтегрує такі принципи:

- принцип акмеологічної спрямованості: вимагає орієнтації самоосвітньої діяльності на досягнення найвищих показників професійної майстерності («акме») та безперервного особистісного зростання.
- принцип професійно-юридичного контексту: передбачає, що зміст і форми самоосвіти мають корелювати з реальними викликами юридичної практики (квазіпрофесійна діяльність, мут-корти, робота в юрклініках).
- принцип суб’єктності та автономії: постулює визнання студента активним творцем власного освітнього маршруту, відповідальним за вибір джерел та темпу навчання.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Пізнавально-стимулювальний блок принципів спрямований на формування внутрішньої мотивації та психологічної готовності до пізнання:

- принцип мотиваційної орієнтації: забезпечення стійкого інтересу до самоосвіти через усвідомлення її як єдиного способу подолання «інформаційного відставання» в динамічному правовому полі;
- принцип когнітивної гнучкості: формування здатності швидко перемикатися між різними типами інтелектуальної діяльності та критично оцінювати нову інформацію;
- принцип вольової саморегуляції: розвиток навичок самодисципліни, системності та регулярності в опрацюванні складних юридичних текстів.

Інструментально-правовий блок інтегрує герменевтичні та технологічні засади опрацювання нормативного матеріалу, що є фундаментом професійної спроможності:

- принцип юридичної герменевтики: передбачає розвиток навичок глибокого тлумачення змісту правових норм, розуміння «духу закону» та здатності до аналітичного розбору складних юридичних конструкцій у процесі самостійного навчання;
- принцип нормативної верифікації: спрямований на формування критичного ставлення до джерел, вміння перевіряти актуальність правових актів та зіставляти теоретичні знання з актуальною судовою практикою.

Тож, на підставі проведеного теоретичного аналізу наукових праць у галузі психології, права, педагогіки можуть бути синтезовані такі висновки.

1. Методологічним підґрунтям вирішення проблеми формування самоосвітньої компетентності майбутніх юристів визначено компетентнісний, середовищний. акмелогічний, ресурсний, андрагогічний, контекстний, герменевтичний, системний, синергетичний підходи, вибір яких зумовлений контекстно-розвивальним, пізнавально-стимулювальним й інструментально-правовим аспектами теорії та практики формування самоосвітньої компетентності майбутніх юристів.

2. Зазначені методологічні та теоретичні підходи є психолого-педагогічними концептами, що постулюють принципи формування самоосвітньої компетентності майбутніх юристів: акмеологічної спрямованості, професійно-юридичного контексту, суб'єктності та автономії, мотиваційної орієнтації, когнітивної гнучкості, вольової саморегуляції, юридичної герменевтики, нормативної верифікації.

Визначене методолого-теоретичне підґрунтя орієнтує на пошук чинників і шляхів формування самоосвітньої компетентності майбутніх юристів.

Література

1. Сидоренко І. І. Проблеми самоосвіти особистості у вітчизняній педагогічній пресі другої половини XIX – початку XX століття: дис. … канд. пед. наук: 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. Харків: Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, 2006. 209 с.

ISSN 2786-4952 Online

2. Кучерявий А. О. Управління самостійною навчальною діяльністю майбутніх юристів: монографія. Черкаси: видавець Чабаненко Ю.А., 2014. 344 с.

3. Сидоренко І. І., Марченко О. Г. Розвиток категорії «самоосвіта» у вітчизняній педагогіці як теоретична основа сучасного дистанційного навчання. *Психолого-педагогічні проблеми соціалізації особистості в сучасних умовах*: мат. міжнар. наук.-практ. конф., 23–24 вересня 2022 р., м. Київ. – Львів – Торунь: Liha-Pres, 2022. http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/download/156/1908/4562-1?inline=1.

4. Валуйко О. М. Самоосвітня компетентність як психологічний чинник готовності до інноваційної діяльності курсантів-правоохоронців. *Габітус*. 2023. Вип. 46. С. 123-128.

5. Лисицький М. Ю. Сутність і структура самоосвітньої компетентності майбутніх юристів. *Наука і техніка сьогодні*. 2024. № 6 (34). С. 532-547.

6. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII (зі змінами). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19?find=1&text=%D1%81%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0#Text.

7. Мороз Н. С. Сутність інформації в контексті загальних принципів інформаційної безпеки. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія : Юридичні науки*. 2016. № 845. С. 137-142.

8. Бойчук Ю. Д. Компетентнісний підхід / Наукові підходи до педагогічних досліджень: колективна монографія / За заг. ред. д. пед. наук, професора, чл.-кор. НАПН України В. І. Лозової. Харків: Вид-во Віровець А. П. «Апостроф», 2012. С. 188-216.

9. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2017 № 1556-VII. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text.

10. Єрмаков Т. І. Індивідуальне розуміння концепту «Я» як ключова компетентність особистості в умовах сучасного інформаційного суспільства. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*: зб. статей. Київ: Міленіум, 2002. Вип. 6. С. 200-207.

11. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Бібік Н. М., Ващенко Л. С., Локшина О. І. та ін.; за ред. В. Овчарук. Київ: «К. І. С.», 2004. 112 с.

12. Марченко О. Г. Теоретичні і методичні засади формування освітнього середовища у вищих військових навчальних закладах авіаційного профілю: дис. … д-ра пед. наук: спец. 13.00.04 - теорія і методика професійної освіти. Харків: Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, 2020. 580 с.

13. Рибалко Л. С. Акмеологічний підхід / Наукові підходи до педагогічних досліджень: колективна монографія / За заг. ред. д. пед. наук, професора, чл.-кор. НАПН України В. І. Лозової. Харків: Вид-во Віровець А. П. «Апостроф», 2012. С. 260-278.

14. Лозова В. І., Микитюк С. О. Ресурсний підхід. / Наукові підходи до педагогічних досліджень: колективна монографія / За заг. ред. д. пед. наук, професора, чл.-кор. НАПН України В. І. Лозової. Харків: Вид-во Віровець А. П. «Апостроф», 2012. С. 260-278.

15. Професійна освіта: андрагогічний підхід: монографія / кол. авторів; за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир: Вид. О. О. Євенок, 2018. 452 с.

16. Расказова О. С. Розвиток ключових (загальнопрофесійних) компетентностей дорослих в умовах нового економічного соціуму / Професійна освіта: андрагогічний підхід: монографія / кол. авторів; за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир: Вид. О. О. Євенок, 2018. С. 119-145.

17. Марченко О. Г. Особливості науково-професійної підготовки магістрів права в університетах Великої Британії. *Journal «ScienceRise: Pedagogical Education»*. 2026. № 1 (66). С. 31-37.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

18. Красницька А. В. Юридико-технічні помилки в Кримінальному кодексі України. *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи*: матер. XVI Всеукр. наук.-пакт. конф., м. Київ, 25 листоп. 2020 р. Київ: НАВС, 2020. С. 60–64.

19. Рабінович П. Герменевтика і правове регулювання. *Вісник Академії правових наук України*. 1999. № 2. С. 61–70.

20. Мережко А. А. Юридическая герменевтика и методология права. *Проблеми філософії права*. 2003. Т. 1. С. 159–162.

21. Чулінда Л. І., Красницька А. В. Герменевтичне дослідження норм права через лінгвістичні форми вираження. *Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету*. 2021. Вип. 34. С. 27-30.

References

1. Sydorenko, I. I. (2006). Problemy samoosvity osobystosti u vitchyznianii pedahohichnii presi druhoi polovyny KhIKh – pochatku XX stolittia [Problems of personal self-education in the domestic pedagogical press of the second half of the 19th - early 20th centuries]. Ph.D Thesis Kharkiv. Kharkivskyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni H. S. Skovorody. 209 s. [in Ukrainian].

2. Kucheriavyi, A. O. (2014). Upravlinnia samostiinoiu navchalnoiu diialnistiu maibutnikh yurystiv [Management of independent educational activities of future lawyers]. Cherkasy: vydavets Chabanenko Yu. A. 344 s. [in Ukrainian].

3. Cydorenko, I. I., Marchenko O. H. (2022, Sept., 23-24). Rozvytok katehorii «samoosvita» u vitchyznianii pedahohitsi yak teoretychna osnova suchasnoho dystantsiinoho navchannia [The development of the category of "self-education" in domestic pedagogy as a theoretical basis for modern distance learning]. *Psykholoho-pedahohichni problemy sotsializatsii osobystosti v* suchasnykh umovakh. Kyiv. – Lviv – Torun: Liha-Pres [in Ukrainian].

4. Valuiko, O. M. (2023). Samoosvitnia kompetentnist yak psykholohichnyi chynnyk hotovnosti do innovatsiinoi diialnosti kursantiv-pravookhorontsiv [Self-educational competence as a psychological factor of readiness for innovative activity of law enforcement cadets]. *Habitus, 46,* 123-128 [in Ukrainian].

5. Lysytskyi, M. Yu. (2024). Sutnist i struktura samoosvitnoi kompetentnosti maibutnikh yurystiv [The essence and structure of self-educational competence of future lawyers]. *Nauka i tekhnika sohodni. 6* (34), 532-547 [in Ukrainian].

6. Pro osvitu [On Education]. Zakon Ukrainy 05.09.2017 № 2145-VIII (2017) (Ukraina). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19?find=1&text=%D1%81%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0#Text. [in Ukrainian].

7. Moroz, N. S. Sutnist informatsii v konteksti zahalnykh pryntsypiv informatsiinoi bezpeky [The essence of information in the context of general principles of information security] (2016). *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika". Seriia: Yurydychni nauky, 845,* 137-142 [in Ukrainian].

8. Boichuk. Yu. D. (2012). Kompetentnisnyi pidkhid [Competency-based approach]. *Naukovi pidkhody do pedahohichnykh doslidzhen. Kharkiv*: Vyd-vo Virovets A. P. «Apostrof». S. 188-216 [in Ukrainian].

9. Pro vyshchu osvitu [On Higher Education] (2017). Zakon Ukrainy vid 01.07.2017 № 1556-VII (2017) (Ukraina). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text [in Ukrainian].

10. Yermakov, T. I. (2002). Indyvidualne rozuminnia kontseptu «Ia» yak kliuchova kompetentnist osobystosti v umovakh suchasnoho informatsiinoho suspilstva [Individual understanding of the concept of "I" as a key competence of an individual in the conditions of a modern

information society]. *Naukovi studii iz sotsialnoi ta politychnoi psykholohii*, *6*, 200-207 [in Ukrainian].

11. *Kompetentnisnyi pidkhid u suchasnii osviti: svitovyi dosvid ta ukrainski perspektyvy: Biblioteka z osvitnoi polityky* [Competency-based approach in modern education: world experience and Ukrainian prospects: Educational Policy Library] (2004) / Bibik, N. M., Vashchenko, L. S., Lokshyna, O. I. ta in.; za red. V. Ovcharuk. Kyiv: «K. I. S.», 112 s. [in Ukrainian].

12. Marchenko, O. H. (2020). Teoretychni i metodychni zasady formuvannia osvitnoho seredovyshcha u vyshchykh viiskovykh navchalnykh zakladakh aviatsiinoho profiliu [Theoretical and methodological principles of forming the educational environment in higher military educational institutions of aviation profile]. Doct. Thesis. Kharkiv. Kharkivskyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni H. S. Skovorody. 580 s. [in Ukrainian].

13. Rybalko, L. S. (2012). Akmeolohichnyi pidkhid [Acmeological approach]. *Naukovi pidkhody do pedahohichnykh doslidzhen*. Kharkiv: Vyd-vo Virovets A. P. «Apostrof». S. 260-278 [in Ukrainian].

14. Lozova, V. I. & Mykytiuk, S. O. (2012). Resursnyi pidkhid [Resource approach]. *Naukovi pidkhody do pedahohichnykh doslidzhen*. Kharkiv: Vyd-vo Virovets A. P. «Apostrof». S. 166-188 [in Ukrainian].

15. Profesiina osvita: andrahohichnyi pidkhid [Vocational education: an andragogic approach] (2018). Red. O. A. Dubaseniuk. Zhytomyr: Vyd. O. O. Yevenok. 452 s. [in Ukrainian].

16. Raskazova, O. S. (2018). Rozvytok kliuchovykh (zahalnoprofesiinykh) kompetentnostei doroslykh v umovakh novoho ekonomichnoho sotsiumu [Development of key (general professional competence of adults in the conditions of a new economic society]. Profesiina osvita: andrahohichnyi pidkhid [Vocational education: an andragogic approach]. Red. O. A. Dubaseniuk. Zhytomyr: Vyd. O. O. Yevenok. S. 119-145 [in Ukrainian].

17. Marchenko, O. H. (2026). Osoblyvosti naukovo-profesiinoi pidhotovky mahistriv prava v universytetakh Velykoi Brytanii [Peculiarities of scientific and professional training of masters of law at universities in Great Britain]. *Journal «ScienceRise: Pedagogical Education»*, *1* (66), 31-37 [in Ukrainian].

18. Krasnytska, A. V. (2020, Nov. 25). Yurydyko-tekhnichni pomylky v Kryminalnomu kodeksi Ukrainy [Legal and technical errors in the Criminal Code of Ukraine]. *Ukrainska mova v yurysprudentsii: stan, problemy, perspektyvy*: mater. KhVI Vseukr. nauk.-pakt. konf. Kyiv: NAVS, 2020. S. 60–64 [in Ukrainian].

19. Rabinovych, P. (1999). Hermenevtyka i pravove rehuliuvannia [Hermeneutics and legal regulation]. *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy, 2*, 61–70 [in Ukrainian].

20. Merezhko, A. A. (2003). Yurydycheskaia hermenevtyka y metodolohyia prava [Legal hermeneutics and legal methodology]. *Problemy filosofii prava*, *1*, 159–162 [in Ukrainian].

21. Chulinda, L. I. & Krasnytska, A. V. (2021). Hermenevtychne doslidzhennia norm prava cherez linhvistychni formy vyrazhennia [Hermeneutic study of legal norms through linguistic forms of expression]. *Naukovi zapysky Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*, *34,* 27-30.

Дата першого надходження статті до видання: 21.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 08.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 37.013

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1236-1246

Марчук Оксана Олександрівна доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти, ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університеті імені академіка Степана Дем'янчука», https ://orcid.org: 0000-0002-2922-285X

Пагута Тамара Іванівна кандидат педагогічних наук, доцент, директор Інституту педагогічної освіти, ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університеті імені академіка Степана Дем'янчука» https://orcid.org/0000-0003-3165-0949

Мельничук Лілія Борисівна кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти, ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університеті імені академіка Степана Дем'янчука» https://orcid.org/0000-0001-8307-7932

Ілюк Леся Володимирівна начальник навчальної частини ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університеті імені академіка Степана Дем'янчука», https://orcid.org/0000-0003-3875-3051

ВИКОРИСТАННЯ ТВОРЧОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ ЗДОБУВАЧІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКОГО ПРОТИСТОЯННЯ

Анотація. У статті досліджено проблему використання творчого доробку українських письменників у формуванні національно-патріотичних якостей старших дошкільників у закладах дошкільної освіти. Обґрунтовано актуальність теми в умовах сучасних суспільних викликів та реформування системи освіти України, що передбачає посилення уваги до національно-патріотичного виховання дітей з раннього віку.

Наголошено, що старший дошкільний вік є сприятливим періодом для становлення основ громадянської свідомості, національної ідентичності та морально-ціннісних орієнтацій.

Розкрито сутність поняття «національне виховання» як цілісного процесу формування особистості на основі національних і загальнолюдських цінностей. Охарактеризовано мету національно-патріотичного виховання старших дошкільників в умовах воєнного стану, що полягає у формуванні основ національної свідомості, патріотичних почуттів, позитивного ставлення до

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

рідного краю та готовності діяти відповідно до морально-етичних норм українського суспільства.

У статті висвітлено педагогічні методи, форми та прийоми патріотичного виховання дітей у закладах дошкільної освіти. З'ясовано, що найбільш ефективними є інтегровані заняття, тематичні дні, свята, розваги, екскурсії, спільна діяльність дітей, педагогів і батьків, а також використання художнього слова, фольклору, народних ігор, наочності та творчих завдань.

Проаналізовано можливості використання у роботі з дітьми творів Тараса Шевченка, Лесі Українки, Івана Франка, Василя Сухомлинського. Встановлено, що їхні твори доступні для сприймання старшими дошкільниками та містять значний виховний потенціал. Розглянуто етапи роботи вихователя над художнім твором у ЗДО: добір літературного матеріалу, підготовчий етап, виразне читання або розповідання, обговорення змісту та закріплення матеріалу через різні види діяльності.

Систематичне та методично обґрунтоване використання творів українських письменників у закладах дошкільної освіти в умовах воєнного стану підвищує ефективність формування національно-патріотичних якостей старших дошкільників, сприяє розвитку їхньої національної ідентичності, моральної свідомості та позитивного ставлення до культурної спадщини українського народу.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, художня література, українські письменники, патріотичні якості, виховання.

Marchuk Oksana Olexandrivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the department of General Pedagogy and Preschool Education, Private Higher Education Establishment «Academician Stepan Demianchuk International University of Economics and Humanities», https://orcid.org/0000-0002-2922-285X;

Paguta Tamara Ivanivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Director of the Institute of Pedagogical Education, Private Higher Education Establishment «Academician Stepan Demianchuk International University of Economics and Humanities, https://orcid.org/0000-0003-3165-0949

Melnychuk Liliya Borysivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of General Pedagogy and Preschool Education, Private Higher Education Establishment «Academician Stepan Demianchuk International University of Economics and Humanities, https://orcid.orgm0000-0001-8307-7932

Ilyuk Lesia Volodimirivna Head of the Training Department, Private Higher Education Establishment «Academician Stepan Demianchuk International University of Economics and Humanities», https://orcid.org/0000-0003-3875-3051;

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

THE USING OF THE CREATIVE WORKS OF UKRAINIAN WRITERS FOR THE FORMATION OF PATRIOTISM IN PRESCHOOL EDUCATION LEARNERS UNDER THE CONDITIONS OF THE UKRAINIAN-RUSSIAN CONFRONTATION

Abstract. The article investigates the problem of using the creative works of Ukrainian writers in the formation of national-patriotic qualities of senior preschool children in preschool education institutions. The relevance of the topic is substantiated in the context of modern social challenges and the reform of the educational system of Ukraine, which предусматриває increased attention to the national-patriotic education of children from an early age. It is emphasized that senior preschool age is a favorable period for the formation of the foundations of civic consciousness, national identity, and moral-value orientations.

The article highlights pedagogical methods, forms, and techniques of patriotic education of children in preschool education institutions. It was found that the most effective are integrated classes, thematic days, celebrations, entertainment activities, excursions, joint activities of children, educators, and parents, as well as the use of artistic expression, folklore, folk games, visual aids, and creative tasks. Special attention is paid to the role of literary works by Ukrainian writers as a means of emotional and value-based influence on the child's personality. It is determined that literary images, plots, and language means contribute to the development of children's moral qualities, empathy, love for their native nature, and respect for national traditions.

The possibilities of using the works of Taras Shevchenko, Lesya Ukrainka, Ivan Franko, and Vasyl Sukhomlynskyi in working with children are analyzed. It has been established that their works are accessible to senior preschool children and contain significant educational potential. The stages of the educator's work on a literary text in preschool education institutions are considered: selection of literary material, preparatory stage, expressive reading or storytelling, discussion of the content, and consolidation of the material through various types of activities.

Systematic and methodologically grounded use of the works of Ukrainian writers in preschool education institutions under martial law conditions increases the effectiveness of forming national-patriotic qualities in senior preschool children and promotes the development of their national identity, moral consciousness, and positive attitude toward the cultural heritage of the Ukrainian people.

Keywords: national-patriotic education, fiction literature, Ukrainian writers, patriotic qualities, education.

Вступ. Проблема використання творчого доробку українських письменників у процесі формування національно-патріотичних якостей старших дошкільників у закладах дошкільної освіти набуває особливої актуальності в умовах сучасних суспільних трансформацій та необхідності виховання

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

особистості із сформованою національною ідентичністю. Художня література українських авторів виступає важливим засобом впливу на емоційно-ціннісну сферу дитини, сприяє вихованню любові до рідної землі, української мови, культури, традицій і духовної спадщини народу.У старшому дошкільному віці відбувається становлення основ громадянської свідомості, моральних переконань та ціннісних орієнтацій, що зумовлює необхідність систематичного ознайомлення дітей із творами національно спрямованого змісту.

Формування патріотизму дітей в умовах воєнного стану набуває особливого значення, оскільки сприяє усвідомленню цінності незалежності та свободи України. Важливу роль у цьому процесі відіграє ознайомлення дітей із діяльністю Збройних Сил України, які захищають державу та її громадян. Через приклади мужності й героїзму військових у дітей виховується повага до захисників Батьківщини. Педагоги використовують художню літературу, бесіди та ігрові методи, щоб доступно пояснити дітям значення патріотизму. У результаті формується любов до рідної землі, гордість за свій народ і бажання бути корисним своїй країні.

Важливість патріотичного виховання визначено у низці нормативно-правових та концептуальних документів України, які регламентують зміст і напрями освітньої діяльності. Зокрема, у Законі України «Про освіту» акцентовано увагу на необхідності формування у здобувачів освіти громадянської відповідальності, шанобливого ставлення до державних символів, української мови та культурних надбань народу. У «Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді» національно-патріотичне виховання визначено одним із пріоритетних напрямів державної освітньої політики. У Законі “Про дошкільну освіту” написано: “Освітній процес має ґрунтуватися на культурних цінностях Українського народу, інших цінностях і принципах, визначених цим Законом і Законом України "Про освіту", та спрямовуватися на формування у вихованців суспільних цінностей, зокрема правди, справедливості, патріотизму, гуманізму, милосердя, толерантності, поваги до честі та гідності людини і результатів її праці, здорового способу життя та екологічної поведінки, цінностей постійного пізнання і розвитку”[3].

У “Концепції національного виховання” пояснено, що “науково обґрунтоване, належним чином організоване виховання відображає духовний поступ народу, процес збереження й збагачення його культури. Виховання підростаючих поколінь відповідає потребам етнокультурного відродження та розвитку як українського народу, так і представників інших етносів, що проживають в Україні, передбачає надання їм широких можливостей для пізнання своєї історії, традицій, звичаїв, мови, культури, формування почуття національної гідності” [4]. Національна доктрина розвитку освіти передбачає «створення умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України, виховання покоління людей, здатних ефективно працювати і навчатися протягом життя, розвивати і зміцнювати суверенну,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

незалежну, демократичну, соціальну та правову державу як невід'ємну складову європейської та світової спільноти» [6].

У сучасній вітчизняній педагогічній науці різноманітні аспекти патріотичного виховання дослідили І. Бех, Ю. Завалевський, П. Ігнатенко, О. Сухомлинська, К. Чорна та інші. За останні роки ця проблема досліджувалася у дисертаційних роботах Т. Гаврилової, В. Коваля, О. Коркішко, П. Оніщука, І. Охріменка, С. Рашидової. На думку сучасних науковців, "Натепер в Україні національно-патріотичне виховання є одним із пріоритетних напрямів діяльності держави та суспільства щодо розвитку національної свідомості на основі національних цінностей" [1, с. 120].

Мета статті полягає у дослідженні методів, форм та прийомів використання використання творчого доробку українських письменників у процесі формування національно-патріотичних якостей старших дошкільників у закладах дошкільної освіти в умовах воєнного стану.

Методи та методики дослідження. Нами використано такі методи наукового дослідження: аналіз, синтез, порівняння, систематизація, узагальнення, абстрагування, історико-логічний.

Результати та дискусії. Національне виховання дітей та молоді у широкому розумінні розглядається як цілісний, системний і цілеспрямований процес становлення особистості на основі засвоєння національних цінностей, культурної спадщини, історичної пам'яті та духовних традицій українського народу. Воно передбачає оволодіння рідною мовою, залучення до традицій і звичаїв, засвоєння соціальних норм і правил суспільного життя як базових складових формування національної ідентичності. У більш широкому соціокультурному контексті національне виховання спрямоване на формування громадянської свідомості, патріотичних почуттів, відповідального ставлення до держави та готовності діяти в інтересах суспільства. Важливою умовою його реалізації є поєднання національних і загальнолюдських цінностей, що забезпечує гармонійний розвиток особистості. Таким чином, національне виховання виступає одним із ключових чинників збереження, відтворення та розвитку духовного й культурного потенціалу української нації.

У контексті нашого дослідження слід підкреслити, що національне виховання дітей дошкільного віку спрямоване на формування первинних уявлень про національну ідентичність, відчуття належності до українського народу та усвідомлення себе частиною національної спільноти. Метою національно-патріотичного виховання у закладах дошкільної освіти є формування у дітей базових засад національної свідомості, патріотичних почуттів і ціннісного ставлення до Батьківщини. Цей процес передбачає виховання любові до рідного краю, української мови, культури, традицій і державної символіки у формах, доступних для сприйняття дітьми дошкільного віку. Результатом такої роботи є становлення особистості дитини як майбутнього громадянина, який має сформовану позитивну громадянську позицію, виявляє

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

повагу до свого народу та орієнтується на морально-етичні норми українського суспільства. За визначеннями сучасних вчених, "національно-патріотичну вихованість дітей старшого дошкільного віку визначаємо як інтегративну властивість, що характеризується наявністю та рівнем сформованості патріотичних знань, почуттів, якостей, достатнім запасом слів національно-патріотичного змісту, що є вираженням національної свідомості, та виявляються у практичних діях у різних видах художньо-мовленнєвої діяльності" [7, с. 50].

Організація педагогічного процесу національно-патріотичного виховання старших дошкільників у закладах дошкільної освіти ґрунтується на врахуванні вікових та психолого-педагогічних особливостей дітей і реалізується через інтегрований підхід до освітнього змісту. У межах цього процесу застосовуються різноманітні методи навчально-виховної взаємодії, серед яких провідне місце займають пояснювально-ілюстративні, практичні та ігрові методи. Важливого значення набувають також методи емоційного впливу та педагогічного прикладу, які сприяють формуванню у дітей стійкого позитивного ставлення до Батьківщини, національних символів і культурних цінностей.

Ефективність національно-патріотичного виховання значною мірою зумовлюється варіативністю та доцільним поєднанням форм організації освітнього процесу. Найбільш дієвими є інтегровані заняття, тематичні дні та тижні, свята й розваги патріотичного спрямування, екскурсії, прогулянки, а також організація спільної діяльності дітей, педагогів і батьків. Значну роль у реалізації виховних завдань відіграють педагогічні прийоми, орієнтовані на формування емоційно-ціннісного ставлення дітей до національного змісту. До них належать використання художнього слова українських письменників, елементів фольклору, народних ігор, наочних засобів навчання, залучення дітей до різних видів творчої діяльності, а також моделювання виховних ситуацій.

Особливе місце у системі національно-патріотичного виховання посідають художні твори українських письменників, які є ефективним засобом формування патріотичних почуттів у дітей дошкільного віку. Завдяки художнім образам, сюжетам і виразним мовним засобам літературні твори забезпечують емоційно-ціннісне сприйняття національного змісту. У процесі їх опрацювання у дітей формується позитивне ставлення до рідної землі, української мови, культурної спадщини та традицій народу. Крім того, художня література сприяє розвитку емпатії, моральних уявлень і первинних громадянських якостей, які становлять основу становлення патріотичної свідомості особистості в дошкільному віці. За спостереженнями дослідниці О. Монке, "художній твір сприяє не лише засвоєнню знань та вмінь, не лише формує окремі психічні процеси, а й змінює загальне ставлення до дійсності, стимулює виникнення нових більш високих мотивів діяльності" [5, с. 13].

У практиці закладів дошкільної освіти з метою формування у дітей дошкільного віку патріотичних почуттів активно залучаються твори як класичної, так і сучасної української літератури, зміст яких відповідає віковим

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

та психологічним особливостям дошкільників. Особливе місце в цьому процесі посідає творчість Тараса Шевченка, Лесі Українки та Івана Франка, у якій у доступній для дитячого сприймання формі репрезентовано образи рідного краю, природи та народу, а також утверджено цінності любові до Батьківщини.

У наукових дослідженнях, присвячених творчості Лесі Українки, зазначається, що поетеса у своїх поетичних творах створює художні картини рідної природи, сприяє формуванню вміння сприймати її красу, різноманітність барв і звукових характеристик, а також розвиває здатність помічати багатство природних явищ і їхню естетичну виразність.

В освітній практиці закладів дошкільної освіти також широко використовуються твори Василя Сухомлинського, які мають виражену гуманістичну спрямованість і сприяють формуванню моральних якостей, ціннісних орієнтацій та основ громадянської свідомості дітей. Окрім цього, вихователі активно звертаються до творчості Наталі Забіли, Марії Чумарної, Грицька Бойка, Платона Воронька, у творах яких художньо осмислено образ України, народні традиції, культурні надбання та національну символіку.

Змістовна організація роботи вихователя щодо ознайомлення дітей із художнім твором у закладах дошкільної освіти передбачає поетапну структуру, основні компоненти якої відображено у таблиці 1.

Таблиця 1.

Етапи роботи вихователя над вивченням художнього твору в ЗДО

№	Назва етапу	Характеристика
1	*Добір твору*	вибір літературного матеріалу відповідно до віку, психологічних особливостей дітей та завдань виховання
2	*Підготовчий етап*	актуалізація життєвого досвіду дітей, створення емоційно-мотиваційного настрою та введення в тематичний контекст твору.
3	*Читання або розповідання твору*	виразне відтворення тексту з урахуванням інтонації, логіки та емоційних акцентів.
4	*Обговорення твору*	осмислення ідейного змісту, характеристик персонажів та формування емоційно-ціннісного ставлення дітей.
5	*Закріплення матеріалу*	реалізація інтегрованих видів діяльності (ігрової, мовленнєвої, образотворчої, театралізованої) для глибшого засвоєння та виховного впливу.

Під час роботи з художніми творами у закладах дошкільної освіти, спрямованої на формування патріотичних якостей у старших дошкільників, вихователь приділяє особливу увагу українським національним символам, які

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

виступають важливими маркерами культурної ідентичності та історичної спадщини народу. До таких символів належать державні знаки, елементи народної символіки, традиційні свята, пісенна творчість та обрядовість, що у сукупності відображають духовні цінності, історичну пам'ять і єдність української нації.Ознайомлення дітей зі змістовим значенням національних символів сприяє формуванню емоційно-ціннісного ставлення до Батьківщини, розвитку поваги до культурних традицій і духовних надбань свого народу. У процесі обговорення художніх творів вихователь спільно з дітьми аналізує образи національних символів, представлених у доступній для дошкільного віку формі.

Зокрема, образи калини та верби у літературних творах традиційно пов'язуються з красою рідної землі, гармонійним зв'язком людини з природою та національними традиціями, що сприяє формуванню у дітей позитивного емоційного ставлення до Батьківщини. Образ лелеки у художніх текстах акцентує увагу на родинних цінностях, зв'язку поколінь і турботі про рідну домівку, що, у свою чергу, сприяє вихованню відповідальності, моральних орієнтирів та початкових патріотичних уявлень у дітей дошкільного віку. Часто заняття проводять в міні-музеях, які функціонують в ЗДО.

Під час використання художніх творів у закладах дошкільної освіти вихователь активно застосовує ілюстративний матеріал, який є важливим засобом візуалізації змісту та сприяє формуванню у дітей уявлень про себе як частину українського народу. До такого наочого супроводу належать зображення краси української природи, традиційного народного вбрання, свят і обрядових дійств, що відображають культурну своєрідність нації.

Завдяки використанню ілюстрацій у дітей підвищується рівень розуміння символічного значення національних елементів, відбувається їх емоційно-ціннісне сприйняття. Крім того, наочні матеріали виступають стимулом для розвитку мовленнєвої активності, уяви, образного мислення та творчих здібностей дошкільників. Зокрема, при роботі з поезією Тараса Шевченка «Зацвіла в долині червона калина...» вихователь використовує ілюстрації, які відображають образ калини як символу України, весняного відродження природи, а також зображення українського краєвиду.

Зацвіла в долині
Червона калина;
Ніби засміялась
Дівчина-дитина.
Любо, любо стало!
Пташечка зраділа
І защебетала...
Почула дівчина,
І в білій свитині
З біленької хати
Вийшла погуляти
У гай на долину [8, с. 184].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Вихователь ознайомлює дітей із віршем «Червона калина» Т. Шевченка, розкриваючи символічне значення образу калини як уособлення краси української природи та національної ідентичності. У процесі виразного читання або розповідання педагог акцентує увагу на художніх образах дівчини в білій свитині та пташки, що щебече, підкреслюючи гармонійний зв'язок між людиною і природним середовищем. Для забезпечення кращого сприйняття та розуміння змісту твору застосовуються наочні матеріали, зокрема ілюстрації червоної калини, пташки на гілці, дівчинки та українського пейзажу (гай, долина).

Після опрацювання змісту вірша вихователь організовує бесіду за змістом, ставлячи запитання проблемно-репродуктивного характеру, зокрема: «Коли цвіте калина?», «Хто почув пташку?», «Що відчувала дівчинка?». Такий підхід сприяє не лише перевірці розуміння змісту, а й формуванню емоційно-ціннісного ставлення до прочитаного, розвитку патріотичних почуттів і мовленнєвої активності дітей.

З метою закріплення вражень дошкільники залучаються до відтворення окремих епізодів твору за допомогою жестів і рухів, наприклад, імітації виходу дівчинки з хати або співу пташки. На завершальному етапі організовується продуктивна діяльність у вигляді малювання калини, пташки або сюжетної композиції за мотивами вірша, що сприяє закріпленню художніх образів української природи та національної символіки.

В умовах воєнного стану після ознайомлення з українськими літературними творами патріотичного змісту діти в закладах дошкільної освіти можуть виконувати творчі завдання, спрямовані на підтримку воїнів ЗСУ. Під керівництвом вихователя дошкільники можуть малювати листівки та створювати малюнки зі словами подяки для українських захисників. Такі види діяльності допомагають дітям краще усвідомити значення мужності, добра та любові до Батьківщини. Окрім цього, діти можуть брати участь у створенні коротких відеопривітань і теплих звернень для батьків, які служать у ЗСУ. Використання української літератури разом із творчою діяльністю сприяє формуванню у дітей патріотичних почуттів, поваги до захисників України та емоційної підтримки військових родин.

Висновки. Отже, використання творів українських письменників у освітньому процесі закладів дошкільної освіти є дієвим засобом формування основ патріотичного світогляду дітей. Художня література забезпечує засвоєння національних цінностей, морально-етичних норм і сприяє усвідомленню культурної спадщини українського народу. Таким чином, через художні образи, сюжетний зміст і мовно-стилістичні особливості літературних творів у дітей формується емоційно-ціннісне ставлення до рідної мови, історії та традицій.

У роботі вихователя ефективними методами виховання засобами літератури є читання патріотичних віршів і казок, бесіди про захисників України, інсценізації та творчі малюнки за змістом творів. Через художнє слово діти вчаться поважати українських військових, любити свою Батьківщину та бути

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

вдячними захисникам. Використання української літератури в освітньому процесі ЗДО допомагає виховувати у дітей почуття національної єдності, доброти та гордості за ЗСУ.

Систематичне й методично обґрунтоване використання української літератури в освітньому процесі ЗДО підвищує результативність національно-патріотичного виховання на ранніх етапах соціалізації дитини.

Література

1. Грищенко, С. В., Ілішова, О. М., Єфімов, Д. В., & Макогончук, Н. В. (2022). Проблема національно-патріотичного виховання. *Інноваційна педагогіка*. 2022. № 44. Т. 1. С. 119–123.

2. Єпіхіна М. А., Курило Н. О. Формування основ патріотичного виховання у дошкільників засобами народознавства. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2017. Випуск 1 (40). С. 96–100.

3. Закон “Про дошкільну освіту” URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text (Дата звернення: 21.04.2026).

4. Концепція національного виховання URL: http://kizman-tehn.com.ua/wpcontent/uploads/2015/07/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%86.pdf (Дата звернення: 22.04.2026).

5. Монке О. *Українська література для дітей дошкільного віку*: навч. посібник. Одеса, 334 с.

6. Національна доктрина розвитку освіти URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text (дата звернення: 12.04.2026 р.).

7. Тесленко С. О. Національно-патріотичне виховання дітей старшого дошкільного віку засобами художньо-мовленнєвої діяльності: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук. Одеса, 2021. 300 с.

8. Шевченко Т. *Кобзар*. К., 1998. 284 с.

References

1. Hryshchenko, S. V., Ilishova, O. M., Yefimov, D. V., & Makohonchuk, N. V. (2022). Problema natsionalno-patriotychnoho vykhovannia [The problem of national-patriotic education]. *Innovatsiina pedahohika*, 44(1), 119–123.

2. Yepikhina, M. A., Kurylo, N. O. (2017). Formuvannia osnov patriotychnogo vykhovannia u doshkilnykiv zasobamy narodoznavstva [Formation of the foundations of patriotic education in preschool children by means of ethnographic studies]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriia: Pedahohika. Sotsialna robota*, 1(40), 96–100.

3. Zakon “Pro doshkilnu osvitu” [Law on Preschool Education]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text (Data zvernennia: 21.04.2026).

4. Kontseptsiia natsionalnoho vykhovannia [Concept of National Education]. URL: http://kizman-tehn.com.ua/wpcontent/uploads/2015/07/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%86.pdf (Data zvernennia: 22.04.2026).

5. Monke, O. Ukrainska literatura dlia ditei doshkilnoho viku [Ukrainian Literature for Preschool Children]: navch. posibnyk. Odesa, 334 p.

6. Natsionalna doktryna rozvytku osvity [National Doctrine of Education Development]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text (Data zvernennia: 12.04.2026).

7. Teslenko, S. O. Natsionalno-patriotychne vykhovannia ditei starshoho doshkilnoho viku zasobamy khudozhno-movlennievoi diialnosti [National-patriotic education of senior preschool children by means of artistic and speech activity]: dysertatsiia na zdobuttia naukovoho stupenia kandydata pedahohichnykh nauk. Odesa, 2021. 300 p.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

8. Shevchenko, T. Kobzar [Kobzar]. Kyiv, 1998. 284 p.

Дата першого надходження статті до видання: 26.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 37.016:51:512.6:004.93

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1247-1260

Матурін Юрій Петрович кандидат фізико-математичних наук, доцент, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, м. Дрогобич, https://orcid.org/0000-0002-0544-1329

Хаць Руслан Васильович кандидат фізико-математичних наук, доцент, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, м. Дрогобич, https://orcid.org/0000-0001-9905-5447

Комарницька Леся Іванівна кандидат фізико-математичних наук, доцент, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, м. Дрогобич, https://orcid.org/0009-0001-0907-1038

АЛГЕБРА КВАТЕРНІОНІВ ГАМІЛЬТОНА У ЗАСТОСУВАННЯХ КОМП'ЮТЕРНОГО ЗОРУ

Анотація. У статті обґрунтовано методичні підходи до вивчення алгебри кватерніонів Гамільтона у контексті її реальних застосувань у комп'ютерному зорі в межах магістерської підготовки здобувачів вищої освіти за предметною спеціальністю А4.04 «Середня освіта (Математика)». Алгебра кватерніонів розглядається не як архаїчна галузь некомутативної алгебри, а як активно діючий математичний інструментарій, що пронизує ключові алгоритми обробки зображень, тривимірної реконструкції та орієнтаційної кінематики в сучасних системах комп'ютерного зору. Особлива увага приділена проблемі «замку кардана» (gimbal lock) і тому, чому кватерніонне представлення обертань є структурно переважним у порівнянні з матрицями Ейлера у задачах з безперервними просторовими перетвореннями.

Детально розглянуто алгебраїчну структуру кватерніонів: некомутативне тіло H над полем дійсних чисел R як алгебраїчне розширення комплексних чисел, формули Родріга та сферична геометрія групи SU(2), яка є подвійним накриттям групи SO(3) просторових обертань. Показано, що одиничний кватерніон є оптимальним параметричним представленням елемента групи SO(3), а кватерніонний сандвіч-добуток $v' = q \cdot v \cdot q^*$ реалізує обертання тривимірного вектора v навколо осі деякої осі на деякий кут θ без тригонометричних сингулярностей.

Окрему увагу приділено алгоритму SLERP (Spherical Linear Interpolation), запропонованому К. Шумейком, що є оптимальним методом інтерполяції між двома орієнтаціями у просторі кватерніонів. На відміну від лінійної інтерполяції матриць обертань, яка порушує ортогональність, SLERP гарантує постійну кутову швидкість і геодезичний шлях на тривимірній сфері S^3. Цей алгоритм

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

широко застосовується у задачах відеоспостереження, відстеження руху камери та плавної зміни точки зору в системах доповненої реальності.

Розглянуто застосування кватерніонів у задачах оцінки пози камери (camera pose estimation), зокрема у нейромережевому підході PoseNet, де регресія позиції та орієнтації реалізується через кватерніонний вихідний шар із відповідною геометрично узгодженою функцією втрат. Проаналізовано кватерніонне перетворення Фур'є як інструмент обробки кольорових зображень, де RGB-канали трактуються як компоненти чисто уявного кватерніона, що забезпечує сумісну обробку кольорового вектора як єдиного математичного об'єкта, а не як трьох незалежних сигналів. Представлено концепцію кватерніонних нейронних мереж (QNN), де кватерніонно-значущі ваги та активаційні функції дозволяють знизити розмірність параметрів у 4 рази та природно моделювати просторові перетворення тривимірних об'єктів.

Запропоновано п'ятиетапну дидактичну модель вивчення алгебри кватерніонів у магістерській підготовці, що поступово переходить від алгебраїчної структури некомутативного тіла до практичних реалізацій у задачах комп'ютерного зору. Методичну цінність теми обґрунтовано тим, що кватерніони утворюють природний міст між абстрактною алгеброю, диференціальною геометрією ліевих груп і конкретними алгоритмами обробки тривимірних даних, що відповідає компетентнісним вимогам до майбутнього вчителя математики в умовах цифровізації освіти.

Ключові слова: кватерніони Гамільтона, некомутативна алгебра, комп'ютерний зір, тривимірні обертання, SLERP, замок кардана, оцінка пози камери, кватерніонне перетворення Фур'є, кватерніонні нейронні мережі, методика навчання математики.

Maturin Yuriy Candidate of Sciences in Physics and Mathematics, Docent, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Drohobych, https://orcid .org/0000-0002-0544-1329

Khats' Ruslan Candidate of Sciences in Physics and Mathematics, Docent, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Drohobych, https://orcid. org/0000-0001-9905-5447

Komarnytska Lesia Candidate of Sciences in Physics and Mathematics, Docent, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Drohobych, https://orcid.org/0009-0001-0907-1038

HAMILTON'S QUATERNION ALGEBRA IN COMPUTER VISION APPLICATIONS

Abstract. The paper substantiates methodological approaches to the study of Hamilton's quaternion algebra in the context of its real applications in computer vision

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

within the framework of master's training of students in the subject specialty A4.04 «Secondary Education (Mathematics)». Quaternion algebra is treated not as an archaic branch of non-commutative algebra but as an actively used mathematical toolkit that permeates the key algorithms of image processing, three-dimensional reconstruction, and orientation kinematics in modern computer vision systems. Special attention is paid to the problem of gimbal lock and to the reasons why the quaternion representation of rotations is structurally superior to Euler matrix representations in problems involving continuous spatial transformations.

The algebraic structure of quaternions is examined in detail: the non-commutative field H over the real numbers R as an algebraic extension of the complex numbers, the Rodrigues formula, and the spherical geometry of the group SU(2), which is the double cover of the group SO(3) of spatial rotations. It is shown that the unit quaternion $q = \cos(\theta/2) + \sin(\theta/2)(ai + bj + ck)$ is the optimal parametric representation of an element of SO(3), and that the quaternion sandwich product $v' = q \cdot v \cdot q^*$ implements the rotation of a three-dimensional vector v about the axis (a, b, c) by angle θ without trigonometric singularities.

Special attention is given to the SLERP (Spherical Linear Interpolation) algorithm, proposed by K. Shoemake, which is the optimal method for interpolating between two orientations in quaternion space. Unlike linear interpolation of rotation matrices, which violates orthogonality, SLERP guarantees a constant angular velocity and a geodesic path on the three-dimensional sphere S^3. This algorithm is widely used in video surveillance, camera motion tracking, and smooth viewpoint transitions in augmented reality systems.

The application of quaternions to camera pose estimation is examined, in particular the PoseNet neural network approach, in which the regression of position and orientation is implemented through a quaternion output layer with a geometrically consistent loss function. The quaternion Fourier transform is analysed as a tool for colour image processing, in which the RGB channels are treated as components of a pure imaginary quaternion, enabling the colour vector to be processed as a unified mathematical object rather than three independent signals. The concept of quaternion neural networks (QNN) is presented, where quaternion-valued weights and activation functions reduce the parameter count by a factor of four and naturally model spatial transformations of three-dimensional objects.

A five-stage didactic model for studying quaternion algebra in master's training is proposed, which progresses from the algebraic structure of the non-commutative field to practical implementations in computer vision tasks. The methodological value of the topic is justified by the fact that quaternions form a natural bridge between abstract algebra, the differential geometry of Lie groups, and the concrete algorithms of three-dimensional data processing, which meets the competency requirements for a future mathematics teacher in the context of educational digitisation.

Keywords: Hamilton's quaternions, non-commutative algebra, computer vision, three-dimensional rotations, SLERP, gimbal lock, camera pose estimation,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

quaternion Fourier transform, quaternion neural networks, mathematics teaching methodology.

Постановка проблеми. Сучасна інженерія комп'ютерного зору, робототехніка та системи доповненої реальності оперують з неперервними просторовими перетвореннями − обертаннями тривимірних об'єктів, рухом камери у просторі, стеженням за орієнтацією тіла у реальному часі. Цифрова реалізація цих перетворень потребує компактного, чисельно стійкого та алгоритмічно ефективного представлення елементів групи SO(3). Класичні засоби (кути Ейлера та матриці обертань) − страждають на принципові обмеження: перші призводять до небезпечного явища «замку кардана» (gimbal lock), другі є надмірно параметричними (9 параметрів для 3 ступенів вободи) і потребують ресурсоємної реортогоналізації в умовах чисельних похибок.

Кватерніони Вільяма Роуена Гамільтона, відкриті у 1843 році як чотиривимірне некомутативне тіло H над R, виявились природним математичним об'єктом для кодування просторових обертань без перелічених недоліків. Вони є мінімально надлишковим (4 параметри) і топологічно коректним представленням групи SU(2) − подвійного накриття SO(3). Проте у вітчизняній університетській традиції кватерніони, якщо і вивчаються, подаються переважно як один із прикладів некомутативної алгебри поза зв'язком із їхнім сучасним застосуванням у цифрових технологіях. Здобувачі освіти позбавлені розуміння того, що розділ абстрактної алгебри, якому понад 180 років, є невід'ємним компонентом стеку технологій сучасного смартфона, безпілотного автомобіля та хірургічного робота.

Для магістрів предметної спеціальності А4.04 «Середня освіта (Математика)» це означає втрату ключового методичного ресурсу: можливості демонструвати учням і студентам, як абстрактна алгебра безпосередньо зумовлює роботу конкретних технологічних систем. Усунення цієї дидактичної прогалини шляхом розроблення методичного підходу, що органічно поєднує теорію некомутативних алгебраїчних структур з алгоритмами комп'ютерного зору, є актуальним завданням методики навчання математики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундамент алгебри кватерніонів закладено у роботі В.Р. Гамільтона [1]. Перше систематичне дослідження застосування кватерніонів у задачах орієнтаційної кінематики здійснив Дж.Б. Куіперс [2], який розвинув кватерніонний формалізм просторових перетворень і показав його переваги перед матричними методами. У праці А.Дж. Хансона [6] систематизовано геометричний зміст кватерніонних операцій і запроваджено потужний апарат їх візуалізації.

Визначальним кроком у введенні кватерніонів до задач анімації і комп'ютерної графіки стала стаття К. Шумейка [3], де було запропоновано алгоритм SLERP (Spherical Linear Interpolation) − сферичну лінійну інтерполяцію на S^3, що забезпечує геодезичні шляхи між орієнтаціями і стала стандартом де-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

факто для інтерполяції обертань у системах реального часу. Закрита формула для точного визначення абсолютної орієнтації за відповідними наборами 3D-точок на основі одиничних кватерніонів розроблена у роботі Б.К.П. Горна [4] та стала основою для систем технічного зору, SLAM і Structure from Motion.

Систематичний порівняльний аналіз засобів представлення орієнтації (кутів Ейлера, матриць обертань, кватерніонів і векторів Родріга) зроблено у роботі Дж. Дібеля [5], що є канонічним орієнтаційним посібником для інженерів робототехніки та комп'ютерного зору. Застосування кватерніонів у регресії позиції камери за допомогою глибоких згорткових мереж було формалізовано в роботі А. Кендалла і Р. Чіполли [7], де запропоновано PoseNet − першу наскрізну нейромережеву систему оцінки шести ступенів свободи пози за одним зображенням із кватерніонним виходом.

Розширення алгебри кватерніонів на задачі частотної обробки кольорових зображень розроблено у фундаментальній роботі С.Дж. Сангуіна та Т.А. Елла [8], де введено кватерніонне перетворення Фур'є і досліджено його властивості відносно просторових поворотів і відображень колірного простору. Кватерніонні нейронні мережі з кватерніонно-значущими вагами, активаціями і правилом зворотного поширення помилки у кватерніонному численні досліджено в статті Т. Парколле, М. Морчіда та Г. Лінареса [9] і узагальнено для задач обробки тривимірних хмар точок і мультисенсорної обробки даних.

Попри наявність розгалуженої міжнародної літератури, методичний аспект введення алгебри кватерніонів до педагогічних магістерських програм з математики у контексті комп'ютерного зору в Україні залишається практично не дослідженим.

Відсутні дидактичні моделі, де строгість алгебраїчного апарату поєднувалася б із сучасними алгоритмічними застосуваннями таким чином, щоб матеріал був одночасно математично коректним і педагогічно мотивованим.

Мета статті − розробити і обґрунтувати методичні підходи до вивчення алгебри кватерніонів у магістерській підготовці майбутніх учителів математики через призму найважливіших застосувань кватерніонів у комп'ютерному зорі: представлення просторових обертань, алгоритму SLERP, оцінки пози камери, кватерніонного перетворення Фур'є та кватерніонних нейронних мереж. Запропонувати послідовну дидактичну модель, яка дозволяє природно перейти від поняття некомутативного тіла до конкретних алгоритмів цифрової обробки тривимірних даних, формуючи у здобувачів освіти єдиний концептуальний погляд на абстрактну алгебру та інженерну практику.

Виклад основного матеріалу. Педагогічна цінність теми кватерніонів визначається унікальним поєднанням математичної глибини та прикладної конкретності. Немає іншого розділу університетської алгебри, де перехід від абстрактного некомутативного тіла до алгоритму у мікроконтролері квадрокоптера або у нейромережі виявлення об'єктів займав би лише кілька математично строгих кроків. Саме ця властивість робить алгебру кватерніонів

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

ідеальним об'єктом для формування у майбутніх педагогів математики здатності демонструвати єдність абстрактної і прикладної математики.

Дидактично принципово те, що проблема, яку розв'язують кватерніони, − неможливість гладко параметризувати сферу S^2 (теорема про «волохату кулю») і пов'язаний з нею феномен замку кардана − є наочно демонстрованою і легко відтвореною практично (наприклад, через взаємно перпендикулярне вкладення трьох паперових рамок).

Це дає унікальну педагогічну можливість: починати виклад не від абстрактного визначення, а від конкретного технічного обмеження, яке спонукає шукати алгебраїчний вихід.

Алгебраїчна структура кватерніонів Гамільтона. Тіло кватерніонів $\mathbb{H}$ визначається як чотиривимірна асоціативна алгебра над $\mathbb{R}$, породжена одиницею 1 та трьома уявними одиницями i, j, k, що задовольняють співвідношення: $i^2 = j^2 = k^2 = ijk = -1$. Із цих співвідношень безпосередньо випливають правила некомутативного множення: $ij = k$, $ji = -k$, $jk = i$, $kj = -i$, $ki = j$, $ik = -j$. Кватерніон $q \in \mathbb{H}$ записується як $q = a + bi + cj + dk$, де $a, b, c, d \in \mathbb{R}$ [1, 2]. Скалярна частина $\mathrm{Re}(q) = a$ та векторна частина $\mathrm{Im}(q) = bi + cj + dk$ утворюють природне розщеплення, яке є методичним ключем до розуміння геометричного змісту операцій.

Спряжений кватерніон має вигляд $q^* = a - bi - cj - dk$, і норма $|q|^2 = qq^* = a^2 + b^2 + c^2 + d^2$. Для $q \neq 0$ існує обернений кватерніон $q^{-1} = q^*/|q|^2$. Це підтверджує, що $\mathbb{H}$ є справжнім тілом (skew field). Оскільки $ij \neq ji$, то $\mathbb{H}$ є першим історичним прикладом некомутативного тіла, і саме тому введення кватерніонів у навчальному курсі є природним кроком після вивчення комутативних полів і загального поняття тіла в алгебрі [6].

Важливим структурним фактом є ізоморфізм $\mathbb{H} \cong \mathbb{R}^4$ як векторного простору і вкладення $\mathbb{C} \hookrightarrow \mathbb{H}$ через ідентифікацію $a + bi = (a + bi) + (0)j + (0)k$. Тим самим кватерніони є мінімальним некомутативним розширенням $\mathbb{C}$, яке нарівні з $\mathbb{R}$ і $\mathbb{C}$ є одним із трьох нормованих тіл над $\mathbb{R}$ (теорема Фробеніуса, 1877 р.). Для майбутнього вчителя математики цей факт є чудовим прикладом класифікаційної теореми, що виявляє «математичну рідкість» і пояснює відсутність п'яти- чи шестивимірних аналогів з хорошими алгебраїчними властивостями [2, 6].

Кватерніони як представлення просторових обертань і проблема замку кардана. Кут Ейлера та матриці обертань є класичними, але проблематичними засобами для безперервного відстеження орієнтації. Три кути Ейлера (φ, θ, ψ) параметризують $SO(3)$, однак при $\theta = \pm 90°$ дві з трьох осей обертання збігаються у площину, й один ступінь свободи втрачається: система не може відрізнити комбінацію «φ збільшений на α» від «ψ зменшений на α». Це і є замок кардана (gimbal lock) − топологічно неминучий результат спроби описати тривимірне обертання лише трьома кутами через тор T^3, який гомеоморфний $SO(3)$ лише локально [5].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Одиничні кватерніони (|q| = 1) утворюють тривимірну сферу $S^3 \subset R^4$. Відображення $S^3 \to SO(3)$, що задається дією через сандвіч-добуток, є рівно подвійним накриттям: q і −q відповідають тому самому обертанню. Це пояснює, чому кватерніон є «найправильнішим» представленням елемента SO(3) − він живе на поверхні, яка глобально покриває обертання без сингулярностей. Одиничний кватерніон, що відповідає обертанню на кут θ навколо одиничної осі n = (a, b, c): $q = \cos(\theta/2) + \sin(\theta/2)(ai + bj + ck)$. Перетворення вектора v у новий вектор $v' = q \cdot v \cdot q^*$, де v трактується як чисто уявний кватерніон $0 + vi + vj \cdot j + vk \cdot k$, є рівно обертанням v на кут θ навколо n [2, 5].

Методично важливо підкреслити, що кватерніонний добуток $q_1 \cdot q_2$ відповідає послідовному виконанню спочатку обертання q_2, а потім q_1. Ця «послідовна» семантика добутку є практичним ключем до побудови ланцюжків обертань у кінематиці роботів-маніпуляторів і системах відстеження руху. Матрична форма того самого обертання: R(q) має вигляд 3×3 ортогональної матриці з одиничним детермінантом, де елементи є квадратичними виразами від a, b, c, d. Перехід від кватерніона до матриці є аналітично тривіальним, а зворотній перехід (Shepperd's method) дозволяє реконструювати q з R за умови уникнення чисельних нестійкостей [5, 6].

Сферична лінійна інтерполяція SLERP та її застосування в комп'ютерному зорі. Задача плавного переходу між двома орієнтаціями q_0 та q_1 є ключовою у відеоспостереженні (плавне переміщення камери), розпізнаванні жестів (інтерполяція між ключовими позами рук) і задачах контролю орієнтації безпілотних систем. Наївна лінійна інтерполяція $\text{lerp}(t) = (1-t) \cdot q_0 + t \cdot q_1$ є математично некоректною: вона виходить за межі сфери S^3 (результат не є одиничним кватерніоном) і не забезпечує постійної кутової швидкості.

Алгоритм SLERP, запропонований К. Шумейком [3], розв'язує цю задачу геодезичної інтерполяції. Постійна кутова швидкість означає, що рухома система відліку обертається з незмінним кутовим прискоренням нуль, що є оптимальним з точки зору мінімізації гіроскопічних навантажень у фізичних системах [3, 6].

Практичне застосування SLERP охоплює: 1) відеоконтроль у системах відеоспостереження при плавному переведенні PTZ-камери між заданими позиціями; 2) відтворення руху в системах motion capture − інтерполяцію між ключовими кватерніонними кадрами; 3) фільтрацію кватерніонних вимірювань у інерціальних вимірювальних пристроях (IMU) методом розширеного фільтра Калмана на многовиді S^3; 4) блендинг анімацій скелетних моделей у системах доповненої реальності. В усіх цих задачах SLERP є прикладом того, як геометрично правильний математичний алгоритм безпосередньо визначає якість кінцевого технічного продукту [3, 5].

Оцінка пози камери та система PoseNet. Оцінка пози камери (camera pose estimation) − визначення положення (translation) і орієнтації (rotation) камери у тривимірному просторі за одним або кількома зображеннями, є однією з

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

центральних задач комп'ютерного зору. Вона є фундаментальною для систем SLAM (Simultaneous Localization and Mapping), Structure from Motion (SfM), розширеної реальності та навігації безпілотних засобів. Математично задача полягає у відновленні елемента групи $SE(3) = SO(3) \ltimes R^3$ (спеціальної евклідової групи), що описує рух камери відносно системи відліку сцени [4, 7].

Класичне розв'язання базується на задачі абсолютної орієнтації за Горном [4], який показав, що оптимальне R має кватерніонний запис і обчислюється через власний вектор спеціальної 4×4 матриці, побудованої за точками. Власний вектор, відповідний найбільшому власному значенню, є шуканим оптимальним кватерніоном обертання. Ця закрита аналітична формула (без ітерацій і оптимізаційних процедур) є прямим наслідком кватерніонної структури SO(3) і недосяжна в матричному формалізмі без кватерніонної перепараметризації [4].

Нейромережевий підхід реалізовано у системі PoseNet [7], де глибока згорткова мережа (на базі GoogLeNet) навчається безпосередньо регресувати пару (t, q) − вектор переносу та одиничний кватерніон орієнтації. В роботі [7] запропоновано геометрично узгоджену функцію втрат, де параметр β замінюється автоматично налаштованим масштабуванням, що враховує різницю одиниць вимірювання трансляційних та ротаційних компонент. Для здобувача освіти це є прикладом того, як неправильний вибір алгебраїчного представлення (скажімо, матриці або кути Ейлера замість кватерніонів) міг би зробити диференціювання функції втрат по параметрах мережі значно складнішим або чисельно нестабільним.

Кватерніонне перетворення Фур'є та обробка кольорових зображень. Класичне двовимірне перетворення обробляє кожен колірний канал RGB-зображення незалежно. Ця незалежна обробка є принципово некоректною для задач, що залежать від спільної просторової структури усіх трьох каналів: детектування кольорових країв, розпізнавання кольорових текстур, оцінки кольоропростору після афінних трансформацій сцени.

Кватерніонне перетворення Фур'є (QFT), розроблене С.Дж. Сангуіном і Т.А. Еллом [8], трактує RGB-піксель як чисто уявний кватерніон. Ключова математична властивість: QFT переводить обертання колірного простору (поворот вектора RGB як просторового вектора в R^3 навколо осі $(1,1,1)/\sqrt{3}$ у фазовий зсув у частотному просторі, аналогічно класичній теоремі Фур'є про зсув для просторових трансляцій [8].

Практичне значення QFT виявляється у детектуванні кольорових країв, де традиційний оператор Кенні, застосований покомпонентно, дає хибні краї на межах, де змінюється лише відтінок, але не яскравість. QFT-базований крайовий детектор обробляє вектор (R, G, B) як цілісний об'єкт і виявляє краї, обумовлені зміною кольорового вектора в будь-якому напрямку колірного простору. Аналогічно, кватерніонний кореляційний фільтр для колірного розпізнавання об'єктів демонструє кращу інваріантність до освітлення, ніж скалярні методи. Для методичного курсу особливо цінно те, що QFT дозволяє проілюструвати

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

фундаментальний принцип: правильний вибір алгебраїчного об'єкта для представлення даних є критичним для якості алгоритму [8].

Кватерніонні нейронні мережі в комп'ютерному зорі. Класична глибока нейронна мережа оперує дійсно-значущими ваговими матрицями і не має вбудованих механізмів для роботи з просторово зв'язаними мультиканальними даними. Це є обмеженням при роботі з тривимірними хмарами точок, стереозображеннями та іншими даними, де між просторовими вимірами існує природний алгебраїчний зв'язок. Кватерніонні нейронні мережі (Quaternion Neural Networks, QNN), систематизовані у роботі Т. Парколле, М. Морчіда та Г. Лінареса [9], замінюють скалярні ваги $w \in R$ на кватерніонні ваги.

Кватерніонна лінійна операція між кватерніонним вхідним вектором x і кватерніонним ваговим ядром кодує не чотири незалежних скалярних множення, а одне кватерніонне, яке природно реалізує обертання чотиривимірного вхідного вектора у потенційному просторі ознак. Параметрична ефективність QNN: для задачі з чотиривимірним входом кватерніонний шар з n прихованими «нейронами» має 4n параметрів, тоді як відповідний дійсний шар мав би 16n параметрів. Перевага у 4 рази безпосередньо пов'язана з розмірністю тіла H над R [9].

Для регресії орієнтаційного кватерніона QNN природно забезпечує рівноваріантність відносно обертань: повернута версія 3D-сцени на вхід дає відповідним чином повернений вихідний кватерніон без необхідності навчання цієї інваріантності з додаткових прикладів − це прямо породжено алгебраїчною структурою H [9].

Ще одним напрямком є застосування кватерніонів у рекурентних нейронних мережах (QRNN) для обробки тимчасових послідовностей 3D-сигналів, наприклад, для розпізнавання жестів за послідовністю скелетних кватерніонів, отриманих від датчиків Kinect. Кватерніонне LSTM природно моделює безперервні обертання скелетних суглобів і показує переваги перед стандартним LSTM на задачах оцінки орієнтації за інерціальними вимірюваннями. Педагогічно важливим є усвідомлення магістрами того, що підвищення параметричної ефективності та геометричної узгодженості нейронної мережі значною мірою визначається вибором адекватної алгебраїчної структури для подання вхідних даних [9].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Таблиця 1

Порівняльна характеристика засобів представлення тривимірних обертань у задачах комп'ютерного зору

Параметр	Кути Ейлера	Матриця 3×3	Кватерніон	Вісь + кут
Кількість параметрів	3	9	4	4
Замок кардана (Gimbal lock)	Так	Ні	Ні	Ні
Подвійне покриття SO(3)	Ні	Ні	Так	Ні
Зручність інтерполяції	Незадовільна	Задовільна	Відмінна (SLERP)	Задовільна
Чисельна стійкість	Низька	Потребує реортог.	Висока	Задовільна
Складність композиції	Висока	Множення матриць	Формула добутку	Формула Родріга
Застосування у нейро-мережах	Рідко	RotationNet	QNN, QuatNet	Обмежено
Ефективність у SLAM	Низька	Середня	Висока	Середня

Наведена порівняльна таблиця є зручним дидактичним засобом для мотивації вивчення кватерніонів: вона наочно демонструє, що кватерніонне представлення перевершує альтернативи за всіма критично важливими для комп'ютерного зору параметрами одночасно, що є прямим наслідком алгебраїчної структури тіла H.

Методична модель вивчення алгебри кватерніонів для магістрів. На основі аналізу структури предметної галузі та дидактичних особливостей підготовки магістрів за предметною спеціальністю А4.04 «Середня освіта (Математика)» пропонується наступна п'ятиетапна послідовна методична модель.

Некомутативна алгебра і тіло кватерніонів. Розглядаються поняття тіла (skew field) і відмінності від поля (кільце без умови комутативності множення). Будується паралель: $\mathbb{R} \to \mathbb{C} \to \mathbb{H}$ як послідовні алгебраїчні розширення через

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

процедуру Келі-Діксона та теорему Фробеніуса (1877 р.) про класифікацію тіл над R. Вводиться мультиплікативна таблиця уявних одиниць і норма кватерніона. Методично важливо ввести поняття векторної і скалярної частини і підкреслити, що кватерніонний добуток $\mathrm{Im}(q_1 \cdot q_2)$ містить у собі одночасно скалярний добуток (з мінусом) і векторний добуток $\mathrm{Im}(q_1) \times \mathrm{Im}(q_2)$ тривимірних векторів: $q_1 \cdot q_2 = (a_1a_2 - b_1 \cdot b_2)$ (скалярна частина) + $(a_1 \cdot v_2 + a_2 \cdot v_1 + v_1 \times v_2)$ (векторна частина). Ця формула показує, що кватерніони «вміщують» в собі і скалярний, і векторний добутки [1, 2].

Геометрія обертань і замок кардана. Демонструється феномен замку кардана через фізичну модель і через аналіз матричної параметризації SO(3) кутами Ейлера. Вводиться фундаментальна формула обертання через кватерніони. Розглядається геометричний зміст: одиничні кватерніони лежать на сфері $S^3 \subset R^4$. Встановлюється зв'язок з підгрупою SU(2) унітарних матриць другого порядку і гомоморфізм SU(2) → SO(3) з ядром {±I}. Для здобувача освіти ключовим є розуміння: кватерніон «обертається вдвічі повільніше» за фізичне обертання − обертання на 2π у тривимірному просторі відповідає повороту на 4π у просторі кватерніонів. Цей факт (антиподальність +q та −q) є конкретним прикладом поняття накривного відображення у топології [5, 6].

Алгоритм SLERP і геодезики на S^3. Вводиться поняття геодезики на ріманові многовиді. Сфера $S^3 \subset R^4$ є компактним ріманним многовидом; геодезики на ній є великими колами. Алгоритм SLERP є формулою параметризації геодезики між двома одиничними кватерніонами. Приклади застосування: плавний рух PTZ-камери, фільтр Калмана на S^3 для IMU-даних, blend shapes у системах захоплення руху [3, 5].

Задача оцінки пози і кватерніонне перетворення Фур'є. Розглядається задача абсолютної орієнтації Горна [4]: вивід 4×4-матриці з якої власний вектор дає оптимальний кватерніон, і порівняння з матричним SVD-методом (Umeyama). Аналізується структура PoseNet з кватерніонним виходом і функцією втрат з явним геометричним змістом. Вводиться QFT: RGB-піксель як чисто уявний кватерніон, ліве і праве ядро QFT, теорема зсуву для колірних обертань. Порівнюються результати кватерніонного і скалярного крайового детектора на кольоровому зображенні. Для здобувача освіти методично важливо підкреслити: QFT − це не «узагальнення заради узагальнення», а математично обґрунтована заміна, зумовлена тим фактом, що RGB є елементом R^3, і обертання в цьому просторі мають природне кватерніонне описання [7, 8].

Кватерніонні нейронні мережі та перспективи. Вводиться поняття кватерніонно-значущих шарів, правило ланцюжка у кватерніонному численні (H-диференціювання, похідна по кватерніонному параметру), обернене поширення помилки в QNN. Розглядається архітектура QNN для задачі оцінки 6-DOF пози і порівнюється кількість параметрів з відповідною дійсною мережею. Демонструється рівноваріантність QNN відносно просторових обертань. Обговорюються перспективи: кватерніонні трансформери для обробки 3D-хмар

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

точок, QRNN для часових рядів орієнтацій, октонільні узагальнення для певних задач. На завершення пропонується «інтегративна задача»: побудова мінімальної системи оцінки орієнтації камери за спарованими 3D-4D відповідностями (реалізація алгоритму Горна) і її перевірка на синтетичних та реальних даних [9].

Методично принципово, що на кожному з п’яти етапів дидактична конструкція базується на ланцюжку: «конкретна практична задача (технічна проблема) → математична структура, що її розв’язує → алгоритмічна реалізація → зв’язок з більш широким математичним контекстом». Така побудова від конкретного до абстрактного, а не навпаки, є педагогічно обґрунтованою для аудиторії, яка вже має математичну базу, але потребує мотивації для глибокого вивчення абстрактних структур. Ця логіка повністю узгоджується із сучасними дидактичними принципами компетентнісного підходу у вищій педагогічній освіті [2, 6].

Важливим компонентом методичної моделі є принцип «трирівневої когерентності»: кожне поняття подається одночасно у трьох взаємоузгоджених формах − строгого математичного визначення, геометричної інтерпретації (з опорою на наочність: сфера S^3, сандвіч-добуток, сферична геодезика) та алгоритмічної реалізації у псевдокоді або мові Python/NumPy. Така структура виключає «алгоритмічну магію» (коли студент не розуміє, чому алгоритм працює) і «абстрактне тотожне» (коли теоретичний матеріал залишається нез’єднаним з практикою). Психологічно це відповідає моделі поглибленого навчання, де концептуальна і процедурна знання розвиваються паралельно і взаємно підтримують одне одного.

Висновки. Алгебра кватерніонів Гамільтона займає унікальне місце у системі математичних дисциплін для підготовки магістрів предметної спеціальності А4.04 «Середня освіта (Математика)»: вона є водночас глибоким об’єктом некомутативної алгебри і незамінним інструментом сучасного комп’ютерного зору. Показано, що поняття тіла H, подвійного накриття $SU(2) \to SO(3)$, геодезик на S^3 та кватерніонного добутку мають прямі і практично значущі конкретизації в алгоритмах SLERP, у задачі абсолютної орієнтації Горна, у системі PoseNet, у кватерніонному перетворенні Фур’є та в архітектурі кватерніонних нейронних мереж.

Запропонована п’ятиетапна методична модель, яка від алгебраїчної структури H через геометрію обертань і SLERP до оцінки пози і QNN, дозволяє органічно поєднати математичну строгість із технологічною конкретністю. Принципи «вмотивованого введення» (від практичної задачі до теорії) та «трирівневої когерентності» (строге визначення − геометрична інтерпретація − алгоритмічна реалізація) забезпечують ефективне формування як глибоких теоретичних знань, так і здатності до їх практичного застосування.

Методична цінність теми для педагогічних університетів полягає в тому, що вона формує у майбутніх учителів математики наочний приклад «математики в дії»: абстрактна структура, запропонована у 1843 році, через понад 180 років

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

визначає якість алгоритмів у смартфонах, безпілотних системах і системах доповненої реальності. Запропонований підхід може бути реалізований у курсах абстрактної алгебри, диференціальної геометрії, методики навчання математики та дисциплінах на стику математики й інформаційних технологій і слугує підґрунтям для подальших досліджень методики викладання алгебр Кліффорда та геометричного числення у педагогічних університетах.

Література:

1. Hamilton W. R. On Quaternions; or on a New System of Imaginaries in Algebra. The London, Edinburgh, And Dublin Philosophical Magazine And Journal Of Science. 1844. S. 3, Vol. 25, No. 169. P. 489–495. https://doi.org/10.1080/14786444408645047

2. Kuipers J. B. Quaternions and Rotation Sequences: A Primer with Applications to Orbits, Aerospace, and Virtual Reality. Princeton University Press, 1999. 371 p.

3. Shoemake K. Animating Rotation with Quaternion Curves. Proceedings of SIGGRAPH 1985. ACM SIGGRAPH Computer Graphics. 1985. Vol. 19, No. 3. P. 245–254. https://doi.org /10.1145/325165.325242

4. Horn B. K. P. Closed-Form Solution of Absolute Orientation Using Unit Quaternions. Journal of the Optical Society of America A. 1987. Vol. 4, No. 4. P. 629–642. https://doi.org/10.1364/JOSAA.4.000629

5. Diebel J. Representing attitude: Euler angles, unit quaternions, and rotation vectors. Matrix 58.15-16 (2006). 35 p.

6. Hanson A. J. Visualizing Quaternions. Morgan Kaufmann / Elsevier, 2006. 498 p.

7. Kendall A., Cipolla R. Geometric Loss Functions for Camera Pose Regression with Deep Learning. Proceedings of IEEE CVPR 2017. Honolulu, 2017. P. 5974–5983. https://doi.org/ 10.1109/CVPR.2017.694

8. Sangwine S. J., Ell T. A. Hypercomplex Fourier Transforms of Color Images. IEEE Transactions on Image Processing. 2007. Vol. 16, No. 1. P. 22–35. https://doi.org/ 10.1109/TIP.2006.884955

9. Parcollet T., Morchid M., Linares G. A Survey of Quaternion Neural Networks. Artificial Intelligence Review.2020.Vol.53,No. 4. P. 2957–2982. https://doi.org/10.1007/s10462-019-09752-1

References:

1. Hamilton, W. R. (1844). On quaternions; or on a new system of imaginaries in algebra. The London, Edinburgh, And Dublin Philosophical Magazine And Journal Of Science. S. 3, 25(169), 489–495. https://doi.org/10.1080/14786444408645047

2. Kuipers, J. B. (1999). Quaternions and rotation sequences: A primer with applications to orbits, aerospace, and virtual reality. Princeton University Press.

3. Shoemake, K. (1985). Animating rotation with quaternion curves. ACM SIGGRAPH Computer Graphics, 19(3), 245–254. https://doi.org/10.1145/325165.325242

4. Horn, B. K. P. (1987). Closed-form solution of absolute orientation using unit quaternions. Journal of the Optical Society of America A, 4(4), 629–642. https://doi.org/10.1364 /JOSAA.4.000629

5. Diebel J. Representing attitude: Euler angles, unit quaternions, and rotation vectors. Matrix 58.15-16 (2006). 35 p.

6. Hanson, A. J. (2006). Visualizing quaternions. Morgan Kaufmann / Elsevier.

7. Kendall, A., & Cipolla, R. (2017). Geometric loss functions for camera pose regression with deep learning. Proceedings of IEEE CVPR 2017 (pp. 5974–5983). https://doi.org/ 10.1109/CVPR.2017.694

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

8. Sangwine, S. J., & Ell, T. A. (2007). Hypercomplex Fourier transforms of color images. IEEE Transactions on Image Processing, 16(1), 22–35. https://doi.org/10.1109/TIP.2006.884955

9. Parcollet, T., Morchid, M., & Linares, G. (2020). A survey of quaternion neural networks. Artificial Intelligence Review, 53(4), 2957–2982. https://doi.org/10.1007/s10462-019-09752-1

Дата першого надходження статті до видання: 28.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 378.016:811.111’34:37.091.12.011.3-051

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1261-1272

Мельниченко Галина Володимирівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри германської філології та методики викладання іноземних мов, ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», м. Одеса, https://orcid.org/0000-0002-6895-0999

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО УСВІДОМЛЕННЯ РОЛІ ФОНЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ КУРСУ «ВСТУП ДО СПЕЦІАЛЬНОСТІ»

Анотація. У статті розглядається проблема формування усвідомлення ролі фонетичної компетентності у майбутніх учителів англійської мови в умовах проходження курсу «Вступ до спеціальності». Показано, яким чином навчальний курс сприяє усвідомленню здобувачами того, що фонетична компетентність забезпечує ефективність усного педагогічного дискурсу, впливає на якість комунікації з учнями, формує професійний імідж учителя та виступає своєрідною «візитівкою» його мовленнєвої культури. Метою дослідження є аналіз і визначення психолого-педагогічних умов формування усвідомлення значущості фонетичної компетентності у студентів педагогічних спеціальностей у межах навчальної дисципліни «Вступ до спеціальності (Середня освіта. Англійська мова та зарубіжна література)». У ході дослідження доведено, що курс «Вступ до спеціальності» виконує важливу пропедевтичну функцію у професійній підготовці майбутнього вчителя, оскільки саме на цьому етапі формується первинне уявлення про структуру професійної компетентності педагога, його професійну ідентичність та вимоги до мовленнєвої поведінки. Установлено, що включення фонетичного аспекту до змістового поля даного курсу сприяє формуванню у студентів цілісного бачення професії вчителя англійської мови, у якому фонетична компетентність постає не як допоміжний, а як системоутворювальний компонент. У статті обґрунтовано положення про те, що фонетична компетентність є базовим елементом іншомовної комунікативної компетентності, оскільки забезпечує зрозумілість мовлення, ефективність комунікативної взаємодії та професійний авторитет педагога. У результаті теоретико-емпіричного аналізу виокремлено чотири групи психолого-педагогічних умов формування усвідомлення ролі фонетичної компетентності: настановчі, мотиваційні, змістові та рефлексивні. Настановчі умови спрямовано на формування системного уявлення про професійний імідж учителя, роль фонетичної компетентності у професійному становленні й раннього включення фонетичної підготовки у професійне становлення майбутнього педагога.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Мотиваційні умови передбачають формування внутрішньої мотивації до оволодіння нормативною вимовою шляхом усвідомлення її впливу на ефективність педагогічної взаємодії та професійну конкурентоспроможність. Змістові умови передбачають інтеграцію фонетичної проблематики у зміст курсу «Вступ до спеціальності», що забезпечує наступність між пропедевтичним етапом і подальшим вивченням спеціалізованих фонетичних курсів. Рефлексивні умови спрямовано на розвиток здатності студентів до самооцінювання та взаємооцінювання рівня фонетичної підготовки. Доведено, що впровадження даних умов сприяє цілісному сприйняттю майбутньої професійної діяльності, підвищенню рівня навчальної мотивації студентів, розвитку відповідального ставлення до власного професійного мовлення та формуванню внутрішньої потреби у вдосконаленні англомовної фонетичної компетенції.

Ключові слова: англомовна фонетична компетенція, майбутні вчителі іноземної мови і літератури, «Вступ до спеціальності», психолого-педагогічні умови усвідомлення значущості фонетичної компетентності, удосконалення англомовної фонетичної компетенції.

Melnychenko Halyna Volodymyrivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Germanic Philology and Methods of Foreign Language Teaching, State Institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky”, Odesa, https://orcid.org/0000-0002-6895-0999

RAISING PROFESSIONAL AWARENESS OF THE ROLE OF PHONETIC COMPETENCE IN PRE-SERVICE TEACHERS VIA THE COURSE “INTRODUCTION TO THE SPECIALTY”

Abstract. The article addresses the issue of developing awareness of the role of phonetic competence in future English language teachers within course “Introduction to the Specialty.” It demonstrates how this academic course can convince students that phonetic competence improves pedagogical discourse, boosts up the quality of communication with learners, shapes professional image of the teacher, and serves as a “business card” of their speech culture. The purpose of the study is to analyze and determine some psychological and pedagogical conditions for developing awareness of the significance of phonetic competence in students of pedagogical specialties within the discipline “Introduction to the Specialty (Secondary Education. English Language and Foreign Literature).” The study proves that the course “Introduction to the Specialty” performs an important propaedeutic function in the professional training of future teachers, since it is at this stage that students form their initial understanding of the structure of professional pedagogical competence, professional identity, and the requirements for speech behaviour. It has been established that including the phonetic aspect in the content of the course contributes to formation of students’ holistic vision

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

of the teaching profession, in which phonetic competence appears not as an auxiliary but as a system-forming component. The author holds the opinion that phonetic competence is a basic element of foreign language communicative competence, as it ensures speech intelligibility, effectiveness of communicative interaction, and the professional authority of the teacher. As a result of the theoretical and empirical research, four groups of psychological and pedagogical conditions for developing awareness of the role of phonetic competence have been identified: orientational, motivational, content-related, and reflective. Orientational conditions are aimed at forming a holistic vision of the teacher's professional image, the role of phonetic competence in professional development, and early inclusion of phonetic aspect in professional training. Motivational conditions involve development of inner motivation to master standard pronunciation through awareness of its influence on efficacy of pedagogical interaction and professional competitiveness. Content-related conditions hinge on integration of phonetic issues into the content of the course "Introduction to the Specialty," which ensures continuity between the propaedeutic stage and further studies of specialized phonetics courses. Reflective conditions are aimed at developing students' ability for self- and peer assessment of phonetic skills. It has been empirically proven that implementation of these conditions contributes to a holistic perception of future professional activity, increases students' learning motivation, develops a responsible attitude toward their own professional speech, and forms an internal need for improving English phonetic competence.

Keywords: English phonetic competence, future teachers of foreign language and literature, "Introduction to the Specialty," psychological and pedagogical conditions for raising awareness of significance of phonetic competence, improvement of English phonetic competence.

Постановка проблеми. В умовах комунікативно орієнтованого навчання англійської мови особливого значення для майбутнього вчителя набуває не лише оволодіння правильною вимовою, але й усвідомлення її ролі у формуванні якісного педагогічного мовлення та ефективної комунікації з учнями. Отже, фонетична компетентність стає однією з ключових складових мовленнєвої та професійної майстерності, оскільки вона є основою комунікативної компетентності, моделлю для наслідування, показником й інструментом професіоналізму. Разом з тим, студенти педагогічних спеціальностей часто засвідчують недостатній рівень усвідомлення значущості фонетичної компетентності, що негативно впливає на їхню професійну підготовку. У цьому контексті курс «Вступ до спеціальності» має потенціал для формування професійного бачення майбутньої діяльності вчителя, розуміння ролі фонетичного аспекту мовлення спеціаліста в начальному дискурсі. Це зумовлює необхідність дослідження психолого-педагогічних умов і шляхів формування усвідомлення значущості фонетичної компетентності у майбутніх учителів англійської мови та первинних уявлень щодо її розвитку.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання важливості формування фонетичної компетенції вчителя іноземної мови неодноразово ставало предметом наукових розвідок як вітчизняних, так і зарубіжних учених (І. Андрющенко, Т. Дервінг, Н. Дячок, Н. Дудик, В. Каліш, Н. Лисак, М. Манро, І. Моляка, Дж. Морлей, О. Січкарук, Н. Теличко та ін.). Науковці наголошують на важливості навчання фонетики для майбутніх викладачів мов, чия професійна діяльність ґрунтується на високому рівні теоретичних знань та практичних навичок вимови, однак по-різному визначають умови ефективності формування фонетичних навичок.

О. Січкарук, Н. Теличко розглядають безперервність навчальної діяльності як запоруку розвитку фонетичної компетенції студентів, вважаючи, що залучення сучасних інформаційних технологій у процесі викладання дисципліни «Теоретична/Практична фонетика» є ключовою умовою успішності вирішення означеної проблеми [1], [2]. Те, що це може забезпечити оптимальну базу для традиційного імітаційного методу, не влаштовує Н. Лисак, яка пропонує інтеграцію артикуляційної усвідомленості як прояву свідомо-аналітичного підходу та гейміфікації й кооперативного навчання як різновиду свідомо-практичного підходу. [3] Т. Дервінг і М. Манро відводять значне місце інструктажу з вимови, акцентуючи увагу на важливості прийняття фонетичної помилки, персональній оцінці й рекомендацій з її виправлення. [4]

З усього вищенаведеного випливає, що більшість наукових праць зосереджено переважно на умовах удосконалення фонетичної компетентності студентів уже в процесі цілеспрямованого вивчення практичної або теоретичної фонетики, тобто на етапі безпосереднього формування вимовних навичок. Ми вважаємо, що при цьому приділяється недостатньо уваги попередньому етапу – формуванню у студентів усвідомлення значущості фонетичної компетентності як важливого складника їхньої майбутньої професійної діяльності. Саме тому доцільним видається започаткування такої роботи вже під час вивчення курсу «Вступ до спеціальності «Середня освіта (англійська мова і література)», оскільки на цьому етапі закладаються основи професійної самоідентифікації майбутнього вчителя, розуміння ним вимог до педагогічної діяльності та рівня опанування фахових компетентностей. Така пропедевтична робота, на нашу думку, сприяє значно ефективнішому засвоєнню спеціалізованих фонетичних курсів, оскільки студенти підходитимуть до їх вивчення вже з сформованим розумінням значущості даного мовленнєвого аспекту для майбутньої професійної діяльності, із внутрішньою мотивацією до покращення власного мовлення й готовністю до свідомого удосконалення власного фонетичного портрету. Усе це повною мірою сприятиме розвитку рефлексії, самоконтролю та відповідального ставлення до професійного мовлення вчителя.

Мета дослідження: аналіз й виявлення психолого-педагогічних умов формування усвідомлення ролі фонетичної компетентності у студентів педагогічних спеціальностей у межах курсу «Вступ до спеціальності».

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Методи дослідження: теоретичний (аналіз, систематизація і узагальнення наукової літератури з проблем професійної компетентності вчителя іноземної мови та фонетичної компетентності); спостереження та анкетування студентів щодо рівня усвідомлення значущості фонетичної компетентності, моделювання.

У дослідженні взяли участь 23 студента першого курсу освітнього ступеня «Бакалавр» спеціальності «Середня освіта (Англійська мова і зарубіжна література)» ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (Одеса).

Виклад основного матеріалу. Формуючи первинні уявлення про передумови досягнення успіху в обраному професійному середовищі [5, С. 139], навчальна дисципліна «Вступ до фаху» не може не наголосити на ролі фонетичної компетентності в рамках змістового блоку «Професіограма учителя англійської мови і зарубіжної літератури». Метою блоку є формування у здобувача уявлення про професійну компетентність учителя англійської мови і зарубіжної літератури, зокрема, іншомовну комунікативну компетентність як його базову складову. Студенти дізнаються, що остання є інтегративним утворенням і охоплює мовний, дискурсивний, соціолінгвістичний, стратегічний, психоемоційний та інші складові. Фонетичний аспект як складова мовної складової при цьому в багатьох програмах курсу зазвичай згадується лише побіжно, натомість, на нашу думку, саме він здатен підкреслити професійний портрет учителя вже з першого уроку, формуючи позитивне враження в учнів і забезпечуючи ефективність подальшої педагогічної взаємодії. З першої хвилини знайомства фонетична грамотність учителя – чітка дикція, нормативна вимова, правильне мелодійне оформлення мовлення – впливають на сприйняття педагога учнями й сприяють формуванню авторитету вчителя. Саме тому під час ознайомлення здобувачів з поняттям іншомовної комунікативної компетентності вчителя фонетична компетентність має розглядатися не як другорядний, а як стратегічно важливий компонент професійного портрета майбутнього вчителя.

Фонетична грамотність не формується сама по собі, без свідомої й цілеспрямованої роботи з боку здобувача, а це, у свою чергу, можливе лише за наявності в майбутнього педагога усвідомлення ролі фонетичної компетентності як невід’ємної складової його професійної готовності.

Спостереження за зростанням потреби удосконалення фонетичного аспекту іншомовної компетентності дозволяє виокремити низку психолого-педагогічних умов, кожна з яких може бути реалізована у межах курсу «Вступ до спеціальності» (Таблиця 1).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Таблиця 1

Психолого-педагогічні умови формування усвідомлення ролі фонетичної компетентності у студентів педагогічних спеціальностей у межах курсу «Вступ до спеціальності».

Група	**Умова**	**Напрями реалізації умови**
Настановчі	Формування системного уявлення про професійний імідж учителя.	1. Формування цілісного уявлення про роль фонетичної компетентності у професійному становленні. 2. Усвідомлення важливості раннього включення фонетичної підготовки у професійне становлення майбутнього педагога
Мотиваційні	Мотивація до оволодіння правильною вимовою	1. Візуалізація зв’язку між рівнем вимови вчителя та результативністю його професійної взаємодії з учнівською аудиторією 2. Демонстрація безпосередньої ринкової вартості фонетичної компетентності
Змістові	Наскрізна інтеграція фонетичної проблематики у зміст курсу «Вступ до спеціальності»	1. Включення питань фонетичного змісту в усі теми курсу: 2. Наступність між пропедевтичним етапом і спеціалізованими фонетичними дисциплінами освітньої програми
Рефлексивні	Формування здатності до об'єктивного й неупередженого оцінювання власних досягнень	1. Систематичне включення студентів у ситуації самооцінювання та взаємооцінювання. 2. Усвідомлення наявності фонетичних труднощів і зон професійного зростання.

І. НАСТАНОВЧІ. **Формування системного уявлення про професійний імідж учителя.**

1. *Формування цілісного уявлення про роль фонетичної компетентності у професійному становленні*: знання ієрархічної природи феномену «професійна компетентність учителя англійської мови і зарубіжної літератури» та розуміння фонетики як візитівки спеціаліста. Під час семінару студенти мали змогу передивитися відеофрагменти уроків англійської мови й обрати, найкращого, на їхню думку, професіонала, аргументуючи свій вибір. За результатами обговорення виявилося, що респонденти обирали тих викладачів, чия вимова була вищого рівня, що не є дивним, адже це єдиний аспект мовлення, який оцінюється співрозмовниками миттєво, ще до того, як можна зробити висновок про багатство словникового запасу або методичного арсеналу.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

2. *Усвідомлення важливості раннього включення фонетичної підготовки у професійне становлення майбутнього педагога:* розуміння того, що фонетика як передумова виживання інформації й досягнення комунікативних цілей завжди в пріоритеті в порядку розвитку мовленнєвих навичок студентів, вона завжди є першим кроком і основою для формування всієї комунікативної системи. З метою підтвердження цієї тези здобувачі в режимі мікрогруп мали проаналізувати ситуацію комунікативного збою та визначити, що могло стати причиною непорозуміння, коли вчитель дав учням наступні інструкції:

- I’ve been thinking all day long. / I’ve been sinking all day long.
- Take a sheet of paper. / Take a shit of paper.
- She is sick. / She is thick.
- I usually travel by ship. / I usually travel by sheep.
- Sicking is very important. / Seeking is very important.

Студенти доходять висновку, що навіть граматично й лексично правильно оформлена фраза не може досягти комунікативної мети без правильної вимови, а іноді навіть здатна призвести до образи або міжособистісного конфлікту, а отже підготовка майбутнього вчителя має починатися саме з розвитку фонетичної бази.

II. МОТИВАЦІЙНІ. **Мотивація до оволодіння правильною вимовою**.

1. *Візуалізація зв’язку між рівнем вимови вчителя та результативністю його професійної взаємодії з учнівською аудиторією*. Студенти отримують уяву про те, як технічна якість мовлення (фонетика) впливає на довіру учнів або швидкість засвоєння матеріалу. Так, наприклад, респондентам було представлено схему з фонетичними помилками вчителя та дано завдання визначити, як дані помилки можуть негативно вплинути на комунікацію між суб’єктами освітньої діяльності (нижче подано схему з поясненнями).

If you sound unnatural, ˧nobody will believe your expertise.	→	Використання низького нисхідного ядерного тону замість висхідно-нисхідного може сприйматися студентами як прояв психологічного тиску та авторитарного стилю викладання, що негативно впливає на їхнє ставлення до педагога.
Open your book on page thirty three [ˈsɜːtɪ ˧sriː]	→	Фонетична недосконаліть мовлення вчителя призводить до втрати педагогічного авторитету, провокуючи деструктивну реакцію учнівського колективу (іронія, скепсис) замість співпраці, поваги й довіри.
It’s very ˊimportant.	→	Інтонаційна манера Uptalk знецінює зміст повідомлення, трансформуючи складні питання в категорію повсякденних тем і створюючи враження недостатньої професійної переконливості педагога, при цьому його мовлення наближається до звичного рідномовного.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

No, it is not quite ↘right.	→	Надмірне використання низького спадного тону надає мовленню надмірної категоричності, що пригнічує пізнавальну мотивацію учнів та сприяє формуванню в них почуття неповноцінності.
The lady was very thick (instead of “sick”)	→	Підміна міжзубних звуків альвеолярними призводить до помилок під час смислового розрізнення слів, зумовлюючи неповноту або викривлення інтерпретації висловлення

2. *Демонстрація безпосередньої ринкової вартості фонетичної компетентності* та впливу на рівень оплати праці, попит на репетиторські послуги, успішність працевлаштування у приватних школах, мовних центрах та онлайн-платформах, що формує у студентів стійку внутрішню мотивацію до фонетичного самовдосконалення. Аналіз реальних професійних ситуацій та порівняння рівня доходу фахівців із різним рівнем фонетичної підготовки дозволяють здобувачам усвідомити фонетичну компетентність не лише як академічну вимогу, а як практичний ресурс професійного зростання та фінансової стабільності на сучасному ринку освітніх послуг. Продемонструємо вправу, спрямовану на реалізацію даної умови. Респондентам було запропоновано проаналізувати відеопрезентації репетиторів англійської мови на платформі Cererra.com та здійснити їх ранжування за 3-балтною шкалою (де 3 – найвищий ступінь професійної привабливості, 1 – найнижчий). Особлива увага приділялася визначенню ролі фонетичного портрета учителя англійської мови у формуванні загального враження студента. Шляхом зіставлення вартості освітніх послуг із результатами ранжування було встановлено співвідношення між рівнем фонетичної компетентності викладача та його конкурентоспроможністю на ринку праці.

ІІІ. ЗМІСТОВІ. **Наскрізна інтеграція фонетичної проблематики у зміст курсу «Вступ до спеціальності».**

3. *Включення питань фонетичного змісту в усі теми курсу*. Усі теми навчального курсу – поняття про освітню професійну програму підготовки; модель образу вчителя англійської мови і літератури; педагогічна, мовна та літературознавча складова спеціальності, шляхи становлення й безперервного розвитку професійної майстерності вчителя англійської мови і літератури – мають демонструвати важливість і потенціал для високого рівня вимовної культури. У процесі обговорення здобувачі отримують уявлення про частку фонетичних дисциплін в освітній програмі та курси, які спираються на фонетичні знання й навички; з’ясовують місце фонетичної компетентності в структурі професійної компетентності вчителя; визначають роль культури мовлення вчителя, професійного голосу, нормативної вимови, інтонаційної виразності як інструменту педагогічного й естетичного впливу й майстерності; окреслюють форми подальшого саморозвитку спеціаліста з безперервного

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

вдосконалення професійної фонетичної компетентності. Моделювання педагогічних ситуацій, публічні виступи, мікровикладання, презентації та інші види діяльності забезпечують свідомий контроль фонетичного оформлення мовлення й виховання відповідального ставлення до професійного мовлення вчителя.

4. *Наступність між пропедевтичним етапом і спеціалізованими фонетичними дисциплінами освітньої програми: к*урс «Вступ до спеціальності» має виконувати пропедевтичну функцію, створюючи основу для подальшого успішного опанування практичної та теоретичної фонетики. Попереднє формування усвідомлення значущості фонетичної компетентності забезпечує вищий рівень готовності студентів до системного фонетичного навчання. Дана умова успішно реалізується завдяки залученню до викладання означених дисциплін одного й того ж викладача.

IV. РЕФЛЕКСИВНІ. **Формування здатності до об'єктивного й неупередженого оцінювання своїх досягнень**.

1. *Систематичне включення студентів у ситуації самооцінювання та взаємооцінювання*, де вони навчаються аналізувати виступи – власні й одне одного за зазначеними критеріями (наприклад, змістовим, організаційним, творчим та, що найголовніше для нас, – фонетичним). Здобувачі на кожному семінарі працюють з чек-листами взаємо- або самооцінювання, звертаючи увагу на чіткість артикуляції, правильність наголосу, інтонаційну виразність, темп мовлення тощо, що, на нашу думку, позитивно впливає на розвиток метамовної свідомості і відповідальне ставлення до власного мовлення в освітньому середовищі.

2. *Усвідомлення наявності фонетичних труднощів і зон професійного зростання*. Реалізація даної умови полягає в розвитку у студентів здатності до критичного ставлення до рівня власної вимови, формуванні реалістичної самооцінки фонетичної підготовки, усвідомлення фонетичних деформацій і невідповідностей власного мовлення, що, природно, призводить до потреби й готовності до корекції іншомовної вимови. Дана умова пов’язана з тим, що сучасні студенти нерідко демонструють поблажливе ставлення до власних помилок, зокрема фонетичні недоліки сприймаються як несуттєві, що негативно впливає на потреби професійного самовдосконалення. Натомість ми вважаємо, що виховання професійної нетерпимості до власних мовленнєвих недоліків, підвищення рівня самовимогливості, усунення характерної надмірної толерантності щодо власних помилок призведе до пошуку способів їх корекції й удосконалення професійного іміджу вчителя. Для реалізації означеної умови наприкінці кожного семінару студенти пишуть рефлексивне есе за темою «Що я поки що дозволяю собі даремно?», яке відображає письмове осмислення власних поблажок, пов’язаних з англійською мовою, і роздуми з приводу того, чому це може стати професійною проблемою в майбутньому. Особливе місце було відведене цьому завданню на семінарі за темою «Професіограма вчителя англійської мови і літератури: фонетична компетенція». Здобувачам було

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

запропоновано в мікрогрупах згенерувати всі можливі фонетичні помилки, які вони помічали в своєму англомовному мовленні, після чого кожен обирав проблеми, притаманні саме їм та писав рефлексивне есе-роздум. Узагальнюючи отримані ідеї, можна виокремити найрозповсюдженіші поблажки й ймовірні професійні проблеми (Таблиця 2).

Таблиця 2.

Фонетичні проблеми студенті та ймовірні професійні наслідки

Особистісні фонетичні проблеми	**Професійні проблеми**
- недооцінювання важливості англомовної вимови, перенесення ваги на лексичний запас і граматичні навички;	- непрофесійне звучання; непереконливий рівень іншомовної компетентності;
- неусвідомлення пріоритетності розвитку фонетичного рівня іншомовної компетентності; відтермінування корекції на майбутнє;	- фіксація помилкової вимови, складнощі в корекції фонетичної недосконалості в майбутньому;
- відсутність акценту на фонетиці на попередніх ланках навчання, як результат – розгубленість щодо мовних вимог зараз, опір жорстким вимогам щодо вимови;	- поблажливість до фонетичних помилок переростає в толерантне ставлення до власного професійного рівня й відсутність самовимогливості і потреби в самовдосконаленні в майбутньому;
- переконання у власній нездатності змінити фонетичні звички; внутрішня установка, яка сформувалася в результаті психологічній фіксації попередніх невдач та установка на обмеженість власних можливостей.	- нерозуміння значного потенціалу кожної особистості призводить до обмежень і заниження вимог на інших професійних та особистісних рівнях та занижених самоочікувань, що, у свою чергу, призводить до низького рівня вимог до інших, зокрема, майбутніх учнів.
- нерозуміння здатності вимови вчителя бути важливим інструментом створення автентичного англомовного середовища в процесі навчання іноземної мови й моделлю для наслідування.	- ненормативне мовлення вчителя транслюється учням як зразок мовлення, у результаті чого засвоюються фонетично неправильні моделі та знижується мотивація й загальна результативність навчання іноземної мови.

Висновки. Проведене наприкінці навчального курсу анкетування здобувачів засвідчило, що цілеспрямоване впровадження настановчих, мотиваційних, змістових і рефлексивних педагогічних умов у межах курсу «Вступ до спеціальності» сприяло не лише позитивним змінам у ставленні студентів до фонетичної компетентності як складової професійної підготовки майбутнього вчителя англійської мови, але й підготувало їх до успішного опанування фонетичними курсами на вищих рівнях навчання за освітньою

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

програмою. Дотримання виокремлених умов під час опрацювання навчальної дисципліни посилило розуміння студентами цілісної структури професійної ідентичності педагога, у якій фонетичний аспект трактується як невід'ємний елемент професійної готовності; сприяло усвідомленню впливу фонетичної підготовки на ефективність професійної й особистісної реалізації, активізувало розвиток критичного та відповідального ставлення до власного мовлення. Отже, можна дійти висновку, що реалізація окреслених умов сприяє формуванню більш усвідомленого, відповідального та професійно орієнтованого ставлення студентів до розвитку фонетичної компетентності як важливої складової їхньої майбутньої професійної компетентності та є запорукою сталого професійного вдосконалення.

Перспективи подальших досліджень ми пов'язуємо з розробкою моделі інтеграції фонетичної підготовки в систему підготовки бакалавра за спеціальністю «Середня освіта. Англійська мова і зарубіжна література».

Література:

1. Січкарук О. І. Інтерактивні методи навчання у вищій школі: навч.-метод. посібник. Університет економіки та права «КРОК». К.: Таксон, 2016. 88 с.

2. Теличко Н. В. Використання освітніх інтернет-ресурсів в процесі формування фонетичної компетенції майбутніх учителів англійської мови. *IV Міжнародна науково-практична конференція «Освіта і формування конкурентоспроможності фахівців в умовах євроінтеграції»* (26–27 жовтня 2017 року). Мукачівський державний університет, 2017. URL: http://dspace-s.msu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/7660/1/The_use_of_educational_Internet_resources_in_the_process_of_forming_the_phonetic_competence_of_future_English_teachers.pdf

3. Lysak H. Development of students' phonetic competence in higher education. *Вісник науки та освіти «Наукові перспективи».* 2026. № 2(44). С. 1289-1299. URL: https://elar.khmnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/71e23a27-2e38-4f8b-9fd4-83ab36f01c9a/content

4. Derwing T., Munro M. Pronunciation fundamentals: evidence-based perspectives for L2 teaching and research. John Benjamins Publishing Company, 2015. URL: https://benjamins.com/catalog/lllt.42?srsltid=AfmBOopD9y218WIKabIMmXwoGAahSDguT2bDnpnppaRmA-tTTyLjWkrj

5. Мельниченко Г., Сусол Л. Зміст і структура навчальної дисципліни «Вступ до фаху» у системі підготовки учителів англійської мови і літератури. *Інноваційна педагогіка.* 2023. Вип. 55. Т. 2. С. 138 – 143. DOI: https://doi.org/10.32782/2663- 6085/2023/55.2.29

References:

1. Sichkaruk, O. I. (2016). *Interaktyvni metody navchannia u vyshchii shkoli [Interactive methods of teaching at higher school]*. Kyiv: Takson [in Ukrainian].

2. Telychko, N. V. (2017). Vykorystannia osvitnikh internet-resursiv v protsesi formuvannia fonetychnoyi kompetentsiyi maibutnikh uchyteliv anhliyskoi movy [Appliance of educational internet-resources in development of phonetic competence of pre-service English teachers]. *IV Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi «Osvita i formuvannia konkurentospromozhnosti fakhivtsiv v umovakh yevrointehratsiyi» – The 4th International Scientific and Practical Conference "Education and the Formation of Specialists' Competitiveness in Conditions of European*

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Integration”. Mukachiv: Mukachiv state University. URL: http://dspace-s.msu.edu.ua :8080/bitstream/123456789/7660/1/The_use_of_educational_Internet_resources_in_the_process_of _forming_the_phonetic_competence_of_future_English_teachers.pdf [in Ukrainian].

3. Lysak, H. (2026). Development of students’ phonetic competence in higher education. *Visnyk nauky ta osvity – The Bulletin of science and education, 2(44),* 1289-1299, URL: https://elar.khmnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/71e23a27-2e38-4f8b-9fd4-83ab36f01c9a/content [in English].

4. Derwing, T., Munro M. (2015). Pronunciation fundamentals: evidence-based perspectives for L2 teaching and research. John Benjamins Publishing Company, URL: https://benjamins.com/catalog/lllt.42?srsltid=AfmBOopD9y218WIKabIMmXwoGAahSDguT2bDnpnppaRmA-tTTyLjWkrj [in English].

5. Melnychenko, H., Susol, L. (2023). Zmist i structura navchalnoyi dystsypliny «Vstup do Fakhu» u systemi pidhotovky uchiteliv anhliyskoyi movy i literatury [The contents and structure of the discipline «Introduction to the specialty» in the system of training teachers of the English language and literature.] *Innovatsiyna pedahohika – Innovational pedagogy, 55*, 2. 138 – 143. DOI: https://doi.org/10.32782/2663- 6085/2023/55.2.29 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 26.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 378.018.8:373.011.3-051]:[378.091.313.005.336.2]:001.895](045)

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1273-1285

Митяй Володимир Андрійович аспірант ІІІ курсу Уманського національного університету, м. Умань, https://orcid.org/0000-0002-6153-516X

КРИТЕРІЇ, ПОКАЗНИКИ ТА РІВНІ СФОРМОВАНОСТІ ПРОЄКТНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

Анотація. У статті розглядаються підходи щодо визначення понять, «компетентність», «критерії проєктної компетентності», «проблемне навчання», «метод проектів», «показники проєктної компетентності». На їх основі мотивується необхідність вирішення питань компетентності майбутніх учителів шляхом її реалізації у закладах вищої освіти, а також виділяється професійна компетентність і умови, необхідні для її формування у вчителів в умовах інформаційного суспільства. .

Спрямованість професійної освіти на засвоєння студентами системи знань, яка була традиційною й виправданою ще декілька десятиліть тому, вже не відповідає сучасному соціальному замовленню, вимагає виховання самостійних, ініціативних і відповідальних членів суспільства, здатних ефективно взаємодіяти у виконанні соціальних, виробничих і економічних завдань. Виконання цих завдань потребує суттєвого посилення самостійної продуктивної діяльності майбутніх фахівців.

Метою професійного виховання є формування свідомого громадянина, патріота, професіонала, тобто людини, якій притаманні особистісні якості й риси характеру, світогляд і спосіб мислення, почуття, вчинки та поведінка, спрямовані на саморозвиток та розвиток демократичного громадянського суспільства в Україні. Вони повинні органічно поєднуватись з потребою й умінням діяти компетентно й технологічно.

У порівнянні з традиційними формами ведення занять, в інноваційному навчанні змінюється взаємодія викладача і студента: активність педагога поступається місцем активності студентів, а завданням педагога стає створення умов для їх ініціативи. Під час діалогового навчання студенти вчяться критично мислити, вирішувати складні проблеми на основі аналізу обставин і відповідної інформації, зважувати альтернативні думки, ухвалювати продумані рішення, брати участь у дискусіях, спілкуватися з іншими людьми. Для цього на заняттях організовуються парна і групова робота, застосовуються дослідні проєкти, проблемне навчання, йде робота з документами і різними джерелами інформації, використовуються творчі роботи.

Реформування вищої школи у контексті концепції НУШ вимагає поглиблення професійної складової підготовки майбутніх педагогів, розвитку

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

їхніх особистісних якостей, пізнавальних здібностей, структурованості професійних знань, умінь, навичок, компетентностей, цінностей і мотивів, що потребує посилення ролі професійної підготовки у процесі становлення майбутніх фахівців.

Ключові слова: проєктна компетентність, інновації, проблемне навчання, метод проектів, проєктна компетентність

Mytiai Volodymyr Andriyovych postgraduate student third-year postgraduate student of Uman National University, Uman, https://orcid.org/0000-0002-6153-516X

CRITERIA, INDICATORS AND LEVELS OF FORMATION OF PROJECT COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS

Abstract. The article considers approaches to defining the concepts. The article considers approaches to defining the concepts of «competence», «criteria of project competence», «problem-based learning», «project method», «indicators of project competence». Based on them, the need to address the issues of competence of future teachers through its implementation in higher education institutions is motivated, and professional competence and the conditions necessary for it are highlighted for its formation in teachers in the conditions of the information society.

The focus of professional education on students' assimilation of a system of knowledge, which was traditional and justified a few decades ago, no longer corresponds to the modern social order, requires the education of independent, proactive and responsible members of society, capable of effectively interacting in the implementation of social, production and economic tasks. The fulfillment of these tasks requires a significant strengthening of the independent productive activity of future specialists.

The goal of professional education is the formation of a conscious citizen a patriot, a professional, that is, a person who possesses personal qualities and character traits, a worldview and way of thinking, feelings, actions and behavior aimed at self-development and the development of a democratic civil society in Ukraine. They must be organically combined with the need and ability to act competently and technologically.

Compared to traditional forms of teaching, in innovative learning the interaction between the teacher and the student changes: the teacher's activity gives way to the activity of students, and the teacher's task becomes to create conditions for their initiative. During dialogic learning, students learn to think critically, solve complex problems based on the analysis of circumstances and relevant information, weigh alternative opinions, make thoughtful decisions, participate in discussions, communicate with other people. To this end, pair and group work is organized in classes, research projects, problem-based learning are used, work is done with documents and various sources of information, and creative works are used.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Reforming higher education in the context of the NUS concept requires deepening the professional component of training future teachers, developing their personal qualities, cognitive abilities, and the structure of professional knowledge, skills, competencies, values, and motives, which requires strengthening the role of professional training in the process of forming future specialists.

Keywords: project competence, innovation, problem-based learning, project method, project competence.

Постановка проблеми. Сучасні соціальні запити в підготовці кадрів, готових до планування, проєктування, оптимальної організації своєї професійної діяльності обумовлюють появу в професійній компетентності майбутнього менеджера нових складових, в числі яких ми виділяємо проєктну компетентність. Від ступеня сформованості цієї компетентності залежить успішність майбутнього випускника на ринку праці, чи зможе той реалізувати себе повною мірою, що і викликає актуальність розгляду цього питання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової та педагогічної літератури свідчить, що проблема визначення критеріїв, показників і рівнів сформованості проєктної компетентності найбільш точно розкрито у дослідженнях Т.А. Парфенової.

Проєктну компетентність автор визначає як складне інтегративне поняття, з управлінською, емоційно-особистісною, творчою складовими. Проєктна компетентність полягає в здатності розробляти і реалізовувати проєкти. С.Б. Сєрякова зазначає, що будь-яку компетентність можна сформувати та перевірити лише в діяльності. А.А. Баранов, Р.Н. Шарафутдинов у своїх роботах розглядають, яка саме діяльність, а також які інтерактивні методи та форми формують проєктну компетентність у майбутніх спеціалістів. О.В. Касьянов розкриває можливість формування проєктної компетентності під час здобуття професійної освіти за допомогою методу проєктів.

У нашому дослідженні ми дотримуємося думки Т.А. Парфенової про те, що проєктна компетентність є компонентом складної системи професійної компетентності, обумовлена сукупністю певних якостей особистості, її високим рівнем професійної підготовленості до проектної діяльності майбутнього педагога. Проєктна компетентність майбутнього педагога характеризується його здатністю і готовністю застосовувати знання, уміння та особистісні якості, що забезпечать успішність виконання проєктної діяльності, усвідомленням соціальної значущості професії менеджера та особистої відповідальності за результат. Будь-яка компетентність, як справедливо зазначила професор С.Б. Сєрякова в своїй роботі «Компетентнісний підхід в освіті: від теорії до практики», може бути сформована тільки в діяльності, і перевірити її можна тільки в діяльності [1, с. 38]. Спираючись на таке положення, припускаємо, що проєктна компетентність майбутнього менеджера як складова його професійної компетентності може бути оптимально сформована активною проєктною

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

діяльністю студента в період навчання у закладі вищої освіти. Отже, невід'ємною частиною освітнього процесу, спрямованого на вирішення цієї проблеми, є інтерактивне навчання, здійснюване в різних формах спільної діяльності студентів. При цьому всі суб'єкти освітнього процесу взаємодіють один з одним, спільно вирішують навчальні завдання.

Мета цієї статті – визначити критерії, показники та рівні сформованості проєктної компетентності майбутніх педагогів та розкрити ефективність застосування різних інноваційних форм і методів навчання у формуванні проєктної компетентності майбутніх педагогів.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку суспільства суттєво змінюються вимоги до професійної підготовки фахівців. При цьому зміст професійної освіти має відповідати системно-рольовій соціалізації людини, а отже, включати не лише компоненти, що спрямовані на адаптацію особистості до певної професії, а й допомагати індивідуалізації людини в професії і на життєвому шляху в цілому. Спрямованість професійної освіти на засвоєння студентами системи знань, яка була традиційною й виправданою ще декілька десятиліть тому, вже не відповідає сучасному соціальному замовленню, вимагає виховання самостійних, ініціативних і відповідальних членів суспільства, здатних ефективно взаємодіяти у виконанні соціальних, виробничих і економічних завдань. Виконання цих завдань потребує суттєвого посилення самостійної продуктивної діяльності майбутніх фахівців, розвитку їхніх особистісних якостей і творчих здібностей, умінь самостійно здобувати нові знання і розв'язувати соціальні та професійні проблеми, орієнтуватись у житті суспільства.

Як показує аналіз досвіду освітніх систем багатьох розвинених країн світу, одним із шляхів оновлення змісту освіти й навчальних технологій, узгодження їх із сучасними потребами, інтеграції до європейського та світового освітнього простору є компетентнісний підхід та створення ефективних механізмів його запровадження [8].

На нашу думку, упровадження інноваційних методів і форм навчання в освітній процес сучасного закладу вищої освіти орієнтує педагогів на надання здобувачам вищої освіти не готової системи навчальної інформації, а створення умов для ініціативності самих студентів, отримання знань шляхом активної діяльності. У порівнянні з традиційними формами ведення занять, в інноваційному навчанні змінюється взаємодія викладача і студента: активність педагога поступається місцем активності студентів, а завданням педагога стає створення умов для їх ініціативи.

Під час діалогового навчання студенти вчяться критично мислити, вирішувати складні проблеми на основі аналізу обставин і відповідної інформації, зважувати альтернативні думки, ухвалювати продумані рішення, брати участь у дискусіях, спілкуватися з іншими людьми. Для цього на заняттях організовуються парна і групова робота, застосовуються дослідні проєкти,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

проблемне навчання, йде робота з документами і різними джерелами інформації, використовуються творчі роботи. Студент стає повноправним учасником навчального процесу, його досвід служить основним джерелом навчального пізнання.

Педагог не дає готових знань, але спонукає учасників до самостійного пошуку і виконує функцію помічника в роботі.

У словнику-довіднику з професійної педагогіки термін «критерій» (від грец. criterion – засіб для судження) визначають як мірило, на основі якого відбувається оцінювання, класифікація або визначення процесу чи явища [9, с. 26]. Під поняттям «критерій» А. Галімов розуміє певну якість, на основі якої здійснюється оцінювання, порівняння, де виявляється сформованість і рівень прояву певних показників [5, с. 9].

До розроблення критеріїв висувається низка вимог, а саме:

– об'єктивність відображення даних, характерних для предмета, який досліджується;

– ознаки предмета дослідження повинні мати сталий характер;

– узгодженість з освітнім процесом;

– зручність і простота у процесі використання [1, с. 33].

Узагальнюючи попередні дослідження та враховуючи виокремлені компоненти професійної компетентності майбутніх педагогів професійного навчання будівельного профілю [3, с. 2-3], ми виділяємо однойменні їм критерії оцінювання:

– ціннісно-мотиваційний;

– інноваційно-когнітивний;

– операційно-діяльнісний;

– комунікативний.

Кожен із зазначених критеріїв повинен бути оцінений за низкою показників.

Дослідники В. Галузяк, С. Гончаренко, О. Єжова, М. Сметанський, В. Шахов та ін. дотримуються спільної думки, що в певних показниках виявляється якісна сформованість і визначеність критеріїв. У новому тлумачному словнику української мови поняття «показник» визначається як ознака чого-небудь, доказ, свідчення; певні дані за результатами роботи, процесу; дані про досягнення в чому-небудь [7, с. 45]. Схоже визначення цього поняття подано у великому тлумачному словнику сучасної української мови [3, с. 38].

Ціннісно-мотиваційний критерій є основою для формування проєктної компетентності та складається з таких показників:

– прояву інтересу до проєктної діяльності;

– ціннісних орієнтацій на майбутню професійну діяльність;

– мотивації до самовдосконалення.

Вимірювання рівня сформованості ціннісно-мотиваційного компонента проєктної компетентності за цим критерієм здійснюється за допомогою таких

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

методик: анкетування, спостереження, бесіди, методики «Діагностика особистості на мотивацію до успіху» (Т. Елерс) і методики «Ціннісні орієнтації» (М. Рокича).

Інноваційно-когнітивний критерій проєктної компетентності має показники:

– засвоєння психолого-педагогічних і методичних знань;

– знання сучасних будівельних матеріалів, устаткування та технологій виконання робіт;

– обізнаність у виборі сучасних технологій.

Рівень сформованості інноваційно-когнітивного компонента проєктної компетентності майбутніх педагогів визначається на підставі опитувальників, тестувань, аналізу результатів академічної успішності студентів, аналізу якості написання звітної документації з виробничої практики (використання сучасних будівельних матеріалів, приладів, устаткування та технологій).

Операційно-діяльнісний критерій має показники:

– здатність здійснювати освітню діяльність;

– уміння складати навчально-методичну документацію та працювати з нею;

– уміння застосовувати сучасні технології на практиці.

Рівень сформованості операційно-діяльнісного компонента проєктної компетентності майбутніх педагогів визначається за допомогою: спостереження, аналізу виконання лабораторних робіт, написання звітної документації з метою визначення рівнів оволодіння майбутніми фахівцями технологіями виконання робіт і вміннями розробляти навчально-методичну документацію, аналізувати виконання виробничих завдань практичного спрямування, розв’язувати проблемні ситуації для перевірки сформованості вмінь здійснювати професійну діяльність.

Комунікативний критерій формування проєктної компетентності складається з таких показників:

– уміння оперувати професійною термінологією;

– дотримання законів спілкування, норм професійної толерантності й етики;

– уміння узгоджувати власні дії з діями колег;

– уміння дотримуватися індивідуального професійного стилю спілкування та поведінки.

Це дає змогу не лише поетапно розв’язувати проблему, а й формує самостійність.

Щодо способів розв’язання виокремлюють такі проблеми:

1) *фронтальні*: проблеми, які ставлять перед всією аудиторією і які розв’язують зусиллями всіх студентів;

2) *групові*: їх розв’язує окрема група студентів. Групи можуть розв’язувати одну загальну або кожна свою окрему проблему;

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

3) *індивідуальні*: проблеми ставлять студенти або викладач, але, як правило, розв'язують їх студенти самостійно.

Важливим компонентом проблемного навчання є проблемна ситуація – ситуація, для розв'язання якої студент або колектив мають знайти й застосувати нові для себе знання, способи дій.

Проблемне навчання містить рівні проблемності, яким відповідають певні наукові методи дослідження:

1.Метод проблемного викладу – викладач сам окреслює проблему та сам її розв'язує у процесі активного обговорення зі студентами.

2.Частково-пошуковий метод – викладач ставить проблему, а студенти під його керівництвом намагаються розв'язати складне завдання. У цьому випадку відбувається відрив від еталонного зразка, відкривається простір для оригінального творчого мислення.

3.Дослідницький метод – студенти самостійно формулюють проблему, знаходять шляхи її розв'язання, отримують результат та перевіряють його.

В Україні технології проблемного навчання стали широко використовувати у вищій школі наприкінці 1970-х років.

До позитивних аспектів проблемного навчання:

- розвиток різноманітних аспектів мислення, самостійності, критичності, нестандартності;
- формування позитивних рис особистості (активності, самостійності, рішучості, відповідальності);
- становлення комунікативних умінь (слухати та чути, висловлюватися та дискутувати, обґрунтовувати свої думки);
- технологія проблемного навчання забезпечує ґрунтовність знань, тому що їх здобувають, по-перше, в процесі кропіткої самостійної діяльності, по-друге, при проблемному навчанні спрацьовує відомий в психології цікавий «закон незавершеної дії».

До недоліків проблемного навчання слід віднести наступне:

- розв'язання проблеми потребує значно більше часу;
- розробка технології проблемного навчання вимагає від викладача найвищого рівня педагогічної майстерності і додаткового часу на підготовку методичних матеріалів.

Однак, попри все, технологія проблемного навчання формує критичне, творче, діалектичне мислення, дослідницьку активність і самостійність студентів у розв'язанні нових теоретичних та практичних завдань, які є настільки важливими в становленні майбутнього інженера.

Проектна технологія – одна із інноваційних інтегральних технологій, яка орієнтована на формування компетенцій студента у відповідності з його особистими інтересами, його творчу самореалізацію. Проектна технологія використовується в освітніх закладах різних рівнів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Проектна технологія зобов'язана своїм виникненням «методу проектів» який був розроблений американським філософом Дж. Дьюї (1859–1952) та його послідовником В. Кілпатріком (1871–1965). Авторами методу було запропоновано будувати навчальний процес на активній основі, спираючись на цілеспрямовану діяльність учнів, з урахуванням їх потреб, інтересів та здібностей.

Мета проектної технології – визначити критерії, показники та рівні сформованості професійної компетентності майбутніх викладачів професійного навчання будівельного профілю в процесі виробничої практики. При використанні проектної технології вирішується ціла низка завдань: розвиваються пізнавальні навички студентів (самостійно здобувати знання з різних джерел, використовувати набуті знання для вирішення навчальних та практичних завдань, досліджувати (уміння виявляти проблему, збору інформації, спостереження, проведення експериментів, аналізу, побудови гіпотез, узагальнення), співпрацювати в різноманітних групах, формулювати проблеми та знаходити шляхи їх вирішення, активно розвивається критичне та творче мислення, сфера комунікації тощо.

Застосування цієї технології, отже, підвищує ефективність навчання та виховання, сприяє формуванню таких важливих людський якостей, як ініціативність, комунікативність, активність, організованість, відповідальність, впевненість, здатність інтегрувати свої знання з різних сфер та застосовувати їх для вирішення проблеми. Проектна технологія дозволяє студенту набути ті знання, які неможливо отримати за традиційних методів навчання, що стає можливим за умов власного вибору проблеми, проведення самостійних досліджень, діяльності у відповідності з власними інтересами та можливостями та ін.

Визначимося в головних поняттях. В основу проектної технології покладена ідея, що складає суть поняття «проект». Поняття «***проект***» (від лат. *projectus* – кинутий вперед) позначає перетворюваний об'єкт діяльності, який, народжуючись в свідомості суб'єкта та змінюючись в результаті дій суб'єкта, набуває реальної форми (матеріальної, знаково-цифрової та ін.), в широкому сенсі – від задуму до реального результату. Технологія, в загальноприйнятому розумінні – цілеспрямований, алгоритмізований процес, який забезпечує отримання точного, прогнозованого результату. Отже, під ***проектною технологією («методом проектів»)*** розуміють спосіб досягнення дидактичної мети через системну організацію проблемно-орієнтованого навчального пошуку, який повинен завершитися цілком реальним, відчутним практичним результатом, оформленим тим або іншим чином.

Студенти ЗВО від початку навчання зорієнтовуються на те, аби навчитися виконувати певні проекти й подавати їх за встановленими нормами, правилами, стандартами, запровадженими в навчальному процесі або в галузі: від проектування та належного подання наукових доповідей, презентацій чи

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

роздаткових матеріалів, рефератів, модульних чи конкурсних робіт до інженерних проектів різної міри складності, що описуються в курсових, магістерських роботах.

Розглянемо типологію проектів**:**

Одна з можливих типологій проектів може будуватися за наступними складниками:

- *за методом (або видом, характером) проектної діяльності*: дослідницькі, пошукові, інформаційні, творчі, ігрові, практично-орієнтовані проекти;
- *за змістом*: літературо-творчі, природничо-наукові, інженерно-технічні, екологічні, мовні, спортивні, історичні, музичні, тощо;
- *за рівнем реалізації міжпредметних зв'язків*: монопроект (у межах однієї галузі знань), міжпредметний проект; надпредметний, позапредметний (проект може і не бути пов'язаний з матеріалом, що вивчається);
- *за характером координації проекту*: безпосередній (жорсткий чи гнучкий), опосередкований (імітує учасника проекту);
- *за характером контактів*: кооперативні, змагальні, конкурсні;
- *за кількістю учасників проекту*: індивідуальні (особистісні), парні, колективні (групові);
- *за тривалістю виконання проекту*: короткотермінові, середньої тривалості, довготривалі.

Як правило, на практиці частіше доводиться мати справу зі змішаними типами проектів.

Щодо структури проекту, то вона залежить від типу проекту, приміром, дослідницькі проекти потребують усталеної і добре обміркованої структури: формулювання теми, обґрунтування її актуальності; чітке визначення мети; визначення об'єкта та предмета дослідження; продумування завдань та розподілу їх по групам; добір методів, методології дослідження; пошук інформації, висування гіпотез та шляхів вирішення проблеми; експериментальна обробка результатів. Натомість творчі та ігрові проекти не мають чітко визначеної структури: так, у творчих проектах вона вибудовується на основі спільних групових інтересів та діяльності відповідно до кінцевого результату, однак саме оформлення результатів потребує чіткої структури; а в ігрових проектах – вона відкрита аж до їх закінчення.

В проектній технології виділяють наступні ***етапи роботи над проектом***:

1. *пошуковий* (тема, пошук проблеми, її аналіз);
2. *аналітичний* (аналіз зібраної інформації, висування гіпотез, пошук методів дослідження, складання плану реалізації проекту, поетапне планування роботи);
3. *практичний* (реалізація запланованих кроків, поточний контроль);
4. *демонстраційний* (підготовка демонстраційного матеріалу, демонстрація проекту);
5. *підсумковий* (аналіз роботи над проектом, оцінювання самого проекту).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Слід зважити на те, що при використанні проектної технології не уявляється можливим використання якогось одного методу навчання, через те, що його реалізація потребує на кожному з етапів використання різних методів навчання – як безпосередньо методу проблемного викладу, так і дослідницького, пояснювально-ілюстративного і репродуктивного, частково-пошукового.

При застосуванні проектної технології навчання – і це її головна характеристика – акцент робиться на активні види самостійної роботи (індивідуальної, парної, групової). Перед початком роботи над проектом студенти вивчають перелік всіх запропонованих тем проектів. Проте, тема та проблема дослідження не може бути нав'язаною викладачем, оскільки усвідомлення студентами життєвої необхідності знань, умінь та навичок з певної проблеми є необхідною умовою проектної діяльності. Щоб отримати очікуваний результат, викладач повинен пропонувати студентам тільки те, що їм цікаво і відповідає їх талантам і здібностям. При необхідності студенти обирають керівника проекту, партнерів, з якими б хотіли співпрацювати.

Робота над проектом найбільш ефективна за умов вмілого керування з боку викладача, завдання якого – стимулювати та спрямувати творче мислення студента у потрібному напрямку. У цьому зв'язку, досить важливим видається зміна позиції викладача *з транслятора готових знань на координатора пізнавальної діяльності студентів*. Відтак головна роль викладача полягає насамперед у співпраці зі студентом при виконанні завдання:

- координації всього процесу роботи над проектом;
- формуванні позитивної мотивації;
- чіткому та правильному формулюванні пізнавальних завдань та поясненні способів їх виконання;
- визначенні обсягу роботи, форми звітності (відеофільм, альбом, бортжурнал, комп'ютерна газета, альманах тощо) та терміну здачі проекту;
- визначенні видів консультативної допомоги та критеріїв оцінки.

На підставі виконаного аналізу ми визначаємо чотири рівні сформованості проєктної компетентності майбутніх педагогів: високий; достатній; середній; низький.

Високий рівень характеризується: усвідомленістю студентами мотивів і цілей професійної підготовки, що дозволяють визначити їх значення для майбутньої професійної діяльності; ґрунтовними фаховими знаннями, практичними вміннями та навичками, завдяки яким можна виконувати практичні завдання на високому рівні, здатністю взаємодіяти в колективі. Виявляється висока сформованість спеціальних умінь, які дозволяють вільно розробляти та читати навчально-методичну та професійну документацію, використовувати її на практиці. У студентів сформована система ієрархічних відносин, здатність до продуктивного спілкування та взаємодії з колегами, урахування позицій опонентів, уміння ефективно вирішувати конфлікти. Характерні: глибокі знання, сформоване глибоке розуміння важливості професійної діяльності в суспільстві

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

та почуття повної відповідальності за результати та якість професійної діяльності; усвідомлення важливості функціональних обов'язків та обізнаність у професійній діяльності; вміння вирішення проблемних ситуацій, а також здатність їх передбачення та зміни.

Студентам достатнього рівня характерні: прояв інтересу до професійної діяльності; наявність мотивації до навчання; володіння базовими знаннями, уміннями та навичками, необхідними для виконання професійної діяльності.

За допомогою отриманих знань і вмінь майбутні фахівці легко читають і складають навчально-методичну та спеціальну документацію. Володіють знаннями про сучасне устаткування, обладнання та матеріали, вміють застосовувати їх на практиці. Виявляють гнучкість у добре сформованій професійній комунікації, уміння враховувати особливості ситуації, налагоджувати конструктивні відносини та формувати сприятливий мікроклімат у колективі. Їм притаманні: стійкі знання про сучасні технології, матеріали та інструменти; сформована відповідальність за майбутню професійну діяльність перед суспільством; сформована відповідальність за результати власної праці; вільне вирішення та передбачення проблемних ситуацій під час навчання; ієрархічні відносини в колективі. Студентам середнього рівня характерні: епізодичний вияв інтересу до професійної діяльності, наявність поверхових знань з основних професійних дисциплін. Сформовані вміння та навички дозволяють складати та читати навчально-методичну і спеціальну документацію за допомогою інструкцій, не припускаючись значних помилок. Виявляють недостатньо сформовані вміння під час професійної діяльності. Ієрархічні відносини сформовані на середньому рівні. Також їм характерні: недостатня обізнаність; сформоване середнє розуміння важливості професійної діяльності в суспільстві, а також знання фахових обов'язків; відповідальність за результати та якість професійної діяльності; слабкий рівень вирішення ситуацій, які створюються, а також здатність приймати правильні рішення.

Для низького рівня характерними є: несформованість професійних мотивів і ціннісних орієнтацій; недостатність спеціальних знань та слабка сформованість умінь і навичок, що не дозволяє повною мірою виконувати поставлені навчальні та виробничі завдання. Студенти не вміють складати навчально-методичну та спеціальну документацію, а також користуватися нею, постійно припускаються помилок і потребують сторонньої допомоги. Низький рівень усвідомлення наслідків професійної діяльності. Слабко сформована ієрархія у відносинах. Їм властиві: недостатня зацікавленість в оволодінні майбутньою професією; нерозуміння необхідності цієї діяльності для суспільства; неякісне виконання дій у навчально-виробничій діяльності; спілкування з колективом відбувається за потреби; набуті знання, уміння та навички не дозволяють вирішувати професійні завдання. Немає почуття професійної відповідальності.

Висновки. Отже, детальний опис критеріїв, показників і рівнів сформованості проєктної компетентності майбутніх педагогів дає нам можливість

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

перейти до розроблення моделі та педагогічних умов формування проєктної компетентності, що передбачено завданнями наукового дослідження.

Література

1. Касьянов, О. В. (2017). Проєктна технологія у навчально-виховному процесі : посіб. для самостійної роботи слухачів курсів підвищення кваліфікації. Луганськ : [б. в.], 2017. 189с.

2. Мельничук, І. В., Цибух, Л. М. (2017). Використання інноваційних методів під час роботи із студентамипсихологами. Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. (V, 58), Київ: 71–72.

3. Психологія: навч. посіб. За наук. ред. О. В. Винославської. Київ, фірма «ІНКОС», 2015. 352 с.

4. Isaac M. M., Maslovsky R., Creamers B. and van der Werf G. (2014). The contribution of schooling to the achievement of citizenship of secondary school students in different countries. School Effectiveness and School Improvement, 25(1), 29–63 https://doi.org/10.1080/09243453 .2012.751035

5. De Grof S., Elchardus M., Frank E. and Kavadias D. (2008). Effects of civic knowledge versus democratic school experiences on adolescent ethnic tolerance: A multilevel analysis http://www.iea.nl/sites/default/files/irc/IRC2008_DeGroof_Elchardus_etal.pdf

6. Quintelier, E. (2010). The effect of schools on political participation: A multilevel logistic analysis. Scientific works in the field of education, 25(2), 137–154 https://doi.org/10.1080 /02671520802524810

7. Claes E., Huge M., Stolle D. (2009). Political Socialization of Adolescents in Canada: Differential Effects of Civics Education on Visible Minorities. Canadian Journal of Political Science, 42(3), 613. https://doi.org/10.1017/S0008423909990400

8. Milner, H. (2007). The compensatory effect of citizenship education on political engagement: How citizenship lessons compensate for missed parental socialization. Political Behavior, 38(4), 921–949 https://doi.org/10.1007/s11109-016-9341-0

9. Hoskins, B., Saisana, M., & Villalba, K. M. H. (2018). Youth civic competence in Europe: measuring cross-national variation by creating an indicator composite. Social Indicators Research, 123(2), 431–457 https://doi.org/10.1007/s11205-014-0746-z

References

1. Kas`yanov, O. V. (2017). Proektna texnologiya u navchal`no-vy`xovnomu procesi *[Dlya samostijnoyi roboty` sluxachiv kursiv pidvy`shhennya kvalifikaciyi]* Lugans`k [in Ukrainian].

2. Mel`ny`chuk, I. V., Cy`bux, L. M. (2017). Vy`kory`stannya innovacijny`x metodiv pid chas roboty` iz studentamy`-psy`xologamy`. *[Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology]*. Kyiv : [in Ukrainian].

3.. Vynoslavskaya, O. V. (2015) *Psychology [*Psychology*]*. Kyiv: «INKOS» [in Ukrainian].

4. Isaac M. M., Maslovsky R., Creamers B. et van der Werf G. (2014). *Collatio scholae scholaris ad consecutionem civium secundarum scholarum in diversis regionibus. [School Effectiveness and School Cultura]* (V, 58), 71–72. https://doi.org/10.1080/09243453.2012. 751035pdf [in Ukrainian]

5. De Grof S., Elchardus M., Frank E. et Kavadias D. (2008). *Effectus civilis cognitionis versus scholam popularem experiuntur in tolerantiae ethnicae adolescentis: [A multiplici analysis]* http://www.iea.nl/sites/default/files/irc/IRC2008_DeGroof_Elchardus_etal.pdf

6. Quintelier, E. (2010). *Effectus scholarum de participatione politica: Multiplices analysis logisticae. Opera scientifica in campo educationis*.. https://doi.org/10.1080/02671520802524810

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

7. Claes E., Ingens M., Stolle D. (2009). *Political Socialisatio Iuvenum in Canada: Differentialis Effectus Educationis Civicorum de Minoritatibus Visibilibus. [Acta Scientiae Politicae Canadiensis]*. https://doi.org/10.1017/S0008423909990400

8. Milner, H. (2007). *Effectus compensatory educationis civium de proelio politico: Quomodo documenta civium de parentali socializatione requirenda compensant. Politica Morum.* https://doi.org/10.1007/s11109-016-9341-0

9. Hoskins, B., Saisana, M., & Villalba, K. M. H. (2015). *Iuventutis civilis in Europa competentia: mensurans variationem crucis nationalis cum indicator composito creando. Investigationes sociales*. 123(2). https://doi.org/10.1007/s11205-014-0746-z

Дата першого надходження статті до видання: 27.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 378.147.01:6579.61:616.9:323.285:615.1-057.875

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1286-1294

Михайлишин Галина доктор філософії, доцентка кафедри мікробіології, вірусології та імунології, Тернопільський національний медичний університет імені І.Я. Горбачевського МОЗ України, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0001-7038-057X

Волч Ірина кандидат біологічних наук, доцентка кафедри мікробіології, вірусології та імунології, Тернопільський національний медичний університет імені І.Я. Горбачевського МОЗ України, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0002-7333-3354

П'ятковський Тарас кандидат медичних наук, доцент кафедри мікробіології, вірусології та імунології, Тернопільський національний медичний університет імені І.Я. Горбачевського МОЗ України, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0003-1240-1680

Покришко Олена кандидат медичних наук, доцентка кафедри мікробіології, вірусології та імунології, Тернопільський національний медичний університет імені І.Я. Горбачевського МОЗ України, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0001-9640-0786

ВИБІРКОВА ДИСЦИПЛІНА «МІКРОБІОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ БІОТЕРОРИЗМУ» ЯК НЕОБХІДНА СКЛАДОВА ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ФАРМАЦЕВТИЧНОГО ПРОФІЛЮ

Анотація. Сучасна фармація вийшла на новий етап розвитку, адаптуючись до міжнародних стандартів, у зв'язку з цим перед спеціалістами даної галузі виникають нові вимоги. Для формування освіченого, гармонійно розвиненого та кваліфікованого здобувача, в навчальний процес закладів вищої освіти пропонуються вибіркові навчальні дисципліни.

Такою дисципліною є «Мікро-біологічні аспекти біотероризму». Викладання даної вибіркової дисципліни в медичних закладах вищої освіти, сприятиме підвищенню конкурентоспроможності майбутніх фахівців, їхньому професійному зростанню, необхідному для роботи в умовах сучасних викликів охорони здоров'я.

Розробка та впровадження дисципліни базується на аналізі навчально-методичних матеріалів, відкритих джерел інформації, визначивши її роль у

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

формуванні міждисциплінарних зв'язків, необхідних для інтеграції сучасних знань про мікробіологічні аспекти збудників особливо небезпечних інфекцій. Базові знаннях з таких навчальних дисциплін як: медична біологія, медична та біологічна фізика, біологічна та біоорганічна хімія, мікробіологія, вірусологія та імунологія формує у здобувачів вищої освіти системні знання про біологічний тероризм, види біологічної зброї, ознаки її застосування, біозахист та методи їх запобігання.

Серед терористичних актів сьогодення на особливу увагу заслуговує біотероризм, який через застосування біологічної зброї, виготовлення та поширення небезпечних харчових продуктів загрожує масовими інфекційними захворюваннями серед людей, тварин і рослин та становить небезпеку здоров'ю і життю громадян.

Обґрунтовано значення інтеграції сучасних наукових даних про види збудників, які можуть бути використані з метою біотероризму при підготовці майбутніх працівників фармацевтичної галузі та проаналізовано освітній потенціал цієї дисципліни у формуванні професійних, дослідницьких і фахових компетентностей здобувачів вищої медичної освіти.

У зв'язку з цим, боротьба з проявами тероризму не лише в світі, а й в Україні, зокрема біотероризму, є пріоритетним завданням.

Ключові слова: вибіркова дисципліна, біологічні агенти, біотероризм, здобувачі вищої освіти, біологічна зброя.

Mykhailyshyn Halyna PhD in Biological Sciences, Associate Professor of the Department of Microbiology, Virology and Immunology, I. Horbachevsky Ternopil National Medical University of the Ministry of Health of Ukraine, Ternopil, https://orcid.org/0000-0001-7038-057X

Volch Iryna PhD in Biological Sciences, Associate Professor of the Department of Microbiology, Virology and Immunology, I. Horbachevsky Ternopil National Medical University of the Ministry of Health of Ukraine, Ternopil, https://orcid.org/0000-0002-7333-3354

Pyatkovskyy Taras PhD, MD, Associate Professor of the Department of Microbiology, Virology and Immunology, I. Horbachevsky Ternopil National Medical University of the Ministry of Health of Ukraine, Ternopil, https://orcid.org/0000-0003-1240-1680

Pokryshko Olena PhD, MD, Associate Professor of the Department of Microbiology, Virology and Immunology, I. Horbachevsky Ternopil National Medical University of the Ministry of Health of Ukraine, Ternopil, https://orcid.org/0000-0001-9640-0786

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

ELECTIVE DISCIPLINE «MICROBIOLOGY ASPECTS OF BIOTERRORISM» AS A NECESSARY COMPONENT OF PROFESSIONAL TRAINING OF HIGHER EDUCATION STUDENTS IN PHARMACEUTICAL PROFILE

Abstract. Modern pharmacy is entering a new stage of development as it adapts to international standards. Consequently, new requirements are emerging for professionals in this field. Elective courses are being introduced into the curriculum of higher education institutions to cultivate well-educated, well-rounded and qualified students. One such course is “Microbiological Aspects of Bioterrorism.” Teaching this elective course at medical higher education institutions is relevant because it enhances the competitiveness and professional growth of future specialists, which is essential for working in the context of modern healthcare challenges.

The course has been developed and implemented based on an analysis of educational and methodological materials, as well as open-source information. The focus is on its role in fostering the interdisciplinary connections necessary for integrating current knowledge regarding the microbiological aspects of particularly dangerous pathogens. Higher education students gain systematic knowledge about biological terrorism, types of biological weapons, signs of their use, biosecurity, and methods of prevention through basic knowledge in such disciplines as medical biology, medical and biological physics, biological and bioorganic chemistry, microbiology, virology, and immunology.

Of the terrorist acts we are currently witnessing, bioterrorism deserves particular attention. By using biological weapons and producing and distributing hazardous food products, it poses a threat of infectious diseases spreading among humans, animals and plants, endangering the health and lives of citizens.

The importance of incorporating up-to-date scientific information on pathogens that could be used for bioterrorism into the training of future professionals in the pharmaceutical industry is demonstrated, as is the educational potential of this subject in developing the professional, research and technical skills of students pursuing higher medical education.

In this regard, combating terrorism is a top priority, both globally and in Ukraine, particularly in the form of bioterrorism.

Keywords: elective course, biological agents, bioterrorism, college students, biological weapons.

Постановка проблеми. Сучасна медицина трансформується у глобальну індустрію, де обмін інформацією передбачає володіння знаннями, уміннями, розумінням світових медичних тенденцій і стандартів, розвитком наукових досліджень, удосконаленням медичної діагностики та лікування [1].

Однією з умов підготовки висококваліфікованого та конкурентноспроможного фахівця на ринку праці, є можливість вибору здобувачем вищої освіти

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

індивідуальної освітньої траєкторії. Це забезпечується і реалізується шляхом вільного вибору дисциплін, які на думку здобувачів здатні підвищити їх професійних рівень і надати необхідні компетенції для подальшого фахового та кар'єрного росту в професійній діяльності. Відповідно до статті 62 пункту 15 Закону України «Про вищу освіту» [2] здобувачі мають право на вибір навчальних дисциплін у межах, передбачених освітньою програмою за навчальним планом, що становлять не менше як 25 % загальної кількості кредитів ЄКТС для даного рівня вищої освіти [3].

Такий міждисциплінарний підхід сприятиме формуванню системного професійного мислення та вдосконаленню професійних компетентностей у здобувачів вищої освіти фармацевтичного профілю [4].

Метою роботи є обґрунтування оптимізації викладання курсу "Мікробіологічні аспекти біотероризму", який пропонується здобувачам 3 курсу ННІ Фармації, із встановленням міждисциплінарних зв'язків, необхідних для інтеграції сучасних знань про збудників особливо небезпечних інфекцій у процесі підготовки сучасних фармацевтів-провізорів.

Виклад основного матеріалу.

Важливим кроком у підготовці сучасного фахівця фармацевтичного профілю є залучення в освітній процес вибіркових дисциплін. Це дає можливість здобувачам вищої освіти отримати глибші знання для своєї майбутньої професійної діяльності відповідно до актуальних тенденцій сучасної медицини [5].

У навчальному процесі важливими є творча взаємодія викладача і здобувача, взаєморозуміння та повага, відсутність будь-якого тиску на студентів, створення умов для їх саморозвитку. Для цього вводяться вибіркові навчальні дисципліни, які дають змогу поглиблено вивчати певні теми, що є важливим чинником формування фахових компетентностей у здобувачів [6].

Вибіркова дисципліна «Мікробіологічні аспекти біотероризму» є освітнім компонентом третього року навчання відповідно до робочого навчального плану підготовки фахівців, згідно освітньо-професійної програми «Фармація» другого рівня вищої освіти (магістерський), спеціальності 226 «Фармація, промислова фармація», галузі знань 22 «Охорона здоров'я», кваліфікації «Магістр фармації, промислової фармації».

Деструктивний потенціал біотероризму пов'язаний з ураженням людей із використанням різних методів, але особливу небезпеку для людства являє собою загроза використання зброї масового знищення – хімічної, бактеріологічної, радіологічної, ядерної [7].

Особливість біологічної зброї полягає у тому, що до її розроблення заохочують фахівців найгуманнішої професії – працівників медичної сфери.

Біологічну зброю надзвичайно складно виявити, а ефект від її застосування може бути відкладеним та прихованим на значний термін, що збільшує кількість її потенційних жертв, викликаючи масові захворювання людей, тварин та рослини. Для зараження використовується незначна кількість мікробів, які

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

швидко розмножуються та викликають захворювання, і за сприятливих умов можуть спричиняти епідемії та пандемії.

Такими мікроорганізмами можуть бути – збудники бруцельозу, туляремії, сибірки, чуми, холери, сапу, дифтерії, черевного тифу, енцефаліту, віспи, грипу та багатьох інших захворювань. Штами мікроорганізмів можуть бути як природного, так і генно-інженерного походження (удосконалені патогенні біологічні агенти, бінарні агенти, стелс-віруси та ін.) [1].

Вибіркова дисципліна «Мікробіологічні аспекти біотероризму» забезпечує поглиблення знань студентів з мікробіології, вірусології, формування у них здатності застосовувати ці знання для якісного лікування та профілактики захворювань викликаних різними біологічними агентами на рівні сучасної доказової медицини та міжнародних клінічних стандартів і ситуацій. При розробці структури робочої програми було враховано вимоги до організації освітнього процесу у Тернопільському національному медичному університеті імені І. Я. Горбачевського МОЗ України.

У результаті вивчення дисципліни «Мікробіологічні аспекти біотероризму» здобувач вищої освіти повинен знати: національні вимоги щодо біозахисту та біобезпеки; основні визначення і поняття напряму знань щодо біобезпеки та біозахисту; біологічні властивості патогенних мікроорганізмів, що можуть використовуватися як біологічна зброя; ознаки застосування біологічної зброї; основні принципи профілактики та попередження застосування біологічної зброї; основні принципи захисту від біологічної зброї; роль органів охорони здоров’я, медичних працівників і правоохоронних органів у запобіганні та реагуванні на інциденти біологічної війни/тероризму.

Структура робочої програми та силабуса передбачає такі елементи:

1) опис навчальної дисципліни;

2) компетентності та програмні результати навчання;

2) пояснювальна записка вивчення навчальної дисципліни;

3) зміст навчальної дисципліни;

4) структура навчальної дисципліни;

5) тематичні плани лекцій, практичних занять та самостійної роботи здобувача;

6) критерії оцінювання знань з дисципліни;

7) засоби для проведення поточного та підсумкового контролю;

8) перелік навчально-методичних і наукових видань.4

У робочій програмі навчальної дисципліни за вибором «Мікробіологічні аспекти біотероризму» передбачено 15 практичних занять тривалістю по дві академічні години кожне:

Тема 1. Історичний огляд біологічної війни. Роль міжнародних організацій, таких як Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) і CDC, у запобіганні розповсюдженню біологічної зброї та підвищенні глобальної готовності проти біологічних небезпек. Означення біотероризму.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Тема 2. Біологічна зброя, її класифікація, категорії CDC. Рівні біологічної загрози в залежності від ступеня впливу небезпечних біологічних чинників на організм людини. Види біологічних ризиків

Тема 3. Ознаки біологічної атаки. Методи виявлення бойових біологічних речовин.

Тема 4. *B. anthracis* як біологічний бойовий/терористичний агент. Морфологія та фактори вірулентності *B. anthracis*, які сприяють його придатності як біологічної зброї. Основні шляхи передачі сибірської. Основні лабораторні методи та системи спостереження, що використовуються для ідентифікації *B. anthracis.*

Тема 5. *Listeria monocytogenes* як потенційний агент біотероризму. Морфологія та фактори вірулентності *L. monocytogenes,* які сприяють його придатності як біологічної зброї. Основні шляхи передачі та ідентифікації *L. monocytogenes.*

Тема 6. *Y. pestis* як біологічний бойовий/терористичний агент. Морфологія та фактори вірулентності *Y. pestis,* які сприяють його придатності як біологічної зброї. Історичні випадки використання збудника чуми. Основні лабораторні методи та системи спостереження, що використовуються для ідентифікації *Y. pestis.* Варіанти діагностики, лікування та профілактики чуми.

Тема 7. Види *Brucella* як потенційні агенти біотероризму. Основні шляхи передачі *Brucella* spp. і чому ці види вважають потенційними агентами біотероризму. Варіанти діагностики, лікування та профілактики бруцельозу.

Тема 8. *Vibrio cholerae* як біологічні агент. Як системи охорони здоров'я можуть підготуватися до боротьби з потенційним спалахом холери, пов'язаної з біотероризмом, що передається аліментарним шляхом

Тема 9. *Rickettsia* spp., *Coxiella burnetii* як потенційні агенти біотероризму. Ключові характеристики видів *Rickettsia, Coxiella burnetii* , що роблять їх потенційними агентами біотероризму. Історичні випадки або задокументовані випадки залучення *Rickettsia, Coxiella burnetii*, як загрози біотероризму.

Тема 10. *Burkholderia mallei, Burkholderia pseudomallei* як агенти біотероризму. Ключові характеристики видів *Burkholderia mallei* та *B. pseudomallei*, що роблять їх потенційними агентами біотероризму. Історичні випадки або задокументовані випадки залучення *Burkholderia mallei* та *B. pseudomallei* як загрози біотероризму.

Тема 11. Бактеріальні токсини як засоби біологічної війни/тероризму. Грибкові токсини як засоби біологічної війни/тероризму. Характеристика ентеротоксину В, які виділяє *S.aureus*. Характеристика епсілон-токсину, які виділяє *Clostridium perfringens*, викликаючи харчове отруєння. Характеристика аліментарних мікотоксикозів: афлатоксикозів, ерготизму і фузаріотоксикозів.

Тема 12. Вірусні військові/терористичні агенти та вектори їх передачі. Характеристики та властивості цих вірусів (жовтої лихоманки, венесуельського енцефаломієліту, коней, західного енцефаліту коней, лихоманки долини Рифт,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Марбург, японського енцефаліту, східного енцефаліту коней), які роблять їх потенційною зброєю для ведення війни чи тероризму. Роль переносників у передачі збудників вірусів.

Тема 13. Медичні контрзаходи та дезактивація при застосуванні біологічної зброї. Залежність ступеня необхідної деконтамінації від виду біологічної атаки. Що таке карантин і обсервація. Засоби захисту населення від бактеріологічної зброї. Костюми біологічного захисту, їх класифікація та порядок використання. Алгоритм дій при ліквідації наслідків надзвичайної події (НП) пов'язаної з використанням бактеріологічної (біологічної) зброї. Заходи особистої деконтамінації. Знезараження навколишнього середовища.

Тема 14. Майбутні перспективи використання вакцин і антитіл у біозахисті. Конвенція про біологічну зброю (КБЗ). Роль антитіл, у тому числі моноклональних антитіл, у біозахисті. Потенційне застосування нових технологій, таких як мРНК-вакцини або нанотехнології, у розробці вакцин наступного покоління для цілей біозахисту.

Тема 15. Запобігання та протидія біологічному тероризму. Засади та заходи протидії біологічному тероризму.

У робочій навчальній програмі також передбачено самостійну роботу студентів. яка представлена 12 темами, на які надано сумарно 88 годин.

У результаті вивчення дисципліни «Мікробіологічні аспекти біотероризму» здобувач вищої освіти повинен вміти: інтерпретувати біологічні властивості патогенних мікроорганізмів та вірусів, що можуть використовуватися як біологічна зброя, та закономірності їх взаємодії з макроорганізмом; аналізувати потенційну загрозу подвійного використання біологічних об'єктів; пояснювати основні механізми формування імунної відповіді організму людини на патогени, токсини, що використовуються як біологічна зброя; застосувати знання з профілактики та попередження застосування біологічної зброї на практиці; організовувати біобезпеку і біозахист в медико-біологічних закладах; застосовувати на практиці методи та способи індивідуального захисту для попередження професійного інфікування в осередках біологічного зараження.

Кращому засвоєнню навчального матеріалу сприяє використання інтерактивних технологій колективно-групового навчання (загальне коло, мікрофон, мозковий штурм, case-метод тощо); технологій ситуативного моделювання (симуляція або імітація, суд prose); технологій опрацювання дискусійних питань (визначення позиції, її відстоювання, зміна позиції, дебати, ток-шоу тощо); елементів дистанційного навчання (сервіси MS Teams, Google Meet, тощо).

Рівень оволодіння ключовими компетенціями після вивчення даної вибіркової дисципліни оцінюється шляхом розв'язанні здобувачами тестових завдань, ситуаційних задач, виконання практичної роботи з відповідної теми.

Згідно результатів анкетування понад 85 % здобувачів відзначили високу пізнавальну цінність вибіркової дисципліна «Мікробіологічні аспекти біотероризму», що зумовлено її міждисциплінарним характером, практичною спрямованістю та науковою новизною.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Зважаючи на глобальну загрозу біотероризму в сучасному світі, вивчення курсу "Мікробіологічні аспекти біотероризму" створює простір для самореалізації добувача. Це не лише професійна необхідність, а й шлях до індивідуального розвитку здобувача, який сприяє розвитку клінічного мислення та дозволяє йому реалізувати власний потенціал, що базується на його освітніх інтересах та мотивації.

Література:

1. Кушнір В.С. Роль вибіркової дисципліни «Англійська мова в клінічній практиці» у формуванні фахових компетентностей студентів-медиків / В.С Кушнір., І.П. Камінська, Х.В. Сторожук, М.В. Старченко. // Медицина та фармація: освітні дискурси. – 2023. – №2, 20–24. https://doi.org/10.32782/eddiscourses/2023-2-3

2. Закон про вищу освіту. Закон України № 37-38. 01.07.2014. Available at: http://zakon4 .rada.gov.ua/laws/show/1556-18

3. Біденко Н.В. Вибіркові дисципліни – важлива складова у формуванні фахових компетентностей майбутніх лікарів – дитячих стоматологів / Н.В. Біденко // Sci- enceRise: Pedagogical Education. – 2023. – №. 3(54). С. 9–13.

4. Войтенко Т.І. Курс за вибором «Фармацевтичні аспекти зловживання психо-активними речовинами та наркоманії» як частина процесу формування системного мислення фармацевта / Т.І. Войтенко, С.В. Сергєєв, та О.А Бобровська, // Доповіді Вінницького національного медичного університету. – 2021. – *25* (2), С. 310-313.

https://doi.org/10.31393/reports-vnmedical-2021-25(2)-22

5. Чижикова І. Вибіркові дисципліни як компонент формування навчальної автономії студентів // Матеріали конференцій МЦНД, (29.07.2022; Черкаси, Україна). – 2022. – С. 199–200. вилучено із https://archive.mcnd.org.ua/index.php/conference-proceeding/article/view/175

6. Банадига А.І. Особливості викладання вибіркової дисципліни «Амбулаторна хірургія» студентам VI курсу / А.І. Банадига // Медична освіта. – 2025. – No4. – С. 19–23. https://doi.org/10.11603/m.2414-5998.2024.4.15130

7. Покришко О.В. Технічні методи реєстрації підозрілих спалахів інфекційних захворювань, що вимагають розслідування / О.В. Покришко, В.С. Копча, Т.І. Пятковський., Г.І Михайлишин, Н.М. Олійник, Л.Б. Романюк // Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України. – 2025. – №3. – С. 190–195. https://doi.org/10.11603/1681-2786.2025.3.15669

8. Москалюк В. Біологічна зброя: можливі наслідки та заходи захисту / В. Москалюк, І.Баланюк, С. Меленко, О. Давиденко, Н. Чернецька // Перспективи та інновації науки. – 2024. – № 3(37).С.1403-1418. https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-3(37)-1403-1418

References:

1. Kushnir, V.S., Kaminska, I.P., Storozhuk, Kh.V., & Starchenko, M.V. (2023). Rol vybirkovoi dystsypliny «Anhliiska mova v klinichnii praktytsi» u formuvanni fakhovykh kompetentnostei studentiv-medykiv [The role of the elective discipline "English in clinical practice" in the formation of professional competencies of medical students]. *Medytsyna ta farmatsiia: osvitni dyskursy – Medicine and pharmacy: educational discourses*, 2, 20-24 [in Ukrainian].

2. Zakon pro vyshchu osvitu. Zakon Ukrayiny № 37-38. 01.07.2014. [Law on Higher Education. Law of Ukraine No. 37-38. 01.07.2014] Available at: http://zakon4.rada.gov. ua/laws/show/1556-18[in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

3. Bidenko N.V. (2023). Vybirkovi dystsypliny – vazhlyva skladova u formuvanni fakhovykh kompetentnostey maybutnikh likariv – dytyachykh stomatolohiv [Elective disciplines are an important component in the formation of professional competencies of future doctors - pediatric dentists]. *Sci- enceRise: Pedagogical Education*, 3(54), 9–13 [in Ukrainian].

4. Voytenko, T.I., Serhyeyev, S.V & Bobrovs′ka, O.A. (2021). Kurs za vyborom «Farmatsevtychni aspekty zlovzhyvannya psykhoaktyvnymy rechovynamy ta narkomaniyi» yak chastyna protsesu formuvannya systemnoho myslennya farmatsevta [Pharmaceutical aspects of substance abuse and drug addiction" as part of the process of forming a pharmacist's systemic thinking] *Dopovidi Vinnyts'koho natsional'noho medychnoho universytetu*, 25 (2), 310-313 [in Ukrainian].

5. Chyzhykova, I. (2022). Vybirkovi dystsypliny yak komponent formuvannia navchalnoi avtonomii studentiv [Selective disciplines as a component of forming students' educational autonomy]. *Materialy konferentsii MTsND – Materials from MCND conferences, Cherkasy, Ukraina*, 199-200 [in Ukrainian].

6. Banadyha, A.I. (2025). Osoblyvosti vykladannia vybirkovoi dystsypliny «Ambulatorna khirurhiia» ctudentam VI kursu [Features of teaching the elective discipline Ambulatory surgery to the students of the 6th year]. *Medychna osvita – Medical Education*, 4, 19-23 [in Ukrainian].

7. Pokryshko, O.V., Kopcha, V.S., Piatkovskyi, T.I., Mykhailyshyn, H.I., Oliinyk, N.M., & Romaniuk, L.B. (2025). Tekhnichni metody reiestratsii pidozrilykh spalakhiv infektsiinykh zakhvoriuvan, shcho vymahaiut rozsliduvannia [Methods for the technical registration of suspected infectious disease outbreaks requiring investigation]. *Visnyk sotsialnoi hihiieny ta orhanizatsii okhorony zdorovia Ukrainy – Bulletin of Social Hygiene and Health Protection Organization of Ukraine,* 3, 190-195 [in Ukrainian].

8. Moskalyuk, V., Balanyuk I., Melenko S., Davydenko O., & Chernets′ka N. (2024). Biolohichna zbroya: mozhlyvi naslidky ta zakhody zakhystu [Biological weapons: possible consequences and protective measures]. *Perspektyvy ta innovatsiyi nauky*, 3(37), 1403-1418 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 20.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 378.147:37.091.39:37.015.31-051

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1295-1306

Михалюк Алла Михайлівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри освітології та психолого-педагогічних наук Факультету педагогічної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, м. Київ, https://orcid.org/0000-0003-0452-1260

Михалюк Ілона Михайлівна кандидат біологічних наук, доцент, доцент кафедри біології, екології та методик їх навчання Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії, м. Кременець, https://orcid.org/0000-0002-6455-0015

РОЗВИТОК ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ У КОНТЕКСТІ ІННОВАЦІЙНИХ ОСВІТНІХ ПРАКТИК

Анотація. У статті здійснено теоретичний аналіз проблеми розвитку творчого потенціалу майбутніх педагогів у контексті інноваційних освітніх практик. Актуальність дослідження зумовлена процесами цифровізації освіти, впровадженням концепцій Education 4.0–5.0, розвитком штучного інтелекту та необхідністю підготовки педагога нового покоління, здатного до творчої професійної діяльності, інноваційного мислення й професійної мобільності. Обґрунтовано, що творчий потенціал майбутнього педагога є інтегративною характеристикою особистості, яка поєднує мотиваційний, когнітивний, діяльнісний і рефлексивний компоненти та визначає здатність до професійної самореалізації й упровадження освітніх інновацій. Уточнено сутність поняття «творчий потенціал майбутнього педагога» та охарактеризовано його структурні компоненти. Встановлено, що мотиваційний компонент забезпечує прагнення до творчого саморозвитку, когнітивний – охоплює систему професійних знань і гнучкість мислення, діяльнісний – визначає здатність реалізовувати творчі ідеї у педагогічній практиці, а рефлексивний – сприяє самоаналізу та професійному вдосконаленню. Доведено, що інноваційні освітні практики є ефективним засобом розвитку творчого потенціалу студентів педагогічних спеціальностей. Використання проєктного навчання, кейс-методу, проблемно-орієнтованого навчання, STEM/STEAM-підходів, дизайн-мислення, інтерактивних технологій і цифрових ресурсів сприяє розвитку критичного та дивергентного мислення, педагогічної імпровізації, комунікативних умінь і здатності до створення інноваційних освітніх продуктів. Визначено педагогічні умови ефективного розвитку творчого потенціалу майбутніх педагогів: створення інноваційного освітнього середовища, інтеграція проєктної та дослідницької діяльності, використання інтерактивних технологій, розвиток педагогічної рефлексії та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

орієнтація на особистісно зорієнтоване навчання. Зазначено, що їх комплексна реалізація забезпечує формування творчої самостійності, професійної мобільності та готовності майбутніх педагогів до інноваційної діяльності.

Ключові слова: творчий потенціал, майбутній педагог, інноваційні освітні практики, професійна підготовка, педагогічна творчість, креативність, інтерактивні технології, STEM/STEAM-освіта, цифровізація освіти, педагогічна рефлексія.

Mykhaliuk Alla Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Educational Studies and Psychological-Pedagogical Sciences, Faculty of Pedagogical Education, Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, https://orcid.org/0000-0003-0452-1260

Mykhaliuk Ilona Candidate of Biological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Biology, Ecology and Methods of Their Teaching at Kremenets Regional Humanitarian-Pedagogical Academy, Kremenets, https://orcid.org/0000-0002-6455-0015

DEVELOPMENT OF THE CREATIVE POTENTIAL OF FUTURE TEACHERS IN THE CONTEXT OF INNOVATIVE EDUCATIONAL PRACTICES

Abstract. The article presents a theoretical analysis of the problem of developing the creative potential of future teachers in the context of innovative educational practices. The relevance of the study is determined by the processes of educational digitalization, the implementation of Education 4.0–5.0 concepts, the development of artificial intelligence, and the need to train a new generation teacher capable of creative professional activity, innovative thinking, and professional mobility. It is substantiated that the creative potential of a future teacher is an integrative personal characteristic combining motivational, cognitive, activity-based, and reflective components that determine the ability for professional self-realization and implementation of educational innovations. The essence of the concept “creative potential of a future teacher” has been clarified and its structural components characterized. It has been established that the motivational component ensures the aspiration for creative self-development; the cognitive component includes professional knowledge and flexibility of thinking; the activity component determines the ability to implement creative ideas in pedagogical practice; and the reflective component contributes to self-analysis and professional improvement. It has been proved that innovative educational practices are an effective means of developing the creative potential of students in pedagogical specialties. The use of project-based learning, case-study methods, problem-based learning, STEM/STEAM approaches, design thinking, interactive technologies, and digital resources contributes to the

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

development of critical and divergent thinking, pedagogical improvisation, communication skills, and the ability to create innovative educational products. The pedagogical conditions for the effective development of the creative potential of future teachers have been identified, namely: creating an innovative educational environment, integrating project and research activities, using interactive technologies, developing pedagogical reflection, and focusing on student-centered learning. It is emphasized that their comprehensive implementation ensures the formation of creative independence, professional mobility, and readiness of future teachers for innovative professional activity.

Keywords: creative potential, future teacher, innovative educational practices, professional training, pedagogical creativity, creativity, interactive technologies, STEM/STEAM education, digitalization of education, pedagogical reflection.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток вищої педагогічної освіти відбувається в умовах масштабних суспільних та технологічних трансформацій, спричинених процесами цифровізації, переходом до концепцій Education 4.0–5.0, активним упровадженням штучного інтелекту, розвитком міждисциплінарних підходів і зміною вимог до професійної діяльності педагога. У зв'язку з цим зростає потреба у підготовці педагога нового покоління – творчої, мобільної, конкурентоспроможної особистості, здатної до інноваційної діяльності, критичного мислення, проєктування освітнього процесу та ефективної адаптації до динамічних змін сучасного освітнього середовища [1; 4]. За таких умов особливої актуальності набуває проблема розвитку творчого потенціалу майбутніх педагогів як інтегративної характеристики особистості, що забезпечує професійну самореалізацію, готовність до педагогічних інновацій та здатність до безперервного професійного вдосконалення.

Творчість у сучасному суспільстві розглядається не лише як індивідуальна якість особистості, а й як стратегічний ресурс розвитку освіти, науки та соціокультурного простору загалом. Саме творчий підхід до професійної діяльності забезпечує генерацію нових ідей, створення інноваційних освітніх практик, модернізацію педагогічних технологій та оновлення змісту навчання відповідно до потреб інформаційного суспільства. Тому формування творчої особистості майбутнього педагога є однією з ключових вимог сучасної освітньої парадигми в умовах глобалізації та цифровізації [6; 11].

У цьому контексті особливого значення набуває створення інноваційного освітнього середовища у закладах вищої освіти, яке б забезпечувало розвиток креативності, самостійності, дослідницьких умінь та професійної ініціативності здобувачів освіти. Оновлення педагогічної науки, готовність науково-педагогічної спільноти до сприйняття та впровадження освітніх інновацій, використання інтерактивних технологій, цифрових ресурсів, проєктного та проблемно-орієнтованого навчання сприяють ефективному розвитку творчого потенціалу майбутнього вчителя та його готовності до професійної діяльності в

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

умовах постійних змін [8; 12]. Крім того, сучасні освітні реформи, упровадження компетентнісного підходу, цифрова трансформація освіти та необхідність забезпечення гнучкості професійної підготовки актуалізують потребу переосмислення традиційних методів і форм навчання у закладах вищої педагогічної освіти. Інноваційні освітні практики дедалі більше виступають ефективним інструментом формування творчості, креативності, професійної активності та інноваційного мислення майбутніх педагогів. Водночас практика професійної підготовки свідчить про наявність суперечності між суспільним запитом на творчого, інноваційно зорієнтованого педагога та недостатнім рівнем використання сучасних освітніх технологій, спрямованих на розвиток творчого потенціалу здобувачів педагогічної освіти.

У зв'язку з цим актуалізується необхідність наукового осмислення та пошуку ефективних шляхів розвитку творчого потенціалу майбутніх педагогів у контексті інноваційних освітніх практик, що забезпечують підвищення якості професійної підготовки та формування готовності до діяльності в умовах сучасного інформаційно-освітнього простору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема розвитку творчого потенціалу особистості та його формування у процесі професійної підготовки майбутніх педагогів є міждисциплінарною та активно досліджується у психолого-педагогічній науці. Теоретико-методологічні засади творчості закладено у працях Дж. Гілфорд, який розглядав креативність як багатовимірну структуру інтелекту, пов'язану з дивергентним мисленням, гнучкістю та оригінальністю; а також Е. Торренс, який обґрунтував концепцію розвитку творчих здібностей через спеціально організовані педагогічні умови, наголошуючи на ролі мотивації та середовища у стимулюванні креативності [13].

У гуманістичній психології А. Маслоу розглядав творчість як вищий рівень самореалізації особистості, що стає можливим за умови задоволення базових потреб, тоді як К. Роджерс підкреслював значення безумовного прийняття, емоційної підтримки та особистісно зорієнтованого навчального середовища для розкриття творчого потенціалу індивіда [5; 6]. Сучасні підходи до креативності у професійній діяльності представлені у працях Т. Амабіле, яка довела визначальну роль внутрішньої мотивації, автономії та підтримувального середовища у розвитку творчого мислення [10]. У вітчизняній науковій традиції вагомий внесок у дослідження творчості зробили І. Бех, який розглядає творчість як складову особистісного становлення, пов'язану з моральним розвитком і ціннісною сферою [2]; В. Моляко, що досліджує механізми творчої діяльності та структуру творчого потенціалу [6]; а також С. Сисоєва, яка обґрунтовує педагогічні умови розвитку креативності у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців [12].

Проблематика інноваційних освітніх технологій та модернізації педагогічної освіти висвітлена у працях І. Зязюна, який акцентує увагу на гуманістичній спрямованості педагогічної освіти та розвитку педагогічної

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

майстерності [4]; І. Дичківська, яка систематизує підходи до впровадження інновацій в освітній процес [3]; В. Кремень, який обґрунтовує концепцію освіти як простору інноваційного розвитку особистості [5]. Зарубіжні дослідники, зокрема М. Боден, розглядають творчість як когнітивний процес генерації нових ідей на основі поєднання існуючих знань, підкреслюючи роль штучного інтелекту та цифрових технологій у розширенні можливостей креативного мислення [11].

Узагальнення наукових підходів свідчить, що, незважаючи на значну кількість досліджень, проблема розвитку творчого потенціалу майбутніх педагогів у контексті інноваційних освітніх практик залишається недостатньо системно розробленою, особливо в аспекті інтеграції сучасних цифрових інструментів, інтерактивних технологій та компетентнісного підходу в освітній процес закладів вищої освіти.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та визначення педагогічних умов розвитку творчого потенціалу майбутніх педагогів у контексті інноваційних освітніх практик, а також узагальнення сучасних наукових підходів до його формування в умовах цифрової трансформації освіти. Для досягнення поставленої мети автором визначено такі завдання:

- уточнити сутність і структуру поняття «творчий потенціал майбутнього педагога» в сучасному психолого-педагогічному дискурсі;
- охарактеризувати інноваційні освітні практики як ключовий чинник розвитку творчого потенціалу здобувачів педагогічної освіти;
- визначити та теоретично обґрунтувати педагогічні умови ефективного формування творчого потенціалу майбутніх педагогів у закладах вищої освіти;
- обґрунтувати та систематизувати ефективні методи, форми та технології навчання, спрямовані на розвиток творчого потенціалу майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу. У сучасній педагогічній науці категорія «потенціал» розглядається як фундаментальна характеристика особистості, що відображає сукупність її внутрішніх можливостей, ресурсів і здатностей до розвитку та самореалізації. У найбільш узагальненому розумінні потенціал трактується як система сил і можливостей, які можуть бути актуалізовані в процесі діяльності за певних умов. Означене поняття є інтегративним утворенням, що поєднує природні задатки, набуті якості, мотиваційні установки та досвід особистості.

У філософському контексті поняття потенціалу має глибоке коріння в ідеях Аристотеля про співвідношення «потенції» та «акту». Потенційне буття розглядається як можливість, що потребує реалізації, тоді як актуальне – як уже здійснена форма існування. У цьому сенсі розвиток особистості постає як процес переходу від прихованих можливостей до їх реального вияву в діяльності [1]. Подібний підхід дозволяє розглядати потенціал не як статичну характеристику, а як динамічну систему, що постійно трансформується під впливом внутрішніх і

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

зовнішніх чинників. У психологічній науці потенціал особистості інтерпретується як інтегративна властивість, що визначає масштаб і характер її діяльнісних можливостей. Українські дослідники (зокрема, В. Моляко, І. Маноха, В. Роменець) наголошують, що потенціал проявляється через систему здібностей, потреб, інтересів та особистісної активності, які реалізуються у творчій діяльності [6]. Важливим є розуміння того, що потенціал не є повністю заданим або завершеним утворенням, а формується і розвивається протягом усього життя особистості.

Особливого значення у педагогічному контексті набуває поняття творчого потенціалу. У наукових дослідженнях цей термін розглядається як інтегральна характеристика особистості, що відображає її здатність до створення нового, нестандартного, соціально та особистісно значущого продукту діяльності. Творчий потенціал включає не лише інтелектуальні здібності, а й мотиваційні, емоційно-вольові, когнітивні та ціннісні компоненти, які забезпечують готовність особистості до творчого самовираження [8; 13]. У педагогічній площині творчий потенціал учителя визначається як професійно-особистісна якість, що забезпечує здатність до інноваційної педагогічної діяльності, створення нових підходів до навчання та виховання, а також ефективної взаємодії із здобувачами освіти. Він виступає ядром професійної компетентності педагога та визначає його готовність до саморозвитку і самовдосконалення.

З позицій гуманістичної психології (А. Маслоу, К. Роджерс) творчість є вищою формою самореалізації особистості, що забезпечує розкриття її внутрішніх можливостей. А. Маслоу підкреслював, що творчість є універсальною властивістю людини, яка може проявлятися на різних рівнях розвитку, але її реалізація значною мірою залежить від умов соціального середовища та системи освіти [6]. У цьому контексті освітній процес виступає ключовим чинником стимулювання або гальмування творчого розвитку майбутнього педагога. Вагомий внесок у розуміння творчого потенціалу зробили представники когнітивної та диференційної психології (Дж. Гілфорд, Е. Торренс). Дж. Гілфорд пов’язував творчість із дивергентним мисленням, яке характеризується здатністю генерувати різноманітні ідеї, знаходити нестандартні рішення та виходити за межі заданих алгоритмів. Е. Торренс розглядав творчий процес як поетапну діяльність, що включає усвідомлення проблеми, висунення гіпотез, їх перевірку та модифікацію [13].

Узагальнюючи вищезазначені наукові положення, доцільно виокремити такі структурні компоненти творчого потенціалу майбутнього педагога:

- мотиваційний компонент, що відображає внутрішню потребу в творчій самореалізації, інтерес до інноваційної педагогічної діяльності, прагнення до професійного саморозвитку;
- когнітивний компонент, який включає систему професійно-педагогічних знань, гнучкість мислення, здатність до аналізу, синтезу та генерації нових ідей;

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

- діяльнісний компонент, що визначає здатність до практичної реалізації творчих ідей у педагогічному процесі, використання інноваційних технологій навчання та педагогічної імпровізації;
- рефлексивний компонент, який забезпечує усвідомлення власної діяльності, її аналіз, оцінку результатів і корекцію професійної поведінки.

Таким чином, творчий потенціал майбутніх педагогів є не лише сукупністю наявних здібностей, а й динамічною системою, що постійно розвивається у процесі професійного становлення.

Важливо зазначити, що у сучасних умовах модернізації освіти особливого значення набуває впровадження інноваційних освітніх практик у систему професійної підготовки майбутніх педагогів. Це зумовлено необхідністю формування фахівця нового типу – мобільного, творчого, здатного до професійної адаптації, критичного мислення та ефективної діяльності в умовах постійних суспільних і технологічних змін. Саме тому інноваційні освітні практики розглядаються як один із ключових чинників розвитку творчого потенціалу майбутніх педагогів. Такий підхід спрямований не лише на засвоєння знань, а й на формування здатності до самостійного пошуку інформації, аналізу педагогічних ситуацій, прийняття нестандартних рішень та створення нових освітніх продуктів.

Як зазначає дослідниця С. Сисоєва, інноваційні педагогічні технології спрямовані на стимулювання творчого мислення, розвиток дослідницьких умінь і формування готовності до інноваційної професійної діяльності [9]. У такому контексті освітній процес набуває характеру творчої взаємодії, у якій майбутній педагог не обмежується ролю виконавця навчальних завдань, а стає активним учасником конструювання власного професійного досвіду. Інноваційні практики створюють умови для моделювання реальних педагогічних ситуацій, розвитку професійної рефлексії та педагогічної імпровізації. Важливою особливістю інноваційних освітніх практик є їхня спрямованість на розвиток творчої самостійності студентів, формування навичок командної взаємодії та здатності до міждисциплінарного мислення. Вони стимулюють пізнавальну активність, підвищують навчальну мотивацію та сприяють переходу від пасивного засвоєння інформації до творчого перетворення знань у практичній діяльності [7].

Серед найбільш ефективних інноваційних практик у підготовці майбутніх педагогів виокремлюють:

- проєктне навчання, яке орієнтує студентів на самостійне планування діяльності, пошук інформації та створення практично значущого результату. У процесі реалізації проєктів формуються навички дослідницької роботи, відповідальність, ініціативність та вміння працювати в команді;
- кейс-метод, спрямований на аналіз реальних або змодельованих педагогічних ситуацій. Його використання сприяє розвитку аналітичного мислення, здатності приймати аргументовані рішення та застосовувати теоретичні знання у професійній практиці;

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

- проблемно-орієнтоване навчання, яке передбачає створення проблемних ситуацій і стимулює студентів до самостійного пошуку способів їх розв'язання. Такий підхід активізує критичне мислення, творчий пошук та пізнавальну самостійність;
- STEM/STEAM-підходи, що інтегрують знання з різних галузей науки, техніки, мистецтва та математики. Вони сприяють розвитку системного мислення, інноваційності та здатності застосовувати міждисциплінарні зв'язки у професійній діяльності;
- дизайн-мислення, яке орієнтує студентів на пошук креативних рішень через аналіз потреб користувачів, генерування ідей, моделювання та тестування педагогічних рішень. Ця практика формує гнучкість мислення, відкритість до інновацій та готовність до експериментування.

Особливе місце серед інноваційних практик посідають інтерактивні технології навчання. О. Пометун підкреслює, що інтерактивне навчання базується на активній взаємодії всіх учасників освітнього процесу та створює умови для розвитку критичного мислення, комунікативної компетентності й навичок співпраці [7]. Використання дискусій, тренінгів, рольових ігор, мозкових штурмів та групових форм роботи сприяє формуванню відкритості до нових ідей, уміння аргументувати власну позицію та ефективно взаємодіяти в колективі.

Отже, інноваційні освітні практики є важливим інструментом розвитку творчого потенціалу майбутніх педагогів. Їх впровадження у професійну підготовку забезпечує формування творчої особистості педагога, здатного до інноваційної діяльності, професійного саморозвитку та ефективного функціонування в сучасному освітньому просторі.

Відтак, на підставі вищезазначеного можна окреслити педагогічні умови, які забезпечують ефективний розвиток творчого потенціалу майбутніх педагогів у контексті інноваційних освітніх практик. Їх реалізація спрямована на формування здатності студентів до творчого професійного самовираження, педагогічного пошуку та впровадження інновацій у майбутній фаховій діяльності.

Першою важливою умовою є *створення інноваційного освітнього середовища,* яке забезпечує атмосферу відкритості, співпраці та творчої взаємодії. Таке середовище стимулює пізнавальну активність студентів, підтримує свободу педагогічного вибору, ініціативність та готовність до експериментування. У межах інноваційного освітнього простору майбутні педагоги отримують можливість апробувати нові методи і технології навчання, брати участь у творчих проєктах, дискусіях, тренінгах та міждисциплінарних формах роботи. Це сприяє розвитку креативності, гнучкості мислення та професійної мобільності.

Важливою педагогічною умовою є *інтеграція проєктної та дослідницької діяльності у процес професійної підготовки.* Залучення здобувачів освіти до проєктної роботи забезпечує практичну спрямованість навчання та формує

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

вміння самостійно розв'язувати професійні завдання. Дослідницька діяльність сприяє розвитку аналітичного мислення, здатності до педагогічного прогнозування, пошуку нестандартних рішень та критичного осмислення освітніх явищ.

Участь у наукових дослідженнях, підготовці творчих проєктів, розробці методичних матеріалів активізує творчий потенціал майбутніх педагогів та формує готовність до інноваційної професійної діяльності.

Не менш значущою умовою є *системне використання інтерактивних технологій навчання.* Інтерактивні методи забезпечують активну взаємодію між учасниками освітнього процесу, сприяють розвитку комунікативних умінь, критичного мислення та здатності працювати в команді. Використання дискусій, кейс-методу, ділових ігор, мозкових штурмів, цифрових платформ і collaborative-технологій активізує пізнавальну діяльність студентів, підвищує рівень їхньої самостійності та сприяє формуванню творчого стилю професійної діяльності.

Суттєве значення має також *розвиток педагогічної рефлексії* як здатності до усвідомлення й аналізу власної професійної діяльності. Рефлексія дозволяє майбутнім педагогам оцінювати ефективність власних дій, визначати професійні труднощі, коригувати способи взаємодії та вдосконалювати педагогічну майстерність. Рефлексивна діяльність формує потребу у професійному саморозвитку, самоосвіті та постійному творчому пошуку, що є важливою складовою інноваційної педагогічної діяльності.

Важливою умовою розвитку творчого потенціалу є *орієнтація на особистісно зорієнтоване навчання,* яке передбачає врахування індивідуальних особливостей, здібностей, інтересів і професійних потреб студентів. Такий підхід створює умови для самореалізації особистості, розвитку її творчої індивідуальності та формування внутрішньої мотивації до професійного вдосконалення. Особистісно зорієнтоване навчання сприяє становленню суб'єктної позиції майбутнього педагога, його здатності до самостійного прийняття рішень та творчого конструювання освітнього процесу.

Таким чином, зазначені педагогічні умови утворюють цілісну систему розвитку творчого потенціалу майбутніх педагогів. Їх комплексна реалізація забезпечує перехід від репродуктивного засвоєння знань до активної творчої діяльності, сприяє формуванню інноваційного мислення, професійної самостійності та готовності до впровадження сучасних освітніх практик у майбутній педагогічній діяльності.

Реалізація визначених педагогічних умов потребує використання таких методів і форм організації навчання, які забезпечують активне залучення студентів до творчої, дослідницької та практично орієнтованої діяльності. У контексті інноваційних освітніх практик особливого значення набувають методи, спрямовані не лише на засвоєння знань, а й на розвиток креативності, педагогічної ініціативності, здатності до самостійного прийняття рішень і професійного саморозвитку. Саме тому ефективний розвиток творчого

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

потенціалу майбутніх педагогів передбачає комплексне використання сучасних інтерактивних та діяльнісних форм навчання.

Серед найбільш результативних методів і форм роботи доцільно виокремити *тренінги креативного мислення та педагогічної імпровізації*, які сприяють розвитку гнучкості мислення, здатності генерувати оригінальні ідеї, швидко адаптуватися до нестандартних педагогічних ситуацій та знаходити творчі шляхи їх розв'язання. Такі тренінги формують навички комунікації, самопрезентації та емоційної взаємодії, що є важливими складовими професійної компетентності педагога.

Важливе місце у професійній підготовці займають *педагогічні майстерні,* які виступають простором творчого професійного зростання та практичного опрацювання інноваційних методик навчання. У межах педагогічних майстерень студенти мають можливість моделювати фрагменти освітнього процесу, апробувати авторські методичні розробки, здійснювати колективне обговорення педагогічних ситуацій та розвивати здатність до професійної рефлексії.

Суттєвий потенціал для розвитку творчих здібностей має *використання цифрових освітніх технологій та інтерактивних платформ.* Застосування цифрових інструментів, онлайн-сервісів, мультимедійних ресурсів і віртуальних освітніх середовищ сприяє активізації пізнавальної діяльності студентів, розвитку інформаційно-цифрової компетентності та формуванню навичок створення інноваційного освітнього контенту. Крім того, цифрові технології розширюють можливості для індивідуалізації навчання, творчої співпраці та реалізації міждисциплінарних проєктів.

Ефективною формою організації навчання є *інтерактивні лекції з елементами дискусії, проблемного викладу та аналізу педагогічних ситуацій.* Такий формат навчальної взаємодії забезпечує активне включення здобувачів освіти у процес осмислення навчального матеріалу, стимулює критичне мислення, здатність аргументовано висловлювати власну позицію та здійснювати педагогічний аналіз. Інтерактивна лекція трансформує студенів із пасивних слухачів в активних учасників освітнього процесу.

Особливу роль у розвитку творчого потенціалу відіграє *групова проєктна діяльність,* що передбачає спільне розв'язання професійно зорієнтованих завдань і моделювання реальних педагогічних ситуацій. Робота над проєктами сприяє розвитку відповідальності, навичок командної взаємодії, творчого планування та педагогічного прогнозування. У процесі такої діяльності майбутні педагоги навчаються інтегрувати теоретичні знання з практичним досвідом, розробляти інноваційні освітні продукти та презентувати результати власної діяльності.

Можна підсумувати, що комплексне застосування сучасних методів і форм навчання забезпечує формування творчої самостійності, інноваційного мислення, професійної мобільності та готовності майбутніх педагогів до ефективної діяльності в умовах сучасних освітніх трансформацій. Саме така організація

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

освітнього процесу створює підґрунтя для становлення творчої особистості педагога, здатного до постійного професійного вдосконалення та впровадження інновацій у практику освіти.

Висновки. Отже, у процесі дослідження встановлено, що творчий потенціал майбутнього педагога є складним інтегративним утворенням, яке поєднує мотиваційний, когнітивний, діяльнісний та рефлексивний компоненти й визначає здатність особистості до творчої професійної діяльності, педагогічного саморозвитку та реалізації інноваційних підходів у сфері освіти. Його розвиток виступає важливою передумовою формування конкурентоспроможного фахівця, здатного ефективно діяти в умовах сучасних освітніх трансформацій. Доведено, що інноваційні освітні практики є одним із найбільш ефективних засобів активізації та розвитку творчого потенціалу студентів педагогічних спеціальностей. Використання проєктного навчання, кейс-методу, проблемно-орієнтованого навчання, інтерактивних технологій, STEM/STEAM-підходів і цифрових освітніх ресурсів забезпечує перехід від репродуктивного засвоєння знань до творчої, дослідницької та практично орієнтованої діяльності.

У ході дослідження визначено основні педагогічні умови ефективного розвитку творчого потенціалу майбутніх педагогів, серед яких: створення інноваційного освітнього середовища, інтеграція проєктної та дослідницької діяльності, системне використання інтерактивних методів навчання, розвиток педагогічної рефлексії та орієнтація на особистісно зорієнтований підхід у навчанні. Сукупність зазначених умов забезпечує активізацію творчої ініціативи студентів, розвиток критичного мислення, професійної самостійності та здатності до педагогічної імпровізації. Встановлено, що комплексне впровадження сучасних методів і форм навчальної діяльності сприяє формуванню готовності майбутніх педагогів до творчої професійної діяльності, інноваційного мислення та ефективного впровадження освітніх інновацій у практику сучасної школи. Це, своєю чергою, підвищує якість професійної підготовки педагогічних кадрів та забезпечує їхню готовність до безперервного професійного самовдосконалення в умовах динамічного розвитку освіти.

Література:

1. Андрущенко В. П. Філософія освіти: сучасні інтерпретації. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2020. 312 с.
2. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. Київ : Либідь, 2003. Кн. 1. 280 с.
3. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології. Київ : Академвидав, 2012. 352 с.
4. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії. Київ : МАУП, 2000. 312 с.
5. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в освіті. Київ : Педагогічна думка, 2011. 520 с.
6. Моляко В. О. Психологія творчої діяльності. Київ : Освіта, 2007. 158 с.
7. Пометун О. І. Інтерактивні технології навчання: теорія і практика. Київ : А.С.К., 2004. 192 с.
8. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти. Київ : Грамота, 2012. 504 с.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

9. Сисоєва С. О. Інноваційні технології навчання у вищій школі. Київ : Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. 404 с.

10. Amabile T. M. Creativity in Context. Boulder : Westview Press, 1996. 317 p.

11. Boden M. A. Creativity and Artificial Intelligence. London : Routledge, 2020. 276 p.

12. Sysoieva S. O. Pedagogical creativity. Development of artistic and creative competence of teacher and student. Continuing Professional Education: Theory and Practice. 2024. Vol. 80, № 3. DOI: 10.28925/2412-0774.2024.3.2.

13. Torrance E. P. Creativity: Pedagogical Aspects of Development. New York : McGraw-Hill, 1974. 320 p.

References:

1. Andrushchenko, V. P. (2020). *Filosofiia osvity: suchasni interpretatsii* [Philosophy of education: modern interpretations]. Kyiv: NPU imeni M. P. Drahomanova [in Ukrainian].

2. Bekh, I. D. (2003). *Vykhovannia osobystosti* [Education of personality] (Book 1). Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

3. Dychkivska, I. M. (2012). *Innovatsiini pedahohichni tekhnolohii* [Innovative pedagogical technologies]. Kyiv: Akademvydav [in Ukrainian].

4. Ziaziun, I. A. (2000). *Pedahohika dobra: idealy i realii* [Pedagogy of goodness: ideals and realities]. Kyiv: MAUP [in Ukrainian].

5. Kremen, V. H. (2011). *Filosofiia liudynotsentryzmu v osviti* [Philosophy of human-centeredness in education]. Kyiv: Pedahohichna dumka [in Ukrainian].

6. Moliako, V. O. (2007). *Psykholohiia tvorchoi diialnosti* [Psychology of creative activity]. Kyiv: Osvita [in Ukrainian].

7. Pometun, O. I. (2004). *Interaktyvni tekhnolohii navchannia: teoriia i praktyka* [Interactive learning technologies: theory and practice]. Kyiv: A.S.K. [in Ukrainian].

8. Savchenko, O. Ya. (2012). *Dydaktyka pochatkovoi osvity* [Didactics of primary education]. Kyiv: Hramota [in Ukrainian].

9. Sysoieva, S. O. (2016). *Innovatsiini tekhnolohii navchannia u vyshchii shkoli* [Innovative learning technologies in higher education]. Kyiv: Vydavnytstvo NPU imeni M. P. Drahomanova [in Ukrainian].

10. Amabile, T. M. (1996). *Creativity in Context*. Boulder: Westview Press.

11. Boden, M. A. (2020). *Creativity and Artificial Intelligence*. London: Routledge.

12. Sysoieva, S. O. (2024). Pedagogical creativity. Development of artistic and creative competence of teacher and student. *Continuing Professional Education: Theory and Practice*, 80(3). https://doi.org/10.28925/2412-0774.2024.3.2

13. Torrance, E. P. (1974). *Creativity: Pedagogical Aspects of Development*. New York: McGraw-Hill.

Дата першого надходження статті до видання: 09.05.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 37.014:005.59

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1307-1314

Мінаков Ілля Володимирович аспірант кафедри германських та східних мов і перекладу, Міжнародний гуманітарний університет, Одеса, https://orcid.org/0009-0002-8670-0245

ВИКОРИСТАННЯ LMS-ПЛАТФОРМ У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Анотація. У статті досліджено особливості використання LMS-платформ у сучасних закладах освіти в умовах цифровізації освітнього процесу. Розглянуто роль систем управління навчанням (Learning Management System) у забезпеченні дистанційної та змішаної форм освіти, а також визначено їх значення для підвищення ефективності організації навчального процесу.

Актуальність теми зумовлена стрімким розвитком інформаційно-комунікаційних технологій та необхідністю адаптації освіти до сучасних умов цифрового суспільства.

У роботі проаналізовано сутність LMS-платформ, їх основні функції та можливості використання у сфері освіти. Визначено, що LMS-системи забезпечують управління навчальними матеріалами, автоматизацію оцінювання, контроль успішності здобувачів освіти та комунікацію між учасниками освітнього процесу. Особливу увагу приділено таким платформам, як Moodle, Google Classroom та Microsoft Teams, які широко використовуються у закладах освіти.

У статті визначено основні переваги LMS-платформ, серед яких доступність навчання, гнучкість освітнього процесу, можливість індивідуалізації навчання та розвиток цифрових компетентностей учасників освітнього процесу. Встановлено, що використання LMS сприяє підвищенню якості освіти та забезпечує безперервність навчання.

Разом із перевагами розглянуто проблеми впровадження LMS-платформ, зокрема недостатній рівень цифрової компетентності педагогів, технічні труднощі та питання захисту персональних даних. Наголошено на необхідності вдосконалення цифрової інфраструктури та підготовки педагогічних працівників до використання сучасних технологій.

Окреслено перспективи розвитку LMS-платформ, пов’язані з інтеграцією технологій штучного інтелекту, мобільного навчання та адаптивних освітніх технологій. Зроблено висновок, що LMS-платформи є важливим інструментом модернізації освіти та формування сучасного цифрового освітнього середовища.

Ключові слова: LMS-платформи, цифровізація освіти, дистанційне навчання, змішане навчання, цифрова освіта, освітній процес, системи управління навчанням.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Minakov Illia PhD candidate, Department of Germanic and Oriental Languages and Translation, International Humanitarian University, Odesa, https://orcid.org/0009-0002-8670-0245

USE OF LMS PLATFORMS IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Abstract. The article examines the features of using LMS platforms in modern educational institutions under the conditions of digital transformation of the educational process. It considers the role of Learning Management Systems (LMS) in supporting distance and blended learning formats, as well as their importance in improving the efficiency of educational process organization. The relevance of the topic is determined by the rapid development of information and communication technologies and the need to adapt education to the requirements of the digital society.

The paper analyzes the essence of LMS platforms, their main functions, and possibilities of application in education. It is determined that LMS systems provide management of learning materials, automation of assessment, monitoring of student performance, and communication between participants in the educational process. Special attention is given to widely used platforms such as Moodle, Google Classroom, and Microsoft Teams.

The article identifies the main advantages of LMS platforms, including accessibility of learning materials, flexibility of the educational process, opportunities for individualization of learning, and development of digital competencies among participants in the educational process. It is established that the use of LMS contributes to improving the quality of education and ensuring learning continuity.

Along with the advantages, the study also highlights the challenges of LMS implementation, such as insufficient digital competence of teachers, technical limitations, and issues related to personal data protection. The need to improve digital infrastructure and enhance teachers' readiness to use modern technologies is emphasized.

The prospects for LMS development are outlined, particularly the integration of artificial intelligence technologies, mobile learning, and adaptive educational solutions. It is concluded that LMS platforms are an important tool for modernizing education and forming a contemporary digital educational environment.

Keywords: LMS platforms, digitalization of education, distance learning, blended learning, digital education, educational process, learning management systems.

Постанова проблеми

Сучасна система освіти перебуває в умовах активної цифрової трансформації, що зумовлено стрімким розвитком інформаційних технологій та зростанням потреби у використанні цифрових інструментів у навчальному процесі. Упровадження сучасних технологій в освіту стало необхідною умовою

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

забезпечення якісного, доступного та гнучкого навчання. Особливо актуальним це питання стало в період розвитку дистанційної та змішаної форм освіти, які потребують ефективної організації взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу.

Одним із ключових інструментів цифровізації освіти є LMS-платформи (Learning Management System) — системи управління навчанням, що дозволяють організовувати, контролювати та оптимізувати освітній процес у цифровому середовищі. LMS-платформи забезпечують доступ до навчальних матеріалів, проведення тестування, виконання практичних завдань, моніторинг успішності здобувачів освіти та комунікацію між викладачами і студентами. Їх використання значно спрощує організацію навчального процесу та підвищує ефективність освітньої діяльності.

У сучасних закладах освіти активно використовуються такі LMS-платформи, як Moodle, Google Classroom, Microsoft Teams, Canvas та Blackboard. Кожна з них має власні функціональні можливості та особливості застосування, проте всі вони спрямовані на забезпечення якісного управління навчанням і підтримку сучасних освітніх технологій.

Використання LMS-платформ відкриває нові можливості для персоналізації навчання, індивідуального підходу до здобувачів освіти та підвищення рівня їхньої самостійності. Завдяки цифровим технологіям студенти можуть отримувати доступ до навчальних матеріалів у будь-який час і з будь-якого місця, що сприяє безперервності освітнього процесу. Для викладачів LMS-платформи створюють умови для автоматизації рутинних процесів, зокрема оцінювання знань, ведення електронних журналів та організації комунікації.

Разом із перевагами використання LMS-платформ існують і певні труднощі їх упровадження. Серед основних проблем можна виділити недостатній рівень цифрової компетентності окремих педагогічних працівників, технічні обмеження, нестачу якісного інтернет-з’єднання, а також питання кібербезпеки та захисту персональних даних учасників освітнього процесу. Крім того, важливим аспектом є адаптація традиційних методик викладання до умов цифрового середовища.

Актуальність дослідження використання LMS-платформ у закладах освіти обумовлена необхідністю вдосконалення освітнього процесу відповідно до сучасних вимог цифрового суспільства. Ефективне використання систем управління навчанням сприяє підвищенню якості освіти, розвитку цифрових компетентностей учасників освітнього процесу та забезпеченню доступності навчання.

Метою статті є дослідження особливостей використання LMS-платформ у закладах освіти, аналіз їх переваг і недоліків, а також визначення перспектив розвитку систем управління навчанням у сучасному освітньому середовищі. Для досягнення поставленої мети передбачено розглянути основні види LMS-платформ, визначити їх функціональні можливості та проаналізувати практичний досвід їх використання у закладах освіти.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Теоретичні основи та види LMS-платформ

У сучасному освітньому середовищі важливе місце займають цифрові технології, які забезпечують ефективну організацію навчального процесу. Одним із найбільш поширених інструментів цифровізації освіти є LMS-платформи (Learning Management System) — системи управління навчанням, призначені для створення, організації, адміністрування та контролю освітнього процесу в електронному середовищі.

Поняття LMS охоплює програмне забезпечення, яке дозволяє викладачам розміщувати навчальні матеріали, створювати електронні курси, проводити тестування, контролювати успішність здобувачів освіти та забезпечувати комунікацію між учасниками освітнього процесу. LMS-платформи можуть використовуватися як для дистанційного навчання, так і для підтримки очної або змішаної форми освіти.

Основними функціями LMS-платформ є:

- управління навчальними курсами;
- розміщення навчальних матеріалів;
- проведення онлайн-тестування;
- автоматизоване оцінювання;
- моніторинг успішності здобувачів освіти;
- забезпечення комунікації між викладачами та студентами;
- організація індивідуального та групового навчання.

Використання LMS-платформ дозволяє створити єдине цифрове освітнє середовище, у якому всі необхідні матеріали та інструменти для навчання доступні в онлайн-форматі. Це сприяє підвищенню доступності освіти, розвитку самостійної роботи студентів та оптимізації діяльності викладачів.

Серед найбільш популярних LMS-платформ, які використовуються у закладах освіти, можна виділити Moodle, Google Classroom, Microsoft Teams, Canvas та Blackboard.

Moodle є однією з найпоширеніших платформ у закладах освіти завдяки відкритому програмному коду, широким можливостям налаштування та підтримці великої кількості освітніх інструментів. Платформа дозволяє створювати інтерактивні курси, проводити тестування та організовувати дистанційне навчання.

Google Classroom вирізняється простотою використання та інтеграцією з іншими сервісами Google. Вона широко застосовується у школах та закладах вищої освіти для організації онлайн-занять, обміну навчальними матеріалами та перевірки завдань.

Microsoft Teams поєднує функції відеоконференцій, обміну файлами та управління навчанням, що робить платформу зручною для проведення дистанційних занять і командної роботи.

Платформи Canvas та Blackboard активно використовуються у міжнародній практиці вищої освіти та мають розширені можливості аналітики, оцінювання та інтеграції з іншими цифровими сервісами.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Таким чином, LMS-платформи є важливим елементом сучасної системи освіти, оскільки забезпечують ефективне управління навчальним процесом та створюють умови для реалізації дистанційного й змішаного навчання. Їх використання сприяє підвищенню якості освіти та розвитку цифрових компетентностей учасників освітнього процесу.

Переваги використання LMS у закладах освіти

Використання LMS-платформ у закладах освіти стало важливим чинником модернізації освітнього процесу та підвищення ефективності навчання. Системи управління навчанням забезпечують не лише організацію дистанційної освіти, а й підтримку традиційного та змішаного форматів навчання. Завдяки широкому функціоналу LMS-платформи сприяють покращенню взаємодії між викладачами та здобувачами освіти, а також оптимізації освітньої діяльності загалом.

Однією з головних переваг LMS-платформ є доступність навчальних матеріалів у будь-який час і з будь-якого місця. Студенти можуть працювати з лекціями, презентаціями, тестами та додатковими ресурсами дистанційно, використовуючи комп'ютери або мобільні пристрої. Це забезпечує гнучкість навчання та дозволяє здобувачам освіти самостійно планувати власний навчальний процес.

Важливою перевагою є також централізоване управління навчальним процесом. LMS-платформи дозволяють зберігати всі матеріали, завдання та результати навчання в єдиному цифровому середовищі. Завдяки цьому викладачі мають можливість ефективно організовувати навчальні курси, контролювати виконання завдань та відстежувати успішність студентів.

Значну роль LMS-платформи відіграють в автоматизації освітнього процесу. Такі системи можуть автоматично перевіряти тестові завдання, формувати оцінки, вести електронний журнал успішності та створювати аналітичні звіти. Це дозволяє зменшити навантаження на викладачів і приділяти більше уваги безпосередній роботі зі студентами.

Ще однією перевагою LMS є покращення комунікації між учасниками освітнього процесу. За допомогою чатів, форумів, відеоконференцій та систем обміну повідомленнями викладачі й студенти можуть оперативно взаємодіяти, обговорювати навчальні питання та отримувати консультації. Особливо важливо це в умовах дистанційного навчання, коли безпосередній контакт між учасниками освітнього процесу обмежений.

LMS-платформи також створюють умови для індивідуалізації навчання. Викладачі можуть адаптувати навчальні матеріали відповідно до потреб і рівня підготовки студентів, використовувати різні формати контенту та надавати індивідуальні завдання. Це сприяє підвищенню мотивації до навчання та ефективнішому засвоєнню знань.

Крім того, використання LMS-платформ сприяє розвитку цифрових компетентностей як студентів, так і педагогічних працівників. Робота з

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

електронними ресурсами, онлайн-комунікація та використання цифрових інструментів формують навички, необхідні для професійної діяльності в умовах сучасного інформаційного суспільства.

Таким чином, LMS-платформи є ефективним засобом організації освітнього процесу, який забезпечує доступність навчання, автоматизацію управління освітньою діяльністю, покращення комунікації та розвиток цифрових компетентностей учасників освітнього процесу. Їх використання сприяє підвищенню якості освіти та адаптації закладів освіти до сучасних умов цифрового суспільства.

Проблеми та перспективи впровадження LMS-платформ

Попри значні переваги використання LMS-платформ у закладах освіти, процес їх упровадження супроводжується низкою проблем і викликів. Ефективне використання систем управління навчанням потребує не лише технічного забезпечення, а й належного рівня цифрової компетентності педагогічних працівників та здобувачів освіти.

Однією з основних проблем є недостатній рівень підготовки окремих викладачів до використання цифрових технологій. Частина педагогів має труднощі з адаптацією до нових форматів навчання, використанням електронних ресурсів та організацією дистанційного освітнього процесу. Це може негативно впливати на якість навчання та ефективність використання LMS-платформ.

Важливим викликом також є технічне забезпечення закладів освіти та учасників освітнього процесу. Для повноцінного використання LMS необхідні стабільне інтернет-з’єднання, сучасне комп’ютерне обладнання та відповідне програмне забезпечення. У деяких регіонах існують проблеми з доступом до якісного інтернету, що ускладнює організацію дистанційного навчання.

Ще однією проблемою є питання кібербезпеки та захисту персональних даних. LMS-платформи містять значний обсяг інформації про студентів, результати навчання та навчальні матеріали, тому важливо забезпечити надійний захист даних від несанкціонованого доступу та кіберзагроз. Заклади освіти повинні приділяти увагу впровадженню сучасних засобів захисту інформації та підвищенню цифрової грамотності учасників освітнього процесу.

Певні труднощі виникають і в процесі адаптації традиційних методів навчання до цифрового середовища. Не всі навчальні дисципліни однаково легко інтегруються в дистанційний формат, особливо ті, що потребують значної кількості практичних або лабораторних занять. У зв’язку з цим виникає необхідність розробки нових підходів до організації освітнього процесу.

Разом із тим LMS-платформи мають значні перспективи розвитку. Одним із ключових напрямів є інтеграція технологій штучного інтелекту, які дозволять автоматизувати аналіз успішності студентів, формувати персоналізовані рекомендації та адаптувати навчальний контент відповідно до індивідуальних потреб здобувачів освіти.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Перспективним напрямом є також розвиток мобільного навчання, що забезпечить ще більшу доступність освітніх ресурсів через смартфони та планшети. Сучасні LMS-платформи поступово інтегрують функції відеоконференцій, інтерактивних завдань, аналітики навчальної діяльності та елементів гейміфікації, що сприяє підвищенню мотивації студентів до навчання.

У майбутньому системи управління навчанням можуть стати основою єдиного цифрового освітнього середовища, яке об'єднає всі компоненти навчального процесу — від створення навчальних матеріалів до оцінювання результатів навчання та комунікації між учасниками освітнього процесу.

Таким чином, попри наявні труднощі, LMS-платформи мають значний потенціал для подальшого розвитку та вдосконалення. Їх ефективне впровадження сприятиме модернізації освіти, підвищенню якості навчання та формуванню сучасного цифрового освітнього середовища.

Висновки

Отже, LMS-платформи є важливим елементом сучасної системи освіти та відіграють значну роль у процесі цифровізації навчання. Використання систем управління навчанням дозволяє ефективно організовувати освітній процес, забезпечувати доступ до навчальних матеріалів, автоматизувати контроль знань і покращувати взаємодію між викладачами та здобувачами освіти.

У ході дослідження було встановлено, що найбільш поширеними LMS-платформами у закладах освіти є Moodle, Google Classroom та Microsoft Teams, які забезпечують широкий спектр можливостей для організації дистанційного та змішаного навчання. Їх використання сприяє підвищенню гнучкості освітнього процесу, розвитку цифрових компетентностей учасників навчання та оптимізації діяльності педагогічних працівників.

Водночас впровадження LMS-платформ супроводжується певними труднощами, серед яких недостатній рівень цифрової підготовки окремих викладачів, технічні обмеження та питання захисту персональних даних. Це свідчить про необхідність подальшого вдосконалення цифрової інфраструктури закладів освіти та підвищення рівня цифрової грамотності учасників освітнього процесу.

Перспективи розвитку LMS-платформ пов'язані з інтеграцією технологій штучного інтелекту, адаптивного навчання, мобільних сервісів та сучасних засобів аналітики. Подальший розвиток систем управління навчанням сприятиме підвищенню якості освіти, забезпеченню доступності навчання та формуванню сучасного цифрового освітнього середовища.

Таким чином, LMS-платформи є ефективним інструментом модернізації освіти та важливою складовою розвитку сучасного інформаційного суспільства.

Література

1. Биков В. Ю. Цифрова трансформація освіти і науки: теорія та практика // Інформаційні технології і засоби навчання. 2020. № 5. С. 1–15.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

2. Морзе Н. В., Кочарян А. Б. Системи управління навчанням у сучасному освітньому середовищі // Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету. 2021. № 10. С. 45–56.

3. Спірін О. М. Інформаційно-комунікаційні технології в освіті: сучасний стан та перспективи розвитку. Київ : ЦП «Компринт», 2019. 286 с.

4. Биков В. Ю., Литвинова С. Г. Дистанційне навчання: сучасні підходи та технології // Педагогічна освіта: теорія і практика. 2021. № 32. С. 18–27.

5. Кремень В. Г. Освіта і наука України в умовах цифрової трансформації. Київ : Грамота, 2020. 320 с.

6. Kearsley G. Online Education: Learning and Teaching in Cyberspace. Belmont : Wadsworth Publishing, 2018. 354 p.

7. Watson W., Watson S. An Argument for Clarity: What are Learning Management Systems, What are They Not, and What Should They Become? // TechTrends. 2019. Vol. 63. P. 28–34.

References

1. Bykov, V.Yu. (2020). Tsyfrova transformatsiia osvity i nauky: teoriia ta praktyka [Digital transformation of education and science: theory and practice]. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia – Information Technologies and Learning Tools*, 5, 1–15 [in Ukrainian].

2. Morze, N.V., & Kocharian, A.B. (2021). Systemy upravlinnia navchanniam u suchasnomu osvitnomu seredovyshchi [Learning management systems in the modern educational environment]. *Vidkryte osvitnie e-seredovyshche suchasnoho universytetu – Open Educational E-Environment of Modern University*, 10, 45–56 [in Ukrainian].

3. Spirin, O.M. (2019). *Informatsiino-komunikatsiini tekhnolohii v osviti: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku* [Information and communication technologies in education: current state and development prospects]. Kyiv: TsP «Komprynt» [in Ukrainian].

4. Bykov, V.Yu., & Lytvynova, S.H. (2021). Dystantsiine navchannia: suchasni pidkhody ta tekhnolohii [Distance learning: modern approaches and technologies]. *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka – Pedagogical Education: Theory and Practice*, 32, 18–27 [in Ukrainian].

5. Kremen, V.H. (2020). *Osvita i nauka Ukrainy v umovakh tsyfrovoi transformatsii* [Education and science of Ukraine in the conditions of digital transformation]. Kyiv: Hramota [in Ukrainian].

6. Kearsley, G. (2018). *Online education: Learning and teaching in cyberspace*. Belmont: Wadsworth Publishing.

7. Watson, W., & Watson, S. (2019). An argument for clarity: What are learning management systems, what are they not, and what should they become? *TechTrends*, 63, 28–34.

Дата першого надходження статті до видання: 26.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 373.01(07):004:504.06:37.378

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1315-1326

Міронець Людмила Петрівна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри біології та методики навчання біології, Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка, м. Суми, https://orcid.org/0000-0002-9741-7157

Толочко Світлана Вікторівна доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу позашкільної освіти Інституту проблем виховання, Національна академія педагогічних наук України, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-9262-2311

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РОЗРОБЛЕННЯ Й ВИКОРИСТАННЯ ОСВІТНІХ МОБІЛЬНИХ ЗАСТОСУНКІВ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО СВІТОГЛЯДУ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

Анотація. У статті здійснено комплексне теоретико-методологічне обґрунтування методичних засад розроблення й використання освітніх мобільних застосунків як ефективного інструменту формування екологічного світогляду учнівської молоді в умовах цифровізації освіти. Актуальність дослідження зумовлена загостренням глобальних екологічних проблем і необхідністю модернізації екологічної освіти відповідно до потреб цифрового покоління здобувачів освіти. У роботі визначено дидактичний потенціал освітніх мобільних застосунків, який полягає у забезпеченні інтерактивності, візуалізації навчального матеріалу, моделюванні екологічних ситуацій, індивідуалізації освітнього процесу та активізації пізнавальної діяльності учнів. Обґрунтовано систему принципів їх проєктування, зокрема науковості, системності, доступності, інтерактивності, гейміфікації, мультимедійності, екологічної доцільності та адаптивності. Визначено педагогічні умови ефективного впровадження мобільних застосунків, серед яких провідними є цифрова компетентність педагогів, готовність учнів до використання мобільних технологій, наявність якісного цифрового контенту та його інтеграція в освітні програми. Окреслено критерії оцінювання результативності використання освітніх мобільних застосунків у формуванні екологічного світогляду, що охоплюють когнітивний, аксіологічний, діяльнісний і рефлексивний компоненти. Доведено, що впровадження мобільних застосунків в освітній процес сприяє підвищенню мотивації до навчання, розвитку критичного мислення, формуванню ціннісного ставлення до довкілля та готовності до екологічно відповідальної поведінки. Практичне значення дослідження полягає у можливості використання отриманих результатів для розроблення освітніх мобільних ресурсів, удосконалення змісту екологічної освіти та підвищення її ефективності в умовах цифрової трансформації. Перспективи подальших досліджень пов’язані з експериментальною перевіркою

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

ефективності запропонованих методичних підходів та впровадженням адаптивних цифрових технологій у процес формування екологічного світогляду учнівської молоді.

Ключові слова: екологічна освіта, освітній процес, екологічна компетентність, екологічна культура, екологічна свідомість, екологічний світогляд, виховання, навчання, учнівська молодь, диджиталізація, цифровий контент, мобільні застосунки, розроблення, упровадження.

Mironets Lyudmila Petrivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Biology and Methods of Teaching Biology, Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko, Sumy, https://orcid.org/0000-0002-9741-7157

Tolochko Svitlana Viktorivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, chief researcher of the department of extracurricular education Institute of Problems on Education of the NAES of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-9262-2311

METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF DEVELOPMENT AND USE OF EDUCATIONAL MOBILE APPLICATIONS FOR FORMING THE ECOLOGICAL WORLDVIEW OF STUDENTS

Abstract. The article provides a comprehensive theoretical and methodological justification of the methodological principles of developing and using educational mobile applications as an effective tool for forming an ecological worldview of students in the context of digitalization of education. The relevance of the study is due to the aggravation of global environmental problems and the need to modernize environmental education in accordance with the needs of the digital generation of education seekers. The work identifies the didactic potential of educational mobile applications, which consists in ensuring interactivity, visualization of educational material, modeling of environmental situations, individualization of the educational process and activation of students' cognitive activity. The system of principles of their design is substantiated, in particular, scientificity, systematicity, accessibility, interactivity, gamification, multimedia, ecological expediency and adaptability. The pedagogical conditions for the effective implementation of mobile applications are determined, among which the leading ones are the digital competence of teachers, the readiness of students to use mobile technologies, the availability of high-quality digital content and its integration into educational programs. The criteria for assessing the effectiveness of using educational mobile applications in the formation of an ecological worldview are outlined, covering cognitive, axiological, activity and reflective components. It is proven that the introduction of mobile applications into the educational process contributes to increasing motivation for learning, developing critical thinking, forming a value attitude towards the environment and readiness for environmentally responsible behavior. The practical significance of the study lies in the possibility of using

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

the results obtained to develop educational mobile resources, improving the content of environmental education and increasing its effectiveness in the conditions of digital transformation. The prospects for further research are associated with experimental verification of the effectiveness of the proposed methodological approaches and the introduction of adaptive digital technologies in the process of forming an ecological worldview of students.

Keywords: environmental education, educational process, environmental competence, environmental culture, environmental awareness, environmental worldview, upbringing, training, students, digitalization, digital content, mobile applications, development, implementation.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку суспільства характеризується загостренням глобальних екологічних викликів, зокрема зміною клімату, деградацією природних ресурсів, зниженням біорізноманіття та зростанням антропогенного навантаження на довкілля. За таких умов особливої актуальності набуває проблема формування екологічного світогляду учнівської молоді як інтегральної характеристики особистості, що поєднує систему знань, ціннісних орієнтацій, екологічно доцільних установок і моделей поведінки. Водночас традиційні підходи до екологічної освіти не завжди відповідають когнітивним стилям сучасних здобувачів освіти, які функціонують у цифровому середовищі та демонструють високий рівень залученості до мобільних технологій. Це зумовлює необхідність пошуку інноваційних педагогічних інструментів, здатних забезпечити не лише трансляцію екологічних знань, але й активізацію пізнавальної діяльності, розвиток критичного мислення та формування відповідальної екологічної поведінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень і публікацій доцільно здійснювати за кількома взаємопов’язаними тематичними напрямами, що відображають сучасні наукові підходи до формування екологічного світогляду учнівської молоді та використання цифрових технологій в освіті. Перший становлять дослідження, присвячені теоретико-методологічним засадам освіти для сталого розвитку та екологічної освіти. Зокрема, Л.Горошкова обґрунтовує концептуальні положення освіти для сталого розвитку, акцентуючи на інтеграції екологічних, соціальних та економічних компонентів у зміст освіти, а також на необхідності формування ціннісних орієнтацій екологічно відповідальної поведінки [1]. У колективній монографії за редакцією І.Стахової, Н.Казьмірчук, І.Карук, Н.Баюрко розкрито європейські підходи до екологічної освіти дітей, підкреслено значення міждисциплінарності, компетентнісного підходу та інтеграції екологічної проблематики в освітні програми [3]. Водночас І.Сяська визначає педагогічні умови формування екологічної свідомості старшокласників, наголошуючи на ролі системного впливу навчально-виховного середовища [6]. Сукупно ці праці формують теоретичне підґрунтя дослідження, однак недостатньо враховують потенціал цифрових технологій у формуванні екологічного світогляду.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Другий напрям охоплює наукові розвідки щодо цифровізації освітнього процесу та впровадження інформаційно-комунікаційних технологій. Т.Засєкіна обґрунтовує інтернет-орієнтовану модель навчання, що передбачає використання цифрових ресурсів як засобу інтеграції знань і розвитку пізнавальної активності учнів [2]. П.Нечипуренко, С.Семеріков та Л.Томіліна розглядають ІКТ як інструмент формування дослідницьких компетентностей, підкреслюючи їхню роль у розвитку наукового мислення та самостійності здобувачів освіти [5]. Подальший розвиток ці ідеї отримують у працях С.Толочко, Л.Канішевська, О.Васюк та ін., де цифрова педагогіка розглядається як системний феномен відкритої освіти, що забезпечує ефективність навчання в умовах глобалізації та цифрової трансформації [9]. Водночас С.Толочко акцентує на ролі цифрового освітнього контенту як інструменту формування екологічного світогляду, що розширює можливості інтерактивного навчання [11].

Третій напрям пов’язаний із дослідженням формування екологічної компетентності й світогляду засобами інноваційних педагогічних технологій. Л.Міронець та С.Толочко визначають теоретико-методологічні засади використання цифрових технологій у формуванні екологічної компетентності, підкреслюючи значення інтеграції мультимедійних ресурсів, мобільних інструментів і мережевих платформ [7]. У колективній монографії С.Толочко, Н.Бордюг, Л.Міронець та ін. обґрунтовано ефективність проєктних технологій у формуванні екологічної компетентності старшокласників, зокрема в контексті подолання наслідків екологічних криз [8]. Крім того, С.Толочко та Н.Бордюг розглядають екологічну компетентність як ключовий чинник сталого розвитку соціо-екологічних систем, що підсилює значущість її формування в освітньому процесі [10].

Четвертий напрям репрезентують дослідження, присвячені безпосередньо методичним засадам використання мобільних застосунків у навчанні. Л.Міронець та О.Ярошенко аналізують дидактичний потенціал мобільних застосунків у професійній підготовці майбутніх учителів біології, визначаючи їх як ефективний засіб візуалізації, інтерактивності й індивідуалізації навчання [4]. Водночас науковці наголошують на необхідності розроблення чітких методичних підходів до їх інтеграції в освітній процес. Однак, попри наявність окремих досліджень, проблема цілісного методичного забезпечення розроблення й використання освітніх мобільних застосунків саме для формування екологічного світогляду учнівської молоді залишається недостатньо розробленою.

Таким чином, здійснений аналіз засвідчує наявність ґрунтовної теоретичної бази з питань екологічної освіти, цифровізації навчання та формування екологічної компетентності, водночас виявляє наукову прогалину щодо системного обґрунтування методичних засад створення й використання мобільних застосунків як інтегративного інструменту формування екологічного світогляду учнівської молоді.

Метою статті є наукове обґрунтування методичних засад розроблення й використання освітніх мобільних застосунків для формування екологічного світогляду учнівської молоді.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Виклад основного матеріалу. Виклад основного матеріалу доцільно розпочати з уточнення теоретико-методологічних засад формування екологічного світогляду учнівської молоді в умовах цифровізації освіти. Екологічний світогляд у сучасному науковому дискурсі розглядається як інтегративне особистісне утворення, що охоплює когнітивний (система екологічних знань), аксіологічний (ціннісні орієнтації та установки), діяльнісно-поведінковий (екологічно доцільні моделі поведінки) та рефлексивний компоненти. Його формування потребує використання інноваційних педагогічних засобів, здатних забезпечити засвоєння знань, трансформацію екологічної свідомості в екологічно відповідальну поведінку, що узгоджується з положеннями освіти для сталого розвитку [1; 11].

У цьому контексті освітні мобільні застосунки розглядаються як дієвий інструмент цифрової дидактики, що забезпечує інтерактивність, доступність і персоналізацію навчання [2; 4].

Методичні засади розроблення освітніх мобільних застосунків ґрунтуються на сукупності загальнодидактичних і специфічних принципів. До базових належать принципи науковості, системності, доступності, інтерактивності, індивідуалізації та практичної спрямованості навчання. Водночас специфічні принципи включають екологічну доцільність, контекстуалізацію, гейміфікацію, мультимедійність та адаптивність. Реалізація цих принципів забезпечує створення цифрового освітнього середовища, орієнтованого на формування екологічної компетентності та світогляду учнівської молоді [4; 7; 11]. У працях Л.Міронець та С.Толочко підкреслюється, що цифрові технології виступають не лише засобом передачі інформації, а й інструментом формування ціннісних і поведінкових компонентів екологічної компетентності [7].

Змістове наповнення мобільних застосунків має ґрунтуватися на міждисциплінарному підході та орієнтації на цілі сталого розвитку. Доцільним є включення модулів, що охоплюють екологічні проблеми глобального і локального рівнів, а також практико-орієнтованих завдань, спрямованих на формування екологічно відповідальної поведінки. Важливу роль відіграють інтерактивні елементи (симуляції, кейси, віртуальні лабораторії), що забезпечують моделювання реальних екологічних ситуацій і прийняття рішень [3; 8]. Як зазначають С.Толочко, Н.Бордюг та Л.Міронець, використання проєктних технологій у поєднанні з цифровими ресурсами значно підвищує ефективність формування екологічної компетентності старшокласників [8].

Методика використання мобільних застосунків в освітньому процесі передбачає їхню інтеграцію в усі етапи навчально-пізнавальної діяльності: мотиваційний, пізнавальний, закріплювальний і контрольно-оцінювальний. На мотиваційному вони сприяють актуалізації екологічних проблем; на пізнавальному – забезпечують візуалізацію й інтерактивне засвоєння знань; на етапі закріплення – виконання тренувальних і практичних завдань; на етапі контролю – реалізацію формувального оцінювання. Такий підхід узгоджується з

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

інтернет-орієнтованими моделями навчання, які передбачають активне використання цифрових ресурсів в освітньому процесі.

Педагогічні умови ефективного використання освітніх мобільних застосунків включають цифрову компетентність педагогів, готовність учнівської молоді до роботи з мобільними технологіями, наявність якісного контенту, методичне забез-печення та інтеграцію застосунків у навчальні програми. Окремо підкреслюється значення педагогічного супроводу й рефлексивної діяльності здобувачів освіти, що забезпечує усвідомлення власного екологічного досвіду [5; 7]. Як наголошується в дослідженнях цифрової педагогіки відкритої освіти, ефективність цифрових інструментів значною мірою залежить від рівня їх методичної інтеграції в освітній процес [9].

Оцінювання результативності використання мобільних застосунків здійснюється за когнітивним, аксіологічним, діяльнісним і рефлексивним критеріями. Додатково можуть застосовуватися цифрові аналітичні інструменти, що дозволяють відстежувати навчальну активність і прогрес учнів у режимі реального часу. Це узгоджується з підходами цифрової педагогіки та концепціями формування екологічного світогляду через цифровий контент [9; 11].

Загальновідомо, що нині всі здобувачі освіти мають мобільні пристрої зв’язку, які перебувають у їхньому розпорядженні протягом усього навчального дня. З огляду на це під час уроків і позакласної роботи вчителі мають можливість залучати здобувачів освіти до використання цифрового контенту з навчальною метою. Таким чином, виклад навчального матеріалу, перевірка рівня засвоєння знань буде цікавим, максимально практичним та швидким. На допомогу вчителям приходять цифрові додатки такі як конструктор ігор, вікторин, тестів.

Застосування різноманітних цифрових застосунків сприяє персоналізації освітнього процесу. Учитель не має можливості приділяти кожному учневі значну кількість часу на уроках, але може спостерігати за прогресом, аналізуючи дані, які збирають програми і застосунки.

Цифрові застосунки – це спеціальні програмні продукти (програми або мобільні додатки), які створюються для виконання конкретних завдань користувача за допомогою цифрових технологій. Вони можуть працювати на комп’ютерах, планшетах, смартфонах.

Упродовж останніх років вчителі набули значного досвіду у використанні цифрових технологій для організації дистанційного та змішаного навчання. Особливо актуальними цифрові вміння педагогів виявилися внаслідок необхідності швидкого переходу до онлайн навчання через COVID-пандемію (2019-2022 рр.) та масштабну воєнну агресію російської федерації проти України 2022 року. Воєнні дії змусили мільйони людей включно з дітьми й учителями залишити свої домівки й заклади освіти, що призвело до переміщення населення та руйнування освітньої інфраструктури.

Під час освітнього процесу нині активно використовуються цифрові платформи й месенджери, такі як Viber, WhatsApp, Facebook чи Telegram, для

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

організації взаємодії зі своїми учнями. Означені інструменти забезпечують можливість ефективно комунікувати, надавати консультації та сприяти взаємодії учасників освітнього процесу. Для забезпечення ефективного навчання, однак, часто потрібні додаткові цифрові інструменти, які враховують особливості конкретного навчального предмета та допомагають підвищити активність учнів.

Найбільш популярними серед вчителів є такі цифрові застосунки:

- Zoom
- Google Meet
- Moodle
- Google Classroom
- Google Forms
- Word Wall
- Kahoot
- LearningApps
- Mentimeter
- Plickers
- Classtime
- Socrative
- Quizizz
- Livesheets
- Платформа «На Урок».

Основними напрямами використання цифрових застосунків для формування екологічної компетентності учнівської молоді нами визначено такі:

1. Навчання роботі з інформацією, котре охоплює використання пошукових систем для знаходження достовірних джерел; роботу з електронними бібліотеками, базами даних і науковими ресурсами; аналіз, оброблення та систематизацію інформації за допомогою цифрових інструментів (таблиці, графіки, діаграми).

2. Розвиток навичок комунікації та співпраці через використання платформ для спільної роботи (Google Workspace, Microsoft Teams, Moodle); проведення відеоконференцій та онлайн-дискусій; створення спільних проєктів і презентацій з використанням цифрових інструментів.

3. Формування навичок створення цифрового контенту завдяки створенню презентацій, відео, інфографік, подкастів; розробленню інтерактивних навчальних матеріалів; використанню програм для графічного й мультимедійного дизайну.

4. Розвиток критичного мислення й цифрової грамотності шляхом здійснення аналізу достовірності джерел інформації та фактчекінг; оцінки інформаційних ризиків і захисту персональних даних; навчання етичному використанню цифрових ресурсів.

5. Використання адаптивних та інтерактивних технологій через використання освітніх платформ з інтерактивними вправами й тестуванням

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

(Kahoot, Quizlet, LearningApps); симуляцій і моделювання екологічних процесів; послуговування адаптивними навчальними системам, що підлаштовуються під рівень знань здобувача освіти.

6. Автоматизація освітнього процесу й оцінювання завдяки використанню електронних журналів, тестових систем і систем відстеження успішності; застосуванню програм для автоматичної перевірки й аналізу результатів; формуванню індивідуальних траєкторій навчання на основі даних про прогрес здобувачів освіти [7; 9; 11].

Інтеграція освітніх мобільних застосунків у процес формування екологічного світогляду учнівської молоді є перспективним напрямом розвитку сучасної екологічної освіти, що забезпечує поєднання традиційних і цифрових педагогічних підходів та сприяє формуванню екологічно свідомої особистості [4; 5].

Дидактичний потенціал освітніх мобільних застосунків у процесі формування екологічного світогляду учнівської молоді доцільно визначити як інтегративну характеристику їхніх навчально-методичних можливостей, що забезпечують активізацію пізнавальної діяльності, візуалізацію складних екологічних процесів, моделювання реальних природоохоронних ситуацій, організацію інтерактивної взаємодії та індивідуалізацію навчання. Він виявляється в здатності мобільних застосунків поєднувати когнітивний, діяльнісний і ціннісний компоненти екологічної освіти, забезпечуючи перехід від репродуктивного засвоєння знань до їхнього практико-орієнтованого застосування та формування екологічно відповідальної поведінки.

Принципи проєктування освітніх мобільних застосунків для формування екологічного світогляду учнівської молоді – це система вихідних науково-методичних положень, які визначають логіку, зміст і технологію створення цифрового освітнього продукту. До них належать принципи: науковості (відповідності сучасним екологічним знанням), системності (цілісності змісту та структурної впорядкованості), доступності (урахування вікових і когнітивних особливостей здобувачів освіти), інтерактивності (забезпечення активної взаємодії користувача із середовищем застосунку), гейміфікації (використання ігрових механік для підвищення мотивації), мультимедійності (поєднання різних каналів подачі інформації), екологічної доцільності (орієнтації на актуальні екологічні проблеми) та адаптивності (індивідуалізації індивідуальних освітніх траєкторій траєкторій).

Педагогічні умови впровадження освітніх мобільних застосунків у процес формування екологічного світогляду учнівської молоді – це сукупність організаційних, методичних, технологічних і особистісних чинників, які забезпечують ефективність їх використання в освітньому процесі.

До ключових умов належать сформованість цифрової компетентності педагогів; готовність учнів до роботи з мобільними технологіями; наявність якісного, науково верифікованого цифрового контенту екологічного спря-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

мування; методична інтеграція застосунків у навчальні програми; а також забезпечення педагогічного супроводу, зворотного зв'язку й рефлексивної діяльності здобувачів освіти.

Критерії оцінювання результативності використання освітніх мобільних застосунків у формуванні екологічного світогляду – це система показників, що дає змогу визначити рівень сформованості відповідних знань, цінностей і поведінкових установок учнівської молоді. До них відносяться:

– когнітивний критерій (рівень засвоєння екологічних знань і розуміння причинно-наслідкових зв'язків у природі),

– аксіологічний критерій (сформованість ціннісного ставлення до природи та екологічних проблем),

– діяльнісний критерій (готовність до екологічно відповідальних дій у повсякденному житті);

– рефлексивний критерій (здатність до самооцінювання власної екологічної поведінки й усвідомлення її наслідків). Додатково ефективність може оцінюватися через цифрову аналітику навчальної активності, що фіксується в межах використання мобільних застосунків.

Запропоновані дефініції утворюють цілісну методичну основу для проєктування, впровадження та оцінювання освітніх мобільних застосунків як інструменту формування екологічного світогляду учнівської молоді в умовах цифрової трансформації освіти.

З метою формування якісного цифрового контенту, який буде впливати на сформованість екологічного світогляду здобувачів освіти, варто *дотримуватися принципів*:

– *наукової достовірності* (усі дані необхідно перевіряти через наукові джерела);

– *актуальності* (контент має відповідати сучасним викликам. Наприклад, замість абстрактного «танення льодовиків», краще показати вплив зміни клімату на локальний регіон);

– *антропоцентричної релевантності* (пояснення того, як екологічні проблеми впливають безпосередньо на здоров'я, фінанси й безпеку людини);

– *інтерактивності* (використання квізів, калькуляторів екологічного сліду або 3D-моделей. Це перетворює спостерігача на активного учасника);

– *візуалізації складних даних* (перетворення сухої статистики на інфографіку або динамічні карти);

– *гіпертекстуальності* (створення системи посилань, де користувач може заглибитися в тему (від короткого посту до наукової статті);

– *мультимедійності* (поєднання тексту, аудіо (звуки природи, подкасти) та відео для максимального охоплення каналів сприйняття);

– *емоційного інтелекту* (викликати емпатію до живих істот та екосистем через сторітелінг);

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

– *інклюзивності* (контент має бути доступним для людей з різними можливостями (субтитри, аудіоописи).

Висновки. Узагальнення результатів дослідження дає підстави стверджувати, що освітні мобільні застосунки є ефективним інструментом формування екологічного світогляду учнівської молоді за умови їх науково обґрунтованого проєктування та методично доцільного впровадження в освітній процес. У статті уточнено сутність дидактичного потенціалу мобільних застосунків як інтегративної характеристики їхніх когнітивно-інтерактивних можливостей.

Обґрунтовано комплекс педагогічних умов ефективного впровадження освітніх мобільних застосунків у процес формування екологічного світогляду учнівської молоді (цифрова компетентність учителя, готовність учнів, якісний контент, методична інтеграція, педагогічний супровід), а також розроблено критерії оцінювання результативності (когнітивний, аксіологічний, діяльнісний і рефлексивний). Доведено, що використання мобільних застосунків сприяє підвищенню мотивації до навчання, активізації пізнавальної діяльності, формуванню ціннісного ставлення до довкілля та розвитку екологічно відповідальної поведінки, що загалом забезпечує цілісність процесу формування екологічного світогляду. Практичне значення результатів полягає у можливості їх використання для розроблення освітніх мобільних ресурсів, удосконалення навчальних програм і підвищення ефективності екологічної освіти в умовах цифровізації.

Визначено систему принципів формування якісного цифрового контенту, який буде впливати на сформованість екологічного світогляду здобувачів освіти (наукової достовірності, актуальності, антропоцентричної релевантності, інтерактивності, візуалізації складних даних тощо).

Перспективи подальших досліджень убачаємо в експериментальній перевірці ефективності запропонованих методичних засад, розробленні моделей адаптивного навчання з використанням мобільних застосунків та інтеграції елементів штучного інтелекту для персоналізації процесу формування екологічного світогляду учнівської молоді.

Література:

1. Горошкова Л.А. Освіта для сталого розвитку: теорія, методологія, практика. Київ: БІНПО, 2022. 102 с.

2. Засєкіна Т.М. Інтернет орієнтована модель навчання учнів старшої школи інтегрованого курсу «Природничі науки». *Інформаційні технології і засоби навчання.* 2020. Т. 79, № 5. С. 15–28. DOI: 10.33407/itlt.v79i5.3992

3. Екологічна освіта дітей: синергія українсько-європейських відносин : монографія / За ред. групи проєкту Erasmus + Jean Monnet Module Project: 101085524 – EcoEdEU – ERASMUS-JMO-2022-HEITCH-RSCH «Ecological education of preschool and primary school children: a European approach» : І. Стахової, Н. Казьмірчук, І. Карук, Н. Баюрко. Вінниця, ТВОРИ, 2024. 219 с.

4. Міронець Л., Ярошенко О. Методичні засади використання мобільних застосунків у професійній підготовці майбутніх учителів біології. *Проблеми освіти*.2024. № 2(101). С. 161–173. DOI: https://doi.org/10.52256/2710-3986.2-101.2024.11

ISSN 2786-4952 Online

5. Нечипуренко П. П. Теоретико-методичні засади використання інформаційно-комунікаційних технологій як засобу формування дослідницьких компетентностей старшокласників у профільному навчанні хімії : монографія / П. П. Нечипуренко, С. О. Семеріков, Л. І. Томіліна // Теорія та методика електронного навчання. Кривий Ріг : Видавничий відділ ДВНЗ «Криворізький національний університет», 2018. Том IX. Вип. 1 (9) : спецвипуск «Монографія в журналі». 350 с.

6. Сяська І. О. Формування екологічної свідомості старшокласників у навчально-виховному процесі загальноосвітніх навчальних закладів : дис. канд. пед. наук : спец. 13.00.07. Миколаїв, 2010. 25 с.

7. Mironets L., Tolochko S. Theoretical and methodological basis of the use of digital technologies in the formation of environmental competence of education acquires. *ScienceRise: Pedagogical Education*. 2023. № 1(52). P. 10–16. DOI: https://doi.org/10.15587/2519-4984.2023.274849

8. Tolochko S., Bordiug N., Mironets L., Alpatova O., Dovhopola L., Mehem O. Application of project technologies in the formation of environmental competence of high school students to overcome the environmental consequences of war. *Transformation of education: modern challenges: Scientific monograph***.** 2024. P. 3–25. https://doi.org/10.15587/978-617-8360-06-1.ch1

9. Tolochko S., Kanishevska L., Vasyuk, O., Vygovska, S., Prylypko V., Lesyk A. Digital pedagogy of open education: essence, content, efficiency. *In press. Educational policy and reforms: the impact of globalization***:** Scientific monograph**.** 2025. P. 35–69. https://doi.org/10.15587/978-617-8360-20-7.ch2

10. Tolochko S., Bordiug N. Theoretical substitution of the importance of forming environmental competence of students for the sustainable development of ecological systems. *Profound structural transformations of socio-economic and ecological systems based on resilience, sustainable and inclusive developmen*: Scientific monograph. Plovdiv. HSSE Publishing Complex. 2025. P.127–138. https://doi.org/10.5281/zenodo.15707772

11. Tolochko S. V. Digital educational content as a tool for shaping the environmental outlook of students in the context of the sustainable development goals. *Cross-Disciplinary Studies in Science, Innovation and Social Development:* Scientific monograph. Prague: Publishing house Education and Science s.r.o., 2026. Vol. IV. P. 63–72. DOI https://doi.org/10.65237/4-2026-6

References:

1. Horoshkova, L. A. (2022). Osvita dlia staloho rozvytku: teoriia, metodolohiia, praktyka [Education for sustainable development: theory, methodology, practice]. Kyiv: BINPO, 102 [in Ukrainian].

2. Zasiekina, T. M. (2020). Internet oriientovana model navchannia uchniv starshoi shkoly intehrovanoho kursu «Pryrodnychi nauky» [Internet-oriented model of teaching high school students of the integrated course «Natural Sciences»]. Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia, 79(5), 15–28. DOI: 10.33407/itlt.v79i5.3992 [in Ukrainian].

3. Stakhova, I., Kazmirchuk, N., Karuk, I., & Baiurko, N. (Eds.). (2024). Ekolohichna osvita ditei: synerhiia ukrainsko-yevropeiskykh vidnosyn [Environmental education of children: synergy of Ukrainian-European relations]. Vinnytsia: TVORY, 219 [in Ukrainian].

4. Mironets, L., & Yaroshenko, O. (2024). Metodychni zasady vykorystannia mobilnykh zastosunkiv u profesiinii pidhotovtsi maibutnikh uchyteliv biolohii [Methodological principles of using mobile applications in the professional training of future biology teachers]. Problemy osvity, 2(101), 161–173. DOI: https://doi.org/10.52256/2710-3986.2-101.2024.11 [in Ukrainian].

5. Nechypurenko, P. P., Semerikov, S. O., & Tomilina, L. I. (2018). Teoretyko-metodychni zasady vykorystannia informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii yak zasobu formuvannia doslidnytskykh kompetentnostei starshoklasnykiv u profilnomu navchanni khimii [Theoretical and

ISSN 2786-4952 Online

methodological principles of using information and communication technologies as a means of forming research competencies of high school students in specialized chemistry education]. Teoriia ta metodyka elektronnoho navchannia, IX(1), special issue, 350 [in Ukrainian].

6. Siaska, I. O. (2010). Formuvannia ekolohichnoi svidomosti starshoklasnykiv u navchalno-vykhovnomu protsesi zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv [Formation of environmental consciousness of high school students in the educational process of general secondary education institutions]. (PhD dissertation). Mykolaiv, 25 [in Ukrainian].

7. Mironets, L., & Tolochko, S. (2023). Theoretical and methodological basis of the use of digital technologies in the formation of environmental competence of education acquires. *ScienceRise: Pedagogical Education*, 1(52), 10–16. DOI: https://doi.org/10.15587/2519-4984.2023.274849 [in English]/

8. Tolochko, S., Bordiug, N., Mironets, L., Alpatova, O., Dovhopola, L., & Mehem, O. (2024). Chapter 1. Application of project technologies during the formation of the environmental competence of high school students to overcome the environmental consequences of the war. In S. Tolochko (Ed.), *TRANSFORMATION OF EDUCATION: MODERN CHALLENGES* (pp. 3–25). Kharkiv: TECHNOLOGY CENTER PC. https://doi.org/10.15587/978-617-8360-06-1.ch1 [in English]

9. Tolochko, S., Kanishevska, L., Vasiuk, O., Vyhovska, S., Prylypko, V., & Lesyk, A.; Chaika, O. (Ed.) (2025). Digital pedagogy of open education: essence, content, and effectiveness. *Educational policy and reforms: the impact of globalization*. Kharkiv: TECHNOLOGY CENTER P. 35–69. https://doi.org/10.15587/978-617-8360-20-7.ch2 [in English]

10. Tolochko, S., & Bordiug, N. (2025). Theoretical substitution of the importance of forming environmental competence of students for the sustainable development of ecological systems. *Profound structural transformations of socio-economic and ecological systems based on resilience, sustainable and inclusive developmen*: Scientific monograph. Plovdiv. HSSE Publishing Complex,127–138. https://doi.org/10.5281/zenodo.15707772 [in English]

11. Tolochko, S. V. (2026). Digital educational content as a tool for shaping the environmental outlook of students in the context of the sustainable development goals. *Cross-Disciplinary Studies in Science, Innovation and Social Development:* Scientific monograph. Prague: Publishing house Education and Science s.r.o., 2026. Vol. IV. P. 63–72. DOI https://doi.org/10.65237/4-2026-6 [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 21.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 09.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 378.014.3:004.738.5

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1327-1336

Мусій Владислав Сергійович аспірант кафедри управління та адміністрування КЗВО «Вінницька академія безперервної освіти», м. Вінниця, https://orcid.org/0009-0001-8760-9753

ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ПЛАТФОРМ ПРИ УПРАВЛІННІ ДИСТАНЦІЙНИМ ОСВІТНІМ ПРОЦЕСОМ У ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті досліджено особливості використання цифрових платформ в управлінні дистанційним освітнім процесом у закладах професійної освіти. Обґрунтовано актуальність цифровізації управлінської діяльності в умовах дистанційного та змішаного навчання, що особливо загострилася внаслідок пандемії COVID-19, запровадження воєнного стану в Україні та необхідності забезпечення безперервності освітнього процесу незалежно від зовнішніх обставин. Встановлено, що сучасні цифрові технології стали невід'ємною складовою функціонування системи професійної освіти, оскільки дозволяють оперативно організовувати освітню діяльність, здійснювати управлінський супровід та підтримувати ефективну комунікацію між усіма учасниками освітнього процесу.

Визначено, що цифрові платформи виступають не лише технічними засобами організації навчання, а й важливими інструментами управління, координації, моніторингу, контролю та оцінювання результативності освітньої діяльності. Вони забезпечують системність управлінських процесів, підвищують рівень прозорості прийняття рішень, сприяють формуванню сучасного інформаційно-освітнього середовища та оптимізації адміністративної роботи керівника закладу освіти.

Особливу увагу приділено можливостям використання сервісів Google Workspace for Education, зокрема Google Classroom, Google Meet, Google Chat, Google Forms, Google Calendar, Google Drive та Google Docs, які дозволяють здійснювати планування, організацію, контроль, аналітичну діяльність та зворотний зв'язок у режимі реального часу.

Доведено, що впровадження цифрових платформ сприяє підвищенню оперативності прийняття управлінських рішень, забезпечує доступність освітніх ресурсів, покращує якість внутрішньої комунікації, формує єдине цифрове середовище закладу освіти та підвищує рівень цифрової компетентності педагогічних працівників і здобувачів освіти. Наукова новизна дослідження полягає у систематизації основних напрямів використання цифрових платформ у процесі управління дистанційним освітнім процесом та визначенні їх ролі у

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

підвищенні ефективності управлінської діяльності керівника закладу професійної освіти в сучасних умовах цифрової трансформації освіти.

Ключові слова: дистанційне навчання, цифрові платформи, управління освітою, професійна освіта, Google Workspace for Education, цифровізація, освітній процес.

Musii Vladyslav Serhiiovych postgraduate student of the Department of Management and Administration, Municipal Institution of Higher Education "Vinnytsia Academy of Continuing Education", Vinnytsia, https://orcid.org/0009-0001-8760-9753

USE OF DIGITAL PLATFORMS IN MANAGING THE DISTANCE EDUCATIONAL PROCESS IN VOCATIONAL EDUCATION INSTITUTIONS

Abstract. The article examines the peculiarities of using digital platforms in managing the distance educational process in vocational education institutions. The relevance of digitalization of management activities in the conditions of distance and blended learning is substantiated, which became especially important due to the COVID-19 pandemic, the introduction of martial law in Ukraine, and the need to ensure the continuity of the educational process regardless of external circumstances. It has been established that modern digital technologies have become an integral part of the functioning of the vocational education system, as they allow for the prompt organization of educational activities, management support, and effective communication among all participants in the educational process.

It has been determined that digital platforms serve not only as technical means of organizing learning but also as important tools for management, coordination, monitoring, control, and evaluation of educational activities. They ensure the systematic nature of management processes, increase the transparency of decision-making, contribute to the formation of a modern information and educational environment, and optimize the administrative work of the head of an educational institution.

Special attention is paid to the possibilities of using Google Workspace for Education services, including Google Classroom, Google Meet, Google Chat, Google Forms, Google Calendar, Google Drive, and Google Docs, which make it possible to carry out planning, organization, control, analytical activities, and feedback in real time.

It has been proven that the implementation of digital platforms contributes to increasing the efficiency of managerial decision-making, ensures accessibility of educational resources, improves the quality of internal communication, creates a unified digital environment of the educational institution, and increases the level of digital competence of teachers and students. The scientific novelty of the study lies in

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

the systematization of the main directions of using digital platforms in managing the distance educational process and determining their role in improving the effectiveness of managerial activities of the head of a vocational education institution in the modern conditions of digital transformation of education.

Keywords: distance learning, digital platforms, educational management, vocational education, Google Workspace for Education, digitalization, educational process.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток освіти відбувається в умовах активної цифрової трансформації суспільства, що зумовлює необхідність модернізації управлінських підходів у закладах професійної освіти. Стрімке впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у всі сфери суспільного життя, зміна форматів професійної взаємодії, зростання вимог до якості освітніх послуг та потреба у формуванні конкурентоспроможного фахівця нового покоління вимагають від системи професійної освіти нових підходів до організації та управління освітнім процесом.

Особливої актуальності це питання набуло в період пандемії COVID-19 та в умовах воєнного стану в Україні, коли дистанційне навчання стало не тимчасовим рішенням, а важливим механізмом забезпечення безперервності освітнього процесу, збереження доступу до освіти та підтримки стабільного функціонування закладів освіти.

Перехід до дистанційної та змішаної форм навчання суттєво змінив традиційну систему управління закладами професійної освіти. Виникла необхідність оперативного прийняття управлінських рішень, перегляду внутрішньої організації роботи, адаптації навчально-методичного забезпечення, створення нових механізмів комунікації між адміністрацією, педагогічними працівниками, здобувачами освіти, батьками та роботодавцями.

Керівники закладів освіти опинилися перед викликом забезпечення не лише технічної готовності до дистанційного навчання, а й збереження якості освітнього процесу, контролю результатів навчання, мотивації здобувачів освіти та підтримки професійної діяльності педагогів.

Управління дистанційним освітнім процесом вимагає від керівника не лише організаційних здібностей, а й високого рівня цифрової компетентності, стратегічного мислення, здатності швидко адаптуватися до змін, приймати ефективні управлінські рішення та забезпечувати належну комунікацію між усіма учасниками освітнього процесу.

Особливого значення набуває вміння використовувати сучасні цифрові ресурси для планування роботи закладу, проведення онлайн-нарад, організації контролю виконання завдань, моніторингу результативності освітньої діяльності та аналітичного супроводу управлінських процесів. У цих умовах управлінська діяльність керівника набуває нових характеристик — гнучкості, оперативності, технологічності та орієнтації на цифрову взаємодію.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Саме цифрові платформи стають ключовим інструментом реалізації цих завдань. Вони дозволяють здійснювати планування, контроль, моніторинг, координацію діяльності педагогічного колективу, організацію зворотного зв'язку, управління документацією, проведення аналітичної роботи та створення безпечного інформаційного середовища. Сервіси Google Workspace for Education, Microsoft Teams, Zoom, Moodle та інші платформи забезпечують можливість інтеграції навчального, організаційного та управлінського процесів у єдиному цифровому середовищі, що значно підвищує ефективність функціонування закладу освіти.

Разом із тим недостатній рівень цифрової грамотності окремих керівників і педагогічних працівників, фрагментарне використання цифрових сервісів, відсутність системного підходу до їх впровадження, недостатня технічна база та обмеженість ресурсного забезпечення можуть суттєво знижувати ефективність управлінських процесів та негативно впливати на якість освітніх послуг. Нерівний доступ до цифрових ресурсів, недостатній рівень кібербезпеки, проблеми захисту персональних даних та відсутність сформованої цифрової культури також залишаються важливими проблемами сучасного управління освітою.

Таким чином, проблема ефективного використання цифрових платформ в управлінні дистанційним освітнім процесом у закладах професійної освіти потребує комплексного наукового осмислення. Особливої уваги потребує визначення оптимальних механізмів інтеграції цифрових технологій в управлінську діяльність керівника, формування цифрової управлінської компетентності та створення умов для сталого розвитку закладів професійної освіти в умовах цифрової трансформації освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми цифровізації освіти, організації дистанційного навчання та використання інформаційно-комунікаційних технологій у професійній освіті досліджувалися багатьма вітчизняними та зарубіжними науковцями.

В. Белан розглядає цифрові платформи як важливий засіб професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників та ефективної комунікації між учасниками освітнього процесу [1]. І. Воротникова та Н. Чайковська акцентують увагу на необхідності структурованого підходу до організації дистанційного навчання та використанні сучасних платформ відеоконференцій і систем управління навчанням [3].

О. Глазунова, О. Гуржій та інші дослідники визначають важливість правильного вибору цифрових інструментів для організації групової роботи, спільного планування та моніторингу результатів навчання [5].

Окремі аспекти управлінської діяльності в умовах цифровізації професійної освіти розглядаються також у працях, присвячених дуальній формі навчання, інформаційному середовищу закладу освіти та розвитку цифрових компетентностей педагогів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Разом із тим питання системного використання цифрових платформ саме в управлінні дистанційним освітнім процесом у закладах професійної освіти потребує подальшого наукового обґрунтування.

Метою статті є обґрунтування особливостей використання цифрових платформ при управлінні дистанційним освітнім процесом у закладах професійної освіти та визначення їх ролі у підвищенні ефективності управлінської діяльності.

Виклад основного матеріалу. Перехід закладів професійної освіти до дистанційної та змішаної форм навчання став одним із найсуттєвіших викликів для системи управління освітою за останні роки. Пандемія COVID-19, а згодом і умови воєнного стану в Україні актуалізували необхідність оперативного забезпечення безперервності освітнього процесу, збереження його якості та доступності для всіх учасників.

У цих умовах перед керівниками закладів освіти постала потреба швидкого прийняття управлінських рішень, адаптації внутрішньої організації роботи, перегляду підходів до планування, контролю та координації освітньої діяльності. Особливо важливим стало створення ефективного цифрового середовища, яке б забезпечувало стабільну комунікацію між адміністрацією, педагогічними працівниками, здобувачами освіти та їхніми батьками.

Значної актуальності набули питання організації онлайн-навчання, методичного супроводу педагогів, моніторингу результатів навчання, збереження мотивації здобувачів освіти та психологічної підтримки всіх учасників освітнього процесу.

У зв’язку з цим цифрові платформи стали не лише технічним засобом реалізації дистанційного навчання, а й важливим інструментом управління, який дозволяє забезпечити гнучкість, оперативність та результативність освітнього процесу в умовах постійних змін і зовнішніх викликів.

У таких умовах традиційні управлінські механізми, що базувалися переважно на очній взаємодії, виявилися недостатньо ефективними, що зумовило потребу в активному використанні цифрових платформ. [5]

Особливістю управління дистанційним освітнім процесом є необхідність постійної координації великої кількості учасників: адміністрації закладу, педагогічних працівників, здобувачів освіти, батьків, роботодавців, соціальних партнерів та органів управління освітою. Саме цифрові платформи дозволяють створити єдиний інформаційний простір, у якому забезпечується безперервна комунікація, оперативне прийняття рішень, контроль виконання завдань та своєчасне реагування на проблемні ситуації.

Сучасний керівник закладу професійної освіти в умовах дистанційного навчання виконує не лише адміністративні функції, а й виступає координатором цифрового середовища, організатором внутрішньої комунікації та лідером цифрових змін. Це вимагає від нього високого рівня цифрової компетентності, стратегічного мислення, готовності до швидкого прийняття рішень та вміння працювати в умовах постійної невизначеності. [3]

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Однією з найбільш ефективних платформ для організації управлінської діяльності є Google Workspace for Education, яка надає закладам освіти можливість створення безпечного корпоративного цифрового середовища.

Перевагою цієї системи є інтегрованість усіх сервісів, централізоване адміністрування, захист персональних даних та можливість гнучкого налаштування доступу до ресурсів. [4]

Google Classroom традиційно сприймається як інструмент організації навчання, проте його управлінський потенціал значно ширший. Адміністрація закладу може використовувати платформу для створення окремих класів внутрішньої управлінської взаємодії, де педагогічні працівники долучаються як учасники освітнього процесу. У таких класах розміщуються накази, інструктивно-методичні матеріали, завдання, графіки роботи, плани заходів, документи для ознайомлення та виконання. [2]

Важливою перевагою є можливість централізованого контролю виконання доручень. Адміністрація може відстежувати терміни виконання завдань, аналізувати якість поданих матеріалів, залишати коментарі та рекомендації. Такий підхід сприяє дисциплінованості, прозорості управлінських процесів та зменшує ризик втрати важливої інформації.

Особливу роль у системі управління відіграє Google Meet, який став основним інструментом проведення педагогічних рад, методичних об’єднань, нарад при директорові, виробничих нарад, консультацій та співбесід. Онлайн-формат дозволяє значно економити час, забезпечує гнучкість у плануванні та дає можливість залучати до обговорення ширше коло учасників. [5]

Використання відеоконференцій також сприяє оперативному вирішенню кризових ситуацій, що особливо важливо в умовах воєнного стану. Наприклад, питання зміни розкладу занять, організації укриття, евакуації, коригування навчальних планів або психологічної підтримки учасників освітнього процесу потребують швидких управлінських рішень, які можуть бути прийняті саме завдяки цифровим платформам.

Google Chat забезпечує швидку неформальну та оперативну комунікацію між адміністрацією, педагогами, класними керівниками, психологами, майстрами виробничого навчання та іншими працівниками. На відміну від сторонніх месенджерів, корпоративний чат дозволяє зберігати інформаційну безпеку, уникати хаотичного інформаційного потоку та забезпечує офіційність внутрішнього спілкування.

Для керівника важливо не лише інформувати колектив, а й отримувати якісний зворотний зв’язок. Саме тому Google Forms набуває особливого значення як інструмент моніторингу. За допомогою онлайн-анкет можна проводити опитування щодо якості освітнього процесу, рівня задоволеності здобувачів освіти, готовності педагогів до використання нових технологій, психологічного стану учасників освітнього процесу та інших важливих аспектів діяльності закладу.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Отримані результати можуть бути автоматично систематизовані в Google Sheets, що значно спрощує аналітичну роботу адміністрації. Візуалізація даних дозволяє швидко виявляти проблемні зони, прогнозувати ризики та приймати обґрунтовані управлінські рішення на основі реальних показників, а не суб'єктивних припущень. [4]

Не менш важливою складовою управління є планування діяльності закладу освіти. Google Calendar дає можливість створювати єдину систему календарного планування, що включає графіки навчального процесу, терміни атестації, педагогічні ради, семінари, виробничі наради, заходи виховної роботи, зустрічі з роботодавцями та інші важливі події. Це дозволяє уникати дублювання заходів, оптимізувати навантаження та забезпечувати своєчасне інформування всіх учасників.

Google Drive та Google Docs формують основу цифрового документообігу закладу освіти. Замість паперових архівів формується єдина структурована система зберігання документів, до якої можуть мати доступ відповідальні працівники. Спільне редагування документів значно пришвидшує підготовку наказів, планів роботи, звітів, освітніх програм, навчально-методичних матеріалів та внутрішньої документації. [3]

Особливо важливою є прозорість управлінських рішень. Відкритий доступ до нормативних документів, протоколів засідань, аналітичних матеріалів, звітів та планів діяльності сприяє підвищенню довіри між адміністрацією та педагогічним колективом, зменшує рівень напруженості та формує культуру партнерської взаємодії.

Окремої уваги потребує питання розвитку цифрових компетентностей педагогічних працівників. Навіть найсучасніші цифрові платформи не можуть забезпечити ефективність управління без готовності працівників до їх використання. Саме тому керівник повинен системно організовувати внутрішнє навчання, консультації, практичні тренінги, наставництво та підвищення кваліфікації педагогів.

Важливим напрямом цифрової трансформації управлінської діяльності стає також використання інструментів штучного інтелекту, зокрема Google Gemini, для оптимізації щоденних адміністративних процесів у закладах професійної освіти.

Сучасні можливості штучного інтелекту дозволяють значно підвищити ефективність управлінської роботи шляхом автоматизації підготовки аналітичних матеріалів, створення звітів, узагальнення результатів моніторингу, структуризації великих обсягів інформації, підготовки презентацій, планів роботи, протоколів засідань, наказів, довідок та іншої внутрішньої документації. Використання таких інструментів сприяє скороченню часу на виконання рутинних завдань, зменшує адміністративне навантаження на керівника та його команду, а також дозволяє зосередити більше уваги на стратегічному плануванні, розвитку кадрового потенціалу, вдосконаленні освітнього середовища та прийнятті обґрунтованих управлінських рішень.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Крім того, штучний інтелект може використовуватися для аналізу освітніх показників, прогнозування ризиків, виявлення проблемних аспектів в організації освітнього процесу та формування рекомендацій щодо підвищення його якості. Це відкриває нові можливості для персоналізації управлінських рішень, оперативного реагування на виклики та підвищення адаптивності закладу освіти до змін зовнішнього середовища. Особливо актуальним це є в умовах дистанційного та змішаного навчання, коли швидкість обробки інформації та якість комунікації мають вирішальне значення.

Проте використання штучного інтелекту в управлінні освітою потребує дотримання принципів академічної доброчесності, інформаційної безпеки, медіаграмотності та цифрової етики. Важливо розуміти, що штучний інтелект є допоміжним інструментом, а не повною заміною професійного управлінського рішення. Керівник закладу освіти повинен критично оцінювати отриману інформацію, перевіряти достовірність згенерованих матеріалів, запобігати поширенню недостовірних даних та забезпечувати захист персональної інформації учасників освітнього процесу. Не менш важливим є формування в педагогічному колективі відповідальної цифрової культури, розвитку навичок безпечного використання цифрових ресурсів та усвідомленого ставлення до можливостей і обмежень штучного інтелекту [2].

Таким чином, цифрові платформи стають не допоміжним, а системоутворювальним елементом управління дистанційним освітнім процесом у закладах професійної освіти. Вони забезпечують ефективність реалізації управлінських функцій, підтримують безперервність освітнього процесу, сприяють розвитку професійної автономії педагогічних працівників, підвищують рівень цифрової компетентності всіх учасників освітнього процесу та створюють сучасне інформаційно-освітнє середовище, орієнтоване на якість, безпеку, інноваційність і результативність. Саме комплексне впровадження цифрових технологій та інструментів штучного інтелекту визначає перспективи подальшого розвитку системи професійної освіти в умовах цифрової трансформації суспільства.

Висновки. Отже, використання цифрових платформ в управлінні дистанційним освітнім процесом у закладах професійної освіти є необхідною умовою забезпечення якісної, безперервної та доступної освіти в сучасних умовах суспільних трансформацій. Цифровізація управлінської діяльності дозволяє не лише адаптувати освітній процес до викликів сьогодення, зокрема пандемічних обмежень, воєнного стану та необхідності організації змішаного навчання, а й створює нові можливості для підвищення ефективності функціонування закладу освіти загалом.

Цифрові сервіси сприяють оптимізації управлінських процесів, забезпечують оперативний обмін інформацією, ефективну взаємодію між адміністрацією, педагогічними працівниками, здобувачами освіти та батьками, підвищують рівень контролю, моніторингу та аналітичного супроводу освітньої

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

діяльності. Їх використання дозволяє своєчасно приймати управлінські рішення, здійснювати планування освітнього процесу, контролювати виконання поставлених завдань, організовувати зворотний зв'язок та формувати єдине безпечне інформаційно-освітнє середовище закладу професійної освіти. Важливим результатом також є забезпечення прозорості діяльності закладу освіти та підвищення рівня довіри до управлінських рішень.

Особливо важливим є системне використання цифрових платформ, а не їх фрагментарне чи ситуативне застосування. Саме комплексний підхід до цифровізації управління забезпечує стабільність освітнього процесу, сприяє формуванню єдиної цифрової культури в закладі освіти та підвищує рівень цифрової компетентності всіх учасників освітнього процесу. Використання інтегрованих цифрових рішень дозволяє керівнику ефективніше координувати роботу структурних підрозділів, раціонально розподіляти ресурси та забезпечувати стратегічний розвиток закладу професійної освіти.

Таким чином, цифрові платформи виступають не лише технічним інструментом організації дистанційного навчання, а й важливим чинником модернізації управлінської діяльності, підвищення якості професійної освіти та забезпечення її конкурентоспроможності в умовах цифрової трансформації суспільства.

Перспективами подальших досліджень є вивчення механізмів формування цифрової управлінської компетентності керівників закладів професійної освіти, розроблення моделей цифрового лідерства в освіті, а також впровадження інструментів штучного інтелекту в систему управління освітніми процесами для підвищення їх адаптивності, результативності та інноваційності.

Література:

1. Белан В. Ю. Цифрова платформа як засіб професійної підготовки та комунікації майбутніх кваліфікованих робітників машинобудівної галузі: навч. посіб. / В. Ю. Белан // Професійна педагогіка. — 2024. – С.189–199.

2. Веньгрін М.О. Актуальність та ефективність вивчення іноземної (польської) мови дорослими за допомогою методів дистанційного навчання: навч. посіб. / М.О. Веньгрін // – Освіта. — 2021. – С. 63.

3. Воротникова І.С., Чайковська Н.А. Дистанційне навчання: виклики, результати та перспективи: порадник. / Воротникова І.С., Чайковська Н.А. // Університетська книга, — 2020. – С. 113.

4. Організація дуальної форми навчання у закладах професійної (професійно-технічної) освіти: монографія / Т.В. Герлянд, І.А. Дрозіч, Н.В. Кулалаєва, Г.О. Романова. // – Житомир: Полісся. 2019. – С. 180–190.

5. Вибір цифрових інструментів для організації групової роботи студентів в умовах дистанційного навчання: монографія / О.М. Глазунова, О.В. Гуржій, А.В. Корольчук, В.Т. Волошина. // – Дніпро, 2023. – С. 87–101.

References:

1. Belan, V.Yu. (2024). Tsyfrova platforma yak zasib profesiinoi pidhotovky ta komunikatsii maibutnikh kvalifikovanykh robitnykiv mashynobudivnoi haluzi [Digital platform as a tool for

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

professional training and communication of future skilled workers in the machine-building industry]. Profesiina pedahohika – Professional Pedagogy, 189–199 [in Ukrainian].

2. Venhrin, M.O. (2021). Aktualnist ta efektyvnist vyvchennia inozemnoi (polskoi) movy doroslymy za dopomohoiu metodiv dystantsiinoho navchannia [Relevance and effectiveness of learning a foreign (Polish) language by adults using distance learning methods]. Osvita – Education, 63 [in Ukrainian].

3. Vorotnykova, I.S., & Chaikovska, N.A. (2020). Dystantsiine navchannia: vyklyky, rezultaty ta perspektyvy [Distance learning: challenges, results and prospects]. Sumy: Universytetska knyha [in Ukrainian].

4. Herliand, T.V., Drozich, I.A., Kulalaieva, N.V., & Romanova, H.O. (2019). Orhanizatsiia dualnoi formy navchannia u zakladakh profesiinoi (profesiino-tekhnichnoi) osvity [Organization of dual education in vocational (professional and technical) education institutions]. Zhytomyr: Polissia, 180–190 [in Ukrainian].

5. Hlazunova, O.M., Hurzhii, O.V., Korolchuk, A.V., & Voloshyna, V.T. (2023). Vybir tsyfrovykh instrumentiv dlia orhanizatsii hrupovoi roboty studentiv v umovakh dystantsiinoho navchannia [Selection of digital tools for organizing group work of students in distance learning conditions]. Dnipro, 87–101 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 01.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 15.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 378.091.12:005.963.2:37.013.42

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1337-1350

Непийпа Наталія Дмитрівна аспірант кафедри філософії і освіти дорослих Центрального інституту післядипломної світи ДЗВО «Університет менеджменту освіти», старший викладач кафедри англійської мови Державного університету інформаційно-комунікаційних технологій, Київ, https://orcid.org/0000-0001-5347-4574

РОЗВИТОК ТЬЮТОРСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ УНІВЕРСИТЕТІВ У КОНТЕКСТІ ВІДКРИТОЇ ОСВІТИ: ТЕХНОЛОГІЯ ТА ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНІ РЕЗУЛЬТАТИ

Анотація

У статті висвітлено результати експериментальної перевірки ефективності авторської технології розвитку тьюторської компетентності викладачів університетів в умовах відкритої освіти. Актуальність дослідження зумовлена трансформаційними процесами у вищій освіті, пов'язаними з цифровізацією, впровадженням студентоцентрованого підходу та необхідністю індивідуалізації навчання.

У роботі проаналізовано сучасні підходи до трактування тьюторства та тьюторської компетентності, визначено їх місце у професійній діяльності викладача. Обґрунтовано структуру тьюторської компетентності, яка включає мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний та рефлексивно-оцінювальний компоненти.

Представлено авторську педагогічну технологію розвитку тьюторської компетентності, що реалізується поетапно (діагностичний, актуалізуючий, моделюючий, рефлексивно-коригувальний етапи) та інтегрує методи наставництва, фасилітації, коучингу і рефлексивних практик. Технологія апробована у процесі підвищення кваліфікації викладачів через курси «Майстерність наставництва» та «Формування демократичного суспільства».

Результати педагогічного експерименту засвідчили статистично значуще зростання рівня сформованості тьюторської компетентності у викладачів експериментальних груп. Зокрема, у групі Д частка учасників із високим рівнем зросла з 8 % до 40 % ($p \leq 0{,}01$), що підтверджує ефективність впровадженої технології. У групі Н також зафіксовано позитивну динаміку, тоді як у контрольній групі зміни були незначними.

Якісний аналіз результатів (метод тематичного контент-аналізу) виявив суттєві трансформації професійної діяльності викладачів, зокрема переосмислення ролі викладача як тьютора, розвиток педагогічної рефлексії, формування навичок фасилітації та індивідуалізації навчання.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Доведено, що авторська технологія є ефективним засобом розвитку тьюторської компетентності викладачів університетів, оскільки забезпечує системний вплив на всі її компоненти та сприяє трансформації професійної діяльності викладача в умовах відкритої освіти.

Ключові слова: тьюторська компетентність, викладач університету, відкрита освіта, тьюторство, індивідуалізація навчання, педагогічна технологія, фасилітація, рефлексія.

Nepyipa Natalia Dmytrivna PhD student at the Department of Philosophy and Adult Education of the Central Institute of Postgraduate Education of the State Educational Institution "University of Educational Management", senior lecturer at the Department of English at the State University of Information and Communication Technologies, Kyiv, https://orcid.org/0000-0001-5347-4574

DEVELOPMENT OF TUTORING COMPETENCE OF UNIVERSITY TEACHERS IN THE CONTEXT OF OPEN EDUCATION: TECHNOLOGY AND EXPERIMENTAL RESULTS

Abstract

The article presents the results of an experimental verification of the effectiveness of the author's technology for developing the tutoring competence of university teachers in the context of open education. The relevance of the study is determined by transformational processes in higher education associated with digitalization, the implementation of a student-centered approach, and the need for individualized learning.

The paper analyzes modern approaches to the interpretation of tutoring and tutoring competence and defines their role in the professional activity of a teacher. The structure of tutoring competence is substantiated, including motivational-value, cognitive, activity-based, and reflective-evaluative components.

The author's pedagogical technology for developing tutoring competence is presented. It is implemented through successive stages (diagnostic, actualization, modeling, and reflective-corrective) and integrates mentoring, facilitation, coaching, and reflective practices. The technology was tested in the process of professional development of teachers through the courses "Mentorship Mastery" and "Formation of a Democratic Society."

The results of the pedagogical experiment demonstrated a statistically significant increase in the level of tutoring competence among teachers in the experimental groups. In particular, in group D, the proportion of participants with a high level increased from 8% to 40% ($p \leq 0.01$), confirming the effectiveness of the implemented technology. Positive dynamics were also observed in group N, while changes in the control group were insignificant.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Qualitative analysis (thematic content analysis) revealed significant transformations in teachers' professional activity, including rethinking the teacher's role as a tutor, development of pedagogical reflection, and formation of facilitation and individualized learning skills.

It is concluded that the author's technology is an effective tool for developing tutoring competence of university teachers, as it provides a systemic impact on all its components and contributes to the transformation of teachers' professional activity in the context of open education.

Keywords: tutoring competence, university teacher, open education, tutoring, individualized learning, pedagogical technology, facilitation, reflection.

Постановка проблеми

Сучасний етап розвитку системи вищої освіти характеризується глибокими трансформаційними процесами, зумовленими цифровізацією освітнього середовища, інтеграцією у світовий освітній простір, а також впровадженням концепції відкритої освіти. Ці процеси супроводжуються зміною освітньої парадигми — переходом від знаннєво-орієнтованої моделі до компетентнісної, що передбачає орієнтацію на потреби особистості, розвиток її автономності та здатності до навчання впродовж життя.

У зазначених умовах особливої актуальності набуває проблема забезпечення якості вищої освіти, що передбачає не лише оновлення змісту освітніх програм, але й трансформацію професійної діяльності викладача університету. Традиційна роль викладача як транслятора знань поступово змінюється на роль фасилітатора, наставника і тьютора, який забезпечує індивідуальний освітній супровід здобувачів освіти, сприяє їхньому особистісному розвитку та формуванню освітньої автономії. В статті Т. Швець «Модель розвивального тьюторингу в закладах середньої освіти зарубіжних країн» зазначається: «Популярність тьюторингу зумовлена тим, що все більш актуальним стає принцип індивідуалізації в освіті» [14, с. 4].

Впровадження студентоцентрованого підходу, закріпленого у сучасних нормативних документах у сфері освіти, передбачає необхідність врахування індивідуальних освітніх потреб здобувачів освіти, побудову їхніх індивідуальних освітніх траєкторій та організацію партнерської взаємодії між викладачем і студентом. У цьому контексті тьюторство розглядається як ефективний механізм реалізації індивідуалізованого навчання та підтримки освітнього розвитку особистості. Як зазначають науковці в своїй роботі «Тьютор і тьюторінг в сучасній освіті і Україні»: «Сьогодні в світі знань, які постійно оновлюються, стало вже зрозумілим, що навчити всьому неможливо, але навчити кожного й досі підтримується загальноосвітньою школою та системою в цілому. Тому сам принцип індивідуального підходу в навчанні продовжує реалізовуватись…» [1, с. 14].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Разом із тим аналіз сучасного стану підготовки викладачів закладів вищої освіти засвідчує наявність низки проблем, пов'язаних із недостатнім рівнем сформованості тьюторської компетентності. Більшість викладачів не мають системної підготовки до здійснення тьюторської діяльності, що ускладнює впровадження індивідуалізованих підходів до навчання та обмежує можливості ефективного освітнього супроводу здобувачів освіти.

Крім того, існуючі програми підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників не завжди відповідають сучасним вимогам відкритої освіти та не забезпечують формування практичних умінь, необхідних для реалізації тьюторської діяльності. Це зумовлює необхідність розроблення та впровадження ефективних педагогічних технологій розвитку тьюторської компетентності викладачів університетів. Про це також зазначає автор монографії Л. Лук'янова «ОСВІТА ДОРОСЛИХ: ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ»: «Розвиток неперервної освіти, прагнення реалізувати її досягнення на практиці загострили у суспільстві проблему освіти взагалі й освіту дорослих зокрема. Відбулася радикальна зміна поглядів на цей освітній напрям та його роль у сучасному суспільстві» [6, с. 5].

Таким чином, актуальність проблеми дослідження визначається суперечністю між зростаючими вимогами до індивідуалізації освітнього процесу та недостатнім рівнем підготовленості викладачів до тьюторської діяльності, що потребує наукового обґрунтування та експериментальної перевірки ефективних шляхів її розв'язання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблематика розвитку тьюторської компетентності в умовах відкритої освіти активно досліджується у вітчизняній та зарубіжній педагогічній науці. Аналіз наукових джерел свідчить, що тьюторство розглядається як важливий інструмент індивідуалізації навчання та забезпечення студентоцентрованого підходу.

У вітчизняних дослідженнях значну увагу приділено обґрунтуванню сутності тьюторської діяльності та її ролі у трансформації освітнього процесу. Зокрема, О. Локшина у праці «Компетентнісна ідея в освіті зарубіжжя: успіхи та проблеми реалізації» наголошує на важливості формування професійної компетентності педагогів, зокрема здатності до індивідуалізації навчання. [3, с. 5]. С. Сисоєва у роботі «Інтерактивні технології навчання дорослих» підкреслює значення тьюторства як засобу реалізації індивідуалізованого підходу в освіті. [10, с. 11].

Проблеми впровадження тьюторства в український освітній простір розглядаються у працях О. Бундака, А. Попова, Ю. Туза, які зазначають, що тьюторство як інститут ще не набуло системного характеру в Україні. [1, с. 7]. Водночас К. Осадча у своїх дослідженнях обґрунтовує перехід до особистісно орієнтованої освітньої парадигми, що передбачає активну роль здобувача освіти та реалізацію індивідуальних освітніх траєкторій. [8, с. 21].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Важливі аспекти тьюторської діяльності розкрито у працях А. Бойка, який розглядає тьюторство як засіб задоволення освітніх потреб особистості, а також Т. Кравцової, яка визначає тьюторську компетентність як складову професійної компетентності викладача. [5, с. 4]. Н. Дем'яненко акцентує увагу на ролі тьюторингу у формуванні партнерських суб'єкт-суб'єктних відносин у вищій школі [3, с.1], тоді як С. Толочко досліджує науково-методичні аспекти підготовки тьюторів у системі післядипломної освіти [11, с. 10].

Окремі дослідження присвячені ролі тьютора в умовах дистанційного та відкритого навчання. Зокрема, В. Ковальчук аналізує особливості професійної підготовки педагогів до роботи у варіативних освітніх системах. [4, с.18],

У зарубіжній науковій думці тьюторська компетентність розглядається як комплексна характеристика професійної діяльності педагога. Так, М. Гемпель, Ш. Вімер та А. Зекира визначають основні процеси забезпечення якості тьюторства, серед яких підготовка, супровід і оцінювання діяльності тьютора [2, с. 10]. Н. Топпінг підкреслює значення поєднання педагогічних, комунікативних та особистісних якостей у діяльності тьютора. [15, с. 8-9].

Значний вплив на розуміння процесів навчання в умовах відкритої освіти мають теорії Дж. Сіменса (коннективізм) , Р. Майєра (когнітивна теорія навчання), Дж. Мезірова (трансформативне навчання) та М. Ноулза (андрагогіка), які підкреслюють важливість самостійності, рефлексії та досвіду у навчанні дорослих.

Таким чином, аналіз наукових досліджень свідчить про зростання інтересу до проблеми тьюторської компетентності як в Україні, так і за кордоном. Водночас, незважаючи на значну кількість досліджень, недостатньо розробленими залишаються питання створення цілісних педагогічних технологій її розвитку в умовах відкритої освіти, що й зумовлює актуальність даного дослідження.

Невирішені раніше частини проблеми

Незважаючи на значну кількість наукових досліджень, присвячених проблемам тьюторства, індивідуалізації навчання та розвитку відкритої освіти, низка важливих аспектів цієї проблематики залишається недостатньо розробленою. Як зазначає Т. Швець у своїй роботі «Аналіз понять «тьютор» і «тьюторинг» у вітчизняному та зарубіжному освітньо-науковому просторі»: «Так, поняття «персоналізація» в Україні у нормативних документах з'явилося лише під час всесвітньої пандемії, у розроблених МОН України «Рекомендаціях щодо впровадження змішаного навчання в закладах фахової передвищої та вищої освіти» [13, с. 58]. Зокрема, у наукових працях переважно розглядаються окремі теоретичні засади тьюторської діяльності, її сутність, функції та значення для організації індивідуалізованого навчання, тоді як питання комплексного розвитку тьюторської компетентності викладачів університетів не отримало належного системного обґрунтування.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Недостатньо дослідженим залишається також питання створення цілісних педагогічних технологій розвитку тьюторської компетентності, які б поєднували різні сучасні освітні підходи, зокрема наставництво, фасилітацію, демократичну освіту та рефлексивні практики. У більшості наукових праць відсутній інтегрований підхід до формування цієї компетентності як багатовимірної характеристики професійної діяльності викладача. Це підкреслюють автори методичних рекомендацій «Професійний розвиток педагогічних і науково-педагогічних працівників в умовах відкритої освіти: освітні практики»: Очевидно, професійний розвиток науково-педагогічних працівників в умовах відкритої освіти має плануватися в кожному закладі вищої освіти. [9, с. 16].

Окремою проблемою є недостатня кількість емпіричних досліджень, спрямованих на експериментальну перевірку ефективності запропонованих моделей і технологій розвитку тьюторської компетентності. Наявні дослідження здебільшого мають описовий або теоретичний характер і не містять результатів системного педагогічного експерименту з використанням методів математичної статистики. Л. Лук'янова наголошує: «У науці завжди існували певні суперечності між розвитком наукового знання та його понятійним забезпеченням, між змістовним наповненням понять та більш інерційними змінами наповненості термінів, що не завжди відповідають поняттям.» [7, с. 15].

Крім того, потребують подальшого вивчення питання адаптації тьюторських практик до умов відкритої освіти, зокрема з урахуванням цифровізації освітнього середовища, розвитку дистанційного та змішаного навчання, а також необхідності забезпечення індивідуальних освітніх траєкторій здобувачів освіти.

Таким чином, існує об'єктивна потреба у розробленні та експериментальній перевірці ефективної педагогічної технології розвитку тьюторської компетентності викладачів університетів в умовах відкритої освіти, що й зумовлює спрямованість даного дослідження.

Мета статті

Метою статті є висвітлення результатів експериментальної перевірки ефективності авторської технології розвитку тьюторської компетентності викладачів університетів в умовах відкритої освіти, а також обґрунтування її впливу на формування мотиваційно-ціннісного, когнітивного, діяльнісного та рефлексивно-оцінювального компонентів професійної діяльності викладача.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

– проаналізувати сучасні підходи до розвитку тьюторської компетентності викладачів;

– охарактеризувати зміст і структуру авторської технології її розвитку;

– здійснити експериментальну перевірку ефективності запропонованої технології у процесі підвищення кваліфікації викладачів;

– проаналізувати динаміку змін рівнів сформованості тьюторської компетентності за визначеними критеріями;

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

– здійснити статистичну обробку результатів дослідження та інтерпретувати отримані дані.

Таким чином, мета статті спрямована на обґрунтування ефективності розробленої технології як інструменту модернізації професійної діяльності викладачів у контексті розвитку відкритої освіти.

Виклад основного матеріалу

У межах дослідження було розроблено та апробовано авторську технологію розвитку тьюторської компетентності викладачів університетів в умовах відкритої освіти, яка передбачає поетапну організацію професійного розвитку та інтегрує сучасні педагогічні підходи, зокрема наставництво, фасилітацію, коучинг і рефлексивні практики.

Технологія реалізовувалася у процесі педагогічного експерименту та включала чотири взаємопов'язані етапи: діагностичний, актуалізуючий, моделюючий та рефлексивно-коригувальний.

Діагностичний етап

На першому етапі здійснювалося визначення вихідного рівня сформованості тьюторської компетентності викладачів за визначеними критеріями: мотиваційно-ціннісним, когнітивним, діяльнісним і рефлексивно-оцінювальним.

З цією метою використовувався комплекс діагностичних методів: анкетування, тестування, експертне оцінювання, педагогічне спостереження та аналіз результатів професійної діяльності викладачів. Це дозволило виявити недостатній рівень готовності більшості викладачів до реалізації тьюторського супроводу, зокрема у частині індивідуалізації навчання, фасилітації освітнього процесу та організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії.

Отримані результати стали підґрунтям для подальшого проєктування змісту формувального етапу експерименту.

Актуалізуючий етап

Другий етап був спрямований на формування мотиваційної готовності викладачів до тьюторської діяльності, усвідомлення ними значущості індивідуалізації навчання та трансформації власної професійної ролі.

На цьому етапі застосовувалися інтерактивні методи навчання: дискусії, вебінари, тренінги, аналіз педагогічних ситуацій, що сприяли переосмисленню викладачами традиційних підходів до навчання та формуванню позитивного ставлення до впровадження тьюторських практик.

Особлива увага приділялася формуванню ціннісних орієнтацій, пов'язаних із демократизацією освіти, партнерською взаємодією зі здобувачами освіти та підтримкою їхньої освітньої автономії.

Моделюючий етап

На третьому етапі здійснювалося формування практичних умінь і навичок тьюторської діяльності шляхом залучення викладачів до активної освітньої діяльності.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Реалізація цього етапу відбувалася через авторські курси:

– «Майстерність наставництва»;

– «Формування демократичного суспільства».

У межах курсу «Майстерність наставництва» увага зосереджувалася на розвитку навичок індивідуального супроводу здобувачів освіти, організації освітнього консультування, побудови індивідуальних освітніх траєкторій, а також застосування методів коучингу та менторства.

Курс «Формування демократичного суспільства» був спрямований на розвиток компетентностей, пов'язаних із реалізацією демократичних принципів в освіті, зокрема фасилітації, деліберативної комунікації, участі та відповідальності. Викладачі опановували методи організації групової взаємодії, ведення дискусій, модерації навчального процесу.

У процесі навчання широко використовувалися практикоорієнтовані методи: кейс-метод, розроблення індивідуальних освітніх маршрутів, написання рефлексивних есе, аналіз професійних ситуацій, що сприяло інтеграції теоретичних знань у практичну діяльність .

Рефлексивно-коригувальний етап

Завершальний етап був спрямований на осмислення набутого досвіду, оцінювання результатів навчання та корекцію професійної діяльності викладачів.

На цьому етапі застосовувалися рефлексивні методи: самооцінювання, групові обговорення, аналіз власного педагогічного досвіду, а також тематичний контент-аналіз виконаних есе та кейсів. Це дозволило зафіксувати якісні зміни у професійній діяльності викладачів, зокрема:

– переосмислення ролі викладача як тьютора;

– підвищення рівня педагогічної рефлексії;

– формування навичок фасилітації та індивідуалізації навчання;

– розвиток здатності до партнерської взаємодії зі здобувачами освіти.

Результати цього етапу стали основою для оцінювання ефективності запропонованої технології та визначення напрямів її подальшого вдосконалення.

Узагальнення

Таким чином, реалізація авторської технології розвитку тьюторської компетентності викладачів університетів в умовах відкритої освіти забезпечила системний вплив на всі її компоненти та сприяла трансформації професійної діяльності викладача від традиційної до тьюторсько-орієнтованої моделі.

Результати дослідження

Результати педагогічного експерименту засвідчили позитивну динаміку розвитку тьюторської компетентності викладачів експериментальних груп та підтвердили ефективність запропонованої авторської технології.

Аналіз змін рівнів сформованості тьюторської компетентності за мотиваційно-ціннісним критерієм показав, що у групі Д (викладачі, які проходили курс «Формування демократичного суспільства») частка учасників із

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

високим рівнем зросла з 8 % на початковому етапі до 40 % після завершення формувального експерименту. Отримані результати є статистично значущими ($p \leq 0,01$), що свідчить про виражений вплив змісту програми, орієнтованої на демократичні цінності, фасилітацію та партнерську взаємодію.

У групі Н (курс «Майстерність наставництва») також зафіксовано позитивну динаміку: відбулося зростання показників високого рівня, що підтверджує ефективність використання наставницьких і коучингових практик у професійному розвитку викладачів. Проте інтенсивність змін у цій групі була дещо нижчою порівняно з групою Д, що може пояснюватися різною спрямованістю змісту навчальних курсів.

У контрольній групі (К), де навчання здійснювалося без упровадження авторської технології, зміни мали незначний характер і не досягали статистичної значущості ($p > 0,05$). Це свідчить про обмежену ефективність традиційних форм підвищення кваліфікації у формуванні тьюторської компетентності викладачів.

Результати статистичної перевірки за допомогою t-критерію Стьюдента для залежних вибірок (до/після) показали наявність достовірних відмінностей у показниках експериментальних груп, що підтверджує ефективність впровадженої технології. Водночас застосування t-критерію для незалежних вибірок засвідчило статистично значущі відмінності між експериментальними та контрольною групами після завершення експерименту.

Додатково було проведено кореляційний аналіз (коефіцієнт Пірсона), який виявив позитивний зв’язок між рівнем сформованості мотиваційно-ціннісного компонента та іншими складовими тьюторської компетентності ($r > 0,5$), що свідчить про їх взаємозалежність і системний характер розвитку.

Окрім кількісних змін, у процесі дослідження зафіксовано суттєві якісні трансформації професійної діяльності викладачів. Аналіз виконаних учасниками есе та кейс-завдань, здійснений методом тематичного контент-аналізу, показав:

– переосмислення ролі викладача як тьютора;
– формування орієнтації на індивідуалізацію навчання;
– розвиток навичок фасилітації та партнерської взаємодії;
– підвищення рівня професійної рефлексії.

Зокрема, у групі Д було зафіксовано більш виражені прояви рефлексивності, здатності до аналізу власної педагогічної діяльності та готовності до впровадження демократичних практик у навчальний процес.

Таким чином, отримані результати дозволяють стверджувати, що найбільш виражені зміни відбулися у групі Д, що підтверджує ефективність змісту програми, побудованого на інтеграції демократичної освіти, фасилітації, наставництва та рефлексивних практик.

Узагальнюючи результати дослідження, можна зробити висновок, що авторська технологія є ефективним засобом розвитку тьюторської компетентності викладачів університетів, оскільки забезпечує системний вплив на всі її компоненти та сприяє трансформації професійної діяльності викладача в умовах відкритої освіти.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Якісний аналіз результатів дослідження

Окрім кількісних показників, у процесі педагогічного експерименту було зафіксовано суттєві якісні зміни у професійній діяльності викладачів експериментальних груп. З метою їх виявлення та інтерпретації було проведено аналіз виконаних учасниками есе, кейс-завдань і рефлексивних робіт. Обробка отриманих матеріалів здійснювалася методом тематичного контент-аналізу, що передбачав виокремлення смислових категорій, їх кодування та узагальнення.

Результати аналізу засвідчили, що у викладачів експериментальних груп відбулися суттєві зміни у розумінні власної професійної ролі. Якщо на початковому етапі більшість учасників асоціювали свою діяльність переважно з передаванням знань, то після проходження навчання значна частина респондентів почала визначати себе як тьютора, фасилітатора або наставника, який супроводжує індивідуальний освітній розвиток здобувача освіти. У текстах есе простежувалася зміна професійної позиції від авторитарної до партнерської, що свідчить про формування суб'єкт-суб'єктної моделі взаємодії.

Важливим результатом стало підвищення рівня педагогічної рефлексії. Учасники експерименту демонстрували здатність до критичного осмислення власної діяльності, аналізу труднощів, визначення шляхів професійного вдосконалення. У рефлексивних роботах з'явилися елементи самооцінювання, усвідомлення власних професійних обмежень і готовності до їх подолання. Особливо вираженими ці зміни були у викладачів групи Д, що може бути пов'язано з використанням рефлексивних і дискусійних практик у межах курсу.

Аналіз виконаних кейс-завдань показав формування практичних навичок фасилітації освітнього процесу. Викладачі продемонстрували здатність організовувати групову роботу, модерацію дискусій, підтримку активної участі здобувачів освіти, а також створення сприятливого навчального середовища. У відповідях респондентів простежувалася орієнтація на залучення студентів до спільного вироблення рішень, що відповідає принципам демократичної освіти.

Крім того, було зафіксовано зростання готовності викладачів до індивідуалізації навчання. У роботах учасників з'явилися приклади проєктування індивідуальних освітніх траєкторій, використання диференційованих завдань, врахування освітніх потреб і можливостей студентів. Це свідчить про практичне засвоєння тьюторських підходів у професійній діяльності.

Таким чином, результати якісного аналізу підтверджують, що впровадження авторської технології сприяло не лише кількісному зростанню рівнів тьюторської компетентності, але й глибинним трансформаціям професійної свідомості викладачів. Найбільш виражені якісні зміни зафіксовано у групі Д, що підтверджує ефективність інтеграції демократичних освітніх практик, фасилітації та рефлексивних методів навчання.

Висновки

Узагальнення результатів проведеного дослідження дозволяє зробити висновок про ефективність розробленої авторської технології розвитку

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

тьюторської компетентності викладачів університетів в умовах відкритої освіти. Отримані кількісні та якісні дані свідчать про позитивну динаміку змін за всіма визначеними критеріями — мотиваційно-ціннісним, когнітивним, діяльнісним і рефлексивно-оцінювальним.

Результати педагогічного експерименту засвідчили статистично значуще підвищення рівня сформованості тьюторської компетентності у викладачів експериментальних груп, що підтверджено методами математичної статистики (t-критерій Стьюдента, коефіцієнт кореляції Пірсона). При цьому найбільш виражені зміни зафіксовано у групі Д, де частка викладачів із високим рівнем суттєво зросла ($p \leq 0,01$). Це свідчить про результативність змісту навчальної програми, орієнтованої на інтеграцію демократичної освіти, фасилітації та рефлексивних практик.

Встановлено, що впровадження авторської технології забезпечує не лише зростання рівнів тьюторської компетентності, а й глибинні якісні трансформації професійної діяльності викладачів.

Зокрема, відбулося переосмислення професійної ролі викладача як тьютора, підвищився рівень педагогічної рефлексії, сформувалися навички фасилітації та організації партнерської взаємодії зі здобувачами освіти, зросла готовність до індивідуалізації навчального процесу.

Порівняльний аналіз результатів експериментальних і контрольної груп засвідчив обмежену ефективність традиційних форм підвищення кваліфікації щодо розвитку тьюторської компетентності, що підтверджує необхідність впровадження інноваційних педагогічних технологій у систему професійного розвитку викладачів.

Таким чином, доведено, що авторська технологія є ефективним засобом розвитку тьюторської компетентності викладачів університетів, оскільки забезпечує системний вплив на всі її компоненти завдяки інтеграції наставництва, демократичної освіти, фасилітації та рефлексивних практик. Це дозволяє розглядати її як перспективний інструмент модернізації професійної діяльності викладачів у контексті розвитку відкритої освіти.

Перспективи подальших досліджень пов’язані з розширенням можливостей застосування запропонованої технології у різних освітніх контекстах, зокрема у дистанційному та змішаному навчанні, а також із поглибленим вивченням цифрових інструментів тьюторського супроводу. Як зазначено у «Методичних вказівках до вивчення навчальної дисципліни тьюторський супровід освітньої діяльності»: Інноваційна стратегія розвитку країни неможлива без інноваційної організації сфери освіти. Це значить, що розвиток фундаментальних і прикладних досліджень, змістовна реорганізація навчального процесу і самої педагогічної думки, що здатна впроваджувати нові технології управління. Ці напрямки визначають ключові умови розгортання проєкту тьюторства.» [12, с. 18].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Література:

1. Бундак О. А., Попов А. А., Туз Ю. О. Тьютор і тьюторінг в сучасній освіті і Україні. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.64.1

2. Гемпель М., Вімер Ш., Зекіра А. Якісне тьюторство: посібник для викладачів та керівників / пер. з нім. Я. Іваненко. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. 58 с. URL: https://euedusci.wordpress.com/wp-content/uploads/2018/05/d18fd0bad196d181d0bdd0b5-82d18cd18ed182d0bed180d181d182d0b2d0be.pdf

3. Дем'яненко Н. Архітектоніка тьюторингу у вищій школі. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Педагогіка». 2018. № 2 (8). С. 13–17. DOI: https://doi.org/10.17721/2415-3699.2018.8.03

4. Ковальчук В. А. Професійна підготовка майбутніх учителів до роботи в умовах варіативності освітньо-виховних систем: теорія, методика, практика: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Я. Франка, 2016. 442 с.

5. Кравцова Т. О. Тьюторська компетентність як складова професійної компетентності майбутнього викладача закладів вищої освіти. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. 2019. № 182. С. 86–90.

6. Локшина О. І. «Компетентнісна» ідея в освіті зарубіжжя: успіхи та проблеми реалізації. Компетентнісний підхід в освіті: теоретичні засади і практика реалізації. 2014. Вип. 1. С. 51–59.

7. Лук'янова Л. Б. Теоретико-методологічні проблеми розвитку освіти дорослих. Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи. 2022. Вип. 2 (22).

8. Осадча К. П. Теоретико-методологічні засади професійної підготовки майбутніх учителів до тьюторської діяльності: дис. … д-ра пед. наук.

9. Професійний розвиток педагогічних і науково-педагогічних працівників в умовах відкритої освіти: освітні практики: метод. реком. / авт. кол.: Л. М. Петренко, Л. Ю. Султанова, П. С. Олешко, В. О. Купрієвич та ін.; за наук. ред. Л. М. Петренко. Луцьк: Волиньполіграф, 2021. 92 с.

10. Сисоєва С. О. Інтерактивні технології навчання дорослих. Київ: ЕКМО, 2011. 324 с. ISBN 978-966-2153-51-4.

11. Толочко С. В. Науково-методична компетентність тьютора як представника сучасних моделей педагогічної професії в українському освітньому просторі. DOI: https://doi.org/10.37915/pa.vi49.247

12. Фатальчук С. Д., Шайда Н. П. Методичні вказівки до вивчення навчальної дисципліни «Тьюторський супровід освітньої діяльності». URL: https://ddpu.edu.ua/pvs/images/mv/%D0%9C%D0%92%20%D0%A2%D1%8C%D1%8E%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9%20%D1%81%D1%83%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%20%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D0%B4%D1%96%D1%8F%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96.pdf

13. Швець Т. Е. Аналіз понять «тьютор» і «тьюторинг» у вітчизняному та зарубіжному освітньо-науковому просторі. Академічні студії. Серія: Педагогіка. 2022. № 2. С. 56–65. DOI: https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2022.2.9

14. Швець Т. Е. Модель розвивального тьюторингу в закладах середньої освіти зарубіжних країн. Освіта та педагогічна наука. 2023. № 1 (182). С. 3–12. DOI: https://doi.org/10.12958/2227-2747-2023-1(182)-3-12

15. Topping N. Tutoring. Geneva: International Bureau of Education, 2000. 6 p. URL: https://www.scirp.org/journal/paperinformation?paperid=26527

ISSN 2786-4952 Online

References

1. Bundak, O.A., Popov, A.A., & Tuz, Yu.O. (2021). Tiutor i tiutorynh v suchasnii osviti i Ukraini [Tutor and tutoring in modern education and Ukraine]. https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.64.1 [in Ukrainian].

2. Demianenko, N. (2018). Arkhitektonika tiutorynhu u vyshchii shkoli [Architectonics of tutoring in higher education]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Seriia "Pedahohika" – Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Pedagogy Series*, 2(8), 13–17. https://doi.org/10.17721/2415-3699.2018.8.03 [in Ukrainian].

3. Fatalchuk, S.D., & Shaida, N.P. (n.d.). Metodychni vkazivky do vyvchennia navchalnoi dystsypliny "Tiutorskyi suprovid osvitnoi diialnosti" [Methodological guidelines for studying the discipline "Tutor support of educational activities"]. Retrieved from https://ddpu.edu.ua/pvs/images/mv/%D0%9C%D0%92%20%D0%A2%D1%8C%D1%8E%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9%20%D1%81%D1%83%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%20%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BD%D1%8C%D0%BE%D1%97%20%D0%B4%D1%96%D1%8F%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96.pdf [in Ukrainian].

4. Hempel, M., Vimer, Sh., & Zekira, A. (2017). *Yakisne tiutorstvo – posibnyk dlia vykladachiv ta kerivnykiv* [Quality tutoring: A guide for teachers and administrators]. (Ya. Ivanenko, Trans.). Kyiv: NPU imeni M.P. Drahomanova. Retrieved from https://euedusci.wordpress.com/wp-content/uploads/2018/05/d18fd0bad196d181d0bdd0b5-82d18cd18ed182d0bed180d181d182d0b2d0be.pdf [in Ukrainian].

5. Kovalchuk, V.A. (2016). *Profesiina pidhotovka maibutnikh uchyteliv do roboty v umovakh variatyvnosti osvitno-vykhovnykh system: teoriia, metodyka, praktyka* [Professional training of future teachers to work in conditions of variability of educational systems: Theory, methodology, practice]. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I.Ya. Franka [in Ukrainian].

6. Kravtsova, T.O. (2019). Tiutorska kompetentnist yak skladova profesiinoi kompetentnosti maibutnoho vykladacha zakladiv vyshchoi osvity [Tutoring competence as a component of professional competence of future higher education teachers]. *Naukovi zapysky. Seriia: Pedahohichni nauky – Scientific Notes. Series: Pedagogical Sciences*, 182, 86–90 [in Ukrainian].

7. Lokshyna, O.I. (2014). Kompetentnisna ideia v osviti zarubizhzhia: uspikhy ta problemy realizatsii [The competence-based idea in foreign education: achievements and implementation problems]. *Kompetentnisnyi pidkhid v osviti: teoretychni zasady i praktyka realizatsii – Competence-based approach in education: theoretical foundations and implementation practice*, 1, 51–59 [in Ukrainian].

8. Lukianova, L. (2022). Teoretyko-metodolohichni problemy rozvytku osvity doroslykh [Theoretical and methodological problems of adult education development]. *Osvita doroslykh: teoriia, dosvid, perspektyvy – Adult education: theory, experience, prospects*, 2(22) [in Ukrainian].

9. Osadcha, K.P. (n.d.). *Teoretyko-metodolohichni zasady profesiinoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv do tiutorskoi diialnosti* [Theoretical and methodological principles of professional training of future teachers for tutoring activity] [in Ukrainian].

10. Petrenko, L.M., Sultanova, L.Yu., Oleshko, P.S., Kupriievych, V.O., et al. (2021). *Profesiinyi rozvytok pedahohichnykh i naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv v umovakh vidkrytoi osvity: osvitni praktyky* [Professional development of pedagogical and scientific-pedagogical staff in conditions of open education: educational practices]. Lutsk: Volynpolihraf [in Ukrainian].

11. Shvets, T.E. (2022). Analiz poniat "tiutor" i "tiutorynh" u vitchyznianomu ta zarubizhnomu osvitno-naukovomu prostori [Analysis of the concepts "tutor" and "tutoring" in domestic and foreign educational and scientific discourse]. *Akademichni studii. Seriia "Pedahohika" – Academic Studies. Series: Pedagogy*, 2, 56–65. https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2022.2.9 [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

12. Shvets, T.E. (2023). Model rozvyvalnoho tiutorynhu v zakladakh serednoi osvity zarubizhnykh krain [Model of developmental tutoring in secondary education institutions of foreign countries]. *Osvita ta pedahohichna nauka – Education and Pedagogical Science*, 1(182), 3–12. https://doi.org/10.12958/2227-2747-2023-1(182)-3-12 [in Ukrainian].

13. Sysoieva, S.O. (2011). *Interaktyvni tekhnolohii navchannia doroslykh* [Interactive technologies of adult learning]. Kyiv: EKMO [in Ukrainian].

14. Tolochko, S.V. (n.d.). Naukovo-metodychna kompetentnist tiutora yak predstavnyka suchasnykh modelei pedahohichnoi profesii v ukrainskomu osvitnomu prostori [Scientific and methodological competence of a tutor as a representative of modern models of the pedagogical profession in the Ukrainian educational space]. https://doi.org/10.37915/pa.vi49.247 [in Ukrainian].

15. Topping, N. (2000). *Tutoring*. Geneva: International Bureau of Education. Retrieved from https://www.scirp.org/journal/paperinformation?paperid=26527

Дата першого надходження статті до видання: 07.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 378.091.313:[606:615.15](477)

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1351-1362

Ніженковська Ірина Володимирівна доктор медичних наук, професорка, завідувачка кафедрою хімії ліків та лікарської токсикології НМУ імені О.О.Богомольця, https://orcid.org/0000-0001-5065-3147

Афанасенко Ольга Вікторівна кандидат фармацевтичних наук, доцентка кафедри хімії ліків та лікарської токсикології НМУ імені О.О.Богомольця, https://orcid.org/0000-0003-0056-0668

Глушаченко Ольга Олександрівна кандидат хімічних наук, доцентка кафедри хімії ліків та лікарської токсикології НМУ імені О.О.Богомольця, https://orcid.org/0000-0002-7017-3914

МОДЕРНІЗАЦІЯ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ БІОТЕХНОЛОГІВ В УКРАЇНІ ЧЕРЕЗ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНДУСТРІАЛЬНИХ ІННОВАЦІЙ

Анотація У статті розглянуто актуальні напрями модернізації професійної підготовки здобувачів вищої освіти за спеціальністю G21 «Біотехнології та біоінженерія» в Україні в умовах стрімкого розвитку індустріальних технологій, цифровізації освіти та викликів воєнного стану. Автори акцентують увагу на тому, що сучасна галузь біотехнології зазнає суттєвих трансформацій через впровадження автоматизованих систем контролю якості, цифрових платформ, технологій штучного інтелекту, безперервного виробництва та концепції Industry 4.0. У зв'язку з цим традиційні моделі підготовки фахівців уже не повною мірою відповідають реальним потребам біофармацевтичного виробництва, що зумовлює необхідність оновлення освітніх підходів.

На основі аналізу міжнародних і вітчизняних наукових джерел обґрунтовано доцільність переходу від фрагментарного викладання дисциплін до інтегрованого навчання, побудованого навколо повного життєвого циклу біотехнологічного продукту. Автори підкреслюють, що ефективна підготовка майбутніх спеціалістів повинна охоплювати всі ключові етапи виробничого процесу: роботу з клітинними лініями, культивування, очищення та виділення продукту, контроль якості, аналіз даних, дотримання вимог GMP та прийняття виробничих рішень. Такий підхід дозволяє сформувати цілісне професійне мислення та забезпечити кращу адаптацію випускників до умов сучасного виробництва.

Особливу увагу приділено змішаному навчанню як найбільш ефективній моделі організації освітнього процесу. Доведено, що оптимальне поєднання цифрових інструментів із традиційною лабораторною практикою забезпечує підвищення якості підготовки студентів, зменшує кількість технічних помилок

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

під час виконання експериментів та сприяє розвитку професійної впевненості. У статті проаналізовано потенціал використання віртуальної реальності, симуляційних платформ, відеодемонстрацій та онлайн-ресурсів для підготовки до лабораторних занять. Наголошено, що цифрові технології повинні доповнювати практичну підготовку, а не замінювати роботу з реальним обладнанням і власними експериментальними даними.

Окремо розглянуто питання інтеграції цифрової грамотності та штучного інтелекту у професійну освіту біотехнологів. Автори зазначають, що сучасний фахівець повинен володіти навичками роботи з електронною документацією, аналізу даних, цифрового моделювання виробничих процесів та критичної оцінки результатів роботи ШІ-систем. Водночас підкреслюється необхідність чіткої регламентації використання штучного інтелекту в навчальному процесі для запобігання академічній недоброчесності та зниженню рівня аналітичного мислення студентів. У статті також обґрунтовано необхідність трансформації системи оцінювання результатів навчання шляхом переходу від традиційних тестів до компетентнісного оцінювання, що враховує не лише теоретичні знання, а й практичні навички, професійне судження та здатність до аналізу виробничих ситуацій. Автори роблять висновок, що майбутнє біотехнологічної освіти полягає у створенні гібридної моделі навчання, яка поєднуватиме цифрові інновації, практикоорієнтовану підготовку та системне розуміння виробничих процесів.

Ключові слова. Біотехнології, цифрові технології, підготовка біофармацевтів, компетентнісне оцінювання, гібрідна модель навчання

Nizhenkovska Iryna MD, Professor, head of the Department of Medicinal Chemistry and Toxicology, Bogomolet`s National Medical University, https://orcid.org/0000-0001-5065-3147

Afanasenko Olga PhD in Pharmacy, Associate Professor of the Department of Medicinal Chemistry and Toxicology, Bogomolet`s National Medical University, https://orcid.org/0000-0003-0056-0668

Glushachenko Olga PhD in Chemistry, Associate Professor of the Department of Medicinal Chemistry and Toxicology, Bogomolet`s National Medical University, https://orcid.org/0000-0002-7017-3914

MODERNIZATION OF TRAINING OF FUTURE BIOTECHNOLOGISTS IN UKRAINE THROUGH THE IMPLEMENTATION OF INDUSTRIAL INNOVATIONS

Abstract The article considers the current directions of modernization of professional training of higher education applicants in the specialty G21 "Biotechnology and Bioengineering" in Ukraine in the conditions of rapid development of

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

industrial technologies, digitalization of education and challenges of martial law. The authors emphasize that the modern biotechnology industry is undergoing significant transformations through the introduction of automated quality control systems, digital platforms, artificial intelligence technologies, continuous production and the concept of Industry 4.0. In this regard, traditional models of training specialists no longer fully meet the real needs of biopharmaceutical production, which necessitates the need to update educational approaches.

Based on the analysis of international and domestic scientific sources, the feasibility of the transition from fragmented teaching of disciplines to integrated training built around the full life cycle of a biotechnological product is substantiated. The authors emphasize that effective training of future specialists should cover all key stages of the production process: work with cell lines, cultivation, purification and isolation of the product, quality control, data analysis, compliance with GMP requirements and production decision-making. This approach allows for the formation of holistic professional thinking and ensures better adaptation of graduates to modern production conditions.

Particular attention is paid to blended learning as the most effective model of organizing the educational process. It is proven that the optimal combination of digital tools with traditional laboratory practice ensures an increase in the quality of student training, reduces the number of technical errors during experiments and contributes to the development of professional confidence. The article analyzes the potential of using virtual reality, simulation platforms, video demonstrations and online resources for preparing for laboratory classes. It is emphasized that digital technologies should complement practical training, and not replace work with real equipment and one's own experimental data.

The issue of integrating digital literacy and artificial intelligence into the professional education of biotechnologists is separately considered. The authors note that a modern specialist must have the skills to work with electronic documentation, data analysis, digital modeling of production processes and critical assessment of the results of AI systems.

At the same time, the need for clear regulation of the use of artificial intelligence in the educational process is emphasized to prevent academic dishonesty and reduce the level of analytical thinking of students. The article also substantiates the need to transform the system of assessing learning outcomes by moving from traditional tests to competency-based assessment, which takes into account not only theoretical knowledge, but also practical skills, professional judgment and the ability to analyze production situations.

The authors conclude that the future of biotechnological education lies in creating a hybrid learning model that will combine digital innovations, practice-oriented training and a systemic understanding of production processes.

Keywords. Biotechnology, digital technologies, biopharmaceutical training, competency assessment, hybrid learning model

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Постановка проблеми. Сьогодні глобальна професійна підготовка біофармацевтів як і підготовка в Україні перебуває на етапі глибокої трансформації, що зумовлена як глобальними технологічними змінами, так і викликами воєнного стану. Стрімка трансформація пов'язана із впровадженням безперервного виробництва, цифрових двійників, автоматизованих систем контролю якості та технологій штучного інтелекту, які докорінно змінюють вимоги до підготовки фахівців. Водночас системи вищої фармацевтичної та біотехнологічної освіти, зокрема в Україні, значною мірою залишаються орієнтованими на класичні академічні моделі, що породжує зростаючий розрив між компетентностями випускників і реальними потребами виробництва. Це питання набуває особливої гостроти в умовах воєнного стану, коли українські університети змушені одночасно адаптуватися до дистанційного й змішаного форматів навчання та підтримувати якість практичної підготовки майбутніх спеціалістів.

Підготовку біофармацевтів в Україні доцільно будувати не навколо окремих дисциплін, а навколо повного життєвого циклу біофармацевтичного продукту: від клітинної лінії і культивування до очищення, контролю якості, GMP, аналізу даних і виробничого рішення. Саме такі моделі найкраще зближують навчання з реальною практикою та підвищують готовність випускників до роботи у виробництві й контролі якості [1-2]. Проте ці інновації потребують критичного осмислення та грамотної інтеграції в навчальні плани. Міжнародні дані показують, що найсильніший ефект дає не повна заміна лабораторії цифровими інструментами, а змішане навчання, де онлайн-компоненти готують студента до практики, а аудиторний час присвячений роботі з обладнанням, інтерпретації результатів і розв'язанню виробничих проблем [3-4].

Для викладачів біофармацевтичних дисциплін це означає простий висновок - інновація працює тоді, коли вона підсилює професійну дію студента: підготовку до лабораторії, безпечне виконання процедур, розуміння процесу, цифрову грамотність, контроль якості та професійний критичний аналіз. Дані щодо застосування штучного інтелекту в самій біофармацевтичній спеціалізації поки що обмежені, тому ШІ варто вводити насамперед як інструмент підтримки навчання, аналізу, зворотного зв'язку й оцінювання, а не як заміну викладача або практичної підготовки [5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальним принципом сучасної підготовки біофармацевтів, підтвердженим низкою міжнародних досліджень, є перехід від фрагментованого викладання тем до цілісних виробничих кейсів. Gilleskie та ін. [1] показали, що насичені лабораторними роботами курси, побудовані навколо логіки очищення та виділення цільового продукту, суттєво підвищують готовність студентів до роботи в індустрії, адже студенти краще розуміють взаємозалежність технологічних стадій і причини вимог GMP. Lindsay та ін [2] свідчать, що вивчення повного циклу виробництва моноклонального антитіла дає відчутний приріст як теоретичних знань, так і практичних умінь, і що цей ефект значно перевищує результати традиційних

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

лекційно-семінарських курсів. Спільний висновок цих робіт доводить, що основа програми має бути побудована на цілісних виробничих сценаріях, а не на окремих дисциплінах без логічного зв'язку між ними.

Пандемія COVID-19 та умови воєнного стану стали каталізаторами масштабного переходу до змішаного й дистанційного навчання. Дослідження Perepelova та ін. [4,5] засвідчує, що платформа Moodle й інструменти відеоконференцій (Zoom, Google Meet) дозволяють зберігати регулярність освітнього процесу та забезпечувати зворотний зв'язок між викладачем і студентом навіть за умови фізичної розосередженості учасників. Автори підкреслюють, що цифрова трансформація навчання підвищує інтенсивність та індивідуалізацію роботи зі студентами, хоча потребує чіткої методичної організації та відповідної цифрової компетентності викладачів. Проте загальний рівень цифровізації навчання в Україні лишається нерівномірним: якщо медичні та педагогічні університети демонструють певний досвід у впровадженні цифрових інструментів, то системна інтеграція симуляцій біовиробничих процесів, VR-середовищ і моделювального програмного забезпечення в програми підготовки біофармацевтів ще перебуває на початковому етапі. Окремі успішні кейси, як-от використання Labster у Луцькому національному технічному університеті, залишаються поки що поодинокими і не набули системного поширення [6].

Реузльтати міжнародних досліджень застерігають від надмірного захоплення повним перенесенням навчання в онлайн. Peng та ін [7]та ін. показали, що гібридний біофармацевтичний курс загалом зберіг навчальні результати після переходу в дистанційний формат, однак виявили суттєві втрати якості там, де студенти позбавлялися можливості самостійно збирати реальні дані в лабораторії. Натомість Veiga та ін [8] продемонстрували, що онлайн-ресурси, розроблені для передлабораторної підготовки, зменшують кількість помилок під час виконання дослідів і підвищують впевненість студентів у своїх діях. Таким чином, оптимальна модель передбачає використання онлайн-середовища для підготовки та рефлексії, але не для заміни практичних занять.

Поряд із змішаним навчанням активно досліджується потенціал залучення віртуальної реальності (VR) і цифрових симуляцій. Chen et al. [9] довели, що VR-тренінг роботи з біореактором дає результати, порівнянні з традиційним очним заняттям та дозволяє студентам безпечно відпрацьовувати помилки та повторювати дії стільки разів, скільки потрібно. На думку Lin [10] гейміфіковані VR-середовища суттєво підвищують мотивацію та зацікавленість у навчанні. Систематичний огляд Cedeño [11] підтверджує корисність симуляцій для відпрацювання технічних і безпекових навичок, однак вказує на брак досліджень довгострокового перенесення набутих умінь у реальну практику.

Особливо цінними є українські дані в цьому напрямі. Гулай та ін. (Луцький національний технічний університет) дослідили використання вебплатформи Labster із віртуальними лабораторними симуляціями природничого спрямування

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

у викладанні хімічних дисциплін. З 146 зареєстрованих студентів першого курсу 67,8% завершили симуляцію повністю. Серед переваг студенти виокремили здобуття нового навчального досвіду, покращення знань і цифрових навичок, а також персоніфіковане навчання. Водночас авторами зафіксовано ключові перешкоди: недостатній рівень англійської мови (платформа не має україномовного контенту) та невисокі цифрові навички навігації у віртуальному просторі. Автори дійшли висновку, що віртуальні симуляції слід застосовувати не як заміну очних практичних занять, а як сучасний інструмент їх доповнення. Цей висновок набуває особливого значення в контексті бойових дій, через які частина лабораторного обладнання в українських університетах недоступна або пошкоджена.

Окремим і стратегічно важливим напрямом є інтеграція цифрового моделювання виробничих процесів безпосередньо в навчальну програму. Laky et al. [12] доводять, що використання Jupyter Notebook разом із бібліотекою PharmaPy дозволяє навчати оптимізації та цифровому проєктуванню фармацевтичного виробництва навіть студентів із різним рівнем програмістських навичок. Автори акцентують, що цифрове моделювання має бути органічно вбудоване в курс, а не залишатися факультативним чи другорядним елементом, адже саме цифрові компетентності стають базовою вимогою сучасного GMP-виробництва в рамках концепції Industry 4.0.

Традиційні форми оцінювання, такі як письмові іспити та залікові тести, все менше відповідають завданням підготовки фахівців. Дослідження Monestime et al. [13] демонструє, що включення імерсивного моделювання покращує результати OSCE (об'єктивного структурованого клінічного іспиту), фінальні оцінки та рівень інтеграції знань. Shadle [14] довели, що застосування чітких рубрик у лабораторних курсах підвищує прозорість і узгодженість оцінювання, знижує суб'єктивність викладача та зменшує стрес студентів, а наші попередні дослідження показали, що адаптивні стратегії оцінювання у фармацевтичній освіті, зокрема формувальне оцінювання з персоналізованим навчанням і використанням адаптивних симуляцій, розширюють можливості освітнього процесу, допомагають студентам зосередитися на ключових аспектах матеріалу та забезпечують індивідуальну підтримку, що зрештою підвищує їхню мотивацію, результати навчання і самоефективність [15].. Ці дані вказують на необхідність переходу від разової перевірки знань до системи рубрик, практичних станцій, відеофіксації виконання завдань і цифрових слідів навчальної активності.

Аналіз літератури дозволяє виокремити кілька наскрізних тенденцій, релевантних для модернізації підготовки біофармацевтів в Україні. По-перше, провідним принципом є практикоорієнтованість: навчальні програми мають будуватися навколо цілісних виробничих кейсів, а не розрізнених тем. По-друге, змішане навчання ефективне як структура, в якій онлайн-компонент готує студента до реального або симульованого лабораторного досвіду, але не замінює

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

його. По-третє, VR і цифрові симуляції є доцільними інструментами для розширення доступу до рідкісного обладнання та безпечного відпрацювання критичних операцій. По-четверте, цифрове моделювання процесів і компетентності Industry 4.0 мають бути інтегровані в ядро навчальної програми. По-п'яте, системи оцінювання потребують зміщення від одноразової перевірки знань до багаторівневих практичних форматів, а впровадження ШІ-рішень має спиратися на реальну педагогічну доцільність і відповідати вимогам доказової бази.

Мета статті. полягає у теоретичному обґрунтуванні та визначенні ефективних підходів до модернізації професійної підготовки біофармацевтів в Україні через інтеграцію індустріальних інновацій у освітній процес. Зокрема, дослідження спрямоване на:аналіз впливу сучасних технологій (імерсивних рішень, цифрових платформ, штучного інтелекту) на якість підготовки фахівців; обґрунтування доцільності переходу до навчальних моделей, орієнтованих на повний життєвий цикл біофармацевтичного продукту; визначення ролі змішаного навчання як оптимальної форми поєднання цифрових інструментів і практичної лабораторної підготовки.

Виклад основного матеріалу. Сучасна трансформація біофармацевтичної освіти потребує системного поєднання традиційних лабораторних практик із цифровими та імерсивними технологіями. Аналіз педагогічних підходів і міжнародного досвіду дозволяє сформулювати низку практичних рекомендацій щодо ефективної організації навчального процесу. Аналіз міжнародної літератури переконливо свідчить, що найефективніші освітні моделі у біофармацевтичній галузі ґрунтуються на принципі цілісного виробничого кейсу, а не на послідовному викладанні розрізнених дисциплін. Курси, насичені лабораторними роботами з логікою повного виробничого циклуб включно зі стадіями культивування, виділення та очищення продукту і контролю якостіб суттєво підвищують готовність студентів до роботи безпосередньо в індустріальному середовищі.

З огляду на ці дані, доцільна логіка біофармацевтичного курсу має охоплювати роботу з клітинною лінією або біологічним продуцентом, культивування та моніторинг процесу, виділення та очищення продукту, аналіз чистоти, концентрації та критичних параметрів якості, інтерпретацію відхилень, а також оформлення кінцевого результату у формі технічного досьє, виробничого звіту або обґрунтованого рішення.

Для українських програм, де курси з біотехнології, аналітичної хімії, фармацевтичної технології та управління якістю традиційно існують відокремлено, це означає принципову необхідність зєднувати їх спільними наскрізними кейсами, що відображають реальну виробничу логіку:

- роботу з клітинною лінією або біологічним продуцентом;
- культивування та моніторинг процесу;
- виділення та очищення продукту;
- аналіз чистоти, концентрації та критичних параметрів якості;

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

- інтерпретацію відхилень;
- оформлення результату у формі технічного звіту або виробничого рішення.

Такий формат формує не лише технічні вміння, а й розуміння того, як кожен окремий етап впливає на якість кінцевого продукту. Також доцільно чітко структурувати змішане навчання, винісши підготовчий етап у цифрове середовище. Зокрема, до початку лабораторної роботи в онлайн-форматі варто реалізувати відеодемонстрації техніки виконання маніпуляцій, інструктажі з техніки безпеки з використанням візуальних підказок, мінітести для перевірки готовності студентів, а також теоретичні пояснення методик і шаблони для фіксації результатів. Такий підхід забезпечує когнітивну готовність студентів і зменшує кількість технічних помилок під час виконання експериментів. Водночас очна частина лабораторії повинна бути сфокусована на діяльності, яку неможливо повноцінно відтворити в цифровому середовищі. Йдеться про роботу з реальним обладнанням, збір і первинне осмислення власних експериментальних даних, аналіз причин помилок і обговорення відхилень. Саме така організація навчання сприяє формуванню професійного мислення та зберігає цінність «живого» експерименту. Важливим застереженням є уникнення надмірного використання архівних даних, оскільки це знижує розуміння студентами походження результатів і логіки експериментального процесу.

Суттєвий потенціал для розширення навчального досвіду мають симуляції та імерсивні технології. Вони є особливо ефективними у випадках обмеженого доступу до обладнання або наявності підвищених безпекових ризиків. Найбільш перспективними є VR-симуляції роботи з біореакторами, асептичними умовами та «чистими приміщеннями», а також помилкоорієнтовані сценарії, спрямовані на виявлення порушень у процесах чи документації. Ігрові модулі можуть додатково підсилювати запам’ятовування складних алгоритмів дій. Однак симуляції мають використовуватися як доповнення, а не заміна реальної практики, оскільки вони не забезпечують розвитку психомоторних навичок, зокрема точних маніпуляцій, таких як піпетування. Додатковим обмеженням залишається мовний бар’єр, адже значна частина навчального контенту представлена англійською мовою. Не менш важливим напрямом є інтеграція цифрової біофармацевтичної грамотності у навчальні програми. Сучасний фахівець повинен володіти навичками роботи з електронною документацією, аналізу даних і моделювання технологічних процесів. Навіть без глибокої IT-підготовки студенти можуть опановувати базові інструменти, такі як електронні лабораторні журнали, середовища для обробки даних (наприклад, notebook-рішення), а також моделювання окремих технологічних операцій. Ознайомлення з принципами Process Analytical Technology (PAT) і забезпечення цілісності даних є необхідною умовою підготовки конкурентоспроможних фахівців.

Окремої уваги потребує трансформація системи оцінювання результатів навчання. Традиційні іспити доцільно замінити багатокомпонентним компе-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

тентнісним оцінюванням, яке враховує як когнітивні, так і практичні аспекти підготовки. Ефективними інструментами є інтеакртивні тренувальні формати типу, відеофіксація виконання технік із подальшим зворотним зв'язком, а також розділення оцінювання мануальних і аналітичних компонентів. Такий підхід дозволяє більш об'єктивно оцінити рівень сформованості професійної компетентності. Важливим інноваційним ресурсом є використання генеративного штучного інтелекту. Його доцільно інтегрувати як допоміжний інструмент навчання, який сприяє поясненню складних концепцій і забезпечує оперативний зворотний зв'язок. Водночас застосування ШІ потребує чіткої регламентації, оскільки існують ризики академічної недоброчесності, поширення недостовірної інформації та зниження рівня критичного мислення. Ефективною практикою є постановка завдань на аналіз і виправлення відповідей ШІ, що стимулює розвиток аналітичних навичок студентів.

Ми розробили рекомендації для викладачів як зробити ефективно інтегрувати цифрові інновації у навчальний процес:

1) Не замінюйте лабораторію технологіями, а підсилюйте її практико-орієнтований фокус. Використовуйте віртуальні симуляції як передлабораторну підготовку. Це зменшує кількість технічних помилок і підвищує впевненість студентів під час роботи з реальним обладнанням.

2) Чітко регламентуйте використання ШІ. Прописуйте правила: де ШІ дозволено (наприклад, для структурування звіту), а де заборонено. Давайте завдання на критичну оцінку відповідей ШІ, щоб навчити студентів шукати помилки в алгоритмах.

3) Впроваджуйте цифрову грамотність як частину фаху. Навчайте студентів роботі з електронними лабораторними журналами та моделюванню процесів у середовищах на кшталт Jupyter Notebook. Сучасний біофармацевт - це фахівець, який розуміє дані так само добре, як і біологічні процеси.

4) Змінюйте систему оцінювання. Переходьте від простих тестів до компетентнісного оцінювання, де перевіряються знання, мануальні навички та професійне судження в комплексі.

5) Створюйте «помилкоорієнтовані» сценарії. У віртуальних тренажерах або кейсах пропонуйте студентам знайти порушення в документації або процесі. Це розвиває професійну пильність, необхідну в умовах реального виробництва.

Загалом модернізація освітнього процесу має базуватися на концепції навчання, орієнтованого на життєвий цикл біофармацевтичного продукту. Такий підхід передбачає інтеграцію етапів від створення клітинної лінії до контролю якості та відповідності стандартам GMP у межах єдиного навчального циклу. Це дозволяє студентам сформувати цілісне розуміння виробничих процесів і взаємозв'язків між окремими технологічними стадіями.

Висновки. Таким чином, ефективна модернізація біофармацевтичної освіти не може ґрунтуватися на впровадженні окремих технологічних рішень, а

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

потребує комплексного підходу. Найбільш результативною є модель, що поєднує змішане навчання, практикоорієнтовану лабораторну діяльність, використання симуляційних технологій і розвиток цифрової грамотності. Ключовим принципом є не заміна традиційної лабораторії цифровими інструментами, а її підсилення за рахунок підготовчого онлайн-середовища та імерсивних технологій. Водночас збереження роботи з реальним обладнанням і власними даними є критично важливим для формування професійних навичок.

Запровадження компетентнісного оцінювання та інтеграція цифрових інструментів, включно з елементами штучного інтелекту, дозволяють підвищити якість підготовки фахівців і наблизити освітній процес до реальних умов біофармацевтичного виробництва. У контексті України оптимальною стратегією є поетапне впровадження інновацій із урахуванням локальних ресурсів і обмежень.

Отже, майбутнє біофармацевтичної освіти полягає у гібридній моделі, де поєднуються технологічні інновації, практичний досвід і системне розуміння виробничих процесів.

Література:

1. Gilleskie, G., Rutter, C., & McCuen, B. (2021). Biopharmaceutical manufacturing: Principles, processes, and practices. Walter de Gruyter GmbH & Co. KG.

2. Lindsay, A. (2019). Monoclonal Antibody Production: A Project-Based Laboratory Program for Final Year Biotechnology Undergraduate Students. Journal of Chemical Education. https://doi.org/10.1021/acs.jchemed.9b00024

3. Gungor, A., Kool, D., Lee, M., Avraamidou, L., Eisink, N., Albada, B., van der Kolk, K., Tromp, M., & Bitter, J. H. (2022). The Use of Virtual Reality in A Chemistry Lab and Its Impact on Students' Self-Efficacy, Interest, Self-Concept and Laboratory Anxiety. Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education, 18(3), em2090. https://doi.org/10.29333/ejmste/11814

4. Perepelova T. V. et al. (2024). Use of Digital Technologies in the Process of Teaching Educational Disciplines. Вісник проблем біології і медицини, 3(174), 229–235. DOI: 10.29254/2077-4214-2024-3-174-229-235

5. I Nizhenkovska, O Kuznetsova, V Narokha Organising distance learning for Master's in Pharmacy in Ukraine during COVID-19 quarantine Pharmacy Education Vol. 20 No. 2 (2020): COVID-19 Special Collection p.59-60 DOI: https://doi.org/10.46542/pe.2020.202.5960

6. Гулай О., Шемет В., Мороз І., Саварин П., Кабак В. (2024). Використання віртуальної лабораторії Labster для вивчення хімії в технічному університеті. Інформаційні технології і засоби навчання, 102(4). DOI: 10.33407/itlt.v102i4.5737

7. Peng, P., Barham, G. R., Hunnicutt, W., Li, L., & Moment, A. J. (2020). Designing a hybrid biopharmaceutical laboratory course to enhance content flexibility and access. Journal of Chemical Education, 97(9), 3121–3128. https://doi.org/10.1021/acs.jchemed.0c00564

8. Veiga, N., Luzardo, F., Irving, K., Rodríguez-Ayán, M. N., & Torres, J. (2019). Online pre-laboratory tools for first-year undergraduate chemistry course in Uruguay: Student preferences and implications on student performance. Chemistry Education Research and Practice, 20(1), 229–245. https://doi.org/10.1039/C8RP00204E

9. Chen, Q., Low, S.-E., Yap, J. W. E., Sim, A. K. X., Tan, Y.-Y., Kwok, B. W. J., Lee, J. S. A., Tan, C. T., Loh, W.-P., Loo, L. W. B., & Wong, A. (2020). Immersive Virtual Reality Training

of Bioreactor Operations (Version 1). Singapore Institute of Technology. https://doi.org/10.1109/TALE48869.2020.9368468

10. Lin, J. Immersive experience in virtual reality gamification teaching: analysis of the mediating effect on educational learning outcomes. Scientific Reports 16, 2267 (2026). https://doi.org/10.1038/s41598-025-32176-7

11. Loor Cedeño, L. A., Delgado Bernal, D. S., Delgado Molina, J. B., Gavilanes Carrión, Y. A., Tonguino Rodríguez, M. D., Chila Reina, R. M., & Bravo Bonoso, D. G. (2018). Impact of clinical simulation on the learning of technical skills in health professionals. The Review of Diabetic Studies, 14(1), 8–14.

12. Laky, D. J., Casas-Orozco, D., Abdi, M., Feng, X., Wood, E., Reklaitis, G. V., & Nagy, Z. K. (2023). Using PharmaPy with Jupyter Notebook to teach digital design in pharmaceutical manufacturing. Computer applications in engineering education, 31(6), 1662–1677. https://doi.org/10.1002/cae.22660

13. Monestime, S., Thomas, D., Hooper, C. D., Day, T., Suzuki, S., & Martin, R. D. (2020). Instructional and Assessment Redesign of a Sterile Compounding Course Using Immersive Simulation. American journal of pharmaceutical education, 84(2), 7473. https://doi.org/10.5688/ajpe7473

14. Shadle, S. (2012). A Rubric for Assessing Students' Experimental Problem-Solving Ability. Journal of Chemical Education. https://doi.org/10.1021/ED2000704

15. Nizhenkovska I., Afanasenko O., Nizhenkovskiy A. (2024). Adaptyvne testuvannia v farmatsevtychnii osviti: stratehii ta perevahy [Adaptive testing in pharmaceutical education: strategies and benefits]. Fitoterapiia. Chasopys – Phytotherapy. Journal, 2, 119–124, doi: https://doi.org/10.32782/2522-9680-2024-2-119

References:

1. Gilleskie, G., Rutter, C., & McCuen, B. (2021). Biopharmaceutical manufacturing: Principles, processes, and practices. Walter de Gruyter GmbH & Co. KG.

2. Lindsay, A. (2019). Monoclonal Antibody Production: A Project-Based Laboratory Program for Final Year Biotechnology Undergraduate Students. Journal of Chemical Education. https://doi.org/10.1021/acs.jchemed.9b00024

3. Gungor, A., Kool, D., Lee, M., Avraamidou, L., Eisink, N., Albada, B., van der Kolk, K., Tromp, M., & Bitter, J. H. (2022). The Use of Virtual Reality in A Chemistry Lab and Its Impact on Students' Self-Efficacy, Interest, Self-Concept and Laboratory Anxiety. Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education, 18(3), em2090. https://doi.org/10.29333/ejmste/11814

4. Perepelova T. V. et al. (2024). Use of Digital Technologies in the Process of Teaching Educational Disciplines. Вісник проблем біології і медицини, 3(174), 229–235. DOI: 10.29254/2077-4214-2024-3-174-229-235

5. I Nizhenkovska, O Kuznetsova, V Narokha Organising distance learning for Master's in Pharmacy in Ukraine during COVID-19 quarantine Pharmacy Education Vol. 20 No. 2 (2020): COVID-19 Special Collection p.59-60 DOI: https://doi.org/10.46542/pe.2020.202.5960

6. Hulai O., Shemet V., Moroz I., Savaryn P., & Kabak V. (2024). Vykorystannia virtualnoi laboratorii Labster dlia vyvchennia khimii v tekhnichnomu universyteti [Using the Labster virtual laboratory to study chemistry at a technical university]. Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia, 102(4) [in Ukrainian]. DOI: 10.33407/itlt.v102i4.5737

7. Peng, P., Barham, G. R., Hunnicutt, W., Li, L., & Moment, A. J. (2020). Designing a hybrid biopharmaceutical laboratory course to enhance content flexibility and access. Journal of Chemical Education, 97(9), 3121–3128. https://doi.org/10.1021/acs.jchemed.0c00564

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

8. Veiga, N., Luzardo, F., Irving, K., Rodríguez-Ayán, M. N., & Torres, J. (2019). Online pre-laboratory tools for first-year undergraduate chemistry course in Uruguay: Student preferences and implications on student performance. Chemistry Education Research and Practice, 20(1), 229–245. https://doi.org/10.1039/C8RP00204E

9. Chen, Q., Low, S.-E., Yap, J. W. E., Sim, A. K. X., Tan, Y.-Y., Kwok, B. W. J., Lee, J. S. A., Tan, C. T., Loh, W.-P., Loo, L. W. B., & Wong, A. (2020). Immersive Virtual Reality Training of Bioreactor Operations (Version 1). Singapore Institute of Technology. https://doi.org/ 10.1109/TALE48869.2020.9368468

10. Lin, J. Immersive experience in virtual reality gamification teaching: analysis of the mediating effect on educational learning outcomes. Scientific Reports 16, 2267 (2026). https://doi.org/10.1038/s41598-025-32176-7

11. Loor Cedeño, L. A., Delgado Bernal, D. S., Delgado Molina, J. B., Gavilanes Carrión, Y. A., Tonguino Rodríguez, M. D., Chila Reina, R. M., & Bravo Bonoso, D. G. (2018). Impact of clinical simulation on the learning of technical skills in health professionals. The Review of Diabetic Studies, 14(1), 8–14.

12. Laky, D. J., Casas-Orozco, D., Abdi, M., Feng, X., Wood, E., Reklaitis, G. V., & Nagy, Z. K. (2023). Using PharmaPy with Jupyter Notebook to teach digital design in pharmaceutical manufacturing. Computer applications in engineering education, 31(6), 1662–1677. https://doi.org/ 10.1002/cae.22660

13. Monestime, S., Thomas, D., Hooper, C. D., Day, T., Suzuki, S., & Martin, R. D. (2020). Instructional and Assessment Redesign of a Sterile Compounding Course Using Immersive Simulation. American journal of pharmaceutical education, 84(2), 7473. https://doi.org/10.5688/ ajpe7473

14. Shadle, S. (2012). A Rubric for Assessing Students' Experimental Problem-Solving Ability. Journal of Chemical Education. https://doi.org/10.1021/ED2000704

15. Nizhenkovska I., Afanasenko O., Nizhenkovskiy A. (2024). Adaptyvne testuvannia v farmatsevtychnii osviti: stratehii ta perevahy [Adaptive testing in pharmaceutical education: strategies and benefits]. Fitoterapiia. Chasopys – Phytotherapy. Journal, 2, 119–124, doi: https://doi.org/10.32782/2522-9680-2024-2-119

Дата першого надходження статті до видання: 05.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК [37.016:811.111]:908(410):82-34=111

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1363-1371

Нос Любов кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри початкової та дошкільної освіти, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, https://orcid.org/0000-0002-1062-7558

Деркач Юлія кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри початкової та дошкільної освіти, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, https://orcid.org/0000-0003-2367-8730

АНГЛОМОВНА КАЗКА ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЛІНГВОКРАЇНОЗНАВЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Анотація. Здійснено теоретичний аналіз можливостей використання англомовної казки як ефективного засобу формування лінгвокраїнознавчої компетентності здобувачів освіти. Актуальність дослідження зумовлена сучасними тенденціями розвитку освіти, орієнтованими на підготовку особистості, здатної до міжкультурної комунікації та ефективної взаємодії в іншомовному середовищі. Наголошено, що лінгвокраїнознавча компетентність є важливою складовою іншомовної комунікативної компетентності та передбачає не лише володіння мовними знаннями, а й розуміння культурних реалій, традицій, цінностей і норм поведінки носіїв мови. Проаналізовано наукові підходи до визначення структури лінгвокраїнознавчої компетентності, охарактеризовано її мовний, культурний, комунікативний і невербальний компоненти.

Обґрунтовано доцільність використання художньої літератури, зокрема англомовної казки, як засобу інтеграції мовної, літературної та культурологічної підготовки здобувачів освіти. Визначено країнознавчий потенціал англомовних казок, що полягає у відображенні національно-культурної специфіки, традицій, мовленнєвого етикету, моральних цінностей і моделей поведінки носіїв мови.

Розкрито методичні підходи до використання казки у процесі навчання англійської мови: комунікативний, культурологічний, діяльнісний, інтегрований і компетентнісний. Охарактеризовано основні етапи роботи з казкою – передтекстовий, текстовий і післятекстовий. Особливу увагу приділено театралізованій діяльності, рольовим іграм, драматизації та сторітелінгу як засобам розвитку мовленнєвих умінь, творчого мислення та міжкультурної взаємодії.

Зроблено висновок, що англомовна казка є ефективним дидактичним ресурсом, який забезпечує комплексний вплив на мовленнєвий, когнітивний та особистісний розвиток здобувачів освіти та сприяє підвищенню мотивації до вивчення англійської мови.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Ключові слова: лінгвокраїнознава компетентність, дитяча література, країнознавство, методика навчання англійської мови, англомовна казка, здобувачі освіти

Nos Liubov Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor,Associate Professor of the Primary and Pre-Primary Education Department, Lviv Ivan Franko National University, Lviv, https://orcid.org/0000-0002-1062-7558

Derkach Yuliya Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor, Associate Professor of the Primary and Pre-Primary Education Department, Lviv Ivan Franko National University, Lviv, https://orcid.org/0000-0003-2367-8730

ENGLISH-LANGUAGE FAIRY TALE AS A MEANS OF FORMING LEARNERS' LINGUOCULTURAL COMPETENCE

Abstract. A theoretical analysis of the possibilities of using English-language fairy tales as an effective means of developing students' linguocultural competence has been carried out. The relevance of the study is determined by contemporary trends in education aimed at preparing individuals capable of intercultural communication and effective interaction in a foreign-language environment. It is emphasized that linguocultural competence is an important component of students' foreign language communicative competence and involves not only the mastery of language knowledge, but also their understanding of cultural realities, traditions, values, and behavioral norms of native speakers. Scientific approaches to defining the structure of linguo-cultural competence have been analyzed, and its linguistic, cultural, communicative, and nonverbal components have been characterized.

The expediency of using fiction, particularly English fairy tales, as a means of integrating linguistic, literary, and cultural training of students has been substantiated. The country-study potential of English- language fairy tales has been determined, which lies in their representation of national and cultural specificity, traditions, speech etiquette, moral values, and behavioral patterns of native speakers.

Methodological approaches to the use of fairy tales in the process of teaching English have been revealed, including communicative, cultural, activity-based, integrated, and competence-based approaches. The main stages of working with fairy tales - pre-textual, while-textual, and post-textual - have been characterized. Particular attention is paid to theatrical activities, role-playing, dramatization, and storytelling as means of developing speech skills, creative thinking, and intercultural interaction.

It has been concluded that the English-language fairy tale is an effective didactic resource that provides a comprehensive impact on the speech, cognitive, personal development of students and promotes their motivation for learning English.

Keywords: linguocultural competence, children's literature, country studies, English language teaching methodology, English-language fairy tale, learners.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Постановка проблеми. Сучасні тенденції розвитку освіти зумовлюють необхідність формування особистості, здатної до ефективної міжкультурної взаємодії. У цьому контексті особливої ваги набуває формування лінгвокраїнознавчої компетентності як складової іншомовної комунікативної компетентності. Вона передбачає не лише володіння мовними засобами, а й розуміння культурних особливостей країни, мова якої вивчається, а також уміння використовувати їх у відповідних соціокультурних ситуаціях. З огляду на це важливо інтегрувати мовні, літературні та культурологічні знання у процесі підготовки здобувачів освіти. Одним із продуктивних засобів інтеграції літературознавчої, країнознавчої та методичної підготовки майбутніх учителів іноземної мови є казка як феномен культури й водночас дидактичний ресурс.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових джерел засвідчує, що проблема використання англомовних казок на уроках англійської мови завжди перебуває в полі зору багатьох методистів і науковців. Педагогічний потенціал казки як ефективного засобу розвитку мовленнєвих навичок, пізнавального інтересу й активізації навчальної діяльності учнів у процесі вивчення іноземної мови досліджують Г. Галушка, К. Стрельченко. Про доцільність використання казкових сюжетів на уроках англійської мови в контексті реалізації діяльнісного та особистісно орієнтованого підходів, передбачених Концепцією Нової української школи наголошують А. Бобро, Т. Гордієнко, М. Долматова. Дослідники Л.Калініна, І. Самойлюкевич, Л. Березенська С. Роман, О. Коломінова підкреслюють, що використання інсценізацій, театралізації, ігрових форм і творчих завдань на основі казок активізує пізнавальну діяльність учнів та підвищує мотивацію до вивчення іноземної мови. Нашу увагу привертають і дослідження зарубіжних науковців. Так, у праці H. Henninger обґрунтовано дидактичний потенціал сторітелінгу в початковій школі, зокрема його вплив на розвиток мовленнєвих умінь, уяви та мотивації учнів до навчання. D. Lipman акцентує увагу на практичних аспектах удосконалення мистецтва розповідання історій як ефективного засобу комунікації та педагогічної взаємодії, тоді як E.K. Taylor розглядає фольклорні казки як важливий ресурс для розвитку мовної компетентності, культурної обізнаності та творчого мислення учнів у процесі навчання іноземної мови.

Мета статті - визначити ефективність використання англомовних казок у процесі формування лінгвокраїнознавчої компетентності здобувачів освіти.

Виклад основного матеріалу. Лінгвокраїнознавча компетентність є інтегративною характеристикою особистості, що включає знання про країну, мова якої вивчається, її культуру, традиції, а також уміння використовувати ці знання у процесі комунікації. У структурі цієї компетентності доцільно виокремити: мовний компонент (лексика з культурною семантикою, реалії); культурний компонент (знання традицій, норм поведінки); комунікативний компонент (здатність застосовувати знання у спілкуванні). Мова і культура перебувають у нерозривному зв’язку, що зумовлює необхідність інтегрованого

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

підходу до їх вивчення. Саме це забезпечує формування здатності до міжкультурної комунікації.

Наголосимо, що у дослідженнях багатьох науковців лінгвокраїнознавча компетентність розглядається як здатність орієнтуватися в особливостях вербальної та невербальної поведінки носіїв мови в різних комунікативних ситуаціях. Її структура охоплює як мовленнєвий, так і немовленнєвий компоненти. Мовленнєвий компонент передбачає засвоєння лексики з національно-культурною семантикою, а також формування вмінь і навичок доречно використовувати такі одиниці в процесі міжкультурного спілкування. Важливим є й уміння застосовувати фонові знання для досягнення взаєморозуміння як у безпосередній, так і в опосередкованій комунікації. Немовленнєвий компонент пов'язаний із володінням невербальними засобами спілкування - кінесичними, проксемічними та паралінгвістичними - і включає відповідні знання, уміння та навички. Зокрема, до нього належать:

-кінесичні засоби (жести, міміка, зоровий контакт);

-проксемічні характеристики (пози співрозмовників, рухи тіла, дистанція під час взаємодії);

- паралінгвістичні особливості (ритм, мелодика мовлення, інтонація, паузи, тембр голосу, вигуки) [3].

Опрацювання науково-методичної літератури засвідчує, що одним із доступних і водночас результативних засобів ознайомлення учнів з іншомовною культурою є художня література. Художній текст виступає важливим ресурсом для формування країнознавчих знань, розвитку соціокультурної орієнтації учнів, семантизації мовних одиниць і розвитку мовної здогадки. Крім того, він створює підґрунтя для організації комунікативної взаємодії та обговорення країнознавчої проблематики. Ефективність використання художніх текстів у процесі формування лінгвокраїнознавчої компетентності значною мірою залежить від методично продуманої системи дотекстових і післятекстових завдань, спрямованих на осмислення та інтерпретацію країнознавчої інформації. Під час роботи з літературними творами вчитель має враховувати психологічні особливості процесу читання, зокрема необхідність забезпечення належної концентрації та раціонального розподілу уваги учнів, що сприяє глибшому розумінню як загального змісту тексту, так і його окремих компонентів. Важливим є також застосування різноманітних способів перевірки розуміння прочитаного, оскільки це підвищує результативність читацької діяльності.

Одним із цікавих жанрів художньої літератури є казка, яка має значний дидактичний потенціал і широко використовується на початковому етапі вивчення іноземних мов. Наукове обґрунтування доцільності використання казки базується на положеннях компетентнісного, культурологічного та комунікативного підходів до навчання іноземних мов. У сучасній педагогіці англомовна казка розглядається не лише як художній текст для літературного аналізу, а як носій національно-культурної інформації, що репрезентує систему

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

цінностей, традицій, поведінкових моделей, особливості побуту та світогляду носіїв мови. Саме тому її використання у процесі вивчення дисциплін «Дитяча англійська література» та «Країнознавство» сприяє формуванню лінгвокраїнознавчої компетентності майбутніх учителів.

Наголосимо, що англомовні казки є носіями культурної інформації та відображають національну специфіку світосприйняття носіїв мови. Їхній країнознавчий потенціал полягає у можливості опосередкованого ознайомлення учнів із культурними реаліями англомовних країн. Зокрема, у процесі вивчення казки учні можуть засвоювати культурні цінності та моральні норми (поняття добра і зла, справедливості, чесності); національні традиції та побутові реалії; особливості мовної картини світу (символіка, образність, метафоричність); етикетні формули та мовленнєві моделі поведінки. Особливу роль відіграють як народні казки (фольклор), так і авторські твори, які відображають історико-культурний контекст певної епохи.

Таким чином, казка акумулює мовні та культурні маркери певного народу, зокрема реалії повсякденного життя, фольклорні образи, національно специфічні символи, традиції, форми мовленнєвого етикету, що дає змогу студентам засвоювати іноземну мову в нерозривному зв’язку з культурним контекстом її функціонування. У процесі аналізу англомовних казок студенти не лише вдосконалюють мовні навички, а й набувають здатності інтерпретувати культурні явища, порівнювати їх із рідною культурою та використовувати країнознавчий матеріал у майбутній професійній діяльності.

Важливим є й те, що казка має значний методичний потенціал для початкової школи. Її сюжетна доступність, емоційна насиченість, повторюваність мовних конструкцій та образність забезпечують природне залучення учнів початкової школи до іншомовного середовища. Саме тому викладачі методики навчання англійської мови інтегрують елементи роботи з англомовною казкою у професійну підготовку майбутніх учителів, формуючи в них уміння добирати автентичний матеріал, адаптувати його відповідно до вікових особливостей учнів, а також реалізовувати міжпредметні зв’язки між мовою, літературою та культурою.

Як зазначають багато методистів, ефективність використання англомовних казок у процесі навчання іноземної мови залежить від методично обґрунтованого підходу до їх інтеграції в освітній процес. Доцільно виокремити такі методичні підходи:

-комунікативний підхід (передбачає використання казки як засобу розвитку мовленнєвих умінь через обговорення, рольові ігри, драматизацію;

- культурологічний підхід (спрямований на аналіз культурного змісту казки, виявлення національно-культурних особливостей та їх порівняння з рідною культурою учнів;

- інтегрований підхід (передбачає поєднання різних видів діяльності (читання, аудіювання, говоріння, письмо) на основі казкового матеріалу;

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

- діяльнісний підхід (реалізується через виконання творчих завдань: інсценізації, створення альтернативних кінцівок, проєктну діяльність;
- компетентнісний підхід (орієнтує на формування ключових і предметних компетентностей, зокрема міжкультурної та комунікативної.

Для реалізації зазначених підходів доцільно використовувати три етапи роботи з казкою:

- передтекстовий (актуалізація знань, прогнозування змісту);
- текстовий (читання/аудіювання, розуміння);
- післятекстовий (аналіз, інтерпретація, творча діяльність).

Не можемо не погодитись із думкою науковців про те, що добір казкових творів для навчання іноземної мови має ґрунтуватися на низці критеріїв, серед яких: автентичність казкового твору, насиченість соціокультурною інформацією, доступність лексичного й граматичного матеріалу, здатність сюжету та персонажів привертати увагу дітей і залучати їх до процесу слухання, читання та обговорення, невеликий обсяг твору, відсутність надмірних описових контекстів, відповідність мовного матеріалу навчальній програмі, а також загальнодидактичним і методичним принципам навчання іноземної мов [2].

Водночас правильно дібрані казкові твори сприяють удосконаленню різних компетентностей учнів та виконують на занятті низку важливих функцій: стимулюючу, оскільки знайомі персонажі підвищують інтерес здобувачів початкової освіти до вивчення іноземної мови; навчальну, адже казкові тексти й діалоги допомагають формувати первинні вміння аудіювання та читання; виховну, що реалізується через емоційне співпереживання героям, засвоєння моральних норм і соціальних цінностей; а також розвивальну, оскільки робота з казкою позитивно впливає на розвиток мислення, уяви, пам’яті, уваги, фонематичного слуху й творчих здібностей дітей. Реалізація зазначених функцій значною мірою залежить від добору ефективних методичних прийомів і вправ під час опрацювання казкового матеріалу. Так, К. Стрельченко пропонує використовувати рецептивні, рецептивно-(ре)продуктивні та продуктивні вправи. До рецептивних вправ належать вибір із ряду малюнків тих, що відповідають змісту казки, розміщення ілюстрацій відповідно до послідовності розвитку сюжету, а також відображення переміщення персонажів на карті. Рецептивно-(ре)продуктивні вправи передбачають аудіювання або читання початку казки з прогнозуванням її завершення, написання продовження твору, складання плану, визначення структурно-змістових блоків, переказ від імені персонажа, інсценізацію діалогів, а також порівняння англійських народних казок з українськими та казками інших народів. До продуктивних вправ дослідниця відносить розповідь українських та інших національних казок англійською мовою й написання власних казок на задану тематику. Особливо важливим є те, що така система вправ сприяє розвитку навичок говоріння, оскільки казка створює природне комунікативне середовище та мотивує учнів до мовленнєвої взаємодії [4].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Вважаємо за доцільне наголосити, що формування рецептивних мовленнєвих умінь учнів здійснюється у процесі самостійного читання та сприймання на слух казок у виконанні вчителя. Вибір між читанням і усною розповіддю має визначатися метою навчання та специфікою кожного виду діяльності. Усна розповідь, як правило, характеризується простішою мовою, коротшими реченнями та використанням переважно сурядних конструкцій, що полегшує сприйняття змісту учнями. В оповідача виникає підсвідоме прагнення замінити складне слово простішим, якщо він відчуває, що воно буде незрозумілим слухачам. Як зазначає Х. Хеннінгер, особливу увагу під час розповіді казки слід приділяти тембру та гучності голосу, а також використанню різних голосів для персонажів і пауз для посилення драматичного ефекту, що робить сприйняття казки більш емоційним і захопливим для слухачів [5].

Доповнюючи роль інтонаційних засобів виразності, Д. Ліпман наголошує на важливості невербальних компонентів під час розповіді казки, зокрема міміки, жестів, постави та зорового контакту з аудиторією. Дослідник підкреслює взаємозв’язок цих елементів, зазначаючи, що саме їхня узгодженість забезпечує емоційну достовірність мовлення та посилює вплив розповіді на слухачів. На думку автора, погляд виконує особливу комунікативну функцію, оскільки сприяє встановленню контакту з аудиторією, передає емоційні стани та підсилює виразність і гумористичний ефект казки. Водночас Д. Ліпман зауважує, що надмірний свідомий контроль невербальної поведінки може знижувати природність комунікації [6].

Розвиваючи положення щодо значення невербальних засобів комунікації, дослідники наголошують, що постійний зоровий контакт під час розповіді казки робить взаємодію зі слухачами більш особистісною та сприяє ефективнішому сприйняттю інформації. У процесі безпосередньої комунікації оповідач має можливість оперативно реагувати на труднощі розуміння й адаптувати власне мовлення відповідно до потреб аудиторії. Навіть за відсутності ілюстративного матеріалу міміка, жести, погляд, рухи та схематичні зображення на дошці полегшують семантизацію мовного матеріалу та підтримують комунікативну взаємодію. Водночас читання казки вголос характеризується використанням складніших і різноманітніших лексико-граматичних структур, ніж усна розповідь, оскільки вчитель спирається на автентичний письмовий текст. Однак необхідність постійного звернення до тексту певною мірою обмежує зоровий контакт із учнями. Використання ілюстрованих книг частково компенсує цей недолік, сприяючи кращому розумінню незнайомої лексики. Зарубіжні методисти активно поєднують читання та розповідь казок в освітньому процесі, підкреслюючи переваги кожного виду діяльності. Зокрема, Е. Тейлор зазначає, що учні різного віку надають перевагу саме слуханню розповідей, оскільки така форма роботи забезпечує безпосередню взаємодію між учителем і класом [7].

Одним із ефективних засобів залучення здобувачів початкової освіти до іншомовної комунікації є театралізована діяльність, яка створює умови для

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

емоційного занурення в іншомовне середовище. Інсценізація казок, драматизація невеликих п'єс і рольові ігри сприяють одночасному розв'язанню комунікативних і виховно-розвивальних завдань, забезпечуючи гармонійний розвиток особистості учнів початкової школи. Особливе значення має рольовий діалог у процесі театралізованої діяльності, оскільки він робить мовленнєву взаємодію особистісно орієнтованою та активізує кожного учасника спілкування й сприяє розвитку навичок говоріння та аудіювання. У процесі діалогічного спілкування дитина не лише сприймає іншомовне мовлення на слух, а й осмислює зміст висловлювань, що позитивно впливає на формування комунікативної компетентності.

Не можемо не погодитись з висновками науковців, що «інтеграція театралізації в освітній процес дозволяє створити сприятливе середовище для реалізації принципу "learning by doing" – навчання через дію. Інсценізація сприяє зняттю мовного бар'єру, розвитку невербальної комунікації та підвищенню мовної активності учнів» [1].

Казка іноземною мовою має величезні виховні можливості - це завжди ненав'язливе виховання. У кращих своїх образах вона відкриває дитині світ, суть людських відносин, людських почуттів - доброти, поваги, співчуття, товариства, справедливості, чуйності, взаєморозуміння, і тим самим несе в собі багатий моральний потенціал. Казка дає дітям яскравий, різноманітний образ світу, розвиваючи кругозір дитини.

Висновки. Таким чином, англомовна казка виступає ефективним інтегративним засобом професійної підготовки майбутніх учителів, оскільки поєднує літературний, культурологічний та методичний компоненти навчання. Її використання сприяє не лише розвитку іншомовної комунікативної компетентності здобувачів освіти, а й формуванню готовності до реалізації лінгвокраїнознавчого підходу у процесі навчання учнів початкової школи. Англомовна казка постає не лише як засіб урізноманітнення освітнього процесу, а як дидактичний ресурс, що забезпечує комплексний вплив на мовленнєвий, когнітивний та особистісний розвиток здобувачів початкової освіти. Її використання в освітньому процесі відповідає сучасним тенденціям розвитку освіти та відкриває широкі можливості для інноваційної педагогічної діяльності.

Література:

1. Бобро А. А., Гордієнко Т. В., Долматова М. П. Використання у роботі з молодшими школярами казкотерапії англійською мовою з елементами театралізації та аплікації // Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки» (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя). 2025. № 3. С. 53–60. DOI: 10.31654/2663-4902-2025-PP-3-53-60.

2. Галушка Г. М. Формуємо соціокультурну компетенцію за допомогою казок. Харків : Основа, 2008. 94 с.

3. Роман С. В., Коломінова О. О. Виховний потенціал предмета «Англійська мова» у початковій школі // Іноземні мови. 2002. № 4. С. 52–56.

4. Стрельченко К. Використання народних казок у процесі навчання англійської мови // Іноземні мови. 2012. № 3. С. 65–68.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

5. Henninger H. The Didactic Functions of Storytelling in the Primary School Classroom. Munchen : GRIN Verlag, 2005. 36 p.

6. Lipman D. Improving Your Storytelling: Beyond the Basics for All Who Tell Stories in Work or Play. Little Rock : August House, 1999. 219 p.

7. Taylor E. K. Using Folktales. Cambridge : Cambridge University Press, 2000. 302 p.

References:

1. Bobro, A. A., Hordiienko, T. V., & Dolmatova, M. P. (2025). Vykorystannia u roboti z molodshymy shkoliaramy kazkoterapii anhliiskoiu movoiu z elementamy teatralizatsii ta aplikatsii [Use of fairy tale therapy in English with elements of dramatization and applique in work with primary school pupils]. *Naukovi zapysky. Seriia "Psykholoho-pedahohichni nauky" (Nizhyn Mykola Gogol State University)*, (3), 53–60. [in Ukrainian].

2. Halushka, H. M. (2008). *Formuiemo sotsiokulturnu kompetentsiiu za dopomohoiu kazok* [Forming sociocultural competence through fairy tales]. Kharkiv: Osnova [in Ukrainian].

3. Roman, S. V., & Kolominova, O. O. (2002). Vykhovnyi potentsial predmeta "Anhliiska mova" u pochatkovii shkoli [Educational potential of the subject "English language" in primary school]. *Inozemni movy – Foreign Languages*, (4), 52–56 [in Ukrainian].

4. Strelchenko, K. (2012). Vykorystannia narodnykh kazok u protsesi navchannia anhliiskoi movy [Using folk tales in the process of teaching English]. *Inozemni movy – Foreign Languages*, (3), 65–68 [in Ukrainian].

5. Henninger, H. (2005). *The didactic functions of storytelling in the primary school classroom*. Munchen: GRIN Verlag [in English].

6. Lipman, D. (1999). *Improving your storytelling: Beyond the basics for all who tell stories in work or play*. Little Rock: August House [in English]..

7. Taylor, E. K. (2000). *Using folktales*. Cambridge: Cambridge University Press [in English]..

Дата першого надходження статті до видання: 01.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 364-787.522-057.87"364"(045)

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1372-1386

Онипченко Оксана Ігорівна доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи, Комунальний заклад «Харківська гуманітарно педагогічна академія» Харківської обласної ради, м. Харків, https://orcid.org/0000-0002-5682-7897

Волкова Катерина Сергіївна кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної роботи, Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, м. Харків, https://orcid.org/0000-0003-195-3295

Бєлоліпцева Олена Василівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, м. Харків, https://orcid.org/0000-0002-3240-3985

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ УЧНІВСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ

Анотація. У статті здійснено теоретико-методологічне обґрунтування концептуальних засад соціально-педагогічної підтримки учнівства в умовах сучасних безпекових викликів та збройної агресії. Визначено, що в умовах воєнного стану підтримка трансформується з моделі екстреного реагування у стратегічну систему формування життєстійкості (резильєнтності) особистості. Автори розкривають сутність переходу від тактики подолання «травми» до пошуку «ресурсу», де ключовим завданням фахівця є фасилітація внутрішнього потенціалу дитини.

Розкрито можливості мережевої взаємодії школи, родини та громади у забезпеченні безперервної соціально-педагогічної підтримки. Сформульовано засади створення стійкого (резильєнтного) освітнього простору, здатного до функціонування в умовах невизначеності та забезпечення безперервної соціально-педагогічної підтримки учнівства.

Доведено, що результативність запропонованої моделі безпосередньо залежить від гармонійного поєднання традиційних методологічних засад із новітніми безпековими та цифровими орієнтирами. Фундаментом такої взаємодії виступають класичні принципи суб'єктності та індивідуалізації, які в умовах воєнного стану доповнюються принципами «безпекоцентрованості» та «ресурсної орієнтованості».

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У межах дослідження деталізовано технологічний інструментарій, що базується на адаптивному використанні специфічних соціально-педагогічних тактик: тактовний «захист» та «буфер», які спрямовані на зменшення зовнішніх психотравмуючих чинників і створення амортизаційної зони для стабілізації емоційного стану дитини; «сприяння» та «взаємодія» орієнтовані на стимулювання внутрішніх ресурсів учня та формування досвіду спільної соціальної дії.

Особливого значення набуває пріоритетність інтерактивного інструментарію, зокрема методу кейс-стаді, який дозволяє підліткам безпечно опрацьовувати критичні ситуації через аналіз вигаданих сценаріїв, уникаючи ретравматизації. Використання рольових ігор та інтерактивної соціальної драми сприяє трансформації пасивного переживання кризи у активну фазу соціального самовипробування, що закладає підґрунтя для успішної адаптації особистості в умовах невизначеності та підготовки до активної ролі у повоєнному суспільстві.

Окрему увагу в дослідженні приділено прогностичному вектору діяльності, що полягає у стратегічній підготовці свідомого та життєстійкого покоління учнівства до викликів майбутнього. Виокремлено та теоретично обґрунтовано ключові напрями соціально-педагогічної підтримки, які орієнтовані на поетапне формування особистісної агенції – здатності дитини бути активним ініціатором змін у власному житті та громаді.

Цей процес реалізується через цілеспрямований розвиток м’яких навичок (Soft Skills), зокрема емпатії, критичного мислення та навичок ненасильницької комунікації, що є критично важливими для соціального згуртування в кризовий період.

Важливим складником прогностичної моделі виступає інтеграція цифрової та екологічної культури, що готує молодь до життєдіяльності у високотехнологічному та етично відповідальному суспільстві.

Доведено, що функціонування такої системи підтримки забезпечує фундаментальну трансформацію ролі учня: з пасивного об’єкта сторонньої опіки він перетворюється на активного суб’єкта повоєнної відбудови України.

З огляду на це соціально-педагогічна підтримка виходить за межі подолання наслідків травми, стаючи надійним фундаментом для збереження та розвитку якісного людського капіталу держави, здатного до інноваційної розбудови країни в повоєнний період.

Ключові слова: соціально-педагогічна підтримка, безпекові виклики, учнівська молодь, воєнний стан, життєстійкість (резильєнтність), фасилітація, суб’єктність, повоєнна відбудова, людський капітал, соціальна робота, практики соціальної роботи, соціальна адаптація, внутрішньо переміщені особи.

Onypchenko Oksana Doctor of Pedagogy, Professor, Professor of the Department of Social Work, Municipal establishment «Kharkiv Humanitarian Pedagogical Academy» of the Kharkiv Regional Council, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0002-5682-7897

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Volkova Kateryna PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Social Work, Municipal Establishment «Kharkiv Humanitarian Pedagogical Academy» of Kharkiv Regional Council, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0003-195-3295

Beloliptseva Olena PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Social Work, Municipal Establishment «Kharkiv Humanitarian Pedagogical Academy» of Kharkiv Regional Council, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0002-3240-3985

CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF SOCIAL AND PEDAGOGICAL SUPPORT FOR STUDENTS UNDER MARTIAL LAW AND PERSPECTIVES OF POST-WAR RECONSTRUCTION

Abstract. The article provides a theoretical and methodological substantiation of the conceptual foundations of socio-pedagogical support for students in the context of contemporary security challenges and armed aggression. It is determined that under martial law, support transforms from an emergency response model into a strategic system for developing the resilience of the individual. The authors reveal the essence of the transition from "trauma-coping" tactics to a "resource-seeking" approach, where the key task of a specialist is the facilitation of a child's internal potential.

The study explores the potential of networked interaction between the school, family, and community in ensuring continuous socio-pedagogical support. The principles for creating a stable (resilient) educational space capable of functioning under conditions of uncertainty and providing uninterrupted support for students are formulated.

It is proved that the effectiveness of the proposed model directly depends on the harmonious combination of traditional methodological foundations with modern security and digital landmarks.

The foundation of such interaction consists of the classical principles of subjectivity and individualization, which, under martial law, are supplemented by the principles of «security-centeredness» and «resource-orientation».

The research details a technological toolkit based on the adaptive use of specific socio-pedagogical tactics: tactful «protection» and «buffering», aimed at reducing external psychotraumatic factors and creating a cushioning zone to stabilize the child's emotional state; «promotion» and «interaction», oriented toward stimulating the student's internal resources and forming experience in collective social action.

Particular importance is attached to the priority of interactive tools, specifically the case study method, which allows adolescents to safely process critical situations through the analysis of fictional scenarios, thereby avoiding re-traumatization. The use of role-playing games and interactive social drama facilitates the transformation of passive crisis experience into an active phase of social self-testing, laying the

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

groundwork for successful personal adaptation under uncertainty and preparation for an active role in post-war society.

The study pays special attention to the prognostic vector of activity, which consists of the strategic preparation of a conscious and resilient generation of students for future challenges. The key directions of socio-pedagogical support are identified and theoretically substantiated, focusing on the gradual formation of personal agency – the child's ability to be an active initiator of change in their own life and community.

This process is implemented through the purposeful development of soft skills, including empathy, critical thinking, and non-violent communication skills, which are critical for social cohesion during crisis periods. A vital component of the prognostic model is the integration of digital and ecological culture, preparing youth for life in a high-tech and ethically responsible society.

It is proved that the functioning of such a support system ensures a fundamental transformation of the student's role: from a passive object of external care, the student turns into an active subject of Ukraine's post-war reconstruction. In this view, socio-pedagogical support goes beyond overcoming the consequences of trauma, becoming a reliable foundation for the preservation and development of the state's high-quality human capital, capable of innovative national development in the post-war period.

Keywords: social and pedagogical support, security challenges, student youth, martial law, resilience, facilitation, agency, post-war reconstruction, human capital, social work, social work practices, social adaptation, internally displaced persons.

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку українського суспільства характеризується екстремальними безпековими викликами, що зумовлюють деструктивний вплив на психосоціальний стан найбільш вразливих категорій населення, зокрема учнівської молоді. Військова агресія виступає потужним психотравмуючим детермінантом, який не лише порушує стабільність життєдіяльності дитини, а й створює ризики для її подальшої соціалізації та особистісного становлення. У цьому значенні збереження соціально-психологічного благополуччя здобувачів освіти трансформується з локального завдання в стратегічну проблему глобального рівня, від розв’язання якої залежить якість людського капіталу в період повоєнної відбудови.

Психологічне здоров’я особистості розглядається як базисний фундамент для її гармонійного функціонування та реалізації соціальних ролей. Втрата «структурності світу» та хаотизація сприйняття дійсності, що притаманна дітям із воєнною травмою, зумовлена недостатньою віковою зрілістю та обмеженістю когнітивних ресурсів для переробки кризового досвіду. Як наслідок, фіксація на пережитих подіях без належної фахової допомоги веде до глибокої дезадаптації та викривлення еволюційної траєкторії розвитку дитини.

Різке зростання попиту на соціально-педагогічну підтримку з початком повномасштабного вторгнення зумовлене комплексним характером травматизації: втратою родинних зв’язків, житла, вимушеною міграцією та постійним

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

перебуванням у зоні відсутності безпеки. Такі умови спричиняють стан постійного дистресу, що вимагає від системи освіти переходу до нових систем взаємодії.

Варто зауважити, що вітчизняна освітня система, функціонуючи в умовах тривалої військової агресії ще з 2014 року, виробила унікальний потенціал та накопичила значний досвід реагування на безпекові ризики. Сучасний заклад освіти трансформувався у багатофункціональний інститут, де поруч із розв'язанням дидактичних завдань (зокрема, подоланням освітніх втрат та розривів), пріоритетним напрямом є комплексна підтримка всіх суб'єктів освітньої взаємодії.

У зв'язку з цим, виникає гостра наукова необхідність у переосмисленні змісту соціально-педагогічної підтримки та пошуку інноваційних стратегій підтримки учнівства, які б відповідали не лише викликам воєнного часу, а й стратегічним цілям повоєнної відбудови України. Саме тому метою статті є теоретичне обґрунтування концептуальних засад такої підтримки в умовах сучасних безпекових загроз.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Методологічним підґрунтям дослідження виступають фундаментальні філософські та соціально-педагогічні ідеї, висвітлені у працях В. Кременя, де розкрито концептуальні засади розвитку освіти в кризовий період, а також наукові доробки С. Сисоєвої, Л. Канішевської та В. Рагозіної, присвячені трансформації освітнього простору.

Окрему цінність для обґрунтування концепції соціально-педагогічної підтримки мають дослідження І. Беха, що розкривають аксіологічні аспекти виховання в умовах війни, Т. Куниці та І. Савельчук, де проаналізовано специфіку соціально-педагогічної підтримки з вразливими категоріями молоді, наукові звіти та аналітичні матеріали зокрема, за ред. А. Бойко, що висвітлюють потенціал неформальної та позашкільної освіти у стабілізації емоційного стану учнівства.

Використання європейського досвіду, праці R. Clarijs, B. Fatyga та нормативних матеріалів міжнародних інституцій EAICY дозволяє інтегрувати українські системи підтримки в загальноєвропейський контекст, що є критично важливим для забезпечення безперервності освіти учнів, які перебувають за кордоном, та розробки стратегій повоєнної відбудови закладів освіти.

Теоретико-методологічний аналіз проблеми соціально-педагогічної підтримки учнівства неможливий без урахування нормативно-правового базису, який визначає вектори функціонування освіти в особливий період і базується на положеннях Указів Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» та стратегічних документах Міністерства освіти і науки України. Ефективність моделювання цієї системи безпосередньо детермінована нормативною базою, зокрема Наказом МОН № 274 «Про деякі питання організації здобуття загальної середньої освіти та формування безпечного освітнього середовища в умовах воєнного стану», що заклав фундамент для

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

гнучкості освітнього процесу та обов'язковості психосоціального супроводу, а також Листами МОН щодо пріоритетних напрямів діяльності психологічної служби у 2024-2026 рр., які визначають конкретні напрями роботи в кризовий період. У поєднанні з Національною стратегією створення безбар'єрного простору в Україні, що трансформувалася у концепцію всеохоплюючої інклюзії та доступності фахових послуг для кожного учня, та положеннями Закону України «Про повну загальну середню освіту» в частині забезпечення індивідуальної траєкторії розвитку дітей, що постраждали від збройних конфліктів, створюється цілісна система підтримки, яка через інтеграцію з європейським досвідом виступає гарантом реалізації права особистості на освіту та безпеку незалежно від її фактичного географічного розташування.

Узагальнення теоретичних здобутків провідних науковців дозволяє визначити соціально-педагогічну підтримку учнівства як пріоритетний напрям професійної діяльності, що зосереджений на ідентифікації та розв'язанні актуальних проблем дитини задля гарантування її права на всебічний розвиток та якісну освіту в умовах дестабілізації суспільства. Концептуальним ядром цієї діяльності виступає «педагогічна складова», яка змістовно акцентує увагу на суб'єкт-суб'єктній взаємодії та використанні виховного потенціалу освітнього середовища.

Мета статті полягає у теоретико-методологічному обґрунтуванні концептуальних засад соціально-педагогічної підтримки учнівства, яка в умовах воєнного стану трансформується з моделі екстреної допомоги у стратегічну систему формування життєстійкості.

Виклад основного матеріалу. У межах розроблюваної концепції важливо диференціювати поняття «допомога» та «підтримка». Якщо допомога розглядається як система превентивних та корекційних заходів, спрямованих на полегшення стану особистості, то підтримка є процесуальною реалізацією цієї системи – безпосередньою діяльністю з фасилітації адаптивних можливостей дитини [9].

В умовах воєнного стану соціально-педагогічна підтримка набуває особливого змісту: діяльність фахівця спрямовується на моделювання умов, що сприяють не лише виявленню здібностей вихованця, а й усвідомленню ним характеру власних труднощів та пошуку ресурсів для їх подолання. Це передбачає формування у здобувачів освіти стійких когнітивних та поведінкових навичок самодопомоги й самоконтролю.

Кінцевим результатом такої підтримки в період воєнного стану та повоєнної відбудови має стати відновлення внутрішніх сил дитини, зміцнення її готовності до відповідального подолання життєвих викликів та набуття досвіду безпечної поведінки.

Такий підхід трансформує учня з пасивного об'єкта опіки на активного суб'єкта власної життєтворчості, що є фундаментальною умовою для формування свідомого покоління відбудовників України.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Генезис поняття «педагогічна підтримка» у вітчизняному науковому дискурсі . засвідчив перехід до гуманістичної парадигми освіти, де професійна діяльність педагога фокусується на фасилітації розв'язання індивідуальних проблем дитини. Паралельний розвиток категорій соціальної та психолого-педагогічної підтримки став можливим завдяки інституціоналізації соціальної педагогіки в Україні та впровадженню відповідних фахівців у структуру закладів освіти.

Спираючись на термінологічний аналіз, поданий у «Словнику-довіднику з соціальної педагогіки» за редакцією Т. Алєксєєнко [9], розглядаємо підтримку як специфічний вид діяльності, орієнтований на створення оптимальних умов для соціокультурної адаптації та самореалізації особистості. Крізь призму соціальної роботи, що відображена в «Енциклопедії для фахівців соціальної сфери» [3, с. 112], сутність такої підтримки полягає у наданні допомоги особистості в процесі її соціалізації, особливо у критичні моменти, коли інтелектуальний, емоційно-вольовий чи психологічний розвиток дитини зазнає деструктивного впливу зовнішніх чинників.

В умовах трансформації освітнього простору під час воєнного стану, особливого значення набувають висновки Н. Заверико та Л. Оліференко, які класифікують соціально-педагогічну підтримку як автономний та стратегічно важливий вид діяльності [4; 8]. Поділяючи позицію Н. Заверико, вважаємо, що в сучасних реаліях така підтримка має бути спрямована на моделювання середовища, яке стимулює дитину до усвідомлення власних труднощів, визначення життєвих цілей та пошуку внутрішніх ресурсів для розвитку навіть у ситуації невизначеності.

Особливого значення у системі соціально-педагогічної підтримки набуває класифікація тактик педагогічної підтримки, що ґрунтується на засадах гуманістичної парадигми та адаптована до сучасних безпекових викликів у працях вітчизняних науковців [2, с. 12]. З огляду на специфіку воєнного часу ці тактичні підходи трансформуються у дієві інструменти стабілізації та розвитку особистості:

– тактика «захисту»: актуалізується у ситуаціях, коли учень опиняється у ролі «жертви обставин», спричинених війною. У цьому випадку соціальний педагог виступає як соціальний адвокат, що нівелює вплив деструктивних чинників, які блокують активність та особистісний розвиток дитини, створюючи безпечний простір для її функціонування;

– тактика «буфера»: спрямована на амортизацію негативних зовнішніх впливів. Виконуючи роль вихователя-фасилітатора, фахівець допомагає дитині подолати страх перед травматичними обставинами та мінімізувати їхній емоційний тиск;

– тактика «допомоги»: базується на активізації суб'єктного ресурсу учня. Головна мета полягає у фасилітації усвідомлення дитиною власних можливостей у розв'язанні проблем. Через емоційну підтримку та мінімізацію страху помилки

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

створюються умови для соціального самовипробування, що дозволяє учневі інтегруватися у середовище на засадах рівності та взаєморозуміння;

– тактика «сприяння»: орієнтована на майбутнє, що є критично важливим для періоду відбудови. Вона передбачає створення умов для свідомого конструювання дитиною власної життєвої траєкторії. Подолання страху перед невідомістю та розвиток здатності до відповідального вибору перетворює учня на активного суб'єкта управління власною життєдіяльністю;

– тактика «взаємодії»: полягає у набутті досвіду спільного проектування та соціальної дії. Через партнерську взаємодію соціальний педагог компенсує сфери, у яких дитина ще не досягла самодостатності, допомагаючи їй успішно долати складні життєві ситуації та готуючи до колективної праці у поствоєнному суспільстві.

Застосування цих тактик у межах соціально-педагогічної підтримки дозволяє забезпечити перехід від пасивного проживання кризового досвіду до активного формування безпечної поведінки та усвідомленої участі у відновленні країни.

З огляду на актуальні концептуальні орієнтири у сфері соціально-педагогічної підтримки, використовують вагомий арсенал методів та інструментів, які в умовах воєнного стану потребують системної ревізії та цілеспрямованої інтеграції у стратегії повоєнної відбудови. Пріоритетним завданням такої діяльності стає не лише забезпечення змістовного дозвілля чи профілактика деструктивних явищ, а насамперед формування стійкої та безпечної поведінки учнівства через активізацію їхнього внутрішнього ресурсу.

Ефективність цієї роботи безпосередньо залежить від реалізації засад суб'єкт-суб'єктної взаємодії, де ключову роль відіграють інтерактивні методи, оскільки саме вони здатні забезпечити трансформацію пасивного сприйняття інформації у свідому позицію особистості щодо відповідального ставлення до власного життя та безпеки оточуючих.

У практичній діяльності фахівців найбільш результативними зарекомендували себе такі методи, як рольові та інтерактивні ігри, метод кейсів (аналіз критичних ситуацій), дискусійні майданчики, технологія «рівний-рівному» та тренінгові модулі. Їх реалізація відбувається через систему різнопланових форм роботи, серед яких особливої уваги заслуговує просвітницький тренінг як інтегративна групова форма, що дозволяє дитині рефлексувати отриманий досвід і моделювати стратегії саморозвитку в безпечних умовах. Важливе місце посідають ігротеки та культурно-спортивні заходи, що виконують функцію емоційної стабілізації та соціальної адаптації через дозвіллєву активність. Окремої уваги потребують такі методики, як інтерактивна соціальна драма, що дозволяє глядачам і учасникам спільно шукати шляхи розв'язання складних соціальних проблем безпосередньо під час театральної дії, та соціальні флешмоби, спрямовані на формування колективної мотивації до безпечної життєдіяльності та розвиток комунікативного потенціалу підлітків.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Варто наголосити, що вибір конкретних методів у системі соціально-педагогічної підтримки має бути детермінований не лише віковими особливостями учнівства, а й характером їхнього травматичного досвіду.

Зокрема, використання методу кейсів у роботі з підлітками дозволяє здійснити необхідну переосмислення травматичного досвіду: аналізуючи критичну ситуацію вигаданого героя, учень опосередковано опрацьовує власні страхи та моделює алгоритми безпечної поведінки, не наражаючись на ризик повторної травматизації. Це забезпечує розвиток критичного мислення та здатності адекватно реагувати на безпекові виклики.

Ефективність технології «рівний-рівному» в умовах воєнного стану суттєво зростає через високий рівень довіри всередині учнівських мікрогруп. Підготовлені волонтери-лідери стають для своїх однолітків референтними особами, які власним прикладом транслюють моделі життєстійкості та конструктивної соціальної активності. Такий підхід дозволяє мінімізувати відчуття відчуженості та сприяє швидкій адаптації внутрішньо переміщених осіб у новому освітньому середовищі.

Особливого значення набуває трансформація зазначеного інструментарію в умовах цифрової трансформації суспільства. Оскільки значна частина учнівства продовжує перебувати у форматі дистанційного або змішаного навчання, соціально-педагогічна підтримка інтегрується у віртуальний простір через використання елементів гейміфікації, онлайн-майданчиків для колективної творчості та інтерактивних білих дощок. Цифрова середа в такому разі стає не лише технічним каналом передачі інформації, а повноцінним простором для соціалізації, що дозволяє залучати до взаємодії учнів, які перебувають за кордоном, зберігаючи їхній зв’язок з українськими ціннісними орієнтирами.

Водночас, стрімка віртуалізація соціально-педагогічної взаємодії актуалізує низку специфічних ризиків, що потребують наукового осмислення та оперативного реагування. Зокрема, йдеться про загрозу «цифрової десоціалізації», коли надмірна зануреність у віртуальне середовище призводить до атрофії навичок реальної комунікації та зниження рівня емпатії. Дослідження Р. Шаповала підтверджують, що в умовах цифрової трансформації суспільства виникають нові форми соціальної дезадаптації, пов’язані з інформаційним перевантаженням, кібербулінгом та маніпулятивним впливом неконтрольованого контенту. Для учнівства, яке вже перебуває у стані психоемоційної напруги через воєнні дії, такі цифрові загрози стають додатковим деструктивним чинником, що може поглибити стан ізоляції та апатії.

У зв’язку з цим, виникає гостра необхідність у перегляді професійної ролі педагогів, які дотичні до навчання дітей, які мають не просто використовувати цифрові інструменти, а навчитися ефективно функціонувати всередині «життєвого простору» дитини. Це передбачає опанування фахівцями мови цифрової культури, розуміння специфіки підліткових онлайн-спільнот та механізмів гейміфікованої взаємодії. Тільки за умови глибокої інтеграції фахівця

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

у цифровий контекст дитини стає можливою реалізація тактики «захисту» в інтернеті та формування у здобувачів освіти навичок критичного споживання інформації.

Отже, цифрова трансформація підтримки тягне за собою перехід від трансляційної моделі (де педагог лише передає знання) до інтерактивно-мережевої моделі. У такому форматі фахівець виступає як медіатор та цифровий наставник, що допомагає учневі конвертувати віртуальний досвід у реальні життєві компетенції. Така стратегія дозволяє перетворити цифрові виклики на дієвий ресурс для повоєнної відбудови, формуючи покоління, здатне до безпечної та конструктивної самореалізації у високотехнологічному глобальному просторі.

Таким чином, розширення спектру інтерактивних методів та їх адаптація до сучасних викликів забезпечує перехід від стратегії простого «виживання» до стратегії активного формування Soft Skills. Це створює надійний фундамент для того, щоб кожен учень зміг реалізувати свій потенціал у майбутніх процесах ревіталізації країни, перетворюючи отриманий досвід подолання труднощів на ресурс для професійного та особистісного становлення.

Цю сукупність засобів, методів та прийомів визначаємо як цілісний комплекс соціально-педагогічної підтримки, який доцільно класифікувати за декількома стратегічними ознаками. За вектором психологічного впливу та призначенням виокремлюються когнітивні засоби (інтелектуальні ігри для розуміння ризиків), мотивувальні (інтерактивна соціальна драма, флешмоби для активізації позиції) та поведінкові (тренінги, моделювання ситуацій для закріплення навичок). За характером діяльності та залученості учасників засоби поділяються на активні (змагання, виступи) та пасивні (концерти, виставки), а за рівнем творчого складника – на репродуктивні та креативні (конкурси соціальних плакатів, графіті), що стимулюють творчий потенціал як фундамент для майбутньої відбудови країни. Такий комплексний підхід дозволяє перетворити соціально-педагогічну підтримку на динамічну систему, що адаптується до вимог часу та забезпечує формування життєстійкості молодого покоління.

Ефективна організація підтримки учнівства в сучасних умовах можлива лише за умови створення відкритої соціально-педагогічної системи, яка координує зусилля закладу освіти, родини та громади. Окреслюючи концептуальний фундамент такої системи, спираємося на фундаментальні принципи педагогічної підтримки, розроблені Т. Дейніченко [2], адаптуючи їх до специфіки воєнного стану та перспектив відбудови:

1. Принцип безумовної загальності та доступності: допомога не є вибірковою; кожен учень, незалежно від його статусу (ВПО, дитина учасника бойових дій, дитина за кордоном), має право на систематичний супровід.

2. Принцип суб’єктності та стимулювання автономії: підтримка не повинна перетворюватися на гіперопіку. Її мета – розвиток здатності дитини самостійно

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

долати труднощі, що є критично важливим для формування людського капіталу країни.

3. Принцип пріоритетного захисту прав та безбар'єрності: у фокусі завжди перебувають інтереси дитини, включно з правом на помилку та безпечний освітній простір (як фізичний, так і цифровий).

4. Принцип партнерської взаємодії та довіри: розв'язання проблем учня відбувається через угоду та співпрацю, де дорослий виступає фасилітатором, а не контролером.

Водночас, зважаючи на виклики 2024-2026 років, вважаємо за доцільне доповнити цей перелік актуальними векторами, що висвітлені у працях сучасних дослідників зокрема, О. Односталка [7, с. 45]:

1. Принцип «безпекоцентрованості»: першочерговим завданням підтримки є відновлення почуття структурності та безпеки світу, що було зруйноване воєнним досвідом.

2. Принцип «ресурсної орієнтованості»: акцент зміщується з аналізу «травми» на пошук «ресурсу» виявлення тих сильних сторін особистості, які допоможуть їй відновитися.

3. Принцип «цифрової гнучкості»: забезпечення підтримки в умовах змішаного навчання, де соціально-педагогічний вплив має бути однаково ефективним як очно, так і дистанційно.

Синтез класичних та інноваційних принципів соціально-педагогічної підтримки дозволяє стверджувати, що в умовах актуальних безпекових загроз вони трансформуються з локальної системи опіки у стратегічний інструмент формування стійкості молодого покоління. Дотримання окреслених методологічних засад забезпечує не лише стабілізацію психосоціального стану учнівства «тут і зараз», а й закладає необхідний ціннісно-вольовий базис для їхньої майбутньої життєдіяльності. Таким чином, якісно організована підтримка стає тим необхідним містком, що поєднує подолання наслідків воєнної травми із мобілізацією внутрішнього потенціалу особистості, необхідного для активної участі в масштабних процесах повоєнного відновлення та системної розбудови української держави.

Трансформація соціально-педагогічної підтримки з моделі «екстреного реагування» на модель «перспективного розвитку» зумовлює необхідність виокремлення спеціального вектора діяльності – підготовки учнівської молоді до активної участі в процесах повоєнної відбудови України. Варто акцентувати увагу на тому, що відбудова розглядається не лише як фізичне відновлення інфраструктури, а передусім як ревіталізація людського капіталу, формування нової соціальної тканини суспільства на засадах демократії, інноваційності та громадянської відповідальності.

Наукове підґрунтя цього напряму базується на концепції «освіти для майбутнього», яка активно розробляється в працях сучасних дослідників, таких як О. Савченко, Н. Бібік (компетентнісний підхід), а також у новітніх

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

дослідженнях С. Курбатова та І. Степаненко, які акцентують увагу на ролі освіти у формуванні національної ідентичності як ресурсу повоєнного відновлення. Особливої ваги набувають ідеї В. Андрущенка щодо «цивілізаційного вибору» освіти та праці Л. Гриневич, присвячені подоланню освітніх втрат як передумови соціальної стійкості.

З огляду на вищевикладене, функціональне наповнення системи соціально-педагогічної підтримки, зорієнтованої на майбутню відбудову, структурується навколо таких ключових напрямів діяльності:

1. Формування «агенції» особистості. Відповідно до сучасних звітів міжнародних інституцій UNESCO [11] та вітчизняних досліджень В. Кременя [5], ключовим є перехід від позиції «потребуючого допомоги» до позиції «суб'єкта змін». Соціально-педагогічна підтримка спрямовується на розвиток внутрішньої сили дитини діяти самостійно та впливати на оточення. Це досягається через залучення підлітків до проєктної діяльності в громадах, де вони можуть бачити результати своєї праці – від екологічних ініціатив до волонтерських проєктів.

2. Розвиток Soft Skills як інструментарію відбудови. Повоєнне суспільство вимагатиме від молодого покоління високого рівня адаптивності, критичного мислення, навичок медіаграмотності та здатності до колаборації. Дослідження Н. Поліщук та М. Левченко [6, с. 72] підкреслюють, що саме соціально-педагогічні методи (тренінги, соціальні симуляції, кейс-стаді) є найбільш ефективними для формування емпатії та навичок ненасильницької комунікації, що стануть основою соціального згуртування в період відбудови.

3. Екологічна та цифрова культура. Сучасне бачення відбудови України (концепція «Build Back Better») передбачає впровадження зелених технологій та цифровізацію всіх сфер життя. Соціально-педагогічна підтримка має готувати учнівство до життя в високотехнологічному суспільстві, формуючи екологічну свідомість як етичну відповідальність перед майбутніми поколіннями. У працях Р. Шаповала [10, с. 88] наголошується на важливості інтеграції цифрових інструментів у процес соціалізації, що дозволяє учням ставати конкурентоспроможними на глобальному ринку праці.

4. Аксіологічне наповнення освітнього простору. Відбудова неможлива без чітких ціннісних орієнтирів. Спираючись на аксіологічну концепцію І. Беха [1, с. 44], доходимо висновку, що підтримка має зміцнювати віру дитини в справедливість, гідність та цінність людського життя. Виховання патріотизму в цьому контексті трансформується у «патріотизм дії» готовність інвестувати свої знання та зусилля у розвиток власної держави.

Таким чином, окреслені напрями діяльності дозволяють розглядати соціально-педагогічну підтримку не як локальну допомогу в кризових обставинах, а як стратегічну інвестицію у формування якісно нового покоління.

Синтез особистісної агенції, розвинених м'яких навичок, цифрової грамотності та міцного ціннісного фундаменту створює ту критичну масу

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

людського капіталу, яка здатна не лише адаптуватися до реалій воєнного часу, а й стати рушійною силою інноваційного відновлення держави. Саме така комплексна модель підготовки учнівства забезпечує перехід від психології постраждалого до свідомої позиції ініціатора, де кожен здобувач освіти усвідомлює власну роль у проектуванні та розбудові успішної, безпечної та екологічно відповідальної України майбутнього.

У ході прогнозування подальшого розвитку, соціально-педагогічна підтримка виступає як механізм превенції «втраченого покоління». Повоєнна відбудова України потребуватиме фахівців, здатних працювати в умовах високої інтелектуальної напруги та етичної відповідальності. Тому формування ціннісної основи особистості стає фундаментом для збереження людського капіталу. Підтримка має бути спрямована на виховання «патріотизму стійкості» – свідомого вибору молоді залишатися частиною українського соціокультурного простору та інвестувати свої Soft Skills у відновлення держави.

Розвиток м’яких навичок (Soft Skills) у період відбудови набуває нових сенсів: це передусім навички ненасильницької комунікації та медіації, необхідні для інтеграції ветеранів, людей з інвалідністю та вимушено переміщених осіб у єдине суспільне полотно. Соціально-педагогічна підтримка повинна готувати учня до активної участі в розвитку своєї громади. Це досягається через методику соціального проектування, де учні старших класів розробляють плани ревіталізації локальних просторів, екологічні ініціативи або цифрові платформи для місцевого самоврядування. Така «агенція» учнівства забезпечує перехід від пасивного проживання травми до активного творення соціальних інновацій

Отже, соціально-педагогічна підтримка під час підготовки до відбудови виступає як стратегічна інвестиція, що забезпечує перехід від стратегії виживання до стратегії процвітання. Вона формує в учнівства відчуття причетності до великої історичної мети, що є потужним антидотом проти воєнної депресії та соціальної апатії.

Висновки. Узагальнення теоретичних напрацювань дає підстави констатувати, що методологічне підґрунтя соціально-педагогічної підтримки учнівства в умовах складних викликів сьогодення вказує на якісне переосмислення природи цього процесу. В умовах воєнного стану підтримка еволюціонує від моделі оперативного реагування на кризу до стратегічної системи формування життєстійкості та резильєнтності особистості, де концептуальним ядром виступає фасилітація внутрішніх ресурсів дитини, що дозволяє змістити фокус із подолання травматичного досвіду на активне конструювання власного майбутнього.

За таких умов важливим стає створення ефективного середовища підтримки, яке виходить за межі закладу освіти та охоплює ресурси територіальних громад, громадських організацій та міжнародних партнерських інституцій. Обґрунтовано, що така система має базуватися на принципах універсального дизайну в освіті та цифрової безбар’єрності, що гарантує доступ до фахової

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

допомоги кожній дитині, незалежно від її фізичного місцезнаходження чи соціального статусу. Це дозволяє зменшити ризики освітніх та соціальних втрат, перетворюючи цифрові інструменти з технічного засобу на простір для емоційного відновлення та соціального діалогу

Встановлено, що інтеграція класичних принципів суб'єктності з актуальними вимогами щодо безпеки та цифровізації дозволяє вибудувати стійку систему підтримки. Вона забезпечує стабільну соціалізацію учнівства навіть в умовах вимушеної міграції чи дистанційного навчання, долаючи географічні та безпекові бар'єри. Доведено, що пріоритетне значення у роботі з учнівською молоддю має технологічний інструментарій, заснований на інтерактивних методах, таких як ігрові симуляції, кейс-стаді та інтерактивна соціальна драма, які через механізми суб'єкт-суб'єктної взаємодії сприяють становлення відповідальної поведінки.

Комплексне застосування тактик захисту, буфера, допомоги, сприяння та взаємодії дозволяє не лише мінімізувати деструктивний вплив війни, а й активізувати потенціал саморозвитку підлітка.

Визначено, що стратегічним прогностичним вектором соціально-педагогічної підтримки є підготовка свідомого покоління учнівства шляхом реалізації змістовних ліній щодо формування особистісної агенції, розвитку Soft Skills, цифрової та екологічної культури, а також аксіологічного наповнення освітнього простору.

Одним із ключових елементів запропонованої моделі є формування у молоді ціннісних орієнтирів «патріотизму дії» та етики відповідальності за майбутнє держави. Соціально-педагогічна підтримка в умовах відбудови має змістити акцент на зміцнення національної ідентичності як потужного внутрішнього ресурсу стійкості. Впровадження методик соціального проектування та волонтерських ініціатив у структуру підтримки дозволяє учням відчути власну причетність до масштабних процесів повоєнної відбудови країни, що є дієвим запобіжником проти соціальної апатії та міграційних настроїв.

Такий підхід трансформує учня з пасивного об'єкта опіки на активного суб'єкта повоєнної відбудови України, що робить запропоновані концептуальні засади фундаментальною умовою збереження та розвитку якісного людського капіталу в період масштабного відновлення держави.

Література

1. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного виховання : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2012. 256 с.

2. Дейніченко Т. Х. Педагогічна складова соціально-педагогічної підтримки учнівської молоді. 2023.

3. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. проф. І. Д. Звєрєвої. Київ ; Сімферополь : Універсум, 2012. 536 с.

4. Заверико Н. В. Основи соціально-педагогічної діяльності : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2021. 232 с.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

5. Кремень В. Г. Українська людина в європейському просторі. Київ : Знання України, 2023.

6. Левченко М. Г., Поліщук Н. М. Соціопедагогічні тренінги як засіб формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. 2021. Вип. 3 (106). С. 72-81.

7. Односталко О. В. Соціально-педагогічна підтримка учнівської молоді в умовах воєнних викликів: безпековий аспект. Науковий вісник. 2024. № 2. С. 45-52.

8. Оліференко Л. Б. Соціально-педагогічна підтримка дітей групи ризику : навч. посіб. Київ : Академія, 2018. 184 с.

9. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / за ред. проф. Т. Ф. Алєксєєнко. К. : Центр учбової літератури, 2008. 336 с.

10. Шаповал Р. В. Соціалізація особистості в умовах цифрової трансформації суспільства: правові та педагогічні аспекти. Право та державне управління. 2024. № 1. С. 88.

11. UNESCO (2021). Reimagining our futures together: A new social contract for education.

References

1. Bekh, I. D. (2012). Osobystist u prostori dukhovnoho vykhovannia [Personality in the space of spiritual education]. Kyiv: Akademvydav. [in Ukrainian].

2. Deinichenko, T. Kh. (2023). Pedahohichna skladova sotsialno-pedahohichnoi pidtrymky uchnivskoi molodi [Pedagogical component of social and pedagogical support for student youth]. [in Ukrainian].

3. Zvierieva, I. D. (Ed.). (2012). Entsyklopediia dlia fakhivtsiv sotsialnoi sfery [Encyclopedia for social sphere specialists]. Kyiv; Simferopol: Universum. [in Ukrainian].

4. Zaveryko, N. V. (2021). Osnovy sotsialno-pedahohichnoi diialnosti [Fundamentals of socio-pedagogical activity]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury. [in Ukrainian].

5. Kremen, V. H. (2023). Ukrainska liudyna v yvropeiskomu prostori [Ukrainian person in the European space]. Kyiv: Znannia Ukrainy. [in Ukrainian].

6. Levchenko, M. H., & Polishchuk, N. M. (2021). Sotsiopedahohichni trenynhy yak zasib formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv [Socio-pedagogical trainings as a means of forming the communicative competence of future specialists]. Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka, 3(106), 72-81. [in Ukrainian].

7. Odnostalko, O. V. (2024). Sotsialno-pedahohichna pidtrymka uchnivskoi molodi v umovakh voiennykh vyklykiv: bezpekovyi aspekt [Socio-pedagogical support of student youth in the conditions of military challenges: security aspect]. Naukovyi visnyk, 2, 45-52. [in Ukrainian].

8. Oliferenko, L. B. (2018). Sotsialno-pedahohichna pidtrymka ditei hrupy ryzyku [Socio-pedagogical support of children at risk]. Kyiv: Akademiia. [in Ukrainian].

9. Alieksieienko, T. F. (Ed.). (2008). Sotsialna pedahohika: mala entsyklopediia [Social pedagogy: small encyclopedia]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury. [in Ukrainian].

10. Shapoval, R. V. (2024). Sotsializatsiia osobystosti v umovakh tsyfrovoi transformatsii suspilstva: pravovi ta pedahohichni aspekty [Socialization of the personality in the conditions of the digital transformation of society: legal and pedagogical aspects]. Pravo ta derzhavne upravlinnia, 1, 88. [in Ukrainian].

11. UNESCO. (2021). Reimagining our futures together: A new social contract for education. Paris: UNESCO.

Дата першого надходження статті до видання: 01.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 378.147:811.111’243:001.81

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1387-1396

Павлюк Вікторія Ігорівна кандидат педагогічних наук, доцент**,** Уманський національний університет, Умань, https://orcid.org/0000-0002-9612-2218

МЕТОДИЧНІ СТРАТЕГІЇ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК АКАДЕМІЧНОГО ПИСЬМА ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ У СТУДЕНТІВ ЗВО

Анотація. У статті розглядаються актуальні методичні стратегії формування навичок академічного письма іноземною мовою у студентів закладів вищої освіти в умовах інтернаціоналізації освітнього простору. Обґрунтовано, що зростання вимог до рівня академічної іншомовної компетентності зумовлює необхідність удосконалення підходів до навчання письмової комунікації у науковому середовищі. Проаналізовано сучасні українські та зарубіжні дослідження, які висвітлюють жанрово-орієнтований, процесуально-орієнтований, компетентнісний та інтегрований підходи до навчання академічного письма. Визначено, що ефективність формування відповідних умінь забезпечується через поєднання аналізу зразків академічних текстів, поетапної організації письмового процесу, розвитку навичок критичного мислення, саморедагування та взаємооцінювання.

Значну увагу приділено формуванню мовної точності, логічності викладу матеріалу, дотриманню академічної доброчесності та розвитку вмінь аргументованого представлення результатів дослідження відповідно до міжнародних академічних стандартів.

Особливу увагу приділено ролі зворотного зв’язку та інтеграції академічного письма з іншими видами мовленнєвої діяльності, що сприяє формуванню цілісної академічної комунікативної компетентності. Розкрито потенціал використання сучасних цифрових інструментів, зокрема платформ на основі штучного інтелекту, як засобів підвищення якості письмових робіт та розвитку автономності здобувачів освіти.

Акцентовано на доцільності використання інтерактивних онлайн-ресурсів, електронних платформ для спільного редагування текстів та автоматизованих систем перевірки мовлення у процесі підготовки академічних робіт. Узагальнено методичні стратегії у вигляді системного підходу, що поєднує традиційні та інноваційні методи навчання.

Зроблено висновок про необхідність комплексної реалізації зазначених підходів для підвищення ефективності формування навичок академічного письма та підготовки конкурентоспроможних фахівців, здатних до ефективної академічної та професійної комунікації.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Ключові слова: академічне письмо, іншомовна комунікативна компетентність, студенти закладів вищої освіти, методичні стратегії, жанровий підхід, процесуально-орієнтований підхід, академічний дискурс, цифрові інструменти, автономність навчання, зворотний зв'язок, наукова комунікація.

Pavlyuk Viktoriia Ihorivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Uman National University, Uman, https://orcid.org/0000-0002-9612-2218

METHODOLOGICAL STRATEGIES FOR FORMING ACADEMIC WRITING SKILLS OF A FOREIGN LANGUAGE IN STUDENTS OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Abstract. The article considers current methodological strategies for the formation of academic writing skills in a foreign language among students of higher education institutions in the context of the internationalization of the educational space. It is substantiated that the increase in requirements for the level of academic foreign language competence necessitates the improvement of approaches to teaching written communication in the scientific environment. Modern Ukrainian and foreign studies that highlight genre-oriented, process-oriented, competency-based and integrated approaches to teaching academic writing are analyzed. It is determined that the effectiveness of the formation of relevant skills is ensured through a combination of analysis of academic text samples, phased organization of the writing process, development of critical thinking skills, self-editing and peer assessment. Considerable attention is paid to the formation of linguistic accuracy, logical presentation of the material, adherence to academic integrity and the development of skills for the argumentative presentation of research results in accordance with international academic standards.

Particular attention is paid to the role of feedback and integration of academic writing with other types of speech activity, which contributes to the formation of holistic academic communicative competence. The potential of using modern digital tools, in particular platforms based on artificial intelligence, as a means of improving the quality of written works and developing the autonomy of education seekers is revealed. The emphasis is on the feasibility of using interactive online resources, electronic platforms for joint editing of texts and automated speech checking systems in the process of preparing academic works. Methodological strategies are generalized in the form of a systemic approach that combines traditional and innovative teaching methods. The conclusion is made about the need for comprehensive implementation of these approaches to increase the effectiveness of the formation of academic writing skills and the training of competitive specialists capable of effective academic and professional communication.

Keywords: academic writing, foreign language communicative competence, higher education students, methodological strategies, genre approach, process-oriented

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

approach, academic discourse, digital tools, learning autonomy, feedback, scientific communication.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження методичних стратегій академічного письма зумовлена зростаючими вимогами до рівня сформованості академічної іншомовної компетентності студентів закладів вищої освіти в умовах інтернаціоналізації освіти та науки. Сучасні здобувачі освіти мають бути здатними ефективно здійснювати письмову комунікацію іноземною мовою у науковому та професійному середовищі, зокрема створювати академічні тексти різних жанрів (есе, статті, звіти, анотації, тощо). Водночас практика викладання свідчить про наявність труднощів у формуванні таких навичок, що пов'язано як із недостатньою розробленістю методичних підходів, так і з потребою адаптації існуючих стратегій до рівня підготовки студентів і вимог сучасного освітнього простору. Отже, дослідження методичних стратегій формування навичок академічного письма іноземною мовою є своєчасним і необхідним для підвищення якості професійної підготовки майбутніх фахівців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує комплексний підхід до проблеми формування навичок академічного письма іноземною мовою у студентів ЗВО. Українські науковці, зокрема Н. Бігунова, В. Неклесова та Г.Ткаченко, акцентують увагу на методичних засадах навчання академічного письма та необхідності інтеграції сучасних цифрових інструментів у цей процес, тоді як Т. Левченко і Л. Шимченко розглядають академічне письмо як важливий компонент професійної підготовки майбутніх фахівців. Праці Т. Бабенко зосереджені на структурно-жанрових особливостях академічних текстів, зокрема написанні вступу до наукової статті. Водночас зарубіжні дослідники, такі як К. Хайленд і Дж. Свейлз, обґрунтовують ефективність жанрового підходу до навчання письма, а Ю.Вінгейт підкреслює значення розвитку аргументаційних умінь студентів.

У наукових розвідках також приділяється увага ролі зворотного зв'язку та залученості студентів до процесу письма (Чанг, 2018), а також використанню інноваційних технологій, зокрема платформ на основі штучного інтелекту, як-от Grammarly.

Українські вчені роблять значний внесок у методологічне розуміння навчання академічному письму. Зокрема, Т. Левченко та Л. Шимченко вважають академічне письмо важливим компонентом професійної підготовки у вищій освіті, наголошуючи на жанровому навчанні як засобі розвитку здатності студентів створювати різні типи академічних текстів. Н. Бігунова, В. Неклесова та Г. Ткаченко пропонують процесоорієнтовану модель викладання академічного письма, що виділяє етапи планування, написання, перегляду та оцінювання, а також важливість рецензування та самостійного редагування для розвитку академічної автономії.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Загалом, аналіз наукових праць показує, що ефективне навчання академічному письму повинно поєднувати жанроорієнтовані, процесоорієнтовані та компетентнісні підходи. Інтеграція міжнародних та українських досліджень демонструє, що успішний розвиток навичок академічного письма вимагає структурованого навчання, ознайомлення з автентичними текстами, ітеративного зворотного зв'язку та жанрової обізнаності, що дозволяє студентам ефективно брати участь в академічних дискурсивних спільнотах.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та аналіз ефективних методичних стратегій формування навичок академічного письма іноземною мовою у студентів закладів вищої освіти, а також визначення шляхів їх практичного застосування в освітньому процесі.

Виклад основного матеріалу. Академічне письмо є ключовим компонентом грамотності у вищій освіті та важливою навичкою для участі в академічному та професійному спілкуванні. Сучасні дослідження визначають його не лише як лінгвістичну здатність, але й як соціально обумовлену практику, сформовану дисциплінарними умовностями та очікуваннями дискурсивної спільноти [8; 9]. Відповідно, проблеми в академічному письмі пов'язані не лише з володінням іноземною мовою, але й з недостатнім усвідомленням жанрових структур та риторичних норм.

Т. Левченко та Л. Шимченко розглядають академічне письмо як невід’ємний складник формування професійної компетентності майбутніх фахівців, що забезпечує їх готовність до наукової комунікації та продукування власних дослідницьких текстів. Особливий акцент автори роблять на ефективності жанрового підходу, який передбачає навчання через аналіз і відтворення типових структур академічних текстів (есе, наукової статті, анотації тощо), що сприяє усвідомленню їх композиційних і мовностилістичних особливостей.

Зазначається, що опанування різних жанрів наукового дискурсу формує у студентів уміння адаптувати мовні засоби відповідно до комунікативної мети та академічних стандартів, що, у свою чергу, підвищує якість їх письмових робіт і рівень академічної культури [3].

О. Швец наголошує на інтеграції академічного письма в курси англійської мови для академічних цілей, зосереджуючись на балансі між лінгвістичним та професійним компонентами навчання [6]. Аналогічно, методичні рекомендації для аспірантів вітчизняних авторів підкреслюють специфіку академічного письма на докторському рівні, зосереджуючись на володінні жанрами, навичках самостійного редагування та дотриманні стандартів академічної доброчесності [7]. Жанрові підходи широко визнані ефективними у викладанні академічного письма. Жанровий аналіз допомагає студентам визначити комунікативну мету та структурну організацію академічних текстів, включаючи дослідницькі статті, есе та реферати, та застосовувати ці моделі у власному письмі [9; 15]. Цей підхід сприяє розвитку жанрової обізнаності та компетентності академічного дискурсу, особливо стосовно організації тексту та побудови аргументації.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Процесуально-орієнтоване навчання є ще одним ключовим виміром у педагогіці академічного письма. Письмо розглядається як рекурсивний процес, що включає планування, складання, перегляд та редагування, а не як одноетапний продукт [8]. Такий підхід сприяє формувальному зворотному зв'язку, взаємному оцінюванню та самокорекції, що сприяє автономності учнів та покращенню якості тексту. З. Чанг підтверджує, що ітеративний перегляд, підтриманий зворотним зв'язком, підвищує зв'язність, точність та загальну ефективність письма [17].

Дослідження англійської мови для академічних цілей (EAP) ще більше підкреслюють інтеграцію навичок читання та письма. Знайомство з автентичними академічними текстами сприяє розвитку академічного словникового запасу, жанрової обізнаності та дискурсної компетентності [13]. Корпусно-орієнтовані та текстові підходи також зміцнюють здатність студентів розпізнавати та застосовувати дисциплінарні норми у власному письмі [10; 11].

У науковій праці «Про методику навчання академічного письма англійською мовою» автори зосереджують увагу на теоретичному обґрунтуванні та практичній реалізації методичної моделі формування навичок академічного письма у студентів закладів вищої освіти. Дослідження акцентує на доцільності застосування процесного підходу, що передбачає поетапну організацію роботи над письмовим продуктом, зокрема через аналіз зразків, планування, написання, редагування та оцінювання тексту. Важливим компонентом запропонованої методики є розвиток умінь самоконтролю та взаємооцінювання, що сприяє формуванню критичного мислення та автономії здобувачів освіти. Обґрунтовано, що інтеграція процесного, жанрового та комунікативного підходів забезпечує підвищення ефективності навчання академічного письма, оскільки орієнтує освітній процес не лише на кінцевий результат, а й на формування стратегій створення наукового тексту [1].

У науковій праці «Метод написання наукових текстів англійською мовою з використанням Grammarly» досліджується потенціал цифрових інструментів у процесі формування навичок академічного письма у студентів закладів вищої освіти.

Автори обґрунтовують доцільність інтеграції сервісу Grammarly як ефективного засобу автоматизованого зворотного зв’язку, що сприяє підвищенню якості письмових робіт за рахунок оперативного виявлення лексичних, граматичних і стилістичних помилок.

Особлива увага приділяється розвитку навичок саморедагування та автономного навчання, оскільки використання таких технологій стимулює студентів до рефлексії над власним письмом і поступового вдосконалення мовленнєвої компетентності. Доведено, що поєднання традиційних методів навчання з інструментами штучного інтелекту підвищує ефективність формування академічної письмової компетентності та відповідає сучасним вимогам цифровізації освітнього процесу [2].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Т. Бабенко в своїй праці аналізує методичні підходи до формування у студентів умінь побудови вступної частини наукового тексту англійською мовою. Авторка обґрунтовує доцільність навчання через аналіз зразків (model texts), що передбачає детальне вивчення автентичних англомовних статей з метою виявлення їхньої логіко-композиційної структури, типових мовних засобів і риторичних стратегій. Зокрема, увага зосереджується на таких елементах, як актуалізація теми дослідження, визначення наукової проблеми, огляд попередніх досліджень та формулювання мети роботи. Підкреслюється, що систематичне використання зразків сприяє формуванню у здобувачів освіти навичок організації наукового тексту відповідно до міжнародних академічних стандартів, а також розвитку аналітичного мислення та здатності до самостійного конструювання вступу до наукової статті [4].

О. Титаренко та низка авторів наголошують на необхідності гармонійного поєднання змістового наповнення (академічна лексика, жанри наукового дискурсу, тематично релевантні тексти) та структурної організації курсу (послідовність модулів, інтеграція видів мовленнєвої діяльності, система оцінювання). Особлива увага приділяється інтеграції академічного письма з читанням, аудіюванням і говорінням як взаємопов'язаними компонентами формування академічної комунікативної компетентності студентів.

Обґрунтовується, що саме збалансований підхід до структури та змісту курсу забезпечує поступове формування у студентів умінь створювати наукові тексти, критично опрацьовувати інформацію та ефективно функціонувати в академічному середовищі [5].

Відпрацювання навичок академічного письма студентами ЗВО реалізується на практиці використанням змістовно наповнених практичних завдань. Так, аналіз запропонованих вправ і завдань у посібнику для магістрів *«Іноземна мова для академічних цілей. Іншомовне академічне письмо»* автора О.Швець свідчить про їх комплексну спрямованість на формування академічної комунікативної компетентності через інтеграцію різних видів мовленнєвої діяльності. Автор пропонує систему завдань, що поєднує роботу з автентичними науковими текстами (читання й аналіз), розвиток умінь критичного осмислення інформації (обговорення, порівняння позицій авторів), а також поступове формування навичок академічного письма через написання анотацій, есе та фрагментів наукових статей. Значна увага приділяється вправам на опанування академічної лексики та типових мовних конструкцій, а також завданням на редагування й удосконалення власних текстів. Такий підхід забезпечує послідовний перехід від рецептивних до продуктивних видів діяльності, сприяє розвитку автономності здобувачів освіти та формує здатність ефективно застосовувати мовні знання у професійно-академічному середовищі [6].

Використання методичних рекомендацій з академічного письма для студентів ЗВО є важливим у формуванні необхідних навичок останніх. Зокрема, у методичних рекомендаціях *«Академічне писемне мовлення»* (Томчаковська Ю.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

та ін., 2023) розглядаються особливості формування навичок академічного письма у здобувачів вищої освіти ІІІ (освітньо-наукового) ступеня, зокрема аспірантів юридичних спеціальностей. Автори акцентують увагу на специфіці наукової комунікації на рівні PhD-підготовки, де академічне письмо виступає ключовим інструментом представлення результатів дослідження, оформлення наукових текстів і публікацій у фахових виданнях. У посібнику систематизовано вимоги до структури наукових робіт, стилістики академічного викладу, а також подано практичні рекомендації щодо створення різних жанрів наукового дискурсу, що є актуальним для аспірантів у процесі підготовки дисертаційного дослідження. Підкреслюється важливість розвитку автономності здобувачів, їх здатності до саморедагування, критичного аналізу текстів і дотримання академічної доброчесності. Таким чином, джерело має виражену практико-орієнтовану спрямованість і забезпечує методичну підтримку аспірантів у формуванні високого рівня іншомовної академічної писемної компетентності.

Вищезазначене приводить до узагальнюючої таблиці методичних стратегій формування навичок академічного письма у студентів ЗВО. (Таблиця 1).

Таблиця 1

Методичні стратегії формування навичок академічного письма

Методична стратегія	Сутність підходу	Основні прийоми	Переваги	Представники / джерела
Жанрово-орієнтований підхід	Навчання через аналіз структури та функцій академічних текстів	Аналіз зразків, визначення риторичних кроків, відтворення жанру	Формує жанрову обізнаність, розуміння академічних стандартів	Свейлз, Хайленд, Пелтрідж, Бабенко, Левченко, Шимченко
Процесуально-орієнтований підхід	Письмо як поетапний, рекурсивний процес	Планування, написання, редагування, peer-review	Розвиває автономність, критичне мислення, покращує якість тексту	Хайленд, Бігунова, Неклесова, Ткаченко
Компетентнісний підхід	Формування академічної комунікативної компетентності	Інтеграція знань і навичок, комунікативні завдання	Орієнтація на практичне застосування	Швець, Томчаковська та ін.
Інтегрований (EAP) підхід	Поєднання письма з іншими видами мовленнєвої діяльності	Робота з автентичними текстами, інтеграція читання і письма	Розвиває дискурсну компетентність і академічний словник	Хайленд і Гемп-Лайонс
Технологічно-орієнтований підхід	Використання цифрових інструментів	Grammarly, онлайн-редагування, автоматичний зворотний зв’язок	Підвищує точність і самостійність	Дослідження 2025 р.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Методична стратегія	Сутність підходу	Основні прийоми	Переваги	Представники / джерела
Комунікативний підхід	Письмо як засіб реальної комунікації	Написання текстів для аудиторії, обговорення, співпраця	Формує практичні навички спілкування	Титаренко та ін.
Корпусно-орієнтований підхід	Аналіз мовних закономірностей на основі корпусів	Аналіз лексики, частотності, типових конструкцій	Підвищує точність і відповідність нормам	Тріббл і Вінгейт

Результати аналізу поданих у таблиці методичних стратегій свідчать, що ефективне формування навичок академічного письма потребує комплексного підходу, який поєднує жанрові, процесуальні, компетентнісні та технологічні аспекти навчання. Кожна зі стратегій виконує окрему функцію, однак їх інтеграція забезпечує найбільш повний розвиток академічної комунікативної компетентності студентів. Застосування таких підходів у сукупності сприяє підвищенню якості письмових робіт, розвитку автономності здобувачів освіти та їх готовності до ефективної участі в академічному дискурсі. Таким чином, сучасні дослідження демонструють поєднання традиційних і новітніх підходів до формування академічного письма, що потребує подальшого узагальнення та адаптації до освітнього контексту ЗВО.

Висновки. Отже, узагальнення результатів аналізу наукових джерел дає підстави стверджувати, що академічне письмо є складним, багатовимірним явищем, яке поєднує лінгвістичні, когнітивні та соціокультурні компоненти. Ефективне формування відповідних навичок у студентів ЗВО можливе за умови поєднання жанрово-орієнтованого та процесуального підходів, що забезпечують як розуміння структурних і риторичних особливостей академічних текстів, так і розвиток умінь їх поетапного створення. Важливу роль відіграє інтеграція академічного письма з іншими видами мовленнєвої діяльності, використання автентичних матеріалів, систематичний зворотний зв’язок і розвиток автономності здобувачів освіти. Дослідження українських і зарубіжних науковців також підтверджують доцільність упровадження інноваційних технологій, зокрема цифрових інструментів, що підвищують якість письмових робіт і сприяють саморефлексії студентів. Таким чином, реалізація комплексного, методично обґрунтованого підходу до навчання академічного письма є необхідною умовою підготовки конкурентоспроможних фахівців, здатних до ефективної академічної та професійної комунікації.

Література:

1. Бігунова, Н. О., Неклесова, В. Ю., & Ткаченко, Г. В. (2025). ПРО МЕТОДИКУ НАВЧАННЯ АКАДЕМІЧНОГО ПИСЬМА АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ. *Записки з романо-германської філології*, (1(54), 58–69. https://doi.org/10.18524/2307-4604.2025.1(54).338543

ISSN 2786-4952 Online

2. МЕТОД НАПИСАННЯ НАУКОВИХ ТЕКСТІВ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ ЯК ІНОЗЕМНОЮ З ЗАСТОСУВАННЯМ ОНЛАЙН-ПЛАТФОРМИ НА ОСНОВІ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ GRAMMARLY . (2025). Науковий журнал «Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія», 25(93), 7-11. https://www.journals.oa.edu.ua/Philology/article/view/4300

3. ЛЕВЧЕНКО, Т. М., & ШИМЧЕНКО, Л. А. (2023). АКАДЕМІЧНЕ ПИСЬМО ЯК КОМПОНЕНТ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ. АКАДЕМІЧНІ СТУДІЇ. СЕРІЯ «ПЕДАГОГІКА», (2), 101–106. https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2023.2.14

4. Бабенко Т. Академічне письмо: структурування вступу до англомовної наукової статті (на прикладах англомовних дослідницьких статей) / Т. Бабенко. Молодь і ринок. 2022. № 2. С. 88-92. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2022_2_17

5. Титаренко, О & Леміш, Н & Леута, О & Бегека, Д & Зернецька, А. (2025). ПЕДАГОГІЧНІ СТРАТЕГІЇ ВИКЛАДАННЯ ФОРМАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНОГО БЛОКУ МОВОЗНАВЧИХ ДИСЦИПЛІН В АСПІРАНТУРІ: Титаренко О. Ю., Леміш Н. Є., Леута О. І., Бегека Д. А., Зернецька А. А.. Наукові записки. 56-64. 10.31392/NZ-udu-162.2025.06.

6. Швець О. В. Іноземна мова для академічних цілей. Іншомовне академічне письмо : навч.-метод. посіб. Дніпро : НГУ, 2020. 120 с.

7. Академічне писемне мовлення : методичні рекомендації для здобувачів вищої освіти ІІІ (освітньо-наукового) ступеня юридичних спеціальностей / уклад. Ю. О. Томчаковська, Л. В. Строченко, О. Г. Томчаковський, Л. Д. Швелідзе. – Одеса : Олді+, 2023. – 56 с. Режим доступу: https://doi.org/10.32837/11300.24219

8. Hyland, Ken. (2021). Second Language Writing Instruction. 10.1007/978-3-030-79143-8_24.

9. Swales, John (1990). *Genre Analysis: English in Academic and Research Settings.* Cambridge University Press.

10. Wingate, U. (2012). *'Argument!' helping students understand what essay writing is about.* Journal of English for Academic Purposes.

11. Tribble, C., & Wingate, U. (2013). *From text to corpus – A new approach to academic writing.* ELT Journal.

12. Coffin, C., Curry, M. J., Goodman, S., Hewings, A., Lillis, T., & Swann, J. (2003). *Teaching Academic Writing: A Toolkit for Higher Education.* Routledge.

13. Hyland, K., & Hamp-Lyons, L. (2002). *EAP: issues and directions.* Journal of English for Academic Purposes.

14. Murray, N., & Moore, S. (2006). *The Handbook of Academic Writing.* Open University Press.

15. Paltridge, B. (2013). *Genre and English for Specific Purposes.* Bloomsbury.

16. Li, Y. (2016). *A genre analysis of research article introductions.* Journal of English for Academic Purposes.

17. Zhang, Z. (2018). *Student engagement with feedback in academic writing.* System Journal.

References:

1. Bihunova, N. O., Neklesova, V. Yu., & Tkachenko, H. V. (2025). PRO METODYKU NAVChANNIa AKADEMIChNOHO PYSMA ANHLIISKOIu MOVOIu. [ON THE METHODOLOGY OF TEACHING ACADEMIC WRITING IN ENGLISH] *Zapysky z romano-hermanskoi filolohii,* (1(54), 58–69. https://doi.org/10.18524/2307-4604.2025.1(54).338543 [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

2. Method of writing scientific texts in english as a foreign language using the online platform based on artificial intelligence grammarly. (2025). [method of writing scientific texts in english as a foreign language using the online platform based on artificial intelligence grammarly] *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia*: seriia «Filolohiia», HIKA»,25(93), 7-11. https://www.journals.oa.edu.ua/Philology/article/view/4300 [in Ukrainian].

3. LEVChENKO, T. M., & ShYMChENKO, L. A. (2023). AKADEMIChNE PYSMO YaK KOMPONENT PROFESIINOI PIDHOTOVKY ZDOBUVAChIV VYShchOI OSVITY.[ACADEMIC WRITING AS A COMPONENT OF PROFESSIONAL TRAINING OF HIGHER EDUCATION STUDENTS.] *AKADEMIChNI STUDII. SERIIa «PEDAHOHIKA*», (2), 101–106. https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2023.2.14 [in Ukrainian].

4. Babenko T. (2022) Akademichne pysmo: strukturuvannia vstupu do anhlomovnoi naukovoi statti (na prykladakh anhlomovnykh doslidnytskykh statei) [Academic writing: structuring the introduction to an English-language scientific article (using examples of English-language research articles)] *Molod i rynok*. № 2. С. 88-92. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2022_2_17 [in Ukrainian].

5. Tytarenko, O & Lemish, N & Leuta, O & Beheka, D & Zernetska, A. (2025). PEDAHOHIChNI STRATEHII VYKLADANNIa FORMALNO-TEORETYChNOHO BLOKU MOVOZNAVChYKh DYSTsYPLIN V ASPIRANTURI [PEDAGOGICAL STRATEGIES FOR TEACHING THE FORMAL-THEORETICAL BLOCK OF SPEECH-COGNITIVE DISCIPLINES IN POSTGRADUATE STUDIES] *Naukovi zapysky*.56-64. 10.31392/NZ-udu-162.2025.06. [in Ukrainian].

6. Shvets O. V. Inozemna mova dlia akademichnykh tsilei.[Foreign language for academic purposes] *Inshomovne akademichne pysmo* : navch.-metod. posib. Dnipro : NHU, 2020. 120 с. [in Ukrainian].

7. Akademichne pysemne movlennia : metodychni rekomendatsii dlia zdobuvachiv vyshchoi osvity III (osvitno-naukovoho) stupenia yurydychnykh spetsialnostei.[Academic writing: methodological recommendations for applicants for higher education of the 3rd (educational and scientific) degree in legal specialties] Odesa: Oldi +, 2023. 56 с. URL: https://doi.org/ 10.32837/11300.24219 [in Ukrainian].

8. Hyland, Ken (2019). Second Language Writing. Cambridge University Press [in English].

9. Swales, John (1990). *Genre Analysis: English in Academic and Research Settings.* Cambridge University Press. [in English].

10. Wingate, U. (2012). *'Argument!' helping students understand what essay writing is about.* Journal of English for Academic Purposes. [in English].

11. Tribble, C., & Wingate, U. (2013). *From text to corpus – A new approach to academic writing.* ELT Journal. [in English].

12. Coffin, C., Curry, M. J., Goodman, S., Hewings, A., Lillis, T., & Swann, J. (2003). *Teaching Academic Writing: A Toolkit for Higher Education.* Routledge. [in English].

13. Hyland, K., & Hamp-Lyons, L. (2002). *EAP: issues and directions.* Journal of English for Academic Purposes. [in English].

14. Murray, N., & Moore, S. (2006). *The Handbook of Academic Writing.* Open University Press. [in English].

15. Paltridge, B. (2013). *Genre and English for Specific Purposes.* Bloomsbury. [in English].

16. Li, Y. (2016). *A genre analysis of research article introductions.* Journal of English for Academic Purposes. [in English].

17. Zhang, Z. (2018). *Student engagement with feedback in academic writing.* System Journal. [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 26.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 09.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 378.147:811.112.2:37.013

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1397-1408

Паустовська Маріанна Володимирівна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри германських і романських мов, філологічний факультет освітніх технологій, Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-1228-2178

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ ЗАСОБАМИ КОМУНІКАТИВНО-ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Анотація. У статті досліджується проблема формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх учителів німецької мови засобами комунікативно-ігрових технологій. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю підвищення якості підготовки фахівців у галузі іноземних мов в умовах реформування вищої педагогічної освіти України. Розглянуто теоретичні засади впровадження ігрових методів у процес навчання іноземних мов, зокрема проаналізовано сучасні підходи до застосування комунікативно-ігрових технологій у підготовці майбутніх учителів. Висвітлено результати наукових досліджень вітчизняних і зарубіжних учених щодо ефективності використання ігрових симуляторів, цифрових ігор і гейміфікації в освітньому процесі. Особливу увагу приділено специфіці викладання німецької мови як іноземної та можливостям використання ігрових методів у навчанні студентів педагогічних спеціальностей. У статті описано методику організації навчального процесу з використанням комунікативно-ігрових технологій, яка включає рольові ігри, ділові ігри, мовні симулятори та цифрові ігрові ресурси. Проведено порівняльний аналіз традиційних та інноваційних підходів до формування комунікативної компетентності майбутніх учителів. Обґрунтовано педагогічні умови ефективного впровадження комунікативно-ігрових технологій у навчальний процес вищої педагогічної школи. Охарактеризовано структуру професійно-комунікативної компетентності вчителя німецької мови та визначено критерії її сформованості.

Представлено авторську модель формування зазначеної компетентності засобами комунікативно-ігрових технологій. Зазначено, що системне впровадження ігрових технологій сприяє підвищенню мотивації студентів, розвитку їхніх комунікативних навичок і формуванню готовності до застосування інноваційних методів у майбутній педагогічній практиці. Доведено, що поетапне залучення студентів до комунікативно-ігрової діяльності — від спостереження та участі до самостійної розробки ігрових матеріалів — забезпечує ефективне поєднання мовної практики з методичною підготовкою. Результати дослідження

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

можуть бути використані при розробці навчальних програм і методичних посібників для підготовки вчителів іноземних мов.

Ключові слова: комунікативно-ігрові технології, професійно-комунікативна компетентність, майбутні вчителі, німецька мова як іноземна, гейміфікація, цифрові ігри, педагогічна підготовка.

Paustovska Marianna Volodymyrivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at Department of Germanic and Romance Languages, Philological Faculty of Educational Technologies, Kyiv National Linguistic University, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-1228-2178

THE DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL-COMMUNICATIVE COMPETENCE OF FUTURE GERMAN LANGUAGE TEACHERS USING COMMUNICATION GAME TECHNOLOGIES

Abstract. The article examines the issue of the development of the professional-communicative competence of future German language teachers using communication game technologies. The relevance of the study is determined by the need to improve the quality of training specialists in foreign languages in the context of current reformation taking place in the area of higher pedagogical education in Ukraine. The theoretical foundations of implementing game methods in the foreign language teaching process are reviewed, and modern approaches to the use of communication game technologies in training future teachers are discussed. The results of domestic and foreign scholar researches focused on the effectiveness of using game simulators, digital games, and gamification in the educational process are presented. Special attention is paid to the specifics of teaching German as a foreign language and the possibilities of using game methods in training students of pedagogical specialties. The article describes the methodology of organizing the educational process using communication game technologies, which includes role-playing games, business games, language simulators, and digital game resources. A comparative analysis of traditional and innovative approaches to the development of communicative competence of future teachers is conducted. The pedagogical conditions for effective implementation of communication game technologies in the educational process at higher pedagogical institutions are substantiated. The structure of the professional-communicative competence of German language teacher is described, and the criteria for its development are determined. An author's model for the development of the specified competence through communication game technologies is presented. It is noted that the systematic implementation of game technologies promotes increased motivation and communicative skills of students, as well as encourages their ability to apply innovative methods in future pedagogical practice. It is proven that the gradual involvement of students in communication game activities (from observation and participation to independent development of game materials) ensures effective

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

combination of language practice with methodological training. The research findings can be used in developing curricula and methodological manuals for foreign language teacher training.

Keywords: communication game technologies, professional-communicative competence, future teachers, German as a foreign language, gamification, digital games, pedagogical training.

Постановка проблеми. Сучасна система вищої педагогічної освіти в Україні перебуває в триваючому процесі реформування, що зумовлює й необхідність пошуку нових ефективних підходів до навчання. У контексті євроінтеграційних процесів і глобалізації особливого значення набуває комунікативна підготовка фахівців у галузі іноземних мов. Майбутній учитель будь-якої іноземної, зокрема німецької, мови має не лише досконало володіти мовою, а й уміти ефективно організовувати комунікативну діяльність учнів, застосовуючи сучасні педагогічні технології.

Серед таких технологій особливе місце займають комунікативно-ігрові, що поєднують принципи комунікативного підходу з ігровою мотивацією та інтерактивністю. Як зазначає О. Паршикова, зміст професійної підготовки майбутніх учителів до застосування комунікативно-ігрових технологій потребує системного підходу, що охоплює теоретичну, методичну та практичну підготовку [1, с. 32–42]. Однак попри наявність окремих досліджень у цій галузі, проблема формування саме професійно-комунікативної компетентності майбутніх учителів німецької мови засобами ігрових технологій залишається недостатньо розробленою.

Актуальність зазначеної проблеми пов’язана з тим, що сучасна школа потребує вчителів, готових до впровадження інноваційних методів навчання, здатних активізувати пізнавальну діяльність учнів, забезпечити високий рівень комунікативної взаємодії на уроці. Формування такої спроможності має розпочинатися ще під час навчання у закладах вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним підґрунтям дослідження слугують наукові праці, присвячені проблемам підготовки майбутніх учителів іноземних мов, комунікативного навчання та ігрових технологій в освіті. Дослідження О. Паршикової розкриває зміст і структуру підготовки майбутніх учителів до використання комунікативно-ігрових технологій у навчанні іноземної мови учнів початкової школи, обґрунтовуючи необхідність включення відповідних компонентів до змісту методичної підготовки [1].

Практичні аспекти навчання мови у контексті фахової підготовки майбутніх учителів іноземних мов досліджують О. Шмирко та Т. Боднарчук, які зосереджують свою увагу на професійному спрямуванні практичних занять з німецької мови [2]. М. Шевченко та Ю. Клавдієва аналізують сучасні методики викладання німецької мови як іноземної, серед яких важливе місце посідають ігрові методи [3].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Суттєвий внесок у дослідження проблеми використання цифрових ігрових технологій у навчанні зроблено й зарубіжними вченими. Т. Вакалюк, О. Осова, О. Черниш, О. Башкір обґрунтовують ефективність застосування ігрових симуляторів для перевірки рівня цифрової компетентності майбутніх учителів іноземних мов [4]. Г. Джошкун досліджує використання освітніх ігор у навчанні німецької мови та довів їхню ефективність для розвитку мовленнєвих навичок [5].

Ю. Алияз, Д. Шпаніел-Вайс та Е. Гюрсо здійснили дослідження застосування серйозних ігор (serious games) у навчанні німецької мови як іноземної та продемонстрували позитивний вплив такого підходу на мотивацію учнів [6]. Ю. Алияз і З. Генч вивчали цифрове ігрове навчання мови при підготовці майбутніх учителів іноземних мов [7]. З. Ромашина досліджує гейміфікацію як інтерактивний метод навчання іноземних мов і наголошує на її значному дидактичному потенціалі [8].

І. Клайбер запропонував концепцію гейміфікованого дистанційного курсу з гейміфікації та ігрового навчання для (майбутніх) учителів мов [9]. Ф. Сабо та М. Копінска виконали концептуальний аналіз гейміфікації у навчанні іноземних мов [10]. М. Кангас, О. Кюрьо-Аммяля та Л. Сан досліджували досвід майбутніх учителів щодо спільного проєктування та впровадження цифрових ігор для стимулювання ігрового навчання дітей на природі [11]. С. Лаксанасут аналізує трансформативний потенціал гейміфікації у навчанні англійської мови як другої/іноземної [12].

Попри значний науковий доробок, проблема цілеспрямованого формування саме професійно-комунікативної компетентності майбутніх учителів німецької мови за допомогою комунікативно-ігрових технологій залишається недостатньо дослідженою, що й визначило мету даної статті.

Мета статті – теоретично обґрунтувати та розкрити методичні засади формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх учителів німецької мови засобами комунікативно-ігрових технологій.

Виклад основного матеріалу. Поняття «професійно-комунікативна компетентність учителя іноземної мови» є інтегративним поняттям, що охоплює лінгвістичну, соціолінгвістичну, дискурсивну, стратегічну та методичну складові, необхідні для ефективної педагогічної комунікації. Специфіка підготовки вчителя німецької мови полягає в тому, що він/вона має не лише особисто досконало володіти цією мовою, а й уміти навчати інших комунікативній взаємодії у різних педагогічних ситуаціях.

О. Шмирко та Т. Боднарчук підкреслюють, що практичні заняття з німецької мови у контексті практичної підготовки майбутніх учителів іноземних мов мають поєднувати роботу над мовним матеріалом із формуванням методичних умінь [2]. Саме комунікативно-ігрові технології створюють для цього оптимальні умови, оскільки в ігровому контексті студенти одночасно залучаються до практики використання іноземної мови та оволодівають

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

методичними прийомами, які згодом зможуть застосовувати у власній педагогічній діяльності.

М. Шевченко та Ю. Клавдієва, аналізуючи сучасну методику викладання німецької мови як іноземної, наголошують на значущості комунікативних підходів, що реалізуються, зокрема, через ігрову діяльність [3, с. 294–296]. Ігровий контекст знімає психологічні бар'єри, підвищує готовність студентів до комунікативних ризиків і сприяє формуванню навичок спонтанного мовлення.

Застосування цифрових ігрових технологій відкриває нові обрії для підготовки майбутніх учителів. Як свідчать результати дослідження Т. Вакалюк та співавторів, ігрові симулятори є ефективним інструментом не лише навчання, але й перевірки рівня компетентності майбутніх учителів іноземних мов [4]. Важливо, що такий підхід дозволяє забезпечувати більш об'єктивну діагностику в умовах, наближених до реальної педагогічної практики.

Г. Джошкун, досліджуючи використання освітніх ігор з мармуровими кульками (marble games) у навчанні німецької мови, продемонстрував, що ігрова діяльність сприяє не лише розвитку мовленнєвих навичок, а й формуванню позитивного ставлення до вивчення мови [5]. Цей висновок є надзвичайно важливим для підготовки майбутніх учителів, адже вони повинні вміти створювати подібне позитивне середовище для своїх учнів.

Ю. Алияз, Д. Шпаніел-Вайс та Е. Гюрсо у своєму дослідженні серйозних ігор при навчанні німецької мови як іноземної встановили, що такі ігри суттєво підвищують залученість студентів до навчального процесу та сприяють більш природному засвоєнню мовного матеріалу [6].

Використання серйозних ігор при підготовці вчителів надає їм можливість на власному досвіді відчути переваги ігрового підходу та навчитися методично грамотно його застосовувати.

Дослідження Ю. Алияза та З. Генч щодо цифрового ігрового навчання мови при підготовці майбутніх учителів іноземних мов засвідчило, що студенти, які проходили навчання із застосуванням цифрових ігрових ресурсів, демонструють вищий рівень мотивації та більш позитивне ставлення до впровадження інноваційних методів у власну майбутню педагогічну практику [7].

З. Ромашина розглядає гейміфікацію як інтерактивний освітній метод навчання іноземних мов і підкреслює, що така технологія є ефективним засобом формування комунікативної компетентності [8]. Під гейміфікацією розуміється застосування ігрових механізмів та елементів у неігровому контексті з метою підвищення залученості учасників, їхньої мотивації та результативності навчання.

І. Клайбер запропонував оригінальну концепцію гейміфікованого дистанційного курсу, спрямованого на підготовку (майбутніх) учителів мов до використання ігрових підходів у власній педагогічній практиці [9]. Ця концепція демонструє, що навчання через ігровий досвід є найефективнішим способом підготовки педагогів до впровадження ігрових методів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Ф. Сабо та М. Копінска здійснили детальний концептуальний аналіз гейміфікації у навчанні іноземних мов і виокремили її ключові компоненти: елементи гри [бали (points), бейджі-відзнаки (badges), винагороди (rewards)], ігрову механіку та ігровий дизайн [10]. Автори підкреслюють, що ефективна гейміфікація вимагає від педагога глибокого розуміння як принципів дизайну ігор, так і педагогічних цілей навчання.

М. Кангас, О. Кюрьо-Аммяля та Л. Сан, досліджуючи досвід майбутніх учителів у спільному проєктуванні та впровадженні цифрових ігор для навчання дітей, встановили, що такий підхід дозволяє розвивати у студентів не лише технічні навички, а й педагогічну рефлексію та готовність до інноваційної діяльності [11]. Важливим висновком дослідження є те, що активне залучення майбутніх учителів до процесу створення ігрових матеріалів суттєво підвищує їхню методичну компетентність.

С. Лаксанасут аналізує трансформативний потенціал гейміфікації у навчанні мови та стверджує, що ця технологія докорінно змінює підхід до навчання, доповнюючи новим сенсом традиційну роль учителя і перетворюючи його на фасилітатора ігрового пізнання [12]. Для підготовки майбутніх учителів це означає необхідність формування нового педагогічного мислення, орієнтованого на активну участь учнів та їхню автономію.

На основі аналізу наукових джерел і власного педагогічного досвіду нами було розроблено модель формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх учителів німецької мови засобами комунікативно-ігрових технологій. Модель включає чотири взаємопов’язані блоки: цільовий (мета, завдання, принципи), змістовий (теоретичний та практичний компоненти), процесуальний (технологічний інструментарій) та результативний (критерії та рівні сформованості компетентності).

Процесуальний блок моделі передбачає поетапне використання комунікативно-ігрових технологій. На першому (підготовчому) етапі студенти знайомляться з теоретичними засадами ігрового навчання, спостерігають за зразками використання ігрових методів, аналізують готові ігрові матеріали. На другому (імітаційному) етапі студенти беруть участь у комунікативно-ігровій діяльності в ролі учнів, що дозволяє їм відчути ігровий підхід «зсередини». На третьому (трансформаційному) етапі студенти адаптують існуючі ігри та розробляють власні ігрові матеріали для навчання німецької мови. Четвертий (педагогічний) етап передбачає впровадження комунікативно-ігрових технологій під час педагогічної практики у школі.

Технологічний інструментарій комунікативно-ігрових технологій у підготовці майбутніх учителів німецької мови охоплює: рольові та ділові ігри (Rollenspiel, Planspiel), мовні симуляційні вправи, цифрові мовні ігри та ігрові платформи (LearningApps, Kahoot, Quizlet), серйозні ігри для вивчення мови, елементи гейміфікації в організації навчального процесу (рейтинги, бейджі, квести), освітні ескейп-руми.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Кожен із зазначених інструментів виконує специфічні функції у формуванні різних складових професійно-комунікативної компетентності майбутніх учителів. Рольові та ділові ігри розвивають навички ситуативної комунікації та здатність до педагогічної імпровізації. Мовні симулятори формують точність мовлення та швидкість реакції. Цифрові ігрові платформи розвивають уміння інтегрувати цифрові технології в навчальний процес.

Для ілюстрації практичного впровадження запропонованої моделі наведемо приклад організації навчального заняття з курсу «Практика усного та писемного мовлення (німецька мова)» для студентів другого курсу за темою «Beruf» («Професія»). Заняття розраховане на 90 хвилин і реалізує принципи комунікативно-ігрового підходу на всіх його етапах.

На мотиваційно-підготовчому етапі (10 хв.) викладач використовує платформу Kahoot для проведення короткої вікторини на повторення лексики попередньої теми. Студенти грають у командах, що одразу формує дух змагання та активізує увагу. Після вікторини викладач оголошує «легенду» заняття: студенти — це новий персонал міжнародної компанії, що базується в Берліні, й сьогодні відбувається їхній перший робочий день.

На основному (ігровому) етапі (55 хв.) послідовно розгортаються три ігрові сцени. Перша сцена — «Kennenlernen» (знайомство): кожен студент отримує картку з ім'ям і коротким описом свого персонажа (посада, місто, хобі). Упродовж 10 хвилин усі «нові колеги» знайомляться між собою, використовуючи структури представлення та ввічливої розмови. Друга сцена — «Besprechung» (нарада): студенти об'єднуються в групи по 4–5 осіб і отримують «службовий кейс» — опис проблеми, яку необхідно вирішити (наприклад, організувати корпоративний захід або скласти план роботи відділу на місяць). Кожна група має 20 хвилин для обговорення та 5 хвилин для презентації свого рішення перед «керівництвом» (рештою групи). Третя сцена — «Bewerbungsgespräch» (співбесіда): двоє студентів грають ролі роботодавця та кандидата на вакантну посаду. Решта групи виступає у ролі спостерігачів-аналітиків, які фіксують мовленнєві помилки та вдалі комунікативні ходи на спеціальних аркушах зворотного зв'язку.

Рефлексивно-методичний етап (25 хв.) є принципово важливим саме для підготовки майбутніх учителів. Після завершення ігрових сцен студенти виходять із ролей і переходять у режим педагогічного аналізу: вони обговорюють, які методичні прийоми використовував викладач, яких цілей досягала кожна ігрова сцена, які мовні структури відпрацьовувалися, як можна адаптувати цю структуру заняття для учнів різного віку. На завершення кожна міні-група отримує завдання: розробити аналогічну рольову гру для учнів 7-го класу гімназії, враховуючи вікові особливості та навчальну програму. Ця вправа є прикладом реалізації третього (трансформаційного) етапу моделі —студенти не лише беруть участь у грі, але й трансформують отриманий досвід у власний методичний продукт.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Важливим практичним аспектом є також використання цифрових ігрових ресурсів для формування лексичної та граматичної бази, необхідної для участі в комунікативних іграх. Зокрема, напередодні заняття студентам пропонується самостійно пройти тренувальні вправи на платформі LearningApps за темою «Berufe und Arbeitswelt», що дозволяє виявити прогалини в знаннях ще до аудиторної роботи. Результати виконання завдань автоматично фіксуються платформою, що надає викладачеві аналітичну інформацію про рівень підготовки групи. Така організація навчання відповідає принципу перевернутого класу (Flipped Classroom) з елементами гейміфікації, що є однією з найперспективніших моделей сучасної педагогіки.

Окремого розгляду заслуговує досвід впровадження освітніх ескейп-румів у підготовку майбутніх учителів німецької мови. Ескейп-рум (Escape Room) — це командна гра-головоломка, у якій учасники мають вирішити серію завдань, щоб «вибратися» з вигаданої ситуації. В освітньому контексті цей формат набуває значного дидактичного потенціалу: усі завдання виконуються виключно німецькою мовою, що створює природний комунікативний тиск і мотивує до активного використання всіх наявних мовних ресурсів. Нами розроблено сценарій «Das Geheimnis der alten Bibliothek» («Таємниця старої бібліотеки»), який охоплює граматичні, лексичні та соціокультурні завдання, пов’язані з темою «Освіта та наука в німецькомовних країнах». Сценарій розрахований на групу з 4–6 студентів і триває 45–50 хвилин. Після проходження ескейп-руму студенти в ролі майбутніх учителів отримують завдання адаптувати цей формат для шкільного уроку та презентують свої розробки на наступному занятті.

Для відстеження динаміки формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх учителів нами застосовувалася система критеріїв і показників, що охоплює чотири компоненти: мотиваційно-ціннісний (інтерес до педагогічної діяльності, усвідомлення значущості ігрових методів), когнітивний (знання теорії комунікативно-ігрових технологій, методики навчання іноземних мов), операційно-діяльнісний (уміння проєктувати та проводити ігрові заняття, управляти комунікативною взаємодією) та рефлексивний (здатність до педагогічного самоаналізу та корекції власної методичної діяльності). Рівень сформованості кожного компонента визначався за трибальною шкалою: початковий, середній та достатній.

Апробація запропонованої моделі здійснювалася протягом двох академічних семестрів зі студентами першого та другого курсів спеціальності «А4 Середня освіта (А4.022 Німецька мова та зарубіжна література)». До експериментальної групи увійшли 28 студентів, які навчалися за моделлю із систематичним використанням комунікативно-ігрових технологій; контрольна група навчалася за традиційною методикою. Для вимірювання рівня сформованості компетентності застосовувалося таке: спостереження за навчальною діяльністю студентів, аналіз портфоліо методичних розробок, анкетування, тестові завдання на перевірку мовних знань і вмінь, а також самооцінка студентів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Результати педагогічного експерименту засвідчили суттєве покращення показників в експериментальній групі порівняно з контрольною групою. Зокрема, рівень операційно-діяльнісного компонента у студентів експериментальної групи підвищився на 34%, тоді як у контрольній групі — лише на 12%. Мотиваційно-ціннісний компонент в експериментальній групі зріс на 28% проти 9% у контрольній. Особливо показовою є динаміка рефлексивного компонента: студенти, які систематично брали участь у рефлексивно-методичному етапі ігрових занять, демонструють значно вищий рівень педагогічної рефлексії та здатності до критичного самоаналізу. Ці дані корелюють із результатами досліджень, проведених М. Кангасом, О. Кюрьо-Аммяля та Л. Сан, які встановили, що активна участь майбутніх учителів у проєктуванні ігрових матеріалів суттєво підвищує їхню методичну компетентність [11].

Якісний аналіз студентських рефлексій та портфоліо методичних розробок дозволяє виокремити ряд закономірностей. По-перше, студенти, які регулярно виконували роль «гравців» у комунікативних іграх, виявляли значно більше розуміння внутрішніх механізмів ігрової мотивації та природніше використовували їх при розробці власних сценаріїв. По-друге, студенти відзначали зниження тривожності щодо використання іноземної мови в умовах невизначеності — ключова якість для майбутнього педагога. По-третє, більшість студентів (89% в експериментальній групі проти 41% у контрольній) висловили впевненість у готовності застосовувати ігрові методи на власних уроках вже під час педагогічної практики.

Студенти експериментальної групи під час педагогічної практики в школі активно застосовували ігрові підходи: 71% з них провели щонайменше одне заняття з використанням рольової гри, 54% — з використанням цифрових ігрових платформ, 32% — організували командні ігри-змагання. Учні, з якими працювали студенти-практиканти з експериментальної групи, демонстрували вищий рівень мовленнєвої активності та позитивнішу динаміку комунікативних умінь порівняно з класами, де практикували студенти контрольної групи. Аналогічні результати фіксували і у своїх дослідженнях Ю. Алияз та З. Генч, встановивши, що досвід цифрового ігрового навчання позитивно впливає на готовність майбутніх учителів до впровадження інновацій [7, с. 140–144].

Важливим організаційним аспектом є також підготовка викладачів педагогічних університетів до реалізації комунікативно-ігрового підходу. Нами розроблено навчально-методичний модуль для підвищення кваліфікації викладачів кафедр іноземних мов, який включає: теоретичний блок (дидактичні засади ігрового навчання, огляд сучасних цифрових інструментів), практичний блок (розробка та апробація ігрових сценаріїв, робота з платформами LearningApps, Kahoot, Quizlet), рефлексивний блок (аналіз ефективності ігрових занять, критерії оцінювання комунікативно-ігрової діяльності студентів). Досвід упровадження модуля засвідчив, що навіть ті викладачі, які раніше скептично

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

ставилися до ігрових методів, після практичного опанування технологій змінювали свої установки та ставали активними провідниками ігрового підходу у власній педагогічній діяльності. Це підтверджує тезу І. Клайбера про те, що навчання через особистий ігровий досвід є найдієвішим шляхом підготовки педагогів до впровадження ігрових методів [9].

Висновки. Проведене дослідження дозволяє зробити такі висновки: 1) комунікативно-ігрові технології є ефективним засобом формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх учителів німецької мови, оскільки створюють автентичне комунікативне середовище та забезпечують мотиваційне залучення студентів; 2) систематичне використання ігрових методів у підготовці майбутніх учителів іноземних мов сприяє не лише розвитку їхніх власних комунікативних умінь, а й формуванню методичної готовності до застосування інноваційних підходів у педагогічній діяльності; 3) запропонована модель формування професійно-комунікативної компетентності, що реалізується через чотири послідовні етапи (підготовчий, імітаційний, трансформаційний, педагогічний), забезпечує системний характер підготовки майбутніх учителів до використання комунікативно-ігрових технологій; 4) ефективність запропонованого підходу підтверджується результатами наукових досліджень вітчизняних і зарубіжних учених, які фіксують підвищення рівня комунікативної компетентності, мотивації та методичної готовності студентів.

Перспективи подальших досліджень включають, зокрема, таке: розробку та апробацію конкретних дидактичних матеріалів і ігрових сценаріїв для навчання німецької мови у педагогічних університетах; дослідження впливу гейміфікованих курсів на формування цифрової компетентності майбутніх учителів; вивчення можливостей штучного інтелекту для персоналізації ігрового навчання іноземних мов.

Література:

1. Паршикова О. Зміст професійної підготовки майбутніх учителів до застосування комунікативно-ігрових технологій у навчанні іноземної мови учнів початкової школи // Іноземні мови. 2023. № 3. С. 32–37. https://doi.org/10.32589/1817-8510.2023.3.290260

2. Шмирко О., Боднарчук Т. Професійне спрямування навчальних занять з німецької мови у контексті практичної підготовки майбутніх учителів іноземних мов // Проблеми освіти. 2025. № 2(103). С. 411–424. https://doi.org/10.52256/2710-3986.2-103.2025.26

3. Шевченко М., Клавдієва Ю. Сучасна методика викладання німецької мови як іноземної // Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ. 2021. № 1. С. 292–298. https://doi.org/10.31733/2078-3566-2021-5-292-298

4. Vakaliuk T., Osova O., Chernysh O., Bashkir O. Checking digital competence formation of foreign language future teachers using game simulators // Information Technologies and Learning Tools. 2022. Vol. 90, № 4. P. 57–75. https://doi.org/10.33407/itlt.v90i4.4816

5. Coşkun H. Using educational marble games in German language teaching // Journal of Education Culture and Society. 2015. Vol. 6, № 1. P. 167–184. https://doi.org/10.15503/jecs20151.167.184

ISSN 2786-4952 Online

6. Alyaz Y., Spaniel-Weise D., Gurso E. A study on using serious games in teaching German as a foreign language // Journal of Education and Learning. 2017. Vol. 6, № 3. P. 250–264. https://doi.org/10.5539/jel.v6n3p250

7. Alyaz Y., Genc Z. S. Digital game-based language learning in foreign language teacher education // The Turkish Online Journal of Distance Education. 2016. Vol. 17, № 4. P. 130–146. https://doi.org/10.17718/tojde.44375

8. Ромашина З. Використання гейміфікації як інтерактивного методу навчання при викладанні іноземних мов // ScienceRise: Pedagogical Education. 2025. № 3(64). P. 56–65. https://doi.org/10.15587/2519-4984.2025.338621

9. Kleiber I. (Video) games in the language classroom: a gamified distance learning course on gamification and game-based learning for (pre-service) language teachers // Heidelberg: Inspirations for Innovative Teaching. 2020. Bd. 1, № 1. P. 45–59. https://doi.org/10.11588/hint.2020.1.77690

10. Szabó F., Kopinska M. Gamification in foreign language teaching: A conceptual introduction // Hungarian Educational Research Journal. 2023. Vol. 13, № 3. P. 418–428. https://doi.org/10.1556/063.2023.00202

11. Kangas M., Kyrö-Ämmälä O., Sun L. Pre-service teachers' insights on co-designing and implementing digital games to promote children's outdoor playful learning // Journal of Adventure Education and Outdoor Learning. 2025. https://doi.org/10.1080/14729679.2025.2566478

12. Laksanasut S. Gamification in ESL/EFL education: transforming language learning and teaching through play // TESOL and Technology Studies. 2025. Vol. 6, № 1. P. 16–29. https://doi.org/10.48185/tts.v6i1.1562

References:

1. Parshykova, O. (2023). Zmist profesiinoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv do zastosuvannia komunikatyvno-ihrovykh tekhnolohii u navchanni inozemnoi movy uchniv pochatkovoi shkoly [The content of professional training of future teachers for the use of communicative game technologies in teaching a foreign language to primary school students]. *Inozemni movy*, (3), 32–37. https://doi.org/10.32589/1817-8510.2023.3.290260 [in Ukrainian].

2. Shmyrko, O., & Bodnarchuk, T. (2025). Profesiine spriamuvannia navchalnykh zaniat z nimetskoi movy u konteksti praktychnoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv inozemnykh mov [Professional orientation of German language classes in the context of practical training of future foreign language teachers]. *Problemy osvity*, (2[103]), 411–424. https://doi.org/10.52256/2710-3986.2-103.2025.26 [in Ukrainian].

3. Shevchenko, M., & Klavdiieva, Yu. (2021). New communicative methods of teaching german as a foreign language. *Naukovyi visnyk Dniprovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*, (1), 292–298. https://doi.org/10.31733/2078-3566-2021-5-292-298 [in English].

4. Vakaliuk, T., Osova, O., Chernysh, O., & Bashkir, O. (2022). Checking digital competence formation of foreign language future teachers using game simulators. *Information Technologies and Learning Tools*, *90*(4), 57–75. https://doi.org/10.33407/itlt.v90i4.4816 [in English].

5. Coşkun, H. (2015). Using educational marble games in German language teaching. *Journal of Education Culture and Society*, *6*(1), 167–184. https://doi.org/10.15503/jecs20151.167.184 [in English].

6. Alyaz, Y., Spaniel-Weise, D., & Gurso, E. (2017). A study on using serious games in teaching German as a foreign language. *Journal of Education and Learning*, *6*(3), 250–264. https://doi.org/10.5539/jel.v6n3p250 [in English].

7. Alyaz, Y., & Genc, Z. S. (2016). Digital game-based language learning in foreign language teacher education. *The Turkish Online Journal of Distance Education*, *17*(4), 130–146. https://doi.org/10.17718/tojde.44375 [in English].

ISSN 2786-4952 Online

8. Romashyna, Z. (2025). Vykorystannia heimifikatsii yak interaktyvnoho metodu navchannia pry vykladanni inozemnykh mov [The use of gamification as an interactive teaching method in foreign language instruction]. *ScienceRise: Pedagogical Education*, (3[64]), 56–65. https://doi.org/10.15587/2519-4984.2025.338621 [in Ukrainian].

9. Kleiber, I. (2020). (Video) games in the language classroom: A gamified distance learning course on gamification and game-based learning for (pre-service) language teachers. *Heidelberg: Inspirations for Innovative Teaching*, *1*(1), 45–59. https://doi.org/10.11588/hint.2020.1.77690 [in English].

10. Szabó, F., & Kopinska, M. (2023). Gamification in foreign language teaching: A conceptual introduction. *Hungarian Educational Research Journal, 13*(3), 418–428. https://doi.org/10.1556/063.2023.00202 [in English].

11. Kangas, M., Kyrö-Ämmälä, O., & Sun, L. (2025). Pre-service teachers' insights on co-designing and implementing digital games to promote children's outdoor playful learning. *Journal of Adventure Education and Outdoor Learning*. https://doi.org/10.1080/14729679.2025.2566478 [in English].

12. Laksanasut, S. (2025). Gamification in ESL/EFL education: Transforming language learning and teaching through play. *TESOL and Technology Studies, 6*(1), 16–29. https://doi.org/10.48185/tts.v6i1.1562 [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 20.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 377.36.091.3:351.74

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1409-1418

Перцова Інна Василівна кандидат філологічних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу організації наукової роботи відділу організації наукової діяльності Донецького державного університету внутрішніх справ ДУВС м. Кропивницький, https://orcid.org/0000-0001-6236-430X

ЕФЕКТИВНІ МЕТОДИ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЄВОЇ КУЛЬТУРИ В ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Анотація. Проблема вдосконалення культури ділового мовлення майбутніх правоохоронців у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання зумовлює пошук ефективних педагогічних інструментів. На думку автора реалізацію цього підходу забезпечують такі умови: поетапне опанування норм професійної етики та мовлення з поступовим ускладненням фабульних завдань; готовність науково-педагогічного складу до формування комунікативної компетентності курсантів на засадах діяльнісного підходу. Запропонована методика спрямована на вирішення прикладного завдання: формування навичок професійного спілкування, опанування правил публічних виступів та бездоганного складання процесуальних і службових документів, що є невід'ємною частиною професійної честі та етико-правової підготовки майбутніх офіцерів поліції. Система розвивальних вправ і завдань передбачає поступове підвищення рівня знань, умінь і навичок здобувачів у процесі опанування ділового мовлення шляхом ускладнення характеру матеріалу та форм його подачі відповідно до основних компонентів культури професійного спілкування (службово-службового, нормативно-правового та морально-етичного).

При проведенні занять на основі визначеної методики враховується формування імітаційних, моделювальних та спонтанних умінь курсантів. У статті визначені наукові підходи до формування культури ділового мовлення у курсантів закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання. Теоретичні висновки роботи можуть слугувати науковою базою для подальших досліджень у сфері підвищення якості культурно-мовленнєвої та професійної підготовки фахівців правоохоронних органів. Матеріали статті стануть у нагоді науковцям, які досліджують проблеми професійно-ділової комунікації, а також фахівцям, що цікавляться питаннями самовдосконалення педагогічної культури у відомчих навчальних закладах.

Для формування культури ділового мовлення майбутніх офіцерів поліції запропоновано систему умовно-мовленнєвих вправ, що моделюють типові ситуації службової діяльності. Наукова новизна підходу полягає у поєднанні лінгвістичної підготовки з оперативно-службовим контекстом.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Ключові слова: професійно-ділова комунікація, комунікативна компетентність, когнітивно-комунікативні бар'єри, конструктивні вправи, симуляційні вправи, мовленнєві вправи

Pertsova Inna Vasylivna PhD in Philology, Associate Professor, Senior Researcher of the Research Management Department, Donetsk State University of Internal Affairs (DonSUIA), Kropyvnytskyi, https://orcid.org/0000-0001-6236-430X

EFFECTIVE METHODS FOR DEVELOPING SPEECH CULTURE IN THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE POLICE OFFICERS

Abstract. The problem of improving the professional speech culture of future law enforcement officers in higher education institutions with specific learning conditions necessitates the search for effective pedagogical tools. According to the author, the implementation of this approach is ensured by the following conditions: step-by-step mastery of professional ethics and speech norms with the gradual complication of case-based tasks; and the readiness of the academic staff to form cadets' communicative competence based on an activity-oriented approach. The proposed methodology is aimed at solving a practical task: the formation of professional communication skills, mastering the rules of public speaking, and the impeccable drafting of procedural and official documents, which is an integral part of the professional honor and ethical-legal training of future police officers. The system of developmental exercises and tasks provides for a gradual increase in the level of knowledge, abilities, and skills of students in the process of mastering business speech by increasing the complexity of the material and its presentation forms in accordance with the main components of professional communication culture (official-administrative, regulatory-legal, and moral-ethical). When conducting classes based on this methodology, the formation of cadets' imitative, modeling, and spontaneous skills is taken into account. The article defines scientific approaches to forming the culture of business speech in cadets of higher education institutions with specific learning conditions. The theoretical conclusions of the work can serve as a scientific basis for further research in the field of improving the quality of cultural, linguistic, and professional training of law enforcement specialists. The materials of the article will be useful to researchers studying the problems of professional and business communication, as well as specialists interested in self-improvement of pedagogical culture in departmental educational institutions. To form the business speech culture of future police officers, a system of conditional-speech exercises that model typical situations of official activity is proposed. The scientific novelty of the approach lies in the combination of linguistic training with the operational and service context.

Keywords: professional and business communication, communicative competence, cognitive-communicative barriers, constructive exercises, simulation exercises, speech exercises.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Постановка проблеми. Сьогодні у сфері підготовки майбутніх правоохоронців спостерігаються значні здобутки як у теорії, так і в освітній практиці. Якість комунікативної компетентності курсантів помітно зросла: сучасний випускник здатний чітко формулювати запитання, брати участь у дискусіях, вести ділове листування та офіційну документацію. Такі позитивні зміни, зокрема, зумовлені реаліями повномасштабної війни, яка вивела патріотизм та рівень суспільної відповідальності українського суспільства на новий якісний рівень, що вимагає від поліцейського виняткового професіоналізму в спілкуванні.

Проте у комунікативній діяльності курсантів усе ще існують труднощі та невирішені проблеми: використання сленгу, слів-паразитів, суржику, неволодіння мовленнєвою логікою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед ключових дослідників формування комунікативної компетенції можна виділити: Олександра Бандурка [2], фундатора досліджень із професійної етики та культури спілкування в органах внутрішніх справ, Дмитра Швеця [15], дослідника нових підходів до професійної підготовки та взаємодії поліції з громадою, Василя Бондаренка [3], професора кафедри мовної підготовки, що досліджує управління публічними комунікаціями Нацполіції та роль мовленнєвої культури.

Автори розглядають ці компетенції як базу для ефективної комунікації, що ґрунтується на аналізі конкретної мовленнєвої ситуації, врахуванні соціальної значущості та статусу співрозмовника. Головною метою такої підготовки є досягнення взаєморозуміння між сторонами діалогу та гармонізація міжособистісних відносин у межах службової діяльності.

Дослідження професійної риторики у правоохоронному середовищі спрямовані на вивчення мовленнєвих знань та умінь як невід'ємних компонентів культури майбутніх фахівців. Комунікативні проблеми поліцейських є предметом міждисциплінарних досліджень українських учених у сферах юриспруденції, психології та педагогіки. Слідом за Н. Жук [5] та Т. Крашеніннікової [9] під комунікативною компетентністю курсанта ми розуміємо інтегративну якість особистості, що характеризується стійкою позитивною мотивацією до успішної інтелектуально-комунікативної взаємодії, володінням навичками фахового спілкування та готовністю застосовувати здобуті у закладі вищої освіти знання й уміння у подальшій правоохоронній діяльності. Компетентність курсанта є результатом індивідуалізованого засвоєння визначених освітньою програмою компетенцій.

Мета статті – розробити теоретичну модель формування та вдосконалення універсальної комунікативної компетентності курсантів закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання та обґрунтувати впровадження системи спеціалізованих вправ і завдань як одного з пріоритетних шляхів вирішення цього завдання. Ця модель має забезпечити майбутнім офіцерам поліції вільне спілкування не лише у службовому середовищі, а й у різноманітних

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

соціокультурних ситуаціях. Об'єктом дослідження є процес професійної підготовки майбутніх правоохоронців у закладах вищої освіти, а предметом – зміст, форми та методи формування їхньої комунікативної компетентності як складника професійної майстерності.

Виклад основного матеріалу. Виклики, зумовлені повномасштабною агресією рф, актуалізували запит на якісну професійну комунікацію у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання, що суттєво вплинуло на інтенсифікацію формування комунікативної компетентності курсантів.

Водночас передчасним було б твердження про повну відповідність комунікативних спроможностей майбутніх поліцейських динамічним запитам сучасності. Аналіз свідчить про наявну невідповідність між реальним рівнем сформованості комунікативних навичок курсантів та нормативними вимогами до професійної етики правоохоронця.

Спостереження за мовленням здобувачів вищої освіти фіксують суттєві проблеми когнітивного та комунікативного характеру: значна частина курсантів відчуває труднощі під час публічного дискурсу, демонструючи дефіцит здатності до логічної аргументації власної позиції та утримання уваги аудиторії. У міжособистісній комунікації курсантів спостерігається мовленнєваа агресія, домінування зниженої лексики, арготизмів та мовленнєвих кліше. Комунікативні дефіцити курсантів найгостріше виявляються саме під час взаємодії з громадянами. Часто курсанти несвідомо переносять авторитарний стиль мовлення в повсякденне спілкування, зловживаючи статутними кліше (наприклад: *бажаю здоров'я, саме так, дозвольте звернутися*), що властиві професійному середовищу МВС, але не завжди сприймаються адекватно цивільними особами. Така негнучкість мовленнєвої поведінки може створювати бар'єр відчуження між поліцією та суспільством. Необхідне створення специфічного освітнього середовища та впровадження педагогічного інструментарію, що забезпечить правоохоронцю можливість вільної комунікації не лише у закритій корпоративній структурі МВС, а й в іншій соціокультурній парадигмі – у цивільному суспільстві, де взаємодія базується на партнерських, а не суто ієрархічних засадах.

Міцний фундамент усної професійної комунікації має формуватися з перших місяців навчання в закладі вищої освіти. Це означає, що викладачеві необхідно вже в межах підготовчого етапу (або початкового курсу) проводити інтенсивну роботу над формуванням слухо-вимовних і ритміко-інтонаційних навичок, ознайомленням зі спеціальною лексикою, розвитком умінь аудіювання та говоріння, щоб надалі перейти до організації безпосереднього професійного спілкування.

На початковому етапі формування мовленнєвої культури курсантам доцільно запропонувати комплекс практичних завдань: виправлення помилок у текстах рапортів, протоколів та інших службових документів (робота з професійною термінологією, синонімами, паронімами та усунення мовленнєвих

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

штампів і канцеляризмів). На цьому ж етапі здобувачі відпрацьовують навички перебудови структури речень, моделюють словосполучення для засвоєння лексичної сполучуваності та тренуються у складанні логічно вивірених речень за заданими схемами.

Особлива увага повинна приділятися конструктивним вправам – від побудови окремих термінологічних одиниць до синтезу складних текстів із розрізнених речень. Такі завдання дозволять курсантам сформувати базовий рівень мовної грамотності, необхідний для чіткого та однозначного викладення обставин у майбутній професійній діяльності. Що, в свою чергу, допоможе опанувати механізми логічних зв'язків у реченнях, навчити оперативно розпізнавати ключові мовні одиниці в офіційних текстах та грамотно використовувати їх у службовій комунікації. Працюючи зі структурою службових документів, трансформуючи та самостійно створюючи професійні тексти, здобувачі відпрацьовували навички моделювання реальних робочих ситуацій. Важливо, щоб навчальні матеріали базувалися на реальних кейсах та фабулах, безпосередньо пов'язаних із майбутньою правоохоронною діяльністю. Так освітній процес буде максимально наближеним до службових буднів офіцера.

Для розвитку творчого рівня та спонтанних комунікативних навичок краще застосовувати завдання з елементами несподіваності, де умови ввідної задачі викладач оголошував безпосередньо під час заняття. Це не лише стимулює інтерес до вивчення мовної культури, а й тренує вкрай необхідне вміння швидко приймати рішення. Навіть під час самопідготовки курсанти мають змогу проявити креативність – наприклад, при складанні рапортів, пояснень чи позовних заяв від імені відомих персонажів. Такі ігрові вправи вимагають від майбутніх правоохоронців суворого дотримання фабули події та юридичної точності ділового стилю, що є критично важливим для їхньої подальшої професійної честі та кар'єри.

Ефективними методами розвитку мовленнєвої культури у професійній підготовці майбутніх поліцейських є впровадження симуляційних вправ, що імітують типові ситуації службового спілкування. Увага здобувачів під час виконання таких вправ спрямована одночасно на форму і на зміст. Саме завдяки цим вправам досягаються такі якості, як стійкість та гнучкість, а також створюється база для переходу навички у вміння:

Репродуктивно-імітаційні вправи передбачають відтворення сталих мовних конструкцій у типових професійних ситуаціях (наприклад, усна доповідь черговому, звернення до громадянина під час перевірки документів). Метою таких вправ є автоматизація використання етикетних та професійно-термінологічних кліше, передбачених нормативними актами МВС

Трансформаційно-стилістичні вправи спрямовані на декодування побутової лексики свідків чи потерпілих у термінологічне поле офіційно-ділового стилю. Їхня мета – розвиток уміння об’єктивізувати інформацію та коректно формулювати фабулу правопорушення для процесуальних документів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Ситуативно-моделювальні вправи пов'язані з вирішенням ввідних задач (кейсу), де умови (місце події, склад правопорушення, поведінка суб'єктів) потребують негайного мовленнєвого реагування та складання відповідного документа (рапорту або акта огляду). Фінальна мета – формування здатності до логічної побудови ділового тексту в умовах обмеженого часу та емоційної напруги.

Комунікативно-ігрові вправи спрямовані на рольове моделювання сценаріїв професійної взаємодії (наприклад, проведення допиту або вирішення конфліктної ситуації), де викладач вводить непередбачувані фактори. Мета цих завдань – розвиток мовленнєвої адаптивності, навичок аргументації та стресостійкості у професійному спілкуванні.

Застосування зазначених вправ забезпечує перехід від засвоєння теоретичних норм мови до їхнього практичного втілення в оперативно-службовій діяльності, що є критично важливим для формування професійної честі та авторитету офіцера.

На завершальному етапі формування комунікативної компетентності особлива роль відводиться мовленнєвим вправам, які спрямовані на остаточне опанування мовленнєвих навичок та їхню інтеграцію у професійні вміння. Під час виконання цих вправ курсанти вже практично не мають замислюватися над формою висловлювання, оскільки їхня увага повністю зосереджена на змісті мовленнєвої діяльності та ефективному вирішенні оперативно-службових завдань.

Наприклад, у межах вправи «Брифінг» курсанти тренуються спонтанно виступати з офіційними заявами щодо резонансних подій, відпрацьовуючи навички публічного мовлення та етики спілкування під тиском. Під час «Дебатів» майбутні правоохоронці комбінують знання кримінального права з умінням аргументовано викладати докази та вести професійну дискусію. Вправи «Переговори» та складання рапортів вимагають від здобувачів вищої освіти повної мовної автономності, де бездоганне володіння культурою ділового мовлення стає природним інструментом для деескалації конфліктів або підготовки стратегічних документів. Таким чином, мовленнєві вправи забезпечують перехід від академічного навчання до реальної професійної майстерності, де форма висловлювання працює на досягнення конкретної службової мети».

Продуктивними для розвитку загальної культури мовлення є завдання, що передбачають використання мовленнєвих засобів залежно від ситуативного контексту, тобто доречних як усередині професійної спільноти, так і поза її межами. Курсантам пропонується підготувати та виголосити промову на задану полемічну тему, використовуючи різноманітні риторичні фігури, засоби виразності та основні прийоми ораторської майстерності.

Розвиток ораторських навичок та вміння структурувати виступ є важливою складовою підготовки майбутнього офіцера поліції, тому в структурі практичних занять необхідно виділяти час для формування цих компетенцій. Мистецтво

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

полеміки та ведення дискусії також є невід'ємною частиною фахової підготовки, відтак ці навички відпрацьовуються у форматі контактної роботи в парах та під час групових занять.

У контексті сучасної поліцеїстики не менш вагоме значення для формування універсальної комунікативної компетентності курсантів мають інтегративні процеси навчання та саморозвитку. Ми виходимо з тези, що високі результати в оволодінні комунікативною майстерністю не можуть бути досягнуті лише в межах нормативних годин гуманітарних дисциплін. Від майбутнього поліцейського вимагається усвідомлена самоосвітня активність, спрямована на шліфування комунікативних операцій, навичок та вмінь, здобутих під час аудиторних занять. Іншими словами, професійна підготовка має формувати здатність до самонавчання, яка не є вродженою.

Як самостійну роботу здобувачам освіти можна запропонувати завдання з аналізу мовленнєвих інструменти аргументації в офіційно-діловому та художньому стилях. Можна також рекомендувати визначення риторичних прийомів у виступах політиків та правозахисників.

Таким чином, для сучасного поліцейського критично важливо володіти комунікативною гнучкістю – здатністю бути адекватним у різних ситуаціях спілкування. Ідея інтеграції інституційного навчання та керованого самонавчання є наріжною для професійної поліцеїстики. Самоосвіта та прагнення до самовдосконалення, за умови фахового педагогічного супроводу, є стратегічним ресурсом підготовки поліцейського нової генерації.

Систематичне використання мовленнєвих вправ сприяє не лише автоматизації навичок ділового письма, а й якісному покращенню культури професійного спілкування курсантів у стресових ситуаціях. Здобувачі демонструють вищу здатність до чіткого, логічного та юридично грамотного викладення думок, що мінімізує ризики виникнення помилок у службовій документації та підвищує загальний рівень довіри населення до представників поліції. Таким чином, перехід від умовно-мовленнєвих до мовленнєвих вправ є необхідною умовою формування професійної автономії та фахової майстерності сучасного правоохоронця.

Висновки. У результаті проведеного дослідження уточнено сутність комунікативної компетентності курсанта та обґрунтовано її роль у майбутній діяльності. Розвиток комунікативних якостей є пріоритетним професійним завданням підготовки майбутніх офіцерів поліції. Запропоновані методи, прийоми та комплекс вправ для формування комунікативної компетентності забезпечують готовність курсантів до професійної взаємодії. Ефективність комунікації у різних ситуативних контекстах – від надзвичайних ситуацій до заходів високого рангу, що потребують суворого дотримання мовленнєвого етикету, – безпосередньо визначає продуктивність професійної взаємодії.

Імідж правоохоронних органів значною мірою формується через комунікативну поведінку офіцерів. Саме тому опанування норм ефективної

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

мовленнєвої взаємодії за різних обставин є невід'ємною частиною професіональної культури сучасного офіцера поліції.

Перспективи подальшого розвитку досліджень полягають у розробці тренінгових програм, спрямованих на розвиток комунікативної стійкості курсантів під час вирішення конфліктних ситуацій у службовій діяльності.

Література:

1. Андросюк В. Г. Психологія професійного спілкування працівників поліції : навч. посіб. / В. Г. Андросюк. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2017. – 215 с.

2. Бандурка О. М. Професійна етика працівників міліції : підручник / О. М. Бандурка. – 2-ге вид., переробл. та доповн. – Х. : ХНУВС, 2011. – 254 с.

3. Бондаренко В. В. Професійна підготовка працівників патрульної поліції: зміст і перспективні напрями : монографія / В. В. Бондаренко. – Черкаси : ФОП Кандиба Т. П., 2018. – 236 с.

4. Волкова С. В. Формування комунікативної компетентності майбутніх офіцерів поліції у процесі професійної підготовки / С. В. Волкова // Педагогіка та психологія. – 2019. – Вип. 61. – С. 124–133.

5. Жук Н. А. Комунікативна компетентність як основа професіоналізму патрульних поліцейських : дис. ... д-ра філософії : 053 / Н. А. Жук. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2021. – 218 с.

6. Кікінежді О. М. Комунікативна культура особистості як складник професійної компетентності майбутнього фахівця / О. М. Кікінежді, Л. В. Канішевська // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота». – 2021. – № 1. – С. 182–186.

7. Настільна книга поліцейського (у запитаннях та відповідях) : навч. посіб. / І. М. Копотун, Д. В. Швець, С. С. Вітвіцький та ін. ; за ред. І. М. Копотуна. – К. : Видавничий дім «Професіонал», 2022. – 416 с.

8. Короткова Ю. М. Етичні аспекти комунікативної взаємодії у професійній діяльності майбутніх юристів / Ю. М. Короткова // Юридична психологія. – 2020. – № 2. – С. 45–52.

9. Крашеніннікова Т. В. Комунікативна компетенція працівника Національної поліції : навч. посіб. / Т. В. Крашеніннікова. – К. : Адверта, 2017. – 134 с.

10. Кудерміна О. І. Психологія професійної підготовки працівників поліції: монографія / О. І. Кудерміна. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2017. – 240 с.

11. Приходько Ю. І. Особливості формування комунікативної стратегії поведінки курсантів закладів вищої освіти МВС України / Ю. І. Приходько // Психологічний часопис. – 2022. – Т. 8, № 4. – С. 45–54.

12. Ріпка, К. С. (2023). Комунікативна компетентність як фактор формування у майбутніх працівників сектору безпеки й оборони України готовності до професійної діяльності. *Перспективи та інновації науки*, *(15),* 412–422.

13. Саражинська, І. А. (2019). Формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх фахівців правоохоронної сфери. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*, *(67),* 138–142.

14. Хуторський, А. В. (2014). Компетентність як дидактична категорія: зміст і структура. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*, *(4),* 11–16.

15. Швець, Д. В. (2019). *Формування особистості поліцейського в умовах фахової підготовки та професійної діяльності: правові та психологічні аспекти* : дис. доктора юрид. наук, Харківський національний університет внутрішніх справ.

ISSN 2786-4952 Online

References:

1. Androsiuk, V. H. (2017). Psykholohiia profesiinoho spilkuvannia pratsivnykiv politsii [Psychology of professional communication of police officers]. Kyiv: Natsionalna akademiia vnutrishnikh sprav [in Ukrainian].

2. Bandurka, O. M. (2011). Profesiina etyka pratsivnykiv militsii [Professional ethics of militia officers] (2nd ed.). Kharkiv: KhNUVS [in Ukrainian].

3. Bondarenko, V. V. (2018). Profesiina pidhotovka pratsivnykiv patrulnoi politsii: zmist i perspektyvni napriamy [Professional training of patrol police officers: Content and prospective directions]. Cherkasy: FOP Kandyba T. P. [in Ukrainian].

4. Khutorskyi, A. V. (2014). Kompetentnist yak dydaktychna katehoriia: zmist i struktura [Competence as a didactic category: Content and structure]. Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka [Zhytomyr Ivan Franko State University Journal], (4), 11–16 [in Ukrainian].

5. Kikinezhdi, O. M., & Kanishevska, L. V. (2021). Komunikatyvna kultura osobystosti yak skladnyk profesiinoi kompetentnosti maibutnoho fakhivtsia [Communicative culture of a personality as a component of professional competence of a future specialist]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriia: «Pedahohika. Sotsialna robota» [Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: "Pedagogy. Social Work"], (1), 182–186 [in Ukrainian].

6. Kopotun, I. M., Shvets, D. V., Vitvitskyi, S. S., Kurylo, M. P., & Pyshnyi, M. I. (2022). Nastilna knyha politseiskoho (u zapytanniakh ta vidpovidiakh) [Handbook of a police officer (in questions and answers)] (I. M. Kopotun, Ed.). Kyiv: Vydavnychyi dim «Profesional» [in Ukrainian].

7. Korotkova, Yu. M. (2020). Etychni aspekty komunikatyvnoi vzaiemodii u profesiinii diialnosti maibutnikh yurystiv [Ethical aspects of communicative interaction in the professional activity of future lawyers]. Yurydychna psykholohiia [Legal Psychology], (2), 45–52 [in Ukrainian].

8. Krasheninnikova, T. V. (2017). Komunikatyvna kompetentsiia pratsivnyka Natsionalnoi politsii [Communicative competence of a National Police officer]. Kyiv: Adverta [in Ukrainian].

9. Kudermina, O. I. (2017). Psykholohiia profesiinoi pidhotovky pratsivnykiv politsii [Psychology of professional training of police officers]. Kyiv: Natsionalna akademiia vnutrishnikh sprav [in Ukrainian].

10. Prykhodko, Yu. I. (2022). Osoblyvosti formuvannia komunikatyvnoi stratehii povedinky kursantiv zakladiv vyshchoi osvity MVS Ukrainy [Features of the formation of communicative strategy of behavior of cadets of higher education institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine]. Psykholohichnyi chasopys [Psychological Journal], 8(4), 45–54 [in Ukrainian].

11. Ripka, K. S. (2023). Komunikatyvna kompetentnist yak faktor formuvannia u maibutnikh pratsivnykiv sektoru bezpeky i oborony Ukrainy hotovnosti do profesiinoi diialnosti [Communicative competence as a factor in forming readiness for professional activity in future employees of the security and defense sector of Ukraine]. Perspektyvy ta innovatsii nauky [Perspectives and Innovations of Science], (15), 412–422 [in Ukrainian].

12. Sarazhynska, I. A. (2019). Formuvannia profesiino-komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv pravookhoronnoi sfery [Formation of professional and communicative competence of future law enforcement specialists]. Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriia 5. Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy [Scientific Journal of National Pedagogical Dragomanov University. Series 5. Pedagogical Sciences: Realities and Perspectives], (67), 138–142 [in Ukrainian].

13. Shvets, D. V. (2019). Formuvannia osobystosti politseiskoho v umovakh fakhovoi pidhotovky ta profesiinoi diialnosti: pravovi ta psykholohichni aspekty [Formation of a police officer's personality in terms of vocational training and professional activity: Legal and psychological aspects] (Doctoral dissertation). Kharkivskyi natsionalnyi universytet vnutrishnikh sprav, Kharkiv [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

14. Volkova, S. V. (2019). Formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnih ofitseriv politsii u protsesi profesiinoi pidhotovky [Formation of communicative competence of future police officers in the process of professional training]. Pedahohika ta psykholohiia [Pedagogy and Psychology], (61), 124–133 [in Ukrainian].

15. Zhuk, N. A. (2021). Komunikatyvna kompetentnist yak osnova profesionalizmu patrulnykh politseiskykh [Communicative competence as a basis for the professionalism of patrol police officers] (PhD thesis). Natsionalna akademiia vnutrishnikh sprav, Kyiv [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 28.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 37.091.3:33

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1419-1432

Петренко Дмитро Миколайович аспірант кафедри теорії і методики позашкільної освіти Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, https://orcid.org/0009-0003-7662-3095

Скрипльов Олексій Володимирович аспірант кафедри теорії і методики позашкільної освіти Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, https://orcid.org/0009-0003-7785-0804

Сігало Марк Валерійович аспірант кафедри теорії і методики позашкільної освіти Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, https://orcid.org/0009-0006-7375-2993

ІНТЕГРАЦІЯ МІЖПРЕДМЕТНИХ ЗВ'ЯЗКІВ У НАВЧАННІ ЕКОНОМІЧНОЇ ГРАМОТНОСТІ УЧНІВ

Анотація. У статті розглянуто роль освіти, міжпредметних зв'язків у формуванні економічної грамотності та фінансової культури учнів. Особлива увага приділена розвитку навичок підприємливості, раціонального управління фінансами та інтеграції міжпредметних зв'язків в освітньому процесі в закладах позашкільної освіти.

Проаналізовано вплив економічної освіти на формування в учнів здатності ухвалювати обґрунтовані економічні рішення та адаптуватися до сучасних соціально-економічних умов. Розкрито її роль у розвитку економічного мислення, фінансової грамотності, підприємницької ініціативності та відповідального ставлення до використання ресурсів. З'ясовано, що систематичне засвоєння економічних знань і набуття практичних навичок сприяє формуванню вмінь аналізувати економічні ситуації, оцінювати ризики, прогнозувати наслідки власних рішень і діяти в умовах невизначеності. Обґрунтовано значення економічної освіти для підготовки учнів до активної участі в суспільному та професійному житті, підвищення їх конкурентоспроможності на ринку праці та успішної соціалізації в умовах динамічних економічних змін.

Розглянуто значення міжпредметної інтеграції, яка сприяє формуванню системного мислення, розвитку критичного аналізу та комплексного підходу до вирішення задач. Акцент зроблено на необхідності оновлення змісту навчальних програм та використання інтерактивних методів навчання в позашкільній освіті.

Особливу увагу приділено фінансовій грамотності та її зростаючій актуальності у підвищенні загальної компетентності учнів у контексті сучасних соціально-економічних викликів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Підкреслено її роль у формуванні обґрунтованої фінансової поведінки, відповідального прийняття рішень та ефективного управління особистими ресурсами. Зазначено, що інтеграція фінансової грамотності в освітній процес сприяє формуванню практичних навичок, пов'язаних із бюджетуванням, заощадженням, інвестуванням і критичним оцінюванням фінансової інформації.

Крім того, розглянуто використання практичних завдань і цифрових інструментів, які підвищують залученість учнів, сприяють застосуванню теоретичних знань у реальних життєвих ситуаціях і підтримують розвиток цифрових та фінансових компетентностей. Обґрунтовано ефективність поєднання традиційних підходів до навчання з інтерактивними та технологічно орієнтованими методами як ключового чинника підвищення результативності освітнього процесу.

Ключові слова: позашкільна освіта, заклади позашкільної освіти, учні, економічна грамотність, підприємливість, міжпредметна інтеграція, інтерактивні методи, компетентнісне навчання.

Petrenko Dmytro PhD student, Department of Theory and Methods of Out-of-School Education, Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University, https://orcid.org/0009-0003-7662-3095

Skryplov Oleksii PhD student, Department of Theory and Methods of Out-of-School Education, Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University, https://orcid.org/0009-0003-7785-0804

Sihalo Mark PhD student, Department of Theory and Methods of Out-of-School Education, Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University, https://orcid.org/0009-0006-7375-2993

INTEGRATION OF INTERDISCIPLINARY CONNECTIONS IN TEACHING STUDENTS' ECONOMIC LITERACY

Abstract. The article examines economic education's role in forming economic literacy and financial culture among students. Particular attention is paid to developing entrepreneurial skills, rational financial management, and integrating interdisciplinary connections in the educational process in extracurricular education.

The impact of economic education on the formation of students' ability to make well-informed economic decisions and adapt to modern socio-economic conditions is analyzed. Its role in developing economic thinking, financial literacy, entrepreneurial initiative, and a responsible attitude toward resource use is highlighted. It is established that the systematic acquisition of economic knowledge and practical skills contributes to the development of the ability to analyze economic situations, assess risks, forecast the consequences of decisions, and act under conditions of uncertainty. The importance

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

of economic education for preparing students for active participation in social and professional life, enhancing their competitiveness in the labor market, and ensuring successful socialization in the context of dynamic economic changes is substantiated.

The importance of interdisciplinary integration, which contributes to the formation of systemic thinking, the development of critical analysis, and a comprehensive approach to solving problems, is considered. Emphasis is placed on the need to update the curriculum content and use interactive teaching methods in extracurricular education.

Particular attention is paid to financial literacy and its growing relevance in enhancing students' overall competencies in the context of contemporary socio-economic challenges. Its role in developing informed financial behavior, responsible decision-making, and effective personal resource management is emphasized. It is noted that the integration of financial literacy into the educational process contributes to the formation of practical skills related to budgeting, saving, investing, and critical evaluation of financial information. Furthermore, the use of practical tasks and digital tools is considered, as they enhance students' engagement, facilitate the application of theoretical knowledge in real-life situations, and support the development of digital and financial competencies. The effectiveness of combining traditional teaching approaches with interactive and technology-based methods is substantiated as a key factor in improving learning outcomes.

Keywords: economic education, financial literacy, entrepreneurship, cross-curricular integration, interactive methods, competency-based learning.

Постановка проблеми. Економічна освіта є комплексним і багатогранним процесом, який інтегрується в різні освітні галузі та сприяє формуванню в учнів системного розуміння економічних реалій, готуючи її до активної участі в соціально-економічному житті. Її головним завданням є розвиток економічної грамотності, відповідальності та здатності діяти ефективно в умовах сучасного економічного середовища.

Важливим елементом такого підходу є наскрізна змістова лінія підприємливості та фінансової грамотності, яка охоплює розвиток ініціативності, здатності приймати економічно обґрунтовані рішення, формування фінансової культури, управління особистими та сімейними фінансами, а також заохочення до підприємницької діяльності шляхом створення та реалізації інноваційних ідей.

Сучасні підходи до економічної освіти, економічної грамотності представлені в роботах О. Аменда, О. Варецької, І. Кона, В. Крутецького, А. Нісімчука, О. Павелків, І. Прокопенка, Д. Фельдштейна, О. Шпака та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування компетентностей учнів визначається не лише через оновлений зміст навчальних програм, а й через доцільну методику навчання. Навчання, що базується на основі компетентнісного підходу допомагає засвоїти знання та навички, які стануть основою для

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

успішного майбутнього випускників. Подібно до того, як надійний фундамент забезпечує стабільність будівлі, так і міцні знання є основою для сталого розвитку особистості та суспільства. Крім того, це сприяє формуванню відповідальності за власний розвиток, стимулюючи учнів до активної участі в освітньому процесі через цікаві завдання, інтерактивні методи і зв'язок з реальним життям.

Це не тільки забезпечує їх успішність, але й формує основи для самостійного та відповідального існування в суспільстві.

Отже, якісна економічна освіта полягає не лише в передачі знань, а й у вихованні активних, творчих та відповідальних громадян, готових до безперервного самовдосконалення та сприяння розвитку своєї держави.

Українська освітня система активно реформується. Головна мета цього процесу – розвиток особистості, здатної до адаптації, творчості та безперервного навчання. У цьому контексті освіта стає ключовим інструментом формування компетентностей, необхідних для життя в умовах швидких технологічних та інформаційних змін.

Економічна освіта у сучасному європейському світогляді є однією з основних передумов формування національного багатства та розвитку соціально-економічних систем. Вона не лише сприяє забезпеченню молодим поколінням необхідних знань для виконання ключових суспільних функцій (споживач, працівник, інвестор, платник податків), а й формує економічно активних громадян, здатних свідомо брати участь в економічному житті країни.

Оскільки практичне застосування фінансових знань відіграє ключову роль у підвищенні фінансових компетентностей населення, слід відзначити успішне впровадження ряду інтерактивних і ефективних візуалізацій, що сприяють підвищенню рівня розуміння як економічних компонентів держави на загальному рівні, так і у локальних індивідуальних життєвих ситуаціях кожного громадянина, тим самим роблячи доступнішим розвиток фінансової культури та економічної грамотності. Наприклад, на платформі cost.ua представлені симулятори бюджетів – України чи шкіл, калькулятори пенсій, бізнесу, пального, оподаткування заробітних плат, тощо. Такі проекти націлені на широку аудиторію і є однаково важливими й доступними для всіх громадян, не лише для учнів.

Використання фінансових послуг, контроль доходів і витрат, фінансове планування та формування заощаджень створюють необхідну основу для ефективного управління особистими фінансами. Згідно проведеного дослідження індексу фінансової грамотності серед українців було відмічено тенденцію до зростання фінансової грамотності до 12,3 бала в 2021 році в порівнянні з 11,6 бал у 2018 році [7]. Найвищий рівень фінансової грамотності зафіксовано в українців віком 25–34 роки (12,7 бала) та 30–59 років (12,6 бала). Найменш фінансово обізнаною є молодь віком 18-19 років (10,1 бала) та люди, старші 60 років (11,6 бала). Згідно з дослідженнями, близько 80% українців знайомі

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

щонайменше з п’ятьма фінансовими продуктами, що свідчить про певний рівень обізнаності у сфері фінансів [7].

Втім, спостерігається тенденція до зосередженості українців на коротко-строкових фінансових планах і витратах, що значно знижує рівень заощаджень. При цьому люди з найменшими доходами здебільшого покладаються на державну пенсію, тоді як особи з вищими доходами роблять акцент на власних заощадженнях, продовженні трудової діяльності навіть після досягнення пенсійного віку або на використанні альтернативних джерел фінансування.

Особливого значення набуває питання економічній грамотності учнів. Близько 79% українців вважають, що дітей слід навчати основам економічній грамотності в закладах освіти. Розвиток у учнів навичок раціонального управління коштами, планування та заощадження дозволить закласти міцний фундамент для фінансової стабільності в майбутньому.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є окреслення ролі освіти, міжпредметних зв’язків у формуванні економічної грамотності та фінансової культури учнів.

Виклад основного матеріалу. Принцип міжпредметної інтеграції відіграє ключову роль у поглибленні взаємозв’язків між навчальними дисциплінами, сприяючи створенню єдиної інтегрованої системи знань. Такий підхід дозволяє не лише об’єднати різні предмети в спільних освітніх рамках, але й формувати новий інтегрований контент, який відповідає сучасним освітнім викликам.

Міжпредметні інтегративні зв’язки, як важлива складова якісного освітнього процесу, мають базуватися на принципах адресності, гнучкості та креативності. Це означає, що викладачі можуть використовувати завдання або міжпредметні навчально-пізнавальні вправи для зміцнення взаємозв’язків між дисциплінами.

Такий підхід не тільки підвищує якість засвоєння матеріалу, але й готує учнів до реальних соціальних взаємодій, розвиваючи їхні адаптивні здібності та критичне мислення.

Дослідження в галузі психології свідчать, що процес засвоєння знань ґрунтується на формуванні асоціацій, які поступово розширюються, ускладнюються і створюють міжсистемну основу для понять. У результаті цього формується міжпредметна структура узагальнених знань, яка сприяє глибшому розумінню навчального матеріалу. Таким чином, міжпредметна інтеграція дозволяє не лише посилити пізнавальні процеси, але й сприяє утворенню системного мислення, яке є важливим у сучасному світі.

Застосування цього принципу в освітньому процесі сприяє не лише кращому розумінню предметів, а й формуванню в учнів здатності до комплексного аналізу та вирішення завдань, що має надзвичайну цінність у підготовці до життя в умовах стрімких соціальних і технологічних змін.

Основними напрямами реформування освіти у сфері інтегрованого навчання є:

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

– інтеграція з міжнародними підходами, де українська освітня політика орієнтується на міжнародні конвенції та стратегічні документи, що визначають глобальні освітні цілі, що дозволяє інтегрувати країну в міжнародне освітнє співтовариство;

– фокус на адаптивність та навчання протягом життя, оскільки сучасна освіта спрямована на розвиток особистості, здатної швидко реагувати на виклики та адаптуватися до змін, то й навички критичного мислення, підприємливості та фінансової грамотності стають особливо необхідними;

– взаємопроникність дисциплін, що сприяє формуванню компетентностей, наприклад, економічний зміст тем у географії забезпечує інтеграцію знань для розвитку підприємливості та фінансової грамотності, а наскрізні змістові лінії сприяють всебічному розвитку учнів.

Високоякісна математична освіта є фундаментом національної безпеки [5], оскільки вона забезпечує підготовку професіоналів, здатних ефективно вирішувати актуальні проблеми і сприяє розвитку суспільства, конкурентоспроможного на глобальному рівні, що дозволяє оптимально узгодити рівень знань учнів із вимогами ринку праці. Цей підхід поєднує традиційне навчання, що дає учням глибокі знання та навички, з орієнтованими на особистісний розвиток методами, які сприяють самореалізації кожного учня.

Розвиток освітньої системи України спрямований на формування конкурентоспроможної особистості, що відповідає викликам сучасного світу. Увага до економічної освіти, міждисциплінарних зв’язків та міжнародних підходів дозволяє створювати умови для формування освітнього середовища, яке сприяє сталому розвитку та інтеграції в глобальне співтовариство.

В 2003 р. колегія Міністерства освіти і науки України оприлюднила документ «Про затвердження Концепції розвитку економічної освіти», в якому визначила, що економічна освіта «охоплює чотири блоки дисциплін, які формують сучасний світогляд і зумовлюють потребу в постійному оновленні соціально-економічних знань, умінь, навичок: загальноосвітній, фундаментальний, інноваційно-практичний і блок дисциплін спеціальної підготовки» [9].

Аналіз чинних програм свідчить про те, що Концепція розвитку економічної освіти використовує інтегративний підхід до реалізації економічної освіти. Економічна освіта забезпечується не лише через вивчення базового курсу економіки, а й завдяки інтеграції знань з інших навчальних дисциплін, які формують в учнів ключові компетентності. Наприклад, громадянська освіта сприяє розумінню економічних аспектів функціонування суспільства, а також прав і обов’язків громадян у фінансово-економічній сфері.

Курси за вибором економічного спрямування дозволяють глибше опанувати конкретні теми, такі як підприємництво, маркетинг чи основи фінансової грамотності. Економічна географія розглядає важливі аспекти, пов’язані з територіальною організацією економіки, природними ресурсами, розподілом виробництва та споживання.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Елементи економічної освіти також інтегруються в інші предмети. Зокрема, математика допомагає розвивати вміння проводити фінансові розрахунки, працювати з відсотками та бюджетами. Інформатика сприяє освоєнню цифрових технологій для фінансового аналізу та моделювання. Трудове навчання формує навички підприємливості та орієнтації на ринок праці, що є важливим для економічного мислення. Таким чином, економічна освіта виступає міждисциплінарним процесом, що охоплює широкий спектр знань і практичних умінь.

Економічна освіта сприяє формуванню уявлень про роль економіки в розвитку громади, виховує відповідальність за власну діяльність та її вплив на суспільство, а також забезпечує учнів актуальними знаннями про економічні реалії та процеси. Вона розвиває вміння оцінювати ситуацію, прогнозувати наслідки, ухвалювати рішення та адаптуватися до змін у динамічному економічному середовищі. У процесі навчання акцент робиться на вміння ставити цілі, складати плани, прогнозувати ризики, розробляти та реалізовувати стратегії ефективного використання ресурсів. Одночасно формується економічна відповідальність, здатність робити свідомий вибір відповідно до правових і моральних норм, а також ініціативність і відповідальність за результати власної діяльності.

Термін «міжпредметності» вказує на те, що сформульована проблема охоплює зміст кількох навчальних дисциплін, а її розв’язання передбачає інтегроване використання знань із різних предметів.

Варто відзначити, що комплексність такої проблеми визначається трьома параметрами:

- включенням певного обсягу знань і вмінь із різних дисциплін;
- послідовним використанням різних видів міжпредметних зв’язків;
- розв’язанням у процесі роботи комплексних завдань навчання, розвитку і виховання учнів.

У центрі міжпредметної проблеми завжди знаходяться загальнопредметні ідеї, які набувають конкретної форми в межах цієї проблеми. Завдяки таким ідеям відбувається узагальнення знань, включення нових фактів, понять і теоретичних положень, що вивчаються в різних предметах, у нові зв’язки. У результаті цього формується новий інтегрований комплекс знань, який відображає сучасні тенденції розвитку науки.

Важливим аспектом є підготовка до взаємодії з фінансовими інститутами, зокрема банками, фондами, ринками та податковою системою, а також розвиток навичок управління економічною діяльністю. Економічна освіта охоплює знайомство зі світовими економічними процесами, практичну діяльність, спрямовану на вироблення навичок, і формування економічної культури. Вона також сприяє розвитку індивідуальних якостей учнів, необхідних для успішної інтеграції в економічне середовище, допомагаючи краще зрозуміти трудові й технічні процеси.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Особливу увагу під час навчання слід звернути на мотивацію до раціональної поведінки, яка включає відповідальне споживання та раціональне використання ресурсів, а також виховання культури обміну і збуту товарів і послуг. Крім того, економічна освіта сучасного покоління формує навички, необхідні для участі в міжнародній економічній спільноті, і сприяє інтеграції знань, що дозволяють підвищити якість життя через ефективну професійну діяльність. Вона виховує всебічно розвинених громадян, здатних успішно взаємодіяти із сучасним економічним світом і робити внесок у сталий розвиток суспільства.

Розв'язання міжпредметних проблем вимагає організації освітнього процесу як цілісної дидактичної системи, що включає визначення цілей, змісту, методів, форм і засобів навчання. Ця система є структурою, спрямованою на досягнення освітніх цілей у межах заданих часових, змістовних і предметних рамок. Її побудова базується на принципах проблемності, колективності та комплексності. Проблемність передбачає систематичну роботу над міжпредметними пізнавальними завданнями; колективність означає спільну діяльність учнів і вчителів під час формулювання і розв'язання таких завдань; комплексність забезпечує єдність функцій і видів міжпредметних зв'язків. «Інтеграція може вирішити основні суперечності освіти – протиріччя між безмежністю знань і обмеженими людськими ресурсами. Інтегрований підхід закладає нові умови діяльності вчителя та учня – здобувача освіти, є діючою моделлю активізації пізнавальної інтелектуальної діяльності. Передбачає застосування розвиваючих методів, форм, прийомів, засобів навчання. Інтеграція є співпрацею та взаємодії: вчитель – учні – батьки, що допомагає разом просуватися до спільної мети – забезпечення максимальної ефективності освітнього процесу» [5].

Міжпредметна інтеграція є ключовим фактором перебудови змістовно-логічної структури навчального матеріалу з позицій проблемного підходу. Цей підхід дозволяє здійснювати інтеграцію знань через відповідну організацію освітнього процесу, яка спирається на систематичне використання міжпредметних зв'язків, забезпечуючи при цьому глибше і цілісніше розуміння навчального матеріалу.

Прикладом ефективної міжпредметної інтеграції є систематичне використання історичного матеріалу. Він не лише урізноманітнює освітній процес, але й сприяє розвитку інтересу до вивчення предмета, стимулює потяг до наукової творчості та формує критичне ставлення до фактів. Завдяки цьому учні отримують уявлення про математику як про невід'ємну складову загальнолюдської культури, яка еволюціонувала протягом століть. Історичний підхід дозволяє показати учням розвиток математичних понять і відношень, теорій та методів через конкретні приклади.

На заняттях доцільно акцентувати увагу на тому, як математика інтегрувалася в наукову та культурну діяльність людства, впливала на технічний прогрес і філософські концепції. Вивчення біографій видатних математиків, як

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

світових, так і українських, збагачує світогляд учнів, робить історію математики близькою і зрозумілою.

Наприклад, ознайомлення з працями Михайла Остроградського, Георгія Вороного чи Мирона Зарицького дозволяє показати внесок українських учених у світову математичну спадщину. Таке вивчення сприяє формуванню національної свідомості та патріотичних почуттів.

Використання історичних матеріалів може включати як короткі історичні довідки, так і окремі тематичні заняття, присвячені математичним відкриттям чи особистостям. Заняття з математики можна доповнити задачами, які мали значення в різні епохи, наприклад, ті, що вирішували практичні питання будівництва, землемірства або астрономії. Важливо, щоб ці приклади були адаптовані до рівня учнів і органічно вписувалися в навчальну програму. Такий підхід сприяє не лише підвищенню рівня математичних знань, але й формує у учнів комплексне бачення взаємозв'язків між наукою, культурою та історією. Учні починають усвідомлювати, що математика не є статичною наукою, а динамічною дисципліною, яка постійно розвивається у відповідь на виклики часу. Це підвищує їхню мотивацію до навчання та стимулює бажання долучатися до наукових досліджень.

Крім того, історичний матеріал сприяє вихованню у учнів таких важливих особистісних якостей, як наполегливість, систематичність і уважність. Історії про труднощі, які долали математики на шляху до відкриттів, можуть стати прикладом для наслідування та джерелом натхнення для учнів. Завдяки цьому вони починають краще розуміти цінність знань і важливість наполегливої праці.

У підсумку, історичний підхід у навчанні математики є потужним інструментом, який дозволяє зробити заняття цікавішими, а також сприяє формуванню цілісного світогляду учнів. Важливо лише правильно інтегрувати його в освітній процес, забезпечуючи баланс між історичними фактами та сучасними математичними знаннями. Це дозволить забезпечити всебічний розвиток учнів, сприяти їхньому інтелектуальному та моральному зростанню.

Однією з ключових, дотичних питань економічної грамотності є поняття математичної компетентності, яка включає в себе культуру логічного та алгоритмічного мислення, що є основою для аналізу й вирішення широкого спектра завдань, передбачає здатність до використання числових і геометричних методів у практичних ситуаціях, що виникають у різних сферах діяльності [8].

Важливою складовою є розуміння та застосування простих математичних моделей, а також уміння будувати такі моделі для вирішення реальних проблем, оптимізації процесів чи пояснення явищ. Ця компетентність формує здатність до раціонального мислення, структурованого підходу до задач і впевненого застосування математичних інструментів у життєвих ситуаціях.

Одним із шляхів реалізації міжпредметних зв'язків у закладах освіти є постановка і послідовне розв'язання комплексних міжпредметних навчальних проблем через використання міжпредметних пізнавальних завдань. Цей підхід

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

сприяє формуванню цілісного світогляду, дозволяє осягнути наукову картину світу і забезпечує їх методологією пізнання.

Наприклад, використання математичних задач із фінансовим змістом допомагає учням зрозуміти, як математичні поняття та методи застосовуються у фінансовій сфері, та розкрити їхню практичну цінність. Розв'язання таких прикладних задач сприяє розвитку математичного мислення і водночас забезпечує учнів необхідними фінансовими знаннями, формуючи основу для ефективного вирішення фінансових питань у реальному житті.

«Розкриття міжпредметних зв'язків математики та економіки посилює пізнавальний інтерес учнів до навчання, підвищує їх рівень загальної культури, формує науковий світогляд. Учні набувають досвіду застосування математичних знань на практиці та перенесення їх у нові економічні ситуації» [1].

Міжпредметна інтеграція є найважливішим чинником перебудови змістовно-логічної структури навчального матеріалу з позицій проблемного підходу, і для її реалізації можливі три дидактичні підходи: тематичний, проблемно-тематичний і широкий проблемний [2].

Тематичний підхід полягає у використанні міжпредметних пізнавальних завдань та проблемних питань для розкриття основних ідей і понять навчальної теми. Зберігаючи логічну структуру матеріалу, задану програмою, цей підхід дозволяє створити нові компоненти знань та зв'язки локального характеру, які органічно поєднують конкретне й абстрактне у засвоєнні знань. Перехід від однієї теми до іншої сприяє розвитку міжпредметних зв'язків і поглиблює знання учнів, роблячи їх мобільними, узагальненими та світоглядно значущими.

Проблемно-тематичний підхід базується на висуненні загальної міжпредметної проблеми, яка розв'язується поетапно на кількох заняття. У цьому підході центральною дидактичною одиницею стає навчальна проблема, що структурується відповідно до логіки її розв'язування. Це вимагає активного використання внутрішньопредметних та міжпредметних зв'язків, що підвищує рівень узагальненості знань та сприяє включенню теоретичних і понятійних зв'язків.

Широкий проблемний підхід передбачає висунення спільної для низки предметів навчальної проблеми, яка розв'язується колективними зусиллями учнів і вчителів.

Такі міжпредметні проблеми охоплюють загальні навчально-виховні завдання та потребують координації між вчителями споріднених дисциплін. Їхня взаємодія спрямована на створення загальної програми навчання, що визначає зміст, методи та форми роботи. У цьому підході важливу роль відіграє планування уроків, орієнтованих на розкриття загальної проблеми.

Організація освітнього процесу для розв'язання міжпредметних проблем включає кілька етапів:

– розроблення загальної програми, яка визначає основні напрями у змісті, методах та формах роботи;

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

– конкретизація цієї програми на рівні окремих уроків і тем у суміжних дисциплінах;

– втілення програми із внесенням коректив через взаємоконтроль між учителями різних предметів. При розробці загальної програми визначаються навчальні проблеми світоглядного характеру, система міжпредметних понять і взаємозв'язків між ними, а також послідовність їхнього введення. Додатково визначаються рівні розв'язання проблеми через частинні проблемні питання, які розвивають зміст понять на основі конкретного навчального матеріалу.

– завершальними етапами є розроблення методики навчання, спільної роботи вчителів та створення системи предметних уроків, об'єднаних логікою розв'язування міжпредметної проблеми.

Отже, фі**нансова грамотність** – це сукупність навичок і знань, які формуються через освіту та практичний досвід, починаючи зі школи та продовжуючи протягом усього життя. Вона вимагає усвідомленого підходу до прийняття фінансових рішень, які повинні бути зваженими та аргументованими. Регулярне підвищення рівня фінансової грамотності як серед учнів, так і серед усього населення є необхідністю, адже це допомагає не лише розуміти специфіку фінансових продуктів, але й прогнозувати можливі наслідки своїх рішень. Для цього достатньо базових знань і практичного підходу.

У сучасному світі, що постійно змінюється, вимоги до випускників також еволюціонують. Окрім кваліфікації, важливою є здатність адаптуватися до нових умов і підтримувати свою конкурентоспроможність на ринку праці. Це потребує розвинених компетенцій, які закладаються ще в шкільні роки.

Застосування на заняття математики ігрових та змішаних форм навчання сприяє активізації пізнавальної діяльності учнів, роблячи освітній процес цікавим і продуктивним.

Це дозволяє:

- формувати фінансову компетентність;
- проводити інтеграцію з іншими предметами;
- демонструвати прикладну значимість математики.

Методика розв'язання фінансових задач потребує диференційованого підходу залежно від типу завдань. Учням важливо навчитися аналізувати різні види задач і підбирати відповідні методи для їхнього розв'язання.

Ефективною формою міжпредметної інтеграції є використання зокрема історичного матеріалу, який додає контексту та стимулює інтерес до навчання. Це дає змогу учням побачити еволюцію математичних ідей і зрозуміти, як математика вплинула на формування загальнолюдської культури. Історичний підхід допомагає учням:

– краще зрозуміти розвиток математичних теорій і методів;

– усвідомити зв'язок математики з іншими сферами науки та культури;

– розвинути критичне мислення та інтерес до наукових досліджень.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Освіта має на меті зробити фінансові процеси прозорими та зрозумілими. Навчання фінансової грамотності дозволяє учням і громадянам у майбутньому усвідомлювати, як використовуються податки та інші фінансові ресурси. Це сприяє формуванню аргументованої позиції в боротьбі з корупцією, виховує соціально відповідальних громадян, здатних протистояти казнокрадству.

Висновки і пропозиції. Таким чином, інтеграція економічної грамотності в освітній процес – це не лише спосіб формування важливих компетентностей, а й потужний інструмент для створення свідомого, обізнаного та активного суспільства.

Економічна освіта є важливою складовою сучасної освітньої системи, яка спрямована на формування компетентної, відповідальної та економічно грамотної особистості. Її реалізація ґрунтується на інтегративному підході, що поєднує базове вивчення економіки з міжпредметними зв'язками, охоплюючи такі дисципліни, як громадянська освіта, економічна географія, математика, інформатика та трудове навчання. Це дозволяє учням отримати системне розуміння економічних процесів і розвивати практичні навички, необхідні для ефективної участі в соціально-економічному житті.

Одним із ключових завдань економічної освіти є розвиток фінансової грамотності, що включає здатність планувати, управляти ресурсами, приймати обґрунтовані рішення та аналізувати ризики. Важливу роль у цьому відіграє впровадження наскрізних змістових ліній, які акцентують увагу на підприємливості, ініціативності та відповідальному ставленні до фінансів. Такі знання та навички є фундаментом для адаптації до сучасних викликів, що постають у динамічному економічному середовищі.

Особлива увага приділяється міжпредметним зв'язкам, які сприяють комплексному підходу до навчання. Інтеграція економічних тем у різні предмети не лише покращує розуміння навчального матеріалу, але й формує у учнів системне мислення, здатність до аналізу та вирішення реальних соціально-економічних проблем.

Це дозволяє поєднати теоретичні знання з практичним їх застосуванням у життєвих ситуаціях.

Економічна освіта також орієнтована на формування активної громадянської позиції, розуміння ролі економіки у суспільному розвитку та відповідальності за власний внесок у добробут громади. Завдяки такому підходу освіта стає інструментом сталого розвитку особистості та суспільства, відповідаючи викликам сучасного глобалізованого світу.

Література:

1. Беспалко І. В., Войтицька Л. В., Тригуб О. В., Ролік В. А. Модельна навчальна програма «Підприємництво та фінансова грамотність. 8-9 класи» для закладів загальної середньої освіти. Міністерство освіти і науки України 2023. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

9.klas/Sotsial.ta.zdorovyazberezh.osv.haluz.2023/30.11.2023/Pidpryyemn.finans.hram.8-9.kl.Bespalko.ta.in.30.11.2023-2.pdf

2. Глобін О. І. Міжпредметні зв'язки в умовах профільного навчання математики: методичний посібник для вчителів. Педагогічна думка. К., 2012. 88 с.

3. Національна стратегія розвитку фінансової грамотності до 2030 року. Національний банк України. 12 квітня 2024 року № 119-рш. URL: https://talan.bank.gov.ua/uploads/files/nbu-strategy-fingramotnosti-2030-compressed.pdf?v=6

4. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи. Міністерство освіти і науки України. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20seredn ya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf

5. Козлова О. М. Математика у школі і житті: надбання і перспективи. Частина І. 5-6 класи. Черкаси: ЧОІПОПП, 2020. 88 с. URL: http://library.ippro.com.ua/attachments/ article/526/ %D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0% B0%20%D0%B2%20%D1%88%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D1%96..pdf

6. Про затвердження Концепції розвитку економічної освіти. Колегія міністерства освіти і науки України. 04.12.2003 N 12/7-4 URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v12_7290-03#Text

7. Фінансова грамотність, фінансова інклюзія та фінансовий добробут в Україні у 2021. Звіт за результатами дослідження. Info Sapiens для DAI Global LLC, Проект USAID «Трансформація фінансового сектору» Вересень 2021 р. Київ, Україна. URL: https://bank. gov.ua/admin_uploads/article/Research_Financial_Literacy_Inclusion_Welfare_2021.pdf?v=4

8. Хохлова Л. Г., Богач О. О. Підприємливість і фінансова грамотність в процесі вивчення математики основної школи. *Збірник тез доповідей ІІІ Міжнародної науково-практичної конференції «Підготовка майбутніх учителів фізики, хімії, біології та природничих наук в контексті вимог Нової української школи»*, 20 травня 2021 року. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/19280/1/71_Khokhlova_Bohach.pdf

9. Ціна держави - проект CASE Україна. URL: https://cost.ua

10. Биковський Я. Освітні досягнення учнів у природничих науках, читанні та математиці: порівняльний аналіз / Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах зб. наук. пр. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2023. Вип. 87. С. 22-28 с. URL: https://doi.org/10.32840/1992-5786.2023.87.3

References:

1. Bespalko, I.V., Voitytska, L.V., Tryhub, O.V., & Rolik, V.A. (2023). Modelna navchalna prohrama «Pidpryiemnytstvo ta finansova hramotnist. 8–9 klasy» [Model curriculum "Entrepreneurship and financial literacy. Grades 8–9"]. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy – Ministry of Education and Science of Ukraine. Retrieved from https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.klas/Sotsial.ta.zdorovyazberezh.osv.haluz.2023/30.11.2023/Pidpryyemn.finans.hram.8-9.kl.Bespalko.ta.in.30.11.2023-2.pdf [in Ukrainian].

2. Hlobin, O.I. (2012). Mizhpredmetni zviazky v umovakh profilnoho navchannia matematyky [Interdisciplinary connections in the conditions of specialized mathematics education]. Kyiv: Pedahohichna dumka, 88 p. [in Ukrainian].

3. Natsionalna stratehiia rozvytku finansovoi hramotnosti do 2030 roku [National strategy for the development of financial literacy until 2030]. (2024). Natsionalnyi bank Ukrainy – National Bank of Ukraine. Retrieved from https://talan.bank.gov.ua/uploads/files/nbu-strategy-fingramotnosti-2030-compressed.pdf?v=6 [in Ukrainian].

4. Nova ukrainska shkola. Kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly [New Ukrainian School. Conceptual principles of secondary school reform]. (n.d.). Ministerstvo osvity i

ISSN 2786-4952 Online

nauky Ukrainy – Ministry of Education and Science of Ukraine. Retrieved from https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20seredn ya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf [in Ukrainian].

5. Kozlova, O.M. (2020). Matematyka u shkoli i zhytti: nadbannia i perspektyvy [Mathematics in school and life: achievements and prospects]. (Part 1). Cherkasy: ChOIPOPP, 88 p. Retrieved from http://library.ippro.com.ua/attachments/article/526/%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0%20%D0%B2%20%D1%88%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D1%96..pdf [in Ukrainian].

6. Pro zatverdzhennia Kontseptsii rozvytku ekonomichnoi osvity [On approval of the Concept of development of economic education]. (2003). Kolehiia Ministerstva osvity i nauky Ukrainy – Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v12_7290-03#Text [in Ukrainian].

7. Finansova hramotnist, finansova inkliuziia ta finansovyi dobrobut v Ukraini u 2021 [Financial literacy, financial inclusion and financial well-being in Ukraine in 2021]. (2021). Info Sapiens for DAI Global LLC, USAID Project "Financial Sector Transformation". Kyiv, Ukraine. Retrieved from https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Research_Financial_Literacy_ Inclusion _Welfare_2021.pdf?v=4 [in Ukrainian].

8. Khokhlova, L.H., & Bohach, O.O. (2021). Pidpryiemlyvist i finansova hramotnist v protsesi vyvchennia matematyky osnovnoi shkoly [Entrepreneurship and financial literacy in the process of studying mathematics in basic school]. Proceedings of the III Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia «Pidhotovka maibutnikh uchyteliv fizyky, khimii, biolohii ta pryrodnychykh nauk v konteksti vymoh Novoi ukrainskoi shkoly» – Proceedings of the III International Scientific and Practical Conference "Training of future teachers of physics, chemistry, biology and natural sciences in the context of the New Ukrainian School", May 20, 2021. Retrieved from http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/19280/1/71_Khokhlova_Bohach.pdf [in Ukrainian].

9. Tsina derzhavy – proekt CASE Ukraina [Cost of the State – CASE Ukraine project]. (n.d.). Retrieved from https://cost.ua [in Ukrainian].

10. Bykovskyi, Ya. (2023). Osvitni dosiahnennia uchniv u pryrodnychykh naukakh, chytanni ta matematytsi: porivnialnyi analiz [Students' achievements in science, reading and mathematics: a comparative analysis]. Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh – Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools, 87, (pp. 22–28). https://doi.org/10.32840/1992-5786.2023.87.3 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 03.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 37.011.3-051:159.942.5

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1433-1443

Петрощук Наталія Романівна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри історичної та громадянської освіти Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-0906-0603

Матвійчук Оксана Євгенівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри освітнього лідерства Інституту післядипломної освіти, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-8555-3645

ТРИВОЖНІСТЬ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ТА РЕСУРСИ ДЛЯ ЇЇ ЗНИЖЕННЯ

Анотація. Нині під час розбудови Нової української школи в умовах російсько-української війни дуже важливим є питання психоемоційного здоров'я педагогів, адже депресія, тривога серед педагогів, як і серед всього українського суспільства, стають все більш розповсюдженими явищами в умовах сучасного світу і вимагають ефективних методів подолання. Статтю присвячено аналізу публікацій, які стосуються розгляду складових феномену тривожності вчителя в умовах війни та ресурсів, які допомагають відновленню психологічного здоров'я вчителів. Емпіричну частину дослідження становить анкетування педагогічних працівників – слухачів курсів підвищення кваліфікації, спрямоване на виявлення рівня їх тривожності та факторів, які допомагають у її подоланні.

Результати дослідження засвідчили про досить високий рівень тривожності вчителів та рекомендації щодо знаходження більшістю вчителів механізмів для її подолання.

Серед факторів, які найчастіше можуть викликати тривогу, тривожність, науковці найчастіше виділяють: втрата відчуття безпеки, страх за майбутнє під час війни (що чекає далі, як впоратися з роботою, долею близьких тощо), втрата контролю, руйнування життєвих планів, інформаційне перевантаження, страх розлуки з близькими, переймання за рідних, зміна цінностей, втрата стабільності, біологічні фактори і психосоматичні відчуття, почуття провини та сімейні аспекти (наприклад, конфлікти в сімейних парах, що виявляються під час воєнного часу)

Зроблено висновок про доцільність активної інтеграції психологічних тренінгів, модулів у систему підвищення кваліфікації вчителів і необхідність інформування педагогів про наявні та нові ресурси як чинник підвищення якості освіти та подолання тривожності вчителів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Ключові слова: тривожність вчителів, професійне вигорання, підвищення кваліфікації вчителів.

Matviichuk Oksana Yevgenivna Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor, Lecturer of the Educational Leadership Department of Institute of In-Service Training Borys Hrinchenko Kyiv Metropolitan University, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-8555-3645

Petroshchuk Natalia Romanivna Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor, Department of Historical and Civic Education, Institute Advanced Training, Borys Hrinchenko University of Kyiv, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-0906-0603

ANXIETY IN TEACHERS' PROFESSIONAL ACTIVITY AND WAYS OF REDUCING IT

Abstract. At present, in the course of developing the New Ukrainian School under the conditions of the Russian-Ukrainian war, the issue of teachers' psycho-emotional well-being has become particularly important, since depression and anxiety among educators, as well as within Ukrainian society as a whole, are becoming increasingly widespread phenomena in the contemporary world and require effective methods of overcoming them. The article is devoted to the analysis of publications addressing the components of the phenomenon of teacher anxiety under wartime conditions, as well as the resources that contribute to the restoration of teachers' psychological health.

The empirical part of the study consists of a survey of pedagogical staff attending advanced training courses, aimed at identifying their level of anxiety and the factors that help to overcome it.

The results of the study demonstrated a fairly high level of anxiety among teachers and highlighted the need for recommendations regarding the search for mechanisms to overcome it by the majority of educators.

Among the factors that most frequently cause anxiety, researchers most often identify the following: loss of a sense of safety; fear for the future during wartime, including uncertainty about further developments, the ability to cope with work, and the fate of loved ones; loss of control; disruption of life plans; information overload; fear of separation from close relatives; concern for family members; changes in values; loss of stability; biological factors and psychosomatic sensations; feelings of guilt; and family-related aspects, such as conflicts between spouses that intensify during wartime.

The study concludes that it is advisable to more actively integrate psychological training sessions and modules into the system of teachers' professional development, as well as to inform educators about available and emerging resources, as this constitutes an important factor in improving the quality of education and reducing teachers' anxiety.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Keywords: teacher anxiety, professional burnout, teachers' professional development.

Постановка проблеми. Професійна діяльність у сфері освіти характеризується високим рівнем соціономічної напруги, що робить педагогів особливо вразливими до стресу та психоемоційних розладів. Тривожність і синдром професійного вигорання є ключовими маркерами цієї вразливості, що мають значний вплив на якість освітнього процесу та особисте благополуччя фахівців. Високий рівень тривожності має прямий дезорганізуючий вплив на професійну діяльність педагога. Він призводить до звуження зони уваги, зниження гнучкості стратегій дій та загальної інтелектуальної працездатності. Такий стан не лише викликає надмірну емоційну напругу, але й може дезорганізувати діяльність аж до повної відмови від неї. Війна також є одним із чинників, який провокує стрес вчителів.

Емпіричне дослідження показало, що більше половини вчителів мають середній та високий рівень тривожності. Психологічні дослідження показують, що тривожні вчителі частіше демонструють неадекватну емоційну реакцію на поведінку учнів та мають менший рівень стресостійкості, що ще більше погіршує їхнє психічне здоров'я [1].

Аналіз наукових досліджень.

Вивчення питання тривожності давно є предметом вивчення науковців, наших співвітчизників та зарубіжних вчених. Вивченням різних аспектів тривоги, тривожності, психологічного стану вчителів займаються українські науковці: В. Афанасенко, О. Боровик, О. Галієва, С. Гулько, Є. Калюжна, М. Москальов, П. Іванов, С. Кондратюк, І. Ясточкіна та ін. Тривожність — реакція на потенційну загрозу, джерело якої часто є неясним або внутрішнім (наприклад, хвилювання перед невідомим майбутнім чи іспитом, результат якого невідомий [17]. М. Москальов характеризує тривожність як: комплекс емоцій, що включає страх, ворожість, страждання, сором, провину, психофізіологічне збудження (при домінуванні страху); властивість темпераменту індивідуально диференційована властивість особистості, що активізується при фрустрації соціальних потреб [12]. При цьому оцінка людиною своєї категорії тривожності є компонентом самоконтролю та самовиховання. Однак підвищений рівень тривожності є суб'єктивним проявом неблагополуччя особистості [17].

Дослідниця О Галієва узагальнює різні характеристики поняття «тривожності», які мають місце у роботах вітчизняних науковців як рису характеру, що супроводжує індивіда від раннього дитинства до старості; це не певний самостійний феномен, а комбінація стану страху з однією або декількома іншими емоціями: гнівом, провиною, соромом, цікавістю; особистісну властивість, яка є значущим ризик-фактором, що призводить до нервово-психічних захворювань; тривожність є переживанням емоційного дискомфорту, пов'язаним з очікуванням неблагополуччя, з передчуттям небезпеки [8].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Мета статті – проаналізувати рівень тривожності вчителів, фактори, які на нього впливають та дослідити наявність ресурсів для подолання тривожності, використання їх вчителями для самодопомоги, під час курсів підвищення кваліфікації.

Виклад основного матеріалу.

Визначення ефективних методів і технік психологічної корекції тривожності є важливим кроком до підтримки психічного здоров'я та підвищення якості життя людини. У сучасних умовах, коли багато громадян України відчувають невпевненість у своїй особистій безпеці, тривожність може стати механізмом, який допомагає нам пристосуватися до непередбачуваного сьогодення [2]. Серед факторів, які найчастіше можуть викликати тривогу, тривожність, науковці найчастіше виділяють: втрата відчуття безпеки, страх за майбутнє під час війни (що чекає далі, як впоратися з роботою, долею близьких тощо), втрата контролю, руйнування життєвих планів, інформаційне перевантаження, страх розлуки з близькими, переймання за рідних, зміна цінностей, втрата стабільності, біологічні фактори і психосоматичні відчуття, почуття провини та сімейні аспекти (наприклад, конфлікти в сімейних парах, що виявляються під час воєнного часу) [3].

Особистість може постійно очікувати негативних подій, відчувати невпевненість у власних силах і потребу в контролі над усім, що відбувається. Такий стан впливає на емоційне самопочуття, знижує концентрацію уваги, порушує сон і зменшує здатність приймати виважені рішення. Постійне відчуття втоми, дратівливість, надмірна самокритика та сумніви у власних можливостях стають типовими проявами такого стану.

Важливо, що тривожність у дорослих може мати глибоке емоційне підґрунтя. Вона нерідко пов'язана з пережитими втратами, почуттям невпевненості або емоційної нестачі у минулому. Тривожність може проявлятися й на фізичному рівні – через втому, головний біль, напруження м'язів, порушення сну чи апетиту [13].

Відповідно до «спеціального міжнародного дослідження V саміту перших леді та джентльменів», одним із найбільш значущих і універсальних чинників, що спричиняють тривожність та вигорання у педагогічному середовищі в Україні та низці країн світу, є надмірне робоче навантаження. Українські педагоги стикаються з критичним перевантаженням. Значна частина їхньої роботи є позаурочною і не пов'язана безпосередньо з навчанням учнів. До найпоширеніших видів діяльності, які потребують часу та ресурсу поза основними заняттями, належать:

- підвищення кваліфікації (залучено 91,14% опитаних);
- участь у педрадах, методоб'єднаннях та комісіях (86,07%);
- а також комунікація з окремими батьками (83,04%) (V саміт, 2024)

Високий рівень залучення до цих непрофільних обов'язків створює хронічний дефіцит часу та відчуття постійного тиску неперервного розвитку [7].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Але навіть в умовах воєнного стану вчителі проявляють здатність гармонізувати власне життя та спроможні справлятися з стресами. Що є особливо цікавим для нашого дослідження, виявлено, що більше половини педагогів мають середній рівень загальної тривожності, а у значної кількості (36%) виявлено її високий рівень [9].

Зазначимо, що виснаження характеризується психофізичною перевтомою людини, спустошеністю, нівелюванням власних професійних досягнень, порушенням професійних комунікацій, розвитком цинічного ставлення до тих, із ким доводиться спілкуватися з робочих питань, розвитком психосоматичних порушень: психосоматичні та психовегетативні порушення, розлади сну, головні болі, проблеми з артеріальним тиском, шлункові розлади, загострення хронічних хвороб тощо [4].

Хочемо відзначити вплив сімейного статусу вчителя на симптоми «професійного вигорання» в цілому, та тривожність, зокрема. Певний рівень тривожності у педагогів часто пов'язаний з захопленням роботою: надмірна захопленість роботою, ставка на професійну діяльність як на основний спосіб самореалізації, обмеження інших життєвих сфер й інтересів значно збільшує суб'єктивну ціну помилки, невдачі, перетворюючи її в особисту катастрофу, що зачіпає всю ціннісну, смислову сферу, перетворюючись в екзистенційну проблему втрати сенсу [14].

Цікаві дані приводять українські дослідники щодо зв'язку тривожності, інших компонентів професійного вигорання з різними чинниками. Вони відзначають вищий ступінь здатності до «професійного вигорання» в неодружених/незаміжніх педагогів. Так, одружені педагоги переважно мають меншу тривожність, ніж неодружені та розлучені. Якщо ж відстежити поведінкові реакції різних категорій працівників, які вже перебувають у стані стресу, варто зазначити, що неодружені й розлучені педагоги в стресовій ситуації більш схильні відчувати себе «загнаними в кут» [15]. Зазначимо, що найчастіше професійне вигорання, тривожність спостерігаються серед педагогів середніх шкіл, спостерігається залежність між віком та тривожністю вчителів. Наприклад, учителі у віці 31–40 років гостро відчувають почуття незадоволеності професією, тривожність, часто скаржаться на втому. Вчителі 41–50 років гостро сприймають щоденні складнощі професії, глибоко переживають розчарування і довго не можуть їх забути. Зростає відчуття, що інші щасливіші за них. Найвища постійна тривожність спостерігається у віці 50 років і старше. Загалом чинниками ризику психологічного здоров'я вчителів, проявів тривожності найчастіше є такі фактори:

- в емоційно-вольовій сфері – поганий настрій, сильне роздратування, труднощі зосередження уваги;
- у соціально-психологічній сфері – невпевненість у собі, у взаємодії з оточенням, відсутність почуття щастя в разі порівняння себе з іншими;
- у соматичній сфері – розлад травлення, швидке стомлення, безсоння.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Отже, дуже часто вчителі, перебуваючи в зеніті своїх фізичних і духовних сил, маючи за плечима значний позитивний досвід роботи у школі, починають відчувати, як здається на перший погляд, без будь-яких причин, виражену незадоволеність своєю працею [16].

Дослідниця Вергуляцька А. узагальнює фактори, які призводять до збільшення тривожності вчителів:

- відсутність регламентації функціональних обов'язків;
- нереалістичність домагань адміністрації;
- ігнорування іншими учасниками освітньої діяльності думок вчителя, його ідей, досягнень, критика його діяльності, прилюдне порівняння з іншими членами педагогічного колективу;
- позаслужбові стресори, викликані сімейними обставинами;
- психологічна несумісність у взаємодії з оточенням, наявність різних поглядів на проблемні ситуації [5].

Зазначимо також, що деякі дослідники поділяють фактори, які призводять до збільшення тривожності вчителів на зовнішні та внутрішні. До зовнішніх чинників відносять: хронічно напружена психоемоційна діяльність, пов'язана з інтенсивним спілкуванням; дестабілізуюча організація діяльності: нечітка організація та планування праці, погано структурована й розпливчаста інформація; підвищена відповідальність за функції, що виконуються педагогом; неблагополучна психологічна атмосфера професійної діяльності; психологічно важкий контингент спілкування. До внутрішніх чинників професійного вигорання відносять: схильність до емоційної ригідності; інтенсивне сприйняття та переживання обставин діяльності; слабка мотивація емоційної діяльності; дезорієнтація особистості [6].

Нервово-психічна стійкість педагога – це синтез властивостей і якостей особистості, що дозволяють їй у різних емоційних умовах подолати тривожність та впевнено, самостійно виконувати свою професійну діяльність. Володіти нервово-психічною стійкістю в педагогічній діяльності – це значить швидко орієнтуватися під час постійних змін умов діяльності, знаходити оптимальне рішення та стратегії впевненої поведінки в складних нестандартних ситуаціях, зберігаючи при цьому витримку та самоконтроль, а також здатність виробляти стратегії поведінки для конструктивного переживання синдрому «професійного вигорання» та подолання тривожності вчителем.

Проміжні результати прикладного дослідження «Психологічний супровід професійної діяльності педагогічних працівників в умовах світових змін», що виконується в Інституті педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, показали, що: 1) вчителі, які мають ознаки та симптоми порушення цілісності особистості, як-от: безсоння, втомлюваність, тривожність, відсутність щастя, почуття невдоволення та душевного дискомфорту, потребують психологічного супроводу з питань відновлення цілісності особистості як базового складника здатності вчителя до оптимальної професійної діяльності в

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

реаліях сучасної України; 2) допомога у відновленні цілісності особистості може бути здійснена методами позитивної психотерапії та коучингу, які дають змогу мобілізувати людські ресурси щодо прийняття позитивних рішень, формують позитивний світогляд, сприяючи відновленню цілісності особистості [9].

Отже, втома, тривожність, інформаційне перенавантаження та інші негативні наслідки впливу позначаються на ефективності навчальної та професійної діяльності, ускладнюючи досягнення запланованих результатів освітнього процесу. Через зниження когнітивної ефективності, спричинене тривожністю, педагог об'єктивно починає демонструвати гірші професійні результати.

Тривожність виступає не просто супутнім симптомом, а психологічним механізмом, який каталізує та прискорює розвиток професійного вигорання вчителів. Потрібно обирати дієві стратегії, які допоможуть у подоланні тривожності вчителів

З метою виявлення чинників, які сприяють зниженню тривожності вчителів нами було проведено емпіричне дослідження. Методом анкетування охоплено 127 педагогічних працівників – слухачів курсів підвищення кваліфікації. Вік опитаних – від 28 до 59 років. За гендерним складом вибірка складається з жінок (87 %), частка чоловіків становить 13%.

Аналіз відповідей на 60 запитань анкети для визначення тривожності за шкалою Тейлора, показав, що у 5 осіб (3,9 %) спостерігається дуже високий рівень тривожності, у 11 осіб (8,6%) високий рівень тривожності, 94 особи (74%) середній рівень тривожності і 17 осіб (13,4%) мають низький рівень тривожності. Серед чинників, які допомагають знизити свою тривожність, 84 особи (66%) вказали фізичну активність (спорт, прогулянка, побутові справи), 81 особа (64%), вказала, що використовують дихальні вправи, 69 осіб (54%) відмітили стабілізацію сну серед факторів зниження тривожності. 73 (57%) слухачі курсів підвищення кваліфікації відмітили позитивну роль тренінгів, вебінарів, круглих столів, професійних курсів у покращенні емоційного стану, зниженні тривожності тощо.

На курсах підвищення кваліфікації в Інституті підвищення кваліфікації Київського столичного університету імені Бориса Грінченка вчителям рекомендується розвивати ці навички через: тренінги з емоційної саморегуляції, вивчення методів ненасильницького спілкування, техніки подолання стресу та конфліктів, практики похвали та вдячності замість критиканства. На платформі дистанційного навчання Інституту розміщено модулі підвищення кваліфікації «Емоційна саморегуляція та розвиток особистості», «Профілактика та подолання емоційного вигорання педагога», «Гармонізуємо професійне життя педагога, або що керує діями людини», «Керування емоціями й поведінкою у професійній діяльності» «Конфлікти у вашому житті, способи їх вирішення», «Розвиток емоційного інтелекту педагога» покликані допомогти вчителю у саморегуляції емоційного стану. Модулі «Психофізіологія підтримки дій людини: виклики, ризики, компроміси», «Пошук балансу рівноваги своїх дій та реалізація власного

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

професійного «щастя», «Набуття впевненості та позитивного сприйняття світу» допомагають розібратись в тонкощах психофізіологічних механізмів маніпуляцій людської свідомості та розглянути діяльність мозку під час сприйняття інформації. Модулі «Вплив емоцій та почуттів на якість оцінки інформаційних повідомлень», «Особливості впливу телебачення, радіо, Інтернету, соціальних мереж на наші дії» розкривають деякі з особливостей роботи мозку та впливів на дії людини в різноманітних життєвих ситуаціях. Показано можливі шляхи впливів на окремі дії людини та можливі наслідки цих дій для виникнення почуття щастя у людини у модулях «Етапи становлення гармонії в системі взаємодій вчителя, в реалізації задач освітнього процесу», «Психофізіологічний аспект розуміння себе і своєї професії» тощо. Інтерактивні методи у підготовці педагогів, підвищенні їх кваліфікації сприяють не лише кращому засвоєнню знань, але й формуванню ціннісних ставлень, критичного мислення та здатності до прийняття рішень. Також важливу роль відіграють рольові та ділові ігри, які дають можливість відчути себе у різних ролях, відчути емоційний стан учасників конфлікту, зрозуміти мотивацію їх вчинків. Це сприяє розвитку емпатії. Такі форми взаємодії як дискусії, дебати, круглі столи,очні та дистанційні модулі формують комунікативність, вміння аргументувати свою позицію, слухати і чути, що є важливим для зниження тривожності вчителів.

У липні 2022 року також стартував курс підвищення кваліфікації «Перша психологічна допомога учасникам освітнього процесу під час та після завершення воєнних дій» розроблений Державною науковою установою «Інститут модернізації змісту освіти» Міністерства освіти і науки України в рамках Національної програми психологічного здоров’я українців, за ініціативи Першої леді України Олени Зеленської. Зазначений курс створено за моделлю змішаного навчання (blended learning), який включає: 10 мультимедійних уроків у міжнародному форматі SCORM.

Було проведено 30 онлайн-семінарів для фахівців психологічної служби щодо психологічної допомоги учасникам освітнього процесу, серед яких:

– «Психосоматичні розлади та емоції нашого тіла у дні війни: як допомогти дитині. Арттехніки та вправи»

– «Тіло та емоції як інструменти допомоги в роботі фахівців психологічної служби у системі освіти України»

– «Як надавати психологічну допомогу і залишатися в ресурсі» тощо [10]..

Висновки. Актуальність звернення до проблеми тривожності вчителів зумовлена широкомасштабними процесами оновлення системи освіти в Україні, розбудови її нового смислу під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників, викликів і вимог та військового стану. Всі ці процеси впливають на стан тривожності вчителів, можуть призводити до професійного вигорання та впливати на якість їх роботи. Крім того, на стан тривожності вчителів впливають різноманітні чинники: вік, стать, сімейний стан, надмірна завантаженість на роботі та військовий стан. Проведене емпіричне дослідження показало наявність

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

високого та середнього рівня тривожності вчителів. Тому дуже важливими є зусилля суспільства задля зниження тривожності вчителів. Це і поради щодо самодопомоги, тренінги, круглі столи, вебінари, очні та дистанційні модулі на курсах підвищення кваліфікації вчителів, які допомагають стабілізувати емоційний стан педагогів.

Література:

1. Афанасьєва Н. Є., Бездольна Ю. О. Особливості негативних психічних станів педагогів в умовах війни. Габітус. 2024. № 67. С. 97–101. URL: https://repository.hneu.edu.ua.

2. Афанасенко В., Комар Т., Пирогов О. Потенціал тривоги у вимірах соціально-психологічної адаптації творчої особистості. Psychology Travelogs. 2024. № 2. С. 140–151. URL: https://pt.khmnu.edu.ua.

3. Боровик О., Вовк Н., Митник Ю. Проблема підвищеної тривожності серед цивільного населення в умовах воєнного стану в Україні. Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. : у 2 т. Дніпро : ДДУВС, 2024. Т. II. С. 512–514. URL: https://er.dduvs.edu.ua.

4. Білуха Т., Педченко О. Розвиток психологічної стійкості суб'єкта у процесі групової психокорекції за методом активного соціально-психологічного пізнання. Психологічний журнал. 2025. № 14. С. 139–145. URL: http://psyj.udpu.edu.ua.

5. Вергуляцька А. Профілактика професійного стресу і вигорання: теорія та практика психокорекції особистості. Електронний збірник матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції. Умань : Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, 2023. URL: https://fspo.udpu.edu.ua/kafedra-psykholohii/.

6. Вільнікова О. Психологічні особливості професійного вигорання педагогів закладів загальної середньої освіти : магістерська робота. Хмельницький, 2020.

7. V Саміт перших леді та джентльменів на тему «Освіта, що моделює світ». 2025. URL: https://surl.li/xytnme.

8. Галієва О. Теоретичний аналіз поняття «тривожність». Теорія і практика сучасної психології. 2018. № 6. URL: http://tpsp-journal.kpu.zp.ua/archive/6_2018/22.pdf.

9. Ігнатович О. Психологічний супровід вчителя в умовах війни : наукова доповідь, 16 листоп. 2023 р. Методологічний семінар «Актуальні проблеми охорони психічного здоров'я українського народу у воєнний і повоєнний час». 2023.

10. Калюжна Є. М., Житкевич А. О. Тривожність як фактор опанувальної поведінки особистості у стресових ситуаціях. Наукові перспективи. Серія «Психологія». 2023. № 12(42). С. 811–822. URL: http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/8330.

11. Курс підвищення кваліфікації «Перша психологічна допомога учасникам освітнього процесу під час та після завершення воєнних дій». URL: https://hryoutest.in.ua/category-course/programa-pidvishchennya-kvalifikaciji-psihologichnoji-pidtrimki-dlya-osvityan-ta-batkiv.

12. Москальов М. Дослідження стану тривожності молодих педагогів при входженні в освітню організацію. Наука і освіта. Серія: Педагогіка. Психологія. 2014. № 7/CXXIV. С. 119–123. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/7543/1/M.Moskalyov_DSTMPVO.pdf.

13. Павленко В. Р., Саврасов М. В. Тривожність у дорослому віці: шляхи психологічної корекції. Наука, технології, інновації: вектори трансформації. 2025. С. 136–139. URL: https://www.medcolpo.lviv.ua.

14. Тавровецька Т. Взаємозв'язок професійного вигорання педагогів з особливостями ціннісно-смислової сфери і життєвої позиції. Психологічний часопис. 2020. URL: https://doi.org/10.32626/2227-6246.2020-49.296-321.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

15. Фесун Г., Нечитайло Т., Канівець Т. Взаємозв'язок компонентів синдрому «професійного вигорання» з особливостями сімейного статусу педагогів. Психологічні перспективи. 2019. № 34. С. 232–248.

16. Черкаська Є. Особливості психологічного здоров'я вчителя та його зв'язок із віком і досвідом роботи. Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки. 2023. № 18. URL: http://psy-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/18_2023/7.pdf.

17. Царькова О. В., Радченко С. В. Теоретичні аспекти прояву психологічного феномену тривожності. Збірник наукових праць МДПУ. 2015. URL: https://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/3582/.

References

1. Afanasieva, N. Ye., & Bezdolna, Yu. O. (2024). Osoblyvosti nehatyvnykh psykhichnykh staniv pedahohiv v umovakh viiny [Peculiarities of negative mental states of teachers under war conditions]. Habitus, 67, 97–101. https://repository.hneu.edu.ua.

2. Afanasenko, V., Komar, T., & Pyrohov, O. (2024). Potentsial tryvohy u vymirakh sotsialno-psykholohichnoi adaptatsii tvorchoi osobystosti [The potential of anxiety in the dimensions of socio-psychological adaptation of a creative personality]. Psychology Travelogs, 2, 140–151. https://pt.khmnu.edu.ua.

3. Borovyk, O., Vovk, N., & Mytnyk, Yu. (2024). Problema pidvyshchenoi tryvozhnosti sered tsyvilnoho naselennia v umovakh voiennoho stanu v Ukraini [The problem of increased anxiety among the civilian population under martial law in Ukraine]. In Mizhnarodna ta natsionalna bezpeka: teoretychni i prykladni aspekty: materialy VIII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (Vol. II, pp. 512–514). DDUVS. https://er.dduvs.edu.ua.

4. Bilukha, T., & Pedchenko, O. (2025). Rozvytok psykholohichnoi stiikosti subiekta u protsesi hrupovoi psykhokorektsii za metodom aktyvnoho sotsialno-psykholohichnoho piznannia [Development of psychological resilience of the subject in the process of group psychocorrection using the method of active socio-psychological cognition]. Psykholohichnyi zhurnal, 14, 139–145. http://psyj.udpu.edu.ua.

5. Verhuliatska, A. (2023). Profilaktyka profesiinoho stresu i vyhorannia: teoriia ta praktyka psykhokorektsii osobystosti [Prevention of professional stress and burnout: theory and practice of personality psychocorrection]. In Elektronnyi zbirnyk materialiv III Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii. Umanskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Pavla Tychyny. https://fspo.udpu.edu.ua/kafedra-psykholohii/.

6. Vilnikova, O. (2020). Psykholohichni osoblyvosti profesiinoho vyhorannia pedahohiv zakladiv zahalnoi serednoi osvity [Psychological features of professional burnout of teachers of general secondary education institutions] (Master's thesis). Khmelnytskyi natsionalnyi universytet.

7. V Samit pershykh ledi ta dzhentlmeniv na temu «Osvita, shcho modeliue svit» [5th Summit of First Ladies and Gentlemen on "Education that shapes the world"]. (2025). https://surl.li/xytnme.

8. Haliieva, O. (2018). Teoretychnyi analiz poniattia «tryvozhnist» [Theoretical analysis of the concept of anxiety]. Teoriia i praktyka suchasnoi psykholohii, 6. http://tpsp-journal.kpu.zp.ua/archive/6_2018/22.pdf.

9. Ihnatovych, O. (2023, November 16). Psykholohichnyi suprovid vchytelia v umovakh viiny [Psychological support of a teacher under war conditions] [Scientific presentation]. Metodolohichnyi seminar «Aktualni problemy okhorony psykhichnoho zdorovia ukrainskoho narodu u voiennyi i povoiennyi chas».

10. Kaliuzhna, Ye. M., & Zhytkevych, A. O. (2023). Tryvozhnist yak faktor opanuvalnoi povedinky osobystosti u stresovykh sytuatsiiakh [Anxiety as a factor of coping behavior of an individual in stressful situations]. Naukovi perspektyvy. Seriia «Psykholohiia», 12(42), 811–822. http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/8330.

ISSN 2786-4952 Online

11. Kurs pidvyshchennia kvalifikatsii «Persha psykholohichna dopomoha uchasnykam osvitnoho protsesu pid chas ta pislia zavershennia voiennykh dii» [Advanced training course “First psychological aid to participants in the educational process during and after the end of hostilities”]. https://hryoutest.in.ua/category-course/programa-pidvishchennya-kvalifikaciji-psihologichnoji-pidtrimki-dlya-osvityan-ta-batkiv.

12. Moskalyov, M. (2014). Doslidzhennia stanu tryvozhnosti molodykh pedahohiv pry vkhodzhenni v osvitniu orhanizatsiiu [Study of the anxiety state of young teachers when entering an educational organization]. Nauka i osvita. Seriia: Pedahohika. Psykholohiia, 7/CXXIV, 119–123. https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/7543/1/M.Moskalyov_DSTMPVO.pdf.

13. Pavlenko, V. R., & Savrasov, M. V. (2025). Tryvozhnist u doroslomu vitsi: shliakhy psykholohichnoi korektsii [Anxiety in adulthood: ways of psychological correction]. In Nauka, tekhnolohii, innovatsii: vektory transformatsii (pp. 136–139). https://www.medcolpo.lviv.ua.

14. Tavrovetska, T. (2020). Vzaiemozviazok profesiinoho vyhorannia pedahohiv z osoblyvostiamy tsinnisno-smyslovoi sfery i zhyttievoi pozytsii [Interrelation of professional burnout of teachers with the peculiarities of the value-semantic sphere and life position]. Psykholohichnyi chasopys. https://doi.org/10.32626/2227-6246.2020-49.296-321.

15. Fesun, H., Nechytailo, T., & Kanivets, T. (2019). Vzaiemozviazok komponentiv syndromu «profesiinoho vyhorannia» z osoblyvostiamy simeinoho statusu pedahohiv [Interrelation of the components of the “professional burnout” syndrome with the peculiarities of teachers’ family status]. Psykholohichni perspektyvy, 34, 232–248.

16. Cherkaska, Ye. (2023). Osoblyvosti psykholohichnoho zdorovia vchytelia ta yoho zviazok iz vikom i dosvidom roboty [Peculiarities of a teacher’s psychological health and its relationship with age and work experience]. Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia psykholohichni nauky, 18. http://psy-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/18_2023/7.pdf.

17. Tsarkova, O. V., & Radchenko, S. V. (2015). Teoretychni aspekty proiavu psykholohichnoho fenomenu tryvozhnosti [Theoretical aspects of the manifestation of the psychological phenomenon of anxiety]. Zbirnyk naukovykh prats MDPU. https://eprints.mdpu .org.ua/id/eprint/3582/.

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК: 378.011.3-051:373.3:[001.845+004]:159.923:159.954(045)

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1444-1452

Пилипюк Тетяна Володимирівна асистент кафедри педагогічних технологій початкової освіти, Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського, м. Одеса, https://orcid.org/0009-0000-0831-2277

ВИКОРИСТАННЯ ПРАКТИКО-ОРІЄНТОВАНИХ, ЦИФРОВИХ ТА ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ЯК ПЕДАГОГІЧНА УМОВА ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ТВОРЧОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ

Анотація. У статті здійснено теоретико-методологічне обґрунтування педагогічних умов підготовки майбутніх учителів початкової школи до творчої самореалізації в умовах сучасного освітнього середовища. Особливу увагу приділено необхідності оновлення змісту професійної підготовки з урахуванням викликів цифровізації освіти, розвитку інноваційних підходів до навчання та формування компетентностей XXI століття. Розкрито сутність і взаємозв'язок понять «професійна підготовка» та «педагогічна творчість» на основі аналізу вітчизняних і зарубіжних наукових джерел, що дозволило уточнити їх зміст у контексті підготовки майбутнього вчителя.

Визначено та схарактеризовано структурні компоненти готовності майбутніх педагогів до творчої професійної діяльності, зокрема мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісно-творчий та рефлексивно-оцінний. Обґрунтовано рівні сформованості педагогічної творчості (репродуктивний, частково-пошуковий, творчий), що дає змогу діагностувати динаміку професійного зростання студентів у процесі навчання.

Доведено, що ефективна підготовка майбутніх учителів початкової школи до творчої самореалізації потребує створення спеціально організованого освітнього середовища, яке поєднує практико-орієнтоване навчання, активне використання цифрових технологій та впровадження інноваційних освітніх практик.

Окремо підкреслено значущість залучення студентів до соціально значущої діяльності, проєктної роботи, педагогічних практик і творчих завдань, що стимулюють розвиток їхньої ініціативності, креативного мислення та професійної автономії.

Встановлено, що інтеграція зазначених педагогічних умов сприяє не лише підвищенню якості професійної підготовки, а й формуванню індивідуального стилю педагогічної діяльності, розвитку творчого потенціалу та готовності до саморозвитку і самовдосконалення впродовж усього життя.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Ключові слова: професійна підготовка, педагогічна творчість, цифрові технології, інноваційне навчання, практико-орієнтований підхід, творча самореалізація, інноваційні технології, підготовка майбутніх учителів початкової школи.

Pylypiuk Tetiana Assistant of the Department of Pedagogical Technologies, State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky", Odesa, https://orcid.org/0009-0000-0831-2277

THE USE OF PRACTICE-ORIENTED, DIGITAL, AND INNOVATIVE TECHNOLOGIES AS A PEDAGOGICAL CONDITION FOR PREPARING FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS FOR CREATIVE SELF-REALIZATION

Abstract. The article provides a theoretical and methodological substantiation of the pedagogical conditions for preparing future primary school teachers for creative self-realization within the modern educational environment. Particular attention is paid to the need to update the content of professional training in response to the challenges of digitalization, the development of innovative teaching approaches, and the formation of 21st-century competencies. The essence and interrelation of the concepts of "professional training" and "pedagogical creativity" are analyzed based on both domestic and international scholarly sources, which makes it possible to clarify their meaning in the context of teacher education.

The structural components of future teachers' readiness for creative professional activity are identified and characterized, including motivational-value, cognitive, activity-creative, and reflective-evaluative components. The levels of pedagogical creativity development (reproductive, partially exploratory, and creative) are substantiated, enabling the diagnosis of students' professional growth dynamics during their studies. It is proven that effective preparation of future primary school teachers for creative self-realization requires a specially organized educational environment that integrates practice-oriented learning, active use of digital technologies, and the implementation of innovative educational practices.

Special emphasis is placed on the importance of involving students in socially significant activities, project-based work, teaching practice, and creative tasks that stimulate initiative, creative thinking, and professional autonomy. It is established that the integration of these pedagogical conditions contributes not only to improving the quality of professional training but also to shaping an individual teaching style, fostering creative potential, and developing readiness for lifelong self-development and self-improvement.

Keywords: professional training, pedagogical creativity, digital technologies, innovative education, practice-oriented approach, creative self-realization, innovative technologies, pre-service primary school teacher training.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку освіти в Україні характеризується динамічними трансформаційними процесами, зумовленими цифровізацією суспільства, стрімким розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, впровадженням змішаного та дистанційного навчання, а також впливом глобальних викликів, зокрема пандемії COVID-19 та воєнного стану. У цих умовах суттєво змінюються вимоги до якості професійної підготовки педагогічних кадрів, змісту освітнього процесу та ролі вчителя в сучасному суспільстві.

Зростає потреба у підготовці вчителя нового типу – фахівця, здатного до творчої самореалізації, гнучкого реагування на зміни, ефективного використання інноваційних технологій у професійній діяльності, організації освітнього процесу в різних форматах та створення безпечного, мотивувального й інклюзивного освітнього середовища. Особливо це актуально для вчителя початкової школи, який закладає основи особистісного розвитку дитини, формує її пізнавальну активність і ставлення до навчання.

Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи має бути спрямована не лише на засвоєння системи знань, умінь і навичок, а й на формування здатності до творчої самореалізації, що передбачає розвиток креативного мислення, педагогічної гнучкості, рефлексивності, здатності до інноваційної діяльності та прийняття ефективних рішень у нестандартних педагогічних ситуаціях. Водночас аналіз освітньої практики свідчить про недостатню орієнтацію професійної підготовки на розвиток творчого потенціалу студентів і їх готовності до самореалізації у професійній діяльності.

У цьому контексті особливої актуальності набуває проблема визначення та наукового обґрунтування педагогічних умов, що забезпечують ефективність підготовки майбутніх учителів початкової школи до творчої самореалізації. Однією з таких умов є використання практико-орієнтованих, цифрових та інноваційних технологій навчання, які сприяють розвитку креативності, самостійності, критичного мислення та професійної мобільності студентів, а також забезпечують інтеграцію теоретичної підготовки з практичною діяльністю.

Разом із тим у сучасній педагогічній теорії та практиці існує низка суперечностей між:

- потребою підготовки майбутніх учителів до творчої самореалізації та недостатнім рівнем розробленості відповідних педагогічних умов;
- необхідністю широкого впровадження цифрових і інноваційних технологій навчання та обмеженістю їх системного використання у професійній підготовці;
- потребою наближення освітнього процесу до реальних умов педагогічної діяльності та домінуванням традиційних, переважно теоретичних форм навчання.

Подолання зазначених суперечностей потребує оновлення змісту, форм і методів професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи, а також

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

цілеспрямованого впровадження практико-орієнтованих, цифрових та інноваційних технологій як педагогічної умови формування їх готовності до творчої самореалізації у професійній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема професійної підготовки майбутніх учителів розглядається у працях вітчизняних і зарубіжних учених. Зокрема, питання розвитку педагогічної творчості висвітлено у дослідженнях В. Кременя, І. Зязюна, О. Савченко, С. Сисоєвої. Аспекти формування творчої особистості педагога та його здатності до самореалізації розкрито у працях А. Маслоу, К. Роджерса, Н. Кічук, О. Пєхоти.

Сучасні дослідження акцентують увагу на ролі цифрових та інноваційних технологій у професійній підготовці вчителя (В. Биков, Л. Карташова, О. Семеніхіна,), а також на значенні практико-орієнтованого навчання як засобу формування професійних компетентностей.

Згідно з педагогічним енциклопедичним словником, професійна підготовка є системою навчання, спрямованою на формування компетентностей для виконання професійної діяльності [8].

В. Володько визначає її як багатовимірний процес, що включає загальний, спеціальний і особистісний аспекти [7].

Дослідники також звертають увагу на зв'язок між технологічною готовністю педагога та його здатністю до творчої реалізації у професійній діяльності (І. Дичківська, Г. Селевко). Г. Селевко характеризує педагогічну технологію як змістовну техніку реалізації освітнього процесу, що поєднує наукову розробленість, процесуальну відтворюваність та ефективність результату. І. Дичківська розкриває інноваційні технології як засіб переходу від репродуктивної до творчої педагогічної діяльності, що ґрунтується на постійному пошуку нових рішень.

Водночас недостатньо дослідженим залишається питання комплексного використання практико-орієнтованих, цифрових та інноваційних технологій як педагогічної умови підготовки майбутніх учителів до творчої самореалізації.

Мета статті. Метою статті є теоретичне обґрунтування та розкриття педагогічного потенціалу практико-орієнтованих, цифрових та інноваційних технологій як комплексної педагогічної умови підготовки майбутніх учителів початкової школи до творчої самореалізації у професійній діяльності, а також визначення організаційно-педагогічних засад їх ефективного впровадження у систему вищої педагогічної освіти.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах трансформації освіти підготовка майбутніх учителів початкової школи має бути спрямована не лише на засвоєння знань, а й на розвиток здатності до творчої самореалізації. Це передбачає формування у студентів креативного мислення, готовності до інноваційної діяльності та здатності до самостійного розв’язання педагогічних завдань. Особливого значення набуває розвиток педагогічної творчості, професійної компетентності та здатності діяти ефективно в умовах динамічного

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

освітнього середовища. Поняття «творча самореалізація» у педагогічному контексті трактується як процес і результат цілеспрямованого розкриття та реалізації творчого потенціалу особистості у професійній діяльності, що виявляється у здатності педагога до генерування оригінальних ідей, нестандартного розв'язання педагогічних завдань, побудови суб'єкт-суб'єктної взаємодії з учнями та постійного самовдосконалення. А. Маслоу розглядав самореалізацію як вищий рівень ієрархії потреб людини – прагнення до реалізації власного потенціалу й особистісного зростання. У педагогічній науці цей конструкт конкретизується через поняття «педагогічна творчість», «педагогічна майстерність» і «педагогічне новаторство».

Під час професійної підготовки майбутніх учителів важливим є системне формування знань про процес соціалізації молодших школярів як активних суб'єктів освітнього процесу. Це забезпечує здатність майбутнього педагога приймати педагогічно обґрунтовані рішення та усвідомлювати власну роль у розвитку особистості дитини та її соціального становлення [4]. Нормативно-правові документи України визначають пріоритет розвитку особистості, інноваційності в освіті та модернізації змісту навчання на засадах компетентнісного підходу [1-3,5].

Нормативно-правова база освіти України визначає пріоритет розвитку особистості, інноваційності та якості освітнього процесу, орієнтованого на формування ключових компетентностей здобувачів освіти. Зокрема, акцентується увага на необхідності модернізації змісту освіти, впровадження інноваційних технологій, забезпечення безперервного професійного розвитку педагогів та створення умов для їхньої творчої діяльності.

Центральним компонентом професійної підготовки є педагогічна творчість. В. Сухомлинський наголошував на визначальній ролі вчителя у формуванні творчої особистості дитини [10]. О. Пінська розглядає творчість як інтегративну професійну характеристику педагога, що включає когнітивний, мотиваційний, емоційний та діяльнісний компоненти [9].

З філософського погляду творчість розглядається як процес створення нових матеріальних і духовних цінностей [11]. Психологічні дослідження доводять, що творчі здібності формуються на основі інтеграції знань, умінь та індивідуально-особистісних характеристик.

У сучасних наукових підходах творчість трактується як: чинник інноваційного розвитку освіти; складова особистісного розвитку; ключова компетентність сучасного суспільства; механізм адаптації освіти до кризових умов.

Відповідно до концепції С. Сисоєваої, розвиток педагогічної творчості відбувається на чотирьох рівнях: репродуктивному, раціоналізаторському, конструкторському та новаторському [12]. Ця модель відображає поступовий перехід від відтворення готового досвіду до створення інноваційних педагогічних практик.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Однією з ключових педагогічних умов цього процесу є використання практико-орієнтованих технологій навчання. Вони забезпечують моделювання реальних педагогічних ситуацій та формування професійних умінь у наближених до шкільної практики умовах. Такі технології передбачають активне залучення студентів до виконання професійно спрямованих завдань, моделювання педагогічних ситуацій, розроблення фрагментів уроків, освітніх проєктів, що сприяє формуванню практичного досвіду та розвитку професійної рефлексії.

Практико-орієнтовані технології забезпечують формування професійної компетентності через діяльність, що має реальний характер. Особливо ефективними є такі форми та методи:

- мікровикладання – стислі навчальні заняття, під час яких студент демонструє й аналізує педагогічні техніки у керованому середовищі;
- тренінгові заняття – спеціально організовані форми групової роботи, спрямовані на відпрацювання конкретних педагогічних умінь та розвиток комунікативної компетентності;
- педагогічні майстерні – відкрите освітнє середовище, у якому студенти конструюють власне знання через спільну творчу діяльність;
- проєктна діяльність – розробка освітніх проєктів, що потребує інтеграції теоретичних знань, практичних умінь та творчого підходу;
- кейс-метод – аналіз реальних педагогічних ситуацій, що розвиває критичне мислення та здатність до педагогічного рішення в умовах невизначеності;
- педагогічна практика – безпосереднє включення студентів у реальний освітній процес початкової школи під керівництвом досвідченого ментора.

Цифрові технології відіграють значну роль у сучасній системі підготовки педагогів. Вони забезпечують доступ до освітніх ресурсів, сприяють індивідуалізації навчання та розвитку цифрової компетентності майбутніх учителів. Використання цифрових платформ і сервісів підвищує активність студентів та стимулює їхню творчу навчальну діяльність. Ефективним інструментом реалізації практико-орієнтованого підходу є проєктне навчання, кейс-метод, педагогічні тренінги, майстер-класи. Вони формують критичне мислення, здатність до вирішення педагогічних проблем та створення нових освітніх рішень.

Застосування цих форм роботи дозволяє студентам не лише засвоювати теоретичні знання, а й інтегрувати їх у практичну діяльність, що є необхідною умовою розвитку творчої самореалізації.

Зокрема, використання інтерактивних інструментів (онлайн-дошки, сервіси для створення презентацій, тестування, візуалізації інформації) сприяє активізації пізнавальної діяльності, формуванню навичок співпраці та розвитку критичного мислення. Крім того, цифрові технології створюють умови для індивідуалізації навчання, що є важливим чинником розвитку творчого потенціалу особистості.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Інноваційні технології навчання, такі як змішане навчання, гейміфікація, інтерактивні методи, сприяють підвищенню мотивації студентів, розвитку їхньої креативності та здатності до самостійного прийняття рішень. Застосування гейміфікації дозволяє створити емоційно насичене освітнє середовище, яке стимулює інтерес до навчання та активну участь у ньому.

До пріоритетних інноваційних технологій у підготовці майбутніх учителів початкової школи до творчої самореалізації відносимо:

- змішане навчання – органічне поєднання аудиторної та онлайн-компонент, що забезпечує гнучкість освітнього процесу, розвиток самоорганізації та відповідальності студентів;
- перевернуте навчання – модель, за якої теоретичний матеріал опановується самостійно поза аудиторією, а аудиторний час присвячується дискусіям, проєктам і творчій роботі;
- дизайн-мислення – підхід до розв'язання педагогічних проблем через емпатію, генерування ідей, прототипування та тестування, що формує нестандартне мислення майбутнього педагога;
- гейміфікація – застосування ігрових механізмів (бейджі, рейтинги, квести) у неігровому навчальному контексті для підвищення мотивації та залученості студентів;
- сторітелінг – використання технік наративу для побудови освітнього контенту, розвитку комунікативних умінь та навичок педагогічної імпровізації.

Особливого значення набуває інтеграція зазначених технологій у єдину систему професійної підготовки, що забезпечує формування готовності майбутніх учителів до творчої самореалізації.

Такий підхід дозволяє створити освітнє середовище, орієнтоване на розвиток особистості студента, його професійної індивідуальності та здатності до інноваційної діяльності.

Моделюючи систему підготовки майбутніх учителів початкової школи до творчої самореалізації, доцільно виокремити три взаємопов'язані блоки:

- мотиваційно-ціннісний – формування позитивного ставлення до педагогічної творчості, усвідомлення цінності самореалізації, розвиток внутрішньої мотивації до інноваційної діяльності;
- змістово-операційний – засвоєння теоретичних основ педагогічної творчості, оволодіння практико-орієнтованими, цифровими та інноваційними технологіями, розвиток відповідних умінь і навичок;
- рефлексивно-оцінний – формування здатності до самоаналізу, самооцінювання, рефлексивного осмислення власної педагогічної діяльності та визначення траєкторій подальшого творчого розвитку.

Важливо також враховувати, що ефективність використання зазначених технологій залежить від організації освітнього процесу, рівня підготовленості викладачів, а також створення сприятливого психологічного клімату, що забезпечує підтримку ініціативи, самостійності та творчої активності студентів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Окремого значення набуває інтеграція зазначених технологій у цілісну систему професійної підготовки, що забезпечує формування готовності майбутнього вчителя до творчої самореалізації. Саме інтегрований підхід дозволяє поєднати теоретичну, практичну та інноваційну складові підготовки, забезпечуючи розвиток професійної індивідуальності та педагогічної творчості.

Висновки. Отже, використання практико-орієнтованих, цифрових та інноваційних технологій є важливою педагогічною умовою підготовки майбутніх учителів початкової школи до творчої самореалізації.

Доведено, що їх комплексне впровадження забезпечує:

- формування професійних компетентностей;
- розвиток креативного та критичного мислення;
- здатність до самостійного прийняття педагогічних рішень;
- готовність до діяльності в умовах освітніх трансформацій.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробленні та експериментальній перевірці моделі підготовки майбутніх учителів до творчої самореалізації з урахуванням сучасних цифрових освітніх середовищ.

***Література**:*

1. Verkhovna Rada of Ukraine. (2020). *Zakon Ukrainy "Pro povnu zahalnu seredniu osvitu"* (Law of Ukraine "On Complete General Secondary Education"). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text

2. Verkhovna Rada of Ukraine. (2014). *Zakon Ukrainy "Pro vyshchu osvitu"* (Law of Ukraine "On Higher Education"). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text

3. President of Ukraine. (2013). *Natsionalna stratehiia rozvytku osvity v Ukraini na period do 2021 roku* (National Strategy for the Development of Education in Ukraine until 2021). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text

4. Verkhovna Rada of Ukraine. (1996). *Konstytutsiia Ukrainy* (Constitution of Ukraine). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text

5. Verkhovna Rada of Ukraine. (2017). *Zakon Ukrainy "Pro osvitu"* (Law of Ukraine "On Education"). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text

6. Vasylieva, M. P. (2003). *Teoretychni osnovy deontolohichnoi pidhotovky nedahoha* (Theoretical foundations of deontological training of a teacher) (Doctoral dissertation). Kharkiv: H. S. Skovoroda Kharkiv State Pedagogical University.

7. Volodko, V. M. (2001). *Osnovni komponenty zahalnopedahohichnoi pidhotovky maibutnoho vchytelia* (Main components of general pedagogical training of a future teacher). In *Problemy suchasnoi pedahohichnoi osvity* (Problems of modern pedagogical education), Issue 3, Part 1, 25–42.

8. Honcharenko, S. U. (2011). *Ukrainskyi pedahohichnyi entsyklopedychnyi slovnyk* (Ukrainian pedagogical encyclopedic dictionary) (2nd ed.). Rivne: Volynski oberehy.

9. Pinska, O. L. (2021). *Teoretychni zasady problemy pedahohichnoi tvorchosti* (Theoretical foundations of the problem of pedagogical creativity). *Aktualni problemy psykholohii v zakladakh osvity*, 11, 117–128. Retrieved from https://journal.kdpu.edu.ua/psychology/article/download/4417/3992

10. Sukhomlynskyi, V. O. (1975–1977). *Vybrani tvory u 5 tomakh* (Selected works in 5 volumes). Kyiv.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

11. Novikov, B. V. (2011). *Filosofiia yak teoriia i metodolohiia tvorchosti* (Philosophy as a theory and methodology of creativity). *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu Ukrainy "Kyivskyi politekhnichnyi instytut". Filosofiia. Psykholohiia. Pedahohika*, 2, 108–113. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKPI_fpp_2011_2_21

12. Sysoieva, S. O. (2006). *Osnovy pedahohichnoi tvorchosti* (Fundamentals of pedagogical creativity). Kyiv: Milenium.

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 15.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК: 796.03-056.26-053.2:316.614

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1453-1465

Пиптюк Павло Федорович кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії та методики фізичної культури і спорту, Запорізький національний університет, м. Запоріжжя, https://orcid.org/0000-0002-8188-2046

Парій Світлана Борисівна старший викладач кафедри теорії та методики фізичної культури і спорту, Запорізький національний університет, м. Запоріжжя, https://orcid.org/0000-0002-4246-6699

Омельяненко Галина Анатоліївна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії та методики фізичної культури і спорту, Запорізький національний університет, м. Запоріжжя, https//orcid.org/0000-0002-0490-4133

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ АДАПТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ІНКЛЮЗИВНИХ ДІТЕЙ

Анотація. У статті здійснено теоретичний аналіз проблеми соціальної інтеграції дітей з інвалідністю засобами адаптивної фізичної культури. Обґрунтовано, що застосування адаптивної фізичної культури сприяє не лише покращенню фізичного стану та функціональних можливостей організму, а й розвитку комунікативних, психічних і соціальних здібностей дітей, формуванню їхньої здатності до повноцінної участі в суспільному житті. Розглянуто наукові підходи до проблеми інтеграції осіб з інвалідністю, зокрема акцентовано увагу на переході від медичної до соціальної моделі розуміння інвалідності, що передбачає створення безбар'єрного середовища та забезпечення рівних прав і можливостей. Проаналізовано роль сімейного середовища у формуванні адаптивного потенціалу дитини, доведено значущість психічної стимуляції, емоційної підтримки та активної взаємодії між батьками і дитиною у розвитку її інтелектуальних і соціальних якостей. Окрему увагу приділено питанням соціально-педагогічної та соціально-реабілітаційної роботи з дітьми з особливими потребами та їхніми родинами. Визначено важливість впровадження інноваційних форм і методів реабілітації, спрямованих як на розвиток дитини, так і на подолання психологічних труднощів батьків. Проаналізовано значення державної політики у сфері соціального захисту та інклюзивної освіти як ключового чинника ефективної інтеграції. У роботі узагальнено наукові підходи до використання адаптивного фізичного виховання як засобу корекції порушень розвитку, соціалізації та формування активної життєвої позиції дітей з інвалідністю. Підкреслено, що систематичні заняття фізичними вправами сприяють не лише фізичному розвитку, а й формуванню мотивації до самореалізації,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

підвищенню рівня соціальної адаптації та інтеграції в суспільство. Зроблено висновок, що ефективна інтеграція дітей з інвалідністю можлива за умови комплексного підходу, який поєднує адаптивну фізичну культуру, сімейну підтримку, соціально-педагогічну допомогу та державну політику, спрямовану на створення інклюзивного освітнього і соціального середовища.

Ключові слова: адаптивні здібності, адаптивний потенціал, інклюзивні діти, особи з інвалідністю, адаптивна фізична культура.

Pyptiuk Pavlo Fedorovych Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Theory and Methods of Physical Culture and Sports, Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhia, https//orcid.org /0000-0002-8188-2046

Parii Svitlana Borisivna Senior Lecturer of the Department of Theory and Methods of Physical Culture and Sports, Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhia, https://orcid.org/0000-0002-4246-6699

Omelianenko Halyna Anatoliivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Theory and Methods of Physical Culture and Sports, Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhia, https//orcid.org/0000-0002-0490-4133

METHODOLOGICAL ASPECTS OF RESEARCHING THE ADAPTIVE ABILITIES OF INCLUSIVE CHILDREN

Abstract. The article provides a theoretical analysis of the problem of social integration of children with disabilities using adaptive physical education. It is substantiated that the use of adaptive physical education contributes not only to improving the physical condition and functional capabilities of the body, but also to the development of children's communicative, mental and social abilities, and the formation of their ability to fully participate in social life. Scientific approaches to the problem of integration of persons with disabilities are considered, in particular, attention is focused on the transition from a medical to a social model of understanding disability, which involves the creation of a barrier-free environment and ensuring equal rights and opportunities. The role of the family environment in the formation of a child's adaptive potential is analyzed, the importance of mental stimulation, emotional support and active interaction between parents and the child in the development of their intellectual and social qualities is proven. Special attention is paid to issues of socio-pedagogical and socio-rehabilitation work with children with special needs and their families. The importance of implementing innovative forms and methods of rehabilitation aimed at both the development of the child and overcoming the psychological difficulties of parents is determined. The significance of state policy in

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

the field of social protection and inclusive education as a key factor of effective integration is analyzed. The work summarizes scientific approaches to the use of adaptive physical education as a means of correcting developmental disorders, socialization and forming an active life position of children with disabilities. It is emphasized that systematic physical exercises contribute not only to physical development, but also to the formation of motivation for self-realization, increasing the level of social adaptation and integration into society. It is concluded that effective integration of children with disabilities is possible under the condition of a comprehensive approach that combines adaptive physical culture, family support, social and pedagogical assistance and state policy aimed at creating an inclusive educational and social environment.

Keywords: adaptive abilities, adaptive potential, inclusive children, persons with disabilities, adaptive physical education.

Постановка проблеми. Проблема інвалідності вважається актуальною для будь-якої країни. Вона постає поряд із проблемами соціальної, економічної та політичної сфер, та є одним із пріоритетних напрямків державної політики.

В контексті проблематики соціального захисту осіб з інвалідністю особливо гострим є питання інтеграції дітей з інвалідністю. Завданням кожної розвиненої країни світу є створення у соціальній та освітній сфері умов для забезпечення доступу до освітніх послуг, професійного навчання, формування позитивної поведінки оточуючих, рівноправності осіб з інвалідністю у суспільстві. Рівень емпатії та толерантності соціуму до таких людей віддзеркалює рівень розвитку культури та духовної сфери, що в цілому формує імідж держави.

Ефективна інтеграція у суспільство дітей з інвалідністю залежить від успішної консолідації зусиль суб'єктів управління, спеціальних механізмів та засобів. Нинішні проблеми із інтеграцією дітей-інвалідів обумовлені як фактом відхилення від норми їх психологічного та фізичного розвитку, так і недосконалістю системи соціальних відносин із реалізації відповідних заходів.

Для успішного завершення процесу включення дитини з інвалідністю в суспільні відносини необхідно, щоб окреслений процес був цілеспрямований, з урахуванням особливостей і потреб, забезпечував відповідні умови. Результатом роботи стає включення дітей в усі соціальні системи, структури та соціальні зв'язки відповідно до їх віку й статі. підготовка їх до повноцінного життя, якомога повнішої самореалізації, професійного самовизначення та розкриття їх як особистостей.

Однак успішність інтеграції забезпечується високим адаптаційним потенціалом дитини. Адаптивний потенціал виявляється у готовності дитини до життя, здійсненні побутової діяльності, сформованості рухових умінь і звичок. Розвитком адаптивного потенціалу дитини, формуванням навичок функціонування опікується адаптивне фізичне виховання.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання реалізації адаптивного потенціалу дітей-інвалідів досліджувалося у багатьох наукових працях. Окремі дослідники приділяють більше уваги питанням соціального забезпечення та державному сприянню розвитку дітей з інвалідністю. Такими аспектами роботи з дітьми із інвалідністю переймалися О.В. Безпалько, Г.М. Тазарачева, О.Г. Шепель, Т.М. Дегтяренко, Л.П. Мельник, Ю.В. Сербалюк, О.О. Котляренко, Р.В. Панасюк.

Також велике коло наукових праць представлене дослідженнями особливостей соціальної роботи з дітьми із інвалідністю та їх родинами, окремим аспектам соціальної інтеграції та реабілітації, корекційній роботі психологів і соціальних педагогів.

Мета статті – розглянути методологічні аспекти дослідження адаптивних здібностей інклюзивних дітей.

Виклад основного матеріалу. Процес інтеграції дітей із інвалідністю прийомами адаптивної фізичної культури передбачає загальне покращення стану здоров'я, розвиток комунікативних здібностей, розвиваються психічні здібності, збільшуються функціональні можливості організму, покращуються тілесно-рухові характеристики.

Р.В. Панасюк надає пріоритетного значення «соціальному» підходу до проблеми інтеграції людей з інвалідністю, а не «медичному». Дослідник виступає за підтримку ширшого залученню людей з інвалідністю до участі у громадському житті, реалізацію їх прав, як громадян країни. Вчений також займається вивченням історії розвитку і розв'язання проблем інвалідності. У його роботах досліджується історія розвитку та зміни ставлення до інвалідів – від прямої відмови ними опікуватися або їх фізичного знищення чи ізоляції «неповноцінних членів» соціуму до усвідомлення необхідності інтеграції осіб з різними фізичними дефектами, патофізіологічними синдромами, психосоціальними порушеннями в суспільство, створення для них без бар'єрного середовища [13].

І.М. Біла у своїх роботах займається з'ясуванням особливостей сімейної взаємодії у становленні особистості дитини-інваліда, її адаптивних здібностей. На думку дослідниці саме сімейна взаємодія та «психічна стимуляція», яка відбувається при спілкуванні та сумісній діяльності дитини і дорослих є вирішальним фактором розвитку інтелекту дітей, що прямо визначає їх адаптивну спроможність [1].

Науковиця зауважує, що динаміка формування всіх компонентів розвитку здібностей, оволодіння пізнавальним та соціальним досвідом у більшості залежить від того, наскільки батьки забезпечують дитині змістовне пізнавальне спілкування, підтримують її захоплення, поділяють інтереси, пропонують різні пізнавальні і розвивальні джерела [1].

Сімейна взаємодія, на думку І.М. Білої, сприяє стимуляції пізнавальної, продуктивної діяльності, підтримує дитячий інтерес та мотивацію до неї,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

стимулює розвиток особистісно ціннісної та когнітивно-творчої сфери дитини, що є необхідним фактором становлення особистості і її здатності адаптуватись у будь-яких, навіть складних життєвих умовах [1].

Проблеми адаптації родини до виховання дитини з особливими потребами є актуальними в роботах Л. А. Кислян. Автор розглядає соціальнопсихологічні фактори, які сприяють процесу дезантації батьків щодо виховання дитини-інваліда, простежує залежність психологічного здоров'я дитини з особливими потребами від психологічного клімату в сім'ї [3].

С. Корнієнко досліджуючи питання допомоги дітям з інвалідністю, зосереджує свою увагу на змісті та головних напрямках державної політики у сфері соціального захисту дітей-інвалідів. Основний акцент у її роботі зроблений на визначенні поняття «соціальний захист осіб з інвалідністю», нових підходах до його формулювання. Дослідниця аналізує особливості та проблеми соціального захисту дітей-інвалідів в Україні, пропонує шляхи реформування та оптимізації цієї сфери [11].

На думку С. Корнієнко діти-інваліди не мають бути в ізоляції по відношенню до решти суспільства, а навпаки, вони повинні навчатись і виховуватись у закладах відкритого типу, активно спілкуватися зі своїми однолітками. Дослідниця наголошує на потребах побудови нової філософії державної політики щодо дітей з інвалідністю, проведенні відповідних реформ в існуючій системі соціального захисту, які б передбачали перехід від системи соціального забезпечення до нових форм взаємодії суспільства та дітей з інвалідністю – соціальної реабілітації та інтеграції їх у соціальне середовище [11].

О.О. Котляренко більше уваги приділяє питанням соціально-педагогічної допомоги дітям-інвалідам. Дослідниця детально аналізує місце та значення соціальної педагогіки роботі з дітьми зі специфічними потребами, правила реабілітації дітей з обмеженими функціональними можливостями та нові методи реабілітації дітей-інвалідів, такі як: інтеграція, інклюзія та мейнстримінг.

Головною задачею соціально-педагогічної роботи з дітьми із інвалідністю О.О. Котляренко визначає створення умов для саморозвитку людини, в яких сформується її активна життєва позиція. Соціальний педагог має організовувати допомогу дітям-інвалідам та їх сім'ям, проводити консультаційну допомогу, а також сприяти реабілітації дитини з вадами розвитку.

Теоретичне обґрунтування необхідності впровадження інновацій до соціально-реабілітаційної роботи з дітьми з обмеженими можливостями та їх сім'ями представлене у роботах А. Ревть. Основна мета соціально-реабілітаційної роботи, на думку дослідниці, полягає у забезпеченні соціального, інтелектуального і фізичного розвитку дитини-інваліда та досягненні максимального успіху в розкритті її потенціалу при проведенні навчання [17].

А. Ревть також наголошує на необхідності використання інноваційних форм соціально-реабілітаційної роботи, які б сприяли подоланню внутрішніх

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

психологічних проблем батьків дитини з інвалідністю, бо в родинах виникають почасти ситуації, коли невиліковна хвороба – інвалідність дитини – викликає стрес у батьків, а наслідки психічних розладів рідних негативно впливають на перебіг інтеграції.

Цілеспрямована система соціальної роботи з родиною дитини-інваліда, за словами А. Ревть, не тільки підвищує рівень загального розвитку дитини та сприяє її соціальній активності, але і згладжує негативні переживання батьків, генерує оптимістичні установки стосовно майбутнього. Однією з визначних форм роботи з батьками, що виховують дитину з обмеженими можливостями може стати лялькотерапія як основний прийом корекційної дії [18].

Дослідники Л.П. Мельник та Ю.В. Сербалюк успішними формами інтеграції дітей-інвалідів в соціум вважають: створення умов для реалізації педагогічної, психологічної, медичної моделей реабілітації; ефективну соціальну політику держави, яка має бути підкріплена відповідною нормативно-правовою базою. Науковці займалися вивченням процесу психологічної реабілітації дітей-інвалідів та її нормативно правового забезпечення. На думку вчених потрібно організувати доступ дитини до заходів з абілітації чи реабілітації відповідно до потреб з самого раннього віку. Абілітація має передбачати систему заходів, спрямованих на опанування знань та навичок, необхідних для її незалежного проживання в соціальному середовищі, а реабілітація – сукупність заходів, які будуть спрямовані на відновлення порушених або втрачених функцій організму, усунення обмежень життєдіяльності для досягнення і підтримання соціальної та матеріальної незалежності, трудової інтеграції в суспільство.

Л.П. Мельник та Ю.В. Сербалюк зауважують, що забезпечення дитині доступу до ранньої соціальної реабілітацію сприятиме досягненню трьох цілей: перша – забезпеченню соціального, емоційного, інтелектуального і фізичного розвитку дитини та максимальному розкриттю її потенціалу для навчання у звичайних умовах; друге – попередженню вторинних дефектів; третя – пристосуванню родини до повного задоволення потреб дитини [12].

Адаптивний потенціал осіб з порушеннями зору досліджував Е.А. Клопота. Вчений виділяє окремі стратегії адаптації особистості у напружених ситуаціях. Головним фактором, який спрощує соціальну адаптацію, на думку автора, є комунікабельність, вміння будувати взаємодію на різних рівнях міжособистісних відносин.

Найважливішою умовою адаптації індивіда в будь-якому колективі є адекватність вибору засобів і методів, за допомогою яких вона домагається самовдосконалення [4].

В.В. Бєсова таО.В. Дмитрієва в одній із свої праць досліджують питання корекції порушень пізнавальної діяльності та розвитку мовлення в дітей із синдромом Дауна в умовах центру соціальної реабілітації дітей-інвалідів. Вони вивчають загальні питання медичного аспекту та психолого-педагогічного розвитку дитини із синдромом Дауна, основні закономірності психічної та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

пізнавальної діяльності, пропонують різні підходи та методичні прийоми розвитку мовлення у дітей-інвалідів [10].

Наукові погляди щодо сутності та розвитку адаптивного потенціалу найбільшою мірою представлені роботами фахівців із фізичної реабілітації, фізичної культури та виховання.

Сутність проблеми соціальної інтеграції осіб із інвалідністю та роль адаптивної фізичної культури в її реалізації в освітньому та науковому аспектах досліджувала І. Когут. Соціальна інтеграція осіб із інвалідністю засобами адаптивної фізичної культури, на її думку, має забезпечувати зміцнення здоров'я, розвиток комунікативних здібностей, формування мотивів і розуміння корисності виконання фізичних вправ. Формування у осіб з інвалідністю необхідності у регулярних заняттях фізичною культурою та спортом сприятиме підвищенню їхнього рівня соціальної інтеграції та позитивно вплине на соціальний та культурний розвиток суспільства в цілому [5].

Важливість адаптивної фізичної культури, адаптивного фізичного виховання при роботі з особами із інвалідністю також досліджувала М.М. Трояновська. У працях вченої значна увага приділяється питанням адаптивного фізичного виховання дітей з вадами слуху, зору, ДЦП, розумової відсталості. Нею також представлена методика проведення різноманітних форм організації занять з адаптивної фізичної культури. Запропоновані також практичні матеріали. У її навчальному посібнику вміщено допоміжні матеріали до текстів лекцій, питання для самоконтролю, види практичних занять, різні види завдань для самостійної роботи. Науковицею розкриті теретичні питання щодо історії розвитку адаптивної фізичної культури, лікарсько-педагогічного контролю в адаптивній фізичній культурі, профілактики травматизму в адаптивній фізичній культурі. Окремо наведені практичні методики проведення занять з адаптивної фізичної культури з особами із вадами слуху, із вадами зору, із порушенням опорно-рухового апарату, із дитячим церебральним паралічем, із розумовою відсталістю, тощо [20].

Дослідниця А.А. Колупаєва у своїй монографії «Інклюзивна освіта: реалії та перспективи» проводить історичне та педагогічне узагальнення науково-теоретичних підходів до процесу притягнення людей з обмеженими можливостями у здоров'ї до загальноосвітнього простору, аналізує міжнародне та українське законодавство щодо навчання дітей з обмеженими резервами здоров'я, вивчає питання генези інклюзивної освіти в країнах Західної Європи та Північної Америки, розглядає атрибути запровадження інклюзивного навчання до системи національної освіти Україні [8].

Спільно з Л.О. Савчук, А.А. Колупаєва працювала і над створенням практичного науково-методичного посібника «Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання». У праці викладено матеріал стосовно теоретичних основ інклюзії як моделі соціального устрою, надано визначення інклюзії, інтеграції, інклюзивної освіти. Наведені дані стосовно процесу

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

інтеграції дітей зі специфічними освітніми потребами у загальноосвітній навчальний заклад в державах Центральної Європи. Окремо проаналізовано порядок надання освітніх послуг дітям зі специфічними освітніми вимогами, українське законодавство щодо забезпечення рівного доступу до якісної освіти, сучасні проблеми теорії і практики в науково-методичному та організаційно-педагогічному впровадженні інновацій в освіті дітей зі специфічними освітніми потребами. Третій розділ праці присвячений особливостям інклюзії із дітьми, які мають труднощі у навчанні, із затримкою психічного розвитку, із порушенням зору, із порушенням слуху, із порушенням опорно-рухового апарату, із гіперактивністю та дефіцитом уваги, з раннім дитячим аутизмом чи психічним інфантилізмом, з мінімальною мозковою дисфункцією (ММД). Додатково науковцями підіймаються питання родинного виховання дітей з особливими потребами в освіті. Визначено роль та місце родини у соціалізації дитини зі специфічними потребами, відношення батьків до інклюзії і їх участь в процесі. Для практиків у посібнику визначені компоненти персонального навчального плану, критерії оцінювання та складання індивідуального навчального плану, основні принципи корекційно-розвивальної роботи, цілі та завдання психокорекційних заходів [9].

Роль адаптивного фізичного виховання в корекції системі соціалізації та інтеграції дітей з фізичними порушеннями розкривається в роботах О.І. Форостян. Більше уваги у роботах вченої приділяється корекції та розвитку адаптивного потенціалу у дітей з вадами слуху та вадами зору. На думку О.І. Форостян методи адаптивного фізичного виховання допомагають ліквідувати недоліки фізичного розвитку й рухової сфери глухих та дітей з поганим слухом, дозволяють частково компенсувати відсутність у сліпих зору, завдяки значному удосконаленню мускульно-рухових відчуттів і функцій інших аналізаторів. Систематичні заняття фізичними вправами покращують стан здоров’я, одночасно сприяють виправленню і координації рухів, постави, ходи, розвитку фізичних здібностей, вихованню морально-вольових якостей, соціалізації та інтеграції в суспільство [21; 22; 23].

Питанням використання адаптивного фізичного виховання в процесі роботи із слабочуючими дітьми присвятив свою роботу О.В. Колишкін. У навчально-методичному посібнику «Адаптивне фізичне виховання слабочуючих учнів спеціальної школи» автор визначає загальну мету, задачі, функції, принципи, методи та засоби нового напрямку в дефектології – адаптивного фізичного виховання. Викладено методику застосування засобів адаптивного фізичного виховання для слабочуючих учнів старших класів спеціальної школи в позаурочний час з метою їх фізичної та соціальної реабілітації на основі використання настільного тенісу, силової підготовки, плавання та циклічної рухової активності протягом навчального року [7].

О.В. Колишкін досліджує й історичні моменти розвитку адаптивної фізичної культури. Ним проаналізовано важливі аспекти розвитку адаптивної

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

фізичної культури для людей із інтелектуальною відсталістю, ґенеза окресленої галузі, направленої на зміцнення здоров'я, досягнення потрібного рівня працездатності і адаптації людей з інвалідністю до соціуму як у нас, в Україні, так і за кордоном. Обґрунтував популярність фахового олімпійського руху, котрий заохочує розвиток і застосування засобів фізичної культури і спорту для людей із розумовою відсталістю. За результатами свого дослідження науковець робить висновок, що людям, які мають інтелектуальну відсталість, заняття фізіологічними навантаженнями приносять задоволення і потужний емоційний струс, бадьорість, заохочують розвиток персональних якостей, породжують демонстрацію інвалідами гідних спортивних досягнень. Спеціальний олімпійський рух є продуктивним засобом соціальної інтеграції, піддержує розвиток корекційно-компенсаторних функцій у персон з інтелектуальною відсталістю, що позволяє краще адаптуватися до суспільного життя [6].

Сучасні оздоровчі технології, які використовуються в процесі адаптивного фізичного виховання школярів стали об'єктом вивчення науковця Т.М. Ричок. В одній із його робіт представлено систематизацію науковотеоретичних знань про соціально-гуманістичні засади адаптивної фізичної культури, а також використання сучасних оздоровчих та інформаційних технологій, які використовуються у процесі адаптивного фізичного виховання школярів. Напрямок сучасних оздоровчих технологій представлений у роботі у вигляді: креативних засобів фізичного виховання, оздоровчого туризму у вигляді туристичного зльоту, з проведенням різноманітних та корекційної технології спрямованої на корекцію порушень координаційних здібностей дітей, з використанням балансувальної платформи «BOSU» [19].

Методичні основи проведення занять та засоби адаптивного фізичного виховання для дітей з відхиленнями розумового розвитку вивчає Т. Приходько. Головне, на думку дослідниці, це правильно організована система навчання і виховання (методи, методичні прийоми, засоби), що сприятиме значному просуванні в напрямку адаптації до життя у суспільному середовищі [15; 16].

Н.А. Деделюк вивчає особливості організація адаптивної фізичної культури в Україні, його завдання та принципи. Досліджує також засоби адаптивного фізичного виховання, методи адаптивного фізичного виховання,матеріально-технічне забезпечення занять, форми адаптивного фізичного виховання. Додатково вченим розкриті питання адаптивного фізичного виховання із особами, що мають порушення слуху, зору, опорнорухового апарату.

Основні тенденції оновлення правових, традиційних підходів до системи організації інклюзивної освіти містяться у роботах Н. В. Василенко. У одній із статей вчена визначає сутність інклюзивної освіти та принципи її організації, роль і місце інклюзивної освіти в системі загальної освіти [2].

Особливості соціально-психологічної адаптації дітей з порушеннями мовлення містяться в роботах Т. Л. Панченко. Дослідниця зазначає, що процес соціально-психологічної адаптації дітей з порушеннями мовлення має свої

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

особливості через проблеми інтелектуального, сенсомоторного, мовного розвитку таких дітей, розлади пізнавальної діяльності, своєрідність емоційно-особистісної сфери, і проходить більш складно, порівняно з дітьми з нормальним мовним розвитком [14].

Висновки. Таким чином, наукові погляди на питання реалізації адаптивного потенціалу дітей з інвалідністю доволі різноманітні та багатогранні. Значне коло наукових праць присвячене вивченню особливостей соціальної роботи з дітьми із інвалідністю та їх родинами, окремим аспектам соціальної інтеграції та реабілітації, корекційній роботі психологів і соціальних педагогів.

Низка науковців переймається проблемами соціального забезпечення і державного сприяння розвитку потенціалу дітей з інвалідністю. У окремих працях фахівців із фізичної культури та виховання знайшло своє відображення питання сутності та розвитку адаптивного потенціалу засобами фізичної реабілітації.

Важливого значення в останні роки набувають дослідження, присвячені питанням адаптації дитини з інвалідністю до навчальної діяльності.

Література:

1. Біла І. Розвиток здібностей дітей в умовах ціннісної взаємодії. *Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України.* Т. VI: Психологія обдарованості. Вип.12. Київ-Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. С. 43-53.

2. Василенко Н. Сучасні підходи концепції інклюзивної освіти в Україні: нормативно-правове забезпечення. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка*. № 4. 2014. С. 3-9.

3. Кислян Л. Проблеми адаптації сім'ї до виховання дитини з особливими потребами. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*. № 12 (14). 2015. С. 59-66.

4. Клопота Є. Адаптивний потенціал особистості з вадами зору. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія*. Вип. 46 (1). 2013. С. 84-89.

5. Когут І. Соціальна інтеграція осіб із інвалідністю та роль адаптивної фізичної культури в її реалізації. *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*. № 4. 2014. С. 58-66.

6. Колишкін О. Історичні аспекти розвитку адаптивної фізичної культури для осіб із розумовою відсталістю. *Актуальні питання корекційної освіти*. Вип. 12. 2018. С. 151-159.

7. Колишкін О. Адаптивне фізичне виховання слабочуючих учнів спеціальної школи : навч.-метод. посіб. Суми : СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2003. 156 с.

8. Колупаєва А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи : монографія. Київ : «Самміт-Книга», 2009. 272 с.

9. Колупаєва А., Савчук Л. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання. Видання доповнене та перероблене : наук.-метод. посіб. Київ : Видавнича група «АТОПОЛ», 2011. 274 с.

10. Бєсова В., Дмитрієва О. Корекція порушень пізнавальної діяльності та розвитку мовлення в дітей із синдромом Дауна в умовах центру соціальної реабілітації дітей інвалідів. Миколаїв, 2016. 118 с.

11. Корнієнко С. Сутність та пріоритетні напрями державної політики України у сфері соціального захисту дітей-інвалідів на сучасному етапі. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України.* Вип. 2. 2011. С. 275-283.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

12. Мельник Л., Сербалюк Ю. Психологічні та правові засади соціальної реабілітації дітей–інвалідів в Україні. *Проблеми сучасної психології: зб. наук. праць.*Т.1. 2008. С. 154-163.

13. Панасюк Р. Еволюційний погляд на дефініцію «інвалідність». *Актуальні проблеми психології.* Вип. 45. Т. 7. 2018. С. 240-252.

14. Панченко Т. Особливості соціально-психологічної адаптації дітей з порушеннями мовлення. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Актуальні проблеми логопедії*. Вип. 27. 2014. С. 149-152.

15. Приходько Т. Методичні основи проведення занять та засоби адаптивного фізичного виховання для дітей з відхиленнями розумового розвитку. *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*. № 3. 2016. С. 49-54.

16. Приходько, Т. Організаційно-методичні умови соціалізації особистості дітей і молоді з вадами розумового розвитку в адаптивному фізичному вихованні. *Спортивний вісник Придніпров'я*. № 2. 2014. С.146-150.

17. Ревть А. Інноваційний досвід соціально-реабілітаційної роботи з дітьми-інвалідами та їх батьками в Україні. *Людинознавчі студії. Педагогіка*. Вип. 1 (33). 2015. С. 169-175.

18. Ревть А. Сутність та специфіка організації соціальної роботи з дітьми із функціональними обмеженнями. *Щомісячний науково-педагогічний журнал «Молодь і ринок»*. № 8 (139). 2016. С. 38-42.

19. Ричок Т. Сучасні оздоровчі технології, які використовуються в процесі адаптивного фізичного виховання школярів. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. *Серія 15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт).* Вип. 3. 2017. С. 85-90.

20. Трояновська М. Адаптивна фізична культура : навч.-метод. посіб. для студентів факультетів фізичного виховання. Чернігів, 2018. 104 с.

21. Форостян О. Адаптивне фізичне виховання в корекції рухової сфери дітей молодшого шкільного віку з порушеннями слуху. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Педагогічні науки.* № 2. 2015. С. 196-200.

22. Форостян О. Теоретико-методичні засади адаптивного фізичного виховання підлітків з порушеннями слуху. *Наука і освіта*. № 5. 2015. С. 128-133.

23. Форостян О. Фізичне виховання дітей з вадами зору в системі соціалізації, адаптації та інтеграції. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. *Серія 15 : Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт).* Вип. 6. 2015. С. 65-68.

References:

1. Bila I. Rozvytok zdibnostei ditei v umovakh tsinnisnoi vzaiemodii [Development of children's abilities in conditions of value-based interaction]. *Aktualni problemy psykholohii: zb. nauk. prats Instytutu psykholohii im. H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy.* T. VI: Psykholohiia obdarovanosti. Vyp.12. Kyiv-Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 2016. S. 43-53.

2. Vasylenko N. Suchasni pidkhody kontseptsii inkliuzyvnoi osvity v Ukraini: normatyvno-pravove zabezpechennia [Modern approaches to the concept of inclusive education in Ukraine: regulatory and legal support]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Seriia: Pedahohika.* № 4. 2014. S. 3-9.

3. Kyslian L. Problemy adaptatsii simi do vykhovannia dytyny z osoblyvymy potrebamy [Problems of family adaptation to raising a child with special needs]. *Aktualni problemy navchannia ta vykhovannia liudei z osoblyvymy potrebamy.* № 12 (14). 2015. S. 59-66.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

4. Klopota Ye. Adaptyvnyi potentsial osobystosti z vadamy zoru [Adaptive potential of a visually impaired individual]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H. S. Skovorody. Psykholohiia.* Vyp. 46 (1). 2013. S. 84-89.

5. Kohut I. Sotsialna intehratsiia osib iz invalidnistiu ta rol adaptyvnoi fizychnoi kultury v yii realizatsii [Social integration of people with disabilities and the role of adaptive physical education in its implementation]. *Teoriia i metodyka fizychnoho vykhovannia i sportu.* № 4. 2014. S. 58-66.

6. Kolyshkin O. Istorychni aspekty rozvytku adaptyvnoi fizychnoi kultury dlia osib iz rozumovoiu vidstalistiu [Historical aspects of the development of adaptive physical education for people with mental retardation]. *Aktualni pytannia korektsiinoi osvity.* Vyp. 12. 2018. S. 151-159.

7. Kolyshkin O. Adaptyvne fizychne vykhovannia slabochuiuchykh uchniv spetsialnoi shkoly [Adaptive physical education for hearing-impaired students in a special school] : navch.-metod. posib. Sumy : SumDPU im. A.S. Makarenka, 2003. 156 s.

8. Kolupaieva A. Inkliuzyvna osvita: realii ta perspektyvy [Inclusive education: realities and prospects] : monohrafiia. Kyiv : «Sammit-Knyha», 2009. 272 s.

9. Kolupaieva A., Savchuk L. Dity z osoblyvymy osvitnimy potrebamy ta orhanizatsiia yikh navchannia [Children with special educational needs and the organization of their education]. Vydannia dopovnene ta pereroblene : nauk.-metod. posib. Kyiv : Vydavnycha hrupa «ATOPOL», 2011. 274 s.

10. Biesova V., Dmytriieva O. Korektsiia porushen piznavalnoi diialnosti ta rozvytku movlennia v ditei iz syndromom Dauna v umovakh tsentru sotsialnoi reabilitatsii ditei invalidiv [Correction of cognitive and speech development disorders in children with Down syndrome in a social rehabilitation center for disabled children]. Mykolaiv, 2016. 118 s.

11. Korniienko S. Sutnist ta priorytetni napriamy derzhavnoi polityky Ukrainy u sferi sotsialnoho zakhystu ditei-invalidiv na suchasnomu etapi [The essence and priority areas of the state policy of Ukraine in the field of social protection of disabled children at the present stage]. *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy.* Vyp. 2. 2011. S. 275-283.

12. Melnyk L., Serbaliuk Yu. Psykholohichni ta pravovi zasady sotsialnoi reabilitatsii ditei–invalidiv v Ukraini [Psychological and legal foundations of social rehabilitation of disabled children in Ukraine]. *Problemy suchasnoi psykholohii: zb. nauk. prats.*T.1. 2008. S. 154-163.

13. Panasiuk R. Evoliutsiinyi pohliad na definitsiiu «invalidnist» [An evolutionary perspective on the definition of "disability"]. *Aktualni problemy psykholohii.* Vyp. 45. T. 7. 2018. S. 240-252.

14. Panchenko T. Osoblyvosti sotsialno-psykholohichnoi adaptatsii ditei z porushenniamy movlennia [Features of socio-psychological adaptation of children with speech disorders]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Aktualni problemy lohopedii.* Vyp. 27. 2014. S. 149-152.

15. Prykhodko T. Metodychni osnovy provedennia zaniat ta zasoby adaptyvnoho fizychnoho vykhovannia dlia ditei z vidkhylenniamy rozumovoho rozvytku [Methodological foundations of conducting classes and means of adaptive physical education for children with mental disabilities]. *Teoriia i metodyka fizychnoho vykhovannia i sportu.* № 3. 2016. S. 49-54.

16. Prykhodko, T. Orhanizatsiino-metodychni umovy sotsializatsii osobystosti ditei i molodi z vadamy rozumovoho rozvytku v adaptyvnomu fizychnomu vykhovanni [Organizational and methodological conditions for the socialization of the personality of children and youth with intellectual disabilities in adaptive physical education]. *Sportyvnyi visnyk Prydniprovia.* № 2. 2014. S.146-150.

17. Revt A. Innovatsiinyi dosvid sotsialno-reabilitatsiinoi roboty z ditmy-invalidamy ta yikh batkamy v Ukraini [Innovative experience in social and rehabilitation work with disabled children and their parents in Ukraine]. *Liudynoznavchi studii. Pedahohika.* Vyp. 1 (33). 2015. S. 169-175.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

18. Revt A. Sutnist ta spetsyfika orhanizatsii sotsialnoi roboty z ditmy iz funktsionalnymy obmezhenniamy [The essence and specifics of organizing social work with children with functional limitations]. *Shchomisiachnyi naukovo-pedahohichnyi zhurnal «Molod i rynok»*. № 8 (139). 2016. S. 38-42.

19. Rychok T. Suchasni ozdorovchi tekhnolohii, yaki vykorystovuiutsia v protsesi adaptyvnoho fizychnoho vykhovannia shkoliariv [Modern health technologies used in the process of adaptive physical education of schoolchildren]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriia 15: Naukovo-pedahohichni problemy fizychnoi kultury (fizychna kultura i sport).* Vyp. 3. 2017. S. 85-90.

20. Troianovska M. Adaptyvna fizychna kultura [Adaptive physical education] : navch.-metod. posib. dlia studentiv fakultetiv fizychnoho vykhovannia. Chernihiv, 2018. 104 s.

21. Forostian O. Adaptyvne fizychne vykhovannia v korektsii rukhovoi sfery ditei molodshoho shkilnoho viku z porushenniamy slukhu [Adaptive physical education in the correction of the motor sphere of primary school children with hearing impairments]. *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho. Seriia : Pedahohichni nauky.* № 2. 2015. S. 196-200.

22. Forostian O. Teoretyko-metodychni zasady adaptyvnoho fizychnoho vykhovannia pidlitkiv z porushenniamy slukhu [Theoretical and methodological principles of adaptive physical education of adolescents with hearing impairments]. *Nauka i osvita.* № 5. 2015. S. 128-133.

23. Forostian O. Fizychne vykhovannia ditei z vadamy zoru v systemi sotsializatsii, adaptatsii ta intehratsii [Physical education of children with visual impairments in the system of socialization, adaptation and integration]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriia 15 : Naukovo-pedahohichni problemy fizychnoi kultury (fizychna kultura i sport).* Vyp. 6. 2015. S. 65-68.

Дата першого надходження статті до видання: 05.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 19.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 37.016:355]:796.02

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1466-1477

Півень Олександр Пилипович кандидат педагогічних наук, доцент кафедри спортивних дисциплін і туризму, Університет Григорія Сковороди в Переяславі, м. Переяслав, https://orcid.org/0000-0002-3993-0454

Поліщук Віталій Валентинович кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент кафедри спортивних дисциплін і туризму, Університет Григорія Сковороди в Переяславі, м. Переяслав, https://orcid.org/0000-0002-3526-5098

Закопайло Сергій Анатолієвич кандидат педагогічних наук, доцент кафедри спортивних дисциплін і туризму, Університет Григорія Сковороди в Переяславі, м. Переяслав, https://orcid.org/0000-0002-8274-4702

ФОРМУВАННЯ ВІЙСЬКОВО-ПРИКЛАДНОЇ ПІДГОТОВКИ МОЛОДІ ЗАСОБАМИ СУЧАСНОЇ СПОРТИВНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Анотація: У статті висвітлюються актуальні аспекти формування військово-прикладної підготовки молоді з використанням можливостей сучасної спортивної інфраструктури. Особлива увага приділяється застосуванню військово-прикладних видів спорту як ефективного засобу підвищення рівня фізичної та професійної готовності. Зокрема, увагу приділено спеціалізованим смугам перешкод як ефективним комплексам, призначеним для професійної підготовки, розвитку швидкісно-силової витривалості та формування прикладних навичок, вони включають елементи, що моделюють реальні бойові ситуації: лази, балансові бруски, стіни, проходи для метання та стрільби, розвиваючи координацію, психологічну стійкість та фізичну силу; інтерактивні та лазерні тири забезпечують безпечне й результативне відпрацьовування навичок стрільби, розвитку тактичного мислення та швидкої реакції без застосування бойових набоїв; зони функціонального тренінгу (CrossFit) сприяють розвитку силової витривалості, необхідної для переміщення вантажів (спорядження, боєкомплекту) та швидкого маневрування; спеціалізовані басейни призначені для тренувань з плавання в одязі, імітації зброї або надання допомоги на воді, включаючи комплекти для реабілітації та аксесуари для аквафітнесу, часто обладнані підігрівом. Такі об'єкти, згідно з наказами Міністерства оборони України, забезпечують спеціальним майном. Тренування часто включають навчання рятувальним навичкам.

Такий підхід забезпечує не лише фізичний розвиток, а й психологічну стійкість та готовність молоді до виконання обов'язків із захисту суверенітету України.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Розкрито військово-прикладну підготовку молоді, як комплекс заходів по формуванню в них спеціальних знань, умінь, навичок та фізичних якостей, необхідних для успішного виконання військово-прикладних завдань**,** підготовки до захисту Вітчизни, забезпечення готовності до служби в Збройних Силах України.

У статті даються визначення мети, загальним та спеціальним завданням, формам занять, особливостям організації і управління. Представлені у нашому дослідженні положення методики проведення занять фізичною підготовкою і військово-прикладним спортом, обумовлені чинними програмно-нормативними документами, що розміщені у вільному доступі.

Ключові слова: військово-прикладні навички, спортивні споруди, фізична підготовка.

Piven Oleksandr Pilypovych Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Sports Disciplines and Tourism, Grigory Skovoroda University in Pereyaslav, Pereyaslav, https://orcid.org/0000-0002-3993-0454

Polishchuk Vitaly Valentinovych Candidate of sciences in physical education and sports, associate professor of the department of sports disciplines and tourism, Grigory Skovoroda University in Pereyaslav, Pereyaslav, https://orcid.org/0000-0002-3526-5098

Zakopailo Serhiy Anatoliyovych Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Sports Disciplines and Tourism, Grigory Skovoroda University in Pereyaslav, Pereyaslav, https://orcid.org/0000-0002-8274-4702

FORMATION OF MILITARY AND APPLIED TRAINING OF YOUTH USING MODERN SPORTS INFRASTRUCTURE

Abstract: The article highlights the current aspects of the formation of military-applied training of youth using the capabilities of modern sports infrastructure. Special attention is paid to the use of military-applied sports as an effective means of increasing the level of physical and professional readiness. In particular, attention is paid to specialized obstacle courses as effective complexes designed for professional training, the development of speed-strength endurance and the formation of applied skills, they include elements that simulate real combat situations: pits, balance bars, walls, passages for throwing and shooting, developing coordination, psychological stability and physical strength; interactive and laser shooting ranges provide safe and effective practice of shooting skills, the development of tactical thinking and quick reaction without the use of live ammunition; functional training zones (CrossFit) contribute to the development of strength endurance necessary for moving loads (equipment,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

ammunition) and rapid maneuvering; Specialized pools are designed for training in swimming in clothes, imitating weapons or providing assistance in the water, including rehabilitation kits and accessories for aqua fitness, often equipped with heating. Such facilities, in accordance with orders of the Ministry of Defense of Ukraine, are provided with special property. Training often includes training in rescue skills.

This approach ensures not only physical development, but also psychological resilience and readiness of young people to fulfill their duties to protect the sovereignty of Ukraine.

Military-applied training of young people is disclosed as a set of measures to form in them special knowledge, abilities, skills and physical qualities necessary for the successful performance of military-applied tasks, preparation for the defense of the Fatherland, and ensuring readiness for service in the Armed Forces of Ukraine.

The article defines the goal, general and special tasks, forms of classes, features of organization and management. The provisions of the methodology for conducting classes in physical training and military-applied sports presented in our study are determined by the current program and regulatory documents that are freely available.

Keywords: military-applied skills, sports facilities, physical training.

Постановка проблеми. У зв’язку з триваючою військовою агресією російської федерації проти України та необхідністю зміцнення обороноздатності держави в країні здійснюється мобілізація. Сучасні умови висувають підвищені вимоги до рівня військово-прикладної підготовки молоді, яка навчається у закладах освіти. Водночас існуюча система фізичного виховання не в повній мірі забезпечує формування необхідних військово-прикладних фізичних навичок, а програми підготовки офіцерів запасу часто не охоплюють належного рівня фізичної підготовки. У зв’язку з цим особливо актуалізується проблема забезпечення базової професійної готовності військовослужбовця до виконання службових завдань. Важливим аспектом цієї проблеми є вивчення та вдосконалення фізичної підготовленості як ключового компонента професійної готовності [12].

Актуальні виклики у процесі розбудови національних Збройних Сил зумовлюють необхідність формування якісно нової системи військово-патріотичного виховання особового складу. Така система має враховувати сучасні політичні обставини, зокрема наявні зовнішні загрози, і водночас ґрунтуватися на національно-державних традиціях українського народу, науково обґрунтованих принципах і методах, перевірених практикою та історичним досвідом. Особливо цінним у цьому контексті є досвід попередніх українських військових формувань, зокрема Галицької армії періоду визвольних змагань 1918–1920 років, який демонструє ефективні підходи до організації вишколу, бойової діяльності, а також виховної та культурно-освітньої роботи [6, с. 12].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика фізичної підготовки курсантів закладів вищої військової освіти знайшла відображення у

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

численних дослідженнях як вітчизняних, так і зарубіжних учених. Зокрема, у працях Мосалова Ю. і Поддубного В., Романчука С. та Боярчука О., Гнидюка О.М., Корчагіна М., Klusemann M. та ін., Собка І. і Лози Л., Афоніна В. і Круцевич Т., Платонова В., Круцевич Т. зі співавторами, а також у колективній монографії за редакцією Фіногенова Ю. висвітлено системні, психофізіологічні, методичні та прикладні аспекти фізичної підготовки. Особливу увагу приділено ролі плавання як ефективного засобу підвищення витривалості, розвитку адаптаційних можливостей, формування професійної готовності та оцінювання результативності навчально-тренувального процесу.

Питання розвитку фізичних, військово-прикладних і психологічних якостей військовослужбовців у процесі фізичної підготовки знайшла широке відображення у працях вітчизняних науковців. Зокрема, питання вдосконалення системи фізичної підготовки курсантів і військовослужбовців різних спеціальностей ґрунтовно висвітлено у дисертаційних дослідженнях С. В. Романчука, В. П. Леонтьєва, І. Л. Шлямара, О. Д. Гусака, С. І. Глазунова, В. Б. Климовича, С. С. Федака, В. В. Паєвського, О. О. Шевченка. Важливе значення для нашого дослідження мають також наукові праці, присвячені аналізу впливу військово-прикладних видів спорту на фізичну підготовленість старшокласників у межах навчальної дисципліни «Захист України».

Зокрема, А. С. Андрес і В. В. Михайлов досліджували особливості використання багатоборства військово-спортивного комплексу в освітньому процесі з фізичної підготовки, тоді як К. В. Пронтенко обґрунтував ефективність застосування гирьового спорту у підготовці майбутніх військовослужбовців.

Водночас, попри наявність ґрунтовної теоретико-методичної бази, питання формування військово-прикладної підготовки молоді засобами сучасної спортивної інфраструктури залишаються недостатньо опрацьованими.

Мета статті - полягає в теоретичному обґрунтуванні ролі військово-прикладної підготовки молоді засобами сучасної спортивної інфраструктури як ефективного засобу формування навичок, необхідних для бойової діяльності та професійної підготовки військовослужбовців.

Виклад основного матеріалу. В умовах сучасних соціально-економічних викликів і наслідків воєнного стану в Україні значення фізичної культури та спорту істотно посилюється. Пріоритетного значення набувають модернізація спортивної інфраструктури, упровадження інноваційних підходів до фізичного виховання, а також підвищення ролі військово-прикладної підготовки молоді засобами сучасної спортивної інфраструктури.

Застосування спеціалізованої смуги перешкод у системі фізичної підготовки молоді сприяє підвищенню рівня готовності до виконання завдань, що потребують значної психофізичної мобілізації. Такі заняття розвивають здатність до концентрації та швидкого переключення уваги, покращують просторову орієнтацію, динамічну точність рухів, а також формують навички подолання природних і штучних перешкод [1, с. 45].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Проходження смуги перешкод забезпечує комплексний розвиток психофізичних якостей на максимально можливому індивідуальному рівні, зокрема швидкості дій, спритності, гнучкості, сили та витривалості.

На заняттях із подолання спеціалізованої смуги перешкод відбувається системне формування у здобувачів освіти різноманітних складних рухових умінь і навичок, зокрема пересування в лабіринтах, по вузьких і нестійких опорах на висоті, а також виконання дій на тренувальних макетах. Це сприяє накопиченню рухового досвіду та чинить позитивний вплив на функціональний стан організму.

Водночас створюються широкі можливості для розвитку спритності як здатності оперативно, доцільно й ефективно перебудовувати рухову діяльність залежно від змінних умов. У зв'язку з цим під час добору засобів підготовки доцільно дотримуватися таких вимог: систематично оновлювати вправи новими елементами, а умови їх виконання – поступово ускладнювати, максимально наближаючи до умов майбутньої професійної діяльності [14].

Вправи, спрямовані на розвиток спритності, потребують високого рівня уваги та точності виконання рухів, тому їх доцільно планувати переважно у першій половині основної частини заняття, а окремі з них (зокрема дії за раптовими командами чи сигналами) – також у підготовчій частині. Водночас надмірна кількість таких вправ може негативно впливати на центральну нервову систему та спричиняти передчасне стомлення.

Сила як важлива фізична якість визначається здатністю долати зовнішній опір завдяки м'язовим зусиллям. Її рівень значною мірою залежить від умовно-рефлекторних зв'язків, що забезпечують концентрацію процесів збудження і гальмування, а також узгоджену роботу різних м'язових груп. Зростання сили, окрім цього, обумовлюється біохімічними та морфологічними змінами, які виникають у процесі систематичного фізичного тренування.

Витривалість – це здатність організму протидіяти втомі та негативному впливу внутрішніх і зовнішніх чинників. У практичному аспекті її розглядають як спроможність працівників тривалий час виконувати службово-професійну діяльність без зниження ефективності [5, с. 78]. Заняття з подолання спеціалізованої смуги перешкод є ефективним засобом розвитку комплексної витривалості — такої, що забезпечує здатність тривалий час виконувати роботу з постійним переходом між різними видами рухової активності. Наприклад, це може бути чергування навантажень максимальної інтенсивності (швидкісний біг) із силовими вправами (лазіння по канату) або переходи від діяльності, що потребує загальної витривалості, до вправ зі статичним напруженням (переповзання).

Заняття з подолання спеціалізованої смуги перешкод є ефективним засобом розвитку швидкісно-силової витривалості. Для цього використовують багаторазове виконання ділянок і всієї смуги у високому темпі в поєднанні з бігом на дистанції до 400 метрів. Виконання вправ змінної інтенсивності,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

характерне для таких занять, сприяє вдосконаленню здатності серцево-судинної, нервової систем і органів дихання швидко адаптуватися до зміни режимів роботи. Таким чином, подолання спеціалізованої смуги перешкод комплексно впливає на розвиток рухової діяльності. Формування фізичних якостей і прикладних навичок відбувається у тісному взаємозв'язку, а систематичне використання таких вправ забезпечує розвиток професійно важливих фізичних і психофізичних якостей.

Спеціалізована смуга перешкод дозволяє комплексно вдосконалювати фізичні якості та психофізичні можливості, що є критичним для професійної діяльності.

Провідною складовою процесу для навчання та удосконалення вогневої підготовки є інтерактивне мультимедійне обладнання.

Організація інтерактивного навчання передбачає відтворення різноманітних реальних життєвих і службово-бойових ситуацій, колективне розв'язання проблем на основі аналізу запропонованих обставин та конкретних умов, а також активне застосування рольових ігор та інших форм взаємодії. Термін «інтерактивний» походить від англійського слова «interact», де «inter» означає взаємний, а «act» – діяти. Таким чином, інтерактивність розуміється як здатність до активної взаємодії у процесі дії, спілкування чи діалогу як з технічними засобами (наприклад, комп'ютером), так і з іншими людьми.

Мультимедійний тир дає змогу відкривати вогонь з автоматичної зброї чергами, а з дробовиків – картеччю. При цьому фіксуються точки влучення кожної кулі і кожної окремої картечі. У мультимедійному тирі для бойової зброї, як і в будь-яких інших тирах виробництва ТОВ «ГЕРЦ», застосовується штатна вогнепальна зброя, котра не потребує будь-яких модернізацій або змін.

Дуельні мультимедійні інтерактивні тири «Інгул» призначені для використання з різними видами зброї та на сьогодні не мають аналогів у світі.

Мультимедійні тири «Інгул» для лазерних імітаторів зброї виготовляються ТОВ «ГЕРЦ» з 2010 року. Такі інтерактивні комплекси використовуються для початкового навчання стрільбі із застосуванням лазерних імітаторів, що відтворюють характеристики реальної зброї — пістолетів, автоматів і гвинтівок. Усі лазерні імітатори виробництва ТОВ «ГЕРЦ» забезпечують режими стрільби, максимально наближені до оригінальної зброї, зокрема й ведення вогню чергами.

Комбіновані тири є мультимедійними інтерактивними системами, які поєднують можливість тренувань із бойовою, травматичною та пневматичною зброєю, а також із різними видами лазерних імітаторів [4].

Панорамні мультимедійні тири «Інгул» для всіх видів зброї виробляються ТОВ «ГЕРЦ» з 2006 року. Вони являють собою інтерактивні мультимедійні системи, що складаються з кількох екранів (від двох до десяти), об'єднаних у єдине візуальне та сюжетне середовище [4].

До основних особливостей панорамних тирів належать: максимальне наближення до реальних умов стрільби; можливість одночасного тренування або

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

проведення змагань для значної кількості стрільців; здатність кожного з екранів, об’єднаних у панораму, функціонувати автономно як окремий мультимедійний тир.

Використання мультимедійних технологій (інтерактивних тирів) у процесі вогневої підготовки молоді має низку переваг, зокрема: зменшення витрат на боєприпаси; можливість моделювання різноманітних ситуацій, наближених до реальних умов, із відпрацюванням навичок прицільної стрільби; проведення детального аналізу помилок, допущених стрільцем під час виконання вправ.

Застосування засобів кросфіту (функціонального багатоборства) є ефективним інструментом для підвищення рівня фізичної та професійно-прикладної підготовки молоді. Впровадження таких тренувань покращує функціональні можливості, силу, витривалість, а також сприяє зміцненню здоров'я та формуванню мотивації до здорового способу життя, особливо серед студентів та військовослужбовців.

Для визначення можливостей оптимізації фізичної підготовки молоді засобами кросфіту слід зазначити, що його сутність полягає у комплексному впливі на організм через виконання вправ у високоінтенсивному режимі.

Доведено, що такі тренування сприяють підвищенню рівня фізичної та функціональної підготовленості, зокрема завдяки розвитку загальної та швидкісної витривалості, сили, гнучкості, швидкості, спритності, швидкісно-силових якостей, координації та рівноваги [11].

Кросфіт-тренування передбачають виконання високоінтенсивних функціональних рухів, об’єднаних у так зване «тренування дня» (ТД). У межах таких занять вправи виконуються у швидкому темпі, багаторазово, з мінімальними інтервалами відпочинку між підходами або без них [13]. Основна увага приділяється постійно варійованим функціональним рухам. Засобами кросфіту виступають вправи, що поєднують елементи гімнастики (наприклад, стійка на руках, вправи на кільцях), важкої атлетики (присідання, тяга, жим штанги лежачи) та локомоторні дії (біг, веслування) [8].

У той же час існує значна кількість протоколів тренувальної діяльності, які не передбачають використання додаткового обладнання або висувають до нього мінімальні вимоги (наприклад, поперечина чи паралельні бруси). Зазвичай одне тренування триває близько години та включає спеціальну розминку, силовий блок і/або вправи на навчання чи вдосконалення техніки рухових дій, кардіонавантаження тривалістю 10–30 хвилин і завершується вправами на гнучкість або рухливість [13].

Перевагою побудови програм тренувань у кросфіті є їхня гнучкість, що визначається індивідуальним станом людини, умовами проведення занять, інтенсивністю, тривалістю, організаційною формою та рівнем складності. Вправи можуть виконуватися як на час, так і на максимальну кількість повторень – індивідуально, у парах або групах. Інший формат передбачає підтримання заданого темпу протягом визначеного часу (наприклад, виконання певної

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

кількості повторень щохвилини) [2, с 34-35]. Отже, однією з ключових переваг кросфіту є відсутність потреби у складному та дороговартісному обладнанні, що сприяє оптимізації процесу організації компактних тренувальних занять.

Військова діяльність висуває високі вимоги до рівня фізичної підготовленості фахівця, оскільки в процесі виконання професійних обов'язків він нерідко стикається з екстремальними та потенційно небезпечними для життя ситуаціями. У зв'язку з цим військовослужбовець повинен бути готовим до дії в умовах невизначеності та раптових змін обстановки. Водночас недостатній рівень фізичної підготовленості може негативно позначатися на ефективності виконання службових завдань і становити загрозу для здоров'я. З огляду на це актуальним є з'ясування, чи відрізняється рівень фізичної та функціональної підготовленості військовослужбовців, які займаються кросфітом, від показників тих, хто дотримується традиційних підходів до фізичної підготовки [3].

У низці досліджень програми кросфіту порівнювали з традиційними підходами до фізичної підготовки військовослужбовців. Встановлено, що такі тренування сприяють підвищенню сили м'язів ніг і тулуба, а також загальної витривалості, попри те, що обсяг бігових навантажень становить менше половини від рекомендованого у класичних програмах. Додатково відзначено, що військовослужбовці, які займалися кросфітом, оцінювали тренування як більш комфортні, а також повідомляли про покращення згуртованості під час виконання групових вправ. Крім того, учасники зазначали, що програма кросфіту включає більше вправ, безпосередньо пов'язаних із професійною руховою діяльністю, і є більш інтенсивною порівняно зі стандартними заняттями [2, с. 108].

Також зафіксовано підвищення рівня фізичної працездатності після 8-тижневого застосування кросфіту серед офіцерів армії США (не менше чотирьох занять тривалістю по одній годині на тиждень). У всіх учасників спостерігалося зростання показників фізичної підготовленості. Незважаючи на те, що основною метою було вдосконалення функціональної підготовленості, відбулося також суттєве підвищення сили м'язів ніг і тулуба та покращення гнучкості [13].

Отже, застосування кросфіту у фізичній підготовці молоді дає змогу комплексно впливати на широкий спектр показників фізичної та функціональної підготовленості, сприяючи підвищенню як фізичної, так і психічної готовності до дій у мінливому оперативному середовищі. Популярність таких програм серед військових постійно зростає, що підтверджується збільшенням кількості емпіричних порівняльних досліджень. Кросфіт-програми вирізняються низкою практичних переваг для військової сфери, зокрема відносно невисокою вартістю впровадження, оптимізованими обсягами тренувального навантаження та можливістю інтеграції вправ, безпосередньо пов'язаних із професійною діяльністю. Окрім цього, вони позитивно впливають на стан здоров'я молоді, забезпечуючи розвиток фізичних якостей, зміцнення загального здоров'я та підвищення рівня фізичної і функціональної підготовленості [9].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Незважаючи на наявність у науковій літературі достатньо переконливих даних щодо переваг застосування кросфіту у фізичній підготовці, низка питань, пов'язаних із впровадженням цих програм у військовому середовищі, залишається відкритою. Зокрема, у ході аналізу наукових джерел виявлено недостатню кількість сучасних досліджень, присвячених оцінці ефективності кросфіту для окремих військових спеціальностей, а також визначенню обмежень його використання з позицій безпеки високоінтенсивних тренувань. Окрім цього, відсутні ґрунтовні дослідження щодо оптимальних підходів до застосування кросфіту з метою розвитку бойових фізичних якостей. У зв'язку з цим можна припустити, що в збройних силах доцільним є впровадження індивідуалізованого підходу до розроблення кросфіт-програм, який забезпечує розвиток загальної фізичної та функціональної підготовленості особового складу з одночасним урахуванням специфічних вимог окремих військових професій [10].

Плавання як один із найбільш природних і фізіологічно обґрунтованих видів рухової активності має значний потенціал у вирішенні завдань фізичної підготовки молоді. Особливості рухової діяльності у водному середовищі створюють сприятливі умови для гармонійного розвитку основних м'язових груп, удосконалення функціонування серцево-судинної та дихальної систем, а також підвищення загальної витривалості організму. Водночас систематичні заняття плаванням сприяють ефективному відновленню після інтенсивних фізичних навантажень і характеризуються вираженим оздоровчим ефектом.

Інтеграція плавання у загальну систему фізичної підготовки молоді може здійснюватися різними способами. Один із них – включення занять плаванням до обов'язкової навчальної програми з фізичного виховання, виділяючи для цього окремий день тижня або певний період навчального року. Інший варіант – організація факультативних занять для тих, хто бажає вдосконалити свої плавальні навички. Також плавання може використовуватися як метод активного відновлення після інтенсивних фізичних навантажень, наприклад, після марш-кидків, подолання смуг перешкод або силових тренувань [7].

Окрім зазначених підходів, плавання може використовуватися як складова спеціальної професійно орієнтованої підготовки курсантів, спрямованої на формування практичних умінь і навичок, необхідних у майбутній службовій діяльності. Варто підкреслити, що плавання має поєднувати обов'язкову складову та можливість займатися ним за особистою ініціативою: якщо курсант проявляє інтерес до цього виду спорту, йому слід надавати можливість розвиватися в цьому напрямі. В Україні існує достатня кількість змагань серед курсантів та студентів, де завдяки духу змагальності формується стійкий інтерес до спортивної діяльності.

Контроль ефективності занять плаванням здійснюється за комплексом показників: нормативами з плавання на різні дистанції, показниками роботи серцево-судинної та дихальної систем, розвитком фізичних якостей, а також рівнем стресостійкості та емоційного стану. Регулярне тестування дозволяє

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

відстежувати динаміку підготовленості і своєчасно вносити необхідні корективи до навчально-тренувального процесу.

Плавання чинить комплексний позитивний вплив на психічний стан людини. Регулярні заняття цим видом фізичної активності сприяють покращенню психічного здоров'я завдяки стимуляції вироблення ендорфінів – природних біологічно активних речовин, що забезпечують відчуття задоволення та емоційного комфорту. Ендорфіни знижують больову чутливість, підвищують настрій, допомагають зменшити рівень стресу та тривожності, а також виконують захисну функцію щодо проявів депресивних станів [7].

Розвиток сучасної спортивної інфраструктури є ключовим стратегічним підходом для підвищення доступності занять фізичною культурою, модернізації бази для спорту вищих досягнень та залучення населення до активного способу життя. Це включає створення сучасних, інклюзивних та безпечних спортивних об'єктів на рівні громад.

Державна політика має спрямовуватися на розвиток спортивної інфраструктури шляхом реалізації цільових програм, надання грантів та проведення конкурсів проєктів, що забезпечують модернізацію матеріально-технічної бази. Розбудова спортивної інфраструктури в закладах освіти повинна базуватися на принципах інноваційності, доступності, партнерства та сталого розвитку. Крім того, стратегічні підходи до вдосконалення фізичної культури та спорту передбачають активізацію міжнародного співробітництва [3].

Висновки. Пріоритетною програмою для формування військово-прикладної підготовки молоді є сучасна спортивна інфраструктура територіальних громад (стадіони, спортивні майданчики, зали, басейни, фітнес-центри тощо), збереження та вдосконалення якої є одним із пріоритетів державної політики у сфері фізичної культури й спорту.

Сучасна спортивна інфраструктура є ключовим елементом та матеріально-технічною базою для формування військово-прикладної підготовки молоді. Вона забезпечує умови для тренувань, що включають подолання смуг перешкод, стрільбу, плавання, прикладні єдиноборства та новий «військово-технологічний спорт», спрямований на здобуття необхідних оборонних навичок.

Сучасна база дозволяє не лише розвивати фізичні якості, але й готувати молодь до умов, наближених до реальної бойової обстановки, підвищуючи їхню ефективність у системі захисту країни.

Література.

1. Гусак О. Д., Романчук С. В. Подолання перешкод. Житомир : ЖВІ НАУ, 2012. 148с.
2. Єдинак Г. А. Фізична підготовка учнів військових ліцеїв: [монографія] / Г. А. Єдинак, В. М. Мисів, О. П. Скавронський; Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський: Рута, 2012. 303 с.
3. Климович В. Б., Одеров А. М., Ольховий О. М., Романчук С. В. Проблемні аспекти фізичного виховання, здоров'я і психологічної підготовки юнаків призивного віку до умов служби в секторі безпеки і оборони України. Український журнал медицини, біології та

ISSN 2786-4952 Online

спорту: зб. наук. праць. Миколаїв: ЧНУ ім. П. Могили, 2019. Т. 4, № 3 (19). С. 39-44. doi: 10.26693/jmbs04.03.039.

4. Мультимедійні інтерактивні тири. URL: http://gerts.shtorm.com (дата звернення: 05.04.2023)

5. Платонов В.М. Система підготовки спортсменів у олімпійському спорті. Загальна теорія та її практичні програми: підручник [для тренерів]: у 2 кн. К.: Олімпійська література, 2015. Кн. 1. 2015. 680 с.

6. Футулуйчук В. М. Військово-патріотичне виховання у галицькій армії : автореф. на здобуття наук. ступеня кандидата історичних наук : спец. 20.02.22 «Військова історія». Львів, 1999. 17 с.

7. Ячнюк М. Ю., Ячнюк І. О., Ячнюк Ю. Б. Плавання з методикою викладання : навчально-методичний посібник. Чернівці : Чернівецький національний університет, 2020. 200. С. 7.

8. Claudino, J. G., Gabbett, T. J., Bourgeois, F., Souza, H. D. S., Miranda, R. C., Mezêncio, B., ... & Serrão, J. C. (2018). CrossFit overview: Systematic review and meta-analysis. Sports Medicine- open, 4(1), 1–14. https://doi.org/10.1186/s40798-018-0124-5

9. Kyröläinen, H., Pihlainen, K., Vaara, J. P., Ojanen, T., & Santtila, M. (2018). Optimising training adaptations and performance in military environment. Journal of Science and Medicine in Sport, 21(11), 1131–1138. https://doi.org/10.1016/j.jsams.2017.11.019

10. Mohammadyari, S., & Saberi, Y. (2022). A review of the physiological effects of intense interval training; adaptations related to some health factors in military personnel (meta-analysis study). Paramedical Sciences and Military Health, 17(1), 58–66. https://jps.ajaums.ac.ir/browse.php?a_id=313&sid=1&slc_lang=en&ftxt=1

11. Poston, W. S., Haddock, C. K., Heinrich, K. M., Jahnke, S. A., Jitnarin, N., & Batchelor, D. B. (2016). Is high-intensity functional training (HIFT)/CrossFit safe for military fitness training?. Military Medicine, 181(7), 627–637. https://doi.org/10.7205/MILMED-D-15-00273

12. Roos, L., Hofstetter, M. C., Mäder, U., & Wyss, T. (2015). Training methods and training Instructors' qualification are related to Recruits' fitness development during basic military training. The Journal of Strength & Conditioning Research, 29, S178–S186. https://doi.org/10.1519/JSC.0000000000001106

13. Schlegel, P. (2020). CrossFit® training strategies from the perspective of concurrent training: A systematic review. Journal of Sports Science & Medicine, 19(4), 670–680. https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7675627/

14. Sovenko S., Danilyuk D. Characteristics of theT echniques of Skilled Female Junior Athletes in 10 km Race Walking. Slovak J. of Sport Science. 2017. Vol. 2, No. 1. P. 11.

Refernces:

1. Husak O. D., Romanchuk S. V. (2012) Podolannia pereshkod. [Overcoming obstacles] Zhytomyr : ZhVI NAU, 2012. 148s. [in Ukrainian].

2. Yedynak, H. A (2012). Fizychna pidhotovka uchniv viiskovykh litseiv [Physical training for students of military lyceums]: [monohrafiia] / H. A.Yedynak, V. M. Mysiv, O. P. Skavronskyi; Kamianets-Podil. nats. unt im. Ivana Ohiienka, Kamianets-Podilskyi: Ruta, 303 [in Ukrainian].

3. Klymovych, V. B., Oderov, A. M., Olkhovyi, O. M., Romanchuk, S. V. (2019). Problemni aspekty fizychnoho vykhovannia, zdorovia i psykholohichnoi pidhotovky yunakiv pryzyvnoho viku do umov sluzhby v sektori bezpeky i oborony Ukrainy [Problematic aspects of physical education, health and psychological preparation of young men of conscription age for service in the security and defense sector of Ukraine]. Ukrainskyi Zhurnal Medytsyny, Biolohii ta Sportu: zb. nauk. pr. Mykolaiv: ChNU im. P. Mohyly, t. 4, 3 (19), 39–44. https://doi.org/10.26693/jmbs04.03.039 [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

4. Multymediini interaktyvni tyry. [Multimedia interactive shooting ranges] URL: http://gerts.shtorm.com (data zvernennia: 05.04.2023) [in English].

5. Platonov V.M. (2015). Systema pidhotovky sportsmeniv u olimpiiskomu sporti. Zahalna teoriia ta yii praktychni prohramy: pidruchnyk [dlia treneriv]. [The system of training athletes in Olympic sports. General theory and its practical applications: a textbook [for coaches]]: u 2 kn. K.: Olimpiiska literatura, 2015. Kn. 1. 2015. 680 s. [in Ukrainian].

6. Futuluichuk V. M. (1999). Viiskovo-patriotychne vykhovannia u halytskii armii [Military-patriotic education in the Galician army]: avtoref. na zdobuttia nauk. stupenia kandydata istorychnykh nauk : spets. 20.02.22 «Viiskova istoriia». Lviv, 1999. 17 s. [in Ukrainian].

7. Iachniuk M. Yu., Yachniuk I. O., Yachniuk Yu. B. (2020) Plavannia z metodykoiu vykladannia [Swimming with teaching methods] : navchalno-metodychnyi posibnyk. Chernivtsi : Chernivetskyi natsionalnyi universytet, 2020. 200. S. 7. [in Ukrainian].

8. Claudino, J. G., Gabbett, T. J., Bourgeois, F., Souza, H. D. S., Miranda, R. C., Mezêncio, B., ... & Serrão, J. C. (2018). CrossFit overview: Systematic review and meta-analysis. Sports Medicine- open, 4(1), 1–14. https://doi.org/10.1186/s40798-018-0124-5 [in English].

9. Kyröläinen, H., Pihlainen, K., Vaara, J. P., Ojanen, T., & Santtila, M. (2018). Optimising training adaptations and performance in military environment. Journal of Science and Medicine in Sport, 21(11), 1131–1138. https://doi.org/10.1016/j.jsams.2017.11.019 [in Australia].

10. Mohammadyari, S., & Saberi, Y. (2022). A review of the physiological effects of intense interval training; adaptations related to some health factors in military personnel (meta-analysis study). Paramedical Sciences and Military Health, 17(1), 58–66. https://jps.ajaums.ac.ir/browse.php?a_id=313&sid=1&slc_lang=en&ftxt=1 [in English].

11. Poston, W. S., Haddock, C. K., Heinrich, K. M., Jahnke, S. A., Jitnarin, N., & Batchelor, D. B. (2016). Is high-intensity functional training (HIFT)/CrossFit safe for military fitness training?. Military Medicine, 181(7), 627–637. https://doi.org/10.7205/MILMED-D-15-00273 [in USA].

12. Roos, L., Hofstetter, M. C., Mäder, U., & Wyss, T. (2015). Training methods and training Instructors' qualification are related to Recruits' fitness development during basic military training. The Journal of Strength & Conditioning Research, 29, S178–S186. https://doi.org/10.1519/JSC.0000000000001106 [in Great Britain].

13. Schlegel, P. (2020). CrossFit® training strategies from the perspective of concurrent training: A systematic review. Journal of Sports Science & Medicine, 19(4), 670–680. https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7675627/ [in USA].

14. Sovenko S., Danilyuk D. (2017). Characteristics of theT echniques of Skilled Female Junior Athletes in 10 km Race Walking. Slovak J. of Sport Science. 2017. Vol. 2, No. 1. P. 11. [in Slovakia].

Дата першого надходження статті до видання: 20.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 37.091.12:005.96:159.923.2

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1478-1494

Поліщук Світлана Вікторівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент, завідувач кафедри педагогіки та менеджменту освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський, https://orcid.org/0000-0002-1325-0143

Боднар Аліна Олександрівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методики фізичного виховання, Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський, https://orcid.org/0000-0002-8921-3656

УПРАВЛІННЯ ПРОФЕСІЙНИМ РОЗВИТКОМ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ: АКМЕОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД

Анотація. У статті розглянуто проблему управління професійним розвитком майбутнього педагога в освітньому процесі з позицій акмеологічного підходу. Обґрунтовано, що в умовах сучасних суспільних трансформацій і зростання вимог до якості педагогічної діяльності особливого значення набуває не лише формування професійних знань і вмінь, а й цілеспрямоване створення умов для особистісного зростання майбутнього фахівця, розвитку його внутрішньої мотивації та здатності до самореалізації.

Проаналізовано наукові підходи до розуміння сутності професійного розвитку та управління ним, окреслено їх міждисциплінарний характер. Визначено, що професійний розвиток майбутнього педагога є безперервним процесом, який охоплює не лише набуття компетентностей, а й формування ціннісних орієнтацій, професійного мислення, рефлексивних умінь і здатності діяти в умовах змін.

Підкреслено, що управління цим процесом має системний і комплексний характер, передбачає поєднання організаційних механізмів освітнього середовища з індивідуальними потребами та можливостями здобувача освіти.

Особливу увагу приділено акмеологічному підходу як методологічній основі дослідження, що орієнтує освітній процес на досягнення високого рівня професійної зрілості та майстерності. Розкрито його сутність, принципи та значення у формуванні здатності майбутнього педагога до саморозвитку, саморегуляції та побудови індивідуальної траєкторії професійного становлення. Доведено, що впровадження акмеологічного підходу сприяє зміщенню акцентів з переважно зовнішнього управління на активізацію внутрішніх ресурсів особистості, розвиток її суб'єктності та відповідальності за результати власної діяльності.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У статті також окреслено умови підвищення ефективності управління професійним розвитком майбутніх педагогів, серед яких важливе місце займають оновлення змісту освіти, впровадження інтерактивних і практико-орієнтованих методів навчання, розвиток рефлексивної культури та забезпечення тісного зв'язку між теоретичною підготовкою і педагогічною практикою. Зроблено висновок про необхідність переходу від традиційних моделей підготовки до більш гнучких і особистісно орієнтованих підходів, що забезпечують цілісний розвиток майбутнього педагога.

Ключові слова: професійний розвиток педагога, майбутній педагог, управління, управління освітнім процесом, освітній процес, акмеологічний підхід, професійна компетентність, підготовка педагога, освітнє середовище.

Polischuk Svitlana Viktorivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Pedagogy and Educational Management at the Ivan Ohienko Kamianets-Podilskyi National University, Kamianets-Podilskyi, https://orcid.org/0000-0002-1325-0143

Bodnar Alina Oleksandrivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Theory and Methods of Physical Education, Ivan Ohienko Kamianets-Podilskyi National University, Kamianets-Podilskyi, https://orcid.org/0000-0002-8921-3656

MANAGING THE PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF FUTURE TEACHERS IN THE EDUCATIONAL PROCESS: AN ACMAEOLOGICAL APPROACH

Abstract. The article examines the issue of managing the professional development of future teachers within the educational process from the perspective of the acmeological approach. It is substantiated that under the conditions of contemporary social transformations and increasing demands for the quality of pedagogical activity, particular importance is attached not only to the formation of professional knowledge and skills, but also to the purposeful creation of conditions for personal growth, the development of internal motivation, and the ability for self-realization of future specialists.

The study analyzes scientific approaches to understanding the essence of professional development and its management, emphasizing their interdisciplinary nature. It is determined that the professional development of a future teacher is a continuous process that involves not only the acquisition of competencies, but also the formation of value orientations, professional thinking, reflective skills, and the ability to act in changing environments. It is highlighted that managing this process has a systemic and comprehensive character and requires the integration of organizational mechanisms of the educational environment with the individual needs and capabilities of students.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Special attention is paid to the acmeological approach as a methodological basis of the study, which orients the educational process toward achieving a high level of professional maturity and mastery. Its essence, principles, and significance in developing a future teacher's ability for self-development, self-regulation, and designing an individual trajectory of professional growth are revealed. It is argued that the implementation of the acmeological approach contributes to shifting the focus from predominantly external control to the activation of internal personal resources, fostering subjectivity and responsibility for one's own professional outcomes.

The article also outlines the conditions for improving the effectiveness of managing the professional development of future teachers. These include updating the content of education, introducing interactive and practice-oriented teaching methods, developing reflective culture, and ensuring a strong connection between theoretical training and pedagogical practice. It is concluded that there is a need to move from traditional models of teacher education to more flexible and learner-centered approaches that ensure the holistic development of future educators.

Keywords: professional development of educators, future teacher, management, management of the educational process, educational process, acmeological approach, professional competence, teacher training, educational environment.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку освіти характеризується посиленням вимог до якості професійної підготовки педагогічних кадрів, що зумовлено динамічними суспільними змінами, оновленням змісту освіти та орієнтацією на особистісно-орієнтовану й компетентнісну модель навчання. У цих умовах особливої актуальності набуває проблема не лише формування професійних знань і вмінь майбутніх учителів, а й цілеспрямованого управління їхнім професійним розвитком як безперервним, багатовимірним процесом становлення особистості фахівця.

Попри значну кількість досліджень, присвячених професійному розвитку педагога, у практиці вищої освіти досі простежується певна розбіжність між задекларованими підходами та реальними механізмами їх реалізації. Зокрема, традиційна система підготовки часто зберігає переважно знаннєву орієнтацію, тоді як сучасне освітнє середовище потребує розвитку здатності до самостійного професійного зростання, рефлексії, творчого мислення та адаптації до змін. Це зумовлює необхідність переосмислення підходів до організації освітнього процесу і пошуку ефективних моделей управління професійним становленням майбутнього педагога.

Особливої уваги потребує інтеграція управлінських механізмів із внутрішніми ресурсами особистості студента, його мотивацією, ціннісними орієнтаціями та здатністю до саморозвитку. У цьому контексті актуалізується акмеологічний підхід, який орієнтує освітній процес на досягнення найвищих рівнів професійної зрілості та самореалізації. Водночас питання практичного впровадження цього підходу в систему управління професійним розвитком

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

майбутніх педагогів залишається недостатньо розробленим і потребує подальшого наукового осмислення.

Таким чином, виникає об'єктивна потреба у теоретичному обґрунтуванні та практичному визначенні особливостей управління професійним розвитком майбутнього педагога в освітньому процесі з позицій акмеологічного підходу, що і зумовлює актуальність даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади управління розвитком персоналу ґрунтовно висвітлено у праці В. Савченка, який розглядає цей процес як системно організовану діяльність, спрямовану на безперервне вдосконалення професійних якостей працівника відповідно до потреб організації та умов середовища. Сучасні дослідження С. Подзігун і Н. Пачевої акцентують увагу на динамічному характері професійного розвитку, підкреслюючи його зв'язок із навчанням, набуттям нових компетентностей і здатністю до адаптації в умовах змін.

У свою чергу, А. Лівінський і У. Бортник розглядають управління професійним розвитком як комплексний процес, що поєднує індивідуальні потреби працівника із стратегічними цілями організації.

У педагогічному контексті питання розвитку професійної компетентності вчителя досліджували І. Андрощук, який підкреслює значення управлінського супроводу цього процесу в умовах післядипломної освіти, а також О. Дубасенюк і А. Іванченко, які акцентують на поєднанні теоретичної та практичної складових у підготовці майбутніх педагогів. Значний внесок у розуміння особливостей університетської підготовки зробили В. Бабак і Е. Лузик, які аналізують співвідношення фундаментальної та професійно орієнтованої підготовки у вищій освіті.

Актуальні виклики професіоналізації вчителя в сучасних умовах розкрито у працях С. Сисоєвої, яка підкреслює значення безперервного професійного розвитку, особливо в умовах суспільних трансформацій. Подібні ідеї простежуються і в дослідженнях Н. Авшенюк та Л. Костіної, де професійний розвиток учителя розглядається як безперервний і багатовимірний процес, що залежить від індивідуальних і соціокультурних чинників.

Питання якості підготовки майбутніх педагогів і управління цим процесом висвітлюються у роботах О. Толкова та М. Кондрашова, які обґрунтовують необхідність впровадження сучасних освітніх технологій і управлінських механізмів для забезпечення ефективності професійної підготовки. Важливу роль у цьому процесі відіграє стимулювання професійної майстерності педагога, на чому наголошує О. Перехейда.

У межах освітнього менеджменту сутність управління розкрито в колективній монографії за редакцією Є. Чернишової, де воно трактується як цілісний процес планування, організації, керівництва та контролю. Г. Єльникова, своєю чергою, акцентує увагу на значенні координації та комунікації як ключових чинників ефективності управлінської діяльності.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Окремий напрям досліджень становить акмеологічний підхід до професійного розвитку особистості. Його теоретичні засади розкрито у працях Г. Данилової, О. Антонової та О. Дубасенюк, які розглядають професіоналізм як досягнення найвищого рівня розвитку особистості у діяльності. Сучасні дослідження І. Кучинської та П. Чайковського конкретизують принципи акмеологічного підходу в управлінні професійною підготовкою педагога. Праці О. Шквир і Н. Казакової, а також О. Марченка розширюють уявлення про можливості впровадження акмеологічних ідей у процес професійного становлення майбутніх фахівців.

Мета статті: теоретичне обґрунтування сутності та особливостей управління професійним розвитком майбутнього педагога в освітньому процесі на засадах акмеологічного підходу, а також визначення ключових принципів, умов і механізмів його ефективної реалізації в системі вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. У сучасному науковому дискурсі поняття професійного розвитку розглядається не як разовий етап підготовки, а як тривалий і внутрішньо зумовлений процес змін особистості у професійній сфері. Його зміст охоплює не лише накопичення знань і формування вмінь, а й переосмислення досвіду, розвиток професійного мислення, цінностей і здатності діяти в умовах постійних змін. Фактично йдеться про поступове зростання фахівця, коли нові компетентності не просто засвоюються, а інтегруються в реальну практику і стають основою для подальшого самовдосконалення.

На думку В. Савченко, професійний розвиток працівника слід розуміти як безперервний процес збагачення його знань, умінь і практичних навичок, що забезпечують ефективність виконання професійних обов'язків. Ідеться не лише про формальне засвоєння нової інформації, а про її осмислення, інтеграцію в індивідуальний досвід та подальше застосування у реальних умовах діяльності. Такий розвиток передбачає здатність фахівця адаптуватися до змін, удосконалювати власні професійні дії та розширювати спектр компетентностей відповідно до вимог сучасного освітнього середовища [16].

С. Подзігун і Н. Пачева трактують професійний розвиток як процес опанування працівником нових компетентностей, знань і вмінь, які знаходять або потенційно можуть знайти застосування в його професійній діяльності. Йдеться не лише про накопичення інформації, а про формування здатності ефективно діяти в змінних умовах професійного середовища [13].

У свою чергу, А. Лівінський та У. Бортник підкреслюють, що управління професійним розвитком персоналу має комплексний характер. Воно охоплює узгодження внутрішніх потреб організації з індивідуальними професійними прагненнями працівників, а також врахування динамічних вимог ринку праці. Такий підхід спрямований на забезпечення сталого розвитку людського потенціалу та підвищення конкурентоспроможності організації.

З огляду на це, управління професійним розвитком персоналу організації доцільно розглядати як цілісний і послідовний процес, що включає планування,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

організацію, впровадження та оцінювання заходів, орієнтованих на вдосконалення знань, умінь і компетентностей працівників. Важливою складовою цього процесу є створення умов, які стимулюють безперервне навчання, професійну адаптацію та розвиток інноваційного мислення. У результаті працівники отримують можливість не лише ефективно реагувати на зміни, а й активно зростати у професійному вимірі [10].

Сам процес управління доцільно розглядати як такий, що має низку ключових ознак: він є безперервним, цілісно організованим, гнучким і поетапно повторюваним. Безперервність означає, що управлінська діяльність здійснюється не епізодично, а на постійній основі, супроводжуючи всі етапи професійного становлення. Системний характер виявляється у впорядкованості дій, їх попередньому плануванні та спрямованості на досягнення визначених результатів.

Динамічність управління пов’язана з необхідністю врахування актуальних тенденцій розвитку освіти, оновлення змісту й форм роботи відповідно до сучасних вимог, а також узгодження нових знань із уже сформованим досвідом педагогів, щоб уникнути дублювання чи засвоєння неактуальної інформації. Водночас циклічність відображає повторюваність управлінських етапів, коли кожен наступний цикл відбувається на вищому рівні складності та якості, з урахуванням нормативних орієнтирів і суспільних запитів [2].

Аналіз наукових праць Є. Чернишова, Л. Колосова, Н. Любченко та М. Морозова [18] дає підстави стверджувати, що управління розглядається як специфічний вид діяльності, у межах якого суб’єкти через планування, організацію, керівництво та контроль забезпечують злагоджену й інтегровану взаємодію всіх учасників освітнього процесу. Така діяльність спрямовується на досягнення визначених освітніх цілей і водночас на розвиток самого навчального закладу як цілісної системи.

Подібне розуміння управління охоплює повний управлінський цикл, у якому кожен із основних компонентів доповнюється аналітичною роботою, координацією дій та їх коригуванням залежно від результатів. У свою чергу, ці базові управлінські функції деталізуються через низку більш конкретних дій, серед яких інформування, нормування та регламентування. Саме вони забезпечують практичну реалізацію процесів планування, організації, керівництва й контролю, роблячи управлінську діяльність більш структурованою та результативною [18].

Якщо говорити про майбутнього педагога, то його професійний розвиток має свою специфіку. Він розпочинається ще під час навчання у закладі вищої освіти й поєднує процеси навчання, самопізнання та формування педагогічної позиції.

Це не лише опанування методик і теоретичних засад, а й становлення особистості вчителя здатного до рефлексії, емпатії, творчого підходу та відповідального прийняття рішень. У цьому контексті професійний розвиток

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

майбутнього педагога постає як цілісний процес, у якому поєднуються зовнішні освітні впливи та внутрішня мотивація до професійного зростання.

У системі вищої освіти України сьогодні провідним орієнтиром у підготовці педагогічних кадрів став компетентнісний підхід. Відповідно до положень Закону України «Про вищу освіту» (2014) [15], компетентність трактується як цілісне й водночас динамічне поєднання знань, умінь, навичок, способів мислення, ціннісних орієнтацій та особистісних якостей, що забезпечують здатність людини ефективно діяти, успішно інтегруватися в суспільство та реалізовувати себе у професійній чи подальшій освітній діяльності. Її формування й розвиток відбуваються упродовж усього життя через безперервну освіту.

У межах цього процесу педагог постійно вдосконалює різні складові своєї професійної підготовки. Передусім це стосується поглиблення фахових знань як щодо самої педагогічної діяльності, так і змісту навчальних дисциплін, методики їх викладання, основ педагогіки, психології, інформаційних технологій і науково-дослідницької роботи, а також володіння мовою професійного спілкування. Не менш важливим є розвиток практичних умінь і навичок, серед яких: комунікативні, організаційні, інформаційні, інтелектуальні, дослідницькі, цифрові компетентності, критичне мислення та педагогічна техніка. Усе це в сукупності забезпечує готовність педагога до ефективної професійної діяльності в умовах сучасного освітнього середовища [15].

О. Толков підкреслює, що питання підготовки справді висококваліфікованих і компетентних фахівців залишається одним із ключових для сучасного суспільства, і особливої ваги воно набуває в освітній сфері. Саме освіта формує підґрунтя для професійного становлення особистості, тому вимоги до якості підготовки педагогів постійно зростають.

У цьому контексті як в українських, так і в зарубіжних дослідженнях усе більше уваги приділяється ідеї активної позиції людини щодо власного розвитку на етапі входження в професію. Йдеться про усвідомлене ставлення до свого професійного зростання, здатність самостійно визначати цілі, аналізувати власні досягнення й труднощі, а також шукати ефективні шляхи самовдосконалення. Такий підхід змінює традиційне уявлення про підготовку фахівця, акцентуючи не лише на зовнішніх впливах освітнього процесу, а й на внутрішній готовності особистості до постійного розвитку й професійного самоствердження [19].

Головною метою управління якістю підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності є створення таких освітніх умов, які сприяють розкриттю їхнього творчого потенціалу, розвитку креативності, а також формуванню здатності до саморозвитку, самореалізації й професійного самоствердження в майбутній педагогічній практиці. Особливість такого управління полягає в тому, що становлення особистості майбутнього педагога відбувається насамперед через процеси самопізнання та саморегуляції власної діяльності. Важливу роль відіграє залучення студентів до різних видів творчої активності, що поєднується

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

з постійним осмисленням власного досвіду, аналізом результатів і розвитком рефлексивних умінь.

Із управлінського погляду, якість підготовки забезпечується організацією такого освітнього процесу, який дозволяє ефективно використовувати сучасні підходи та технологічні засоби. Це дає змогу поступово переносити набутий студентами досвід успішного виконання професійних завдань у площину самостійної педагогічної діяльності, формуючи готовність до реальної роботи в освітньому середовищі [8].

Як зазначають В. Бабак, О. Глузман, Е. Лузик, В. Краєвський та А. Павленко, підготовка майбутніх педагогів у системі вищої освіти має низку характерних рис. Традиційно вона здійснювалася на базі педагогічних університетів, інститутів, коледжів, а також класичних університетів, які пропонували різноманітні організаційні моделі підготовки фахівців за фундаментальними напрямами. Водночас у змісті такої підготовки тривалий час домінувала теоретична складова, що певною мірою зберігається і сьогодні. Дослідники також звертають увагу на те, що освітній процес у педагогічних університетах багато в чому подібний до підготовки в педагогічних інститутах, оскільки має спільні підходи та структурні особливості [4].

О. Дубасенюк та А. Іванченко зазначають, що у сучасних умовах зростає значення практичної складової професійної підготовки. Вона реалізується через педагогічну практику, опанування методик викладання окремих дисциплін, виконання курсових робіт та інші форми діяльності.

Сучасна університетська підготовка педагогів відрізняється більшою гнучкістю та варіативністю у побудові змісту й структури навчання, що вигідно відрізняє її від традиційної психолого-педагогічної підготовки в спеціалізованих педагогічних закладах. Це створює додаткові можливості для індивідуалізації професійного становлення майбутнього педагога [6].

О. Перехейда звертає увагу на те, що одним із ключових чинників ефективного управління у сфері освіти є цілеспрямоване стимулювання професійної майстерності педагога. Йдеться про створення таких умов, які не лише підтримують інтерес до професійного зростання, а й мотивують учителя до постійного вдосконалення власних знань, умінь і педагогічного досвіду. Саме через розвиток професійної майстерності забезпечується підвищення якості освітнього процесу, формування інноваційного стилю педагогічної діяльності та посилення загальної ефективності управлінських рішень у закладі освіти [12].

Г. Єльникова, аналізуючи функції освітнього менеджменту, підкреслює особливу роль координації та комунікації в сучасних умовах управління. На її думку, ці складові поступово набувають наскрізного значення і виступають важливим чинником розвитку управлінських процесів у напрямі їх гуманізації та орієнтації на людину.

Комунікація забезпечує можливість відкритого діалогу між учасниками управлінської взаємодії, тоді як координація сприяє узгодженню дій, об’єднанню

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

зусиль і досягненню спільних цілей. Завдяки цьому управлінська система стає більш гнучкою, адаптивною та здатною оперативно реагувати на зміни. Дослідниця також зауважує, що будь-яка управлінська функція не може реалізовуватися ізольовано, оскільки вона завжди супроводжується процесами координації та комунікації, які забезпечують її ефективність. У практичній діяльності постійно виникає потреба в коригуванні дій, особливо коли учасники освітнього процесу працюють у різних напрямах і не завжди мають безпосередній контакт між собою.

В умовах динамічних змін особливого значення набуває саме координація, оскільки вона дає змогу своєчасно узгоджувати дії, відновлювати порушені зв'язки та підтримувати баланс у системі управління, забезпечуючи її стабільне функціонування [7].

Українська дослідниця С. Сисоєва підкреслює, що центральною цінністю й водночас метою освіти є людина, яка перебуває у безперервному розвитку протягом усього життя. Освіта, за таким підходом, не зводиться лише до передачі знань, а приводить до внутрішніх змін особистості– формування потреби пізнавати нове, засвоювати досвід, створювати як матеріальні, так і духовні цінності, а також бути відкритою до взаємодії та допомоги іншим [17].

У цьому контексті, як зауважують Н. Авшенюк і Л. Костіна, сучасний викладач не може залишатися в межах уже набутих компетентностей, а має постійно працювати над власним розвитком, як особистісним, так і професійним. Такий розвиток не має чітких меж у часі, він є безперервним і тісно пов'язаний з удосконаленням педагогічної діяльності та досягненням кращих результатів здобувачів освіти.

Його результативність значною мірою залежить від низки чинників, серед яких важливе місце займають лідерські якості, рівень професійних знань, доступ до необхідних ресурсів, налагоджена співпраця, об'єктивне оцінювання діяльності та належна підтримка професійного зростання [1].

Логічним продовженням такого розуміння професійного розвитку є звернення до акмеологічного підходу, який акцентує увагу на досягненні людиною найвищого рівня особистісної й професійної зрілості. У цьому вимірі розвиток педагога розглядається не просто як накопичення досвіду чи вдосконалення окремих умінь, а як цілеспрямований рух до власного «професійного піку», що передбачає гармонійне поєднання знань, цінностей, мотивації та творчого потенціалу.

Акмеологічний компонент особливо важливий у підготовці майбутнього педагога, адже орієнтує його не лише на відповідність стандартам, а й на прагнення до самореалізації та самовдосконалення. У цьому процесі суттєву роль відіграють рефлексія, здатність до саморегуляції, усвідомлення власних професійних цілей і побудова індивідуальної траєкторії розвитку. Саме завдяки цьому майбутній педагог поступово переходить від позиції виконавця до позиції суб'єкта власного професійного становлення.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У сучасному науковому полі акмеологію розглядають як окремий напрям досліджень, зосереджений на вивченні умов і закономірностей, що забезпечують досягнення людиною найвищих рівнів особистісної зрілості та професійної реалізації. У центрі уваги цієї науки–процес поступового зростання особистості, її рух до власних вершин розвитку.

О. Дубасенюк підкреслює, що акмеологія досліджує становлення людини на етапі дорослості, коли вона досягає максимальної реалізації себе як індивіда, особистості й суб'єкта діяльності, передусім професійної. Це дозволяє розглядати професійний розвиток не ізольовано, а як частину ширшого процесу життєвого самоздійснення [6].

Своєю чергою, О. Антонова акцентує увагу на тому, що акмеологію доцільно трактувати як науку про досягнення професіоналізму. При цьому сам професіоналізм постає не просто як рівень володіння знаннями чи навичками, а як складне, багатовимірне явище, що відображає стан розвитку особистості, характер її діяльності та здатність досягати високих результатів у соціальному, професійному й творчому вимірах.

Варто погодитися з позицією дослідників, що зі зростанням рівня професіоналізму посилюється роль індивідуального й особистісного начала. Це означає, що справжня майстерність не обмежується відтворенням стандартних дій, а проявляється у власному стилі діяльності, творчому підході та здатності до самостійного розвитку. Саме в цьому і полягає акмеологічний сенс професійного зростання майбутнього педагога [3].

Г. Данилова наголошує, що акмеологічний підхід відкриває можливість глибше зрозуміти як внутрішні, так і зовнішні чинники, які впливають на досягнення людиною високого рівня професіоналізму, зокрема й у педагогічній діяльності. До таких чинників, з одного боку, належить якість базової фахової підготовки, а з іншого– індивідуальний потенціал розвитку, готовність до безперервного самонавчання та самовдосконалення.

У цьому контексті акмеологічний підхід постає як своєрідний методологічний і технологічний орієнтир, що спрямований на перспективу зростання особистості. Його сутність полягає у фокусі на досягненні професійної зрілості та майстерності на всіх етапах життєвого й професійного шляху. Важливою рисою цього підходу є також увага до розвитку не лише окремої особистості, а й професійних спільнот, із переконанням у можливості їхнього поступового вдосконалення.

Крім того, акмеологічний підхід ґрунтується на позитивному баченні людини, визнанні її потенціалу та орієнтації на майбутні досягнення. Він передбачає свідоме проєктування високих результатів як на індивідуальному рівні, так і в межах груп чи професійних середовищ, що створює підґрунтя для сталого професійного зростання [5].

Поділяємо позицію О. Шквир і Н. Казакової [20], які наголошують, що досягнення високих результатів на різних етапах професійної підготовки

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

значною мірою визначається тими умовами, які створюються у закладі вищої освіти, а також добором ефективних методів, форм і засобів організації освітнього процесу. Від їхньої узгодженості залежить не лише якість підготовки, а й динаміка професійного зростання майбутнього фахівця.

Особливого значення набуває формування в студентів уміння самостійно окреслювати й досягати так званих «мікроакме»– проміжних, але значущих вершин розвитку, які задають напрям подальшого руху та підтримують мотивацію до професійного вдосконалення. Саме такі локальні досягнення поступово вибудовують шлях до більш високого рівня професійної майстерності.

У зв'язку з цим постає потреба оновлення методичного інструментарію викладача з урахуванням акмеологічних підходів. Йдеться про активне використання таких форм і методів навчання, які стимулюють мислення, ініціативність і рефлексію студентів: дискусійні практики, зокрема сократівський діалог, мозкові штурми, проєктну діяльність, кейс-метод, роботу в малих групах, тренінгові заняття, проблемно орієнтоване навчання, а також різні форми взаємооцінювання й самооцінювання. Саме такі підходи створюють умови для активної участі студентів у власному професійному становленні та сприяють їх поступовому наближенню до вершин професіоналізму [20].

Узагальнюючи викладені положення, доцільно розглядати управління професійним розвитком майбутнього педагога в освітньому процесі як цілеспрямовану й водночас гнучку систему впливів, що поєднує організаційні механізми навчання з внутрішніми ресурсами особистості. У межах акмеологічного підходу таке управління виходить за межі традиційного адміністрування й набуває рис супроводу професійного становлення, орієнтованого на досягнення найвищих результатів.

Йдеться про створення освітнього середовища, у якому студент не лише опановує зміст майбутньої професії, а й поступово вибудовує власну траєкторію розвитку. Важливо, щоб управлінські рішення були спрямовані не на уніфікацію підготовки, а на підтримку індивідуального потенціалу кожного здобувача освіти. Саме в такому середовищі формується здатність до самостійного визначення професійних цілей, вибору шляхів їх досягнення та відповідальності за результати власної діяльності.

Акмеологічний підхід у цьому контексті змінює акценти управління: від контролю до партнерської взаємодії; від зовнішнього впливу до розвитку внутрішньої мотивації; від орієнтації на процес до орієнтації на особистісно значущі результати. Особливого значення набуває організація рефлексивної діяльності, яка дозволяє майбутньому педагогу усвідомлювати власні досягнення, труднощі та перспективи зростання.

Водночас ефективне управління професійним розвитком передбачає інтеграцію різних видів діяльності– навчальної, практичної, дослідницької, творчої. Саме їх поєднання створює умови для формування цілісного

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

професійного досвіду, що поступово переходить у стійкі компетентності та індивідуальний стиль педагогічної діяльності.

Не менш важливою є орієнтація на перспективу, адже акмеологічний підхід передбачає не лише досягнення певного рівня підготовки, а й формування готовності до подальшого професійного зростання. У цьому сенсі управління професійним розвитком майбутнього педагога має бути спрямоване на розвиток здатності до самонавчання, адаптації до змін і творчого переосмислення власного досвіду.

Узагальнюючи підхід І. Кучинської та П. Чайковського [9], можна стисло окреслити основні принципи акмеологічного підходу в управлінні професійним становленням майбутнього педагога:

- принцип компетентнісної орієнтації передбачає спрямування управління на формування ключових компетентностей, визначених освітніми стандартами. Йдеться не про механічне засвоєння знань, а про розвиток особистісно значущих умінь і здатності діяти ефективно в реальних професійних ситуаціях на основі усвідомлених цінностей і мотивації;
- принцип поєднання розвитку і саморозвитку, який підкреслює необхідність гармонійного зв'язку між формальною освітою та самостійною активністю студента. У цьому процесі майбутній педагог поступово усвідомлює власну відповідальність за професійне зростання і формує готовність до безперервного самовдосконалення;
- принцип особистісної орієнтації, що акцентує увагу на індивідуальних особливостях здобувача освіти. Управління освітнім процесом має враховувати його потреби, потенціал і життєві цінності, вибудовуючи індивідуальну траєкторію професійного становлення;
- принцип суб'єктності, відповідно до якого студент виступає активним учасником власного розвитку. Він не лише виконує освітні завдання, а й самостійно визначає цілі, обирає шляхи їх досягнення та несе відповідальність за результати;
- принцип інтегративності, що передбачає цілісне поєднання професійних, особистісних, соціальних і психологічних складових підготовки педагога. Освітній процес розглядається як система взаємопов'язаних елементів, що взаємно впливають один на одного;
- принцип результативності, який орієнтує управління на досягнення конкретних і вимірюваних результатів професійного розвитку, що передбачає наявність критеріїв оцінювання, діагностичних інструментів та системи моніторингу якості підготовки;
- принцип прогностичності, що спрямовує освітній процес на перспективу, враховуючи потенціал майбутнього педагога до досягнення високого рівня професійної майстерності в майбутньому;
- принцип рефлексивності, який забезпечує постійний аналіз власної діяльності, співвіднесення цілей і результатів, а також корекцію подальших

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

освітніх і професійних дій. Саме рефлексія стає основою усвідомленого й керованого професійного зростання [9].

Спираючись на наукові напрацювання О. Ганжи та В. Радула, можна стверджувати, що освітнє середовище набуває акмеологічного змісту тоді, коли в ньому створюються реальні умови для активної взаємодії всіх учасників освітнього процесу, що стимулює внутрішню потребу особистості до саморозвитку. У такому середовищі студент отримує можливість не лише розкривати власний творчий потенціал, а й усвідомлювати себе як активного суб'єкта змін, здатного впливати на власне професійне становлення.

Відповідно, акме-особистість можна розглядати як таку, що прагне до постійного вдосконалення, орієнтована на самореалізацію та здатна свідомо змінювати себе в напрямі особистісного і професійного зростання. Це особистість, яка не обмежується заданими рамками, а активно шукає можливості для розвитку та самоствердження.

У структурі акме-особистості майбутнього педагога важливе місце посідають мотиваційна спрямованість на професійне зростання, здатність до рефлексії, готовність до творчої діяльності та усвідомлення відповідальності за результати власного розвитку.

Саме поєднання цих характеристик створює підґрунтя для досягнення високого рівня професійної майстерності [11].

Висновки. Загалом, професійний розвиток майбутнього педагога доцільно розглядати як безперервний, цілісний і внутрішньо мотивований процес, який поєднує набуття компетентностей із особистісним зростанням і формуванням здатності до самореалізації в професійній діяльності. У сучасних умовах цей процес виходить за межі традиційної підготовки та потребує цілеспрямованого управління, орієнтованого не лише на результат, а й на розвиток потенціалу особистості.

Доведено, що ефективне управління професійним розвитком майбутнього педагога має системний характер і передбачає інтеграцію організаційних механізмів освітнього процесу з внутрішніми ресурсами здобувача освіти. Його результативність забезпечується узгодженістю цілей, змісту, форм і методів навчання, а також створенням освітнього середовища, яке стимулює активну позицію студента, розвиток рефлексії, самостійності та відповідальності за власне професійне становлення.

Обґрунтовано, що акмеологічний підхід виступає ефективним методологічним орієнтиром у дослідженні та організації процесу професійного розвитку майбутнього педагога. Його застосування дозволяє змістити акценти з зовнішнього контролю на внутрішню мотивацію, із відтворення знань на досягнення індивідуально значущих результатів і професійної зрілості. У цьому контексті важливого значення набувають рефлексивні практики, індивідуалізація освітньої траєкторії та орієнтація на поступове досягнення «мікроакме» як етапів професійного зростання.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Встановлено, що підвищення ефективності управління професійним розвитком майбутніх педагогів потребує оновлення змісту та технологій підготовки, активного впровадження інтерактивних і практико-орієнтованих форм навчання, а також посилення зв'язку між теоретичною підготовкою і реальною педагогічною практикою. Важливою умовою є також розвиток здатності до безперервного самонавчання, адаптації до змін і творчого переосмислення професійного досвіду.

Отже, управління професійним розвитком майбутнього педагога в освітньому процесі доцільно розглядати як багатовимірну систему, що забезпечує не лише формування професійної компетентності, а й становлення особистості фахівця, здатного до самостійного розвитку та досягнення високого рівня професіоналізму. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробленням і апробацією конкретних моделей та технологій реалізації акмеологічного підходу в практиці закладів вищої освіти.

Література:

1. Авшенюк Н., Костіна Л. Професійний розвиток учителя як проблема порівняльної педагогіки. Порівняльна професійна педагогіка. 2014. №4 (2). С. 150-156.

2. Андрощук І. Управління розвитком професійної компетентності педагога в умовах випереджувальної післядипломної педагогічної освіти. Нова педагогічна думка. 2014. № 2. С. 155-158.

3. Антонова О. Є. Акмеологічний підхід до визначення сутності педагогічної обдарованості. Акмеологія - наука XXI століття: матеріали ПІ Міжнар. наук.-практ. конфер. За ред. В. О. Огнев'юка. Київ: Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2011.С. 17-22.

4. Бабак В., Лузик Е. Фундаментальна підготовка в сучасному університеті: традиції та перспективи. Вища освіта України. 2003. № 1. С. 78-83.

5. Данилова Г. С. Педагогічний професіоналізм у контексті акмеології. Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія і практика : зб. наук. праць. Київ : КМПУ ім. Б. Д. Грінченка, 2006. № 5. С. 74-80.

6. Дубасенюк О. А. Акмеологічний підхід як стратегічний орієнтир особистісно-орієнтованої педагогічної освіти. Проблеми освіти: збірник наукових праць. Вип. 84. Житомир-Київ, 2015. С. 25-30.

7. Єльникова Г.В., Зайченко О.І., Маслов В.І. Теоретичні і методичні засади моделювання фахової компетентності керівників закладів освіти: монографія / за ред. Г. В. Єльникової К. ; Чернівці: Книги XXI, 2010. 459 с.

8. Кондрашов М. Технології управління якістю підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності. Наукові записки БДПУ. Серія: Педагогічні науки. Вип.3. Бердянськ: БДПУ, 2019. С. 275-283.

9. Кучинська І. О., Чайковський П. О. Принципи акмеологічного підходу у забезпеченні ефективності управління системою професійної підготовки педагога. Академічні візії. Випуск 48/2025. С. 1-9.

10. Лівінський А., Бортник У. Концептуальні підходи до розуміння сутності управління професійним розвитком персоналу організації. Економіка та суспільство, (68). 2024. https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-68-114.

11. Марченко О. Формування акме-особистості майбутнього військового фахівця в освітньому середовищі вищого військового навчального закладу. Збірник наукових праць

ISSN 2786-4952 Online

Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. 2015. Вип. 2. С. 254-262.

12. Перехейда О. Стимулювання професійної майстерності педагога – важливий чинник управління. Рідна школа. 2004. №5. С.30-32.

13. Подзігун С. М., Пачева Н. О. Професійний розвиток та навчання персоналу. Економіка та суспільство. Випуск №67. 2024. С. 1-9.

14. Практикум з педагогіки: навчальний посібник: Вид. 2-ге, доп. і перероб. / за заг. ред. О.А. Дубасенюк, А.В. Іванченка. Житомир: Житомир. держ. пед. ун-т, 2002. 482 с.

15. Про вищу освіту: закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 37-38, ст. 2004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/ed20140701#Text.

16. Савченко В. А. Управління розвитком персоналу: навч. посіб. Київ: КНЕУ, 2002. 351 с.

17. Сисоєва С. Професіоналізація вчителя в умовах воєнного стану в Україні. Неперервна професійна освіта: теорія і практика випуск № 2 (79), 2024. С. 7-17.

18. Теорія та практика управління професійним розвитком науково-педагогічних та педагогічних працівників в умовах трансформаційних змін в освіті: кол. моногр. / Є. Р. Чернишова, Л. М. Колосова, Н. В. Любченко, М. Е. Морозова; за наук. ред. Є. Р. Чернишової. Луцьк: Вежа-Друк, 2015. 296 с.

19. Толков О. С. Розвиток методичної компетентності викладача вищої школи. Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія «Психологічні науки». Кам'янець-Подільський, 2012. Вип. 4. 212 с.

20. Шквир О., Казакова Н. Акмеологічний підхід до ступеневої підготовки майбутніх учителів початкових класів. Молодь і ринок №2 (188), 2021. С. 38-42.

References:

1. Avsheniuk, N., & Kostina, L. (2014). Profesiinyi rozvytok uchytelia yak problema porivnialnoi pedahohiky [Professional development of a teacher as a problem of comparative pedagogy]. *Porivnialna profesiina pedahohika – Comparative Professional Pedagogy*, 4(2), 150–156 [in Ukrainian].

2. Antonova, O. Ye. (2011). Akmeolohichnyi pidkhid do vyznachennia sutnosti pedahohichnoi obdarovanosti [Acmeological approach to defining the essence of pedagogical giftedness]. In V. O. Ohneviuk (Ed.), *Akmeolohiia – nauka XXI stolittia: materialy II Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (pp. 17–22).* Kyiv: Borys Hrinchenko Kyiv University [in Ukrainian].

3. Androshchuk, I. (2014). Upravlinnia rozvytkom profesiinoi kompetentnosti pedahoha v umovakh vyperedzhuvalnoi pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity [Management of the development of professional competence of a teacher in conditions of advanced postgraduate pedagogical education]. *Nova pedahohichna dumka – New Pedagogical Thought*, 2, 155–158 [in Ukrainian].

4. Babak, V., & Luzyk, E. (2003). Fundamentalna pidhotovka v suchasnomu universyteti: tradytsii ta perspektyvy [Fundamental training in a modern university: traditions and prospects]. *Vyshcha osvita Ukrainy – Higher Education of Ukraine*, 1, 78–83 [in Ukrainian].

5. Danylova, H. S. (2006). Pedahohichnyi profesionalizm u konteksti akmeolohii [Pedagogical professionalism in the context of acmeology]. *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka. Psykholohiia i praktyka – Pedagogical Education: Theory and Practice. Psychology and Practice*, 5, 74–80 [in Ukrainian].

6. Dubaseniuk, O. A. (2015). Akmeolohichnyi pidkhid yak stratehichnyi oriientyr osobystisno-oriientovanoi pedahohichnoi osvity [Acmeological approach as a strategic guideline for personality-oriented pedagogical education]. *Problemy osvity – Problems of Education*, 84, 25–30 [in Ukrainian].

ISSN 2786-4952 Online

7. Yelnykova, H. V., Zaichenko, O. I., & Maslov, V. I. (2010). Teoretychni i metodychni zasady modeliuvannia fakhovoi kompetentnosti kerivnykiv zakladiv osvity [Theoretical and methodological principles of modeling professional competence of educational institution leaders]. H. V. Yelnykova (Ed.). Kyiv; Chernivtsi: Knyhy XXI [in Ukrainian].

8. Kondrashov, M. (2019). Tekhnolohii upravlinnia yakistiu pidhotovky maibutnikh uchyteliv do profesiinoi diialnosti [Technologies for managing the quality of training future teachers for professional activity]. *Naukovi zapysky BDPU. Seriia: Pedahohichni nauky – Scientific Notes of BDPU. Series: Pedagogical Sciences*, 3, 275–283 [in Ukrainian].

9. Kuchynska, I. O., & Chaikovskyi, P. O. (2025). Pryntsypy akmeolohichnoho pidkhodu u zabezpechenni efektyvnosti upravlinnia systemoiu profesiinoi pidhotovky pedahoha [Principles of the acmeological approach in ensuring the effectiveness of management of the teacher training system]. *Akademichni vizii – Academic Visions*, 48, 1–9 [in Ukrainian].

10. Livinskyi, A., & Bortnyk, U. (2024). Kontseptualni pidkhody do rozuminnia sutnosti upravlinnia profesiinym rozvytkom personalu orhanizatsii [Conceptual approaches to understanding the essence of managing professional development of an organization's personnel]. Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society, 68. https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-68-114 [in Ukrainian].

11. Marchenko, O. (2015). Formuvannia akme-osobystosti maibutnoho viiskovoho fakhivtsia v osvitnomu seredovyshchi vyshchoho viiskovoho navchalnoho zakladu [Formation of an acme-personality of a future military specialist in the educational environment of a higher military educational institution]. *Zbirnyk naukovykh prats Umanskyi State Pedagogical University named after Pavlo Tychyna – Collection of Scientific Works of Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University*, 2, 254–262 [in Ukrainian].

12. Perekheida, O. (2004). Stymuliuvannia profesiinoi maisternosti pedahoha – vazhlyvyi chynnyk upravlinnia [Stimulation of teacher's professional mastery as an important management factor]. *Ridna shkola – Native School*, 5, 30–32 [in Ukrainian].

13. Podzihun, S. M., & Pacheva, N. O. (2024). Profesiinyi rozvytok ta navchannia personalu [Professional development and training of personnel]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*, 67, 1–9 [in Ukrainian].

14. Dubaseniuk, O. A., & Ivanchenko, A. V. (Eds.). (2002). Praktykum z pedahohiky: navchalnyi posibnyk (2nd ed.) [Workshop on pedagogy: textbook (2nd ed.)]. Zhytomyr: Zhytomyr State Pedagogical University [in Ukrainian].

15. Zakon Ukrainy "Pro vyshchu osvitu" [Law of Ukraine "On Higher Education"] (2014). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine, 37–38, Art. 2004. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/ed20140701#Text [in Ukrainian].

16. Savchenko, V. A. (2002). Upravlinnia rozvytkom personalu: navchalnyi posibnyk [Personnel development management: textbook]. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].

17. Sysoieva, S. (2024). Profesionalizatsiia vchytelia v umovakh voiennoho stanu v Ukraini [Professionalization of teachers under martial law in Ukraine]. *Neperervna profesiina osvita: teoriia i praktyka – Continuing Professional Education: Theory and Practice*, 2(79), 7–17 [in Ukrainian].

18. Chernyshova, Ye. R., Kolosova, L. M., Liubchenko, N. V., & Morozova, M. E. (2015). Teoriia ta praktyka upravlinnia profesiinym rozvytkom naukovo-pedahohichnykh ta pedahohichnykh pratsivnykiv v umovakh transformatsiinykh zmin v osviti [Theory and practice of managing professional development of academic and teaching staff in conditions of transformational changes in education]. Ye. R. Chernyshova (Ed.). Lutsk: Vezha-Druk [in Ukrainian].

19. Tolkov, O. S. (2012). Rozvytok metodychnoi kompetentnosti vykladacha vyshchoi shkoly [Development of methodological competence of a higher school teacher]. *Visnyk Kamianets-*

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Podilskyi National Ivan Ohiienko University. Seriia: Psykholohichni nauky – Bulletin of Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University. Series: Psychological Sciences, 4 [in Ukrainian].

20. Shkvyr, O., & Kazakova, N. (2021). Akmeolohichnyi pidkhid do stupenevoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv [Acmeological approach to stepwise training of future primary school teachers]. *Molod i rynok – Youth and Market*, 2(188), 38–42 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 03.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 378.016-056.2/.3(477+100)

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1495-1504

Поліщук Віра Аркадіївна докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри спеціальної та інклюзивної освіти, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0002-4119-4329

Пришляк Володимир Іванович кандидат медичних наук, старший викладач кафедри психології та соціальної роботи, Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль, https://orcid.org/0009-0006-7768-9725

НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Анотація. У статті здійснено порівняльний аналіз зарубіжного і вітчизняного досвіду навчання студентів з особливими освітніми потребами в закладах вищої освіти. Розкрито концептуальні підходи до організації інклюзивного навчання у закладах вищої освіти, що ґрунтуються на принципах рівного доступу, недискримінації, забезпечення інклюзивності освітнього середовища, універсальності дизайну, упровадженні інноваційних технологій та міжвідомчої взаємодії.

Охарактеризовано нормативно-правове забезпечення, концептуальні підходи та технологій організації і здійснення інклюзивної освіти студентів з особливими освітніми потребами у США, Фінляндії та Україні.

Мета дослідження полягає в аналізі зарубіжного та вітчизняного досвіду інклюзивного навчання студентів з особливими освітніми потребами у закладах вищої освіти, виявленні його прогресивних ідей та визначенні шляхів їх імплементації в освітній простір України.

Обґрунтовано соціально-економічні (нормативно-правове забезпечення, формування інклюзивної культури суспільства) та організаційно-педагогічні (створення інклюзивного освітнього середовища, упровадження інноваційних технологій, системна організація психолого-педагогічного супроводу, готовність викладацького складу до роботи із студентами з ООП, інтеграція корекційно-розвиткової складової в освітній процес через індивідуальні та групові корекційні заняття, адаптацію навчальних програм, застосування спеціальних методик, партнерська співпраця закладу освіти з роботодавцями та батьками) умови інклюзії студентів з особливими освітніми потребами у заклади вищої освіти.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

У результаті проведеного дослідження здійснено порівняльний аналіз досвіду організації навчання студентів з особливими освітніми потребами у закладах вищої освіти США, Фінляндії та України.

Ключові слова: інклюзія; інклюзивна освіта; студенти з особливими освітніми потребами; заклади вищої освіти, зарубіжний досвід; бар'єри; психолого-педагогічний супровід, умови інклюзивного навчання.

Polishchuk Vira Arkadiivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Special and Inclusive Education, Volodymyr Hnatiuk Ternopil National Pedagogical University, Ternopil, https://orcid.org/0000-0002-4119-4329

Pryshliak Volodymyr Ivanovych Candidate of Medical Sciences, Senior Lecturer Department of Psychology and Social Work, West Ukrainian National University, Ternopil, https://orcid.org/0009-0006-7768-9725

EDUCATION OF STUDENTS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS: DOMESTIC AND FOREIGN EXPERIENCE

Abstract. The article provides a comparative analysis of foreign and domestic experience in teaching students with special educational needs in higher education institutions. Conceptual approaches to organizing inclusive education in higher education institutions are revealed, based on the principles of equal access, non-discrimination, ensuring inclusiveness of the educational environment, universality of design, introduction of innovative technologies and interagency interaction.

The regulatory framework, conceptual approaches and technologies for organizing and implementing inclusive education for students with special educational needs in the USA, Finland and Ukraine are characterized.

The purpose of the study is to analyze foreign and domestic experience in inclusive education for students with special educational needs in higher education institutions, identify its progressive ideas and determine ways of their implementation in the educational space of Ukraine.

The socio-economic (regulatory and legal support, formation of an inclusive culture of society) and organizational and pedagogical (creation of an inclusive educational environment, introduction of innovative technologies, systematic organization of psychological and pedagogical support, readiness of teaching staff to work with students with SEN, integration of the correctional and developmental component into the educational process through individual and group correctional classes, adaptation of curricula, application of special methods, partnership cooperation of the educational institution with employers and parents) conditions for the inclusion of students with special educational needs in higher education institutions are substantiated.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

As a result of the study, a comparative analysis of the experience of organizing the education of students with special educational needs in higher education institutions in the USA, Finland and Ukraine was carried out.

Keywords: inclusion; inclusive education; students with special educational needs; higher education institutions, foreign experience; barriers; psychological and pedagogical support, conditions for inclusive education.

Постановка проблеми. Проблема інклюзивного навчання студентів з особливими освітніми потребами (ООП) набуває дедалі більшої актуальності в контексті сучасних завдань і викликів, які постають перед системою вищої освіти. Згідно з даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ, 2023), у світі налічується понад 1 млрд осіб з інвалідністю, що становить близько 16% населення) [1]. Згідно з даними Міністерства соціальної політики (2023 р.) в Україні ця цифра сягає 2,7 млн. осіб [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У контексті здійснюваного дослідження ми опиралися на праці дослідників, що розкривають теоретичні та практичні аспекти організації інклюзивного навчання студентів з ООП. Узагальнений аналіз опрацьованої літератури свідчить про те, що інклюзивність освітнього середовища трактується як здатність навчального закладу забезпечити участь, присутність та академічний успіх кожного студента незалежно від його особливостей психофізичного розвитку, стану здоров'я чи соціального статусу [3, 4]. У процесі дослідження ми опиралися на напрацювання М. Порошенко. [5], О. Таранченко [6], в яких розкрито концептуальні підходи до впровадження інклюзивної освіти, охарактеризовано її ресурсне забезпечення, умови організації і технології реалізації. У контексті здійснення порівняльного аналізу для нас важливими є наукові напрацювання зарубіжних учених T. Booth та M. Ainscow [3], які розробили «Індекс інклюзії» (Index for Inclusion), що слугує інструментом моніторингу розвитку інклюзивного середовища та M. Winzera, що окреслив еволюцію технологій навчання студентів з ООП [7].

Метою дослідження є аналіз зарубіжного та вітчизняного досвіду організації інклюзивного навчання студентів з особливими освітніми потребами в закладах вищої освіти, виявлення прогресивних ідей та визначення способів їх імплементації в системі вищої освіти України.

Методи дослідження: методи аналізу, синтезу, систематизації та узагальнення наукових джерел слугували для визначення суті понять «інклюзія», «Інклюзивне освітнє середовище», «студент з особливими освітніми потребами»; метод порівняльного аналізу – для зіставлення систем інклюзивної освіти здобувачів вищої освіти в Україні, США, Фінляндії та Україні; метод вивчення досвіду – для відбору і аналізу кращих зарубіжних практик; нормативно-правовий аналіз – для вивчення законодавчої бази інклюзивної освіти; теоретичне узагальнення – для формулювання висновків щодо стану та можливостей імплементації прогресивних ідей зарубіжного досвіду в освітньому просторі України.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Виклад основного матеріалу дослідження. Інклюзивне навчання є сучасним підходом забезпечення і реалізації рівного доступу до якісної освіти для всіх осіб, незалежно від особливостей їх психофізичного розвитку та стану здоров'я. Згідно з даними ВООЗ та Світового банку (2023 р.), у світі налічується понад 1 млрд осіб з інвалідністю (що становить 16% населення), з яких 80% проживають у країнах, що розвиваються [1].

Згідно з даними Міністерства соціальної політики (2023 р.), в Україні зареєстровано понад 2,7 млн осіб з інвалідністю, що становить приблизно 6,1% населення [8].

Вважаємо за доцільне зауважити, що внаслідок повномасштабної війни росії проти українського народу кількість осіб з набутою інвалідністю стрімко зростає Це створює для системи освіти термінову потребу впровадження інклюзивних підходів на всіх рівнях освіти.

У міжнародній практиці країнами з найбільш прогресивним досвідом інклюзії в системі вищої освіти визнано Сполучені Штати Америки, Велику Британію, Швецію, Фінляндію, Канаду та інші.

Законодавчою основою правового захисту студентів з інвалідністю у США федеральний закон Americans with Disabilities Act (ADA), який забороняє дискримінацію осіб з інвалідністю та гарантує рівні можливості в працевлаштуванні, державних послугах, транспорті та громадських місцях, а також забезпечує доступ до комунікаційних технологій. Ключовим законодавчим актом є: Individuals with Disabilities Education Act (IDEA) [9] – закон, що гарантує не тільки безкоштовну та належну загальнодоступну освіту (FAPE), а також спеціальні освітні послуги та супровід, які відповідають індивідуальним потребам.

Провідним інструментом реалізації IDEA є Індивідуальна програма освіти (IEP — Individualized Education Program) [10] – документ, який законодавчо регламентує надання спеціальних освітніх послуг, психологічної та педагогічної підтримки, корекційних заходів та інших видів допомоги, які потрібні кожному студенту з ООП для ефективного навчання.

У американській системі спеціальної освіти домінуючим є принцип найменш обмежувального середовища (Least Restrictive Environment, LRE) [11], який означає, що студенти з ООП повинні мати можливість навчатися разом зі своїми однолітками, отримувати при цьому для успішного навчання потрібну підтримку та допомогу.

Характерною особливістю діяльності переважної більшості університетів США є наявність в університетах служб підтримки (Disability Services Offices, Offices, (DSO), які ще називають службами підтримки студентів з інвалідністю або центрами подолання бар'єрів в освітньому середовищі, отримання необхідної адаптації для успішного навчання, реалізації своїх прав відповідно до законів, які гарантують/забезпечують підтримку студентів з інвалідністю та реалізацію їхнього права на освіту без дискримінації.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У США широкого поширення набули технології упровадження індивідуальних освітніх планів, адаптації освітніх програм та різноманітні інноваційні технології навчання

Окремої уваги заслуговує досвід упровадження концепції «Сильні культури» («Reasonable accommodations»), що трактується як розумні пристосування/необхідна підтримка/необхідні зміни»). Суть концепції полягає у втіленні в університетах системного підходу до реалізації ідеї інклюзивного навчання студентів з ООП і забезпеченні реалізації принципу інклюзивної освіти, дотримання якого означає, що для кожного студента, незалежно від його особливостей і потреб мають бути забезпечені необхідні умови і пристосуваннями для навчання. Найбільш поширеними прикладами пристосувань є доступ до записів матеріалів лекційних занять, наявність альтернативних форматів (аудіо, відео, збільшений шрифт), наявність сурдоперекладу, адаптація завдань або способу оцінювання, наприклад є відведення додаткового часу під час проведення іспитів.

На окрему увагу з метою запозичення заслуговує досвід підготовки і формування готовності викладачів університетів до роботи із студентами з ООП, а саме: викладачі мають обов'язково знати і уміти адаптувати свої курси до потреб студентів з ООП, використовувати інклюзивні методики, володіти уміннями комунікувати зі студентами з ООП.

У американській системі спеціальної освіти важливим є принцип найменш обмежувального середовища (Least Restrictive Environment, LRE) [11], (який означає, що студенти з ООП повинні мати можливість навчатися разом з однолітками, отримуючи при цьому потрібну підтримку та допомогу для успішного навчання), та Universal Design for Learning (UDL) – Універсального дизайну, що передбачає гнучкість у методах викладання, матеріалах і оцінюванні вже на етапі проектування освітнього процесу. Для кожного студента складається IEP або Plan 504, а навчання проходить у «найменш обмежуючому середовищі» (LRE).

У Фінляндії система інклюзивної освіти студентів з ООП регламентується законами Non-Discrimination Act (Закон Фінляндії «Про недискримінацію» (2014) [12] та Universities Act (558/2009) (Закон Фінляндії «Про вищі навчальні заклади (університети)» (2009) [13].

Однією з характерних особливостей фінської моделі інклюзивної освіти є системність і багаторівневість підтримки студентів з ООП. У більшості університетів функціонують спеціалізовані служби доступності (accessibility services), які координують надання індивідуальних освітніх послуг. До таких послуг належать: адаптація навчального середовища (доступні аудиторії, бібліотеки, лабораторії), використання асистивних технологій, індивідуальні навчальні плани, а також організація супроводу (наприклад, нотатконосії або перекладачі жестової мови). Важливо зауважити, що підтримка носить індивідуалізований характер і ґрунтується на оцінці потреб конкретного студента.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Фінська система вищої освіти активно впроваджує принцип «reasonable accommodations» (розумного пристосування), який передбачає гнучкість у навчальному процесі. Це може включати зміну формату іспитів (усні замість письмових), подовження/збільшення часу на виконання завдань, упровадження альтернативних форм оцінювання, а також можливість дистанційного навчання. Такий підхід сприяє не лише академічній успішності студентів з ООП, але й їхній соціальній інтеграції в університетське середовище.

Важливим елементом інклюзивної політики є фінансова підтримка. Зокрема, у рамках програм академічної мобільності (наприклад, Erasmus+) студенти з ООП можуть отримувати додаткові гранти для покриття витрат, пов'язаних із особливими потребами (асистенти, спеціальне обладнання, адаптоване житло), що значно розширює можливості участі означеної категорії студентів студентів у міжнародних освітніх програмах.

Особливу роль у забезпеченні інклюзивності освіти відіграють інституційні мережі та громадські організації. Наприклад, фінські організації, що працюють у сфері підтримки осіб з інтелектуальними порушеннями, сприяють розвитку доступного освітнього середовища, розробці навчальних матеріалів та адвокації прав студентів. Їхня діяльність спрямована на інтеграцію осіб з ООП у всі сфери суспільного життя, включаючи вищу освіту.

У педагогічному контексті фінська модель орієнтується на інклюзивну дидактику та міждисциплінарну взаємодію. В університетах поширеною є практика залучення спеціальних педагогів, психологів та соціальних працівників до освітнього процесу, які забезпечують комплексний супровід студентів. У фінських університетах значна увага приділяється удосконаленню методів навчання та підтримки.

Дослідники фінської моделі інклюзивної освіти поряд із значними досягненнями відмічають певні проблемні аспекти, серед яких обмеженість ресурсів для забезпечення у повній мірі інклюзії; недостатня уніфікація практик та розроблених стандартів інклюзивної освіти інклюзивної освіти між різними університетами; потреба у підвищенні кваліфікації викладачів закладів вищої освіти щодо роботи зі студентами з ООП. Предметом наукових і практичних дискусій у Фінляндії є питання реальної участі студентів з інтелектуальними порушеннями у традиційних університетських програмах.

Досвід Фінляндії демонструє ефективну модель організації навчання студентів з ООП у ЗВО, яка базується на поєднанні законодавчих гарантій, інституційної підтримки та інноваційних педагогічних технологій. Ключовими принципами фінської моделі є індивідуалізація, доступність, між секторальна взаємодія, орієнтація на потреби і можливості студентів та їх супровід і підтримку. Такий підхід становить значний інтерес для України.

У результаті проведеного дослідження нами здійснено спробу здійснити порівняльний аналіз досвіду організації навчання студентів з інвалідністю у закладах вищої освіти США, Фінляндії та України.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Таблиця 1

Порівняльний аналіз досвіду організації інклюзивного навчання студентів з інвалідністю у США, Фінляндії та Україні.

Критерій	США	Фінляндія	Україна
Нормативна база	Americans with Disabilities Act, Section 504	Non-Discrimination Act (2014), Universties Act (2009)	Закони «Про освіту» (2017); «Про вищу освіту»(2014); Постанова Кабінету Міністрів України (2019). «Порядок організації інклюзивного навчання у закладах вищої освіти»
Підхід до трактування інвалідності	Правозахисна модель (civil rights)	Соціально-інклюзивна модель (Rights-based model)	Перехід від медичної до соціальної моделі
Обов'язковість інклюзії	Законодавчо обов'язкова, контрольована законом	Обов'язкова (за принципом "Inclusion by default"	Інклюзія законодавчо гарантована, але реалізація побуває у стадії становлення
Служби підтримки студентів з ООП в ЗВО	Обов'язкові Disability Services Offices	Individual Arran-gements & Students Welfare Services	Формуються, але не в окремих ЗВО
Індивідуальні адаптації	Системні "reasonable accommjdations"	Персональні плани навчання (Personal Study Plan – HOPS)	Передбачені законом, але реалізовуються обмежено
Фінансування підтримки	Державне + університетське	Державне фінансування (KELA + університетські фонди)	Державне/ за рахунок фізичних осіб; обмежене, часто недостатнє
Доступність інфраструктури	Високий рівень (обов'язкові стандарти)	Високий рівень (стандарти "Design for All")	Доступність носить відносний характер; в окремих ЗВО недостатня через наявність численних бар'єрів
Асистивні технології	Широко інтегровані	Високий рівень цифрової доступності (Accessibility Directive)	Розвиваються/упроваджуються, але процес упровадження не носить системного характеру
Підготовка викладачів	Обов'язкова (inclusive teaching)	Системна (обов'язкові компетенції з інклюзивної педагогіки)	Потребує системності і обов'язковості
Універсальний дизайн навчання (UDL)	Активно впроваджується	Державна стратегія "Design for All"	Початковий етап упровадження
Інклюзія студентів з ООП + працевлаштування	Тісна співпраця з ринком праці і роботодавцями	Державні програми субсидування робочих місць	Зв'язок закладів освіти з роботодавцями і ринком праці не носить системного характеру; працевлаштування випускників ЗВО з ООП не має законодавчого підкріплення
Ключові проблеми/виклики	Бюрократія, вартість освіти	Навантаження на асистентів. тьюторів, наявність цифрових бар'єрів	Фінансування, ресурсне і кадрове забезпечення

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Здійснений нами аналіз зарубіжного і вітчизняного досвіду інклюзивного навчання студентів з ООП у ЗВО дав змогу виокремити ключові соціально-економічні та організаційно-педагогічні умови інклюзивної світи студентів з ООП у ЗВО:

– нормативно-правове забезпечення, формування інклюзивної культури суспільства;

– створення інклюзивного освітнього середовища: формування безбар'єрного простору; архітектурна доступність, універсальний дизайн, адаптація і модифікація освітніх програм, використання асистивних та цифрових технологій, забезпечення психологічно сприятливого клімату;

– інтеграція корекційно-розвиткової складової в освітній процес через індивідуальні та групові корекційні заняття, застосування спеціальних технологій;

– системна організація психолого-педагогічного супроводу на засадах міждисциплінарності, командної взаємодії, регулярного моніторингу розвитку й індивідуалізації освітньої траєкторії (IEP/індивідуальної програми розвитку;

– готовність викладачів ЗВО до роботи з різними категоріями студентів з ООП (сформованість інклюзивної компетентності, володіння методиками диференційованого та адаптивного навчання, здатність до командної взаємодії);

– партнерська співпраця ЗВО з роботодавцями та батьками.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

Інклюзивна освіта студентів з ООП є ключовим пріоритетом системи професійної підготовки студентів з ЗВО.

Ефективність інклюзивного навчання студентів з ООП в зарубіжних країнах зумовлюється нормативно-правовим забезпеченням, функціонуванням університетських служб підтримки студентів; системною організацією психолого-педагогічного супроводу; готовністю педагогів до роботи із здобувачами освіти з ООП; наявністю безбар'єрного середовища; тісною співпрацею ЗВО з роботодавцями та батьками.

Перспективами подальших досліджень вбачаємо у вивченні інноваційних технологій інклюзивного навчання студентів з ООП у ЗВО та забезпечення психолого-педагогічних і корекційно-розвиткових послуг студентам.

Література

1. World Health Organization. (2023). Fact sheet: Disability [Електронний ресурс]. – Реим доступу: https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/disability-and-health.

2. Міністерство соціальної політики України. (2023). Звіт про стан соціального захисту осіб з інвалідністю в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.msp.gov.ua

3. Booth T., Ainscow M. Index for Inclusion: Developing Learning and Participation in Schools. 3rd ed. Bristol: CSIE, 2011. 128 p.

4. Кучина К. О. Особливості навчання дорослих людей з інвалідністю. Науковий вісник МДПУ ім. Б. Хмельницького. Серія: Педагогіка. 2016. № 1 (16). С. 240–246. https://doi.org/10.7905/nvmdpu.v0i16.

ISSN 2786-4952 Online

5. Порошенко М. А. Інклюзивна освіта в Україні: стан і перспективи розвитку: монографія. Київ: ТОВ Агентство Україна, 2019. 300 с.

6. Таранченко О. М. Освітні технології в умовах інклюзивного навчання: навч.-метод. посіб. Київ: Педагогічна думка, 2018. 208 с.

7. Winzer M. From Integration to Inclusion: A History of Special Education in the 20th Century. Washington: Gallaudet University Press, 2009. 244 p.

8. United Nations Development Programme (UNDP). (2023). The impact of war on persons with disabilities in Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.undp.org/ukraine/publications.

9. U.S. Department of Education. Individuals with Disabilities Education Act (IDEA) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.ed.gov/laws-and-policy/individuals-disabilities/idea.

10. U.S. Department of Education. Sec. 300.22 Individualized Education Program (IEP) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.ed.gov/laws-and-policy/individuals-disabilities/idea.

11. U.S. Department of Education. 34 C.F.R. § 300.114 Least Restrictive Environment (LRE) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://sites.ed.gov/idea/regs/b/a/300.114.

12. Non-Discrimination Act (1325/2014) Non-Discrimination Act (1325/2014) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.finlex.fi/sv/laki/kaannokset/2014/en20141325.pdf.

13. Universities Act (558/2009) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/2009/en20090558.pdf.

References

1.World Health Organization. (2023). Fact sheet: Disability [Electronic resource]. – Retrived from https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/disability-and-health.

2.Ministry of Social Policy of Ukraine. (2023). Report on the status of social protection of persons with disabilities in Ukraine [Electronic resource]. – Retrived from https://www.msp.gov.ua

3.Booth T., Ainscow M. Index for Inclusion: Developing Learning and Participation in Schools. 3rd ed. Bristol: CSIE, 2011. 128 p.

4.Kuchyna K. O. Peculiarities of teaching adults with disabilities. Scientific Bulletin of the Moscow State University named after B. Khmelnytsky. Series: Pedagogy. 2016. No. 1 (16). P. 240–246. https://doi.org/10.7905/nvmdpu.v0i16.

5. Poroshenko M. A. Inclusive education in Ukraine: status and development prospects: monograph. Kyiv: Agency Ukraine LLC, 2019. 300 p.

6. Taranchenko O. M. Educational technologies in the context of inclusive education: teaching-methodical manual. Kyiv: Pedagogical Thought, 2018. 208 p.

7. Winzer M. From Integration to Inclusion: A History of Special Education in the 20th Century. Washington: Gallaudet University Press, 2009. 244 p.

8. United Nations Development Programme (UNDP). (2023). The impact of war on persons with disabilities in Ukraine [Electronic resource]. – Retrived from https://www.undp.org/ukraine/publications.

9. U.S. Department of Education. Individuals with Disabilities Education Act (IDEA) [Electronic resource]. – Retrived from https://www.ed.gov/laws-and-policy/individuals-disabilities/idea.

10.U.S. Department of Education. Sec. 300.22 Individualized Education Program (IEP) [Electronic resource]. – Retrived from https://www.ed.gov/laws-and-policy/individuals-disabilities/idea.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

11.U.S. Department of Education. 34 C.F.R. § 300.114 Least Restrictive Environment (LRE) [Electronic resource]. – Retrived from https://sites.ed.gov/idea/regs/b/a/300.114.

12.Non-Discrimination Act (1325/2014) Non-Discrimination Act (1325/2014) [Electronic resource]. – Retrived from http://www.finlex.fi/sv/laki/kaannokset/2014/en20141325.pdf.

13.Universities Act (558/2009) [Electronic resource]. – Retrived from https://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/2009/en20090558.pdf.

Дата першого надходження статті до видання: 26.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 340.113:811.111

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1505-1511

Прозар Наталія Анатоліївна старший викладач кафедри мовної підготовки ХНУВС, м. Кам'янець-Подільський, https://orcid.org/0009-0008-1272-8118

Павліна Тетяна Володимирівна старший викладач кафедри мовної підготовки ХНУВС, м. Кам'янець-Подільський, https://orcid.org/0009-0007-3921-7433

АНГЛІЙСЬКА МОВА ЯК ІНСТРУМЕНТ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ПРАВОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Анотація. У статті досліджено роль англійської мови як ключового інструменту міжкультурної правової комунікації в умовах глобалізації, інтеграційних процесів та розвитку міжнародного співробітництва. Обґрунтовано, що англійська мова сьогодні виконує функцію універсального засобу професійної взаємодії у сфері права, забезпечуючи ефективний обмін юридичною інформацією між представниками різних правових систем, державних інституцій та міжнародних організацій. Особливу увагу приділено аналізу специфіки юридичного дискурсу, термінологічних особливостей англомовної правничої комунікації, а також проблемам інтерпретації правових понять у міжкультурному середовищі.

Визначено, що володіння англійською мовою є важливою складовою професійної компетентності сучасного юриста, оскільки сприяє доступу до міжнародних нормативно-правових актів, судової практики, наукових досліджень та професійних ресурсів. Проаналізовано вплив англійської мови на формування міжкультурної компетентності фахівців правничої галузі, розвиток навичок ведення переговорів, укладання міжнародних договорів і здійснення правового супроводу міжнародної діяльності.

Наголошено на необхідності врахування культурних, мовних та правових відмінностей у процесі професійної комунікації для уникнення комунікативних бар'єрів і правових непорозумінь.

У роботі підкреслено значення англійської мови у процесах європейської інтеграції України, міжнародної академічної мобільності та підготовки конкурентоспроможних фахівців у галузі права.

Зроблено висновок, що ефективне використання англійської мови у правовій сфері сприяє розвитку міжнародного партнерства, підвищенню якості юридичної освіти та забезпеченню продуктивної міжкультурної взаємодії у сучасному глобалізованому суспільстві.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Додатково слід зазначити, що використання англійської мови у правничій діяльності сприяє інтеграції національної правової системи у міжнародний правовий простір та забезпечує ефективну професійну взаємодію в умовах сучасних глобалізаційних викликів.

Ключові слова: англійська мова, міжкультурна комунікація, правова комунікація, юридичний дискурс, Legal English, професійна компетентність, міжкультурна компетентність, юридична термінологія.

Prozar Nataliia Anatoliivna Senior Lecturer at the Department of Language Training, Kharkiv National University of Internal Affairs, Kamianets-Podilskyi, https://orcid.org/0009-0008-1272-8118

Pavlina Tetiana Volodymyrivna Senior Lecturer at the Department of Language Training, Kharkiv National University of Internal Affairs, Kamianets-Podilskyi, https://orcid.org/0009-0007-3921-7433

NGLISH AS A TOOL OF INTERCULTURAL LEGAL COMMUNICATION

Abstract. The article examines the role of the English language as a key instrument of intercultural legal communication in the context of globalization, integration processes, and the development of international cooperation. It is substantiated that English currently functions as a universal means of professional interaction in the field of law, ensuring the effective exchange of legal information among representatives of different legal systems, state institutions, and international organizations. Particular attention is paid to the analysis of the specific features of legal discourse, the terminological characteristics of English-language legal communication, as well as the problems of interpreting legal concepts within an intercultural environment.

It has been determined that proficiency in English is an important component of the professional competence of a modern lawyer, as it facilitates access to international legal acts, judicial practice, scientific research, and professional resources. The article analyzes the influence of the English language on the formation of intercultural competence among legal professionals, the development of negotiation skills, the conclusion of international agreements, and the provision of legal support for international activities. Emphasis is placed on the necessity of taking into account cultural, linguistic, and legal differences in the process of professional communication in order to avoid communicative barriers and legal misunderstandings.

The study highlights the importance of the English language in the processes of Ukraine's European integration, international academic mobility, and the training of competitive specialists in the field of law. It is concluded that the effective use of English in the legal sphere contributes to the development of international partnership,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

the improvement of the quality of legal education, and ensuring productive intercultural interaction in modern globalized society.

Additionally, it should be noted that the use of the English language in legal practice facilitates the integration of the national legal system into the international legal environment and ensures effective professional interaction in the context of contemporary globalization challenges.

Keywords: English language, intercultural communication, legal communication, legal discourse, Legal English, professional competence, intercultural competence, legal terminology.

Постановка проблеми. У сучасних умовах глобалізації, активізації міжнародного співробітництва та інтеграції України до європейського й світового правового простору особливого значення набуває проблема ефективної міжкультурної правової комунікації. Стрімкий розвиток міжнародних відносин, транскордонної взаємодії, міжнародного права, а також зростання кількості спільних правових, освітніх і наукових проєктів потребують від фахівців юридичної галузі високого рівня володіння іноземними мовами, насамперед англійською. Саме англійська мова сьогодні виступає основним засобом професійного спілкування у міжнародному юридичному середовищі, забезпечуючи доступ до нормативно-правових актів, міжнародних договорів, рішень судових інстанцій, наукових досліджень та професійної комунікації між представниками різних правових систем.

Водночас у сучасній юридичній практиці спостерігається низка проблем, пов’язаних із недостатнім рівнем мовної та міжкультурної компетентності майбутніх і практикуючих юристів. Обмежене володіння англійською юридичною термінологією, труднощі перекладу правових понять, нерозуміння культурних особливостей професійного спілкування та специфіки англомовного юридичного дискурсу можуть призводити до комунікативних бар’єрів, помилок у тлумаченні правових норм і ускладнення міжнародної співпраці. Особливо актуальною ця проблема є в умовах європейської інтеграції України, коли значно зростає потреба у підготовці конкурентоспроможних правників, здатних ефективно здійснювати професійну діяльність у багатомовному та міжкультурному середовищі.

У зв’язку з цим виникає необхідність ґрунтовного дослідження англійської мови як інструменту міжкультурної правової комунікації, визначення її ролі у формуванні професійної компетентності юриста та пошуку ефективних підходів до вдосконалення мовної підготовки фахівців правничої сфери.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз сучасних наукових досліджень свідчить про зростання уваги науковців до проблеми використання англійської мови у сфері професійної правничої комунікації та формування міжкультурної компетентності майбутніх юристів. У працях О. Гаврилюк, Н. Шевченко та Т. Дяченко обґрунтовано значення англійської мови

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

професійного спрямування у системі підготовки фахівців правничої галузі, акцентовано увагу на необхідності розвитку іншомовної комунікативної компетентності відповідно до сучасних міжнародних вимог [2; 3; 7].

Дослідження І. Коваленко, О. Петренко та О. Мартинюк присвячені проблемам міжкультурної правової комунікації, особливостям англомовного юридичного дискурсу та ролі англійської мови у міжнародній взаємодії. Автори підкреслюють, що ефективне професійне спілкування юристів потребує не лише знання правничої термінології, а й розуміння культурних і мовних особливостей різних правових систем [4; 5; 6].

У роботах Л. Бондар проаналізовано труднощі перекладу англомовної юридичної термінології, пов'язані з відмінностями національних правових систем та специфікою юридичних понять [1]. Водночас, незважаючи на значну кількість наукових праць, недостатньо дослідженим залишається комплексний аналіз англійської мови саме як інструменту міжкультурної правової комунікації в умовах сучасних глобалізаційних та євроінтеграційних процесів.

Мета статті – дослідження ролі англійської мови як інструменту міжкультурної правової комунікації, визначення її значення у професійній діяльності сучасного юриста, а також аналіз особливостей англомовного юридичного дискурсу в умовах глобалізації та європейської інтеграції.

Виклад основного матеріалу.

У сучасному глобалізованому суспільстві англійська мова посідає провідне місце серед засобів міжнародної професійної комунікації. Особливо важливою її роль є у правовій сфері, де ефективний обмін інформацією між представниками різних держав, міжнародних організацій та правових систем потребує використання єдиного мовного інструменту. Англійська мова сьогодні фактично виконує функцію міжнародної мови права, дипломатії, міжнародного бізнесу та міждержавного співробітництва. Саме тому питання використання англійської мови як інструменту міжкультурної правової комунікації набуває особливої актуальності в умовах європейської інтеграції України та активізації міжнародних правових процесів.

Міжкультурна правова комунікація являє собою процес професійної взаємодії представників різних культур і правових систем у сфері права. Така комунікація передбачає не лише обмін юридичною інформацією, а й розуміння культурних особливостей, правових традицій, норм професійної етики та специфіки юридичного дискурсу. У цьому контексті англійська мова виступає важливим засобом забезпечення професійного діалогу між юристами різних країн, сприяючи ефективному співробітництву у сфері міжнародного права, правозастосування та юридичної освіти.

Важливо зазначити, що англійська мова у правничій сфері має специфічні особливості, пов'язані з функціонуванням юридичної термінології та правового дискурсу. Legal English характеризується високим рівнем формалізованості, точністю формулювань, використанням спеціальної лексики, латинських

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

виразів, архаїзмів і складних синтаксичних конструкцій. Значна частина юридичних термінів не має повних еквівалентів у національних мовах, оскільки правові системи різних держав формувалися в різних історичних, культурних та соціальних умовах. Це створює певні труднощі у процесі перекладу юридичних текстів і вимагає від фахівця не лише знання мови, а й глибокого розуміння особливостей міжнародного права та національних правових систем.

У сучасній практиці міжнародного співробітництва англійська мова широко використовується під час укладання міжнародних договорів, ведення переговорів, роботи міжнародних судових інституцій, підготовки офіційних документів та здійснення юридичного супроводу міжнародної діяльності. Більшість міжнародних нормативно-правових актів, рішень міжнародних судів, наукових юридичних публікацій та професійних ресурсів функціонує саме англійською мовою. Відповідно, володіння англійською мовою стає важливою складовою професійної компетентності сучасного юриста.

Особливого значення англійська мова набуває у процесі професійної підготовки майбутніх правників. Сучасна юридична освіта повинна забезпечувати формування не лише фахових знань, а й уміння здійснювати професійну діяльність у міжнародному та міжкультурному середовищі. У зв'язку з цим зростає роль дисциплін, пов'язаних із вивченням англійської мови професійного спрямування, юридичного перекладу та основ міжкультурної комунікації. Формування іншомовної професійної компетентності студентів юридичних спеціальностей сприяє розвитку навичок роботи з міжнародними документами, правовими джерелами, англомовною науковою літературою та електронними професійними ресурсами.

Водночас міжкультурна правова комунікація передбачає врахування культурних особливостей професійної взаємодії. Представники різних країн можуть по-різному трактувати правові поняття, комунікативні норми та професійні стандарти. Наприклад, англосаксонська правова система значною мірою базується на судовому прецеденті, тоді як континентальна система права орієнтується переважно на нормативно-правові акти. Такі відмінності впливають на юридичне мислення, особливості аргументації та професійного спілкування. Саме тому ефективна міжкультурна правова комунікація потребує не лише мовної підготовки, а й розвитку міжкультурної компетентності, толерантності та здатності адаптуватися до особливостей іншого правового середовища.

Для України проблема розвитку англомовної правничої комунікації є особливо актуальною в умовах європейської інтеграції та реформування системи вищої освіти. Сучасні тенденції розвитку юридичної освіти передбачають інтеграцію у міжнародний освітній і науковий простір, участь студентів та викладачів у міжнародних програмах академічної мобільності, спільних наукових проєктах і міжнародних конференціях. Усе це вимагає високого рівня володіння англійською мовою та здатності ефективно здійснювати професійну комунікацію у багатомовному середовищі.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Крім того, знання англійської мови відкриває для юристів можливості професійного розвитку та кар'єрного зростання. Володіння Legal English є важливою перевагою під час працевлаштування у міжнародних компаніях, юридичних фірмах, дипломатичних установах, міжнародних організаціях та структурах європейського співробітництва. Це також сприяє підвищенню конкурентоспроможності фахівців на міжнародному ринку праці.

Висновки. Англійська мова в сучасних умовах глобалізації та розвитку міжнародного співробітництва виконує важливу функцію універсального засобу міжкультурної правової комунікації. Її значення у професійній діяльності юристів постійно зростає, оскільки саме англійська мова забезпечує ефективну взаємодію між представниками різних правових систем, міжнародних організацій та державних інституцій. Використання англійської мови у правовій сфері сприяє доступу до міжнародних нормативно-правових актів, судової практики, наукових досліджень і професійних ресурсів, що є важливою умовою формування сучасного конкурентоспроможного фахівця.

У процесі дослідження встановлено, що міжкультурна правова комунікація потребує не лише володіння англійською мовою, а й глибокого розуміння культурних, мовних і правових особливостей різних країн. Специфіка англомовного юридичного дискурсу, використання професійної термінології, відмінності між правовими системами та особливості юридичного перекладу вимагають від правника високого рівня професійної підготовки та міжкультурної компетентності. Визначено, що недостатній рівень іншомовної підготовки може ускладнювати міжнародну професійну взаємодію та призводити до комунікативних бар'єрів і правових непорозумінь.

Доведено, що вдосконалення системи підготовки майбутніх юристів має передбачати посилення ролі англійської мови професійного спрямування, розвиток навичок юридичного перекладу, роботи з міжнародними правовими джерелами та формування здатності до ефективної міжкультурної взаємодії. Особливої актуальності це набуває в умовах європейської інтеграції України та інтеграції національної юридичної освіти у міжнародний освітній і науковий простір.

Таким чином, англійська мова є важливим чинником професійного розвитку сучасного юриста та ефективним інструментом міжкультурної правової комунікації, що забезпечує успішну міжнародну співпрацю й інтеграцію у світовий правовий простір.

Література:

1. Бондар Л. М. Проблеми перекладу англомовної юридичної термінології українською мовою. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. 2020. Т. 31 (70), № 4. С. 87–92.

2. Гаврилюк О. О. Англійська мова професійного спрямування у підготовці майбутніх юристів. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2019. № 2 (45). С. 48–52.

ISSN 2786-4952 Online

3. Дяченко Т. І. Формування іншомовної професійної компетентності майбутніх юристів у процесі вивчення англійської мови. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2016. № 3 (57). С. 214–220.

4. Коваленко І. В. Особливості англомовного юридичного дискурсу в сучасному міжкультурному просторі. Закарпатські філологічні студії. 2021. Вип. 18. С. 112–116.

5. Мартинюк О. В. Міжкультурна комунікація як складова професійної підготовки майбутніх правників // Молодий вчений. 2018. № 11 (63). С. 563–567.

6. Петренко О. С. Роль англійської мови у міжнародній правовій комунікації. Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. 2017. № 31. С. 145–148.

7. Шевченко Н. В. Юридична англійська мова у системі професійної освіти правників. Інноваційна педагогіка. 2022. Вип. 45. С. 136–140.

References:

1. Bondar, L. M. (2020). Problemy perekladu anhlomovnoi yurydychnoi terminolohii ukrainskoiu movoiu [Problems of translating English legal terminology into Ukrainian]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriia: Filolohiia*, 31(70), No. 4, 87–92. [in Ukrainian].

2. Havryliuk, O. O. (2019). Anhliiska mova profesiinoho spriamuvannia u pidhotovtsi maibutnikh yurystiv [English for specific purposes in the training of future lawyers]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Pedahohika. Sotsialna robota*, No. 2 (45), 48–52. [in Ukrainian].

3. Diachenko, T. I. (2016). Formuvannia inshomovnoi profesiinoi kompetentnosti maibutnikh yurystiv u protsesi vyvchennia anhliiskoi movy [Formation of foreign language professional competence of future lawyers in the process of learning English]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii*, No. 3 (57), 214–220. [in Ukrainian].

4. Kovalenko, I. V. (2021). Osoblyvosti anhlomovnoho yurydychnoho dyskursu v suchasnomu mizhkulturnomu prostori [Features of English-language legal discourse in the modern intercultural space]. *Zakarpatski filolohichni studii*, Issue 18, 112–116. [in Ukrainian].

5. Martyniuk, O. V. (2018). Mizhkulturna komunikatsiia yak skladova profesiinoi pidhotovky maibutnikh pravnykiv [Intercultural communication as a component of professional training of future lawyers]. *Molodyi vchenyi*, No. 11 (63), 563–567. [in Ukrainian].

6. Petrenko, O. S. (2017). Rol anhliiskoi movy u mizhnarodnii pravovii komunikatsii [The role of the English language in international legal communication]. *Naukovyi visnyk mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriia: Filolohiia*, No. 31, 145–148. [in Ukrainian].

7. Shevchenko, N. V. (2022). Yurydychna anhliiska mova u systemi profesiinoi osvity pravnykiv [Legal English in the system of professional legal education]. *Innovatsiina pedahohika*, Issue 45, 136–140. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 01.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 37.014.5:37.017:172.15(477)”19/20”

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1512-1525

Пукас Іванна Леонідівна кандидат педагогічних наук, доцент, Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, м. Кам’янець-Подільський, https://orcid.org/0000-0001-6965-8896

ДИНАМІКА ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА:ДОСВІД УКРАЇНИ ТА КОРОЛІВСТВА БЕЛЬГІЯ

Анотація. У статті досліджено проблему розвитку ціннісних орієнтацій майбутніх педагогів в умовах цифровізації сучасної вищої освіти. Актуальність теми зумовлена трансформацією освітнього середовища, активним упровадженням цифрових технологій, дистанційного навчання та інноваційних форм комунікації, що суттєво впливають на професійне становлення та систему життєвих цінностей студентської молоді. Обґрунтовано значення смисложиттєвих орієнтацій як важливого компонента професійної компетентності майбутнього педагога, що визначає його здатність до самореалізації, професійної рефлексії, відповідального прийняття рішень та ефективної педагогічної діяльності.

У статті подано результати моніторингу розвитку навичок цифрового етикету студентів університету Королівства Бельгія, що дало змогу визначити особливості сприйняття студентами норм цифрового етикету, виявити проблемні зони електронного листування, онлайн-поведінки, віртуальної самоідентифікації та участі в дистанційних заняттях. Обґрунтовано необхідність системного розвитку цифрового етикету як важливого засобу академічної, професійної та міжособистісної комунікації студентів з метою підвищення якості дистанційного навчання й оптимізації освітнього онлайн-середовища

Теоретичну основу дослідження становлять праці українських і зарубіжних учених, присвячені проблемам особистісного розвитку, професійного становлення та пошуку життєвого смислу. Особливу увагу приділено концепціям Віктора Франкла, Абрахама Маслоу, Карла Роджерса, які розглядають смисл життя як провідний чинник самореалізації особистості.

Емпіричне дослідження проведено серед студентів педагогічних спеціальностей університетів Королівства Бельгія із застосуванням методики «Смисложиттєві орієнтації». Установлено, що в умовах цифровізації освітнього середовища відбувається поступовий розвиток окремих компонентів смисложиттєвих орієнтацій студентів, зокрема життєвих цілей, локусу контролю та професійної мотивації. Найбільш виражена позитивна динаміка спостерігається у студентів старших курсів за показниками «цілі в житті», «процес життя» та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

«локус контролю – Я». Водночас виявлено, що надмірне інформаційне навантаження, цифрова залежність і нестача безпосередньої міжособистісної взаємодії можуть негативно впливати на рівень осмисленості життя студентів середнього етапу навчання.

Доведено необхідність упровадження інноваційних педагогічних технологій, цифрових платформ рефлексивного навчання та програм психологічно-педагогічної підтримки майбутніх педагогів. Формування смисложиттєвих орієнтацій визначено як важливу умову професійного становлення, особистісного розвитку та готовності майбутнього педагога до ефективної діяльності в умовах цифрового суспільства.

Ключові слова: ціннісні орієнтації; цифровізація освіти; здобувачі вищої освіти Королівства Бельгії; професійне становлення; цифрове освітнє середовище; особистісний розвиток; життєві цілі; інноваційні технології.

Pukas Ivanna Leonidivna Ph.D. of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, Kamianets-Podilskyi, https://orcid.org/0000-0001-6965-8896

DYNAMICS OF VALUE ORIENTATIONS OF HIGHER EDUCATION STUDENTS IN THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION OF THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT:THE EXPERIENCE OF UKRAINE AND THE KINGDOM OF BELGIUM

Abstract. The article examines the problem of developing life-sense orientations of future teachers in the context of the digitalization of modern higher education. The relevance of the study is determined by the transformation of the educational environment, the active implementation of digital technologies, distance learning, and innovative forms of communication that significantly influence the professional development and value system of student youth. The importance of life-sense orientations as a significant component of the professional competence of future teachers is substantiated, as they determine the ability for self-realization, professional reflection, responsible decision-making, and effective pedagogical activity.

The theoretical basis of the research is formed by the works of Ukrainian and foreign scholars devoted to the issues of personal development, professional formation, and the search for the meaning of life. Particular attention is paid to the concepts of Viktor Frankl, Abraham Maslow, and Carl Rogers, who consider the meaning of life as the leading factor of personality self-realization.

The empirical study was conducted among students of pedagogical specialties at universities of the Kingdom of Belgium using the “Life-Sense Orientations” methodology. The results demonstrate that under conditions of educational digitalization there is a gradual development of individual components of students’ life-sense orientations, particularly life goals, locus of control, and professional

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

motivation. The most significant positive dynamics were observed among senior students according to the indicators “goals in life,” “life process,” and “locus of control – self.” At the same time, excessive information overload, digital dependency, and lack of direct interpersonal interaction may negatively affect the level of life meaningfulness among students at the intermediate stage of study.

The necessity of implementing innovative pedagogical technologies, digital platforms for reflective learning, and psychological-pedagogical support programs for future teachers has been proven. The formation of life-sense orientations is defined as an important condition for professional formation, personal development, and readiness of future teachers for effective professional activity in the digital society.

Keywords: life-sense orientations; digitalization of education; future teachers; professional development; digital educational environment; personal development; life goals; innovative technologies.

Постановка проблеми. У сучасних умовах модернізації вищої освіти, орієнтації на європейський освітній простір та впровадження компетентнісного підходу особливої актуальності набуває проблема формування ціннісних орієнтацій студентської молоді. Саме ці орієнтації визначають спрямованість особистості, її здатність до самореалізації, прийняття відповідальних рішень та ефективної професійної діяльності. Для майбутніх педагогів смисложиттєві орієнтації є не лише особистісною характеристикою, а й важливим компонентом професійної компетентності, оскільки вони впливають на характер педагогічної взаємодії, гуманістичну спрямованість діяльності та здатність до рефлексії.

Смисложиттєві орієнтації формуються у процесі взаємодії особистості з навколишнім світом, іншими людьми та самим собою і являють собою цілісну систему усвідомлених зв’язків, що включає життєві цілі, цінності, установки та рівень відповідальності за власне життя. Вони відображають ступінь осмисленості життєдіяльності, здатність особистості визначати перспективи розвитку та досягати поставлених цілей. У структурі особистості смисложиттєві орієнтації займають домінуюче положення, оскільки визначають динаміку життєвих цінностей і загальну спрямованість поведінки.

Проблема сенсу життя та смисложиттєвих орієнтацій є однією з центральних у сучасній психології та педагогіці. Вона розглядається в межах екзистенціальної психології, позитивної психології, філософії освіти та педагогічної науки. У наукових дослідженнях сенс життя пов’язується з наявністю життєвих цілей, рівнем задоволеності життям, залученістю у значущу діяльність, а також здатністю особистості до самореалізації.

Смисложиттєві орієнтації розглядаються як складна ієрархічна система, що відображає ставлення людини до власного життя, її цілей, цінностей та життєвого досвіду. Вони включають орієнтацію на майбутнє (цілі), оцінку теперішнього (процес життя) та переосмислення минулого (результат), а також пов’язані з відчуттям контролю над власним життям.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Попри значну кількість досліджень, присвячених смисложиттєвим орієнтаціям студентської молоді, питання їх відмінностей залежно від напряму професійної підготовки залишається недостатньо вивченим. Водночас професійна спрямованість може виступати важливим чинником формування ціннісних орієнтацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У XXI столітті, для якого характерні мінливість (ситуація змінюється швидко й непередбачувано), невизначеність (минуле не є надійним предиктором майбутнього), складність (взаємодія різних рушійних сил, фактів і факторів), суперечливість (наявність неоднозначності та різних інтерпретацій), особливо затребуваними є люди, здатні постійно навчатися й перенавчатися, водночас зберігаючи власну систему цінностей і смисложиттєві орієнтації. Це висуває особливі вимоги до освіти — як середньої, так і вищої.

Модернізація освіти в Україні є однією з провідних ідей державної освітньої політики. Реформа спрямована на підвищення доступності, якості та ефективності освіти. Водночас у суспільстві ставлення до змін є неоднозначним: одні підтримують збереження найкращих національних традицій освіти, де головною метою є розвиток особистості дитини, формування цілісного наукового світогляду, моральне, естетичне та фізичне виховання, становлення громадянина. Цю позицію підтримують науковці, психологи, педагоги та батьки.

Інші підтримують трансформацію освітньої системи з орієнтацією на міжнародний досвід. Прихильники цифрової трансформації освіти наголошують на необхідності розвитку ключових компетентностей, технологізації освіти та її адаптації до потреб економіки. Вони вважають, що традиційна освіта, побудована на безпосередньому спілкуванні, є затратною, тоді як цифрові технології значно здешевлюють масову освіту. Перед сучасною освітою постає дилема: зберегти здорову, духовно й морально сформовану особистість чи, орієнтуючись виключно на економічні запити, отримати покоління з втраченими смисложиттєвими орієнтирами.

Сучасні соціокультурні трансформації призводять до зміни ціннісних орієнтацій. Суспільство споживання витісняє суспільство творення, де ключову роль відігравав професіоналізм і продуктивна праця. Руйнування культурних цінностей супроводжується втратою світоглядних орієнтирів, що спричиняє внутрішні конфлікти, деморалізацію, погіршення психічного та фізичного здоров’я [1;2;4].

Дослідження (зокрема, у працях М. Селігмана, С. Майєра, а також сучасних українських учених - Г. Костюка, С. Максименка) показують, що ключовим чинником є вивчена безпорадність, яка формується ще в дитинстві та проявляється у невірі людини у власну ефективність.

Водночас сучасні дослідження доводять, що безпорадність може формуватися і в дорослому віці, особливо за умов домінування мотивації уникнення невдач.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Мета статті - полягає у дослідженні динаміки ціннісних орієнтацій здобувачів вищої освіти в умовах цифровізації освітнього середовища, а також у здійсненні порівняльного аналізу особливостей трансформації ціннісної сфери студентської молоді України та Королівства Бельгія в контексті сучасних євроінтеграційних і соціокультурних процесів.

Виклад основного матеріалу. Цифрові технології посідають важливе місце у повсякденному житті студентів і викладачів, охоплюючи різні інструменти та засоби комунікації. Стрімкий розвиток інтернет-комунікації, соціальних мереж, месенджерів, освітніх платформ і сервісів відеоконференцій потребує від студентів не лише технічних умінь, а й здатності коректно, відповідально та етично взаємодіяти у цифровому просторі..

У сучасних умовах розвитку українського та європейського суспільства проблема професійного самовизначення молоді набуває особливої актуальності. Це зумовлено глибокими змінами в економічній, соціальній, культурній та освітній сферах. Ринок праці постійно оновлюється, з'являються нові професії, змінюються вимоги до фахівців, посилюється конкуренція між випускниками закладів вищої освіти. Усе це впливає на уявлення молоді про значення вищої освіти та її роль у побудові життєвої стратегії.

Вища освіта сьогодні розглядається не лише як засіб набуття знань, умінь і професійних компетентностей. Вона дедалі частіше сприймається як важливий соціальний ресурс, що відкриває доступ до кращого працевлаштування, вищого рівня доходу, професійного статусу, соціальної мобільності та особистісного розвитку.

У цьому контексті змінюється сама цінність освіти: якщо раніше її головною метою вважалося здобуття ґрунтовних знань і підготовка до професійної діяльності, то нині значна частина молоді пов'язує освіту насамперед із можливістю побудови успішної кар'єри.

Особливо помітними ці процеси є в умовах інтеграції України до європейського освітнього простору. Європейський досвід, зокрема досвід Королівства Бельгія, демонструє важливість поєднання академічної підготовки, практичної орієнтації, розвитку особистісних ресурсів студента та формування його здатності до самостійного професійного вибору. Університети дедалі більше орієнтуються не лише на передачу знань, а й на створення умов для розвитку критичного мислення, соціальної відповідальності, професійної мобільності та готовності до навчання впродовж життя [2;4].

Разом із тим професійний вибір молоді не завжди є усвідомленим. Часто абітурієнти обирають заклад освіти або спеціальність під впливом зовнішніх чинників: порад батьків, престижності професії, моди на певні напрями підготовки, очікуваного рівня заробітної плати чи доступності вступу. Це свідчить про необхідність посилення профорієнтаційної роботи, педагогічного супроводу професійного самовизначення та формування в молоді ціннісного ставлення до майбутньої професії.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Професійне самовизначення молоді є одним із ключових етапів особистісного становлення. Воно пов'язане не лише з вибором професії, а й із визначенням власного місця в суспільстві, усвідомленням життєвих цілей, оцінюванням власних можливостей і побудовою індивідуальної траєкторії розвитку. Для молодої людини вибір професії часто стає першим серйозним рішенням, яке впливає на її подальше життя.

У педагогічному аспекті професійне самовизначення можна розглядати як процес формування готовності особистості до свідомого вибору професійної діяльності. Така готовність передбачає наявність знань про світ професій, розуміння власних здібностей, інтересів і цінностей, уміння зіставляти особисті бажання з реальними можливостями, а також здатність прогнозувати наслідки власного вибору.

Важливим є те, що професійне самовизначення не завершується моментом вступу до закладу вищої освіти. Навпаки, саме перші роки навчання часто стають періодом переосмислення зробленого вибору. Студент починає глибше розуміти зміст обраної спеціальності, стикається з реальними вимогами освітнього процесу, оцінює власну мотивацію та перспективи майбутньої професійної діяльності. Якщо вибір був випадковим або недостатньо усвідомленим, це може призвести до зниження навчальної мотивації, розчарування в обраній спеціальності, формального ставлення до навчання.

Саме тому заклад вищої освіти має виконувати не лише освітню, а й ціннісно-орієнтаційну функцію. Його завдання полягає в тому, щоб допомогти студентові побачити сенс майбутньої професії, усвідомити її соціальну значущість, сформувати відповідальне ставлення до навчання і професійного розвитку.

У сучасному суспільстві спостерігається суттєва трансформація ставлення молоді до вищої освіти. Освіта дедалі більше набуває прагматичного значення. Для значної частини абітурієнтів вона є засобом досягнення матеріального добробуту, соціального статусу, кар'єрного зростання та стабільності.

Такий підхід має як позитивні, так і проблемні аспекти. З одного боку, орієнтація на кар'єру та конкурентоспроможність стимулює молодь до активності, саморозвитку, пошуку перспективних освітніх програм. З іншого боку, надмірна прагматизація освіти може знижувати значення її гуманістичної, культурної та особистісно-розвивальної функцій.

Вища освіта не повинна зводитися лише до отримання диплома або формального підтвердження кваліфікації. Її глибинна цінність полягає у формуванні освіченої, відповідальної, самостійної особистості, здатної мислити критично, діяти професійно, приймати етичні рішення та брати участь у розвитку суспільства.

У контексті України та Королівства Бельгія важливо підкреслити, що сучасна європейська модель вищої освіти орієнтується на поєднання професійної підготовки з розвитком особистісних компетентностей. Це означає, що студент

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

має не лише засвоїти знання за спеціальністю, а й навчитися комунікувати, працювати в команді, адаптуватися до змін, самостійно здобувати нову інформацію, аналізувати складні ситуації та відповідально діяти в професійному середовищі.

Вибір закладу вищої освіти є складним процесом, на який впливають різні групи чинників. Одним із найважливіших є якість освіти. Абітурієнти та їхні батьки звертають увагу на рівень викладання, професіоналізм науково-педагогічних працівників, практичну спрямованість освітніх програм, наявність сучасної матеріально-технічної бази, міжнародні зв'язки університету, можливості академічної мобільності та перспективи працевлаштування випускників.

Важливе значення має також престиж закладу освіти. У суспільній свідомості престиж університету часто пов'язується з якістю підготовки, репутацією випускників, рівнем наукової діяльності, партнерством із роботодавцями та участю в міжнародних освітніх програмах. Для абітурієнта престижний університет є не лише місцем навчання, а й символом майбутніх можливостей.

Суттєвим чинником є вплив родини. Батьки часто беруть активну участь у виборі майбутньої професії дитини, орієнтуючись на власний життєвий досвід, уявлення про стабільність професії, рівень доходу та соціальний статус. У деяких випадках родинні поради допомагають молодій людині зробити виважений вибір, однак іноді вони можуть обмежувати її самостійність і не враховувати реальних інтересів та здібностей.

Не менш важливою є роль друзів і соціального оточення. У підлітковому та юнацькому віці думка ровесників має значний вплив на самооцінку та вибір життєвих орієнтирів. Тому вибір спеціальності іноді здійснюється не стільки на основі глибокого аналізу, скільки під впливом групових настроїв, моди або бажання навчатися разом із друзями.

Окрему роль відіграють матеріальні можливості родини. В умовах поширення контрактної форми навчання вартість освітніх послуг може суттєво впливати на вибір університету, спеціальності або форми навчання. Це особливо актуально для родин, які змушені співвідносити освітні прагнення дитини з власними фінансовими ресурсами.

Мотивація здобуття вищої освіти у сучасної молоді має багатокомпонентний характер. Для одних абітурієнтів провідним мотивом є бажання отримати професійні знання та стати висококваліфікованим фахівцем. Для інших — прагнення до соціального статусу, матеріального благополуччя, кар'єрного зростання або самоствердження.

Прагнення до матеріального добробуту не можна оцінювати лише негативно, адже воно відображає реальні потреби молодої людини у стабільності, незалежності та впевненості в майбутньому. Проте важливо, щоб цей мотив поєднувався з інтересом до професії, відповідальністю за власний розвиток і розумінням суспільної значущості майбутньої діяльності.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Особливу педагогічну проблему становить ситуація, коли молода людина вступає до закладу вищої освіти лише заради диплома. У такому випадку навчання може сприйматися формально, а професійна підготовка не стає внутрішньою потребою студента. Це знижує ефективність освітнього процесу та може призвести до професійної невизначеності після завершення навчання.

Водночас позитивною тенденцією є те, що значна частина молоді очікує від вищої освіти не лише теоретичних знань, а й практичних навичок, здатності бути конкурентоспроможною на ринку праці, уміння самостійно працювати з інформацією та адаптуватися до професійних змін. Це свідчить про поступове формування нового розуміння освіти як простору розвитку компетентностей. Якість освіти є одним із ключових критеріїв, за яким абітурієнти оцінюють заклад вищої освіти. У сучасному розумінні якісна освіта - це не лише високий рівень викладання, а цілісна система умов, що забезпечує професійний і особистісний розвиток студента.

Для підвищення ефективності професійного самовизначення необхідно посилювати профорієнтаційну роботу в закладах загальної середньої освіти, забезпечувати тісніший зв’язок школи, університету та ринку праці, розвивати наставництво, впроваджувати практико орієнтовані освітні програми та створювати умови для особистісного розвитку студентів.

Показник «Віртуальна самоідентифікація» включав у себе питання, спрямовані на вивчення вподобань, які притаманні студентам під час створення та використання аватарів у своїх профілях у межах дистанційного навчання. Відзначено, що більшість студентів надають перевагу не використовувати аватар у форматі дистанційного навчання, що ускладнює викладачеві віртуальну комунікацію та розпізнавання особистості для взаємодії. Викладачеві легше бачити присутніх за наявності аватарів і розуміти, хто саме присутній на занятті, ніж вчитуватися у прізвище кожного студента. Відсутність фотографії в аватарі може свідчити про закритість особистості або бажання залишатися непомітним. Більшість студентів (72 %) відповідально ставляться до підготовки до онлайн-занять, коли необхідно вмикати камеру. На запитання «Що Ви робите перед заняттям, коли потрібно увімкнути веб-камеру під час онлайн-заняття?» студенти відповідали: «добираю одяг, що створює охайний зовнішній вигляд», «слідкую за тим, щоб бути чистим і не відволікати увагу інших». Тобто студенту університету важливо виглядати охайно не лише в повсякденному житті, а й у цифровому освітньому середовищі.

Мотиваційно-діяльнісний показник продемонстрував загальні риси у сфері безпеки. Відповіді на запитання «Якими принципами безпеки Ви керуєтеся у соціальних мережах?» засвідчили, що більшість студентів не переходять за сумнівними посиланнями, блокують підозрілих користувачів і використовують двофакторну автентифікацію, що захищає профіль від зламу, який може призвести до різних негативних наслідків — від витоку персональних даних до шахрайських дій.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Попри позитивні аспекти використання навичок цифрового етикету студентами університету, виявлено проблемні зони для кожного курсу: недостатній рівень сформованості окремих навичок цифрового етикету мають студенти 1-го та 2-го курсів. Це яскраво проявляється у використанні електронної корпоративної пошти. Щодо показника «Емоційна сфера» встановлено, що переважна більшість студентів 1-го курсу відчувають дискомфорт під час онлайн-занять, тоді як студенти 2-го курсу здебільшого обирали варіант «ніколи не відчуваю дискомфорту», що може свідчити про недостатню внутрішню дисципліну та відповідальність як до занять, так і до самого процесу навчання, що здійснюється в умовах електронного освітнього середовища із використанням дистанційних освітніх технологій.

До ознак якісної освіти можна віднести професіоналізм викладачів, актуальність змісту освітніх програм, практичну спрямованість навчання, використання сучасних методів викладання, розвиток дослідницьких умінь, наявність міжнародного співробітництва, доступ до цифрових освітніх ресурсів, підтримку студентських ініціатив і зв’язок університету з роботодавцями.

У закладах вищої освіти України та Королівства Бельгія дедалі більшого значення набуває студентоцентрований підхід. Він передбачає, що студент розглядається не як пасивний споживач освітніх послуг, а як активний учасник освітнього процесу. Такий підхід сприяє розвитку відповідальності, самостійності, академічної доброчесності та внутрішньої мотивації до навчання.

Якість освіти безпосередньо пов’язана з довірою до університету. Якщо здобувач освіти переконаний, що навчання дає йому реальні знання, практичні навички та перспективи професійного розвитку, його мотивація зростає. Якщо ж студент не бачить зв’язку між навчальним процесом і майбутньою професією, виникає ризик формального ставлення до освіти.

Заклад вищої освіти відіграє важливу роль у формуванні професійної ідентичності студента. Професійна ідентичність передбачає усвідомлення себе як майбутнього фахівця, прийняття цінностей обраної професії, розуміння її змісту, соціальної значущості та власної відповідальності. Формування професійної ідентичності відбувається поступово. На першому курсі студент лише входить в університетське середовище, знайомиться з вимогами освітньої програми, викладачами, одногрупниками, новими формами навчання. Саме в цей період особливо важливо створити умови для адаптації, підтримки та мотивації першокурсників.

Позитивний вплив мають наставництво, кураторська робота, зустрічі з практиками, участь у студентських проєктах, волонтерстві, науковій діяльності, професійних майстер-класах. Такі форми роботи допомагають студентам краще зрозуміти зміст майбутньої професії та побачити реальні можливості для самореалізації. Університет має не лише навчати, а й формувати професійне мислення, етичну відповідальність, здатність до рефлексії та готовність до безперервного професійного розвитку.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У контексті України проблема професійного самовизначення молоді є особливо актуальною через соціально-економічні виклики, зміну ринку праці, міграційні процеси, воєнні реалії та потребу у відновленні людського капіталу. Українські заклади вищої освіти мають не лише готувати фахівців, а й формувати в молоді стійкість, громадянську відповідальність, професійну мобільність і здатність працювати в умовах невизначеності.

У Королівстві Бельгія вища освіта функціонує в багатомовному, мультикультурному та європейсько інтегрованому середовищі. Значну увагу приділено практичній підготовці, академічній мобільності, партнерству університетів із роботодавцями, інтернаціоналізації освіти та розвитку компетентностей, необхідних для сучасного ринку праці.

Порівняння українського та бельгійського контекстів дозволяє зробити висновок, що спільною тенденцією є зростання ролі освіти як інструменту професійного й особистісного розвитку. Водночас обидві системи мають враховувати потребу молоді в усвідомленому професійному виборі, якісному педагогічному супроводі та формуванні ціннісного ставлення до освіти.

Отже, професійне самовизначення молоді в умовах трансформації цінностей вищої освіти є складним і багатовимірним процесом. Воно охоплює не лише вибір спеціальності чи університету, а й формування життєвої позиції, професійної ідентичності, особистісної відповідальності та ціннісного ставлення до майбутньої діяльності.

Сучасна молодь дедалі частіше розглядає вищу освіту як засіб соціального просування, матеріального благополуччя та кар'єрного успіху. Проте завдання закладів вищої освіти полягає в тому, щоб поєднати ці прагматичні очікування з глибшим розумінням освіти як простору розвитку особистості, культури, професійної майстерності та соціальної відповідальності.

Особливість професійної підготовки майбутніх педагогів полягає в тому, що вона передбачає не лише засвоєння знань і формування професійних умінь, а й розвиток особистісних якостей, серед яких важливе місце займає сформованість смисложиттєвих орієнтацій. Недостатній рівень їх розвитку призводить до спонтанності професійного становлення, відсутності чітких життєвих і професійних цілей, що негативно позначається на ефективності майбутньої педагогічної діяльності.

З метою дослідження динаміки смисложиттєвих орієнтацій було проведено емпіричне дослідження серед студентів педагогічних спеціальностей університетів Королівства Бельгія. У дослідженні взяли участь 80 студентів: 24 студенти I курсу, 26 студентів III курсу та 30 студентів IV курсу. Для діагностики використовувалася методика «Смисложиттєві орієнтації», що дозволяє оцінити рівень осмисленості життя за такими параметрами, як «цілі в житті», «процес життя», «результативність життя», «локус контролю – Я» та «локус контролю – життя» [1;4;6].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Результати дослідження засвідчили, що загальний рівень осмисленості життя є найвищим у студентів IV курсу (72,2±0,11), дещо нижчим у студентів I курсу (71,6±0,09) та найнижчим у студентів III курсу (69,3±0,21). Водночас статистично значущих відмінностей між групами не виявлено, що свідчить про відносну стабільність загального показника в процесі навчання.

Аналіз окремих компонентів смисложиттєвих орієнтацій дозволив виявити певні закономірності. Так, за шкалою «цілі в житті» найвищі показники зафіксовано у студентів IV курсу (34,0±0,21), тоді як студенти III курсу мають найнижчі значення (26,6±0,12), що свідчить про зниження чіткості життєвих цілей у середині періоду навчання. Студенти I курсу демонструють достатній рівень орієнтації на майбутнє (30,5±0,16), що можна пояснити початковою мотивацією до навчання та професійного вибору.

Показники за шкалою «процес життя» свідчать про зростання емоційної насиченості та інтересу до життя у студентів старших курсів. Якщо у студентів I курсу цей показник становить 30,1±0,13, то у студентів III курсу він підвищується до 34,9±0,09, а у студентів IV курсу — до 35,5±0,17. Це свідчить про те, що з набуттям досвіду навчання студенти починають сприймати своє життя як більш змістовне та насичене.

За шкалою «результативність життя» найнижчі показники спостерігаються у студентів I курсу (22,2±0,17), що відображає недостатню задоволеність власними досягненнями. У студентів III та IV курсів цей показник є вищим (25,4±0,22 та 25,6±0,24 відповідно), проте не максимальним, що свідчить про критичне ставлення до власних результатів і прагнення до самовдосконалення.

Показники за шкалою «локус контролю – Я» демонструють поступове зростання відповідальності за власні дії: від 21,7±0,06 у студентів I курсу до 24,5±0,15 у студентів IV курсу. Це свідчить про формування внутрішнього контролю та усвідомлення власної ролі у досягненні життєвих цілей. Аналогічна тенденція спостерігається і за шкалою «локус контролю – життя», де показники зростають від 31,4±0,10 у студентів I курсу до 32,5±0,18 у студентів IV курсу.

Висновки. Отримані результати дозволяють зробити висновок, що динаміка ціннісних орієнтацій здобувачів вищої освіти має нерівномірний характер. Найбільш критичним періодом є третій курс навчання, коли спостерігається певне зниження показників за окремими параметрами, зокрема щодо життєвих цілей. Водночас саме на цьому етапі відбувається активне формування професійної ідентичності, що зумовлює необхідність цілеспрямованого педагогічного впливу.

Таким чином, у процесі навчання у закладі вищої освіти відбувається поступовий розвиток смисложиттєвих орієнтацій майбутніх педагогів, однак цей процес потребує педагогічної підтримки та цілеспрямованого формування. Особливу увагу доцільно приділяти студентам III курсу, оскільки саме в цей період виникає потреба в переосмисленні життєвих і професійних цілей. Формування смисложиттєвих орієнтацій виступає важливою умовою

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

професійного становлення майбутнього педагога та його готовності до ефективної педагогічної діяльності.

Таблиця 1

Показники смисложиттєвих орієнтацій майбутніх педагогів

Шкали	I курс	III курс	IV курс
Цілі в житті	30,5±0,16	26,6±0,12	34,0±0,21
Процес життя	30,1±0,13	34,9±0,09	35,5±0,17
Результативність життя	22,2±0,17	25,4±0,22	25,6±0,24
Локус контролю – Я	21,7±0,06	22,1±0,10	24,5±0,15
Локус контролю – життя	31,4±0,10	31,8±0,29	32,5±0,18
Загальна осмисленість життя	71,6±0,09	69,3±0,21	72,2±0,11

Під впливом цифровізації та пандемії освітня система у закладах вищої освіти зазнала суттєвих змін, які відобразилися на комунікації між студентами та викладачами. Під час використання різних форм дистанційного навчання більшість викладачів зіткнулися з відсутністю у студентів навичок культурної поведінки та спілкування в мережі, оскільки вони не мали уявлення про правила цифрової комунікації. Це негативно позначалося на поведінковій культурі під час занять і вебінарів, повідомлення в месенджерах надсилалися некоректно, що призводило до порушення взаємодії та непорозуміння з обох сторін.

Студенти забували вимикати мікрофони під час проведення відеоконференцій, одягалися неналежним чином або не звертали уваги на безлад на задньому фоні. У соціальних мережах і месенджерах між студентами виникали суперечки щодо того, як слід поводитися в тій чи іншій віртуальній ситуації, що іноді призводило до конфліктів, а в окремих випадках — до інтернет-цькування (кібербулінгу).

Така ситуація свідчить про відсутність у студентів розуміння елементарних норм взаємодії в цифровому середовищі, що негативно впливає не лише на їхнє повсякденне життя, а й на професійну сферу. Із розвитком цифрових технологій студенти університету стикаються з необхідністю ефективного використання засобів комунікації в онлайн-середовищі. У зв’язку з цим відсутність навичок застосування цифрового етикету може призвести до непорозумінь, конфліктів і навіть порушення професійних стандартів[5;6].

Виникає потреба в цифровому етикеті як нормативно-етичному регуляторі комунікативної взаємодії у віртуальному просторі. Моніторинг і розвиток

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

навичок цифрового етикету є ключовим аспектом успішної комунікації студентів університету.

Це обумовлює необхідність підготовки педагогів, здатних створювати освітнє середовище, у якому учні здобувають досвід самостійності, формують активну життєву позицію та знаходять смисли власного життя.

Література:

7. Гаврілова Л. Г. Цифрова культура, цифрова грамотність, цифрова компетентність як сучасні освітні феномени / Л. Г. Гаврілова, Я. В. Топольник // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2017. – № 5 (61). – С. 1–14.

8. Гордійчук М. С. Сучасні тенденції професійної підготовки майбутніх педагогів/ М.С.Гордійчук, О.В.Мартіна, Н.В. Третяк // Педагогічна освіта: теорія і практика: збірник наук. праць / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка; Інститут педагогіки НАПН України.- Київ: Міленіум., 2024. - № 36 (1) -. С. 235–248.

9. Забіяка І. М. Цифровізація вищої освіти в Європі: тренди та перспективи / І. М. Забіяка // Академічні студії. Серія «Педагогіка». – 2024. – № 4. – С. 23–28. DOI: https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2024.4.4

10. Любовець О. Вища освіта як чинник формування ціннісних орієнтацій української молоді / О. Любовець // Освітологія. – 2021. – № 10. – С. 45–52.https://osvitologia.kubg.edu.ua/index.php/osvitologia/article/view/140/137

11. Мелентьєва Т.В. Питання щодо ціннісних уявлень про мотивацію трудової діяльності. /Т.В.Мелентьєва // Актуальні питання гуманітарних наук.- 2020. - № 27. - С. 4–9.

12. Піковець Н. Ціннісні орієнтації майбутніх фахівців в умовах трансформації сучасного освітнього простору / Н. Піковець // Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки. – 2022. – № 12. – С. 92–99. https://psy-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/12_2022/10.pdf

References:

7. Havrilova, L. H., & Topolnyk, Ya. V. (2017). Tsyfrova kultura, tsyfrova hramotnist, tsyfrova kompetentnist yak suchasni osvitni fenomeny [Digital culture, digital literacy, digital competence as modern educational phenomena]. Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia – Information Technologies and Learning Tools, 61(5), 1–14.

8. Hordiichuk, M. S., Martina, O. V., & Tretiak, N. V. (2024). Suchasni tendentsii profesiinoi pidhotovky maibutnikh pedahohiv. [Modern trends in the professional training of future teachers]. *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka - Pedagogical Education: Theory and Practice*, 36(1), 235–248.

9. Zabiiaka, I. M. (2024). Tsyfrovizatsiia vyshchoi osvity v Yevropi: trendy ta perspektyvy [Digitalization of higher education in Europe: trends and prospects]. Akademichni studii. Seriia "Pedahohika" – Academic Studies. Series "Pedagogy", 4, 23–28. https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2024.4.4

10. Liubovets, O. (2021). Vyshcha osvita yak chynnyk formuvannia tsinnisnykh oriientatsii ukrainskoi molodi [Higher education as a factor in the formation of value orientations of Ukrainian youth]. Osvitolohiia – Educology, 10, 45–52. https://osvitologia.kubg.edu.ua/index.php/osvitologia/article/view/140/137

11. Melentieva, T. (2020). Pytannia shchodo tsinnisnykh uiavlen pro motyvatsiiu trudovoi diialnosti.[Issues concerning value perceptions of labor activity motivation]- *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk - Current Issues of the Humanities*, 27(5), 4–9 .[in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

12. Pikovets, N. (2022). Tsinnisni oriientatsii maibutnikh fakhivtsiv v umovakh transformatsii suchasnoho osvitnoho prostoru [Value orientations of future specialists in the conditions of transformation of the modern educational space]. Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia psykholohichni nauky – Bulletin of Lviv University. Series Psychological Sciences, 12, 92–99. https://psy-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/12_2022/10.pdf

Дата першого надходження статті до видання: 08.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 374.7:[-027.511:654.05:.001.2]374.7.091[654.05:.001.2]

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1526-1538

Радомський Ігор Петрович кандидат педагогічних наук, доцент, провідний науковий співробітник відділу андрагогіки, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, м. Київ, https://orcid.org/0000-0003-2452-0898

ОСВІТА ДОРОСЛИХ В УКРАЇНІ: КЛЮЧОВІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ

Анотація. У статті розглянуто ключові виклики та перспективні напрямки розвитку освіти дорослих в Україні, як важливого складника освіти впродовж життя. На основі проведеного аналізу наукових джерел серед ключових викликів розвитку освіти дорослих в Україні виокремлено процеси глобалізації, що також охоплюють систему освіти дорослих та посилюють конкуренцію між надавачами освітніх послуг; спрямування на безперервність та індивідуалізацію навчання дорослого населення; якісний розвиток технологічності системи освіти дорослих; розвиток корпоративної освіти.

Перспективними напрямками розвитку освіти дорослих в Україні є орієнтація надавачів освітніх послуг на таких типах процесів, як розробка освітніх технологій, що забезпечують інтеграцію проєктних і дослідницьких завдань в освітній процес, розробку проєктів, пов‘язаних із розвитком різноманітних технологій та форм навчання; демократизація, гуманізація, розвиток громадянськості та гармонізація освіти дорослих; інтеграція, що проявляється у посиленні зв'язків між виробництвом, системою освіти дорослих, науковими дослідженнями та суспільства в цілому; безперервність, відкритість та багатоваріантність освіти дорослих що проявляється у доступності навчання усім здобувачам освіти; модернізація змісту освіти дорослих, що спрямована на індивідуалізацію та формування «м’яких» навичок (soft skills); інтернаціоналізація, комп'ютеризація та інформатизація освіти дорослих та посилення ролі неформальної освіти. Створення законодавчої бази та нормативно-правове забезпечення освіти дорослих є надзвичайно важливим питанням для нашої держави, що посилюється через військову агресію російської федерації. Також потребують законодавчого врегулювання питання фінансування освіти дорослих в Україні.

Важливим аспектом подальшого розвитку освіти дорослих в Україні є створення умов для розширення участі дорослого населення в різноманітних освітніх програмах.

Ключові слова: освіта дорослих, інтернаціоналізація, індивідуалізація, технологізація, фінансування освіти дорослих.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Radomski Igor Petrovych Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Ivan Zyazyun Institute of Pedagogical and Adult Education of the NAES of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0000-0003-2452-0898

ADULT EDUCATION IN UKRAINE: KEY CHALLENGES AND PROSPECTIVE AREAS OF DEVELOPMENT

Abstract. The article discusses key challenges and promising areas for the development of adult education in Ukraine as an important component of lifelong learning. Based on an analysis of scientific sources, the key challenges for the development of adult education in Ukraine include globalization processes, which also affect the adult education system and increase competition between education providers; a focus on the continuity and individualization of adult learning; the qualitative development of the technological capabilities of the adult education system; and the development of corporate education. Promising areas for the development of adult education in Ukraine include the orientation of education providers towards processes such as the development of educational technologies that ensure the integration of project and research tasks into the educational process, the development of projects related to the development of various technologies and forms of learning; democratization, humanization, development of citizenship and harmonization of adult education; integration, manifested in the strengthening of links between production, the adult education system, scientific research, and society as a whole; continuity, openness, and diversity of adult education, manifested in the accessibility of education to all learners; modernization of the content of adult education, aimed at individualization and the formation of soft skills; internationalization, computerization, and informatization of adult education and strengthening the role of informal education.

The creation of a legislative framework and regulatory support for adult education is an extremely important issue for our state, which is exacerbated by the military aggression of the Russian Federation. The issue of financing adult education in Ukraine also needs to be regulated by law. An important aspect of the further development of adult education in Ukraine is the creation of conditions for expanding the participation of the adult population in various educational programs.

Keywords: adult education, internationalization, individualization, technologization, financing of adult education.

Постановка проблеми. В Україні сьогодні розвиток освіти дорослих є пріоритетним завданням, що потребує усвідомлення суспільством, підтримки держави та активної діяльності усіх зацікавлених суб'єктів освіти дорослих. Наразі в Україні освіта дорослих потребує систематизації та активного розвою, врахування досвіду провідних країн світу, де освіта дорослих набула суттєвого розвитку.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Як зауважує Л. Лук'янова, в Україні освіта дорослих «як складова освіти впродовж життя не посідає належного місця й не набула відповідного визнання, а ставлення до неї можна радше схарактеризувати як особисту справу, якою опікуються переважно комерційні структури» [7, с. 8].

Зазначене, своєю чергою, спонукає до розгляду ключових викликів та перспективних напрямків розвитку освіти дорослих в Україні, як важливого складника освіти впродовж життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику розвитку освіти впродовж життя та її важливої складової – освіти дорослих активно досліджують вітчизняні науковці: О. Аніщенко [2, 3], С. Калашнікова [6], Л. Лук'янова [7, 8, 9, 10], Н. Ничкало [13] та інші. Активно працюють в цьому науковому напрямку і закордонні вчені: J. Mezirow [22] розвивав теорію трансформаційного навчання, P. Jarvis [20] започаткував концепцію експериментального навчання дорослих, B. Käpplinger [21] та M. Galligos [19] розглядали різноманітні політики освіти дорослих, L. Cerna та A. Kuchařová [18] досліджували адаптацію систем освіти дорослих до кризових ситуацій та інші.

Метою статті є розглянути ключові виклики та перспективні напрямки розвитку освіти дорослих в Україні, як важливого складника освіти впродовж життя.

Схарактеризувати актуальний стан ряду важливих аспектів подальшого розвитку освіти дорослих в Україні, серед яких: її нормативно-правове забезпечення, розв'язання питань її фінансування та збільшення участі дорослого населення в освітніх програмах.

Виклад основного матеріалу. Виклики, які постають перед сучасною освітою в Україні загалом та освітою дорослих зокрема, неможливо подолати, не виходячи за межі старих освітніх моделей, без освоєння і впровадження сучасних інноваційних форм освіти.

Серед ключових викликів сучасної освітньої сфери В. Базелюк відзначає глобалізацію, запит суспільства на індивідуалізацію і безперервність освіти, якісне підвищення технологічності та ефективності роботи освітніх установ [4, с. 61-62].

На думку дослідника, у цьому ряду на першому місці знаходяться, звичайно, процеси глобалізації, які охоплюють і систему освіти, що призводить, перш за все, до посилення конкуренції між надавачами освітніх послуг як всередині країни, так і на світовому ринку освітніх послуг.

Ще одним викликом системі освіти дорослих на думку науковця є чимраз більший запит суспільства й економіки на безперервність та індивідуалізацію освіти, під якими розуміється розвиток різноманітних інструментів, що забезпечують можливість включення в процес безперервної освіти різних груп населення протягом тривалого періоду їх життя при одночасному врахуванні потреб конкретних споживачів освітніх послуг, що вимагає диверсифікації й модульної організації освітніх програм.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Важливим викликом українській системі освіти дорослих є якісне підвищення технологічності та ефективного функціонування, що виражається в істотній оптимізації наявних освітніх процесів і системи управління, підвищенні прозорості діяльності, впровадженні нових освітніх і управлінських технологій, якісному підвищенні їх ефективності [4, с. 62].

Існують також виклики, пов‘язані з розвитком неперервної професійної освіти, що спонукає до розвитку корпоративного навчання [4, 6].

Розділяємо погляди В. Базелюка [4], що підсумковим результатом навчання є залучення дорослих до соціального проєктування. Активна участь людей в соціальних проєктах – доказ того, що саме освіта дорослих дозволяє їм успішно розв'язувати життєві проблеми, навчає людей вмінням працювати з проблемою: усвідомити, запобігти, вирішити.

Отже, до ключових викликів розвитку освіти дорослих в Україні можна віднести:

- процеси глобалізації, які охоплюють і систему освіти дорослих, що призводить, перш за все, до посилення конкуренції між надавачами освітніх послуг як на національному, так і на глобальному ринку освітніх послуг;
- безперервність та індивідуалізацію освіти, під якими розуміється розвиток різноманітних інструментів, що забезпечують можливість включення в процес безперервної освіти різних груп населення протягом тривалого періоду їх життя при одночасному врахуванні потреб конкретних споживачів освітніх послуг, що вимагає диверсифікації й модульної організації освітнього процесу;
- якісне підвищення технологічності та ефективного функціонування системи освіти дорослих [15, с. 256];
- розвиток корпоративної освіти.

За таких викликів, на думку Л. Лук'янової [10, с. 23], освіта дорослих як складова освіти впродовж життя перетворюється із засобу на мету розвитку людини, що уможливлює утвердження людиноцентризму в освіті, провідною метою якої є самовираження, розвиток соціальних зв‘язків і вмінь діяти.

Провідними передумовами розвитку освіти дорослих в Україні сьогодні виступають: кардинальні зміни в усіх сферах життя – головний елемент сучасності; високий рівень конкуренції систем освіти; дисбаланс попиту та пропозиції на ринку праці; інтенсивне постаріння населення держави; посилення міграційних процесів [9, с. 95].

Сьогодні з'являються нові тенденції розвитку освіти дорослих на рівні конкретної країни, обумовлені їх власними цілями та особливостями системи освіти дорослих.

Однак у різних країнах вони реалізуються по-різному, з урахуванням конкретних умов, специфіки відповідного законодавства. Щодо України, то війна з росією, негативні демографічні тенденції, зміни на ринку праці, проблеми безробіття та наявність функціональної неграмотності вимагають від політиків зі сфери освіти перегляду стратегічних напрямів розвитку й підвищення якісного

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

рівня навчання людей дорослого віку, їх загальної освіти, професійної підготовки та перепідготовки.

Освітня політика України, відображаючи національні інтереси у сфері освіти дорослих, зорієнтована на інтернаціоналізацію та світові тенденції її розвитку. На сучасному етапі розвитку освіти дорослих її провідною тенденцією стала реалізація системного підходу, зокрема у виконанні сукупності завдань: по-перше, формування готовності до адаптації у швидкозмінюваному світі, що вимагає постійного підвищення кваліфікації дорослих в умовах формальної та неформальної освіти; по-друге, формування і вдосконалення ключових компетентностей, потреба яких значно зросла в умовах технологічного прогресу, інформатизації та цифровізації суспільства, динамічно змінюваного бізнес-середовища; по-третє, навчання і перенавчання соціально вразливих верств населення, зокрема безробітних, мігрантів, інвалідів, осіб літнього віку, чисельність яких зростає в усьому світі та в Україні зокрема [12].

Л. Лук'янова до провідних тенденцій у сучасній освіті дорослих відносить: концептуальну тенденцію безперервності освіти дорослих; еволюціонування знань у важливе вартісне джерело інформаційного суспільства; трансформацію змістовного поля освіти дорослих; зміну пріоритетної ролі освіти дорослих – від функціонально-професійної підготовки до неперервного розвитку особистості; посилення ролі неформальної освіти [9, с. 101].

Ґрунтуючись на окреслених тенденціях дослідниця виокремила стратегічні напрями розвитку освіти дорослих, серед яких: розвиток освіти дорослих як цілісної системи; розроблення законодавчої підтримки освіти дорослих; обґрунтування механізмів державного визнання освіти дорослих як одного з пріоритетних напрямків; корекція цілей і змісту освіти дорослих; розроблення стратегій регіонального розвитку освіти дорослих; ліквідація функціональної неграмотності [9, с. 90-94].

У Національній доповіді про стан і перспективи розвитку освіти в Україні до 30-річчя незалежності науковці НАПН України визначили пріоритетні напрями розвитку освіти дорослих, серед яких: законодавче забезпечення сфери (зокрема прийняття Закону України «Про освіту дорослих»); наближення державної політики до кращих європейських практик та збільшення державних інвестицій; розроблення регіональних стратегій розвитку освіти дорослих; посилення партнерської взаємодії стейкхолдерів; створення Фонду підтримки розвитку освіти дорослих; впровадження механізмів економічної мотивації роботодавців та безкоштовних програм навчання для різних категорій дорослих [12, с. 96–97].

Узагальнення наукових досліджень дозволяє виокремити основні перспективні напрями розвитку освіти дорослих в Україні: модернізація змісту освіти з орієнтацією на індивідуалізацію, актуалізацію знань і формування «м'яких» навичок (*soft skills*); демократизація та гуманізація освітнього процесу як основа рівного доступу до навчання; інтеграція освіти дорослих з виробництвом,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

наукою та суспільством; безперервність і багатоваріантність навчання впродовж життя; комп'ютеризація та інформатизація — розвиток онлайн-освіти, МООС, гейміфікації; інтернаціоналізація через міждержавне співробітництво та розвиток глобальних компетентностей; посилення ролі неформальної освіти як гнучкої відповіді на запити ринку та особистості. Розглянемо актуальний стан ключових аспектів реалізації цих напрямів в українському контексті. Одним із важливих аспектів подальшого розвитку освіти дорослих в Україні є її нормативно-правове забезпечення. Для нашої держави створення відповідної законодавчої бази є надзвичайно важливим питанням, що посилюється через військову агресію російської федерації. Суттєвим кроком у розв'язанні цього питання стала підготовка окремого Закону України «Про освіту дорослих». 12 січня 2023 року у Верховній Раді України було ухвалено за основу проєкт закону «Про освіту дорослих» № 7039 (https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/38978). У законопроєкті визначаються правові, організаційні та економічні основи функціонування й розвитку системи освіти дорослих в Україні та спрямування на вирішення таких завдань, як створення умов для розвитку освіти дорослих на засадах комплексного розуміння її суспільної цінності та значущості; визначення пріоритетних напрямів освіти дорослих; структурування системи освіти дорослих; створення підґрунтя правових основ для ефективної співпраці стейкхолдерів для реалізації права дорослої особи на навчання впродовж життя, задоволення особистісних потреб індивіда відповідно до запитів економіки та суспільного розвитку.

У підготовці законопроєкту були враховані напрацювання українських фахівців із питань розвитку освіти протягом життя та освіти дорослих, а також рекомендації Європейського Союзу. Документ належить до переліку євроінтеграційних.

Наступним аспектом подальшого розвитку освіти дорослих в Україні є розв'язання питань її фінансування.

Першою ґрунтовною спробою описати обсяг і структуру публічного фінансування освіти дорослих (в даному разі - у бюджеті України на 2020 рік та проєкті бюджету на 2021 рік) є звіт про результати дослідження «Публічне фінансування освіти дорослих в Україні у 2020 році та проєкт публічного фінансування освіти дорослих в Україні на 2021 рік» [1].

Дослідники М. Андрєєв, В. Бахрушин, А. Охрімовський [1] зазначають, що головними розпорядниками коштів державного бюджету є 19 центральних органів виконавчої влади та інших державних установ і організацій. В деяких випадках Державний бюджет передбачає спрямування коштів на освіту дорослих окремими освітніми програмами. Втім Державний бюджет містить обмежену інформацію щодо спрямування бюджетного фінансування на освіту дорослих. Бюджетні програми місцевих бюджетів (обласних, районних, бюджетів міст) не містять інформації щодо видатків відповідних бюджетів на освіту дорослих. Такі видатки, якщо вони здійснюються, сховані у загальних сумах витрат відповідних

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

бюджетів. Інформативність, повнота і надійність даних щодо бюджетного фінансування освіти дорослих є досить низькою навіть для самих розпорядників бюджетних коштів. Інформація, що містяться у фінансових звітах та в інших відкритих джерелах відповідних розпорядників може бути неповною, неактуальною, неузгодженою між собою, невірогідною. В деяких випадках така інформація взагалі відсутня. Сукупні видатки на освіту дорослих згідно з інформацією, що надійшла від головних розпорядників бюджетних коштів у 2020 році становлять 0.125%загального обсягу видатків Державного бюджету 2020 і дорівнюють 1,588 млрд. гривень (з них 898553,6 тис. гривень за загальним фондом та 689176,2 тис. гривень за спеціальним фондом).

В Державному бюджеті на 2021 рік на фінансування освіти дорослих заплановано було на 25% більше видатків ніж у 2020. Відповідна сума становить 2,038 млрд. гривень (з них 1265371 тис. гривень за загальним фондом та 772904,9 тис. гривень за спеціальним фондом). Запланована сума видатків становить 0.153% загального обсягу видатків Державного бюджету на 2021 [1].

В багатьох випадках головні розпорядники, які не надали інформацію, мають бюджетні програми, що охоплюють не лише видатки на освіту дорослих, але й видатки на інші напрями діяльності. Тому без отримання додаткової інформації неможливо виокремити їх видатки на освіту дорослих. Це означає, що з урахуванням фінансування, інформацію про яке не було отримано, загальний обсяг видатків з державного бюджету на освіту дорослих у 2021 р. може становити 2,5-3 мільярди гривень [1, с. 28-29].

В іншому дослідженні «Державна політика у сфері освіти дорослих в Україні: звіт за результатами дослідження» [14] науковці розглянули моделі фінансування з коштів місцевих бюджетів діяльності недержавних організацій, які надають освітні послуги для дорослих (табл. 1).

Таблиця 1

Моделі фінансування з коштів місцевих бюджетів діяльності недержавних організацій, які надають освітні послуги для дорослих

Модель фінансування	Підстава фінансування	Механізм отримання коштів
Програма підтримки неурядових організацій	Спеціальна програма з надання фінансової підтримки неурядовим організаціям	Неурядова організація, що отримує фінансування з місцевого бюджету, відкриває банківський рахунок у Державному казначействі України, здійснює витрати з нього і звітує за правилами і процедурами, які діють для державних установ і організацій.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Модель фінансування	Підстава фінансування	Механізм отримання коштів
Конкурси проєктів	Результати конкурсу проєктів у сфері освіти дорослих, що подаються громадськими організаціями та іншими інститутами громадянського суспільства.	Гроші з місцевого бюджету перераховуються на рахунки організацій-переможців конкурсу, відкриті в Державному казначействі України.
Бюджет участі	У межах цільових програм партиципаторного бюджетування	Проведення розрахунків за заздалегідь погодженим кошторисом.

Джерело: [14, с. 62]

Автори зазначають, що наявні сьогодні процедури та механізми фінансування не забезпечують рівних можливостей для всіх суб'єктів освітньої діяльності, що надають освітні послуги для дорослих, незалежно від їхньої форми власності. З одного боку, держава гарантує фінансування окремих складників освіти дорослих без урахування якості освіти. На практиці це призводить до того, що відносно стабільне фінансування з коштів державного бюджету отримують заклади, які мають галузевий характер і відомче підпорядкування.

Утім, навіть у таких випадках немає гарантії стабільного фінансування. З іншого боку, неурядові провайдери освіти дорослих мають лише спорадичний доступ до бюджетних коштів, переважно з місцевих бюджетів, попри те, що вони часто забезпечують освітні послуги для соціально вразливих категорій населення і тому намагаються надавати їх безкоштовно. Навіть у випадках, коли недержавні провайдери мають змогу отримати бюджетне фінансування, нині чинні регуляторні норми ускладнюють процес отримання та використання ними таких коштів [14, с. 61-62].

Отже, питання фінансування освіти дорослих в Україні потребує законодавчого врегулювання.

Ще одним важливим аспектом подальшого розвитку освіти дорослих в Україні є збільшення участі дорослого населення в освітніх програмах.

Розглядаючи рівень і динаміку участі населення України у формальних і неформальних видах навчання та професійної підготовки (табл. 2) за даними Моніторингового звіту «Цілі сталого розвитку: Україна» – 2021 рік [11], слід зазначити, що наразі спостерігається зниження рівня участі населення України у формальних і неформальних видах навчання та професійної підготовки (з 9,2 % у 2015 році до 8,2 % у 2020 році), а якщо брати до уваги виключно доросле населення (25-64 роки) яке в основному закінчило формальне навчання то взагалі ситуація доволі критична (з 0,8 % у 2015 році до 0,5 % у 2020 році).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Таблиця 2

Рівень участі населення у формальних та неформальних видах навчання та професійної підготовки

	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Рівень участі населення у формальних та неформальних видах навчання та професійної підготовки, %	**9,2**	**9,0**	**8,7**	**8,6**	**8,0**	**8,2**
за віковими групами:						
15-24 роки	**55,9**	**56,5**	**57,6**	**59,4**	**55,5**	**60,0**
25-64 роки	**0,8**	**0,9**	**0,8**	**0,8**	**0,7**	**0,5**

Джерело: [11, с. 30]

Для порівняння, як зазначає Л. Лук'янова, у 2019 р. частка дорослих в країнах ЄС у віці від 25 до 64 рр., які брали участь у навчанні, становила 10,8 %, що на 0,7 % перевищує відповідні показники 2014 р [8].

Зважаючи на такі невтішні тенденції, сьогодні розвиток освіти дорослих є пріоритетним завданням, що потребує глибокого усвідомлення особистістю, суспільством, державної підтримки та активної діяльності усіх зацікавлених суб'єктів освіти дорослих.

Освіта впродовж життя - це навчання впродовж життя у формальних, неформальних та інформальних умовах. Часто неформальні та інформальні підходи до навчання недооцінюються, згадуються мимоволі й значною мірою залишаються непоміченими. Чому так багато прихильників навчання впродовж життя звертаються до безпечних заасфальтованих доріг формального навчання? Неформальне та інформальне навчання можуть бути затребуваними, адже вони широко розповсюджені в житті людей та заслуговують нашої прискіпливої уваги».

Висновки. Серед ключових викликів розвитку освіти дорослих в Україні виокремлюємо процеси глобалізації, що також охоплюють систему освіти дорослих та посилюють конкуренцію між надавачами освітніх послуг; спрямування на безперервність та індивідуалізацію навчання дорослого населення; якісний розвиток технологічності системи освіти дорослих; розвиток корпоративного навчання.

Перспективними напрямками розвитку освіти дорослих в Україні є орієнтація надавачів освітніх послуг на таких типах процесів, як розробка освітніх технологій, що забезпечують інтеграцію проєктних і дослідницьких завдань в освітній процес, розробку проєктів, пов'язаних із розвитком різноманітних технологій та форм навчання; демократизація, гуманізація, розвиток громадянськості та гармонізація освіти дорослих; інтеграція, що

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

проявляється у посиленні зв'язків між виробництвом, системою освіти дорослих, науковими дослідженнями та суспільства в цілому; безперервність, відкритість та багатоваріантність освіти дорослих що проявляється у доступності навчання усім здобувачам освіти; модернізація змісту освіти дорослих, що спрямована на індивідуалізацію та формування «м'яких» навичок (soft skills); інтернаціоналізація, комп'ютеризація та інформатизація освіти дорослих та посилення ролі неформальної освіти.

Створення законодавчої бази та нормативно-правове забезпечення освіти дорослих є надзвичайно важливим питанням для нашої держави, що посилюється через військову агресію російської федерації. Також потребують законодавчого врегулювання питання фінансування освіти дорослих в Україні. Важливим аспектом подальшого розвитку освіти дорослих в Україні є створення умов для збільшення участі дорослого населення в різноманітних освітніх програмах.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у дослідженні проєктів, пов'язаних із розвитком різноманітних технологій освіти дорослих, використанням інтерактивних та тренінгових форм навчання.

Література:

1. Андрєєв М., Бахрушин В., Охрімовський А. Публічне фінансування освіти дорослих в Україні у 2020 році та проєкт публічного фінансування освіти дорослих в Україні на 2021 рік : звіт про виконання дослідження. Київ : Представництво DVV International в Україні, 2020. URL: https://cutt.ly/T3YzDJl

2. Аніщенко О. Концепція розвитку неформальної освіти дорослих в Україні. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2019. № 1(15). С. 20–39. https://doi.org/10.35387/od.1(15).2019.20-39

3. Аніщенко О. Освіта дорослих і розвиток громадянського суспільства в Україні. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2023. № 24(2). С. 25–35. https://doi.org/10.35387/od.2(24).2023.25-35

4. Базелюк В. Виклики та перспективи освіти дорослих в Україні. *Освіта дорослих у перспективі змін: інновації, технології, прогнози* : колективна монографія / за ред. А. Василюка, А. Стоговського. Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2017. С. 58–68.

5. Баніт О. Система професіоналізації педагогічного персоналу у сфері корпоративної освіти. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2022. № 22(2). С. 48–58. https://doi.org/10.35387/od.2(22).2022.48-58

6. Калашнікова С. А. Освіта дорослих у контексті забезпечення якості вищої освіти. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2020. № 1. С. 5–12. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/720975/1/OD_1_2020.pdf

7. Лук'янова Л. Б. Концепція розвитку освіти дорослих. 2-ге вид. Київ : ТОВ «ДКС-Центр», 2016. 24 с.

8. Лук'янова Л. Б. Законодавче забезпечення освіти дорослих в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2020. Т. 2, № 2. С. 1–5. https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-2-1-2

9. Лук'янова Л. Б. Освіта дорослих: сучасні стратегії і практики в Україні та зарубіжжі. Київ : ТОВ «Юрка Любченка», 2020. 284 с.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

10. Лук'янова Л. Б. Розвиток освіти дорослих: сучасні реалії, тенденції і перспективи. *Концептуальні засади розвитку освіти дорослих: світовий досвід, українські реалії і перспективи* : зб. наук. статей / за ред. В. Г. Кременя, Н. Г. Ничкало ; укл. О. В. Аніщенко, Л. Б. Лук'янова. Київ : Знання України, 2018. С. 21–31.

11. Моніторинговий звіт «Цілі сталого розвитку: Україна» — 2021 рік. URL: https://ukrstat.gov.ua/csr_prezent/2020/ukr/st_rozv/publ/SDGs%20Ukraine%202021%20Monitoring%20Report%20ukr.pdf

12. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / за заг. ред. В. Г. Кременя. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2021. 384 с. https://doi.org/10.37472/NAES-2021-ua

13. Ничкало Н. Г. Професійна освіта дорослих: філософія, стратегія, практика. Київ : Логос, 2011. 528 с.

14. Панич О. (ред.). Державна політика у сфері освіти дорослих в Україні : звіт за результатами дослідження. Київ : Представництво DVV International в Україні, 2021. URL: https://bit.ly/3MffWKb

15. Радомський І. Виклики та важливі передумови подальшого розвитку освіти дорослих. *Проблеми освіти*. 2023. № 1(98). С. 246–261. https://doi.org/10.52256/2710-3986.1-98.2023.16

16. Banit O. V. Transformation processes in Ukraine corporate education: An analytical review. *Actual Issues of Modern Science. European Scientific e-Journal*. 2024. Vol. 28. P. 27–38. https://doi.org/10.47451/man2024-01-02

17. Benavot A., Hoppers C. O., Lockhart A. S. et al. Reimagining adult education and lifelong learning for all: Historical and critical perspectives. *International Review of Education*. 2022. Vol. 68. P. 165–194. https://doi.org/10.1007/s11159-022-09955-9

18. Cerna L., Kuchařová A. Adult education in times of crisis: Policy responses and lessons learned. *European Journal for Research on the Education and Learning of Adults*. 2022. Vol. 13, No. 1. P. 45–60. https://doi.org/10.3384/rela.2000-7426.rela0123

19. Galligos M. N. Adult learning and the European education space. *European Journal for Research on the Education and Learning of Adults*. 2020. Vol. 11, No. 2. P. 1–16. https://doi.org/10.3384/rela.2000-7426.rela0072

20. Jarvis P. *Adult Education and Lifelong Learning: Theory and Practice*. 3rd ed. London : Routledge, 2004. 336 p.

21. Käpplinger B., Robak S. (Eds.). *Changing Configurations in Adult Education in Transitional Times*. Springer, 2018. https://doi.org/10.1007/978-3-319-76078-7

22. Mezirow J. *Transformative Dimensions of Adult Learning*. San Francisco : Jossey-Bass, 1991. 247 p.

References:

1. Andrieiev, M., Bakhrushyn, V., & Okhrimovskyi, A. (2020). *Publichne finansuvannia osvity doroslykh v Ukraini u 2020 rotsi ta proiekt publichnoho finansuvannia osvity doroslykh v Ukraini na 2021 rik* [Public funding of adult education in Ukraine in 2020 and the draft public funding of adult education in Ukraine for 2021]. DVV International Ukraine. https://cutt.ly/T3YzDJl

2. Anishchenko, O. (2019). Kontseptsiia rozvytku neformalnoi osvity doroslykh v Ukraini [Concept of non-formal adult education development in Ukraine]. *Osvita doroslykh: teoriia, dosvid, perspektyvy, 1*(15), 20–39. https://doi.org/10.35387/od.1(15).2019.20-39

3. Anishchenko, O. (2023). Osvita doroslykh i rozvytok hromadianskoho suspilstva v Ukraini [Adult education and civil society development in Ukraine]. *Osvita doroslykh: teoriia, dosvid, perspektyvy, 24*(2), 25–35. https://doi.org/10.35387/od.2(24).2023.25-35

4. Bazeliuk, V. (2017). Vyklyky ta perspektyvy osvity doroslykh v Ukraini [Challenges and prospects of adult education in Ukraine]. In A. Vasyliuk & A. Stohovskyi (Eds.), *Osvita doroslykh u perspektyvi zmin: innovatsii, tekhnolohii, prohnozy* (pp. 58–68). Vydavets PP Lysenko M. M.

5. Baniit, O. (2022). Systema profesionalizatsii pedahohichnoho personalu u sferi korporatyvnoi osvity [Professionalization system of pedagogical staff in corporate education]. *Osvita doroslykh: teoriia, dosvid, perspektyvy, 22*(2), 48–58. https://doi.org/10.35387/od.2(22).2022.48-58

6. Banit, O. V. (2024). Transformation processes in Ukraine corporate education: An analytical review. *Actual Issues of Modern Science. European Scientific e-Journal, 28,* 27–38. https://doi.org/10.47451/man2024-01-02

7. Kalashnikova, S. A. (2020). Osvita doroslykh u konteksti zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity [Adult education in the context of higher education quality assurance]. *Osvita doroslykh: teoriia, dosvid, perspektyvy, 1,* 5–12. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/720975/1/OD_1_2020.pdf

8. Lukianova, L. B. (2020a). Zakonodavche zabezpechennia osvity doroslykh v Ukraini: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku [Legislative support of adult education in Ukraine: Current state and development prospects]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy, 2*(2), 1–5. https://doi.org/10.37472/2707-305X-2020-2-2-1-2

9. Lukianova, L. B. (2016). *Kontseptsiia rozvytku osvity doroslykh* [Concept of adult education development] (2nd ed.). TOV «DKS-Tsentr».

10. Lukianova, L. B. (2020b). *Osvita doroslykh: suchasni stratehii i praktyky v Ukraini ta zarubizhzhi* [Adult education: Modern strategies and practices in Ukraine and abroad]. TOV «Yurka Liubchenka».

11. Lukianova, L. B. (2018). Rozvytok osvity doroslykh: suchasni realii, tendentsii i perspektyvy [Development of adult education: Current realities, trends and prospects]. In V. H. Kremen & N. H. Nychkalo (Eds.), *Kontseptualni zasady rozvytku osvity doroslykh: svitovyi dosvid, ukrainski realii i perspektyvy* (pp. 21–31). Znannia Ukrainy.

12. Monitorynh «Tsili staloho rozvytku: Ukraina» — 2021 [Monitoring report "Sustainable Development Goals: Ukraine" — 2021]. (2021). State Statistics Service of Ukraine. https://ukrstat.gov.ua/csr_prezent/2020/ukr/st_rozv/publ/SDGs%20Ukraine%202021%20Monitoring%20Report%20ukr.pdf

13. Kremen, V. H. (Ed.). (2021). *Natsionalna dopovid pro stan i perspektyvy rozvytku osvity v Ukraini* [National report on the state and prospects of education development in Ukraine]. KONVI PRINT. https://doi.org/10.37472/NAES-2021-ua

14. Nychkalo, N. H. (2011). *Profesiina osvita doroslykh: filosofiia, stratehiia, praktyka* [Professional adult education: Philosophy, strategy, practice]. Lohos.

15. Panych, O. (Ed.). (2021). *Derzhavna polityka u sferi osvity doroslykh v Ukraini* [State policy in the field of adult education in Ukraine]. DVV International Ukraine. https://bit.ly/3MffWKb

16. Radomskyi, I. (2023). Vyklyky ta vazhlyvi peredumovy podalshoho rozvytku osvity doroslykh [Challenges and important prerequisites for further development of adult education]. *Problemy osvity, 1*(98), 246–261. https://doi.org/10.52256/2710-3986.1-98.2023.16

17. Benavot, A., Hoppers, C. O., Lockhart, A. S., et al. (2022). Reimagining adult education and lifelong learning for all: Historical and critical perspectives. *International Review of Education, 68,* 165–194. https://doi.org/10.1007/s11159-022-09955-9

18. Cerna, L., & Kuchařová, A. (2022). Adult education in times of crisis: Policy responses and lessons learned. *European Journal for Research on the Education and Learning of Adults, 13*(1), 45–60. https://doi.org/10.3384/rela.2000-7426.rela0123

19. Galligos, M. N. (2020). Adult learning and the European education space. *European Journal for Research on the Education and Learning of Adults, 11*(2), 1–16. https://doi.org/10.3384/rela.2000-7426.rela0072

20. Jarvis, P. (2004). *Adult education and lifelong learning: Theory and practice* (3rd ed.). Routledge.

21. Käpplinger, B., & Robak, S. (Eds.). (2018). *Changing configurations in adult education in transitional times*. Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-76078-7

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

22. Mezirow, J. (1991). *Transformative dimensions of adult learning*. Jossey-Bass.

Дата першого надходження статті до видання: 08.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 378.147:811.112.2’34

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1539-1552

Радченко Олег Анатолійович кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької та французької мов і методики їх навчання, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, м. Дрогобич, https://orcid.org/0000-0003-1313-5396

Гоцинець Ірина Львівна кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької та французької мов і методики їх навчання, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, м. Дрогобич, https://orcid.org/0000-0002-8201-2712

ВРАХУВАННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ НІМЕЦЬКИХ ПРЕФІКСІВ ПРИ ФОРМУВАННІ ФОНЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ

Анотація. У статті досліджуються лінгводидактичні та фонетичні аспекти формування іншомовної фонетичної компетентності студентів-філологів через призму опанування префіксальної системи німецької мови. Актуальність роботи зумовлена сучасними вимогами Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти (CEFR 2020), які зміщують акцент із концепції "native-speakerism" на забезпечення зрозумілості та прозорості комунікації, де визначальними є просодичні ознаки. У статті обґрунтовано, що саме префіксація є ключовим чинником формування ритмічного малюнка німецького слова та речення, виступаючи орієнтиром для правильної акцентуації. Тут детально проаналізовано фонетичну трихотомію німецьких префіксів: відокремлюваних (наголошених), що мають високу фонетичну самостійність; невідокремлюваних (ненаголошених), які призводять до якісної редукції голосних; та змішаних, де місце наголосу виконує фонологічну функцію, розрізняючи конкретні фізичні дії та абстрактні значення. Окрему увагу приділено специфічним явищам на межі морфем: гортанному зімкненню (Knacklaut), вокалізації соноранта [ʁ] у префіксах на *-er*, а також процесам асиміляції та гемінації приголосних. Розглянуто просодичну організацію речення з "дієслівною рамкою", де відокремлюваний префікс утворює другий інтонаційний центр висловлювання. Важливим складником дослідження є аналіз системної міжмовної інтерференції з боку української мови, що виявляється у скандуванні ненаголошених складів та втраті логічного наголосу на фінальній дієслівній частці. Для подолання цих труднощів запропоновано комплексний методичний підхід, що охоплює чотирирівневу систему вправ: від рецептивних (розпізнавання акцентів на слух) та репродуктивних (ритмічні ланцюжки) до трансформаційних (робота з рамковими конструкціями) і продуктивних (ситуативні діалоги та сторітелінг).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Обґрунтовано доцільність використання цифрових інструментів у процесі формування фонетичної компетентності і наголошено, що лише інтегроване навчання морфології та просодії дозволяє сформувати автоматизовані навички німецького мовлення.

Ключові слова: фонетична компетентність, німецькі префікси, наголос, просодія, асиміляція, редукція, дієслівна рамка, міжмовна інтерференція, комплексний методичний підхід.

Radchenko Oleh Anatoliyovych PhD in Philology, Associate Professor at the Department of German and French Languages and Methods of their Teaching, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Drohobych, https://orcid.org/0000-0003-1313-5396

Hotsynets Iryna Lvivna PhD in Philology, Associate Professor at the Department of German and French Languages and Methods of their Teaching, Drogobych Ivan Franko State Pedagogical University, Drohobych, https://orcid.org/0000-0002-8201-2712

CONSIDERATION OF THE FEATURES OF GERMAN PREFIXES IN THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' PHONETIC COMPETENCE

Abstract. The article examines the linguistic and phonetic aspects of developing foreign-language phonetic competence among philology students through the lens of mastering the German prefix system. The relevance of this study stems from the current requirements of the Common European Framework of Reference for Languages (CEFR 2020), which shift the emphasis from the concept of "native-speakerism" to ensuring the intelligibility and transparency of communication, where prosodic features are decisive. The article demonstrates that prefixation is the key factor in shaping the rhythmic pattern of German words and sentences, serving as a guide for correct stress placement. It provides a detailed analysis of the phonetic trichotomy of German prefixes: separable (stressed) prefixes, which possess a high degree of phonetic autonomy; non-separable (unstressed) prefixes, which lead to qualitative vowel reduction; and mixed prefixes, where the position of the stress performs a phonological function, distinguishing between concrete physical actions and abstract meanings. Particular attention is paid to specific phenomena at the boundaries of morphemes: glottal stop (Knacklaut), the vocalisation of the sonorant [ʁ] in prefixes ending in *-er*, as well as processes of consonant assimilation and gemination. The prosodic organisation of a sentence with a "verbal frame" is examined, where a separable prefix forms the second intonation centre of the utterance. An important component of the study is the analysis of systemic cross-linguistic interference from the Ukrainian language, which manifests itself in the chanting of unstressed syllables and the loss of logical stress on the final verbal particle. To overcome these difficulties,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

a comprehensive methodological approach is proposed, encompassing a four-level system of exercises: from receptive (recognising accents by ear) and reproductive (rhythmic chains) to transformational (working with frame constructions) and productive (situational dialogues and storytelling). The feasibility of using digital tools in the process of developing phonetic competence is substantiated, and it is emphasised that only the integrated teaching of morphology and prosody allows the development of automated German speech skills.

Keywords: phonetic competence, German prefixes, stress, prosody, assimilation, reduction, verbal frame, cross-linguistic interference, comprehensive methodological approach.

Постановка проблеми. Формування фонетичної компетентності студентів у процесі вивчення німецької мови як іноземної є багатогранним процесом, що охоплює не лише артикуляційну точність, а й глибоке розуміння просодичної структури мовлення. Під фонетичною компетентністю розуміється здатність до правильного артикуляційного та інтонаційного висловлювання власних думок і адекватного сприйняття мовлення інших суб'єктів комунікації, що базується на відповідній системі знань та автоматизованих навичок. В умовах вищої школи цей процес набуває особливої значущості, оскільки від рівня сформованості вимовних навичок безпосередньо залежить ефективність професійної міжкультурної взаємодії майбутніх фахівців.

Згідно з оновленими положеннями Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти (CEFR 2020), підхід до оцінки фонологічного контролю зазнав суттєвих змін. Сучасна парадигма відмовляється від концепції "native-speakerism" (наближення до ідеалу носія мови) на користь забезпечення зрозумілості та прозорості комунікації. Нова шкала фонологічного контролю включає три основні виміри: загальний фонологічний контроль, артикуляцію звуків та просодичні ознаки (наголос, ритм та інтонація) [див.: 1, 133–135]. Для студентів рівнів B2–C1 критично важливою є здатність використовувати просодичні засоби для передачі тонких відтінків значень, що стає можливим лише за умови глибокого засвоєння правил акцентуації складних морфологічних структур, зокрема префіксальних дериватів.

У німецькій мові система префіксації відіграє ключову роль у формуванні ритмічного малюнка слова. Префікс не лише змінює лексичне значення дієслова, а й виступає головним чинником у визначенні місця основного наголосу. Це створює значні труднощі для україномовних студентів, оскільки в їхній рідній мові система наголошування має іншу природу, а явища інтерференції часто призводять до спотворення змісту повідомлення. Відтак актуальності набуває наукове опрацювання особливостей німецьких префіксів з імплементацією його результатів у процес формування фонетичної компетентності студентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній вітчизняній лінгводидактиці простежується послідовний перехід від суто артикуляційного

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

підходу до комплексного, де формування фонетичної компетентності розглядається крізь призму комунікативної доцільності та інтерференційних чинників. Серед досліджень задля ілюстрації виокремимо три напрямні: 1) О. Чухно обґрунтовує необхідність поетапного формування фонетичних навичок із урахуванням міжмовної інтерференції та індивідуально-типологічних особливостей студентів; при цьому авторка підкреслює значущість перцептивної бази як передумови коректної артикуляції [2]; 2) О. Тупиця та Л. Зімакова деталізують структуру фонетичної компетентності, виділяючи слухо-вимовний, інтонаційний і ритмічний компоненти, а також доводять ефективність інтерактивних технологій і комунікативно-діяльнісного підходу для їх формування [3]; 3) Т. Вербицька та О. Васильченко акцентують на варіативності німецької вимови (стандарт/регіональні різновиди) та ролі соціолінгвістичних параметрів, що ускладнюють засвоєння просодики [4]. Водночас у німецькомовній науковій традиції фонетична компетентність концептуалізується в межах прикладної фонетики як здатність керувати сегментними та супрасегментними параметрами мовлення відповідно до норми стандартної німецької вимови [пор.: 5, с. 132–161]. Сучасні дослідження сходяться на тому, що саме просодичний компонент визначає зрозумілість мовлення більшою мірою, ніж окремі сегментні відхилення, а відтак має бути пріоритетом у навчанні.

Щодо опрацювання у науковій літературі проблематики німецьких префіксів, то огляд новітніх публікацій наведено у попередній нашій розвідці [див.: 6, с. 321–322]. Водночас у контексті актуального дослідження варто зауважити, то ця проблема традиційно розробляється в межах граматики та словотвору, однак у низці праць переконливо показано безпосередній вплив префіксальних дериватів на просодичну організацію слова і висловлювання. Так, класична трихотомія префіксів – відокремлювані (trennbar), невідокремлювані (untrennbar) і змішані – має чіткий фонетичний вимір, оскільки корелює з акцентуаційними моделями. У кодифікованих описах наголос виступає не лише формальним критерієм класифікації, а й функціональним чинником розрізнення значень, що особливо виявляється у групі змішаних префіксів, де акцентуація корелює зі семантикою і синтаксичною поведінкою дієслова [7; 8]. Фонетичні дослідження демонструють, що префіксація змінює ритмічний малюнок слова і фрази, впливаючи на розміщення інтонаційних центрів і на ступінь редукції ненаголошених складів у потоці мовлення, що, своєю чергою, має наслідки для сприйняття і розуміння [див.: 9].

У методичному аспекті дослідники У. Гіршфельд та Б. Зібенгар підкреслюють, що помилки в акцентуації префіксальних дієслів є одними з найчастотніших у студентів і безпосередньо знижують комунікативну зрозумілість, оскільки порушують просодичну організацію висловлювання [10]. Для україномовних здобувачів додаткову складність становить інтерференція рідної акцентуаційної системи та недооцінка ролі відокремлення префікса в синтаксичній позиції, що змінює інтонаційний контур речення. У сучасних

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

публікаціях наголошується на необхідності інтеграції граматичного і фонетичного навчання: опрацювання типів префіксів має супроводжуватися цілеспрямованими вправами на наголос, ритм і інтонацію, використанням аудіокорпусів і візуалізацією акцентуаційних моделей [пор.: 11]. Попри теоретичні опрацювання, практичні дослідження з цієї теми у вітчизняній методиці обмежені, що зумовлює необхідність подальшої емпіричної перевірки методик для роботи з префіксами.

Мета статті – проаналізувати фонетичні особливості префіксів німецької мови та запропонувати методичні рекомендації й систему вправ для формування фонетичної компетентності студентів з урахуванням міжмовної інтерференції.

Виклад основного матеріалу. Для формування фонетичної компетентності студентів необхідно насамперед теоретично опрацювати три основні категорії німецьких префіксів, оскільки кожна з них потребує специфічних артикуляційних та акцентологічних навичок.

1. Відокремлювані елементи, які в лінгвістиці часто позначаються як дієслівні частки (Verbpartikeln), характеризуються високим ступенем фонетичної самостійності. До цієї групи належать такі префікси як *ab-, an-, auf-, aus-, bei-, ein-, her-, hin-, los-, mit-, nach-, vor-, weg-, zu-* та ін. Головною їх особливістю є те, що префікс завжди є наголошеним.

Наголошення відокремлюваного префікса є не лише фонетичною вимогою, а й сигналом для синтаксичної структури речення. У простих часових формах Präsens та Präteritum наголошений префікс відокремлюється та переміщується в кінець речення, утворюючи так звану дієслівну рамку. При цьому, якщо дієслово несе нову інформацію, то й сам фразовий наголос переноситься на відокремлюваний префікс. Наприклад, у дієслові *'vorstellen* наголос на першому складі зумовлює вимову: *Stell dich bitte "vor*!

2. Невідокремлювані префікси (*be-, emp-, ent-, er-, ge-, miss-, ver-, zer-*) є фонетично слабкими елементами, які ніколи не несуть наголосу. Акцент у таких словах завжди падає на корінь або наступний за префіксом склад: *be'stellen, ver'stehen, er'fahren*. Відсутність наголосу на цих префіксах призводить до значної якісної редукції голосних, на чому детально зупинимось нижче. Для студентів, чия рідна мова не має глибокої редукції, правильна артикуляція цих звуків є викликом, оскільки вони схильні вимовляти ці префікси занадто чітко, що руйнує німецький мовленнєвий ритм.

3. Особливу складність для навчання становлять змішані префікси, оскільки наголос у них постає фонематичним. Так, наприклад, префікси *durch-, hinter-, über-, um-, unter-, wider-* залежно від контексту можуть бути як наголошеними та відокремлюваними, так і ненаголошеними та невідокремлюваними, і наголос у таких випадках є основним інструментом диференціації значень: *'umfahren* – наїхати, збити (напр., дерево чи знак автомобілем) / *um'fahren* – об'їжджати навколо об'єкта; *'übersetzen* – переправлятися через річку, переміщувати на інший берег / *über'setzen* – перекладати текст з однієї мови на

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

іншу; *'übergehen* – переходити до іншої теми / *über'gehen* – проігнорувати щось; *'unterstellen* – поставити щось під низ або сховатися (напр., від дощу); *unter'stellen* – приписувати комусь щось, безпідставно звинувачувати (інсинуація).

Як бачимо, у більшості випадків наголошений префікс вказує на конкретне, фізичне значення дії, тоді як ненаголошений – на абстрактне або переносне значення. Хоча традиційні граматики наголошують на цьому семантичному критерії, емпіричні дослідження показують, що навіть для носіїв мови ці випадки можуть бути сумнівними, а вирішальним чинником часто стає частотність вживання конкретного слова та аналогія з іншими лексемами [див.: 12].

Якісна підготовка студентів-філологів потребує детального опрацювання не лише місця наголосу, а й специфічних фонетичних явищ, що вони притаманні самим префіксам чи виникають на межі морфем.

Насамперед йдеться про явище редукції, згадуване вище. Так, у відокремлюваних префіксах, які несуть наголос, голосні зазвичай вимовляються чітко: напр., *ab-* [ap], *mit-* [mɪt]. Натомість у невідокремлюваних префіксів часто спостерігається редукція до [ə]. Наприклад, ненаголошені префікси *be-* та *ge-* традиційно реалізуються як [bə] та [gə]: *bekommen* [bə'kɔmən], *gestehen* [gə'ʃteːən]. При вимові редукованого [ə] ротова порожнина має бути лише привідкритою (до 2 мм), а язик перебувати в розслабленому стані [9, с. 107]. У системі навчання це розглядається як противага наголошеним складам, де артикуляція є напруженою та чіткою.

Труднощі викликає також вокалізований звук [ɐ] у префіксах на *-er*. Варто звернути увагу, що в односкладових префіксах *er-, ver-, zer-* перед вокалізованим звуком зберігається короткий відкритий голосний [ɛ] (напр., *erzählen* [ɛɐ'tsɛːlən], *verstehen* [fɛɐ'ʃpreçn], *zerfallen* [tsɛɐ'falən]), тоді як у двоскладових префіксах на кшталт *über-, wieder-* вокалізується цілий склад (напр., *übersetzen* [yːbɐ'zɛtsn], *wiederholen* [viːdɐ'hoːlən]).

Щодо актикуляції, то [ɐ] є дещо глибшим за [ə], але не таким відкритим, як [a]: відстань між зубами при вимові становить близько 10 мм. Неправильна артикуляція цього звука через спробу вимовити приголосний [r] є однією з найпоширеніших помилок студентів.

Однією з найхарактерніших рис німецької вимови є твердий приступ голосного (Knacklaut) [ʾ], що виконує роль межового маркера. Зауважимо, що твердо, тобто без злиття з попереднім словом, вимовляються усі морфеми, що починаються на голосний звук. У нашому випадку це префікси *an-, auf-, er-, ent-, emp-, über-, um-, unter-* та ін. Важливішим у досліджуваному ракурсі постає виокремлення зазначеного фонетичного явища у межовій позиції, коли префікс закінчується на приголосний або голосний, а корінь починається з голосного звука, напр., у словах *beachten* [bəʾaxtən] або *erinnern* [ʾɛɐʾɪnɐn]. Відсутність твердого приступу призводить до небажаної для німецької мови елізії (злиття звуків), що є типовим для україномовних студентів, які переносять навички плавної вимови з рідної мови.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

На межі префікса й основи слова можливі й інші специфічно німецькі фонетичні явища, що становлять труднощі для україномовних здобувачів освіти. У першу чергу згадаймо консонантні асиміляції за ознакою глухості. Наприклад, у словах із префіксами *ab-*, *aus-, mit-* відбувається регресивна асиміляція: *abfahren* ['apfaːrən] – дзвінкий [b] оглушується перед глухим [f] до напівдзвінкості, а у слові *ausdenken* ['aʊ̯sdɛŋkən] напівдзвінким стає звук [d]. Подібні процеси ускладнюють сприйняття межі морфем і вимагають від студентів розвиненого фонематичного слуху. Інше явище – гемінація, що виникає на межі однакових або подібних звуків префікса і кореня, напр. *mitteilen* ['mɪttaɪ̯lən], де замість двох звуків [t] вимовляється один подовжений. Це явище має як артикуляційний, так і ритмічний ефект, оскільки впливає на тривалість складу та загальну просодичну структуру слова [детальніше див.: 9, с. 104–106; 13, с. 205–210]. Недостатнє врахування асиміляційних і гемінаційних процесів призводить до неавтентичної вимови та зниження зрозумілості мовлення.

Піднімаючись на просодичний рівень, зауважимо наступне: у німецькому реченні з відокремлюваними префіксами розщеплення дієслівної форми призводить до перерозподілу інтонаційних та ритмічних акцентів. У конструкціях типу *Ich stehe um 7 Uhr auf* або *Er ruft seine Freundin an* префікс, винесений у фінальну позицію, утворює другий просодичний центр речення, який реалізується через підсилення інтонаційної виділеності та часто супроводжується паузальним членуванням. Тут маємо явище так званої "двофокусної" інтонаційної структури, де перший центр припадає на змінювану частину дієслова, а другий – на відокремлений префікс. Це порушує лінійну цілісність словоформи на морфологічному рівні, але водночас створює стабільну просодичну модель, характерну для німецького рамкового синтаксису (Satzklammer) [13, с. 195–198].

Для іншомовних мовців, зокрема україномовних студентів, основною труднощами є збереження єдиної інтонаційної кривої при дистанційному розташуванні частин дієслова, а також правильне маркування пауз і фразових наголосів, що безпосередньо впливає на природність і зрозумілість мовлення.

Окрім власне артикуляційної специфіки німецьких префіксів, посутній вплив на процес формування фонетичної компетентності україномовних студентів мають явища міжмовної інтерференції, адже останній відбувається в умовах постійного опору з боку первинної мовної системи. Асиметричність української та німецької фонетичних систем призводить до закономірних помилок, які мають системний характер. У науковій літературі [напр. 11] виділяють наступні види інтерференції у ракурсі нашого предмету дослідження:

1. Просодична та акцентологічна інтерференція. Українська мова характеризується вільним наголосом, який може зміщуватися при словозміні, але він не має такої жорсткої фіксації на морфемі-префіксі як засобі синтаксичного керування. Студенти часто помилково наголошують перший склад у невідокремлюваних дієсловах (наприклад, замість [fɛʁ'ʃteːən] вимовляють ['fɛʁʃteːən]), що зумовлено тенденцією до наголошування початкових складів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Ще одним аспектом є втрата логічного наголосу на відокремлюваному префіксі у кінці речення. Оскільки в українській мові фразовий наголос зазвичай падає на найбільш значуще слово, яке може стояти всередині речення, студенти часто гублять наголос на дієслівній частці, що призводить до нерозуміння структури речення німецьким слухачем.

2. Фонемна та артикуляційна інтерференція. Основні труднощі тут пов'язані з вимовою звуків, що не мають прямих аналогів в українській мові або мають відмінну дистрибуцію. Так, в українській мові голосні в ненаголошених складах зберігають свою якість (крім [е] та [и]), тоді як у німецькій вони зазнають суттєвої редукції. Це призводить до скандування ненаголошених префіксів студентами. З іншого боку, вплив української мови може проявлятися в недостатньому оглушенні префіксів, таких як *ab-* або *weg-*, де кінцевий приголосний має вимовлятися глухо перед глухими кореневими звуками або в ізоляції.

Власні педагогічні спостереження дозволяють виділити у цьому контексті також наступні систематичні помилки(табл. 1):

Тип помилки	***Причина***	***Приклад помилки***	***Правильна форма***
Неправильний наголос	Спрощення акцентологічної структури	[ap'faːrən]	['apfaːrən]
Відсутність редукції	Вплив української вокальної системи	[ge'falən]	[gə'falən]
Заміна [ʁ] на [r]	Відсутність вокалізованого [r] в українській	[viːdɛr'hoːlən]	[viːdʁ'hoːlən]
Відсутність твердого приступу	Плавна вимова в рідній мові	[be'axtən]	[bə'ʼaxtən]
Дзвінкість вимови *v*	Графічна інтерференція	[vɛʁ'daxt]	[fɛʁ'daxt]

Вважаємо, що для ефективного подолання інтерференції та формування стійких навичок артикуляції префіксів необхідно використовувати комплексний методичний підхід, що базується на поєднанні когнітивних, комунікативних та діяльнісних стратегій. На початковому етапі важливо сформувати у студентів чітке теоретичне уявлення про систему німецьких префіксів. Це включає вивчення списків відокремлюваних та невідокремлюваних префіксів як акцентологічних орієнтирів. Когнітивна гнучкість та здатність до узагальнення дозволяють студентам згодом автоматично ідентифікувати тип префікса навіть у незнайомих лексемах. Методика повинна враховувати інтелектуальні здібності студентів, такі як швидкість сприйняття та якість пам'яті. Також використання мнемонічних правил (наприклад, запам'ятовування невідокремлюваних префіксів як єдиного ритмічного ряду: *be-ge-er-ver-zer-ent-emp-miss*) значно полегшує процес засвоєння.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Можемо сформулювати наступні **ключові рекомендації** для викладачів та студентів:

1. Пріоритет перцепції. Робота над префіксами має починатися з етапу слухання. Студенти повинні навчитися ідентифікувати наголос на слух, перш ніж намагатися відтворити його самостійно.

2. Візуалізація та графічні опори. При читанні текстів рекомендується використовувати різне кольорове маркування або підкреслення для різних видів префіксів.

Це допомагає подолати тенденцію україномовних студентів наголошувати перший склад у невідокремлюваних дієсловах. Для уникнення злитої вимови префікса з коренем варто використовувати візуальні розділювачі, напр. *er·innern, über·arbeiten*.

3. Використання дзеркала. Для відпрацювання редукованого звука [ə] у префіксах *be-* та *ge-* (відстань між зубами 2 мм) та вокалізованого [ɐ] (відстань 10 мм) студенти мають використовувати дзеркало для візуального самоконтролю артикуляції.

4. Контекстуалізація. Фонетичні навички не повинні формуватися ізольовано. Вивчення дієслів має відбуватися відразу в контексті речень, щоб студенти звикали до ритміки дієслівної рамки.

5. Робота з винятками. Окрему увагу слід приділяти особливим випадкам наголошення. Для прикладу, префікс *miss-* є зазвичай ненаголошеним (*miss'lingen*), однак при наявності ще одного невідокремлюваного префікса перебирає на себе наголос (*'missverstehen*); невідокремлюваний префікс *wider-* наголошується і відокремлюється у низці дієслів (*'widerspiegeln, 'widerhallen*), а також тримає наголос в іменниках (*'Widerruf, "Widerspruch*). Виняткову артикуляційну проблему становлять спільнокореневі пари дієслів та іменників, що відрізняються наголосом, напр.: *unter'richten – 'Unterricht, unter'schreiben – 'Unterschrift, über'fallen – 'Überfall, über'geben – 'Übergabe.*

Нижче запропонуємо **систему вправ** для формування фонетичних навичок студентів при роботі з німецькими префіксами, що базується на принципі від простого до складного та охоплює рецептивний, репродуктивний і продуктивний рівні.

I. Рецептивні вправи (сприйняття та розпізнавання)

Вправа 1. Фонетичний сортувальник

Мета: розвиток фонематичного слуху

Завдання: Прослухайте список дієслів (наприклад: *'ankommen, be'stellen, 'aufstehen, ver'stehen*) та позначте у таблиці тип префікса – наголошений чи ненаголошений.

Студенти можуть використовувати картки різного кольору для миттєвої відповіді.

Вправа 2. Акцентологічна кореляція

Мета: диференціація значень через наголос.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Завдання: Прослухайте пари речень із варіантно-відокремлюваними префіксами (наприклад, з дієсловом *umfahren*). Визначте, у якому випадку дія має конкретне фізичне значення (наголос на префіксі), а в якому – абстрактне (наголос на корені).

Вправа 3. Транскрипційна відповідність

Мета: співвіднесення звукового образу з графічними символами

Завдання: Послухайте слова та співвіднесіть їх із відповідними транскрипційними значками наголосу або символом редукованого [ə].

Це допомагає студентам візуалізувати ненаголошеність невідокремлюваних префіксів.

II. Репродуктивні вправи (імітація та автоматизація)

Вправа 4. Ритмічні ланцюжки

Мета: автоматизація вимови невідокремлюваних префіксів

Завдання: Хором повторюйте за викладачем блоки дієслів з однаковим префіксом у ритмічному темпі: *be'stellen – be'suchen – be'kommen*. Слідкуйте за максимальною редукцією голосних у префіксах.

Вправа 5. Артикуляційне ехо

Мета: відпрацювання твердого приступу

Завдання: Повторіть за диктором слова, де корінь починається на голосну (*be'achten, er'innern*). Зробіть акцент на раптовому початку голосного звука після префікса. Використовуйте дзеркало для контролю.

Вправа 6. Відео-тінювання

Мета: імітація природного темпу та мелодики мовлення

Завдання: Перегляньте короткий відео-скетч, що ілюструє використання префіксальних дієслів. Повторюйте фрази за героями, намагаючись точно скопіювати наголос на відокремлюваних частинах та редукцію в невідокремлюваних.

III. Трансформаційні вправи (морфонологічна гнучкість)

Вправа 7. Дієслівна рамка

Мета: формування навички переносу наголосу.

Завдання: Перетворіть інфінітивну конструкцію на речення у Präsens.

Зразок: 'ausschreiben, neue Wörter → Wir schreiben neue Wörter 'aus.

Студент повинен голосом виділити префікс у кінці речення.

Вправа 8. Perfekt-контроль

Мета: засвоєння місця елемента *-ge-* та його впливу на ритміку

Завдання: Утворіть Partizip II від запропонованих дієслів. Наприклад: *'einladen – 'eingeladen*; *ver'kaufen – ver'kauft*. Зверніть увагу, що в невідокремлюваних дієсловах *-ge-* відсутній, що змінює ритмічний малюнок слова.

Вправа 9. Імперативні команди

Мета: тренування фіксованого наголосу в спонукальних реченнях

Завдання: Перетворіть твердження на наказ (Imperativ).

Зразок: Du machst das Fenster 'zu. → Mach das Fenster 'zu!

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Важливо чітко артикулювати префікс, що опиняється в абсолютній фінальній позиції.

IV. Продуктивні вправи (комунікативне використання)

Вправа 10. Кліше-інтерв'ю

Мета: автоматизація відповідей у діалогічному мовленні.

Завдання: Відповідайте на запитання партнера, використовуючи однотипні конструкції з префіксальними дієсловами.

Наприклад, діалог *Wann stehst du auf? – Ich stehe um 6 auf.* Студенти відпрацьовують рух язика та губ для кожного звука префікса. Для невідокремлених префіксів аналогічно: *Was versteht er nicht? – Er versteht die Regel nicht.* – звернути увагу на нечітність вимови *ver-*.

Багаторазове повторення подібних фраз дозволяє студенту менше концентруватися на виборі слів і більше – на правильному ритмі та наголошуванні префіксів.

Вправа 11. Ситуативні діалоги

Мета: спонтанне використання префіксальних структур.

Завдання: У парах розіграйте ситуацію "В аптеці" або "На вокзалі", використовуючи дієслова *'einnehmen, 'ankommen, 'abfahren*.

Викладач оцінює не лише лексичну правильність, а й чіткість акцентуації префіксів у плавному мовленні.

Вправа 12. Сторітелінг

Мета: інтеграція фонетичних навичок у зв’язне мовлення

Завдання: Складіть коротку розповідь про свій розпорядок дня, використовуючи мінімум 10 дієслів із відокремлюваними префіксами (*'aufstehen, 'anrufen, 'einkaufen* тощо).

Сучасний освітній простір вимагає залучення **інформаційних технологій** для інтенсифікації навчання фонетики, особливо в умовах дистанційної освіти.

- Digital Storytelling: студенти створюють короткі відеоісторії, де використовують дієслова з певними групами префіксів, прослуховують їх та самостійно (чи з допомогою викладача / ШІ-асистента) відмічають випадки, де наголос було зміщено. Це дозволяє поєднати фонетичний тренінг із творчою діяльністю.
- Платформа Moodle: створення інтерактивних курсів із вбудованими аудіофайлами та автоматизованими тестами на визначення місця наголосу в словах із варіантно-відокремлюваними префіксами.
- Візуалізація звуку: використання програм-дескрипторів (на кшталт Synthesia, Descript, Speechify) для візуального відображення звуку, у нашому випадку – амплітуди наголошеного префікса та наголошеного кореня. Це допомагає студентам "бачити" помилки в акцентуації.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На основі проведеного аналізу можна стверджувати, що врахування особливостей німецьких префіксів є невід'ємною складовою формування фонетичної компетентності

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

студентів. Префіксальна система німецької мови є унікальним поєднанням морфологічної значущості та просодичної ваги, що вимагає від студентів високого рівня усвідомленості при вимові.

Місце наголосу в префіксальних дієсловах є головним критерієм їхньої відокремлюваності та семантичного наповнення. Студенти повинні чітко розрізняти наголошені відокремлювані префікси та ненаголошені невідокремлювані елементи. Формування фонетичної навички неможливе без засвоєння базових правил редукції голосних, вокалізації приголосного [ʁ] у префіксах, а також опанування техніки твердого приступу голосних, асиміляції та гемінації приголосних на межі префікса та кореня слова.

Систематична робота над подоланням міжмовної інтерференції, тобто усуненням впливу української мовної системи, повинна включати контрастивний аналіз та вправи на розвиток фонематичного слуху. Методика навчання має інтегрувати традиційні артикуляційні вправи з сучасними цифровими інструментами та комунікативними завданнями, що забезпечує перехід від теоретичних знань до автоматизованих навичок у реальному часі.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі можуть бути пов’язані з дослідженням впливу емоційного стану студента на стабільність просодичних навичок, а також із розробкою спеціалізованих фонетичних курсів для студентів різних професійних спрямувань.

Література

1. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment – Companion volume. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2020. URL. https://rm.coe.int/common-european-framework-of-reference-for-languages-learning-teaching/16809ea0d4

2. Чухно О. Реалізація принципів формування фонетичної компетентності у майбутніх учителів у процесі навчання англійської мови після німецької. *Іноземні мови*. 2016. № 4 (88). С. 51–57.

3. Тупиця О., Зімакова Л. Розвиток фонетичної компетентності студентів під час вивчення другої іноземної мови. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.* 2021. № 7 (345). С. 238–246. https://doi.org/10.12958/2227-2844-2021-7(345)-238-246

4. Вербицька Т., Васильченко О. Перцептивно-артикуляторні аспекти розвитку німецькомовної варіативної компетенції. *Записки з романо-германської філології*. 2022. Вип. 1 (48). С. 170–182. https://doi.org/10.18524/2307-4604.2022.1(48).259827

5. Hirschfeld U., Reinke K. Phonetik im Fach Deutsch als Fremd- und Zweitsprache: Unter Berücksichtigung des Verhältnisses von Orthografie und Phonetik. 2., neu bearb. Aufl. Berlin: Erich Schmidt Verlag, 2018. 263 S.

6. Гоцинець І., Радченко О. Префіксальне словотворення як методичний інструмент розвитку німецькомовної лексичної компетентності. *Перспективи та інновації науки*. Серія: Педагогіка; Серія: Психологія; Серія: Медицина. 2025. № 6(52). С. 317–329. https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-6(52)-317-329

7. Trennbare und nicht trennbare Verben. *Der Sprachdienst.* 2024. Heft 4–5. URL: https://gfds.de/trennbare-und-nicht-trennbare-verben

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

8. Deutsches Aussprachewörterbuch / E.-M. Krech, E. Stock, U. Hirschfeld, L.-Chr. Anders. Berlin – New York: De Gruyter, 2009. 1076 S.

9. Wiese R. Phonetik und Phonologie. Paderborn: Wilhelm Fink, 2011. 128 S.

10. Hirschfeld U., Siebenhaar B. Aussprachevielfalt im Deutschen. Deutsch als Fremdsprache. *Zeitschrift zur Theorie und Praxis des Faches Deutsch als Fremdsprache.* 2013. Heft 3. S. 131–140.

11. Головчак Н., Кушнірчук О. Інтерференційні помилки при вивченні німецької мови україномовними студентами. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d6a4a4e5-a73c-48bf-8785-fcea1a552741/content

12. Becker T., Peschel C. "Wir bitten Sie das nicht misszugeneralisieren" – Sprachverhalten in grammatischen Zweifelsfällen am Beispiel trennbarer und nicht-trennbarer Verben. URL: https://bop.unibe.ch/linguistik-online/article/view/797/1373

13. Kohler K.J. Einführung in die Phonetik des Deutschen. 2., neubearb. Aufl. Berlin: E. Schmidt, 1995. 250 S.

References

1. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment – Companion volume. (2020). Strasbourg: Council of Europe Publishing. *rm.coe.int.* Retrieved from: https://rm.coe.int/common-european-framework-of-reference-for-languages-learning-teaching/16809ea0d4

2. Chukhno, O. (2016). Realizatsiia pryntsypiv formuvannia fonetychnoi kompetentnosti u maibutnikh uchyteliv u protsesi navchannia anhliiskoi movy pislia nimetskoi [The Implementation of Principles for Developing Phonetic Competence in Trainee Teachers during English Language Instruction Following German]. *Inozemni movy – Foreign Languages*, *4 (88),* 51–57 [in Ukrainian].

3. Tupytsia, O., & Zimakova, L. (2021). Rozvytok fonetychnoi kompetentnosti studentiv pid chas vyvchennia druhoi inozemnoi movy [The Development of Students' Phonetic Competence when Learning a Second Foreign Language]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka – Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Luhansk*. (Vol. 7/345), (pp. 238–246). https://doi.org/10.12958/2227-2844-2021-7(345)-238-246 [in Ukrainian].

4. Verbytska, T., & Vasylchenko, O. (2022). Pertseptyvno-artykuliatorni aspekty rozvytku nimetskomovnoi variatyvnoi kompetentsii [Perceptual and Articulatory Aspects of the Development of German-language Variational Competence]. *Zapysky z romano-hermanskoi filolohii – Notes on Romance and Germanic Philology*. (Vol. 1/48), (pp. 170–182). https://doi.org/10.18524/2307-4604.2022.1(48).259827 [in Ukrainian].

5. Hirschfeld, U., & Reinke K. (2018). Phonetik im Fach Deutsch als Fremd- und Zweitsprache: Unter Berücksichtigung des Verhältnisses von Orthografie und Phonetik [Phonetics in German as a Foreign and Second Language: Considering the Relationship between Orthography and Phonetics]. 2nd ed. Berlin: Erich Schmidt Verlag [in German].

6. Hotsynets, I., & Radchenko, O. (2025). Prefiksalne slovotvorennia yak metodychnyi instrument rozvytku nimetskomovnoi leksychnoi kompetentnosti [Prefixal Word Formation as a Methodological Tool for Developing German-language Lexical Competence]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky – Prospects and Innovations of Science*, *6(52),* 317–329. https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-6(52)-317-329 [in Ukrainian].

7. Trennbare und nicht trennbare Verben [Separable and Inseparables Verbs]. (2024). *Der Sprachdienst – The Language Service, 4–5. gfds.de.* Retrieved from: https://gfds.de/trennbare-und-nicht-trennbare-verben [in German].

8. Krech, E.-M., Stock, E., Hirschfeld, U., & Anders, L.-Chr. (2009). Deutsches Aussprachewörterbuch [German Pronunciation Dictionary]. Berlin – New York: De Gruyter [in German].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

9. Wiese, R. (2011). Phonetik und Phonologie [Phonetics and Phonology]. Paderborn: Wilhelm Fink [in German].

10. Hirschfeld U., & Siebenhaar B. (2013). Aussprachevielfalt im Deutschen. Deutsch als Fremdsprache [Variety of Pronunciations in German. German as a Foreign Language]. *Zeitschrift zur Theorie und Praxis des Faches Deutsch als Fremdsprache – Journal on the Theory and Practice of Teaching German as a Foreign Language, 3*, 131–140 [in German].

11. Holovchak, H., & Kushnirchuk, O. Interferentsiini pomylky pry vyvchenni nimetskoi movy ukrainomovnymy studentamy [Interference Errors in the Study of German by Ukrainian-speaking Students]. *dspace.uzhnu.edu.ua.* Retrieved from: https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d6a4a4e5-a73c-48bf-8785-fcea1a552741/content [in Ukrainian].

12. Becker, T., & Peschel, C. "Wir bitten Sie das nicht misszugeneralisieren" – Sprachverhalten in grammatischen Zweifelsfällen am Beispiel trennbarer und nicht-trennbarer Verben ["Please do not overgeneralise" – Language use in cases of grammatical uncertainty, using the example of separable and inseparable verbs]. *bop.unibe.ch*. Retrieved from: https://bop.unibe.ch/linguistik-online/article/view/797/1373 [in German].

13. Kohler, K.J. (1995). Einführung in die Phonetik des Deutschen [An Introduction to German Phonetics]. 2nd ed. Berlin: E. Schmidt [in German].

Дата першого надходження статті до видання: 28.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 378.147:615.15].091.39:004

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1553-1565

Римарчук Віталій Миколайович аспірант, Державний заклад вищої освіти «Університет менеджменту освіти», м. Київ, https://orcid.org/0009-0006-4627-659X

РОЗВИТОК ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦІВ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ГАЛУЗІ ЯК НАУКОВА ТА ПРАКТИЧНА ПРОБЛЕМА

Анотація. У статті висвітлено результати теоретичних студій щодо стану дослідження в сучасному науковому дискурсі актуальної проблеми розвитку цифрової компетентності фахівців фармацевтичної галузі. Своєчасність поданих у статті конкретизованих змістових узагальнень, зумовлена суспільними запитами щодо розвитку цифрової компетентності як особистісного феномену фахівця фармацевтичної сфери. Піднята наукова проблема відповідає потребам суспільства в умовах функціонування цифрової економіки та менеджменту. Формування цифрової компетентності професіоналів фармацевтичної галузі розглядаємо відповідно до державних стандартів, поданих у Рамці цифрової компетентності працівника охорони здоров'я (07.02.24), унормованих цим документом ключових цифрових компетентностей для фахівців фармацевтичної сфери.

Дослідження здійснено на засадах компетентнісного, системного, проблемного підходів, що дало змогу цілісно студіювати широкий пласт наукових джерел, групувати їх і виокремити продуктивні теоретичні ідеї та технології формування цифрової компетентності людини у різних видах діяльності, зокрема і в фармацевтичній сфері. З допомогою підібраного адекватного до проблематики і цілей методичного інструментарію: взаємозумовлених методів аналізу – теоретичного, нормативного, співставного, відповідно до мети**,** з'ясовано актуальний стан дослідження проблеми формування/ розвитку цифрової компетентності працівників фармацевтичної галузі в сучасному наукову дискурсі, що дало змогу узагальнити та обґрунтувати перспективні наукові і практичні аспекти її розв'язання. За проблемним принципом груповано джерела теоретичних студій, а саме: нормативно-правові; наукові праці, що висвітлюють понятєво-категорійний апарат, піднятої в статті проблематики; до третьої групи відносимо праці, що висвітлюють особливості формування цифрової компетентності здобувачів вищої фармацевтичної освіти і професіоналів фармацевтичної галузі економіки, охорони здоров'я; четверту групу джерел становлять праці з дотичних до теми аспектів формування цифрової компетентності в освіті. За результатами теоретичного дослідження

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

з'ясовано, що попри активізацію нормативно-правового супроводу окресленої проблематики на державному рівні та унормування вимог до формування цифрової компетентності здобувачів і професіоналів, наявний у науковому полі значний пласт доробків українських авторів і цікавих практик упровадження цифрових технологій та інструментів, існує суспільна і практична потреба надолуження описів вимог до володіння цифровою компетентністю професіоналів фармацевтичної сфери економіки та їхнього професійного розвитку.

Ключові слова: розвиток, формування, цифрова компетентність, фармацевтична галузь, цифрова грамотність, компоненти цифрової компетентності, рамка кваліфікації.

Rymarchuk Vitalii Mykolayovych, postgraduate student, State Higher Education Institution «University of Educational Management», Kyiv, https://orcid.org/0009-0006-4627-659X

DEVELOPMENT OF DIGITAL COMPETENCE OF PHARMACEUTICAL INDUSTRY PROFESSIONALS AS A SCIENTIFIC AND PRACTICAL PROBLEM

Abstract. The article highlights the results of theoretical studies on the current state of research in the modern scientific discourse on the problem of developing digital competence among pharmaceutical industry specialists. The timeliness of the specific content generalizations presented in the article is due to public demands for the development of digital competence, a personal phenomenon among specialists in the pharmaceutical field. The raised scientific problem meets the needs of society in the conditions of the functioning of digital civilization. We consider the development of digital competence among pharmaceutical industry professionals in accordance with the state standards presented in the Framework of Digital Competence of a Healthcare Worker (07.02.24), including the key digital competencies for pharmaceutical professionals outlined in this document.

The research was carried out on the basis of competency-based, systemic, and problem-based approaches, which made it possible to comprehensively study a wide range of scientific sources, group them, and identify productive theoretical ideas and technologies for the formation of human digital competence in various types of activities, including in the pharmaceutical sector. With the help of methodological tools selected adequate to the problems and goals: interrelated methods of analysis – theoretical, normative, comparative, in accordance with the **goal**, the current state of research into the problem of the formation/development of digital competence of pharmaceutical industry workers in modern scientific discourse was clarified, which made it possible to generalize and substantiate promising scientific and practical aspects of its solution. The sources of theoretical studies are grouped according to the problem principle, namely: regulatory and legal; scientific works that highlight the

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

conceptual and categorical apparatus of the issues raised in the article; the third group includes works that highlight the features of the formation of digital competence of applicants for higher pharmaceutical education and professionals in the pharmaceutical industry, economics, and healthcare; the fourth group of sources consists of works on aspects of the formation of digital competence in education related to the topic. According to the results of the theoretical study, it was found that despite the intensification of regulatory and legal support of the outlined issues at the state level and the standardization of requirements for the formation of digital competence of applicants and professionals, the significant layer of achievements of Ukrainian authors and interesting practices of implementing digital technologies and tools in the scientific field, there is a social and practical need to catch up on the descriptions of the requirements for digital competence of professionals in the pharmaceutical sector of the economy and their professional development.

Keywords: development, formation, digital competence, pharmaceutical industry, digital literacy, components of digital competence, qualification framework.

Постановка проблеми. В умовах цифровізації всіх сфер суспільства на часі – трансформація цілей і засобів, що впливають на формування та розвиток цифрової компетентності людини, зокрема майбутніх професіоналів у процесі їхньої професійної підготовки та тих, хто безпосередньо працює в економіці, бізнесі, маркетингу та менеджменті. Попри те, що широкий спектр різних аспектів формування цифрової компетентності висвітлено в наукових працях сучасних українських дослідників, проблема формування цифрової компетентності фахівців із фармації ще недостатньо вивчена та втілена в практичних розробках.

Актуальність, окресленої в статті наукової проблеми, полягає в дослідженні результатів наукових пошуків у сучасному науковому дискурсі задля виявлення перспективних ідей, що можуть становити науковий і практичний інтерес для фармацевтичної галузі. Використання цифрових ресурсів та інструментів для реалізації інноваційних моделей ведення бізнесу актуалізує проблему цифрової компетентності фахівців, як їхньої здатності/готовності до внутрішньої та зовнішньої мотивації застосовувати знання, цифрові ресурси та інструменти для виконання професійних обов’язків і конкретних завдань.

Цифрову компетентність професіоналів (фармацевтичної галузі) розглядаємо в контексті ключових компетентностей, важливих для життя, що окреслені 2013 року в першій Європейській рамці цифрової компетентності для громадян Європейського Союзу – DigComp2.0 (Digital Competence), які рекомендовані до застосування на національному та регіональному рівнях [1].

Актуальність піднятої в статті проблеми, підтверджена на державному рівні унормованими статтями нормативних документів. Насамперед варто окреслити розпорядження Кабінету Міністрів України № 167-р від 3 березня 2021 року щодо схвалення Концепції розвитку цифрової компетентності до 2025

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

року, у руслі якої відбулось [2], у наведеному відрізку часу впровадження цифрових технологій у сферах, економіки, бізнесу, торгівлі, планування, освіти. Відповідно до наведеної в тексті концепції, в Україні розроблено Рамку цифрової компетентності та рекомендації з її застосування в усіх сферах життєдіяльності людини.

Зважаючи на широкий спектр компонентів фармацевтичної сфери та її динамічний розвиток, інформаційне та номенклатурне багатоманіття, достатньо складний документообіг затребуваними є компетентні професіонали з розвиненою цифровою компетентністю. У руслі специфіки фармацевтичного менеджменту належне володіння професіоналами цифровою компетентністю розширить змогу оновлення та вдосконалення цифрового контенту, використання цифрових програм та інструментів для організації, здійснення професійного розвитку працівників мереж під час онлайнових тренінгів, семінарів, опитування, тестування.

Задля розв'язання завдань щодо вироблення стратегій та дієвих практик, важливим є студіювання стану висвітлення піднятої проблеми в сучасному науковому дискурсі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результати теоретичного аналізу досліджень різних аспектів цифрової компетентності людини засвідчують насамперед про своєчасність і суспільну значущість цієї проблеми, як для науки, так і для практики. Цифрова компетентність здобувача освіти, професіонала є трендом сучасного культурного, технологічного, економічного та безпекового простору.

Теоретичне дослідження здійснено з опорою на науковий апарат, що є усталений у сучасному науковому полі, насамперед беремо до уваги обґрунтоване О. Спіріним, О. Овчарук поняття «цифрова компетентність» ,що розглядається як: «здатність особистості впевнено і ґрунтовно користуватися засобами цифрових технологій у таких сферах як професійна діяльність і працевлаштування, освіта, дозвілля, громадська діяльність, що є життєво необхідними для участі в соціально-економічному житті» [3].

Студіювання сучасного наукового дискурсу у річищі, піднятої в статті проблеми, дає підстави стверджувати про актуалізацію досліджень штучного інтелекту в царині цифрових технологій і способів його використання в галузях – науки, освіти, економіки, менеджменту. У статті «Якою має бути цифрова компетентність вчителів у галузі використання штучного інтелекту» (автори: Н. Морзе, М. Бойко, О. Струтинська, Є. Смирнова-Трибульська) [4] висвітлюють теоретико-практичні аспекти, що мають місце в галузі освіти, отже опосередковано можемо екстраполювати окремі ідеї в інші галузі, зокрема в підготовку майбутніх фахівців до використання штучного інтелекту в менеджменті фармацевтичної галузі.

Результати теоретичних студій дають підстави щодо висновування про інтерес учених і науковців до дослідження (на теоретичному, технологічному

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

рівнях) різних аспектів, проблеми формування/розвитку цифрової компетентності людини, зокрема значний пласт наукових праць розкриває особливості цього особистісного феномену в освітньому процесі закладів освіти різних рівнів.

Поміж тим, зростання в умовах воєнного часу суспільних запитів на якісну взаємодію фармацевтичних виробничих і управлінських структур на виклики часу й активну підтримку здоров'я людей, налагодження продуктивних зв'язків із закладами охорони здоров'я та іншими інституціями МОЗ України, світовими фармацевтичними компаніями щодо швидкого реагування на медичні потреби, актуалізує проблему формування/розвитку цифрової компетентності фахівців фармацевтичної галузі.

Мета статті: з'ясувати актуальний стан дослідження проблеми формування/розвитку цифрової компетентності працівників фармацевтичної галузі в сучасному наукову дискурсі задля обґрунтувати наукових і практичних аспектів її розв'язання.

Виклад основного матеріалу. Методологічну основу наукового пошуку розроблено з урахуванням компетентнісного, системного, проблемного підходів, що дало змогу цілісно та системно студіювати широкий пласт наукових джерел, групувати їх і виокремити продуктивні теоретичні ідеї й технології щодо формування цифрової компетентності людини у різних видах діяльності. Методичний інструментарій відповідає проблематиці та меті статті, а саме: методи аналізу – теоретичного, нормативного співставного дали змогу з'ясувати стан дослідження наукової проблеми в наукових і нормативних джерелах, обґрунтувати дієві ідеї та перспективні напрями їх реалізації. Відбір джерел дослідження здійснено за проблемним принципом, що сприяло їх групуванню (нормативно правові, теоретичні, технологічні).

Групу нормативно-правових джерел складають такі, що розкривають різні аспекти формування/розвитку цифрової компетентності фахівців фармацевтичної галузі є невід'ємною складовою теоретичного дослідження. Згідно з проблематикою статті, у фокусі дослідження – Рамка цифрової компетентності працівника охорони здоров'я (07.02.24), що є основним документом державної політики щодо формування та розвитку цифрової компетентності фахівців сфери охорони здоров'я в Україні; містить нормативно-правові засади цифрових трансформацій в галузі; стан електронного супроводу охорони здоров'я; виокремлює основні групи користувачів (зокрема фармацевти та інші фахівці); розвиток сучасних технологій у медицині; розвиток цифрової медичної освіти [5].

У наведеному вище за текстом документі [5] цифрові компетентності фармацевтів та інших фахівців цієї галузі розглядаються у взаємозв'язках, що відповідають фахівцям сфери охорони здоров'я. Тому спільними є: формування політики цифрової трансформації; стратегії вдосконалення системи освіти та безперервного професійного розвитку; розширення можливостей сфери охорони здоров'я на місцевому рівні; оцінювання рівня цифрової компетентності

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

працівників. Подані в документі компоненти (складові) цифрової компетентності згруповані у 5 доменів (сфер) – по 5 компонентів у кожній сфері та надано детальний опис кожного компоненту й описано вимоги до 4-х рівнів оволодіння за кожним компонентом [5].

Відповідно до Рамки цифрової компетентності працівника охорони здоров'я, до ключових стандартів знань фармацевтів віднесено: цифрову компетентність – інформаційна та медіаграмотність (відповідає за вміння працювати з великими обсягами професійної інформації; здатність аналізувати інформацію з цифрових джерел; здійснювати пошук інформації і фактичних даних у Державному реєстрі лікарських засобів і міжнародних базах, зокрема: PubMed, FDA; вміння і здатність критично відрізняти доказову медицину від маркетингових і маніпулятивних дій; налагодження комунікації та співпраці в цифровому середовищі). Щодо фахівців із фармації подано три додаткові компетентності – цифрова грамотність у сфері охорони здоров'я (Digital Health Literacy), що передбачає формування у фахівця здатності допомагати користувачам фармацевтичних послуг. Це поняття є дещо вужчим і більш спеціалізованим ніж загальне «цифрова грамотність», сутність його полягає в здатності фахівця знати та розуміти інформацію з цифрових джерел і використовувати її для вироблення професійних рішень щодо підтримки здоров'я людини. Подвійна сутність цифрової грамотності фармацевта полягає в інтеграції технічних знань і навичок роботи з професійно-гуманітарними програмами (застосування їх для лікування). Технологічна сутність полягає у виконанні ролі фармацевта як користувача ІТ-системи [5].

Забезпечення цифрового супроводу медичної галузі може відбутися за умови організації систематичного професійного розвитку працівників, зокрема і фармацевтів. Згідно з постановою Кабінету Міністрів України (14.07.2021, № 725 «Про затвердження Положення про систему безперервного професійного розвитку медичних та фармацевтичних працівників») [6], першорядним завданням професійного розвитку працівників галузі охорони здоров'я є формування цифрової компетентності. Відповідно до вимог, що подані до кожної групи професіоналів, уточнено перелік цифрових компетентностей. Тому розроблення навчальних програм на всіх етапах професійного зростання має місце для менеджерів і професіоналів. Відтак наказом міністерства охорони здоров'я України (25.07.2023, № 1347 «Про затвердження Переліку циклів спеціалізації та тематичного удосконалення (ТУ) за лікарськими та фармацевтичними (провізорськими) спеціальностями» унормовано належність слухачів цієї програми відповідно до кожної спеціальності [7].

У руслі проблематики статті дотичними є узагальнення, виснувано в статті «Цифрова компетентність працівників охорони здоров'я як передумова забезпечення економічної безпеки закладів охорони здоров'я на етапі розбудови електронної охорони здоров'я в Україні» (автори: Н. Прус, В. Терентюк) щодо необхідності унормування переліку цифрових компетентностей професіоналів,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

яких відносять до групи вузьких спеціальностей [8]. Очевидно, що це міркування суголосне до професійного розвитку професіоналів із фармації в Україні.

У науковій праці «Правові та прикладні аспекти цифровізації фармацевтичної освіти в Україні: імплементація європейського досвіду» (автор О. Манченко) розкрито особливості формування державної політики в Україні, відповідно до стратегій Європейського Союзу, насамперед задля забезпечення нормативно-правового супроводу цифровізації галузі вищої фармацевтичної освіти задля подолання невирішених питань щодо конкретизації формування цифрової компетентності здобувачів вищої освіти та професійного розвитку. Автор наведеної статті, вважає за доцільне не лише вивчення та узагальнення європейського досвіду, а його адаптації у вищу фармацевтичну освіту в Україні [9].

Варто уточнити, що в сучасному науковому дискурсі значний пласт джерел висвітлює формування цифрової компетентності фахівців у різних галузях. Здебільшого у статтях сучасних дослідників опосередковано або безпосередньо висвітлено цифрові технології та достатньо розгалужений спектр цифрових інструментів – мобільні пристрої, мультимедіа, ігри, онлайн послуги.

Відтак варто акцентувати, що цифрові технології розглядаємо у вимірі дискретних систем (основу яких становить кодування інформації, що трансформується в освіті, бізнесі, технологічних і товарообігових процесах засобами автоматизації, онлайнових сервісів, штучного інтелекту, створення відповідного до запитів галузі контенту та хмарних обчислень.

Відповідно до поданих міркувань заслуговує на увагу стаття «Оцінювання та удосконалення власної цифрової компетентності фармацевтичних працівників» (автори – К. Косяченко, Н. Косяченко). Дослідники розкривають функціональні особливості та вплив сектору фармації на трансформацію і реформуванні охорони здоров’я.

Зважаючи на те, що цифрові технології та інструменти становлять основу електронної моделі охорони здоров’я та обігу лікарських засобів, першорядним є налагодження зв’язків суб’єктів комунікації та створення відповідного контенту про взаємодію, а також виконання спільних програм з охорони здоров’я, документообігу. У наведеній вище статті, «цифрова компетентність фармацевтичних працівників» виокремлена, як ключова для здійснення професійної діяльності [10].

У руслі піднятої проблематики інтерес становить стаття І. Гадяк «Інформаційно-цифрова компетентність як складова професійної майстерності сучасного фармацевта» [11]. Авторка розкриває сутність поняття «інформаційно-цифрова компетентність фармацевта» та характеризує зв’язки із загальнокультурними компетентностями працівника фармацевтичної галузі; врахування складових їхньої професійної підготовки: системної, міжкультурної, діяльнісної та інтеграції знань фармацевтів з урахуванням інформаційно-комунікаційних технологій.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Суголосна проблематика висвітлена в статті «Роль та значення розвитку цифрових компетентностей працівників охорони здоров'я, здобувачів медичної та фармацевтичної освіти та науково-педагогічних працівників закладів вищої медичної освіти в умовах цифровізації та цифрової трансформації охорони здоров'я» (автори: В. Терентюк, І. Кучеренко, Д. Матукова – Ярига). За результати опитування співробітників закладів вищої освіти медичного спрямування, актуалізовано проблему цифровізації освітнього процесу у сув'язі з дотичними державними інституціями до охорони здоров'я, фармації [12].

Окремі практичні аспекти формування цифрової компетентності здобувачів освіти – майбутніх професіоналів медичної галузі висвітлено в статті О. Гріднєва «Використання цифрових технологій у навчанні здобувачів вищої медичної освіти: проблеми та перспективи». У наведеній праці автором висвітлено як позитивні, так і можливі гальмівні чинники всеосяжної цифровізації освітнього середовища закладів вищої медичної освіти; відповідно до особливостей майбутньої професійної діяльності здобувачів розкрито побудову навчального процесу з використанням цифрових технологій. Наукові узагальнення автор обґрунтовує з використанням даних зарубіжних дослідників щодо аналізу впливу цифровізації на освітній процес, що дало змогу розкрити суб'єктивне бачення першорядних цифрових технологій для поступу підготовки фахівців медичної галузі, а саме: ділові ігри («віртуальний пацієнт», фантоми), технології: телемедичні, мобільної медицини [13].

У руслі піднятої проблематики статті інтерес становлять наукові дослідження, що розкривають дотичні аспекти, а саме: обґрунтування понять і категорій та їх сутності і структури, опису цифрових технологій, інструментів. У статті «Вплив використання інтерактивних технологій на якість навчання майбутніх педагогів у закладах вищої освіти» (автори: О. Губарь, В. Спіцин, І. Котяш) достатньо розлого подано трактування поняття «інтерактивні технології навчання» в контексті вищої освіти, як показника освітніх змін щодо вдосконалення освітнього процесу та підвищення якості підготовки майбутніх фахівців. Висвітлено форми впровадження інтерактивних методів із застосуванням цифрових інструментів, а саме: круглі столи, мозковий штурм, кейс технології, ділові та рольові ігри. До цифрових інструментів автори відносять такі: відеолекції, мультимедіа, онлайнові платформи та мережі, геймифікація, дистанційне навчання [14].

Формування цифрової компетентності майбутніх фахівців являє собою багатовимірний процес, що ґрунтується на інтеграції освітніх технологій і ресурсів, а також взаємозв'язках з різними галузями наук про освіту, зокрема дидактикою. Окреслене висвітлено в статті С. Алєксєєвої «Актуальні проблеми дидактики в умовах інформатизації освіти: індивідуалізація навчання». Авторка висвітлює першорядність підготовки здобувачів освіти до здобування освіти з використанням цифрових ресурсів і формування їхньої здатності до фахової діяльності в цифровій економіці.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

На часі висвітлення аспекту цифрової гуманізації в освіті різних рівнів. Підняту в статті проблему авторка висвітлює з урахуванням дидактичних принципів: персоналізації, гнучкості, насиченості освітнього середовища, мультимедійності, інформатизації [15].

Результати теоретичних студій дають змогу зробити висновок про актуалізацію в сучасному науковому полі проблеми формування цифрової компетентності майбутніх професіоналів (різних спеціальностей) медичної галузі. Відтак суголосні ідеї висвітлено в статті «Активні та інтерактивні методи педагогічної взаємодії у системі дистанційного навчання (Т. Коробко, Н. Сокальська, Т. Булгакова, В. Буката, О. Ящук). Відповідно до специфіки організації та здійснення дистанційного навчання та використання інтерактивних методів навчання обґрунтовано дієві цифрові платформи для налагодження продуктивної взаємодії між здобувачами та викладачами, а саме:

Moodle, Google Classroom; колаборативної діяльності – Coursera, Whiteboard; самостійної роботи – цифрові додатки. Автори висвітлюють цифрові інструменти та платформи в контексті інтерактивного навчання [16].

Науковий і практичний інтерес містять результати емпіричного дослідження та узагальнення, що висвітлені в статті «Формування цифрової компетентності під час підготовки майбутніх лікарів» (авторський колектив – О. Баєва, О. Коваленко, Н. Чемерис). Узагальнені наукові ідеї подано відповідно до структури – етапу навчання (семестру); освітнього компоненту/навчальної дисципліни; рівня цифрових компетенцій (конкретизованих умінь і навичок здобувачів вищої медичної освіти; методи формування (окрім традиційних – методи кейс стаді, симуляційні ігри з використанням тренувальної платформи); розроблення критеріїв успішності щодо володіння студентами цифровими технологіями [17].

У контексті окресленої проблематики, опосередковано висвітлено формування цифрової компетентності майбутніх лікарів у руслі їхньої професійної підготовки наукові(автори: Т. Бублій, О. Бойченко, Т. Мошель), що полягає у впровадженні ШІ у медичну практику [18]. Вартим уваги в руслі підготовки майбутніх фармацевтів можу слугувати формування їхньої здатності до забезпечення електронного документообігу на стадії – людина з її потребами у медичному супроводі – лікар (наприклад фахівець сімейної медицини) – фармацевт – менеджер фармації – людина (користувач фармацевтичних послуг). Цифровий документообіг може сприяти покращенню фармацевтичних послуг, налагодження планування та закупівель медикаментів, а отже сприяти покращенню якості здоров'язбереження людини.

Варто зауважити, що попри чисельні наукові джерела, що розкривають сутність поняття «цифрова компетентність», особливості формування цієї якості у процесі підготовки фахівців різних галузей, недостатньо висвітлена на науковому рівні проблема формування/розвитку цифрової компетентності менеджерів фармацевтичних компаній.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Висновки. За результатами теоретичного, нормативного, співставного аналізу стану проблеми формування цифрової компетентності в сучасному науковому дискурсі, з'ясовано високу економічну та безпекову затребуваність щодо здатності і готовності професіоналів виконувати функціональні завдання в цифровому середовищі на локальному та міжнародному рівнях. У сучасному науковому дискурсі, піднята в статті проблема характеризується багато-аспектністю, а тому в наукових джерелах вона має багато точок зору, оскільки є контекстуальною і подається в різних наукових та практичних векторах. Студіювання нормативно-правових джерел, наукових праць, що висвітлюють понятійно-категорійний апарат наукової проблеми; праць, які висвітлюють особливості формування цифрової компетентності здобувачів вищої фармацевтичної освіти і професіоналів фармацевтичної галузі економіки, та охорони здоров'я; досліджень з дотичних до теми аспектів дало змогу виявити необхідність у суспільному та особистісному вимірі подальших досліджень з окресленої проблематики.

На теоретичному і практичному рівнях актуальними та перспективними є дослідження щодо формування цифрової компетентності згідно з кваліфікаційними характеристиками працівників у фармацевтичній сфері. Зокрема в умовах реалізації структурних і міжнародних зв'язків, на часі дослідження і вироблення практичних рекомендацій щодо структурно-функціональної моделі формування цифрової компетентності менеджерів фармацевтичної сфери.

Література:

1. Vuorikari, R., Punie, Y., Carretero Gomez S., Vanden Brande, G. (2016). DigComp 2.0: The Digital Competence Framework for Citizens. Update Phase 1: The Conceptual Reference Model. Luxembourg Publication Office of the European Union. EUR 27948 EN. doi:10.2791/11517/ – 44 p.

2. Про схвалення Концепції розвитку цифрових компетентностей та затвердження плану заходів з її реалізації : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 03.03.2021 № 167-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021-р#Text (дата звернення: 10.05.2026).

3. Спірін О. М., Овчарук О. В. Цифрова компетентність. *Енциклопедія освіти.* Нац. акад. пед. наук України: 2-ге вид., допов. та перероб. Київ: Юрінком Інтер, 2021. С. 1095-1096.

4. Морзе Н. В., Бойко М. А., Струтинська О. В., Смирнова-Трибульська Є. М. Якою має бути цифрова компетентність вчителів у галузі використання штучного інтелекту? *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету.* 2024. № 16. С. 76-91. https://doi.org/10.28925/2414-0325.2024.166

5. Рамка цифрової компетентності працівника охорони здоров'я України. 2023. 100 с. URL: https://moz.gov.ua/uploads/ckeditor/%D0%91%D0%B0%D0%B7%D0%B0%20%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D1%8C%20EHEALTH/%D0%A0%D0%B0%D0%BC%D0%BA%D0%B0%20%D1%86%D0%B8%D1%84%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%97/%D0%A0%D0%B0%D0%BC%D0%BA%D0%B0%20%D1%86%D0%B8%D1%84%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%97%20%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%BF%D0%B5%D1%82%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B0%20%D0%BE%D1%85%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%B8%20%D0%B7%D0%B4%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B2%E2%80%99%D1%8F%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

%D1%97%D0%BD%D0%B8.%20%D0%92%D0%B5%D1%80%D1%81%D1%96%D1%8F%20
1.0.pdf (дата звернення: 10.05.2026).

6. Про затвердження Положення про систему безперервного професійного розвитку медичних та фармацевтичних працівників : Постанова Каб. Міністрів України від 14.07.2021 № 725 : станом на 4 жовт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/725-2021-п#Text (дата звернення: 10.05.2026).

7. Про затвердження Переліку циклів спеціалізації та тематичного удосконалення за лікарськими та фармацевтичними (провізорськими) спеціальностями: Наказ МОЗ України від 25.07.2023 № 1347: станом на 14 лют. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1362-23#Text (дата звернення: 10.05.2026).

8. Прус Н. В., Терентюк В. Г. Цифрова компетентність працівників охорони здоров'я як передумова забезпечення економічної безпеки закладів охорони здоров'я на етапі розбудови електронної охорони здоров'я в Україні. *Ефективна економіка*. 2024. № 10. https://nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/4868/4911

9. Манченко О. В. Правові та прикладні аспекти цифровізації фармацевтичної освіти в Україні: імплементація європейського досвіду. *Освітній дискурс: збірник наукових праць*. 2024. № 50 (7–9). С. 93-100. URL: https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/446225e0-7f92-4434-b7ad-937867c1894e/content

10. Косяченко К. Л., Косяченко Н. М. Психічне здоров'я в умовах війни: нові виклики для фармацевтичної практики. *Український журнал військової медицини.* 2025. Том 6.3. (додаток 3). С. 62-64.

11. Гадяк І. В. Інформаційно-цифрова компетентність як складова професійної майстерності сучасного фармацевта. *Перспективи та інновації науки.* 2022. № 10(15). С. 84-92.

12. Теренюк В. Г., Кучеренко І. І., Матукова-Ярига Д. Г. Роль та значення розвитку цифрових компетентностей працівників охорони здоров'я, здобувачів медичної та фармацевтичної освіти та науково-педагогічних працівників закладів вищої медичної освіти в умовах цифровізації та цифрової трансформації охорони здоров'я. *Медицина та фармація: освітні дискурси.* 2024. №3. С. 105–110. URL: https://journals.nmuofficial.kyiv.ua/index.php/eddiscourses/article/view/56

13. Гріднєв О. Є. Використання цифрових технологій у навчанні здобувачів вищої медичної освіти: проблеми та перспективи. *Інформаційна педагогіка*. 2023. Вип. 57. Том 1. С.245-248.

14. Губарь О. Г., Спіцин В. В., Котяш І. С. Вплив використання інтерактивних технологій на якість навчання майбутніх педагогів у закладах вищої освіти. *Академічні візії.* 2023. № 26. С.1–14. URL: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/830

15. Алєксєєва С. Актуальні проблеми дидактики в умовах інформатизації освіти : індивідуалізація навчання. *Наука і техніка сьогодні*. 2022. № 1(1). С. 18-27. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/730415/1/%D0%90%D0%BB%D1%94%D0%BA%D1%81%D1%94%D1%94%D0%B2%D0%B0_%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F.pdf

16. Коробко Т. О., Сокальська Н. Л., Булгакова Т. М., Буката В. В., Ящук О. М. Активні та інтерактивні методи педагогічної взаємодії у системі дистанційного навчання. *Вісник науки та освіти.* 2024. №1(19). С. 937-949.

17. Баєва О. В., Коваленко О. О., Чемерис В. М. Формування цифрової компетентності під час підготовки майбутніх лікарів. *Україна. Здоров'я нації.* 2025. № 3 (81). С.135-144.

18. Бублій Т. Д., Бойченко О. М., Мошель Т. М. Цифрова компетентність як одна з основних вимог підготовки лікаря-стоматолога. *Актуальні проблеми сучасної медицини*. 2025. Том 25, Випуск 1(89). С.190-193. URL: https://repository.pdmu.edu.ua/items/1bb7f980-2a6b-45a4-ad12-609e8abe4998

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

References:

1. Vuorikari, R., Punie, Y., Carretero Gomez S., Vanden Brande, G. (2016). DigComp 2.0: The Digital Competence Framework for Citizens. Update Phase 1: The Conceptual Reference Model. Luxembourg Publication Office of the European Union. EUR 27948 EN. doi:10.2791/11517/ – 44 p.

2. Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku tsyfrovykh kompetentnostei ta zatverdzhennia planu zakhodiv z yii realizatsii : Rozporiadzh. Kab. Ministriv Ukrainy vid 03.03.2021 № 167-r [On approval of the Concept of Digital Competence Development and approval of the action plan for its implementation: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 03.03.2021 № 167-r]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021-p#Text [in Ukrainian].

3. Spirin, O. M. & Ovcharuk, O. V. (2021). Tsyfrova kompetentnist [Digital competence]. *Entsyklopediia osvity – Encyclopedia of Education*. Kyiv: Yurinkom Inter, 1095-1096 [in Ukrainian].

4. Morze, N. V., Boiko, M. A., Strutynska, O. V. & Smyrnova-Trybulska, Ye. M. (2024). Yakoiu maie buty tsyfrova kompetentnist vchyteliv u haluzi vykorystannia shtuchnoho intelektu? [What should be the digital competence of teachers in the field of using artificial intelligence?]. *Vidkryte osvitnie e-seredovyshche suchasnoho universytetu – Open educational e-environment of a modern university*, *16*, 76-91 https://doi.org/10.28925/2414-0325.2024.166 [in Ukrainian].

5. Ramka tsyfrovoi kompetentnosti pratsivnyka okhorony zdorovia Ukrainy [Digital Competency Framework for Healthcare Workers in Ukraine] (2023). Retrieved from https://moz.gov.ua/uploads/ckeditor/%D0%91%D0%B0%D0%B7%D0%B0%20%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D1%8C%20EHEALTH/%D0%A0%D0%B0%D0%BC%D0%BA%D0%B0%20%D1%86%D0%B8%D1%84%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%97/%D0%A0%D0%B0%D0%BC%D0%BA%D0%B0%20%D1%86%D0%B8%D1%84%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%97%20%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%BF%D0%B5%D1%82%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B0%20%D0%BE%D1%85%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%B8%20%D0%B7%D0%B4%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B2%E2%80%99%D1%8F%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8.%20%D0%92%D0%B5%D1%80%D1%81%D1%96%D1%8F%201.0.pdf [in Ukrainian].

6. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro systemu bezperervnoho profesiinoho rozvytku medychnykh ta farmatsevtychnykh pratsivnykiv : Postanova Kab. Ministriv Ukrainy vid 14.07.2021 № 725 : stanom na 4 zhovt. 2025 r. [On approval of the Regulation on the system of continuous professional development of medical and pharmaceutical workers: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 14.07.2021 №. 725: as of 4 Oct. 2025]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/725-2021-п#Text [in Ukrainian].

7. Pro zatverdzhennia Pereliku tsykliv spetsializatsii ta tematychnoho udoskonalennia za likarskymy ta farmatsevtychnymy (provizorskymy) spetsialnostiamy: Nakaz MOZ Ukrainy vid 25.07.2023 № 1347: stanom na 14 liut. 2025 r. [On approval of the List of specialization cycles and thematic improvement in medical and pharmaceutical (pharmacist) specialties: Order of the Ministry of Health of Ukraine dated 07/25/2023 No. 1347: as of Feb. 14, 2025]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1362-23#Text [in Ukrainian].

8. Prus, N. V. & Terentiuk, V. H. (2024). Tsyfrova kompetentnist pratsivnykiv okhorony zdorovia yak peredumova zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky zakladiv okhorony zdorovia na etapi rozbudovy elektronnoi okhorony zdorovia v Ukraini [Digital competence of healthcare workers as a prerequisite for ensuring the economic security of healthcare institutions at the stage of developing e-healthcare in Ukraine]. *Efektyvna ekonomika – Efficient economy*, *10*. Retrieved from https://nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/4868/4911 [in Ukrainian].

9. Manchenko, O. V. (2024). Pravovi ta prykladni aspekty tsyfrovizatsii farmatsevtychnoi osvity v Ukraini: implementatsiia yevropeiskoho dosvidu. *Osvitnii dyskurs: zbirnyk naukovykh prats*

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

– *Educational Discourse: A Collection of Scientific Papers*, *50 (7–9)*, 93-100. Retrieved from https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/446225e0-7f92-4434-b7ad-937867c1894e/content [in Ukrainian].

10. Kosiachenko, K. L. & Kosiachenko, N. M. (2025). Psykhichne zdorovia v umovakh viiny: novi vyklyky dlia farmatsevtychnoi praktyky [Mental health in wartime: new challenges for pharmaceutical practice]. *Ukrainskyi zhurnal viiskovoi medytsyny – Ukrainian Journal of Military Medicine*, 6.3. (dodatok 3), 62-64 [in Ukrainian].

11. Hadiak, I. V. (2022). Informatsiino-tsyfrova kompetentnist yak skladova profesiinoi maisternosti suchasnoho farmatsevta [Information and digital competence as a component of the professional skills of a modern pharmacist]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky – Prospects and innovations of science*, *10(15)*, 84-92 [in Ukrainian].

12. Tereniuk, V. H., Kucherenko, I. I. & Matukova-Yaryha, D. H. (2024). Rol ta znachennia rozvytku tsyfrovykh kompetentnostei pratsivnykiv okhorony zdorovia, zdobuvachiv medychnoi ta farmatsevtychnoi osvity ta naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv zakladiv vyshchoi medychnoi osvity v umovakh tsyfrovizatsii ta tsyfrovoi transformatsii okhorony zdorovia [The role and importance of developing digital competencies of healthcare workers, medical and pharmaceutical education students, and scientific and pedagogical staff of higher medical education institutions in the context of digitalization and digital transformation of healthcare]. *Medytsyna ta farmatsiia: osvitni dyskursy – Medicine and Pharmacy: Educational Discourses*, *3*, 105-110. Retrieved from https://journals.nmuofficial.kyiv.ua/index.php/eddiscourses/article/view/56 [in Ukrainian].

13. Hridniev, O. Ye. (2023). Vykorystannia tsyfrovykh tekhnolohii u navchanni zdobuvachiv vyshchoi medychnoi osvity: problemy ta perspektyvy [The use of digital technologies in the education of higher medical education students: problems and prospects]. *Informatsiina pedahohika – Information pedagogy*, *57, 1*, 245-248 [in Ukrainian].

14. Hubar, O. H., Spitsyn, V. V. & Kotiash, I. S. (2023). Vplyv vykorystannia interaktyvnykh tekhnolohii na yakist navchannia maibutnikh pedahohiv u zakladakh vyshchoi osvity [The impact of the use of interactive technologies on the quality of education of future teachers in higher education institutions]. *Akademichni vizii – Academic visions*, *26*, 1-14. Retrieved from https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/830 [in Ukrainian].

15. Alieksieieva, S. (2022). Aktualni problemy dydaktyky v umovakh informatyzatsii osvity : indyvidualizatsiia navchannia [Current problems of didactics in the context of informatization of education: individualization of learning]. *Nauka i tekhnika sohodni – Science and technology today*, *1(1)*, 18-27. Retrieved from https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/730415/1/%D0%90%D0%BB%D1%94%D0%BA%D1%81%D1%94%D1%94%D0%B2%D0%B0_%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F.pdf [in Ukrainian].

16. Korobko, T. O., Sokalska, N. L., Bulhakova, T. M., Bukata, V. V. & Yashchuk O. M. (2024). Aktyvni ta interaktyvni metody pedahohichnoi vzaiemodii u systemi dystantsiinoho navchannia [Active and interactive methods of pedagogical interaction in the distance learning system]. *Visnyk nauky ta osvity – Bulletin of Science and Education*, *1(19)*, 937-949 [in Ukrainian].

17. Baieva, O. V., Kovalenko, O. O. & Chemerys, V. M. (2025). Formuvannia tsyfrovoi kompetentnosti pid chas pidhotovky maibutnikh likariv [Formation of digital competence during the training of future doctors]. *Ukraina. Zdorovia natsii – Ukraine. Health of the Nation, 3 (81)*, 135-144

18. Bublii, T. D., Boichenko, O. M. & Moshel, T. M. (2025). Tsyfrova kompetentnist yak odna z osnovnykh vymoh pidhotovky likaria-stomatoloha [Digital competence as one of the main requirements for the training of a dentist]. *Aktualni problemy suchasnoi medytsyny – Current problems of modern medicine*, *25, 1(89)*, 190-193. Retrieved from https://repository.pdmu.edu.ua/items/1bb7f980-2a6b-45a4-ad12-609e8abe4998 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 29.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 374.7:37.013.83(477+100)

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1566-1579

Самко Алла Миколаївна кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу андрагогіки Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, м. Київ, https://orcid.org/0000-0003-0785-0510

МОДЕЛІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ АНДРАГОГІВ: СУЧАСНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Анотація. В оглядовій статті здійснено теоретико-порівняльний аналіз моделей професійної підготовки андрагогів в Україні та за кордоном. Обґрунтовано актуальність розвитку підготовки фахівців для освіти дорослих в умовах цифровізації, трансформації ринку праці, глобалізаційних процесів і поширення концепції навчання впродовж життя. Визначено сутність поняття «модель професійної підготовки андрагогів» як системи взаємопов'язаних компонентів, спрямованої на формування професійної компетентності фахівця для роботи з дорослими здобувачами освіти. Окреслено критерії класифікації моделей підготовки: інституційний рівень, співвідношення теоретичної та практичної складових, спрямованість освітніх програм і рівень міжнародної інтеграції. Проаналізовано українські та зарубіжні підходи до підготовки андрагогів і встановлено, що в міжнародному науковому дискурсі вони переважно репрезентуються через framework- та pathway-підходи, які відображають багаторівневий і варіативний характер професійного становлення фахівця. З'ясовано, що підготовка андрагогів у зарубіжних країнах базується на поєднанні формальної й неформальної освіти, розвитку систем сертифікації компетентностей та орієнтації на безперервний професійний розвиток. Встановлено, що українська система перебуває на етапі інституціоналізації та реалізується через університетські програми, післядипломну освіту й професійне підвищення кваліфікації. Розмежовано поняття «моделі професійної підготовки андрагогів» і «моделі навчання дорослих». Доведено, що перші характеризують систему формування фахівця, а другі – процесуальні аспекти організації навчання. У висновках наголошено на необхідності створення в Україні цілісної та гнучкої системи підготовки андрагогів з урахуванням міжнародного досвіду та принципів навчання впродовж життя.

Ключові слова: андрагогіка, освіта дорослих, професійна підготовка андрагогів, моделі підготовки, безперервна освіта.

Samko Alla Mykolaivna Ph. D. (Pedagogical), Senior Research Fellow of the Department of Andragogy Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical Education and Adult Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0000-0003-0785-0510

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

MODELS OF PROFESSIONAL TRAINING OF ANDRAGOGUES: CONTEMPORARY UKRAINIAN AND FOREIGN EXPERIENCE

Abstract. The review article presents a theoretical and comparative analysis of models of professional training for adult educators in Ukraine and abroad. The relevance of developing the training of specialists for adult education in the context of digitalization, labour market transformation, globalization processes, and the spread of the lifelong learning concept is substantiated. The essence of the concept of «models of professional training for adult educators» is defined as a system of interrelated components aimed at developing the professional competence of specialists working with adult learners. The criteria for classifying training models are outlined, including the institutional level, the balance between theoretical and practical components, the orientation of educational programmes, and the level of international integration. Ukrainian and foreign approaches to the training of adult educators are analysed, and it is established that in the international scientific discourse they are mainly represented through framework and pathway approaches, reflecting the multilevel and variable nature of professional development in adult education. It is determined that the training of adult educators in foreign countries is based on the integration of formal and non-formal education, the development of competency certification systems, and orientation towards continuous professional development. It is established that the Ukrainian system is currently at the stage of institutionalization and is implemented through university programmes, postgraduate education, and professional development courses. The concepts of «models of professional training for adult educators» and «models of adult learning» are differentiated. It is proved that the former characterize the system of specialist training, whereas the latter refer to the procedural aspects of organizing adult learning. The conclusions emphasize the necessity of developing a comprehensive and flexible system of professional training for adult educators in Ukraine, taking into account international experience and the principles of lifelong learning.

Keywords: andragogy, adult education, professional training for andragogues, training models, lifelong education.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток суспільства та процеси цифровізації освітніх систем зумовлюють необхідність оновлення системи підготовки фахівців у сфері освіти дорослих. За таких умов зростає роль андрагогів як фахівців, здатних організовувати освітній процес з урахуванням потреб, попереднього досвіду та мотивації дорослих здобувачів освіти. У зв’язку з цим особливої актуальності набуває проблема професійної підготовки андрагогів, спроможних ефективно діяти в умовах освітніх змін, технологічних викликів і суспільних запитів.

За даними експертних звітів та досліджень, у більшості розвинених країн простежується тенденція до розширення програм професійної підготовки

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

андрагогів. Водночас ефективність таких програм значною мірою залежить від урахування національних особливостей освітніх систем і потреб ринку праці. За даними Eurostat [1], станом на 2024 р. рівень залученості дорослого населення віком 25–64 роки до програм навчання впродовж життя (за показником щомісячного моніторингу) у країнах ЄС становив 13,5 %, причому найвищі показники зафіксовано у Швеції (37,5 %), Данії (31,2 %) та Фінляндії (29,1 %). Водночас, за даними Adult learning statistics [2], опублікованими у 2024 р. майже 47 % дорослого населення ЄС брали участь у формальному або неформальному навчанні протягом року, з яких 86 % були залучені саме до неформальної освіти. Такі тенденції засвідчують зростання ролі освіти дорослих у європейському освітньому просторі та актуалізують потребу в розвитку сучасних моделей професійної підготовки андрагогів.

У звітах OECD [3] та UNESCO Institute for Lifelong Learning [4] наголошується на зростанні участі дорослих у формальній, неформальній та інформальній освіті, що супроводжується підвищенням вимог до професійної підготовки андрагогів. У доповіді OECD [3] акцентується увага на необхідності розвитку цифрових навичок, механізмів професійної перекваліфікації та безперервного вдосконалення професійних компетентностей, а також упровадження гнучких і персоналізованих форматів навчання дорослих в умовах цифрової та «зеленої» трансформації суспільства. У зв’язку з цим зростає значення професійної підготовки андрагогів у сфері цифрових компетентностей, організації змішаного навчання, фасилітації індивідуальних освітніх траєкторій і підтримки безперервного професійного розвитку дорослих здобувачів освіти.

Актуальність дослідження зумовлена також потребою вдосконалення змісту професійної підготовки фахівців освіти дорослих відповідно до міжнародних тенденцій, вимог ринку праці та концепції навчання впродовж життя. Це пов’язано з важливими науковими й практичними завданнями, зокрема розвитком освіти дорослих в Україні, оновленням освітніх програм підготовки андрагогів, упровадженням інноваційних моделей підготовки та забезпеченням професіоналізації андрагогічної діяльності. За таких умов особливого значення набуває дослідження моделей професійної підготовки андрагогів в українському та зарубіжному освітньому просторі, оскільки їх осмислення сприятиме вдосконаленню системи підготовки фахівців для сфери освіти дорослих відповідно до актуальних суспільних потреб і міжнародних освітніх тенденцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Опрацювання наукових джерел свідчить про стійкий інтерес дослідників до проблем освіти дорослих і професійної підготовки андрагогів. Теоретичні та концептуальні засади підготовки педагогічного персоналу у сфері освіти дорослих в Україні та за кордоном досліджували О. Аніщенко, С. Архипова, К. Годлевська, Н. Дем’яненко, Л. Лук’янова, Н. Постригач, О. Самодумська, О. Самойленко, О. Теренко, Н. Терьохіна, Л. Тимчук та ін. Наукові праці, присвячені особливостям розвитку

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

освіти дорослих у зарубіжних країнах, належать Н. Бідюк, І. Литовченко, Л. Чугай (США); М. Борисовій, О. Котляковій (Канада); Т. Григор'євій, С. Коваленко (Велика Британія); Н. Махині, І. Сагун, Е. Богів (Німеччина); О. Огієнко (Скандинавські країни); О. Жижко (Мексика); Н. Пазюрі (Японія); Г. Лещук, Л. Ведерніковій (Франція) та ін.

У світовому науковому просторі активно досліджуються питання підготовки фахівців для системи освіти дорослих Т. Александер (T. Aleksander), Дж. Геншке (J. Henschke), К. Гоул, (C. Houle), П. Джарвіс (P. Jarvis), М. Ноулз (M. Knowles), Ш. Мерріам (S. Merriam). Сучасні підходи до професійної підготовки андрагогів аналізуються у працях Б. Вальгрена (B. Wahlgren), Б. Кепплінгера (B. Käpplinger), Л. Йогі (L. Jõgi), Н. Іоанну (N. Ioannou), К. Овесні (K. Ovesni), Ш. Алібабич (Š. Alibabić), Л. Дойл (L. Doyle), Р. Егетенмаєр (R. Egetenmeyer), К. Сінгаї (C. Singai), У. Деві (U. Devi).

Водночас аналіз наукових праць засвідчує, що недостатньо дослідженими залишаються питання порівняльного аналізу сучасних моделей професійної підготовки андрагогів в українському та зарубіжному освітньому просторі, їх структурно-змістових особливостей, тенденцій трансформації та можливостей адаптації міжнародного досвіду до умов розвитку освіти дорослих в Україні.

Мета статті – здійснити аналіз сучасних моделей професійної підготовки андрагогів у національному та зарубіжному освітньому просторі, а також визначити їхні спільні риси, відмінності та концептуальні особливості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз досліджуваної проблеми здійснено з позицій системного, компетентнісного, андрагогічного та порівняльно-педагогічного підходів, що дало змогу розглядати професійну підготовку андрагогів як цілісну систему та зіставляти її моделі в різних освітніх контекстах.

У межах нашого дослідження модель професійної підготовки андрагогів визначаємо як цілісну систему взаємопов'язаних структурних компонентів, спрямовану на формування професійної компетентності та готовності фахівця до роботи з дорослими здобувачами освіти.

Системний аналіз наукового дискурсу дозволяє визначити низку критеріїв, що детермінують класифікацію моделей професійної підготовки андрагогів. До них належать: інституційний рівень організації підготовки; співвідношення теоретичної й практичної складових; спрямованість програм; а також ступінь інтеграції навчальних програм у міжнародний освітній простір. Використання зазначених критеріїв дає змогу не лише структурувати наявні моделі, а й оцінити їхній потенціал щодо забезпечення професійної стійкості андрагога в кризових умовах.

Насамперед доцільно звернутися до українського досвіду професійної підготовки андрагогів, яка нині перебуває на етапі становлення, поступової інституціоналізації та формування нормативно-правових засад. Попри наявність наукових напрацювань і окремих освітніх ініціатив, система підготовки фахівців

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

для роботи з дорослими ще не набула цілісного характеру та продовжує розвиватися під впливом суспільних трансформацій і потреб навчання впродовж життя. Сучасний етап розвитку цієї сфери в Україні характеризується кількома взаємопов'язаними тенденціями: активізацією законодавчого врегулювання освіти дорослих, професіоналізацією діяльності андрагогів, розширенням університетських програм підготовки, а також розвитком неформального сектору, у межах якого апробуються практикоорієнтовані моделі підготовки фахівців для роботи з дорослими.

На відміну від багатьох європейських країн, де підготовка фахівців для сфери освіти дорослих здійснюється в межах спеціалізованих освітніх програм і професійних стандартів, в Україні вона реалізується переважно у форматах формальної, неформальної та післядипломної освіти.

У цьому контексті науковий інтерес становить класифікація моделей професійної підготовки андрагогів, запропонована О. Дубасенюк [5], яка відображає багатовимірний характер професійної діяльності фахівців освіти дорослих. Дослідниця виокремлює компетентнісну, когнітивну, людиноцентровану, комунікативну та рефлексивну моделі, кожна з яких акцентує увагу на певному аспекті професійного становлення андрагога.

Компетентнісна модель спрямована на формування професійних компетентностей як інтегрованого результату навчання та передбачає розвиток умінь застосовувати знання, уміння та навички у практичній діяльності, вирішувати професійні завдання та адаптуватися до змін у сфері освіти дорослих. *Когнітивна модель* акцентує увагу на розвитку аналітичного мислення, інтелектуальних умінь, творчих здібностей і готовності до використання пізнавальних процесів, і творчого мислення майбутніх педагогів для дорослих. Її метою є формування здатності до аналітичного мислення, опрацювання інформації, продукування нових ідей та використання інноваційних підходів у професійній діяльності. *Людиноцентрована* модель ґрунтується на особистісно-орієнтованому підході, який враховує індивідуальні особливості, освітні потреби і життєвий досвід дорослих. У межах цієї моделі значна увага приділяється створенню сприятливого освітнього середовища, підтримці саморозвитку особистості та її самовдосконалення. *Комунікативна модель* спрямована на розвиток комунікативної компетентності андрагога, здатності до ефективної міжособистісної взаємодії та міжкультурної комунікації. Вона передбачає формування умінь організовувати навчальний діалог, підтримувати партнерські відносини з дорослими та створювати сприятливе полікультурне середовище [5]. *Рефлексивна модель* орієнтована на розвиток здатності дорослих до самоаналізу власної професійної діяльності, усвідомлення та оцінювання власних дій і рішень.

У межах цієї моделі важливе значення має формування рефлексивного мислення, здатності керувати когнітивними й емоційними процесами, аналізувати професійні ситуації та знаходити оптимальні способи їх розв'язання.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

На нашу думку, запропонована дослідницею типологія відображає різні аспекти професійної підготовки андрагогів і підкреслює необхідність інтеграції компетентнісного, когнітивного, особистісного, комунікативного та рефлексивного компонентів у професійній підготовці андрагогів. Водночас, класифікація О. Дубасенюк репрезентує загальні підходи до структурування підготовки андрагогів, що створює підґрунтя для подальшого аналізу сучасних моделей, запропонованих у сучасних дослідженнях.

Л. Лук'янова [6], спираючись на аналіз вітчизняного і зарубіжного досвіду, обґрунтовує структурно-організаційну модель підготовки педагогічного персоналу та виокремлює її різновиди: академічну та практикоорієнтовану контекстну моделі. Академічна модель спрямована на підготовку фахівців для системи формальної освіти дорослих і передбачає системне опанування теоретичних засад відповідно до державних стандартів і критеріїв якості. У межах цієї моделі забезпечується готовність до сертифікації, оцінювання та науково-дослідної діяльності. Її зміст охоплює вивчення теоретичних засад освіти дорослих, розвиток дослідницьких умінь і набуття практичного досвіду. Реалізація цієї моделі простежується в українських педагогічних університетах у межах магістерських програм за спеціалізацією «Освіта дорослих» (зокрема в межах спеціальностей А1 «Освітні науки» та А5 «Професійна освіта»).

Практикоорієнтована контекстна модель ґрунтується на поєднанні теоретичного навчання з інтенсивною практичною підготовкою, у якій домінує прикладний зміст освіти, зорієнтований на реальні професійні ситуації у сфері навчання дорослих. Її особливістю є врахування специфіки цільових груп дорослих здобувачів освіти, а також потреб конкретних інституцій (центри освіти дорослих, громадські організації, корпоративні структури, університети третього віку, культурні та муніципальні установи) [6]. Реалізація цієї моделі відбувається переважно у системі неформальної освіти. До її основних форм належать програми підготовки тренерів для дорослих, діяльність центрів освіти дорослих, курси підвищення кваліфікації у системі післядипломної освіти, тренінгові програми для фасилітаторів, а також освітні ініціативи громадських організацій і корпоративного сектору.

Подальший розвиток системи професійної підготовки андрагогів в Україні пов'язується з процесами інституціоналізації професії та визначенням її компетентнісних засад. У цьому контексті розроблено авторський проєкт професійного стандарту «Андрагог» [7], у якому окреслено кваліфікаційні вимоги, трудові функції, загальні та професійні компетентності фахівця з урахуванням специфіки навчання дорослих. Його впровадження може розглядатися як один із напрямів удосконалення змісту підготовки, оцінювання кваліфікацій та розвитку професійного статусу андрагога.

У міжнародному науковому дискурсі професіоналізація андрагогів розглядається крізь призму цифрової андрагогіки та стратегічну адаптацію до технологічних викликів. Аналіз міжнародних ініціатив: European Skills Agenda

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

[8], UNESCO Institute for Lifelong Learning [4] та проєктів EAEA, як-от AE-PRO [9] дозволяє виокремити спільні напрями трансформації професійної підготовки фахівців: гнучкість та персоналізація; цифрове розширення можливостей; трансформаційна та практикоорієнтована діяльність; мережева співпраця та онлайн-навчання. Така узгодженість стратегічних підходів свідчить про системний перехід до гібридних моделей підготовки, де цифрова компетентність є невід'ємним складником професіоналізації андрагога.

Важливими аналітичними джерелами також є звіти UNESCO Global Report on Adult Learning and Education (GRALE) [10], OECD [3] та «Manifesto for Adult Learning» Європейської асоціації освіти дорослих (EAEA) [11], у яких наголошується на необхідності професіоналізації діяльності андрагогів, розвитку безперервної професійної підготовки та інтеграції усіх рівнів освіти. Високий рівень залученості дорослих до неформальної освіти актуалізує трансформацію професійної ролі андрагога, його діяльність пов'язується не лише з передачею знань, а й з організацією фасилітаційної та підтримувальної взаємодії у процесі навчання. Це зумовлює потребу в розвитку гнучких моделей підготовки андрагогів, орієнтованих на формування ключових професійних компетентностей.

Вагоме значення для осмислення досліджуваної проблеми мають сучасні зарубіжні підходи до професійної підготовки андрагогів. За результатами аналізу наукових джерел встановлено, що відповідні моделі репрезентуються переважно через *framework*- (структурна модель, концептуальна рамка підготовки) та *pathway*- (траєкторія або шлях входження у професію) підходи [12; 13]. У сучасному науковому дискурсі професійна підготовка андрагогів розглядається як багаторівнева та варіативна система, що поєднує початкову фахову освіту, входження у професію та безперервний професійний розвиток.

Б. Вальгрен (B. Wahlgren), аналізуючи досвід підготовки фахівців освіти дорослих у країнах Західної Європи, акцентує увагу на відсутності єдиної стандартизованої моделі їх професійної підготовки. Дослідником підкреслено, що національні системи відрізняються за структурою, змістом і формами організації навчання та залежать від освітньої політики держави, ролі сектору освіти дорослих і потреб ринку праці [14]. Підготовка фахівців освіти дорослих здійснюється через університетські програми, післядипломну освіту, короткострокові курси та навчання у процесі професійної діяльності.

У науковому доробку Л. Дойла та співавторів (Doyle et al.) [12] запропоновано концептуальну рамку (*framework*) для аналізу професійної підготовки андрагогів через співвідношення двох взаємопов'язаних вимірів – професійного розвитку та регулювання. Встановлено, що системи підготовки різняться залежно від їх орієнтації: на розвиток професійної автономії, педагогічної майстерності та професійної ідентичності або на зовнішнє регулювання, що реалізується через механізми контролю, стандартизації та сертифікації. Порівняльний аналіз Німеччини, Великої Британії та Індії

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

засвідчив варіативність співвідношення зазначених вимірів у національних моделях: для Німеччини характерною є академічна орієнтація; у Великій Британії домінує компетентнісний підхід, орієнтований на відповідність визначеним компетентностям, кваліфікаційним вимогам і стандартам якості; в Індії підготовка андрагогів має соціально-орієнтоване спрямування з акцентом на практичну діяльність в локальних спільнотах [12].

Диференціація шляхів професійного становлення андрагога у європейському просторі обґрунтована у науковому доробку Б. Кепплінгера (B. Käpplinger) [13]. Він виокремлює три ключові траєкторії входження у професію: університетську підготовку, програми додаткової професійної кваліфікації, а також професійне навчання у процесі практичної діяльності. Така структура дозволяє автору стверджувати, що варіативність освітніх маршрутів і відсутність стандартизації є визначальними характеристиками сучасної європейської моделі підготовки.

Н. Іоанну (N. Ioannou) [15] структурує європейський простір підготовки андрагогів, виокремлюючи ключові моделі за часом та способом отримання кваліфікації. Дослідниця виокремлює модель попередньої підготовки (*pre-service training*), у межах якої професійна кваліфікація здобувається до початку професійної діяльності через університетські програми та спеціалізовану професійну освіту, а також модель паралельної підготовки (*in-service preparation*), що передбачає формування професійних компетентностей безпосередньо у процесі професійної діяльності через післядипломне навчання, підвищення кваліфікації та неформальну освіту. Авторка [15] зазначає, що модель попередньої підготовки більшою мірою представлена у країнах із розвиненою системою університетської підготовки андрагогів, тоді як модель паралельної підготовки поширена у країнах, де професіоналізація освіти дорослих здійснюється переважно через механізми безперервного професійного розвитку та навчання на робочому місці.

К. Овесні та Ш. Алібабич (K. Ovesni & Š. Alibabić) визначають інтеграцію університетської освіти та безперервного фахового розвитку. Дослідники виокремлюють ключові компоненти професіоналізації: автономію, професійну етику, соціальний контроль, професійні асоціації, стандарти та норми, соціальний статус і професійну субкультуру [16]. Формування цих складників у процесі підготовки забезпечує становлення рефлексивного професіонала у сфері освіти дорослих.

Ретроспективний аналіз естонського досвіду професіоналізації фахівців освіти дорослих [17] дає підстави виокремити досвідно-орієнтовану модель, у межах якої професійне становлення фахівця ґрунтується на поєднанні теоретичної підготовки, практичного досвіду та рефлексивного осмислення професійної діяльності. Особливістю цієї моделі є орієнтація не лише на засвоєння теоретичних знань, а й на формування професійної ідентичності андрагога через аналіз власного освітнього та професійного досвіду. У практиці

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Талліннського університету такий підхід реалізується через інтеграцію академічної підготовки з міжнародною співпрацею, мобільністю та міжкультурною взаємодією здобувачів освіти. Прикладом є міжнародна магістерська програма IMAESC [18], спрямована на підготовку фахівців для роботи у сфері освіти дорослих і соціальних змін у міжнародному середовищі.

Практичним утіленням тенденцій професіоналізації, компетентнісного підходу та визнання результатів неформального й інформального навчання в європейському освітньому просторі є німецький проєкт GRETA [19], основу якого становить компетентнісна модель, що охоплює професійно-педагогічну, соціально-комунікативну, особистісну та предметно-спеціалізовану сфери діяльності. Використання інструментів документування та профілювання компетентностей уможливлює оцінювання не лише формальної кваліфікації, а й готовності андрагога до розв'язання професійних завдань.

Порівняльний аналіз українських і зарубіжних підходів до професійної підготовки андрагогів засвідчує наявність спільних тенденцій, зумовлених поширенням концепції навчання впродовж життя, а також відмінностей, пов'язаних з рівнем інституціоналізації освіти дорослих та особливостями організації підготовки фахівців. В Україні підготовка андрагогів переважно орієнтується на державні стандарти вищої освіти, галузеві кваліфікації та нормативно визначені результати навчання. Освітні програми реалізуються здебільшого на магістерському рівні й спрямовані на формування визначеного компетентнісного профілю фахівця. Натомість у зарубіжних моделях домінує орієнтація на гнучку професійну підготовку відповідно до потреб ринку праці та локальних громад. У європейському освітньому просторі важливого значення набувають індивідуалізація освітніх траєкторій, модульність навчання та накопичення кредитів ECTS у межах усіх рівнів освіти.

Відмінності простежуються також у структурі та формах організації навчання. Українські освітні програми характеризуються більшою нормативною визначеністю та переважанням обов'язкових компонентів. Зарубіжні підходи, зокрема моделі, описані [14; 15], передбачають використання модульних курсів, короткострокових сертифікатних програм, дистанційного навчання та варіативних професійних маршрутів. У країнах ЄС поширюється практика визнання результатів попереднього навчання й професійного досвіду, що забезпечує інтеграцію різних форм освіти у підготовку фахівців освіти дорослих.

Суттєві відмінності виявляються і в підходах до оцінювання результатів навчання. У вітчизняній практиці переважають традиційні форми контролю, тоді як у європейських моделях акцент зміщується на компетентнісне оцінювання із використанням портфоліо, проєктних завдань, професійних кейсів і стажувань. Наприклад, у німецькій моделі GRETA [19] оцінювання професійної компетентності андрагога здійснюється через аналіз практичних професійних ситуацій та рефлексію професійного досвіду. Різним є і рівень інтеграції практичної підготовки. В Україні практика, стажування та волонтерська

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

діяльність лише поступово інтегруються у підготовку андрагогів. Натомість у зарубіжних моделях професійне навчання тісно поєднується з практичною діяльністю у сфері освіти дорослих, зокрема через навчання на робочому місці та навчанням у професійному середовищі.

Водночас спільною тенденцією для українського та зарубіжного освітнього простору є посилення орієнтації на безперервний професійний розвиток фахівців освіти дорослих. У країнах ЄС професійна підготовка андрагогів розглядається як складова концепції навчання впродовж життя і реалізується через механізми перекваліфікації та постійного підвищення кваліфікації. В Україні також активізуються програми професійного розвитку андрагогів, однак система визнання результатів неформального навчання та механізми професіоналізації андрагогічної діяльності перебувають на етапі розвитку.

У контексті дослідження важливим є розмежування моделей професійної підготовки андрагогів і моделей навчання дорослих. Хоча обидві групи моделей використовуються у процесі професійного становлення фахівців, вони мають різну функціональну спрямованість. Основні відмінності між зазначеними групами моделей подано на рисунку.

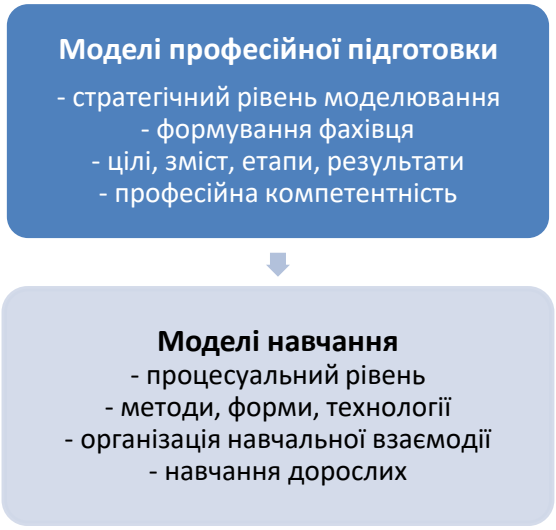

Рис. 1. **Відмінності між моделями підготовки та навчання дорослих**
Побудовано автором.

Проведений аналіз засвідчив, що моделі професійної підготовки андрагогів і моделі навчання дорослих не є тотожними поняттями. Перші відображають цілісну систему формування фахівця, тоді як другі характеризують методи, форми, принципи й технології організації освітнього процесу. У зв'язку з цим моделі навчання доцільно розглядати як процесуальний компонент загальної системи професійної підготовки андрагогів.

Вибір конкретної моделі навчання визначає зміст і структуру занять, що відображають різні підходи до організації освітнього процесу для дорослих. До

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

найбільш поширених належать андрагогічна (M. Knowles), компетентнісна, досвідна (D. Kolb), рефлексивна (D. Schön), змішана та каскадна моделі, які репрезентують різні підходи до організації навчання дорослих.

Висновки. Узагальнення результатів дослідження дає підстави стверджувати, що професійна підготовка андрагогів у сучасному освітньому просторі реалізується через різні концептуальні та організаційні моделі, які відображають специфіку освіти дорослих, потреби ринку праці та суспільні трансформації.

Встановлено, що сучасні моделі професійної підготовки андрагогів характеризуються посиленням компетентнісної орієнтації, цифровізації освітнього процесу, інтеграцією формальної й неформальної освіти, а також розвитком практикоорієнтованих форматів навчання.

В Україні система підготовки андрагогів перебуває на етапі інституціоналізації, а її розвиток пов'язується з формуванням багаторівневої структури, що охоплює університетські програми, післядипломну освіту, спеціалізовані тренінги та різні форми підвищення кваліфікації. Зарубіжний досвід засвідчує тенденцію до диверсифікації освітніх траєкторій на засадах поєднання усіх рівнів освіти.

Перспективним для України є використання практик безперервного професійного розвитку, варіативних кваліфікаційних маршрутів і систем сертифікації компетентностей.

Водночас подальший розвиток системи професійної підготовки андрагогів в Україні ускладнюється низкою чинників, серед яких: відсутність затверджених державних стандартів підготовки фахівців цього профілю, потреба підготовки викладачів закладів вищої освіти до виконання фасилітативних і консультативних функцій, а також необхідність адаптації національної системи до сучасних європейських підходів у сфері освіти дорослих. Зазначені чинники стримують процес професіоналізації андрагогічної діяльності та потребують комплексного нормативного й організаційного забезпечення.

З огляду на результати проведеного аналізу, стратегічними векторами розвитку системи професійної підготовки андрагогів в Україні визначено: розширення спеціалізованих освітніх програм у сфері освіти дорослих; упровадження гнучких та модульних форматів навчання; розвиток системи мікрокваліфікацій і сертифікаційних програм; посилення практикоорієнтованої підготовки; інтеграцію цифрових технологій та інструментів змішаного навчання; розширення міжнародної співпраці й академічної мобільності; а також гармонізацію національної системи підготовки андрагогів із сучасними європейськими тенденціями освіти дорослих.

Напрямами подальших досліджень є вивчення трансформації моделей професійної підготовки андрагогів під впливом цифровізації освіти, розвитку мікрокваліфікацій, посилення ролі неформальної освіти та розроблення механізмів визнання професійних компетентностей, здобутих поза межами формального академічного середовища.

ISSN 2786-4952 Online

Література:

1. Adult learning statistics: Eurostat database. 2024. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Adult_learning_statistics (дата звернення: 09.04.2026).

2. Eurostat. *Adult learning statistics - characteristics of education and training*. Statistics Explained. 2024. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Adult_learning_statistics_-_characteristics_of_education_and_training (дата звернення: 07.04.2026).

3. OECD Skills Outlook 2023: Skills for a Resilient Green and Digital Transition, Paris: OECD Publishing, 2023. DOI: 10.1787/27452f29-en (дата звернення: 10.04.2026).

4. DELTA framework: Digital Empowerment, Lifelong Learning and Transformative Andragogy: Global report / UNESCO Institute for Lifelong Learning. Paris: UNESCO, 2025. URL: https://uil.unesco.org/ (дата звернення: 10.04.2026).

5. Дубасенюк О. А. Сучасні моделі професійної підготовки педагогів-андрагогів. *Концептуальні засади розвитку освіти дорослих: світовий досвід, українські реалії і перспективи* : зб. наук. ст. / за ред. В. Г. Кременя, Н. Г. Ничкало ; уклад. О. В. Аніщенко, Л. Б. Лук'янова. Київ : Знання України, 2018. С. 174–180.

6. Лук'янова Л. Б. *Освіта дорослих: сучасні стратегії і практики в Україні та за кордоном* : монографія. Київ : Талком, 2025. 592 с.

7. Лук'янова Л.Б., Авшенюк Н.М., Аніщенко О.В. *Професійний стандарт «Андрагог»*. Київ: Талком. 2024. 24 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/743826

8. European Skills Agenda for sustainable competitiveness, social fairness and resilience. Brussels: European Commission, 2020. 27 p. URL: European Skills Agenda for sustainable competitiveness, social fairness and resilience PDF (дата звернення: 10.04.2026).

9. AE-PRO: European e-training for adult educators: Project report. Brussels: EAEA, 2024. URL: https://www.ae-pro.eu/ (дата звернення: 10.04.2026).

10. 5th Global Report on Adult Learning and Education: Citizenship education: empowering adults for change / UNESCO Institute for Lifelong Learning. Paris: UNESCO, 2022. URL: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000381666 (дата звернення: 10.04.2026).

11. Manifesto for Adult Learning in the 21st Century: The Power and Joy of Learning / European Association for the Education of Adults. Brussels: EAEA, 2019. URL: https://eaea.org/our-work/policy-advocacy/manifesto-for-adult-learning-in-the-21st-century/ (дата звернення: 18.04.2026).

12. Doyle L., Egetenmeyer R., Singai C., Devi U. Professionalisation as development and as regulation: Adult education in Germany, the United Kingdom and India. *International Review of Education*. 2016. Vol. 62. P. 317–341. DOI: 10.1007/s11159-016-9560-y.

13. Käpplinger B. Training and qualification routes of adult educators in Europe. *International Journal of Lifelong Education*. 2020. Vol. 39, No. 2. P. 143–156. DOI: 10.1080/02601370.2020.1746813.

14. Wahlgren B. Training Adult Educators in Western Europe. *Teacher Education in the Global Era*. Singapore : Springer, 2020. P. 259–269. DOI: 10.1007/978-981-15-4008-0_16.

15. Ioannou N. Professional development of adult educators: A European perspective. *International Review of Education*. 2023. Vol. 69. P. 379–399. DOI: 10.1007/s11159-023-10014-0.

16. Ovesni K., Alibabić Š. Adult Education: Key Factors and New Challenges in the Process of Professionalization. *Andragoški glasnik: Glasilo Hrvatskog andragoškog društva*. 2012. Vol. 16, No. 1 (28). P. 7–20. URL: https://hrcak.srce.hr/103405 (дата звернення: 13.04.2026).

17. Jõgi L. The Journey from Past to Present: From Academic Studies to Learning Experiences and Professional Identity in Estonia. *Andragoška spoznanja. Studies in Adult Education and Learning*. 2023. Vol. 29, No. 2. P. 107–124. DOI: 10.4312/as/13473.

18. Adult Education for Social Change (IMAESC) [Electronic resource] / Tallinn University. URL: https://www.tlu.ee/en/imaesc (дата звернення: 24.03.2026).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

19. Lencer S., Strauch A. Das GRETA-Kompetenzmodell für Lehrende in der Erwachsenen- und Weiterbildung. Bonn, 2016. URL: www.die-bonn.de/doks/2016-erwachsenenbildung-02.pdf (дата звернення: 23.03.2026).

References:

1. Eurostat. (2024). *Adult learning statistics: Eurostat database*. Retrieved from: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Adult_learning_statistics (Accessed: 09.04.2026).

2. Eurostat. (2024). *Adult learning statistics - characteristics of education and training*. Statistics Explained. Retrieved from: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Adult_learning_statistics_-_characteristics_of_education_and_training (Accessed: 07.04.2026).

3. OECD. (2023). *Skills Outlook 2023: Skills for a Resilient Green and Digital Transition*. Paris: OECD Publishing, 2023. DOI: 10.1787/27452f29-en (Accessed: 10.04.2026).

4. UNESCO Institute for Lifelong Learning. (2025). *DELTA framework: Digital Empowerment, Lifelong Learning and Transformative Andragogy: Global report*. Paris: UNESCO. Retrieved from: https://uil.unesco.org/ (Accessed: 10.04.2026).

5. Dubaseniuk, O. A. (2018). Suchasni modeli profesiinoi pidhotovky pedahohiv-andrahohiv [Modern models of professional training of teachers-andragogues]. In V. H. Kremen, & N. H. Nychkalo (Eds.), *Kontseptualni zasady rozvytku osvity doroslykh: svitovyi dosvid, ukrainski realii i perspektyvy* [Conceptual foundations of adult education development: world experience, Ukrainian realities and prospects]. (pp. 174–180). Kyiv: Znannia Ukrainy [in Ukrainian].

6. Lukianova, L. B. (2025). *Osvita doroslykh: suchasni stratehii i praktyky v Ukraini ta za kordonom* [Adult education: modern strategies and practices in Ukraine and abroad]: monohrafiia. Kyiv: Talkom [in Ukrainian].

7. Lukianova, L. B., Avsheniuk, N. M., & Anishchenko, O. V. (2024). *Profesiinyi standart «Andrahoh»* [Professional standard «Andragogue»]. Kyiv: Talkom. Retrieved from: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/743826 [in Ukrainian].

8. European Commission. (2020). *European Skills Agenda for sustainable competitiveness, social fairness and resilience*. Brussels: European Commission. Retrieved from: European Skills Agenda for sustainable competitiveness, social fairness and resilience PDF (Accessed: 10.04.2026).

9. EAEA. (2024). *AE-PRO: European e-training for adult educators: Project report*. Brussels: EAEA. Retrieved from: https://www.ae-pro.eu/ (Accessed: 10.04.2026).

10. UNESCO Institute for Lifelong Learning. (2022). *5th Global Report on Adult Learning and Education: Citizenship education: empowering adults for change*. Paris: UNESCO. Retrieved from: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000381666 (Accessed: 10.04.2026).

11. European Association for the Education of Adults. (2019). *Manifesto for Adult Learning in the 21st Century: The Power and Joy of Learning*. Brussels: EAEA. Retrieved from: https://eaea.org/our-work/influencing-policy/manifesto-for-adult-learning-in-the-21st-century/ (Accessed: 18.04.2026).

12. Doyle, L., Egetenmeyer, R., Singai, C., & Devi, U. (2016). Professionalisation as development and as regulation: Adult education in Germany, the United Kingdom and India. *International Review of Education*, 62, 317–341. https://doi.org/10.1007/s11159-016-9560-y

13. Käpplinger, B. (2020). Training and qualification routes of adult educators in Europe. *International Journal of Lifelong Education*, 39(2), 143–156. https://doi.org/10.1080/02601370.2020.1746813

14. Wahlgren, B. (2020). Training Adult Educators in Western Europe. *Teacher Education in the Global Era* (pp. 259–269). Singapore: Springer. https://doi.org/10.1007/978-981-15-4008-0_16

ISSN 2786-4952 Online

15. Ioannou, N. (2023). Professional development of adult educators: A European perspective. *International Review of Education*, 69, 379–399. https://doi.org/10.1007/s11159-023-10014-0

16. Ovesni, K., & Alibabić, Š. (2012). Adult Education: Key Factors and New Challenges in the Process of Professionalization. *Andragoški glasnik*, 16(1), 7–20. Retrieved from: https://hrcak.srce.hr/103405 (Accessed: 13.04.2026).

17. Jõgi, L. (2023). The Journey from Past to Present: From Academic Studies to Learning Experiences and Professional Identity in Estonia. *Andragoška spoznanja*, 29(2), 107–124. https://doi.org/10.4312/as/13473

18. Tallinn University. (2026). *Adult Education for Social Change (IMAESC)*. Retrieved from: https://www.tlu.ee/en/imaesc (Accessed: 24.03.2026).

19. Lencer, S., & Strauch, A. (2016). *Das GRETA-Kompetenzmodell für Lehrende in der Erwachsenen- und Weiterbildung*. Bonn. Retrieved from: www.die-bonn.de/doks/2016-erwachsenenbildung-02.pdf (Accessed: 23.03.2026).

Дата першого надходження статті до видання: 28.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 81'243:378.147

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1580-1587

Сергєєва Галина Анатоліївна кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов Харківського національного університету мистецтв імені І.П. Котляревського, м. Харків, https://orcid.org/0009-0004-2871-8169

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИКЛАДАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ НАСКРІЗНИХ УМІНЬ СТУДЕНТІВ УНІВЕРСИТЕТУ

.

Анотація. Стаття присвячена дослідженню проблематики формування та розвитку наскрізних умінь студентів музичних спеціальностей в контексті викладання курсу англійської мови професійного спрямування в університеті. В роботі розглядаються теоретичні та практичні аспекти застосування компетентнісно-орієнтованого навчання як сучасного підходу до викладання англійської мови для спеціальних цілей в університеті. Наголошується, що компетентнісно-орієнтований підхід забезпечує взаємозв'язок між вивченням іноземної мови та сферою майбутньої професійної діяльності студентів і є ефективним методом одночасного формування предметних та універсальних міждисциплінарних навичок в одному курсі. Наскрізні уміння визначаються в статті як ключові компетенції, необхідні для успішного навчання та професійної діяльності випускників університетів. Висловлюється погляд, що курс іноземної мови є ефективним в контексті формування низки загальних компетентностей студентів-музикантів, оскільки надає можливості створити найбільш сприятливе навчальне середовище для паралельного розвитку мовленнєвих та універсальних навичок. Фахова спрямованість курсу іноземної мови має суттєве значення для визначення загальних компетентностей, формування яких може бути ефективно реалізовано в межах курсу. Пріоритетними навичками для студентів-музикантів визначено креативність, комунікацію, співпрацю, критичне мислення, міжкультурну компетентність та самоорганізацію. У статті також наведено приклади форм навчальної діяльності для забезпечення паралельного розвитку мовленнєвих та універсальних компетентностей. Зроблено висновок, що компетентнісно-орієнтований підхід до викладання англійської мови в університеті забезпечує взаємозв'язок між вивченням іноземної мови та сферою майбутньої професійної діяльності студентів і є ефективним методом одночасного формування предметних, тобто мовних та мовленнєвих, та універсальних міждисциплінарних навичок в одному курсі. В роботі ставиться питання щодо необхідності подальшого дослідження лінгво-дидактичних аспектів даної проблеми.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Ключові слова: англійської мова професійного спрямування, студенти музичних спеціальностей, наскрізні уміння, компетентнісний підхід, навчання в співробітництві, викладання англійської мови.

Serhieieva Halyna Anatoliivna Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Foreign Languages, Kharkiv I.P. Kotlyarevsky National University of Arts, Kharkiv, https://orcid.org/0009-0004-2871-8169

CURRENT APPROACHES TO TEACHING ENGLISH FOR PROFESSIONAL PURPOSES IN THE CONTEXT OF DEVELOPING UNIVERSITY STUDENTS' TRANSVERSAL SKILLS

Abstract. The article is devoted to the study of the formation and development of transversal skills of students majoring in music in the context of teaching a course of English for professional purposes at university. The paper examines the theoretical and practical aspects of applying competence-based learning as a modern approach to teaching English for specific purposes. It is emphasised that a competence-based approach ensures a link between foreign language learning and the students' future professional field, and is an effective method in developing subject-specific and universal interdisciplinary skills simultaneously within a single course. The article defines transversal skills as the key competences required for successful learning and professional careers of university graduates. The subject-specific focus of a foreign language course is of significant importance in determining the general competences, the development of which can be effectively achieved within the course. It is argued that a foreign language course is effective in the context of developing a range of general competences of music students, as it provides opportunities to create the most supportive learning environment for the concurrent development of language and general skills.

The key skills identified as priorities for music students are creativity, communication, collaboration, critical thinking, multicultural competence and self-organisation. The article also provides examples of teaching activities designed to ensure the concurrent development of language and universal competences. It has been concluded that a competence-based approach to teaching English at university ensures a correlation between foreign language learning and the students' future professional field, and is an effective method for simultaneous formation of subject-specific and universal interdisciplinary skills within a single course. The paper raises the question regarding the need for further research into the linguistic and didactic aspects of this issue.

Keywords: English for specific purposes, students majoring in music, transverse skills, the competence-based approach, collaborative learning, English language teaching.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Постановка проблеми. Радикальні зміни у сфері вищої освіти, що відбулись на початку 21 століття в Європі внаслідок створення Європейського простору вищої освіти (Болонський процес, 1999 рік), частиною якого згодом стала і Україна, полягали, насамперед, в кардинальній зміні філософії освіти та підходів до викладання навчальних дисциплін. Основою сучасної освіти, у тому числі і викладання англійської мови, став компетентнісний підхід, спрямований на формування компетентностей, необхідних не тільки для успішного навчання, але й для подальшої професійної діяльності, ефективної соціальної взаємодії, тощо.

Ця зміна кардинально вплинула на визначення змісту освіти, який закладається в програму навчальної дисципліни, та методичні підходи, спрямовані на досягнення визначених результатів навчання.

Компетентнісний підхід, який передбачає інтеграцію предметних, загальних і професійних компетентностей, найбільш суттєво, на наш погляд, вплинув на викладання англійської мови, володіння якою сьогодні є не лише академічною вимогою, а й одним із важливих чинників успішної кар'єри. Крім розвитку іншомовної комунікативної компетентності, яка сама по собі є важливою для майбутніх фахівців з точки зору комунікації в міжнародному професійному середовищі, сучасні програми університетського курсу «Іноземна мова» передбачають також набуття здобувачами загальних компетентностей, у тому числі і формування практичних умінь і навичок універсального, міждисциплінарного характеру, які в науковому дискурсі розглядають як наскрізні уміння.

Розвиток наскрізних умінь сьогодні є важливою складовою компетентнісного підходу в контексті вивчення англійської мови в університеті. Такий підхід сприяє інтегрованому формуванню предметних та загальних компетентностей, забезпечуючи підготовку студентів до професійної діяльності та формування комплексної професійної компетентності через вивчення англійської мови, підвищуючи таким чином конкурентоспроможність і адаптивність майбутніх фахівців у сучасному глобалізованому світі. З цієї точки зору, найважливішими, на нашу думку, є наскрізні уміння, які забезпечують ефективну адаптацію до швидкозмінного професійного середовища та сприяють розвитку кар'єри.

При цьому слід зауважити, що визначення змісту навчання в аспекті формування наскрізних навичок, незважаючи на їх універсальний характер, певною мірою все ж залежить від сфери професійної діяльності здобувачів. Зокрема, вивчення англійської мови в університеті студентами музичних спеціальностей може бути ефективним інструментом для розвитку наскрізних умінь тільки за умови його професійної спрямованості та визначення чіткого переліку умінь, що сприяють творчій, комунікативній та професійній діяльності майбутніх музикантів. Розгляду окремих аспектів цього питання і присвячена ця стаття.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, що розглядаються в статті, є достатньо актуальними, оскільки торкаються сучасного підходу до викладання англійської мови як мови професійного спрямування, який став трендом сучасної освіти, а саме компетентнісно-орієнтованого навчання, одним з аспектів якого є формування наскрізних умінь, необхідних для реального життя. З огляду на актуальність, зазначена наукова проблема є предметом дослідження в багатьох публікаціях в галузі лінгводидактики, в яких висвітлюються різні теоретичні та практичні аспекти широкої проблематики досліджуваного питання. Зокрема, Глазунова О.Г., Коваль К.О., Стадній А.С., Філатова Н.В., Cinque M., та ін.. розглядають згадане питання в контексті конкурентоздатності фахівців. Окремі аспекти формування «навичок для життя» в межах курсу іноземної мови в університеті досліджували Діденко Ж., Перун Н.О., Рижа А.В., Mosquera I., та ін.. Дослідники розглядають загально-теоретичні питання та практичні аспекти застосування окремих технологій та методів навчання для формування та розвитку універсальних навичок підчас вивчення іноземної мови студентами немовних спеціальностей, зокрема технічних та економічних. Однак, в науковій літературі відсутні спеціальні дослідження, присвячені аналізу проблеми формування універсальних навичок в контексті викладання курсу професійно-орієнтованої англійської мови студентам-музикантам.

Мета статті – проаналізувати окремі аспекти застосування компетентнісно-орієнтованого підходу у викладанні курсу англійської мови професійного спрямування для студентів музичних спеціальностей, зокрема формування наскрізних умінь, важливих для їх професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Підхід, заснований на компетентностях, формування яких є одночасно як метою, так і головним результатом вивчення навчальної дисципліни, став одним із основних педагогічних підходів в сфері освіти XXI століття. Освітньо-професійні програми університетів містять широкий спектр компетентностей, серед яких є предметні, що формуються при вивченні навчальної дисципліни, спеціальні (фахові) компетентності, які є основою для здійснення здобувачами майбутньої професійної діяльності і відображають специфіку певної професії, а також загальні компетентності, які вважаються універсальними, міждисциплінарними навичками. Загальні компетентності не пов’язані з якоюсь конкретною професією і лише допомагають демонструвати та застосовувати фахові навички.

Однією з важливих цілей в рамках згаданого підходу, на яку останнім часом спрямовується основний фокус уваги, є розвиток саме загальних компетентностей. В теоретичних дослідженнях, у тому числі в цій статті, загальні компетентності також позначаються терміном «наскрізні уміння», який охоплює навички «необхідні для життя» (англ. “life skills“), тобто навички, які допомагають застосовувати предметні та фахові знання в реальному житті та зміцнюють зв’язок знань з досвідом їх практичного застосування. Наскрізні

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

уміння – це фундаментальні, ключові компетенції, які є необхідними для ефективного функціонування в різних сферах життя, навчання, роботи. Найважливішими для фахівця є наскрізні уміння, які сприяють розвитку кар'єри, зокрема, допомагають у виконанні професійних завдань, є основою для успішної професійної та суспільної інтеграції, взаємодії в колективі, подальшого професійного та особистісного розвитку та самовдосконалення, забезпечують ефективну адаптацію до змін в професійному середовищі, тощо. В сучасній освіті до наскрізних умінь відносять, наприклад, такі ключові компетенції, як критичне мислення та аналітичні навички, комунікація, вміння працювати в команді та міжособистісні навички, креативність, навички самоорганізації та вміння вчитися, тощо.

Оскільки, як зазначалося вище, наскрізні уміння мають універсальну та міждисциплінарну природу, то вони, очевидно, можуть набуватися при вивченні будь-якої навчальної дисципліни. Однак, важливо зазначити, що формування загальних компетентностей при вивченні різних навчальних дисциплін, на нашу думку, має свою специфіку, оскільки їх формування відбувається шляхом цілеспрямованої інтеграції з розвитком основних, предметних компетенцій.

Зокрема, в контексті викладання курсу англійської мови для спеціальних цілей в університеті, який передбачає насамперед набуття здобувачами освіти іншомовної комунікативної компетентності, тобто мовленнєвих умінь, найбільш природнім, на наш погляд, є формування в межах курсу наскрізних умінь, які передбачають володіння мовленнєвими навичками, наприклад, навичок комунікації, співпраці, критичного мислення, та ін.. Ефективність розвитку цих умінь в процесі вивчення англійської мови, зокрема у студентів музичних спеціальностей, пояснюється тим, що мова сама по собі є інструментом комунікації, творчості та культурного обміну.

З огляду на те, що мовленнєві вміння визначаються мовною поведінкою, яка є специфічною для різних сфер і ситуацій, пов'язаних з навчанням та спеціалізацією, вважаємо, що формування наскрізних умінь має сенс лише тоді, коли ці вміння розглядаються з точки зору майбутньої професії. Незважаючи на універсальний характер загальних навичок, і на те, що використання мови в професійному середовищі представниками різних спеціальностей істотно не відрізняється, все ж, на наш погляд, в академічному та професійному контексті здобувачі певного фаху можуть мати потребу в певних уміннях та навичках, а отже в різних професійних сферах, очевидно, є певні навички, формування яких є пріоритетним. Тому, зазначену наукову проблему аналізуємо в статті саме в контексті викладання конкретної дисципліни студентам певного фаху.

Специфіка професійно-орієнтованого курсу англійської мови в університеті визначається насамперед тим, які компетентності є важливими для майбутньої професійної діяльності здобувачів. Дослідники зазначають, що, при визначенні цілей навчання в програмі навчальної дисципліни перш за все слід враховувати мовні та навчальні потреби студентів [3, с. 24] та цілі, які студент

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

вважає важливими у вивченні іноземної мови [3, с. 38]. Відповідно до пов'язаних з роботою академічних та професійних потреб і контекстів, в програмі, очевидно, також мають бути конкретизовані загальні компетентності, формування яких буде здійснюватися в процесі вивчення навчальної дисципліни. Саме це є основою для подальшого визначення змісту та методів навчання.

Розглядаючи питання формування універсальних навичок на заняттях з англійської мови, одним із першочергових завдань дослідники вважають визначення конкретних навичок, які є важливими для студентів відповідного фаху [1, с. 268]. Отже, визначаючи наскрізні уміння, які будуть формуватися при вивченні англійської мови, важливо розуміти, в чому їх цінність для студентів, оскільки усвідомлення студентом практичної мети навчальної діяльності підвищує внутрішню мотивацію. В цьому випадку, здобувачі починають розглядати англійську мову як інструмент для здійснення професійної діяльності, а не лише як навчальну дисципліну. На нашу думку, при виборі навичок необхідно також дати відповідь на питання, формування яких навичок може бути гармонійно і ефективно інтегроване у викладання курсу англійської мови.

В аспекті зв'язку між англійською мовою, яка є основним засобом професійної комунікації в глобальному культурному просторі, та формуванням наскрізних умінь студентів-музикантів, варто звернути увагу на міжнародний контекст їх професійної діяльності. Володіння англійською мовою потрібно музикантам для участі в різноманітних культурних та освітніх заходах, таких як навчання в закордонних закладах вищої музичної освіти, участь в майстер-класах, ґрантових програмах, міжнародних мистецьких проєктах, фестивалях, концертах та турах закордоном з метою промоції культури нашої країни. Отже, слід формувати наскрізні уміння, які будуть забезпечувати реалізацію саме цих професійних цілей.

З метою визначення загальних компетентностей, актуальних для студентів музичних спеціальностей, було здійснено аналіз рамки для розвитку життєвих навичок, розроблену Кембриджським університетом на основі дослідження вимог роботодавців до основних навичок для працевлаштування, "The Cambridge Life Competencies Framework" [6]. Аналіз також враховував всі згадані вище фактори, які впливають на вибір конкретних компетенцій. Спираючись на проведений аналіз, та практичний досвід, було визначено, що пріоритетними універсальними навичками для студентів музичного фаху є креативність, комунікація, співпраця, критичне мислення, міжкультурна компетентність та самоорганізація.

Очевидно, що зміна цілей навчання англійської мови обумовлює необхідність застосування відповідних методів та форм навчання, спрямованих на інтегрований розвиток мовленнєвих так наскрізних умінь студентів. В цьому контексті, погоджуємось з дослідниками, які вважають найбільш ефективними колективні форми навчання, або «навчання в співробітництві» [1, с.75; 2].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Засновуючись на досвіді викладання англійської мови в університеті, можемо стверджувати, що такі форми роботи є незамінними в професійно-орієнтованому навчанні, оскільки, з точки зору професійного розвитку студентів, вони допомагають створити наближене до реальності середовище професійної комунікації, а отже формувати наскрізні навички в процесі роботи з мовним матеріалом. Такі форми навчальної діяльності як дискусії, дебати, аналіз кейсів ефективно розвивають необхідні музикантам наскрізні навички. Проте серед методів колективного навчання, проєктна технологія, на наш погляд, є найбільш універсальною та ефективною для формування широко спектру наскрізних навичок у студентів і може використовуватись при вивченні будь-якої теми. Прикладами застосування проєктної технології може бути створення професійного портфоліо музиканта, планування концерту або фестивалю, організація музичного конкурсу, планування та проведення мастеркласу, тощо. Крім того, робота над проєктом допомагає подолати прогалину між вивченням мови та її практичним використанням в реальному житті. Працюючи над такими проєктами, студенти розвивають навички комунікації, критичного мислення, роботи в команді, самоорганізації,

Висновки. Розгляд питань, пов'язаних з формуванням «наскрізних умінь», універсальних міждисциплінарних навичок, в межах курсу англійської мови професійного спрямування для студентів музичних спеціальностей дозволяє зробити висновок, що викладання англійської мови студентам-музикантам може бути ефективним інструментом для формування важливих для студентів наскрізних умінь, які сприяють їх професійній та особистісній реалізації. Для студентів-музикантів це, зокрема, креативність, комунікація, співпраця, критичне мислення, міжкультурна компетентність та самоорганізація.

Ефективною методикою для формування у студентів-музикантів необхідних наскрізних умінь є колективні форми роботі. Разом з тим, ця проблема потребує подальшого дослідження, зокрема в аспекті лінгво-дидактичного забезпечення інтеграції процесу формування наскрізних умінь у викладання курсу іноземної мови в університеті.

Література:

1. Діденко Ж. Формування м'яких навичок ("soft skills") на заняттях англійської мови у майбутніх менеджерів в умовах дистанційного навчання. Актуальні питання гуманітарних наук. Вип. 35, том 2, 2021. С. 266-271.

2. Gilles R., Adrian F. Collaborative Learning: The social and intellectual Outcomes of Learning in Groups. London, 2003.

3. Hutchinson T., Waters A. English for Specific Purposes: A learning-centered approach. Cambridge: CUP, 2006. 182 p.

4. Perun, N. (2020). Integrating Blended Learning Techniques in a Conventional EFL Classroom. *Molodyi vchenyi – Young Scientist.* № 2.1. P. 67-70.

5. Ryzha A., Krasilnikova O. Interactive teaching methods as an effective tool of foreign language acquisition. "Young Scientist". № 2.1 (78.1). February, 2020. P.85-87.

6. "The Cambridge Life Competencies Framework". URL: https://cambridge.org/clcf

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

References:

1. Didenko Zh. (2021). Formuvannia miakykh navychok (“soft skills”) na zaniattiakh anhliiskoi movy u maibutnikh menedzheriv v umovakh dystantsiinoho navchannia. [The development of future managers’ “soft skills” in English lessons through distance learning]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk. Seriia: Pedahohika.* – Current Issues of the Humanities. Issue 35, volume 2. Drohobych. P. 266-271. [in Ukrainian]

2. Gilles R., Adrian F. Collaborative Learning: The social and intellectual Outcomes of Learning in Groups. London, 2003.

3. Hutchinson T., Waters A. English for Specific Purposes: A learning-centered approach. Cambridge: CUP, 2006. 182 p.

4. Perun, N. (2020). Integrating Blended Learning Techniques in a Conventional EFL Classroom. *Molodyi vchenyi – Young Scientist.* № 2.1. P. 67-70.

5. Ryzha A., Krasilnikova O. (2020). Interactive teaching methods as an effective tool of foreign language acquisition. “Young Scientist”. № 2.1 (78.1). February. P.85-87.

6. “The Cambridge Life Competencies Framework”. URL: https://cambridge.org/clcf

Дата першого надходження статті до видання: 02.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 373.3.015.31:613.7

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1588-1600

Сиваш Сніжана Володимирівна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної та початкової освіти Запорізького національного університету, м. Запоріжжя, https://orcid.org/0000-0003-0399-5536

Курінна Алла Феліксівна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної та початкової освіти Запорізького національного університету, м. Запоріжжя, https://orcid.org/0000-0002-6605-8606

Матвієнко Єлизавета Вячеславівна здобувач освіти Запорізького національного університету, м. Запоріжжя

Суглобова Наталя Василівна здобувач освіти Запорізького національного університету, м. Запоріжжя

ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ

Анотація. Здоров’я є однією з найважливіших складових життя людини, тому саме філософське, культурне сприйняття цієї теми спонукає нас до усвідомленого ставлення до власного здоров’я, цінностей, важливості його профілактики та формування, починаючи з дитинства.

Згідно зі статистичними даними, наведеними Міністерством охорони здоров’я України, необхідно приділяти особливу увагу підвищенню рівня дотримання здорового способу життя серед дітей. Зокрема, приблизно третина дітей або зовсім не займається фізичними навантаженнями, або приділяє менше однієї години на тиждень таким вправам. Близько половини учнів у будні дні проводять понад дві години за електронними гаджетами, а у вихідні цей показник зростає.

Першим прикладом для наслідування у житті дитини, безперечно, є її батьки, на яких вона орієнтується, зокрема й у питаннях здорового способу життя. Через навчання, спільну діяльність та ігри за допомогою яких можна формувати у дитини правильні уявлення про турботу щодо власного здоров’я, здорового харчування, фізичної активності, соціального та емоційного благополуччя.

Не менш важливою є роль вчителя як ще одного авторитетного дорослого, який упродовж початкової школи виступає зразком для наслідування, адже більшу частину свого часу діти проводять у закладі освіти. Тому вчителю важливо не лише надавати теоретичні знання про теми, які стосуються

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

ціннісного ставлення до здорового способу життя, а й формувати в дітях відповідну поведінку та норми. Як у сімейному, так і в освітньому середовищі дитина засвоює моделі поведінки дорослих, які закріплюються через схвалення, підтримку та позитивну реакцію з боку значущих для неї людей, але, щоб діяльність вчителя в освітньому процесі була цікавою та корисною для здобувачів освіти, важливо проаналізувати, які форми та методи найчастіше використовуються в освітньому процесі, які з них можна адаптувати до теми профілактики здорового способу життя та розробити практичні поради щодо форм та методів формування цінностей дбайливого ставлення дітей до свого здоров'я.

Ключові слова: початкова школа, молодші школярі, здоровий спосіб життя, ціннісне ставлення, здоров'язбережувальна компетентність, здоров'язбережувальні технології.

Syvash Snizhana Volodymyrivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Pre-School and Primary Education of Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhia, https://orcid.org/0000-0003-0399-5536

Kurinna Alla Feliksivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Pre-School and Primary Education of Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhia, https://orcid.org/0000-0002-6605-8606

Matviienko Yelyzaveta Vyacheslavivna Student of Education of Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhia

Suhlobova Natalia Vasylivna student of Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhia

ON THE PROBLEM OF FORMING A VALUE-BASED ATTITUDE TOWARDS A HEALTHY LIFESTYLE IN YOUNG SCHOOLCHILDREN

Abstract: Health is one of the most important components of human life, therefore it is the philosophical, cultural perception of this topic that encourages us to have a conscious attitude towards our own health, values, the importance of its prevention and formation, starting from childhood.

According to statistical data provided by the Ministry of Health of Ukraine, special attention should be paid to increasing the level of adherence to a healthy lifestyle among children. In particular, approximately a third of children either do not exercise at all or devote less than one hour per week to physical activity. About half of students spend more than two hours on weekdays in front of electronic gadgets, and on weekends this figure increases.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

The first role model in a child's life is undoubtedly their parents, on whom they are guided, including in matters of a healthy lifestyle. Through learning, joint activities, and games, you can help your child develop the right ideas about caring for their own health, healthy eating, physical activity, and social and emotional well-being.

No less important is the role of the teacher as another authoritative adult who acts as a role model throughout primary school, because children spend most of their time in an educational institution. Therefore, it is important for the teacher not only to provide theoretical knowledge on topics related to the value attitude towards a healthy lifestyle, but also to form appropriate behavior and norms in children. Both in the family and in the educational environment, the child learns adult behavior models that are consolidated through approval, support and positive reaction from people who are significant to him, but in order for the teacher's activity in the educational process to be interesting and useful for students, it is important to analyze which forms and methods are most often used in the educational process, which of them can be adapted to the topic of preventing a healthy lifestyle and develop practical advice on the forms and methods of forming the values of a caring attitude of children to their health.

Keywords: elementary school, younger schoolchildren, healthy lifestyle, value attitude, health-preserving competence, health-preserving technologies.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується зміною освітніх парадигм, де пріоритетним завданням стає не лише засвоєння суми знань, а й формування життєздатної, гармонійно розвиненої особистості. Одним із найважливіших показників такої гармонійності є здоров'я — фундаментальна цінність, що визначає якість життя людини та її здатність до самореалізації. Проте статистичні дані останніх років вказують на невтішну тенденцію стійкого погіршення стану здоров'я дітей шкільного віку, що зумовлено поєднанням негативних екологічних чинників, малорухливим способом життя (гіподинамією), інформаційним перевантаженням та зростанням рівня стресогенності середовища.

Особливого значення проблема формування ціннісного ставлення до здорового способу життя набуває у молодшому шкільному віці. Саме цей період є сенситивним для закладання основ світогляду, морально-етичних норм і стійких поведінкових звичок. Молодший школяр уже здатний усвідомлювати залежність самопочуття від власних дій, проте його ставлення до здоров'я часто залишається декларативним або фрагментарним. Проблема полягає в тому, що знання про гігієну, харчування чи рухову активність не завжди трансформуються у внутрішнє переконання та щоденну потребу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання здорового способу життя та його формування у дітей молодшого шкільного віку є предметом уваги численних наукових праць. Серед українських дослідників значний внесок у розробку цієї теми зробили І. Биков, О. Гордієнко, О. Грошовенко, М. Дворник, Д. Качмарський, І. Коновальчук, І. Кузницька, О. Марченко, О. Марущак,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Н. Олійник, О. Пилипчук, О. Поліщук, А. Савченко, Л. Старікова, В. Сухомлинський, О. Шукатка, які досліджували педагогічні аспекти формування ціннісного ставлення до здоров'я, роль освітнього середовища, вчителя та методів здоров'язбереження в початковій школі. Серед зарубіжних учених варто відзначити У. Бронфенбреннер — автор теорії екологічних систем, яка розглядає розвиток дитини через взаємодію різних рівнів соціального середовища: від сім'ї до культурних цінностей суспільства.

Мета статті – теоретично обґрунтувати формування в молодших школярів ціннісного ставлення до здорового способу життя, визначити основні методи, які забезпечують формування ціннісного ставлення до здорового способу життя.

Виклад основного матеріалу. Поняття «здоров'я», «здоровий спосіб життя» часто розглядаються у площині інших наук, виокремлюючи декілька напрямів, а саме: біологічне, соціальне, психологічне трактування цих понять, що вказує на широкий спектр досліджень та важливість цієї теми у різних галузях знань.

У монографії М. Дворник поняття «здоровий спосіб життя» визначено як свідоме, відповідальне ставлення до власного здоров'я з метою запобігання його погіршенню або руйнуванню [1]. Д. Качмарський зазначає, що поняття здоров'я можна розглядати як стратегічний напрямок життя, що забезпечує підвищення життєстійкості організму, формує природний опір до стресових впливів та депресивних станів [2].

Звертаючи увагу на фактори, зазначені експертами ВООЗ, які впливають на здоров'я сучасної людини, близько 50% здоров'я зумовлено способом життя, умовами праці, звичками, харчуванням, моральним і психологічним стресом, матеріальними та побутовими умовами, сімейними відносинами. На генотип припадає приблизно 20%, ще 20% залежить від стану навколишнього середовища, а лише 10% – від системи охорони здоров'я. Таким чином, можна зробити висновок, що формувати правильні звички у дітей змалечку набагато легше, ніж впливати згодом на інші більш згадані фактори [3, С. 8].

Дослідниця О. Марченко звертала увагу й на гендерні аспекти — біологічні, статеві та психологічні відмінності між хлопчиками та дівчатками, які можуть впливати на свідоме ставлення учнів до фізичного виховання та спорту, а також формувати життєві звички [3, с. 8]. Водночас у цьому процесі можуть проявлятися певні стереотипи, які впливають на дитину, наприклад, поняття «успішність», «мужність», «популярність» у деяких випадках транслюються у рекламі на просторах соціальних мереж, телебаченні, а у деяких випадках з боку власного досвіду через призму вживання хімічних речовин як от сигарет, алкогольних напоїв тощо, що іноді під час гри може відображатися у театралізації ролі одного з батьків, акторів чи телеведучих.

Науковці О. Шукатка та Н. Олійник виділяють п'ять завдання що покладаються на початкову школу:

1) процес формування знань про здоров'я та здоровий спосіб життя;

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

2) свідоме ставлення до нього;

3) профілактичні заходи щодо покращення здоров'я учнів;

4) виховання моральної культури, самопізнання, умінь і навичок фізичного та морального самовдосконалення;

5) застосування отриманих знань у повсякденному житті [4, С. 38].

Розглядаючи ці аспекти, слід підкреслити, що все починається з освіти, яка виступає ключовим чинником у формуванні знань про здоровий спосіб життя, цінностей, правильного харчування та важливості фізичної активності. В освітньому середовищі створюються відповідні умови: позаурочні спортивні секції, тематичні дні, зокрема дні здоров'я, змагання, естафети, а також профілактичні заходи, спрямовані на запобігання негативним явищам.

Дослідники О. Пилипчук та І. Коновальчук зазначають, що формування здорового способу життя є виховною роботою, яка може реалізовуватися як під час уроків, так і в позаурочний час. Зазвичай формування цих цінностей припадає на період молодшого шкільного віку і залежить від розвитку інтересів дитини, її цінностей, потреб та мотивів, адже кожна дитина є індивідуальною. Водночас підкреслюється, що перед формуванням здорового способу життя важливо враховувати вікові особливості учнів, зокрема когнітивні та пізнавальні процеси [5].

Учні, які з молодшого шкільного віку правильно харчуються, підтримують свою фізичну активність і гігієну, здебільшого зберігають ці корисні звички й у дорослому житті. Регулярні фізичні вправи позитивно впливають на емоційний стан, знижують стрес, підвищують самооцінку та сприяють кращій соціалізації через навчання командній роботі й побудові стосунків з однолітками. Курс «Я досліджую світ» забезпечує широкий спектр можливостей для формування у молодших школярів здоров'язбережувальних компетентностей завдяки організаційним, дидактичним методам, інтеграції здоров'язбережувальних технологій у навчальний процес [6, С. 96].

Формування ціннісного ставлення до здоров'я в школі охоплює різні сфери життєдіяльності учнів. Як зазначає О. Грошовенко, здоров'язбережувальна компетентність полягає в інтеграції теми здоров'я у всі аспекти навчальної програми та створення середовища, яке враховує як фізичні, так і психологічні потреби. У такому середовищі регулярні фізичні вправи й заняття спортом допомагають знизити стрес, покращити настрій та підвищити увагу під час навчання. Важливе значення мають також правильне харчування, основи гігієни, здоровий сон, а також управління емоціями та стресом. До компетентності входить уникнення шкідливих звичок та проведення профілактичної роботи, зокрема через організацію освітніх заходів, програм. Такий комплексний підхід сприяє формуванню у дітей культури позитивного ставлення до власного здоров'я та здорового способу життя [7, С. 99].

Освітнє середовище в школі створюється таким чином, щоб допомогти учням оволодіти ключовими компетентностями ведення здорового способу

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

життя. Це досягається через формування навичок, інтеграцію здоров'язбережувальної та екологічної компетентностей, застосування спеціального обладнання і засобів, які підтримують цей процес.

У такому середовищі поєднуються навчальні матеріали, практичні заняття, фізична активність і заходи, що сприяють зниженню стресу, покращенню настрою і концентрації уваги. Важливо створювати атмосферу, в якій здоров'я розглядається як цінність, а сам процес навчання і виховання сприяє формуванню усвідомленої мотивації до збереження власного здоров'я та здоров'я оточуючих. Такий комплексний підхід передбачає тісну співпрацю вчителів, медиків, соціальних педагогів, батьків і всіх учасників освітнього процесу для створення здоров'язберігаючого середовища [8, С. 63].

Щодо практичної діяльності в закладі освіти слід враховувати умови, які створює школа для розвитку такої компетентності. Важливо не тільки формувати у дітей навички, але й звертати увагу зокрема на шкільне харчування. За даними Міністерства освіти та науки, майже половина дітей, яким пропонували шкільне харчування, відмовлялася їсти в їдальнях. Основними причинами відмови були несмачна їжа, холодні страви, а також неприємний зовнішній вигляд та запах їжі. Це може спричинити негативне ставлення до харчування загалом [8, С. 16]. Тому важливо розуміти, що створення умов для харчування в школі не гарантує формування у дітей правильних харчових звичок та мотивації до споживання корисної їжі зі шкільної їдальні. Такий процес потребує свідомої роботи і підтримки з боку школи та всіх учасників освітнього процесу.

Для забезпечення фізичної активності у школі необхідно створити простір, що стимулює рухову активність. Це можуть бути дитячі ігрові зони, спеціально створені умови для рухової активності в приміщеннях, наприклад, настільний теніс або доступ до спортивного обладнання під час перерв. Важливо залучати дітей до участі у прийнятті рішень щодо облаштування освітнього простору та вибору видів фізичної активності. Також до процесу планування й організації фізкультури слід залучати батьків, включаючи їх у проведення спортивних заходів.

Здоров'язбережувальна компетентність майбутнього вчителя початкової школи поєднує знання з анатомії і фізіології людини, уміння застосовувати їх у професійній діяльності та організовувати освітній процес на засадах здоров'язбереження, що включає формування культури здоров'я [9, С. 6].

Таким чином, під поняттям «здоровий спосіб життя» розуміємо свідому систему дій та звичок, яка формується через освітнє та сімейне виховання, включає правильне харчування, регулярну фізичну активність, дотримання гігієни, управління емоціями, стресом та уникнення шкідливих звичок спрямовуючи їх на збереження та зміцнення фізичного, психічного та соціального благополуччя особистості. Проте важливо зазначити, що формування здорового способу життя у дітей передбачає не лише навчання та засвоєння знань, а й вироблення практичних навичок, звичок, культури здорового способу життя та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

мотивації до фізичної активності. Водночас варто усвідомлювати, що попри зусилля школи у формуванні здоров'язбережувальних цінностей, визначальний вплив на дитину справляють батьки та середовище, в якому вона зростає, зокрема стиль життя сім'ї, усталені звички та характер міжособистісних відносин.

У практичній роботі з формування здорового способу життя використовується широкий спектр методів: бесіди, рольові ігри, розвивальні вправи, ігрове проєктування, театралізація, інтерактивні методи, казкотерапія, фізичні вправи, квести, рухові ігри на розвиток швидкості та сили.

Всі вище зазначені методи можна реалізовувати як у груповій формі, так і в індивідуальній. Але іноді постає питання: яка із запропонованих форм роботи є більш доцільною та ефективною у роботі з молодшими школярами?

Звичайно, доцільно реалізовувати педагогічну роботу із комбінацією цих форм. Якщо взяти до уваги групову діяльність, найважливішою перевагою є розвиток навичок командної роботи, комунікативних навичок − створення простору для дискусії та ширшого обговорення теми. До прикладу, обговорення народної творчості (прислів'їв, казок) може стимулювати проєктну діяльність учнів, формувати ідеї щодо покращення здоров'я класу, створення власних цінностей та правил, які б дотримувалися та заохочувалися дітьми.

З іншого боку, групова робота може слугувати мотивацією та формувати зацікавлення, наприклад, участь у спортивних секціях, про які можуть розповісти однокласники. Це є моментом інформування щодо можливих секцій, корисного проведення вільного часу, а також способом переймання здорових звичок від однолітків. Групова форма дозволяє залучити всіх учасників освітнього процесу до обговорення, участі в іграх, змаганнях, проєктах, прийнятті спільних правил.

Таким чином, за допомогою групової роботи можна, по-перше, оцінити, наскільки діти обізнані в темі здорового способу життя; по-друге, проаналізувати, наскільки позитивно вони ставляться до ідеї пропаганди здорового життя; по-третє, з'ясувати їхнє життєве кредо, тобто наскільки вони залучені до активного способу життя; по-четверте, надати можливість проявити власну творчість, відчути себе частиною команди у прийнятті рішень та правил, яких дотримуватиметься клас; по-п'яте, забезпечити активні обговорення та можливість наведення власних прикладів.

Проте не тільки групові методи є доцільними у роботі з дітьми, доволі часто використовуються й індивідуальні, спрямовані більше на формування особистісного ставлення дитини до здорового способу життя.

Використовуючи індивідуальний метод, ми більше спрямовані отримати інформацію про власне уявлення дитини щодо способу життя, певні сімейні норми, закладені у дитину, але при цьому не виносячи ці сімейні цінності на загальне обговорення у класі, аби не спровокувати їх подальше обговорення серед дітей. Це дозволяє з'ясувати, яких звичок дотримується дитина, з

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

подальшою корекцією, наприклад, залучаючи соціального педагога або медичного працівника.

По-друге, індивідуальна форма дозволяє відповісти на питання, які цікавлять дитину, або якщо вона звернулася з проханням допомогти створити власний розпорядок дня, програму активної діяльності або підібрати фізкультхвилинки, вправи для очей, вправи для фокусування уваги протягом після виконання домашніх завдань, роботи з електронними гаджетами.

Також це методи саморефлексії, коли дитина може обдумати важливі питання: «Чому моє здоров'я − це цінність?», «Як я буду себе почувати, якщо не буду приділяти увагу своєму здоров'ю?», «Які зміни мене очікують, якщо я буду фізично активним?». На основі цього дитина може сама коригувати свою активність протягом дня, вирішувати, які фізичні вправи виконати, з'їсти цукерки чи замінити їх чимось більш корисним (фруктами, овочами, кисломолочними продуктами), та навіть проявляти власну ініціативу у взаємодії з батьками вдома, наприклад, пропонувати якусь фізичну активність − піти пограти у футбол, разом приготувати здорову їжу тощо.

Тому можна зазначити, що саме індивідуальна робота спрямована на корекцію та позитивні зміни дитини − чи то буде за допомогою рефлексії та структурування власного дня, чи за допомогою впливу на дитину та сімейну структуру певного спеціаліста (соціального педагога, психолога, медичного працівника).

Дослідники О. Дорощук, О. Пуш зазначають, що бесіда є універсальним методом, який реалізується шляхом вміло поставлених запитань залучаючи учасників до активного спілкування [10, С. 123]. У закладі освіти бесіда відбувається у трьох форматах діалогу: «педагог — дитина», «дитина — дитина», «педагог — батьки». Метод бесіди дозволяє вчителю початкових класів формувати у дітей усвідомлене ставлення до власного здоров'я через діалог. У форматі «педагог-дитина» вчитель може обговорювати з учнями теми особистої гігієни, правильного харчування, режиму дня, безпечної поведінки. Наприклад, під час ранкового кола можна провести бесіду «Чому важливо мити руки перед їжею?» або «Як правильно організувати свій день?».

Бесіди у форматі «дитина-дитина» сприяють обміну досвідом між учнями щодо здорових звичок, які вони практикують, наприклад, роблять ранкову розминку, допомагають дорослим у прибиранні, протираючи пил, виконують вправи для очей. Варто зазначити, що ролі учасників педагогічної взаємодії не є статичними − вони можуть змінюватися. Наприклад, ініціатором діалогу може бути сама дитина, і тоді спілкування відбувається у форматі «дитина-педагог». Це також стосується індивідуальної форми роботи, коли дитина виявляє бажання дізнатися більше про здорове харчування, ознайомитися з поняттями, отримати додаткові пояснення чи відповіді на свої запитання від вчителя.

Тому загалом такі види діалогів, що реалізуються в школі, допомагають дітям усвідомити цінність здоров'я та сформувати власну відповідальність за

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

його збереження. Розглядаючи методи далі, можна звернути увагу на інноваційні інтерактивні підходи, такі як «Асоціативний кущ», «Мозковий штурм», «Прес», «Інтерв'ю», «Незакінчені речення», «Ділова гра», метод занурення, евристичні методи. За О. Кузьмою та Т. Мочан, такі методи сприяють співробітництву, партнерству, порозумінню, створюють умови для зацікавлення дітей та підвищення мотивації до навчання [11].

У контексті формування ціннісного ставлення до здорового способу життя ці методи адаптуються наступним чином:

1) «Асоціативний кущ» використовується для з'ясування уявлень дітей, коли вони пропонують свої асоціації до слова «здоров'я».

2) «Мозковий штурм» ефективний для колективного пошуку способів збереження здоров'я. Можна запропонувати питання: «Як не захворіти взимку?», «Що робити, щоб не втомлюватися під час навчання?», «Які продукти допомагають бути сильними?», «Як зберегти гарний зір?». Усі ідеї фіксуються на шкільній дошці, онлайн-дошці чи фліпчарті − залежно від формату проведення заняття.

3) Метод «Прес» допомагає дітям аргументовано обґрунтувати важливість здорових звичок за структурою: позиція – обґрунтування – приклад – висновок, що, своєю чергою, дозволяє розвивати логічне мислення та навички аргументації.

4) Метод «незакінчених речень» стимулює рефлексію учнів, щодо продовження фраз на кшталт : «Щоб бути здоровим'я...», «Моє здоров'я залежить від...», «Здорове харчування для мене – це...». Такі вправи допомагають усвідомити власну відповідальність за здоров'я та сформулювати особисті цілі щодо його збереження.

Казкотерапія – це ефективний педагогічний метод, який робить процес засвоєння знань цікавішим та доступнішим. Учителі нерідко використовують казкові сюжети як інструмент для розвитку корисних звичок та профілактики, адже через казковий сюжет можна змоделювати різноманітні ситуації, які виникають у житті кожної дитини та знайти відповіді на ці питання. Діти ідентифікують себе з героями казки, проживаючи їхні емоції, роблять висновки, тому саме цей метод дозволяє дітям перенести набутий позитивний досвід із казкового світу у своє реальне життя, закріпивши корисні навички та вміння на практиці [12, С. 10].

Методи рухової активності допомагають у формуванні стресостійкості, учні вчаться дотримуватися правил та контролювати емоції. Під час уроків можна чергувати фізичні хвилинки для профілактики втоми та підтримки працездатності.

Наприклад, після роботи з підручником чи електронними гаджетами виконати вправи для очей, потім – для покращення постави, а далі – вправи, які активізують увесь організм, наприклад танцювальні рухи з нахилами та стрибками.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Часто на уроках фізичної культури вчитель під час розминки використовує різний інвентар (м'ячі, хулахупи, скакалки, палички) для розвитку точності рухів, швидкості та координації. Наприклад, широко застосовується вправа «Ластівка», коли потрібно стати рівно, розвести руки в сторони на рівні плечей, опираючись на одну ногу, нахилитись тулубом вперед одночасно піднявши ногу назад, спину тримати рівно, а погляд зафіксованим у точці перед собою, утримати позу на декілька секунд і потім повторити вправу з іншою ногою.

На думку О. Гордієнко та О. Марішчак гра є ключовим інструментом фізичного розвитку дітей на уроках фізичної культури. Робота вчителя передбачає три послідовні етапи: по-перше, вибір гри та визначення умов її ефективного проведення; по-друге, аналіз змісту та структури обраної гри; по-третє, організацію простору та підготовку необхідного обладнання [13, С. 304].

У роботі спортивних секцій важливо поєднувати теорію та практику. Теоретична частина включає бесіди про користь конкретного виду спорту та правила безпеки, а практична – безпосередньо фізичні вправи та рухові ігри. Для організації тематичних днів здоров'я ефективною є квест-технологія, під час якої діти послідовно проходять різні станції за темами: «Здорове харчування», «Спортивна активність», «Гігієна» тощо. На кожній станції виконуються певні завдання, що робить процес навчання динамічним і цікавим.

Проєктна діяльність дозволяє дітям самостійно досліджувати теми здоров'я: створювати власний режим дня, аналізувати раціон харчування, вивчати види спорту з подальшою презентацією результатів перед однокласниками. Це формує дослідницькі навички, самостійність та відповідальність.

Таким чином, формування ціннісного ставлення до здорового способу життя у молодших школярів здійснюється через системне та цілеспрямоване використання різноманітних форм і методів роботи. Зазначені підходи враховують вікові особливості дітей, сприяють розвитку внутрішньої мотивації, навичок самоконтролю та формуванню позитивного сприйняття здоров'я як важливої життєвої цінності.

До основних форм організації роботи належать групова та індивідуальна. Групова форма передбачає спільну діяльність у класі або групі, у процесі якої діти навчаються взаємодіяти, обмінюватися досвідом, підтримувати та мотивувати одне одного до дотримання здорових звичок. Індивідуальна форма ґрунтується на персоналізованому підході, що дає змогу враховувати індивідуальні особливості кожної дитини, її інтереси, потреби та рівень готовності до позитивних змін.

Таким чином, методи роботи охоплюють широкий спектр інтелектуальних, творчих і фізичних інструментів, що робить освітній процес різноманітним, цікавим і всебічним. Серед них — бесіди, рольові ігри, театралізація, інтерактивні методи, метод занурення, евристичні методи, ігрове проєктування, казкотерапія, проєктна діяльність та квест-технології. Тому, використання різноманітних методів у здоров'язбережувальній діяльності вчителя початкових

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

класів дозволяє створити цілісне освітнє середовище, де формування здорового способу життя відбувається природно, через активну участь дітей, їхній особистий досвід та емоційне залучення.

Висновки. Узагальнення результатів проведеного теоретичного аналізу та практичного вивчення проблеми формування ціннісного ставлення до здорового способу життя у дітей молодшого шкільного віку дозволяє зробити такі висновки: доведено, що ціннісне ставлення до здоров'я є складним психолого-педагогічним новоутворенням, яке характеризується не лише наявністю знань про гігієну та фізичну культуру, а й усвідомленням здоров'я як найвищої життєвої цінності. Воно виявляється у єдності когнітивних, емоційно-мотиваційних та поведінкових компонентів.

Визначальним етапом у формуванні культури здоров'я є молодший шкільний вік. У цей період відбувається інтенсивний розвиток самосвідомості та формування вольових якостей, що дозволяє дитині переходити від стихійного наслідування дорослих до свідомого вибору корисних звичок.

Визначено, що ефективність процесу формування ЗСЖ залежить від комплексної реалізації таких умов: створення здоров'язбережувального освітнього середовища, використання інтерактивних методів навчання (ігри, проєкти, тренінги), а також активне залучення сім'ї до виховного процесу.

Підкреслено, що педагог Нової української школи має виступати не лише транслятором знань, а й моделлю здоров'язбережувальної поведінки, демонструючи власним прикладом ціннісну значущість активного і здорового способу життя.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у науковому пошуку у напрямі вирішення окресленої проблеми, який залишається відкритим і потребує подальшого поглиблення за такими векторами: вивчення механізмів наступності у формуванні культури здоров'я між дошкільною ланкою освіти, початковою та середньою школою. Удосконалення системи підготовки майбутніх учителів початкових класів до впровадження інноваційних методик здоров'язбереження в умовах інклюзивного навчання.

Література:

1. Здоровий спосіб життя в умовах війни: соціально-психологічний підхід [Електронний ресурс]: монографія / кол. авт.; за наук. ред. М. С. Дворник / Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2025. 240 с. URL: https://surl.lt/borijd (дата звернення: 08.06.2026).

2. Качмарський Д. Р. Здоров'я людини через призму її поведінки. *Економіка і управління*. 2024. № 1. С. 99. URL: https://cms.economics-management.e-u.edu.ua/uploads/1_17_e92f9a9e30.pdf (дата звернення: 08.05.2026).

3. Marchenko O. Characteristic differences in the choice of factors of a healthy lifestyle as components of the individual physical culture of modern schoolchildren. *SlobozhanSkyi herald of Science and Sport*. 2018. No. 6. P. 8.

4. Шукатка О. В., Олійник Н. А. Формування здорового способу життя молодших школярів. *Гуманітарний форум*. 2023. Т. 1, № 1. С. 35-39. URL: https://humanitarian.com.ua/index.php/human/article/view/8 (дата звернення: 05.05.2026).

5. Пилипчук О., Коновальчук І. Формування в учнів початкових класів основ здорового способу життя. *Майстерність комунікації у мистецькій і професійній освіті*: збірник наукових праць / за заг. редакцією Н. Є. Колесник, О. М. Піддубної, О. М. Марущак. Житомир : ФОП «Н. М. Левковець», 2020. У 2-х ч. Ч. ІІ. 2020. URL: https://eprints.zu.edu.ua/31830/1/Пилипчук_Олена.PDF (дата звернення: 08.05.2026).

6. Савченко А., Старікова Л. Формування здоров'язбережувальної компетентності учнів молодшого шкільного віку у процесі вивчення курсу «Я досліджую світ». *Інновації в початковій освіті: досвід, виклики сьогодення, перспективи*: матеріали V науково-практичної інтернет-конференції здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти факультету початкового навчання ХНПУ імені Г. С. Сковороди (м. Харків, 14 жовтня 2024 р.) / за заг. ред. д. пед. н., доц. О. А. Мкртічян. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2024. № 5. С. 96. URL: https://surl.li/ojtyuy (дата звернення: 07.05.2026).

7. Грошовенко О. П. Організаційно-педагогічні умови формування здоров'язбережувальних компетентностей здобувачів початкової освіти: діяльнісний підхід. *Імідж сучасного педагога*. 2025. № 3. С. 99. URL: https://isp.pano.pl.ua/article/view/321996/316244 (дата звернення: 03.05.2026).

8. Бобровський М. В, Горбачов С. І., Заплотинська О. О., Ліннік О. О., Абетка для директора. Рекомендації до побудови внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладі загальної середньої освіти. Київ : Держ. служба якості освіти, 2021. 352 с. URL: https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2021/08/Abetka_dyrektora_2021_SQE_SURGe.pdf (дата звернення: 03.05.2026).

9. Биков І. В. Формування здоров'язбережувальної компетентності майбутніх учителів початкової школи. *Вісник Національної академії наук України*. 2023. № 2. С. 6. URL: https://surl.li/epruxu (дата звернення: 08.05.2026).

10. Дорощук О., Пуш О. Дидактичний потенціал словесних методів у реалізації освітніх цілей нової української школи. *«Інновації в дошкільній освіті: теорія, досвід, перспективи*. 2025. № 2. С. 123. URL: https://surl.li/ijqbgl (дата звернення: 03.05.2026).

11. Кузьма О. І., Мочан Т. М. Застосування інтерактивних методів навчання в початковій школі. «*Наука майбутнього»:* збірник наукових праць студентів, аспірантів та молодих вчених. 2022. № 2. С. 113-116. URL: https://surl.lt/vicvno (дата звернення: 08.05.2026).

12. Глущенко І. Небитова І. Казкотерапія як основа мотивації учнів початкової школи. *Інновації в початковій освіті: досвід, виклики сьогодення, перспективи*. 2025. С. 10.

13. Гордієнко О., Марущак О. Формування ціннісного ставлення до здорового способу життя у процесі мотиваційного оцінювання навчальних досягнень молодших школярів з культури здоров'я. *Актуальні питання гуманітарних наук:* міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. 2024. С. 304. URL: https://surl.li/zopusg (дата звернення: 08.05.2026).

***References**:*

1. Healthy Lifestyle in War Conditions: A Socio-Psychological Approach [Electronic resource] : monograph / col. auth. ; sci. ed. M. S. Dvornyk / National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Institute of Social and Political Psychology. Kropyvnytskyi : Imex-LTD, 2025. 240 p. URL: https://surl.lt/borijd (accessed: 08.06.2026).

2. Kachmarskyi, D. R. (2024). Human health through the prism of behavior. *Economics and Management*, (1), 99. URL: https://cms.economics-management.e-u.edu.ua/uploads/1_17_e92f9a9e30.pdf (accessed: 08.05.2026).

3. Marchenko, O. (2018). Characteristic differences in the choice of factors of a healthy lifestyle as components of the individual physical culture of modern schoolchildren. *SlobozhanSkyi Herald of Science and Sport*, (6), 8.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

4. Shukatka, O. V., & Oliinyk, N. A. (2023). Formation of a healthy lifestyle of primary school children. *Humanitarian Forum*, 1(1), 35-39. URL: https://humanitarian.com.ua/index.php/human/article/view/8 (accessed: 05.05.2026).

5. Pylypchuk, O., & Konovalchuk, I. (2020). Formation of the foundations of a healthy lifestyle in primary school students. In N. Ye. Kolesnyk, O. M. Piddubna, & O. M. Marushchak (Eds.), *Communication Mastery in Arts and Professional Education: collection of scientific papers*. Zhytomyr: FOP «N. M. Levkovets», Part II. URL: https://eprints.zu.edu.ua/31830/1/Пилипчук_Олена.PDF (accessed: 08.05.2026).

6. Savchenko, A., & Starikova, L. (2024). Formation of health-preserving competence of primary school students in the process of studying the course «I Explore the World». In O. A. Mkrtichian (Ed.), *Innovations in Primary Education: Experience, Modern Challenges, Prospects: Materials of the V Scientific-Practical Internet Conference*. Kharkiv : H. S. Skovoroda KhNPU, (5), 96. URL: https://surl.li/ojtyuy (accessed: 07.05.2026).

7. Hroshovenko, O. P. (2025). Organizational and pedagogical conditions for the formation of health-preserving competencies of primary education students: an activity-based approach. *Image of the Modern Pedagogue*, (3), 99. URL: https://isp.pano.pl.ua/article/view/321996/316244 (accessed: 03.05.2026).

8. Bobrovskyi, M. V., Horbachov, S. I., Zaplotynska, O. O., & Linnik, O. O. (2021). *ABC for the Director. Recommendations for building an internal quality assurance system in a general secondary education institution*. Kyiv: State Quality Service of Education, 352 p. URL: https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2021/08/Abetka_dyrektora_2021_SQE_SURGe.pdf (accessed: 03.05.2026).

9. Bykov, I. V. (2023). Formation of health-preserving competence of future primary school teachers. *Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine*, (2), 6. URL: https://surl.li/epruxu (accessed: 08.05.2026).

10. Doroshchuk, O., & Push, O. (2025). Didactic potential of verbal methods in the implementation of educational goals of the New Ukrainian School. *Innovations in Preschool Education: Theory, Experience, Prospects*, (2), 123. URL: https://surl.li/ijqbgl (accessed: 03.05.2026).

11. Kuzma, O. I., & Mochan, T. M. (2022). Application of interactive teaching methods in primary school. *«Science of the Future»: collection of scientific works of students, postgraduate students and young scientists*, (2), 113-116. URL: https://surl.lt/vicvno (accessed: 08.05.2026).

12. Hlushchenko, I., & Nebytova, I. (2025). Fairy-tale therapy as a basis for motivating primary school students. *Innovations in Primary Education: Experience, Modern Challenges, Prospects*, 10.

13. Hordiienko, O., & Marushchak, O. (2024). Formation of a value-based attitude towards a healthy lifestyle in the process of motivational assessment of educational achievements of younger schoolchildren in health culture. *Current Issues of the Humanities: inter-university collection of scientific works of young scientists of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 304. URL: https://surl.li/zopusg (accessed: 08.05.2026).

Дата першого надходження статті до видання: 01.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 378.018.8.373.011.3-051

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1601-1610

Сиротенко Михайло Ігорович аспірант ІІІ курсу Уманського національного університету, м. Київ, https://orcid.org/0009-0005-0850-4419

КРИТЕРІЇ, ПОКАЗНИКИ ТА РІВНІ СФОРМОВАНОСТІ МАТЕМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ З ПРИКЛАДНОЇ МАТЕМАТИКИ

Анотація. У статті розглядаються підходи щодо визначення понять, «компетентність», «компетентнісний підхід», «математична компетентність».

Основними завданнями природничо-математичної освіти (STEM-освіти) у контексті навчання математики в технічному університеті є потреба у підвищенні мотивації навчально-пізнавальної діяльності студентів, комунікативної та соціальної компетентностей і математичної та природничої грамотності, необхідності модернізації змісту навчальних програм математичної освіти технічного закладу вищої освіти, виходячи з потреб студентів і потреб суспільства, використанні новітніх педагогічних підходів до викладання й оцінювання, практики міжпредметного навчання.

У статті розглянуто питання формування математичної компетентності студентів університету як невід'ємної складової частини їхньої загальнокультурної та професійної компетентностей.

Для формування математичної компетентності студентів університету процес навчання математики доцільно вибудовувати у вигляді послідовності проблемних ситуацій, що сприяють усвідомленому засвоєнню навчального матеріалу, виявленню його прикладної спрямованості, зв'язків із проблемами майбутньої професійної діяльності. Викладач повинен створити такі умови навчального процесу, за яких студенти зрозуміють цінність математичної освіти для власного розвитку та для майбутньої практичної діяльності й усвідомлять доцільність вивчення математики.

На їх основі мотивується необхідність вирішення питань компетентності майбутніх учителів шляхом її реалізації у вищих педагогічних навчальних закладах, а також виділяється професійна компетентність і умови, необхідні для її формування у вчителів в умовах інформаційного суспільства. Метою професійного виховання є формування свідомого громадянина, патріота, професіонала, тобто людини, якій притаманні особистісні якості й риси характеру, світогляд і спосіб мислення, почуття, вчинки та поведінка, спрямовані на саморозвиток та розвиток демократичного громадянського суспільства в Україні. Вони повинні органічно поєднуватись з потребою й умінням діяти компетентно й технологічно.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

З огляду на це, майбутньому учителю необхідно володіти відповідними якостями і характеристиками, що утворюють його професійну зрілість і професійну культуру, а також сформованою в процесі професійної підготовки готовністю до виховання таких якостей в учнів. Це передбачає розвиток певних професійно важливих здібностей. Такі особистісні якості й здібності в зарубіжній педагогічній науці називають компетентністю. Науковці європейських країн вважають, що набуття молоддю знань, умінь і навичок, спрямоване на вдосконалення їхньої компетентності, сприяє інтелектуальному й культурному розвиткові особистості, формуванню в неї здатності швидко реагувати на запити часу.

Ключові слова: освіта, математика, студенти, математична компетентність, проблемне навчання, мотивація, анкетування, професійна діяльність, компетентності, компетентний учитель, компетентнісний підхід, математична компетентність.

Syrotenko Mykhailo Ivanovych 3rd year postgraduate student of Uman National University, Kyiv, https://orcid.org/0009-0005-0850-4419

CRITERIA, INDICATORS AND LEVELS OF MATHEMATICAL COMPETENCE OF FUTURE BACHELORS IN APPLIED MATHEMATICS

Abstract. The article considers approaches to defining the concepts ««competence», «competence approach», «mathematical competence». The main goal of science and mathematical education (STEM-education) in the context of teaching mathematics at a technical university there is a need of the following: to increase the motivation of educational and cognitive activities of students, communicative and social competencies and mathematical and scientific literacy, to modernize of the curriculum content in technical university based on preferences of students and society, using new pedagogical methods of teaching and grading. In the article there is considered the issue of students of technical universities mathematical competence formation as an integral part of their general cultural and professional competences. To form the mathematical competence of students of technical universities, the process of teaching mathematics should be built in the form of a sequence of problem situations that contribute to the conscious assimilation of educational material, identifying its applied orientation, connections with problems of future professional activity. The teacher must create such conditions for the educational process in which students understand the value of mathematics education for their own development and in the context of future practical activities and are aware of the feasibility of studying mathematics. The results of questionnaires among students that gave possibility to research major motivation of their educational mathematical activities showed that the introduction of problem-applied context in teaching students in higher mathematics will help motivate students to increase their interest to mathematics and help to form

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

mathematical competence of technical university students. On their basis, the need to solve the issues of competence of future teachers is motivated by its implementation in higher pedagogical educational institutions, as well as the professional competence and the conditions necessary for its formation among teachers in the conditions of the information society are highlighted.

The purpose of professional education is the formation of a conscious citizen, patriot, professional, i.e. a person who possesses personal qualities and character traits, a worldview and way of thinking, feelings, actions and behavior aimed at self-development and the development of a democratic civil society in Ukraine. They should be organically combined with the need and ability to act competently and technologically.

In view of this, the future teacher must possess the appropriate qualities and characteristics that form his professional maturity and professional culture, as well as the readiness formed in the process of professional training to cultivate such qualities in students. This involves the development of certain professionally important abilities. Such personal qualities and abilities are called competence in foreign pedagogical science. Scientists of European countries believe that the acquisition of knowledge, skills and abilities by young people, aimed at improving their competence, contributes to the intellectual and cultural development of the individual, the formation of the ability to quickly respond to the demands of the times.

Keywords: education, mathematics, mathematical competence, problem-based learning, motivation, questionnaire, professional activitycompetences, competent teacher, competence approach, mathematical competence.

Постановка проблеми.

Основною метою освіти є підготовка компетентних фахівців, які вільно володіють своєю професією, здатні до ефективної роботи за фахом на рівні світових стандартів, є конкурентоздатними на ринку праці, готові до професійного зростання і професійної мобільності, мають відповідальність за результати своєї професійної діяльності.

Для досягнення цієї мети уряд України ухвалив 5 серпня 2020 р. Концепцію розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти). “Відповідаючи на глобальні виклики цифрової трансформації та ключові наукові й технологічні тенденції, одним із пріоритетних напрямів розвитку усіх країн світу стає STEM-освіта (наука, технології, інженерія і математика). Сьогодні у світі велику увагу приділяють вивченню математики та інженерії. Тому відповідність змісту навчання суспільно-економічним запитам держави має бути основою нової філософії природничо-математичної освіти”, – зазначив Міністр освіти і науки Сергій Шкарлет. Реалізація цієї Концепції передбачена на період до 2027 р. Основними завданнями природничо-математичної освіти (STEM-освіти) в контексті навчання математики в технічному університеті є: − підвищення мотивації навчально-пізнавальної діяльності студентів, комунікативної та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

соціальної компетентностей і математичної та природничої грамотності; − модернізація змісту навчальних програм математичної освіти закладу вищої освіти (ЗВО), виходячи з потреб студентів і потреб суспільства; − використання новітніх педагогічних підходів до викладання й оцінювання, практики міжпредметного навчання; − істотна роль математики в інтегративному підході реалізації природничо-математичної освіти, послідовне, ґрунтовне, якісне її викладання; − використання технологій розвивального та проблемного навчання; − підвищення професійної майстерності педагогічних працівників із впровадженням нових методик викладання; − формування навичок розв'язання складних (комплексних) практичних завдань, застосування сучасних технологій освітнього процесу. Така спрямованість розвитку вищої освіти підтверджує актуальність виявлення та реалізації умов для формування математичної компетентності майбутніх бакалаврів у процесі навчання математики в університеті, дозволить розкрити для студентів їхні можливості, показати значимість математичних знань і вмінь. Сенс освіти повинен полягати у формуванні та розвитку у студентів здатності самостійно вирішувати проблеми у сфері майбутньої професійної діяльності, готовності використовувати у професійній діяльності методи математичного моделювання, внаслідок чого випускники ЗВО стануть компетентними фахівцями, конкурентноздатними на ринку праці.

Як показує аналіз досвіду освітніх систем багатьох розвинених країн світу, одним із шляхів оновлення змісту освіти й навчальних технологій, узгодження їх із сучасними потребами, інтеграції до європейського та світового освітнього простору є компетентнісний підхід та створення ефективних механізмів його запровадження.

Слід враховувати, що метою професійного виховання є формування свідомого громадянина, патріота, професіонала, тобто людини, якій притаманні особистісні якості й риси характеру, світогляд і спосіб мислення, почуття, вчинки та поведінка, спрямовані на саморозвиток та розвиток демократичного громадянського суспільства в Україні. Вони повинні органічно поєднуватись з потребою й умінням діяти компетентно й технологічно. З огляду на це, майбутньому учителю необхідно володіти відповідними якостями і характеристиками, що утворюють його професійну зрілість і професійну культуру, а також сформованою в процесі професійної підготовки готовністю до виховання таких якостей в учнів. Це передбачає розвиток певних професійно важливих здібностей. Такі особистісні якості й здібності в зарубіжній педагогічній науці називають компетентністю [8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз науково-методичних видань, психолого-педагогічної, навчально-методичної літератури з досліджуваної проблеми свідчить про її наявне наукове підґрунтя з філософії сучасної освіти, її методологічної основи Різні аспекти математичної компетентності фахівців різного профілю досліджували: В. Біскуп, М. Головань, І. Гушлевська,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Л. Іляшенко, Я. Стельмах, а учнів загальноосвітніх шкіл С. Раков, І. Зіненко та інші науковці.

Науковець М. Головань вважає, що математична компетентність визначається рівнями навчальних досягнень, для яких суттєвим є набуття математичних умінь, до яких належать: уміння математичного мислення, аргументування, математичного моделювання; уміння постановки та розв'язування математичних задач, презентації даних; уміння оперування математичними конструкціями; уміння математичних спілкувань; уміння використання математичних інструментів.

Мета статті – полягає в порівняльному аналізі різних критеріїв та показників професійних компетентностей учителів та виокремленні критеріїв та показників математичної компетентності майбутніх бакалаврів з прикладної математики

Виклад основного матеріалу. Вважаємо, вагомий внесок у розроблення теоретичних засад формування компетентності здійснили науковці європейських країн, які доводять, що сьогодні під час влаштування на роботу за профілем випускників ЗВО спостерігається така суперечність: з одного боку: кожен із них навчався математики на перших курсах, але не уявляв, де і як у майбутній професійній діяльності він може застосувати отримані знання та вміння. З іншого боку, зіткнувшись із проблемою на виробництві, молодий фахівець часто розуміє, що її можна вирішити засобами математики, але не уявляє, які саме знання слід задіяти. Тому під час навчання математики здобувачів вищої освіти університету доцільно виділити поняття математичної компетентності студентів як невід'ємної складової частини їхньої загальнокультурної та професійної компетентностей, оскільки математичні знання і вміння служать фундаментом для вивчення суміжних дисциплін. Враховуючи основні тенденції розвитку вищої технічної освіти, у структурі математичної компетентності ми повинні виділити систему знань, уміння і навички майбутніх бакалаврів.

Згідно з визначенням, що подає «Академічний тлумачний словник» [1], критерій – це підстава для оцінки, визначення або класифікації чогось; мірило, а показник – це свідчення, доказ, ознака чого-небудь.

В нашому дослідженні під «критерієм» ми розуміємо якісну ознаку, за допомогою якої буде оцінюватись ступінь сформованості математичної компетентності майбутнього бакалавра з прикладної математики, а показник, як складова частина критерію, буде конкретним проявом якості процесу формування математичної компетентності. І. Ф. Ісаєв [4] доповнює загальні вимоги до визначення й обґрунтування критеріїв, які існують у теорії й практиці педагогічної освіти, а саме:

- критерії повинні бути розкриті через ряд якісних ознак (показників), за мірою виявлення яких можна судити про більший чи менший ступінь прояву даних критеріїв;

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

- критерії повинні відображати динаміку вимірюваної якості у часі й культурно-педагогічному просторі;

- критерії повинні, по можливості, охоплювати основні види педагогічної діяльності;

- критерії повинні відображати основні закономірності формування особистості;

- за допомогою критеріїв повинні встановлюватися зв'язки між усіма компонентами системи, яку досліджують;

- якісні показники повинні виступати у єдності з кількісними;

- критерії повинні бути розкриті через ряд специфічних ознак, які відображають усі структурні компоненти.

Розглянемо основні критерії та показники, які досліджували науковці, вивчаючи проблему професійної підготовки та формування їх професійної компетентності, в тому числі математичної компетентності.

Відповідно до підходу І. О. Зимньої [3], кожна компетентність має мотиваційний (готовність до виявлення компетентності), когнітивний (володіння знанням змісту компетентності), поведінковий (уміння, навички, досвід виявлення компетентності в різноманітних ситуаціях) та ціннісно-смисловий (ставлення до змісту компетентності) аспекти.

Доктор педагогічних наук Н. А. Глузман [2] розкриває методику поетапного формування методикоматематичної компетентності як систему взаємозв'язаних між собою етапів (підготовчого, теоретичного, технологічного та результативного) у межах чотирьох компонентів: мотиваційно-ціннісного, когнітивного, діяльнісного та рефлексивно-творчого. Структурними компонентами моделі формування професійної математичної компетентності дослідниця виділяє наступні: мотиваційно-цільовий; змістовний; діяльнісно-операційний; особистісно-рефлексивний, умовний. Критеріями ефективного формування методико-математичної компетентності виступають параметри особистісного й професійного розвитку. В. В. Нічишина [8] виділяє систему критеріїв сформованості інтегрованих професійних знань. Система включає такі складові:

- мотиваційно-ціннісний критерій – сформована стійка потреба інтегративного наукового пізнання професійних знань;
- навчально-пізнавальний критерій, що характеризується такими показниками: наявність теоретико-методологічної обізнаності щодо змісту інтегративної навчальної діяльності, вмінь і навичок здійснювати інтегративне об'єднання диференційовано засвоєних природничо-наукових знань; наявність системи інтегрованих професійних знань;
- операційно-діяльнісний критерій відображає готовність до виконання основних етапів формування інтегрованих професійних знань. У свою чергу, дослідницею виділено 3 рівні готовності до формування інтегрованих професійних знань – базовий (низький), репродуктивно-інтегративний (достатній), продуктивно-інтегративний (високий).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

О. І. Матяш [7] виділяє критерії сформованості методичної компетентності:

- предметний вимір (обізнаність у галузі методики навчання учнів геометрії);
- діяльнісний вимір (готовність і здатність розв’язувати задачі методичної діяльності вчителя в навчанні учнів геометрії);
- практично-ціннісний вимір (здатність аналізувати методичну діяльність, включаючи самоаналіз, обґрунтовувати методичні переконання, прагнути самовдосконалення в навчанні геометрії). Дослідниця наголошує, що для визначення рівнів сформованості компетентності варто використовувати компетентнісні завдання: тест на математичну та методичну грамотність, поведінкове інтерв'ю щодо методичних переконань, завдання на представлення діяльності моделюючої методичну діяльність в конкретній ситуації навчання

С. П. Денисова у структурі професійної компетентності виділяє наступні компоненти: мотиваційно-ціннісний, змістовий, операційно-діяльнісний, особистісний та рефлексивний. До показників мотиваційно-ціннісного критерію дослідниця відносить: інтерес до професійно-педагогічної діяльності; бажання працювати; мотивація досягнення успіху в діяльності.

Показниками когнітивного критерію С. П. Денисова вказує: володіння професійно значущими знаннями (спеціальні, психолого-педагогічні, управлінські, науково-методичні, предметні, технологічні, нормативно-правові).

За технологічним критерієм показниками названо: сформованість комплексу загальнопедагогічних вмінь (прогностичних, конструктивних, організаторських, комунікативних, когнітивних, рефлексивних); володіння сучасними педагогічними технологіями; використання прийомів педагогічного менеджменту.

Показники особистісного критерію дослідниця виокремлює такі: любов до дітей, гуманність, альтруїзм, творчість, комунікативність, мобільність, креативність, патріотизм тощо.

За рефлексивним критерієм сформованість професійної компетентності визначає С. П. Денисова на основі таких показників: вміння оцінювати і аналізувати власну педагогічну діяльність (самодіагностика); здатність корегувати власні недоліки; прагнення до професійного розвитку; здатність до саморегуляції, самовдосконалення, саморозвитку.

Т. О. Сентябова [2] пропонує для оцінки рівня математичної компетентності бакалавра - використовувати наступні критерії: здатність вивчати; здатність здійснювати пошук; здатність думати; здатність організувати спілкування на предметному рівні.

Показниками названо: знання математичних та природничо-наукових дисциплін; знання дисциплін загально професійного спрямування; критичне мислення; дослідження навколишнього середовища для виявлення її можливостей та ресурсів (як матеріальних, так і людських).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Е. О. Лодатко [6] стверджує, що математична компетентність має розглядатися як складова методико-математичної компетентності .

М. О. Марко проводячи аналогію між математичною компетентністю, та спеціальною предметною компетентністю, вказує на те, що математична компетентність у своїй внутрішній структурі містить такі взаємопов'язані компоненти: мотиваційно-оцінний, когнітивний і операційно-діяльнісний, які характеризують відповідно морально-психологічну, теоретичну і практичну готовність до педагогічної діяльності.

Н. Ю. Костюченко [5] виділяє критерії (мотиваційний, змістовий, діяльнісний, ціннісно-рефлексивний), показники та рівні (високий, достатній, середній, низький) сформованості математичної компетентності майбутніх учителів фізико-математичних спеціальностей.

В. П. Чорноус у процесі дослідження питання формування творчих здібностей під час вивчення математичних дисциплін виділяє критерії: мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, результативний.

І. М. Разливінських [1] в якості критеріїв, що дозволяють слідкувати за результатами процесу формування математичної компетентності, були вибрані мотиваційний, когнітивний та праксиологічний. Кожен критерій оцінювався за чотири рівневою шкалою. На підставі отриманих даних дослідницею визначено загальний рівень формування математичної компетентності майбутніх початкових класів: високий, середній, низький і початковий [5, с. 10].

Аналіз критеріїв сформованості професійних компетентностей вчителів різними вченими, свідчить про те, що:

- кількість критеріїв, запропонованих різними вченими для визначення сформованості математичної компетентності коливається в межах від 3 до 5. Більшість вчених розглядає три критерії, пов'язані з рівнем теоретичної підготовки, мотиваційно-рефлексивною складовою та практико-діяльнісними вміннями;

- кількість показників критеріїв сформованості математичної компетентності фахівців, які пропонують вчені, перебуває в межах від 3 до 5.

- науковці вважають, що основними показниками критеріїв сформованості мають бути: позитивна мотивація студентів до викладання математики в початковій школі, рівень та якість математичних знань, позитивне ставлення до вивчення математики, уміння використовувати на практиці набуті знання, а також здатність до саморозвитку та саморегуляції.

Для ефективного навчання математики, важливою є математична ерудиція, яка забезпечує викладання математики новизною, творчим підходом до розв'язання поставлених педагогічних завдань. Такий бакалавр зможе сприяти розвитку інтересу в учня до вивчення математики та попередить можливе відторгнення учнем сприйняття даного предмета у базовій школі. Важливо з самого початку вивчення математики, математичні поняття трактувати науково правильно в поєднанні з доступним викладом навчального матеріалу. Згідно

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

поставлених завдань, щодо формування математичної компетентності у бакалаврів, критеріями оцінки сформованості математичної компетентності ми виокремлюємо: когнітивний, діяльнісний, практично-ціннісний.

До показників когнітивного критерію відносимо систему умінь та навичок з математики, що полягають в умінні оперувати математичною інформацією; умінні користуватися вербальними та не вербальними засобами передачі математичної інформації, представляти математичні дані в усній, цифровій формі, графічно або символічно, робити висновки та аналізувати дані; умінні передбачити типові математичні помилки у школярів та прийоми їх попередження.

До показників діяльнісного критерію відносимо готовність і здатність розв'язувати математичні задачі, здатність вирішувати типові завдання, а також нетипові засобами математики; здатність систематизувати й узагальнювати математичну інформацію; здатність знаходити математичну інформацію, цікаві задачі, здатність вільно володіти математичним інструментарієм; готовність застосовувати сучасні інформаційні технології в процесі подальшого саморозвитку з математики. Показниками практично-ціннісного критерію ми вважаємо: здатність аналізувати власну математичну діяльність, обґрунтовувати математичні міркування, прагнення до математичного саморозвитку.

Висновки. Отже, в процесі визначення критеріїв та показників математичної компетентності ми керувалися сутністю компетентнісного підходу. Критеріями математичної Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми компетентності визначено: когнітивний, діяльнісний та практично-ціннісний. За результатами наших досліджень, визначений перелік критеріїв і відповідних показників математичної компетентності майбутнього бакалавра з прикладної математики дає можливість співвідносити результати підготовки з даними критеріями та оцінювати процес розвитку математичної компетентності студентів кількісно і якісно. Наявність мотивації та ціннісного ставлення до вивчення математики, а також прагнення до самоосвіти та підвищення власного рівня математичної компетентності нами розглядається як сильна сторона, без якої неможливий подальший розвиток математичної компетентності майбутніх бакалаврів з прикладної математики

Література

1. Борисов В. Педагогічні умови підвищення ефективності системи формування математичної компетентності. *Педагогічний альманах.* 2018. № 10. С. 15–18.

2. Компетентнісний підхід. Харків: Вид. група «Основа» : «Тріада+», 2007. 256 с.

3. Психологія: навч. посіб. За наук. ред. О. В. Винославської. Київ, фірма «ІНКОС», 2005. 352 с.

4. Isaac M. M., Maslovsky R., Creamers B. and van der Werf G. (2014). The contribution of schooling to the achievement of citizenship of secondary school students in different countries. School Effectiveness and School Improvement, 25(1), 29–63 https://doi.org/10.1080/09243453.2012.751035

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

5. De Grof S., Elchardus M., Frank E. and Kavadias D. (2008). Effects of civic knowledge versus democratic school experiences on adolescent ethnic tolerance: A multilevel analysis http://www.iea.nl/sites/default/files/irc/IRC2008_DeGroof_Elchardus_etal.pdf

6. Quintelier, E. (2010). The effect of schools on political participation: A multilevel logistic analysis. Scientific works in the field of education, 25(2), 137–154 https://doi.org/10.1080/02671520802524810

7. Claes E., Huge M., Stolle D. (2009). Political Socialization of Adolescents in Canada: Differential Effects of Civics Education on Visible Minorities. Canadian Journal of Political Science, 42(3), 613. https://doi.org/10.1017/S0008423909990400

8. Milner, H. (2007). The compensatory effect of citizenship education on political engagement: How citizenship lessons compensate for missed parental socialization. Political Behavior, 38(4), 921–949 https://doi.org/10.1007/s11109-016-9341-0

9. Hoskins, B., Saisana, M., & Villalba, K. M. H. (2018). Youth civic competence in Europe: measuring cross-national variation by creating an indicator composite. Social Indicators Research, 123(2), 431–457 https://doi.org/10.1007/s11205-014-0746-z

REFERENCES

1. Borysov, V. (2011). Condiciones paedagogicae ad augendam efficaciam systematis educationis personalitatis civilis. [Pedagogical conditions for increasing the effectiveness of the civic education system]. *Almanac Paedagogica - Pedagogical almanac*. 10,15-18 [in Ukrainian].

2. Educatio moralis et civilis. (2007) [Moral and civic education]. Kharkiv: «Osnova» coetus: «Triada+». [in Ukrainian].

3. Vynoslavskaya, O. V. (2005) *Psychology [*Psychology*]*. Kyiv: «INKOS» [in Ukrainian].

4. Isaac M. M., Maslovsky R., Creamers B. et van der Werf G. (2014). *Collatio scholae scholaris ad consecutionem civium secundarum scholarum in diversis regionibus.* School Effectiveness and School Cultura https://doi.org/10.1080/09243453.2012.751035

5. De Grof S., Elchardus M., Frank E. et Kavadias D. (2008). *Effectus civilis cognitionis versus scholam popularem experiuntur in tolerantiae ethnicae adolescentis: A multiplici analysis* http://www.iea.nl/sites/default/files/irc/IRC2008_DeGroof_Elchardus_etal.pdf

6. Quintelier, E. (2010). *Effectus scholarum de participatione politica: Multiplices analysis logisticae. Opera scientifica in campo educationis*. 25 (2). https://doi.org/10.1080/02671520802524810

7. Claes E., Ingens M., Stolle D. (2009). *Political Socialisatio Iuvenum in Canada: Differentialis Effectus Educationis Civicorum de Minoritatibus Visibilibus. Acta Scientiae Politicae Canadiensis*. 42 (3). https://doi.org/10.1017/S0008423909990400

8. Milner, H. (2007). *Effectus compensatory educationis civium de proelio politico: Quomodo documenta civium de parentali socializatione requirenda compensant. Politica Morum*. 38 (4). https://doi.org/10.1007/s11109-016-9341-0

9. Hoskins, B., Saisana, M., & Villalba, K. M. H. (2015). *Iuventutis civilis in Europa competentia: mensurans variationem crucis nationalis cum indicator composito creando. Investigationes sociales*. 123(2). https://doi.org/10.1007/s11205-014-0746-z

Дата першого надходження статті до видання: 26.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК: 378.147:796.011.3-053.2

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1611-1625

Сіданіч Ірина Леонідівна професор кафедри педагогіки, адміністрування, спеціальної освіти та соціальної роботи, Навчально-науковий інститут менеджменту та психології Державного закладу вищої освіти «Університет менеджменту освіти» Національної академії педагогічних наук України, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-2992-3808

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ДО ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИХОВАНЦІВ ДЮСШ

Анотація: У статті проаналізовано шляхи підготовки фахівців до формування здоров'язбережувальної компетентності вихованців дитячо-юнацьких спортивних шкіл (ДЮСШ). Актуальність дослідження зумовлена пошуком ефективних моделей підготовки фахівців до формування здоров'язбережувальної компетентності вихованців дитячо-юнацьких спортивних шкіл. Завдання закладів освіти – готувати освічену молодь – майбутнє нашої країни, яка б засвоїла не лише основи знань, а й опанувала цінність здоров’я, зрозуміла цінність та важливість збереження здоров’я, здоров’язбережувальної культури, застосування психолого-педагогічних знань для розвитку фізичного та психічного благополуччя.

Мета статті – охарактеризувати особливості підготовки фахівців до формування здоров'язбережувальної компетентності вихованців ДЮСШ в умовах вищої та післядипломної освіти.

Здоров'язбережувальна компетентність розглядається як інтегративна особистісна якість, що включає когнітивний (знання про здоров'я та способи його збереження), операційно-діяльнісний (уміння та навички здоров'язбережувальної поведінки) та мотиваційно-ціннісний (свідоме ставлення до здоров'я як цінності) компоненти.

Підготовка фахівців до формування здоров’язбережувальної компетентності розглядається як цілеспрямований процес засвоєння знань про здоровий спосіб життя, безпечну поведінку та надання психологічної допомоги, включає виховання здоров’язбережувальної культури, застосування психолого-педагогічних знань для розвитку фізичного та психічного благополуччя: засвоєння теоретичних знань про здоров'я, його формування, збереження, зміцнення та відновлення, опанування вміннями самостійно застосовувати здоров'язбережувальні технології, виховання культури здоров'я у майбутніх вихованців, формування у фахівців здоров'язбережувальної позиції, свідомого ставлення до власного життя.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Підготовка фахівців до формування здоров’язбережувальної компетентності є необхідною умовою забезпечення спортивного довголіття юних спортсменів та збереження їхнього здоров'я в умовах інтенсивних тренувальних навантажень, які можуть бути використані для вдосконалення освітньо-тренувального процесу в закладах позашкільної спортивної освіти, розробки методичних рекомендацій для тренерів-викладачів, створення електронних освітніх ресурсів з формування здоров'язбережувальної компетентності юних спортсменів. Професійна підготовка спрямована на формування у фахівців спеціальних, технологічно-ціннісних знань, уявлень і розумінь людини про здоров’я,

Ключові слова: здоров'язбережувальна компетентність, підготовка фахівців до формування здоров’язбережувальної компетентності, дитячо-юнацька спортивна школа, юні спортсмени, позашкільна спортивна освіта, освітньо-тренувальний процес.

Sidanych Iryna Leonidivna Professor of the Department of Pedagogy, Administration, Special Education and Social Work, Educational and Scientific Institute of Management and Psychology of the State Institution of Higher Education "University of Educational Management" of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-2992-3808

TRAINING SPECIALISTS FOR THE FORMATION OF HEALTH-SAVING COMPETENCE OF CHILDREN'S SPORTS SCHOOLS STUDENTS

Abstract. The article analyzes the ways of training specialists for the formation of health-saving competence of children's and youth sports schools (CYSS) students. The relevance of research is conditioned by the search for effective models of training specialists for the formation of health-saving competence of children's and youth sports schools students. The task of educational institutions is to train educated youth - the future of our country, who would learn not only the basics of knowledge, but also master the value of health, understand the value and importance of maintaining health, health-preserving culture, as well as apply psychological and pedagogical knowledge for the development of physical and mental well-being.

The purpose of the article is to characterize the pedagogical conditions for training specialists for the formation of health-saving competence of CYSS students in conditions of higher and postgraduate education.

Health-preserving competence is considered an integrative personal quality that includes cognitive (knowledge about health and ways to preserve it), operational (skills of health-preserving behavior) and motivational (conscious attitude to health as a value) components.Training specialists for the formation of health-preserving competence is considered a purposeful process of acquiring knowledge about a healthy lifestyle, safe behavior and providing psychological assistance, including the

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

upbringing of a health-preserving culture, and applying psychological and pedagogical knowledge for the development of physical and mental well-being: assimilating theoretical knowledge about health, its formation, preservation, strengthening and restoration, mastering skills to independently apply health-preserving technologies, forming health culture in future students, as well as a health-preserving position and a conscious attitude towards one's own life among specialists.

Training specialists for the formation of health-preserving competence is a necessary condition for ensuring the sports longevity of young athletes and preserving their health in conditions of intensive training loads, that can be used to improve educational and training process in sports educational institutions, develop methodological recommendations for trainers, create digital educational resources for the formation of health-preserving competence of young athletes. Professional training is aimed at the formation of specialized, technological and values-building knowledge, ideas and understandings of a person about health,

Keywords: health-preserving competence, training of specialists for the formation of health-preserving competence, children's and youth sports school, young athletes, out-of-school sports education, educational and training process.

Постановка проблеми. Сучасний стан підготовки фахівців до формування здоров’язбережувальної компетентності вихованців дитячо-юнацьких спортивних шкіл характеризується суперечністю між суспільною потребою у кваліфікованих фахівцях в підвищенні рівня здоров’я юних спортсменів та недостатнім рівнем усвідомлення вихованців дитячо-юнацьких спортивних шкіл цінності власного здоров’я, необхідності підвищення рівня фізичної працездатності юних спортсменів; між соціальним запитом на компетентного фізично здорового вихованця дитячо-юнацьких спортивних шкіл та недостатнім теоретичним і методичним забезпеченням формування здоров’язбережувальної компетентності фахівця в процесі функціонування дитячо-юнацьких спортивних шкіл. Підготовка фахівців до формування здоров’язбережувальної компетентності вихованців, інтенсифікація тренувального процесу, раннє залучення дітей до систематичних занять спортом, підвищення змагального навантаження актуалізують проблему підготовки фахівців до формування здоров’язбережувальної компетентності вихованців ДЮСШ як ключового чинника не лише компетентного фахівця, але й спортивного довголіття, загального благополуччя молодого покоління.

Водночас аналіз теорії і практики засвідчує недостатню увагу до професійної підготовки фахівця здоров'язбережувального компонента в освітньо-тренувальному процесі ДЮСШ. Традиційно акцент робиться на вдосконаленні техніко-тактичної підготовки та досягненні високих спортивних результатів, тоді як питання кваліфікованого педагога до формування свідомого ставлення вихованців до власного здоров'я, навичок самодопомоги та взаємодопомоги, психологічної саморегуляції залишаються на периферії педагогічної уваги. Це

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

зумовлює актуальність розробки та впровадження освітніх програм, спрямованих на кваліфіковану підготовку фахівця до формування здоров'язбережувальної компетентності юних спортсменів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади формування здоров'язбережувальної компетентності досліджувалися у працях С. Бєляєв, Н. Брижак, Н. Гук, К. Корсікова, О. Отравенко, Г. Пурій, О. Суровов та ін. Питання здоров'язбереження в системі фізичного виховання та спорту розглядали Є. Баженков, Н. Брижак, Б. Крищук, Б. Пустовойт, Л. Романишина та ін.

Процес упровадження компетентнісного підходу висвітлено у наукових працях: С. Бухальської, О. Климова, Г. Кліщ, Я. Кульбашної, Г. Мороховець, К. Хоменко, А. Щербакової та ін. Окремі аспекти здоров'язбережувальної компетентності висвітлено у працях сучасних українських науковців, а саме: С. Козуб (формування культури здоров'я); І. Кіреєва, Н. Жаботинської (роль педагогіки здоров'я у формуванні здорового способу життя); Н. Боброва (ставлення до здорового способу життя та його вплив на процес навчання); В. Донченко, В. Назарука (особливості використання здоров'язбережувальних технологій); Н. Поліщук (здоров'язберігаюча компетентність особистості як наукова проблема).

Зазначену проблему розглянуто у роботах науковців: Т. Круцевич, О. Марченко, С. Ільченко, М. Маєвський, С. Харченко, І. Ліфінцев, П. Рибалко. Дослідники Г. Гриба, Г. Безверхня, В. Вовк, А. Галіздра розглядали питання занять фізичними вправами і спортом, які значною мірою сприяють нормальному фізичному розвитку юних спортсменів, формують навички їх здорового способу життя, специфіку підготовки фахівців до виховання юних спортсменів у ДЮСШ вивчали В. Гейтенко, В. Зайцев, В. Пристинський та ін.

Проблеми професійної підготовки педагогів до здоров‘язбережувальної діяльності у контексті аналізу розвитку вітчизняної освіти та педагогічної думки вивчали К. Василенко, І. Дичківська, А. Кошель, О. Овчарук, О. Омельченко, В. Поліщук, О. Потужній, А. Сердюк, І. Шеремет та ін. [1; 2; 3; 4; 5; 6; 8]. Незважаючи на численні праці, існує чимало нерозв‘язаних проблем у зазначеній сфері. Проте, питання підготовки фахівців до практичного впровадження комплексних здоров'язбережувальних методик в освітньо-тренувальний процес ДЮСШ залишається недостатньо висвітленим. Особливо бракує інноваційних підходів до професійної підготовки фахівців щодо формування здоров'язбережувальної компетентності вихованців, які займаються спортом.

Мета статті – вивчення проблеми професійної підготовки педагогів до формування здоров'язбережувальної компетентності вихованців дитячо-юнацьких спортивних шкіл.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання: охарактеризувати зміст інноваційних методичних компонентів, впроваджених в освітньо-тренувальний процес ДЮСШ; провести аналіз стану розробленості проблеми підготовки фахівців до формування здоров'язбережувальної компетентності

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

вихованців дитячо-юнацьких спортивних шкіл у вітчизняних наукових джерелах; сформулювати відповідні практичні рекомендації.

Виклад основного матеріалу. Проблема професійної підготовки педагогів до формування здоров'язбережувальної компетентності вихованців дитячо-юнацьких спортивних шкіл потребує аналізу нормативно-правового поля. Нормативно-правове підґрунтя формування здоров'язбережувальної компетентності в системі освіти України визначається низкою законодавчих актів.

Як зазначено у Національній доктрині розвитку освіти, людина повинна постійно оновлювати свої знання та вміти навчатись упродовж усього життя. Тому є необхідність у постійному пошуку найбільш досконалих шляхів організації безперервності в системі освіти та підвищенні рівня ефективності навчального процесу, який сприятиме професійному розвитку педагогічних працівників [9].

Післядипломна освіта є невід'ємною складовою національної системи безперервної освіти. Вона надає кожній особистості можливість здійснювати постійне творче оновлення, розвиток та вдосконалення протягом усього життя. Післядипломна освіта – спеціалізоване вдосконалення освіти та професійної підготовки особи шляхом поглиблення, розширення й оновлення її професійних знань, умінь і навичок. Як стверджує В. Олійник, післядипломна освіта – достатньо новий вид освіти. Її виділення в окреме поняття стало наслідком усвідомлення того, що за сучасних умов потреба суспільства в кваліфікованих кадрах з високим рівнем професіоналізму та культури може бути задоволена лише на основі нової філософії освіти – "освіта через усе життя" [8, с. 8]. "Положенням про післядипломну освіту в Україні" від 27.02.1997 р. визначено структуру післядипломної освіти як спеціалізації, клінічної ординатури, стажування, підвищення кваліфікації і перепідготовки кадрів.

Концепція Нової української школи та Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти включають здоров'язбережувальну компетентність до переліку ключових компетентностей, які є основою для успішної самореалізації учня як особистості, громадянина, майбутнього фахівця. Відповідно до Державного стандарту, здоров'язбережувальна компетентність визначається як здатність учня застосовувати в умовах конкретної ситуації сукупність здоров'язбережувальних компетенцій, дбайливо ставитися до власного здоров'я та здоров'я інших людей [9].

Закон України «Про позашкільну освіту» від 22.06.2000 № 1841-III визначає, що позашкільна освіта є складовою системи безперервної освіти і спрямована на розвиток здібностей та обдарувань вихованців, задоволення їх інтересів, духовних запитів і потреб у професійному визначенні [10]. Законом передбачено, що позашкільна освіта здійснюється диференційовано відповідно до індивідуальних можливостей, інтересів, нахилів, здібностей вихованців з урахуванням їх віку, психофізичних особливостей та стану здоров'я. Заклад позашкільної освіти створює умови для соціального захисту та організації

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

змістовного дозвілля відповідно до здібностей, обдарувань та стану здоров'я вихованців. Таким чином, законодавство чітко визначає здоров'язбережувальну спрямованість позашкільної освіти, до системи якої належать і дитячо-юнацькі спортивні школи.

Закон України «Про фізичну культуру і спорт» від 24.12.1993 № 3808-XII встановлює правові та організаційні засади фізичної культури і спорту та визначає здоров'я нації як один із пріоритетів державної політики у цій сфері [11]. Закон наголошує на необхідності створення умов для зміцнення здоров'я громадян засобами фізичної культури і спорту, що безпосередньо стосується діяльності ДЮСШ як закладів, де систематично займаються фізичною культурою та спортом тисячі дітей і молоді.

Необхідність удосконалення вітчизняної системи професійної освіти зумовлена кардинальними соціокультурними змінами й перетвореннями, викликаними демократизацією суспільства, у зв‘язку з чим завдання трансформації навчального процесу з якісної підготовки педагогів, формування у них професійних компетентностей, зокрема, здоров‘язбережувальних, набувають особливого значення.

Формування здоров'язбережувальної компетентності знаходиться в центрі уваги сучасної педагогічної науки та практики. Це обумовлено загостренням суперечності між зростаючими вимогами суспільства до здоров'я молодого покоління та реальним станом здоров'я дітей і молоді.

Актуальність підготовки фахівців, які володіють системою компетентностей, у тому числі тих, що дають можливість здійснювати діяльність з метою підготовки фахівців до формування здоров’язбережувальної компетентності вихованців дитячо-юнацьких спортивних шкіл у вітчизняних наукових джерелах та впровадження здоров‘язбережувальних технологій, створення здоров‘язбережувального середовища в закладах освіти, на думку О. Отравенко, зумовлена вимогами сучасності, оскільки така підготовка сприяє формуванню конкурентоздатних фахівців [7].

Здоров‘язбережувальні компетентності ґрунтуються на багатогранності поняття «здоров‘я» з урахуванням його проявів: фізичного здоров‘я, що передбачає гармонійне функціонування всіх органів організму; психічного, що припускає рівень когнітивної діяльності людини відповідно до її віку; соціального, що ґрунтується на рівні сформованості в особи громадянської відповідальності за поведінку в суспільстві; духовного, що передбачає наявність орієнтації людини на різні види цінностей (загальнолюдські, національні, освітні тощо) [4].

Здоров'я стає педагогічною категорією, а його збереження – об'єктом педагогічного впливу. Відтак, соціальна значущість культури здоров’я молоді актуалізує питання підготовки фахівця до формування у вихованців здоров'язбережувальної компетентності, організації відповідного середовища, оволодіння і застосування фахівцями відповідних технологій.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Отож, здоров'язбережувальна компетентність визнається однією із ключових компетентностей людини, які мають бути обов'язково сформовані у кожної особистості для її повноцінної життєдіяльності й життєтворчості. Вона розглядається як основа буття людини, де основним є усвідомлення важливості здоров'я, здорового способу життя для всієї життєдіяльності особистості [3].

У структурі здоров'язбережувальної компетентності можна виокремити концептуальну, діяльнісну й особистісну складові. Концептуальна складова передбачає наявність у фахівців знань з дисциплін, орієнтованих на вивчення здоров'я людини, а також засвоєння інформації із суміжних предметів [12]. У закладі вищої освіти майбутні фахівці оволодівають вміннями з використання педагогічних прийомів і технологій (у межах здоров'язбережувальної діяльності засобами освіти і виховання).

Діяльнісна (операційно-діяльнісна) складова включає професійно необхідні здоров'язбережувальні вміння, засвоєнню яких сприяє система практично орієнтованих занять (семінарів, лабораторних занять та ін.). Для засвоєння знань з питань здоров'язбереження використовуються такі форми роботи: проведення дискусій, бесід, лекцій із здоров'язбережувальною тематикою, обговорення актуальних проблем з питань здоров'язбереження, фізичної культури та спорту, здорового способу життя, ознайомлення зі спеціальною та науково-популярною літературою та ін.

Важливим чинником у розробці здоров'язбережувальних навчально-виховних програм є створення інформаційних продуктів: методичних рекомендацій та інструкцій з питань здоров'язбереження, комп'ютерного програмного забезпечення, відео та мультимедійного супроводу занять, інформаційних кейсів тощо [13].

Особистісна складова здоров'язбережувальної компетентності передбачає наявність у фахівця особистісних якостей, сформованих на основі вроджених здібностей до навчання і вміння самостійно здобувати знання, самовдосконалюватися [12]. У деяких працях дослідників виділяють мотиваційно-ціннісну складову здоров'язбережувальної компетентності, яку, на наш погляд, можна розглядати у межах особистісної складової, оскільки вона трактується як ставлення до здоров'я, вплив на життєві плани і професійну орієнтацію [15].

Звісно, фахівець, компетентний з питань здоров'язбереження, має володіти не просто системою певних знань, він має вміти на їх основі вирішувати ситуативні проблеми на концептуальному, діяльнісному та особистісному рівнях [14]. Сприятливими умовами такої професійної підготовки фахівців є орієнтація викладачів на формування здоров'язбережувальних компетентностей у здобувачів освіти на всіх зазначених рівнях, їх формування на основі взаємозв'язку розумового, фізичного та морального виховання; проведення наукових досліджень з досвіду використання здоров'язбережувальних технологій і впровадження інноваційного досвіду роботи закладів освіти в Україні та за її межами [13].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Компетентні педагоги мають бути не лише ознайомленими із традиційними та інноваційними здоров‘язбережувальними технологіями, а й обізнаними у специфіці їх впровадження в освітній процес. До зазначених технологій за змістовим критерієм належать медико-профілактичні, що забезпечують збереження і зміцнення здоров‘я дітей шляхом організації їхнього фізичного розвитку, загартовування, проведення профілактичних заходів, створення здоров‘язбережувального середовища); фізкультурно-оздоровчі технології, спрямовані на фізичний розвиток і зміцнення здоров‘я дітей: розвиток їхніх фізичних якостей, рухової активності і становлення фізичної культури, формування правильної постави, виховання звички до повсякденної фізичної активності і піклування про власне здоров‘я; технології забезпечення соціально-психологічного комфорту дітей, орієнтовані на збереження їхнього психічного і соціального здоров‘я.

Основне завдання цих технологій – забезпечення емоційної рівноваги та позитивного психологічного самопочуття осіб під час спілкування з дітьми і дорослими у закладі освіти та за його межами, забезпечення сприятливого соціально-емоційного мікроклімату. До цього виду можна віднести технології психологічного і психолого-педагогічного супроводу розвитку дітей [13].

Бєляєв С., Корсікова К. та Суровов О. розглядають здоров'язбережувальну компетентність як інтегративну якість особистості, що виражається у здатності та готовності фахівця свідомо обирати стратегії поведінки, спрямовані на збереження всіх складників здоров’я – фізичного, психічного, соціального та духовного [3, с. 4]. Дослідники наголошують, що формування спрямованості мислення на збереження й зміцнення здоров'я є невід'ємним компонентом здоров'язбережувальної компетентності. Це особливо актуально для юних спортсменів, які мають усвідомлювати зв'язок між своєю поведінкою, способом життя та станом здоров'я.

О. Отравенко характеризує здоров'язбережувальну компетентність як складову якісної професійної підготовки здобувачів вищої освіти [7, с. 102]. Науковець обґрунтовує, що формування цієї компетентності має здійснюватися системно, з урахуванням специфіки майбутньої професійної діяльності. Для спортсменів ця специфіка полягає у високих фізичних та психоемоційних навантаженнях, ризиках травматизму, необхідності швидкого відновлення після тренувань і змагань.

Л. Романів та О. Пішак досліджували готовність педагогів до використання здоров'язбережувальних технологій у навчально-виховному процесі [13]. Науковці обґрунтували комплекс умов ефективного впровадження здоров'язбережувальних технологій, серед яких: наявність у педагогів відповідних знань і вмінь; сформованість мотивації до збереження та зміцнення здоров'я; створення здоров'язбережувального освітнього середовища. Ці умови є актуальними і для тренерів-викладачів ДЮСШ, які безпосередньо здійснюють освітньо-тренувальний процес із юними спортсменами.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

До здоров‘язбережувальних технологій деколи відносять педагогічні, які дають можливість розв‘язувати навчальні проблеми, застосовувати методи та форми, що не шкодять здоров‘ю дітей і педагогів, забезпечують їм комфортні умови для навчання та роботи [14].

Найбільш поширеними є педагогічні технології, які сприяють оптимізації навчально-виховного процесу з обов‘язковим збереженням здоров‘я людини. До них належать особистісно орієнтовані, гуманістичні, ігрові, професійно-симуляційні та ін. Особливістю сучасних здоров‘язбережувальних технологій є їхній багатофункціональний і міжсистемний характер, адже вони водночас виконують роль чинника зміцненню різного виду здоров‘я – фізичного, психічного, інтелектуального, духовного – та самореалізації особистості [15].

Підготовка фахівців до формування здоров'язбережувальної компетентності вихованців ДЮСШ розглядається нами як цілеспрямований процес формування знань про здоровий спосіб життя, безпечну поведінку та надання психологічної допомоги, виховання здоров’язбережувальної культури, застосування психолого-педагогічних знань для розвитку фізичного та психічного благополуччя: засвоєння теоретичних знань про здоров'я, його формування, збереження, зміцнення та відновлення, опанування вміннями самостійно застосовувати здоров'язбережувальні технології, виховання культури здоров'я у майбутніх вихованців, формування у фахівців здоров'язбережувальної позиції, свідомого ставлення до власного життя.

Однак, у системі підготовки фахівця формування професійних позицій, орієнтованих на вирішення проблем здоров'я дітей, не належить до затребуваних завдань. Вони набувають вагомості вже при сформованих професійних компетенціях і досягнутому рівні професійної зрілості, коли у педагогів з'являються нові сенси в реалізації цілей саморозвитку. Саме тому проблема підготовки педагога до формування здоров'язбережувальної компетентності юних спортсменів набуває актуальності у системі післядипломної педагогічної освіти. На думку вчених актуалізується проблема збереження здоров'я дітей і підлітків, що спричиняє необхідність спеціальної підготовки фахівців до формування здоров'язбережувальної компетентності в умовах підвищення кваліфікації.

Формування здоров'язбережувальної компетентності у юних спортсменів має специфіку, пов'язану з особливостями їхньої діяльності. В. Гейтенко, В. Пристинський, В. Зайцев у підручнику «Теорія і методика дитячого та юнацького спорту» зазначають, що процес спортивної підготовки повинен забезпечувати зміцнення здоров'я, всебічний фізичний розвиток, оволодіння спортивною технікою та тактикою, розвиток фізичних якостей, виховання моральних і вольових якостей [3, с. 15]. Усі ці завдання мають вирішуватися комплексно, з урахуванням вікових особливостей та стану здоров'я вихованців.

Аналіз психолого-педагогічної і методичної літератури дає підстави стверджувати, що ефективність педагогічної діяльності у галузі збереження та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

зміцнення здоров’я юних спортсменів головним чином залежить від рівня методичної підготовки фахівців, яка має вирішальний вплив на формування здоров’язбережувальних компетенцій [13]. Методична підготовка фахівця щодо застосування здоров’язбережувальних технологій здійснюється шляхом: зміцнення педагогічних знань з теорії та методики формування здорового способу життя; формування професійних умінь та навичок моделювання і проектування здоров’язбережувальних технологій; конструювання стійких мотивацій у фахівця до формування здоров’язбережувальної компетенції. Відтак методична підготовка впливає на рівень сформованості готовності до педагогічної діяльності, а готовність визначає якість процесу підготовки. Керуючись цією науковою думкою, доходимо висновку, що підготовка фахівця до фрмування здоров’язбережувальної компетентності залежить від ефективності системи методичної підготовки в системі післядипломної педагогічної освіти.

О. Соколенко відзначає, що у системі підготовки педагога у ЗВО формування професійних позицій, орієнтованих на вирішення проблем здоров'я дітей і підлітків, не належить до затребуваних студентами завдань професійної підготовки. Ці завдання є актуальними уже при сформованих професійних компетенціях і досягнутому рівні професійної зрілості, коли у педагогів з'являються нові сенси в реалізації цілей саморозвитку [14].

Тому провідними у підготовці педагогів до формування здоров'язбережувальної компетентності у системі післядипломної педагогічної освіти дослідниками визначаються акмеологічний та аксіологічний підходи. Інноваційна активність педагогів у сфері здоров'язбереження пов'язана не лише з актуальністю проблеми здоров'я у контексті педагогічної реальності, але й з утворенням нових особистісних смислів, із зміною цінностей і статусу самої особистості.

З позицій акмеологічного підходу підготовку фахівців у системі післядипломної педагогічної освіти слід розглядати як механізм розвитку професійної мобільності й вирішення нових завдань у ціннісній соціокультурній і професійній діяльності.

Прийнято вважати, що в педагогічному процесі цінності спочатку виступають як ціннісні установки, які, у свою чергу, є основою для формування ціннісних орієнтацій і культурних норм (Н. Авдеев). Культурна (ціннісна) норма – це загальноприйнята вимога, що регулює поведінку людей. Ціннісні установки приймаються людиною і стають її ціннісними орієнтаціями, якщо вони пережиті особистістю, торкаються її емоційної сфери.

Ціннісні орієнтації впливають на потреби і мотиви діяльності людини, визначають її поведінку. Відповідно до цих положень здоров'я можна розглядати як ціннісний об'єкт, ціннісні орієнтації на важливість його збереження – як реалізацію ціннісних установок, а здоров'язбережувальну компетентність – як ціннісну (культурну) норму [14, с. 12].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Ціннісне ставлення до здоров’я розглядається дослідниками як системне і динамічне утворення особистості на основі мотиваційно-емоційної сфери і сукупності знань про здоров’я, яке відображається у свідомо обраному способі життя [14;15].

Основними педагогічними чинниками формування ціннісного ставлення до здоров’я є: освітнє середовище; всебічна діяльність суб’єктів педагогічного процесу; діяльність педагогічного колективу; мотивація дітей та педагогів щодо здорового способу життя. Відтак, турбота про здоров’я вихованців – одне з головних завдань педагогічного колективу. Однак турбуватися професійно, означає, на думку О. Єжової, бути готовим педагогічними методами і відповідно до сучасних медико-біологічних уявлень про ріст і розвиток організму та вплив факторів довкілля на здоров’я людини правильно організувати, вести та контролювати хід діяльності щодо формування ціннісного ставлення до здоров’я.

Методична підготовка педагога до організації й проведення здоров’яспрямованої діяльності в закладі освіти допомагає дібрати зміст та адекватні методи навчання і виховання для досягнення поставленої мети. Відповідну методичну підготовку для організації цієї діяльності педагог має змогу отримати або вдосконалити саме в інститутах післядипломної педагогічної освіти та шляхом професійного самовдосконалення [12].

Підготовка вчителя у системі післядипломної педагогічної освіти до розвитку здоров'язбережувальної компетентності учнів спирається на такі принципи [13]: урахування ціннісних установок, орієнтацій і потреб особистості – припускає врахування ціннісних установок, що змінюються під впливом суспільного життя, орієнтацій і потреб у процесі підготовки. Спрямований на розвиток усвідомленого, вибіркового, позитивного ставлення фахівців до фрмування здоров'язбережувальної компетентності; цілісності й міждисциплінарності – використовується для комплексного управління й організації процесом підготовки, що дозволить педагогам у майбутньому ширше розкривати питання збереження індивідуального здоров'я дітей при викладанні предметів і дисциплін, передбачених програмою загальноосвітньої школи; професійної спрямованості – реалізує основне призначення формування готовності педагогів до розвитку здоров'язбережувальної компетентності – готувати школярів до виконання соціальних функцій, професійних завдань.

Він вимагає, щоб у процесі формування здоров'язбережувальної компетентності першочергова увага приділялася розвитку й удосконалюванню тих знань, умінь, навичок та рис особистості вчителів, які мають найбільше практичне значення при виконанні ними своїх функціональних обов'язків; оздоровчої спрямованості – полягає в обов'язковій настанові на досягнення найбільшого й безумовного оздоровчого ефекту, тобто ефекту зміцнення здоров'я.

Цей принцип, на переконання Н.Урум, "містить не тільки профілактичний зміст (не допускати порушень здоров'я), але й активно діяльну установку

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

(зміцнювати, поліпшувати, вдосконалювати), яка націлює на шлях до стійкого здоров'я, що проходить через неухильне підвищення рівня дієздатності людини ..." [15].

Освітній процес, побудований на основі перерахованих принципів, дозволяє сформувати у педагога готовність до формування здоров'язбережувальної компетентності юних спортсменів, яка ґрунтується на визнанні здоров'я однією з базових цінностей людини та суспільства, що охоплює систему мотивів здоров'язбережувальної діяльності, цінностей та особистісних якостей, знань й умінь фахівця, які дозволяють йому мобілізуватися на цю діяльність і виконувати її на необхідному рівні.

В цілому дослідники (як у минулому, так і сучасні науковці) проблемі збереження здоров'я молоді приділяють значну увагу. При цьому погляди на здоров'я, способи його збереження пройшли певну еволюцію: від окремих порад щодо гігієни особистого життя до цілісних систем здоров'язбереження – інтерактивні форми і методи (мозковий штурм як для обговорення всією групою учасників, так і для обговорення в малих групах з метою сформулювати якомога більше ідей на задану тему; практичні тренінги, прес-конференції, колективні презентації, круглі столи тощо).

На сучасному етапі розвитку українського суспільства підготовка фахівців до формування здоров'язбережувальної компетентності вихованців посідає чільне місце серед провідних завдань освіти. Одним із шляхів вирішення цієї проблеми є валеологізація освітнього процесу. Окрім того актуалізуються питання професійної підготовки до формування здоров'язбережувальної компетентності юних спортсменів, організації здоров'язбережувального середовища у закладах освіти, оволодіння і застосування здоров'язберігаючих технологій в освітньому процесі.

Висновки. У результаті аналізу стану підготовки фахівців до формування здоров'язбережувальної компетентності вихованців ДЮСШ в умовах вищої та післядипломної освіти та організаційно-методичного забезпечення здоров'язбережувальної освіти з'ясовано про наявність проблем і недоліків, пов'язаних із недостатнім забезпеченням закладів освіти підготовленими педагогами для викладання основ здоров'я та здійснення здоров'язбережувальної діяльності, обмеженістю навчально-методичного інструментарію та недостатнім володінням фахівцями інтерактивними технологіями навчання.

Підтверджено актуальність та доцільність інтеграції здоров'язбережувальних технологій в освітньо-тренувальний процес дитячо-юнацьких спортивних шкіл. Підготовка фахівця до формування здоров'язбережувальної компетентності є необхідною умовою забезпечення спортивного довголіття юних спортсменів, збереження їхнього здоров'я в умовах інтенсивних тренувальних навантажень.

Обґрунтовано ефективність комплексного підходу до формування здоров'язбережувальної компетентності, що включає когнітивний, операційно-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

діяльнісний та мотиваційно-ціннісний компоненти, розроблено методичні рекомендації для тренерів-викладачів ДЮСШ.

Перспективи для подальших наукових розвідок бачимо у кількох напрямах, а саме: у сфері порівняльної педагогіки всебічного аналізу потребує вивчення досвіду організації підготовки фахівців до формування здоров'язбережувальної компетентності дітей та молоді у провідних країнах світу; у сфері професійної освіти актуальною залишається проблема підготовки майбутніх фахівців (початкової школи, різних спеціальностей основної школи, позашкільної освіти) до розвитку і формування здоров'язбережувальної компетентності юних спортсменів.

Література:

1. Антонова О.Є., Поліщук Н.М. Підготовка вчителя до розвитку здоров’язбережувальної компетентності учнів : монографія. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. – 248 с.

2. Баженков Є.В. Фізична підготовленість та здоров’я населення – пріоритетне завдання державного будівництва. *Фізичне виховання студентської молоді: проблеми та перспективи вирішення. Матеріали міжнародної електронної науково-практичної конференції* /за ред. доктора педагогічних наук, доцента С.І. Присяжнюка. Київ: Видавничий центр НУБіП України, 2014. С. 9-16.

3. Бєляєв С. Б., Корсікова К., Суровов О. А. Здоров’язбережувальна компетентність майбутніх педагогів як актуальна наукова проблема. *Академічні візії.* 2025. № 50. URL: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/2587

4. Гук Н., Пурій Г. Розвиток здоров'язбережувальної компетентності учнів основної школи. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. № 73. Т. 2. С. 42–48. URL: https://www.aphn-journal.in.ua/archive/73_2024/part_2/42.pdf

5. Ложкін Г. В. Психологія спорту: навч. посіб. Київ: Професіонал, 2007. 256 с.

6. Мешко Г. М. Теорія і практика підготовки майбутніх учителів до збереження і зміцнення професійного здоров'я : автореф. дис… докт. пед. наук : спец. 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти" / Г. М. Мешко. – Тернопіль, 2013. – 43 с.

7. Отравенко О. В. Здоров'язбережувальна компетентність як складова якісної професійної підготовки здобувачів вищої освіти. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2019. № 4(327). С. 100–107. URL: https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/4038/Otravenko.pdf?sequence=1&isAllowed=y

8. Поліщук Н. М. Теоретичні засади підготовки вчителя у системі післядипломної педагогічної освіти до збереження здоров'я учнів / Н. М. Поліщук // Нові технології навчання. Спеціальний випуск : Наук.метод, зб. / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки України. – Київ, 2013. – Вип. 79. – С. 220-226.

9. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-п#Text

10. Про позашкільну освіту: Закон України від 22.06.2000 № 1841-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1841-14

11. Про фізичну культуру і спорт: Закон України від 24.12.1993 № 3808-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/3808-12

12. Романишина Л., Крищук Б., Брижак Н. Сучасні підходи до формування здоров’язбережувальних компетентностей майбутніх учителів початкової школи. *Physical*

ISSN 2786-4952 Online

Culture and Sport: Scientific Perspective. 2023. № 1. С. 104-108. URL: http://doi.org/10.31891/pcs.2023.1.16

13. Романів Л., Пішак О. (2024). Здоров'язбережувальні технології в освіті. *Grail of Science.* 2024. № 35. С. 561–563. URL: https://doi.org/10.36074/grail-of-science.19.01.2024.103

14. Соколенко О. І. Формування ціннісного ставлення студентів вищих педагогічних навчальних закладів до свого здоров'я : автореф. дис… канд. пед. наук : спец. 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти" / О. І. Соколенко. – Луганськ, 2008. – 22 с.

15. Урум Н. С. Підготовка майбутніх учителів до забезпечення здорового способу життя молодших школярів: автореф. дис… канд. пед. наук : спец. 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти" / Н. С. Урум. – К., 2008. – 19 с.

References

1. Bazhenkov, Ye. V. (2014). Fizychna pidhotovlenist ta zdorovia naselennia – priorytetne zavdannia derzhavnoho budivnytstva [Physical fitness and health of the population – a priority task of state building]. *Fizychne vykhovannia studentskoi molodi: problemy ta perspektyvy vyrishennia. Materialy mizhnarodnoi elektronnoi naukovo-praktychnoi konferentsii – Physical education of student youth: problems and prospects for solution. Proceedings of the international electronic scientific-practical conference*, 9-16. Kyiv: Vydavnychyi tsentr NUBiP Ukrainy.

2. Bieliaiev, S. B., Korsikova, K., & Surovov, O. A. (2025). Zdoroviazberezhuval'na kompetentnist maibutnikh pedahohiv yak aktualna naukova problema [Health-preserving competence of future teachers as an actual scientific problem]. *Akademichni vizii – Academic visions*, 50. Retrieved from https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/2587

3. Heitenko, V. V., Prystynskyi, V. M., & Zaitsev, V. O. (2021). *Teoriia i metodyka dytiachoho ta yunatskoho sportu: Navchalno-metodychnyi posibnyk* [Theory and methods of children's and youth sports: Educational and methodological manual]. Sloviansk: vyd-vo B. I. Matorina. Retrieved from http://library.megu.edu.ua:8180/jspui/bitstream/123456789/3913/1/2021-ТЕОРІЯ%20І%20МЕТОДИКА%20ДИТЯЧОГО%20ТА%20ЮНАЦЬКОГО%20СПОРТУ.pdf

4. Huk, N., & Purii, H. (2024). Rozvytok zdoroviazberezhuval'noi kompetentnosti uchniv osnovnoi shkoly [Development of health-preserving competence of primary school students]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Topical issues of humanitarian sciences*, 73(2), 42-48. Retrieved from https://www.aphn-journal.in.ua/archive/73_2024/part_2/42.pdf

5. Doroshenko, E. Yu. (2020). Problema travmatyzmu v ihrovykh vydakh sportu ta perspektyvy vykorystannia zasobiv fizychnoi reabilitatsii [The problem of injuries in game sports and prospects for using physical rehabilitation means]. *Molodizhnyi naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky – Youth scientific bulletin of Lesya Ukrainka Eastern European National University*, 18, 127-132. Retrieved from https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/11669/1/Eduard%20Doroshenko.pdf

6. Ivasyk, I. (n.d.). *Reabilitatsiia sportsmeniv pislia travm* [Rehabilitation of athletes after injuries]. Retrieved from https://norimed.in.ua/reabilitatsiia-sportsmeniv-pislia-travm/

7. Kashuba, V., & Krykun, Yu. (2023). Profilaktyka ta korektsiia funktsionalnykh porushen oporno-rukhovoho aparatu yunykh sportsmeniv u skladnokoordynatsiinykh vydakh sportu [Prevention and correction of functional disorders of the musculoskeletal system of young athletes in complex coordination sports]. *Sportyvnyi visnyk Prydniprovia – Sports bulletin of Prydniprovia*, 3, 106-118. https://doi.org/10.32540/2071-1476-2023-3-106

8. Lozhkin, H. V. (2007). *Psykholohiia sportu: navchalnyi posibnyk* [Psychology of sport: textbook]. Kyiv: Profesional.

9. Otravenko, O. V. (2019). Zdoroviazberezhuval'na kompetentnist yak skladova yakisnoi profesiinoi pidhotovky zdobuvachiv vyshchoi osvity [Health-preserving competence as a component of quality professional training of higher education students]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho*

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Pedahohichni nauky – Bulletin of Luhansk Taras Shevchenko National University. Pedagogical sciences, 4(327), 100-107. Retrieved from https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/4038/Otravenko.pdf?sequence=1&isAllowed=y

10. *Pro zatverdzhennia Derzhavnoho standartu bazovoi i povnoi zahalnoi serednoi osvity* [On approval of the State Standard of Basic and Complete General Secondary Education]. (2011). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-п#Text

11. *Pro pozashkilnu osvitu: Zakon Ukrainy* [On Extracurricular Education: Law of Ukraine]. (2000, June 22). No. 1841-III. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/go/1841-14

12. *Pro fizychnu kulturu i sport: Zakon Ukrainy* [On Physical Culture and Sports: Law of Ukraine]. (1993, December 24). No. 3808-XII. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/go/3808-12

13. Pustovoit, B. A. (2021). Osnovni pryntsypy fizychnoi terapii u sportsmeniv pislia travm oporno-rukhovoho aparatu [Basic principles of physical therapy in athletes after injuries of the musculoskeletal system]. *Fizychna reabilitatsiia ta rekreatsiino-ozdorovchi tekhnolohii – Physical rehabilitation and recreational and health technologies*, 6(1), 26-29. https://doi.org/10.15391/prrht.2021-6(1).04

14. Romanyshyna, L., Kryshchuk, B., & Bryzhak, N. (2023). Suchasni pidkhody do formuvannia zdoroviazberezhuval'nykh kompetentnostei maibutnikh uchyteliv pochatkovoi shkoly [Modern approaches to the formation of health-preserving competencies of future primary school teachers]. *Physical Culture and Sport: Scientific Perspective*, 1, 104-108. https://doi.org/10.31891/pcs.2023.1.16

15. Romaniv, L., & Pishak, O. (2024). Zdoroviazberezhuval'ni tekhnolohii v osviti [Health-preserving technologies in education]. *Grail of Science*, 35, 561-563. https://doi.org/10.36074/grail-of-science.19.01.2024.103

Дата першого надходження статті до видання: 01.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування 15.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК: 378.147: 811.111

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1626-1638

Скрипник Наталія Станіславівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, м. Харків, https://orcid.org/0000-0002-8208-3019

Шамрай Олена Василівна старший викладач кафедри іноземних мов, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, м. Харків, https://orcid.org/0000-0001-6808-9214

РОЗВИТОК ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ПРАКТИЧНОГО КУРСУ ДРУГОЇ/ТРЕТЬОЇ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Анотація. У статті розглядається проблема розвитку літературознавчої компетентності студентів у процесі вивчення практичного курсу другої/третьої іноземної мови. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю переосмислення змісту іншомовної освіти в умовах компетентнісної парадигми, яка передбачає інтеграцію мовної, інтерпретаційної та культурної складових навчання. Особлива увага приділяється можливостям формування літературознавчої компетентності вже на початкових рівнях (А1–А2), з яких зазвичай розпочинається вивчення другої/третьої іноземної мови.

Літературознавча компетентність трактується як інтегративна здатність до сприйняття, аналізу та інтерпретації текстів з урахуванням їх мовно-стилістичних і культурних особливостей, а також до висловлення власної інтерпретації іноземною мовою. У статті уточнено її структуру, що охоплює когнітивний, інтерпретаційний, аналітичний, комунікативний та інтеркультурний компоненти. Обґрунтовано модель її розвитку, побудовану на текстоцентричному та компетентнісному підходах і реалізовану через систему вправ, організованих за етапами роботи з текстом.

Доведено, що навіть за умов обмеженого мовного ресурсу початкового рівня можливим є формування базових інтерпретаційних умінь через роботу з короткими, структурно простими та різножанровими текстами. До таких текстів належать фразеологічні одиниці, прислів'я, пісенні тексти, адаптовані фрагменти художніх творів, а також функціональні тексти з культурним компонентом.

На основі аналізу автентичних навчально-методичних комплексів французької та німецької мов початкового рівня встановлено, що їхній зміст містить значний, хоча й не завжди експлікований, літературознавчий потенціал. Показано, що як культурно орієнтовані тексти (біографічні довідки, фрагменти

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

художніх творів, матеріали про мистецтво), так і функціональні тексти (оголошення, листування, запрошення, інструкції) можуть бути використані для розвитку елементарних інтерпретаційних умінь за умови відповідної методичної організації.

Встановлено, що ключовою умовою ефективності є зміна характеру навчальних завдань — від репродуктивних до інтерпретаційних, що передбачають визначення жанру, аналіз культурного контексту та осмислення мовних засобів.

Зроблено висновок про поетапний і безперервний характер розвитку літературознавчої компетентності, який розпочинається вже на початкових рівнях і поглиблюється відповідно до зростання мовної підготовки студентів.

Ключові слова: літературознавча компетентність, друга / третя іноземна мова, практичний курс, початковий рівень, інтерпретація тексту.

Skrypnyk Nataliia Stanislavivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Foreign Languages, Kharkiv National Automobile and Highway University, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0002-8208-3019

Shamrai Olena Vasylivna Senior Lecturer of the Department of Foreign Languages, Kharkiv National Automobile and Highway University, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0001-6808-9214

ENHANCING LITERARY COMPETENCE IN A PRACTICAL SECOND/THIRD FOREIGN LANGUAGE COURSE

Abstract. The paper addresses the development of literary competence in students during a practical course of a second/third foreign language. The study addresses the need to rethink foreign language education within a competence-based paradigm that integrates linguistic, interpretative, and cultural dimensions of learning. Special attention focuses on the possibility of fostering literary competence already at beginner levels (A1–A2), which typically mark the starting point of learning a second or third foreign language.

The authors define literary competence as an integrative ability to perceive, analyse, and interpret texts with regard to their linguistic, stylistic, and cultural features, as well as to express personal interpretations in a foreign language. The study clarifies its structure, which includes cognitive, interpretative, analytical, communicative, and intercultural components. The authors propose a developmental model based on text-centred and competence-based approaches and implements it through a system of exercises organized in stages of text work.

The study shows that even at the beginner level, learners can develop basic interpretative skills through work with short, structurally simple, and genre-diverse

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

texts. Such texts include phraseological units, proverbs, song lyrics, adapted literary fragments, and functional texts with cultural content.

An analysis of authentic French and German coursebooks at beginner level reveals a significant, though often implicit, literary potential. These materials include culturally oriented texts (biographical notes, literary excerpts, materials on visual arts) as well as functional texts (advertisements, correspondence, invitations, instructions). With appropriate methodological design, these texts can support the development of elementary interpretative skills.

The study highlights that the key factor lies in task design rather than text complexity. Learners move from reproductive activities to interpretative tasks that involve genre identification, cultural contextualization, and analysis of linguistic expression. The findings confirm a gradual and continuous development of literary competence that starts at beginner levels and deepens with increasing language proficiency.

Keywords: literary competence, second / third foreign language, practical course, beginner level, text interpretation.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку іншомовної освіти характеризується переходом до компетентнісної парадигми, що передбачає інтеграцію знань, умінь і способів діяльності, спрямованих на формування здатності до ефективної міжкультурної комунікації. Наразі оволодіння іноземною мовою розглядається як багатовимірний процес, що включає не лише розвиток мовних і мовленнєвих навичок, а й формування культурної, інтерпретаційної та медіаційної компетентностей.

У цьому контексті особливої актуальності набуває проблема розвитку літературознавчої компетентності студентів-філологів. Традиційно її формування пов'язується з вивченням окремих літературознавчих дисциплін, тоді як практичний курс іноземної мови орієнтований переважно на розвиток комунікативної компетентності. Такий підхід призводить до розмежування мовної та літературної підготовки, що не відповідає сучасним вимогам інтегративного навчання.

Водночас аналіз змісту сучасних навчально-методичних комплексів свідчить про наявність у практичному курсі іноземної мови значного імпліцитного літературного компонента. Він представлений різножанровими текстами — від фразеологічних одиниць і коротких поетичних форм до фрагментів художніх творів, лінгвокраїнознавчих матеріалів та функціональних (нехудожніх) текстів. Однак цей потенціал переважно використовується для розвитку мовленнєвих умінь і рідко стає об'єктом системного літературознавчого осмислення.

Таким чином, виникає суперечність між наявністю літературного потенціалу у змісті практичного курсу іноземної мови та відсутністю його цілеспрямованої методичної реалізації у процесі формування літературознавчої

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

компетентності студентів. Це зумовлює необхідність теоретичного обґрунтування та розроблення відповідних підходів до інтеграції літературознавчого компонента у практичний курс другої/третьої іноземної мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання використання літератури у процесі навчання іноземних мов посідає важливе місце у сучасній лінгводидактиці, однак її інтерпретація суттєво еволюціонувала: від допоміжного засобу навчання до повноцінного ресурсу формування комплексних компетентностей. У межах компетентнісної парадигми літературний текст розглядається наразі як інструмент розвитку не лише мовних, але й інтерпретаційних, медіаційних та інтеркультурних умінь.

У сучасних дослідженнях підкреслюється, що інтеграція літератури у викладання іноземних мов сприяє формуванню так званої літературної компетентності (*«literary competence»)*, яка охоплює здатність до аналізу, інтерпретації та оцінювання текстів. Зокрема, R. Calafato зазначає, що використання літературних текстів у навчанні іноземних мов «сприяє розвитку їхньої міжкультурної компетентності та навичок критичного мислення» [3; с. 538]. Така думка підтверджує доцільність розгляду літературного компонента як невід'ємної складової іншомовної підготовки.

Дослідження, присвячені практичному використанню літератури у навчальному процесі, демонструють її ефективність у розвитку різних видів мовленнєвої діяльності. Так, K. Stanković і A. Protić доводять, що робота з художніми текстами сприяє інтегрованому розвитку читання, говоріння та письма через виконання інтерпретаційно орієнтованих завдань [10]. Подібної позиції дотримується H. Okyar та наводить комплекс переваг, які література приносить заняттям з іноземної мови: демонстрація автентичної, природної мови; розвиток розуміння різних культур; удосконалення навичок критичного та творчого мислення; сприяння загальному особистісному розвитку; розвиток базових мовних навичок (тобто читання, письма, говоріння, аудіювання та інших мовних аспектів, таких як лексика та граматика) [7; с. 332].

Окремий напрям досліджень пов'язаний із формуванням інтеркультурної компетентності засобами іноземної мови та літератури. У працях M. Byram література розглядається як носій культурних смислів, оскільки надає досвід «іншості», бо від студентів взаємодіяти як зі звичним, так і з незвичним досвідом за допомогою іншої мови [2; с. 5]. Ці положення знаходять подальший розвиток у роботі E. Schat, E. van der Knaap і R. de Graaff [8; с. 1790], де підкреслюється можливість цілеспрямованого формування інтеркультурної компетентності в умовах використання літератури іноземної мови. Дослідники розглядають літературу як ефективний засіб інтеграції мовного та культурного компонентів навчання та обґрунтовують доцільність інтеркультурної літературної педагогіки як інструменту розвитку критичного культурного мислення.

У контексті структурування літературної компетентності значний інтерес становить модель, запропонована G. Alter і U. Ratheiser [1], які пов'язують

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

літературне навчання з компетентнісною парадигмою, а також дескрипторами Ради Європи. Зазначена модель демонструє можливість інтеграції літературного аналізу у процес іншомовного навчання без порушення його комунікативної спрямованості і визначає інтерпретацію та медіацію як ключові складові сучасного іншомовного навчання.

В українському науковому дискурсі проблема формування компетентностей у процесі навчання іноземних мов також активно досліджується. Зокрема, N. Soloviova, I. Salata, L. Sorochan підкреслюють, що інтерпретація художнього дискурсу є ефективним засобом розвитку дискурсивної компетентності студентів [9]. O. Verkhovtsova та O. Kutsenko [11] доводять, що використання поетичних текстів сприяє розвитку мовної чутливості та когнітивних умінь, що опосередковано впливає на формування літературознавчої компетентності.

Також ці питання набувають дедалі більшої уваги, зокрема в контексті сучасних освітніх трансформацій. Так, І. Розман [12] розглядає формування літературознавчої компетентності як складний психолого-педагогічний процес, що відбувається в умовах цифровізації освіти та передбачає інтеграцію когнітивного, діяльнісного й особистісного компонентів. Авторка підкреслює, що ефективний розвиток цієї компетентності можливий за умови активного залучення здобувачів освіти до інтерпретаційної діяльності, роботи з різними типами текстів та використання сучасних цифрових ресурсів [12; с. 20]. Зазначений підхід є принципово важливим для даного дослідження, оскільки акцентує увагу на діяльнісному характері формування літературознавчої компетентності та необхідності створення умов для її реалізації у навчальному процесі.

Водночас аналіз наукових праць засвідчує, що більшість досліджень зосереджена на загальних питаннях використання літератури у викладанні іноземних мов або на формуванні окремих компетентностей. Натомість проблема розвитку літературознавчої компетентності саме у межах практичного курсу другої/третьої іноземної мови залишається недостатньо розробленою. Зокрема, потребують подальшого осмислення дидактичні можливості різножанрових текстів, представлених у навчальних матеріалах, а також методичні умови їх ефективного використання для формування інтерпретаційних та аналітичних умінь студентів.

Мета статті полягає у виявленні та теоретико-методичному обґрунтуванні можливостей розвитку літературознавчої компетентності студентів у процесі вивчення практичного курсу німецької та французької мови як другої або третьої іноземної. Методологічною основою дослідження є компетентнісний, текстоцентричний та інтеркультурний підходи, що забезпечують інтеграцію мовної, культурної та інтерпретаційної підготовки студентів

Виклад основного матеріалу. У сучасній лінгводидактиці поняття компетентності розглядається як інтегративне утворення, що охоплює знання, уміння, навички, цінності та здатність до їх застосування у реальних

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

комунікативних ситуаціях. У межах компетентнісного підходу особлива увага приділяється не лише мовній правильності, а й здатності до інтерпретації, медіації та міжкультурної взаємодії.

Літературознавча компетентність у цьому контексті постає як складова ширшої іншомовної комунікативної компетентності та передбачає здатність до осмислення текстів як культурно й естетично значущих явищ. У науковій літературі вона часто співвідноситься з поняттям *literary competence* [1; 2; 3; 7; 8], яке включає здатність розуміти, аналізувати та інтерпретувати літературні тексти.

У вітчизняному науковому дискурсі літературознавча компетентність розглядається як багатокомпонентне утворення. Зокрема, І. Розман розглядає формування літературознавчої компетентності як «цілісний психолого-педагогічний процес, що розгортається в умовах цифровізації сучасної освіти та ґрунтується на активній, усвідомленій інтерпретаційній діяльності здобувачів освіти» [12; с. 20].

Такий підхід підкреслює діяльнісний характер цієї компетентності та її зв’язок із когнітивними й комунікативними процесами.

Важливим є також інтеркультурний аспект літературознавчої компетентності. Згідно думок сучасних науковців [1; 2; 3; 7], літературознавча компетентність безпосередньо пов’язана з інтеркультурною компетентністю і може розглядатися як один із її проявів.

Узагальнення наукових підходів дозволяє розглядати літературознавчу компетентність як інтегративну здатність особистості до сприйняття, аналізу та інтерпретації текстів різних жанрів із урахуванням їх мовних, стилістичних і культурних особливостей, а також до аргументованого висловлення власної інтерпретації іноземною мовою.

З метою подальшої операціоналізації цього поняття доцільно виокремити його структуру, яка включає кілька взаємопов’язаних компонентів.

Когнітивний компонент охоплює знання про основні літературознавчі поняття (тема, ідея, жанр, образ, мотив), а також уявлення про культурний контекст тексту. Його формування створює основу для подальшої аналітичної та інтерпретаційної діяльності.

Інтерпретаційний компонент передбачає здатність до розуміння змісту тексту, виявлення підтексту, інтерпретації авторської позиції та символічних значень. Саме цей компонент є центральним у структурі літературознавчої компетентності, оскільки забезпечує перехід від поверхневого розуміння до глибшого осмислення тексту.

Аналітичний компонент пов’язаний із умінням визначати мовно-стилістичні засоби, аналізувати структуру тексту та його жанрові особливості. Він забезпечує інструментарій для обґрунтованої інтерпретації.

Комунікативний компонент передбачає здатність до обговорення тексту, аргументації власної позиції та участі у дискусії іноземною мовою. У цьому

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

випадку літературознавча діяльність інтегрується у процес іншомовної комунікації.

Інтеркультурний компонент охоплює здатність до розуміння та зіставлення культурних кодів, інтерпретації культурно зумовлених смислів і формування критичного ставлення до культурних явищ.

Запропонована структура узгоджується з сучасними підходами до навчання іноземних мов щодо розвитку інтерпретаційних та медіаційних умінь. Вона також створює підґрунтя для розроблення методичних засобів розвитку літературознавчої компетентності у практичному курсі другої/третьої іноземної мови.

Практичний курс іноземної мови традиційно орієнтований на формування іншомовної комунікативної компетентності, що зумовлює домінування функціонально-комунікативного підходу до відбору та опрацювання навчального матеріалу. Водночас зміст сучасних навчально-методичних комплексів засвідчує наявність значного імпліцитного літературного компонента, який може бути використаний для розвитку літературознавчої компетентності студентів.

Імпліцитний літературний компонент представлений різними типами текстів: фразеологічними одиницями, прислів'ями, короткими поетичними формами, пісенними текстами, фрагментами художніх творів, лінгвокраїнознавчими матеріалами, а також різножанровими функціональними (нехудожніми) текстами, такими як оголошення, листи, повідомлення, описи та публіцистичні тексти.

Незважаючи на те, що ці матеріали використовуються переважно з метою формування мовленнєвих умінь, вони містять значний потенціал для розвитку інтерпретаційних і аналітичних здібностей студентів.

У цьому контексті доцільно говорити про можливість актуалізації літературознавчого потенціалу тексту, що передбачає зміну акцентів у його методичному опрацюванні: від поверхневого розуміння змісту до глибшого аналізу та інтерпретації. Дидактичні можливості розвитку літературознавчої компетентності у практичному курсі ІМ можуть бути систематизовані за кількома основними напрямами.

По-перше, текстоцентричні можливості, що передбачають використання тексту як основної одиниці навчання. У цьому випадку текст розглядається не лише як засіб формування мовленнєвих умінь, а як об'єкт аналізу, інтерпретації та культурного осмислення. Такий підхід уможливлює розвиток умінь медіації та інтерпретації.

По-друге, інтерпретаційні можливості, що реалізуються через завдання, спрямовані на виявлення підтексту, аналіз авторської позиції, інтерпретацію символів і образів. Ці завдання сприяють розвитку критичного мислення та формуванню здатності до багаторівневого розуміння тексту.

По-третє, аналітичні можливості, які передбачають роботу з мовно-стилістичними засобами, структурою тексту та його жанровими особливостями.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У цьому випадку мовний матеріал розглядається як елемент художньої організації тексту, що забезпечує його виразність.

По-четверте, комунікативно-інтерпретаційні можливості, які реалізуються через обговорення текстів, аргументацію власної позиції, участь у дискусіях та виконання творчих завдань. Такий підхід дозволяє інтегрувати літературознавчу діяльність у процес іншомовної комунікації.

По-п’яте, інтеркультурні можливості, що передбачають аналіз культурних кодів, традицій і символів, представлених у текстах.

Важливо підкреслити, що реалізація зазначених можливостей не потребує радикальної зміни змісту практичного курсу іноземної мови. Йдеться передусім про переорієнтацію методичних підходів до роботи з уже наявними навчальними матеріалами, що дозволяє інтегрувати розвиток літературознавчої компетентності у процес формування іншомовної комунікативної компетентності.

Таким чином, практичний курс другої/третьої іноземної мови створює значний дидактичний потенціал для розвитку літературознавчої компетентності, який може бути реалізований за умови цілеспрямованого використання текстоцентричного та інтерпретаційного підходів у навчальному процесі.

Реалізація дидактичних можливостей розвитку літературознавчої компетентності у практичному курсі іноземної мови потребує системного підходу, що забезпечує узгодженість цілей, змісту, методів і результатів навчання. У цьому контексті доцільно розглядати розвиток літературознавчої компетентності як цілісну дидактичну модель, яка інтегрує текстовий матеріал, види навчальної діяльності та очікувані результати.

Запропонована модель ґрунтується на компетентнісному, текстоцентричному та інтеркультурному підходах і передбачає взаємодію п’яти основних компонентів: когнітивного, інтерпретаційного, аналітичного, комунікативного та інтеркультурного. Їхня реалізація відбувається у межах поетапної організації роботи з текстом, що традиційно включає передтекстовий, текстовий і післятекстовий етапи.

Передтекстовий етап спрямований на актуалізацію фонових знань студентів, формування очікувань щодо змісту тексту та підготовку до його сприйняття. На цьому етапі закладаються передумови для розвитку когнітивного та інтерпретаційного компонентів. Типові вправи спрямовані на аналіз назви тексту, ілюстрацій за наявності, визначення ключових слів та прогнозування тематики тексту (наприклад: *Lesen Sie den Titel und die Überschrift des Textes und formulieren Sie Hypothesen über seinen Inhalt.* (нім.), *À partir du titre et des illustrations, anticipez le contenu du texte.* (фр.).

Текстовий етап передбачає безпосередню роботу з текстом і спрямований на його розуміння, аналіз та первинну інтерпретацію. На цьому етапі активно формуються інтерпретаційний і аналітичний компоненти. Завдання цього етапу передбачають визначення мовно-стилістичних засобів, що використовуються у тексті, та ролі, яку вони відіграють (наприклад: *Bestimmen Sie das Thema und die*

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Hauptidee des Textes. (нім.), *Analysez les éléments stylistiques du texte et expliquez leur fonction.* (фр.).

Післятекстовий етап орієнтований на розвиток комунікативного та інтеркультурного компонентів і передбачає активну мовленнєву діяльність студентів. Типові завдання цього етапу фокусуються на співставленні та порівнянні власних поглядів, досвіду чи контексту з тими, що представлені у тексті, та їх обговоренні (наприклад: – *Diskutieren Sie die im Text dargestellten Probleme und vergleichen Sie sie mit Ihrer eigenen Erfahrung.* (нім.), *Exprimez votre opinion sur le texte et justifiez votre point de vue.* (фр.).

У межах кожного етапу забезпечується реалізація відповідних компонентів літературознавчої компетентності.

Когнітивний компонент формується через завдання на визначення жанру, теми, ідеї тексту, а також ознайомлення з культурним контекстом. Інтерпретаційний компонент розвивається через завдання на виявлення підтексту, інтерпретацію образів і символів. Аналітичний компонент реалізується через вправи на аналіз мовно-стилістичних засобів і структури тексту. Комунікативний компонент забезпечується через обговорення тексту, аргументацію власної позиції та участь у дискусіях. Інтеркультурний компонент формується через зіставлення культурних явищ і аналіз культурних кодів.

Важливо підкреслити, що запропонована модель є гнучкою та може бути адаптована до різних рівнів володіння мовою, забезпечуючи розвиток літературознавчої компетентності вже на початкових етапах навчання. Це положення має принципове значення для практики викладання другої та третьої іноземної мови, оскільки їх опанування зазвичай розпочинається з початкового рівня, коли мовні ресурси студентів є обмеженими. Проте саме цей етап створює підґрунтя для поступового формування базових елементів літературознавчого аналізу.

На початкових рівнях робота з простими за структурою текстами передбачає не лише репродуктивну діяльність, а й елементарну інтерпретацію, що реалізується через розпізнавання жанрових ознак, виявлення ключових смислів, первинне осмислення образності та культурних маркерів. Доцільним є використання коротких, структурно доступних текстів, які, попри обмежений обсяг, мають значний потенціал для розвитку інтерпретаційних умінь.

До таких текстів належать фразеологічні одиниці, прислів’я, елементарні поетичні форми, пісенні тексти, адаптовані або скорочені фрагменти художніх творів, а також культурно марковані функціональні тексти. Робота з ними дозволяє формувати здатність до розпізнавання жанру, встановлення базових смислових зв’язків і елементарної інтерпретації, що становить основу подальшого розвитку літературознавчої компетентності.

Реальність такого підходу підтверджується прикладами з сучасних автентичних навчально-методичних комплексів. Так, НМК *Edito* [4] з французької мови початкового рівня містить матеріали про фестиваль коміксів в Ангулемі, постаті Франсуа Трюффо, Жана Габена, Мішель Морган, короткі

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

тексти про Давида Фенкіноса, фрагменти коміксів, згадки про Мольєра та Жуля Ромена, а також тексти, присвячені живопису (Курбе, Сезанн, Моне, Морізо) та іншим явищам франкомовної культурної спадщини. Формально ці матеріали орієнтовані на розвиток мовленнєвих навичок, проте за відповідної методичної організації вони можуть використовуватися для формування елементарних навичок аналізу культурного й жанрового контексту.

Подібний потенціал демонструють НМК з німецької мови *Schritte* рівня А1 [5; 6]. Попри домінування функціонально орієнтованих текстів, вони включають оголошення про пошук роботи чи практики, тексти електронного листування, пам'ятки, правила поведінки, прислів'я та усталені вирази, а також матеріали культурологічного змісту: тексти про карнавал у Німеччині, традиційні свята, туристичні листівки («відпустка у країнах D-A-C-H», «Зальцбург за 100 хвилин», «Замки короля Людвіга II», завдання та описи культурних об'єктів (музей Моцарта, кольоровий дім у Відні, замок Нойшвайнштайн тощо) і соціокультурних практик. Навіть такі тексти можуть слугувати основою для виконання інтерпретаційних завдань — визначення комунікативної інтенції, співвіднесення тексту з культурним контекстом, аналізу образності фразеологізмів або порівняння формальних і неформальних моделей мовлення.

Наприклад, текст запрошення на вечерю може бути використаний не лише для відпрацювання лексико-граматичних структур, а й для аналізу культурних норм гостинності; туристична листівка — для інтерпретації способів репрезентації культурного простору; прислів'я — для осмислення мовної образності та національно-культурної специфіки. Саме через такі завдання студенти вже на рівні А1–А2 залучаються до початкової літературознавчої інтерпретації.

Подальше підвищення рівня мовної підготовки забезпечує розширення спектра аналітичних і інтерпретаційних завдань. Студенти отримують можливість працювати з автентичними або частково адаптованими текстами різних жанрів, аналізувати імпліцитні значення, брати участь у дискусіях та аргументовано висловлювати власну позицію. Проте принципово важливим є те, що розвиток літературознавчої компетентності не починається на середніх рівнях, а має безперервний характер і закладається вже на початковому етапі.

Особливу роль у цьому процесі відіграють автентичні навчально-методичні комплекси, які забезпечують якісний мовний і культурний матеріал та відповідають сучасним методичним стандартам. Водночас аналіз їх змісту свідчить, що літературознавчий потенціал часто залишається неактуалізованим через домінування суто комунікативної спрямованості. Це зумовлює необхідність цілеспрямованого добору додаткових матеріалів — художніх текстів, поезії, текстів пісень, фольклорних зразків, авторських дидактичних розробок.

Таким чином, розвиток літературознавчої компетентності у практичному курсі другої/третьої іноземної мови має поетапний і безперервний характер. Він розпочинається вже на початкових рівнях через роботу з доступними різножанровими текстами, поступово ускладнюється відповідно до зростання

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

мовної підготовки студентів і забезпечує інтеграцію мовної, інтерпретаційної та культурної складових навчання. Саме така логіка організації освітнього процесу дозволяє повною мірою реалізувати потенціал текстового матеріалу для формування літературознавчої компетентності.

Висновки. У статті обґрунтовано можливості розвитку літературознавчої компетентності у процесі вивчення практичного курсу другої/третьої іноземної мови з урахуванням специфіки навчання, що зазвичай розпочинається з початкового рівня. Доведено, що літературознавча компетентність не є результатом виключно роботи на середніх або просунутих етапах, а формується поступово й безперервно, від початку вивчення мови. Уточнено, що навіть за умов обмеженого мовного ресурсу можливим є розвиток базових інтерпретаційних умінь через роботу з короткими різножанровими текстами, такими як фразеологічні одиниці, прислів'я, пісенні тексти, адаптовані художні фрагменти та функціональні тексти з культурним компонентом. Уточнено, що навіть за умов обмеженого мовного ресурсу початкового рівня можливим є формування базових інтерпретаційних умінь через роботу з короткими, структурно простими та різножанровими текстами, такими як адаптовані художні фрагменти, фразеологічні одиниці, прислів'я, пісенні тексти, а також функціональні тексти, що містять культурно значущі елементи.

Аналіз автентичних навчально-методичних комплексів французької та німецької мов підтвердив наявність у їхньому змісті значного, хоча й не завжди експлікованого, літературознавчого потенціалу. Встановлено, що як культурно орієнтовані, так і функціональні тексти можуть слугувати основою для розвитку інтерпретаційних умінь за умови їх методично цілеспрямованого опрацювання. Ключовою умовою ефективності визначено зміну характеру завдань — від репродуктивних до інтерпретаційних (визначення жанру, аналіз культурного контексту, інтерпретація мовних засобів). На подальших рівнях відбувається поглиблення цих умінь через роботу з автентичними текстами та розвиток аргументованого мовлення.

Отже, розвиток літературознавчої компетентності забезпечується поєднанням урахування рівня підготовки, використання різножанрових текстів і організації інтерпретаційно спрямованої діяльності.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробленні системи вправ для різних рівнів володіння мовою, емпіричній перевірці ефективності запропонованої моделі, а також у поглибленому аналізі літературознавчого потенціалу сучасних навчально-методичних комплексів.

Література:

1. Alter G., Ratheiser U. *Literature in Language Education: Theory and Practice*. London : Routledge, 2019.

2. Byram M. *Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence: Revisited*. 2nd ed. Bristol; Blue Ridge Summit : Multilingual Matters, 2021. DOI: https://doi.org/10.21832/BYRAM0244

3. Calafato R., Hunstadbreten S. Literature in Language Education: Exploring EFL Learners' Literary Competence Profiles. *English Teaching & Learning*. 2025. Vol. 49. P. 537–559. DOI: https://doi.org/10.1007/s42321-024-00193-w

4. Djimli H., Vedelman-Abry J., Mensdorff-Pouilly L. et al. *Edito. Méthode de français A1. Livre avec didierfle.app*. Paris : Didier, 2022. 192 p.

5. Niebisch D., Penning-Hiemstra S., Specht F. et al. *Schritte international neu 1. Kursbuch und Arbeitsbuch*. Ismaning : Hueber Verlag, 2022.

6. Niebisch D., Penning-Hiemstra S., Specht F. et al. *Schritte international neu 2. Kursbuch und Arbeitsbuch*. Ismaning : Hueber Verlag, 2022.

7. Okyar H. Contribution of literature to language teaching and learning. *Cumhuriyet International Journal of Education*. 2021. Vol. 10 (1). P. 330–343. DOI: http://dx.doi.org/10.30703/cije.719796

8. Schat E., van der Knaap E., de Graaff R. Implementation of an integrated intercultural literary pedagogy intervention in Spanish-as-a-foreign-language classrooms in the Netherlands: An effect study at the secondary level. *Language Teaching Research*. 2026. Vol. 30 (4). P. 1789–1813. DOI: https://doi.org/10.1177/13621688231156391

9. Soloviova N., Salata I., Sorochan L. Literary discourse in foreign language teaching. *Literary discourse: theoretical and practical aspects* / M. Vardanian, V. Hamaniuk, M. Berezhna et al. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2020. P. 214–231.

10. Stanković K., Protić A. Application of literary texts in foreign language teaching. *Proceedings of the 2nd International Scientific Conference Teaching, Learning and Teacher Education (TLTE 2025)*. 2025. P. 61–72. DOI: https://doi.org/10.46793/2TLTE.055S

11. Verkhovtsova O., Kutsenko O. Fostering language skills through verse. *Lingua libera: philological scientific journal*. 2024. № 1. P. 7–14. DOI: https://doi.org/10.36074/Lingua.issue1.001

12. Розман І. І. Формування літературознавчої компетентності здобувачів як психолого-педагогічний контекст в умовах цифровізації сучасної освіти. *Педагогічний альманах*. 2025. № 60. С. 18–24. DOI: https://doi.org/10.37915/pa.vi60.673

References:

1. Alter, G., & Ratheiser, U. (2019). *Literature in language education: Theory and practice*. Routledge.

2. Byram, M. (2021). *Teaching and assessing intercultural communicative competence: Revisited* (2nd ed.). Multilingual Matters. https://doi.org/10.21832/BYRAM0244

3. Calafato, R., & Hunstadbreten, S. (2025). Literature in language education: Exploring EFL learners' literary competence profiles. *English Teaching & Learning, 49*, 537–559. https://doi.org/10.1007/s42321-024-00193-w

4. Djimli, H., Vedelman-Abry, J., Mensdorff-Pouilly, L., Opatski, S., Pons, S., & Petitmengin, V. (2022). *Edito. Méthode de français A1. Livre avec didierfle.app*. Didier.

5. Niebisch, D., Penning-Hiemstra, S., Specht, F., et al. (2022). *Schritte international neu 1. Kursbuch und Arbeitsbuch*. Hueber Verlag.

6. Niebisch, D., Penning-Hiemstra, S., Specht, F., et al. (2022). *Schritte international neu 2. Kursbuch und Arbeitsbuch*. Hueber Verlag.

7. Okyar, H. (2021). Contribution of literature to language teaching and learning. *Cumhuriyet International Journal of Education, 10*(1), 330–343. http://dx.doi.org/10.30703/cije.719796

8. Schat, E., van der Knaap, E., & de Graaff, R. (2026). Implementation of an integrated intercultural literary pedagogy intervention in Spanish-as-a-foreign-language classrooms in the Netherlands: An effect study at the secondary level. *Language Teaching Research, 30*(4), 1789–1813. https://doi.org/10.1177/13621688231156391

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

9. Soloviova, N., Salata, I., & Sorochan, L. (2020). Literary discourse in foreign language teaching. In M. Vardanian, V. Hamaniuk, M. Berezhna et al. (Eds.), *Literary discourse: Theoretical and practical aspects* (pp. 214–231). Baltija Publishing.

10. Stanković, K., & Protić, A. (2025). Application of literary texts in foreign language teaching. In *Proceedings of the 2nd International Scientific Conference Teaching, Learning and Teacher Education (TLTE 2025)* (pp. 61–72). https://doi.org/10.46793/2TLTE.055S

11. Verkhovtsova, O., & Kutsenko, O. (2024). Fostering language skills through verse. *Lingua Libera: Philological Scientific Journal*, *1*, 7–14. https://doi.org/10.36074/Lingua.issue1.001

12. Rozman, I. I. (2025). Formuvannia literaturoznavchoi kompetentnosti zdobuvachiv yak psykholoho-pedahohichnyi kontekst v umovakh tsyfrovizatsii suchasnoi osvity [Formation of students' literary competence as a psychological and pedagogical context in the conditions of digitalization of modern education]. *Pedahohichnyi Almanakh, 60*, 18–24. https://doi.org/10.37915/pa.vi60.673 [in Ukrainian]

Дата першого надходження статті до видання: 08.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 793.3:792.071.2:37.013

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1639-1650

Сокіл Людмила Михайлівна кандидат педагогічних наук, викладач кафедри музичного мистецтва та хореографії факультету мистецтв ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», м. Полтава, https://orcid.org/0009-0009-2092-8141

Вільховченко Тетяна Іванівна старший викладач кафедри музичного мистецтва та хореографії факультету мистецтв ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», м. Полтава, https://orcid.org/0000-0002-0745-4123

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РЕЖИСЕРСЬКОЇ РОБОТИ В ХОРЕОГРАФІЧНОМУ КОЛЕКТИВІ

Анотація. Режисерська діяльність у сучасному хореографічному колективі – складний синтетичний процес, що поєднує художній, композиційний, педагогічний, психологічний і комунікативний аспекти сценічної творчості. Особливості формування режисерського мислення хореографа в умовах розвитку сучасного танцювального мистецтва дедалі більше орієнтується на інтеграцію різних мистецьких форм, мультимедійних засобів та інноваційних сценічних технологій. Сучасний хореограф виступає не лише автором танцювальної лексики, а й режисером сценічної дії, який організовує художній простір, драматургію руху, музично-пластичний розвиток постановки та взаємодію всіх елементів сценічного твору.

Теоретичні підходи до розуміння режисури в хореографії представлені у працях українських і зарубіжних дослідників та практиків хореографічного мистецтва, які доводять, що режисерська робота у хореографічному колективі складається з таких компонентів як: ідейно-драматургічний, композиційно-просторовий та емоційно-психологічний. Їх взаємодія забезпечує художню цілісність сценічного твору та формує емоційний зв’язок між виконавцем і глядачем. Роль режисера-хореографа полягає у спрямуванні творчого процесу в колективі, формувати атмосферу співпраці, розвивати індивідуальність виконавця та стимулювати його до художнього самовираження. Доведено, що режисерська діяльність у хореографічному мистецтві має не лише постановочний, а й виховний характер, оскільки сприяє формуванню естетичного смаку, творчого мислення та сценічної культури учасників колективу.

У результаті дослідження зазначено, що режисура в сучасному хореографічному мистецтві є багатогранною системою організації сценічної дії, яка визначає художній стиль постановки, забезпечує драматургічну єдність твору та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

виступає важливим чинником розвитку сучасної хореографічної освіти й сценічної практики.

Ключові слова: режисура, хореографічне мистецтво, балетмейстер, сучасний танець, хореографічна композиція, педагогіка хореографії, режисерське мислення.

Sokil Lyudmila Mykhailivna Candidate of Pedagogical Sciences, Lecturer at the Department of Musical Art and Choreography, Faculty of Arts, Taras Shevchenko Luhansk National University, Poltava, https://orcid.org/0009-0009-2092-8141

Vilkhovchenko Tetyana Ivanivna senior lecturer at the Department of Musical Art and Choreography, Faculty of Arts, Taras Shevchenko Luhansk National University, Poltava, https://orcid.org/0000-0002-0745-4123

THEORETICAL PRINCIPLES OF DIRECTORSHIP IN A CHOREOGRAPHIC TEAM

Abstract. Directing in a modern choreographic team is a complex synthetic process that combines artistic, compositional, pedagogical, psychological and communicative aspects of stage creativity. The peculiarities of the formation of the choreographer's directorial thinking in the conditions of the development of modern dance art are increasingly oriented towards the integration of various art forms, multimedia means and innovative stage technologies. A modern choreographer acts not only as the author of dance vocabulary, but also as a director of stage action, who organizes the artistic space, the dramaturgy of movement, the musical and plastic development of the production and the interaction of all elements of the stage work.

Theoretical approaches to understanding direction in choreography are presented in the works of Ukrainian and foreign researchers and practitioners of choreographic art, who prove that the director's work in a choreographic team consists of such components as: ideological-dramaturgical, compositional-spatial and emotional-psychological. Their interaction ensures the artistic integrity of the stage work and forms an emotional connection between the performer and the audience. The role of the director-choreographer is to direct the creative process in the team, to form an atmosphere of cooperation, to develop the individuality of the performer and to stimulate him to artistic self-expression. It is proved that the director's activity in choreographic art has not only a staging, but also an educational character, as it contributes to the formation of aesthetic taste, creative thinking and stage culture of the team members.

The study shows that directing in modern choreographic art is a multifaceted system of organizing stage action, which determines the artistic style of the production, ensures the dramaturgical unity of the work and acts as an important factor in the development of modern choreographic education and stage practice.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Keywords: directing, choreographic art, ballet master, modern dance, choreographic composition, choreographic pedagogy, directorial thinking.

Постановка проблеми. У сучасному хореографічному мистецтві режисерське мислення стає необхідним інструментом створення високохудожніх постановок, що відповідають вимогам сьогодення, танцювальної практики та хореографічної освіти. Танець перестає існувати як ізольована форма й набуває не тільки драматургічної, психологічної, а і мультимедійної складності. Тому вміння хореографа застосовувати режисерські навички (від аналізу музики й композиції до формування образної структури, роботи зі світлом, костюмом і простором) є однією із основних складових професійного рівня сучасної постановочної діяльності.

Режисура у хореографічному мистецтві є складним багаторівневим явищем, що поєднує у собі елементи театрального, музичного та візуального мислення. У контексті сучасної культури режисерська діяльність у хореографії набуває ознак синтезу та міждисциплінарності. Вона визначає не лише композиційну структуру танцювального твору, а й формує його філософію, драматургію, просторову динаміку та емоційний вплив на глядача.

Режисерська робота керівника хореографічного колективу є своєрідною формою художнього мислення, що забезпечує взаємодію пластичного, музичного й сценічного часу. Таким чином, режисура виступає не просто технологією постановки, а мистецтвом творчої співпраці викладача і вихованців.

Потреба сьогодення – підготовка фахівців нового типу, здатних об’єднувати різні мистецькі ресурси в цілісний сценічний твір, забезпечувати художню якість та конкурентоздатність хореографічних постановок у сучасному культурному середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання синтезу мистецтв, драматургії та режисерської організації сценічної дії розглядалися у працях таких теоретиків і практиків, як Є. Васильєв, В. Зайцев, В. Кісін, В. Тищук, у сучасному танці зокрема – В. Грек, Р. Лабан, П. Бауш та інші. В українській науково-педагогічній традиції проблема режисури у хореографії представлена роботами І. Герц, О. Лань, О. Літовченко, Ю. Скиба та інших авторів, які підкреслюють значення режисерського підходу в хореографічному мистецтві.

Мета статті – розкрити теоретичні засади, практичні механізми до використання режисерського мистецтва в роботі керівника з хореографічним колективом.

Виклад основного матеріалу. Режисерська діяльність в хореографічному колективі є багатогранна і охоплює як організаційно-практичний, так і творчо-концептуальний процеси. Вона стала невід’ємною частиною роботи над створенням цілісного художнього твору, у якому узгоджуються всі елементи сценічної дії: рух, музика, простір, костюм, світло, сценографія та виконавська експресія [6]. На відміну від традиційної театральної режисури, у

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

хореографічному мистецтві провідним засобом виразності є рух і пластика людського тіла, тому режисерське мислення тут тісно переплітається з композиційними та лексичними закономірностями танцю.

Режисерська діяльність у хореографічному мистецтві є складним синтетичним процесом, який поєднує художнє бачення, аналітичне мислення та педагогічну майстерність. У широкому значенні термін *«режисура»* (від фр. *mise en scène* – розміщення на сцені) означає систему творчих і технічних засобів, спрямованих на втілення сценічного задуму автора в художньо завершену форму. З іншого боку, режисура є мистецтвом організації сценічного простору, часу та руху з метою розкриття художнього образу [9].

Поняття режисури в хореографії має специфічне змістове навантаження, адже балетмейстер або хореограф не лише створює танцювальну композицію, але й виступає режисером у широкому сенсі – формує драматургічну структуру, визначає рішення мізансцени, логіку розвитку образу, емоційні акценти та взаємодію виконавців. Тобто режисура хореографії – система художньо-виражальних засобів, за допомогою яких створюється сценічний образ танцю та формується сприйняття глядача [8].

Режисерська робота у хореографічному колективі охоплює низку етапів: від зародження художньої ідеї до її сценічного втілення. Кожен етап – це результат творчого синтезу мислення, емоцій та технології постановочного процесу.

У цьому сенсі режисура виступає не лише як організаційна, але й як концептуально-художня категорія.

Теоретичні основи режисури як виду мистецтва сформувалися впродовж ХХ століття під впливом театральної педагогіки В. Мейєрхольда, Б. Брехта, а також різних балетмейстерських шкіл. Проте лише у другій половині ХХ - на початку ХХІ століття хореографічна режисура оформилася як окрема науково-мистецька дисципліна. У цьому контексті важливими є праці українських і зарубіжних авторів – В. Тищук, О. Плахотнюк, В. Кісін, Р. Лабана, М. Грема, які досліджують проблеми організації сценічного простору, ритмічної структури та пластичної дії.

Сьогодні хореографічна режисура включає три ключові компоненти:

1. Ідейно-драматургічний – формування теми, ідеї, конфлікту, структури сценічної дії.

2. Композиційно-просторовий – розміщення танцювального матеріалу у сценічному просторі, побудова мізансцен.

3. Емоційно-психологічний – створення атмосфери, темпоритму, внутрішньої мотивації дії.

Ці компоненти взаємопов’язані та підпорядковані єдиній художній концепції постановки, так як режисура у хореографії це не лише композиція рухів, а насамперед управління увагою глядача через художньо осмислені дії виконавця [12].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

З погляду сучасної теорії мистецтва, режисура в хореографії постає як інтердисциплінарне явище, що поєднує естетичні, психологічні, педагогічні та комунікативні аспекти. Вона визначає художній стиль, впливає на жанрову своєрідність та формує сценічний образ.

Також режисура танцю визначає спосіб структурування хореографічного матеріалу, забезпечує логіку переходів і внутрішню мотивацію руху, що зумовлює образну цілісність сценічної дії [10]. Тобто режисерська логіка у хореографії формує «драматургію руху» – один із ключових принципів сучасної сценічної практики.

Як зазначено у працях світових балетмейстерів, фундаментальною основою танцювального мистецтва є музика – вона задає характер руху, темп, динаміку, конфігурацію пластики. З точки зору режисури (балетмейстерської постановки), це означає, що балетмейстер не лише має володіти хореографічною майстерністю, але й глибоким музично-теоретичним розумінням. Через детальний аналіз музичної форми (структури твору, темпоритму, метроритму, фразування, лейтмотиву) балетмейстер здатен побудувати музично-хореографічний образ, який є не простим ілюстративним дубляжем музики, а оригінальним художнім втіленням.

У сучасній хореомузикології поняття «хореомузичний образ» розглядається як результат інтеграції музики й хореографії через режисерську інтерпретацію. Наприклад, О. Бурська та О. Мацюк досліджують феномен художнього образу в музиці та хореографії, підкреслюючи психологічні, формотворчі і динамічні аспекти такого образу [2].

Важливим теоретичним підходом є думка Павла Вірського, одного з відомих українських хореографів, про «хореографічний симфонізм» – підхід, за якого хореографія не просто слідує музиці, але створює пластичний симфонічний контрапункт.

Прикладом майстерного втілення музично-хореографічного діалогу є творчість Джорджа Баланчина. У його неокласичних балетах (наприклад, *Concerto Barocco*) танець часто відповідає музичній метриці не буквально, але через тонкі акценти й нюанси, що підкреслюють музичну структуру, створюючи власні пластичні паралелі або контрапункти.

У контексті української хореографії варто звернутися до досліджень сучасних хореографічних практик, де синтез музики та хореографії детально аналізується – наприклад, В. Литвиненко розглядає роль музично-хореографічної драматургії у створенні сценічних творів [11].

Доведено, що в системі режисерської роботи посідає музична драматургія. Музика в хореографії виступає не лише акомпанементом, а рівноправним партнером пластики.

Відповідно до сучасної концепції танцювального театру, режисер має інтерпретувати музичний текст як драматичну основу, де кожен темп, акцент чи пауза набуває сценічного значення.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Режисер сучасного танцю повинен мислити музично, сприймаючи звук як структурний матеріал для побудови руху. Такий підхід вимагає від митця не лише фахових знань з композиції, але й розвиненого почуття музичної драматургії, що дозволяє створити синестетичний ефект – взаємопроникнення слухових і зорових вражень у сприйнятті глядача.

Таким чином, з режисерської точки зору музично-хореографічний образ – не просто «танець на музику», а динамізм діалогу, у якому балетмейстер свідомо конструює ієрархію «голосів» тіла (наприклад, руки, ноги, тулуб) і зіставляє їх із «голосами» оркестру, створюючи контрапункт або унісон.

Також у сучасному науковому дискурсі режисура в хореографії розглядається через поняття драматургії руху**.** Це не просто послідовність танцювальних комбінацій, а логічно вмотивований розвиток дії, який розкриває ідею твору. Тобто драматургія – це спосіб організації рухів у часі й просторі, який забезпечує емоційний розвиток сценічного образу [3].

Режисер, працюючи над хореографічною постановкою, формує внутрішню логіку сценічної дії: розробляє кульмінацію, розв'язку, темпоритм, акценти, переходи. Саме він забезпечує художню єдність усіх компонентів хореографічного твору – від концепту до деталей виконавської техніки. Ця єдність досягається завдяки специфічним принципам режисерського аналізу: принцип дії, що вимагає мотивації кожного руху; принцип контрасту, який створює динамічну напругу; принцип асоціативності, що забезпечує багатозначність сценічного образу.

Кожен із цих принципів має своє коріння в театральній режисурі, але в хореографії вони набувають нової форми – пластичної, ритмічної, візуальної. Так, режисер сучасного танцю мислить не лише категоріями простору й часу, а й категоріями руху як носія змісту. Рух – це видима форма внутрішнього імпульсу; саме режисер-хореограф покликаний організувати цю видимість у художній образ.

Розглядаючи режисуру як компонент сучасного танцю в хореографічних колективах І. Олениченко виділяє такі прийоми:

1. Пластична пауза – коли рух танцівників призупиняється, а музика продовжує, «досипаючи» невисловлені думки або емоції.

2. Музична пауза – навпаки, музика замовкає, а сцена залишається «живою» через тілесну експресію, жести, пози, які продовжують драматургію всупереч тиші.

3. Контрапункт між музикою і танцем – режисер може «виводити» танцювальну мелодію, яка базується на окремих партіях оркестру (наприклад, струнні або духові), створюючи незалежну, але сумірну хореографічну лінію, яка утворює новий художній зміст у взаємодії з музикою.

Таке режисерське мислення дозволяє трансформувати простір, час, емоцію і структуру, створюючи цілісний музично-пластичний драматургічний потік [12].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Режисура в сучасному танцювальному мистецтві передбачає партнерську модель творчості, де хореограф не диктує форму, а спрямовує виконавця до самостійного художнього пошуку. Тому, керівник танцювального колективу виступає не стільки контролером процесу, скільки акумулятором творчого діалогу між постановкою твору та виконавцем.

У контексті сучасної психології творчості важливим є принцип співпереживання (емпатії) як засобу досягнення сценічної правди. Цей принцип розроблявся в театральній педагогіці, а сьогодні активно інтегрується у хореографічну практику. Емпатійне мислення дозволяє режисеру-хореографу формувати органічну взаємодію між музикою, пластикою та емоційним станом танцівника, що створює ефект «внутрішнього резонансу» між виконавцем і глядачем.

Таким чином, зв'язок з глядачем полягає у здатності передавати зміст і емоційне послання через систему художніх засобів. У цьому сенсі режисура є формою міжособистісної комунікації, де танець стає мовою художнього висловлювання. Вона функціонує як комунікативний міст між автором, виконавцем і глядачем, забезпечуючи розуміння змісту сценічного твору без вербального посередництва. Цей процес передбачає кодування художньої інформації в рухах, позах, міміці, ритмі, світлі й музиці, а глядач декодує її через сприйняття й емоційний відгук.

Отже, керівник як режисер виступає центральною фігурою комунікативного процесу, оскільки саме він визначає спосіб подання інформації, ступінь експресії та естетичний стиль постановки.

Особливістю хореографічної режисури є її тісний зв'язок із педагогікою. Режисер у цьому виді мистецтва часто поєднує функції постановника, педагога, психолога і вихователя. Це зумовлено тим, що більшість танцювальних колективів (дитячі, студентські або аматорські) мають навчально-виховну спрямованість. Тому режисерська робота керівника передбачає не лише створення художнього продукту, а й формування естетичних цінностей і творчої культури учасників колективу.

Режисерство при постановці хореографічного твору базується на усвідомленні особистісного потенціалу кожного виконавця, що розкривається через колективну творчість [7].

Тобто режисер-хореограф повинен не тільки володіти мистецькими технологіями, але й уміти мотивувати танцівників до пошуку власного пластичного стилю.

У педагогічному аспекті режисерська діяльність у хореографії передбачає: розвиток творчого мислення танцівників; формування естетичного смаку та сценічної культури; виховання колективної відповідальності за художній результат.

Як бачимо, режисура в хореографічному мистецтві є не лише процесом постановки, але й процесом виховання творчої особистості.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Як сказано вище, режисерська діяльність у хореографії неможлива без глибокого розуміння психології виконавця. Саме режисер-хореограф виступає медіатором між ідеєю твору та її сценічним втіленням, спрямовуючи внутрішній емоційний стан танцівників. Успіх хореографічної постановки залежить не лише від технічного рівня виконавців, а й від здатності керівника як режисера створити емоційно довірливу атмосферу колективної творчості. [1].

Психологічна взаємодія в хореографічному колективі будується на принципах довіри, взаємоповаги й емпатії. Режисер, як і театральний педагог, має вміти відчитувати емоційний стан виконавця, трансформуючи його у художньо виразний рух. Така взаємодія не лише посилює художню переконливість сценічного образу, але й сприяє розвитку особистості танцівника як творчого інтерпретатора.

Досліджуючи сучасні наукові та творчі джерела, визначено п’ять ключових тенденцій розвитку хореографічної режисури:

1. Відмова від домінування фабульної драматургії на користь відкритих композиційних структур.

Традиційний балетний театр ґрунтувався на канонічній сюжетності, чіткій експозиції, кульмінації та розв’язці. Натомість у сучасних постановках дедалі частіше спостерігається відкритий, нелінійний, іноді навіть фрагментарний принцип побудови.

Такий підхід зміщує акцент зі сюжету на ідею, стан, емоцію, художню метафору чи концепт.

Ключові ознаки явища: композиція може формуватись асоціативно, колажно або ритмічно, а не за логікою літературної дії; відсутність зрозумілої історії не є дефектом, а навпаки естетичним вибором; глядач стає співавтором інтерпретації, доповнюючи смисли власним досвідом.

Такий тип режисури характерний для модерну, постмодерну, концептуального танцю та перформансу [13].

2. Зростання ролі імпровізації та тілесної автентичності як методу режисерського пошуку.

Імпровізація у сучасному танці перестає бути лише методичним прийомом – вона перетворюється на повноцінний режисерський інструмент, спрямований на виявлення внутрішньої правди руху, його особистісного значення та неповторності індивідуальної тілесної манери.

Причини актуальності тенденції: криза універсального «канону» руху та відмова від «ідеального тіла»; використання соматичних, психофізіологічних та психотерапевтичних технік (release, Gaga, authentic movement); зростання інтересу до тілесної правди, самовираження та самодослідження.

У цьому контексті режисер виступає не диктатором форми, а дослідником і наставником, який створює умови для прояву унікальності виконавця [5].

3. Посилення інтердисциплінарності, інтеграція медіамистецтв та цифрових платформ.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Сучасна хореографічна режисура активно взаємодіє з цифровим мистецтвом, кіномовою, VR-технологіями, 3D-графікою, медіасценографією, інтерактивними сенсорами.

Такий синтез дозволяє перейти від традиційного сценічного простору до медіавсесвіту, де глядач може бути фізично присутнім, дистанційним або навіть повністю віртуальним.

Форми вияву тенденції: відеопроекції та VR-сцени; танець у кінематографічному форматі (dance-film, screen dance); інтерактивні системи, що реагують на рух; постановки у колаборації з композиторами-саунддизайнерами, відеохудожниками, цифровими скульпторами.

Така режисура переосмислює поняття сцени, часу і присутності.

4. Повернення до соціального та документального наративу як інструменту комунікативної дії.

Сучасний танець дедалі частіше звертається до соціальних, політичних, екологічних, гендерних, посттравматичних та історичних тем, що засвідчує етичну та комунікативну функцію мистецтва. Тіло виконавця стає свідченням, історичним носієм, архівом досвіду.

Ця тенденція проявляється у: документальних та вербатим-проєктах; хореографічних творах на основі реальних історій (учасників, громад, родин); сценічних формах, пов'язаних із темами втрати, пам’яті, війни, травми, міграції.

Танець у цьому випадку виконує соціокультурну терапевтичну та просвітницьку місію, перетворюючись на художній діалог із суспільством.

5. Розвиток авторських шкіл режисерського мислення, орієнтованих на унікальність жестово-пластичного коду.

На відміну від XX століття, коли хореографічні стилі мали напрямну природу (класика, модерн, джаз, хіп-хоп), сьогодні спостерігається персоніфікація мистецьких систем, де кожний режисер формує власну естетику, методологію, рухову мову та філософську платформу.

Це веде до: появи індивідуальних авторських технік; формування шкіл-лабораторій, а не методичних академій; домінування ідеології автора, а не стилю чи напрямку [13].

Таким чином, хореографічна режисура дедалі більше переходить у сферу інтелектуально-художніх концептів, подібно до сучасного театру і візуальних мистецтв.

Сучасні тенденції у хореографічній режисурі демонструють перехід від техніко-виконавчої моделі до концептуально-філософської, від закритої форми – до відкритого творчого процесу, від академічних канонів – до авторської ідентичності та медіахудожньої інтеграції. Це підтверджує глобальні процеси «дематеріалізації» мистецтва, зростання його комунікативної, аналітичної та експериментальної функцій.

Отже, режисерська робота в хореографічному мистецтві є складною системою, що об’єднує художній, психологічний, педагогічний і комунікативний

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

компоненти. Вона визначає не лише технічні аспекти сценічної дії, але й формує її духовно-естетичний зміст.

Хореографічна режисура постає як інтердисциплінарне явище, у якому синтезуються принципи театрального мистецтва, педагогіки, психології та естетики руху. Її головна мета – створення цілісного художнього образу, що розкриває ідею твору через пластичну мову танцю.

Сучасний керівник хореорафічноо колективу є не лише постановником, але й аналітиком, педагогом, психологом, здатним організувати колективну творчість і спрямувати її на створення сценічної реальності, яка викликає емоційний резонанс у глядача.

Висновки. Режисура в хореографії – це мистецтво синтезу, яке забезпечує художню єдність танцювального твору, гармонію форми й змісту, а також педагогічно-виховну функцію у формуванні творчої особистості танцівника.

Однак, попри наявність окремих досліджень, комплексний аналіз застосування режисури у роботі саме з хореографічними колективами (навчальними, аматорськими, професійними) залишається недостатнім. Потребує подальшого вивчення методика інтеграції режисерських технологій у навчальному процесі, у репетиційній практиці й у формуванні творчого мислення керівника колективу.

Література:

1. Башкірова В., Нежива С. *Психологічний аспект охорони праці в хореографії: стрес і творчість*. [Електронний ресурс] / Башкірова В., Нежива С. // Актуальні питання гуманітарних наук. – 2024. – Вип. 79, том 1. – С. 55-60. – Режим доступу : www.aphn-journal.in.ua/archive/79_2024/part_1/10.pdf

2. Бурська О., Мацюк О. Художній образ в музиці та хореографії: феноменологія, психологія, мистецька практика. [Електронний ресурс] / Бурська О., Мацюк О // Актуальні питання гуманітарних наук. – 2023. – Вип. 64, том 1. – С. 74-84. – Режим доступу : www.aphn-journal.in.ua/archive/64_2023/part_1/10.pdf?utm_source=chatgpt.com

3. Васильєв Є. М. Сучасна драматургія : жанрові трансформації, модифікації, новації : монографія. / Васильєв Є. М. – Луцьк : ПВД «Твердиня», 2017. – 532 с.

4. Герц І. І. Сучасний танець і новітні технології: грані взаємодії. / Герц І. І. // Мистецтвознавчі записки. Хореографія. – 2023. – Випуск 43. – С. 58-63

5. Грек В. Імпровізація в хореографії: поліаспектність проявів. / Грек В. // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. – 2019. – №2 – С. 463-466.

6. Зайцев В. Режисура естради та масових видовищ : навч. посіб./ Зайцев В. К. : Дакор, 2003. – 304 с.

7. Козак Д. А. Педагогічна та творча роль балетмейстера у розвитку дитячого хореографічного колективу / Козак Д. А. // Актуальні проблеми сучасної мистецької освіти в умовах європейської інтеграції: хореографічне мистецтво : збірник тез наукових доповідей учасників І Всеукраїнської науково-практичної конференції. Харків, 2025. С. 30–33.

8. Кривохижа А. Мистецтво балетмейстера : навч.-мет посібник. / Кривохижа А. Умань: ВПЦ «Візаві», 2020. – 145 с.

9. Лань О. Методи режисури видовищно-театралізованих заходів у хореографії : методична розробка / Лань О. Львів : «Камула», 2019. – 52 с.

10. Літовченко О. А. Репрезентативні властивості хореографічної мізансцени у творенні художнього образу : дис. доктора філософії за спеціальністю 024 «Хореографія» / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2023. – 202 с.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

11. Литвиненко В. А. Роль і значення музично-хореографічної драматургії у створенні високохудожніх сценічних творів. / Литвиненко В. А. // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв – 2020. – № 4. – С 99-103.

12. Олениченко І. Режисура – компонент сучасного танцю в хореографічних колективах. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://elib.nakkkim.edu.ua/handle/123456789/1865.

13. Скиба Ю. Ю. Поліваріантність перформативно-хореографічного мистецтва компаній сучасного танцю кінця XX-го – початку XXI-го століття : дис. доктора філософії за спеціальністю 024 «Хореографія» / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2024 – 199 с.

References:

1. Bashkirova, V., & Nezhyva, S. (2024). Psykholohichnyi aspekt okhorony pratsi v khoreohrafii: stres i tvorchist [Psychological aspect of labor protection in choreography: stress and creativity]. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current Issues of Humanities, 79(1), 55–60 Retrieved from www.aphn-journal.in.ua/archive/79_2024/part_1/10.pdf [in Ukrainian].

2. Burska, O., & Matsiuk, O. (2023). Khudozhnii obraz v muzytsi ta khoreohrafii: fenomenolohiia, psykholohiia, mystetska praktyka [Artistic image in music and choreography: phenomenology, psychology, artistic practice]. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current Issues of Humanities, 64(1), 74–84 Retrieved from www.aphn-journal.in.ua/archive/64_2023/part_1/10.pdf?utm_source=chatgpt.com [in Ukrainian].

3. Vasyliev, Ye. M. (2017). Suchasna dramaturhiia: zhanrovi transformatsii, modyfikatsii, novatsii: monohrafiia [Modern dramaturgy: genre transformations, modifications, innovations: monograph]. Lutsk: PVD “Tverdynia” [in Ukrainian].

4. Herts, I. I. (2023). Suchasnyi tanets i novitni tekhnolohii: hrani vzaiemodii [Contemporary dance and new technologies: facets of interaction]. Mystetstvoznavchi zapysky. Khoreohrafiia – Notes on Art Criticism. Choreography, 43, 58–63 [in Ukrainian].

5. Hrek, V. (2019). Improvizatsiia v khoreohrafii: poliaspektnist proiaviv [Improvisation in choreography: multidimensionality of manifestations]. Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv – Bulletin of the National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts, 2, 463–466 [in Ukrainian].

6. Zaitsev, V. K. (2003). Rezhysura estrady ta masovykh vydovyshch: navchalnyi posibnyk [Directing of variety performances and mass spectacles: textbook]. Kyiv: Dakor [in Ukrainian].

7. Kozak, D. A. (2025). Pedahohichna ta tvorcha rol baletmeistera u rozvytku dytiachoho khoreohrafichnoho kolektyvu [Pedagogical and creative role of the ballet master in the development of a children’s choreographic ensemble]. Aktualni problemy suchasnoi mystetskoi osvity v umovakh yevropeiskoi intehratsii: khoreohrafichne mystetstvo – Current Problems of Modern Art Education in the Conditions of European Integration: Choreographic Art: Proceedings of the First All-Ukrainian Scientific and Practical Conference. Kharkiv, 30–33 [in Ukrainian].

8. Kryvokhyzha, A. (2020). Mystetstvo baletmeistera: navchalno-metodychnyi posibnyk [The art of the ballet master: educational and methodological manual]. Uman: VPTs “Vizavi” [in Ukrainian].

9. Lan, O. (2019). Metody rezhysury vydovyshchno-teatralizovanykh zakhodiv u khoreohrafii: metodychna rozrobka [Methods of directing spectacular theatrical events in choreography: methodological development]. Lviv: “Kamula” [in Ukrainian].

10. Litovchenko, O. A. (2023). Reprezentatyvni vlastyvosti khoreohrafichnoi mizanstseny u tvorenni khudozhnoho obrazu [Representative properties of choreographic mise-en-scène in the creation of an artistic image]. Doctor’s thesis. Ivan Franko National University of Lviv, Lviv [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

11. Lytvynenko, V. A. (2020). Rol i znachennia muzychno-khoreohrafichnoi dramaturhii u stvorenni vysokokhudozhnikh stsenichnykh tvoriv [The role and significance of musical and choreographic dramaturgy in creating highly artistic stage works]. Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv – Bulletin of the National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts, 4, 99–103 [in Ukrainian].

12. Olenychenko, I. Rezhysura – komponent suchasnoho tantsiu v khoreohrafichnykh kolektyvakh [Directing as a component of contemporary dance in choreographic ensembles]. Retrieved from http://elib.nakkkim.edu.ua/handle/123456789/1865 [in Ukrainian].

13. Skyba, Yu. Yu. (2024). Polivariantnist performatyvno-khoreohrafichnoho mystetstva kompanii suchasnoho tantsiu kintsia XX-ho – pochatku XXI-ho stolittia [Polyvariance of performative and choreographic art of contemporary dance companies of the late 20th – early 21st century]. Doctor's thesis. Ivan Franko National University of Lviv, Lviv [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 371.134+78

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1651-1659

Соляр Лариса Віталіївна кандидат педагогічних наук, доцент, декан педагогічного факультету Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка, м. Кременець, https://orcid.org/0000-0002-5171-544X

Афанасенко Алла Миколаївна старший викладач кафедри мистецьких дисциплін та методик їх навчання Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка, м. Кременець

ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПІСНІ У ПАРТІОТИЧНОМУ ВИХОВАННІ ПІДРОСТАЮЧОГО ПОКОЛІННЯ

Анотація. В статті розглянуто проблему виховного потенціалу сучасної української пісні у патріотичному вихованні підростаючого покоління. Проаналізовано праці соціологів, культурологів, філософів, педагогів, психологів, мистецтвознавців щодо тлумачення дефініції «пісні» як джерела людської душі, яке віддзеркалює наші настрої, почуття, переживання, сподівання та надії на все хороше. Визначено вплив сучасної української пісні на розвиток національної свідомості молодого покоління. Акцентовано, що українська народна пісня – це традиційний усний музично-поетичний твір, сформований в процесі історичного розвитку українського народу, що відображає його духовний світ, соціально-історичний досвід, моральні цінності, побут і естетичні уявлення та передається з покоління в покоління через усну традицію. Проведено детальний огляд творчості сучасних українських співаків (Д. Волканов, Джамала, О. Пономарьов, Х. Соловій, А. Хливнюк, М. Хома, Ed Sheeran) та гуртів («Антитіла», «Енджі Крейда»), які популяризують нашу культуру, звичаї та висвітлюють сьогоденні події в Україні через пісню. Представлено сучасні пісні у яких наскрізною ниткою показано роль наших військових у безжальних боях з російським агресором на полі бою; зображено подальшу долю України та дитину як символа майбутнього, щасливого, вільного та мирного життя на Батьківщині. Автори зробили висновок, що сучасна пісня – це мова народу, виразник його настроїв та прагнень. без створення якісної та нової пісні світ стане духовно збіднілим. Українська пісня – унікальне джерело збагачення сучасної педагогіки як у теорії, так і у практиці освітнього процесу, вона є одним із найефективніших засобів виховного впливу на підростаючу особистість. Подолання національного світогляду щодо сучасної народної пісні передбачає виховання підростаючої молоді в патріотичному напрямку, поваги до культурної спадщини нації, почуття національної гідності й етнічної приналежності до свого народу, любов до рідної землі, мови, традицій, Батьківщини.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Ключові слова: пісня, українська народна пісня, сучасна пісня, виховання, патріотизм, підростаюче покоління.

Soliar Larysa Vitaliivna PhD in Education, Associate Professor, Dean of the Faculty of Education at the Kremenets Taras Shevchenko Regional Academy of Humanities and Pedagogy, Kremenets, https://orcid.org/0000-0002-5171-544X

Afanasenko Alla Mykolaiivna Senior Lecturer at the Department of Artistic Disciplines and Methods of Teaching, Kremenets Taras Shevchenko Regional Academy of Humanities and Pedagogy, Kremenets

THE EDUCATIONAL POTENTIAL OF CONTEMPORARY UKRAINIAN SONGS IN THE PATRIOTIC EDUCATION OF THE YOUNGER GENERATION

Abstract. This article examines the issue of the educational potential of contemporary Ukrainian songs in the patriotic education of the younger generation. It analyzes sociologists' works, cultural studies scholars, philosophers, educators, psychologists and art historians regarding the interpretation of the definition of "song" as a source of the human soul, reflecting our moods, feelings, experiences, expectations and hopes for all that is good. The influence of contemporary Ukrainian songs on the development of national consciousness among the younger generation is identified. It is emphasised that the Ukrainian folk song is a traditional oral musical and poetic work, formed in the course of the historical development of the Ukrainian people, which reflects their spiritual world, socio-historical experience, moral values, way of life and aesthetic ideas, and is passed down from generation to generation through oral tradition. A detailed review is provided of the work of contemporary Ukrainian singers (D. Volkanov, Jamala, O. Ponomariov, H. Soloviy, A. Khlyvnyuk, M. Khoma, Ed Sheeran) and bands ("Antytila", "Engie Kreida"), who promote our culture and customs and highlight current events in Ukraine through song. The collection features contemporary songs in which a common thread highlights the role of our military in the relentless battles against the Russian aggressor on the battlefield; it depicts the future of Ukraine and the child as a symbol of a future, happy, free and peaceful life in the homeland.

The authors concluded that the modern song is the language of the people, expressing their moods and aspirations. Without the creation of high-quality and innovative songs, the world will become spiritually impoverished. The Ukrainian song is a unique source of enrichment for modern pedagogy, both in theory and in the practice of the educational process; it is one of the most effective means of exerting an educational influence on the personality developing. Overcoming the national mindset regarding the modern folk song involves educating the younger generation in a patriotic spirit, fostering respect for the nation's cultural heritage, a sense of national dignity

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

and ethnic belonging with one's own people, and a love for one's native land, language, traditions and homeland.

Keywords: song, Ukrainian folk song, contemporary song, upbringing, patriotism, the younger generation.

Постановка проблеми. Події з життя українського народу – проголошення незалежності України, анексії Криму та східних регіонів України, а згодом і повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну, призвели до ще більшого поштовху у розвитку культурно-історичних, освітньо-виховних і духовно-національних традицій, удосконалення національної школи і системи виховання. У зв'язку із цим на теренах української культури почали з'являтися нові постаті, композиції, проєкти, які акцентують увагу на історії українського народу, його культурі, традиціях та цінностях, і популяризують це на весь світ. Сучасна творчість не повинна проходити повз наших дітей, адже Нова Концепція патріотичного виховання твердить, що ми маємо виховувати самодостатнього громадянина-патріота України, готового до виконання громадських обов'язків, до успадкування духовних і культурних надбань українського народу [4]. Забезпечення національного характеру освіти, на думку О. Отич, стає можливим завдяки відтворенню в її змісті національних традицій, осмисленню культурно-історичного і художнього значення досягнень українського народу [7, с. 491].

Незмінним провідником людини на землі була, є, й, сподіваємося, буде – пісня. Пісня як джерело людської душі, віддзеркалює наші настрої, почуття, переживання, сподівання та надії на все хороше. Значну увагу варто приділяти не лише українським народним пісням, але й сучасним, оскільки вони також мають великий вплив на культурно-духовне виховання підростаючого покоління. Пісенне мистецтво має потужний виховний потенціал, що робить його дієвим засобом становлення, формування та розвитку високоморальної, естетично спрямованої особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Популярна естрадна музика досліджувалася музикознавцями, філософами, соціологами, педагогами, психологами та ін. Серед відомих дослідників естрадної музики, які розглядають переважно функціонування вокально-інструментальних ансамблів, естетичне виховання їх учасників (А. Болгарського, Б. Бриліна. Н. Коваленко); музично-естетичне виховання старшокласників засобами сучасної популярної музики розкриває (О. Сапожнік); технологію виховання особистості засобами естрадного вокального співу розробили (Б. Гаврик та Н. Фоломєєва); проблеми етнокультурології естради досліджують (М. Макаренко, М. Мельник, М. Мозговий, М. Поплавський, В. Плахотнюк); вивчала витоки та інтонаційні складові сучасної української естрадної пісні (Т. Рябуха); естрадно-вокальне виконавство на сучасному етапі дослідила (Я. Курганова); українська естрадно-пісенна творчість та виконавство висвітлено у працях (Т. Булат, Т. Кириловської, О. Колубаєва, Я. Левчук, В. Марищак, В. Тормахова, Б. Фільц, О. Шевченко).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Отже, наявність цих досліджень свідчить про те, що заявлена проблема активно розробляється серед учених. але, як показав проведений теоретичний аналіз, питання, щодо використання сучасної пісні в освітньому процесі нової української школи, потребують додаткових наукових досліджень.

Мета нашого дослідження – описати виховний потенціал сучасної української пісні у патріотичному вихованні підростаючого покоління.

Виклад основного матеріалу. На початку нашого розгляду, ми пропонуємо ознайомитися із значенням поняття «пісня». Дефініція «пісня» в різних галузях знань має свою специфіку. Так, філологи-літературознавці вичленовують з пісенного твору текст, і саме текстова складова пісенного твору стає предметом філологічного аналізу. Для музикантів пісня передусім є музичним твором, де музичний компонент є центральним. Культурологи розглядають пісенні твори в соціокультурному контексті, для них пісня є текстово-музичним твором, але у своїх роботах вони акцентують увагу не на самому творі, а на його соціокультурних функціях [5, с. 49]. Оскільки наше дослідження є педагогічно-музикознавчим, то нас цікавить передусім така складова пісенних творів.

Народні пісні – це складна форма народної музично-поетичної творчості, і саме вона несе в своїй сутності, так зване, «виховне поле» для українського суспільства, школярів. У всі часи і в усіх народів основною метою виховання була турбота про збереження, зміцнення і розвиток народних звичаїв і традицій, про передачу прийдешнім поколінням життєвого, духовного, зокрема й педагогічного досвіду, накопиченого попередніми поколіннями. Сила народної педагогіки, народних традицій і обрядів полягає в людяному, гуманному підході до особистості вихованця. Для вирішення цього завдання в народній педагогіці використовувалися найрізноманітніші засоби. І одним із найбільш ефективних засобів педагогічного впливу на особистість уважається українська пісня.

Українська пісня – романтична, щиросердечна, радісна, креативно-філософська і водночас невимушено легка. Вона народилася із лагідної маминої колискової і фольклорного колориту вічно живих традицій нашого народу. Народилася для того, щоб жити вічно, а український народ – це найспівочіша нація у світі, тому що вміють відчувати лірично, витончено і ніжно, тому що музика українця – це акорди його серця, це мелодія його незламного духу [2].

Якщо ж говорити про творення української культури сьогодні, то потрібно зазначити, що сучасна українська пісня становить науковий інтерес як явище національної масової культури й актуальна як культурологічний феномен українського суспільства та є важливим елементом духовно-культурного життя українського соціуму. Пісня впродовж віків мала важливе місце у духовно-культурному житті суспільства, вона як явище масової культури має свої особливості розвитку, що зумовлені тими змінами, які відбуваються в естетичних запитах людства, мистецькому житті.

Сучасна українська пісня в якій відображено емоції та сьогоденні події, має велику популярність. Саме про це свідчать численні успіхи та перемоги наших

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

виконавців на вітчизняних та світових аренах. Наприклад, співачка Джамала виграла конкурс Євробачення 2016, який проходив у Стокгольмі. Джамала є першою кримською татаркою, яка коли-небудь виступала на Євробаченні за всю його історію. Її пісня «1944» присвячена сталінській депортації кримських татар – на її написання співачку надихнула розповідь її бабусі, котра зі своїми п'ятьма дітьми була серед чверті мільйона татарів, яких повантажили в потяги «як худобу».

Так званою «візиткою» України стала «Ой у лузі червона калина» – пісня українських січових стрільців, яку написав громадський та культурний діяч Степан Чарнецький. У 1914 році її почув чотар Григорій Трух. До першої строфи «Ой у лузі…» він додав ще три, які й склали текст патріотичного гімну українських січових стрільців «Червона калина».

Друга хвиля популярності цієї пісні настала в 2022 році, після вторгнення Росії в Україну. Андрій Хливнюк, лідер гурту «Бумбокс», заспівав її на Софійській площі та зняв відео. Воно стало вірусним і безліч людей почали робити кавери та викладати їх у соцмережах. Після того, як відео «Ой у лузі червона калина» з Андрієм Хливнюком розповсюдилося, культовий гурт Pink Floyd створив на неї кавер під назвою «Hey, Hey, Rise Up!» У квітні ця пісня посідала перше місце у чартах і Tunes 25-ти країн світу, серед яких США, Італія, Велика Британія, Греція, Польща, Чехія, Фінляндія та інші [6].

У березні 2022 р. співачка Христина Соловій випустила кавер на італійську народну пісню Bella Ciao, і назвала її «Українська лють». Вважається, що саме цю пісню в часи Другої світової війни співали учасники італійського Руху Опору. Христина присвятила пісню нашим захисникам. У своїй версії пісні співачка згадала і про джавеліни, і про байрактари, і про ТРО.

У травні 2022 року гурт «Енджі Крейда» випустив пісню «Враже» на слова Л. Горової. В цій пісні використовуються магічні формули, які відомі нам із замовлянь, наприклад у рядках:

Скільки в святу землю
Впало зерен жита –
Стільки разів буде
Тебе, враже вбито.

Співак Ed Sheeran та гурт «Антитіла» у травні цього року презентували спільну пісню 2Step, яка є рімейком треку з останнього альбому британського музиканта. В цій пісні лідер гурту «Антитіла» Тарас Тополя заспівав свій куплет українською мовою про те, як розпочалась війна для його родини та мільйонів українців. Також на цю пісню зняли кліп у Харківській області, Ірпені та Києві.

Пісня «Гей, соколи» популярна в Україні, Польщі, Чехії, Словаччині, Білорусі та Литві. За версією деяких польських дослідників, вона була написана композитором Мацеєм Каменським на основі пісні «Жаль за Україною», походить з одного зі сценічних творів Каменського або була написана як самостійний вокальний твір. Пісня була популярною серед польських вояків в

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

часи Другої світової війни та Польсько-радянської війни 1920 року, де частина бойових дій велася також на території Західної України [3].

Сьогодні дана пісня зазвучала по-новому у виконанні О. Пономарьова та М. Хоми, з якою вони гастролюють по Європі, збираючи кошти для ЗСУ. Оскільки пісня розповідає про козака, що поїхав на чужину та тужить за батьківщиною та дівчиною, то слухаючи цю пісню, наш український народ там, поринає думками додому, до свого рідного краю, де родилися та виросли, одружилися та стали батьками, де виховували своїх дітей справжніми українцями.

Не менш важливою та актуальною, для патріотичного виховання підростаючого українського суспільства, на сьогоднішній день є музична композиція Олександра Пономарьова «Заспіваймо Пісню За Україну». Пісня була написана на другий день після президентських виборів 2010 року. Композитор записав її за три дні, як зазначає Олександр Пономарьов: «це було нелегко, адже в пісні звучить живий симфонічний оркестр. Але потім пісню нікому не показував. І дуже здивувався, коли невдовзі на youtube побачив велику кількість відеокліпів, які люди роблять на цю мою пісню. Вона просто зажила своїм життям» [8].

Ми ніколи не зрічемося
Рідної мови!
Ми ніколи не зрічемося
Рідної землі!
І борітеся - поборите
Будь-які змови!
І борітеся -
Поборите все, що у злі!

А вже у листопаді 2019 року у Київському Палаці «Україна» відбувся сольний концерт Олександра Пономарьова під назвою «Неймовірна», де студенти Вокальної Академії Олександра Пономарьова зі всієї України (Харків, Одеса, Запоріжжя, Луцьк, Вінниця, Краматорськ, Кропивницький, Черкаси, Буча, Ірпінь, Бориспіль) разом із композитором виконали цю пісню – емоційно, зворушливо, потужно та патріотично. Таке виконання викликало зацікавлення у інших дітей, навіяло патріотичні настрої та любов до рідної землі й мови.

Війна стала невід'ємною частиною життя більшості, проте ніхто не полишає надії на те, що вона закінчиться й настане мир, де в небі знов будуть літати птахи, а на вулицях лунатиме дитячий сміх. Це можна назвати мрією, проте не варто забувати про те, що життя ніколи не закінчується і мир – звичний для людей стан, коли сім'ї возз'єднаються, а Україна буде жити, йдучи в своє майбутнє.

Картина такого майбутнього змальовується у пісні Дмитра Волканова «Намалюю (Я намалюю на папері щасливу дитину)» – спосіб відрефлексувати ті думки, що певно були в кожного українця.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Текст твору побудований в стилі верлібру з вільним римуванням, що було потрібно для того, аби передати всі ті численні сенси, що були закладені автором в сюжет. Сюжет теж є вільною інтерпретацією подій, що назавжди увійдуть в історію України як страшна трагедія, приклад звитяги та героїзму всього народу. Саме Україну можна назвати головним героєм твору, бо її доля проходить лейтмотивом через весь твір, нагадуючи кожному, наскільки прекрасною є ця країна та що було зроблено для того, аби вона залишалась вільною.

Важливим образом в творі є дитина, через яку автор показує недоторканість та тендітність. Ця дитина – символ майбутнього, щасливого, вільного та мирного. Слово війна в пісні займає особливе місце, адже саме вона є причиною всього того горя, що стало відомим кожному. Антивоєнний посил твору превалює над усіма іншими, що дійсно важливо, особливо в важкі та темні часи, які проживає кожен з нас щоденно, щомісячно упродовж довгого часу [1].

Я намалюю на папері
Щасливу дитину,
Де у мирному небі
Літають птахи.
Я намалюю на папері
Рідну Україну
Без горя, без печалі,
Без смерті, без війни

Згодом цю пісню почали виконувати діти різних вікових категорій (конкурси, фестивалі, концерти), вона стала супроводом для патріотичних роликів на youtube, TikTok, Instagram, різноманітних флешмобах. Наприклад, за ініціативою Донецького обласного палацу дитячої та юнацької творчості, з метою привернення уваги до проблем мирного співіснування на Землі, проведено обласну акцію-флешмоб «Діти за мир у всьому світі!», до якої долучилося понад 400 вихованців закладів позашкільної освіти області. Талановита молодь розміщувала тематичні малюнки, поробки, світлини та відео з флешмобу масового формування композиції «Голуб миру» [9].

Пісня «Ми з України», яку виконали зірки нашої естради, де заспівали про незалежність та згуртованість нашого народу, не дивлячись на повні очі болю, в нас присутня козацька міць з якою ми переможемо ворожі, порожні серця. Золоті голоси України також виконали пісню «Непереможна Україна» на слова Л. Архипенко, музика В. Будейчука, де змальовується надія українського народу та красиве життя непереможного українського народу.

До болю в очах, до серця сльози
Я чую, країно, твій стогін
Та вірю, що ми - нескорені всі
Так близько до перемоги! (До перемоги)
Душа у душі, пліч-о-пліч йдемо
Крізь пекло вогню і руїни!

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Та зможемо все! Всім відсіч дамо!
Ми в горі і в щасті єдині!

Висновки. Таким чином, ми можемо підсумувати, що сучасна пісня – це мова народу, виразник його настроїв та прагнень. без створення якісної та нової пісні світ стане духовно збіднілим. Українська пісня – унікальне джерело збагачення сучасної педагогіки як у теорії, так і у практиці освітнього процесу, вона є одним із найефективніших засобів виховного впливу на особистість учня. Подолання національного світогляду щодо сучасної народної пісні передбачає виховання підростаючої молоді в патріотичному напрямку, поваги до культурної спадщини нації, почуття національної гідності й етнічної приналежності до свого народу, любов до рідної землі, мови, традицій, Батьківщини.

Подальші дослідження будуть спрямовані на розробку методики вивчення пісень, які підкреслюють національну культурну ідентичність через розвиток музичних талантів молоді, що є одним із ключових завдань сучасної мистецької освіти.

Література

1. Вірш «Намалюю (Я намалюю на папері щасливу дитину)». ULR: https://chitaka.com.ua/knigi/namalyuyu/ (дата звернення 19.08.2023 р.).

2. Власова А. Ю. Культурологічний аспект сучасної української пісні та її мови. URL: file:///C:/Users/admin/Downloads/17-10__vlasova-6%20(1).pdf (дата звернення 07.05.2023 р.).

3. Гей, соколи. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%B5%D0%B9,_%D1%81%D0%BE%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B8 (дата звернення 01.05.2023 р.).

4. Концепція патріотичного виховання. URL: https://nus.org.ua/news/mon-zatverdylo-novu-kontseptsiyu-patriotychnogo-vyhovannya/ (дата звернення 27.04.2023 р.).

5. Кущ В. В. Пісенна творчість Івана Карабиця: дисертація доктора філософії: 025 Музичне мистецтво. Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, Міністерство культури та інформаційної політики України. Київ, 2021., с. 49.

6. Музичний спротив: 12 пісень, що стали символом незламності українського народу в 2022 році. URL: https://suspilne.media/343394-muzicnij-sprotiv-12-pisen-so-stali-simvolom-nezlamnosti-ukrainskogo-narodu-v-2022-roci/. (дата звернення 01.05.2023 р.).

7. Отич О. Мистецтво у системі розвитку творчої індивідуальності майбутнього педагога професійного навчання : теоретичний і методичний аспекти : монографія / за ред. І. Зязюна. Чернівці: Зелена Буковина, 2007. 752 с., с. 491.

8. Українська патріотична пісня. Заспіваймо Пісню За Україну. ULR: https://gymnasiya2.org.ua/blogi/slukhaj-muziku-svogo-sertsya/924-ukrajinska-patriotichna-pisnya-zaspivajmo-pisnyu-za-ukrajinu-oleksandr-ponomarov.html (дата звернення 19.08.2023 р.)

9. Я намалюю на папері щасливу дитину, де в мирному небі літають птахи… ULR: https://www.youtube.com/watch?v=bU0bc-gKVnk (дата звернення 19.08.2023 р.).

References

1. Virsh «Namaliuiu (Ya namaliuiu na paperi shchaslyvu dytynu)» [The poem «I will draw (I will draw a happy child on paper)»]. URL : https://chitaka.com.ua/knigi/namalyuyu/ (date of application : 08.19.2023). [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

2. Vlasova, A. Kulturolohichnyi aspekt suchasnoi ukrainskoi pisni ta yii movy [Cultural aspect of contemporary Ukrainian music and film]. URL : file:///C:/Users/admin/Downloads/17-10__vlasova-6%20(1).pdf (date of application : 07.05.2023). [in Ukrainian].

3. Hei, sokoly [Hey falcons]. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%B5%D0%B9,_%D1%81%D0%BE%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B8 (date of application : 01.05.2023). [in Ukrainian].

4. Kontseptsiia patriotychnoho vykhovannia [The concept of patriotic education]. URL : https://nus.org.ua/news/mon-zatverdylo-novu-kontseptsiyu-patriotychnogo-vyhovannya/ (date of application : 27.04.2023). [in Ukrainian].

5. Kushch, V. (2021). Pisenna tvorchist Ivana Karabytsia [The songwriting of Ivan Karabyts]: dysertatsiia doktora filosofii : 025 Muzychne mystetstvo. Natsionalna akademiia kerivnykh kadriv kultury i mystetstv, Ministerstvo kultury ta informatsiinoi polityky Ukrainy. Kyiv. [in Ukrainian].

6. Muzychnyi sprotyv: 12 pisen, shcho staly symvolom nezlamnosti ukrainskoho narodu v 2022 rotsi [Musical resistance: 12 songs that became a symbol of the invincibility of the Ukrainian people in 2022]. URL : https://suspilne.media/343394-muzicnij-sprotiv-12-pisen-so-stali-simvolom-nezlamnosti-ukrainskogo-narodu-v-2022-roci/ (date of application : 01.05.2023). [in Ukrainian].

7. Otych, O. (2007). Mystetstvo u systemi rozvytku tvorchoi indyvidualnosti maibutnoho pedahoha profesiinoho navchannia : teoretychnyi i metodychnyi aspekty [Art in the system of developing the creative individuality of a future teacher of vocational training: theoretical and methodological aspects] : monohrafiia / za red. I. Ziaziuna. Chernivtsi : Zelena Bukovyna. 752 s. [in Ukrainian].

8. Ukrainska patriotychna pisnia «Zaspivaimo Pisniu Za Ukrainu» [Ukrainian patriotic song «Let's Sing a Song for Ukraine»]. URL : https://gymnasiya2.org.ua/blogi/slukhaj-muziku-svogo-sertsya/924-ukrajinska-patriotichna-pisnya-zaspivajmo-pisnyu-za-ukrajinu-oleksandr-ponomarov.html (date of application : 19.08.2023). [in Ukrainian].

9. Ya namaliuiu na paperi shchaslyvu dytynu, de v myrnomu nebi litaiut ptakhy… [I will draw a happy child on paper, with birds flying in a peaceful sky…]. URL : https://www.youtube.com/watch?v=bU0bc-gKVnk (date of application : 19.08.2023). [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 01.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 373.2.015.31:37.013

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1660-1670

Сорочинська Оксана Андріївна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та методик дошкільної й інклюзивної освіти, Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, https://orcid.org/0000-0003-4823-1089

НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ СУПРОВІД ОСОБИСТІСНОГО ТА СОЦІАЛЬНО-ГРОМАДЯНСЬКОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Анотація. У статті представлено теоретично обґрунтовану авторську п’ятикомпонентну модель науково-методичного супроводу особистісного та соціально-громадянського розвитку дітей дошкільного віку. Особистісний та соціально-громадянський розвиток розглядаються як взаємопов’язані і нерозривні виміри становлення дитини, що відповідає логіці чинного Державного стандарту дошкільної освіти (2025), який визначає відповідні освітні напрями.

Принциповою особливістю запропонованої моделі є її побудова за логікою «науковий вимір – методичний вимір» у кожному структурному компоненті: перший відповідає на питання «що обґрунтовано дослідженнями», другий – «як це реалізується в щоденній практиці ЗДО». Модель включає: діагностико-аналітичний компонент (цілісний профіль розвитку дитини, індивідуальна програма розвитку, мікродослідження у ЗДО); цільовий компонент (конкретні вимірювані цілі на основі діагностичних даних); змістово-методичний компонент (ігрові методи, сторітелінг, моральні дилеми, педагогічне наставництво і моделювання поведінкових сценаріїв); організаційно-процесуальний компонент (системна взаємодія педагога, методиста, практичного психолога та родини); рефлексивно-оцінювальний компонент (циклічний моніторинг на основі доказових даних).

Визначено п’ять організаційно-педагогічних умов ефективності моделі: науково обґрунтований зміст супроводу; суб’єктна позиція педагога; системність і циклічність роботи; партнерська взаємодія з родиною; урахування умов воєнного часу. Обґрунтовано спіральний характер циклу «діагностика – цілепокладання – реалізація – оцінювання», що забезпечує доказовість супроводу і його здатність адаптуватися до змінних освітніх контекстів. Окрему увагу приділено специфіці науково-методичного супроводу дітей із особливими освітніми потребами в умовах інклюзивної освіти: розкрито роль індивідуальної програми розвитку як інструменту міждисциплінарної командної взаємодії, визначено управлінську функцію директора ЗДО в забезпеченні системності супроводу на рівні закладу.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Ключові слова: діагностика розвитку, дошкільний вік, науково-методичний супровід, освітній процес, особистісний розвиток, планування науково-методичного супроводу, соціально-громадянський розвиток.

Sorochynska Oksana Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Pedagogy), Associate Professor of the Department of Theory and Methods of Preschool and Inclusive Education, Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr, https://orcid.org/0000-0003-4823-1089

SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL SUPPORT OF PERSONAL AND SOCIAL-CIVIC DEVELOPMENT OF PRESCHOOL CHILDREN

Abstract. The article presents a theoretically grounded author's five-component model of scientific and methodological support for the personal and socio-civic development of preschool children. Personal and socio-civic development are considered as interrelated and inseparable dimensions of a child's development, which corresponds to the logic of the current State Standard of Preschool Education (2025), which defines the relevant educational areas.

The fundamental feature of the proposed model is its construction according to the logic of «scientific dimension – methodological dimension» in each structural component: the first answers the question «what is substantiated by research», the second – «how is it implemented in the daily practice of preschool education». The model includes: a diagnostic and analytical component (a holistic profile of the child's development, an individual development program, micro-research in preschool education); a target component (specific measurable goals based on diagnostic data); content-methodological component (game methods, storytelling, moral dilemmas, pedagogical mentoring and modeling of behavioral scenarios); organizational-process component (systemic interaction of the teacher, methodologist, practical psychologist and family); reflective-evaluative component (cyclical monitoring based on evidence-based data).

Five organizational-pedagogical conditions for the effectiveness of the model are identified: scientifically substantiated content of support; subjective position of the teacher; systematicity and cyclicity of work; partnership interaction with the family; consideration of wartime conditions.

The spiral nature of the cycle «diagnosis – goal-setting – implementation – evaluation» is substantiated, which ensures the evidence-based support and its ability to adapt to changing educational contexts. Special attention is paid to the specifics of scientific and methodological support for children with special educational needs in inclusive education: the role of the individual development program as a tool for interdisciplinary team interaction is revealed, and the managerial function of the director of the special educational institution in ensuring systematic support at the institution level is determined.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Keywords: developmental diagnostics, preschool age, scientific and methodological support, educational process, planning of scientific and methodological support, social and personal development.

Постановка проблеми. Сучасна освітня практика в Україні засвідчує суперечність між теоретично визнаною значущістю дошкільного віку як сенситивного періоду особистісного й соціально-громадянського становлення та недостатнім рівнем системного науково-методичного забезпечення відповідної роботи в закладах дошкільної освіти (ЗДО). Вихователі нерідко стикаються з відсутністю чітких орієнтирів щодо змісту, форм і методів розвитку дитини як особистості й соціального суб'єкта. Новий Державний стандарт дошкільної освіти (2025) визначає особистісний та соціально-громадянський напрями як взаємопов'язані виміри цілісного розвитку дитини [3], проте системна модель науково-методичного супроводу цих процесів досі залишається нерозробленою, що й зумовлює актуальність дослідження.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Науковий доробок у сфері особистісного та соціально-громадянського розвитку дітей дошкільного віку та його методичного супроводу охоплює кілька ключових векторів. Теоретико-методологічні засади особистісного розвитку дитини дошкільного віку розроблені у фундаментальних працях І. Беха, який обґрунтував концепцію особистісно орієнтованого виховання і довів, що ефективний розвиток передбачає перехід дитини від зовнішньої регуляції до усвідомленої саморегуляції [1]. О. Кононко виокремлює три виміри особистісного та соціального розвитку – ставлення до себе, до інших і до світу – та наголошує, що особистість дитини формується виключно в системі реальних стосунків із людьми [5].

Т. Поніманська розкриває зміст і методи соціально-морального та емоційно-ціннісного розвитку дитини дошкільного віку, систематизує практичний інструментарій педагогічного супроводу соціалізації [8].

Емоційний і комунікативний виміри розвитку дитини досліджують Т. О. Пироженко, яка доводить взаємозв'язок між рівнем емоційного інтелекту та соціальною компетентністю дитини [9; 13]. Громадянський вимір розвитку дитини дошкільного віку – становлення базових уявлень про спільноту, належність і відповідальність – відображено в соціально-громадянському освітньому напрямі Державного стандарту дошкільної освіти [3], що актуалізує потребу в його цілеспрямованому включенні до науково-методичного супроводу.

Концептуальні засади науково-методичного супроводу в системі дошкільної освіти розроблені К. Крутій, яка розглядає його як системну педагогічну діяльність, спрямовану на підтримку й удосконалення освітнього процесу в ЗДО [6]. О. Низковська розмежовує науковий і методичний виміри супроводу, наголошуючи на їх нерозривній взаємодії [12]. Зарубіжний досвід (CASEL Framework) будується на принципі доказова практика (evidence-based practice) – кожне практичне рішення педагога має спиратися на перевірені

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

дослідженнями закономірності [11]. Соціально-емоційний розвиток дітей дошкільного віку як об'єкт цілеспрямованого педагогічного впливу досліджує і Н. Ісмаїлова, наголошуючи на значущості інтегрованих методичних підходів [14].

Аналіз наукової літератури засвідчує: незважаючи на значну кількість досліджень окремих аспектів особистісного та соціально-громадянського розвитку дитини дошкільного віку, питання цілісного науково-методичного супроводу цих процесів залишається недостатньо розробленим – зокрема, відсутня системна модель такого супроводу, де науковий і методичний виміри були б інтегровані в кожному структурному компоненті. Це й зумовлює необхідність наукового осмислення та систематизації відповідних підходів.

Мета статті – розробити та теоретично обґрунтувати модель науково-методичного супроводу особистісного та соціально-громадянського розвитку дітей дошкільного віку, у якій кожен компонент розкрито в єдності наукового обґрунтування та методичного механізму реалізації, а також визначити організаційно-педагогічні умови її впровадження в практику сучасного ЗДО.

Виклад основного матеріалу. Особистісний розвиток дитини дошкільного віку – це процес формування та збагачення внутрішнього світу дитини, становлення її самосвідомості, «Я-концепції», емоційно-вольової сфери, системи цінностей та здатності до саморегуляції. І. Д. Бех наголошує, що особистість формується через перехід від зовнішньо заданих норм до внутрішньо прийнятих цінностей [1]. Соціальний розвиток дитини дошкільного віку охоплює процеси соціалізації, формування соціальної компетентності, навичок взаємодії та комунікації. Т. І. Поніманська визначає соціальний розвиток як набуття дитиною здатності орієнтуватися в нових обставинах і знаходити своє місце серед інших людей [8]. Ці два виміри розвитку є нерозривними. О. Л. Кононко конкретизує: від рівня особистісного розвитку залежить здатність дитини «посісти певне місце в соціальній групі», тобто особистісна зрілість є передумовою успішної соціальної взаємодії [5]. Новий Державний стандарт дошкільної освіти (2025) закріплює цю єдність, визначаючи компетентність через систему взаємопов'язаних складників – фізичного, психічного, соціального та духовного розвитку особистості дитини, і виокремлює особистісний та соціально-громадянський освітні напрями як самостійні, але взаємозумовлені [3]. Таким чином, у цій статті особистісний та соціально-громадянський розвиток розглядаються як взаємопов'язані і нерозривні виміри становлення дитини дошкільного віку, що відповідає логіці чинної нормативної бази.

Науково-методичний супровід – це системна, цілеспрямована педагогічна діяльність, яка забезпечує умови, ресурси та підтримку для ефективної реалізації завдань розвитку дитини. На відміну від традиційного методичного керівництва, супровід передбачає партнерську суб'єкт-суб'єктну взаємодію [6]. Ключова відмінність науково-методичного супроводу від суто методичного полягає в тому, що кожне практичне рішення в ньому має наукове підґрунтя: спирається

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

на верифіковані дослідженнями закономірності розвитку дитини, а не лише на педагогічну традицію чи інтуїцію. Водночас наукове знання без методичного перекладу залишається недоступним для практика. У запропонованій моделі обидва виміри – науковий і методичний – присутні в кожному з п'яти компонентів як нерозривна єдність. Науковий вимір відповідає на питання «що обґрунтовано дослідженнями і чому це важливо для розвитку дитини?». Методичний вимір відповідає на питання «як це реалізується в щоденній практиці конкретного ЗДО?». Розглянемо кожен компонент у цій логіці (рис. 1).

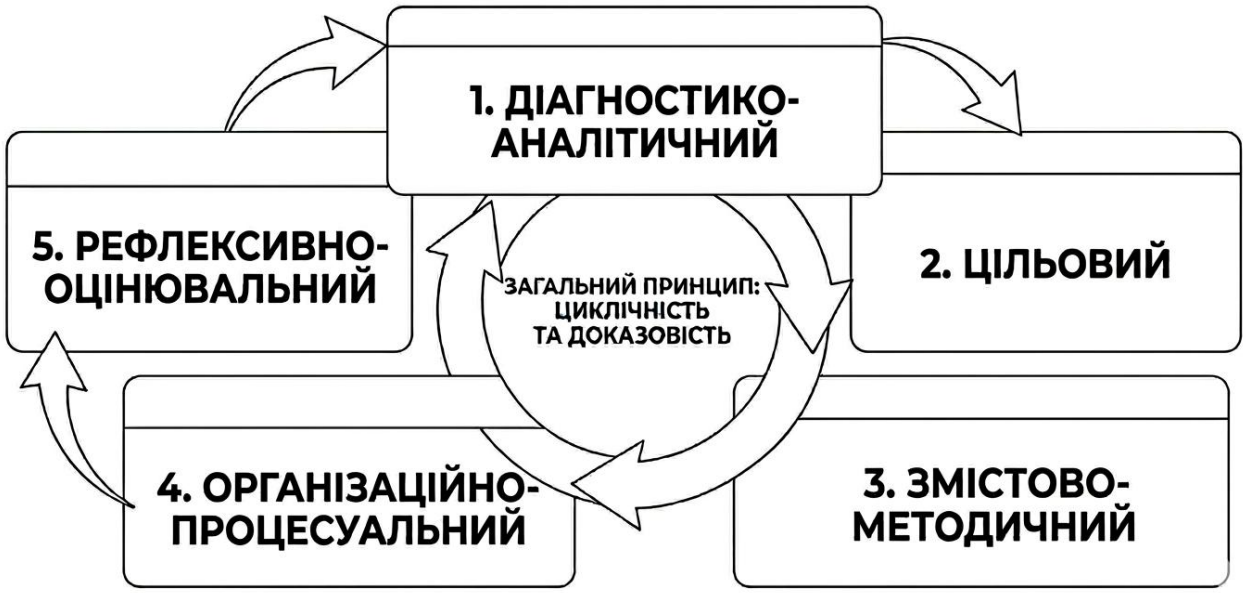

Рис. 1. Модель науково-методичного супроводу особистісного та соціально-громадянського розвитку дітей дошкільного віку

Компонент 1. Діагностико-аналітичний. Наукове підґрунтя діагностики особистісного та соціально-громадянського розвитку дитини дошкільного віку складають дослідження вікових закономірностей і сенситивних періодів. О. Л. Кононко обґрунтовує поняття «психологічний вік» як інтегровану характеристику, що точніше відображає реальний рівень розвитку дитини, ніж паспортний вік [5]. Т. О. Піроженко доводить, що рівень емоційного інтелекту і комунікативної компетентності дитини є надійними предикторами його соціальної адаптації [9]. Ці наукові дані визначають, що саме і чому слід діагностувати: не окремі вміння, а цілісний профіль особистісного та соціально-громадянського розвитку дитини. Дослідницька позиція педагога – спостерігати, фіксувати, аналізувати, висувати і перевіряти гіпотези про розвиток вихованця – є обов'язковою умовою наукового виміру цього компонента. На практиці діагностика реалізується через структуроване педагогічне спостереження, аналіз продуктів діяльності, бесіди з дітьми та батьками, соціометричні методики для вивчення стосунків у групі [6]. Важливо, що діагностика не є разовою процедурою – це неперервний процес, результати якого фіксуються в картках

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

спостереження та стають підставою для всіх наступних рішень педагога і методиста. Саме наукові дані про те, які показники є значущими для особистісного та соціально-громадянського розвитку, визначають, які методики обирає педагог. Без наукового виміру діагностика перетворюється на формальну процедуру; без методичного – залишається теоретичною схемою, непридатною для щоденного використання.

Зібрані діагностичні дані набувають педагогічного сенсу лише тоді, коли стають основою для конкретних, чітко сформульованих цілей. На основі діагностичного профілю педагог і методист розробляють індивідуальну програму розвитку (ІПР) дитини, де фіксуються поточний рівень особистісного та соціально-громадянського розвитку, пріоритетні цілі та очікувані результати на визначений період. Ефективним інструментом поглиблення наукового виміру цього компонента є також організація мікродосліджень у ЗДО – цілеспрямованих педагогічних спостережень за динамікою соціального розвитку конкретних дітей або груп із подальшим аналізом і презентацією результатів на рівні методичних засідань. Це формує дослідницьку позицію педагога як невід'ємну складову науково-методичного супроводу [12; 13]. Саме це забезпечує наступний компонент моделі.

Компонент 2 – цільовий. Цілепокладання в науково-методичному супроводі спирається на нормативні орієнтири, обґрунтовані педагогічною наукою. Державний стандарт дошкільної освіти (2025) визначає очікувані результати розвитку дитини через систему компетентностей за кожним освітнім напрямом, сформованих на підставі сучасних досліджень [3]. Це означає, що цілі супроводу не є довільними – вони конкретизують науково обґрунтовані вікові нормативи відповідно до індивідуальної траєкторії кожної дитини. Без цього компонента діагностика і методична робота існують розрізнено, не утворюючи системи.

Методист разом із вихователем формулює конкретні, вимірювані цілі для кожної дитини і групи на основі діагностичних даних. Цілі фіксуються в індивідуальних картках розвитку та у плані освітньої роботи групи. Планування науково-методичного супроводу здійснюється на трьох рівнях: стратегічному (річний план роботи ЗДО, де визначаються пріоритетні напрями роботи з особистісного та соціально-громадянського розвитку і форми методичної роботи з педагогами), тактичному (перспективні плани освітньої роботи вихователя на місяць або квартал із деталізацією завдань за освітніми напрямами Державного стандарту (2025)) та оперативному (щоденне/ щотижневе планування конкретних ситуацій, ігор і взаємодій). Ефективність планування забезпечується узгодженістю всіх трьох рівнів: методист координує стратегічний рівень, вихователь – тактичний і оперативний, а зворотний зв'язок між ними реалізується через регулярні індивідуальні консультації та аналіз планів [6; 12]. Цей компонент є сполучною ланкою між діагностикою і змістово-методичним плануванням: без чітко сформульованих цілей неможливо оцінити результат

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

супроводу. Визначені цілі безпосередньо зумовлюють, який зміст і які методи обирає педагог для їх досягнення. Це і є завдання третього компонента.

Компонент 3. Змістово-методичний. Добір змісту і методів роботи з особистісного та соціально-громадянського розвитку дитини дошкільного віку має спиратися на доведену дослідженнями ефективність. І. Д. Бех науково обґрунтовує пріоритет методів, що забезпечують перехід від зовнішньої регуляції до внутрішньої мотивації дитини [1]. Наукові дані про провідну роль гри у соціалізації дитини дошкільного віку (Поніманська Т. І. [8]) визначають ігрову діяльність як пріоритетний, науково виправданий метод – а не лише як традиційну форму роботи.

До методичного арсеналу особистісного та соціально-громадянського розвитку дитини належать: сюжетно-рольові ігри (засвоєння соціальних ролей і норм); педагогічні ситуації морального вибору (формування ціннісних орієнтирів); дитячі ради та ранкові кола (розвиток суб'єктності та комунікації); проєктна діяльність (дослідження власного соціального оточення); читання та обговорення художніх творів (розвиток емпатії). Окремої уваги заслуговують сторітелінг – метод цілеспрямованого розповідання й обговорення історій, що розвиває моральне мислення та емпатію дитини – а також моральні дилеми як технологія формування ціннісних суджень у груповій взаємодії. Педагогічне наставництво і моделювання поведінкових сценаріїв дозволяють педагогу демонструвати просоціальну поведінку через власний приклад, що є особливо значущим із огляду на наслідувальний характер навчання у дошкільному віці [14]. Методист забезпечує педагогів методичними розробками, в яких вибір кожного методу обґрунтований науковими даними, а не лише педагогічною традицією. Ефективність зазначених методів підтверджується не лише педагогічною традицією, а й сучасними дослідженнями. Зокрема, дослідження Alkahtani & Althabeti (2026), проведене з дошкільниками групи ризику щодо емоційних і поведінкових порушень, показало, що участь у структурованих SEL-програмах позитивно впливає на соціально-емоційні навички, поведінкову дисципліну та загальний освітній клімат у групі [20]. Це підкреслює: методичний арсенал, описаний у цьому компоненті, є науково виправданим, а не лише традиційно усталеним. Однак навіть науково обґрунтований зміст залишиться нереалізованим, якщо педагог не матиме організаційної підтримки для його впровадження. Саме це забезпечує четвертий компонент.

Компонент 4 – організаційно-процесуальний. Наукові дослідження доводять, що ефективний розвиток педагога-практика відбувається не через пасивне засвоєння знань, а через рефлексивну практику у взаємодії з колегами (Крутій К. Л. [6]). Зарубіжна концепція доказової практики (evidence-based practice (CASEL [11])) обґрунтовує: педагог має не просто виконувати методичні рекомендації, а розуміти їхнє наукове підґрунтя, щоб гнучко адаптувати їх до конкретної ситуації. Це означає, що організація методичних заходів повинна включати обговорення наукових досліджень, а не лише обмін практичним

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

досвідом. Суб'єктами супроводу є: вихователь (безпосередній організатор розвивального середовища), методист ЗДО (науково-методичне забезпечення колективу), практичний психолог (підтримка дітей із ООП), родина (відповідальний партнер відповідно до Державного стандарту 2025 [3]); директор ЗДО (створення організаційних умов для реалізації супроводу: затвердження плану науково-методичної роботи, забезпечення ресурсів, стимулювання професійного розвитку педагогів, моніторинг якості освітнього процесу на рівні закладу в цілому). Саме директор несе адміністративну відповідальність за системність науково-методичного супроводу, тоді як методист забезпечує його змістове наповнення.

Система методичних заходів охоплює: педагогічні ради, семінари-практикуми, майстер-класи, відкриті перегляди, ділові ігри, творчі групи, індивідуальні консультації. К. Л. Крутій підкреслює важливість поєднання колективних, групових та індивідуальних форм для диференційованої підтримки педагогів із різним рівнем компетентності [6]. Інноваційними формами є коучинг, менторство, рефлексивні групи, педагогічне портфоліо. Принципова вимога до кожного методичного заходу: поряд із практичними прийомами має бути представлене наукове обґрунтування – посилання на дослідження, аналіз доказової бази обговорюваних підходів.

Окремої уваги в межах організаційно-процесуального компонента потребує науково-методичний супровід особистісного та соціально-громадянського розвитку дітей з особливими освітніми потребами (ООП). В умовах інклюзивного навчання, яке є обов'язковою нормою для сучасного ЗДО, педагог і методист мають забезпечити не лише доступність освітнього середовища, а й цілеспрямований розвиток соціальної компетентності, здатності до взаємодії та ціннісного ставлення до себе й інших у кожної дитини. Для дітей з ООП індивідуальна програма розвитку (ІПР) є ключовим інструментом планування цього супроводу: вона розробляється міждисциплінарною командою (вихователь, методист, практичний психолог, батьки, за потреби – корекційний педагог) і передбачає адаптацію методів і форм роботи відповідно до індивідуальних можливостей дитини. Методист координує роботу команди, забезпечує педагогів спеціалізованими методичними матеріалами та організовує навчання з питань інклюзивної практики. Дослідження підтверджують, що діти з ООП, включені в структуровані програми соціально-емоційного розвитку, демонструють значущий прогрес у соціальній взаємодії та розвитку комунікативних навичок [12].

Реалізація перших чотирьох компонентів має сенс лише тоді, коли педагог і методист здатні критично оцінити її результати і скоригувати подальший шлях. Це завдання п'ятого компонента.

Компонент 5 Рефлексивно-оцінювальний. Рефлексія є науково обґрунтованим механізмом професійного розвитку педагога. Дослідження підтверджують, що здатність аналізувати власну практику і змінювати її на основі

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

результатів є ключовою компетентністю ефективного педагога (К. Крутій [6]). Науковий вимір цього компонента означає, що оцінювання результатів супроводу здійснюється не на основі суб'єктивних вражень («мені здається, діти стали краще взаємодіяти»), а на основі порівнянних даних – тих самих діагностичних показників, що вимірювались на початку циклу. Лише так можна говорити про доказову ефективність науково-методичного супроводу.

Рефлексивно-оцінювальний компонент реалізується через: моніторинг динаміки особистісного та соціально-громадянського розвитку дітей (повторна діагностика за тими самими показниками); аналіз якості методичних заходів (анкетування педагогів, спостереження методиста); рефлексивні бесіди вихователя і методиста за результатами освітнього циклу. Цикл супроводу є не лінійним, а спіральним: результати оцінювання повертаються до першого – діагностико-аналітичного – компонента і запускають новий, якісно вищий цикл планування. Саме ця циклічність і доказовість відрізняє справжній науково-методичний супровід від набору окремих методичних заходів. П'ять компонентів функціонують не послідовно, а як єдина система, де кожен спирається на попередній і готує ґрунт для наступного.

Реалізація запропонованої моделі потребує дотримання низки організаційно-педагогічних умов, визначених нами на підставі аналізу наукової літератури та освітньої практики. Перша умова – науково обґрунтований зміст супроводу, що спирається на актуальні дослідження у галузі психології та педагогіки дошкільного дитинства, а не лише на усталену традицію. Друга умова – суб'єктна позиція педагога. Вихователь має виступати не об'єктом методичного керівництва, а активним учасником власного професійного розвитку. Т. І. Поніманська підкреслює: гуманістичне виховання передбачає перехід педагога з-позиції «над дитиною» у позицію «поряд із дитиною» [8] – і те саме справедливо для методиста у ставленні до педагога. Третя умова – системність і циклічність супроводу. Усі п'ять компонентів моделі мають функціонувати як взаємопов'язана система, а не набір ізольованих заходів. Цикл «діагностика – цілепокладання – реалізація – оцінювання» має повторюватися регулярно. Четверта умова – партнерська взаємодія з родиною. Державний стандарт дошкільної освіти (2025) чітко визначає відповідальність сім'ї за розвиток дитини [3]. Науково-методичний супровід має включати підготовку педагогів до ефективного партнерства з батьками вихованців. П'ята умова – урахування контексту функціонування ЗДО, зокрема умов воєнного стану – є не факультативним доповненням, а системоутворювальним чинником науково-методичного супроводу в сучасній українській реальності.

Висновки. Запропонована п'ятикомпонентна модель науково-методичного супроводу особистісного та соціально-громадянського розвитку дітей дошкільного віку є цілісною педагогічною системою, в якій науковий і методичний виміри інтегровані в кожному структурному елементі, а не існують паралельно. Це принципово відрізняє її від традиційних підходів, де наукові

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

знання і практична методична робота нерідко функціонують відокремлено. Реалізація моделі потребує дотримання п’яти організаційно-педагогічних умов: науково обґрунтованого змісту, суб’єктної позиції педагога, системності й циклічності супроводу, партнерства з родиною та врахування умов воєнного часу. Принцип спіральної циклічності – від діагностики через цілепокладання і реалізацію до рефлексивного оцінювання і нового циклу планування – забезпечує доказовий характер супроводу і його здатність адаптуватися до змінних освітніх контекстів. Перспективи подальших досліджень пов’язані з апробацією запропонованої моделі в різних типах ЗДО та розробкою спеціалізованого діагностичного інструментарію для вимірювання її ефективності.

Література

1. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. Кн. 1. Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. Київ : Либідь, 2003. 280 с.

2. Державний стандарт дошкільної освіти Затверджено наказом МОН України від 20.11.2025 № 1557. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1557-2025-%D0%BF#Text (дата звернення: 15.03.2025).

3. Кононко О. Л. та ін. Програма розвитку дитини від народження до шести років «Я у Світі» (нова редакція). Київ : МЦФЕР-Україна, 2019. 488 с.

4. Крутій К. Л. Освітній простір дошкільного навчального закладу : монографія : у 2 ч. Ч. 1. Концепції, проектування, технології створення. Запоріжжя : ЛІПС, 2009. 320 с.

5. Пониманська Т. І. Соціальний розвиток дитини (старший дошкільний вік). Київ : Генеза, 2014. 128 с.

6. Піроженко Т. О. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника. Київ : Нора-прінт, 2002. 144 с.

7. CASEL. The CASEL Guide to Schoolwide Social and Emotional Learning. Chicago : CASEL, 2020. 120 p. URL: https://casel.org (дата звернення: 10.03.2025).

8. Низковська О. В. Науково-методичний супровід діяльності дошкільного навчального закладу. Київ : Шкільний світ, 2012. 128 с.

9. Піроженко Т. О., Карабаєва І. І., Соловйова Л. І., Хартман О. Є., Федорчук О. І., Токарєва Л. Д. Готовність дитини старшого дошкільного віку до навчання в умовах сучасних змін та реформування системи освіти. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2023.

10. Ісмаїлова Н. Способи формування соціально-емоційного розвитку у дітей дошкільного віку. *Науково-теоретичний альманах «Грані».* 2023. Т. 26(3). С. 176–181. DOI: https://doi.org/10.15421/172366

11. Alkahtani K. D. F., Althabeti N. F. Promoting social and emotional competence in at-risk preschoolers: a mixed-methods evaluation of an SEL training program. *Frontiers in Public Health*. 2026. DOI: https://doi.org/10.3389/fpubh.2026.1689775

12. Колупаєва А. А., Савчук Л. О. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання. Київ : Видавнича група «АТОПОЛ», 2011. 274 с.

References

1. Bekh I. D. (2003). Vykhovannia osobystosti: u 2 kn. Kn. 1. Osobystisno oriientovanyi pidkhid: teoretyko-tekhnolohichni zasady [Personality upbringing: in 2 books. Book 1. Person-centered approach: theoretical and technological principles]. Kyiv: Lybid. 280 s. [in Ukrainian].

ISSN 2786-4952 Online

2. Derzhavnyi standart doshkilnoi osvity : postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 26.11.2025 № 1557. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1557-2025-п#Text (data zvernennia: 15.04.2026). [in Ukrainian].

3. Kononko O. L. et al. (2019). Prohrama rozvytku dytyny vid narodzhennia do shesty rokiv «Ya u Sviti» (nova redaktsiia) [Child development program from birth to six years «I am in the World» (new edition)]. Kyiv: MTsFER-Ukraina. 488 s. [in Ukrainian].

4. Krutii K. L. (2009). Osvitnii prostir doshkilnoho navchalnoho zakladu: monohrafiia: u 2 ch. Ch. 1. Kontseptsii, proektuvannia, tekhnolohii stvorennia [Educational space of a preschool educational institution: monograph: in 2 parts. Part 1. Concepts, design, creation technologies]. Zaporizhzhia: LIPS. 320 s. [in Ukrainian].

5. Ponimanska T. I. (2014). Sotsialnyi rozvytok dytyny (starshyi doshkilnyi vik) [Social development of the child (older preschool age)]. Kyiv: Heneza. 128 s. [in Ukrainian].

6. Pirozhenko T. O. (2002). Komunikatyvno-movlennievyi rozvytok doshkilnyka [Communicative and speech development of a preschooler]. Kyiv: Nora-print. 144 s. [in Ukrainian].

7. CASEL. (2020). The CASEL Guide to Schoolwide Social and Emotional Learning. Chicago: CASEL. 120 p. URL: https://casel.org [in English].

8. Nyzkovska O. V. (2012). Naukovo-metodychnyi suprovid diialnosti doshkilnoho navchalnoho zakladu [Scientific and methodological support for the activities of a preschool educational institution]. Kyiv: Shkilnyi svit. 128 s. [in Ukrainian].

9. Pirozhenko T. O., Karabaieva I. I., Soloviova L. I., Khartman O. Ye., Fedorchuk O. I., Tokarieva L. D. (2023). Hotovnist dytyny starshoho doshkilnoho viku do navchannia v umovakh suchasnykh zmin ta reformuvannia systemy osvity [Readiness of an older preschool child for learning in the conditions of modern changes and reform of the education system]. Kyiv: Instytut psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy [in Ukrainian].

10. Ismaiilova N. (2023). Sposoby formuvannia sotsialno-emotsiinoho rozvytku u ditei doshkilnoho viku [Methods of forming social and emotional development in preschool children]. *Naukovo-teoretychnyi almanakh «Hrani»*, 26(3), 176–181. DOI: https://doi.org/10.15421/172366 [in Ukrainian].

11. Alkahtani K. D. F., Althabeti N. F. Promoting social and emotional competence in at-risk preschoolers: a mixed-methods evaluation of an SEL training program. *Frontiers in Public Health*. 2026. DOI: https://doi.org/10.3389/fpubh.2026.1689775

12. Kolupaieva A. A., Savchuk L. O. (2011). Dity z osoblyvymy osvitnimy potrebamy ta orhanizatsiia yikh navchannia [Children with special educational needs and the organization of their education]. Kyiv : *Vydavnycha hrupa «ATOPOL»*, 274 s. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 28.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 378.016:811.111:821-3:316.7

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1671-1681

Ступницька Наталія Миколаївна кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов професійного спрямування, Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна, м. Харків, https://orcid.org/0000-0002-7560-0049

Ткаля Ірина Анатоліївна кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов професійного спрямування, Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна, м. Харків, https://orcid.org/0000-0002-3988-3141

ІНТЕГРАЦІЯ АВТЕНТИЧНИХ ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ-ГУМАНІТАРІЇВ

Анотація. У статті розглядається актуальна проблема інтеграції автентичних художніх текстів у систему професійної підготовки студентів немовних гуманітарних спеціальностей як ефективного засобу формування їхньої соціокультурної компетентності. Автори обґрунтовують перехід від традиційної інформативної парадигми навчання до компетентнісної моделі, де центральною фігурою освітнього процесу є особистість студента — суб'єкта міжкультурної взаємодії та носія ціннісних орієнтирів. У роботі підкреслюється, що для майбутніх істориків, соціологів та культурологів вивчення іноземної мови виходить за межі суто лінгвістичного засвоєння, перетворюючись на інструмент пізнання соціальної реальності.

Особливу увагу приділено аналізу соціокультурної компетентності як інтегративної якості фахівця, що охоплює знання культурних кодів, уміння інтерпретувати соціальні явища та готовність до толерантної комунікації. Автори зазначають, що автентичний художній текст постає не просто як ілюстративний матеріал, а як складний соціокультурний артефакт і семіотична система, що ретранслює ментальні моделі та ціннісні установки країни, мова якої вивчається. У статті здійснено ґрунтовний огляд наукових поглядів вітчизняних та зарубіжних дослідників (С. Ніколаєвої, О. Бігич, Л. Морської, В. Квасової, Дж. Лазар, К. Крамш та ін.), що дозволило висвітлити комплексну природу досліджуваної проблеми.

В основній частині роботи розкрито методичний потенціал текстоцентричного підходу, де аналіз художнього твору сприяє розвитку критичного мислення, емпатії та культурної рефлексії. Автори пропонують змістити акцент з граматичного розбору тексту на герменевтичний аналіз смислів. Практичний аспект дослідження ілюструється прикладами використання творів класичної

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

(Е. Гемінґвей, В. Вульф, Дж. Оруелл) та сучасної літератури. Зокрема, детально аналізується потенціал роману Джона Бойна «Хлопчик у смугастій піжамі» для формування міжкультурної чутливості через обговорення теми Голокосту та порівняння оригіналу з перекладом.

У висновках наголошується, що системна інтеграція автентичної літератури дозволяє подолати фрагментарність у використанні художніх текстів та активізувати емоційно-ціннісний компонент навчання. Це сприяє підготовці культурно чутливих фахівців, здатних до ефективного діалогу в умовах глобалізаційних процесів. Стаття окреслює перспективи подальших досліджень у напрямку уточнення теоретико-методологічних засад формування соціокультурної компетентності в сучасній гуманітарній освіті.

Ключові слова: соціокультурна компетентність, автентичний художній текст, студенти-гуманітарії, міжкультурна комунікація, текстоцентричний підхід, культурна рефлексія, немовні спеціальності.

Stupnytska Nataliia Mykolaivna Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Foreign Languages for Specific Purposes, V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0002-7560-0049

Tkaliia Iryna Anatoliivna Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Foreign Languages for Specific Purposes, V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0002-3988-3141

INTEGRATION OF AUTHENTIC FICTION TEXTS AS A MEANS OF FORMING THE SOCIOCULTURAL COMPETENCE OF HUMANITARIAN STUDENTS

Abstract. The article examines the topical issue of integrating authentic fiction texts into the professional training system of non-linguistic humanitarian students as an effective means of forming their sociocultural competence. The authors substantiate the transition from a traditional informative educational paradigm to a competence-based model, where the central figure of the educational process is the student's personality — a subject of intercultural interaction and a bearer of value orientations. The study emphasizes that for future historians, sociologists, and cultural studies experts, learning a foreign language goes beyond purely linguistic acquisition, transforming into a tool for cognizing social reality.

Particular attention is paid to the analysis of sociocultural competence as an integrative quality of a specialist, encompassing knowledge of cultural codes, the ability to interpret social phenomena, and readiness for tolerant communication. The authors note that an authentic fiction text appears not merely as illustrative material but

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

as a complex sociocultural artifact and a semiotic system that retransmits mental models and value attitudes of the country whose language is being studied. The article provides a thorough review of the scientific views of domestic and foreign researchers (S. Nikolaieva, O. Bihych, L. Morska, V. Kvasova, J. Lazar, C. Kramsch, etc.), which allowed for highlighting the complex nature of the problem under study.

The main part of the work reveals the methodological potential of the text-centric approach, where the analysis of a literary work contributes to the development of critical thinking, empathy, and cultural reflection. The authors propose shifting the emphasis from the grammatical parsing of the text to the hermeneutic analysis of meanings. The practical aspect of the research is illustrated by examples of using classical (E. Hemingway, V. Woolf, G. Orwell) and contemporary literature. Specifically, the potential of John Boyne's novel "The Boy in the Striped Pyjamas" for forming intercultural sensitivity through the discussion of the Holocaust theme and comparing the original with the translation is analyzed in detail.

The conclusions emphasize that the systematic integration of authentic literature allows for overcoming fragmentation in the use of fiction texts and activating the emotional-value component of learning. This contributes to the training of culturally sensitive specialists capable of effective dialogue in the context of globalization processes. The article outlines prospects for further research towards clarifying the theoretical and methodological foundations of forming sociocultural competence in modern humanitarian education.

Keywords: sociocultural competence, authentic fiction text, humanitarian students, intercultural communication, text-centric approach, cultural reflection, non-linguistic specialties.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку гуманітарної освіти характеризується переорієнтацією з парадигми набуття знань і отримання значної кількості інформації наукового характеру на компетентнісну модель підготовки фахівця. Зміщення акцентів, і перенесення центру освітнього процесу на особистість студента, що усвідомлюється як суб’єкт міжкультурної взаємодії, носій цінностей, здатний до критичного мислення, культурної рефлексії та відповідального соціального вибору, обумовлює трансформаційні зміни у підході до навчання. Такий погляд на освітній процес актуалізує питання формування соціокультурної компетентності здобувачів вищої освіти загалом, і студентів-гуманітаріев зокрема, через специфіку їхньої майбутньої професії, як інтегративної якості, що поєднує знання про культурні коди й традиції, уміння інтерпретувати соціальні явища, готовність до міжкультурного діалогу та толерантної комунікації.

У контексті сучасної парадигми вищої освіти, орієнтованої на глобалізаційні процеси та міжкультурний діалог, вивчення іноземної мови студентами-гуманітаріями виходить за межі суто лінгвістичної підготовки. Пріоритетним завданням стає формування полікультурної особистості, здатної до ефективної

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

фахової комунікації в іншомовному середовищі. Центральне місце в цьому процесі посідає соціокультурна компетентність, яка передбачає не лише володіння мовними кодами, а й глибоке розуміння ціннісних орієнтирів, ментальних моделей та культурних артефактів країни, мова якої вивчається.

Соціокультурна компетентність у структурі професійної підготовки гуманітаріїв виступає не лише складником загальної культури особистості, а й необхідною умовою їхньої майбутньої професійної діяльності. Вона забезпечує здатність адекватно сприймати та інтерпретувати культурні смисли, уникати стереотипізації, ефективно взаємодіяти в умовах культурного різноманіття.

Разом із тим проблема полягає в тому, що інтеграція художніх текстів у систему професійної підготовки студентів-гуманітаріїв часто має фрагментарний характер. Тексти використовуються як ілюстративний або допоміжний матеріал, без чітко окресленої методичної стратегії формування соціокультурної компетентності.

Недостатньо розробленими залишаються питання критеріїв добору автентичних текстів, принципів їх текстоцентричної організації, способів інтерпретаційної роботи, спрямованої на формування культурної рефлексії та емпатійного мислення. Відсутність системного підходу знижує потенціал художньої літератури як засобу соціокультурного розвитку особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання інтеграції автентичних художніх текстів у процес навчання іноземних мов залишається в центрі уваги сучасних методистів, оскільки художня література є не лише джерелом мовного матеріалу, а й потужним ретранслятором культурних смислів.

С. Ніколаєва та О. Бігич у фундаментальних працях з методики викладання наголошують, що соціокультурна компетенція є невід'ємним компонентом комунікативної спроможності. Автори зазначають, що «соціокультурна компетенція передбачає знання національно-культурних особливостей країн, мова яких вивчається» [1, с. 210], а автентичний текст виступає як «модель реального спілкування, що відображає специфіку мовленнєвої поведінки носіїв мови» [1, с. 215].

Проблему вибору текстового матеріалу ґрунтовно аналізує Л. Морська, стверджуючи, що для студентів-гуманітаріїв текст має бути не лише навчальним засобом, а й об'єктом естетичного сприйняття. Дослідниця зазначає, що «художній текст дозволяє студенту зануритися в іншомовне середовище, відчути нюанси менталітету» [5, с. 45].

Важливий внесок у розробку лінгвокраїнознавчого аспекту зробила В. Квасова, яка акцентує увагу на тому, що «читання автентичної літератури сприяє засвоєнню фонових знань, які є ключовими для міжкультурного порозуміння» [4, с. 82]. Також авторка додає, що «художній образ стає містком між власною культурою студента та культурою народу, мову якого він опановує» [4, с. 85].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Зарубіжні дослідники, зокрема Дж. Лазар, підкреслюють педагогічний потенціал літератури (Literature and Language Teaching). Лазар зауважує, що література забезпечує багатий контекст для того, щоб студенти могли практикувати свої мовні навички, водночас взаємодіючи з універсальними людськими темами. [12, с. 14].

Більше того, вона стверджує, що «використання художніх текстів спонукає студентів ставати більш чутливими до соціокультурних нюансів мови, що вивчається» [12, с. 19].

Розвиваючи цю думку, Р. Картер та М. Н. Лонг у своїх роботах звертають увагу на стилістичний та культурний аналіз. Вони пишуть, що «читання літератури є способом розуміння соціального світу, представленого в тексті» [9, с. 2]. Автори підкреслюють, що «процес інтерпретації літератури сприяє розвитку критичного мислення та емпатії щодо інших культур» [9, с. 5].

О. Тарнопольський пропонує використовувати конструктивістський підхід, де автентичні матеріали є основою для занурення. На думку дослідника, саме «навчання мови через культуру і культури через мову є єдиним шляхом до вільного володіння іноземною мовою» [7, с. 56]. Він додає, що «автентичні тексти забезпечують емоційну залученість студентів, що критично важливо для гуманітарного профілю» [7, с. 59].

Дослідниця Н. Спада акцентує увагу на інтеграції формальних та змістовних аспектів. Вона стверджує, що «соціокультурна компетентність найкраще розвивається тоді, коли ті, хто навчається, взаємодіють зі змістовним та культурно насиченим контентом» [13, с. 128]. Дослідниця висловлює думку, що «література відкриває вікно в повсякденне життя та цінності людей тієї культури, мова якої вивчається» [13, с. 132]

Т. Симоненко досліджує текстоцентричний підхід у вищій школі, зазначаючи, що «художній текст виступає як вищий рівень організації мовних одиниць, де проявляється національна специфіка» [6, с. 18]. У статті висловлюється думка, що «аналіз тексту допомагає студентам ідентифікувати культурні коди та соціолінгвістичні маркери» [6, с. 22].

Нарешті, К. Крамш у праці «Language and Culture» нагадує, що мова являє собою соціальну практику. Науковиця висловлює думку, що «культура у вивченні мови – це не додаткова "п'ята навичка", від якої можна відмовитися, а характеристика самої мови» [11, с. 8]. Крамш стверджує, що «автентичні художні тексти спонукають тих, хто навчається, до узгодження смислів через культурні кордони» [11, с. 25].

Отже, сучасні наукові дослідження демонструють узгоджену позицію щодо ефективності інтеграції автентичних художніх текстів у процес формування соціокультурної компетентності студентів-гуманітаріїв.

Художній текст розглядається як потужний освітній ресурс, що забезпечує поєднання мовної підготовки, культурної рефлексії, розвитку емпатії та формування міжкультурної чутливості.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Мета статті полягає у виявленні значущості цього питання у загальноосвітньому дискурсі, продемонструвавши широкий спектр науково-методичних досліджень цього аспекту викладацької діяльності, закцентувавшись на комплексному характері даної проблеми.

Для досягнення мети нами були поставлені такі завдання:

- Надати ґрунтовний огляд досліджень, пов'язаних із запропонованою темою;
- Висвітлити комплексну природу досліджуваної проблеми;
- Виявити недостатньо вивчені аспекти досліджуваного питання.

Виклад основного матеріалу.

Формування соціокультурної компетентності студентів немовних гуманітарних спеціальностей (істориків, соціологів, культурологів тощо) у процесі вивчення іноземної мови вимагає переосмислення функціонального призначення навчального матеріалу. В умовах сучасної вищої освіти англійська мова для цієї категорії здобувачів перестає бути лише об'єктом лінгвістичного засвоєння і перетворюється на інструмент пізнання соціальної та історичної реальності. Центральним елементом такої трансформації виступає автентичний художній текст, який ми розглядаємо як складний соціокультурний конструкт. Якщо для філолога текст – це насамперед лінгвістична структура, то для гуманітарія широкого профілю він стає соціокультурним артефактом.

Інтеграція автентичних художніх текстів у процес професійної підготовки студентів-гуманітаріїв розглядається сучасною педагогічною наукою як ефективний засіб формування соціокультурної компетентності, що забезпечує поєднання мовної, культурної та комунікативної складових навчання. У цьому контексті художній текст постає не лише як навчальний матеріал, а як складна семіотична система, яка відображає культурні коди, цінності та соціальні практики певної спільноти.

Фундаментальною основою нашого дослідження є розуміння соціокультурної компетенції як невід'ємного складника комунікативної спроможності фахівця. С. Ніколаєва та О. Бігич наголошують, що цей вид компетенції «передбачає знання національно-культурних особливостей країн, мова яких вивчається» [1, с. 210]. У роботі зі студентами-гуманітаріями важливо підкреслити, що автентичний текст є не просто ілюстрацією граматичних правил, а «моделлю реального спілкування, що відображає специфіку мовленнєвої поведінки носіїв мови» [1, с. 215].

Перш за все, необхідно підкреслити, що соціокультурна компетентність формується через взаємодію студента з культурним змістом мови, а не лише через засвоєння лексико-граматичних структур. Як зазначається у дослідженні Ю. Веклич, одним із головних соціокультурних параметрів змісту навчання є використання автентичного матеріалу [2]. Це свідчить про те, що саме автентичність забезпечує наближення навчального процесу до реальних умов функціонування мови в культурному середовищі.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Так, наприклад, для студента-гуманітарія текст стає джерелом «фонових знань», без яких неможлива адекватна інтерпретація фактів. В. Квасова слушно зауважує, що «читання автентичної літератури сприяє засвоєнню фонових знань, які є ключовими для міжкультурного порозуміння» [4, с. 82], що є особливо важливим для немовних спеціальностей, де мова виступає засобом професійної комунікації та дослідження.

Успішна інтеграція художньої літератури в навчальний процес залежить від науково обґрунтованого відбору матеріалу. Перш за все, необхідно підкреслити, що соціокультурна компетентність формується через взаємодію студента з культурним змістом мови, а не лише через засвоєння лексико-граматичних структур. Важливим, на нашу думку, є твердження, що одним із головних соціокультурних параметрів змісту навчання є використання автентичного матеріалу, адже саме автентичність забезпечує наближення навчального процесу до реальних умов функціонування мови в культурному середовищі. Л. Морська акцентує увагу на тому, що для гуманітаріїв текст має бути об'єктом естетичного та когнітивного сприйняття, а «критеріями відбору мають бути автентичність, актуальність та висока художня цінність твору» [5, с. 48].

У роботі Є. Аветісян, І. Карапетян зазначено, що «художні тексти є ефективним засобом системного навчання мови та культури» [8, с. 119]. Водночас вони «дають змогу засвоїти моделі поведінки, культурні норми та традиції, характерні для певної етнокультурної спільноти» [8, с. 120]. Таким чином, художній текст виступає джерелом соціокультурних знань, які не можуть бути повноцінно передані через штучно створені навчальні матеріали. З огляду на це, важливим є розуміння функцій художнього тексту в освітньому процесі. Зокрема, дослідники наголошують, що література «сприяє розвитку інтерпретаційних стратегій, необхідних для розуміння соціокультурної динаміки» [8, с. 122]. Цей аспект є принципово важливим для гуманітарної освіти, оскільки формування соціокультурної компетентності передбачає не лише засвоєння фактів культури, а й здатність до їх інтерпретації та оцінювання.

У межах сучасних дидактичних підходів інтеграція художніх текстів тісно пов'язується з концепцією міжкультурної комунікативної компетентності. Слушною, на наш погляд, є думка, що включення автентичних літературних текстів у навчальний процес «створює можливість конструювання культурного знання через соціальну взаємодію» [14, с. 18]. Важливим є й те, що студенти в процесі роботи з текстами інтерпретують значення та розвивають міжкультурну компетентність [14].

Це положення підтверджується й іншими дослідженнями, у яких наголошується на конструктивістському характері навчання через художній текст. Зокрема, підкреслюється, що інтеграція літератури у мовну підготовку «сприяє формуванню культурного знання через взаємодію та обговорення» [14, с. 20]. Таким чином, навчання набуває діалогічного характеру, де студент виступає активним учасником процесу інтерпретації культурних смислів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Важливою є також роль художнього тексту у формуванні ціннісно-смислової сфери особистості. Як зазначається у сучасних дослідженнях, формування культурної обізнаності через літературу є важливим складником мовної освіти [10]. Це означає, що соціокультурна компетентність виходить за межі суто комунікативних умінь і охоплює світоглядні орієнтації студента.

У цьому контексті художній текст виконує функцію медіатора між особистістю та культурою, що дозволяє розвивати міжкультурну компетентність через осмислення культурних відмінностей. Подібна інтерпретація сприяє розвитку критичного мислення та здатності до культурної рефлексії, що є ключовими складниками соціокультурної компетентності.

Слід також звернути увагу на методичні аспекти інтеграції автентичних художніх текстів. У сучасних дослідженнях підкреслюється, що їх ефективне використання передбачає створення відповідних педагогічних умов. Зокрема, зазначається, що автентичні матеріали створюють міст між теоретичним вивченням мови та її практичним використанням. Це особливо важливо для студентів-гуманітаріїв, для яких мова є інструментом професійної діяльності. Крім того, використання художніх текстів сприяє розвитку автономії навчання. Як показують дослідження, робота з автентичними матеріалами стимулює самостійність, мотивацію та здатність до саморефлексії, що відповідає сучасним освітнім тенденціям, спрямованим на формування активної, відповідальної особистості.

Практична реалізація соціокультурного підходу потребує переходу від «читання заради перекладу» до «читання заради аналізу смислів». Г. Гринюк розглядає цей процес як частину професійної підготовки: «Робота з художнім твором стимулює інтелектуальний розвиток студента та збагачує його лексичний запас через контекстуальні зв’язки» [3, с. 112]. Дослідниця додає, що «текст є джерелом соціокультурної інформації, яка не завжди зафіксована у підручниках» [3, с. 115]. Подібне твердження є надзвичайно актуальним для істориків, які в художньому тексті знаходять деталі повсякденності та ментальні установки минулих епох. Доречною, на нашу думку, буде спроба на заняттях зі студентами-гуманітаріями змістити акцент з граматичного розбору на герменевтичний аналіз. Наприклад, аналізуючи коротку прозу Е. Гемінґвея, студенти не просто вивчають Past Simple, а досліджують концепт «Lost Generation», що безпосередньо корелює з їхніми знаннями з історії та філософії. Вивчення історії Великої Британії доцільно супроводити читанням уривків з творів В. Вульф. Доволі часто використовують тексти Дж. Оруелла для обговорення соціально-політичної проблематики крізь призму сучасного сприйняття.

Перелічені нами тексти являють собою своєрідну класику у читанні, мають доволі широке застосування у навчанні, що, безумовно, робить їх своєрідним базисом для вивчення англійської мови. Але обмежуватися тільки цими текстами, на наш погляд, не варто, адже це призводить до своєрідного звуження у сприйнятті культурного коду англомовних країн, тому включення літературних

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

творів сучасних письменників є нагальною потребою сьогоденного освітнього процесу. Серед творів, що найбільше підходить для застосування у навчальному процесі, є, на нашу думку, роман сучасного ірландського письменника Джона Бойна «Хлопчик у смугастій піжамі». Зазначений твір має невеликий об'єм, що робить його зручним для використання у навчальній практиці, як для студентів факультету іноземних мов, так і для студентів немовних факультетів. Цікавим досвідом для здобувачів освіти буде порівняння перекладу цього твору українською мовою з оригіналом, що надасть можливість закцентуватися на різниці між власне твором і особливостями його інтерпретування перекладачами. Доречним для перекладацької практики та для застосування граматичних правил буде запропонувати студентам перекласти фрагменти цього твору на українську мову та порівняти з тим варіантом україномовного перекладу, що було видано.

Запропонований у попередньому абзаці вид роботи може бути недоречним для здобувачів освіти на немовних факультетах, через його спеціалізованість і звужене застосування. Але не варто думати, що цей твір неможна використовувати для вивчення англійської мови на гуманітарних факультетах. Тема, що є ключовою у романі, особливості її інтерпретування та фокалізації дають широке поле для застосування тексту твору у навчання. Для студентів-істориків доречно, на нашу думку, запропонувати співвіднести авторське трактування теми голокосту з документальними фактами та спогадами тих, хто пережив цю трагедію. Для студентів-гуманітаріїв буде цікаво обговорити особливості сприйняття цього геноциду персонажами різних вікових категорій та соціальних верств.

Висновки. Викладений у даній статті матеріал дозволяє зробити висновки що інтеграція автентичних художніх текстів сприяє розвитку здатності студентів до діалогічного мислення, толерантності, усвідомлення культурної багатоманітності, що є особливо актуальним в умовах соціальних трансформацій і посилення міжнародної взаємодії. Крім того, робота з художнім текстом активізує емоційно-ціннісний компонент навчання, формує емпатію, критичне ставлення до соціальних явищ, що відповідає сучасним вимогам до підготовки фахівця гуманітарного профілю.

З наукового погляду означена проблема пов'язана з необхідністю уточнення теоретико-методологічних засад формування соціокультурної компетентності в умовах гуманітарної освіти. Потребує подальшого осмислення питання співвідношення понять «соціокультурна компетентність», «міжкультурна компетентність», «культурна ідентичність» у структурі професійної підготовки майбутніх фахівців. Важливим є також визначення дидактичних умов, за яких автентичний художній текст стає не лише об'єктом аналізу, а й засобом формування ціннісних орієнтацій, інтерпретаційних стратегій та комунікативної гнучкості студентів.

Отже, постановка проблеми інтеграції автентичних художніх текстів як засобу формування соціокультурної компетентності студентів-гуманітаріїв

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

зумовлена наявністю суперечності між зростаючими вимогами до рівня міжкультурної підготовки майбутніх фахівців та недостатньою системністю використання потенціалу художньої літератури в освітньому процесі.

Розв'язання цієї проблеми має вагоме значення як для розвитку теорії та методики професійної освіти, так і для вдосконалення практики підготовки конкурентоспроможних, культурно чутливих і соціально відповідальних фахівців гуманітарної сфери.

Література:

1. Бігич О. Б. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах / О. Б. Бігич, С. Ю. Ніколаєва. – К. : Ленвіт, 2012. – 480 с.

2. Веклич Ю. І. Використання автентичних текстів у процесі формування соціокультурної компетентності студентів / Ю. І. Веклич // Вісник Київського університету імені Бориса Грінченка. Серія: Педагогічні науки. – 2012. – № 20. – С. 9–13.

3. Гринюк Г. А. Навчання професійно-орієнтованого спілкування : монографія / Г. А. Гринюк. – К. : КНЛУ, 2015. – 230 с.

4. Квасова В. В. Лінгвокраїнознавство у професійній підготовці вчителя іноземної мови / В. В. Квасова // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. – 2018. – Вип. 24. – С. 81–88.

5. Морська Л. І. Методика навчання іноземних мов у вищих навчальних закладах / Л. І. Морська. – Тернопіль : ТНПУ, 2019. – 210 с.

6. Симоненко Т. В. Текстоцентризм як стратегія сучасного навчання / Т. В. Симоненко // Вісник Черкаського університету. – 2020. – № 1. – С. 15–25.

7. Тарнопольський О. Б. Методика навчання іншомовної мовленнєвої діяльності у вищому мовному навчальному закладі / О. Б. Тарнопольський. – К. : Фірма «ІНКОС», 2016. – 248 с.

8. Avetisyan E. Fiction Text as a Means of Forming Learners' Sociocultural Competence / E. Avetisyan, I. Karapetyan // Wisdom. – 2023. – Vol. 25, No. 1. – P. 119–128.

9. Carter R. Teaching Literature / R. Carter, M. N. Long. – London : Longman, 1991. – 224p.

10. Klimova B. The Role of Literature in Developing Intercultural Competence / B. Klimova, I. Semradova // European Proceedings of Social and Behavioural Sciences. – 2020. – P. 420–427.

11. Kramsch C. Language and Culture / C. Kramsch. – Oxford : Oxford University Press, 1998. – 134 p.

12. Lazar J. Literature and Language Teaching: A Guide for Teachers and Trainers / J. Lazar. – Cambridge : Cambridge University Press, 1993. – 282 p.

13. Spada N. Communicative Language Teaching: Current Status and Future Prospects / N. Spada // International Handbook of English Language Teaching. – 2017. – Vol. 1. – P. 125–138.

14. Yimwilai S. An Integrated Approach to Teaching Literature in an EFL Classroom / S. Yimwilai // English Language Teaching. – 2015. – Vol. 8, No. 2. – P. 14–21.

References:

1. Bilovodska, O.B., & Nikolaieva, S.Yu. (2012). Metodyka vykladannia inozemnykh mov u serednikh navchalnykh zakladakh [Methods of teaching foreign languages in secondary schools]. Kyiv: Lenvit [in Ukrainian].

2. Veklych, Yu.I. (2012). Vykorystannia avtentychnykh tekstiv u protsesi formuvannia sotsiokulturnoi kompetentnosti studentiv [The use of authentic texts in the process of forming students' sociocultural competence]. Visnyk Kyivskoho universytetu imeni Borysa Hrinchenka.

ISSN 2786-4952 Online

Seriia: Pedahohichni nauky – Bulletin of Borys Grinchenko Kyiv University. Pedagogical Sciences, 20, 9–13 [in Ukrainian].

3. Hryniuk, H.A. (2015). Navchannia profesiino-oriientovanoho spilkuvannia [Teaching professionally oriented communication]. Kyiv: KNLU [in Ukrainian].

4. Kvasova, V.V. (2018). Linhvokrainoznavstvo u profesiinii pidhotovtsi vchytelia inozemnoi movy [Country studies in professional training of a foreign language teacher]. Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova – Scientific Journal of NPU named after M.P. Drahomanov, 24, 81–88 [in Ukrainian].

5. Morska, L.I. (2019). Metodyka navchannia inozemnykh mov u vyshchykh navchalnykh zakladakh [Methods of teaching foreign languages in higher educational institutions]. Ternopil: TNPU [in Ukrainian].

6. Symonenko, T.V. (2020). Tekstotsentryzm yak stratehiia suchasnoho navchannia [Textocentrism as a strategy of modern learning]. Visnyk Cherkaskoho universytetu – Bulletin of Cherkasy University, 1, 15–25 [in Ukrainian].

7. Tarnopolskyi, O.B. (2016). Metodyka navchannia inshomovnoi movlennievoi diialnosti u vyshchomu movnomu navchalnomu zakladi [Methods of teaching foreign language speech activity in higher language educational institution]. Kyiv: Firma «INKOS» [in Ukrainian].

8. Avetisyan, E., & Karapetyan, I. (2023). Fiction text as a means of forming learners' sociocultural competence. Wisdom, 25(1), 119–128.

9. Carter, R., & Long, M.N. (1991). Teaching literature. London: Longman.

10. Klimova, B., & Semradova, I. (2020). The role of literature in developing intercultural competence. European Proceedings of Social and Behavioural Sciences, 420–427.

11. Kramsch, C. (1998). Language and culture. Oxford: Oxford University Press.

12. Lazar, J. (1993). Literature and language teaching: A guide for teachers and trainers. Cambridge: Cambridge University Press.

13. Spada, N. (2017). Communicative language teaching: Current status and future prospects. International Handbook of English Language Teaching, 1, 125–138.

14. Yimwilai, S. (2015). An integrated approach to teaching literature in an EFL classroom. English Language Teaching, 8(2), 14–21.

Дата першого надходження статті до видання: 06.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 19.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 37:069:373.3.011.3-051:37.017.4

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1682-1692

Сурмач Оксана Іванівна кандидат історичних наук, доцент, директор ВСП «Педагогічний фаховий коледж Львівського національного університету імені Івана Франка», м. Львів, https://orcid.org/0000-0003-4165-0416

ФІЛОСОФСЬКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ «НАЦІОНАЛЬНИЙ СВІТОГЛЯД» У КОНТЕКСТІ МУЗЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Анотація. У статті здійснено філософсько-педагогічний аналіз поняття «національний світогляд» у контексті музейної педагогіки та фахової підготовки майбутніх учителів початкових класів. Актуальність дослідження зумовлена потребою концептуального опрацювання понятійного апарату національного виховання в умовах суспільних трансформацій після 2014 року й особливо після початку повномасштабного збройного вторгнення 2022 року. Висвітлено генезу концепту «світогляд» у класичній німецькій філософії від І. Канта і Г. В. Ф. Гегеля та у феноменологічній і екзистенціальній традиціях XX століття, що дало змогу обґрунтувати розуміння світогляду як живого горизонту смислів, а не сукупності тверджень. Розглянуто примордіалістський та конструктивістський підходи до розуміння нації й похідних від неї феноменів та доведено їх взаємодоповнюваність у педагогічній перспективі. Простежено розвиток ідеї національного виховання в українській педагогічній думці від Г. Сковороди, П. Куліша, М. Драгоманова, І. Франка, М. Грушевського, І. Огієнка до Г. Ващенка та В. Сухомлинського і до сучасних розвідок І. Беха, О. Сухомлинської та ін. Запропоновано авторське визначення національного світогляду як інтегративної системи когнітивних, ціннісно-смислових, емоційно-почуттєвих та діяльнісних диспозицій особистості, що формується у процесі освоєння національної культури, мови й історичної пам'яті. Здійснено змістовне розмежування поняття «національний світогляд» із суміжними категоріями «національна ідентичність», «національна свідомість», «патріотизм» і «менталітет», доведено його ширший інтегративний характер. Обґрунтовано педагогічне значення музейного середовища як простору автентичного культурного досвіду для формування всіх компонентів національного світогляду майбутнього вчителя початкових класів. Окреслено перспективи подальших досліджень у напрямі розроблення науково обґрунтованих методик формування національного світогляду засобами музейної педагогіки.

Ключові слова: національний світогляд, музейна педагогіка, національна ідентичність, патріотизм, підготовка вчителів початкових класів, ціннісні диспозиції.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Surmach Oksana Ph.D. (History), Associate Professor. Director of the Pedagogical College. Ivan Franko National University of Lviv. Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, https://orcid.org/0000-0003-4165-0416

PHILOSOPHICAL AND PEDAGOGICAL ANALYSIS OF THE CONCEPT OF "NATIONAL WORLDVIEW" IN THE CONTEXT OF MUSEUM PEDAGOGY

Abstract. The article presents a philosophical and pedagogical analysis of the concept of national worldview in the context of museum pedagogy and the professional training of prospective primary school teachers. The relevance of the study is determined by the need for conceptual clarification of the terminological apparatus of national education in the conditions of social transformations after 2014 and especially after the beginning of the full-scale armed invasion in 2022. The genesis of the concept of worldview in classical German philosophy from I. Kant and G. W. F. Hegel and in the phenomenological and existential traditions of the twentieth century is traced, which substantiates the understanding of worldview as a living horizon of meanings rather than a set of statements. The primordialist and constructivist approaches to understanding the nation and related phenomena are examined, and their pedagogical complementarity is demonstrated. The development of the idea of national education in Ukrainian pedagogical thought is outlined from H. Skovoroda, P. Kulish, M. Drahomanov, I. Franko, M. Hrushevsky, I. Ohiienko to H. Vashchenko and V. Sukhomlynskyi and further to contemporary studies by I. Bekh, O. Sukhomlynska and other scholars. An original definition of the national worldview is proposed as an integrative system of cognitive, value-semantic, emotional-sensory, and activity-related dispositions of the personality formed in the process of mastering national culture, language and historical memory. A substantive differentiation of the concept of national worldview from cognate categories such as national identity, national consciousness, patriotism and mentality is carried out, and its broader integrative nature is demonstrated. The pedagogical significance of the museum environment as a space of authentic cultural experience for the formation of all components of the national worldview of the prospective primary school teacher is substantiated. Prospects for further research in the direction of developing scientifically grounded methods for the formation of the national worldview by means of museum pedagogy are outlined.

Keywords: national worldview, museum pedagogy, national identity, patriotism, primary school teacher training, value dispositions.

Постановка проблеми. Дослідження педагогічної проблеми починається з опрацювання її понятійного апарату, що концептуальну основу як систему поглядів на проблему та шляхи її вирішення. Це визначає, явища потрапляють у поле наукового зору, а які лишаються на його периферії, тобто встановлює пріоритети щодо базових понять дослідження.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Для розуміння феномену національного світогляду це положення має принципове значення, оскільки кожне із суміжних понять (національна ідентичність, національна свідомість, патріотизм, менталітет) претендує на право описувати схожу реальність і водночас акцентує різні її виміри. Відсутність концептуального розмежування цих категорій породжує термінологічну невизначеність, яка ускладнює теоретичні розвідки та практичну виховну роботу вчителя.

Актуальність обраної теми зумовлена трансформаціями, що відбулися в українському суспільстві після 2014 року й особливо після 2022 року. В умовах повномасштабного збройного вторгнення питання про природу і механізми формування національного світогляду набуло не суто теоретичного, а й значного практично-педагогічного виміру. Перед освітньою системою постало завдання виховання особистості, здатної до усвідомленого ціннісного самовизначення, спроможної протистояти інформаційно-психологічним впливам та орієнтуватися у складному просторі ідеологічних наративів. Розв'язання цього завдання вимагає глибокого розуміння того, що таке національний світогляд, з яких компонентів він складається і за яких педагогічних умов формується.

Особлива роль у цьому процесі належить підготовці вчителів початкової школи, оскільки саме вчитель початкових класів закладає основи національної самосвідомості дитини на найбільш сензитивному етапі її розвитку. Він є першим систематичним посередником між дитиною і національною культурою, тому від його власного національного світогляду, від глибини усвідомлення ним національних цінностей та від володіння ефективними засобами їх трансляції, значною мірою залежить успішність формування національного світогляду наступних поколінь.

Водночас, сучасні програми професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів недостатньо забезпечують концептуальне опрацювання поняття «національний світогляд» та його співвідношення з суміжними категоріями.

Серед педагогічних засобів, потенціал яких у формуванні національного світогляду залишається недостатньо реалізованим, особливе місце посідає музейна педагогіка. Музейне середовище забезпечує зустріч з автентичним культурним артефактом, який має здатність ставати особистісно значущим переживанням і впливати на всі компоненти світоглядної структури особистості від когнітивного до діяльнісного. Однак ефективне використання потенціалу музейної педагогіки у фаховій підготовці майбутніх учителів початкових класів потребує попереднього теоретико-методологічного обґрунтування, ключовим елементом якого є саме концептуалізація поняття «національний світогляд».

Таким чином, проблема дослідження полягає у потребі філософсько-педагогічного аналізу поняття «національний світогляд», що уможливить обґрунтування педагогічних умов його формування у майбутніх учителів початкових класів засобами музейної педагогіки.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування національного світогляду перебуває на перетині філософської антропології, педагогіки та культурології, що зумовлює міждисциплінарний характер її опрацювання. У феноменологічній традиції західної думки фундаментальне значення для розуміння світоглядних структур має праця М. Гайдеґера «Буття і час» [1], у якій світогляд осмислюється як живий горизонт розуміння, що передує будь-якому конкретному пізнавальному акту. Інтерпретація ідентичності як динамічного особистісного утворення обґрунтована Е. Еріксоном [2], а соціально-психологічні механізми формування групової приналежності розкрито у класичній теорії соціальної ідентичності Г. Таджфела і Дж. Тернера [3]. Засадничою для конструктивістського розуміння нації є праця Б. Андерсона «Уявлені спільноти» [4], де нація осмислюється як продукт культурного й політичного проєкту. Конструктивістська перспектива не заперечує об'єктивних культурно-мовних чинників, проте акцентує роль цілеспрямованого формування національних значень, що має пряме педагогічне значення.

У сучасному українському педагогічному дискурсі вагомий внесок у розроблення проблеми національного виховання зробив І. Бех [5]. У його працях теоретично обґрунтовано особистісно-розвивальний підхід, у межах якого ціннісно-смисловий компонент особистості формується не через пряму трансляцію, а через особистісно значуще переживання. Історико-педагогічний аналіз становлення концепту національної свідомості в українській педагогіці здійснено у праці М. Чепіль і О. Карпенко [6], де простежено еволюцію цього концепту в період з 1848 до 1918 року. Концептуальні засади реформування системи освіти в Україні, у тому числі ціннісні орієнтири нової української школи, проаналізовано у дослідженні Л. Гриневич, О. Лінник і Я. Герчинського [7].

Класичною методологічною основою для дослідження національного виховання залишається педагогічна спадщина видатних українських мислителів. Концепцію виховного ідеалу, що поєднує загальнолюдські й національні цінності, розгорнуто у фундаментальній праці Г. Ващенка [8]. Гуманістична педагогіка В. Сухомлинського [9] дала зразок цілісного поєднання любові до рідного краю з універсальними виховними принципами. Теоретичні засади українознавства як науки і навчальної дисципліни систематично викладено у підручнику П. Кононенка [10]. Роль рідної мови як «першого вихователя народного духу» обґрунтовано у класичній праці І. Огієнка [11], а світоглядно-педагогічну спадщину І. Франка проаналізовано у виданні його зібрання творів [12].

Музейно-педагогічний вимір проблеми розроблено у дослідженнях О. Гнізділової, І. Карапузової, О. Вілхової та С. Бурсової [13], у якому розкрито роль музейної педагогіки в Україні як чинника соціалізації дітей через залучення до історико-культурної спадщини. Внесок незалежних культурних інституцій у конструювання національної ідентичності в умовах війни проаналізовано у праці Ю. Скубицької.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Водночас, попри значну кількість напрацювань у суміжних царинах, у сучасній педагогічній літературі бракує системного філософсько-педагогічного аналізу поняття «національний світогляд» як цілісної концептуальної структури, який би об'єднував філософську генезу, історико-педагогічну спадщину українських мислителів та сучасні методологічні підходи.

Недостатньо розкритим залишається співвідношення цього поняття із суміжними категоріями, а також педагогічний потенціал музейного середовища як простору формування національного світогляду майбутніх учителів початкових класів. Зазначені невирішені питання визначають тематику пропонованої статті.

Метою статті є здійснення філософсько-педагогічного аналізу поняття «національний світогляд», розкриття його структури, обґрунтування авторського визначення та визначення місця цього поняття серед суміжних категорій у контексті музейно-педагогічної практики підготовки майбутніх учителів початкових класів.

Виклад основного матеріалу. Поняття «світогляд» у своєму загальному значенні входить до понятійного ядра класичної німецької філософії: саме тут воно набуло статусу самостійної категорії. У Г. В. Ф. Гегеля Weltanschauung постає як форма духовного освоєння дійсності, що передує науковому пізнанню і водночас підготовляє його. Соціальна прив'язаність поняття виявилася принципово важливою, оскільки відкрила можливість говорити про колективні, у тому числі національні, форми світобачення.

У XX столітті феноменологія та екзистенціалізм збагатили розуміння світогляду суб'єктивним виміром. Е. Гуссерль, а пізніше М. Гайдеґер і М. Мерло-Понті довели, що людина завжди перебуває всередині певного горизонту розуміння, який задає координати будь-якого пізнавального й ціннісного акту. Світогляд у цьому прочитанні постає не як набір тверджень, а як «живий» фон, з якого виникають конкретні переконання, оцінки і рішення [1]. Ця інтуїція виявилася надзвичайно продуктивною для педагогіки: вона показала, що формувати світогляд це не те, що просто передавати знання чи навіть переконання, оскільки йдеться про зміну фундаментальної налаштованості особистості. Переходячи до національного виміру світогляду, дослідник потрапляє у простір, де філософські, культурологічні та педагогічні традиції перетинаються з особливою інтенсивністю.

Сучасна соціальна філософія розрізняє щонайменше два підходи до розуміння нації та похідних від неї феноменів. Примордіалізм тлумачить національну приналежність як об'єктивну й успадковану через мову, культуру, спільну пам'ять. Конструктивізм, сформульований у працях Б. Андерсона [4], акцентує на тому, що нація є «уявленою спільнотою», продуктом певного культурного і політичного проєкту. Обидві традиції є значущими для педагогіки: конструктивістська тому що підкреслює роль освіти у формуванні національної свідомості; примордіальна ж нагадує про культурну та емоційну глибину цього процесу, яку не можна звести до засвоєння правильних наративів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У педагогічній практиці ці два виміри не суперечать, а взаємодоповнюють один одного: будь-яке виховання відбувається у конкретному культурному середовищі, яке має свою об'єктивну наявність, і водночас є результатом цілеспрямованого конструювання значень.

В українській філософській і педагогічній думці рефлексія над природою національного світогляду має тривалу і самобутню традицію. Її витоки сягають Г. Сковороди з його ідеєю сродної праці і внутрішнього самопізнання як передумови гідного людського існування. У XIX столітті П. Куліш і М. Драгоманов по-різному, але в суголосний спосіб осмислювали зв'язок між народною культурою, мовою і здатністю спільноти до самовизначення. Саме у цей час закладається ідея, що світогляд, сформований у питомому культурному середовищі, не є перешкодою для загальнолюдського розвитку, а слугує його незамінним ґрунтом.

І. Франко розвинув цю думку в напрямі педагогічної антропології. У його розумінні розвиток духу нації невіддільний від виховання конкретної людини, здатної мислити і діяти водночас як особистість і як член спільноти [12]. Він обстоював положення, згідно з яким справжня культура народу не обмежується фольклорними аспектами, а є живим ресурсом, із якого дитина вчиться ставити питання про світ і про себе. М. Грушевський та І. Огієнко, кожен у своєму стилі, обстоювали думку, що національна свідомість є водночас культурним і духовним феноменом. І. Огієнко особливо наголошував на ролі рідної мови як першого вихователя народного духу [11].

Перша половина XX століття позначена діяльністю Г. Ващенка як послідовного систематизатора ідей українського національного виховання. Його концепція виховного ідеалу містить положення, яке зберігає актуальність дотепер: виховання людини полягає у формуванні такого типу особистості, де загальнолюдські чесноти та національна самосвідомість становлять органічну цілісність, а не перебувають у стані конкуренції [8].

У радянську добу В. Сухомлинському вдалося інтегрувати ідею любові до рідного краю, природи та мови у завершену гуманістичну виховну систему, педагогічна цінність якої виходить далеко за хронологічні межі епохи її становлення [9].

Новітній етап осмислення поняття «національний світогляд» зумовлений трансформаціями української педагогічної науки після 1991 року, які особливо посилилися після подій 2014 та 2022 років. Праці І. Беха [5], М. Чепіль і О. Карпенко [6] та П. Кононенка [10] доводять, що зазначене поняття вимагає не описового тлумачення, а структурного аналізу.

Відбулася також помітна зміна акцентів: відновлювальний пафос перших років незалежності поступився місцем глибшим теоретичним проблемам, таким як співвідношення національного та громадянського вимірів, роль критичного мислення у становленні національного світогляду, межі між вихованням та маніпуляцією тощо.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Опираючись на опрацювання первинних джерел і сучасних студій, ***структуру національного світогляду*** доречно подати через чотири взаємопов'язані компоненти.

Когнітивний компонент об'єднує знання та уявлення про національну культуру, історію, мову, традиції та символи, а також про місце України у світовому контексті. Зведення цього компонента до суто інформаційного засвоєння призвело б до його збіднення. Когнітивна складова передбачає також спроможність інтерпретувати явища культури і суспільного життя крізь призму усвідомленої національної позиції, розрізняти різні наративи та критично їх оцінювати.

У педагогічному контексті йдеться про аналітичне, а не меморіальне освоєння культурної спадщини. Тому *ціннісно-смисловий компонент* із позицій педагогічної антропології постає найвагомішим. До нього належить ієрархія цінностей, пов'язаних із національним буттям: свобода, гідність, відповідальність перед громадою, пам'ять про минуле, турбота про майбутнє. Саме тут відбувається перехід від «знання про» до «ставлення до», і саме тут виховний вплив стає по-справжньому формуючим. Дослідження І. Беха [5] переконливо показують, що ціннісний компонент не формується через пряму трансляцію, а виникає в результаті особистісно значущого переживання як зустрічі з культурним артефактом, зі свідченням, з живим людським досвідом.

Емоційно-почуттєвий компонент виконує функцію, яку важко переоцінити і ще важче педагогічно інструменталізувати без ризику маніпуляції. Любов до рідної землі, культури і мови, почуття причетності до долі народу, емоційна реакція на несправедливість і загрозу є важливішими складниками національного світогляду, ніж когнітивні чи ціннісні. Педагогічно відповідальний підхід полягає у тому, щоб пробуджувати емоційну причетність через зустріч з автентичним, наприклад з реальним артефактом, реальним свідченням, реальним людським обличчям культури, а не через штучні ритуали. Саме тут музейна педагогіка набуває особливого значення як простір автентичного культурного досвіду [13; 14].

Діяльнісний компонент завершує структуру, переводячи світогляд зі сфери внутрішніх станів у сферу практики. Він охоплює готовність і здатність діяти відповідно до національних цінностей: зберігати і передавати культуру, захищати рідну спільноту, будувати її майбутнє.

У контексті підготовки вчителя початкових класів цей компонент набуває особливого значення, оскільки вчитель є трансмітером культури не лише в символічному, а у найбільш буквальному сенсі – щодня, у кожному своєму педагогічному рішенні.

Необхідним аналітичним кроком є розмежування поняття «національний світогляд» із суміжними категоріями, що нерідко вживаються як синоніми, але позначають різні феномени. Поняття «національна ідентичність» є передусім психологічним і соціологічним. Воно описує усвідомлення людиною своєї

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

приналежності до певної нації як стійку складову Я-концепції. Ідентичність є динамічним конструктом: вона формується у взаємодії з іншими, може переживати кризи і трансформуватися [2; 3].

Національний світогляд є ширшим поняттям: він передбачає не тільки ідентифікацію себе як члена певної національної спільноти, а й наявність цілісної системи значень, цінностей і пізнавальних диспозицій, пов'язаних із цією приналежністю.

Поняття «національна свідомість» акцентує рефлексивний вимір як це усвідомлення особливостей свого народу, його місця в історії і серед інших народів. Воно тяжіє до когнітивного компонента і нерідко вживається у відриві від ціннісного та емоційного вимірів. П. Кононенко [10] слушно зазначає, що розвинена національна свідомість без відповідного ціннісного підґрунтя може перетворитися на суто інтелектуальну позицію, не здатну стати основою для реальних учинків і рішень. Саме тому поняття «національний світогляд», яке охоплює всі чотири компоненти, є більш цілісним для педагогічного аналізу.

Поняття «патріотизм» є найбільш «дієвим» серед суміжних: воно описує активне емоційно-вольове ставлення до Батьківщини, готовність служити їй і захищати її. У сучасній педагогічній науці розрізняють патріотизм конституційний (громадянський), що базується на цінностях правової держави, і культурний, що спирається на емоційну причетність до культурної спільноти [6]. Патріотизм є важливим виявом національного світогляду, але не вичерпує його: без когнітивного і рефлексивного компонентів він ризикує редукуватися до вірнопідданства, позбавленого критичної здатності розрізняти справжні і хибні цілі.

Поняття «менталітет» позначає стійкі, значною мірою несвідомі моделі сприйняття, мислення і поведінки, характерні для певної спільноти. Менталітет є первинним стосовно світогляду: він становить культурний фон, що передує рефлексії.

Формування національного світогляду передбачає, зокрема, усвідомлення і переосмислення власних ментальних установок: у цьому сенсі це є процесом одночасно освоєння культури і критичної дистанції щодо неї.

Дослідження О. Гнізділової, І. Карапузової, О. Вілхової та С. Бурсової [13] засвідчують, що музейна педагогіка в Україні відіграє важливу роль у процесі соціалізації дітей через залучення їх до історико-культурної спадщини суспільства, виступаючи ефективним чинником когнітивного, естетичного і творчого розвитку. Наприклад, дослідження Ю. Скубицької [14] присвячене досвіду Музею воєнного дитинства, показало, що невеликі культурні інституції здатні зробити суттєвий внесок у конструювання національної ідентичності в умовах воєнного часу, зокрема через забезпечення простору для діалогу між людьми з різним досвідом.

Цей висновок має велике значення для педагогічної практики: він підтверджує здатність музейного середовища впливати не лише на когнітивний,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

а й на ціннісно-смисловий та емоційно-почуттєвий компоненти національного світогляду.

Для майбутніх учителів початкових класів музейна педагогіка набуває двоякого значення. По-перше, вона є засобом їхнього власного формування як суб'єктів національного світогляду через особистісний досвід зустрічі з культурою. По-друге, вона є інструментом їхньої фахової діяльності, педагогічної роботи з дітьми молодшого шкільного віку. Подвійна роль учителя – бути суб'єктом і транслятором національного світогляду – визначає специфіку підготовки фахівців початкової ланки освіти, що узгоджується з ціннісно-орієнтованими засадами реформи Нової української школи [7].

Музейна педагогіка пропонує унікальний формат для формування всіх чотирьох компонентів національного світогляду. На відміну від класного уроку, музейне середовище забезпечує зустріч з автентичним культурним артефактом, тобто реальним об'єктом, наділеним власною матеріальною і смисловою щільністю. Така зустріч має потенціал стати особистісно значущим переживанням, яке не може бути замінене жодним навчальним посібником.

Висновки. За результатами проведеного філософсько-педагогічного аналізу національний світогляд може бути визначений як інтегративна система когнітивних, ціннісно-смислових, емоційно-почуттєвих і діяльнісних диспозицій особистості, що формується у процесі освоєння національної культури, мови та історичної пам'яті і визначає спосіб сприйняття, оцінювання й перетворення дійсності у відповідності з національними цінностями та загальнолюдськими ідеалами. Поняття «інтегративна система» є тут принциповим: воно підкреслює, що йдеться не про набір елементів, а про цілісність, у якій кожен компонент підтримує і збагачує інші.

Встановлено, що поняття «національний світогляд» є більш широким та інтегративним порівняно з такими суміжними категоріями, як «національна ідентичність», «національна свідомість», «патріотизм» і «менталітет», оскільки охоплює всі чотири виміри ставлення особистості до національного буття. Простежено розвиток ідеї національного виховання в українській педагогічній думці, що засвідчує тривалу і самобутню традицію осмислення цього феномену в академічному дискурсі.

Обґрунтовано педагогічне значення музейного середовища як простору автентичного культурного досвіду для формування всіх компонентів національного світогляду.

Музейна педагогіка є водночас умовою фахового становлення майбутнього вчителя початкових класів і засобом його практичної педагогічної роботи з дітьми.

Перспективою подальших досліджень є розроблення науково обґрунтованих методик формування національного світогляду майбутніх учителів початкових класів засобами музейної педагогіки в умовах очного та дистанційного навчання.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Література:

1. Heidegger M. Being and Time / transl. by J. Macquarrie, E. Robinson. New York : Harper & Row, 1962. 589 p.

2. Erikson E. H. Identity and the Life Cycle. New York : W. W. Norton & Company, 1980. 192 p.

3. Tajfel H., Turner J. C. The Social Identity Theory of Intergroup Behavior. Political Psychology: Key Readings / J. T. Jost, J. Sidanius (eds.). New York : Psychology Press, 2004. P. 276–293. DOI: https://doi.org/10.4324/9780203505984-16.

4. Anderson B. Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism. Revised ed. London : Verso, 2006. 240 p.

5. Бех І. Д. Особистість на шляху до духовних цінностей : монографія. Київ ; Чернівці : Букрек, 2018. 320 с.

6. Czepil M., Karpenko O. National awareness: the evolution of the concept in the Ukrainian pedagogy of Galicia (1848–1918). History of Education. 2022. Vol. 51, № 1. P. 48–68. DOI: https://doi.org/10.1080/0046760X.2021.1924877.

7. Hrynevych L., Linnik O., Herczyński J. The new Ukrainian school reform: Achievements, developments and challenges. European Journal of Education. 2023. Vol. 58, № 4. P. 542–560. DOI: https://doi.org/10.1111/ejed.12583.

8. Ващенко Г. Виховний ідеал : підручник для педагогів, виховників, молоді і батьків. Полтава : Полтавський вісник, 1994. 191 с.

9. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Вибрані твори : у 5 т. Т. 3. Київ : Радянська школа, 1977. С. 5–279.

10. Кононенко П. П. Українознавство : підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Міленіум, 2006. 870 с.

11. Огієнко І. (митрополит Іларіон). Рідна мова / упоряд., передм. і комент. М. С. Тимошика. Київ : Наша культура і наука, 2010. 436 с.

12. Франко І. Що таке поступ. Зібрання творів : у 50 т. Т. 45. Київ : Наукова думка, 1986. С.300-348.

13. Hnizdilova O., Karapuzova I., Vilkhova O., Bursova S. Museum Pedagogy in Ukraine: Challenges and Achievements. Journal of Museum Education. 2023. Vol. 48, № 1. P. 68–75. DOI: https://doi.org/10.1080/10598650.2022.2147687.

14. Skubytska I. Telling Stories, Reconnecting People: National Identity Building and the Case of the War Childhood Museum Ukraine. Curator: The Museum Journal. 2026. P. 1–9. DOI: https://doi.org/10.1111/cura.70029.

References

1. Heidegger, M. (1962). Being and Time (J. Macquarrie & E. Robinson, Trans.). New York: Harper & Row [in English].

2. Erikson, E. H. (1980). Identity and the Life Cycle. New York: W. W. Norton & Company [in English].

3. Tajfel, H., & Turner, J. C. (2004). The Social Identity Theory of Intergroup Behavior. In J. T. Jost & J. Sidanius (Eds.), Political Psychology: Key Readings (pp. 276–293). New York: Psychology Press. https://doi.org/10.4324/9780203505984-16 [in English].

4. Anderson, B. (2006). Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism (Revised ed.). London: Verso [in English].

5. Bekh, I. D. (2018). Osobystist na shliakhu do dukhovnykh tsinnostei [Personality on the Way to Spiritual Values]. Kyiv; Chernivtsi: Bukrek [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

6. Czepil, M., & Karpenko, O. (2022). National awareness: the evolution of the concept in the Ukrainian pedagogy of Galicia (1848–1918). History of Education, 51(1), 48–68. https://doi.org /10.1080/0046760X.2021.1924877 [in English].

7. Hrynevych, L., Linnik, O., & Herczyński, J. (2023). The new Ukrainian school reform: Achievements, developments and challenges. European Journal of Education, 58(4), 542–560. https://doi.org/10.1111/ejed.12583 [in English].

8. Vashchenko, H. (1994). Vykhovnyi ideal [The Educational Ideal]. Poltava: Poltavskyi visnyk [in Ukrainian].

9. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). Sertse viddaiu ditiam [I Give My Heart to Children]. In Vybrani tvory: u 5 t. (Vol. 3, pp. 5–279). Kyiv: Radianska shkola [in Ukrainian].

10. Kononenko, P. P. (2006). Ukrainoznavstvo: pidruchnyk dlia studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv [Ukrainian Studies: a textbook for students of higher educational institutions]. Kyiv: Milenium [in Ukrainian].

11. Ohiienko, I. (Metropolitan Ilarion). (2010). Ridna mova [The Native Language] (M. S. Tymoshyk, Comp.). Kyiv: Nasha kultura i nauka [in Ukrainian].

12. Franko, I. (1986). Shcho take postup [What is progress]. In Zibrannia tvoriv u 50 t. (Vol. 45, pp. 300–348). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian]..

13. Hnizdilova, O., Karapuzova, I., Vilkhova, O., & Bursova, S. (2023). Museum Pedagogy in Ukraine: Challenges and Achievements. Journal of Museum Education, 48(1), 68–75. https://doi.org/10.1080/10598650.2022.2147687 [in English].

14. Skubytska, I. (2026). Telling Stories, Reconnecting People: National Identity Building and the Case of the War Childhood Museum Ukraine. Curator: The Museum Journal, 1–9. https://doi.org/10.1111/cura.70029 [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 06.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 004.8:37.091.33:81’243

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1693-1702

Тарнавська Маріанна Марківна старший викладач кафедри східних мов Навчально-наукового гуманітарного інституту Національної академії Служби безпеки України, м. Київ, https://orcid.org/0000-0003-0165-894X

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ОЦІНЮВАННІ СФОРМОВАНОСТІ ІНШОМОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ГОВОРІННІ

Анотація. У статті проаналізовано перспективи використання технологій штучного інтелекту в оцінюванні сформованості іншомовної компетентності в говорінні. Актуальність дослідження зумовлена стрімкою цифровізацією освітнього середовища, активним впровадженням технологій штучного інтелекту в систему іншомовної освіти та необхідністю оптимізації процедур мовного тестування в умовах дистанційного й змішаного навчання.

У роботі розглянуто основні напрями використання технологій штучного інтелекту в оцінюванні різних видів мовленнєвої діяльності, зокрема читання, аудіювання, письма та говоріння. Встановлено, що оцінювання усного мовлення є одним із найбільш складних і ресурсоємних компонентів іншомовної підготовки, оскільки потребує багатокритеріального аналізу мовлення, врахування фонетичних, лексико-граматичних, прагматичних і соціокультурних характеристик комунікації, а також значних часових витрат викладачів. Водночас автоматизоване оцінювання усного мовлення на основі технологій його автоматичного розпізнавання, алгоритмів машинного навчання та систем опрацювання природної мови визначено найбільш перспективним напрямом сучасної лінгводидактики.

З’ясовано, що сучасні системи штучного інтелекту здатні аналізувати вимову, темп мовлення, плавність, тривалість пауз, інтонаційні характеристики та окремі лексико-граматичні параметри висловлювання, забезпечуючи оперативний зворотний зв’язок і можливість масштабування тестування. Однак існують і певні обмеження автоматизованого оцінювання говоріння, пов’язаних із труднощами інтерпретації прагматичних і соціокультурних аспектів комунікації, варіативністю усного мовлення, впливом акцентів та ризиками алгоритмічної упередженості.

У дослідженні також йдеться про потенціал великих мовних моделей і генеративних систем штучного інтелекту для створення інтерактивних комунікативних сценаріїв та реалізації формувального оцінювання в режимі реального часу. На основі SWOT-аналізу систематизовано сильні та слабкі сторони, можливості й загрози інтеграції технологій штучного інтелекту в систему оцінювання іншомовної компетентності в говорінні.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Ключові слова: цифрове освітнє середовище, технології штучного інтелекту, мовленнєва діяльність, іншомовна компетентність в говорінні, автоматизоване оцінювання.

Tarnavska Marianna Markivna Senior Lecturer at the Department of Oriental Languages of Educational and Scientific Humanitarian Institute of National Academy of Security Service of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0000-0003-0165-894X

PROSPECTS FOR THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE TECHNOLOGIES IN ASSESSING THE DEVELOPMENT OF FOREIGN LANGUAGE SPEAKING COMPETENCE

Abstract. The article analyzes the prospects of using artificial intelligence technologies in assessing the formation of foreign language speaking competence. The relevance of the study is determined by the rapid digitalization of the educational environment, the active implementation of artificial intelligence technologies in foreign language education, and the need to optimize language testing procedures in conditions of distance and blended learning.

The study examines the main areas of application of artificial intelligence technologies in assessing different types of language skills, including reading, listening, writing, and speaking. It is established that speaking assessment is one of the most complex and resource-intensive components of foreign language training, as it requires multi-criteria analysis of speech and consideration of phonetic, lexical-grammatical, pragmatic, and sociocultural features of communication, as well as significant time investment from the faculty.

At the same time, automated speaking assessment based on automatic speech recognition technologies, machine learning algorithms, and natural language processing systems is identified as one of the most promising directions in modern language pedagogy.

It has been found that modern artificial intelligence systems are capable of analyzing pronunciation, speech rate, fluency, pause duration, intonation features, and specific lexical-grammatical parameters of utterances, providing immediate feedback and enabling scalable testing. However, there are also certain limitations of automated speaking assessment related to difficulties in interpreting pragmatic and sociocultural aspects of communication, variability of spoken language, accent influence, and risks of algorithmic bias.

The study also addresses the potential of large language models and generative artificial intelligence systems for creating interactive communicative scenarios and implementing formative assessment in real time. Based on a SWOT analysis, the strengths, weaknesses, opportunities, and threats of integrating artificial intelligence technologies into the system of foreign language speaking competence assessment are systematized.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Keywords: digital educational environment, artificial intelligence technologies, language skills, foreign language speaking competence, automated assessment.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток цифрових технологій та активне впровадження засобів штучного інтелекту (ШІ) у різні сфери суспільного життя зумовлюють трансформацію сучасного освітнього середовища, зокрема й системи іншомовної підготовки. В сучасному діджиталізованому світі технології ШІ стали невід'ємною частиною організації навчального процесу, генерації навчального контенту та персоналізації навчання; а впродовж останніх років – активно залучаються також в якості засобу автоматизації процедур оцінювання результатів навчальної діяльності. Особливо актуальним це питання постало в умовах масштабної цифровізації освіти, спричиненої пандемією COVID-19, а для України також і необхідністю адаптації освітнього процесу до умов повномасштабної війни [1; 2].

Питання використання сучасних цифрових технологій та засобів штучного інтелекту в іншомовній підготовці вже привертали увагу дослідників, зокрема в контексті інтеграції ШІ до викладання сучасної стандартної арабської мови, персоналізації навчання іноземним мовам у вищих навчальних закладах та використання цифрових платформ у системі мовної освіти [1]. Крім того, окремі наукові розвідки були присвячені аналізу можливостей використання соціальних медіа та цифрового контенту в іншомовній підготовці здобувачів освіти в умовах діджиталізації освітнього процесу [2]. Водночас питання використання технологій штучного інтелекту безпосередньо для оцінювання сформованості іншомовної компетентності, зокрема і в говорінні, досі залишається недостатньо висвітленим у вітчизняному науковому дискурсі.

У сучасній методиці викладання іноземних мов оцінювання говоріння традиційно вважається одним із найбільш складних і ресурсоємних компонентів мовного контролю, оскільки потребує індивідуального прослуховування усних відповідей, багатокритеріального аналізу мовлення та значних часових витрат викладача [11].

На відміну від читання чи аудіювання, де можливе широке використання стандартизованих тестових форм і автоматизованої перевірки результатів, оцінювання усного мовлення передбачає врахування не лише лексико-граматичної правильності, а й темпу мовлення, вимови, плавності, ситуативної доречності висловлювання та ефективності комунікації загалом [6].

Саме тому сучасні технології автоматичного розпізнавання мовлення, алгоритми машинного навчання та системи автоматизованого оцінювання усного мовлення поступово стають одним із найбільш перспективних напрямів розвитку іншомовного тестування. Використання таких технологій потенційно дозволяє оптимізувати процес оцінювання, знизити ресурсне навантаження на викладача, забезпечити вищий рівень стандартизації та оперативності контролю, а також розширити можливості проведення масштабного мовного тестування [6].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю аналізу потенціалу використання технологій штучного інтелекту в оцінюванні сформованості іншомовної компетентності в говорінні, а також потребою визначення переваг, обмежень і перспектив інтеграції автоматизованих систем оцінювання усного мовлення до сучасного освітнього процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні наукові розвідки у сфері використання технологій штучного інтелекту в оцінюванні іншомовної компетентності формують кілька основних напрямів дослідження, пов'язаних із цифровізацією мовного тестування, автоматизацією оцінювання та розвитком інтелектуальних систем підтримки навчання. Один з напрямів охоплює загальне застосування ШІ в мовній освіті, зокрема трансформацію підходів до оцінювання та навчання іноземних мов у цифровому середовищі [15]. Вивчається можливість використання великих мовних моделей в освітньому процесі, зокрема для підтримки мовленнєвої практики та здійснення формувального оцінювання [8]. Інший напрям стосується можливості автоматизованого оцінювання сформованості мовної компетентності на основі технологій обробки природної мови з метою стандартизації тестування та зменшення суб'єктивності оцінювання [5]. Активно вивчається потенціал автоматизованого оцінювання усного мовлення, що базується на використанні технологій автоматичного розпізнавання мовлення та акустичного аналізу [9], досліджується ефективність залучення подібних технологій, зокрема з огляду на їх здатність забезпечувати масштабованість тестування та зменшити ресурсне навантаження на викладачів [7]. Науковці також піднімають питання обмежень використання автоматизованого оцінювання усного мовлення з урахуванням його прагматичних і дискурсивних характеристик, дискутують щодо валідності автоматичних оцінок та ризиків алгоритмічної упередженості [10].

Метою статті є аналіз перспектив використання технологій штучного інтелекту в оцінюванні сформованості іншомовної компетентності в говорінні з урахуванням специфіки цього виду мовленнєвої діяльності як одного з найбільш ресурсоємних компонентів мовного тестування. Серед поставлених завдань – визначення основних напрямів застосування технологій автоматичного розпізнавання мовлення та алгоритмів машинного навчання для оцінювання сформованості іншомовних компетентностей, зокрема в говорінні, окреслення їхніх переваг, обмежень і потенційних ризиків інтеграції в сучасну систему іншомовної освіти.

Виклад основного матеріалу. Сучасні технології штучного інтелекту використовуються для оцінювання всіх видів мовленнєвої діяльності, однак рівень ефективності їх застосування суттєво різниться залежно від специфіки конкретної мовної компетентності. Якщо автоматизація оцінювання читання, аудіювання та письма вже демонструє достатній рівень стандартизації та технічної реалізації, то оцінювання говоріння і досі залишається одним із найбільш складних напрямів автоматизованого мовного тестування.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У сфері оцінювання сформованості компетентності в читанні технології штучного інтелекту використовуються переважно в адаптивних тестових системах, здатних автоматично змінювати рівень складності завдань залежно від результатів, які демонструє конкретний користувач. Подібні системи дозволяють аналізувати швидкість та точність виконання тестових завдань, визначати типові труднощі, з якими стикаються здобувачі освіти, та формувати індивідуалізовані траєкторії оцінювання. Варто відзначити, що оцінювання читання залишається одним із найменш ресурсоємних компонентів мовного тестування, оскільки значна частина процедур може бути повністю автоматизована та не потребує безпосереднього залучення викладача [12].

Подібні тенденції простежуються і в оцінюванні сформованості компетентності в аудіюванні. Системи штучного інтелекту дозволяють автоматизувати перевірку правильності відповідей, аналізувати швидкість реакції користувачів та адаптувати складність аудіоматеріалів до рівня мовної підготовки. Крім того, автоматизація оцінювання аудіювання значно спрощує організацію дистанційного тестування та забезпечує можливість одночасного контролю великої кількості здобувачів освіти [4].

Одним із найбільш розвинених напрямів автоматизованого оцінювання мовленнєвої компетентності сьогодні є оцінювання письма. Системи автоматизованого оцінювання письмових робіт ґрунтуються на застосуванні алгоритмів опрацювання природної мови та дають змогу аналізувати граматичну правильність, лексичне різноманіття, зв’язність і структурованість письмового висловлювання. Важливою перевагою таких систем є можливість оперативного формувального оцінювання та забезпечення швидкого зворотного зв’язку, що є особливо актуальним в умовах змішаного та дистанційного навчання [13].

Щодо оцінювання сформованості компетентності у говорінні, то варто зазначити, що усне мовлення є багатокомпонентним процесом, який передбачає одночасне функціонування фонетичних, граматичних, лексичних, прагматичних та соціокультурних механізмів комунікації. Крім того, говоріння характеризується високою ситуативністю та варіативністю, що суттєво ускладнює процес його стандартизованого оцінювання. Традиційні підходи до оцінювання усного мовлення передбачають індивідуальне прослуховування відповідей, багатокритеріальний аналіз мовлення та залучення підготовлених експертів-оцінювачів. За умов масового тестування це створює значне навантаження на викладачів та суттєво збільшує часові витрати на проведення оцінювання. Саме тому говоріння вважається одним із найбільш ресурсоємних компонентів іншомовної підготовки [6].

У зв’язку з цим одним із найбільш перспективних напрямів сучасної лінгводидактики стало автоматизоване оцінювання усного мовлення, що базується на використанні технологій його автоматичного розпізнавання, алгоритмів машинного навчання та систем обробки природної мови. Сучасні системи автоматичного розпізнавання мовлення здатні аналізувати широкий

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

спектр параметрів, серед яких вимова, темп, тривалість пауз, плавність, інтонаційні характеристики та окремі лексико-граматичні особливості висловлювання. Подібні технології активно використовуються у міжнародних мовних тестах та на цифрових освітніх платформах [7].

Разом з тим повноцінна автоматизація оцінювання усного мовлення залишається проблематичною. Однією з ключових причин є складність аналізу прагматичних та соціокультурних аспектів комунікації. Автоматизовані системи здебільшого орієнтовані на аналіз формальних параметрів мовлення, тоді як оцінювання комунікативної доречності, аргументованості висловлювання, здатності підтримувати взаємодію та адаптувати мовлення до ситуації спілкування потребує значно складніших механізмів аналізу. Додаткові труднощі пов'язані з варіативністю акцентів, індивідуальними особливостями вимови та ризиками алгоритмічної упередженості, які можуть впливати на об'єктивність автоматизованого оцінювання [14].

Водночас розвиток великих мовних моделей та генеративних систем штучного інтелекту відкриває нові перспективи для вдосконалення автоматизованого оцінювання говоріння. Сучасні моделі ШІ можуть використовуватися не лише для аналізу мовлення, а й для створення інтерактивних комунікативних сценаріїв, моделювання ситуацій професійного спілкування та забезпечення формувального оцінювання в режимі реального часу [8]. Результати сучасних досліджень також демонструють достатньо високий рівень кореляції між автоматизованими оцінками та оцінками експертів, що свідчить про перспективність використання технологій штучного інтелекту для стандартизації оцінювання говоріння та зменшення навантаження на викладачів [3].

З метою комплексного аналізу перспектив використання технологій штучного інтелекту в оцінюванні сформованості іншомовної компетентності в говорінні доцільним видається застосування SWOT-аналізу, який дозволяє систематизувати сильні та слабкі сторони автоматизованого оцінювання усного мовлення, а також визначити потенційні можливості та загрози інтеграції подібних технологій у систему іншомовної освіти (Таблиця 1):

Таблиця 1

SWOT-аналіз перспектив використання технологій штучного інтелекту в оцінюванні сформованості іншомовної компетентності в говорінні

Сильні сторони (Strengths)	– швидкість перевірки усних відповідей; – оперативний формувальний зворотний зв'язок; – стандартизація оцінювання; – можливість масштабування тестування; – зменшення навантаження на викладача.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Слабкі сторони (Weaknesses)	– залежність від якості автоматичного розпізнавання мовлення; – труднощі роботи з акцентами та індивідуальними особливостями вимови; – труднощі аналізу емоційного забарвлення мовлення; – недостатнє врахування прагматичних аспектів мовлення; – ризики алгоритмічної упередженості.
Можливості (Opportunities)	– персоналізація оцінювання; – автоматизація формувального оцінювання; – інтеграція генеративних моделей ШІ; – розвиток дистанційного тестування; – розширення можливостей масового тестування.
Загрози (Threats)	– надмірна залежність від цифрової інфраструктури; – помилки автоматизованого оцінювання; – питання академічної доброчесності; – зниження ролі викладача в оцінюванні; – ризики порушення конфіденційності даних.

Висновки. Результати проведеного дослідження засвідчують, що автоматизоване оцінювання усного мовлення є одним із ключових векторів цифровізації іншомовної освіти, який поступово змінює традиційні підходи до мовного тестування. Його актуальність зумовлена потребою підвищення ефективності контрольних процедур, оптимізації часових витрат та забезпечення більш уніфікованих критеріїв оцінювання мовленнєвих навичок та умінь.

Сучасні технології штучного інтелекту суттєво розширюють інструментарій оцінювання, даючи змогу аналізувати різні параметри усного мовлення та частково відтворювати комунікативні сценарії навчальної взаємодії. Це створює умови для більш системного та безперервного моніторингу рівня сформованості мовленнєвої компетентності у говорінні.

Водночас можливості автоматизованих систем залишаються обмеженими у сфері інтерпретації змісту висловлювання, оцінювання прагматичних і соціокультурних компонентів комунікації, а також у врахуванні індивідуальної мовленнєвої варіативності. Зберігається також ризик недостатньої прозорості алгоритмів і потенційної упередженості моделей.

Враховуючи викладене, найбільш доцільним вважаємо комбінування автоматизованих систем оцінювання з експертним аналізом викладачів, що забезпечить баланс між технологічною ефективністю та педагогічною обґрунтованістю. Перспективи подальших досліджень пов’язані з удосконаленням методів оцінювання комунікативної якості мовлення та розробкою більш адаптивних і контекстно чутливих рішень ШІ для використання в освітніх цілях.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Література:

1. Тарнавська М. Перспективи залучення технологій штучного інтелекту до викладання сучасної стандартної арабської мови в закладах вищої освіти. *Вісник науки та освіти.* 2024. № 10(28). URL: https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-10(28)-1251-1259 (дата звернення: 05.05.2026).

2. Тарнавська М. Соціальні медіа в іншомовній підготовці військовослужбовців: SWOT-аналіз. *Актуальні питання гуманітарних наук.* 2024. Т. 2, № 76. С. 282–286. URL: https://doi.org/10.24919/2308-4863/76-2-45 (дата звернення: 05.05.2026).

3. A comparison of two scoring methods for an automated speech scoring system / X. Xi et al. *Language Testing*. 2012. Vol. 29, no. 3. P. 371–394. URL: https://doi.org/10.1177/0265532211425673 (date of access: 13.05.2026).

4. Aryadoust V., Zakaria A., Jia Y. Investigating the affordances of OpenAI's large language model in developing listening assessments. *Computers and Education: Artificial Intelligence*. 2024. Vol. 6. URL: https://doi.org/10.1016/j.caeai.2024.100204 (date of access: 13.05.2026).

5. Attali Y., Lewis W., Steier M. Scoring with the computer: Alternative procedures for improving the reliability of holistic essay scoring. *Language Testing*. 2012. Vol. 30, no. 1. P. 125–141. URL: https://doi.org/10.1177/0265532212452396 (date of access: 05.05.2026).

6. Automatic scoring of non-native spontaneous speech in tests of spoken English / K. Zechner et al. *Speech Communication*. 2009. Vol. 51, no. 10. P. 883–895. URL: https://doi.org/10.1016/j.specom.2009.04.009 (date of access: 05.05.2026).

7. Bernstein J., Van Moere A., Cheng J. Validating automated speaking tests. *Language Testing*. 2010. Vol. 27, no. 3. P. 355–377. URL: https://doi.org/10.1177/0265532210364404 (date of access: 11.05.2026).

8. ChatGPT for good? On opportunities and challenges of large language models for education / E. Kasneci et al. *Learning and Individual Differences*. 2023. Vol. 103. URL: https://doi.org/10.1016/j.lindif.2023.102274 (date of access: 11.05.2026).

9. EduSpeak®: A speech recognition and pronunciation scoring toolkit for computer-aided language learning applications / H. Franco et al. *Language Testing*. 2010. Vol. 27, no. 3. P. 401–418. URL: https://doi.org/10.1177/0265532210364408 (date of access: 11.05.2026).

10. Equity Beyond Bias in Language Technologies for Education / E. Mayfield et al. *Innovative Use of NLP for Building Educational Applications*: Proceedings of the Fourteenth Workshop, Florence, 2 August 2019. 2019. P. 444–460. URL: https://www.researchgate.net/publication/335787003_Equity_Beyond_Bias_in_Language_Technologies_for_Education (date of access: 11.05.2026).

11. Fulcher G. Assessing second language speaking. *Language Teaching*. 2015. Vol. 48, no. 2. P. 198–216. URL: https://doi.org/10.1017/s0261444814000391 (date of access: 05.05.2026).

12. Li Y., Huang C., Liu J. Diagnosing Primary Students' Reading Progression: Is Cognitive Diagnostic Computerized Adaptive Testing the Way Forward? *Journal of Educational and Behavioral Statistics*. 2023. URL: https://doi.org/10.3102/10769986231160668 (date of access: 05.05.2026).

13. Wilson J., Roscoe R. Automated Writing Evaluation and Feedback: Multiple Metrics of Efficacy. *Journal of Educational Computing Research*. 2019. Vol. 58, no. 1. P. 87–125. URL: https://doi.org/10.1177/0735633119830764 (date of access: 13.05.2026).

14. Xi X. Automated scoring and feedback systems: Where are we and where are we heading? *Language Testing*. 2010. Vol. 27, no. 3. P. 291–300. URL: https://doi.org/10.1177/0265532210364643 (date of access: 13.05.2026).

15. Zhang R., Zou D. Types, purposes, and effectiveness of state-of-the-art technologies for second and foreign language learning. *Computer Assisted Language Learning*. 2020. P. 1–47. URL: https://doi.org/10.1080/09588221.2020.1744666 (date of access: 11.05.2026).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

References:

1. Tarnavska M. (2024). Perspektyvy zaluchennia tekhnolohii shtuchnoho intelektu do vykladannia suchasnoi standartnoi arabskoi movy v zakladakh vyshchoi osvity [Prospects of AI-based Technologies Application in Teaching Modern Standard Arabic in Higher Education Institutions]. *Visnyk nauky ta osvity – Bulletin of Science and Education*, 10 (28), 1251-1259. Retrieved from https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-10(28)-1251-1259 [in Ukrainian].

2. Tarnavska M. (2024). Sotsialni media v inshomovnii pidhotovtsi viiskovosluzhbovtsiv: SWOT-analiz [Social Media in Military Personnel Foreign Language Training: SWOT-Analysis]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current Issues of the Humanities,* 76 (2), 282-286. Retrieved from https://doi.org/10.24919/2308-4863/76-2-45 [in Ukrainian].

3. Xi. X., Higgins D., Zechner K., Williamson D. (2012). A comparison of two scoring methods for an automated speech scoring system. *Language Testing,* 29 (3), 371-394. Retrieved from https://doi.org/10.1177/0265532211425673 [in English].

4. Aryadoust V., Zakaria A., Jia Y. (2024). Investigating the affordances of OpenAI's large language model in developing listening assessments. *Computers and Education: Artificial Intelligence,* 6. Retrieved from https://doi.org/10.1016/j.caeai.2024.100204 [in English].

5. Attali Y., Lewis W., Steier M. (2012). Scoring with the computer: Alternative procedures for improving the reliability of holistic essay scoring. *Language Testing*, 30 (1), 125-141. Retrieved from https://doi.org/10.1177/0265532212452396 [in English].

6. Zechner K., Higgins D., Xi. X., Williamson D. (2009). Automatic scoring of non-native spontaneous speech in tests of spoken English. *Speech Communication*, 51 (10), 883-895. Retrieved from https://doi.org/10.1016/j.specom.2009.04.009 [in English].

7. Bernstein J., Van Moere A., Cheng J. (2010). Validating automated speaking tests. *Language Testing,* 27 (3), 355-377. Retrieved from https://doi.org/10.1177/0265532210364404 [in English].

8. Kasneci E., Sessler K., Kuchemann S., Bannert M., Fischer F., Gasser U. et al. (2023). ChatGPT for good? On opportunities and challenges of large language models for education. *Learning and Individual Differences,* 103. Retrieved from https://doi.org/10.1016/j.lindif.2023.102274 [in English].

9. Franco H., Bratt H., Rossier R., Gadde V., Shriberg E., Abrash V. et al. (2010). EduSpeak®: A speech recognition and pronunciation scoring toolkit for computer-aided language learning applications. *Language Testing*, 27 (3), 401-418. Retrieved from https://doi.org/10.1177/0265532210364408 [in English].

10. Mayfield E., Madaio M., Prabhumoye S., Gerrits D., McLaughlin B., Dixon-Roman E. et al. (2019). Equity Beyond Bias in Language Technologies for Education. *Innovative Use of NLP for Building Educational Applications*: Proceedings of the Fourteenth Workshop. Florence, Italy. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/335787003_Equity_Beyond_Bias_in_Language_Technologies_for_Education [in English].

11. Fulcher G. (2015). Assessing second language speaking. *Language Teaching*, 48 (2), 198-216. Retrieved from https://doi.org/10.1017/s0261444814000391 [in English].

12. Li Y., Huang C., Liu J. (2023). Diagnosing Primary Students' Reading Progression: Is Cognitive Diagnostic Computerized Adaptive Testing the Way Forward? *Journal of Educational and Behavioral Statistics*. Retrieved from https://doi.org/10.3102/10769986231160668 [in English].

13. Wilson J., Roscoe R. (2019). Automated Writing Evaluation and Feedback: Multiple Metrics of Efficacy. *Journal of Educational Computing Research*, 58 (1), 87-125. Retrieved from https://doi.org/10.1177/0735633119830764 [in English].

14. Xi X. (2010). Automated scoring and feedback systems: Where are we and where are we heading? *Language Testing*, 27 (3), 291-300. Retrieved from https://doi.org/10.1177/0265532210364643 [in English].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

15. Zhang R., Zou D. (2020). Types, purposes, and effectiveness of state-of-the-art technologies for second and foreign language learning. *Computer Assisted Language Learning*, 1-47. Retrieved from https://doi.org/10.1080/09588221.2020.1744666 [in English]

Дата першого надходження статті до видання: 01.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 37.091.3-057.875:811.111:004.4

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1703-1715

Тесцова Олеся Олександрівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри германських мов, зарубіжної літератури та методик їхнього навчання, Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький, https://orcid.org/0009-0004-8154-7119

Чернявська Олена Олексіївна викладач кафедри германських мов, зарубіжної літератури та методик їхнього навчання, Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький, https://orcid.org/0000-0002-5692-9543

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ АНГЛОМОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ: КОНЦЕПТУАЛЬНА МОДЕЛЬ ІНТЕГРАЦІЇ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Анотація. У статті досліджено теоретичні та методичні засади інтеграції міжкультурної комунікації у процес навчання англійської мови здобувачів освіти за спеціальністю «Філологія» в умовах цифровізації освітнього середовища. Актуальність дослідження зумовлена посиленням ролі міжкультурної взаємодії у сучасному глобалізованому суспільстві, що потребує модернізації підходів до професійної підготовки майбутніх філологів. Обґрунтовано, що сучасна іншомовна освіта має бути орієнтована не лише на формування мовної та комунікативної компетентностей, а й на розвиток здатності здобувачів освіти інтерпретувати культурні смисли, цінності, символічні системи та моделі поведінки, необхідні для ефективної професійної комунікації в багатокультурному середовищі.

Проаналізовано сучасні наукові підходи до розуміння міжкультурної компетентності як складного багатовимірного феномену, що охоплює дискурсивні, культурні та символічні аспекти комунікації. Встановлено, що традиційні моделі навчання англійської мови, зокрема в межах підходу English for Specific Purposes (ESP), недостатньо враховують культурний, дискурсивний і ситуативний компоненти професійної взаємодії, що обмежує можливості формування готовності здобувачів освіти до реальної міжкультурної комунікації. Особливу увагу приділено аналізу сучасних досліджень функціонування штучно створених мов у медіапросторі як прикладу взаємозв'язку мовних систем, культурних кодів та інтерпретації смислів у дискурсивному середовищі.

У статті теоретично обґрунтовано та розроблено концептуальну модель інтеграції міжкультурної комунікації у процес навчання англійської мови майбутніх філологів. Запропонована модель ґрунтується на компетентнісному,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

комунікативному, міжкультурному та цифровому підходах і передбачає взаємодію чотирьох основних компонентів: лінгвістичного, дискурсивного, культурного та ситуативного. Визначено структуру моделі, що включає цільовий, змістовий, процесуально-технологічний, організаційно-педагогічний та оціночно-результативний блоки.

Доведено, що ефективність формування професійної англомовної комунікативної компетентності майбутніх філологів значно підвищується за умови використання інноваційних педагогічних стратегій, зокрема симуляційного навчання, кейс-методу, проєктної діяльності, цифрових платформ, LMS-систем та AI-інструментів. Встановлено, що інтеграція міжкультурного компонента в усі види мовленнєвої діяльності сприяє розвитку міжкультурної чутливості, критичного мислення, дискурсивної гнучкості та готовності здобувачів освіти до професійної діяльності у глобалізованому цифровому середовищі.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання запропонованої концептуальної моделі в освітньому процесі закладів вищої освіти для підвищення якості професійної підготовки майбутніх філологів. Перспективи подальших досліджень пов'язані з емпіричною перевіркою ефективності моделі, удосконаленням методичного забезпечення її реалізації та дослідженням потенціалу цифрових технологій і штучного інтелекту у формуванні міжкультурної комунікативної компетентності здобувачів освіти.

Ключові слова: міжкультурна комунікація; професійна компетентність; майбутні філологи; цифровізація освіти; міжкультурна компетентність; дискурсивний підхід; English for Specific Purposes (ESP); цифрове освітнє середовище; професійна комунікація.

Testsova Olesya Oleksandrivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, Kropyvnytskyi, https://orcid.org/0009-0004-8154-7119

Cherniavska Olena Oleksiivna Lecturer, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, Kropyvnytskyi, https://orcid.org/0000-0002-5692-9543

FORMATION OF PROFESSIONAL ENGLISH COMPETENCE OF FUTURE PHILOLOGISTS: A CONCEPTUAL MODEL OF INTERCULTURAL COMMUNICATION INTEGRATION

Abstract. The article examines the theoretical and methodological foundations of integrating intercultural communication into the process of teaching English to students majoring in Philology in the context of the digitalization of the educational environment. The relevance of the study is determined by the increasing role of intercultural interaction in contemporary globalized society, which requires the

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

modernization of approaches to the professional training of future philologists. It is substantiated that modern foreign language education should be focused not only on the development of linguistic and communicative competences, but also on fostering students' ability to interpret cultural meanings, values, symbolic systems, and behavioral patterns necessary for effective professional communication in a multicultural environment.

Modern scientific approaches to understanding intercultural competence as a complex multidimensional phenomenon encompassing discursive, cultural, and symbolic aspects of communication are analyzed. It has been established that traditional models of teaching English, particularly within the framework of English for Specific Purposes (ESP), insufficiently consider the cultural, discursive, and situational components of professional interaction, which limits the development of students' readiness for authentic intercultural communication. Particular attention is paid to the analysis of contemporary studies on the functioning of constructed languages in media space as an example of the interrelation between linguistic systems, cultural codes, and the interpretation of meanings in discursive environments.

The article theoretically substantiates and develops a conceptual model for integrating intercultural communication into the process of teaching English to future philologists. The proposed model is based on competence-based, communicative, intercultural, and digital approaches and involves the interaction of four main components: linguistic, discursive, cultural, and situational. The structure of the model is defined through target-oriented, content-based, procedural-technological, organizational-pedagogical, and evaluative-resultative blocks.

It is proved that the effectiveness of forming professional English communicative competence among future philologists significantly increases through the implementation of innovative pedagogical strategies, including simulation-based learning, the case-study method, project-based learning, digital platforms, LMS systems, and AI tools. It has been determined that integrating the intercultural component into all types of speech activity contributes to the development of intercultural sensitivity, critical thinking, discursive flexibility, and students' readiness for professional activity in a globalized digital environment.

The practical significance of the study lies in the possibility of implementing the proposed conceptual model in the educational process of higher education institutions in order to improve the quality of professional training of future philologists. Prospects for further research are associated with the empirical verification of the model's effectiveness, the improvement of methodological support for its implementation, and the investigation of the potential of digital technologies and artificial intelligence in the development of students' intercultural communicative competence.

Keywords: intercultural communication; professional communicative competence; future philologists; digitalization of education; intercultural competence; discursive approach; English for Specific Purposes (ESP); digital educational environment; professional communication.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку вищої освіти характеризується посиленням ролі міжкультурної комунікації в умовах глобалізації та цифровізації суспільства. Підготовка здобувачів освіти за спеціальністю «Філологія» потребує не лише формування мовної та комунікативної компетентностей, а й розвитку здатності до інтерпретації культурних смислів, цінностей і моделей поведінки, що забезпечують ефективну взаємодію в багатокультурному середовищі. У сучасних наукових підходах міжкультурна компетентність розглядається як складний багатовимірний феномен, який виходить за межі володіння мовним кодом і охоплює дискурсивні, культурні та символічні аспекти комунікації.

Водночас традиційні моделі навчання англійської мови, зокрема в межах підходу ESP, часто зосереджуються переважно на розвитку лінгвістичних навичок і недостатньо враховують культурний, дискурсивний та ситуативний компоненти професійного спілкування. Це зумовлює суперечність між потребою підготовки майбутніх філологів до реальної міжкультурної взаємодії та недостатньою розробленістю концептуальних моделей інтеграції міжкультурної комунікації у процес навчання іноземних мов.

Особливої актуальності проблема набуває в умовах цифровізації освітнього середовища, що змінює форми професійної комунікації, розширює можливості міжкультурної взаємодії та потребує впровадження інноваційних педагогічних стратегій, цифрових платформ і технологій. У зв’язку з цим виникає необхідність теоретичного обґрунтування та розроблення концептуальної моделі інтеграції міжкультурної комунікації у процес навчання англійської мови майбутніх філологів, яка забезпечуватиме цілісне формування їхньої професійної англомовної комунікативної компетентності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі підкреслюється, що комунікативна компетентність передбачає узгодження значень в автентичних контекстах мовного вжитку, тоді як міжкультурна компетентність виходить за межі суто мовного коду й пов’язана зі складними дискурсивними просторами, зокрема з циркуляцією цінностей та ідентичностей між культурами, трансформацією й конструюванням значень, що часто залишаються прихованими за ілюзією ефективної комунікації [2, С. 364]. Такий підхід актуалізує розуміння мови не лише як інструмента передачі інформації, а як носія культурних смислів, символічних систем і способів мислення, що зумовлює потребу в дискурсивно орієнтованому та культурно чутливому навчанні іноземних мов. У цьому контексті показовими є сучасні дослідження функціонування штучно створених мов у медіапросторі. Як зазначає М. Ґаєк, сприйняття «constructed languages» у фільмах і серіалах залежить не лише від їхньої лінгвістичної організації, але й від культурного та контекстуального «вбудовування» у художній твір [3, С. 44-45]. Результати емпіричного аналізу демонструють, що аудиторія всіх вікових груп здатна ідентифікувати наявність штучної мови, однак рівень її прийняття та емоційної реакції суттєво варіюється.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Це свідчить про те, що сприйняття мовних систем завжди опосередковане культурними очікуваннями, медійним досвідом і ступенем занурення у відповідний дискурс. Особливо важливим є те, що успішність функціонування конлангу (штучно створених мов) в аудіовізуальному продукті значною мірою визначається здатністю аудиторії інтерпретувати його значення через субтитри, пояснення або контекст наративу. У цьому аспекті простежується пряма паралель із міжкультурною комунікацією, де ефективність взаєморозуміння залежить не лише від мовної компетентності, а й від здатності інтерпретувати приховані культурні коди та смисли. Як підкреслює О. В. Ярошенко, мова виступає не лише засобом комунікації, а й вираженням національної культури, а отже, успішна взаємодія неможлива без усвідомлення культурних особливостей партнерів по спілкуванню [1, С. 301]. Узагальнюючи, можна стверджувати, що як міжкультурна комунікація у реальних соціокультурних умовах, так і сприйняття штучних мов у художніх дискурсах базуються на спільному механізмі інтерпретації культурних значень. В обох випадках ключовим є не лише декодування мовної форми, а й розуміння ціннісних, символічних і контекстуальних вимірів повідомлення. Це підтверджує необхідність інтеграції міжкультурного компонента в процес навчання іноземних мов та формування професійної комунікативної компетентності здобувачів освіти, зокрема майбутніх філологів.

Мета статті – теоретично обґрунтувати та вдосконалити концептуальну модель інтеграції міжкультурної комунікації у процес навчання англійської мови здобувачів освіти за спеціальністю «Філологія» в умовах цифровізації освітнього середовища, а також визначити ефективні педагогічні стратегії формування їхньої професійної англомовної комунікативної компетентності, що забезпечує готовність до міжкультурної взаємодії в академічному та професійному середовищі.

Виклад основного матеріалу. Необхідність розроблення концептуальної моделі інтеграції міжкультурної комунікації у процес навчання англійської мови майбутніх філологів зумовлена тим, що сучасні наукові підходи розглядають міжкультурну компетентність як значно складніше явище порівняно з комунікативною компетентністю: якщо остання передбачає узгодження значень у автентичних контекстах мовного вжитку, то міжкультурна компетентність пов’язана зі складними дискурсивними просторами, зокрема з «циркуляцією ціннос тей та ідентичностей між культурами, трансформацією й навіть конст-руюванням значень, що часто приховані за ілюзією ефективної комунікації», а також ґрунтується на символічному вимірі особистості, сформованому мовою та системами мислення, що, своєю чергою, зумовлює необхідність дискурсивно орієнтованого, історично обґрунтованого й культурно чутливого підходу до навчання іноземних мов [2, с. 364]. У цьому контексті особливого значення набуває системний підхід до організації навчання, який забезпечує поєднання мовної, дискурсивної, культурної та ситуативної складових професійної

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

комунікації. Запропонована модель відображає сучасні тенденції розвитку іншомовної освіти та орієнтована на формування цілісної професійної англомовної компетентності, здатної забезпечити ефективну міжкультурну взаємодію. Під час аналізу науково-педагогічної літератури, встановлено, що концептуальна модель інтеграції міжкультурної комунікації у навчанні англійської мови майбутніх філологів повинна ґрунтуватися на компетентнісному, комунікативному, міжкультурному та цифровому підходах і передбачати цілісне поєднання чотирьох взаємопов'язаних компонентів: лінгвістичного, дискурсивного, культурного та ситуативного, які реалізуються в умовах цифрового освітнього середовища.

1. *Цільовий блок* цієї моделі сприяє формуванню професійної англомовної комунікативної компетентності майбутніх філологів, здатних до ефективної міжкультурної взаємодії в академічному та професійному середовищі. Основні завдання: розвиток мовної та мовленнєвої компетентностей; формування міжкультурної чутливості; оволодіння професійно орієнтованими дискурсивними практиками; підготовка до реальних комунікативних ситуацій. Реалізація цільового блоку моделі може здійснюватися під час практичного заняття з англійської мови на тему «*Intercultural Communication in Academic and Professional Contexts*». Основною метою заняття є формування професійної англомовної комунікативної компетентності здобувачів освіти через інтеграцію мовного, міжкультурного та дискурсивного компонентів у процес виконання професійно орієнтованих комунікативних завдань.

На початковому етапі заняття викладач організовує обговорення проблемної ситуації, пов'язаної з міжкультурною комунікацією. Наприклад, здобувачам освіти пропонується проаналізувати коротке відео або фрагмент онлайн-зустрічі між представниками різних культур, у якому виникає комунікативне непорозуміння через відмінності у мовленнєвій поведінці, стилі спілкування чи культурних нормах. Після перегляду студенти виконують завдання на визначення причин комунікативної проблеми, аналіз культурних особливостей співрозмовників та обговорення можливих стратегій ефективної взаємодії англійською мовою.

Для розвитку мовної та мовленнєвої компетентностей здобувачі освіти працюють із професійно орієнтованою лексикою та дискурсивними моделями академічного спілкування. Вони опрацьовують мовні конструкції для ведення дискусії, аргументації, уточнення позиції співрозмовника, вираження толерантної незгоди та підтримання професійного діалогу. Наприклад, студенти виконують вправи на використання фраз: *From an intercultural perspective…*, *It might be interpreted differently in another culture…*, *Could you clarify what you mean?* тощо.

Наступним етапом є симуляційне навчання у формі рольової гри. Здобувачі освіти працюють у групах та моделюють міжнародну академічну конференцію або онлайн-переговори між представниками університетів різних

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

країн. Кожен учасник отримує певну професійну роль: викладач, перекладач, модератор дискусії, міжнародний студент або дослідник. У процесі виконання завдання студенти повинні не лише правильно використовувати англійську мову, а й демонструвати здатність враховувати культурні особливості співрозмовників, дотримуватися норм академічного етикету та адаптувати власну комунікативну поведінку до міжкультурного контексту.

Для розвитку міжкультурної чутливості та критичного мислення викладач організовує рефлексивне обговорення результатів діяльності. Студенти аналізують труднощі, які виникли під час міжкультурної взаємодії, визначають ефективні комунікативні стратегії та оцінюють рівень власної готовності до професійного спілкування у глобалізованому середовищі.

У межах цифровізації освітнього середовища заняття може реалізовуватися з використанням LMS-платформ, відеоконференцій, інтерактивних онлайн-дошок та AI-інструментів для створення симуляцій професійного спілкування. Це забезпечує наближення навчального процесу до реальних умов міжнародної академічної та професійної комунікації й сприяє формуванню цілісної професійної англомовної комунікативної компетентності майбутніх філологів.

2. *Змістовий блок* моделі інтеграції міжкультурної комунікації у навчанні англійської мови майбутніх філологів включає *лінгвістичний компонент*, який охоплює знання граматики, лексики (зокрема фахової), фонетики та мовних норм, та забезпечує точність і коректність висловлювання. *Дискурсивний компонент* передбачає вміння будувати зв'язні висловлювання відповідно до жанру, стилю та професійного контексту (академічне письмо, презентації, наукові дискусії). *Культурний компонент* спрямований на формування знань про культурні норми, цінності, моделі поведінки, а також розвиток міжкультурної компетентності, толерантності та здатності до інтерпретації культурних відмінностей. *Ситуативний компонент* орієнтований на застосування знань у реальних або змодельованих професійних ситуаціях (переговори, міжкультурна комунікація, викладацька діяльність, переклад).

Реалізація змістового блоку моделі інтеграції міжкультурної комунікації може здійснюватися під час практичного заняття на тему «*Intercultural Academic Communication»,* яке спрямоване на комплексне формування лінгвістичного, дискурсивного, культурного та ситуативного компонентів професійної англомовної компетентності майбутніх філологів.

У межах реалізації лінгвістичного компонента здобувачі освіти опрацьовують професійно орієнтовану лексику, граматичні структури та мовленнєві кліше, необхідні для академічного й міжкультурного спілкування. Наприклад, студенти виконують вправи на використання лексики з теми intercultural communication, cultural diversity, academic collaboration, miscommunication, а також аналізують особливості вживання модальних дієслів і ввічливих мовленнєвих конструкцій у професійному дискурсі. Для розвитку фонетичних

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

навичок можуть використовуватися аудіозаписи автентичного мовлення представників різних англомовних культур із подальшим тренуванням правильної інтонації та вимови.

Дискурсивний компонент реалізується через виконання завдань, пов'язаних із побудовою зв'язних висловлювань у різних професійних жанрах. Наприклад, здобувачі освіти готують короткі академічні презентації англійською мовою на тему культурних відмінностей у системах освіти різних країн або беруть участь у науковій дискусії щодо проблем міжкультурної комунікації. Студенти вчаться логічно структурувати повідомлення, використовувати засоби академічного зв'язку (however, moreover, from this perspective, in contrast), аргументувати власну позицію та підтримувати професійний діалог.

Реалізація культурного компонента передбачає аналіз культурних норм, моделей поведінки та особливостей комунікації в різних країнах. Наприклад, студенти порівнюють особливості академічного етикету у Великій Британії, США та Японії, аналізують відмінності у вербальній та невербальній комунікації, а також обговорюють приклади міжкультурних непорозумінь. Викладач організовує дискусію щодо того, як культурні цінності впливають на стиль професійного спілкування, формуючи у здобувачів освіти толерантність, міжкультурну чутливість та здатність інтерпретувати культурні відмінності.

Ситуативний компонент реалізується через моделювання реальних професійних ситуацій. Наприклад, студенти працюють у групах та виконують рольову гру «International Academic Meeting», у межах якої вони мають провести англомовні переговори між представниками університетів різних країн щодо організації міжнародного проєкту. Учасники повинні застосовувати професійну лексику, дотримуватися норм міжкультурного спілкування, аргументувати власну позицію та адаптувати мовленнєву поведінку до конкретного комунікативного контексту.

Таким чином, змістовий блок моделі забезпечує комплексне формування професійної англомовної комунікативної компетентності майбутніх філологів шляхом інтеграції мовного, дискурсивного, культурного та ситуативного аспектів навчання в умовах цифрового та міжкультурного освітнього середовища.

3. *Процесуально-технологічний блок* моделі передбачає використання інноваційних педагогічних стратегій, які виходять за межі традиційного підходу ESP, а саме симуляційне навчання – моделювання реальних професійних і міжкультурних ситуацій (рольові ігри, віртуальні середовища, кейси), кейс-метод – аналіз конкретних комунікативних ситуацій із міжкультурним компонентом, проєктне навчання – створення міжкультурних проєктів у цифровому середовищі, цифрові платформи та інструменти – використання LMS (наприклад, Moodle), відеоконференцій, інтерактивних ресурсів, AI-інструментів для розвитку мовлення.

Приклад реалізації процесуально-технологічного блоку моделі на занятті з англійської мови для майбутніх філологів з теми заняття: «*Intercultural*

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Communication in Academic and Professional Contexts». Метою заняття є розвиток професійної англомовної комунікативної компетентності здобувачів освіти через використання інноваційних педагогічних стратегій, які моделюють реальні ситуації міжкультурної взаємодії.

Симуляційне навчання реалізується шляхом рольової гри «*International Academic Conference*». Здобувачі освіти об'єднуються в групи та виконують ролі учасників міжнародної конференції: викладачів, перекладачів, студентів та модераторів дискусії з різних країн.

Під час симуляції вони проводять презентації англійською мовою, відповідають на запитання аудиторії, беруть участь у міжкультурних дискусіях та розв'язують комунікативні непорозуміння, пов'язані з культурними відмінностями. Така діяльність сприяє розвитку мовленнєвих навичок, дискурсивної гнучкості та міжкультурної чутливості.

Кейс-метод реалізується через аналіз проблемної ситуації. Наприклад, здобувачам освіти пропонується кейс про непорозуміння між українським викладачем і студентом із Великої Британії під час онлайн-комунікації. Студенти аналізують причини комунікативної проблеми, визначають культурні особливості мовленнєвої поведінки співрозмовників та пропонують шляхи ефективного вирішення ситуації англійською мовою. У процесі обговорення вони формують навички критичного мислення та інтерпретації культурних кодів.

Проєктне навчання передбачає створення міжкультурного цифрового проєкту «*Cultural Communication Guide for International Students*». Здобувачі освіти працюють у командах, досліджують особливості академічного спілкування в різних країнах, готують англомовні презентації, відеоматеріали або інтерактивні буклети. Результати проєкту презентуються в цифровому середовищі з подальшим обговоренням культурних відмінностей та професійних комунікативних стратегій.

Цифрові платформи та інструменти використовуються на всіх етапах заняття. LMS-платформа Moodlezастосовується для розміщення матеріалів, тестів та інтерактивних завдань. Під час відеоконференцій здобувачі освіти можуть взаємодіяти з носіями мови або студентами іноземних університетів. AI-інструменти використовуються для розвитку мовлення, автоматичного аналізу вимови, створення діалогів і перевірки академічних текстів англійською мовою.

Таким чином, процесуально-технологічний блок забезпечує інтеграцію інноваційних педагогічних стратегій, цифрових технологій та міжкультурного підходу, що сприяє формуванню готовності майбутніх філологів до професійної комунікації у глобалізованому академічному середовищі.

4. Організаційно-педагогічні умови інтеграція міжкультурного компоненту в усі види мовленнєвої діяльності; використання автентичних матеріалів; створення цифрового навчального середовища; орієнтація на студентоцентроване навчання; міждисциплінарність. Реалізація організаційно-педагогічних умов моделі інтеграції міжкультурної комунікації здійснюється через

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

комплексну організацію навчального заняття, спрямованого на формування професійної англомовної комунікативної компетентності.

Інтеграція міжкультурного компоненту в усі види мовленнєвої діяльності забезпечується шляхом одночасного розвитку говоріння, аудіювання, читання та письма в межах однієї теми, наприклад «Academic Communication Across Cultures». Здобувачі освіти слухають автентичні виступи викладачів різних країн, читають наукові статті про міжкультурні відмінності в освіті, обговорюють їх у групах англійською мовою та готують короткі письмові рефлексії щодо культурних особливостей комунікації.

Використання автентичних матеріалів реалізується через залучення реальних джерел: відеолекцій міжнародних університетів, фрагментів академічних конференцій, наукових статей з англомовних журналів та прикладів реальної міжкультурної взаємодії. Наприклад, студенти аналізують виступ TED Talk про культурні бар'єри в освіті та визначають мовні й культурні особливості комунікації доповідача.

Створення цифрового навчального середовища здійснюється через використання платформи Moodle, де розміщуються навчальні матеріали, інтерактивні завдання, форуми для обговорення та тести. Додатково використовуються відеоконференції (Zoom або Google Meet), інтерактивні дошки (Padlet, Miro) та AI-інструменти для аналізу мовлення й створення навчальних діалогів. Це забезпечує безперервну взаємодію та доступ до матеріалів у цифровому форматі.

Орієнтація на студентоцентроване навчання реалізується через активну участь здобувачів освіти у виборі тем для обговорення, формуванні мініпроєктів та прийнятті рішень щодо способів виконання завдань. Викладач виступає фасилітатором, який спрямовує навчальний процес, а студенти самостійно розподіляють ролі в групах, обирають стратегії презентації результатів та здійснюють взаємооцінювання.

Міждисциплінарність забезпечується шляхом інтеграції знань із лінгвістики, культурології, педагогіки та цифрових технологій. Наприклад, під час виконання проєкту «Intercultural Academic Guide» здобувачі освіти поєднують мовні знання з аналізом культурних моделей поведінки, елементами педагогічної комунікації та цифрового дизайну навчальних матеріалів.

Таким чином, реалізація організаційно-педагогічних умов створює цілісне освітнє середовище, у якому забезпечується ефективне формування міжкультурної та професійної англомовної компетентності майбутніх філологів, їхня готовність до академічної та професійної взаємодії в глобалізованому світі.

5. Оціночно-результативний блок здійснюється за такими критеріями: лінгвістична точність; дискурсивна цілісність; міжкультурна адекватність; ефективність комунікації в ситуативних умовах. Очікуваний результат: сформована професійна англомовна компетентність, що поєднує мовні, комунікативні та міжкультурні навички та забезпечує готовність до діяльності в глобалізованому середовищі.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Після виконання міжкультурного комунікативного завдання, наприклад рольової гри «*International Academic Meeting*», викладач здійснює оцінювання професійної англомовної комунікативної компетентності здобувачів освіти за визначеними критеріями.

Лінгвістична точність оцінюється через правильність використання граматики, професійної лексики, вимови та мовних норм. Наприклад, під час презентації англійською мовою здобувач освіти має коректно використовувати академічну лексику, складні граматичні конструкції та дотримуватися норм професійного мовлення.

Дискурсивна цілісність перевіряється через уміння логічно й послідовно будувати висловлювання відповідно до жанру та комунікативної ситуації. Наприклад, студент під час участі в академічній дискусії повинен аргументовано висловлювати власну думку, використовувати засоби логічного зв'язку, підтримувати тему обговорення та реагувати на репліки співрозмовників.

Міжкультурна адекватність визначається здатністю враховувати культурні особливості партнерів по спілкуванню, дотримуватися норм міжкультурного етикету та коректно інтерпретувати культурні смисли. Наприклад, під час комунікації з представниками інших культур здобувач освіти демонструє толерантність, використовує відповідні форми ввічливості та уникає комунікативних стратегій, що можуть бути сприйняті як некоректні в іншому культурному середовищі.

Ефективність комунікації в ситуативних умовах оцінюється через здатність здобувача освіти успішно діяти в реальних або змодельованих професійних ситуаціях. Наприклад, у процесі моделювання міжнародних переговорів студент має вміти швидко реагувати на комунікативні труднощі, підтримувати діалог, уточнювати інформацію та досягати взаєморозуміння англійською мовою.

Для оцінювання можуть використовуватися різні форми контролю: рубрики оцінювання, самооцінювання, взаємооцінювання, електронні тести у Moodle, аналіз відеозаписів виступів та портфоліо здобувачів освіти.

Очікуваним результатом реалізації оціночно-результативного блоку є сформована професійна англомовна комунікативна компетентність майбутніх філологів, яка поєднує мовні, дискурсивні та міжкультурні навички, забезпечує здатність до ефективної професійної взаємодії та готовність до діяльності в глобалізованому академічному й професійному середовищі.

Висновки. У результаті проведеного дослідження обґрунтовано необхідність модернізації підходів до навчання англійської мови здобувачів освіти за спеціальністю «Філологія» в умовах глобалізації та цифровізації освітнього середовища.

Доведено, що сучасна професійна підготовка майбутніх філологів потребує інтеграції не лише мовної та комунікативної, а й міжкультурної компетентності, яка забезпечує здатність до інтерпретації культурних смислів, символічних систем і дискурсивних практик у процесі професійної взаємодії.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Аналіз наукових джерел засвідчив, що міжкультурна комунікація є складним багатовимірним явищем, ефективність якого визначається не лише володінням мовним кодом, а й умінням інтерпретувати культурні, ціннісні та контекстуальні аспекти повідомлення. Встановлено, що традиційні моделі навчання іноземних мов, зокрема в межах підходу ESP, недостатньо враховують дискурсивний, культурний і ситуативний компоненти професійної комунікації, що знижує ефективність підготовки здобувачів освіти до реальної міжкультурної взаємодії.

У статті розроблено концептуальну модель інтеграції міжкультурної комунікації у процес навчання англійської мови майбутніх філологів, яка ґрунтується на компетентнісному, комунікативному, міжкультурному та цифровому підходах. Запропонована модель передбачає цілісне поєднання лінгвістичного, дискурсивного, культурного та ситуативного компонентів у межах цифрового освітнього середовища та орієнтована на формування професійної англомовної комунікативної компетентності.

Визначено, що ефективність реалізації моделі значною мірою забезпечується використанням інноваційних педагогічних стратегій, зокрема симуляційного навчання, кейс-методу, проєктної діяльності та цифрових платформ і AI-інструментів. Їх застосування сприяє розвитку міжкультурної чутливості, критичного мислення, дискурсивної гнучкості та готовності здобувачів освіти до професійної діяльності в глобалізованому середовищі.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання запропонованої концептуальної моделі в освітньому процесі закладів вищої освіти з метою підвищення якості професійної підготовки майбутніх філологів. Перспективи подальших наукових розвідок пов’язані з емпіричною перевіркою ефективності моделі, розробленням методичного забезпечення її впровадження та дослідженням потенціалу цифрових технологій і штучного інтелекту у формуванні міжкультурної комунікативної компетентності здобувачів освіти.

***Література*:**

1. Ярошенко, О. (2019). Структурна модель іншомовної міжкультурної комунікативної компетентності // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи. Вип. 69. С. 301–305. https://doi.org/10.31392/2311-5491/2019-69.69 2

2. Kramsch, C. (2010). The symbolic dimensions of the intercultural. Language Teaching, 44(3), 354–367. https://doi.org/10.1017/S0261444810000431

3. Gajek, M. (2018). Me nem nesa: Investigating the reception of constructed languages in different age groups. Beyond Philology An International Journal of Linguistics, Literary Studies and English Language Teaching, (15/1), 31–47. https://doi.org/10.26881/bp.2018.1.02

***References*:**

1. Yaroshenko, O. (2019). Strukturna model inshomovnoi mizhkulturnoi komunikatyvnoi kompetentnosti [Structural Model of Foreign Language Intercultural Communicative Competence]. Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriia

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

5: Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy, (69), (pp. 301–305). https://doi.org/10.31392/2311-5491/2019-69.69 [in Ukrainian].

2. Kramsch, C. (2010). The symbolic dimensions of the intercultural. Language Teaching, 44(3), 354–367. https://doi.org/10.1017/S0261444810000431

3. Gajek, M. (2018). Me nem nesa: Investigating the reception of constructed languages in different age groups. Beyond Philology An International Journal of Linguistics, Literary Studies and English Language Teaching, (15/1), 31–47. https://doi.org/10.26881/bp.2018.1.02

Дата першого надходження статті до видання: 07.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 378.147:811'243:37.013

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1716-1727

Тимків Надія Михайлівна доктор педагогічних наук, професор, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, м. Івано-Франківськ, https://orcid.org/0000-0002-5598-7717

ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ТА МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІН ГУМАНІТАРНОГО ЦИКЛУ У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІНШОМОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Анотація. У статті здійснено комплексний аналіз педагогічних засад та методики викладання дисциплін гуманітарного циклу у закладах вищої освіти в умовах трансформації освітнього простору та зростання ролі професійної іншомовної підготовки. Актуальність дослідження зумовлена потребою підготовки конкурентоспроможних фахівців, здатних ефективно функціонувати у глобалізованому середовищі, використовувати іноземну мову як інструмент професійної комунікації та академічної мобільності.

Обґрунтовано теоретико-методологічні засади інтеграції гуманітарної, мовної та професійної підготовки студентів. Визначено, що дисципліни гуманітарного циклу мають значний потенціал для розвитку комунікативної культури, критичного мислення, міжкультурної компетентності та професійної мобільності майбутніх фахівців.

Проаналізовано основні педагогічні підходи: компетентнісний, комунікативний, інтегративний, міжкультурний та студентоцентрований. Компетентнісний підхід орієнтує освітній процес на досягнення практичних результатів і формування комунікативної, соціокультурної та професійної компетентностей. Комунікативний підхід забезпечує розвиток навичок професійного мовлення через автентичні матеріали, інтерактивні методи та цифрові ресурси.

Інтегративний підхід реалізується через технологію CLIL, яка сприяє природному засвоєнню іншомовної лексики та формуванню академічного мовлення. Міжкультурний підхід формує здатність ефективно взаємодіяти з представниками інших культур та уникати комунікативних бар'єрів.

Охарактеризовано методичні аспекти викладання гуманітарних дисциплін. Доведено ефективність проєктної технології, кейс-методу, дискусійних технологій та цифрових освітніх платформ. Проєктна діяльність розвиває дослідницькі вміння й навички іншомовної комунікації; кейс-метод моделює реальні професійні ситуації та розвиває аналітичне мислення; дискусійні форми роботи – дебати, рольові ігри, круглі столи – формують комунікативну впевненість. Цифрові технології сприяють індивідуалізації навчання, розвитку цифрової компетентності та організації змішаного навчання.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Зроблено висновок, що ефективне формування професійної іншомовної компетентності можливе за умови комплексного поєднання сучасних педагогічних підходів, інноваційних методів та цифрових технологій. Перспективи подальших досліджень вбачаються у розробленні моделей цифрової інтеграції гуманітарної та іншомовної освіти й удосконаленні методики CLIL у закладах вищої освіти.

Ключові слова: професійна іншомовна компетентність, гуманітарні дисципліни, педагогічна інтеграція, комунікативний підхід, міжкультурна комунікація, методика викладання.

Tymkiv Nadiya Mykhailivna Doctor of Science in Pedagogy, Professor, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ivano-Frankivsk, https://orcid.org/0000-0002-5598-7717

PEDAGOGICAL PRINCIPLES AND TEACHING METHODOLOGY FOR HUMANITIES DISCIPLINES IN THE CONTEXT OF DEVELOPING PROFESSIONAL FOREIGN LANGUAGE COMPETENCE

Abstract. The article presents a comprehensive analysis of the pedagogical principles and methods of teaching humanities disciplines in higher education institutions amid the transformation of the educational environment and the growing role of professional foreign language training. The relevance of the study is driven by the need to prepare competitive specialists capable of effectively functioning in a globalized environment, using a foreign language as a tool for professional communication and academic mobility.

The theoretical and methodological foundations for the integration of humanitarian, language, and professional training of students are substantiated. It is determined that humanities disciplines have significant potential for developing communicative culture, critical thinking, intercultural competence, and professional mobility of future specialists.

The main pedagogical approaches are analyzed: competency-based, communicative, integrative, intercultural, and student-centered. The competency-based approach focuses the educational process on achieving practical results and forming communicative, sociocultural, and professional competencies. The communicative approach ensures the development of professional language skills through authentic materials, interactive methods, and digital resources. The integrative approach is implemented through the CLIL technology, which promotes natural acquisition of foreign language vocabulary and the formation of academic language. The intercultural approach develops the ability to effectively interact with representatives of other cultures and avoid communication barriers.

The methodological aspects of teaching humanities disciplines are characterized. The effectiveness of project-based technology, case methods, discussion technologies,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

and digital educational platforms is proven. Project activities develop research skills and foreign language communication abilities; the case method simulates real professional situations and fosters analytical thinking; discussion forms such as debates, role plays, and round tables build communicative confidence. Digital technologies support individualized learning, the development of digital competence, and the organization of blended learning.

It is concluded that effective formation of professional foreign language competence is possible through a comprehensive combination of modern pedagogical approaches, innovative methods, and digital technologies. Prospects for further research are seen in the development of models for the digital integration of humanities and foreign language education and the improvement of the CLIL methodology in higher education institutions.

Keywords: professional foreign language competence, humanities, pedagogical integration, communicative approach, intercultural communication, teaching methodology.

Постановка проблеми. Сучасний ринок праці висуває принципово нові вимоги до фахівців різних галузей, серед яких іншомовна компетентність набуває статусу не додаткової, а базової професійної якості. Глобалізація економічних відносин, інтеграція України до європейського освітнього та наукового простору, розширення міжнародної співпраці у всіх сферах суспільного життя зумовлюють потребу у підготовці фахівців, здатних ефективно комунікувати іноземною мовою в контексті своєї професійної діяльності [7].

Водночас аналіз практики вищої освіти засвідчує суттєву суперечність: попри те, що іноземна мова традиційно є обов'язковою навчальною дисципліною у закладах вищої освіти, рівень сформованості професійної іншомовної компетентності випускників часто залишається недостатнім для повноцінного виконання фахових завдань в умовах міжнародної взаємодії. Причини цього явища криються не лише у суто методичних прорахунках, а й у системній проблемі: дисципліни гуманітарного циклу – мова, історія, філософія, культурологія – нерідко викладаються ізольовано, без урахування їхнього потужного інтеграційного потенціалу щодо формування іншомовної компетентності майбутнього фахівця [3].

Особливої гостроти ця проблема набуває у зв'язку з тим, що гуманітарні дисципліни за своєю природою містять унікальний дидактичний ресурс: вони формують не лише мовну, а й соціокультурну, міжкультурну та дискурсивну компетентності, без яких справжня професійна іншомовна комунікація є неможливою. Проте цей потенціал залишається значною мірою нереалізованим через відсутність цілісної педагогічної концепції, яка б об'єднувала зміст, методи та форми викладання гуманітарних дисциплін навколо єдиної стратегічної мети – підготовки конкурентоспроможного фахівця з розвиненою іншомовною компетентністю.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Недостатня розробленість теоретико-методологічних засад такої інтеграції, відсутність системного підходу до проєктування гуманітарної складової навчального процесу крізь призму іншомовної підготовки, а також брак науково обґрунтованих методичних рекомендацій для викладачів – усе це визначає актуальність дослідження педагогічних засад та методики викладання дисциплін гуманітарного циклу у контексті формування професійної іншомовної компетентності.

Проблематика формування іншомовної компетентності висвітлюється у працях вітчизняних і зарубіжних науковців, які розглядають комунікативний, компетентнісний та міжкультурний підходи. Значну увагу приділено інтеграції мовної підготовки у професійний контекст, зокрема через використання CLIL (Content and Language Integrated Learning), ESP (English for Specific Purposes) та міждисциплінарних моделей навчання. Водночас, питання системної інтеграції гуманітарних дисциплін у процес формування професійної іншомовної компетентності потребує подальшого дослідження [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування іншомовної компетентності у системі вищої освіти привертає стійку увагу вітчизняних і зарубіжних дослідників упродовж останніх десятиліть, що зумовлено як теоретичною складністю феномену, так і його практичною значущістю для підготовки конкурентоспроможних фахівців.

Фундаментальні засади компетентнісного підходу до мовної освіти закладено у працях С. Ніколаєвої, О. Бігич, Н. Бориско, які розробили концептуальну модель іншомовної комунікативної компетентності стосовно умов вітчизняної вищої школи [1]. Суттєвий внесок у розуміння структури професійної іншомовної компетентності зробили дослідження Л. Морської, Т. Сірик та І. Задорожної, у яких обґрунтовано її багатокомпонентний характер і виокремлено лінгвістичну, соціолінгвістичну, дискурсивну, стратегічну та соціокультурну складові як взаємопов'язані елементи єдиної системи [5; 10].

Питання методики викладання іноземних мов у нелінгвістичних закладах вищої освіти досліджували В. Черниш, Г. Китайгородська та О. Тарнопольський, акцентуючи на необхідності професійно орієнтованого підходу до навчання, за якого іншомовна підготовка набуває фахового змісту і контексту [14; 13]. Зокрема, О. Тарнопольський обґрунтував концепцію занурення у мовне середовище через імітацію реальних професійних ситуацій, що суттєво підвищує мотивацію студентів і результативність навчання.

Окремим напрямом наукового пошуку є вивчення ролі дисциплін гуманітарного циклу у загальній системі підготовки фахівця. У дослідженнях В. Огнев'юка, С. Сисоєвої та І. Зязюна розкрито гуманістичний потенціал гуманітарної освіти, її здатність формувати ціннісно-смислову основу особистісного та професійного розвитку студента [12]. Водночас І. Зимня у своїх працях наголошує, що гуманітарні дисципліни є незамінним середовищем для розвитку мовної особистості, оскільки формують не лише знання про мову, а й здатність до рефлексії та міжкультурного діалогу [9].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Міжкультурний вимір іншомовної компетентності досліджують В. Сафонова та П. Сисоєв, які розробили концепцію соціокультурного підходу до навчання іноземних мов. Їхні праці переконливо доводять, що без розуміння культурного контексту носіїв мови навіть технічно бездоганна іншомовна комунікація залишається неповноцінною, а отже, культурологічний компонент гуманітарних дисциплін є органічною частиною іншомовної підготовки [11].

Серед зарубіжних досліджень особливої уваги заслуговують праці М. Байрама [16], який обґрунтував модель міжкультурної комунікативної компетентності та довів необхідність її інтеграції у зміст мовної освіти, а також роботи Д. Кумміна, присвячені взаємозв'язку між розвитком когнітивних мовних здібностей і академічною успішністю студентів у контексті полімовного навчання. Концепція Content and Language Integrated Learning (CLIL), розроблена Д. Маршем і активно досліджувана Д. Коїлом, відкриває нові перспективи для інтеграції фахового змісту гуманітарних дисциплін та іншомовного навчання [17; 22].

Проблемам педагогічного проєктування інтегрованих курсів присвячено праці Н. Скляренко та О. Коломінової, які досліджували можливості міждисциплінарного підходу до формування іншомовної компетентності. Результати їхніх досліджень засвідчують, що системна взаємодія між викладачами різних дисциплін суттєво підвищує ефективність іншомовної підготовки студентів [4].

Разом із тим, попри значний масив наукових розвідок у суміжних галузях, проблема цілісного педагогічного осмислення методики викладання саме дисциплін гуманітарного циклу як інтегрованого засобу формування професійної іншомовної компетентності залишається недостатньо розробленою [2]. Більшість досліджень зосереджені або на методиці викладання іноземної мови як окремої дисципліни, або на загальнопедагогічних аспектах гуманітарної підготовки – без комплексного вивчення їхньої взаємодії. Це і визначає мету та завдання пропонованого дослідження.

Мета статті – теоретичне обґрунтування педагогічних засад і визначення методичних підходів до викладання дисциплін гуманітарного циклу у контексті формування професійної іншомовної компетентності здобувачів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Професійна іншомовна компетентність є складним інтегративним утворенням, що охоплює сукупність знань, умінь, навичок і особистісних якостей, які забезпечують ефективну іншомовну комунікацію у сфері професійної діяльності [5]. У сучасній педагогічній науці це поняття трактується значно ширше, ніж просто володіння іноземною мовою: воно включає здатність фахівця продукувати і сприймати іншомовні тексти фахового спрямування, орієнтуватися у соціокультурному контексті країни досліджуваної мови, адаптувати комунікативну стратегію відповідно до професійної ситуації та партнера по спілкуванню [1].

У структурному відношенні професійна іншомовна компетентність містить кілька взаємопов'язаних компонентів, з-поміж яких лінгвістичний,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

соціолінгвістичний, дискурсивний, стратегічний і соціокультурний. *Лінгвістичний компонент* охоплює знання фонетичної, лексичної та граматичної систем мови у їхньому фаховому вимірі. *Соціолінгвістичний компонент* передбачає розуміння норм мовленнєвої поведінки, притаманних професійному середовищу носіїв мови. *Дискурсивний компонент* забезпечує здатність будувати зв'язні, логічно організовані тексти відповідно до жанрово-стильових вимог фахової комунікації. *Стратегічний компонент* виявляється в умінні компенсувати мовні прогалини і досягати комунікативної мети в умовах обмеженого мовного ресурсу. *Соціокультурний компонент* відображає обізнаність із цінностями, традиціями та поведінковими патернами іншомовного професійного співтовариства [2; 19].

Принципово важливим є розуміння того, що жоден із зазначених компонентів не може бути сформований винятково засобами курсу іноземної мови. Кожен із них потребує широкого гуманітарного підґрунтя, яке здатні забезпечити відповідні дисципліни гуманітарного циклу [3].

Гуманітарний цикл навчальних дисциплін у закладах вищої освіти як педагогічний ресурс іншомовної підготовки традиційно охоплює філософію, історію України та зарубіжної культури, культурологію, соціологію, психологію, українську мову за професійним спрямуванням та низку інших дисциплін залежно від профілю підготовки [12]. Кожна з цих дисциплін містить специфічний потенціал для розвитку тих чи інших складових професійної іншомовної компетентності [15].

Філософія розвиває категоріальне мислення, здатність до абстрагування та побудови аргументованого дискурсу – якості, без яких неможлива повноцінна участь у науковій полеміці іноземною мовою [21]. Знайомство з філософськими текстами різних культурних традицій формує розуміння того, як мова відображає картину світу, характерну для певної цивілізації [23].

Культурологія та історія світової культури є безпосереднім джерелом соціокультурного компонента іншомовної компетентності. Вивчення культурних кодів, символів, традицій і цінностей різних народів створює той фоновий контекст, без якого іншомовна комунікація залишається поверховою і нерідко призводить до міжкультурних непорозумінь [3].

Українська мова за професійним спрямуванням формує метамовну свідомість студентів, їхню здатність усвідомлювати мовні явища, розрізняти функціональні стилі та жанри, дотримуватися нормативності у фаховому мовленні [15].

Ці навички мають пряму проєкцію на іншомовну діяльність: студент, який навчився аналізувати мовну структуру рідною мовою, значно ефективніше опановує аналогічні явища іноземною.

Психологія сприяє формуванню комунікативної гнучкості, емпатії та здатності до саморегуляції у стресових ситуаціях іншомовного спілкування. Психологічна підготовка допомагає подолати мовний бар'єр – явище, яке є

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

однією з головних перешкод на шляху до вільної іншомовної комунікації навіть за достатнього рівня мовних знань [21].

Ефективна реалізація потенціалу гуманітарних дисциплін у контексті формування іншомовної компетентності потребує врахування системи педагогічних засад, серед яких ключовими виокремлюємо такі:

1. Засада міждисциплінарної інтеграції передбачає координацію змісту, методів і форм викладання різних гуманітарних дисциплін навколо спільної освітньої мети – формування здатності студента до ефективної іншомовної комунікації у фаховому контексті. Це потребує систематичної взаємодії між викладачами, узгодження навчальних програм та спільного планування ключових тем і завдань [8].

2. Засада контекстуального навчання орієнтує на занурення іншомовного змісту у реальні або змодельовані ситуації майбутньої професійної діяльності [13]. Гуманітарні дисципліни відіграють тут роль постачальника контексту: культурні, філософські, психологічні та соціальні знання наповнюють іншомовну комунікацію реальним змістом і смислом.

3. Засада комунікативної спрямованості потребує, щоб вивчення будь-якої гуманітарної дисципліни мало вихід на розвиток комунікативних умінь студента – як рідною, так і іноземною мовою [14]. Навчальна дискусія, захист проєкту, есе, презентація іноземною мовою на матеріалі гуманітарної тематики є природними організаційними формами, що реалізують цю засаду.

4. Засада культуровідповідності наголошує на необхідності системного включення матеріалів іншомовної культури у зміст гуманітарних дисциплін. Порівняльний аналіз культурних явищ, знайомство з першоджерелами іноземними мовами, робота з автентичними текстами культурологічного та історичного характеру формують у студентів міжкультурну чутливість як обов'язковий елемент сучасної іншомовної компетентності [23].

5. Засада рефлексивності передбачає систематичне залучення студентів до осмислення власного мовного досвіду, аналізу комунікативних успіхів і труднощів, розвиток здатності до самооцінки і самокорекції. Гуманітарні дисципліни, зокрема філософія та психологія, створюють для цього особливо сприятливе середовище [9].

На рівні конкретної методики реалізація окреслених педагогічних засад передбачає застосування комплексу взаємодоповнювальних підходів.

Зосередимося на них.

Підхід CLIL (Content and Language Integrated Learning) – інтегроване предметно-мовне навчання – один із найбільш перспективних інструментів поєднання гуманітарного змісту з іншомовною підготовкою [17]. Сутність підходу полягає у тому, що предметний зміст дисципліни засвоюється одночасно із розвитком іншомовних умінь: студенти вивчають культурологію, філософію чи психологію частково або повністю іноземною мовою, що створює природне середовище для автентичної іншомовної комунікації.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Проєктна технологія є ефективним засобом інтеграції гуманітарного змісту та іншомовної діяльності [8]. Виконання міждисциплінарних проєктів, що передбачають роботу з іншомовними джерелами, підготовку презентацій або публікацій іноземною мовою на гуманітарну тематику, формує одночасно фахові та іншомовні компетентності.

Кейс-метод забезпечує моделювання реальних ситуацій міжкультурної взаємодії на матеріалі гуманітарних дисциплін [24]. Аналіз конкретних випадків міжкультурного непорозуміння, порівняння філософських або психологічних концепцій різних культур, дискусія навколо суперечливих культурних явищ — усе це активізує іншомовну комунікацію у змістовно насиченому та особистісно значущому контексті.

Технологія «перевернутого класу» передбачає самостійне опрацювання студентами іншомовних матеріалів гуманітарної тематики до аудиторного заняття з наступним обговоренням, дискусією або виконанням практичних завдань у групі [20]. Цей підхід розвиває автономність у іншомовній діяльності та відповідальність за власний навчальний результат.

Інтерактивні методи (рольові ігри, симуляції, дебати, круглі столи) дають змогу моделювати ситуації реальної міжкультурної та міжпрофесійної взаємодії, спонукаючи студентів до активного використання іноземної мови у безпечному навчальному середовищі [14].

Практична реалізація запропонованої методики потребує дотримання низки організаційно-педагогічних умов. По-перше, необхідне формування у закладі вищої освіти культури міждисциплінарної співпраці, за якої викладачі гуманітарних дисциплін і викладачі іноземної мови спільно планують навчальний процес, узгоджують тематику та вимоги. По-друге, потрібне методичне забезпечення, яке включає інтегровані навчальні матеріали, що поєднують гуманітарний зміст з автентичними іншомовними текстами. По-третє, важливою умовою є відповідна підготовка самих викладачів: викладач гуманітарних дисциплін має володіти достатнім рівнем іноземної мови і бути методично готовим до роботи в інтегрованому форматі.

Не менш важливим є формування у студентів позитивної мотивації до іншомовної діяльності через усвідомлення її особистісної та професійної значущості. Гуманітарні дисципліни відіграють тут особливу роль: вони здатні сформувати стійкий пізнавальний інтерес до іншомовної культури і цивілізації, який стає внутрішнім двигуном іншомовного саморозвитку студента впродовж усього навчання і подальшого професійного життя.

Висновки. Проведене дослідження засвідчує, що ефективне формування професійної іншомовної компетентності здобувачів вищої освіти неможливе без цілеспрямованого залучення потенціалу дисциплін гуманітарного циклу, кожна з яких формує окремі компоненти цієї компетентності – від дискурсивного мислення до міжкультурної чутливості. Системна інтеграція гуманітарних дисциплін та іншомовної підготовки на засадах міждисциплінарності,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

контекстуальності та комунікативної спрямованості із застосуванням підходу CLIL, проєктних, кейсових та інтерактивних технологій створює повноцінне середовище для автентичної іншомовної комунікації, що суттєво підвищує якість професійної підготовки фахівців. Перспективи подальших досліджень пов'язані з емпіричною перевіркою запропонованих підходів та розробкою інтегрованих навчальних програм для конкретних спеціальностей.

Література:

1. Бігич О. Б. Компетентнісний підхід у навчанні іноземних мов: сучасний вимір. *Іноземні мови*. 2021. № 1. С. 3–12.

2. Білик О. М. Педагогічні умови формування іншомовної комунікативної компетентності студентів немовних спеціальностей. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2022. № 80. С. 34–39.

3. Волошинова М. В. Інтеграція дисциплін гуманітарного циклу у процесі іншомовної підготовки майбутніх фахівців. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2023. № 1 (52). С. 47–53.

4. Гриценко І. С., Мартиненко С. М. Міждисциплінарний підхід як чинник підвищення якості іншомовної підготовки у закладах вищої освіти. *Освітологічний дискурс*. 2022. № 2. С. 89–103. URL: https://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/398

5. Задорожна І. П., Папіжук В. О. Сучасні підходи до формування професійної іншомовної компетентності здобувачів вищої освіти. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2021. № 48. С. 212–216.

6. Кміть О. В. Використання технології CLIL у викладанні гуманітарних дисциплін у вищій школі. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. № 60. Т. 3. С. 201–207. URL: https://www.aphn-journal.in.ua/archive/60_2023/part_3/30.pdf

7. Коваленко О. Є. Формування соціокультурної компетентності майбутніх фахівців засобами іноземної мови в умовах євроінтеграції. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2022. № 5 (119). С. 56–68.

8. Кравченко А. О. Проєктна технологія як засіб інтеграції іншомовної та фахової підготовки студентів. *Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки*. 2023. № 2. С. 78–85.

9. Логвіненко Н. М. Рефлексивний підхід у формуванні іншомовної компетентності здобувачів вищої освіти. *Інноваційна педагогіка*. 2022. № 44. Т. 1. С. 123–128. URL: https://www.innovative-pedagogy.od.ua/archive/2022/44/part_1/24.pdf

10. Морська Л. І., Шумський О. Л. Цифрові технології у формуванні іншомовної компетентності студентів у контексті змішаного навчання. *Комп'ютер у школі та сім'ї*. 2021. № 4. С. 18–24.

11. Пасічник О. С. Культуровідповідність як принцип навчання іноземної мови в умовах глобалізації. *Іноземні мови*. 2022. № 3. С. 14–22.

12. Руснак І. С., Федчишин Н. О. Гуманітарна освіта як чинник розвитку мовної особистості майбутнього фахівця. *Педагогіка і психологія*. 2023. № 1 (118). С. 44–52. URL: https://pedp.org.ua/index.php/journal/article/view/512

13. Тарнопольський О. Б., Кожушко С. П. Занурення в іншомовне середовище як метод формування професійної іншомовної компетентності. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти*. 2021. № 38. С. 98–112.

14. Черниш В. В., Лук'янченко І. О. Інтерактивні методи навчання у формуванні іншомовної компетентності студентів немовних спеціальностей. *Іноземні мови*. 2023. № 2. С. 25–34.

ISSN 2786-4952 Online

15. Шовковий В. М. Компетентнісна модель навчання класичних мов у контексті гуманітарної освіти. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2022. № 1–2. С. 67–75. URL: https://pptp.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/289

16. Byram M., Golubeva I. Conceptualising intercultural (communicative) competence and intercultural citizenship. *The Routledge Handbook of Language and Intercultural Communication*. London: Routledge, 2020. P. 85–98. URL: https://www.routledgehandbooks.com/doi/10.4324/9781351023092

17. Coyle D., Hood P., Marsh D. CLIL: Content and Language Integrated Learning. 2nd ed. Cambridge : Cambridge University Press, 2023. 198 p. URL: https://www.cambridge.org/core/books/clil/content-and-language-integrated-learning

18. Dearden J. English as a medium of instruction: a growing global phenomenon. *British Council Report*. 2021. URL: https://www.britishcouncil.org/sites/default/files/english_as_a_medium_of_instruction.pdf

19. Flores N., Aneja G. Why needs hiding? Translingual (re)orientations in TESOL professional development. *TESOL Quarterly*. 2022. Vol. 56. № 1. P. 5–28. URL: https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/tesq.3059

20. Hockly N., Dudeney G. Digital literacies in language teaching: practices and challenges. *Language Teaching*. 2021. Vol. 54. № 2. P. 249–263. URL: https://www.cambridge.org/core/journals/language-teaching/article/digital-literacies

21. Lantolf J. P., Poehner M. E., Swain M. The Routledge Handbook of Sociocultural Theory and Second Language Development. London : Routledge, 2022. 452 p. URL: https://www.routledgehandbooks.com/doi/10.4324/9781315617251

22. Lorenzo F., Granados A., Rico N. Equity in bilingual education: socioeconomic status and content and language integrated learning in monolingual Southern Europe. *Applied Linguistics*. 2021. Vol. 42. № 5. P. 974–994. URL: https://academic.oup.com/applij/article/42/5/974/5900210

23. Siqueira D. S. P. World Englishes, intercultural communication and the sociocultural dimension of language teaching. *Intercultural Communication Education*. 2021. Vol. 4. № 2. P. 41–57. URL: https://www.ice-journal.org/index.php/ice/article/view/78

24. Tsagari D., Vogt K. Assessment literacy in language education contexts: research, challenges and future directions. *Language Assessment Quarterly*. 2022. Vol. 19. № 4. P. 335–352. URL: https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/15434303.2022.2094005

25. Yıldız M., Sevimel-Şahin A. Integrating digital tools into language teacher education: developing TPACK for professional competence. *Teaching and Teacher Education*. 2023. Vol. 125. P. 1–14. URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0742051X23000562

References:

1. Bihych, O.B. (2021). Kompetentnisnyy pidkhid u navchanni inozemnykh mov: suchasnyy vymir [Competence-based approach in foreign language teaching: modern dimension]. *Inozemni movy – Foreign Languages*, 1, 3–12 [in Ukrainian].

2. Bilyk, O.M. (2022). Pedahohichni umovy formuvannya inshomovnoyi komunikatyvnoyi kompetentnosti studentiv nemovnykh spetsialnostey [Pedagogical conditions for forming foreign language communicative competence of non-language speciality students]. *Pedahohika formuvannya tvorchoyi osobystosti u vyshchiy i zahalnoosvitniy shkolakh – Pedagogy of Creative Personality Formation in Higher and Secondary Schools*, 80, 34–39 [in Ukrainian].

3. Voloshynova, M.V. (2023). Intehratsia dystsyplin humanitarnoho tsyklu u protsesi inshomovnoyi pidhotovky maybutnikh fakhivtsiv [Integration of humanities cycle disciplines in the foreign language training of future specialists]. *Naukovyy visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya: Pedahohika. Sotsialna robota – Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Pedagogy. Social Work*, 1(52), 47–53 [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

4. Hrytsenko, I.S., & Martynenko, S.M. (2022). Mizhdystsyplinarnyy pidkhid yak chynnyk pidvyshchennya yakosti inshomovnoyi pidhotovky u zakladakh vyshchoyi osvity [Interdisciplinary approach as a factor of improving the quality of foreign language training in higher education institutions]. *Osvitolohichnyy dyskurs – Educological Discourse*, 2, 89–103. Retrieved from https://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/398 [in Ukrainian].

5. Zadorozhna, I.P., & Papizhu, V.O. (2021). Suchasni pidkhody do formuvannya profesiynoyi inshomovnoyi kompetentnosti zdobuvachiv vyshchoyi osvity [Modern approaches to forming professional foreign language competence of higher education students]. *Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya: Filolohiya – Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Philology*, 48, 212–216 [in Ukrainian].

6. Kmit, O.V. (2023). Vykorystannya tekhnolohiyi CLIL u vykladanni humanitarnykh dystsyplin u vyshchiy shkoli [The use of CLIL technology in teaching humanities in higher education]. *Aktualni pytannya humanitarnykh nauk – Current Issues of the Humanities*, 60(3), 201–207. Retrieved from https://www.aphn-journal.in.ua/archive/60_2023/part_3/30.pdf [in Ukrainian].

7. Kovalenko, O.Ye. (2022). Formuvannya sotsiokulturnoi kompetentnosti maybutnikh fakhivtsiv zasobamy inozemnoyi movy v umovakh yevrointehratsiyi [Forming sociocultural competence of future specialists by means of foreign language in the context of European integration]. *Pedahohichni nauky: teoriya, istoriya, innovatsiyni tekhnolohiyi – Pedagogical Sciences: Theory, History, Innovative Technologies*, 5(119), 56–68 [in Ukrainian].

8. Kravchenko, A.O. (2023). Proyektna tekhnolohiya yak zasib intehratsiyi inshomovnoyi ta fakhovoyi pidhotovky studentiv [Project technology as a means of integrating foreign language and professional training of students]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Seriya: Pedahohichni nauky – Bulletin of Cherkasy University. Series: Pedagogical Sciences*, 2, 78–85 [in Ukrainian].

9. Lohvinenko, N.M. (2022). Refleksyvnyy pidkhid u formuvanni inshomovnoyi kompetentnosti zdobuvachiv vyshchoyi osvity [Reflective approach in forming foreign language competence of higher education students]. *Innovatsiyna pedahohika – Innovative Pedagogy*, 44(1), 123–128. Retrieved from https://www.innovative-pedagogy.od.ua/archive/2022/44/part_1/24.pdf [in Ukrainian].

10. Morska, L.I., & Shumskyy, O.L. (2021). Tsyfrovi tekhnolohiyi u formuvanni inshomovnoyi kompetentnosti studentiv u konteksti zmishanoho navchannya [Digital technologies in forming foreign language competence of students in the context of blended learning]. *Kompyuter u shkoli ta simi – Computer at School and Family*, 4, 18–24 [in Ukrainian].

11. Pasichnyk, O.S. (2022). Kulturovidpovidnist yak pryntsyp navchannya inozemnoyi movy v umovakh hlobalizatsiyi [Cultural responsiveness as a principle of foreign language teaching in the context of globalization]. *Inozemni movy – Foreign Languages*, 3, 14–22 [in Ukrainian].

12. Rusnak, I.S., & Fedchyshyn, N.O. (2023). Humanitarna osvita yak chynnyk rozvytku movnoyi osobystosti maybutnoho fakhivtsya [Humanitarian education as a factor in the development of the linguistic personality of a future specialist]. *Pedahohika i psykholohiya – Pedagogy and Psychology*, 1(118), 44–52. Retrieved from https://pedp.org.ua/index.php/journal/article/view/512 [in Ukrainian].

13. Tarnopolskyy, O.B., & Kozhushko, S.P. (2021). Zanurennya v inshomovne seredovyshche yak metod formuvannya profesiynoyi inshomovnoyi kompetentnosti [Immersion in a foreign language environment as a method of forming professional foreign language competence]. *Vykladannya mov u vyshchykh navchalnykh zakladakh osvity – Teaching Languages in Higher Educational Institutions*, 38, 98–112 [in Ukrainian].

14. Chernysh, V.V., & Lukyanchenko, I.O. (2023). Interaktyvni metody navchannya u formuvanni inshomovnoyi kompetentnosti studentiv nemovnykh spetsialnostey [Interactive teaching methods in forming foreign language competence of non-language speciality students]. *Inozemni movy – Foreign Languages*, 2, 25–34 [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

15. Shovkovyy, V.M. (2022). Kompetentnisna model navchannya klasychnykh mov u konteksti humanitarnoyi osvity [Competence-based model of classical language teaching in the context of humanitarian education]. *Pedahohichnyy protses: teoriya i praktyka – Pedagogical Process: Theory and Practice*, 1–2, 67–75. Retrieved from https://pptp.kubg.edu.ua/index.php /journal/article/view/289 [in Ukrainian].

16. Byram M., Golubeva I. Conceptualising intercultural (communicative) competence and intercultural citizenship. *The Routledge Handbook of Language and Intercultural Communication*. London: Routledge, 2020. P. 85–98. URL: https://www.routledgehandbooks.com/doi/ 10.4324/9781351023092

17. Coyle D., Hood P., Marsh D. CLIL: Content and Language Integrated Learning. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2023. 198 p. URL: https://www.cambridge.org/ core/books/clil/content-and-language-integrated-learning

18. Dearden J. English as a medium of instruction: a growing global phenomenon. *British Council Report*. 2021. URL: https://www.britishcouncil.org/sites/default/files/english_as_a_medium _of_instruction.pdf

19. Flores N., Aneja G. Why needs hiding? Translingual (re)orientations in TESOL professional development. *TESOL Quarterly*. 2022. Vol. 56. № 1. P. 5–28. URL: https:// onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/tesq.3059

20 Hockly N., Dudeney G. Digital literacies in language teaching: practices and challenges. *Language Teaching*. 2021. Vol. 54. № 2. P. 249–263. URL: https://www.cambridge.org/core/ journals/language-teaching/article/digital-literacies

21. Lantolf J. P., Poehner M. E., Swain M. The Routledge Handbook of Sociocultural Theory and Second Language Development. London : Routledge, 2022. 452 p. URL: https://www.routledgehandbooks.com/doi/10.4324/9781315617251

22. Lorenzo F., Granados A., Rico N. Equity in bilingual education: socioeconomic status and content and language integrated learning in monolingual Southern Europe. *Applied Linguistics*. 2021. Vol. 42. № 5. P. 974–994. URL: https://academic.oup.com/applij/article/42/5/974/5900210

23. Siqueira D. S. P. World Englishes, intercultural communication and the sociocultural dimension of language teaching. *Intercultural Communication Education*. 2021. Vol. 4. № 2. P. 41–57. URL: https://www.ice-journal.org/index.php/ice/article/view/78

24. Tsagari D., Vogt K. Assessment literacy in language education contexts: research, challenges and future directions. *Language Assessment Quarterly*. 2022. Vol. 19. № 4. P. 335–352. URL: https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/15434303.2022.2094005

25. Yıldız M., Sevimel-Şahin A. Integrating digital tools into language teacher education: developing TPACK for professional competence. *Teaching and Teacher Education*. 2023. Vol. 125. P. 1–14. URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0742051X23000562

Дата першого надходження статті до видання: 01.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 372.881.111.1

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1728-1737

Тимощук Юлія Вікторівна старший викладач кафедри англійської мови в судновій енергетиці, Херсонська державна морська академія, м. Одеса, https://orcid.org/0000-0003-3675-7411

СИНЕРГІЯ ШІ ТА АНДРАГОГІКИ У НАВЧАННІ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ МОРСЬКИХ ФАХІВЦІВ: ІННОВАЦІЙНИЙ ПІДХІД ДО ПІДГОТОВКИ СУДНОВИХ ЕЛЕКТРОМЕХАНІКІВ

Анотація. У даній статті досліджується інноваційний підхід до професійно-орієнтованого навчання англійської мови суднових електромеханіків через синергію принципів андрагогіки та технологій штучного інтелекту. Автор обґрунтовує необхідність відходу від традиційних педагогічних моделей, які часто ігнорують специфічні потреби дорослих здобувачів освіти, на користь андрагогічного підходу. Основна увага приділяється концепції «суб'єкт-суб'єктної» взаємодії, де навчання базується на вже існуючому професійному досвіді фахівця, а мова розглядається як прикладний технічний інструмент, критично важливий для забезпечення безпеки мореплавства та експлуатації складного суднового обладнання.

У роботі детально проаналізовано ключові принципи андрагогіки, зокрема проблемно-орієнтоване навчання, яке реалізується через методи кейс-стаді, рольові ігри та роботу з автентичною технічною документацією. Автор доводить, що прагматична мотивація дорослого учня є визначальним фактором успіху, оскільки навчання стає ефективним лише тоді, коли воно безпосередньо корелює з реальними робочими викликами на борту судна, такими як діагностика несправностей, звітування перед інспекторами або комунікація в стресових ситуаціях.

Окремий блок дослідження присвячений ролі штучного інтелекту як технологічного каталізатора, що дозволяє реалізувати гіпер-персоналізацію освітнього процесу. Розглядаються можливості ШІ у створенні адаптивних навчальних траєкторій, імітації реальних сценаріїв через віртуальні симуляції та наданні миттєвого зворотного зв'язку. ШІ аналізується не лише як засіб автоматизації вправ, а як інтелектуальний партнер, що допомагає подолати мовний бар'єр у мультинаціональному середовищі та готує фахівця до роботи в епоху цифровізації флоту.

Додатково висвітлюються питання цифрової грамотності та етичні аспекти використання ШІ, де акцентується увага на необхідності розвитку критичного мислення у моряків. Автор приходить до висновку, що поєднання андрагогіки та ШІ створює цілісну екосистему безперервного професійного розвитку, яка

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

дозволяє готувати адаптивних, висококваліфікованих офіцерів електротехнічної служби. Стаття має практичну цінність для викладачів морської англійської мови, розробників освітніх програм та фахівців з підготовки моряків, оскільки пропонує стратегічне бачення модернізації морської освіти в умовах глобального технологічного переходу.

Ключові слова: андрагогіка, штучний інтелект, морська англійська мова, суднові електромеханіки, професійне навчання дорослих, цифровізація освіти, безпека мореплавства, проблемно-орієнтоване навчання, персоналізація, фасилітація.

Tymoshchuk Yuliia senior lecturer at English language Department for Marine Engineers, Kherson State Maritime Academy, Odesa, https://orcid.org/0000-0003-3675-7411

SYNERGY OF AI AND ANDRAGOGY IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING FOR MARITIME PROFESSIONALS: AN INNOVATIVE APPROACH TO TRAINING MARINE ELECTRO-TECHNICAL OFFICERS

Abstract. This article explores an innovative approach to English for Specific Purposes training for Marine Electro-Technical Officers through the synergy of andragogical principles and Artificial Intelligence technologies. The author substantiates the necessity of shifting from traditional pedagogical models, which often overlook the specific needs of adult learners, in favor of an andragogical approach. The primary focus is placed on the concept of "subject-to-subject" interaction, where learning is built upon the professional's existing expertise, and the language is treated as an applied technical tool critical for ensuring maritime safety and the operation of complex shipboard equipment.

The paper provides a detailed analysis of key andragogical principles, particularly Problem-based learning, implemented through case studies, role-playing, and work with authentic technical documentation. The author argues that the pragmatic motivation of the adult learner is a decisive factor for success, as training becomes effective only when it directly correlates with real-world workplace challenges aboard a vessel, such as fault diagnosis, reporting to inspectors, or communicating in high-stress situations.

A distinct section of the study is dedicated to the role of Artificial Intelligence as a technological catalyst that enables hyper-personalization of the educational process. The article examines AI's capabilities in creating adaptive learning trajectories, simulating real-life scenarios through virtual simulations, and providing instantaneous feedback.

AI is analyzed not merely as a tool for automating exercises, but as an intellectual partner that helps overcome language barriers in multinational environments and prepares specialists for work in the era of fleet digitalization.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Additionally, the study highlights issues of digital literacy and ethical aspects of AI implementation, emphasizing the need to develop critical thinking skills among seafarers. The author concludes that the combination of andragogy and AI creates a holistic ecosystem for continuous professional development, allowing for the training of adaptive, highly qualified electro-technical officers. The article holds practical value for Maritime English instructors, curriculum developers, and maritime training specialists, offering a strategic vision for modernizing maritime education amidst the global technological transition.

Keywords: andragogy, artificial intelligence, Maritime English, Marine Electro-Technical Officers, adult professional training, digitalization of education, maritime safety, problem-based learning, personalization, facilitation.

Постановка проблеми. Сучасний морський флот - це високотехнологічне середовище, де цифровізація та автоматизація висувають безпрецедентні вимоги до кваліфікації екіпажу. Особливе місце в цій ієрархії посідають суднові електромеханіки, чия робота безпосередньо залежить від розуміння складної технічної документації та здатності до швидкої комунікації в критичних ситуаціях. Проте традиційні академічні методи викладання англійської мови, що часто копіюють шкільну модель (педагогіку), демонструють низьку ефективність у роботі з досвідченими професіоналами. На зміну їм приходить концептуально новий підхід - поєднання андрагогічних принципів із можливостями штучного інтелекту (ШІ).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема професійної підготовки дорослих фахівців у технічних галузях займає чільне місце в сучасних педагогічних та соціологічних дослідженнях. Фундаментом для розуміння особливостей навчання моряків є теорія андрагогіки, розроблена М. Ноулзом [4]. У своїх працях він обґрунтував, що дорослі здобувачі освіти мають потребу в самоспрямованості та прагматичному застосуванні знань. Його ідеї про те, що досвід є найбагатшим ресурсом для навчання, стали основою для перегляду методик викладання в морських закладах вищої освіти.

Питання мотивації та специфіки навчання морських офіцерів детально розглядаються у працях В. Бондаренко, яка наголошує на тому, що професійна компетентність моряка формується не лише через накопичення знань, а й через усвідомлення їхньої ролі в забезпеченні безпеки людського життя на морі. Автор підкреслює, що для суднових фахівців англійська мова є "мовою виживання", що кардинально змінює методичні підходи до її викладання, зміщуючи акцент з лінгвістичних тонкощів на функціональну грамотність [1].

Роль штучного інтелекту в трансформації сучасної освіти аналізується в роботах багатьох зарубіжних дослідників. Зокрема, Аль-Кураші досліджує потенціал ШІ у створенні адаптивних платформ, які здатні імітувати реальне мовне середовище. Дослідник зазначає, що персоналізація, яку забезпечує ШІ, дозволяє реалізувати ідеї андрагогіки на новому технологічному рівні, надаючи здобувачам можливість тренуватися у безпечних віртуальних сценаріях [2].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У контексті морської англійської мови вагоме значення мають праці П. Тренера та К. Коула, які розробили стандарти комунікації на морі [4, 6]. Сучасні автори, додають до цих стандартів технологічний вимір, розглядаючи, як генеративні мовні моделі допомагають морякам засвоювати специфічну технічну термінологію та вести документацію [5].

Аналіз останніх публікацій також свідчить про зростаючий інтерес до концепції "цифрової трансформації" морської освіти. Дослідники звертають увагу на те, що поєднання віртуальної реальності та штучного інтелекту створює імерсивне середовище, яке дозволяє відпрацьовувати комунікативні навички в машинному відділенні без ризику для обладнання. Проте, попри значну кількість теоретичних напрацювань, питання цілісного поєднання андрагогічних принципів із конкретними інструментами ШІ саме для підготовки суднових електромеханіків залишається недостатньо висвітленим, що й зумовлює актуальність даної статті.

Метою даної статті є теоретичне обґрунтування та практичне розкриття потенціалу синергетичної взаємодії принципів андрагогіки та технологій штучного інтелекту в процесі професійної підготовки суднових електромеханіків. Стаття спрямована на аналіз того, як інтеграція методів навчання дорослих, що базуються на особистому досвіді та прагматичній мотивації, у поєднанні з інструментами штучного інтелекту, може оптимізувати засвоєння морської англійської мови.

Зокрема, автор ставить за мету розв'язати такі завдання:

- виявити фундаментальні відмінності між педагогічним та андрагогічним підходами у контексті морської освіти;
- дослідити механізми впливу штучного інтелекту на персоналізацію навчального контенту та підвищення ефективності комунікації в екстремальних професійних ситуаціях;
- окреслити шляхи формування цифрової компетенції моряків як невід’ємної складової їхньої мовної та технічної підготовки.

Кінцевим результатом дослідження є формування цілісної концептуальної моделі навчання, яка дозволяє максимально адаптувати освітній процес до специфічних вимог сучасної судноплавної індустрії та індивідуальних запитів морських фахівців.

Виклад основного матеріалу. Традиційна освітня система протягом десятиліть будувалася переважно на засадах педагогіки, де викладач виступає центральною фігурою та єдиним джерелом істини, а учень займає позицію пасивного об’єкта, що накопичує знання «на майбутнє». Однак у контексті підготовки сучасних морських офіцерів, зокрема суднових електромеханіків, така авторитарна модель виявляється малоефективною, оскільки вона повністю ігнорує психологічні та соціальні особливості зрілої особистості. На противагу цьому, андрагогічний підхід базується на парадигмі рівноправного партнерства, де здобувач освіти розглядається як самокерована особистість із багатим життєвим та професійним багажем, який не можна ігнорувати.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Для суднового електромеханіка англійська мова перестає бути абстрактною гуманітарною дисципліною і трансформується у конкретний робочий інструментарій, функціональна значущість якого не поступається важливості мультиметра, осцилографа чи спеціалізованого діагностичного програмного забезпечення. У процесі навчання за принципами андрагогіки викладач стає фасилітатором, який не просто транслює граматичні правила, а допомагає фахівцю адаптувати вже наявну технічну експертизу до англомовного середовища. Коли навчання апелює до реальних знань курсанта про принципи роботи трифазних двигунів або систем автоматизації, воно автоматично знімає психологічні бар'єри та когнітивний опір перед «чужою» мовою, оскільки термінологія вписується у вже знайомий професіоналу контекст.

Ключовим рушієм освітнього процесу в андрагогіці є прагматична мотивація, адже дорослий фахівець, згідно з дослідженнями, інвестує свій найцінніший ресурс час лише за умови чіткого усвідомлення прямого зв'язку між навчальним матеріалом та повсякденними викликами на борту судна [1]. Ця мотивація має виражений прикладний характер і базується на принципі невідкладного застосування знань, де кожен вивчений мовний зворот має допомагати у вирішенні реальних виробничих завдань, від успішного проходження співбесіди до забезпечення високого рівня безпеки під час експлуатації високовольтного обладнання.

Ефективність такого навчання досягається завдяки ефекту синергії, коли нові лексеми та граматичні структури не просто заучуються, а «нанизуються» на міцний когнітивний фундамент попереднього досвіду, перетворюючи вивчення мови на логічне розширення професійної компетенції. Таким чином, андрагогіка докорінно змінює вектор навчання: замість виснажливого опанування мови «з нуля» відбувається процес професійної рефлексії та перекладу вже існуючих технічних навичок на мову міжнародного морського спілкування. Це робить освітній процес не лише більш цілеспрямованим, а й глибоко персоналізованим, що є критично важливим для фахівців, чия робота безпосередньо пов'язана з високою відповідальністю та необхідністю швидкого прийняття рішень у стресових умовах.

Центральним стовпом андрагогіки є принцип проблемно-орієнтованого навчання, який базується на усвідомленні того, що дорослі люди найкраще засвоюють інформацію не через абстрактне запам'ятовування, а в процесі розв'язання реальних практичних завдань. Для суднових електромеханіків цей підхід є критично важливим, оскільки їхня повсякденна робота заключається у постійному пошуку та усуненню несправностей у складних інженерних системах. Впровадження методу кейс-стаді дозволяє трансформувати стандартне заняття на аналітичну сесію, де курсанти розбирають реальні сценарії аварійних ситуацій, таких як раптове знеструмлення судна або критичний збій у системі керування головним двигуном. Використовуючи англійську мову для опису технічних параметрів та висунення гіпотез про причини поломки, фахівці не

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

лише збагачують свій словниковий запас, а й тренують навички професійного мислення в англомовному середовищі [3].

Ефективність навчання значно зростає завдяки використанню рольових ігор, які імітують специфічні робочі ситуації, з якими електромеханік стикається під час кожного контракту. Замість відпрацювання штучних діалогів про погоду чи загальні теми, увага зосереджується на професійній комунікації, наприклад, під час перевірки судна інспектором портового контролю або при передачі вахти колезі з іноземного екіпажу. У таких рольових моделях мова стає засобом досягнення конкретної мети: чітко пояснити стан акумуляторних батарей, обговорити технічне завдання з сервісним інженером або надати детальний звіт старшому механіку. Це допомагає подолати психологічний бар'єр та страх помилки, оскільки фокус уваги зміщується з лінгвістичної правильності на успішність виконання професійного обов’язку.

Окреме місце в системі проблемно-орієнтованого навчання посідає робота з автентичною документацією, що є щоденною рутиною для будь-якого офіцера електротехнічної служби. Навчальний процес будується навколо практичних завдань із заповнення суднових журналів, складання заявок на необхідне обладнання та опрацювання інструкцій з експлуатації від провідних світових виробників. Такий підхід гарантує, що отримані знання мають безпосередню цінність і можуть бути миттєво застосовані на борту, перетворюючи вивчення мови на цілеспрямований процес професійного вдосконалення. Зрештою, проблемно-орієнтоване навчання не просто надає теоретичні знання, а формує стійкі навички комунікації в стресових та технічно складних умовах, що є запорукою безпечної та ефективної роботи на сучасному флоті.

Штучний інтелект у сучасному освітньому просторі виступає не просто допоміжним технологічним рішенням, а потужним інструментом, що дозволяє повноцінно реалізувати ключові принципи андрагогіки в умовах обмеженого часу морських фахівців. Завдяки здатності до обробки величезних масивів даних, ШІ забезпечує рівень гіпер-персоналізації контенту, який раніше був недоступним у межах групового навчання. Система автоматично аналізує професійний профіль електромеханіка, враховуючи специфіку обладнання на його поточному судні, а саме від складних систем динамічного позиціонування до специфічних кріогенних установок на газовозах, і генерує навчальні матеріали, що фокусуються виключно на релевантній термінології. Такий підхід повністю відповідає запиту дорослого здобувача на виключення зайвої, абстрактної інформації, що значно підвищує когнітивну ефективність та зберігає високу мотивацію протягом усього курсу.

Особливого значення набуває здатність штучного інтелекту імітувати реальні робочі сценарії через інтерактивні симуляції та технології віртуальної реальності, створюючи безпечне, але максимально наближене до дійсності середовище для тренувань. Використання ШІ-аватарів дозволяє електромеханікам відпрацьовувати навички усного мовлення в умовах, що імітують

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

стресові ситуації, такі як пожежа в машинному відділенні або раптовий вихід з ладу головного розподільчого щита. У таких симуляціях фахівець змушений не лише приймати технічні рішення, а й миттєво та чітко комунікувати англійською мовою з віртуальною командою або диспетчерською службою, що допомагає виробити необхідний автоматизм мовлення та подолати психологічний бар'єр, який часто виникає в екстремальних умовах [2].

Крім того, штучний інтелект виконує роль персонального ментора, який надає миттєвий зворотний зв'язок, що є критично важливим для дорослих учнів, які прагнуть бачити результат своєї праці тут і зараз. Алгоритми глибокого навчання здатні аналізувати письмові звіти або записи усних відповідей фахівця, вказуючи не лише на граматичні похибки, а й на стилістичну відповідність професійному стандарту. Наприклад, система може запропонувати замінити загальновживані слова на точні технічні терміни, що допомагає електромеханіку формувати більш експертний імідж в очах іноземних колег та інспекторів. Таким чином, інтеграція ШІ в освітній процес перетворює навчання на динамічний, інтерактивний та надзвичайно точний інструмент професійного зростання, який адаптується до потреб моряка в режимі реального часу.

Впровадження штучного інтелекту в освітній процес суднових електромеханіків неминуче висуває нові вимоги до їхньої цифрової грамотності, яка сьогодні стає такою ж базовою компетенцією, як і знання електротехніки.

Дорослий здобувач освіти має не просто пасивно споживати контент, згенерований алгоритмами, а розвивати навички критичного аналізу та верифікації отриманої інформації, розуміючи, що навіть найдосконаліший ШІ може припускатися технічних галюцинацій. У контексті морської безпеки це означає, що електромеханік повинен вміти зіставляти мовні чи технічні поради ШІ з вимогами міжнародних конвенцій, стандартів безпеки та специфікацій конкретного виробника обладнання.

Важливим складником цифрової адаптивності є опанування методів ефективної взаємодії з інтелектуальними системами, зокрема навичок промпт-інжинірингу, що дозволяють формулювати максимально точні запити для отримання релевантних технічних відповідей. Вміння правильно поставити завдання системі, наприклад, попросити роз'яснити складну схему автоматизації англійською мовою з використанням професійної лексики, де перетворює моряка на активного архітектора власного навчання. Така синергія людського інтелекту та обчислювальної потужності машин готує фахівця до роботи на «розумних» суднах майбутнього, де інтерфейси взаємодії людини та комп'ютера стають дедалі складнішими та інтегрованішими у щоденні робочі процеси.

Етичний вимір використання ШІ також посідає вагоме місце в структурі андрагогічної підготовки, оскільки моряк повинен чітко усвідомлювати межі відповідальності за прийняті рішення. Технологія має сприйматися як потужний когнітивний підсилювач, що допомагає в комунікації та аналізі даних, проте кінцеве слово в екстремальних ситуаціях завжди залишається за людиною, чий

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

досвід та інтуїція не піддаються повному алгоритмуванню. Розвиток такої технологічної усвідомленості дозволяє не лише ефективніше вчити мову, а й формує професіонала, здатного гармонійно співіснувати з інноваціями, не втрачаючи при цьому власної експертної значущості та відповідальності перед екіпажем і судновласником. Таким чином, цифрова грамотність стає тим містком, що сполучає традиційні морські навички з вимогами високотехнологічної епохи, забезпечуючи життєздатність та конкурентоспроможність фахівця на міжнародному ринку праці.

Попри очевидні переваги впровадження інновацій, синергія андрагогіки та штучного інтелекту в морській галузі стикається з низкою системних викликів, серед яких ключовим є подолання консерватизму традиційних освітніх інституцій та застарілих нормативних баз. Майбутнє професійної підготовки суднових офіцерів лежить у площині створення гібридних екосистем, де живий досвід викладача-фасилітатора не замінюється, а посилюється безмежними можливостями алгоритмів ШІ, дозволяючи зосередити людську увагу на складних аспектах лідерства та прийняття етичних рішень. Важливо усвідомлювати, що технологія не має на меті витіснити міжособистісну взаємодію; навпаки, вона вивільняє дорогоцінний час для глибшого аналізу критичних аспектів безпеки мореплавства, які потребують тонкого людського розуміння контексту та культурних особливостей мультинаціонального екіпажу.

Подальший розвиток цього напрямку потребує розробки спеціалізованих морських корпусів даних для ШІ, які б враховували не лише міжнародні стандарти STCW, а й унікальний лінгвістичний ландшафт морської спільноти, включаючи специфічну професійну лексику та акценти. Це дозволить мінімізувати ризики неправильної інтерпретації команд у критичних ситуаціях та забезпечить вищу точність віртуальних симуляцій, що безпосередньо впливає на рівень підготовки електромеханіків до роботи в умовах реального судна. Перехід до таких інноваційних методів навчання є не просто технологічною модою, а стратегічною необхідністю для виживання галузі в умовах глобального енергетичного переходу та стрімкої автоматизації флоту, де людський фактор залишається головною ланкою безпеки [6].

Зрештою, успішна інтеграція андрагогічних принципів та ШІ-інструментів вимагатиме від судновласників та освітніх центрів інвестицій у створення адаптивних платформ, які здатні супроводжувати моряка протягом усієї його кар’єри, забезпечуючи безперервний професійний розвиток. Такий підхід дозволить перетворити періодичне навчання на постійний процес вдосконалення навичок, де штучний інтелект виступає інтелектуальним супутником, що допомагає фахівцю залишатися конкурентоспроможним у світі, що постійно змінюється. Формування такої відкритої до інновацій культури навчання стане запорукою того, що морські електромеханіки будуть не лише володіти технічними знаннями, а й матимуть високий рівень адаптивності, необхідний для управління складними соціотехнічними системами майбутнього.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Висновки. Підсумовуючи проведене дослідження, можна стверджувати, що поєднання концептуальних засад андрагогіки з інноваційними можливостями штучного інтелекту відкриває принципово нову еру в професійній підготовці морських електромеханіків. Такий синергетичний підхід дозволяє трансформувати процес вивчення англійської мови з рутинного академічного обов'язку на динамічний і захопливий процес самовдосконалення, де кожна вивчена граматична структура чи відпрацьована технічна симуляція мають безпосередній та відчутний вплив на безпеку мореплавства. Використання професійного досвіду як фундаменту навчання забезпечує психологічний комфорт дорослого фахівця, а впровадження інтелектуальних систем надає йому інструменти для точного, персоналізованого та безперервного розвитку компетенцій у режимі реального часу.

Важливо розуміти, що успішна інтеграція цих методів вимагає від морської спільноти не лише технологічного оновлення, а й докорінної зміни освітньої філософії переходу від жорсткого контролю до підтримки автономії та фасилітації. Впровадження штучного інтелекту як персонального ментора дозволяє підготувати офіцерів нового покоління, які володіють не лише глибокими технічними знаннями, а й високим рівнем комунікативної адаптивності в умовах мультикультурних екіпажів. Це створює надійну базу для мінімізації людського фактора, який залишається основною причиною інцидентів на морі, та забезпечує високу конкурентоспроможність фахівців на світовому ринку праці.

Зрештою, запропонована модель навчання, що базується на повазі до досвіду та використанні передових алгоритмів, є стратегічною інвестицією в майбутнє судноплавної галузі. Вона дозволяє готувати фахівців, здатних не просто експлуатувати складне обладнання, а й ефективно взаємодіяти в цифровому середовищі сучасних «розумних» суден. Тандем людини та машини в освітньому процесі стає запорукою стабільності та безпеки всієї світової морської інфраструктури, яка сьогодні як ніколи потребує інтелектуально підготовлених, технологічно грамотних та впевнених у своїх комунікативних навичках професіоналів.

Література:

1. Бондаренко В. В. Андрагогічні засади професійної підготовки фахівців у галузі морського транспорту. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки. 2018. № 2 (61). С. 28–33.

2. Al-Qurashi, M. (2023). Artificial Intelligence in personalized learning: A systematic review of strategies and impacts on learner engagement. International Journal of Educational Technology in Higher Education.

3. Knowles, M. S. (1975). Self-directed learning: A guide for learners and teachers. New York: Association Press.

4. Knowles, M. S. (1980). The modern practice of adult education: From pedagogy to andragogy. Cambridge: The Adult Education Company.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

5. Pellas, N. (2023). The effects of immersive technologies (VR/AR/MR) on digital transformation in higher education: A meta-analysis. Computers & Education.

6. Trenkner, P., & Cole, C. (2010). The IMO Standard Marine Communication Phrases: A communicative approach. Maritime English Journal, 12(1), 45-58.

References:

1. Bondarenko, V. V. (2018). Andrahohichni zasady profesiinoi pidhotovky fakhivtsiv u haluzi morskoho transportu [Andragogical principles of professional training of specialists in the field of maritime transport]. Scientific Bulletin of Mykolaiv National University named after V. O. Sukhomlynskyi. Pedagogical Sciences, 2(61), 28–33.

2. Al-Qurashi, M. (2023). Artificial Intelligence in personalized learning: A systematic review of strategies and impacts on learner engagement. International Journal of Educational Technology in Higher Education.

3. Knowles, M. S. (1975). Self-directed learning: A guide for learners and teachers. New York: Association Press.

4. Knowles, M. S. (1980). The modern practice of adult education: From pedagogy to andragogy. Cambridge: The Adult Education Company.

5. Pellas, N. (2023). The effects of immersive technologies (VR/AR/MR) on digital transformation in higher education: A meta-analysis. Computers & Education.

6. Trenkner, P., & Cole, C. (2010). The IMO Standard Marine Communication Phrases: A communicative approach. Maritime English Journal, 12(1), 45-58.

Дата першого надходження статті до видання: 08.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 378.147:[006.012:54]:60

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1738-1746

Тимощук Ольга Борисівна кандидатка хімічних наук, доцентка кафедри аналітичної, фізичної та колоїдної хімії, Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-3674-8462

Зайцева Галина Миколаївна кандидатка хімічних наук, завідувачка кафедри аналітичної, фізичної та колоїдної хімії, Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, м. Київ, https://orcid.org/0000- 0003-3138-6324

Пушкарьова Ярослава Миколаївна кандидатка хімічних наук, доцентка кафедри аналітичної, фізичної та колоїдної хімії, Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, м. Київ, https://orcid.org/0000-0001-9856-7846

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ БІОТЕХНОЛОГІВ У КОНТЕКСТІ «НАЛЕЖНОЇ ЛАБОРАТОРНОЇ ХІМІЧНОЇ ПРАКТИКИ В БІОТЕХНОЛОГІЇ»

Анотація. Сучасний етап розвитку біотехнологічної галузі характеризується стрімкою інтеграцією наукових досліджень у промислове виробництво, що вимагає від фахівців не лише глибоких теоретичних знань, а й бездоганного володіння методологією лабораторних досліджень. У цьому контексті особливого значення набуває дотримання принципів Належної лабораторної практики (Good Laboratory Practice — GLP). Для майбутнього біотехнолога вміння працювати відповідно до міжнародних стандартів хімічної та біологічної безпеки є не просто додатковою навичкою, а фундаментом професійної придатності. Питання формування професійних компетентностей майбутніх фахівців природничого профілю висвітлювали у своїх працях багато дослідників (тут варто додати прізвища вчених, на яких ви спираєтесь). Проте, незважаючи на значну кількість напрацювань у сфері методики викладання хімічних та біотехнологічних дисциплін, аспект цілеспрямованої підготовки студентів до роботи саме в умовах регламентованих стандартів GLP залишається недостатньо висвітленим у вітчизняній педагогічній літературі.

Існує суперечність між академічним підходом до виконання лабораторних робіт у закладах вищої освіти (де основна увага приділяється результату) та вимогами реального сектору біотехнології (де критично важливим є процес, документальний супровід та відтворюваність). Необхідно трансформувати освітній процес так, щоб «Належна лабораторна хімічна практика» стала не окремою темою для вивчення, а наскрізним середовищем формування професійної особистості.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Ключові слова: біотехнології, професійні компетентності, програмні результати навчання, міжнародні стандарти, лабораторна безпека.

Tymoshchuk Olha Candidate of Chemical Sciences, Associate Professor, Bogomolets National Medical University, Kyiv, https://orcid.org/0000-0003-3138-6324

Zaitseva Galyna Candidate of Chemical Sciences, Head of the Department of Analytical, Physical and Colloidal Chemistry, O.O. Bogomolets National Medical University, Kyiv, https://orcid.org/0000-0003-3138-6324

Pushkarova Yaroslava Candidate of Chemical Sciences, Associate Professor, Bogomolets National Medical University, Kyiv, https://orcid.org/0000-0001-9856-7846

FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCIES OF FUTURE BIOTECHNOLOGISTS IN THE CONTEXT OF "GOOD LABORATORY CHEMICAL PRACTICE IN BIOTECHNOLOGY"

Abstract. The current stage of biotechnology industry development is characterized by the rapid integration of scientific research into industrial production. This requires specialists to possess not only profound theoretical knowledge but also flawless mastery of laboratory research methodology. In this context, adherence to the principles of Good Laboratory Practice (GLP) is of particular importance. For a future biotechnologist, the ability to work in accordance with international standards of chemical and biological safety is not merely an additional skill but the very foundation of professional competence. The formation of professional competencies in future natural science specialists has been addressed in the works of numerous researchers (names of authors should be added here).

However, despite a significant body of work regarding the methodology of teaching chemical and biotechnological disciplines, the aspect of purposeful student training specifically for working under regulated GLP standards remains insufficiently explored in domestic pedagogical literature.

There is a contradiction between the academic approach to laboratory work in higher education institutions (where the primary focus is on the final result) and the requirements of the real biotechnology sector (where the process, documentation support, and reproducibility are critically important). It is necessary to transform the educational process so that "Good Laboratory Chemical Practice" becomes not just a separate topic of study, but an all-encompassing environment for the formation of a professional personality.

Keywords: biotechnology, professional competencies, program learning outcomes, international standards, laboratory safety..

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Постановка проблеми. Ефективність підготовки майбутніх біотехнологів у сучасних умовах визначається не лише обсягом засвоєної теоретичної інформації, а й готовністю фахівця інтегруватися в реальне виробниче або дослідницьке середовище, що функціонує за жорсткими міжнародними регламентами. Проте аналіз освітнього процесу та відгуків роботодавців біотехнологічної галузі дозволяє виділити низку критичних проблем.

У традиційній вищій школі студент часто сприймає лабораторну роботу як разову маніпуляцію для отримання конкретного показника. Натомість концепція GLP вимагає від фахівця системного підходу, де контроль якості (Quality Control) та забезпечення якості (Quality Assurance) є невід'ємними частинами кожного етапу дослідження. Формування навичок правильного ведення первинної документації часто ігнорується. У контексті «Належної лабораторної хімічної практики» будь-який результат, що не був задокументований належним чином у момент його отримання, вважається недійсним. Студенти часто не готові до такої суворої звітності. Більшість навчальних програм орієнтовані на виконання готових протоколів, тоді як професійна компетентність біотехнолога за стандартами GLP передбачає розуміння процесів валідації аналітичних методик та верифікації обладнання. Проблема полягає у відсутності у студентів сформованого розуміння того, що порушення хімічного регламенту в біотехнології може призвести до фатальних наслідків для кінцевого продукту (лікарських засобів, харчових добавок тощо). Таким чином, постає гостра потреба у розробці та впровадженні цілісної методичної системи, яка б дозволила трансформувати освітній простір лабораторії закладу вищої освіти у модельний майданчик, що максимально наближений до умов GLP-сертифікованої лабораторії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання підготовки фахівців для біотехнологічної та фармацевтичної галузей є об’єктом прискіпливої увагу науковців.

Теоретико-методологічні засади формування професійних компетентностей майбутніх біотехнологів та фахівців суміжних галузей у своїх працях висвітлювали вітчиняні та зарубіжні дослідники.

Важливими є напрацювання С. Ю. Штриголя та В. П. Черних (щодо підготовки кадрів для фармації та біотехнології з урахуванням міжнародних стандартів якості). Питання впровадження «Належної лабораторної практики» як освітнього компонента частково розглядалися у працях Н. О. Ветютневої та Ю. В. Пилипенка. Слід відзначити роботи М. В. Гриньової (щодо саморозвитку особистості майбутнього біолога/біотехнолога) та Т. М. Гранкіної, яка приділяє увагу методиці хімічної підготовки фахівців природничого профілю. Серед зарубіжних дослідників вагомий внесок у розуміння ролі GLP у навчанні зробили M. E. Swartz та I. S. Krull (питання валідації аналітичних методів), а також Ludwig Huber, чиї праці з «Good Laboratory Practice» є фундаментальними для розуміння цілісності лабораторних даних (Data Integrity).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Водночас, незважаючи на ґрунтовність зазначених досліджень, проблема методичного забезпечення формування компетентностей саме у контексті «Належної лабораторної хімічної практики в біотехнології» як інтегрованої системи у вищій школі залишається недостатньо розробленою. Більшість публікацій фокусуються або на суто педагогічних методах, або на технічних інструкціях до GLP, не поєднуючи їх у цілісну методику навчання.

Метою теоретичне обґрунтування та розробка методичної моделі формування професійних компетентностей майбутніх біотехнологів у процесі вивчення хімічних дисциплін через інтеграцію стандартів «Належної лабораторної хімічної практики в біотехнології» (GLP) у навчальний процес.

Виклад основного матеріалу. Професійна підготовка майбутніх біотехнологів у сучасних умовах вимагає переходу від репродуктивної моделі навчання до контекстно-орієнтованої, де освітнє середовище максимально наближене до умов майбутньої професійної діяльності. Центральне місце у цьому процесі посідає формування готовності до роботи в межах Належної лабораторної хімічної практики (GLP), що є не лише набором технічних правил, а фундаментальним гарантом якості, безпеки та достовірності будь-якого біотехнологічного продукту.

Аналіз структури професійних компетентностей дозволяє стверджувати, що впровадження GLP у навчальний процес трансформує стандартні знання з хімії у професійно значущі якості фахівця. Ми виділяємо три рівні такої інтеграції, що мають послідовно впроваджуватися протягом всього періоду навчання.

Перший рівень — когнітивно-нормативний. Він передбачає формування фундаментальної бази знань про міжнародні та національні стандарти. На цьому етапі вивчення базових хімічних дисциплін («Загальна та неорганічна хімія», «Аналітична хімія») доповнюється специфічними модулями з метрології та стандартизації. Студенти мають усвідомити, що в біотехнології хімічний аналіз є частиною критичного ланцюга створення продукту. Важливою складовою є вивчення принципів класифікації хімічних реагентів, їх сумісності та правил зберігання відповідно до паспортів безпеки (MSDS), що є базовою вимогою GLP.

Другий рівень — процесуально-діяльнісний, який реалізується безпосередньо під час виконання лабораторних практикумів. Методика навчання на цьому рівні базується на повному відході від «шкільного» формату виконання робіт.

Ми пропонуємо впровадження системи Стандартних операційних процедур (СОП) для кожної маніпуляції. Студент починає роботу не з інструкції у підручнику, а з офіційного протоколу, що включає:

1)алгоритм підготовки робочого місця (зонування);

2)процедуру верифікації вимірювальних приладів (вагів, pH-метрів, спектрофотометрів) безпосередньо перед використанням;

3)чіткі критерії прийнятності результату (допуски та похибки).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Особливу увагу варто приділити проблемі «Data Integrity» (цілісності даних). У контексті GLP формування компетентності біотехнолога передбачає опанування принципу ALCOA (Attributable, Legible, Contemporaneous, Original, Accurate). У педагогічному аспекті це реалізується через заборону використання чернеток. Будь-яке зважування чи вимірювання має бути зафіксоване в лабораторному журналі негайно. Це виховує професійну чесність: студент має розуміти, що «підгонка» результату під теоретично очікуваний є професійним злочином, який у реальному виробництві може призвести до випуску небезпечного біопрепарату.

Третій рівень — аналітично-рефлексивний. На цьому етапі студенти залучаються до управління відхиленнями та оцінки ризиків. Доцільно використовувати методику «керованих помилок», де викладач свідомо вводить у систему змінну (наприклад, несправний електрод pH-метра або протермінований реактив). Завдання студента — виявити відхилення, задокументувати його та оцінити, як це вплине на валідність всього дослідження. Такий підхід формує критичне мислення та здатність приймати рішення у кризових ситуаціях [1,2].

Окремим аспектом формування компетентностей є впровадження елементів взаємоаудиту. Студенти виконують роль інспекторів з якості, перевіряючи журнали та протоколи своїх колег. Це дозволяє розвинути навички комунікації у професійному середовищі та усвідомити важливість персональної відповідальності за кожен етап хіміко-технологічного процесу.

Таким чином, розроблена методична система дозволяє подолати розрив між теоретичною підготовкою та вимогами сучасного біотехнологічного ринку. Формування компетентностей у контексті GLP забезпечує не лише засвоєння алгоритмів аналізу, а й створення «культури якості» — особливого типу професійної свідомості, де точність, безпека та документальна підтвердженість стають внутрішньою потребою фахівця.

Додатковим інструментом формування професійної стійкості майбутнього біотехнолога є впровадження елементів цифровізації лабораторного менеджменту. В умовах сучасних високотехнологічних підприємств паперові носії поступово витісняються лабораторними інформаційними менеджмент-системами (LIMS). В освітньому процесі це реалізується через використання спеціалізованого програмного забезпечення або електронних форм звітності, що мають жорстку структуру та часові мітки (time-stamping). Це дозволяє студенту адаптуватися до автоматизованого контролю якості, де неможливо змінити дату проведення аналізу або видалити невдалу спробу без відповідного запису в системі. Такий підхід формує цифрову компетентність фахівця, яка є невід'ємною частиною сучасної GLP [3].

Важливим аспектом нашої методики є також зміна ролі викладача у процесі формування професійних компетентностей. На зміну традиційному «контролеру результатів» приходить «аудитор процесів». Викладач оцінює не лише те, наскільки точним був титр або концентрація отриманої речовини, а

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

насамперед те, наскільки чітко студент дотримувався процедурних вимог: чи був маркований посуд, чи правильно заповнено лист використання обладнання, чи дотримано температурного режиму зберігання проб. Це зміщує фокус уваги студента з «оцінки за результат» на «якість виконання процесу», що є ключовим принципом філософії Належної лабораторної практики [4,5].

Крім того, формування компетентностей у контексті GLP вимагає від студента розвиненого емоційного інтелекту та стресостійкості. Процес сертифікації та аудиту завжди пов'язаний з високим рівнем психологічного тиску. Ми інтегруємо в навчальний процес рольові ігри, де студенти мають аргументовано захищати свої результати перед «інспекційною комісією». Це допомагає подолати страх перед помилкою та розвиває навички професійної комунікації, де кожне твердження фахівця має бути підкріплене первинним документом (Raw Data).

Така багатогранна підготовка дозволяє сформувати фахівця, який здатен не просто виконувати маніпуляції, а мислити категоріями якості та ризиків. Це перетворює майбутнього біотехнолога з оператора лабораторної установки на повноцінного учасника системи забезпечення якості, готового до викликів глобального біотехнологічного ринку.

Окрему увагу в процесі формування професійних компетентностей слід приділити культурі поводження з хімічними речовинами та реактивами, що є фундаментом безпеки в біотехнології. Згідно з вимогами GLP, майбутній фахівець має опанувати навички прецизійного менеджменту складських запасів лабораторії. Це включає не лише знання формул, а й уміння здійснювати вхідний контроль реагентів, відстежувати терміни придатності після відкриття упаковки та забезпечувати специфічні умови зберігання (наприклад, використання ексикаторів, інертного середовища або світлозахисного посуду). Студент повинен чітко розуміти, що використання навіть незначно деградованого реактиву в біотехнологічному синтезі може призвести до непередбачуваних побічних реакцій, що нівелює результати багатомісячних досліджень [6,7].

Важливим компонентом підготовки є також ергономіка та логістика лабораторного простору. У контексті формування професійної особистості ми впроваджуємо концепцію «чистих» та «брудних» зон. Студенти вчаться правильно організовувати свій робочий стіл, щоб уникнути перехресного забруднення (cross-contamination) — однієї з найбільших загроз у біотехнологічному виробництві. Вміння розмежовувати потоки зразків, відходів та чистих матеріалів формує у майбутніх біотехнологів системне бачення лабораторного процесу як єдиного захищеного контуру [8-10].

Методологія формування компетентностей також передбачає розвиток навичок валідації аналітичного обладнання. В межах навчальних модулів ми впроваджуємо практику складання протоколів кваліфікації (IQ/OQ/PQ — Installation, Operational, and Performance Qualification). Студент не просто вмикає прилад, а проводить серію тестів для підтвердження того, що обладнання працює

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

в межах заданих параметрів. Наприклад, при роботі з рідинним хроматографом або ферментером, майбутній фахівець повинен власноруч перевірити відтворюваність результатів, що привчає його до критичного аналізу інструментальної похибки.

Невід'ємною частиною професійної етики біотехнолога є екологічна відповідальність та менеджмент лабораторних відходів. Навчальна практика в контексті GLP вимагає від студента чіткого алгоритму дій щодо нейтралізації та утилізації хімічних залишків і відпрацьованих біологічних агентів. Формування компетентності у сфері хімічної безпеки дозволяє мінімізувати ризики для довкілля та персоналу, що є обов'язковою умовою функціонування будь-якої сучасної лабораторії міжнародного рівня. Таким чином, підготовка біотехнолога трансформується з вузькотехнічного навчання у комплексний процес формування інтелектуальної та соціально відповідальної особистості.

Особливе місце у структурі професійних компетентностей посідає здатність до статистичного аналізу та інтерпретації отриманих даних відповідно до вимог валідації. У контексті GLP майбутній біотехнолог має не просто зафіксувати кількісний показник, а довести його достовірність через розрахунок параметрів прецизійності, правильності та лінійності методики. Ми впроваджуємо у навчальний процес обов'язкове використання методів математичної статистики для оцінки відтворюваності результатів (наприклад, розрахунок коефіцієнта варіації або побудова контрольних карт Шухарта). Студенти навчаються розрізняти випадкові похибки від системних відхилень, що дозволяє їм приймати обґрунтовані рішення щодо якості біотехнологічного процесу. Такий підхід формує аналітичний склад мислення, де кожен хімічний аналіз розглядається через призму статистичної вірогідності, що виключає можливість маніпуляцій з результатами та забезпечує високий рівень довіри до досліджень у професійному середовищі [11].

Висновки. У результаті проведеного дослідження теоретично обґрунтовано та методично розроблено підходи до формування професійних компетентностей майбутніх біотехнологів у контексті стандартів «Належної лабораторної хімічної практики в біотехнології». Професійна компетентність сучасного біотехнолога є складним інтегральним утворенням, яке, окрім фундаментальних хіміко-біологічних знань, обов'язково має включати сформовану «культуру якості». Впровадження принципів GLP в освітній процес дозволяє трансформувати підготовку фахівця з суто теоретичної у практико-орієнтовану, формуючи стійкі навички роботи в жорстко регламентованому міжнародному науковому та виробничому середовищі.

Ключовим елементом запропонованої методичної системи є перехід від результато-центричного до процесо-центричного навчання. Використання Стандартних операційних процедур (СОП), ведення лабораторних журналів у режимі реального часу за принципами ALCOA та обов'язкова верифікація обладнання дозволяють студентам опанувати найважливіший аспект сучасної

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

лабораторної практики — цілісність даних (Data Integrity). Це не лише мінімізує ризик отримання хибних результатів, а й виховує персональну професійну відповідальність майбутнього фахівця.

Інтеграція елементів GLP у процес вивчення хімічних та спеціальних дисциплін безпосередньо сприяє розвитку критичного мислення. Через впровадження методик управління відхиленнями, менеджменту хімічних ризиків та внутрішнього аудиту майбутні біотехнологи вчаться не просто фіксувати помилки, а проводити аналіз їхніх першопричин. Такий аналітичний підхід є базовим для роботи на підприємствах, що функціонують за стандартами ISO та GMP.

Запропонована модель навчання забезпечує високу конкурентоспроможність випускників на ринку праці. Формування компетентностей у сфері хімічної безпеки, ергономіки лабораторного простору та статистичної обробки даних згідно з міжнародними протоколами дозволяє суттєво скоротити період адаптації молодого фахівця на виробництві. Це забезпечує реальну відповідність вітчизняної біотехнологічної освіти сучасним світовим стандартам та вимогам реального сектору економіки.

Перспективи подальших досліджень у даному напрямі вбачаються у розробці та впровадженні спеціалізованих цифрових платформ для дистанційного моніторингу якості виконання лабораторних робіт, що дозволить посилити контроль за дотриманням регламентів Належної лабораторної практики в умовах змішаного навчання.

Література:

1. Державна Фармакопея України: в 3 т. / Державне підприємство «Український науковий фармакопейний центр якості лікарських засобів». 2-е вид. Харків: Державне підприємство «Український науковий- фармакопейний центр якості лікарських засобів». Т. 1, 2015. 1128 с., Т. 2, 2014. 724 с., Т. 3, 2014. 732 с.

2. Фармацевтична біотехнологія: Частина І. Вакцини : підручник для студентів біотехнологічних спеціальностей / Ю. М. Краснопольський, Д. М. Пилипенко. – Харків : Друкарня Мадрид, 2025. – 443 с. :

3. Тимощук О.Б., Костирко О.О. Стратегія формування вибіркової дисципліни “Техніка хімічного експерименту” для спеціальності “Фармація, промислова фармація”. Перспективи та інновації науки. Київ. 2025, №2(48) - 1036-1042. https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-2(48).

4. Васенда, М. М., Пласконіс, Ю. Ю., & Підручна, С. Р. (2025). ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ФАРМАЦЕВТИЧНА БІОТЕХНОЛОГІЯ» НА ФАРМАЦЕВТИЧНОМУ ФАКУЛЬТЕТІ. Медична освіта, (3), 50–53. https://doi.org/10.11603/m.2414-5998.2025.3.15613

5. OECD Principles of Good Laboratory Practice (GLP), https://www.oecd.org/en/publications/oecd-principles-on-good-laboratory-practice_9789264078536-en.html

6. Directive 2004/10/EC of the European Parliament and of the Council on the harmonisation of laws on GLP. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32004L0010

7. U.S. FDA. Good Laboratory Practice for Nonclinical Laboratory Studies, 21 CFR Part 58. https://www.ecfr.gov/current/title-21/chapter-I/subchapter-A/part-58

ISSN 2786-4952 Online

8. Doran P. M. Bioprocess Engineering Principles. 2nd Edition. – Academic Press, 2013. – 929 p.

9. World Health Organization (WHO). Laboratory Biosafety Manual, 4th edition. https://www.who.int/publications/i/item/9789240011311

10. Робоча програма навчальної дисципліни «Належна лабораторна хімічна практика в біотехнології». https://drive.google.com/drive/folders/1Rvs2hacLn2NN5x33V0uo3-pFVH3P25Ov

11. «Належна лабораторна хімічна практика в біотехнології» - навчально-методичний комплекс. https://likar.nmu.kiev.ua/md/course/view.php?id=1682

References:

1. State Pharmacopoeia of Ukraine: in 3 volumes / State Enterprise "Ukrainian Scientific Pharmacopoeial Center for the Quality of Medicines". 2nd ed. Kharkiv: State Enterprise "Ukrainian Scientific-Pharmacopoeial Center for the Quality of Medicines". Vol. 1, 2015. 1128 p., Vol. 2, 2014. 724 p., Vol. 3, 2014. 732 p. [in Ukrainian].

2. Pharmaceutical biotechnology: Part I. Vaccines: a textbook for students of biotechnology specialties / Yu. M. Krasnopolsky, D. M. Pylypenko. – Kharkiv: Madrid Printing House, 2025. – 443 p. : [in Ukrainian].

3. Tymoshchuk O.B., Kostyrko O.O. Strategy for the formation of the elective discipline "Technology of chemical experiments" for the specialty "Pharmacy, industrial pharmacy". Prospects and innovations of science. Kyiv. 2025, No. 2(48) - 1036-1042. https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-2(48). [in Ukrainian].

4. Vasenda, M. M., Plaskonis, Y. Y., & Pidruchna, S. R. (2025). FEATURES OF TEACHING THE ACADEMIC DISCIPLINE "PHARMACEUTICAL BIOTECHNOLOGY" AT THE FACULTY OF PHARMACEUTICALS. Medical Education, (3), 50–53. https://doi.org/10.11603/m.2414-5998.2025.3.15613

5. OECD Principles of Good Laboratory Practice (GLP), https://www.oecd.org/en/publications/oecd-principles-on-good-laboratory-practice_9789264078536-en.html

6. Directive 2004/10/EC of the European Parliament and of the Council on the harmonization of laws on GLP. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32004L0010

7. U.S. FDA. Good Laboratory Practice for Nonclinical Laboratory Studies, 21 CFR Part 58. https://www.ecfr.gov/current/title-21/chapter-I/subchapter-A/part-58

8. Doran P. M. Bioprocess Engineering Principles. 2nd Edition. – Academic Press, 2013. – 929 p.

9. World Health Organization (WHO). Laboratory Biosafety Manual, 4th edition. https://www.who.int/publications/i/item/9789240011311

10. Working program of the educational discipline “Good Laboratory Chemical Practice in Biotechnology”. https://drive.google.com/drive/folders/1Rvs2hacLn2NN5x33V0uo3-pFVH3P25Ov. [in Ukrainian].

11. “Good Laboratory Chemical Practice in Biotechnology” - educational and methodological complex. https://likar.nmu.kiev.ua/md/course/view.php?id=1682 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 01.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 378.147:614.88

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1747-1759

Товкун Лідія Павлівна кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри здоров'я і безпеки життєдіяльності, завідувачка навчально-методичною лабораторією діагностики здоров'я та профілактики захворювань, Університет Григорія Сковороди в Переяславі, https://orcid.org/0000-0002-4091-1322

ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ З НАДАННЯ ПЕРШОЇ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Анотація. У статті розкрито проблему формування компетентності з надання першої медичної допомоги у майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей в умовах сучасних воєнних викликів. Актуальність дослідження зумовлена зростанням ризиків для життя і здоров'я населення, трансформацією освітнього процесу в період воєнного стану та підвищенням професійної відповідальності соціономічних працівників за безпеку людей у різних сферах діяльності. Метою статті є теоретичне обґрунтування й аналіз особливостей формування компетентності з надання першої медичної допомоги у майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей із урахуванням специфіки підготовки соціономічних кадрів, а також визначення ефективних підходів до їх підготовки в умовах війни.

У межах дослідження проаналізовано поняття першої медичної допомоги та її місце у системі професійної підготовки, обґрунтовано доцільність використання компетентнісного підходу як методологічної основи підготовки фахівців різних соціономічних спеціальностей. Визначено структуру компетентності з надання першої медичної допомоги, що включає когнітивний, операційно-діяльнісний, ціннісно-мотиваційний і психологічний компоненти. Окреслено особливості формування зазначеної компетентності у майбутніх соціономічних фахівців із урахуванням умов освітнього середовища, роботи з різними категоріями населення та сучасних безпекових загроз.

Здійснено порівняльний аналіз підходів до підготовки соціономічних фахівців, визначено спільні та відмінні характеристики їх професійної підготовки. Обґрунтовано можливості уніфікації програм домедичної підготовки з урахуванням професійної специфіки. Наголошено на значущості практико-орієнтованого навчання, симуляційних технологій, міждисциплінарної інтеграції та психологічної підготовки як ключових чинників формування готовності до дій у надзвичайних і кризових ситуаціях. Зроблено висновок, що системне впровадження зазначених підходів сприятиме підвищенню рівня безпеки, професійної відповідальності та культури надання першої медичної

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

допомоги у фахівців соціономічних спеціальностей в умовах російсько-української війни.

Ключові слова: перша медична допомога; компетентнісний підхід; соціономічні спеціальності; професійна підготовка; воєнно-кризові умови; безпека життєдіяльності; симуляційні технології.

Tovkun Lidiia Candidate of Historical Sciences, Assistant Professor of the Department of Health and Life Safety, Head of the Educational and Methodological Laboratory of Health Diagnostics and Disease Prevention, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, https://orcid.org/0000-0002-4091-1322

DEVELOPMENT OF FIRST AID COMPETENCE IN FUTURE PROFESSIONALS OF SOCIONOMIC SPECIALTIES

Abstract. The article addresses the issue of developing first aid competence in future professionals of socionomic specialties under the conditions of contemporary wartime challenges. The relevance of the study is determined by the increasing risks to the life and health of the population, the transformation of the educational process during martial law, and the growing professional responsibility of socionomic professionals for ensuring human safety across various fields of activity.

The purpose of the article is to provide a theoretical substantiation and analysis of the specific features of developing first aid competence in future professionals of socionomic specialties, taking into account the particular characteristics of training socionomic personnel, as well as to identify effective approaches to their preparation in wartime conditions.

Within the framework of the study, the concept of first aid and its place in the system of professional training were analyzed, and the appropriateness of applying a competency-based approach as the methodological foundation for training specialists in various socionomic fields was substantiated. The structure of first aid competence was defined, encompassing cognitive, operational-practical, value-motivational, and psychological components. The specific features of developing this competence in future socionomic professionals were outlined, taking into account the educational environment, interaction with different population groups, and contemporary security threats.

A comparative analysis of approaches to the training of socionomic professionals was conducted, identifying both common and distinctive characteristics of their professional preparation. The possibilities for unifying first aid training programs while taking into account professional specificity were substantiated. Particular emphasis was placed on the importance of practice-oriented learning, simulation technologies, interdisciplinary integration, and psychological training as key factors in developing readiness to act in emergency and crisis situations. It was concluded that the systematic implementation of these approaches will contribute to

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

enhancing safety levels, professional responsibility, and the culture of first aid provision among specialists in socionomic fields under the conditions of the russian-Ukrainian war.

Keywords: first aid; competency-based approach; non-medical specialties; human-oriented (socionomic) specialties; wartime and crisis conditions; life safety; simulation technologies.

Постановка проблеми. Сучасні безпекові виклики, що пов'язані з тривалими воєнними умовами життєдіяльності суспільства, суттєво актуалізували проблему формування компетентності з надання першої медичної допомоги у фахівців соціономічних спеціальностей. Зростання кількості травм, гострих станів, психосоматичних реакцій і надзвичайних ситуацій у повсякденному та професійному середовищі зумовлює необхідність наявності базових навичок домедичної допомоги у широкого кола спеціалістів, зокрема педагогів, психологів, соціальних працівників, менеджерів, тренерів та інших представників соціономічних професій, діяльність яких безпосередньо пов'язана з роботою з людьми.

Воєнний стан і пов'язані з ним фактори постійної небезпеки – повітряні тривоги, перебування в укриттях, порушення звичних умов освітнього та професійного процесу, підвищений рівень психоемоційного напруження – суттєво підвищують ризик виникнення ситуацій, що потребують негайного надання першої медичної допомоги до прибуття екстрених служб. У таких умовах саме фахівці соціономічних спеціальностей часто стають першими особами, які опиняються поруч із постраждалими та змушені приймати швидкі й відповідальні рішення, від яких залежить збереження і здоров'я людини.

Попри нормативне визначення значущості проблеми, підготовка майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до навчання першої медичної допомоги у професійній освіті часто залишається фрагментарною й формалізованою, що проявляється у домінуванні теоретичного навчання, недостатній практичній і симуляційній складових та обмеженій увазі до формування психологічної готовності діяти в умовах стресу і небезпеки.

Особливої актуальності ця проблема набуває у підготовці соціономічних фахівців, відповідальних за безпеку дітей, молоді та вразливих груп населення в умовах воєнної нестабільності, що за відсутності системного компетентнісно орієнтованого підходу зумовлює потребу наукового обґрунтування змісту, структури та педагогічних механізмів формування навичок першої медичної допомоги з урахуванням реалій воєнного і поствоєнного періодів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна українська науково-методична література містить значний доробок, присвячений викладанню основ медичних знань і домедичної допомоги для здобувачів соціономічних спеціальностей. У навчальних і навчально-методичних виданнях (С. О. Баштан та ін. 2029; Т. Л. Білоус, 2020; Р. В. Бурденюк, С. П. Гвоздій, 2021; Т. С. Вайда,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

2019; А. М. Ляшевич та ін., 2021) систематизовано зміст першої медичної допомоги, подано алгоритми домедичних дій і практичні рекомендації для освітнього процесу. Ці праці мають важливе прикладне значення, однак переважно орієнтовані на засвоєння знань і навичок, тоді як компетентнісна модель підготовки та психологічна готовність до дій у кризових умовах представлені фрагментарно [6; 8; 9; 10; 11].

Нормативно-правові акти України, зокрема Закон України «Про екстрену медичну допомогу» (2012) та постанова Кабінету Міністрів України «Порядок підготовки та підвищення кваліфікації осіб, які зобов'язані надавати домедичну допомогу» (2012), визначають обов'язковість підготовки осіб, які мають надавати домедичну допомогу, та задають рамкові вимоги до її організації [13; 23]. Водночас ці документи не розкривають педагогічних механізмів формування компетентності у здобувачів різних соціономічних спеціальностей, особливо в умовах воєнного стану та трансформації освітнього середовища.

Окрему групу становлять сучасні наукові дослідження, присвячені домедичній допомозі з основами тактичної медицини й адаптації підготовки до реалій російсько-української війни (Н. І. Коцур, Л. П. Товкун, І. В. Гомонай, Ю. Л. Козубенко, 2023-2025). У цих працях обґрунтовано роль симуляційних технологій та мотиваційної складових підготовки, розкрито особливості формування готовності педагогічних кадрів і здобувачів соціономічних спеціальностей до дій в екстремальних умовах [15; 16; 17; 18; 19; 25; 26; 27]. Разом із тим, недостатньо узагальненими залишаються підходи до формування універсальної компетентності з надання першої медичної допомоги у майбутніх фахівців різних соціономічних спеціальностей із урахуванням професійної специфіки, що й зумовлює актуальність даного дослідження.

Метою статті є обґрунтування компетентнісно орієнтованих підходів до формування готовності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей до надання першої медичної допомоги з урахуванням професійної специфіки та сучасних воєнних викликів.

Виклад основного матеріалу. Поняття першої медичної допомоги у сучасному науковому та нормативно-правовому полі трактується як сукупність невідкладних дій, які спрямовані на збереження життя постраждалого, запобігання ускладненням і мінімізацію негативних наслідків для здоров'я до моменту надання спеціалізованої медичної допомоги. Такий підхід закріплений у міжнародних рекомендаціях Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), а також у нормативних документах України, зокрема у Законі України «Про екстрену медичну допомогу», де наголошується на важливості підготовки осіб без медичної освіти до надання домедичної допомоги у невідкладних ситуаціях [4; 13]. У системі професійної освіти майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей перша медична допомога розглядається як складова загальнопрофесійної компетентності, що забезпечує готовність до дій у ситуаціях ризику для життя і здоров'я людини.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Методологічним підґрунтям формування зазначеної компетентності виступає компетентнісний підхід, який є провідним у сучасних освітніх стратегіях і закріплений у Національній рамці кваліфікацій та Законі України «Про вищу освіту» [12]. Відповідно до цього підходу результат професійної підготовки визначається не обсягом засвоєних знань, а здатністю фахівця ефективно застосовувати їх у реальних умовах професійної діяльності. У наукових працях українських і зарубіжних дослідників (О. Пометун, 2016; Н. Бібік, 2004; J. Raven, 2002; F. Weinert, 2001) компетентнісний підхід розглядається як інтегративна модель, що поєднує знання, уміння, цінності та особистісні якості, необхідні для відповідальної діяльності в умовах невизначеності та стресу [2; 3; 7; 22]. Для майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей такий підхід є особливо актуальним, оскільки саме вони часто стають першими особами, які надають допомогу постраждалим у кризових і воєнних умовах.

Компетентність з надання першої медичної допомоги має багатокомпонентну структуру, що відповідає загальноприйнятим у педагогічній науці моделям професійної компетентності. Когнітивний компонент охоплює знання про основні невідкладні стани, алгоритми домедичних дій і принципи безпеки, що узгоджується з рекомендаціями ВООЗ та Європейської ради з реанімації [4; 5]. Операційно-діяльнісний компонент передбачає сформованість практичних навичок надання допомоги відповідно до затверджених протоколів і стандартів [24]. Ціннісно-мотиваційний компонент відображає усвідомлення соціальної та професійної відповідальності за життя і здоров’я людини, що підкреслюється у працях з педагогіки безпеки та валеології [2]. Психологічний компонент пов’язаний зі здатністю діяти в умовах підвищеного стресу, дефіциту часу та небезпеки, що особливо актуально в умовах воєнного стану і підтверджується дослідженнями у сфері психології екстремальних ситуацій [1].

Таким чином, теоретико-методологічні засади формування компетентності з надання першої медичної допомоги у майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей ґрунтуються на поєднанні нормативно-правових вимог, компетентнісного підходу та міждисциплінарних наукових положень, що створює підґрунтя для системної і практикоорієнтованої підготовки фахівців до дій у кризових і воєнних умовах.

Професійна діяльність педагогічних працівників – вихователів закладів дошкільної освіти, учителів загальної середньої освіти та викладачів закладів фахової передвищої та вищої освіти – пов’язана з подвійною відповідальністю за життя і здоров’я дітей і молоді. У сучасних умовах воєнного стану ця відповідальність суттєво зростає, оскільки освітнє середовище дедалі частіше функціонує в умовах підвищеного ризику, пов’язаного з повітряними тривогами, ракетними обстрілами, перебуванням в укриттях, евакуаційними заходами та психоемоційним напруженням учасників освітнього процесу [14; 20; 21]. За таких обставин педагоги нерідко стають першими особами, які змушені

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

реагувати на травми, раптові погіршення стану здоров'я, панічні реакції чи інші невідкладні стани у дітей і молоді, що об'єктивно зумовлює підвищений ризик для здоров'я здобувачів освіти у разі недостатньої підготовленості педагогічних кадрів.

Вимоги до готовності педагогів діяти в умовах сучасного освітнього середовища визначаються не лише педагогічними, а й безпековими та медико-соціальними чинниками [14]. Освітній процес у період війни відбувається у різних форматах – у навчальних закладах із використанням укриттів, під час масових освітніх і виховних заходів, а також у дистанційному чи змішаному режимі [20; 21]. Кожен із цих форматів передбачає специфічні ризики та вимагає від педагога готовності до оперативних і адекватних дій у разі виникнення надзвичайної ситуації. Це відповідає положенням Закону України «Про освіту», в якому наголошується на обов'язку педагогічних працівників забезпечувати безпечні умови освітнього процесу, а також рекомендаціям Міністерства освіти і Науки України щодо організації навчання в умовах воєнного стану. У такому контексті компетентність з надання першої медичної допомоги стає невід'ємною складовою професійної готовності педагога.

Зміст і форми підготовки майбутніх педагогічних працівників до надання першої медичної допомоги мають ґрунтуватися на поєднанні теоретичних знань і практикоорієнтованого навчання [5]. У системі професійної підготовки педагогів це реалізується через вивчення навчальних дисциплін медико-біологічного та безпекового спрямування, зокрема «Основи медичних знань», «Домедична допомога», «Домедична підготовка», «Безпека життєдіяльності», а також через проведення практичних занять, тренінгів і моделювання типових надзвичайних ситуацій. Особливу ефективність у сучасних умовах демонструють симуляційні технології навчання, які дозволяють відпрацьовувати алгоритми домедичних дій у максимально наближених до реальності умовах, що підтверджується рекомендаціями ВООЗ та Європейської ради з реанімації щодо підготовки немедичних фахівців [4; 5].

Важливим аспектом формування компетентності з надання першої медичної допомоги у майбутніх педагогів є розвиток їхньої психологічної готовності до дій у надзвичайних і стресових ситуаціях. Воєнні реалії характеризуються постійним емоційним напруженням, високим рівнем тривожності та ризиком розвитку психогенних реакцій як у дітей, так і у дорослих [1]. У таких умовах педагог має не лише володіти алгоритмами домедичних дій, а й бути здатним зберігати самоконтроль, приймати зважені рішення та надавати підтримку постраждалим. Дослідження у сфері психології екстремальних ситуацій засвідчують, що відсутність психологічної підготовки суттєво знижує ефективність навіть добре засвоєних практичних навичок. Отже, формування психологічної стійкості та готовності до дій у кризових умовах має розглядатися як обов'язковий компонент професійної підготовки майбутніх педагогічних працівників.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Таким чином, підготовка педагогічних кадрів до надання першої медичної допомоги в умовах війни потребує системного, компетентнісно орієнтованого підходу, що поєднує професійну специфіку педагогічної діяльності, сучасні безпекові виклики та психолого-педагогічні механізми формування готовності до дій у надзвичайних ситуаціях.

Підготовка майбутніх соціономічних фахівців – психологів, соціальних працівників, менеджерів, тренерів і представників інших спеціальностей – у сучасних умовах російсько-української війни набуває особливого значення у зв'язку з розширенням спектра їх професійних функцій і підвищенням рівня відповідальності за безпеку людей. Професійна діяльність цих фахівців часто відбувається в умовах підвищеного ризику, пов'язаного з масовими заходами, роботою з вразливими групами населення, організацією колективної діяльності, фізичними та психоемоційними навантаженнями [4]. За таких обставин саме вони нерідко стають першими особами, які зіштовхуються з необхідністю надання першої медичної допомоги постраждалим у кризових і надзвичайних ситуаціях.

Перша медична допомога у професійній діяльності соціономічних фахівців розглядається як важлива складова їх професійної відповідальності та етичних зобов'язань. У соціальній роботі, психологічному супроводі, управлінській і тренерській діяльності здатність своєчасно й адекватно реагувати на загрозу життю або здоров'ю людини є невід'ємним елементом професійної готовності. Це відповідає міжнародним підходам до підготовки фахівців соціономічних професій, згідно з якими базові навички першої медичної допомоги розглядаються як універсальна компетентність, необхідна для забезпечення безпеки клієнтів, підопічних та учасників професійної взаємодії, особливо в умовах воєнних і гуманітарних криз [4].

Важливою особливістю формування компетентності з надання першої медичної допомоги у майбутніх соціономічних фахівців є орієнтація підготовки на роботу з різними категорія населення – дітьми, дорослими та вразливим групами, зокрема внутрішньо переміщеними особами, людьми з інвалідністю, особами, які пережили психотравмуючі події [1]. Воєнні реалії значно ускладнюють умови професійної діяльності та підвищують імовірність виникнення як фізичних травм, так і гострих психоемоційних реакцій. У зв'язку з цим підготовка непедагогічних фахівців має передбачати не лише оволодіння алгоритмами домедичних дій, а й розвиток навичок взаємодії з постраждалими з урахуванням їх вікових, соціальних і психологічних особливостей, що узгоджується з положеннями гуманітарних стандартів і рекомендаціями міжнародних організацій.

Інтеграція домедичної підготовки у професійно орієнтовані дисципліни соціономічних спеціальностей є одним із ключових напрямів підвищення ефективності формування відповідної компетентності. У системі вищої освіти це реалізується шляхом включення елементів першої медичної допомоги до змісту

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

дисциплін соціального, психологічного, управлінського та спортивного спрямування, а також через використання міждисциплінарних модулів, тренінгів і практичних занять. Такий підхід забезпечує контекстуалізацію домедичних знань відповідно до специфіки майбутньої професійної діяльності та сприяє формуванню стійкої готовності до дій у реальних умовах воєнних і кризових викликів [2; 3; 12].

Таким чином, формування компетентності з надання першої медичної допомоги у майбутніх соціономічних фахівців у сучасних реаліях російсько-української війни має базуватися на урахуванні професійної специфіки, орієнтації на роботу з різними категоріями населення та інтеграції домедичної підготовки у професійно орієнтований освітній процес, що забезпечує підвищення рівня безпеки та соціальної відповідності фахівців соціономічних спеціальностей.

Аналіз підходів до формування компетентності з надання першої медичної допомоги у майбутніх соціономічних фахівців засвідчує наявність спільних базових компонентів, зумовлених універсальним характером домедичних дій та єдиними принципами збереження життя і здоров'я людини. Незалежно від професійної спеціалізації, така компетентність ґрунтується на сформованості когнітивного компонента (знання про невідкладні стани та алгоритми допомоги), операційно-діяльнісного компонента (практичні навички надання першої допомоги), ціннісно-мотиваційного компонента (усвідомлення відповідальності за безпеку іншої людини) та психологічного компонента (здатність діяти в умовах стресу та небезпеки) [2; 3]. У воєнних реаліях ці компоненти набувають особливої значущості, оскільки ризик виникнення надзвичайних ситуацій істотно зростає у всіх сферах професійної діяльності [4].

В умовах війни особливої актуальності набуває питання уніфікації програм підготовки з надання першої медичної допомоги для фахівців різних спеціальностей. Можливості такої уніфікації полягають у створенні єдиного базового ядра підготовки, що охоплює універсальні знання та навички домедичної допомоги відповідно до міжнародних і національних рекомендацій [4; 5], із подальшою адаптацією змісту до професійної специфіки конкретної спеціальності. Такий підхід узгоджується з компетентнісною парадигмою вищої освіти, закріпленою у Законі України «Про вищу освіту» та Національній рамці кваліфікацій України, і дозволяє поєднати єдині стандарти безпеки з професійною релевантністю підготовки майбутніх фахівців.

Ефективність формування компетентності з надання першої медичної допомоги у майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей значною мірою визначається практичною спрямованістю освітнього процесу. У сучасних умовах російсько-української війни традиційні теоретичні форми навчання виявляються недостатніми для підготовки фахівців до дій у реальних кризових ситуаціях, що зумовлює необхідність активного використання практикоорієнтованих і симуляційних методів навчання. Міжнародні рекомендації ВООЗ наголошують

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

на доцільності моделювання реальних сценаріїв надзвичайних ситуацій як ефективного засобу формування стійких навичок першої медичної допомоги [4]. Такі методи дозволяють майбутнім фахівцям відпрацьовувати алгоритми домедичних дій в умовах, максимально наближених до реальних, що особливо у воєнно-кризовому контексті.

Суттєву роль у формуванні компетентності з надання першої медичної допомоги відіграє міждисциплінарна інтеграція, яка передбачає поєднання медико-біологічних, психолого-педагогічних, соціальних і безпекових знань у процесі професійної підготовки.

Компетентнісний підхід у вищій освіті орієнтує на подолання фрагментарності знань і формування цілісного бачення професійної діяльності в умовах невизначеності та ризику [2; 3; 22]. У контексті домедичної підготовки міждисциплінарна інтеграція дозволяє враховувати як фізіологічні аспекти невідкладних станів, так і психологічні реакції постраж-далих, особливості комунікації та соціальної взаємодії, що є критично важливим у роботі з різними категоріями населення в умовах війни [1].

Адаптація підготовки майбутніх фахівців до сучасних безпекових і кризових умов вимагає гнучкого оновлення освітніх програм із урахуванням воєнних реалій і рекомендацій державних та міжнародних інституцій [4] і передбачає формування готовності діяти в умовах обмежених ресурсів, дефіциту часу та підвищеного психоемоційного навантаження шляхом інтеграції домедичної підготовки з розвитком психологічної саморегуляції, стресостійкості та командної взаємодії.

Висновки. Здійснений аналіз засвідчив, що формування компетентності з надання першої медичної допомоги у майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей є важливою складовою професійної підготовки в умовах воєнних і кризових викликів. Обґрунтовано інтегрований характер цієї компетентності, яка поєднує когнітивний, операційно-діяльнісний, ціннісно-мотиваційний і психологічний компоненти та забезпечує готовність до безпечних і адекватних дій у ситуаціях загрози життю і здоров'ю людини, з акцентом на практикоорієнтоване навчання та розвиток психологічної стійкості.

Визначено доцільність поєднання уніфікованого базового ядра підготовки з професійно орієнтованою диференціацією змісту і методів навчання, а також підтверджено ефективність симуляційних технологій, міждисциплінарної інтеграції й адаптації освітніх програм до сучасних безпекових викликів для формування професійної відповідальності та готовності до дій у надзвичайних ситуаціях.

Література

1. Hobfoll, S. E. (2001). The influence of culture, community, and the nested-self in the stress process: Advancing conservation of resources theory. *Applied Psychology: An International Review, 50*(3), 337–421. https://doi.org/10.1111/1464-0597.00062

ISSN 2786-4952 Online

2. Raven, J. (2002). *Competence in modern society: Its identification, development and release* (OECD Education Working Paper No. 2). Organisation for Economic Co-operation and Development. URL: https://surl.li/nhbxow

3. Weinert, F. E. (2001). *Concept of competence: A conceptual clarification*. In D. S. Rychen & L. H. Salganik (Eds.), *Defining and selecting key competencies* (pp. 45–65).

4. World Health Organization (WHO). *Community First Aid Response (CFAR) Course: Syllabus and Definitions*. Geneva: WHO; 2020. URL: https://surl.li/akywfp

5. Zideman D. A., Singletary E. M., Borra V., Cassan P., Cimpoesu C.D., De Buck E., Djärv T., Handley A.J., Klaassen B., Meyran D., Oliver E., Poole K.. European Resuscitation Council Guidelines 2021: First aid. Resuscitation. 2021. Apr; 161:270-290. https://doi.org/ 10.1016/j.resuscitation.2021.02.013 . Epub 2021 Mar 24. PMID: 33773828.

6. Баштан С. О., Гвоздій С. П., Пєнов В. В. Основи медичних знань: Практикум для студентів педагогічних спеціальностей денної та заочної форм навчання. Одеса: Одес. Нац. Ун-т ім. І. І. Мечникова. 2019. 88 с.

7. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід у сучасній освіті. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики* / Під заг. ред. О. В. Овчарук. Київ: «К.І.С.», 2004. 112 с.

8. Білоус Т. Л. Долікарська допомога: навч. посіб. Суми: «Мрія», 2020. 148 с. URL: https://surl.li/pvcfad

9. Бурденюк Р. В., Гвоздій С. П. Основи медичних знань та перша долікарська допомога: Курс лекцій для здобувачів вищої освіти немедичних спеціальностей денної та заочної форм навчання. Одеса, ОНУ, 2021. 156 с.

10. Вайда Т. С. Долікарська допомога: навч. посіб. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2019. 874 с. URL: https://surl.li/hpkucz

11. Долікарська медична допомога: Навчальний посібник / Укладачі: Ляшевич А. М., Лупаїна І. С., Гарлінська А. М., Левчук Л. І. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2021. 224 с. URL: http://eprints.zu.edu.ua/32537/1/dolikarska.pdfє

12. Закон України «Про вищу освіту». (2014). № 1556-VII (зі змінами). Верховна Рада України. URL: https://surl.li/acujqr

13. Закон України «Про екстрену медичну допомогу» від 05.07.2012 № 5081-VI URL: https://surl.lt/wpxtrs

14. Закон України «Про освіту». (2017). № 2145-VIII (зі змінами). Верховна Рада України. URL: https://surl.lu/cxnrwu

15. Коцур Н. І., Товкун Л. П., Козубенко Ю. Л. Долікарська медична допомога з основами тактичної медицини: Навчально-методичний посібник. Переяслав (Київ.обл.): Домбровська Я. М., 2023. 370 с.

16. Коцур Н. І., Гомонай І. В., Товкун Л. П. Долікарська медична допомога та профілактика ускладнень при укушених ранах. *Перспективи та інновації науки. Серія «Медицина»*, 2025. № 1(47). С. 2264-2277. https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-1(47)-2264-2277

17. Коцур Н. І., Товкун Л. П., Гомонай І. В. Навчально-методичний супровід надання долікарської медичної допомоги з основами тактичної медицини у закладах освіти України в умовах російсько-української війни. *Суспільство та національні інтереси.* 2024. №. 5(5). С. 269-287. https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-5(5)-269-287

18. Коцур Н. І., Товкун Л. П., Гомонай І. В. Професійна підготовка вихователів до здоров'язбережувальної діяльності та надання долікарської медичної допомоги в закладах дошкільної освіти. *Суспільство та національні інтереси.* 2024. №. 6(6). С. 111-125. http://perspectives.pp.ua/index.php/sni/article/view/15355/15425

ISSN 2786-4952 Online

19. Коцур Н. І., Товкун Л. П., Гомонай І. В. Теоретико-методологічні аспекти вивчення основ медичних знань і надання долікарської медичної допомоги в підготовці здобувачів вищої освіти немедичних спеціальностей. *Суспільство та національні інтереси.* 2024. № 4(4). С. 429-448. https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-4(4)-429-448

20. Міністерство освіти і науки України. (2022). *Організація освітнього процесу в умовах воєнного стану: методичні рекомендації*. https://surl.li/uwmjld

21. Міністерство освіти і науки України. (2023). *Рекомендації щодо безпеки учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану*. https://mon.gov.ua

22. Пометун О.І. *Компетентнісний підхід у професійній підготовці: Теорія і практика*. Київ: Либідь; 2016. https://surl.li/hgkcji

23. Постанова Кабінету міністрів України від 21.11.2012 № 1115 «Порядок підготовки та підвищення кваліфікації осіб, які зобов'язані надавати домедичну допомогу». URL: https://surl.li/sgajuo

24. Про затвердження порядків надання домедичної допомоги особам при невідкладних станах. URL: https://surl.li/xwndxo

25. Товкун Л. П., Гомонай І. В. Використання симуляційних технологій у викладанні освітніх компонентів «Основи медичних знань» і «Долікарська медична допомога з основами тактичної медицини» для здобувачів вищої освіти немедичних спеціальностей. *Перспективи та інновації науки. Серія «Педагогіка»*, 2025. № 1(47). С. 1183-1195. https://doi.org/10.52058 /2786-4952-2025-1(47)-1183-1195

26. Товкун Л. П., Гомонай І. В. Психологічна підготовка студентів немедичних спеціальностей до надання долікарської медичної допомоги з основами тактичної медицини в екстремальних умовах. *Перспективи та інновації науки. Серія «Психологія»*, 2025. № 1(47). С. 1779-1793. https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-1(47)-1779-1793

27. Товкун Л. П., Гомонай І. В. Мотивація здобувачів вищої освіти немедичних спеціальностей до вивчення основ медичних знань і долікарської медичної допомоги з основами тактичної медицини в умовах російсько-української війни. *Наукові інновації та передові технології». Серія «Педагогіка»*. 2025. № 1(41). С. 1080-1092. *https://doi.org/ 10.52058/2786-5274-2025-1(41)-1080-1092*

References:

1. Hobfoll, S. E. (2001). The influence of culture, community, and the nested-self in the stress process: Advancing conservation of resources theory. *Applied Psychology: An International Review*, 50(3), 337–421. https://doi.org/10.1111/1464-0597.00062 [in English].

2. Raven, J. (2002). *Competence in modern society: Its identification, development and release* (OECD Education Working Paper No. 2). Organisation for Economic Co-operation and Development. URL: https://surl.li/nhbxow [in English].

3. Weinert, F. E. (2001). Concept of competence: A conceptual clarification. In D. S. Rychen & L. H. Salganik (Eds.), *Defining and selecting key competencies* (pp. 45–65) [in English].

4. World Health Organization. (2020). *Community First Aid Response (CFAR) course: Syllabus and definitions*. Geneva: WHO. https://surl.li/akywfp [in English].

5. Zideman, D. A., Singletary, E. M., Borra, V., Cassan, P., Cimpoesu, C. D., De Buck, E., Djärv, T., Handley, A. J., Klaassen, B., Meyran, D., Oliver, E., & Poole, K. (2021). European Resuscitation Council Guidelines 2021: First aid. *Resuscitation*, 161, 270–290. https://doi.org/1 0.1016/j.resuscitation.2021.02.013 [in English].

6. Bashtan, S. O., Hvozdii, S. P., & Pienov, V. V. (2019). *Osnovy medychnykh znan: Praktykum dlia studentiv pedahohichnykh spetsialnostei dennoi ta zaochnoi form navchannia* [Fundamentals of medical knowledge: A practicum for students of pedagogical specialties]. Odesa: Odesa I. I. Mechnykov National University, 88 p. [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

7. Bibik, N. M. (2004). *Kompetentnisnyi pidkhid u suchasnii osviti* [Competency-based approach in modern education]. In O. V. Ovcharuk (Ed.), *Kompetentnisnyi pidkhid u suchasnii osviti: Svitovyi dosvid ta ukrainski perspektyvy* [Global experience and Ukrainian perspectives]. Kyiv: K.I.S., 112 p. [in Ukrainian].

8. Bilous, T. L. (2020). *Dolikarska dopomoha* [Pre-medical care]. Sumy: Mriia, 148 p. URL: https://surl.li/pvcfad [in Ukrainian].

9. Burdeniuk, R. V., & Hvozdii, S. P. (2021). *Osnovy medychnykh znan ta persha dolikarska dopomoha: Kurs lektsii dlia zdobuvachiv vyshchoi osvity nemedychnykh spetsialnostei* [Fundamentals of medical knowledge and first pre-medical care]. Odesa: ONU, 156 p. [in Ukrainian].

10. Vaida, T. S. (2019). *Dolikarska dopomoha* [Pre-medical care]. Kherson: OLDI-PLUS, 874 p. URL: https://surl.li/hpkucz [in Ukrainian].

11. Liashevych, A. M., Lupaina, I. S., Harlinska, A. M., & Levchuk, L. I. (Eds.). (2021). *Dolikarska medychna dopomoha* [Pre-medical care]. Zhytomyr: Zhytomyr Ivan Franko State University Publishing House, 224 p. URL: http://eprints.zu.edu.ua/32537/1/dolikarska.pdf [in Ukrainian].

12. Verkhovna Rada of Ukraine. (2014). *Law of Ukraine "On Higher Education"* (No. 1556-VII). URL: https://surl.li/acujqr [in Ukrainian].

13. Verkhovna Rada of Ukraine. (2012). *Law of Ukraine "On Emergency Medical Care"* (No. 5081-VI). URL: https://surl.lt/wpxtrs [in Ukrainian].

14. Verkhovna Rada of Ukraine. (2017). *Law of Ukraine "On Education"* (No. 2145-VIII). URL: https://surl.lu/cxnrwu [in Ukrainian].

15. Kotsur, N. I., Tovkun, L. P., & Kozubenko, Yu. L. (2023). *Dolikarska medychna dopomoha z osnovamy taktychnoi medytsyny* [Pre-medical care with the basics of tactical medicine]. Pereiaslav: Dombrovska Ya. M., 370 p. [in Ukrainian].

16. Kotsur, N. I., Homonai, I. V., & Tovkun, L. P. (2025). Dolikarska medychna dopomoha ta profilaktyka uskladnen pry ukushenykh ranakh [Pre-medical care and prevention of complications in bite wounds]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky – Perspectives and Innovations of Science. Medicine Series*, 1(47), 2264–2277. https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-1(47)-2264-2277 [in Ukrainian].

17. Kotsur, N. I., Tovkun, L. P., & Homonai, I. V. (2024). Navchalno-metodychnyi suprovid nadannia dolikarskoi medychnoi dopomohy z osnovamy taktychnoi medytsyny u zakladakh osvity Ukrainy v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny [Educational and methodological support of pre-medical care with basics of tactical medicine in Ukrainian educational institutions under wartime conditions]. *Suspilstvo ta natsionalni interesy – Society and National Interests*, 5(5), 269–287. https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-5(5)-269-287 [in Ukrainian].

18. Kotsur, N. I., Tovkun, L. P., & Homonai, I. V. (2024). Profesiina pidhotovka vykhovateliv do zdoroviazberezhuvalnoi diialnosti ta nadannia dolikarskoi medychnoi dopomohy u zakladakh doshkilnoi osvity [Professional training of preschool educators for health-preserving activity and pre-medical care]. *Suspilstvo ta natsionalni interesy – Society and National Interests*, 6(6), 111–125. http://perspectives.pp.ua/index.php/sni/article/view/15355/15425 [in Ukrainian].

19. Kotsur, N. I., Tovkun, L. P., & Homonai, I. V. (2024). Teoretyko-metodolohichni aspekty vyvchennia osnov medychnykh znan i nadannia dolikarskoi medychnoi dopomohy u pidhotovtsi zdobuvachiv vyshchoi osvity nemedychnykh spetsialnostei [Theoretical and methodological aspects of studying fundamentals of medical knowledge and pre-medical care]. *Suspilstvo ta natsionalni interesy – Society and National Interests*, 4(4), 429–448. https://doi.org/10.52058/3041-1572-2024-4(4)-429-448 [in Ukrainian].

20. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2022). *Orhanizatsiia osvitnoho protsesu v umovakh voiennoho stanu: Metodychni rekomendatsii* [Organization of the educational process under martial law]. URL: https://surl.li/uwmjld [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

21. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2023). *Rekomendatsii shchodo bezpeky uchasnykiv osvitnoho protsesu v umovakh voiennoho stanu* [Safety recommendations for participants in the educational process]. URL: https://mon.gov.ua [in Ukrainian].

22. Pometun, O. I. (2016). *Kompetentnisnyi pidkhid u profesiinii pidhotovtsi: Teoriia i praktyka* [Competency-based approach in professional training]. Kyiv: Lybid. URL: https://surl.li /hgkcji [in Ukrainian].

23. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2012). *Resolution No. 1115 "On the procedure for training and advanced training of persons obliged to provide pre-medical care"*. URL: https://surl.li/ sgajuo [in Ukrainian].

24. Ministry of Health of Ukraine. (2022). *On approval of procedures for providing pre-medical care in emergency conditions*. URL: https://surl.li/xwndxo [in Ukrainian].

25. Tovkun, L. P., & Homonai, I. V. (2025). Vykorystannia symuliatsiinykh tekhnolohii u vykladanni osvitnikh komponentiv "Osnovy medychnykh znan" i "Dolikarska medychna dopomoha z osnovamy taktychnoi medytsyny" [Use of simulation technologies in teaching]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky – Perspectives and Innovations of Science. Pedagogy Series*, 1(47), 1183–1195. https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-1(47)-1183-1195 [in Ukrainian].

26. Tovkun, L. P., & Homonai, I. V. (2025). Psykholohichna pidhotovka studentiv nemedychnykh spetsialnostei do nadannia dolikarskoi medychnoi dopomohy z osnovamy taktychnoi medytsyny v ekstremalnykh umovakh [Psychological training of non-medical students]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky – Perspectives and Innovations of Science. Psychology Series*, 1(47), 1779–1793. https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-1(47)-1779-1793 [in Ukrainian].

27. Tovkun, L. P., & Homonai, I. V. (2025). Motyvatsiia zdobuvachiv vyshchoi osvity nemedychnykh spetsialnostei do vyvchennia osnov medychnykh znan i dolikarskoi medychnoi dopomohy v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny [Motivation of higher education students]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii – Scientific Innovations and Advanced Technologies. Pedagogy Series*, 1(41), 1080–1092. https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-1(41)-1080-1092 [in Ukr].

Дата першого надходження статті до видання: 20.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 37.091.3:5+613]:37.018.43:004.92

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1760-1768

Трускавецька Ірина доктор педагогічних наук, доцент кафедри природничих дисциплін і методики навчання, Університету Григорія Сковороди в Переяславі, м. Переяслав, https://orcid.org/0000-0001-6605-7948

ВИКОРИСТАННЯ STEM-ТЕХНОЛОГІЙ У НАВЧАННІ ІНТЕГРОВАНИХ КУРСІВ ПРИРОДНИЧОЇ ТА СОЦІАЛЬНО-ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ ОСВІТНІХ ГАЛУЗЕЙ

Анотація. У статті висвітлено особливості використання STEM-технологій у навчанні інтегрованих курсів природничої та соціально-здоров'язбережувальної освітніх галузей.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю посилення практичної та дослідницької складових освітнього процесу в умовах цифровізації освіти й оновлення змісту інтегрованих курсів відповідно до концептуальних засад «Нова українська школа».

Проаналізовано наукові підходи до реалізації STEM-освіти в освітньому процесі інтегрованих курсів природничої та соціально-здоров'язбережувальної галузей та визначено можливості STEM-технологій у формуванні дослідницьких умінь, критичного мислення і навичок роботи з цифровими інструментами. З'ясовано, що зміст модельних навчальних програм інтегрованих курсів «Пізнаємо природу», «Природничі науки», «Довкілля» і «Здоров'я, безпека та добробут» створює передумови для впровадження дослідницьких методів навчання, STEM-проєктів і технологій моделювання у процесі вивчення природних явищ, екологічних процесів та питань здоров'язбереження.

У дослідженні охарактеризовано практичні аспекти використання STEM-технологій в організації дослідницької діяльності здобувачів освіти. Висвітлено можливості застосування цифрових вимірювальних комплексів і геоінформаційних для аналізу стану довкілля та екологічних показників. Розкрито особливості використання STEM-проєктів, спрямованих на аналіз кліматичних змін, екологічного стану природних об'єктів, впливу чинників довкілля на здоров'я людини та моделювання безпечного освітнього середовища.

Обґрунтовано доцільність використання технологій 3D-моделювання, віртуальних лабораторій і мейкерських практик як засобів візуалізації складних процесів та розвитку дослідницьких і проєктувальних умінь здобувачів освіти. Визначено, що поєднання STEM-технологій із практико-орієнтованими формами роботи сприяє активізації пізнавальної діяльності здобувачів освіти та формуванню здатності застосовувати інтегровані знання у процесі розв'язання практичних завдань.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Ключові слова: STEM-технології, інтегровані курси, природнича освітня галузь, соціально-здоров'язбережувальна освітня галузь, дослідницька та проєктна діяльність, практико-орієнтоване навчання, модельні навчальні програми.

Truskavetska Iryna Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Natural Sciences and Teaching Methods Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav. Pereiaslav, https://orcid.org/0000-0001-6605-7948

USE OF STEM TECHNOLOGIES IN TEACHING INTEGRATED COURSES OF THE NATURAL SCIENCE AND SOCIAL HEALTH-PRESERVING EDUCATIONAL FIELDS

Abstract. The article highlights the specific features of using STEM technologies in teaching integrated courses within the natural science and social health-preserving educational fields.

The relevance of the study is determined by the need to strengthen the practical and research-oriented components of the educational process in the context of educational digitalization and the renewal of the content of integrated courses in accordance with the conceptual principles of the New Ukrainian School.

The study analyzes scientific approaches to the implementation of STEM education in the educational process of integrated courses within the natural science and social health-preserving educational fields and identifies the potential of STEM technologies for developing research skills, critical thinking, and competencies in using digital tools. It has been established that the content of the model curricula for the integrated courses "Exploring Nature," "Natural Sciences," "Environment," and "Health, Safety and Well-Being" creates conditions for the implementation of research-based learning methods, STEM projects, and modeling technologies in the study of natural phenomena, ecological processes, and health-preserving issues.

The research characterizes the practical aspects of applying STEM technologies in organizing students' research activities. The possibilities of using digital measuring complexes and geographic information systems for analyzing environmental conditions and ecological indicators are highlighted. The study reveals the specific features of STEM projects aimed at analyzing climate change, the ecological condition of natural objects, the impact of environmental factors on human health, and modeling a safe educational environment.

The expediency of using 3D modeling technologies, virtual laboratories, and maker practices as tools for visualizing complex processes and developing students' research and design skills is substantiated. It has been determined that the integration of STEM technologies with practice-oriented forms of learning contributes to the activation of students' cognitive activity and the development of their ability to apply integrated knowledge in solving practical tasks.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Keywords: STEM technologies, integrated courses, natural science educational field, social health-preserving educational field, research and project activities, practice-oriented learning, model curricula.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку загальної середньої освіти в Україні характеризується трансформацією змісту освітнього процесу відповідно до концептуальних засад реформи Нова українська школа, спрямованої на формування компетентнісно орієнтованого навчання, розвиток критичного мислення, дослідницьких умінь та здатності здобувачів освіти застосовувати набуті знання у практичних життєвих ситуаціях [6]. У контексті реалізації Державного стандарту базової середньої освіти особливого значення набуває упровадження інтегрованого підходу до навчання, що відображено в змісті модельних навчальних програм природничої та соціально-здоров'язбережувальної освітніх галузей [5].

Інтегровані курси природничої освітньої галузі («Пізнаємо природу», «Природничі науки», «Довкілля») і «Здоров'я, безпека та добробут» орієнтовані не лише на засвоєння системи предметних знань, а й формування у здобувачів освіти цілісного уявлення про взаємозв'язки між природними процесами, здоров'ям людини, безпекою життєдіяльності та впливом соціального середовища. Зміст модельних навчальних програм акцентує увагу на розвитку дослідницької компетентності, умінь аналізувати інформацію, працювати з різними джерелами даних, розв'язувати проблемні ситуації і застосовувати міжпредметні зв'язки в процесі пізнання навколишнього світу.

За таких умов актуалізується потреба в сучасних освітніх технологіях, що забезпечують практико-орієнтований аспект навчання та інтеграцію знань із різних галузей знань. Одним із таких пріорітетних напрямів є упровадження STEM-технологій, які ґрунтуються на поєднанні природничих наук, технологій, інженерії та математики в процесі розв'язання практичних і дослідницьких завдань. Попри зростання уваги до STEM-освіти в сучасному науково-педагогічному дискурсі, проблема використання STEM-технологій, зокрема в освітньому процесі навчання інтегрованих курсів природничої та соціально-здоров'язбережувальної освітніх галузей залишається недостатньо висвітленою. Потребують подальшого наукового обґрунтування питання інтеграції STEM-підходів у зміст модельних навчальних програм, добору ефективних форм і методів організації навчальної діяльності, а також визначення їхнього потенціалу у формуванні ключових і предметних компетентностей здобувачів освіти.

Аналіз досліджень. Теоретико-методологічні засади STEM-освіти висвітлено у працях вітчизняних і зарубіжних науковців, у яких обґрунтовується необхідність інтеграції природничих знань, технологій, інженерного мислення та дослідницької діяльності у сучасному освітньому процесі. Концептуальні положення STEM-освіти розкрито у дослідженнях О. Бутурліної [11],

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

О. Кузьменко [7] та ін, які акцентують увагу на поєднанні теоретичної підготовки з експериментально-дослідницькою діяльністю та практико-орієнтованим навчанням.

Питання впровадження STEM-технологій у процесі навчання дисциплін природничої освітньої галузі відображено у працях Т. Засєкіної, Т. Богачук, І. Василашко, О. Барни, І. Дичківської, Н. Гончарової, О. Петрекеєвої, Н. Поліхун та ін. У зазначених наукових розвідках основну увагу зосереджено на можливостях використання STEM-підходу для розвитку дослідницьких умінь здобувачів освіти, формування критичного мислення, цифрової грамотності та здатності застосовувати інтегровані знання у процесі розв'язання практичних завдань.

Нормативне підґрунтя розвитку STEM-освіти визначено у положеннях концепції Нова українська школа, де серед ключових пріоритетів сучасної освіти виокремлено розвиток логіко-математичного мислення, цифрової компетентності, креативності та вмінь наукового пізнання [9, с. 22]. У цьому контексті П. Олешко наголошує, що ефективність упровадження STEM-освіти значною мірою залежить від готовності вчителя до організації міждисциплінарної взаємодії, використання дослідницьких методів навчання та проєктування інноваційного освітнього середовища [9, с. 33].

У зарубіжних дослідженнях L. Vasconcelos [14], D. Lapp [12], M. Pérez Gutiérrez, T. Marcinek [13], P. Vázquez [15] обґрунтовано ефективність використання віртуальних лабораторій, симуляційного моделювання та робототехнічних систем як засобів розвитку дослідницьких, аналітичних і технологічних компетентностей здобувачів освіти. Використання таких технологій забезпечує підвищення якості експериментальної складової освітнього процесу та сприяє формуванню готовності майбутніх учителів до організації навчання у цифровому освітньому середовищі.

Мета статті полягає у висвітленні особливостей використання STEM-технологій у навчанні інтегрованих курсів природничої та соціально-здоров'язбережувальної освітніх галузей та обґрунтуванні їхнього потенціалу у формуванні дослідницьких умінь і практико-орієнтованих компетентностей здобувачів освіти.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах розвитку освіти STEM-технології розглядаються як один із пріоритетних напрямів модернізації навчання інтегрованих курсів природничої та соціально-здоров'язбережувальної освітніх галузей. Їх упровадження зумовлене потребою у формуванні здобувачів освіти, здатних застосовувати інтегровані знання для розв'язання практичних завдань, використовувати цифрові технології у процесі дослідницької діяльності та критично аналізувати результати власних досліджень.

Актуальність використання STEM-технологій посилюється в умовах цифровізації освіти, оновлення змісту навчання відповідно до сучасних європейських освітніх тенденцій та необхідності підготовки конкурентоспромож-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

ного вчителя, здатного організовувати практико-орієнтоване й міждисциплінарне навчання.

Інтеграція STEM-технологій у навчання інтегрованих курсів забезпечує зміну традиційних підходів до організації освітнього процесу через поєднання дослідницької діяльності, експериментування, моделювання та проєктування. Такий підхід сприяє переходу від репродуктивного засвоєння навчального матеріалу до активного застосування знань у процесі розв'язання практичних і дослідницьких завдань.

Важливого значення у цьому контексті набувають наукові праці В. Багашової, Т. Ісак [2], В. Андрієвської, Л. Білоусової [1], у яких педагогічна творчість визначається як важливий чинник професійного становлення вчителя, що виявляється у здатності розробляти й упроваджувати сучасні технології, методи та форми організації освітнього процесу.

Упровадження STEM-технологій у навчанні інтегрованих курсів природничої та соціально-здоров'язбережувальної освітніх галузей є одним із перспективних напрямів модернізації сучасного освітнього процесу в умовах реалізації концепції Нова українська школа. Зміст модельних навчальних програм інтегрованих курсів природничої освітньої галузі для учнів 5–6 класів спрямований на формування у здобувачів освіти цілісного уявлення про природні процеси та явища, розвиток дослідницьких умінь, екологічного мислення і здатності застосовувати міжпредметні зв'язки в процесі розв'язання практико-орієнтованих завдань. Реалізація освітнього процесу здійснюється шляхом вивчення чотирьох взаємопов'язаних змістових ліній: «Жива природа», «Фізичний світ», «Земля і Всесвіт» та «Довкілля», які спрямовані на формування у здобувачів освіти цілісного розуміння закономірностей функціонування природи та взаємодії людини з навколишнім середовищем [8]. Натомість зміст інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» спрямований на формування здоров'язбережувальної компетентності, навичок безпечної поведінки, умінь оцінювати ризики для здоров'я та приймати рішення у ситуаціях, пов'язаних із безпекою життєдіяльності. Тематичне наповнення курсу охоплює питання фізичного й психічного здоров'я, безпечної поведінки в побуті та надзвичайних ситуаціях, соціальної взаємодії, емоційного благополуччя, відповідального ставлення до власного здоров'я та впливу чинників навколишнього середовища на якість життя людини [8].

За таких умов STEM-технології постають ефективним інструментом інтеграції природничих знань, цифрових технологій, інженерного проєктування та математичного аналізу в процесі навчально-дослідницької діяльності. STEM-підхід забезпечує трансформацію традиційного засвоєння навчального матеріалу в практико-орієнтовану діяльність, що ґрунтується на експериментуванні, моделюванні та аналізі даних. У структурі STEM-навчання дослідницько-проєктна діяльність виступає ключовим механізмом реалізації міждисциплінарного підходу, оскільки забезпечує інтеграцію знань із природничих

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

дисциплін, технологій та цифрових ресурсів у процесі виконання практичних завдань [3; 4].

У процесі навчання інтегрованих курсів природничої освітньої галузі «Пізнаємо природу», «Природничі науки» та «Довкілля» ефективним є використання STEM-технологій дослідницького спрямування, що поєднують експериментальну діяльність, цифрові інструменти та аналіз екологічних процесів.

Зокрема, під час вивчення тем, пов'язаних із функціонуванням екосистем, здобувачі освіти можуть здійснювати моніторинг стану водойм, визначати фізико-хімічні показники води за допомогою цифрових вимірювальних комплексів LabQuest-3, аналізувати отримані результати та створювати картографічні моделі екологічного стану територій із використанням геоінформаційних систем (GIS) [10, с. 236].

У процесі вивчення кліматичних змін і метеорологічних явищ доцільним є створення STEM-проєктів «Цифрова метеостанція» та «Розумна теплиця», що передбачають конструювання сенсорних модулів для вимірювання температури, вологості повітря, атмосферного тиску, а також автоматизований контроль показників вологості ґрунту, освітлення й температурного режиму з метою дослідження впливу екологічних чинників на розвиток рослин.

Дослідницьке спрямування STEM-навчання реалізується також через виконання проєктів «Вплив забруднення на природу», «Вивчення місцевих рослин і тварин» та «Спостереження за птахами», у межах яких учні досліджують стан довкілля, особливості регіонального біорізноманіття, поведінку й міграцію птахів. Практичне значення мають і проєкти «Корисний йогурт», «Розведення інфузорії-туфельки» та «Життя у квашеній капусті», спрямовані на вивчення мікробіологічних процесів, властивостей харчових продуктів і функціонування мікроорганізмів у природних та штучних середовищах.

Інтеграція STEM-технологій у зміст курсу «Здоров'я, безпека та добробут» забезпечує поєднання дослідницької діяльності з аналізом чинників, що впливають на здоров'я людини та безпеку життєдіяльності. Зокрема, тема «Якість середовища і здоров'я людини» передбачає дослідження рівня шумового забруднення, аналіз показників якості повітря та моніторинг освітлення навчальних приміщень із використанням цифрових сенсорів. Практичне спрямування мають STEM-проєкти, пов'язані з моделюванням систем очищення води, дослідженням впливу забруднення довкілля на організм людини та створенням моделей безпечного освітнього середовища.

Використання технологій 3D-моделювання, віртуальних лабораторій і мейкерських практик у процесі реалізації таких завдань сприяє візуалізації складних процесів, розвитку дослідницьких і проєктувальних умінь здобувачів освіти, а також формуванню навичок аналізу й моделювання ситуацій, пов'язаних із безпекою та збереженням здоров'я [10].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Таким чином, STEM-технології у навчанні інтегрованих курсів природничої та соціально-здоров'язбережувальної освітніх галузей посилюють практичну та дослідницьку спрямованість освітнього процесу. Поєднання цифрових інструментів, технологій моделювання, віртуальних лабораторій і STEM-проєктів із навчально-дослідницькою діяльністю забезпечує взаємозв'язок теоретичної підготовки з практичним досвідом, сприяє розвитку критичного мислення, навичок аналізу та здатності здобувачів освіти використовувати інтегровані знання у процесі розв'язання практико-орієнтованих завдань.

Висновки. STEM-технології розширюють можливості інтегрованих курсів природничої та соціально-здоров'язбережувальної освітніх галузей щодо організації дослідницької та практико-орієнтованої діяльності здобувачів освіти. Їх упровадження сприяє актуалізації міждисциплінарних зв'язків, підвищенню рівня залучення учнів до аналізу природних явищ і процесів, а також формуванню вмінь працювати з цифровими інструментами у процесі дослідження екологічних та здоров'язбережувальних проблем.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в розробленні методичного забезпечення STEM-навчання для інтегрованих курсів природничої та соціально-здоров'язбережувальної освітніх галузей, а також у дослідженні ефективності використання цифрових технологій і STEM-проєктів у формуванні дослідницької компетентності здобувачів освіти.

Література

1. Андрієвська В., Білоусова Л. Міждисциплінарний підхід до навчання учнів молодшого шкільного віку у форматі STEAM-освіти. Наукові записки Малої академії наук України: зб. наук. праць. К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2017. Вип.10. С. 17-25.

2. Багашова В., Ісак Т. STEM-освіта – від уроку до інновації. Наукові записки Малої академії наук України: зб. наук. праць. К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2017. Вип.10. С. 183-196.

3. Гречин В. В., Ліхошва І. М. STEAM-освіта для розвитку креативної особистості. *STEAM-освіта: від теорії до практики : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.,* м. Київ, 12-14 червня 2024 р. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2024. С. 340-345.

4. Грунт М. А. Ідеї впровадження STEM-підходів у контексті реалізації дидактичних принципів Нової української школи на прикладі викладання інтегрованого курсу «Пізнаємо природу». *STEAM-освіта: від теорії до практики: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.,* м. Київ, 12-14 червня 2024 р. Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2024. С. 393-400.

5. Державний стандарт базової середньої освіти. Міністерство освіти і науки України. 2020. URL: https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrainska-shkola-2/derzhavniy-standart-bazovoi-serednoi-osviti

6. Концепція Нової української школи. Міністерство освіти і науки України. 2016. URL: http://mon.gov.ua/activity/education/zagalnaserednya/ua-sch-2016/konczepcziya.html

7. Кузьменко Н. М. Інформаційно-комунікаційні технології у формуванні природничих компетентностей. *Наукові записки*. 2019. Вип. 4. С. 33-36.

ISSN 2786-4952 Online

8. Модельні навчальні програми для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти: офіц. вебпортал / Міністерство освіти і науки України. URL: https://surli.cc/kjniej

9. Олешко П. С. Професійний розвиток педагога в умовах запровадження stem-освіти та передумови створення STEM-лабораторії. *STEM-освіта: науково-теоретичні аспекти, досвід впровадження, перспективи розвитку:* матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Луцьк, 21 квітня 2021 р. / уклад.: Н. А. Поліщук, В. В. Камінська. Луцьк: Волинський ІППО, 2021. С. 25-31.

10. Трускавецька І. Я. Використання STEM-технології в освітньому процесі під час вивчення природничих дисциплін. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*». 2024. № 2. С. 131-137. DOI: https://doi.org/10.12958/1817-3764-2024-2-131-137

11. Buturlina O. V. Innovative models of teacher training for the mass introduction of STEM education in Ukraine. Scientific and educational dimensions of natural sciences : Scientific monograph. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2023. P. 531-538. DOI: https://doi.org/10.30525/978-9934-26-289-0-24

12. Lapp D. A., Marcinek T., Lapp S. E. Active Learning and the Pythagorean Theorem Through Dynamic Geometry and Robotic Optimization: The Case of Kaitlyn. *Technology Integration and Transformation in STEM Classrooms*. IGI Global, 2023. P. 75-103. DOI: https://doi.org/ 10.4018/978-1-6684-5920-1.ch005

13. Pérez Gutiérrez M. C. Could Innovation Activities Improve the Students Learning Process. Making the Students Work for It - Also Online. *Advancing STEM Education and Innovation in a Time of Distance Learning*. IGI Global, 2023. P. 30-46. DOI: https://doi.org/10.4018/978-1-6684-5053-6.ch002

14. Vasconcelos L. Scaffolding Hypothesis Formation and Testing During Simulation Coding. *Technology Integration and Transformation in STEM Classrooms*. IGI Global, 2023. P. 19-39. DOI: https://doi.org/10.4018/978-1-6684-5920-1.ch002

15. Vázquez-Villegas P., Mejía-Manzano L. A., Sánchez-Rangel J. C., Membrillo-Hernández J. Scientific Method's Application Contexts for the Development and Evaluation of Research Skills in Higher-Education Learners. *Education Sciences*. 2023. Vol. 13. Issue 1. P. 62. DOI: https://doi.org/10.3390/educsci13010062

References

1. Andriievska, V., & Bilousova, L. (2017). Mizhdystsyplinarnyi pidkhid do navchannia uchniv molodshoho shkilnoho viku u formati STEAM-osvity [Interdisciplinary approach to teaching primary school students in the format of STEAM education]. *Naukovi zapysky Maloi akademii nauk Ukrainy – Scientific Notes of the Junior Academy of Sciences of Ukraine*, 10, 17-25 [in Ukrainian].

2. Bahashova, V., & Isak, T. (2017). STEM-osvita – vid uroku do innovatsii [STEM education – from lesson to innovation]. *Naukovi zapysky Maloi akademii nauk Ukrainy – Scientific Notes of the Junior Academy of Sciences of Ukraine*, 10, 183-196 [in Ukrainian].

3. Hrechyn, V.V., & Likhoshva, I.M. (2024). STEAM-osvita dlia rozvytku kreatyvnoi osobystosti [STEAM education for the development of a creative personality]. *Proceedings from Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia «STEAM-osvita: vid teorii do praktyky» – International Scientific and Practical Conference «STEAM Education: From Theory to Practice»* (pp. 340-345). Kyiv: Instytut obdarovanoi dytyny NAPN Ukrainy [in Ukrainian].

4. Hrunt, M.A. (2024). Idei vprovadzhennia STEM-pidkhodiv u konteksti realizatsii dydaktychnykh pryntsypiv Novoi ukrainskoi shkoly na prykladi vykladannia intehrovanoho kursu «Piznaiemo pryrodu» [Ideas for implementing STEM approaches in the context of realizing the didactic principles of the New Ukrainian School on the example of teaching the integrated course «Exploring Nature»]. *Proceedings from Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia «STEAM-osvita: vid teorii do praktyky» – International Scientific and Practical Conference «STEAM*

ISSN 2786-4952 Online

Education: From Theory to Practice» (pp. 393-400). Kyiv: Instytut obdarovanoi dytyny NAPN Ukrainy [in Ukrainian].

5. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (2020). Derzhavnyi standart bazovoi serednoi osvity [State Standard of Basic Secondary Education] [in Ukrainian].

6. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (2016). Kontseptsiia Novoi ukrainskoi shkoly [Concept of the New Ukrainian School]. Retrieved from

7. Kuzmenko, N.M. (2019). Informatsiino-komunikatsiini tekhnolohii u formuvanni pryrodnychykh kompetentnostei [Information and communication technologies in the formation of natural science competencies]. *Naukovi zapysky – Scientific Notes*, 4, 33-36 [in Ukrainian].

8. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (n.d.). Modelni navchalni prohramy dlia 5-9 klasiv zakladiv zahalnoi serednoi osvity [Model educational programs for grades 5–9 of general secondary education institutions] [in Ukrainian].

9. Oleshko, P.S. (2021). Profesiinyi rozvytok pedahoha v umovakh zaprovadzhennia STEM-osvity ta peredumovy stvorennia STEM-laboratorii [Professional development of a teacher in the conditions of STEM education implementation and prerequisites for creating a STEM laboratory]. *Proceedings from Vseukrainska naukovo-praktychna konferentsiia «STEM-osvita: naukovo-teoretychni aspekty, dosvid vprovadzhennia, perspektyvy rozvytku» – All-Ukrainian Scientific and Practical Conference «STEM Education: Scientific and Theoretical Aspects, Implementation Experience, Development Prospects»* (pp. 25-31). Lutsk: Volynskyi IPPO [in Ukrainian].

10. Truskavetska, I.Ya. (2024). Vykorystannia STEM-tekhnolohii v osvitnomu protsesi pid chas vyvchennia pryrodnychykh dystsyplin [The use of STEM technologies in the educational process during the study of natural sciences]. *Sotsialna pedahohika: teoriia ta praktyka – Social Pedagogy: Theory and Practice*, 2, 131-137 [in Ukrainian].

11. Buturlina, O.V. (2023). Innovative models of teacher training for the mass introduction of STEM education in Ukraine. *Scientific and educational dimensions of natural sciences* (pp. 531-538). Riga, Latvia: Baltija Publishing. https://doi.org/10.30525/978-9934-26-289-0-24

12. Lapp, D.A., Marcinek, T., & Lapp, S.E. (2023). Active learning and the Pythagorean theorem through dynamic geometry and robotic optimization: The case of Kaitlyn. *Technology Integration and Transformation in STEM Classrooms* (pp. 75-103). IGI Global. https://doi.org/10.4018/978-1-6684-5920-1.ch005

13. Pérez Gutiérrez, M.C. (2023). Could innovation activities improve the students learning process: Making the students work for it – also online. *Advancing STEM Education and Innovation in a Time of Distance Learning* (pp. 30-46). IGI Global. https://doi.org/10.4018/978-1-6684-5053-6.ch002

14. Vasconcelos, L. (2023). Scaffolding hypothesis formation and testing during simulation coding. *Technology Integration and Transformation in STEM Classrooms* (pp. 19-39). IGI Global. https://doi.org/10.4018/978-1-6684-5920-1.ch002

15. Vázquez-Villegas, P., Mejía-Manzano, L.A., Sánchez-Rangel, J.C., & Membrillo-Hernández, J. (2023). Scientific method's application contexts for the development and evaluation of research skills in higher-education learners. *Education Sciences*, *13*(1), 62. https://doi.org/10.3390/educsci13010062

Дата першого надходження статті до видання: 07.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 19.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 378.14:004:355

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1769-1778

Тушко Клавдія Юріївна доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін, Національна академія Державної прикордонної служби України, м. Хмельницький, https://orcid.org/0000-0001-7684-5622.

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ У ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ

Анотація. У статті досліджується міжнародний досвід формування інформаційної культури у підготовці фахівців сектору безпеки і оборони та визначаються перспективи його адаптації для вдосконалення вітчизняної системи підготовки. Розкрито зміст поняття інформаційної культури стосовно фахівців безпекового сектору як сукупності трьох взаємопов'язаних складових: аналітичної грамотності, медіаграмотності та операційної інформаційної компетентності. Визначено концептуальне підґрунтя відповідних освітніх програм, зокрема рамкову модель ACRL та її трансформацію для потреб оперативного середовища.

Інформаційний простір сьогодні є не лише середовищем комунікації, а й повноцінним полем протистояння, де розгортаються операції впливу, дезінформаційні кампанії та цілеспрямовані спроби підриву морально-психологічного стану збройних формувань і суспільства загалом. Збройна агресія проти України наочно підтвердила, що інформаційні операції є невід'ємним складником сучасного збройного конфлікту: вони передують воєнним діям, супроводжують їх і продовжуються в умовах, коли бойова активність тимчасово знижується. Фахівці сектору безпеки і оборони опиняються в ситуації, коли здатність критично сприймати інформацію, розпізнавати маніпулятивний контент і приймати рішення на основі верифікованих даних перетворюється на безпосередню умову виконання службових завдань.

Проаналізовано провідні міжнародні практики: наскрізну програму інформаційної грамотності Військової академії США (USMA, Вест-Пойнт) та курс аналітичної грамотності «Data Literacy 101» Центру аналізу даних і статистики USMA; систему навчальних курсів і симуляційну платформу InfoRange Центру передового досвіду зі стратегічних комунікацій НАТО (NATO StratCom COE); спеціалізовану платформу медіаграмотності для персоналу Збройних сил Естонії та міжсекторну фінську модель інформаційної стійкості. Встановлено загальні тенденції: перехід від епізодичних заходів до системної інтеграції відповідних компетентностей в освітні програми, диференціацію

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

компонентів підготовки, активне впровадження симуляційних технологій і практичне відпрацювання дій в умовах, наближених до реального інформаційного простору.

Охарактеризовано наявну базу підготовки у вітчизняних закладах вищої освіти сектору безпеки і оборони та визначено ключові напрями розвитку: розроблення обов'язкових освітніх модулів інформаційної культури, формування методичного забезпечення з урахуванням вітчизняного досвіду збройного конфлікту, системна співпраця з NATO StratCom COE та партнерськими академіями, впровадження симуляційних платформ.

Ключові слова: інформаційна культура, медіаграмотність, аналітична грамотність, сектор безпеки і оборони, підготовка фахівців, інформаційні операції, NATO StratCom COE.

Tushko Klavdiya Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Psychology, Pedagogy and Socio-Economic Disciplines, National Academy of the State Border Service of Ukraine, Khmelnytskyi, https://orcid.org/0000-0001-7684-5622.

INTERNATIONAL EXPERIENCE AND PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF INFORMATION CULTURE IN THE TRAINING OF SPECIALISTS IN THE SECURITY AND DEFENSE SECTOR

Abstract. The article examines the international experience of forming an information culture in the training of specialists in the security and defense sector and defines the prospects for its adaptation to improve the domestic training system. The content of the concept of information culture in relation to security sector specialists as a set of three interrelated components: analytical literacy, media literacy and operational information competence is revealed. The conceptual basis of the relevant educational programs is defined, in particular the ACRL framework model and its transformation for the needs of the operational environment.

Today, the information space is not only a communication environment, but also a full-fledged field of confrontation, where influence operations, disinformation campaigns and purposeful attempts to undermine the moral and psychological state of armed formations and society in general are unfolding. Armed aggression against Ukraine clearly confirmed that information operations are an integral part of the modern armed conflict: they precede military operations, accompany them and continue in conditions where combat activity temporarily decreases. Specialists in the security and defense sector find themselves in a situation where the ability to critically perceive information, recognize manipulative content and make decisions based on verified data turns into a direct condition for the performance of official tasks.

Leading international practices were analyzed: the cross-cutting information literacy program of the US Military Academy (USMA, West Point) and the analytical

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

literacy course «Data Literacy 101» of the USMA Center for Data Analysis and Statistics; the system of training courses and the InfoRange simulation platform of the NATO Strategic Communications Center of Excellence (NATO StratCom COE); a specialized media literacy platform for personnel of the Estonian Armed Forces and the intersectoral Finnish model of information sustainability. General trends have been established: the transition from episodic measures to the systematic integration of relevant competences into educational programs, the differentiation of training components, the active implementation of simulation technologies and the practical practice of actions in conditions close to the real information space.

The existing training base in domestic institutions of higher education in the security and defense sector is characterized and the key directions of development are determined: development of mandatory educational modules of information culture, formation of methodical support taking into account the domestic experience of the armed conflict, systematic cooperation with NATO StratCom COE and partner academies, implementation of simulation platforms.

Keywords: information culture, media literacy, analytical literacy, security and defense sector, specialist training, information operations, NATO StratCom COE.

Постановка проблеми. Інформаційний простір сьогодні є не лише середовищем комунікації, а й повноцінним полем протистояння, де розгортаються операції впливу, дезінформаційні кампанії та цілеспрямовані спроби підриву морально-психологічного стану збройних формувань і суспільства загалом. Збройна агресія проти України наочно підтвердила, що інформаційні операції є невід'ємним складником сучасного збройного конфлікту: вони передують воєнним діям, супроводжують їх і продовжуються в умовах, коли бойова активність тимчасово знижується. Фахівці сектору безпеки і оборони опиняються в ситуації, коли здатність критично сприймати інформацію, розпізнавати маніпулятивний контент і приймати рішення на основі верифікованих даних перетворюється на безпосередню умову виконання службових завдань.

Попри очевидну актуальність проблеми, питання цілеспрямованого формування інформаційної культури у системі підготовки фахівців безпекового сектору залишається недостатньо дослідженим у вітчизняній педагогічній науці. Більшість наявних досліджень зосереджена або на технічних аспектах інформаційної безпеки, або на загальній медіаграмотності населення, тоді як системний педагогічний вимір підготовки фахівців силових структур до дій в інформаційному просторі розглядається значно рідше.

Водночас провідні держави — члени НАТО накопичили значний досвід вирішення саме цього завдання: від побудови наскрізних освітніх програм у військових академіях до розробки спеціалізованих симуляційних платформ і системи міжнародних навчань. Цей досвід потребує уважного вивчення та оцінки щодо можливостей його адаптації до умов вітчизняної системи підготовки.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Актуальність статті зумовлена необхідністю наукового осмислення міжнародних підходів до формування інформаційної культури фахівців сектору безпеки і оборони в контексті євроатлантичної інтеграції України та з урахуванням практичного досвіду, набутого в умовах триваючого збройного конфлікту. Аналіз зарубіжного досвіду та визначення конкретних напрямів його адаптації є необхідною умовою для обґрунтованого вдосконалення освітніх програм відповідних закладів вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. засвідчує інтерес науковців до проблематики формування інформаційної культури, що розглядаються у численних працях вітчизняних і зарубіжних учених. Зокрема, Гуревич Р. С. інформаційну культуру розуміє як досягнутий рівень організації інформаційних процесів, ступінь задоволення потреб людей в інформаційному спілкуванні, рівень ефективності створення і використання інформації, що забезпечує цілісне бачення світу, його моделювання, передбачення результатів рішення, які приймаються людиною [2]. Бурий С. В. досліджує поняття інформаційної культури як складної системи знань, умінь і навичок, що забезпечують ефективну діяльність у сучасному інформаційному середовищі [3]. Гладченко О. В. визначає, що для закладу вищої освіти з соціальним замовленням інформаційного суспільства слід вважати забезпечення належного рівня інформаційної культури здобувача вищої освіти, необхідної для конкретної професійної діяльності [4]. Коломієць А. М., Лапшина І.М., Білоус В.С. розглядають інформаційну культуру як складову частину загальної культури, орієнтованої на інформаційне забезпечення людської діяльності у будь-якій сфері [5]. Бондарев Г. В., Круть П. П. акцентує увагу на інформаційній грамотності як ключовій умові професійної успішності, розглядає інформаційну культуру в контексті безпеки, медіаграмотності та цифрової етики [6]. У сфері військової освіти важливими є дослідження Агаєва Н. А., Білоруса А. М., Греся О. А., Кокуна О. М., Пішка І. О., Лозінської Н. С., Корня Л. В., які аналізують впровадження елементів інформаційної культури в освітній процес військових закладів [7].

Проте питання, що стосуються саме майбутніх офіцерів сектору безпеки і оборони України залишаються фрагментарно висвітленими. Більшість наукових праць орієнтовані на загальні аспекти інформаційної культури офіцерського складу без урахування специфіки професійної підготовки. Аналіз сучасного стану досліджень засвідчує, що бракує цілісної системи педагогічних підходів до формування інформаційної культури у майбутніх офіцерів сектору безпеки і оборони України. А отже, постає потреба у розробці деяких теоретичних питань для її ефективної реалізації в освітньому процесі.

Мета дослідження – аналіз міжнародного досвіду формування інформаційної культури у підготовці фахівців сектору безпеки і оборони та визначення перспектив його адаптації для підвищення ефективності вітчизняної професійної підготовки в умовах сучасних інформаційних загроз.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасне безпекове середовище характеризується зростаючою роллю інформаційного простору як арени збройного протистояння та інструменту впливу на суспільну свідомість. Цілеспрямоване поширення дезінформації, інформаційно-психологічні операції та маніпулювання даними перетворилися на невід'ємні складові гібридного впливу, що здійснюється проти держав і їхніх збройних формувань. У цих умовах інформаційна культура фахівця сектору безпеки і оборони — здатність критично оцінювати джерела, розрізняти достовірну й маніпулятивну інформацію, приймати рішення на основі перевірених даних та дотримуватися етичних норм у роботі з інформацією — набуває значення ключової професійної компетентності. Метою статті є аналіз міжнародного досвіду формування інформаційної культури у підготовці фахівців сектору безпеки і оборони та визначення перспектив його адаптації для підвищення ефективності професійної підготовки в умовах сучасних інформаційних загроз.

Поняття інформаційної культури охоплює сукупність компетентностей, пов'язаних із пошуком, критичним оцінюванням, використанням та етичним поширенням інформації. У контексті підготовки фахівців безпекового сектору цей концепт набуває специфічного змісту, що виходить за межі загальної інформаційної грамотності. Для військовослужбовців та співробітників силових структур критичне ставлення до інформації безпосередньо впливає на якість оперативних рішень, здатність протидіяти інформаційним операціям противника та стійкість до психологічного впливу. Інформаційна культура в цьому розумінні охоплює щонайменше три взаємопов'язані складові: аналітичну грамотність (здатність обробляти й інтерпретувати дані), медіаграмотність (здатність розпізнавати маніпулятивний контент і верифікувати джерела) та операційну інформаційну компетентність (розуміння власного інформаційного сліду, захист чутливих даних, дотримання інформаційної безпеки).

Зв'язок між інформаційною культурою та ефективністю прийняття рішень є предметом широкого наукового і практичного інтересу. Концептуальним підґрунтям для розробки освітніх програм у цій сфері слугує, зокрема, рамкова модель Асоціації коледжів і дослідницьких бібліотек США (ACRL Framework for Information Literacy for Higher Education), яка визначає інформаційну грамотність як базову академічну та професійну компетентність. Для сектору безпеки і оборони ця рамка трансформується з урахуванням специфіки оперативного середовища: критичне мислення, робота з даними в умовах невизначеності та протидія цілеспрямованому інформаційному впливу стають пріоритетними напрямами підготовки.

Сполучені Штати Америки. Найбільш системний підхід до інтеграції інформаційної культури у військову освіту демонструє американська модель підготовки. Бібліотека Військової академії США (USMA, Вест-Пойнт) реалізує структуровану програму розвитку інформаційної грамотності курсантів, побудовану за принципом наскрізного формування компетентностей: відповідні

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

поняття вводяться на початкових курсах і послідовно поглиблюються впродовж усього навчання. Програма охоплює навички роботи з першоджерелами, верифікацію інформації, академічну доброчесність та критичний аналіз контенту. Водночас Центр аналізу даних і статистики (CDAS) при кафедрі математичних наук USMA просуває окремий напрям — грамотність у роботі з даними. У 2023 році на базі академії відбувся п'ятиденний курс «Data Literacy 101, Train the Educator», в якому взяли участь понад 100 фахівців з різних підрозділів армії. Метою курсу було підготувати інструкторів, здатних передавати навички роботи з даними командному складу, що відповідає потребам Армійського плану з даних (Army Data Plan) — стратегічного документа, що визначає пріоритети цифрової трансформації армії. Паралельно розвиваються програми медіаграмотності в рамках системи бойової підготовки до інформаційних операцій.

НАТО та європейські держави. На рівні Альянсу ключову роль у формуванні стандартів інформаційної культури відіграє Центр передового досвіду зі стратегічних комунікацій НАТО (NATO StratCom COE), розташований у Ризі. Центр розробляє та реалізує навчальні програми, серед яких базовий курс зі стратегічних комунікацій (N10-172 NATO StratCom Foundation Course), курс з планування інформаційної діяльності (N10-173) та курс для старшого командного складу (N5-125 NATO Senior Joint Staff StratCom Course). Ці програми охоплюють інформаційне середовище, протидію дезінформації, планування інформаційних операцій та психологічні операції. Значущою технологічною розробкою Центру стала платформа «InfoRange» — імітаційне середовище для відпрацювання дій в інформаційному просторі, що моделює реальні мережі, інформаційних акторів та аудиторії із застосуванням штучного інтелекту. Платформа дозволяє проводити навчання від тактичного до стратегічного рівня, охоплюючи всі субдисципліни стратегічних комунікацій.

На рівні окремих держав особливої уваги заслуговує досвід Естонії та Фінляндії. Естонія, яка посідає четверте місце у Медіаграмотнісному індексі (Media Literacy Index 2022), у 2021 році розробила спеціалізовану платформу для навчання медіаграмотності персоналу Збройних сил. В основу розробки покладено результати кількісного опитування військовослужбовців щодо їхніх звичок споживання інформації та рівня поінформованості про інформаційні впливи; ця методологія «від потреб до програми» визнається зразковою для подібних ініціатив в інших країнах. Фінляндія, яка незмінно посідає перші позиції у згаданому індексі, реалізує міжсекторний підхід до медіаграмотності, що охоплює не лише систему освіти, а й збройні сили та структури цивільного захисту. Ключовим принципом фінської моделі є розгляд інформаційної стійкості як загальносуспільного ресурсу, а не лише вузько професійної компетентності силових структур.

Загальні тенденції. Порівняльний аналіз міжнародного досвіду дозволяє виявити декілька спільних тенденцій. По-перше, простежується перехід від

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

епізодичних навчальних заходів до системної інтеграції інформаційної культури в освітні програми підготовки фахівців безпекового сектору як обов'язкового компонента. По-друге, у провідних арміях і структурах безпеки спостерігається диференціація напрямів підготовки: аналітична грамотність, медіаграмотність та операційна інформаційна безпека розглядаються як окремі, хоча й взаємопов'язані, компетентнісні блоки. По-третє, активно впроваджуються технологічні інструменти навчання — симуляційні середовища, цифрові навчальні платформи, що дозволяють відтворювати реальне інформаційне середовище. По-четверте, спостерігається зростання ролі навчань і вправ, орієнтованих на практичне відпрацювання реагування на інформаційні загрози в умовах, наближених до бойових.

Аналіз стану підготовки у вітчизняних закладах вищої освіти сектору безпеки і оборони свідчить про наявність певної бази для розвитку цього напряму. Навчально-науковий інститут інформаційної безпеки та стратегічних комунікацій Національної академії СБУ реалізує підготовку фахівців у сфері інформаційної безпеки, Військовий інститут Київського університету імені Тараса Шевченка включає до навчальних планів дисципліну «Воєнно-прикладні аспекти інформаційної безпеки», а ряд закладів готує фахівців за спеціальністю «Національна безпека» з акцентом на інформаційні загрози. Разом із тим практичне відпрацювання навичок протидії інформаційним операціям, розвиток аналітичної грамотності та впровадження симуляційних методів навчання залишаються недостатньо представленими в освітніх програмах.

Перспективи вдосконалення цього напряму пов'язані з кількома пріоритетами. Перший — розроблення обов'язкових модулів інформаційної культури, що охоплюють верифікацію інформації, грамотність у роботі з даними та медіаграмотність, для включення в освітньо-професійні програми всіх рівнів підготовки у відомчих закладах. Другий — формування вітчизняного методичного забезпечення з урахуванням специфіки українського інформаційного простору та досвіду, накопиченого в умовах збройного протистояння. Третій — налагодження системної співпраці з NATO StratCom COE, Балтійським коледжем оборони та партнерськими академіями держав-членів НАТО в частині спільних навчань, обміну методиками й участі у програмах інструкторської підготовки. Четвертий — поступове впровадження симуляційних середовищ і цифрових платформ для відпрацювання дій в умовах інформаційного протистояння. Реалізація цих пріоритетів потребує відповідного ресурсного і методичного забезпечення, що в умовах воєнного стану є окремим організаційним викликом.

Міжнародний досвід засвідчує стійку тенденцію до системної інтеграції інформаційної культури в підготовку фахівців сектору безпеки і оборони, реалізованої через поєднання обов'язкових навчальних модулів, симуляційних платформ і міжнародних навчань. Досвід США, НАТО, Естонії та Фінляндії демонструє, що ефективна підготовка передбачає диференційований підхід до

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

різних складових інформаційної компетентності, а також орієнтацію на практичне відпрацювання навичок у середовищах, наближених до реального інформаційного простору. Для України розвиток цього напряму є стратегічним пріоритетом: в умовах триваючого збройного конфлікту та активних інформаційних операцій проти держави і армії рівень інформаційної культури особового складу безпосередньо впливає на стійкість і боєздатність збройних формувань. Системна адаптація кращих міжнародних практик, розроблення національних стандартів і розширення співпраці з партнерами по НАТО у цій сфері формують необхідні умови для відповідного вдосконалення системи підготовки фахівців сектору безпеки і оборони.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведений аналіз міжнародного досвіду формування інформаційної культури у підготовці фахівців сектору безпеки і оборони дозволяє сформулювати такі висновки.

По-перше, інформаційна культура фахівця сектору безпеки і оборони є багатокомпонентним явищем, що охоплює аналітичну грамотність, медіаграмотність та операційну інформаційну компетентність. Кожна з цих складових потребує окремих педагогічних підходів і не зводиться до технічних навичок роботи з інформаційними системами. Провідні держави вже сформували диференційовані моделі підготовки, в яких зазначені компоненти розвиваються як взаємопов'язані, але педагогічно самостійні напрями.

По-друге, системна інтеграція інформаційної культури в освітні програми є стійкою тенденцією у підготовці фахівців безпекового сектору провідних держав і НАТО. США реалізують наскрізні програми інформаційної та аналітичної грамотності у військових академіях; NATO StratCom COE впровадив багаторівневу систему курсів і симуляційних навчань; Естонія та Фінляндія сформували комплексні національні підходи, що поєднують підготовку збройних сил із загальносуспільними програмами інформаційної стійкості.

По-третє, практичне відпрацювання навичок у середовищах, максимально наближених до реального інформаційного простору, є визначальною ознакою ефективних сучасних програм. Симуляційні платформи на кшталт InfoRange та методологія навчань, що моделюють реальні інформаційні операції, демонструють якісно вищий рівень підготовки порівняно з традиційними лекційними форматами.

По-четверте, для України розвиток інформаційної культури фахівців сектору безпеки і оборони є стратегічним завданням, реалізація якого потребує системного підходу: розроблення обов'язкових освітніх модулів, формування вітчизняного методичного забезпечення, розширення співпраці з NATO StratCom COE та партнерськими академіями, а також поступового впровадження симуляційних методів навчання. Практичний досвід, набутий українськими фахівцями безпосередньо в умовах збройного конфлікту, є унікальним ресурсом, який може стати основою для розробки власних навчальних програм і водночас зробити Україну важливим партнером у розвитку стандартів підготовки в рамках НАТО.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Література

1. Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 лют. 2022 р. № 286-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text.

2. Гуревич Р. С. Формування інформаційної культури майбутнього фахівця як невід'ємна складова сучасної професійної освіти // Педагогіка і психологія професійної освіти: результати досліджень і перспективи : зб. наук. пр. Київ, 2003. С. 354–360.

3. Бурий С. В. Педагогічні умови формування управлінської культури у майбутніх офіцерів у процесі практичної підготовки // Вісник Черкаського університету. Серія "Педагогічні науки". 2018. № 3. С. 29–36.

4. Гладченко О. В. Формування інформаційної культури студентів вищого навчального закладу фінансового профілю. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова. URL: http://www.ii.npu.edu.ua/files/Zbirnik_KOSN/6/10.pdf.

5. Коломієць А. М., Лапшина І. М., Білоус В. С. Основи інформаційної культури майбутнього вчителя : навч.-метод. посіб. Вінниця : ВДПУ, 2006. 88 с.

6. Бондарев Г. В., Круть П. П. Основи військової психології : навч. посіб. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2020. 272 с.

7. Кокун О. М., Агаєв Н. А., Пішко І. О., Лозінська Н. С., Корня Л. В. Психологічне вивчення особового складу Збройних Сил України : метод. посіб. Київ : ФОП Маслаков, 2019. 288 с.

References:

1. Pro skhvalennia Stratehii rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini na 2022-2032 roky: rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23 liut. 2022 r. № 286-r [On approval of the Strategy for the development of higher education in Ukraine for 2022-2032: order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated February 23, 2022 No. 286-r]. (2022, February 23). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text [in Ukrainian].

2. Hurevych, R. S. (2003). Formuvannia informatsiinoi kultury maibutnoho fakhivtsia yak nevidiemna skladova suchasnoi profesiinoi osvity [Formation of information culture of the future specialist as an integral component of modern professional education]. *Pedahohika i psykholohiia profesiinoi osvity: rezultaty doslidzhen i perspektyvy – Pedagogy and psychology of professional education: results of research and prospects* (pp. 354–360). Kyiv [in Ukrainian].

3. Buriy, S. V. (2018). Pedahohichni umovy formuvannia upravlinskoi kultury u maibutnikh ofitseriv u protsesi praktychnoi pidhotovky [Pedagogical conditions for the formation of managerial culture in future officers in the process of practical training]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Seriia "Pedahohichni nauky" – Bulletin of Cherkasy University. Series "Pedagogical Sciences"*, 3, 29–36 [in Ukrainian].

4. Hladchenko, O. V. (n.d.). Formuvannia informatsiinoi kultury studentiv vyshchoho navchalnoho zakladu finansovoho profilu [Formation of information culture of students of a higher educational institution of financial profile]. Kyiv: NPU im. M. P. Drahomanova. Retrieved from http://www.ii.npu.edu.ua/files/Zbirnik_KOSN/6/10.pdf [in Ukrainian].

5. Kolomiets, A. M., Lapshyna, I. M., & Bilous, V. S. (2006). *Osnovy informatsiinoi kultury maibutnoho vchytelia* [Fundamentals of information culture of the future teacher]. Vinnytsia: VDPU [in Ukrainian].

6. Bondarev, H. V., & Krut, P. P. (2020). *Osnovy viiskovoi psykholohii* [Fundamentals of military psychology]. Kharkiv: Kharkivskyi natsionalnyi universytet vnutrishnikh sprav [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

7. Kokun, O. M., Ahaiev, N. A., Pishko, I. O., Lozinska, N. S., & Kornia, L. V. (2019). *Psykholohichne vyvchennia osobovoho skladu Zbroinykh Syl Ukrainy* [Psychological study of the personnel of the Armed Forces of Ukraine]. Kyiv: FOP Maslakov [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 28.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 378.011.3-057.175:001.89

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1779-1790

Тушко Клавдія Юріївна доктор педагогічних наук, професор, доцент кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін, Національна академія Державної прикордонної служби України, м. Хмельницький, https//orcid.org/0000-0001-7684-5622

Дияк Вадим Валерійович доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький, https://orcid.org/0000-0003-1477-5803

ОСОБЛИВОСТІ ОСВІТНЬО-НАУКОВОЇ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АД'ЮНКТІВ ПРИКОРДОННОГО ВІДОМСТВА

Анотація. У статті досліджується освітньо-наукова проєктна діяльність ад'юнктів Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького як особлива форма підготовки фахівців вищої кваліфікації для потреб прикордонного відомства. Визначено нормативно-правові та організаційні основи такої діяльності: проаналізовано Положення про підготовку здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії в академії, чинні освітньо-наукові програми («Правоохоронна діяльність», «Освітні науки в секторі безпеки та оборони», «Безпека державного кордону»), а також організаційну структуру, що забезпечує реалізацію проєктної роботи на рівні кафедр, науково-дослідного відділу та проєктних груп. Розкрито специфіку предметної спрямованості досліджень ад'юнктів, форми їх реалізації – індивідуальні та групові проєкти, участь у відомчих НДР, апробація результатів у підрозділах ДПСУ – і відмінності від підготовки в цивільній аспірантурі, зумовлені службовим статусом ад'юнктів і режимом доступу до частини досліджуваної інформації.

Охарактеризовано технологію організації проєктної роботи за основними етапами: планування, виконання, апробація та оцінка результатів; визначено роль наукового керівника і проєктних команд у забезпеченні зв'язку між академічною та практичною складовими підготовки. Проведено порівняння вітчизняної практики з міжнародним досвідом – програмами Frontex у сфері управління кордоном та профільними програмами підготовки фахівців у галузі внутрішньої безпеки США.

Визначено системні проблеми освітньо-наукової проєктної діяльності ад'юнктів (обмеженість доступу до інформації, поєднання службових і наукових обов'язків в умовах воєнного стану, недостатність ресурсного та методичного

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

забезпечення) і перспективи розвитку (розширення міжнародного виміру, ширше впровадження проєктного навчання, формування міжвідомчих дослідницьких платформ).

Зроблено висновок про принципову відповідність вітчизняної моделі міжнародним тенденціям у підготовці фахівців прикордонної безпеки та наявність конкретних резервів для її системного вдосконалення в частині методичного, ресурсного і міжнародного виміру; визначено пріоритети подальшого розвитку системи ад'юнктури НАДПСУ.

Ключові слова: ад'юнктура, освітньо-наукова програма, проєктна діяльність, прикордонна служба, підготовка наукових кадрів, науково-дослідна робота.

Tushko Klavdiia Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Psychology, Pedagogy and Socio-Economic Disciplines, National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine, Khmelnitsky, https://orcid.org/0000-0001-7684-5622.

Dyiak Vadym Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Psychology, Pedagogy and Socio-Economic Disciplines, National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine, Khmelnitsky, https://orcid.org/0000-0003-1477-5803

PECULIARITIES OF EDUCATIONAL AND SCIENTIFIC PROJECT ACTIVITIES OF ADJUNCTS OF THE BORDER DEPARTMENT

Abstract. The article examines the educational and scientific project activity of adjuncts of the National Academy of the State Border Service of Ukraine named after Bohdan Khmelnytskyi as a special form of training highly qualified specialists for the needs of the border department. The regulatory, legal and organizational foundations of such activities are defined: the Regulations on the training of higher education applicants for the degree of Doctor of Philosophy at the academy, current educational and scientific programs (« Law enforcement activities», «Educational sciences in the security and defense sector», «State border security»), as well as the organizational structure, which ensures the implementation of project work at the level of departments, research department and project groups. The specifics of the subject orientation of adjunct research, the forms of their implementation – individual and group projects, participation in departmental GDRs, approbation of results in units of DPSU – and differences from training in civilian postgraduate studies due to the official status of adjuncts and the mode of access to part of the researched information are revealed.

The technology of organizing project work according to the main stages: planning, execution, approbation and evaluation of results is characterized; the role of

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

the scientific supervisor and project teams in ensuring the connection between the academic and practical components of training is determined. A comparison of domestic practice with the international experience of – Frontex programs in the field of border management and specialized programs for training specialists in the field of internal security of the USA was carried out.

Systemic problems of educational and scientific project activity of adjuncts (limited access to information, combination of official and scientific duties in conditions of martial law, insufficient resource and methodical support) and development prospects (expansion of the international dimension, wider implementation of project training, formation of interdepartmental research platforms).

A conclusion was made about the fundamental compliance of the domestic model with international trends in the training of border security specialists and the availability of specific reserves for its systematic improvement in terms of methodical, resource and international dimension; priorities for the further development of the NADPSU adjunct system have been determined.

Keywords: adjunct, educational and scientific program, project activity, border service, training of scientific personnel, research work.

Постановка проблеми. Підготовка фахівців вищої кваліфікації для силових структур держави завжди мала свою специфіку, зумовлену особливостями функцій цих структур, їх місцем у системі забезпечення національної безпеки та вимогами до рівня компетентності наукових і науково-педагогічних кадрів. Прикордонна служба України у цьому контексті посідає особливе місце: вона одночасно виконує правоохоронні функції, бере участь у протидії збройній агресії та реалізує завдання у сфері інтегрованого управління кордоном відповідно до стандартів Європейського Союзу.

В умовах воєнного стану та тривалих бойових дій поблизу державного кордону потреба у кваліфікованих науковцях, здатних проводити прикладні дослідження і впроваджувати їх результати у практику Державної прикордонної служби України (ДПСУ), суттєво зросла. Це зумовлює підвищення вимог не лише до змісту освітньо-наукових програм ад'юнктури, а й до організації проєктної діяльності ад'юнктів – форми, що органічно поєднує наукове дослідження з безпосереднім вирішенням прикладних завдань служби.

Проєктна діяльність у підготовці здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії розглядається науковою спільнотою як інструмент інтеграції теоретичного знання і практичного досвіду. Для закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, до яких належить Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (НАДПСУ), ця інтеграція набуває особливого виміру: результати наукової роботи ад'юнкта мають не лише відповідати академічним вимогам, а й бути придатними до практичного впровадження в оперативну та навчальну діяльність підрозділів ДПСУ.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Попри практичну значущість зазначеної проблематики, питання особливостей організації освітньо-наукової проєктної діяльності ад'юнктів прикордонного відомства залишається недостатньо висвітленим у науково-педагогічній літературі. Більшість наявних досліджень або зосереджені на загальних питаннях аспірантської підготовки, або розглядають окремі аспекти наукової роботи у військових закладах вищої освіти без системного аналізу проєктного виміру такої діяльності. Міжнародний досвід підготовки фахівців у сфері прикордонної безпеки при цьому залучається до порівняльного аналізу вкрай рідко.

Актуальність статті визначається необхідністю системного осмислення освітньо-наукової проєктної діяльності ад'юнктів НАДПСУ, виявлення її специфіки порівняно із загальними підходами до підготовки наукових кадрів і пошуку шляхів наближення вітчизняної практики до кращих міжнародних зразків у сфері підготовки фахівців прикордонної безпеки.

Мета статті – визначити та охарактеризувати особливості освітньо-наукової проєктної діяльності ад'юнктів прикордонного відомства з урахуванням нормативно-правових основ, специфіки діяльності НАДПСУ та міжнародного досвіду підготовки фахівців у сфері прикордонної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика підготовки фахівців вищої кваліфікації для силових структур та прикордонного відомства зокрема досліджується у вітчизняній і зарубіжній науково-педагогічній літературі з різних аспектів. Нормативно-правове підґрунтя організації ад'юнктури визначається Законом України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [3], який закріплює ад'юнктуру як основну форму підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання, та Постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261 [4], якою затверджено порядок підготовки здобувачів ступеня доктора філософії і доктора наук. Ці документи формують загальну організаційну рамку, в межах якої функціонує ад'юнктура НАДПСУ, однак не розкривають специфіки проєктної складової підготовки у відомчих закладах вищої освіти.

Серед вітчизняних досліджень, безпосередньо присвячених підготовці фахівців прикордонної сфери, вагоме місце посідає докторська дисертація А. В. Балендра, у авторефераті якої [2] системно обґрунтовано концептуальні засади та моделі професійної підготовки фахівців з охорони кордону в країнах Євросоюзу, здійснено порівняльно-педагогічний аналіз європейських систем підготовки прикордонного персоналу та визначено перспективи імплементації кращих зарубіжних практик у вітчизняну систему освіти. Ця праця є ключовою для розуміння контексту євроінтеграційних трансформацій у підготовці фахівців ДПСУ.

Питання методичного забезпечення підготовки здобувачів освітньо-наукового рівня за спеціальностями прикордонного профілю розглядається у

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

праці К. Тушко та О. Торічного [6], де обґрунтовано методику викладання вибіркових освітніх компонентів ад'юнктам за спеціальністю «Освітні науки», визначено змістові, організаційні та методичні особливості такого викладання в умовах закладу вищої освіти зі специфічними умовами навчання. Ця стаття є одним із небагатьох вітчизняних досліджень, що безпосередньо звертаються до методичної проблематики ад'юнктської підготовки у прикордонному відомстві.

Важливим джерелом відомостей про сучасні підходи до підготовки прикордонного персоналу є матеріали збірника наукових праць НАДПСУ серії «Педагогічні науки» [5; 11], де систематично публікуються результати досліджень науково-педагогічних працівників і ад'юнктів академії. Зокрема, дослідження системи дистанційного навчання персоналу прикордонних відомств країн-членів ЄС [5] розкриває технологічний та організаційний виміри сучасної підготовки прикордонників в умовах євроінтеграції та вказує на необхідність адаптації вітчизняних підходів до міжнародних стандартів.

Міжнародний вимір підготовки фахівців прикордонної безпеки представлений насамперед матеріалами Frontex – Агентства Європейського Союзу з охорони кордонів і берегової охорони. Офіційні документи та публікації агентства, що стосуються Спільної магістерської програми зі стратегічного управління кордоном (European Joint Master's in Strategic Border Management) [7; 8; 9], розкривають модель підготовки фахівців прикордонної безпеки вищого рівня, що реалізується за підтримки Frontex у співпраці з провідними університетами та академіями Євросоюзу. Ця програма орієнтована на проблемно-орієнтоване навчання, дослідницьку компетентність і практичний вимір підготовки, що робить її релевантним орієнтиром для розвитку ад'юнктури НАДПСУ. Аналіз зарубіжного досвіду доповнюється матеріалами Центру досліджень у галузі внутрішньої безпеки США (CHDS) при Військово-морській аспірантурі (Naval Postgraduate School) [10], програми якого будуються на тезово-проєктному підході та безпосередньому зв'язку наукового дослідження з реальними завданнями безпекових агенцій.

Офіційна позиція Державної прикордонної служби України щодо перспектив інтегрованого управління кордонами у взаємодії з Frontex відображена у відповідних матеріалах ДПСУ [11], що засвідчують інституційну орієнтованість відомства на наближення до стандартів ЄС і формують контекст для розуміння запитів на підготовку наукових кадрів відповідного профілю.

Узагальнюючи огляд наявних досліджень і публікацій, слід констатувати, що попри наявність окремих вагомих праць у суміжних напрямах – порівняльної педагогіки прикордонної освіти, нормативно-правового регулювання підготовки наукових кадрів, міжнародного досвіду підготовки фахівців безпекового сектору – комплексного системного дослідження освітньо-наукової проєктної діяльності ад'юнктів прикордонного відомства у вітчизняній педагогічній науці досі не проводилося. Це підтверджує актуальність і наукову новизну пропонованої статті.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Виклад основного матеріалу. Ад'юнктура Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (НАДПСУ) є основною формою підготовки фахівців вищої кваліфікації для прикордонного відомства. Особливого значення набуває освітньо-наукова проєктна діяльність ад'юнктів, яка поєднує навчання, проведення дисертаційних досліджень і безпосередню участь у вирішенні прикладних завдань охорони державного кордону. Специфіка прикордонної служби – поєднання правоохоронної функції, оборонних завдань та інтеграційних процесів у рамках євроатлантичного курсу – визначає особливу предметну та організаційну природу такої діяльності.

Діяльність ад'юнктури НАДПСУ регулюється Положенням про підготовку здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії в академії, яке ґрунтується на вимогах Закону України «Про вищу освіту» та відповідних підзаконних актах Міністерства освіти і науки України і центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону. Метою ад'юнктури визначено поглиблення теоретичної підготовки офіцерів, оволодіння ними методами наукових досліджень і набуття готовності до науково-педагогічної діяльності у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання.

В академії реалізуються освітньо-наукові програми відповідно до профілю прикордонного відомства: «Правоохоронна діяльність», «Освітні науки в секторі безпеки та оборони», «Безпека державного кордону». Кожна програма передбачає нормативну та вибіркову складові навчального плану, виконання і захист дисертаційного дослідження, наукові публікації у фахових виданнях, а також практичний компонент – апробацію результатів досліджень у підрозділах ДПСУ. Саме цей практичний компонент є основою того, що в контексті статті позначається як проєктна діяльність ад'юнктів, оскільки передбачає постановку конкретного завдання, розроблення рішення і його перевірку в реальних умовах служби.

Організаційно проєктна діяльність забезпечується взаємодією кафедр, спеціалізованих наукових підрозділів та науково-дослідного відділу академії. Кафедри формують тематику досліджень відповідно до актуальних потреб ДПСУ, здійснюють наукове керівництво та контроль виконання індивідуальних планів ад'юнктів. Науково-дослідний відділ координує участь ад'юнктів у відомчих науково-дослідних роботах (НДР) і забезпечує зв'язок між академічним середовищем та практикою служби. Проєктні групи, що утворюються в межах конкретних НДР, дозволяють залучати ад'юнктів до колективної наукової роботи, виховуючи навички командної взаємодії.

Проєктна діяльність ад'юнктів ДПСУ має виражену предметну спрямованість, зумовлену функціональним призначенням прикордонного відомства. Тематика досліджень охоплює широкий спектр питань: організацію охорони та захисту державного кордону, технології прикордонного контролю, управління в

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

умовах збройного конфлікту та дестабілізації прикордонної обстановки, правове забезпечення діяльності ДПСУ, педагогічні аспекти підготовки та перепідготовки персоналу. Прикладний характер досліджень є визначальною рисою: кожний проєкт ад'юнкта, як правило, орієнтований на вирішення конкретної проблеми в діяльності підрозділів або органів ДПСУ, а не на суто теоретичне узагальнення.

Особливістю тематики є органічне поєднання оперативно-службового, педагогічного та технологічного аспектів. Дослідження, присвячені формуванню готовності прикордонників до дій в особливих умовах, включають як аналіз нормативної бази і вивчення передового досвіду, так і розроблення відповідних методик підготовки та їх апробацію у навчальному процесі академії.

Дослідження у сфері використання технічних засобів охорони кордону – безпілотних авіаційних комплексів, систем технічного спостереження, біометричних засобів ідентифікації – поєднують технічну та правову складові з аналізом практики застосування в підрозділах.

Форми реалізації проєктної діяльності є різноманітними. Індивідуальні проєкти реалізуються в межах дисертаційного дослідження ад'юнкта та є його основним науковим продуктом. Групові проєкти здійснюються в межах відомчих НДР, де ад'юнкти виконують окремі завдання під керівництвом досвідчених науковців. Апробація результатів у реальних підрозділах ДПСУ є обов'язковою умовою підтвердження практичної значущості дослідження: ад'юнкти впроваджують розроблені методики, алгоритми дій або аналітичні інструменти в навчальний процес або службову діяльність, фіксуючи результати актами впровадження. Підготовка пропозицій щодо вдосконалення нормативно-правових актів ДПСУ також є поширеною формою проєктного виходу.

Суттєвою відмінністю від підготовки в цивільній аспірантурі є службовий статус ад'юнктів. Вони є військовослужбовцями в штаті академії, що накладає специфічні обмеження: частина досліджуваної проблематики має обмежений режим доступу, результати окремих НДР не підлягають відкритій публікації, а сама організація наукової роботи підпорядкована вимогам військової дисципліни та службової необхідності. Прямий зв'язок із бойовою та службовою діяльністю надає дослідженням ад'юнктів ДПСУ особливої практичної цінності, водночас ускладнюючи академічну комунікацію та публічне поширення результатів.

Організація проєктної роботи ад'юнкта є структурованим процесом, що проходить кілька послідовних етапів. На етапі планування ад'юнкт спільно з науковим керівником обґрунтовує актуальність обраної теми, формулює наукову проблему, мету і завдання дослідження, визначає методологічний апарат і складає індивідуальний план підготовки на весь термін навчання. Обов'язковим є узгодження теми з тематикою наукової школи кафедри та з відомчими пріоритетами ДПСУ, що підвищує ймовірність практичного впровадження результатів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

На етапі виконання ад'юнкт здійснює теоретичний аналіз проблеми, збір і обробку емпіричних даних, розроблення та перевірку авторських моделей або методик. Для досліджень у сфері педагогіки прикордонної служби характерним є проведення науково-педагогічного експерименту: констатувального (встановлення вихідного стану проблеми), формувального (упровадження розробленої методики) та контрольного (перевірка ефективності). Дослідження управлінської та правової проблематики передбачають застосування SWOT-аналізу, системного аналізу, порівняльно-правового методу, методів моделювання процесів прикордонної безпеки.

Роль наукового керівника є центральною: він не лише спрямовує дослідника методологічно, а й забезпечує зв'язок між академічним і практичним вимірами роботи, сприяє доступу до необхідних джерел і підрозділів для апробації. Інструменти проєктного менеджменту застосовуються для планування дослідницьких робіт і контролю виконання; у межах відомчих НДР ад'юнкти набувають досвіду командної роботи та узгодження результатів із замовником. Оцінка результатів здійснюється комплексно: публікації у фахових виданнях, виступи на науково-практичних конференціях, акти впровадження, а підсумковим продуктом є захист дисертації перед спеціалізованою вченою радою.

Аналіз зарубіжного досвіду підготовки фахівців вищої кваліфікації у сфері прикордонної безпеки свідчить про стійку тенденцію до посилення проєктно-практичного компонента освітньо-наукових програм. Показовим прикладом є Спільна магістерська програма зі стратегічного управління кордоном (European Joint Master's in Strategic Border Management), реалізована за підтримки Frontex – Агентства з охорони зовнішніх кордонів Європейського Союзу. Програма акцентує на проблемно-орієнтованому навчанні, дослідженнях на основі доказів, міждисциплінарних проєктах і підготовці дисертацій на основі реальних оперативних потреб держав-членів. Обов'язкова мобільність учасників, поєднання академічного та оперативного компонентів, орієнтація на міжнародну сумісність процедур прикордонного контролю є характерними рисами цієї та подібних євроінтеграційних програм.

У Сполучених Штатах Америки підготовка фахівців у сфері безпеки на рівні магістратури та докторантури (зокрема в Центрі досліджень у галузі внутрішньої безпеки – Center for Homeland Defense and Security, CHDS) будується на тезово-проєктному підході: слухачі виконують стратегічні проєкти або тематичні дослідження, що безпосередньо пов'язані з реальними завданнями агенцій – Служби митного та прикордонного контролю (CBP) і Міністерства внутрішньої безпеки (DHS). Фокус робіт зосереджений на стратегічному плануванні, оцінці ризиків, технологічних інноваціях у прикордонній охороні, підготовці практичних рекомендацій для керівництва агенцій.

Загальними тенденціями для провідних зарубіжних програм є: посилення прикладного характеру досліджень; залучення штучного інтелекту, предиктив-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

ної аналітики та систем автоматизованого прикордонного контролю як предмета і інструменту досліджень; розвиток міжнародного співробітництва; акцент на дотриманні прав людини та етичних стандартів; поступовий перехід від традиційного формату дисертації до портфоліо проєктів, орієнтованих на вимірюваний вплив на практику служби. Для НАДПСУ вивчення цього досвіду є важливим з огляду на необхідність наближення стандартів підготовки наукових кадрів до вимог держав – членів ЄС і НАТО.

Попри наявну нормативну базу та організаційні механізми, освітньо-наукова проєктна діяльність ад'юнктів ДПСУ зіштовхується з низкою системних викликів. Першим є обмеженість доступу до інформації: частина даних, необхідних для повноцінного наукового дослідження прикладної проблематики охорони кордону, має гриф обмеженого доступу, що унеможливлює їх використання у відкритих публікаціях і суттєво ускладнює академічну апробацію результатів.

Другим суттєвим викликом є необхідність поєднання службових і наукових обов'язків: навантаження на особовий склад в умовах воєнного стану призводить до труднощів із дотриманням індивідуальних планів підготовки. Ресурсне забезпечення проєктної роботи потребує вдосконалення: обмежений доступ до сучасного програмного забезпечення та міжнародних наукових баз даних звужує можливості застосування передових дослідницьких методів. Методична підтримка також є недостатньою: не всі наукові керівники мають підготовку в галузі проєктного менеджменту, а відповідні методичні матеріали для умов військового закладу вищої освіти є нечисленними.

Перспективи розвитку є значними. Розширення міжнародного виміру – участь у програмах Frontex, спільних проєктах із прикордонними відомствами держав – членів ЄС, використання грантових механізмів міжнародної технічної допомоги – дозволить підвищити якість досліджень і забезпечити їх відповідність міжнародним стандартам. Ширше впровадження проєктного навчання в освітній процес ад'юнктури, формування міжвідомчих та міжнародних проєктних платформ, послідовна орієнтація на технологічні інновації в охороні кордону – ці напрями визначатимуть подальший розвиток системи підготовки наукових кадрів ДПСУ.

Освітньо-наукова проєктна діяльність ад'юнктів НАДПСУ є системним явищем, що інтегрує нормативно визначені вимоги до підготовки докторів філософії, предметну специфіку прикордонного відомства та реальні потреби ДПСУ в науковому забезпеченні своєї діяльності. Нормативна база та організаційна структура ад'юнктури загалом відповідають завданням підготовки прикладних дослідників, водночас залишаючи резерви для вдосконалення – насамперед у частині методичного забезпечення, ресурсної підтримки та міжнародної інтеграції. Подолання системних обмежень є умовою підвищення якості підготовки наукових кадрів прикордонного відомства та відповідності ад'юнктури НАДПСУ потребам України в умовах євроатлантичної інтеграції.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Висновки. Проведений аналіз особливостей освітньо-наукової проєктної діяльності ад'юнктів прикордонного відомства дозволяє сформулювати такі висновки.

По-перше, освітньо-наукова проєктна діяльність ад'юнктів НАДПСУ є системним явищем, що формується на перетині нормативно-правових вимог до підготовки докторів філософії, предметної специфіки ДПСУ та реальних потреб прикордонного відомства в науковому супроводі своєї діяльності. Нормативна база ад'юнктури – освітньо-наукові програми, положення про підготовку здобувачів, індивідуальні плани – утворює цілісну організаційну рамку, в якій академічне навчання, дисертаційне дослідження і проєктна практична робота є взаємопов'язаними складовими єдиного процесу.

По-друге, специфіка проєктної діяльності ад'юнктів прикордонного відомства визначається трьома ключовими характеристиками: предметною спрямованістю на вирішення прикладних завдань охорони державного кордону; службовим статусом ад'юнктів, що обумовлює обмеження у доступі до частини інформації та підпорядковує організацію наукової роботи вимогам військової дисципліни; обов'язковою апробацією результатів у реальних підрозділах ДПСУ як умовою підтвердження практичної цінності дослідження. Ці характеристики принципово відрізняють ад'юнктуру НАДПСУ від підготовки в цивільній аспірантурі.

По-третє, порівняння вітчизняної практики з міжнародним досвідом засвідчує принципову відповідність моделі НАДПСУ загальним тенденціям у підготовці фахівців прикордонної безпеки – посиленню прикладного характеру досліджень, орієнтації на практичний результат, залученню сучасних технологій як предмета і інструменту наукової роботи. Водночас виявлено суттєві резерви: рівень міжнародної інтеграції, доступ до дослідницьких ресурсів і методична підтримка проєктної роботи потребують системного розвитку.

По-четверте, подолання існуючих системних обмежень – забезпечення балансу між службовими і науковими обов'язками ад'юнктів, розширення доступу до міжнародних наукових ресурсів і баз даних, розроблення методичного супроводу проєктної діяльності в умовах військового закладу вищої освіти – є необхідною умовою підвищення якості підготовки наукових кадрів ДПСУ. Розширення участі НАДПСУ у міжнародних програмах – у форматі співпраці з Frontex та партнерськими академіями держав – членів ЄС і НАТО – відкриває реальні можливості для такого розвитку та наближення вітчизняної системи підготовки до кращих зарубіжних зразків.

Література

1. Баландр А. В. Професійна підготовка фахівців з охорони кордону в країнах Євросоюзу : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Хмельницький : НАДПСУ, 2018. 44 с. URL: https://dspace.nadpsu.edu.ua/bitstream/123456789/1858/1/%D0%91%D0%B0%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D1%80_%D0%90_%D0%92-aref-%D0%B4.pdf

ISSN 2786-4952 Online

2. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26 листопада 2015 р. № 848-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 3. Ст. 25. URL: https://protocol.ua/ua/pro_naukovu_i_naukovo_tehnichnu_diyalnist_stattya_27/

3. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)» від 23 березня 2016 р. № 261. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/261-2016-п

4. Система дистанційного навчання персоналу прикордонних відомств країн-членів Європейського Союзу. Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: педагогічні науки. 2023. URL: https://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/pedzbirnyk/article/view/1834

5. Тушко К., Торічний О. Методика викладання вибіркових освітніх компонентів ад'юнктам за спеціальністю освітні науки. "Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)»: журнал. 2025. № 5(35) 2025. С. 2218-2226. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-5(35)

6. Frontex. The European Joint Master's in Strategic Border Management (EJMSBM). URL: https://www.frontex.europa.eu/training/the-european-joint-master-s-in-strategic-border-management-ejmsbm-/

7. Frontex. Frontex Welcomes New Participants of Its Joint Master's Programme. 2017. URL: https://www.frontex.europa.eu/media-centre/news/news-release/frontex-welcomes-new-participants-of-its-joint-master-s-programme-nr9FF8

8. European Joint Master's in Strategic Border Management. About Programme. URL: https://ejmsbm.mruni.eu/programme-overview/about-programme/

9. Center for Homeland Defense and Security (CHDS). Master's Degree Program. Naval Postgraduate School. URL: https://www.chds.us/c/academic-programs/masters/

10. Dídenkoo O. V. (Ed.). Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Seriia: pedahohichni nauky. Khmelnytskyi : Vydavnytstvo NADPSU, 2025. № 1 (40). URL: https://dspace.nadpsu.edu.ua/bitstream/123456789/5275/1/%D0%97%D0%91%D0%86%D0%A0%D0%9D%D0%98%D0%9A_1(40)_ped_2025.pdf

11. Державна прикордонна служба України. Інтегроване управління кордонами у форматі FRONTEX. URL: https://dpsu.gov.ua/uk/news/38944-Integrovane-upravlinnya-kordonami-u-formati-FRONTEX

References:

1. Balendr, A. V. (2018). Profesiina pidhotovka fakhivtsiv z okhorony kordonu v krainakh Yevrosoiuzu [Professional training of border guard specialists in EU countries]: avtoref. dys. … d-ra ped. nauk: 13.00.04. Khmelnytskyi: NADPSU. Retrieved from https://dspace.nadpsu.edu.ua/bitstream/123456789/1858/1/%D0%91%D0%B0%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D1%80_%D0%90_%D0%92-aref-%D0%B4.pdf [in Ukrainian].

2. Zakon Ukrainy «Pro naukovu i naukovo-tekhnichnu diialnist» [Law of Ukraine "On Scientific and Scientific-Technical Activities"] vid 26 lystopada 2015 r. № 848-VIII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 2016, 3, st. 25. Retrieved from https://protocol.ua/ua/pro_naukovu_i_naukovo_tehnichnu_diyalnist_stattya_27/ [in Ukrainian].

3. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro zatverdzhennia Poriadku pidhotovky zdobuvachiv vyshchoi osvity stupenia doktora filosofii ta doktora nauk u zakladakh vyshchoi osvity (naukovykh ustanovakh)» [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine] vid 23 bereznia 2016 r. № 261. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/go/261-2016-p [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

4. Systema dystantsiinoho navchannia personalu prykordonnykh vidomstv krain-chleniv Yevropeiskoho Soiuzu [Distance learning system for border guard agencies of EU member states]. (2023). Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Seriia: pedahohichni nauky. Retrieved from https://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/pedzbirnyk/article/view/1834 [in Ukrainian].

5. Tushko, K., & Torichnyi, O. (2025). Metodyka vykladannia vybirkovykh osvitnikh komponentiv adiunkam za spetsialnistiu osvitni nauky [Methods of teaching elective educational components to adjuncts in the specialty of educational sciences]. Visnyk nauky ta osvity (Seriia «Filolohiia», Seriia «Pedahohika», Seriia «Sotsiolohiia», Seriia «Kultura i mystetstvo», Seriia «Istoriia ta arkheolohiia»), 5(35), 2218–2226. https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-5(35) [in Ukrainian].

6. Frontex. (2021). The European Joint Master's in Strategic Border Management (EJMSBM). Retrieved from https://www.frontex.europa.eu/training/the-european-joint-master-s-in-strategic-border-management-ejmsbm-/

7. Frontex. (2017). Frontex welcomes new participants of its Joint Master's programme. Retrieved from https://www.frontex.europa.eu/media-centre/news/news-release/frontex-welcomes-new-participants-of-its-joint-master-s-programme-nr9FF8

8. European Joint Master's in Strategic Border Management. (n.d.). About programme. Retrieved from https://ejmsbm.mruni.eu/programme-overview/about-programme/

9. Center for Homeland Defense and Security (CHDS). (n.d.). Master's degree program. Naval Postgraduate School. Retrieved from https://www.chds.us/c/academic-programs/masters/

10. Didenko, O. V. (Ed.). (2025). Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Seriia: pedahohichni nauky [Collection of scientific works of NADPSU. Series: Pedagogical sciences], 1(40). Khmelnytskyi: NADPSU. Retrieved from https://dspace.nadpsu.edu.ua/bitstream/123456789/5275/1/%D0%97%D0%91%D0%86%D0%A0%D0%9D%D0%98%D0%9A_1(40)_ped_2025.pdf [in Ukrainian].

11. Derzhavna prykordonna sluzhba Ukrainy. (2024). Intehrovane upravlinnia kordonamy u formati FRONTEX [Integrated border management in FRONTEX format]. Retrieved from https://dpsu.gov.ua/uk/news/38944-Integrovane-upravlinnya-kordonami-u-formati-FRONTEX [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 28.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 378.091.31:34]:37.013.21

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1791-1802

Тюріна Валентина Олександрівна доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціології та психології навчально-наукового інституту № 5, Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків, https://orcid.org/0000-0003-2308-1977

ФОРМУВАННЯ САМООСВІТНЬОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ ЗАСОБАМИ СИМУЛЯЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Анотація. У статті ґрунтовно досліджується проблема формування самоосвітньої компетентності майбутніх юристів у контексті сучасної трансформації вищої правничої освіти. Автор обґрунтовує, що динамічність національного законодавства та глобалізаційні процеси вимагають від фахівця не лише засвоєння фундаментальних правових знань, а й розвиненої здатності до автономного навчання протягом усього життя. Особлива увага приділяється потенціалу симуляційних технологій як дієвого інструментарію інтенсифікації самоосвітньої діяльності студентів. У роботі розкрито сутність поняття «самоосвітня компетентність юриста», яка включає мотиваційний, когнітивний та операційно-діяльнісний компоненти. Доведено, що традиційні методи часто не забезпечують належного рівня внутрішньої мотивації до пошуку знань. Досліджується роль симуляційних технологій у розвитку здатності майбутніх правників до самоосвіти. Автор аналізує механізми переходу від зовнішнього стимулювання навчання до внутрішньої потреби студента у вдосконаленні професійних знань. Визначено, що моделювання практичних ситуацій є ключовим фактором активізації самостійної когнітивної діяльності. До наукового обігу та практичного аналізу залучено перелік конкретних симуляційних методів, серед яких: імітаційне моделювання судового засідання (Moot Court) з розподілом процесуальних ролей; метод «стандартизованого клієнта» для відпрацювання навичок первинного інтерв'ювання; комп'ютерні симуляції юридичного аудиту (Due Diligence); а також міждисциплінарні квести з пошуку та аналізу прецедентної практики у цифрових реєстрах. Автор деталізує механізм «позитивного когнітивного дисонансу», що виникає під час симуляції, коли усвідомлення браку знань стає потужним стимулом до самостійного опрацювання нормативної бази. У статті проаналізовано етапи формування самоосвітніх навичок: від автономної підготовки до виступу в імітованому суді до рефлексивного аналізу під час дебрифінгу. Зроблено висновок, що систематичне використання зазначених методів сприяє переходу до свідомого професійного самовдосконалення, що є критично важливим для успішної реалізації майбутнього правника.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Ключові слова: самоосвіта, самоосвітня компетентність, симуляції, симуляційні технології, юристи, фахова підготовка.

Tyurina Valentyna Oleksandrivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Sociology and Psychology, Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0003-2308-1977

FORMATION OF SELF-EDUCATIONAL COMPETENCE IN FUTURE LAWYERS USING SIMULATION TECHNOLOGIES IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING

Abstract. The article thoroughly investigates the problem of forming self-educational competence of future lawyers in the context of the modern transformation of higher legal education. The author argues that the dynamism of national legislation and globalization processes require a specialist not only to master fundamental legal knowledge, but also to have a developed ability for autonomous learning throughout life. Special attention is paid to the potential of simulation technologies as an effective tool for intensifying students' self-educational activities.

The paper reveals the essence of the concept of "self-educational competence of a lawyer", which includes motivational, cognitive and operational-activity components. It is proven that traditional teaching methods often do not provide the proper level of internal motivation to seek knowledge; The role of simulation technologies in the development of future lawyers' ability to self-education is investigated. The author analyzes the mechanisms of transition from external stimulation of learning to the student's internal need to improve professional knowledge. It is determined that modeling practical situations is a key factor in activating independent cognitive activity. A list of specific simulation methods is involved in scientific circulation and practical analysis, including: simulation modeling of a court session (Moot Court) with the distribution of procedural roles; the "standardized client" method for practicing primary interviewing skills; computer simulations of legal audit (Due Diligence); as well as interdisciplinary quests for searching and analyzing case law in digital registers. The author details the mechanism of "positive cognitive dissonance" that arises during simulation, when awareness of the lack of knowledge becomes a powerful incentive for independent study of the regulatory framework.

The article analyzes the stages of self-educational skills formation: from autonomous preparation for a speech in a mock trial to reflective analysis during a debriefing. It is concluded that the systematic use of these methods contributes to the transition to conscious professional self-improvement, which is critically important for the successful realization of a future lawyer.

Keywords: self-education, self-educational competence, simulations, simulation technologies, lawyers, professional training.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Постановка проблеми. Проблема підготовки висококваліфікованих правників у сучасній Україні набуває особливого значення в контексті євроінтеграційних процесів та необхідності реформування правової системи. Динамічність законодавства та мінливість суспільних відносин висувають особливі вимоги до підготовки сучасного юриста. Сьогодні недостатньо лише володіти певним обсягом знань; критично важливим стає вміння самостійно здобувати, аналізувати та застосовувати нову інформацію. Саме тому самоосвітня компетентність стає фундаментом професійної спроможності майбутнього правника. Отже, головним викликом для сучасної вищої школи є не просто передача суми знань, а формування фахівця, здатного до безперервного саморозвитку.

Актуальність теми зумовлена декількома критичними аспектами:

1. Інформаційний вибух та мобільність законодавства: Швидкість, з якою змінюється нормативно-правова база в Україні, є надзвичайно високою. Знання, отримані студентом на першому курсі, можуть частково втратити актуальність до моменту отримання диплома. Це ставить перед викладачем завдання навчити студента не "зазубрювати" статтю закону, а самостійно знаходити актуальну редакцію та тлумачити її.

2. Трансформація ринку юридичних послуг: Сучасні роботодавці (юридичні фірми, державні органи) очікують від випускника не лише знання теоретичної бази, а й сформованих "soft skills" — навичок самоменеджменту, критичного аналізу та вміння швидко орієнтуватися у незнайомих правових ситуаціях.

3. Криза традиційних методів навчання: Класична лекційно-семінарська система часто формує пасивного споживача інформації. Для майбутнього юриста такий підхід є згубним, оскільки в реальній практиці йому доведеться діяти автономно.

Отже, самоосвітня компетентність стає центральною ланкою професійної підготовки. Симуляційні технології (наприклад, моделювання судових засідань, юридичне консультування, робота в "юридичних клініках") виступають саме тим містком, що поєднує теоретичну підготовку з усвідомленою самостійною роботою. Актуальність дослідження полягає у необхідності теоретичного обґрунтування та методичного забезпечення цього процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання професійної підготовки юристів та розвитку їхньої автономності перебувають у полі зору багатьох науковців. Слід зазначити, що фундамент дослідження самоосвітньої діяльності закладений у працях таких класиків педагогіки, як І. Зязюн (педагогічна майстерність та саморозвиток) [1], С. Гончаренко (дидактичні засади навчання) [2], О. Пєхота (освітні технології) [3]. Особливе значення для нашого дослідження мають концептуальні засади формування пізнавальної самостійності, закладені у працях В. Тюріної. Зокрема, її ґрунтовне дослідження процесу формування пізнавальної самостійності учнів загальноосвітньої школи

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

(1995 р.) створило теоретичний фундамент для подальшої адаптації цих механізмів у сфері вищої професійної освіти [4].

На особливу увагу заслуговують публікації дослідниці початку 2000-х років, у яких акцент зміщується на формування пізнавальної самостійності курсантів [5; 6]. Враховуючи специфіку фахової підготовки у закладах зі спеціальними умовами навчання, ці напрацювання є релевантними для юридичної освіти, оскільки вони розкривають особливості переходу від керованого навчання до самостійної пізнавальної діяльності в умовах суворої регламентації навчального процесу. Це дозволяє нам розглядати симуляційні технології не просто як інтерактивний метод, а як логічне продовження розвитку пізнавальної автономії особистості, обґрунтованої у працях В.. Тюріної [5; 6].

У контексті саме юридичної освіти варто виділити декілька напрямів досліджень:

- Методологія професійної підготовки**:** Праці В. Комарова та Н. Ткаченко детально описують зміст фахових компетенцій сучасного юриста [7; 8].
- Методи активного навчання**:** Впровадження ігрових та тренінгових технологій у юридичну освіту досліджували О. Лотоцька та Л. Удалова. Зокрема, Л. Удалова акцентує увагу на важливості практичної складової у підготовці працівників правоохоронних органів [9; 10].
- Зарубіжний досвід**:** Світова практика використання "Moot Courts" та клінічної освіти (Legal Clinics) висвітлена у роботах таких авторів, як Д. Ремінгтон, Ф. Квінн та Дж. Мостерт. Вони обґрунтовують концепцію "Learning by doing" (навчання через дію), яка є базовою для симуляційних технологій [11; 12].
- Інноваційні технології**:** Сучасні аспекти цифровізації та використання VR/AR-симуляцій у праві починають з'являтися у роботах молодих дослідників, таких як В. Котенко**,** який аналізує інтерактивні форми навчання.

Водночас, аналіз публікацій свідчить про певну прогалину: більшість авторів розглядають симуляції як засіб формування виконавчих навичок (як правильно говорити в суді, як скласти позов).

Питання ж того, як саме симуляція змушує студента вдома, поза аудиторією, відкривати кодекси та наукові статті — тобто формувати самоосвітню компетентність — потребує подальшого глибшого вивчення, що і є метою нашої статті.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та розкритті змісту самоосвітньої компетентності майбутніх юристів, а також у визначенні ролі симуляційних технологій як ефективного засобу формування означеної компетентності в процесі фахової підготовки.

Виклад основного матеріалу.

Самоосвітня компетентність — це інтегративна якість особистості, що характеризує її здатність і готовність самостійно організовувати, здійснювати та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

контролювати власну пізнавальну діяльність, автономно організовувати процес здобуття нових знань [3; 5; 6].

Отже, самоосвітня компетентність - це не просто сума знань, а здатність до актуалізації досвіду в умовах невизначеності.

Специфіка юридичної професії накладає особливий відбиток на це поняття. Юриспруденція — це сфера, де «термін «придатності знань» є критично коротким через постійні зміни в законодавстві.

Самоосвітня компетентність юриста — це професійно-особистісна якість, що забезпечує здатність фахівця до систематичного, самостійного опанування нових правових норм, судової практики та доктринальних підходів з метою ефективного вирішення правових завдань [8].

Ключовими особливостями юриста-професіонала є такі:

✓ Нормативна адаптивність: Вміння миттєво перебудувати правову позицію при зміні закону.

✓ Герменевтична складова: Самостійне тлумачення складних правових конструкцій без сторонньої допомоги.

✓ Інформаційна гігієна: Здатність відрізняти актуальну редакцію закону від застарілої у величезному масиві даних.

Фахівець, у якого не сформована самоосвітня компетентність, швидко втрачає кваліфікацію («диплом застаріває в день його отримання») [13].

Основними причинами цього явища є такі:

- Динамічність законодавства: Реформи, нові кодекси та прецедентна практика (зокрема рішення ЄСПЛ) потребують щоденного моніторингу.
- Процесуальна автономія: У судовому засіданні адвокат чи прокурор не мають часу на консультації — вони повинні оперувати знаннями, здобутими самостійно.
- Конкурентоспроможність: Ринок юридичних послуг перенасичений; виграє той, хто володіє унікальними, свіжоздобутими знаннями у вузьких галузях (наприклад, право IT, медіа-право тощо).
- Професійна етика: Юрист зобов'язаний надавати якісну допомогу, що неможливо без підтримання актуального рівня знань [13].

У процесі фахової підготовки та подальшої діяльності ця компетентність виконує такі функції (Таблиця 1):

Таблиця 1

Функція	Сутність для юриста
Адаптивна	Дозволяє швидко пристосуватися до нових умов правової системи.
Прогностична	Вміння передбачати вектори розвитку права та готуватися до них заздалегідь.
Корекційна	Здатність виявляти прогалини у власних знаннях і самостійно їх усувати.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Функція	Сутність для юриста
Стимулююча	Внутрішня мотивація до професійного зростання та кар'єрного руху.
Інструментальна	Озброєння юриста методами роботи з цифровими реєстрами, базами (наприклад, "LIGA:ZAKON" чи "Rada.gov.ua").

У структурі самоосвітньої компетентності виділяють такі компоненти:

1. Мотиваційно-ціннісний компонент, а саме:

- Усвідомлення важливості саморозвитку.
- Наявність «професійного апетиту» до знань.
- Встановлення мети: «Я хочу стати провідним фахівцем з господарського права».

2. Когнітивний (знаннєвий) компонент, а саме:

- Знання алгоритмів самоосвіти.
- Розуміння методології правового аналізу.
- Знання джерел, де шукати валідну інформацію.

3. Рефлексивно-оцінний компонент, а саме:

- Критичне оцінювання своїх успіхів.
- Аналіз помилок у симуляційних вправах (наприклад, «чому мій позов був відхилений у програмі-симуляторі?»).
- Корекція власної стратегії навчання.

4. Діяльнісно-процесуальний (технологічний) компонент, а саме:

- - Володіння симуляційними технологіями: вміння використовувати віртуальні судові зали, правові конструктори.
- - Навички роботи з текстами, складання юридичних документів самостійно.
- - Управління часом (тайм-менеджмент).

Самоосвітня компетентність юриста включає такі фактори [13]:

✓ Мотивацію: прагнення до фахової досконалості.

✓ Інструментарій: володіння навичками роботи з базами «Ліга: Закон», ЄДРСР та міжнародними реєстрами.

✓ Рефлексію: здатність об’єктивно оцінювати прогалини у власних знаннях.

✓ Симуляційні технології як чинник саморозвитку.

Симуляційне навчання моделює реальні виклики професії. Коли студент у ролі адвоката чи прокурора стикається з браком аргументів під час імітованого засідання, виникає стан «позитивного когнітивного дисонансу». Це спонукає його до самостійного опрацювання наукових коментарів та судової практики поза аудиторними годинами [9; 14].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Симуляція — це відтворення суттєвих характеристик реальної ситуації в штучно створеному середовищі.

У юридичній освіті це не просто «гра», а моделювання професійної реальності.

Симуляційні технології навчання — це комплекс засобів (програмних, технічних, сценарійних), що дозволяють студенту діяти в безпечному, але максимально наближеному до реальності професійному просторі.

Дидактичну ефективність симуляцій і симуляційних технологій забезпечують кілька факторів, а саме:

✓ Принцип «Learning by doing» (навчання через дію): знання засвоюються на рівні м'язової та емоційної пам'яті.

✓ Безпека помилки: студент може програти справу в симуляторі, отримати «фідбек» від системи й одразу виправити помилку, що неможливо в реальному суді.

✓ Імерсивність (занурення): високий рівень залученості активує всі канали сприйняття інформації [9; 15].

Для формування здатності навчатися самостійно вже не підходять репродуктивні методи (які працюють за принципом: «прочитай і перекажи»). Тому доцільно використовувати проблемно-пошукові та інтерактивні методи навчання:

➢ Проблемно-пошукові методи: створення ситуацій, де наявних знань студента недостатньо, що змушує його шукати нові джерела.

➢ Метод проектів: самостійна розробка юридичного кейсу, що передбачає дії від збору доказів до фінального рішення.

➢ Метод «flipped classroom» (перевернуте навчання): теоретичний масив навчальної інформації студент опановує сам, а в аудиторії відбувається лише практичне відпрацювання.

Психологічна основа ефективності означених методів базується на теорії інтеріоризації (перехід зовнішніх дій у внутрішні структури психіки) та концепції суб’єктності.

Психологічно самоосвіта є ефективною лише тоді, коли у студента сформована пізнавальна мотивація, тобто коли студент розуміє «навіщо це мені»; коли діє механізм рефлексії**,** тобто студенту притаманна здатність подивитися на свої дії збоку і критично їх оцінити; створюється «зона найближчого розвитку» (за Л.С. Виготським), тобто завдання має бути достатньо складним, щоб викликати інтерес як пізнавальний мотив, але не настільки, щоб демотивувати студента.

Процес формування самоосвітньої компетентності під час симуляції відбувається через такі етапи:

❖ Виникнення "дефіциту знань": Під час симуляції студент стикається з нестандартною задачею, для розв'язання якої бракує наявних знань. Це створює природну мотивацію до самоосвіти.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

❖ Самостійний пошук рішення: Викладач виступає лише модератором, тоді як студент самостійно опрацьовує реєстри судових рішень, коментарі до законів та наукові публікації.

❖ Рефлексія та дебрифінг: Після завершення симуляції проводиться аналіз помилок. Студент усвідомлює, які саме прогалини в самоосвіті призвели до невдачі або як їх уникнути в майбутньому.

До ключових методів, що забезпечують формування умінь і навичок самоосвіти майбутніх правників**,** а, отже, й формування самоосвітньої компетентності майбутнього юриста ми відносимо такі**:**

➢ Moot Court (Навчальні суди): вимагають глибокого самостійного опрацювання процесуальних нюансів.

➢ Юридичний аудит (Due Diligence): симуляція перевірки документів, що потребує аналізу суміжних галузей права.

➢ Клієнтське консультування: стимулює розвиток комунікативної та етичної складової самоосвіти.

Розглянемо, як саме симуляції активізують компоненти самоосвітньої компетентності; як саме технології «вмикають» самоосвіту.

❖ Мотиваційний компонент: VR-квест або ігровий суд створюють емоційний драйв. Студент хоче «виграти», а для цього йому доводиться самостійно шукати норму права, яку не давали на лекції.

❖ Когнітивний компонент: Симуляція вимагає миттєвого оперування знаннями. Якщо в базі симулятора з’являється «новий доказ», студент має швидко знайти в електронних кодексах, як його долучити.

❖ Діяльнісний компонент: Відпрацьовуються навички роботи з реєстрами, електронним судом, технікою ведення допиту.

❖ Рефлексивний компонент: Після завершення симуляції зазвичай іде стадія дебрифінгу (аналізу). Система або викладач показують «теплову карту» помилок, що спонукає студента до самостійного опрацювання слабких місць.

У якості прикладу розглянемо симуляційну ситуацію: "Цифровий детектив", а саме: Симуляційний кейс «Захист клієнта в умовах динамічних змін».

Сюжет: Студент-юрист отримує роль адвоката у віртуальному кабінеті. Йому надається фабула справи про ДТП.

➢ Виклик: На етапі підготовки «суддя» (ШІ або програма) повідомляє, що Верховний Суд щойно оприлюднив нову правову позицію щодо аналогічних справ, яка змінює правила розподілу тягаря доказування.

➢ Самоосвітня дія: Симуляція блокує подальший хід гри, поки студент не знайде це рішення в базі даних (наприклад, через інтегрований модуль Liga360) і не скоригує свою стратегію.

➢ Результат: Студент не просто «отримав знання», а відпрацював навичку: відстеження змін — пошук джерела — імплементація в практику.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У цій ситуації симуляція виступає не як джерело знань, а як середовище, яке змушує студента здійснювати самоосвіту заради успішного розв'язання задачі [10].

В освітньому процесі формування самоосвітньої компетентності відбувається через поєднання «живої» соціальної взаємодії та високотехнологічного цифрового середовища. Кожен із цих видів симуляцій має свій унікальний вплив на студента.

1. Рольові ігри (Імітаційне моделювання соціального контексту)

Це «класика», яка перетворює навчальну аудиторію на залу судових засідань, на медіаційну кімнату або кабінет слідчого.

- Естетика методу: Тут головним інструментом є комунікація та психологія. Студенти вживаються в ролі (суддя, прокурор, адвокат, потерпілий), де результат залежить від їхньої здатності аргументувати, виявляти маніпуляції та зберігати етичну стійкість.
- Вплив на самоосвіту: Рольова гра створює ситуацію інтелектуального дефіциту. Коли опонент у процесі гри наводить несподіваний доказ або посилається на норму, яку студент проігнорував, виникає гостра потреба «негайно дізнатися». Це стимулює до самостійної підготовки до наступних «засідань».
- Перевага: Формування м'яких навичок (*soft skills*) та емоційного інтелекту.

2. Комп'ютерні тренажери та VR-симуляції (Технологічне моделювання об'єктивної реальності)

Це перехід у площину «Digital Law», де студент взаємодіє не з викладачем, а з алгоритмом.

- Естетика методу: Це простір точності та алгоритмізації. Використання VR-окулярів або спеціалізованого ПЗ дозволяє відтворити, наприклад, місце злочину (для майбутніх криміналістів) з такою деталізацією, яку неможливо створити в аудиторії.
- Вплив на самоосвіту: Комп'ютерний тренажер діє як неупереджений контролер. Якщо в рольовій грі можна «виїхати» на харизмі, то програма не пропустить далі, поки студент не введе правильні реквізити позову або не знайде всі порушення процесуальних норм. Це привчає до самостійної роботи з цифровими реєстрами та базами даних (наприклад, пошук у ЄДРСР).
- Перевага**:** Об'єктивність, можливість багаторазового повторення («safe-to-fail» середовище) та розвиток цифрової грамотності (*hard skills*).

Дидактична цінність наведених видів симуляцій (рольових ігор і комп'ютерних тренажерів) представлена у Таблиці 2.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Таблиця 2

Параметр порівняння	Рольові ігри (Класика)	Комп'ютерні тренажери (Інновації)
Основний акцент	Міжособистісна взаємодія, ораторське мистецтво.	Робота з інформацією, алгоритми, процедурна точність.
Стимул до самоосвіти	Бажання бути переконливішим за опонента.	Потреба «зламати» складну задачу та пройти рівень.
Роль помилки	Емоційний досвід, обговорення з групою.	Автоматичний фідбек, аналіз логів (протоколів) дій.
Середовище	Соціальне (колективне).	Технологічне (індивідуально-орієнтоване).

Отже, педагогічна майстерність сучасного викладача полягає не у виборі між цими методами, а в їхньому синтезі, у їхньому творчому поєднанні.

Наприклад: студент спочатку самостійно проходить комп'ютерний квест із пошуку доказів (формуючи когнітивну базу), а потім виходить на рольову гру, де має захистити знайдені результати перед «живим» судом. Саме така послідовність робить самоосвітню компетентність не теоретичним поняттям, а реальним інструментом виживання у професії.

Висновки. Отже, усе вищеозначене свідчить про те, що самоосвітня компетентність — це інтегративна якість особистості, яка характеризує її здатність і готовність самостійно організовувати, здійснювати та контролювати власну пізнавальну діяльність, автономно організовувати процес здобуття нових знань.

Використання симуляційних технологій у фаховій підготовці правників є дієвим механізмом формування самоосвітньої компетентності. Спираючись на традиції вітчизняної педагогічної школи (зокрема, ідеї В. О. Тюріної) та інтегруючи сучасні інтерактивні методи, ми забезпечуємо підготовку фахівця, здатного до безперервного професійного зростання в умовах правової динаміки

Дидактична цінність симуляцій полягає в тому, що використання симуляційних технологій виступає як педагогічний метод отримання контрольованого досвіду, де помилка стає інструментом навчання і сприяє більш ефективному формуванню і розвитку самоосвітньої компетентності майбутніх юристів в процесі професійної підготовки.

Подальшу наукову роботу доцільно спрямовувати на удосконалення використання інтерактивних методів навчання, таких як міждисциплінарні квести, кейс-стаді, тактичне моделювання, а також на удосконалення впровадження систем штучного інтелекту в конструктивні симулятори. Це сприятиме більш ефективному формуванню самоосвітньої компетентності майбутніх юристів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Література:

1. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії : монографія. Черкаси : Вид. ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2008. 608 с.

2. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Вид. 2-ге, доп. і випр. Рівне : Волинські обереги, 2011. 552 с.

3. Пєхота О. М. Освітні технології : навч.-метод. посіб. Київ : А.С.К., 2004. 256 с.

4. Тюріна В. О. Формування пізнавальної самостійності учнів загальноосвітньої школи : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Харківський держ. педагогічний ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 1995. 415 с.

5. Тюріна В. О. Особливості активізації пізнавальної діяльності курсантів у процесі вивчення фахових дисциплін. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2002. Вип. 18. С. 210–215.

6. Тюріна В. О. Самостійна робота як засіб формування професійної спрямованості майбутніх фахівців. *Педагогіка та психологія*. 2004. № 4. С. 33–39.

7. Комаров В. В. Юридична освіта в Україні: стан, проблеми та перспективи розвитку. *Право України*. 2018. № 1. С. 13–25.

8. Ткаченко Н. М. Формування професійної компетентності майбутніх правників у процесі фахової підготовки. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2019. Вип. 68. С. 182–186.

9. Лотоцька О. К. Інноваційні методи навчання у вищій юридичній освіті. *Юридична психологія*. 2017. № 2. С. 45–52.

10. Удалова Л. Д. Симуляційні технології у підготовці працівників правоохоронних органів. *Криміналістичний вісник*. 2016. № 1 (25). С. 12–18.

11. Mostert, J. Moot Court and the Development of Essential Legal Skills. *Journal of Legal Education*. 2015. Vol. 64, No. 3. P. 480–495.

12. Quinn, F., & Remington, D. Simulation in Legal Education: A Practical Guide. London: Routledge, 2019. 210 p.

13. Шевченко Т. В. Самоосвітня компетентність як чинник професійного становлення майбутнього юриста. *Вища школа*. 2020. № 5. С. 67–74.

14. Barrows, H. S. Practice-based learning: Problem-based learning applied to medical education. Springfield: Southern Illinois University School of Medicine, 1994. 154 p.

15. Schön, D. A. The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action. New York: Basic Books, 1983. 374 p.

References:

1. Ziaziun, I. A. (2008). *Filosofiia pedahohichnoi dii* [Philosophy of pedagogical action]. ChNU im. B. Khmelnytskoho.

2. Honcharenko, S. U. (2011). *Ukrainskyi pedahohichnyi entsyklopedychnyi slovnyk* [Ukrainian pedagogical encyclopedic dictionary] (2nd ed.). Volynski Oberehy.

3. Pekhota, O. M. (2004). *Osvitni tekhnolohii* [Educational technologies]. A.S.K

4. Tyurina, V. O. (1995). *Formuvannia piznavalnoi samostiinosti uchniv zahalnoosvitnoi shkoly* [Formation of cognitive independence of secondary school students] (Doctoral dissertation). H. S. Skovoroda Kharkiv State Pedagogical University.

5. Tyurina, V. O. (2002). Osoblyvosti aktyvizatsii piznavalnoi diialnosti kursantiv u protsesi vyvchennia fakhovykh dystsyplin [Features of activation of cognitive activity of cadets in the process of studying professional disciplines]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav*, (18), 210–215.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

6. Tyurina, V. O. (2004). Samostiina robota yak zasib formuvannia profesiinoi spriamovanosti maibutnikh fakhivtsiv [Independent work as a means of forming the professional orientation of future specialists]. *Pedahohika ta psykholohiia*, (4), 33–39.

7. Komarov, V. V. (2018). Yurydychna osvita v Ukraini: stan, problemy ta perspektyvy rozvytku [Legal education in Ukraine: state, problems and development prospects]. *Pravo Ukrainy*, (1), 13–25.

8. Tkachenko, N. M. (2019). Formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh pravnykiv u protsesi fakhovoi pidhotovky [Formation of professional competence of future lawyers in the process of professional training]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova*, (68), 182–186.

9. Lototska, O. K. (2017). Innovatsiini metody navchannia u vyshchii yurydychnii osviti [Innovative teaching methods in higher legal education]. *Yurydychna psykholohiia*, (2), 45–52.

10. Udalova, L. D. (2016). Symuliatsiini tekhnolohii u pidhotovtsi pratsivnykiv pravookhoronnykh orhaniv [Simulation technologies in the training of law enforcement officers]. *Kryminalistychnyi visnyk*, 1(25), 12–18.

11. Mostert, J. (2015). Moot Court and the Development of Essential Legal Skills. *Journal of Legal Education*, 64(3), 480–495.

12. Quinn, F., & Remington, D. (2019). *Simulation in Legal Education: A Practical Guide*. Routledge.

13. Shevchenko, T. V. (2020). Samoosvitnia kompetentnist yak chynnyk profesiinoho stanovlennia maibutnoho yurysta [Self-educational competence as a factor of professional development of a future lawyer]. *Vyshcha shkola*, (5), 67–74.

14. Barrows, H. S. (1994). *Practice-based learning: Problem-based learning applied to medical education*. Southern Illinois University School of Medicine.

15. Schön, D. A. (1983). *The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action*. Basic Books.

Дата першого надходження статті до видання: 26.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК: 796.42-043.2:796.015.68:796-055.25:796.015-028.77(045)

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1803-1812

Форостян Ольга Іванівна доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедрою спеціальної та інклюзивної освіти Державний заклад «Південно-український національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», м. Одеса, https://orcid.org/ 0000-0001-6084-2160

ВПЛИВ ЗАНЯТЬ ЛЕГКОЮ АТЛЕТИКОЮ НА ПІДВИЩЕННЯ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ДІВЧАТ СЕРЕДНЬОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Анотація. У статті досліджується проблема вдосконалення фізичної підготовленості дівчат середнього шкільного віку на уроках з легкої атлетики. З урахуванням вікових, психологічних і фізіологічних особливостей підлітків обґрунтовано ефективність використання легкоатлетичних вправ як засобу комплексного фізичного розвитку. У дослідженні брали участь 50 дівчат, яких було поділено на контрольну та експериментальну групи. Упродовж 3 місяців учасниці експериментальної групи виконували на уроках легкої атлетики вправи, спрямовані на розвиток швидкості, сили, витривалості, спритності та гнучкості, тоді як контрольна група навчалася за традиційною програмою фізичного виховання. Рівень фізичної підготовленості оцінювався за результатами тестувань до та після проведення експерименту. Отримані дані засвідчили статистично значуще покращення показників у дівчат експериментальної групи, зокрема щодо швидкості, координації, силової витривалості, гнучкості та загальної витривалості. Результати дослідження підтверджують ефективність комплексного підходу до організації занять легкою атлетикою з урахуванням вікових особливостей школярок середнього шкільного віку.

У процесі експериментальної роботи було також відзначено підвищення інтересу дівчат до фізичних вправ, покращення дисципліни під час занять та зниження рівня тривожності. У статті подано практичні рекомендації щодо організації уроку та адаптації фізичних навантажень для школярок цього віку. Матеріали дослідження можуть бути корисними для вчителів фізичної культури. Перспективними напрямами подальших досліджень визначено вивчення впливу різних спортивних дисциплін на формування фізичних якостей у підлітків з урахуванням статевих і мотиваційних особливостей дівчат.

Ключові слова: середній шкільний вік, легка атлетика, фізичні якості, швидкість, витривалість, сила, гнучкість, спритність, фізична підготовленість.

Forostian Olga Ivanivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor at the Department of Specialand Inclusive Education and RehabilitationThe state institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky», https://orcid.org/0000-0001-6084-2160

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

THE IMPACT OF ATHLETICS ON THE IMPROVEMENT OF PHYSICAL TRAINING OF MIDDLE SCHOOL AGE GIRLS

Abstract. The article investigates the problem of improving the physical fitness of middle school girls in athletics lessons. Taking into account the age, psychological and physiological characteristics of adolescents, the effectiveness of using athletics exercises as a means of comprehensive physical development is substantiated. The study involved 50 girls, who were divided into control and experimental groups. For 3 months, the participants of the experimental group performed exercises aimed at developing speed, strength, endurance, agility and flexibility in athletics lessons, while the control group studied according to the traditional physical education program. The level of physical fitness was assessed according to the results of testing before and after the experiment. The data obtained showed a statistically significant improvement in the indicators of the girls of the experimental group, in particular in terms of speed, coordination, strength endurance, flexibility and general endurance. The results of the study confirm the effectiveness of a comprehensive approach to organizing athletics classes, taking into account the age characteristics of middle school-age schoolgirls.

During the experimental work, it was also noted that girls' interest in physical exercises increased, discipline improved during classes decreased, and anxiety levels decreased. The article provides practical recommendations for organizing a lesson and adapting physical activity for schoolgirls of this age. The study materials may be useful for physical education teachers. The study of the influence of various sports disciplines on the formation of physical qualities in adolescents, taking into account the gender and motivational characteristics of girls, was identified as a promising direction for further research.

Keywords: middle school age, athletics, physical qualities, speed, endurance, strength, flexibility, agility, physical fitness.

Постановка проблеми. У сучасних умовах освітнього процесу питання гармонійного фізичного розвитку дітей набуває особливої актуальності. Значної уваги потребують дівчата середнього шкільного віку, адже саме в цей період організм зазнає інтенсивних морфофункціональних змін. У підлітковому віці активно формуються основні фізичні якості, від яких залежить рівень фізичної підготовленості та подальші спортивні досягнення. Легка атлетика, як один із базових та універсальних видів спорту, створює широкі можливості для розвитку швидкості, сили, витривалості, спритності та гнучкості. Разом із тим, організація занять шкільного уроку має здійснюватися з урахуванням вікових і статевих особливостей школярів [2].

У зв’язку зі зниженням рівня рухової активності серед дітей, спричиненим поширенням комп’ютеризації та малорухливого способу життя, актуальним стає вивчення ефективності різних видів фізичних вправ. Одним із найбільш доступних і результативних засобів фізичного розвитку є саме легка атлетика, яка позитивно впливає на всебічний розвиток організму.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Сучасна практика фізичного виховання свідчить про недостатнє використання системного підходу до розвитку фізичної підготовки у дівчат середнього шкільного віку. Часто на уроці з фізичного виховання не враховують їхніх фізіологічних можливостей, що може спричиняти як перевантаження, так і недостатню інтенсивність занять. Крім того, відсутність диференціації вправ відповідно до рівня фізичної підготовленості негативно впливає на ефективність уроків. У педагогічній практиці нерідко застосовуються типові методики без урахування індивідуальних особливостей дітей. Водночас легка атлетика має значний потенціал для всебічного розвитку підлітків за умови правильної організації занять. Саме тому актуальним є пошук і впровадження ефективних методик проведення занять з легкої атлетики у середньому шкільному віці. Особливого значення набуває дослідження динаміки розвитку фізичної підготовленості дівчат під впливом систематичних занять з фізичної культури. Це дає можливість визначити найбільш результативні підходи до організації уроку, адаптованого до можливостей і потреб школярок. Окрім того, результати таких досліджень можуть бути використані для вдосконалення програм фізичного виховання у закладах загальної середньої освіти.

Дослідження впливу занять легкою атлетикою на рівень фізичної підготовленості дівчат середнього шкільного віку дає змогу глибше зрозуміти особливості фізичного розвитку дітей цього періоду. Це сприяє створенню оптимальних умов для фізичного виховання та зниженню ризиків для здоров’я школярок. Важливим аспектом є також визначення найбільш ефективних видів легкоатлетичних вправ, які впливають на розвиток конкретних фізичних якостей [4].

Отже, науковий інтерес становить дослідження ефективності занять легкою атлетикою у розвитку фізичної підготовки дівчат середнього шкільного віку. Дане дослідження спрямоване на вдосконалення підходів до організації фізичного виховання та формування здорового способу життя у підростаючого покоління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом останніх років в Україні було здійснено чимало наукових досліджень, присвячених вивченню впливу занять легкою атлетикою на фізичний розвиток школярів. Результати цих праць підтверджують позитивний вплив легкоатлетичних вправ на формування основних фізичних якостей дітей та підлітків.

Науковці Р. Ф. Ахметов, Г. М. Максименко та Т. Б. Кутек зазначають, що вік 11–12 років є особливо важливим періодом для розвитку базових фізичних якостей. Саме в цей час відбувається активне біологічне дозрівання організму, яке безпосередньо впливає на адаптацію дітей до фізичних навантажень і рівень їхньої працездатності [1].

У своїх дослідженнях Ляшенко Є. С. [5] особливу увагу приділяє розвитку витривалості та швидкісних здібностей школярів. Долженко Л. П. та Коломійчук А. О. [3], вивчали вплив рухової активності на формування координаційних

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

здібностей, тоді як Шевадзуцький І. та Андріанов В. Є. [10] аналізували значення легкої атлетики у зміцненні фізичного здоров'я дітей.

За даними В. Конестяпіної, П. Дацківа та Г. Чорненької, легка атлетика є одним із найбільш ефективних засобів всебічного фізичного розвитку школярів завдяки своїй доступності, різноманітності вправ і можливості варіювання навантажень [4].

Наукові праці С. Бубки та М. Булатової підтверджують, що вправи на витривалість і координацію, які широко застосовуються на заняттях в легкій атлетиці, поліпшують вплив на функціональний стан серцево-судинної та дихальної систем організму [2].

Дослідження А. Мелехова та І. Масляк присвячені питанням методики початкового навчання техніці легкоатлетичних вправ дітей віком 10–13 років. Автори підкреслюють важливість індивідуалізації тренувального процесу, особливо в умовах шкільної та позашкільної спортивної підготовки [4].

Вітчизняні та зарубіжні науковці, серед яких В. Н. Платонов [7], T. Hoenig [11], P. Edouard [12], наголошують на необхідності формування мотиваційного середовища для активного залучення дівчат до занять спортом. У їхніх роботах підкреслюється, що систематичне фізичне виховання у середньому шкільному віці тісно пов'язане з формуванням здорового способу життя у подальшому дорослому житті.

Праці О. Півень та Т. Дорофеєвої акцентують увагу на доцільності ранньої спеціалізації в окремих видах легкої атлетики, однак із обов'язковим урахуванням вікових особливостей та рівня біологічної зрілості дітей [8].

Разом із тим, окремі дослідники, зокрема А. Ровний, відзначають недостатню розробленість питань організації процесу уроку саме для дівчат 11–12 років [9].

У науковій літературі також наголошується на необхідності застосування гендерного підходу до організації фізичної підготовки. Деякі автори вказують, що дівчата цього віку менш активно залучаються до спортивної діяльності, а тому потребують особливого педагогічного супроводу та додаткової мотивації [7].

Наявні дослідження підтверджують позитивний вплив занять легкою атлетикою на розвиток гнучкості, витривалості, швидкісно-силових та координаційних якостей. Проте кількість праць, у яких комплексно аналізується динаміка розвитку фізичних здібностей дівчат середнього шкільного віку, залишається недостатньою. Крім того, у більшості досліджень недостатньо враховуються психофізіологічні особливості дівчат цього віку [4].

У наукових дослідженнях також часто бракує систематичного контролю за змінами фізичних показників протягом тривалого часу. Методичні рекомендації щодо організації урочного процесу переважно мають узагальнений характер і не завжди відповідають практичним потребам сучасної шкільної освіти. Встановлено, що регулярні заняття легкою атлетикою сприяють підвищенню загальної

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

працездатності організму та його стійкості до зовнішніх навантажень. Разом із тим методичні підходи потребують подальшого вдосконалення з урахуванням гендерних особливостей, мотиваційної сфери та індивідуальних можливостей школярок. У працях сучасних учених недостатньо уваги приділяється зіставленню традиційних і сучасних інноваційних методик тренування.

Незважаючи на значну кількість досліджень у цій сфері, залишається чимало невирішених питань. Зокрема, потребують подальшого вивчення способи адаптації занять легкою атлетикою до сучасних умов освітнього процесу, визначення найбільш ефективних комплексів вправ для різних вікових категорій школярів, а також взаємозв'язок легкоатлетичних занять з іншими складовими здоров'язбережувальних технологій.

Особливого значення набуває фізична підготовленість учнів середнього шкільного віку, оскільки саме цей період є визначальним для формування основ здоров'я, фізичної працездатності та підготовки до активної життєдіяльності [5]. У зв'язку з цим дослідження впливу занять легкою атлетикою на фізичний розвиток учнів має важливе науково-практичне значення для вдосконалення програм фізичного виховання та розробки ефективних методів учбового процесу, спрямованих на підвищення рівня фізичної підготовленості учнів.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та експериментальна перевірка ефективності уроків з легкої атлетики щодо підвищення рівня фізичної підготовленості дівчат середнього шкільного віку, а також визначення найбільш результативних вправ і методичних підходів, які сприяють гармонійному фізичному розвитку та покращенню загального рівня фізичної підготовки школярок.

Виклад основного матеріалу. Розвиток фізичної підготовки у підлітковому віці є одним із ключових завдань системи фізичного виховання, оскільки саме він забезпечує формування здорової, фізично розвиненої та функціонально підготовленої особистості. Особливої уваги потребують дівчата середнього шкільного віку, адже цей віковий період характеризується інтенсивними процесами росту й розвитку організму, активним становленням рухових навичок, координаційних здібностей та функціональних систем. Саме в цьому віці закладаються передумови для подальшого фізичного вдосконалення, формування стійкої мотивації до занять фізичною культурою та засвоєння навичок здорового способу життя.

Легка атлетика як один із найбільш доступних, поширених і універсальних видів спорту має широкі можливості для комплексного розвитку фізичних якостей школярів. До основних засобів легкої атлетики належать бігові вправи, стрибки та метання, які залучають до роботи практично всі групи м'язів, стимулюють діяльність серцево-судинної та дихальної систем, а також сприяють розвитку сили, швидкості, витривалості та координації рухів. Завдяки різноманітності вправ і можливості варіювання фізичних навантажень легка атлетика є ефективним засобом фізичного виховання дітей та підлітків. Разом із тим

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

організація навчально процесу повинна враховувати вікові фізіологічні особливості, психоемоційний стан, рівень фізичної підготовленості школярок та інші чинники, які впливають на результативність і безпечність занять.

На початковому етапі педагогічного експерименту учасниць було розподілено на дві групи - контрольну та експериментальну. Дівчата експериментальної групи займалися за спеціально розробленою методикою комплексного використання засобів легкої атлетики, тоді як у контрольній групі заняття проводилися відповідно до традиційної програми фізичного виховання.

Для створення комплексів вправ для учениць упродовж навчального року застосовувалися різноманітні легкоатлетичні засоби, зокрема вправи бігового характеру, стрибкові вправи та елементи метань.

У період з жовтня по грудень уроки фізичної культури проводилися тричі на тиждень. Під час занять дівчата середнього шкільного віку виконували вправи як у підготовчій, так і в основній частинах уроку. Вправи, спрямовані переважно на вдосконалення техніки виконання легкоатлетичних елементів, застосовувалися під час вивчення модуля «Легка атлетика» в основній частині уроку. Інші вправи, основною метою яких був розвиток фізичних якостей, використовувалися переважно у підготовчій частині занять під час проходження інших навчальних модулів.

Початкове та підсумкове тестування учасниць дослідження здійснювалося за низкою показників фізичної підготовленості. Для оцінювання швидкісних здібностей використовувався біг на 30 м, рівень витривалості визначався за результатами шести хвилинного бігу, силові якості оцінювалися за кількістю піднімань тулуба з положення лежачи за 30 секунд та підскоками з положення напівприсіду. Для визначення рівня спритності застосовувався біг «змійкою» між фішками, а гнучкість оцінювалася за допомогою нахилу тулуба вперед із положення сидячи.

Аналіз отриманих результатів засвідчив виражені позитивні зміни у показниках експериментальної групи за всіма досліджуваними параметрами, тоді як у контрольній групі покращення були незначними або статистично не суттєвими.

Зокрема, середній результат бігу на 30 м в експериментальній групі покращився з 6,2±0,2 с до 5,8±0,3 с, що свідчить про розвиток швидкісних здібностей. Результати бігу на витривалість (6-хвилинний тест) зросли з 982±41 м до 1082±46 м. Кількість повторень у тесті на силу м’язів живота зросла з 18,7±2,1 до 23,5±2,0. У стрибках вгору з положення напівприсіду результати змінились з 27,4 ± 3,5 до 32,4 ± 3,0.

Значно покращилися результати в тесті на спритність – час проходження «змійки» зменшився з 13,9±0,6 с до 12,3±0,4 с. У тесті на гнучкість приріст становив у середньому 3,2 см.

У контрольній групі приріст склав від 0,3 до 1,0 одиниці залежно від тесту, що можна вважати природною віковою динамікою.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У таблиці 1 представлено результати дослідження динаміки фізичних показників дівчат середнього шкільного віку в контрольній та експериментальній групах до початку та після завершення уроків з модулю «Легка атлетика».

Таблиця 1

Динаміка фізичних якостей дівчат 11–12 років у контрольній та експериментальній групах (n=20)

Тест	Одиниця виміру	Контрольна група (до)	Контрольна група (після)	Експериментальна група (до)	Експериментальна група (після)
Біг на 30 м	сек	6,1 ± 0,2	6,2 ± 0,3	6,2 ± 0,2	5,8 ± 0,3
Біг 6 хв	м	977 ± 36	992 ± 37	982 ± 41	1082 ± 46
Піднімання тулуба за 30 сек	кіль-сть повтор.	18,1 ± 1,9	19,2 ± 2.0	18,7 ± 2,1	23,5 ± 2,0
Стрибки вгору з положення напівприсіду	см	27,5 ± 3,1	28,0 ± 3,2	27,4 ± 3,5	32,4 ± 3,0
Біг «змійкою»	сек	13,8 ± 0,6	13,5 ± 0,5	13,9 ± 0,6	12,3 ± 0,4
Нахил тулуба вперед з положення сидячи	см	11,4 ± 2,0	12,3 ± 2,0	11,5 ± 2,2	14,8 ± 1,9

Проведене дослідження підтвердило ефективність методики комплексного застосування засобів легкої атлетики для підвищення рівня фізичної підготовленості дівчат середнього шкільного віку. Використання легкоатлетичних вправ сприяє розвитку основних фізичних якостей — витривалості, гнучкості координації рухів, швидкості та сили, що позитивно позначається на загальному фізичному стані школярок і сприяє зниженню ризику виникнення різних захворювань.

Крім того, заняття легкою атлетикою позитивно впливають на психоемоційний стан дітей: допомагають зменшити рівень стресу, підвищують самооцінку та сприяють формуванню здорового способу життя [1, 8]. Важливе значення мають також профілактика серцево-судинних захворювань, зміцнення імунної системи та покращення когнітивних процесів, що, у свою чергу, може позитивно впливати на навчальну діяльність школярів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Крім кількісних змін у показниках фізичної підготовленості, були зафіксовані й помітні якісні зміни у техніці виконання вправ. У дівчат поліпшилась якість орієнтування у просторі, точність виконання бігових та стрибкових вправ, покращилася координація рухів рук і ніг, а також постава під час виконання фізичних вправ. Такі зміни мають важливе значення для загального фізичного розвитку та у повсякденної рухової активності школярок.

Висновки. Проведене дослідження засвідчило, що заняття легкою атлетикою мають вагомий вплив на зміцнення фізичного здоров'я та підвищення рівня фізичної підготовленості дівчат середнього шкільного віку. Систематичне виконання легкоатлетичних вправ сприяє розвитку основних фізичних якостей, зокрема сили, швидкості, витривалості, спритності та гнучкості, а також позитивно позначається на психоемоційному стані школярок. Крім фізичного вдосконалення, заняття легкою атлетикою сприяють формуванню впевненості у власних можливостях, підвищенню мотивації до занять фізичною культурою та формуванню навичок здорового способу життя.

Отримані результати підтверджують доцільність використання легкоатлетичних вправ у системі фізичного виховання учнів середнього шкільного віку. Уроки легкої атлетики є важливим складником гармонійного фізичного та психологічного розвитку дітей, оскільки забезпечують не лише підвищення рівня фізичної підготовленості, а й сприяють покращенню загального самопочуття та адаптаційних можливостей організму.

Перспективи подальших наукових досліджень можуть бути пов'язані з порівняльним аналізом ефективності легкої атлетики та інших видів спорту для розвитку фізичних якостей школярів цієї вікової категорії. Також актуальним є вивчення довготривалого впливу систематичних занять на фізичний стан і здоров'я дітей, а також розробка сучасних методичних рекомендацій для вчителів фізичної культури та тренерів, які працюють із учнями середнього шкільного віку.

Література:

1. Ахметов Р.Ф., Максименко Г.М., Кутек Т.Б. Легка атлетика. Житомир : Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2010. 320 с.

2. Бубка С. Н. Булатова М. М. Легка атлетика. Енциклопедія в запитаннях та відповідях. Київ : Олімп. літ., 2016. 536 с

3. Долженко Л. П., Коломійчук А. О. Рухова активність у режимі шкільного дня дітей молодшого шкільного віку. Перспективи, проблеми та наявні здобутки розвитку фізичної культури і спорту в Україні : матеріали IV Всеукраїнської інтернет-конференції, 29 січня 2021 р. Кривий Ріг : КДПУ, 2021. 148 с.

4. Легка атлетика: теорія, навчання, тренування. За ред. Конестяпіна В.Г., Дацківа П.П., Чорненької Г.В. Львів : СПОЛОМ, 2016. 180 с.

5. Ляшенко Є. С. Вплив занять з легкої атлетики на рівень фізичної підготовленості молодших школярів. Запоріжжя : ЗНУ, 2020. 63 с.

6. Мелехов А.В., Масляк І.П. Фізична підготовленість дітей молодшого шкільного віку. *Актуальні проблеми фізичного виховання різних верств населення.* Збірник наукових праць, Харків, 2018. С.179-185.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

7. Платонов В. Н. Сучасна система спортивного тренування. Київ : Перша друкарня, 2020. 752 с.

8. Півень О. Б., Дорофеєва Т.І. Залежність спортивного результату від фізичного розвитку, морфо-функціональної та спеціальної силової підготовленості на етапі попередньої базової підготовки. *Слобожанський науково-спортивний вісник.* 2017. № 4 (60). С. 86–90.

9. Ровний А. С. Формування системи сенсорного контролю точних рухів спортсменів : автореф. дис.… д-ра наук з фіз.. виховання і спорту : спец. 24.00.02 «Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення». Київ, 2001. 40 с.

10. Шевадзуцький І., Андріанов В. Є. Вплив занять з легкої атлетики на розвиток фізичних якостей молодших школярів. Можливості фізичного виховання школярів та студентів у сучасних умовах : матеріали II загальноуніверситетської студентської науково-практичної конференції, 18 квітня 2013 р. Кривий Ріг : КДПУ, 2013. Вип. 2. 450с.

11. Bone stress injuries in athletics (track and field) championships: findings from a prospective injury surveillance conducted across 24 international championships with 29,147 registered athletes / T. Hoenig et al. BMC Sports Science, Medicine and Rehabilitation. 2024. Vol. 16, no. 1. URL : https://doi.org/10.1186/s13102-024-00955-w (date of access: 12.05.2025).

References:

1. Akhmetov R.F., Maksymenko H.M., Kutek T.B. (2010). Lehka atletyka [Athletics]. Zhytomyr : Zhytomyrskyi derzhavnyi universytet imeni Ivana Franka, 320. [in Ukrainian]

2. Bubka S. N. Bulatova M. M. (2016). Lehka atletyka. Entsyklopediia v zapytanniakh ta vidpovidiakh [Athletics. Encyclopedia in questions and answers]. Kyiv : Olimp. lit., 536 [in Ukrainian].

3. Dolzhenko L. P., Kolomiichuk A. O. (2021). Rukhova aktyvnist u rezhymi shkilnoho dnia ditei molodshoho shkilnoho viku [Physical activity in the school day of children of primary school age]. *Perspektyvy, problemy ta naiavni zdobutky rozvytku fizychnoi kultury i sportu v Ukraini : materialy IV Vseukrainskoi internet-konferentsii*, 29 sichnia 2021 r. Kryvyi Rih : KDPU, 148. [in Ukrainian]

4. Lehka atletyka: teoriia, navchannia, trenuvannia [Athletics: theory, training, training]. Za red. Konestiapina V.H., Datskiva P.P., Chornenkoi H.V. Lviv : SPOLOM, 2016. 180. [in Ukrainian]

5. Liashenko Ye. S. Vplyv zaniat z lehkoi atletyky na riven fizychnoi pidhotovlenosti molodshykh shkoliariv [The influence of athletics classes on the level of physical fitness of younger schoolchildren]. Zaporizhzhia : ZNU, 2020. 63. [in Ukrainian]

6. Melekhov A.V., Masliak I.P. (2018) Fizychna pidhotovlenist ditei molodshoho shkilnoho viku [Physical fitness of children of younger school age]. *Aktualni problemy fizychnoho vykhovannia riznykh verstv naselennia.* Zbirnyk naukovykh prats, Kharkiv, 179-185. [in Ukrainian]

7. Platonov V. N. Suchasna systema sportyvnoho trenuvannia [Modern system of sports training]. Kyiv : Persha drukarnia, 2020. 752. [in Ukrainian]

8. Piven O. B., Dorofeieva T.I. (2017). Zalezhnist sportyvnoho rezultatu vid fizychnoho rozvytku, morfo-funktsionalnoi ta spetsialnoi sylovoi pidhotovlenosti na etapi poperednoi bazovoi pidhotovky [Dependence of sports results on physical development, morpho-functional and special strength fitness at the stage of preliminary basic training]. *Slobozhanskyi naukovo-sportyvnyi visnyk*. № 4 (60). 86–90. [in Ukrainian]

9. Rovnyi A. S. (2001). Formuvannia systemy sensornoho kontroliu tochnykh rukhiv sportsmeniv : avtoref. dys.… d-ra nauk z fiz.. vykhovannia i sportu : spets. [Formation of a system of sensory control of precise movements of athletes: author's abstract of the dissertation… of doctor of sciences in physical education and sports: speciality] 24.00.02 «Fizychna kultura, fizychne vykhovannia riznykh hrup naselennia». Kyiv, 40. [in Ukrainian]

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

10. Shevadzutskyi I., Andrianov V. Ye. Vplyv zaniat z lehkoi atletyky na rozvytok fizychnykh yakostei molodshykh shkoliariv [Influence of athletics classes on the development of physical qualities of younger schoolchildren]. *Mozhlyvosti fizychnoho vykhovannia shkoliariv ta studentiv u suchasnykh umovakh : materialy II zahalnouniversytetskoi studentskoi naukovo-praktychnoi konferentsii*, 18 kvitnia 2013 r. Kryvyi Rih : KDPU, 2013. Vyp. 2. 450. [in Ukrainian]

11. Bone stress injuries in athletics (track and field) championships: findings from a prospective injury surveillance conducted across 24 international championships with 29,147 registered athletes. T. Hoenig et al. BMC Sports Science, Medicine and Rehabilitation. 2024. Vol. 16, no. 1. URL : https://doi.org/10.1186/s13102-024-00955-w (date of access: 12.05.2025).

Дата першого надходження статті до видання: 07.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 37.091.3:001.891

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1813-1825

Хмеляр Інеса Макарівна доцент, кандидат педагогічних наук, професор кафедри хіміко-фармацевтичних дисциплін, начальник навчально-методичного відділу, Комунальний заклад вищої освіти «Рівненська медична академія», м. Рівне, https://orcid.org/0000-0002-5161-6716

Шагієва Раїса Радисівна старший викладач кафедри методики викладання і змісту освіти освіти, завідувач лабораторії природничо-математичної освіти та технологій Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, м. Рівне, https://orcid.org/0000-0002-9478-6774

ІНТЕГРОВАНЕ НАВЧАННЯ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ НАУКОВОЇ КАРТИНИ СВІТУ У ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Анотація. У статті проаналізовано значення інтегрованого навчання у формуванні наукової картини світу у здобувачів освіти. Проведений аналіз результатів рівня навчальних досягнень здобувачів освіти за останні десять років показує низький рівень розуміння процесів, які відбуваються в довкіллі, нездатність аналізувати отриманні знання та застосовувати їх на практиці. Кількість зареєстрованих здобувачів освіти на НМТ з навчальних дисциплін фізики та хімії зменшується. У більшості випадків при написанні завдань НМТ учасники тестування зіштовхуються з труднощами при перенесенні отриманих знань в подібні чи нестандартні ситуації, виконання завдань на узагальнення та систематизацію. Мінімізувати ефект порушення цілісності можна завдяки реалізації інтегрованого підходу. Проблема фрагментарності знань призводить до того, що учні успішно засвоюють окремі закони чи формули, однак відчувають труднощі у застосуванні їх для пояснення природних явищ або розв'язання реальних життєвих проблем. Результати проведеного анкетування педагогічних працівників показали, що теоретичне підґрунтя розуміння міждисциплінарної інтеграції потребує допрацювання. Особливо це стосується педагогів із стажем роботи понад 30 років. Молоді педагоги мають проблеми із практичною реалізацією інноваційних методів викладання, що зумовлено організаційними та часовими обмеженнями. Саме тому інтеграція в освіті є складним професійним викликом, оскільки потребує координації діяльності педагогів і перегляду традиційного планування їх освітньої діяльності. Проведений аналіз модельних навчальних програм природничо-математичних дисциплін показав, що вони переважно мають предметно-орієнтований характер і не завжди забезпечують належні умови для реалізації інтеграційного підходу. Тому рівень розуміння здобувачами освіти природничо-наукової картини світу

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

потребує впровадження міждисциплінарної інтеграції на основі інноваційних підходів до організації освітнього процесу. Тому основним видом інтеграції, яка забезпечує якісну трансформацію освітнього процесу, є трансдисциплінарна інтеграція природничо-математичних дисциплін.

Ключові слова: інтегроване навчання, наукова картина світу, міждисциплінарність, компетентнісний підхід, проєктна діяльність, інтеграція.

Khmeliar Inesa Associate Professor, Candidate of Pedagogical Sciences, Head of the Educational and Methodical Department, Professor of Chemical and Pharmaceutical Disciplines Department, Municipal Institution of Higher Education "Rivne Medical Academy", Rivne, https://orcid.org/0000-0002-5161-6716

Shahiieva Raisa Senior lecturer, Department of the Natural and Mathematical education, methodologist of the office of natural subjects Rivne Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education, Rivne, https://orcid.org/0000-0002-9478-6774

INTEGRATED LEARNING AS A FOUNDATION FOR THE DEVELOPMENT OF A SCIENTIFIC WORLDVIEW AMONG STUDENTS

Abstract. The article analyzes the significance of integrated learning in the formation of a scientific worldview among students. Based on an analysis of students' learning outcomes over the past ten years, attention has been drawn to the low level of students' understanding of processes occurring in nature, their inability to analyze the knowledge they have acquired, and their difficulties in applying it in practice.

This is demonstrated both by the number of registered students choosing physics and chemistry and by the results of the National Multi subject Test (NMT). In most cases, when completing NMT tasks, test participants face difficulties in transferring acquired knowledge to similar or non-standard situations, as well as in completing tasks that require generalization and systematization. The main reason for these problems is the lack of coordination between the content of subjects within the natural science educational field. The effect of this disruption of integrity can be minimized through the implementation of an integrated approach.

The results of a survey of teaching staff showed that most teachers have a positive attitude toward the use of project-based and integrated learning in the educational process as one of the pedagogical conditions for developing key competencies and soft skills. However, the theoretical foundation for understanding interdisciplinary integration requires further improvement. This is especially relevant for teachers with more than 30 years of professional experience. Young teachers, in turn, face difficulties with the practical implementation of integrated learning, which is caused by organizational and time constraints. Therefore, integration in education is a complex professional challenge, as it requires coordination of teachers' activities and a reconsideration of traditional planning of educational work.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

The analysis of model curricula in natural science and mathematics disciplines showed that they are predominantly subject-oriented and do not always provide appropriate conditions for the implementation of an integrated approach. Therefore, improving students' understanding of the natural-scientific worldview requires the introduction of interdisciplinary integration based on innovative approaches to organizing the educational process.

This is demonstrated by both the number of registered students (in physics and chemistry) and the results of the National Multisubject Test (NMT). In most cases, when completing NMT tasks, participants encounter difficulties in transferring acquired knowledge to similar or non-standard situations, as well as in completing tasks that require generalization and systematization. The main reason for these problems is the lack of alignment between the content of subjects within the natural science educational field. The effect of disrupting this integrity can be minimized by implementing an integrated approach.

Keywords: integrated learning, scientific worldview, interdisciplinarity, competency-based approach, project-based learning, integration.

Постановка проблеми. Впровадження інтегрованого навчання передбачає підвищення якості освіти та формування конкурентноспроможної особистості здатної самостійно досягти поставленої мети. Тому інтегроване навчання є пріоритетним напрямом в організації освітнього процесу предметів природничої освітньої галузі.

Інтеграція дозволяє сформувати цілісну наукову картину світу. Адже упровадження інтегрованого підходу дозволяє розглядати одне й те саме явище чи закон через призму декількох природничих наук: фізики, географії, хімії та біології.

Аналіз результатів навчання здобувачів освіти за останні десять років показує низький рівень розуміння процесів, які відбуваються в природі, нездатність аналізувати отриманні знання та застосовувати їх на практиці. Це показують як кількість зареєстрованих здобувачів освіти (фізика та хімія) та результати написання НМТ. У більшості випадків при написанні завдань НМТ учасники тестування зіштовхуються з труднощами при перенесенні отриманих знань в подібні чи нестандартні ситуації, виконання завдань на узагальнення та систематизацію. Основною причиною таких проблем є неузгодженість матеріалу з предметів природничого природничої освітньої галузі. Мінімізувати ефект порушення цілісності можна завдяки реалізації інтегрованого підходу. Проблема фрагментарності знань призводить до того, що учні успішно засвоюють окремі закони чи формули, однак відчувають труднощі у застосуванні їх для пояснення природних явищ або розв'язання реальних життєвих проблем. Тому, одним із основних завдань реформи загальної середньої освіти в Україні є оновлення її змісту, що передбачає пошук нових підходів до структурування навчальних

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

предметів на дослідницькому та діяльнісному підходах. Сучасні підручники з біології, хімії, географії, фізики мають забезпечувати внутрішньопредметну та зовнішньо-предметну інтеграцію задля формування природничо-наукової та інтегральної компетентності здобувачів освіти. Незважаючи на значну кількість теоретичних напрацювань, питання вибору оптимальних моделей інтеграції та їх практичної адаптації до умов сучасної школи залишається відкритим.

Тому впровадження профільної природничо освіти потребує необхідності ретельного вивчення освітніх практик щодо впровадження інтегрованого підходу у вивченні предметів природничої освітньої галузі.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Значення інтеграції при організації процесу навчання мають глибокі історичні корені, зокрема у роботах Я. А. Коменського висвітлено врахування принципу цілісності знань і природовідповідності при організації процесу навчання. Дж. Дьюї вважав, що навчання буде ефективним за умови активної діяльності, що поєднує різні галузі знань. У студіях Ж. Піаже досліджено питання комплексного формування мислення особистості дитини. Психолого-педагогічний фудамент формування цілісного мислення особистості розкрито у працях Л. Виготського, А. Леонтьєва, С. Рубінштейна. Спираючись на дослідження вище зазначених авторів в статті І.Хмеляр та О.Бурбан обгрунтовано вплив організації освітнього процесу на формування особистості здобувача освіти. Автори зазначають на значенні впровадження внутрішньо- та міжпредметної інтеграції у підготовці до самостійного життя, розуміння процесів, що відбуваються у природі, підвищення пізнавальної діяльності здобувача освіти[12].

У сучасній педагогіці проблеми інтеграції досліджують українські науковці. В роботах О. Савченко та О. Пометун розглядають інтегроване навчання як важливий чинник при реалізації компетентнісного підходу та розвитку міждисциплінарного мислення. Значний внесок у дослідження особливостей упровадження інтегрованого навчання в освітній процес, досліджували І. Звєрєв, Д. Кирюшкін, Г. Костюк. Узагальнюючи та систематизувавши наукові підходи А. Степанюк звертає увагу, що інтегративний підхід сприяє формуванню у здобувачів освіти наукового розуміння єдності навколишнього світу.

Т. Засєкіна наголошує, що формування інтеграційної компетентності забезпечує формування розуміння цілісної картини світу, що надає можливість сформувати продуктивний рівень знань, виробити усвідомленні способи дій в різних ситуаціях. Більшість науковців дотримуються думки, що застосування інтегративного навчання в освітньому процесі є однією з умов підвищення рівня знань здобувачів освіти, сприяє формуванню самостійності у прийнятті рішень, виробляє вміння працювати в команді[1;2]. Проведений аналіз літературних джерел засвідчив, що саме інтеграція знань сприяє розвитку: системного мислення; здатності до узагальнення; вміння застосовувати знання у нових незнайомих ситуаціях.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Мета статті полягає в обґрунтуванні інтеграційних засад побудови освітнього процесу з природничих предметів як інструменту подолання фрагментарності знань та доведенні його ефективності у формуванні в здобувачів освіти цілісної наукової картини світу.

Відповідно до мети дослідження окреслено такі **завдання:** здійснити аналіз останніх досліджень і публікацій; розкрити сутність та охарактеризувати компоненти інтеграції в освітньому процесі.

Методи дослідження

У ході дослідження проведено опитування вчителів і викладачів предметів природничої освітньої галузі з метою оцінювання ефективності використання міжпредметної інтеграції та методу проєктів в освітньому процесі. Загальна кількість респондентів становила 120 осіб.

Результати анкетування свідчать, що 70% педагогів активно застосовують метод проєктів у професійній діяльності, тоді як інтегроване навчання впроваджують 48% опитаних. Найбільш результативними, на думку 80% респондентів, є дослідницькі проєкти.

Оцінювання рівня методичної підготовки щодо реалізації інтегрованого навчання показало, що 23% педагогів вважають свій рівень високим, 35% – достатнім, тоді як 42% респондентів відчувають потребу в додатковому підвищенні кваліфікації.

Серед основних чинників, що ускладнюють упровадження інтегрованого навчання, визначено: недостатність часу для підготовки та координації з колегами (72%), а також неузгодженість модельних навчальних програм (95%).

Отримані результати дозволяють зробити висновок, що педагоги загалом позитивно оцінюють можливості проєктного та інтегрованого навчання, визнаючи їх значущість у формуванні ключових компетентностей та soft skills здобувачів освіти.

Водночас виявлено розбіжність між теоретичним розумінням методів та їх практичною реалізацією через організаційні та часові обмеження. Інтеграція в освіті − це виклик для вчителя, оскільки вона потребує координації з колегами та перегляду планування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інтеграційні процеси в системі освіти є складовою загальних інноваційних процесів та характерною рисою соціокультурного простору сучасної освіти. Змістові та технологічні аспекти освітньої діяльності закладів освіти визначаються стратегічними напрямами розвитку природничої освіти, передбачають реалізацію інтегративного підходу до побудови змісту освіти, спрямованого на формування у здобувачів освіти цілісного системного розуміння картини світу [1; 2].

Однією з найважливіших проблем сучасної освіти, на наш погляд, являється помітне зниження зацікавленості здобувачів освіти до навчання. Оновлення змісту освіти у XXI столітті вимагає розв’язання складної проблеми,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

як перетворити гігантський масив знань в індивідуальне надбання та знаряддя кожної особистості. Адже світ «інформаційного вибуху», який формує нові взаємовідносини між особистістю та знаннями, стає все складнішим, тому молодь потребує вміння розв'язувати складні проблеми, критично ставитися до обставин, порівнювати альтернативні точки зору та приймати виважені рішення. Саме, наскрізні уміння, які визначено в нормативно-правових документах визначають інтегративність освітнього процесу.

Отже, головним завданням освіти є підготовка молоді до сучасного життя, тобто формування в неї необхідних компетентностей, а одним із засобів їх формування є інтеграція навчальних дисциплін. Інтеграція може вирішити основні суперечності освіти – протиріччя між безмежністю знань і обмеженими людськими ресурсами.

Тому інтеграцію ми розглядаємо не як механічне об'єднання окремих питань з різних навчальних предметів, а як їх органічне взаємопроникнення, яке дає якісно новий результат, нове системне й цілісне утворення – формування цілісної картини світу в здобувачів освіти [1;2;3]

Інтеграція в освітньому процесі реалізується як у межах окремих предметів, так і між різними навчальними дисциплінами на основі об'єднання навчального матеріалу з різних освітніх галузей (навчальних предметів), зокрема і через інтегровані курси на різних ступенях освіти.

Інтегроване навчання забезпечує:

1) формування в учнів цілісного уявлення про навколишній світ, системи знань і вмінь;

2) створення оптимальних умов для розвитку мислення здобувачів освіти в процесі вивчення загальноосвітніх предметів і предметів професійно - зорієнтованого циклу;

3) активізацію пізнавальної діяльності здобувачів освіти.

Перевагами інтегрованого навчання є:

1) інтенсифікація освітнього процесу;

2) економія навчального часу;

3) позбавлення від перевтоми учасників освітнього процесу.

Сучасні вимоги до освіти вимагають переходу від фрагментарного вивчення предметів до формування цілісної наукової картини світу, що актуалізує проблему систематизації видів інтеграції. І. Козловська, яка є фундаторкою дидактичної інтерології, розглядає інтеграцію як створення цілісних інтегративних дидактичних систем.

Розумінню механізмів інтеграції сприяє чіткий підхід до класифікації видів інтеграції за об'єктами, напрямком зв'язків, рівнями. Таке структурування дозволятиме диференціювати підходи до організації навчання – від традиційних міжпредметних зв'язків на методичному рівні до складних трансдисциплінарних моделей на змістовому рівні.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Систематизацію видів інтеграції представлено на схемі 1.

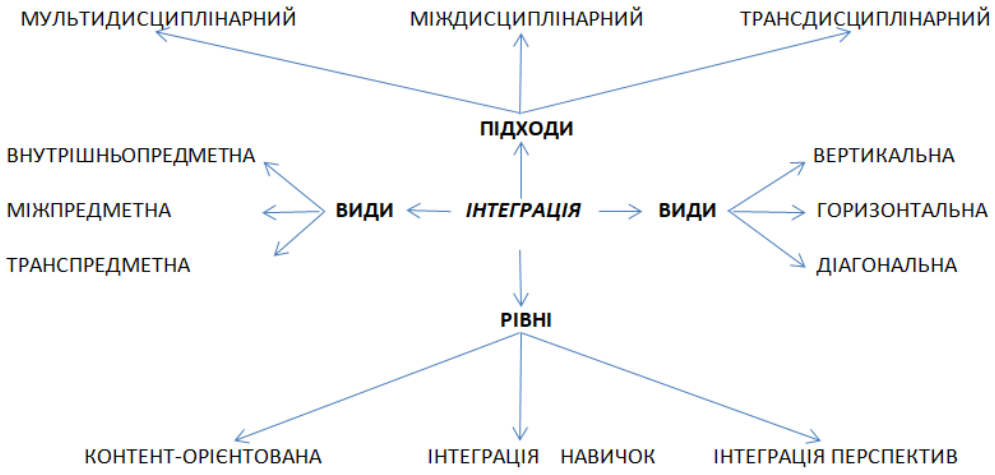

Схема 1. Види інтеграції.

Коли педагог установлює зв'язки між блоками навчальної інформації (чи окремими темами) у межах кожного навчального предмета, він реалізує внутрішньопредметну інтеграцію. Якщо вчитель (викладач) установлює зв'язки між окремими навчальними дисциплінами, він реалізує міжпредметну інтеграцію. [1;2;3;11]

Існують різні підходи до організації інтегрованого навчання: мультидисциплінарний, міждисциплінарний та трансцисциплінарний. На нашу думку, враховуючи аналіз навчального плану для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти, найбільш реальною є реалізація мультидисциплінарного та трансцисциплінарного підходів у процесі викладання предметів природничої освітньої галузі, які забезпечуватимуть інтеграцію знань і формування в здобувачів освіти цілісної наукової картини світу. Саме вони створюють умови для поєднання знань із різних предметів і сприяють формуванню в учнів цілісного наукового світогляду.Згідно навчального плану заклади освіти у 7–9 класах можуть обрати два варіанти реалізації міждисциплінарного підходу: викладання інтегрованого курсу природничої освітньої галузі («Природничі науки», 7-8 годин на тиждень); викладання окремих навчальних предметів − біології, географії, фізики, хімії, доповнивши їх інтегрованим курсом «Природничі науки» (2 години на тиждень). Наразі незначний відсоток закладів використовують зазначені варіанти реалізації міждисциплінарного підходу.

На нашу думку, найбільш повно реалізувати ідею формування цілісної картини світу дозволяє контент-орієнтована інтеграція, яка базується на мультидисциплінарному підході. Її сутність полягає в об'єднанні змісту різних навчальних дисциплін навколо спільної теми. Такий підхід, який часто визначають як тематичну інтеграцію, сприяє формуванню в учнів уміння комплексно аналізувати явища реальної дійсності.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Переваги контент-орієнтованої інтеграції:

- цілісне сприйняття: дитина перестає сприймати світ як набір ізольованих фактів із різних предметів;
- підвищення мотивації: вивчення тем, близьких до життя, робить освітній процес цікавішим і зрозумілішим;
- підвищення ефективності засвоєння: матеріал легше запам'ятовується завдяки багатогранному підходу та численним асоціативним зв'язкам;
- економія часу: дублювання одних і тих самих понять під час вивчення різних предметів усувається за рахунок їх спільного опрацювання.

Організація навчання за принципом контент-орієнтованої інтеграції передбачає створення використання різних ситуаційних завдань, у яких здобувачі освіти мають змогу поєднувати знання з різних предметів природничих дисциплін. Це, своєю чергою, стимулює розвиток критичного мислення, оскільки учні не лише засвоюють інформацію, а й аналізують її, порівнюють та оцінюють.

Аналіз модельних навчальних програм [4;5;6;7;8;9;10] природничої освітньої галузі та нормативної бази МОН показує, що вони здебільшого мають роздільний характер і не завжди забезпечують достатні можливості для реалізації інтеграційного підходу.

Як приклад доцільно розглянути екологічний компонент навчальних програм для 9 класу, який простежується у змісті біології, хімії, географії та фізики. Незважаючи на різну предметну специфіку, ці теми об'єднуються спільною проблематикою взаємодії людини і довкілля, глобальних екологічних викликів та сталого розвитку. Це створює підґрунтя для організації інтегрованого навчання та висвітлено в таблиці 1.

Таблиця 1

Контент-орієнтована інтеграція на прикладі природничої освітньої галузі

Біологія	Хімія	Географія	Фізика
Модельна навчальна програма «Біологія. 6 – 9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Балан П.Г., Кулініч О.М., Юрченко Л.П.)	Модельна навчальна програма «Хімія. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Лашевська Г. А.)	Модельна навчальна програма «Географія. 6 –9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Кобернік С. Г., Коваленко Р. Р., Гільберг Т. Г., Даценко Л. М.)	Модельна навчальна програма «Фізика. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори Головко М. В., Засєкін Д. О., Засєкіна Т. М., Крячко І. П., Ляшенко О. І., Мацюк В. М., Мельник Ю. С., Непорожня Л. В., Сіпій В. В.)

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Біологія	Хімія	Географія	Фізика
Тема 6. Людина і біосфера.	Тема 3. Досліджуємо органічні речовини	Розділ V. Глобальні проблеми людства.	Тема 5. Значення фізики і астрономії в житті людини
Змістовий складник МНП			
Вчення В. Вернадського про біосферу та ноосферу та його значення для уникнення глобальної екологічної кризи. Антропогенний (антропічний) вплив на біосферу. Види забруднення, їх наслідки для біосфери. Поняття про якість довкілля. Сучасні глобальні екологічні проблеми, екологічні проблеми в Україні. Збереження біорізноманіття як необхідна умова стабільності біосфери. Сучасні напрями охорони природи та захисту навколишнього середовища в Україні та світі. Концепція сталого розвитку. Основні принципи раціонального природокористування.	Значення природних і синтетичних органічних сполук. Захист довкілля від стійких органічних забруднювачів. Вуглеводні як сировина й джерело енергії. Паливо і пальне. Джерела надходження парникових газів в атмосферу Землі. Екологічні проблеми, зумовлені парниковими газами: запобігання і розв’язання.	Поняття про глобальні проблеми людства, причини їхнього виникнення. Взаємозв’язок глобальних проблем. Роль світової громадськості та міжнародних організацій у їх розв’язуванні. Сталий розвиток – стратегія людства на XXI століття.	Фізика і проблеми безпеки життєдіяльності людини. Фізичні основи сучасних технологій і виробництва. Фізичні основи бережливого природокористування, збереження енергії та вирішення глобальних екологічних, соціальних та економічних проблем.

Проведені дослідження також дають підставу стверджувати, що ефективним способом реалізації міждисциплінарної інтеграції є проєктна діяльність. У модельних навчальних програмах передбачено орієнтовну тематику проєктної діяльності, однак педагоги можуть змінити теми проєктів, ураховуючи максимальну інтеграцію з предметами інших освітніх галузей. Виконання таких проєктів сприяє формуванню в здобувачів освіти цілісної наукової картини світу. Розуміння цілісної наукової картини світу у здобувачів освіти у такому разі формується як результат системного узагальнення знань як із предметів природничої освітньої галузі, так і інших галузей, що забезпечує розуміння універсальних законів природи та сприяє встановленню причинно-наслідкових зв’язків. Упровадження інтегрованого навчання формує цілісне сприйняття світу на основі усвідомлення єдності процесів та зв’язку теорії зі

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

практикою. Пропонуємо орієнтовні теми інтегрованих проєктів, які об'єднують не лише предмети природничої освітньої галузі, але і інших освітніх галузей (таблиця 2).

Таблиця 2

Орієнтовні теми інтегрованих проєктів

Тема проєкту	Навчальні предмети/курси
Енергоефективність. Скільки коштує тепло?	Фізика, математика, «Здоров'я, безпека, добробут», «Фінансова грамотність»
Математична модель епідемії	Біологія, математика, «Здоров'я, безпека, добробут», «Фінансова грамотність»
Золотий переріз та числа Фібоначі. Код природи	Біологія, математика
Антропометрія	Біологія, математика, «Здоров'я, безпека, добробут»
Таємне життя наших речей. Життєвий цикл смартфона	Біологія , інформатика, «Здоров'я, безпека, добробут»
Ціна швидкої моди, Етичний та екологічний вибір	Біологія, математика, технології
Екологічна ціна ШІ та Інтернету	Біологія , інформатика, «Здоров'я, безпека, добробут»
Екологічні наслідки війни	Біологія, хімія, географія, фізика, математика, «Здоров'я, безпека, добробут», історія, громадянська освіта, література
Чорнобиль. Катастрофа крізь призму часу	Біологія, хімія, географія, фізика, математика, «Здоров'я, безпека, добробут», історія, громадянська освіта, література
Водний слід мого життя	Біологія, математика, «Здоров'я, безпека, добробут»
Код виживання. Як людство долало катастрофи?	Біологія, історія, математика, «Здоров'я, безпека, добробут»
Цифрова біографія річки	Географія, інформатика
Віртуальна ГЕС, Енергія падаючої води	Географія, фізика, інформатика
Харчування. Раціон майбутнього	Біологія, хімія, «Здоров'я, безпека, добробут»
Кліматичний маятник. Від Гренландії до Сахари	Географія, біологія, історія
Мікроскопічні вбиці імперій	Біологія, історія, «Здоров'я, безпека, добробут»
Екологічний детектив. Чому зникли великі цивілізації?	Біологія, історія, «Здоров'я, безпека, добробут», література
Влада клімату сильніша за всі влади	Географія, біологія, «Здоров'я, безпека, добробут», громадянська освіта
Лабораторія біопластику. Шукаємо альтернативу	Біологія, хімія, «Здоров'я, безпека, добробут»

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що класифікація підходів до інтеграції в освіті є багатоаспектною структурою, яка охоплює змістові, процесуальні та організаційні компоненти навчання. Теоретичний аналіз засвідчив, що найпродуктивнішим є комплексний підхід, який дозволяє диференціювати інтеграційні процеси за рівнем взаємодії від внутріпредметної до трансдисциплінарної.

Визначено, що основним видом інтеграції, яка забезпечує якісну трансформацію освітнього процесу, є трансдисциплінарна інтеграція.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці конкретних методичних моделей реалізації трансдисциплінарної інтеграції в умовах цифровізації освіти, що дозволить практично впроваджувати розглянуті теоретичні підходи у підготовку фахівців нового покоління.

Література

1. Бак В., Данюк М., Степанюк А. Висвітлення тенденцій інтеграції природничих наук та етики в змісті біологічної освіти старшокласників : монографія. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2015. 216 с.

2. Барановська О. В. Технології інтегрованого навчання в старшій школі в умовах її профілізації. Дидактика: теорія і практика : зб. наук. пр. / за ред. Г. О. Васьківської. Київ : Ін-т обдарованої дитини НАПН України, 2017. С. 45–49.

3. Засєкіна Т. М. Інтеграція в шкільній природничій освіті: теорія і практика: монографія. Київ : Педагогічна думка, 2020. 400 с.

4. Модельна навчальна програма «Біологія. 6–9 класи» для закладів загальної середньої освіти / Балан П. Г., Кулініч О. М., Юрченко Л. П. ; Міністерство освіти і науки України. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.klas/Pryrodnycha.osvitnya.haluz.2023/08.09.2023/Biolohiya.7-9.klas.Balan.ta.in-08.09.2023.pdf

5. Модельна навчальна програма «Географія. 6–9 класи» для закладів загальної середньої освіти / Кобернік С. Г., Коваленко Р. Р., Гільберг Т. Г., Даценко Л. М. ; Міністерство освіти і науки України. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Prirod.osv.galuz/Heohrafiya/Heohrafiya.6-9%20kl.Kobernik.ta.in.06.05.22.pdf

6. Модельна навчальна програма «Фізика. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти / Головко М. В. та ін.; Міністерство освіти і науки України. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.klas/Pryrodnycha.osvitnya.haluz.2023/16.08.2023/Fizyka.7-9%20kl.Holovko.ta.in.16.08.2023.pdf

7. Модельна навчальна програма «Хімія. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти / Лашевська Г. А. ; Міністерство освіти і науки України. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.klas/Pryrodnycha.osvitnya.haluz.2023/Khimiya.7-9.klas.Lashevska.18.08.2023.pdf .

8. Про внесення змін до типової освітньої програми для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 09.08.2024 № 1120. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1120729-24#Text .

9. Про схвалення Концепції розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти) : розпорядження Кабінету Міністрів України від 05 серпня 2020 р. № 960-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/960-2020-%D1%80#Text .

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

10.Різак Г. В., Ципляк Н. О., Голуб О. В. Створення інноваційних освітніх програм в Україні: досвід і рекомендації країн ЄС. Академічні візії. 2023. № 22. URL: https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/520 .

11. Степанюк А. В., Степанюк Т. О. Інтеграційно-системний підхід як основа проєктування підготовки магістрів спеціальності середня освіта (Природничі науки). Підготовка майбутніх учителів фізики, хімії, біології та природничих наук в контексті вимог Нової української школи : зб. тез доп. ІІ Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 20–21 трав. 2019 р.). Тернопіль, 2019. С. 210–214.

12. Khmeliar, Inessa, and Oksana Burban. "Формування професійної компетентності майбутніх фармацевтичних працівників в умовах реалізації міжпредметної інтеграції. "*Науковий вісник Ужгородського університету. Серія:«Педагогіка. Соціальна робота»* 1 (44) (2019): 192-197.

References

1. Bak, V., Daniuk, M., & Stepaniuk, A. (2015). *Vysvitlennia tendentsii intehratsii pryrodnychykh nauk ta etyky v zmisti biolohichnoi osvity starshoklasnykiv* [Highlighting trends in the integration of natural sciences and ethics in the content of biological education of high school students]. Ternopil: TNPU im. V. Hnatiuka. [in Ukrainian]

2. Baranovska, O. V. (2017). Tekhnolohii intehrovanoho navchannia v starshii shkoli v umovakh yii profilizatsii [Technologies of integrated learning in upper secondary school under conditions of profiling]. In H. O. Vaskivska (Ed.), *Dydaktyka: teoriia i praktyka* (pp. 45–49). Kyiv: Instytut obdarovanoi dytyny NAPN Ukrainy. [in Ukrainian]

3. Zasiekina, T. M. (2020). *Intehratsiia v shkilnii pryrodnychii osviti: teoriia i praktyka* [Integration in school science education: theory and practice]. Kyiv: Pedahohichna dumka. [in Ukrainian]

4. Balan, P. H., Kulinich, O. M., & Yurchenko, L. P. (2023). *Modelna navchalna prohrama "Biolohiia. 6–9 klasy" dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity* [Model curriculum "Biology. Grades 6–9" for general secondary education institutions]. Ministry of Education and Science of Ukraine. Retrieved from https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.klas/Pryrodnycha.osvitnya.haluz.2023/08.09.2023/Biolohiya.7-9.klas.Balan.ta.in-08.09.2023.pdf [in Ukrainian]

5. Kobernik, S. H., Kovalenko, R. R., Hilberh, T. H., & Datsenko, L. M. (2022). *Modelna navchalna prohrama "Heohrafiia. 6–9 klasy" dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity* [Model curriculum "Geography. Grades 6–9" for general secondary education institutions]. Ministry of Education and Science of Ukraine. Retrieved from https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Prirod.osv.galuz/Heohrafiya/Heohrafiya.6-9%20kl.Kobernik.ta.in.06.05.22.pdf [in Ukrainian]

6. Holovko, M. V., et al. (2023). *Modelna navchalna prohrama "Fizyka. 7–9 klasy" dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity* [Model curriculum "Physics. Grades 7–9" for general secondary education institutions]. Ministry of Education and Science of Ukraine. Retrieved from https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.klas/Pryrodnycha.osvitnya.haluz.2023/16.08.2023/Fizyka.7-9%20kl.Holovko.ta.in.16.08.2023.pdf [in Ukrainian]

7. Lashevska, H. A. (2023). *Modelna navchalna prohrama "Khimiia. 7–9 klasy" dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity* [Model curriculum "Chemistry. Grades 7–9" for general secondary education institutions]. Ministry of Education and Science of Ukraine. Retrieved from https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.klas/Pryrodnycha.osvitnya.haluz.2023/Khimiya.7-9.klas.Lashevska.18.08.2023.pdf [in Ukrainian]

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

8. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2024). *Pro vnesennia zmin do typovoi osvitnoi prohramy dlia 5–9 klasiv zakladiv zahalnoi serednoi osvity* [On amendments to the standard educational program for grades 5–9 of general secondary education institutions] (Order No. 1120, August 9, 2024). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1120729-24#Text [in Ukrainian]

9. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2020). *Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku pryrodnycho-matematychnoi osvity (STEM-osvity)* [On approval of the concept for the development of science and mathematics education (STEM education)] (Order No. 960-r, August 5, 2020). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/960-2020-%D1%80#Text [in Ukrainian]

10. Rizak, H. V., Tsypliak, N. O., & Holub, O. V. (2023). *Stvorennia innovatsiinykh osvitnikh prohram v Ukraini: dosvid i rekomendatsii krain YeS* [Development of innovative educational programs in Ukraine: EU experience and recommendations]. *Akademichni vizii*, (22). Retrieved from https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/520 [in Ukrainian]

11. Stepaniuk, A. V., & Stepaniuk, T. O. (2019). *Intehratsiino-systemnyi pidkhid yak osnova proiektuvannia pidhotovky mahistriv spetsialnosti serednia osvita (Pryrodnychi nauky)* [Integration-system approach as a basis for designing master's training in secondary education (natural sciences)]. In *Proceedings of the II International Scientific and Practical Conference* (pp. 210–214). Ternopil. [in Ukrainian]

12. Khmeliar, I., & Burban, O. (2019). Formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh farmatsevtychnykh pratsivnykiv v umovakh realizatsii mizhpredmetnoi intehratsii [Formation of professional competence of future pharmaceutical workers in the conditions of interdisciplinary integration]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriia: Pedahohika. Sotsialna robota*, 1(44), 192–197. [in Ukrainian]

Дата першого надходження статті до видання: 08.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 378.147:615.851:811.111

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1826-1836

Холмакова Юлія Валеріївна старший викладач, кафедра англійської мови, Національний Університет «Києво-Могилянська Академія», м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-9340-6012

Артьомова Євгенія Олександрівна кандидат філологічних наук, доцент, кафедра іноземних мов, Навчально-науковий інститут права, КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ, https://orcid.org/0000-0001-5230-6421

АРТ-ТЕРАПЕВТИЧНІ МЕТОДИ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ МОТИВАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У СТУДЕНТІВ ТВОРЧИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ: ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Анотація. У статті представлено результати емпіричного дослідження впливу арт-терапевтичних методів на навчальну мотивацію студентів творчих спеціальностей у процесі вивчення англійської мови. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю подолання суперечності між усвідомленою потребою студентів мистецьких напрямів у володінні англійською мовою як інструментом професійної самореалізації та недостатнім рівнем їхньої навчальної мотивації в умовах традиційного освітнього процесу. Дослідження проводилося на базі Луганської державної академії культури і мистецтв (м. Київ) із залученням 94–99 студентів факультетів сценічного та музичного мистецтва (1–5 курси).

Для діагностики структури мотивації застосовано три валідизовані психодіагностичні методики: опитувальник мотивації навчальної діяльності Т. Ільїної, тест А. Реана «Мотивація досягнення успіху й уникнення невдач» та методику К. Замфіра у модифікації А. Реана. Емпіричне дослідження мало формувальний характер і включало впровадження комплексу арт-терапевтичних методів (малюнкова терапія, метафоричні асоціативні карти, музикотерапія, драматерапія, ігрові техніки) у навчальний процес.

Результати засвідчили домінування пізнавальної, професійної та внутрішньої мотивації в усіх вікових когортах, із найвищими показниками на старших курсах. Виявлено переважання мотивації досягнення успіху над уникненням невдач та низький рівень зовнішньої негативної мотивації. Кореляційний аналіз Пірсона продемонстрував складну, багатовимірну структуру мотиваційних компонентів із наявністю як позитивних, так і обернених зв’язків між ними.

Якісні результати формувального етапу підтвердили позитивний вплив арт-терапевтичних технік на емоційний клімат, зниження рівня тривожності, розвиток комунікативної сміливості та підвищення залученості студентів до іншомовної діяльності. На основі отриманих даних розроблено науково

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

обґрунтовані методичні рекомендації щодо системної інтеграції арт-терапевтичних підходів у навчання іноземних мов у закладах вищої мистецької освіти.

Ключові слова: навчальна мотивація, арт-терапія, студенти творчих спеціальностей, вивчення англійської мови, малюнкова терапія, музикотерапія, драматерапія, метафоричні асоціативні карти, мотивація досягнення, внутрішня мотивація.

Kholmakova Yuliia Senior Lecturer, Department of English Language, National University "Kyiv-Mohyla Academy," Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-9340-6012

Artomova Yevheniia Candidate of Philological Sciences (PhD), Associate Professor, Department of Foreign Languages, Educational and Scientific Institute of Law, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, https://orcid.org/0000-0001-5230-6421

ART THERAPY METHODS AS A MEANS OF ENHANCING MOTIVATION TO LEARN ENGLISH AMONG STUDENTS OF CREATIVE SPECIALTIES: AN EMPIRICAL STUDY

Abstract. The article presents the results of an empirical study on the impact of art therapy methods on the learning motivation of students of creative specialties in the process of learning English. The relevance of the study is обусловлена the need to overcome the contradiction between students' awareness of English as an essential tool for professional self-realization in the arts and their insufficient level of learning motivation within the traditional educational process.

The study was conducted at the Luhansk State Academy of Culture and Arts (Kyiv) and involved 94–99 students from the faculties of performing and musical arts (years 1–5).

To diagnose the structure of motivation, three validated psychodiagnostic instruments were employed: T. Ilyina's questionnaire on learning motivation, A. Rean's test "Motivation for Success and Fear of Failure," and K. Zamfir's method modified by A. Rean. The empirical research had a formative design and included the implementation of a комплекс of art therapy methods (drawing therapy, metaphorical associative cards, music therapy, drama therapy, and game-based techniques) within the educational process.

The results demonstrated the dominance of cognitive, professional, and intrinsic motivation across all age cohorts, with the highest indicators observed among senior students. A predominance of achievement motivation over fear of failure and a low level of negative extrinsic motivation were identified. Pearson correlation analysis revealed a complex, multidimensional structure of motivational components, including both positive and inverse relationships.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Qualitative findings of the formative stage confirmed the positive impact of art therapy techniques on the emotional climate, reduction of anxiety, development of communicative confidence, and increased student engagement in foreign language activities. Based on the findings, scientifically grounded methodological recommendations for the systematic integration of art therapy approaches into foreign language teaching in higher arts education institutions have been developed.

Keywords: learning motivation, art therapy, students of creative specialties, learning English, drawing therapy, music therapy, drama therapy, metaphorical associative cards, achievement motivation, intrinsic motivation.

Постановка проблеми

В умовах стрімкої інтернаціоналізації мистецтва та культури англійська мова стає обов'язковим інструментом професійної самореалізації для акторів, музикантів, хореографів і дизайнерів. Участь у міжнародних фестивалях, конкурсах і творчих проєктах потребує стійкого рівня іншомовної комунікативної компетентності. Разом із тим у реальному навчальному процесі закладів вищої мистецької освіти спостерігається суперечність між усвідомленою потребою студентів у знанні англійської мови та їхньою фактичною навчальною мотивацією: значна частина здобувачів надає перевагу творчій діяльності й не виявляє стійкого прагнення до систематичного вивчення іноземної мови.

Ця суперечність проявляється у низькій залученості до позааудиторної мовної практики, вибірковому виконанні завдань, домінуванні орієнтації на поточну оцінку над довгостроковими мовними цілями. Водночас студенти активно відгукуються на інтерактивні, емоційно насичені, творчі форми роботи. Означена ситуація визначає необхідність пошуку методів навчання, які б поєднували розвиток мовних компетентностей із творчим самовираженням і психологічним комфортом. Особливої актуальності ця проблема набуває в умовах воєнного стану, коли забезпечення психологічного благополуччя та емоційної ресурсності студентської молоді стає першочерговим завданням освітнього процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять концепції навчальної мотивації у психологічній та педагогічній науці. А. Маслоу наголошував на ієрархічній природі потреб людини, а К. Роджерс розглядав мотивацію як прояв прагнення до самоактуалізації [35]. Теорія самодетермінації Е. Десі та Р. Раяна виокремлює три базові потреби — в автономії, компетентності та соціальній належності, — реалізація яких забезпечує виникнення внутрішньої мотивації [24].

Специфіку мотивації до вивчення іноземних мов досліджували Р. Гарднер [26; 27], Д. Дерньєй [25] та Е. Ушіода [38], які визначають її як динамічний процес взаємодії внутрішніх та зовнішніх чинників. П. МакІнтайр довів, що висока мовна тривожність знижує активність студентів і погіршує засвоєння

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

матеріалу [30]. Особливості мотиваційного профілю студентів творчих спеціальностей, для яких провідну роль відіграють емоційні та естетичні чинники, розглядають Б. Генессі та Т. Амабілє [28].

Потенціал арт-терапії як засобу підвищення навчальної мотивації висвітлено у працях К. Цзаманскі-Коен і К. Вайс [23], які розробили модель Bodymind, що описує механізми позитивних змін через творчі практики. Д. Акбулут і Х. Нісіда [21] встановили, що арт-терапевтичні техніки розвивають саморефлексію, покращують емоційну регуляцію та підвищують автономію студентів. Вітчизняний досвід інтеграції арт-терапевтичних методів у навчання іноземних мов представлено у дослідженнях Ю. Холмакової та Е. Артьомової [19], які доводять ефективність цього підходу для студентів мистецьких спеціальностей.

Попри наявні теоретичні напрацювання, емпіричне підґрунтя використання арт-терапевтичних технік у навчанні англійської мови саме у студентів вищих мистецьких закладів України залишається недостатньо розробленим, що зумовлює актуальність означеного дослідження.

Мета статті

Мета статті — емпірично перевірити ефективність арт-терапевтичних методів як засобу підвищення навчальної мотивації студентів творчих спеціальностей у процесі вивчення англійської мови та розробити науково обґрунтовані методичні рекомендації щодо їхнього практичного застосування.

Завдання дослідження: 1) визначити психологічні чинники зниження мотивації до вивчення англійської мови у студентів творчих спеціальностей; 2) діагностувати структуру навчальної мотивації за валідизованими психодіагностичними методиками; 3) впровадити комплекс арт-терапевтичних методів у навчальний процес; 4) проаналізувати динаміку змін у мотиваційній сфері студентів.

Виклад основного матеріалу дослідження

Організація та методика дослідження. Емпіричне дослідження проводилося на базі Луганської державної академії культури і мистецтв (м. Київ) із залученням студентів 1–5 курсів факультетів сценічного та музичного мистецтва. Загальна вибірка склала 94–99 осіб (залежно від методики) віком 17–25 років. Дослідження мало формувальний характер і здійснювалося у три етапи: підготовчий (спостереження, бесіди з викладачами), практичний (цикл арт-терапевтичних занять) та аналітичний (узагальнення результатів).

Для психодіагностики застосовувалися три методики: 1) адаптований опитувальник мотивації навчальної діяльності Т. Ільїної; 2) тест А. Реана «Мотивація досягнення успіху й уникнення невдач»; 3) методика діагностики внутрішньої та зовнішньої мотивації К. Замфіра у модифікації А. Реана. Відповіді оцінювалися за п'ятибальною шкалою Лайкерта. Опитування проводилося через Google Forms; дані оброблялися у Microsoft Excel 365 (Pivot Table, AVERAGE, кореляційний аналіз Пірсона). До аналізу включалися анкети з рівнем заповнення ≥ 90%.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Практичний етап включав такі арт-терапевтичні методи: малюнкова терапія (колажі, асоціативні малюнки «English and Me»); робота з метафоричними асоціативними картами (МАК) для усвідомлення власного ставлення до навчання; музикотерапія (фонові мелодії, асоціативні завдання); драматерапія та рольові ігри (міні-сцени, імпровізації, настільна гра Pick & Speak). Усі заняття проводилися з дотриманням принципів добровільності, конфіденційності та психологічної безпеки.

Результати за методикою Т. Ільїної. Дослідження охопило 99 студентів. Аналіз виявив домінування пізнавальної (3,83–4,33 бала) та професійної (4,02–4,60 бала) мотивації в усіх вікових групах (Таблиця 1). Студенти 4–5 курсів продемонстрували найвищий рівень професійної мотивації (4,43–4,60), що корелює з логікою розвитку професійного самовизначення на старших курсах. Соціальна мотивація залишається помірною (2,6–2,8), зовнішня (оцінкова) — найнижчою (2,5–2,9), що вказує на переважання внутрішніх стимулів над прагненням до схвалення.

Таблиця 1

Середні показники мотивації за методикою Т. Ільїної (n = 99)

Курс	Пізнавальна мотивація	Професійна мотивація	Соціальна мотивація	Зовнішня мотивація
1 курс	4,01	4,02	2,72	2,77
2 курс	4,01	4,40	2,84	2,96
3 курс	3,83	4,26	2,66	2,76
4 курс	4,33	4,60	2,58	2,53
5 курс (магістри)	4,10	4,43	2,79	2,81

Результати за методикою А. Реана. У дослідженні взяли участь 98 студентів. В усіх групах домінує мотивація досягнення успіху над мотивацією уникнення невдач (Таблиця 2). Найвищий показник прагнення до успіху зафіксовано на 2 курсі (3,80), що може бути зумовлено активною адаптацією до вимог професійної підготовки.

Показники уникнення невдач мають середній рівень (2,79–3,43), що свідчить про наявність певної тривожності, пов'язаної з публічним мовленням та страхом помилок, — типового для студентів сценічних і музичних спеціальностей. Цей факт підтверджує доцільність застосування арт-терапевтичних методів для емоційної корекції та підвищення впевненості у власних силах.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Таблиця 2

Середні показники мотивації за методикою А. Реана (n = 98)

Курс	Мотивація досягнення успіху	Мотивація уникнення невдач	Переважаючий тип мотивації
1 курс	3,66	2,79	Досягнення успіху
2 курс	3,80	3,23	Досягнення успіху
3 курс	3,46	3,43	Досягнення успіху
4 курс	3,72	3,43	Досягнення успіху
5 курс (магістри)	3,65	3,18	Досягнення успіху

Результати за методикою К. Замфіра (у модифікації А. Реана). Вибірка склала 94 особи. У всіх курсах зафіксовано домінування внутрішньої мотивації (4,07–4,47 бала) над зовнішньою позитивною (2,04–2,47) та зовнішньою негативною (1,85–2,24) (Таблиця 3). Найвищий рівень внутрішньої мотивації виявлено у студентів 4 курсу (4,47), що пов'язане з усвідомленням значущості англійської мови для міжнародної кар'єри. Найнижчі показники зовнішньої негативної мотивації (1,85–2,24) є позитивним індикатором психологічного комфорту й ефективної педагогічної підтримки.

Таблиця 3

Середні показники мотивації за методикою К. Замфіра у модифікації А. Реана (n = 94)

Курс	Внутрішня мотивація (ВМ)	Зовнішня позитивна (ЗПМ)	Зовнішня негативна (ЗНМ)	Переважаючий тип
1 курс	4,11	2,47	2,18	Внутрішня
2 курс	4,31	2,43	2,24	Внутрішня
3 курс	4,07	2,43	2,11	Внутрішня
4 курс	4,47	2,04	1,90	Внутрішня
5 курс (магістри)	4,32	2,28	1,85	Внутрішня

Кореляційний аналіз. До аналізу було включено 57 студентів, які повністю заповнили всі три інструменти. Кореляційна матриця Пірсона виявила

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

кілька психологічно змістовних закономірностей. Пізнавальна мотивація (Ільїна) демонструє помірно сильний обернений зв'язок із мотивацією досягнення успіху ($r \approx -0,62$), що свідчить про часткову розбіжність між орієнтацією на результат і внутрішнім пізнавальним інтересом. Водночас пізнавальна мотивація позитивно корелює з уникненням невдач ($r \approx +0,55$), відображаючи амбівалентність: зацікавленість мовою поєднується з тривогою щодо можливих помилок.

Соціальна мотивація виявила виражений обернений зв'язок із досягненням успіху ($r \approx -0,59$): студенти з орієнтацією на особисте досягнення менш схильні очікувати соціального схвалення. Зовнішня оцінкова мотивація (Ільїна) негативно корелює з обома зовнішніми компонентами Замфіра ($r \approx -0,70$ і $-0,65$), що відображає різницю у фокусі цих інструментів. Мотивація уникнення невдач позитивно пов'язана із зовнішньою позитивною ($r \approx +0,59$) і негативною ($r \approx +0,54$) мотивацією, підтверджуючи, що тривожні студенти більше залежать від зовнішніх регуляторів. Зв'язок між орієнтацією на досягнення та внутрішньою мотивацією ($r \approx +0,49$) свідчить, що студенти із виразним прагненням до успіху демонструють вищу внутрішню зацікавленість у вивченні мови.

Якісні результати арт-терапевтичних занять. Спостереження під час формувального етапу зафіксували позитивну динаміку: зростання активності на заняттях, підвищення готовності до усного мовлення англійською, зменшення страху помилок, посилення інтересу до позааудиторної мовної практики та покращення емоційного клімату в академічних групах. Студенти виявляли більшу розкутість під час рольових імпровізацій, а МАК-карти стимулювали вербалізацію емоційних станів іноземною мовою. Музикотерапія ефективно знижувала напруженість на початку занять, а малюнкові техніки активізували асоціативне мислення, необхідне для роботи з іншомовною лексикою.

Методичні рекомендації щодо використання арт-терапевтичних методів у підвищенні навчальної мотивації

На основі здійсненого теоретичного аналізу та отриманих результатів емпіричного дослідження було розроблено комплекс методичних рекомендацій, спрямованих на підвищення навчальної мотивації студентів творчих спеціальностей у процесі вивчення англійської мови засобами арт-терапії. Отримані емпіричні дані підтвердили ефективність арт-терапевтичних технік у формуванні та підтриманні внутрішньої і професійної мотивації, що дозволяє розглядати їх як доцільний інструмент у системі сучасної іншомовної підготовки.

Упровадження арт-терапевтичних методів у навчальний процес має ґрунтуватися на низці принципів. Передусім ідеться про забезпечення психологічної безпеки та добровільності участі, що передбачає створення безоцінкового середовища, сприятливого для самовираження, рефлексії та творчого пошуку. Важливим є також органічне включення арт-терапевтичних практик у структуру заняття з англійської мови — зокрема, на етапах емоційного налаштування або підсумкової рефлексії. Підвищенню ефективності сприяє

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

комбінування різних форм активності (малюнкової терапії, метафоричних асоціативних карт, драматерапії, музикотерапії та ігрових методик), а також обов'язкове включення рефлексивного компонента. Зокрема, завершення вправ короткими висловлюваннями англійською мовою (наприклад: *Today I felt… I discovered… I want to try…*) сприяє формуванню навичок усвідомленого навчання та саморефлексії.

У межах мотиваційного тренінгу доцільним є застосування низки арт-терапевтичних технік. Так, малюнкова вправа "English and Me" спрямована на візуалізацію індивідуального ставлення студентів до вивчення мови, усвідомлення внутрішніх бар'єрів і ресурсів. Виконання символічних зображень та їх подальше обговорення англійською мовою сприяє зниженню тривожності, активізації пізнавальної мотивації та розвитку рефлексивних умінь.

Використання метафоричних асоціативних карт (зокрема варіацій "Який ти сьогодні котик?" або "Як ти себе почуваєш?") забезпечує розвиток емоційного інтелекту та сприяє зниженню психоемоційного напруження. Вербалізація власного стану англійською мовою та подальше порівняння емоційних змін упродовж заняття формують навички самовираження та підсилюють внутрішню мотивацію до навчання.

Ефективним засобом також є драматерапія, яка реалізується через рольові етюди та міні-сценки. Такі вправи, як імпровізовані прослуховування, сценічні діалоги або ігрові ситуації з використанням помилок як ресурсу, сприяють подоланню страху мовленнєвих помилок, розвитку професійної впевненості та формуванню навичок спонтанного мовлення. У свою чергу, застосування ігрових форматів, зокрема настільної гри типу *Pick & Speak*, стимулює мовленнєву активність, створює невимушене комунікативне середовище та сприяє формуванню позитивної установки щодо навчання.

Організаційно-методичний аспект передбачає систематичне використання арт-терапевтичних елементів (у межах 10–15 хвилин на початку або наприкінці заняття), варіювання методів залежно від форми роботи (індивідуальної чи групової), а також здійснення регулярного моніторингу змін у мотиваційній сфері студентів за допомогою валідизованих психодіагностичних методик із подальшою обробкою результатів. Важливим залишається дотримання принципів конфіденційності, добровільності та поваги до індивідуального темпу навчальної діяльності.

Загалом результати дослідження засвідчують, що арт-терапевтичні методи є ефективним засобом підвищення внутрішньої навчальної мотивації, зниження рівня тривожності та активізації творчого потенціалу студентів. Їх застосування сприяє розвитку емоційної гнучкості, креативності, пізнавальної зацікавленості та усвідомлення особистісного прогресу у вивченні англійської мови. Відтак інтеграція арт-терапевтичних підходів у традиційний освітній процес створює сприятливі умови для формування стійкої мотивації, професійного саморозвитку та гармонізації психоемоційного стану студентів творчих спеціальностей.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Висновки

Проведене емпіричне дослідження підтвердило, що у студентів творчих спеціальностей Луганської державної академії культури і мистецтв переважають пізнавальна, професійна та внутрішня мотивація до вивчення англійської мови; зовнішня негативна мотивація є мінімальною. Це свідчить про сприятливий ґрунт для застосування арт-терапевтичних методів, які органічно поєднуються з творчою природою навчальної діяльності цієї категорії студентів.

Кореляційний аналіз виявив багатовимірну, нелінійну структуру мотиваційних компонентів: орієнтація на досягнення не завжди корелює з пізнавальним інтересом, а тривожність може супроводжувати щиру зацікавленість предметом. Це підкреслює необхідність диференційованого підходу до підтримки мотивації залежно від курсу навчання.

Якісні результати формувального етапу підтвердили, що комбінований арт-терапевтичний підхід (малюнкова терапія, МАК, музикотерапія, драматерапія) знижує емоційну напругу, підвищує комунікативну сміливість і переводить мотивацію у стійку внутрішню — критично важливу для довгострокового оволодіння іноземною мовою.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробленні та апробації повноцінної лонгітюдної програми арт-терапевтичної підтримки вивчення англійської мови з вимірюванням мотиваційної динаміки «до — після», а також у порівняльному аналізі ефективності окремих технік (МАК vs. драматерапія vs. музикотерапія) для різних мотиваційних профілів студентів.

Література

1. Akbulut Ü., Nishida Y. Effects of Voice, Breath Studies and Art Therapy on Academic Motivation-Anxiety of Students. 2025.

2. Czamanski-Cohen J., Weihs K. The Effectiveness of Art Therapy: A Review of the Empirical Evidence. Art Therapy. 2016. Vol. 33(2). P. 66–73.

3. Czamanski-Cohen J., Weihs K.L. The Bodymind Model: A Platform for Studying the Mechanisms of Change Induced by Art Therapy. The Arts in Psychotherapy. 2016. Vol. 51. P. 63–71. DOI: 10.1016/j.aip.2016.08.006.

4. Deci E., Ryan R. Intrinsic Motivation and Self-Determination in Human Behavior. New York: Springer, 1985.

5. Dörnyei Z. Motivation in Second Language Learning. Oxford: Oxford University Press, 2005.

6. Gardner R.C. Motivation and Second Language Acquisition. Montreal: Quebec Press, 2010.

7. Gardner R.C. Social Psychology and Second Language Learning: The Role of Attitudes and Motivation. London: Edward Arnold, 1985.

8. Hennessey B.A., Amabile T.M. Creativity. Annual Review of Psychology. 2010. Vol. 61. P. 569–598.

9. Hinz L.D. Expressive Therapies Continuum: A Framework for Using Art in Therapy. New York: Routledge, 2009.

10. MacIntyre P.D., Gregersen T., Mercer S. Positive Psychology in SLA. Bristol: Multilingual Matters, 2019.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

11. Malchiodi C.A. The Art Therapy Sourcebook. 3rd edition. New York: McGraw-Hill, 2013.

12. Maslow A. Motivation and Personality. New York: Harper & Row, 1954.

13. Nanavati Mehta K. Importance of Art Therapy to Improve Students' Academic Performance. LinkedIn, 2023.

14. Pintrich P.R. The Role of Motivation in Promoting and Sustaining Self-Regulated Learning. International Journal of Educational Research. 2003. Vol. 39. P. 459–470.

15. Rogers C. On Becoming a Person: A Therapist's View of Psychotherapy. Boston: Houghton Mifflin, 1961.

16. Schunk D., Pintrich P., Meece J. Motivation in Education: Theory, Research, and Applications. 4th ed. Pearson, 2014.

17. Ushioda E. Motivation, Language Identity and the L2 Self. Bristol: Multilingual Matters, 2011.

18. Холмакова Ю. В., Артьомова Е. Використання методів арт-терапії для формування мотивації до вивчення англійської мови у студентів творчих спеціальностей. Перспективи та інновації науки. 2025. № 10 (56). С. 126–136. DOI: 10.52058/2786-4952-2025-10(56)-126-136.

19. Замфір К. Методика діагностики внутрішньої та зовнішньої мотивації (у модифікації А. Реана). URL: https://scribd.com/document/726183693

20. Ільїна Т. Опитувальник мотивації навчальної діяльності (адаптований варіант). URL: https://www.eztests.xyz/tests/personality_ilyina

21. Реан А. Тест «Мотивація досягнення успіху й уникнення невдач». URL: https://www.eztests.xyz/tests/personality_rean

References

1. Akbulut, U., & Nishida, Y. (2025). Effects of Voice, Breath Studies and Art Therapy on Academic Motivation-Anxiety of Students.

2. Czamanski-Cohen, J., & Weihs, K. (2016). The Effectiveness of Art Therapy: A Review of the Empirical Evidence. Art Therapy, 33(2), 66–73.

3. Czamanski-Cohen, J., & Weihs, K. L. (2016). The Bodymind Model: A Platform for Studying the Mechanisms of Change Induced by Art Therapy. The Arts in Psychotherapy, 51, 63–71. https://doi.org/10.1016/j.aip.2016.08.006

4. Deci, E., & Ryan, R. (1985). Intrinsic Motivation and Self-Determination in Human Behavior. Springer.

5. Dörnyei, Z. (2005). Motivation in Second Language Learning. Oxford University Press.

6. Gardner, R. C. (2010). Motivation and Second Language Acquisition. Quebec Press.

7. Gardner, R. C. (1985). Social Psychology and Second Language Learning: The Role of Attitudes and Motivation. Edward Arnold.

8. Hennessey, B. A., & Amabile, T. M. (2010). Creativity. Annual Review of Psychology, 61, 569–598.

9. Hinz, L. D. (2009). Expressive Therapies Continuum: A Framework for Using Art in Therapy. Routledge.

10. MacIntyre, P. D., Gregersen, T., & Mercer, S. (2019). Positive Psychology in SLA. Multilingual Matters.

11. Malchiodi, C. A. (2013). The Art Therapy Sourcebook (3rd ed.). McGraw-Hill.

12. Maslow, A. (1954). Motivation and Personality. Harper & Row.

13. Nanavati Mehta, K. (2023). Importance of Art Therapy to Improve Students' Academic Performance. LinkedIn.

14. Pintrich, P. R. (2003). The Role of Motivation in Promoting and Sustaining Self-Regulated Learning. International Journal of Educational Research, 39, 459–470.

ISSN 2786-4952 Online

15. Rogers, C. (1961). On Becoming a Person: A Therapist's View of Psychotherapy. Houghton Mifflin.

16. Schunk, D., Pintrich, P., & Meece, J. (2014). Motivation in Education: Theory, Research, and Applications (4th ed.). Pearson.

17. Ushioda, E. (2011). Motivation, Language Identity and the L2 Self. Multilingual Matters.

18. Kholmakova, Yu. V., & Artiomova, E. (2025). Vykorystannia metodiv art-terapii dlia formuvannia motyvatsii do vyvchennia anhliiskoi movy u studentiv tvorchykh spetsialnostei [Using art therapy methods to develop motivation for learning English among students of creative specialties]. Perspektyvy ta innovatsii nauky, 10(56), 126–136. https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-10(56)-126-136

19. Zamfir, K. (n.d.). Metodyka diahnostyky vnutrishnoi ta zovnishnoi motyvatsii (u modyfikatsii A. Reana) [Diagnostics of intrinsic and extrinsic motivation (Rean's modification)]. Retrieved from https://scribd.com/document/726183693

20. Ilina, T. (n.d.). Opytuvalnyk motyvatsii navchalnoi diialnosti (adaptovanyi variant) [Academic motivation questionnaire (adapted version)]. Retrieved from https://www.eztests.xyz/tests/personality_ilyina

21. Rean, A. (n.d.). Test «Motyvatsiia dosiahnennia uspikhu y unyknennia nevdach» [Achievement motivation test]. Retrieved from https://www.eztests.xyz/tests/personality_rean

Дата першого надходження статті до видання: 22.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 09.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 373.3.016:51]:37.091.33

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1837-1857

Хребтова Наталя Ростиславівна кандидат педагогічних наук, викладач кафедри педагогіки і методики початкової та дошкільної освіти, Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0003-3577-9694

Корчевська Ольга Петрівна кандидат педагогічних наук, доцент

ЕВРИСТИЧНО-ДЕДУКТИВНА БЕСІДА ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕВРИСТИЧНОЇ ОСВІТНЬОЇ ТЕХНОЛОГІЇ У НАВЧАННІ РОЗВ'ЯЗУВАННЯ МАТЕМАТИЧНИХ ЗАДАЧ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Анотація. У статті розкрито дидактичні можливості евристично-дедуктивної бесіди як засобу реалізації евристичної освітньої технології у процесі навчання молодших школярів розв'язування математичних задач. Обґрунтовано актуальність використання сучасних освітніх технологій у початковій математичній освіті, орієнтованих не лише на засвоєння учнями математичних знань і способів дії, а й на розвиток логічного та критичного мислення, формування вміння аналізувати, порівнювати, узагальнювати й самостійно знаходити способи розв'язування навчальних завдань.

Увагу зосереджено на сутності евристичної освітньої технології як організації навчання, за якої учень виступає активним суб'єктом пізнавальної діяльності, а процес засвоєння знань здійснюється через пошук, міркування та самостійне відкриття способів дії. Визначено, що важливим складником такої технології є евристично-дедуктивна бесіда, побудована на переході від загального правила до його застосування у конкретній навчальній ситуації. Доведено, що використання системи продуманих запитань дає змогу організувати активну розумову діяльність учнів, сприяє усвідомленому вибору арифметичної дії та забезпечує формування в молодших школярів уміння обґрунтовувати спосіб розв'язування задачі.

У статті висвітлено особливості застосування евристично-дедуктивної бесіди під час роботи над різними видами простих задач: задачами на збільшення і зменшення числа на кілька одиниць та у кілька разів, задачами на різницеве і кратне порівняння, задачами на знаходження площі прямокутника, простими задачами на рух, а також у процесі розв'язування складеної задачі на знаходження цілого за його частиною. Показано, що використання евристично-дедуктивної бесіди забезпечує реалізацію евристичної освітньої технології, яка орієнтує учнів не на механічне відтворення готових способів дії, а на свідомий аналіз структури задачі та пошук логічних зв'язків між її компонентами.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Наголошено, що систематичне використання евристично-дедуктивної бесіди у процесі навчання математики сприяє розвитку математичного мовлення, самостійності, пізнавальної активності, критичного мислення молодших школярів. У процесі такої роботи учні навчаються аргументувати власні судження, аналізувати умову задачі, співвідносити її зі змістом математичних правил і свідомо обирати спосіб розв'язування. Зроблено висновок, що евристично-дедуктивна бесіда є ефективним засобом реалізації евристичної освітньої технології у початковій математичній освіті та забезпечує підвищення ефективності навчання розв'язування математичних задач.

Ключові слова: евристична освітня технологія, евристично-дедуктивна бесіда, початкова школа, навчання математики, математичні задачі, прості задачі, складені задачі, математичне мислення, критичне мислення, логічне мислення.

Khrebtova Natalia Rostyslavivna PhD in Pedagogy sciences, Lecturer at the Department of the Pedagogics and the Method of the Primory and Preschool Education, Ternopil V. Gnatuc National Pedagogical University, Ternopil, https://orcid.org/0000-0003-3577-9694

Korchevska Olha Petryvna PhD in Pedagogical sciences, Associate Professor

HEURISTIC-DEDUCTIVE CONVERSATION AS A MEANS OF IMPLEMENTING HEURISTIC EDUCATIONAL TECHNOLOGY IN TEACHING PRIMARY SCHOOL STUDENTS TO SOLVE MATHEMATICAL PROBLEMS

Abstract. The article reveals the didactic potential of heuristic-deductive conversation as a means of implementing heuristic educational technology in the process of teaching primary school students to solve mathematical problems. The relevance of using modern educational technologies in primary mathematics education is substantiated, particularly those aimed not only at mastering mathematical knowledge and methods of action, but also at developing logical and critical thinking, as well as forming the ability to analyze, compare, generalize, and independently find ways to solve educational tasks.

The study focuses on the essence of heuristic educational technology as a form of organizing learning in which the student acts as an active subject of cognitive activity, while the acquisition of knowledge is carried out through search, reasoning, and independent discovery of methods of action. It is determined that an important component of such technology is heuristic-deductive conversation based on the transition from a general rule to its application in a specific educational situation. It is proved that the use of a system of carefully designed questions makes it possible to organize students' active mental activity, promotes a conscious choice of arithmetic

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

operations, and ensures the formation of younger students' ability to justify the method of solving a problem.

The article highlights the peculiarities of applying heuristic-deductive conversation while working on different types of simple mathematical problems: problems involving increasing and decreasing a number by several units and several times, problems involving difference and multiplicative comparison, problems on finding the area of a rectangle, simple motion problems, as well as in the process of solving a compound problem on finding the whole from its known part. It is shown that the use of heuristic-deductive conversation ensures the implementation of heuristic educational technology, which guides students not toward mechanical reproduction of ready-made methods of action, but toward conscious analysis of the structure of a problem and the search for logical relationships between its components.

It is emphasized that the systematic use of heuristic-deductive conversation in the process of teaching mathematics contributes to the development of mathematical speech, independence, cognitive activity, and critical thinking of primary school students. In the course of such work, students learn to justify their judgments, analyze the conditions of a problem, correlate them with the content of mathematical rules, and consciously choose a method of solution. It is concluded that heuristic-deductive conversation is an effective means of implementing heuristic educational technology in primary mathematics education and contributes to increasing the effectiveness of teaching mathematical problem solving.

Keywords: heuristic educational technology, heuristic-deductive conversation, primary school, mathematics teaching, mathematical problems, simple problems, compound problems, mathematical thinking, critical thinking, logical thinking.

Постановка проблеми. У сучасній початковій освіті одним із пріоритетних завдань є впровадження освітніх технологій, які забезпечують не лише засвоєння учнями певної суми знань, а й розвиток їхнього мислення, пізнавальної активності, здатності до самостійного пошуку способів дії та свідомого застосування набутих знань у практичній діяльності. У контексті навчання математики особливого значення набуває евристична освітня технологія, спрямована на організацію активної пізнавальної діяльності учнів через створення умов для самостійного відкриття способів розв'язування навчальних завдань.

Важливим засобом реалізації евристичної освітньої технології у процесі навчання розв'язування математичних задач є евристично-дедуктивна бесіда. Її сутність полягає в тому, що учні не отримують готового способу розв'язування, а під керівництвом учителя через систему продуманих запитань актуалізують відомі математичні правила та застосовують їх до конкретної навчальної ситуації. Такий підхід забезпечує перехід від загального до часткового, сприяє усвідомленню логіки вибору арифметичної дії та формуванню в молодших школярів уміння аналізувати структуру задачі.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Практика навчання свідчить, що під час роботи над задачами окремі вчителі недостатньо уваги приділяють саме організації пошукової діяльності учнів та обґрунтуванню вибору арифметичної дії. Унаслідок цього значна частина школярів орієнтується переважно на зовнішні мовні ознаки задачі («більше», «менше», «у кілька разів») і механічно пов'язує їх з певними арифметичними діями, не усвідомлюючи логічних зв'язків між даними та шуканим. Це призводить до формального засвоєння способів розв'язування задач і недостатнього розвитку математичного мислення учнів.

У зв'язку з цим актуальною є проблема пошуку ефективних шляхів реалізації евристичної освітньої технології у навчанні математики молодших школярів, зокрема визначення дидактичних можливостей евристично-дедуктивної бесіди як засобу формування в учнів уміння свідомо аналізувати задачу, обґрунтовувати вибір арифметичної дії та самостійно знаходити спосіб розв'язування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема навчання математики у початковій школі посідає важливе місце у сучасних психолого-педагогічних і методичних дослідженнях. Питання формування математичних понять, розвитку обчислювальних умінь та організації роботи над задачами висвітлюють М. Богданович, Я. Гаєвець, Л. Дудко, Л. Коваль, М. Козак, Я. Король, О. Корчевська, Г. Мартинова, О. Онопрієнко, С. Скворцова, Т. Шевченко та інші науковці [1–10]. У працях зазначених дослідників увага зосереджується на методичних засадах навчання математики молодших школярів, зокрема на особливостях формування в учнів уміння аналізувати та розв'язувати математичні задачі.

Питання технологізації освітнього процесу та впровадження сучасних педагогічних технологій у навчання досліджують Л. Букалов, Д. Васильєва, І. Дичківська, О. Довгий, В. Ковальчук, Л. Котельник, І. Кузьма, Л. Мироновська, О. Онопрієнко, М. Паланиця, Р. Романишин, Н. Сірант, С. Скворцова, І. Шевчук, О. Янкович та інші [10–19]. У наукових працях цих учених розглядаються різні підходи до організації освітнього процесу на основі педагогічних технологій, орієнтованих на активізацію пізнавальної діяльності учнів та підвищення ефективності навчання.

Окремий напрям досліджень пов'язаний із проблемою розвитку мислення молодших школярів у процесі навчання математики. Питання формування логічного, критичного та когнітивного мислення висвітлюють С. Гончаренко, Л. Кондратенко, О. Корчевська, М. Мітчелмор, Дж. Муліган, О. Пометун, С. Скворцова, С. Сун, Д. Сун, І. Сущенко, Т. Сюй, В. Швець та інші дослідники [20–28].

У їхніх наукових розвідках підкреслюється важливість організації навчання, спрямованого не лише на засвоєння знань, а й на розвиток уміння аналізувати, порівнювати, узагальнювати та самостійно знаходити способи розв'язування навчальних завдань.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Теоретичні основи евристичного навчання сформувалися під впливом ідей, пов'язаних із активною пізнавальною діяльністю учнів та організацією пошукового навчання. Значний внесок у розвиток цих підходів зробили Дж. Дьюї, Дж. Брунер, Г. Поля та інші зарубіжні дослідники [29–32]. Їхні праці стали підґрунтям для розвитку ідей проблемного та евристичного навчання, орієнтованого на самостійне відкриття знань учнями. Зокрема, Г. Поля обґрунтував систему евристичних прийомів розв'язування математичних задач, що й сьогодні активно використовується у методиці навчання математики [31–32].

Метою статті є розкриття дидактичних можливостей евристично-дедуктивної бесіди як засобу реалізації евристичної освітньої технології у процесі навчання молодших школярів розв'язування математичних задач, а також висвітлення особливостей її використання під час роботи над окремими видами простих задач і в процесі розв'язування складених задач у початковій школі.

Виклад основного матеріалу. Евристично-дедуктивна бесіда ґрунтується на використанні логічного способу дедукції. У процесі такої бесіди педагог спочатку формулює загальне положення або правило, а далі, через систему продуманих запитань, підводить учнів до осмислення й аналізу конкретних прикладів та окремих випадків його застосування.

Евристично-дедуктивний підхід особливо ефективний у процесі навчання молодших школярів розв'язування простих задач, обґрунтування яких базується на застосуванні певних математичних правил**.** Саме під час опрацювання таких задач учні поступово оволодівають умінням аналізувати умову, встановлювати зв'язки між даними та свідомо обирати арифметичну дію.

Кожен вид простих задач має власні методичні особливості, які необхідно враховувати в освітньому процесі. Ігнорування цієї специфіки нерідко призводить до формального засвоєння способів розв'язування та недостатнього розвитку функціонального мислення учнів. У методиці навчання математики традиційно виокремлюють три послідовні ступені роботи над простими задачами, причому другий ступінь передбачає реалізацію чотирьох етапів опрацювання задачі. Одним із ключових серед них є етап пошуку способу розв'язування.

Практика свідчить, що окремі вчителі під час ознайомлення учнів із новим видом задач недостатньо уваги приділяють саме обґрунтуванню вибору арифметичної дії. Зазвичай після повторення умови задачі учням одразу пропонується визначити необхідну дію. За такого підходу активну участь у роботі беруть переважно сильніші учні, які завдяки сформованим інтелектуальним умінням можуть самостійно встановити спосіб розв'язування. Водночас значна частина класу залишається пасивними спостерігачами й не залучається до процесу міркування. У результаті учні звикають не до свідомого аналізу задачі, а до відтворення готових відповідей або механічного вгадування способу розв'язання.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У процесі навчання важливо враховувати, що проста задача потребує не лише отримання правильної відповіді, а насамперед усвідомлення логіки вибору арифметичної дії. Обґрунтування цього вибору на початкових етапах здійснюється за допомогою практичних дій з наочним та ілюстративним матеріалом, а в подальшому переноситься у внутрішній план мислення учнів. Частина простих задач розв'язується на основі застосування вивчених математичних правил, тому особливу увагу доцільно зосереджувати саме на формуванні в учнів уміння пояснювати власний вибір арифметичної дії.

У методиці навчання математики більшість простих задач, які вивчаються в початковій школі, об'єднують у кілька основних груп. До першої групи належать задачі, спрямовані на засвоєння конкретного змісту арифметичних дій: знаходження суми, остачі, добутку та частки. Друга група охоплює задачі, пов'язані з установленням взаємозв'язків між компонентами й результатами арифметичних дій, зокрема задачі на знаходження невідомих компонентів. До третьої групи належать задачі, що формують уявлення про різницеві та кратні відношення між числами: збільшення або зменшення числа на кілька одиниць чи в кілька разів, а також задачі на різницеве і кратне порівняння чисел [6].

Окрім зазначених груп, у початкових класах опрацьовуються й інші види простих задач, зокрема задачі на визначення часу, обчислення площі прямокутника, знаходження частини числа та числа за його частиною, а також прості задачі на рух, завдяки яким учні знайомляться з формулами обчислення відстані, швидкості і часу [1; 3; 6].

Розподіл простих задач за роками навчання здійснюється з урахуванням вікових особливостей учнів та поступового ускладнення математичного змісту. У першому класі учні ознайомлюються із задачами на знаходження суми й остачі, збільшення та зменшення числа на кілька одиниць, різницеве порівняння, а також із задачами на знаходження невідомого доданка. У другому класі коло задач розширюється завдяки введенню задач на знаходження невідомого зменшуваного і від'ємника, добутку, різних видів ділення, частини числа, а також задач на збільшення чи зменшення числа у кілька разів. У третьому класі учні опановують задачі на кратне порівняння чисел, знаходження невідомих компонентів множення та ділення, задачі на ділення з остачею і знаходження числа за його частиною.

У четвертому класі розглядаються задачі в непрямій формі, задачі на площу прямокутника, на визначення тривалості та моментів подій у часі, а також прості задачі на подвійне різницеве відношення, на рух.

Обґрунтування вибору арифметичної дії у процесі розв'язування простих задач є складним методичним завданням, ефективне виконання якого потребує від учителя належного рівня професійної підготовки та ґрунтовного володіння методикою навчання математики. Для кожного виду простих задач існують найбільш доцільні способи пояснення вибору дії, які відповідають змісту задачі та особливостям мислення молодших школярів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Особливо результативним евристично-дедуктивний метод бесіди є під час опрацювання задач, у яких вибір арифметичної дії обґрунтовується на основі певного математичного правила. До таких належать задачі на збільшення або зменшення числа на кілька одиниць чи в кілька разів, задачі на різницеве та кратне порівняння чисел, задачі на знаходження площі прямокутника, а також прості задачі на рух, пов'язані з визначенням відстані, швидкості або часу.

Сутність евристично-дедуктивної бесіди полягає у переході від загального до конкретного. «Загальним» у даному випадку виступає математичне правило, яке актуалізується в ході бесіди з учнями та слугує основою для обґрунтування вибору арифметичної дії. «Частковим» є безпосереднє розв'язування конкретної задачі на основі її числових даних та умови. Таким чином, учні не лише виконують обчислення, а й усвідомлюють логіку вибору способу розв'язування.

Розглянемо особливості застосування цього методу на прикладі задач, вибір дії в яких обґрунтовується за допомогою правил.

Задачі на різницеве відношення

Задачі на збільшення / зменшення числа на кілька одиниць

У процесі ***підготовчої роботи*** під час виконання операцій над множинами учні поступово засвоюють взаємозв'язки між чисельностями множин: якщо до множини додати кілька елементів, її чисельність збільшиться на відповідне число; якщо відняти – зменшиться. Водночас діти усвідомлюють і зворотні залежності: щоб збільшити число на кілька одиниць, потрібно виконати додавання, а щоб зменшити – віднімання.

На початкових етапах навчання такі взаємозв'язки формуються переважно через практичні дії *з лічильним та наочним матеріалом.* Лише після достатнього рівня засвоєння цих дій учні переходять до узагальнення отриманих знань у вигляді *правил,* які надалі використовуються *як основа для обґрунтування вибору арифметичної дії.*

Наприклад, під час розв'язування задачі: *«В одній кишені було 7 цукерок, а в другій – на 2 цукерки більше.*

Скільки цукерок було у другій кишені?» доцільно використати евристично-дедуктивну бесіду, спрямовану на усвідомлення учнями зв'язку між словосполученням *«на 2 більше»* та дією додавання.

– Що відомо про кількість цукерок у другій кишені? (У другій кишені цукерок на 2 більше, ніж у першій.)

– Якщо у другій кишені цукерок більше на 2, то що потрібно зробити з числом 7? (До 7 треба додати 2.)

– Якою арифметичною дією будемо розв'язувати задачу? (Дією додавання.)

Отже, учні доходять висновку, що для знаходження більшого числа необхідно до відомого числа додати кілька одиниць.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Аналогічно організовується робота над задачею: «*Миколка прочитав за перший день 12 сторінок книжки, а другого дня – на 3 сторінки менше. Скільки сторінок прочитав Миколка другого дня?»*

– Що сказано в задачі про кількість сторінок, прочитаних другого дня? (Другого дня Миколка прочитав на 3 сторінки менше.)

– Якщо сторінок стало менше на 3, то що потрібно зробити з числом 12? (Від 12 потрібно відняти 3.)

– Якою дією будемо розв'язувати задачу? (Дією віднімання.)

Таким чином, у процесі евристично-дедуктивної бесіди учні, спираючись на відоме правило, самостійно обґрунтовують вибір арифметичної дії та встановлюють спосіб розв'язування задачі.

Важливе місце у початковому курсі математики займають **задачі на різницеве порівняння чисел.** Особливістю цих задач є те, що незалежно від формулювання запитання («на скільки більше?» чи «на скільки менше?») спосіб розв'язування залишається однаковим – від більшого числа потрібно відняти менше.

Підготовка учнів до розв'язування задач на різницеве порівняння здійснюється поетапно та передбачає активне використання *наочного матеріалу.* На ***першому етапі*** учні мають усвідомити саму сутність порівняння двох чисел, а також зрозуміти подвійний зміст цього процесу: якщо одне число більше на певну кількість одиниць, то інше – менше на таку саму кількість.

З цією метою вчитель організовує практичну роботу з предметними множинами. Наприклад, учням пропонуються два ряди кружечків, розташовані таким чином, щоб кожному кружечку верхнього ряду відповідав кружечок нижнього ряду, однак у нижньому ряду залишалося ще кілька кружечків без пари.

Під час роботи вчитель проводить евристичну бесіду:

– Скільки кружечків у першому ряду? (6.)

– А скільки кружечків у другому ряду? (10.)

– Що можна сказати про кількість кружечків у другому ряду порівняно з першим? (У другому ряду кружечків на 4 більше.)

– Чому саме на 4 більше? (Тому що в другому ряду є стільки ж кружечків, як у першому, і ще 4 додаткові.)

– А що можна сказати про перший ряд порівняно з другим? (У першому ряду кружечків на 4 менше.)

– Чому? (Тому що в першому ряду не вистачає 4 кружечків, щоб їх стало стільки ж, як у другому.)

Після цього вчитель змінює спосіб розміщення кружечків, розкладаючи їх уже не парами, а окремими групами, щоб різниця між множинами не була очевидною візуально.

– Чи можна тепер одразу визначити, на скільки кружечків в одному наборі більше, ніж в іншому? (Ні.)

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

– Як тоді можна це з'ясувати? (Потрібно порахувати кружечки в кожному наборі окремо та порівняти ці числа.)

– Які числа ми отримали? (6 і 10.)

– Що потрібно зробити, щоб дізнатися, на скільки одне число більше від іншого? (Від більшого числа відняти менше.)

– Що показує число 4? (На стільки кружечків у другому наборі більше, а в першому – менше.)

У результаті такої бесіди учні підводяться до узагальнення ***правила порівняння чисел:***

– Як дізнатися, на скільки одне число більше або менше від іншого? (Потрібно від більшого числа відняти менше.)

Саме така поетапна робота дає змогу учням не механічно запам'ятовувати спосіб розв'язування, а свідомо встановлювати зв'язок між практичними діями, числовими відношеннями та відповідним правилом.

Практика показує, що недостатня увага до формування цього правила призводить до типових помилок: учні починають орієнтуватися лише на окремі слова в умові задачі («більше», «менше») і механічно пов'язують їх відповідно з діями додавання або віднімання. Унаслідок цього в учнів часто не формується чітке розмежування між задачами на різницеве порівняння та задачами на збільшення або зменшення числа на кілька одиниць, через що діти починають плутати ці види задач і неправильно обирати арифметичну дію. Саме тому в процесі роботи над задачами даного виду доцільно систематично використовувати евристично-дедуктивну бесіду.

Наприклад, під час розв'язування задачі: *«На городі росло 11 гарбузів і 8 кабачків. На скільки більше гарбузів, ніж кабачків, росло на городі?»* учитель організовує евристично-дедуктивну бесіду таким чином, щоб учні спочатку актуалізували загальне правило порівняння чисел, а вже потім застосували його до конкретної ситуації задачі.

Загальна частина бесіди (актуалізація правила):

– Які числа відомі в задачі? (11 і 8.)

– Що потрібно зробити з цими числами? (Їх потрібно порівняти.)

– Про що свідчать слова «на скільки більше»? (Потрібно дізнатися, на скільки одне число більше від іншого.)

– Як можна визначити, на скільки одне число більше або менше від другого? (Потрібно від більшого числа відняти менше.)

– Якою арифметичною дією будемо розв'язувати задачу? (Дією віднімання.)

Таким чином, у ході бесіди учні пригадують загальне правило порівняння чисел, яке й слугує основою для обґрунтування вибору арифметичної дії.

Часткова частина бесіди (застосування правила до конкретної задачі):

11 – 8 = 3 (г.)

Відповідь: гарбузів було на 3 більше, ніж кабачків.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Отже, у процесі евристично-дедуктивної бесіди учні переходять від загального правила до його застосування у конкретній навчальній ситуації.

Подібна методика застосовується і під час розв'язування задач на порівняння **величин.** Такі задачі є складнішими для молодших школярів, оскільки величини – *довжина, маса, площа, місткість* чи *час* – важче уявити та проілюструвати наочно. Крім того, у формулюваннях задач використовуються слова ***«важчий», «легший», «вищий», «нижчий», «довший», «коротший»,*** зміст яких потребує додаткового пояснення. Саме тому під час роботи над такими задачами вчителю важливо підвести учнів до усвідомлення того, що слова *«вищий», «довший», «важчий»* означають ***«більший»,*** а слова *«нижчий», «коротший», «легший»* – ***«менший».*** Це допомагає школярам правильно встановити зв'язок між змістом задачі та правилом порівняння чисел.

Наприклад, у задачі: *«Висота жирафа – 34 дм, а вовка – 9 дм. На скільки дециметрів вовк нижчий, ніж жираф?»* учитель організовує евристично-дедуктивну бесіду таким чином, щоб учні спочатку пригадали загальне правило порівняння чисел, а потім застосували його до конкретної ситуації.

Загальна частина бесіди (актуалізація правила):

– Які величини потрібно порівняти в задачі?(34 дм і 9 дм.)

– Що означають слова «на скільки нижчий»? (Це означає, що потрібно дізнатися, на скільки одна величина менша від іншої.)

– Як можна визначити, на скільки одне число менше від другого? (Потрібно від більшого числа відняти менше.)

– Якою арифметичною дією будемо розв'язувати задачу? (Дією віднімання.)

Отже, у процесі бесіди учні пригадують загальне правило порівняння чисел, яке є основою для вибору арифметичної дії.

Часткова частина бесіди (застосування правила до конкретної задачі):

34 – 9 = 25 (дм)

Відповідь: вовк нижчий за жирафу на 25 дм.

Таким чином, у ході евристично-дедуктивної бесіди учні переходять від загального правила порівняння чисел до його практичного застосування під час розв'язування конкретної задачі на порівняння величин.

На завершальному етапі роботи над задачами на різницеве порівняння важливо *узагальнити спосіб їх розв'язування* та сформувати в учнів уміння *розпізнавати структуру* задачі незалежно від її сюжетного оформлення. Особливу увагу необхідно звертати на те, щоб учні не ототожнювали задачі на різницеве порівняння із задачами на збільшення або зменшення числа на кілька одиниць.

Практика свідчить, що молодші школярі часто орієнтуються лише на окремі слова в умові задачі: слово *«більше»* асоціюють із дією додавання, а слово *«менше»* – із дією віднімання, не аналізуючи при цьому змісту задачі.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

З метою запобігання таким помилкам доцільно пропонувати учням ***задачі різних видів у парах.*** Такий підхід дає можливість порівнювати умови задач, встановлювати відмінності між ними та свідомо обирати арифметичну дію.

Наприклад:

1. Задача на збільшення числа на кілька одиниць

В одному контейнері було 6 кг морозива, а в другому – на 3 кг більше. Скільки кілограмів морозива було у другому контейнері?

2. Задача на різницеве порівняння

В одному контейнері було 6 кг морозива, а в другому – 3 кг. На скільки більше кілограмів морозива було в першому контейнері, ніж у другому?

Аналогічно можна пропонувати учням і такі пари задач:

1. Задача на зменшення числа на кілька одиниць

У бідон налили 5 л соку, а в банку – на 2 л менше. Скільки літрів соку налили в банку?

2. Задача на різницеве порівняння

У бідон налили 5 л соку, а в банку – 2 л. На скільки менше літрів соку налили в банку, ніж у бідон?

Доцільно використовувати й задачі, пов’язані з порівнянням величин:

1. Задача на різницеве порівняння

Фарби коштують 90 грн, а пензлик – 25 грн. На скільки гривень дорожчі фарби, ніж пензлик?

2. Задача на різницеве порівняння з іншим формулюванням запитання

Фарби коштують 90 грн, а пензлик – 25 грн. На скільки гривень дешевший пензлик, ніж фарби?

Під час аналізу таких задач ефективним є використання евристично-дедуктивної бесіди, у ході якої вчитель спрямовує учнів на усвідомлення того, яке саме правило необхідно застосувати для обґрунтування вибору арифметичної дії. Особливо важливою така робота є під час індивідуальної допомоги учням, які мають труднощі у розпізнаванні структури задачі. У цьому випадку вчитель не повідомляє готовий спосіб розв’язування, а за допомогою системи запитань підводить учня до самостійного пояснення, на основі якого правила було обрано відповідну арифметичну дію.

Таким чином, евристично-дедуктивна бесіда виконує не лише пояснювальну, а й розвивальну функцію, оскільки сприяє формуванню в молодших школярів уміння аналізувати умову задачі, встановлювати логічні зв’язки між її компонентами та свідомо обґрунтовувати вибір способу розв’язування.

Задачі на кратне відношення

Задачі на збільшення та зменшення числа у кілька разів

Задачі на збільшення і зменшення числа у кілька разів уперше вводяться наприкінці 2 класу. Методика опрацювання задач зазначених видів значною

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

мірою подібна до методики роботи над задачами на збільшення та зменшення числа на кілька одиниць. Тому в межах даної статті зосередимо увагу насамперед на особливостях використання евристично-дедуктивної бесіди для обґрунтування вибору арифметичної дії на основі відповідного правила.

На підготовчому етапі учні ознайомлюються зі змістом понять «у кілька разів більше» та «у кілька разів менше». З цією метою вчитель використовує лічильний матеріал, який дає змогу наочно продемонструвати кратні відношення між множинами предметів. У процесі практичної діяльності діти поступово усвідомлюють, які арифметичні дії необхідно виконувати для збільшення або зменшення числа у кілька разів.

На основному етапі, під час ***ознайомлення із задачами даного виду,*** учні на основі аналізу конкретних задач формулюють відповідні правила: ***щоб збільшити число у 5 разів, потрібно це число помножити на 5; щоб зменшити число у 5 разів – поділити на 5.*** Саме ці правила надалі стають основою для обґрунтування вибору арифметичної дії у процесі евристично-дедуктивної бесіди.

На завершальному етапі роботи учням пропонуються *пари задач із подібними умовами,* що дає можливість формувати вміння розрізняти задачі різних видів.

На збільшення числа на кілька одиниць

1. В одному акваріумі плавало 9 рибок, а в другому – на 2 рибки більше. Скільки рибок плавало у другому акваріумі?

На збільшення числа у кілька разів

2. В одному акваріумі плавало 9 рибок, а в другому – у 2 рази більше. Скільки рибок плавало у другому акваріумі?

На зменшення числа у кілька разів

1. На День міста до парку привезли 27 кг ванільного морозива, а шоколадного – у 3 рази менше. Скільки кілограмів шоколадного морозива привезли до парку?

На зменшення числа на кілька одиниць

2. На День міста до парку привезли 27 кг ванільного морозива, а шоколадного – на 3 кг менше. Скільки кілограмів шоколадного морозива привезли до парку?

На збільшення числа у кілька разів

1. Андрійко з'їв 2 пиріжки, а вареників – у 4 рази більше. Скільки вареників з'їв Андрійко?

На зменшення числа у кілька разів

2. Андрійко з'їв 4 вареники, а пиріжків – у 2 рази менше. Скільки пиріжків з'їв Андрійко?

Під час аналізу таких пар задач ключове значення має усвідомлення учнями правила, на основі якого обґрунтовується вибір арифметичної дії. Саме тому важливу роль у роботі над задачами даних видів відіграє евристично-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

дедуктивна бесіда, у процесі якої вчитель за допомогою системи запитань підводить учнів до самостійного пояснення способу розв'язування.

Задачі на кратне порівняння чисел (I та II видів)

Ознайомлення учнів із задачами на кратне порівняння чисел відбувається у 3 класі. Методика роботи над задачами зазначеного виду багато в чому подібна до методики опрацювання задач на різницеве порівняння.

Як і у випадку задач на різницеве порівняння, відмінність між задачами I та II видів полягає насамперед у формулюванні запитання.

Кратне порівняння I виду

1. Волонтери роздали потребуючим 28 пледів і 4 светри. У скільки разів більше пледів, ніж светрів, роздали волонтери?

Кратне порівняння II виду

2. Волонтери роздали потребуючим 28 пледів і 4 светри. У скільки разів менше светрів, ніж пледів, роздали волонтери?

Оскільки методика роботи над задачами вказаного виду аналогічна до методики роботи над задачами на різницеве порівняння, у межах цієї статті зосередимо увагу передусім на правилі, яке учні виводять у процесі роботи з наочним матеріалом, а згодом – під час аналізу конкретних задач.

Учні формулюють ***правило: щоб дізнатися, у скільки разів одне число більше або менше від другого, потрібно більше число поділити на менше.***

Особливу увагу вчитель звертає на те, що незалежно від формулювання запитання – *«у скільки разів більше»* чи *«у скільки разів менше»* – задачі обох видів розв'язуються дією ділення.

На завершальному етапі роботи над задачами цього виду учитель узагальнює спосіб їх розв'язування та формує в учнів уміння розпізнавати структуру задачі. З цією метою задачі також подаються у парах.

На збільшення числа у кілька разів

1. На прогулянку вийшли 6 хлопчиків, а дівчат – у 2 рази більше. Скільки дівчат вийшло на прогулянку?

На кратне порівняння I виду

2. На прогулянку вийшли 6 хлопчиків і 2 дівчинки. У скільки разів більше хлопчиків, ніж дівчат, вийшло на прогулянку?

На зменшення числа у кілька разів

1. У пачці було 400 г кави, а в горнятко насипали у 20 разів менше. Скільки грамів кави насипали в горнятко?

На кратне порівняння II виду

2. У пачці було 400 г кави, а в горнятко насипали 20 г. У скільки разів менше кави насипали в горнятко, ніж було в пачці?

На різницеве порівняння

1. Першого дня у магазині посуду продали 10 тарілок, а другого – 50. На скільки більше тарілок продали другого дня, ніж першого?

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

На кратне порівняння І виду

2. Першого дня у магазині посуду продали 10 тарілок, а другого – 50. У скільки разів більше тарілок продали другого дня, ніж першого?

На різницеве порівняння

1. На дачі посадили 50 кущів полуниці, а суниці – 10 кущів. На скільки менше кущів суниці, ніж полуниці, посадили на дачі?

На кратне порівняння ІІ виду

2. На дачі посадили 50 кущів полуниці, а суниці – 10 кущів. У скільки разів менше кущів суниці, ніж полуниці, посадили на дачі?

На кратне порівняння І виду

1. Карлсон з'їв 24 цукерки, а Малюк – 4. У скільки разів більше цукерок з'їв Карлсон, ніж Малюк?

На кратне порівняння ІІ виду

2. Карлсон з'їв 24 цукерки, а Малюк – 4. У скільки разів менше цукерок з'їв Малюк, ніж Карлсон?

Під час різних видів диференційованої роботи над задачами зазначених типів учитель прагне досягти того, щоб більшість учнів могла самостійно розпізнавати структуру задачі та правильно обирати арифметичну дію. Для учнів, які мають труднощі у розв'язуванні задач, доцільно систематично проводити обґрунтування вибору дії на основі відповідного правила за допомогою евристично-дедуктивної бесіди.

Задачі на знаходження площі прямокутника

Задачі на знаходження площі прямокутника, відповідно до чинної програми, вивчаються у 4 класі після ознайомлення учнів із поняттям площі.

Обґрунтування вибору арифметичної дії у задачах даного виду здійснюється на основі ***правила: щоб знайти площу прямокутника, потрібно його довжину помножити на ширину.***

Відповідно до цього будується і евристично-дедуктивна бесіда, у якій учні спочатку актуалізують загальне правило знаходження площі прямокутника, а потім застосовують його до розв'язування конкретної задачі. Таким чином, пригадування правила виступає «загальним», а виконання обчислень у конкретній задачі – «частковим».

Прості задачі на рух

Прості задачі на рух вводяться як підготовчий етап до розв'язування складених задач на рух. Їх основною метою є формування в молодших школярів уявлень про взаємозв'язок між швидкістю, часом і відстанню.

У простих задачах за двома відомими величинами знаходиться третя, невідома величина. Робота над зазначеною групою задач будується за тією самою логікою, що й робота над раніше вивченими трійками взаємопов'язаних величин («ціна – кількість – вартість», «маса одного предмета – кількість

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

предметів – загальна маса» тощо). Спочатку учні ознайомлюються з поняттям швидкості. Учитель пояснює, що швидкість – це відстань, яку рухомий об'єкт долає за одиницю часу. Наприклад, запис 27 км/год означає, що велосипедист щогодини проїжджає 27 км, а 3 км/хв – що автомобіль щохвилини долає 3 км.

На основі цього учні формулюють ***правило: щоб знайти швидкість, потрібно відстань поділити на час.***

Аналогічно відбувається ознайомлення з ***правилами знаходження відстані та часу.***

Для кращого засвоєння взаємозв'язку між величинами доцільно використовувати такі схеми:

Швидкість · час = відстань

Відстань : час = швидкість

Відстань : швидкість = час

Учитель звертає увагу учнів на те, що наведені співвідношення ґрунтуються на вже відомому їм взаємозв'язку між множенням і діленням: ***щоб знайти невідомий множник, потрібно добуток поділити на відомий множник.***

Під час розв'язування простих задач на знаходження швидкості, часу або відстані вчитель використовує евристично-дедуктивну бесіду, у якій «загальним» виступає правило знаходження відповідної величини, а «частковим» – конкретне розв'язування задачі із записом арифметичної дії та відповіді.

Слід зазначити, що евристично-дедуктивна бесіда є ефективною не лише під час роботи над простими задачами, а й у процесі розв'язування **складених задач.** Особливо доцільним є використання цього методу у тих випадках, коли для знаходження способу розв'язання необхідно актуалізувати певне загальне правило або відомий учням спосіб дії, а вже потім застосувати його до конкретної ситуації, описаної в задачі.

Проілюструємо використання евристично-дедуктивної бесіди на прикладі задачі, що передбачає знаходження цілого за його відомою частиною.

Задача. *Марко прочитав 14 сторінок книжки. Це становить 1/5 усіх сторінок, які він планував прочитати за тиждень, або 1/3 кількості сторінок, які планувала прочитати за тиждень Софійка. Скільки сторінок разом планували прочитати Марко і Софійка за тиждень?*

Евристично-дедуктивна бесіда

«Загальна» частина бесіди (актуалізація правила):

– Основою для розв'язування цієї задачі є правило знаходження цілого за його відомою частиною. Якщо нам відома лише частина числа, то ціле буде більшим чи меншим за цю частину?(Більшим.)

– Якщо ціле більше за свою частину, то якою арифметичною дією його доцільно знаходити – множенням чи діленням?(Множенням.)

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

– Отже, спочатку потрібно з'ясувати, що в задачі є частиною, а що – цілим.

Таким чином, у процесі бесіди учні пригадують ***загальний спосіб знаходження цілого за його частиною,*** який надалі стане основою для розв'язування задачі.

«Часткова» частина бесіди (застосування правила до конкретної задачі):

– Про яку частину йдеться в задачі? (Про 1/5 усіх сторінок, які планував прочитати Марко.)

– Чи відома нам ця частина? (Так, відома. Вона становить 14 сторінок.)

– Що в такому випадку буде цілим? (Усі сторінки, які Марко планував прочитати за тиждень.)

– Чи можемо ми знайти це число? (Можемо.)

– Якою дією? (Дією множення.)

– Чому саме множенням? (Тому що 14 сторінок – це лише 1/5 усієї кількості сторінок, отже всього Марко планував прочитати 5 таких частин.)

– Про яку ще частину йдеться в задачі? (Про 1/3 усіх сторінок, які планувала прочитати Софійка.)

– Чи відома ця частина? (Так, вона також становить 14 сторінок.)

– Що тоді буде цілим у цьому випадку? (Уся кількість сторінок, які планувала прочитати Софійка.)

– Якою дією будемо знаходити це число? (Дією множення.)

– Коли ми дізнаємося, скільки сторінок планував прочитати Марко і скільки – Софійка, то що зможемо визначити? (Скільки сторінок вони планували прочитати разом.)

– Якою дією це знайдемо? (Дією додавання.)

Як видно з наведених прикладів, у процесі евристично-дедуктивної бесіди учні спочатку актуалізують загальне правило знаходження цілого за його частиною, а потім послідовно застосовують його до конкретних числових даних задачі. Така організація роботи сприяє не лише усвідомленому вибору арифметичних дій, а й формуванню в молодших школярів уміння аналізувати структуру складеної задачі та встановлювати логічні зв'язки між її компонентами.

Висновки. У процесі дослідження встановлено, що евристично-дедуктивна бесіда є ефективним засобом реалізації евристичної освітньої технології у навчанні молодших школярів розв'язування математичних задач. Її використання забезпечує активізацію пізнавальної діяльності учнів, сприяє розвитку логічного та критичного мислення, формуванню вміння аналізувати умову задачі, встановлювати логічні зв'язки між її компонентами та свідомо обґрунтовувати вибір арифметичної дії.

Дослідження показало, що сутність евристично-дедуктивної бесіди полягає у переході від загального правила до його застосування у конкретній

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

навчальній ситуації. Такий підхід відповідає основним засадам евристичної освітньої технології, оскільки орієнтує учнів не на механічне відтворення готових способів дії, а на самостійний пошук способу розв'язування через систему запитань і міркувань. У статті висвітлено особливості використання евристично-дедуктивної бесіди під час роботи над різними видами простих задач, а також у процесі розв'язування окремих складених задач.

Встановлено, що систематичне використання евристично-дедуктивної бесіди у навчанні математики виконує не лише навчальну, а й розвивальну функцію, оскільки сприяє розвитку математичного мовлення, самостійності мислення, пізнавальної активності та вміння аргументувати власні судження. Це забезпечує практичну реалізацію сучасних евристичних освітніх технологій у початковій школі та підвищує ефективність навчання розв'язування математичних задач.

Перспективи подальших наукових розвідок убачаємо у дослідженні можливостей використання евристично-дедуктивної бесіди у процесі навчання розв'язування складених задач різних видів, а також у вивченні особливостей поєднання евристичної освітньої технології з іншими сучасними педагогічними технологіями у початковій математичній освіті. Актуальним напрямом подальших досліджень є також розроблення системи евристичних завдань і методичних рекомендацій щодо організації диференційованої та індивідуалізованої роботи з учнями під час навчання розв'язування математичних задач.

Література:

1. Богданович М. В., Козак М. В., Король Я. А. Методика викладання математики в початкових класах: навч. посіб. 4-те вид., переробл. і доп. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2014. 360 с.

2. Дудко Л. Розв'язування задач з пропорційними величинами. *Початкова школа*. 2006. № 11. С.14 – 17; 2007. № 9 – 10. С.16 – 27.

3. Коваль Л. В., Скворцова С. О. Методика навчання математики: теорія і практика: підруч. Харків: ЧП «Принт-Лідер», 2011. 414 с.

4. Козак М., Корчевська О. Математика: підруч. для 1-4 кл. закл. загал. серед. освіти. Тернопіль: Підручники і посібники, 2019-2020. 112, 192 с.

5. Корчевська О. Навчаємо математики. Методика обчислень. Тернопіль: Мандрівець, 2009. 156 с.

6. Корчевська О. Навчаємо математики. Методика роботи над задачами. Тернопіль: Мандрівець, 2008. 160 с.

7. Скворцова С., Гаєвець Я. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до навчання молодших школярів розв'язувати сюжетні математичні задачі: монографія. Харків: Ранок-НТ, 2013. 331 с. URL: https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi82/0061978.pdf?utm_source=chatgpt.com

8. Скворцова С., Мартинова Г., Шевченко Т. Методика викладання математики в 3-му класі. Одеса: Автограф, 2005. 268 с.

9. Скворцова С., Мартинова Г., Шевченко Т. Методика викладання математики в 4-му класі. Одеса: Автограф, 2003. 309 с.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

10. Скворцова С., Онопрієнко О. Нова українська школа: методика навчання математики у 1–2 класах закладів загальної середньої освіти на засадах інтегративного і компетентнісного підходів: навч.-метод. посіб. Харків: Вид-во «Ранок», 2019. 352 с. URL: https://tinyurl.com/42d4vats

11. Білавич Г., Довгий О., Паланиця М. Математична освіта в початковій школі у вимірі сьогоднішніх викликів: окремі проблеми та засоби їх розв'язання. *Молодь і ринок*. 2022. № 9–10 (207–208). С. 49–54. https://tinyurl.com/57ttmvfy

12. Васильєва Д., Букалов Л. Кооперативне навчання математики та роль підручника в його реалізації. URL: https://tinyurl.com/y85czrc3

13. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2004. 352 с.

14. Ковальчук В., Силюга Л., Стасів Н., Білецька Л. Реалізація технології проблемного навчання у процесі вивчення математики у початковій школі. *Молодь і ринок.* 2016. № 7. С. 6–10.

15. Корчевська О., Кордуба Н. Нестандартні уроки з математики. 1–4 класи.Тернопіль: Астон, 2003. 160 с.

16. Мироновська Л. Розвивальний компонент технології проблемного навчання математики в початкових класах. *Початкова школа.* 2012. № 6. С. 44–46.

17. Романишин Р. Формування обчислювальних навичок в учнів початкової школи в умовах нетрадиційних технологій навчання. *Молодь і ринок.* 2020. № 6 (185). С. 72–79.

18. Сірант Н. Інноваційні технології на заняттях з математики. *Традиції та новації у сфері педагогіки та психології*: Міжнар. наук.-практ. конф. (5–6 лютого 2021 р.) Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2021. С.70–72.

19. Янкович О. І., Кузьма І. І. Освітні технології у початковій школі. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2020. 290 с.

20. Корчевська О. П. Навчання молодших школярів розв'язувати математичні завдання підвищеної складності: дис ... канд. пед. наук: 13.00.02. Тернопіль, 2000. 222 с.

21. Корчевська О. П. Робота над завданнями підвищеної складності з математики в початкових класах. Тернопіль: Підручники і посібники, 1999. 144 с.

22. Путівник з розвитку критичного мислення в учнів початкової школи: метод. посіб. для вчителів / авт.-укл.: О. І. Пометун, І. М. Сущенко. Київ, 2017. 96 с.

23. Психологічна діагностика особливостей когнітивного розвитку молодших школярів в умовах інформаційного суспільства: монографія / С. А. Гончаренко, А. Й. Ваврик, Є. П. Верещак та ін.; за ред. С. А. Гончаренко, Л.О. Кондратенко. Київ, Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 228 с.

24. Скворцова С. О. Врахування вікових особливостей когнітивних процесів молодших школярів у навчанні математики. *Науковий вісник Миколаївського нац. ун-ту ім. В. О. Сухомлинського.* Педагогічні науки. 2017. № 3. С. 341–349.

25. Sun, S., Sun, D., & Xu, T. (2023). Development of early algebraic thinking in primary school students. *Journal of Intelligence*, 11(12). https://doi.org/10.3390/jintelligence11120222

26. Швець В. П. Формування критичного мислення учнів початкових класів: метод. посіб. URL: https://naurok.com.ua/metodichniy-posibnik-rozvitok-kritichnogo-mislennya-uchniv-pochatkovih-klasiv-328316.html?utm_source=chatgpt.com

27. Шевчук І., Котельник Л. Використання інтерактивних технологій на уроках математики в початкових класах. *Початкова школа.* 2005. № 8. С.33–35.

28. Mulligan, J., & Mitchelmore, M. (2009). Awareness of pattern and structure in early mathematical development. *Mathematics Education Research Journal*, *21*(2), 33–49. Sydney: Macquarie University.

29. Dewey, J. (1910). How We Think. Boston: D.C. Heath & Co. 224 p.

ISSN 2786-4952 Online

30. Bruner, J. S. (1960). The Process of Education. Cambridge, MA: Harvard University Press. 97 p.

31. Pólya, G. (1945). How to Solve It: A New Aspect of Mathematical Method. Princeton, NJ: Princeton University Press. 253 p.

32. Kawiak, E. (2024). Heuristic Method of G. Polya in the Opinion of the Early-School Education Teachers. Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, 11(1), 103–110.

References:

1. Bohdanovych, M. V., Kozak, M. V. & Korol, Ya. A. (2014). *Metodyka vykladannia matematyky v pochatkovykh klasakh* [Methods of Teaching Mathematics in Primary School] (4th ed., rev.). Ternopil: Navchalna Knyha – Bohdan [in Ukrainian].

2. Dudko, L. (2006, 2007). *Rozv'iazuvannia zadach z proportsiinymy velychynamy* [Solving problems with proportional quantities]. *Pochatkova shkola – Primary School*, 11, 14–17; 9–10, 16–27 [in Ukrainian].

3. Koval, L. V., & Skvortsova, S. O. (2011). *Metodyka navchannia matematyky: teoriia i praktyka* [Methods of Teaching Mathematics: Theory and Practice]. Kharkiv: Print-Lider [in Ukrainian].

4. Kozak, M., & Korchevska, O. (2019–2020). *Matematyka: pidruchnyk dlia 1–4 klasiv zakladiv zahalnoi serednoi osvity* [Mathematics: Textbook for Grades 1–4 of General Secondary Education Institutions]. Ternopil: Pidruchnyky i Posibnyky [in Ukrainian].

5. Korchevska, O. (2009). *Navchaiemo matematyky. Metodyka obchyslen* [Teaching Mathematics: Methods of Computation]. Ternopil: Mandrivets [in Ukrainian].

6. Korchevska, O. (2008). *Navchaiemo matematyky. Metodyka roboty nad zadachamy* [Teaching Mathematics: Methods of Working on Word Problems]. Ternopil: Mandrivets [in Ukrainian].

7. Skvortsova, S., & Haievets, Ya. (2013). *Pidgotovka maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv do navchannia molodshykh shkoliariv rozviazuvaty siuzhetni matematychni zadachi* [Preparing Future Primary School Teachers to Teach Younger Students to Solve Story-Based Mathematical Problems]. Kharkiv: Ranok-NT. Retrieved from https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi82/0061978.pdf [in Ukrainian].

8. Skvortsova, S., Martynova, H., & Shevchenko, T. (2005). *Metodyka vykladannia matematyky v 3-mu klasi* [Methods of Teaching Mathematics in Grade 3]. Odesa: Avtograf [in Ukrainian].

9. Skvortsova, S., Martynova, H., & Shevchenko, T. (2003). *Metodyka vykladannia matematyky v 4-mu klasi* [Methods of Teaching Mathematics in Grade 4]. Odesa: Avtograf [in Ukrainian].

10. Skvortsova, S., & Onopriienko, O. (2019). *Nova ukrainska shkola: metodyka navchannia matematyky u 1–2 klasakh zakladiv zahalnoi serednoi osvity na zasadakh intehratyvnoho i kompetentnisnoho pidkhodiv* [The New Ukrainian School: Methods of Teaching Mathematics in Grades 1–2 Based on Integrative and Competence Approaches]. Kharkiv: Ranok. Retrieved from https://tinyurl.com/42d4vats [in Ukrainian].

11. Bilavych, H., Dovhyi, O., & Palanytsia, M. (2022). *Matematychna osvita v pochatkovii shkoli u vymiri sohodnishnikh vyklykiv: okremi problemy ta zasoby yikh rozv'iazannia* [Mathematics education in primary school in the context of today's challenges: specific issues and ways to solve them]. *Molod i rynok – Youth and the Market*, 9–10 (207–208), 49–54 [in Ukrainian].

12. Vasylieva, D., & Bukalov, L. *Kooperatyvne navchannia matematyky ta rol pidruchnyka v yoho realizatsii* [Cooperative Learning of Mathematics and the Role of the Textbook in Its Implementation]. Retrieved from https://tinyurl.com/y85czrc3 [in Ukrainian].

ISSN 2786-4952 Online

13. Dychkivska, I. M. (2004). *Innovatsiini pedahohichni tekhnolohii* [Innovative Pedagogical Technologies]. Kyiv: Akademvydav [in Ukrainian].

14. Kovalchuk, V., Syliuha, L., Stasiv, N., & Biletska, L. (2016). *Realizatsiia tekhnolohii problemnoho navchannia u protsesi vyvchennia matematyky u pochatkovii shkoli* [Implementation of problem-based learning technology in teaching mathematics in primary school]. *Molod i rynok – Youth and the Market*, 7, 6–10 [in Ukrainian].

15. Korchevska, O., & Korduba, N. (2003). *Nestandartni uroky z matematyky. 1–4 klasy* [Non-standard Mathematics Lessons. Grades 1–4]. Ternopil: Aston [in Ukrainian].

16. Myronovska, L. (2012). *Rozvyvalnyi komponent tekhnolohii problemnoho navchannia matematyky v pochatkovykh klasakh* [The developmental component of problem-based learning technology in primary school mathematics]. *Pochatkova shkola – Primary School*, 6, 44–46 [in Ukrainian].

17. Romanyshyn, R. (2020). *Formuvannia obchysliuvalnykh navychok v uchniv pochatkovoi shkoly v umovakh netradytsiinykh tekhnolohii navchannia* [Formation of computational skills in primary school students under non-traditional learning technologies]. *Molod i rynok – Youth and the Market*, 6 (185), 72–79 [in Ukrainian].

18. Sirant, N. (2021). *Innovatsiini tekhnolohii na zaniattiakh z matematyky* [Innovative technologies in mathematics classes]. *Tradytsii ta novatsii u sferi pedahohiky ta psykholohii – Traditions and Innovations in the Field of Pedagogy and Psychology: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference* (pp. 70–72). Zaporizhzhia: Helvetyka Publishing House [in Ukrainian].

19. Yankovych, O. I., & Kuzma, I. I. (2020). *Osvitni tekhnolohii u pochatkovii shkoli* [Educational Technologies in Primary School]. Ternopil: TNPU im. V. Hnatiuka [in Ukrainian].

20. Korchevska, O.P. (2000*). Navchannia molodshykh shkoliariv rozviazuvaty matemtychni zavdannia pidvyshchenoi skladnosti* [Teaching primary school students to solve complex mathematical tasks]. Candidate's thesis. Ternopil [in Ukrainian].

21. Korchevska, O. P. (1999). *Robota nad zavdanniamy pidvyshchenoi skladnosti z matematyky v pochatkovykh klasakh* [Working on Advanced Mathematical Tasks in Primary School]. Ternopil: Pidruchnyky i Posibnyky [in Ukrainian].

22. Pometun, O.I., & Sushchenko, I.M. (Comps.) (2017*).* Putivnyk z rozvytku krytychnoho myslennia v uchniv pochatkovoi shkoly: metod. posib. dlia vchyteliv [Guide to the Development of Critical Thinking in Primary School Students: Methodical Manual for Teachers]. Kyiv [in Ukrainian].

23. Honcharenko, S.A., Vavryk, A.Y., Vereshchak, Ye.P., et al.**;** Honcharenko, S.A., & Kondratenko, L.O. (Eds.) (2014). Psykholohichna diahnostyka osoblyvostei kohnityvnoho rozvytku molodshykh shkoliariv v umovakh informatsiinoho suspilstva: monohrafiia [Psychological Diagnosis of the Cognitive Development Features of Primary School Pupils in the Conditions of the Information Society: Monograph]. Kyiv, Kirovohrad: Imeks-LTD [in Ukrainian].

24. Skvortsova, S. O. (2017). *Vrakhuvannia vikovykh osoblyvostei kohnityvnykh protsesiv molodshykh shkoliariv u navchanni matematyky* [Considering age-specific cognitive processes of primary school pupils in mathematics teaching]. *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho natsionalnoho universytetu im. V. O. Sukhomlynskoho. Pedahohichni nauky – Scientific Bulletin of Mykolaiv National University named after V. O. Sukhomlynskyi. Pedagogical Sciences*, 3, 341–349 [in Ukrainian].

25. Sun, S., Sun, D., & Xu, T. (2023). Development of early algebraic thinking in primary school students. *Journal of Intelligence*, 11(12). https://doi.org/10.3390/jintelligence11120222

26. Shvets, V. P. *Formuvannia krytychnoho myslennia uchniv pochatkovykh klasiv* [Formation of Critical Thinking of Primary School Students]. Retrieved from https://naurok.com.ua/metodichniy-posibnik-rozvitok-kritichnogo-mislennya-uchniv-pochatkovih-klasiv-328316.html [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

27. Shevchuk, I., & Kotelnyk, L. (2005). *Vykorystannia interaktyvnykh tekhnolohii na urokakh matematyky v pochatkovykh klasakh* [Use of interactive technologies in primary mathematics lessons]. *Pochatkova shkola – Primary School*, 8, 33–35 [in Ukrainian].

28. Mulligan, J., & Mitchelmore, M. (2009). Awareness of pattern and structure in early mathematical development. *Mathematics Education Research Journal*, *21*(2), 33–49. Sydney: Macquarie University.

29. Dewey, J. (1910). How We Think. Boston: D.C. Heath & Co. 224 p.

30. Bruner, J. S. (1960). The Process of Education. Cambridge, MA: Harvard University Press. 97 p.

31. Pólya, G. (1945). How to Solve It: A New Aspect of Mathematical Method. Princeton, NJ: Princeton University Press. 253 p.

32. Kawiak, E. (2024). Heuristic Method of G. Polya in the Opinion of the Early-School Education Teachers. Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, 11(1), 103–110.

Дата першого надходження статті до видання: 29.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 796.015.6:612

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1858-1874

Чайка Юлія Юріївна кандидат біологічних наук, старший викладач кафедри медико-біологічних дисциплін, здоров'я людини та адаптивного спорту, Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, https://orcid.org/0000-0002-3965-6088

Бовсуновська Наталія Миколаївна кандидат біологічних наук, доцент, доцент кафедри медико-біологічних дисциплін, здоров'я людини та адаптивного спорту, Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, https://orcid.org/0000-0002-8137-114X

Гарлінська Алла Миколаївна кандидат біологічних наук, доцент, доцент кафедри медико-біологічних дисциплін, здоров'я людини та адаптивного спорту, Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, https://orcid.org/0000-0001-7859-8637

Лупаїна Ірина Семенівна кандидат біологічних наук, доцент, доцент кафедри медико-біологічних дисциплін, здоров'я людини та адаптивного спорту, Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, https://orcid.org/0000-0001-6238-2786

ПРИРОДНІ ФАКТОРИ У СИСТЕМІ ПОСТНАВАНТАЖУВАЛЬНОГО ВІДНОВЛЕННЯ СПОРТСМЕНІВ

Анотація. Постнавантажувальне відновлення є важливою складовою системи спортивної підготовки, що визначає ефективність адаптаційних процесів, рівень працездатності спортсменів і стабільність спортивних результатів. Попри доведену ефективність природних факторів відновлення, їх використання у тренерській практиці часто має недостатньо системний характер.

Мета дослідження – проаналізувати особливості застосування природних факторів у системі постнавантажувального відновлення спортсменів та визначити їх роль у підвищенні працездатності й профілактиці перетренованості. Методи дослідження: теоретичний аналіз науково-методичної літератури, анкетування (n = 115), методи математичної статистики.

Результати дослідження засвідчили, що 70,3 % респондентів розглядають відновлення як важливий чинник підвищення спортивної працездатності, однак його практична реалізація часто не інтегрується у тренувальний процес як системно керований компонент. Встановлено, що провідною причиною розвитку втоми та перетренованості є недостатність відновлення (72,2 %), значущість якої

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

перевищує вплив параметрів тренувального навантаження (63,5 %). Найбільш поширеними медико-біологічними засобами є раціональне харчування (76,5 %), масаж (66,1 %), використання лазні (48,7 %) та фізіо- і гідропроцедури (43,5 %). Визначено, що природні фактори – сон (73,9 %), раціональне харчування (59,1 %) та гідратація (42,6 %) – виступають базовими умовами ефективного відновлення.

Водночас виявлено значну варіативність поєднання відновлювальних засобів та відсутність уніфікованих підходів до їх застосування, що свідчить про переважання емпіричного підходу в організації відновлювального процесу.

Основними чинниками неефективного відновлення є перевантаження тренувального процесу (20 %), ігнорування сну (18 %), недостатня увага до харчування (15 %) та обмежений рівень знань щодо сучасних відновлювальних методик (11 %).

Узагальнення отриманих результатів свідчить, що ефективність відновлення визначається не лише використанням окремих засобів, а рівнем їх системної інтеграції у тренувальний процес. Це обґрунтовує необхідність підвищення ролі природних факторів як базового компонента постнавантажувального відновлення спортсменів.

Ключові слова: постнавантажувальне відновлення, природні фактори, втома спортсменів, медико-біологічні засоби, спортивна працездатність, перетренованість.

Chaika Yuliia Candidate of Biological Sciences (PhD in Biology), Senior Lecturer, Department of Medical and Biological Disciplines, Human Health, and Adaptive Sports, Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr, https://orcid.org/0000-0002-3965-6088

Bovsunovska Natalia Candidate of Biological Sciences (PhD in Biology), Associate Professor, Associate Professor, Department of Medical and Biological Disciplines, Human Health, and Adaptive Sports, Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr, https://orcid.org/0000-0002-8137-114X

Garlinska Alla Candidate of Biological Sciences (PhD in Biology), Associate Professor, Associate Professor, Department of Medical and Biological Disciplines, Human Health, and Adaptive Sports, Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr, https://orcid.org/0000-0001-7859-8637

Lupaina Iryna Candidate of Biological Sciences (PhD in Biology), Associate Professor, Associate Professor, Department of Medical and Biological Disciplines, Human Health, and Adaptive Sports, Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr, https://orcid.org/0000-0001-6238-2786

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

NATURAL FACTORS IN THE SYSTEM OF POST-EXERCISE RECOVERY OF ATHLETES

Abstract. Post-exercise recovery is an important component of the sports training system that determines the effectiveness of adaptive processes, athletes' work capacity, and the stability of sports performance. Despite the proven effectiveness of natural recovery factors, their application in coaching practice is often insufficiently systematic. The purpose of the study was to analyze the peculiarities of applying natural factors within the system of athletes' post-exercise recovery and to determine their role in enhancing performance and preventing overtraining. Research methods included theoretical analysis of scientific and methodological literature, questionnaire survey (n = 115), and methods of mathematical statistics. The results of the study demonstrated that 70.3% of respondents consider recovery to be an important factor in improving athletic performance; however, in practice, recovery is often not integrated into the training process as a systematically managed component. It was established that insufficient recovery (72.2%) is considered the leading cause of fatigue and overtraining, exceeding the significance of training load parameters (63.5%). The most commonly used medical-biological recovery means were rational nutrition (76.5%), massage (66.1%), sauna and steam bath procedures (48.7%), as well as physiotherapeutic and hydrotherapy procedures (43.5%). Natural factors such as sleep (73.9%), balanced nutrition (59.1%), and hydration (42.6%) were identified as the fundamental conditions for effective recovery. At the same time, considerable variability in the combination of recovery means and the absence of unified approaches to their application were revealed, indicating the predominance of an empirical approach in the organization of the recovery process. The main factors contributing to ineffective recovery were excessive training load (20%), neglect of sleep (18%), insufficient attention to nutrition (15%), and a limited level of knowledge regarding modern recovery methods (11%). The generalization of the obtained results indicates that the effectiveness of recovery depends not only on the use of individual recovery means, but also on the level of their systematic integration into the training process. This substantiates the necessity of strengthening the role of natural factors as a fundamental component of athletes' post-exercise recovery.

Keywords: post-exercise recovery, natural factors, athlete fatigue, medical-biological recovery means, athletic performance, overtraining.

Постановка проблеми. Інтенсифікація тренувального та змагального процесу у сучасному спорті вищих досягнень супроводжується зростанням функціональних навантажень і підвищенням вимог до резервних можливостей організму спортсмена. Перебіг відновлювальних процесів тісно пов'язаний із розвитком втоми – складного багатофакторного явища, пов'язаного зі змінами у діяльності нейрогуморальної системи та процесах енергозабезпечення організму. Порушення балансу між навантаженням і відновленням є одним із провідних чинників розвитку синдрому перетренованості, що проявляється

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

зниженням імунітету, гормональними дисфункціями, погіршенням спортивних результатів і підвищенням ризику травматизму [1; 5].

За таких умов постнавантажувальне відновлення набуває ключового значення та розглядається як невід'ємний, цілеспрямовано керований компонент системи спортивної підготовки. Його ефективність визначає характер функціональних змін в організмі, забезпечує повноцінне подолання втоми, запобігає розвитку перетренованості та сприяє стабільності спортивної працездатності й зростанню спортивних результатів [1; 9].

Сучасні уявлення про відновлення у спорті ґрунтуються на трирівневій моделі, що охоплює оперативне (у межах одного тренування), поточне (між окремими заняттями) та етапне відновлення (у межах циклів підготовки). Кожен із цих рівнів характеризується специфічними фізіологічними та психоемоційними механізмами і потребує диференційованого підбору засобів і методів впливу [2; 5].

Незважаючи на широкий спектр сучасних відновлювальних засобів, природні фактори – сон, раціональне харчування, гідратація, фітотерапія та оптимізація режиму дня [6; 12; 13] – часто залишаються недооціненими у практиці спортивної підготовки. На відміну від спеціалізованих медико-біологічних засобів, які забезпечують цілеспрямований вплив на окремі механізми відновлення, природні фактори формують базові умови, необхідні для його повноцінного перебігу, проте в спорті вони нерідко розглядаються як допоміжний компонент, що обмежує їх цілеспрямоване й системне використання. Водночас вони відзначаються доступністю, фізіологічною обґрунтованістю та безпечністю застосування, не пов'язані з ризиком побічних ефектів та не суперечать антидопінговим вимогам. Їх використання забезпечує системний вплив на функціональний стан організму спортсмена, сприяє ефективнішому перебігу відновлення та підвищенню результативності тренувальної діяльності.

У сучасному науковому дискурсі основна увага зосереджена на застосуванні спеціалізованих медико-біологічних засобів відновлення, тоді як значення природних факторів як базових компонентів відновлювального процесу та механізми їх інтеграції у тренувальний процес висвітлені недостатньо [4; 7]. Зокрема, особливої уваги потребують питання обізнаності тренерів щодо можливостей їх застосування, а також особливостей диференційованого використання залежно від виду спорту, кваліфікації спортсменів і стажу тренерської діяльності. У зв'язку з цим актуальним є обґрунтування підходів до цілеспрямованого та системного використання природних факторів відновлення, визначення їх місця у структурі тренувального процесу та оцінка ефективності їх застосування у спортивній практиці.

Аналіз останніх досліджень. Проблематика відновлення спортсменів у сучасній теорії та практиці спортивної підготовки посідає провідне місце, оскільки безпосередньо визначає ефективність тренувального процесу та досягнення високих спортивних результатів. У наукових дослідженнях значна увага приділяється вивченню фізіологічних механізмів розвитку втоми, реакцій

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

організму на фізичні навантаження та закономірностей перебігу відновлення [1; 2; 9]. У цьому контексті відновлення розглядається не як пасивна фаза після навантаження, а як активний, керований процес, що забезпечує підтримання гомеостазу, відновлення енергетичних ресурсів і формування стійких функціональних змін в організмі спортсмена.

У сучасній науковій парадигмі відновлення спортсменів розглядається як багатокомпонентна система, що передбачає інтеграцію педагогічних, психологічних і медико-біологічних засобів [17]. Водночас аналіз наукових джерел свідчить про пріоритетність медико-біологічного супроводу в системі відновлення спортсменів. Це пояснюється здатністю відповідних засобів забезпечувати відносно швидкий і прогнозований ефект відновлення після фізичних навантажень, що є особливо важливим в умовах їх високої інтенсивності. До цієї групи належать фізіотерапевтичні процедури, масаж, гідро- та термопроцедури, ергогенна підтримка та спеціалізоване харчування, ефективність яких підтверджена численними дослідженнями [3; 6; 10; 12; 13].

Окремий напрям досліджень присвячений ролі природних факторів відновлення, що формують базові умови функціонування організму та значною мірою визначають ефективність інших засобів впливу. На відміну від спеціалізованих засобів, їх дія має системний характер і спрямована не стільки на окремі механізми, скільки на оптимізацію загального стану спортсмена. У наукових працях підкреслюється їх значення як основи підтримання фізіологічної рівноваги організму та профілактики перевтоми [5; 8; 11].

Доведено, що сон, гідратація, раціональне харчування та режим життєдіяльності безпосередньо впливають на працездатність, швидкість відновних реакцій та функціональний стан спортсменів [5; 8; 11]. Серед цих факторів провідну роль відіграє сон: навіть незначне скорочення його тривалості зумовлює зниження м’язової сили, точності рухів та ефективності імунної відповіді [19]. Попри рекомендації щодо тривалості сну на рівні 8–10 годин у тренувальний період, у значної частини спортсменів спостерігається хронічний дефіцит сну [18].

Дегідратація негативно позначається на функціональному стані спортсмена: втрата рідини на рівні близько 2 % маси тіла асоціюється зі зниженням аеробної продуктивності, погіршенням когнітивних функцій та підвищенням суб’єктивного відчуття навантаження [15]. У постнавантажувальний період рекомендується відновлення рідини з розрахунку приблизно 1,5 л на кожен кілограм втраченої маси тіла з урахуванням електролітного складу. Разом із тим дослідження свідчать, що контроль гідратаційного статусу у практиці спортивної підготовки залишається недостатньо систематизованим [6; 12; 13].

Раціональне харчування забезпечує поповнення енергетичних ресурсів і відновлення м’язових структур, тоді як своєчасне надходження нутрієнтів є ключовим чинником ресинтезу глікогену та синтезу білка [14]. Важливу роль відіграють природні антиоксиданти, які зменшують окислювальний стрес після інтенсивних навантажень [16]. Окрему увагу приділяють фітотерапії: адаптогени

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

рослинного походження здатні знижувати суб'єктивне відчуття втоми, підвищувати стійкість до стресу та покращувати показники фізичної й розумової працездатності, однак їх використання потребує подальшої стандартизації [8; 11].

Аналіз наукової літератури свідчить про недостатню системність у використанні природних факторів відновлення: попри їх доведену ефективність, у практиці спортивної підготовки вони часто застосовуються як допоміжні засоби без чіткого інтегрування у структуру тренувального процесу [4; 7]. Питання їх практичного впровадження, оптимального поєднання з іншими засобами, а також дозування й індивідуалізації залежно від виду спорту і рівня підготовленості спортсменів залишаються недостатньо висвітленими [4; 7; 12; 13]. Це визначає необхідність подальших досліджень, спрямованих на обґрунтування ролі природних чинників у системі постнавантажувального відновлення та розробку ефективних підходів до їх застосування.

Метою дослідження є аналіз застосування природних факторів у системі постнавантажувального відновлення спортсменів і визначення їх ролі у підвищенні працездатності та профілактиці перетренованості.

Завдання дослідження:

- здійснити теоретичний аналіз сучасних науково-методичних підходів до проблеми розвитку втоми та відновлення організму спортсменів після фізичних навантажень;
- дослідити рівень обізнаності тренерів і практичні особливості застосування відновлювальних засобів, зокрема природних факторів у тренувальному процесі;
- виявити ключові чинники, що обмежують ефективне та системне використання природних факторів відновлення у спортивній практиці;
- визначити напрями вдосконалення використання природних факторів у системі постнавантажувального відновлення спортсменів.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та вирішення завдань дослідження використано комплекс взаємопов'язаних методів: теоретичний аналіз та узагальнення даних науково-методичної літератури з теми дослідження; анкетування – для оцінки рівня обізнаності тренерів щодо використання природних факторів відновлення та виявлення специфіки їх інтеграції у тренувальний процес; методи математичної статистики – для обробки отриманих емпіричних даних.

Виклад основного матеріалу. Дослідження проводилося на базі Житомирського державного університету імені Івана Франка. У дослідженні взяли участь 115 респондентів, серед яких тренери дитячо-юнацьких спортивних шкіл, спортивних клубів, секцій та федерацій різних видів спорту, а також здобувачі другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю А7 «Фізична культура і спорт». Залучення до вибірки як практикуючих тренерів, так і майбутніх фахівців зумовлено необхідністю комплексного аналізу рівня сформованості уявлень щодо ролі, значущості та ефективності використання засобів постнавантажувального відновлення у сучасному тренувальному

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

процесі. Такий підхід дозволяє не лише оцінити стан практичної реалізації відновлювальних заходів, але й виявити особливості їх сприйняття на різних етапах професійного становлення.

Опитування проводилося з дотриманням принципів анонімності за допомогою онлайн-анкети (Google Forms), що сприяло зменшенню впливу соціально бажаних відповідей та підвищенню об'єктивності отриманих даних. Використання стандартизованої анкети забезпечило можливість їх подальшої кількісної обробки та порівняльного аналізу.

У структурі вибірки 66 % становили тренери (n = 76), які представляли 29 видів спорту. Найбільш поширеними серед них були футбол – 10,5 %, волейбол, легка атлетика та плавання – по 9,2 %, що забезпечує достатню репрезентативність вибірки щодо різних за характером навантажень видів спорту. За стажем тренерської діяльності респонденти розподілилися таким чином: до 1 року – 31,6 %, від 2 до 9 років – 42,1 %, понад 10 років – 26,3 %. Такий розподіл свідчить про гетерогенність вибірки та створює передумови для аналізу впливу професійного досвіду на підходи до застосування відновлювальних засобів.

Подальший аналіз отриманих даних був спрямований на виявлення особливостей використання засобів постнавантажувального відновлення у сучасній тренерській практиці, а також визначення ролі природних факторів у структурі тренувального процесу. Отримані дані свідчать про сформоване у тренерському середовищі розуміння значущості відновлення як чинника підвищення спортивної працездатності – 70,3% (рис. 1). Незначна частка опитуваних (1,9%), які не надають відновленню суттєвого значення, представлена виключно особами без практичного тренерського досвіду, що опосередковано вказує на залежність рівня усвідомлення ролі відновлення від професійного стажу. Це дає підстави стверджувати, що практичний досвід виступає визначальним чинником формування адекватного уявлення про роль відновлення у підготовці спортсменів.

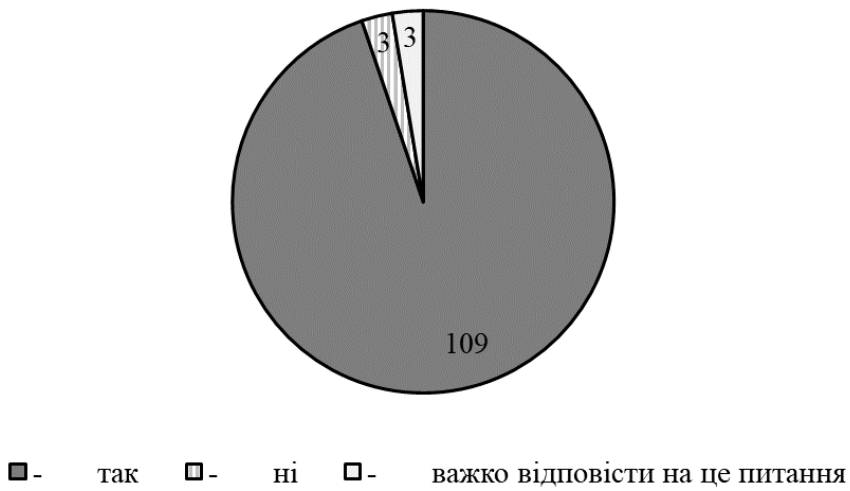

Рис. 1. Оцінка респондентами ролі відновлення у підвищенні спортивної працездатності

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Отримані результати дозволяють виявити невідповідність між рівнем теоретичної обізнаності та належним рівнем практичної реалізації відновлення. Під час планування відновлення 89,6 % респондентів повністю або частково враховують характер попередньої фізичної роботи та психоемоційні чинники, з них 67% беруть до уваги всі ці чинники комплексно.

Відновлення у більшості випадків не інтегрується у тренувальний процес як системно керований компонент, а реалізується фрагментарно, залежно від конкретної ситуації.

На думку 78,3 % опитаних, тренування та відновлення мають передусім забезпечувати зростання рівня фізичної підготовленості; 60,9 % відзначають профілактику перетренованості; 56,5 % – психологічну підготовку спортсмена. У цілому тренувальний процес у поєднанні з відновлювальними заходами має забезпечувати гармонійний фізичний, психологічний та соціальний розвиток спортсмена, створюючи передумови для досягнення високих результатів без шкоди для здоров'я та якості життя.

Це підтверджується тим, що 33% респондентів обрали всі запропоновані варіанти відповіді. Отримані результати вказують на розуміння багатокомпонентного характеру відновлення, проте його практична реалізація залишається недостатньо системною.

Аналіз відповідей щодо причин розвитку втоми та перетренованості дозволив виявити характерні особливості її інтерпретації у тренерській практиці (рис. 2). Зокрема, провідним чинником визначено недостатність відновлення – 72,2%, що перевищує значущість таких факторів, як обсяг та інтенсивність фізичних навантажень – 63,5%, а також недоліки у плануванні тренувального процесу – 52,2%.

Менш вираженими, проте також значущими чинниками визначено постійні психоемоційні навантаження – 33,9%, незадовільне харчування – 32,2% та надмірну кількість змагань – 31,3%.

Окремі респонденти (n = 2) доповнили перелік чинників, вказавши на вплив специфічних соціально-психологічних умов, зокрема воєнних подій, тривожних станів, порушень сну та хронічного недосипання, що відображає актуальні виклики, характерні для сучасних умов підготовки спортсменів. Отримані результати свідчать, що респонденти пов'язують розвиток втоми та перетренованості не лише з обсягом тренувальних навантажень, а й з недостатньою ефективністю відновлювальних процесів. Це підкреслює важливу роль відновлення у забезпеченні адаптації спортсменів до фізичних навантажень.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Рис. 2. Основні причини розвитку перетренованості спортсменів

Щодо організації відновлення встановлено, що більшість респондентів – 60%, вважають доцільним поєднання відновлювальних заходів як у період змагань, так і впродовж навчально-тренувального процесу, що вказує на усвідомлення необхідності безперервної інтеграції відновлення у тренувальний процес. Водночас близько чверті опитаних обмежують використання відновлення лише окремими етапами підготовки, що вказує на недостатню системність його впровадження.

Серед засобів активного відновлення найбільш поширеними є заминка – 72,2%, повільний біг – 40,9% та зміна виду діяльності – 40%, що свідчить про переважання у практиці тренувального процесу засобів, спрямованих на поступове зниження функціонального напруження організму після фізичних навантажень. Водночас значна варіативність поєднання засобів активного відновлення (33 варіанти) свідчить про відсутність уніфікованих підходів до їх застосування та єдиних критеріїв їх добору залежно від характеру навантаження, етапу підготовки чи індивідуальних особливостей спортсменів (рис. 3).

Серед пасивних засобів відновлення домінують сон – 86,1 % та масаж – 80 %, що узгоджується із сучасними науковими уявленнями [5; 8; 11] про механізми постнавантажувального відновлення та їх роль у нормалізації функціонального стану спортсменів. Найбільш поширеним є поєднання сну та масажу з гідропроцедурами (20,9 %), тоді як частина респондентів доповнює їх спеціалізованими методами відновлення. Загалом зафіксовано 29 варіантів комбінацій пасивних засобів (рис. 4), що свідчить про значну варіативність підходів до організації відновлення. Подібна різноманітність може вказувати як

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

на прагнення до індивідуалізації відновлювальних програм, так і на відсутність уніфікованих підходів до їх застосування. Це дає підстави вважати, що добір пасивних засобів у багатьох випадках ґрунтується переважно на практичному досвіді та суб'єктивних уявленнях тренерів щодо ефективності окремих методів, а не на системному використанні.

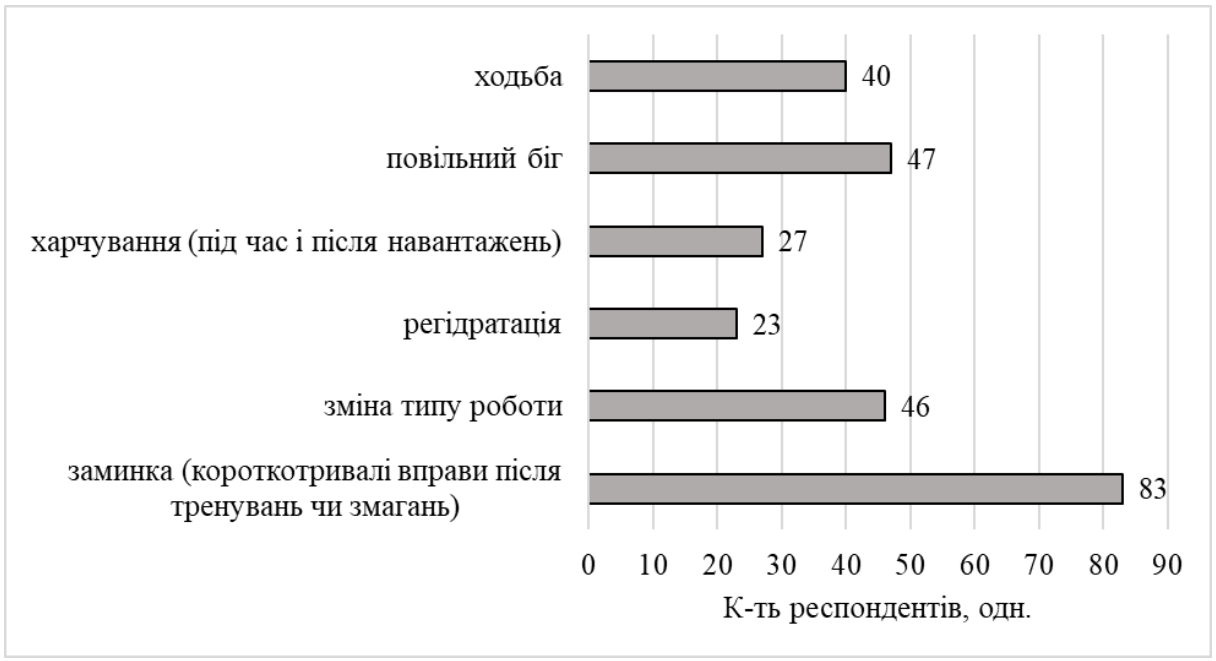

Рис. 3. Засоби активного відновлення, що використовуються респондентами

Рис. 4. Засоби пасивного відновлення, що використовуються респондентами

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Оцінка доступності різних груп засобів відновлення показала, що найбільш доступними респонденти вважають психологічні – 52,2% та медико-біологічні – 45,2% засоби, тоді як 21,7% відзначають доцільність їх поєднання. Використання медико-біологічних засобів у структурі постнавантажувального відновлення спортсменів розглядається як важливий компонент забезпечення функціональної стабільності організму та ефективності адаптаційних процесів . Серед них найбільш поширеними серед респондентів є раціональне харчування – 76,5%, різні види масажу – 66,1%, використання лазні – 48,7% та фізіо- і гідропроцедури – 43,5% (рис. 5), тоді як такі методи, як аероіонізація та бальнеотерапія, застосовуються значно рідше.

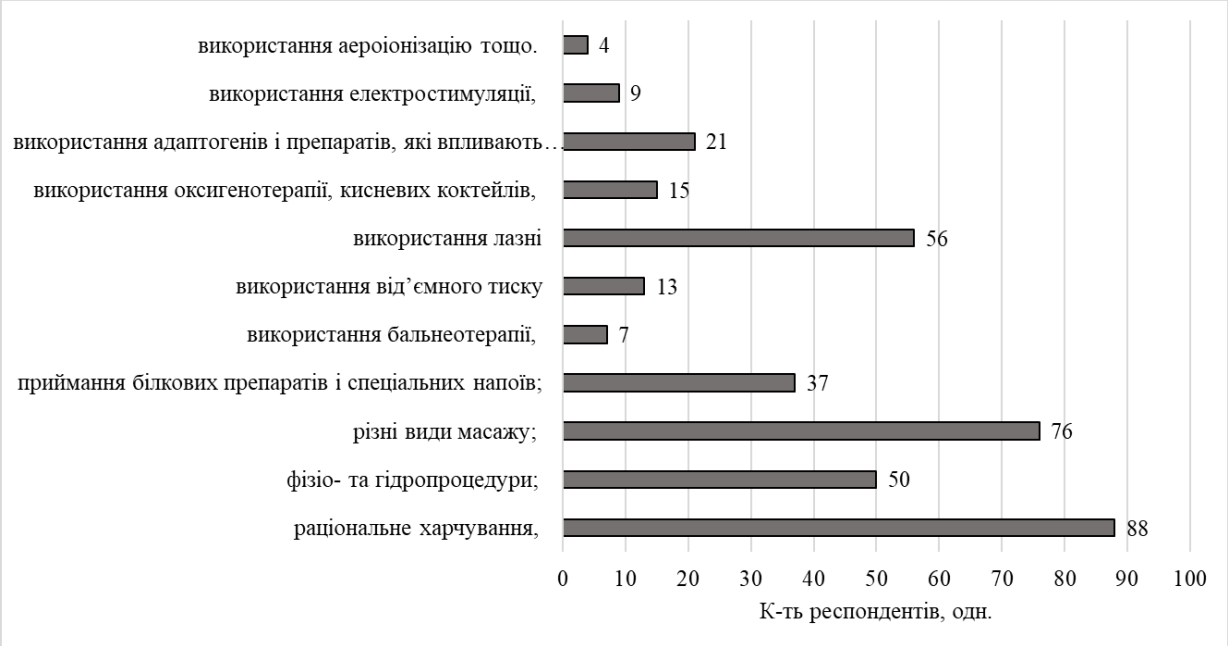

Рис. 5. Медико-біологічні засоби відновлення, що використовуються у професійній діяльності

Аналіз структури застосування медико-біологічних засобів відновлення виявив значну різноманітність їх поєднання – зафіксовано 48 варіантів комбінування, що свідчить про відсутність уніфікованих підходів до організації відновлювальних заходів. Найчастіше респонденти поєднують раціональне харчування, масаж, фізіотерапевтичні та гідропроцедури, а також використання лазні, що вказує на переважання комплексного підходу із залученням найбільш доступних і традиційно поширених засобів відновлення. Водночас повний спектр медико-біологічних засобів застосовується лише незначною часткою опитаних (2,6 %), що може свідчити про обмежену системність їх використання та недостатню інтеграцію сучасних відновлювальних технологій у практику спортивної підготовки.

Серед засобів природного підвищення фізичної працездатності та пришвидшення відновлення після навантажень респонденти найчастіше

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

відзначають необхідність повноцінного сну – 73,9%, дотримання принципів раціонального харчування – 59,1% та контролю рівня гідратації з урахуванням електролітного балансу – 42,6%. Респонденти також зазначають доцільність використання таких засобів природного відновлення, як фітотерапія, грязелікування, таласотерапія, відпочинок у природних умовах**,** застосування натуральних напоїв і продуктів, багатих на антиоксиданти (ягоди, мед, трав'яні чаї), що сприяють відновленню енергетичних ресурсів. До основних переваг природних факторів віднесено їх комплексний вплив на організм, який охоплює фізіологічні, психологічні та емоційні аспекти, а також доступність і безпечність застосування, що дозволяє зменшити потребу у фармакологічній підтримці за умови їх раціонального використання [3; 6; 10; 12; 13].

У групі гігієнічних медико-біологічних засобів відновлення у процесі побудови тренувального процесу найчастіше використовуються повноцінний відпочинок і сон – 80% та раціональний і стабільний режим дня – 64,3%. Водночас серед фізичних медико-біологічних засобів відновлення домінують масаж (75,7%), використання сауни та парної лазні (59,1%), гідропроцедури (46,1%), тоді як електропроцедури застосовуються значно рідше (22,6%) (рис. 6).

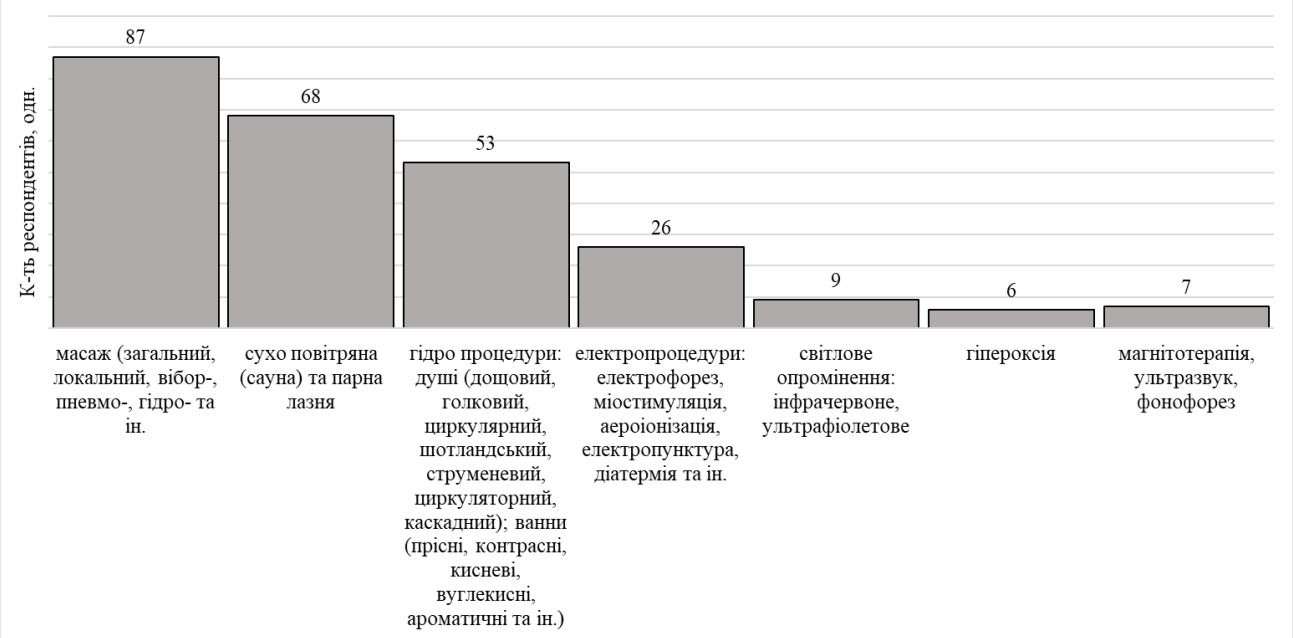

Рис. 6. Використання фізичних медико-біологічних засобів відновлення у тренувальному процесі

Серед медико-біологічних засобів відновлення, пов'язаних із харчуванням, домінує орієнтація на забезпечення збалансованості раціону за основними нутрієнтами – білками, жирами, вуглеводами, мікроелементами та вітамінами (71,3 %). Це свідчить про усвідомлення респондентами важливості раціонального харчування як одного з базових чинників підтримання енергетичного балансу, ефективності відновлювальних процесів і адаптації організму до

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

фізичних навантажень. Водночас урахування кліматичних і погодних умов застосовується значно рідше – 24,3%, а комплексний підхід, що передбачає поєднання енергетичної збалансованості, якісного складу харчування та його відповідності характеру й обсягу навантажень, реалізують лише 16,5% респондентів. Лише 8,7% опитаних здійснюють повний контроль усіх зазначених аспектів харчування, що свідчить про недостатній рівень системності у підходах до організації харчування як складової відновлення.

Фармакологічні засоби також займають помітне місце у практиці відновлення: найбільш поширеним є використання вітамінно-мінеральних комплексів – 72,2% та засобів, що сприяють відновленню енергетичних ресурсів і підвищують стійкість організму до стресу – 59,1% (рис. 7). Водночас їх застосування переважно має підтримувальний характер і не завжди інтегрується у цілісну систему відновлювальних заходів.

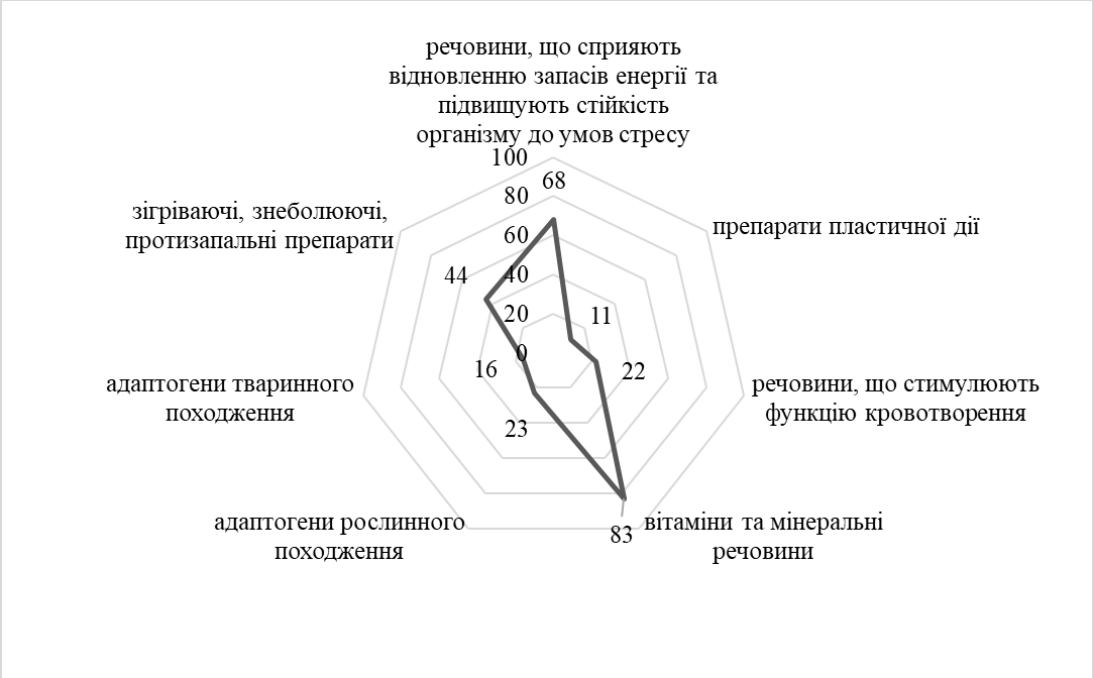

Рис. 7. Використання фармакологічних медико-біологічних засобів відновлення у тренувальному процесі

Аналіз причин неналежного відновлення показав, що воно найчастіше зумовлене перевантаженням тренувального процесу – 20%, ігноруванням сну – 18%, недостатньою увагою до харчування – 15% та недостатнім рівнем обізнаності щодо сучасних відновлювальних методик – 11%. Отримані дані вказують на те, що основні проблеми відновлення мають організаційно-методичний характер і пов’язані не стільки з обмеженою кількістю відновлювальних засобів, скільки з недостатньою системністю їх застосування. Виявлені проблеми свідчать про необхідність удосконалення методичного забезпечення відновлювального компоненту тренувального процесу.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Результати дослідження дали змогу встановити закономірності використання засобів постнавантажувального відновлення у сучасній тренерській практиці, визначити місце природних факторів у структурі відновлювальних заходів, а також виявити ключові проблеми їх практичної реалізації. Результати дослідження підтверджують, що рівень обізнаності тренерів щодо засобів відновлення є ключовим чинником ефективності їх застосування. Важливим є те, що респонденти наголошують на необхідності попередньої консультації зі спортивним лікарем перед застосуванням відновлювальних засобів, що свідчить про усвідомлення важливості індивідуалізації та безпечності їх використання. Здатність інтегрувати відновлення у структуру тренувального процесу визначає не лише спортивні результати, а й збереження здоров'я спортсменів та тривалість їх спортивної кар'єри.

Висновки та перспективи досліджень. Результати дослідження підтверджують, що відновлення є невід'ємною складовою спортивної підготовки та відіграє важливу роль у забезпеченні адаптаційних процесів, підтриманні працездатності й стабільності спортивних результатів.

Результати анкетування засвідчили, що більшість респондентів (70,3 %) розглядає відновлення як важливий чинник підвищення спортивної працездатності, однак у практиці спортивної підготовки його реалізація нерідко має несистемний характер і недостатньо інтегрується у структуру тренувального процесу. Встановлено, що провідною причиною розвитку втоми та перетренованості респонденти вважають недостатність відновлення (72,2 %), значущість якої перевищує вплив параметрів тренувального навантаження (63,5 %) та недоліків у плануванні підготовки (52,2 %).

Аналіз застосування відновлювальних засобів засвідчив широке використання як спеціалізованих медико-біологічних засобів, так і природних факторів відновлення, однак їх застосування характеризується значною варіативністю та відсутністю уніфікованих підходів. Це вказує на переважання емпіричного підходу до організації відновлювального процесу та недостатню системність у доборі відновлювальних заходів. Найбільш поширеними медико-біологічними засобами є раціональне харчування (76,5 %), різні види масажу (66,1 %), використання лазні (48,7 %), а також фізіотерапевтичні та гідропроцедури (43,5 %), що підтверджує їх провідне місце у практиці постнавантажувального відновлення спортсменів.

Встановлено, що природні фактори, зокрема сон (73,9 %), раціональне харчування (59,1 %) та гідратація (42,6 %), виступають базовими умовами відновлення, які значною мірою визначають ефективність реалізації інших відновлювальних впливів. Разом із тим у практиці спортивної підготовки вони застосовуються недостатньо системно, що обмежує їх відновлювальний потенціал.

Основними причинами неефективного відновлення респонденти вважають перевантаження тренувального процесу (20 %), ігнорування сну (18 %),

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

недостатню увагу до харчування (15 %) та обмежений рівень обізнаності щодо сучасних відновлювальних методик (11 %). Отримані дані підтверджують, що ефективність відновлення значною мірою залежить від рівня методичного забезпечення та системної реалізації відновлювальних заходів.

Загалом результати дослідження свідчать, що ефективність відновлення визначається не стільки наявністю різноманітних засобів, скільки рівнем їх системної організації, індивідуалізації та інтеграції у тренувальний процес. У цьому контексті тренер виступає не лише організатором тренувальної діяльності, а й суб'єктом управління відновлювальними процесами. Перспективи подальших досліджень полягають у розробці науково обґрунтованих моделей інтеграції природних факторів у систему постнавантажувального відновлення спортсменів, а також у визначенні ефективних підходів до їх індивідуалізації залежно від виду спорту, рівня підготовленості та умов тренувальної діяльності.

Література

1. Вілмор Дж. Х., Костілл Д. Л. Фізіологія спорту. Київ: Олімпійська література. 2003. 634 с.

2. Земцова І. І. Спортивна фізіологія: навчальний посібник. Київ: Олімпійська література. 2008. 207 с.

3. Костюкевич В. М. Теорія і методика тренування спортсменів високої кваліфікації: навчальний посібник. Вінниця: Планер. 2007. 273 с.

4. Лисюк Д. О., Корнійчук Н. М., Солодовник О. В. Медико-біологічні засоби відновлення в спорті. Спортивна наука. 2022. № 2. С. 63–70.

5. Маракушин Д. І., Чернобай Л. В., Ващук М. А. Фізіологічні механізми розвитку втоми. Медична наука України. 2021. Т. 17, № 2. С. 125–131.

6. Михалюк Є. Л., Малахова С. М., Черепок О. О. Медико-біологічні, педагогічні та фізіотерапевтичні заходи відновлення спортсменів: навчальний посібник. Запоріжжя: ЗДМУ. 2016. 75 с.

7. Овчарук В. Г. Засоби відновлення і підвищення працездатності в процесі підготовки кваліфікованих спортсменів легкоатлетів. Фізична культура, спорт та здоров'я нації. 2019. Вип. 7. С. 50–56.

8. Павлова Ю., Виноградський Б. Відновлення у спорті: монографія. Львів: ЛДУФК. 2011. 204 с.

9. Платонов В. М. Система підготовки спортсменів в олімпійському спорті. Загальна теорія і її практичні застосування: підручник: у 2 т. Київ: Олімпійська література. 2015. Т. 1. 680 с.; Кн. 2. 752 с.

10. Плахтій П. Д., Босенко А. І., Макаренко А. В. Фізіологія фізичних вправ: підручник. Кам'янець-Подільський: Друкарня Рута. 2015. 268 с.

11. Шемета О. О., Дожук К. М. Функціональне харчування — новий підхід до здорового способу життя. Київ: Національний медичний університет ім. О. О. Богомольця. 2015. 25 с.

12. Яловик В. Т. Медико-біологічні засоби відновлення та підвищення працездатності спортсменів. Луцьк: Вежа. 2008. 128 с.

13. Яловик В. Т. Медико-біологічні й педагогічні засоби відновлення та підвищення працездатності спортсменів: методичні рекомендації. Луцьк: Волинський національний університет ім. Лесі Українки. 2010. 184 с.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

14. Burke L. M., Hawley J. A., Wong S. H. S., Jeukendrup A. E. Carbohydrates for training and competition. Journal of Sports Sciences. 2011. Vol. 29(S1). P. S17–S27.

15. Cheuvront S. N., Kenefick R. W. Dehydration: physiology, assessment, and performance effects. Comprehensive Physiology. 2014. Vol. 4(1). P. 257–285.

16. Howatson G., van Someren K. A. The prevention and treatment of exercise-induced muscle damage. Sports Medicine. 2008. Vol. 38(6). P. 483–503.

17. Kellmann M., Bertollo M., Bosquet L. et al. Recovery and performance in sport: consensus statement. International Journal of Sports Physiology and Performance. 2018. Vol. 13(2). P. 240–245.

18. Lastella M., Roach G. D., Halson S. L., Sargent C. Sleep/wake behaviours of elite athletes from individual and team sports. European Journal of Sport Science. 2015. Vol. 15(2). P. 94–100.

19. Walsh N. P., Halson S. L., Sargent C. et al. Sleep and the athlete: narrative review and consensus recommendations. British Journal of Sports Medicine. 2021. Vol. 55(7). P. 356–368.

References

1. Wilmore, J. H., & Costill, D. L. (2003). *Fiziolohiia sportu* [Physiology of sport]. Kyiv: Olimpiiska literatura, 634 p. [in Ukrainian].

2. Zemtsova, I. I. (2008). *Sportyvna fiziolohiia: navchalnyi posibnyk* [Sports physiology: textbook]. Kyiv: Olimpiiska literatura, 207 p. [in Ukrainian].

3. Kostiukevych, V. M. (2007). *Teoriia i metodyka trenuvannia sportsmeniv vysokoi kvalifikatsii: navchalnyi posibnyk* [Theory and methodology of training highly qualified athletes: textbook]. Vinnytsia: Planer, 273 p. [in Ukrainian].

4. Lysiuk, D. O., Korniichuk, N. M., & Solodovnyk, O. V. (2022). Medyko-biolohichni zasoby vidnovlennia v sporti [Medical and biological recovery means in sport]. *Sportyvna nauka – Sports Science*, No 2, pp. 63–70 [in Ukrainian].

5. Marakushyn, D. I., Chernobai, L. V., & Vashchuk, M. A. (2021). Fiziolohichni mekhanizmy rozvytku vtomy [Physiological mechanisms of fatigue development]. *Medychna nauka Ukrainy – Medical Science of Ukraine*, Vol. 17, No 2, pp. 125–131 [in Ukrainian].

6. Mykhaliuk, Ye. L., Malakhova, S. M., & Cherepok, O. O. (2016). *Medyko-biolohichni, pedahohichni ta fizioterapevtychni zakhody vidnovlennia sportsmeniv: navchalnyi posibnyk* [Medical-biological, pedagogical and physiotherapeutic recovery methods for athletes: textbook]. Zaporizhzhia: ZDMU, 75 p. [in Ukrainian].

7. Ovcharuk, V. H. (2019). Zasoby vidnovlennia i pidvyshchennia pratsezdatnosti v protsesi pidhotovky kvalifikovanykh sportsmeniv lehkoatletiv [Means of recovery and performance enhancement in the training process of qualified track and field athletes]. *Fizychna kultura, sport ta zdorovia natsii – Physical Culture, Sport and Health of the Nation*, Issue 7, pp. 50–56 [in Ukrainian].

8. Pavlova, Yu., & Vynohradskyi, B. (2011). *Vidnovlennia u sporti: monohrafiia* [Recovery in sport: monograph]. Lviv: LDUFK, 204 p. [in Ukrainian].

9. Platonov, V. M. (2015). *Systema pidhotovky sportsmeniv v olimpiiskomu sporti. Zahalna teoriia i yii praktychni zastosuvannia: pidruchnyk u 2 knyhakh* [System of athletes' preparation in Olympic sport. General theory and its practical applications: textbook in 2 books]. Kyiv: Olimpiiska literatura, Book 1 – 680 p.; Book 2 – 752 p. [in Ukrainian].

10. Plakhtii, P. D., Bosenko, A. I., & Makarenko, A. V. (2015). *Fiziolohiia fizychnykh vprav: pidruchnyk* [Physiology of physical exercises: textbook]. Kamianets-Podilskyi: Drukarnia Ruta, 268 p. [in Ukrainian].

11. Shemeta, O. O., & Dozhuk, K. M. (2015). *Funktsionalne kharchuvannia: novyi pidkhid do zdorovoho sposobu zhyttia* [Functional nutrition: a new approach to a healthy lifestyle]. Kyiv: Natsionalnyi medychnyi universytet im. O. O. Bohomoltsia, 25 p. [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

12. Yalovyk, V. T. (2008). *Medyko-biolohichni zasoby vidnovlennia ta pidvyshchennia pratsezdatnosti sportsmeniv* [Medical-biological means of recovery and performance enhancement in athletes]. Lutsk: Vezha, 128 p. [in Ukrainian].

13. Yalovyk, V. T. (2010). *Medyko-biolohichni y pedahohichni zasoby vidnovlennia ta pidvyshchennia pratsezdatnosti sportsmeniv: metodychni rekomendatsii* [Medical-biological and pedagogical means of recovery and performance enhancement in athletes: methodological recommendations]. Lutsk: Volynskyi natsionalnyi universytet im. Lesi Ukrainky, 184 p. [in Ukrainian].

14. Burke, L. M., Hawley, J. A., Wong, S. H. S., & Jeukendrup, A. E. (2011). Carbohydrates for training and competition. *Journal of Sports Sciences*, Vol. 29(S1), pp. S17–S27 [in English].

15. Cheuvront, S. N., & Kenefick, R. W. (2014). Dehydration: physiology, assessment, and performance effects. *Comprehensive Physiology*, Vol. 4(1), pp. 257–285 [in English].

16. Howatson, G., & van Someren, K. A. (2008). The prevention and treatment of exercise-induced muscle damage. *Sports Medicine*, Vol. 38(6), pp. 483–503 [in English].

17. Kellmann, M., Bertollo, M., Bosquet, L., et al. (2018). Recovery and performance in sport: consensus statement. *International Journal of Sports Physiology and Performance*, Vol. 13(2), pp. 240–245 [in English].

18. Lastella, M., Roach, G. D., Halson, S. L., & Sargent, C. (2015). Sleep/wake behaviours of elite athletes from individual and team sports. *European Journal of Sport Science*, Vol. 15(2), pp. 94–100 [in English].

19. Walsh, N. P., Halson, S. L., Sargent, C., et al. (2021). Sleep and the athlete: narrative review and consensus recommendations. *British Journal of Sports Medicine*, Vol. 55(7), pp. 356–368 [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 81’271:81’243+37.016

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1875-1883

Чейпеш Іванна Василівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов, Ужгородський університет, м. Ужгород, https://orcid.org/0000-0001-9225-8137

Кухта Марія Іванівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи, Ужгородський університет, м. Ужгород, https://orcid.org/0000-0001-7434-998

Кухта Василь Васильович доктор філософії PhD, викладач кафедри іноземних мов, Ужгородський університет, м. Ужгород, https://orcid.org/0000-0002-8690-5331

ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ

Анотація. У статті розкрито суть іншомовної комунікативної культури та її практичне значення в процесі вивчення іноземної мови за професійним спрямуванням. Актуальність проблеми формування іншомовної комунікативної культури в студентів закладів вищої освіти розкрито крізь призму іншомовної компетентності.

Доведено, що іншомовна комунікативна культура є дієвим засобом формування міжкультурної компетентності, що спрямована на когнітивний, комунікативний, соціокультурний розвиток здобувачів іншомовної освіти і забезпечує їм набуття професійної якості у вигляді «вторинної мовної особистості». Наголошено, що в глобалізованому світі іншомовна комунікативна культура є автономною особистісно-ціннісною професійною якістю студента як майбутнього фахівця, що вимагає не тільки досконалого володіння мовними засобами вираження, але й здатності розуміти ментальність носіїв іноземної мови для адаптивної поведінки в різних комунікативних ситуаціях.

Формування іншомовної комунікативної культури на заняттях з іноземної мови за професійним спрямуванням синхронізує два процеси: процес пізнання, тобто розуміння й засвоєння чужого способу життя та культуровідповідних поведінкових моделей з метою подолання у власній свідомості стереотипів світосприйняття та світооцінок; процес формування комунікативних умінь і навичок, тобто розвиток здатності до практичного використання іноземної мови як в автентичних, так і в стандартних та спонтанних ситуаціях міжкультурного спілкування в обраній сфері професійної діяльності.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Сформульовано висновок: формування іншомовної комунікативної культури вимагає інтеграції знань та мовленнєвих умінь володіння іноземною мовою крізь призму культурних особливостей комунікативної взаємодії в обраній сфері майбутньої професійної діяльності. В такий спосіб реалізується інкультураційна спрямованість вивчення іноземної мови за професійним спрямуванням у закладах вищої освіти.

Ключові слова: іншомовна освіта, іншомовна комунікативна культура, іноземна мова за професійним спрямуванням, іншомовна компетентність міжкультурна компетентність, професійна підготовка у вищій школі.

Cheypesh Ivanna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Foreign Languages, Uzhhorod University, Uzhhorod, https://orcid.org/0000-0001-9225-8137

Kukhta Mariya Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of General Pedagogy and Higher School Pedagogy, Uzhhorod University, Uzhhorod, https://orcid.org/0000-0001-7434-998

Kukhta Vasyl Doctor of Philosophy PhD, Lecturer, Department of Foreign Languages, Uzhhorod University, Uzhhorod, https://orcid.org/0000-0002-8690-5331

FORMATION OF STUDENTS' FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE CULTURE IN THE PROCESS OF LEARNING A FOREIGN LANGUAGE FOR PROFESSIONAL PURPOSES

Abstract. The article reveals the essence of foreign language communicative culture and its practical significance in the process of studying a foreign language for a professional purpose. The relevance of the problem of forming foreign language communicative culture in students of higher education institutions is revealed through the prism of foreign language competence. It is proven that foreign language communicative culture is an effective means of forming intercultural competence, which is aimed at the cognitive, communicative, socio-cultural development of applicants for foreign language education and ensures their acquisition of professional quality in the form of a "secondary language personality". It is emphasized that in the globalized world, foreign language communicative culture is an autonomous personal and value professional quality of a student as a future specialist, which requires not only perfect mastery of language means of expression, but also the ability to understand the mentality of foreign language speakers for adaptive behavior in various communicative situations.

The formation of a foreign language communicative culture in professional foreign language classes synchronizes two processes: the process of cognition, i.e. understanding and assimilation of another's way of life and culturally appropriate

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

behavioral models in order to overcome stereotypes of world perception and world assessments in one's own consciousness; the process of forming communicative skills and abilities, i.e. developing the ability to practically use a foreign language both in authentic and in standard and spontaneous situations of intercultural communication in the chosen field of professional activity.

The conclusion is formulated: the formation of a foreign language communicative culture requires the integration of knowledge and speech skills of foreign language proficiency through the prism of cultural features of communicative interaction in the chosen field of future professional activity. In this way, the inculturation orientation of studying a foreign language for a professional purpose in higher education institutions is realized.

Keywords: foreign language education, foreign language communicative culture, foreign language for a professional purpose, foreign language competence, intercultural competence, professional training in higher education.

Постановка проблеми. Оновлення методології навчання іноземних мов у закладах вищої освіти України детерміноване низкою чинників, з-поміж яких – тенденція до глобалізації та інтенсифікації міжнародних контактів у всіх сферах життєдіяльності. Відповідно сучасне освітнє середовище вимагає уніфікації науково-методичних підходів до вивчення іноземної мови в закладах вищої освіти згідно з вимогами загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти, у яких конкретизується комплекс компетентностей, які забезпечують здобувачам володіння іноземною мовою як засобом міжкультурної комунікації. Водночас формування міжкультурної компетентності вимагає інтеграції знань та мовленнєвих умінь крізь призму культурних особливостей комунікативної взаємодії в обраній сфері майбутньої професійної діяльності. В цьому контексті в освітньому процесі з іноземної мови за професійним спрямуванням актуалізується проблема формування в студентів іншомовної комунікативної культури, чому й присвячена дана стаття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз документів міжнародних конвенцій і хартій дозволяє стверджувати, що їх зміст закцентований на збереженні і захисті культурних особливостей народів та націй як невід'ємній умові прогресу і розвитку всього людства. При цьому варто враховувати той факт, що сучасні інтеграційні процеси континентального і світового рівнів, які з кожним роком інтенсифікуються, неможливо реалізувати в межах однієї мови й культури.

В умовах відкритого інформаційного простору актуалізується практичний інтерес до феномена «іншомовна комунікативна культура». Відповідно у вітчизняній педагогіці та міжкультурній лінгводидактиці зросла кількість наукових розвідок, у яких аналізуються різні види компетентностей (Н. Бурмакіна, О. Малихін, Л. Морська, Ю. Панасюк), які за своїм змістом тісно корелюють із поняттям «іншомовна комунікативна культура».

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Зокрема, в працях Л. Власенко, С. Гринюк, Н. Гриняєвої, В. Каламаж, В. Клочко, Т. Колодько, О. Кравченко суть іншомовної комунікативної культури розглядається саме в контексті іншомовної компетентності. На думку вчених, іншомовна комунікативна культура є дієвим засобом формування міжкультурної компетентності, а її результат – комунікативний, соціокультурний і когнітивний розвиток, що забезпечує здобувачам іншомовної освіти набуття важливої професійної якості у вигляді «вторинної мовної особистості» і синхронізує два процеси вивчення іноземної мови:

а) процес пізнання, тобто розуміння й засвоєння чужого способу життя та поведінкових моделей з метою подолання у власній свідомості стереотипів світосприйняття та світооцінок;

б) процес формування комунікативних умінь і навичок, тобто розвиток здатності до практичного використання іноземної мови в усіх її проявах в автентичних ситуаціях міжкультурного спілкування [6].

Глибокий аналіз іншомовної комунікативної культури як важливої складової міжкультурної компетентності та водночас автономної особистісно-ціннісної якості, що формується в процесі вивчення іноземної мови за професійним спрямуванням, знаходимо в наукових дослідженнях О. Ізмайлової, І. Ковальчук, І. Кухти, В. Малик, Л. Ясногурської. На думку Л. Ясногурської, іншомовна культура – це основа розвитку міжкультурної компетентності, здатність індивіда не лише володіти іноземною мовою на рівні спілкування, а й розуміти культурні відмінності народу – носія мови, його традиції, правила, цінності, а також уміти діяти відповідно до них у міжкультурному спілкуванні [10].

Досліджуючи специфіку іншомовного спілкування для професійних цілей, І. Чейпеш зазначає, що, для прикладу, «іншомовна комунікативна культура в туристичній сфері діяльності – це важлива особистісна якість фахівців нової генерації, що передбачає не тільки знання мовних засобів вираження та культурологічних знань, але й здатність та готовність розуміти ментальність носіїв іноземної мови для адаптивної поведінки в різних комунікативних ситуаціях» [9].

Таким чином, знання іншомовної культури забезпечують не тільки точне контекстуальне розуміння писемних іншомовних текстів. В усній комунікації вони допомагають зважати на традиції й норми іншої мовної спільноти, формують культурну чутливість, адаптивність, толерантність.

Мета статті – розкрити актуальність і практичну значущість формування іншомовної комунікативної культури в студентів закладів вищої освіти як майбутніх фахівців у процесі вивчення іноземної мови за професійним спрямуванням.

Виклад основного матеріалу. З набуттям чинності закону «Про застосування англійської мови в Україні», яким офіційно закріплено статус англійської мови як засобу міжнародного спілкування, а «вивчення і використання

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

англійської стане обов'язковим на всіх рівнях освіти, у тому числі в дошкільних закладах» [2], помітною стає суспільна затребуваність володіння іноземними мовами, мотивація до їх вивчення і виховання культури іншомовного спілкування. Передусім це стосується сучасних здобувачів вищої освіти, у яких спостерігається розуміння важливості практичних навичок використання іноземної мови в обраній сфері професійної діяльності. У цьому зв'язку, на думку дослідників, «гостро постає проблема організації освітнього процесу на засадах комплексної перебудови всіх компонентів системи викладання іноземної мови (на рівні цілей, змісту, технологій навчання, поетапної структури курсу, використання навчально-методичного комплексу)» [7] для набуття професійної компетентності як «інтегративної характеристики ділових і особистісних якостей фахівця, що відображає рівень знань, умінь, досвіду, достатніх для досягнення мети з певного виду професійної діяльності, а також моральну позицію фахівця» [3, с. 722].

Важливою складовою професійної компетентності сучасного фахівця є іншомовна компетентність, що означає готовність до виконання функціональних обов'язків у полікультурному інформаційному просторі. Відповідно в сучасній моделі професійної підготовки студентів актуалізуються дидактичні принципи культуровідповідності та полікультурності, які вимагають інкультураційного спрямування освітнього процесу зі всіх навчальних дисциплін. Вважаємо, що в освітньому процесі з вивчення іноземної мови за професійним спрямуванням дидактичною метою і прикінцевим результатом інкультурації є готовність випускника закладу вищої освіти до інтеграції в іншокультурний соціум загалом, а не тільки до іншомовного спілкування в професійній сфері. Це означає, що зміст навчального матеріалу слід адаптувати до місця і часу, у яких молодій людині доведеться жити, адже призначення освіти для майбутнього фахівця не обмежується суто формальним набуттям професійних здібностей, а передбачає формування у молодих людей цілої низки компетентностей, які стосуються життя в багатокультурному суспільстві, у якому відсутність навичок спілкування з представниками інших культур, мов, релігій загрожує людині в майбутньому опинитися в ізоляції, збоку від досягнень людства.

В контексті теми даної статті зосередимо увагу на кореляції понять «іншомовна комунікативна культура» та «іншомовна комунікативна компетентність». За визначенням І. Кухти, міжкультурна компетентність у професійних цілях розкривається через прагматичний, або стратегічний компонент, під яким слід розуміти «правила входження в контакт із співрозмовником, здатність підтримувати його упродовж усього процесу спілкування та логічно завершити, тобто готовність передавати комунікативний зміст у конкретній ситуації спілкування» [4].

На заняттях з іноземної мови за професійним спрямуванням така готовність пов'язана, як правило, зі спроможністю студента оперативно орієнтуватися в комунікативній стратегії іншомовного професійного висловлювання, тобто

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

уміння адаптувати мовленнєво-мисленнєві процеси до умов, заданих конкретною ситуацією спілкування.

Погоджуємося з дослідниками, які диференціюють вивчення іноземної мови як навчальної дисципліни за дидактичними і професійно-практичними цілями наступним чином:

- мова для загальних цілей (English for General Purposes – EGP);
- мова для академічних цілей (English for Academic Purposes – EAP);
- мова для спеціальних цілей (English for Specific Purposes – ESP);
- мова для науки і техніки (English for Science and Technology – EST);
- мова вузькопрофесійного застосування (English for Occupational Purposes – EOP);
- мова для ділового спілкування (Business English – BE) тощо [6, с. 33].

Різноманітність зазначених цілей вимагає від здобувачів іншомовної освіти здатності успішно спілкуватися іноземною мовою в ситуаціях міжкультурного спілкування з урахуванням відповідних соціокультурних ситуативних чинників.

Це означає, що в процесі іншомовної комунікації суб'єкт мимоволі виходить за межі рідної культури і поступово набуває індивідуального міжкультурного досвіду через пізнання чужої культури, зберігаючи при цьому власну ідентичність.

В цьому зв'язку імпонує погляд А. Тіщенко, яка вважає іншомовну культуру складником мовної особистості, що включає мовну, мовленнєву, соціокультурну та комунікативну компетентності [8]. Міжкультурне спілкування поступово зближує дві «картини світу»: власну, розвинену в межах рідної культури, та чужу – через пізнання особливостей культури носіїв іноземної мови, яка вивчається.

В такий спосіб формується вторинна мовна особистість, яка уможливлює осмислення мовцями соціокультурного портрета іншої країни, усвідомлення низки відмінностей і прийняття того факту, що без їх знання і розуміння неможливо досягти досконалості в іншомовному спілкуванні, а тим більше – в професійному зростанні в обраній сфері діяльності.

Вважаємо, що формування в студентів закладів вищої освіти різних напрямів фахової підготовки іншомовної комунікативної культури є важливою педагогічною умовою ефективного опанування іноземною мовою за професійним спрямуванням, оскільки іншомовна комунікативна культура, з одного боку, забезпечує розвиток вторинної мовної особистості, а з іншого – стає підгрунтям для вільного володіння іноземною мовою за професійним спрямуванням як «комплексом комунікативно релевантних знань як про рідну, так і про інші культури, та практичних умінь адекватного використання цих знань під час контактів і взаємодії з представниками інших культур» [6].

На соціально-професійну значущість опанування іншомовною комунікативною культурою в процесі вивчення іноземної мови вказує критичне

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

зауваження К. Крамша щодо поширеної думки про те, що вивчення чужої мови автоматично призводить до міжкультурного взаєморозуміння [11]. Подібну позицію Д. Робінсон називає «синдромом чарівного польоту в іншу культуру», стверджуючи, що досягнення порозуміння не відбувається автоматично, а завше вимагає певних зусиль, насамперед наявності певного рівня іншомовної культури [12].

Представлений нами аналіз дозволяє в означеній темі статті розставити наступні акценти:

- дидактичною метою формування іншомовної комунікативної культури в освітньому процесі закладу вищої освіти та його прикінцевим результатом є досягнення такого рівня мовної особистості, який дозволяє їй вийти за межі рідної культури і набути якості посередника культур, не втрачаючи власної культурної ідентичності;

- вторинна мовна особистість здобувача вищої освіти як майбутнього фахівця може розцінюватися як один із критеріїв якості опанування іноземною мовою за професійним спрямуванням.

Насамкінець зазначимо, що, аналізуючи структуру іншомовної культури як «сукупності знань, умінь, навичок, цінностей і моделей поведінки, які пов'язані з застосуванням іноземної мови, а також з ознайомленням із культурою носіїв цієї мови» [5], дослідники загострюють увагу не стільки на навчальних досягненнях з іноземної мови, скільки на проблемі формування в здобувачів вищої освіти здатності використовувати іншомовні знання в професійній сфері з іноземними партнерами і шукати альтернативні підходи до «оцінювання в студентів сформованості саме цієї здатності, а не виключно знань іноземної мови» [1].

Висновки. Іншомовна комунікативна культура майбутнього фахівця – це інтегративна характеристика, яка визначає комунікативно-професійний статус особистості й охоплює спрямованість на комунікацію, здатність до використання іноземної мови в певному соціально-культурному середовищі та внутрішню готовність до міжкультурної взаємодії в обраній сфері професійної діяльності. Формування іншомовної комунікативної культури на заняттях з іноземної мови за професійним спрямуванням вимагає інкультураційної спрямованості, що забезпечується інтеграцією знань іноземної мови та практичних мовленнєвих умінь крізь призму культурних особливостей носіїв мови, що вивчається. Така інтеграція, окрім дидактично-практичного значення, має також і соціально-виховне, оскільки формує здатність прийняття традицій і норм іншої мовної спільноти, культурну чутливість, соціальну адаптивність, толерантність.

Перспективним напрямом дослідження означеної теми є дидактичний аналіз сучасних технологій формування іншомовної комунікативної культури в процесі фахової підготовки студентів у закладах вищої освіти та пошук альтернативних підходів до оцінювання здатності вільно використовувати іноземну мову в усіх сферах іншомовної комунікації, а не тільки в професійній.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Література

1. Бурмакіна Н. С. Традиційний та альтернативний підходи до оцінювання результатів сформованості іншомовної комунікативної компетентності студентів закладів вищої освіти. https://orcid.org/0000-0002-4960-5276 (дата звернення: 12.02.2026).

2.Закон «Про застосування англійської мови в Україні». URL: https://taxer.ua/ru/kb /zakon-pro-zastosuvannya-anhliys%CA%B9koyi-movy (дата звернення 20.12.2025).

3. Енциклопедія освіти / за ред. В. Г. Кременя: 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ: Юрінком Прес, 2021. 1144 с.

4. Кухта І. В. Іншомовна компетентність у контексті формування комунікативної культури студентів у процесі вивчення іноземної мови. Збірник матеріалів IX міжнародної науково-практичної конференції «Гуманізм та освіта». *Вісник Вінницького політехнічного університету.* Вип. 4(80). С. 27 – 33. URL: https://scholar.google.com.ua/citations?view_op =view_citation&hl=uk&user=MsaZO4UAAAAJ&citation_for_view=MsaZO4UAAAAJ:M3ejUd6 NZC8C (дата звернення: 10.04.2026).

5. Малик В. М. Поняття іншомовної комунікативної культури й особливості її розвитку. *Інноваційна педагогіка*. 2021. № 39. С. 248 – 251.

6. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика : підручник для студентів класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів / Бігич О. Б., Бориско Н. Ф., Борецька Г. Е. та ін./ за загальн. ред. С. Ю. Ніколаєвої. Київ: Ленвіт, 2013. 590 с.

7. Овчаренко Л. Р. Формування іншомовної комунікативної компетентності студентів немовних спеціальностей. *Професійна освіта: проблеми і перспективи*. 2016. № 11. С. 104 – 110.

8.Тіщенко А. В. Структурні компоненти вихованості іншомовної комуніка-тивної культури студентів гуманітарних спеціальностей. *Науково-методичний журнал «Нова педагогічна думка».* Рівненський державний гуманітарний університет. 2019. С. 134 – 138.

9. Чейпеш І. В. Іншомовна комунікативна культура фахівців туристичної сфери з позиції діяльнісного підходу до її формування.

URL:https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/40eb58e5-383b-456a-9af6-b4ef579be9ef/content (дата звернення: 12.02.2026).

10. Ясногурська Л. М. Теоретичні аспекти понять «іншомовна компетенція» та «іншомовна культура». *Вісник науки та освіти. Серія «Філологія».* 2025. № 10 (40). С. 67 – 75. https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-10(40)-2567-2575 (дата звернення: 24.02.2026).

11. Kramsch Cr. Context and Culture in Languages Teaching. Oxford: Oxford Universitz Press, 1994. 295 p.

12. Robinson-Stuart G., H. Nocon. Second Culture Acqisition: Ethnographi in the Foreign Languages Classroom. *The Modem Language Journal*. N. – Y., 1996. Yol. 80. № 4. P.431 – 449.

References

1.Burmakina, N. S. Tradytsiinyi ta alternatyvnyi pidkhody do otsiniuvannia rezultativ sformovanosti inshomovnoi komunikatyvnoi kompetentnosti studentiv zakladiv vyshchoi osvity [Traditional and alternative approaches to assessing the results of the formation of foreign language communicative competence of students of higher education institutions]. Retrieved from: https://perspectives.pp.ua/index.php/sni/article/view/36783/36781. [in Ukrainian].

2. Pro zastosuvannia anhliiskoi movy v Ukraini: Zakon Ukrainy [For the use of English movies in Ukraine: Law of Ukraine]. Retrieved from https://taxer.ua/ru/kb/zakon-pro-zastosuvannya-anhliys%CA%B9koyi-movy [in Ukrainian]

3. Kremen, V. H. (Ed.). (2021). Entsyklopediia osvity [Encyclopedia of Education]. (2nd ed., revised and supplemented). Kyiv: Yurinkom Pres. [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

4. Kukhta, I. (2008). Inshomovna kompetentnist u konteksti formuvannia komunikatyvnoi kultury studentiv u protsesi vyvchennia inozemnoi movy [Foreign language competence in the context of forming students' communicative culture in the process of learning a foreign language]. Visnyk Vinnytskoho politekhnichnoho universytetu. 4(80). 27–33. Retrieved from: https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=MsaZO4UAAAAJ&citation_for_view=MsaZO4UAAAAJ:M3ejUd6NZC8C. [in Ukrainian].

5. Malyk V. M. (2021). Ponyattya inshomovnoyi komunikatyvnoyi kul′tury y osoblyvosti yiyi rozvytku [The concept of foreign language communicative culture and features of its development]. Innovatsiyna pedahohika. 39. 248–251. [in Ukrainian].

6. Bihych, O. B., Borysko, N. F., Boretska, H. E. and others; Nikolaieva, S. Yu. (Ed.). (2013). Metodyka navchannia inozemnykh mov i kultur: teoriia i praktyka [Methods of teaching foreign languages and cultures: theory and practice]. Kyiv: Lenvit. [in Ukrainian].

7. Ovcharenko L. R. (2016). Formuvannya inshomovnoyi komunikatyvnoyi kompe-tentnosti studentiv nemovnykh spetsial′nostey [Formation of foreign language communicative competence of students of non-language specialties]. Profesiyna osvita: problemy i perspektyvy. 11. 104 – 110. [in Ukrainian].

8. Tishchenko A. V. (2019). Strukturni komponenty vykhovanosti inshomovnoyi komunikatyvnoyi kul′tury studentiv humanitarnykh spetsial′nostey [Structural components of the foreign language communicative culture of students of humanitarian specialties]. Naukovo-metodychnyy zhurnal «Nova pedahohichna dumka». Rivnens′kyy derzhavnyy humanitarnyy universytet.. 134-138. [in Ukrainian].

9. Cheipesh, I. Inshomovna komunikatyvna kultura fakhivtsiv turystychnoi sfery z pozytsii diialnisnoho pidkhodu do yii formuvannia [Foreign language communicative culture of tourism professionals from the perspective of an activity-based approach to its formation]. Retrieved from: https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/40eb58e5-383b-456a-9af6-b4ef579be9ef/content. [in Ukrainian].

10. Yasnohurska, L. M. (2025). Teoretychni aspekty poniat «inshomovna kompetentsiia» ta «inshomovna kultura» [Theoretical aspects of the concepts of "foreign language competence" and "foreign language culture"]. Visnyk nauky ta osvity. Seriia «Filolohiia». 10(40). 67–75. Retrieved from: https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-10(40)-2567-2575. [in Ukrainian].

11. Kramsch, Cr. (1994). Context and Culture in Languages Teaching. Oxford: Oxford Universitz Press. [in English].

12. Robinson-Stuartб G., & Nocon, H. (1996). Second Culture Acqisition: Ethnographi in the Foreign Languages Classroom. The Modem Language Journal. 80, 4. 431– 449. [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 25.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 378.016:811.111’276.6:004

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1884-1894

Черній Людмила Віталіївна кандидат педагогічних наук, доцент, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0002-4755-9536

Сокол Мар’яна Олегівна професор, доктор педагогічних наук, завідувач кафедри іноземних мов, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0003-3876-026X

Заблоцька Любов Михайлівна кандидат педагогічних наук, доцент, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0002-3484-9905

Мелещенко Віра Олександрівна кандидат філологічних наук, доцент, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0002-4388-4710

ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА (КОМП’ЮТЕРНІ ТА ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ)» В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті розглядається актуальна проблема формування іншомовної професійної компетентності студентів спеціальності «Професійна освіта (Комп’ютерні технології, Цифрові технології)» в умовах глобальної цифровізації вищої освіти. Актуальність дослідження зумовлена стрімким розвитком ІТ-галузі, де англійська мова виступає як lingua franca, а володіння нею є критичною умовою успішної професійної діяльності та доступу до сучасних знань. Дослідження базується на компетентнісному, комунікативному та цифровому підходах, що визначають ІПК як складне інтегральне утворення, яке охоплює лінгвістичний, прагматичний, соціокультурний, стратегічний та цифровий компоненти. Експериментальна перевірка здійснювалася протягом 2024–2025 навчального року на базі Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. До участі в педагогічному експерименті було залучено 32 студенти, розподілених на експериментальну та контрольну групи. Авторська методика, впроваджена в експериментальній групі, базувалася на синергетичному поєднанні чотирьох компонентів: використанні LMS Moodle як єдиного освітнього середовища з доступом 24/7; залученні AI-інструментів (ChatGPT, Grammarly) для персоналізованого зворотного зв’язку та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

розвитку навичок промпт-інжинірингу; моделі «перевернутого класу» (*flipped classroom*) для оптимізації аудиторного часу та інтерактивних методів (task-based learning, рольові ігри, проєктна документація). Для оцінювання результатів було розроблено комплексну дескриптивну шкалу, що враховувала рівень автономності та впевненості студентів у цифровому середовищі.

Результати дослідження засвідчили статистично значуще зростання рівня ІПК в експериментальній групі за всіма вимірюваними параметрами. Якісний аналіз робіт виявив підвищення лексичної різноманітності та розвиток стратегічної поведінки під час професійної комунікації. Зроблено висновок, що системна інтеграція технологій не лише покращує мовну підготовку, а й розвиває критичне мислення та цифрову грамотність майбутніх ІТ-фахівців. Окреслено перспективи впровадження технологій VR/AR у процес формування ІПК.

Ключові слова: іншомовна професійна компетентність, цифрові освітні технології, змішане навчання, штучний інтелект, LMS Moodle, комп'ютерні технології.

Chernii Liudmyla Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Foreign Language Department at Ternopil V. Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil, https://orcid.org/0000-0002-4755-9536

Sokol Mariana Olehivna Professor Dsc, Head of Department of Foreign Languages, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National University, Ternopil, https://orcid .org/0000-0003-3876-026X

Zablotska Lyubov Mykhailivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Foreign Language Department at Ternopil V. Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil, https://orcid.org/0000-0002-4388-4710

Meleshchenko Vira Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Foreign Language Department at Ternopil V. Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil, https://orcid.org/0000-0002-3484-9905

FORMATION OF FOREIGN LANGUAGE PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE SPECIALISTS IN SPECIALTY "PROFESSIONAL EDUCATION (COMPUTER AND DIGITAL TECHNOLOGIES)" IN THE CONTEXT OF EDUCATION DIGITALIZATION

Abstract. The article examines the pressing issue of developing foreign-language professional competence among students majoring in Professional Education (Computer Technologies, Digital Technologies) in the context of the global digitalization of higher education. The relevance of the study stems from the rapid development of the IT sector, where English serves as a lingua franca, and proficiency

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

in it is a critical prerequisite for successful professional activity and access to contemporary knowledge. The study is based on competency-based, communicative, and digital approaches, which define EIP as a complex, integrated construct encompassing linguistic, pragmatic, sociocultural, strategic, and digital components. The experimental study was conducted during the 2024–2025 academic year at the Volodymyr Hnatiuk Ternopil National Pedagogical University. Thirty-two students, divided into experimental and control groups, participated in the pedagogical experiment. The author's methodology, implemented in the experimental group, was based on a synergistic combination of four components: the use of the Moodle LMS as a unified educational environment with 24/7 access; the use of AI tools (ChatGPT, Grammarly) for personalized feedback and the development of prompt engineering skills; the "flipped classroom" model to optimize classroom time and interactive methods (task-based learning, role-playing, project documentation). A comprehensive descriptive scale was developed to evaluate the results, taking into account the students' level of autonomy and confidence in the digital environment.

The study results showed a statistically significant increase in the level of digital literacy in the experimental group across all measured parameters. A qualitative analysis of the students' work revealed an increase in lexical diversity and the development of strategic behavior during professional communication. It was concluded that the systematic integration of technologies not only improves language training but also develops critical thinking and digital literacy among future IT professionals. Prospects for the implementation of VR/AR technologies in the process of developing FLC were outlined.

Keywords: foreign language professional competence, digital educational technologies, blended learning, artificial intelligence, Moodle LMS, computer technologies.

Постановка проблеми. Глобалізація ринку праці та стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій кардинально змінили вимоги до підготовки фахівців у галузі комп'ютерних та цифрових технологій. Сучасний ІТ-фахівець має не лише досконало володіти технічними знаннями й навичками, а й демонструвати високий рівень іншомовної професійної компетентності (ІПК), яка забезпечує його ефективну участь у міжнародному науково-технічному та комунікативному просторі. Англійська мова є lingua franca ІТ-галузі.

Переважна більшість технічної документації, відкритих репозиторіїв коду, наукових публікацій, онлайн-курсів та міжнародних конференцій функціонує виключно або переважно цією мовою.

Незважаючи на очевидну важливість ІПК для майбутніх фахівців зазначеного профілю, практика викладання іноземних мов у закладах вищої освіти України ще не повністю відповідає актуальним запитам ринку. Традиційні підходи до навчання ESP здебільшого зберігають перевагу граматично-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

перекладним та читання-орієнтованим методам, залишаючи в тіні продуктивні комунікативні, цифрові та інтерактивні технології.

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка (ТНПУ) є одним із провідних педагогічних закладів вищої освіти України, де здійснюється підготовка студентів спеціальності «Професійна освіта (Комп'ютерні технології, Цифрові технології)». Кафедра іноземних мов ТНПУ активно здійснює пошук ефективних методичних рішень для оновлення змісту та форм навчання ESP відповідно до сучасних освітніх стандартів та потреб студентів.

Мета дослідження — теоретично обґрунтувати й емпірично перевірити ефективність інтеграції сучасних цифрових та інтерактивних освітніх технологій у процес формування іншомовної професійної компетентності (ІПК) студентів.

Відповідно до мети визначено такі завдання дослідження: (1) уточнити поняття ІПК стосовно студентів ІТ-спеціальностей; (2) здійснити огляд сучасних вітчизняних і закордонних досліджень з проблеми; (3) описати методологічні засади та методику дослідження; (4) провести педагогічний експеримент і проаналізувати його результати; (5) сформулювати висновки та перспективи подальших досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика викладання ESP у контексті цифровізації вищої освіти активно досліджується у зарубіжній науковій літературі. Fathi та Rahimi [1] у своєму дослідженні щодо впливу технологій на мовну підготовку студентів технічних спеціальностей зазначають, що інтеграція цифрових інструментів у навчання ESP суттєво підвищує мотивацію та автономність студентів, а також сприяє глибшому засвоєнню фахової термінології.

Автори підкреслюють важливість усвідомленого, педагогічно обґрунтованого відбору цифрових ресурсів, а не механічного їх включення в навчальний процес.

Godwin-Jones [2] аналізує роль великих мовних моделей (LLM) та чатботів на основі штучного інтелекту у вивченні іноземних мов, зауважуючи, що AI-підтримані інструменти відкривають принципово нові можливості для персоналізованої мовної практики, формування автономії студентів та надання коректівного зворотного зв'язку. Водночас дослідник наголошує на потребі критичного осмислення педагогічних ризиків, пов'язаних із ненавмисною стандартизацією мовних норм та обмеженнями AI у відтворенні соціокультурного контексту.

Chiu et al. [3] у мета-аналізі досліджень про застосування AI у навчанні іноземних мов встановили, що AI-підтримані інтервенції забезпечують статистично значуще покращення лексичних, граматичних та мовленнєвих навичок порівняно з традиційними підходами. Особливо ефективними виявилися інструменти, які поєднують адаптивне оцінювання, миттєвий зворотний зв'язок та можливість повторюваної, безстресової практики.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Klimova та Pikhart [4] досліджували вплив мобільних застосунків для вивчення мови на формування ESP-компетентності студентів технічних спеціальностей у чеських університетах і дійшли висновку, що мобільні технології суттєво підвищують лексичну продуктивність і частоту позааудиторної мовленнєвої практики. Водночас автори попереджають, що ефект мобільного навчання залежить від рівня цифрової грамотності студентів та якості педагогічного супроводу.

Серед українських дослідників проблема формування ІПК засобами інноваційних технологій розглядається у роботах Zablotska et al. [5], які системно аналізують інноваційні методи викладання ESP у вищих навчальних закладах. Дослідниці обґрунтовують дидактичний потенціал проєктного навчання, рольових ігор та кейс-методу у формуванні комунікативних та професійно-мовленнєвих компетентностей і наголошують на необхідності їх адаптації до специфіки кожної спеціальності.

Теоретичне осмислення поняття іншомовної компетентності у контексті вищої педагогічної та технічної освіти в Україні представлене у працях Бігич [6] та Юхно [7] Автори розглядають ІПК як інтегральне утворення, що охоплює лінгвістичні, соціокультурні, стратегічні та дискурсивні компоненти, виходячи за межі традиційного «мовного» розуміння компетентності.

Аналіз наявних досліджень дозволяє констатувати, що, попри значний науковий інтерес до проблематики ESP та цифрових технологій, питання системної інтеграції різноманітних технологічних інструментів (LMS + AI + blended learning) у процес формування ІПК студентів конкретних ІТ-спеціальностей залишається недостатньо вивченим. Зокрема, потребує детальнішого розроблення цифровий компонент ІПК, який передбачає готовність до іншомовної взаємодії в професійному середовищі з використанням новітніх ІТ-інструментів.

Саме необхідність подолання розриву між традиційними підходами та вимогами сучасного цифрового ринку праці визначає актуальність та наукову новизну пропонованого дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження базується на трьох взаємодоповнюючих методологічних підходах. Компетентнісний підхід визначає ІПК як цілісний результат навчання, що інтегрує знання, вміння, навички та ціннісні орієнтації, необхідні для ефективної іншомовної комунікації в професійному контексті. У структурі ІПК студентів ІТ-спеціальностей виділяємо такі компоненти: лінгвістичний (граматична й лексична правильність; опанування фахової термінології), прагматичний (здатність адекватно використовувати мову в конкретних комунікативних ситуаціях ІТ-галузі), соціокультурний (розуміння норм міжкультурної ділової комунікації в міжнародному ІТ-середовищі), стратегічний (здатність долати комунікативні труднощі та компенсувати прогалини у знаннях), цифровий (готовність до іншомовної взаємодії в цифровому середовищі з використанням ІТ-інструментів).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Комунікативний підхід ставить у центр навчального процесу автентичну іншомовну взаємодію, орієнтовану на виконання реальних завдань, релевантних для ІТ-контексту: написання технічних звітів, участь у відеонарадах, презентацію програмних продуктів та написання README-документації.

Практичним втіленням цього підходу є методика навчання на основі завдань (task-based language teaching), яка дозволяє моделювати професійні сценарії у навчальних умовах. Ефективна реалізація таких комунікативних інтенцій у сучасному закладі вищої освіти вимагає залучення засад цифрової педагогіки [8], де технології розглядаються не як нейтральний інструмент, а як активний чинник освітнього середовища. Цифрова педагогіка перебудовує характер взаємодії між учасниками, змінює часові параметри навчання та породжує нові форми пізнавальної активності, що найбільш повно реалізуються через змішане навчання (blended learning). Саме ця організаційна форма дозволяє досягти оптимального балансу між перевагами очного спілкування та дистанційною автономністю студентів.

Експериментальна перевірка ефективності розробленої методики здійснювалася протягом 2024–2025 навчального року на базі Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. До участі в дослідженні було залучено 32 студенти першого–другого курсів спеціальності «Професійна освіта (Комп'ютерні технології, Цифрові технології)», яких шляхом стратифікованого відбору розподілили на експериментальну (ЕГ, n = 16) та контрольну (КГ, n = 16) групи.

Валідність подальшого порівняння підтвердили результати вхідного тестування (Oxford Placement Test та авторський ESP-термінологічний тест), які не виявили статистично значущих відмінностей у вихідному рівні підготовки студентів обох груп ($p > 0,05$ за t-критерієм Стьюдента).

Методична організація освітнього процесу в групах мала суттєві відмінності, зумовлені різними підходами до використання технологій. Якщо навчання у контрольній групі базувалося на традиційній програмі ESP із пріоритетом аудиторної роботи та використанням друкованих підручників, то в експериментальній групі було впроваджено авторську методику системної інтеграції цифрових та інтерактивних технологій. Для забезпечення об’єктивності вимірювання результатів було розроблено комплексну дескриптивну шкалу, яка дозволяла оцінити рівень цифрової складової ІПК. Цей інструментарій фокусувався на таких специфічних для ІТ-сфери показниках, як майстерність промпт-інжинірингу, рівень автономності в LMS Moodle та якість створення фахових цифрових артефактів, зокрема README-документації.

Диференціація рівнів підготовки студентів за цією шкалою здійснювалася відповідно до таких якісних дескрипторів:

- Початковий рівень (1–2 бали): характеризується здатністю студента працювати в цифровому середовищі виключно за чіткими покроковими інструкціями викладача. Використання інструментів ШІ має механічний

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

характер без належної критичної перевірки та редагування отриманих результатів.

- Середній рівень (3 бали): передбачає сформовану навичку самостійного виконання типових навчальних завдань на платформі Moodle. Студент демонструє здатність ідентифікувати фактичні або мовні помилки в текстах, згенерованих штучним інтелектом, та вносити необхідні правки.
- Високий рівень (4–5 балів): відображає повну навчальну автономність і вільне володіння інструментами для спільної роботи (Padlet, Wiki). Студенти цього рівня виявляють високу майстерність у промпт-інжинірингу, формулюючи складні запити для ШІ для ефективного розв'язання професійно орієнтованих комунікативних завдань.

Експериментальна перевірка тривала протягом трьох семестрів (загальним обсягом 180 годин навчального навантаження), що дозволило забезпечити необхідну тривалість впливу для стійкого формування визначених компонентів компетентності.

Для аналізу даних використовувалися: вхідний і вихідний тести рівня ІПК (лексична точність, граматична коректність, рецептивні та продуктивні мовленнєві вміння, термінологічна компетентність); анкетування студентів щодо рівня мотивації (за Лайкертом), навчальної автономії та цифрової впевненості; спостереження викладача та аналіз виконання автентичних комунікативних завдань. Кількісні дані оброблялися засобами описової та інференційної статистики: t-критерій Стьюдента для незалежних вибірок, розмір ефекту (Cohen's d). Якісні дані (відповіді на відкриті запитання анкети, аналіз виконаних проєктів) аналізувалися тематично.

Навчальний процес в експериментальній групі був побудований як єдине цифрове педагогічне середовище, що базувалося на чотирьох взаємодоповнюючих компонентах.

Центральним інтегратором системи виступила LMS Moodle, яка забезпечувала цілодобовий доступ до структурованих навчальних модулів з ESP-тематики (технічна документація, ІТ-проєкти, професійна комунікація).

Платформа дозволила не лише зосередити всі ресурси, інтерактивні тести та форуми в одному місці, а й створити умови для персоналізації навчання, де кожен студент міг рухатися за власним темпом, отримуючи автоматичний зворотний зв'язок.

Логічним доповненням до ресурсів LMS стали AI-підтримані інструменти (зокрема ChatGPT та Grammarly), які виконували подвійну педагогічну функцію: «тренера» для отримання миттєвої корекції письмових робіт (README-документація, технічні звіти) та «автентичного ресурсу» для симуляції професійних діалогів.

Особлива увага приділялася формуванню критичного ставлення до результатів роботи ШІ: студентів навчали виявляти неточності та редагувати тексти відповідно до стандартів технічного письма.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Організаційною формою, що об’єднала ці цифрові можливості, стала модель змішаного навчання «перевернутий клас» (flipped classroom). Завдяки тому, що теоретичний матеріал та підготовчі вправи опрацьовувалися студентами вдома на платформі Moodle, аудиторний час було максимально вивільнено для активної іншомовної взаємодії.

Практична реалізація цієї взаємодії відбувалася через систему інтерактивних методів, що моделювали реальні ІТ-сценарії. Сюди увійшли рольові ігри (симуляції відеонарад, технічних співбесід та код-рев'ю), кейс-методи та Jigsaw-дискусії. Ефективність цих методів підсилювалася використанням динамічних інструментів, таких як Padlet для спільного брейнстормінгу та Mentimeter для миттєвого інтерактивного оцінювання. Така комбінація дозволила перетворити технології з простого засобу передачі інформації на активний чинник формування професійної впевненості майбутніх фахівців.

Порівняльний аналіз результатів вхідного та вихідного тестування підтвердив високу ефективність запропонованої методики, засвідчивши статистично значущі відмінності між ЕГ та КГ за всіма вимірюваними параметрами ІПК ($p < 0,05$). Зокрема, рівень термінологічної точності в ЕГ зріс на 18,4 % (з 58,3 % до 76,7 %), тоді як у КГ цей приріст склав лише 7,2 %. Аналогічна позитивна динаміка спостерігалася і за іншими критеріями: показник комунікативної впевненості в ЕГ зріс на 24,7 % (проти 9,1 % у КГ), а індекс навчальної автономії — на 22,1 % (проти 8,6 % у КГ). Отриманий розмір ефекту Cohen's $d = 0,84$ свідчить про значну практичну значущість впроваджених інновацій та їхній суттєвий вплив на якість підготовки.

Особливого значення набуває той факт, що зафіксоване зростання впевненості безпосередньо корелює з опануванням студентами цифрового середовища. Позитивна динаміка за критерієм операційної впевненості проявилася у здатності майбутніх ІТ-фахівців самостійно навігувати в англомовних модулях Moodle та ефективно використовувати ChatGPT як персонального мовного тренера. Як свідчать результати спостережень, така технологічна підтримка сприяла подоланню психологічного бар’єру та підвищенню мотивації до автономного навчання.

Результати кількісного оцінювання були органічно підкріплені якісним аналізом результатів мовленнєвої діяльності студентів ЕГ. Вивчення письмових робіт (технічних звітів, електронних листів та проєктної документації) виявило суттєве підвищення лексичної різноманітності (type-token ratio) та помітне зменшення частоти синтаксичних помилок. Такі позитивні зрушення стали можливими завдяки впровадженню AI-підтриманих інструментів, що забезпечували студентам миттєвий корективний зворотний зв’язок та можливість самостійного редагування текстів за нормами технічного письма.

Позитивні зміни зафіксовано і у сфері продуктивних мовленнєвих умінь, зокрема під час захисту технічних проєктів. Студенти ЕГ демонстрували вищу дискурсивну зв'язність та значно точніше використання фахової термінології

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

порівняно з представниками контрольної групи. На особливу увагу заслуговує зростання стратегічної складової ІПК: в умовах комунікативних ускладнень майбутні ІТ-фахівці частіше демонстрували зрілу стратегічну поведінку, застосовуючи перефразування, запити на уточнення та використання контекстуальних підказок.

Таким чином, поєднання кількісних та якісних даних підтверджує ефективність обраного технологічного інструментарію (LMS + AI + blended learning) для формування готовності студентів до реальної професійної взаємодії в міжнародному ІТ-середовищі.

За результатами анкетування, 87,5 % студентів ЕГ позитивно оцінили досвід використання AI-інструментів у навчанні ESP, зазначаючи передусім цінність миттєвого зворотного зв'язку та можливість повторюваної безстресової практики. 81,3 % відзначили, що модель перевернутого класу підвищила їхню залученість до аудиторної роботи.

Водночас 34,4 % студентів вказали на початкові труднощі з самоорганізацією в умовах змішаного навчання, що відповідає даним інших досліджень про необхідність цілеспрямованого формування навичок саморегуляції при переході до гнучких форматів навчання.

Таким чином, отримані результати узгоджуються з висновками Fathi та Rahimi [1] щодо позитивного впливу цифрових технологій на ESP-підготовку студентів технічних спеціальностей, а також з мета-аналітичними даними Chiu et al. [3] про ефективність AI-підтриманого навчання іноземних мов. Разом з тим, проведене дослідження доповнює наявні праці, розширюючи їх у кількох напрямах.

По-перше, доведено, що ефективність технологічної інтеграції в ESP-навчання визначається не стільки наявністю окремих інструментів, скільки їх системною комбінацією в межах єдиної педагогічно обґрунтованої методики. Ізольоване застосування LMS, ШІ або інтерактивних методів забезпечує менш виражений результат, ніж їх синергетична інтеграція, за якої кожен компонент посилює ефект інших. По-друге, результати підтверджують висновок про ключову роль інноваційних методів у формуванні ESP-компетентності [5], конкретизуючи це положення стосовно студентів ІТ-спеціальностей у цифровому педагогічному середовищі. По-третє, отримані дані вказують на те, що ШІ-інструменти у навчанні ESP виконують щонайменше дві різні педагогічні функції: функцію тренера (надання зворотного зв’язку, корекція помилок, регулярна практика) та функцію автентичного мовного ресурсу (генерування текстів, моделювання комунікативних ситуацій).

Педагогічно значущим є те, що критичне ставлення до згенерованого ШІ контенту, яке цілеспрямовано формувалося в експериментальній групі (ЕГ), не лише підвищувало мовну обізнаність студентів, а й розвивало їхні аналітичні здібності — компетентності, що є критично важливими для майбутніх ІТ-фахівців.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Висновки. Проведене дослідження підтверджує, що іншомовна професійна компетентність студентів ІТ-спеціальностей є складним інтегральним утворенням, яке охоплює лінгвістичні, прагматичні, соціокультурні, стратегічні та цифрові компоненти. Системна інтеграція платформи Moodle, інструментів штучного інтелекту та моделі «перевернутого класу» забезпечила статистично значуще підвищення рівня підготовки студентів за всіма вимірюваними параметрами, зокрема термінологічною точністю, навчальною автономністю та комунікативною впевненістю. Впровадження AI-технологій у навчальний процес сприяло не лише покращенню мовленнєвих навичок, а й розвитку критичного мислення та цифрової грамотності майбутніх фахівців, що дозволяє їм ефективно реалізувати свій потенціал у сучасному глобалізованому цифровому середовищі.

Розроблена та апробована на базі ТНПУ авторська модель педагогічного середовища демонструє високу відтворюваність і масштабованість, що робить її придатною для адаптації в інших закладах вищої освіти, які готують ІТ-кадри. Практична значущість отриманих результатів створює підґрунтя для подальшого розширення дослідницької вибірки та лонгітюдного відстеження професійних успіхів випускників у реальних умовах діяльності. Майбутні наукові пошуки доцільно зосередити на вивченні потенціалу VR/AR-технологій для симуляції автентичної професійної комунікації, а також на створенні валідизованого інструментарію для точного оцінювання цифрової складової компетентності фахівців.

Література:

1. Fathi, J., & Rahimi, M. (2022). The impact of mobile-assisted language learning on English as a foreign language learners' vocabulary learning attitudes and self-regulatory capacity. *Frontiers in Psychology. Psychology of Language*, 13. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.872922

2. Godwin-Jones, R. (2022). Partnering with AI: Intelligent writing assistance and instructed language learning. *Language Learning & Technology*, 26(2), 5–24. https://www.researchgate.net/publication/394699192_Partnering_with_AI_Intelligent_writing_assistance_and_instructed_language_learning

3. Chiu, T. K. F., Xia, Q., Zhou, X., Chai, C. S., & Cheng, M. (2023). Systematic literature review on opportunities, challenges, and future research recommendations of artificial intelligence in education. *Computers and Education: Artificial Intelligence*, 4, 100118. https://doi.org/10.1016/j.caeai.2022.100118

4. Klimova, B., & Al-Obaydi, L. H. (2023). Use of Mobile Applications for Foreign Language Learning Among University Students: Needs and Functions. *International Journal of Interactive Mobile Technologies (iJIM)*, 17(12), 28-39. https://doi.org/10.3991/ijim.v17i12.38541

5. Zablotska, L., Meleshchenko, V., & Chernii, L. (2021). Innovative methods of teaching English for specific purposes at higher educational institutions. *Advanced Education*, 8(17), 89–97.

6. Бігич, О. Б., Бориско, Н. Ф., Борецька, Г. Е. (2013). *Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика : підручник для студентів класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів*. К. : Ленвіт.

7. Юхно, Н. В. (2022). Суть та структура іншомовної комунікативної компетентності фахівців. *Scientific notes of the pedagogical department*, 51. https://doi.org/10.26565/2074-8167-2022-51-13

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

8. Selwyn, N. (2019). *Should robots replace teachers? AI and the future of education*. Polity Press.

References:

1. Fathi, J., & Rahimi, M. (2022). The impact of mobile-assisted language learning on English as a foreign language learners' vocabulary learning attitudes and self-regulatory capacity. *Frontiers in Psychology. Psychology of Language*, 13. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.872922

2. Godwin-Jones, R. (2022). Partnering with AI: Intelligent writing assistance and instructed language learning. *Language Learning & Technology*, 26(2), 5–24. https://www.researchgate.net/publication/394699192_Partnering_with_AI_Intelligent_writing_assistance_and_instructed_language_learning

3. Chiu, T. K. F., Xia, Q., Zhou, X., Chai, C. S., & Cheng, M. (2023). Systematic literature review on opportunities, challenges, and future research recommendations of artificial intelligence in education. *Computers and Education: Artificial Intelligence*, 4, 100118. https://doi.org/10.1016/j.caeai.2022.100118

4. Klimova, B., & Al-Obaydi, L. H. (2023). Use of Mobile Applications for Foreign Language Learning Among University Students: Needs and Functions. *International Journal of Interactive Mobile Technologies (iJIM)*, 17(12), 28-39. https://doi.org/10.3991/ijim.v17i12.38541

5. Zablotska, L., Meleshchenko, V., & Chernii, L. (2021). Innovative methods of teaching English for specific purposes at higher educational institutions. *Advanced Education*, 8(17), 89–97.

6. Bihych, O. B., Borysko, N. F., & Boretska, H. E. (2013). *Metodyka navchannia inozemnykh mov i kultur: teoriia i praktyka* [Methodology of teaching foreign languages and cultures: theory and practice]. Kyiv: Lenvit [in Ukrainian].

7. Yukhno, N. V. (2022). Sut ta struktura inozemnoi komunikatyvnoi kompetentnosti fakhivtsiv [Essence and structure of foreign language communicative competence of specialists]. *Naukovi zapysky kafedry pedahohiky – Scientific notes of the pedagogical department*, 51. https://doi.org/10.26565/2074-8167-2022-51-13 [in Ukrainian].

8. Selwyn, N. (2019). *Should robots replace teachers? AI and the future of education*. Polity Press.

Дата першого надходження статті до видання: 01.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 378.016 : 930.25

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1895-1906

Черніговець Тетяна Іванівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри документальних комунікацій і менеджменту Рівненського державного гуманітарного університету, м. Рівне, https://orcid.org/0000-0002-0757-8863

ОСВІТНІЙ ПРОСТІР НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «АРХІВОЗНАВСТВО» ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ З ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ УНІВЕРСИТЕТУ

Анотація. В статті розглядається проблема удосконалення підготовки фахівців за Освітньою програмою «Документознавство та інформаційна діяльність» (спеціальність В 13 «Бібліотечна, інформаційна та архівна справа») у закладах вищої освіти з орієнтацією на професійну діяльність в архівних установах.

Актуалізує дослідження потреба в таких фахівцях у зв'язку воєнними діями на території України та завданнями, які окреслені в розпорядженні Кабінету Міністрів України від 24 грудня 2024 р. № 1349-р. «Стратегія захисту документальної спадщини як запорука збереження національної ідентичності та державності на період до 2027р.».

В дослідженні висвітлюється авторська методика оптимізації навчального процесу з дисципліни «Архівознавство». ЇЇ педагогічну стратегію складає формування мобільного освітнього простору навчання, яке здійснюється в умовах вишу та архівних локаціях, дозволяючи здобувачам освіти отримувати знання та практичні навички в реальних умовах.

Розкрито сутність поняття «освітній простір навчальної дисципліни», його функції, компоненти, зміст дисципліни та методику вивчення кожної теми з мотивацією здобувачів освіти на професійну орієнтацію у сферу архівної діяльності.

Висвітлено освітній процес тематично-змістових міні-модулів, які складають: лекції, семінарські і практичні заняття, самостійна та індивідуальна науково-дослідна робота, поточний і підсумковий контроль навчальної діяльності здобувачів освіти. Доведено, що освітній простір навчальної дисципліни сприяє професійній орієнтації здобувачів освіти щодо майбутнього працевлаштування в архівній сфері.

Ключові слова: освітній простір, навчальна дисципліна «Архівознавство», здобувачі освіти, професійна орієнтація, компоненти освітнього простору.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Chernigovets Tetyana Ivanivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor in the Department of Documentary Communications and Management at Rivne State University of Humanities, Rivne, https://orcid.org/0000-0002-0757-8863

THE EDUCATIONAL FRAMEWORK OF THE ACADEMIC DISCIPLINE "ARCHIVISTICS" AS A FACTOR IN SHAPING THE PROFESSIONAL ORIENTATION OF FUTURE BACHELORS IN DOCUMENTATION AND INFORMATION ACTIVITIES IN A UNIVERSITY SETTING

Abstract. This article examines the issue of improving the training of specialists in the field of B13 "Library, Information, and Archival Studies" (the "Documentation and Information Activities" educational program) at institutions of higher education, with a focus on professional practice in archival institutions. The need for such specialists is highlighted by the ongoing military operations on the territory of Ukraine and the important tasks outlined in the Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 1349-r dated December 24, 2024. "Strategy for the Protection of Documentary Heritage as a Guarantee of the Preservation of National Identity and Statehood for the Period until 2027."

This study presents the author's methodology for optimizing the educational process in the discipline of "Archival Science." Its pedagogical strategy involves the creation of a mobile educational learning environment, which is implemented both on university campuses and at archival sites, enabling students to acquire knowledge and practical skills in real-world settings. The article explores the essence of the concept of the "educational space of an academic discipline," its functions, components, the content of the discipline, and the methodological foundations for studying each topic, with a focus on motivating students toward a professional orientation in the field of archival work.

The educational process is presented in the form of thematic and content-based mini-modules, which consist of: lectures, seminars, and practical sessions; independent study; individual research assignments; and ongoing and module-based assessment of students' academic performance. It has been demonstrated that the mobile educational space of the academic discipline contributes to enhancing professional orientation and clarity regarding career paths.

Keywords: educational environment, the academic discipline of "Archival Science," students, career guidance, components of the educational environment.

Постановка проблеми. Наше дослідження обумовлене проблематикою збереження документальної історико-культурної спадщини України як чинника нашої національної ідентичності в період масштабних гуманітарних викликів нинішньої війни росії проти України. Цей фактор актуалізував трансформацію змісту освітніх програм ЗВО з підготовки фахівців у галузі документознавства,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

інформаційної, бібліотечної та архівної справи, оскільки всі означені сфери професійної діяльності випускників в певній мірі торкаються заявленої проблеми.

Підтвердженням її актуальності та реалізації в нинішніх умовах є концептуальні положення Розпорядження Кабінету Міністрів України «Стратегія захисту документальної спадщини як запорука збереження національної ідентичності та державності на період до 2027 р.». [1].

В названому документі визначено завдання посилення кадрового потенціалу архівних установ шляхом трансформації змісту підготовки здобувачів освіти профільних спеціальностей у закладах вищої освіти та модернізації вимог до їх компетентностей з урахуванням умов розвитку інформаційного суспільства.

Проблема кадрового забезпечення архівних установ України в період незалежності завжди була на часі. На думку В. Бездрабко «...наразі архів потребує фахівця, котрий би володів універсальними гуманітарними, природничо-технічними, соціально-економічними чи управлінськими знаннями, але був готовий ініціативно реагувати на неминучі виклики сучасності...» [2, с. 62].

Наголосимо на актуальних аспектах наукових розвідок вітчизняних авторів у контексті досліджуваної нами проблематики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що теоретичні засади архіву як соціокультурної інституції сучасності стали предметом дослідження: М. Васильченко, О. Кириленко, О. Чубатенко, М. Палієнко, О. Левчук. Роль архівів у розвитку українського суспільства висвітлена М. Делеган. Багаторічний досвід формування архівознавчої науки, практики, освіти та підготовки істориків-архівістів у Національному університеті ім. Тараса Шевченка висвітлений у дослідженні Я. Калакури.

Проблематика розвитку архівної освіти в Україні у контексті традицій та сучасних тенденцій стала предметом дослідження В. Бездрабко, І. Довжук, І. Матяш. Професійну модель сучасного архівіста представили М. Палієнко та Ю. Прилепішева. Освітні ініціативи та проєкти Міжнародних архівних організацій у сфері навчання та професійного розвитку висвітлили Л. Доскіч та Л. Прокопенко. Формування цифрової компетентності фахівців архівної справи розглядають Н. Пономаренко, С. Куделя та Л. Ющенко. Питання практичної підготовки здобувачів вищої освіти за означеною спеціальністю – майбутніх документознавців-архівістів та бібліотекарів-архівістів розглядаються у прикладних дослідженнях І. Рєзніка та Л. Халецької.

Сутність освітнього простору університету як умови для успішної підготовки фахівців з документознавства та архівної справи у ЗВО висвітлили І. Герасимова, В. Малик, О. Ярошинська. Т. Франчук виокремила в ньому освітній простір навчальної дисципліни як чинник формування професійних орієнтацій майбутніх фахівців певної сфери.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Однак, наявний масив науково-дослідних матеріалів з проблематики нашого дослідження є недостатнім у контексті його аналізу як освітнього простору навчальної дисципліни «Архівознавство».

Мета статті: розкрити теоретичні та прикладні аспекти освітнього простору навчальної дисципліни «Архівознавство» як чинника формування професійних орієнтацій здобувачів вищої освіти першого бакалаврського рівня спеціальності В13 Бібліотечна, інформаційна та архівна справа» за Освітньою програмою «Документознавство та інформаційна діяльність».

Виклад основного матеріалу. Для розкриття змісту нашої теми розглянемо основні поняття: архів, архівна справа, архівіст, архівознавство, освітній простір архівознавства.

В сучасній професійній лексиці термін «архів» (походить від грецького «ἀρχεῖον» — «адміністративна установа, відомство») і має наступні значення:

а) архів - це установа чи структурний підрозділ, що забезпечує облік і зберігання архівних документів, використання відомостей, що в них містяться, та формування Національного архівного фонду і здійснює управління, науково-дослідну та інформаційну діяльність у сфері архівної справи і діловодства (стаття 1 Закону «Про національний архівний фонд і архівні установи» [3];

б) соціальна інституція (спеціалізована установа), що забезпечує потреби суспільства у ретроспективній документній інформації через архівні документи, організуючи їхнє зберігання та користування ними;

в) установа, інформаційний центр, документальне зібрання, фізично означений простір для зберігання документів; ...образ архіву у віртуальному вимірі складають: хмарні сховища, бази даних, електронні інформаційні ресурси читаємо у статті О. Левчук [4, с. 26].

Архівна справа – це все, що пов'язане з діяльністю архівів та їхніх органів управління: галузь життєдіяльності суспільства, яка охоплює наукові, культурологічні, управлінські, правові й техніко-економічні умови відбору, експертизи цінності, опрацювання, зберігання архівних документів та організацію користування ними.

Архівіст – фахівець у галузі архівної справи, який володіє теорією, методикою і технологіями діяльності з архівними документами, здійснення науково-дослідної роботи з архівістики та управління архівами.

Архівознавство (від лат. archivum — письмосховище) є галуззю науки, що досліджує історію, теорію і практику архівної справи, її правові та економічні засади, архівний менеджмент та інформаційні системи, принципи формування і використання архівного фонду, технологію зберігання та реставрації документів.

«Архівознавство» як навчальна дисципліна трактується як комплексна система знань, що вивчає історію, теорію та практику архівної справи, включаючи організацію, зберігання, комплектування, облік та використання документів. Тому є обов’язковим освітнім компонентом спеціальності В13, за якою здійснюється підготовка фахівців з документознавства, бібліотечної, інформаційної та архівної справи бакалаврського та магістерського рівнів у ЗВО.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Введення в канву нашого дослідження категорії просторовості обумовлено специфікою дисципліни. Такий підхід дозволяє оптимізувати традиційний освітній процес технологіями практичного навчання в умовах архівного середовища. Категорія «освітній простір» науковцями трактується варіативно. У філософській інтерпретації В. Кременя та В. Бикова простір (space) постає як множина структурно упорядкованих об'єктів та їх ідентифікаторів, яка подається моделлю, що відображає логічну структуру групування та упорядкування ідентифікаторів об'єктів даного простору [5, с. 2].

Освітній простір на думку І. Герасимової та В. Малик складається з освітніх процесів, які включають навчання, виховання, зростання та соціалізацію [6, С. 60] ...з урахуванням змісту його структурних компонентів розуміється як упорядкована структура, що характеризує всі процеси, форми, траєкторії руху та виражає зв'язок між об'єктами освітньої діяльності, забезпечуючи соціальну й особистісну значимість результату вдосконалення умінь і поведінки її суб'єктів [6, С. 59]

Цінною для нашого дослідження є концепція освітнього простору Т. Франчук, у якій автор наголошує на важливості у професійній освіті кожного навчального предмета, який має формувати свою змістову та процесуальну основу з урахуванням фахової спеціалізації професійного навчання [7, с. 17]. Ця теза фактично визначила тему нашого дослідження – висвітлити освітній простір одної фахової дисципліни (із обов'язкового циклу) та його роль у професійній орієнтації здобувачів освіти щодо майбутньої професійної діяльності.

У цьому контексті ми розглядаємо освітній простір навчальної дисципліни як педагогічно змодельоване освітнє середовище (у нашому дослідженні «Архівознавства»), сукупність педагогічних чинників (організаційних, змістових, дидактичних, навчально-методичних, інформаційних, мобільних, виховних, матеріально-технічних), які забезпечують здійснення ефективного навчального процесу з дисципліни, реалізують його провідні функції та формують загальні і спеціальні компетентності здобувачів освіти.

Аналіз сутності освітнього простору навчальної дисципліни дозволив виділити його педагогічні компоненти:

- *матеріально-технічний* (аудиторії, мультимедійні засоби);
- *організаційний* (організація навчального процесу за освітньою програмою);
- *змістовий* (зміст освіти як система наукових знань, практичних умінь і навичок, а також світоглядних, морально-етичних ідей, якими необхідно оволодіти здобувачам освіти в процесі навчання; зміст освіти в межах певної дисципліни проєктується в робочій програмі;
- *дидактичний* (традиційні та інноваційні форми, методи, засоби і технології навчання (комп'ютерні (цифрові), освітня платформа Moodle, хмарні сервіси Google Meet і Zoom, електронна пошта (ukr.net, gmail.com), веб-сервіси Viber, Telegram тощо);

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

- *навчально-методичний* (Стандарт спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»; освітня програма, робоча програма дисципліни, силабус, тексти лекцій, підручники, посібники, методичні рекомендації для практичних занять, самостійної роботи, ІНДЗ, тестових завдань тощо);

- *інформаційний (інформаційно-ресурсний)* – сукупність документованих відомостей, що включають правову, політичну, історичну, соціальну, економічну та культурологічну інформацію, зокрема: нормативно-правові акти (Закони України: «Про Національний архівний фонд та архівні установи від 24 грудня 1993 р. № 3815-XII; Закон України «Про культуру» від 14 грудня 2010 р. № 2778-VI), Державні стандарти України (ДСТУ), міжнародні правові акти з архівної справи), галузеву наукову інформацію з архівознавства (матеріали науково-практичного журналу «Архіви України» та збірників наукових конференцій);

- *інфраструктурний* – мобільний (від лат. *mobilis – рухомий*) адаптивний простір навчання, який включає різні архівні локації, дозволяючи здобувачам освіти отримувати нові знання та практичні навички в реальних умовах місцевих архівних установ: Державний архів Рівненської обл., архівні підрозділи органів місцевої влади (Сарненської РДА), архіви Рівненського обласного краєзнавчого музею, Рівненського державного гуманітарного університету, книгосховище Рівненської обласної універсальної наукової бібліотеки, архіви органів місцевого самоврядування (Зарічненської селищної ради), що є базами проведення практичних занять з курсу, навчальної та виробничої практики.

Характеристика компонентів освітнього простору дисципліни «Архівознавство» свідчить, що він реалізує численні педагогічні функції:

А) *когнітивну* (від лат. *cognitio – пізнання, вивчення*) – процес сприйняття та пізнання навчальної інформації здобувачами освіти під час занять з метою формування теоретичних та прикладних професійних знань з дисципліни;

Б) *комунікаційну* (від лат. *communicatio* – передача, з'єднання, повідомлення) – процес обміну навчальною інформацією між викладачем та здобувачами освіти у формі різних видів спілкування (вербальне, документаційне, онлайн);

В) *виховну* – передбачає реалізацію в процесі вивчення дисципліни виховного впливу на здобувачів освіти: національно-патріотичного, морально-етичного, правового, культурологічного та естетичного;

г) *професійно-орієнтаційну* – процес цілеспрямованого формування в здобувачів освіти інтересу, знань та умінь до певної професійної сфери та майбутньої професії;

д) *мотиваційну* (мотива́ція з лат. *movere* — спонукання до дії) – динамічний процес фізіологічного та психологічного плану, що керує поведінкою здобувачів освіти в навчальному процесі, визначає їх організованість та активність у здобутті знань з метою професійного визначення та кар'єрного зростання.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Тобто, освітній простір навчальної дисципліни виходить за межі університету, розширює пізнавальну діяльність, формування прикладних вмінь і навичок здобувачів освіти на практичних заняттях в архівних установах і, відповідно, професійну орієнтацію. Такий простір акумулює взаємодії між усіма суб'єктами, які залучені до навчального процесу і забезпечує професійну підготовку, національне виховання та багатогранний розвиток студентів, відзначає О. Ярошинська [8, с. 560 - 561].

Підтвердимо нашу теоретичну концепцію освітнього простору навчальної дисципліни «Архівознавство» авторською методикою його формування. Для цього у навчальному плані Освітньої програми передбачено 180 год. (6 кредитів ЄКТС), з яких – 60 аудиторних (30 год. лекційних, 30 (семінарських/практичних, 120 год. самостійної роботи здобувачів освіти). Підсумковий контроль – іспит.

Структуру дисципліни складають три змістові модулі:

а) *«Теоретичні, історичні та правові засади архівної справи в Україні»* (теми: «Загальна характеристика архівної справи», «Історія розвитку архівної справи: світовий та національний контекст», «Правові засади діяльності архівних установ в Україні»)»;

б) *«Система архівних установ в Україні: організаційний, функціональний та діяльнісний аспекти»* (теми: «Державні архіви України», «Архіви державних органів влади та місцевого самоврядування», «Архіви підприємств, установ, організацій, трудові архіви»,

в) «*Архіви інформаційних установ та музеїв*»: (теми: «Архіви бібліотек», «Архіви інформаційних установ», «Архіви музеїв»).

Означені теми вивчаються у форматі тематичних міні-модулів, які складають: лекція, семінарські/практичні заняття, самостійна робота (в тому числі індивідуальна науково-дослідна) та контроль навчально-пізнавальної діяльності здобувачів освіти. Вони являють собою дидактичні сходинки у здобутті теоретичних знань з архівознавства (*когнітивна складова*), формуванні вмінь роботи з нормативними архівними документами (*аналітична складова*) та практичних навичок виконання певних видів архівної роботи (*прикладна складова*). На всіх етапах навчального процесу здійснюється поточний і підсумковий контроль знань та умінь здобувачів освіти (*діагностична складова*).

Перший тематичний модуль відкриває лекційне заняття «Загальна характеристика архівної справи», що забезпечує первинне ознайомлення здобувачів освіти з дисципліною, її змістом, основними поняттями, значенням у системі фахової підготовки майбутніх документознавців, професійна діяльність яких може бути реалізована в архівних підрозділах органів влади та організацій. Самостійна робота передбачає опрацювання статті В. Бездрабко «Архів, архівіст, архівна культура: ідея, метафора, постання майбутнього образу» [2]. На семінарському занятті повторюється весь матеріал теми.

Лекційні заняття з другої теми «Історія архівної справи» проводяться у формі лекції-хроніки з презентацією і передбачають формування знань

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

здобувачів освіти від її витоків та розвитку в різні історичні періоди (в епоху давніх цивілізацій, європейського середньовіччя, раннього нового часу (ренесанс), нового часу та новітнього часу в Європі. У другій частині означеної теми розглядаються питання зародження архівів та їх розвиток в Україні (в Київській Русі, Галицько-Волинському князівстві, Великому князівстві Литовському, Речі Посполитій, в Запорозькій січі, в період гетьманства, в XIX ст. – перш. чверті XX ст., у міжвоєнний період (20- 30- рр. XX ст.), у 50-х – кін. 80-х рр. XX ст. та в період незалежності України (1991р. – по сьогоднішній час).

Вивчення другої частини теми має не лише пізнавальне, але й виховне значення, формуючи почуття гордості за неймовірно багату історико-культурну спадщину нашого народу, яка зосереджена в документах державних архівів. Закріплення знань здобувачів освіти відбувається на семінарських заняттях з даної теми (які проводяться у формі інтерактивної історичної подорожі та пізнавальних ігор), в процесі виконання завдань самостійної роботи та науково-дослідних завдань. Це розширює когнітивний простір професійних знань і орієнтує здобувачів освіти у сферу наукових досліджень архівної справи.

Вивчення третьої теми передбачає оволодіння майбутніми бакалаврами знаннями з правової бази діяльності архівних установ різних видів (Закони України, Укази Президента України, Постанови Кабінету Міністрів України, Державні стандарти України з архівної справи тощо). Вони є вагомим підгрунтям фахових знань та орієнтації щодо майбутньої професійної діяльності в архівних підрозділах державних органів влади, місцевого самоврядування, підприємств, організацій та трудових архівах. На семінарському занятті здобувачі освіти набувають навички аналізу Законів України, які торкаються архівної справи (наприклад: «Про Національний архівний фонд і архівні установи», 1994) та ДСТУ України. Самостійна робота передбачає опрацювання «Правил роботи архівних установ України», затверджених Наказом Міністерства Юстиції України від 08.04.2013 № 656/5 (редакція від 01. 04. 2026).

Навчальний матеріал четвертої теми дозволяє здобувачам освіти отримати базові знання про систему архівів України, їх місце в реалізації державної політики щодо збереження вітчизняної документальної історико-культурної спадщини та сучасні вимоги до професійних компетентностей працівників архівів. Практичне заняття передбачає поглиблення знань про діяльність Центральних державних архівів (історичних) інформацією із сайтів. Самостійна робота виконується у формі аналізу сайту державних галузевих архівів Україні (наприклад: Державного архіву-музею літератури і мистецтва України).

П’ята тема «Архіви державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування» зосереджена на вивченні діяльності Державного архіву області (у нашому дослідженні – Рівненської обл.), архівних підрозділів районних державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування. Це вагома ланка в системі збереження документів Національного архівного фонду та документів діяльності державних органів влади на місцях. Особливо це торкається архівних

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

підрозділів районних державних адміністрацій та територіальних громад (їх офіси та архіви розміщені у міських, селищних, сільських радах і старостинських округах). В цій системі формується значний масив документів поточної управлінської діяльності означених організацій.

Закріплення теоретичних знань та формування первинних навичок роботи з архівними документами відбувається під час практичних занять у Державному архіві Рівненської обл., архівних підрозділах районних державних адміністрацій та селищних радах. В межах самостійної роботи здобувачі освіти аналізують нормативні документи як основи діяльності архівних підрозділів районних державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування, а саме: «Типове положення про архівний підрозділ державного органу, органу місцевого самоврядування, державного і комунального підприємства, установи та організації» від 10.02.2012 № 232/5» (редакція від 26. 02. 2026 р.). Означені види навчальної діяльності мотивують здобувачів освіти щодо професійної зайнятості у сфері архівної практики.

Вивчення шостої теми «Архіви підприємств, установ, організацій, трудові архіви» доповнює фахові знання здобувачів освіти про первинну ланку формування документних архівів та їх нормативної бази. Закріплення практичних навичок роботи з архівними документами з теми відбувається в архіві університету та трудовому архіві Рівненського р-ну. В межах самостійної роботи здобувачі освіти опрацьовують нормативні документи з теми і зокрема Наказ Міністерства юстиції України від 18.06.2015 № 1000/5 (редакція від 04.04. 2026 р.) «Про затвердження Правил організації діловодства та архівного зберігання документів у державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях».

Навчальна інформація сьомої теми «Архівні підрозділи бібліотек України» поглиблює знання здобувачів освіти щодо специфіки бібліотечних архівів та книгосховищ. Закріплення теоретичних знань та формування практичних навичок з теми відбувається на практичних заняттях в архіві наукової бібліотеки Рівненського державного гуманітарного університету та книгосховищі Рівненської обласної універсальної наукової бібліотеки. Самостійна робота здобувачів освіти передбачає написання рефератів за матеріалами фондів документів з культурології, етнографії, історії України, української літератури, географії Рівненської обл.).

Така інформація розширює простір навчання інформацією про діяльність архівів наукових бібліотек регіону.

Тема «Архіви інформаційних установ» передбачає вивчення діяльності архівних підрозділів інформаційних центрів та Центрального державного аудіовізуального та електронного архіву України (осередку збереження фото-документів, кінодокументів, аудіовізуальних документів, документів в електронній формі та електронних інформаційних ресурсів). Самостійно здобувачі освіти опрацьовують «Положення про Центральний державний аудіовізуальний та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

електронний архів», яке затверджене Наказом Міністерства юстиції України 21 липня 2022 року № 3062/5.

Вивчення дев'ятої теми «Архіви музеїв України» дозволяє доповнити знання здобувачів освіти щодо специфіки формування музейних архівів, у яких зберігаються не лише документальні, але й матеріальні пам'ятки (колекції документів, фотоматеріалів, особистих справ, рукописів та мистецьких творів, що відображають історію та культуру України). Закріплення теоретичних знань здійснюється під час практичного заняття на базі архіву Рівненського обласного краєзнавчого музею. Самостійна робота передбачає опрацювання статті Г. Асєєва «Інтеграція фондів бібліотек, архівів і музеїв з метою їх збереження та використання», яка розміщена в Інтернеті за посиланням: DOI: 10.36273/2076-9555.2022.4(309).

Завершальна тема дисципліни «Міжнародна співпраця архівів України» приурочена до Міжнародного дня архівів (відзначається 9 червня). Вона є особливо актуальною на сьогодні в контексті архівної комунікації та використання досвіду зарубіжних архівів в Україні. Здобувачі освіти дізнаються про діяльність Міжнародної ради архівів, участь вітчизняних архівістів у конгресах, наукових симпозіумах, конференціях тощо. Самостійно будуть опрацювати статтю М. Палієнко «Міжнародне співробітництво: від зародження ідеї до реалізації масштабних проєктів у добу інформаційного суспільства», що опублікована в журналі «Архіви України». 2018. Вип.4. № 315. С. 49 - 63.

На підсумковому занятті з курсу (колоквіум) здобувачі освіти презентують власні дослідження діяльності архівів Рівненської обл. Завершальною формою підсумкового контролю є екзамен, але подальше закріплення знань, умінь і навичок буде відбуватись під час виробничої (архівної) практики.

Розглянувши освітній простір «Архівознавства» виокремимо підходи щодо формування професійних орієнтацій здобувачів освіти, які ми використовували у навчальному процесі:

- *системний* (комплексне використання форм, методів, засобів, технологій та модульна організація освітнього процесу з дисципліни);
- *діяльнісний* (організація різних видів навчальних активностей здобувачів освіти під час різних видів занять);
- *контекстний* (моделювання професійного середовища для поєднання теоретичного та прикладного аспектів освітнього процесу);
- *технологічний* (використання у начальному процесі різних освітніх технологій: інтерактивних, ігрових, проблемно-розвивальних, особистісно-орієнтованих, інформаційних тощо);
- *компетентнісний* (формування загальних та спеціальних компетентностей здобувачів освіти в процесі вивчення дисципліни).

Висновки. Здійснене нами дослідження підтвердило його актуальність в системі професійної підготовки майбутніх фахівців з документознавства, інформаційної, бібліотечної та архівної справи. Ми вперше акцентували увагу на

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

вивченні одного освітнього компонента для визначення його ролі у професійній підготовці з цільовою орієнтацією здобувачів освіти на вибір сфери майбутнього працевлаштування.

В освітньому процесі була реалізована мета дисципліни - набуття майбутніми фахівцями професійних знань щодо розуміння сутності та еволюції архівної справи в історії людства та в Україні, її функціонування як чинника реалізації державної політики щодо збереження документної історико-культурної спадщини нашого народу та первинних навичок роботи в архівних установах. Доведено, що оптимальним шляхом формування професійних орієнтацій здобувачів освіти в процесі вивчення дисципліни «Архівознавство» є вихід за межі аудиторій в реальні умови архівних локацій – адаптивних освітніх просторів. Вони дозволяють ефективно поєднати теоретичне та практичне навчання, шо відповідає сучасним європейським підходам в архівній освіті.

Подальші наукові дослідження в межах нашої проблематики можуть торкатись формування професійних орієнтацій здобувачів освіти в процесі вивчення дисципліни «Електронні архіви».

Література:

1. Стратегія захисту документальної спадщини як запорука збереження національної ідентичності та державності на період до 2027 р. Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 грудня 2024 р. № 1349-р. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-stratehii-zakhystu-dokumentalnoi-spadshchyny-1349r-241224

2. Бездрабко В. (2019) Архів, архівіст, архівна культура: ідея, метафора, постання майбутнього образу. Архіви України. № 2(319). С. 42

3. Про Національний архівний фонд та архівні установи : Закон України від 24 грудня 1993 р. № 3815-XII.. Відомості Верховної Ради України (поточна редакція від 21.06.2024). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/3814-12#Text

4. Левчук О. (2021) Соціалізація архівів у контексті основних тенденцій розвитку сучасного інформаційного суспільства. «Архіви України». Вип. 4 (329). С. 25 – 47.

5. Кремень В., Биков В. (2013) Категорії «простір» і «середовище»: особливості модельного подання та освітнього застосування. Теорія і практика управління соціальними системами. № 2. С. 3 – 16. URL : https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/1188/1/Art100Text-3.pdf

6. Герасимова І., Малик В. (2023) Сучасні підходи до тлумачення поняття «Освітній простір університету. Молодь і ринок. № 8 (216). С. 58 – 62. URL : http://www.ir.dspu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3479/1/289427-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-669186-1-10-20231027.pdf

7. Франчук Т. (2008). Цілісний освітній простір: педагогічні основи його формування. Кам'янець-Подільський, 155 с. URL : http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/bitstream/handle/123456789/1249/%D0%A4%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%87%D1%83%D0%BA%20%D0%A6%D1%96%D0%BB%D1%96%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BD%D1%96%D0%B9%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%D1%80%20%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F%20%20%281%29.pdf

8. Ярошинська О. (2014) Освітній простір ВНЗ як континуум для проектування освітнього середовища професійної підготовки майбутніх фахівців. Педагогіка формування

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. Запоріжжя : КПУ. Вип. 35 (88). – С. 558 – 567. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pfto_2014_35_80

References

1. Stratehiia zakhystu dokumentalnoi spadshchyny yak zaporuka zberezhennia natsionalnoi identychnosti ta derzhavnosti na period do 2027 r. [Strategy for the Protection of Documentary Heritage as a Guarantee of the Preservation of National Identity and Statehood for the Period Until 2027]. Skhvaleno rozporiadzhenniam Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 24 hrudnia 2024 r. № 1349-r. - Approved by Resolution No 1349-p of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated December 24, 2024. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-stratehii-zakhystu-dokumentalnoi-spadshchyny-1349r-241224

2. Bezdrabko V. (2019) Arkhiv, arkhivist, arkhivna kultura: ideia, metafora, postannia maibutnoho obrazu [Archive, archivist, archival culture: idea, metaphor, emergence of a future image]. Arkhivy Ukrainy - Archives of Ukraine. Issue 2(319). S. 42

3. Pro Natsionalnyi arkhivnyi fond ta arkhivni ustanovy : Zakon Ukrainy vid 24 hrudnia 1993 r. № 3815-XII. [On the National Archival Fund and Archival Institutions: Law of Ukraine dated December 24, 1993 No 3815-XII]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy - Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/ show/3814-12#Text

4. Levchuk O. (2021) Sotsializatsiia arkhiviv u konteksti osnovnykh tendentsii rozvytku suchasnoho informatsiinoho suspilstva [The Socialization of Archives in the Context of Major Trends in the Development of the Modern Information Society]. Arkhivy Ukrainy - Archives of Ukraine. Issue 4 (329). S. 25 – 47.

5. Kremen V., Bykov V. (2013). Katehorii «prostir» i «seredovyshche»: osoblyvosti modelnoho podannia ta osvitnoho zastosuvannia [The Categories of “Space” and “Environment”: Features of Model Representation and Educational Application]. Teoriia i praktyka upravlinnia sotsialnymy systemamy - Theory and Practice of Social Systems Management. Vol 2. S. 3 – 16. URL : https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/1188/1/Art100Text-3.pdf

6. Herasymova I., Malyk V. (2023) Suchasni pidkhody do tlumachennia poniattia «Osvitnii prostir universytetu [Modern Approaches to Interpreting the Concept of “University Educational Space]. Molod i rynok - Youth and the Market. Issue 8 (216). S. 58–62. URL: http://www.ir.dspu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3479/1/289427-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-669186-1-10-20231027.pdf

7. Franchuk T. (2008) Tsilisnyi osvitnii prostir: pedahohichni osnovy yoho formuvannia [The Holistic Educational Space: Pedagogical Foundations of Its Formation]. Kamianets-Podilskyi. 155 s. URL : http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/bitstream/handle/123456789/1249/%D0%A4%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%87%D1%83%D0%BA%20%D0%A6%D1%96%D0%BB%D1%96%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BD%D1%96%D0%B9%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%D1%80%20%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F%20%20%281%29.pdf

8. Yaroshynska O. (2014) Osvitnii prostir VNZ yak kontynuum dlia proektuvannia osvitnoho seredovyshcha profesiinoi pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv [The educational space of higher education institutions as a continuum for designing the educational environment for the professional training of future specialists]. Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh - Pedagogy of Creative Personality Development in Higher and General Education Schools. Zaporizhzhia : KPU. Issue 35 (88). S. 558 - 567. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pfto_2014_35_80

Дата першого надходження статті до видання: 27.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 378-048.35:004(510)

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1907-1921

Чжан Лі аспірантка 4-го року навчання Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ, https://orcid.org/0009-0002-0121-6367

Кравченко Алла Григорівна кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії та міжнародної комунікації, Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ, https://orcid.org/0000-0001-5785-9148

АНАЛІЗ БАР'ЄРІВ ТА ПЕРСПЕКТИВ ЦИФРОВОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ В КНР

Анотація. В умовах формування цифрової економіки та стрімкого розвитку генеративного штучного інтелекту модернізація університетського середовища КНР стала одним із пріоритетних напрямів державної освітньої політики. Сучасні університети КНР активно впроваджують системи управління навчанням, технології Big Data, хмарні сервіси, інтелектуальні освітні платформи та інструменти персоналізованого навчання, спрямовані на підвищення ефективності освітнього процесу, розвиток критичного мислення, командної роботи та професійної самостійності студентів. Разом із цим процес цифрової модернізації супроводжується наявністю низки технічних, організаційно-методичних та психологічних бар'єрів, що ускладнюють повноцінну інтеграцію технологій штучного інтелекту в освітнє середовище університетів. До основних проблем належать нерівномірність розвитку цифрової інфраструктури, недостатність обчислювальних ресурсів, складність інтеграції ШІ з LMS-платформами, нестача методичних рекомендацій, а також потреба у підвищенні цифрових компетентностей викладачів. Особливої актуальності набуває проблема формування ефективних моделей професійного розвитку викладачів і студентів в умовах цифрової трансформації освіти. У статті здійснено комплексний аналіз бар'єрів та перспектив цифрової модернізації системи вищої освіти КНР. Досліджено особливості впровадження технологій штучного інтелекту, адаптивних освітніх платформ та data-driven моделей навчання в університетському середовищі. Проаналізовано рівень готовності викладачів до використання ШІ-інструментів у педагогічній практиці, оцінено ефективність розвитку критичного мислення та командної роботи студентів ІТ-спеціальностей, а також визначено основні організаційні та технологічні бар'єри цифрової трансформації. Встановлено, що цифрова модернізація освіти КНР характеризується високою динамікою розвитку, активним впровадженням

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

інноваційних технологій та поступовим формуванням data-driven освітньої екосистеми. Зазначено, що подальше вдосконалення системи цифрової освіти КНР потребує не лише розвитку технологічної інфраструктури, але й удосконалення механізмів управління цифровими освітніми середовищами, підвищення цифрово-педагогічних компетентностей викладачів, інтеграції адаптивних моделей навчання та забезпечення сталого професійного розвитку учасників освітнього процесу.

Ключові слова: штучний інтелект, адаптивні освітні технології, цифрові компетентності викладачів інтелектуальні освітні платформи, LMS-системи, персоналізоване навчання, освітні екосистеми.

Zhang Li 4th year PhD student, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0009-0002-0121-6367

Kravchenko Alla PhD in Social Philosophy, Associate Professor, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0000-0001-5785-9148

ANALYSIS OF BARRIERS AND PROSPECTS FOR DIGITAL MODERNIZATION OF HIGHER EDUCATION IN CHINA

Abstract. In the context of the formation of the digital economy and the rapid development of generative artificial intelligence, the modernization of the university environment in the People's Republic of China has become one of the priority directions of state educational policy. Modern Chinese universities are actively implementing learning management systems, Big Data technologies, cloud services, intelligent educational platforms, and personalized learning tools aimed at improving the efficiency of the educational process, developing critical thinking, teamwork, and students' professional independence. At the same time, the process of digital modernization is accompanied by a number of technical, organizational-methodological, and psychological barriers that complicate the full integration of artificial intelligence technologies into the educational environment of universities. The main problems include uneven development of digital infrastructure, insufficient computing resources, difficulties in integrating AI with LMS platforms, lack of methodological recommendations, as well as the need to improve teachers' digital competencies. The issue of forming effective models for the professional development of teachers and students in the context of digital transformation of education is becoming particularly relevant. The article provides a comprehensive analysis of the barriers and prospects for the digital modernization of the higher education system in China. The study examines the peculiarities of implementing artificial intelligence technologies, adaptive educational platforms, and data-driven learning models in the university environment. The level of teachers' readiness to use AI tools in pedagogical

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

practice is analyzed, the effectiveness of developing critical thinking and teamwork among IT students is assessed, and the main organizational and technological barriers to digital transformation are identified. It has been established that the digital modernization of education in China is characterized by a high rate of development, active implementation of innovative technologies, and the gradual formation of a data-driven educational ecosystem. It is noted that the further improvement of China's digital education system requires not only the development of technological infrastructure, but also the enhancement of management mechanisms for digital educational environments, the improvement of teachers' digital-pedagogical competencies, the integration of adaptive learning models, and the provision of sustainable professional development for participants in the educational process.

Keywords: artificial intelligence, adaptive educational technologies, teachers' digital competencies, intelligent educational platforms, LMS systems, personalized learning, educational ecosystems.

Постановка проблеми. Упродовж останнього десятиліття система вищої освіти КНР зазнає масштабної цифрової трансформації, що пов'язана з активним розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, штучного інтелекту (ШІ), адаптивних освітніх платформ та data-driven моделей управління навчальним процесом [1]. При цьому процес цифровізації освітнього середовища в університетах КНР став одним із пріоритетних напрямів їх державної освітньої політики, яка орієнтована на формування конкурентоспроможної інноваційної економіки, розвиток ІТ-галузі та підготовку фахівців нового покоління [2]. Вище зазначений процес набув особливої актуальності в умовах стрімкого розвитку генеративного штучного інтелекту, великих мовних моделей (LLM), цифрових платформ управління навчанням та необхідності модернізації традиційних педагогічних підходів [3]. Натомість сучасні університети КНР активно впроваджують інструменти штучного інтелекту, адаптивні алгоритми персоналізації навчання, системи learning analytics та цифрові освітні середовища, спрямовані на підвищення ефективності освітнього процесу, розвитку критичного мислення, командної роботи та професійної самостійності студентів [4, 5]. Проте незважаючи на значні успіхи цифрової трансформації, зокрема активне впровадження платформ дистанційного навчання, розвиток адаптивних освітніх систем на основі штучного інтелекту, широке використання технологій Big Data для моніторингу навчальних досягнень, інтеграцію хмарних сервісів та створення національних цифрових освітніх екосистем, у системі вищої освіти КНР продовжують існувати суттєві бар'єри, які ускладнюють повноцінне впровадження цифрових технологій та інструментів штучного інтелекту в освітній процес [6, 7]. До найбільш поширених проблем належать технічні обмеження ІТ-інфраструктури, недостатність обчислювальних ресурсів, складність інтеграції ШІ з LMS-системами, нестача методичних рекомендацій та недостатня узгодженість управлінських рішень щодо цифрової модернізації

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

університетського середовища [8, 9]. Крім того, важливою проблемою залишається рівень готовності науково-педагогічних працівників до використання цифрових технологій та інструментів штучного інтелекту у власній професійній діяльності [10, 11]. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває проблема комплексного аналізу бар'єрів та перспектив цифрової модернізації системи вищої освіти КНР, визначення рівня готовності університетів до впровадження інноваційних технологій, а також формування ефективних моделей професійного розвитку викладачів і студентів в умовах цифрової трансформації освітнього середовища.

Таким чином вище вказана актуальність дослідження зумовлена необхідністю комплексного аналізу існуючих бар'єрів та перспектив цифрової модернізації вищої освіти в КНР, оцінювання рівня готовності університетів до впровадження інноваційних технологій, а також визначення ефективних напрямів розвитку цифрових компетентностей викладачів і студентів. Подальше вдосконалення системи цифрової освіти в КНР потребує не лише розвитку технологічної інфраструктури, але й формування сучасних педагогічних моделей, інтеграції штучного інтелекту в освітній процес та забезпечення сталого професійного розвитку учасників освітнього середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання цифрової модернізації та розвитку вищої освіти в КНР висвітлюються у працях таких українських і зарубіжних науковців, як О. Кукалець, J. Li, E. Xue, A. N. Mustafa, Т. Потапчук, О. Калустьян, М. Ковлева, Л. Пироженко, Л. Смолінчук, J. Shen, T. Li, M. Wu, К. Цицюра, Ц. Ван, О. Васюк, Х. Чжао та ін. У їхніх дослідженнях розглядаються питання реформування системи вищої освіти КНР, впровадження інженерної та цифрової освіти, використання інформаційних технологій в управлінні закладами освіти, міжнародної освітньої співпраці та інноваційних підходів до професійної підготовки. Водночас проблематика комплексного аналізу бар'єрів і перспектив цифрової модернізації вищої освіти КНР в умовах стрімкого розвитку генеративного штучного інтелекту, цифрової трансформації університетського середовища та глобальної конкуренції залишається недостатньо систематизованою і потребує подальших наукових досліджень.

Мета статті – дослідження особливостей цифрової трансформації системи вищої освіти КНР та механізмів впровадження технологій штучного інтелекту, адаптивних освітніх платформ і data-driven моделей навчання в умовах модернізації освітнього середовища та розвитку цифрової економіки КНР.

Виклад основного матеріалу. Методологічною основою дослідження стали системний, компетентнісний, інформаційно-аналітичний та міждисциплінарний підходи, що дозволили комплексно дослідити особливості цифрової трансформації вищої ІТ-освіти КНР та впровадження технологій штучного інтелекту в освітній процес університетів. Дослідження проводилося в 2024-2025рр. на базі провідних університетів КНР, а саме Tsinghua University, Peking University та Zhejiang University, які характеризуються високим рівнем

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

цифровізації освітнього середовища та активним використанням інтелектуальних освітніх платформ. У дослідженні брали участь викладачі та студенти ІТ-спеціальностей, пов'язаних із комп'ютерними науками, програмною інженерією, штучним інтелектом, data science та інформаційними технологіями. Загальна вибірка становила 150 респондентів, серед яких 90 студентів бакалаврського та магістерського рівнів (по 30 із кожного вуза) і 60 викладачів ІТ-дисциплін (по 20 із кожного вуза). Формування вибірки здійснювалося методом стратифікованого відбору з урахуванням напряму підготовки, рівня цифрової компетентності та практичного досвіду використання ШІ-технологій у навчальному процесі. На першому етапі дослідження було проведено аналіз наукових праць, стратегічних документів і сучасних підходів до цифровізації вищої освіти КНР із використанням методів контент-аналізу, систематизації та порівняльного аналізу. Емпірична частина дослідження передбачала застосування анкетування, тестових методик, педагогічного спостереження та методів експертного оцінювання. Для визначення рівня готовності викладачів до впровадження штучного інтелекту, оцінювання цифрових компетентностей, ставлення до адаптивного навчання та рівня задоволеності освітнім процесом використовувалася шкала Лайкерта. Семантичний диференціал застосовувався для визначення емоційно-ціннісного сприйняття технологій штучного інтелекту та персоналізованих моделей навчання. Оцінювання рівня критичного мислення, командної роботи та самостійності студентів здійснювалося шляхом аналізу результатів проєктної діяльності й тестових завдань. Обробка результатів проводилася із застосуванням методів математичної статистики, зокрема обчислення середніх значень, стандартного відхилення, порівняльного аналізу та інтерпретації відсоткових показників, що забезпечило достовірність і репрезентативність отриманих результатів дослідження. В ході дослідження було встановлено, що сучасні університети КНР активно впроваджують цифрові освітні платформи, системи управління навчанням (LMS), інструменти штучного інтелекту, адаптивні алгоритми персоналізації навчання, а також методики розвитку критичного мислення та командної роботи серед студентів ІТ-спеціальностей.

В табл.1. наведено отримані результати кількісної оцінки ефективності методів розвитку критичного мислення та командної роботи серед студентів ІТ-спеціальностей в університетах КНР.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Таблиця 1

Результати кількісної оцінки ефективності методів розвитку критичного мислення та командної роботи серед студентів IT-спеціальностей в університетах КНР

Показник / Університет	**Tsinghua University**	**Peking University**	**Zhejiang University**
Рівень критичного мислення (після впровадження, %)	78%	72%	69%
Командна робота (оцінка за шкалою TeamQ, %)	84%	81%	76%
Самостійність у вирішенні завдань (оцінка викладачів, %)	74%	77%	69%
Якість захищених проєктів (середня оцінка за 100-бальною шкалою)	86 балів	79 балів	81 балів
Задоволеність студентів навчальним процесом (за анкетами, %)	90%	86%	83%

Джерело: таблиця складена автором на основі власних дослідних результатів

Результати оцінки ефективності розвитку критичного мислення та командної роботи студентів IT-спеціальностей у ЗВО КНР свідчать про загалом позитивний вплив цифрової трансформації освіти, але з певною варіативністю між університетами. У Tsinghua University зафіксовано найвищі показники: критичне мислення:78 %, командна робота: 84 %, а задоволеність студентів досягає 90 %, що відображає ефективну інтеграцію цифрових і проєктно-орієнтованих методів навчання. У Peking University результати також високі (72 % критичне мислення, 79 балів проєкти), при цьому самостійність студентів є найвищою: 77 %, що свідчить про розвиток автономного навчання. У Zhejiang University показники нижчі (69 % за критичним мисленням і самостійністю, 76 % командної роботи), що пояснюється нерівномірністю цифрової підготовки та обмеженнями інфраструктури. У цілому результати підтверджують позитивний вплив цифровізації на формування ключових компетентностей студентів, водночас виявляючи необхідність подальшого розвитку цифрових платформ, комунікаційних інструментів та інфраструктурного забезпечення освітнього процесу. Також доцільно відзначити, що отримані результати пов’язані з бар’єрами організаційного та технологічного характеру, серед яких недостатній рівень інтеграції цифрових платформ у навчальний процес, різний рівень цифрової компетентності учасників освітнього процесу та нерівномірність доступу до сучасної технічної інфраструктури. В табл.2. наведені отримані

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

результати оцінки рівня проінформованості викладачів університетів КНР щодо застосування ШІ в освітньому процесі.

Таблиця 2

Результати оцінки рівня проінформованості викладачів університетів КНР щодо застосування ШІ в освітньому процесі

Університет	**Методика / інструмент**	**Тип шкали**	**Опис застосування**	**Результат**	**Інтерпретація**
Tsinghua University	Шкала Лайкерта (5-бальна)	Ординальна	Ставлення та мотивація до використання ШІ	4,6 ± 0,4	Дуже високий рівень
	Тестовий метод	Номінальна / ранжувальна	Знання архітектур ШІ, LLM, AI-LMS	88%	Високі компетенції
	Семантичний диференціал	Інтервальна	Сприйняття ШІ як освітньої інфраструктури	+2,4	Стійко позитивне
Peking University	Шкала Лайкерта	Ординальна	Готовність до впровадження ШІ	4,4 ± 0,5	Високий
	Тестовий метод	Номінальна / ранжувальна	Знання етичних і правових аспектів ШІ	82%	Достатньо високий
	Семантичний диференціал	Інтервальна	Педагогічна доцільність ШІ	+2,0	Позитивне
Zhejiang University	Шкала Лайкерта	Ординальна	Мотивація до використання ШІ	4,3 ± 0,6	Висока
	Тестовий метод	Номінальна / ранжувальна	Практичні знання ШІ-інструментів	79%	Середньо-високий
	Семантичний диференціал	Інтервальна	Сприйняття складності ШІ	+1,8	Помірно позитивне

Джерело: таблиця складена автором на основі власних дослідних результатів

Наведені в табл.2. результати свідчать про загалом високий рівень проінформованості викладачів щодо ШІ в університетах КНР, але з певною міжуніверситетською диференціацією. У Tsinghua University зафіксовано найвищі показники (4,6 за Лайкертом і 88 % знань ШІ-архітектур), що відображає сформовані цифрові компетенції та мінімальні організаційні бар’єри. У Peking University рівень також високий (4,4), однак нижчі показники знань етичних аспектів (82 %) і помірне сприйняття доцільності (+2,0) вказують на окремі методичні обмеження. У Zhejiang University результати дещо нижчі (4,3;

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

79 %; +1,8), що свідчить про нерівномірність цифрової підготовки викладачів. У цілому цифрова трансформація освіти КНР у контексті впровадження ШІ є динамічною та перспективною, однак її ефективність визначається рівнем цифрових компетенцій викладачів, інституційною підтримкою та усуненням нерівномірності цифрової інфраструктури між університетами. Разом із цим основними бар'єрами залишаються нерівномірність цифрової інфраструктури між університетами, недостатній рівень цифрової підготовки окремих викладачів, складність адаптації традиційних освітніх моделей до інтерактивних форматів навчання та потреба у вдосконаленні механізмів управління цифровими освітніми середовищами.

В табл.3. наведені результати оцінки готовності викладачів університетів КНР до впровадження ШІ-інструментів у власну педагогічну практику.

Таблиця 3

Результати оцінки готовності викладачів університетів КНР до впровадження ШІ-інструментів у власну педагогічну практику

Університет	Методика / інструмент	Тип шкали	Опис застосування	Результат	Інтерпретація
Tsinghua University	Шкала Лайкерта (5-бальна)	Ординальна	Готовність використовувати ШІ в навчальних курсах	4,5 ± 0,4	Дуже висока готовність
	Тестовий метод	Номінальна / ранжувальна	Здатність самостійно інтегрувати ШІ-інструменти	86%	Висока практична готовність
	Семантичний диференціал	Інтервальна	Сприйняття ШІ як робочого педагогічного інструмента	+2,3	Стійко позитивне
Peking University	Шкала Лайкерта	Ординальна	Намір застосовувати ШІ в навчанні	4,3 ± 0,5	Висока
	Тестовий метод	Номінальна / ранжувальна	Навички використання ШІ в аудиторній роботі	80%	Достатня
	Семантичний диференціал	Інтервальна	Педагогічна доцільність ШІ	+2,0	Позитивне
Zhejiang University	Шкала Лайкерта	Ординальна	Готовність до експериментального впровадження ШІ	4,2 ± 0,6	Висока
	Тестовий метод	Номінальна / ранжувальна	Практичні навички роботи з ШІ	77%	Середньо-висока
	Семантичний диференціал	Інтервальна	Сприйняття складності впровадження	+1,7	Помірно позитивне

Джерело: таблиця складена автором на основі власних дослідних результатів

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Результати оцінки готовності викладачів університетів КНР до впровадження ШІ-інструментів у педагогічну практику загалом свідчать про високий рівень інституційної та індивідуальної готовності до цифрової трансформації, хоча з певною варіативністю між закладами. Найвищі показники зафіксовано в Tsinghua University, де готовність до використання ШІ становить 4,5 за шкалою Лайкерта, а здатність до самостійної інтеграції інструментів досягає 86 %, що відображає сформовану практичну готовність і стабільно позитивне сприйняття ШІ як педагогічного інструмента (+2,3). У Peking University рівень готовності також високий (4,3), однак дещо нижчі практичні навички (80 %) та помірна педагогічна доцільність (+2,0) вказують на окремі методичні обмеження. У Zhejiang University показники є відносно нижчими: готовність становить 4,2, практичні навички: 77 %, що свідчить про наявність помірних організаційно-методичних бар'єрів і менш системний досвід використання ШІ. Загалом результати підтверджують високу готовність викладачів до впровадження ШІ, але підкреслюють залежність ефективності цього процесу від рівня практичної підготовки та інституційної підтримки.

В табл.4. наведено результати оцінки існуючих бар'єрів на шляху впровадження ШІ в освітнє середовище університетів КНР.

Таблиця 4

Результати оцінки існуючих бар'єрів на шляху впровадження ШІ в освітнє середовище університетів КНР

Університет	**Тип бар'єра**	**Методика / інструмент**	**Тип шкали**	**Зміст оцінювання**	**Результат**	**Інтерпретація**
Tsinghua University	Технічний	Шкала Лайкерта (5-бальна)	Ординальна	Обмеження IT-інфраструктури, доступ до ШІ-платформ	2,1 ± 0,5	Слабко виражений
	Організаційний	Тестовий метод	Ранжувальна	Наявність інституційної підтримки, регламентів	24% проблемних відповідей	Низький рівень бар'єра
	Психологічний	Семантичний диференціал	Інтервальна	Страх заміщення викладача ШІ	–1,8	Бар'єр практично відсутній
Peking University	Технічний	Шкала Лайкерта	Ординальна	Інтеграція ШІ з LMS	2,4 ± 0,6	Помірний
	Організаційний	Тестовий метод	Ранжувальна	Узгодженість управлінських рішень	31%	Середній
	Психологічний	Семантичний диференціал	Інтервальна	Опір змінам	–1,2	Низький

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Університет	Тип бар'єра	Методика / інструмент	Тип шкали	Зміст оцінювання	Результат	Інтерпретація
Zhejiang University	Технічний	Шкала Лайкерта	Ординальна	Недостатність обчислювальних ресурсів	2,8 ± 0,7	Помірний
	Організаційний	Тестовий метод	Ранжувальна	Нестача методичних рекомендацій	38%	Помірно високий
	Психологічний	Семантичний диференціал	Інтервальна	Невпевненість у власних ШІ-навичках	–0,9	Помірний

Джерело: таблиця складена автором на основі власних дослідних результатів.

Результати оцінки існуючих бар'єрів на шляху впровадження ШІ в освітнє середовище університетів КНР свідчать про загалом контрольований рівень перешкод цифрової трансформації, однак із різною структурою бар'єрів залежно від університету. У Tsinghua University технічні бар'єри є слабко вираженими (2,1 за шкалою Лайкерта), що вказує на достатній рівень розвитку ІТ-інфраструктури та доступу до ШІ-платформ. Організаційні обмеження також мінімальні (24 % проблемних відповідей), що свідчить про наявність ефективної інституційної підтримки.

Психологічний бар'єр практично відсутній (–1,8), що означає високий рівень прийняття ШІ викладачами та відсутність страху заміщення, що загалом формує сприятливе середовище для інновацій. У Peking University технічні бар'єри оцінюються як помірні (2,4), що пов'язано з частковими труднощами інтеграції ШІ з LMS-платформами.

Організаційний рівень проблем є середнім (31 %), що відображає певну неузгодженість управлінських рішень щодо впровадження цифрових технологій. Психологічний бар'єр є низьким (–1,2), що свідчить про загалом позитивне ставлення викладачів до інновацій, хоча збереження окремих елементів опору змінам все ж присутнє.У Zhejiang University зафіксовано найвищий рівень бар'єрів серед досліджуваних закладів: технічні обмеження (2,8) пов'язані з недостатністю обчислювальних ресурсів, організаційні бар'єри є помірно високими (38 %) через нестачу методичних рекомендацій, а психологічний бар'єр (–0,9) свідчить про наявність невпевненості викладачів у власних ШІ-компетенціях.

В табл.5. наведено результати оцінки потреб викладачів університетів КНР у професійному розвитку в напрямі цифрової та ІТ-компетентності.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Таблиця 5

Результати оцінки потреб викладачів університетів КНР у професійному розвитку в напрямі цифрової та ІТ-компетентності

Університет	**Методика / інструмент**	**Тип шкали**	**Зміст оцінювання**	**Результат**	**Інтерпретація**
Tsinghua University	Шкала Лайкерта (5-бальна)	Ординальна	Потреба в підвищенні цифрово-педагогічних компетентностей	3,2 ± 0,6	Помірна
	Тестовий метод	Ранжувальна	Потреба в поглиблених ШІ-навичках (MLOps, LLM)	34%	Обмежена
	Семантичний диференціал	Інтервальна	Сприйняття необхідності навчання	+0,8	Усвідомлена
Peking University	Шкала Лайкерта	Ординальна	Потреба в методичній підготовці з ШІ	3,5 ± 0,7	Помірно висока
	Тестовий метод	Ранжувальна	Потреба в оновленні цифрових навичок	41%	Відчутна
	Семантичний диференціал	Інтервальна	Готовність до професійного навчання	+1,1	Позитивна

Джерело: таблиця складена автором на основі власних дослідних результатів.

Результати оцінки потреб викладачів університетів КНР у професійному розвитку в напрямі цифрової та ІТ-компетентності свідчать про наявність помірної, але стійкої потреби в підвищенні кваліфікації, що є характерним для етапу активної цифрової трансформації освіти. У Tsinghua University потреба у розвитку цифрово-педагогічних компетентностей є помірною (3,2), при цьому попит на поглиблені ШІ-навички становить 34 %, що вказує на відносно сформовану базову підготовку викладачів і усвідомлене, але не критичне потребування додаткового навчання. У Peking University зафіксовано дещо вищий рівень потреби (3,5), з більш відчутною необхідністю оновлення цифрових навичок (41 %) та позитивною готовністю до професійного навчання (+1,1), що свідчить про активніший запит на системне підвищення цифрової компетентності. В табл.6. наведено результати оцінки ставлення викладачів університетів КНР до персоналізованих моделей навчання на основі даних і адаптивних алгоритмів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Таблиця 6.

Результати оцінки ставлення викладачів університетів КНР до персоналізованих моделей навчання на основі даних і адаптивних алгоритмів

Університет	**Методика / інструмент**	**Тип шкали**	**Зміст оцінювання**	**Результат**	**Інтерпретація**
Tsinghua University	Шкала Лайкерта (5-бальна)	Ординальна	Підтримка персоналізованого навчання на основі даних	4,5 ± 0,4	Дуже позитивне
	Тестовий метод	Ранжувальна	Розуміння принципів data-driven персоналізації	87%	Високий рівень
	Семантичний диференціал	Інтервальна	Сприйняття адаптивних моделей	+2,4	Стійко позитивне
Peking University	Шкала Лайкерта	Ординальна	Схвалення адаптивного навчання	4,3 ± 0,5	Високе
	Тестовий метод	Ранжувальна	Знання аналітичних освітніх платформ	80%	Достатній
	Семантичний диференціал	Інтервальна	Педагогічна доцільність персоналізації	+2,0	Позитивне
Zhejiang University	Шкала Лайкерта	Ординальна	Готовність застосовувати адаптивні курси	4,1 ± 0,6	Позитивне
	Тестовий метод	Ранжувальна	Обізнаність щодо learning analytics	76%	Помірно висока
	Семантичний диференціал	Інтервальна	Сприйняття складності персоналізації	+1,6	Помірно позитивне

Джерело: таблиця складена автором на основі власних дослідних результатів.

Результати оцінки ставлення викладачів університетів КНР до персоналізованих моделей навчання на основі даних та адаптивних алгоритмів свідчать про загалом позитивне сприйняття концепції data-driven освіти та високий рівень готовності до її впровадження. У Tsinghua University зафіксовано найвищі показники підтримки персоналізованого навчання (4,5) та розуміння принципів адаптивних систем (87 %), що відображає сформовану цифрову культуру та глибоку інтеграцію аналітичних підходів в освітню практику. У Peking University ставлення також є високопозитивним (4,3), із достатнім рівнем знань освітніх аналітичних платформ (80 %) та усвідомленням педагогічної

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

доцільності персоналізації. У Zhejiang University показники дещо нижчі, але залишаються позитивними (4,1), що свідчить про поступове прийняття адаптивних моделей за умов меншої обізнаності щодо learning analytics (76 %). У цілому результати підтверджують формування стійкого позитивного ставлення викладачів до персоналізованого та адаптивного навчання як ключового напряму цифрової трансформації вищої освіти КНР.

Таким чином цифрова трансформація системи вищої освіти КНР відбувається як системний процес, тісно пов'язаний із розвитком цифрової економіки та активним впровадженням технологій штучного інтелекту, адаптивних освітніх платформ і data-driven моделей навчання

Висновки. Отримані результати дослідження підтверджують, що цифрова трансформація системи вищої освіти КНР є системним процесом, пов'язаним із розвитком цифрової економіки та впровадженням технологій штучного інтелекту, адаптивних платформ і data-driven моделей навчання. Встановлено високий рівень готовності викладачів до використання ШІ: у Tsinghua University:4,5 (86 % інтеграції), у Peking University: 4,3 (80 %), у Zhejiang University: 4,2 (77 %). Показники розвитку студентських компетентностей також є високими: критичне мислення:69–78 %, командна робота: 76–84 %. Основні бар'єри мають організаційно-методичний характер (до 38 %), тоді як психологічні є мінімальними (–1,8…–0,9). Потреба у професійному розвитку викладачів залишається помірною (3,2–3,5), що свідчить про еволюційний характер змін. Подальші перспективи досліджень пов'язані з поглибленням інтеграції ШІ, адаптивних освітніх платформ і data-driven моделей навчання для підвищення ефективності цифрової трансформації вищої освіти КНР та оптимізації механізмів управління освітніми процесами в умовах розвитку цифрової економіки.

Література:

1. Кукалець, О. Є. (2021). Тенденції розвитку співпраці в галузі вищої освіти між Китаєм та ЄС. Китаєзнавчі дослідження, (1), 79-91. https://chinese-studies.com.ua/index.php/journal/article/view/43

2. Li, J., & Xue, E. (2020). Correction to: Shaping education reform in china. Shaping education reform in China (p. C1). Springer Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-15-7745-1_10

3. Mustafa, A. N. (2020). History of mathematics education in china. Pasundan Journal of Mathematics Education : Jurnal Pendidikan Matematika, (Vol 10 No. 2). https://doi.org/10.23969/pjme.v10i2.2434

4. Потапчук, Т. В., Калустьян, О. В., & Ковлева, М. Б. (2023). Професійна підготовка майбутніх педагогів у закладах вищої освіти України та Китаю. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки, (211), 32-36. https://pednauk.cusu.edu.ua/index.php/pednauk/article/view/1637

5. Пироженко, Л., & Смолінчук, Л. (2023). Сучасний стан і напрями розвитку вищої освіти в КНР. Proceedings of the National Aviation University. Series: Pedagogy, Psychology, (22), 70–78. https://doi.org/10.18372/2411-264x.22.17606

6. Shen, J., Li, T., & Wu, M. (2020). The new engineering education in China. Procedia Computer Science, 172, 886–895. https://doi.org/10.1016/j.procs.2020.05.128

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

7. Цицюра, К. В. (2020). Провідні тенденції професійної підготовки майбутніх бакалаврів із бізнес-економіки в університетах Китайської Народної Республіки. Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 4(31), 209-215. https://doi.org/10.24919/2308-4863.4/31.214377

8. Ван, Ц., & Васюк, О. (2024). Сучасні тенденції розвитку підготовки фахівців інженерних спеціальностей у контексті освітньої системи кнр. Перспективи та інновації науки, (7 (41)). https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-7(41)-119-132

9. Xue, E., & Li, J. (2020). Education poverty alleviation policy in China. Springer Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-33-4773-1

http://library.ttcdw.com/dev/upload/webUploader/201912/157648421256b3789285ee2079.pdf

10. Чжао, Х. (2023). Впровадження інноваційної системи індексів в управління закладами професійної освіти Китаю. Економіка та суспільство, (51). https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-51-46

11. Чжао, Х. (2019). Тенденції використання ІТ в управлінні людськими ресурсами на прикладі закладів вищої освіти Китаю. Управління розвитком складних систем, (38), 125-131. http://eprints.zu.edu.ua/38844/1/Ershov.pdf

References:

1. Kukalets, O. Ye. (2021). Tendentsii rozvytku spivpratsi v haluzi vyshchoi osvity mizh Kytaiem ta YeS. Kytaieznavchi doslidzhennia, (1), 79-91. [in Ukrainian] https://chinese-studies.com.ua/index.php/journal/article/view/43

2. Li, J., & Xue, E. (2020). Correction to: Shaping education reform in china. Shaping education reform in China (p. C1). Springer Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-15-7745-1_10

3. Mustafa, A. N. (2020). History of mathematics education in china. Pasundan Journal of Mathematics Education: Jurnal Pendidikan Matematika, (Vol 10 No. 2). https://doi.org/10.23969/pjme.v10i2.2434

4. Potapchuk, T. V., Kalustian, O. V., & Kovleva, M. B. (2023). Profesijna pidhotovka maibutnikh pedahohiv u zakladakh vyshchoi osvity Ukrainy ta Kytaiu. *Naukovi zapysky. Seriia: Pedahohichni nauky*, (211), 32-36. [in Ukrainian] https://pednauk.cusu.edu.ua/index.php/pednauk/article/view/1637

5. Pyrozhenko, L., & Smolinchuk, L. (2023). Suchasnyi stan i napriamy rozvytku vyshchoi osvity v KNR. *Proceedings of the National Aviation University. Series: Pedagogy, Psychology*, (22), 70–78. https://doi.org/10.18372/2411-264x.22.17606 [in Ukrainian] https://dspace.nau.edu.ua/handle/NAU/59883

6. Shen, J., Li, T., & Wu, M. (2020). The new engineering education in china. Procedia Computer Science, 172, 886–895. https://doi.org/10.1016/j.procs.2020.05.128

7. Tsytsyura, K. (2020). Providni tendentsii profesiinoi pidhotovky maibutnikh bakalavriv iz biznes-ekonomiky v universytetakh Kytaiskoi Narodnoi Respubliky. *Humanities Science Current Issues*, 4(31), 209–215. https://doi.org/10.24919/2308-4863.4/31.214377 [in Ukrainian]

8. Van, Ts., & Vasiuk, O. (2024). Suchasni tendentsii rozvytku pidhotovky fakhivtsiv inzhenernykh spetsialnostei u konteksti osvitnoi systemy KNR. Perspektyvy ta innovatsii nauky, (7(41)). https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-7(41)-119-132

9. Xue, E., & Li, J. (2020). Education poverty alleviation policy in china. Springer Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-33-4773-1

ISSN 2786-4952 Online

10. Zhao, Kh. (2023). Implementation of an innovative index system in the management of vocational education institutions in China. *Ekonomika ta suspilstvo*, (51). https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-51-46 [in Ukrainian]

11. Zhou, Kh. (2019). Tendentsii vykorystannia IT v upravlinni liudskymy resursamy na prykladi zakladiv vyshchoi osvity Kytaiu. *Upravlinnia rozvytkom skladnykh system*, (38), 125-131. [in Ukrainian] http://eprints.zu.edu.ua/38844/1/Ershov.pdf

Дата першого надходження статті до видання: 29.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 37.015.3:316.7

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1922-1933

Шаповалов Олексій Юрійович здобувач наукового ступеня доктора філософії кафедри педагогіки та психології, Міжнародний університет, м. Одеса, Одеса, https://orcid.org/0009-0007-6791-0374

ДОСЛІДЖЕННЯ КРОС-КУЛЬТУРНОГО КОМПОНЕНТА МОТИВАЦІЙНО-ЦІННІСНОЇ СФЕРИ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Анотація. У статті досліджено крос-культурний компонент мотиваційно-ціннісної сфери здобувачів освіти. Метою дослідження є виявлення крос-культурних особливостей мотиваційно-ціннісної сфери та обґрунтування впливу культурного контексту на формування навчальної мотивації, а також розробка стратегічних підходів до організації освітнього процесу з урахуванням цих особливостей. Методологічну основу становлять положення теорії очікування-цінності та теорії самодетермінації, що дозволяють інтерпретувати мотивацію як результат взаємодії індивідуальних потреб і соціокультурного середовища. У дослідженні використано теоретичний аналіз, порівняльний метод, узагальнення емпіричних даних і структурно-аналітичний підхід. У результаті встановлено, що мотиваційно-ціннісна сфера здобувачів освіти має виражений крос-культурний характер та формується під впливом соціальних норм, освітніх традицій, економічних умов і ціннісних орієнтацій суспільства. Показано, що у східноазійських країнах домінує соціально-орієнтована та інтеріоризована зовнішня мотивація, що базується на сімейних очікуваннях, освітньому обов'язку і нормативному тиску. В азійському контексті переважає екстернальна мотивація, пов'язана з освітою як інструментом соціальної мобільності й економічного зростання. У західних країнах визначальними є внутрішня мотивація, автономія та індивідуальні освітні інтереси, що корелюють із вищими показниками академічної наполегливості. В африканських контекстах виявлено змішану мотиваційну структуру, де поєднуються внутрішні пізнавальні інтереси і зовнішні стимули, пов'язані з покращенням соціального статусу. Емпірично підтверджено, що реакція студентів на навчальні стимули є культурно зумовленою: матеріальні винагороди, соціальне схвалення та автономні навчальні завдання мають різну мотиваційну ефективність залежно від культурного середовища. Виявлено також, що індивідуальна віра у соціальну мобільність підсилює як внутрішню, так і зовнішню мотивацію. Систематизовано відмінності у мотиваційних профілях здобувачів освіти і побудовано узагальнену крос-культурну типологію мотиваційних механізмів. На основі отриманих результатів розроблено стратегії крос-культурної організації освітнього процесу, які включають інклюзивне освітнє середовище, культурно-адаптований дизайн навчання, міжкультурну

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

репрезентацію освітнього контенту, цифрову персоналізацію навчання, гнучкі форми оцінювання та ціннісно-орієнтовану педагогічну комунікацію.

Розроблено індикатори оцінювання крос-культурної мотивації здобувачів освіти, що охоплюють внутрішні, зовнішні, соціальні та ціннісні компоненти мотиваційно-ціннісної сфери. Практичне значення результатів полягає у можливості їх використання для вдосконалення освітніх програм, підготовки педагогів, формування освітньої політики і підвищення ефективності навчання у мультикультурному середовищі.

Ключові слова: крос-культурний компонент, мотиваційно-ціннісна сфера, здобувачі освіти, культурні відмінності, інклюзивне освітнє середовище, міжкультурна взаємодія, педагогічні стратегії.

Shapovalov Oleksii PhD Candidate (Doctor of Philosophy), Department of Pedagogy and Psychology, International University, Odesa, https://orcid.org/0009-0007-6791-0374

RESEARCH ON THE CROSS-CULTURAL COMPONENT OF THE MOTIVATIONAL AND VALUE SPHERE OF STUDENTS

Abstract. The article examines the cross-cultural component of the motivational and value sphere of students. The aim of the study is to identify cross-cultural features of the motivational and value sphere and to substantiate the influence of cultural context on the formation of learning motivation, as well as to develop strategic approaches to organizing the educational process taking these features into account. The methodological framework is based on the expectancy-value theory and self-determination theory, which allow motivation to be interpreted as a result of the interaction between individual needs and the sociocultural environment. The study employs theoretical analysis, comparative method, synthesis of empirical data, and a structural-analytical approach. The results show that the motivational and value sphere of students has a pronounced cross-cultural character and is shaped by social norms, educational traditions, economic conditions, and societal value orientations. It is demonstrated that in East Asian countries socially oriented and internalized extrinsic motivation prevails, based on family expectations, educational duty, and normative pressure. In the broader Asian context, extrinsic motivation dominates, linked to education as an instrument of social mobility and economic advancement. In Western countries, intrinsic motivation, autonomy, and individual educational interests are decisive and correlate with higher levels of academic persistence. In African contexts, a mixed motivational structure is identified, combining intrinsic cognitive interests with extrinsic incentives related to social status improvement. Empirical evidence confirms that students' responses to learning stimuli are culturally determined: material rewards, social approval, and autonomous learning tasks vary in motivational effectiveness depending on the cultural environment. It is also found that individual

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

belief in social mobility strengthens both intrinsic and extrinsic motivation. Differences in students' motivational profiles are systematized, and a generalized cross-cultural typology of motivational mechanisms is constructed. Indicators for assessing the cross-cultural motivation of students have been developed, encompassing intrinsic, extrinsic, social, and value-based components of the motivational and value sphere. The practical significance of the findings lies in their potential application for improving educational programs, teacher training, educational policy development, and enhancing learning effectiveness in multicultural environments.

Keywords: cross-cultural component, motivational and value sphere, students, cultural differences, inclusive educational environment, intercultural interaction, pedagogical strategies.

Постановка проблеми. У сучасному глобалізованому освітньому середовищі мотиваційно-ціннісна сфера здобувача освіти формується під впливом багатьох факторів, зокрема культури, соціально-економічного контексту та освітніх традицій.

Ціннісні орієнтації студентів визначають їхнє ставлення до навчання, зміст навчальної діяльності і пріоритети (наприклад, досягнення успіху, соціальна приналежність, саморозвиток).

За даними PISA 2022, близько половини студентів у середньому по країнах ОЕСР хоча б раз на тиждень відчували труднощі з самомотивацією для виконання завдань [1]. Водночас лише близько 60% студентів повідомили, що вміють мотивувати себе для навчання [1]. Це свідчить про загальне зниження мотиваційної активності молодого покоління і підкреслює необхідність глибокого вивчення мотиваційно-ціннісної сфери в освітньому процесі.

Крос-культурна перспектива дослідження мотивації стає особливо важливою у випадку інтернаціональних і мультикультурних класів. Різні освітні традиції (наприклад, індивідуалістичні і колективістські суспільства) задають відмінні системи цінностей і мотивів. Так, порівняльний аналіз мотиваційних і стратегічних установок студентів у Великобританії і Гонконзі виявив суттєві культурні відмінності: гонконгські студенти показали специфічні мотиви і навички незалежного навчання, відмінні від британських колег [2]. Подібні дослідження акцентують, що з урахуванням крос-культурних відмінностей формується потреба в адаптивних педагогічних підходах.

Отже, з'ясування «крос-культурного компоненту» мотиваційно-ціннісної сфери потребує аналізу емпіричних даних, що відображають різноманітні ціннісні пріоритети здобувачів освіти в різних культурах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження демонструють поступовий перехід від універсальних моделей мотивації до контекстуально і культурно зумовлених підходів, у межах яких мотиваційно-ціннісна сфера розглядається як динамічна система, що формується під впливом соціокультурного середовища, освітніх практик та інституційних норм.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Зокрема, дослідження N. P.-K. Lo [2], виконане на вибірках студентів Гонконгу і Великобританії, показало, що рівень автономії і мотиваційні орієнтації суттєво відрізняються залежно від освітньо-культурного контексту.

У роботі C. Mugabe, P. Brug, J. C. Catling [3] встановлено, що академічна мотивація, самооцінка та орієнтація на соціальну мобільність формуються як взаємопов'язані крос-культурні конструкти.

Теоретичне підґрунтя цих процесів поглиблюється у моделі expectancy-value theory, представленій у роботі J. S. Eccles і A. Wigfield [4]. Автори доводять, що навчальна мотивація є результатом взаємодії очікувань успіху, суб'єктивної цінності завдання та культурно зумовлених витрат (cost).

Емпіричні крос-культурні порівняння Z. Zhang et al. [5] також підтверджують, що баланс між внутрішньою і зовнішньою мотивацією суттєво залежить від культурного контексту.

Особливий внесок у розуміння соціокультурної складової мотивації робить дослідження Á. Ordóñez-Carabaño et al. [6], у якому доведено, що інтеграція інтеркультурних цінностей у шкільне середовище підвищує відчуття приналежності у здобувачів освіти. Це, у свою чергу, прямо впливає на рівень залученості та навчальної мотивації, особливо серед студентів з міграційним досвідом.

У сфері цифрової освіти дослідження S. Rizvi et al. [7] засвідчує, що ефективність онлайн-навчання та залученість студентів у MOOC-середовищі суттєво варіюються залежно від культурного контексту.

Додатково, у дослідженні L. Shi et al. [8] показано, що соціальна та навчальна залученість у дистанційних курсах не завжди корелюють між собою. Участь у дискусіях і форумах часто має прихований характер та залежить від культурних норм комунікації, що впливає на інтенсивність взаємодії студентів в онлайн-середовищі.

Українські дослідження, зокрема роботи В. Федяєвої [9] і В. Суслової [10], підкреслюють значення крос-культурного підходу в освіті та адаптаційних процесів студентів-іноземців. Вони акцентують, що інтеграція культурних відмінностей у навчальне середовище є ключовим чинником психологічного комфорту, соціальної адаптації та ефективності навчання.

Незважаючи на значну кількість досліджень, сучасна література переважно фокусується або на окремих аспектах мотивації (внутрішня/зовнішня), або на загальних крос-культурних відмінностях без інтеграції їх у єдину структурну модель мотиваційно-ціннісної сфери здобувачів освіти. Недостатньо розробленим залишається питання системного поєднання трьох рівнів аналізу: індивідуально-психологічного (мотивація), соціокультурного (цінності, норми) і технологічно-освітнього (цифрові середовища навчання).

Саме це обґрунтовує необхідність подальшого дослідження крос-культурного компонента.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Мета статті полягає у виявленні особливостей крос-культурного компонента мотиваційно-ціннісної сфери здобувачів освіти та визначенні його впливу на формування навчальної мотивації в різних культурних контекстах.

Завдання дослідження:

1. Виявити ключові відмінності у мотиваційних профілях здобувачів освіти з урахуванням культурного контексту та підтвердити їх на основі аналізу емпіричних даних.

2. Розробити стратегічні підходи до крос-культурної мотиваційно-ціннісної організації освітнього процесу.

Виклад основного матеріалу. У теоріях навчальної мотивації (наприклад, теорія очікування-цінності чи теорія самодетермінації) значення контексту визнане важливим, але практичні дослідження крос-культурних відмінностей поки що досить обмежені.

Різні культури по-різному заохочують здобувачів освіти: у країнах зі східними традиціями навчання часто домінують зовнішні стимули (успадкування статусу, сімейні очікування тощо), тоді як у західних – внутрішня цікавість та автономія [2]. Зокрема, дослідження студентів показали, що в не-західних культурах (наприклад, в Індії) переважає екстернальна мотивація, тобто орієнтація на зовнішні винагороди та обов'язки [3]. Натомість у західному контексті (США, Європа) сила внутрішніх мотивів зазвичай асоціюється з кращою успішністю і наполегливістю [3].

Емпіричні дані підтверджують помітні відмінності у мотиваційній сфері між студентами різних культур. Наприклад, порівняльне дослідження серед студентів США, Великобританії та Уганди виявило істотні різниці: угандійські студенти значно сильніше відгукувалися на внутрішні мотиви (зацікавленість, потреба в знаннях) порівняно з американськими, а ті, в свою чергу, – порівняно з британськими [3]. Аналогічно, угандійські й американські студенти мали вищі показники екстернальної мотивації (орієнтація на зовнішні винагороди, соціальний статус) ніж британці [3]. Такі різниці пов'язані з суспільними умовами: в країнах з обмеженими економічними можливостями освіта сприймається насамперед як шлях до соціальної мобільності і кращих життєвих умов. Дійсно, віра у міжпоколінне піднесення за соціальною шкалою (upward mobility) у цих дослідженнях позитивно корелювала як з інтровертною (внутрішньою), так і з екстравертною (зовнішньою) мотивацією.

Необхідно наголосити, що особливе місце в мотиваційно-ціннісній сфері займають самоідентифікація та соціальні норми.

Згідно з підходом теорії очікування-цінності, «ціна» освітнього завдання для студента залежить від його культурних установок і ціннісних систем [4]. Науковці відзначають, що конкретні мотиви і цінності модулюються контекстом: наприклад, дослідження Z. Zhang et al. [5] показало, що східні норми (китайські) підвищують ефект зовнішніх винагород на навчання в порівнянні з нідерландськими студентами. Іншими словами, студенти з традиційними східними

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

цінностями сильніше мотивуються матеріальними заохоченнями, ніж їхні західні однолітки [5].

Водночас обом групам корисна внутрішня автономія: умови, що сприяють автономії (вільний вибір у навчальному процесі), покращують запам'ятовування в обох груп [5].

Крос-культурні особливості мотиваційно-ціннісної сфери здобувачів освіти систематизовано в табл. 1.

Таблиця 1

Крос-культурні особливості мотиваційно-ціннісної сфери здобувачів освіти

Культурний контекст	Домінуючі типи мотивації	Ключові чинники мотивації	Емпіричні прояви (за дослідженнями)	Інтерпретація мотиваційного механізму
Східноазійські країни (Китай, Японія, Корея)	Переважно зовнішня та інтеріоризована соціальна мотивація	Сімейні очікування, освітній обов'язок, соціальний статус, нормативний тиск	Посилена чутливість до зовнішніх винагород; висока навчальна дисципліна за умов структурованого навчання	Зовнішня мотивація часто набуває внутрішньо прийнятого характеру через культурну інтеріоризацію норм
Південноазійський контекст (Індія)	Переважання екстернальної мотивації	Соціальна мобільність, обов'язок перед родиною, економічні очікування	Вища орієнтація на зовнішні винагороди та соціальне схвалення порівняно із внутрішньою цікавістю (порівняльні дослідження крос-культурної мотивації)	Освіта функціонує як інструмент підвищення соціального статусу і економічної стабільності
Західна Європа та США	Переважно внутрішня мотивація	Автономія, інтерес до знань, самореалізація	Вища кореляція між внутрішньою мотивацією та академічною успішністю; стабільна навчальна наполегливість	Мотивація базується на індивідуальній цінності знань та особистісному розвитку
Африканський контекст (Уганда)	Комбінована мотивація (внутрішня + зовнішня)	Освіта як ресурс виживання та соціального піднесення	Вищий рівень як внутрішніх (цікавість), так і зовнішніх мотивів порівняно з частиною західних вибірок (міжкультурні порівняння студентів США, Великобританії та Уганди)	Освіта виконує подвійну функцію: когнітивну (знання) та інструментальну (соціальна мобільність)

Джерело: систематизовано на основі аналізу [1-5]

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Загалом, огляд літератури показує, що конфігурація мотивації здобувачів освіти різниться залежно від культурних цінностей та освітніх традицій. У країнах із колективістськими культурами (наприклад, у частині Азії та Африки) цінність освіти часто пов'язана з колективними очікуваннями родини або спільноти, що формує сильну екстернальну мотивацію.

У суспільствах з індивідуалістськими традиціями (західні демократії) наголос робиться на особистісний розвиток і внутрішні інтереси, хоча й там матеріальні фактори можуть бути важливими. Ціннісні відмінності, такі як повага до старших, роль освіти, цінність самовираження тощо – безпосередньо впливають на те, які навчальні цілі для студентів стають пріоритетними.

З метою переходу від опису крос-культурних відмінностей до їх практичного врахування доцільно запропонувати систему індикаторів, яка дозволяє ідентифікувати домінуючі мотиваційні профілі здобувачів освіти в мультикультурному середовищі (табл. 2).

Таблиця 2

Індикатори оцінювання крос-культурної мотивації здобувачів освіти

Тип мотивації	Індикатор	Спосіб прояву в освітньому процесі	Методи оцінювання	Інтерпретація
Внутрішня мотивація	Пізнавальний інтерес	Активна участь у дискусіях, ініціативність, самостійний пошук інформації	Спостереження, анкетування, аналіз участі	Високі значення свідчать про орієнтацію на саморозвиток і автономію
	Самостійність вибору	Вибір тем проєктів, індивідуальних завдань	Аналіз навчальних траєкторій	Вказує на сформованість внутрішніх освітніх цілей
Зовнішня мотивація	Орієнтація на оцінювання	Залежність активності від оцінок, дедлайнів	Тестування, аналіз результатів	Високі значення характерні для систем із нормативним тиском
	Потреба у схваленні	Реакція на похвалу, авторитет викладача	Спостереження, опитування	Вказує на залежність від соціального контролю
Соціальна мотивація	Вплив сімейних очікувань	Орієнтація на вимоги родини, соціального середовища	Інтерв'ю, анкетування	Характерна для колективістських культур
	Орієнтація на соціальну мобільність	Сприйняття освіти як інструменту кар'єрного зростання	Опитування, аналіз цілей навчання	Підсилює як внутрішні, так і зовнішні мотиви

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Тип мотивації	Індикатор	Спосіб прояву в освітньому процесі	Методи оцінювання	Інтерпретація
Ціннісна мотивація	Ставлення до освіти	Усвідомлення значущості навчання	Рефлексивні завдання, есе	Відображає глибину інтеріоризації освітніх цінностей
	Узгодженість цілей	Відповідність навчання особистим і життєвим планам	Аналіз індивідуальних планів	Свідчить про стабільність мотивації

Джерело: розроблено автором

Наведений підхід дозволяє не лише описати крос-культурні відмінності, а й кількісно та якісно їх інтерпретувати. Запропонована система індикаторів може використовуватися викладачами для діагностики мотиваційних профілів студентів, а також для вибору відповідних педагогічних стратегій (структурованих, автономних, колективних чи індивідуалізованих).

Важливо, що індикатори не функціонують ізольовано, а формують взаємопов'язану систему, у якій різні типи мотивації можуть підсилювати або компенсувати один одного залежно від культурного контексту.

Практичне застосування результатів крос-культурних досліджень мотивації передбачає розробку педагогічних стратегій, які враховують культурні особливості здобувачів освіти. Для цього в таблиці 3 запропоновано стратегії крос-культурної мотиваційно-ціннісної організації освітнього процесу.

Таблиця 3

Стратегії крос-культурної мотиваційно-ціннісної організації освітнього процесу

Стратегія	Зміст і практична спрямованість
Інклюзивне освітнє середовище	Формування відчуття приналежності через інтеграцію інтеркультурних цінностей, використання матеріалів з різних культур та організацію спільних міжкультурних проєктів, що підвищує залученість і мотиваційну стабільність студентів
Культурно-адаптований навчальний дизайн	Поєднання структурованих групових завдань і індивідуальних проєктів із можливістю вибору, що дозволяє врахувати різні культурні моделі мотивації і забезпечити баланс внутрішніх і зовнішніх стимулів
Міжкультурна репрезентація навчального контенту	Включення кейсів, прикладів і порівняльних ситуацій з різних культур, що сприяє розвитку рефлексії, критичного мислення та ціннісної багатовимірності
Цифрова персоналізація навчання	Використання інформаційно-комунікаційних технологій (адаптивні тести, багатомовний контент, локалізація прикладів), що дозволяє врахувати культурний контекст студента і підвищити релевантність навчального матеріалу

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Стратегія	Зміст і практична спрямованість
Крос-культурна організація онлайн-взаємодії	Проєктування дискусій і онлайн-активностей із урахуванням різних культурних норм комунікації, що забезпечує варіативність участі та зменшує бар'єри взаємодії
Гнучке (мультиформатне) оцінювання	Поєднання різних форм оцінювання (тести, проєкти, презентації, самооцінювання), що дозволяє врахувати різні мотиваційні орієнтації студентів
Ціннісно-орієнтована педагогічна комунікація	Узгодження освітніх цілей із особистими та соціальними цінностями студентів через відкритий діалог і зворотний зв'язок, що підсилює внутрішню мотивацію

Джерело: запропоновано автором на основі [3;5-9]

Перш за все, необхідно створювати інклюзивне освітнє середовище, яке підсилює відчуття приналежності кожного студента, незалежно від його культурного походження.

Дослідження IMMERSE показали: інтеграція інтеркультурних цінностей в освітнє середовище та навчальну програму знижує розрив у відчутті приналежності між студентами-мігрантами і місцевими [6]. Наприклад, введення сюжетів з різних культур у матеріали з літератури або історії, спільні проєкти на міжкультурну тематику зближують здобувачів освіти і підвищують їхню мотивацію до навчання завдяки відчуттю поваги до їхньої ідентичності [6]. Інклюзивні практики, за результатами цього дослідження, підвищують загальну залученість і добробут студентів [6].

Учасники крос-культурних аудиторій можуть мати різні навчальні уподобання. Наприклад, для студентів із східних традицій більш мотивуючою може бути участь у структурованих групових завданнях із чіткими цілями і винагородами, а для західних студентів – проєкти з високою свободою вибору і зворотним зв'язком, що підтверджують їхню автономію.

Можна це проілюструвати на прикладі: в аудиторії з китайськими та європейськими студентами викладач може поєднувати групові завдання з елементами змагання (що апелюватиме до колективістської і конкурсної мотивації) і одночасно надавати окремі дослідницькі завдання, де студенти самі обирають тему (підтримуючи внутрішній інтерес) [3;5]. Таке комбіноване завдання дає змогу задовольнити різні мотиваційні потреби і підсилює ціннісний компонент навчання – коли студенти бачать, що їхні культурні цінності та мотиви враховані, вони активніше включаються в процес.

Не менш важливою є робота з навчальним контентом: у підручниках і методичних матеріалах слід відображати різноманітність культурних перспектив і цінностей. Наприклад, заняття з економіки може порівнювати роль освіти в моделях соціального успіху в різних країнах, а на заняттях мови – аналізувати тексти різних культур за темою успіху чи сімейних очікувань. Реальні випадки зібрані з міжнародних досліджень (як-от згаданий кейс з Угандою та США) можуть бути представлені як завдання для дискусій [3]. Це розвиває рефлексію у

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

здобувачів освіти щодо власних мотиваційних установок і показує, що об'єктивні статистичні дані і приклади з життя є частиною наукового підходу.

Використання інформаційно-комунікаційних технологій також має крос-культурний потенціал. Такі платформи дозволяють забезпечувати персоналізацію навчання: наприклад, систему адаптивних тестів чи симуляцій, які враховують культурний фон здобувача освіти. Якщо навчальний матеріал супроводжується прикладами з місцевого контексту або на кількох мовах, це демонструє повагу до цінностей студента і стимулює його мотивацію.

Додаткові емпіричні дослідження онлайн-навчання підтверджують, що крос-культурний контекст виступає важливим модератором навчальної залученості. Зокрема, аналіз масштабних даних МООС-платформ свідчить, що ефективність окремих навчальних активностей (зокрема дискусійних форм взаємодії) суттєво варіюється залежно від гео-культурного походження здобувачів освіти, що вказує на відсутність універсальної моделі залучення [7].

Водночас дослідження соціальної взаємодії в МООС-середовищі демонструють, що навчальна і соціальна активність не завжди корелюють між собою, а участь у дискусіях часто має латентний характер і залежить від культурно зумовлених норм комунікації та освітньої поведінки [8]

Нарешті, оцінювання також потрібно коригувати з урахуванням мотиваційно-ціннісних відмінностей. Наприклад, в групі зі змішаними культурними уподобаннями замість стандартного тестування можна включати колективні проєкти, самоврядування чи презентації, які дозволяють кожному виявити свій мотив (індивідуальний чи груповий).

Важливо, щоб викладач відкрито обговорював мету навчання і пов'язував її з цінностями студентів: підкреслюючи, що навчання – це не лише обов'язок, але й засіб досягнення особистих і суспільних цілей. Такий підхід не лише дотримується результатів дослідження, що показують позитивний вплив впровадження інтеркультурних цінностей на згуртованість закладів освіти, але й відповідає принципам зворотного зв'язку і партнерства зі здобувачами освіти як учасниками навчального процесу.

Висновки. Проведене дослідження дало змогу встановити, що мотиваційно-ціннісна сфера здобувачів освіти не може розглядатися як універсальна й однаково організована для всіх освітніх середовищ. Вона формується на перетині індивідуальних освітніх потреб, сімейних очікувань, соціальних норм, економічних можливостей, культурних традицій і домінантних у суспільстві уявлень про успіх. Саме тому крос-культурний компонент виступає не другорядним доповненням до навчальної мотивації, а одним із чинників, що визначає її зміст, інтенсивність, стійкість і педагогічну керованість.

Порівняльний аналіз демонструє відсутність універсальної моделі мотивації: навіть у межах подібних освітніх рівнів (наприклад, університетська освіта) спостерігаються суттєві відмінності між країнами (США, Великобританія, Уганда, Китай), що свідчить про складну взаємодію культурних норм,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

економічних умов та освітніх очікувань. Встановлено, що віра у соціальну мобільність виступає інтегративним чинником, який одночасно підсилює як внутрішні, так і зовнішні мотиви навчання. Це вказує на нелінійність мотиваційних структур, де різні типи мотивації не є взаємовиключними, а можуть функціонувати синергійно.

Узагальнення даних дозволяє констатувати, що колективістські культури більшою мірою активують соціально-орієнтовані мотиви, тоді як індивідуалістичні – особистісно-орієнтовані. Проте в обох випадках мотивація формується через поєднання ціннісних, соціальних і когнітивних компонентів.

Аналіз освітніх практик засвідчує, що інклюзивне та інтеркультурно орієнтоване освітнє середовище позитивно впливає на залученість та відчуття приналежності студентів, особливо у змішаних культурних групах. Це має прямий вплив на стабільність навчальної мотивації.

У підсумку, крос-культурний підхід до аналізу мотивації дозволяє перейти від спрощених універсалістських інтерпретацій до багатовимірної моделі, в якій мотивація розглядається як динамічна система взаємодії культури, цінностей, освітнього середовища та індивідуальних

Література

1. OECD. Student engagement and motivation. 2022. https://www.oecd.org/en/topics/sub-issues/student-engagement-and-motivation.html

2. Lo N. P.-K. Cross-cultural comparative analysis of student motivation and autonomy in learning: perspectives from Hong Kong and the United Kingdom. *Frontiers in Education.* 2024. Vol. 9. DOI: https://doi.org/10.3389/feduc.2024.1393968

3. Mugabe C., Brug P., Catling J. C. Cross-cultural difference in academic motivation, academic self-esteem, and upward social mobility within a student cohort. *Psychology Teaching Review.* 2016. Vol. 22, No. 2. – P. 53–68. https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1146562.pdf#:~:text=of%20adolescent%20populations%20,external%20regulation%20is%20associated

4. Eccles J. S., Wigfield A. From expectancy-value theory to situated expectancy-value theory: A developmental, social cognitive, and sociocultural perspective on motivation. 2020. *Contemporary Educational Psychology,* 61, 101859. DOI: https://doi.org/10.1016/j.cedpsych.2020.101859

5. Zhang Z., van Lieshout L. L. F., Colizoli O., Li H., Yang T., Liu C., Qin S., Bekkering H. A cross-cultural comparison of intrinsic and extrinsic motivational drives for learning. *Cognitive, Affective, & Behavioral Neuroscience*. 2025. Vol. 25. P. 25–44. DOI: https://doi.org/10.3758/s13415-024-01228-2

6. Ordóñez-Carabaño Á., Rodríguez-Ventosa Herrera E., Muñoz-San Roque I., Horgan D. Intercultural values at school and children's sense of belonging: IMMERSE project results. *International Journal of Educational Research*. 2025. Vol. 134. Art. 102846. DOI: https://doi.org/10.1016/j.ijer.2025.102846

7. Rizvi S., Rienties B., Rogaten J., Kizilcec R. F. Are MOOC learning designs culturally inclusive (enough)? *Journal of Computer Assisted Learning*. 2023. Vol. 40, No. 6. P. 2496–2512. DOI: https://doi.org/10.1111/jcal.12883

8. Shi L., Cristea A. I., Toda A. M., Oliveira W. Social engagement versus learning engagement - an exploratory study of FutureLearn learners. *arXiv*. 2020. DOI: https://doi.org/10.48550/arXiv.2008.04811

ISSN 2786-4952 Online

9. Федяєва В. Крос-культурний підхід в історико-педагогічних дослідженнях. *Освітній простір України*. 2019. № 16. С. 37–45. DOI: https://doi.org/10.15330/esu.16.37-45

10. Суслова В. О. Крос-культурна адаптація студентів-іноземців в україномовному середовищі. *Психологія та соціальна робота*. 2019. Вип. 2 (50). DOI: https://doi.org/10.18524/2707-0409.2019.2(50).185837

References

1. OECD. (2022). Student engagement and motivation. Retrieved from https://www.oecd.org/en/topics/sub-issues/student-engagement-and-motivation.html

2. Lo, N. P.-K. (2024). Cross-cultural comparative analysis of student motivation and autonomy in learning: perspectives from Hong Kong and the United Kingdom. *Frontiers in Education, 9*. https://doi.org/10.3389/feduc.2024.1393968

3. Mugabe, C., Brug, P., & Catling, J. C. (2016). Cross-cultural difference in academic motivation, academic self-esteem, and upward social mobility within a student cohort. *Psychology Teaching Review, 22*(2), 53–68. Retrieved from https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1146562.pdf

4. Eccles, J. S., & Wigfield, A. (2020). From expectancy-value theory to situated expectancy-value theory: a developmental, social cognitive, and sociocultural perspective on motivation. *Contemporary Educational Psychology, 61*, 101859. https://doi.org/10.1016/j.cedpsych.2020.101859

5. Zhang, Z., van Lieshout, L. L. F., Colizoli, O., Li, H., Yang, T., Liu, C., Qin, S., & Bekkering, H. (2025). A cross-cultural comparison of intrinsic and extrinsic motivational drives for learning. *Cognitive, Affective, & Behavioral Neuroscience, 25*, 25–44. https://doi.org/10.3758/s13415-024-01228-2

6. Ordóñez-Carabaño, Á., Rodríguez-Ventosa Herrera, E., Muñoz-San Roque, I., & Horgan, D. (2025). Intercultural values at school and children's sense of belonging: IMMERSE project results. *International Journal of Educational Research, 134*, 102846. https://doi.org/10.1016/j.ijer.2025.102846

7. Rizvi, S., Rienties, B., Rogaten, J., & Kizilcec, R. F. (2023). Are MOOC learning designs culturally inclusive (enough)? *Journal of Computer Assisted Learning, 40*(6), 2496–2512. https://doi.org/10.1111/jcal.12883

8. Shi, L., Cristea, A. I., Toda, A. M., & Oliveira, W. (2020). Social engagement versus learning engagement: an exploratory study of FutureLearn learners. *arXiv*. https://doi.org/10.48550/arXiv.2008.04811

9. Fediaieva, V. (2019). Kros-kulturnyi pidkhid v istoryko-pedahohichnykh doslidzhenniakh [Cross-cultural approach in historical and pedagogical research]. *Osvitnii prostir Ukrainy – Educational Space of Ukraine*, (16), 37–45. Retrieved from: https://doi.org/10.15330/esu.16.37-45 [in Ukrainian]

10. Suslova, V. O. (2019). Kros-kulturna adaptatsiia studentiv-inozemtsiv v ukrainomovnomu seredovyshchi [Cross-cultural adaptation of foreign students in a Ukrainian-speaking environment]. *Psykholohiia ta sotsialna robota – Psychology and Social Work*, (2(50)). Retrieved from: https://doi.org/10.18524/2707-0409.2019.2(50).185837 [in Ukrainian]

Дата першого надходження статті до видання: 06.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 378.147.091.12.011.3-051:62]:004.773.7

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1934-1946

Шульга Олександр Миколайович старший викладач кафедри технологічної освіти та інформатики Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, м. Чернігів, https://orcid.org/0000-0002-2640-2740

ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ПРИ ВИВЧЕННІ КУРСУ «ТЕХНОЛОГІЧНИЙ ПРАКТИКУМ»

Анотація. У статті всебічно розглянуто теоретичні та методичні засади організації самостійної роботи здобувачів вищої освіти під час вивчення фахової дисципліни «Технологічний практикум». Актуальність обраної теми зумовлена сучасними викликами трансформації освітнього простору, що вимагають посилення ролі автономної пізнавальної діяльності студентів, та необхідністю забезпечення якісної професійної підготовки майбутніх учителів технологій за умов раціонального, системного і послідовного використання самостійної роботи у навчальному процесі.

Обґрунтовано, що самостійна робота у межах практико-орієнтованої дисципліни не має розглядатися як виключно допоміжний вид діяльності. Навпаки, вона повинна функціонувати як цілісна система підготовки, виконання, рефлексії та контролю навчально-виробничих дій. Визначено й деталізовано дидактичні умови ефективного планування самостійної роботи: компетентнісна спрямованість практичних завдань, поетапність їх виконання, використання технологічних карт як орієнтовної основи дій, індивідуалізація та диференціація змісту навчання, якісний інструктаж, постійний електронний супровід курсу, а також стимулювання самооцінювання та впровадження прозорих критеріїв оцінювання.

У дослідженні запропоновано структурну модель організації самостійної роботи здобувачів освіти. Вона логічно поєднує чотири етапи: підготовчий (мотивація, цілепокладання, актуалізація знань), організаційно-проєктувальний (самостійне планування, робота з джерелами), практично-виконавський (реалізація технологічних процесів, виготовлення виробів) і рефлексивно-оцінювальний (аналіз результатів, корекція дій).

Доведено, що системна та керована викладачем організація самостійної роботи має потужний розвивальний потенціал. Вона безпосередньо сприяє формуванню технологічної та проєктної компетентностей, високої культури праці, відповідальності, креативності, самостійності мислення та готовності майбутніх педагогів до продуктивної професійної діяльності й неперервного фахового самовдосконалення.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Ключові слова: самостійна робота, здобувачі освіти, технологічний практикум, технологічна компетентність, практична підготовка, освітній процес, культура праці.

Shulha Oleksandr Mykolaiovych Senior Lecturer at the Department of Technological Education and Informatics, T. H. Shevchenko National University "Chernihiv Colehium", Chernihiv, https://orcid.org/0000-0002-2640-2740

ORGANIZATION OF STUDENTS' INDEPENDENT WORK IN STUDYING THE COURSE "TECHNOLOGICAL PRACTICUM"

Abstract. The article comprehensively considers the theoretical and methodological principles of organizing the independent work of higher education students during the study of the specialized discipline "Technological Practicum". The relevance of the chosen topic is determined by the modern challenges of educational space transformation, which require strengthening the role of students' autonomous cognitive activity, and the need to ensure high-quality professional training of future technology teachers under the conditions of rational, systematic, and consistent use of independent work in the educational process.

It is substantiated that independent work within a practice-oriented discipline should not be considered exclusively as an auxiliary type of activity. On the contrary, it must function as an integral system of preparation, execution, reflection, and control of educational and production actions. The didactic conditions for effective planning of independent work are determined and detailed: competence-based orientation of practical tasks, phasing of their implementation, use of technological maps as an orienting basis of actions, individualization and differentiation of learning content, high-quality briefing, continuous electronic support of the course, as well as stimulating self-assessment and implementing transparent assessment criteria.

The study proposes a structural model for organizing the independent work of students. It logically combines four stages: preparatory (motivation, goal setting, actualization of knowledge), organizational and design (independent planning, work with sources), practical and executive (implementation of technological processes, manufacturing of products), and reflective and evaluative (analysis of results, correction of actions).

It is proved that systematic and teacher-managed organization of independent work has a powerful developmental potential. It directly contributes to the formation of technological and project competencies, a high culture of work, responsibility, creativity, independence of thought, and the readiness of future educators for productive professional activity and continuous professional self-improvement.

Keywords: independent work, students, technological practicum, technological competence, practical training, educational process, work culture.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Постановка проблеми. Сучасна освіта орієнтується на підготовку особистості, здатної не лише відтворювати здобуті знання, а й самостійно здобувати, аналізувати, застосовувати та оновлювати їх у змінних умовах професійної діяльності. Така спрямованість особливо актуальна для дисциплін технологічного циклу, у яких результати навчання пов'язані з практичними діями, виробничою культурою, безпечним використанням обладнання, умінням планувати технологічний процес і відповідати за якість кінцевого виробу.

Курс «Технологічний практикум» посідає важливе місце у підготовці здобувачів освіти і є важливим компонентом у підготовці вчителів технологій, оскільки забезпечує інтеграцію теоретичних знань із практичним виконанням операцій, формує навички проєктування, добору матеріалів, роботи з інструментами, контролю якості та самооцінювання. Саме в межах цієї дисципліни здобувач поступово переходить від виконання дій за зразком до самостійного прийняття технологічних рішень.

Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» освітній процес охоплює різні форми навчальної діяльності, серед яких самостійна робота є необхідною складовою підготовки здобувача [1]. Національна рамка кваліфікацій акцентує увагу на результатах навчання, компетентностях, автономності та відповідальності особи [2]. Тому організація самостійної роботи не може зводитися до формального переліку тем для опрацювання; вона має бути педагогічно спроєктованою системою.

У практиці викладання технологічних дисциплін самостійна робота часто трактується як позааудиторне доповнення до занять: здобувачам пропонують прочитати матеріал, підготувати повідомлення або оформити звіт. Проте для «Технологічного практикуму» цього недостатньо. Самостійна робота має охоплювати інформаційно-пошуковий, організаційно-планувальний, практико-операційний, контрольно-оцінювальний і рефлексивний компоненти.

Особливого значення набуває узгодження аудиторної та позааудиторної складових навчання. Якщо аудиторне заняття забезпечує демонстрацію прийомів, первинне пояснення та контроль безпеки, то самостійна робота поглиблює розуміння технологічної логіки, формує звичку до попереднього планування і дає змогу здобувачеві усвідомлено підходити до кожної операції. За такого підходу здобувач не лише виконує вказівки викладача, а й поступово опановує алгоритм професійного мислення: аналізує умови завдання, передбачає можливі труднощі, добирає інструменти, визначає критерії якості та оцінює наслідки власних рішень. **Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Проблема самостійної роботи здобувачів освіти широко розглядається у педагогічній теорії та практиці. У наукових і нормативно-методичних джерелах вона визначається як форма організації освітнього процесу, за якої заплановані завдання виконуються здобувачем під методичним керівництвом викладача, але без його безпосередньої участі. Такий підхід поєднує автономність здобувача з педагогічним управлінням навчальною діяльністю.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У працях, присвячених організації самостійної роботи у закладах вищої та фахової передвищої освіти, наголошується на необхідності чіткого планування її змісту, встановлення обсягу часу, визначення очікуваних результатів, забезпечення методичними матеріалами та організації контролю [3; 5]. Самостійна робота має бути закладена у робочу програму освітнього компонента, конкретизована у силабусі й підтримана навчально-методичним забезпеченням.

Окремий напрям досліджень пов'язаний із використанням інформаційно-комунікаційних технологій. Науковці відзначають ефективність електронних курсів, хмарних сервісів, вебквестів, навчальних платформ і цифрових портфоліо у процесі самостійного опрацювання матеріалу [4; 7]. Такі засоби дають можливість структурувати матеріал, забезпечити доступ до інструкцій, організувати зворотний зв'язок і здійснювати поточний контроль.

Разом із тим недостатньо розкритими залишаються особливості організації самостійної роботи саме у практико орієнтованих технологічних дисциплінах. Для курсу «Технологічний практикум» важливо враховувати матеріаломісткість, операційність, наявність обладнання, вимоги безпеки праці, послідовність технологічного процесу, якість виробу та потребу в індивідуальній траєкторії оволодіння практичними вміннями.

Аналіз педагогічної літератури дає підстави стверджувати, що більшість підходів до самостійної роботи акцентує увагу на організації пізнавальної діяльності, однак у технологічному практикумі пізнавальний компонент нерозривно пов'язаний із предметно-перетворювальною діяльністю. Це потребує конкретизації методичних матеріалів, у яких теоретичні положення безпосередньо поєднані з практичними діями, правилами безпеки, інструментальним забезпеченням і вимогами до якості виробу [3; 5].

З огляду на це доцільно розглядати самостійну роботу як керований процес формування готовності до виконання технологічного завдання. Такий процес включає не лише засвоєння інформації, а й попереднє моделювання дій, вибір раціонального способу обробки матеріалу, прогнозування результату та визначення можливих критеріїв перевірки. У цьому полягає специфіка самостійної роботи майбутніх учителів технологій, які надалі мають організовувати подібну діяльність учнів.

Мета статті - теоретичне обґрунтування та розроблення методичних підходів до організації самостійної роботи здобувачів освіти при вивченні курсу «Технологічний практикум» як умови формування технологічної компетентності, професійної самостійності та культури праці.

Для досягнення мети визначено такі завдання: уточнити сутність самостійної роботи у контексті технологічної підготовки; визначити дидактичні принципи її організації; охарактеризувати зміст і види самостійних завдань; запропонувати етапну модель організації самостійної роботи; окреслити форми методичного супроводу, контролю, самооцінювання і рефлексії результатів навчання.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Виклад основного матеріалу. Самостійна робота здобувачів освіти у курсі «Технологічний практикум» має подвійний характер. З одного боку, вона є формою організації навчальної діяльності, що передбачає виконання завдань без безпосередньої участі викладача. З іншого боку, вона є засобом формування професійної суб'єктності, тобто здатності здобувача самостійно визначати мету діяльності, планувати технологічні дії, добирати ресурси, прогнозувати результат, контролювати якість і коригувати власні помилки**.**

У практико орієнтованому навчанні самостійна робота повинна бути пов'язана з реальним або змодельованим технологічним процесом. Здобувач не просто опрацьовує теоретичний матеріал про властивості матеріалів, а застосовує ці знання для вибору заготовки, обґрунтування технологічної послідовності, визначення інструментів і способів контролю. Не лише читає правила безпеки, а аналізує ризики конкретної операції та складає алгоритм безпечного виконання.

Важливо, щоб кожне самостійне завдання мало завершену дидактичну логіку: від постановки навчальної проблеми до аналізу отриманого результату. Наприклад, завдання з добору матеріалу має містити не тільки перелік можливих варіантів, а й вимогу порівняти їх за міцністю, технологічністю, доступністю, вартістю, естетичними властивостями та безпечністю обробки. У такому випадку здобувач навчається приймати аргументовані рішення, а не діяти за випадковим вибором.

Самостійна робота може виконувати функцію підготовки до практичного заняття, супроводу його виконання або післядії. Підготовча функція пов'язана з опрацюванням інструкцій, складанням плану і прогнозуванням труднощів. Супровідна функція проявляється у фіксації проміжних результатів, заповненні технологічної карти, самоконтролі та корекції. Післядія передбачає оформлення звіту, аналіз помилок, узагальнення набутого досвіду та визначення напрямів удосконалення.

До основних принципів організації самостійної роботи належать компетентнісна спрямованість, системність, поетапність, доступність, диференціація, практична значущість, безпечність, рефлексивність і прозорість оцінювання. Компетентнісна спрямованість означає, що кожне завдання має бути пов'язане з конкретним результатом навчання: умінням виконати операцію, розробити технологічну карту, визначити послідовність обробки або оцінити якість виробу.

Особливо важливим є принцип безпечності. У технологічному практикумі самостійна робота не може означати неконтрольоване виконання небезпечних операцій. Завдання мають бути розмежовані за рівнем ризику. Інформаційно-аналітичні, графічні, розрахункові та проєктні завдання можуть виконуватися поза майстернею або в електронному середовищі, а практичні операції з обладнанням - лише після інструктажу, допуску і за наявності контролю.

У процесі планування самостійної роботи доцільно розрізняти завдання за рівнем складності та рівнем виробничого ризику. До завдань мінімального

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

ризику можна віднести інформаційний пошук, виконання ескізів, розрахунки, аналіз технологічної послідовності, роботу з інструкційними картами. До завдань середнього ризику належать тренувальні операції з ручним інструментом, які потребують попереднього інструктажу і контролю робочого місця. Завдання підвищеного ризику, пов'язані з верстатним обладнанням або електрифікованим інструментом, мають виконуватися лише у спеціально організованих умовах.

Безпечність самостійної роботи забезпечується не тільки формальним проведенням інструктажу, а й формуванням культури передбачення небезпек. Здобувач повинен уміти визначити потенційно небезпечні чинники конкретної операції, описати порядок підготовки робочого місця, перевірити справність інструментів, обрати засоби індивідуального захисту та пояснити наслідки порушення правил. Такий підхід відповідає компетентнісній орієнтації підготовки, у якій безпека є складовою професійної відповідальності.

Зміст самостійної роботи доцільно будувати навколо ключових етапів технологічної діяльності: аналіз завдання, проєктування виробу, добір матеріалів, планування технологічного процесу, підготовка інструментів та обладнання, виконання операцій, контроль якості, оформлення документації і презентація результату. Така структура відповідає логіці виробничої діяльності й допомагає здобувачам побачити зв'язок між теорією та практикою.

На підготовчому етапі здобувачі самостійно опрацьовують тему, аналізують зразки виробів, знайомляться з технологічними картами, вивчають властивості матеріалів, правила безпеки та критерії оцінювання. Результатом може бути короткий конспект, аналітичний звіт, схема технологічного процесу, тест самоперевірки або відповіді на проблемні запитання. Завдання цього етапу мають спрямовувати здобувача на конкретну практичну дію.

Доцільно, щоб підготовчий етап завершувався короткою діагностикою готовності здобувача. Це може бути тест, усна співбесіда, мініконсультація, перевірка ескізу або заповненого фрагмента технологічної карти. Така діагностика не повинна мати лише контролювальний характер; її головна мета полягає у виявленні типових помилок до початку практичного виконання, коли їх виправлення є менш затратним і безпечнішим.

У підготовчій роботі важливим є використання проблемних запитань. Наприклад: чому для певної деталі доцільно обрати саме цей матеріал; як зміниться технологічна послідовність у разі зміни товщини заготовки; які дефекти можуть виникнути під час згинання, свердління або шліфування; якими способами можна перевірити точність виконання операції. Такі запитання переводять самостійну роботу з репродуктивного рівня на аналітичний.

Організаційно-проєктувальний етап передбачає планування діяльності. Здобувач аналізує завдання, обирає матеріали, складає ескіз, визначає послідовність операцій, заповнює технологічну карту, готує інструменти та засоби контролю. Викладач перевіряє готовність, консультує, звертає увагу на правила

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

безпеки, допомагає уточнити помилки у плануванні. Очікуваним результатом є сформоване розуміння доцільності обраної послідовності дій.

На цьому етапі варто використовувати поетапне ускладнення завдань. Спочатку здобувачі можуть працювати з готовою технологічною картою, доповнюючи окремі її елементи. Далі вони отримують неповну карту, у якій необхідно самостійно визначити інструменти, способи контролю або послідовність операцій. На завершальному рівні здобувач повністю проєктує технологічний процес, обґрунтовує його та захищає перед викладачем або групою.

Практично-виконавський етап охоплює безпосереднє виконання технологічних операцій. Самостійність здобувача проявляється в організації робочого місця, дотриманні алгоритму, контролі розмірів і якості, своєчасному виявленні відхилень, економному використанні матеріалів. Викладач виконує функцію консультанта і контролера безпеки, не підміняючи діяльність здобувача.

Рефлексивно-оцінювальний етап завершує цикл самостійної роботи. Здобувач оформлює звіт, додає матеріали до портфоліо, здійснює самооцінювання, порівнює результат із критеріями, визначає труднощі та формулює висновки. Після цього можливе корекційне завдання: повторити операцію, доопрацювати технологічну карту, виправити звіт або підготувати коротку презентацію.

Важливим інструментом є технологічна карта. Вона виконує не тільки інформаційну, а й управлінську функцію: структурує діяльність здобувача, задає послідовність операцій, містить вимоги до інструментів, режимів, контролю якості та безпеки. Для навчальних цілей технологічна карта може включати блоки для самоперевірки, фіксації помилок, заміток здобувача і висновків після виконання роботи.

Диференціація самостійних завдань дає змогу врахувати різний рівень підготовленості здобувачів. Базові завдання спрямовані на засвоєння обов’язкових операцій і понять. Достатні завдання передбачають самостійний вибір способу виконання, аналіз технологічних умов або розв’язання типових проблем. Творчі завдання пов’язані з проєктуванням власного виробу, удосконаленням технологічної карти, підготовкою майстер-класу або створенням навчального відеофрагмента.

Диференціація може здійснюватися за обсягом завдання, рівнем самостійності, складністю технологічної операції, кількістю джерел, формою звітності та ступенем творчості. Водночас вона не повинна порушувати єдність вимог до обов’язкових результатів навчання. Кожен здобувач має виконати базові дії, необхідні для оволодіння темою, але спосіб їх поглиблення може бути різним.

Практичним інструментом диференціації є система варіативних завдань. Наприклад, для базового рівня пропонується виконати технологічну карту за зразком; для достатнього - самостійно обґрунтувати вибір інструменту і способу обробки; для високого - запропонувати альтернативний варіант конструкції

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

виробу або розробити інструкційну карту для навчального використання. Така система дає можливість підтримати здобувачів з різним рівнем підготовки й водночас стимулювати професійне зростання.

Методичний супровід має бути достатнім, але не надмірним. Якщо інструкція занадто деталізована, здобувач механічно відтворює дії і не розвиває самостійності. Якщо вона надто загальна, виникає ризик нерозуміння очікуваного результату або небезпечних помилок. Оптимальним є поєднання чітко визначеної мети, критеріїв, ресурсів і обмежень із можливістю самостійного вибору способів виконання.

Електронний супровід розширює можливості організації самостійної роботи. Навчальна платформа може містити календар виконання завдань, інструкційні карти, відеодемонстрації операцій, тести самоконтролю, шаблони звітів, критерії оцінювання, форуми для консультацій та електронне портфоліо. Досвід використання Moodle та інших платформ показує, що такі середовища допомагають структурувати самостійну роботу і підтримувати зворотний зв’язок [4].

Цифрове середовище особливо корисне для накопичення доказів навчального прогресу. Здобувач може завантажувати фотографії етапів виконання виробу, короткі відеофрагменти окремих операцій, заповнені технологічні карти, результати тестів самоконтролю та рефлексивні записи. Викладач, у свою чергу, отримує можливість надавати адресні коментарі, відстежувати динаміку виконання завдань і своєчасно виявляти труднощі.

Окреме місце посідає портфоліо. Воно може містити ескізи, фотографії етапів виготовлення виробу, технологічні карти, результати самоконтролю, звіти, рефлексивні записи, відгуки викладача та матеріали до захисту. Портфоліо дозволяє відстежити не тільки кінцевий результат, а й динаміку професійного зростання здобувача.

Самостійна робота має значний виховний потенціал. Вона формує акуратність, наполегливість, терпіння, відповідальність, ощадливе ставлення до матеріалів, культуру праці, повагу до результатів власної та чужої діяльності. Через самостійне виконання технологічних завдань здобувачі вчаться бачити зв’язок між якістю підготовки, точністю операцій і кінцевим результатом.

Організація самостійної роботи у курсі «Технологічний практикум» може бути представлена як послідовність взаємопов’язаних етапів. Кожен етап має власну мету, зміст, засоби супроводу та очікуваний результат. Така структура допомагає викладачеві керувати процесом, а здобувачеві - усвідомлювати логіку власної діяльності.

Структура самостійної роботи у курсі «Технологічний практикум» містить декілька етапів:

Підготовчий етап. На підготовчому етапі діяльність здобувача зосереджена на опрацюванні джерел, вивченні правил техніки безпеки та аналізі зразків. Викладач у цей час здійснює постановку завдання, проводить інструктаж

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

та мотивує до роботи. Очікуваним результатом цього етапу є готовність здобувача до практичної роботи.

Проєктувальний етап. Під час проєктувального етапу здобувач створює ескіз, обирає матеріали та розробляє технологічну карту. Функції викладача зводяться до надання консультацій, перевірки складеного плану та надання допуску до наступного кроку. У результаті спільної роботи очікується створення раціонального плану дій.

Практичний етап. На практичному етапі здобувач переходить до безпосереднього виконання технологічних операцій, паралельно здійснюючи контроль проміжних результатів. Викладач у цей час веде спостереження, за потреби проводить мікроінструктажі та контролює дотримання правил безпеки. Очікуваним результатом цього процесу є сформовані практичні вміння здобувача.

Рефлексійний етап. Завершальний, рефлексійний етап передбачає, що здобувач здійснює самооцінювання, готує звіт або портфоліо, а також аналізує допущені помилки. Викладач зі свого боку оцінює результати, надає фаховий коментар та відповідні корекційні поради. У підсумку це має призвести до усвідомлення здобувачем власного навчального прогресу.

Система завдань для самостійної роботи повинна бути різноманітною і відповідати різним рівням пізнавальної та практичної активності. У межах курсу «Технологічний практикум» можна виокремити інформаційно-аналітичні, графічно-проєктні, технологічно-планувальні, практично-тренувальні, контрольно-оцінювальні та творчі завдання.

Інформаційно-аналітичні завдання спрямовані на опрацювання навчальної літератури, інструкцій з безпеки, технологічних описів і відеодемонстрацій. Графічно-проєктні завдання передбачають виконання ескізів, креслень, схем, розроблення варіантів конструкції виробу.

Технологічно-планувальні завдання переводять задум у послідовність практичних дій: складання технологічної карти, добір інструментів, планування часу і способів контролю якості. Практично-тренувальні завдання спрямовані на відпрацювання окремих операцій: розмічання, різання, згинання, свердління, шліфування, з’єднання деталей, оздоблення, контроль розмірів тощо.

Контрольно-оцінювальні завдання формують здатність до самоконтролю: це чек-листи, карти самооцінювання, аналіз дефектів, взаємооцінювання, підготовка висновку про якість виробу.

Творчі завдання передбачають розроблення власного мініпроєкту або модернізацію виробу.

Ефективність організації самостійної роботи залежить від комплексу методичних умов. Першою умовою є чітке планування у робочій програмі. Викладач повинен визначити, які теми, завдання і результати навчання реалізуються через самостійну діяльність, який обсяг часу відводиться на їх виконання, які форми звітності та критерії оцінювання застосовуються.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Другою умовою є належне навчально-методичне забезпечення. Здобувачі мають отримати не лише список літератури, а й конкретні інструкції: мету завдання, очікуваний результат, алгоритм виконання, вимоги до оформлення, критерії оцінювання, рекомендовані джерела, правила безпеки. Матеріали мають бути доступні в електронному форматі та оновлюватися відповідно до змісту курсу.

Третьою умовою є педагогічний супровід. Самостійна робота не означає залишення здобувача наодинці з навчальною проблемою. Викладач забезпечує консультації, проміжний контроль, можливість поставити запитання, отримати зворотний зв'язок і виправити помилки. Консультація має стимулювати мислення здобувача, а не давати готове рішення.

Четвертою умовою є поєднання індивідуальної та групової роботи. Індивідуальні завдання формують персональну відповідальність, а групові - комунікацію, взаємонавчання, розподіл ролей і вміння узгоджувати технологічні рішення. У технологічному практикумі доцільно використовувати малі групи для аналізу зразків, взаємоперевірки технологічних карт, обговорення дефектів і підготовки презентацій.

П'ятою умовою є систематичне використання самооцінювання та рефлексії. Здобувач має навчитися відповідати на запитання: що я планував виконати; що вдалося; які помилки виникли; чому вони з'явилися; як їх можна виправити; які знання чи вміння потрібно вдосконалити. Регулярна рефлексія переводить самостійну роботу з рівня виконання завдань на рівень професійного саморозвитку.

Оцінювання самостійної роботи у курсі «Технологічний практикум» має бути комплексним. Воно повинно охоплювати знання, практичні вміння, організацію діяльності, дотримання безпеки, якість документації та рефлексію. Недостатньо оцінювати лише кінцевий виріб, оскільки він не завжди відображає повноту навчального процесу.

Для підвищення об'єктивності оцінювання доцільно застосовувати рубрики, у яких кожен критерій має кілька рівнів прояву. Наприклад, критерій «планування технологічного процесу» може оцінюватися за повнотою технологічної карти, логічністю послідовності, правильністю добору інструментів і здатністю пояснити власний вибір.

Критерій «якість виконання» може включати точність розмірів, акуратність обробки, відповідність виробу ескізу, відсутність дефектів і дотримання вимог безпеки.

Важливо поєднувати оцінку викладача із самооцінюванням і взаємооцінюванням. Самооцінювання допомагає здобувачеві усвідомити власні сильні сторони й труднощі, а взаємооцінювання розвиває здатність аргументовано аналізувати результати діяльності інших.

Однак взаємооцінювання має здійснюватися за чіткими критеріями, щоб воно не перетворювалося на суб'єктивне схвалення або критику.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Доцільно використовувати такі критерії: повнота підготовки до роботи; правильність розуміння завдання; обґрунтованість вибору матеріалів та інструментів; логічність технологічної послідовності; дотримання правил безпеки; точність і якість виконання операцій; раціональність використання часу і матеріалів; якість оформлення технологічної документації; здатність до самоконтролю; аргументованість висновків.

Формувальне оцінювання варто здійснювати протягом усього процесу. Під час підготовки перевіряється розуміння завдання і готовність до виконання. Під час практичної роботи контролюються безпека, послідовність і якість операцій. Після завершення аналізується результат, звіт і рефлексія. Така система робить оцінювання прозорим, зменшує суб'єктивність і допомагає здобувачам бачити власний прогрес.

Поточний зворотний зв'язок доцільно подавати у формі коротких, конкретних і дієвих рекомендацій. Коментар викладача має вказувати не тільки на помилку, а й на спосіб її виправлення або напрям подальшого пошуку. Наприклад, замість загальної фрази «технологічна карта складена неправильно» доцільно зазначити, яку операцію пропущено, чому порушена послідовність і як це може вплинути на якість виробу.

Ефективним є використання корекційних міні-завдань. Якщо здобувач припустився помилки у розмічанні, йому можна запропонувати виконати додаткову вправу на вибір базової лінії та перевірку розмірів; якщо проблема пов'язана з обґрунтуванням вибору матеріалу - підготувати порівняльну таблицю властивостей. Такі завдання сприяють не покаранню за помилку, а її перетворенню на ресурс навчання.

Висновки. Самостійна робота здобувачів освіти при вивченні курсу «Технологічний практикум» є важливою умовою формування технологічної компетентності, професійної самостійності, культури праці та готовності до практичної діяльності. Її ефективність залежить від того, наскільки вона інтегрована у структуру освітнього компонента, пов'язана з результатами навчання, забезпечена методичними матеріалами, підтримана консультаціями та оцінюється за прозорими критеріями.

У статті обґрунтовано, що самостійна робота у технологічному практикумі повинна охоплювати не лише інформаційне опрацювання матеріалу, а й проєктування, планування технологічної послідовності, практичне виконання, контроль якості, рефлексію та корекцію. Запропонована модель включає підготовчий, організаційно-проєктувальний, практично-виконавський і рефлексивно-оцінювальний етапи, що забезпечують поступове зростання автономності здобувачів.

Практична реалізація запропонованих підходів потребує узгодження змісту самостійної роботи з тематикою занять, наявною матеріально-технічною базою, рівнем підготовленості здобувачів і вимогами освітньої програми. За таких умов самостійна робота стає не випадковим додатком до заняття, а системним механізмом професійного становлення майбутнього фахівця.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Основними методичними умовами ефективної організації самостійної роботи є компетентнісна спрямованість завдань, поетапність, диференціація, безпечність, цифровий супровід, використання технологічних карт, портфоліо, рубрик оцінювання та систематичної рефлексії. Перспективи подальших досліджень полягають у розробленні комплектів самостійних завдань для різних модулів курсу та експериментальній перевірці їх ефективності.

Література

1. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18

2. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій: Постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1341. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011

3. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG). Київ: ТОВ «ЦС», 2015. 32 с.

4. Биков В. Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти. Київ: Атіка, 2009. 684 с.

5. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. Київ: Знання, 2011. 486 с.

6. Методичні рекомендації до виробничої технологічної практики для здобувачів вищої освіти першого рівня вищої освіти. Бердянський державний педагогічний університет. Запоріжжя, 2024.

7. Кузняк Г. М. Самостійна робота здобувачів вищої освіти як засіб підвищення якості підготовки фахівця. Матеріали наук.-практ. конф. 2019. С. 233-235.

8. Kolgatin O. H., Kolgatina L. S. Systematicity of students' independent work in cloud learning environment. Cloud Technologies in Education. 2019.

9. Kushnir I. The technology of organization of independent work for students. Modern Engineering and Innovative Technologies. 2024.

References

1. Zakon Ukrainy Pro vyshchu osvitu vid 01.07.2014 № 1556-VII [Law of Ukraine On Higher Education from July 1 2014, № 1556-VII]. (2014). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18 [in Ukrainian].

2. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy Pro zatverdzhennia Natsionalnoi ramky kvalifikatsii vid 23.11.2011 № 1341 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine On Approval of the National Qualifications Framework from November 23 2011, № 1341]. (2011). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011 [in Ukrainian].

3. Standarty i rekomendatsii shchodo zabezpechennia yakosti v Yevropeiskomu prostori vyshchoi osvity (ESG) [Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG)]. (2015). Kyiv: TOV «TsS» [in Ukrainian].

4. Bykov, V. Yu. (2009). Modeli orhanizatsiinykh system vidkrytoi osvity [Models of organizational systems of open education]. Kyiv: Atika [in Ukrainian].

5. Kuzminskyi, A. I. (2011). Pedahohika vyshchoi shkoly [Pedagogy of higher school]. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].

6. Metodychni rekomendatsii do vyrobnychoi tekhnolohichnoi praktyky dlia zdobuvachiv vyshchoi osvity pershoho rivnia vyshchoi osvity [Methodological recommendations for industrial technological practice for applicants of the first level of higher education]. (2024). Zaporizhzhia: Berdianskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet [in Ukrainian].

7. Kuzniak, H. M. (2019). Samostiina robota zdobuvachiv vyshchoi osvity yak zasib pidvyshchennia yakosti pidhotovky fakhivtsia [Independent work of higher education applicants as a

ISSN 2786-4952 Online

means of improving the quality of specialist training]. Proceedings of the Scientific and Practical Conference, 233–235 [in Ukrainian].

8. Kolgatin, O. H., & Kolgatina, L. S. (2019). Systematicity of students' independent work in cloud learning environment. Cloud Technologies in Education.

9. Kushnir, I. (2024). The technology of organization of independent work for students. Modern Engineering and Innovative Technologies.

Дата першого надходження статті до видання: 29.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 37.015.31:7.038:792.8-053.6

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1947-1955

Якименко Максим Олександрович аспірант кафедри педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту, Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, м. Харків, https://orcid.org/0000-0002-7329-1094

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ СЦЕНІЧНО-ПЛАСТИЧНОГО ВИРАЖЕННЯ

Анотація. У статті здійснено теоретичне обґрунтування проблеми розвитку креативних здібностей у дітей старшого шкільного віку засобами сценічно-пластичного вираження. Актуальність дослідження зумовлена сучасними освітніми трансформаціями, спрямованими на формування творчої, ініціативної особистості, здатної до самовираження, нестандартного мислення та ефективної діяльності в умовах динамічних соціокультурних змін. У контексті модернізації освіти розвиток креативності розглядається як один із ключових напрямів підготовки молоді до активної участі в суспільному житті.

Уточнено сутність креативних здібностей як інтегративної характеристики особистості, що поєднує когнітивний, емоційно-ціннісний, діяльнісний і рефлексивний компоненти. Проаналізовано особливості розвитку креативності у старшому шкільному віці, який визначено як сенситивний період для формування творчого потенціалу, самосвідомості та індивідуального стилю мислення. Обґрунтовано, що саме в цей період зростає потреба у самореалізації та творчому самовираженні, що потребує відповідного педагогічного супроводу.

Розкрито педагогічний потенціал сценічно-пластичного вираження як засобу розвитку креативних здібностей, що забезпечує інтеграцію руху, емоції та художнього образу.

Визначено, що використання пластики, імпровізації та тілесно-рухової виразності сприяє розвитку уяви, асоціативного мислення, емоційної чутливості та здатності до створення оригінальних творчих продуктів. Підкреслено значення мистецької діяльності як ефективного середовища розвитку творчого потенціалу особистості.

Встановлено, що ефективність розвитку креативних здібностей залежить від створення творчого освітнього середовища, яке забезпечує свободу самовираження, підтримку ініціативи, використання інтерактивних методів навчання та залучення учнів до колективної творчої діяльності. Наголошено на необхідності системного підходу до розвитку креативності як важливої складової сучасної освіти та особистісного становлення учнів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Ключові слова: креативні здібності, старший шкільний вік, сценічно-пластичне вираження, творча діяльність, уява, емоційна виразність, імпровізація, художній образ.

Yakymenko Maksym postgraduate student of the Department of Pedagogy, Psychology, Primary Education and Educational Management, Municipal Establishment «Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy» of Kharkiv Regional Council, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0002-7329-1094

THEORETICAL PRINCIPLES OF THE DEVELOPMENT OF CREATIVE ABILITIES IN CHILDREN OF SENIOR SCHOOL AGE BY MEANS OF STAGE-PLASTIC EXPRESSION

Abstract. The article provides a theoretical justification of the problem of the development of creative abilities in children of senior school age by means of stage-plastic expression. The relevance of the study is due to modern educational transformations aimed at the formation of a creative, proactive personality capable of self-expression, non-standard thinking and effective activity in conditions of dynamic socio-cultural changes. In the context of the modernization of education, the development of creativity is considered as one of the key areas of preparing young people for active participation in public life.

The essence of creative abilities as an integrative characteristic of a personality that combines cognitive, emotional-value, activity and reflective components is specified.

The features of the development of creativity in senior school age are analyzed, which is defined as a sensitive period for the formation of creative potential, self-awareness and individual style of thinking. It is substantiated that it is during this period that the need for self-realization and creative self-expression increases, which requires appropriate pedagogical support.

The pedagogical potential of stage-plastic expression as a means of developing creative abilities, which ensures the integration of movement, emotions and artistic image, is revealed. It is determined that the use of plastic, improvisation and bodily-motor expressiveness contributes to the development of imagination, associative thinking, emotional sensitivity and the ability to create original creative products. The importance of artistic activity as an effective environment for the development of the creative potential of the individual is emphasized.

It is established that the effectiveness of the development of creative abilities depends on the creation of a creative educational environment that provides freedom of self-expression, support for initiative, the use of interactive teaching methods and the involvement of students in collective creative activity. The need for a systematic approach to the development of creativity as an important component of modern education and personal development of students is emphasized.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Keywords: creative abilities, senior school age, stage and plastic expression, creative activity, imagination, emotional expressiveness, improvisation, artistic image.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток освіти орієнтований на формування особистості, здатної до творчої діяльності, самореалізації та ефективної адаптації до динамічних соціокультурних умов. У цьому контексті проблема розвитку креативних здібностей набуває особливої актуальності, оскільки саме креативність визначає здатність особистості до продукування нових ідей, нестандартного мислення та творчого розв'язання проблем.

Старший шкільний вік є важливим етапом становлення особистості, що характеризується активним розвитком самосвідомості, формуванням ціннісних орієнтацій та прагненням до самовираження. У цей період зростає значення діяльності, яка сприяє розвитку уяви, емоційної сфери та творчого мислення, що зумовлює необхідність пошуку ефективних педагогічних засобів розвитку креативних здібностей.

У сучасних наукових дослідженнях креативність розглядається як інтегративна характеристика особистості, що поєднує інтелектуальні, емоційні та діяльнісні компоненти, забезпечуючи здатність до створення нових ідей і продуктів діяльності. Водночас розвиток креативних здібностей потребує цілеспрямованого педагогічного впливу та створення відповідних умов у освітньому середовищі.

Одним із перспективних засобів розвитку креативності є сценічно-пластичне вираження, що поєднує елементи театрального мистецтва, хореографії та імпровізаційної діяльності. Така діяльність створює можливості для розвитку асоціативного мислення, емоційної виразності, тілесної свідомості та здатності до творчої інтерпретації. Використання руху як засобу художнього самовираження сприяє активізації творчого потенціалу учнів та формуванню їхньої здатності до самореалізації.

Попри значну кількість досліджень, присвячених проблемі розвитку креативності, питання теоретичного обґрунтування використання сценічно-пластичного вираження як засобу розвитку креативних здібностей у дітей старшого шкільного віку потребує подальшого наукового осмислення.

Особливої уваги потребує визначення сутності креативних здібностей, їх структури та педагогічних можливостей сценічно-пластичної діяльності у контексті сучасної освіти.

Актуальність дослідження визначається необхідністю теоретичного узагальнення наукових підходів до розвитку креативних здібностей учнів старшого шкільного віку та обґрунтування можливостей сценічно-пластичного вираження як ефективного засобу їх розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема розвитку креативних здібностей особистості посідає провідне місце у сучасних психолого-педагогічних дослідженнях, що зумовлено потребами суспільства у формуванні

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

творчо активної, ініціативної та самодостатньої особистості. У науковій літературі креативність розглядається як складне інтегративне утворення, що поєднує інтелектуальні, емоційні та діяльнісні характеристики.

У дослідженнях українських учених підкреслюється, що розвиток творчої особистості пов'язаний із процесом її духовного та культурного становлення. Зокрема, зазначається, що «у емоційно піднесеному стані вихованець поводиться за правилами високої моралі, стримуючи власні Его потяги. Такий стан перш за все забезпечується процесом творчості» [1, с. 24] та дозволяє розглядати креативність як складову цілісного розвитку особистості.

Теоретичні засади розвитку креативних здібностей у мистецькій освіті розкрито у працях Л. Костюк, Ж. Ясеницької, де наголошується, що «розвиток креативного потенціалу має бути пріоритетом і кінцевою метою усіх навчальних середовищ» [2, с. 34]. У цьому контексті мистецька діяльність виступає ефективним середовищем розвитку креативності, оскільки поєднує когнітивні та емоційні компоненти.

Проблема формування креативності учнів також розглядається у працях, присвячених розвитку творчого мислення. Так, зазначається, що «передусім треба мати на увазі, що творчість – це навичка мислення, яку найважче набути» [2, с. 33], що підкреслює значення креативності як ключової компетентності сучасної особистості.

Особливу увагу в дослідженнях приділено ролі мистецької діяльності у розвитку творчого потенціалу. Зокрема, І. Сараєва, В. Склярова зазначають, що «світ мистецтва відкриває … безліч можливостей для самовираження, що сприяє усвідомленню власної унікальності, формуванню індивідуальних естетичних смаків і вподобань» [5,с. 33]. У свою чергу, А. Чжоу підкреслює, що «саме через мистецтво та культуру особистість отримує унікальну можливість для власної самореалізації, культурної ідентифікації і гармонізації внутрішнього світу» [6].

У контексті сценічно-пластичної діяльності важливим є врахування тілесно-рухового компонента творчості. У дослідженнях К. Лук'яненко зазначається, що «сприяє органічному переходу від простого руху до цілеспрямованої дії, відповідно до такої якості сучасного танцю, як наповнення, а також забезпечує успіх взаємодії в цілому» [4] підтверджуючи значення пластичного вираження як засобу розвитку творчих здібностей.

Міжнародні дослідження також підкреслюють важливість креативності як ключового показника розвитку особистості. Зокрема, Е. Жаук разом із іншими науковцями [7] зазначають, що креативність є ключовим поняттям людської інноваційності.

Аналіз наукових джерел свідчить, що проблема розвитку креативних здібностей досліджується у різних аспектах: психологічному, педагогічному, мистецькому. Водночас питання використання сценічно-пластичного вираження як цілісного засобу розвитку креативних здібностей у дітей старшого шкільного віку потребує подальшого теоретичного обґрунтування.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Недостатньо розкритими залишаються можливості інтеграції руху, емоції та художнього образу у процесі формування креативності, а також педагогічні умови ефективного використання сценічно-пластичної діяльності в освітньому процесі.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні сутності, структури та особливостей розвитку креативних здібностей у дітей старшого шкільного віку, а також визначенні педагогічного потенціалу сценічно-пластичного вираження як ефективного засобу їх розвитку.

Виклад основного матеріалу.

Розвиток креативних здібностей особистості в сучасному освітньому просторі розглядається як ключова умова її успішної соціалізації та самореалізації. У контексті швидких суспільних змін, інформаційного перенасичення та зростання ролі творчості у професійній діяльності особливої актуальності набуває формування здатності до нестандартного мислення, генерації нових ідей і творчого самовираження. У зв'язку з цим креативність постає не лише як індивідуальна характеристика, а як необхідна компетентність, що визначає рівень готовності особистості до активної участі в сучасному соціокультурному просторі.

У наукових дослідженнях креативність трактується як інтегративна властивість особистості, що охоплює інтелектуальні, емоційні, мотиваційні та діяльнісні компоненти. Вона проявляється у здатності до дивергентного мислення, гнучкості уяви, оригінальності ідей та здатності до їх практичної реалізації. Така багатовимірність зумовлює необхідність комплексного підходу до розвитку креативних здібностей, який передбачає одночасний вплив на всі складові цього феномена.

У структурі креативних здібностей доцільно виокремити когнітивний, емоційно-ціннісний, діяльнісний і рефлексивний компоненти. Когнітивний компонент включає здатність до дивергентного мислення, асоціативності, уяви, здатність бачити проблему під різними кутами. Саме розвиток дивергентного мислення дитини «є необхідною складовою частиною організації особистісно орієнтованого навчання, метою якого є творчий розвиток дитини» [3, с. 26].

Емоційно-ціннісний компонент визначає ставлення особистості до творчої діяльності, її мотивацію, емоційну відкритість і здатність до переживання художнього образу. У цьому контексті важливою є здатність до емпатії, що забезпечує глибоке розуміння та відтворення емоційного змісту.

Діяльнісний компонент проявляється у здатності до реалізації творчих задумів, використанні різноманітних засобів самовираження, здатності до імпровізації. Рефлексивний компонент забезпечує усвідомлення власної творчої діяльності, її результатів та можливостей подальшого розвитку.

Особливості розвитку креативних здібностей у дітей старшого шкільного віку визначаються специфікою цього періоду, який характеризується активним становленням самосвідомості, формуванням індивідуального стилю мислення та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

прагненням до самовираження. У цей час відбувається інтенсивний розвиток абстрактного мислення, здатності до аналізу та синтезу, що створює сприятливі умови для розвитку творчих здібностей.

Водночас старшокласники часто стикаються з обмеженнями традиційного навчального процесу, який орієнтований переважно на репродуктивну діяльність, що знижує рівень творчої активності та обмежує можливості для самовираження. У зв'язку з цим виникає потреба у використанні таких форм і методів навчання, які забезпечують розвиток креативності через активну діяльність.

Одним із найбільш ефективних засобів розвитку креативних здібностей є мистецька діяльність, яка поєднує інтелектуальні та емоційні компоненти. І. Сараєва, В. Склярова зауважують, що «опанування різних видів предметної та художньої діяльності забезпечує розвиток емоційно-ціннісного ставлення до творчого процесу та його результатів, формує позитивну мотивацію досягнень, здатність розрізняти властивості предметів і розуміти різні способи створення художніх образів» [5,с. 33]. У цьому контексті особливе місце посідає сценічно-пластичне вираження, що поєднує рух, емоцію та художній образ.

Сценічно-пластичне вираження є специфічною формою мистецької діяльності, яка передбачає використання руху як основного засобу передачі змісту. Воно включає елементи театрального мистецтва, хореографії, пантоміми та імпровізації, що забезпечує комплексний вплив на розвиток особистості. Така діяльність створює умови для інтеграції різних видів творчості, що сприяє розвитку креативних здібностей.

Важливою особливістю сценічно-пластичної діяльності є її тілесний характер, що дозволяє розглядати рух як форму мислення і засіб самовираження. У процесі такої діяльності відбувається трансформація внутрішніх переживань у зовнішні рухові форми, що сприяє розвитку асоціативного мислення та уяви. Як зазначається у дослідженнях, «кінестетична емпатія посилює партнерську взаємодію, координуючи, синхронізуючи та гармонізуючи ці імпульси» [4]

Розвиток уяви у процесі сценічно-пластичної діяльності відбувається через створення художніх образів, що базуються на поєднанні руху, емоції та асоціацій. Уява виступає важливим механізмом креативності, оскільки забезпечує здатність до створення нових образів і ідей. Активізація уяви сприяє розвитку дивергентного мислення та здатності до творчої інтерпретації.

Емоційна виразність є ще одним важливим компонентом креативних здібностей, що активно розвивається у процесі сценічно-пластичної діяльності. Використання руху як засобу передачі емоцій дозволяє учням глибше усвідомлювати власні переживання та виражати їх у творчій формі, сприяє розвитку емоційної чутливості та здатності до емпатії.

Імпровізація як складова сценічно-пластичної діяльності відіграє важливу роль у розвитку креативності. Вона передбачає здатність до спонтанного створення рухів, швидкого реагування на зміну ситуації, генерації нових ідей. У

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

процесі імпровізації активізується дивергентне мислення, що є важливим показником творчого потенціалу.

Ефективність розвитку креативних здібностей засобами сценічно-пластичного вираження залежить від організації освітнього процесу. Важливими є створення творчого освітнього середовища, використання інтерактивних методів навчання, забезпечення можливостей для самостійної діяльності та підтримка ініціативи учнів.

Творче освітнє середовище має забезпечувати свободу самовираження, позитивну емоційну атмосферу, можливість експериментування та підтримку творчих ініціатив. Саме в таких умовах відбувається активізація творчого потенціалу та формування креативних здібностей.

Інтерактивні методи навчання, зокрема імпровізаційні вправи, театралізовані заняття, творчі проєкти, сприяють залученню учнів до активної діяльності. Участь у колективній творчій діяльності сприяє розвитку комунікативних навичок, здатності до співпраці та обміну ідеями.

Особливого значення набуває індивідуалізація навчального процесу, що передбачає врахування індивідуальних особливостей учнів, їхніх інтересів, рівня підготовки та творчого потенціалу й дозволяє створити оптимальні умови для розвитку креативності кожного учня.

Рефлексія як складова творчої діяльності забезпечує усвідомлення результатів власної діяльності, аналіз успіхів і труднощів, що сприяє подальшому розвитку креативних здібностей. Формування рефлексивних умінь дозволяє учням усвідомлювати власний творчий потенціал і визначати напрями його розвитку.

Таким чином, сценічно-пластичне вираження виступає ефективним засобом розвитку креативних здібностей у дітей старшого шкільного віку, оскільки забезпечує інтеграцію когнітивних, емоційних і діяльнісних компонентів творчості. Його використання у освітньому процесі сприяє формуванню творчої особистості, здатної до самовираження та реалізації власного потенціалу в сучасному суспільстві.

Висновки.

У результаті теоретичного аналізу встановлено, що креативні здібності є складним інтегративним утворенням, яке поєднує когнітивні, емоційно-ціннісні, діяльнісні та рефлексивні компоненти. Їх розвиток у дітей старшого шкільного віку визначається як важливий напрям освітнього процесу, спрямований на формування здатності до творчого мислення, самовираження та нестандартного розв’язання проблем.

З’ясовано, що старший шкільний вік є сенситивним періодом для розвитку креативності, оскільки характеризується активним становленням самосвідомості, формуванням індивідуального стилю мислення та потребою у самореалізації. У цей період зростає значення діяльності, яка забезпечує можливості для творчого самовираження, розвитку уяви та емоційної сфери.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Обґрунтовано, що сценічно-пластичне вираження виступає ефективним засобом розвитку креативних здібностей, оскільки поєднує рух, емоцію та художній образ, забезпечуючи інтеграцію різних аспектів творчої діяльності. Така форма діяльності сприяє розвитку асоціативного мислення, емоційної виразності, імпровізаційних умінь і здатності до створення оригінальних образів.

Визначено, що ефективність розвитку креативних здібностей засобами сценічно-пластичного вираження залежить від створення відповідного освітнього середовища, яке забезпечує свободу самовираження, підтримку творчої ініціативи, позитивну емоційну атмосферу та можливості для експериментування. Важливого значення набуває використання інтерактивних методів навчання, залучення учнів до колективної творчої діяльності та індивідуалізація освітнього процесу.

Установлено, що розвиток креативних здібностей потребує системного підходу, який передбачає поєднання різних видів діяльності, спрямованих на активізацію творчого потенціалу особистості. Сценічно-пластична діяльність у цьому контексті виступає не лише засобом розвитку творчості, але й важливим чинником формування цілісної особистості.

Перспективи подальших досліджень пов’язані з розробленням методики розвитку креативних здібностей у дітей старшого шкільного віку засобами сценічно-пластичного вираження, визначенням критеріїв і показників їх сформованості, а також проведенням експериментальної перевірки ефективності запропонованих педагогічних підходів.

Література

1. Бех І. Д. *Особистість на шляху до духовних цінностей : монографія*. Київ–Чернівці : Букрек, 2018. 296 с. DOI: https://doi.org/10.15330/msuc.2018.18.5-9

2. Костюк Я., Ясеницька. Шляхи формування творчих здібностей студентів у контексті вимог сучасної мистецької освіти. *Інноваційна педагогіка*. 2023. Вип. 59. С. 33–36.

3. Лисенко Л. М. Особливості розвитку дивергентного мислення в молодших школярів. *Габітус*. 2021. Вип. 27. С. 22–26.

4. Лук’яненко К. А. Особливості кінестетичної емпатії в сучасному танці. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2022. № 2. С. 148–152. DOI: https://doi.org/10.32461/2226-3209.2.2022.262265

5. Сараєва І., Склярова В. Формування мистецько-творчої компетентності дітей дошкільного віку засобами художньо-продуктивної діяльності та тілесної перкусії. *Наша школа: науково-практичні студії*. 2025. № 3 (11). С. 31–36.

6. Чжоу А. Естетична онлайн-освіта в Китаї. *Молодь і ринок*. 2024. № 12 (232). С. 157–162.

7. Jauk E., Benedek M., Neubauer A. C. The Road to Creative Achievement: A Latent Variable Model of Ability and Personality Predictors. *European Journal of Personality*. 2014. P. 95–105. DOI: 10.1002/per.1941

References

1. Bekh, I. D. (2018). Osobystist na shliakhu do dukhovnykh [A person on the path to spiritual values]. Kyiv–Chernivtsi : Bukrek. DOI: https://doi.org/10.15330/msuc.2018.18.5-9 [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

2. Kostiuk Ya., & Yasenytska Zh. (2023). Shliakhy formuvannia tvorchykh zdibnostei studentiv u konteksti vymoh suchasnoi mystetskoi osvity. *Innovatsiina pedahohika – Innovative pedagogy*, 59, 33–36 [in Ukrainian].

3. Lysenko, L. M. (2021). Osoblyvosti rozvytku dyverhentnoho myslennia v molodshykh shkoliariv. *Habitus*, 27, 22–26 [in Ukrainian]..

4. Lukianenko, K. A. (2022). Osoblyvosti kinestetychnoi empatii v suchasnomu tantsi [Peculiarities of kinesthetic empathy in contemporary dance]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv – Visnyk National Academy of Management Personnel of Culture and Arts*, 2, 148–152. DOI: https://doi.org/10.32461/2226-3209.2.2022.262265 [in Ukrainian].

5. Saraieva, I., & Skliarova,V. (2025). Formuvannia mystetsko-tvorchoi kompetentnosti ditei doshkilnoho viku zasobamy khudozhno-produktyvnoi diialnosti ta tilesnoi perkusii [Formation of artistic and creative competence of preschool children through artistic and productive activities and physical percussion]. *Nasha shkola: naukovo-praktychni studii – Our school: scientific and practical studies*, 3 (11), 31–36 [in Ukrainian].

6. Chzhou, A. (2024). Estetychna onlain-osvita v Kytai [Online aesthetic education in China]. *Molod i rynok – Youth and the market*, 12 (232), 157–162 [in Ukrainian].

7. Jauk, E., Benedek, M., Neubauer, A. C. (2014). The Road to Creative Achievement: A Latent Variable Model of Ability and Personality Predictors. *European Journal of Personality*, 95–105. DOI: 10.1002/per.1941 [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 01.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 373.2:373.3

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1956-1968

Якименко Світлана Іванівна доктор педагогічних наук, професор кафедри початкової освіти Національний університет кораблебудування імені Адмірала Макарова, м. Миколаїв, https://orcid.org/0000-0003-4230-9586

ЦІННІСНИЙ КОМПОНЕНТ НАЦІОНАЛЬНОГО СВІТОБАЧЕННЯ ДІТЕЙ У СИСТЕМІ НАСТУПНОСТІ ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Анотація

У статті розглянуто проблему формування ціннісного компонента національного світобачення дітей у системі наступності дошкільної та початкової освіти як важливої складової їхнього особистісного розвитку. Обґрунтовано актуальність дослідження в умовах сучасних соціокультурних трансформацій, глобалізаційних процесів, посилення ролі національної ідентичності та необхідності формування у дітей базових ціннісних орієнтацій, що забезпечують їх гармонійний розвиток, соціалізацію та інтеграцію у суспільство.

Наголошено що саме в дошкільному та молодшому шкільному віці закладаються основи світогляду особистості, формуються уявлення про національні цінності, традиції та культурну спадщину.

Визначено сутність національного світобачення як інтегративного утворення, що поєднує уявлення про навколишній світ, систему цінностей, норм і традицій, характерних для певного народу, а також формує ставлення особистості до себе, інших людей і суспільства в цілому.

Особливу увагу приділено аналізу ціннісного компонента як ключового елемента національного світобачення, що включає морально-етичні, культурні та громадянські цінності, які формуються у процесі виховання і навчання. Розкрито особливості формування ціннісних орієнтацій дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, з урахуванням їх вікових та психолого-педагогічних характеристик.

Проаналізовано підходи до забезпечення наступності між дошкільною та початковою освітою у формуванні національного світобачення дітей. Ефективні форми, методи та засоби реалізації цього процесу, зокрема використання інтегрованих занять, ігрової діяльності, народознавчого матеріалу, проєктних технологій та виховних заходів. Важливості взаємодії педагогів, батьків і соціального середовища у формуванні ціннісної сфери дитини. Забезпечення наступності у формуванні ціннісного компонента національного світобачення дітей є важливою умовою їхнього особистісного розвитку, формування національної ідентичності та готовності до життя в сучасному суспільстві.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Ключові слова: національне світобачення, ціннісні орієнтації, наступність, виховання, національна ідентичність.

Yakymenko Svitlana Ivanivna PhD in Education, Senior Lecturer at the Department of Primary Education Admiral Makarov National University of Shipbuilding Mykolaiv, https://orcid.org/0000-0003-4230-9586

VALUE COMPONENT OF CHILDREN'S NATIONAL WORLDVIEW IN THE SYSTEM OF CONTINUITY BETWEEN PRESCHOOL AND PRIMARY EDUCATION

Abstract. The article addresses the problem of forming the value component of children's national worldview in the system of continuity between preschool and primary education. The relevance of the study is substantiated in the context of modern socio-cultural transformations, strengthening of national identity, and the need to develop basic value orientations in children that ensure their harmonious development and socialization.

The essence of the national worldview is defined as an integrative construct that combines perceptions of the surrounding world, a system of values, norms, and traditions characteristic of a particular nation. Special attention is paid to the value component as a key element of the national worldview, including moral, ethical, cultural, and civic values formed in the process of education.

Approaches to ensuring continuity between preschool and primary education in the formation of children's national worldview are analyzed. Effective forms, methods, and tools are identified, including integrated lessons, play activities, ethnocultural materials, project-based learning, and educational events.

It is concluded that ensuring continuity in the formation of the value component of children's national worldview is an important condition for their personal development, formation of national identity, and readiness for life in modern society.

Keywords: national worldview, values, preschool education, primary education, continuity, upbringing, national identity.

Постановка проблеми. Сучасні соціокультурні умови розвитку суспільства, зокрема процеси глобалізації, інформатизації та інтеграції України у світовий освітній простір, зумовлюють необхідність формування у підростаючого покоління національної самосвідомості, ціннісних орієнтацій та цілісного світогляду [4, с. 112]. У цих умовах особливої актуальності набуває проблема збереження національної ідентичності, духовних і культурних цінностей, що передаються від покоління до покоління та становлять основу розвитку особистості [10, p. 45].

Водночас сучасні виклики, пов'язані з трансформацією суспільних цінностей, впливом глобальних інформаційних потоків та змінами у соціальному

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

середовищі, зумовлюють необхідність посилення уваги до виховного потенціалу освіти як провідного чинника формування особистості [7, с. 98]. Особливого значення набуває формування у дітей здатності усвідомлювати свою національну приналежність, поважати культурну спадщину та діяти відповідно до загальнолюдських і національних цінностей.

У цьому контексті важливим є забезпечення цілісності та безперервності процесу формування ціннісних орієнтацій, що передбачає ефективну взаємодію між різними рівнями освіти. Недостатня узгодженість змісту, форм і методів освітньо-виховної діяльності у закладах дошкільної та початкової освіти може призводити до фрагментарності у формуванні національного світобачення дитини [3, с. 81].

Таким чином, актуалізується потреба у науковому обґрунтуванні та практичному впровадженні ефективних підходів до формування ціннісного компонента національного світобачення дітей у системі наступності дошкільної та початкової освіти як важливої умови їх гармонійного розвитку, соціалізації та становлення як свідомих громадян сучасного суспільства [1, с. 134].

Особливого значення набуває проблема формування ціннісного компонента національного світобачення дітей у період дошкільного та молодшого шкільного віку, що є сенситивним для розвитку особистості. Саме на цьому етапі відбувається інтенсивне становлення емоційно-ціннісної сфери дитини, закладаються основи її ставлення до навколишнього світу, формуються уявлення про моральні норми, культурні традиції та соціальні ролі [2, с. 56]. У цей період дитина активно засвоює соціальний досвід, переймає зразки поведінки, норми і цінності, що функціонують у найближчому соціальному оточенні.

Водночас особливістю цього вікового етапу є висока емоційна чутливість, відкритість до нових вражень і здатність до наслідування, що створює сприятливі умови для формування базових ціннісних орієнтацій. Саме тому педагогічний вплив у цей період має бути цілеспрямованим, системним і ґрунтуватися на поєднанні виховного та навчального компонентів [1, с. 120].

Формування ціннісного компонента національного світобачення дітей у дошкільному та молодшому шкільному віці передбачає не лише засвоєння знань про культурні традиції, історію та мову рідного народу, але й розвиток емоційно-позитивного ставлення до них, усвідомлення їх значущості та готовність діяти відповідно до засвоєних цінностей. Це, у свою чергу, сприяє формуванню національної ідентичності, моральної зрілості та соціальної активності особистості.

Водночас сучасна освітня практика засвідчує наявність певних суперечностей між потребою у формуванні національно свідомої, ціннісно орієнтованої особистості та недостатньою розробленістю ефективних механізмів забезпечення наступності між дошкільною та початковою освітою у цьому процесі [3, с. 78]. Зокрема, спостерігається розрив між задекларованими цілями виховання та реальними можливостями їх реалізації в освітньому процесі, що зумовлює фрагментарність формування ціннісних орієнтацій дітей.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Недостатня узгодженість змісту, форм і методів виховання на різних рівнях освіти ускладнює формування цілісного національного світобачення дитини та її ціннісної сфери. Відсутність системного підходу до організації освітньо-виховної діяльності, недостатній рівень координації між закладами дошкільної та початкової освіти, а також обмежене використання інтегрованих форм навчання призводять до порушення безперервності розвитку особистості дитини.

Крім того, недостатня увага до практичного впровадження принципу наступності, відсутність ефективних методичних рекомендацій і моделей організації цього процесу ускладнюють реалізацію завдань формування ціннісного компонента національного світобачення. У зв'язку з цим актуалізується необхідність пошуку нових педагогічних підходів, спрямованих на забезпечення цілісності, системності та безперервності формування ціннісних орієнтацій дітей у системі дошкільної та початкової освіти.

У цьому контексті особливої уваги потребує обґрунтування теоретичних засад і практичних підходів до формування ціннісного компонента національного світобачення дітей у системі наступності дошкільної та початкової освіти як важливої умови їх гармонійного розвитку, соціалізації та становлення як свідомих громадян сучасного суспільства [1, с. 134]. Йдеться про необхідність визначення цілісної концепції формування ціннісної сфери дитини, яка б враховувала вікові особливості розвитку, специфіку освітніх середовищ та забезпечувала узгодженість педагогічних впливів на різних рівнях освіти.

Особливого значення набуває розроблення ефективних педагогічних умов, форм і методів організації освітнього процесу, спрямованих на формування у дітей системи національних і загальнолюдських цінностей, розвиток їхньої національної самосвідомості та громадянської позиції. У цьому процесі важливо забезпечити інтеграцію навчального і виховного компонентів, використання інноваційних педагогічних технологій, а також активну взаємодію між педагогами, батьками та соціальним середовищем.

Крім того, актуальним є створення та впровадження моделей, які б забезпечували наступність і безперервність формування ціннісного компонента національного світобачення дітей, сприяли їхній адаптації до нових освітніх умов і формували готовність до активної участі в житті суспільства. Це, у свою чергу, підвищує якість освітнього процесу та сприяє підготовці особистості, здатної до самореалізації, відповідальної поведінки та усвідомленого громадянського вибору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування цінностей особистості посідає важливе місце у педагогічній науці та розглядається у працях вітчизняних і зарубіжних дослідників. Зокрема, теоретичні засади формування ціннісної сфери особистості розкрито у наукових працях І. Беха, який обґрунтовує особистісно орієнтований підхід до виховання та наголошує на значенні морально-ціннісного розвитку дитини [1, с. 112].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

В. Сухомлинський підкреслює важливість виховання гуманістичних цінностей, любові до Батьківщини та поваги до людини як основи формування особистості [2, с. 45]. Значний внесок у дослідження проблеми формування ціннісних орієнтацій дітей у процесі навчання здійснила О. Савченко, яка акцентує увагу на інтеграції виховного та навчального компонентів у початковій освіті [3, с. 78].

Питання наступності між дошкільною та початковою освітою розглядалися у дослідженнях сучасних педагогів, які наголошують на необхідності забезпечення єдності цілей, змісту, форм і методів освітнього процесу на різних рівнях освіти [8, с. 134]. Особлива увага приділяється узгодженню освітніх стандартів, програм та педагогічних технологій, що забезпечують безперервність розвитку дитини [5].

Водночас у зарубіжній педагогічній науці значну увагу приділено проблемам формування цінностей у контексті культурної ідентичності та соціалізації особистості. Так, Дж. Бенкс розглядає формування культурних і громадянських цінностей як основу розвитку особистості в умовах мультикультурного середовища [10, p. 56], а Н. Ноддінгс акцентує увагу на важливості виховання моральних якостей і турботливого ставлення до інших у процесі освіти [11, p. 34].

Попри значну кількість наукових праць, проблема інтеграції ціннісного компонента національного світобачення у систему наступності дошкільної та початкової освіти залишається недостатньо розробленою. Зокрема, потребують подальшого дослідження питання визначення ефективних педагогічних умов, форм і методів забезпечення наступності у формуванні ціннісних орієнтацій дітей, а також розроблення цілісних моделей інтеграції цього процесу в освітню практику.

Мета статті. Метою статті є обґрунтування теоретичних засад і практичних особливостей формування ціннісного компонента національного світобачення дітей у системі наступності дошкільної та початкової освіти.

Досягнення поставленої мети передбачає розв’язання таких завдань: визначити сутність і структуру національного світобачення дітей; проаналізувати особливості формування ціннісних орієнтацій у дошкільному та молодшому шкільному віці; обґрунтувати педагогічні умови забезпечення наступності між дошкільною та початковою освітою у цьому процесі; охарактеризувати ефективні форми, методи та засоби формування ціннісного компонента національного світобачення дітей у сучасному освітньому середовищі.

Виклад основного матеріалу. Національне світобачення формується як складне інтегративне утворення, що включає когнітивний, емоційно-ціннісний та поведінковий компоненти. Воно відображає систему уявлень дитини про навколишній світ, суспільні відносини, культурні традиції та національні цінності, а також визначає її ставлення до себе, інших людей і соціуму в цілому

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

[4, с. 215]. Така багатокомпонентна структура забезпечує цілісність сприйняття дитиною реальності та сприяє формуванню її світоглядних установок, що виступають основою подальшого особистісного розвитку.

Когнітивний компонент національного світобачення охоплює знання дитини про рідну мову, історію, культуру, традиції та звичаї народу, що формують її уявлення про національну приналежність. Емоційно-ціннісний компонент передбачає формування позитивного ставлення до цих явищ, розвиток почуття гордості за свій народ, поваги до його культурної спадщини та усвідомлення її значущості. Поведінковий компонент виявляється у здатності дитини діяти відповідно до засвоєних цінностей, дотримуватися соціальних норм і правил, проявляти відповідальність і соціальну активність у різних життєвих ситуаціях.

Взаємодія зазначених компонентів забезпечує не лише засвоєння знань, але й їх трансформацію у стійкі ціннісні орієнтації та поведінкові установки. Це сприяє формуванню у дитини цілісного уявлення про себе як представника певної національної спільноти, розвитку її національної ідентичності та готовності до активної участі у суспільному житті. Таким чином, національне світобачення виступає важливою складовою духовного розвитку особистості та визначає її життєві орієнтири і ціннісні пріоритети.

У цьому контексті ціннісний компонент виступає визначальним у процесі становлення особистості дитини, оскільки саме він забезпечує формування морально-етичних орієнтирів, соціальної відповідальності та національної самосвідомості [1, с. 134]. Він визначає спрямованість поведінки дитини, її здатність оцінювати явища навколишнього світу з позицій добра і зла, справедливості, поваги до інших людей та національних традицій. Саме через систему цінностей відбувається регуляція поведінки, формуються життєві установки та визначаються пріоритети діяльності особистості.

Ціннісний компонент формується у процесі соціалізації дитини через засвоєння нею норм, ідеалів і культурних зразків, прийнятих у суспільстві. Він включає систему моральних, культурних і громадянських цінностей, що визначають ставлення дитини до рідної мови, культури, історії, традицій і звичаїв свого народу. Водночас важливу роль відіграє емоційне переживання цих цінностей, що сприяє їх внутрішньому прийняттю та перетворенню на особистісно значущі орієнтири.

Особливістю формування ціннісного компонента у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку є його емоційна зумовленість і тісний зв’язок із практичною діяльністю. Діти не лише засвоюють певні знання про цінності, але й переживають їх у процесі спілкування, гри, навчання та взаємодії з оточенням. Це сприяє формуванню стійких ціннісних установок, які в подальшому визначають їхню поведінку та ставлення до соціальної реальності.

Таким чином, ціннісний компонент виступає ядром національного світобачення, що інтегрує знання, емоції та поведінкові прояви у цілісну

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

систему, забезпечує формування особистості дитини як носія національних і загальнолюдських цінностей та створює підґрунтя для її подальшого духовного і соціального розвитку.

Особливістю формування національного світобачення у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку є його поступовий, поетапний характер, що зумовлений віковими та психолого-педагогічними особливостями розвитку дитини. На цьому етапі відбувається перехід від елементарних уявлень про навколишній світ до більш усвідомленого сприйняття соціокультурної реальності, що супроводжується формуванням первинних ціннісних орієнтацій. Важливим є створення педагогічних умов, які забезпечують активну взаємодію дитини з соціокультурним середовищем, сприяють розвитку її пізнавальної активності, емоційної чутливості та здатності до усвідомлення власної приналежності до національної спільноти.

До таких умов належать: організація освітнього процесу на засадах особистісно орієнтованого підходу; використання інтегрованих форм навчання і виховання; залучення дітей до різних видів діяльності, що відображають національно-культурний зміст; створення емоційно сприятливого освітнього середовища; а також забезпечення взаємодії між закладом освіти, сім’єю та соціальним оточенням. Важливою є також роль педагога як носія цінностей і культурних зразків, який здійснює цілеспрямований вплив на формування світогляду дитини.

Таким чином, формування ціннісного компонента національного світобачення дітей виступає складним і багатогранним процесом, що потребує системного педагогічного впливу, узгодженості змісту, форм і методів освітньої діяльності, а також забезпечення наступності між різними рівнями освіти. Реалізація зазначених підходів сприяє формуванню цілісного світогляду особистості, розвитку її національної самосвідомості та готовності до активної участі в суспільному житті.

Формування цінностей у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку відбувається у процесі їх активної взаємодії з соціальним середовищем і реалізується через різні види діяльності, що забезпечують засвоєння соціального досвіду та норм поведінки. У цьому віці провідну роль відіграє практична діяльність дитини, яка сприяє не лише набуттю знань, а й формуванню емоційно-ціннісного ставлення до навколишнього світу. Саме через діяльність дитина включається у систему соціальних відносин, засвоює культурні зразки поведінки та формує власне ставлення до суспільних явищ.

Важливим є те, що процес формування ціннісних орієнтацій має інтегративний характер і охоплює пізнавальну, емоційну та поведінкову сфери особистості. У ході діяльності дитина не лише отримує знання про соціальні норми та цінності, але й переживає їх, що сприяє їх внутрішньому прийняттю та закріпленню у свідомості. Це забезпечує перехід від зовнішнього засвоєння норм до їх усвідомленого дотримання у власній поведінці.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Крім того, активна взаємодія з соціальним середовищем сприяє розвитку у дітей здатності до співпраці, відповідальності, емпатії та поваги до інших, що є важливими складовими їхнього особистісного та соціального розвитку. Такий підхід забезпечує формування у дитини цілісної системи цінностей, яка виступає основою її подальшого світоглядного та морального становлення.

Зокрема, ефективними засобами формування ціннісних орієнтацій є: ігрова діяльність, яка створює умови для моделювання соціальних ситуацій, засвоєння моральних норм і розвитку емоційної сфери дитини; спілкування з дорослими, що виступає джерелом передачі культурного досвіду, формування ціннісних установок і соціальних ролей; ознайомлення з культурою та традиціями рідного народу, яке сприяє формуванню національної ідентичності, поваги до історії та культурної спадщини; освітній процес, який забезпечує цілеспрямоване і систематичне формування ціннісної сфери дитини через зміст навчання, виховні заходи та педагогічні технології.

Водночас поєднання зазначених видів діяльності забезпечує комплексний вплив на розвиток особистості дитини, сприяє формуванню її моральних якостей, соціальної відповідальності та здатності до усвідомленого вибору поведінки в різних життєвих ситуаціях.

З метою узагальнення наукових підходів до формування ціннісного компонента національного світобачення дітей у системі наступності дошкільної та початкової освіти доцільно представити відповідну модель, яка відображає структурні компоненти цього процесу, їх змістове наповнення, форми реалізації та очікувані результати. Запропонована модель дозволяє систематизувати педагогічні впливи, спрямовані на формування ціннісних орієнтацій дітей, та забезпечує цілісний підхід до організації освітньо-виховного процесу.

Вона ґрунтується на принципах наступності, системності, цілісності та врахування вікових і психолого-педагогічних особливостей розвитку дітей, що забезпечує поступовість і безперервність формування їхнього національного світобачення. Зазначена модель також відображає взаємозв’язок між когнітивним, емоційно-ціннісним і поведінковим компонентами, що у сукупності визначають рівень сформованості ціннісної сфери особистості.

Результати узагальнення подано в таблиці 1.

Таблиця 1

Модель формування ціннісного компонента національного світобачення дітей у системі наступності дошкільної та початкової освіти

Компонент	**Зміст**	**Форми реалізації**	**Очікувані результати**
Когнітивний	Знання про культуру, традиції, історію народу	Бесіди, інтегровані заняття, читання	Формування уявлень про національні цінності

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Компонент	Зміст	Форми реалізації	Очікувані результати
Емоційно-ціннісний	Ставлення до рідної культури, народу, традицій	Ігрова діяльність, свята, народні обряди	Розвиток національної ідентичності, емоційної залученості
Поведінковий	Прояви цінностей у діяльності та поведінці	Проєкти, спільна діяльність, волонтерство	Формування соціально відповідальної поведінки
Соціально-комунікативний	Взаємодія з однолітками та дорослими	Колективні ігри, групова робота	Розвиток комунікативних навичок
Рефлексивний	Осмислення власного досвіду	Обговорення, самооцінювання, портфоліо	Формування здатності до саморозвитку

Представлена модель відображає структуру та взаємозв'язок основних компонентів формування ціннісного компонента національного світобачення дітей та демонструє їх реалізацію через різні види діяльності. Вона забезпечує цілісний підхід до організації освітнього процесу, сприяє поетапному розвитку ціннісних орієнтацій та враховує вікові особливості дітей дошкільного і молодшого шкільного віку.

Зазначена модель дозволяє систематизувати педагогічні впливи, спрямовані на формування у дітей уявлень про національні цінності, розвиток емоційно-ціннісного ставлення до культурної спадщини та формування відповідної поведінки. Вона забезпечує інтеграцію когнітивного, емоційного та поведінкового компонентів у єдину систему, що сприяє формуванню цілісного національного світобачення особистості.

Водночас запропонована модель передбачає реалізацію принципу наступності між дошкільною та початковою освітою, що забезпечує поступове ускладнення змісту, форм і методів формування ціннісних орієнтацій відповідно до вікових можливостей дітей. Такий підхід сприяє безперервності розвитку особистості, забезпечує логічний перехід від елементарних уявлень про цінності до їх більш глибокого усвідомлення та практичного застосування. Це, у свою чергу, сприяє адаптації дітей до нових умов навчання, розвитку їхньої соціальної компетентності, комунікативних умінь та формуванню стійкої системи цінностей, необхідних для успішної життєдіяльності в сучасному суспільстві.

Запропонована модель може слугувати ефективною методичною основою для організації освітньо-виховного процесу, спрямованого на формування національної ідентичності, ціннісних орієнтацій та соціальної активності дітей у

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

системі наступності дошкільної та початкової освіти. Її впровадження забезпечує цілеспрямоване, системне й послідовне формування ціннісної сфери особистості, узгодженість змісту, форм і методів навчання та виховання на різних рівнях освіти, а також підвищує результативність освітнього процесу в цілому.

Застосування моделі створює передумови для налагодження ефективної взаємодії між педагогами, батьками та соціальним середовищем, що виступає важливим чинником формування ціннісних орієнтацій дитини. Такий підхід забезпечує цілісність і послідовність педагогічного впливу, сприяє формуванню усвідомленого ставлення до національних і загальнолюдських цінностей, розвитку соціальної компетентності та готовності дітей до активної участі в суспільному житті.

Реалізація моделі також сприяє створенню єдиного освітнього простору, у межах якого забезпечується гармонійне поєднання навчального і виховного компонентів, формуються стійкі моральні установки та закладаються основи відповідальної поведінки. Це підвищує рівень підготовленості дітей до подальшого навчання, їх адаптації до нових освітніх умов і успішної соціалізації в сучасному суспільстві.

Використання запропонованої моделі у практиці роботи закладів дошкільної та початкової освіти сприяє підвищенню ефективності освітнього процесу, забезпечує послідовність і безперервність формування ціннісних орієнтацій дітей, а також створює сприятливі умови для розвитку їхньої національної самосвідомості та громадянської позиції. Такий підхід дозволяє системно організувати освітньо-виховну діяльність, спрямовану на формування цілісного національного світобачення особистості.

Запропонована модель створює умови для цілеспрямованої організації діяльності дітей і надає педагогам можливість обирати найбільш ефективні форми та методи роботи з урахуванням вікових, індивідуальних особливостей розвитку та рівня сформованості їхніх ціннісних орієнтацій. Її використання забезпечує гнучкість освітнього процесу, дозволяє адаптувати зміст і способи навчання до потреб кожної дитини та сприяє реалізації особистісно орієнтованого підходу.

Застосування моделі сприяє впровадженню диференційованого підходу до навчання і виховання, підвищує пізнавальну мотивацію дітей, активізує їхню діяльність та стимулює інтерес до пізнання навколишнього світу. Це, у свою чергу, забезпечує більш ефективне засвоєння соціокультурного досвіду, формування стійких ціннісних орієнтацій і розвиток здатності до усвідомленої поведінки у різних життєвих ситуаціях.

Крім того, модель сприяє розвитку самостійності, ініціативності та відповідальності дітей, формує їхню готовність до активної участі в освітньому процесі та соціальному житті, що є важливою передумовою їхнього гармонійного особистісного розвитку.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Застосування запропонованої моделі сприяє органічній інтеграції навчального і виховного компонентів освітнього процесу, забезпечуючи їхню змістову та методичну єдність. Вона створює умови для розвитку партнерської взаємодії між педагогами, батьками та соціальним середовищем, що дозволяє координувати педагогічні впливи та підвищувати їхню ефективність. Такий підхід забезпечує узгодженість виховних дій усіх учасників освітнього процесу, сприяє формуванню у дітей цілісної системи цінностей, розвитку соціальної компетентності та готовності до конструктивної взаємодії з іншими.

Реалізація моделі передбачає створення єдиного освітнього простору, у межах якого дитина отримує цілісне уявлення про моральні норми, культурні традиції та соціальні цінності. Це сприяє не лише засвоєнню знань, але й їх трансформації у стійкі особистісні орієнтири, що визначають поведінку та життєві установки дитини.

Важливу роль у цьому процесі відіграє сім’я як первинне середовище соціалізації, у якому закладаються основи ціннісної сфери особистості. Взаємодія закладу освіти із сім’єю та соціальним оточенням забезпечує наступність виховного впливу, сприяє зміцненню національної ідентичності дитини, формуванню її соціальної активності та готовності до участі в житті суспільства.

Впровадження моделі забезпечує підготовку дітей до подальшого навчання, сприяє їх успішній адаптації до нових освітніх умов, розвитку пізнавальної активності та соціальної компетентності. Воно також створює передумови для формування готовності до активної участі в житті суспільства, усвідомлення власної ролі в соціальному середовищі та відповідального ставлення до виконання соціальних і громадянських обов’язків.

Таким чином, реалізація запропонованої моделі сприяє гармонійному розвитку особистості дитини, формуванню її національної ідентичності, ціннісних орієнтацій і соціальної активності, що є важливими складовими підготовки до життя в сучасному суспільстві.

Висновки

Формування ціннісного компонента національного світобачення є важливою умовою розвитку особистості дитини, оскільки забезпечує становлення її морально-етичних орієнтирів, національної самосвідомості та соціальної відповідальності. Саме в дошкільному та молодшому шкільному віці закладаються основи ціннісної сфери, що визначає подальший розвиток особистості та її здатність до усвідомленої взаємодії з соціальним середовищем.

Забезпечення наступності між дошкільною та початковою освітою сприяє ефективності цього процесу, оскільки гарантує узгодженість змісту, форм і методів освітньо-виховної діяльності, забезпечує безперервність і поступовість формування ціннісних орієнтацій дітей. Такий підхід створює умови для гармонійного розвитку особистості, формування її національної ідентичності та готовності до навчання і соціальної взаємодії.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У ході дослідження встановлено, що ефективне формування ціннісного компонента національного світобачення можливе за умови комплексного використання різних видів діяльності, активної взаємодії дитини з соціальним середовищем, а також цілеспрямованого педагогічного супроводу. Важливу роль у цьому процесі відіграє використання сучасних педагогічних технологій, інтеграція виховного та навчального компонентів і врахування вікових особливостей розвитку дітей.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у розробленні критеріїв та показників сформованості ціннісного компонента національного світобачення дітей, створенні діагностичних методик його оцінювання, а також у вдосконаленні педагогічних умов забезпечення наступності між різними рівнями освіти з урахуванням сучасних освітніх викликів і міжнародного досвіду.

Література

1. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. Кн. 1 : Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. Київ : Либідь, 2018. 280 с.
2. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Київ : Школа, 2012. 384 с.
3. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти : підручник. Київ : Грамота, 2019. 504с.
4. Кремень В. Г. Філософія освіти : підручник. Київ : Грамота, 2015. 520 с.
5. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція). Київ, 2021. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu_Bazovoho_komponenta_doshkilnoyi_osvity.pdf
6. Державний стандарт початкової освіти. Київ, 2018. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF
7. Пометун О. І. Інтерактивні технології навчання : теорія і практика. Київ : А.С.К., 2004. 192 с.
8. Сисоєва С. О. Педагогічні технології у сучасній освіті : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2017. 384 с.
9. Kohn A. What Does It Mean to Be Well Educated? And More Essays on Standards, Grading, and Other Follies. Boston : Beacon Press, 2004. 224 p.
10. Banks J. A. Cultural Diversity and Education: Foundations, Curriculum, and Teaching. New York : Routledge, 2016. 328 p.
11. Noddings N. Educating Moral People: A Caring Alternative to Character Education. New York : Teachers College Press, 2002. 190 p.
12. Harkness S., Super C. M. Culture and Parenting. In: Handbook of Parenting. Vol. 2. New Jersey : Lawrence Erlbaum, 2002. P. 253–280.

References

1. Bekh I. D. Vykhovannia osobystosti : u 2 kn. Kn. 1 : Osobystisno oriientovanyi pidkhid: teoretyko-tekhnolohichni zasady. Kyiv : Lybid, 2018. 280 s.
2. Sukhomlynskyi V. O. Sertse viddaiu ditiam. Kyiv : Shkola, 2012. 384 s.
3. Savchenko O. Ya. Dydaktyka pochatkovoi osvity : pidruchnyk. Kyiv : Hramota,2019.504s.
4. Kremen V. H. Filosofiia osvity : pidruchnyk. Kyiv : Hramota, 2015. 520 s.
5. Bazovyi komponent doshkilnoi osvity (nova redaktsiia). Kyiv, 2021. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu_Bazovoho_komponenta_doshkilnoyi_osvity.pdf

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

6. Derzhavnyi standart pochatkovoi osvity. Kyiv, 2018. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF

7. Pometun O. I. Interaktyvni tekhnolohii navchannia : teoriia i praktyka. Kyiv : A.S.K., 2004. 192 s.

8. Sysoieva S. O. Pedahohichni tekhnolohii u suchasnii osviti : navch. posib. Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury, 2017. 384 s.

9. Kohn A. What Does It Mean to Be Well Educated? Boston : Beacon Press, 2004. 224 p.

10. Banks J. A. Cultural Diversity and Education. New York : Routledge, 2016. 328 p.

11. Noddings N. Educating Moral People. New York : Teachers College Press, 2002. 190 p.

12. Harkness S., Super C. M. Culture and Parenting. New Jersey : Lawrence Erlbaum, 2002. P. 253–280.

Дата першого надходження статті до видання: 03.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 378.147:577:617.7

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1969-1981

Яніцька Леся Василівна кандидатка біологічних наук, доцентка, завідувачка кафедри медичної біохімії та молекулярної біології, Національний медичний університет імені О.О.Богомольця, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-8116-2022

Кравченко Оксана Валеріївна кандидатка хімічних наук, старша викладачка ЗВО, кафедри медичної біохімії та молекулярної біології, Національний медичний університет імені О.О.Богомольця, м. Київ, https://orcid .org/0000-0002-3110-8204

Постернак Наталія Олександрівна кандидатка педагогічних наук, доцентка, старша викладачка ЗВО, кафедри медичної біохімії та молекулярної біології, Національний медичний університет імені О.О.Богомольця, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-4501-5463

ІНТЕГРАЦІЯ КЛІНІЧНО-ОРІЄНТОВАНОЇ БІОХІМІЇ У ПІДГОТОВКУ ФАХІВЦІВ ОПТОМЕТРІЇ ЯК ІННОВАЦІЙНОГО НАПРЯМУ МОДЕРНІЗАЦІЇ ОСВІТНІХ ПРОГРАМ

Анотація. У статті розглянуто теоретико-методологічні засади інтеграції клінічно-орієнтованої біохімії у підготовку фахівців оптометрії як інноваційного напряму модернізації освітніх програм у закладах вищої медичної освіти. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю посилення фундаментальної підготовки майбутніх оптометристів та формування клінічно-орієнтованого мислення, здатного забезпечити ефективну інтерпретацію функціональних і патологічних змін органа зору. Проаналізовано сучасні освітні підходи та наукові публікації 2024-2026 років, які свідчать про поступовий перехід від традиційної дисциплінарної моделі навчання до інтегрованої, компетентнісно-орієнтованої системи підготовки.

Встановлено, що біохімія у сучасних освітніх програмах оптометрії (як в Україні, так і у світі) поступово трансформується з теоретичної дисципліни у клінічно-значущий компонент, який забезпечує розуміння молекулярних механізмів функціонування тканин ока та патогенезу офтальмологічних захворювань.

Виявлено, що інтеграція біохімічних знань із клінічними дисциплінами реалізується через впровадження проблемно-орієнтованого навчання, аналізу клінічних кейсів та міждисциплінарних освітніх модулів, однак носить переважно фрагментарний характер.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Узагальнено сучасні тенденції розвитку навчально-методичного забезпечення, що включають створення спеціалізованих курсів з офтальмобіохімії (in New York City, the State University of New York College of Optometry), спрямованих на вивчення біохімічних процесів у органі зору. Обґрунтовано доцільність впровадження вибіркової компоненти «Молекулярно-біохімічні аспекти функціонування органу зору», яка забезпечує поглиблення знань здобувачів освіти щодо механізмів формування зорового сигналу, функціонування клітин ока та розвитку найбільш розповсюджених порушень зору.

Запропоновано структуру дисциплін, що інтегрує теоретичні та практичні аспекти, сприяє розвитку аналітичного мислення та формуванню здатності застосовувати біохімічні знання у професійній діяльності оптометра. Підкреслено значення вибіркових дисциплін як інструменту індивідуалізації освітнього процесу та підвищення якості підготовки фахівців.

Зроблено висновок про необхідність подальшої модернізації освітніх програм з оптометрії шляхом системної інтеграції клінічно-орієнтованої складової біохімії та розширення вибіркової компоненти, що сприятиме формуванню висококваліфікованих конкурентоспроможних фахівців.

Ключові слова: оптометрія, біохімія, клінічно-орієнтована біохімія, вибіркова компонента, міждисциплінарна інтеграція, клінічне мислення, модернізація освіти, компетентнісний підхід.

Yanitska Lesya Vasylivna Ph.D. in Biology, Associate Professor, Chair of the Department of Medical Biochemistry and Molecular Biology, Bogomolets National Medical University, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-8116-2022

Kravchenko Oksana Valeriivna Candidate of Chemical Sciences, Senior Lecturer, Department of Medical Biochemistry and Molecular Biology, Bogomolets National Medical University, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-3110-8204

Posternak Natalia Oleksandrivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Senior Lecturer, Department of Medical Biochemistry and Molecular Biology, Bogomolets National Medical University, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-4501-5463

INTEGRATION OF CLINICALLY ORIENTED BIOCHEMISTRY INTO THE TRAINING OF OPTOMETRY SPECIALISTS AS AN INNOVATIVE APPROACH TO THE MODERNIZATION OF EDUCATIONAL PROGRAMS

Abstract. This article examines the theoretical and methodological foundations for integrating clinically oriented biochemistry into the training of optometry specialists as an innovative approach to modernizing educational programs in institutions of higher medical education. The relevance of the study stems from the

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

need to strengthen the fundamental training of future optometrists and to foster clinically oriented thinking capable of ensuring the effective interpretation of functional and pathological changes in the organ of vision. Modern educational approaches and scientific publications from 2024–2026 were analyzed, indicating a gradual transition from a traditional disciplinary model of education to an integrated, competency-based training system.

It has been established that biochemistry in modern optometry educational programs is gradually transforming from a theoretical discipline into a clinically significant component that ensures an understanding of the molecular mechanisms of eye tissue function and the pathogenesis of ophthalmic diseases. It has been revealed that the integration of biochemical knowledge with clinical disciplines is implemented through the introduction of problem-based learning, analysis of clinical cases, and interdisciplinary educational modules; however, it remains predominantly fragmentary in nature.

This paper summarizes current trends in the development of educational and methodological resources, including the creation of specialized courses in ophthalmobiochemistry aimed at studying biochemical processes in the eye. The feasibility of introducing the elective component “Molecular and Biochemical Aspects of the Functioning of the Organ of Vision” is substantiated; this component ensures the deepening of students’ knowledge regarding the mechanisms of visual signal formation, the functioning of eye cells, and the development of major visual impairments.

A course structure is proposed that integrates theoretical and practical aspects, promotes the development of analytical thinking, and fosters the ability to apply biochemical knowledge in professional practice. The importance of elective disciplines as a tool for individualizing the educational process and improving the quality of specialist training is emphasized.

It is concluded that further modernization of optometry educational programs is necessary through the systematic integration of clinically oriented biochemistry and the expansion of the elective component, which will contribute to the training of highly qualified, competitive specialists.

Keywords: optometry, biochemistry, clinically oriented biochemistry, elective component, interdisciplinary integration, clinical thinking, modernization of education, competency-based approach.

Постановка проблеми. Сучасний етап реформування вищої медичної освіти характеризується трансформаційними процесами, спрямованими на підвищення якості професійної підготовки фахівців відповідно до вимог практичної охорони здоров’я. В умовах сучасних освітніх реформ у галузі медичної освіти особливого значення набуває підготовка фахівців з оптометрії, діяльність яких спрямована на функціональну діагностику зорової системи, визначення та коригування рефракційних порушень, підбір засобів оптичної

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

корекції, консультування пацієнтів щодо профілактики порушень зору, виявлення ознак очної патології з подальшим направленням до лікаря-офтальмолога. З огляду на зазначене зростає роль фундаментальних дисциплін, зокрема біохімії, яка забезпечує розуміння молекулярних механізмів функціонування зорового аналізатора, біохімічних основ розвитку офтальмологічних патологій та принципів корекції. Водночас традиційні підходи до викладання біохімії у закладах вищої медичної освіти залишаються переважно теоретично-орієнтованими та недостатньо інтегрованими з клінічною практикою оптометриста.

У сучасних освітніх програмах спостерігається тенденція до інтеграції фундаментальних і клінічних знань, що реалізується через впровадження клінічно-орієнтованого навчання, проблемно-орієнтованих та міждисциплінарних методів. У цьому контексті клінічно-орієнтована біохімія розглядається як важливий компонент підготовки майбутніх фахівців, здатний забезпечити формування клінічного мислення, обґрунтованого прийняття професійного рішення.

Актуальність дослідження зумовлена низкою взаємопов’язаних чинників.

По-перше, сучасна практика оптометрії вимагає від фахівців не лише технічних навичок корекції зору, але й глибокого розуміння патогенетичних механізмів захворювань органа зору. Зростання чисельності таких станів, як синдром сухого ока, вікові дегенеративні зміни сітківки, метаболічні порушення зору, обумовлює необхідність використання біохімічних знань у професійній діяльності оптометриста.

По-друге, результати аналізу освітніх програм оптометрії українських закладів вищої медичної освіти свідчать про наявність розриву між теоретичною біохімічною підготовкою та її практичним застосуванням. Біохімія, як правило, викладається на початкових етапах навчання без подальшої інтеграції у клінічні дисципліни, що знижує її значущість для здобувачів освіти й обмежує можливості формування клінічного мислення. Натомість, у європейських закладах вищої медичної освіти біохімія органів зору викладається як окрема основна дисципліна.

По-третє, у контексті впровадження компетентнісного підходу та студентоцентрованого навчання особливого значення набуває модернізація змісту освітніх програм шляхом включення вибіркових освітніх компонентів. Саме вибіркові дисципліни створюють умови для поглиблення професійно-орієнтованих знань і формування індивідуальної освітньої траєкторії здобувачів освіти.

По-четверте, незважаючи на зростання кількості досліджень у галузі біохімії органа зору, більшість із них орієнтована на клінічну офтальмологію, тоді як питання адаптації цих знань до потреб оптометричної практики та їх інтеграції в освітній процес залишаються недостатньо розробленими.

Таким чином, актуальність дослідження визначається необхідністю обґрунтування та практичної реалізації інтеграції клінічно-орієнтованої біохімії

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

у підготовку фахівців з оптометрії як інноваційного напряму модернізації освітньої програми І5 «Медсестринство» за освітньою програмою «Оптометрія» НМУ імені О.О.Богомольця, що сприятиме підвищенню якості професійної підготовки та конкурентоспроможності випускників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підготовка фахівців з оптометрії в Україні перебуває на етапі становлення та поступової трансформації, що обумовлено як реформуванням системи вищої медичної освіти, так і зростанням потреби у спеціалістах первинної ланки офтальмологічної допомоги. Сучасні освітні програми формуються в умовах переходу до компетентнісної моделі навчання, однак їх структура та зміст вказують на наявність низки системних особливостей і суперечностей, які потребують наукового осмислення [6].

Аналіз освітніх програм свідчить, що підготовка оптометристів в Україні реалізується переважно у межах галузі знань «Охорона здоров'я та соціальне забезпечення» і часто інтегрується у спеціальність «Медсестринство» [2-10]. Такий підхід зумовлює поєднання загальномедичної та вузькоспеціалізованої підготовки, орієнтацію на первинну медичну допомогу, а також обмежену представленість профільних дисциплін, безпосередньо спрямованих на формування професійної ідентичності оптометриста. Поряд із цим функціонують програми післядипломної підготовки, які мають переважно практико-орієнтований характер і спрямовані на перепідготовку середнього медичного персоналу, що додатково підкреслює відсутність єдиної уніфікованої моделі підготовки фахівців з оптометрії.

Структурний аналіз навчальних планів дозволяє виокремити кілька ключових блоків підготовки. Фундаментальна складова представлена дисциплінами, які забезпечують базове розуміння будови та функціонування органа зору, зокрема анатомією, гістологією, фізіологією, медичною фізикою та основами оптики. Ці дисципліни формують теоретичну основу підготовки, проте їх зміст, на нашу думку, не адаптований до специфіки професійної діяльності оптометриста. Біохімія, переважно, або інтегрована у загальномедичні курси, або взагалі не представлена як окремий компонент, що суттєво обмежує можливості формування у здобувачів освіти системного уявлення про молекулярні механізми функціонування органа зору.

Професійно-орієнтований блок навчальних програм зосереджений переважно на формуванні практичних навичок, пов'язаних із проведенням обстеження пацієнта, визначенням рефракції, підбором засобів корекції зору, використанням спеціалізованого обладнання тощо. У межах цього блоку увага приділяється алгоритмам діагностичних процедур та відпрацюванню мануальних навичок, що відповідає запитам практичної охорони здоров'я. Водночас саме така орієнтація на практику часто супроводжується недостатнім теоретичним обґрунтуванням, зокрема з позицій біохімії.

Клінічний блок підготовки представлений дисциплінами, пов'язаними з вивченням захворювань органа зору та основ офтальмології, однак його обсяг у

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

більшості програм є фрагментарним. Крім того, спостерігається недостатній рівень інтеграції клінічних дисциплін із фундаментальними, що знижує ефективність формування клінічного мислення майбутніх фахівців. Це проявляється у тому, що знання, отримані під час вивчення базових дисциплін, не трансформуються у практичні інструменти аналізу клінічних ситуацій.

Окремої уваги заслуговує вибіркова компонента освітніх програм, яка відповідно до сучасних вимог має забезпечувати індивідуалізацію освітньої траєкторії здобувачів освіти. Незважаючи на наявність вибіркових дисциплін, їх зміст у більшості випадків не спрямований на поглиблення професійно-значущих знань, зокрема у сфері клінічно-орієнтованої біохімії. Відсутність спеціалізованих дисциплін у змісті освітньої програми «Оптометрія», присвячених біохімії органа зору та молекулярним механізмам офтальмологічних захворювань, актуалізує проблему недостатнього використання потенціалу вибіркової компоненти як інструменту модернізації освітнього процесу.

У контексті біохімічної підготовки слід зазначити, що вона має переважно загальнотеоретичний характер і не враховує специфіки професійної діяльності оптометриста. У навчальних програмах додипломної підготовки фахівців спеціальності «Оптометрія» практично не висвітлюються питання, пов’язані з біохімічними особливостями слізної плівки, метаболізмом тканин ока, молекулярними механізмами розвитку катаракти, глаукоми або діабетичної ретинопатії, що є важливим для вчасного розпізнавання захворювань та направлення до лікаря-офтальмолога. Відсутність міждисциплінарної інтеграції біохімії з клінічними дисциплінами призводить до того, що знання майбутніх оптометристів залишаються декларативними і не застосовуються у процесі вирішення професійних завдань. До прикладу, аналіз освітніх програм циклової підготовки Запорізького державного медико-фармацевтичного університету свідчить, що у підготовці медичних сестер, орієнтованих на оптометричну практику, біохімія представлена як базова навчальна дисципліна, однак її зміст має частково виражену професійну спрямованість. Відсутність клінічно-орієнтованої інтеграції біохімічних знань у контексті функціонування органа зору обмежує можливості формування спеціалізованих компетентностей, необхідних для оптометричної діяльності.

Таким чином, результати аналізу освітніх програм підготовки фахівців з оптометрії в Україні, дозволяють констатувати наявність низки системних проблем, серед яких провідними є фрагментарність підготовки, недостатня клінічна орієнтація фундаментальних дисциплін, дисбаланс теоретичної і практичної складових, обмежене використання вибіркових освітніх дисциплін та відсутність спеціалізованих дисциплін, спрямованих на інтеграцію біохімічних знань у професійну діяльність.

Зазначені недоліки зумовлюють необхідність модернізації освітньої програми «Оптометрія» шляхом посилення міждисциплінарної інтеграції та впровадження клінічно-орієнтованих освітніх дисциплін.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У зазначеному контексті інтеграція клінічно-орієнтованої біохімії у підготовку оптометристів, зокрема у форматі вибіркової дисципліни, може розглядатися як перспективний напрям удосконалення освітнього процесу, що сприятиме формуванню цілісного професійного мислення та підвищенню якості підготовки майбутніх фахівців.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні та розробці концептуальних засад інтеграції клінічно-орієнтованої біохімії у підготовку фахівців оптометрії шляхом аналізу сучасних освітніх підходів, виявлення наявних проблем та визначення доцільності впровадження відповідної вибіркової дисципліни як інструменту модернізації освітньої програми «Оптометрія» і формування клінічно-орієнтованих професійних компетентностей.

Виклад основного матеріалу. Аналіз сучасних досліджень і публікацій щодо інтеграції клінічно-орієнтованої біохімії у підготовку фахівців оптометрії засвідчив, що упродовж 2024-2026 років у галузі підготовки фахівців з оптометрії спостерігається суттєва трансформація освітніх підходів, зумовлена необхідністю підвищення рівня клінічної компетентності майбутніх спеціалістів та інтеграції фундаментальних і прикладних знань. Зважаючи на зазначене, особливого значення набуває біохімія як базова наука, яка забезпечує розуміння молекулярних механізмів функціонування органа зору, а також патогенезу офтальмологічних захворювань [1,7]. Вивчення та аналіз сучасних досліджень свідчить про поступову зміну ролі біохімії у структурі медичної освіти - від теоретичної дисципліни до інструменту клінічного мислення.

Аналіз сучасних освітніх програм засвідчує перехід від традиційної дисциплінарної моделі навчання до інтегрованої, компетентнісно-орієнтованої системи підготовки [2-10] (табл. 1).

Таблиця 1

Еволюція підходів до викладання біохімії в оптометрії

Критерій	**Традиційна модель**	**Сучасна модель**
Тип навчання	Дисциплінарний	Міждисциплінарний
Роль біохімії	Теоретична	Клініко-орієнтована
Зв'язок з практикою	Мінімальний	Тісний (офтальмологія, терапія)
Методи навчання	Лекції	Кейси, симуляції
Результат	Теоретичні знання	Професійні компетентності

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У провідних закладах вищої медичної освіти біохімія дедалі частіше інтегрується з клінічними дисциплінами, зокрема патологією ока та терапевтичними підходами. Так, у програмах підготовки лікарів оптометрії передбачено курси підвищення кваліфікації, що поєднують біохімічні знання з клінічними аспектами офтальмології, що сприяє формуванню здатності здобувачів до аналізу патогенетичних механізмів захворювань і обґрунтованого вибору методів корекції та лікування [1] (рис.1).

Одночасно впровадження кредитно-модульної системи та концепції індивідуальної освітньої траєкторії передбачає розширення вибіркової компоненти, що створює передумови для поглиблення підготовки у вузькоспеціалізованих напрямах, зокрема у сфері клінічно орієнтованої біохімії [2].

Одним із найбільш суттєвих досягнень останніх років є формування спеціалізованих дисциплін, спрямованих на вивчення біохімії органа зору. У навчальних програмах бакалаврського рівня з'являються дисципліни типу «Ocular biochemistry», зміст яких охоплює біохімічні процеси, що лежать в основі функціонування тканин ока, а також молекулярні механізми розвитку офтальмологічних захворювань [3]. У межах таких дисциплін розглядаються питання біохімічного складу слізної плівки та її ролі у підтримці гомеостазу, метаболізму рогівки, кришталика та сітківки, механізмів фоторецепції, а також біохімічних основ розвитку катаракти, глаукоми та вікових дегенеративних змін. Аналогічні підходи відображені й в інших навчальних програмах, де підкреслюється значення біохімії для пояснення клінічних проявів захворювань та обґрунтування терапевтичних стратегій [4].

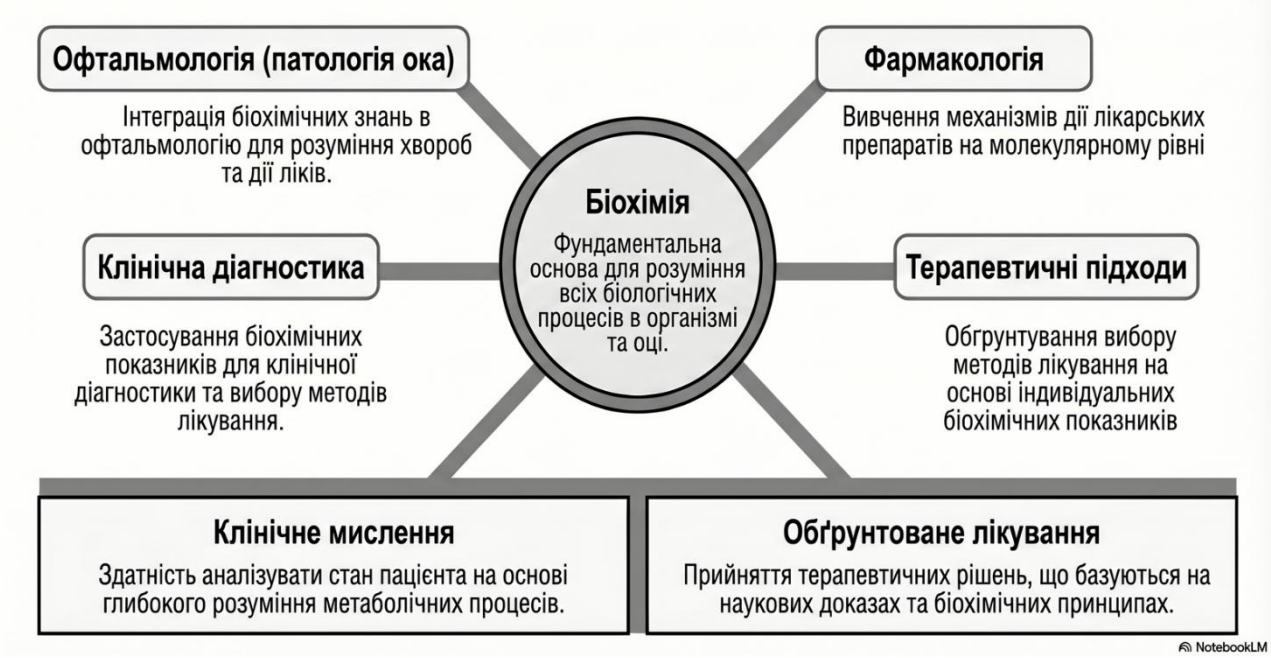

Рис.1. Інтеграція біохімії в підготовці оптометриста
(створено авторами з використанням NotebookLM)

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Важливою тенденцією є інтеграція біохімії з клінічними дисциплінами, що реалізується через поєднання з курсами патології та фармакології, використання клінічних кейсів та впровадження проблемно-орієнтованого навчання. Такий підхід сприяє формуванню клінічного мислення, оскільки дозволяє здобувачам застосовувати біохімічні знання для інтерпретації симптомів, аналізу результатів обстеження та прийняття професійних рішень. Разом із тим результати аналізу освітніх програм свідчать, що інтеграція біохімії має переважно фрагментарний характер і не завжди забезпечує системний зв'язок між теоретичною та клінічною підготовкою.

Суттєвим напрямом розвитку є також удосконалення навчально-методичного забезпечення. У 2024-2026 роках спостерігається поява спеціалізованих навчальних матеріалів, орієнтованих на потреби оптометрії, які поєднують загальні біохімічні знання з офтальмологічними аспектами, включаючи роль протеїнів, ліпідів, ензимів, вітамінів і мікроелементів у функціонуванні органа зору [5]. Це свідчить про формування нового міждисциплінарного напряму – клінічно-орієнтованої біохімії органу зору.

Узагальнення сучасних досліджень дозволяє констатувати, що біохімія виступає важливим компонентом формування професійної компетентності оптометриста, а її зміст поступово набуває клінічної спрямованості.

Відбувається інтеграція фундаментальних і клінічних дисциплін, активне впровадження інноваційних освітніх технологій, зокрема проблемно-орієнтованого навчання, кейс-методів та симуляційних підходів, а також розширення можливостей вибіркової компоненти освітніх програм.

Водночас, попри зазначені позитивні тенденції, зберігається низка невирішених проблем. Насамперед слід відзначити відсутність системної моделі інтеграції біохімії у підготовку оптометристів, що проявляється у її викладанні як базової дисципліни на початкових етапах навчання без подальшої імплементації до клінічних дисциплін. Це призводить до розриву між теоретичними знаннями та їх практичним застосуванням. Крім того, зміст навчальних дисциплін залишається недостатньо клінічно-орієнтованим, оскільки обмежено висвітлюються питання біохімії слізної плівки, метаболічних процесів у тканинах ока та молекулярних механізмів розвитку офтальмологічних патологій. Відсутність стандартизованих підходів до структури курсу, переліку тем і результатів навчання зумовлює значну варіативність підготовки фахівців у різних закладах освіти.

Окремою проблемою є недостатня інтеграція біохімічних знань у процес формування клінічного мислення, що обмежує їх використання під час аналізу клінічних ситуацій. Крім того, попри наявність вибіркових освітніх компонентів, спеціалізовані курси з клінічно-орієнтованої біохімії впроваджуються недостатньо, що звужує можливості поглибленої підготовки здобувачів вищої освіти. Слід також зазначити обмеженість наукових досліджень, спрямованих саме на роль оптометриста у використанні біохімічних знань, оскільки більшість робіт орієнтована на клінічну офтальмологію.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Таким чином, результати аналізу сучасних досліджень свідчать, що у 2024-2026 роках відбувається активна трансформація підготовки фахівців з оптометрії у напрямі інтеграції фундаментальних і клінічних знань, а біохімія поступово набуває клінічно-орієнтованого характеру. Водночас відсутність системного підходу до її інтеграції, недостатня клінічна спрямованість змісту навчання та обмежене використання вибіркових дисциплін зумовлюють необхідність подальшої модернізації освітніх програм. У цьому контексті особливої актуальності набуває розробка та впровадження вибіркової дисципліни, спрямованої на формування клінічно-орієнтованих біохімічних компетентностей майбутніх оптометристів, що сприятиме підвищенню якості їх професійної підготовки та ефективності практичної діяльності.

У контексті модернізації освітньої програми підготовки фахівців з оптометрії доцільним вважаємо впровадження вибіркової компоненти «Молекулярно-біохімічні аспекти функціонування органа зору», яка спрямована на поглиблення фундаментальної підготовки та формування клінічно-орієнтованого мислення здобувачів освіти. Актуальність такої дисципліни обумовлена необхідністю інтеграції знань із біохімії, клітинної біології та офтальмології для забезпечення розуміння молекулярних основ зорової функції та патогенезу основних порушень зору.

Метою вибіркової дисципліни є формування у здобувачів освіти цілісного уявлення про молекулярно-біохімічні механізми функціонування органа зору, зокрема процесів формування та передачі зорового сигналу, функціонування клітин ока, а також розвитку основних офтальмологічних патологій. Досягнення поставленої мети передбачає інтеграцію теоретичних знань із практично-орієнтованими навичками аналізу клінічних кейсів, що дозволяє забезпечити підвищення рівня професійної підготовки майбутніх оптометристів.

Зміст вибіркової дисципліни ґрунтується на сучасних досягненнях молекулярної біохімії та охоплює ключові аспекти структурно-функціональної організації органа зору. Особлива увага приділяється біохімічним механізмам фототрансдукції, що реалізуються у фоторецепторних клітинах сітківки. У цьому процесі світловий сигнал трансформується у біохімічний каскад реакцій за участі родопсину, трансдуцину та фосфодіестерази, що призводить до зміни концентрації внутрішньоклітинних вторинних месенджерів і формування нервового імпульсу. Розуміння цих процесів є фундаментальним для пояснення механізмів нормального зору та його порушень.

Важливим компонентом вибіркової дисципліни є вивчення біохімічних особливостей основних структур ока, зокрема рогівки, кришталика, сітківки та слізної плівки. Аналізу підлягають процеси енергетичного метаболізму, зокрема роль гліколізу, циклу трикарбонових кислот та окисного фосфорилювання у забезпеченні функціонування клітин ока. Окремо розглядаються механізми антиоксидантного захисту, що мають ключове значення для запобігання оксидативному стресу, який є одним із головних факторів розвитку дегенеративних змін.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Суттєва увага приділяється біохімічному складу та функціям слізної плівки, яка виконує захисну, трофічну та оптичну функції. Розглядаються протеїновий, ліпідний та електролітний склад сліз, роль муцинів, ензимів та імунних компонентів у забезпеченні стабільності поверхні ока. Порушення цих процесів аналізуються у контексті розвитку синдрому сухого ока та інших патологічних станів.

Зміст вибіркової дисципліни також передбачає вивчення молекулярних механізмів розвитку основних офтальмологічних захворювань, зокрема катаракти, глаукоми, вікової макулярної дегенерації та діабетичної ретинопатії. У межах цього розділу акцентується увага на ролі глікації білків, окисного стресу, порушень кальцієвого гомеостазу, дисфункції мітохондрій та активації апоптотичних шляхів.

Здобувачі освіти повинні навчитися пов’язувати зазначені молекулярно-біохімічні процеси з клінічними проявами захворювань та результатами діагностичних досліджень.

Окремим завданням вибіркової дисципліни є формування навичок аналізу лабораторних показників та їх інтерпретації у клінічному контексті. Це передбачає оцінку біохімічних маркерів оксидативного стресу, запалення, метаболічних порушень, що мають значення для діагностики та моніторингу офтальмологічних патологій. Такий підхід сприятиме розвитку клінічного мислення та здатності до прийняття обґрунтованих професійних рішень.

Методологічно вибіркової дисципліни має реалізуватися із застосуванням інтерактивних та інноваційних освітніх технологій, зокрема проблемно-орієнтованого навчання, аналізу клінічних кейсів, моделювання біохімічних процесів, а також використання міждисциплінарних завдань. Це дозволить забезпечити активну участь здобувачів освіти в освітньому процесі та сприяє ефективному засвоєнню матеріалу.

Таким чином, впровадження вибіркової дисципліни «Молекулярно-біохімічні аспекти функціонування органа зору» є науково-обґрунтованим та педагогічно-доцільним кроком у напрямі модернізації освітніх програм з оптометрії. Реалізація вибіркової дисципліни забезпечить формування глибоких фундаментальних знань, розвиток клінічного мислення та підвищення рівня професійної компетентності майбутніх фахівців, що відповідає сучасним вимогам до підготовки спеціалістів у галузі охорони здоров’я.

Висновки. Проведене дослідження підтверджує, що сучасний етап розвитку оптометричної освіти характеризується переходом до міждисциплінарної моделі підготовки, у якій фундаментальні біохімічні знання набувають прикладного клінічного значення. Інтеграція молекулярно-біохімічного змісту вибіркової дисципліни в структуру освітньої програми «Оптометрія» створює передумови для формування глибокого розуміння біохімічних, фізіологічних і патологічних процесів у органі зору та підвищення якості професійної підготовки фахівців.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Аналіз сучасних освітніх підходів засвідчує, що використання вибіркової дисципліни є ефективним інструментом індивідуалізації навчання та поглиблення професійно-орієнтованих компетентностей.

Отримані результати підтверджують доцільність подальшого розвитку міждисциплінарних освітніх компонентів, орієнтованих на клінічне застосування біохімічних знань. Це відкриває перспективи для вдосконалення освітніх стандартів, підвищення якості підготовки оптометристів та їх конкурентоспроможності на сучасному ринку медичних послуг.

Запропонована вибіркова дисципліна забезпечить логічне поєднання знань молекулярних механізмів з патогенезом офтальмологічних станів, що сприятиме розвитку здатності до інтерпретації патобіохімічних процесів і прийняття обґрунтованих професійних рішень. Її впровадження дозволить усунути фрагментарність у викладанні біохімії та забезпечення функціональної інтеграції у систему професійної підготовки лікаря-оптометриста.

Література:

1. Doctor of Optometry Curriculum. The Ohio State University College of Optometry.URL: https://optometry.osu.edu/academics/doctor-optometry/curriculum

2. Bachelor of Science in Optometry Curriculum (CBCS) 2024–2025. Maharashtra University of Health Sciences. URL: https://www.mgmuhs.com/pdfs/curriculum/bio_medical_sciences/ug/Bachelor_of_Science_%28B_Optometry%29%28CBCS%29_wef_2024_25_batch.pdf

3. B.Sc. Optometry Syllabus 2024–2025. Pondicherry University. URL: https://www.pondiuni.edu.in/wp-content/uploads/2025/02/Syllabus_Affiliated_Medical_B.Sc_.-Optometry2024-25.pdf

4. Syllabus for B.Sc. Optometry Programme 2024. Kerala University of Health Sciences.URL: https://kuhs.ac.in/kuhs_new/images/uploads/pdf/academic/courses-syllabus/Allied/SYLLABUS-2024-BSc-Opto.pdf

5. Ocular Biochemistry for Optometry Students. ResearchGate. 2024. URL:https://www.researchgate.net/publication/400593946_Ocular_Biochemistry_For_Optometry_Students

6. Освітня програма «Оптометрія». Національний медичний університет імені О. О. Богомольця.URL: https://vstup.osvita.ua/y2025/r27/149/1571315/

7. Цикл спеціалізації «Медична оптика. Оптометрія». Запорізький державний медико-фармацевтичний університет.URL: https://mphu.edu.ua/p_3985.html

8. Робоча програма дисципліни «Оптометрія». Національний університет охорони здоров'я України імені П. Л. Шупика.URL: https://www.nuozu.edu.ua/images/FakHirurg/KafOftal/24_06_16-1.pdf

9. Інформація щодо вибіркових дисциплін у закладах вищої освіти. Ужгородський національний університет.URL: https://www.uzhnu.edu.ua/en/infocentre/14818

10. Базовий курс оптометрії. Altris Education. URL: https://www.altris.education/courses/bazova-optometriya

References:

1. Doctor of Optometry Curriculum. The Ohio State University College of Optometry. (n.d.). Retrieved from https://optometry.osu.edu/academics/doctor-optometry/curriculum [in English].

2. Bachelor of Science in Optometry Curriculum (CBCS) 2024–2025. Maharashtra University of Health Sciences. (2024). Retrieved from https://www.mgmuhs.com/pdfs/curriculum/b

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

io_medical_sciences/ug/Bachelor_of_Science_%28B_Optometry%29%28CBCS%29_wef_2024_25_batch.pdf [in English].

3. B.Sc. Optometry Syllabus 2024–2025. Pondicherry University. (2024). Retrieved from https://www.pondiuni.edu.in/wp-content/uploads/2025/02/Syllabus_Affiliated_Medical_B.Sc_.-Optometry2024-25.pdf [in English].

4. Syllabus for B.Sc. Optometry Programme 2024. Kerala University of Health Sciences. (2024). Retrieved from https://kuhs.ac.in/kuhs_new/images/uploads/pdf/academic/courses-syllabus/Allied/SYLLABUS-2024-BSc-Opto.pdf [in English].

5. Ocular Biochemistry for Optometry Students. ResearchGate. (2024). Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/400593946_Ocular_Biochemistry_For_Optometry_Students [in English].

6. Osvitnia prohrama «Optometriia» [Educational program “Optometry”]. National Medical University named after O. O. Bohomolets. (n.d.). Retrieved from https://vstup.osvita.ua/y2025/r27/149/1571315/ [in Ukrainian].

7. Tsykl spetsializatsii «Medychna optyka. Optometriia» [Specialization cycle “Medical Optics. Optometry”]. Zaporizhzhia State Medical and Pharmaceutical University. (n.d.). Retrieved from https://mphu.edu.ua/p_3985.html [in Ukrainian].

8. Robocha prohrama dystsypliny «Optometriia» [Working program of the discipline “Optometry”]. Shupyk National Healthcare University of Ukraine. (n.d.). Retrieved from https://www.nuozu.edu.ua/images/FakHirurg/KafOftal/24_06_16-1.pdf [in Ukrainian].

9. Informatsiia shchodo vybirkovykh dystsyplin u zakladakh vyshchoi osvity [Information on elective disciplines in higher education institutions]. Uzhhorod National University. (n.d.). Retrieved from https://www.uzhnu.edu.ua/en/infocentre/14818 [in Ukrainian].

10. Bazovyi kurs optometrii [Basic course of optometry]. Altris Education. (n.d.). Retrieved from https://www.altris.education/courses/bazova-optometriya [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 06.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 19.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 378:616-02:616-093

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1982-1993

Яніцька Леся Василівна кандидат біологічних наук, доцент, завідувачка кафедри медичної біохімії та молекулярної біології НМУ імені О.О. Богомольця, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-8116-2022

Малишевська Ганна Ігорівна кандидат хімічних наук, старший викладач закладу вищої освіти кафедри медичної біохімії та молекулярної біології НМУ імені О.О. Богомольця, м. Київ, https://orcid.org/0000-0001-9953-8641

Єжель Ірина Миколаївна кандидат біологічних наук, асистент кафедри медичної біохімії та молекулярної біології НМУ імені О.О. Богомольця, м. Київ, https://orcid.org/0000-0001-9718-9134

Прадій Тетяна Петрівна старший закладу вищої освіти кафедри медичної біохімії та молекулярної біології НМУ імені О.О. Богомольця, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-3416-9694

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ У ВИКЛАДАННІ МЕДИЧНОЇ БІОХІМІЇ ПРИ ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ І6 «ТЕХНОЛОГІЇ МЕДИЧНОЇ ДІАГНОСТИКИ ТА ЛІКУВАННЯ»

Анотація. У статті розглянуто сучасні підходи до використання цифрових технологій в освітньому процесі викладання фундаментальної дисципліни «Медична біохімія», зокрема для здобувачів спеціальності «Технології медичної діагностики та лікування». Нами було проаналізовано роль електронних освітніх платформ, зокрема платформи Національного медичного університету імені О.О. Богомольця Likar_NMU, у забезпеченні системності, безперервності та адаптивності навчання, а також ефективності поєднання аудиторної та самостійної роботи здобувачів вищої освіти (здВО). Відомо, що самостійна робота здВО - необхідна складова для засвоєння складних метаболічних процесів та розуміння механізмів розвитку патологічних процесів. Особлива увага приділяється застосуванню інфографіки, інтерактивних схем і таблиць «норма↔патологія», які дозволяють структуровано подати складні метаболічні перетворення, зменшити когнітивне навантаження та стимулювати пізнавальну активність. Нами висвітлено педагогічний ефект візуалізації, включно з підвищенням мотивації, ефективності засвоєння матеріалу та формуванням професійних компетентностей, необхідних для інтерпретації лабораторно-діагностичних показників і розуміння патобіхімічних механізмів розвитку захворювань. Візуалізація не лише дозволяє спростити та структурувати

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

складний, інформаційно навантажений матеріал, але і спрямувати увагу на ключові аспекти. На основі проаналізованої літератури та методичних практик обґрунтовано принципи проєктування інфографіки, що поєднують наукову достовірність, структурованість і когнітивну доступність матеріалу. Аналіз літератури та методичних практик здійснювався за допомогою теоретичних методів, таких як узагальнення науково-методичної літератури, синтезу та систематизації даних. Використовувались, також, емпіричні методи спостереження за ефективністю використання різноманітних візуальних графічних елементів з метою вдосконалення та застосування в навчальній діяльності. Результати досліджень підкреслюють важливість інтеграції візуальних засобів у підготовці майбутніх фахівців у галузі медичної діагностики та лікування.

Ключові слова: медична біохімія, освітні платформи, візуалізація, навчальні схеми, цифровізація освіти, когнітивне навантаження, педагогічний ефект, професійні компетентності, технології медичної діагностики та лікування.

Yanitska Lesia Head of the Medical Biochemistry and Molecular Biology Department, Associate Professor, PhD in Biology, Bohomolets National Medical University, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-8116-2022

Malyshevska Hanna PhD in Chemical, senior lecturer of the institution of higher education, department of Medical Biochemistry and Molecular Biology, Bohomolets National Medical University, Kyiv, https://orcid.org/0000-0001-9953-8641

Yezhel Iryna PhD in Biology, Assistant of Medical Biochemistry and Molecular Biology Department, Bohomolets National Medical University, Kyiv, https://orcid.org/0000-0001-9718-9134

Pradiy Tatyana senior lecturer of the institution of higher education, department of Medical Biochemistry and Molecular Biology, Bohomolets National Medical University, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-3416-9694

DIGITAL TECHNOLOGIES IN TEACHING MEDICAL BIOCHEMISTRY IN THE TRAINING OF SPECIALISTS IN THE SPECIALTY I6 «TECHNOLOGY OF MEDICAL DIAGNOSTICS AND TREATMENT»

Abstract. The article considered modern approaches to the use of digital technologies in the educational process of teaching the fundamental discipline "Medical Biochemistry", in particular for applicants for the specialty "Technologies of Medical Diagnostics and Treatment". It is known that independent work of the student is a necessary component for mastering complex metabolic processes, understanding the mechanisms of pathological processes. We analyzed the role of electronic

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

educational platforms, in particular the Platform of the National Medical University named after O.O. Bogomolets Likar_NMU, in ensuring the systematicity, continuity and adaptability of learning, as well as the possibility of combining classroom and independent work. Special attention is paid to the use of infographics, interactive diagrams, and "norm↔pathology" tables, which allow for a structured presentation of complex metabolic processes, reduce cognitive load, and stimulate cognitive activity. The pedagogical effect of visualization is highlighted, including increasing motivation, the effectiveness of learning the material, and the formation of professional competencies necessary for interpreting laboratory diagnostic indicators and understanding the pathophysiological mechanisms of diseases. Visualization not only allows you to simplify and structure complex, information-laden material, but also to focus attention on key aspects. Based on the analyzed literature and methodological practices, the principles of infographic design are substantiated, combining scientific reliability, structuring and cognitive accessibility of the material. The analysis of literature and methodological practices was carried out using theoretical methods - generalization of scientific and methodological literature, synthesis method for data systematization. Empirical methods were also used - observing the effectiveness of using various visual graphic elements for the purpose of improvement and use in educational activities. The article emphasizes the importance of integrating visual aids in the training of future specialists in the field of medical diagnostics and treatment.

Keywords: medical biochemistry, educational platforms, visualization, educational schemes, digitization of education, pedagogical effect, professional competencies, medical diagnostics and treatment technologies.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку медичної освіти у сфері технологій медичної діагностики та лікування характеризується інтенсивною цифровою трансформацією освітнього процесу, що зумовлена стрімким зростанням обсягу біомедичної інформації, ускладненням діагностично-орієнтованих міждисциплінарних зв'язків та необхідністю її науково обґрунтованої систематизації. В умовах постійного прогресу лабораторно-діагностичних технологій особливої актуальності набуває адаптація навчального контенту до когнітивних можливостей здобувачів освіти та вимог формування професійних компетентностей, пов'язаних з аналізом, інтерпретацією та клінічним узагальненням результатів досліджень. Електронні освітні платформи, зокрема Moodle, Microsoft Teams та Google Classroom, виступають ефективними інструментами організації освітнього процесу, забезпечуючи його системність, безперервність і адаптивність, а також створюючи умови для поєднання аудиторної, дистанційної та самостійної роботи здобувачів освіти з акцентом на формування практично орієнтованих навичок.

Вагоме дидактичне значення в підготовці фахівців з технологій медичної діагностики та лікування має використання засобів візуалізації навчального матеріалу, зокрема інфографіки, інтерактивних презентацій і відеоконтенту.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Зазначені інструменти сприяють оптимізації сприйняття складної біохімічної та молекулярно-біологічної інформації, зменшенню когнітивного навантаження та формуванню цілісного уявлення про механізми виникнення патологічних змін і їх відображення у лабораторних показниках, що є ключовим для професійної діяльності майбутніх фахівців лабораторної діагностики.

Мета статті - дослідити і обґрунтувати педагогічну доцільність та ефективність використання цифрових освітніх платформ і засобів візуалізації навчального матеріалу (інфографіки, інтерактивних презентацій, відеоконтенту) у процесі навчання медичної біохімії для здобувачів освіти спеціальності «Технології медичної діагностики та лікування» з метою підвищення якості засвоєння теоретичних знань, формування професійних компетентностей та розвитку навичок інтерпретації лабораторно-діагностичних показників. Для досягнення поставленої мети в роботі сформовані наступні завдання: проаналізувати сучасні підходи до цифровізації освітнього процесу у підготовці фахівців спеціальності «Технології медичної діагностики та лікування», обґрунтувати дидактичний потенціал візуалізації навчального матеріалу у викладанні медичної біохімії, визначити можливості використання інфографіки для структурування та спрощення сприйняття складних біохімічних і молекулярних процесів, а також продемонструвати доцільність її застосування для формування професійних компетентностей, зокрема навичок аналізу та інтерпретації лабораторно-діагностичних показників.

Виклад основного матеріалу. Медична біохімія займає ключове місце у системі фундаментальної підготовки здобувачів медичної освіти, оскільки формує наукове підґрунтя для розуміння молекулярних механізмів життєдіяльності організму, біохімічних основ фізіологічних процесів і патогенезу захворювань [1, с. 5]. Біохімічні знання є базисом для опанування клінічних дисциплін, лабораторної діагностики та інтерпретації результатів досліджень, зокрема метаболічних, ензимних і молекулярно-генетичних показників.

Особливо складними для здобувачів освіти є теми, що містять багатоланкові метаболічні каскади, інтеграцію різних шляхів обміну речовин і їх регуляцію на клітинному та системному рівнях. До таких належать процеси вуглеводного, ліпідного і протеїнового обміну, окисне фосфорилювання, регуляція кислотно-лужної рівноваги, а також біохімічні механізми розвитку спадкових і набутих метаболічних порушень. Великий обсяг інформації та складність логічних зв’язків між окремими ланками метаболізму ускладнюють сприйняття ключових моментів тем, що негативно позначається на мотивації до навчання та якості засвоєння матеріалу.

Фундаментальна дисципліна «Медична біохімія» включає досить значний обсяг навчального матеріалу, що передбачає формування не лише теоретичних знань, а й практично орієнтованих компетентностей. Для здобувачів спеціальності «Технології медичної діагностики та лікування», вміння користуватись лабораторним обладнанням, виконання практичних робіт, розуміння принципу

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

методу практичної роботи з подальшою інтерпретацією отриманих результатів є невід'ємною складовою професійної підготовки.

При вивченні дисципліни доцільно акцентувати увагу на значенні розуміння біохімічних процесів, яв в нормі, так і за розвитку патологій; уміти аналізувати біохімічні показники біологічних рідин та застосовувати отримані знання для інтерпретації результатів лабораторних досліджень. Водночас традиційні форми подання матеріалу не завжди забезпечують достатній рівень наочності та системності, що зумовлює потребу в удосконаленні методів викладання [2, с. 6].

З метою підвищення результативності засвоєння навчального матеріалу та спрощення сприйняття складних тем при вивченні фундаментальної дисципліни «Медична біохімія», доцільним є пошук та впровадження інноваційних дидактичних підходів, спрямованих на оптимізацію навчального процесу з медичної біохімії. Особливо актуальним є використання засобів візуалізації, які дозволяють структурувати складний теоретичний матеріал, знизити когнітивне навантаження та сприяти формуванню цілісного розуміння біохімічних процесів у контексті майбутньої професійної діяльності здобувачів спеціальності «Технології медичної діагностики та лікування».

З метою підвищення ефективності засвоєння навчального матеріалу з медичної біохімії в освітній процес активно впроваджуються сучасні педагогічні підходи, зокрема інтерактивні лекції, тестовий контроль, розв'язання ситуаційних задач, елементи змішаного навчання та різноманітні форми візуалізації навчальних матеріалів. Передусім це сприяє формуванню аналітичного мислення, уміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між клініко-діагностичними показниками та біохімічними процесами .

Використання електронних освітніх платформ забезпечує логічну структуризацію навчального матеріалу за тематичними модулями відповідно до освітніх програм, що дозволяє поетапно формувати знання та компетентності здобувачів освіти. Доступ до навчальних ресурсів у будь-який час та можливість їх багаторазового опрацювання сприяють реалізації індивідуальної освітньої траєкторії, що є особливо важливим з огляду на різний рівень підготовки та темп засвоєння складного матеріалу з дисципліни «Медична біохімія» [3, с. 332].

Відеолекції, навчальні анімації та інтерактивні презентації значно підвищують наочність навчання, оскільки дозволяють відобразити динаміку біохімічних процесів, просторову організацію молекулярних структур і послідовність метаболічних перетворень. Завдяки цьому здобувачі освіти отримують можливість краще усвідомити інтеграцію окремих метаболічних шляхів, механізми регуляції та причин їх порушення, що призводять до патологічних станів. Особливої значущості такі підходи набувають у підготовці фахівців з технологій медичної діагностики та лікування, для яких принципово важливим є розуміння взаємозв'язку між лабораторно-діагностичними показниками та відповідними біохімічними змінами.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Особливе місце серед сучасних засобів візуалізації навчального матеріалу у викладанні медичної біохімії займає інфографіка, яка дозволяє стисло, логічно та структуровано подати складний за змістом теоретичний матеріал без втрати його наукового змісту. Згідно з даними науково-педагогічних досліджень, інфографіка є ефективним дидактичним інструментом для опрацювання інформації з високим рівнем абстракції, оскільки поєднання текстових і графічних елементів активізує різні способи сприйняття, сприяє глибшому осмисленню матеріалу та його довгостроковому запам'ятовуванню. У контексті підготовки здобувачів освіти спеціальності «Технології медичної діагностики та лікування» значення інфографіки є особливо вагомим, оскільки професійна діяльність цих фахівців безпосередньо пов'язана з аналізом біохімічних процесів, інтерпретацією лабораторно-діагностичних показників і встановленням зв'язку між біохімічними змінами та клінічними проявами захворювань [1; с.2].

Особливо доцільним є використання інфографіки під час вивчення тем, які мають безпосереднє прикладне значення для майбутньої професійної діяльності фахівців з технологій медичної діагностики та лікування. До таких тем належать гліколіз і глюконеогенез та механізми їх гормональної регуляції, цикл трикарбонових кислот і його інтеграція з іншими шляхами метаболізму, процеси окисного фосфорилювання та функціонування транспортного ланцюга, обмін амінокислот і утворення сечовини, а також обмін ліпідів, зокрема β-окиснення жирних кислот, синтез жирних кислот і кетогенез. Наведемо приклади візуалізації та інфографіки навчального матеріалу до окремих тем дисципліни «Медична біохімія».

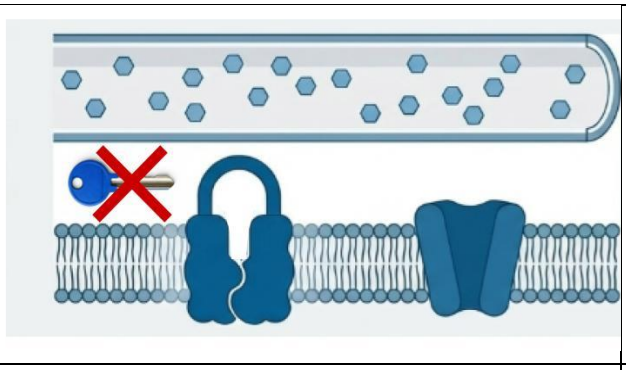

Цукровий діабет I типу.
Розвивається внаслідок аутоімунної руйнування β-клітин підшлункової залози, що призводить до відсутності інсуліну.

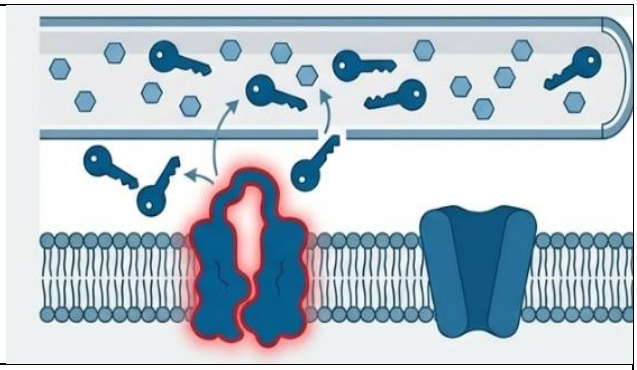

Цукровий діабет II типу.
Характеризується інсулінорезестентністю, при якій рецептори клітин-мішеней не реагують на інсулін.

Рис.1. Біохімічні механізми розвитку
гіперглікемії за цукрового діабету I та II типів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

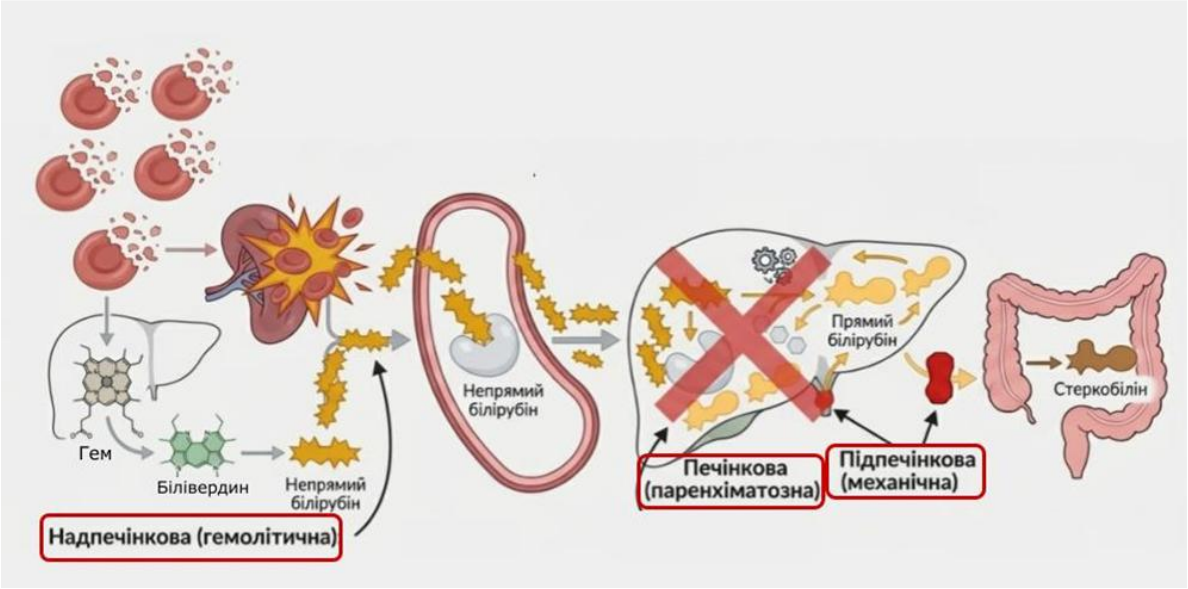

Рис. 2. Біохімічні механізми розвитку жовтяниць різного типу.

Для кожної із зазначених тем інфографіка дозволяє створювати візуальні моделі у вигляді схем метаболічних процесів, діаграм, порівняльних таблиць типу «норма↔патологія», а також сфокусувати увагу здВО на клініко-діагностичних аспектах, що сприяють патогенезу. Під час практичних занять здобувачі вищої освіти спеціальності «Технології медичної діагностики та лікування» виконують завдання як індивідуально, так і у складі міні-груп (Таблиця 1).

Таблиця 1

Заповніть пусті клітинки в таблиці до теми «Регуляція рівня глюкози крові. Цукровий діабет, механізми виникнення та діагностика», для спеціальності «Технології медичної діагностики та лікування»

Показник / Ензим	**Норма**	**Патологія (Цукровий діабет 2 типу)**	**Клінічне значення / лабораторний маркер**
Глюкоза плазми натще		>7,0 ммоль/л	
Інсулін	5 - 20 μU/мл		Оцінка функції β-клітин підшлункової залози
Гексокіназна активність		Знижена	
Глюкозо-6-фосфатаза	100%		Впливає на глюконеогенез і рівень глюкози
Глікоген синтаза	Норма		

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Такий підхід забезпечує формування у здВО спеціальності «Технології медичної діагностики та лікування» цілісного уявлення про біохімічні основи розвитку захворювань і сприяє формуванню професійних компетентностей, необхідних для практичної діяльності в галузі лабораторної та інструментальної діагностики.

Проєктування інфографіки в освітньому процесі медичної біохімії має ґрунтуватися на чітко визначених дидактичних і візуальних принципах, що забезпечують оптимальну передачу інформації і відповідають базовим механізмам засвоєння знань.

Наукові дослідження у сфері візуалізації навчального контенту підкреслюють, що усунення інформаційного хаосу та переванта-женості, чітка структура схем і діаграм, а також акцент на ключових етапах є критично важливими для успішної комунікації складних знань у навчанні медико-біологічних дисциплін; подібні принципи візуалізації відповідають рекомендаціям щодо створення інфографіки, яка підтримує когнітивні процеси.

Згідно з літературним оглядом, інфографіка як графічне подання складної інформації має бути логічно структурована, компактна та спрямована на виділення ключових елементів, що корелює з положеннями теорії навчання, де інтеграція текстових і візуальних компонентів у дизайні інфографіки зменшує надмірність і що критично важливо для тем, насичених науковою термінологією та метаболічними схемами.

Європейські й міжнародні джерела також підкреслюють значення візуальної ясності, послідовності та стилістичної цілісності інфографіки як елементів освітніх ресурсів: ефективний дизайн повинен враховувати композицію, кольорове кодування, рівень контрастності та чіткість підписів, оскільки ці фактори полегшують сприйняття і аналіз інформації студентами. Крім того, дослідження показують, що логічна організація візуальних елементів у поєднанні з науковою точністю формул і перетворень сприяє формуванню стійких освітніх результатів, включно з аналітичним мисленням і здатністю застосовувати знання у практичних контекстах, таких як лабораторна діагностика чи клінічна інтерпретація даних [2, с.11].

Така науково обґрунтована методика проєктування інфографіки в медичній біохімії має особливе значення для здобувачів спеціальності «Технології медичної діагностики та лікування», оскільки вона не лише забезпечує структуроване й логічне представлення складних біохімічних процесів, але й сприяє формуванню професійних компетентностей, безпосередньо пов’язаних з інтерпретацією лабораторно-діагностичних показників, розумінням патогенетичних механізмів захворювань і прийняттям обґрунтованих клінічних рішень. У сукупності, дотримання цих принципів візуального оформлення дозволяє забезпечити наукову достовірність навчального матеріалу, що є важливою передумовою ефективної підготовки фахівців у сучасному медичному освітньому середовищі.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Отже, можемо констатувати, що використання елементів візуалізації в освітньому процесі з медичної біохімії створює багаторівневий педагогічний ефект, що сприяє кращому запам'ятовуванню. По-перше, візуальні матеріали, такі як лаконічні схеми, інфографіка та порівняльні таблиці, дозволяють інтегрувати розрізнені дані та систематизувати набуті знання, що забезпечує системне розуміння метаболічних процесів. Цей ефект особливо важливий для здобувачів спеціальності «Технології медичної діагностики та лікування», оскільки їхня майбутня професійна діяльність передбачає аналіз великої кількості лабораторно-діагностичних показників, де лише механічне запам'ятовування формул та показників не забезпечує можливості достовірної інтерпретації результатів [4, с.2].

Візуалізація стимулює пізнавальний інтерес і мотивацію здобувачів освіти. Наочність матеріалу дозволяє виділити ключові принципи та закономірності, що робить процес навчання більш зрозумілим і послідовним. Концентрація уваги та інтересу сприяє більш усвідомленій участі здВО на заняттях, підвищує готовність до самостійного аналізу та розв'язання проблемних завдань, а також стимулює розвиток критичного мислення і уміння логічно пов'язувати теоретичні знання з практичними лабораторними показниками.

Інтеграція електронних освітніх платформ, таких як Moodle, Microsoft Teams або Google Classroom, створює умови для гнучкої організації навчального процесу, забезпечуючи доступ до матеріалів у будь-який час і можливість їх опрацювання у власному темпі. Така адаптивність дозволяє здВО багаторазово повертатися до складних тем, формуючи глибше та стійкіше засвоєння знань. З практичної точки зору, це забезпечує підготовку фахівців, здатних самостійно аналізувати патофізіологічні механізми захворювань та інтерпретувати результати лабораторних досліджень, що є критично важливим у професійній діяльності лікарів-лаборантів медичної діагностики та лікування.

Таким чином, педагогічний ефект візуалізації полягає не лише у підвищенні ефективності освітнього процесу, а й у формуванні професійних компетентностей, які забезпечують трансляцію теоретичних знань у практичну діяльність діагностики. Візуальні компоненти навчального процесу дозволяють оптимізувати час підготовки до занять, одночасно підсилюючи сприйняття та зацікавленість, що є ключовим фактором у засвоєнні складних біохімічних перетворень та розвитку аналітичного мислення майбутніх фахівців у галузі медичної діагностики.

Ілюстративні матеріали для вивчення біохімічних механізмів можуть бути створені з використанням онлайн-ресурсів: BioRender, NotebookLM та Paint. Наведемо приклади способів використання цих ресурсів для створення інфографіки з біохімії.

Під час проведення практичних занять нами було використано NotebookLM для створення тестових завдань, що допомагає кращому засвоєнню матеріалу. За допомогою NotebookLM дуже зручно створювати різноманітні

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

ситуаційні задачі, які необхідні на практичних заняттях. Ситуаційна задача допомагає створити клінічну ситуацію, здобувачеві потрібно використовуючи набуті теоретичні знання обґрунтувати причину захворювання. Програма дозволяє урізноманітнити завдання, створювати порівняльні таблиці, що також дозволяє краще опанувати матеріал.

Контрольний тест для закріплення та систематизації знань, також можна згенерувати за допомогою NotebookLM.

Схеми, малюнки та інші елементи візуалізації можливо створити саме за допомогою BioRender. Програма BioRender зручна та доступна. Під час вивчення складних тем, інформаційно насичених, створення схем, які відображають біохімічні перетворення або розкривають біологічне значення дуже спрощує пояснення та засвоєння матеріалу. Візуально сприймається легко. Приклад схеми, створеною за допомогою BioRender представлена на Рис.3.

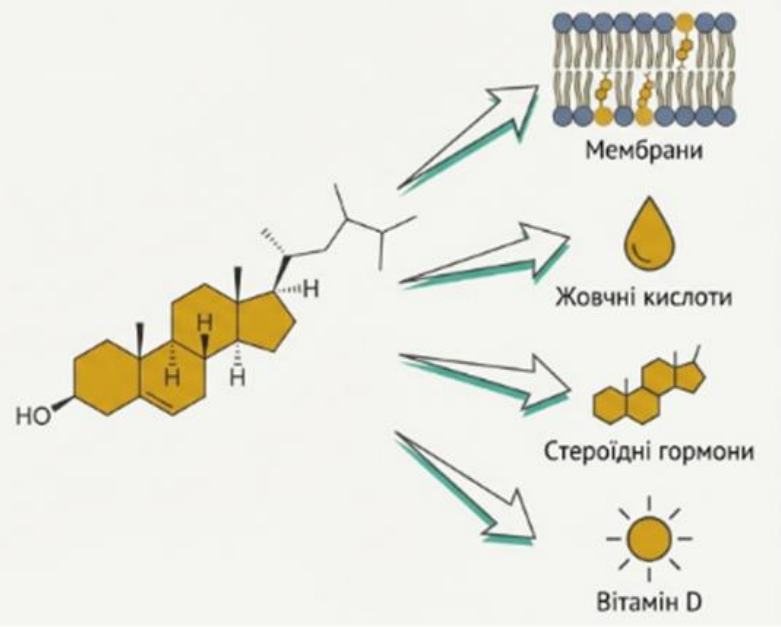

Рис.3. Біологічна роль холестеролу.

Використання онлайн-ресурсів дозволяє урізноманітнити навчальний процес, створити візуальний контент у вигляді малюнків, схем, таблиць або графічних зображень, що спрощує процес запам’ятовування та розуміння складних тем.

Проектування інфографіки в освітньому процесі повинно базуватися на принципах структурованості, усунення хаотичності, логічної послідовності та наукової достовірності. Візуальне оформлення потребує контрастності кольорів, логічного кодування елементів, лаконічних підписів і точного відтворення формул та термінології. Дотримання цих принципів дозволяє поєднати наукову точність, що сприяє формуванню стійких знань та розвитку аналітичного мислення.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Використання електронної платформи Національного медичного університету імені О.О. Богомольця Likar_NMU дозволяє організувати навчальний процес таким чином, що здобувачі можуть багаторазово повертатися до складних тем, додатково аналізувати створені науково-педагогічними працівниками кафедри медичної біохімії та молекулярної біології інфографіки, що сприяє розумінню взаємозв'язків між біохімічними процесами та відповідністю до лабораторно-діагностичних показників та клінічних проявів захворювань. Це формує у здобувачів спеціальності «Технології медичної діагностики та лікування» ключові професійні компетентності, необхідні для інтерпретації результатів досліджень і прийняття обґрунтованих клінічних рішень.

Таким чином, інтеграція електронних платформ, інфографіки та інших засобів візуалізації в освітній процес медичної біохімії забезпечує системність, наочність і адаптивність навчання, стимулює пізнавальну активність здобувачів, сприяє глибокому усвідомленню матеріалу та формує професійні компетентності, критично важливі для майбутньої практичної діяльності у галузі медичної діагностики та лікування.

Висновки.

Медична біохімія як фундаментальна дисципліна формує у здобувачів освіти уявлення про молекулярні основи фізіології та патогенезу захворювань. Висока насиченість матеріалу хімічними формулами, біохімічними перетвореннями , метаболічними каскадами і регуляторними механізмами традиційно ускладнює засвоєння знань, що часто призводить до механічного запам'ятовування без усвідомлення причинно-наслідкових зв'язків.

Візуальні елементи навчання - інфографіка, лаконічні схеми, таблиці типу «норма↔патологія» дозволяють структуровано подати інформацію, виділити ключові моменти та забезпечити цілісне уявлення про взаємозв'язки між біохімічними процесами.

Такий підхід стимулює пізнавальний інтерес та підвищує мотивацію до навчання, що є особливо важливим для майбутніх фахівців у галузі лабораторної та клінічної діагностики.

Інтеграція цифрових технологій в освітній процес медичної біохімії значно підвищує його ефективність і адаптивність. Електронні освітні платформи забезпечують системність і безперервність навчання, створюють можливість поєднання аудиторної та самостійної роботи, а також дозволяють здобувачам опрацьовувати матеріал у власному темпі з можливістю багаторазового повторення складних тем. Для здобувачів спеціальності «Технології медичної діагностики та лікування» це має критичне значення, оскільки їхня професійна діяльність передбачає аналіз великого обсягу лабораторно-діагностичних даних та інтерпретацію результатів, що потребує глибокого розуміння молекулярних механізмів патобіохімічних процесів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Література:

1. Яніцька, Л. В., Токменко, І. І., & Постернак, Н. О. (2023). Інфографіка як засіб розвитку критичного мислення здобувачів освіти закладів медичної освіти. Академічні візії, (20). вилучено із https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/420
2. Юдько , А. М., Білецька, С. А., & Ковтун, А. В. (2024). Створення інклюзивного простору в медіаосвіті: нові підходи до інформаційної грамотності. Педагогічна Академія: наукові записки, (11). https://doi.org/10.5281/zenodo.13965213
3. Вітвицька, С. С., & Танська, В. В. (2025). Інтеграція інфомедійної грамотності в освітній процес: виклики, можливості та перспективи. Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»), (51), 326-336.
4. Thesen, T., Park, S.H. A generative AI teaching assistant for personalized learning in medical education. npj Digit. Med. 8, 627 (2025). https://doi.org/10.1038/s41746-025-02022-1

References:

1. Yanitska, L. V., Tokmenko, I. I., & Posternak, N. O. (2023). Infographics as a means of developing critical thinking of students of medical education institutions. Academic Visions, (20). retrieved from https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/420
2. Yudko, A. M., Biletska, S. A., & Kovtun, A. V. (2024). Creating an inclusive space in media education: new approaches to information literacy. Pedagogical Academy: scientific notes, (11). https://doi.org/10.5281/zenodo.13965213
3. Vitvytska, S. S., & Tanska, V. V. (2025). Integration of infomedia literacy into the educational process: challenges, opportunities and prospects. Perspectives and innovations of science (Series "Pedagogy", Series "Psychology", Series "Medicine"), (51), 326-336.
4. Thesen, T., Park, S.H. A generative AI teaching assistant for personalized learning in medical education. npj Digit. Med. 8, 627 (2025). https://doi.org/10.1038/s41746-025-02022-1

Дата першого надходження статті до видання: 21.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

СЕРІЯ «Медицина»

UDC 616.72-089.87

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-1994-2001

Bondarenko Mykola Oleksandrovich lecturer of Pathological Anatomy, Forensic Medicine and Pathological Physiology Department, Dnipro State Medical University, Dnipro, https://orcid.org/0000-0003-4601-409

Didushok Veronika Ivanivna student of the Medical Faculty of Dnipro State Medical University, Dnipro

IMPACT OF COMPRESSION INJURY (CRASH SYNDROME) ON THE DEVELOPMENT OF MULTIPLE ORGAN FAILURE

Abstract. Compression trauma (crash syndrome) is a severe pathological condition that occurs as a result of prolonged compression of soft tissues and is characterized by the development of both local and systemic disorders, often leading to multiple organ failure. The relevance of this problem is due to the increase in the number of natural and man-made emergencies, as well as military conflicts, in which the frequency of this type of injury significantly increases [2,3,4].

The pathogenesis of crush syndrome is complex and includes the interaction of several key mechanisms, among which the leading role is played by ischemic tissue damage, reperfusion syndrome, rhabdomyolysis, massive influx of toxic cell breakdown products into the systemic bloodstream, electrolyte disturbances and the development of systemic inflammatory response syndrome (SIRS) [2,3]. The destruction of muscle tissue is accompanied by the release of myoglobin, potassium, phosphates, creatine kinase and other intracellular components, which cause the development of metabolic acidosis, hyperkalemia and endogenous intoxication [3,4].

A special role in the formation of multiple organ failure is played by microcirculation disorders, endothelial dysfunction, activation of the blood coagulation system and oxidative stress, which lead to progressive damage to vital organs - kidneys, heart, lungs and liver [4,5]. Acute renal failure is one of the most frequent and most prognostically unfavorable complications of crush syndrome, which largely determines the course and consequences of the disease [3].

The aim of this study is to analyze modern scientific data on the mechanisms of development of multiple organ failure in compression trauma, as well as to identify key pathogenetic links that may be potential targets for therapeutic intervention.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

The paper summarizes the results of modern clinical and experimental studies on crash syndrome, rhabdomyolysis and multiple organ failure. It has been established that the development of systemic complications is a consequence of the complex interaction of hypoxia, intoxication, inflammatory and metabolic processes.

Thus, crash syndrome is a multifactorial pathological process with a high risk of developing multiple organ failure, which requires early diagnosis, intensive therapy and further study to improve treatment outcomes.

Keywords: crush syndrome; compression injury; rhabdomyolysis; multiple organ failure; acute kidney injury; reperfusion injury; hyperkalemia; cytokines.

Бондаренко Микола Олександрович викладач кафедри патологічної анатомії, судової медицини та патологічної фізіології Дніпровський державний медичний університет, м. Дніпро, https://orcid.org/0000-0003-4601-4099.

Дідушок Вероніка Іванівна студентка медичного факультету Дніпровського державного медичного університету , м. Дніпро

ВПЛИВ КОМПРЕСІЙНОЇ ТРАВМИ (КРАШ-СИНДРОМУ) НА РОЗВИТОК ПОЛІОРГАННОЇ НЕДОСТАТНОСТІ

Анотація. Компресійна травма (краш-синдром) є тяжким патологічним станом, що виникає внаслідок тривалого здавлення м’яких тканин і характеризується розвитком як локальних, так і системних порушень, що часто призводять до поліорганної недостатності. Актуальність даної проблеми зумовлена зростанням кількості надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру, а також військових конфліктів, при яких значно підвищується частота даного виду травм [2,3,4].

Патогенез краш-синдрому є складним і включає взаємодію декількох ключових механізмів, серед яких провідну роль відіграють ішемічне ушкодження тканин, реперфузійний синдром, рабдоміоліз, масивне надходження токсичних продуктів розпаду клітин у системний кровотік, електролітні порушення та розвиток синдрому системної запальної відповіді (SIRS) [2,3]. Руйнування м’язової тканини супроводжується вивільненням міоглобіну, калію, фосфатів, креатинкінази та інших внутрішньоклітинних компонентів, що зумовлюють розвиток метаболічного ацидозу, гіперкаліємії та ендогенної інтоксикації [3,4].

Особливу роль у формуванні поліорганної недостатності відіграють порушення мікроциркуляції, ендотеліальна дисфункція, активація системи згортання крові та оксидативний стрес, що призводять до прогресуючого ушкодження життєво важливих органів — нирок, серця, легень і печінки [4,5]. Гостра ниркова недостатність є одним із найчастіших і найбільш прогностично несприятливих ускладнень краш-синдрому, що значною мірою визначає перебіг і наслідки захворювання [3].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Метою даного дослідження є аналіз сучасних наукових даних щодо механізмів розвитку поліорганної недостатності при компресійній травмі, а також визначення ключових патогенетичних ланок, що можуть бути потенційними мішенями для терапевтичного впливу.

У роботі узагальнено результати сучасних клінічних і експериментальних досліджень, присвячених краш-синдрому, рабдоміолізу та поліорганній недостатності. Встановлено, що розвиток системних ускладнень є наслідком комплексної взаємодії гіпоксії, інтоксикації, запальних і метаболічних процесів.

Таким чином, краш-синдром є мультифакторним патологічним процесом із високим ризиком розвитку поліорганної недостатності, що потребує ранньої діагностики, інтенсивної терапії та подальшого вивчення для покращення результатів лікування.

Ключові слова: краш-синдром; компресійна травма; рабдоміоліз; поліорганна недостатність; гостра ниркова недостатність; реперфузійний синдром; гіперкаліємія; цитокіни.

Problem Statement

Crush syndrome is a severe form of traumatic injury resulting from prolonged compression of soft tissues and characterized by systemic pathological reactions [3,4]. The relevance of this condition has increased due to the growing number of natural disasters, industrial accidents, and armed conflicts.

A distinctive feature of crush syndrome is that severe complications often develop after decompression. This is associated with the massive release of toxic intracellular components such as myoglobin and potassium into the bloodstream, triggering metabolic acidosis, hyperkalemia, and systemic inflammatory response [3].

The most serious complication is multiple organ failure, which develops due to the combined effects of hypoxia, intoxication, microcirculatory disturbances, and inflammation [5,6]. Vital organs such as the kidneys, heart, and lungs are affected, leading to high mortality rates.

Despite advances in intensive care, including fluid resuscitation and dialysis, treatment outcomes remain suboptimal, highlighting the need for further research.

Analysis of Recent Research and Publications

Analysis of modern scientific research indicates significant progress in understanding the pathophysiology of crash syndrome, but many aspects of the development of multiple organ failure remain the subject of active study. Recent systematic reviews and meta-analyses confirm that crash syndrome is not only a local tissue injury, but a complex systemic process involving the interaction of several pathogenetic mechanisms [3].

One of the key areas of modern research is the study of the role of rhabdomyolysis as a central link in pathogenesis. The destruction of muscle cells is accompanied by a massive release of myoglobin, potassium, phosphates and enzymes into the systemic bloodstream, which leads to the development of acute renal failure,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

electrolyte disturbances and metabolic acidosis. It has been established that rhabdomyolysis-induced kidney damage is the main cause of mortality in crash syndrome. Modern studies also emphasize the important role of ischemic-reperfusion injury. Prolonged tissue compression leads to hypoxia and the accumulation of metabolites, and the restoration of blood flow causes a sharp formation of reactive oxygen species (ROS), which cause oxidative stress and damage to cellular structures. This mechanism is considered one of the key triggers of systemic organ damage.

Special attention in modern literature is paid to the role of systemic inflammatory response (SIRS). It has been established that crash syndrome is accompanied by a significant increase in the level of pro-inflammatory cytokines (TNF-α, IL-6), which increase tissue damage and contribute to the development of multiple organ failure. Recent experimental studies demonstrate that inflammation can occur not only at the site of injury, but also in remote areas (the so-called “multifocal inflammation”), which further complicates the course of the disease.

In the context of kidney damage, modern works focus on new molecular mechanisms, in particular the role of free iron and ferroptosis processes (iron-dependent cell death). It has been established that myoglobin contributes to the formation of free iron, which triggers chain reactions of oxidative damage to kidney cells. This opens up prospects for the use of antioxidant therapy as one of the treatment directions.

Considerable attention is also paid to microcirculation and coagulation disorders. It has been established that patients with crash syndrome often develop DIC, which leads to the formation of microthrombi, organ ischemia and progression of multiple organ failure.

Modern clinical studies also indicate a high incidence of complications in mass disasters, in particular earthquakes, where crash syndrome is one of the main causes of mortality among victims. This emphasizes the importance of organizing timely medical care and implementing treatment protocols.

In addition to traditional treatment approaches, modern research is actively exploring new therapeutic strategies, including:

- he use of antioxidants;
- hyperbaric oxygenation;
- inflammation inhibitors;
- early detoxification methods.

Despite this, most treatment methods remain predominantly symptomatic, which indicates the need for further research in the direction of targeted therapy.

Thus, modern scientific publications confirm that crash syndrome is a complex multifactorial process that combines the mechanisms of rhabdomyolysis, ischemia-reperfusion, systemic inflammation, oxidative stress, and microcirculatory disorders. Despite significant progress in understanding these processes, effective methods for the prevention and treatment of multiple organ failure remain limited, which determines the relevance of further research.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

The purpose of the article

The purpose of the article is to analyze current scientific data on the pathophysiological mechanisms of multiple organ failure in crush syndrome, with a focus on rhabdomyolysis, ischemia-reperfusion injury, systemic inflammation, and microcirculatory disturbances.

The study also aims to summarize current diagnostic and treatment approaches and outline directions for further research.

Materials and Methods

This study is based on a literature review. Scientific sources were identified using PubMed, Scopus, and Web of Science with keywords: “crush syndrome”, “rhabdomyolysis”, “multiple organ failure”, and “acute kidney injury”.

Relevant studies, including original articles and reviews, were analyzed and systematized according to key pathogenic mechanisms.

Presentation of the main material.

Compression trauma (crush syndrome) is a complex multifactorial pathological process characterized by a combination of local tissue damage and systemic reactions of the body. The pathogenesis is based on prolonged compression of soft tissues, which leads to ischemia, necrosis and subsequent development of reperfusion injury after restoration of blood flow [3].

Ischemic injury and reperfusion syndrome

Prolonged tissue compression causes circulatory disorders, which are accompanied by hypoxia, lactate accumulation and the transition of cells to anaerobic metabolism. As a result, the level of ATP decreases, the work of ion pumps is disrupted, which leads to intracellular calcium accumulation and the development of cellular edema [3,4,5].

After the removal of compression, blood flow is restored, which is accompanied by a sharp release of metabolic products and the formation of a large number of reactive oxygen species (ROS). This causes oxidative stress, damage to cell membranes and activation of inflammatory processes [6,7].

Rhabdomyolysis as a central link in pathogenesis

Rhabdomyolysis is a key mechanism in the development of crash syndrome and is characterized by massive destruction of striated muscles. As a result, the following enter the blood: myoglobin, potassium, phosphates, creatine phosphokinase.

Myoglobin circulating in the blood has a pronounced nephrotoxic effect. In an acidic environment, it forms precipitates that obstruct the renal tubules and contribute to the development of acute renal failure [5].

Hyperkalemia, which occurs as a result of cell destruction, is one of the most dangerous complications, as it can cause severe cardiac arrhythmias, including ventricular fibrillation and asystole [3].

Metabolic disorders and endogenous intoxication

Due to the massive influx of tissue breakdown products, endogenous intoxication syndrome is formed. The main manifestations are: metabolic acidosis, hyperkalemia, hyperphosphatemia, hypocalcemia.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Metabolic acidosis occurs due to the accumulation of lactic acid and other acidic metabolites, which impairs the functioning of enzyme systems and contributes to the progression of tissue hypoxia [2,3].

Hypocalcemia develops due to the binding of calcium to phosphates and its deposition in damaged tissues, which can cause convulsions and disorders of neuromuscular transmission.

Kidney damage and the development of acute renal failure

Acute renal failure (ARF) is one of the most frequent and severe complications of the crash syndrome. Its development is due to several mechanisms:nephrotoxic effect of myoglobin,ischemia of renal tissue,tubular obstruction,oxidative stress [5]

Myoglobin contributes to the formation of free radicals and damage to the tubular epithelium, which leads to a decrease in glomerular filtration. Hypovolemia, which occurs due to the loss of plasma into the damaged tissues, further worsens renal perfusion [3].

Cardiovascular disorders

Cardiovascular complications in crash syndrome are associated with: hyperkalemia, metabolic acidosis, hypovolemia.

Hyperkalemia alters the electrical activity of the myocardium, which can lead to dangerous arrhythmias. At the same time, a decrease in circulating blood volume contributes to the development of hypotension and traumatic shock [3].

Microcirculation and coagulation disorders

Microcirculation disorders play an important role in the development of multiple organ failure. Activation of the endothelium and the blood coagulation system leads to the development of disseminated intravascular coagulation (DIC) [4].

The formation of microthrombi causes: organ ischemia, perfusion disorders, increased hypoxia.

These processes contribute to the progression of multiple organ failure.

Systemic inflammatory response (SIRS)

Crash syndrome is accompanied by the development of a systemic inflammatory response, characterized by activation of the immune system and the release of pro-inflammatory cytokines:TNF-α,IL-1,IL-6.

These mediators cause endothelial dysfunction, increased vascular permeability and impaired microcirculation [4,5]. The inflammatory reaction is systemic in nature and may resemble sepsis.

Lung damage

Lung damage is manifested by the development of acute respiratory distress syndrome (ARDS). The main mechanisms are:increased permeability of the alveolar-capillary membrane, accumulation of fluid in the alveoli, impaired gas exchange.

This leads to hypoxemia and increases systemic hypoxia [4].

Formation of multiple organ failure

Multiple organ failure is the final stage of the pathological process and is formed as a result of a combination of:hypoxia, intoxication, inflammation, microcirculation

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

disorders. Simultaneous damage to several organs significantly worsens the prognosis and increases the risk of death [1,4].

Thus, crash syndrome is a complex multifactorial process that combines the mechanisms of ischemia-reperfusion, rhabdomyolysis, metabolic disorders, systemic inflammation, and microcirculatory disorders. It is their interaction that leads to the development of multiple organ failure, which determines the severity of the patient's condition and the high level of mortality.

Conclusions and Prospects for Further Research

Crush syndrome is a severe systemic condition arising from prolonged compression of soft tissues, leading to extensive local and systemic pathophysiological changes. Its pathogenesis is closely linked to rhabdomyolysis, the release of myoglobin, electrolytes, and other toxic intracellular components, which trigger a cascade of events culminating in multi-organ dysfunction, including acute kidney injury, cardiac arrhythmias, and metabolic disturbances [1,2,4,5]. Early recognition and aggressive fluid resuscitation remain the cornerstone of prevention and mitigation of systemic complications [3,4].

Despite advances in critical care and renal replacement therapy, mortality and morbidity associated with crush syndrome remain significant, particularly in disaster scenarios and mass-casualty events [2,3]. Recent studies emphasize the importance of early intervention protocols, including monitoring of electrolyte imbalances, renal function, and systemic inflammatory markers, to reduce the risk of multi-organ failure [4,5].

Future research should focus on identifying biomarkers for early prediction of organ dysfunction, optimizing fluid resuscitation strategies tailored to individual risk profiles, and developing pharmacological agents capable of mitigating the systemic inflammatory response triggered by muscle necrosis. Additionally, large-scale, multicenter studies are needed to establish evidence-based guidelines for the management of crush victims, particularly in low-resource and disaster-stricken settings [1,3,5,8]. Improved understanding of the molecular mechanisms underlying crush-induced multi-organ failure may open avenues for targeted therapeutic interventions, ultimately improving patient outcomes and survival rates.

In conclusion, crush syndrome represents a critical condition with profound systemic implications. While current therapeutic strategies can reduce the severity of multi-organ involvement, further research is essential to refine preventive measures, enhance early diagnosis, and develop targeted therapies to minimize the impact of this life-threatening syndrome [1–8].

References

1. Better, O. S. (1990). *The crush syndrome revisited (1940–1990). Nephron, 55*(2), 97–103. https://doi.org/10.1159/000185934

2. Bywaters, E. G., & Beall, D. (1941). *Crush injuries with impairment of renal function. British Medical Journal, 1*(4185), 427–432. https://doi.org/10.1136/bmj.1.4185.427

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

3. Sever, M. S., & Vanholder, R. (2022). *Management of crush syndrome casualties after disasters. Kidney International Reports, 7(5), 1035–1043.* https://doi.org/10.1016/j.ekir.2022.02.019

4. Bosch, X., Poch, E., & Grau, J.-M. (2009). *Rhabdomyolysis and acute kidney injury*. *New England Journal of Medicine, 361*(1), 62–72. https://doi.org/10.1056/NEJMra0801327

5. Petejova, N., & Martinek, A. (2014). *Acute kidney injury due to rhabdomyolysis and renal replacement therapy: A critical review*. *Critical Care, 18*, 224. https://doi.org/10.1186/cc13897

6. Torres, P. A., Helmstetter, J. A., Kaye, A. M., & Kaye, A. D. (2020). *Rhabdomyolysis: pathogenesis, diagnosis, and treatment. The Ochsner Journal, 20(2), 158–169*. https://doi.org/10.31486/toj.19.0074

7. Chavez, L. O., Leon, M., Einav, S., & Varon, J. (2020). *Beyond muscle destruction: a systematic review of rhabdomyolysis for clinical practice. Critical Care, 24, 135.* https://doi.org/10.1186/s13054-020-02897-8

8. Safari, S., Yousefifard, M., Hashemi, B., et al. (2021). *The value of serum biomarkers in predicting acute kidney injury in crush syndrome. International Journal of Nephrology and Renovascular Disease, 14, 93–102.* https://doi.org/10.2147/IJNRD.S295123

Література

1. Better, O. S. (1990). *The crush syndrome revisited (1940–1990)*. *Nephron, 55*(2), 97–103. https://doi.org/10.1159/000185934

2. Bywaters, E. G., & Beall, D. (1941). *Crush injuries with impairment of renal function*. *British Medical Journal, 1*(4185), 427–432. https://doi.org/10.1136/bmj.1.4185.427

3. Sever, M. S., & Vanholder, R. (2022). *Management of crush syndrome casualties after disasters. Kidney International Reports, 7(5), 1035–1043.* https://doi.org/10.1016/j.ekir.2022.02.019

4. Bosch, X., Poch, E., & Grau, J.-M. (2009). *Rhabdomyolysis and acute kidney injury*. *New England Journal of Medicine, 361*(1), 62–72. https://doi.org/10.1056/NEJMra0801327

5. Petejova, N., & Martinek, A. (2014). *Acute kidney injury due to rhabdomyolysis and renal replacement therapy: A critical review*. *Critical Care, 18*, 224. https://doi.org/10.1186/cc13897

6. Torres, P. A., Helmstetter, J. A., Kaye, A. M., & Kaye, A. D. (2020). *Rhabdomyolysis: pathogenesis, diagnosis, and treatment. The Ochsner Journal, 20(2), 158–169*. https://doi.org/10.31486/toj.19.0074

7. Chavez, L. O., Leon, M., Einav, S., & Varon, J. (2020). *Beyond muscle destruction: a systematic review of rhabdomyolysis for clinical practice. Critical Care, 24, 135.* https://doi.org/10.1186/s13054-020-02897-8

8. Safari, S., Yousefifard, M., Hashemi, B., et al. (2021). *The value of serum biomarkers in predicting acute kidney injury in crush syndrome. International Journal of Nephrology and Renovascular Disease, 14, 93–102.* https://doi.org/10.2147/IJNRD.S295123

Дата першого надходження статті до видання: 28.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

UDC 616-005.4-092:616-005.8

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2002-2008

Bondarenko Mykola Oleksandrovich lecturer of Pathological Anatomy, Forensic Medicine and Pathological Physiology Department, Dnipro State Medical University, Dnipro, https://orcid.org/0000-0003-4601-4099

Ziborova Sofia Kyrylivna student of Dnipro State Medical University, Dnipro, https://orcid.org/0009-0001-7600-0491

PATHOGENESIS OF ORGAN INJURY IN ISCHEMIA–REPERFUSION SYNDROME

Abstract. Ischemia–reperfusion syndrome (IRS) is one of the key patho-physiological processes underlying organ injury in a variety of critical conditions, including acute ischemia, shock states, organ transplantation, and restoration of blood flow after thrombosis or embolism. The paradox of this syndrome lies in the fact that reperfusion, which is necessary to preserve tissue viability, is accompanied by the activation of a cascade of damaging mechanisms that can significantly worsen the structural and functional state of organs. In the pathogenesis of ischemia–reperfusion injury, a leading role is played by hypoxia, cellular energy deficiency, disturbances in ionic homeostasis, and activation of anaerobic metabolism during ischemia. The reperfusion phase is characterized by a sharp increase in the production of reactive oxygen species (ROS), which leads to oxidative stress, damage to cellular membrane lipids, proteins, and nucleic acids.

An important component is also the activation of the inflammatory response involving neutrophils, macrophages, and pro-inflammatory cytokines (TNF-α, IL-1β, IL-6), which exacerbates tissue injury and contributes to the development of a systemic inflammatory response.

A key role is played by endothelial dysfunction, manifested by impaired vascular tone regulation, increased vascular permeability, activation of the coagulation cascade, and the development of microthrombosis. This leads to worsening microcirculatory disturbances, the “no-reflow” phenomenon, and secondary tissue ischemia.

Mitochondrial dysfunction, opening of the mitochondrial permeability transition pore, and activation of apoptosis and necrosis complete the injury cascade.

Ischemia–reperfusion syndrome has a universal character and can affect various organs, including the heart, brain, kidneys, liver, and lungs, leading to multiple organ failure. Understanding the molecular and cellular mechanisms of IRS forms the basis for developing effective prevention and treatment strategies, including antioxidant therapy, anti-inflammatory approaches, endothelial protection, and methods of reperfusion control.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Keywords: ischemia–reperfusion syndrome, oxidative stress, reactive oxygen species, endothelial dysfunction, microcirculation, inflammation, apoptosis, multiple organ failure.

Бондаренко Микола Олександрович викладач кафедри патологічної анатомії, судової медицини та патологічної фізіології Дніпровський державний медичний університет, м. Дніпро, https://orcid.org/0000-0003-4601-4099

Зіборова Соф'я Кирилівна студентка Дніпровський державний медичний університет, м. Дніпро, https://orcid.org/0000-0003-4601-4099

ПАТОГЕНЕЗ УШКОДЖЕННЯ ОРГАНІВ ПРИ ІШЕМІЧНО-РЕПЕРФУЗІЙНОМУ СИНДРОМІ

Анотація. Ішемічно-реперфузійний синдром (IPC) є одним із ключових патофізіологічних процесів, що лежить в основі ушкодження органів при різноманітних критичних станах, зокрема при гострій ішемії, шокових станах, трансплантації органів та відновленні кровотоку після тромбозу або емболії. Парадоксальність даного синдрому полягає в тому, що відновлення перфузії, необхідне для збереження життєздатності тканин, супроводжується активацією каскаду ушкоджувальних механізмів, які можуть значно погіршити структурно-функціональний стан органів.

У патогенезі ішемічно-реперфузійного ушкодження провідну роль відіграють гіпоксія, енергетичний дефіцит клітин, порушення іонного гомеостазу та активація анаеробного метаболізму під час ішемії. Реперфузійна фаза характеризується різким підвищенням продукції активних форм кисню (АФК), що спричиняє розвиток оксидативного стресу, ушкодження ліпідів клітинних мембран, білків і нуклеїнових кислот. Важливим компонентом є також активація запальної відповіді із залученням нейтрофілів, макрофагів, прозапальних цитокінів (TNF-α, IL-1β, IL-6), що посилює тканинне ушкодження та сприяє розвитку системної запальної реакції.

Ключове значення має ендотеліальна дисфункція, яка проявляється порушенням судинного тонусу, підвищенням проникності судинної стінки, активацією коагуляційного каскаду та розвитком мікротромбозу. Це призводить до поглиблення мікроциркуляторних розладів, феномену «no-reflow» та вторинної ішемії тканин. Порушення функції мітохондрій, відкриття пори мітохондріальної проникності та активація апоптозу і некрозу клітин завершують каскад ушкодження.

Ішемічно-реперфузійний синдром має універсальний характер і може уражати різні органи, зокрема серце, головний мозок, нирки, печінку та легені, з формуванням поліорганної недостатності. Розуміння молекулярних і клітинних механізмів IPC є основою для розробки ефективних стратегій профілактики та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

лікування, включаючи антиоксидантну терапію, протизапальні підходи, ендотеліопротекцію та методи контролю реперфузії.

Ключові слова: ішемічно-реперфузійний синдром, оксидативний стрес, активні форми кисню, ендотеліальна дисфункція, мікроциркуляція, запалення, апоптоз, поліорганна недостатність.

Problem Statement. Ischemia–reperfusion syndrome is one of the key universal pathological processes that occurs as a result of temporary interruption of tissue blood supply followed by restoration of perfusion. It accompanies a wide range of critical clinical conditions, from acute thrombotic and embolic vascular lesions to complex surgical interventions, cardiac surgery, and organ transplantation. Its particular clinical significance lies in the paradox of reperfusion: the life-saving restoration of blood flow, which ensures the delivery of oxygen and nutrients, simultaneously initiates a cascade of pathobiochemical reactions that may exacerbate the primary ischemic injury and determine the subsequent course of the disease.

The relevance of this problem is increased by the high incidence of systemic complications, primarily multiple organ failure, which remains one of the leading causes of mortality in intensive care units. Despite significant advances in reperfusion technologies, improvements in surgical techniques, and intensive care, the incidence of ischemia–reperfusion injury remains high, indicating the complexity and multilevel nature of this pathological process and the insufficient effectiveness of current protective strategies.

Current understanding of the syndrome's pathogenesis points to its multifactorial nature, in which energy deficiency, oxidative stress, disturbances of calcium homeostasis, endothelial dysfunction, microcirculatory disorders, and activation of the systemic inflammatory response are combined. The interaction of these mechanisms forms a "vicious cycle" of injury that promotes the progression of cell death and the generalization of the pathological process. Thus, insufficient knowledge of the subtle molecular and cellular mechanisms of ischemia–reperfusion syndrome, as well as the lack of universally effective methods for its prevention and correction, determine the high scientific and practical relevance of this problem. In-depth study of these processes is necessary for the development of new therapeutic approaches aimed at reducing reperfusion injury, preserving the structural and functional integrity of organs, and improving clinical outcomes in patients in critical conditions.

Analysis of Recent Research and Publications. A considerable body of recent scientific literature focuses on ischemia–reperfusion injury as a complex, multifactorial pathological process involving tightly interconnected metabolic, oxidative, inflammatory, and vascular mechanisms. During the ischemic phase, the primary event is a rapid decline in ATP production, which leads to failure of energy-dependent ion pumps, intracellular ionic imbalance, calcium overload, and activation of degradative enzymes. These changes are accompanied by a shift toward anaerobic metabolism, lactate accumulation, and intracellular acidosis, which together create a vulnerable

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

cellular state that significantly increases susceptibility to subsequent reperfusion damage [1].

The reperfusion phase is widely recognized as a paradoxical stage in which restoration of blood flow intensifies tissue injury. A key mechanism is the abrupt generation of reactive oxygen species (ROS) from mitochondria, xanthine oxidase, and activated leukocytes, which overwhelms endogenous antioxidant defenses and induces oxidative stress.

This results in lipid peroxidation, protein modification, and DNA damage, ultimately disrupting cellular integrity. In parallel, reperfusion activates a strong inflammatory response characterized by endothelial activation, leukocyte adhesion and infiltration, and the release of cytokines and proteolytic enzymes, which amplify tissue destruction and sustain a self-perpetuating injury cycle [2,3].

At the microcirculatory and cellular levels, endothelial dysfunction and mitochondrial damage play central roles in determining tissue outcome. Endothelial injury leads to impaired vasoregulation, microthrombosis, and the “no-reflow” phenomenon, which prevents adequate tissue perfusion despite restoration of macrocirculation. Simultaneously, mitochondrial permeability transition pore opening causes loss of membrane potential, ATP depletion, and activation of apoptotic pathways, while severe energy failure leads to necrosis. Despite significant advances in understanding these mechanisms, the precise integration of oxidative stress, inflammation, and vascular dysfunction into a unified model of multiple organ failure remains insufficiently defined, limiting the development of fully effective therapeutic strategies [4–7].

The purpose of the article. The aim of this study is to summarize and critically analyze current scientific data on the pathogenesis of organ injury in ischemia–reperfusion syndrome, with the identification and systematization of key molecular and cellular mechanisms underlying the development and progression of organ dysfunction, as well as the clinical consequences of these processes.

Materials and methods. The study is based on a comprehensive analysis of current scientific sources devoted to ischemia–reperfusion injury. Data from experimental and clinical studies published in leading international scientometric databases were used. Particular attention was paid to studies describing the mechanisms of oxidative stress, endothelial dysfunction, inflammatory activation, and mitochondrial disturbances in ischemia–reperfusion syndrome [2], as well as their mutual interactions, systemic effects, and potential therapeutic targets.

Presentation of the main material. Ischemia–reperfusion syndrome is a complex, multicomponent pathological process that develops as a result of the sequential effects of ischemia followed by restoration of blood flow. Current concepts regard it as a single integrated cascade of interrelated metabolic, oxidative, inflammatory, and vascular reactions that act not in isolation but synergistically to determine the degree of tissue injury. The interaction of these mechanisms underlies the progression of cellular dysfunction, structural damage, and organ failure, making

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

this syndrome one of the key problems in modern intensive care medicine and transplantology [1].

The ischemic phase is characterized by a sharp or complete cessation of tissue blood supply, leading to a deficiency of oxygen and energy substrates. Under these conditions, cells switch to anaerobic glycolysis, which provides minimal energy production but is accompanied by lactate accumulation, intracellular acidosis, and impaired enzymatic activity. A decrease in pH affects protein structures and membrane processes, creating early metabolic shifts that determine cellular susceptibility to subsequent reperfusion injury. At the same time, there is a critical depletion of adenosine triphosphate (ATP) stores, leading to dysfunction of energy-dependent ion pumps, primarily Na^+/K^+-ATPase and Ca^{2+}-ATPase. As a result, intracellular accumulation of sodium and calcium occurs, accompanied by osmotic swelling of cells and organelles, as well as activation of calcium-dependent enzymes such as proteases, phospholipases, and endonucleases. These processes cause destruction of cellular membranes, the cytoskeleton, and the nuclear apparatus, forming primary ischemic injury [1,4].

The reperfusion phase, despite being essential for restoring blood flow, paradoxically becomes a critical stage of injury amplification. Restoration of oxygen delivery leads to a sharp increase in the production of reactive oxygen species (ROS), which exceeds the capacity of cellular antioxidant systems. The main sources of free radicals are mitochondria, the xanthine oxidase system, and activated neutrophils. Excessive ROS generation triggers oxidative stress, manifested by lipid peroxidation of membranes, oxidative modification of proteins, and DNA damage. This results in loss of membrane integrity, disruption of cellular homeostasis, and activation of cell death signaling pathways [2,3].

In parallel with oxidative stress, a strong inflammatory response is activated. Reperfusion is accompanied by endothelial cell activation and increased expression of adhesion molecules, promoting neutrophil adhesion and migration into the injured area. Activated leukocytes release proteolytic enzymes, cytokines (TNF-α, IL-1β, IL-6), and additional ROS, significantly amplifying local tissue injury and forming a self-sustaining pathological cycle. In addition, the complement system is activated, contributing to opsonization of cells and further enhancement of the inflammatory response, which deepens tissue destruction [3].

Endothelial dysfunction is a crucial component of the pathogenesis and plays a central role in microcirculatory disturbances. Endothelial injury leads to reduced synthesis of nitric oxide, the main vasodilator, and increased production of vasoconstrictors, particularly endothelin-1. This results in vasospasm, increased vascular resistance, platelet activation, and microthrombus formation. Together, these changes lead to the development of the “no-reflow” phenomenon, in which microcirculation remains severely impaired despite restoration of blood flow in major vessels, thereby sustaining tissue ischemia and worsening functional recovery of the organ [4].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

A central link in ischemia–reperfusion injury is mitochondrial dysfunction. Conditions of calcium overload and oxidative stress lead to the opening of the mitochondrial permeability transition pore, resulting in loss of membrane potential, cessation of ATP synthesis, and mitochondrial swelling. As a consequence, pro-apoptotic factors, particularly cytochrome c, are released into the cytosol, triggering the caspase cascade and programmed cell death. In more severe energy deficiency, cells undergo necrotic death, characterized by membrane rupture and release of intracellular contents, which further intensifies the inflammatory response [5,6].

Cell death in ischemia–reperfusion syndrome is realized through two main pathways—apoptosis and necrosis. Apoptosis is an energy-dependent, regulated process that occurs without a massive inflammatory response, whereas necrosis is characterized by uncontrolled cell destruction and pronounced inflammation. The balance between these processes is determined by the severity of ischemia, duration of hypoxia, and intensity of oxidative stress, and it largely defines the reversibility of tissue injury and the functional outcome of the affected organ [6].

At the systemic level, ischemia–reperfusion syndrome may become generalized. The release of inflammatory mediators, reactive oxygen species, and cellular degradation products triggers a systemic inflammatory response, leading to dysfunction of distant organs. The lungs, kidneys, liver, and heart are most commonly affected, resulting in multiple organ failure. Organs with high metabolic activity and a well-developed microcirculatory network are particularly vulnerable, as they are highly dependent on stable perfusion and energy supply. In transplantology, ischemia–reperfusion injury is recognized as one of the key factors of early graft dysfunction, confirming its fundamental clinical significance [7].

Conclusions. Ischemia–reperfusion syndrome is a complex, multilevel pathological process that arises as a result of the sequential effects of ischemia and subsequent restoration of blood flow and is accompanied by activation of metabolic, oxidative, inflammatory, and vascular mechanisms. The key links in its pathogenesis include cellular energy deficiency, disturbances of ionic homeostasis, excessive production of reactive oxygen species, endothelial dysfunction, and activation of a systemic inflammatory response, which determine the extent of organ injury. Mitochondrial dysfunction plays a central role, leading to energy depletion, opening of permeability pores, and activation of apoptosis and necrosis. Endothelial dysfunction and microthrombosis impair microcirculation and contribute to the “no-reflow” phenomenon, thereby sustaining ischemia even after blood flow restoration. The obtained data indicate that ischemia–reperfusion injury is systemic in nature and may lead to multiple organ failure due to the generalization of inflammatory response and oxidative stress. The most vulnerable are organs with high metabolic activity, which determines the severity of clinical manifestations and the complexity of treatment.

Future Research Directions. Future studies should focus on investigating the molecular mechanisms of ischemia–reperfusion syndrome, identifying specific biomarkers of early injury, and developing new therapeutic approaches, including antioxidant, anti-inflammatory, and endothelial-protective strategies.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

References:

1. Kalogeris, T., Baines, C. P., Krenz, M., & Korthuis, R. J. (2012). Cell biology of ischemia/reperfusion injury. International Review of Cell and Molecular Biology, 298, 229–317. https://doi.org/10.1016/B978-0-12-394309-5.00006-7
2. Yellon, D. M., & Hausenloy, D. J. (2007). Myocardial reperfusion injury. New England Journal of Medicine, 357(11), 1121–1135. https://doi.org/10.1056/NEJMra071667
3. Granger, D. N., & Kvietys, P. R. (2015). Reperfusion injury and reactive oxygen species: The evolution of a concept. Redox Biology, 6, 524–551. https://doi.org/10.1016/j.redox.2015.08.020
4. Eltzschig, H. K., & Eckle, T. (2011). Ischemia and reperfusion—from mechanism to translation. Nature Medicine, 17(11), 1391–1401. https://doi.org/10.1038/nm.2507
5. Lesnefsky, E. J., Chen, Q., & Moghaddas, S. (2016). Mitochondrial dysfunction in cardiac disease: Ischemia–reperfusion injury. Journal of Molecular and Cellular Cardiology, 95, 1–12. https://doi.org/10.1016/j.yjmcc.2016.03.004
6. Tait, S. W. G., & Green, D. R. (2013). Mitochondria and cell death: Outer membrane permeabilization and beyond. Cold Spring Harbor Perspectives in Biology, 5(12), a008706. https://doi.org/10.1101/cshperspect.a008706
7. Zhai, Y., Petrowsky, H., Hong, J. C., Busuttil, R. W., & Kupiec-Weglinski, J. W. (2013). Ischaemia–reperfusion injury in liver transplantation—from bench to bedside. Nature Reviews Gastroenterology & Hepatology, 10(2), 79–89. https://doi.org/10.1038/nrgastro.2012.225

Література:

1. Kalogeris, T., Baines, C. P., Krenz, M., & Korthuis, R. J. (2012). Cell biology of ischemia/reperfusion injury. International Review of Cell and Molecular Biology, 298, 229–317. https://doi.org/10.1016/B978-0-12-394309-5.00006-7
2. Yellon, D. M., & Hausenloy, D. J. (2007). Myocardial reperfusion injury. New England Journal of Medicine, 357(11), 1121–1135. https://doi.org/10.1056/NEJMra071667
3. Granger, D. N., & Kvietys, P. R. (2015). Reperfusion injury and reactive oxygen species: The evolution of a concept. Redox Biology, 6, 524–551. https://doi.org/10.1016/j.redox.2015.08.020
4. Eltzschig, H. K., & Eckle, T. (2011). Ischemia and reperfusion—from mechanism to translation. Nature Medicine, 17(11), 1391–1401. https://doi.org/10.1038/nm.2507
5. Lesnefsky, E. J., Chen, Q., & Moghaddas, S. (2016). Mitochondrial dysfunction in cardiac disease: Ischemia–reperfusion injury. Journal of Molecular and Cellular Cardiology, 95, 1–12. https://doi.org/10.1016/j.yjmcc.2016.03.004
6. Tait, S. W. G., & Green, D. R. (2013). Mitochondria and cell death: Outer membrane permeabilization and beyond. Cold Spring Harbor Perspectives in Biology, 5(12), a008706. https://doi.org/10.1101/cshperspect.a008706
7. Zhai, Y., Petrowsky, H., Hong, J. C., Busuttil, R. W., & Kupiec-Weglinski, J. W. (2013). Ischaemia–reperfusion injury in liver transplantation—from bench to bedside. Nature Reviews Gastroenterology & Hepatology, 10(2), 79–89. https://doi.org/10.1038/nrgastro.2012.225

Дата першого надходження статті до видання: 20.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

UDC 16.833-009.7-036.12:616.711

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2009-2015

Fister Nataliya Ivanivna PhD student, assistant professor of the Department of Neurology, Neurosurgery and Psychiatry, Uzhhorod National University, Uzhhorod, https://orcid.org/0009-0007-1823-9916

Tokar Petro Yuriiovych Doctor of Philosophy, Associate Professor of the Department of Obstetrics, Gynecology and Perinatology, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0000-0002-5862-4532

RISK FACTORS FOR CHRONIC BACK PAIN IN PATIENTS WITH RADICULOPATHY: A CLINICAL-ANALYTICAL STUDY

Abstract. Chronic back pain is a significant clinical and socio-economic problem, as it is accompanied by a persistent decrease in functional activity, limitation of work capacity and increased burden on the health care system. Prolonged pain syndrome negatively affects not only the physical condition of patients, but also their psycho-emotional status, which further complicates the course of the disease and reduces the effectiveness of treatment. One of the key mechanisms of the formation of such pain is radiculopathy, the course of which can vary from short-term episodes to long-term, therapy-resistant conditions. In this context, the identification of factors contributing to the transition of an acute process into a chronic one is of particular importance.

The study carried out a comprehensive analysis of the clinical and anamnestic characteristics of patients with back pain syndrome with an emphasis on the features of the long-term course of the disease. Demographic indicators, duration of symptoms, presence of concomitant pathologies, previous surgical interventions, as well as the structure of clinical complaints were evaluated. It was established that the long course of the disease is more often formed in patients of older age groups, with a predominance of men, and is accompanied by a higher frequency of comorbid conditions. The presence of concomitant pathology is associated with a complication of the clinical profile, a more pronounced functional deficit and the need for complex treatment.

Particular attention is drawn to the relationship between previous surgical interventions and the duration of symptoms: patients with an operative history more often show a prolonged course, a higher probability of complications and require more intensive medical support. At the same time, a significant part of people with a short duration of symptoms do not have both surgical interventions and pronounced comorbidity, which may indicate a more favorable clinical prognosis and higher effectiveness of conservative therapy.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

The combination of clinical, demographic and anamnestic characteristics forms an individual risk profile of chronicity, which should be taken into account when stratifying patients and choosing the optimal management tactics for people with back pain.

Keywords: chronic back pain, radiculopathy, risk factors, pain chronicity, comorbidity, surgical interventions, clinical course.

Фістер Наталія Іванівна аспірант, асистент кафедри неврології, нейрохірургії та психіатрії ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, https://orcid.org/0009-0007-1823-9916

Токар Петро Юрійович доктор філософії, доцент кафедри акушерства, гінекології та перинатології Буковинського державного медичного університету, м. Чернівці, https://orcid.org/0000-0002-5862-4532

ФАКТОРИ РИЗИКУ ХРОНІЗАЦІЇ БОЛЮ В СПИНІ У ПАЦІЄНТІВ З РАДИКУЛОПАТІЄЮ: КЛІНІКО-АНАЛІТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Анотація. Хронічний біль у спині становить суттєву клінічну та соціально-економічну проблему, оскільки супроводжується стійким зниженням функціональної активності, обмеженням працездатності та підвищеним навантаженням на систему охорони здоров'я. Тривалий больовий синдром негативно впливає не лише на фізичний стан пацієнтів, але й на їх психоемоційний статус, що додатково ускладнює перебіг захворювання та знижує ефективність лікування. Одним із ключових механізмів формування такого болю є радикулопатія, перебіг якої може варіювати від короткотривалих епізодів до тривалих, резистентних до терапії станів. У цьому контексті особливого значення набуває ідентифікація чинників, що сприяють переходу гострого процесу у хронічний.

У дослідженні проведено комплексний аналіз клінічних і анамнестичних характеристик пацієнтів із больовим синдромом у спині з акцентом на особливості тривалого перебігу захворювання. Оцінювалися демографічні показники, тривалість симптомів, наявність супутніх патологій, попередні хірургічні втручання, а також структура клінічних скарг. Встановлено, що тривалий перебіг захворювання частіше формується у пацієнтів старших вікових груп, із переважанням чоловіків, та супроводжується більшою частотою коморбідних станів. Наявність супутньої патології асоціюється з ускладненням клінічного профілю, більш вираженим функціональним дефіцитом і потребою в комплексному лікуванні.

Окрему увагу привертає зв'язок між попередніми хірургічними втручаннями і тривалістю симптомів: пацієнти з оперативним анамнезом частіше демонструють затяжний перебіг, вищу ймовірність ускладнень та потребують більш інтенсивного медичного супроводу. Водночас у значної частини осіб із

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

короткою тривалістю симптомів відсутні як оперативні втручання, так і виражена коморбідність, що може свідчити про більш сприятливий клінічний прогноз та вищу ефективність консервативної терапії.

Сукупність клінічних, демографічних і анамнестичних характеристик формує індивідуальний профіль ризику хронізації, який доцільно враховувати при стратифікації пацієнтів і виборі оптимальної тактики ведення осіб із болем у спині.

Ключові слова: хронічний біль у спині, радикулопатія, фактори ризику, хронізація болю, коморбідність, хірургічні втручання, клінічний перебіг.

Statement of the problem. Back pain remains one of the most common reasons for seeking medical help and a significant factor in temporary and permanent disability. Despite significant progress in diagnosis and treatment, the problem of chronic pain syndrome does not lose its relevance. The transition of acute pain into a chronic form is accompanied by a deterioration in the quality of life of patients, the formation of functional limitations and an increase in the economic burden on the health care system.

One of the leading causes of back pain is radiculopathy, which occurs as a result of damage or compression of nerve roots and is characterized by a variety of clinical manifestations. In most cases, the course of the disease is favorable, however, some patients have prolonged or recurrent symptoms. It is these cases that form a group of increased risk of chronicity, which requires a more in-depth clinical analysis.

To date, there is no unified general idea about the factors that determine the long course of pain syndrome in patients with radiculopathy. Age, gender, comorbidities, duration of symptoms, and previous surgery may influence the clinical course, but their relationship and significance remain poorly understood. The analysis of comorbid conditions and their role in forming a complex clinical profile of the patient requires special attention.

In addition, the question of the influence of surgical history on the further course of the disease is insufficiently researched.

In clinical practice, there is a trend towards an increase in the number of operative interventions, but their relationship with the risk of pain chronicity needs to be clarified. Also, the value of instrumental examination methods in predicting the course of the disease remains debatable.

There is a need for a comprehensive study of clinical, demographic and anamnestic factors associated with chronic back pain. This will increase the accuracy of predicting the course of the disease, optimize approaches to patient management, and reduce the risk of developing long-term pain syndromes.

Analysis of recent research and publications. The problem of back pain and radiculopathy remains one of the leading topics of modern clinical medicine, which is actively researched by both Ukrainian and European scientists. Considerable attention is paid to the study of pathogenesis, risk factors, and chronic pain syndrome

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

mechanisms. In particular, the role of degenerative-dystrophic changes in the spine, neurophysiological disorders and pain intensity as key factors in the transition of acute radiculopathy into a chronic form is emphasized in domestic research, in particular the works of L. A. Dzyak.

Among European researchers, Claus Manniche made a significant contribution to the development of the problem of back pain, who proved the effectiveness of active rehabilitation and developed approaches to assessing pain intensity. Nikolai Bogduk, who studied the biomechanics of the spine and the mechanisms of chronic pain formation, had a significant impact on the understanding of the anatomical sources of pain syndrome. Philippe Rigoard focused on modern methods of treatment, in particular neuromodulation in chronic pain syndrome. Also, the clinical aspects of interventional treatment are actively investigated by Fares Sayegh, who analyzes the effectiveness of epidural injections in radiculopathy.

Current research confirms that radiculopathy is a complex multifactorial condition associated with compression and inflammation of nerve roots, most often due to intervertebral herniation or degenerative changes. At the same time, although a significant number of cases have a favorable course and regress within a few weeks, a certain proportion of patients develop chronic pain, which requires additional analysis of risk factors.

Despite a significant number of studies, the issue of the interaction of clinical, demographic and anamnestic factors in the formation of a chronic course remains insufficiently systematized. This determines the need for further clinical and analytical studies aimed at identifying key predictors of back pain chronicity.

The purpose of the study to determine clinical, demographic and anamnestic factors associated with chronic back pain in patients with radiculopathy.

Presentation of the main material. Chronic back pain is one of the leading causes of reduced quality of life and disability in the adult population [1]. Radiculopathy is of particular importance as a clinical condition that is accompanied by a persistent pain syndrome and can take a long course [2]. Despite a significant number of studies, the factors that determine the chronicity of pain remain insufficiently systematized [3, 5]. In this regard, a detailed analysis of clinical and anamnestic characteristics of patients is relevant to identify regularities in the long-term course of the disease [4].

Within the analysis of clinical data of 303 patients with back pain syndrome, the focus was not on the general characteristics of the sample, but on the identification of patterns related to the duration of the disease. This made it possible to assess the factors that accompany the transition of acute or subacute pain into a long-term, potentially chronic state [6].

The distribution of patients according to the duration of symptoms showed that the largest proportion fell to individuals with a duration of less than one year — 155 patients (more than 50% of the sample; $p = 1.01425E-23$). This group was characterized by a relatively homogeneous clinical profile: in most cases, there were

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

no previous surgical interventions (p = 1.01425E-23), as well as concomitant pathologies. At the same time, age heterogeneity can be observed even in this category: the largest share was made up of patients older than 50 years (p = 3.48415E-20), which indicates early manifestations of degenerative changes as a potential trigger of symptoms.

In contrast, the group of patients with a duration of symptoms greater than 5 years (n = 25) had a fundamentally different clinical profile. This category was dominated by men (p = 0.027806895), and the main part was made up of people older than 41 years (p = 0.011725876). They were characterized by a combination of several unfavorable factors: a long history of pain, the presence of concomitant diseases, and a higher frequency of previous surgical interventions. This allows considering this group as having the greatest risk of chronicity.

Special attention is drawn to the relationship between the duration of the disease and comorbidity. In patients without accompanying diagnoses (n = 142; p = 2.78317E-32) more often a short course of symptoms was recorded. On the other hand, in the groups with one (n = 56), two (n = 27) and three or more co-diagnoses (n = 21), there was a tendency to increase the duration of the disease. In particular, cases lasting more than 5 years were recorded significantly more often in patients with concomitant conditions (p = 1.2514E-16). This indicates the cumulative effect of comorbidity in the formation of a complex and long clinical course.

Among the accompanying pathologies, postoperative conditions (Z98), spondylopathy (M48), cardiovascular diseases (I11) and neurological disorders (G83) were most often registered. It is important that clear associations were established for some of them: for example, the diagnosis of Z98 was more frequent in patients older than 50 years and in the age group 31–40 years (p = 0.039179456), and was also more common among men (p = 0.005580984). This indicates a possible connection between previous interventions and subsequent complications of the course of the disease.

Analysis of the surgical history further confirmed this trend. Although the majority of patients did not have previous surgical interventions (n = 209; p = 5.54852E-28), it was the group with operations (n = 37) that had a longer course more often (p = 0.004326938). These patients were also more likely to complain of pain in the lumbar spine (p = 1.26103E-14), which may indicate the persistence or recurrence of symptoms after surgical treatment.

Clinical analysis of the reasons for referral showed a clear predominance of pain in the lumbar region of the spine. This symptom was statistically the most significant in all age groups, except for the youngest, and retained its leading role regardless of the duration of the disease. In patients with a short history (less than a year), low back pain was the main reason for presentation (p = 5.1671E-123), while in groups with a longer history, a combination of several symptoms was more often observed, including pain in the extremities and other parts of the spine.

Evaluation of the role of magnetic resonance imaging showed that 143 patients (p = 0.010762814) had MRI results before referral. This group was dominated by men

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

(p = 4.61102E-11) and persons older than 50 years (p = 2.04623E-11). However, similar demographic and clinical characteristics were observed among patients without MRI (n = 103), which indicates that there is no fundamental difference in the course of the disease depending on the presence of instrumental examination.

The social aspect is of special interest. The most numerous category was non-working patients — 53% of the sample (p = 9.27337E-66), among whom men predominated (63%).

The age distribution of this group showed that 42% were over 50 years of age, but a significant proportion also belonged to patients aged 31–40 years (30%). This allows us to assume that long-term pain syndrome can affect work capacity not only in older people, but also in working age.

The obtained results indicate that the formation of a long course of back pain has a multifactorial nature. The most significant are the combination of age changes, male gender, the presence of concomitant diseases, previous surgical interventions, and the duration of symptoms for more than 5 years. It is the combination of these factors that determines the complex clinical profile of patients with a high risk of chronicity.

Conclusions. Chronic back pain in patients with radiculopathy is the result of a complex interaction of demographic, clinical and anamnestic factors that shape the individual course of the disease. It is established that a longer course is more often observed in patients of older age groups, in particular over 50 years, as well as in men, especially over 41 years of age.

An important role in the formation of chronic pain syndrome is played by the presence of concomitant diseases, and with an increase in their number, the complexity of the clinical profile and the duration of the course increase. Comorbid conditions, including postoperative changes, degenerative spinal lesions, and cardiovascular disease, are associated with more severe clinical manifestations and reduced treatment efficacy.

In addition, it was established that previous surgical interventions are associated with a longer and more complicated course of the disease, which allows considering the operative history as one of the risk factors for chronicity.

Despite the use of instrumental methods of diagnosis, in particular magnetic resonance imaging, clinical analysis remains decisive in predicting the course, since the presence of MRI does not demonstrate a significant impact on the main clinical characteristics.

The leading clinical manifestation in all groups of patients is pain in the lumbar region of the spine, however, with a long course, a combination of several symptoms is more often observed, which reflects the more complex nature of the pathological process. A significant proportion of non-working patients testifies to the pronounced impact of long-term pain syndrome on work capacity and social activity. The obtained results emphasize the need for early identification of patients with an increased risk of chronicity and the use of a differentiated approach to their management, taking into account a combination of clinical and anamnestic factors.

ISSN 2786-4952 Online

References:

1. Maharty, D. C., Hines, S. C., & Brown, R. B. (2024). Chronic Low Back Pain in Adults: Evaluation and Management. American family physician, 109(3), 233–244.

2. Otero-Ketterer, E., Peñacoba-Puente, C., Ferreira Pinheiro-Araujo, C., Valera-Calero, J. A., & Ortega-Santiago, R. (2022). Biopsychosocial Factors for Chronicity in Individuals with Non-Specific Low Back Pain: An Umbrella Review. International journal of environmental research and public health, 19(16), 10145. https://doi.org/10.3390/ijerph191610145

3. Peene, L., Cohen, S. P., Kallewaard, J. W., Wolff, A., Huygen, F., Gaag, A. V., Monique, S., Vissers, K., Gilligan, C., Van Zundert, J., & Van Boxem, K. (2024). 1. Lumbosacral radicular pain. *Pain practice : the official journal of World Institute of Pain*, *24*(3), 525–552. https://doi.org/10.1111/papr.13317

4. Wand, B. M., Cashin, A. G., McAuley, J. H., Bagg, M. K., Orange, G. M., & Moseley, G. L. (2023). The Fit-for-Purpose Model: Conceptualizing and Managing Chronic Nonspecific Low Back Pain as an Information Problem. *Physical therapy*, *103*(2), pzac151. https://doi.org/10.1093/ptj/pzac151

5. Zheng, P., Scheffler, A., Ewing, S., Hue, T. F., Jones Berkeley, S., Morshed, S., Mehling, W., Torres-Espin, A., Galivanche, A., Lotz, J., Peterson, T., O'Neill, C., & REACH Investigators (2025). Chronic low back pain causal risk factors identified by Mendelian randomization: a cross-sectional cohort analysis. *The spine journal : official journal of the North American Spine Society*, *25*(6), 1154–1166. https://doi.org/10.1016/j.spinee.2024.12.029

6. Klyne, D. M., Hall, L. M., Nicholas, M. K., & Hodges, P. W. (2022). Risk factors for low back pain outcome: Does it matter when they are measured?. *European journal of pain (London, England)*, *26*(4), 835–854. https://doi.org/10.1002/ejp.1911

Література:

1. Maharty, D. C., Hines, S. C., & Brown, R. B. (2024). Chronic Low Back Pain in Adults: Evaluation and Management. American family physician, 109(3), 233–244.

2. Otero-Ketterer, E., Peñacoba-Puente, C., Ferreira Pinheiro-Araujo, C., Valera-Calero, J. A., & Ortega-Santiago, R. (2022). Biopsychosocial Factors for Chronicity in Individuals with Non-Specific Low Back Pain: An Umbrella Review. International journal of environmental research and public health, 19(16), 10145. https://doi.org/10.3390/ijerph191610145

3. Peene, L., Cohen, S. P., Kallewaard, J. W., Wolff, A., Huygen, F., Gaag, A. V., Monique, S., Vissers, K., Gilligan, C., Van Zundert, J., & Van Boxem, K. (2024). 1. Lumbosacral radicular pain. *Pain practice : the official journal of World Institute of Pain*, *24*(3), 525–552. https://doi.org/10.1111/papr.13317

4. Wand, B. M., Cashin, A. G., McAuley, J. H., Bagg, M. K., Orange, G. M., & Moseley, G. L. (2023). The Fit-for-Purpose Model: Conceptualizing and Managing Chronic Nonspecific Low Back Pain as an Information Problem. *Physical therapy*, *103*(2), pzac151. https://doi.org/10.1093/ptj/pzac151

5. Zheng, P., Scheffler, A., Ewing, S., Hue, T. F., Jones Berkeley, S., Morshed, S., Mehling, W., Torres-Espin, A., Galivanche, A., Lotz, J., Peterson, T., O'Neill, C., & REACH Investigators (2025). Chronic low back pain causal risk factors identified by Mendelian randomization: a cross-sectional cohort analysis. *The spine journal : official journal of the North American Spine Society*, *25*(6), 1154–1166. https://doi.org/10.1016/j.spinee.2024.12.029

6. Klyne, D. M., Hall, L. M., Nicholas, M. K., & Hodges, P. W. (2022). Risk factors for low back pain outcome: Does it matter when they are measured?. *European journal of pain (London, England)*, *26*(4), 835–854. https://doi.org/10.1002/ejp.1911

Дата першого надходження статті до видання: 03.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

UDC 616.314.17-008.1-036.12:618.1-002

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2016-2024

Herasym Lalita Mykolaivna candidate of medical sciences, assistant professor of the department of surgical stomatology and maxillofacial surgery, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0000-0002-5902-6091

Tokar Petro Yuriiovych Doctor of Philosophy, Associate Professor of the Department of Obstetrics, Gynecology and Perinatology, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0000-0002-5862-4532

CLINICAL AND IMMUNOLOGICAL ASPECTS OF THE COMBINED COURSE OF PERIODONTAL DISEASES AND GYNECOLOGICAL PATHOLOGY

Abstract. The article presents a systematic analysis of modern scientific sources devoted to the clinical and immunological aspects of the combined course of periodontal tissue diseases and gynecological pathology. The results of domestic and foreign research in recent years are summarized, which consider the role of chronic inflammation as a universal pathogenetic mechanism that combines periodontal lesions and pathological processes in the organs of the female reproductive system. It has been established that the persistent inflammatory process in periodontal tissues is accompanied by systemic immune changes that can potentiate the development or complicate the course of gynecological diseases.

Special attention is paid to the analysis of changes in the immune status, including the imbalance of pro-inflammatory (IL-1β, IL-6, TNF-α) and anti-inflammatory cytokines, activation of cellular and humoral mechanisms of immunity, as well as impaired functioning of neutrophils and macrophages. The role of local and systemic immune response factors in the maintenance of chronic inflammation, as well as their importance in the formation of pathological changes in target tissues, is considered. Data on changes in the microbiome of the oral cavity, in particular, an increase in the share of opportunistic and periodontopathogenic microorganisms, and their possible influence on systemic processes through the mechanisms of translocation and immune activation were analyzed.

The importance of hormonal fluctuations in women of reproductive age as a factor modulating the course of both periodontal and gynecological diseases is highlighted.

It has been shown that changes in estrogen and progesterone levels can affect vascular permeability, connective tissue metabolism, and the intensity of the inflammatory response. Correlations between the severity of periodontal lesions and the activity of gynecological pathology were analyzed, as well as the prospects of using immunological markers as diagnostic and prognostic criteria were evaluated.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Modern approaches to the interdisciplinary management of patients with combined pathology, which involve the integration of dental and obstetric and gynecological care, as well as personalized preventive and therapeutic strategies, are separately considered. The importance of early detection of immunological disorders, comprehensive assessment of the patient's condition and implementation of preventive measures aimed at reducing the risk of developing complications is emphasized. The obtained generalizations create a basis for further clinical research and improvement of existing treatment and diagnostic protocols.

Keywords: periodontal disease, gynecological pathology, immune response, cytokines, chronic inflammation, microbiome, reproductive health.

Герасим Лаліта Миколаївна кандидат медичних наук, асистент кафедри хірургічної стоматології та щелепно-лицевої хірургії, Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0000-0002-5902-6091

Токар Петро Юрійович доктор філософії, доцент кафедри акушерства, гінекології та перинатології Буковинського державного медичного університету, м. Чернівці, https://orcid.org/0000-0002-5862-4532

КЛІНІКО-ІМУНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПОЄДНАНОГО ПЕРЕБІГУ ПАРОДОНТАЛЬНИХ ЗАХВОРЮВАНЬ ТА ГІНЕКОЛОГІЧНОЇ ПАТОЛОГІЇ

Анотація. У статті представлено систематичний аналіз сучасних наукових джерел, присвячених клініко-імунологічним аспектам поєднаного перебігу захворювань тканин пародонта та гінекологічної патології. Узагальнено результати вітчизняних і зарубіжних досліджень останніх років, у яких розглядається роль хронічного запалення як універсального патогенетичного механізму, що об’єднує ураження пародонта та патологічні процеси в органах репродуктивної системи жінки. Встановлено, що персистуючий запальний процес у тканинах пародонта супроводжується системними імунними зрушеннями, які можуть потенціювати розвиток або ускладнювати перебіг гінекологічних захворювань.

Особливу увагу приділено аналізу змін імунного статусу, включаючи дисбаланс прозапальних (IL-1β, IL-6, TNF-α) та протизапальних цитокінів, активацію клітинних і гуморальних механізмів імунітету, а також порушення функціонування нейтрофілів і макрофагів. Розглянуто роль локальних і системних факторів імунної відповіді у підтриманні хронічного запалення, а також їх значення у формуванні патологічних змін у тканинах-мішенях. Проаналізовано дані щодо змін мікробіому ротової порожнини, зокрема зростання частки умовно-патогенних і пародонтопатогенних мікроорганізмів, та їх можливого впливу на системні процеси через механізми транслокації та імунної активації.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Висвітлено значення гормональних коливань у жінок репродуктивного віку як чинника, що модулює перебіг як пародонтальних, так і гінекологічних захворювань. Показано, що зміни рівнів естрогену і прогестерону можуть впливати на судинну проникність, метаболізм сполучної тканини та інтенсивність запальної відповіді. Проаналізовано кореляційні зв'язки між тяжкістю ураження пародонта та активністю гінекологічної патології, а також оцінено перспективи використання імунологічних маркерів як діагностичних і прогностичних критеріїв.

Окремо розглянуто сучасні підходи до міждисциплінарного ведення пацієнток із поєднаною патологією, що передбачають інтеграцію стоматологічної та акушерсько-гінекологічної допомоги, а також персоналізовані профілактичні та лікувальні стратегії. Підкреслено важливість раннього виявлення імунологічних порушень, комплексної оцінки стану пацієнток і впровадження профілактичних заходів, спрямованих на зниження ризику розвитку ускладнень. Отримані узагальнення створюють підґрунтя для подальших клінічних досліджень і вдосконалення існуючих лікувально-діагностичних протоколів.

Ключові слова: пародонтальні захворювання, гінекологічна патологія, імунна відповідь, цитокіни, хронічне запалення, мікробіом, репродуктивне здоров'я.

Statement of the problem. In modern medical science, attention is growing to the role of chronic inflammatory processes as the universal pathogenetic basis of many systemic diseases. Periodontal diseases, characterized by a long course and persistence of the infectious-inflammatory process in periodontal tissues, are considered not only as a local dental pathology, but as a potential source of systemic effects on the body. At the same time, gynecological diseases, in particular pelvic inflammatory processes and hormonal disorders, are also accompanied by pronounced immune and inflammatory changes.

However, the question of the relationship between these pathological conditions remains insufficiently studied and fragmented.

Existing studies demonstrate a possible mutual influence between the state of periodontal tissues and a woman's reproductive health, however, the obtained data are often contradictory due to differences in methodological approaches, diagnostic criteria, and samples of the studied groups. The data on the role of immunological mechanisms, in particular the imbalance of cytokines, changes in the cellular immune response and disorders of the barrier function of the mucous membranes in the formation of the combined pathology, remain insufficiently systematized. In addition, the importance of the oral microbiome as a potential source of systemic immune activation, which can influence the course of gynecological diseases, has been limited.

A significant problem remains the lack of an integrated interdisciplinary approach to the assessment and management of patients with combined dental and gynecological disorders.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

In clinical practice, dental status is rarely considered as a risk factor for the development or complication of gynecological pathology, which limits the possibilities of early prevention and comprehensive treatment. At the same time, the lack of clear clinical and immunological criteria for the relationship between these conditions complicates the development of effective diagnostic and therapeutic strategies.

There is an objective need for a systematic analysis of available scientific data in order to generalize modern ideas about the clinical and immunological mechanisms of the combined course of periodontal diseases and gynecological pathology. This will make it possible to form a scientifically based base for further research and improvement of interdisciplinary approaches to the management of patients.

Analysis of recent research and publications. Current research indicates a growing interest in studying the relationship between periodontal tissue diseases and gynecological pathology in the context of systemic inflammation. Over the last decade, a significant number of publications have been devoted to the role of periodontal infections as a potential trigger of systemic immune changes that can affect the course of diseases of the female reproductive system. The authors note that chronic inflammation in the periodontium is accompanied by an increase in the levels of pro-inflammatory cytokines, which are able to penetrate into the systemic circulation and modulate the immune response in distant organs.

A separate area of research concerns the analysis of the microbiome of the oral cavity and its participation in the formation of the systemic inflammatory reaction. It has been established that periodontopathogenic microorganisms can contribute to the activation of the immune system and potentially affect the state of the urogenital tract through the mechanisms of translocation or mediated immune response. At the same time, similar inflammatory mechanisms are being actively studied in gynecology, in particular in chronic inflammatory diseases of the pelvic organs, endometriosis and other pathological conditions.

At the same time, the analysis of the literature reveals a certain fragmentation of scientific data. Some studies have limited samples or different approaches to the assessment of periodontal status and gynecological indicators, which makes it difficult to compare the results. There are not enough works that would comprehensively evaluate clinical and immunological parameters within one study. In addition, there is a lack of unification regarding the use of inflammatory biomarkers as diagnostic criteria.

Despite the presence of a significant number of studies, the issue of the relationship between periodontal diseases and gynecological pathology requires further systematic generalization taking into account clinical and immunological aspects.

The purpose of the study: to carry out a systematic analysis of modern scientific data on the clinical and immunological mechanisms of the combined course of periodontal diseases and gynecological pathology with the aim of generalizing their pathogenetic relationships and determining the prospects of an interdisciplinary approach to diagnosis and treatment.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Presentation of the main material. As a result of a systematic analysis of scientific sources, it was established that the combined course of periodontal diseases and gynecological pathology has a clearly expressed clinical and immunological interdependence, which is realized through the mechanisms of chronic systemic inflammation [2, 5]. Summarizing the data made it possible to single out several key areas of pathogenetic interactions that are of significant importance for clinical practice [1].

First of all, it has been confirmed that patients with generalized lesions of periodontal tissues have increased levels of pro-inflammatory cytokines, in particular IL-1β, IL-6 and TNF-α, which correlates with the activity of inflammatory processes in the gynecological field [8]. A number of studies have shown that the systemic circulation of these mediators contributes to the formation of a state of chronic immune activation, which can affect the functional state of the endometrium, disrupt local immune homeostasis and contribute to the progression of inflammatory diseases of the pelvic organs [20]. At the same time, a decrease in the level of anti-inflammatory cytokines, such as IL-10, was detected, which indicates an imbalance of immunoregulatory mechanisms [11].

Clinical analysis showed that the severity of periodontal lesions is statistically associated with the severity of gynecological pathology [6]. In particular, chronic inflammatory diseases of the pelvic organs, dysbiotic disorders and hormonally associated conditions are more often noted in patients with moderate and severe periodontal lesions [17]. It was found that the duration of the periodontal process is an important predictor of the development of accompanying gynecological complications, which emphasizes the importance of early diagnosis of dental pathology [13].

An important aspect is the role of the oral microbiome. Data analysis shows that patients with periodontal diseases have a shift in the microbial balance towards the predominance of anaerobic periodontopathogens, such as Porphyromonas gingivalis and Tannerella forsythia [4]. These microorganisms are able to induce a systemic immune response through the activation of Toll-like receptors, which leads to an increase in the production of pro-inflammatory mediators [16]. There are data confirming the possibility of translocation of bacterial components into the systemic circulation, which can indirectly affect the condition of the urogenital tract [10].

Hormonal factors also play a significant role in the formation of combined pathology. It has been established that fluctuations in estrogen and progesterone levels affect vascular permeability, proliferation of connective tissue cells, and immune cell activity [7]. This, in turn, modulates the course of the inflammatory process in the periodontium and can contribute to the exacerbation of gynecological diseases. In periods of hormonal instability, there is an increased sensitivity of tissues to microbial influence, which increases inflammatory reactions [18].

Analysis of immunological indicators indicates the presence of complex changes in both systemic and local immunity [3]. A violation of the functional activity of neutrophils, a decrease in their phagocytic ability and an increase in the level of

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

oxidative stress were revealed [9]. At the same time, activation of B-lymphocytes with increased production of IgG and IgA classes of immunoglobulins is observed, which indicates chronic antigenic stimulation. Such changes create conditions for maintaining the inflammatory process and its systemic spread [12].

Particular attention is paid to the analysis of biomarkers that can be used to assess the relationship between dental and gynecological pathology. It was established that elevated levels of C-reactive protein, pro-inflammatory cytokines and some enzymes of tissue destruction can serve as indicators of the activity of a combined pathological process [19]. This opens up prospects for the development of new diagnostic approaches based on a comprehensive assessment of immune status [14, 15].

The results of the analysis indicate the presence of a close relationship between periodontal diseases and gynecological pathology, which is realized through common clinical and immunological mechanisms. The revealed patterns confirm the need for an interdisciplinary approach to patient management and consideration of dental status as an important factor in a woman's general and reproductive health.

Conclusions. The generalization of the results of the systematic analysis shows that the combined course of periodontal diseases and gynecological pathology has common clinical and immunological mechanisms, which are based on chronic systemic inflammation. Imbalance of the cytokine profile, activation of cellular and humoral links of immunity, as well as disruption of barrier functions contribute to the mutual aggravation of pathological processes in periodontal tissues and organs of the reproductive system.

It has been established that changes in the microbiome of the oral cavity and an increase in the level of periodontopathogenic microorganisms can act as a trigger of the systemic immune response, which potentially affects the course of gynecological diseases. Hormonal fluctuations, characteristic of women of reproductive age, additionally modulate the intensity of inflammatory reactions, increasing the clinical manifestations of both pathologies.

The obtained data emphasize the need for an integrated interdisciplinary approach to the management of patients with combined diseases, which involves the close interaction of dentists and obstetrician-gynecologists. Early detection, prevention, and correction of immunological disorders are the key directions for increasing the effectiveness of treatment. Further research should be aimed at clarifying pathogenetic mechanisms and developing standardized diagnostic criteria.

References:

1. Kwon, T., Lamster, I. B., & Levin, L. (2021). Current Concepts in the Management of Periodontitis. International dental journal, 71(6), 462–476. https://doi.org/10.1111/idj.12630

2. Dannewitz, B., Holtfreter, B., & Eickholz, P. (2021). Parodontitis – Therapie einer Volkskrankheit [Periodontitis-therapy of a widespread disease]. Bundesgesundheitsblatt, Gesundheitsforschung, Gesundheitsschutz, 64(8), 931–940. https://doi.org/10.1007/s00103-021-03373-2

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

3. Chen, P., Hong, F., & Yu, X. (2022). Prevalence of periodontal disease in pregnancy: A systematic review and meta-analysis. Journal of dentistry, 125, 104253. https://doi.org/10.1016/j.jdent.2022.104253

4. Le, Q. A., Akhter, R., Coulton, K. M., Vo, N. T. N., Duong, L. T. Y., Nong, H. V., Yaacoub, A., Condous, G., Eberhard, J., & Nanan, R. (2022). Periodontitis and Preeclampsia in Pregnancy: A Systematic Review and Meta-Analysis. Maternal and child health journal, 26(12), 2419–2443. https://doi.org/10.1007/s10995-022-03556-6

5. Saadaoui, M., Singh, P., & Al Khodor, S. (2021). Oral microbiome and pregnancy: A bidirectional relationship. Journal of reproductive immunology, 145, 103293. https://doi.org/10.1016/j.jri.2021.103293

6. Xu, B., & Han, Y. W. (2022). Oral bacteria, oral health, and adverse pregnancy outcomes. Periodontology 2000, 89(1), 181–189. https://doi.org/10.1111/prd.12436

7. Jang, H., Patoine, A., Wu, T. T., Castillo, D. A., & Xiao, J. (2021). Oral microflora and pregnancy: a systematic review and meta-analysis. Scientific reports, 11(1), 16870. https://doi.org/10.1038/s41598-021-96495-1

8. Kamalabadi, Y. M., Campbell, M. K., Zitoun, N. M., & Jessani, A. (2023). Unfavourable beliefs about oral health and safety of dental care during pregnancy: a systematic review. BMC oral health, 23(1), 762. https://doi.org/10.1186/s12903-023-03439-4

9. Islam, N. A. B., & Haque, A. (2024). Pregnancy-related dental problems: A review. Heliyon, 10(3), e24259. https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e24259

10. Bostanci N. (2023). Periodontal health and pregnancy outcomes: Time to deliver. Acta obstetricia et gynecologica Scandinavica, 102(6), 648–651. https://doi.org/10.1111/aogs.14548

11. Minervini, G., Basili, M., Franco, R., Bollero, P., Mancini, M., Gozzo, L., Romano, G. L., Marrapodi, M. M., Gorassini, F., D'Amico, C., Pedullà, E., & Fiorillo, L. (2023). Periodontal Disease and Pregnancy: Correlation with Underweight Birth. European journal of dentistry, 17(4), 945–950. https://doi.org/10.1055/s-0042-1757906

12. Bobetsis, Y. A., Ide, M., Gürsoy, M., & Madianos, P. N. (2023). Periodontal diseases and adverse pregnancy outcomes. Present and future. Periodontology 2000, 10.1111/prd.12486. Advance online publication. https://doi.org/10.1111/prd.12486

13. AlSharief, M., & Alabdurubalnabi, E. (2023). Periodontal Pathogens and Adverse Pregnancy Outcomes: A Narrative Review. Life (Basel, Switzerland), 13(7), 1559. https://doi.org/10.3390/life13071559

14. Nannan, M., Xiaoping, L., & Ying, J. (2022). Periodontal disease in pregnancy and adverse pregnancy outcomes: Progress in related mechanisms and management strategies. Frontiers in medicine, 9, 963956. https://doi.org/10.3389/fmed.2022.963956

15. Machado, V., Ferreira, M., Lopes, L., Mendes, J. J., & Botelho, J. (2023). Adverse Pregnancy Outcomes and Maternal Periodontal Disease: An Overview on Meta-Analytic and Methodological Quality. Journal of clinical medicine, 12(11), 3635. https://doi.org/10.3390/jcm12113635

16. Mariam, S., Hasan, S., Shinde, M., Gupta, J., Buch, S. A., Rajpurohit, K. S., & Patil, V. (2024). Pregnancy Outcomes and Maternal Periodontal Diseases: The Unexplored Connection. Cureus, 16(6), e61697. https://doi.org/10.7759/cureus.61697

17. Ye, C. C., & Wu, Y. F. (2022). Zhonghua kou qiang yi xue za zhi = Zhonghua kouqiang yixue zazhi = Chinese journal of stomatology, 57(6), 635–641. https://doi.org/10.3760/cma.j.cn112144-20220410-00166

18. Guan, Z. W., Xu, T. Q., Shen, S., Li, X., & Feng, Q. (2023). Sichuan da xue xue bao. Yi xue ban = Journal of Sichuan University. Medical science edition, 54(1), 39–48. https://doi.org/10.12182/20230160501

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

19. Choi, S. E., Choudhary, A., Ahern, J. M., Palmer, N., & Barrow, J. R. (2021). Association between maternal periodontal disease and adverse pregnancy outcomes: an analysis of claims data. Family practice, 38(6), 718–723. https://doi.org/10.1093/fampra/cmab037

20. Wen, X., Fu, X., Zhao, C., Yang, L., & Huang, R. (2023). The bidirectional relationship between periodontal disease and pregnancy via the interaction of oral microorganisms, hormone and immune response. Frontiers in microbiology, 14, 1070917. https://doi.org/10.3389/fmicb.2023.1070917

Література:

1. Kwon, T., Lamster, I. B., & Levin, L. (2021). Current Concepts in the Management of Periodontitis. International dental journal, 71(6), 462–476. https://doi.org/10.1111/idj.12630

2. Dannewitz, B., Holtfreter, B., & Eickholz, P. (2021). Parodontitis – Therapie einer Volkskrankheit [Periodontitis-therapy of a widespread disease]. Bundesgesundheitsblatt, Gesundheitsforschung, Gesundheitsschutz, 64(8), 931–940. https://doi.org/10.1007/s00103-021-03373-2

3. Chen, P., Hong, F., & Yu, X. (2022). Prevalence of periodontal disease in pregnancy: A systematic review and meta-analysis. Journal of dentistry, 125, 104253. https://doi.org/10.1016/j.jdent.2022.104253

4. Le, Q. A., Akhter, R., Coulton, K. M., Vo, N. T. N., Duong, L. T. Y., Nong, H. V., Yaacoub, A., Condous, G., Eberhard, J., & Nanan, R. (2022). Periodontitis and Preeclampsia in Pregnancy: A Systematic Review and Meta-Analysis. Maternal and child health journal, 26(12), 2419–2443. https://doi.org/10.1007/s10995-022-03556-6

5. Saadaoui, M., Singh, P., & Al Khodor, S. (2021). Oral microbiome and pregnancy: A bidirectional relationship. Journal of reproductive immunology, 145, 103293. https://doi.org/10.1016/j.jri.2021.103293

6. Xu, B., & Han, Y. W. (2022). Oral bacteria, oral health, and adverse pregnancy outcomes. Periodontology 2000, 89(1), 181–189. https://doi.org/10.1111/prd.12436

7. Jang, H., Patoine, A., Wu, T. T., Castillo, D. A., & Xiao, J. (2021). Oral microflora and pregnancy: a systematic review and meta-analysis. Scientific reports, 11(1), 16870. https://doi.org/10.1038/s41598-021-96495-1

8. Kamalabadi, Y. M., Campbell, M. K., Zitoun, N. M., & Jessani, A. (2023). Unfavourable beliefs about oral health and safety of dental care during pregnancy: a systematic review. BMC oral health, 23(1), 762. https://doi.org/10.1186/s12903-023-03439-4

9. Islam, N. A. B., & Haque, A. (2024). Pregnancy-related dental problems: A review. Heliyon, 10(3), e24259. https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e24259

10. Bostanci N. (2023). Periodontal health and pregnancy outcomes: Time to deliver. Acta obstetricia et gynecologica Scandinavica, 102(6), 648–651. https://doi.org/10.1111/aogs.14548

11. Minervini, G., Basili, M., Franco, R., Bollero, P., Mancini, M., Gozzo, L., Romano, G. L., Marrapodi, M. M., Gorassini, F., D'Amico, C., Pedullà, E., & Fiorillo, L. (2023). Periodontal Disease and Pregnancy: Correlation with Underweight Birth. European journal of dentistry, 17(4), 945–950. https://doi.org/10.1055/s-0042-1757906

12. Bobetsis, Y. A., Ide, M., Gürsoy, M., & Madianos, P. N. (2023). Periodontal diseases and adverse pregnancy outcomes. Present and future. Periodontology 2000, 10.1111/prd.12486. Advance online publication. https://doi.org/10.1111/prd.12486

13. AlSharief, M., & Alabdurubalnabi, E. (2023). Periodontal Pathogens and Adverse Pregnancy Outcomes: A Narrative Review. Life (Basel, Switzerland), 13(7), 1559. https://doi.org/10.3390/life13071559

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

14. Nannan, M., Xiaoping, L., & Ying, J. (2022). Periodontal disease in pregnancy and adverse pregnancy outcomes: Progress in related mechanisms and management strategies. Frontiers in medicine, 9, 963956. https://doi.org/10.3389/fmed.2022.963956

15. Machado, V., Ferreira, M., Lopes, L., Mendes, J. J., & Botelho, J. (2023). Adverse Pregnancy Outcomes and Maternal Periodontal Disease: An Overview on Meta-Analytic and Methodological Quality. Journal of clinical medicine, 12(11), 3635. https://doi.org/10.3390/jcm12113635

16. Mariam, S., Hasan, S., Shinde, M., Gupta, J., Buch, S. A., Rajpurohit, K. S., & Patil, V. (2024). Pregnancy Outcomes and Maternal Periodontal Diseases: The Unexplored Connection. Cureus, 16(6), e61697. https://doi.org/10.7759/cureus.61697

17. Ye, C. C., & Wu, Y. F. (2022). Zhonghua kou qiang yi xue za zhi = Zhonghua kouqiang yixue zazhi = Chinese journal of stomatology, 57(6), 635–641. https://doi.org/10.3760/cma.j.cn112144-20220410-00166

18. Guan, Z. W., Xu, T. Q., Shen, S., Li, X., & Feng, Q. (2023). Sichuan da xue xue bao. Yi xue ban = Journal of Sichuan University. Medical science edition, 54(1), 39–48. https://doi.org/10.12182/20230160501

19. Choi, S. E., Choudhary, A., Ahern, J. M., Palmer, N., & Barrow, J. R. (2021). Association between maternal periodontal disease and adverse pregnancy outcomes: an analysis of claims data. Family practice, 38(6), 718–723. https://doi.org/10.1093/fampra/cmab037

20. Wen, X., Fu, X., Zhao, C., Yang, L., & Huang, R. (2023). The bidirectional relationship between periodontal disease and pregnancy via the interaction of oral microorganisms, hormone and immune response. Frontiers in microbiology, 14, 1070917. https://doi.org/10.3389/fmicb.2023.1070917

Дата першого надходження статті до видання: 04.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

UDC 616.314.17-008.1:618.2

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2025-2033

Herasym Lalita Mykolaivna candidate of medical sciences, assistant professor of the department of surgical stomatology and maxillofacial surgery, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0000-0002-5902-6091

Tokar Petro Yuriiovych Doctor of Philosophy, Associate Professor of the Department of Obstetrics, Gynecology and Perinatology, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0000-0002-5862-4532

INFLUENCE OF PERIODONTAL DISEASES ON THE COURSE OF PREGNANCY

Abstract. Periodontal diseases are among the most common chronic inflammatory pathologies of the oral cavity and are characterized by progressive damage to the tissues surrounding the tooth, with the development of local and systemic inflammation. In modern conditions, the study of their possible influence on the general state of the body, in particular on the course of pregnancy, is becoming particularly relevant.

Over the past decades, a significant amount of scientific data has been accumulated, indicating a potential relationship between periodontitis and adverse perinatal outcomes, which necessitates the generalization and critical analysis of research results.

The literature search was carried out in the international scientometric databases PubMed, Scopus and Web of Science using relevant keywords and combinations of terms. The analysis included full-text articles published mostly within the last 5 years that met the inclusion criteria for subject matter, research design, and methodological quality. Special attention was paid to studies highlighting pathogenetic mechanisms and clinical consequences of periodontal pathology in pregnant women.

The results of the analyzed studies indicate the existence of a statistically significant association between periodontal diseases and an increased risk of premature birth, birth of children with low body weight, delayed intrauterine development of the fetus, as well as the development of preeclampsia.

Among the key pathogenetic mechanisms are considered the systemic inflammatory response of the body, an increase in the level of pro-inflammatory cytokines, in particular interleukins and tumor necrosis factor, as well as the possibility of translocation of periodontopathogenic microorganisms into placental tissues. At the same time, some studies lack a clear causal relationship, which may be due to the heterogeneity of the samples, different criteria for periodontitis diagnosis, and the variability of study designs.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Generalized data confirm the important role of the periodontal condition as a potential risk factor for complicated pregnancy. This emphasizes the need for an interdisciplinary approach to the management of pregnant women involving dentists and obstetrician-gynecologists, as well as the relevance of timely prevention, early diagnosis and treatment of periodontal diseases. Further research should be aimed at clarifying pathogenetic mechanisms, standardizing diagnostic criteria, and developing effective clinical recommendations.

Keywords: periodontal disease; periodontitis; pregnancy; premature birth; preeclampsia; perinatal complications; systemic inflammation.

Герасим Лаліта Миколаївна кандидат медичних наук, асистент кафедри хірургічної стоматології та щелепно-лицевої хірургії, Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0000-0002-5902-6091

Токар Петро Юрійович доктор філософії, доцент кафедри акушерства, гінекології та перинатології Буковинського державного медичного університету, м. Чернівці, https://orcid.org/0000-0002-5862-4532

ВПЛИВ ЗАХВОРЮВАНЬ ПАРОДОНТА НА ПЕРЕБІГ ВАГІТНОСТІ

Анотація. Захворювання пародонта належать до найпоширеніших хронічних запальних патологій ротової порожнини та характеризуються прогресуючим ураженням тканин, що оточують зуб, із розвитком локального й системного запалення. У сучасних умовах особливої актуальності набуває вивчення їх можливого впливу на загальний стан організму, зокрема на перебіг вагітності. За останні десятиліття накопичено значний обсяг наукових даних, які свідчать про потенційний зв’язок між пародонтитом і несприятливими перинатальними наслідками, що зумовлює необхідність узагальнення та критичного аналізу результатів досліджень.

Пошук літератури здійснювався у міжнародних наукометричних базах PubMed, Scopus та Web of Science із використанням релевантних ключових слів і комбінацій термінів. До аналізу включено повнотекстові статті, опубліковані переважно протягом останніх 5 років, які відповідали критеріям включення за тематикою, дизайном дослідження та якістю методології. Особлива увага приділялася дослідженням, що висвітлюють патогенетичні механізми та клінічні наслідки патології пародонта у вагітних.

Результати проаналізованих досліджень свідчать про наявність статистично значущої асоціації між захворюваннями пародонта та підвищеним ризиком передчасних пологів, народження дітей із низькою масою тіла, затримки внутрішньоутробного розвитку плода, а також розвитку прееклампсії. Серед ключових патогенетичних механізмів розглядаються системна запальна відповідь організму, підвищення рівня прозапальних цитокінів, зокрема інтерлейкінів

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

та фактора некрозу пухлин, а також можливість транслокації періодонто-патогенних мікроорганізмів у плацентарні тканини. Водночас у частині досліджень відсутній чіткий причинно-наслідковий зв'язок, що може бути пов'язано з гетерогенністю вибірок, різними критеріями діагностики пародонтиту та варіабельністю дизайнів досліджень.

Узагальнені дані підтверджують важливу роль стану пародонта як потенційного фактора ризику ускладненого перебігу вагітності. Це підкреслює необхідність міждисциплінарного підходу до ведення вагітних жінок за участю стоматологів та акушерів-гінекологів, а також актуальність своєчасної профілактики, ранньої діагностики та лікування захворювань пародонта. Подальші дослідження мають бути спрямовані на уточнення патогенетичних механізмів, стандартизацію діагностичних критеріїв і розробку ефективних клінічних рекомендацій.

Ключові слова: захворювання пародонта; пародонтит; вагітність; передчасні пологи; прееклампсія; перинатальні ускладнення; системне запалення.

Statement of the problem. Periodontal disease is one of the most common chronic inflammatory pathologies that affect the tissues that provide tooth fixation and represent a significant medical and social problem worldwide. In recent decades, there has been increasing interest in studying the systemic effects of periodontitis, in particular its role in changing the physiological course of pregnancy and the development of obstetric and perinatal complications. Despite a significant number of clinical and epidemiological studies, the question of the nature and strength of the relationship between periodontal pathology and pregnancy complications remains insufficiently clarified and partially debatable.

Accumulated scientific data indicate a possible association between periodontal disease and an increased risk of premature birth, low birth weight, fetal growth retardation, and preeclampsia. These complications are the leading causes of neonatal morbidity and mortality, which emphasizes the importance of finding modifiable risk factors. Possible pathogenetic mechanisms include systemic inflammation, increased levels of pro-inflammatory cytokines, such as interleukins and tumor necrosis factor, as well as hematogenous spread of periodontopathogenic microorganisms with subsequent damage to placental tissues. At the same time, the research results remain ambiguous, which is related to the heterogeneity of the samples, differences in the criteria for the diagnosis of periodontitis, and the variety of research designs.

An additional problem is the lack of unified approaches to the assessment of the periodontal condition in pregnant women and insufficient integration of dental care into the system of antenatal care. In clinical practice, the issue of oral health is often underestimated, and interdisciplinary interaction between dentists and obstetricians-gynecologists remains limited. In addition, there is no single consensus regarding the safety, timing and feasibility of periodontal treatment during pregnancy, as well as its impact on the prevention of complications.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Existing research limitations, in particular small samples, the influence of concomitant factors (socio-economic status, access to medical care, behavioral habits), as well as the lack of standardization of methodology, complicate the interpretation of results and their implementation in clinical practice. In this regard, there is a need to systematize and critically analyze modern scientific data in order to clarify the role of periodontal diseases in the course of pregnancy and to form an evidence base for the development of effective preventive and therapeutic strategies aimed at improving the health of the mother and the newborn.

Analysis of recent research and publications. Current research shows a growing interest in the problem of the relationship between periodontal diseases and pregnancy complications. A significant contribution to the study of this issue was made by European scientists, in particular Giorgio Paglia, Anton Sculean and Søren Jepsen, whose works emphasize the role of chronic inflammation as a key pathogenetic factor. Their research found an association between periodontitis and an increased risk of premature birth and low birth weight in newborns.

Among Ukrainian researchers, Iryna Mazur and Oleksandr Pavlenko highlight the relationship between dental health and somatic pathology, particularly in pregnant women, who emphasize the need for an interdisciplinary approach to patient management. Their publications focus on the insufficient integration of dental care into the system of antenatal care.

At the same time, research results remain heterogeneous. Some authors confirm the presence of a significant effect of periodontitis on the course of pregnancy, while others do not reveal a clear cause-and-effect relationship. This is due to differences in study design, diagnostic criteria, and sample characteristics. Thus, current publications suggest an association between periodontal disease and obstetric complications, but require further standardization and in-depth analysis.

The purpose of the study: to carry out a systematic analysis of modern scientific data on the impact of periodontal diseases on the course of pregnancy and the risk of developing obstetric and perinatal complications.

Presentation of the main material. As a result of a systematic analysis of modern scientific sources, it was established that periodontal disease is a common concomitant condition among pregnant women and can have a significant impact on the course of the gestational period [1]. According to the summarized data of the included studies, the frequency of gingivitis and periodontitis in pregnant women varies widely, which is due to both physiological hormonal changes and individual characteristics of oral hygiene, the level of dental awareness and access to preventive care [2]. An increase in estrogen and progesterone levels during pregnancy leads to changes in microcirculation, increased vascular permeability and increased reactivity of periodontal tissues, which, in combination with the microbial factor, contributes to the development and progression of the inflammatory process [3].

The analysis of clinical and epidemiological studies indicates the existence of a statistically significant relationship between periodontal diseases and an increased risk

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

of premature birth [4]. In most studies, women with diagnosed periodontitis had a significantly higher probability of giving birth before 37 weeks of gestation compared to pregnant women without signs of periodontal pathology [5]. A similar pattern is observed with regard to the birth of children with low body weight, which may be associated with impaired placental function, chronic systemic inflammation, and the influence of inflammatory mediators on the fetoplacental complex. Some studies also indicate an increased risk of intrauterine growth retardation, which indicates the systemic nature of the effects of periodontitis [6].

It has been established that one of the leading mechanisms mediating the relationship between periodontal disease and pregnancy complications is the systemic inflammatory response [7]. A chronic infectious focus in periodontal tissues is accompanied by constant production of pro-inflammatory cytokines, such as interleukin-1β, interleukin-6, interleukin-8 and tumor necrosis factor-α, as well as prostaglandins and other biologically active substances [8]. Once in the systemic bloodstream, these mediators can affect the uteroplacental complex, causing premature activation of uterine contractions, impaired placental perfusion, and changes in the maternal immune response [9]. In addition, the possibility of hematogenous spread of periodontopathogenic microorganisms, in particular representatives of the genera Porphyromonas, Fusobacterium, Treponema, and Aggregatibacter, to placental tissues, which can induce local inflammation, trophoblast damage, and disruption of the placental barrier function, has been proven [10].

A separate area of research is devoted to the study of the relationship between periodontal diseases and the development of preeclampsia. A number of clinical works have shown that pregnant women with moderate and severe periodontitis more often register an increase in blood pressure, signs of endothelial dysfunction, as well as a violation of vascular regulation [11]. Systemic inflammation, oxidative stress, and an imbalance of angiogenic and antiangiogenic factors are believed to play a key role in the development of this complication.

However, some studies do not confirm the existence of a direct causal relationship, which indicates the complexity of the pathogenesis of preeclampsia and the influence of many additional factors [12].

Analysis of intervention studies aimed at evaluating the effectiveness of treatment of periodontitis during pregnancy shows mixed results [13]. A number of studies have shown that professional oral hygiene, mechanical removal of dental plaque and anti-inflammatory therapy, especially in the second trimester, is associated with a reduction in the frequency of premature births and an improvement in perinatal outcomes [14]. At the same time, other studies do not reveal a statistically significant effect of treatment on the course of pregnancy, which may be related to different approaches to therapy, timing of intervention, disease severity, and sample characteristics [15].

Socio-economic and behavioral factors, which are considered as potential confounders, play a significant role in shaping the results [16].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Level of education, access to health care, quality of diet, general health status, hygiene skills, smoking and other behavioral factors can simultaneously affect both periodontal status and the course of pregnancy. Insufficient control of these variables in part of the research limits the possibility of unambiguous interpretation of the obtained data [17].

The results of a systematic review indicate the presence of a relationship between periodontal disease and adverse pregnancy outcomes, including preterm birth, low birth weight, fetal growth retardation, and preeclampsia [18]. At the same time, the heterogeneity of studies, the lack of standardized diagnostic criteria, the variety of methodological approaches and the influence of concomitant factors limit the possibility of establishing clear cause-and-effect relationships [19]. This necessitates further multicenter, randomized studies with a high level of evidence, as well as the development of unified approaches to the prevention, diagnosis, and treatment of periodontal disease in pregnant women in order to improve maternal and perinatal outcomes [20].

Conclusions. Summarizing modern scientific data shows that periodontal disease is a common chronic inflammatory condition that can be considered as a potential risk factor for complicated pregnancy. Available research results demonstrate an association between periodontitis and an increased likelihood of preterm birth, low birth weight, intrauterine growth retardation, and preeclampsia. Mechanisms of systemic inflammation, including increased production of pro-inflammatory cytokines, as well as possible hematogenous spread of periodontopathogenic microorganisms with subsequent impact on the utero-placental complex, play a key role in the implementation of this relationship. At the same time, the available data remain partially contradictory, which is due to the heterogeneity of studies, differences in diagnostic approaches, and the influence of accompanying socio-economic and behavioral factors.

The obtained results emphasize the expediency of integrating dental examination and prevention into the pregnancy management system, as well as the need for interdisciplinary interaction between dentists and obstetrician-gynecologists. Further research should be aimed at standardizing the criteria for assessing the periodontal condition, clarifying cause-and-effect relationships and developing effective clinical recommendations, which will improve the quality of medical care and improve perinatal outcomes.

References:

1. Kwon, T., Lamster, I. B., & Levin, L. (2021). Current Concepts in the Management of Periodontitis. International dental journal, 71(6), 462–476. https://doi.org/10.1111/idj.12630

2. Dannewitz, B., Holtfreter, B., & Eickholz, P. (2021). Parodontitis – Therapie einer Volkskrankheit [Periodontitis-therapy of a widespread disease]. Bundesgesundheitsblatt, Gesundheitsforschung, Gesundheitsschutz, 64(8), 931–940. https://doi.org/10.1007/s00103-021-03373-2

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

3. Chen, P., Hong, F., & Yu, X. (2022). Prevalence of periodontal disease in pregnancy: A systematic review and meta-analysis. Journal of dentistry, 125, 104253. https://doi.org /10.1016/j.jdent.2022.104253

4. Le, Q. A., Akhter, R., Coulton, K. M., Vo, N. T. N., Duong, L. T. Y., Nong, H. V., Yaacoub, A., Condous, G., Eberhard, J., & Nanan, R. (2022). Periodontitis and Preeclampsia in Pregnancy: A Systematic Review and Meta-Analysis. Maternal and child health journal, 26(12), 2419–2443. https://doi.org/10.1007/s10995-022-03556-6

5. Saadaoui, M., Singh, P., & Al Khodor, S. (2021). Oral microbiome and pregnancy: A bidirectional relationship. Journal of reproductive immunology, 145, 103293. https://doi.org/ 10.1016/j.jri.2021.103293

6. Xu, B., & Han, Y. W. (2022). Oral bacteria, oral health, and adverse pregnancy outcomes. Periodontology 2000, 89(1), 181–189. https://doi.org/10.1111/prd.12436

7. Jang, H., Patoine, A., Wu, T. T., Castillo, D. A., & Xiao, J. (2021). Oral microflora and pregnancy: a systematic review and meta-analysis. Scientific reports, 11(1), 16870. https://doi.org/ 10.1038/s41598-021-96495-1

8. Kamalabadi, Y. M., Campbell, M. K., Zitoun, N. M., & Jessani, A. (2023). Unfavourable beliefs about oral health and safety of dental care during pregnancy: a systematic review. BMC oral health, 23(1), 762. https://doi.org/10.1186/s12903-023-03439-4

9. Islam, N. A. B., & Haque, A. (2024). Pregnancy-related dental problems: A review. Heliyon, 10(3), e24259. https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e24259

10. Bostanci N. (2023). Periodontal health and pregnancy outcomes: Time to deliver. Acta obstetricia et gynecologica Scandinavica, 102(6), 648–651. https://doi.org/10.1111/aogs.14548

11. Minervini, G., Basili, M., Franco, R., Bollero, P., Mancini, M., Gozzo, L., Romano, G. L., Marrapodi, M. M., Gorassini, F., D'Amico, C., Pedullà, E., & Fiorillo, L. (2023). Periodontal Disease and Pregnancy: Correlation with Underweight Birth. European journal of dentistry, 17(4), 945–950. https://doi.org/10.1055/s-0042-1757906

12. Bobetsis, Y. A., Ide, M., Gürsoy, M., & Madianos, P. N. (2023). Periodontal diseases and adverse pregnancy outcomes. Present and future. Periodontology 2000, 10.1111/prd.12486. Advance online publication. https://doi.org/10.1111/prd.12486

13. AlSharief, M., & Alabdurubalnabi, E. (2023). Periodontal Pathogens and Adverse Pregnancy Outcomes: A Narrative Review. Life (Basel, Switzerland), 13(7), 1559. https://doi.org/ 10.3390/life13071559

14. Nannan, M., Xiaoping, L., & Ying, J. (2022). Periodontal disease in pregnancy and adverse pregnancy outcomes: Progress in related mechanisms and management strategies. Frontiers in medicine, 9, 963956. https://doi.org/10.3389/fmed.2022.963956

15. Machado, V., Ferreira, M., Lopes, L., Mendes, J. J., & Botelho, J. (2023). Adverse Pregnancy Outcomes and Maternal Periodontal Disease: An Overview on Meta-Analytic and Methodological Quality. Journal of clinical medicine, 12(11), 3635. https://doi.org/10.3390/ jcm12113635

16. Mariam, S., Hasan, S., Shinde, M., Gupta, J., Buch, S. A., Rajpurohit, K. S., & Patil, V. (2024). Pregnancy Outcomes and Maternal Periodontal Diseases: The Unexplored Connection. Cureus, 16(6), e61697. https://doi.org/10.7759/cureus.61697

17. Ye, C. C., & Wu, Y. F. (2022). Zhonghua kou qiang yi xue za zhi = Zhonghua kouqiang yixue zazhi = Chinese journal of stomatology, 57(6), 635–641. https://doi.org/10.3760 /cma.j.cn112144-20220410-00166

18. Guan, Z. W., Xu, T. Q., Shen, S., Li, X., & Feng, Q. (2023). Sichuan da xue xue bao. Yi xue ban = Journal of Sichuan University. Medical science edition, 54(1), 39–48. https://doi.org/ 10.12182/20230160501

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

19. Choi, S. E., Choudhary, A., Ahern, J. M., Palmer, N., & Barrow, J. R. (2021). Association between maternal periodontal disease and adverse pregnancy outcomes: an analysis of claims data. Family practice, 38(6), 718–723. https://doi.org/10.1093/fampra/cmab037

20. Wen, X., Fu, X., Zhao, C., Yang, L., & Huang, R. (2023). The bidirectional relationship between periodontal disease and pregnancy via the interaction of oral microorganisms, hormone and immune response. Frontiers in microbiology, 14, 1070917. https://doi.org/10.3389/fmicb.2023.1070917

Література:

1. Kwon, T., Lamster, I. B., & Levin, L. (2021). Current Concepts in the Management of Periodontitis. International dental journal, 71(6), 462–476. https://doi.org/10.1111/idj.12630

2. Dannewitz, B., Holtfreter, B., & Eickholz, P. (2021). Parodontitis – Therapie einer Volkskrankheit [Periodontitis-therapy of a widespread disease]. Bundesgesundheitsblatt, Gesundheitsforschung, Gesundheitsschutz, 64(8), 931–940. https://doi.org/10.1007/s00103-021-03373-2

3. Chen, P., Hong, F., & Yu, X. (2022). Prevalence of periodontal disease in pregnancy: A systematic review and meta-analysis. Journal of dentistry, 125, 104253. https://doi.org/10.1016/j.jdent.2022.104253

4. Le, Q. A., Akhter, R., Coulton, K. M., Vo, N. T. N., Duong, L. T. Y., Nong, H. V., Yaacoub, A., Condous, G., Eberhard, J., & Nanan, R. (2022). Periodontitis and Preeclampsia in Pregnancy: A Systematic Review and Meta-Analysis. Maternal and child health journal, 26(12), 2419–2443. https://doi.org/10.1007/s10995-022-03556-6

5. Saadaoui, M., Singh, P., & Al Khodor, S. (2021). Oral microbiome and pregnancy: A bidirectional relationship. Journal of reproductive immunology, 145, 103293. https://doi.org/10.1016/j.jri.2021.103293

6. Xu, B., & Han, Y. W. (2022). Oral bacteria, oral health, and adverse pregnancy outcomes. Periodontology 2000, 89(1), 181–189. https://doi.org/10.1111/prd.12436

7. Jang, H., Patoine, A., Wu, T. T., Castillo, D. A., & Xiao, J. (2021). Oral microflora and pregnancy: a systematic review and meta-analysis. Scientific reports, 11(1), 16870. https://doi.org/10.1038/s41598-021-96495-1

8. Kamalabadi, Y. M., Campbell, M. K., Zitoun, N. M., & Jessani, A. (2023). Unfavourable beliefs about oral health and safety of dental care during pregnancy: a systematic review. BMC oral health, 23(1), 762. https://doi.org/10.1186/s12903-023-03439-4

9. Islam, N. A. B., & Haque, A. (2024). Pregnancy-related dental problems: A review. Heliyon, 10(3), e24259. https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e24259

10. Bostanci N. (2023). Periodontal health and pregnancy outcomes: Time to deliver. Acta obstetricia et gynecologica Scandinavica, 102(6), 648–651. https://doi.org/10.1111/aogs.14548

11. Minervini, G., Basili, M., Franco, R., Bollero, P., Mancini, M., Gozzo, L., Romano, G. L., Marrapodi, M. M., Gorassini, F., D'Amico, C., Pedullà, E., & Fiorillo, L. (2023). Periodontal Disease and Pregnancy: Correlation with Underweight Birth. European journal of dentistry, 17(4), 945–950. https://doi.org/10.1055/s-0042-1757906

12. Bobetsis, Y. A., Ide, M., Gürsoy, M., & Madianos, P. N. (2023). Periodontal diseases and adverse pregnancy outcomes. Present and future. Periodontology 2000, 10.1111/prd.12486. Advance online publication. https://doi.org/10.1111/prd.12486

13. AlSharief, M., & Alabdurubalnabi, E. (2023). Periodontal Pathogens and Adverse Pregnancy Outcomes: A Narrative Review. Life (Basel, Switzerland), 13(7), 1559. https://doi.org/10.3390/life13071559

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

14. Nannan, M., Xiaoping, L., & Ying, J. (2022). Periodontal disease in pregnancy and adverse pregnancy outcomes: Progress in related mechanisms and management strategies. Frontiers in medicine, 9, 963956. https://doi.org/10.3389/fmed.2022.963956

15. Machado, V., Ferreira, M., Lopes, L., Mendes, J. J., & Botelho, J. (2023). Adverse Pregnancy Outcomes and Maternal Periodontal Disease: An Overview on Meta-Analytic and Methodological Quality. Journal of clinical medicine, 12(11), 3635. https://doi.org/10.3390/jcm12113635

16. Mariam, S., Hasan, S., Shinde, M., Gupta, J., Buch, S. A., Rajpurohit, K. S., & Patil, V. (2024). Pregnancy Outcomes and Maternal Periodontal Diseases: The Unexplored Connection. Cureus, 16(6), e61697. https://doi.org/10.7759/cureus.61697

17. Ye, C. C., & Wu, Y. F. (2022). Zhonghua kou qiang yi xue za zhi = Zhonghua kouqiang yixue zazhi = Chinese journal of stomatology, 57(6), 635–641. https://doi.org/10.3760/cma.j.cn112144-20220410-00166

18. Guan, Z. W., Xu, T. Q., Shen, S., Li, X., & Feng, Q. (2023). Sichuan da xue xue bao. Yi xue ban = Journal of Sichuan University. Medical science edition, 54(1), 39–48. https://doi.org/10.12182/20230160501

19. Choi, S. E., Choudhary, A., Ahern, J. M., Palmer, N., & Barrow, J. R. (2021). Association between maternal periodontal disease and adverse pregnancy outcomes: an analysis of claims data. Family practice, 38(6), 718–723. https://doi.org/10.1093/fampra/cmab037

20. Wen, X., Fu, X., Zhao, C., Yang, L., & Huang, R. (2023). The bidirectional relationship between periodontal disease and pregnancy via the interaction of oral microorganisms, hormone and immune response. Frontiers in microbiology, 14, 1070917. https://doi.org/10.3389/fmicb.2023.1070917

Дата першого надходження статті до видання: 04.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

UDC 616.314.17-008.1:618.2

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2034-2042

Herasym Lalita Mykolaivna candidate of medical sciences, assistant professor of the department of surgical stomatology and maxillofacial surgery, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0000-0002-5902-6091

Tokar Petro Yuriiovych Doctor of Philosophy, Associate Professor of the Department of Obstetrics, Gynecology and Perinatology, Bukovinian State Medical University, 2 Teatralna Sq., Chernivtsi, https://orcid.org/0000-0002-5862-4532

HORMONAL CHANGES IN PERIODONTAL TISSUES DURING PREGNANCY

Abstract. In modern clinical practice, there is a growing interest in intersystem interactions, in particular between the state of the periodontal complex and the course of pregnancy. Hormonally determined changes characteristic of the gestational period include an increase in estrogen and progesterone levels, which leads to a modification of vascular permeability, increased vascularization and changes in the reactivity of the connective tissue of the gums. Under these conditions, even a small microbial load can initiate a pronounced inflammatory response, which is manifested by clinical signs of gingival inflammation, swelling, bleeding, and disruption of the structural organization of periodontal tissues.

A systematic analysis of modern scientific sources demonstrates that hormonal fluctuations affect not only local tissue reactions, but also the composition of the microbiota, contributing to the predominance of anaerobic opportunistic micro-organisms, in particular representatives of the so-called "red complex". This creates prerequisites for the formation of stable biofilms, increasing their virulence and chronicling the inflammatory process. An important aspect is also the change in the immune response, which during pregnancy is characterized by a shift towards tolerance with a predominance of Th2-type reactions, which, on the one hand, ensures the preservation of the fetus, and on the other hand, reduces the effectiveness of local control of infectious agents and promotes the persistence of the microbial factor.

Additionally, it was established that hormonal changes affect collagen metabolism, fibroblast activity, and periodontal tissue remodeling processes, which causes their increased vulnerability to destructive changes.

Increased production of proinflammatory cytokines, such as interleukin-1β, interleukin-6, and tumor necrosis factor-α, contributes to the maintenance of a chronic inflammatory process and potential generalization of the inflammatory response.

An analysis of the literature indicates the presence of associations between pathological periodontal changes and adverse obstetric outcomes, including premature

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

birth, low birth weight, fetal growth retardation, and the development of preeclampsia. Pathogenetic mechanisms of these relationships are considered through the lens of systemic inflammation, endothelial dysfunction, oxidative stress, and translocation of bacterial components into the fetoplacental complex. Summarizing the available data emphasizes the need to integrate dental assessment into the management of pregnant women, which can be considered as an important element of prevention of complications during the gestational period, as well as a promising direction for interdisciplinary interaction of doctors of various specialties.

Keywords: periodontal complex; pregnancy; hormonal changes; gingivitis of pregnant women; microbiota; systemic inflammation; obstetric complications

Герасим Лаліта Миколаївна кандидат медичних наук, асистент кафедри хірургічної стоматології та щелепно-лицевої хірургії, Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0000-0002-5902-6091

Токар Петро Юрійович доктор філософії, доцент кафедри акушерства, гінекології та перинатології Буковинського державного медичного університету, м. Чернівці, https://orcid.org/0000-0002-5862-4532

ГОРМОНАЛЬНО ЗУМОВЛЕНІ ЗМІНИ ТКАНИН ПАРОДОНТУ ПІД ЧАС ВАГІТНОСТІ

Анотація. У сучасній клінічній практиці спостерігається зростаючий інтерес до міжсистемних взаємодій, зокрема між станом пародонтального комплексу та перебігом вагітності. Гормонально зумовлені зміни, характерні для гестаційного періоду, включають підвищення рівнів естрогенів і прогестерону, що призводить до модифікації судинної проникності, посилення васкуляризації та зміни реактивності сполучної тканини ясен. У цих умовах навіть незначне мікробне навантаження може ініціювати виражену запальну відповідь, яка проявляється клінічними ознаками гінгівального запалення, набряку, кровоточивості та порушенням структурної організації тканин пародонту.

Систематичний аналіз сучасних наукових джерел демонструє, що гормональні коливання впливають не лише на локальні тканинні реакції, але й на склад мікробіоти, сприяючи перевазі анаеробних умовно-патогенних мікроорганізмів, зокрема представників так званого «червоного комплексу». Це створює передумови для формування стійких біоплівок, підвищення їх вірулентності та хронізації запального процесу.

Важливим аспектом є також зміна імунної відповіді, яка під час вагітності характеризується зсувом у бік толерантності з переважанням Th2-типу реакцій, що, з одного боку, забезпечує збереження плода, а з іншого — знижує ефективність локального контролю інфекційних агентів та сприяє персистенції мікробного фактору.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Додатково встановлено, що гормональні зміни впливають на метаболізм колагену, активність фібробластів та процеси ремоделювання тканин пародонту, що зумовлює їх підвищену вразливість до деструктивних змін. Посилення продукції прозапальних цитокінів, таких як інтерлейкін-1β, інтерлейкін-6 та фактор некрозу пухлин-α, сприяє підтриманню хронічного запального процесу та потенційній генералізації запальної відповіді.

Аналіз літератури свідчить про наявність асоціацій між патологічними змінами пародонту та несприятливими акушерськими наслідками, включаючи передчасні пологи, низьку масу тіла новонароджених, затримку внутрішньоутробного розвитку та розвиток прееклампсії. Патогенетичні механізми цих взаємозв'язків розглядаються через призму системного запалення, ендотеліальної дисфункції, оксидативного стресу та транслокації бактеріальних компонентів у фетоплацентарний комплекс. Узагальнення наявних даних підкреслює необхідність інтеграції стоматологічної оцінки у ведення вагітних, що може розглядатися як важливий елемент профілактики ускладнень гестаційного періоду, а також як перспективний напрям міждисциплінарної взаємодії лікарів різних спеціальностей.

Ключові слова: пародонтальний комплекс; вагітність; гормональні зміни; гінгівіт вагітних; мікробіота; системне запалення; акушерські ускладнення.

Statement of the problem. The modern concept of pregnancy management is based on a multidisciplinary approach, which involves the assessment not only of the obstetric and gynecological status, but also of accompanying somatic conditions that can affect the course of the gestational process. In this context, the condition of the tissues of the periodontal complex, which undergo significant hormonal changes during pregnancy, is of particular importance. An increase in the levels of sex steroids causes a restructuring of the microcirculatory channel, a change in the permeability of blood vessels and a modification of the immune response, which creates the prerequisites for the development or progression of inflammatory and destructive processes in the periodontium.

Despite the presence of a significant number of studies devoted to certain aspects of the relationship between the state of the periodontium and the course of pregnancy, the problem remains insufficiently systematized. There is fragmentary data regarding the role of microbial biofilms, immunoinflammatory reactions and vascular changes in the formation of pathological conditions, which makes it difficult to form a single pathogenetic view. An additional complication is the variability of clinical manifestations and the lack of unified criteria for assessing dental status in pregnant women, which limits the possibility of comparing the results of different studies.

The mechanisms of the influence of local inflammatory processes of the periodontium on the systemic reactions of the pregnant woman remain insufficiently studied, in particular through cytokine-mediated pathways, endothelial dysfunction and the possible translocation of microorganisms or their metabolites into the

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

fetoplacental complex.This makes it difficult to determine causal relationships between dental pathology and obstetric complications, such as preterm birth, preeclampsia, or fetal growth retardation.

The lack of an integrated approach to the assessment of hormonally induced changes in periodontal tissues during pregnancy, as well as the insufficient consistency of available scientific data, necessitates a systematic analysis aimed at summarizing modern ideas about the pathogenesis, clinical manifestations, and potential consequences of this pathology for the mother and the fetus.

Analysis of recent research and publications. The analysis of modern scientific research and publications shows the gradual formation of a holistic view of the influence of hormonally determined changes on the condition of the tissues of the periodontal complex during pregnancy. In domestic scientific literature, considerable attention is paid to the role of endocrine factors in modifying the course of inflammatory processes in the periodontium. Thus, in the works of O. P. Rozhko, I. I. Sokolova, N. V. Hasyuk and co-authors, it is emphasized that the increase in estrogen and progesterone levels contributes to a change in vascular reactivity, an increase in the permeability of capillaries and the development of edematous phenomena in the gums. This, in turn, creates favorable conditions for the activation of conditionally pathogenic microflora and the progression of inflammatory lesions.

Foreign research is largely focused on the study of molecular and immunological mechanisms of these changes. In particular, the works of S. Offenbacher, G. Seymour, N. Bostanci and P. N. Papapanou reveal the role of cytokines, prostaglandins and inflammatory mediators in the development of periodontal lesions against the background of hormonal fluctuations. It was established that pregnancy is associated with a shift of the immune response towards the humoral type, which reduces the effectiveness of cellular immunity and promotes the persistence of microbial agents in periodontal tissues.

Separate studies are devoted to the analysis of microbiological changes. In the works of A. Tanner, P. Kumar and J. Slots, it was proved that during pregnancy there is an increase in the number of anaerobic microorganisms associated with inflammatory processes of the periodontium. These changes are considered to be the result of the interaction of hormonal factors and the local immune environment.At the same time, a number of systematic reviews and meta-analyses, in particular studies by L. Castaño-Suárez and Z. Iheozor-Ejiofor, emphasize the presence of a relationship between periodontal pathology and adverse obstetric outcomes, although the results obtained remain heterogeneous. Thus, modern publications reflect the multi-component nature of the problem, but need further integration to form a coherent scientific approach.

The purpose of the study: to systematize and summarize modern scientific data on hormonally induced changes in periodontal complex tissues during pregnancy, with the definition of their pathogenetic mechanisms and clinical significance for the course of the gestational process.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Presentation of the main material. The results of a systematic analysis of scientific sources indicate that the hormonal changes that occur in a woman's body during pregnancy have a significant impact on the condition of the periodontal complex tissues and the course of local inflammatory processes [7, 14]. Summarizing literature data made it possible to single out several key areas of pathogenetic transformations that determine the clinical picture and potential complications [19].

First of all, it has been established that an increase in estrogen and progesterone levels leads to changes in the periodontal microcirculation. There is an expansion of capillaries, an increase in their permeability and a tendency to blood stasis, which is clinically manifested by swelling, hyperemia and increased bleeding of the gums [1]. These changes are accompanied by tissue trophic disturbances and create favorable conditions for the progression of inflammatory reactions even with a relatively stable level of oral hygiene. It is important that the degree of expression of these manifestations correlates with the trimester of pregnancy, reaching a maximum in the second and third trimesters [11].

Analysis of studies has shown that pregnancy is associated with changes in cellular and humoral immunity. In particular, there is a decrease in the functional activity of neutrophils, a decrease in phagocytic ability and a shift in the immune response towards the Th2 profile [18]. This leads to a decrease in the effectiveness of local immune control over the microbial flora and contributes to the persistence of opportunistic microorganisms in periodontal tissues [8].

At the same time, there is an increase in the levels of pro-inflammatory mediators, such as interleukin-1β, interleukin-6 and tumor necrosis factor-α, which supports the chronic inflammatory process [5].

Microbiological studies confirm that hormonal changes affect the composition and properties of the microbiota of periodontal biofilms [17]. An increase in the proportion of anaerobic gram-negative bacteria was revealed, in particular representatives of the so-called "red complex", which play a leading role in the development of inflammatory and destructive processes [6]. It has been established that steroid hormones can be used by certain microorganisms as growth factors, which additionally stimulates their proliferation. This contributes to the formation of more resistant and virulent biofilms, which are more difficult to control [9].

Special attention in the studies was paid to changes in the connective tissue of the periodontium. It was established that under the influence of hormones there is a violation of collagen metabolism, a decrease in the activity of fibroblasts and an increase in the degradation of the intercellular matrix [16]. This leads to a decrease in tissue resistance to mechanical and microbial factors and contributes to the development of destructive changes. Some studies have also described an increase in the activity of matrix metalloproteinases, which further increases the destruction of tissue structures [20].

Systematic analysis of the data made it possible to establish that local inflammatory processes in the periodontium can have remote effects. In particular, the

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

possibility of transient bacteremia, which occurs even with minor traumatic effects on the gums, has been proven. Microorganisms or their endotoxins can enter the systemic bloodstream, which can lead to the activation of a systemic inflammatory response [10].

In this context, an important role is played by endothelial dysfunction, which is considered as one of the key mechanisms of the development of obstetric complications [4].

A summary of clinical studies showed the presence of statistically significant associations between pathological changes in the periodontium and complications such as premature birth, low birth weight, preeclampsia, and fetal growth retardation [15]. Although the causal relationship is not conclusively proven in all cases, most authors agree that chronic inflammation and systemic immune activation play a key role in these processes [3].

In addition, the results of the analysis indicate that timely diagnosis and correction of the periodontal condition can have a positive effect on the course of pregnancy [12]. A number of studies have shown that professional oral hygiene and treatment of inflammatory processes in the periodontium are accompanied by a decrease in the level of systemic inflammatory markers. At the same time, the effectiveness of such interventions in preventing obstetric complications requires further clarification [13].

The results of a systematic analysis confirm that hormonal changes during pregnancy create a complex set of local and systemic conditions that contribute to the development and progression of pathological processes in the periodontium. The revealed regularities emphasize the need for an integrated approach to the management of pregnant women, taking into account the dental status as an important component of general health.

Conclusions. The generalization of the results of the systematic analysis shows that the combined course of periodontal diseases and gynecological pathology has common clinical and immunological mechanisms, which are based on chronic systemic inflammation. Imbalance of the cytokine profile, activation of cellular and humoral links of immunity, as well as disruption of barrier functions contribute to the mutual aggravation of pathological processes in periodontal tissues and organs of the reproductive system.

It has been established that changes in the microbiome of the oral cavity and an increase in the level of periodontopathogenic microorganisms can act as a trigger of the systemic immune response, which potentially affects the course of gynecological diseases. Hormonal fluctuations, characteristic of women of reproductive age, additionally modulate the intensity of inflammatory reactions, increasing the clinical manifestations of both pathologies.

The obtained data emphasize the need for an integrated interdisciplinary approach to the management of patients with combined diseases, which involves the close interaction of dentists and obstetrician-gynecologists. Early detection,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

prevention, and correction of immunological disorders are the key directions for increasing the effectiveness of treatment. Further research should be aimed at clarifying pathogenetic mechanisms and developing standardized diagnostic criteria.

References:

1. Kwon, T., Lamster, I. B., & Levin, L. (2021). Current Concepts in the Management of Periodontitis. International dental journal, 71(6), 462–476. https://doi.org/10.1111/idj.12630

2. Dannewitz, B., Holtfreter, B., & Eickholz, P. (2021). Parodontitis – Therapie einer Volkskrankheit [Periodontitis-therapy of a widespread disease]. Bundesgesundheitsblatt, Gesundheitsforschung, Gesundheitsschutz, 64(8), 931–940. https://doi.org/10.1007/s00103-021-03373-2

3. Chen, P., Hong, F., & Yu, X. (2022). Prevalence of periodontal disease in pregnancy: A systematic review and meta-analysis. Journal of dentistry, 125, 104253. https://doi.org/10.1016/j.jdent.2022.104253

4. Le, Q. A., Akhter, R., Coulton, K. M., Vo, N. T. N., Duong, L. T. Y., Nong, H. V., Yaacoub, A., Condous, G., Eberhard, J., & Nanan, R. (2022). Periodontitis and Preeclampsia in Pregnancy: A Systematic Review and Meta-Analysis. Maternal and child health journal, 26(12), 2419–2443. https://doi.org/10.1007/s10995-022-03556-6

5. Saadaoui, M., Singh, P., & Al Khodor, S. (2021). Oral microbiome and pregnancy: A bidirectional relationship. Journal of reproductive immunology, 145, 103293. https://doi.org/10.1016/j.jri.2021.103293

6. Xu, B., & Han, Y. W. (2022). Oral bacteria, oral health, and adverse pregnancy outcomes. Periodontology 2000, 89(1), 181–189. https://doi.org/10.1111/prd.12436

7. Jang, H., Patoine, A., Wu, T. T., Castillo, D. A., & Xiao, J. (2021). Oral microflora and pregnancy: a systematic review and meta-analysis. Scientific reports, 11(1), 16870. https://doi.org/10.1038/s41598-021-96495-1

8. Kamalabadi, Y. M., Campbell, M. K., Zitoun, N. M., & Jessani, A. (2023). Unfavourable beliefs about oral health and safety of dental care during pregnancy: a systematic review. BMC oral health, 23(1), 762. https://doi.org/10.1186/s12903-023-03439-4

9. Islam, N. A. B., & Haque, A. (2024). Pregnancy-related dental problems: A review. Heliyon, 10(3), e24259. https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e24259

10. Bostanci N. (2023). Periodontal health and pregnancy outcomes: Time to deliver. Acta obstetricia et gynecologica Scandinavica, 102(6), 648–651. https://doi.org/10.1111/aogs.14548

11. Minervini, G., Basili, M., Franco, R., Bollero, P., Mancini, M., Gozzo, L., Romano, G. L., Marrapodi, M. M., Gorassini, F., D'Amico, C., Pedullà, E., & Fiorillo, L. (2023). Periodontal Disease and Pregnancy: Correlation with Underweight Birth. European journal of dentistry, 17(4), 945–950. https://doi.org/10.1055/s-0042-1757906

12. Bobetsis, Y. A., Ide, M., Gürsoy, M., & Madianos, P. N. (2023). Periodontal diseases and adverse pregnancy outcomes. Present and future. Periodontology 2000, 10.1111/prd.12486. Advance online publication. https://doi.org/10.1111/prd.12486

13. AlSharief, M., & Alabdurubalnabi, E. (2023). Periodontal Pathogens and Adverse Pregnancy Outcomes: A Narrative Review. Life (Basel, Switzerland), 13(7), 1559. https://doi.org/10.3390/life13071559

14. Nannan, M., Xiaoping, L., & Ying, J. (2022). Periodontal disease in pregnancy and adverse pregnancy outcomes: Progress in related mechanisms and management strategies. Frontiers in medicine, 9, 963956. https://doi.org/10.3389/fmed.2022.963956

15. Machado, V., Ferreira, M., Lopes, L., Mendes, J. J., & Botelho, J. (2023). Adverse Pregnancy Outcomes and Maternal Periodontal Disease: An Overview on Meta-Analytic and

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Methodological Quality. Journal of clinical medicine, 12(11), 3635. https://doi.org/10.3390/ jcm12113635

16. Mariam, S., Hasan, S., Shinde, M., Gupta, J., Buch, S. A., Rajpurohit, K. S., & Patil, V. (2024). Pregnancy Outcomes and Maternal Periodontal Diseases: The Unexplored Connection. Cureus, 16(6), e61697. https://doi.org/10.7759/cureus.61697

17. Ye, C. C., & Wu, Y. F. (2022). Zhonghua kou qiang yi xue za zhi=Zhonghua kouqiang yixue zazhi = Chinese journal of stomatology, 57(6), 635–641. https://doi.org/10.3760/ cma.j.cn 112144-20220410-00166

18. Guan, Z. W., Xu, T. Q., Shen, S., Li, X., & Feng, Q. (2023). Sichuan da xue xue bao. Yi xue ban = Journal of Sichuan University. Medical science edition, 54(1), 39–48. https://doi.org/ 10.12182/20230160501

19. Choi, S. E., Choudhary, A., Ahern, J. M., Palmer, N., & Barrow, J. R. (2021). Association between maternal periodontal disease and adverse pregnancy outcomes: an analysis of claims data. Family practice, 38(6), 718–723. https://doi.org/10.1093/fampra/cmab037

20. Wen, X., Fu, X., Zhao, C., Yang, L., & Huang, R. (2023). The bidirectional relationship between periodontal disease and pregnancy via the interaction of oral microorganisms, hormone and immune response. Frontiers in microbiology, 14, 1070917. https://doi.org/10.3389/fmicb. 2023.1070917

Література:

1. Kwon, T., Lamster, I. B., & Levin, L. (2021). Current Concepts in the Management of Periodontitis. International dental journal, 71(6), 462–476. https://doi.org/10.1111/idj.12630

2. Dannewitz, B., Holtfreter, B., & Eickholz, P. (2021). Parodontitis – Therapie einer Volkskrankheit [Periodontitis-therapy of a widespread disease]. Bundesgesundheitsblatt, Gesundheitsforschung, Gesundheitsschutz, 64(8), 931–940. https://doi.org/10.1007/s00103-021-03373-2

3. Chen, P., Hong, F., & Yu, X. (2022). Prevalence of periodontal disease in pregnancy: A systematic review and meta-analysis. Journal of dentistry, 125, 104253. https://doi.org/10.1016/ j.jdent.2022.104253

4. Le, Q. A., Akhter, R., Coulton, K. M., Vo, N. T. N., Duong, L. T. Y., Nong, H. V., Yaacoub, A., Condous, G., Eberhard, J., & Nanan, R. (2022). Periodontitis and Preeclampsia in Pregnancy: A Systematic Review and Meta-Analysis. Maternal and child health journal, 26(12), 2419–2443. https://doi.org/10.1007/s10995-022-03556-6

5. Saadaoui, M., Singh, P., & Al Khodor, S. (2021). Oral microbiome and pregnancy: A bidirectional relationship. Journal of reproductive immunology, 145, 103293. https://doi.org/ 10.1016/j.jri.2021.103293

6. Xu, B., & Han, Y. W. (2022). Oral bacteria, oral health, and adverse pregnancy outcomes. Periodontology 2000, 89(1), 181–189. https://doi.org/10.1111/prd.12436

7. Jang, H., Patoine, A., Wu, T. T., Castillo, D. A., & Xiao, J. (2021). Oral microflora and pregnancy: a systematic review and meta-analysis. Scientific reports, 11(1), 16870. https://doi.org/ 10.1038/s41598-021-96495-1

8. Kamalabadi, Y. M., Campbell, M. K., Zitoun, N. M., & Jessani, A. (2023). Unfavourable beliefs about oral health and safety of dental care during pregnancy: a systematic review. BMC oral health, 23(1), 762. https://doi.org/10.1186/s12903-023-03439-4

9. Islam, N. A. B., & Haque, A. (2024). Pregnancy-related dental problems: A review. Heliyon, 10(3), e24259. https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e24259

10. Bostanci N. (2023). Periodontal health and pregnancy outcomes: Time to deliver. Acta obstetricia et gynecologica Scandinavica, 102(6), 648–651. https://doi.org/10.1111/aogs.14548

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

11. Minervini, G., Basili, M., Franco, R., Bollero, P., Mancini, M., Gozzo, L., Romano, G. L., Marrapodi, M. M., Gorassini, F., D'Amico, C., Pedullà, E., & Fiorillo, L. (2023). Periodontal Disease and Pregnancy: Correlation with Underweight Birth. European journal of dentistry, 17(4), 945–950. https://doi.org/10.1055/s-0042-1757906

12. Bobetsis, Y. A., Ide, M., Gürsoy, M., & Madianos, P. N. (2023). Periodontal diseases and adverse pregnancy outcomes. Present and future. Periodontology 2000, 10.1111/prd.12486. Advance online publication. https://doi.org/10.1111/prd.12486

13. AlSharief, M., & Alabdurubalnabi, E. (2023). Periodontal Pathogens and Adverse Pregnancy Outcomes: A Narrative Review. Life (Basel, Switzerland), 13(7), 1559. https://doi.org/10.3390/life13071559

14. Nannan, M., Xiaoping, L., & Ying, J. (2022). Periodontal disease in pregnancy and adverse pregnancy outcomes: Progress in related mechanisms and management strategies. Frontiers in medicine, 9, 963956. https://doi.org/10.3389/fmed.2022.963956

15. Machado, V., Ferreira, M., Lopes, L., Mendes, J. J., & Botelho, J. (2023). Adverse Pregnancy Outcomes and Maternal Periodontal Disease: An Overview on Meta-Analytic and Methodological Quality. Journal of clinical medicine, 12(11), 3635. https://doi.org/10.3390/jcm12113635

16. Mariam, S., Hasan, S., Shinde, M., Gupta, J., Buch, S. A., Rajpurohit, K. S., & Patil, V. (2024). Pregnancy Outcomes and Maternal Periodontal Diseases: The Unexplored Connection. Cureus, 16(6), e61697. https://doi.org/10.7759/cureus.61697

17. Ye, C. C., & Wu, Y. F. (2022). Zhonghua kou qiang yi xue za zhi=Zhonghua kouqiang yixue zazhi = Chinese journal of stomatology, 57(6), 635–641. https://doi.org/10.3760/ cma.j.cn 112144-20220410-00166

18. Guan, Z. W., Xu, T. Q., Shen, S., Li, X., & Feng, Q. (2023). Sichuan da xue xue bao. Yi xue ban = Journal of Sichuan University. Medical science edition, 54(1), 39–48. https://doi.org/10.12182/20230160501

19. Choi, S. E., Choudhary, A., Ahern, J. M., Palmer, N., & Barrow, J. R. (2021). Association between maternal periodontal disease and adverse pregnancy outcomes: an analysis of claims data. Family practice, 38(6), 718–723. https://doi.org/10.1093/fampra/cmab037

20. Wen, X., Fu, X., Zhao, C., Yang, L., & Huang, R. (2023). The bidirectional relationship between periodontal disease and pregnancy via the interaction of oral microorganisms, hormone and immune response. Frontiers in microbiology, 14, 1070917. https://doi.org/10.3389/fmicb.2023.1070917

Дата першого надходження статті до видання: 04.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

UDC 616.31-002:618

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2043-2050

Herasym Lalita Mykolaivna candidate of medical sciences, assistant professor of the department of surgical stomatology and maxillofacial surgery, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0000-0002-5902-6091

Tokar Petro Yuriiovych Doctor of Philosophy, Associate Professor of the Department of Obstetrics, Gynecology and Perinatology, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0000-0002-5862-4532

THE INFLUENCE OF CHRONIC INFECTIOUS AND INFLAMMATORY PROCESSES OF THE ORAL CAVITY ON A WOMAN'S REPRODUCTIVE HEALTH

Abstract. Chronic infectious and inflammatory processes of the oral cavity are considered as an important component of systemic disorders that can affect various aspects of a woman's reproductive health. In modern scientific research, more and more attention is paid to the role of the oral microbiome and persistent inflammation as a source of chronic intoxication and immunological dysregulation. In the presence of an inflammatory process, periodontal tissues become a reservoir of pathogenic microorganisms and mediators of inflammation, in particular interleukins, tumor necrosis factor and prostaglandins, which can enter the systemic circulation and affect the functioning of other organs and systems.

Of particular importance is the ability of bacterial agents and their by-products to induce a systemic inflammatory response, which is accompanied by changes in endothelial function, disruption of microcirculation, and activation of immune mechanisms. Such processes can create unfavorable conditions for the implementation of the reproductive function, including disruption of implantation, changes in hormonal homeostasis and an increase in the risk of complications during the gestational period.

The relationship between the condition of the oral cavity and the reproductive system of a woman is determined by complex pathophysiological mechanisms, which include the interaction of microbiota, the immune system, and endocrine regulation. Oral infectious and inflammatory processes can act as a trigger or modifying factor of systemic changes affecting the general state of a woman's body.

Taking dental status into account when assessing reproductive health opens up new opportunities for early diagnosis, prevention and comprehensive management of patients.

An interdisciplinary approach with the involvement of dentists and obstetrician-gynecological doctors contributes to increasing the efficiency of medical care and improving the prognosis for women of reproductive age.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Keywords: periodontitis; oral inflammation; microbiome of the oral cavity; reproductive health; immune dysregulation; systemic inflammation; pregnancy.

Герасим Лаліта Миколаївна кандидат медичних наук, асистент кафедри хірургічної стоматології та щелепно-лицевої хірургії, Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0000-0002-5902-6091

Токар Петро Юрійович доктор філософії, доцент кафедри акушерства, гінекології та перинатології Буковинського державного медичного університету, м. Чернівці, https://orcid.org/0000-0002-5862-4532

ВПЛИВ ХРОНІЧНИХ ІНФЕКЦІЙНО-ЗАПАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ РОТОВОЇ ПОРОЖНИНИ НА РЕПРОДУКТИВНЕ ЗДОРОВ'Я ЖІНКИ

Анотація. Хронічні інфекційно-запальні процеси ротової порожнини розглядаються як важливий компонент системних порушень, що здатні впливати на різні аспекти репродуктивного здоров'я жінки. У сучасних наукових дослідженнях дедалі більше уваги приділяється ролі орального мікробіому та персистуючого запалення як джерела хронічної інтоксикації й імунологічної дисрегуляції. Пародонтальні тканини при наявності запального процесу стають резервуаром патогенних мікроорганізмів і медіаторів запалення, зокрема інтерлейкінів, фактору некрозу пухлин та простагландинів, які можуть потрапляти у системний кровообіг і впливати на функціонування інших органів і систем.

Особливе значення має здатність бактеріальних агентів і продуктів їх життєдіяльності індукувати системну запальну відповідь, що супроводжується змінами ендотеліальної функції, порушенням мікроциркуляції та активацією імунних механізмів. Такі процеси можуть створювати несприятливі умови для реалізації репродуктивної функції, включаючи порушення імплантації, зміни гормонального гомеостазу та підвищення ризику розвитку ускладнень гестаційного періоду.

Взаємозв'язок між станом ротової порожнини та репродуктивною системою жінки обумовлений складними патофізіологічними механізмами, що включають взаємодію мікробіоти, імунної системи та ендокринної регуляції. Оральні інфекційно-запальні процеси можуть виступати як тригер або модифікуючий фактор системних змін, що впливають на загальний стан організму жінки.

Урахування стоматологічного статусу при оцінці репродуктивного здоров'я відкриває нові можливості для ранньої діагностики, профілактики та комплексного ведення пацієнток. Міждисциплінарний підхід із залученням стоматологів і лікарів акушерсько-гінекологічного профілю сприяє підвищенню ефективності медичної допомоги та покращенню прогнозу для жінок репродуктивного віку.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Ключові слова: пародонтит; оральне запалення; мікробіом ротової порожнини; репродуктивне здоров'я; імунна дисрегуляція; системне запалення; вагітність.

Statement of the problem. In modern medicine, a woman's reproductive health is considered as an integral indicator that is formed under the influence of numerous exogenous and endogenous factors, among which chronic infectious and inflammatory processes of various localization are gaining more and more importance. One such potentially underestimated factor is oral pathology, particularly periodontal disease, which is characterized by a long course, persistence of the microbial biofilm complex, and a systemic inflammatory response. Despite significant progress in the study of certain aspects of dental health, the issue of its impact on a woman's reproductive function remains understudied and is often ignored in clinical practice.

The complexity of the problem lies in the multifactorial mechanisms through which oral infectious and inflammatory processes can affect a woman's body. Chronic inflammation in periodontal tissues is accompanied by the production of pro-inflammatory cytokines, bacterial endotoxins and mediators capable of penetrating the systemic circulation and inducing a generalized immune response. This, in turn, can lead to a violation of immune homeostasis, a change in the functional state of the endothelium, and also affect hormonal regulation, which is critical for the normal functioning of the reproductive system.

An additional problem is the lack of clear interdisciplinary algorithms of interaction between dentists and obstetrician-gynecological doctors regarding the assessment and correction of the dental status of women of reproductive age.

In most cases, the condition of the oral cavity is not included in standard examination protocols, which reduces the possibility of early detection of potential risk factors. At the same time, accumulated scientific data indicate the existence of a relationship between chronic inflammatory processes and disorders of reproductive function, but these data are fragmentary and need to be systematized.

The relevance of the study is due to the need for a deeper understanding of the pathophysiological mechanisms of the interaction between oral inflammation and the female reproductive system, as well as the development of a comprehensive approach to the assessment and prevention of possible complications that arise against the background of chronic dental diseases.

Analysis of recent research and publications. Modern research shows a persistent interest in the problem of the relationship between chronic inflammatory diseases of the oral cavity and a woman's reproductive health. The works of foreign authors, in particular E. Ricci, emphasize the presence of an association between periodontitis and a decrease in fertility, which is manifested in a decrease in the probability of clinical pregnancy. Similar conclusions are presented in the studies of C. Wetzel, which emphasizes the role of systemic inflammation, microbial translocation and immune dysregulation as key mechanisms of influence.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

A significant contribution to the understanding of the problem was also made by J. Marcickiewicz and co-authors, who described the relationship between the dysbiosis of the oral microbiome and gynecological pathologies, such as endometriosis and polycystic ovary syndrome. M. Sharma's research emphasizes the role of inflammatory mediators and hematogenous spread of pathogens in the formation of systemic effects during pregnancy.

European scientific organizations, in particular the European Federation of Periodontology, emphasize the importance of hormonal changes in women as a factor modulating the course of periodontal diseases and their systemic impact. Ukrainian researchers also pay attention to the interdisciplinary nature of the problem, however, the available publications are mainly of a review nature and do not provide a sufficient level of clinical evidence.

Therefore, the analysis of modern scientific sources indicates the growth of the evidence base regarding the systemic impact of oral inflammation, however, the lack of agreed approaches and standardized studies determines the need for further scientific research.

The purpose of the study: determine the specifics of the impact of chronic infectious and inflammatory processes of the oral cavity on a woman's reproductive health and analyze the key pathophysiological mechanisms of their systemic interaction.

Presentation of the main material. The summarization of modern scientific sources demonstrated the presence of convincing evidence regarding the impact of chronic infectious and inflammatory processes of the oral cavity on various components of a woman's reproductive health [1]. The analysis of the literature made it possible to systematize the main pathogenetic links through which oral inflammation is able to realize its systemic effect, as well as to determine the key clinical and biological aspects of this interaction [2].

It has been established that chronic inflammatory periodontal diseases are a source of long-term persistence of pathogenic microorganisms that form stable biofilm structures [3]. The authors emphasize that such biofilms provide constant antigenic stimulation of the immune system, which is accompanied by the development of chronic systemic inflammation [4]. As a result, the level of pro-inflammatory cytokines in the bloodstream increases, in particular interleukins and inflammatory factors, which can affect the functioning of distant organs and systems [5].

A number of studies have proven that transient bacteremia may occur in periodontal diseases, which contributes to the hematogenous spread of microorganisms and their toxins [6]. The authors note that such processes can cause a systemic immune response, which is characterized by the activation of cellular and humoral immunity. This, in turn, leads to the formation of an immune imbalance, which is an important factor in impaired reproductive function [7].

Special attention in scientific publications is paid to the role of the oral microbiome as a complex ecological system, changes in which can have systemic consequences [8].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

The authors emphasize that dysbiosis of the oral cavity may be associated with a violation of the microbial balance in other biotopes of the body, in particular, in the reproductive tract [9]. Such a relationship is explained by both direct mechanisms of the spread of microorganisms and indirect effects through the immune system [10].

A separate area of research is the study of the effect of chronic inflammation on hormonal homeostasis. The authors note that pro-inflammatory mediators are able to influence the functioning of the hypothalamic-pituitary-ovarian system, changing the regulation of hormonal balance. Such changes can lead to disruption of ovulatory processes, changes in the functional state of the endometrium, and other disturbances that negatively affect reproductive capacity [11].

Research also emphasizes the importance of endothelial dysfunction as one of the mechanisms of systemic effects of oral inflammation [12]. The authors note that chronic inflammation is accompanied by a violation of vascular regulation, changes in the permeability of the vascular wall, and activation of coagulation processes [13]. This can lead to the deterioration of microcirculation in the organs of the reproductive system, which creates unfavorable conditions for their normal functioning [14].

In addition, the significant role of oxidative stress, which is formed under conditions of chronic inflammation, has been revealed [15]. The authors emphasize that excess production of free radicals leads to damage to cellular structures and disruption of their functional activity. This can affect the cells of the reproductive system, reducing their ability to function normally [16].

An important result of the analysis is also the establishment of insufficient integration of dental examination into the system of comprehensive assessment of a woman's health [17]. The authors emphasize that in clinical practice dental status is often considered in isolation, without considering its possible impact on other body systems. At the same time, the lack of interdisciplinary interaction between specialists of different profiles limits the possibilities of timely diagnosis and prevention of complications [18].

The analysis of domestic and international publications shows the growing interest in this issue, however, a significant part of the research is of a review nature or is limited to experimental models [19]. The authors emphasize the need for large-scale clinical studies using modern methods of microbiome assessment, immunological indicators, and biomarkers of inflammation [20].

The obtained results indicate that chronic infectious and inflammatory processes of the oral cavity are an important factor that can affect a woman's reproductive health through complex multilevel mechanisms. The generalization of literary data confirms the feasibility of including the assessment of dental status in the comprehensive examination of women of reproductive age and emphasizes the need for further interdisciplinary research in this direction.

Conclusions. The analysis of modern scientific sources confirms the presence of a close relationship between chronic infectious and inflammatory processes of the oral cavity and the state of a woman's reproductive health. Generalized data indicate

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

that oral inflammation is not only a local pathology, but also an important component of systemic disorders that can affect the functioning of various organs and systems of the body. The main mechanisms of this effect are the persistence of pathogenic microflora, systemic immune activation, production of pro-inflammatory mediators, development of endothelial dysfunction and oxidative stress.

It has been established that these processes can contribute to the disruption of hormonal homeostasis, changes in the immune balance, and negatively affect the physiological mechanisms that ensure the implementation of the reproductive function. At the same time, the lack of proper integration of dental examination into the practice of managing women of reproductive age limits the possibilities of early detection of potential risk factors.

Therefore, the results of the study justify the need for an interdisciplinary approach with the involvement of dentists and obstetrician-gynecological doctors, which will contribute to increasing the effectiveness of prevention and preserving a woman's reproductive health.

References:

1. Kwon, T., Lamster, I. B., & Levin, L. (2021). Current Concepts in the Management of Periodontitis. International dental journal, 71(6), 462–476. https://doi.org/10.1111/idj.12630

2. Dannewitz, B., Holtfreter, B., & Eickholz, P. (2021). Parodontitis – Therapie einer Volkskrankheit [Periodontitis-therapy of a widespread disease]. Bundesgesundheitsblatt, Gesundheitsforschung, Gesundheitsschutz, 64(8), 931–940. https://doi.org/10.1007/s00103-021-03373-2

3. Chen, P., Hong, F., & Yu, X. (2022). Prevalence of periodontal disease in pregnancy: A systematic review and meta-analysis. Journal of dentistry, 125, 104253. https://doi.org/10.1016/j.jdent.2022.104253

4. Le, Q. A., Akhter, R., Coulton, K. M., Vo, N. T. N., Duong, L. T. Y., Nong, H. V., Yaacoub, A., Condous, G., Eberhard, J., & Nanan, R. (2022). Periodontitis and Preeclampsia in Pregnancy: A Systematic Review and Meta-Analysis. Maternal and child health journal, 26(12), 2419–2443. https://doi.org/10.1007/s10995-022-03556-6

5. Saadaoui, M., Singh, P., & Al Khodor, S. (2021). Oral microbiome and pregnancy: A bidirectional relationship. Journal of reproductive immunology, 145, 103293. https://doi.org/10.1016/j.jri.2021.103293

6. Xu, B., & Han, Y. W. (2022). Oral bacteria, oral health, and adverse pregnancy outcomes. Periodontology 2000, 89(1), 181–189. https://doi.org/10.1111/prd.12436

7. Jang, H., Patoine, A., Wu, T. T., Castillo, D. A., & Xiao, J. (2021). Oral microflora and pregnancy: a systematic review and meta-analysis. Scientific reports, 11(1), 16870. https://doi.org/10.1038/s41598-021-96495-1

8. Kamalabadi, Y. M., Campbell, M. K., Zitoun, N. M., & Jessani, A. (2023). Unfavourable beliefs about oral health and safety of dental care during pregnancy: a systematic review. BMC oral health, 23(1), 762. https://doi.org/10.1186/s12903-023-03439-4

9. Islam, N. A. B., & Haque, A. (2024). Pregnancy-related dental problems: A review. Heliyon, 10(3), e24259. https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e24259

10. Bostanci N. (2023). Periodontal health and pregnancy outcomes: Time to deliver. Acta obstetricia et gynecologica Scandinavica, 102(6), 648–651. https://doi.org/10.1111/aogs.14548

ISSN 2786-4952 Online

11. Minervini, G., Basili, M., Franco, R., Bollero, P., Mancini, M., Gozzo, L., Romano, G. L., Marrapodi, M. M., Gorassini, F., D'Amico, C., Pedullà, E., & Fiorillo, L. (2023). Periodontal Disease and Pregnancy: Correlation with Underweight Birth. European journal of dentistry, 17(4), 945–950. https://doi.org/10.1055/s-0042-1757906

12. Bobetsis, Y. A., Ide, M., Gürsoy, M., & Madianos, P. N. (2023). Periodontal diseases and adverse pregnancy outcomes. Present and future. Periodontology 2000, 10.1111/prd.12486. Advance online publication. https://doi.org/10.1111/prd.12486

13. AlSharief, M., & Alabdurubalnabi, E. (2023). Periodontal Pathogens and Adverse Pregnancy Outcomes: A Narrative Review. Life (Basel, Switzerland), 13(7), 1559. https://doi.org/10.3390/life13071559

14. Nannan, M., Xiaoping, L., & Ying, J. (2022). Periodontal disease in pregnancy and adverse pregnancy outcomes: Progress in related mechanisms and management strategies. Frontiers in medicine, 9, 963956. https://doi.org/10.3389/fmed.2022.963956

15. Machado, V., Ferreira, M., Lopes, L., Mendes, J. J., & Botelho, J. (2023). Adverse Pregnancy Outcomes and Maternal Periodontal Disease: An Overview on Meta-Analytic and Methodological Quality. Journal of clinical medicine, 12(11), 3635. https://doi.org/10.3390/jcm12113635

16. Mariam, S., Hasan, S., Shinde, M., Gupta, J., Buch, S. A., Rajpurohit, K. S., & Patil, V. (2024). Pregnancy Outcomes and Maternal Periodontal Diseases: The Unexplored Connection. Cureus, 16(6), e61697. https://doi.org/10.7759/cureus.61697

17. Ye, C. C., & Wu, Y. F. (2022). Zhonghua kou qiang yi xue za zhi=Zhonghua kouqiang yixue zazhi = Chinese journal of stomatology, 57(6), 635–641. https://doi.org/10.3760/ cma.j.cn 112144-20220410-00166

18. Guan, Z. W., Xu, T. Q., Shen, S., Li, X., & Feng, Q. (2023). Sichuan da xue xue bao. Yi xue ban = Journal of Sichuan University. Medical science edition, 54(1), 39–48. https://doi.org/10.12182/20230160501

19. Choi, S. E., Choudhary, A., Ahern, J. M., Palmer, N., & Barrow, J. R. (2021). Association between maternal periodontal disease and adverse pregnancy outcomes: an analysis of claims data. Family practice, 38(6), 718–723. https://doi.org/10.1093/fampra/cmab037

20. Wen, X., Fu, X., Zhao, C., Yang, L., & Huang, R. (2023). The bidirectional relationship between periodontal disease and pregnancy via the interaction of oral microorganisms, hormone and immune response. Frontiers in microbiology, 14, 1070917. https://doi.org/10.3389/fmicb.2023.1070917

Література:

1. Kwon, T., Lamster, I. B., & Levin, L. (2021). Current Concepts in the Management of Periodontitis. International dental journal, 71(6), 462–476. https://doi.org/10.1111/idj.12630

2. Dannewitz, B., Holtfreter, B., & Eickholz, P. (2021). Parodontitis – Therapie einer Volkskrankheit [Periodontitis-therapy of a widespread disease]. Bundesgesundheitsblatt, Gesundheitsforschung, Gesundheitsschutz, 64(8), 931–940. https://doi.org/10.1007/s00103-021-03373-2

3. Chen, P., Hong, F., & Yu, X. (2022). Prevalence of periodontal disease in pregnancy: A systematic review and meta-analysis. Journal of dentistry, 125, 104253. https://doi.org/10.1016/j.jdent.2022.104253

4. Le, Q. A., Akhter, R., Coulton, K. M., Vo, N. T. N., Duong, L. T. Y., Nong, H. V., Yaacoub, A., Condous, G., Eberhard, J., & Nanan, R. (2022). Periodontitis and Preeclampsia in Pregnancy: A Systematic Review and Meta-Analysis. Maternal and child health journal, 26(12), 2419–2443. https://doi.org/10.1007/s10995-022-03556-6

5. Saadaoui, M., Singh, P., & Al Khodor, S. (2021). Oral microbiome and pregnancy: A bidirectional relationship. Journal of reproductive immunology, 145, 103293. https://doi.org/10.1016/j.jri.2021.103293

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

6. Xu, B., & Han, Y. W. (2022). Oral bacteria, oral health, and adverse pregnancy outcomes. Periodontology 2000, 89(1), 181–189. https://doi.org/10.1111/prd.12436

7. Jang, H., Patoine, A., Wu, T. T., Castillo, D. A., & Xiao, J. (2021). Oral microflora and pregnancy: a systematic review and meta-analysis. Scientific reports, 11(1), 16870. https://doi.org/10.1038/s41598-021-96495-1

8. Kamalabadi, Y. M., Campbell, M. K., Zitoun, N. M., & Jessani, A. (2023). Unfavourable beliefs about oral health and safety of dental care during pregnancy: a systematic review. BMC oral health, 23(1), 762. https://doi.org/10.1186/s12903-023-03439-4

9. Islam, N. A. B., & Haque, A. (2024). Pregnancy-related dental problems: A review. Heliyon, 10(3), e24259. https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e24259

10. Bostanci N. (2023). Periodontal health and pregnancy outcomes: Time to deliver. Acta obstetricia et gynecologica Scandinavica, 102(6), 648–651. https://doi.org/10.1111/aogs.14548

11. Minervini, G., Basili, M., Franco, R., Bollero, P., Mancini, M., Gozzo, L., Romano, G. L., Marrapodi, M. M., Gorassini, F., D'Amico, C., Pedullà, E., & Fiorillo, L. (2023). Periodontal Disease and Pregnancy: Correlation with Underweight Birth. European journal of dentistry, 17(4), 945–950. https://doi.org/10.1055/s-0042-1757906

12. Bobetsis, Y. A., Ide, M., Gürsoy, M., & Madianos, P. N. (2023). Periodontal diseases and adverse pregnancy outcomes. Present and future. Periodontology 2000, 10.1111/prd.12486. Advance online publication. https://doi.org/10.1111/prd.12486

13. AlSharief, M., & Alabdurubalnabi, E. (2023). Periodontal Pathogens and Adverse Pregnancy Outcomes: A Narrative Review. Life (Basel, Switzerland), 13(7), 1559. https://doi.org/10.3390/life13071559

14. Nannan, M., Xiaoping, L., & Ying, J. (2022). Periodontal disease in pregnancy and adverse pregnancy outcomes: Progress in related mechanisms and management strategies. Frontiers in medicine, 9, 963956. https://doi.org/10.3389/fmed.2022.963956

15. Machado, V., Ferreira, M., Lopes, L., Mendes, J. J., & Botelho, J. (2023). Adverse Pregnancy Outcomes and Maternal Periodontal Disease: An Overview on Meta-Analytic and Methodological Quality. Journal of clinical medicine, 12(11), 3635. https://doi.org/10.3390/jcm12113635

16. Mariam, S., Hasan, S., Shinde, M., Gupta, J., Buch, S. A., Rajpurohit, K. S., & Patil, V. (2024). Pregnancy Outcomes and Maternal Periodontal Diseases: The Unexplored Connection. Cureus, 16(6), e61697. https://doi.org/10.7759/cureus.61697

17. Ye, C. C., & Wu, Y. F. (2022). Zhonghua kou qiang yi xue za zhi=Zhonghua kouqiang yixue zazhi = Chinese journal of stomatology, 57(6), 635–641. https://doi.org/10.3760/ cma.j.cn 112144-20220410-00166

18. Guan, Z. W., Xu, T. Q., Shen, S., Li, X., & Feng, Q. (2023). Sichuan da xue xue bao. Yi xue ban = Journal of Sichuan University. Medical science edition, 54(1), 39–48. https://doi.org/10.12182/20230160501

19. Choi, S. E., Choudhary, A., Ahern, J. M., Palmer, N., & Barrow, J. R. (2021). Association between maternal periodontal disease and adverse pregnancy outcomes: an analysis of claims data. Family practice, 38(6), 718–723. https://doi.org/10.1093/fampra/cmab037

20. Wen, X., Fu, X., Zhao, C., Yang, L., & Huang, R. (2023). The bidirectional relationship between periodontal disease and pregnancy via the interaction of oral microorganisms, hormone and immune response. Frontiers in microbiology, 14, 1070917. https://doi.org/10.3389/fmicb.2023.1070917

Дата першого надходження статті до видання: 04.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

UDC 378.091.2:159.9

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2051-2059

Herasym Lalita Mykolaivna candidate of medical sciences, assistant professor of the department of surgical stomatology and maxillofacial surgery, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0000-0002-5902-6091

Tokar Petro Yuriiovych Doctor of Philosophy, Associate Professor of the Department of Obstetrics, Gynecology and Perinatology, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0000-0002-5862-4532

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL SUPPORT OF STUDENTS DURING THE PERIOD OF PROFESSIONAL FORMATION

Abstract. The article highlights the theoretical and practical aspects of psychological and pedagogical support of students during their professional formation in the conditions of modern higher education. The importance of a holistic approach to the organization of the educational process, which involves the integration of psychological and pedagogical influences aimed at the development of personal and professional qualities of education seekers, is substantiated. The essence of the concept of psychological-pedagogical support as a system of teacher-student interaction, which provides support, development and self-realization of the individual in the learning process, is revealed. Attention is focused on the interdisciplinary nature of this phenomenon, which combines the provisions of pedagogy, psychology and the theory of professional training.

The key factors that affect the effectiveness of students' professional development are analyzed, in particular, the motivational component, the level of formation of reflective skills, emotional stability, adaptive capabilities, and the ability to self-regulate. The role of the educational environment as a space that stimulates active cognitive activity, promotes the development of communication skills and the formation of professional identity is defined. The importance of a supportive educational climate, which provides psychological comfort and increases the level of student involvement in the educational process, is outlined.

Special attention is paid to the use of interactive learning methods, individualization of the educational process, mentoring and implementation of technologies for psychological and pedagogical support of students at various stages of education.

The possibility of applying reflective practices, group work and project-based learning as a means of developing professional competences is considered. The need to create favorable psychological and pedagogical conditions that ensure a harmonious combination of theoretical training and practical experience is emphasized.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

The importance of developing students' ability for self-development, critical thinking, professional responsibility and readiness for continuous learning is emphasized. It is substantiated that effective psychological and pedagogical support is an important factor in improving the quality of professional training of future specialists and their competitiveness in the modern labor market.

Keywords: psychological and pedagogical support, professional development, students, higher education, motivation, reflection.

Герасим Лаліта Миколаївна кандидат медичних наук, асистент кафедри хірургічної стоматології та щелепно-лицевої хірургії, Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0000-0002-5902-6091

Токар Петро Юрійович доктор філософії, доцент кафедри акушерства, гінекології та перинатології Буковинського державного медичного університету, м. Чернівці, https://orcid.org/0000-0002-5862-4532

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД СТУДЕНТІВ У ПЕРІОД ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ

Анотація. У статті висвітлено теоретичні та практичні аспекти психолого-педагогічного супроводу студентів у період їхнього професійного становлення в умовах сучасної вищої освіти. Обґрунтовано значення цілісного підходу до організації освітнього процесу, що передбачає інтеграцію психологічних і педагогічних впливів, спрямованих на розвиток особистісних і професійних якостей здобувачів освіти. Розкрито сутність поняття психолого-педагогічного супроводу як системи взаємодії викладача і студента, що забезпечує підтримку, розвиток та самореалізацію особистості в процесі навчання. Акцентовано увагу на міждисциплінарному характері цього феномена, який поєднує положення педагогіки, психології та теорії професійної підготовки.

Проаналізовано ключові чинники, які впливають на ефективність професійного становлення студентів, зокрема мотиваційний компонент, рівень сформованості рефлексивних умінь, емоційну стійкість, адаптаційні можливості та здатність до саморегуляції. Визначено роль освітнього середовища як простору, що стимулює активну пізнавальну діяльність, сприяє розвитку комунікативних навичок і формуванню професійної ідентичності. Окреслено значення підтримувального освітнього клімату, що забезпечує психологічний комфорт і підвищує рівень залученості студентів до навчального процесу.

Особливу увагу приділено використанню інтерактивних методів навчання, індивідуалізації освітнього процесу, наставництву та впровадженню технологій психолого-педагогічної підтримки студентів на різних етапах навчання. Розглянуто можливості застосування рефлексивних практик, групової роботи та проєктного навчання як засобів розвитку професійних компетентностей.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Наголошено на необхідності створення сприятливих психолого-педагогічних умов, які забезпечують гармонійне поєднання теоретичної підготовки та практичного досвіду.

Підкреслено важливість розвитку здатності студентів до саморозвитку, критичного мислення, професійної відповідальності та готовності до безперервного навчання. Обґрунтовано, що ефективний психолого-педагогічний супровід виступає важливим чинником підвищення якості професійної підготовки майбутніх фахівців і їхньої конкурентоспроможності на сучасному ринку праці.

Ключові слова: психолого-педагогічний супровід, професійне становлення, студенти, вища освіта, мотивація, рефлексія.

Statement of the problem. In the modern conditions of the transformation of the higher education system, caused by globalization processes, digitalization and the growth of requirements for the professional training of specialists, the problem of ensuring effective psychological and pedagogical support of students during their professional development is becoming especially urgent. A modern student finds himself in the conditions of an increased educational load, the need for rapid adaptation to new educational formats, as well as constant self-improvement, which leads to the need for purposeful support of his personal and professional development.

Despite a significant number of scientific studies devoted to the problems of professional training, the issue of complex psychological and pedagogical support is often considered fragmentarily. In the practice of higher education institutions, the focus is on the transfer of knowledge and the formation of professional skills, while the development of personal characteristics of students, their motivational sphere, emotional stability and ability to self-regulate is often neglected. This creates a contradiction between the need for the formation of a competitive, mobile and responsible specialist and the insufficient level of organization of systematic support for his professional development.

An additional complicating factor is insufficient integration of psychological and pedagogical approaches within the educational process, which limits the possibilities of creating a holistic supportive environment. At the same time, the lack of clearly structured support models adapted to modern educational realities complicates the implementation of effective practices in the activities of higher education institutions.

The need for scientific understanding and systematization of the psychological and pedagogical principles of student support, determining the conditions of its effectiveness and finding innovative approaches to its implementation is being updated. Solving the outlined problem will contribute to the improvement of the quality of professional training, the harmonious development of the student's personality and the formation of his readiness for successful professional activity in the conditions of modern society.

Analysis of recent research and publications. The analysis of scientific sources confirms the growing interest in the problem of psychological and pedagogical

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

support of students in the context of their professional development. In modern Ukrainian studies, attention is focused on the complex nature of this phenomenon and the need to integrate psychological and pedagogical influences. In particular, in the works of K. O. Chupina, the peculiarities of accompanying students in institutions of higher education are considered and its role in ensuring the availability and quality of education is emphasized.

Important aspects of the personal and professional development of students are highlighted in the studies of G. Ivanyuk, O. Venglovska, and L. Kuzemko, where psychological and pedagogical support is interpreted as a purposeful process of ensuring the subjectivity of education seekers and the development of their key competencies. Separate areas of the problem are revealed in the works of O. Yeromenko, O. Hryshko, and L. Klevaka, who analyze the support of students with special educational needs and define it as a systemic and multi-level process.

Among foreign researchers, it is worth noting the works of S. Jeong, C. Breazeal and others, who consider the psychological support of students through innovative technologies and emphasize the importance of individualization of support to increase psychological well-being. Approaches emphasizing adaptive and personalized learning (M. Marienko, Y. Nosenko) are also widespread in foreign pedagogy, which is considered as a component of supporting the professional development of students.

Despite a significant number of studies, the problem of psychological and pedagogical support of students needs further systematic understanding, in particular, regarding the coordination of theoretical approaches and practical models of its implementation in higher education.

The purpose of the study: to theoretically substantiate the psychological and pedagogical principles of accompanying students during their professional formation and to determine effective conditions for its implementation in the educational process of higher education institutions.

Presentation of the main material. The results of the conducted theoretical-analytical research proved that the psychological-pedagogical support of students in the period of professional formation is a complex, multi-level system that integrates cognitive, emotional-volitional and behavioral components of personality development [1]. It has been proven that its effectiveness is determined not only by the content of educational programs, but also by the nature of educational interaction, the organization of the educational environment, and the level of consideration of the individual and psychological characteristics of students. It has been established that the transition from the traditional translation model of education to a person-oriented and competence paradigm is a necessary condition for ensuring effective support [2].

An in-depth analysis revealed that the key system-forming factor is the motivational sphere of students, which has a complex hierarchical structure. It was found that the dominance of external motives related to formal indicators of success limits the depth of cognitive activity and does not contribute to the formation of a stable professional identity [3]. At the same time, the development of internal motivation,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

focused on self-development and professional growth, ensures an increase in the level of autonomy, responsibility and awareness of educational activities. It was established that the motivational sphere is closely related to reflective processes, since it is the ability to self-analyze and evaluate one's own experience that contributes to the transformation of external stimuli into internal ones [4].

The analysis of the educational environment showed that its effectiveness in the context of psychological and pedagogical support is determined by a set of characteristics, among which psychological safety, variability of educational practices, openness to innovation, and support of academic autonomy of students are the leading ones [5]. It was found that the environment, which is oriented on subject-subject interaction, contributes to the formation of an active position of the student, the development of his initiative and responsibility for the results of his own learning. Instead, the dominance of reproductive approaches limits the possibilities of professional development, as it does not create conditions for acquiring experience in decision-making and solving professional tasks [6].

In this context, the high efficiency of interactive and practice-oriented learning technologies, in particular problem-oriented learning, case methods, simulation modeling and project activities, has been established. It has been proven that their use contributes to the formation of clinical and analytical thinking, the development of the ability to integrate knowledge from various fields and make informed decisions in situations of uncertainty. In addition, such methods ensure a higher level of student involvement in the educational process, which positively affects the quality of learning the educational material [7].

Additional analysis made it possible to clarify the meaning of individualization of psychological and pedagogical support. It has been established that taking into account individual educational trajectories, cognitive styles and the level of training of students contributes to increasing the effectiveness of education and the formation of a stable professional position [8].

It was found that individualization not only optimizes the process of knowledge acquisition, but also promotes the development of independence, the ability to make decisions and responsibility for one's own professional development [9].

A significant result of the study is a deepening of the understanding of the role of reflective practices in the structure of psychological and pedagogical support. It has been proven that the systematic application of reflection ensures the integration of theoretical knowledge and practical experience, contributes to the formation of a holistic professional picture of the world and the development of critical thinking [10]. Reflective activity acts as a mechanism of self-regulation, which allows students to adjust their own educational and professional behavior in accordance with the set goals. It was found that a high level of reflexivity directly correlates with the level of professional maturity and readiness for continuous learning [11].

Special attention is paid to the emotional and volitional component of professional development. It was established that modern students are in a situation of

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

increased psycho-emotional stress, which is caused by both academic requirements and social factors. It has been proven that the development of emotional stability, self-regulation skills and stress management is a necessary condition for successful adaptation and professional growth. It was found that the implementation of psychological support programs, emotional competence trainings and soft skills development contributes to increasing the level of psychological well-being of students and their readiness for professional activities [12].

Separately, it was established that an important element of psychological and pedagogical support is the formation of students' communicative competence, which ensures effective interaction in a professional environment [13].

It has been proven that the development of interpersonal communication skills, teamwork and conflict resolution contributes not only to professional development, but also to the general personal development of students [14].

Summarizing the results of the study made it possible to determine a complex of interrelated pedagogical conditions that ensure the effectiveness of psychological and pedagogical support: creation of a supportive educational environment; integration of innovative, practice-oriented teaching methods; individualization of the educational process; development of reflective skills; formation of internal motivation; development of emotional stability and communication skills; provision of systematic psychological support for students [15].

The results of the study confirm that psychological and pedagogical support is a key system-forming component of professional training of students. Its effective implementation ensures not only the assimilation of knowledge and the formation of professional skills, but also the development of personal qualities necessary for successful activity in the conditions of a modern dynamic society, in particular, autonomy, responsibility, critical thinking, the ability for self-development and professional mobility.

Conclusions. As a result of the conducted research, it was established that psychological and pedagogical support of students during the period of professional formation is a necessary condition for improving the quality of their training in institutions of higher education. It has been proven that the effectiveness of this process is ensured by a complex combination of pedagogical and psychological approaches aimed at the development of motivational, cognitive and emotional-volitional spheres of the individual.

It was determined that such factors as the formation of internal motivation, the development of reflective skills, the creation of a psychologically safe educational environment and the introduction of interactive learning methods play a key role. It has been confirmed that the individualization of the educational process and the provision of psychological support contribute to a more effective professional development of students.

Summarizing the results allows us to state that psychological and pedagogical support should be considered as a system-forming component of the educational

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

process, which ensures not only the assimilation of knowledge, but also the formation of readiness for professional activity, self-development and adaptation to modern conditions. Prospects for further research are related to the development of practical support models and their approbation in higher education.

References:

1. Elendu, C., Amaechi, D. C., Okatta, A. U., Amaechi, E. C., Elendu, T. C., Ezeh, C. P., & Elendu, I. D. (2024). The impact of simulation-based training in medical education: A review. Medicine, 103(27), e38813. https://doi.org/10.1097/MD.0000000000038813

2. Ge, W. L., Zhu, X. Y., Lin, J. B., Jiang, J. J., Li, T., Lu, Y. F., Mi, Y. F., & Tung, T. H. (2025). Critical thinking and clinical skills by problem-based learning educational methods: an umbrella systematic review. BMC medical education, 25(1), 455. https://doi.org/10.1186/s12909-025-06951-z

3. Brügge, E., Ricchizzi, S., Arenbeck, M., Keller, M. N., Schur, L., Stummer, W., Holling, M., Lu, M. H., & Darici, D. (2024). Large language models improve clinical decision making of medical students through patient simulation and structured feedback: a randomized controlled trial. BMC medical education, 24(1), 1391. https://doi.org/10.1186/s12909-024-06399-7

4. Künzle, P., & Paris, S. (2024). Performance of large language artificial intelligence models on solving restorative dentistry and endodontics student assessments. Clinical oral investigations, 28(11), 575. https://doi.org/10.1007/s00784-024-05968-w

5. Botelho, M. G., Lee, U. Y. A., & Luk, K. Y. C. (2023). An exploration of clinical communication needs among undergraduate dental students. European journal of dental education : official journal of the Association for Dental Education in Europe, 27(3), 707–718. https://doi.org/10.1111/eje.12859

6. Boyd H. (2025). Embedding cultural competence in dental education. British dental journal, 238(2), 86–89. https://doi.org/10.1038/s41415-024-8242-6

7. Alraqiq, H., Wolf, D., Whalen, S., & Tepper, L. (2025). Communication Training for Dental Students. JDR clinical and translational research, 10(1_suppl), 97S–103S. https://doi.org/10.1177/23800844251328641

8. Maragha, T., Donnelly, L., Schuetz, C., von Bergmann, H., & Brondani, M. (2023). Students' resilience and mental health in the dental curriculum. European journal of dental education : official journal of the Association for Dental Education in Europe, 27(1), 174–180. https://doi.org/10.1111/eje.12790

9. Annamma, L. M., Varma, S. R., Abuttayem, H., Prasad, P., Azim, S. A., Odeh, R., George, B. T., Nair, C., & Karobari, M. I. (2024). Current challenges in dental education- a scoping review. BMC medical education, 24(1), 1523. https://doi.org/10.1186/s12909-024-06545-1

10. Ghaemi-Amiri, M., Mirzapour, A., Gholinia, H., & Sistani, M. M. N. (2024). Self-assessment of professional competence and influential factors among dental students. Journal of dental education, 88(12), 1625–1633. https://doi.org/10.1002/jdd.13676

11. Al-Natour, B., Safadi, R., Hamasha, A. A., Karasneh, R., Alkandari, M. A., & Hamasha, S. A. (2024). Dental students' perceptions of integrating online learning in the dental curriculum. BMC medical education, 24(1), 1452. https://doi.org/10.1186/s12909-024-06497-6

12. Joshi, Y., Vagha, S., Satish Shrivastav, S., Pisulkar, S., Mishra, G. V., Ingole, A., & Mohamme, A. (2025). Teaching, learning and evaluation of professionalism in dental education: A narrative review. The National medical journal of India, 38(3), 173–180. https://doi.org/10.25259/NMJI_431_2022

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

13. Bandiaky, O. N., Lopez, S., Hamon, L., Clouet, R., Soueidan, A., & Le Guehennec, L. (2024). Impact of haptic simulators in preclinical dental education: A systematic review. Journal of dental education, 88(3), 366–379. https://doi.org/10.1002/jdd.13426

14. Ab Ghani, S. M., Mohd Khairuddin, P. N. A., Lim, T. W., Md Sabri, B. A., Abdul Hamid, N. F., Baharuddin, I. H., & Schonwetter, D. (2024). Evaluation of dental students' clinical communication skills from three perspective approaches: A cross-sectional study. European journal of dental education : official journal of the Association for Dental Education in Europe, 28(1), 106–113. https://doi.org/10.1111/eje.12925

15. Tuononen, T., Karaharju-Suvanto, T., Lahti, S., Hytönen, H., & Näpänkangas, R. (2024). Dental students' perceptions of simultaneous live and online OSCEs during the COVID-19 pandemic. European journal of dental education : official journal of the Association for Dental Education in Europe, 28(2), 408–415. https://doi.org/10.1111/eje.12962

Література:

1. Elendu, C., Amaechi, D. C., Okatta, A. U., Amaechi, E. C., Elendu, T. C., Ezeh, C. P., & Elendu, I. D. (2024). The impact of simulation-based training in medical education: A review. Medicine, 103(27), e38813. https://doi.org/10.1097/MD.0000000000038813

2. Ge, W. L., Zhu, X. Y., Lin, J. B., Jiang, J. J., Li, T., Lu, Y. F., Mi, Y. F., & Tung, T. H. (2025). Critical thinking and clinical skills by problem-based learning educational methods: an umbrella systematic review. BMC medical education, 25(1), 455. https://doi.org/10.1186/s12909-025-06951-z

3. Brügge, E., Ricchizzi, S., Arenbeck, M., Keller, M. N., Schur, L., Stummer, W., Holling, M., Lu, M. H., & Darici, D. (2024). Large language models improve clinical decision making of medical students through patient simulation and structured feedback: a randomized controlled trial. BMC medical education, 24(1), 1391. https://doi.org/10.1186/s12909-024-06399-7

4. Künzle, P., & Paris, S. (2024). Performance of large language artificial intelligence models on solving restorative dentistry and endodontics student assessments. Clinical oral investigations, 28(11), 575. https://doi.org/10.1007/s00784-024-05968-w

5. Botelho, M. G., Lee, U. Y. A., & Luk, K. Y. C. (2023). An exploration of clinical communication needs among undergraduate dental students. European journal of dental education : official journal of the Association for Dental Education in Europe, 27(3), 707–718. https://doi.org/10.1111/eje.12859

6. Boyd H. (2025). Embedding cultural competence in dental education. British dental journal, 238(2), 86–89. https://doi.org/10.1038/s41415-024-8242-6

7. Alraqiq, H., Wolf, D., Whalen, S., & Tepper, L. (2025). Communication Training for Dental Students. JDR clinical and translational research, 10(1_suppl), 97S–103S. https://doi.org/10.1177/23800844251328641

8. Maragha, T., Donnelly, L., Schuetz, C., von Bergmann, H., & Brondani, M. (2023). Students' resilience and mental health in the dental curriculum. European journal of dental education : official journal of the Association for Dental Education in Europe, 27(1), 174–180. https://doi.org/10.1111/eje.12790

9. Annamma, L. M., Varma, S. R., Abuttayem, H., Prasad, P., Azim, S. A., Odeh, R., George, B. T., Nair, C., & Karobari, M. I. (2024). Current challenges in dental education- a scoping review. BMC medical education, 24(1), 1523. https://doi.org/10.1186/s12909-024-06545-1

10. Ghaemi-Amiri, M., Mirzapour, A., Gholinia, H., & Sistani, M. M. N. (2024). Self-assessment of professional competence and influential factors among dental students. Journal of dental education, 88(12), 1625–1633. https://doi.org/10.1002/jdd.13676

ISSN 2786-4952 Online

11. Al-Natour, B., Safadi, R., Hamasha, A. A., Karasneh, R., Alkandari, M. A., & Hamasha, S. A. (2024). Dental students' perceptions of integrating online learning in the dental curriculum. BMC medical education, 24(1), 1452. https://doi.org/10.1186/s12909-024-06497-6

12. Joshi, Y., Vagha, S., Satish Shrivastav, S., Pisulkar, S., Mishra, G. V., Ingole, A., & Mohamme, A. (2025). Teaching, learning and evaluation of professionalism in dental education: A narrative review. The National medical journal of India, 38(3), 173–180. https://doi.org/10.25259/NMJI_431_2022

13. Bandiaky, O. N., Lopez, S., Hamon, L., Clouet, R., Soueidan, A., & Le Guehennec, L. (2024). Impact of haptic simulators in preclinical dental education: A systematic review. Journal of dental education, 88(3), 366–379. https://doi.org/10.1002/jdd.13426

14. Ab Ghani, S. M., Mohd Khairuddin, P. N. A., Lim, T. W., Md Sabri, B. A., Abdul Hamid, N. F., Baharuddin, I. H., & Schonwetter, D. (2024). Evaluation of dental students' clinical communication skills from three perspective approaches: A cross-sectional study. European journal of dental education : official journal of the Association for Dental Education in Europe, 28(1), 106–113. https://doi.org/10.1111/eje.12925

15. Tuononen, T., Karaharju-Suvanto, T., Lahti, S., Hytönen, H., & Näpänkangas, R. (2024). Dental students' perceptions of simultaneous live and online OSCEs during the COVID-19 pandemic. European journal of dental education : official journal of the Association for Dental Education in Europe, 28(2), 408–415. https://doi.org/10.1111/eje.12962

Дата першого надходження статті до видання: 04.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

UDC 615.015.3:615.035.2:615.322:615.451.1:582.665

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2060-2069

Herasymets Iryna Ihorivna Doctor of Pharmacy, Associate Professors, Associate Professor of the Department of Pharmacology with Clinical Pharmacology of I. Horbachevsky Ternopil National Medical University of the Ministry of Health of Ukraine, Ternopil, https://orcid.org/0000-0002-9726-5931

Medvid Ihor Ihorovich Doctor of Medicine, Associate Professors, Associate Professor of the Department of Microbiology, Virology and Immunology of I. Horbachevsky Ternopil National Medical University of the Ministry of Health of Ukraine, Ternopil, https://orcid.org/0000-0003-4703-4438

EXPERIMENTAL STUDY OF THE SAFETY OF DRY EXTRACT FROM *REYNOUTRIA SACHALINENSIS* GRASS

Abstract. The toxic effect of free radicals leads to the destruction of cells in the human body and disruption of physiological processes. Oxidative stress is a frequent companion of somatic diseases, malnutrition, alcohol abuse, smoking, physical inactivity and is one of the factors of aging. This explains the feasibility of involving available and safe antioxidant agents in the daily activities of a doctor.

Phytotherapy is an effective means of complementing standardized treatment administered to correct oxidative stress. Approximately 50% of drugs produced in Ukraine are based on plant raw materials. Compared to synthetic antioxidants, herbal preparations have a broader spectrum of antioxidant activity, synergy of components, and better bioavailability. The most promising natural antioxidant agents include *Curcuma longa, Silybum marianum, Ginkgo biloba, Spinacia oleracea, Calotropis procera*, *Woodfordia fruticosa, Fagonia indica, Macleaya cordata, Reynoutria japonica*. Expanding the range of available herbal medicines with a proven level of safety can increase the effectiveness of treatment and improve the individual approach to the patient.

R. sachalinensis is rich in flavonoids, essential oil, acids, phytosterols, anthocyanins, lignans. The components of this plant are used in traditional Asian medicine as an antipyretic, antitussive, analgesic, diuretic, laxative and also for disinfection.

According to the recommendations of the State Expert Center of the Ministry of Health of Ukraine, before conducting a study of the activity of a new medicinal product, its toxicity must be assessed. The absence of toxic effects on the body indicates the harmlessness of the drug and expands the possibilities of its use in medical practice. The paper presents the results of a study of the acute toxicity of a dry extract from *R.*

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

sachalinensis grass. It was established that the studied extract does not have a toxic effect when administered intragastrically and belongs to the V toxicity class — practically harmless substances.

Keywords: *Reynoutria sachalinensis*, acute toxicity, antioxidant protection, phytotherapy.

Герасимець Ірина Ігорівна канд. фарм. наук, доцент, доцент кафедри фармакології з клінічною фармакологією Тернопільського національного медичного університету імені І.Я. Горбачевського Міністерства охорони здоров'я України, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0002-9726-5931

Медвідь Ігор Ігорович канд. мед. наук, доцент, доцент кафедри мікробіології, вірусології та імунології Тернопільського національного медичного університету імені І.Я. Горбачевського Міністерства охорони здоров'я України, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0003-4703-4438

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ БЕЗПЕЧНОСТІ СУХОГО ЕКСТРАКТУ З ТРАВИ РЕЙНУТРІЇ САХАЛІНСЬКОЇ

Анотація. Токсичний вплив вільних радикалів призводить до руйнації клітин людського організму та порушення фізіологічних процесів. Окислювальний стрес стає частим супутником соматичних захворювань, неправильного харчування, зловживання алкоголем, куріння, гіподинамії та є одним із факторів старіння. Це пояснює доцільність залучення доступних і безпечних антиоксидантних препаратів у повсякденну діяльність лікаря.

Фітотерапії є ефективним засобом доповнення стандартизованого лікування, що вводиться з метою корекції окислювального стресу. Приблизно 50% ліків, що виробляються в Україні, виготовляються на рослинній сировині. У порівнянні із синтетичними антиоксидантами фітопрепаратам властиві ширший спектр антиоксидантної дії, синергія компонентів та краща біодоступність. До найбільш перспективних природних антиоксидантних засобів належать *Curcuma longa, Silybum marianum, Ginkgo biloba, Spinacia oleracea, Calotropis procera*, *Woodfordia fruticosa, Fagonia indica, Macleaya cordata, Reynoutria japonica*. Розширення асортименту доступних фітопрепаратів із перевіреним рівнем безпечності спроможне підвищити ефективність лікування та покращити індивідуальність підходу до пацієнта.

Рейнутрія сахалінська багата флавоноїдами, ефірною олією, кислотами, фітостеринами, антоціанами, лігнанами. Компоненти даної рослини використовують у традиційній медицині Азії у якості жарознижуючого, протикашльового, болезаспокійливого, сечогінного, проносного засобу, а також для дезінфекції.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Згідно з рекомендаціями Державного експертного центру Міністерства охорони здоров'я України перед тим, як проводити вивчення активності нового лікарського засобу потрібно оцінити його токсичність. Відсутність токсичної дії на організм вказує на нешкідливість препарату та розширює можливості застосування у медичній практиці. У роботі наведені результати вивчення гострої токсичності сухого екстракту з трави рейнутрії сахалінської.

Встановлено, що досліджуваний екстракт не чинить токсичного впливу за внутрішньошлункового шляху введення та належить до V класу токсичності — практично нешкідливі речовини.

Ключові слова: рейнутрія сахалінська, гостра токсичність, антиоксидантний захист, фітотерапія.

Problem statement. More than 25 thousand medicinal plants are actively used in world medicine, with 30–40% of all medicines being of plant origin. According to the World Health Organization, about 80% of the entire population of the planet at one time or another resort to treatment with the use of phytotherapeutic agents. Approximately 50% of drugs produced in Ukraine are based on plant raw materials. The country also has sufficient resources of wild and cultivated medicinal plants that have not been introduced into medical practice, which makes the search and creation of new domestic drugs of plant origin promising [1].

A promising raw material for the creation of new antioxidant preparations of plant origin are plants of the genus Reynutria. This genus includes popular ornamental plants, the raw material base of which in Ukraine is sufficient for the creation of preparations based on them. *Reynoutria sachalinensis* is rich in flavonoids, essential oil, acids, phytosterols, anthocyanins, lignans. The components of this plant are used in traditional Asian medicine as an antipyretic, antitussive, analgesic, diuretic, laxative, and also for disinfection [2].

Analysis of recent studies and publications. Compared with synthetic antioxidants, phytopreparations are characterized by a wider spectrum of antioxidant activity, synergy of components and better bioavailability. The most promising natural antioxidant agents include *Curcuma longa, Silybum marianum, Ginkgo biloba, Spinacia oleracea*. *C. longa* contains curcumin and demethoxycurcumin, which increase the concentration of superoxide dismutase, catalase and glutathione peroxidase.

Its antioxidant effects have been studied in chronic inflammation, metabolic syndrome, liver damage [3, 4]. *S. marianum* contains silibinin, silychristin, silydianin and has shown antioxidant activity in hepatic steatosis, diabetes [5, 6]. *G. biloba* contains flavone glycosides, terpene lactones. The antioxidant effects of this drug have been studied in vascular disorders [7, 8]. *S. oleracea* contains lutein, zeaxanthin, vitamin C, ferulic acid, and flavonoids. Its antioxidant activity has been demonstrated in *in vitro* studies [9, 10].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Less studied phytochemicals with antioxidant properties include *Calotropis procera* [11], *Woodfordia fruticosa* [12], *Fagonia indica* [13], *Macleaya cordata* [14] and members of the genus Reynoutria. Among the latter, *Reynoutria japonica* [2] is the most studied. However, the need to expand the range of available phytochemicals with a proven level of safety necessitates the study of the antioxidant properties of other plants.

Analysis of publications in recent years revealed insufficient coverage of issues regarding the use of *R. sachalinensis* in medicine. Polish scientists have established the cytotoxic activity of polyphenolic compounds (vanicosides) against tumor cells, which increases the feasibility of establishing the safety of these herbal preparations [15]. Therefore, the aim of the experimental work was to study the dry extract from *R. sachalinensis* grass (DERSG).

The aim of the article is to conduct a study of the acute toxicity of a dry extract from *R. sachalinensis* grass.

Presentation of the main material. The material for the experimental work was DERSG, produced at the Department of Pharmacognosy and Nutriology of the National Pharmaceutical University under the supervision of Professor, Doctor of Pharm. Sciences I. O. Zhuravel. Methods for obtaining and standardizing DERSG are covered in the candidate's dissertation Alrikabi Abdulrazzaq Yasir. Pharmacognostic study of Sakhalin's Reynoutria (Reynoutria sachalinensis (F. Schmidt) Nakai.), which was defended under the supervision of Prof. Zhuravel I. O. in 2022 [16]. The raw material was harvested in the Kharkiv region near the village of Rohan, Kharkiv district, Kharkiv region. Leaves, stems and flowers of *R. sachalinensis* were harvested during the flowering period in August and September, rhizomes with roots — after the above-ground part dies off (in October).

All studies were conducted in accordance with the principles of the Directive of the European Parliament and of the Council of the European Union of 22 September 2010 on the protection of animals used for scientific purposes [17]. All experiments were approved by the Ethics Committee of the I. Horbachevsky Ternopil National Medical University of the Ministry of Health of Ukraine (excerpt from protocol No. 76 dated 15.01.2024).

Acute toxicity studies were conducted according to the method of V.B. Prozorovsky [18] on 32 white rats of both sexes weighing 210-265 g, which were divided into groups of 8 animals each. Before the administration of DERSG, the animals were deprived of food for 8 h. Access to water was free for the rats. DERSG was administered to the animals intragastrically. For the studies, we chose a dose of 5000 mg/kg, since it is the maximum dose for the fourth toxicity class (low-toxic substances) with intragastric administration, according to methodological recommendations (O. V. Stefanov, 2001) [19].

The animals were quarantined for 14 days and acclimatized in the test room for 7 days before the experiments. During the acclimatization period, the rats were

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

examined daily, their behavior and general physical condition were assessed [20]. The rats were fed a standard diet from the I. Horbachevsky Ternopil National Medical University vivarium. To calculate the median lethal dose (LD_{50}), the animals were observed for 14 days, the general condition of the animals, mortality, and the dynamics of the animals' body weight were assessed, and at the end of the experiment, after the animals were removed from the experiment, a macroscopic assessment of the condition of the internal organs and systems was performed and the mass coefficients were calculated. Additionally, the results of clinical observations were taken into account, which included indicators of the physiological condition of the animals: breathing; motor activity, seizures, ophthalmological symptoms, cardiovascular symptoms, salivation, gastrointestinal tract indicators, diuresis, skin condition [18, 19].

Statistical analysis of data was performed using TIBCO Statistica® 13.6.0 (2020). Parametric and nonparametric methods of evaluating the obtained data were used for statistical processing of the results. For all indicators, the arithmetic mean of the sample (M) and the error of the arithmetic mean (m) were calculated. The probability of significant difference between independent quantitative values was determined by the Mann-Whitney test. The difference between the values was considered significant at $p \leq 0,05$ [21].

The results of the experiment showed that after intragastric administration of DERSG at a dose of 5000 mg/kg, no signs of intoxication were detected in rats of both sexes: the animals were active, responded to sound and light stimuli, urination and defecation were normal, respiratory disorders and convulsions were not observed. Reflex excitability was preserved in all animals. Water and food consumption in rats administered DERSG did not differ from that in the control groups. The results of the study of acute toxicity of *R. sachalinensis* extract are given in Table 3.1.

Table 3.1

Distribution of animals in the study of DERSG acute toxicity (n=32)

Experimental conditions	Dose mg/kg	Number of animals that died / total number of animals in the group	
		males	females
Control animals	-	0/8	0/8
DERSG	5000,0	0/8	0/8

As can be seen from Table 3.1, no deaths were observed in rats administered DERSG at a dose of 5000 mg/kg. This indicates the harmlessness of the studied extract.

Before the start of the study, the body weight of rats was measured on days 3, 7, and 14. The study of the dynamics of the body weight of animals showed that in the group of rats that received intragastric DERSG and in control animals, body weight increased relative to the baseline data throughout the entire observation period (Table 3. 2).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Table 3.2

Changes in body weight of male and female rats after a single intragastric administration of DERSG (M±m; n=32)

Animal groups	Output data	3 days, g	7 days, g	14 days, g
Males				
Control animals	259,38±10,25	269,38±14,99	277,13±7,15*	292,88±9,98*
DERSG	257,88±9,01	264,75±8,20	282,50±8,05*	305,63±6,65*
Females				
Control animals	217,75±4,99	223,25±5,48	236,50±5,17*	259,75±5,34*
DERSG	235,75±5,00	243,88±6,00	249,88±5,2*	270,38±5,52*

Note: * — the deviation of the indicator is significant relative to the output data, $p \leq 0,05$

Animals were dissected and the internal organs were macroscopically examined after 2 weeks from the beginning of the experiment. Sodium thiopental was used to anesthetize the rats. It was found that all animals had unchanged fur and mucous membranes of the natural openings. The surface of the liver, kidneys, and adrenal glands was smooth. All organs had normal color, shape, and size. The pancreas had a grayish-pink color and a branched-heavy appearance. The gastric mucosa had pronounced relief folds. The spleen was full-blooded and elastic. The intestinal mucosa was unchanged. In the thoracic cavity, all organs were anatomically located correctly. The lungs were airy, the pleural sheets were unchanged. The heart muscle on the cut had a dark red color. The lymph nodes of the thoracic and abdominal cavities were unchanged. No pathological changes in the internal organs were observed. The mass coefficients of the internal organs of rats are given in Tables 3.3.

Table 3.3

Mass coefficients of internal organs of rats (g) in the study of acute toxicity of DERSG (M±m; n=32)

Animal groups	Liver	Heart	Lungs	Kidneys	Spleen
Males					
Control animals	4,68±0,09	0,52±0,03	0,80±0,04	0,75±0,04	0,49±0,03
DERSG	4,79±0,09	0,54±0,03	0,84±0,03	0,81±0,04	0,52±0,04
Females					
Control animals	4,61±0,10	0,49±0,03	0,76±0,04	0,75±0,03	0,45±0,03
DERSG	4,54±0,10	0,47±0,03	0,73±0,03	0,79±0,03	0,47±0,04

Note: * — the deviation of the indicator is significant relative to the output data, $p \leq 0,05$

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

As can be seen from Table 3.3, no significant deviations were found between the mass coefficients of internal organs in animals of both sexes that were administered DERSG and the control group. This confirms the non-toxicity of the studied extract and the possibility of its further study. Thus, the studies conducted to study the acute toxicity of DERSG confirm the absence of its toxic effect with a single intragastric administration to male and female rats at a dose of 5000 mg/kg.

DERSG when administered intragastrically belongs to toxicity class V — practically harmless substances, according to the toxicological classification of substances by K. K. Sidorov [1, 19]. A limitation of our study is that the toxicity assessment was carried out only under the conditions of a two-week experiment, which does not allow conclusions to be drawn regarding chronic toxicity, cumulative properties or possible long-term effects.

Conclusions. It was established that the LD_{50} for dry extract from *R. sachalinensis* grass is beyond 5000 mg/kg. This drug, when administered intragastrically, belongs to the V toxicity class — practically harmless substances. Since there are no medicines based on *R. sachalinensis* raw materials on the domestic market and its use in traditional medicine of East Asia is quite widespread, it is promising to establish the minimum effective dose and further study the antioxidant activity of dry extract from *R. sachalinensis* grass.

References

1. Kovalenko, V.M., Stefanov, O.V., Maksymov, Yu.M., & Trakhtenberh, I.M. (2001). *Eksperymental'ne vyvchennia toksychnoi dii potentsijnykh likars'kykh zasobiv. Doklinichni doslidzhennia likars'kykh zasobiv [Experimental study of the toxic effects of potential drugs. Preclinical studies of drugs]*. Kyiv: «Avitsena», 74–97. [in Ukrainian]

2. El-Readi, M.Z., Eid, S.Y., Al-Amodi, H.S., & Wink, M. (2016). *Fallopia japonica*: bioactive secondary metabolites and molecular mode of anticancer. *Journal of Traditional Medicine and Clinical Naturopathy,* (5), 193-213.

3. Razavi, B.M., Ghasemzadeh Rahbardar, M., & Hosseinzadeh, H. (2021). A review of therapeutic potentials of turmeric (Curcuma longa) and its active constituent, curcumin, on inflammatory disorders, pain, and their related patents. *Phytotherapy research: PTR*, 35(12), 6489–6513. https://doi.org/10.1002/ptr.7224

4. Jabczyk, M., Nowak, J., Hudzik, B., & Zubelewicz-Szkodzińska, B. (2021). Curcumin in Metabolic Health and Disease. *Nutrients*, 13(12), 4440. https://doi.org/10.3390/nu13124440

5. Aldayel M.F. (2023). Potential antibacterial and antioxidant inhibitory activities of *Silybum marianum* mediated biosynthesised He-Ne laser. *Saudi journal of biological sciences*, 30(11), 103795. https://doi.org/10.1016/j.sjbs.2023.103795

6. Iqbal, T., Aslam, T., Zulfiqar, S., Faisal, N., Rehman, A. U., Aslam, S., & Rehman, R. (2025). Exploring *Silybum marianum* L. seeds from Pakistan for its antibacterial, antioxidant, antidiabetic activities, and phytochemical analysis. *Natural product research*, 1–7. Advance online publication. https://doi.org/10.1080/14786419.2025.2475506

7. Chudhary, M., Zhang, C., Song, S., Ren, X., & Kong, L. (2021). *Ginkgo biloba* delays light-induced photoreceptor degeneration through antioxidant and antiapoptotic properties. *Experimental and therapeutic medicine*, 21(6), 576. https://doi.org/10.3892/etm.2021.10008

8. Li, Y., Zhu, X., Wang, K., Zhu, L., Murray, M., & Zhou, F. (2022). The potential of *Ginkgo biloba* in the treatment of human diseases and the relationship to Nrf2-mediated antioxidant

protection. *The Journal of pharmacy and pharmacology*, 74(12), 1689–1699. https://doi.org/10.1093/jpp/rgac036

9. Bokov, D.O., Sidorova, Yu.S., Mazo, V.K., & Bessonov, V.V. (2020). Prospects for the use of spinach (*Spinacia oleracea* L.) containing phytoecdysteroids and polyphenols. *Pharmacognosy Journal,* 12(2), 246-250.

10. Patel, M.R., Patel, H.V., & Shukla, S. (2017). Pharmacognostical studies and evaluation of quality parameters of *Spinacia oleracea*. *International Journal of Pharmacognosy and Phytochemical Research,* 9(6), 760-765.

11. Shehab, N.G., Gharbieh, A.-E., & Bayoumi F.A. (2015). Impact of phenolic composition on hepatoprotective and antioxidant effects of four desert medicinal plants. *BMC Complementary and Alternative Medicine,* 15, 401-413. https://doi.org/10.1186/s12906-015-0919-6

12. Rahman, M.M., Soma, M.A., Sultana, N., Hossain, M.J., Sufian, M.A., Rahman, M.O., & Rashid, M.A. (2023). Exploring therapeutic potential of *Woodfordia fruticosa* (L.) Kurz leaf and bark focusing on antioxidant, antithrombotic, antimicrobial, anti-inflammatory, analgesic, and antidiarrheal properties. *Health Science Reports*, *6*(10), e1654. https://doi.org/10.1002/hsr2.1654

13. Ali, K, & Khan, H. (2021). *Fagonia indica*; a review on chemical constituents, traditional uses and pharmacological activities. *Current Pharmaceutical Design,* 27(22), 2648-2660. https://doi.org/10.2174/1381612826666201210105941

14. Lin, L., Liu, Y.C., Huang, J.L., Liu, X.B., Qing, Z.X., Zeng, J.G., & Liu, Z.Y. (2018). Medicinal plants of the genus Macleaya (*Macleaya cordata, Macleaya microcarpa*): a review of their phytochemistry, pharmacology, and toxicology. *Phytotherapy Research*, *32*(1), 19-48. https://doi.org/10.1002/ptr.5952

15. Preissner, R., Saczko, J., Matkowski, A., & Hadzik, J. (2020). Cytotoxic effect of vanicosides A and B from *Reynoutria sachalinensis* against melanotic and amelanotic melanoma cell lines and in silico evaluation for inhibition of BRAFV600E and MEK1. *International journal of molecular sciences*, *21*(13), 4611-4631. https://doi.org/10.3390/ijms21134611

16. Alrikabi Abdulrazak Yassir (2022). Farmakohnostychne vyvchennia rejnutrii sakhalins'koi (*Reynoutria sachalinensis* (F. Schmidt) Nakai) [Pharmacognostic study of Sakhalin's Reynoutria (*Reynoutria sachalinensis* (F. Schmidt) Nakai)]: dys. … d-ra filosofii, nauk. ker. I.O. Zhuravel'. Kharkiv, 2022. 209 s. [in Ukrainian].

17. European Directive on the protection of animals used for scientific purposes 2010/63/EU: Directive of the European Parliament and of the Council of 22 Sept. 2010. Brussels: The European Parliament. 47. http://data.europa.eu/eli/dir/2010/63/oj

18. Herasymets', I.I., Fira, L.S., & Medvid', I.I. (2020). Eksperymental'ne obgruntuvannia bezpechnosti hustoho ekstraktu z hrybiv shyitake [Experimental substantiation of the safety of a thick extract from shiitake mushrooms]. Sciences of Europe, 53, 3-6. https://www.europe-science.com/wp-content/uploads/2021/11/VOL-2-No-53-2020.pdf [in Ukrainian].

19. Stefanov O.V. (2001). *Doklinichni doslidzhennia likars'kykh zasobiv [Preclinical studies of drugs]*. Kyiv: «Avitsena», 528 s. [in Ukrainian].

20. Kozhem'iakin, Yu.M., Khromov, O.S., Filonenkota, M.A. (2002). *Naukovo-praktychni rekomendatsii z utrymannia laboratornykh tvaryn ta robot yz nymy [Scientific and practical recommendations for keeping laboratory animals and working with them]*. K.: Avitsena, 2002. 155 s. [in Ukrainian].

21. Jannot, A.S., Agoritsas, T., Gayet-Ageron, A., & Perneger, T.V. (2013). Citation bias favoring statistically significant studies was present in medical research. *Journal of clinical epidemiology*, 66(3), 296–301. https://doi.org/10.1016/j.jclinepi.2012.09.015

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Література

1. Коваленко В.М., Стефанов О.В., Максимов Ю.М., Трахтенберг І.М. Експериментальне вивчення токсичної дії потенційних лікарських засобів. Доклінічні дослідження лікарських засобів: метод. рек. / за ред. О.В. Стефанова. К.: «Авіцена», 2001. С. 74–97.

2. El-Readi M.Z., Eid S.Y., Al-Amodi H.S., Wink M. *Fallopia japonica*: bioactive secondary metabolites and molecular mode of anticancer. *Journal of Traditional Medicine and Clinical Naturopathy*. 2016. No. 5. P. 193-213.

3. Razavi B.M., Ghasemzadeh Rahbardar M., Hosseinzadeh H. A review of therapeutic potentials of turmeric (*Curcuma longa*) and its active constituent, curcumin, on inflammatory disorders, pain, and their related patents. *Phytotherapy research: PTR.* 2021. Vol. 35, no. 12. P. 6489–6513. https://doi.org/10.1002/ptr.7224

4. Jabczyk M., Nowak J., Hudzik B., Zubelewicz-Szkodzińska B. Curcumin in Metabolic Health and Disease. *Nutrients.* 2021. Vol. 13, no. 12. 4440. https://doi.org/10.3390/nu13124440

5. Aldayel M.F. Potential antibacterial and antioxidant inhibitory activities of *Silybum marianum* mediated biosynthesised He-Ne laser. *Saudi journal of biological sciences.* 2023. Vol. 30, no. 11. 103795. https://doi.org/10.1016/j.sjbs.2023.103795

6. Iqbal T., Aslam T., Zulfiqar S., Faisal N., Rehman A.U., Aslam S., et al. Exploring *Silybum marianum* L. seeds from Pakistan for its antibacterial, antioxidant, antidiabetic activities, and phytochemical analysis. *Natural product research.* 2025. P. 1–7. Advance online publication. https://doi.org/10.1080/14786419.2025.2475506

7. Chudhary M., Zhang C., Song S., Ren X., Kong L. *Ginkgo biloba* delays light-induced photoreceptor degeneration through antioxidant and antiapoptotic properties. *Experimental and therapeutic medicine.* 2021. Vol. 21, no. 6. P. 576. https://doi.org/10.3892/etm.2021.10008

8. Li Y., Zhu X., Wang K., Zhu L., Murray M., Zhou F. The potential of *Ginkgo biloba* in the treatment of human diseases and the relationship to Nrf2-mediated antioxidant protection. *The Journal of pharmacy and pharmacology.* 2022. Vol. 74, no. 12. P. 1689–1699. https://doi.org/10.1093/jpp/rgac036

9. Bokov D.O., Sidorova Yu.S., Mazo V.K., Bessonov V.V. Prospects for the use of spinach (*Spinacia oleracea* L.) containing phytoecdysteroids and polyphenols. *Pharmacognosy Journal*. 2020. Vol. 12, no. 2. P. 246-250.

10. Patel M.R., Patel H.V., Shukla S. Pharmacognostical studies and evaluation of quality parameters of *Spinacia oleracea*. *International Journal of Pharmacognosy and Phytochemical Research*. 2017. Vol. 9, no. 6. P. 760-765.

11. Shehab N.G., Gharbieh A.-E., Bayoumi F.A. Impact of phenolic composition on hepatoprotective and antioxidant effects of four desert medicinal plants. *BMC Complementary and Alternative Medicine*. 2015. Vol. 15. P. 401-413. https://doi.org/10.1186/s12906-015-0919-6

12. Rahman M.M., Soma M.A., Sultana N., Hossain M.J., Sufian M.A., Rahman M.O., et al. Exploring therapeutic potential of *Woodfordia fruticosa* (L.) Kurz leaf and bark focusing on antioxidant, antithrombotic, antimicrobial, anti-inflammatory, analgesic, and antidiarrheal properties. *Health Science Reports.* 2023. Vol. 6, no. 10. e1654. https://doi.org/10.1002/hsr2.1654

13. Ali K., Khan H. *Fagonia indica*; A review on chemical constituents, traditional uses and pharmacological activities. *Current Pharmaceutical Design*. 2021. Vol. 27, no. 22. P. 2648-2660. https://doi.org/10.2174/1381612826666201210105941

14. Lin L., Liu Y.C., Huang J.L., Liu X.B., Qing Z.X., Zeng J.G., et al. Medicinal plants of the genus Macleaya (*Macleaya cordata*, *Macleaya microcarpa*): a review of their phytochemistry, pharmacology, and toxicology. *Phytotherapy Research.* 2018. Vol. 32, no. 1. P. 19-48. https://doi.org/10.1002/ptr.5952

15. Preissner R., Saczko J., Matkowski A., Hadzik J. Cytotoxic effect of vanicosides A and B from *Reynoutria sachalinensis* against melanotic and amelanotic melanoma cell lines and in silico

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

evaluation for inhibition of BRAFV600E and MEK1. *International journal of molecular sciences.* 2020. Vol. 21, no. 13, P. 4611-4631. https://doi.org/10.3390/ijms21134611

16. Алрікабі Абдулразак Яссір. Фармакогностичне вивчення рейнутрії сахалінської (*Reynoutria sachalinensis* (F. Schmidt) Nakai): дис. … д-ра філософії, наук. кер. І.О. Журавель. Харків, 2022. 209 с.

17. European Directive on the protection of animals used for scientific purposes 2010/63/EU: Directive of the European Parliament and of the Council of 22 Sept. 2010. Brussels: The European Parliament, 2010. 47 p. http://data.europa.eu/eli/dir/2010/63/oj

18. Герасимець І.І., Фіра Л.С., Медвідь І.І. Експериментальне обґрунтування безпечності густого екстракту з грибів шиїтаке. *Sciences of Europe.* 2020. Т. 53. С. 3-6. https://www.europe-science.com/wp-content/uploads/2021/11/VOL-2-No-53-2020.pdf

19. Стефанов О.В. Доклінічні дослідження лікарських засобів: під ред. О.В. Стефанова. К.: «Авіцена», 2001. 528 с.

20. Кожем'якін Ю.М., Хромов О.С., Філоненкота М.А. Науково-практичні рекомендації з утримання лабораторних тварин та робот из ними. К.: Авіцена, 2002. 155 с.

21. Jannot A.S., Agoritsas T., Gayet-Ageron A., Perneger T.V. (2013). Citation bias favoring statistically significant studies was present in medical research. *Journal of clinical epidemiology.* 2013. Vol. 66, no. 3. P. 296–301. https://doi.org/10.1016/j.jclinepi.2012.09.015

Дата першого надходження статті до видання: 29.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

UDC 616.36-002.2-036.12:616.366-089.87-06:616-097:615.03

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2070-2077

Ivanchuk Roksolana Mykhailivna winner, assistant of the Department of Faculty Therapy, Uzhhorod National University, Uzhhorod, https://orcid.org/0009-0009-3820-4942

CLINICAL AND IMMUNOLOGICAL RELATIONSHIPS AND THERAPEUTIC APPROACHES IN CHRONIC HEPATITIS C AND POSTCHOLECYSTECTOMY SYNDROME

Abstract. Chronic hepatitis C remains one of the leading causes of chronic diffuse liver diseases associated with progressive fibrosis, the formation of cirrhosis, the development of hepatocellular carcinoma and a wide range of extrahepatic manifestations, largely caused by immune disorders. The study of the course of HCV infection in patients with post-cholecystectomy syndrome is of particular importance, since the removal of the gallbladder is accompanied by changes in the physiology of bile secretion, disruption of the enterohepatic circulation of bile acids, dysbiotic shifts and modification of metabolic and immunoregulatory processes. The work presents a systematic analysis of modern scientific sources devoted to the study of clinical and immunological relationships in chronic hepatitis C in combination with post-cholecystectomy syndrome, as well as the evaluation of the effectiveness of modern therapeutic strategies.

The literature search was carried out in the leading international scientometric databases using relevant keywords and combinations reflecting the clinical, immunological and pathogenetic aspects of the problem; the selection of studies was carried out in accordance with modern recommendations for conducting systematic reviews, taking into account the inclusion and exclusion criteria. The generalization of the results shows that the combination of HCV infection with post-cholecystectomy syndrome is accompanied by more pronounced violations of the cellular and humoral links of immunity, including an imbalance of the cytokine profile (in particular, an increase in the levels of pro-inflammatory mediators), activation of chronic inflammation and a change in the functional activity of immunocompetent cells.

It was established that the violation of bile secretion and changes in the qualitative and quantitative composition of bile acids can be an important pathogenetic factor that affects the course of the inflammatory process in the liver, intestinal microbiota and contributes to the progression of fibrotic changes.

Modern approaches to the treatment of chronic hepatitis C with the use of direct-acting antiviral drugs demonstrate high efficiency in achieving a stable virological response, however, patients with concomitant post-cholecystectomy syndrome require an individualized approach, taking into account the functional state of the hepatobiliary

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

system, concomitant metabolic disorders and immune status. The obtained data emphasize the complexity of clinical and immunological interactions in this comorbid pathology and justify the need for further research aimed at an in-depth study of immunopathogenesis and the development of personalized treatment strategies.

Keywords: chronic hepatitis C; postcholecystectomy syndrome; immunological disorders; cytokines; bile acids; antiviral therapy; liver fibrosis.

Іванчук Роксолана Михайлівна здобувач, асистент кафедри факультетської терапії ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, https://orcid.org/0009-0009-3820-4942

КЛІНІКО-ІМУНОЛОГІЧНІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКИ ТА ТЕРАПЕВТИЧНІ ПІДХОДИ ПРИ ХРОНІЧНОМУ ГЕПАТИТІ С І ПОСТХОЛЕЦИСТЕКТОМІЧНОМУ СИНДРОМІ

Анотація. Хронічний гепатит С залишається однією з провідних причин хронічних дифузних захворювань печінки, що асоціюються з прогресуючим фіброзом, формуванням цирозу, розвитком гепатоцелюлярної карциноми та широким спектром позапечінкових проявів, значною мірою зумовлених імунними порушеннями. Особливого значення набуває вивчення перебігу HCV-інфекції у пацієнтів із постхолецистектомічним синдромом, оскільки видалення жовчного міхура супроводжується змінами фізіології жовчовиділення, порушенням ентерогепатичної циркуляції жовчних кислот, дисбіотичними зрушеннями та модифікацією метаболічних і імунорегуляторних процесів. У роботі представлено систематичний аналіз сучасних наукових джерел, присвячених вивченню клініко-імунологічних взаємозв'язків при хронічному гепатиті С у поєднанні з постхолецистектомічним синдромом, а також оцінці ефективності сучасних терапевтичних стратегій.

Пошук літератури здійснювався у провідних міжнародних наукометричних базах даних із використанням релевантних ключових слів і комбінацій, що відображають клінічні, імунологічні та патогенетичні аспекти проблеми; відбір досліджень проводився відповідно до сучасних рекомендацій щодо виконання систематичних оглядів із урахуванням критеріїв включення та виключення.

Узагальнення результатів свідчить, що поєднання HCV-інфекції з постхолецистектомічним синдромом супроводжується більш вираженими порушеннями клітинної та гуморальної ланок імунітету, включаючи дисбаланс цитокінового профілю (зокрема підвищення рівнів прозапальних медіаторів), активацію хронічного запалення та зміну функціональної активності імунокомпетентних клітин. Встановлено, що порушення жовчовиділення та зміни якісного і кількісного складу жовчних кислот можуть виступати важливим патогенетичним чинником, який впливає на перебіг запального процесу в печінці, мікробіоту кишечника та сприяє прогресуванню фібротичних змін.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Сучасні підходи до лікування хронічного гепатиту С із застосуванням противірусних препаратів прямої дії демонструють високу ефективність щодо досягнення стійкої вірусологічної відповіді, однак у пацієнтів із супутнім постхолецистектомічним синдромом потребують індивідуалізованого підходу з урахуванням функціонального стану гепатобіліарної системи, супутніх метаболічних порушень та імунного статусу. Отримані дані підкреслюють складність клініко-імунологічних взаємодій при даній коморбідній патології та обґрунтовують необхідність подальших досліджень, спрямованих на поглиблене вивчення імунопатогенезу і розробку персоналізованих лікувальних стратегій.

Ключові слова: хронічний гепатит С; постхолецистектомічний синдром; імунологічні порушення; цитокіни; жовчні кислоти; противірусна терапія; фіброз печінки.

Statement of the problem. Chronic hepatitis C remains one of the leading causes of chronic diffuse liver diseases characterized by gradual progression of fibrosis, development of cirrhosis and increased risk of hepatocellular carcinoma. Despite significant achievements in antiviral therapy, in particular the introduction of direct-acting drugs, the course of the disease in a large part of patients remains variable and largely depends on concomitant pathological conditions that can modify both clinical manifestations and the body's immune response.

One of these conditions is the post-cholecystectomy syndrome, which is formed after the removal of the gallbladder and is accompanied by functional and structural disorders of the biliary system. Changes in the processes of bile secretion, disturbances in the enterohepatic circulation of bile acids, as well as secondary changes in the intestinal microbiota can affect metabolic and immunoregulatory mechanisms, which, in turn, can change the course of chronic hepatitis C. At the same time, bile acids are considered not only as determinants of digestion, but also as signaling molecules involved in the regulation of the immune response and inflammatory processes in the liver.

Despite the presence of separate studies devoted to immune disorders in HCV infection and clinical aspects of post-cholecystectomy syndrome, the issues of their interaction remain insufficiently studied. There is no systematization of data on the clinical and immunological features of the course of chronic hepatitis C in patients with post-cholecystectomy syndrome, as well as a generalization of modern approaches to the treatment of this comorbid pathology.

This limits the possibilities of optimizing therapeutic strategies and implementing a personalized approach to the management of such patients.

There is an objective need for a comprehensive analysis of modern scientific data, which will allow to deepen the understanding of pathogenetic mechanisms, determine clinical and immunological relationships and substantiate effective approaches to the treatment of patients with chronic hepatitis C in combination with post-cholecystectomy syndrome.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Analysis of recent research and publications. In recent years, the scientific literature has paid considerable attention to the study of the pathogenesis of chronic hepatitis C, in particular, the role of immune mechanisms in the persistence of the virus and the progression of liver fibrosis. Research by Ukrainian authors, in particular O. Ya. Babak, N. V. Kharchenko, and T. D. Zvyagintseva, highlight the peculiarities of the immune status of patients with HCV infection, emphasizing the imbalance of cytokines, activation of pro-inflammatory reactions, and impaired functional activity of T-lymphocytes. It has been established that chronic viral load is accompanied by exhaustion of the immune response, which contributes to the long-term persistence of the virus and the formation of fibrotic changes in the liver.

European researchers such as Michael P. Manns, Heiner Wedemeyer and Markus Cornberg pay considerable attention to the influence of metabolic and immunoregulatory factors on the course of HCV infection. Their work highlights the role of bile acids as signaling molecules that regulate immune processes through the FXR and TGR5 receptor systems. Additionally, research by Thomas Berg and Jean-Michel Pawlotsky demonstrates modern approaches to antiviral therapy and its effectiveness.

However, in the domestic and European literature, there is a limited number of studies dedicated to the combination of chronic hepatitis C with post-cholecystectomy syndrome. The available publications mainly consider these conditions in isolation, which makes it difficult to form a holistic view of their mutual influence. At the same time, modern works confirm the high efficiency of antiviral drugs of direct action, but emphasize the need to take into account concomitant functional disorders of the hepatobiliary system when choosing therapeutic tactics.

The purpose of the study to carry out a systematic analysis of modern scientific sources regarding clinical and immunological relationships, pathogenetic mechanisms and the effectiveness of modern therapeutic approaches for chronic hepatitis C in patients with post-cholecystectomy syndrome.

a. **Presentation of the main material.** Summarizing the results of the selected publications proved that the course of chronic hepatitis C in patients with post-cholecystectomy syndrome is characterized by significant clinical and immunological variability, which is due to the complex interaction of virus-induced, metabolic and immunoregulatory mechanisms [1]. Most of the analyzed studies emphasize that cholecystectomy leads to profound changes in the physiology of bile secretion, which are manifested by the continuous flow of bile into the duodenum, the absence of its reservoir function, and changes in the qualitative composition of bile acids. Such changes are accompanied by disruption of enterohepatic circulation, which has a systemic effect on metabolic processes and immune regulation [2].

b. Analysis of immunological indicators demonstrated that patients with a combination of HCV infection and post-cholecystectomy syndrome have a more pronounced imbalance between pro-inflammatory and anti-inflammatory mediators [3]. In particular, an increase in the levels of interleukins IL-6, IL-1β, and tumor

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

necrosis factor-α is accompanied by a decrease in the activity of anti-inflammatory cytokines, which contributes to the maintenance of a chronic inflammatory process in the liver [4]. Along with this, signs of functional exhaustion of the T-cell link of immunity were established, including a decrease in the proliferative activity of T-lymphocytes, an increase in the expression of markers of immune exhaustion, and a decrease in the cytotoxic activity of CD8+ cells. There is also a decrease in the activity of natural killers and a violation of the antigen-presenting function of dendritic cells, which limits the effectiveness of the antiviral response and contributes to the persistence of the virus [5].

c. An essential role in pathogenesis is played by bile acids, which in modern studies are considered as important signaling molecules capable of regulating immune and metabolic processes through the activation of nuclear and membrane receptors, in particular FXR and TGR5. Disruption of their circulation after cholecystectomy leads to changes in signaling pathways that control inflammation, apoptosis, and lipid metabolism [6]. This creates conditions for increasing the inflammatory process in the liver, stimulating fibrogenesis and forming steatotic changes. In addition, it was established that changes in the composition of bile acids are associated with a disturbance of the intestinal microbiota, the development of dysbiosis, and an increase in the permeability of the intestinal barrier, which contributes to the translocation of bacterial endotoxins into the systemic bloodstream and the activation of systemic inflammation [7].

Clinical analysis shows that dyspeptic manifestations, including nausea, flatulence, intestinal motility disorders, and pain associated with biliary tract dysfunction, are more often observed in patients with postcholecystectomy syndrome. A number of studies have noted a trend toward more rapid progression of liver fibrosis, which may be due to the combined effects of chronic inflammation, metabolic disturbances, and immune dysregulation [8]. A relationship between the level of viral load, the duration of infection and the degree of structural changes in the liver has also been established, which is exacerbated by the presence of concomitant factors such as insulin resistance, obesity and steatosis [9].

Regarding the therapeutic aspects, the results of the analysis show that the use of direct-acting antiviral drugs provides high rates of achieving a sustained virological response in most patients, regardless of the presence of post-cholecystectomy syndrome [10]. At the same time, it is emphasized that the effectiveness of treatment can be modified by the functional state of the hepatobiliary system, the presence of concomitant metabolic disorders, and the severity of immune changes. In this regard, the expediency of an individualized approach to therapy, which includes not only etiotropic antiviral treatment, but also correction of bile secretion, normalization of the composition of bile acids, use of hepatoprotective agents, as well as influence on the intestinal microbiota, is substantiated [3, 4].

The results of the analysis show that the combination of chronic hepatitis C with post-cholecystectomy syndrome forms a complex multifactorial pathogenetic

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

continuum in which immune, metabolic and clinical factors mutually potentiate each other. This necessitates a comprehensive approach to assessing the condition of patients, taking into account the individual characteristics of the course of the disease and further in-depth study of immunopathogenetic mechanisms in order to optimize therapeutic strategies and increase the effectiveness of treatment [1, 8, 10].

Conclusions. The results of the systematic analysis show that the combination of chronic hepatitis C with post-cholecystectomy syndrome forms a complex clinical and immunological phenotype of the disease, which is characterized by mutual potentiation of virus-induced, metabolic and immunoregulatory disorders. It has been established that changes in bile secretion and enterohepatic circulation of bile acids after cholecystectomy play an important role in modifying the immune response, contributing to the maintenance of the chronic inflammatory process, the imbalance of the cytokine profile, and the progression of liver fibrosis.

It has been proven that patients with this comorbid pathology have more pronounced violations of the cellular and humoral links of immunity, which are manifested by the functional exhaustion of immunocompetent cells, a decrease in the effectiveness of the antiviral response, and increased activity of pro-inflammatory mechanisms. Changes in the intestinal microbiota and increased permeability of the intestinal barrier have an additional effect, which increase systemic inflammation and complicate the course of the disease.

Despite the high efficiency of modern antiviral drugs of direct action in achieving a stable virological response, therapeutic results in patients with post-cholecystectomy syndrome largely depend on the functional state of the hepatobiliary system and the degree of immune and metabolic disorders. This substantiates the need for a complex and individualized approach to treatment, which should include not only etiotropic antiviral therapy, but also correction of bile secretion, immune disorders, and accompanying metabolic changes.

Therefore, the obtained data emphasize the importance of further research aimed at the in-depth study of immunopathogenetic mechanisms, the determination of prognostic markers of the course of the disease and the development of personalized therapeutic strategies to improve the effectiveness of the treatment of patients with chronic hepatitis C in combination with post-cholecystectomy syndrome.

References:

1. Medhioub, M., Khsiba, A., Bachali, A., Bibi, A., Hamzaoui, L., & Azouz, M. M. (2023). Risk of metabolic syndrome in patients with chronic hepatitis C. *La Tunisie medicale*, *101*(3), 362–366.

2. Nam, C., Lee, J. S., Kim, J. S., Lee, T. Y., & Yoon, Y. C. (2025). Clinical perspectives on post-cholecystectomy syndrome: a narrative review. *Annals of medicine*, *57*(1), 2496408. https://doi.org/10.1080/07853890.2025.2496408

3. Alqahtani, S. A., & Sulkowski, M. S. (2023). Chronic Hepatitis C: Advances in Therapy and the Remaining Challenges. *The Medical clinics of North America*, *107*(3), 423–433. https://doi.org/10.1016/j.mcna.2023.01.001

ISSN 2786-4952 Online

4. Inzaule, S., Easterbrook, P., Latona, A., Ford, N. P., Irving, W., Matthews, P. C., Vitoria, M., Duncombe, C., Giron, A., McCluskey, S., Lesi, O., Tchamgoue, S., Halford, R., Adda, D., Thomson, E., Dusheiko, G., & Jordan, M. R. (2024). Prevalence of Drug Resistance Associated Substitutions in Persons With Chronic Hepatitis C Infection and Virological Failure Following Initial or Re-treatment With Pan-genotypic Direct-Acting Antivirals: A Systematic Review and Meta-analysis. *Clinical infectious diseases : an official publication of the Infectious Diseases Society of America*, *79*(6), 1437–1446. https://doi.org/10.1093/cid/ciae431

5. Sangiorgio, G., Zanghì, M., Dionigi, G., & Zanghì, G. (2023). Postcholecystectomy syndrome: biliary-related complications. *Minerva surgery*, *78*(6), 684–691. https://doi.org/10.23736/S2724-5691.23.09942-2

6. Rios, D. A., Casciato, P. C., Caldirola, M. S., Gaillard, M. I., Giadans, C., Ameigeiras, B., De Matteo, E. N., Preciado, M. V., & Valva, P. (2021). Chronic Hepatitis C Pathogenesis: Immune Response in the Liver Microenvironment and Peripheral Compartment. *Frontiers in cellular and infection microbiology*, *11*, 712105. https://doi.org/10.3389/fcimb.2021.712105

7. de Castro, G. L. C., da Silva Graça Amoras, E., Araújo, M. S., da Silva Conde, S. R. S., Bichara, C. D. A., Queiroz, M. A. F., & Vallinoto, A. C. R. (2022). High prevalence of antinuclear antibodies in patients with chronic hepatitis C virus infection. *European journal of medical research*, *27*(1), 180. https://doi.org/10.1186/s40001-022-00809-6

8. Sierpińska L. E. (2023). Assessment of the Level of Life Satisfaction and Health Behaviors Among Patients with Chronic Hepatitis C. *American journal of health behavior*, *47*(3), 595–604. https://doi.org/10.5993/AJHB.47.3.17

9. Kim S. B. (2025). *The Korean journal of gastroenterology = Taehan Sohwagi Hakhoe chi*, *85*(4), 475–483. https://doi.org/10.4166/kjg.2025.105

10. Boeke, C. E., Hiebert, L., Waked, I., Tsertsvadze, T., Sharvadze, L., Butsashvili, M., Zakalashvili, M., Naing, W., Gupta, N., Kateera, F., McClure, C., Ward, J. W., & Ramers, C. B. (2022). Retreatment of Chronic Hepatitis C Infection: Real-World Regimens and Outcomes From National Treatment Programs in Three Low- and Middle-Income Countries. *Clinical infectious diseases : an official publication of the Infectious Diseases Society of America*, *74*(3), 513–516. https://doi.org/10.1093/cid/ciab461

Література:

1. Medhioub, M., Khsiba, A., Bachali, A., Bibi, A., Hamzaoui, L., & Azouz, M. M. (2023). Risk of metabolic syndrome in patients with chronic hepatitis C. *La Tunisie medicale*, *101*(3), 362–366.

2. Nam, C., Lee, J. S., Kim, J. S., Lee, T. Y., & Yoon, Y. C. (2025). Clinical perspectives on post-cholecystectomy syndrome: a narrative review. *Annals of medicine*, *57*(1), 2496408. https://doi.org/10.1080/07853890.2025.2496408

3. Alqahtani, S. A., & Sulkowski, M. S. (2023). Chronic Hepatitis C: Advances in Therapy and the Remaining Challenges. *The Medical clinics of North America*, *107*(3), 423–433. https://doi.org/10.1016/j.mcna.2023.01.001

4. Inzaule, S., Easterbrook, P., Latona, A., Ford, N. P., Irving, W., Matthews, P. C., Vitoria, M., Duncombe, C., Giron, A., McCluskey, S., Lesi, O., Tchamgoue, S., Halford, R., Adda, D., Thomson, E., Dusheiko, G., & Jordan, M. R. (2024). Prevalence of Drug Resistance Associated Substitutions in Persons With Chronic Hepatitis C Infection and Virological Failure Following Initial or Re-treatment With Pan-genotypic Direct-Acting Antivirals: A Systematic Review and Meta-analysis. *Clinical infectious diseases : an official publication of the Infectious Diseases Society of America*, *79*(6), 1437–1446. https://doi.org/10.1093/cid/ciae431

5. Sangiorgio, G., Zanghì, M., Dionigi, G., & Zanghì, G. (2023). Postcholecystectomy syndrome: biliary-related complications. *Minerva surgery*, *78*(6), 684–691. https://doi.org/10.23736/S2724-5691.23.09942-2

ISSN 2786-4952 Online

6. Rios, D. A., Casciato, P. C., Caldirola, M. S., Gaillard, M. I., Giadans, C., Ameigeiras, B., De Matteo, E. N., Preciado, M. V., & Valva, P. (2021). Chronic Hepatitis C Pathogenesis: Immune Response in the Liver Microenvironment and Peripheral Compartment. *Frontiers in cellular and infection microbiology*, *11*, 712105. https://doi.org/10.3389/fcimb.2021.712105

7. de Castro, G. L. C., da Silva Graça Amoras, E., Araújo, M. S., da Silva Conde, S. R. S., Bichara, C. D. A., Queiroz, M. A. F., & Vallinoto, A. C. R. (2022). High prevalence of antinuclear antibodies in patients with chronic hepatitis C virus infection. *European journal of medical research*, *27*(1), 180. https://doi.org/10.1186/s40001-022-00809-6

8. Sierpińska L. E. (2023). Assessment of the Level of Life Satisfaction and Health Behaviors Among Patients with Chronic Hepatitis C. *American journal of health behavior*, *47*(3), 595–604. https://doi.org/10.5993/AJHB.47.3.17

9. Kim S. B. (2025). *The Korean journal of gastroenterology = Taehan Sohwagi Hakhoe chi*, *85*(4), 475–483. https://doi.org/10.4166/kjg.2025.105

10. Boeke, C. E., Hiebert, L., Waked, I., Tsertsvadze, T., Sharvadze, L., Butsashvili, M., Zakalashvili, M., Naing, W., Gupta, N., Kateera, F., McClure, C., Ward, J. W., & Ramers, C. B. (2022). Retreatment of Chronic Hepatitis C Infection: Real-World Regimens and Outcomes From National Treatment Programs in Three Low- and Middle-Income Countries. *Clinical infectious diseases : an official publication of the Infectious Diseases Society of America*, *74*(3), 513–516. https://doi.org/10.1093/cid/ciab461

Дата першого надходження статті до видання: 03.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 17.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

UDC – 616.61-089.879:615.22

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2078-2088

Ivashchenko Dmytro Mykolaiovych PhD, Associate Professor, Department Surgery № 1, Poltava State Medical University, Poltava, https://orcid.org/0000-0001-7344-4129

ROLE OF β_3 ADRENEROCEPTOR AGONISTS IN MEDICAL EXPULSIVE THERAPY IN PATIENTS AFTER EXTRACORPOREAL SHOCK WAVE LITHOTRIPSY

Abstract. Extracorporeal shock wave lithotripsy is one of the widely used treatment options for urolithiasis in contemporary urological practice. However, to improve patient outcomes, it is important to implement comprehensive post-procedural therapy aimed at preventing inflammation, improving urodynamics, and facilitating the passage of stone fragments. A major clinical issue is pain and inflammatory changes in the urinary tract that accompany both renal colic and the passage of stone fragments. The most problematic area is the distal third and intramural segment of the ureter, which have the narrowest lumen due to anatomical curvatures and a well-developed muscular layer.

One of the promising pharmacological agents for this purpose is mirabegron, a β3-adrenoceptor agonist. This class of drugs reduces the tone of the smooth muscle in the distal and intramural segments of the ureter, thereby influencing the key pathogenetic mechanism of stone fragment passage.

The aim of this study was to evaluate the efficacy of mirabegron in combination with medical expulsive therapy for ureteral stones following extracorporeal shock wave lithotripsy.

Medical expulsive therapy was assessed using renal and ureteral ultrasound on day 10, with evaluation of dilation (>5 mm) as a sensitive marker of obstruction, particularly for detecting stones in the distal ureter. On day 20, non-contrast computed tomography of the retroperitoneal space was performed to identify residual calculi. On days 10 and 20, urinalysis (semi-quantitative assessment of leukocyturia and hematuria) and complete blood count (leukocyte levels) were also conducted to evaluate inflammatory changes.

The results of the study indicate that the use of mirabegron (a β3-adrenoceptor agonist) as part of medical expulsive therapy following extracorporeal shock wave lithotripsy, in combination with alpha-blockers and nonsteroidal anti-inflammatory drugs, provides a faster regression of inflammatory markers in blood and urine, reduces the severity of hematuria, and ensures a more complete achievement of the stone-free state.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Keywords: urolithiasis, extracorporeal shock wave lithotripsy, medical expulsive therapy, β_3-adrenoceptors

Іващенко Дмитро Миколайович Кандидат медичних наук, доцент кафедри хірургії № 1, Полтавський державний медичний університет, м. Полтава, https://orcid.org/0000-0001-7344-4129

РОЛЬ АГОНІСТІВ β_3 АДРЕНОРЕЦЕПТОРІВ У ЛІТОЕРАДИКАЦІЙНОМУ ЛІКУВАННЯ У ПАЦІЄНТІВ ПІСЛЯ ДИСТАНЦІЙНОЇ ЛІТОТРИПСІЇ

Анотація. Дистанційна літотрипсія є одним із варіантів лікування сечокам'яної хвороби яке широко використовується на сучасному етапі лікування урологічної патології.

Але для полегшення стану пацієнтів важливо після сеансу дистанційної літотрипсії проводити комплексну терапію, спрямовану на профілактику запалення, покращення уродинаміки, а також стимулювати відходження фрагментів конкременту. Проблемою є больові відчуття та запальні зміни в сечових шляхах які супроводжують як сам напад ниркової коліки, так і процес виведення уламків. Найбільшою проблемою стає нижня третина та інтрамуральний відділ сечоводу, які мають найвужчий діаметр за рахунок анатомічних вигинів та розвиненого м'язового шару.

Одним із можливих варіантів покращення даної проблеми є фармакологічна речовина – мірабегрон, який за своєю дією є агоністом β-3 адренорецепторів. Ця група препаратів зменшує тонус гладкої мускулатури нижньої третини та інтрамурального відділу сечоводів, впливаючи на основний патогенетичний механізм відходження конкрементів.

Метою дослідження було оцінити ефективність використання мірабегрону в поєднанні з медикаментозною екпульсивною терапією конкрементів сечоводу після дистанційної літотрипсії.

Оцінку літоерадикації проводили за даними ультразвукового дослідження нирок і сечоводів на 10-й день з визначенням їх розширення (>5 мм), що є чутливим маркером обструкції та дозволяє виявляти конкременти, зокрема в нижній третині сечоводу. На 20-й день виконували безконтрастну комп'ютерну томограму для виявлення резидуальних каменів. На 10-й і 20-й день також проводили загальний аналіз сечі (лейкоцитурія, еритроцитурія) та крові (рівень лейкоцитів) для оцінки запальних змін.

Результати дослідження дозволяють зробити висновок, що використання при літоерадикативній терапії після виконання дистанційної літотрипсії, препарату «мірабегрон» (агоністу β-3 адренорецепторів) у комбінації з альфа-адреноблокаторами та нестероїдними протизапальними засобами, забезпечує більш швидку регресію запальних показників крові та сечі, знижує вираженість гематурії та забезпечує більш повноцінне досягнення цільового стану stone-free.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Ключові слова: сечокам'яна хвороба, дистанційна літотрипсія, медикаментозна екпульсивна терапією, β_3 адренорецептори.

Problem statement.

Extracorporeal shock wave lithotripsy (ESWL) was introduced into urological practice several decades ago and significantly changed the management strategy of urolithiasis. Currently, despite the availability of more advanced technologies, ESWL remains an essential treatment modality for patients with renal and ureteral calculi.

The development of this method has focused on the use of devices with different energy sources, including electrohydraulic, electromagnetic, and piezoelectric systems, as well as on improving imaging and precise targeting of calculi. The primary goal of ESWL is fragmentation of stones into small particles that can be eliminated from the body with urine flow.

However, lithotripsy itself represents only the initial stage of treatment. The subsequent passage of stone fragments is often challenging due to variations in urinary tract diameter and the heterogeneous size of fragmented particles. The ratio between these factors determines the rate and success of achieving a stone-free state. Additionally, pain and inflammatory changes in the urinary tract accompany both renal colic and the passage of fragments. The distal third and intramural segment of the ureter represent the most problematic areas due to their narrow lumen, anatomical curvature, and well-developed muscular layer [1].

To improve patient outcomes, comprehensive post-ESWL therapy is essential, aimed at reducing inflammation, enhancing urodynamics, and facilitating fragment passage. European and American urological guidelines recommend standard regimens including α1-adrenoceptor blockers and nonsteroidal anti-inflammatory drugs [2].

Despite these recommendations, the use of α1-adrenoceptor blockers alone remains controversial. For instance, randomized studies by K. Sairam have demonstrated limited lithokinetic efficacy of α1-blockers, or effectiveness primarily in cases involving small fragments up to 5 mm [3,4].

Various lithoelimination regimens have been proposed, including physiotherapy, phytotherapy, and low-intensity laser therapy; however, there is no consensus regarding their effectiveness.

One of the promising pharmacological options is mirabegron, a β3-adrenoceptor agonist. A number of studies have demonstrated that β3-adrenoceptors play an important functional role in the human ureter. These findings have opened new perspectives for investigating the effects of β3-adrenoceptor agonists on ureteral function, particularly in conditions where increased ureteral tone represents a key pathogenetic factor.

Regarding spontaneous passage of ureteral stones, rates range from 20–46% for stones measuring 5–10 mm and from 61–86% for stones smaller than 5 mm. Many clinical guidelines state that in cases where active intervention is not indicated, medical expulsive therapy should be considered to increase the likelihood of spontaneous stone passage and potentially avoid surgical treatment.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

In recent years, several experimental and clinical studies have been published demonstrating the potential of β3-adrenoceptor stimulation to induce relaxation not only of the urinary bladder but also of the ureter.

Analysis of recent research and publications.

M. Solakhan et al. reported the use of mirabegron for the expulsion of stones located in the intramural segment of the ureter. The study included two groups: both received diclofenac as an NSAID, while the second group additionally received mirabegron at a dose of 50 mg/day. The spontaneous stone passage rate in the mirabegron group reached 73.52%, compared to 47.05% in the NSAID-only group, with no statistically significant difference in time to stone passage [5].

D. Cai et al. conducted a meta-analysis combining three randomized studies (2019–2021) evaluating the effect of mirabegron (50 mg/day) on ureteral stone expulsion for stones <5 mm and ≥6 mm. The analysis demonstrated a significantly higher stone passage rate in the mirabegron group compared to controls, with greater effectiveness observed for stones <5 mm. Additionally, the frequency of pain episodes was significantly lower in the mirabegron group [6].

In a study by M.S. Faridi et al., mirabegron was compared with silodosin regarding spontaneous passage of distal ureteral stones ≤10 mm. After one month, stone passage rate, time to expulsion, duration of passage, and number of pain episodes were assessed. The results showed similar passage rates and times in both groups; however, the frequency of renal colic episodes was lower in patients receiving mirabegron. The authors concluded that mirabegron represents an effective therapeutic option for distal ureteral stones [7].

G. Bayar et al., in a randomized multicenter study, demonstrated that administration of mirabegron for one week prior to semi-rigid ureterolithotripsy reduced the need for balloon dilation of the ureter. The stone-free rate was also higher compared to the control group, while complication rates were similar across groups [8].

Thus, analysis of the available literature indicates the independent efficacy of mirabegron in facilitating stone expulsion. However, its role remains insufficiently studied in more complex clinical scenarios, such as post-ESWL conditions with multiple fragments of varying sizes aligned within the ureter, forming a “stone street.” These situations require further investigation to assess treatment effectiveness [9].

Aim of the study. To evaluate the effectiveness of using mirabegron in combination with medical expulsive therapy of ureteral stones after remote lithotripsy.

Materials and methods

The study was conducted between 2022 and 2025 at the Department of Surgery No. 1 of Poltava State Medical University, using clinical data from the Urology Department of the Municipal Enterprise “2nd City Clinical Hospital.” A total of 58 patients were included, comprising 38 women and 20 men diagnosed with renal colic and ureteral obstruction caused by calculi.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Inclusion criteria were the presence of typical clinical manifestations of renal colic and evidence of renal dilation (ureterohydronephrosis) confirmed by ultrasound and/or computed tomography. Stone size ranged from 6 to 15 mm, which is associated with a low probability of spontaneous passage. Exclusion criteria included renal and ureteropelvic junction stones, suspected or confirmed malignancies of the urinary tract, uncontrolled pain requiring urgent urinary drainage, prior ureteral surgery, shock states, and urosepsis.

The diagnosis of ureteral calculi was initially established using a combination of ultrasound and radiological imaging. In cases where ureterohydronephrosis was detected by ultrasound, patients underwent non-contrast computed tomography of the retroperitoneal space to assess three key parameters: stone size, localization (upper, middle, or distal ureter), and density measured in Hounsfield units.

Patients were divided into two comparable groups (n=29 each) based on age, sex, and comorbidities. Group I received medical expulsive therapy (MET), including tamsulosin 0.4 mg once daily and rectal diclofenac sodium 100 mg once daily during the first 10 days. Subsequently, patients were prescribed ibuprofen 400 mg/day as needed for pain. Group II received the same regimen with the addition of «mirabegron» at a dose of 50 mg once daily.

Treatment efficacy was evaluated on days 10 and 20. Lithoelimination was assessed by ultrasound of the kidneys and ureters on day 10, with evaluation of dilation (>5 mm) as a marker of obstruction. Ultrasound is considered a sensitive method for detecting obstructive uropathy, as hydronephrosis may regress within one day after stone passage. It is also effective in detecting stones in the distal ureter, where “stone street” formation is most common after ESWL. On day 20, all patients underwent non-contrast CT of the retroperitoneal space to detect residual calculi.

On days 10 and 20, urinalysis and blood tests were performed to assess inflammatory parameters. Leukocyturia was evaluated semi-quantitatively as “+” (low), “++” (moderate, up to half of the field of view), and “+++” (high, covering the entire field of view). Hematuria was assessed using the same grading system as a marker of stone movement. In blood tests, total leukocyte count was measured as an indicator of inflammation.

The study protocol was approved by the Ethics and Bioethics Committee of Poltava State Medical University. Written informed consent was obtained from all participants. The study was conducted in accordance with the principles of the Declaration of Helsinki.

Results of the study were statistically processed by using the Microsoft Excel package and Statistika 8.0. package with the calculation of the student's criterion. Specificity, sensitivity and accuracy of the study were calculated using generally accepted formulas.

Presentation of the main research findings

The distribution of calculi in both groups according to density, localization, and size is presented in Table 1. It should be noted that some stones initially included in the

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

study were not successfully fragmented during ESWL due to their high density (≥1300 HU). Such patients required alternative management strategies and were excluded from the study. Therefore, the results presented below are valid only for patients in whom ESWL was successfully performed with effective fragmentation of the calculi into smaller particles.

Table 1

Characteristics of calculi in patient groups.

	Group 1	Group II
Location		
Upper third of ureter	9	8
Middle third of ureter	15	17
Lower third of ureter	5	4
Density (HU)	858±136	817±159
Average size	11,2±1,1	10,9±1,3

The dynamics of ureterohydronephrosis (Fig. 1), assessed on days 10 and 20 of treatment, demonstrated that with conventional medical expulsive therapy, resolution of hydronephrosis occurred in 38.5% of patients by day 10 and in 88.5% by day 20.

In contrast, in Group II receiving mirabegron, a reduction in hydronephrosis was observed in 57.1% of patients already by day 10, reaching 96.4% by day 20 ($p<0.005$).

However, the presence of hydronephrosis does not directly correlate with the absence of calculi in the urinary system.

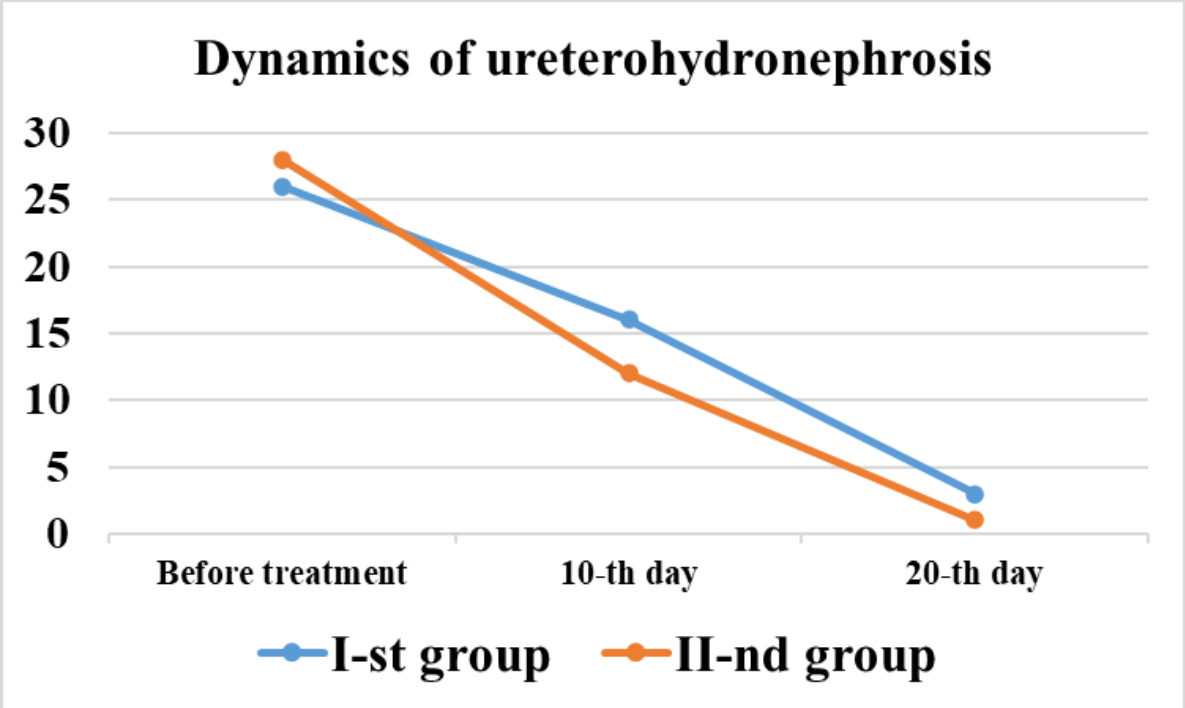

Fig.1 Dynamics of ureterohydronephrosis in both groups

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Analysis of ureteral calculi based on CT findings revealed the following results:

Conventional MET after ESWL resulted in the elimination of approximately 31% of calculi by day 10, whereas the addition of mirabegron increased this показатель by 17.3%, reaching a lithoelimination rate of 48%. By day 20, treatment success in Group I reached 79%, with residual stones located in the middle ureter in 7% of cases and in the distal ureter in 13.8% ($p<0.005$).

In Group II, receiving combination therapy, outcomes were superior. Residual calculi were detected in only 3 patients (10.3%), all localized in the distal ureter ($p<0.005$).

At the same time, an increase in the mean density of residual calculi was observed (Table 2).

Table 2

Assessment of residual stones after treatment.

	Group 1	Group II
Stone presence before treatment	29 (100%)	29 (100%)
10th day of treatment	20 (68,97%)	15 (51,7%)
20th day of treatment	6 (20,69%)	3 (10,34%)
Localization on day 20		
Upper third of ureter	0	0
Middle third of ureter	2 (6,90%)	0
Lower third of ureter	4 (13,79%)	3 (10,34%)
Average stone density on day 20	958±46	1006±57

Blood leukocytosis, assessed on day 10 as a marker of systemic inflammation, decreased by 12.5% in Group I, whereas in Group II the reduction reached 25.76% ($p<0.05$). By day 20, the decrease in Group I amounted to 22.32%, corresponding to 32.03% of the baseline level. In Group II, the reduction reached 33.67%, with a total decrease to 50.76% of baseline values ($p<0.05$). These findings indicate greater efficacy of combination therapy in achieving stabilization of inflammatory parameters.

Analysis of leukocyturia showed that prior to treatment, urinary tract inflammation was significant, corresponding to "++" on the applied semi-quantitative scale. By day 10, patients in Group II (mirabegron group) demonstrated a marked reduction in leukocyturia, correlating with the decrease in hydronephrosis ($p<0.005$). By day 20, both groups exhibited a statistically significant reduction in urinary leukocytes; however, the decrease was more pronounced in Group II, from an initial range of 25–35 to 7–15 per field of view, corresponding to a relative reduction of 57.1–72.0%. Based on mean interval values, the average reduction was 63.3% ($p<0.05$).

Hematuria, as a key manifestation of renal colic, was present and similarly expressed in both groups at baseline. By day 10, Group II demonstrated a reduction to (+), indicating earlier positive dynamics, whereas no significant changes were

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

observed in Group I. By day 20, erythrocyturia in Group I decreased to (+), while in Group II a more pronounced reduction was observed, to 25–50 erythrocytes per field of view, suggesting a faster clinical response and reduced mucosal trauma of the ureter ($p<0.005$).

Table 3

Changes in laboratory parameters

	Group 1	Group II
Blood leukocytes (10^9*/l)*		
Before treatment	12,8±1,45	13,2±1,58
10th day	11,2±1,71	9,8±0,98
20th day	8,7±0,64	6,5±0,43
Urine leukocytes (in the field of view)		
Before treatment	+++	+++
10th day	++	+
20th day	25-35	7-15
Urine erythrocytes (in the field of view)		
Before treatment	++	++
10th day	++	+
20th day	+	25-50

Discussion

The obtained results indicate the effectiveness of combination therapy using α-adrenoceptor blockers and β3-adrenoceptor agonists. According to their mechanism of action, both agents promote relaxation of the smooth muscle of the urinary bladder and ureter, particularly in the intramural segment and distal third [10-11].

This is of particular importance, as anatomical features contribute to the formation of the narrowest portion of the urinary tract in the distal ureter, where the likelihood of stone or fragment impaction is highest [12].

As demonstrated in the study, conventional medical expulsive therapy (MET) provides a satisfactory clinical effect, with complete recovery achieved in 79% of patients and resolution of clinical manifestations (including hydronephrosis) in 88.5%. In contrast, combination therapy with mirabegron, due to synergistic smooth muscle relaxation, improves the elastic properties of the ureter, leading to greater dilation and more rapid stone elimination, reaching 89% by day 20.

The dynamics of hydronephrosis as an isolated parameter did not directly correlate with the presence of residual calculi. The medications used, by reducing ureteral tone, facilitate adequate urine flow even in the presence of residual fragments, resulting in a treatment efficacy of 96.4% in the study group.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

At baseline, minor differences in blood and urinary leukocyte levels were observed between groups; however, these were not statistically significant and were likely individual variations. By day 10, leukocytosis in both blood and urine demonstrated a more pronounced decrease in the combination therapy group. This may be explained by improved urinary passage, reduced contact between stone fragments and the ureteral mucosa, decreased microbial load, and reduced intrarenal pressure, ultimately leading to decreased production of pro-inflammatory cytokines. By day 20, a clear advantage in inflammatory marker reduction was observed in the combination therapy group.

Hematuria, as a marker of direct mucosal injury, showed a consistent trend toward more rapid resolution in the combination therapy group, likely due to reduced mechanical trauma from stone fragments during their passage along the ureter.

Conclusion

The study findings suggest that the use of mirabegron (a β3-adrenoceptor agonist) as part of medical expulsive therapy following extracorporeal shock wave lithotripsy, in combination with α-adrenoceptor blockers and NSAIDs, leads to faster regression of inflammatory markers in blood and urine, reduces the severity of hematuria, and improves the likelihood of achieving a stone-free state. Mirabegron appears to be a safe and effective lithoeliminative agent and may be recommended for use in this patient population.

References:

1. De Coninck, V., Antonelli, J., Chew, B., Patterson, J. M., Skolarikos, A., & Bultitude, M. (2019). Medical Expulsive Therapy for Urinary Stones: Future Trends and Knowledge Gaps. *European urology*, *76*(5), 658–666. https://doi.org/10.1016/j.eururo.2019.07.053

2. Molina, W. R., & Catarinicchia, S. P. (2019). Medical Expulsive Therapy for Ureteral Stones: is it Still Worthwhile?. *Annals of emergency medicine*, *73*(3), 313–314. https://doi.org/10.1016/j.annemergmed.2018.07.003

3. Sairam K. (2016). Should we SUSPEND MET? Not really. *Central European journal of urology*, *69*(2), 183. https://doi.org/10.5173/ceju.2016.864

4. Campschroer, T., Zhu, X., Vernooij, R. W., & Lock, M. T. (2018). Alpha-blockers as medical expulsive therapy for ureteral stones. *The Cochrane database of systematic reviews*, *4*(4), CD008509. https://doi.org/10.1002/14651858.CD008509.pub3

5. Solakhan, M., Bayrak, O., & Bulut, E. (2019). Efficacy of mirabegron in medical expulsive therapy. *Urolithiasis*, *47*(3), 303–307. https://doi.org/10.1007/s00240-018-1075-5

6. Cai, D., Wei, G., Wu, P., Huang, Y., Che, X., Zhang, Y., Zhou, Z., & Kong, G. (2022). The Efficacy of Mirabegron in Medical Expulsive Therapy for Ureteral Stones: A Systematic Review and Meta-Analysis. *International journal of clinical practice*, *2022*, 2293182. https://doi.org/10.1155/2022/2293182

7. Faridi, M. S., & Deshpande, S. (2024). Comparing silodosin and mirabegron as medical expulsive therapy for distal ureteral calculus: a prospective, randomised study. *Central European journal of urology*, *77*(2), 286–290. https://doi.org/10.5173/ceju.2023.182

8. Bayar, G., Kilinc, M. F., Yavuz, A., & Aydın, M. (2019). Adjunction of tamsulosin or mirabegron before semi-rigid ureterolithotripsy improves outcomes: prospective, randomized single-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

blind study. *International urology and nephrology*, *51*(6), 931–936. https://doi.org/10.1007/s11255-019-02142-0

9. Kroczak, T., Pace, K. T., & Lee, J. Y. (2017). Medical Expulsive Therapy: Worthwhile or Wishful Thinking. *Current urology reports*, *18*(4), 29. https://doi.org/10.1007/s11934-017-0673-z

10. Song, H., Liang, L., Liu, H., Liu, Y., Hu, W., Zhang, G., Xiao, B., Fu, M., & Li, J. (2024). Mirabegron for medical expulsive therapy of ureteral stones: a systematic review and meta-analysis. *Frontiers in medicine*, *10*, 1280487. https://doi.org/10.3389/fmed.2023.1280487

11. Campschroer, T., Zhu, X., Vernooij, R. W., & Lock, M. T. (2018). Alpha-blockers as medical expulsive therapy for ureteral stones. *The Cochrane database of systematic reviews*, *4*(4), CD008509. https://doi.org/10.1002/14651858.CD008509.pub3

12. Ramadhani, M. Z., Kloping, Y. P., Rahman, I. A., Yogiswara, N., Soebadi, M. A., & Renaldo, J. (2023). Silodosin as a medical expulsive therapy for distal ureteral stones: A systematic review and meta-analysis. *Indian journal of urology: IJU: journal of the Urological Society of India*, *39*(1), 21–26. https://doi.org/10.4103/iju.iju_115_22

Література:

1. De Coninck, V., Antonelli, J., Chew, B., Patterson, J. M., Skolarikos, A., & Bultitude, M. (2019). Medical Expulsive Therapy for Urinary Stones: Future Trends and Knowledge Gaps. *European urology*, *76*(5), 658–666. https://doi.org/10.1016/j.eururo.2019.07.053

2. Molina, W. R., & Catarinicchia, S. P. (2019). Medical Expulsive Therapy for Ureteral Stones: is it Still Worthwhile?. *Annals of emergency medicine*, *73*(3), 313–314. https://doi.org/10.1016/j.annemergmed.2018.07.003

3. Sairam K. (2016). Should we SUSPEND MET? Not really. *Central European journal of urology*, *69*(2), 183. https://doi.org/10.5173/ceju.2016.864

4. Campschroer, T., Zhu, X., Vernooij, R. W., & Lock, M. T. (2018). Alpha-blockers as medical expulsive therapy for ureteral stones. *The Cochrane database of systematic reviews*, *4*(4), CD008509. https://doi.org/10.1002/14651858.CD008509.pub3

5. Solakhan, M., Bayrak, O., & Bulut, E. (2019). Efficacy of mirabegron in medical expulsive therapy. *Urolithiasis*, *47*(3), 303–307. https://doi.org/10.1007/s00240-018-1075-5

6. Cai, D., Wei, G., Wu, P., Huang, Y., Che, X., Zhang, Y., Zhou, Z., & Kong, G. (2022). The Efficacy of Mirabegron in Medical Expulsive Therapy for Ureteral Stones: A Systematic Review and Meta-Analysis. *International journal of clinical practice*, *2022*, 2293182. https://doi.org/10.1155/2022/2293182

7. Faridi, M. S., & Deshpande, S. (2024). Comparing silodosin and mirabegron as medical expulsive therapy for distal ureteral calculus: a prospective, randomised study. *Central European journal of urology*, *77*(2), 286–290. https://doi.org/10.5173/ceju.2023.182

8. Bayar, G., Kilinc, M. F., Yavuz, A., & Aydın, M. (2019). Adjunction of tamsulosin or mirabegron before semi-rigid ureterolithotripsy improves outcomes: prospective, randomized single-blind study. *International urology and nephrology*, *51*(6), 931–936. https://doi.org/10.1007/s11255-019-02142-0

9. Kroczak, T., Pace, K. T., & Lee, J. Y. (2017). Medical Expulsive Therapy: Worthwhile or Wishful Thinking. *Current urology reports*, *18*(4), 29. https://doi.org/10.1007/s11934-017-0673-z

10. Song, H., Liang, L., Liu, H., Liu, Y., Hu, W., Zhang, G., Xiao, B., Fu, M., & Li, J. (2024). Mirabegron for medical expulsive therapy of ureteral stones: a systematic review and meta-analysis. *Frontiers in medicine*, *10*, 1280487. https://doi.org/10.3389/fmed.2023.1280487

11. Campschroer, T., Zhu, X., Vernooij, R. W., & Lock, M. T. (2018). Alpha-blockers as medical expulsive therapy for ureteral stones. *The Cochrane database of systematic reviews*, *4*(4), CD008509. https://doi.org/10.1002/14651858.CD008509.pub3

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

12. Ramadhani, M. Z., Kloping, Y. P., Rahman, I. A., Yogiswara, N., Soebadi, M. A., & Renaldo, J. (2023). Silodosin as a medical expulsive therapy for distal ureteral stones: A systematic review and meta-analysis. *Indian journal of urology: IJU: journal of the Urological Society of India*, *39*(1), 21–26. https://doi.org/10.4103/iju.iju_115_22

Дата першого надходження статті до видання: 27.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

UDC 616.94-022.7-07:579.861.2

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2089-2098

Kotsar Olena Vasylivna Candidate of Medical Sciences, Associate Professor of Department of Microbiology, Virology and Immunology named after Prof. D.P. Grynyov of the Kharkiv National Medical University of the Ministry of Health of Ukraine, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0002-3797-1068

Kochnieva Olena Volodymyrivna Candidate of Medical Sciences, Associate Professor of Department of Microbiology, Virology and Immunology named after Prof. D.P. Grynyov of the Kharkiv National Medical University of the Ministry of Health of Ukraine, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0002-1039-9313

Tsyganenko Oksana Serhiivna Candidate of Medical Sciences, Associate Professor of Department of Surgery № 4 of the Kharkiv National Medical University of the Ministry of Health of Ukraine, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0003-3086-8073

Kovalov Maksym Mykhailovych Assistant of the Department of Physiology of the Kharkiv National Medical University of the Ministry of Health of Ukraine, Kharkiv, https://orcid.org/0009-0006-7798-5081

CURRENT STATE AND NOVEL APPROACHES TO THE DIAGNOSIS OF SEPSIS CAUSED BY *STAPHYLOCOCCUS AUREUS*

Abstract. Sepsis caused by *Staphylococcus aureus* sepsis remains one of the leading causes of mortality among infectious diseases and represents a serious challenge for modern clinical medicine. Methicillin-resistant strains of *S. aureus* (MRSA) are of particular concern due to their high virulence, antibiotic resistance, and ability to spread rapidly in healthcare settings, which significantly complicates treatment and worsens the disease prognosis. This study summarizes current scientific data regarding the diagnostic possibilities for septic conditions caused by *S. aureus*, with an emphasis on the advantages and limitations of traditional and emerging laboratory and molecular diagnostic methods. It has been established that blood culture, despite being considered the «gold standard» of diagnosis, demonstrates low sensitivity, requires a prolonged time to obtain results, and largely depends on prior antibiotic therapy, which may lead to false-negative results and delayed initiation of adequate treatment. Considerable attention is paid to the role of laboratory biomarkers of systemic inflammatory response, including C-reactive protein, interleukin-6, procalcitonin, and presepsin, which make it possible to assess inflammatory activity, disease severity, and prognosis. Presepsin has been identified as the most promising biomarker for early sepsis diagnosis, as its level closely correlates with the severity of

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

the patient's clinical condition, the risk of multiple organ failure, and mortality. Modern molecular genetic technologies, including polymerase chain reaction (PCR), multiplex PCR panels, MALDI-TOF mass spectrometry, and whole-genome sequencing, are analyzed as methods that provide rapid pathogen identification and detection of antibiotic resistance genes, particularly mecA and mecC, while also enabling optimization of antimicrobial therapy at the early stages of the disease. The prospects for the use of biosensor platforms, point-of-care rapid diagnostic methods, and artificial intelligence algorithms for early sepsis prediction, assessment of unfavorable outcomes, and clinical decision support are also highlighted. It has been shown that the integration of microbiological, molecular, and digital technologies is a key prerequisite for improving the effectiveness of early diagnosis, optimizing antimicrobial therapy, and reducing mortality in staphylococcal sepsis.

Keywords: sepsis, *Staphylococcus aureus*, MRSA, diagnostics, procalcitonin, presepsin, polymerase chain reaction, biomarkers, MALDI-TOF, antibiotic resistance.

Коцар Олена Василівна кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри мікробіології, вірусології та імунології ім. проф. Д.П. Гриньова Харківського національного медичного університету, Міністерства охорони здоров'я України, м. Харків, https://orcid.org/0000-0002-3797-1068

Кочнєва Олена Володимирівна кандидат медичних наук, доцент кафедри мікробіології, вірусології та імунології ім. проф. Д.П. Гриньова Харківського національного медичного університету, Міністерства охорони здоров'я України, м. Харків, https://orcid.org/0000-0002-1039-9313

Циганенко Оксана Сергіївна кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри хірургії № 4 Харківського національного медичного університету, Міністерства охорони здоров'я України, м. Харків, https://orcid.org/0000-0003-3086-8073

Ковальов Максим Михайлович асистент кафедри фізіології Харківського національного медичного університету, Міністерства охорони здоров'я України, м. Харків, https://orcid.org/0009-0006-7798-5081

СУЧАСНИЙ СТАН ТА НОВІТНІ ПІДХОДИ ЩОДО ДІАГНОСТИКИ СЕПСИСУ, СПРИЧИНЕНОГО *STAPHYLOCOCCUS AUREUS*

Анотація. Сепсис, спричинений *Staphylococcus aureus*, залишається однією з провідних причин смертності серед інфекційних захворювань і становить серйозну проблему сучасної клінічної медицини. Особливу небезпеку становлять метицилін-резистентні штами *S. aureus* (MRSA), які характеризуються високою вірулентністю, антибіотикорезистентністю та здатністю до

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

швидкого внутрішньолікарняного поширення, що значно ускладнює лікування та погіршує прогноз захворювання. У даному дослідженні узагальнено сучасні наукові дані щодо можливостей діагностики септичних станів, спричинених *S. aureus*, із акцентом на переваги та обмеження традиційних і новітніх методів лабораторної та молекулярної діагностики. Встановлено, що посів крові на стерильність, незважаючи на статус «золотого стандарту», має низьку чутливість, потребує тривалого часу для отримання результатів і значною мірою залежить від попередньої антибактеріальної терапії, що може призводити до хибнонегативних результатів та затримки призначення адекватного лікування. Значну увагу приділено ролі лабораторних біомаркерів системної запальної відповіді, зокрема С-реактивного білка, інтерлейкіну-6, прокальцитоніну та пресепсину, які дозволяють оцінити активність запального процесу, тяжкість перебігу сепсису та прогноз захворювання. Найбільш перспективним маркером ранньої діагностики сепсису визначено пресепсин, рівень якого тісно корелює з тяжкістю клінічного стану пацієнта, ризиком розвитку поліорганної недостатності та летальністю. Проаналізовано сучасні молекулярно-генетичні технології, зокрема полімеразну ланцюгову реакцію, мультиплексні ПЛР-панелі, MALDI-TOF мас-спектрометрію та секвенування повного геному, які забезпечують швидку ідентифікацію збудника, виявлення генів антибіотикорезистентності, зокрема mecA і mecC, а також дозволяють оптимізувати антимікробну терапію вже на ранніх етапах захворювання. Окремо висвітлено перспективи використання біосенсорних платформ, експрес-методів point-of-care та алгоритмів штучного інтелекту для раннього прогнозування сепсису, оцінки ризику несприятливого перебігу та підтримки клінічних рішень. Показано, що інтеграція мікробіологічних, молекулярних та цифрових технологій є ключовою умовою підвищення ефективності ранньої діагностики, оптимізації антимікробної терапії та зниження летальності при стафілококовому сепсисі.

Ключові слова: сепсис, *Staphylococcus aureus*, MRSA, діагностика, прокальцитонін, пресепсин, полімеразна ланцюгова реакція, біомаркери, MALDI-TOF, антибіотикорезистентність.

Problem statement. Sepsis remains one of the most actual issues in modern medicine. This was due to high prevalence, the complexity of early diagnosis and significant mortality rates. Sepsis develops as a result of a dysregulated host response to an infectious process, leading to organ and system dysfunction and posing a direct threat to the patient's life. Despite substantial progress in the diagnosis and treatment of infectious diseases this pathology continues to be associated with a high risk of adverse outcomes. Among bacterial pathogens *Staphylococcus aureus* infection occupies a special place, as it is one of the leading causes of bacteremia and septic conditions worldwide [1].

The aim of the article is to summarize current scientific data on the diagnostic features of septic conditions caused by *S. aureus* infection, with an emphasis on the

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

limitations of traditional diagnostic methods, the assessment of the diagnostic value of laboratory biomarkers, and the analysis of the potential of novel molecular genetic and innovative technologies for early pathogen verification.

Analysis of recent studies and publications. According to contemporary researches infections caused by *S. aureus* are often characterized by a severe clinical course, accompanied by a high rate of complications and mortality reaching 30–40%, particularly in cases associated with methicillin-resistant strains (MRSA) [2]. The relevance of this issue is further emphasized by the fact that staphylococcal infection is one of the leading etiological agents of nosocomial, bloodstream infections, as well as sepsis and septic shock [1, 3]. In this context, timely and accurate diagnosis becomes crucial for improving treatment effectiveness and reducing the incidence of complications. The incidence of staphylococcal bacteremia is approximately 20–50 cases per 100000 population, while mortality rates remain high even under modern treatment approaches [3].

The clinical course of staphylococcal sepsis is often complicated by the formation of metastatic infectious foci, including infective endocarditis, osteomyelitis, and abscesses of internal organs [4].

The clinical symptom complex of the disease is characterized by considerable nonspecificity and includes manifestations such as fever, tachycardia, arterial hypotension, and signs of multiple organ dysfunction, which significantly complicates the early establishment of an etiological diagnosis and timely identification of the pathogen [5].

Presentation of the main article material. Blood culture for sterility remains the «gold standard» for diagnosis of sepsis; however, its sensitivity does not exceed 35%. This method has several significant limitations, including a prolonged time to obtain results (24–72 hours), reduced sensitivity following prior antibiotic therapy, and the risk of contamination. In addition, delays in pathogen detection lead to untimely initiation of adequate therapy, which negatively affects the clinical prognosis. At the same time, a negative result does not exclude the presence of a pathogen in the bloodstream, which may be associated either with previous antibiotic administration (false-negative results) or with the presence of non-cultivable microorganisms [6]. In this connection considerable attention is paid to laboratory biomarkers that allow indirect confirmation of the presence of an infectious process. These biomarkers include C-reactive protein (CRP), interleukin-6 (IL-6), procalcitonin (PCT), presepsin (P-SEP) [7].

CRP is synthesized in the liver under the influence of proinflammatory cytokines, particularly interleukins. During inflammation, its level may increase hundreds of times and correlates with the severity of clinical manifestations; however, this biomarker is nonspecific and does not allow determination of the etiology of the infection. Interleukin-6 (IL-6) is produced by macrophages and T lymphocytes. Its elevation is associated with a severe course of the inflammatory process, including cases without clearly confirmed bacterial complications [8].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

PCT is a precursor of calcitonin. Its level increases in systemic bacterial and fungal infections under the influence of cytokines (IL-6, tumor necrosis factor) and endotoxins, where as calcitonin level remains relatively stable. At the same time, elevated PCT level may also occur in noninfectious conditions, such as trauma or surgical interventions; however, in the absence of infection, its concentration usually returns to normal within 3–5 days. It should also be taken into account that the increase in PCT may lag behind the onset of systemic dissemination of the process, which can sometimes limit its diagnostic accuracy in the early stages [9, 10].

P-SEP is considered one of the most sensitive and specific biomarkers of sepsis. Its plasma level is significantly elevated in patients with sepsis compared to non-infected individuals, and it also correlates with disease severity and prognosis [11].

Comparing estimates of diagnostic effectiveness research data have shown that the sensitivity of sepsis biomarkers is as follows: P-SEP — 91,9%, PCT — 81,9%, IL-6 — 88,9%, whereas blood culture for sterility reaches only 35,4%. Thus, these findings indicate the promising potential of presepsin for sepsis identification [12].

Additional difficulties in detecting septic conditions caused by *S. aureus* infection are largely due to the widespread occurrence of methicillin-resistant strains (MRSA), which are characterized by a high level of antimicrobial resistance and the ability for rapid nosocomial transmission. The presence of MRSA significantly complicates both etiological verification of the infectious process and the selection of effective empirical and targeted antibacterial therapy, often necessitating the use of reserve drugs with potentially higher toxicity and treatment costs [13].

A key role in the development of resistance is played by the mecA gene, which encodes an altered penicillin-binding protein PBP2a. This protein has a low affinity for β-lactam antibiotics, rendering standard drugs of this class ineffective. Detection of mecA is an important molecular marker for confirming MRSA and is of significant importance both for microbiological diagnostics and for clinical decision-making [14].

Besides, the diagnostic challenges are further complicated by phenotypic variability of resistance, the possibility of heteroresistant populations, and the emergence of strains with alternative resistance mechanisms (for example, those associated with the mecC gene). This reduces the reliability of phenotypic methods alone and substantiates the need for molecular genetic approaches, particularly PCR-based diagnostics, for rapid and accurate detection of resistant strains [15]. Thus, timely detection of mecA and other genetic determinants of resistance is a critically important component of modern diagnostics of MRSA-associated septic conditions and enables optimization of antibacterial therapy at the early stages of the disease.

For this there are special modern molecular genetic methods are used, significantly expanding the diagnostic capabilities for bloodstream infections. Polymerase chain reaction (PCR) enables rapid detection (within a few hours) of *S. aureus* infection and resistance genes (in particular mecA), with high sensitivity and specificity. The use of multiplex PCR panels allows simultaneous identification of a broad spectrum of pathogens and antimicrobial resistance markers without the need for

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

prior culture, which substantially reduces the time to etiological diagnosis and facilitates early initiation of targeted antimicrobial therapy [16].

At the same time, despite their clear advantages, these methods have several limitations. First and foremost is the high cost of equipment, reagents, and test systems, which restricts their widespread implementation, especially in resource-limited healthcare settings. In addition, PCR does not allow assessment of microbial viability or phenotypic antibiotic susceptibility, and it may yield false-positive results due to detection of DNA fragments from non-viable bacteria. Equally important are the requirements for highly qualified personnel and strict standardization of laboratory procedures. Thus, despite their high diagnostic value, molecular genetic methods should be considered as an adjunct to conventional bacteriological studies.

A special place in modern microbiological diagnostics is occupied by MALDI-TOF mass spectrometry, which enables rapid (within several minutes after obtaining a positive blood culture) and highly accurate identification of microorganisms based on analysis of the cellular protein profile. The method has already been widely integrated into routine clinical practice, allowing a significant reduction in the time required to establish an etiological diagnosis and optimization of antimicrobial therapy. An additional advantage is the relatively low cost per test after implementation of the technology. At the same time, the method has certain limitations: it requires prior isolation of a culture (or a positive blood culture), does not always allow determination of antimicrobial resistance (except for certain approaches), and depends on the quality and completeness of reference databases [17].

A promising research direction is whole-genome sequencing of microorganisms, which opens additional opportunities in the study of pathogens. This method enables identification of virulence genes, detailed characterization of antimicrobial resistance mechanisms, determination of genetic relatedness between strains, and tracking of their spread within hospitals and the population. Whole-genome sequencing is an extremely valuable tool for epidemiological surveillance and outbreak investigation. However, its widespread use is limited by high cost, the need for specialized equipment, bioinformatic support and significant time required for data processing and interpretation [18].

Immunological methods, including latex agglutination reactions and rapid antigen tests, are characterized by simplicity of performance and rapid result availability, which makes them suitable for primary screening or use in resource-limited settings. However, their diagnostic accuracy, sensitivity, and specificity are inferior to modern molecular technologies, which limit their use as standalone methods for diagnostic confirmation [19].

On the background of the development of classical and molecular approaches, innovative technological solutions are being actively introduced. In particular, biosensors demonstrate significant potential for rapid and direct detection of *S. aureus* infection in blood samples without the need for prolonged culturing. They are based on electrochemical, optical, or nanotechnology platforms and can provide results

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

within an extremely short time frame, which is critically important in cases of sepsis [20]. Particular attention is drawn to the use of artificial intelligence algorithms, which enable the integration and analysis of large volumes of clinical, laboratory, and instrumental data. Such systems are capable of identifying hidden patterns, predicting the risk of sepsis development, assessing patient condition severity, and supporting clinical decision-making. The use of digital technologies in combination with laboratory diagnostics opens new possibilities for a personalized approach to patient management and improves the effectiveness of early detection of septic conditions [21].

Thus, diagnostic speed is a key factor in the management of patients with sepsis. Early pathogen identification allows reduction of mortality, optimization of antimicrobial therapy and shortening of hospital stay. Prospects for the development of diagnostics are associated with the improvement of point-of-care rapid tests, integration of molecular technologies into routine clinical practice, implementation of genomic approaches and expanded use of artificial intelligence.

Conclusions. Therefore, the diagnosis of septic conditions caused by *S. aureus* infection remains a complex multifactorial problem, driven by the nonspecificity of clinical manifestations, the limited sensitivity of conventional microbiological methods, delays in pathogen verification, and the growing problem of antimicrobial resistance, particularly the spread of MRSA. The combination of these factors complicates timely diagnosis and leads to delays in the initiation of adequate etiological therapy, which directly affects disease prognosis.

The use of modern molecular genetic technologies, biomarkers of systemic inflammatory response, and high-precision methods of microorganism identification significantly improves the speed and accuracy of the diagnostic process. However, their widespread implementation in clinical practice is limited by considerable economic costs, the need for specialized equipment, and highly qualified personnel. In addition, none of the existing methods is universal, which substantiates the appropriateness of a comprehensive diagnostic approach combining classical, molecular and immunological methods.

Further development of this field is associated with the implementation of innovative technologies, including multiplex diagnostic platforms, biosensor systems, genomic research, and digital tools based on artificial intelligence. The integration of these approaches into clinical practice will contribute not only to improving the effectiveness of early diagnosis but also to treatment personalization, optimization of antimicrobial therapy, and, consequently, reduction of mortality among patients with sepsis.

References

1. Tong, S.Y.C., Fowler, V.G. Jr., Skalla, L., & Holland, T.L. (2025). Management of *Staphylococcus aureus* bacteremia: A review. JAMA, 334(9), 798–808. https://doi.org/10.1001/jama.2025.4288 [in English].

ISSN 2786-4952 Online

2. Bai, A.D., Lo, C.K.L., Komorowski, A.S., Suresh, M., Guo, K., Garg, A., Tandon, P., Senecal, J., Del Corpo, O., Stefanova, I., Fogarty, C., Butler-Laporte, G., McDonald, E.G., Cheng, M.P., Morris, A.M., Loeb, M., & Lee, T.C. (2022). *Staphylococcus aureus* bacteraemia mortality: A systematic review and meta-analysis. Clinical Microbiology and Infection, *28*(8), 1076–1084. https://doi.org/10.1016/j.cmi.2022.03.015 [in English].

3. Rha, B., See, I., Dunham, L., Kutty, P.K., Moccia, L., Apata, I.W., Ahern, J., Jung, S., Li, R., Nadle, J., Petit, S., Ray, S.M., Harrison, L.H., Bernu, C., Lynfield, R., Dumyati, G., Tracy, M., Schaffner, W., Ham, D.C., Magill, S.S., O'Leary, E.N., Bell, J., Srinivasan, A., McDonald, L.C., Edwards, J.R., & Novosad, S. (2023). Vital signs: Health disparities in hemodialysis-associated *Staphylococcus aureus* bloodstream infections – United States, 2017–2020. MMWR Morbidity and Mortality Weekly Report, 72(6), 153–159. https://doi.org/10.15585/mmwr.mm7206e1 [in English].

4. Hindy, J.R., Quintero-Martinez, J.A., Lee, A.T., Scott, C.G., Gerberi, D.J., Mahmood, M., DeSimone, D.C., & Baddour, L.M. (2022). Incidence trends and epidemiology of *Staphylococcus aureus* bacteremia: A systematic review of population-based studies. Cureus, 14(5), e25460. https://doi.org/10.7759/cureus.25460 [in English].

5. Lam, J.C., & Stokes, W. (2023). The golden grapes of wrath — *Staphylococcus aureus* bacteremia: A clinical review. The American Journal of Medicine, 136(1), 19–26. https://doi.org/10.1016/j.amjmed.2022.09.017 [in English].

6. Chen, L., Zhang, X., & Shi, P. (2025). Recent advances in biomarkers for detection and diagnosis of sepsis and organ dysfunction: A comprehensive review. European Journal of Medical Research, 30(1), 1081. https://doi.org/10.1186/s40001-025-03324-6 [in English].

7. Plata-Menchaca, E.P., Ruiz-Rodríguez, J.C., & Ferrer, R. (2024). Early diagnosis of sepsis: The role of biomarkers and rapid microbiological tests. Seminars in Respiratory and Critical Care Medicine, 45(4), 479–490. https://doi.org/10.1055/s-0044-1787270 [in English].

8. Rallis, D., Balomenou, F., Kappatou, K., Karantanou, K., Tzoufi, M., & Giapros, V. (2022). C-reactive protein in infants with no evidence of early-onset sepsis. Journal of Maternal-Fetal & Neonatal Medicine, 35, 5659–5664. https://doi.org/10.1080/14767058.2021.1888921 [in English].

9. Gregoriano, C., Heilmann, E., Molitor, A., et al. (2020). Role of procalcitonin use in the management of sepsis. Journal of Thoracic Disease, 12(Suppl 1), S5–S15. https://doi.org/10.21037/jtd.2019.11.63 [in English].

10. Li, M., Qin, Y.J., Zhang, X.L., Zhang, C.H., Ci, R.J., Chen, W., Hu, D.Z., & Dong, S.M. (2024). A biomarker panel of C-reactive protein, procalcitonin and serum amyloid A is a predictor of sepsis in severe trauma patients. Scientific Reports, 14(1), 628. https://doi.org/10.1038/s41598-024-51414-y [in English].

11. Velissaris, D., Zareifopoulos, N., Karamouzos, V., Karanikolas, E., Pierrakos, C., Koniari, I., & Karanikolas, M. (2021). Presepsin as a diagnostic and prognostic biomarker in sepsis. Cureus, 13(5), e15019. https://doi.org/10.7759/cureus.15019 [in English].

12. Juneja, D., Jain, N., Singh, O., Goel, A., & Arora, S. (2023). Comparison between presepsin, procalcitonin, and CRP as biomarkers to diagnose sepsis in critically ill patients. Journal of Anaesthesiology Clinical Pharmacology, 39(3), 458–462. https://doi.org/10.4103/joacp.joacp_560_21 [in English].

13. Cheung, G.Y.C., Bae, J.S., & Otto, M. (2021). Pathogenicity and virulence of *Staphylococcus aureus*. Virulence, 12(1), 547–569. https://doi.org/10.1080/21505594.2021.1878688 [in English].

14. Li, J., Cheng, F., Wei, X., Bai, Y., Wang, Q., Li, B., Zhou, Y., Zhai, B., Zhou, X., Wang, W., et al. (2025). Methicillin-resistant *Staphylococcus aureus* (MRSA): Resistance, prevalence, and coping strategies. Antibiotics, 14, 771. https://doi.org/10.3390/antibiotics14080771 [in English].

15. D'Onofrio, V., Salimans, L., Bedenić, B., Cartuyvels, R., Barišić, I., & Gyssens, I.C. (2020). The clinical impact of rapid molecular microbiological diagnostics for pathogen and

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

resistance gene identification in patients with sepsis: A systematic review. Open Forum Infectious Diseases, 7(10), ofaa352. https://doi.org/10.1093/ofid/ofaa352 [in English].

16. Stein, A., Soukup, D., Rath, P.-M., & Felderhoff-Müser, U. (2023). Diagnostic accuracy of multiplex polymerase chain reaction in early onset neonatal sepsis. *Children, 10*(11), 1809. https://doi.org/10.3390/children10111809 [in English].

17. Santos, P., Alho, I., & Ribeiro, E. (2025). MALDI-TOF MS biomarkers for methicillin-resistant *Staphylococcus aureus* detection: A systematic review. *Metabolites, 15*, 540. https://doi.org/10.3390/metabo15080540 [in English].

18. Elbehiry, A., Marzouk, E., Edrees, H.M., Abdelsalam, M.H., Aljizani, F., Alqarni, S., Khateeb, E., Alzaben, F., Ibrahem, M., Mousa, A.M., Huraysh, N., & Abu-Okail, A. (2025). Next-generation sequencing for bloodstream infections: Shaping the future of rapid diagnostics and precision medicine. Diagnostics, 15(23), 2944. https://doi.org/10.3390/diagnostics15232944 [in English].

19. van Belkum, A., Burnham, C.D., Rossen, J.W.A., Mallard, F., Rochas, O., & Dunne, W.M. Jr. (2020). Innovative and rapid antimicrobial susceptibility testing systems. Nature Reviews Microbiology, 18(5), 299–311. https://doi.org/10.1038/s41579-020-0327-x [in English].

20. Castillo-Henríquez, L., Brenes-Acuña, M., Castro-Rojas, A., Cordero-Salmerón, R., Lopretti-Correa, M., & Vega-Baudrit, J.R. (2020). Biosensors for the detection of bacterial and viral clinical pathogens. Sensors, 20(23), 6926. https://doi.org/10.3390/s20236926 [in English].

21. Bignami, E.G., Berdini, M., Panizzi, M., Domenichetti, T., Bezzi, F., Allai, S., Damiano, T., & Bellini, V. (2025). Artificial intelligence in sepsis management: An overview for clinicians. Journal of Clinical Medicine, 14(1), 286. https://doi.org/10.3390/jcm14010286 [in English].

Література:

1. Tong SYC, Fowler VG Jr, Skalla L, Holland TL. Management of *Staphylococcus aureus* bacteremia: a review. JAMA. 2025. Vol. 334, No. 9. P. 798–808. DOI: 10.1001/jama.2025.4288.

2. Bai AD, Lo CKL, Komorowski AS, Suresh M, Guo K, Garg A, et al. *Staphylococcus aureus* bacteraemia mortality: a systematic review and meta-analysis. Clin Microbiol Infect. 2022. Vol. 28, No. 8. P. 1076–1084. DOI: 10.1016/j.cmi.2022.03.015.

3. Rha B, See I, Dunham L, Kutty PK, Moccia L, Apata IW, et al. Vital signs: health disparities in hemodialysis-associated *Staphylococcus aureus* bloodstream infections – United States, 2017–2020. MMWR Morb Mortal Wkly Rep. 2023. Vol. 72, No. 6. P. 153–159. DOI: 10.15585/mmwr.mm7206e1.

4. Hindy JR, Quintero-Martinez JA, Lee AT, Scott CG, Gerberi DJ, Mahmood M, et al. Incidence trends and epidemiology of *Staphylococcus aureus* bacteremia: a systematic review of population-based studies. Cureus. 2022. Vol. 14, No. 5. e25460. DOI: 10.7759/cureus.25460.

5. Lam JC, Stokes W. The golden grapes of wrath – *Staphylococcus aureus* bacteremia: a clinical review. Am J Med. 2023. Vol. 136, No. 1. P. 19–26. DOI: 10.1016/j.amjmed.2022.09.017.

6. Chen L, Zhang X, Shi P. Recent advances in biomarkers for detection and diagnosis of sepsis and organ dysfunction: a comprehensive review. Eur J Med Res. 2025. Vol. 30, No. 1. P. 1081. DOI: 10.1186/s40001-025-03324-6.

7. Plata-Menchaca EP, Ruiz-Rodríguez JC, Ferrer R. Early diagnosis of sepsis: the role of biomarkers and rapid microbiological tests. Semin Respir Crit Care Med. 2024. Vol. 45, No. 4. P. 479–490. DOI: 10.1055/s-0044-1787270.

8. Rallis D, Balomenou F, Kappatou K, Karantanou K, Tzoufi M, Giapros V. C-reactive protein in infants with no evidence of early-onset sepsis. J Matern Fetal Neonatal Med. 2022. Vol. 35. P. 5659–5664. DOI: 10.1080/14767058.2021.1888921.

9. Gregoriano C, Heilmann E, Molitor A, et al. Role of procalcitonin use in the management of sepsis. J Thorac Dis. 2020. Vol. 12, Suppl 1. P. S5–S15. DOI: DOI: 10.21037/jtd.2019.11.63

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

10. Li M, Qin YJ, Zhang XL, Zhang CH, Ci RJ, Chen W, et al. A biomarker panel of C-reactive protein, procalcitonin and serum amyloid A is a predictor of sepsis in severe trauma patients. Sci Rep. 2024. Vol. 14, No. 1. P. 628. DOI: 10.1038/s41598-024-51414-y.

11. Velissaris D, Zareifopoulos N, Karamouzos V, Karanikolas E, Pierrakos C, Koniari I, et al. Presepsin as a diagnostic and prognostic biomarker in sepsis. Cureus. 2021. Vol. 13, No. 5. e15019. DOI: 10.7759/cureus.15019.

12. Juneja D, Jain N, Singh O, Goel A, Arora S. Comparison between presepsin, procalcitonin, and CRP as biomarkers to diagnose sepsis in critically ill patients. J Anaesthesiol Clin Pharmacol. 2023. Vol. 39, No. 3. P. 458–462. DOI: 10.4103/joacp.joacp_560_21.

13. Cheung GYC, Bae JS, Otto M. Pathogenicity and virulence of *Staphylococcus aureus*. Virulence. 2021. Vol. 12, No. 1. P. 547–569. DOI: 10.1080/21505594.2021.1878688.

14. Li J, Cheng F, Wei X, Bai Y, Wang Q, Li B, et al. Methicillin-resistant *Staphylococcus aureus* (MRSA): resistance, prevalence, and coping strategies. Antibiotics. 2025. Vol. 14. P. 771. DOI: 10.3390/antibiotics14080771.

15. D'Onofrio V, Salimans L, Bedenić B, Cartuyvels R, Barišić I, Gyssens IC. The clinical impact of rapid molecular microbiological diagnostics for pathogen and resistance gene identification in patients with sepsis: a systematic review. Open Forum Infect Dis. 2020. Vol. 7, No. 10. ofaa352. DOI: 10.1093/ofid/ofaa352.

16. Stein A, Soukup D, Rath PM, Felderhoff-Müser U. Diagnostic accuracy of multiplex polymerase chain reaction in early onset neonatal sepsis. Children (Basel). 2023. Vol. 10, No. 11. P. 1809. DOI: 10.3390/children10111809.

17. Santos P, Alho I, Ribeiro E. MALDI-TOF MS biomarkers for methicillin-resistant *Staphylococcus aureus* detection: a systematic review. Metabolites. 2025. Vol. 15. P. 540. DOI: 10.3390/metabo15080540.

18. Elbehiry A, Marzouk E, Edrees HM, Abdelsalam MH, Aljizani F, Alqarni S, et al. Next-generation sequencing for bloodstream infections: shaping the future of rapid diagnostics and precision medicine. Diagnostics (Basel). 2025. Vol. 15, No. 23. P. 2944. DOI: 10.3390/ diagnostics15232944.

19. van Belkum A, Burnham CD, Rossen JWA, Mallard F, Rochas O, Dunne WM Jr. Innovative and rapid antimicrobial susceptibility testing systems. Nat Rev Microbiol. 2020. Vol. 18, No. 5. P. 299–311. DOI: 10.1038/s41579-020-0327-x.

20. Castillo-Henríquez L, Brenes-Acuña M, Castro-Rojas A, Cordero-Salmerón R, Lopretti-Correa M, Vega-Baudrit JR. Biosensors for the detection of bacterial and viral clinical pathogens. Sensors (Basel). 2020. Vol. 20, No. 23. P. 6926. DOI: 10.3390/s20236926.

21. Bignami EG, Berdini M, Panizzi M, Domenichetti T, Bezzi F, Allai S, et al. Artificial intelligence in sepsis management: an overview for clinicians. J Clin Med. 2025. Vol. 14, No. 1. P. 286. DOI: 10.3390/jcm14010286.

Дата першого надходження статті до видання: 28.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

UDC 616-036.22:614.2:37.013

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2099-2113

Kramarchuk Volodymyr Viktorovych PhD in Medicine, Assistant Professor, Department of Family Medicine, Propaedeutics of Internal Medicine and Laboratory Diagnostics, Dnipro State Medical University, Dnipro, https://orcid.org/0000-0002-4224-6493

Yashkina Tetiana Olehivna PhD in Medicine, Assistant Professor, Department of Family Medicine, Propaedeutics of Internal Medicine and Laboratory Diagnostics, Dnipro State Medical University, Dnipro, https://orcid.org/0000-0002-1747-4849

STRUCTURED PATIENT EDUCATION FOR NON-COMMUNICABLE DISEASES IN PRIMARY CARE

Abstract. Non-communicable diseases (NCDs) are the leading cause of mortality worldwide, with outcomes largely determined not only by pharmacotherapy but also by patients' day-to-day behaviours outside the clinical encounter. This underscores the importance of structured patient education and self-management support as core components of chronic disease management in primary care.

The aim of this study was to synthesise international experience in structured patient education programmes ("health schools"), to examine their theoretical foundations, clinical and economic effectiveness, and to identify practical approaches for implementation in Ukrainian primary care. A narrative review with elements of targeted evidence synthesis was conducted, including international clinical guidelines, systematic reviews, meta-analyses, and key randomised controlled trials.

The findings indicate that structured education improves behavioural outcomes, self-efficacy, and adherence, and is associated with clinically meaningful effects across major NCDs, including type 2 diabetes mellitus, hypertension, chronic obstructive pulmonary disease, and heart failure. These programmes demonstrate reductions in hospitalisations and favourable cost-effectiveness profiles. At the same time, evidence shows that one-off educational interventions are insufficient, and sustained benefits require ongoing support, follow-up, and integration into routine care pathways.

In Ukraine, primary care reform has established an organisational foundation, including wide population coverage and eHealth infrastructure. However, implementation remains constrained by the absence of standardised curricula, dedicated financing mechanisms, and a trained facilitation workforce. Additional challenges arise from the wartime context and the needs of vulnerable populations.

A stepwise implementation approach, beginning with pilot standardised programmes for hypertension and type 2 diabetes and followed by system-level scale-up, represents a feasible and evidence-based strategy for integrating structured patient education into primary care.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Keywords: non-communicable diseases; primary care; structured patient education; therapeutic patient education; self-management; COM-B; Health Belief Model; self-efficacy; DESMOND; Ukraine.

Крамарчук Володимир Вікторович доктор філософії в області медицини, асистент кафедри сімейної медицини, пропедевтики внутрішньої медицини та лабораторної діагностики, Дніпровський державний медичний університет, м. Дніпро, https://orcid.org/0000-0002-4224-6493

Яшкіна Тетяна Олегівна доктор філософії в області медицини, асистент кафедри сімейної медицини, пропедевтики внутрішньої медицини та лабораторної діагностики, Дніпровський державний медичний університет, м. Дніпро, https://orcid.org/0000-0002-1747-4849

ШКОЛИ ЗДОРОВ'Я ДЛЯ ПАЦІЄНТІВ ІЗ НЕІНФЕКЦІЙНИМИ ЗАХВОРЮВАННЯМИ НА РІВНІ ПЕРВИННОЇ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ

Анотація. Неінфекційні захворювання (НІЗ) залишаються провідною причиною смертності у світі, причому результати їх лікування значною мірою залежать не лише від призначеної фармакотерапії, а й від щоденної поведінки пацієнтів поза межами клінічного контакту. У зв’язку з цим структурована освіта пацієнтів і підтримка самокерування розглядаються як невід’ємні складові ведення хронічних захворювань на рівні первинної медичної допомоги.

Мета дослідження – узагальнити міжнародний досвід організації програм структурованої освіти пацієнтів («шкіл здоров’я»), проаналізувати їх теоретичні засади, клінічну та економічну ефективність, а також визначити практичні підходи до впровадження в системі первинної медичної допомоги України. Дослідження виконано у формі наративного огляду з елементами цільового аналізу доказової бази із залученням міжнародних клінічних настанов, систематичних оглядів, метааналізів і рандомізованих контрольованих досліджень.

Показано, що структурована освіта пацієнтів сприяє покращенню поведінкових показників, підвищенню самоефективності та прихильності до лікування, а також супроводжується клінічно значущими ефектами при основних НІЗ, зокрема цукровому діабеті 2 типу, артеріальній гіпертензії, хронічному обструктивному захворюванні легень і серцевій недостатності. Такі програми асоціюються зі зниженням частоти госпіталізацій і є економічно доцільними. Водночас встановлено, що одноразові освітні втручання не забезпечують стійкого ефекту, тоді як тривалі результати досягаються за умови подальшого супроводу пацієнтів і інтеграції цих програм у рутинну практику.

В Україні реформа первинної медичної допомоги створила необхідні організаційні передумови, зокрема значне охоплення населення та впровадження електронної системи охорони здоров’я. Разом із тим впровадження

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

структурованої освіти пацієнтів обмежується відсутністю уніфікованих програм, належних механізмів фінансування та підготовлених фахівців. Додаткові труднощі пов’язані з воєнним контекстом і потребами вразливих груп населення.

Перспективним є поетапний підхід до впровадження, що передбачає пілотне запровадження стандартизованих програм для пацієнтів з артеріальною гіпертензією та цукровим діабетом 2 типу з подальшим масштабуванням на рівні системи первинної медичної допомоги.

Ключові слова: неінфекційні захворювання; первинна медична допомога; школи здоров'я; терапевтична освіта пацієнтів; самокерування; COM-B; Health Belief Model; самоефективність; DESMOND; Україна.

Introduction. Non-communicable diseases (NCDs) account for over 74% of all deaths globally [1]. In Ukraine, cardiovascular diseases, diabetes mellitus, chronic obstructive pulmonary disease (COPD), and oncological conditions constitute the principal burden of morbidity and mortality. A defining feature of these conditions is that treatment outcomes depend not only on appropriately prescribed pharmacotherapy, but also on patients’ day-to-day decisions: what to eat, how to remain physically active, when to measure blood pressure or glycaemia, and how to recognise symptoms of exacerbation. The majority of these decisions are made outside the clinical encounter–between visits, which in primary care may occur only 2–4 times per year.

For this reason, organisations such as the World Health Organization, National Institute for Health and Care Excellence, Haute Autorité de Santé, and Centers for Medicare & Medicaid Services incorporate structured patient education into the minimum package of care for chronic conditions–not as an adjunct, but as a clinical necessity. International terminology describes structured, person-centred educational approaches aimed at developing patients’ self-management capacity [2].

In Ukraine, “health schools” have until recently functioned primarily as one-off health education lectures. Primary care reform (2017–2020)–including the introduction of family medicine, a declaration-based system, capitation payment, and the eHealth system–has created a new organisational foundation. As of early 2025, over 34 million declarations indicate substantial population coverage by primary care services. However, a mechanism for translating this coverage into structured educational support for patients with NCDs has yet to be established. Aim of the study: to synthesise international experience of structured patient education (“health schools”) for individuals with non-communicable diseases (NCDs) in primary care, to substantiate the theoretical mechanisms underpinning their effects, to analyse their clinical and economic effectiveness, and to formulate practical implementation guidance for Ukraine.

Materials and Methods. The article was prepared as a narrative review with elements of targeted evidence synthesis, without protocol registration in PROSPERO. The literature search was conducted in February–March 2026 across PubMed/ MEDLINE, the Cochrane Library, Embase, CINAHL, Web of Science, and Scopus, as

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

well as on the official portals of the World Health Organization, National Institute for Health and Care Excellence, Haute Autorité de Santé, Légifrance, Centers for Medicare & Medicaid Services / Centers for Disease Control and Prevention, the Ministry of Health of Ukraine, and the National Health Service of Ukraine.

Search terms (used individually and in combination) included: “therapeutic patient education”, “self-management education and support”, “chronic disease self-management”, “structured education”, “primary care”, “cost-effectiveness”, “hypertension self-management”, “COPD self-management”, “heart failure self-management”, “self-efficacy”, “COM-B”, “health belief model”, and “randomized trial”.

Inclusion criteria comprised: (1) educational or self-management support programmes for NCDs (type 2 diabetes mellitus, hypertension, chronic obstructive pulmonary disease, heart failure, multimorbidity); (2) implementation in primary care or integration with primary care services; (3) availability of effectiveness evaluation (randomised controlled trials, meta-analyses, systematic reviews) and/or economic evaluation; (4) official guidelines from authoritative organisations. Exclusion criteria included: purely informational campaigns without a structured educational component; programmes lacking a clear description of the intervention and outcomes; hospital-based programmes without linkage to primary care; and studies unavailable in full text.

Literature selection was performed iteratively with emphasis on high-quality evidence sources, including international guidelines, systematic reviews, meta-analyses, and landmark randomised controlled trials relevant to primary care implementation.

Table 1

Characteristics of key included sources

No	Author, Year	Study Type	NCD	Format / Design	Key Outcomes	Level of Evidence
1	WHO/Europe, 2023	Guideline	NCDs	Therapeutic patient education (TPE), conceptual document	Principles; standards	D
2	NICE NG28, 2026	Guideline	Type 2 diabetes mellitus	Requirements for structured education	Quality standards	A
3	Davies et al., 2008	Cluster RCT	Type 2 diabetes mellitus	DESMOND, 6 hours, n=824	↓ weight; ↑ smoking cessation; ↑ illness beliefs	1b
4	Khunti et al., 2012	RCT follow-up	Type 2 diabetes mellitus	DESMOND, 3 years	Attenuation of effect without ongoing support	1b

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

No	Author, Year	Study Type	NCD	Format / Design	Key Outcomes	Level of Evidence
5	Gillett et al., 2010	Economic evaluation	Type 2 diabetes mellitus	DESMOND	ICER ~£2,092/ QALY; 70% probability of cost-effectiveness	2
6	Dineen-Griffin et al., 2019	Systematic review	NCDs (primary care)	58 RCTs	Personalisation and follow-up as key determinants	1a
7	Conn et al., 2015	Meta-analysis	Hypertension	37 RCTs, n>9,000	↓ SBP by 3.9 mmHg; ↑ adherence	1a
8	Ettehad et al., 2016	Meta-analysis	Hypertension	123 RCTs, >600,000 participants	↓ SBP by 10 mmHg → ↓ CVD risk by 20%	1a
9	Stephen et al., 2022	Systematic review and meta-analysis	Hypertension (primary care)	Nurse-led interventions	↓ blood pressure; ↑ medication adherence	1a
10	Schrijver et al., 2022	Cochrane review	COPD	Self-management interventions	↓ hospitali-sations due to exacerbations; ↑ quality of life	1a
11	Jonkman et al., 2016	IPD meta-analysis	Heart failure	20 RCTs, n>5,000	↓ hospitalisations; ↓ mortality	1a
12	Zhao et al., 2021	Systematic review and meta-analysis	Heart failure	Self-management interventions	↓ readmissions; ↑ self-management effectiveness	1a
13	del Campo Peña et al., 2016	Programme description	Multimorbidity	Peer-led, 7–8 weeks, n=8–15	↑ self-efficacy; cultural transformation	3
14	Eltigany et al., 2025	Scoping review	NCDs (LMICs)	25 primary care models	Patient education included in 84% of models	2a
15	Bonoto et al., 2017	Systematic review and meta-analysis	Type 2 diabetes mellitus	Mobile app–based self-management	↓ HbA1c; improved self-management	1a
16	Prawesti et al., 2025	Systematic review	COPD	Mobile health–based self-management interventions	Improved adherence and continuity of care	1a

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Understanding why some educational programmes lead to behavioural change while others do not requires recourse to behavioural theory. The three conceptual frameworks selected in this study are complementary and together provide a sufficient theoretical foundation for the design of structured patient education programmes.

The first framework–Self-efficacy theory–proposes that confidence in one's ability to perform a specific behaviour is a stronger predictor of adherence than knowledge alone [14]. Structured education programmes operationalise self-efficacy through practical exercises, peer learning, supportive feedback, and behavioural reinforcement.

The second framework–the COM-B model – conceptualises behaviour as the result of the interaction of three conditions: *Capability* (knowledge and skills), *Opportunity* (external conditions and social environment), and *Motivation* (automatic and reflective processes driving action) [15]. A programme that targets only capability (i.e. knowledge transfer) but fails to address opportunity (e.g. access, environmental support) and motivation (e.g. action planning, motivational interviewing) will have limited effectiveness.

The third framework–the Health Belief Model–explains variability in adherence among patients with similar levels of knowledge [16]. Behaviour is shaped by the individual's subjective illness perceptions, including *perceived susceptibility* ("am I at risk of complications?"), *perceived severity* ("how serious is the condition?"), *perceived benefits*, and *perceived barriers*. In hypertension, a common issue is low perceived susceptibility ("I do not feel ill"), leading to poor adherence. In chronic obstructive pulmonary disease, low perceived benefit and disease-related stigma may reduce engagement in self-management programmes. Addressing illness perceptions is therefore not a "soft" component, but a clinically justified intervention. In the DESMOND study, illness beliefs (measured using the Brief Illness Perception Questionnaire, Brief IPQ) were the only outcomes that retained statistical significance at three-year follow-up [17].

Table 2

Application of three theoretical frameworks in the design of structured patient education programmes.

Concept	**Key Mechanism**	**Application in the Programme**	**Assessment Tools**
Self-efficacy theory	Confidence in one's ability to perform specific actions	Practical exercises, peer learning, supportive feedback	GSE, DES-SF, CSES, SCHFI
COM-B model (Michie, 2011)	Simultaneous influence on Capability + Opportunity + Motivation	Skills training + accessible environment + action planning	Behavioural functional analysis
Health Belief Model	Subjective perception of risk and barriers	Addressing illness beliefs, destigmatisation, personalised "nudges"	Brief IPQ, IPQ-R

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Together, these frameworks explain how structured education translates knowledge into sustained self-management behaviour and improved clinical outcomes. Based on the findings of this review, a three-layer implementation model of structured patient education in primary care is proposed (Figure 1). The model integrates behavioural mechanisms, system-level implementation processes, and clinical outcomes.

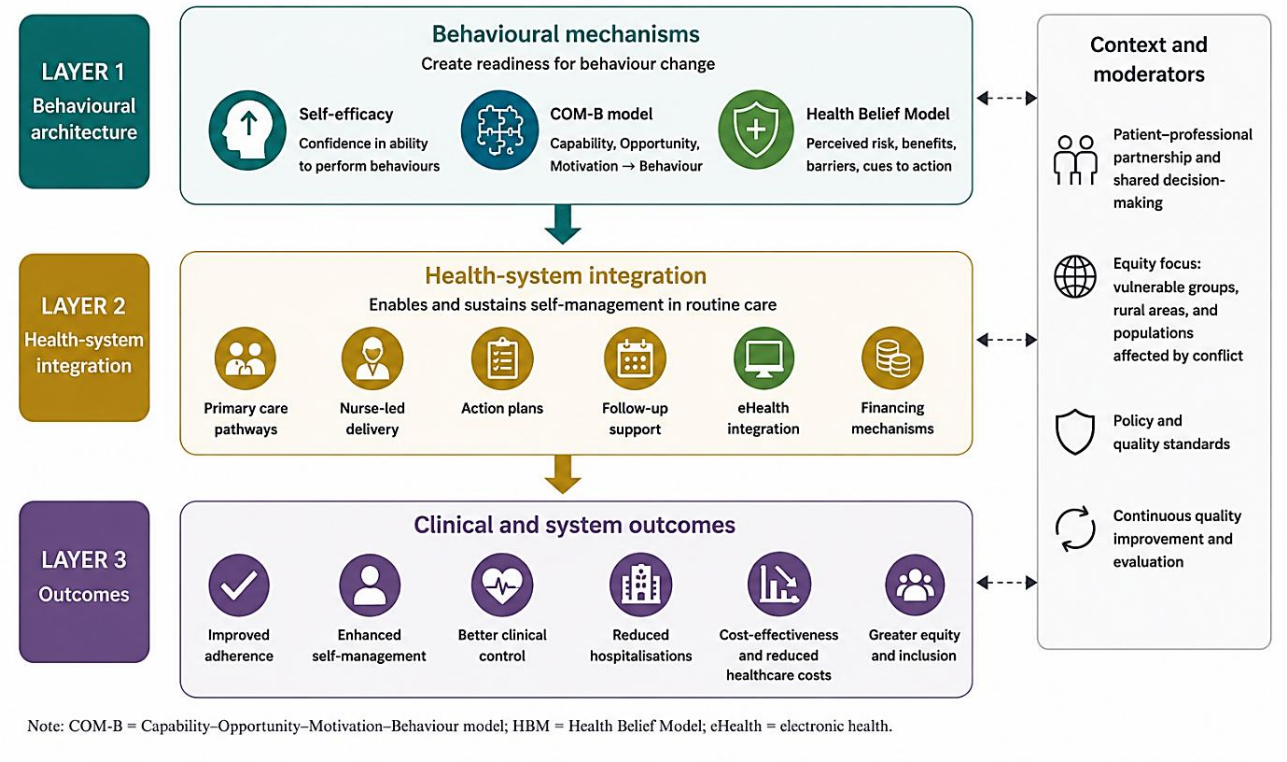

Figure 1. Proposed three-layer implementation model of structured patient education in primary care.

Results and Discussion. The narrative analysis, informed by the proposed three-layer implementation model (Figure 1), identified five archetypal models of structured patient education that differ in regulatory status, format, and funding mechanisms. The UK model is the most robustly evidence-based within primary care: structured group education for type 2 diabetes mellitus is a clinical requirement under NICE, with clearly defined quality standards (evidence-based curriculum, trained facilitators, cultural adaptation, and annual review) [3,6].

The French model (TPE/Haute Autorité de Santé) demonstrates how patient education can be institutionalised through regulation: the *cahier des charges* mandates formal programme description, authorisation, and evaluation for each educational intervention [4,7]. The German model (DMP) establishes a tightly integrated "standard–accreditation–reimbursement–evaluation" pathway: physicians are required to offer structured education, and funding is provided only for programmes that are standardised and state-evaluated.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

The US model (DSMT/Centers for Medicare & Medicaid Services) introduces a dedicated reimbursement mechanism: 10 hours of initial education plus 2 hours per year of follow-up, with mandatory referral and documentation [5,8].

The Spanish model (Basque Active Patient Programme) represents a peer-led format (groups of 8–15 participants over 7–8 weeks, led by a trained patient) [18]. It demonstrates a strong impact on self-efficacy, but requires cultural transformation–implementation studies report resistance among some clinicians during early adoption.

Table 3

Comparative characteristics of international structured patient education models

Model	Target Group	Duration	Funding	Theoretical Framework	Key Lesson for Ukraine
United Kingdom (DESMOND/National Institute for Health and Care Excellence)	Type 2 diabetes mellitus	6 hours + annual review	NHS	Health Belief Model, Self-efficacy theory	Programme quality is more important than mere delivery
France (TPE/Haute Autorité de Santé)	All NCDs	Variable	State-funded	Andragogy	Regulatory authorisation prevents variability in quality
Germany (DMP)	NCDs	Cyclical	Insurance-based	COM-B model	No sustainability without a funding model
United States (DSMT/Centers for Medicare & Medicaid Services)	Diabetes mellitus	10 hours + 2 hours/year	Medicare	Self-efficacy theory	Education functions as a distinct reimbursement mechanism
Spain (Basque Active Patient Programme)	Multimorbidity	7–8 weeks	Regional	Self-efficacy theory	Peer-led models require cultural readiness

A cluster randomised controlled trial of DESMOND for type 2 diabetes mellitus (n=824; 207 primary care practices; 6 hours of structured group education) remains the benchmark study for primary care [9]. At 12 months, HbA1c did not differ significantly between groups; however, the intervention group demonstrated greater weight loss, higher rates of smoking cessation, improved illness beliefs, and lower levels of depressive symptoms. These findings suggest that the effects of structured education are mediated primarily through behavioural and psychological mechanisms rather than direct biomarker modification. Three-year follow-up data showed attenuation of effects

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

in the absence of ongoing support, indicating that structured patient education should be considered the initial phase of a continuous care model rather than a standalone intervention [10]. Economic evaluation of DESMOND reported an ICER of approximately £2,092/QALY under scaled implementation, with a 70% probability of cost-effectiveness at a £20,000 threshold [11].

Hypertension remains the most prevalent NCD in Ukraine (>12 million individuals). A meta-analysis including 37 RCTs (n>9,000) demonstrated that combining structured education with blood pressure self-monitoring reduces systolic blood pressure by 3.9 mmHg and improves medication adherence [19]. A meta-analysis including more than 600,000 participants demonstrated that each 10 mmHg reduction in systolic blood pressure is associated with a 20% decrease in cardiovascular risk [20]. Nurse-led educational programmes in hypertension management are effective and allow for scalable implementation without excessive physician workload [21]. From the perspective of the Health Belief Model, the principal barrier in hypertension is the "asymptomatic trap" (low perceived susceptibility), whereby patients do not perceive themselves as ill and therefore underestimate risk. Educational interventions should explicitly address the concept of "silent risk" and the role of daily self-monitoring in stroke prevention.

A Cochrane review of self-management interventions in chronic obstructive pulmonary disease found that programmes incorporating personalised action plans reduce hospitalisations due to exacerbations and improve quality of life. Effective COPD programmes should integrate education, breathing technique training, and written action plans as part of routine self-management support [22].

Up to 25–30% of hospitalisations for heart failure are potentially preventable. A meta-analysis including more than 5,000 patients demonstrated that structured self-management programmes for heart failure reduce hospitalisations and mortality [23]. Effectiveness appears greater when education is combined with remote monitoring and caregiver involvement. Additional evidence suggests that programmes incorporating caregiver support and follow-up strategies achieve greater effectiveness in patients with heart failure [24].

A review of multimorbidity found that patient education was included in 84% of primary care models for NCDs in low- and middle-income countries [13]. Patients with coexisting diabetes, hypertension, and COPD cannot realistically attend multiple condition-specific programmes, highlighting the need for transdiagnostic approaches such as CDSMP and related programmes that address shared competencies such as symptom management, treatment adherence, physical activity, and psychological adaptation [25].

A systematic review demonstrated that effective primary care interventions combine structured patient–provider interaction, individual counselling, ongoing follow-up, self-help materials, personalised action planning, and coping strategies [12]. Programmes incorporating group formats, peer learning, and motivational interviewing consistently show superior outcomes. An effective structured patient education

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

programme is therefore not a didactic session, but a behavioural architecture designed through the integrated application of the COM-B model, Self-efficacy theory, and Health Belief Model frameworks. The findings of this review suggest that the effectiveness of structured patient education depends not only on behavioural mechanisms, but also on integration into routine primary care pathways and longitudinal system-level support. Educational interventions based solely on information transfer are unlikely to produce sustained clinical effects without organisational embedding, follow-up structures, and financing mechanisms.

In the Ukrainian context, the 2017–2020 primary care reform established family medicine, a declaration-based system (>34 million registered patients), capitation financing, and eHealth infrastructure. However, physician workload often exceeds 1,700 patients, with consultation times of 15–20 minutes–conditions under which comprehensive educational interventions cannot be delivered within routine visits. Practice nurses are formally part of the primary care team, yet their role remains largely administrative. Expanding towards nurse-led education represents the most feasible pathway for scaling without increasing physician burden.

Clinical protocols of the Ministry of Health of Ukraine (Orders No. 1118, 384, 555) include references to patient education but lack standardised requirements regarding content, duration, and evaluation. Structured patient education is not included in the reimbursement framework of the Medical Guarantees Programme, constituting a critical systemic barrier. A positive signal is that NCD control indicators (e.g. proportion of patients with documented HbA1c or controlled blood pressure) are included in National Health Service reporting, indirectly incentivising outcome-oriented educational interventions.

Key barriers to implementation in Ukrainian primary care include organisational, workforce, financial, and cultural limitations. Major challenges include the absence of standardised curricula, insufficient training in facilitation and motivational interviewing, lack of reimbursement mechanisms, and persistence of paternalistic clinician–patient communication models. Equity considerations are critical: access remains uneven, with lower participation among individuals with lower educational attainment, older adults, rural populations, and internally displaced persons (>3.7 million), despite higher need. Veterans with comorbid NCDs and post-traumatic stress disorder require adapted programme formats. The principle of equity by design should therefore be considered a core requirement rather than an optional feature of programme development.

In addressing the implementation of structured patient education in Ukraine, a phased systems-level approach is required. The initial priority is the development of standardised curricula for major non-communicable diseases, combined with workforce training in facilitation, motivational interviewing, and action planning for family physicians and nurses.

The next stage involves integration into routine primary care pathways through eHealth-based referral, documentation, and follow-up mechanisms, alongside the

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

introduction of dedicated financing through the Medical Guarantees Programme or pay-for-quality indicators of the National Health Service of Ukraine.

Finally, implementation should include continuous evaluation and gradual scale-up. Assessment should incorporate clinical outcomes (e.g. HbA1c, blood pressure, FEV_1), behavioural indicators (medication adherence, physical activity, smoking status), patient-reported outcomes, and healthcare utilisation measures, with follow-up performed at baseline, immediately post-programme, and at 6–12 months.

Table 4

Minimum quality requirements for structured patient education programmes

Criterion	**Minimum Requirement**	**Performance Indicator**
Curriculum	Written, structured, with defined learning objectives	Approved programme document available
Duration	≥4–6 hours initial course; booster ≥1 every 6 months	Documented duration
Format	Group-based or individual, with equivalent standards	Session protocol
Facilitators	Train-the-trainer certification; accredited CPD	Training certificate
Action plan	Written, individualised, recorded in medical record	Document in eHealth
Follow-up	≥1 contact within 3–6 months	Recorded follow-up entry
Evaluation	Pre/post: clinical and patient-reported outcomes	Data recorded in report/eHealth
Integration	Automatic referral via eHealth	Electronic referral documented
Financing	Service code or P4Q indicator (National Health Service of Ukraine)	Tariff line established
Equity	Adapted formats for internally displaced persons, older adults, and individuals with limited mobility	Adaptations specified in curriculum

Digital tools may support self-management, adherence, follow-up, and outcome documentation [26,27]. The eHealth system additionally enables automation of referrals and monitoring processes. However, the digital divide among older adults and populations affected by armed conflict limits the feasibility of fully remote delivery, indicating that digital formats should complement face-to-face educational interventions rather than replace them.

This review is narrative in nature and was not registered in PROSPERO, which limits reproducibility. The evidence base is heterogeneous: for type 2 diabetes mellitus, numerous RCTs and meta-analyses are available in primary care settings, whereas for hypertension, chronic obstructive pulmonary disease, and heart failure, part of the evidence is extrapolated from mixed populations. Most studies were conducted in countries with well-developed primary care systems (United Kingdom, United States,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Spain, Germany), limiting direct generalisability to Ukraine. Publication bias is possible, although partially mitigated by inclusion of large Cochrane reviews with formal risk-of-bias assessment. National regulatory documents (Ministry of Health of Ukraine and National Health Service of Ukraine) require verification at the time of publication.

Conclusions

1. Structured patient education should be regarded as a standardised clinical intervention integrated into chronic disease management rather than as a purely informational activity. Programmes based on behavioural and self-management principles consistently demonstrate superior effectiveness compared with one-off educational approaches.

2. Current evidence supports the effectiveness and cost-effectiveness of structured self-management programmes across major non-communicable diseases, including type 2 diabetes mellitus, hypertension, chronic obstructive pulmonary disease, heart failure, and multimorbidity.

3. Sustainable effects require integration into continuous care pathways incorporating follow-up, booster sessions, action planning, and digital or telephone support. Educational interventions delivered as isolated activities are unlikely to produce long-term behavioural change.

4. In Ukraine, implementation is currently limited by the absence of standardised curricula, financing mechanisms, and trained facilitators despite the availability of primary care and eHealth infrastructure.

5. Pilot implementation of standardised programmes for hypertension and type 2 diabetes mellitus represents the most feasible initial strategy for Ukrainian primary care, with subsequent scale-up based on multidimensional outcome evaluation.

References

1. World Health Organization. (2023). *Global status report on noncommunicable diseases 2023*. World Health Organization.

2. World Health Organization Regional Office for Europe. (2023). *Therapeutic patient education: An introductory guide*. World Health Organization Regional Office for Europe.

3. National Institute for Health and Care Excellence. (2015). *Type 2 diabetes in adults: Management (NICE Guideline NG28)*. National Institute for Health and Care Excellence.

4. Haute Autorité de Santé. (2007). *Therapeutic patient education: Definition, goals, and organisation*. Haute Autorité de Santé.

5. Centers for Medicare & Medicaid Services. (2026). *Diabetes self-management training*. Centers for Medicare & Medicaid Services.

6. National Institute for Health and Care Excellence. (2023). *Type 2 diabetes in adults (Quality Standard QS209)*. National Institute for Health and Care Excellence.

7. Arrêté du 2 août 2010 relatif au cahier des charges des programmes d'éducation thérapeutique du patient. (2010). *Journal officiel de la République française*.

8. U.S. Electronic Code of Federal Regulations. (2026). *42 C.F.R. § 410.141*.

9. Davies, M. J., Heller, S., Skinner, T. C., Campbell, M. J., Carey, M. E., Cradock, S., Dallosso, H. M., Daly, H., Doherty, Y., Eaton, S., Fox, C., Oliver, L., Rantell, K., Rayman, G., &

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Khunti, K. (2008). Effectiveness of the DESMOND programme for people with newly diagnosed type 2 diabetes: Cluster randomised controlled trial. *BMJ, 336*(7642), 491–495.

10. Khunti, K., Gray, L. J., Skinner, T., Carey, M. E., Realf, K., Dallosso, H., Fisher, H., Campbell, M., Heller, S., & Davies, M. J. (2012). Effectiveness of a diabetes education and self-management programme (DESMOND) for people with newly diagnosed type 2 diabetes mellitus: Three-year follow-up of a cluster randomised controlled trial in primary care. *BMJ, 344*, e2333.

11. Gillett, M., Dallosso, H. M., Dixon, S., Brennan, A., Carey, M. E., Campbell, M. J., Heller, S., Khunti, K., Lee, H. S., Skinner, T. C., & Davies, M. J. (2010). Delivering the diabetes education and self-management for ongoing and newly diagnosed (DESMOND) programme for people with newly diagnosed type 2 diabetes: Cost effectiveness analysis. *BMJ, 341*, c4093.

12. Dineen-Griffin, S., Garcia-Cardenas, V., Williams, K., & Benrimoj, S. I. (2019). Helping patients help themselves: A systematic review of self-management support strategies in primary health care practice. *PLoS ONE, 14*(8), e0220116.

13. Eltigany, M., Drown, L., Akala, O., Adeniyi, F. B., Jahan, Y., Jahan, N., & Harris, M. (2025). Models of care for non-communicable diseases in primary care in low- and middle-income countries: A scoping review. *Global Health Action, 18*(1), 2543604.

14. Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review, 84*(2), 191–215.

15. Michie, S., van Stralen, M. M., & West, R. (2011). The behaviour change wheel: A new method for characterising and designing behaviour change interventions. *Implementation Science, 6*, 42.

16. Rosenstock, I. M. (1974). Historical origins of the health belief model. *Health Education Monographs, 2*(4), 328–335.

17. Broadbent, E., Petrie, K. J., Main, J., & Weinman, J. (2006). The brief illness perception questionnaire. *Journal of Psychosomatic Research, 60*(6), 631–637.

18. del Campo Pena, E., Gamboa Moreno, E., Sánchez Perez, I., & Ochoa de Retana García-Lomas, A. (2016). Active patient programme: Basque Country. *International Journal of Integrated Care, 16*(Suppl. 1), A2714.

19. Conn, V. S., Ruppar, T. M., Chase, J. A. D., Enriquez, M., & Cooper, P. S. (2015). Medication adherence interventions improve blood pressure control: Systematic review and meta-analysis. *Patient Education and Counseling, 98*(10), 1180–1197.

20. Ettehad, D., Emdin, C. A., Kiran, A., Anderson, S. G., Callender, T., Emberson, J., Chalmers, J., Rodgers, A., & Rahimi, K. (2016). Blood pressure lowering for prevention of cardiovascular disease and death: A systematic review and meta-analysis. *The Lancet, 387*(10022), 957–967.

21. Stephen, C., Halcomb, E., McInnes, S., & James, S. (2022). Nurse-led interventions to manage hypertension in general practice: A systematic review and meta-analysis. *Journal of Advanced Nursing, 78*(5), 1281–1293.

22. Schrijver, J., Lenferink, A., Brusse-Keizer, M., Zwerink, M., van der Valk, P. D. L. P. M., Effing, T., Monninkhof, E. M., van der Palen, J., & Zielhuis, G. A. (2022). Self-management interventions for people with chronic obstructive pulmonary disease. *Cochrane Database of Systematic Reviews, 1*(1), CD002990.

23. Jonkman, N. H., Westland, H., Groenwold, R. H. H., Ågren, S., Anguita, M., Blue, L., Bruggink-André de la Porte, P. W. F., DeWalt, D. A., Hebert, P. L., Heisler, M., Jaarsma, T., Kempen, G. I. J. M., Leventhal, M. E., Lok, D. J. A., Mårtensson, J., Muñiz, J., Otsu, H., Peters-Klimm, F., Rich, M. W., … Hoes, A. W. (2016). Do self-management interventions work in patients with heart failure? An individual patient data meta-analysis. *Circulation, 133*(12), 1189–1198.

24. Zhao, Q., Chen, C., Zhang, J., Ye, Y., Fan, X., & Xiang, Y. (2021). Effects of self-management interventions on heart failure: Systematic review and meta-analysis. *International Journal of Cardiology, 323*, 152–160.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

25. Lorig, K. R., Sobel, D. S., Stewart, A. L., Brown, B. W., Bandura, A., Ritter, P., Gonzalez, V. M., Laurent, D. D., & Holman, H. R. (1999). Evidence suggesting that a chronic disease self-management program can improve health status while reducing hospitalization: A randomized trial. *Medical Care, 37*(1), 5–14.

26. Bonoto, B. C., de Araújo, V. E., Godói, I. P., de Lemos, L. L. P., Godman, B., Bennie, M., & Diniz, L. M. (2017). Efficacy of mobile apps to support the care of patients with diabetes mellitus: A systematic review and meta-analysis of randomized controlled trials. *JMIR mHealth and uHealth, 5*(3), e4.

27. Prawesti, G. N., Wiratmoko, B., Dhamanti, I., & Harymawan, I. (2025). Effectiveness of mobile health-based self-management interventions in COPD: Systematic review. *JMIR mHealth and uHealth, 13*, e65466.

Література

1. World Health Organization. (2023). *Global status report on noncommunicable diseases 2023*. World Health Organization.

2. World Health Organization Regional Office for Europe. (2023). *Therapeutic patient education: An introductory guide*. World Health Organization Regional Office for Europe.

3. National Institute for Health and Care Excellence. (2015). *Type 2 diabetes in adults: Management (NICE Guideline NG28)*. National Institute for Health and Care Excellence.

4. Haute Autorité de Santé. (2007). *Therapeutic patient education: Definition, goals, and organisation*. Haute Autorité de Santé.

5. Centers for Medicare & Medicaid Services. (2026). *Diabetes self-management training*. Centers for Medicare & Medicaid Services.

6. National Institute for Health and Care Excellence. (2023). *Type 2 diabetes in adults (Quality Standard QS209)*. National Institute for Health and Care Excellence.

7. Arrêté du 2 août 2010 relatif au cahier des charges des programmes d'éducation thérapeutique du patient. (2010). *Journal officiel de la République française*.

8. U.S. Electronic Code of Federal Regulations. (2026). *42 C.F.R. § 410.141*.

9. Davies, M. J., Heller, S., Skinner, T. C., Campbell, M. J., Carey, M. E., Cradock, S., Dallosso, H. M., Daly, H., Doherty, Y., Eaton, S., Fox, C., Oliver, L., Rantell, K., Rayman, G., & Khunti, K. (2008). Effectiveness of the DESMOND programme for people with newly diagnosed type 2 diabetes: Cluster randomised controlled trial. *BMJ, 336*(7642), 491–495.

10. Khunti, K., Gray, L. J., Skinner, T., Carey, M. E., Realf, K., Dallosso, H., Fisher, H., Campbell, M., Heller, S., & Davies, M. J. (2012). Effectiveness of a diabetes education and self-management programme (DESMOND) for people with newly diagnosed type 2 diabetes mellitus: Three-year follow-up of a cluster randomised controlled trial in primary care. *BMJ, 344*, e2333.

11. Gillett, M., Dallosso, H. M., Dixon, S., Brennan, A., Carey, M. E., Campbell, M. J., Heller, S., Khunti, K., Lee, H. S., Skinner, T. C., & Davies, M. J. (2010). Delivering the diabetes education and self-management for ongoing and newly diagnosed (DESMOND) programme for people with newly diagnosed type 2 diabetes: Cost effectiveness analysis. *BMJ, 341*, c4093.

12. Dineen-Griffin, S., Garcia-Cardenas, V., Williams, K., & Benrimoj, S. I. (2019). Helping patients help themselves: A systematic review of self-management support strategies in primary health care practice. *PLoS ONE, 14*(8), e0220116.

13. Eltigany, M., Drown, L., Akala, O., Adeniyi, F. B., Jahan, Y., Jahan, N., & Harris, M. (2025). Models of care for non-communicable diseases in primary care in low- and middle-income countries: A scoping review. *Global Health Action, 18*(1), 2543604.

14. Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review, 84*(2), 191–215.

ISSN 2786-4952 Online

15. Michie, S., van Stralen, M. M., & West, R. (2011). The behaviour change wheel: A new method for characterising and designing behaviour change interventions. *Implementation Science, 6*, 42.

16. Rosenstock, I. M. (1974). Historical origins of the health belief model. *Health Education Monographs, 2*(4), 328–335.

17. Broadbent, E., Petrie, K. J., Main, J., & Weinman, J. (2006). The brief illness perception questionnaire. *Journal of Psychosomatic Research, 60*(6), 631–637.

18. del Campo Pena, E., Gamboa Moreno, E., Sánchez Perez, I., & Ochoa de Retana García-Lomas, A. (2016). Active patient programme: Basque Country. *International Journal of Integrated Care, 16*(Suppl. 1), A2714.

19. Conn, V. S., Ruppar, T. M., Chase, J. A. D., Enriquez, M., & Cooper, P. S. (2015). Medication adherence interventions improve blood pressure control: Systematic review and meta-analysis. *Patient Education and Counseling, 98*(10), 1180–1197.

20. Ettehad, D., Emdin, C. A., Kiran, A., Anderson, S. G., Callender, T., Emberson, J., Chalmers, J., Rodgers, A., & Rahimi, K. (2016). Blood pressure lowering for prevention of cardiovascular disease and death: A systematic review and meta-analysis. *The Lancet, 387*(10022), 957–967.

21. Stephen, C., Halcomb, E., McInnes, S., & James, S. (2022). Nurse-led interventions to manage hypertension in general practice: A systematic review and meta-analysis. *Journal of Advanced Nursing, 78*(5), 1281–1293.

22. Schrijver, J., Lenferink, A., Brusse-Keizer, M., Zwerink, M., van der Valk, P. D. L. P. M., Effing, T., Monninkhof, E. M., van der Palen, J., & Zielhuis, G. A. (2022). Self-management interventions for people with chronic obstructive pulmonary disease. *Cochrane Database of Systematic Reviews, 1*(1), CD002990.

23. Jonkman, N. H., Westland, H., Groenwold, R. H. H., Ågren, S., Anguita, M., Blue, L., Bruggink-André de la Porte, P. W. F., DeWalt, D. A., Hebert, P. L., Heisler, M., Jaarsma, T., Kempen, G. I. J. M., Leventhal, M. E., Lok, D. J. A., Mårtensson, J., Muñiz, J., Otsu, H., Peters-Klimm, F., Rich, M. W., … Hoes, A. W. (2016). Do self-management interventions work in patients with heart failure? An individual patient data meta-analysis. *Circulation, 133*(12), 1189–1198.

24. Zhao, Q., Chen, C., Zhang, J., Ye, Y., Fan, X., & Xiang, Y. (2021). Effects of self-management interventions on heart failure: Systematic review and meta-analysis. *International Journal of Cardiology, 323*, 152–160.

25. Lorig, K. R., Sobel, D. S., Stewart, A. L., Brown, B. W., Bandura, A., Ritter, P., Gonzalez, V. M., Laurent, D. D., & Holman, H. R. (1999). Evidence suggesting that a chronic disease self-management program can improve health status while reducing hospitalization: A randomized trial. *Medical Care, 37*(1), 5–14.

26. Bonoto, B. C., de Araújo, V. E., Godói, I. P., de Lemos, L. L. P., Godman, B., Bennie, M., & Diniz, L. M. (2017). Efficacy of mobile apps to support the care of patients with diabetes mellitus: A systematic review and meta-analysis of randomized controlled trials. *JMIR mHealth and uHealth, 5*(3), e4.

27. Prawesti, G. N., Wiratmoko, B., Dhamanti, I., & Harymawan, I. (2025). Effectiveness of mobile health-based self-management interventions in COPD: Systematic review. *JMIR mHealth and uHealth, 13*, e65466.

Дата першого надходження статті до видання: 07.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

UDC: 616-089.23:004.8

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2114-2125

Martyts Iurii Mykilaiovych Candidate of Medical Sciences, Associate Professor, Department of Pediatric Dentistry, I. Horbachevsky Ternopil National Medical University, Ternopil, https://orcid.org/0000-0002-9222-5017

Zmarko Yuliia Kostiantunivna PhD, MD, Associate Professor, Department of Pediatric Dentistry and Orthodontics, I. Horbachevsky Ternopil State Medical University, Ternopil, https://orcid.org/0000-0002-2093-4471

Kuchyrka Lesia Ihorivna PhD, MD, Associate Professor, Department of Pediatric Dentistry and Orthodontics, I. Horbachevsky Ternopil State Medical University, Ternopil, https://orcid.org/0000-0003-4789-0330

Martyts Ostap Yuriyovych 4th-year dental student, I. Horbachevsky Ternopil State Medical University, Ternopil, https://orcid.org/0009-0002-6015-8435

APPLICATION OF ARTIFICIAL NEURAL NETWORKS IN ORTHODONTIC PRACTICE

Abstract. A review of the use of AI in dentistry analyzed various studies and practical applications of AI technologies in this field of medicine. The following benefits of using AI in dentistry were identified as improving the accuracy of diagnosis of oral and dental diseases; improving the quality of treatment and preventing errors in the treatment process; reducing treatment time and costs; optimizing the operation of dental clinics and improving patient care; reducing the workload of doctors and improving their performance. However, some limitations of using AI in dentistry were also identified, such as limited access to technology, the need for large amounts of data to train algorithms, and the risk of data misinterpretation and improper use of AI in the treatment process. Despite some limitations, the use of AI in dentistry has great potential to improve the quality of medical care and optimize the operation of dental clinics. Robotization of dental practice and the use of automated diagnostics and prognostication are key areas for the development of AI technologies in dentistry. However, for the use of AI to become more widespread in dental practice, several important issues need to be addressed, such as developing a unified methodology for collecting and processing data, creating standards and regulating the use of AI technologies, and improving the accessibility of these technologies for small and medium-sized dental clinics. Their accessibility and ease of use will be an even greater advantage and will help make healthcare more accessible and effective. Overall, the use of AI in dentistry has great potential to improve the quality of treatment and

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

optimize workflows in dental clinics. However, it is necessary to consider the limitations and risks associated with these technologies and take appropriate measures to protect patient privacy and prevent diagnostic and treatment errors. In the future, the development of AI and robotic technologies is expected to lead to even more accurate and rapid diagnosis, treatment, and rehabilitation of patients, as well as optimization of dental clinic management processes and reduction of healthcare costs. Despite all its advantages, AI will not replace doctors, but will be used as a tool in the work of specialists. The combined use of technology, human experience, and intuition can lead to better patient treatment outcomes and optimized dental clinic operations. Thus, the use of AI in dentistry is already yielding positive results, and the prospects for its further development in this field remain very promising.

Keywords: artificial intelligence, dentistry, diagnosis, treatment, prevention, innovations.

Мартиць Юрій Миколайович кандидат медичних наук, доцент кафедри дитячої стоматології Тернопільського національного медичного університету ім. І.Я. Горбачевського МОЗ України, https://orcid.org/0000-0002-9222-5017,

Змарко Юлія Костянтинівна канд. мед. наук, доцент кафедри Дитячої стоматології та ортодонтії, ДВНЗ «Тернопільський національний медичний університет імені І.Я. Горбачевського» МОЗ України, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0002-2093-4471,

Кучирка Леся Ігорівна канд. мед. наук, доцент кафедри Дитячої стоматології та ортодонтії, ДВНЗ «Тернопільський національний медичний університет імені І.Я. Горбачевського» МОЗ України, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0003-4789-0330,

Мартиць Остап Юрійович здобувач вищої освіти, ДВНЗ «Тернопільський національний медичний університет імені І.Я. Горбачевського» МОЗ України, м. Тернопіль, https://orcid.org/0009-0002-6015-8435

ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНИХ НЕЙРОННИХ МЕРЕЖ В ОРТОДЕНТИЧНІЙ ПРАКТИЦІ

Анотація. У ході огляду використання штучного інтелекту в стоматології було проаналізовано різні дослідження та практичні застосування технологій штучного інтелекту в цій галузі медицини. Були виявлені такі переваги використання штучного інтелекту в стоматології, а саме поліпшення точності діагностики захворювань порожнини рота та зубів; покращення якості лікування та запобігання помилкам у лікувальному процесі; скорочення часу та вартості лікування; оптимізація роботи стоматологічних клінік та покращення

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

обслуговування пацієнтів; зниження навантаження на лікарів та покращення їх працездатності. Однак також були виявлені деякі обмеження використання штучного інтелекту в стоматології, такі як обмежений доступ до технологій, необхідність великого обсягу даних для тренування алгоритмів, а також ризик неправильної інтерпретації даних та неправильного використання штучного інтелекту в лікувальному процесі. Незважаючи на деякі обмеження, використання штучного інтелекту в стоматології має великий потенціал для покращення якості медичного обслуговування та оптимізації роботи стоматологічних клінік. Роботизація стоматологічної практики, використання автоматичної діагностики та прогнозування є ключовими напрямами розвитку технологій штучного інтелекту в стоматології. Однак, щоб використання штучного інтелекту стало більш поширеним у стоматологічній практиці, необхідно вирішити кілька важливих проблем, таких як розробка єдиної методології збору та обробки даних, створення стандартів та регулювання використання технологій штучного інтелекту, а також покращення доступності цих технологій для малих та середніх стоматологічних клінік, їх доступність та простота використання стануть ще більшою перевагою та допоможуть зробити охорону здоров'я більш доступною та ефективною. У цілому використання штучного інтелекту та нейросистем в стоматології має великий потенціал для покращення якості лікування та оптимізації робочих процесів у стоматологічних клініках. Однак необхідно враховувати обмеження та ризики, пов'язані з цими технологіями, та вживати відповідних заходів для захисту конфіденційності пацієнтів та запобігання помилкам у діагностиці та лікуванні. У майбутньому очікується, що розвиток нейромереж та технологій роботизації призведе до ще більш точної та швидкої діагностики, лікування та реабілітації пацієнтів, а також оптимізації процесів управління стоматологічними клініками та скорочення витрат на охорону здоров'я. Незважаючи на всі свої переваги, нейромережа не замінить лікаря, а використовуватиметься як інструмент у роботі спеціалістів. Спільне використання технологій та людського досвіду та інтуїції може призвести до найкращих результатів у лікуванні пацієнтів та оптимізації роботи стоматологічних клінік. Таким чином, використання нейромереж в стоматології вже дає позитивні результати і перспективи їх подальшого розвитку у цій сфері залишаються дуже багатообіцяючими.

Ключові слова: штучний інтелект, стоматологія, діагностика, лікування, профілактика, інновації.

Problem statement. Modern medicine is becoming increasingly technologically advanced and innovative. Consequently, the use of artificial intelligence (hereinafter referred to as AI) is becoming increasingly widespread in many areas of medical practice. One such area is dentistry, where AI has already found its application.

Modern technologies make it possible to use AI to improve the efficiency of diagnosis, treatment, and prevention of oral diseases. In this article, we will examine

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

various aspects of AI use in dentistry and analyze its capabilities, advantages, and limitations.

Orthopedic dentistry is a branch of general dentistry that focuses on the diagnosis, prevention, and treatment of anomalies and acquired defects, injuries, and deformities of the dentoalveolar system. Prosthetics plays a key role in orthopedic rehabilitation, with the goal of restoring the integrity of the dentition and the function of the dentoalveolar system [1]. Artificial neural networks (ANNs) have only been widely used in industrial, scientific, and everyday life in the last decade, and their growth has been exponential, including in medicine [2]. ANNs have found application in such areas of medicine [3] as ophthalmology, surgery, neurosurgery, functional diagnostics, maxillofacial surgery, dentistry, orthodontics, and radiology [1]. A neural network is a mathematical model that operates according to the same principles as the nervous system of humans and other living organisms [6].

The task of an ANN is to solve a problem based on available data and a final predicted outcome; that is, it must produce one or more final options based on this data. The need for orthopedic care is growing, despite technological advances. Increasing life expectancy naturally leads to an increase in the prevalence of partial tooth loss. This requires new research into the effectiveness of existing and promising treatment methods, improvements in dental prosthetics, and analysis of results and complications. The search for new methods of orthopedic treatment may involve artificial intelligence. The introduction of AI into prosthetics will help dentists and orthopedists improve the quality and precision of their orthopedic appliances.

Analysis of recent research and publications. Artificial neural networks (ANNs) and convolutional neural networks (CNNs) are key machine learning methods in artificial intelligence. They have different architectural principles and are used to solve specific problems.

ANNs are multilayer structures, where each neuron in one layer is connected to a neuron in another layer. These networks are widely used for text analysis, classification, and prediction [4].

In medicine, ANNs are used to analyze patient clinical data, such as age, medical history, genetic predisposition, and current health status. This allows for assessing the risk of developing dental diseases, including caries, periodontitis, and implant failure. ANNs also help select materials for prosthetic fabrication, considering parameters such as load, wear resistance, and biocompatibility.

Furthermore, they develop treatment plans based on clinical findings [5]. CNNs are a type of neural network that uses convolutional and pooling layers to process spatially structured data [7]. The main advantage of CNNs is their ability to analyze medical images, including X-rays and panoramic dental images. These networks are used to automatically detect pathologies such as dental caries and its complications, traumatic dental injuries, periodontitis, cysts, and tumors. Furthermore, CNNs are capable of image segmentation, dividing images into different regions, which is necessary for accurate dental surgery planning. CNNs are also used to analyze 3D scans

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

of dental arches, allowing for the creation of highly accurate orthopedic structures that closely match the shape of the patient's teeth [8].

Main findings. Successful prosthetics requires a comprehensive approach: well-thought-out tactics, meticulous preparation, and precise execution of all stages of treatment and prosthetic fabrication, including the work of dental technicians. One way to apply AI in dental diagnostics is to process visual data. Artificial intelligence algorithms analyze radiographic images and photographs of teeth, gums, and mucous membranes. Neural networks, specially trained on extensive databases of medical images, are capable of detecting carious, endodontic lesions, and signs of periodontitis with an accuracy of 90–95% [8].However, there are some limitations: AI cannot yet recognize diseases at an early stage due to insufficient image detail. Diagnocat is a service based on artificial intelligence for analyzing radiographic images. It accelerates the detection of many dental diseases, enabling accurate diagnosis and the prompt development of a treatment plan, which is especially important in orthopedic practice. Thanks to the availability of various options, each specialist can request an X-ray report tailored to their specific needs. The endodontic report allows for the interpretation of computed tomography (CT) scan results to examine the characteristics of the dental root system, reflecting the number and topography of root canals and the quality of their filling. This program has several advantages: it limits the range of diseases for differential diagnosis, including helping to draw the dentist's attention to possible rare pathologies; interpretation of the results is convenient for both the dentist and the patient; and cloud storage for the database is available. A study by Lee J. et al. demonstrated that the accuracy of neural network models in determining implant types from X-ray images has reached the level of medical diagnostics. In orthopedic dentistry, intraoral and laboratory scanning methods are used. Digital impressions obtained using intraoral scanners have replaced traditional methods of taking impressions.

Modern intraoral devices such as 3M True Definition, CEREC Omnicam, and TRIOS provide high accuracy (10–50 μm for single restorations). However, errors are possible when scanning extended dental defects [5]. Studies show that intraoral scanning systems (IOS) are comparable in accuracy to laboratory scanners when scanning small defects, but inferior when scanning large ones. Park et al. confirmed that laboratory scanners outperform intraoral scanners in accuracy when fabricating extended prosthetic restorations, including those supported by implants [4]. Furthermore, intraoral scanners are sensitive to oral conditions, such as humidity, bleeding, and soft tissue mobility. Laboratory scanners do not have these drawbacks but are dependent on the quality of the impressions [5]. The integration of artificial intelligence (AI) into the digital impression process in dentistry significantly improves the accuracy and precision of scanning by reducing dental arch deformations. Furthermore, AI algorithms instantly identify preparation boundaries, reducing the need for manual correction. AI can eliminate noise and artifacts in scans, improving detail.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

A study by Chae et al. demonstrates significant progress in the application of generative adversarial networks (GANs). The results show that removing artifacts in source data (including tomograms) using GANs increases the accuracy of AI planning to 94%, demonstrating the high diagnostic effectiveness of this method [2]. Despite significant advances in artificial intelligence, its implementation in prosthetic dentistry still faces a number of methodological and practical challenges. For example, when creating lithium disilicate crowns, AI systems are inferior to traditional CAD modeling in key performance indicators [2].

Critical errors, such as incorrect processing of CBCT data or algorithm overload, can lead to serious errors in the development of prostheses. Furthermore, the effectiveness of AI models is highly dependent on the quality of training data: the presence of artifacts in 3D scans (15–20% of cases) reduces prediction accuracy by 30–40% [3].

Legal risks, such as uncertainty about liability for AI errors and threats to privacy (DICOM data leaks have been reported in some medical institutions), pose a separate problem. To overcome these limitations, a collaborative approach involving programmers, clinicians, and bioethicists is necessary. Only by addressing issues of reproducibility, ensuring data security, and establishing clear regulatory standards will AI become an integral part of clinical practice in prosthetics.

Decision-making requires extensive experience and knowledge from the practitioner to establish the correct diagnosis and select a treatment strategy. The use of artificial neural networks has improved the accuracy of diagnosis and treatment. This review demonstrated the effectiveness of artificial neural network technology in improving the quality of diagnosis and decision-making in orthodontics.

Dental problems such as temporomandibular joint pain, gum recession, bone loss, and malocclusions often arise from inaccurate diagnoses. A neural network algorithm can calculate all possible treatment options for a patient and minimize the negative consequences of orthodontic treatment. Neural networks also significantly reduce the time the physician spends on routine tasks, as the ANN can automatically place points on a teleradiograph, calculate angles, and establish their relationships. Using artificial neural networks (ANNs), carious cavities in hidden locations can be found, and the patient can be referred for treatment before orthodontic treatment.

The use of artificial neural networks in dentistry will help the dentist more quickly analyze obtained data, identify diseases and suggest treatment options, perform calculations on images, and create a detailed treatment plan, significantly speeding up workflows and saving the dentist's valuable time.

The use of artificial neural network technology in orthodontics requires further study. Some advanced clinics are already using artificial neural networks in their work. In the future, neural networks will become an integral part of the orthodontist's work and an indispensable assistant. ANNs have virtually no significant drawbacks; their development costs are quite high, and their use is still in the early stages of development. Full implementation in dentistry will require more time, resources, and

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

testing. Despite this, they are already being actively used. Computer programs based on artificial neural networks (ANNs) have virtually unlimited potential for development. Despite their relatively recent emergence, they are already demonstrating incredible results. In dentistry, they generate patient diagnoses, detect caries and periodontal disease, identify temporomandibular joint (TMJ) and bone diseases from images, with discrepancies between highly qualified specialists and within three-tenths of a millimeter. They also create treatment plans, plot points on teleradiographs for subsequent calculations, and can even show an approximate treatment outcome for orthodontic patients. ANNs help dentists clearly demonstrate problems to patients and suggest solutions, creating comprehensive treatment plans with various methods for achieving results. Most importantly, artificial neural networks significantly save doctors time on routine tasks and have great potential. ANNs are constantly being improved and, in the near future, will be able to perform almost any kind of treatment without errors in conducting various studies, making diagnoses, and creating treatment plans. ANNs are an excellent aid for young specialists, as they already act based on acquired experience and information. The review clearly shows that ANNs show excellent results and are up to the task.

A neural network can also classify orthodontic treatment for malocclusion as surgical or non-surgical. To make such a decision, a specialist requires extensive clinical experience and practice. It is expected that an artificial neural network model based on deep learning methods will be an excellent aid to young specialists who lack sufficient experience; it has proven itself, for example, in helping a doctor determine whether orthodontic surgery is required.

Several machine learning-based software products exist. One of them, OverJet, was developed and is being implemented in dental clinics in the United States. This tool allows for real-time diagnosis based on X-ray images, significantly reducing the time a doctor would otherwise spend reviewing these images. Currently, OverJet is actively used by insurance companies to confirm diagnoses. In the future, it is planned to obtain approval for new versions that will help detect tartar, teeth damaged by caries, and other dental diseases at early stages. A well-known computer program, "Dental Assist," uses a neural network to measure bone loss in dental X-rays, enabling the early detection of pathologies and diagnosis of periodontal disease, which, when damaged, causes pain and leads to tooth loss. The program operates in real time and assists doctors in analyzing the images.

Image recognition has become an integral part of the capabilities of artificial neural networks. In orthodontics and maxillofacial surgery, teleradiography is a relevant and most important research method, the analysis of which takes up a significant portion of the doctor's time. Using medical decision support systems based on machine learning methods, it is possible to avoid various diagnostic errors, create an optimal treatment plan, and clearly explain it to the patient. Such systems automatically detect any deviations from the norm and find pathologies, and create a treatment plan for each tooth and each pathology.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Artificial intelligence is one of the most promising areas of development in medicine. In dentistry, AI can be used to improve the diagnosis, treatment, and prevention of oral diseases.

Let's take a closer look at how AI can be applied in dentistry. First, let's look at the use of AI in the diagnosis of oral diseases. The most common diseases are dental caries and periodontal disease. Visual assessment and radiographic examinations are used to detect oral diseases. However, visual assessment does not always accurately determine the presence and extent of the disease, and radiographic examinations can be harmful to the patient's health. This is where AI can be very useful. One method of using AI in the diagnosis of oral diseases is image analysis. In this case, AI is used to analyze X-rays and photographs of teeth and gums. Neural networks, trained on large amounts of data, can accurately detect the presence of dental caries, periodontal disease, and other oral diseases. One project using AI in dentistry is "Caries Diagnostics" by Dental Monitoring. This project uses AI to detect the presence of caries in dental photographs. Based on the data obtained from this analysis, patients are provided with an accurate diagnosis and treatment recommendations. In addition to diagnostics, AI can be used to improve the effectiveness of oral disease treatment.

For example, when treating periodontal disease, AI can be used to determine the optimal course of treatment that will be most effective for each individual patient.

Another example of the application of AI in oral disease treatment is the creation of customized dentures and implants. Using AI, it is possible to create dentures and implants that are ideally suited for each patient, taking into account their individual anatomical features and needs.

An example of this technology is the "3D Printing Teeth" project by NextDent. In this project, AI is used to create precise 3D models of a patient's teeth and gums. Based on these models, individualized dentures and implants are created, ensuring maximum precision and patient comfort.

In addition to diagnosis and treatment, AI can be used for the prevention of oral diseases. For example, AI can be used to develop customized prevention programs for each patient, taking into account their anatomical characteristics, lifestyle, and eating habits.

An example of such technology is the "Smart Toothbrush" project from Oral-B. In this project, AI is used to analyze the patient's lifestyle and eating habits, as well as to develop a customized oral care program. Patients are provided with a personalized analysis of their oral health and individualized oral care recommendations. Thus, the use of AI in dentistry can significantly improve the effectiveness of diagnosis, treatment, and prevention of oral diseases. AI can be used to create individualized dentures and implants, determine the optimal course of treatment, and develop customized prevention programs.

The use of AI in dentistry offers enormous potential for improving the quality of healthcare. AI can be used to improve diagnostic accuracy, determine the optimal course of treatment, and prevent oral diseases. Furthermore, AI allows for the creation

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

of customized prostheses and implants, taking into account the anatomical features of patients. Although the use of AI in dentistry is still a relatively new field, there are already numerous projects and technologies that successfully utilize AI in dental practice. In the future, AI will likely become an integral part of dental practice, achieving maximum results in the treatment and prevention of oral diseases.

The use of AI in dentistry has its advantages and disadvantages. In this chapter, we will consider the main ones. Advantages of using AI in dentistry are the following:

- Increased diagnostic accuracy: the use of AI allows for highly accurate diagnosis of oral diseases. AI can analyze data using machine learning algorithms and examine large volumes of information to detect pathologies that may be missed during a conventional visual assessment;
- Treatment optimization: AI can help dentists determine the optimal treatment course for a patient based on medical data and information about previous treatment results. This allows for a personalized treatment approach that takes into account individual needs and anatomy.
- Patient's specific characteristics;
- Development of individualized prevention programs: Using AI allows for the development of individualized oral disease prevention programs for each patient. Using machine learning algorithms and medical data analysis, AI can identify disease risks and suggest personalized preventive measures;
- Creation of customized dentures and implants: AI can be used to create customized dentures and implants. Using 3D modeling and medical data analysis, AI can create dentures and implants that precisely match the patient's anatomical features.

Disadvantages are the following:

- High cost of technology: The limited use of AI in dentistry may be due to the high cost of the technology and the need for lengthy and complex personnel training;
- Limited access to technology: One of the main limitations of using AI in dentistry is the lack of access to the appropriate technology. Artificial intelligence is an expensive technology, requiring significant financial investment and qualified specialists for its development and implementation. However, with technological advances and the emergence of new funding methods, wider dissemination and use of AI in dentistry is becoming possible. For example, some companies offer solutions that allow dental clinics to use AI technologies without having to acquire their own computing power and software;
- Risk of errors: Another limitation of using AI in dentistry is the risk of errors. Although AI is capable of processing large volumes of data and making decisions based on this data, it is not infallible. Furthermore, errors can occur because AI operates based on algorithms that may not account for all possible scenarios;
- Insufficient data: Another limitation of using AI in dentistry is insufficient data. For AI to function correctly, it needs sufficient data for analysis.

However, in some areas of dentistry, insufficient data for training AI may be lacking; - the need for qualified specialists: the use of AI in dentistry also requires qualified specialists who can process data and use the appropriate tools;

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

- ethical and legal issues: the use of AI in dentistry also raises ethical and legal issues.

For example, there is a risk that the use of AI could lead to a deterioration in the quality of medical care for people who do not have access to this technology. There are also potential issues with the privacy and protection of patient data.

Furthermore, there is a risk that AI could become a substitute for humans. This could lead to a decrease in the importance of dentists and dental technicians, which could negatively impact their professional growth and development. The use of AI in dentistry has many advantages that can help improve the quality of diagnosis, treatment, and prevention of oral diseases. This includes automation of tasks, reduction in data processing time, and a reduced likelihood of errors. However, there are also limitations to the use of AI technologies in dentistry. One of the main limitations is that AI algorithms require large amounts of data for training and tuning, which can lead to difficulties when used in small clinics. Also, AI technologies cannot completely replace the work of specialists and require a certain level of knowledge and training to correctly interpret the results.

Nevertheless, the benefits of using AI in dentistry are significant. In terms of efficiency and time savings, AI technologies can improve the performance of dentists and make treatment more accessible and high-quality for patients. Therefore, despite some limitations, it can be concluded that the use of AI in dentistry offers enormous potential for improving people's quality of life and health.

Robotics in dental practices can help dentists manage labor-intensive and monotonous tasks such as root canal treatment, implant placement, and impression taking. One example is the Yomi dental robotic system, which is used for surgical procedures such as implant placement. Yomi uses AI navigation technology to help dentists accurately determine the position of implants and perform their placement.

Another potential use of robotics in dentistry is the automation of root canal treatment. Root canals are complex systems that can present challenges for dentists. However, AI-powered robotic systems can accurately determine the depth and width of the canal and automatically perform the treatment.

Another potential use of AI in dentistry is teledentistry. Teledentistry is a new method of providing dental care that allows patients to receive consultations and diagnostics remotely, without having to visit a clinic. AI can be used to create teledentistry systems that can analyze patient data and conduct diagnostics based on this data. Overall, the future of AI in dentistry is focused on automating routine processes, streamlining treatment, and improving diagnostics. This will improve the quality of care and increase the accuracy and efficiency of doctors. However, limitations associated with the insufficient accuracy of some algorithms, as well as security and privacy concerns regarding patient data, must also be considered.

Furthermore, the use of robots can assist in dental procedures that require high precision. For example, robotic systems can be used for dental implant placement and

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

the planning and implementation of orthodontic procedures. This can reduce the risk of human error and improve procedural outcomes.

However, despite the potential benefits, robotic automation of dental practices also has its limitations. For example, the cost of acquiring and maintaining robots can be very high. Furthermore, in some cases, the presence of a human operator may be required to properly monitor the procedure, which may lead to increased personnel costs. Overall, the future of AI and robotics in dentistry is bright. New technologies will allow doctors to more accurately diagnose and treat diseases, reduce errors, and improve procedural outcomes. However, limitations must be considered and new technologies must be implemented carefully to minimize risks to patients and comply with legal requirements.

Conclusions. The introduction of artificial intelligence (AI) and machine learning (ML) technologies into dentistry is revolutionizing clinical approaches to diagnosis, treatment planning, and prosthetic design. These technologies are demonstrating significant advances in optimizing rehabilitation stages, such as prosthesis type selection, clasp design, connector design, and implant positioning. With increasing volumes of heterogeneous data (e.g., CBCT images, 3D scans, photogrammetry), AI algorithms are automating information processing, reducing planning time without compromising accuracy.

One of the key areas of AI application in prosthetic dentistry is medical image analysis. Modern convolutional neural networks (CNNs) demonstrate high diagnostic efficiency in detecting caries, vertical root fractures, and periodontal pathologies on radiographs. Segmentation algorithms enable accurate identification of anatomical structures and assessment of bone density for implant planning. In CAD/CAM systems, AI automates the color selection of ceramic restorations with minimal deviations and optimizes the design of removable dentures, reducing the failure rate by 25%. Furthermore, neural networks synchronize data from CBCT and intraoral scanners, creating digital articulators with high precision.

Research shows that the implementation of artificial intelligence in prosthetics significantly improves the quality of treatment. However, further progress in this area requires improving algorithms, increasing their accuracy and efficiency, as well as enhancing the legal framework for the use of AI. This, taken together, will allow ANS to take orthopedic treatment to a fundamentally new level.

References:

1. Aubreville M, Knipfer C, Oetter N, Jaremenko C, Rodner E, Denzler J, et al. Automatic classification of cancerous tissue in laserendomicroscopy images of the oral cavity using deep learning. Sci Rep. 2017; 7(1):1-10. DOI: https://doi.org/10.1038/s41598-017-12320-8

2. Chae YM, Yoo KB, Kim ES, Chae H. The adoption of electronic medical records and decision support systems in Korea. Healthc Inform Res. 2011; 17(3):172-7. DOI: https://doi.org/10.4258/hir.2011.17.3.172

3. Choi E, Lee S, Jeong E, Shin S, Park H, Youm S, et al. Artificial intelligence in positioning between mandibular third molar and inferior alveolar nerve on panoramic radiography. Sci Rep. 2022;

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

12(1):1-7. DOI: https://doi.org/10.1038/s41598-021-99269-x DOI: https://doi.org/10.1038/s41598-022-06483-2

4. Dhillon H, Chaudhari PK, Dhingra K, Kuo R-F, Sokhi RK, Alam MK, et al. Current applications of artificial intelligence in cleft care: a scoping review. Front Med. 2021; 8:1 DOI: https://doi.org/10.3389/fmed.2021.676490

5. Ding H, Wu J, Zhao W, Matinlinna JP, Burrow MF and Tsoi JKH. Artificial intelligence in dentistry-A review. Front. Dent. Med. 2023; 4:1085251. DOI: https://doi.org/10.3389/fdmed. 2023.1085251

6. Pfeil JN, Rados DV, Roman R, Katz N, Nunes LN, Vigo A, Harzheim E. A Telemed-icine Strategy to Reduce Waiting Lists and Time to Specialist Care: A Retrospective Cohort Study. J Telemed Telecare. 2020;29:10-7. DOI: 10.1177/1357633X20963935. PMID: 33070689.

7. Schleyer TK, Thyvalikakath TP, Spallek H, Torres-Urquidy MH, Hernandez P, Yuhaniak J. Clinical computing in general dentistry. J Am Med Inform Assoc. 2006; 13(3):344-52. DOI: https://doi.org/10.1197/jamia.M1990

8. Xu B, Wang N, Chen T, Li M. Empirical evaluation of rectified activations in convolutional network. arXiv preprint arXiv:150500853. 2015.

Література:

1. Aubreville M, Knipfer C, Oetter N, Jaremenko C, Rodner E, Denzler J, et al. Automatic classification of cancerous tissue in laserendomicroscopy images of the oral cavity using deep learning. Sci Rep. 2017; 7(1):1-10. DOI: https://doi.org/10.1038/s41598-017-12320-8

2. Chae YM, Yoo KB, Kim ES, Chae H. The adoption of electronic medical records and decision support systems in Korea. Healthc Inform Res. 2011; 17(3):172-7. DOI: https://doi.org/ 10.4258/hir.2011.17.3.172

3. Choi E, Lee S, Jeong E, Shin S, Park H, Youm S, et al. Artificial intelligence in positioning between mandibular third molar and inferior alveolar nerve on panoramic radiography. Sci Rep. 2022; 12(1):1-7. DOI: https://doi.org/10.1038/s41598-021-99269-x DOI: https://doi.org/10.1038/s41598-022-06483-2

4. Dhillon H, Chaudhari PK, Dhingra K, Kuo R-F, Sokhi RK, Alam MK, et al. Current applications of artificial intelligence in cleft care: a scoping review. Front Med. 2021; 8:1 DOI: https://doi.org/10.3389/fmed.2021.676490

5. Ding H, Wu J, Zhao W, Matinlinna JP, Burrow MF and Tsoi JKH. Artificial intelligence in dentistry-A review. Front. Dent. Med. 2023; 4:1085251. DOI: https://doi.org/10.3389/fdmed. 2023.1085251

6. Pfeil JN, Rados DV, Roman R, Katz N, Nunes LN, Vigo A, Harzheim E. A Telemed-icine Strategy to Reduce Waiting Lists and Time to Specialist Care: A Retrospective Cohort Study. J Telemed Telecare. 2020;29:10-7. DOI: 10.1177/1357633X20963935. PMID: 33070689.

7. Schleyer TK, Thyvalikakath TP, Spallek H, Torres-Urquidy MH, Hernandez P, Yuhaniak J. Clinical computing in general dentistry. J Am Med Inform Assoc. 2006; 13(3):344-52. DOI: https://doi.org/10.1197/jamia.M1990

8. Xu B, Wang N, Chen T, Li M. Empirical evaluation of rectified activations in convolutional network. arXiv preprint arXiv:150500853. 2015.

Дата першого надходження статті до видання: 22.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 08.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

UDC 616.831-005.1-036.82:615.273.53

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2126-2134

Mykhaloiko Olga Yaroslavivna Candidate of Medical Sciences, Associate Professor, Department of Neurology and Neurosurgery, Ivano-Frankivsk National Medical University, Ivano-Frankivsk, https://orcid.org/0000-0003-0618-4501

COMPARISON OF THE EFFICACY AND SAFETY OF ASPIRIN AND CLOPIDOGREL IN THE SECONDARY PREVENTION OF ATHEROTHROMBOTIC STROKE

Abstract. The atherothrombotic subtype of ischemic stroke is characterized by a high recurrence rate within the first year, requiring lifelong antiplatelet therapy. The choice between acetylsalicylic acid (ASA) and clopidogrel remains a controversial issue that requires a balance between preventive power and the risk of hemorrhagic complications.

Objective of the study: to conduct a comparative analysis of the clinical efficacy and safety profile of ASA and clopidogrel in patients after atherothrombotic stroke during 12 months of follow-up.

The study involved 100 patients with ischemic atherothrombotic stroke, divided into two groups of 50 people: group I received ASA (75–100 mg/day), group II - clopidogrel (75 mg/day). During the 12-month follow-up period, all patients received standard drug correction according to the current protocol for secondary stroke prevention. The frequency of recurrent ischemic strokes, transient ischemic attacks and hemorrhagic complications was assessed. Statistical processing was performed using the STATISTICA 8.0 package.

Results. During the annual monitoring, the frequency of recurrent ischemic strokes in the clopidogrel group was lower compared to ASA (22% vs. 28%), which corresponds to RR = 0.78 and RRR = 21.4% ($p > 0,05$). The decisive advantage of clopidogrel was the gastrointestinal safety profile: the frequency of erosive-ulcerative lesions of the gastrointestinal tract was significantly lower - 4% vs. 16% in the ASA group ($p < 0.05$). The calculated RR = 0.25 confirmed a fourfold reduction in the risk of gastropathies when using clopidogrel. The frequency of macroscopic bleeding was comparable in both groups.

Conclusions. Clopidogrel provides secondary prevention efficacy comparable to ASA, with a significantly higher safety profile. Its use is associated with a significantly lower risk of gastrointestinal lesions, which allows us to recommend clopidogrel as a priority strategy for comorbid patients with atherothrombotic genesis of stroke and a burdened gastrointestinal history.

Keywords: ischemic stroke, secondary prevention, acetylsalicylic acid, clopidogrel, recurrent ischemic stroke, safety profile.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Михалойко Ольга Ярославівна кандидат медичних наук, доцент кафедри неврології та нейрохірургії ІФНМУ, м. Івано-Франківськ, https://orcid.org/0000-0003-0618-4501

ПОРІВНЯЛЬННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ТА БЕЗПЕКИ АСПІРИНУ ТА КЛОПІДОГРЕЛЮ У ВТОРИННІЙ ПРОФІЛАКТИЦІ АТЕРОТРОМБОТИЧНОГО ІНСУЛЬТУ

Анотація. Атеротромботичний підтип ішемічного інсульту характеризується високою частотою рецидивів протягом першого року, що потребує пожиттєвої антиагрегантної терапії. Вибір між ацетилсаліциловою кислотою (АСК) та клопідогрелем залишається дискусійним питанням, яке потребує балансу між превентивною потужністю та ризиком геморагічних ускладнень.

Мета дослідження. Провести порівняльний аналіз клінічної ефективності та профілю безпеки АСК та клопідогрелю у пацієнтів після атеротромботичного інсульту протягом 12 місяців спостереження.

У дослідження залучено 100 пацієнтів з перенесеним ішемічним атеротромботичним інсультом, розподілених на дві групи по 50 осіб: I група отримувала АСК (75–100 мг/добу), II група — клопідогрель (75мг/добу). Протягом 12-місячного періоду спостереження всі пацієнти отримували стандартну медикаментозну корекцію відповідно до чинного протоколу вторинної профілактики інсульту.

Оцінювали частоту рецидивів ішемічних інсультів, транзиторних ішемічних атак та геморагічних ускладнень. Статистичну обробку проводили за допомогою пакету STATISTICA 8.0.

Результати. Протягом річного моніторингу частота повторних ішемічних інсультів у групі клопідогрелю була нижчою порівняно з АСК (22% проти 28%), що відповідає RR = 0,78 та RRR = 21,4% ($p > 0,05$). Визначальною перевагою клопідогрелю став профіль гастроінтестинальної безпеки: частота ерозивно-виразкових уражень ШКТ була достовірно нижчою — 4% проти 16% у групі АСК ($p < 0,05$). Розрахований показник RR = 0,25 підтвердив чотирикратне зниження ризику гастропатій при застосуванні клопідогрелю. Частота макроскопічних кровотеч була порівнянною в обох групах.

Висновки. Клопідогрель забезпечує ефективність вторинної профілактики, порівнянну з АСК, за умови суттєво вищого профілю безпеки. Його застосування асоціюється з достовірно нижчим ризиком уражень ШКТ, що дозволяє рекомендувати клопідогрель як пріоритетну стратегію для коморбідних пацієнтів із атеротромботичним генезом інсульту та обтяженим гастроентерологічним анамнезом.

Ключові слова: ішемічний інсульт, вторинна профілактика, ацетилсаліцилова кислота, клопідогрель, повторний ішемічний інсульт, профіль безпеки.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Problem statement. Atherothrombotic subtype of ischemic stroke (II) is characterized by a high risk of recurrence during the first year after the primary catastrophe. Its pathogenesis is based on atherosclerotic lesion of the main cerebral vessels and atherothrombosis, which necessitates lifelong correction of lipid-lowering and antiplatelet therapy. Aspirin is the most frequently prescribed and economically beneficial antiplatelet drug, however, the increasing number of cases of "aspirin resistance" and the high frequency of gastrointestinal complications prompt the use of an antiplatelet agent with a different mechanism of action, a selective P2Y12 receptor inhibitor, clopidogrel [1-3].

Analysis of data from modern world literature shows that the choice between acetylsalicylic acid (ASA) and clopidogrel in secondary stroke prevention is based on the balance of antithrombotic potency and safety profile. The results of the randomized CAPRIE study (1996) demonstrated a statistically significant advantage of clopidogrel over aspirin in the secondary prevention of cardiovascular events: a reduction in the total risk of ischemic events (stroke, myocardial infarction, and vascular death) from 5,83% to 5,32% was found, with the most pronounced effect observed in patients with atherosclerotic lesions of the main arteries against the background of a significantly lower frequency of gastrointestinal bleeding [2, 4].

According to meta-analyses of recent years and the ESO (2021) and AHA/ASA (2021) guidelines, clopidogrel is considered a priority alternative to ASA in patients with atherothrombotic genesis of cerebral catastrophe, diabetes mellitus, or a high risk of gastrointestinal complications.

The current stage in the evidence base for secondary prevention was the large-scale PANTHER meta-analysis (2022), which integrated individual data from more than 24 000 patients from key trials (HOST-EXAM, CAPRIE, STOPDAPT-2). The results of the analysis demonstrated a consistent advantage of monotherapy with P2Y12 inhibitors, clopidogrel, over ASA. It was found that the use of clopidogrel is associated with a 14% reduction in the risk of major adverse cardiovascular events (HR = 0,86; 95% CI 0,79–0,93). Of particular clinical importance are data on a selective reduction in the risk of ischemic stroke by 21% (HR = 0,79) and myocardial infarction by 24% compared with the ASA group. At the same time, the safety profile of clopidogrel was not worse than that of aspirin: the risk of major hemorrhagic complications was comparable (HR = 0,94), and the frequency of hemorrhagic strokes and gastrointestinal bleeding tended to decrease [3, 5-7].

The MATCH (2004) and CHARISMA (2006) studies limited the feasibility of long-term dual antiplatelet therapy with aspirin and clopidogrel due to an increase in the frequency of major bleeding, confirming the safer use of monotherapy with the antiplatelet agent clopidogrel as one of the most balanced strategies for lifelong prevention.

The success and justification of dual antiplatelet therapy was confirmed when scientists decided to use the two drugs together only in the first weeks after stroke, when the risk of a recurrent ischemic event is highest. Thus, in the CHANCE study

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

(2013), patients received a combination of ASA and clopidogrel for only 21 days, then only clopidogrel. At the same time, the risk of recurrent stroke decreased by 32% without a significant increase in bleeding. The international POINT study (2018) repeated the CHANCE design, but the combination of ASA and clopidogrel was used for up to 90 days. The risk of repeated ischemic events decreased by 25%, but bleeding began to occur more often at a duration of 90 days. [3, 6].

Special attention in modern preventive cardioneurology is paid to strategies for using combined tablet forms of drugs, which was studied in detail in the large-scale TIPS-3 study (2020). The results of which demonstrated the effectiveness of the "polypill" concept (a combination of antihypertensive drugs, a statin and aspirin in one tablet) in the primary prevention of vascular catastrophes. In particular, the addition of low-dose aspirin (75 mg) to basic therapy reduced the risk of ischemic stroke by 44%, and the overall risk of cardiovascular events by 31%. Importantly, even with prolonged multicomponent exposure, the rate of major bleeding in the aspirin group remained at the placebo level (0,4%) [4, 7].

The results of a 2019 network meta-analysis (MMA) comparing the efficacy and safety of different antiplatelet therapy regimens in the secondary prevention of non-cardioembolic stroke demonstrated a statistically significant advantage of several strategies over aspirin monotherapy. In particular, a reduction in the risk of recurrent vascular events was found with the combination of aspirin with dipyridamole (RR = 0,83; 95% CI 0,74–0,94), monotherapy with clopidogrel (RR = 0,88; 95% CI 0,78–0,98), and dual antiplatelet therapy with aspirin and clopidogrel (RR = 0,83; 95% CI 0,71–0,96).

However, in terms of safety, clopidogrel demonstrated a significant advantage, as it was associated with a significantly lower incidence of severe hemorrhagic complications and intracranial hemorrhage compared with aspirin and the aforementioned therapeutic combinations [1, 4, 8].

Analysis of recent studies and publications. The current debate on the appropriateness of ASA has been significantly expanded by the results of the large ARRIVE and ASPREE clinical trials, which forced a reconsideration of the role of antiplatelet agents in non-diabetic and elderly patients. The ARRIVE study, which included 12 546 people with moderate cardiovascular risk (10–20% on a 10-year scale), did not reveal a statistically significant difference in the incidence of the primary endpoint (myocardial infarction, stroke, cardiovascular death or TIA) between the ASA group and placebo (RR = 0,96; 95% CI 0,81–1,13; p = 0,60). This indicates limited efficacy of aspirin as a means of primary prevention in the population of patients with moderate risk without diabetes. The risk of gastrointestinal bleeding in the aspirin group was 2 times higher than in the placebo group (0,97% vs. 0,46%) [6].

In the ASPREE study (2018), which focused on the elderly (mean age 74 years), it was found that ASA did not reduce the incidence of cardiovascular events (RR = 0,95; 95% CI 0,83–1,08) and did not affect disability-free survival. However, aspirin therapy was associated with a significantly higher risk of major hemorrhagic

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

complications (RR = 1,38; 95% CI 1,18–1,62; p < 0.001) and a trend towards increased overall mortality (RR = 1,14; 95% CI 1,01–1,29).

These results highlight the need for a differentiated approach to antiplatelet therapy, where the high risk of bleeding in elderly patients may outweigh the potential preventive benefits of ASA. This highlights the need for alternative strategies, including clopidogrel, which has been shown to have a more favorable safety profile in several studies**.**

The purpose of the article. To conduct a comparative analysis of the clinical efficacy and safety profile of aspirin and clopidogrel in patients after atherothrombotic stroke during 12 months of follow-up.

Presentation of the main material: The study was conducted at the Stroke Center of the Ivano-Frankivsk Regional Clinical Hospital of the Ivano-Frankivsk Regional Council from 2021 to 2025. 100 patients who had suffered ischemic atherothrombotic stroke were included in the analysis. The exclusion criteria were: cardioembolic stroke, decompensated heart, respiratory, hepatic and renal failure, oncological pathology, severe cognitive impairment. All participants underwent a clinical and neurological examination, instrumental research methods (CT/MRI of the brain, ultrasound of extracranial vessels, ECG, EchoCG). During the 12-month observation period, all patients received standard drug correction in accordance with the current protocol for secondary stroke prevention. The therapeutic complex included antiplatelet, hypolipidemic and antihypertensive therapy, and in the presence of concomitant diabetes mellitus, glucose-lowering correction was additionally prescribed to ensure target glycemic control.

Depending on the prescribed antithrombotic agent, patients were divided into two groups: Group I (n=50): received ASA in a daily dose of 75–100 mg; Group II (n=50): received clopidogrel in a dose of 75 mg once a day. Monitoring of the patients' condition continued from the moment of drug administration until the end of the one-year observation period. The main results (end points) were determined as: recurrence of ischemic stroke, transient ischemic attacks (TIA), mortality due to cardiovascular diseases and the frequency of hemorrhagic complications. Fixation of repeated ischemic events was carried out despite strict adherence by patients to the agreed secondary prevention protocol.

Statistical processing of the study results was performed using the STATISTICA 8.0 application package (StatSoft Inc., USA). The Shapiro–Wilk test was used to check the distribution of quantitative parameters for normality. Since the main anthropometric and clinical data had a normal distribution, the results are presented as the arithmetic mean and standard deviation (M ± SD). Comparison of independent samples (clopidogrel group and aspirin group) was performed using the Student's t-test for independent samples. Qualitative and categorical data (stroke frequency, presence of risk factors, hemorrhagic complications) are given in the form of absolute frequencies (n) and percentages (%).Relative risk (RR) and relative risk reduction (RRR) were calculated to assess the effectiveness and safety of secondary prevention.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Results were considered statistically significant at a probability of error level of $p < 0,05$.

The analysis of the baseline characteristics of the two groups of patients (n=50 each) did not reveal statistically significant differences in the main demographic and clinical indicators. The mean age of the patients (65,5± 9,6 and 63,6±10,6 years) and gender distribution (over 60% men) correspond to the typical profile of a patient with atherothrombotic stroke. Assessment of the comorbid background showed a high frequency of arterial hypertension (76–78%) and diabetes mellitus (42%), which, combined with the average score according to the Charlson index (2,9±1,8), confirms the systemic nature of the atherosclerotic lesion in the examined patients (Table 1).

Table 1

Clinical characteristics, efficacy and safety indicators of antiplatelet therapy in patients after atherothrombotic stroke.

Indicator	Clopidogrel group (n=50)	Aspirin group (n=50)	p
Average age, years	65,5 ±9,6	63,6 ± 10,6	>0,05
Men, n (%)	31 (62%)	30 (60%)	>0,05
Conducting TLT within the therapeutic window	14(28%)	17(34%)	>0,05
Charlson Comorbidity Index (CCI)	2,9 ±1,8	2,5 ±1,6	>0,05
Arterial hypertension, n (%)	38 (76%)	39 (78%)	>0,05
Diabetes mellitus, n (%)	21 (42%)	21 (42%)	>0,05
Cerebral atherosclerosis, n (%)	50 (100%)	50 (100%)	>0,05
Recurrent ischemic stroke	11 (22%)	14 (28%)	>0,05
Transient ischemic attack (TIA)	1 (2%)	2 (4%)	>0,05
Total number of ischemic vascular events	12 (24%)	16 (32%)	>0,05
Gastrointestinal bleeding, n (%)	1 (2%)	3 (6%)	>0,05
Erosive-ulcerative lesions of the gastrointestinal tract	2 (4%)	8 (16%)	<0,05
Minor hemorrhagic events	3 (6%)	5 (10%)	>0,05

Annual monitoring of efficacy in preventing ischemic strokes demonstrated clinical superiority of clopidogrel: the frequency of recurrent ischemic events was lower (22% vs. 28% in the aspirin group), although the difference did not reach the

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

threshold of statistical significance ($p > 0,05$). The calculated relative risk (RR) was 0,78, indicating a 21.4% reduction in the risk of recurrence with P2Y12 inhibitors. The total number of ischemic events was lower in the clopidogrel group compared with aspirin — 24% (n = 12) vs. 32% (n = 16), respectively.

The most significant differences between the studied antiplatelet therapy strategies were found in the aspect of safety. The incidence of erosive-ulcerative lesions of the gastrointestinal tract (GI) mucosa in the clopidogrel group was statistically significantly lower and amounted to 4% (n = 2), while in the aspirin group this figure reached 16% (n = 8) ($p < 0,05$). The calculated relative risk index (RR = 0,25) showed a significant decrease in the probability of damage to the gastroduodenal zone with the use of P2Y12 inhibitors compared with ASA. The relative risk reduction (RRR) was 75%, which emphasizes the appropriateness of choosing clopidogrel as a drug for secondary prevention in patients with concomitant gastrointestinal pathology and high risk of NSAID-gastropathies

The frequency of macroscopic gastrointestinal bleeding was minimal in both groups (2% vs. 6%, $p > 0,05$), but the overall tolerability profile suggests that clopidogrel should be the preferred agent for long-term prophylaxis in patients with high risk of gastropathies.

The frequency of recurrent ischemic events in patients who received TLT was comparable to that in patients without reperfusion therapy. This confirms the lack of preventive effect of thrombolysis on the basic etiopathogenetic factor of the formation of recurrent vascular catastrophes and emphasizes the critical role of long-term antiplatelet support as the main tool for secondary prevention. Systemic thrombolysis (STH) in the acute period of ischemic stroke creates a favorable basis for further functional rehabilitation, but does not eliminate the risks of recurrence determined by the atherothrombotic genesis of the disease.

Our data are consistent with the results of fundamental international studies that emphasize the role of individualized selection of antiplatelet agents.

The trend towards a reduction in the risk of recurrent catastrophes in the clopidogrel group (10% vs. 18%) correlates with the findings of the classic CAPRIE trial, where it was proven that clopidogrel is 8,7% more effective than aspirin in reducing the cumulative risk of ischemic events, especially in patients with verified atherosclerotic lesions of the main arteries.

The high frequency of gastrointestinal lesions in the aspirin group (16%) is expected and is confirmed by the data of Bhatt D.L. et al. (2006) in the CHARISMA study, where it was noted that long-term ASA intake is associated with a higher risk of moderate bleeding and gastropathy compared with clopidogrel. Similar results were obtained by Kleindorfer D.O. et al. (2021) in an AHA/ASA report, indicating that clopidogrel is the drug of choice for patients with gastrointestinal comorbidities or high risk of ulceration.

Conclusion: The use of clopidogrel in patients with atherothrombotic stroke provides a level of protection against recurrence comparable to aspirin (22% vs. 28%,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

respectively, p> 0,05), with a pronounced trend to reduce the relative risk of ischemic events by 21,4%.

Clopidogrel monotherapy is characterized by a significantly higher safety profile, being associated with a fourfold reduction in the risk of developing erosive-ulcerative lesions of the gastrointestinal mucosa (RR = 0,25; p < 0,05) compared with acetylsalicylic acid therapy.

Clopidogrel is a priority strategy for secondary prevention of atherothrombotic stroke for patients with a high comorbidity index and a burdened gastroenterological history, as it combines a stable antithrombotic effect with a minimal risk of hemorrhagic complications from the gastrointestinal tract.

References:

1. Kleindorfer D. O. et al. 2021 Guideline for the Prevention of Stroke in Patients With Stroke and Transient Ischemic Attack: A Guideline From the AHA/ASA. Stroke. 2021. Vol. 52. P. e364–e467.

2. Bhatt D. L. et al. Clopidogrel and Aspirin versus Aspirin Alone for the Prevention of Atherothrombotic Events (CHARISMA). New England Journal of Medicine. 2006. Vol. 354. P. 1706–1717.

3. Johnston S. C. et al. Clopidogrel and Aspirin in Acute Ischemic Stroke and High-Risk TIA (POINT). New England Journal of Medicine. 2018. Vol. 379. P. 215–225.\

4. Murphy, E., Curneen, J. M. G., & McEvoy, J. W. (2021). Aspirin in the Modern Era of Cardiovascular Disease Prevention. Methodist DeBakey cardiovascular journal, 17(4), 36–47. https://doi.org/10.14797/mdcvj.293.

5. Mykhaloiko, O.Ya. (2021). Variatyvnist pokaznyka serednoho ob'iemu trombotsytiv u patsiientiv iz perenesenym ishemichnym insultom rannoho vidnovnoho periody v zalezhnosti vid komorbidnosti. [Variability of mean platelet volume in patients with ischemic stroke in the early recovery period depending on comorbidity]. Bukovynskyi medychnyi visnyk - Bukovina Medical Bulletin, 25(4), 42-46.

6. Mykhaloiko, O. Y. (2026). Osoblyvosti arkhitektoniky Viliziyevoho kola u patsiyentiv pislya aterotrombotychnoho insultu za danymy KT-anhiohrafiyi [Architectonics features of the Circle of Willis in patients after atherothrombotic stroke according to CT angiography]. *Perspectives and innovations of science (Series "Medicine"), 60*(2), 2405–2413. https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-2(60)-2405-2413

7. Del Giovane, C., Boncoraglio, G. B., Bertù, L., Banzi, R., & Tramacere, I. (2021). Antiplatelet drugs for secondary prevention in patients with ischemic stroke or transient ischemic attack: a systematic review and network meta-analysis. *BMC neurology*, *21*(1), 319. https://doi.org /10.1186/s12883-021-02341-2.

8. Greving, J. P., Diener, H. C., Reitsma, J. B., Bath, P. M., Csiba, L., Hacke, W., Kappelle, L. J., Koudstaal, P. J., Leys, D., Mas, J. L., Sacco, R. L., & Algra, A. (2019). Antiplatelet Therapy After Noncardioembolic Stroke. *Stroke*, *50*(7), 1812–1818. https://doi.org/10.1161/STROKEAHA.118.024497

Література:

1. 2021 Guideline for the Prevention of Stroke in Patients With Stroke and Transient Ischemic Attack: A Guideline From the AHA/ASA / D. O. Kleindorfer et al. Stroke. 2021. Vol. 52. P. e364–e467.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

2. Clopidogrel and Aspirin versus Aspirin Alone for the Prevention of Atherothrombotic Events (CHARISMA) / D. L. Bhatt et al. New England Journal of Medicine. 2006. Vol. 354. P. 1706–1717.

3. Clopidogrel and Aspirin in Acute Ischemic Stroke and High-Risk TIA (POINT) / S. C. Johnston et al. New England Journal of Medicine. 2018. Vol. 379. P. 215–225.

4. Murphy E., Curneen J. M. G., McEvoy J. W. Aspirin in the Modern Era of Cardiovascular Disease Prevention. Methodist DeBakey Cardiovascular Journal. 2021. Vol. 17, № 4. P. 36–47. DOI: https://doi.org/10.14797/mdcvj.293.

5. Михалойко О.Я. Варіативність показника середнього об'єму тромбоцитів у пацієнтів із перенесеним ішемічним інсультом раннього відновного періоду в залежності від коморбідності /О.Я. Михалойко // Буковинський медичний вісник. – 2021.- №4.- С.42-46.

6. Михалойко О. Я. Особливості архітектоніки Вілізієвого кола у пацієнтів після атеротромботичного інсульту за даними КТ-ангіографії. Перспективи та інновації науки (Серія «Медицина»). 2026. № 2 (60). С. 2405–2413. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-2(60)-2405-2413.

7. Antiplatelet drugs for secondary prevention in patients with ischemic stroke or transient ischemic attack: a systematic review and network meta-analysis / C. Del Giovane et al. *BMC neurology*. 2021. Vol. 21, № 1. Art. 319. DOI: https://doi.org/10.1186/s12883-021-02341-2

8. Antiplatelet Therapy After Noncardioembolic Stroke / J. P. Greving et al. *Stroke*. 2019. Vol. 50, № 7. P. 1812–1818. DOI: https://doi.org/10.1161/STROKEAHA.118.024497.

Дата першого надходження статті до видання: 28.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

UDC 616.314-089.23:616.314.17-008.1

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2135-2144

Ostafiichuk Oleksandr Romanovych postgraduate at the Department of Postgraduate Dentistry, Ivano-Frankivsk National Medical University, Ivano-Frankivsk, https://orcid.org/0009-0005-3062-6615

CHANGES IN PERIODONTAL TISSUES FOLLOWING CROWN LENGTHENING SURGERY

Abstract. The study aimed to assess the healing characteristics of periodontal tissues following surgical lengthening of the clinical crown of teeth and to determine the optimal timing for gingival-level stabilization. 35 patients aged 18-44 years with low clinical crowns of abutment teeth who required surgical correction for further orthopedic treatment were examined. A total of 65 premolars and molars were lengthened. Clinical periodontal parameters were assessed: O'Leary index, Russel periodontal index, probing depth, gingival bleeding index, and periodontal biotype. The heights of clinical crowns were measured on four surfaces, and the average value was calculated. Surgical intervention consisted of gingivectomy or combined soft- and hard-tissue resection. Postoperative management included antiseptic treatment, anesthesia, and local regenerative therapy. Follow-up examinations were performed after 3 and 6 months.

The results showed a statistically significant increase in the height of the clinical crown immediately after surgery by 2.31±0.55 mm in premolars and 2.64±0.24 mm in molars ($p<0.001$). After 3 and 6 months, stabilization of the observed effect was noted, with no significant loss of crown length. The periodontal parameters remained stable for 6 months, with no statistically significant changes ($p>0.05$). The healing process was accompanied by partial postoperative soft-tissue restoration: the gingival margin level increased by 0.22±0.15 mm in the premolars and by 0.56±0.28 mm in the molars at the 6-month follow-up. A strong correlation was observed between the thickness of the periodontal biotype and the degree of tissue recovery ($r=0.75$; $p<0.001$), suggesting a more favorable prognosis in patients with a thicker biotype. The obtained data confirm the high efficiency and predictability of surgical lengthening of the clinical crown, provided that biological principles are observed and individual periodontal characteristics are taken into account.

Keywords: short clinical crown of the tooth, condition of periodontal tissues, periodontal biotype, surgical lengthening of the clinical crown

Остафійчук Олександр Романович аспірант кафедри стоматології післядипломної освіти, Івано-Франківський національний медичний університет, м. Івано-Франківськ, https://orcid.org/0009-0005-3062-6615

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

ЗМІНИ В ТКАНИНАХ ПАРОДОНТА ПІСЛЯ ОПЕРАЦІЇ З ПОДОВЖЕННЯ КЛІНІЧНО НИЗЬКОЇ КОРОНКИ

Анотація. Мета дослідження полягала в оцінці особливостей загоєння тканин пародонта після хірургічного подовження клінічної коронки зубів та визначенні оптимальних термінів стабілізації рівня ясен. Обстежено 35 пацієнтів віком 18-44 років із низькими клінічними коронками опорних зубів, які потребували хірургічної корекції для подальшого ортопедичного лікування. Усього проведено подовження клінічної коронки 65 зубів премолярів і молярів. Оцінювали клінічні параметри пародонта: індекс О'Лірі, пародонтальний індекс Russel, глибину пародонтальних кишень, індекс кровоточивості ясен та біотип пародонта. Висоту клінічних коронок визначали з чотирьох поверхонь із розрахунком середнього значення. Хірургічне втручання виконували шляхом гінгівектомії або комбінованої резекції м'яких і твердих тканин. Післяопераційне ведення включало антисептичну обробку, знеболення та місцеву регенеративну терапію. Контрольні огляди проводили через 3 і 6 місяців.

Результати показали статистично значуще збільшення висоти клінічної коронки одразу після операції на 2,31±0,55 мм у премолярів та 2,64±0,24 мм у молярів ($p<0,001$). Через 3 і 6 місяців відзначалася стабілізація отриманого ефекту без суттєвої втрати довжини коронки. Параметри стану пародонта залишалися стабільними протягом 6 місяців без статистично значущих змін ($p>0,05$). Процес загоєння супроводжувався частковим післяопераційним відновленням м'яких тканин: рівень ясенного краю збільшився на 0,22±0,15 мм у ділянці премолярів та на 0,56±0,28 мм у ділянці молярів за даними 6-місячного спостереження. Встановлено сильну кореляцію між товщиною пародонтального біотипу та ступенем відновлення тканин ($r=0,75$; $p<0,001$), що свідчить про більш сприятливий прогноз у пацієнтів із товстим біотипом.

Отримані дані підтверджують високу ефективність та прогнозованість хірургічного подовження клінічної коронки за умови дотримання біологічних принципів та врахування індивідуальних особливостей пародонта.

Ключові слова: низька клінічна коронка зуба, стан тканин пародонту, біотип пародонту, хірургічне подовження клінічної коронки

Statement of the problem. Surgical crown lengthening is a widely used procedure in modern periodontology and restorative dentistry aimed at increasing the supragingival portion of the tooth for functional and/or esthetic purposes [1, 2]. The primary objective of this intervention is to ensure adequate access to the hard dental tissues and to prevent restorative margins from invading the supracrestal attachment tissues, which is critical for the long-term stability of the periodontium. It has been demonstrated that properly contoured restoration margins (without violation of the biological width) contribute to a reduction in inflammatory changes in periodontal tissues, thereby decreasing the risk of increased probing depth and attachment loss [3].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Surgical crown lengthening is indicated in cases of subgingival caries, crown-root fractures, external or internal resorption, as well as iatrogenic complications, including endodontic perforations. In such situations, the procedure allows for the creation of an adequate amount of hard tissue for subsequent restoration without violating the biological width [4]. It is well established that the optimal dimension of the supracrestal attachment averages approximately 2.0 mm, and its preservation is essential for maintaining periodontal health [5].

Modern approaches to the management of patients with short clinical crowns involve a multidisciplinary strategy that includes periodontal, prosthetic, and orthodontic interventions. The choice of surgical technique depends on the morphological characteristics of the periodontium, particularly the gingival biotype thickness and the width of attached gingiva. When an adequate zone of attached gingiva is clinically present (type 1A), gingivectomy alone may be sufficient. Apically positioned flap surgery with ostectomy is indicated when the alveolar crest is located close to the cementoenamel junction (types 2A, 1B, 2B) [6].

According to recent systematic reviews and meta-analyses, including those by Crosby et al., flap surgery with ostectomy remains the “gold standard” for crown lengthening. Prosthetic treatment is recommended to be delayed by 3–6 months to allow tissue stabilization and minimize the risk of postoperative gingival recession at the restoration margin. Temporary restorations may be placed as early as 3–4 weeks postoperatively, provided that their margins are kept supragingival [7].

In recent years, there has been growing interest in minimally invasive technologies, particularly piezosurgery, which enables highly precise osteotomy with minimal trauma to soft tissues. Recent studies indicate that the use of ultrasonic piezosurgical systems is associated with reduced postoperative pain and swelling, as well as accelerated healing processes [8, 9].

Studies by de Araújo et al. demonstrate that postoperative periodontal healing following surgical crown lengthening involves bone remodeling in terms of density, with possible resorption of the crestal height and corresponding changes in soft tissues, including regrowth, stability, or recession [10]. An important prognostic factor is the periodontal biotype: patients with a thick biotype exhibit more favorable soft-tissue regeneration outcomes than those with a thin biotype [5, 11].

Clinical observations indicate that after the initial increase in clinical crown length in the early postoperative period, a partial reduction of this effect occurs due to physiological healing processes, followed by stabilization typically within 3–6 months [12]. Various factors influence the outcomes of the procedure, including patient age, tooth location, surgical technique, extent of osteotomy, and flap positioning [13].

Recent studies highlight the potential benefits of local oxygen-releasing agents in postoperative patient management. It has been established that increased oxygen concentration in tissues enhances cellular metabolism, stimulates angiogenesis, promotes collagen synthesis, and accelerates re-epithelialization, thereby improving overall wound healing [14, 15]. However, the available data remain limited, necessitating further clinical research in this area.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Despite the considerable number of studies, the dynamics of periodontal tissue changes beyond the 3 months remain insufficiently investigated. Therefore, this study aims to evaluate changes in periodontal tissue parameters and their stability over 6 months following surgical crown lengthening of abutment teeth.

The purpose of the article - to assess the healing characteristics of periodontal tissues following surgical lengthening of the clinical crown of teeth and to determine the optimal timing for gingival-level stabilization.

Research objects and methods. Patient examinations were carried out at the Department of Dentistry of Postgraduate Education, Dental Center of Ivano-Frankivsk National Medical University during 2023-2025. This study is a fragment of the department's research project titled "Clinical and experimental substantiation of modern methods of diagnosis, prevention, and treatment of dental diseases" (state registration No. 0124U003547). The study design was approved by the Ethics Committee of Ivano-Frankivsk National Medical University (Protocol No. 138/23 dated October 24, 2023). Patients' rights were ensured in accordance with the Declaration of Helsinki, developed by the World Medical Association, and the Universal Declaration on Bioethics and Human Rights. All patients signed an informed consent form to participate in the study.

A total of 35 patients with short clinical crowns of abutment teeth that impeded proper restorative procedures and required surgical crown lengthening were enrolled. Inclusion criteria were: premolars and molars of the upper and lower jaws, age 18–44 years, and consent to participate in the study. Exclusion criteria included age under 18 or over 44 years, severe somatic pathology, stage II–III periodontitis, acute exacerbation of periodontitis, and refusal to participate. Among the examined patients, females significantly predominated - 26 out of 35 (74.3 %), while males accounted for 9 (25.7 %) ($p<0.05$). The mean age of patients was (31.12±6.02) years and did not differ significantly between males and females ($p>0.05$).

The height of the clinical crowns of abutment teeth was measured using a graduated periodontal probe. Measurements were taken from four surfaces: on the vestibular and oral surfaces - from the highest (lowest) point of the gingival margin to the tip of the buccal cusp (highest point), and on the mesial and distal surfaces - from the tip of the interdental papilla to the deepest point of the fissure. The clinical crown height (mm) was calculated as the arithmetic mean using the formula: CCH (mm) = (H (v) + H (o) + H (m) + H (d))/4, where CCH (mm) is the clinical crown height, H (v) is the height from the vestibular surface, H (o) from the oral surface, H (m) from the mesial surface, and H (d) from the distal surface. This approach ensured objective mean values of CCH. The term "short clinical crowns" was applied to teeth with an average height of up to 4 mm [16].

In all patients, periodontal tissue parameters were assessed in the interproximal and buccal/lingual areas of each experimental tooth: the O'Leary Plaque Index (1989), probing depth of the gingival sulcus/pocket, the Russell Periodontal Index, periodontal biotype, and the gingival bleeding index according to H. R. Mühlemann (1973), measured during probing of the gingival sulcus with a blunt periodontal probe.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

After examination, patients underwent either gingivectomy or a combined soft- and hard-tissue resection around the tooth. Gingivectomy was performed using a surgical scalpel to establish the contours of the soft tissues in the tooth region. When combined resection of soft and hard tissues was required, soft tissue incision and correction were carried out, access to the bone was achieved by reflecting a mucoperiosteal flap around the tooth, alveolar bone resection around the tooth was performed using a turbine handpiece and a Lindemann bur under water cooling, after which monofilament sutures were placed. During surgery, the achieved crown lengthening was evaluated.

Postoperatively, patients were prescribed an analgesic (nimesulide, 1 sachet once daily orally), mouth rinsing with an antiseptic (chlorhexidine dent, 3 times daily for 7-14 days), and in cases of combined soft and hard tissue resection, antibiotic therapy (azithromycin 500 mg, 3 times daily for 3–5 days). To promote rapid, painless healing, BlueM Oxygen Gel was recommended. This gel, based on an active oxygen formula, stimulates healing and counteracts pathogenic fungi and bacteria while preserving healthy microflora. A small amount of gel was applied to the postoperative area 3 times daily, without rinsing off for 1 hour 3 days.

Sutures were removed 10-14 days after crown lengthening. Follow-up examinations, including assessment of periodontal parameters and clinical crown lengthening, were conducted at 3 and 6 months postoperatively.

The digital data were processed using the statistical analysis software Statistica 12 (Serial Number: STA999K347150-W) and MedCalc (open-access online resource, https://www.medcalc.org/calc/). Measures of central tendency were presented as M±SD, where M is the arithmetic mean, and SD is the standard deviation. The significance of differences between comparison groups was assessed using the Student’s t-test. Pearson’s correlation coefficient (r) was used to assess the presence, strength, and direction of relationships between selected parameters. Differences were considered statistically significant at $p<0.05$.

Presentation of the main material. Indications for surgical crown lengthening were established, and the procedure was performed in 35 patients on 65 teeth: 12 (34.3 %) premolars and 23 (65.7 %) molars.

According to the baseline clinical dental examination, the mean clinical crown height of teeth requiring lengthening was 3.32±0.29 mm for premolars and 3.17±0.29 mm for molars.

The medium periodontal biotype predominated - 22 out of 35 cases (62.9 %), while a thick biotype was diagnosed in 10 (28.6 %) patients and a thin biotype in 3 (8.6 %) individuals.

Table 1 shows that the mean values of periodontal tissue parameters, such as the Plaque Index, Periodontal Index, probing depth, and the gingival bleeding index, remained stable at 3 and 6 months after surgery, with no statistically significant differences compared to baseline values ($p>0.05$ in all cases).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Table 1

Mean values of periodontal tissue parameters in patients with short clinical crowns of abutment teeth before surgery and at 3 and 6 months after surgical crown lengthening (M±SD)

Parameters	Before surgery	At 3 months	At 6 months
Plaque Index, points	1.53±0.57	1.36±0.60	1.48±0.56
Periodontal Index, points	0.75±0.50	0.64±0.45	0.72±0.48
Gingival bleeding index, points	0.70±0.46	0.58±0.37	0.66±0.45
Probing depth, mm	2.11±0.74	1.50±0.67	1.62±0.68

Immediately after surgery, a statistically significant increase in the mean clinical crown height of premolars was observed - by 2.31±0.55 mm compared to baseline ($p<0.001$) (Fig. 1). At follow-up examinations after 3 and 6 months, the gain in mean crown height was 2.14±0.52 mm and 2.09±0.54 mm, respectively, relative to the postoperative level ($p<0.001$), with no statistically significant differences compared to the immediate postoperative values ($p>0.05$).

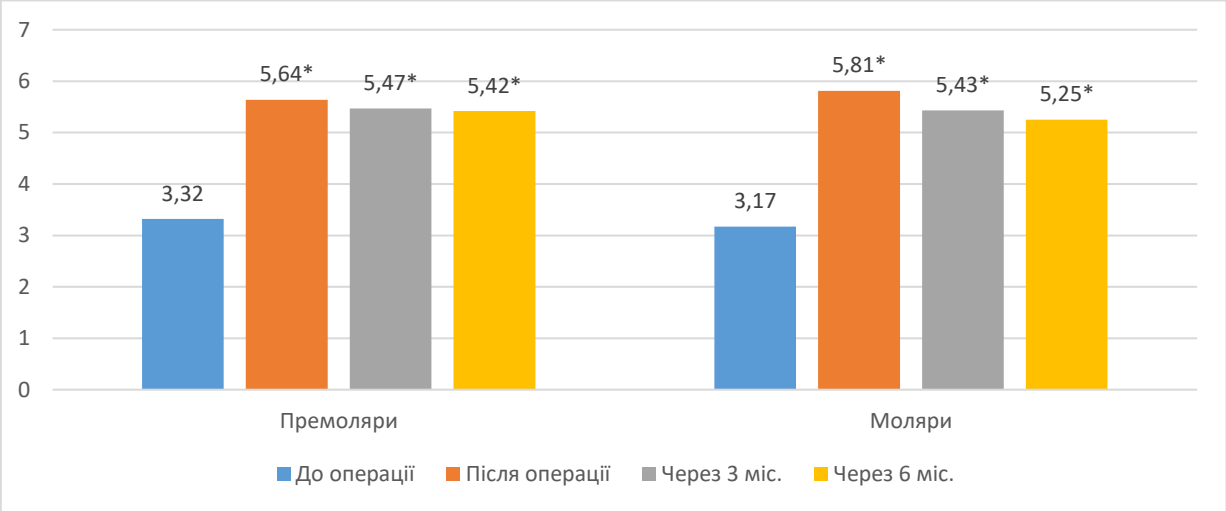

*Figure 1. Mean values of tooth crown height before surgical crown lengthening, immediately after surgery, and at 3 and 6 months (mm); * – compared to preoperative crown height ($p<0.001$)*

In the molar group, a significant increase in the mean clinical crown height was also recorded, by 2.64±0.24 mm compared to baseline ($p<0.001$). At 3 and 6 months after the intervention, the increase in mean crown height was 2.25±0.40 mm and 2.07±0.39 mm, respectively ($p<0.001$), with no significant differences compared to postoperative parameters ($p>0.05$).

As shown in Fig. 1, at 6 months, despite complete tissue healing, a statistically significant apical displacement of the gingival margin was observed, reaching 5.42±0.40 mm in the premolar region and 5.25±0.35 mm in the molar region ($p<0.001$).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

At the same time, it was found that the healing process was accompanied by partial postoperative soft-tissue rebound: the gingival margin level increased by 0.22±0.15 mm in the premolar region and by 0.56±0.28 mm in the molar region at the 6-month follow-up.

It was found that the magnitude of soft tissue rebound correlated with periodontal biotype thickness ($r = 0.75$, $p<0.001$) (Fig. 2). In particular, a thick biotype was associated with a greater degree of gingival margin rebound.

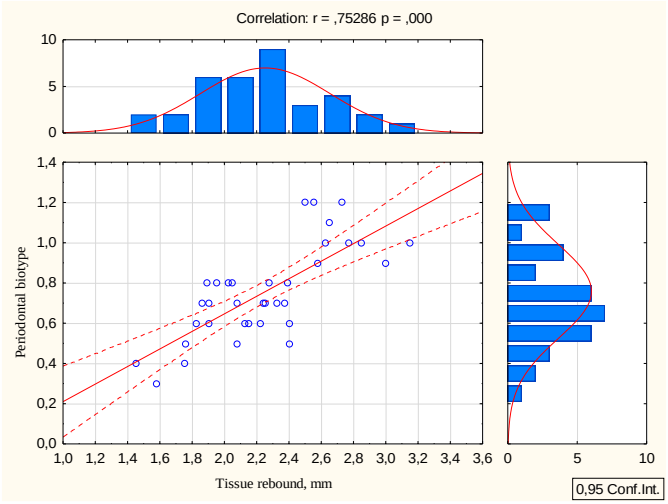

Figure 2. Relationship between the magnitude of soft tissue rebound and periodontal biotype thickness

The results obtained in this study confirm that surgical crown lengthening provides a predictable increase in clinical crown height, with subsequent stabilization within 3-6 months after the intervention. In our study, the mean gain ranged from 2.1 to 2.6 mm, which is consistent with data reported in contemporary reviews [2, 17, 18].

Periodontal status parameters (O'Leary index, Plaque Index, probing depth, and bleeding index) remained stable without statistically significant deterioration. This is consistent with reports demonstrating that when the principle of preservation of the supracrestal tissue attachment is respected, surgical crown lengthening does not lead to progression of periodontal inflammation or loss of attachment [1].

Stabilization of the gingival level within 3-6 months is consistent with studies showing that remodeling of both soft and hard tissues after ostectomy is completed within 12-24 weeks, with subsequent formation of a new biological width [5].

The direct correlation identified in our study between periodontal biotype thickness and the degree of coronal gingival rebound supports the modern concept of phenotype-oriented periodontology. A thick biotype is associated with greater stability of marginal tissues and a lower risk of recession, whereas a thin biotype represents a risk factor for postoperative tissue changes [11, 19]. The slight apical displacement of the gingival margin over the long term can be explained by bone remodeling following ostectomy, including adaptive resorption of the alveolar crest.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Conclusions. The study confirmed that surgical crown lengthening provides a stable increase in clinical crown height of approximately 2-3 mm, with a predictable clinical outcome. Periodontal tissue parameters remain stable for 3-6 months after surgery, which defines the optimal period for stabilization of the gingival margin level. Periodontal biotype is an important prognostic factor: a thick biotype is associated with greater gingival stability.

References:

1. Qali M, Alsaegh H, Alsaraf S. Clinical Considerations for Crown Lengthening: A Comprehensive Review. Cureus. 2024 Nov 3;16(11):e72934. doi: 10.7759/cureus.72934.

2. Mugri MH, Sayed ME, Nedumgottil BM, Bhandi S, Raj AT, Testarelli L, Khurshid Z, Jain S, Patil S. Treatment prognosis of restored teeth with crown lengthening vs. deep margin elevation: a systematic review. Materials (Basel). 2021;14(21):6733. doi:10.3390/ma14216733

3. Carvalho BAS, Duarte CAB, Silva JF, et al. Clinical and radiographic evaluation of the periodontium with biologic width invasion. BMC Oral Health. 2020;20:116. doi:10.1186/s12903-020-01101-x

4. Katariya C, Rajasekar A. Biologic width following different crown lengthening procedures: a six-month follow-up study. Cureus. 2024;16(4):e59325. doi:10.7759/cureus.59325

5. Alrmali A, Melker D, Zalucha J, Wang HL. Biological shaping as a conservative alternative for crown lengthening: a review. Clin Exp Dent Res. 2024;10(2):e873. doi:10.1002/cre2.873

6. Smaglyuk LV, Voronkova HV, Karasiunok AY, Liakhovska AV, Solovei KO. Interdisciplinary approach to diagnostics of malocclusions (review). Wiad Lek. 2019;72(5 Pt 1):918–22.

7. Crosby B, Ghaly M, Griffin G, Ange B, El-Awady AR. Open-flap versus minimally invasive esthetic crown lengthening: Systematic review and meta-analysis. Dentistry Review. 2023;3(2):100069. doi: 10.1016/j.dentre.2023.100069

8. Marcantonio ACM, de Oliveira GJPL, Scardueli CR, Marcantonio CC, Marcantonio RAC, Marcantonio E Jr. Minimally Invasive Surgery for Clinical Crown Lengthening Using Piezoelectric Ultrasound. Case Rep Dent. 2020 Feb 29;2020:7234310. doi: 10.1155/2020/7234310

9. Khan S, Khatri M, Bansal M, Rehan M, Tripathi P, Mishra A. Piezosurgery in periodontology. IP International Journal of Periodontology and Implantology. 2023;8(2):97-102. doi: 10.18231/j.ijpi.2023.020

10. de Araújo LNM, dos Santos MT, DMD Moura. Influence of crown-lengthening surgery on teeth rehabilitated with ceramic single crowns: A 12-month prospective clinical study. Journal of Dentistry. 2024;147(1):105-25. doi: 10.1016/j.jdent.2024.105125

11. Lin GH, Chan HL, Wang HL. The significance of keratinized mucosa on implant health: a systematic review. *J Periodontol*. 2019;90(5):505–516. doi:10.1002/JPER.18-0475

12. Nobre CM, Pascoal AB, Souza EA, Shaddox LM, Calderon PS, Martins AA, Gurgel BC. A systematic review and meta-analysis on the effects of crown lengthening on adjacent and non-adjacent sites. Clin Oral Investig. 2017;21:7-16. doi: 10.1007/s00784-016-1921-1

13. Arora R, Narula SC, Sharma RK, et al. Crown lengthening procedures: a systematic review of clinical outcomes and influencing factors. J Indian Soc Periodontol. 2020;24(2):99-107

14. Basudan AM, Abas I, Shaheen MY, Alghamdi HS. Effectiveness of Topical Oxygen Therapy in Gingivitis and Periodontitis: Clinical Case Reports and Review of the Literature. J Clin Med. 2024 Mar 2;13(5):1451. doi: 10.3390/jcm13051451

15. Leventis M, Deliberador T, Alshehri F, Alghamdi H. Topical oxygen therapy as a novel strategy to promote wound healing and control the bacteria in implantology, oral surgery and periodontology: A review. Saudi Dent J. 2024 Jun;36(6):841-54. doi: 10.1016/j.sdentj.2024.04.004

ISSN 2786-4952 Online

16. Goodacre CJ, Campagni WV, Aquilino SA. Tooth preparations for complete crowns: an art form based on scientific principles. J Prosthet Dent. 2001;85(4):363-76. doi: 10.1067/mpr.2001.114685

17. Carneiro VMA, Gomes AMS, Marinho MU, de Melo GS, Kasabji F, An TL, Stefani CM, Guimarães MDCM, Andrade CAS. Dental and periodontal dimensions stability after esthetic clinical crown lengthening surgery: a 12-month clinical study. Clin Oral Investig. 2024 Jan 5;28(1):76. doi: 10.1007/s00784-023-05458-5.

18. Pontoriero R, Carnevale G. Surgical crown lengthening: a 12-month clinical wound healing study. J Periodontol. 2001;72(7):841-848

19. Jepsen S, Caton JG, Albandar JM, et al. Periodontal manifestations and tissue dimensions: consensus report. J Clin Periodontol. 2018;45(Suppl 20):S219-S229. doi: 10.1111/jcpe.12951

Література

1. Qali M, Alsaegh H, Alsaraf S. Clinical Considerations for Crown Lengthening: A Comprehensive Review. Cureus. 2024 Nov 3;16(11):e72934. doi: 10.7759/cureus.72934.

2. Mugri MH, Sayed ME, Nedumgottil BM, Bhandi S, Raj AT, Testarelli L, Khurshid Z, Jain S, Patil S. Treatment prognosis of restored teeth with crown lengthening vs. deep margin elevation: a systematic review. Materials (Basel). 2021;14(21):6733. doi:10.3390/ma14216733

3. Carvalho BAS, Duarte CAB, Silva JF, et al. Clinical and radiographic evaluation of the periodontium with biologic width invasion. BMC Oral Health. 2020;20:116. doi:10.1186/s12903-020-01101-x

4. Katariya C, Rajasekar A. Biologic width following different crown lengthening procedures: a six-month follow-up study. Cureus. 2024;16(4):e59325. doi:10.7759/cureus.59325

5. Alrmali A, Melker D, Zalucha J, Wang HL. Biological shaping as a conservative alternative for crown lengthening: a review. Clin Exp Dent Res. 2024;10(2):e873. doi:10.1002/cre2.873

6. Smaglyuk LV, Voronkova HV, Karasiunok AY, Liakhovska AV, Solovei KO. Interdisciplinary approach to diagnostics of malocclusions (review). Wiad Lek. 2019;72(5 Pt 1):918–22.

7. Crosby B, Ghaly M, Griffin G, Ange B, El-Awady AR. Open-flap versus minimally invasive esthetic crown lengthening: Systematic review and meta-analysis. Dentistry Review. 2023;3(2):100069. doi: 10.1016/j.dentre.2023.100069

8. Marcantonio ACM, de Oliveira GJPL, Scardueli CR, Marcantonio CC, Marcantonio RAC, Marcantonio E Jr. Minimally Invasive Surgery for Clinical Crown Lengthening Using Piezoelectric Ultrasound. Case Rep Dent. 2020 Feb 29;2020:7234310. doi: 10.1155/2020/7234310

9. Khan S, Khatri M, Bansal M, Rehan M, Tripathi P, Mishra A. Piezosurgery in periodontology. IP International Journal of Periodontology and Implantology. 2023;8(2):97-102. doi: 10.18231/j.ijpi.2023.020

10. de Araújo LNM, dos Santos MT, DMD Moura. Influence of crown-lengthening surgery on teeth rehabilitated with ceramic single crowns: A 12-month prospective clinical study. Journal of Dentistry. 2024;147(1):105-25. doi: 10.1016/j.jdent.2024.105125

11. Lin GH, Chan HL, Wang HL. The significance of keratinized mucosa on implant health: a systematic review. *J Periodontol*. 2019;90(5):505–516. doi:10.1002/JPER.18-0475

12. Nobre CM, Pascoal AB, Souza EA, Shaddox LM, Calderon PS, Martins AA, Gurgel BC. A systematic review and meta-analysis on the effects of crown lengthening on adjacent and non-adjacent sites. Clin Oral Investig. 2017;21:7-16. doi: 10.1007/s00784-016-1921-1

13. Arora R, Narula SC, Sharma RK, et al. Crown lengthening procedures: a systematic review of clinical outcomes and influencing factors. J Indian Soc Periodontol. 2020;24(2):99-107

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

14. Basudan AM, Abas I, Shaheen MY, Alghamdi HS. Effectiveness of Topical Oxygen Therapy in Gingivitis and Periodontitis: Clinical Case Reports and Review of the Literature. J Clin Med. 2024 Mar 2;13(5):1451. doi: 10.3390/jcm13051451

15. Leventis M, Deliberador T, Alshehri F, Alghamdi H. Topical oxygen therapy as a novel strategy to promote wound healing and control the bacteria in implantology, oral surgery and periodontology: A review. Saudi Dent J. 2024 Jun;36(6):841-54. doi: 10.1016/j.sdentj.2024.04.004

16. Goodacre CJ, Campagni WV, Aquilino SA. Tooth preparations for complete crowns: an art form based on scientific principles. J Prosthet Dent. 2001;85(4):363-76. doi: 10.1067/mpr. 2001.114685

17. Carneiro VMA, Gomes AMS, Marinho MU, de Melo GS, Kasabji F, An TL, Stefani CM, Guimarães MDCM, Andrade CAS. Dental and periodontal dimensions stability after esthetic clinical crown lengthening surgery: a 12-month clinical study. Clin Oral Investig. 2024 Jan 5;28(1):76. doi: 10.1007/s00784-023-05458-5.

18. Pontoriero R, Carnevale G. Surgical crown lengthening: a 12-month clinical wound healing study. J Periodontol. 2001;72(7):841-848

19. Jepsen S, Caton JG, Albandar JM, et al. Periodontal manifestations and tissue dimensions: consensus report. J Clin Periodontol. 2018;45(Suppl 20):S219-S229. doi: 10.1111/jcpe. 12951

Дата першого надходження статті до видання: 06.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

UDC: 616.711-009.7-036.12:616.833:615.82

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2145-2157

Parakhin Andrii Anatoliiovych PhD in Medical Sciences, Assistant at the Department of Human Anatomy, Topographic Anatomy, and Operative Surgery, PHEI "Kyiv Medical University", Doctor of Traditional and Alternative Medicine, Kyiv, https://orcid.org/0009-0002-1486-7580

Kovalchuk Nataliia Vasylivna PhD in Medical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Human Anatomy, Topographic Anatomy, and Operative Surgery, PHEI "Kyiv Medical University", Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-6187-0793

Mykhailiuk Mykhailo Mykhailovych PhD in Veterinary Sciences, Associate Professor at the Department of Human Anatomy, Topographic Anatomy, and Operative Surgery, PHEI "Kyiv Medical University", Kyiv, https://orcid.org/0000-0003-0856-0232

Yevtushenko Vladyslav Vitaliiovych Assistant at the Department of Human Anatomy, Topographic Anatomy, and Operative Surgery, PHEI "Kyiv Medical University", Kyiv, https://orcid.org/0009-0004-8193-1989

CHRONIC NON-SPECIFIC LOW BACK PAIN AS A CONSEQUENCE OF FASCIAL FIXATION OF THE SAPHENOUS NERVE IN THE ADDUCTOR CANAL

Abstract

Objective. To evaluate the clinical efficacy of an osteopathic protocol aimed at the decompression of the neurovascular bundle in the adductor canal (Hunter's canal) and the restoration of longitudinal gliding of the saphenous nerve in patients with chronic non-specific low back pain (CNLBP). The study focuses on the hypothesis that fascial fixation of the saphenous nerve is a significant etiological factor for retrograde pain irradiation to the lumbar spine, mimicking radicular symptoms without structural root compression.

Materials and Methods. A prospective interventional pre- and post-test study included 20 patients (aged 32–65 years, median 48 years; 8 men, 12 women) with CNLBP lasting more than 12 weeks and a positive saphenous nerve tension test (Prone Knee Bend Test, PKBT). Patients with MRI/CT-confirmed radiculopathy, polyneuropathy, or prior spinal or hip surgeries were excluded. Therapy consisted of 4 sessions (at 7-day intervals) of myofascial release of the fascia lata layers, decompression of the adductor canal, and neurodynamic mobilization (sliding techniques) of the saphenous nerve. Assessment: Visual Analog Scale (VAS), Oswestry Disability Index (ODI), and

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

PKBT angle goniometry. Statistical analysis: Wilcoxon nonparametric test (SPSS 23.0).

Results. A statistically significant reduction in pain (VAS from 65.0 [55.0–75.0] to 20.0 [10.0–30.0] mm, $p<0.001$) and functional limitations (ODI from 48.5% [40.0–58.0] to 21.0% [15.0–30.0], $p<0.001$), as well as an increase in range of motion (PKBT from 95° [80–110] to 135° [125–140], $p<0.001$), was observed. A correlation between neurodynamic recovery and pain reduction was confirmed ($r=0.82$).

Conclusions. Fascial fixation of the saphenous nerve in the adductor canal is a significant but underestimated factor in CNLBP. Targeted mobilization of the peripheral nerve effectively eliminates retrograde traction on the L2–L4 roots, reduces nociceptive irritation, and restores function. The results support the integration of neurodynamic and fascial techniques into multidisciplinary CNLBP rehabilitation protocols as a priority approach prior to invasive interventions.

Keywords: chronic non-specific low back pain, saphenous nerve, fascia lata, Hunter's canal, neurodynamics, myofascial release, double crush syndrome, osteopathy, neuromobilization.

Парахін Андрій Анатолійович кандидат медичних наук, асистент кафедри анатомії людини, топографічної анатомії та оперативної хірургії ПВНЗ «Київський медичний університет», лікар з народної та нетрадиційної медицини, м. Київ, https://orcid.org/0009-0002-1486-7580

Ковальчук Наталія Василівна кандидат медичних наук, доцент, завідувачка кафедри анатомії людини, топографічної анатомії та оперативної хірургії ПВНЗ «Київський медичний університет», м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-6187-0793

Михайлюк Михайло Михайлович кандидат ветеринарних наук, доцент кафедри анатомії людини, топографічної анатомії та оперативної хірургії ПВНЗ «Київський медичний університет», м. Київ, https://orcid.org/0000-0003-0856-0232

Євтушенко Владислав Віталійович асистент кафедри анатомії людини, топографічної анатомії та оперативної хірургії ПВНЗ «Київський медичний університет», м. Київ, https://orcid.org/0009-0004-8193-1989

ХРОНІЧНИЙ НЕСПЕЦИФІЧНИЙ БІЛЬ У ПОПЕРЕКУ ЯК НАСЛІДОК ФАСЦІАЛЬНОЇ ФІКСАЦІЇ ПІДШКІРНОГО НЕРВА В ПРИВІДНОМУ КАНАЛІ

Анотація

Мета: оцінити клінічну ефективність остеопатичного протоколу, спрямованого на декомпресію судинно-нервового пучка в привідному каналі (каналі

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Гунтера) та відновлення поздовжнього ковзання підшкірного нерва у пацієнтів із хронічним неспецифічним болем у попереку (ХНБП). Дослідження акцентує увагу на гіпотезі, що фасціальна фіксація підшкірного нерву є значущим етіологічним фактором ретроградної іррадіації болю в поперековий відділ хребта, імітуючи корінцеву симптоматику без структурної компресії корінців.

Матеріали та методи: проспективне інтервенційне дослідження з дизайном «до і після» включало 20 пацієнтів (вік 32–65 років, медіана 48 років; 8 чоловіків, 12 жінок) з ХНБП тривалістю понад 12 тижнів та позитивним тестом натягу підшкірного нерва (Prone Knee Bend Test, PKBT). Виключено пацієнтів з радикулопатією, підтвердженою МРТ/КТ, полінейропатією, попередніми операціями на хребті чи стегні. Терапія складалася з 4 сеансів (інтервал 7 днів) міофасціального релізу листків широкої фасції стегна, декомпресії привідного каналу та нейродинамічної мобілізації (sliding techniques) підшкірного нерва. Оцінка: візуальна аналогова шкала (ВАШ), Oswestry Disability Index (ODI), гоніометрія кута PKBT. Статистичний аналіз – непараметричний тест Вілкоксона (SPSS 23.0).

Результати: статистично значуще зниження болю (ВАШ з 65,0 [55,0–75,0] до 20,0 [10,0–30,0] мм, $p<0,001$), функціональних обмежень (ODI з 48,5% [40,0–58,0] до 21,0% [15,0–30,0], $p<0,001$) та збільшення амплітуди руху (PKBT з 95° [80–110] до 135° [125–140], $p<0,001$). Кореляція між відновленням нейродинаміки та зменшенням болю підтверджена ($r=0,82$).

Висновки: фасціальна фіксація підшкірного нерва в привідному каналі є значущим, але недооціненим фактором ХНБП. Цільова мобілізація периферичного нерва ефективно усуває ретроградну тракцію на корінці L2–L4, зменшує ноцицептивне подразнення та відновлює функцію. Результати підтримують інтеграцію нейродинамічних і фасціальних технік у мультидисциплінарні протоколи реабілітації ХНБП як пріоритетний напрямок перед інвазивними втручаннями.

Ключові слова: хронічний неспецифічний біль у попереку, підшкірний нерв, fascia lata, канал Гунтера, нейродинаміка, міофасціальний реліз, double crush syndrome, остеопатія, нейромобілізація.

Statement of the problem

Chronic nonspecific low back pain (CNLBP), is one of the most complex and widespread medical and social problems of our time, significantly affecting the working capacity of people under the age of 50, contributing to their disability and placing a considerable burden on healthcare systems due to the need for long-term treatment, rehabilitation and social support [1,17]. From a medical perspective, CBP is characterized as a persistent pain syndrome lasting more than three months, without a clearly identified structural or pathological cause, which makes its diagnosis and treatment particularly challenging due to the absence of objective biomarkers and a polymorphic clinical picture, which often involves a combination of contraceptive,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

osteopathic and psychogenic components, leading to the chronicity of pain through mechanisms of central sensitization in the nervous system [1,2,16,17].

The pathogenesis of CCP is a multifactorial process based on the interaction of several components: biomechanical, tissue-related and neurophysiological. Sensitization plays a key role: peripheral receptors become hypersensitive to stimuli, and the central nervous system begins to pathologically amplify pain signals. It is these neuroplastic changes that determine the complex course of the disease and its tendency to relapse [1, 3, 4, 18].

According to the World Health Organization (WHO) and European clinical guidelines, a significant proportion of lower back pain cases are classified as non-specific, i.e. without an established direct link to verified morphological changes, such as protrusions or extrusions of intervertebral discs, spinal canal stenosis, spondylarthrosis or other structural changes that can be detected using diagnostic methods [1,2].

Clinical data demonstrate a low correlation between the intensity of pain and structural changes on MRI or CT, which are often asymptomatic age-related findings. It is not morphological defects but functional disturbances, in particular biomechanical imbalances in posture and myofascial chains, that play a leading role in the pathogenesis. These factors induce subclinical inflammation, leading to sensitization of the nociceptive system and the development of pain even in the absence of macrostructural pathology. Such a clinical-radiological dissociation highlights the limitations of a diagnosis focused exclusively on structural changes and points to the decisive role of neurophysiological and psychosocial factors in the genesis of pain [1,2,3,4,17].

This clinical reality necessitates a re-evaluation of the traditional vertebrocentric model of pathogenesis, which has historically focused on local spinal problems as the primary cause of pain, and a shift towards a more integrative biopsychosocial approach with an emphasis on peripheral neurodynamic dysfunctions [3,4,18].

The medical rationale for this paradigm shift is based on an understanding of the nervous system as a dynamic structure, in which peripheral nerves (e.g., the saphenous or sciatic) are subjected to mechanical stress due to fascial adhesions, compression or impaired gliding, leading to retrograde pain radiation to the lumbar region without direct involvement of the spinal roots [3,4,18]. In the vertebrocentric model, pain was viewed primarily as a consequence of trauma or degeneration of spinal structures, but modern research emphasizes that chronicity is often associated with peripheral mechanisms, in particular the restriction of free nerve mobility within neurovascular bundles due to fascial densification, as well as impaired axonal transport of neuronal processes, which contributes to central sensitization and the formation of a pain cycle [3,4,5,6,18].

Integrating the biopsychosocial model into this context allows us to consider not only biological aspects (e.g., neuromobilization to restore nerve dynamics), but also psychological (cognitive-behavioral factors) and social (occupational stressors), which

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

improves the effectiveness of therapy and prevents chronicity, with an emphasis on non-invasive methods such as physiotherapy and neurodynamic techniques [3,4,18,20,22,23].

The saphenous nerve (n. saphenus) is the longest sensory branch and a direct continuation of the femoral nerve. The saphenous nerve accompanies the femoral artery in the anterior femoral sulcus and in the adductor canal (Hunter's canal), emerges through the anterior opening of this canal together with the descending genicular artery, penetrates the broad fascia of the thigh and, accompanied by the great saphenous vein, descends along the lower leg to the medial edge of the foot. This pathway creates numerous 'bottlenecks' of potential mechanical conflict with fascial, muscular and aponeurotic structures [6,11,19].

Physiologically, the nerve retains autonomous longitudinal mobility (up to 10–15 mm of sliding during limb movements), which is facilitated by the low viscosity of hyaluronic acid in the extracellular matrix, allowing adaptation to changes in limb length and preventing excessive tension [5,6].

Current data confirm the efficacy of neuromobilization and fascial release in chronic knee pain, particularly in cases with positive neurodynamic tests such as the Prone Knee Bend Test, demonstrating a significant reduction in pain and improvement in function without invasive interventions [3,4,12,18,20,22,23,24,25,26].

Analysis of recent studies and publications

Current literature indicates that the term 'non-specific pain' often masks an undiagnosed specific soft tissue pathology. Studies (Mishchenko T.S., 2020; Korniienko V.V., 2021) highlight the multifactorial nature of pain. Anatomical works (Golovatsky A.S., 2017) describe in detail the topography of the saphenous nerve (n. saphenus) in the adductor canal (Hunter's canal), yet clinical correlations between its compression in this area and lower back pain are rarely considered. There is evidence regarding the efficacy of manual techniques (Yurchak A., 2023; Shacklock M., 2005), but there are no clear protocols for working specifically with the fascial structures of the thigh in cases of lumbago. This necessitates the search for new therapeutic targets beyond the lumbar spine.

Purpose of the article

The aim of this study is to test the hypothesis that stimulation of peripheral segments of the subcutaneous nerve can alleviate pain in the lumbar spine without directly affecting the vertebral structures.

Design and participants

The study was designed as an open-label prospective clinical observation with a pre-test/post-test design. The study involved 20 patients (8 men, 12 women) who presented with complaints of chronic lower back pain (duration > 12 weeks). Prior to the start of the study, each patient provided voluntary written informed consent to participate in the research, as well as permission for the use and processing of personal data for scientific purposes.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Inclusion criteria:

1. Pain intensity on the VAS ≥ 30 mm.

2. Positive neurodynamic test (Prone Knee Bend Test): reproduction of habitual pain in the lower back or anterior thigh when bending the knee whilst lying prone to less than 120°, confirmed by systematic reviews as a valid diagnostic method [8,12].

3. Absence of radiological signs (MRI/CT) of mechanical compression of the nerve roots by structures of the spinal column (true radiculopathy).

Exclusion criteria: diabetes mellitus (polyneuropathy), previous surgery on the thigh or spine, pregnancy, inflammatory rheumatic diseases.

Methodology of osteopathic manipulations:

Protocol – 4 sessions of 45 minutes each, with a 7-day interval:

1. Myofascial release of the fascia lata. This method involves gentle mobilization of the connective tissue structures of the anterior thigh, allowing the restoration of mutual gliding between the layers of the fascia lata, and specifically targeting the fascial densifications of the neurovascular bundle within the adductor canal.

2. Decompression of the adductor canal (Hunter's canal). Gentle separation of the fibres of the vastus medialis and adductor longus/magnus muscles, stretching of the lamina vastoadductoria to release the saphenous nerve and the neurovascular bundle [11,19].

3. Neurodynamic mobilization. Passive flexion and extension of the knee joint (within the elastic barrier of the connective tissue structures of the thigh) in the prone position to achieve free mobility of the saphenous nerve, improve axoplasmic flow and intraneural blood circulation [3,7].

Assessment Tools and Statistics

Assessment was carried out using the Visual Analogue Scale (VAS), the Oswestry Disability Index (ODI) to assess functional status [3], and goniometry (PKBT). Statistical analysis was performed using SPSS 23.0 with the Wilcoxon non-parametric test. The significance level was set at $p<0.05$.

Study Results

At the start of the study, the group was characterized by high levels of pain and functional limitations. All patients showed a positive neurodynamic test (PKBT) and a knee flexion angle of less than 120°.

As a result of osteopathic manipulations aimed at decompression and restoration of the neurodynamic of the saphenous nerve, a significant improvement in clinical parameters was observed in all study participants. At the start of the intervention, the group of patients demonstrated marked pain intensity and functional limitations, with a median VAS of 65.0 mm [interquartile range 55.0–75.0 mm], corresponding to a moderately severe pain syndrome, and a median ODI of 48.5% [40.0–58.0%],

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

indicating a moderate degree of disability in daily activities. Furthermore, 100% of patients showed a positive Prone Knee Bend Test (PKBT) with restricted range of motion, with a median knee flexion angle of 95° [80–110°], confirming the presence of neurodynamic dysfunction of the saphenous nerve and correlating with the literature data on the validity of this test for the diagnosis of peripheral nerve restrictions [8,12].

Table 1

Comparative analysis of treatment efficacy indicators(N=20)

Indicator	Before treatment, Me [25%; 75%]	After treatment, Me [25%; 75%]	Change (Δ)	Level
VAS (pain), mm	65,0 [55,0–75,0]	20,0 [10,0–30,0]	-45,0	< 0,001
ODI (function), %	48,5 [40,0–58,0]	21,0 [15,0–30,0]	-27,5	< 0,001
PKBT(angle),degrees	95 [80–110]	135 [125–140]	+40	< 0,001

Statistical analysis using the Wilcoxon non-parametric test revealed a highly significant improvement across all parameters ($p<0.001$ for each). In particular, a reduction in pain intensity on the VAS of 45 mm (median from 65.0 to 20.0 mm) indicates a transition from moderate to minimal pain levels, which clinically significantly exceeds the minimum clinically important difference (MCID) for this scale, which is approximately 20–30 mm according to systematic reviews [2,10,16]. An improvement in functional status on the ODI by 27.5% (from 48.5% to 21.0%) indicates a transition from moderate to minimal disability, with the MCID for the ODI being approximately 10–12%, which is consistent with recommendations for assessing the efficacy of therapy in chronic low back pain [1,4,13]. An increase in the range of pain-free motion in the PKBT by 40° (from 95° to 135°) demonstrates the restoration of neurodynamic, bringing the value closer to the physiological norm (≥120–140°), and correlates with a reduction in pain (Spearman's correlation coefficient $r=0.82$, $p<0.001$), confirming the causal relationship between peripheral fixation and lumbar syndrome [3,9,14].

The results obtained are consistent with data from systematic reviews on the efficacy of neuromobilization and fascial release in LBP, where similar interventions lead to a 30–50% reduction in pain and a 20–30% improvement in function [3,4,9,12,18]. However, in our study, the positive trend was more pronounced due to the specific effect on the mobility of the subcutaneous nerve in Hunter's canal, which proved to be more effective compared to general physiotherapy approaches described

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

in Ukrainian-language sources [13,20,22,23]. No side effects or complications were recorded, which underscores the safety of the protocol. These data support the hypothesis of a peripheral origin for a significant proportion of non-specific back pain and justify the integration of osteopathic techniques into multidisciplinary rehabilitation programmes [5,15,23,24,25].

Discussion of Results

The polymorphic nature of chronic non-specific low back pain (CNSLBP) and the high frequency of resistance to monotherapy, as noted in current clinical guidelines [1, 16], dictate the need to transition to multimodal rehabilitation strategies. The protocol we have developed, which integrates neurodynamic techniques and soft tissue mobilization (in particular, of the fascia lata), is based on the concept of the continuity of the neurofascial system. From a biomechanical perspective, this approach is pathogenetically justified due to the close anatomical connection between the fascial structures of the lower limb and the lumbar region [3, 5, 18]. We relied on the 'double crush syndrome' hypothesis, described by Upton and McComas [6] and supplemented by Schmid [7].

According to this hypothesis, the removal of distal peripheral fixations of the neurovascular bundle (at the level of the thigh) reduces the overall compressive stress on the nerve, which is critically important for the restoration of axoplasmic flow and local homeostasis of the nervous tissue, even in the proximal segments [17]. From a neurophysiological perspective, the effectiveness of the proposed intervention goes beyond a purely mechanical improvement in mobility. Systematic reviews by Ellis & Hing [12] and Lin [14] confirm that restoring the gliding of nerve structures helps to reduce ectopic activity of nociceptors. This, in turn, reduces pathological afferent impulses to the spinal cord, contributing to the desensitization of the central nervous system [4, 9]. Thus, the combined effect creates a more favourable basis for long-term remission and functional recovery compared to traditional isolated methods of physical therapy [10, 20].

Presentation of the main material

The fundamental basis of our study is the concept of the nervous system as a continuous, integrated structure that is in close mechanical interaction with the surrounding tissues. According to L. Stecco's theory, fascia plays an important role in ensuring the gliding of nerve trunks [5,6]. Pathological conditions lead to densification – the thickening of fascial layers caused by the aggregation of hyaluronic acid molecules. In its normal state, hyaluronate acts as a highly effective lubricant, but when the local pH or temperature changes (for example, due to microtrauma or inflammation), it changes its state from a 'sol' to a 'gel'. This transforms the physiological environment into a viscous 'glue' that fixes the nerve in place, restricting its physiological mobility relative to the muscles, fasciae and aponeuroses [5,6].

In the context of our clinical case, particular attention was paid to Hunter's canal (the adductor canal), through which the femoral neurovascular bundle passes,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

surrounded by the fascial sheaths of the thigh muscles and the layers of the fascia lata. Fixation of the nerve epineurium due to densification leads to a disturbance in the nerve's neurodynamic [5,18,19].

The myofascial release techniques we employed were based on targeted mechanical stretching of fascial structures, which, due to the physicochemical phenomenon of thixotropy, ensured the disaggregation of hyaluronic acid molecules and a significant optimization of its rheological properties.

This effect contributed to the normalization of the viscoelastic characteristics of the extracellular matrix, leading to the elimination of areas of fascial densification and the restoration of the physiological gliding of the nerve trunk relative to adjacent tissues.

The restoration of local nerve mobility within the Hunter's canal is not an isolated act, but part of a global optimization of the kinetic chain. Biomechanical correction, in this case, allows not only the elimination of symptomatic pain but also the normalization of load distribution across the fascial network, preventing recurrent fixation and ensuring a long-term therapeutic effect [3,4,12,18,20]. The phenomenon of 'double crush syndrome', first proposed by Upton and McComas in 1973 [6,9], is a hypothesis explaining the increased vulnerability of the peripheral nerve to multiple mechanical stresses.

According to this concept, damage or compression of nerve axons in one anatomical region renders them hypersensitive to additional damage in other areas, leading to a cumulative effect and amplification of symptoms. The pathogenesis is based on impaired axonal transport (both anterograde and retrograde), where primary compression disrupts intraneuronal metabolism, reduces tolerance to mechanical stress and promotes neuropathic changes, such as demyelination or axonal degeneration [6,9,10,15].

Recent studies, notably the Delphi analysis by Schmid and Coppieters [7,10], support this hypothesis, emphasizing that distal compression renders proximal regions (such as the spinal roots) hypersensitive to minimal stimuli, contributing to central sensitization and the chronicity of pain. In the context of the lower limbs, as in the case report by Maejima et al. [17], DCS manifests as a combination of radiculopathy (e.g., L5) and peripheral neuropathy (e.g., peroneal), where distal compression masks or exacerbates proximal symptoms, leading to the progression of the pain syndrome following decompression [9,10,15,17].

The mechanism of pain irradiation to the lumbar region in cases of fascial fixation of the saphenous nerve is a modification of DCS and is based on neurodynamic dysfunctions [3,4,9,12,14,15]. In the context of DCS, distal fixation disrupts axonal transport, rendering the nerve roots hypersensitive, which amplifies pain irradiation to the lower back via sensitization of the dorsal horns of the spinal cord and central neuroplasticity [7,10,15]. This mechanism is supported by the efficacy of neuromobilization and fascial release, which restore gliding and reduce traction [3,4,5,9,12,14,18,19].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Conclusions

1. Fascial fixation of the subcutaneous nerve within the adductor canal is a clinically significant etiological factor in chronic lower back pain, often underestimated in vertebrocentric models.

2. An osteopathic protocol incorporating myofascial release and neuromobilization provides a statistically significant ($p<0.001$) reduction in pain and functional limitations, alongside restoration of neurodynamic.

3. Restoration of peripheral gliding effectively eliminates retrograde traction on the lumbar nerve roots, confirming the need to integrate neurodynamic techniques into modern LBP rehabilitation protocols as a priority non-invasive approach [3,4,18,23, 24,25,26].

Література:

1. Oliveira, C. B., Maher, C. G., Pinto, R. Z., Traeger, A. C., Lin, C. C., Chenot, J. F., van Tulder, M., & Koes, B. W. (2018). Clinical practice guidelines for the management of non-specific low back pain in primary care: an updated overview. *European Spine Journal*.

2. Qaseem, A., Wilt, T. J., McLean, R. M., & Forciea, M. A.; Clinical Guidelines Committee of the American College of Physicians. (2017). Noninvasive Treatments for Acute, Subacute, and Chronic Low Back Pain: A Clinical Practice Guideline From the American College of Physicians. *Annals of Internal Medicine*.

3. Neto, T., Freitas, S. R., Marques, M., Gomes, L., Andrade, R., & Oliveira, R. (2017). Effects of lower body quadrant neural mobilization in healthy and low back pain populations: A systematic review and meta-analysis. *Musculoskeletal Science and Practice*.

4. Basson, A., Olivier, B., Ellis, R., Coppieters, M., Stewart, A., & Mudzi, W. (2017). The Effectiveness of Neural Mobilization for Neuromusculoskeletal Conditions: A Systematic Review and Meta-analysis. *Journal of Orthopaedic & Sports Physical Therapy*.

5. Branchini, M., Lopopolo, F., Andreoli, E., Loreti, I., Marchand, A. M., & Stecco, A. (2015). Fascial Manipulation® for chronic aspecific low back pain: a single blinded randomized controlled trial. *F1000Research*, *4*.

6. Upton, A. R., & McComas, A. J. (1973). The double crush in nerve entrapment syndromes. *Lancet*.

7. Schmid, A. B., & Coppieters, M. W. (2011). The double crush syndrome revisited-a Delphi study to reveal current expert views on mechanisms underlying dual nerve disorders. *Manual Therapy*.

8. Trainor, K., & Pinnington, M. A. (2011). Reliability and diagnostic validity of the slump knee bend neurodynamic test for upper/mid lumbar nerve root compression: a pilot study. *Physiotherapy*.

9. Peacock, M., Douglas, S., & Nair, P. (2023). Neural mobilization in low back and radicular pain: a systematic review. *Journal of Manual & Manipulative Therapy*.

10. Coulter, I. D., Crawford, C., Hurwitz, E. L., Vernon, H., Khorsan, R., Suttorp Booth, M., & Herman, P. M. (2018). Manipulation and mobilization for treating chronic low back pain: a systematic review and meta-analysis. *The Spine Journal*.

11. Qaseem, A., Snow, V., Casey, D., Cross, J. T., Jr, Shekelle, P., & Owens, D. K. (2007). Diagnosis and treatment of low back pain: a joint clinical practice guideline from the American College of Physicians and the American Pain Society. *Annals of Internal Medicine*.

12. Ellis, R. F., & Hing, W. A. (2008). Neural mobilization: a systematic review of randomized controlled trials with an analysis of therapeutic efficacy. *Journal of Manual & Manipulative Therapy*.

ISSN 2786-4952 Online

13. Satpute, K., Reid, S., Mitchell, T., & Mackay, G. (2022). Effectiveness of neural mobilisation on pain intensity, disability, and physical performance in adults with musculoskeletal pain-A protocol for a systematic review of randomized and quasi-randomized controlled trials and planned meta-analysis. *PLoS One*.

14. Lin, L. H., Lin, T. Y., Chang, K. V., Wu, W. T., & Özçakar, L. (2023). Neural Mobilization for Reducing Pain and Disability in Patients with Lumbar Radiculopathy: A Systematic Review and Meta-Analysis. *Life*.

15. Chen, C., Liu, Y., Yang, S., Chen, M., & Liao, J. (2024). Efficacy of neuromobilization in the treatment of low back pain: A protocol for systematic review and meta-analysis. *Medicine (Baltimore)*.

16. Hartvigsen, J., Hancock, M. J., Kongsted, A., Louw, Q., Ferreira, M. L., Genevay, S., Hoy, D., Karppinen, J., Pransky, G., Sieper, J., Smeets, R. J., & Underwood, M. (2018). What low back pain is and why we need to pay attention. *Lancet*.

17. Maejima, R., Aoyama, M., Hara, M., & Miyachi, S. (2021). Double Crush Syndrome of the Lower Limb in L5 Radiculopathy and Peroneal Neuropathy: A Case Report. *NMC Case Report Journal*.

18. Argüello-Aguilar, R., Carrasco-Uribarren, A., Fernández-de-Las-Peñas, C., Garrido-Ardila, E. M., Rodríguez-Sanz, J., & Jiménez-Sáez, S. (2021). The Effectiveness of Myofascial Release in Patients With Chronic Low Back Pain: A Systematic Review and Meta-Analysis. *Complementary Therapies in Medicine*.

19. Ajimsha, M. S., Al-Mudahka, N. R., & Al-Madzhar, J. A. (2015). Effectiveness of myofascial release: systematic review of randomized controlled trials. *Journal of Bodywork and Movement Therapies*.

20. Стельмах, Г. О., Василевський, О. М., Бакалюк, Т. Г., Макарчук, Н. Р., & Волинець, М. В. (2025). Ефективність терапевтичних вправ для зменшення болю та втрати працездатності у пацієнтів із хронічним неспецифічним болем у поперековому відділі хребта. *Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України*, *(1)*, 139–145.

21. Головацький, А. С., Черкасов, В. Г., Сапін, М. Р., Парахін, А. І., & Ковальчук, О. І. (2017). *Анатомія людини*(Т. 3, с. 55–56). Вінниця: Нова книга.

22. Григор'єва, Н. В., & Зінченко, О. М. (2021). Аналіз існуючих підходів до процесу фізичної терапії пацієнтів з неспецифічним болем у попереку. *Спортивна медицина, фізична терапія та ерготерапія*, *(1)*, 85–89.

23. Згурський, А. А., Смоляр, І. І., Ковельська, А. В., & Онопрієнко, І. В. (2022). Особливості індивідуального підходу до фізичної терапії осіб з хронічним неспецифічним болем у спині на основі мотиваційного інтерв'ювання. *Спортивна медицина, фізична терапія та ерготерапія*, *(2)*, 107–111.

24. Чоповський, Д. П. (2023). Сучасний погляд на хронічний неспецифічний м'язовий біль у спині. *Public Health Journal*, *(4)*, 15–20.

25. Юрчак, А. (2023). Остеопатія як метод фізичної терапії при больовому синдромі поперекового відділу хребта. *Молодий вчений*, *4* (116), 29–32.

26. Єгудіна, Є. Д., Головач, І. Ю., & Тер-Вартаньян, С. Х. (2020). Нефармакологічний менеджмент і фізична реабілітація пацієнтів із неспецифічним болем у нижній частині спини. *Біль. Суглоби. Хребет*, *10*(2), 103–110.

References:

1. Oliveira, C. B., Maher, C. G., Pinto, R. Z., Traeger, A. C., Lin, C. C., Chenot, J. F., van Tulder, M., & Koes, B. W. (2018). Clinical practice guidelines for the management of non-specific low back pain in primary care: an updated overview. *European Spine Journal*.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

2. Qaseem, A., Wilt, T. J., McLean, R. M., & Forciea, M. A.; Clinical Guidelines Committee of the American College of Physicians. (2017). Noninvasive Treatments for Acute, Subacute, and Chronic Low Back Pain: A Clinical Practice Guideline From the American College of Physicians. *Annals of Internal Medicine*.

3. Neto, T., Freitas, S. R., Marques, M., Gomes, L., Andrade, R., & Oliveira, R. (2017). Effects of lower body quadrant neural mobilization in healthy and low back pain populations: A systematic review and meta-analysis. *Musculoskeletal Science and Practice*.

4. Basson, A., Olivier, B., Ellis, R., Coppieters, M., Stewart, A., & Mudzi, W. (2017). The Effectiveness of Neural Mobilization for Neuromusculoskeletal Conditions: A Systematic Review and Meta-analysis. *Journal of Orthopaedic & Sports Physical Therapy*.

5. Branchini, M., Lopopolo, F., Andreoli, E., Loreti, I., Marchand, A. M., & Stecco, A. (2015). Fascial Manipulation® for chronic aspecific low back pain: a single blinded randomized controlled trial. *F1000Research*, *4*.

6. Upton, A. R., & McComas, A. J. (1973). The double crush in nerve entrapment syndromes. *Lancet*.

7. Schmid, A. B., & Coppieters, M. W. (2011). The double crush syndrome revisited--a Delphi study to reveal current expert views on mechanisms underlying dual nerve disorders. *Manual Therapy*.

8. Trainor, K., & Pinnington, M. A. (2011). Reliability and diagnostic validity of the slump knee bend neurodynamic test for upper/mid lumbar nerve root compression: a pilot study. *Physiotherapy*.

9. Peacock, M., Douglas, S., & Nair, P. (2023). Neural mobilization in low back and radicular pain: a systematic review. *Journal of Manual & Manipulative Therapy*.

10. Coulter, I. D., Crawford, C., Hurwitz, E. L., Vernon, H., Khorsan, R., Suttorp Booth, M., & Herman, P. M. (2018). Manipulation and mobilization for treating chronic low back pain: a systematic review and meta-analysis. *The Spine Journal*.

11. Qaseem, A., Snow, V., Casey, D., Cross, J. T., Jr, Shekelle, P., & Owens, D. K. (2007). Diagnosis and treatment of low back pain: a joint clinical practice guideline from the American College of Physicians and the American Pain Society. *Annals of Internal Medicine*.

12. Ellis, R. F., & Hing, W. A. (2008). Neural mobilization: a systematic review of randomized controlled trials with an analysis of therapeutic efficacy. *Journal of Manual & Manipulative Therapy*.

13. Satpute, K., Reid, S., Mitchell, T., & Mackay, G. (2022). Effectiveness of neural mobilisation on pain intensity, disability, and physical performance in adults with musculoskeletal pain-A protocol for a systematic review of randomized and quasi-randomized controlled trials and planned meta-analysis. *PLoS One*.

14. Lin, L. H., Lin, T. Y., Chang, K. V., Wu, W. T., & Özçakar, L. (2023). Neural Mobilization for Reducing Pain and Disability in Patients with Lumbar Radiculopathy: A Systematic Review and Meta-Analysis. *Life*.

15. Chen, C., Liu, Y., Yang, S., Chen, M., & Liao, J. (2024). Efficacy of neuromobilization in the treatment of low back pain: A protocol for systematic review and meta-analysis. *Medicine (Baltimore)*.

16. Hartvigsen, J., Hancock, M. J., Kongsted, A., Louw, Q., Ferreira, M. L., Genevay, S., Hoy, D., Karppinen, J., Pransky, G., Sieper, J., Smeets, R. J., & Underwood, M. (2018). What low back pain is and why we need to pay attention. *Lancet*.

17. Maejima, R., Aoyama, M., Hara, M., & Miyachi, S. (2021). Double Crush Syndrome of the Lower Limb in L5 Radiculopathy and Peroneal Neuropathy: A Case Report. *NMC Case Report Journal*.

ISSN 2786-4952 Online

18. Argüello-Aguilar, R., Carrasco-Uribarren, A., Fernández-de-Las-Peñas, C., Garrido-Ardila, E. M., Rodríguez-Sanz, J., & Jiménez-Sáez, S. (2021). The Effectiveness of Myofascial Release in Patients With Chronic Low Back Pain: A Systematic Review and Meta-Analysis. *Complementary Therapies in Medicine*.

19. Ajimsha, M. S., Al-Mudahka, N. R., & Al-Madzhar, J. A. (2015). Effectiveness of myofascial release: systematic review of randomized controlled trials. *Journal of Bodywork and Movement Therapies*.

20. Artiukh, V. O., & Kotliar, S. M. (2024). Efektyvnist terapevtychnykh vprav dlia zmenshennia boliu ta vraty pratsezdatnosti u patsiientiv iz khronichnym nespetsyfichnym bolem u poperekovomu viddili khrebta [Effectiveness of therapeutic exercises for reducing pain and loss of working capacity in patients with chronic non-specific low back pain]. *Visnyk sotsialnoi hihiieny ta orhanizatsii okhorony zdorovia Ukrainy* [in Ukrainian].

21. Holovatskyi, A. S., Cherkasov, V. H., Sapin, M. R., Parakhin, A. I., & Kovalchuk, O. I. (2017). *Anatomiia liudyny. U trokh tomakh. Tom 3* [Human anatomy. In three volumes. Volume 3]. Vinnytsia, Ukraine: Nova Knyha [in Ukrainian].

22. Hryhorieva, N. V., & Zinchenko, O. M. (2021). Analiz isnuiuchykh pidkhodiv do protsesu fizychnoi terapii patsiientiv z nespetsyfichnym bolem u popereku [Analysis of existing approaches to the physical therapy process of patients with non-specific back pain]. *Sportyvna medytsyna, fizychna terapiia ta erhoterapiia* [in Ukrainian].

23. Zhurskyi, A. A., Smoliar, I. I., Kovelska, A. V., & Onopriienko, I. V. (2022). Osoblyvosti indyvidualnoho pidkhodu do fizychnoi terapii osib z khronichnym nespetsyfichnym bolem u spyni na osnovi motyvatsiinoho interviuvannia [Features of an individual approach to physical therapy of persons with chronic non-specific back pain based on motivational interviewing]. *Sportyvna medytsyna, fizychna terapiia ta erhoterapiia* [in Ukrainian].

24. Chopovskyi, D. P. (2023). Suchasnyi pohliad na khronichnyi nespetsyfichnyi miazovyi bil u spyni [Modern view on chronic non-specific muscle back pain]. *Public Health Journal* [in Ukrainian].

25. Yurchak, A. (2023). Osteopatiia yak metod fizychnoi terapii pry bolovomu syndromi poperekovoho viddilu khrebta [Osteopathy as a method of physical therapy for lumbar spine pain syndrome]. *Molodyi vchenyi* [in Ukrainian].

26. Yehudina, Ye. D., Holovach, I. Yu., & Ter-Vartanian, S. Kh. (2020). Nefarmakolohichnyi menedzhment i fizychna reabilitatsiia patsiientiv iz nespetsyfichnym bolem u nyzhnii chastyni spyny [Non-pharmacological management and physical rehabilitation of patients with non-specific low back pain]. *Bil. Suhloby. Khrebet* [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 05.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 19.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

UDC 618.36-008.64-07-092

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2158-2169

Pecheriaha Svitlana Candidate of Medical Sciences, Assistant at the Department of Obstetrics, Gynecology and Perinatology, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0000-0003-3884-9109

Orletska Vladyslava Student of Higher Medical Education, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi

MODERN ASPECTS OF ETIOPATHOGENESIS AND DIAGNOSIS OF FETAL GROWTH RESTRICTION

Abstract. Fetal growth restriction (FGR) is one of the most common and most dangerous complications of pregnancy, associated with high rates of perinatal morbidity, mortality, and long-term adverse health outcomes in children. This pathology significantly increases the risk of antenatal fetal death, preterm birth, neonatal distress, neurological disorders, and the development of cardiovascular and metabolic diseases later in life. The basis of FGR development is placental dysfunction resulting from impaired remodeling of the spiral arteries, insufficient trophoblast invasion, and chronic fetal hypoxia. The etiology of the syndrome is multifactorial and includes maternal, placental, and fetal factors. The main risk factors include preeclampsia, arterial hypertension, thrombophilia, harmful habits, inadequate maternal nutrition, intrauterine infections, and fetal chromosomal abnormalities.

The article summarizes current data regarding the causes, pathogenetic mechanisms, and diagnostic methods of fetal growth restriction. The role of disturbances in uteroplacental and fetoplacental blood flow, angiogenic imbalance, oxidative stress, endothelial dysfunction, and fetal compensatory reactions in the development of this pathology is highlighted. Particular attention is paid to the characteristics of early- and late-onset FGR, as well as modern concepts of the fetal brain-sparing phenomenon. Modern approaches to the diagnosis of FGR are described, including ultrasound fetometry, Doppler velocimetry, cardiotocography, and the use of biochemical markers of placental dysfunction. Special emphasis is placed on the early prediction of placental insufficiency and the differential diagnosis between constitutionally small fetuses and true fetal growth restriction syndrome.

A comprehensive approach to the diagnosis and monitoring of pregnant women with FGR allows timely identification of signs of fetal decompensation, determination of the optimal timing of delivery, and reduction of the risk of severe perinatal complications. Further research in this field is aimed at improving methods of early diagnosis, identifying new biomarkers of placental dysfunction, and developing personalized strategies for pregnancy management.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Keywords: fetal growth restriction, placental dysfunction, fetal distress, Doppler velocimetry, fetometry, preeclampsia, perinatal complications.

Печеряга Світлана Володимирівна кандидатка медичних наук, асистентка кафедри акушерства, гінекології та перинатології, Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0000-0003-3884-9109

Орлецька Владислава Сергіївна здобувачка вищої медичної освіти, Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці

СУЧАСНІ АСПЕКТИ ЕТІОПАТОГЕНЕЗУ ТА ДІАГНОСТИКИ ЗАТРИМКИ РОСТУ ПЛОДА

Анотація. Затримка росту плода (ЗРП) є одним із найпоширеніших та найнебезпечніших ускладнень вагітності, що асоціюється з високими показниками перинатальної захворюваності, смертності та віддалених порушень здоров'я дитини.

Дана патологія суттєво підвищує ризик антенатальної загибелі плода, передчасних пологів, неонатального дистресу, неврологічних порушень і розвитку серцево-судинних та метаболічних захворювань у подальшому житті. Основою розвитку ЗРП є плацентарна дисфункція, яка виникає внаслідок порушення ремоделювання спіральних артерій, недостатньої інвазії трофобласта та хронічної гіпоксії плода. Етіологія синдрому є мультифакторною і включає материнські, плацентарні та фетальні чинники. До основних факторів ризику належать прееклампсія, артеріальна гіпертензія, тромбофілії, шкідливі звички, недостатнє харчування вагітної, внутрішньоутробні інфекції та хромосомні аномалії плода.

У статті узагальнено сучасні дані щодо причин, патогенетичних механізмів та методів діагностики затримки росту плода. Висвітлено роль порушень матково-плацентарного та плодово-плацентарного кровотоку, ангіогенного дисбалансу, оксидативного стресу, ендотеліальної дисфункції та компенсаторних реакцій плода у розвитку патології. Окрему увагу приділено особливостям ранньої та пізньої форм ЗРП, а також сучасним уявленням про феномен централізації плодового кровообігу. Описано сучасні підходи до діагностики ЗРП, зокрема ультразвукову фетометрію, доплерометрію, кардіотокографію та використання біохімічних маркерів плацентарної дисфункції. Особливу увагу приділено ранньому прогнозуванню плацентарної недостатності та диференційній діагностиці між конституційно малим плодом і справжнім синдромом затримки росту плода.

Комплексний підхід до діагностики та моніторингу вагітних із ЗРП дозволяє своєчасно виявляти ознаки декомпенсації стану плода, визначати

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

оптимальні терміни розродження та знижувати ризик тяжких перинатальних ускладнень. Подальші дослідження у цій галузі спрямовані на вдосконалення методів ранньої діагностики, пошук нових біомаркерів плацентарної дисфункції та розробку персоналізованих стратегій ведення вагітності.

Ключові слова: затримка росту плода, плацентарна дисфункція, дистреся плода, доплерометрія, фетометрія, прееклампсія, перинатальні ускладнення.

Problem Statement. Fetal growth restriction (FGR) remains one of the most pressing problems of modern obstetrics, as it is associated with high rates of perinatal morbidity and mortality. According to current studies, the incidence of FGR accounts for approximately 5–10% of all pregnancies and is one of the leading causes of antenatal fetal death, neonatal complications, preterm birth, and neurodevelopmental disorders later in life [1, 5].

Fetal growth restriction is defined as a pathological condition in which the fetus fails to achieve its genetically determined growth potential due to impaired functioning of the "mother–placenta–fetus" system. Most commonly, FGR is associated with placental insufficiency; however, its etiology is multifactorial and includes maternal, placental, and fetal factors.

The significance of this problem is обусловлена the fact that intrauterine growth impairment not only affects the course of pregnancy and delivery but also increases the risk of cardiovascular, metabolic, and neurological diseases in adulthood according to the concept of fetal programming.

Analysis of Recent Research and Publications. In modern scientific literature, considerable attention is devoted to the study of pathogenetic mechanisms underlying FGR, improvement of early diagnostic methods, and optimization of pregnancy management strategies.

Large international studies and clinical guidelines of the Society for Maternal-Fetal Medicine (SMFM), the International Society of Ultrasound in Obstetrics and Gynecology (ISUOG), FIGO [5], and other professional organizations emphasize the importance of early detection of placental dysfunction and timely fetal monitoring.

Recent publications demonstrate that the main pathogenetic mechanism of FGR is impaired trophoblast invasion and incomplete remodeling of the uterine spiral arteries, leading to chronic placental ischemia and insufficient transport of oxygen and nutrients to the fetus.

Some studies are focused on the investigation of biochemical markers of placental dysfunction. It has been shown that decreased levels of placental growth factor (PlGF) and pregnancy-associated plasma protein A (PAPP-A) during the first trimester may be associated with the subsequent development of FGR.

At the same time, the problem of differentiating constitutionally small fetuses from true fetal growth restriction remains relevant, which determines the need for a comprehensive approach using ultrasound fetometry, Doppler velocimetry, and cardiotocography [1, 2, 5].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Purpose of the article. The aim of this article was to summarize current data regarding the causes, pathogenesis, and diagnostic methods of fetal growth restriction syndrome based on the results of contemporary clinical studies and international guidelines.

Presentation of the Main Material of the Study. Fetal growth restriction (FGR) is one of the most complex multifactorial complications of pregnancy, characterized by the inability of the fetus to achieve its genetically determined growth potential. At the current stage of obstetric development, FGR is regarded not only as an isolated disturbance of fetometric parameters but also as a manifestation of systemic placental dysfunction accompanied by hemodynamic, metabolic, and biochemical changes within the "mother–placenta–fetus" system [1, 4]. The incidence of this pathology ranges from 5% to 10% of all pregnancies, while among cases of antenatal fetal death, FGR is detected in nearly one-third of pregnancies [1, 2]. The importance of this problem is determined not only by high perinatal risks but also by the proven association between intrauterine growth restriction and the future development of cardiovascular, metabolic, and neurological diseases [4].

The etiology of FGR is extremely diverse and multifactorial. Modern studies traditionally divide all etiological factors into three major groups: maternal, placental, and fetal [5, 6]. This classification helps to systematize approaches to diagnosis and pregnancy management, although in clinical practice combinations of factors are frequently observed.

Among maternal factors, the leading role belongs to chronic arterial hypertension, preeclampsia, and diabetes mellitus (both pregestational and gestational). These conditions impair uteroplacental blood flow through vasoconstriction and endothelial dysfunction.

Autoimmune diseases such as systemic lupus erythematosus, antiphospholipid syndrome, thrombophilia, chronic kidney disease, and cardiovascular pathology also make a significant contribution. All of these conditions lead to reduced placental perfusion and fetal distress [2, 6].

Harmful habits such as smoking, alcohol consumption, and drug abuse (including cocaine, opioids, and marijuana) also have an important impact. Smoking causes vasoconstriction, increased carboxyhemoglobin levels, and oxidative stress, which directly reduce the delivery of oxygen and nutrients to the fetus. Alcohol and narcotic substances exert toxic effects on the placenta and fetal tissues, thereby increasing the risk of chronic hypoxia [7].

Insufficient maternal nutrition is also of great importance, particularly protein deficiency, lack of essential micronutrients (iron, zinc, iodine), and folic acid deficiency.

These conditions impair protein synthesis, placental development, and metabolic processes. It has been proven that a low maternal body mass index before pregnancy (BMI <18.5 kg/m²) and insufficient gestational weight gain significantly increase the risk of FGR due to limited nutrient reserves and impaired placental function [8].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Fetal causes include chromosomal abnormalities, genetic syndromes, intrauterine infections, and congenital malformations [9]. FGR is most commonly associated with trisomies 13, 18, and 21, which lead to the symmetrical form of growth restriction because of generalized impairment of cell division and metabolism. Among infections, cytomegalovirus (CMV), toxoplasmosis, and rubella play the leading role, as they cause direct damage to placental and fetal tissues, inflammation, and developmental disturbances [10]. In multiple pregnancies, an important pathogenetic factor is the unequal distribution of placental blood flow between fetuses, especially in monochorionic twins. In such cases, selective fetal growth restriction (sFGR) develops due to unequal placental sharing and vascular anastomoses, resulting in significant fetal growth discordance [11].

Placental factors are considered the primary contributors to the pathogenesis of most cases of fetal growth restriction (FGR), particularly the early-onset form. Under normal conditions, during early pregnancy, deep cytotrophoblast invasion into the uterine spiral arteries occurs. This process ensures their transformation into wide, low-resistance vessels with high blood-flow capacity, which is critically important for adequate placental and fetal perfusion [12]. In fetal growth restriction syndrome, this process remains incomplete (failure of physiological transformation), resulting in spiral arteries retaining a narrow lumen, muscular layer, and high vascular resistance. Consequently, uteroplacental blood flow becomes impaired, leading to chronic placental ischemia, intermittent hypoxia–reoxygenation injury, and insufficient delivery of oxygen and nutrients to the fetus [1, 5, 13].

An important role in the development of placental dysfunction is played by an imbalance of angiogenic factors. Current studies demonstrate that FGR is associated with decreased levels of placental growth factor (PlGF) and increased concentrations of the antiangiogenic factor sFlt-1. This disrupts normal placental vascular development, contributes to endothelial dysfunction, and further worsens placental perfusion [14]. These changes are often accompanied by maternal endothelial dysfunction and systemic inflammatory responses. In addition, increased oxidative stress, activation of proinflammatory cytokines (IL-6, TNF-α), and mitochondrial dysfunction in placental tissue have been identified, which further aggravate energy deficiency and trophoblast apoptosis [15].

Chronic fetal hypoxia triggers a number of compensatory mechanisms. One of the most important is the “brain-sparing effect,” characterized by redistribution of blood flow toward vital organs such as the brain, heart, and adrenal glands [1, 5, 16]. Simultaneously, blood supply to the liver, kidneys, intestines, and peripheral tissues decreases. This leads to the characteristic asymmetric form of FGR, in which the fetal abdominal circumference lags behind head measurements [6, 17]. In cases of progressive hypoxia, compensatory mechanisms become exhausted, resulting in metabolic acidosis, fetal cardiac dysfunction, and increased risk of antenatal fetal death [18].

Modern classification distinguishes between early-onset and late-onset forms of fetal growth restriction (FGR), which has important prognostic and management

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

implications. This classification is mainly based on the gestational age at which the pathology is diagnosed and reflects differences in etiology, severity of placental dysfunction, and fetal risks.

Early-onset FGR is diagnosed before 32 weeks of gestation. It is usually associated with severe placental insufficiency, pronounced Doppler abnormalities (including increased pulsatility index in the umbilical artery, absent or reversed end-diastolic flow), frequent association with preeclampsia and other maternal diseases. This form is characterized by a higher risk of preterm delivery, perinatal morbidity, and mortality [3, 19].

Late-onset FGR develops after 32 weeks of gestation (more commonly after 34 weeks) and accounts for approximately 70–80% of all FGR cases. It is often characterized by less pronounced hemodynamic changes on Doppler examination (normal or only mildly altered umbilical artery blood flow); however, it is associated with a significant risk of intrapartum fetal distress, acute hypoxia during labor, and adverse neonatal outcomes, including respiratory distress, metabolic disorders, and long-term neurodevelopmental problems [5, 20].

The primary method for diagnosing fetal growth restriction (FGR) remains ultrasound examination. Fetometry allows assessment of biparietal diameter, abdominal circumference, femur length, and estimation of fetal weight [1, 9]. The most sensitive parameter is abdominal circumference, since the fetal liver and subcutaneous adipose tissue are the most responsive to nutrient deficiency [17]. According to current guidelines, FGR is diagnosed when the estimated fetal weight is below the 10th percentile for the corresponding gestational age, while severe FGR is defined as an estimated fetal weight below the 3rd percentile [3, 9].

Doppler velocimetry of blood flow is of extremely important diagnostic value. Assessment of umbilical artery blood flow allows determination of the severity of placental insufficiency.

Increased pulsatility index or absent end-diastolic flow are considered unfavorable prognostic signs [5, 19]. In severe cases, reversed end-diastolic flow may occur and is associated with a high risk of intrauterine fetal death [2, 20].

An important component of diagnosis is the assessment of the fetal middle cerebral artery. Reduced resistance index in this vessel reflects redistribution of circulation and compensatory cerebral vasodilation [21]. In modern clinical practice, the cerebroplacental ratio (CPR) is widely used because of its high prognostic value for fetal distress and adverse perinatal outcomes [9, 19].

In severe forms of FGR, additional assessment of blood flow in the ductus venosus is performed. Pathological changes in ductus venosus blood flow indicate fetal decompensation and the development of cardiac failure [22, 23]. Such abnormalities are often considered indications for urgent delivery regardless of gestational age.

Cardiotocography also plays an important role in fetal monitoring. As hypoxia progresses, reduced fetal heart rate variability, late decelerations, and decreased fetal reactivity are observed [2, 5, 24]. Computerized cardiotocography has gained particular

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

importance because it enables objective assessment of fetal heart rate variability and improves the accuracy of fetal distress diagnosis [1, 25, 26].

A promising direction in modern diagnostics is the use of biochemical and molecular markers. During the first trimester of pregnancy, low levels of PAPP-A and PlGF may serve as early predictors of FGR and preeclampsia [5, 14, 27]. Placental microRNAs, exosomes, metabolomic, and proteomic profiles are also being actively investigated [28, 29]. According to recent studies, combining ultrasound methods with biochemical markers significantly improves the effectiveness of early prediction of placental dysfunction [2, 30].

Special attention is paid to the differential diagnosis between constitutionally small fetuses and true fetal growth restriction syndrome. Constitutionally small fetuses demonstrate normal Doppler findings and no evidence of placental insufficiency, whereas true FGR is characterized by hemodynamic disturbances and progressive growth impairment [1, 14]. Correct differentiation is crucial for selecting the optimal management strategy and determining the appropriate timing of delivery.

Current international guidelines emphasize the importance of a multidisciplinary approach to the management of pregnancies complicated by FGR. Management of such patients should include regular ultrasound monitoring, Doppler assessment, evaluation of the fetal biophysical profile, and timely determination of indications for delivery [18, 24]. Timely diagnosis and adequate surveillance significantly reduce perinatal mortality and improve long-term outcomes for affected children.

Conclusions. Fetal growth restriction is one of the most important complications of pregnancy, associated with high rates of perinatal morbidity and mortality, as well as adverse long-term health consequences for the child. The pathogenesis of FGR is primarily based on placental dysfunction associated with impaired remodeling of the spiral arteries, development of chronic hypoxia, and insufficient supply of oxygen and nutrients to the fetus. At the same time, the development of this syndrome is multifactorial and depends on the interaction of maternal, placental, and fetal factors.

Modern diagnostic methods make it possible to detect signs of fetal growth restriction at early stages of pathology development. Ultrasound fetometry, Doppler assessment of uteroplacental and fetoplacental circulation, cardiotocography, and evaluation of biochemical markers of placental dysfunction are of the greatest clinical importance. The combined use of these methods significantly increases diagnostic accuracy and enables timely identification of fetal decompensation risk.

An important direction of modern obstetrics is the early prediction of placental insufficiency and a personalized approach to the management of pregnancies complicated by FGR. Timely fetal monitoring, assessment of the severity of hemodynamic disturbances, and determination of the optimal timing of delivery make it possible to reduce the frequency of severe perinatal complications and improve neonatal outcomes.

Further scientific research should be aimed at improving early diagnostic methods, identifying new molecular and genetic markers of placental dysfunction, and

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

developing effective preventive and therapeutic strategies to reduce the incidence of fetal growth restriction and its adverse consequences.

References:

1. Chew, L. C., Osuchukwu , O. O., Reed, D. J., & Verma, R. P. (2024). Fetal Growth Restriction. In *StatPearls*. StatPearls Publishing.

2. Tsikouras, P., Antsaklis, P., Nikolettos, K., Kotanidou, S., Kritsotaki, N., Bothou, A., Andreou, S., Nalmpanti, T., Chalkia, K., Spanakis, V., Iatrakis, G., & Nikolettos, N. (2024). Diagnosis, Prevention, and Management of Fetal Growth Restriction (FGR). *Journal of personalized medicine*, *14*(7), 698. https://doi.org/10.3390/jpm14070698

3. Gordijn, S. J., Beune, I. M., Thilaganathan, B., Papageorghiou, A., Baschat, A. A., Baker, P. N., Silver, R. M., Wynia, K., & Ganzevoort, W. (2016). Consensus definition of fetal growth restriction: a Delphi procedure. *Ultrasound in obstetrics & gynecology: the official journal of the International Society of Ultrasound in Obstetrics and Gynecology*, *48*(3), 333–339. https://doi.org/10.1002/uog.15884

4. Sharma, D., Shastri, S., & Sharma, P. (2016). Intrauterine Growth Restriction: Antenatal and Postnatal Aspects. *Clinical medicine insights. Pediatrics*, *10*, 67–83. https://doi.org/10.4137/CMPed.S40070

5. Melamed, N., Baschat, A., Yinon, Y., Athanasiadis, A., Mecacci, F., Figueras, F., Berghella, V., Nazareth, A., Tahlak, M., McIntyre, H. D., Da Silva Costa, F., … Hod, M. (2021). FIGO (international Federation of Gynecology and obstetrics) initiative on fetal growth: best practice advice for screening, diagnosis, and management of fetal growth restriction. *International journal of gynaecology and obstetrics: the official organ of the International Federation of Gynaecology and Obstetrics*, *152 Suppl 1*(Suppl 1), 3–57. https://doi.org/10.1002/ijgo.13522

6. Singh, A., & Ambujam, K. (2018). Maternal socio-demographic determinants and fetal outcome of intrauterine growth restriction. *International Journal of Reproduction, Contraception, Obstetrics and Gynecology*, *7*(9), 3843-3848.

7. Suzuki, K., Sato, M., Zheng, W., Shinohara, R., Yokomichi, H., & Yamagata, Z. (2014). Effect of maternal smoking cessation before and during early pregnancy on fetal and childhood growth. *Journal of epidemiology*, *24*(1), 60–66. https://doi.org/10.2188/jea.je20130083

8. Lewandowska, M. (2021). Maternal Obesity and Risk of Low Birth Weight, Fetal Growth Restriction, and Macrosomia: Multiple Analyses. *Nutrients*, *13*(4), 1213. https://doi.org/10.3390/nu13041213

9. Zhou, H., Cheng, K., Li, Y., Fu, F., Li, R., Zhang. Y., Yang, X., … Liao, C. (2022). The Genetic and Clinical Outcomes in Fetuses With Isolated Fetal Growth Restriction: A Chinese Single-Center Retrospective Study. *Front. Genet. 13*, 856522. https://doi.org/10.3389/fgene.2022.856522

10. Patel, N., Chaudhari, K., Patel, D. J., Joshi, J. S., & Jyotsna, G. (2024). TORCH (Toxoplasmosis, Other, Rubella, Cytomegalovirus, Herpes Simplex Virus) Infection and the Enigma of Anomalous Fetal Development: Pregnancy Puzzles. *Cureus*, *16*(1), e51534. https://doi.org/10.7759/cureus.51534

11. Groene, S. G. (2023). Selective fetal growth restriction in identical twins: from womb to adolescence. Retrieved from https://hdl.handle.net/1887/3511752

12. Albrecht, E. D., & Pepe, G. J. (2020). Regulation of Uterine Spiral Artery Remodeling: a Review. *Reproductive sciences (Thousand Oaks, Calif.)*, *27*(10), 1932–1942. https://doi.org/10.1007/s43032-020-00212-8

13. Burton, G. J., & Jauniaux, E. (2018). Pathophysiology of placental-derived fetal growth restriction. *American journal of obstetrics and gynecology*, *218*(2S), S745–S761. https://doi.org/10.1016/j.ajog.2017.11.577

ISSN 2786-4952 Online

14. Andrikos, A., Andrikos, D., Schmidt, B., Birdir, C., Kimmig, R., Gellhaus, A., & Köninger, A. (2022). Course of the sFlt-1/PlGF ratio in fetal growth restriction and correlation with biometric measurements, feto-maternal Doppler parameters and time to delivery. *Archives of gynecology and obstetrics*, *305*(3), 597–605. https://doi.org/10.1007/s00404-021-06186-5

15. Cheng, D., Yang, S., Wang, C., Fan, K., Gao, F., & Sun, Q. (2026). Reactive oxygen species in fetal growth restriction mechanisms and therapeutic directions (Review). *International journal of molecular medicine*, *57*(5), 121. https://doi.org/10.3892/ijmm.2026.5792

16. Wu, B. A., Chand, K. K., Bell, A., Miller, S. L., Colditz, P. B., Malhotra, A., & Wixey, J. A. (2024). Effects of fetal growth restriction on the perinatal neurovascular unit and possible treatment targets. *Pediatric research*, *95*(1), 59–69. https://doi.org/10.1038/s41390-023-02805-w

17. Benítez-Marín, M. J., Marín-Clavijo, J., Blanco-Elena, J. A., Jiménez-López, J., & González-Mesa, E. (2021). Brain Sparing Effect on Neurodevelopment in Children with Intrauterine Growth Restriction: A Systematic Review. *Children*, *8*(9), 745. https://doi.org/10.3390/children 8090745

18. Villalaín, C., Herraiz, I., Akolekar, R., Figueras, F., Crispi, F., Rizzo, G., Mappa, I., Mendoza, M., Del Moral, T., Stampalija, T., Ghi, T., & Galindo, A. (2025). Clinical practice guidance for the management of fetal growth restriction: an expert review. *The journal of maternal-fetal & neonatal medicine: the official journal of the European Association of Perinatal Medicine, the Federation of Asia and Oceania Perinatal Societies, the International Society of Perinatal Obstetricians*, *38*(1), 2526111. https://doi.org/10.1080/14767058.2025.2526111

19. Lees, C. C., Stampalija, T., Baschat, A., da Silva Costa, F., Ferrazzi, E., Figueras, F., Hecher, K., Kingdom, J., Poon, L. C., Salomon, L. J., & Unterscheider, J. (2020). ISUOG Practice Guidelines: diagnosis and management of small-for-gestational-age fetus and fetal growth restriction. *Ultrasound in obstetrics & gynecology: the official journal of the International Society of Ultrasound in Obstetrics and Gynecology*, *56*(2), 298–312. https://doi.org/10.1002/uog.22134

20. Kumar, A., Singh, A., Kumari, S., Saha, S. C., Singh, T., & Saini, S. S. (2024). Role of Cerebroplacental Ratio in Predicting Perinatal Outcome. *Cureus*, *16*(2), e54816. https://doi.org/ 10.7759/cureus.54816

21. Steller, J. G., Gumina, D., Driver, C., Peek, E., Galan, H. L., Reeves, S., & Hobbins, J. C. (2022). Patterns of Brain Sparing in a Fetal Growth Restriction Cohort. *Journal of clinical medicine*, *11*(15), 4480. https://doi.org/10.3390/jcm11154480

22. Cancarevic Djajic, B., Draganovic, D., Milic-Radic, T., Sobot, S., Popovic, B., Milidragovic, J., Vjestica, M., Bozic, S., & Preradovic, L. (2025). Predictive Value of Venous Ductus Doppler in Perinatal Outcomes in Fetal Growth Restriction. *Cureus*, *17*(9), e92838. https://doi.org/ 10.7759/cureus.92838

23. Fratelli, N., Amighetti, S., Bhide, A., Fichera, A., Khalil, A., Papageorghiou, A. T., Prefumo, F., & Thilaganathan, B. (2020). Ductus venosus Doppler waveform pattern in fetuses with early growth restriction. *Acta obstetricia et gynecologica Scandinavica*, *99*(5), 608–614. https://doi.org/10.1111/aogs.13782

24. Martins, J., Biggio, J., & Abuhamad, A. (2020). Society for Maternal-Fetal Medicine Consult Series #52: Diagnosis and management of fetal growth restriction. *American Journal of Obstetrics & Gynecology, 223,* B2-B17.

25. Wolf, H., Arabin, B., Lees, C. C., Oepkes, D., Prefumo, F., Thilaganathan, B., Todros, T., Visser, G. H. A., Bilardo, C. M., Derks, J. B., Diemert, A., Duvekot, J. J., Ferrazzi, E., Frusca, T., Hecher, K., Marlow, N., Martinelli, P., Ostermayer, E., Papageorghiou, A. T., Scheepers, H. C. J., … TRUFFLE group (2017). Longitudinal study of computerized cardiotocography in early fetal growth restriction. *Ultrasound in obstetrics & gynecology: the official journal of the International Society of Ultrasound in Obstetrics and Gynecology*, *50*(1), 71–78. https://doi.org/10.1002/uog.17215

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

26. Danciu, B. M., & Simionescu, A. A. (2025). Optimizing Fetal Surveillance in Fetal Growth Restriction: A Narrative Review of the Role of the Computerized Cardiotocographic Assessment. *Journal of Clinical Medicine*, *14*(19), 7010. https://doi.org/10.3390/jcm14197010

27. Côté, M. L., Giguère, Y., Forest, J. C., Audibert, F., Johnson, J. A., Okun, N., Guerby, P., Ghesquiere, L., & Bujold, E. (2025). First-Trimester PlGF and PAPP-A and the Risk of Placenta-Mediated Complications: PREDICTION Prospective Study. *Journal of obstetrics and gynaecology Canada: JOGC = Journal d'obstetrique et gynecologie du Canada : JOGC*, *47*(2), 102732. https://doi.org/10.1016/j.jogc.2024.102732

28. Xu, P., Ma, Y., Wu, H., & Wang, Y. L. (2021). Placenta-Derived MicroRNAs in the Pathophysiology of Human Pregnancy. *Frontiers in cell and developmental biology*, *9*, 646326. https://doi.org/10.3389/fcell.2021.646326

29. Shan Y, Hou B, Wang J, Chen A and Liu S (2024) Exploring the role of exosomal MicroRNAs as potential biomarkers in preeclampsia. Front. Immunol. 15:1385950. https://doi.org/10.3389/fimmu.2024.1385950

30. Hong, J., & Kumar, S. (2023). Circulating biomarkers associated with placental dysfunction and their utility for predicting fetal growth restriction. *Clinical science (London, England : 1979)*, *137*(8), 579–595. https://doi.org/10.1042/CS20220300

Література:

1. Chew L. C., Osuchukwu O. O., Reed D. J., Verma R. P. Fetal Growth Restriction. StatPearls. Treasure Island (FL): StatPearls Publishing, 2024.

2. Tsikouras P., Antsaklis P., Nikolettos K. et al. Diagnosis, Prevention, and Management of Fetal Growth Restriction (FGR). Journal of Personalized Medicine. 2024. Vol. 14, № 7. P. 698. https://doi.org/10.3390/jpm14070698

3. Gordijn S. J., Beune I. M., Thilaganathan B. et al. Consensus definition of fetal growth restriction: a Delphi procedure. Ultrasound in Obstetrics & Gynecology. 2016. Vol. 48, № 3. P. 333–339. https://doi.org/10.1002/uog.15884

4. Sharma D., Shastri S., Sharma P. Intrauterine Growth Restriction: Antenatal and Postnatal Aspects. Clinical Medicine Insights: Pediatrics. 2016. Vol. 10. P. 67–83. https://doi.org/10.4137/CMPed.S40070

5. Melamed N., Baschat A., Yinon Y. et al. FIGO initiative on fetal growth: best practice advice for screening, diagnosis, and management of fetal growth restriction. International Journal of Gynecology & Obstetrics. 2021. Vol. 152, Suppl. 1. P. 3–57. https://doi.org/10.1002/ijgo.13522

6. Singh A., Ambujam K. Maternal socio-demographic determinants and fetal outcome of intrauterine growth restriction. International Journal of Reproduction, Contraception, Obstetrics and Gynecology. 2018. Vol. 7, № 9. P. 3843–3848.

7. Suzuki K., Sato M., Zheng W. et al. Effect of maternal smoking cessation before and during early pregnancy on fetal and childhood growth. Journal of Epidemiology. 2014. Vol. 24, № 1. P. 60–66. https://doi.org/10.2188/jea.JE20130083

8. Lewandowska M. Maternal Obesity and Risk of Low Birth Weight, Fetal Growth Restriction, and Macrosomia: Multiple Analyses. Nutrients. 2021. Vol. 13, № 4. P. 1213. https://doi.org/10.3390/nu13041213

9. Zhou H., Cheng K., Li Y. et al. The Genetic and Clinical Outcomes in Fetuses With Isolated Fetal Growth Restriction: A Chinese Single-Center Retrospective Study. Frontiers in Genetics. 2022. Vol. 13. P. 856522. https://doi.org/10.3389/fgene.2022.856522

10. Patel N., Chaudhari K., Patel D. J. et al. TORCH Infection and the Enigma of Anomalous Fetal Development: Pregnancy Puzzles. Cureus. 2024. Vol. 16, № 1. P. e51534. https://doi.org/10.7759/cureus.51534

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

11. Groene S. G. Selective fetal growth restriction in identical twins: from womb to adolescence. Leiden, 2023. URL: https://hdl.handle.net/1887/3511752

12. Albrecht E. D., Pepe G. J. Regulation of Uterine Spiral Artery Remodeling: a Review. Reproductive Sciences. 2020. Vol. 27, № 10. P. 1932–1942. https://doi.org/10.1007/s43032-020-00212-8

13. Burton G. J., Jauniaux E. Pathophysiology of placental-derived fetal growth restriction. American Journal of Obstetrics and Gynecology. 2018. Vol. 218, Suppl. 2. P. S745–S761. https://doi.org/10.1016/j.ajog.2017.11.577

14. Andrikos A., Andrikos D., Schmidt B. et al. Course of the sFlt-1/PlGF ratio in fetal growth restriction and correlation with biometric measurements, feto-maternal Doppler parameters and time to delivery. Archives of Gynecology and Obstetrics. 2022. Vol. 305, № 3. P. 597–605. https://doi.org/10.1007/s00404-021-06186-5

15. Cheng D., Yang S., Wang C. et al. Reactive oxygen species in fetal growth restriction mechanisms and therapeutic directions (Review). International Journal of Molecular Medicine. 2026. Vol. 57, № 5. P. 121. https://doi.org/10.3892/ijmm.2026.5792

16. Wu B. A., Chand K. K., Bell A. et al. Effects of fetal growth restriction on the perinatal neurovascular unit and possible treatment targets. Pediatric Research. 2024. Vol. 95, № 1. P. 59–69. https://doi.org/10.1038/s41390-023-02805-w

17. Benítez-Marín M. J., Marín-Clavijo J., Blanco-Elena J. A. et al. Brain Sparing Effect on Neurodevelopment in Children with Intrauterine Growth Restriction: A Systematic Review. Children. 2021. Vol. 8, № 9. P. 745. https://doi.org/10.3390/children8090745

18. Villalaín C., Herraiz I., Akolekar R. et al. Clinical practice guidance for the management of fetal growth restriction: an expert review. Journal of Maternal-Fetal & Neonatal Medicine. 2025. Vol. 38, № 1. P. 2526111. https://doi.org/10.1080/14767058.2025.2526111

19. Lees C. C., Stampalija T., Baschat A. et al. ISUOG Practice Guidelines: diagnosis and management of small-for-gestational-age fetus and fetal growth restriction. Ultrasound in Obstetrics & Gynecology. 2020. Vol. 56, № 2. P. 298–312. https://doi.org/10.1002/uog.22134

20. Kumar A., Singh A., Kumari S. et al. Role of Cerebroplacental Ratio in Predicting Perinatal Outcome. Cureus. 2024. Vol. 16, № 2. P. e54816. https://doi.org/10.7759/cureus.54816

21. Steller J. G., Gumina D., Driver C. et al. Patterns of Brain Sparing in a Fetal Growth Restriction Cohort. Journal of Clinical Medicine. 2022. Vol. 11, № 15. P. 4480. https://doi.org/10.3390/jcm11154480

22. Cancarevic Djajic B., Draganovic D., Milic-Radic T. et al. Predictive Value of Venous Ductus Doppler in Perinatal Outcomes in Fetal Growth Restriction. Cureus. 2025. Vol. 17, № 9. P. e92838. https://doi.org/10.7759/cureus.92838

23. Fratelli N., Amighetti S., Bhide A. et al. Ductus venosus Doppler waveform pattern in fetuses with early growth restriction. Acta Obstetricia et Gynecologica Scandinavica. 2020. Vol. 99, № 5. P. 608–614. https://doi.org/10.1111/aogs.13782

24. Martins J., Biggio J., Abuhamad A. Society for Maternal-Fetal Medicine Consult Series #52: Diagnosis and management of fetal growth restriction. American Journal of Obstetrics & Gynecology. 2020. Vol. 223. P. B2–B17.

25. Wolf H., Arabin B., Lees C. C. et al. Longitudinal study of computerized cardiotocography in early fetal growth restriction. Ultrasound in Obstetrics & Gynecology. 2017. Vol. 50, № 1. P. 71–78. https://doi.org/10.1002/uog.17215

26. Danciu B. M., Simionescu A. A. Optimizing Fetal Surveillance in Fetal Growth Restriction: A Narrative Review of the Role of the Computerized Cardiotocographic Assessment. Journal of Clinical Medicine. 2025. Vol. 14, № 19. P. 7010. https://doi.org/10.3390/jcm14197010

27. Côté M. L., Giguère Y., Forest J. C. et al. First-Trimester PlGF and PAPP-A and the Risk of Placenta-Mediated Complications: PREDICTION Prospective Study. Journal of Obstetrics and Gynaecology Canada. 2025. Vol. 47, № 2. P. 102732. https://doi.org/10.1016/j.jogc.2024.102732

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

28. Xu P., Ma Y., Wu H., Wang Y. L. Placenta-Derived MicroRNAs in the Pathophysiology of Human Pregnancy. Frontiers in Cell and Developmental Biology. 2021. Vol. 9. P. 646326. https://doi.org/10.3389/fcell.2021.646326

29. Shan Y., Hou B., Wang J. et al. Exploring the role of exosomal MicroRNAs as potential biomarkers in preeclampsia. Frontiers in Immunology. 2024. Vol. 15. P. 1385950. https://doi.org/10.3389/fimmu.2024.1385950

30. Hong J., Kumar S. Circulating biomarkers associated with placental dysfunction and their utility for predicting fetal growth restriction. Clinical Science. 2023. Vol. 137, № 8. P. 579–595. https://doi.org/10.1042/CS20220300

Дата першого надходження статті до видання: 01.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

UDC 616.5-089:616-089.168

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2170-2185

Piechnikova Olha Specialist Degree, Owner esthetician, Salon Olha Piechnikova, 4800 Manzanita Ave, Carmichael, CA 95608, https://orcid.org/0009-0000-9116-2125

THE RELATIONSHIP BETWEEN THE DEGREE OF FACIAL SOFT TISSUE PTOSIS AND THE CHOICE OF CORRECTION METHOD

Abstract. This article analyzes the relationship between the degree of facial soft tissue ptosis and the choice of correction method, taking into account current understanding of the morphological mechanisms of age-related changes. The relevance of the study is determined by the need for a differentiated approach to selecting corrective tactics, as the effectiveness of aesthetic intervention depends not only on the severity of external ptosis manifestations but also on the nature of tissue changes in the middle and lower thirds of the face. The aim of the study is to establish a clinical-analytical relationship between the degree of ptosis and the appropriateness of minimally invasive, combined, and surgical correction methods. The study is theoretical-analytical in nature. The methodological framework comprises bibliographic, comparative-clinical, and systemic-analytical methods. Comparative analysis enabled correlation of the clinical manifestations of mild, moderate, and severe ptosis with the functional capacities of various correction methods. The analysis revealed that mild ptosis is associated with initial reduction of soft tissue tone, minor facial contour deformity, and early signs of volumetric support loss. Accordingly, minimally invasive and non-invasive methods aimed at improving skin quality and restoring contour stability are most appropriate at this stage. Moderate ptosis is characterized by a combination of deflation, tissue displacement, and deepening of folds, which justifies the use of combined correction protocols incorporating multiple mechanisms of action. Severe ptosis is accompanied by persistent disruption of the mandibular line, jowl formation, tissue excess, and cervico-platysmal changes, making surgical tissue repositioning the most effective approach. It was established that the degree of ptosis should not be assessed in isolation from the patient's morphological profile, as the choice of optimal correction method is also determined by skin quality, volume distribution patterns, and the localization of primary age-related changes. The degree of facial soft tissue ptosis is the principal criterion for selecting a correction method; the most rational approach remains a differentiated strategy based on correlating ptosis severity with the morphological characteristics of the tissues and the functional potential of the corresponding intervention.

Keywords: facial soft tissue ptosis, correction methods, surgical lifting, lower third of the face, aesthetic medicine.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Пєчнікова Ольга Володимирівна Спеціаліст, Естетішн, Салон Ольга Пєчнікова, 4800 Манзаніта авеню Кармайкл, Каліфорнія, https://orcid.org/0009-0000-9116-2125

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МІЖ СТУПЕНЕМ ПТОЗУ М'ЯКИХ ТКАНИН ОБЛИЧЧЯ ТА ВИБОРОМ МЕТОДУ КОРЕКЦІЇ

Анотація. У статті проаналізовано взаємозв'язок між ступенем птозу м'яких тканин обличчя та вибором методу корекції з урахуванням сучасних уявлень про морфологічні механізми вікових змін. Актуальність теми зумовлена необхідністю диференційованого підходу до вибору коригувальної тактики, оскільки ефективність естетичного втручання залежить не лише від вираженості зовнішніх проявів птозу, а й від характеру тканинних змін у середній та нижній третині обличчя. Метою роботи є встановлення клініко-аналітичного зв'язку між ступенем птозу та доцільністю використання малоінвазивних, комбінованих і хірургічних методів корекції. Дослідження має теоретико-аналітичний характер. Методологічну основу становлять бібліографічний, порівняльно-клінічний і системно-аналітичний методи. Порівняльний аналіз дозволив зіставити клінічні прояви легкого, помірного та вираженого птозу з функціональними можливостями різних методів корекції.

У результаті проведеного аналізу встановлено, що легкий ступінь птозу асоціюється з початковим зниженням тонусу м'яких тканин, незначною деформацією контурів обличчя та ранніми проявами втрати об'ємної підтримки.

У зв'язку з цим найбільш доцільним є застосування малоінвазивних і неінвазивних методів, спрямованих на покращення якості шкіри та відновлення контурної стабільності. Помірний ступінь птозу характеризується поєднанням дефляції, зміщення тканин і поглиблення складок, що зумовлює доцільність використання комбінованих протоколів корекції, які поєднують різні механізми впливу.

Виражений ступінь птозу супроводжується стійким порушенням лінії нижньої щелепи, формуванням брилів, надлишком тканин і шийно-платизмальними змінами, що зумовлює обґрунтованість застосування хірургічних методів репозиції тканин як найбільш ефективного підходу. Встановлено, що ступінь птозу не доцільно розглядати ізольовано від морфологічного профілю пацієнта, оскільки вибір оптимального методу корекції визначається також якістю шкіри, особливостями розподілу об'ємів і локалізацією основних вікових змін.

У висновках зазначено, що ступінь птозу м'яких тканин обличчя є основним критерієм вибору методу корекції, тоді як найбільш раціональним підходом є диференційована тактика, що базується на співвіднесенні вираженості птозу з морфологічними характеристиками тканин і функціональними можливостями відповідного втручання.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Ключові слова: птоз м’яких тканин обличчя, методи корекції, хірургічний ліфтинг, нижня третина обличчя, естетична медицина.

Introduction. Age-related facial changes are accompanied by decreased skin elasticity and complex remodeling of soft tissues, including deflation of fat compartments, weakening of retaining structures, caudal displacement of tissue masses, and disruption of contour integrity in the middle and lower thirds of the face [1–2]. In clinical practice, these changes manifest as the formation of jowls, deepening of the nasolabial and labiomental folds, loss of definition of the mandibular line, and deformation of the cervicomental region. Current reviews indicate that facial soft tissue ptosis should be considered a multicomponent morphological process rather than an isolated superficial skin sagging phenomenon [1; 3].

The relevance of the problem is determined by the fact that, in many cases, the selection of a correction method is performed without adequate patient stratification according to the degree of ptosis and the leading mechanism of deformation. Under such conditions, minimally invasive, device-based, injectable, and surgical methods are often regarded as equivalent alternatives, although current evidence demonstrates distinct functional capabilities of these approaches depending on the severity of tissue displacement, the presence of volume deficiency, skin quality, and the condition of ligamentous and fascial structures [2–3]. Clinical analyses of rejuvenation of the lower third of the face show that decision-making should be based on the predominant mechanism underlying the formation of jowls and contour loss, rather than solely on the external appearance of the deformity [3]. The problem is further complicated by the lack of a standardized approach to correlating the degree of ptosis with a specific correction strategy. For early manifestations of age-related changes, the contemporary literature describes the effects of energy-based and volumetric contouring methods, including HIFU (High-Intensity Focused Ultrasound) and structural injectable correction, whereas for severe ptosis, surgical facelift and neck lift techniques remain the primary approach [1, 4]. Therefore, establishing a clear relationship between the degree of facial soft tissue ptosis and the appropriateness of selecting a specific correction method is of significant scientific importance.

Literature Review. In recent publications from 2024–2025, the problem of facial soft tissue ptosis is primarily addressed through a morphologically oriented approach. In particular, F. Magacho-Vieira and co-authors propose a therapeutic algorithm for the correction of jowls based on the leading mechanisms of aging in the lower third of the face, with selection among collagen-stimulating agents, energy-based devices, lipolytic injections, thread techniques, and dermal fillers depending on the clinical presentation [3].

In a review article, C. Boyd and colleagues summarize evidence on the role of surgical and nonsurgical methods in the correction of age-related changes. The authors emphasize that, in the presence of pronounced aging changes in the lower third of the face, mandibular line, and neck, surgical approaches remain fundamental, as they

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

provide repositioning of displaced tissues and removal of excess skin, whereas the capabilities of nonsurgical methods in cases of truly advanced ptosis are limited [1].

A unified approach to facial contour and volume correction, with emphasis on the role of the cheek and chin, is substantiated by a research group led by A Moradi. Their findings demonstrate that restoration of structural support in the midface and chin influences the perception of the mandibular contour; therefore, the assessment of ptosis should not be restricted to the localized jowl region alone [2].

Within the field of nonsurgical interventions, considerable attention has been given to energy-based technologies. A systematic review by D. Haykal and colleagues on the use of High-Intensity Focused Ultrasound (HIFU) demonstrated clinically significant improvements in skin laxity and contour definition with appropriate patient selection [4].

Within the body of research devoted to injectable and structural contour correction, the study by N. Clark, D. Pan, and D. Barrett [5] is of particular importance, as it systematizes anatomical landmarks, filler injection techniques, and the spectrum of potential complications. The value of this work lies in the authors' approach to filler-based correction not as simple volume augmentation, but as an anatomically guided intervention, the effectiveness of which depends on the precise selection of plane, target zone, and injection vector. This approach is directly relevant to the management of early and moderate ptosis, where correction should rely not on mechanical "filling" but on restoration of support points and harmonization of facial contours.

A similar rationale is presented by B. Go, A. Frost, and O. Friedman [9], who analyze the use of injectable fillers for rejuvenation of the chin and mandibular line. The authors convincingly demonstrate that correction of these areas is most appropriate when ptosis is not yet associated with significant tissue excess but is already accompanied by loss of contour definition and structural support.

Additional applied value is provided by the study of J. Green et al. [8], which evaluates the duration of effect and safety profile of Radiesse (+) in mandibular line correction. The findings confirm that calcium hydroxylapatite-based products should be considered not only as contouring agents but also as tools for prolonged structural support in patients with mild and, in part, moderate degrees of ptosis.

A distinct area of contemporary research is represented by studies focused on energy-based technologies. In the work of R. Sanyal et al. [7], the capabilities of energy-based devices in the correction of skin laxity and facial rejuvenation are summarized. The authors emphasize that device-based technologies demonstrate the greatest effectiveness in clinical cases where the predominant component of deformation is reduced skin density and elasticity rather than significant caudal tissue displacement. This conclusion is of fundamental importance for differentiating indications between minimally invasive and surgical methods.

The practical dimension of this issue is reflected in the study by S. Oh et al. [6], which represents real-world clinical practice among board-certified dermatologists in South Korea in the field of skin rejuvenation. The authors demonstrate that, in

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

contemporary practice, energy-based methods are rarely used in isolation; instead, clinicians more often combine them with injectable correction, guided by the degree of age-related changes, skin quality, and the morphology of the specific treatment area.

The current trend toward a multimodal approach is most comprehensively reflected in the systematic review by E. Tam et al. [10], devoted to the efficacy and safety of combined protocols involving biostimulatory agents in aesthetic medicine. The authors demonstrate that the combination of biostimulatory products with other correction methods enables simultaneous targeting of multiple mechanisms of aging, including improvement of skin quality, support of the tissue framework, and partial compensation of volume loss. This is particularly important in cases of moderate ptosis, where a single method rarely provides sufficient results.

Thus, the analysis of recent research demonstrates that the current scientific literature contains a substantial body of data on individual correction methods; however, the need for their integration within a unified clinical-analytical model remains pressing. The question of how the degree of soft tissue ptosis of the face influences the choice of minimally invasive, combined, or surgical correction strategy remains insufficiently systematized. The contribution of this article lies in the systematization of contemporary approaches to the correction of facial soft tissue ptosis within a unified clinical-morphological model, in which the degree of ptosis serves as the primary criterion for selecting minimally invasive, combined, or surgical tactics. The proposed approach reduces the fragmentation of existing solutions and specifies indications for correction depending on the nature of tissue changes.

The aim of the article is to substantiate the relationship between the degree of facial soft tissue ptosis and the choice of correction method, taking into account the morphological mechanisms of age-related changes, clinical manifestations in the middle and lower thirds of the face, and the functional capabilities of minimally invasive, combined, and surgical approaches.

The objectives of the article are as follows:

1) to analyze current scientific approaches to understanding the morphological mechanisms of facial soft tissue ptosis and the clinical indicators of its severity;

2) to systematize the functional capabilities of minimally invasive, combined, and surgical correction methods according to mild, moderate, and severe degrees of ptosis;

3) to substantiate a clinical-analytical model for selecting a correction method, in which the degree of ptosis is considered the primary criterion for differentiated treatment strategy.

Results. Facial soft tissue ptosis is not an isolated superficial sagging of the skin but a multilevel clinical and morphological process that includes decreased elasticity of the dermal framework, deflation of fat compartments, weakening of retaining ligaments, alterations of the SMAS layer, and caudal displacement of soft tissue structures in the middle and lower thirds of the face. This multicomponent nature explains why age-related deformation cannot be reduced solely to loss of skin turgor

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

or the appearance of localized excess skin. Ptosis involves disruption of the spatial relationships among the cheek, mandibular line, chin, and cervicomental region; therefore, its assessment requires a comprehensive rather than region-specific approach [3, pp. 1969–1972].

The clinical significance of this approach lies in the fact that deformities with similar external appearances may have different underlying morphological mechanisms. In some cases, the predominant factor is loss of volumetric support in the midface, whereas in others it is weakening of the ligamentous and fascial apparatus, displacement of tissue masses, or a combination of these factors [2]. The conducted synthesis demonstrates that a mechanistic principle should underlie the stratification of ptosis, as the selection of a correction method depends not only on the severity of visible changes but also on the extent of SMAS involvement, the condition of contour support, and the degree of caudal tissue displacement [1; 3].

Thus, facial soft tissue ptosis should be considered an integral indicator of age-related remodeling that encompasses cutaneous, adipose, fascial-ligamentous, and musculoaponeurotic components. Within the framework of the present clinical and analytical synthesis, three degrees of facial soft tissue ptosis are distinguished: mild, moderate, and severe. This stratification is based not only on the external severity of age-related deformation but also on the nature of morphological changes that determine tissue position, the condition of contour support, and the depth of involvement of the fascial-ligamentous complex [1–3]. Accordingly, the degree of ptosis serves as an integral clinical criterion that combines assessment of the lower third facial form with analysis of the predominant mechanism of deformation.

For practical stratification, the most significant parameters are the degree of loss of mandibular contour definition, the prominence of jowls, the depth of the nasolabial and labiomandibular folds, descent of the malar zone, changes in the cervicomental angle, and the ratio between tissue support deficit and soft tissue excess [2; 3]. Isolated assessment of a single anatomical zone does not provide sufficient grounds for selecting a correction method, as the middle third of the face, the chin, and the mandibular line together form a unified contour complex. Accordingly, the diagnostic approach must be based on a comprehensive facial assessment rather than on isolated analysis of an individual fold or area of laxity. The proposed grading system allows the clinical picture to be correlated with the most appropriate intervention strategy. Mild degree reflects the initial manifestations of elasticity loss and volumetric support reduction with minimal caudal tissue displacement; moderate degree combines deflation, weakening of contour support, and already visible displacement of the soft tissue mass; severe degree is characterized by persistent disruption of the mandibular line, jowl formation, tissue excess, and involvement of the cervico-platysmal component [1; 3].

This stratification logic underlies the selection among minimally invasive, combined, and surgical correction methods, as it enables assessment not only of ptosis severity but also of the functional limits of each approach.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Based on the described rationale, this article systematizes the clinical criteria for grading facial soft tissue ptosis and correlates them with the predominant morphological mechanism and the most appropriate correction strategy (Table 1).

Table 1

Clinical and Morphological Stratification of Facial Soft Tissue Ptosis

Degree of Ptosis	Primary Clinical Features	Predominant Morphological Mechanism	Primary Correction Strategy
Mild	Early reduction in skin tone, mild disruption of facial oval, subtle flattening of the mandibular contour, early loss of malar or chin projection	Early deflation of fat compartments, decreased dermal scaffold density, minimal caudal tissue displacement	Minimally invasive and non-invasive correction aimed at restoring contour support, improving skin quality, and stimulating remodeling
Moderate	More pronounced disruption of the mandibular line, early or established jowls, deepening of nasolabial and labiomandibular folds, flattening of the middle facial third	Combined deflation, weakening of contour support, skin laxity, and early-to-moderate caudal displacement of soft tissues	Combined correction integrating structural volume restoration, energy-based modalities, and selective tissue lifting
Severe	Persistent disruption of the mandibular contour, pronounced jowls, tissue excess in the lower facial third, cervicomental deformity, platysmal changes	Marked caudal displacement of the soft tissue complex, weakening of retaining ligaments, SMAS and cervical component involvement, skin excess	Surgical or surgically combined correction with tissue repositioning, SMAS/deep-plane work, and cervical component correction

Source: systematized by the author based on [1–5; 7; 15]

Mild degree of facial soft tissue ptosis corresponds to the initial stage of age-related remodeling, during which skin tone is already reduced and contour support is partially weakened; however, significant caudal displacement of the tissue mass has not yet become the dominant feature of the clinical presentation. In this patient group, deformity manifests as mild flattening of the mandibular line, early disruption of the cheek-to-lower-face transition zone, subtle deepening of the nasolabial folds, and early loss of malar or chin projection [4; 5; 9]. In such cases, the primary concern is not true tissue descent per se, but rather decreased skin density, weakening of the supporting scaffold, and early deflation of anatomical load-bearing zones. Accordingly, correction at this stage should target structural support restoration, improvement of skin quality, and prevention of further ptosis progression, rather than aggressive mechanical tissue lifting.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

The most appropriate interventions for mild-degree ptosis are minimally invasive and non-invasive modalities capable of addressing the various components of early deformity. Energy-based technologies, including high-intensity focused ultrasound (HIFU) and radiofrequency (RF), should be applied when skin laxity predominates and the patient requires improved skin density and contour definition without substantial volumetric augmentation [4; 6; 7]. Investigators emphasize that energy-based devices demonstrate the greatest efficacy in the early manifestations of laxity, when tissue excess is not yet pronounced and collagen scaffold remodeling can produce a clinically meaningful effect [4; 7]. When volumetric support deficit is the prevailing component of age-related change, selective filler correction of the malar region, chin, or mandibular line is more justified, as it allows restoration of contour architecture without simulating surgical lifting [5; 8; 9].

Real-world clinical practice also demonstrates that the most predictable outcomes are achieved not through the isolated use of a single technology, but through an individualized combination of energy-based and injectable methods tailored to the patient's morphological profile [6; 10]. An illustrative example is a 38-year-old patient presenting with initial loss of definition of the mandibular contour, moderate flattening of the zygomatic region, and mild skin laxity in the lower third of the face. Surgical intervention in this case is not the optimal solution, as the primary issue is not yet associated with pronounced tissue displacement. The most appropriate approach is a combination of procedures aimed at skin remodeling with careful structural correction of areas of support loss. Such a strategy not only improves facial contour in the short term but also delays the need for more invasive correction methods [4; 6; 8].

Moderate facial soft tissue ptosis represents the most complex clinical category for treatment selection, as it involves the simultaneous interaction of multiple mechanisms of age-related deformation. At this stage, decreased definition of the mandibular contour and reduced projection of the midface become evident, more pronounced jowls appear, and nasolabial and labiomental folds deepen; however, marked tissue excess is not yet obligatory [2; 3].

In this context, the isolated use of a single method most often fails to provide adequate correction, as the deformity results not only from volume loss or skin laxity but from a combination of deflation, weakening of structural support, and early to moderate caudal tissue displacement.

Therefore, clinical decision-making should be based not on the selection of a single procedure, but on correlating the predominant morphological mechanism with the functional limitations of each technology. A rational strategy for moderate ptosis is a combined approach. If the clinical presentation is dominated by loss of volumetric support, correction should begin with restoration of structural support in the midface, chin, or mandibular line. If skin laxity predominates, the protocol should be reinforced with energy-based methods. In cases of mixed deformation, the optimal approach involves a combination of biostimulatory agents, dermal fillers, and device-based technologies [7; 10].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Researchers emphasize that combined protocols in aesthetic medicine yield superior outcomes when they target multiple mechanisms of aging simultaneously rather than duplicating the same function [10]. Within the proposed model, this indicates that moderate ptosis requires not maximal intervention intensity, but an appropriate sequence of actions: initial restoration of structural support, followed by improvement of skin quality, and only then selective tissue lifting where truly indicated.

Thread lifting occupies an important position in the correction of moderate ptosis, as it provides an intermediate option between purely minimally invasive procedures and full surgical intervention in cases where soft tissue displacement is already present, but marked skin excess and gross cervico-platysmal changes are not yet evident [11–13]. Analysis confirms that the efficacy of this approach is determined not merely by the mechanical act of tissue lifting, but primarily by the anatomically justified selection of tension vectors, fixation points, and procedural compatibility with the patient's morphological characteristics [11]. Investigators also emphasize that the clinical outcome of thread lifting depends on the relationship between soft tissue thickness, the direction of ptosis, and fixation zones; consequently, standardized application of this technique without accounting for individual anatomical conditions does not yield a predictable result [12]. Available data further indicate that absorbable threads may be effective for moderate ptosis of the middle and lower facial thirds, but do not produce outcomes comparable to surgical lifting when tissue displacement is pronounced [13]. This provides grounds for considering thread lifting a selective method of intermediate correction rather than a universal alternative to surgical treatment [11–13].

It is precisely within this patient group that appropriate case selection and a critical appraisal of the method's limitations become most important. When thread lifting is applied in the presence of pronounced jowls, tissue excess, or platysmal deformity, it fails to address the primary cause of age-related deformity and produces only a partial or unstable effect. Furthermore, complication analysis demonstrates that technical errors or inappropriate patient selection may result in contour irregularities, skin dimpling, thread palpability or extrusion, and inflammatory reactions [14]. Moderate-degree ptosis thus requires the most carefully considered and differentiated approach, as it already exceeds the scope of purely preventive minimally invasive correction, yet does not invariably necessitate immediate transition to full surgical tissue repositioning. An illustrative example is a 47-year-old female patient presenting with noticeable flattening of the mandibular line, early jowling, deepening of the marionette folds, and partial flattening of the middle facial third. Application of an energy-based device alone would not yield an adequate result, since the problem is no longer limited to skin laxity. At the same time, proceeding directly to surgical lifting may be premature if tissue excess is not yet significant. In such a case, the most justified approach is a combined strategy incorporating volumetric support restoration, improvement of skin quality, and, where clear anatomical indications exist, selective

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

thread tissue lifting. This approach reflects the inherent logic of moderate ptosis as a transitional stage between early contour deformity and pronounced soft tissue displacement.

To summarize the relationship between the degree of ptosis, the primary mechanism of deformation, and the intervention strategy, a structured model for selecting correction methods has been developed (Table 2).

Table 2

Selection of Correction Method Based on Degree of Ptosis and Primary Mechanism of Deformity

Degree of Ptosis	Primary Mechanism	Most Appropriate Methods	Primary Goal of Intervention	Efficacy Limits
Mild	Early deflation, moderate skin laxity, reduced contour support without significant tissue displacement	HIFU, RF, biostimulators, selective filler correction of the malar region, chin, and mandibular line	Restoration of projection, improvement of skin density, contour stabilization	Limited efficacy in the presence of true tissue displacement and tissue excess
Moderate	Combined volumetric support deficit, skin laxity, and early-to-moderate caudal tissue displacement	Combined protocols: fillers + energy-based modalities + biostimulation; thread lifting in selected cases	Support restoration, improvement of skin quality, partial tissue lifting, jowl and mandibular contour correction	Unstable outcomes with marked tissue excess, platysmal changes, and deep ptosis
Severe	Gross caudal displacement of soft tissues, ligamentous laxity, SMAS involvement, skin excess, cervical component	SMAS-lift, deep-plane lift, surgical neck correction; lipofilling or adjunct procedures as needed	Repositioning of the tissue complex, elimination of skin excess, restoration of the lower facial third and neck contour	Higher invasiveness; requires thorough patient selection and preoperative planning

Source: systematized by the author based on [1; 4; 5; 7–12; 15]

Severe facial soft tissue ptosis reflects a stage at which the visible manifestations of aging can no longer be explained solely by loss of skin elasticity or localized volume deficiency.

In this group of patients, persistent disruption of the mandibular contour, pronounced jowls, excess soft tissue in the lower third of the face, deformation of the cervicomental region, and involvement of the platysmal component predominate [1; 15]. Within this morphological context, the primary issue is not isolated skin laxity but the loss of proper spatial positioning of the tissue complex.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Therefore, the selection of a correction method should be oriented not toward superficial improvement of skin quality but toward the possibility of true repositioning of displaced structures. The limitations of nonsurgical methods in cases of severe ptosis become particularly evident. Energy-based technologies, biostimulatory agents, dermal fillers, and thread techniques may partially improve skin density, soften transitional zones, or provide minor contour support; however, they do not address the principal mechanism of deformation, namely caudal displacement of the tissue mass and weakening of deeper supporting structures [1; 15].

When persistent jowls, excess skin, and cervical involvement are already present, the use of minimally invasive procedures alone produces predominantly a masking rather than a corrective effect. Therefore, at this stage, nonsurgical methods should be regarded as adjunctive or preparatory rather than as the primary approach for the management of truly advanced ptosis.

Within the proposed analytical model, surgical methods acquire the status of the primary treatment strategy specifically in cases of severe ptosis. Their advantage lies in the capacity not only to correct the external contour but also to restore the anatomically appropriate position of displaced tissues, eliminate skin excess, and address cervical deformity [1]. Investigators emphasize that effective rejuvenation of the lower facial third in true ptosis requires intervention not only at the skin level but also within the plane of the SMAS and deeper structures, as these determine the stability and naturalness of the outcome [15]. An illustrative example is a 58-year-old female patient presenting with pronounced jowls, persistent disruption of the mandibular contour, tissue excess in the lower facial third, and cervicomental angle deformity. Structural filler correction or energy-based technologies would not yield an adequate result in such a case, as they do not alter the spatial position of the tissue complex. The most justified approach is surgical repositioning of the soft tissues combined with correction of the cervical component, while adjunctive modalities may be employed solely for refinement of skin quality or isolated volumetric zones. This approach reflects the morphological rationale of severe ptosis and avoids the scenario in which multiple minimally invasive interventions fail to produce an anatomically adequate outcome.

In severe-degree ptosis, the selection of surgical strategy is determined not solely by the extent of skin excess, but primarily by the degree of fascial and muscular complex involvement. For this reason, contemporary facial rejuvenation surgery focuses on work within the SMAS plane, as this layer provides the connection between the superficial soft tissues and the deeper anatomical structures and largely governs the position of the cheek, the lower facial third, and the mandibular line [1; 15]. Correction limited to the cutaneous component alone does not address the primary cause of true ptosis, as it fails to restore the anatomically appropriate position of the displaced tissue complex. For this reason, SMAS-oriented techniques remain the foundation of modern surgical rejuvenation in clinically significant deformities of the middle and lower facial thirds.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Against this background, the deep-plane lift warrants particular attention as a technique that affords deeper and more anatomically justified tissue repositioning. Unlike more limited SMAS-based approaches, the deep-plane technique involves dissection within a deeper plane with release of the retaining ligaments and mobilization of a unified skin-SMAS complex, rather than isolated tensioning of individual layers. This principle enables more effective correction of the changes that constitute severe ptosis: descent of the middle facial third, jowl formation, loss of mandibular line definition, and the cervical component. Investigators emphasize that the deep-plane approach is directed not toward masking the surface manifestations of aging, but toward restoring the spatial position of tissues in a more physiologically consistent manner [15].

In the contemporary literature, the deep-plane lift is frequently regarded as the gold standard for the correction of severe ptosis. This assessment reflects not the universal applicability of the technique to all patients, but rather its capacity to provide the most complete repositioning of displaced tissues in the presence of deep morphological changes [1; 15]. In true severe ptosis, the deep-plane technique more closely corresponds to the anatomical nature of the deformity, as it addresses not only superficial tension but the entire complex of structures that determine facial contour. At the same time, SMAS lifting retains clinical value across a broader range of cases and remains a justified option when the patient's anatomical characteristics, surgical objectives, or the balance between invasiveness and anticipated outcome do not necessitate maximal-depth dissection [15]. This distinction is well illustrated by the example of a 60-year-old female patient presenting with pronounced descent of the middle facial third, persistent jowls, loss of mandibular contour definition, and cervico-platysmal deformity. Superficial or purely cutaneous correction methods would not yield an anatomically adequate result in this setting. A deep-plane lift is more justified, as it allows the tissue complex to be repositioned along a more natural vector and addresses not only the lower facial third but also the associated changes in the middle zone. When the deformity is less deep and is not accompanied by equally pronounced tissue displacement, SMAS-oriented lifting may be sufficient and clinically appropriate.

The practical application of the proposed analytical model confirms that the selection of a correction method should be determined not by the patient's formal age group, but by the combination of ptosis degree, the morphological mechanism of deformity, and the condition of the supporting structures. In a 39-year-old female patient presenting with early flattening of the mandibular contour, mild skin laxity, and moderate loss of malar projection, the primary problem is not true tissue displacement, but rather early deflation and weakening of contour support. In such a case, the most justified approach is a minimally invasive strategy combining energy-based treatment to improve skin density with selective structural correction of volumetric deficit zones [4; 5; 9]. This correction effectively restores contour continuity and defers the transition to more invasive interventions.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

A different clinical rationale is illustrated by the case of a 48-year-old female patient presenting with a combination of early pronounced jowls, deepening of the marionette folds, flattening of the middle facial third, and reduced mandibular line definition. Under these conditions, the deformity is no longer reducible to a single contributing factor, as volumetric support deficit, skin laxity, and early caudal tissue displacement are simultaneously present. A combined strategy is therefore optimal, in which structural support restoration is integrated with device-based skin remodeling, while thread lifting is considered only in the presence of clear anatomical indications and the absence of tissue excess [7; 10–12].

This example confirms that moderate-degree ptosis represents a domain of combined solutions, in which the outcome is determined not by the intensity of any individual procedure, but by the correct sequencing and complementarity of methods. The most illustrative case is a 59-year-old female patient presenting with pronounced disruption of the mandibular contour, persistent jowls, tissue excess in the lower facial third, and cervico-platysmal deformity. In this situation, minimally invasive methods can only partially improve skin quality or mask isolated elements of the deformity, but are incapable of restoring the correct spatial position of the displaced tissue complex [1; 15]. The most justified approach is a surgical strategy oriented toward SMAS or deep-plane dissection. When the deformity involves not only the lower facial third but also the middle facial zone, the deep-plane lift becomes preferable, as it provides deeper tissue repositioning and more closely corresponds to the morphological nature of true severe ptosis [15]. It is precisely the correlation between the degree of ptosis and the level of anatomical tissue involvement that allows both undercorrection and unjustified invasiveness to be avoided.

The cases presented confirm that the degree of facial soft tissue ptosis should be considered the primary criterion for selecting a correction strategy only in conjunction with analysis of the patient’s morphological profile. This approach enables a transition from procedure-based descriptive reasoning to a clinical-analytical model in which each method is applied according to the depth and mechanism of age-related deformity, rather than solely to the external degree of visible change.

Conclusions. Facial soft tissue ptosis should be considered a multilevel morphological process that includes deflation of fat compartments, weakening of retaining structures, alterations of the SMAS layer, and caudal displacement of tissues in the middle and lower thirds of the face. This approach enables evaluation of age-related deformation not only by external manifestations but also with consideration of its anatomical basis.

As a result of the conducted clinical and analytical synthesis, three degrees of ptosis have been identified, mild, moderate, and severe, each corresponding to a specific combination of morphological changes and clinical features. It has been established that minimally invasive and non-invasive methods are most appropriate for mild ptosis, combined protocols for moderate ptosis, and surgical approaches with repositioning of displaced tissues for severe ptosis.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Analysis of surgical methods has shown that effective correction of severe ptosis is associated with intervention at the SMAS level. Deep-plane lifting is regarded in contemporary practice as one of the most substantiated approaches for advanced age-related deformation, as it provides deeper and more anatomically comprehensive repositioning of the tissue complex. The practical significance of the study lies in substantiating a differentiated model for selecting a correction method, in which not only the degree of ptosis but also the patient's morphological profile, the condition of contour support, and the depth of tissue changes are of decisive importance.

A potential direction for further research is the refinement of morphometric criteria for stratifying degrees of facial soft tissue ptosis, taking into account individual anatomical variations and age-related characteristics of patients.

References:

1. Boyd C. J., Ceradini D. J. Current trends in facelift and necklift procedures. *Journal of Clinical Medicine*. 2025. Vol. 14, № 12. Art. 4273. DOI: https://doi.org/10.3390/jcm14124273.

2. A unified approach to facial contours and volume correction: The role of the cheek and the chin / A. Moradi et al. A unified approach to facial contours and volume correction: The role of the cheek and the chin. *Plastic and Reconstructive Surgery Global Open*. 2024. Vol. 12, № 10. Art. e6219. DOI: https://doi.org/10.1097/GOX.0000000000006219

3. Magacho-Vieira F. N., Bezerra L. J. R., Boro D., Santos F. A. Revitalizing the lower face: Therapeutic insights and an innovative treatment guideline for jowl rejuvenation. *Journal of Cosmetic Dermatology*. 2024. Vol. 23, № 6. P. 1969–1972. DOI: https://doi.org/10.1111/jocd.16263

4. Haykal D., Sattler S., Verner I., Madhumita M., Cartier H. A systematic review of high-intensity focused ultrasound in skin tightening and body contouring. *Aesthetic Surgery Journal*. 2025. Vol. 45, № 7. P. 690–698. DOI: https://doi.org/10.1093/asj/sjaf053

5. Clark N. W., Pan D. R., Barrett D. M. Facial fillers: Relevant anatomy, injection techniques, and complications. *World Journal of Otorhinolaryngology – Head and Neck Surgery*. 2023. Vol. 9, № 3. P. 227–235. DOI: https://doi.org/10.1002/wjo2.126

6. Real-world clinical practice on skin rejuvenation among Korean board-certified dermatologists: Survey-based result / S. Oh et al. *Annals of Dermatology*. 2025. Vol. 37, № 3. P. 123–130. DOI: https://doi.org/10.5021/ad.24.167.

7. Sanyal R. D., Fabi S. G. Energy-based devices for the treatment of facial skin conditions in skin of color. *Journal of Clinical and Aesthetic Dermatology*. 2024. Vol. 17, № 6. P. 22–32. URL: https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/38912197/ (дата звернення: 01.04.2026).

8. Long-term duration and safety of Radiesse (+) for the treatment of jawline / J. B. Green et al. *Journal of Cosmetic Dermatology*. 2024. Vol. 23, № 10. P. 3202–3209. DOI: https://doi.org/10.1111/jocd.16436

9. Go B. C., Frost A. S., Friedman O. Using injectable fillers for chin and jawline rejuvenation. *World Journal of Otorhinolaryngology – Head and Neck Surgery*. 2023. Vol. 9, № 2. P. 131–137. DOI: https://doi.org/10.1002/wjo2.93

10. Tam E., Choo J. P. S., Rao P., Webb W. R., Carruthers J. D. A., Rahman E. A systematic review on the effectiveness and safety of combining biostimulators with botulinum toxin, dermal fillers, and energy-based devices. *Aesthetic Plastic Surgery*. 2025. Vol. 49. P. 2809–2833. DOI: https://doi.org/10.1007/s00266-024-04627-5

11. Hong G. W., Park S., Yi K. Revolutionizing thread lifting: Evolution and techniques in facial rejuvenation. *Journal of Cosmetic Dermatology*. 2024. Vol. 23, № 8. P. 2537–2542. DOI: https://doi.org/10.1111/jocd.16326.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

12. Anatomical considerations for thread lifting procedure / G. W. Hong et al. *Journal of Cosmetic Dermatology*. 2025. Vol. 24, № 1. Art. e16618. DOI: https://doi.org/10.1111/jocd.16618.

13. Riopelle A. M., Geisler A. N., Eber A., Dover J. S. Update on absorbable facial thread lifts. *Dermatologic Surgery*. 2025. Vol. 51, № 5. P. 509–514. DOI: https://doi.org/10.1097/DSS.0000000000004521.

14. Li Y. L., Li Z. H., Chen X. Y., Xing W.-S., Hu J.-T Facial thread lifting complications in China: Analysis and treatment. *Plastic and Reconstructive Surgery Global Open*. 2021. Vol. 9. Art. e3820. DOI: https://doi.org/10.1097/GOX.0000000000003820.

15. Khoury S., Almubarak Z., Khan H., Boldt G., Villemure-Poliquin N., Nichols A. C. et al. The deep plane versus SMAS facelift: A systematic review and meta-analysis.*Aesthetic Plastic Surgery*. 2025. Vol. 49. P. 5895–5903. DOI: https://doi.org/10.1007/s00266-025-05118-x

Література:

1. Boyd, C. J., & Ceradini, D. J. (2025). Current trends in facelift and necklift procedures. *Journal of Clinical Medicine, 14*(12), 4273. https://doi.org/10.3390/jcm14124273

2. Moradi, A., Montes, J. R., & Humphrey, S. (2024). A unified approach to facial contours and volume correction: The role of the cheek and the chin. *Plastic and Reconstructive Surgery Global Open, 12*(10), e6219. https://doi.org/10.1097/GOX.0000000000006219

3. Magacho-Vieira, F. N., Bezerra, L. J. R., Boro, D., & Santos, F. A. (2024). Revitalizing the lower face: Therapeutic insights and an innovative treatment guideline for jowl rejuvenation. *Journal of Cosmetic Dermatology, 23*(6), 1969–1972. https://doi.org/10.1111/jocd.16263

4. Haykal, D., Sattler, S., Verner, I., Madhumita, M., & Cartier, H. (2025). A systematic review of high-intensity focused ultrasound in skin tightening and body contouring. *Aesthetic Surgery Journal, 45*(7), 690–698. https://doi.org/10.1093/asj/sjaf053

5. Clark, N. W., Pan, D. R., & Barrett, D. M. (2023). Facial fillers: Relevant anatomy, injection techniques, and complications. *World Journal of Otorhinolaryngology – Head and Neck Surgery, 9*(3), 227–235. https://doi.org/10.1002/wjo2.126

6. Oh, S., Kim, Y. H., Kim, B. R., Seo, H.-M., Kwon, S.-H., … & Huh, C.-H. (2025). Real-world clinical practice on skin rejuvenation among Korean board-certified dermatologists: Survey-based results. *Annals of Dermatology, 37*(3), 123–130. https://doi.org/10.5021/ad.24.167

7. Sanyal, R. D., & Fabi, S. G. (2024). Energy-based devices for the treatment of facial skin conditions in skin of color. *Journal of Clinical and Aesthetic Dermatology, 17*(6), 22–32. Retrieved from https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/38912197/

8. Green, J. B., Del Campo, R., Durkin, A. J., Funt, D. K., Moradi, A., & Smith, S. R. (2024). Long-term duration and safety of Radiesse (+) for the treatment of jawline. *Journal of Cosmetic Dermatology*. Advance online publication. https://doi.org/10.1111/jocd.16436

9. Go, B. C., Frost, A. S., & Friedman, O. (2023). Using injectable fillers for chin and jawline rejuvenation. *World Journal of Otorhinolaryngology – Head and Neck Surgery, 9*(2), 131–137. https://doi.org/10.1002/wjo2.93

10. Tam, E., Choo, J. P. S., Rao, P., Webb, W. R., Carruthers, J. D. A., & Rahman, E. (2025). A systematic review on the effectiveness and safety of combining biostimulators with botulinum toxin, dermal fillers, and energy-based devices. *Aesthetic Plastic Surgery, 49*(10), 2809–2833. https://doi.org/10.1007/s00266-024-04627-5

11. Hong, G.-W., Park, S., & Yi, K. (2024). Revolutionizing thread lifting: Evolution and techniques in facial rejuvenation. *Journal of Cosmetic Dermatology, 23*(8), 2537–2542. https://doi.org/10.1111/jocd.16326

12. Hong, G.-W., Kim, S.-B., Park, Y., Lee, S. H., Lee, D., … & Hur, M. S. (2025). Anatomical considerations for thread lifting procedure. *Journal of Cosmetic Dermatology, 24*(1), e16618. https://doi.org/10.1111/jocd.16618

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

13. Riopelle, A. M., Geisler, A. N., Eber, A., & Dover, J. S. (2025). Update on absorbable facial thread lifts. *Dermatologic Surgery*, *51*(5), 509–514. https://doi.org/10.1097/DSS.0000000000004521

14. Li, Y.-L., Li, Z.-H., Chen, X.-Y., Xing, W.-S., & Hu, J.-T. (2021). Facial thread lifting complications in China: Analysis and treatment. *Plastic and Reconstructive Surgery Global Open*, *9*(9), e3820. https://doi.org/10.1097/GOX.0000000000003820

15. Khoury, S., Almubarak, Z., Khan, H., Boldt, G., Villemure-Poliquin, N., & Nichols, A. C. (2025). The deep plane versus SMAS facelift: A systematic review and meta-analysis. *Aesthetic Plastic Surgery*, *49*(21), 5895–5903. https://doi.org/10.1007/s00266-025-05118-x

Дата першого надходження статті до видання: 22.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

UDC: 618.36-091:616.98:578.834

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2186-2196

Savchuk Tetiana Vasylivna MD, PhD, Associate Professor, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Pathological Anatomy, Bogomolets National Medical University, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-7218-0253

Leshchenko Ivan Viacheslavovych PhD, Department of Physiology, Bogomolets National Medical University, Kyiv, https://orcid.org/0000-0001-8239-256X

VASCULAR-STROMAL INDEX OF TERMINAL CHORION VILLI IN CORONAVIRUS DISEASE (COVID-19) IN PREGNANT WOMEN

Abstract.

Background. The SARS-CoV-2 coronavirus infects cells that express angiotensin-converting enzyme 2 (ACE2). The virus's effect on endothelial cells leads to impaired blood rheological properties, as well as changes in the vascular wall, stromal edema, and increased thickness of the vasculosyncytial membranes. This results in impaired perfusion and the development of placental dysfunction.

Objective: To determine the stromal–vascular index of terminal chorionic villi in pregnant women with COVID-19.

Methods. We examined 170 placentas from pregnant women with COVID-19: Group I (n=136) – placentas from live births, and Group II (n=34) – from cases of antenatal asphyxia. Depending on the duration of the post-COVID interval (the time between the diagnosis of COVID-19 in the mother and delivery), the following subgroups were formed: I.1 (n=90) and II.1 (n=12) – post-COVID interval of 5–22 weeks; I.2 (n=80) and II.2 (n=22) – 1–4 weeks. COVID-19 in the pregnant woman was confirmed by a positive polymerase chain reaction (PCR) result for the presence of SARS-CoV-2 viral RNA. For comparison, placentas (n=120) from physiological deliveries prior to the COVID-19 epidemic were examined. An immunohistochemical method using monoclonal antibodies against CD31 and smooth muscle actin (α-SMA) was employed, along with statistical analysis methods. To quantitatively determine the expression of the immunohistochemical marker, we performed qualitative pixel-by-pixel visualization of the structures under study (stroma, vessels), which differ in color upon immunohistochemical staining, using the ONLINE JPG TOOLS service. This was followed by calculation of the vascular-stromal index (VSI): $VSI = V_{vessels}/ V_{stroma}$.

Results and Conclusions. In the main groups, a decrease in the percentage of blood vessels in the terminal chorionic villi was observed in 100% of pregnant women

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

with COVID-19. An increase in this indicator in Group I.1 indicated vascular recovery as the duration of the post-COVID interval increased. The narrowing of the lumen of the terminal villi was facilitated by the phenotypic transformation (α-SMA-positive) of pericytes with the acquisition of contractile properties. The percentage of stroma increased in the main groups: I.2; II.1 and II.2 – 71 [67;73]; 86 [78;89], and 85 [84;87] compared to the control group—32 [30;35]—which was due to edema (groups I.2, II.2) and stromal fibrosis (groups I.1 and II.1). The latter indicates that pericytes have acquired a myofibroblast-like phenotype.

All main groups were characterized by a decrease in SSI: I.1, I.2; II.1, and II.2 – 0.86 [0.83; 0.98]; 0.38 [0.34; 0.51]; 0.16 [0.14; 0.24]; 0.17 [0.15; 0.19], respectively, compared to the control group – 2.15 [1.52; 2.81]. The lowest value was observed in cases of antenatal fetal death. A decrease in the stromal-vascular index of terminal chorionic villi in coronavirus disease (COVID-19) in pregnant women is a manifestation of chorionic villus remodeling caused by structural changes.

Keywords: placenta, COVID-19, SARS-CoV-2, chorionic villi, terminal villi, pericytes.

Савчук Тетяна Василівна канд. мед. наук, доцент, доцент кафедри патологічної анатомії НМУ імені О.О. Богомольця, Київ, https://orcid.org/0000-0002-7218-0253

Лещенко Іван В'ячеславович старший викладач кафедри фізіології НМУ імені О.О. Богомольця, Київ, https://orcid.org/0000-0001-8239-256X

СУДИННО-СТРОМАЛЬНИЙ ІНДЕКС ТЕРМІНАЛЬНИХ ВОРСИН ХОРІОНА ПРИ КОРОНАВІРУСНІЙ ХВОРОБІ (COVID 19) У ВАГІТНОЇ

Анотація.

Актуальність. Коронавірус SARS-CoV-2 вражає клітини, що експресують ангіотензинперетворюючий фермент 2 (angiotensin-converting enzyme 2 – ACE2).

Вплив вірусу на ендотеліоцити призводить до порушення реологічних властивостей крові, а також до змін судинної стінки, набряку строми, збільшення товщини васкулосинцитіальних мембран. Це призводить до порушення перфузії та розвитку плацентарної дисфункції.

Метою було визначення стромально-судинного індексу термінальних ворсин хоріона при коронавірусній хворобі (COVID 19) у вагітної

Методи. Досліджували 170 плацент при COVID-19 у вагітної: I група (n=136) – плаценти при народженні живого плода та II група (n=34) – при антенатальній асфіксії. В залежності від тривалості постковідного інтервалу (проміжок часу між діагностуванням COVID-19 у матері та пологами) були сформовані підгрупи: I.1 (n=90) та II.1 (n=12) – постковідний інтервал склав 5-22

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

тижні; I.2 (n=80) та II.2 (n=22) – 1-4 тижні. COVID-19 у вагітної підтверджено позитивним результатом полімеразної ланцюгової реакції (ПЛР) на наявність РНК вірусу SARS-CoV-2. Для порівняння даних досліджували плаценту (n=120) при фізіологічних пологах до епідемії COVID-19. Використовували імуногістохімічний метод з використанням моноклональних антитіл проти CD31, гладком'язового актину (α-SMA) та статистичні методи дослідження. Для кількісного визначення експресії імуногістохімічного маркера впроваджували якісну попіксельну візуалізацію досліджуваної структури (строма, судини), які різняться за кольором при їх імуногістохімічному фарбуванні з використанням сервісу ONLINE JPG TOOLS. З подальшим обчисленням судинно-стромального індексу (CCI): $CCI=B_{суд}/B_{стр}$.

Результати та підсумок. В основних групах при коронавірусної хвороби у вагітної в 100% виявлялося зменшення відсотку судин в термінальній ворсині хоріона. Збільшення даного показника в групі I.1 свідчило про відновлення судин при збільшенні тривалості постковідного інтервалу. Звуження просвіту судин термінальних ворсин сприяла трансформація фенотипу (α-SMA-позитивні) перицитів з набуттям контрактильних властивостей. Відсоток строми збільшувався в основних групах: I.2; II.1 та II.2 –71 [67;73]; 86 [78;89] та 85 [84;87] проти групи порівняння – 32 [30;35], що обумовлювалося набряком (групи I.2, II.2) та фіброзом строми (групи I.1 та II.1). Останній є свідченням набуття перицитами міофібробластоподібного фенотипу.

Всі основні групи характеризувалися зменшення CCI: I.1 I.2; II.1 та II.2 – 086 [0,83;0,98]; 0,38 [0,34; 0,51]; 0,16 [0,14; 0,24]; 0,17 [0,15; 0,19] відповідно проти групи порівняння – 2,15 [1,52; 2,81]. Найменший показник виявися при антенатальній загибелі плода. Зменшення стромально-судинного індексу термінальних ворсин хоріона при коронавірусній хворобі (COVID 19) у вагітної – прояв ремоделювання ворсин хоріона, обумовлених структурними змінами.

Ключові слова: плацента, COVID-19, SARS-CoV-2, ворсини хоріона, термінальні ворсини, перицити.

Problem Statement. The SARS-CoV-2 coronavirus infects cells that express angiotensin-converting enzyme 2 (ACE2) [1,2]. In the placenta, these cells include vascular endothelial cells, syncytiotrophoblast, and telocytes [3,4]. Endothelial dysfunction leads to impaired blood rheological properties and platelet activation, followed by disturbances in microcirculation, fibroblast activation, development of fibrosis, and the formation of placental insufficiency [5–9]. The birth of PCR-negative neonates is explained by compensatory mechanisms of the placenta, which manifest as structural changes in the vessels and stroma of chorionic villi [10–12]. This prompted us to conduct the present study.

Objective: To determine the stromal–vascular index of terminal chorionic villi in pregnant women with COVID-19.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Materials and methods.

To achieve the objective, a study was conducted on 170 placentas from pregnant women with COVID-19: Group I (n=136) – placentas from live births, and Group II (n=34) – placentas from cases of antenatal asphyxia. The material was obtained under a cooperation agreement at the Department of Pathological Anatomy of the National Specialized Children's Hospital Ohmatdyt of the Ministry of Health of Ukraine for the period from 2020 to 2022. Subgroups were formed based on the duration of the post-COVID interval (the time between the mother's COVID-19 diagnosis and delivery). In subgroups I.1 (n=90) and II.1 (n=12), the post-COVID interval was 5–22 weeks; in subgroups I.2 (n=80) and II.2 (n=22), it was 1–4 weeks. COVID-19 in pregnant women was confirmed by a positive polymerase chain reaction (PCR) result for the presence of SARS-CoV-2 viral RNA. For data comparison, placentas (n=120) from physiological deliveries prior to the COVID-19 epidemic were examined. The immunohistochemical (IHC) method was applied using monoclonal antibodies against CD31 and smooth muscle actin (α-SMA) (Thermo Fisher Scientific, USA) at working dilutions.

To quantitatively determine the expression of the immunohistochemical marker, we implemented qualitative pixel-by-pixel visualization of the structure under study (stroma, vessels), which differ in color upon immunohistochemical staining (utility model patent No. u2024 2856; https://sis.nipo.gov.ua/uk/search/detail/1841687/).

After fixing the placental tissue sections in 10% neutral formalin, passing them through a series of alcohol solutions of increasing concentration, embedding them in paraffin, and preparing 5-micrometer-thick tissue sections, the immunohistochemically stained microscopic slides were photographed through a microscope using a digital camera (Fig. 1.A.1–D.1).

In Microsoft Paint, the histological structures under study were further colored in the photos (capillary lumens in black, background in green) (Fig. 1.A.2–D.2), followed by uploading the archived photos in JPEG format to ONLINE JPG TOOLS (onlinejpgtools.com/find-dominant-jpg-colors).

Using this service, we determined the percentage of a pixel's color in the photo that corresponds to the percentage of the structure under study (Fig. 1.A.3–D.3). Next, we calculate the percentages of vessels (V_{vess}) and stroma (V_{str}) without accounting for the background percentage: $V_{vess} = V_{vess1} \times 100 / (V_{str1} + V_{vess1})$. $V_{Stroma} = V_{Stroma1} \times 100 / (V_{Stroma1} + V_{vess})$, where V_{vess1}; V_{str1} – percentage of colors (vessels, stroma) in ONLINE JPG TOOLS Followed by calculation of the vascular-stromal index (VSI): $VSI = V_{vess}/V_{str}$

Presentation of Main Findings.

In the acute phase of coronavirus disease in pregnant women, a decrease in the percentage of vessels in the terminal chorionic villi was observed in 100% of cases in groups I.2 and II.1. In groups I.1 and II.2, this indicator was 97.8% and 91.7%, respectively (Fig. 2.A–D; Table 1).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Table 1

Pathomorphological changes in the stroma and vessels of the terminal chorionic villi in COVID-19 in pregnant women and in the comparison group

Parameters	**COVID-19 (N=170)**					p
Groups	Live births (Group I) (N=136)		Antepartum asphyxia (Group II) (N=34)		Comparison (n=120)	
	I.1 (n=90)	I.2 (n=80)	II.1 (n=12)	II.2 (n=22)		
Narrowing of the lumen of terminal villi, n (%) [95% CI]; % of vessels	88 (97.8) [94.8–100]; 46 [44;59]*	80 (100) [95.5–100]; 29 [27;33]*	12 (100) [84.1–100] 14[11;22]*	21 (91.7) [67.1–100]; 15 [13;17]*	0 (0) [0.0–3.8]; 68 [65;70]	P_{1-2} <0.001 P_{1-3} <0.001 P_{1-4} <0.001 P_{1-5} <0.001 P_{2-3} <0.001 P_{2-4} <0.001 P_{3-5} <0.001 P_{4-5} <0.001
Stromal edema of terminal villi, n (%) [95% CI]; % of stroma	86 (95.6) [91.4–99.8]; 55 [53;60]*	80 (100) [95.5–100]; 71 [67;73]*	11 (91.7) [67.1–100]; 86 [78;89]*	n=22 100 [91.7–100]; 85 [84;87]*	0 0 [0.0–3.8]; 32 [30;35]	P_{1-2} <0.001 P_{1-3} <0.001 P_{1-4} <0.001 P_{1-5} <0.001 P_{2-3} <0.001 P_{2-4} <0.001 P_{3-5} <0.001 P_{4-5} <0.001
Vascular-stromal index (VSI)	0.86 [0.83;0.98]*	0.38 [0.34; 0.51]*	0.16 [0.14; 0.24]*	0.17 [0.15; 0.19]*	2.15 [1.52; 2.81]	P_{1-2} <0.001 P_{1-3} <0.001 P_{1-4} <0.001 P_{1-5} <0.001 P_{2-3} <0.001 P_{2-4} <0.001 P_{3-5} < 0.001 P_{4-5} <0.001

Note: *p<0.01 (Kruskal–Wallis test)

The percentage of vessels was reduced in all main groups (Table 1; Fig. 1.A–D). The lowest percentage was observed in cases of antenatal fetal death (group II.1 – 14 [11;22] and II.2 – 15 [13;17] versus the comparison group – 68 [65;70] (Fig. 2.E). In the acute phase of the disease with live birth, the corresponding figure was 29 [27;33]. In group I.1, the percentage of vessels increased to 46 [44;59], indicating vascular recovery with an increase in the duration of the post-COVID interval (Fig. 1.B).

The percentage of stroma increased in the main groups (Table 1; Fig. 1.A–D). The highest percentage of stroma was observed in groups I.2, II.1, and II.2—71 [67;73], 86 [78;89], and 85 [84;87], respectively, compared to the comparison group—32 [30;35]. In group I.1, the percentage of stroma in the terminal villus decreased—55 [53;60] (Table 1; Fig. 1.B).

The increase in the percentage of stroma during the acute phase of the disease was due to edema (Fig. 2.A). As the duration of the post-COVID interval increased,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

stromal fibrosis was observed (Fig. 2.B). Edema and stromal fibrosis led to an increase in the thickness of the vasculosyncytial membranes and a more central location of the vessels (Fig. 1.A–D.1).

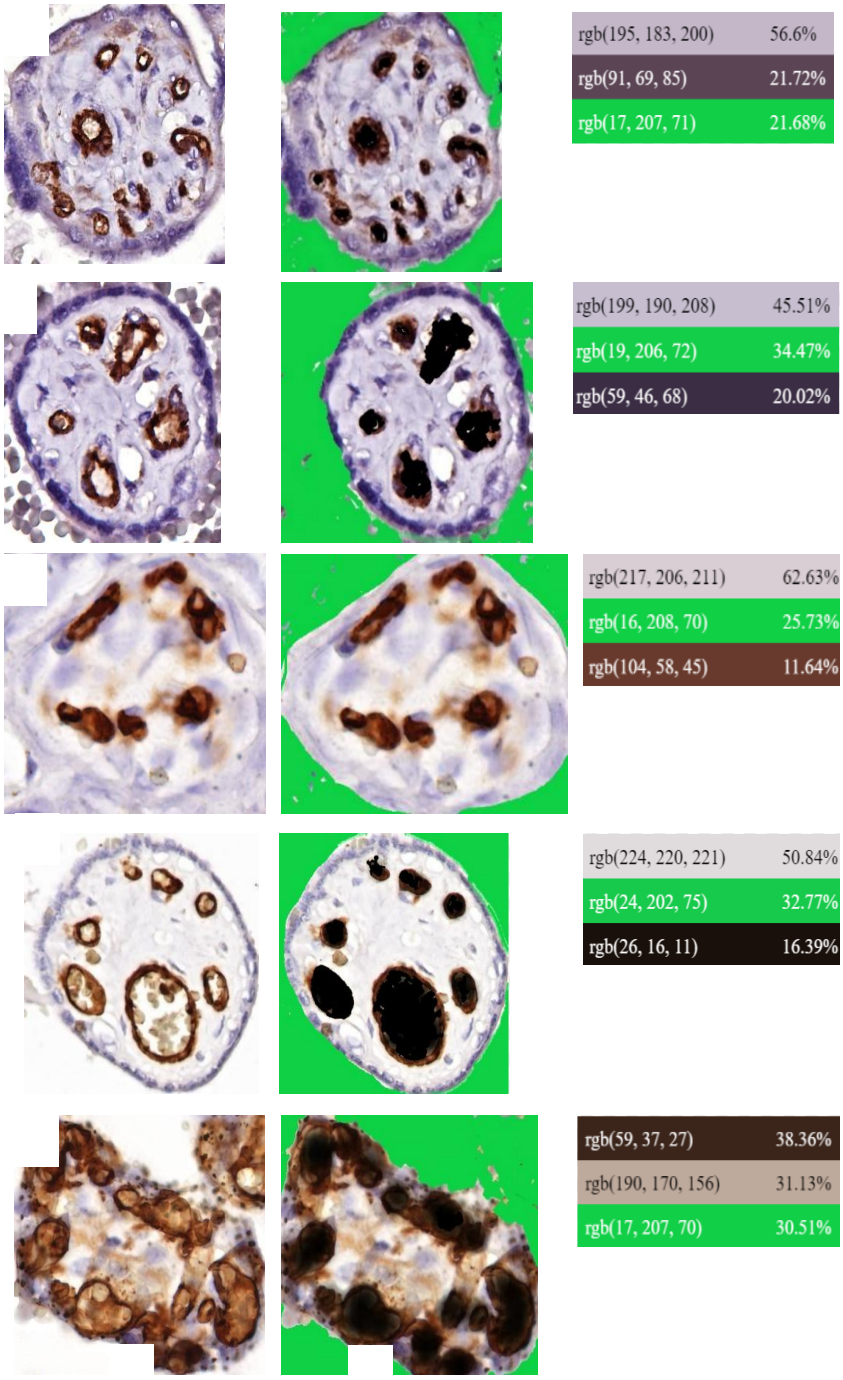

Fig. 1. Quantitative determination of the percentage of blood vessels and stroma in a histological section of a terminal villus in a pregnant woman with COVID-19 and in the Comparison group. 1 – Microscopic changes in the blood vessels and stroma of the terminal chorionic villus in COVID-19 – 1 (A–D) and in the comparison group – E. Expression of monoclonal antibodies against CD31 in the endothelium of

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

chorionic villus arterioles, ×600. 2 (A–E) – In Microsoft Paint, the lumen of the vessels and the background surrounding the villi were colored in shades different from the histological staining of the structures (villi stroma) in the photo – black and green. 3 (A–D) – Determination of the percentages of vessels (black), stroma (gray), and background (green) using the ONLINE JPG TOOLS program.

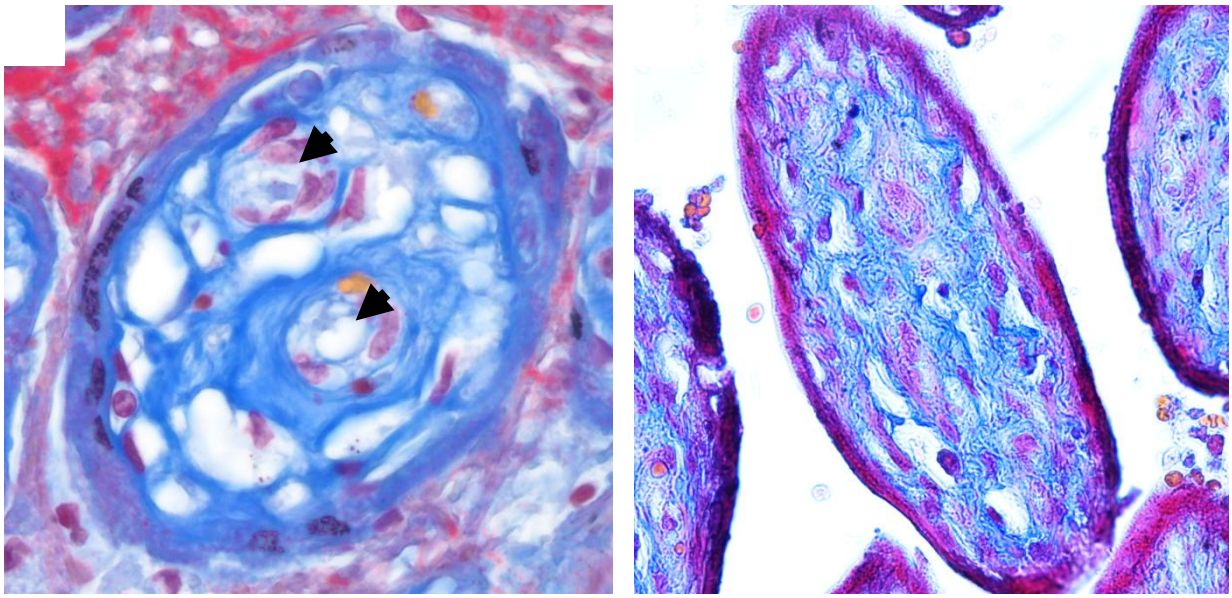

Fig. 2. Structural changes in the stroma of terminal villi in COVID-19 in a pregnant woman in groups I.2(A) and II.1(B). A – narrowing of the vascular lumen (arrow), stromal edema. B – avascular villus, stromal fibrosis (blue). MSB. A, B×400.

All main groups were characterized by a decrease in VSI: I.1, I.2; II.1, and II.2 – 0.86 [0.83; 0.98]; 0.38 [0.34; 0.51]; 0.16 [0.14; 0.24]; 0.17 [0.15; 0.19], respectively, compared to the comparison group – 2.15 [1.52; 2.81]. The lowest value was observed in cases of antenatal fetal death.

In the main groups, α-SMA-positive elements were detected in the walls of the terminal villi blood vessels (Fig. 3.B, C, D), indicating the activation of pericytes under hypoxic conditions in COVID-19 with an increase in the duration of the post-COVID interval. In the walls of the terminal villi blood vessels of the comparison group, α-SMA expression was not detected (Fig. 3.E), as smooth muscle cells are normally absent in them [14]. Such a transformation of the pericyte phenotype [15], accompanied by the acquisition of contractile properties [16], explained the reduction in capillary lumen and impaired perfusion leading to the development of placental insufficiency [13].

Additionally, the acquisition of a myofibroblast-like phenotype by pericytes leads to the development of stromal fibrosis (groups I.1 and II.1) [14]. Pericyte activation is a compensatory response to hypoxic and endothelial damage. The severity of chorionic villus damage and the rate of recovery influence the outcome of the pregnancy.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

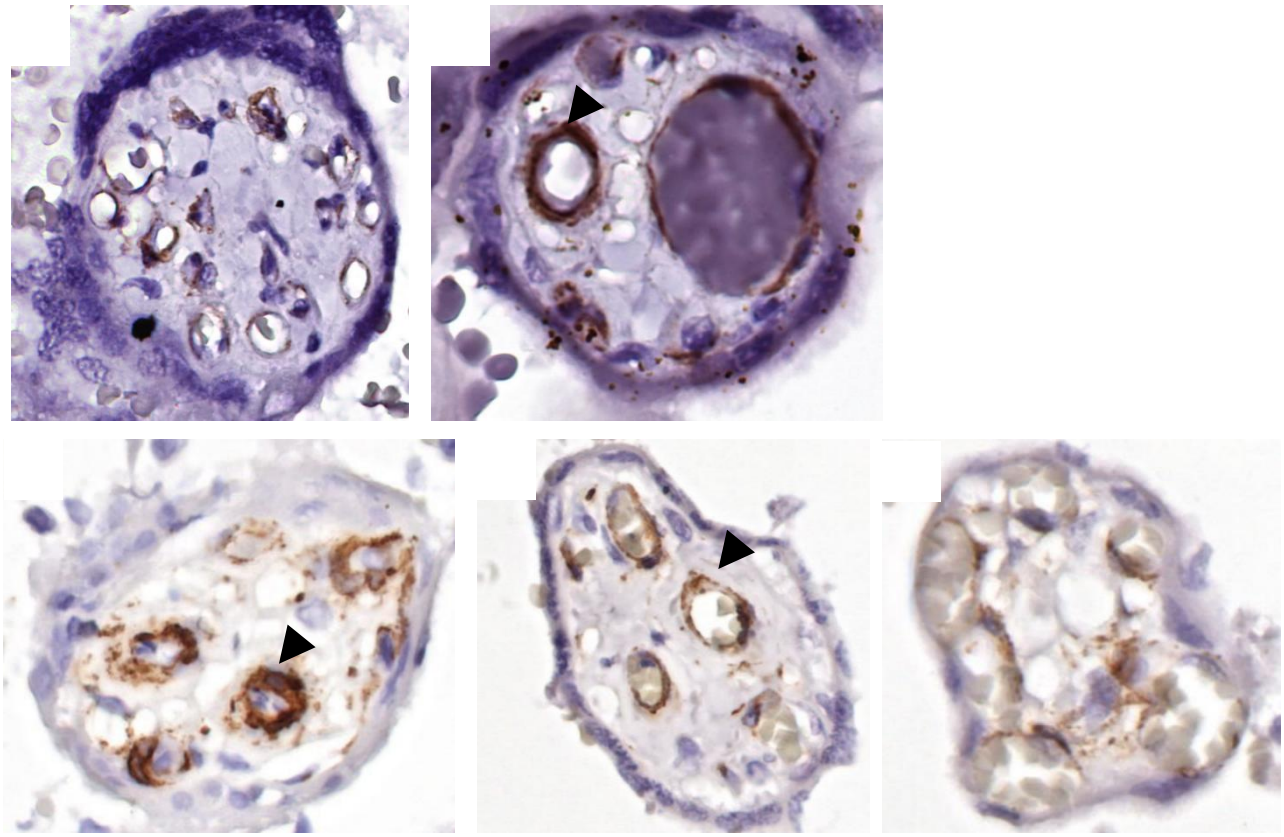

Fig. 3. Structural changes in the blood vessels of the terminal villi of the chorion in a pregnant woman with COVID-19 in the main groups and the comparison group.
A – Group I.2. B – Group I.1. C – Group II.2. D – Group II.1. E – Comparison group.
A–D – central location of vessels in the terminal villus. E – peripheral location of vessels in the control group. Arrow – α-SMA-positive pericytes.
A–E – expression of smooth muscle actin (α-SMA); ×1200.

Thus, the phenotypic transformation of pericytes in the terminal villi of the chorion in COVID-19 in a pregnant woman is a key mechanism for vascular and stromal remodeling.

Conclusions. A decrease in the stromal-vascular index of terminal chorionic villi in coronavirus disease (COVID-19) in a pregnant woman is a manifestation of chorionic villus remodeling caused by structural changes.

Author Contributions:

The author confirms their contribution to the work: concept and study design, data collection, analysis and interpretation of results, verification, reviewing, and editing – T. V. Savchuk.

The author confirms their contribution to the work: concept and study design, verification, reviewing, and editing – I. V. Leshchenko.

References:

1. Beyerstedt, S., Casaro, E.B., Rangel, É.B. (2021). COVID-19: angiotensin-converting enzyme 2 (ACE2) expression and tissue susceptibility to SARS-CoV-2 infection. *European Journal of Clinical Microbiology & Infectious Diseases*, *40*(5). https://doi.org/10.1007/s10096-020-04138-6

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

2. Tian, X., Li, C., Huang, A., et al. Potent binding of the 2019 novel coronavirus spike protein by a SARS coronavirus-specific human monoclonal antibody. *Emerging Microbes & Infections*. 2020. *9*(1), 382–385. https://doi.org/10.1080/22221751.2020.1729069

3. Bryce, C., Grimes, Z., Pujadas, E., et al. Pathophysiology of SARS-CoV-2: the Mount Sinai COVID-19 autopsy experience. *Modern Pathology*. 2021; 1–12. https://doi.org/10.1038/s41379-021-00793-y

4. Deanfield, J.E., Halcox, J.P., Rabelink, T.J. (2007). Endothelial Function and Dysfunction. *Circulation, 115*(10), 1285–1295. https://doi.org/10.1161/circulationaha.106.652859

5. Savchuk, T. V., Leshchenko, I. V., Vaslovich, V. V., Chernenko, O. G., & Malysheva, T. A. (2025). Coronavirus Disease 2019 (COVID-19) During Pregnancy: Pathomorphological Ultrastructural Changes in the Placenta. *Pathologia,* 22(3), 187–199. https://doi.org/10.14739/2310-1237.2025.3.338824

6. Baergen, R. N., & Heller, D. S. (2020). Placental Pathology in Covid-19 Positive Mothers: Preliminary Findings. *Pediatric and Developmental Pathology,* 23(3), 177–180. https://doi.org/10.1177/1093526620925569

7. Savchuk, T. (2024). Pathomorphological changes in the placenta in pregnant women with coronavirus disease (COVID-19) at 19–32 weeks of gestation. *Proceedings of the Shevchenko Scientific Society. Medical Sciences,* 73(1). https://doi.org/10.25040/ntsh2024.01.16

8. Giordano, G., Petrolini, C., Corradini, E., Campanini, N., Esposito, S., & Perrone, S. (2021). COVID-19 in pregnancy: placental pathological patterns and effect on perinatal outcome in five cases. *Diagnostic Pathology*, *16*(1). https://doi.org/10.1186/s13000-021-01148-6

9. Corbetta-Rastelli, C. M., Altendahl, M., Gasper, C., Goldstein, J., Afshar, Y., & Gaw, S. L. (2023). Analysis of placental pathology after COVID-19 by timing and severity of infection. *American Journal of Obstetrics & Gynecology, Maternal-Fetal Medicine, 5*(7), 100981–100981. https://doi.org/10.1016/j.ajogmf.2023.100981

10. Kramar, S., Nebesna Z., Yakymchuk Yu., Boychuk, A., Shevchuk, O., Korda, M., & Vari, S. G. (2025). Changes in Placentas of Pregnant Women Infected with COVID-19. *International Journal of Molecular Sciences*. *26*(17), 8596–8596. https://doi.org/10.3390/ijms26178596

11. Savchuk, T. V. (2024). Pathomorphological changes in the placenta in coronavirus disease (COVID-19) in pregnant women in the second and third trimesters of pregnancy. *Medical Perspectives*, 4 (29), 84–94. https://doi.org/10.26641/2307-0404.2024.4.319224

12. Savchuk, T.V. (2024). Pathomorphological changes in the placenta during the acute phase of COVID-19 in a pregnant woman. *Eastern Ukrainian Medical Journal*, 2 (12), 323–334. https://doi.org/10.21272/eumj.2024;12(2):323-334

13. Sohlberg, S., Mulic-Lutvica, A., Lindgren, P., Ortiz-Nieto, F., Wikström, A.-K., & Wikström, J. (2014). Placental perfusion in normal pregnancy and early and late preeclampsia: A magnetic resonance imaging study. *Placenta*, 35(3), 202–206. https://doi.org/10.1016/j.placenta.2014.01.008

14. MacPhee, C. A., Natale, B. V., Noordhof, C., Wang, S., Lima, P. D. A., & Natale, D. R. C. (2025). The regulation of placental pericyte function through transforming growth factor β-1 signaling. *Scientific Reports,* 15(1). https://doi.org/10.1038/s41598-025-20432-9

15. Brandt, M. M., Christian, Ranganath Maringanti, Ihsan Chrifi, Kramann, R., Verhaar, M. C., Duncker, D. J., Mokry, M., & Cheng, C. (2019). Transcriptome analysis reveals microvascular endothelial cell-dependent pericyte differentiation. *Scientific Reports,* 9(1). https://doi.org/10.1038/s41598-019-51838-x

16. Harris, S. E., Matthews, K. S. H., Palaiologou, E., Tashev, S. A., Lofthouse, E. M., Pearson-Farr, J., Goggin, P., Chatelet, D. S., Johnston, D. A., Jongen, M. S. A., Page, A. M., Cleal, J. K., & Lewis, R. M. (2021). Pericytes on placental capillaries in terminal villi preferentially cover endothelial junctions in regions furthest away from the trophoblast. *Placenta,* 104, 1–7. https://doi.org/10.1016/j.placenta.2020.10.032

ISSN 2786-4952 Online

References:

1. Beyerstedt, S., Casaro, E. B., Rangel, É. B. (2021). COVID-19: angiotensin-converting enzyme 2 (ACE2) expression and tissue susceptibility to SARS-CoV-2 infection. *European Journal of Clinical Microbiology & Infectious Diseases*, *40*(5). https://doi.org/10.1007/s10096-020-04138-6 [in English].

2. Tian, X., Li, C., Huang, A., Xia, S., Lu, S., Shi, Z., & Ying, T. (2020). Potent binding of the 2019 novel coronavirus spike protein by a SARS coronavirus-specific human monoclonal antibody. Emerging Microbes & Infections, 9(1), 382–385. https://doi.org/10.1080/22221751. 2020.1729069

3. Bryce, C., Grimes, Z., Pujadas, E., Ahuja, S., Beasley, M. B., Albrecht, R., & Petersen, B. (2021). Pathophysiology of SARS-CoV-2: the Mount Sinai COVID-19 autopsy experience. *Modern Pathology*, 1–12. https://doi.org/10.1038/s41379-021-00793-y [in English].

4. Deanfield, J.E., Halcox, J.P., & Rabelink, T.J. (2007). Endothelial Function and Dysfunction. *Circulation*, *115*(10), 1285–1295. https://doi.org/10.1161/circulationaha.106.652859 [in English].

5. Savchuk, T. V., Leshchenko, I. V., Vaslovych, V. V., Chernenko, O. H., & Malysheva, T. A. (2025). Coronavirus Disease 2019 (COVID-19) in Pregnancy: Pathomorphological Ultrastructural Changes of the Placenta. [Coronavirus disease 2019 (COVID-19) in pregnancy: pathomorphological ultrastructural changes of the placenta]. *Pathologia*, 22(3), 187–199. https://doi.org/10.14739/2310-1237.2025.3.338824 [in Ukrainian].

6. Baergen, R. N., & Heller, D. S. (2020). Placental Pathology in Covid-19 Positive Mothers: Preliminary Findings. *Pediatric and Developmental Pathology*, *23*(3), 177–180. https://doi.org/ 10.1177/1093526620925569 [in English].

7. Savchuk, T. (2024). Pathomorphological changes of the placenta in coronavirus disease (COVID-19) in pregnant women at 19–32 weeks of gestation. *Proceedings of the Shevchenko Scientific Society. Medical Sciences*, 73(1). https://doi.org/10.25040/ntsh2024.01.16 [in Ukrainian].

8. Giordano, G., Petrolini, C., Corradini, E., Campanini, N., Esposito, S., & Perrone, S. (2021). COVID-19 in pregnancy: placental pathological patterns and effect on perinatal outcome in five cases. *Diagnostic Pathology*, *16*(1). https://doi.org/10.1186/s13000-021-01148-6 [in English].

9. Corbetta-Rastelli, C. M., Altendahl, M., Gasper, C., Goldstein, J., Afshar, Y., & Gaw, S. L. (2023). Analysis of placental pathology after COVID-19 by timing and severity of infection. *American Journal of Obstetrics & Gynecology, Maternal-Fetal Medicine*, *5*(7), 100981–100981. https://doi.org/10.1016/j.ajogmf.2023.100981 [in English].

10. Kramar, S., Nebesna Z., Yakymchuk Yu., Boychuk, A., Shevchuk, O., Korda, M., & Vari, S. G. (2025). Changes in Placentas of Pregnant Women Infected with COVID-19. *International Journal of Molecular Sciences*, *26*(17), 8596–8596. https://doi.org/10.3390/ijms26178596 [in English].

11. Savchuk, T. V. (2024). Pathomorphological changes of the placenta in coronavirus disease (COVID-19) in pregnant women in the second and third trimesters of pregnancy. [Pathomorphological changes of the placenta in coronavirus disease (COVID-19) in pregnant women in the second and third trimesters of pregnancy]. *Medicni Perspektivi,* 29(4), 84–94. https://doi.org/10.26641/2307-0404.2024.4.319224 [in Ukrainian].

12. Savchuk, T. (2024). Pathomorphological changes of the placenta in the acute period of COVID-19 in pregnant women. Eastern Ukrainian Medical Journal. [Pathomorphological changes of the placenta in the acute period of COVID-19 in pregnant women]. *Eastern Ukrainian Medical Journal*, 2 (*12*), 323–334. https://doi.org/10.21272/eumj.2024;12(2):323-334 [in Ukrainian].

13. Sohlberg, S., Mulic-Lutvica, A., Lindgren, P., Ortiz-Nieto, F., Wikström, A.-K., & Wikström, J. (2014). Placental perfusion in normal pregnancy and early and late preeclampsia: A magnetic resonance imaging study. *Placenta*, 35(3), 202–206. https://doi.org/10.1016/j.placenta .2014.01.008 [in English].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

14. MacPhee, C. A., Natale, B. V., Noordhof, C., Wang, S., Lima, P. D. A., & Natale, D. R. C. (2025). The regulation of placental pericyte function through transforming growth factor β-1 signaling. *Scientific Reports*, 15(1). https://doi.org/10.1038/s41598-025-20432-9 [in English].

15. Brandt, M. M., Christian, Ranganath Maringanti, Ihsan Chrifi, Kramann, R., Verhaar, M. C., Duncker, D. J., Mokry, M., & Cheng, C. (2019). Transcriptome analysis reveals microvascular endothelial cell-dependent pericyte differentiation. *Scientific Reports*, 9(1). https://doi.org/10.1038/s41598-019-51838-x [in English].

16. Harris, S. E., Matthews, K. S. H., Palaiologou, E., Tashev, S. A., Lofthouse, E. M., Pearson-Farr, J., Goggin, P., Chatelet, D. S., Johnston, D. A., Jongen, M. S. A., Page, A. M., Cleal, J. K., & Lewis, R. M. (2021). Pericytes on placental capillaries in terminal villi preferentially cover endothelial junctions in regions furthest away from the trophoblast. *Placenta*, 104, 1–7. https://doi.org/10.1016/j.placenta.2020.10.032 [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 07.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

UDC 579.67:612.33:613.26

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2197-2207

Stakhurska Iryna Olehivna Candidate of Biological Sciences, Associate Professor of the Department of Microbiology, Virology and Immunology of the Ternopil National Medical University named after I. Ya. Horbachevskyi, Ministry of Health of Ukraine, https://orcid.org/0000-0001-8639-4263

MODULATION OF THE GUT MICROBIOTA IN MAMMALS UNDER THE INFLUENCE OF FOOD ADDITIVES: FROM DYSBIOSIS TO METABOLIC DISORDERS (LITERATURE REVIEW)

Abstract. The gastrointestinal microbiota represents a highly complex, dynamic, and functionally integrated ecological system that is increasingly recognized as a metabolically active “virtual organ” of the host organism. Beyond its compositional diversity, the gut microbiome operates as a coordinated biological network engaged in nutrient processing, immune modulation, and neuroendocrine signaling. Its structural integrity is maintained through spatially organized microbial consortia forming adherent microcolonies embedded within a self-produced extracellular matrix, collectively referred to as a biofilm architecture.

This biofilm is composed of microbial extracellular polymeric substances (EPS), including polysaccharides, proteins, lipids, and extracellular DNA, integrated with host-derived mucins secreted by goblet cells. This mucin–microbe interface establishes a physicochemical and immunological barrier that ensures compartmentalization between luminal contents and the epithelial surface. Such organization is essential for maintaining epithelial homeostasis, regulating selective permeability, and sustaining immunological tolerance through continuous host–microbe crosstalk mediated by pattern recognition receptors (PRRs), including Toll-like receptors (TLRs) and NOD-like receptors (NLRs).

A critical determinant of gut ecosystem stability is its susceptibility to exogenous perturbations, among which xenobiotics—particularly dietary food additives—represent a major environmental stressor.

These compounds, including preservatives (sodium benzoate E211 and potassium sorbate E202) and artificial sweeteners (aspartame, saccharin, and sucralose), may directly or indirectly interfere with microbial metabolic networks. Such interference leads to compositional and functional dysbiosis, characterized by reduced microbial diversity (loss of α-diversity), depletion of obligate anaerobic commensals, and expansion of opportunistic pathobionts, often within the Proteo-bacteria phylum.

These microbiota shifts are closely associated with disruption of colonization resistance, altered epithelial tight junction integrity (e.g., downregulation of occludin,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

claudins, and zonula occludens proteins), and increased intestinal permeability, commonly referred to as “metabolic endotoxemia.” Consequent translocation of microbial-derived lipopolysaccharides (LPS) into systemic circulation activates innate immune pathways, particularly the TLR4–NF-κB axis, thereby promoting chronic low-grade inflammation, a recognized driver of metabolic syndrome and insulin resistance.

Functionally, the gut microbiota contributes to a wide spectrum of host physiological processes, including anaerobic fermentation of indigestible dietary substrates into short-chain fatty acids (SCFAs)—acetate, propionate, and butyrate—which serve as key metabolic substrates for colonocytes and act as epigenetic regulators via histone deacetylase (HDAC) inhibition. Additionally, microbial communities are actively involved in bile acid biotransformation, vitamin biosynthesis (notably vitamin K and B-complex vitamins), and regulation of lipid and glucose metabolism.

Moreover, gut microbiota plays a central role in xenobiotic biotransformation, mediating reductive, hydrolytic, and conjugative reactions affecting environmental chemicals such as heavy metals, pesticides, pharmaceuticals (including antibiotics), and dietary nitrates. These microbial transformations may result in either detoxification or bioactivation of compounds, thereby influencing host systemic exposure and toxicity profiles. Importantly, microbial metabolic outputs are increasingly recognized as critical modulators of host–environment interactions, particularly through microbiota-derived metabolites functioning as signaling molecules within the gut–liver–brain axis.

Given the central role of the gut microbiome in maintaining systemic homeostasis, increasing evidence suggests that dietary food additives may function as bioactive environmental modulators of microbial ecology. Their ability to reshape microbial community structure and metabolic output underscores their relevance in the pathogenesis of metabolic and inflammatory disorders.

Accordingly, systematic investigation of xenobiotic–microbiome interactions represents a rapidly evolving field within experimental microbiology and translational medicine.

A comprehensive understanding of food additive–induced microbial perturbations is essential for elucidating host–microbiota interaction networks and for the development of targeted microbiome-modulating therapeutic strategies aimed at restoring ecological resilience and metabolic balance.

Keywords: gut microbiota; food additives; sodium benzoate (E211); potassium sorbate (E202); artificial sweeteners; aspartame; saccharin; sucralose; dysbiosis; xenobiotics.

Стахурська Ірина Олегівна кандидат біологічних наук, доцент кафедри мікробіології, вірусології та імунології Тернопільського національного медичного університету ім. І. Я. Горбачевського МОЗ України, https://orcid.org/0000-0001-8639-4263

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

МОДУЛЯЦІЯ КИШКОВОЇ МІКРОБІОТИ ССАВЦІВ ПІД ВПЛИВОМ ХАРЧОВИХ ДОБАВОК: ВІД ДИСБІОЗУ ДО МЕТАБОЛІЧНИХ ПОРУШЕНЬ (ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ)

Анотація. Шлунково-кишкова мікробіота являє собою висококомплексну, динамічну та функціонально інтегровану екологічну систему, яка дедалі частіше розглядається як метаболічно активний «віртуальний орган» організму хазяїна. Окрім композиційного різноманіття, кишковий мікробіом функціонує як узгоджена біологічна мережа, залучена до процесів нутрієнтного метаболізму, імунної регуляції та нейроендокринної сигналізації. Його структурна цілісність підтримується просторово організованими мікробними консорціумами, що формують адгезовані мікроколонії, інкорпоровані у самостійно синтезований позаклітинний матрикс, який загалом визначається як біоплівкова архітектура.

Дана біоплівка складається з мікробних позаклітинних полімерних речовин (extracellular polymeric substances, EPS), включаючи полісахариди, білки, ліпіди та позаклітинну ДНК, у поєднанні з муцинами хазяїна, які секретуються келихоподібними клітинами. Така муцин-мікробна інтерфейсна зона формує фізико-хімічний та імунологічний бар'єр, що забезпечує компартменталізацію між вмістом просвіту кишечнику та епітеліальною поверхнею. Подібна організація є критично важливою для підтримання епітеліального гомеостазу, регуляції селективної проникності та забезпечення імунологічної толерантності через безперервну взаємодію «хазяїн–мікробіота», що опосередковується рецепторами розпізнавання патернів (pattern recognition receptors, PRRs), зокрема Toll-подібними рецепторами (TLRs) та NOD-подібними рецепторами (NLRs).

Ключовим фактором стабільності кишкової екосистеми є її чутливість до екзогенних впливів, серед яких ксенобіотики, особливо харчові добавки, виступають значущим екологічним стресором. Ці сполуки, включаючи консерванти (бензоат натрію E211 та сорбат калію E202) і штучні підсолоджувачі (аспартам, сахарин та сукралоза), можуть безпосередньо або опосередковано впливати на мікробні метаболічні мережі. Таке втручання призводить до композиційного та функціонального дисбіозу, який характеризується зниженням мікробного різноманіття (α-різноманіття), редукцією облігатних анаеробних коменсалів та експансією умовно-патогенних мікроорганізмів, часто представників типу Proteobacteria.

Зазначені зміни мікробіоти тісно асоціюються з порушенням колонізаційної резистентності, дисрегуляцією білків щільних міжклітинних контактів епітелію (зокрема оклюдину, клаудинів та зонулінових білків), а також із підвищенням кишкової проникності, що клінічно та експериментально описується як «метаболічна ендотоксемія». Подальша транслокація мікробних ліпополісахаридів (LPS) у системний кровотік активує вроджені імунні сигнальні шляхи, насамперед вісь TLR4–NF-κB, що сприяє розвитку хронічного низькоінтенсивного запалення, яке розглядається як один із провідних патогенетичних механізмів метаболічного синдрому та інсулінорезистентності.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Функціонально кишкова мікробіота бере участь у широкому спектрі фізіологічних процесів, включаючи анаеробну ферментацію неперетравлюваних харчових субстратів до коротколанцюгових жирних кислот (short-chain fatty acids, SCFAs) — ацетату, пропіонату та бутирату. Останні є важливими метаболічними субстратами для колонцитів та виступають епігенетичними регуляторами через інгібування гістондеацетилаз (HDAC). Крім того, мікробні спільноти беруть участь у біотрансформації жовчних кислот, синтезі вітамінів (зокрема вітаміну K та вітамінів групи B), а також у регуляції ліпідного та вуглеводного обміну.

Важливо, що кишкова мікробіота відіграє центральну роль у біотрансформації ксенобіотиків, опосередковуючи відновні, гідролітичні та кон'югаційні реакції щодо екзогенних сполук, включаючи важкі метали, пестициди, лікарські засоби (зокрема антибіотики) та харчові нітрати. Такі мікробні перетворення можуть призводити як до детоксикації, так і до біоактивації сполук, впливаючи на системну експозицію та токсикокінетичні характеристики. Мікробні метаболіти все частіше розглядаються як ключові сигнальні молекули у регуляції осі «кишечник–печінка–мозок».

Таким чином, з огляду на провідну роль кишкової мікробіоти у підтриманні системного гомеостазу, накопичується переконлива доказова база щодо здатності харчових добавок виступати біологічно активними екологічними модуляторами мікробіального середовища. Їхня здатність змінювати структуру та метаболічну активність мікробних спільнот підкреслює їхню потенційну участь у патогенезі метаболічних та запальних захворювань.

Відповідно, системне дослідження взаємодій «ксенобіотик–мікробіота» є одним із найбільш динамічних напрямів сучасної експериментальної мікробіології. Комплексне розуміння індукованих харчовими добавками змін мікробіому є необхідним для розкриття мережі взаємодій «хазяїн–мікробіота» та розробки таргетних мікробіом-модулюючих терапевтичних стратегій, спрямованих на відновлення екологічної резилієнтності та метаболічного балансу.

Ключові слова: кишкова мікробіота; харчові добавки; бензоат натрію (E211); сорбат калію (E202); штучні підсолоджувачі; аспартам; сахарин; сукралоза; дисбіоз; кишковий бар'єр; ксенобіотики.

Problem Statement. Despite the widespread use of food additives and their regulatory approval as safe within established acceptable daily intake (ADI) limits, their long-term impact on the gut microbiota remains insufficiently characterized. This gap is particularly relevant with regard to potential alterations in microbial community structure, metabolic activity, and host–microbiome interactions.

The core issue lies in the lack of a systematic and integrative framework for assessing microbiome-mediated effects of food additives, as well as the limited number of studies that concurrently combine microbiological, biochemical, and metabolomic approaches to elucidate their comprehensive impact on the host–microbial ecosystem.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Analysis of recent research and publications. Accumulating evidence from experimental and translational research indicates that the gut microbiota is highly sensitive to a broad spectrum of exogenous dietary factors, among which artificial sweeteners and food preservatives represent particularly relevant modulators. Contemporary studies consistently demonstrate that non-nutritive sweeteners are capable of reshaping the intestinal microbial ecosystem, thereby influencing host metabolic homeostasis, particularly glucose regulation and insulin sensitivity [1–3].

A growing body of animal-based experimental work (primarily murine models) has shown that exposure to artificial sweeteners is associated with significant alterations in gut microbial composition, reduced microbial diversity, and functional reprogramming of microbial metabolic pathways [2,4]. These changes are frequently accompanied by impaired glucose tolerance and features of metabolic dysregulation [3,5].

Saccharin has been shown to induce a pronounced dysbiotic state in mice, characterized by altered ratios of major bacterial taxa and reduced production of short-chain fatty acids (SCFAs), particularly butyrate. Importantly, the metabolic phenotype induced by saccharin, including glucose intolerance, can be transferred via fecal microbiota transplantation, indicating a causal microbiome-mediated mechanism [2].

Similarly, sucralose administration in rodents has been associated with reductions in beneficial commensals such as Lactobacillus and Bifidobacterium, along with alterations in microbial enzymatic activity involved in carbohydrate and bile acid metabolism [6,7].

These changes may interfere with host metabolic signaling pathways, including FXR- and TGR5-dependent mechanisms [8].

Food preservatives such as sodium benzoate (E211) and potassium sorbate (E202) are less extensively characterized in terms of microbiome-specific effects. However, experimental toxicological studies indicate that these compounds may induce oxidative stress, disrupt redox balance, and alter hepatic metabolic pathways, which can indirectly influence gut microbial ecology via the gut–liver axis [9,10].

Despite these findings, direct high-resolution metagenomic studies assessing long-term microbiome alterations induced by E211 and E202 remain limited [11]. This represents a significant knowledge gap in current microbiome research.

Collectively, available evidence supports the concept that dietary xenobiotics, including artificial sweeteners and preservatives, act as functional modulators of the gut microbiome, affecting both its composition and metabolic output [12–15].

The purpose of the article is to summarize and systematize current scientific evidence regarding the impact of food additives, particularly preservatives (E211, E202) and artificial sweeteners, on the gut microbiota of mammals.

The study further aims to analyze alterations in microbial composition and diversity, as well as to evaluate the effects of these xenobiotics on microbial metabolic activity, short-chain fatty acid production, intestinal barrier integrity, and the development of inflammatory responses**.**

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Presentation of the Main Material. Food additives, including antimicrobial preservatives such as sodium benzoate (E211) and potassium sorbate (E202), as well as non-nutritive artificial sweeteners (aspartame, saccharin, and sucralose), are widely used in the modern food industry [1,9]. Their primary technological roles involve extending shelf life, maintaining product stability, and preventing microbial spoilage. However, accumulating evidence over the past decades indicates that these compounds may exert unintended biological effects beyond food preservation, particularly through interactions with the gut microbiota [12–15].

The gut microbiome is now widely recognized as a complex and dynamic ecosystem that contributes to host metabolism, immune regulation, and maintenance of intestinal barrier integrity [16,17]. Its stability is essential for preserving physiological homeostasis. Disruption of this ecosystem—commonly referred to as dysbiosis—has been linked to a broad spectrum of metabolic, inflammatory, and neurobehavioral disorders [18]. Increasingly, dietary factors, including food additives, are being implicated as potential drivers of such alterations.

Preservatives such as sodium benzoate and potassium sorbate exert antimicrobial activity primarily through intracellular acidification, enzyme inhibition, and interference with microbial energy metabolism [9]. Importantly, these mechanisms are not selective for pathogenic microorganisms and may also affect beneficial commensal bacteria. Experimental studies in rodents have shown that prolonged exposure to sodium benzoate induces oxidative stress, reflected by increased reactive oxygen species production and reduced antioxidant defense capacity [10]. These changes are often accompanied by signs of hepatocellular injury, including elevated transaminase levels, suggesting involvement of the gut–liver axis in mediating downstream effects on the intestinal microbiota [10].

From a microbiological standpoint, these systemic alterations are associated with a decline in obligate anaerobes, particularly Lactobacillus and Bifidobacterium, which are essential for colonization resistance and short-chain fatty acid (SCFA) production [19,20]. At the same time, an increased relative abundance of Gram-negative bacteria, especially members of the Enterobacteriaceae family, has been consistently reported [19].

Such compositional shifts are widely considered indicative of dysbiosis. Potassium sorbate appears to induce comparable effects, including oxidative imbalance and disruption of microbial metabolic activity, ultimately contributing to reduced SCFA production—particularly butyrate—which is critical for epithelial energy supply and maintenance of barrier integrity [21].

Artificial sweeteners exhibit distinct, although partially overlapping, mechanisms of interaction with the gut microbiota. Aspartame, despite being largely metabolized in the upper gastrointestinal tract, has been shown to indirectly influence microbial composition. In murine models, chronic exposure has been associated with alterations in the Firmicutes-to-Bacteroidetes ratio, along with a reduction in Lactobacillus spp. [22]. These changes have been linked to impaired glucose metabolism

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

and the development of insulin resistance, suggesting a microbiota-mediated contribution to metabolic outcomes [3].

In contrast, saccharin is not metabolized by the host and therefore reaches the distal intestine in an unchanged form, allowing direct interaction with gut microbial communities. Experimental studies have demonstrated that saccharin consumption induces marked dysbiosis, characterized by an expansion of opportunistic taxa such as Bacteroides and Clostridium, alongside reduced SCFA production [2,23]. Notably, fecal microbiota transplantation experiments have shown that these microbiota changes are sufficient to transfer glucose intolerance to germ-free recipients, providing strong evidence for a causal role of the microbiome in mediating these effects [2].

Sucralose, a chlorinated derivative of sucrose, is similarly resistant to metabolic degradation and accumulates in the colon. Studies in rodents indicate that sucralose exposure reduces microbial diversity and suppresses beneficial taxa, including Lactobacillus and Bifidobacterium [6,7]. In addition, alterations in bile acid metabolism and microbial enzymatic activity have been reported, with potential downstream effects on host signaling pathways such as FXR and TGR5 [8]. There is also evidence suggesting that sucralose may impair intestinal barrier function, thereby facilitating the translocation of microbial components such as lipopolysaccharides and contributing to low-grade systemic inflammation [7].

Despite their chemical diversity, preservatives and artificial sweeteners appear to converge on several common pathways. These include reduced microbial diversity, depletion of SCFA-producing bacteria, expansion of opportunistic microorganisms, and impairment of epithelial barrier integrity [12,18,24]. Together, these changes may promote activation of pro-inflammatory signaling pathways, particularly via LPS–TLR4 interactions, and contribute to systemic metabolic disturbances. Disruption of the gut–brain axis has also been proposed as a potential mechanism linking microbiota alterations to neurobehavioral outcomes [25].

Other food additives, such as azodicarbonamide (E927), further illustrate the capacity of dietary compounds to influence gut microbial ecosystems. Although mutagenic effects have been demonstrated in bacterial strains (Salmonella typhimurium TA100 and TA1535), similar effects have not been observed in mammalian cells [26]. Nevertheless, experimental data indicate a significant reduction in beneficial bacteria, including lactose-positive Escherichia coli and Lactobacillus spp., even at relatively low concentrations. This reduction is accompanied by a modest increase in facultative and opportunistic microorganisms, including Enterobacter, Klebsiella, Clostridium, and Candida, suggesting an early shift toward dysbiosis [26].

Similarly, sorbic acid has been shown to alter gut microbiota composition in rodent models. Intragastric administration at moderate doses results in a decrease in obligate microbial populations and a corresponding increase in opportunistic species [27]. These changes are accompanied by reduced SCFA concentrations in the colon, supporting their use as functional biomarkers of microbiome disruption under xenobiotic exposure.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Overall, the available evidence indicates that food additives should be considered not only as technological agents but also as biologically active compounds capable of modulating gut microbiota composition and function. However, current findings are limited by variability in experimental design, dosing strategies, and analytical approaches. Further well-controlled, mechanistically oriented studies—particularly those integrating multi-omics methodologies—are needed to clarify causal relationships and to assess the translational relevance of these findings for human health [28–30].

Conclusion. Taken together, the available evidence indicates that food additives can be regarded as exogenous modulators of the gut microbiota, capable of influencing both its taxonomic composition and functional metabolic capacity. The most consistently reported effects include reduced microbial diversity, depletion of short-chain fatty acid (SCFA)-producing taxa, and a shift toward opportunistic microorganisms, collectively contributing to a dysbiotic microbial profile.

Importantly, these alterations are not confined to local microbial shifts but may exert systemic effects through the gut–liver, gut–immune, and gut–brain axes. Potential mediators of these interactions include impaired SCFA production, activation of LPS-mediated inflammatory signaling, and disturbances in endocrine–metabolic communication pathways.

However, the interpretation of existing findings remains constrained by heterogeneity in experimental models, lack of standardized dosing regimens, and limited integration of multi-omics approaches. These limitations hinder cross-study comparability and the establishment of robust causal relationships.

Future research should focus on standardized exposure protocols, long-term experimental designs, and the integration of metagenomic, metabolomic, and transcriptomic methodologies. Such approaches are essential for a more precise mechanistic understanding of the “food additives–microbiota–host” axis and its potential clinical implications.

References:

1. Qin J., Li R., Raes J. et al. A human gut microbial gene catalogue established by metagenomic sequencing. *Nature*. 2010. 464(7285). P. 59–65.

2. Clemente J.C., Ursell L.K., Parfrey L.W., Knight R. The impact of the gut microbiota on human health: an integrative view. *Cell*. 2012. 148(6). P. 1258–1270.

3. Suez J., Korem T., Zeevi D. et al. Artificial sweeteners induce glucose intolerance by altering the gut microbiota. *Nature*. 2014. 514(7521). P. 181–186.

4. Ruiz-Ojeda F.J., Plaza-Díaz J., Sáez-Lara M.J., Gil A. Effects of sweeteners on the gut microbiota: a review of experimental studies. *Eur J Nutr*. 2019. 58. P. 1–15.

5. Turnbaugh P.J. et al. The human microbiome project. *Nature*. 2007. 449. P. 804–810.

6. Zhao L. The gut microbiota and obesity: from correlation to causality. *Nat Rev Microbiol*. 2013. 11. P. 639–647.

7. Ridaura V.K. et al. Gut microbiota from twins discordant for obesity modulate metabolism. *Science*. 2013. 341(6150).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

8. Magnuson B.A. et al. Aspartame safety evaluation. *Crit Rev Toxicol*. 2007. 37(8). P. 629–727.

9. Lobach A.R., Roberts A., Rowland I.R. Assessing the in vivo data on low/no-calorie sweeteners and gut microbiota. *Food Chem Toxicol*. 2019. 124. P. 385–399.

10. Chiang J.Y.L. Bile acid metabolism and signaling. *Nat Rev Gastroenterol Hepatol*. 2013. 10. P. 705–715.

11. Chipley J.R. Sodium benzoate and benzoic acid. *Food Addit Contam*. 2005. 22. P. 1–10.

12. Bintsis T. Food preservatives and microbiota interactions. *Food Control*. 2018. 85. P. 65–72.

13. EFSA Panel on Food Additives. Safety assessment of sorbates. *EFSA Journal*. 2015. 13(6).

14. Suez J. et al. Personalized microbiome responses to sweeteners. *Cell*. 2022. 185. P. 1–15.

15. Palmnas M.S. et al. Saccharin and glucose intolerance. *Appl Physiol Nutr Metab*. 2014. 39. P. 1–7.

16. Abou-Donia M.B. et al. Sucralose effects on gut microbiota. *J Toxicol Environ Health*. 2008. 71. P. 1415–1429.

17. Nagpal R., Yadav H. Bacterial microbiota and inflammation. *Gut Microbes*. 2017. 8. P. 1–15.

18. Wang Q. et al. Food additives and microbiota modulation. *Environ Res*. 2020. 182.

19. EFSA Scientific Opinion. Sorbic acid safety and microbiota effects. *EFSA Journal*. 2016. 14(5).

20. Suez J., Korem T., Zeevi D., et al. Artificial sweeteners induce glucose intolerance by altering the gut microbiota. *Nature*. 2014.

1. Suez J., et al. Personalized microbiome-driven effects of non-nutritive sweeteners. *Cell*. 2022.

2. Ruiz-Ojeda F.J., Plaza-Díaz J., Sáez-Lara M.J., Gil A. Effects of sweeteners on gut microbiota and metabolic health. *Nutrients*. 2019.

3. Palmnas M.S.A., Cowan T.E., Bomhof M.R., et al. Low-dose aspartame consumption differentially affects gut microbiota-host metabolic interactions. *PLOS ONE*. 2014.

4. Ahmad S.Y., Friel J.K., Mackay D. The effect of artificial sweeteners on insulin resistance and metabolism. *Nutrition Reviews*. 2020.

5. Abou-Donia M.B., El-Masry E.M., Abdel-Rahman A.A., et al. Sucralose alters gut microbiota in rats. *Journal of Toxicology and Environmental Health*. 2008.

6. Uebanso T., Taketani Y., Fukaya M., et al. Effects of artificial sweeteners on gut microbiota. *Journal of Nutritional Biochemistry*. 2017.

7. Wang Y.D., Chen W.D., Wang M.S. Bile acid signaling in metabolic regulation. *Hepatology*. 2019.

8. Bocci V. Sodium benzoate toxicity and metabolism. *Food and Chemical Toxicology*. 2018.

9. Shahmohammadi B., et al. Sorbates and oxidative stress in biological systems. *Toxicology Reports*. 2020.

10. Zinöcker M.K., Lindseth I.A. The role of diet in shaping gut microbiota. *Nutrients*. 2018.

11. Sonnenburg J.L., Bäckhed F. Diet–microbiota interactions as drivers of health. *Nature*. 2016.

12. Cani P.D., Delzenne N.M. The gut microbiota as a metabolic organ. *Diabetes*. 2007.

13. Clemente J.C., Ursell L.K., Parfrey L.W., Knight R. The impact of gut microbiota on human health. *Science*. 2012.

14. Thursby E., Juge N. Introduction to the human gut microbiota. *Biochemical Journal*. 2017.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

15. Sommer F., Bäckhed F. The gut microbiota in health and disease. *Nature Reviews Microbiology*. 2013.

16. Kho Z.Y., Lal S.K. The human gut microbiome: a review. *Critical Reviews in Microbiology*. 2018.

17. Lynch S.V., Pedersen O. The human intestinal microbiome in health and disease. *Cell*. 2016.

18. Bäckhed F., Ley R.E., Sonnenburg J.L., et al. Host-bacterial mutualism in the gut. *Science*. 2004.

19. Duncan S.H., Holtrop G., Lobley G.E., et al. SCFA production in the gut. *Applied and Environmental Microbiology*. 2007.

20. Ríos-Covián D., Ruas-Madiedo P., Margolles A., et al. Short-chain fatty acids and gut health. *Frontiers in Microbiology*. 2016.

21. Palmnas M.S.A., et al. Aspartame and metabolic alterations. *PLOS ONE*. 2014.

22. Suez J., et al. Saccharin-induced dysbiosis and glucose intolerance. *Nature*. 2014.

23. Turnbaugh P.J., et al. The human microbiome project. *Nature*. 2009.

24. Cryan J.F., O'Riordan K.J., Cowan C.S.M., et al. The microbiota-gut-brain axis. *Physiological Reviews*. 2019.

25. Bhattacharya S., et al. Food additives and microbiome disruption. *Food Research International*. 2021.

26. EFSA Panel on Food Additives and Nutrient Sources. Re-evaluation of sorbic acid. *EFSA Journal*. 2015.

27. Zmora N., Suez J., Elinav E. You are what you eat: diet–microbiome interactions. *Cell*. 2018.

28. Gibson G.R., Hutkins R., Sanders M.E., et al. Dietary modulation of the human microbiome. *Gut*. 2017.

29. Marchesi J.R., Adams D.H., Fava F., et al. The gut microbiota and host health. *Gut*. 2016.

30. Marchesi J.R. та ін. Кишкова мікробіота та здоров'я людини. Gut. 2016.

Література:

1. Suez J., Korem T., Zeevi D. та ін. Штучні підсолоджувачі індукують порушення толерантності до глюкози через зміну кишкової мікробіоти. Nature. 2014.

2. Suez J. та ін. Персоналізовані мікробіом-опосередковані ефекти некалорійних підсолоджувачів. Cell. 2022.

3. Ruiz-Ojeda F.J., Plaza-Díaz J., Sáez-Lara M.J., Gil A. Вплив підсолоджувачів на кишкову мікробіоту та метаболічне здоров'я. Nutrients. 2019.

4. Palmnas M.S.A. та ін. Низькі дози аспартаму та взаємодія з мікробіотою та метаболізмом. PLOS ONE. 2014.

5. Ahmad S.Y. та ін. Штучні підсолоджувачі та інсулінорезистентність. Nutrition Reviews. 2020.

6. Abou-Donia M.B. та ін. Сукралоза змінює кишкову мікробіоту у щурів. Journal of Toxicology and Environmental Health. 2008.

7. Uebanso T. та ін. Вплив штучних підсолоджувачів на кишкову мікробіоту. Journal of Nutritional Biochemistry. 2017.

8. Wang Y.D. та ін. Жовчнокислотна сигналізація у метаболічній регуляції. Hepatology. 2019.

9. Bocci V. Токсичність та метаболізм бензоату натрію. Food and Chemical Toxicology. 2018.

10. Shahmohammadi B. та ін. Сорбати та оксидативний стрес. Toxicology Reports. 2020.

11. Zinöcker M.K., Lindseth I.A. Роль харчування у формуванні мікробіоти кишечнику. Nutrients. 2018.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

12. Sonnenburg J.L., Bäckhed F. Взаємодія дієти та мікробіоти. Nature. 2016.
13. Cani P.D., Delzenne N.M. Кишкова мікробіота як метаболічний орган. Diabetes. 2007.
14. Clemente J.C. та ін. Вплив мікробіоти на здоров'я людини. Science. 2012.
15. Thursby E., Juge N. Вступ до кишкової мікробіоти людини. Biochemical Journal. 2017.
16. Sommer F., Bäckhed F. Кишкова мікробіота в нормі та патології. Nature Reviews Microbiology. 2013.
17. Kho Z.Y., Lal S.K. Мікробіом людини: огляд. Critical Reviews in Microbiology. 2018.
18. Lynch S.V., Pedersen O. Мікробіом кишечнику у здоров'ї та хворобі. Cell. 2016.
19. Bäckhed F. та ін. Симбіоз хазяїн–бактерії у кишечнику. Science. 2004.
20. Duncan S.H. та ін. Продукція коротколанцюгових жирних кислот. Applied and Environmental Microbiology. 2007.
21. Ríos-Covián D. та ін. Коротколанцюгові жирні кислоти та здоров'я кишечнику. Frontiers in Microbiology. 2016.
22. Palmnas M.S.A. та ін. Аспартам і метаболічні зміни. PLOS ONE. 2014.
23. Suez J. та ін. Сахарин-індукований дисбіоз і непереносимість глюкози. Nature. 2014.
24. Turnbaugh P.J. та ін. Проєкт мікробіому людини. Nature. 2009.
25. Cryan J.F. та ін. Вісь «мікробіота–кишечник–мозок». Physiological Reviews. 2019.
26. Bhattacharya S. та ін. Харчові добавки та порушення мікробіому. Food Research International. 2021.
27. EFSA Panel on Food Additives. Оцінка безпеки сорбінової кислоти. EFSA Journal. 2015.
28. Zmora N., Suez J., Elinav E. Харчування і мікробіом. Cell. 2018.
29. Gibson G.R. та ін. Модуляція мікробіому харчуванням. Gut. 2017.
30. Marchesi J.R. та ін. Кишкова мікробіота та здоров'я людини. Gut. 2016.

Дата першого надходження статті до видання: 25.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

UDC 378.147 : 616.12-073.97:614.253.5

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2208-2216

Synenko Olena Anatoliivna Candidate of Medical Sciences, Poltava Basic Medical Professional College, Poltava, https://orcid.org/0000-0002-4646-4543

Shtompel Viktoriia Yuriiivna Candidate of Medical Sciences, Associate Professor, Poltava Basic Medical Professional College, Poltava, https://orcid.org/0009-0009-9322-8170

ROLE OF TEACHING THE BASICS OF ELECTROCARDIOGRAPHY IN THE FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCIES OF MID-LEVEL MEDICAL SPECIALISTS

Abstract. The article examines the role of teaching the fundamentals of electrocardiography in the formation of professional competencies of mid-level medical specialists. The relevance of the topic is substantiated the high prevalence of cardiovascular diseases, the significant frequency of emergency conditions in clinical practice, and the need for timely detection of critical cardiovascular abnormalities. Under current healthcare reform conditions, the role of nurses and paramedics in the primary assessment of patients, screening procedures, triage, and ensuring continuity of medical care is steadily increasing. In this regard, basic knowledge of electrocardiography and skills in electrocardiogram interpretation acquire particular importance in the professional training of mid-level healthcare personnel.

The aim of the study was to substantiate the feasibility of in-depth study of practical electrocardiography, to determine effective approaches to its teaching at undergraduate and postgraduate stages of education, and to summarize the authors' own teaching experience in training students and participants of thematic advanced training courses.

The paper analyzes modern approaches to teaching electrocardiography and identifies typical difficulties arising during the educational process and practical application of ECG interpretation skills by mid-level medical personnel. It was established that the traditional approach, focused mainly on theoretical material and technical aspects of ECG recording, does not provide a sufficient level of practical readiness among healthcare workers. The effectiveness of an algorithm-based and clinically oriented educational approach is demonstrated. This approach is based on the use of typical clinical situations, step-by-step ECG analysis, repeated practical tasks, and the development of skills for recognizing emergency conditions.

The generalization of the authors' pedagogical experience indicates that in-depth study of practical electrocardiography contributes to the development of clinical thinking, improvement of professional competence, and readiness of future specialists

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

to work within the modern healthcare system. The necessity of ensuring continuity between undergraduate and postgraduate training of mid-level medical personnel is substantiated, as well as the expediency of improving educational programs in electrocardiography in accordance with current international approaches.

Keywords: electrocardiography; professional competencies; mid-level medical specialists; nursing education; clinically oriented learning; emergency conditions; ECG competence.

Синенко Олена Анатоліївна кандидат медичних наук, Полтавський базовий медичний фаховий коледж, м. Полтава**,** https://orcid.org/0000-0002-4646-4543

Штомпель Вікторія Юріївна кандидат медичних наук, доцент, Полтавський базовий медичний фаховий коледж, м. Полтава, https://orcid.org/0009-0009-9322-8170

ВИКЛАДАННЯ ОСНОВ ЕЛЕКТРОКАРДІОГРАФІЇ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ФАХІВЦІВ СЕРЕДНЬОЇ МЕДИЧНОЇ ЛАНКИ

Анотація. У статті розглянуто роль викладання основ електрокардіографії у формуванні професійних компетентностей фахівців середньої медичної ланки. Актуальність теми зумовлена високою поширеністю серцево-судиннихзахворювань, значною частотою невідкладних станів у клінічній практиці та необхідністю своєчасного виявлення критичних змін з боку серцево-судинної системи. В сучасних умовах реформування охорони здоров’я зростає роль медичних сестер і фельдшерів у первинному оцінюванні стану пацієнтів, проведенні скринінгу, участі у тріажі та забезпеченні безперервності медичної допомоги. У зв’язку з цим базові знання з електрокардіографії та навички аналізу електрокардіограм набувають важливогозначення у професійній підготовці середнього медичного персоналу.

Метою роботи стало обґрунтування доцільності , визначення ефективних підходів до її викладання на етапах додипломної та післядипломної освіти, а також узагальнення власного досвіду навчання здобувачів освіти і слухачів тематичних занять.

У роботі проаналізовано сучасні підходи до викладання електрокардіографії, визначено типові труднощі, які виникають у процесі навчання та практичного застосування навичок аналізу ЕКГ середнім медичним персоналом. Встановлено, що традиційний підхід, орієнтований переважно на теоретичний матеріал та технічні аспекти реєстрації електрокардіограми, не забезпечує достатнього рівня практичної готовності медичних працівників. Показано ефективність алгоритмізованого та клінічно орієнтованого навчання, що базується на

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

використанні типових клінічних ситуацій, покрокового аналізу електрокардіограм, повторюваност іпрактичних завдань та формуванні навичок розпізнавання невідкладних станів.

Узагальнення власного педагогічного досвіду свідчить, що поглиблене вивчення практичної електрокардіографії сприяє розвитку клінічного мислення, підвищенню професійної компетентності та готовності майбутніх фахівців до роботи в умовах сучасної системи охорони здоров'я. Обґрунтовано необхідність забезпечення наступності міждодипломною та післядипломною підготовкою середнього медичного персоналу та доцільність удосконалення навчальних програм з електрокардіографії відповідно до сучасних міжнародних підходів.

Ключові слова: електрокардіографія; професійні компетентності; фахівці середньої медичної ланки; медсестринська освіта; клінічно орієнтоване навчання; невідкладні стани; ЕКГ-компетентність.

Problem Statement. Providing effective medical care to the population requires the implementation of a modern system of nursing services in healthcare institutions, based on theoretical knowledge, practical skills and abilities in patient care, as well as the use of modern medical technologies for disease diagnosis and treatment.

Cardiovascular diseases remain the leading cause of mortality both worldwide and in Ukraine. The high mortality rate is largely associated with delayed diagnosis of acute coronary syndrome and dangerous cardiac arrhythmias. Timely recognition of pathological changes is an important factor in reducing the risk of complications and mortality. Diseases of the circulatory system often lead to conditions requiring urgent intervention. The role of the nurse in monitoring and assessing the clinical situation is significant both in emergency medical care and in planned patient treatment.

Under emergency conditions, the nurse acts as a key specialist whose competence determines the timely detection of critical conditions and the effectiveness of further medical interventions. This task cannot be fully accomplished without thorough knowledge of the basics of electrocardiographic diagnostics.

Electrocardiography is an accessible, non-invasive, and rapid diagnostic method widely used at all levels of healthcare provision — from primary care to specialized inpatient facilities. At the same time, the effectiveness of electrocardiography depends not only on the technical possibility of recording an electrocardiogram, but also on the ability of medical personnel to recognize pathological changes in a timely manner.

In some cases, the interval between ECG recording and its interpretation by a physician may be critically important, which increases the significance of basic ECG analysis skills among mid-level medical personnel. At the same time, insufficient training of nurses and paramedics in the basics of electrocardiographic diagnostics is observed in practice. Training is often fragmented and mainly focused on the technical aspects of ECG recording without forming a systematic approach to its analysis. This limits the possibilities for early detection of emergency conditions and may lead to delays in providing medical care.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

In this regard, the question arises concerning the expediency and effectiveness of teaching the basics of electrocardiography to mid-level medical personnel as an important component of improving the quality and safety of medical care.

Analysis of recent research and publcation. Electrocardiography remains one of the basic diagnostic tools in cardiology and emergency medicine [1]. Its use makes it possible to promptly detect cardiac rhythm and conduction disorders, as well as signs of myocardial ischemia and necrosis. Most clinical protocols emphasize the necessity of performing electrocardiography as early as possible in cases of suspected acute coronary syndrome [2].

In the context of healthcare reform and the development of primary healthcare, the role of mid-level medical personnel in the provision of medical services is increasing. Nurses and paramedics are increasingly performing functions of primary patient screening, participating in triage, and ensuring continuity of medical care.

International experience demonstrates the expediency of expanding the competencies of mid-level medical personnel [3], particularly in the field of basic ECG interpretation. In several countries, educational programs have been implemented that enable nurses to recognize critical ECG changes and promptly inform physicians, thereby reducing the time before treatment initiation.

At the same time, it is important to emphasize that this does not concern establishing a clinical diagnosis, but rather developing skills for the primary identification of potentially dangerous conditions [4]. Such an approach corresponds to the principles of multidisciplinary interaction and contributes to improving the effectiveness of teamwork among healthcare professionals.

Practice shows that the lack of basic knowledge in ECG analysis among mid-level medical personnel may lead to underestimation of clinically significant changes, technical errors during ECG recording, and decreased quality of communication between members of the medical team.

Purpose of the article. The purpose of the article is to substantiate the expediency of in-depth study of practical electrocardiography, the introduction of innovative approaches to its teaching for mid-level medical personnel at the stages of undergraduate and postgraduate training, and the generalization of the authors' own teaching experience.

Presentation of the main material. The formation of basic knowledge in electrocardiography begins at the initial stage of undergraduate training of nurses and paramedics, when fundamental concepts of normal and pathological electrical activity of the heart are established, which subsequently determine the ability to effectively master practical skills.

At the same time, analysis of the educational process indicates that if electrocardiography is taught fragmentarily at the undergraduate stage without sufficient connection to clinical practice, this leads to the formation of superficial knowledge that does not transform into practical competencies.

It is advisable to introduce elements of clinically oriented learning at subsequent stages of training, particularly the use of simple ECG analysis algorithms and the

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

discussion of typical clinical situations. Such an approach contributes to the formation of systematic clinical thinking.

An important prerequisite for successful mastery of professional competencies is the motivation of students, which is formed during their education at the college and throughout practical training in healthcare institutions.

Students of the Poltava Basic Medical Professional College study the basics of electrocardiography during internal medicine courses, practice ECG recording skills, and learn to analyze ECGs with signs of pathology selected by instructors, the volume of which is constantly increasing.

The educational material is presented with gradual complication of tasks, taking into account the high frequency of complex ECG changes in patients with various clinical conditions. This makes it possible to accumulate knowledge, revise educational material, apply analytical synthesis, and integrate individual elements into a holistic system of competencies.

A separate innovative approach is the analysis of Holter ECG monitoring recordings stored in the computerized database of internal medicine instructors, as well as demonstration of this method in functional diagnostics classrooms at the clinical bases of the college.

This allows students to study clinical cases, analyze ECG changes dynamically, and master the technical principles of ECG monitoring, which fully corresponds to the professional competencies of future specialists, especially those involved in emergency medical care [5].

Their interest in mastering electrocardiographic diagnostic skills determines the expediency of introducing the elective course “ECG: Normal Findings and Signs of Pathology” during the implementation of the educational and professional programs “Nursing” and “General Medicine.”

This will make it possible to provide the majority of students with extremely necessary educational content and sufficient time to practice ECG recording in standard and additional leads, determine the electrical axis of the heart, assess heart rhythm and conduction, identify pathological ECG changes, and understand the algorithm of actions in cases of detecting signs of life-threatening conditions.

It should be noted that in the countries of the European Union and North America, knowledge and skills in ECG interpretation are included among the basic competencies of mid-level healthcare professionals, which substantiates the importance of integrating this discipline into educational and professional programs as a mandatory component aimed at improving the training system in accordance with international standards [6].

Within postgraduate education and thematic courses aimed at improving professional competence, the effectiveness of teaching the basics of electro-cardiography to nurses and paramedics depends not so much on the amount of theoretical material as on its structure and orientation toward clinical practice, as evidenced by our practical teaching experience.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Analysis of the educational process reveals a number of characteristic features in mastering the material that are of significant importance for building an effective educational model.

A considerable proportion of trainees perceive electrocardiography as a difficult and hard-to-understand field of medicine. This creates a psychological barrier and reduces motivation for learning.

The traditional teaching approach, which involves detailed analysis of electrophysiological processes, is not always effective for this category of trainees. Instead, significantly better results are demonstrated by education focused on the formation of clear action algorithms and recognition of typical pathological changes.

This indicates the necessity of adapting educational programs in electro-cardiography for mid-level medical personnel, taking into account their practical needs and level of training.

During the educational process and practical activities of mid-level medical personnel, a number of typical difficulties affecting the quality of ECG recording and interpretation were identified.

One of the main problems is the lack of a systematic approach to ECG analysis. In most cases, fragmented perception of the electrocardiogram is observed, when attention is focused on separate elements without understanding their logical interconnection. This complicates recognition of both normal and pathological changes.

Significant difficulties arise in determining heart rate and assessing rhythm regularity. Uncertainty in basic calculation skills is frequently observed, which reduces the accuracy of primary patient assessment.

A separate group of problems consists of technical errors. The most common are violations of ECG recording techniques and the presence of artifacts that may imitate pathological changes.

Another significant problem is the underestimation of clinically important changes, particularly ST-segment alterations, which may lead to delayed detection of acute coronary conditions.

In addition, there is a tendency to memorize individual “patterns” of electrocardiograms without understanding the general principles of analysis, which limits the ability to apply knowledge in non-standard clinical situations.

The identified difficulties confirm the necessity of implementing a more structured and practice-oriented approach to teaching.

Taking into account the identified problems, a model based on the principles of simplicity, structure, and clinical expediency was developed. Its key element is the use of clear ECG analysis algorithms, which reduce cognitive load and increase trainees’ confidence in their actions.

Example of Basic ECG Analysis:

1. Assessment of rhythm regularity Determination of uniformity of intervals between QRS complexes.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

2. Determination of heart rate Rapid calculation of heart rate using standard methods.

3. Analysis of the P wave Determination of its presence and relationship with QRS complexes.

4. Assessment of QRS complex width Detection of signs of intraventricular conduction disorders.

5. Analysis of the ST segment Detection of elevation or depression as signs of acute ischemia.

The application of this algorithm makes it possible to systematize the analysis process and minimize the risk of overlooking clinically significant changes.

The following approaches are considered the most effective in teaching:

- use of clinical examples close to real-life conditions;
- repetition and consolidation of material through practical tasks;
- emphasis on recognition of critical conditions;
- minimization of excessive theoretical information;
- formation of confidence in basic actions.

This allows not only better assimilation of the material but also increases the readiness of medical personnel for practical application of the acquired knowledge.

The results obtained through generalization of practical teaching experience indicate that the problem of insufficient training of mid-level medical personnel in the basics of electrocardiography is complex and associated both with traditional educational approaches and with underestimation of the role of this competency in clinical practice.

An important aspect is that in most cases teaching electrocardiography is focused mainly on physicians, whereas mid-level medical personnel are limited to studying the technique of ECG recording.

Such an approach does not take into account modern trends in healthcare development, which involve expanding the functional responsibilities of nurses and paramedics, particularly their participation in the primary assessment of the patient's condition.

Analysis of practical experience allows us to state that even basic ECG interpretation skills significantly increase the effectiveness of the work of mid-level medical personnel.

The ability to recognize rhythm disturbances, assess heart rate, and identify signs of acute ischemic changes contributes to faster clinical decision-making and timely involvement of a physician.

This becomes especially important in primary healthcare, rural medicine, and emergency conditions, where mid-level medical personnel are often the first point of contact with the patient. In such situations, even a slight delay in recognizing critical changes may have negative consequences for the patient.

At the same time, it is important to emphasize that expanding the competencies of mid-level medical personnel should not be regarded as replacement of physicians'

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

functions. The issue concerns developing skills for early detection of potentially dangerous conditions and timely informing of physicians, which corresponds to the principles of teamwork and interprofessional interaction .

The proposed practice-oriented educational model based on the use of algorithms and clinical examples makes it possible to increase the effectiveness of learning and reduce the number of typical mistakes.

Such an approach corresponds to modern educational trends that involve transition from predominantly theoretical education to the formation of practical competencies [7].

Therefore, implementation of structured educational programs in the basics of electrocardiography for mid-level medical personnel is a justified and expedient step toward improving the quality of medical care.

An important direction for improving the training of mid-level medical personnel is ensuring continuity between undergraduate and postgraduate education.

The formation of basic knowledge and skills at all stages of education in a medical college contributes to the growth of professional competence among students.

Advanced study of practical electrocardiography plays an important role in the comprehensive training of professional junior bachelors, enabling timely recognition of dangerous cardiovascular events.

Innovative clinically oriented approaches to teaching these diagnostic methods implemented already at the undergraduate stage significantly increase the effectiveness of further professional development of specialists.

Conclusions

1. Basic electrocardiography training of mid-level medical personnel is an important component of improving the quality and safety of medical care.

2. Generalization of practical teaching experience indicates the expediency of using an algorithm-based and clinically oriented approach to education.

3. Further implementation and improvement of educational programs in electrocardiography for mid-level medical personnel within postgraduate education are advisable.

4. Effective formation of ECG competence requires ensuring continuity between undergraduate and postgraduate training of mid-level medical personnel.

5. Advanced study of practical electrocardiography at the undergraduate stage using innovative clinically oriented approaches will ensure effective assimilation of educational material, development of clinical thinking, and readiness of graduates for modern challenges in medicine.

References:

1. Synenko O.A., Shtompel V.Yu., Yefymenko N.R. et al. Medsestrynstvo v kardiolohii:navchalnyi posibnyk [Nursing in Cardiology: Educational Manual]. Poltava, 2021. 102 p.

2. Kovalenko V.M., Sychov O.S., Voronkov L.H. et al. (eds.). Sertsevo-sudynni zakhvoriuvannia. Klasyfikatsiia, standarty diahnostyky ta likuvannia [Cardiovascular: Classification, Standards of Diagnosis and Treatment]. 7th ed., revised and. Kyiv: Chetverta Khvylia, 2024. 432 p.

ISSN 2786-4952 Online

3. Prokhorenko O.O., Tomkiv A.A., Bochulia A.M., Huk Kh.I. et al. Medsestrynskyi diahnoz yak instrument rozvytku avtonomii medychnykh sester [Nursing diagnosis as a tool for the development of nurses' autonomy]. Medsestrynstvo. 2025;(1):46–49.

4. Prokhorenko O.O., Tomkiv A.A., Bochulia A.M., Huk Kh.I. et al. Interpretatsiia parametriv sertsevo-sudynnoi systemy v roboti medsestry [Interpretation ofcardiovascular system parameters in nursing practice]. Medsestrynstvo. 2025;(1):72–77.

5. Liu J., Li Y., Wang Y. (2025). Diagnostic value of 24-hour Holter monitoring and conventional electrocardiogram in arrhythmia. Expert Review of Medical Devices.; 22(8):903–907.

6. Abashnyk N.M. Rol medychnoi sestry v Ukraini ta u sviti [The role of nurses in Ukraine and worldwide]. Medsestrynstvo. 2019;(4):7–10.

7. Bezkorovaina U.Yu., Nedilko R.V., Tverda I.I. Mizhnarodnyi dosvid formuvannia kompetentnisnoho pidkhodu v medsestrynskii osviti [International experience in the formation of a competency-based approach in nursing education]. Medsestrynstvo. 2023;(3–4):171–179.

***Література*:**

1. Медсестринство в кардіології: навчальний посібник / О.А. Синенко, В.Ю.Штомпель, Н.Р.Єфименко та ін.- Полтава, 2021.- 102 с.

2. Серцево-судинні захворювання. Класифікація, стандарти діагностики та лікування / за ред. В.М.Коваленка, О.С.Сичова, Л.Г.Воронкова та ін..7-ме вид., переробл. і доповн..Київ, Четверта хвиля, 2024/- 432с.

3. Медсестринський діагноз як інструмент розвитку автономії медичних сестер / О. О. Прохоренко, А. А. Томків, А. М. Бочуля, Х. І. Гук та і. // Медсестринство.- 2025.- № 1.- С.46--49.

4. Liu, J., Li,Y., & Wang, Y.(2025). Diagnostis value of 24-houe Holter monitoring and convectional electrocardiogram in arritmia. Expert Review of Medical Devices, 22(8), 903–907.

5. Абашник Н.М. Роль медичної сестри в Україні та у світі / Н.М. Абашник // Медсестринство.-2019.- № 4.- С.7-10.

6. Інтерпретація параметрів серцево-судинної системи в роботі медсестри/ О. О. Прохоренко, А. А. Томків, А. М. Бочуля, Х. І. Гук та і. // Медсестринство.- 2025.- № 1.- С.72-77.

7. Безкоровайна У. Ю. Міжнародний досвід формування компетентнісного підходу в медсестринській освіті / У. Ю. Безкоровайна, Р. В. Неділько, І. І. Тверда // Медсестринство.- 2023.- № 3-4.- С.171-179.

Дата першого надходження статті до видання: 29.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

UDC 614.2:616-083.98:159.9

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2217-2228

Vysochyna Iryna Leonidivna Professor, Doctor of Medical Sciences, Head of the Department of Family Medicine, Propaedeutics of Internal Medicine and Laboratory Diagnostics, Dnipro State Medical University, Dnipro, https://orcid.org/0000-0003-3532-5035

Kramarchuk Volodymyr Viktorovych PhD in Medicine, Assistant Lecturer, Department of Family Medicine, Propaedeutics of Internal Medicine and Laboratory Diagnostics, Dnipro State Medical University, Dnipro, https://orcid.org/0000-0002-4224-6493

Yashkina Tetiana Olehivna PhD in Medicine, Assistant Lecturer, Department of Family Medicine, Propaedeutics of Internal Medicine and Laboratory Diagnostics, Dnipro State Medical University, Dnipro, https://orcid.org/0000-0002-1747-4849

BEHAVIOUR CHANGE STRATEGIES IN PRIMARY HEALTH CARE: EVIDENCE, EFFECTIVENESS AND IMPLEMENTATION LESSONS

Abstract. Patient behaviour change is one of the core clinical technologies of primary health care (PHC), directly influencing prevention, risk factor control, treatment adherence, and long-term outcomes in the management of chronic diseases. It is at the PHC level that smoking, hazardous alcohol consumption, unhealthy diet, insufficient physical activity, poor self-management, and low medication adherence are most commonly identified. At the same time, international practice convincingly demonstrates that the simple provision of information rarely translates into sustained behaviour change; clinically meaningful effects usually occur when behavioural support is embedded within the patient's routine care pathway and reinforced by repeated contacts, digital reminders, team-based care, and clear action algorithms.

The aim of this article was to synthesise international experience regarding patient behaviour change strategies in PHC, to identify approaches supported by the strongest evidence base, and to outline the conditions under which they are genuinely effective in everyday clinical practice. The analytical review was based on international clinical guidelines, systematic reviews, meta-analyses, and key randomised controlled trials addressing motivational interviewing, brief interventions, digital tools, group education, self-management, and multicomponent support models.

It was shown that brief interventions for smoking and hazardous alcohol use have a robust evidence base in PHC settings: very brief advice from a healthcare professional increases the likelihood of smoking cessation, while brief alcohol interventions are associated with reduced alcohol consumption after 12 months of

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

follow-up. Motivational interviewing retains clinical value but is not a universal solution: its effectiveness is moderate, context-dependent, and largely determined by practitioner training, contact intensity, and fidelity to the method. Digital tools, particularly SMS reminders, are most useful as enhancers of face-to-face counselling; stand-alone mobile applications more often improve self-reported adherence than 'hard' clinical endpoints.

For chronic conditions, structured group education and self-management programmes are promising; however, the greatest clinical gains are demonstrated by multicomponent models combining behavioural support with self-monitoring of indicators, action algorithms, repeated follow-up, and organisational implementation tools. The main barriers remain lack of time, competing clinical priorities, insufficient staff training, weak digital integration, absence of referral pathways for patients, and limited incentives for the care team.

It was concluded that the most effective model for PHC is a stepwise behaviour change approach: from universal screening and brief structured advice to the selective use of motivational interviewing, digital follow-up, group programmes, and more intensive forms of support.

Keywords: primary health care, behaviour change, motivational interviewing, brief interventions, digital interventions, treatment adherence, smoking, alcohol, self-management, implementation.

Височина Ірина Леонідівна професор, доктор медичних наук, завідувач кафедри сімейної медицини, пропедевтики внутрішньої медицини та лабораторної діагностики, Дніпровський державний медичний університет, м. Дніпро, https://orcid.org/0000-0003-3532-5035

Крамарчук Володимир Вікторович доктор філософії в області медицини, асистент кафедри сімейної медицини, пропедевтики внутрішньої медицини та лабораторної діагностики, Дніпровський державний медичний університет, м. Дніпро, https://orcid.org/0000-0002-4224-6493

Яшкіна Тетяна Олегівна доктор філософії в області медицини, асистент кафедри сімейної медицини, пропедевтики внутрішньої медицини та лабораторної діагностики, Дніпровський державний медичний університет, м. Дніпро, https://orcid.org/0000-0002-1747-4849

СТРАТЕГІЇ ЗМІНИ ПОВЕДІНКИ У ПЕРВИННІЙ МЕДИЧНІЙ ДОПОМОЗІ: ДОКАЗОВА БАЗА, ЕФЕКТИВНІСТЬ ТА УРОКИ ВПРОВАДЖЕННЯ

Анотація. Зміна поведінки пацієнта є однією з базових клінічних технологій первинної медичної допомоги (ПМД), від якої прямо залежать

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

профілактика, контроль факторів ризику, прихильність до лікування та довгострокові результати ведення хронічних захворювань. Саме на рівні ПМД найчастіше виявляють тютюнокуріння, ризиковане вживання алкоголю, нераціональне харчування, недостатню фізичну активність, проблеми самоменеджменту та низьку прихильність до лікування. Водночас міжнародна практика переконливо показує, що проста передача інформації рідко трансформується у стійку зміну поведінки; клінічно значущий ефект зазвичай виникає тоді, коли поведінкова підтримка вбудована в рутинний маршрут пацієнта, підсилена повторними контактами, цифровими нагадуваннями, командною роботою та чіткими алгоритмами дій. Мета статті – узагальнити міжнародний досвід щодо стратегій зміни поведінки пацієнтів у ПМД, визначити підходи з найкращою доказовою базою та окреслити умови, за яких вони є реально ефективними у повсякденній клінічній практиці. Матеріалом для аналітичного огляду слугували міжнародні клінічні настанови, систематичні огляди, метааналізи та ключові рандомізовані контрольовані дослідження, присвячені мотиваційному інтерв'ю, коротким інтервенціям, цифровим інструментам, груповій освіті, самоменеджменту та багатокомпонентним моделям підтримки. Показано, що стійку доказову базу в умовах ПМД мають короткі втручання щодо тютюнокуріння та ризикованого вживання алкоголю: дуже коротка порада медичного працівника підвищує ймовірність відмови від тютюну, а короткі алкогольні інтервенції асоціюються зі зменшенням споживання алкоголю через 12 місяців спостереження. Мотиваційне інтерв'ю зберігає клінічну цінність, але не є універсальним рішенням: його ефективність є помірною, контекст-залежною і значною мірою визначається підготовкою фахівця, інтенсивністю контакту та відповідністю методиці. Цифрові інструменти, насамперед SMS-нагадування, є найбільш корисними як підсилювач очного консультування; ізольовані мобільні застосунки частіше поліпшують самозвітну прихильність, ніж «тверді» клінічні кінцеві точки. Для хронічних станів перспективними є структурована групова освіта і програми самодопомоги, однак найбільший клінічний зсув демонструють багатокомпонентні моделі, що поєднують поведінкову підтримку з самоконтролем показників, алгоритмами дій, повторним спостереженням і організаційними інструментами впровадження. Основними бар'єрами залишаються дефіцит часу, конкуренція клінічних пріоритетів, недостатня підготовка персоналу, слабка цифрова інтеграція, відсутність клінічних маршрутів скерування пацієнтів та обмежені стимули для команди. Зроблено висновок, що для ПМД найбільш результативною є ступінчаста модель зміни поведінки: від універсального скринінгу і короткої структурованої поради до селективного застосування мотиваційного інтерв'ю, цифрового супроводу, групових програм і більш інтенсивних форм підтримки.

Ключові слова: первинна медична допомога, зміна поведінки, мотиваційне інтерв'ю, короткі інтервенції, цифрові інтервенції, прихильність до лікування, тютюнокуріння, алкоголь, самоменеджмент, впровадження.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Introduction. Primary health care (PHC) is the level of the health-care system at which behavioural risk factors most commonly first become the subject of clinical discussion. It is here that patients receive recommendations on smoking cessation, reducing alcohol consumption, improving diet, increasing physical activity, taking medicines regularly, self-monitoring key indicators, and engaging in preventive measures [1, 2]. For most common non-communicable diseases, these decisions are no less important than pharmacotherapy, since behavioural patterns largely determine the long-term trajectory of risk, disease progression, and the frequency of complications.

In the contemporary international literature, behaviour change is regarded not as a secondary "educational" activity, but as a structured clinical technology with its own mechanisms of action, tools, limitations, and indicators of effectiveness [1, 2]. However, the practical challenge is that, in routine outpatient practice, physicians and nurses rarely have access to lengthy counselling sessions. Therefore, particular importance is attached to approaches that are evidence-based, brief, scalable, and compatible with routine consultations.

International experience indicates that the best outcomes in PHC are achieved not through a single "magic" technique, but through the combination of several components: screening, brief advice, setting a specific goal, action planning, self-monitoring, feedback, repeat contact, and, where necessary, escalation to more intensive programmes [1, 2].

For this reason, the question of the effectiveness of behaviour change strategies requires more than the simplified answer of "what works?"; rather, it calls for a more precise analysis of which approaches produce clinically meaningful results, for which goals, in which patients, at what level of intensity, and under which organisational conditions.

Aim of the study. To synthesise international experience regarding patient behaviour change strategies in primary health care, to identify interventions supported by the most convincing evidence base, and to outline the conditions under which motivational interviewing, brief interventions, digital tools, group education, and multicomponent models achieve the greatest practical impact.

Materials and Methods. A narrative analytical review with a focused synthesis of evidence relevant to PHC practice was undertaken. Priority was given to international clinical guidelines, systematic reviews, meta-analyses, and pragmatic randomised controlled trials evaluating interventions for smoking, hazardous alcohol use, self-management of chronic diseases, adherence to pharmacotherapy, and control of cardiometabolic indicators [1–16].

The analysis primarily included approaches that could potentially be integrated into the routine workflow of primary care: very brief advice, brief behavioural interventions, motivational interviewing, SMS reminders and other digital tools, group education, algorithm-based self-monitoring programmes, and team-based support models. In interpreting the findings, consideration was given not only to the presence of statistically significant effects, but also to their magnitude, clinical relevance,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

duration of follow-up, feasibility of implementation in real-world PHC settings, and barriers to implementation.

This review does not claim the status of a formal systematic review with a fully reproducible search strategy and assessment of the risk of bias for each included source. Nevertheless, it was constructed according to the principle of prioritising the highest levels of evidence and is intended to provide a scientifically grounded basis for a subsequent full review article and for adapting the conclusions to the needs of PHC.

Results and Discussion. NICE guidelines consistently emphasise that sustained behaviour change is most likely when an intervention is not limited to one-off advice, but includes clear goal setting, planning of specific steps, self-monitoring, regular feedback, and social support [2]. In primary care terms, this means that the most effective approach is not an isolated communication technique, but a package of behavioural solutions embedded within the patient care pathway.

From a practical perspective, any behavioural intervention should be assessed in two dimensions. The first is its clinical content: which techniques are used, how well they match the patient's problem, and whether they include goal setting, an action plan, and follow-up. The second is organisational delivery: who provides the intervention, how long it lasts, whether templates exist in the electronic system, whether referral pathways and repeat contacts are available, and whether audit and reinforcement mechanisms for the team are in place [1, 2, 13–16]. Without this second component, even clinically appropriate counselling often remains episodic and fails to reach the required intensity.

Brief interventions have the most convincing evidence base for routine PHC practice. In the WHO 2024 guideline, very brief advice on tobacco cessation lasting from 30 seconds to 3 minutes is recommended as a core intervention for all users of tobacco products [1]. The meta-analysis underpinning this recommendation demonstrated an increase in rates of sustained abstinence compared with no advice (RR 1.17; 95% CI 1.07–1.27) [1]. This is fundamentally important for PHC, as it concerns an intervention that is brief, inexpensive, standardised, and scalable without substantially increasing consultation workload.

A similar level of evidence is observed for hazardous alcohol use. The Cochrane review by E.F.S. Kaner et al., which included 69 studies, demonstrated that brief interventions in primary care were associated with a reduction in alcohol consumption of approximately 20 g of pure alcohol per week after 12 months compared with minimal or no intervention [5]. Importantly, longer counselling formats generally showed no substantial advantage over a well-structured brief intervention [5]. This shifts the emphasis from the "length of the conversation" to its quality, consistency, and routine reproducibility.

Accordingly, in everyday PHC practice, a brief intervention should be understood not as improvised advice, but as a standardised micro-strategy comprising screening, personalised risk feedback, a brief recommendation, agreement on an achievable goal, and scheduling of repeat contact. This format is most compatible with the time and organisational realities of primary care practice [1, 5].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Table 1

Key Behaviour Change Strategies in PHC and Their Level of Practical Utility

Strategy	Behavioural Goal	Main Effect	Type of Evidence	Practical Conclusion for PHC
Very brief tobacco advice	Smoking cessation	Increases rates of sustained abstinence; RR 1.17	WHO guideline + meta-analysis [1]	Should be routine for all tobacco users at every appropriate consultation
Brief alcohol interventions	Reduction of hazardous alcohol use	Reduces consumption by approximately 20 g of pure alcohol per week at 12 months	Cochrane review [5]	One of the best-evidenced PHC tools; standardisation of the consultation script is important
Motivational interviewing	Resolving ambivalence, increasing readiness to change	Positive but heterogeneous effects; outcomes depend on quality of delivery	Meta-analyses [3, 4]	Best used selectively, particularly for patients with low readiness to change
SMS support and digital reminders	Reinforcing smoking cessation and treatment adherence	RR 1.54 for smoking cessation; SMD 0.36 for adherence in type 2 diabetes	Cochrane review / meta-analysis [6, 7]	Effective as an adjunct to face-to-face counselling rather than a replacement
Group education and self-management	Improving self-monitoring skills in chronic conditions	Reduction in HbA1c and body weight in some programmes; effect varies	Systematic review / RCTs [10, 11]	Most appropriate for type 2 diabetes and other conditions requiring repeated education
Multicomponent models	Sustained behaviour change and improved clinical indicators	Greatest clinical effect when support, action algorithms, and follow-up are combined	Pragmatic RCTs [12, 13]	It is the combination of components, rather than any single technique, that produces the greatest benefit

Note. In PHC settings, the best outcomes are usually achieved not through the isolated use of a single technique, but through its incorporation into a stepwise model of patient support.

Motivational interviewing (MI) occupies an important, albeit more selective, place among behavioural strategies in PHC. Its principal value lies in addressing ambivalence – a situation in which the patient simultaneously recognises the need for change while remaining inclined to postpone action. In the classical meta-analysis by S. Rubak *et al.*, positive effects of MI were demonstrated for body mass index, total cholesterol, systolic blood pressure, and certain indicators of alcohol consumption, whereas no convincing advantages were shown for HbA1c or the number of cigarettes smoked per day [3].

A later Cochrane review on smoking cessation demonstrated probable benefit from MI, but the magnitude of effect remained moderate, and the results were heterogeneous depending on the population studied, intensity of contact, and quality of implementation [4]. This leads to an important practical conclusion: MI should not be

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

regarded as a universal substitute for brief interventions. It is more appropriately used when simple directive advice proves insufficient and the patient requires deeper exploration of barriers, values, and readiness for change.

Equally important is the fact that the effectiveness of MI depends substantially on staff training and support for its use within the real clinical workflow. A qualitative implementation study in general practice showed that decisive factors included not only knowledge of the technique, but also practitioner confidence, availability of time, habitual use of MI within brief consultations, and team support [15]. Therefore, in PHC settings, motivational interviewing should be positioned as a tool for increasing intervention intensity that complements, rather than replaces, standard brief interventions.

Among digital solutions, the most convincing evidence base relates to mobile phone text messaging. The Cochrane review by R. Whittaker *et al.* demonstrated that SMS programmes increase the likelihood of sustained smoking cessation (RR 1.54), and when used in addition to other interventions, up to RR 1.59 [6]. For PHC, this has direct practical relevance, as SMS systems make it possible to maintain contact with patients between consultations without substantially increasing staff workload.

With regard to medication adherence, the findings are also positive, although less unequivocal. The meta-analysis by A.M. Belete *et al.* showed improved adherence to therapy in type 2 diabetes through SMS reminders (SMD 0.36) [7]. At the same time, a systematic review of mobile applications in chronic disease management indicated that effectiveness depends substantially on app functionality, the type of adherence scale used, and the clinical context [8].

The MedISAFE-BP study is particularly illustrative in interpreting the role of digital tools: the mobile application improved self-reported adherence, but did not provide a statistically significant advantage in systolic blood pressure [9]. Accordingly, digital solutions in PHC should not be viewed as a self-sufficient alternative to clinical counselling. Their optimal role is to enhance face-to-face interventions through reminders, monitoring, feedback, and maintenance of behavioural consistency between visits.

For patients with chronic conditions in whom behaviour change requires sustained education, structured self-management programmes and group education represent an important component. The systematic review by A. Steinsbekk *et al.* on group-based education for patients with type 2 diabetes demonstrated a reduction in HbA1c of 0.44% after 6 months and approximately 0.55% after 12 months, together with a small but statistically significant reduction in body weight [10]. For PHC, such programmes are valuable because they combine educational, behavioural, and supportive components without excessive individual resource demands.

At the same time, results are not entirely homogeneous. In the cluster randomised DESMOND trial involving patients with newly diagnosed type 2 diabetes, no significant difference in HbA1c was observed after 12 months, but improvements were noted in body weight, smoking status, and certain psychosocial indicators [11].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

This has methodological significance: the effect of educational programmes should not be judged solely by a single biochemical marker, since early behavioural and psychosocial changes may be more sensitive indicators of success.

Thus, group education in PHC is most appropriate where the patient requires not one-off information, but repeated skills development: recognising problems, setting goals, self-monitoring, interpreting indicators, adapting to therapy, and mutual support. The best outcomes are expected when such programmes are not isolated from ambulatory care processes, but embedded within the overall patient management pathway.

The greatest clinical gains in PHC are most often demonstrated not by isolated techniques, but by multicomponent models that combine behavioural support with a clear clinical action algorithm. In the TASMIN-SR study, blood pressure self-monitoring combined with an individualised self-titration algorithm for antihypertensive therapy achieved an additional reduction in systolic blood pressure of 9.2 mmHg after 12 months compared with usual care [12]. The key feature of this model is that the patient functions not as a passive recipient of advice, but as an active participant in a standardised disease-control process.

A similar logic was confirmed by the five-country cluster ODHIN trial on the implementation of screening and brief alcohol interventions in primary care. It demonstrated that training and support for the clinical team, together with financial reimbursement, significantly increased rates of screening and delivery of brief interventions, whereas referral to an electronic intervention alone did not produce such an effect [13]. This again underlines that the clinical content of an intervention is necessary, but insufficient without an effective implementation architecture.

Accordingly, the most realistic model for PHC is a stepwise approach in which the brief intervention serves as the entry point, with subsequent escalation determined by risk level, readiness to change, and complexity of the clinical situation. For some patients, brief advice with repeat reminders will be sufficient; for others, motivational interviewing, a structured group programme, a self-monitoring algorithm, or team-based support may be required.

Particular attention should be paid to the question of organisational feasibility and implementation costs. For brief alcohol interventions in health-care settings, relatively low direct costs per intervention have been described; however, cost-effectiveness depends on patient coverage, integration of screening into workflow, and the actual frequency with which brief consultations are delivered [16]. From a management perspective, this means that even an inexpensive intervention loses value if applied only episodically or without a mechanism for scale-up.

Systematic reviews of barriers to implementing behaviour change strategies in PHC consistently identify the same problem areas: lack of time, competing clinical priorities, insufficient staff confidence in their own behavioural skills, absence of referral pathways, weak integration into electronic medical records, and limited incentives for the team [14–16]. In the systematic review by F. Rosário *et al.*, the

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

greatest burden fell within the domain of "context and resources", indicating the critical role of the organisational environment [14].

By contrast, facilitators include standardised protocols, brief practical training with supervision, prompts within electronic systems, audit and feedback, team-based role allocation involving nurses, and repeat contact through simple digital channels [13–16]. Successful behaviour change in PHC depends not only on the communication skills of an individual physician, but on the design of the entire ambulatory care process.

Table 2

Typical Barriers to Implementing Behaviour Change Strategies in PHC and Practical Responses to Them

Problem Area	What Facilitates Implementation	Practical Solution for PHC
Lack of time during consultations; competing clinical tasks; multimorbidity	Brief standardised protocols; clear division of roles within the team	Integrate screening and brief advice into the standard consultation pathway; delegate part of the tasks to the practice nurse
Insufficient staff training in MI and brief interventions; low confidence in behavioural skills	Short practical training sessions with scenario-based practice; supervision	Train staff not in abstract theory of behaviour change, but in specific micro-scenarios for common clinical situations
Lack of referral pathways, repeat contact, and feedback	Group programmes, telephone or SMS follow-up, local referral algorithms	Create a simple list of next steps after a brief intervention: repeat consultation, reminders, group education, specialist service
Weak integration into electronic medical records; absence of prompts	Electronic templates, mandatory fields, automated reminders	Add brief templates to the EMR for recording risk factors, advice given, patient goals, and date of repeat contact
Lack of incentives for the team and low priority given to behavioural interventions	Audit, feedback, managerial reinforcement, and sometimes financial incentives	Evaluate not only process measures, but also screening coverage, frequency of brief interventions, and completion of follow-up

For primary care, the most evidence-based approach is a stepwise model of behaviour change. Its first level consists of universal screening for risk factors and very brief structured advice. The second level involves brief counselling with elements of personalised feedback, goal setting, action planning, and arrangement of repeat contact. The third level comprises the selective use of motivational interviewing, digital follow-up, group programmes, self-monitoring algorithms, or referral to specialised services.

For PHC in Ukraine, three directions appear particularly promising. First, the standardisation of brief interventions for tobacco and alcohol use as a mandatory element of routine consultations. Second, the use of simple digital channels – SMS, telephone contact, and electronic reminders – to maintain continuity of action between

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

visits. Third, the development of ambulatory self-management programmes for patients with type 2 diabetes, arterial hypertension, obesity, and poor treatment adherence.

It is fundamentally important that motivational interviewing and brief interventions should not be viewed as opposing approaches. In real-world PHC, they are not competitors, but components of differing intensity within a single system: the brief intervention establishes the basic standard of contact, whereas motivational interviewing is used when the patient demonstrates ambivalence, repeated unsuccessful attempts at change, or a need for more deeply personalised strategies.

Interpretation of the above data requires caution. First, different studies used non-uniform definitions of behavioural interventions, varying in intensity, duration, and component structure, which complicates direct comparison of effects. Second, part of the evidence derives from studies in mixed populations or outside strictly primary care settings, although these findings retain high practical relevance for PHC. Third, for digital interventions and educational programmes, a gap is frequently observed between improvements in self-reported outcomes and changes in clinical endpoints.

In addition, the available evidence base is largely concentrated on specific domains – tobacco, alcohol, diabetes mellitus, and arterial hypertension – whereas for some other behavioural challenges in PHC, particularly long-term dietary modification or support for complex lifestyle change in multimorbidity, findings remain less definitive. For this reason, the practical conclusions of this article should be interpreted as a model for prioritising solutions rather than as grounds for applying any single intervention uniformly to all patients.

Conclusions.

1. The most convincing evidence base in PHC relates to brief interventions for smoking and hazardous alcohol use; these should be regarded as a standard component of routine consultations.

2. Motivational interviewing retains an important role in work with ambivalent patients, but its effectiveness is moderate, context-dependent, and requires appropriate staff training and implementation support.

3. Digital tools, particularly SMS reminders, are most useful as enhancers of face-to-face counselling; stand-alone mobile applications more often influence self-reported adherence than clinical endpoints.

4. For chronic diseases, structured group education and self-management programmes are appropriate and may improve HbA1c, body weight, behavioural outcomes, and psychosocial measures.

5. The greatest clinical effect in PHC is demonstrated by multicomponent models combining behavioural support with self-monitoring of indicators, action algorithms, repeat follow-up, and team-based support.

6. The real-world effectiveness of behaviour change strategies is determined not only by the content of the intervention, but also by the conditions of implementation: time, resources, referral pathways, digital integration, audit, and incentives for the team.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

References

1. World Health Organization. (2024). WHO clinical treatment guideline for tobacco cessation in adults. Geneva: World Health Organization; 2024. Licence: CC BY-NC-SA 3.0 IGO.

2. National Institute for Health and Care Excellence. (2014). Behaviour change: individual approaches (Public health guideline PH49). London: NICE.

3. Rubak, S., Sandbaek, A., Lauritzen, T., & Christensen, B. (2005). Motivational interviewing: a systematic review and meta-analysis. British Journal of General Practice, 55(513), 305-312.

4. Lindson, N., Thompson, T.P., Ferrey, A., Lambert, J.D., & Aveyard, P. (2019). Motivational interviewing for smoking cessation. Cochrane Database of Systematic Reviews, 7, CD006936. doi:10.1002/14651858.CD006936.pub4.

5. Kaner, E.F.S., Beyer, F.R., Muirhead, C., Campbell, F., Pienaar, E.D., Bertholet, N., et al. (2018). Effectiveness of brief alcohol interventions in primary care populations. Cochrane Database of Systematic Reviews, 2, CD004148. doi:10.1002/14651858.CD004148.pub4.

6. Whittaker, R., McRobbie, H., Bullen, C., Rodgers, A., Gu, Y., & Dobson, R. (2019). Mobile phone text messaging and app-based interventions for smoking cessation. Cochrane Database of Systematic Reviews, 10, CD006611. doi:10.1002/14651858.CD006611.pub5.

7. Belete, A.M., Gemeda, B.N., Akalu, T.Y., Aynalem, Y.A., & Shiferaw, W.S. (2023). What is the effect of mobile phone text message reminders on medication adherence among adult type 2 diabetes mellitus patients: a systematic review and meta-analysis of randomized controlled trials. BMC Endocrine Disorders, 23(1), 18. doi:10.1186/s12902-023-01268-8.

8. Lanke, V., Trimm, K., Habib, B., & Tamblyn, R. (2025). Evaluating the effectiveness of mobile apps on medication adherence for chronic conditions: systematic review and meta-analysis. Journal of Medical Internet Research, 27, e60822. doi:10.2196/60822.

9. Morawski, K., Ghazinouri, R., Krumme, A., Lauffenburger, J.C., Lu, Z., Durfee, E., et al. (2018). Association of a smartphone application with medication adherence and blood pressure control: the MedISAFE-BP randomized clinical trial. JAMA Internal Medicine, 178(6), 802-809. doi:10.1001/jamainternmed.2018.0447.

10. Steinsbekk, A., Rygg, L.Ø., Lisulo, M., Rise, M.B., & Fretheim, A. (2012). Group based diabetes self-management education compared to routine treatment for people with type 2 diabetes mellitus: a systematic review with meta-analysis. BMC Health Services Research, 12, 213. doi:10.1186/1472-6963-12-213.

11. Davies, M.J., Heller, S., Skinner, T.C., Campbell, M.J., Carey, M.E., Cradock, S., et al. (2008). Effectiveness of the diabetes education and self management for ongoing and newly diagnosed (DESMOND) programme for people with newly diagnosed type 2 diabetes: cluster randomised controlled trial. BMJ, 336, 491. doi:10.1136/bmj.39474.922025.BE.

12. McManus, R.J., Mant, J., Haque, M.S., Bray, E.P., Bryan, S., Greenfield, S.M., et al. (2014). Effect of self-monitoring and medication self-titration on systolic blood pressure in hypertensive patients at high risk of cardiovascular disease: the TASMIN-SR randomized clinical trial. JAMA, 312(8), 799-808. doi:10.1001/jama.2014.10057.

13. Anderson, P., Bendtsen, P., Spak, F., Reynolds, J., Drummond, C., Segura, L., et al. (2016). Improving the delivery of brief interventions for heavy drinking in primary health care: outcome results of the Optimizing Delivery of Health Care Intervention (ODHIN) five-country cluster randomized factorial trial. Addiction, 111(11), 1935-1945. doi:10.1111/add.13476.

14. Rosário, F., Santos, M.I., Angus, K., Pas, L., Ribeiro, C., & Fitzgerald, N. (2021). Factors influencing the implementation of screening and brief interventions for alcohol use in primary care practices: a systematic review using the COM-B system and Theoretical Domains Framework. Implementation Science, 16, 6. doi:10.1186/s13012-020-01073-0.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

15. Boom, S.M., Oberink, R., Zonneveld, A.J.E., van Dijk, N., & Visser, M.R.M. (2022). Implementation of motivational interviewing in the general practice setting: a qualitative study. BMC Primary Care, 23, 21. doi:10.1186/s12875-022-01623-z.

16. Bray, J.W., Zarkin, G.A., Hinde, J.M., & Mills, M.J. (2012). Costs of alcohol screening and brief intervention in medical settings: a review of the literature. Journal of Studies on Alcohol and Drugs, 73(6), 911-919. doi:10.15288/jsad.2012.73.911.

Дата першого надходження статті до видання: 28.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

UDC 614.2:004:616-051

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2229-2239

Yashkina Tetiana Olehivna PhD in Medicine, Assistant Professor, Department of Family Medicine, Propaedeutics of Internal Medicine and Laboratory Diagnostics, Dnipro State Medical University, Dnipro, https://orcid.org/0000-0002-1747-4849

DIGITAL OVERLOAD AMONG PRIMARY CARE PHYSICIANS AS AN EMERGING THREAT TO WORKFORCE SUSTAINABILITY

Abstract. The digital transformation of healthcare has substantially changed the everyday practice of primary care physicians by expanding opportunities for clinical documentation, care coordination, remote consultations, and long-term patient follow-up. At the same time, digitalisation has created a new spectrum of professional risks, among which digital overload is becoming increasingly significant. This phenomenon involves not only increased time spent working with electronic health records but also the accumulation of indirect clinical work, administrative digital tasks, large volumes of electronic communications, and the transfer of part of the professional workload into after-hours time. The issue is particularly relevant for primary care physicians because of their central role in care coordination, chronic disease management, and asynchronous patient communication.

The aim of this article was to systematise current scientific evidence on digital overload among primary care physicians, analyse its main components and mechanisms of development, and assess its impact on professional well-being and workforce sustainability in primary care. A narrative review of contemporary literature was conducted, focusing on electronic health records, indirect clinical work, administrative burden, asynchronous digital work, professional burnout, and workforce retention in family medicine.

The literature analysis demonstrated that digital overload is a multidimensional phenomenon arising at the intersection of technological, organisational, and communication-related factors. Its principal components include excessive electronic documentation, high volumes of electronic messages, duplication of digital tasks, poor usability of electronic systems, inadequate team-based distribution of digital responsibilities, and a lack of protected time for managing digital work. Current studies demonstrate that high message volumes and increased after-hours work in electronic systems are associated with greater emotional exhaustion and professional burnout. At the same time, international studies suggest that the critical issue is not digitalisation itself, but whether digital processes reduce physicians' actual workload or instead create new forms of organisationally invisible work. Digital overload reduces time available for direct patient interaction, decreases job satisfaction, and increases the likelihood of reducing clinical activity or leaving practice.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Digital overload should therefore be regarded as a systemic challenge for the organisation of primary care rather than merely a side effect of digitalisation. Promising response strategies include recognising asynchronous digital work as part of physicians' actual workload, optimising electronic systems, implementing team-based redistribution of digital tasks, allocating protected time for electronic communications, and further research into the impact of digital overload on quality of care, patient safety, and workforce sustainability in primary care.

Keywords: primary care, family medicine, digital overload, electronic health records, asynchronous work, administrative burden, professional burnout, workforce sustainability, workforce retention, healthcare digitalisation.

Яшкіна Тетяна Олегівна доктор філософії в області медицини, асистент кафедри сімейної медицини, пропедевтики внутрішньої медицини та лабораторної діагностики, Дніпровський державний медичний університет, м. Дніпро, https://orcid.org/0000-0002-1747-4849

ЦИФРОВЕ ПЕРЕВАНТАЖЕННЯ ЛІКАРІВ ПМД ЯК НОВА ЗАГРОЗА КАДРОВІЙ СТІЙКОСТІ ПЕРВИННОЇ ЛАНКИ

Анотація. Цифрова трансформація охорони здоров'я суттєво змінила повсякденну практику лікарів первинної медичної допомоги, розширивши можливості документування, координації допомоги, дистанційного консультування та довготривалого спостереження за пацієнтами. Водночас цифровізація сформувала новий спектр професійних ризиків, серед яких дедалі більшого значення набуває цифрове перевантаження. Воно охоплює не лише зростання часу роботи з електронною медичною документацією, а й накопичення непрямої клінічної праці, адміністративних цифрових дій, великого потоку електронних звернень і перенесення частини професійного навантаження на позаробочий час. Для лікарів ПМД ця проблема є особливо актуальною через їхню ключову роль у координації допомоги, супроводі пацієнтів із хронічними захворюваннями та асинхронній комунікації з пацієнтами.

Метою статті є систематизація сучасних наукових даних щодо цифрового перевантаження лікарів ПМД, аналіз його основних складових, механізмів формування та впливу на професійне благополуччя і кадрову стійкість первинної ланки. У роботі здійснено наративний огляд сучасної літератури, присвяченої електронній медичній документації, непрямій клінічній праці, адміністративному навантаженню, асинхронній цифровій роботі, професійному вигоранню та утриманню кадрів у сімейній медицині.

Аналіз літератури показав, що цифрове перевантаження є багатовимірним явищем, яке формується на перетині технологічних, організаційних і комунікаційних чинників. Його провідними компонентами є надмірний обсяг електронної документації, велика кількість електронних повідомлень, дублювання цифрових

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

дій, низька зручність електронних систем, відсутність належного командного розподілу цифрових завдань і брак захищеного часу для їх виконання. Сучасні дослідження демонструють зв'язок значного обсягу електронних повідомлень і позаробочого часу в електронних системах із вищими показниками емоційного виснаження та професійного вигорання. Водночас міжнародні дослідження свідчать, що вирішальне значення має не сам факт цифровізації, а те, чи зменшують цифрові процеси реальне навантаження лікаря, чи створюють нову організаційно невидиму працю. Цифрове перевантаження зменшує час безпосередньої взаємодії з пацієнтом, послаблює задоволеність працею та підвищує ризик скорочення клінічної активності або залишення практики.

Обґрунтовано, що цифрове перевантаження слід розглядати як системний виклик для організації первинної медичної допомоги. Перспективними напрямами реагування є визнання асинхронної цифрової праці частиною реального робочого навантаження, оптимізація електронних систем, командний розподіл цифрових завдань, виділення захищеного часу для роботи з електронними зверненнями та подальші дослідження впливу цифрового перевантаження на якість допомоги, безпеку пацієнтів і кадрову стійкість первинної ланки.

Ключові слова: первинна медична допомога, сімейна медицина, цифрове перевантаження, електронна медична документація, асинхронна робота, адміністративне навантаження, професійне вигорання, кадрова стійкість, утримання кадрів, цифровізація охорони здоров'я.

Problem Statement and Its Relationship to Important Scientific and Practical Tasks. In modern primary care, an increasing proportion of physicians' work is being transferred into the digital environment. Whereas clinical consultations previously constituted the main focus of professional workload, substantial amounts of time are now devoted to electronic health records, reviewing investigation results, issuing electronic prescriptions and referrals, responding to patients' electronic messages, coordinating care with other specialists, and other forms of indirect clinical work. In the scientific literature, this shift is increasingly described as a transition from a model in which digital tools merely support clinical practice to one in which they shape the rhythm and structure of physicians' working day [1–4].

For primary care physicians, this issue is of particular importance. Family physicians represent the most accessible entry point to the healthcare system, coordinate patient pathways, and serve as the link between prevention, diagnosis, treatment, and long-term follow-up. Consequently, any increase in indirect digital work not only adds new technical tasks but also directly competes with the time required for clinical reasoning, patient communication, and team-based collaboration within primary care [5–7].

The problem ceases to be purely technological when digital processes begin to affect professional well-being and workforce retention. According to estimates by the World Health Organization, healthcare systems are already facing challenges related

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

to maintaining adequate staffing levels, workforce retention, and stable functioning, while the projected global shortage by 2030 is expected to reach 11 million healthcare workers [16]. Under these conditions, digital overload among primary care physicians should be regarded as an emerging threat to workforce sustainability in primary care and, consequently, as an important scientific, organisational, and managerial challenge.

Analysis of Recent Research and Publications Addressing the Problem and Identification of Previously Unresolved Aspects of the General Issue Addressed in This Article. To prepare this review, contemporary publications focusing on electronic health records, indirect patient care, administrative burden, asynchronous digital work, professional burnout, and workforce retention in primary care were analysed. Particular attention was paid to systematic reviews, meta-analyses, multicentre studies, and recent publications that provide insight into both the scale of the problem and potential organisational solutions [1–16]. Literature searches were conducted in PubMed, Scopus, and Google Scholar using combinations of keywords including “electronic health records”, “digital overload”, “primary care”, “burnout”, and “asynchronous work”. Priority was given to systematic reviews, meta-analyses, multicentre studies, and recent publications from 2019–2025.

One major area of contemporary research concerns the relationship between electronic health record use and professional burnout. A systematic review by Yan et al. demonstrated that the factors most consistently associated with burnout included time spent working with electronic health records, documentation burden, and the characteristics of interaction with digital systems [1]. A later systematic review and meta-analysis by Wu et al. confirmed that electronic health record use is a significant contributor to burnout among healthcare professionals, with one of the principal practical implications being the need to improve digital systems and develop strategies to reduce the associated workload [3]. A review by Budd focusing specifically on primary care further identified the most problematic components, including documentation burden, poor system usability, high cognitive workload, large volumes of electronic messages, and time spent working within electronic systems during and after the clinical day [2].

Another important aspect of the problem concerns administrative burden and indirect work in primary care. A critical review by Storseth et al., which included 136 publications, demonstrated that administrative burden in primary care encompasses not only formal requirements and paperwork but also the time required for training, navigating complex digital processes, and psychological costs in the form of stress and burnout [4]. A qualitative study by Brown et al. showed that family physicians primarily associate administrative burden with the coexistence of paper-based and electronic work, management of incoming communications, and the lack of compensation for administrative time [5].

A third group of publications focuses on electronic inbox management and asynchronous work. In a systematic mixed-studies review, Scholes et al. demonstrated that family physicians spend approximately half of their professional time on indirect

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

patient care activities, a substantial proportion of which consists of prescription renewals, reviewing test results, handling messages and administrative requests, and coordinating care [6]. As early as 2019, Murphy et al. emphasised that practising clinicians regarded improvements in electronic inbox structure, better message routing, reduction of irrelevant notifications, and clearer workflows as key measures for reducing workload associated with electronic systems [7].

The most compelling recent empirical evidence linking digital workload with exhaustion in primary care has been provided by studies conducted by Adler-Milstein and colleagues. Their findings demonstrated that, among primary care clinicians, high message volumes and increased after-hours work within electronic health record systems were associated with greater odds of emotional exhaustion [8]. Baxter et al. also demonstrated an association between characteristics of electronic inbox messaging and physician burnout [9]. Following the onset of the COVID-19 pandemic, the volume of patients' electronic communications increased sharply, with primary care physicians receiving the largest proportion of such requests [11]. In a national study within the United States Veterans Health Administration, Apaydin et al. demonstrated that an increase in secure electronic messaging, unlike video consultations, was associated with a higher likelihood of burnout, suggesting that unstructured asynchronous digital communication may represent one of the key drivers of physician exhaustion [12].

At the same time, the contemporary literature has become more nuanced. An international study by Jendly et al. involving primary care physicians from ten countries of the Organisation for Economic Co-operation and Development demonstrated that more intensive use of digital tools was associated with dissatisfaction with workload but was not directly linked to burnout, stress, or work–life balance [13]. These findings suggest that the critical issue is not digitalisation itself, but rather the way digital technologies are integrated into clinical workflows. A similar perspective was supported by the study of Rotenstein et al., which demonstrated that not only electronic system characteristics but also team-based practice features may either amplify or mitigate digital workload [10].

A separate line of research has already moved beyond merely identifying the problem towards evaluating potential solutions. Kanaparthy et al. demonstrated that reserving one appointment slot per half-day session for work related to electronic documentation reduced after-hours time spent in electronic systems and was associated with lower levels of burnout [14]. Doolan et al. showed that integrating protected time for asynchronous work into clinic schedules improved physician satisfaction and strengthened intentions to remain in practice, although this was accompanied by a modest reduction in the number of patient visits [15]. A review by Han et al. further emphasised that administrative burden is among the most significant factors undermining retention of family physicians in comprehensive primary care practice [16].

Thus, the existing literature provides a convincing description of individual components of digital overload; however, several issues remain insufficiently

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

explored. First, there is still no widely accepted comprehensive definition of digital overload specifically applicable to primary care physicians. Second, no unified system of indicators has yet been developed to simultaneously account for documentation burden, electronic communications, cognitive workload, and after-hours digital work. Third, evidence regarding the effectiveness of specific organisational interventions and the impact of digital overload on workforce turnover across different primary care models remains relatively limited. These unresolved issues determine the relevance of the present article.

The aim of this article is to systematise current scientific evidence regarding digital overload among primary care physicians, analyse its principal components and mechanisms affecting professional well-being and workforce sustainability in primary care, and identify promising directions for prevention and organisational response.

Presentation of the Main Research Findings with Full Substantiation of the Scientific Results Obtained. Based on the analysed literature, digital overload among primary care physicians may be defined as a state of work organisation in which the cumulative volume of electronic clinical, documentation-related, communication, and administrative tasks exceeds physicians' temporal, cognitive, and emotional resources and reduces their control over the work process. Two aspects of this definition are particularly important. First, digital overload should not be regarded as an isolated technological problem but rather as a multidimensional condition emerging at the intersection of electronic system design, workflow organisation, team structure, and institutional expectations. Second, digital overload extends beyond work with electronic health records alone and encompasses the broader spectrum of asynchronous digital work, which often remains organisationally invisible [1–4, 6].

Within the structure of digital overload, at least four interrelated components may be distinguished. The first is the documentation-related component, in which electronic systems require numerous repetitive actions, duplication of data, technical confirmation of already established clinical decisions, and extensive use of templates that do not always support clinical reasoning. The second is the communication-related component, associated with large volumes of electronic messages, clarifications, prescription requests, notifications regarding investigation results, and administrative communications. The third is the coordination-related component, in which physicians perform digital tasks related to patient routing, approvals, interdisciplinary communication, referrals, and post-visit follow-up.

The fourth is the cognitive–temporal component, characterised by constant switching between clinical and technical tasks combined with the transfer of digital work into evenings, breaks, or weekends [4, 6–8].

Comparison of contemporary studies makes it possible to identify several mechanisms through which digital overload becomes a workforce-related risk. The first mechanism involves the displacement of direct clinical time by indirect digital work. When a substantial proportion of the working day is devoted to electronic communications, prescription renewals, review of results, clarifications, and

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

documentation, physicians are forced either to reduce the time available for face-to-face patient interaction or to complete digital tasks after the official end of the clinical day [6, 8, 11]. The second mechanism is the reduction in perceived control over work. Asynchronous digital communications occur outside the logic of the traditional schedule and create the effect of an endless working day in which physicians lack a clear endpoint to their work [7, 12]. The third mechanism involves the accumulation of cognitive workload resulting from constant switching between clinical reasoning, administrative activities, and technical work within electronic systems [1, 2]. The fourth is a moral-professional mechanism, whereby physicians increasingly perceive themselves as spending time not on direct patient care but on the digital maintenance of the care process, thereby diminishing their sense of professional meaning and fulfilment [5, 16].

To summarise the key dimensions of digital overload and their impact on workforce sustainability in primary care, the following components may be distinguished.

Table 1

Key Dimensions of Digital Overload in Primary Care and Their Potential Impact on Workforce Sustainability

Dimension of Digital Overload	**Typical Manifestations in Primary Care**	**Potential Consequences**
Documentation-related	Excessive volume of records, duplication of data, repeated confirmation of actions, template-driven documentation	Reduced time for clinical consultations, routine-related fatigue, decreased job satisfaction
Communication-related	Large volumes of electronic messages, prescription requests, notifications of investigation results, administrative correspondence	“Endless working day” effect, increased emotional exhaustion, greater after-hours workload
Coordination-related	Referrals, approvals, patient routing, communication between specialists, post-visit follow-up	Fragmentation of attention, increased indirect work, reduced sense of control over work
Cognitive–temporal	Constant switching between clinical and technical tasks, excessive notifications, evening and weekend work	Burnout, intentions to reduce clinical activity or leave practice

Current evidence rather convincingly links digital overload with professional burnout. In the study by Adler-Milstein et al., high message volumes and prolonged after-hours work within electronic systems were associated with greater odds of emotional exhaustion [8]. Baxter et al. demonstrated that characteristics of electronic inbox messaging correlate with physician burnout [9]. In a longitudinal analysis of the United States Veterans Health Administration, primary care physicians consistently

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

demonstrated the highest levels of burnout across professional groups, further highlighting the particular vulnerability of primary care to digital workload [12].

At the same time, the review literature does not support the overly simplistic assumption that any form of digitalisation inevitably leads to exhaustion. The international study by Jendly et al. demonstrated that more intensive use of digital tools does not necessarily result in higher levels of burnout [13]. Therefore, decisive importance lies in workflow organisation, the boundaries of physicians' electronic availability, the quality of message routing, team support, and the distribution of responsibilities among members of the primary care team. In other words, the problem does not lie in the existence of digital tools themselves, but in whether these tools are designed to support physicians rather than continuously expand their responsibilities [10, 13].

For workforce sustainability in primary care, it is particularly important that digital overload affects not only physicians' immediate well-being but also their long-term professional trajectory. The review by Han et al., focusing on retention of family physicians, explicitly emphasised that administrative burden is one of the factors fuelling the burnout epidemic and driving clinicians to reduce their clinical activity or leave practice altogether [16, 17, 18]. In this context, digital overload becomes not merely a source of everyday professional discomfort, but a factor undermining the workforce capacity of primary care.

Based on the analysed evidence, several practical response strategies may be identified. First, asynchronous digital work should be formally recognised as part of the actual workload of primary care physicians. Second, protected time within clinical schedules should be allocated for work related to electronic documentation and electronic communications. The study by Kanaparthy et al. demonstrated that reserving dedicated time for such work reduced after-hours use of electronic systems and was associated with improvements in burnout indicators [14]. Similarly, Doolan et al. showed that integrating time for asynchronous work into clinic schedules improved clinician satisfaction and strengthened intentions to remain in practice [15].

Third, redistribution of digital tasks within the healthcare team is necessary. Not all electronic communications should reach physicians directly; some requests may be managed by nurses, administrators, or other team members according to clearly defined protocols. Fourth, digital systems themselves should be designed according to workload-reduction principles, including minimising duplication, improving message filtering, reducing excessive notifications, simplifying system interaction, and prioritising clinically relevant information [7]. Fifth, approaches to remuneration and performance evaluation require reconsideration so that indirect digital work does not remain organisationally invisible and effectively unpaid [5, 15].

Thus, the body of contemporary scientific evidence supports considering digital overload as a systemic threat to workforce sustainability in primary care. It reduces physicians' available time resources, worsens professional well-being, intensifies emotional exhaustion, reshapes the working day in favour of indirect digital work, and

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

decreases the attractiveness of family medicine as a long-term professional career pathway. If digital transformation is not accompanied by revision of workflows, team-based support, and adaptation of organisational models, it may ultimately exacerbate the workforce crisis it was intended to help address.

Conclusions and Prospects for Further Research

1. Digital overload among primary care physicians is a multidimensional problem encompassing documentation-related, communication-related, coordination-related, and cognitive–temporal components.

2. The most significant manifestations of digital overload in primary care include the growth of indirect clinical work, high volumes of electronic communications, after-hours work within digital systems, and the organisational invisibility of asynchronous work.

3. Contemporary studies confirm the association between digital overload and emotional exhaustion, professional burnout, dissatisfaction with workload, and weakened workforce retention in primary care.

4. Digitalisation itself is not inherently harmful; the decisive factors are workflow organisation, team structure, routing of electronic communications, and the availability of protected time for asynchronous digital work.

5. The most promising strategies for preventing digital overload in primary care include recognising asynchronous digital work as part of physicians' actual workload, optimisation of electronic systems, team-based redistribution of digital tasks, and allocation of dedicated time for managing electronic communications.

References

1. Yan, Q., Jiang, Z., Harbin, Z., et al. (2021). Exploring the relationship between electronic health records and provider burnout: a systematic review. *Journal of the American Medical Informatics Association*, 28(5), 1009–1021.

2. Budd, J. (2023). Burnout related to electronic health record use in primary care. *Journal of Primary Care & Community Health*, 14, 21501319231166921.

3. Wu, Y., Hu, H., Zheng, J., et al. (2024). Evaluating the prevalence of burnout among health care professionals related to electronic health record use: systematic review and meta-analysis. *JMIR Medical Informatics*, 12, e54811.

4. Storseth, O., McNeil, K., Grudniewicz, A., et al. (2025). Administrative burden in primary care: critical review. *Canadian Family Physician*, 71, 417–423.

5. Brown, J.B., Thorpe, C., Bal, S., et al. (2025). Burden of administrative responsibilities in primary care: qualitative study. *Canadian Family Physician*, 71, e148–e153.

6. Scholes, A.K., Elma, A., Cernat, A., et al. (2025). Family physician perspectives on managing indirect patient care activities in the electronic inbox: a systematic mixed studies review. *Family Practice*, 42(6), cmaf092.

7. Murphy, D.R., Satterly, T., Giardina, T.D., Sittig, D.F., & Singh, H. (2019). Practicing clinicians' recommendations to reduce burden from the electronic health record inbox: a mixed-methods study. *Journal of General Internal Medicine*, 34(9), 1825–1832.

8. Adler-Milstein, J., Zhao, W., Willard-Grace, R., Knox, M., & Grumbach, K. (2020). Electronic health records and burnout: time spent on the electronic health record after hours and message volume associated with exhaustion but not with cynicism among primary care clinicians. *Journal of the American Medical Informatics Association*, 27(4), 531–538.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

9. Baxter, S.L., Apathy, N.C., Cross, D.A., et al. (2022). Association of electronic health record inbasket message characteristics with physician burnout. *JAMA Network Open*, 5(11), e2244363.

10. Rotenstein, L.S., Hendrix, N., Phillips, R.L., & Adler-Milstein, J. (2024). Team and electronic health record features and burnout among family physicians. *JAMA Network Open*, 7(11), e2442687.

11. Holmgren, A.J., Downing, N.L., Adler-Milstein, J., et al. (2025). Trends in physician electronic health record time and message volume. *JAMA Network Open*, 8(2), e2458471.

12. Apaydin, E.A., Der-Martirosian, C., Yoo, C., et al. (2025). Secure messages, video visits, and burnout among primary care providers in the Veterans Health Administration: national survey study. *Journal of Medical Internet Research*, 27, e68858.

13. Jendly, M., Santschi, V., Tancredi, S., von Wyl, V., & Chiolero, A. (2025). Primary care physician digital health profile and burnout: an international cross-sectional study. *European Journal of Public Health*, 35(6), 1162–1169.

14. Kanaparthy, N.S., Zhang, J., Chien, A.T., et al. (2025). Protected time for electronic health record work and physician productivity. *JAMA Network Open*, 8(12), e2460608.

15. Doolan, R.J., Fraumeni, B.R., Schilling, L.M., et al. (2025). Addressing the burden of asynchronous work to promote clinician retention in ambulatory general internal medicine practices. *Journal of General Internal Medicine*.

16. Han, H., Barrett, M., Dickinson, J.A., et al. (2025). Retaining family physicians in comprehensive primary care: scoping review. *Canadian Family Physician*, 71, 661–669.

17. Kramarchuk, V.V. (2026). Digital violence against primary care physicians: forms, risk factors, consequences, and strategies for prevention and response. *Perspectives and Innovations of Science*, 4(62), 1714–1725. https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-4(62)-1714-1725

18. Vysochyna, I.L., Kramarchuk, V.V., Yashkina, T.O., Bashkirova, N.S., & Chernylovskyi, A.V. (2025). Training family physicians: a qualitative study of Ukrainian context and European experience. *Eastern Ukrainian Medical Journal*, 13(4), 1177–1184. https://doi.org/10.21272/eumj.2025;13(4);1177-1184

Література

1. Yan, Q., Jiang, Z., Harbin, Z., et al. (2021). Exploring the relationship between electronic health records and provider burnout: a systematic review. *Journal of the American Medical Informatics Association*, 28(5), 1009–1021.

2. Budd, J. (2023). Burnout related to electronic health record use in primary care. *Journal of Primary Care & Community Health*, 14, 21501319231166921.

3. Wu, Y., Hu, H., Zheng, J., et al. (2024). Evaluating the prevalence of burnout among health care professionals related to electronic health record use: systematic review and meta-analysis. *JMIR Medical Informatics*, 12, e54811.

4. Storseth, O., McNeil, K., Grudniewicz, A., et al. (2025). Administrative burden in primary care: critical review. *Canadian Family Physician*, 71, 417–423.

5. Brown, J.B., Thorpe, C., Bal, S., et al. (2025). Burden of administrative responsibilities in primary care: qualitative study. *Canadian Family Physician*, 71, e148–e153.

6. Scholes, A.K., Elma, A., Cernat, A., et al. (2025). Family physician perspectives on managing indirect patient care activities in the electronic inbox: a systematic mixed studies review. *Family Practice*, 42(6), cmaf092.

7. Murphy, D.R., Satterly, T., Giardina, T.D., Sittig, D.F., & Singh, H. (2019). Practicing clinicians' recommendations to reduce burden from the electronic health record inbox: a mixed-methods study. *Journal of General Internal Medicine*, 34(9), 1825–1832.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

8. Adler-Milstein, J., Zhao, W., Willard-Grace, R., Knox, M., & Grumbach, K. (2020). Electronic health records and burnout: time spent on the electronic health record after hours and message volume associated with exhaustion but not with cynicism among primary care clinicians. *Journal of the American Medical Informatics Association*, 27(4), 531–538.

9. Baxter, S.L., Apathy, N.C., Cross, D.A., et al. (2022). Association of electronic health record inbasket message characteristics with physician burnout. *JAMA Network Open*, 5(11), e2244363.

10. Rotenstein, L.S., Hendrix, N., Phillips, R.L., & Adler-Milstein, J. (2024). Team and electronic health record features and burnout among family physicians. *JAMA Network Open*, 7(11), e2442687.

11. Holmgren, A.J., Downing, N.L., Adler-Milstein, J., et al. (2025). Trends in physician electronic health record time and message volume. *JAMA Network Open*, 8(2), e2458471.

12. Apaydin, E.A., Der-Martirosian, C., Yoo, C., et al. (2025). Secure messages, video visits, and burnout among primary care providers in the Veterans Health Administration: national survey study. *Journal of Medical Internet Research*, 27, e68858.

13. Jendly, M., Santschi, V., Tancredi, S., von Wyl, V., & Chiolero, A. (2025). Primary care physician digital health profile and burnout: an international cross-sectional study. *European Journal of Public Health*, 35(6), 1162–1169.

14. Kanaparthy, N.S., Zhang, J., Chien, A.T., et al. (2025). Protected time for electronic health record work and physician productivity. *JAMA Network Open*, 8(12), e2460608.

15. Doolan, R.J., Fraumeni, B.R., Schilling, L.M., et al. (2025). Addressing the burden of asynchronous work to promote clinician retention in ambulatory general internal medicine practices. *Journal of General Internal Medicine*.

16. Han, H., Barrett, M., Dickinson, J.A., et al. (2025). Retaining family physicians in comprehensive primary care: scoping review. *Canadian Family Physician*, 71, 661–669.

17. Kramarchuk, V.V. (2026). Digital violence against primary care physicians: forms, risk factors, consequences, and strategies for prevention and response. *Perspectives and Innovations of Science*, 4(62), 1714–1725. https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-4(62)-1714-1725

18. Vysochyna, I.L., Kramarchuk, V.V., Yashkina, T.O., Bashkirova, N.S., & Chernylovskyi, A.V. (2025). Training family physicians: a qualitative study of Ukrainian context and European experience. *Eastern Ukrainian Medical Journal*, 13(4), 1177–1184. https://doi.org/10.21272/eumj.2025;13(4);1177-1184

Дата першого надходження статті до видання: 08.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

UDC 616.127- 577.95- 092.9

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2240-2246

Zharikov Mykola Yuriyovych PhD in Medicine, Associate professor, Associate professor of Department of Human Anatomy, Clinical Anatomy and Operative Surgery, Dnipro, https://orcid.org/0000-0002-3638-0928

FEATURES OF THE RESTRUCTURING OF THE MYOCARDIAL SECRETORY APPARATUS UNDER EXPERIMENTAL DISORDERS OF HEMODYNAMICS

Abstract. Modern cardiology considers the heart not only as a mechanical pump but also as a complex endocrine organ integrated into the humoral regulation of homeostasis. The key roles in this process are played by secretory components (SC): myoendocrine cells (MEC) with specific secretory granules (SSG) and mast cells (tissue basophils, TB). Understanding their morphofunctional remodeling during hemodynamic overload and under the influence of common pharmacological agents (epinephrine, dexamethasone) is essential for elucidating the mechanisms of adaptation and the pathogenesis of cardiovascular diseases. The study aimed to determine the morphofunctional state of the heart's secretory components in normal conditions, under experimental hemodynamic overload (aortic coarctation), and following the administration of epinephrine and dexamethasone.The study was conducted on 54 adult male Wistar rats. Hemodynamic overload was modeled by creating an artificial coarctation of the abdominal aorta. Histological, immunohistochemical (markers: Chromogranin A, NSE, Synaptophysin), and electron microscopic methods were used to examine the myocardium of various heart chambers. It was established that in normal conditions, SSGs are primarily localized in the perinuclear region, while TBs are distributed among three topographical types. In the early stages of hemodynamic overload (days 1–3), an emergency activation of secretion is observed: migration of SSGs to the subsarcolemmal space, an increase in the proportion of type 3 granules (content release), and the movement of TBs toward vessels accompanied by active degranulation. A compensation phase occurs on days 5–10, characterized by enhanced synthetic processes (increase in type 1 and type 2 granules). By day 30, signs of exhaustion of the myocardial secretory reserves appear, alongside a significant increase in TB count and progressive signs of fibrosis.

A comparative analysis of pharmacological effects showed that epinephrine mimics the early phase of hemodynamic stress by activating TB migration and degranulation. Dexamethasone, when administered once, stabilizes TB membranes; however, systemic use leads to a significant reduction in their density (by 1.3–1.5 times). Both drugs stimulate structural changes in MECs similar to those seen in early overload, emphasizing their role in modulating the heart's endocrine response. The

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

cardiac secretory apparatus is a highly sensitive system that is the first to respond to hemodynamic disturbances. The dynamics of SSG and TB changes reflect the stages of the adaptive process—from emergency secretion to synthetic compensation and subsequent exhaustion. These results justify considering the state of the heart's endocrine component when selecting strategies for emergency and cardiological therapy.

Keywords: myoendocrine cells, mast cells, tissue basophils, natriuretic peptides, hemodynamic overload, aortic coarctation, epinephrine, dexamethasone.

Жаріков Микола Юрійович кандидат медичних наук, доцент, Доцент кафедри анатомії людини клінічної анатомії та оперативної хірургії, Дніпровський державний медичний університет, м. Дніпро, https://orcid.org/0000-0002-3638-0928

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕБУДОВИ СЕКРЕТОРНОГО АПАРАТУ МІОКАРДА ЗА УМОВ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ПОРУШЕННЯ ГЕМОДИНАМІКИ

Анотація. Сучасна кардіологія розглядає серце не лише як механічний насос, а й як складний ендокринний орган, інтегрований у систему гуморальної регуляції гомеостазу. Ключову роль у цьому процесі відіграють секреторні компоненти (СК) — міоендокринні клітини (МЕК) із специфічними секреторними гранулами (ССГ) та тканинні базофіли (ТБ). Розуміння їхньої морфофункціональної перебудови при гемодинамічному перевантаженні та під впливом поширених фармакопрепаратів (адреналіну, дексаметазону) є необхідним для з’ясування механізмів адаптації та патогенезу серцево-судинних захворювань. Метою даного дослідження було встановити морфофункціональний стан секреторних компонентів серця в нормі, за умов експериментального гемодинамічного перевантаження (коарктація аорти) та при введенні адреналіну й дексаметазону. Дослідження проведено на 54 статевозрілих щурах лінії Вістар. Моделювання гемодинамічного перевантаження здійснювали шляхом створення штучної коарктації черевної аорти. Використовувалися гістологічні, імуногістохімічні (маркери: хромогранін А, NSE, синаптофізин) та електронно-мікроскопічні методи дослідження міокарда різних відділів серця. Встановлено, що в нормі ССГ локалізуються переважно перинуклеарно, а ТБ розподілені за трьома топографічними типами. Гемодинамічне перевантаження на ранніх стадіях (1–3 доби) викликає екстрену активацію секреції: міграцію ССГ до підсарколемального простору та збільшення частки гранул 3-го типу (вивільнення вмісту), а також переміщення ТБ до судин із їх активною дегрануляцією. На 5–10 добу спостерігається фаза компенсації — посилення синтетичних процесів (збільшення гранул 1-го та 2-го типів). До 30-ї доби виявляються ознаки виснаження секреторних резервів міокарда на тлі значного

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

зростання кількості ТБ та прогресування ознак фіброзу. Порівняльний аналіз фармакологічного впливу показав, що адреналін імітує ранню фазу гемодинамічного стресу, активуючи міграцію та дегрануляцію ТБ. Дексаметазон при одноразовому введенні стабілізує мембрани ТБ, проте при системному застосуванні призводить до значного зниження їхньої чисельності (в 1,3–1,5 раза). Обидва препарати стимулюють аналогічні до перевантаження зміни в МЕК, що підкреслює їхню роль у модулюванні ендокринної відповіді серця. Було встановлено, що секреторний апарат серця є високочутливою системою, що першою реагує на гемодинамічні порушення. Динаміка змін ССГ та ТБ відображає стадії адаптаційного процесу — від екстреної секреції до синтетичної компенсації та подальшого виснаження. Результати обґрунтовують доцільність врахування стану ендокринної складової серця при виборі стратегії реанімаційної та кардіологічної терапії.

Ключові слова: міоендокринні клітини, тучні клітини, тканинні базофіли, натрійуретичні пептиди, гемодинамічне перевантаження, коарктація аорти, адреналін, дексаметазон.

Introduction. The study of the heart as an endocrine organ has attracted the attention of researchers for many years, but a number of issues remain debatable today [1,2,3]. The presence of a secretory function in the heart allows us to speak about the participation of this organ in the humoral regulation of the body's homeostasis. This is important in the study of the pathogenesis of a number of cardiac diseases. The endocrine function of the heart is associated with its ability to synthesize natriuretic peptides. These substances are antagonists of the renin-angiotensin-aldosterone system (RAAS), which usually increases blood pressure. The group of "cardiac" hormones includes atrial natriuretic peptide (ANP), which is synthesized mainly in the atria in response to their stretching (hypervolemia) and brain natriuretic peptide (BNP) - it is synthesized by ventricular cardiomyocytes. Its level is the "gold standard" in the diagnosis of heart failure [1,3,4].

Of particular interest is the study of the morphology of the components of the heart that are responsible for the synthesis, accumulation and secretion of biologically active substances - secretory components (SC) of the heart, as well as their age characteristics, and the influence of various factors and diseases on the morphology and functioning of these components [2,5,6,7]. These include myoendocrine cells (MECs) of the heart, which contain specific secretory granules (SSGs) and cardiac tissue basophils (TBs). Myoendocrine cells are specialized cardiomyocytes that combine the ability to contract and secrete. Specific secretory granules (SSGs) are ultrastructures where pro-hormones accumulate. During microscopic examination, their number and density directly indicate the functional state of the heart. In hypertension or heart defects, a change in the "synthesis - accumulation - release" cycle is observed. In the initial stages, this is a compensatory mechanism, but with prolonged stress, the resources of the MEK are depleted. Cardiac tissue basophils (mast cells)

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

play a critical role in myocardial remodeling. They secrete: histamine, heparin, cytokines and proteases (for example, chymase and tryptase). They can stimulate fibroblasts to synthesize collagen, which leads to cardiac fibrosis, or affect vascular permeability during inflammation [7].

Studying the morphology of these components in normal conditions and under conditions close to the pathogenesis of some cardiovascular diseases, as well as studying the effect of some pharmaceuticals that have application in clinical practice, is relevant today and will allow further establishment of the role of the endocrine component of the heart in the mechanisms of development and compensation of cardiac pathology.

The aim of the study was to establish the morphofunctional state of the secretory components of the heart in normal and experimental conditions of hemodynamic overload of the heart.

Material and methods of the study. The collection of pieces for histological examination was carried out from the right and left sections of the heart wall: auricles, atria, ventricles, as well as from the interatrial and interventricular septa, from which preparations were made using the standard method of making semi-thin sections 1-2 microns thick, stained with a 2% solution of toluidine blue. To study the secretory granules of the MEK, the immunohistochemical method was used using specific monoclonal antibodies from DAKO to chromogranin A (clone N1535), NSE (neuron specific enalase - clone N1516) and synaptophysin (clone N1566) - substances found in the granules of the MEK.

The material for the experimental study of the SC was white sexually mature male Wistar rats weighing 160-180 grams, which were divided into groups as follows: 1) to study the effect of adrenaline and dexamethasone, 18 rats: the first (7 rats) and the second (6 rats) experimental, which were respectively injected intraperitoneally with a solution of adrenaline (0.3 mg/kg) and dexamethasone (0.2 mg/kg), the third - control (5 rats); 2) to study hemodynamic overload of the heart – 35 rats, which were divided into 5 experimental groups of 6 in each depending on the duration of the experiment, 5 rats made up the control group.

Rats anesthetized with ether were ligatured with silk above the place of origin of the renal arteries, and fixed on a probe with a diameter equal to ½ the diameter of the aorta in its abdominal part [8]. Rats were removed from the experiment by decapitation under ether anesthesia.

For histological examination, pieces were taken from the right and left parts of the heart (auricles, atria, ventricles), interatrial and interventricular septa. Then, preparations were made from them according to the generally accepted method of preparing histological, semi-thin sections, which were stained with toluidine blue and hematoxylin-eosin, and preparations for electron microscopic examination.

Visualization of histological preparations was performed under a microscope (magnification 10 X 100). Statistical processing of the obtained results was performed according to the generally accepted methodology.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Results of the study and their discussion. When studying histological preparations of hearts in all studied departments, tissue basophils of three main topographic types were visualized [2]: Type I - TB, which are located near vessels of different caliber; Type II - TB, located in thick layers of connective tissue; Type III - TB, which were located near cardiomyocytes, as well as specific secretory granules, which were located in cardiomyocytes in several groups of 7-22 granules, mainly in the perinuclear area.

Since hemodynamic overload of the myocardium is one of the main manifestations of many cardiovascular diseases, in order to study its effect on SC, we conducted an experimental study on rats with the creation of artificial coarctation of the aorta. During histological and electron microscopic examination of the hearts of experimental animals, TB of all three described topographic types were visualized. In rats of the control group, TB types II and III prevailed in all parts of the myocardium. Also, IECs were determined, which contained three types of secretory granules: type 1 - with the most electron-dense content; type 2 - with less electron-dense content; type 3 - membraneless granules that had electron-transparent content. The granules were located mainly in the perinuclear space in groups of 8-26. The number of cardiomyocytes (CMCs) that had SSG in the auricles was 94-98%, in the atria - 90-95%, in the ventricles - 48-60% and was slightly higher in the corresponding right parts. On the first day after the creation of aortic coarctation in the myocardium, an increase in the relative number of TB type 1 was noted due to their movement into the perivascular space, as well as an increase in the number of degranulating forms of TB. These changes were more pronounced in the left ventricle, but were also observed in other departments to a somewhat lesser extent. In addition, in secretory CMCs, there was a movement of SSG from the perinuclear to the subsarcolemmal space, with an increase in SSG type 3.

On the third day of the experiment, they were more pronounced. TB migration into the perivascular space continued, and SSG movement into the subsarcolemmal space, and an increase in SSG type 3 also occurred. These changes of varying degrees of severity were observed in all departments of the heart, which occurred on the fifth day, however, there were signs of activation of synthetic processes in secretory CMCs - an increase in SSG types 1 and 2, and the percentage of CMCs with SSG in the ventricles increased to 55-68%.

On the tenth day of the experiment, an increase in the number of TB per unit area was observed, and signs of fibroblast proliferation appeared. There was a more pronounced activation of the secretory reserves of the myocardium due to an increase in the number of SSG types 1 and 2 in the cardiomyocytes of the ventricles, as well as an increase in the relative number of CMC in the ventricles containing SSG to 75-80%. On the 30th day, there was a significant increase in TB per unit area (1.8-2.4 times compared to the control), degranulated TB was 50-65%. Signs of depletion of secretory CMC were noted: a decrease in 1 and 2 types of SSG against the background of an increase in SSG type 3, the number of cardiomyocytes with SSG and the number of

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

SSG in CMC increased significantly in all parts of the myocardium. Given the widespread use of adrenaline and dexamethasone in intensive care cardiology, the study of their effect on the secretory components (SC) of the myocardium remains an urgent task. The study was conducted on rats as the most adequate biological model of humans. Morphological analysis showed that a single injection of adrenaline activates the migration of tissue basophils (TB) into the perivascular zones, which is accompanied by an increase in the proportion of TB type I and intensive degranulation. In contrast, dexamethasone, when administered once, does not change the topographic distribution of TB, but significantly inhibits their degranulation. With systemic use of dexamethasone (5 days), a decrease in TB population density is observed by 1.3–1.5 times. It is characteristic that both drugs initiate structural changes in myoendocrine cells that are identical to the early phases of hemodynamic overload: translocation of secretory granules to the sarcolemma and accumulation of mature forms (SSG type 3).

Conclusions. Hemodynamic overload of the myocardium is a powerful factor in the activation of secretory components of the heart and stimulates the redistribution of topographic types of TB, activation of their degranulation, which under conditions of prolonged action of the factor leads to increased proliferation of fibroblasts and growth of connective tissue, which occurs during myocardial remodeling.

Activation of secretory CMCs occurs in the form of an increase in secretory processes in the early stages of the factor's action, which is visible in the increase in SG type 3 and migration of SG into the subsarcolemmal space.

Subsequently, there is an increase in synthetic processes in secretory CMCs: an increase in SG types 1 and 2, and the number of cardiomyocytes containing SG in the ventricles increases, which can be considered as an additional reserve for overload compensation.

Adrenaline and dexamethasone have opposite effects not only on the activity of tissue basophils of the heart, but also on their migration and number: the first activates the migration of TB into the perivascular space, the second - due to the influence on the state of cell membranes, inhibits the degranulation process, “locking” biologically active substances of TB in granules. But these drugs have a similar effect on myoendocrine cells.

Prospects for further development. Since the secretory function and secretory components of the heart are key in the pathogenesis and mechanisms of compensation of pathologies, a promising direction is the study of methods and means of influencing the cardiac secretory apparatus. This will allow developing more effective strategies for correcting hemodynamic disorders in cardiovascular diseases.

References:

1. Rapid measurement of B-type natriuretic peptide in the emergency diagnosis of heart failure / A. S. Maisel et al. // New England Journal of Medicine. 2002. Vol. 347, No. 3. P. 161–167. DOI: https://doi.org/10.1056/NEJMoa020233

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

2. Zharikov M.Yu. Tkanynny basofily sertsya lydyny v normi (oglyad literatury) [Mast cell of the human heart in the norm (literature review)] . *Ukrayinskyi morfologichnyi almanah - Ukrainian Morphological Almanac*. 2013. T. 11, № 3. C. 96–99. [in Ukrainian]

3. Involvement of chymase-mediated angiotensin II generation in blood pressure regulation / M. Li et al. // J. Clin. Invest. 2004. Vol. 114, № 1. P. 112–120.

4. 2021 ESC Guidelines for the diagnosis and treatment of acute and chronic heart failure / T. A. McDonagh et al. // European Heart Journal. 2021. Vol. 42, Iss. 36. P. 3599–3726. DOI: https://doi.org/10.1093/eurheartj/ehab368

5. Zharikov M.Yu. Sekretorni komponenty sertsya v normi ta za umov vplyvu zovnishnih chynnykiv (oglyad literatury). [Secretory components of the heart in normal conditions and under the influence of external factors (literature review)] *Ukrayinskyi medychnyi almanah - Ukrainian Medical Almanac*. 2013. T. 16, № 4. C. 65–69. [in Ukrainian]

6. Understanding the hemodynamic changes in fetuses with coarctation of the aorta using a lumped model of fetal circulation / I. Villanueva-Baxarias et al. // PLOS Computational Biology. 2025. Vol. 21, No. 5. Art. e1013096. DOI: https://doi.org/10.1371/journal.pcbi.1013096

7. Analysis of mast cells and myocardial fibrosis in autopsied patients with hypertensive heart disease / G. R. Juliano et al. // Revista Portuguesa de Cardiologia. 2020. Vol. 39, Iss. 2. P. 89–96. DOI: https://doi.org/10.1016/j.repce.2020.05.005

8. Sposib modelyuvannya koarktatsii aorty: pat. 6234 Ukrayina : MPK A61B 17/00 / [Method for modeling coarctation of the aorta pat. 6234 Ukraine : MPK A61B 17/00 /] Kozlov V.O., Kosharnyi V.V., Zharikov M.Yu., Kozlov S.V. № 20041210951; Zayavl. 30.12.04; Opubl.15.04.05, Bul. № 4. [in Ukrainian]

Література:

1. Rapid measurement of B-type natriuretic peptide in the emergency diagnosis of heart failure / A. S. Maisel et al. // New England Journal of Medicine. 2002. Vol. 347, No. 3. P. 161–167. DOI: https://doi.org/10.1056/NEJMoa020233

2. Жаріков М. Ю. Тканині базофіли серця людини в нормі (огляд літератури). *Український морфологічний альманах*. 2013. Т. 11, № 3. С. 96–99.

3. Involvement of chymase-mediated angiotensin II generation in blood pressure regulation / M. Li et al. // J. Clin. Invest. 2004. Vol. 114, № 1. P. 112–120.

4. 2021 ESC Guidelines for the diagnosis and treatment of acute and chronic heart failure / T. A. McDonagh et al. // European Heart Journal. 2021. Vol. 42, Iss. 36. P. 3599–3726. DOI: https://doi.org/10.1093/eurheartj/ehab368

5. Жаріков М. Ю. Секреторні компоненти серця в нормі та за умов впливу зовнішніх чинників (огляд літератури). *Український медичний альманах*. 2013. Т. 16, № 4. С. 65–69.

6. Understanding the hemodynamic changes in fetuses with coarctation of the aorta using a lumped model of fetal circulation / I. Villanueva-Baxarias et al. // PLOS Computational Biology. 2025. Vol. 21, No. 5. Art. e1013096. DOI: https://doi.org/10.1371/journal.pcbi.1013096

7. Analysis of mast cells and myocardial fibrosis in autopsied patients with hypertensive heart disease / G. R. Juliano et al. // Revista Portuguesa de Cardiologia. 2020. Vol. 39, Iss. 2. P. 89–96. DOI: https://doi.org/10.1016/j.repce.2020.05.005

8. Спосіб моделювання коарктації аорти : пат. 6234 Україна : МПК A61B 17/00 / Козлов В. О., Кошарний В. В., Жаріков М. Ю., Козлов С. В. № 20041210951; Заявл. 30.12.04; Опубл.15.04.05, Бюл. № 4.

Дата першого надходження статті до видання: 27.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

UDC 616.832-004.2:612.8-073

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2247-2255

Zhukovskyi Oleksandr MD, PhD, Associate professor, Department of Nervous Diseases, Psychiatry and Medical Psychology Bucovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0000-0002-7264-8258

APPLICATION OF EVOKED POTENTIALS IN PATIENTS WITH RELAPSING-REMITTING MULTIPLE SCLEROSIS: A CLINICAL AND NEUROPHYSIOLOGICAL STUDY

Abstract.

Background. Multiple sclerosis is a chronic immune-mediated demyelinating disease of the central nervous system characterized by multifocal lesions and a highly variable clinical course. The most common form is relapsing-remitting multiple sclerosis (RRMS), which is characterized by alternating periods of relapse and remission.

One of the key challenges in modern neurology is the detection of subclinical lesions that are not accompanied by overt neurological symptoms but reflect ongoing disease progression. In this context, evoked potentials are considered a highly sensitive and objective method for functional assessment of central nervous system pathways, capable of detecting abnormalities even in the absence of clinical manifestations.

Objective.

To evaluate the diagnostic value of visual, somatosensory, and auditory evoked potentials in patients with relapsing-remitting multiple sclerosis and to determine their role in detecting subclinical lesions and their association with clinical parameters.

Materials and Methods.

A total of 50 patients with relapsing-remitting multiple sclerosis in remission (EDSS ≤5) and 25 age- and sex-matched healthy controls were examined.

Visual, somatosensory, and brainstem auditory evoked potentials were recorded. The following parameters were analyzed: latencies of the main components (P100, N20, I–V interpeak interval), amplitudes, and interhemispheric asymmetry.

Statistical analysis included descriptive statistics and correlation analysis. Differences were considered significant at $p < 0.05$.

Results. A statistically significant prolongation of latencies for all studied components was observed in the patient group compared to controls ($p < 0.05$–0.001).

Visual evoked potentials demonstrated the highest sensitivity, with abnormalities detected in 80% of patients.

Somatosensory evoked potential abnormalities were observed in 64% of cases, and auditory brainstem evoked potential abnormalities in 36%. Subclinical changes were identified in 34% of patients.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Moderate positive correlations were found between P100 latency and disease duration ($r = 0.52$; $p < 0.01$), as well as between evoked potential parameters and neurological disability assessed by EDSS ($r = 0.41–0.48$; $p < 0.05$).

Combined multimodal assessment increased the overall diagnostic sensitivity to 92%.

Conclusions.

1. Evoked potentials represent a highly sensitive method for detecting functional impairment in relapsing-remitting multiple sclerosis, including both clinical and subclinical lesions of central nervous system pathways.
2. Visual evoked potentials provide the greatest diagnostic value.
3. The observed associations between neurophysiological parameters and clinical characteristics support the use of evoked potentials for disease monitoring.
4. A multimodal approach significantly improves diagnostic accuracy and can be recommended for routine clinical practice.

Keywords: multiple sclerosis; relapsing-remitting multiple sclerosis; evoked potentials; visual evoked potentials; somatosensory evoked potentials; auditory brainstem evoked potentials; demyelination; subclinical lesions

Жуковський Олександр Олегович кандидат медичних наук, доцент кафедри нервових хвороб, психіатрії та медичної психології ім. С.М Савенка, Буковинський державний медичний університет, https://orcid.org/0000-0002-7264-8258

ЗАСТОСУВАННЯ ВИКЛИКАНИХ ПОТЕНЦІАЛІВ У ПАЦІЄНТІВ ІЗ РЕМІТУЮЧЕ-РЕЦИДИВУЮЧИМ РОЗСІЯНИМ СКЛЕРОЗОМ: КЛІНІКО-НЕЙРОФІЗІОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Анотація.

Актуальність. Розсіяний склероз є хронічним імунозапальним демієлінізуючим захворюванням центральної нервової системи, що характеризується мультифокальним ураженням та варіабельним клінічним перебігом. Найбільш поширеною формою є ремітуюче-рецидивуючий розсіяний склероз, для якого типовим є чергування періодів загострення та ремісії. Важливою проблемою сучасної неврології залишається виявлення субклінічних уражень, які не супроводжуються явною неврологічною симптоматикою, але відображають прогресування патологічного процесу.

У цьому контексті викликані потенціали розглядаються як високочутливий та об’єктивний метод функціональної оцінки провідних шляхів центральної нервової системи, здатний виявляти порушення навіть за відсутності клінічної симптоматики.

Мета дослідження. Оцінити діагностичну інформативність зорових, соматосенсорних та слухових викликаних потенціалів у пацієнтів із ремітуюче-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

рецидивуючим розсіяним склерозом та визначити їх роль у виявленні субклінічних уражень і взаємозв'язок із клінічними показниками.

Матеріали і методи. Обстежено 50 пацієнтів із ремітуюче-рецидивуючим розсіяним склерозом у фазі ремісії (EDSS ≤5 балів) та 25 осіб контрольної групи. Проводили реєстрацію зорових, соматосенсорних та слухових стовбурових викликаних потенціалів. Аналізували латентності основних компонентів (P100, N20, інтервал I–V), амплітудні характеристики та міжпівкульну асиметрію. Використовували методи варіаційної статистики та кореляційного аналізу.

Результати. Встановлено статистично значуще подовження латентностей усіх досліджуваних компонентів у групі пацієнтів порівняно з контролем ($p<0,05–0,001$). Найбільш чутливими виявилися зорові викликані потенціали: патологічні зміни зареєстровано у 80% пацієнтів. Порушення соматосенсорних викликаних потенціалів виявлено у 64%, слухових — у 36% випадків. Субклінічні зміни зафіксовано у 34% пацієнтів. Виявлено помірні позитивні кореляції між латентністю P100 та тривалістю захворювання ($r=0,52$; $p<0,01$), а також між показниками викликаних потенціалів та рівнем неврологічного дефіциту за шкалою EDSS ($r=0,41–0,48$; $p<0,05$). Комбіноване застосування різних типів викликаних потенціалів дозволило підвищити діагностичну чутливість до 92%.

Висновки. Викликані потенціали є високочутливим методом функціональної діагностики при ремітуюче-рецидивуючому розсіяному склерозі, що дозволяє виявляти як клінічні, так і субклінічні ураження провідних шляхів. Найбільшу діагностичну цінність мають зорові викликані потенціали.

Встановлений зв'язок між нейрофізіологічними показниками та клінічними характеристиками підтверджує доцільність використання методу для моніторингу перебігу захворювання. Мульти-модальний підхід значно підвищує ефективність діагностики та може бути рекомендований для широкого застосування в клінічній практиці.

Ключові слова: розсіяний склероз; ремітуюче-рецидивуючий перебіг; викликані потенціали; зорові викликані потенціали; соматосенсорні викликані потенціали; слухові стовбурові викликані потенціали; демієлінізація; субклінічні ураження

Statement of the problem. Multiple sclerosis is a chronic immune-mediated disease of the central nervous system characterized by demyelination and neurodegeneration [1,2].

The pathological process involves multifocal lesions of the white matter in the brain and spinal cord, leading to impaired nerve conduction and a wide range of neurological symptoms.

The most common clinical phenotype is relapsing-remitting multiple sclerosis, accounting for up to 85% of cases at disease onset and characterized by alternating periods of relapse and remission [2].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

A major challenge in the diagnosis of multiple sclerosis is the discrepancy between clinical manifestations and the actual extent of central nervous system involvement. In many patients, pathological changes remain subclinical for prolonged periods, complicating early diagnosis and assessment of disease progression.

Although magnetic resonance imaging is the primary tool for detecting structural changes, it does not always adequately reflect the functional state of neural pathways [14]. Moreover, imaging findings do not always correlate with clinical presentation, highlighting the need for additional functional assessment methods.

In this context, neurophysiological techniques, particularly evoked potentials, play an important role. They allow objective evaluation of conduction velocity in various sensory systems [4].

This method is based on recording electrical activity in response to standardized stimuli and is highly sensitive to demyelination.

Visual evoked potentials, in particular, have demonstrated high sensitivity in detecting optic nerve involvement, including cases without clinical signs of optic neuritis [3]. This makes them a valuable tool for identifying subclinical lesions and confirming dissemination in space.

Analysis of Recent Research and Publications. Numerous studies indicate that evoked potentials play an important role in the comprehensive diagnosis of multiple sclerosis by providing functional assessment of central nervous system pathways [4,8].

They enable detection of conduction abnormalities even when structural changes are minimal or clinically silent.

Visual evoked potentials are considered the most sensitive modality for detecting demyelination. Prolongation of P100 latency is a well-established marker and is frequently observed even in patients without clinical signs of visual pathway involvement [3,10].

Somatosensory evoked potentials allow assessment of spinal cord pathways and cortical structures. They are particularly useful for detecting subclinical lesions affecting the posterior columns. Prolongation of N20 latency reflects slowed conduction and may result from both demyelination and axonal damage [8].

Auditory brainstem evoked potentials have lower sensitivity but are useful for evaluating brainstem function [9]. They can detect abnormalities at the level of cranial nerve nuclei and interconnections.

Recent studies emphasize the advantages of a multimodal approach, combining several sensory modalities to improve diagnostic accuracy and better assess spatial dissemination of the disease [9].

Thus, evoked potentials remain an important complement to modern neuroimaging techniques in the diagnosis of multiple sclerosis.

Objective.

To evaluate the diagnostic value of visual, somatosensory, and auditory evoked potentials in patients with relapsing-remitting multiple sclerosis and to determine their role in detecting subclinical lesions and their association with clinical parameters.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Materials and methods.

The study was conducted in accordance with modern clinical neurophysiology standards [4] and had a single-center prospective design.

The study included 50 patients with relapsing-remitting multiple sclerosis and 25 healthy controls matched by age and sex. Mean age was 34.6 ± 8.9 years, and mean disease duration was 3.8 ± 2.1 years.

Inclusion Criteria

- confirmed diagnosis of RRMS
- diagnosis established according to current criteria [2]
- remission phase
- EDSS ≤5

Exclusion Criteria

- disease exacerbation
- comorbid neurological or systemic disorders
- significant visual or auditory impairment of other origin

Neurophysiological assessment included visual, somatosensory, and auditory evoked potentials.

Visual Evoked Potentials (VEP). Pattern-reversal stimulation was used [5].

Stimulation parameters:

- checkerboard pattern
- check size: 1°
- reversal rate: 2 Hz
- contrast: ≥80%
- luminance: 80–120 cd/m²
- viewing distance: 100 cm

Recording:

- active electrode: Oz
- reference: Fz
- ground: Cz
- band-pass filter: 1–100 Hz
- averaging: 100–200 responses

P100 latency and N75–P100 amplitude were analyzed.

Somatosensory Evoked Potentials (SSEP)

Median nerve stimulation at the wrist.

Stimulation parameters:

- pulse duration: 0.2 ms
- frequency: 3–5 Hz
- intensity: above motor threshold

Recording:

- active electrode: C3/C4
- reference: Fz
- band-pass filter: 5–2000 Hz

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

- averaging: 500–1000 responses

N20 latency and cortical amplitude were analyzed.

Auditory Brainstem Evoked Potentials (BAEP)

Click stimulation was used.

Stimulation parameters:

- intensity: 70–90 dB HL
- duration: 0.1 ms
- frequency: 8–12 Hz
- contralateral masking

Recording:

- active electrode: Cz
- reference: A1/A2
- band-pass filter: 100–3000 Hz
- averaging: 1000–2000 responses

Wave latencies (I–V) and interpeak intervals were analyzed.

Statistical Analysis. Data were expressed as mean ± standard deviation (M ± SD). Student's t-test and Pearson correlation analysis were applied. Statistical significance was set at $p < 0.05$.

Main Body (Results and Discussion). The study included 50 patients with RRMS and 25 controls. All patients were in remission with mild disability (EDSS ≤5), allowing assessment of early functional changes.

Significant differences in evoked potential parameters were observed between groups, reflecting slowed nerve conduction due to demyelination [4].

Visual Evoked Potentials

Abnormalities were detected in 80% of patients. The main findings were prolonged P100 latency and reduced amplitude. Bilateral changes were observed in 36% and unilateral in 44% of cases.

Subclinical abnormalities were found in 24% of patients without visual symptoms, confirming the sensitivity of the method [11].

Main Parameters

Parameter	RRMS	Control	p
P100 (ms)	119.2 ± 10.1	101.3 ± 5.4	<0.001
Amplitude (μV)	5.1 ± 1.8	7.8 ± 2.2	<0.01
N20 (ms)	23.8 ± 2.7	19.6 ± 1.8	<0.01
I–V (ms)	4.52 ± 0.48	4.12 ± 0.31	<0.05

Somatosensory Evoked Potentials

Abnormalities were detected in 64% of patients. Findings included prolonged N20 latency and asymmetry.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

These results are consistent with previous studies and correlate with EDSS, indicating involvement of spinal pathways.

Auditory Evoked Potentials

Abnormalities were observed in 36% of patients, mainly prolonged I–V interval and interaural asymmetry.

Although less sensitive, BAEP remain valuable for assessing brainstem involvement.

Subclinical Lesions

Subclinical abnormalities were detected in 34% of patients.

Modality	Cases
VEP	12
SSEP	14
BAEP	6

This supports the concept of "silent" disease activity [14].

Correlation Analysis

- Disease duration ↔ P100: $r = 0.52$ ($p < 0.01$)
- EDSS ↔ P100: $r = 0.48$ ($p < 0.01$)
- EDSS ↔ N20: $r = 0.41$ ($p < 0.05$)

These findings indicate accumulation of demyelinating damage over time [12].

Multimodal abnormalities were present in 70% of patients. Combined use of evoked potentials increased diagnostic sensitivity to 92%, supporting current multimodal approaches [9].

Conclusions.

1. Evoked potentials are a highly sensitive tool for detecting functional impairment in RRMS, including early-stage disease and mild disability.

2. Visual evoked potentials, particularly P100 latency, provide the highest diagnostic value.

3. A high rate of subclinical lesions (34%) confirms ongoing hidden disease activity.

4. Significant correlations with EDSS and disease duration highlight prognostic relevance.

5. A multimodal approach increases diagnostic sensitivity to 92% and improves assessment of disease dissemination.

References.

1. Polman, C. H., Reingold, S. C., Banwell, B., et al. (2011). Diagnostic criteria for multiple sclerosis: 2010 revisions. *Annals of Neurology*, 69(2), 292–302.

2. Thompson, A. J., Banwell, B. L., Barkhof, F., et al. (2018). Diagnosis of multiple sclerosis: 2017 revisions. *The Lancet Neurology*, 17(2), 162–173.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

3. Halliday, A. M., McDonald, W. I., & Mushin, J. (1973). Visual evoked response in diagnosis of multiple sclerosis. *BMJ*, 4, 661–664.

4. Chiappa, K. H. (1997). *Evoked Potentials in Clinical Medicine*. Lippincott-Raven.

5. Odom, J. V., Bach, M., Brigell, M., et al. (2016). ISCEV standard for visual evoked potentials. *Documenta Ophthalmologica*, 133(1), 1–9.

6. Klistorner, A., & Graham, S. L. (2012). Objective perimetry in optic neuritis. *Clinical Neurophysiology*, 123(6), 1155–1161.

7. Comi, G., Filippi, M., & Wolinsky, J. S. (2001). European/Canadian multicenter study of evoked potentials. *Neurology*, 56(12), 1786–1793.

8. Leocani, L., Comi, G. (2000). Clinical neurophysiology of MS. *Journal of Neurology*, 247, 1–8.

9. Pelayo, R., et al. (2010). Multimodal evoked potentials in MS. *Clinical Neurophysiology*, 121(11), 1860–1866.

10. Fuhr, P., Borggrefe-Chappuis, A. (2019). Visual evoked potentials in MS. *Journal of Clinical Neurophysiology*, 36(3), 159–167.

11. Kallmann, B. A., et al. (2006). Early abnormalities of evoked potentials. *Multiple Sclerosis Journal*, 12(5), 580–585.

12. Hardmeier, M., et al. (2012). Prognostic value of VEP. *Brain*, 135(6), 1739–1748.

13. Narayanan, S., et al. (1997). Axonal injury in MS. *Brain*, 120, 1003–1014.

14. Filippi, M., Rocca, M. A. (2011). MRI and neurophysiology in MS. *Lancet Neurology*, 10(4), 349–360.

15. Costello, F. (2013). Vision in MS. *Seminars in Neurology*, 33(2), 185–195.

Література

1. Polman, C. H., Reingold, S. C., Banwell, B., et al. (2011). Diagnostic criteria for multiple sclerosis: 2010 revisions. *Annals of Neurology*, 69(2), 292–302.

2. Thompson, A. J., Banwell, B. L., Barkhof, F., et al. (2018). Diagnosis of multiple sclerosis: 2017 revisions. *The Lancet Neurology*, 17(2), 162–173.

3. Halliday, A. M., McDonald, W. I., & Mushin, J. (1973). Visual evoked response in diagnosis of multiple sclerosis. *BMJ*, 4, 661–664.

4. Chiappa, K. H. (1997). *Evoked Potentials in Clinical Medicine*. Lippincott-Raven.

5. Odom, J. V., Bach, M., Brigell, M., et al. (2016). ISCEV standard for visual evoked potentials. *Documenta Ophthalmologica*, 133(1), 1–9.

6. Klistorner, A., & Graham, S. L. (2012). Objective perimetry in optic neuritis. *Clinical Neurophysiology*, 123(6), 1155–1161.

7. Comi, G., Filippi, M., & Wolinsky, J. S. (2001). European/Canadian multicenter study of evoked potentials. *Neurology*, 56(12), 1786–1793.

8. Leocani, L., Comi, G. (2000). Clinical neurophysiology of MS. *Journal of Neurology*, 247, 1–8.

9. Pelayo, R., et al. (2010). Multimodal evoked potentials in MS. *Clinical Neurophysiology*, 121(11), 1860–1866.

10. Fuhr, P., Borggrefe-Chappuis, A. (2019). Visual evoked potentials in MS. *Journal of Clinical Neurophysiology*, 36(3), 159–167.

11. Kallmann, B. A., et al. (2006). Early abnormalities of evoked potentials. *Multiple Sclerosis Journal*, 12(5), 580–585.

12. Hardmeier, M., et al. (2012). Prognostic value of VEP. *Brain*, 135(6), 1739–1748.

13. Narayanan, S., et al. (1997). Axonal injury in MS. *Brain*, 120, 1003–1014.

14. Filippi, M., Rocca, M. A. (2011). MRI and neurophysiology in MS. *Lancet Neurology*, 10(4), 349–360.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

15. Costello, F. (2013). Vision in MS. *Seminars in Neurology*, 33(2), 185–195.

Дата першого надходження статті до видання: 05.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 19.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

UDC 616.832-004.2-06:616.8-009

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2256-2264

Zhukovskyi Oleksandr MD, PhD, Associate professor, Department of Nervous Diseases, Psychiatry and Medical Psychology Bucovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0000-0002-7264-8258

CLINICAL FEATURES OF DISEASE ONSET AND DYNAMICS OF NEUROLOGICAL IMPAIRMENT IN PATIENTS WITH DIFFERENT TYPES OF MULTIPLE SCLEROSIS COURSE

Abstract

Background. Multiple sclerosis (MS) is a chronic autoimmune demyelinating disease of the central nervous system characterized by heterogeneous clinical manifestations and different rates of neurological disability progression. Relapsing-remitting multiple sclerosis (RRMS) and primary progressive multiple sclerosis (PPMS) differ in both clinical onset and progression patterns.

Early clinical manifestations may have important prognostic value for long-term functional outcomes.

Objective. To evaluate the characteristics of initial clinical manifestations and the dynamics of neurological impairment over a three-year period in patients with RRMS and PPMS.

Materials and Methods. The retrospective study included 90 patients with confirmed multiple sclerosis, including 70 patients with RRMS and 20 patients with PPMS. Initial clinical manifestations, neurological status after 3 years, and disability level according to the Expanded Disability Status Scale (EDSS) were analyzed. Descriptive and comparative statistical methods were applied.

Results. Sensory disturbances were the most common initial manifestations and predominated in RRMS patients (68.6% vs 40.0% in PPMS). Pyramidal symptoms were more frequent in PPMS patients (50.0% vs 31.4% in RRMS). Visual and cerebellar symptoms occurred less frequently and did not play a leading role in disease onset structure.

After 3 years, progression of pyramidal dysfunction was observed in most patients in both groups (78.6% in RRMS and 95.0% in PPMS), indicating significant involvement of corticospinal pathways regardless of disease phenotype.

Gait disturbances were observed in approximately half of the patients and occurred more frequently in PPMS (70.0% vs 45.7%). Their development was multifactorial and associated with combined pyramidal and cerebellar dysfunction.

Mean EDSS score was significantly higher in PPMS patients (4.5 ± 1.2) compared with RRMS patients (2.8 ± 1.1), reflecting faster disability progression in the primary progressive phenotype.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Conclusions. Sensory onset is more characteristic of RRMS, whereas pyramidal onset is more common in PPMS. Regardless of disease phenotype, significant progression of pyramidal dysfunction develops within three years after disease onset. PPMS is associated with faster neurological deterioration and higher disability accumulation. The obtained findings confirm the prognostic value of initial clinical manifestations and emphasize the importance of early clinical stratification in patients with multiple sclerosis.

Keywords: multiple sclerosis, RRMS, PPMS, disease onset, EDSS, pyramidal symptoms, sensory disturbances, disability progression.

Жуковський Олександр Олегович кандидат медичних наук, доцент кафедри нервових хвороб, психіатрії та медичної психології ім. С.М Савенка, Буковинський державний медичний університет, https://orcid.org/0000-0002-7264-8258

КЛІНІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДЕБЮТУ ТА ДИНАМІКИ НЕВРОЛОГІЧНИХ ПОРУШЕНЬ У ПАЦІЄНТІВ ІЗ РІЗНИМИ ТИПАМИ ПЕРЕБІГУ РОЗСІЯНОГО СКЛЕРОЗУ

Анотація

Вступ. Розсіяний склероз (РС) є хронічним автоімунним демієлінізуючим захворюванням центральної нервової системи, що характеризується гетерогенністю клінічних проявів та різними темпами прогресування неврологічного дефіциту. Ремітуючо-рецидивуючий розсіяний склероз (RRMS) та первинно-прогресуючий розсіяний склероз (PPMS) відрізняються як за особливостями клінічного дебюту, так і за характером прогресування захворювання. Ранні клінічні прояви можуть мати важливе прогностичне значення щодо подальших функціональних наслідків.

Мета. Оцінити особливості дебютної клінічної симптоматики та динаміку неврологічних порушень протягом трьох років у пацієнтів із RRMS та PPMS.

Матеріали та методи. У ретроспективне дослідження включено 90 пацієнтів із достовірним діагнозом розсіяного склерозу, з яких 70 мали RRMS та 20 — PPMS. Аналізували структуру дебютної симптоматики, неврологічний статус через 3 роки та рівень інвалідизації за шкалою Expanded Disability Status Scale (EDSS). Використовували методи описової та порівняльної статистики.

Результати. Найбільш частими дебютними проявами були сенсорні порушення, які переважали у пацієнтів із RRMS (68,6% проти 40,0% при PPMS). Пірамідні симптоми частіше реєструвалися у пацієнтів із PPMS (50,0% проти 31,4% при RRMS). Зорові та мозочкові порушення зустрічалися рідше та не мали провідного значення в структурі дебюту.

Через 3 роки від початку захворювання у більшості пацієнтів обох груп спостерігалося прогресування пірамідної симптоматики (78,6% при RRMS та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

95,0% при PPMS), що свідчить про значне залучення кортикоспінальних шляхів незалежно від фенотипу захворювання.

Порушення ходи виявлялися приблизно у половини пацієнтів та частіше спостерігалися при PPMS (70,0% проти 45,7%). Їх формування мало мультифакторний характер і було пов'язане з поєднанням пірамідних та мозочкових порушень.

Середній показник EDSS був достовірно вищим у пацієнтів із PPMS (4,5 ± 1,2) порівняно з RRMS (2,8 ± 1,1), що відображає швидше накопичення неврологічного дефіциту при первинно-прогресуючому перебігу.

Висновки. Сенсорний дебют є більш характерним для RRMS, тоді як пірамідний дебют частіше спостерігається при PPMS. Незалежно від фенотипу захворювання, протягом трьох років від початку РС відбувається значне прогресування пірамідної дисфункції. PPMS асоціюється зі швидшим прогресуванням неврологічного дефіциту та вищим рівнем інвалідизації. Отримані результати підтверджують прогностичне значення дебютної клінічної симптоматики та підкреслюють важливість ранньої клінічної стратифікації пацієнтів із розсіяним склерозом.

Ключові слова: розсіяний склероз, RRMS, PPMS, дебют захворювання, EDSS, пірамідні симптоми, сенсорні порушення, прогресування інвалідизації.

Statement of the Problem.

Multiple sclerosis (MS) is a chronic immune-mediated demyelinating disease of the central nervous system and one of the leading causes of persistent neurological disability in young and working-age individuals [1,2]. The disease is characterized by inflammatory damage to white and gray matter structures of the brain and spinal cord, followed by progressive neurodegenerative changes that determine long-term functional outcomes.

The clinical course of MS demonstrates substantial heterogeneity manifested by variability in disease onset, progression rate, severity of neurological impairment, and accumulation of disability. The most common phenotype is relapsing-remitting multiple sclerosis (RRMS), characterized by episodes of neurological dysfunction followed by partial or complete recovery. In contrast, primary progressive multiple sclerosis (PPMS) is characterized by gradual and continuous worsening of neurological status from disease onset without distinct remission phases [3,4].

The nature of clinical onset largely depends on the localization of demyelinating lesions within the central nervous system. Patients with RRMS more frequently present with sensory disturbances, optic neuritis, oculomotor dysfunction, and cerebellar manifestations, whereas PPMS is more commonly associated with pyramidal and spinal cord involvement, progressive spastic paraparesis, and early gait impairment [5].

Accumulating evidence suggests that initial clinical manifestations may have important prognostic value. Motor and polysymptomatic onset have been associated with faster disability progression and earlier achievement of higher Expanded

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Disability Status Scale (EDSS) scores, while sensory and visual onset may correlate with a relatively more favorable disease course [6,7]. Furthermore, PPMS is generally associated with older age at onset, predominance of motor dysfunction, and more rapid accumulation of irreversible neurological deficit, reflecting a greater contribution of neurodegenerative mechanisms [3,8].

Despite growing interest in early prognostic markers of disease progression, the relationship between initial clinical presentation and medium-term neurological outcomes remains insufficiently studied, particularly in comparative analyses of RRMS and PPMS. Identification of clinical patterns associated with subsequent disability progression may improve early prognostic stratification and optimization of long-term therapeutic management.

Analysis of Recent Research and Publications.

Recent studies have increasingly focused on identifying early clinical predictors of disability progression in multiple sclerosis. Large cohort and longitudinal studies indicate that the type of disease onset may significantly influence long-term neurological outcomes and rates of disability accumulation [6,7].

Several investigations have demonstrated that motor and polysymptomatic onset are associated with more aggressive disease progression and earlier attainment of clinically significant disability milestones. Confavreux et al. and Leray et al. reported that patients presenting with pyramidal dysfunction at onset had faster progression toward irreversible disability compared with patients whose disease initially manifested with sensory symptoms [6,9]. Similar findings were described in subsequent cohort studies evaluating long-term EDSS dynamics.

Conversely, sensory and visual onset have often been associated with a more favorable early disease course and slower accumulation of neurological deficit. This phenomenon is partially explained by differences in lesion localization, inflammatory activity, and compensatory neuroplastic mechanisms during early disease stages [7,10].

Current literature also emphasizes substantial clinical and pathophysiological differences between RRMS and PPMS phenotypes. RRMS is predominantly characterized by focal inflammatory demyelination with periods of partial remission, whereas PPMS demonstrates more diffuse spinal cord involvement, chronic neuroinflammation, axonal degeneration, and progressive motor impairment from the earliest disease stages [3,11].

Several studies have shown that gait disturbances and pyramidal dysfunction represent major determinants of disability progression in PPMS. Thompson et al. and Reich et al. demonstrated that progressive impairment of corticospinal pathways plays a central role in long-term disability accumulation and functional decline [4,11]. Moreover, gait dysfunction in MS is increasingly considered a multifactorial clinical manifestation resulting from combined pyramidal, cerebellar, sensory, and proprioceptive impairment [12].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Recent investigations also underline the importance of early phenotypic stratification of MS patients. Identification of unfavorable clinical patterns during initial disease stages may contribute to optimization of monitoring strategies and earlier initiation of high-efficacy disease-modifying therapies in patients at higher risk of rapid progression [13].

However, despite numerous studies addressing prognostic factors in MS, comparative analyses evaluating the relationship between initial symptom structure and short-term neurological evolution in RRMS and PPMS remain limited. Additional clinical studies assessing early symptom dynamics and disability progression may improve understanding of disease heterogeneity and contribute to more individualized prognostic assessment.

Objective.

The aim of the study was to evaluate the characteristics of initial clinical manifestations and the dynamics of neurological impairment over a three-year period in patients with relapsing-remitting and primary progressive multiple sclerosis.

Materials and Methods.

A retrospective study included 90 patients with a confirmed diagnosis of multiple sclerosis established according to the McDonald diagnostic criteria. Depending on the clinical phenotype, patients were divided into two groups:

- 70 patients with relapsing-remitting multiple sclerosis (RRMS);
- 20 patients with primary progressive multiple sclerosis (PPMS).

Women predominated among the examined patients, with an approximate male-to-female ratio of 1:3. The age of patients corresponded to the typical age of multiple sclerosis onset.

The study included analysis of initial clinical manifestations and evaluation of neurological status three years after disease onset. The following neurological syndromes and clinical manifestations were assessed:

- sensory disturbances;
- pyramidal syndrome;
- cerebellar symptoms;
- visual disturbances;
- brainstem symptoms;
- pelvic organ dysfunction;
- gait disturbances;
- polysymptomatic onset;
- degree of neurological disability.

Neurological status was assessed using clinical neurological examination and retrospective analysis of medical records. Disability severity was evaluated using the Expanded Disability Status Scale (EDSS).

Statistical analysis was performed using methods of descriptive and comparative statistics. The χ^2 test, Fisher's exact test, Mann–Whitney U-test, and Spearman correlation analysis were applied where appropriate. Differences were considered statistically significant at $p < 0.05$.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Results and Discussion.

Initial clinical manifestations.

Sensory disturbances represented the most frequent initial manifestation of multiple sclerosis in the studied cohort.

Table 1

Initial clinical manifestations

Symptom	RRMS (n=70)	PPMS (n=20)	p-value
Sensory disturbances	48 (68.6%)	8 (40.0%)	<0.05
Visual disturbances	18 (25.7%)	3 (15.0%)	>0.05
Pyramidal symptoms	22 (31.4%)	10 (50.0%)	<0.05
Cerebellar symptoms	12 (17.1%)	4 (20.0%)	>0.05
Polysymptomatic onset	15 (21.4%)	6 (30.0%)	>0.05

There was a statistically significant difference between RRMS and PPMS patients regarding sensory and pyramidal onset ($p < 0.05$). Sensory disturbances were significantly more frequent in RRMS, whereas pyramidal symptoms predominated in PPMS. This indicates different initial lesion distribution patterns between the two clinical phenotypes, reflecting more sensory pathway involvement in RRMS and earlier corticospinal tract involvement in PPMS.

Sensory disturbances predominated in RRMS (68.6% vs 40.0%, $p < 0.05$), while pyramidal symptoms were more frequent in PPMS (50.0% vs 31.4%, $p < 0.05$). Visual, cerebellar symptoms and polysymptomatic onset showed no statistically significant differences between groups.

These findings demonstrate a distinct clinical pattern of disease onset depending on MS phenotype. RRMS is characterized by sensory-dominant onset, which likely reflects early involvement of shorter and more functionally compensable sensory pathways. In contrast, PPMS more often begins with pyramidal dysfunction, suggesting early involvement of long corticospinal tracts with limited capacity for functional compensation.

This observation is consistent with previous reports indicating that sensory onset is more typical for inflammatory-dominant MS phenotypes, while motor onset is more strongly associated with progressive disease forms and early neurodegenerative processes (Confavreux et al., 2003; Leray et al., 2010; Trapp & Nave, 2008).

Clinical dynamics after three years.

Three years after disease onset, progressive increase in pyramidal dysfunction was observed in both study groups.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Table 2

Clinical characteristics after three years

Parameter	RRMS (n=70)	PPMS (n=20)	p-value
Pyramidal symptoms	55 (78.6%)	19 (95.0%)	<0.05
Gait disturbances	32 (45.7%)	14 (70.0%)	<0.05
Cerebellar symptoms	20 (28.6%)	9 (45.0%)	>0.05
Pelvic organ dysfunction	18 (25.7%)	10 (50.0%)	<0.05
Mean EDSS	2.8 ± 1.1	4.5 ± 1.2	<0.01

Significant differences were observed in pyramidal dysfunction progression, gait impairment, and EDSS scores between the two groups ($p < 0.05$). These findings confirm a faster and more severe accumulation of disability in PPMS compared with RRMS, with early functional system involvement leading to higher overall neurological burden.

Pyramidal dysfunction increased in both groups, reaching 78.6% in RRMS and 95.0% in PPMS ($p < 0.05$). Gait disturbances were significantly more frequent in PPMS (70.0% vs 45.7%, $p < 0.05$). Mean EDSS score was significantly higher in PPMS (4.5 ± 1.2) compared with RRMS (2.8 ± 1.1, $p < 0.01$).

The progression of pyramidal involvement in both phenotypes suggests that corticospinal tract dysfunction represents a central pathway of disability accumulation in multiple sclerosis regardless of disease subtype. However, the significantly higher burden in PPMS indicates a more aggressive and continuous neurodegenerative process. Higher EDSS scores and more frequent gait impairment in PPMS reflect earlier and more extensive functional system involvement, which is consistent with population-based studies demonstrating faster disability accumulation in progressive MS phenotypes (Tremlett et al., 2008; Thompson et al., 2018).

Functional interpretation of gait impairment

Gait disturbances were observed in nearly half of RRMS patients and in 70% of PPMS patients, highlighting their role as a key functional marker of disease progression.

Gait impairment in multiple sclerosis is a multifactorial phenomenon resulting from combined pyramidal, cerebellar, and sensory pathway dysfunction. It should therefore be interpreted not as an isolated motor deficit but as an integrated expression of widespread neural network disruption.

This interpretation aligns with previous studies emphasizing gait dysfunction as one of the most sensitive clinical indicators of global neurological impairment in MS (Kister et al., 2013).

Clinical and prognostic implications.

The results of this study confirm the prognostic relevance of initial clinical presentation. Sensory onset is more typical for RRMS and is associated with a

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

relatively more favorable early course, whereas pyramidal or polysymptomatic onset appears to be associated with faster disability progression.

In contrast, PPMS demonstrates a consistently more aggressive trajectory, characterized by early motor involvement, faster EDSS progression, and earlier functional decline. These findings support the concept that neurodegenerative mechanisms may dominate from disease onset in PPMS, whereas RRMS is primarily driven by inflammatory activity with partial functional recovery between relapses (Reich et al., 2018; Lublin et al., 2014).

Importantly, early clinical phenotype may serve as a practical tool for prognostic stratification. Patients presenting with pyramidal signs at onset, especially in combination with multiple neurological systems involvement, may require closer monitoring and earlier therapeutic escalation.

The retrospective design limits causal interpretation of the observed associations. Additionally, the relatively smaller proportion of PPMS patients reflects its lower prevalence in the general MS population, which may influence statistical power. Despite this, the consistency of findings across both groups supports their clinical relevance.

Overall, the study demonstrates clear differences in both onset characteristics and short-term disease evolution between RRMS and PPMS. While RRMS is more often characterized by sensory onset and slower early disability accumulation, PPMS shows early pyramidal involvement and more rapid functional decline.

Conclusions.

- Sensory disturbances were the most frequent initial clinical manifestation of multiple sclerosis, particularly in patients with RRMS.
- PPMS was more often characterized by pyramidal onset, indicating earlier involvement of corticospinal pathways and spinal cord structures.
- Regardless of disease phenotype, progression of pyramidal dysfunction was observed within 3 years after disease onset, confirming its central role in disability development.
- Gait impairment was a key functional outcome of multiple sclerosis and demonstrated a multifactorial origin involving pyramidal, cerebellar, and sensory system dysfunction.
- Patients with PPMS showed significantly higher EDSS scores compared with RRMS patients, indicating a more rapid accumulation of neurological disability.
- Initial clinical presentation demonstrated prognostic value for predicting the rate of disability progression and overall disease course.
- Early clinical stratification of patients with multiple sclerosis is essential for prognostic assessment and individualized management strategies.

References.

1. Lublin FD, Reingold SC. Defining the clinical course of multiple sclerosis: results of an international survey. *Neurology*. 1996;46:907–911.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

2. Lublin FD, et al. Defining the clinical course of multiple sclerosis: the 2013 revisions. *Neurology*. 2014;83:278–286.

3. Confavreux C, Vukusic S. The clinical course of multiple sclerosis. *Handbook of Clinical Neurology*. 2014;122:343–369.

4. Thompson AJ, et al. Diagnosis of multiple sclerosis: 2017 revisions of the McDonald criteria. *Lancet Neurology*. 2018;17(2):162–173.

5. Trapp BD, Nave KA. Multiple sclerosis: an immune or neurodegenerative disorder? *Annual Review of Neuroscience*. 2008;31:247–269.

6. Confavreux C, Vukusic S, Adeleine P. Early clinical predictors and progression of irreversible disability in multiple sclerosis: an amnesic process. *Brain*. 2003;126:770–782.

7. Leray E, et al. Evidence for a two-stage disability progression in multiple sclerosis. *Brain*. 2010;133:1900–1913.

8. Reich DS, Lucchinetti CF, Calabresi PA. Multiple sclerosis. *New England Journal of Medicine*. 2018;378:169–180.

9. Scalfari A, et al. The natural history of multiple sclerosis: a geographically based study 10: relapses and long-term disability. *Brain*. 2010;133:1914–1929.

10. Kister I, et al. Natural history of multiple sclerosis symptoms. *International Journal of MS Care*. 2013;15(3):146–158.

Література

1. Lublin FD, Reingold SC. Defining the clinical course of multiple sclerosis: results of an international survey. *Neurology*. 1996;46:907–911.

2. Lublin FD, et al. Defining the clinical course of multiple sclerosis: the 2013 revisions. *Neurology*. 2014;83:278–286.

3. Confavreux C, Vukusic S. The clinical course of multiple sclerosis. *Handbook of Clinical Neurology*. 2014;122:343–369.

4. Thompson AJ, et al. Diagnosis of multiple sclerosis: 2017 revisions of the McDonald criteria. *Lancet Neurology*. 2018;17(2):162–173.

5. Trapp BD, Nave KA. Multiple sclerosis: an immune or neurodegenerative disorder? *Annual Review of Neuroscience*. 2008;31:247–269.

6. Confavreux C, Vukusic S, Adeleine P. Early clinical predictors and progression of irreversible disability in multiple sclerosis: an amnesic process. *Brain*. 2003;126:770–782.

7. Leray E, et al. Evidence for a two-stage disability progression in multiple sclerosis. *Brain*. 2010;133:1900–1913.

8. Reich DS, Lucchinetti CF, Calabresi PA. Multiple sclerosis. *New England Journal of Medicine*. 2018;378:169–180.

9. Scalfari A, et al. The natural history of multiple sclerosis: a geographically based study 10: relapses and long-term disability. *Brain*. 2010;133:1914–1929.

10. Kister I, et al. Natural history of multiple sclerosis symptoms. *International Journal of MS Care*. 2013;15(3):146–158.

Дата першого надходження статті до видання: 28.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК: 378.147:616.314-085

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2265-2280

Антонишин Ірина Володимирівнакандидат медичних наук, доцент кафедри терапевтичної стоматології, Тернопільський національний медичний університет імені І. Я. Горбачевського Міністерства охорони здоров'я України м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0002-1252-9177

Радчук Володимир Богданович доктор філософії, доцент кафедри терапевтичної стоматології Тернопільського національного медичного університету ім. І. Я. Горбачевського Міністерства охорони здоров'я України, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0001-9019-6008

СИНЕРГІЧНИЙ ПІДХІД У ПРОПЕДЕВТИЦІ ТЕРАПЕВТИЧНОЇ СТОМАТОЛОГІЇ: ФАНТОМНІ МОДЕЛІ, 3D-ДРУК І ПРИРОДНІ ЗУБИ ЯК ІНСТРУМЕНТИ ФОРМУВАННЯ СЕНСОМОТОРНОЇ ТА ПРОПРІОЦЕПТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Анотація. Сучасна стоматологічна освіта базується на концепції «безпечного навчання», де фантомні курси та симулятори дозволяють здобувачам вищої освіти відпрацьовувати мануальні навички без ризику для пацієнтів. Попри це, традиційні полімерні моделі часто не відтворюють реальних тактильних відчуттів, що спричиняє стрес і труднощі в адаптації майбутніх лікарів. Розв'язанням цієї проблеми стає впровадження технологій 3D-друку, які дозволяють створювати персоналізовані та високоточні анатомічні моделі для пропедевтичного курсу терапевтичної стоматології. Використання таких симуляторів забезпечує стандартизацію навчання та підготовку «безпечного початківця», здатного ефективно працювати в реальних клінічних умовах. Метою дослідження став порівняльний аналіз ефективності традиційних фантомних моделей, інноваційних 3D-друкованих симуляторів та екстрагованих зубів у процесі формування мануальних навичок студентів-стоматологів.

Дослідження базувалося на комплексному підході, що включав розробку індивідуалізованих 3D-моделей на основі даних КПКТ та анонімне анкетування 50 здобувачів вищої освіти стоматологічного факультету. Оцінювання проводилося за критеріями тактильного реалізму, анатомічної точності, ергономічної зручності та психологічної адаптації.

Встановлено, що природні зуби залишаються еталоном тактильної чутливості, проте їх використання обмежене етичними нормами та низькою стандартизацією. Традиційні фантоми отримали найвищі бали за ергономічну інтеграцію, проте, низькі − за реалізм препарування (84% респондентів). 3D-друковані моделі визнані найбільш перспективними для вивчення топографічної

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

анатомії та стандартизації навчання (100% підтримка здобувачів вищої освіти), попри необхідність вдосконалення фотополімерних смол для відтворення межі емаль-дентин.

Авторами запропоновано концепцію триетапного гібридного навчання: від опанування ергономіки на заводських фантомах до вивчення клінічних сценаріїв на 3D-моделях із фінальною тактильною верифікацією на екстрагованому матеріалі. Такий підхід мінімізує «бар'єр клінічної адаптації» та підвищує рівень професійної підготовки «безпечного початківця».

Ключові слова: стоматологічна освіта, терапевтична стоматологія, 3D-друк, фантомний курс, мануальні навички, тактильний зворотний зв'язок, симуляційне навчання, доклінічна підготовка.

Antonyshyn Iryna Volodymyrivna PhD, Associate Professor, Department of Dental Therapy, I. Horbachevsky Ternopil National Medical University, Ministry of Health of Ukraine, Ternopil, https://orcid.org/0000-0002-1252-9177

Radchuk Volodymyr Bohdanovych PhD, Associate Professor, Department of Dental Therapy, I. Horbachevsky Ternopil National Medical University, Ministry of Health of Ukraine, Ternopil, https://orcid.org/0000-0001-9019-6008

A SYNERGISTIC APPROACH IN THE PROPAEDUTICS OF THERAPEUTIC DENTISTRY: PHANTOM MODELS, 3D PRINTING, AND NATURAL TEETH AS TOOLS FOR DEVELOPING SENSOMOTOR AND PROPRIOCEPTIVE COMPETENCE

Abstract. Modern dental education is based on the concept of "safe learning," where phantom courses and simulators allow students to practice their manual skills without putting patients at risk. Despite this, traditional polymer models often fail to replicate real tactile sensations, causing stress and difficulties in adaptation for future dentists. The solution to this problem lies in the implementation of 3D printing technologies, which allow the creation of personalized and highly accurate anatomical models for the propaedeutic course in therapeutic dentistry. The use of such simulators ensures standardized training and prepares "safe beginners" who are capable of working effectively in real clinical conditions. The aim of the study was to conduct a comparative analysis of the effectiveness of traditional phantom models, innovative 3D-printed simulators, and extracted teeth in the process of developing manual skills among dental students.The study employed a comprehensive approach, including the development of individualized 3D models based on CBCT data and an anonymous survey of 50 dental students. The evaluation focused on criteria such as tactile realism, anatomical accuracy, ergonomic convenience, and psychological adaptation.

The findings indicate that natural teeth remain the "gold standard" for tactile sensitivity; however, their use is limited by ethical concerns and poor standardization.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Traditional phantoms scored highest for ergonomic integration but low for preparation realism (84% of respondents). 3D-printed models were recognized as the most promising for studying topographical anatomy and standardizing education (100% student support), despite the need for further improvement of photopolymer resins to replicate the enamel-dentin junction.

The authors propose a three-stage hybrid learning concept: progressing from mastering ergonomics on factory phantoms to studying clinical scenarios on 3D models, with final tactile verification on extracted material. This approach minimizes the "clinical adaptation barrier" and enhances the professional readiness of the "safe beginner."

Keywords: dental education, therapeutic dentistry , 3D printing, phantom course, manual skills, haptic feedback, simulation-based training, preclinical training.

Постановка проблеми. Розвиток сучасної стоматологічної освіти нерозривно пов'язаний із пошуком «ідеальної» моделі, яка б дозволила здобувачам освіти набути належних мануальних навичок без ризику для здоров'я пацієнта. Терапевтична стоматологія, як дисципліна, що вимагає виняткової точності та глибокого розуміння топографічної анатомії щелепно-лицевої ділянки, традиційно базується на принципах послідовного навчання: від теоретичного засвоєння матеріалу до практичного відпрацювання на фантомних моделях. Генезис цього підходу сягає кінця XIX століття, коли у 1894 році Освальд Фергус представив перший історичний симулятор – «фантомну голову», розроблену спеціально для того, щоб наблизити доклінічне навчання до реальних умов клінічного прийому [1].

Цей винахід заклав фундамент для формування концепції «безпечного навчання», де помилка здобувача стає інструментом пізнання, а не причиною ятрогенної шкоди.

В Україні розвиток цього напряму регулюється Законом «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. № 1556-VII, який створює умови для впровадження інноваційних технологій для підготовки фахівців, зокрема, за спеціальністю «Стоматологія» з формуванням статусу «безпечного початківця» на пропедевтичному курсі до початку клінічного прийому [2].

Проте, проблема «бар’єру клінічної адаптації» залишається гострою, оскільки дослідження 2024-2025 рр. свідчать, що 82 % здобувачів вищої освіти відчувають інтенсивний стрес, а 51 % розглядають можливість припинення навчання через психологічний тиск відповідальності за здоров’я пацієнта [3]. Невідповідність тактильних відчуттів на традиційних полімерних фантомах реальним тканинам зуба є одним із головних чинників цього дисонансу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні роки симуляція набула широкого визнання в стоматологічній освіті. Цей підхід спрямований на відтворення клінічних ситуацій шляхом залучення симульованих пацієнтів до реальних клінічних умов. Він надає здобувачам цінний практичний досвід для

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

набуття, розвитку та вдосконалення практичних навичок, гарантуючи при цьому безпеку пацієнтів [4].

Процес підготовки лікаря-стоматолога-терапевта базується на тріаді: ґрунтовні теоретичні знання, безперервне вдосконалення мануальних навичок та поступове накопичення клінічного досвіду. Фантомний курс є критично важливою сполучною ланкою між теорією та практикою. Тренування на симуляторах сприяють закріпленню м'язової пам'яті шляхом складного процесу формування стійких сенсомоторних навичок та автоматизму рухів.

Тривимірний друк – це технологія, що швидко розвивається і набула широкого поширення в стоматології [5]. Поступове зниження собівартості виробництва та розширення асортименту доступних матеріалів роблять 3D-друк перспективним інструментом для створення персоналізованих моделей. Це дозволяє закладам вищої освіти самостійно розробляти індивідуальні навчальні об'єкти, що є значно ефективнішим, ніж придбання дорогих комерційних аналогів [6-9]. Дана технологія розкрила нові можливості разом із розвитком стоматологічних матеріалів. Його універсальне застосування забезпечило отримання більш точних передбачуваних клінічних результатів у багатьох стоматологічних спеціальностях [10].

Тривимірний (3D) друк, або адитивне виробництво, є основою цифрової стоматології, надаючи можливість виготовляти складні, індивідуальні стоматологічні конструкції з високою точністю та ефективністю. Ця технологія створює об'єкти пошарово на основі цифрових проєктів, що дозволяє швидко та точно виготовляти протези, ортодонтичні апарати, хірургічні інструменти та анатомічні моделі. Її інтеграція в стоматологічні робочі процеси спростила клінічні процедури та революціонізувала планування терапевтичних підходів, терміни виробництва та результати лікування пацієнтів [11-13]. Крім того, стоматологічні школи та науково-дослідні установи використовують 3D-друковані моделі для навчання на основі симуляції та клінічних експериментів, а досягнення в галузі біодруку створюють можливості регенерації пародонтальних тканин та м'яких тканинних конструкцій [14, 15].

Здобувачі вищої освіти можуть вдосконалювати свої навички на точних 3D-друкованих моделях, що відтворюють тактильні відчуття тканин пацієнта у різних галузях медицини [16]. Кілька авторів описали операції на скроневій кістці [17], лікування імплантатами або аугментацію дна верхньощелепного синусу [18] в реалістичних умовах in vitro з використанням 3D-друкованих моделей.

У стоматології ці моделі в основному використовуються здобувачами для доклінічної підготовки з препарування та лікування карієсу, прямого покриття пульпи, відновлення кукси зуба та підготовки коронки [19].

Технологія тривимірного друку застосовується в усіх галузях стоматології, і ендодонтія не є винятком. В ендодонтії технологія 3D-друку використовується для різних цілей, включаючи підготовку доступу до порожнини, апікоектомію, аутотрансплантацію та навчання [20].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У традиційній доклінічній освіті здобувачі вищої освіти зазвичай практикують на фантомних моделях, що відтворюють анатомію ротової порожнини людини.

Ці фізичні симулятори забезпечують реалістичне середовище, що включає зуби, ясенну тканину та структури щелепи, дозволяючи здобувачам безпечно розвивати свої клінічні навички. Виконуючи різні лікувальні процедури на цих моделях, набувають досвіду координації рук і очей, моторних навичок та фундаментальних анатомічних знань [21, 22].

Використання екстрагованих зубів людини, у навчанні обмежується етичними міркуваннями та проблемами, пов'язаними з їх придбанням, а їх морфологічна мінливість ускладнює стандартизацію в оцінюванні [23].

Метою симуляційного навчання є не просто копіюванням маніпуляцій, а передбачає створення максимально наближеного до реальності середовища, де здобувач може розвивати зорово-моторну координацію, дрібну моторику та тактильну чутливість.

Важливість цього етапу підкреслюється тим фактом, що у світі вже функціонує понад 300 центрів моделювання, і дані більшості дослідників підтверджують, що використання фантомів підвищує інтерес до навчання та суттєво покращує якість засвоєння практичного матеріалу.

Метою статті є порівняння ефективності традиційних фантомних та інноваційних 3D-друкованих моделей щелеп у доклінічній практиці студентів-стоматологів. Основна увага зосереджена на оцінці стабільності сенсомоторних навичок та точності маніпуляцій при лікуванні карієсу та ендодонтичних втручаннях.

Також у дослідженні визначено відповідність тактильного зворотного зв’язку новітніх моделей відносно «золотого стандарту» – натуральних зубів.

Виклад основного матеріалу. Для досягнення поставленої мети було проведено порівняльний аналіз ефективності застосування в освітньому процесі трьох типів навчальних моделей, які використовуються для відпрацювання ключових навичок студентами-стоматологами.

Перший тип включав типові фантомні моделі, які серійно виробляються для навчальних цілей та мають уніфіковану морфологію.

До другого типу входили високоточні 3D-друковані аналоги, розроблені за допомогою цифрових протоколів, де завдяки комбінації смол з різними фізико-механічними характеристиками відтворено наближений градієнт щільності твердих тканин.

Третій тип включав екстраговані зуби людини, забрані з дотриманням біоетичних та асептичних норм, що слугують «золотим стандартом» для верифікації граничної (виняткової) та тактильної схожості штучних аналогів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Рис. 1 Типова фантомна модель.

Рис. 2 Високоточний 3D-друкований аналог фантомних моделей

Рис. 3 Екстраговані зуби людини.

Технологічний цикл розробки включав два етапи: віртуальне моделювання − проєктування об’єктів у форматі STL на основі сегментації даних конусно-променевої комп’ютерної томографії, що дозволяє з високою точністю відтворити морфологію каріозних порожнин, порожнини руба та складну конфігурацію системи кореневих каналів та адитивне виробництво − виготовлення

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

моделей на 3D-принтерах з високою роздільною здатністю, що забезпечує прецизійне відтворення топографічних особливостей зуба.

Для суб'єктивної оцінки ефективності використання різних типів фантомних моделей щелеп із зубами було проведено анонімне анкетування серед 50 здобувачів вищої освіти стоматологічного факультету, які вивчають курс пропедевтики терапевтичної стоматології. Анкета складалася з 11 цільових запитань у форматі «Так/Ні». Дослідження було зосереджене на порівнянні трьох категорій: екстрагованих («живих») зубів, заводських полімерних моделей та інноваційних 3D-друкованих моделей. Аналіз проводився за критеріями тактильного реалізму, ергономічної зручності, формування мануальних навичок та психологічного аспекту підготовки.

Симулятор «фантомна голова» залишається ключовим інструментом у системі стоматологічної освіти. Її основна цінність полягає у формуванні оптимальної ергономіки − відпрацюванні правильної постави, навичок роботи з непрямим оглядом та стабілізації рук під час маніпуляцій. Сучасні фантоми пацієнта додатково відтворюють реалістичні умови клінічного прийому завдяки інтегрованим системам розпилення води. Проте, незважаючи на ці переваги, пластикові зуби традиційних фантомів залишаються умовною імітацією, оскільки створення синтетичних матеріалів, що імітували б натуральні тканини для розвитку високоточної сенсомоторної координації, залишається надзвичайно складним завданням [24].

Аналіз результатів проведеного опитування (n=50) продемонстрував суттєву розбіжність у суб'єктивній оцінці здобувачами різних типів навчальних моделей (табл. 1).

Таблиця 1

Результати порівняльного аналізу моделей за оцінкою здобувачів вищої освіти (n=50)

№	Питання анкети	Так, осіб (%)	Ні, осіб (%)
1	Опір матеріалу заводської моделі ідентичний емалі?	8 (16 %)	42 (84 %)
2	Чітка межа емаль/дентин на 3D-моделях?	6 (12 %)	44 (88 %)
3	Відчуття "плавлення" пластику без охолодження?	25 (50 %)	25 (50 %)
4	Анатомія фісур моделей занадто спрощена?	25 (50 %)	25 (50 %)
5	Легше вперше сформувати порожнину на моделі?	43 (86 %)	7 (14 %)
6	Психологічна відповідальність вища з живим зубом?	47 (94 %)	3 (6 %)

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

№	Питання анкети	Так, осіб (%)	Ні, осіб (%)
7	Модель допомагає краще зрозуміти топографію?	50 (100 %)	0 (0 %)
8	У щелепі працювати зручніше, ніж у гіпсі?	50 (100 %)	0 (0 %)
9	3D-моделі мають повністю замінити видалені зуби?	50 (100%)	0 (0%)
10	Заводські моделі дають хибне відчуття легкості?	2 (4 %)	48 (96 %)
11	Необхідна комбінація всіх трьох типів моделей?	50 (100 %)	0 (0 %)

Аналіз отриманих даних свідчить, що попри технологічний прогрес, природний зуб залишається неперевершеним еталоном реалістичності тактильного опору тканин. Традиційні фантомні моделі характеризуються недостатнім рівнем сенсомоторного зворотного зв'язку під час препарування. У реальній клінічній ситуації лікар орієнтується на біомеханічну автентичність відчуттів опору тканин для диференціації емалі, дентину та каріозних зон. Результати дослідження демонструють, що лише 16 % здобувачів вищої освіти оцінюють опір полімерних матеріалів як такий, що відповідає фізико-механічним властивостям емалі природного зуба з позиції біомеханічного опору тканин. Уніфікована щільність та структурна однорідність промислових моделей спотворює цей процес, що негативно впливає на якість формування стійких сенсомоторних навичок (нейронних механізмів пам'яті рухів). Це підтверджує наукову проблему «тактильного дисонансу», яка може призводити до помилок при реальному клінічному втручанні [23].

З іншого боку, результати за питаннями 7-9 (100 % «Так») демонструють, що штучні симуляційні моделі є ідеальним інструментом для вивчення топографічної анатомії тканин зуба та відпрацювання ергономіки втручань. Робота з навчальним фантомом голови, куди фіксується симуляційна модель щелепи з зубами забезпечує правильну постановку рук, що неможливо повноцінно реалізувати при роботі з поодинокими природніми зубами в гіпсових блоках.

Особливої уваги заслуговує психологічний аспект − 94 % респондентів відчувають більшу відповідальність при роботі з екстрагованим зубом. Це вказує на те, що природний матеріал є важливим компонентом деонтологічної підготовки. Проте, одностайна згода (100 %) щодо необхідності комбінованого навчання (питання 11) доводить − майбутнє стоматологічної освіти знаходиться у синергії.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Для більш глибокого розуміння ролі кожного об'єкта дослідження ми провели порівняльний аналіз їхніх характеристик (табл. 2).

Таблиця 2

Порівняльний аналіз характеристик моделей (за 5-бальною шкалою)

Критерій оцінки	Живі (екстраго-вані) зуби	Заводські моделі	3D-друковані симулятори
Тактильний реалізм (опір емалі)	5	2	3
Межа емаль-дентин («провал»)	5	1	2
Анатомічна точність (фісури)	5	3	4
Можливість відтворення патологій	2	1	5
Стандартизація (однаковість)	1	5	5
Етичність та безпека (інфекції)	1	5	5
Зручність у фантомній голові	2	5	4

Диференційований аналіз результатів за трьома напрямками порівняння дозволив визначити функціональну роль та оптимальну сферу застосування для кожного типу моделей.

Заводські фантомні моделі, що використовуються як база для формування ергономіки та постановки рук є оптимальними для перших занять. Їх головна обмеженість – відчуття «пластиковості» під час маніпуляцій, проте, вони забезпечують повну стандартизацію навчального процесу для всієї групи здобувачів вищої освіти.

3D-друк у сучасній доклінічній стоматологічній освіті розглядається як один із найбільш перспективних інструментів стандартизації навчального процесу та є так званим містком між пропедевтичним курсом та клінікою. Завдяки цифровому моделюванню та адитивному виробництву можливо створювати відтворювані, ідентичні за анатомічною будовою та складністю патологічні сценарії для всієї академічної групи, що забезпечує рівні стартові умови формування практичних навичок [14, 15]. Використання смол різної щільності за Шором забезпечує більш реалістичний опір, ніж у заводських фантомів [16]. Такий підхід мінімізує варіативність, притаманну екстрагованим природним зубам, і дозволяє здійснювати порівнюваний аналіз результатів препарування, підвищуючи об’єктивність та прозорість оцінювання.

Попри наявні зауваження щодо обмеженої рентгеноконтрастності та невідповідності твердості окремих полімерних матеріалів [8, 25, 26], дослідження Cresswell-Boyes et al. (2022) свідчить, що сучасні композитні 3D-друковані зуби демонструють фізико-механічні характеристики, що максимально наближені до показників природних твердих тканин [27]. Це дозволяє розглядати їх як

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

адекватну альтернативу біологічному матеріалу на етапі доклінічної підготовки. Водночас ключовою перевагою таких моделей залишається можливість розроблення уніфікованих навчальних протоколів для всієї академічної групи, що забезпечує стандартизовані умови виконання маніпуляцій та підвищує об'єктивність і справедливість оцінювання результатів [28].

Крім того, технологія 3D-друку відкриває можливості для контрольованого відтворення заданих клінічних параметрів − глибини каріозного ураження, топографії порожнини, анатомічних варіацій, що сприяє поетапному ускладненню завдань відповідно до рівня підготовки здобувачів вищої освіти. У такому освітньому середовищі помилка не має негативних клінічних наслідків, а стає інструментом аналізу та рефлексії, що формує професійне мислення й відповідальність. Водночас використання 3D-друкованих моделей дозволяє уникнути етичних і логістичних труднощів, пов'язаних із застосуванням біологічного матеріалу, забезпечуючи дотримання біоетичних норм та принципів академічної доброчесності. Таким чином, 3D-друк не лише підсилює технологічну складову навчання, а й створює умови для поєднання стандартизації, безпеки та педагогічної ефективності в системі підготовки майбутніх лікарів-стоматологів.

Природні зуби, які традиційно вважаються «золотим стандартом», залишаються незамінними на фінальному етапі доклінічної підготовки для відпрацювання реалістичного сенсомоторного зворотного зв'язку. Водночас їх застосування суттєво обмежується низкою факторів: етичними міркуваннями, складністю доступу до матеріалу та потенційними ризиками інфікування. Крім того, значна морфологічна варіабельність зубів ускладнює стандартизацію завдань та об'єктивну оцінку якості виконання маніпуляцій, що потребує поєднання їх використання з фантомними 3D-друкованими моделями для комплексного формування професійних навичок [23].

Сучасні цифрові стоматологічні симулятори забезпечують передачу інструментально-тактильного зворотного зв'язку (haptic feedback) у режимі реального часу, поєднуючи його з високоточною візуалізацією операційного поля. Така інтеграція дозволяє відтворювати зміну фізико-механічного опору тканин залежно від глибини препарування, кута нахилу інструмента та прикладеного тиску, формуючи у здобувачів вищої освіти адекватну сенсомоторну координацію. На відміну від традиційних полімерних фантомів із гомогенною структурою, цифрові симуляційні системи можуть моделювати диференційовані характеристики емалі та дентину, забезпечуючи варіативність клінічних сценаріїв. Застосування таких технологій мінімізує бар'єр клінічної адаптації, знижує рівень стресу під час переходу до роботи з пацієнтом та трансформує помилку здобувача у безпечний інструмент набуття досвіду й розвитку операторної чутливості [3, 29, 30].

Водночас ці технології мають певні обмеження. Незважаючи на розвиток haptic-технологій, алгоритмічне відтворення опору тканин не повністю

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

відображає складну біологічну структуру природного зуба з її мікроархітектурною неоднорідністю та індивідуальною варіабельністю. Цифрове середовище також не дозволяє повноцінно симулювати всі клінічні фактори, зокрема поведінкові реакції пацієнта, наявність слини чи кровоточивість тканин.

Додатковими стримувальними чинниками залишаються висока вартість обладнання, потреба в технічному супроводі та залежність від програмного забезпечення. Отже, цифрові симуляційні системи доцільно розглядати не як повну альтернативу природним зубам, а як важливий компонент інтегрованої моделі підготовки, що доповнює роботу з фантомними моделями та біологічним матеріалом.

Отже, майбутнє доклінічної підготовки в терапевтичній стоматології доцільно розглядати крізь призму синергічного, поетапного підходу, який отримав одноголосну підтримку (100%) серед респондентів. Така модель передбачає логічну інтеграцію різних навчальних середовищ із поступовим ускладненням завдань та нарощуванням професійної автономії здобувача та включає три взаємодоповнювані етапи.

На І етапі − заводські фантомні моделі, що забезпечують формування базових мануальних навичок, постановку рук, дотримання ергономіки та освоєння просторової орієнтації в межах зубного ряду. Саме тут закладається фундамент сенсомоторної координації.

ІІ етап − застосування 3D-друкованих симуляційних моделей, які дозволяють стандартизовано відпрацьовувати клінічну анатомію, топографію каріозних уражень та алгоритми препарування. Контрольована складність патологічних сценаріїв і можливість об’єктивного оцінювання сприяють розвитку клінічного мислення та точності виконання маніпуляцій.

ІІІ етап − робота з екстрагованими природними зубами забезпечує фінальне вдосконалення сенсомоторної чутливості та відпрацювання диференціації фізико-механічних характеристик емалі й дентину. Саме цей компонент дозволяє максимально наблизити навчальний процес до реальних клінічних умов і підготувати здобувача до безпечного переходу на етап лікування пацієнтів. Таким чином, поєднання фантомного тренінгу, цифрової стандартизації та біологічної автентичності формує цілісну модель підготовки, що відповідає сучасним освітнім та клінічним вимогам.

Висновки. На основі проведеного дослідження встановлено, що зуб людини залишається «золотим стандартом» тактильної чутливості. Сучасні заводські та 3D-друковані моделі не забезпечують повноцінної імітації переходу між емаллю та дентином (88 % негативних відгуків здобувачів вищої освіти), що зумовлює необхідність подальшого вдосконалення композитних фотополімерних смол для досягнення диференційованого опору матеріалу.

Фантомні моделі щелеп із зубами (заводські та 3D-друковані) є безальтернативними інструментами для опанування клінічної ергономіки та вивчення їх топографічної анатомії. Повна підтримка здобувачами роботи у фантомній

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

голові свідчить про високу ефективність цього формату доклінічної підготовки. Саме така модель навчання забезпечує максимально наближені до клінічних умови виконання маніпуляцій: просторову орієнтацію в порожнині рота, роботу в умовах обмеженого доступу, дотримання ергономіки, правильне позиціонування інструмента та координацію рухів у тривимірному просторі. У цих умовах формується цілісна сенсомоторна модель діяльності, що включає інтеграцію зорового контролю, тактильного зворотного зв'язку та пропріоцептивної координації.

На відміну від роботи з екстрагованими зубами, фіксованими у гіпсових блоках, фантомна голова дозволяє відпрацьовувати не лише техніку препарування як таку, а й комплекс клінічно значущих навичок − доступ до різних груп зубів, роботу в дзеркалі, контроль глибини та напряму препарування з урахуванням анатомічного положення зуба в зубній дузі. Таким чином, екстрагований зуб у гіпсовому блоці дає можливість опанувати фізико-механічні характеристики твердих тканин, однак не забезпечує повноцінного формування просторової орієнтації та координації, необхідних у реальній клінічній практиці. Саме тому фантомне навчання розглядається як найбільш ефективний етап переходу від ізольованого відпрацювання технічних прийомів до умов, максимально наближених до клінічної діяльності.

3D-друк є найбільш перспективним інструментом стандартизації доклінічної підготовки, оскільки дозволяє створювати ідентичні за анатомічною складністю та клінічними характеристиками моделі для всієї групи здобувачів вищої освіти. Це забезпечує рівні умови виконання завдань, підвищує об'єктивність оцінювання та робить результати порівнюваними. Контрольоване моделювання патологічних сценаріїв дає змогу поетапно ускладнювати навчальні кейси відповідно до рівня підготовки. Водночас 3D-друковані моделі дозволяють трансформувати помилку здобувача у безпечний інструмент професійного зростання без ризику для пацієнта та без порушення біоетичних норм.

Перспективи подальших досліджень. Враховуючи отримані результати та стрімкий розвиток адитивних технологій, подальші наукові дослідження в цьому напрямку мають бути зосереджені на розробці та апробації нових композитів, які б імітували не лише зовнішню анатомію, а й фізико-механічну неоднорідність тканин зуба.

Дослідження будуть спрямовані на створення багатокомпонентних моделей, де емаль, дентин та патологічно змінені тканини мають різний коефіцієнт твердості, що дозволить вирішити проблему «тактильного дисонансу», виявлену під час анкетування. Особливу наукову значущість має дослідження кореляційного зв'язку між академічною успішністю здобувачів вищої освіти на фантомному курсі (з інтеграцією 3D-технологій) та рівнем їхньої клінічної ефективності під час лікування пацієнтів. Такий аналіз дозволить об'єктивно верифікувати вплив інноваційних симуляторів на рівень сформованості професійної компетентності майбутніх лікарів.

ISSN 2786-4952 Online

Література

1. Петрушанко Т. О. Значення фантомних занять у формуванні практичних навичок майбутніх лікарів-стоматологів / Т. О. Петрушанко, Л. Й. Островська, І. Ю. Попович // Український стоматологічний альманах. – 2016. – Т. 2. № 1,– С. 94–97.

2. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 37-38. Ст. 2004.

3. Patil S, Bhandi S, Awan KH, Licari FW, Di Blasio M, Ronsivalle V, et al. Effectiveness of haptic feedback devices in preclinical training of dental students: A systematic review. BMC Oral Health. 2023;23(1):410. https://doi.org/10.1186/s12903-023-03410-3.

4. High-fidelity simulation in dental treatment under general anesthesia: An interventional study. Eur J Educ Pedagogy. 2024;5(6):72-6. https://doi.org/10.24018/ejedu.2024.5.6.890.

5. Kessler A, Hickel R, Reymus M. 3D printing in dentistry—State of the art. Oper Dent. 2020;45(1):30-40. https://doi.org/10.2341/18-229-L.

6. Reymus M, Fotiadou C, Kessler A, Heck K, Hickel R, Diegritz C. 3D printed replicas for endodontic education. Int Endod J. 2019;52(1):123-30. https://doi.org/10.1111/iej.12964.

7. Dobros K, Hajto-Bryk J, Zarzecka J. Application of 3D-printed teeth models in teaching dentistry students: A scoping review. Eur J Dent Educ. 2022;26(4):1-9. https://doi.org/10.1111/eje.12784.

8. Reymus M, Stawarczyk B, Winkler A, Ludwig J, Kess S, Krastl G, et al. A critical evaluation of the material properties and clinical suitability of in-house printed and commercial tooth replicas for endodontic training. Int Endod J. 2020;53(10):1446-54. https://doi.org/10.1111/iej.13361.

9. Reymus M, Liebermann A, Diegritz C, Kessler A. Development and evaluation of an interdisciplinary teaching model via 3D printing. Clin Exp Dent Res. 2021;7(1):3-10. https://doi.org/10.1002/cre2.334.

10. Jeong M, Radomski K, Lopez D, Liu JT, Lee JD, Lee SJ. Materials and applications of 3D printing technology in dentistry: An overview. Dent J. 2023;12(1):1. https://doi.org/10.3390/dj12010001.

11. Caussin E, Moussally C, Goff SL, Fasham T, Troizier-Cheyne M, Tapie L, et al. Vat photopolymerization 3D printing in dentistry: A comprehensive review of actual popular technologies. Materials (Basel). 2024;17(4):950. https://doi.org/10.3390/ma17040950.

12. Tian Y, Chen C, Xu X, Wang J, Hou X, Li K, et al. A review of 3D printing in dentistry: Technologies, affecting factors, and applications. Scanning. 2021;2021:9950131. https://doi.org/10.1155/2021/9950131.

13. Pillai S, Upadhyay A, Khayambashi P, Farooq I, Sabri H, Tarar M, et al. Dental 3D-printing: Transferring art from the laboratories to the clinics. Polymers (Basel). 2021;13(1):157. https://doi.org/10.3390/polym13010157.

14. Nesic D, Schaefer BM, Sun Y, Saulacic N, Sailer I. 3D printing approach in dentistry: The future for personalized oral soft tissue regeneration. J Clin Med. 2020;9(7):2238. https://doi.org/10.3390/jcm9072238.

15. Tigmeanu CV, Ardelean LC, Rusu L, Negrutiu M. Additive manufactured polymers in dentistry, current state-of-the-art and future perspectives—A review. Polymers (Basel). 2022;14(17):3658. https://doi.org/10.3390/polym14173658.

16. Crafts TD, Ellsperman SE, Wannemuehler TJ, Bellicchi TD, Shipchandler TZ, Mantravadi AV. Three-dimensional printing and its applications in otorhinolaryngology-head and neck surgery. Otolaryngol Head Neck Surg. 2017;156(6):999-1010. https://doi.org/10.1177/0194599817701368.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

17. Probst R, Stump R, Mokosch M, Röösli C. Evaluation of an infant temporal-bone model as training tool. Otol Neurotol. 2018;39(4):e448-52. https://doi.org/10.1097/MAO.0000000000001749.

18. Somji SH, Valladares A, Ho Kim S, Yu CP, Froum SJ. The use of 3D models to improve sinus augmentation outcomes—A case report. Singap Dent J. 2017;38:63-70. https://doi.org/10.1016/j.sdj.2017.09.001.

19. Höhne C, Schmitter M. 3D printed teeth for the preclinical education of dental students. J Dent Educ. 2019;83(9):1100-6. https://doi.org/10.21815/JDE.019.103.

20. Buniag AG, Pratt AM, Ray JJ. Targeted endodontic microsurgery: A retrospective outcomes assessment of 24 cases. J Endod. 2021;47(5):762-9. https://doi.org/10.1016/j.joen.2021.01.012.

21. Serrano CM, Wesselink PR, Vervoorn JM. Real patients in virtual reality: The link between phantom heads and clinical dentistry. Ned Tijdschr Tandheelkd. 2018;125(5):263-7. https://doi.org/10.5177/ntvt.2018.05.17192.

22. Liu L, Qin J, Pan Y, Wang H, Lu X, Chu F, et al. Evaluating a preclinical orthodontic training using haptic-enhanced VR simulation system: A longitudinal study. BMC Med Educ. 2025;25(1):36. https://doi.org/10.1186/s12909-025-07036-7.

23. Alghazzawi T. Evaluation of dental students' tooth preparation skills using conventional phantom labs versus advanced simulation technologies: A comparative study. ResearchGate. 2025. Available from: https://www.researchgate.net/publication/396276186.

24. Perry S, Bridges SM, Burrow MF. A review of the use of simulation in dental education. Simul Healthc. 2015;10(1):31-7. https://doi.org/10.1097/SIH.0000000000000059.

25. Al-Sudani DI, Basudan SO. Students' perceptions of pre-clinical endodontic training with artificial teeth compared to extracted human teeth. Eur J Dent Educ. 2017;21(4):e72-5. https://doi.org/10.1111/eje.12223.

26. Hulsmann M. A critical appraisal of research methods and experimental models for studies on root canal preparation. Int Endod J. 2022;55(Suppl 1):95-118. https://doi.org/10.1111/iej.13677.

27. Cresswell-Boyes AJ, Davis GR, Krishnamoorthy M, Mills D, Barber AH. Composite 3D printing of biomimetic human teeth. Sci Rep. 2022;12(1):7830. https://doi.org/10.1038/s41598-022-11659-y.

28. Reis T, Barbosa C, Franco M, Baptista C, Alves N, Castelo-Baz P, et al. 3D-printed teeth in endodontics: Why, how, problems and future − A narrative review. Int J Environ Res Public Health. 2022;19(13):7966. https://doi.org/10.3390/ijerph19137966.

29. Bandiaky ON, Lopez S, Hamon L, Clouet R, Soueidan A, Le Guehennec L. Impact of haptic simulators in preclinical dental education: A systematic review. J Dent Educ. 2024;88(3):366-79. https://doi.org/10.1002/jdd.13426.

30. Liu L, Zhou R, Yuan S, Sun Z, Lu X, Li J, et al. Simulation training for ceramic crown preparation in the dental setting using a virtual educational system. Eur J Dent Educ. 2020;24(2):199-206. https://doi.org/10.1111/eje.12485.

References

1. Petrushanko, T. O., Ostrovska, L. I., & Popovych, I. Y. (2016). Znachennia fantomnykh zaniat u formuvanni praktychnykh navychok maibutnikh likariv-stomatolohiv [The significance of phantom classes in the formation of practical skills of future dentists]. Ukrainskyi stomatolohichnyi almanakh − Ukrainian Dental Almanac, 2(1), 94–97. [in Ukrainian].

2. Zakon Ukrainy Pro vyshchu osvitu [Law of Ukraine on Higher Education] No. 1556-VII. (2014, July 4). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 37-38. [in Ukrainian].

ISSN 2786-4952 Online

3. Patil, S., Bhandi, S., Awan, K. H., Licari, F. W., Di Blasio, M., Ronsivalle, V., at all. (2023). Effectiveness of haptic feedback devices in preclinical training of dental students: A systematic review. *BMC Oral Health*, *23*(1), 410. https://doi.org/10.1186/s12903-023-03410-3.

4. High-fidelity simulation in dental treatment under general anesthesia: An interventional study. (2024). *European Journal of Education and Pedagogy*, *5*(6), 72–76. https://doi.org/10.24018/ejedu.2024.5.6.890.

5. Kessler, A., Hickel, R., & Reymus, M. (2020). 3D printing in dentistry—State of the art. *Operative Dentistry*, *45*(1), 30–40. https://doi.org/10.2341/18-229-L.

6. Reymus, M., Fotiadou, C., Kessler, A., Heck, K., Hickel, R., & Diegritz, C. (2019). 3D printed replicas for endodontic education. *International Endodontic Journal*, *52*(1), 123–130. https://doi.org/10.1111/iej.12964.

7. Dobros, K., Hajto-Bryk, J., & Zarzecka, J. (2022). Application of 3D-printed teeth models in teaching dentistry students: A scoping review. *European Journal of Dental Education*, *26*(4), 1–9. https://doi.org/10.1111/eje.12784.

8. Reymus, M., Stawarczyk, B., Winkler, A., Ludwig, J., Kess, S., Krastl, G., at all. (2020). A critical evaluation of the material properties and clinical suitability of in-house printed and commercial tooth replicas for endodontic training. *International Endodontic Journal*, *53*(10), 1446–1454. https://doi.org/10.1111/iej.13361.

9. Reymus, M., Liebermann, A., Diegritz, C., & Kessler, A. (2021). Development and evaluation of an interdisciplinary teaching model via 3D printing. *Clinical and Experimental Dental Research*, *7*(1), 3–10. https://doi.org/10.1002/cre2.334.

10. Jeong, M., Radomski, K., Lopez, D., Liu, J. T., Lee, J. D., & Lee, S. J. (2023). Materials and applications of 3D printing technology in dentistry: An overview. *Dentistry Journal*, *12*(1), 1. https://doi.org/10.3390/dj12010001.

11. Caussin, E., Moussally, C., Goff, S. L., Fasham, T., Troizier-Cheyne, M., Tapie, L at all. (2024). Vat photopolymerization 3D printing in dentistry: A comprehensive review of actual popular technologies. *Materials (Basel)*, *17*(4), 950. https://doi.org/10.3390/ma17040950.

12. Tian, Y., Chen, C., Xu, X., Wang, J., Hou, X., Li, K., at all. (2021). A review of 3D printing in dentistry: Technologies, affecting factors, and applications. *Scanning*, *2021*, Article 9950131. https://doi.org/10.1155/2021/9950131.

13. Pillai, S., Upadhyay, A., Khayambashi, P., Farooq, I., Sabri, H., Tarar, M., at all. (2021). Dental 3D-printing: Transferring art from the laboratories to the clinics. *Polymers (Basel)*, *13*(1), 157. https://doi.org/10.3390/polym13010157.

14. Nesic, D., Schaefer, B. M., Sun, Y., Saulacic, N., & Sailer, I. (2020). 3D printing approach in dentistry: The future for personalized oral soft tissue regeneration. *Journal of Clinical Medicine*, *9*(7), 2238. https://doi.org/10.3390/jcm9072238.

15. Tigmeanu, C. V., Ardelean, L. C., Rusu, L., & Negrutiu, M. (2022). Additive manufactured polymers in dentistry, current state-of-the-art and future perspectives − A review. *Polymers (Basel)*, *14*(17), 3658. https://doi.org/10.3390/polym14173658.

16. Crafts, T. D., Ellsperman, S. E., Wannemuehler, T. J., Bellicchi, T. D., Shipchandler, T. Z., & Mantravadi, A. V. (2017). Three-dimensional printing and its applications in otorhinolary ngology-head and neck surgery. *Otolaryngology—Head and Neck Surgery*, *156*(6), 999–1010. https://doi.org/10.1177/0194599817701368.

17. Probst, R., Stump, R., Mokosch, M., & Röösli, C. (2018). Evaluation of an infant temporal-bone model as training tool. *Otology & Neurotology*, *39*(4), e448–e452. https://doi.org/10.1097/MAO.0000000000001749.

18. Somji, S. H., Valladares, A., Ho Kim, S., Cheng Paul Yu, Y., & Froum, S. J. (2017). The use of 3D models to improve sinus augmentation outcomes—A case report. *Singapore Dental Journal*, *38*, 63–70. https://doi.org/10.1016/j.sdj.2017.09.001.

ISSN 2786-4952 Online

19. Höhne, C., & Schmitter, M. (2019). 3D printed teeth for the preclinical education of dental students. *Journal of Dental Education*, *83*(9), 1100–1106. https://doi.org/10.21815/JDE.019.103.

20. Buniag, A. G., Pratt, A. M., & Ray, J. J. (2021). Targeted endodontic microsurgery: A retrospective outcomes assessment of 24 cases. *Journal of Endodontics*, *47*(5), 762–769. https://doi.org/10.1016/j.joen.2021.01.012.

21. Serrano, C. M., Wesselink, P. R., & Vervoorn, J. M. (2018). Real patients in virtual reality: The link between phantom heads and clinical dentistry. *Nederlands Tijdschrift voor Tandheelkunde*, *125*(5), 263–267. https://doi.org/10.5177/ntvt.2018.05.17192.

22. Liu, L., Qin, J., Pan, Y., Wang, H., Lu, X., Chu, F., at all. (2025). Evaluating a preclinical orthodontic training using haptic-enhanced VR simulation system: A longitudinal study. *BMC Medical Education*, *25*(1), 36. https://doi.org/10.1186/s12909-025-07036-7.

23. Alghazzawi, T. (2025). Evaluation of dental students' tooth preparation skills using conventional phantom labs versus advanced simulation technologies: A comparative study. *ResearchGate*. https://www.researchgate.net/publication/396276186.

24. Perry, S., Bridges, S. M., & Burrow, M. F. (2015). A review of the use of simulation in dental education. *Simulation in Healthcare*, *10*(1), 31–37. https://doi.org/10.1097/SIH.0000000000000059.

25. Al-Sudani, D. I., & Basudan, S. O. (2017). Students' perceptions of pre-clinical endodontic training with artificial teeth compared to extracted human teeth. *European Journal of Dental Education*, *21*(4), e72–e75. https://doi.org/10.1111/eje.12223.

26. Hulsmann, M. (2022). A critical appraisal of research methods and experimental models for studies on root canal preparation. *International Endodontic Journal*, *55*(Suppl. 1), 95–118. https://doi.org/10.1111/iej.13677.

27. Cresswell-Boyes, A. J., Davis, G. R., Krishnamoorthy, M., Mills, D., & Barber, A. H. (2022). Composite 3D printing of biomimetic human teeth. *Scientific Reports*, *12*(1), 7830. https://doi.org/10.1038/s41598-022-11659-y.

28. Reis, T., Barbosa, C., Franco, M., Baptista, C., Alves, N., Castelo-Baz, P., at all. (2022). 3D-printed teeth in endodontics: Why, how, problems and future − A narrative review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *19*(13), 7966. https://doi.org/10.3390/ijerph19137966.

29. Bandiaky, O. N., Lopez, S., Hamon, L., Clouet, R., Soueidan, A., & Le Guehennec, L. (2024). Impact of haptic simulators in preclinical dental education: A systematic review. *Journal of Dental Education*, *88*(3), 366–379. https://doi.org/10.1002/jdd.13426.

30. Liu, L., Zhou, R., Yuan, S., Sun, Z., Lu, X., Li, J., at all. (2020). Simulation training for ceramic crown preparation in the dental setting using a virtual educational system. *European Journal of Dental Education*, *24*(2), 199–206. https://doi.org/10.1111/eje.12485.

Дата першого надходження статті до видання: 01.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 615.825:616.8-009.12-053.2

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2281-2290

Антонова-Рафі Юлія Валеріївна кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри біобезпеки і здоров'я людини, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Київ, старший науковий співробітник відділу 56, Інститут електрозварювання імені Є.О.Патона Національної академії наук України, Київ, https://orcid.org/0000-0002-9518-4492

Головко Олена Георгіївна аспірантка кафедри біобезпеки і здоров'я людини, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Київ, ерготерапевт Комунального некомерційного підприємства «Дитяча клінічна лікарня № 4 Солом'янського району м. Києва», відділення відновного лікування та реабілітації, https://orcid.org/0009-0003-8929-3531

ЕФЕКТИВНІСТЬ ПРОГРАМИ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ З ВИКОРИСТАННЯМ КІНЕЗІОЛОГІЧНОГО ТЕЙПУВАННЯ У ДІТЕЙ ІЗ ЗАТРИМКОЮ МОТОРНОГО РОЗВИТКУ

Анотація. У статті висвітлено проблему корекції порушень моторного розвитку у дітей раннього та дошкільного віку засобами фізичної терапії, що є актуальним завданням сучасної реабілітаційної медицини. Порушення рухового розвитку, зумовлені ураженнями центральної нервової системи, супроводжуються зниженням м'язового тонусу, порушенням координації, постурального контролю та обмеженням функціональної активності. Відсутність своєчасної та ефективної реабілітації може призводити до формування стійких функціональних обмежень і зниження якості життя дітей. У зв'язку з цим актуальним є пошук та впровадження додаткових методів, здатних підвищити ефективність комплексних програм фізичної терапії.

Особливу увагу в дослідженні приділено кінезіологічному тейпуванню як допоміжному засобу реабілітації, що впливає на сенсомоторну інтеграцію, активізацію пропріоцептивних механізмів та регуляцію м'язового тонусу. Застосування тейпування у поєднанні з традиційними методами фізичної терапії може сприяти більш ефективному формуванню рухових навичок та покращенню функціонального стану дітей.

Дослідження проведено за участю дітей віком 3–6 років із затримкою моторного розвитку. Учасників було розподілено на дві групи залежно від застосованих реабілітаційних втручань. Обидві групи проходили курс комплексної фізичної терапії, що включав лікувальні вправи, елементи сенсорної

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

інтеграції, ерготерапевтичні втручання та інші реабілітаційні заходи. В основній групі додатково застосовувалося кінезіологічне тейпування.

Аналіз отриманих результатів показав, що включення кінезіологічного тейпування до програми фізичної терапії сприяє більш вираженому покращенню показників моторного розвитку, координації рухів та постурального контролю порівняно з традиційними підходами. Відзначено позитивну динаміку функціонального стану дітей, підвищення рівня їх рухової активності та здатності до виконання повсякденних дій.

Таким чином, результати дослідження підтверджують доцільність використання кінезіологічного тейпування як ефективного додаткового методу у складі комплексної програми фізичної терапії для дітей із затримкою моторного розвитку, що сприяє підвищенню результативності реабілітаційних втручань та покращенню якості життя пацієнтів.

Ключові слова: затримка моторного розвитку, фізична терапія, ерготерапія, кінезіологічне тейпування, сенсомоторна інтеграція, постуральний контроль, нейрореабілітація, діти дошкільного віку, функціональна активність, реабілітаційні втручання.

Antonova-Rafi Yuliia Valeriivna Ph.D., Assosiate Professor of of the Department of Biosafety and Human Health, National Technical University of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”, Kyiv, Senior Research Fellow, E. O. Paton Electric Welding Institute of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-9518-4492

Golovko Olena Georgiivna PhD student, Department of Biosafety and Human Health, National Technical University of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”, Kyiv, Occupational Therapist at the Municipal Non-Profit Enterprise “Children’s Clinical Hospital No. 4 of the Solomianskyi District of Kyiv”, Department of Restorative Treatment and Rehabilitation, https://orcid.org/0009-0003-8929-3531

EFFECTIVENESS OF A PHYSICAL THERAPY PROGRAM USING KINESIOLOGICAL TAPING IN CHILDREN WITH DELAYED MOTOR DEVELOPMENT

Abstract. The article addresses the problem of correcting motor development disorders in early and preschool-aged children through physical therapy, which remains a significant challenge in modern rehabilitation medicine. Motor impairments caused by central nervous system lesions are associated with decreased muscle tone, impaired coordination, reduced postural control, and limited functional activity. The lack of timely and effective rehabilitation may lead to persistent functional limitations and a reduced quality of life in children. Therefore, the search for and implementation of additional methods capable of enhancing the effectiveness of comprehensive physical therapy programs is highly relevant.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Particular attention is given to kinesiology taping as an adjunctive rehabilitation method that influences sensorimotor integration, activates proprioceptive mechanisms, and helps regulate muscle tone. The use of taping in combination with conventional physical therapy approaches may contribute to more effective development of motor skills and improvement of functional status in children.

The study involved children aged 3–6 years with delayed motor development. Participants were divided into two groups depending on the rehabilitation interventions applied. Both groups underwent a comprehensive physical therapy program, including therapeutic exercises, elements of sensory integration, occupational therapy interventions, and other rehabilitation measures. In the experimental group, kinesiology taping was additionally applied.

The analysis of the results demonstrated that the inclusion of kinesiology taping in the physical therapy program led to more pronounced improvements in motor development, coordination, and postural control compared to traditional approaches. A positive dynamic in functional status, increased physical activity, and improved ability to perform daily activities were observed.

Thus, the findings confirm the feasibility of using kinesiology taping as an effective adjunct to comprehensive physical therapy programs for children with delayed motor development, contributing to improved rehabilitation outcomes and enhanced quality of life.

Keywords: delayed motor development, physical therapy, occupational therapy, kinesiology taping, sensorimotor integration, postural control, neurorehabilitation, preschool children, functional activity, rehabilitation interventions.

Вступ. Затримка моторного розвитку у дітей раннього та дошкільного віку є складною медико-реабілітаційною проблемою, що потребує комплексного підходу до діагностики та корекції. Вона часто пов’язана з порушеннями функціонування центральної нервової системи та проявляється відставанням у формуванні основних рухових навичок, недостатнім розвитком постурального контролю, координації та обмеженням участі дитини у повсякденній діяльності. Враховуючи пластичність дитячого організму, своєчасне втручання має вирішальне значення для попередження вторинних ускладнень та оптимізації подальшого розвитку.

Сучасні підходи фізичної терапії спрямовані на відновлення та формування рухових функцій із урахуванням нейрофізіологічних механізмів, сенсомоторної інтеграції та індивідуальних особливостей дитини. Одним із перспективних допоміжних засобів у структурі реабілітаційних програм є кінезіологічне тейпування, яке може впливати на м’язовий тонус, покращувати пропріоцептивний зворотний зв’язок та сприяти формуванню правильних рухових патернів.

Постановка проблеми. Незважаючи на значну кількість існуючих методів фізичної терапії, питання підвищення ефективності реабілітаційних втручань у

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

дітей із затримкою моторного розвитку залишається відкритим. Традиційні підходи не завжди забезпечують достатній рівень функціонального відновлення, особливо у випадках комплексних нейророзвиткових порушень. Це обумовлює необхідність пошуку додаткових методів, здатних підсилити терапевтичний ефект та забезпечити більш стійкі результати.

Кінезіологічне тейпування широко використовується у практиці фізичної терапії, проте його застосування у педіатричній реабілітації потребує подальшого наукового обґрунтування. Особливо актуальним є визначення його ролі у формуванні моторних навичок, покращенні координації рухів та постурального контролю у дітей. Відсутність достатньої кількості систематизованих даних щодо ефективності цього методу в комплексних програмах фізичної терапії обумовлює необхідність проведення відповідних клінічних досліджень.

Таким чином, дослідження ефективності застосування кінезіологічного тейпування у дітей із затримкою моторного розвитку є важливим як з наукової, так і з практичної точки зору, оскільки спрямоване на вдосконалення сучасних реабілітаційних підходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема порушень моторного розвитку у дітей є однією з найбільш актуальних у сучасній педіатрії, фізичній терапії та нейрореабілітації. Затримка формування рухових навичок часто пов’язана з ураженнями центральної нервової системи та супроводжується порушенням координації, постурального контролю, м’язового тонусу та функціональної активності. Незважаючи на наявність численних реабілітаційних підходів, питання підвищення ефективності відновлення рухових функцій у дітей залишається відкритим і потребує подальшого наукового обґрунтування.

За даними сучасних досліджень, поширеність затримки моторного розвитку у дітей раннього віку варіюється залежно від етіологічних факторів, перинатальних уражень та соціально-економічних умов. Значна кількість наукових робіт підтверджує, що раннє втручання із застосуванням мультидисциплінарного підходу сприяє покращенню функціональних результатів та зниженню ризику формування вторинних ускладнень. Особлива роль відводиться фізичній терапії, спрямованій на формування правильних рухових патернів, розвиток координації та підвищення рівня участі дитини у повсякденній діяльності.

Останні дослідження також акцентують увагу на важливості сенсомоторної інтеграції у процесі відновлення рухових функцій. Порушення пропріоцепції та сенсорної обробки можуть суттєво впливати на формування рухових навичок, що обумовлює необхідність застосування методів, спрямованих на їх корекцію. У цьому контексті кінезіологічне тейпування розглядається як перспективний допоміжний інструмент, який може впливати на механорецептори шкіри, модулювати м’язову активність і покращувати контроль рухів.

Незважаючи на широке використання кінезіологічного тейпування у спортивній медицині та дорослій реабілітації, його ефективність у педіатричній

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

практиці досліджена недостатньо. Існуючі наукові роботи демонструють суперечливі результати щодо його впливу на моторний розвиток, що підкреслює необхідність проведення додаткових клінічних досліджень із урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дітей.

Мета Метою дослідження є оцінка ефективності застосування кінезіологічного тейпування у складі комплексної програми фізичної терапії для покращення моторного розвитку у дітей.

Методи дослідження. У дослідженні взяли участь 16 дітей віком 3–6 років із затримкою моторного розвитку. Учасники були розподілені на дві групи: основну (n=8) та контрольну (n=8).

Для досягнення поставленої мети застосовано комплекс методів дослідження. Теоретичні методи включали аналіз сучасної наукової, методичної та доказової літератури з питань фізичної терапії та реабілітації дітей із порушеннями моторного розвитку. Клінічні методи передбачали оцінку функціонального стану дітей шляхом спостереження, аналізу рухових навичок, постурального контролю та координації рухів.

Функціональні методи дослідження використовувалися для визначення рівня моторного розвитку, зокрема оцінювання здатності до виконання основних рухових дій, рівня активності та участі у повсякденній діяльності. У дослідженні також застосовувалися елементи суб'єктивної оцінки стану дитини та спостереження за динамікою змін під час реабілітації.

Обидві групи проходили курс комплексної фізичної терапії, що включав лікувальні вправи, сенсомоторні вправи, елементи ерготерапії та інші реабілітаційні втручання. У основній групі додатково застосовувалося кінезіологічне тейпування.

Обробка отриманих результатів здійснювалася із використанням методів математичної статистики, включаючи описову статистику, порівняльний аналіз показників до та після втручання, а також визначення достовірності змін.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Дослідження було спрямоване на оцінку ефективності застосування кінезіологічного тейпування у складі комплексної програми фізичної терапії у дітей із затримкою моторного розвитку. У роботі взяли участь 16 дітей віком 3–6 років із встановленими порушеннями моторного розвитку, обумовленими ураженнями центральної нервової системи. Учасники дослідження були розподілені на дві групи: основну (n=8), у якій застосовувалося кінезіологічне тейпування, та контрольну (n=8), де використовувалися лише традиційні методи фізичної терапії.

Перед початком реабілітаційної програми всім дітям було проведено первинне клінічне обстеження, що включало оцінку рівня моторного розвитку, постурального контролю, координації рухів та функціональної активності. Аналізувалися такі показники, як здатність до утримання рівноваги, виконання базових рухових дій (сидіння, стояння, ходьба), а також якість рухових патернів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Комплексна програма фізичної терапії для обох груп включала

- лікувальну гімнастику, спрямовану на розвиток сили, витривалості та рухливості;
- вправи сенсомоторної інтеграції для покращення взаємодії між сенсорними системами та руховою відповіддю;
- елементи ерготерапії, орієнтовані на розвиток функціональних навичок і самостійності;
- вправи для формування постурального контролю та координації;
- використання м'яких мануальних технік;

психоемоційну підтримку.

Заняття проводилися регулярно протягом 21 дня із подальшим повторенням курсу. Тривалість одного заняття становила 45–60 хвилин, залежно від індивідуальних можливостей дитини.

У дітей основної групи додатково застосовувалося кінезіологічне тейпування. Тейп накладався з урахуванням індивідуальних особливостей рухових порушень, зокрема:

- для стимуляції ослаблених м'язових груп;
- для покращення постурального контролю;
- для корекції положення сегментів тіла;
- для активації пропріоцептивної чутливості.

Техніка накладання тейпів передбачала використання еластичних стрічок із різним ступенем натягу залежно від терапевтичної мети. Тейпи накладалися на період 3–5 днів із подальшою заміною, при цьому враховувалася реакція шкіри та загальний стан дитини.

Оцінювання ефективності програми проводилося шляхом порівняння показників до та після курсу реабілітації. Аналіз результатів показав, що в обох групах спостерігалося покращення моторних функцій, однак у дітей основної групи ці зміни були більш вираженими.

Зокрема, у дітей основної групи відзначалося

- покращення постурального контролю та здатності утримувати рівновагу;
- підвищення точності та координації рухів;
- збільшення обсягу активних рухів;
- покращення якості виконання функціональних дій;
- підвищення рівня рухової активності.

У контрольній групі також спостерігалася позитивна динаміка, проте вона була менш вираженою та потребувала більш тривалого часу для досягнення подібних результатів. (Табл.1.)

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Таблиця 1

Динаміка показників моторного розвитку у дітей досліджуваних груп (M±SD)

Показник	Контрольна група До	Контрольна група Після	Основна група До	Основна група Після
Постуральний контроль	40.7 ± 4.9	54.8 ± 5.2	41.9 ± 4.1	69.5 ± 4.3
Координація рухів	38.5 ± 5.1	51.6 ± 4.8	39.7 ± 3.9	66.3 ± 3.5
Обсяг активних рухів	45.3 ± 4.7	59.8 ± 5.4	46.1 ± 4.2	73.9 ± 3.5
Функціональні дії	42.6 ± 5.0	56.9 ± 5.6	43.8 ± 4.3	72.7 ± 6.0
Рухова активність	43.1 ± 4.8	57.5 ± 5.1	44.6 ± 4.0	73.6 ± 4.5

Отримані результати свідчать про те, що кінезіологічне тейпування сприяє активації сенсомоторних механізмів, покращенню пропріоцептивного зворотного зв'язку та оптимізації м'язового тонусу. Це, у свою чергу, позитивно впливає на формування рухових навичок та функціональний стан дітей.

Таким чином, включення кінезіологічного тейпування до комплексної програми фізичної терапії дозволяє підвищити ефективність реабілітаційного процесу, прискорити відновлення рухових функцій та покращити якість життя дітей із затримкою моторного розвитку (Рис.1).

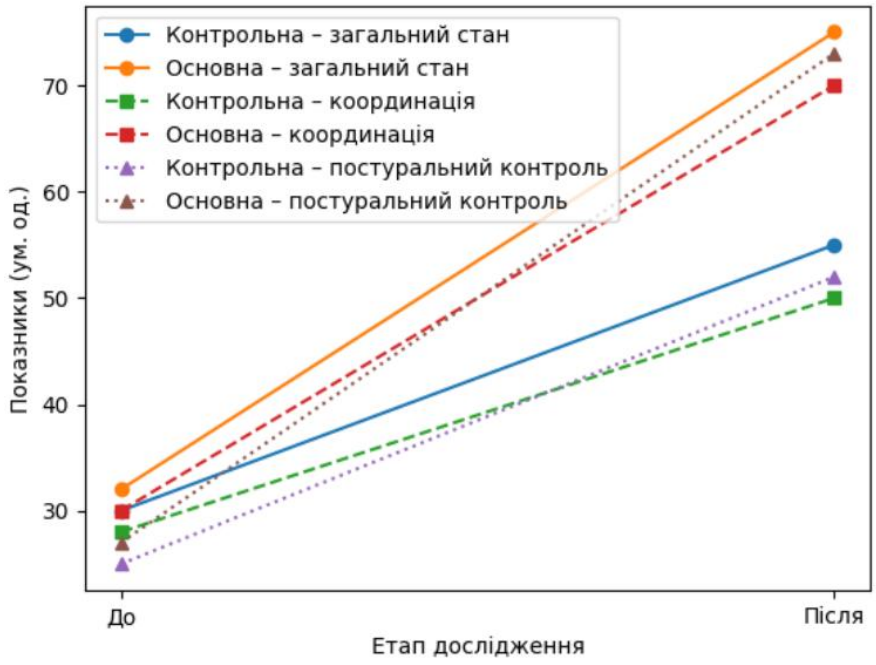

Рис.1. Комплексна динаміка змін у досліджуваних групах

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Опис отриманих результатів. Проведений аналіз результатів дослідження свідчить про позитивну динаміку моторного розвитку у дітей обох груп після проходження курсу фізичної терапії. Водночас встановлено, що у дітей основної групи, в якій додатково застосовувалося кінезіологічне тейпування, покращення показників є більш вираженим порівняно з контрольною групою.

Зокрема, у дітей основної групи відзначено суттєве підвищення рівня постурального контролю, що проявлялося у покращенні здатності утримувати рівновагу та стабільності положення тіла. Показники координації рухів також продемонстрували значне зростання, що свідчить про покращення узгодженості рухових актів та більш ефективну взаємодію сенсорних і моторних систем.

Аналіз обсягу активних рухів показав збільшення амплітуди та якості виконання рухів, що вказує на позитивний вплив реабілітаційної програми на функціональний стан опорно-рухового апарату. У дітей основної групи також спостерігалося покращення виконання функціональних дій, зокрема тих, що пов’язані з повсякденною активністю, що є важливим показником ефективності ерготерапевтичних втручань.

Окремо слід відзначити підвищення рівня загальної рухової активності дітей основної групи, що свідчить про зростання їх участі у руховій діяльності та покращення адаптаційних можливостей організму.

У контрольній групі також зафіксовано позитивні зміни за всіма досліджуваними показниками, проте вони були менш інтенсивними. Це підтверджує ефективність базової програми фізичної терапії, однак вказує на доцільність використання додаткових методів для підвищення її результативності.

Висновки.Отримані результати дозволяють зробити висновок, що включення кінезіологічного тейпування до комплексної програми фізичної терапії сприяє більш ефективному відновленню моторних функцій у дітей із затримкою розвитку. Ймовірно, це пов’язано з покращенням пропріоцептивного зворотного зв’язку, оптимізацією м’язового тонусу та активацією сенсомоторних механізмів.

Таким чином, результати дослідження підтверджують доцільність застосування кінезіологічного тейпування як ефективного додаткового засобу у реабілітації дітей із затримкою моторного розвитку.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконане в рамках теми, що розроблялась кафедрою біобезпеки і здоров’я людини Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», «Розробка технологій фізичної терапії та технічних засобів її здійснення» (№держ. реєстрації 0117U002938) а також включені до дисертаційного дослідження аспіранта.

Результати проведених досліджень впроваджено у реабілітаційну практику Комунального некомерційного підприємства «Дитяча клінічна лікарня № 4 Солом'янського району м.Києва», відділення відновного лікування та реабілітації.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Література:

1. Lin X., Zhang J., Wu M. et al. The effect of Kinesio Taping on motor function in children with cerebral palsy: a systematic review and meta-analysis of randomized controlled trials. Frontiers in Neurology. 2025;16:1527308. https://doi.org/10.3389/fneur.2025.1527308

2. А.М. Чемеріс, І.Ю. Худецький, Ю.В. Антонова-Рафі ПІДХОДИ ТА МЕТОДИ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ ДІТЕЙ ПРИ ЦЕРЕБРАЛЬНОМУ ПАРАЛІЧІ ЗІ СПАСТИЧНОЮ ДИПЛЕГІЄЮ DOI: https://doi.org/10.31612/2616-4868.3(21).2022.08 Клінічна та профілактична медицина Том 3 № 21 (2022) Опубліковано серпень 23, 2022 с.55-61 https://cp-medical.com/index.php/journal/issue/view/20

3. Ahmad S., et al. Effects of routine physical therapy with and without kinesio taping in improving gross motor function in children with spastic diplegic cerebral palsy. Journal of Bodywork and Movement Therapies. 2024;39:666–672 DOI: 10.1016/j.jbmt.2023.11.049 https://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S1360859223002577

4. Yasukawa A., Patel P., Sisung C. Pilot study: investigating the effects of kinesio taping in an acute pediatric rehabilitation setting. American Journal of Occupational Therapy. 2006;60(1):104–110. DOI: 10.5014/ajot.60.1.104 https://research.aota.org/ajot/article-abstract/60/1/104/17/Pilot-Study-Investigating-the-Effects-of-Kinesio?redirectedFrom=fulltext

5. Simsek T.T., Türkücüoğlu B., Çokal N. et al.The effects of kinesio taping on sitting posture, functional independence and gross motor function in children with cerebral palsy. Disability and Rehabilitation. 2011;33(21–22):2058–2063. DOI: 10.3109/09638288.2011.560331 https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/21401336/

6. Kara O.K., Atasavun Uysal S., Turker D. et al. The effects of kinesio taping on body functions and activity in children with cerebral palsy. Developmental Medicine & Child Neurology.DOI: 10.1111/dmcn.12474 https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/25213082/

References:

1. Lin X., Zhang J., Wu M. et al. The effect of Kinesio Taping on motor function in children with cerebral palsy: a systematic review and meta-analysis of randomized controlled trials. Frontiers in Neurology. 2025;16:1527308. https://doi.org/10.3389/fneur.2025.1527308

2. А.М. Чемеріс, І.Ю. Худецький, Ю.В. Антонова-Рафі ПІДХОДИ ТА МЕТОДИ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ ДІТЕЙ ПРИ ЦЕРЕБРАЛЬНОМУ ПАРАЛІЧІ ЗІ СПАСТИЧНОЮ ДИПЛЕГІЄЮ DOI: https://doi.org/10.31612/2616-4868.3(21).2022.08 Клінічна та профілактична медицина Том 3 № 21 (2022) Опубліковано серпень 23, 2022 с.55-61 https://cp-medical.com/index.php/journal/issue/view/20

3. Ahmad S., et al. Effects of routine physical therapy with and without kinesio taping in improving gross motor function in children with spastic diplegic cerebral palsy. Journal of Bodywork and Movement Therapies. 2024;39:666–672 DOI: 10.1016/j.jbmt.2023.11.049 https://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S1360859223002577

4. Yasukawa A., Patel P., Sisung C. Pilot study: investigating the effects of kinesio taping in an acute pediatric rehabilitation setting. American Journal of Occupational Therapy. 2006;60(1):104–110. DOI: 10.5014/ajot.60.1.104 https://research.aota.org/ajot/article-abstract/60/1/104/17/Pilot-Study-Investigating-the-Effects-of-Kinesio?redirectedFrom=fulltext

5. Simsek T.T., Türkücüoğlu B., Çokal N. et al.The effects of kinesio taping on sitting posture, functional independence and gross motor function in children with cerebral palsy. *Disability and Rehabilitation*. 2011;33(21–22):2058–2063. DOI: 10.3109/09638288.2011.560331 https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/21401336/

ISSN 2786-4952 Online

6. Kara O.K., Atasavun Uysal S., Turker D. et al. The effects of kinesio taping on body functions and activity in children with cerebral palsy. Developmental Medicine & Child Neurology.DOI: 10.1111/dmcn.12474 https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/25213082/

Дата першого надходження статті до видання: 01.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК616.14-002.151-007.64-073.7:618.2/.7

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2291-2299

Антонюк-Кисіль В.М. доктор медичних наук, професор, ординатор-хірург судинного відділення екстрагенітальної патології Комунального підприємства «Обласний перинатальний центр» Рівненської обласної ради, Рівне, https://orcid.org/0000-0003-4080-3775

Ониськів М.О. доктор філософії (PhD), лікар хірург хірургічного відділення КНП «Тернопільська комунальна міська лікарня №2», Тернопіль, https://orcid.org/0009-0005-9927-4865

КЛІНІКО-КОМПРЕСІЙНО СОНОГРАФІЧНА КАРТИНА ВАРИКОТРОМБОФЛЕБІТУ У ВАГІТНИХ І ПОРОДІЛЬ

Анотація. Венозна тромбоемболія (ВТЕ) залишається одним із провідних чинників материнської захворюваності та смертності в сучасному акушерстві. Ризик антенатальної ВТЕ у вагітних жінок у 4–5 разів перевищує аналогічні показники у невагітних пацієнток відповідного віку. Найбільш критичним є післяпологовий період, коли відносний ризик зростає приблизно у 20 разів. Своєчасна ідентифікація пацієнток груп ризику є ключовою умовою для призначення адекватної тромбопрофілактики та покращення материнських наслідків. Особливу увагу привертає гострий варикотромбофлебіт (ГВТФ), який за певних умов може трансформуватися у системні тромбоемболічні ускладнення. Метою роботи є : дослідити ризики розвитку тромбоемболічних ускладнень у вагітних та породіль, детально проаналізувавши клініко-сонографічну картину гострого варикотромбофлебіту. Проаналізовано клінічні дані 145 вагітних та породіль. ГВТФ у басейні великої підшкірної вени виник вперше у 108 (74,12%) осіб. За часом звернення: 108 пацієнток звернулися протягом перших 5 днів від початку хвороби, 20 (14,12%) — на 5–10 день, 17 (11,76%) — пізніше 10 днів. Стабільний перебіг зафіксовано у 81 (56,06%) особи, нестабільний (із прогресуванням) — у 64 (43,94%). Стан венозної системи оцінювали за класифікацією CEAP (2020) та за допомогою комплексного кольорового і компресійного дуплексного ультразвукового дослідження (ККДУЗД) із застосуванням проб Вальсальви та Сігеля. Для оцінки інтенсивності болю використовували візуальну аналогову шкалу (ВАШ). Статистична обробка проводилася в MS Excel з використанням t-критерію Стьюдента та критерію Манна-Вітні. Пацієнтки були розподілені на три групи. Перша група (n=30) — без варикозу та обтяженого анамнезу: низький ризик ВТЕ виявлено у 83,33%, помірний — у 16,17%. Друга група (n=30) — з варикозом, але без ГВТФ: низький ризик у 70%, помірний — у 30%. Третя група (n=85) — пацієнтки з ГВТФ:

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

помірний ризик ВТЕ встановлено у 38,82%, низький — у 61,18%. Встановлено пряму залежність інтенсивності болю від локалізації тромбозу. Мінімальний біль (4,1±0,3 мм) спостерігався при ізольованому ураженні гілок гомілки. При ураженні стовбура на стегні показники зростали до 44,2±1,3 мм, а при тотальному ураженні стовбура та гілок сягали максимуму — 89,1±0,3 мм за шкалою ВАШ. Клінічне обстеження має обмежену інформативність для діагностики "ізольованого" ГВТФ, що зумовлює необхідність застосування CUS-технологій (комплексного УЗД). Двобічне кольорове дуплексне сканування з компресійними пробами є золотим стандартом діагностики завдяки високій чутливості (88%) та специфічності (88–95%). Цей метод є безпечним, неінвазивним та дозволяє проводити багаторазовий моніторинг стану плоду і матері без променевого навантаження, що робить його методом вибору для діагностики ГВТФ в акушерській практиці.

Ключові слова: вагітні, породіллі, гострий варикотромбофлебіт, венозна тромбоемболія, дуплексне сканування, шкала ВАШ, тромбопрофілактика.

Antonyuk-Kisil V.M. Doctor of Medical Sciences, Professor, Resident Surgeon of the Vascular Department of Extragenital Pathology of the Municipal Enterprise "Regional Perinatal Center" of the Rivne Regional Council, Rivne, https://orcid .org/0000-0003-4080-3775

Onyskiv M.O. Doctor of Philosophy (PhD), Surgeon of the Surgical Department of the Ternopil Municipal City Hospital No. 2, Ternopil, https://orcid .org/0009-0005-9927-4865

CLINICAL, COMPRESSION, AND SONOGRAPHIC CHARACTERISTICS OF VARICOTHROMBOPHLEBITIS IN PREGNANT AND POSTPARTUM WOMEN

Abstract. Venous thromboembolism (VTE) remains a leading cause of maternal morbidity and mortality in modern obstetrics. The risk of antenatal VTE in pregnant women is 4–5 times higher than in non-pregnant patients of the same age. The postpartum period is the most critical, with the relative risk increasing approximately 20-fold. Timely identification of high-risk patients is essential for administering appropriate thromboprophylaxis and improving maternal outcomes. Acute varicothrombophlebitis (AVTP) warrants particular attention, as it may progress to systemic thromboembolic complications under certain conditions. The aim of the study was to investigate the risks of thromboembolic complications in pregnant and postpartum women by conducting a detailed analysis of the clinical and sonographic presentation of acute varicothrombophlebitis. Clinical data from 145 pregnant and postpartum women were analyzed. AVTP in the great saphenous vein basin occurred for the first time in 108 (74.12%) individuals. Regarding the time of presentation: 108

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

patients sought medical attention within the first 5 days of disease onset, 20 (14.12%) between days 5–10, and 17 (11.76%) after 10 days. A stable disease course was observed in 81 (56.06%) cases, while an unstable (progressive) course was recorded in 64 (43.94%) cases. The venous system was assessed using the CEAP classification (2020) and complex color and compression duplex ultrasound (CCDU) with Valsalva and Sigel maneuvers. Pain intensity was evaluated using the Visual Analog Scale (VAS). Statistical analysis was performed using MS Excel, employing Student's t-test and the Mann-Whitney U test. Patients were divided into three groups. Group 1 (n=30) included women without varicose veins or a relevant family history: low VTE risk was found in 83.33%, and moderate risk in 16.17%. Group 2 (n=30) consisted of women with primary varicose veins but without AVTP: low risk in 70%, and moderate risk in 30%. Group 3 (n=85) comprised patients with AVTP: moderate VTE risk was established in 38.82%, and low risk in 61.18%. A direct correlation was found between pain intensity and the localization of thrombosis. Minimal pain (4.1±0.3 mm) was observed in isolated involvement of lower leg branches. In cases of trunk involvement on the thigh, scores rose to 44.2±1.3 mm, reaching a maximum of 89.1±0.3 mm on the VAS during total involvement of both the trunk and branches. Clinical examination has limited informative value for diagnosing "isolated" AVTP, necessitating the use of CUS technologies (complex ultrasound). Bilateral color duplex scanning with compression maneuvers is the gold standard for diagnosis due to its high sensitivity (88%) and specificity (88–95%). This method is safe, non-invasive, and allows for repeated monitoring of the fetus and mother without radiation exposure, making it the method of choice for diagnosing AVTP in obstetric practice.

Keywords: pregnant women, postpartum women, acute varicothrombophlebitis, venous thromboembolism, duplex scanning, VAS scale, thromboprophylaxis.

Постановка проблеми. Венозна тромбоемболія (ВТЕ) залишається одним із основних чинників материнської захворюваності та смертності, створюючи значний клінічний виклик під час вагітності та у післяпологовому періоді [1]. Ризик антенатальної ВТЕ у вагітних жінок у чотири-п’ять разів вищий, ніж у невагітних жінок того ж віку, хоча абсолютний ризик залишається низьким і становить приблизно 1 на 1000 вагітностей.

Венозна тромбоемболія може виникнути на будь-якому терміні вагітності, проте післяпологовий період є часом найвищого ризику: за оцінками, відносний ризик у цей час зростає приблизно у 20 разів [2]. З огляду на ці ризики, належна ідентифікація пацієнток, яким може бути корисною тромбопрофілактика, є вкрай важливою для покращення материнських наслідків [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні публікації акцентують увагу на тому, що гострий варикотромбофлебіт (ГВТФ) під час вагітності не можна розглядати як виключно локальне запалення. Дослідження R. Bauersachs et al. (2020) вказують на те, що тромбоз поверхневих вен (ТПВ) у вагітних має високий потенціал до проксимального поширення та переходу у систему

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

глибоких вен, що призводить до тромбоемболії легеневої артерії (ТЕЛА) у 3–4% випадків [7].

У питаннях діагностики більшість міжнародних товариств (зокрема, ESHRE та RCOG) визнають «золотим стандартом» компресійну ультрасонографію (CUS). Останні роботи підкреслюють ефективність використання кольорового дуплексного сканування (КДС). Наприклад, дослідження L. Galanaud et al. демонструють, що чутливість ультразвукового методу в діагностиці тромбозів підшкірних вен досягає 95%, проте у вагітних вона може бути дещо нижчою через набряки та змінену гемодинаміку, що вимагає використання специфічних функціональних проб (проба Вальсальви, мануальна компресія) [8,9].

Окремим дискусійним питанням у літературі є оцінка інтенсивності больового синдрому за допомогою Візуальної аналогової шкали (ВАШ) у поєднанні з сонографічними ознаками. Доведено, що високі показники за шкалою ВАШ (>75 мм) корелюють із залученням у тромботичний процес стовбурів магістральних підшкірних вен та наявністю перифокального запалення, що вимагає негайного призначення низькомолекулярних гепаринів (НМГ) [10].

Таким чином, сучасна стратегія ведення таких пацієнток базується на мультидисциплінарному підході, де провідну роль відіграє рання сонографічна верифікація патологічного процесу та стратифікація ризиків за міжнародними шкалами.

Мета статті. Вивчити ризики тромбоемболії у вагітних і породіль з врахуванням клініко-сонографічної картини варикотромбофлебіту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нами було проаналізовано 145 вагітних та породіль. Серед них гострий варикотромбофлебіт (ГВТФ) в басейні великої підшкірної вени (ВПВ) виник вперше у 108(74.12%), через 5 днів від початку розвитку захворювання, у 20(14.12%) – від 5 до 10 днів ,17(11.76%) – більше 10 днів. Із них, стабільний перебіг захворювання спостерігався у 81(56.06%) ,нестабільний у 64(43.94%) з тенденцією до прогресування в проксимальному напрямку у 22 (34.48%), дистальному у 24(37.93%) ,проксимальному + дистальному у 18(27.59%). Вираженість клінічних проявів захворювання оцінювали за класифікацією CEAP (2020)[4]. Всім пацієнткам виконане в комплексі кольорове та компресійне дуплексне ультразвукове дослідження(ККДУЗД) вен обох нижніх кінцівок(поверхневих і глибоких) лінійним датчиком змінної частоти 5-12 МГц з пробами Valsalva і з мануальними пробами дистальної компресії за Sigel. Дослідження клубових і вен пахового каналу за допомогою конвексійного низькочастотного датчика змінної частоти 2.5-4.0 МГц з абдомінальним режимом з доступом крізь передню черевну стінку в режимі реального часу з візуалізацією, аускультацією досліджуваної судини. Оцінку венозного кровоплину (ретроградний і/або антеградний) і його картографування з проведенням проби Вальсальви проводили за допомогою апарату ESAOTE Mylab Class C . Наявність та інтенсивність болю оцінювалися за візуальною аналоговою шкалою болю (ВАШ) [6],згідно якої інтенсивність

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

больового синдрому оцінювались в мм від 0 до 100 мм (відсутність болю від 0 до 5мм,слабка- від 5 мм до 45 мм , середня - від 45мм до 75мм, сильна - від 75 до100 мм) . Статистичний аналіз проводився у вигляді абсолютних та відносних чисел, середньоарифметичного та стандартного відхилення. Для порівняння кількісних даних використовували t-критерій Стьюдента,при розпреділенні відмінного від нормального-критерій Манна-Вітні. Значення вищенаведенних показників вираховували за допомогою загально-доступних онлайн-калькуляторів і MS Excel.

Таблиця 1

Частота ГВТФ в басейні сафенових вен у вагітних в залежності від триместру вагітності і клінічних проявів захворювання. (n=145)

Триместри вагітності	**К-ть ГВТФ**	**Кількість (%)**	**Клінічні прояви захворювання**		
			C2s	**C3s**	**C4ds**
I триместр	5	3.5%	2	2	1
II триместр	109	75,3%	65	36	8
III триместр	24	16.5%	9	10	5
Породілі	7	4,7%	2	3	2
Всього	145	100%	78(53,8%)	51(35,17%)	16(11,03%)

ГВТФ- гострий варикотромбофлебіт

Клінічні класи за системою CEAP (2020): C2 — варикозно розширені вени; C3 — набряк; C4d — коронарна флебектазія.

Як видно із таблиці 1, 109 пацієнток були на II триместрі вагітності, з них згідно класифікації CEAP 65 (59,6%) – мали розширення вен нижніх кінцівок C2. У 36 (33,03%) варикозні вени супроводжувалися набряком гомілки та стопи. Слід відмітити, що 24 пацієнток, що складає 16,5% були на III триместрі вагітності з переважанням за класифікацією CEAP C3s та C4ds, а також 4 породілі мали гострий варикотромбофлебіт.

Для дослідження сформували 3 групи вагітних приблизно одного віку, термінів та кількості вагітностей, з низьким та помірним ризиком виникнення ВТЕ ,згідно критеріїв рекомендованих RCOG 2015 [2].

Виявлене запалення в підшкірних венах нижніх кінцівок класифікували за Konstantinides SV,Meyer G.Becattini C et al (2019) [5]. Виділили 4 типи ураження венозної системи нижніх кінцівок. I тип - тромбоз дистальних відділів ВПВі/або малої підшкірної вени (МПВ) або її гілок. Тромбоз локалізувався дистальніше колінного суглобу при уражені ВПВ і нижче підшкірно-підколінного співустя при ураженні МПВ. Загроза емболії легеневої артерії була відсутня,в подальшому тромбофлебіт або затихав ,або переходив в один із наступних типів: тип II - тромбоз поширювався до підшкірно-стегнового або підшкірно-підколінного співустя та переходив у стегнову і/або підколінну вени. Безпосередньо загрози емболії легеневої артерії не було ,але вона могла стати реальною загрозою в

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

найближчий час при проксимальному поширені тромбозу. Тип III - тромбоз ,крізь співустя підшкірних вен переходив на глибоку венозну систему. Верхівка такого тромбу,як правило ,носила неоклюзивний характер і флотувала в кровотоці стегнової і/або підколінної вен. Загроза ТЕЛА дуже велика. В наступному подібний флотуючий тромб міг стати як емболом, так і пристінковим або оклюзивним. Окрім того могло мати місце поширення тромбозу по глибоких венах як в проксимальному і/або дистальному напрямку. Тип IV - тромбоз не поширювався на приустя ,але крізь неспроможні перфорантні вени гомілки і/або стегна поширювався в глибокі вени. Наявність або відсутність загрози ТЕЛА залежала в першу чергу від характеру тромбу(флотуючий ,пристінковий ,оклюзивний) в глибокій венозній магістралі. Тип V- кожен з цих перерахованих варіантів гострого тромбофлебіту міг поєднуватись з ізольованим симультанним тромбозом глибоких вен як на ураженій так і на коллатеральній кінцівці.

Аналіз результатів показав, що 30 вагітних (першої групи) не мали ознак варикозної трансформації вен нижніх кінцівок і гострого запалення підшкірних вен в сімейному анамнезі по першій та другій лінії родичів. Вагітні та породілі першої групи класифікувались згідно категорій ризику ВТЕ при первинному огляді: на помірний - у 5 (16.17%) пацієнток та 25(83.33%) - низький ризик. Другу групу склали 30 вагітних та породіль з первинною варикозною трансформацією підшкірних вен нижніх кінцівок без клініки гострого тромбофлебіту і відсутності його в анамнезі. Класифікувались вагітні та породілі другої групи згідно категорій ризику ВТЕ при первинному огляді: на помірний - у 9(30%) пацієнток та 21(70%) – низький ризик. Третя група із 85(58,6%)пацієнток(79 вагітних та 6 породіль) з ГВТФ первинно варикозно трансформованих вен з наявністю його у 8(9.41%) в анамнезі при попередніх вагітностях і у 6(7.06%) -в період між вагітностями. Класифікувались вагітні та породілі третьої групи згідно категорій ризику ВТЕ при первинному огляді: на помірний - у 33(38.82%) пацієнток та 52(61.18%)-низький.

Таблиця 2

Інтенсивність болю в залежності від локалізації запального процесу в басейні ВПВ(в гілках ,стовбурі, гілка + стовбур) згідно клініко-сонографічних даних обстеження (n-145).

Локалізація клінічно	**К-ть пацієнток**	**Локалізація за даними ККДАС**	**К-ть**	**Оцінка болю за ВАШ**		
				Незначний	**Помірний**	**Сильний**
Стегно	23	переважно в стовбурі	12	4.53±1.3(2)	44.2±1.3(7)	78.2±0.5(3)
		переважно в гілках	7	4.49±0.9(3)	49.3±0.6(3)	72.3±0.7 (1)
		стовбур+гілки	4	5.0±0.3(1)	67.3±0.9(2)	82.3±-.5(1)

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Локалізація клінічно	К-ть пацієнток	Локалізація за даними ККДАС	К-ть	Оцінка болю за ВАШ		
				Незначний	Помірний	Сильний
Гомілка	102	переважно в стовбурі	25	4.2±0.3(10)	65.2±0.1(10)	72.3±0.4(5)
		переважно в гілках	45	4.1±0.3(12)	65.2±0.4(28)	77.3±0.5(5)
		стовбур+гілки	32	4.9±0.4(9)	71.3±0.9(20)	83.4±0.6(3)
Стегно+ гомілка	20	Переважно в стовбурі	7	4.9±0.4(2)	73.2±0.5(3)	84.5±0.1(2)
		Переважно в гілках	7	70.6±0.2(2)	83.3±0.7(4)	87.1±0.4(1)
		Стовбур + гілки	6	83.5±0.8(2)	84.3±0.5(2)	89.1±0.3(2)

Примітки. ВПВ – велика підшкірна вена; ВАШ — візуально-аналогова шкала; ККДАС — клініко-компресійна дуплексна ангіосонографія;

Дані ВАШ наведені у форматі M±SD(n), де M — середнє арифметичне значення, SD — стандартне відхилення, (n) — кількість пацієнток у даній підгрупі. Інтенсивність болю: 0–5 мм — відсутність, 5–45 мм — слабка, 45–75 мм — середня, 75–100 мм — сильна.

Біль є одним із не специфічних об’єктивних симптомів проявів захворювання, якій зустрічається з різною частотою та інтенсивністю ,як при хронічному захворюванні вен (ХЗВ) нижніх кінцівок та промежини, так і при його ускладнені у вигляді ГВТФ .Наявність та інтенсивність якого оцінюється індивідуально, суб’єктивно пацієнтками. Для цього використали ВАШ ,згідно якої інтенсивність больового синдрому оцінювались пацієнтками в мм від 0 до 100 мм (відсутність болю від 0 до 5мм,слабка- від 5 мм до 45 мм , середня - від 45мм до 75мм, сильна - від 75 до100 мм) .

На основі даних таблиці №2 представлено аналіз інтенсивності болю та локалізації запального процесу у 145 пацієнток (вагітних та породіль) із варикотромбофлебітом у басейні великої підшкірної вени (ВПВ).

Основними параметрами оцінки були клінічна локалізація, дані клініко-компресійної дуплексної ангіосонографії (ККДАС) та інтенсивність болю за візуально-аналоговою шкалою (ВАШ). Згідно з клінічними та сонографічними даними, патологічний процес розподілився наступним чином: гомілка - найчастіша локалізація, зафіксована у 102 пацієнток (70%). У цій зоні тромбофлебіт найчастіше вражав переважно гілки вен (45 випадків); стегно - спостерігалося у 23 пацієнток (16%). Тут домінувало ураження переважно стовбура вени (12 випадків); стегно + гомілка - поєднане ураження виявлено у 20 пацієнток (14%).Інтенсивність болю безпосередньо залежить від того, які структури залучені в процес (стовбур, гілки або їх поєднання). Найнижчі показники болю були зафіксовані при ізольованому ураженні гілок на гомілці (4.1±0.3).Помірний біль: коливання становили від (44.2± 1.3) (стовбур на стегні) до (84.3± 0.5) (стовбур+гілки при тотальному ураженні всієї кінцівки). Найвищі

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

показники інтенсивності болю (89.1±0.3) спостерігалися при одночасному ураженні стовбура та гілок на рівні і стегна, і гомілки.

Висновки. На сучасному етапі, клінічне обстеження залишається мало інформативним в становленні діагнозу «ізольованого» ГВТФ .Тому на сьогодення важливим є використання CUS-технології (комплекс ультразвукових методик):двобічного кольорового дуплексного сканування одночасно поверхневої та глибокої венозної мережі з обов'язковим поєднанням компресійної проби та з пробою Valsalva ,а при потребі з мануальною пробою дистальної компресії по Sigel для діагностування і документації даної патології. До переваг цього комплексу ультразвукових методик діагностики належать його не інвазивність, доступність, можливість багаторазового використання, відсутність променевого та невираженого теплового навантаження на тканини плоду та матері, використання одночасно 2-3 режимів дослідження з високою чутливістю (88%) і специфічністю(88-95%) ,що є методом вибору діагностики ГВТФ у вагітних та породіль.

Перспективи подальших досліджень. Створити шкалу, яка базується на математичній прогностичній моделі ризику розвитку венозної тромбоемболії у жінок з варикозно розширеними венами нижніх кінцівок, що планують вагітність.

Література

1. Didembourg, M., Morimont, L., De Gottal, E., & Douxfils, J. (2026). The maternal hemostatic shift: Understanding VTE risk in pregnancy and postpartum. *Thrombosis Research, 257*, Article 109561. https://doi.org/10.1016/j.thromres.2025.109561

2. Royal College of Obstetricians and Gynaecologists. (2015). *Thromboembolic disease in pregnancy and the puerperium: Acute management* (Green-top Guideline No. 37b). https://www .rcog.org.uk/guidance/browse-all-guidance/green-top-guidelines/thromboembolic-disease-in-preg nancy-and-the-puerperium-acute-management-green-top-guideline-no-37b/

3. Cardaniuc, C., & Sagaidac, I. (2026). Thromboprophylaxis in pregnancy, delivery and puerperium: A review of literature and current guidelines. *Moldovan Journal of Health Sciences*, *13*(1), 85–95. https://doi.org/10.52645/MJHS.2026.1.13

4. Lurie, F., Passman, M., Meisner, M., Dalsing, M., Masuda, E., Welch, H., Bush, R. L., Blebea, J., Carpentier, P. H., De Maeseneer, M., Gasparis, A., Labropoulos, N., Marston, W. A., Rafetto, J., Santiago, F., Shortell, C., Uhl, J. F., Urbanek, T., van Rij, A., . . . Wakefield, T. (2020). The 2020 update of the CEAP classification system and reporting standards. *Journal of Vascular Surgery: Venous and Lymphatic Disorders*, *8*(3), 342–352. https://doi.org/10.1016/j.jvsv.2019. 12.075

5. Konstantinides, S. V., Meyer, G., Becattini, C., Bueno, H., Geersing, G. J., Harjola, V. P., Huisman, M. V., Humbert, M., Jennings, C. S., Jiménez, D., Kucher, N., Lang, I. M., Lankeit, M., Lorusso, R., Mazzolai, L., Meneveau, N., Ní Áinle, F., Prandoni, P., Pruszczyk, P., . . . Zamorano, J. L. (2020). 2019 ESC Guidelines for the diagnosis and management of acute pulmonary embolism developed in collaboration with the European Respiratory Society (ERS). *European Heart Journal*, *41*(4), 543–603. https://doi.org/10.1093/eurheartj/ehz405

6. Koo, M., & Yang, S.-W. (2025). Visual analogue scale. *Encyclopedia*, *5*(4), 190. https://doi.org/10.3390/encyclopedia5040190

ISSN 2786-4952 Online

7. Bauersachs R., Knapstein J. Superficial vein thrombosis in pregnancy and postpartum: clinical perspectives. Phlebology. 2020. Vol. 35(8). P. 552-561.
8. Galanaud L., Quenet S., Rivron-Guillot K. et al. Predictive factors for internal vein extension of superficial vein thrombosis. Thrombosis Research. 2021. Vol. 198. P. 110-115.
9. Duffett L., Rodger M. VTE in pregnancy: Epidemiology, risk factors, and prophylaxis. Seminars in Hematology. 2020. Vol. 57, Issue 3. P. 129-134.
10. Skeik N., Tang L., Lim S. Superficial Venous Thrombosis: Update on Diagnosis and Management. Current Cardiology Reports. 2023. Vol. 25. P. 1-12.

References

1. Didembourg, M., Morimont, L., De Gottal, E., & Douxfils, J. (2026). The maternal hemostatic shift: Understanding VTE risk in pregnancy and postpartum. *Thrombosis Research*, *257*, Article 109561. https://doi.org/10.1016/j.thromres.2025.109561
2. Royal College of Obstetricians and Gynaecologists. (2015). *Thromboembolic disease in pregnancy and the puerperium: Acute management* (Green-top Guideline No. 37b). https://www.rcog.org.uk/guidance/browse-all-guidance/green-top-guidelines/thromboembolic-disease-in-pregnancy-and-the-puerperium-acute-management-green-top-guideline-no-37b/
3. Cardaniuc, C., & Sagaidac, I. (2026). Thromboprophylaxis in pregnancy, delivery and puerperium: A review of literature and current guidelines. *Moldovan Journal of Health Sciences*, *13*(1), 85–95. https://doi.org/10.52645/MJHS.2026.1.13
4. Lurie, F., Passman, M., Meisner, M., Dalsing, M., Masuda, E., Welch, H., Bush, R. L., Blebea, J., Carpentier, P. H., De Maeseneer, M., Gasparis, A., Labropoulos, N., Marston, W. A., Rafetto, J., Santiago, F., Shortell, C., Uhl, J. F., Urbanek, T., van Rij, A., . . . Wakefield, T. (2020). The 2020 update of the CEAP classification system and reporting standards. *Journal of Vascular Surgery: Venous and Lymphatic Disorders*, *8*(3), 342–352. https://doi.org/10.1016/j.jvsv.2019.12.075
5. Konstantinides, S. V., Meyer, G., Becattini, C., Bueno, H., Geersing, G. J., Harjola, V. P., Huisman, M. V., Humbert, M., Jennings, C. S., Jiménez, D., Kucher, N., Lang, I. M., Lankeit, M., Lorusso, R., Mazzolai, L., Meneveau, N., Ní Áinle, F., Prandoni, P., Pruszczyk, P., . . . Zamorano, J. L. (2020). 2019 ESC Guidelines for the diagnosis and management of acute pulmonary embolism developed in collaboration with the European Respiratory Society (ERS). *European Heart Journal*, *41*(4), 543–603. https://doi.org/10.1093/eurheartj/ehz405
6. Koo, M., & Yang, S.-W. (2025). Visual analogue scale. *Encyclopedia*, *5*(4), 190. https://doi.org/10.3390/encyclopedia5040190
7. Bauersachs R., Knapstein J. Superficial vein thrombosis in pregnancy and postpartum: clinical perspectives. Phlebology. 2020. Vol. 35(8). P. 552-561.
8. Galanaud L., Quenet S., Rivron-Guillot K. et al. Predictive factors for internal vein extension of superficial vein thrombosis. Thrombosis Research. 2021. Vol. 198. P. 110-115.
9. Duffett L., Rodger M. VTE in pregnancy: Epidemiology, risk factors, and prophylaxis. Seminars in Hematology. 2020. Vol. 57, Issue 3. P. 129-134.
10. Skeik N., Tang L., Lim S. Superficial Venous Thrombosis: Update on Diagnosis and Management. Current Cardiology Reports. 2023. Vol. 25. P. 1-12.

Дата першого надходження статті до видання: 20.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 616-056.7:616.89-008.434-053.2:616.28-008.1-053.2:616.831-053.2

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2300-2310

Арнаутова Лариса Валентинівна кандидат медичних наук, доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти, Державний заклад «Південно-український національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», м. Одеса, https://orcid.org/0000-0002-1844-0878

ГЕНЕТИЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ, СЕНСОРНИХ І МОВЛЕННЄВИХ ПОРУШЕНЬ У ДІТЕЙ: ЕТІОЛОГІЧНИЙ ТА КЛІНІЧНИЙ АНАЛІЗ

Анотація. У статті розглянуто проблему генетичних детермінант інтелектуальних, сенсорних і мовленнєвих порушень у дітей у контексті сучасних досягнень медичної науки.

Актуальність дослідження зумовлена зростанням частоти спадкових і вроджених патологій, що впливають на розвиток дитини. Метою роботи є здійснення комплексного етіологічного та клінічного аналізу генетичних чинників, які обумовлюють формування зазначених порушень. У статті узагальнено сучасні підходи до вивчення генетичних механізмів розвитку патологій центральної нервової системи.

Висвітлено роль хромосомних аномалій, генних мутацій і полігенних факторів у виникненні інтелектуальних порушень. Проаналізовано значення генетичних змін у формуванні сенсорних порушень, зокрема порушень слуху та зору. Розглянуто клінічні особливості спадкових форм глухоти, пов’язаних із мутаціями відповідних генів. Окрему увагу приділено генетичним аспектам мовленнєвих порушень, зокрема ролі генів, що регулюють мовленнєву функцію. Визначено, що мовленнєві розлади можуть виступати як самостійні генетично зумовлені стани або як складова комплексних синдромів.

У роботі підкреслено значення сучасних молекулярно-генетичних методів у діагностиці порушень розвитку. Обґрунтовано необхідність раннього виявлення генетичних аномалій для підвищення ефективності медичного втручання. Встановлено, що клінічні прояви генетичних порушень характеризуються значною варіабельністю. Показано, що взаємодія генетичних і середовищних факторів визначає індивідуальні особливості перебігу захворювань.

Акцентовано увагу на важливості мультидисциплінарного підходу до діагностики та лікування дітей з порушеннями розвитку. Висвітлено роль генетичного консультування у профілактиці спадкових патологій. Розглянуто сучасні перспективи застосування генної терапії та редагування геному. Визначено основні напрями вдосконалення клінічної практики у сфері медичної генетики.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Зазначено необхідність інтеграції генетичних, нейробіологічних і клінічних даних. Підкреслено значення індивідуалізованого підходу до лікування та реабілітації дітей. Узагальнено основні наукові підходи до вивчення генетичних детермінант порушень розвитку. Отримані результати можуть бути використані у клінічній практиці та подальших наукових дослідженнях.

Ключові слова: генетичні детермінанти, інтелектуальні порушення, сенсорні порушення, мовленнєві порушення, медична генетика, етіологія, клінічний аналіз, генні мутації, спадкові захворювання, молекулярно-генетична діагностика, генетичне консультування, дитячий розвиток.

Arnautova Larysa Valentynivna Candidate of Medical Sciences, Associate Professor of the Department of Special and Inclusive Education, State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky", Odesa, https://orcid.org/0000-0002-1844-0878

GENETIC DETERMINANTS OF INTELLECTUAL, SENSORY AND SPEECH DISORDERS IN CHILDREN: ETIOLOGY AND CLINICAL ANALYSIS

Abstract. The article considers the problem of genetic determinants of intellectual, sensory and speech disorders in children in the context of modern achievements of medical science.

The relevance of the study is due to the increase in the frequency of hereditary and congenital pathologies that affect the development of the child. The aim of the work is to carry out a comprehensive etiological and clinical analysis of genetic factors that determine the formation of these disorders. The article summarizes modern approaches to the study of genetic mechanisms of the development of pathologies of the central nervous system.

The role of chromosomal abnormalities, gene mutations and polygenic factors in the occurrence of intellectual disorders is highlighted. The significance of genetic changes in the formation of sensory disorders, in particular hearing and vision disorders, is analyzed. The clinical features of hereditary forms of deafness associated with mutations of the corresponding genes are considered. Special attention is paid to genetic aspects of speech disorders, in particular the role of genes that regulate speech function. It is determined that speech disorders can act as independent genetically determined conditions or as a component of complex syndromes.

The work emphasizes the importance of modern molecular genetic methods in the diagnosis of developmental disorders. The need for early detection of genetic abnormalities to increase the effectiveness of medical intervention is substantiated. It is established that the clinical manifestations of genetic disorders are characterized by significant variability. It is shown that the interaction of genetic and environmental factors determines the individual characteristics of the course of diseases. Attention is

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

focused on the importance of a multidisciplinary approach to the diagnosis and treatment of children with developmental disorders. The role of genetic counseling in the prevention of hereditary pathologies is highlighted. Modern prospects for the use of gene therapy and genome editing are considered. The main directions for improving clinical practice in the field of medical genetics are determined.

The need for integration of genetic, neurobiological and clinical data is noted. The importance of an individualized approach to the treatment and rehabilitation of children is emphasized. The main scientific approaches to studying genetic determinants of developmental disorders are summarized. The results obtained can be used in clinical practice and further scientific research.

Keywords: genetic determinants, intellectual disabilities, sensory disorders, speech disorders, medical genetics, etiology, clinical analysis, gene mutations, hereditary diseases, molecular genetic diagnostics, genetic counseling, child development.

Постановка проблеми. Проблема генетичної детермінації інтелектуальних, сенсорних і мовленнєвих порушень у дітей набуває особливої актуальності в умовах зростання частоти вроджених і спадкових аномалій розвитку.

Сучасні досягнення медичної генетики, нейропсихології та спеціальної педагогіки свідчать про складний і багатофакторний характер формування зазначених порушень. Водночас недостатньо вивченими залишаються механізми взаємодії генетичних і середовищних чинників у виникненні різних форм дизонтогенезу.

Значна частина інтелектуальних порушень пов’язана з хромосомними аномаліями та генними мутаціями, що зумовлюють порушення розвитку центральної нервової системи.

Сенсорні порушення, зокрема порушення слуху та зору, також часто мають спадкову природу, що підтверджується результатами молекулярно-генетичних досліджень.

Мовленнєві порушення нерідко виступають як вторинні прояви генетично зумовлених уражень мозку або як самостійні фенотипові прояви генетичних синдромів.

Незважаючи на наявність значного обсягу наукових даних, питання ранньої діагностики генетично обумовлених порушень залишається відкритим. Відсутність чітких міждисциплінарних підходів до виявлення та інтерпретації генетичних факторів ускладнює процес своєчасного втручання. Особливої уваги потребує проблема диференціальної діагностики між генетично детермінованими та набутими формами порушень розвитку. У практиці спеціальної освіти часто спостерігається недостатній рівень урахування генетичних чинників при розробці індивідуальних освітніх програм. Це призводить до зниження ефективності корекційно-розвивальної роботи з дітьми. Крім того, обмеженість

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

генетичного консультування для сімей з дітьми, які мають порушення розвитку, знижує можливості профілактики повторних випадків. Потреба у комплексному етіологічному та клінічному аналізі зазначених порушень з урахуванням сучасних наукових підходів є дуже актуальною. Важливим є також визначення специфічних клінічних проявів різних генетичних синдромів, що супроводжуються інтелектуальними, сенсорними та мовленнєвими порушеннями.

Необхідність інтеграції даних генетики, медицини та педагогіки обумовлює потребу у розробці нових методологічних підходів до дослідження цієї проблеми.

З огляду на це постає завдання систематизації існуючих знань щодо генетичних детермінант порушень розвитку у дітей. Таким чином, постановка проблеми зумовлює необхідність глибокого наукового аналізу генетичних чинників як ключових детермінант формування інтелектуальних, сенсорних і мовленнєвих порушень у дитячому віці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз сучасних наукових досліджень і публікацій свідчить про зростаючий інтерес до вивчення генетичних детермінант інтелектуальних, сенсорних і мовленнєвих порушень у дітей з позицій клінічної медицини та медичної генетики.

У навчально-методичних працях з медичної біології підкреслюється фундаментальна роль спадковості та мінливості у формуванні патологічних станів, зокрема порушень розвитку нервової системи [1]. Автори зазначають, що генетичні мутації можуть мати як моногенний, так і полігенний характер, що ускладнює клінічну діагностику [1].

У дослідженнях з психогенетики акцентується увага на взаємодії генотипу та середовища як ключовому чиннику формування інтелектуальних порушень [3].

Встановлено, що значна частина випадків інтелектуальної недостатності має генетичне підґрунтя, пов’язане з порушенням експресії генів, відповідальних за розвиток мозку [7]. Сучасні технології секвенування геному дозволили ідентифікувати численні гени, асоційовані з інтелектуальними порушеннями [7].

Зокрема, розвиток генної інженерії відкриває перспективи для корекції генетичних дефектів на молекулярному рівні [7].

У клінічних нейронаукових дослідженнях підкреслюється значення мультидисциплінарного підходу до вивчення інтелектуальної недостатності [8]. Науковці наголошують на необхідності інтеграції генетичних і нейробіологічних даних для точнішого визначення патогенезу захворювань [8].

Дослідження сенсорних порушень, зокрема глухоти, демонструють значну роль мутацій у гені connexin-26 як однієї з найбільш поширених причин спадкової втрати слуху у дітей [5].

Клінічні спостереження підтверджують, що мутації в цьому гені обумовлюють розвиток форми глухоти DFNB1, що має важливе значення для генетичного консультування [5].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У сфері офтальмогенетики встановлено зв'язок між мутаціями гена PPIB та розвитком спадкової сліпоти, що підтверджує роль специфічних генів у формуванні сенсорних дефіцитів [4]. Ці дані підкреслюють необхідність ранньої генетичної діагностики для попередження прогресування патології [4].

У дослідженнях мовленнєвих порушень особливу увагу приділено гену FOXP2, який відіграє ключову роль у формуванні мовлення та мовної функції [6]. Молекулярно-генетичний аналіз показує, що мутації цього гена призводять до специфічних розладів мовлення [6].

К. О. Зелінська-Любченко зазначає, що моторна алалія може мати генетичну природу, пов'язану з порушенням розвитку мовленнєвих центрів мозку [2].

У її роботах підкреслюється роль спадкових факторів у формуванні мовленнєвих розладів у дітей [2]. Дослідження також вказують на складність клінічної картини мовленнєвих порушень, що часто поєднуються з іншими формами дизонтогенезу [2].

Важливим аспектом є те, що генетичні порушення можуть мати різні фенотипові прояви залежно від впливу середовищних чинників [3]. Це обумовлює необхідність індивідуалізованого підходу до діагностики та лікування дітей з порушеннями розвитку [3].

Сучасні наукові джерела також підкреслюють значення генетичного консультування для сімей, де є діти з порушеннями розвитку [5].

Водночас залишається недостатньо дослідженим питання прогнозування перебігу захворювань на основі генетичних даних [8].

У науковій літературі відзначається потреба у вдосконаленні методів раннього виявлення генетичних аномалій [1]. Застосування новітніх молекулярно-генетичних технологій сприяє підвищенню точності діагностики [7].

Таким чином, аналіз публікацій свідчить про значний прогрес у вивченні генетичних детермінант порушень розвитку у дітей, проте водночас вказує на наявність невирішених проблем, що потребують подальших досліджень.

Метою статті є здійснення комплексного етіологічного та клінічного аналізу генетичних детермінант інтелектуальних, сенсорних і мовленнєвих порушень у дітей на основі узагальнення сучасних досягнень медичної генетики, нейронаук та клінічної практики; визначення ролі спадкових факторів у патогенезі зазначених порушень; виявлення специфічних клінічних проявів генетично зумовлених синдромів; а також обґрунтування значення ранньої діагностики та генетичного консультування для підвищення ефективності медико-психолого-педагогічного супроводу дітей із порушеннями розвитку.

Виклад основного матеріалу. Генетичні детермінанти інтелектуальних, сенсорних і мовленнєвих порушень у дітей становлять складну та багаторівневу систему взаємопов'язаних патогенетичних механізмів, що формуються під впливом спадкових факторів і реалізуються через порушення розвитку центральної нервової системи.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У сучасній медичній науці встановлено, що генетичні аномалії можуть виникати на різних рівнях організації генетичного матеріалу – від хромосомних перебудов до точкових мутацій, що безпосередньо впливають на функціонування білків, відповідальних за нейрональну диференціацію, міграцію та синаптичну пластичність [1]. Згідно з даними медичної біології, значна частина порушень розвитку у дітей має генетичну етіологію, що обумовлює необхідність їх розгляду в контексті клінічної генетики та нейропедіатрії [1].

Інтелектуальні порушення у дітей є однією з найбільш досліджених категорій генетично детермінованих патологій. За результатами сучасних генетичних досліджень, близько половини випадків інтелектуальної недостатності пов'язані з генетичними факторами, серед яких провідну роль відіграють мутації генів, що регулюють розвиток мозку [7]. Порушення експресії таких генів призводить до змін у структурі та функції нейрональних мереж, що клінічно проявляється зниженням когнітивних функцій, порушенням пам'яті, уваги та здатності до навчання. Особливу увагу приділяють дослідженню моногенних форм інтелектуальних порушень, які мають чітко визначений генетичний дефект і характерний фенотип [7]. Водночас значна частина випадків має полігенну природу, що ускладнює встановлення точного етіологічного чинника.

Клінічні дослідження у галузі нейронаук підкреслюють важливість інтеграції генетичних і нейрофізіологічних підходів для розуміння механізмів розвитку інтелектуальної недостатності [8]. Зокрема, виявлено, що генетичні мутації можуть впливати на формування синапсів, процеси нейротрансмісії та пластичність мозку, що є критично важливими для когнітивного розвитку [8]. Крім того, порушення регуляції генів, що беруть участь у нейрогенезі, може призводити до аномалій структури кори головного мозку, що підтверджується даними нейровізуалізаційних досліджень. У цьому контексті особливого значення набуває вивчення генетичних синдромів, що супроводжуються інтелектуальними порушеннями, оскільки вони дозволяють встановити причинно-наслідкові зв'язки між генотипом і фенотипом.

Сенсорні порушення, зокрема порушення слуху та зору, також мають значну генетичну складову. За даними клінічних досліджень, до 60 % випадків вродженої глухоти мають спадкову природу, причому найбільш поширеною є мутація гена connexin-26, що призводить до розвитку форми глухоти DFNB1 [5].

Цей ген кодує білок, який бере участь у міжклітинній комунікації у внутрішньому вусі, і його дефекти порушують передачу звукових сигналів. Клінічно це проявляється двобічною нейросенсорною глухотою різного ступеня тяжкості. Важливим є те, що такі форми глухоти можуть бути діагностовані на ранніх етапах життя за допомогою молекулярно-генетичних методів, що відкриває можливості для своєчасного втручання та реабілітації.

У сфері офтальмогенетики значну увагу приділяють вивченню генетичних причин спадкової сліпоти. Ідентифікація гена PPIB як одного з факторів, що зумовлюють розвиток дегенеративних змін у сітківці, свідчить про складність

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

молекулярних механізмів, що лежать в основі порушень зору [4]. Порушення функції цього гена призводить до прогресуючої втрати фоторецепторів, що клінічно проявляється зниженням гостроти зору та розвитком сліпоти.

Важливим аспектом є те, що такі патології можуть мати різні темпи прогресування, що ускладнює їх клінічне прогнозування.

Мовленнєві порушення, зокрема моторна алалія, також розглядаються як генетично детерміновані стани. Дослідження показують, що ген FOXP2 відіграє ключову роль у формуванні мовленнєвих навичок, оскільки він регулює експресію генів, пов'язаних із розвитком мовленнєвих центрів мозку [6]. Мутації цього гена призводять до специфічних порушень артикуляції, граматичної структури мовлення та мовної продукції. Важливо, що такі порушення можуть поєднуватися з іншими когнітивними дефіцитами, що свідчить про комплексний характер їх патогенезу. У роботах, присвячених моторній алалії, підкреслюється, що генетичні фактори можуть визначати не лише наявність порушення, але й його клінічну структуру та ступінь вираженості [2].

Сучасні підходи до вивчення генетичних детермінант порушень розвитку базуються на використанні високотехнологічних методів, таких як секвенування нового покоління, аналіз варіацій числа копій генів та геномне картування [7]. Ці методи дозволяють ідентифікувати навіть мінімальні генетичні зміни, що можуть мати клінічне значення. Водночас їх впровадження у клінічну практику потребує високого рівня підготовки фахівців та значних матеріальних ресурсів. Незважаючи на це, їх застосування суттєво підвищує точність діагностики та дозволяє розробляти індивідуалізовані стратегії лікування.

Важливим аспектом є також взаємодія генетичних і середовищних факторів у формуванні порушень розвитку. Навіть за наявності генетичної мутації клінічний прояв захворювання може варіювати залежно від умов середовища, включаючи пренатальні та постнатальні фактори [3]. Це обумовлює феномен варіабельної експресивності та неповної пенетрантності генетичних ознак. У клінічній практиці це проявляється значною різноманітністю симптомів навіть у межах одного генетичного синдрому.

Особливу роль у системі медичної допомоги дітям з генетично зумовленими порушеннями відіграє генетичне консультування. Воно дозволяє оцінити ризик повторного народження дитини з патологією, визначити тип успадкування та надати рекомендації щодо планування сім'ї [5]. Крім того, генетичне консультування сприяє підвищенню обізнаності батьків щодо природи захворювання та можливостей його корекції. У сучасних умовах воно стає невід'ємною складовою комплексного підходу до лікування та реабілітації дітей.

Клінічний аналіз генетично детермінованих порушень також включає оцінку фенотипових проявів, які можуть бути як специфічними, так і неспецифічними. Це потребує використання стандартизованих діагностичних критеріїв та міждисциплінарної взаємодії між лікарями різних спеціальностей.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Зокрема, участь неврологів, генетиків, офтальмологів, отоларингологів та логопедів є необхідною для комплексної оцінки стану дитини. Такий підхід дозволяє врахувати всі аспекти порушення та розробити ефективну стратегію лікування.

У сучасній медицині також активно розвиваються напрямки генної терапії та редагування геному, які відкривають нові можливості для лікування генетичних захворювань [7]. Хоча ці методи ще перебувають на стадії досліджень, вони мають значний потенціал для корекції генетичних дефектів на ранніх етапах розвитку. Це особливо важливо для захворювань, що призводять до тяжких порушень розвитку та інвалідизації.

Важливим напрямом сучасних досліджень є вивчення епігенетичних механізмів, які регулюють експресію генів без зміни їх нуклеотидної послідовності та можуть істотно впливати на формування порушень розвитку у дітей. Епігенетичні модифікації, зокрема метилювання ДНК та модифікації гістонів, здатні змінювати активність генів, що беруть участь у нейрогенезі та функціонуванні центральної нервової системи [3]. Це пояснює випадки, коли за однакового генотипу спостерігаються різні клінічні прояви порушень. У цьому контексті особливого значення набуває дослідження пренатальних факторів ризику, таких як гіпоксія, інфекції або токсичний вплив, які можуть запускати епігенетичні зміни. Встановлено, що такі фактори здатні потенціювати генетичну схильність до розвитку інтелектуальних і сенсорних порушень. Крім того, дослідження вказують на роль мітохондріальних мутацій у формуванні нейродегенеративних процесів, що можуть проявлятися у вигляді когнітивних і сенсорних дефіцитів у дитячому віці. Порушення енергетичного обміну в нейронах, зумовлене такими мутаціями, призводить до зниження функціональної активності мозку. Значну увагу також приділяють вивченню копійних варіацій геному, які можуть включати делеції або дуплікації великих ділянок ДНК і бути причиною складних синдромальних форм порушень розвитку [7]. Такі генетичні зміни часто асоціюються з поєднаними інтелектуальними, мовленнєвими та сенсорними розладами. Водночас клінічна інтерпретація цих змін потребує ретельного аналізу, оскільки їх вплив може бути різним залежно від генетичного контексту. У сучасній клінічній практиці важливим є використання панелей генетичного тестування, що дозволяють одночасно досліджувати велику кількість генів, асоційованих із порушеннями розвитку. Це значно підвищує ефективність діагностичного процесу та скорочує час встановлення діагнозу. Дослідження також підкреслюють важливість раннього неонатального скринінгу для виявлення спадкових захворювань, що можуть призводити до тяжких порушень розвитку. Своєчасне виявлення таких патологій дозволяє розпочати лікування або корекційні заходи на ранніх етапах, що суттєво покращує прогноз. У цьому аспекті важливим є впровадження персоналізованої медицини, яка базується на індивідуальному генетичному профілі пацієнта. Такий підхід дозволяє оптимізувати лікування та мінімізувати

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

ризик побічних ефектів. Водночас залишається актуальною проблема етичних аспектів використання генетичної інформації, зокрема щодо її конфіденційності та можливого впливу на соціальний статус пацієнта. У науковій літературі також обговорюється питання доступності сучасних генетичних технологій для широких верств населення. Обмежений доступ до таких методів може призводити до нерівності у наданні медичної допомоги. Крім того, потребує подальшого дослідження питання взаємозв'язку генетичних факторів із психічним здоров'ям дітей, оскільки багато генетичних синдромів супроводжуються поведінковими та емоційними порушеннями. Комплексний підхід до вивчення генетичних детермінант дозволяє не лише глибше зрозуміти патогенез порушень розвитку, але й створити підґрунтя для розробки нових ефективних методів їх профілактики та лікування.

Додатково слід зазначити, що перспективним напрямом є використання біоінформатичних технологій для аналізу великих обсягів геномних даних, що дозволяє виявляти нові генетичні маркери порушень розвитку. Такі підходи сприяють поглибленню розуміння складних генетичних взаємодій і відкривають нові можливості для ранньої діагностики.

Важливим є також дослідження генетичних основ нейропластичності, що визначає потенціал компенсації порушених функцій у дітей. Встановлено, що генетичні фактори можуть впливати на ефективність реабілітаційних заходів, зокрема логопедичної та нейропсихологічної корекції. Це обумовлює необхідність врахування генетичного профілю при розробці індивідуальних програм втручання. Окрім того, сучасні дослідження акцентують увагу на ролі міжгенних взаємодій у формуванні складних фенотипів порушень розвитку. У сукупності це підтверджує, що подальше вивчення генетичних детермінант має ключове значення для вдосконалення клінічної практики та підвищення якості медичної допомоги дітям.

Таким чином, виклад теоретичних положень свідчить про складність і багатогранність генетичних механізмів, що лежать в основі інтелектуальних, сенсорних і мовленнєвих порушень у дітей, а також про необхідність подальшого розвитку міждисциплінарних підходів до їх вивчення та клінічного застосування отриманих знань.

Висновки. Отже, проведений етіологічний та клінічний аналіз засвідчує, що генетичні детермінанти відіграють провідну роль у формуванні інтелектуальних, сенсорних і мовленнєвих порушень у дітей, зумовлюючи різноманітність їх фенотипових проявів.

Встановлено, що поєднання моногенних і полігенних механізмів, а також взаємодія спадкових і середовищних чинників визначають складність патогенезу цих порушень. Обґрунтовано важливість ранньої молекулярно-генетичної діагностики як ключового інструменту своєчасного виявлення патологій та прогнозування їх перебігу. Підкреслено значення мультидисциплінарного підходу, що інтегрує досягнення медичної генетики, нейронаук і клінічної

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

практики для підвищення ефективності лікування та реабілітації дітей. Визначено, що генетичне консультування є важливою складовою профілактики спадкових захворювань і підтримки сімей. Перспективи подальших досліджень пов'язані з поглибленим вивченням молекулярних механізмів дії окремих генів, розробкою інноваційних методів генної терапії та впровадженням високоточних технологій геномного аналізу в клінічну практику.

Також актуальним є створення індивідуалізованих медико-психолого-педагогічних стратегій супроводу дітей з урахуванням їх генетичного профілю.

Література:

1. Бажора Ю. І. Навчально-методичний посібник до практичних занять з медичної біології (закономірності спадковості та мінливості, генетика людини) / Бажора Ю.І., Шевеленкова А.В., [та ін.]. ─ Одеса : Одес. нац. мед. ун-т, 2023. - 77 с.

2. Зелінська-Любченко,К. О. Генетичні чинники моторної алалії / К. О. Зелінська-Любченко // Логопедія : науково-методичний журнал. – 2017. – №11. – С. 14–18.

3. Маруненко І. М. Психогенетика: навч. посібник. для студентів ВНЗ / І. М. Маруненко, О. В. Тимчик, О. А. Неведомська. - Київ: Київ. ун-т ім. Б. Гринченка, 2015. – 292 с.

4. Ідентифікація гену PPIB як причини спадкової сліпоти. — [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.ukr.net › health

5. Denoyelle F, Marlin S, Weil D, Moatti L. Clinical features of the prevalent form of childhood deafness, DFNB1, due to a connexin-26 gene defect: implications for genetic counselling. Lancet. 2019; 353(9161): 1298-1303. PubMed

6. Enard, W., Przeworski, M., Fisher, S. Molecular evolution of FOXP2, a gene involved in speech and language. Nature, 2022. 418 p.

7. Ilyas M, Mir A, Efthymiou S, Houlden H. The genetics of intellectual disability: advancing technology and gene editing. 2020 Jan 16;9: F1000 Faculty Rev-22.

8. Romano C. Genetics and clinical neuroscience in intellectual disability. Brain Sciences, 2022. Mar 2;12(3). 338 p.

References:

1. Bazhora, YU. I. (2023). *Navchal'no-metodychnyy posibnyk do praktychnykh zanyat' z medychnoyi biolohiyi (zakonomirnosti spadkovosti ta minlyvosti, henetyka lyudyny) [Educational and methodological guide to practical classes in medical biology (laws of heredity and variability, human genetics)].* ─ Odesa : Odes. nats. med. un-ty [in Ukrainian].

2. Zelins′ka-Lyubchenko, K. O. Henetychni chynnyky motornoyi alaliyi [Genetic factors of motor alalia]. *Lohopediya : naukovo-metodychnyy zhurnal, 11, 14–18* [in Ukrainian].

3. Marunenko, I. M. (2015). *Psykhohenetyka: navch. posibnyk. dlya studentiv VNZ* [*Psychogenetics: a textbook for university students]* - Kyyiv: Kyyiv. un-t im. B. Hrynchenka [in Ukrainian].

4. Identyfikatsiya henu PPIB yak prychyny spadkovoyi slipoty [Identification of the PPIB gene as a cause of hereditary blindness]. *https://www.ukr.net › health.* Retrieved from https://www .ukr.net › health / [in Ukrainian].

5. Denoyelle, F., Marlin, S., Weil, D., Moatti, L. (2019). *Clinical features of the prevalent form of childhood deafness, DFNB1, due to a connexin-26 gene defect: implications for genetic counselling* - Lancet. 353(9161): 1298-1303 [in English].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

6. Enard, W., Przeworski, M., Fisher, S. (2022). *Molecular evolution of FOXP2, a gene involved in speech and language*. Nature [in English].

7. Ilyas, M., Mir, A., Efthymiou, S., Houlden, H. (2020) *The genetics of intellectual disability: advancing technology and gene editing.* Jan 16;9: F1000 Faculty Rev-22 [in English].

8. Romano, C. (2022). *Genetics and clinical neuroscience in intellectual disability*. Brain Sciences [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 20.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 08.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 612.017:616-097(045)

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2311-2320

Арнаутова Лариса Валентинівна кандидат медичних наук, доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти, Державний заклад «Південно-український національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», м. Одеса, https://orcid.org/0000-0002-1844-0878

КОМПЛЕКСНИЙ АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ІМУННОЇ СИСТЕМИ НА ОСНОВІ СУЧАСНИХ УЯВЛЕНЬ

Анотація. У статті розглянуто уявлення про імунну систему людини на основі сучасних досліджень зарубіжних авторів.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що у світі виникають нові патогени, нові збудники інфекцій, які загрожують людству. Статистичні дані вказують на те, що смерть від інфекційних хвороб у десятки разів перевищує втрати від бойових дій та катастроф.

Відзначено структурні компоненти імунної системи, що утворюють єдину мережу захисту організму та злагоджену роботу органів лімфоїдної системи, що забезпечує постійну готовність до зустрічі та боротьби з патогенами. Висвітлено роль і нелімфоїдної тканини в імунопоезі, в якій утворюються диференційовані «наївні», по-різному «навчені» клітини. Вони виходять із місць свого утворення в загальний кровотік і розносяться по всьому організму.

Клітини імунної системи, що знаходяться в нелімфоїдних органах, виконують не тільки функцію розпізнавання та знищення чужого, але й регулюють процеси, що відбуваються в тканинах організму, що забезпечується контактною взаємодією клітин імунної системи з клітинами інших тканин.

Висвітлено роль цитокінів імунної системи, які регулюють проліферацію, диференціювання, функціонування та смерть клітин строми та паренхіми органу, тобто контролюють усі сторони їхнього життя. Якщо порушується взаємодія між лімфоцитами та макрофагами, то тканини перестають нормально працювати та з'являються соматичні проблеми. Для цитокінів немає бар'єрів, вони проникають у будь-які тканини організму.

У роботі розглянуто нові дані про вроджений та адаптивний імунітет. Вроджений імунітет представлений фізіологічними та біохімічними бар'єрами, адаптивний розвивається лише при контакті з конкретними патогенами. Якщо з якихось причин порушуються структури бар'єрів, підключається адаптивний імунітет, відбувається системна реакція, що клінічно проявляється симптомами захворювання.

Чим більше разів імунна система зустрічається з певним агентом, тим більшою ефективністю відбувається захист, оскільки реакції вже йдуть швидше

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

і результативніше. А вроджений імунітет спрацьовує блискавично протягом десятків хвилин.

Висвітлено роль вітамінів (групи B, C, D, E) та мінералів (магній, селен, цинк, залізо, мідь) у формуванні імунітету.

На сьогоднішній день відомі конкретні зони впливу для кожного з вітамінів, і ця тема продовжує активно розроблятися.

Ключові слова: імунітет, лімфоїдні органи, цитокіни, вроджений імунітет, адаптивний імунітет, вітаміни, мінерали.

Arnautova Larysa Valentynivna Candidate of Medical Sciences, Associate Professor of the Department of Special and Inclusive Education, State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky", Odesa, https://orcid.org/0000-0002-1844-0878

COMPREHENSIVE ANALYSIS OF IMMUNE SYSTEM ACTIVITY BASED ON MODERN CONCEPTS

Abstract. The article examines the concept of the human immune system based on modern research by foreign authors.

The relevance of the research is due to the fact that new pathogens, new infectious agents that threaten humanity are emerging in the world. Statistical data indicate that deaths from infectious diseases are dozens of times higher than losses from hostilities and disasters.

The structural components of the immune system are noted, forming a single network of the body's defense and the coordinated work of the lymphoid system organs, which ensures constant readiness to meet and fight pathogens. The role of non-lymphoid tissue in immunopoiesis is also highlighted, in which differentiated "naive", differently "trained" cells are formed. They leave the places of their formation into the general bloodstream and are spread throughout the body.

Immune system cells located in non-lymphoid organs perform not only the function of recognizing and destroying foreign substances, but also regulate the processes occurring in the tissues of the body, which is ensured by the contact interaction of immune system cells with cells of other tissues.

The role of cytokines of the immune system is highlighted which regulate the proliferation, differentiation, functioning and death of stromal and parenchymal cells of the organ, i.e. control all aspects of their life. If the interaction between lymphocytes and macrophages is disrupted, the tissues cease to function normally and somatic problems appear. There are no barriers for cytokines, they penetrate any tissues of the body.

The article reviews new data on innate and adaptive immunity. Innate immunity is represented by physiological and biochemical barriers, adaptive immunity develops only upon contact with specific pathogens. If for some reason the barrier structures are

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

disrupted, adaptive immunity is activated and a systemic reaction occurs, which is clinically manifested by symptoms of the disease.

The more times the immune system encounters a certain agent, the more effective the protection becomes, as reactions are faster and more effective. And innate immunity works lightning fast, within tens of minutes.

The role of vitamins (groups B, C, D, E) and minerals (magnesium, selenium, zinc, iron, copper) in the formation of immunity is highlighted.

Today, specific areas of influence for each of the vitamins are known, and this topic continues to be actively developed.

Keywords: immunity, lymphoid organs, cytokines, innate immunity, adaptive immunity, vitamins, minerals.

Постановка проблеми. Проблема імунної системи людини набуває особливої актуальності у світі, у якому постійно виникають нові патогени, зокрема, збудники інфекцій, які несуть реальну загрозу виживання людства як виду.

У наш час високих технологій дивним є той факт, що від інфекційних захворювань щороку гине близько 20 мільйонів осіб, що в десятки разів перевищує втрати від бойових дій та катастроф.

Не викликає сумнівів необхідність детальних та глибоких досліджень в імунології, що пов'язано з вивченням потенційних можливостей організму у боротьбі проти збудників інфекційних захворювань.

Імунітет людини є складним механізмом, який захищає нас від усіх зовнішніх та внутрішніх агресивних впливів. Імунна система людини має чітку організацію, де кожен орган виконує спеціалізовану функцію.

Відомо, що структури імунної системи утворюють єдину мережу захисту організму та умовно поділяються на первинні та вторинні. Злагоджена робота органів лімфоїдної системи забезпечує постійну готовність до зустрічі та боротьби з патогенами.

Центральні чи первинні органи імунопоезу забезпечують проліферацію та навчання імунних клітин. До них відносяться кістковий мозок, де В-лімфоцити проходять повний цикл дозрівання, набуваючи унікальних антигенів, що розпізнають рецептори і тимус, який грає роль у розвитку Т-лімфоцитів, здатні розпізнавати власні антигени.

Периферичні чи вторинні органи відповідальні за взаємодію імунних клітин із антигенами. Лімфатичні вузли, селезінка, кишечник, мигдалики виконують функцію біологічних фільтрів. Їх структура включає В- та Т-залежні зони, де відбувається активація лімфоцитів при контакті з антигеном і дозрівання В-лімфоцитів, відповідальних за продукцію антитіл.

Однак результати досліджень останніх років істотно змінили уявлення про імунітет і показали, що утворення імунокомпетентних клітин відбувається і в нелімфоїдних органах.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз сучасних наукових досліджень і публікацій свідчить про зростаючий інтерес до вивчення механізмів імунологічного захисту людини та ролі всіх органів та тканин у формуванні імунної відповіді.

Давно відомо, що утворення нових клітин імунної системи, або так званий імунопоез, відбувається головним чином у центральних лімфоїдних органах – тимусі та кістковому мозку, а у ембріонів – у печінці [5,6]. Сучасні дослідження підтверджують, що імунопоез може відбуватися і поза цими органами, тобто в нелімфоїдних органах та тканинах. В них утворюються диференційовані «наївні» клітини, які виходять з місця свого утворення у загальний кровотік і розносяться по всьому організму. За рахунок того, що клітини по-різному "навчені", вони розселяються тільки в ті тканини, до яких вони прив'язані. Виникає система, яка сформована з мільярдів клітин імунної системи та несе функцію імунологічного нагляду [9].

Встановлено, що В-лімфоцити відіграють ключову роль у системі регулювання імунної системи. Таким чином, будь-які зміни у їх розвитку чи функціонуванні проявляються у вигляді хворобливого стану. Повне розуміння шляхів і молекулярних механізмів розвитку/функціонування В-клітин, що лежать в їх основі, має життєво важливе значення, оскільки це може призвести до розробки нових методів лікування [1].

Дослідження Malavika Bhattacharya [4] підкреслюють особливу роль В-лімфоцитів у підтримці життєво важливих нормальних імунологічних функцій організму. Їхні функції варіюються від виробництва антитіл до презентації антигенів. Вони також беруть участь у виробництві кількох регуляторних цитокінів.

Особливу роль імунній відповіді зарубіжні автори приділяють Т-клітинам лімфоїдної системи. Як стверджують Huang G., Wang Y., Chi H., при антигенній стимуляції наївні Т-хелперні клітини диференціюються в різні лінії, набуваючи спеціалізованих властивостей і ефекторних функцій. Т-клітини відіграють ключову роль в імунному захисті від грибів і позаклітинних бактерій, а також роблять внесок у патогенез багатьох аутоімунних захворювань [3].

За твердженням Yoshimoto T. різні цитокіни стимулюють різноманітні реакції на різних етапах запалення та імунітету, включаючи вроджену імунну відповідь, генерацію ефекторних Т-клітин та вироблення антитіл гуморальною імунною системою.

Стає зрозумілим, що патофізіологія багатьох інфекційних, аутоімунних, алергічних та злоякісних захворювань значною мірою пояснюється тим, які цитокіни індукуються та згодом регулюють клітинні реакції [9].

Метою статті є здійснення комплексного аналізу діяльності імунної системи на основі сучасних уявлень про імунітет, визначення ролі первинних та вторинних органів імунної системи та нелімфоїдних органів в імунопоезі, визначення ролі цитокінів, що контролюють взаємодію між лімфоцитами та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

макрофагами, а також показати вплив вітамінів та мінералів на злагоджену роботу імунної системи.

Виклад основного матеріалу. У традиційному поданні клітини імунної системи, що знаходяться в нелімфоїдних органах, виконують тільки наглядову функцію розпізнавання та знищення чужого або свого, що став чужим. Ці процеси дійсно характерні для зазначених органів, але, як виявилося, вони не єдині і займають приблизно половину всіх контрольованих імунною системою процесів.

Інша їх функція – це регуляція процесів, що відбуваються у всіх тканинах організму, що забезпечується контактною взаємодією клітин імунної системи з клітинами інших тканин та за допомогою цитокінів (невеликими білковими сигнальними молекулами, що виробляються клітинами імунної системи (макрофагами, лімфоцитами).

Імунна система поряд з нервовою та ендокринною системами визнана третьою глобальною регуляторною системою, яка відповідає за гомеостаз нашого організму.

Стає зрозумілим, що не існує тканин, обмежених бар'єром і через цитокіни імунна система може дотягнутися до будь-якої з них.

Прикладом може бути мікроглія, що знаходиться у нервової системі і виконує функцію імунного захисту, оскільки її клітини є макрофагами. Гематоенцефалічний бар'єр захищає нервову тканину від можливих антигенів, що перебувають у крові. Однак, цитокіни вільно проходять через нього з периферії та активують клітини мікроглії. Ефект подібного впливу може бути різним і викликати, серед іншого, патологічні зміни головного мозку аж до розвитку того чи іншого захворювання (хвороба Альцгеймера, хвороба Паркінсона, шизофренія, аутизм). Як з'ясувалося, ці хвороби пов'язані із роботою імунної системи.

Цитокіни імунної системи регулюють проліферацію, диференціювання, функціонування та смерть клітин строми та паренхіми, тобто контролюють усі сторони їхнього життя. Якщо порушується взаємодія між лімфоцитами та макрофагами, то тканини перестають нормально працювати та з'являються соматичні проблеми.

Наприклад, при порушенні функції печінки передбачається, що ушкоджуються основні клітини печінки – гепатоцити, або за супутнього розвитку цирозу порушується ще й функція клітин сполучної тканини печінки – фібробласти. Насправді дисфункція може бути спричинена збоєм роботи клітин імунної системи. При цьому терапевтична дія на гепатоцити не дасть бажаного результату.

Цікава експериментальна робота є і щодо лікування хвороби Альцгеймера. З'ясувалося, що роз'єднання міжнейронних зв'язків обумовлено дією прозапальних цитокінів, що виділяються гліальними клітинами нервової тканини. Якщо заблокувати клітини глії, то функція нейронів відновлюється і можливий

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

настання ремісії хвороби Альцгеймера. Ці приклади показують важливість імунологічного нагляду.

Захисну функцію імунної системи вивчено давно, проте залишаються низка питань про швидкість імунної відповіді та її залежність від індивідуальних особливостей людини.

Як відомо, існує вроджений та адаптивний імунітет. Вроджений імунітет присутній з народження дитини, як наслідок еволюційного розвитку людини. Адаптивний або набутий імунітет розвивається лише при контакті з конкретними патогенами, запам'ятовує їх та забезпечує швидку відповідь при повторному зараженні. Природжений імунітет, до структур якого відносяться всі бар'єри (слизові, шкіра) і всі захисні елементи, що знаходяться всередині цих бар'єрів: клітинні компоненти (NK-клітини, макрофаги, дендритні клітини) та фактори резистентності (різні протимікробні пептиди, комплемент, лізоцими) забезпечує 99,9% захисних імунологічних процесів. Усі бар'єри людини максимально насичені елементами захисту та нейтралізують зовнішні фактори агресії, не даючи можливості їм проникнути через той чи інший бар'єр. Так як нейтралізація агресії відбувається на локальному рівні, людина при цьому може нічого не відчувати або відчуває невелике нездужання.

Якщо з якихось причин порушуються структури бар'єрів, підключається адаптивний імунітет, відбувається системна реакція, що клінічно проявляється симптомами захворювання. Чим більше разів імунна система зустрічається з певним агентом, тим більшою ефективністю відбувається захист, оскільки реакції вже йдуть швидше і результативніше. А вроджений імунітет спрацьовує блискавично протягом десятків хвилин.

Як можна підвищити захисні функції організму, чи є пряма залежність збереження та покращення імунітету від вітамінів та мінералів?

Насамперед, вітаміни та мінерали не утворюються в нашому організмі, людина повинна отримувати їх ззовні. Існують два практично рівнозначні джерела надходження вітамінів – це їжа та мікрофлора кишечника, що синтезує вітаміни, які потім частково використовує наш організм. Мінерали ж надходять лише з їжею.

І вітаміни, і мінерали – найактивніші та найважливіші складові нашого метаболізму. Вони є ключовим елементом активних центрів багатьох ферментів, без яких не відбуваються жодні біохімічні процеси. Практично 50% функціональних білків так чи інакше пов'язані з вітамінами та мінералами, які або беруть участь у процесі їх синтезу, або вбудовані в структуру молекули. Тому, безумовно, вітаміни та мінерали є обов'язковими складовими біохімічних процесів.

Будь-яка запальна та імунна відповідь вимагають утворення кількох мільярдів нових клітин та кількох сотень грамів білка в дуже короткі терміни (запальна – протягом 3–5 днів, а імунна – 7–14 днів). Для цього потрібна величезна кількість будівельного матеріалу, який не може утворитися без

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

вітамінів та мінералів. Тому за будь-якої з цих відхилень нормального життя організму спостерігається збільшення їх використання. При цьому слід пам'ятати, що за винятком заліза вітаміни і мікроелементи в організмі не мають депо. Відповідно, джерелами стають або раніше утворені білки та ферментні комплекси, або екзогенні вітаміни та мінерали.

R.Harmon та R.Scaletti [2] у своїх публікаціях зазначали, що кількість вітамінів та мікроелементів для оптимальної роботи імунної системи значно перевищує кількість, необхідну для зростання та репродуктивної функції. Це справді так, особливо в дитячому віці, коли дитина і активно росте, і часто хворіє на респіраторні інфекції. У значної кількості дітей кількість інфекційних захворювань досить велике, навіть сформована група диспансерного спостереження, яку називають «часто хворіють діти» (ЧХД). Ці часті хвороби зазвичай не пов'язані з вторинними імунодефіцитами. У дітей із цієї групи відзначається 6-8 і більше епізодів гострих респіраторно-вірусних інфекцій (ГРВІ) на рік, у звичайної дитини нормою вважається не більше 4. Відповідно, не менше ніж 4 рази на рік потрібно запускати захисну систему, випускати кілька мільярдів клітин у роботу, виробляти кілька сотень грамів білка і безліч різноманітних вітамінів і мінералів.

Сьогодні ми знаємо конкретні зони впливу для кожного з вітамінів, і ця тема продовжує активно розроблятися. Ми можемо вказати всі біохімічні процеси, котрим найбільше потрібен той чи інший вітамін. Ці дані було отримано як клінічно, так і у результаті експериментальних робіт.

З наукових публікацій відомо, що вітамін С стимулює міграцію та диференціювання Т- та В-лімфоцитів, стимулює вироблення інтерферону та комплементу, посилює фагоцитарну активність крові та синтез специфічних антитіл. У поєднанні з вітаміном Е він посилює функції фагоцитів.

Існує помилка, міф про те, що вітамін С має профілактичний і лікувальний ефект при ГРВІ. Приблизно у 2008–2009 роках. Кохранівське співтовариство (міжнародна некомерційна організація, що вивчає ефективність методів лікування за допомогою доказової медицини) провела великий аналіз вітаміну С і з'ясувалося, що вітамін С має лікувальний ефект при ГРВІ в разовій дозі 8 г. Зрозуміло, що така доза становить небезпеку для шлунково-кишкового тракту (ШКТ), нирок та інших органів.

Для підтримки нормальної функції імунітету достатньо надходження вітаміну С у кількості, що відповідає рекомендованій добовій нормі споживання для різних вікових груп, але використовувати його як ефективні ліки від застуди не рекомендується.

За вітаміном С є роботи, що уточнюють механізм його дії, функції, що підтверджують його ефективність у певних ситуаціях. Але думка про те, що він працює при ГРВІ, не є справедливою.

Що стосується вітамінів групи В, тобто доказова основа про їх вплив на імунітет. З експериментальних робіт відомо, що вітамін В1, тіамін має

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

антиоксидантні властивості та стимулює Т-клітини. Вітамін В2, рибофлавін посилює фагоцитарну активність клітин крові.

Цікава експериментальна робота присвячена вітаміну В9, фолієвій кислоті. У ній стверджується, що вітамін В9 безпосередньо в ШКТ регулює виживання Т-регуляторних клітин (Т-reg), які відповідають за зниження вираженості запальних процесів. Якщо Т-хелпери, що також відносяться до регуляторних клітин, індукують різні імунні відповіді – гуморальні, клітинні, то клітини Т-reg, навпаки, його гальмують, обмежують за часом. Було показано, що при тяжких запальних захворюваннях ШКТ (неспецифічний виразковий коліт, хвороба Крона) відбувається підвищений апоптоз клітин Т-reg, вони гинуть передчасно саме за відсутності вітаміну В9. Якщо вітамін В9 у достатній кількості потрапляє в ШКТ, виживання цих клітин збільшується, запалення гаситься.

Це цікава тема, що підкріплена доказовою експериментальною, але не клінічною базою. З неї не випливає подальший висновок, що за допомогою вітаміну В9 можна лікувати хворобу Крона.

Вітамін D посилює реакції клітинного імунітету, бере участь у координації імунної відповіді, необхідний для протитуберкульозної імунної відповіді. Дефіцит вітаміну D сприяє аутоімунній патології суглобів. Потрібно наголосити, що вітамін D активно вивчається, з'явилося багато нових даних. На даний момент зібрано та класифіковано шляхи його метаболізму, ефекти, визначено шляхи впливу на вроджений та адаптивний імунітет. Є дані, що він стимулює вроджений імунітет, але при цьому у різних комбінаціях дещо пригнічує надлишковий адаптивний імунітет. Це стосується і гуморальної, і клітинної ланок імунітету.

Вітамін Е стимулює синтез антитіл, продукцію інтерлейкіну-2 (цитокін, що бере участь у розмноженні Т-лімфоцитів); відновлює популяційний склад та функціональну активність Т-клітинної системи, за винятком Т-клітин пам'яті; посилює функцію фагоцитів та NK-клітин; знижує вираженість аутоімунної та алергічної реакцій. Також вітамін Е підвищує резистентність до вірусу грипу та інших збудників гострих респіраторних інфекцій.

Так само важлива роль мінералів на формування та зміцнення імунітету [2]. Є 5 найважливіших для імунітету мікроелементів: магній, селен, цинк, залізо, мідь.

Найважливіше завдання магнію – активація молекул адгезії, які необхідні для розселення імунокомпетентних клітин, для їхнього пересування у тканинах, контакту клітин імунної системи між собою. Імунна відповідь - це також контакти між клітинами, наприклад, Т-хелпер повинен проконтактувати з Т-ефектором, В-лімфоцити - зі своїм Т-хелпер і т.д. Магній забезпечує взаємодію клітин імунної системи з інфекційними агентами. Контактна взаємодія є основою нормальної імунної системи. Таким чином, магній бере участь безпосередньо в захисних функціях – в адгезії, у взаємодії клітин імунної

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

системи з патогенами та їх знищенні. Також магній регулює систему комплементу.

Селен стимулює утворення антитіл, дефіцит якого призводить до зниження активності Т-лімфоцитів, порушення кооперації клітин, зниження синтезу антитіл, продукції гормонів тимусу. Взагалі, селен і магній пов'язані з розвитком Т-клітинної ланки імунітету тимусі.

Цинк посилює функції тимусу, продукцію тимуліну, активізує вроджений імунітет, Т-клітинну систему. Дефіцит цинку супроводжується зниженням активності NK-клітин та розвитком Т-клітинного імунодефіциту.

Залізо – найважливіший чинник життя. З точки зору імунітету залізо необхідне для фагоцитозу, активності NK-клітин, синтезу цитокінів та антитіл. Залізо підвищує резистентність до бактерій, вірусів, збудників паразитарних інфекцій.

Мідь посилює продукцію Т-клітинами цитокінів, дозрівання В-клітин, активність NK-клітин, кілерний потенціал, а також мідь частково пригнічує реплікацію вірусів.

Таким чином, імунітет є складним механізмом, який захищає нас від усіх зовнішніх та внутрішніх агресивних впливів. Імунна система поряд з нервовою та ендокринною системами визнана третьою глобальною регуляторною системою, яка відповідає за гомеостаз нашого організму. Структури імунної системи утворюють єдину мережу захисту організму, активність яких залежить багатьох чинників, зокрема від коректного застосування вітамінів і мінералів.

Висновки. Отже, проведений комплексний аналіз діяльності імунної системи на основі сучасних уявлень свідчить про зростаючий інтерес до вивчення механізмів імунологічної захисту людини та ролі всіх органів та тканин у формуванні імунної відповіді.

Встановлено, що імунний захист організму є складним лагодженим процесом, в якому беруть участь як клітини лімфоїдної тканини, так і клітини імунної системи, що знаходяться в нелімфоїдних органах.

Наголошено на ролі цитокінів імунної системи, які регулюють проліферацію, диференціювання, функціонування та смерть клітин, контролюють взаємодію між лімфоцитами та макрофагами та забезпечують нормальну роботу тканин та органів.

Визначено, що вітаміни та мінерали є активними та найважливішими складовими метаболізму людини. Вони є ключовим елементом активних центрів багатьох ферментів, без яких не відбуваються біохімічні процеси.

Література:

1. Deruddera E, Herzogd S, Labic V. Canonical NF-κB signaling is uniquely required for the long-term persistence of functional mature B cells. Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America, 2016;113:5065-50

2. Harmon R.J., Scaletti R.W., Trammell D.S., Smith B.A. Role of Dietary Copper in Enhancing Resistance to Escherichia coli Mastitis. — [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://doi.org/10.3168/jds.S0022-0302(03)73708-4

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

3. Huang G., Wang Y., Chi H. Regulation of TH17 cell differentiation by innate immune signals. Cell. Mol. Immunol. 2022. - № 4. - P. 287-295.

4. Malavika Bhattacharya Understanding B Lymphocyte Development: A Long Way to Go Submitted. Published: 05 November 2018. DOI:10.5772/intechopen.79663

5. Peter J. Delves, Seamus J. Martin, Dennis R. Burton. Roitt's Essential Immunology.The textbook of choice for students and instructors of immunology worldwide. John Wiley and Sons Ltd, 2017. - 576 p.

6. Soto C., Bombardi R.G., Branchizio A. et al. High frequency of shared clonotypes in human B cell receptor repertoires. Nature, 2019. Feb. 13. DOI: 10.1038/s41586-019-0934-8

7. Vanderbilt University Medical Center. Revealing human antibody secrets: Pushing forward the frontier of vaccine science, 2019. — [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.umj.com.ua/uk/novyna-137589-otkryty-novye-osobennosti-immuniteta-cheloveka

8. Wang W, Org T, Montel-Hagen A, et al. MEF2C protects bone marrow B-lymphoid progenitors during stress haematopoiesis. Nature Communications. 2016;7:1-15

9. Yoshimoto T. Cytokine Frontiers: Regulation of Immune Responses in Health and Disease. Springer Japan, 2014. - 396 p.

References:

1. Deruddera E, Herzogd S, Labic V. (2016). *Canonical NF-κB signaling is uniquely required for the long-term persistence of functional mature B cells.* Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America.113:5065-5070 [in English].

2. Harmon R.J., Scaletti R.W., Trammell D.S., Smith B.A. *Role of Dietary Copper in Enhancing Resistance to Escherichia coli Mastitis* [Identification of the PPIB gene as a cause of hereditary blindness]. Retrieved from https://doi.org/10.3168/jds.S0022-0302(03)73708-4 [in Ukrainian].

3. Huang G., Wang Y., Chi H. (2022). *Regulation of TH17 cell differentiation by innate immune signals.* Proceedings of the Cell. Mol. Immunol. (4), (pp 287-295) [in English].

4. Malavika Bhattacharya (2018). *Understanding B Lymphocyte Development: A Long Way to Go Submitted*. Retrieved from https://doi: 10.5772/intechopen.79663 [in English].

5. Peter J. Delves, Seamus J. Martin, Dennis R. Burton. (2017). *Roitt's Essential Immunology.The textbook of choice for students and instructors of immunology worldwide*. John Wiley and Sons Ltd. [in English].

6. Soto C., Bombardi R.G., Branchizio A. et al. (2019) High frequency of shared clonotypes in human B cell receptor repertoires. Nature, Feb. 13. Retrieved from https://doi: 10.1038/s41586-019-0934-8[in English].

7. Vanderbilt University Medical Center (2019) *Revealing human antibody secrets: Pushing forward the frontier of vaccine science*. ScienceDaily. Retrieved from www.umj.com.ua/uk/novyna-137589-otkryty-novye-osobennosti-immuniteta-cheloveka [in Ukrainian].

8. Wang W, Org T, Montel-Hagen A, et al. (2016). *MEF2C protects bone marrow B-lymphoid progenitors during stress haematopoiesis.* Nature Communications. 2016;7:1-1[in English]. 9. Yoshimoto T. (2016). *Cytokine Frontiers: Regulation of Immune Responses in Health and Disease*. - Springer Japan [in English]

Дата першого надходження статті до видання: 01.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК: 613.888.15:173.1

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2321-2331

Бакун Оксана Валеріанівна доктор медичних наук, доцент кафедри акушерства та гінекології Буковинського державного медичного університету, Чернівці, https://orcid.org/0000-0002-4742-2265

Гречка Ольга Олегівна здобувачка вищої медичної освіти, Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0009-0002-0905-4075

Купчанко Софія Володимирівна здобувачка вищої медичної освіти, Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0009-0009-1096-6398

СУЧАСНІ МЕТОДИ КОНТРАЦЕПЦІЇ У СИСТЕМІ ПЛАНУВАННЯ СІМ'Ї: ЕФЕКТИВНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ

Кафедра акушерства та гінекології (зав.-проф.А.М.Бербець) закладу вищої освіти Буковинського державного медичного університету, м.Чернівці

Анотація. Контрацепція є важливою складовою ефективного планування сім'ї та збереження репродуктивного здоров'я жінки. Використання сучасних методів контрацепції дозволяє знизити кількість незапланованих вагітностей, зменшити ризик виникнення медичних ускладнень в матері та плода. Широкий вибір контрацептивних засобів дає можливість підібрати їх з урахуванням віку, стану здоров'я, репродуктивних планів. Завдяки такому підходу жінка може планувати час настання вагітності, інтервали між народженням дітей та реалізовувати свої кар'єрні плани. Було проведено огляд та аналіз сучасних наукових робіт присвячених методам контрацепції. У роботі розлянуто основні групи контрацептивних методів, зокрема бар'єрні, гормональні, внутрішньоматкові спіралі та засоби екстреної контрацепції.

Проаналізовано їх механізм дії, переваги, недоліки, можливі побічні ефекти й ускладнення при їхньому використанні та ефективність відповідно до індексу Перла.

Бар'єрні методи користуються значним попитом через їхню доступність, простоту у використанні. Значною перевагою презервативів перед іншими засобами є захист від інфекцій, що передаються переважно статевим шляхом. Другими за поширеністю використання є гормональні методи, до яких належать комбіновані оральні контрацептиви, гормональні пластирі, прогестинові ін'єкції, гормональні внутрішньоматкові спіралі. Ця група відзначається високою

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

ефективністю та тривалою дією, тому зникає необхідність застосовувати їх під час кожного статевого акту. Якщо відбувся незахищений статевий акт, або під час статевого контакту інші засоби були неефективними, використовують екстрену контрацепцію. Однак її застосування на постійній основі неможливе.

Правильний вибір методу контрацепції здійснюється індивідуально з урахуванням багатьох чинників. Важливе значення має проведення заходів та бесід щодо підвищення обізнаності жінок щодо особливостей застосування контрацептивів, їх переваг та недоліків.

Ключові слова: контрацепція, планування сім'ї, індекс Перла, гормональна контрацепція, бер'єрні методи контрацепції, екстрена контрацепція.

Bakun Oksana Valerianivna PhD, MD, Associate Professor of department of Obstetrics and Gynecology Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0000-0002-4742-2265

Hrechka Olha Olehivna higher education student, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0009-0002-0905-4075

Kupchanko Sofiia Volodymyrivna student of Bukovinian State Medical University, https://orcid.org/0009-0009-1096-6398

MODERN CONTRACEPTIVE METHODS IN FAMILY PLANNING: EFFECTIVENESS AND FEATURES OF APPLICATION

Abstract. Contraception is an important component of effective family planning and the preservation of women's reproductive health. The use of modern contraceptive methods makes it possible to reduce the number of unintended pregnancies and decrease the risk of medical complications for both the mother and the fetus. A wide range of contraceptive options allows for the selection of an appropriate method considering a woman's age, health status, and reproductive plans. Such an approach enables women to plan the timing of pregnancy, the intervals between childbirths, and to pursue their educational and career goals.

A review and analysis of current scientific publications on contraceptive methods were conducted. The study examines the main groups of contraceptive methods, including barrier methods, hormonal contraception, intrauterine devices, and emergency contraception. Their mechanisms of action, advantages, disadvantages, possible side effects and complications associated with their use, as well as their effectiveness according to the Pearl Index, were analyzed.

Barrier methods remain widely used due to their accessibility and ease of use. A significant advantage of condoms compared with other contraceptive methods is their ability to protect against sexually transmitted infections. Hormonal methods are the second most commonly used group and include combined oral contraceptives,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

transdermal patches, progestin injections, and hormonal intrauterine devices. These methods are characterized by high efficacy and prolonged action, which eliminates the need for their use during every sexual intercourse. In cases of unprotected sexual intercourse or failure of other contraceptive methods, emergency contraception may be used; however, it is not intended for regular use.

The appropriate method of contraception should be selected individually, taking into account multiple factors. Educational activities and counseling aimed at increasing women's awareness of the proper use of contraceptives, as well as their advantages and limitations, play an important role in improving reproductive health outcomes.

Keywords: contraception, family planning, Pearl Index, hormonal contraception, barrier contraceptive methods, emergency contraception

Метою дослідження є аналіз сучасних наукових праць щодо методів контрацепції, оцінка їх ефективності та безпеки, порівняння їх переваг та ризиків, а також обґрунтування їх індивідуального підбору в різних клінічних випадках.

Вступ. Проблема планування сім'ї залишається однією з ключових складових репродуктивного здоров'я жінок в усьому світі. Незважаючи на значні досягнення у розробці та виготовленні засобів контрацепції, частота незапланованих вагітностей залишається досить високою, що призводить до медичних, соціально-економічних та психологічних наслідків як для самої жінки, так і для дитини, та країни загалом.

Контрольований підбір часу та кількості вагітностей дозволяє уникнути незапланованого зачаття, що часто призводить до розвитку медичних ускладнень. Доступ жінок до ефективних методів контрацепції сприяє зниженню ризику смерті матері під час пологів чи проведення абортів. Молоді дівчата та жінки віком більше 35 років мають вищий ризик розвитку ускладнень: прееклампсія, кровотеча, пологова травма.

Окрім цього, у породіль даних вікових категорій частіше народжуються діти із вродженими аномаліями, порівняно з іншими віковими групами жінок репродуктивного періоду. Контроль за часом настання вагітності дає можливість уникнути цих ризиків. Незаплановані вагітності часто закінчуються проведенням нелегальних абортів. Проведення таких маніпуляцій може призвести до кровотечі. Інфікування під час процедури загрожує розвитком сепсису, перитоніту та летальним кінцем. Використання контрацепції зменшує потребу в абортах, що, відповідно, веде до зменшення кількості проведених медичних процедур, зниження ризику смерті. Планування сім'ї має актуальність не лише для молодих дівчат, які ще не народжували, а й для жінок, які вже перебувають у статусі матері. Після народження дитини жіночому організму потрібен час на відновлення. Короткий інтервал між вагітностями підвищує ризик вроджених вад розвитку, передчасних та ускладнених пологів. Таким чином, контрацепція не лише запобігає небажаним вагітностям, але й являється ефективним

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

інструментом профілактики післяпологових ускладнень та зниження показників перинатальної смертності.

Планування сім'ї окрім розв'язання вище розглянутих медичних проблем має також соціальний та психологічний аспекти. Незапланована вагітність, особливо для юних дівчат, чинить значний вплив на їхній психологічний стан. Нерідко це проявляється пригніченим настроєм, тривогою. Згідно з даними досліджень, депресію діагностували у 23,3% пацієнток із незапланованою вагітністю, порівняно із запланованою - 13,9%. Тривожний, депресивний стан вагітної може бути пов'язаний як із усвідомленням вагомих змін у житті, відповідальності; так і з можливими соціальними та фінансовими труднощами. Найбільшої актуальності планування сім'ї набуває для молоді. Завдяки усвідомленому підході, дівчата можуть самостійно визначати кількість та час настання вагітностей, можуть вільно завершити навчання та планувати кар'єру без вимушених перерв у зв'язку із незапланованою вагітністю. До того ж, оптимізується розподіл фінансів як на рівні родини, так і на рівні держави. Заходи профілактики незапланованих зачать є економічно ефективнішими, порівняно із лікуванням їх можливих ускладнень з боку матері чи дитини. Можливість свідомого вибору часу вагітності є запорукою психологічного благополуччя жінки, зменшує ризик післяпологової депресії, сприяє уникненню конфліктів із партнером та збільшує час для емоційної підготовки жінки до материнства.

Попри доступність засобів контрацепції незапланована вагітність все ще залишається глобальною проблемою. В період 1990-1994 років кількість небажаних вагітностей серед жінок віком 15-49 років становила 79 вагітностей на 1000 жінок. Протягом 2014-2019 років щорічно у світі реєстрували близько 121 мільйона небажаних вагітностей, що відповідало 64 вагітностям на 1000 жінок 15-49-річного віку. Цей показник складав 48% серед усіх вагітностей. Наведені дані свідчать про зменшення випадків незапланованої вагітності, що пов'язано із покращенням доступу до засобів контрацепції та підвищення обізнаності жінок щодо планування сім'ї. Однак майже половина всіх вагітностей і досі залишаються небажаними, що свідчить про необхідність удосконалення просвітницьких програм у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Контрацепція - це сукупність заходів та методів для запобігання вагітності. Вона є складовою планування сім'ї та компонентом охорони репродуктивного здоров'я. Сучасна медицина розглядає контрацепцію не лише як засіб для запобігання небажаних вагітностей, але й як інструмент для зменшення ризиків розвитку медичних ускладнень, вроджених вад розвитку дітей, показників материнської та перинатальної смертності.

Новітні тенденції розвитку медицини передбачають індивідуальний підбір засобів контрацепції. Для їх ефективного використання під час підбору конкретного методу необхідно враховувати сукупність факторів, що включають наступні: вік, стать, наявність супутніх соматичних, психічних захворювань,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

способу життя, репродуктивних планів. Індивідуальний підхід до кожної пацієнтки є необхідним аспектом у роботі лікаря, оскільки жоден із відомих на сьогодні методів не є універсальним або однаково оптимальним для всіх жінок.

Така тактика сприяє досягненню максимальної ефективності засобів контрацепції, мінімізує можливі ускладнення, формує довіру та підвищує прихильність пацієнтки до їх використання. Індивідуальний підбір контрацептивів для кожної пацієнтки повинен ґрунтуватися на принципах доказової медицини. Основним документом, що регламентує необхідну тактику лікаря є настанова ВООЗ “Medical eligibility criteria for contraceptive use”. Некоректне призначення засобів контрацепції знижує їх ефективність та створює загрози для психологічного та фізичного здоров’я.

Найпоширенішим критерієм, що використовують для оцінки ефективності контрацепції є індекс Перла. Як й інші показники ефективності контролю народжуваності, індекс Перла розраховують шляхом спостереження за певною вибіркою населення, яка використовують один і той самий метод контрацепції. Цей показник виражає кількість вагітностей на 100 жінок протягом року. Чим нижче його значення, тим вищою вважається контрацептивна ефективність досліджуваного методу. Проте індекс Перла має певні методологічні недоліки. Зазначений статистичний параметр не враховує частоту статевих актів, фертильність, вплив попереднього досвіду використання засобів запобігання вагітності.

Бар’єрна контрацепція розроблена як для жінок, так і для чоловіків. Одним із найбільш поширених способів запобігання небажаної вагітності є використання презервативів. Значною їх перевагою, порівняно з іншими методами та інструментами, є їхній захист від інфекцій, що передаються переважно статевим шляхом (ІППСШ). Виділяють зовнішні (чоловічі) презервативи, та внутрішні (жіночі), сперміцид та модулятор pH піхви, діафрагма зі сперміцидом та цервікальний ковпачок зі сперміцидом. Незалежно від статі, для якої розроблений презерватив, механізм їхньої дії спільний. Вони перешкоджають проникненню сперми до порожнини матки шляхом створеного фізичного бар'єру. Діафрагма — це куполоподібна чашка з гнучким обідком, яка огортає шийку матки, верхню частину та бічну стінку піхви. Перед введенням на її поверхню наносять сперміцид. Цервікальний ковпачок, як і діафрагму, вводять перед статевим актом, після якого ці засоби повинні залишатися всередині протягом 6-8 годин. Дія вагінального геля-модулятора pH піхви реалізується шляхом зміни кислотності піхви, що є несприятливим чинником для нормальної життєдіяльності сперматозоїдів. Гель необхідно вводити в піхву не раніше, ніж за 1 годину до початку статевого акту.

Діафрагма та цервікальний ковпачок протипоказані до 6 тижнів після аборту у другому триместрі. Ковпачок не використовують у пацієнток зі значними анатомічними змінами шийки матки. Недоліком цих двох засобів контрацепції є відсутність захисту від ІППСШ. Застосування сперміцидів може

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

провокувати пошкодження слизової оболонки шийки матки, через що збільшується ризик інфікування. Бар'єрні методи відзначаються доступністю, легкістю у використанні. Вони не потребують довготривалої підготовки до статевого акту.

Наступною виділяють групу гормональних засобів контрацепції. До неї належать фармацевтичні препарати у формі таблеток – комбіновані оральні контрацептиви, пластирі, підшкірні прогестинові імплантати, ін'єкційні форми прогестину та естрогену. Механізм дії зазначених засобів полягає у регулюванні функції гіпоталамо-гіпофізарно-гонадної системи. У гіпоталамусі синтезується гонадотропін-рилізинг-гормон (ГнРГ) - нейропептид, який стимулює вивільнення гіпофізом лютеїнізуючого гормону (ЛГ) та фолікулостимулюючого гормону (ФСГ). Під їх впливом останнього відбувається ріст і дозрівання фолікула. Фолікул продукує естрогени, підвищення в крові концентрації яких викликає підвищення секреції ЛГ. Досягнення пікової концентрації ЛГ є пусковим механізмом овуляції.

Найбільш поширеним методом гормональної контрацепції є комбіновані оральні контрацептиви (КОК). КОК – це група гормональних контрацептивів для жінок, які містять естроген та прогестаген. Останні є штучними аналогами природних жіночих статевих гормонів. Виділяють дві групи КОК: комбіновані (моно-, дво- та трифазні) та однокомпонентні. Монофазні КОК містять у складі однакову кількість як естрогену, та і прогестагену. Двофазні містять дві різні комбінації цих гормонів протягом циклу. Наприклад, у першій половину циклу доза прогестагену нижча ніж в другому. Найбільш поширеними є трифазні препарати. Такі таблетки містять три різні комбінації естрогену та прогестагену. Прогестин знижує чутливість фолікулів до гонадотропних гормонів, підвищує густину цервікального слизу, перешкоджаючи проникненню сперматозоїдів. Естроген сприяє зменшенню секреції гонадотропіну, посилює ефективність прогестерону шляхом підвищення експресії прогестеронових рецепторів. До складу однокомпонентних КОК (міні-пілей) входить лише прогестаген. Слід з обережністю застосовувати КОК пацієнтам із гіпертензією, цукровим діабетом, мігренню, тютюнопалінням. Ця група препаратів протипоказана жінкам із нирковою чи печінковою недостатністю, цукровим діабетом, мігренню, наявністю порушень згортальної системи крові. До переваг КОК можна віднести їх доступність, висока ефективність за умов правильного застосування (індекс Перла становить 0,3), відновлення фертильності після завершення прийому, відсутність змін відчуттів під час статевого акту. Водночас КОК знижують ймовірність раку та кіст яєчників, раку ендометрію, зменшують менструальні спазми, біль під час овуляції. Також полегшують симптоми при синдромі полікістозних яєчників та ендометріозі. Побічні ефекти, виявлені у жінок, які приймали КОК: зміни характеру маткових кровотеч (зменшення об'єму, нерегулярність чи відсутність менструації), головний біль, запаморочення, нудота, зміни настрою, маси тіла, акне, підвищення артеріального тиску,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

болючість молочних залоз. Недоліки: відсутність захисту від ІППСШ, можливий розвиток аменореї, депресії. Гормональні пластирі містять прогестин та естроген, які всмоктуються через шкіру. Вони забезпечують тривалу, високоефективну контрацепцію. На відміну від КОК, які необхідно приймати щодня, пластир змінюють лише раз на тиждень, що значно спрощує дотримання схеми, знижує ризик пропуску дози. Підшкірні прогестинові імплантати – це гормональні контрацептиви довготривалої дії, що містять у складі лише прогестин. Являють собою невеликі гнучкі стрижні, які вшивають підшкірно в ділянці плеча. Тривалість їх дії 3-5 років. Індекс Перла становить менше 0,1. Деякі пацієнтки повідомляли про тривалі, нерегулярні чи рідкісні менструальні кровотечі або їх відсутність, головний біль, запаморочення, нудота, біль в животі, акне, зміна маси тіла, чутливість грудей, зміни настрою. Для встановлення імплантату необхідне проведення хірургічної маніпуляції, через що можливий розвиток таких ускладнень, як проникнення інфекції в організм у місці проведення маніпуляції, екпульсія чи міграція імплантату. Недоліком є неможливість самостійного встановлення імплантата жінкою, оскільки це втручання потрібно проводити у стерильних умовах та задіюючи лікаря, що володіє необхідними знаннями та навичками. Існують також ін'єкційні форми прогестину та естрогену, які необхідно вводити кожні чотири тижні. Індекс Перла для ін'єкційних препаратів становить 0,1. Побічні ефекти подібні до таких при встановленні прогестинового імплантата: нерегулярні, рідкісні/тривалі менструальні кровотечі чи повна їх відсутність, збільшення маси тіла, головний біль, запаморочення, чутливість грудей. До довготривалих гормональних засобів контрацепції належать також внутрішньоматкові спіралі (ВМС). Це невеликі Т-подібні пристрої, що вводяться в порожнину матки. Розрізняють мідні та гормональні ВМС. Механізм дії гормональних ВМС полягає у виділенні ними прогестину та левоноргестрелу. Крім цього левноргестрел спричиняє збільшенню густини цервікального слизу внаслідок порушується здатність сперматозоїдів запліднити ооцит. Таким чином ВМС перешкоджає проникненню сперматозоїдів у порожнину матки та пригнічує овуляцію. Основними перевагами є тривалий захист від вагітності (до 5 років). Протипоказами до встановлення ВМС є гостра венозна тромбоемболія, ішемічна хвороба серця, сепсис, вагінальна кровотеча нез'ясованої етіології, мігрень, ВІЛ/СНІД, туберкульоз органів малого тазу, злоякісні новоутворення, гіперплазія ендометрію, важка форма цирозу печінки. Побічні ефекти такі ж як у прогестинових імплантатах. Можливі ускладнення: перфорація стінки матки спіраллю або інсертором, викидень, передчасні пологи чи інфекція - трапляються дуже рідко. Переваги: можуть бути встановлені жінкам будь-якого віку незалежно від наявності дітей, не спричиняють дискомфорту під час статевого акту, є довгостроковим методом. Однак ВМС не захищає від ІППСШ, потребує проведення хірургічної маніпуляції. Мідна спіраль має гнучку пластикову основу з мідними стулками чи дротом навколо неї. Вусики звисають через шийку

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

матки у піхву. Індекс Перла становить 0,1 Серед побічних ефектів пацієнтки відмічали тривалі та рясні менструальні кровотечі, нерегулярні менструації, посилення болю та спазму під час менструації. Рідко ВМС може сприяти розвитку анемії та запальних захворювань органів малого таза. Аналогічно гормональній ВМС, серед ускладнень може виникнути перфорація стінки матки або інструментом під час введення та викидень, передчасні пологи, інфекція. Після незахищеного статевого акту або у випадках неефективності основних методів контрацепції (наприклад, при розриві презерватива) застосовують екстрену контрацепцію. Вона є єдиним методом, який використовують для запобігання вагітності вже після статевого акту. Також використовують у випадках коли жінка пропустила прийом оральних контрацептивів, пережила сексуальне насилля. Основний механізм їх дії полягає у порушенні процесів овуляції, запліднення чи імплантації. Гормональні препарати відтерміновують овуляцію, внаслідок чого яйцеклітина не виходить з яєчника. До них належать таблетки, що містять агоніста-антагоніста прогестерону, лише прогестерон, комбіновані препарати та ВМС. Ефективність цього методу залежить від часу його використання протягом менструального циклу. Протипоказанням для екстреної контрацепції є наявна уже відома вагітність. Методи екстреної контрацепції не можуть використовуватися на постійній основі. Найбільш частий побічний ефект – аномальні кровотечі. Окрім них жінки скаржилися на головний біль, запаморочення, нудоту, слабкість, здуття та біль в животі, зниження лібідо, депресію, блювання, чутливість молочних залоз. Екстрена контрацепція дозволяє запобігти вагітності після незахищеного статевого акту, ефективна при своєчасному застосуванні, проста у використанні. Проте, порівняно з іншими засобами контрацепції, має нижчу ефективність, що знижується зі збільшенням часу після статевого акту. Можлива незначна нерегулярна менструальна кровотеча протягом 1-2 днів після прийому таблетки.

Висновки. Контрацепція є важливою складовою планування сім'ї. Сучасна медицина пропонує широкий спектр засобів контрацепції, завдяки яким можна досягти зниження кількості незапланованих вагітностей, материнської та перинатальної смертності, розвитку ускладнень, вроджених вад розвитку. Планування сім'ї сприяє реалізації кар'єрних планів жінки, підтримує її психоемоційний стан: зменшує тривогу, прояви депресії, покращує партнерські стосунки, посилює контроль над репродуктивним життям. Кожен із розглянутих засобів має свої переваги та недоліки, протипоказання та побічні ефекти. Їхня ефективність, яка оцінюється за допомогою індекса Перла має відмінності залежно від групи та механізму дії і потребують індивідуального підбору. Найбільш доступними є бар'єрні контрацептивні засоби. Їх використання не потребує спеціальної підготовки чи хірургічних втручань. Найбільш вагомою перевагою презервативів є захист від ІППСШ. Запорукою ефективності бар'єрного методу є правильність його використання. Недоліком для значної частини осіб є зміни відчуттів під час статевого акту.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Велика група методів, які демонструють високу ефективність – гормональна контрацепція. КОК, прогестинові пластирі та ін'єкції, підшкірні імплантати окрім зменшення ризику вагітності сприяють зниженню вірогідності розвитку новоутворень, полегшують симптоми деяких гінекологічних захворювань. Однак мають більше побічних ефектів, порівняно з бар'єрними методами, а саме: зміна характеру менструальних кровотеч, нудота, головний біль, чутливість молочних залоз, та мають ряд протипоказань.

До довготривалих засобів контрацепції належать мідні та гормональні ВМС, що забезпечують захист від незапланованого зачаття протягом 3-5 років, не змінюють відчуття під час статевого акту. Проте їх використання потребує проведення спеціальної хірургічної маніпуляції.

Екстрена контрацепція дає можливість запобігання настання вагітності вже після незахищеного статевого акту, або при пошкодженні основного методу. Діє шляхом відтермінування овуляції, порушенні процесів запліднення чи імплантації. Недолік: показаний для постійного застосування, ефективний лише при своєчасному використанні.

Вибір методу контрацепції необхідно здійснювати індивідуально для кожної пацієнтки, враховувати її вік, спосіб життя, репродуктивні плани, стан здоров'я, наявність супутніх захворювань. Лише такий підхід дозволить забезпечити максимальну ефективність, зменшити побічну дію та сприяти поширенню використання контрацепції.

Сучасні методи контрацепції є безпечними та ефективними інструментами для запобігання незапланованим зачаттям, підтримки репродуктивного, психологічного та фінансового благополуччя жінки. Для їх результативного використання необхідний індивідуальний підбір, регулярність (за винятком бар'єрних методів). Поширення інформації про переваги використання окремих методів контрацепції може забезпечити більшу прихильність населення до їх використання та попередити можливий негативний вплив незапланованих вагітностей.

Література:

1.World Health Organization. (2016). *Selected practice recommendations for contraceptive use* (3rd ed.). World Health Organization. https://www.who.int/publications/i/item/9789241565400

2. Nelson, H. D., Darney, B. G., Ahrens, K., Burgess, A., Jungbauer, R. M., Cantor, A., Atchison, C., Eden, K. B., Goueth, R., & Fu, R. (2022). Associations of unintended pregnancy with maternal and infant health outcomes: A systematic review and meta-analysis. *JAMA, 328*(17), 1714–1729. https://doi.org/10.1001/jama.2022.19097

3. Melese, T., Habte, D., Tsima, B. M., Mogobe, K. D., Chabaesele, K., Rankgoane, G., Keakabetse, T. R., Masweu, M., Mokotedi, M., Motana, M., & Moreri-Ntshabele, B. (2017). High levels of post-abortion complication in a setting where abortion service is not legalized. *PLOS ONE, 12*(1), e0166287. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0166287

4. Wise, J. (2018). Short interpregnancy interval is associated with increased risks to the mother and fetus. *BMJ, 363*, k4536. https://doi.org/10.1136/bmj.k4536

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

5. Bearak, J., Popinchalk, A., Ganatra, B., Moller, A.-B., Tunçalp, Ö., Beavin, C., Kwok, L., & Alkema, L. (2020). Unintended pregnancy and abortion by income, region, and the legal status of abortion: Estimates from a comprehensive model for 1990–2019. *The Lancet Global Health, 8*(9), e1152–e1161. https://doi.org/10.1016/S2214-109X(20)30315-6

6. Berglund Scherwitzl, E., Lundberg, O., Kopp Kallner, H., Gemzell Danielsson, K., Trussell, J., & Scherwitzl, R. (2017). Perfect-use and typical-use Pearl Index of a contraceptive mobile app. *Contraception, 96*(6), 420–425. https://doi.org/10.1016/j.contraception.2017.08.014

7. World Health Organization. (n.d.). *Title not provided* (ISBN 978-92-4-011560-6).

8. Horvath, S., Schreiber, C. A., & Sonalkar, S. (2018). Contraception. In K. R. Feingold (Ed.), *Endotext*. MDText.com, Inc.

9. Centers for Disease Control and Prevention. (n.d.). Barrier methods. https://www.cdc.gov/contraception/hcp/usmec/barrier-methods.html?utm_source=chatgpt.com#cdc_report_pub_study_section_15-references

10. Nguyen, A. T., Curtis, K. M., Tepper, N. K., et al. (2024). *U.S. Medical Eligibility Criteria for Contraceptive Use, 2024*. MMWR Recommendations and Reports, 73(RR-4), 1–126. http://dx.doi.org/10.15585/mmwr.rr7304a1

11. Schwartz, J. L., Weiner, D. H., Lai, J. J., et al. (2015). Contraceptive efficacy, safety, fit, and acceptability of a single-size diaphragm developed with end-user input. *Obstetrics & Gynecology, 125*(4), 895–903. https://doi.org/10.1097/AOG.0000000000000721

12. Britton, L. E., Alspaugh, A., Greene, M. Z., & McLemore, M. R. (2020). CE: An evidence-based update on contraception. *The American Journal of Nursing, 120*(2), 22–33. https://doi.org/10.1097/01.NAJ.0000654304.29632.a7

13. Wright, A. A., Fayad, G. N., Selgrade, J. F., & Olufsen, M. S. (2020). Mechanistic model of hormonal contraception. *PLoS Computational Biology, 16*(6), e1007848. https://doi.org/10.1371/journal.pcbi.1007848

14. State Emergency Service of Ukraine. (n.d.). *Kn_planuvannya-sim'i.pdf*. https://www.dec.gov.ua/?ZG93bmxvYWQ=d3AtY29udGVudC91cGxvYWRzLzIwMjUvMDkvMjAyNV9rbl9wbGFudXZhbm55YS1zaW3KvHlpLnBkZg

15. Long, S., & Colson, L. (2021). Intrauterine device insertion and removal. *Primary Care: Clinics in Office Practice, 48*(4), 531–544. https://doi.org/10.1016/j.pop.2021.07.001

16. Costescu, D. J. (2016). Levonorgestrel-releasing intrauterine systems for long-acting contraception: Current perspectives, safety, and patient counseling. *International Journal of Women's Health, 8*, 589–598. https://doi.org/10.2147/IJWH.S99705

17. Upadhya, K. K., & Committee on Adolescence. (2019). Emergency contraception. *Pediatrics, 144*(6), e20193149. https://doi.org/10.1542/peds.2019-3149

18. Salcedo, J., Cleland, K., Bartz, D., & Thompson, I. (2023). Society of Family Planning clinical recommendation: Emergency contraception. *Contraception, 121*, 109958. https://doi.org/10.1016/j.contraception.2023.109958

19. Salcedo, J., Cleland, K., Bartz, D., & Thompson, I. (2022). International reproductive health journal contraception. *Contraception, 121*, 109958. https://doi.org/10.1016/j.contraception.2023.109958

References:

1. World Health Organization. (2016). *Selected practice recommendations for contraceptive use* (3rd ed.). World Health Organization. https://www.who.int/publications/i/item/9789241565400Nelson, H. D., Darney, B. G., Ahrens, K., Burgess, A., Jungbauer, R. M., Cantor, A., Atchison, C., Eden, K. B., Goueth, R., & Fu, R. (2022). Associations of unintended pregnancy with maternal and infant health outcomes: A systematic review and meta-analysis. *JAMA, 328*(17), 1714–1729. https://doi.org/10.1001/jama.2022.19097

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

2. Melese, T., Habte, D., Tsima, B. M., Mogobe, K. D., Chabaesele, K., Rankgoane, G., Keakabetse, T. R., Masweu, M., Mokotedi, M., Motana, M., & Moreri-Ntshabele, B. (2017). High levels of post-abortion complication in a setting where abortion service is not legalized. *PLOS ONE, 12*(1), e0166287. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0166287

3. Wise, J. (2018). Short interpregnancy interval is associated with increased risks to the mother and fetus. *BMJ, 363*, k4536. https://doi.org/10.1136/bmj.k4536

4. Bearak, J., Popinchalk, A., Ganatra, B., Moller, A.-B., Tunçalp, Ö., Beavin, C., Kwok, L., & Alkema, L. (2020). Unintended pregnancy and abortion by income, region, and the legal status of abortion: Estimates from a comprehensive model for 1990–2019. *The Lancet Global Health*, *8*(9), e1152–e1161. https://doi.org/10.1016/S2214-109X(20)30315-6

5. Berglund Scherwitzl, E., Lundberg, O., Kopp Kallner, H., Gemzell Danielsson, K., Trussell, J., & Scherwitzl, R. (2017). Perfect-use and typical-use Pearl Index of a contraceptive mobile app. *Contraception, 96*(6), 420–425. https://doi.org/10.1016/j.contraception.2017.08.014

6. World Health Organization. (n.d.). *Title not provided* (ISBN 978-92-4-011560-6).

7. Horvath, S., Schreiber, C. A., & Sonalkar, S. (2018). Contraception. In K. R. Feingold (Ed.), *Endotext*. MDText.com, Inc.

8. Centers for Disease Control and Prevention. (n.d.). Barrier methods. https://www.cdc.gov/contraception/hcp/usmec/barrier-methods.html?utm_source=chatgpt.com#cdc_report_pub_study_section_15-references

9. Nguyen, A. T., Curtis, K. M., Tepper, N. K., et al. (2024). *U.S. Medical Eligibility Criteria for Contraceptive Use, 2024*. MMWR Recommendations and Reports, 73(RR-4), 1–126. http://dx.doi.org/10.15585/mmwr.rr7304a1

10. Schwartz, J. L., Weiner, D. H., Lai, J. J., et al. (2015). Contraceptive efficacy, safety, fit, and acceptability of a single-size diaphragm developed with end-user input. *Obstetrics & Gynecology*, *125*(4), 895–903. https://doi.org/10.1097/AOG.0000000000000721

11. Britton, L. E., Alspaugh, A., Greene, M. Z., & McLemore, M. R. (2020). CE: An evidence-based update on contraception. *The American Journal of Nursing, 120*(2), 22–33. https://doi.org/10.1097/01.NAJ.0000654304.29632.a7

12. Wright, A. A., Fayad, G. N., Selgrade, J. F., & Olufsen, M. S. (2020). Mechanistic model of hormonal contraception. *PLoS Computational Biology, 16*(6), e1007848. https://doi.org/10.1371/journal.pcbi.1007848

13. State Emergency Service of Ukraine. (n.d.). *Kn_planuvannya-sim'i.pdf*. https://www.dec.gov.ua/?ZG93bmxvYWQ=d3AtY29udGVudC91cGxvYWRzLzIwMjUvMDkvMjAyNV9rbl9wbGFudXZhbm55YS1zaW3KvHlpLnBkZg

14. Long, S., & Colson, L. (2021). Intrauterine device insertion and removal. *Primary Care: Clinics in Office Practice, 48*(4), 531–544. https://doi.org/10.1016/j.pop.2021.07.001

15. Costescu, D. J. (2016). Levonorgestrel-releasing intrauterine systems for long-acting contraception: Current perspectives, safety, and patient counseling. *International Journal of Women's Health, 8*, 589–598. https://doi.org/10.2147/IJWH.S99705

16. Upadhya, K. K., & Committee on Adolescence. (2019). Emergency contraception. *Pediatrics, 144*(6), e20193149. https://doi.org/10.1542/peds.2019-3149

17. Salcedo, J., Cleland, K., Bartz, D., & Thompson, I. (2023). Society of Family Planning clinical recommendation: Emergency contraception. *Contraception, 121*, 109958. https://doi.org/10.1016/j.contraception.2023.109958

18. Salcedo, J., Cleland, K., Bartz, D., & Thompson, I. (2022). International reproductive health journal contraception. *Contraception, 121*, 109958. https://doi.org/10.1016/j.contraception.2023.109958

Дата першого надходження статті до видання: 27.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 612.821:612.33-057.875

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2332-2345

Баштаненко Кароліна Сергіївна здобувач вищої освіти Дніпровського державного медичного університету, м. Дніпро, https://orcid.org/0009-0008-1791-1376

Земляний Олександр Анатолійович кандидат біологічних наук, доцент, доцент кафедри медичної біології, фармакогнозії, ботаніки та гістології Дніпровського державного медичного університету, м. Дніпро, https://orcid.org/0000-0002-8604-5642

ВПЛИВ СКЛАДУ КИШКОВОЇ МІКРОБІОТИ НА ПСИХОЕМОЦІЙНИЙ СТАН ТА РІВЕНЬ КОГНІТИВНОЇ ВТОМИ У СТУДЕНТІВ МЕДИЧНИХ ВИШІВ

Анотація. У сучасному світі медицина активно розвивається завдяки новим технологіям та науковим дослідженням. З кожним роком з’являється все більше даних про те, як різні системи організму взаємодіють між собою. Якщо раніше мозок і кишечник розглядалися переважно як окремі системи, то зараз дослідники все частіше звертають увагу на їх тісний зв’язок.

Організм людини працює як єдине ціле, і процеси, що відбуваються в одному органі, можуть впливати на інші системи. Саме тому останніми роками активно вивчається так звана «вісь кишечник–мозок» [1, 6, 8]. Під цим поняттям Cryan JF, Dinan TG мають на увазі взаємодію між центральною нервовою системою та кишечником. Цей зв’язок здійснюється через блукаючий нерв, ентеричну нервову систему, а також за участю різних біологічно активних речовин, таких як нейромедіатори та метаболіти, серед яких важливе місце займають коротколанцюгові жирні кислоти [1].

Дослідження Dinan TG, Cryan JF показують, що кишкова мікробіота може впливати не тільки на процеси травлення, але й на психоемоційний стан людини, її настрій та рівень розумової втоми [5]. Тому стан мікробіому кишечника вважається одним із факторів, які можуть впливати на загальне самопочуття та стресостійкість організму. Особливо актуально це питання для студентів медичних університетів. Навчання у медичному виші пов’язане з великими обсягами інформації, постійною підготовкою до занять і складанням іспитів. Через це студенти часто відчувають значне інтелектуальне навантаження. Крім того, через напружений графік у багатьох студентів порушується режим харчування та сну. Часто трапляється, що замість повноцінного прийому їжі студенти обмежуються швидкими перекусами, а під час підготовки до іспитів можуть недосипати.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Усі ці фактори можуть впливати на стан нервової системи та загальне самопочуття. При цьому важливо враховувати, що причиною підвищеної втоми та зниження працездатності можуть бути не лише психологічні фактори, але й фізіологічні зміни в організмі, зокрема порушення балансу кишкової мікробіоти (дисбіоз). У зв'язку з цим останнім часом зростає інтерес до методів персоналізованої медицини та дослідження мікробіому людини.

Використання сучасних молекулярно-генетичних методів дозволяє більш детально дослідити склад кишкової мікрофлори та виявити зміни, які можуть впливати на стан організму. Це відкриває нові можливості для раннього виявлення факторів, що можуть сприяти розвитку когнітивної втоми та зниженню працездатності.

Ключові слова: кишкова мікробіота, вісь "кишечник-мозок", когнітивна втома, психоемоційний стан, студенти-медики, дисбіоз, хронічний стрес.

Bashtanenko Karolina Serhiivna education seeker Dnipro State Medical University, Dnipro, Ukraine, https://orcid.org/0009-0008-1791-1376

Zemlianyi Oleksandr Ph.D., Docent, Associate Professor at the Department of Medical Biology, Pharmacognosy, Botany and Histology of Dnipro State Medical University, Dnipro, https://orcid.org/0000-0002-8604-5642

THE IMPACT OF INTESTINAL MICROBIOTA COMPOSITION ON THE PSYCHO-EMOTIONAL STATE AND THE LEVEL OF COGNITIVE FATIGUE IN MEDICAL UNIVERSITY STUDENTS

Abstract. In the modern world, medicine is evolving rapidly due to emerging technologies and scientific research. Every year, more data surfaces regarding the intricate ways in which different body systems interact. While the brain and the gut were previously viewed as largely separate systems, researchers are now increasingly focusing on their close interconnection.

The human organism functions as a unified whole, and processes occurring within one organ can significantly affect other systems. Consequently, the so-called "gut-brain axis" [1, 6, 8] has been a subject of active study in recent years. Under this concept, Cryan JF and Dinan TG refer to the bidirectional interaction between the central nervous system and the gastrointestinal tract. This connection is facilitated through the vagus nerve, the enteric nervous system, and various biologically active substances, such as neurotransmitters and metabolites—among which short-chain fatty acids [1] hold a prominent place. Research by

Dinan TG and Cryan JF demonstrates that gut microbiota can influence not only digestive processes but also a person's psycho-emotional state, mood, and level of mental fatigue [5]. Therefore, the state of the gut microbiome is considered a key factor influencing overall well-being and the body's resilience to stress. This issue is

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

particularly relevant for students of medical universities. Education in medical school involves processing vast amounts of information, constant preparation for classes, and rigorous examination periods. As a result, students frequently experience significant intellectual strain. Furthermore, due to demanding schedules, many students suffer from disrupted eating and sleep patterns. It is common for students to rely on quick snacks instead of full meals and face sleep deprivation during exam preparations.

All these factors can negatively impact the nervous system and general health. It is crucial to recognize that the causes of increased fatigue and decreased productivity may include not only psychological factors but also physiological changes—specifically, an imbalance in the gut microbiota (dysbiosis).

In this regard, there has been growing interest in personalized medicine and human microbiome research. The application of modern molecular-genetic methods allows for a more detailed analysis of gut microflora composition and the identification of changes affecting the body's state. This opens new possibilities for the early detection of factors contributing to the development of cognitive fatigue and diminished work capacity.

Keywords: gut microbiota, gut-brain axis, cognitive fatigue, psycho-emotional state, medical students, dysbiosis, chronic stress.

Постановка проблеми. Кишкова мікробіота зараз розуміється нейробіологами не просто як сукупність мікробів, а як складний метаболічний орган, тісно пов'язаний з регуляцією центральної нервової системи.

Концепція «вісі кишечник-мозок» підкреслює двонаправлений зв'язок між шлунково-кишковим трактом і мозком, що забезпечується нервовими, ендокринними та імунними шляхами. Близько 90% волокон блукаючого нерва є аферентними, що дозволяє мікробіоті безпосередньо модулювати поведінку та когнітивні функції людини [5], також мікробіота «кишечник-мозок» (gut-brain axis) базується на двосторонньому обміні сигналами між ШКТ та мозком через нервові, ендокринні та імунні шляхи [1, 6, 8].

Для студентів медичних вишів характерний високий рівень психоемоційного стресу. Хронічна активація гіпоталамо-гіпофізарно-наднирникової системи призводить до дисбіозу, що, згідно з дослідженнями Logan AC (2005), посилює системне запалення та може бути патогенетичною ланкою розвитку депресивних станів та когнітивного виснаження [4]. Таким чином, стан мікробіому кишечника є одним із головних факторів академічної успішності та ментального здоров’я майбутніх лікарів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема взаємодії між шлунково-кишковим трактом і центральною нервовою системою останніми роками привертає значну увагу науковців у всьому світі. Сьогодні дедалі більше досліджень присвячено так званій «осі кишечник–мозок» (gut-brain axis), яка пояснює складний двоспрямований зв’язок між мікробіотою кишечника та діяльністю мозку.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Одними з перших, хто детально описав роль кишкових мікроорганізмів у регуляції поведінки та функціонуванні нервової системи, були J.F. Cryan та T.G. Dinan [1, 5]. Подальші дослідження показали, що механізми цього зв'язку є багатофакторними. Важливу роль відіграють порушення проникності кишкового бар'єра, зміни складу мікробіоти та її здатності продукувати нейроактивні речовини. Ці аспекти детально висвітлюються у роботах E.A. Mayer [8], J.R. Kelly [9] та M. Valles-Colomer [10]. Окрема група досліджень присвячена зв'язку дисбіозу кишечника з розвитком психоемоційних порушень, зокрема тривожності та наслідків хронічного стресу.

За даними J.A. Foster [7], E. Sherwin [13] та G.B. Rogers [14], зміни у складі кишкової мікробіоти можуть виступати одним із факторів, що впливають на психічний стан людини. З практичної точки зору значний інтерес викликають дослідження, спрямовані на корекцію таких змін. Зокрема, A. Sarkar [3] запропонував концепцію «психобіотиків» — мікроорганізмів, здатних позитивно впливати на психічне здоров'я.

Інші роботи демонструють, що застосування пре- та пробіотиків може сприяти зменшенню проявів хронічного стресу та депресивних станів (A. Burokas [11], A.C. Logan [2, 4]). Крім того, дослідження J. Long-Smith та співавторів [12] свідчать про можливий зв'язок між станом кишкової мікробіоти та змінами когнітивних функцій.

Важливим кроком у розвитку цього напряму стало впровадження сучасних молекулярно-генетичних методів оцінки дисбіозу, зокрема тестів формату GA-map [6], які дозволяють застосовувати отримані наукові дані у практиці персоналізованої медицини.

Мета статті - Дослідити взаємозв'язок між нутриціологічними чинниками стану кишкової мікробіоти та рівнем когнітивної втоми у студентів. медичного університету для наукового обґрунтування ролі осі «кишечник-мозок» у підтримці ментального здоров'я.

Виклад основного матеріалу. У дослідженні взяли участь студенти 1 курсу медичного університету. Критерії включення: відсутність хронічних захворювань ШКТ, відмова від прийому антибіотиків та пробіотиків протягом останніх 3 місяців. У нашому дослідженні використано методи аналітичного спостереження та коефіцієнт кореляції Пірсона. У дослідженні брали участь 34 студентів 1 курсу. Для збору інформації ми використали метод з використання варіаційної статистики за допомогою тестування.

Тест включав в себе два блоки, у першому який має назву "Харчові звички" (3 запитання) у цьому блоці була мета визначити харчові звички студентів для подальшого формування вибірки, другий блок "Когнітивна втома" (3 запитання) включав у собі запитання що до когнітивної втоми та кореляційний аналіз. Щоб перевірити, чи справді їжа впливає на втому, було створено спеціальну анкету. Замість звичайних відповідей ми використали систему оцінок від 1 до 5 (шкалу Лайкерта). Це дозволило кількісно оцінити відчуття студентів, які вже можна порівнювати між собою математично.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Шкала Лайкерта — психометрична шкала, яка широко використовується в анкетах і анкетних дослідженнях (розроблена в 1932 році Ренісом Лайкером). При роботі зі шкалою особа оцінює ступінь своєї згоди або незгоди з кожним судженням, від «повністю згоден» до «повністю не згоден». Сума оцінок кожного окремого судження дозволяє виявити установку особи з якого-небудь питання. Передбачається, що відношення до досліджуваного предмета засновані на простих несуперечливих судженнях і являють собою діапазон від однієї критичної точки, через нейтральну, до протилежної [18].

У тест були включенні такі запитання:

Блок 1 “Харчові звички”

1.Як часто ви вживаєте натуральні ферментовані продукти (кефір, йогурт без цукру, ряжанка, квашена капуста)? Варіанти відповіді:

• 5 -Щодня
• 4 — 3–4 рази на тиждень
• 3 — 1–2 рази на тиждень
• 2 — Рідко (1–2 рази на місяць)
• 1 — Майже ніколи

2. Яку кількість овочів та фруктів ви споживаєте щодня (джерело клітковини/пребіотиків)?

• 5 — Понад 400 г (2–3 великих овоча/фрукта)
• 4 — Орієнтовно 200–300 г
• 3 — Тільки 1 овоч або фрукт на день
• 2 — Вживаю не щодня
• 1 — Майже не вживаю свіжих овочів

3. Як часто у вашому раціоні присутні «швидкі» вуглеводи (солодощі, випічка, фастфуд, солодкі газовані напої)?

• 1 — Щодня (декілька разів)
• 2 — Щодня (1 раз)
• 3 — 3–4 рази на тиждень
• 4 — Рідко
• 5 — Майже ніколи

(Примітка: Тут ми даємо менше балів за шкідливу їжу, щоб загальний «бал мікробіоти» був логічним).

Блок 2**.** Когнітивна втома (MFI-20 адаптований).

Оцініть твердження від 1 до 5, де 1 — зовсім не згоден, 5 — повністю згоден.

1. Мені важко зосередитися на вивченні нового матеріалу протягом тривалого часу. (1–5)

2. Я відчуваю «туман у голові» або сповільненість мислення після занять.(1–5)

3. Мені потрібно більше зусиль, ніж раніше, щоб згадати вивчену інформацію. (1–5)

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Також було використано такі індекси: Індекс мікробіоти(MI), індекс когнітивної втоми (CFI).

Когнітивна втома та мікробіом. Когнітивна втома — це стан, зниження когнітивних ресурсів центральної нервової системи, коли в нас забагато розумової роботи, відповідальності, факторів стресу, нестача сну, безпеки, відпочинку та вітамінів. На відміну від фізичної втоми, вона проявляється порушенням концентрації уваги, зниженням швидкості обробки інформації та емоційною дисфункцією.

Дослідження показують, що певні таксони бактерій, зокрема родина Enterobacteriaceae, зв'язані з підвищеним рівнем втоми, тоді як біфідо- та лактобактерії виявляють протективний ефект [2, 4, 10].

Мікробіота людини – це складна екосистема, що складається з трильйонів мікроорганізмів, що мешкають у різних частинах нашого тіла. Мікробіота кишечника людини відіграє важливу роль у травленні та імунітеті, а мікробний дисбаланс, відомий як дисбактеріоз, часто є індикатором шлунково-кишкових захворювань, таких як синдром подразненого кишечника та запальне захворювання кишечника. Це наголошує на важливості розуміння бактеріального складу кишечника пацієнта для діагностики захворювання та своєчасного та належного лікування від антибіотиків або пробіотиків до трансплантації фекальної мікробіоти або зміни способу життя [6, 11].

Формування вибірки: у дослідженні взяли участь студенти 1 курсу медичного університету. Критерії включення: відсутність хронічних захворювань ШКТ, відмова від прийому антибіотиків та пробіотиків протягом останніх 3 місяців. Аналіз харчової поведінки респондентів виявив критичний дисбаланс, який ми класифікуємо як «високовуглеводний тип харчування з дефіцитом пребіотичного субстрату».

За результатами нашого проведеного дослідження встановлено, що 91,2% респондентів вживають швидкі вуглеводи (рафінований цукор, кондитерські вироби, фастфуд) щодня. Особливе занепокоєння викликає той факт, що більше половини вибірки — 55,9% — вживають такі продукти кілька разів на день. Така частота споживання швидких вуглеводів може спричиняти часті коливання рівня глюкози та інсуліну в крові, що потенційно впливає на стан кишкового епітелію та мікробіоти.

Згідно з дослідженнями Logan AC та Katzman MA (2005), надлишок простих цукрів у раціоні є селективним фактором для росту умовно-патогенних мікроорганізмів, зокрема представників роду Clostridia та деяких ентеробактерій [4]. Це створює умови для конкурентного пригнічення корисної лактофлори, що корелює з нашими даними щодо високих показників тривожності у цієї групи студентів.

Паралельно з надлишком цукру спостерігається гострий дефіцит харчових волокон. Лише 11,8% респондентів дотримуються рекомендацій ВООЗ, споживаючи понад 400 г овочів та фруктів щодня[15]. Клітковина є єдиним

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

джерелом для синтезу коротколанцюгових жирних кислот (SCFA). Як зазначають Dinan TG та Cryan JF (2017), дефіцит пребіотиків у 88,2% нашої вибірки означає критичне зниження рівня бутирату в кишечнику [1, 5].

Бутират розглядається як один із метаболітів, що може впливати на процеси нейропластичності. Відсутність цього метаболіту в крові студентів пояснює виявлений нами високий рівень когнітивної втоми може бути зв'язано з позбавленням нейропротекторної підтримки від мікробіоти, швидше виснажується під час інтенсивного інтелектуального навантаження.

Щодо вживання ферментованих продуктів (природних пробіотиків), ситуація є змішаною. Найпоширенішою відповіддю була частота 1-2 рази на тиждень (35,3%), тоді як щоденна підтримка мікробіому через вживання йогуртів притаманна лише 11,8% студентів. Згідно з нашого дослідження виходить, що майбутні медики, попри теоретичні знання, не використовують повний потенціал «психобіотиків». Як доведено у роботі Sarkar A. et al. (2016), регулярне (щоденне) вживання штамів Lactobacillus здатне модулювати активність блукаючого нерва, знижуючи рівень суб'єктивного стресу [3]. Низька частота вживання цих продуктів у нашої вибірки (88,2% студентів вживають їх епізодично) залишає організм беззахисним перед низькою інтенсивністю, який провокується стресом під час навчання.

Аналіз Індексу когнітивної втоми (CFI) у студентів медиків виявив неоднорідну картину ментального стану. Хоча більшість опитаних демонструють низький (41,2%) або середній (41,2%) рівень втоми (табл. 1), кожен шостий студент (17,6%) перебуває у стані високого когнітивного виснаження (бал 12–15). З точки зору нейрофізіології, стан «середньої втоми» у 41,2% вибірки є пороговим. Згідно з дослідженнями Cryan JF (2012), тривале перебування у такому стані без нутриціологічної підтримки призводить до виснаження нейромедіаторних депо, зокрема серотоніну та ГАМК [1].

Таблиця 1

Розподіл рівнів когнітивної втоми (CFI) у вибірці

Рівень когнітивної втоми	Кількість респодентів (%)	Основні прояви стану
Низький (3–7 балів)	41,2%	Стабільна концентрація, ясне мислення
Середній (8–11 балів)	41,2%	Епізодична втома після занять
Високий (12–15 балів)	17,6%	Виражений «туман в голові», труднощі пам'яті

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Скарги студентів на «туман у голові» та надмірні зусилля для запам'ятовування свідчать про зниження нейропластичності, що є прямим наслідком хронічного стресу в умовах медичної освіти.

Найбільш критичні дані отримані при аналізі Індексу мікробіоти (MI). Рівно половина респондентів (50%) мають низький рівень MI (табл. 2), що є прямим наслідком незбалансованого раціону. Лише 8,8% респондентів, демонструють високий індекс мікробіоти, що відповідає оптимальному споживанню клітковини та пробіотиків [9, 14]. Цей результат з нашого дослідження свідчить про глибокий пребіотичний дефіцит.

Згідно з концепцією Dinan TG та Cryan JF (2017), низький MI означає недостатню продукцію коротколанцюгових жирних кислот (SCFA), насамперед бутирату [1, 5]. Бутират є критично важливим для цілісності гематоенцефалічного бар'єру. У 50% студентів із низьким MI цей бар'єр потенційно стає вразливим для системних запальних маркерів, що і закладає підґрунтя для переходу когнітивної втоми з «середньої» у «високу» категорію.

Таблиця 2

Розподіл рівнів Індексу мікробіоти (MI) серед респондентів

Рівень індексу мікробіоти	**Кількість респондентів (%)**	**Характеристика стану мікробіоценозу**
Низький (3–7 балів)	50,0%	Збіднений склад бактерій, дефіцит клітковини
Середній (8–11 балів)	41,2%	Помірно збалансований склад бактерій
Високий (12–15 балів)	8,8%	Оптимальна різноманітність корисних бактерій

Дефіцит мікробіоти. Порівняльний аналіз двох індексів дозволяє виявити чітку патогенетичну закономірність. Ми спостерігаємо, що група з низьким MI (50%) є найбільш схильні для категорій середньої та високої когнітивної втоми.

1. Група високого ризику (17,6% з високим CFI): У цих респондентів спостерігається поєднання низького рівня вживання ферментованих продуктів та високого споживання швидких вуглеводів. Як зазначає Logan AC (2005), рафінований цукор діє як прозапальний тригер, що через вісь «кишечник-мозок» посилює симптоми депресії та тривоги [4].

2. Група когнітивної стійкості (8,8% з високим MI)**:** Ці студенти, попри аналогічне навчальне навантаження, демонструють нижчі бали за шкалою CFI. Це підтверджує теорію «психобіотиків» Sarkar A. (2016): регулярна колонізація кишечника лактобактеріями створює «буфер», який нівелює негативний

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

вплив кортизолу на мозок [3, 9, 14]. Кореляціний аналіз- це метод статистичного дослідження, що використовується для виявлення та кількісної оцінки взаємозв'язку між двома або більше випадковими величинами. Найбільш дискусійним та науково цікавим результатом нашого дослідження є отриманий коефіцієнт кореляції Пірсона, що становить -0,18.

На перший погляд, такий показник класифікується як «слабка негативна кореляція». Проте, в контексті малої вибірки та мультифакторності людської поведінки, це значення вказує на існування латентної закономірності. Від'ємний знак коефіцієнта підтверджує нашу фундаментальну гіпотезу: зі зростанням Індексу мікробіоти (MI) спостерігається зниження Індексу когнітивної втоми (CFI). Слабкість кореляції вказує на те, що дієта не є єдиним чинником виснаження, проте вона виступає фундаментом для подальших досліджень у цій сфері.

Ми припускаємо, що існують інші змінні (дефіцит сну, рівень фізичної активності, споживання кофеїну), які можуть маскувати прямий вплив мікробіоти на мозок, але не пригнічують його повністю. Закономірність «Мікробного порогу стійкості».

При аналізі описової статистики ми помітили особливість: середнє значення MI (8,15) та CFI (8,85) майже ідентичні (табл.3), а їхні максимальні та мінімальні межі практично збігаються (від 4–5 до 14 балів). Ця закономірність полягає в тому, що для більшості студентів (медіана MI = 8,0) рівень когнітивної втоми дзеркально відображає якість їхнього раціону. Студенти, які перебувають у «червоній зоні» (MI < 6), демонструють критичні показники CFI (12–14), що свідчить про незначну втрату захисних властивостей мікробіоти. У той же час, студенти з MI > 10 мають «запас міцності», який дозволяє їм зберігати CFI на рівні нижче середнього. Біохімічне обґрунтування закономірності через вісь «кишечник-мозок» - чому ми бачимо саме таку закономірність? Згідно з даними Sarkar A. (2016), зв'язок між MI та CFI реалізується через поріг нейрозапалення [3].

Таблиця 3

Показник	**Індекс мікробіоти (MI)**	**Індекс когнітивної втоми (CFI)**
Кількість (n)	34	34
Середнє значення	8,15	8,85
Стандартне відхилення	2,19	2,61
Мінімум	4,00	5,00
Медіана	8,00	8,50
Максимум	14,00	14,00

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

1.При низькому MI (< 8 балів): мікробіота не виробляє достатньої кількості бутирату для підтримки гематоенцефалічного бар'єру. Системні запальні маркери (цитокіни) проникають у ЦНС, що викликає пряме гальмування нейронних ланцюгів. Це проявляється як «туман у голові» — ключовий компонент CFI.

2. При високому MI (> 10 балів): бактерії-психобіотики активують аферентні волокна блукаючого нерва, що стимулює парасимпатичну відповідь та знижує рівень кортизолу. Це дозволяє мозку працювати не на повному режимі, що відображається у низьких балах CFI.

Вплив відповіді на результати GAmap - GAmap (Genetic Analysis Map) — це сучасна діагностична технологія, яку використовують у наукових дослідженнях та клінічній практиці для об'єктивного аналізу стану мікробіоти кишківника.

Важливо враховувати, що слабка кореляція (-0,18) може бути наслідком різної індивідуальної чутливості до дисбіозу. Для однієї групи студентів навіть незначне вживання фастфуду викликає різкий стрибок втоми, тоді як інші наприклад мають вищу генетичну резистентність. Саме тому для поглиблення цієї закономірності ми рекомендуємо використовувати інструменти точної діагностики, такі як GA-map Dysbiosis Test [5, 6, 11].

Генетичний аналіз дозволяє виявити, які саме групи бактерій (наприклад, Faecalibacterium prausnitzii) у конкретного студента корелюють із втомою сильніше. Я припускаю, що при заміні загального MI на специфічний «Індекс бутират-продуцентів» за даними GA-map, коефіцієнт кореляції зріс би з -0,18 до -0,6...-0,7.

Отримані нами результати свідчать про те, що студенти-медики перебувають у стані «метаболічного дисонансу». Показник у 91,2% щоденного вживання швидких вуглеводів на фоні лише 11,8% адекватного споживання клітковини формує збіднений склад бактерій у кишечнику, коли корисних видів стає занадто мало, а їхня різноманітність зникає.

Згідно з концепцією Logan AC (2005), раціон з високим вмістом рафінованого цукру є тригером для росту грамнегативних бактерій, що продукують ліпополісахариди (ЛПС). ЛПС, виступаючи як ендотоксини, підвищують проникність кишкового бар'єра. У студентів нашої вибірки цей процес, ймовірно, ініціює системне запалення низької інтенсивності, що суб'єктивно відчувається як «когнітивна втома» та «мозковий туман» (brain fog) [4]. Роль коротколанцюгових жирних кислот у когнітивній стійкості - дефіцит клітковини у 88,2% студентів означає критичне зниження продукції коротколанцюгових жирних кислот (SCFA), зокрема бутирату. Як зазначають Dinan TG та Cryan JF (2017), бутират є не лише енергетичним субстратом для епітелію, а й потужним епігенетичним регулятором нейроплатчнсті [5]. Аналіз кореляційного зв'язку (r = -0,18) слабка від'ємна кореляція між MI та CFI вказує на складну мультифакторну природу когнітивної втоми. Очевидно, що крім дієти, на стан студентів впливають циркадні ритми, рівень фізичної активності та загальне

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

психологічне навантаження. Проте вектор кореляції підтверджує: покращення стану мікробіоти є базовою умовою для зниження ментального виснаження [12, 14].

Отриманий коефіцієнт кореляції (r = -0,18) свідчить про наявність слабкого від'ємного зв'язку між якістю раціону та рівнем когнітивної втоми. Відсутність сильної кореляції пояснюється мультифакторністю когнітивного виснаження, де дієта виступає лише одним із модулюючих чинників. Відносно мала вибірка та використання суб'єктивних методів анкетування (self-report) обмежують можливість широкої екстраполяції результатів. Крім того, на показники CFI (когнітивної втоми) могли впливати невраховані змінні: гігієна сну, рівень фізичної активності та споживання психостимуляторів (кофеїну).

Для підвищення точності таких досліджень у майбутньому доцільно переходити від анкетних методів до молекулярної діагностики. Технологія GA-map Dysbiosis Test дозволяє об'єктивізувати стан «осі кишечник-мозок», ідентифікуючи дефіцит конкретних штамів-психобіотиків, таких

як Lactobacillus helveticus чи Bifidobacterium longum [11].

Висновки. На основі нашого аналізу даних 34 студентів-медиків було виявлено закономірність: стан «мозкового туману» та швидка втома безпосередньо залежать від того, чим людина харчується. Використовуючи індекси — Індекс мікробіоти (MI) та Індекс когнітивної втоми (CFI), ми побачили явний розрив: 91,2% студентів щодня споживають «швидкі» вуглеводи, які провокують ріст шкідливої мікрофлори, тоді як лише 11,8% отримують достатньо клітковини для вироблення захисних речовин.

Логіка тут проста: надлишок цукру викликає мікрозапалення в кишечнику, яке через вісь «кишечник-мозок» вливає на нейрони, викликаючи апатію та зниження концентрації, що ми й побачили у цифрах — студенти з поганим раціоном мали рівень втоми 9,43 бали, тоді як ті, хто харчується краще за студенів з поганим раціоном мали кращу мікробіоту, були стійкішими (8,33 бали). Навіть при слабкій кореляції r = -0,18, результати чітко доводять, що дефіцит пробіотиків та овочів «вимикає» когнітивний ресурс, і проста зміна дієти може стати дієвим немедикаментозним інструментом для боротьби з академічним вигоранням, допомагаючи мозку працювати на набагато краще завдяки підтримці правильного мікробного балансу.

Незважаючи на слабкий кореляційний зв'язок, виявлена тенденція підтверджує доцільність впровадження психобіотичного харчування як допоміжного методу профілактики ментального виснаження у студентів медичних ВНЗ.

Література:

1. Cryan JF, Dinan TG. Mind-altering microorganisms: the impact of the gut microbiota on brain and behaviour. Nature Reviews Neuroscience. 2012;13(10):701-712. doi:10.1038/nrn3346.

2. Bested AC, Logan AC, Selhub EM. Intestinal microbiota, probiotics and mental health: from Metchnikoff to modern advances: Part II – contemporary contextual research. Gut Pathogens. 2013;5(1):3. doi:10.1186/1757-4749-5-3. URL:https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC3601973/

ISSN 2786-4952 Online

3. Sarkar A, Lehto SM, Harty S, Dinan TG, Cryan JF, Burnet PW. Psychobiotics and the Manipulation of Bacteria-Gut-Brain Signals. Trends in Neurosciences. 2016;39(11):763-781. doi:10.1016/j.tins.2016.09.002.

4. Logan AC, Katzman MA. Major depressive disorder: probiotics may be an adjuvant therapy. Medical Hypotheses. 2005;64(3):533-538. doi:10.1016/j.mehy.2004.08.019. URL:https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0306987704004967

5. Dinan TG, Cryan JF. The Microbiome-Gut-Brain Axis in Health and Disease. Gastroenterology Clinics of North America. 2017;46(1):77-89. doi: 10.1016/j.gtc.2016.09.007. URL:https://culinaryangels.org/nutrition-wellness/how-to-improve-your-gut/

6. Microbiom GA-map:URL: https://www.testdnk.com.ua/analizy-dnk/microbiom-ga-map

7. Foster JA, McVey Neufeld KA. Gut-brain axis: how the microbiome influences anxiety and depression. Trends in Neurosciences. 2013;36(5):305-312. doi: 10.1016/j.tins.2013.01.005. URL:https://equibiota.com/wp-content/uploads/2025/12/foster2013.pdf

8. Mayer EA, Tillisch K, Gupta A. Gut/brain axis and the microbiota. The Journal of Clinical Investigation. 2015;125(3):926-938. doi:10.1172/JCI76304.

9. Kelly JR, Kennedy PJ, Cryan JF, Dinan TG, Clarke G, Hyland NP. Breaking down the barriers: the gut microbiome, intestinal permeability and stress-related psychiatric disorders. Frontiers in Cellular Neuroscience. 2015; 9:392. doi:10.3389/fncel.2015.00392. URL:https://www.frontiersin.org/journals/cellular-neuroscience/articles/10.3389/fncel.2015.00392/full?source=post_page

10. Valles-Colomer M, et al. The neuroactive potential of the human gut microbiota in quality of life and depression. Nature Microbiology. 2019;4(4):623-632. doi: 10.1038/s41564-018-0337-x.URL: https://www.nature.com/articles/s41564-018-0337-x

11. Burokas A, et al. Targeting the Microbiota-Gut-Brain Axis: Prebiotics Have Anxiolytic and Antidepressant-like Effects and Reverse the Impact of Chronic Stress in Mice. Biological Psychiatry. 2017;82(7):472-487. doi: 10.1016/j.biopsych.2016.12.031. URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0006322317300422

12. Long-Smith J, et al. The Microbiota-Gut-Brain Axis: Implications for Aging and Cognitive Decline. Neurotherapeutics. 2020;17(1):134-158. doi:10.1007/s13311-019-00817-4.

13. Sherwin E, et al. May the Force Be With You: The Light and Dark Sides of the Microbiota-Gut-Brain Axis in Neuropsychiatry. CNS Drugs. 2019;33(8):797-811. doi: 10.1007/s40263-019-00650-3.URL: https://link.springer.com/article/10.1007/s40263-016-0370-3

14. Rogers GB, et al. From gut dysbiosis to altered brain function and mental illness: mechanisms and pathways. Molecular Psychiatry. 2016;21(6):738-748. doi:10.1038/mp.2016.50.

15. Dash S, et al. The gut microbiome and diet in psychiatry: focus on depression. Current Opinion in Psychiatry. 2015;28(1):1-6. doi:10.1097/YCO.0000000000000117. 16. Schmidt K, et al. Prebiotic intake reduces the waking cortisol response and alters emotional bias in healthy volunteers. Psychopharmacology. 2015;232(10):1793-1801. doi:10.1007/s00213-014-3810-0.

17. Clapp M, et al. Gut microbiota's effect on mental health: The gut-brain axis. Clinics and Practice. 2017;7(4):987. doi:10.4081/cp.2017.987. URL: https://particle.scitech.org.au/science-society/gut-microbes-and-mental-health/?utm_term=&utm_campaign=%5BPERFORMANCE+MAX%5D+Hire+An+Exhibition&utm_source=adwords&utm_medium=ppc&hsa_acc=6611630658&hsa_cam=22294387831&hsa_grp=&hsa_ad=&hsa_src=x&hsa_tgt=&hsa_kw=&hsa_mt=&hsa_net=adwords&hsa_ver=3&gad_source=1&gad_campaignid=22666093611&gbraid=0AAAAA9y4SjO15gad2_oHOdlT_HPL9nJZs&gclid=Cj0KCQjw7IjOBhDyARIsAFzrWQw55hQRWfxLO7H2XBzy5sEcHXaFDjOJo1io13H121N3XFMVy0s6RegaAhXiEALw_wcB

18. Likert R. A Technique for the Measurement of Attitudes. Archives of Psychology. 1932. Vol. 22, no. 140. P. 1–55. URL: https://archive.org/details/likert-1932/page/16/mode/2up

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

References:

1. Cryan JF, Dinan TG. Mind-altering microorganisms: the impact of the gut microbiota on brain and behaviour. Nature Reviews Neuroscience. 2012;13(10):701-712. doi:10.1038/nrn3346.

2. Bested AC, Logan AC, Selhub EM. Intestinal microbiota, probiotics and mental health: from Metchnikoff to modern advances: Part II – contemporary contextual research. Gut Pathogens. 2013;5(1):3. doi:10.1186/1757-4749-5-3. URL:https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC3601973/

3. Sarkar A, Lehto SM, Harty S, Dinan TG, Cryan JF, Burnet PW. Psychobiotics and the Manipulation of Bacteria-Gut-Brain Signals. Trends in Neurosciences. 2016;39(11):763-781. doi:10.1016/j.tins.2016.09.002.

4. Logan AC, Katzman MA. Major depressive disorder: probiotics may be an adjuvant therapy. Medical Hypotheses. 2005;64(3):533-538. doi:10.1016/j.mehy.2004.08.019. URL:https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0306987704004967

5. Dinan TG, Cryan JF. The Microbiome-Gut-Brain Axis in Health and Disease. Gastroenterology Clinics of North America. 2017;46(1):77-89. doi: 10.1016/j.gtc.2016.09.007. URL:https://culinaryangels.org/nutrition-wellness/how-to-improve-your-gut/

6. Microbiom GA-map:URL: https://www.testdnk.com.ua/analizy-dnk/microbiom-ga-map

7. Foster JA, McVey Neufeld KA. Gut-brain axis: how the microbiome influences anxiety and depression. Trends in Neurosciences. 2013;36(5):305-312. doi: 10.1016/j.tins.2013.01.005. URL:https://equibiota.com/wp-content/uploads/2025/12/foster2013.pdf

8. Mayer EA, Tillisch K, Gupta A. Gut/brain axis and the microbiota. The Journal of Clinical Investigation. 2015;125(3):926-938. doi:10.1172/JCI76304.

9. Kelly JR, Kennedy PJ, Cryan JF, Dinan TG, Clarke G, Hyland NP. Breaking down the barriers: the gut microbiome, intestinal permeability and stress-related psychiatric disorders. Frontiers in Cellular Neuroscience. 2015; 9:392. doi:10.3389/fncel.2015.00392. URL:https://www.frontiersin.org/journals/cellular-neuroscience/articles/10.3389/fncel.2015.00392/full?source=post_page

10. Valles-Colomer M, et al. The neuroactive potential of the human gut microbiota in quality of life and depression. Nature Microbiology. 2019;4(4):623-632. doi: 10.1038/s41564-018-0337-x.URL: https://www.nature.com/articles/s41564-018-0337-x

11. Burokas A, et al. Targeting the Microbiota-Gut-Brain Axis: Prebiotics Have Anxiolytic and Antidepressant-like Effects and Reverse the Impact of Chronic Stress in Mice. Biological Psychiatry. 2017;82(7):472-487. doi: 10.1016/j.biopsych.2016.12.031. URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0006322317300422

12. Long-Smith J, et al. The Microbiota-Gut-Brain Axis: Implications for Aging and Cognitive Decline. Neurotherapeutics. 2020;17(1):134-158. doi:10.1007/s13311-019-00817-4.

13. Sherwin E, et al. May the Force Be With You: The Light and Dark Sides of the Microbiota-Gut-Brain Axis in Neuropsychiatry. CNS Drugs. 2019;33(8):797-811. doi: 10.1007/s40263-019-00650-3.URL: https://link.springer.com/article/10.1007/s40263-016-0370-3

14. Rogers GB, et al. From gut dysbiosis to altered brain function and mental illness: mechanisms and pathways. Molecular Psychiatry. 2016;21(6):738-748. doi:10.1038/mp.2016.50.

15. Dash S, et al. The gut microbiome and diet in psychiatry: focus on depression. Current Opinion in Psychiatry. 2015;28(1):1-6. doi:10.1097/YCO.0000000000000117.

16. Schmidt K, et al. Prebiotic intake reduces the waking cortisol response and alters emotional bias in healthy volunteers. Psychopharmacology. 2015;232(10):1793-1801. doi:10.1007/s00213-014-3810-0.

17. Clapp M, et al. Gut microbiota's effect on mental health: The gut-brain axis. Clinics and Practice. 2017;7(4):987. doi:10.4081/cp.2017.987. URL: https://particle.scitech.org.au/science-society/gut-microbes-and-mental-health/?utm_term=&utm_campaign=%5BPERFORMANCE+MAX%5D+Hire+An+Exhibition&utm_source=adwords&utm_medium=ppc&hsa_acc=6611630658&h

ISSN 2786-4952 Online

sa_cam=22294387831&hsa_grp=&hsa_ad=&hsa_src=x&hsa_tgt=&hsa_kw=&hsa_mt=&hsa_net=adwords&hsa_ver=3&gad_source=1&gad_campaignid=22666093611&gbraid=0AAAAA9y4SjO15gad2_oHOdlT_HPL9nJZs&gclid=Cj0KCQjw7IjOBhDyARIsAFzrWQw55hQRWfxLO7H2XBzy5sEcHXaFDjOJo1io13H121N3XFMVy0s6RegaAhXiEALw_wcB

18. Likert R. A Technique for the Measurement of Attitudes. Archives of Psychology. 1932. Vol. 22, no. 140. P. 1–55. URL: https://archive.org/details/likert-1932/page/16/mode/2up

Дата першого надходження статті до видання: 27.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК: 159.944:616.89-008.434

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2346-2355

Бєсєдіна Антоніна Анатоліївна кандидат педагогічних наук, доцент, Сумський державний університет, м. Суми, https//orcid.org/0000-0001-7294-3137

Кінденко Поліна Валеріївна студентка, Сумський державний університет, м. Суми, https://orcid.org/0009-0007-9701-3025

Садовничий Олексій Сергійович студент, Сумський державний університет, м. Суми, https://orcid.org/0009-0004-0614-2525

Рябенко Олександр Євгенович студент, Сумський державний університет, м. Суми, https://orcid.org/0009-0002-2768-7044

Снітко Євгенія Петрівна студентка, Сумський державний університет, м. Суми, https://orcid.org/0009-0001-0217-7497

ВПЛИВ СТРЕСОВИХ ФАКТОРІВ НА ЯКІСТЬ СНУ ТА АКТИВНІСТЬ МОЗКУ

Анотація. У сучасних умовах постійного психоемоційного навантаження проблема впливу стресових факторів на організм людини набуває особливої актуальності. Одними з найбільш чутливих до дії стресу систем є нервова система та механізми регуляції сну. У роботі досліджено особливості впливу стресових факторів на якість сну та активність головного мозку, а також проаналізовано основні фізіологічні й психологічні зміни, що виникають унаслідок тривалого емоційного напруження. У ході дослідження розглянуто поняття стресу як адаптаційної реакції організму на зовнішні та внутрішні подразники. Визначено основні види стресових факторів, серед яких соціальні, емоційні, навчальні, професійні та інформаційні навантаження. Встановлено, що хронічний стрес негативно впливає на функціонування центральної нервової системи, спричиняє порушення біоритмів, труднощі із засинанням, поверхневий сон, часті пробудження та зменшення тривалості глибоких фаз сну. Особливу увагу приділено впливу стресу на активність головного мозку. Проаналізовано зміни у роботі мозкових структур, відповідальних за пам’ять, увагу, концентрацію та емоційну регуляцію. Доведено, що тривале психоемоційне перенапруження може призводити до зниження когнітивних функцій, погіршення працездатності, підвищення рівня тривожності та розвитку психосоматичних розладів. Також розглянуто взаємозв’язок між якістю сну та ефективністю мозкової діяльності, оскільки повноцінний сон є необхідною

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

умовою для відновлення нервової системи та підтримання психічного здоров'я. У роботі охарактеризовано сучасні підходи до профілактики негативного впливу стресу, зокрема дотримання режиму сну, фізичну активність, методи психологічної саморегуляції, зменшення інформаційного перевантаження та підтримання здорового способу життя. Зроблено висновок, що своєчасне виявлення стресових факторів і застосування профілактичних заходів сприяють покращенню якості сну, нормалізації мозкової активності та загальному зміцненню психофізичного стану людини.

Ключові слова: стрес, сон, когнітивні функції, мозок, здоровий спосіб життя.

Biesiedina Antonina Ph.D., Associate Professor, Sumy State University, Sumy, httpsЖ//orcid.org/0000-0001-7294-3137

Kindenko Polina student, Sumy State University, Sumy, https://orcid.org/0009-0007-9701-3025

Sadovnychyi Oleksii student, Sumy State University, Sumy, https://orcid .org/0009-0004-0614-2525

Ryabenko Oleksandr student, Sumy State University, Sumy, https://orcid. org/0009-0002-2768-7044

Snitko Yevheniia student, Sumy State University, Sumy, https://orcid. org/0009-0001-0217-7497

THE INFLUENCE OF STRESS FACTORS ON SLEEP QUALITY AND BRAIN ACTIVITY

Abstract. In modern conditions of constant psycho-emotional stress, the problem of the influence of stress factors on the human body is becoming particularly relevant. One of the systems most sensitive to the effects of stress is the nervous system and sleep regulation mechanisms. The paper examines the specifics of the influence of stress factors on the quality of sleep and brain activity, and also analyzes the main physiological and psychological changes that occur as a result of prolonged emotional stress. The study examines the concept of stress as an adaptive reaction of the body to external and internal stimuli. The main types of stress factors are identified, including social, emotional, educational, professional and informational stress. It has been established that chronic stress negatively affects the functioning of the central nervous system, causes disruption of biorhythms, difficulty falling asleep, shallow sleep, frequent awakenings and a decrease in the duration of deep sleep phases. Particular attention is paid to the influence of stress on brain activity. Changes in the work of

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

brain structures responsible for memory, attention, concentration and emotional regulation are analyzed. It has been proven that prolonged psycho-emotional overstrain can lead to a decrease in cognitive functions, deterioration of working capacity, increased anxiety levels and the development of psychosomatic disorders. The relationship between sleep quality and the efficiency of brain activity is also considered, since full sleep is a necessary condition for restoring the nervous system and maintaining mental health. The paper describes modern approaches to preventing the negative effects of stress, in particular, compliance with sleep regimens, physical activity, methods of psychological self-regulation, reducing information overload and maintaining a healthy lifestyle. It is concluded that timely identification of stress factors and the use of preventive measures contribute to improving sleep quality, normalizing brain activity and generally strengthening the psychophysical state of a person.

Keywords: stress, sleep, cognitive functions, brain, healthy lifestyle.

Постановка проблеми. Тривалий психоемоційний стрес негативно впливає на фізичне та психічне здоров’я людини, зокрема на функціонування нервової системи, якість сну та діяльність головного мозку. Сон є одним із найважливіших фізіологічних процесів, що забезпечує відновлення організму, підтримання когнітивних функцій і стабільний психоемоційний стан.

Порушення сну, спричинені стресом, можуть проявлятися у вигляді безсоння, поверхневого сну, частих пробуджень, скорочення тривалості глибоких фаз сну та погіршення загального самопочуття. У свою чергу, недостатній або неякісний сон негативно впливає на активність мозку, концентрацію уваги, пам’ять, швидкість мислення та емоційну стійкість.

Особливої актуальності проблема набуває в умовах сучасних соціальних викликів, коли рівень тривожності та психоемоційного навантаження значно зростає. Незважаючи на значну кількість досліджень, питання взаємозв’язку між стресовими факторами, якістю сну та змінами мозкової активності потребує подальшого вивчення. Це зумовлює необхідність дослідження механізмів впливу стресу на функціонування головного мозку та пошуку ефективних способів профілактики негативних наслідків для здоров’я людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наслідки стресу є результатом багатьох форм патології, включаючи депресію, посттравматичний стресовий розлад, шизофренію, серцево-судинні захворювання, інфекційні захворювання і, звичайно, безсоння та інші патології сну та циркадного ритму [1; 2; 3; 4; 5; 6]. Ці стани часто пов’язані з дисфункціями систем реагування організму на стрес. Однією з спільних рис цих розладів є порушення сну, що ще більше ускладнює вплив стресу на мозок через гіпоталамо-гіпофізарну систему. Фактори, що впливають на якість сну, включають фізіологічні фактори (вік, циркадні ритми, індекс маси тіла та швидкий рух очей), психологічні фактори (стрес, тривога та депресія) та фактори навколишнього середовища (температура, використання

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

електронних пристроїв), а також соціальні аспекти. Стрес має значний прямий та непрямий вплив на якість сну. Це дослідження розкриває складні механізми, за допомогою яких стрес впливає на якість сну. Покращення якості сну людей вимагає не лише врахування впливу реальних стресових факторів, але й вивчення взаємопов'язаних ефектів між стресом та такими факторами, як соціальна тривожність, залежність від смартфонів тощо.

Мета статті полягає у теоретичному аналізі досліджень впливу стресових факторів на якість сну та активність мозку.

Виклад основного матеріалу. Стрес є одним із найпотужніших чинників, що порушують нормальну регуляцію сну, оскільки змінює баланс між процесами збудження і гальмування в центральній нервовій системі. У фізіологічних умовах засинання потребує зниження рівня активації кори головного мозку, стабілізації вегетативних реакцій і переключення організму в режим відновлення. За наявності стресових подразників цей перехід ускладнюється: збільшується час засинання, сон стає поверхневим і фрагментованим, а ранкове пробудження не супроводжується відчуттям відпочинку. У результаті вже на ранньому етапі формується функціональне виснаження нервової системи.

Патофізіологічною основою такого впливу є активація гіпоталамо-гіпофізарно-надниркової системи, посилення симпатичної активності та зростання рівня кортизолу, що підтримує стан внутрішньої настороженості навіть у нічний період. Це створює умови для хронічного гіперактиваційного стану мозку, при якому знижується ефективність нейронального відновлення, погіршуються когнітивні функції та підвищується емоційна лабільність [7]. Гострий стрес здатний спричиняти епізодичне безсоння, проте найбільш виражений негативний ефект виникає при тривалому або повторюваному стресовому навантаженні. У такому разі людина не лише гірше засинає, а й втрачає здатність підтримувати стабільну архітектоніку сну протягом ночі. Відбувається скорочення повільнохвильового сну, який забезпечує енергетичне й метаболічне відновлення мозку, а також порушується REM-фаза, важлива для емоційної обробки пережитих подій. Це створює замкнене коло, у якому стрес погіршує сон, а дефіцит якісного сну підсилює реактивність на наступні стресори.

Клінічна значущість таких змін підтверджується тим, що у пацієнтів із помірним і високим кардіоваскулярним ризиком порушення сну на тлі стресу поєднуються зі зниженням якості життя, денною втомою, дратівливістю та погіршенням самопочуття. Це свідчить про те, що розлади сну в умовах стресу не можна розглядати як другорядний симптом, адже вони прямо впливають на загальний функціональний стан організму і підсилюють соматичну вразливість [8].

На рівні мозкової діяльності хронічний стрес змінює співвідношення між емоційними та регуляторними структурами. Підвищується реактивність лімбічної системи, насамперед механізмів, пов’язаних із тривогою та очікуванням

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

загрози, тоді як регуляторна роль префронтальної кори послаблюється. Через це людині стає важче знижувати інтенсивність думок у вечірній час, зупиняти румінації, контролювати емоційні реакції та переходити до фізіологічного відпочинку. Наступного дня це проявляється зниженням уваги, уповільненням мислення, гіршою концентрацією та меншою стійкістю до подразників.

Особливо вираженим цей вплив є в умовах тривалого соціального стресу. Дослідження якості сну населення України під час воєнного стану показало, що клінічно виражене безсоння поєднується з високою частотою скарг з боку серцево-судинної системи, а сама проблема набуває масового характеру. Це означає, що хронічна загроза, інформаційне перенавантаження, повітряні тривоги та порушення звичного режиму формують стійкий фон психофізіологічного напруження, який дестабілізує механізми нічного відновлення [9].

Важливо враховувати, що погіршення сну впливає не лише на суб'єктивне самопочуття, а й на базові механізми роботи мозку. За дефіциту глибокого сну знижується ефективність консолідації пам'яті, гірше відновлюються нейрональні мережі, порушується стабільність виконавчих функцій, а емоційні реакції стають менш контрольованими. За умов тривалого стресу мозок функціонує в режимі підвищеної енергетичної витрати, але без достатнього періоду відновлення, що поступово призводить до зниження його адаптаційного резерву.

Окремо слід виділити посттравматичний стрес, для якого порушення сну є одним із центральних компонентів клінічної картини. У комбатантів із посттравматичним стресовим розладом низька якість сну поєднується з уникаючою поведінкою, що вказує на глибокий зв'язок між нічними порушеннями, денною психічною напругою та незавершеною переробкою травматичного досвіду. У такому стані мозок продовжує функціонувати за моделлю постійної настороженості, що не дозволяє сну виконувати свою відновну функцію в повному обсязі [10].

Для систематизації основних напрямів впливу стресових факторів на сон і функціональну активність мозку доцільно узагальнити їх у таблиці 1.

Таблиця 1

Основні стресові фактори, що погіршують якість сну та змінюють активність мозку

Стресовий чинник	Основний механізм впливу	Наслідок для сну та мозкової активності
Гострий емоційний стрес	Різка активація симпатичної нервової системи, підвищення кортизолу	Труднощі засинання, поверхневий сон, підвищена нічна настороженість

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Стресовий чинник	Основний механізм впливу	Наслідок для сну та мозкової активності
Хронічний психоемоційний стрес	Тривале збереження гіперактивації кори та вегетативного напруження	Фрагментація сну, скорочення глибоких фаз, денна втома, зниження концентрації
Воєнний стрес	Постійне відчуття загрози, порушення режиму, інформаційне перенавантаження	Клінічно виражене безсоння, тривожність, нестабільність когнітивної продуктивності
Посттравматичний стрес	Підтримання патологічної пам’яті про травму, гіперпильність	Часті пробудження, кошмарні сновидіння, емоційна дезорганізація
Академічний та інформаційний стрес	Перевантаження нервової системи, порушення добового ритму	Пізнє засинання, денна сонливість, зниження пам’яті та навчальної ефективності
Гіподинамія на тлі стресу	Ослаблення циркадної стабілізації та нейровегетативної регуляції	Поглиблення розладів сну, посилення психоемоційного виснаження

Об’єктивну характеристику змін мозкової активності при стресі дають нейрофізіологічні методи, зокрема електроенцефалографія. Вона дозволяє виявити, що мозок у стані емоційного перенапруження не досягає повноцінного режиму нейронального відпочинку, а зберігає ознаки активації, несумісні з глибоким відновленням. Саме тому в сучасному розумінні якість сну слід оцінювати не лише як кількість годин, а як ступінь реального функціонального відновлення центральної нервової системи.

Паттерн частот ЕЕГ у стані емоційного вигорання на стадії напруги розглядається як нейрофізіологічний маркер порушеної мозкової регуляції. Такі зміни відображають нестійкість функціонального стану кори, зниження здатності до синхронізованого спокою і збереження напруження навіть у періоди, які мають бути відновними. Це підтверджує, що стрес не лише суб’єктивно «заважає спати», а й об’єктивно трансформує електрофізіологічні параметри мозкової активності [11]. Практичне значення цього полягає в тому, що людина може мати формально достатню тривалість нічного сну, але не отримувати від нього реального відновлення.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Часті мікропробудження, поверхневі стадії сну, внутрішня тривога та нестабільність ритмів роблять сон нефункціональним. У денний час це виявляється у вигляді уповільненого мислення, погіршення короткочасної пам'яті, емоційної нестійкості, підвищеної дратівливості та зниження навчальної чи професійної продуктивності.

У молодому віці значущим різновидом стресу є академічне перевантаження, яке поєднується з нерегулярним режимом дня, великою кількістю цифрових стимулів і недостатнім часом на відпочинок. У здобувачів медичної освіти порушення сну пов'язані зі зниженням академічної успішності, що має пряме пояснення через погіршення концентрації, пам'яті та здатності до засвоєння нового матеріалу. Таким чином, навіть у відносно молодій і соматично компенсованій групі стресові фактори швидко відображаються на якості сну та результативності інтелектуальної діяльності [12].

Не менш важливою є роль поведінкових чинників, які можуть або посилювати, або частково послаблювати шкідливий вплив стресу. За умов перевантаження люди часто зменшують рівень фізичної активності, довше користуються гаджетами у вечірній час, порушують режим харчування і сну, що ще більше дестабілізує циркадні механізми. Водночас регулярна рухова активність, достатній часовий інтервал між навантаженням і сном, а також стабільний режим дня допомагають зменшити інтенсивність психофізіологічної напруги та покращити відновлення мозку вночі.

Результати медіаційного дослідження, проведеного серед студентів у воєнний час, показали, що фізична активність, якість сну та психоемоційний стан перебувають у тісному взаємозв'язку. Це означає, що стрес впливає на мозкову активність не лише безпосередньо через емоційне напруження, а й опосередковано через зміну поведінки, режиму дня і ступеня фізичного виснаження. Такий висновок є важливим для профілактики, оскільки корекція способу життя може суттєво зменшувати наслідки хронічного стресу для сну та когнітивного функціонування [13].

Дослідження останніх років показують, що під час стресу в організмі підвищується рівень кортизолу та адреналіну, що активізує нервову систему й ускладнює процес засинання. Хронічний стрес порушує циркадні ритми, скорочує тривалість глибоких фаз сну та знижує ефективність відновлення організму під час нічного відпочинку. Науковці встановили, що люди, які постійно перебувають у стані емоційного напруження, частіше страждають від безсоння, тривожних розладів і хронічної втоми.

Окрему увагу сучасні дослідження приділяють впливу стресу на активність головного мозку. За допомогою методів електроенцефалографії (ЕЕГ) та магнітно-резонансної томографії (МРТ) вчені виявили, що тривалий стрес змінює активність мозкових структур, відповідальних за пам'ять, концентрацію уваги, прийняття рішень та емоційну регуляцію. Особливо чутливими до дії стресу є гіпокамп, мигдалеподібне тіло та префронтальна кора головного мозку.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Сучасні нейрофізіологічні дослідження також підтверджують, що порушення сну безпосередньо впливають на когнітивні функції людини. Недостатній сон призводить до погіршення пам'яті, зниження швидкості обробки інформації, підвищення дратівливості та зменшення здатності до навчання. Крім того, вчені наголошують, що тривале поєднання стресу та дефіциту сну може стати фактором ризику розвитку депресії, неврозів і психосоматичних захворювань.

Висновки. Отже, у сучасних дослідженнях значна увага приділяється пошуку методів профілактики негативного впливу стресу. Науковці доводять ефективність нормалізації режиму сну, фізичної активності, технік релаксації, медитації, психологічної підтримки та обмеження інформаційного перевантаження. Встановлено, що дотримання здорового способу життя сприяє стабілізації роботи нервової системи, покращенню мозкової активності та підвищенню якості сну. Таким чином, сучасні дослідження підтверджують тісний взаємозв'язок між стресовими факторами, якістю сну та функціонуванням головного мозку. Подальше вивчення цієї проблеми є важливим для розробки ефективних методів профілактики та підтримання психічного й фізичного здоров'я людини. Вплив стресових факторів на якість сну та активність мозку має багаторівневий характер і охоплює нейроендокринні, вегетативні, когнітивні, емоційні та поведінкові механізми. Порушення сну в цьому контексті слід розглядати як один із центральних проявів стресового перевантаження, що одночасно виступає і наслідком, і чинником подальшого поглиблення дисфункції мозку. Саме тому вивчення зв'язку між стресом, сном і мозковою активністю має не лише теоретичне, а й безпосереднє практичне значення для медицини, психології, освіти та системи профілактики психосоматичних розладів.

Література:

1. Hammen C. Stress and depression. Annu Rev Clin Psychol. 2005;1:293-319. doi: 10.1146/annurev.clinpsy.1.102803.143938. PMID: 17716090.

2. Hill AV. The genomics and genetics of human infectious disease susceptibility. Annu Rev Genomics Hum Genet. 2001;2:373-400. doi: 10.1146/annurev.genom.2.1.373. PMID: 11701655.

3. McKeever VM, & Huff ME (2003). A diathesis-stress model of post-traumatic stress disorder: Ecological, biological, and residual stress pathways. Review of General Psychology, 7, 237–250.

4. Ordovas JM, Corella D, Demissie S, Cupples LA, Couture P, Coltell O, Wilson PW, Schaefer EJ, Tucker KL. Dietary fat intake determines the effect of a common polymorphism in the hepatic lipase gene promoter on high-density lipoprotein metabolism: evidence of a strong dose effect in this gene-nutrient interaction in the Framingham Study. Circulation. 2002 Oct 29;106(18):2315-21. doi: 10.1161/01.cir.0000036597.52291.c9. PMID: 12403660.

5. Riemann D, Nissen C, Palagini L, Otte A, Perlis ML, Spiegelhalder K. The neurobiology, investigation, and treatment of chronic insomnia. Lancet Neurol. 2015 May;14(5):547-58. doi: 10.1016/S1474-4422(15)00021-6. Epub 2015 Apr 12. PMID: 25895933.

ISSN 2786-4952 Online

6. Singareddy R, Vgontzas AN, Fernandez-Mendoza J, Liao D, Calhoun S, Shaffer ML, Bixler EO. Risk factors for incident chronic insomnia: a general population prospective study. Sleep Med. 2012 Apr;13(4):346-53. doi: 10.1016/j.sleep.2011.10.033. Epub 2012 Mar 17. PMID: 22425576; PMCID: PMC3319648.

7. Литвин О. В. Розлади сну: патофізіологія і зв'язок з когнітивними, емоційними та нейродегенеративними процесами. Український освітньо-науковий медичний простір. 2025. № 2. С. 30–36. DOI: https://doi.org/10.31612/3041-1548.2.2025.04.

8. Фадєєнко Г. Д., Буряковська О. О. Характер порушень сну та якість життя на тлі стресу у пацієнтів з помірним та високим кардіоваскулярним ризиком. Український терапевтичний журнал. 2023. № 2. С. 19–24. DOI: https://doi.org/10.30978/UTJ2023-2-19.

9. Корост Я. В., Шкварок А. К. Оцінка якості сну населення України під час воєнного стану та ризику розвитку скарг з боку серцево-судинної системи на фоні клінічно вираженого безсоння. Клінічна та профілактична медицина. 2023. № 7. С. 68–73. DOI: https://doi.org/10.31612/2616-4868.7.2023.09.

10. Бойко Д. І., Мац О. В., Шкідченко О. І. Якість сну та уникаюча поведінка в комбатантів з посттравматичним стресовим розладом. Актуальні проблеми сучасної медицини: Вісник Української медичної стоматологічної академії. 2024. Т. 24, № 2. С. 4–9. DOI: https://doi.org/10.31718/2077-1096.24.2.4.

11. Мушта С. А., Паламар С. П., Гарматюк Д. В. та ін. Паттерн частот ЕЕГ як нейрофізіологічний маркер емоційного вигорання. Формування стадії напруги. Клінічна та профілактична медицина. 2025. № 1. С. 92–100. DOI: https://doi.org/10.31612/2616-4868.1.2025.12.

12. Виноградова-Аник О., Лук'яненко І. Порушення сну та їхній зв'язок з академічною успішністю здобувачів медичної освіти в умовах воєнного стану. Медицина та фармація: освітні дискурси. 2025. № 1. С. 20–24. DOI: https://doi.org/10.32782/eddiscourses/2025-1-4.

13. Абрагамович Х. Я., Бевз О. В., Гайдук А. Б. та ін. Фізична активність, якість сну та психоемоційний стан студентів у воєнний час: результати медіаційного дослідження. Запорізький медичний журнал. 2026. Т. 28, № 1(154). С. 58–64. DOI: https://doi.org/10.14739/2310-1210.2026.1.338520.

References:

1. Hammen C. Stress and depression. Annu Rev Clin Psychol. 2005;1:293-319. doi: 10.1146/annurev.clinpsy.1.102803.143938. PMID: 17716090.

2. Hill AV. The genomics and genetics of human infectious disease susceptibility. Annu Rev Genomics Hum Genet. 2001;2:373-400. doi: 10.1146/annurev.genom.2.1.373. PMID: 11701655.

3. McKeever VM, & Huff ME (2003). A diathesis-stress model of post-traumatic stress disorder: Ecological, biological, and residual stress pathways. Review of General Psychology, 7, 237–250.

4. Ordovas JM, Corella D, Demissie S, Cupples LA, Couture P, Coltell O, Wilson PW, Schaefer EJ, Tucker KL. Dietary fat intake determines the effect of a common polymorphism in the hepatic lipase gene promoter on high-density lipoprotein metabolism: evidence of a strong dose effect in this gene-nutrient interaction in the Framingham Study. Circulation. 2002 Oct 29;106(18):2315-21. doi: 10.1161/01.cir.0000036597.52291.c9. PMID: 12403660.

5. Riemann D, Nissen C, Palagini L, Otte A, Perlis ML, Spiegelhalder K. The neurobiology, investigation, and treatment of chronic insomnia. Lancet Neurol. 2015 May;14(5):547-58. doi: 10.1016/S1474-4422(15)00021-6. Epub 2015 Apr 12. PMID: 25895933.

6. Singareddy R, Vgontzas AN, Fernandez-Mendoza J, Liao D, Calhoun S, Shaffer ML, Bixler EO. Risk factors for incident chronic insomnia: a general population prospective study. Sleep

ISSN 2786-4952 Online

Med. 2012 Apr;13(4):346-53. doi: 10.1016/j.sleep.2011.10.033. Epub 2012 Mar 17. PMID: 22425576; PMCID: PMC3319648.

7. Litvin O. V. (2025). *Rozlady snu: patofiziolohiia i zviazok z kohnityvnymy, emotsiinymy ta neirodeheneratyvnymy protsesamy [Sleep disorders: pathophysiology and relationship to cognitive, emotional, and neurodegenerative processes]*. DOI: https://doi.org/10.31612/3041-1548.2.2025.04 [in Ukrainian].

8. Fadeenko G. D., Buryakovska O. O. (2023). *Kharakter porushen snu ta yakist zhyttia na tli stresu u patsiientiv z pomirnym ta vysokym kardiovaskuliarnym ryzykom. [The nature of sleep disorders and quality of life under stress in patients with moderate and high cardiovascular risk]*. DOI: https://doi.org/10.30978/UTJ2023-2-19 [in Ukrainian].

9. Korost Ya. V., Shkvarok A. K. (2023). *Otsinka yakosti snu naselennia Ukrainy pid chas voiennoho stanu ta ryzyku rozvytku skarh z boku sertsevo-sudynnoi systemy na foni klinichno vyrazhenoho bezsonnia. [Assessment of sleep quality of the population of Ukraine during martial law and the risk of developing complaints from the cardiovascular system against the background of clinically pronounced insomnia]*. DOI: https://doi.org/10.31612/2616-4868.7.2023.09 [in Ukrainian].

10. Boyko D. I., Mats O. V., Shkidchenko O. I. (2024). *Yakist snu ta unykaiucha povedinka v kombatantiv z posttravmatychnym stresovym rozladom. [Sleep quality and avoidant behavior in combatants with posttraumatic stress disorder]*. DOI: https://doi.org/10.31718/2077-1096.24.2.4 [in Ukrainian].

11. Mushta S. A., Palamar S. P., Garmatyuk D. V. et al. (2025). *Pattern chastot EEH yak neirofiziolohichnyi marker emotsiinoho vyhorannia. Formuvannia stadii napruhy. [EEG frequency pattern as a neurophysiological marker of emotional burnout. Formation of the stress stage]*. DOI: https://doi.org/10.31612/2616-4868.1.2025.12 [in Ukrainian].

12. Vynogradova-Anik O., Lukyanenko I. (2025). *Porushennia snu ta yikhnii zviazok z akademichnoiu uspishnistiu zdobuvachiv medychnoi osvity v umovakh voiennoho stanu. [Sleep disorders and their relationship with academic performance of medical students under martial law]*. DOI: https://doi.org/10.32782/eddiscourses/2025-1-4 [in Ukrainian].

13. Abragamovich Kh. Ya., Bevz O. V., Haiduk A. B. et al. (2026). *Fizychna aktyvnist, yakist snu ta psykhoemotsiinyi stan studentiv u voiennyi chas: rezultaty mediatsiinoho doslidzhennia. [Physical activity, sleep quality and psycho-emotional state of students in wartime: results of a mediation study]*. DOI: https://doi.org/10.14739/2310-1210.2026.1.338520 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 29.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 616.12-008.313-036:575.224

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2356-2374

Біла Наталя Володимирівна кандидат медичних наук, доцент кафедри внутрішньої медицини, ультразвукової та променевої діагностики Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, м. Харків, https://orcid.org/0000-0001-6548-2213

Шокало Ірина Володимирівна асистент кафедри внутрішньої медицини, ультразвукової та променевої діагностики Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, м. Харків, https://orcid.org/0000-0001-8626-4813

Титаренко Наталія Володимирівна к.мед.н., науковий співробітник відділу профілактики та лікування невідкладних станів ДУ “Національний інститут терапії імені Л.Т. Малої Національної академії медичних наук України”, м. Харків, https://orcid.org/0000-0002-9339-9262

Слободянюк Ірина Вячеславівна лікар з ультразвукової діагностики Комунальне некомерційне підприємство "Міська поліклініка №3" Харківської міської ради, м. Харків

Павлюк Катерина медичний інтерн кафедри хірургічних хвороб Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, м. Харків

ГЕНЕТИЧНІ ПРЕДИКТОРИ ТА БІОМАРКЕРИ РИЗИКУ РОЗВИТКУ ФІБРИЛЯЦІЇ ПЕРЕДСЕРДЬ

Анотація.

Пожиттєвий ризик розвитку фібриляції передсердь (ФП) становить приблизно 1 із 3 у осіб європейського походження та 1 із 5 у афроамериканців. У країнах європейського союзу на ФП страждають більше 6 млн людей. Наявність клінічних факторів ризику ФП суттєво підвищує довгостроковий ризик її розвитку. Пацієнти з ФП мають значно вищий ризик інсульту, серцевої недостатності, а також серцево-судинної, раптової серцевої та загальної смертності.

Генетичні чинники відіграють важливу роль у розвитку фібриляції передсердь (ФП). У більшості пацієнтів це порушення ритму має вторинний характер, тобто виникає на тлі іншого захворювання. Водночас щонайменше у третині випадків встановити причину ФП не вдається. Такі форми аритмії зазвичай визначають як ідіопатичну (первинну) ФП. Вважається, що значна частина випадків ідіопатичної ФП може мати спадкову основу. Разом із тим

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

генетична схильність, імовірно, має значення і при вторинній ФП, оскільки навіть за однакової тяжкості основного захворювання аритмія розвивається не в усіх пацієнтів.

Для вивчення генетичних предикторів розвитку ФП проводиться скринінг генів схильності, вивчення їх поліморфізма. Ці дослідження спрямовані на ідентифікацію як тригерних механізмів розвитку гострих форм ФП, так і чинників, що визначають її перехід у хронічний перебіг.

Ідентифікація білкових біомаркерів, асоційованих із ФП, може поглибити знання про це захворювання. Повідомлялося, що такі білкові біомаркери, як N-кінцевий фрагмент прогормону натрійуретичного пептиду типу B, C-реактивний білок, фактор росту фібробластів-23 і високочутливий тропонін I, асоційовані з ФП і покращують прогнозування ризику. Однак значна частина варіабельності ризику ФП досі залишається значною мірою нез’ясованою.

У межах ініціативи Systems Approach to Biomarker Research in Cardiovascular Disease було визначено 85 плазмових білків в учасників когорт Offspring і Third Generation дослідження FHS (Framingham Heart Study; Фремінгемське дослідження серця), що створило цінну можливість для вивчення зв’язку між білковими біомаркерами (Інсуліноподібний фактор росту-зв'язувальний білок 1) та ФП.

Включення генетичних предикторів та білкових біомаркерів, асоційованих із ФП, до прогностичних моделей у майбутньому може забезпечити точніше прогнозування ризику розвитку ФП. Крім того, білкові біомаркери можуть використовуватися при розробці фармакологічних підходів до профілактичної терапії ФП.

Ключові слова: фібриляція передсердь, генетичні предиктори, білкові біомаркери, інсуліноподібний фактор росту-зв'язувальний білок 1.

Bila Natalia Ph.D in Medical sciences, Associate Professor of the Department of Internal Medicine, Ultrasound and Radiology of the V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0001-6548-2213

Shokalo Irina Assistant professor of the Department of Internal Medicine, Ultrasound and Radiology of the V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0001-8626-4813

Tytarenko Nataliya Assistant professor, PhD in Medical sciences, Researcher of the Department of Prevention and Treatment of Emergency Conditions Government Institution “L. T. Malaya Therapy National Institute NAMSU”, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0002-9339-9262

Slobodianiuk Iryna Ultrasound Diagnostics Doctor Municipal Non-Profit Enterprise "City Polyclinic No. 3" of the Kharkiv City Council, Kharkiv

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Pavliuk Kateryna medical intern of the Department of Department of Surgical Diseases, V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv

GENETIC PREDICTORS AND BIOMARKERS OF THE RISK OF ATRIAL FIBRILLATION DEVELOPMENT

Abstract. The lifetime risk of atrial fibrillation (AF) is approximately 1 in 3 among individuals of European ancestry and 1 in 5 among African Americans. More than 6 million people in the countries of the European Union suffer from AF. The presence of clinical risk factors for AF substantially increases the long-term risk of its development. Patients with AF are at significantly higher risk of stroke, heart failure, as well as cardiovascular, sudden cardiac, and all-cause mortality.

Genetic factors play an important role in the development of atrial fibrillation (AF). In most patients, this rhythm disorder is secondary in nature, that is, it occurs in the setting of another underlying disease. At the same time, in at least one third of cases, the etiology of AF cannot be established. Such forms of arrhythmia are usually referred to as idiopathic AF or lone atrial fibrillation. It is believed that a substantial proportion of cases of idiopathic AF may have a hereditary basis. At the same time, genetic predisposition is also likely to be important in secondary AF, since even with the same severity of the underlying disease, arrhythmia does not develop in all patients. To study genetic predictors of AF development, screening of susceptibility genes and analysis of their polymorphisms are being carried out.

These studies are aimed at identifying both the trigger mechanisms responsible for the development of acute forms of AF and the factors that determine its progression to a chronic course.

Identification of protein biomarkers associated with AF may deepen our understanding of this disease. It has been reported that such protein biomarkers as the N-terminal fragment of pro-B-type natriuretic peptide, C-reactive protein, fibroblast growth factor-23, and high-sensitivity troponin I are associated with AF and improve risk prediction. However, a substantial part of the variability in AF risk still remains largely unexplained.

Within the framework of the Systems Approach to Biomarker Research in Cardiovascular Disease initiative, 85 plasma proteins were measured in participants of the Offspring and Third Generation cohorts of the FHS (Framingham Heart Study), which created a valuable opportunity to study the association between protein biomarkers (insulin-like growth factor-binding protein 1) and AF.

The inclusion of genetic predictors and protein biomarkers associated with AF in predictive models may, in the future, provide more accurate prediction of AF risk. In addition, protein biomarkers may be used in the development of pharmacological approaches to preventive AF therapy.

Keywords: atrial fibrillation, genetic predictors, protein biomarkers, insulin-like growth factor-binding protein 1.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Постановка проблеми.

Пожиттєвий ризик розвитку фібриляції передсердь (ФП) становить приблизно 1 із 3 у осіб європейського походження та 1 із 5 у афроамериканців. У країнах європейського союзу на ФП страждають більше 6 млн людей. Наявність клінічних факторів ризику ФП суттєво підвищує довгостроковий ризик її розвитку. Пацієнти з ФП мають значно вищий ризик інсульту, серцевої недостатності, а також серцево-судинної, раптової серцевої та загальної смертності [1].

Генетичні чинники відіграють важливу роль у розвитку фібриляції передсердь (ФП). У більшості пацієнтів це порушення ритму має вторинний характер, тобто виникає на тлі іншого захворювання. Водночас щонайменше у третині випадків встановити причину ФП не вдається. Такі форми аритмії зазвичай визначають як ідіопатичну (первинну) ФП. Вважається, що значна частина випадків ідіопатичної ФП може мати спадкову основу. Разом із тим генетична схильність, імовірно, має значення і при вторинній ФП, оскільки навіть за однакової тяжкості основного захворювання аритмія розвивається не в усіх пацієнтів. Для вивчення генетичних предикторів розвитку ФП проводиться скринінг генів схильності, вивчення їх поліморфізма. Ці дослідження спрямовані на ідентифікацію як тригерних механізмів розвитку гострих форм ФП, так і чинників, що визначають її перехід у хронічний перебіг.

Ідентифікація білкових біомаркерів, асоційованих із ФП, може поглибити знання про це захворювання. Повідомлялося, що такі білкові біомаркери, як N-кінцевий фрагмент прогормону натрійуретичного пептиду типу B, C-реактивний білок, фактор росту фібробластів-23 і високочутливий тропонін I, асоційовані з ФП і покращують прогнозування ризику. Однак значна частина варіабельності ризику ФП досі залишається значною мірою нез’ясованою [2].

У межах ініціативи Systems Approach to Biomarker Research in Cardiovascular Disease було визначено 85 плазмових білків в учасників когорт Offspring і Third Generation дослідження FHS (Framingham Heart Study; Фремінгемське дослідження серця), що створило цінну можливість для вивчення зв’язку між білковими біомаркерами (Інсуліноподібний фактор росту-зв'язувальний білок 1) та ФП [2].

Включення генетичних предикторів та білкових біомаркерів, асоційованих із ФП, до прогностичних моделей у майбутньому може забезпечити точніше прогнозування ризику розвитку ФП. Крім того, білкові біомаркери можуть використовуватися при розробці фармакологічних підходів до профілактичної терапії ФП.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В статті проаналізовані дані літератури щодо існуючих генетичних предикторів та біомаркерів ризику розвитку фібриляції передсердь.

Підбір публікацій виконано за ключовими словами в базах даних PubMed (https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/) та Google Scholar (https://scholar.google.com/),

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

опублікованих у 1998–2024 рр., у яких висвітлювались дані досліджень щодо вивчення генетичних предикторів розвитку фібриляції передсердь, результати досліджень білкових біомаркеріів та визначення найбільш інформативного біомаркера розввитку фібриляції передсердь.

Мета статті: Аналіз сучасних літературних даних щодо генетичних предикторів та білкових біомаркерів, асоційованих з ризиком розвитку фібриляції передсердь, а також оцінки їхнього потенціалу для покращення стратифікації ризику та раннього прогнозування даного порушення ритму.

Мета роботи: На підставі вивчення сучасних літературних джерел узагальнити існуючі дані щодо генетичних факторів та біомаркерів, які можуть служити ключовими вимірюваними показниками для відображення індивідуального ризику розвитку фібриляції передсердь для проведення первинної профілактики.

Виклад основного матеріалу.

Фібриляція передсердь є однією з найпоширеніших форм аритмії, яка суттєво впливає на якість життя пацієнтів і підвищує ризик серйозних ускладнень, таких як інсульт і серцева недостатність [3]. Незважаючи на досягнутий прогрес у лікуванні та діагностиці, проблема раннього виявлення і запобігання розвитку цього захворювання залишається актуальною, що пов’язано з ключовим завданням охорони здоров’я — впровадженням первинної профілактики, спрямованої на попередження виникнення та поширення серед населення хронічних захворювань. Це знаходить відображення в багатьох сучасних класифікаціях внутрішніх хвороб, у яких виокремлюють їхню доклінічну передстадію, коли можливі ефективні профілактичні заходи [4]. Ця концепція також відображена у стадіюванні ФП [4]. У світлі цих тенденцій в останні роки увагу вчених привернули генетичні фактори та біомаркери, які можуть слугувати ключовими вимірюваними показниками, здатними відображати індивідуальний ризик розвитку ФП, тим самим відкриваючи нові перспективи для її первинної профілактики [4].

Генетичні фактори роблять значний внесок у розвиток ФП [5]. У більшості випадків це порушення ритму є вторинним, тобто зумовленим певним захворюванням. Однак принаймні у 1/3 випадків етіологію ФП встановити не вдається**.** Припускають, що в значній частині випадків ідіопатична (первинна) ФП має спадкову зумовленість.

Водночас і при вторинній ФП не виключається спадковий компонент, оскільки у різних пацієнтів за однакової тяжкості первинного захворювання ФП виникає далеко не завжди.

Молекулярні дослідження ФП зосереджені переважно на двох напрямах: 1) виявлення генів, мутації в яких призводять до виникнення аритмії (успадкування таких аритмій відбувається за класичним менделівським типом); 2) вивчення поліморфізму різних генів, так званих генів схильності або генів-кандидатів**.**

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Скринінг генів схильності та вивчення їхнього поліморфізму є одним із найважливіших напрямів сучасної генетики. Метою цих досліджень є ідентифікація не лише тригерних факторів, відповідальних за виникнення гострих форм ФП, а й чинників, що зумовлюють її хронізацію.

Найбільша кількість публікацій, присвячених генеалогічним аспектам миготливої аритмії, припадає на 90-ті роки XX століття. Було описано окремі сім'ї, у кількох членів яких реєстрували ФП або тріпотіння передсердь. Подальші дослідження переконливо підтвердили, що обтяжений сімейний анамнез асоціюється з підвищеною ймовірністю розвитку аритмії в наступних поколіннях [6]. Зокрема, велике популяційно-епідеміологічне дослідження в межах Фремінгемського дослідження серця продемонструвало, що приблизно у третини пацієнтів із встановленим діагнозом ФП принаймні один із батьків також мав це захворювання [7].

Механізми впливу генетичних чинників на розвиток ФП значною мірою пов'язані з порушеннями електричної активності міокарда, зокрема на рівні іонних каналів. Так, мутації гена KCNQ1, який кодує потенціалзалежні калієві канали, асоціюються з підвищеним ризиком розвитку ФП, що пояснюється їхньою ключовою роллю в регуляції процесів реполяризації міокарда [8]. Водночас мутації гена SCN5A, відповідального за кодування натрієвих каналів, пов'язані не лише з такими каналопатіями, як синдром подовженого інтервалу QT 3 типу та синдром Бругада, а й із розвитком ФП — як ізольованої, так і поєднаної з цими рідкісними синдромами [9].

У низці досліджень також було продемонстровано зв'язок поліморфізмів генів PITX2 і ZFHX3 з розвитком ФП, що, ймовірно, зумовлено їхньою участю в кардіогенезі та підтриманні структурної цілісності міокарда [10]. Крім того, за результатами генетичного аналізу 660 пацієнтів із пароксизмальною та персистуюою ФП, яким виконували катетерну абляцію, встановлено, що ген ZFHX3 асоціюється з дилатацією лівого передсердя та ризиком рецидиву ФП після втручання [11].

Важливу роль у патогенезі ФП відіграють також епігенетичні механізми, зокрема метилювання дезоксирибонуклеїнової кислоти (ДНК). Такі зміни здатні модулювати експресію генів без порушення нуклеотидної послідовності ДНК, впливаючи тим самим на стабільність геному та сприяючи реалізації патологічних механізмів, що лежать в основі розвитку захворювання [12].

Велика кількість поширених генетичних варіантів, які наразі ідентифіковані для ФП, дала змогу оцінити її спадковість на основі генетичних даних.

Для ідентифікації зазначених генетичних факторів ризику ФП активно застосовується методика геномасоційованих досліджень GWAS (від англ. genom wide association studies). Цей підхід дозволяє ідентифікувати зв'язок між генетичними варіантами та клінічним фенотипами.

Одне з перших GWAS-досліджень було проведено 2007 р. в Ісландії: аналіз 550 випадків ФП дозволив виявити локус, асоційований з ФП на хромосомі 4q25

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

[13]. В результаті подальших наукових праць із застосуванням GWAS було виявлено ще більше 100 локусів, асоційованих з аритмією [14]. У 2017 році Weng та співавт. показали, що генетична варіабельність пояснює 22,1% загальної дисперсії ФП (2), з яких 25 локусів ФП, відомих на той час, пояснювали лише 25% [15]. Частка спадковості ФП, що пояснюється поширеними генетичними варіантами, зросла до 42% на основі результатів найбільшого на сьогодні дослідження GWAS, проведеного Roselli C at all. [16].

Як свідчать оцінки поясненої спадковості, значна частина так званої «відсутньої спадковості» все ще залишається невизначеною. Питання про те, де саме прихована ця відсутня спадковість, залишається дискусійним. По-перше, поширені генетичні варіанти, ідентифіковані за допомогою GWAS, здебільшого розташовані в інтергенних або інтронних регуляторних ділянках. Вони можуть брати участь у розвитку захворювання через регуляторні механізми, впливаючи на експресію кількох генів, розташованих поруч або навіть на значній відстані. Наприклад, ко-регуляторна мережа за участю TBX5 і PITX2 впливає на розвиток передсердь [16, 17]. Взаємодія між генами (gene–gene interactions) може відігравати суттєву роль у регуляції клітинної поведінки та біологічних процесів. Два варіанти з незначним індивідуальним ефектом можуть мати значний ефект у взаємодії. Lin at all. показали, що два генетичні варіанти — rs7164883 у локусі HCN4 і rs4980345 у локусі SLC28A1 — були статистично значуще пов’язані з ФП у європейській когорті відкриття, що включала 15 досліджень. Крім того, ще вісім взаємодій ген–ген були гранично значущими, хоча поки що не підтверджені в інших вибірках [18].

По-друге, взаємодії між генами та факторами навколишнього середовища (gene–environment interactions) також можуть сприяти формуванню «відсутньої спадковості».

Виявлено деякі перехресні асоціації між генетичними варіантами, пов’язаними з факторами ризику ФП, такими як зріст, індекс маси тіла (ІМТ) та артеріальна гіпертензія, і варіантами, пов’язаними з ризиком ФП [16]. Такі плейотропні ефекти також можуть пояснювати частину відсутньої спадковості.

Нарешті, невиявлені поширені та рідкісні генетичні варіанти, включаючи варіації числа копій генів (copy number variation), можуть частково пояснювати відсутню спадковість ФП [19]. Швидкий розвиток високопродуктивних методів секвенування може відіграти важливу роль у виявленні цієї відсутньої спадковості при ФП.

Крім того, нині застосовуються такі сучасні технології, як секвенування нового покоління (NGS, від англ. next generation sequencing). Секвенування нового покоління - це метод високопродуктивного паралельного читання ДНК/РНК, що дозволяє одночасно аналізувати мільйони фрагментів геному. На відміну від методу Сенгера, NGS забезпечує високу швидкість, точність та здатність прочитати весь геном або цільові гени за один цикл, що критично для діагностики спадкових хвороб та раку. Забезпечує точне розшифрування

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

послідовності ДНК та РНК, що дозволяє виявити рідкісні мутації, які можуть бути пов'язані з індивідуальною схильністю до ФП [20].

Отримані дані свідчать про те, що частина генів або генетичних регіонів, пов’язаних із ФП, може брати участь у формуванні структурних аномалій серця, поряд із добре відомими електричними порушеннями, ідентифікованими для кількох генів іонних каналів. Це підтримує гіпотезу про те, що деякі форми ФП можна розглядати як передсердні кардіоміопатії [21].

Тягар клінічних факторів ризику ФП сприяє збільшенню довічного ризику. Літній вік є добре відомим фактором ризику ФП, поряд з чоловічою статтю, артеріальною гіпертензією, ожирінням, курінням, вживанням алкоголю, синдромом апное сну, цукровим діабетом, гіпертиреозом, перенесеним інфарктом міокарда та серцевою недостатністю [1, 22].

Клінічні фактори ризику ФП тісно пов'язані з розвитком аритмії та мають значні величини ефекту. Наприклад, артеріальна гіпертензія збільшує ризик ФП на 40% у жінок та на 50% у чоловіків; цукровий діабет підвищує ризик на 60% у жінок та на 40% у чоловіків; збільшення віку на 10 років подвоює ризик розвитку ФП [23].

Як зазначалося вище, більшість відомих генетичних варіантів, асоційованих з ФП, мають невеликий ефект, збільшуючи ризик розвитку ФП в межах 0,1-20,0%, за винятком локусу 4q25, для якого величина ефекту оцінюється до ~48% [24].

Тож взаємодія між генетичними та клінічними факторами ризику ФП є досить цікавим питанням.

Said et all. вивчили зв'язок комбінованого поведінкового та генетичного ризику серцево-судинних захворювань, включаючи ФП, у когорті майже 340 000 осіб із Великобританії [25]. Учасників розділили на групи за способом життя та генетичним ризиком. Спосіб життя класифікували як ідеальний, проміжний або несприятливий на підставі куріння, індексу маси тіла (IMT) та рівня фізичної активності. Генетичний ризик розраховували з урахуванням варіантів, асоційованих з ФП у дослідженнях GWAS.

У групі з низьким генетичним ризиком несприятливий спосіб життя збільшував ризик розвитку нової ФП більш ніж 5 разів [ставлення ризиків (HR) 5,41; 95% ДІ 4,29-6,81; P < 0,001] порівняно з ідеальним способом життя. Генетичний профіль і спосіб життя мали логарифмічно адитивний ефект на ризик захворювання, а відносний вплив несприятливого способу життя був порівнянний у всіх групах генетичного ризику. Said та співавт. підкреслюють, що модифікація способу життя приносить користь усім, проте через логарифмічно адитивний ефект генетичного ризику та способу життя високий генетичний ризик може бути відповідним критерієм для відбору осіб для профілактичних втручань.

Автори роблять висновок, що як високий генетичний ризик, так і несприятливий спосіб життя пов'язані з підвищеним ризиком виникнення

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

захворювання, проте взаємодії між генетичним профілем ризику та способом життя не було виявлено.

Другими по значущості предикторами розвитку фібриляції передсердь є протеїнові біомаркери. В даний час біомаркери відіграють важливу роль в оцінці ризику захворювань, оскільки вони дозволяють виявляти патологічні зміни на молекулярному рівні задовго до появи клінічних симптомів. Серед найбільш значущих і вкорінених у клінічній практиці кардіологів ознак розвитку ФП слід виділити N-кінцевий натрійуретичний пептид типу В (NT-proBNP), який є продуктом секреції міокарда у відповідь на перевантаження тиском або об'ємом і служить індикатором серцевої недостатності [26]. Дослідження показують, що рівень NT-proBNP, що перевищує 125 пг/мл, корелює з підвищеним ризиком розвитку серцевої недостатності, що, за сучасними уявленнями, є одним із критеріїв перед- стадії хронічної серцевої недостатності (ХСН; пре-ХСН) [27]. Пре-ХСН може формуватися у пацієнтів із ФП ще до розвитку клінічних проявів недостатності серцевої діяльності. Великими когортними дослідженнями цей взаємозв'язок доведено [26, 28].

Зв’язок між білковими біомаркерами та наявною ФП було досліджено Laila Staerk et all. [1]. Вони провели аналіз поширеної фібриляції передсердь у Фремінгемському дослідженні серця (Framingham Heart Study - FHS), яке включало 3509 учасників, у яких визначали 85 протеїнів – біомаркерів ФП у сироватці крові під час вихідного обстеження. Загалом у 131 учасника була наявна ФП, вони були виключені з дослідження на його початку. У 401 учасника розвинулася ФП протягом середнього періоду спостереження 12,3 ± 3,8 року.

У багатофакторних моделях із поправкою на множинні порівняння підвищені рівні N-концевого пропептиду мозгового натрийуретического пептида (NT-proBNP), некарбоксильованого матриксного Gla-білка, EGF-вмісного фібуліноподібного білка позаклітинного матриксу 1 та фактора диференціювання росту 15 асоціювалися з вищим співвідношенням шансів наявної ФП. Водночас підвищений рівень плазмового калікреїну був пов’язаний із нижчим співвідношенням шансів наявної ФП.

У проведеному дослідженні було оцінено зв’язок 85 білкових біомаркерів із виникненням фібриляції передсердь у великій популяційній когорті дослідження FHS. Було виявлено, що нижчі рівні інсуліноподібного фактору росту-1 (IGF1) та вищі рівні інсуліноподібного фактору росту-зв'язувального білка 1 (IGFBP-1) асоціювалися з підвищеним ризиком виникнення ФП. Також, був підтверджений зв’язок між підвищеним рівнем NT-proBNP і вищим ризиком розвитку ФП.

Білок IGF1 є гормоном, який переважно продукується печінкою, а його синтез регулюється гормоном росту, що виділяється передньою часткою гіпофіза. IGF1 відіграє важливу роль у клітинному метаболізмі, проліферації, диференціації та апоптозі. Старіння тісно пов’язане зі зниженням рівня IGF1. Так само старіння тісно асоціюється з ФП, а похилий вік є найпотужнішим фактором

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

ризику її розвитку. Крім того, зниження рівня IGF1 має обернений зв'язок із модифікованими факторами ризику ФП, такими як вживання алкоголю, індекс маси тіла, цукровий діабет, а також рівні загального холестерину і холестерину ліпопротеїдів високої щільності.

У даному дослідженні нижчі рівні IGF1 були пов'язані з підвищеним ризиком виникнення ФП у багатофакторній моделі. Це також було підтверджено в іншому дослідженні за участю 719 літніх осіб європейського походження, серед яких 91 мали наявну ФП.Також було показано зв'язок між нижчим рівнем IGF1 і наявною ФП [29].

Інше популяційне дослідження з Німеччини вивчало, по-перше, зв'язок між IGF1 і наявною ФП (вибірка n=3160, середній вік 54,2 року; наявна ФП — n=66), а по-друге — між IGF1 і новими випадками ФП (вибірка n=1817, середній вік 51,5 року; нові випадки ФП — n=27). У цьому дослідженні було виявлено статистично значущий зв'язок між нижчим рівнем IGF1 і наявною ФП у моделі з поправкою на вік і стать, однак у багатофакторній моделі цей зв'язок став статистично незначущим [30]. Порівняно з роботою Laila Staerk et all, німецьке дослідження мало менші вибірки, нижчий середній вік учасників, коротший період спостереження (у середньому 5,2 року) та меншу кількість випадків/подій ФП, що в сукупності могло вплинути на відсутність статистично значущого зв'язку між IGF1 і ФП.

Інші епідеміологічні дослідження також показали, що нижчі рівні IGF1 мають обернений зв'язок із захворюваннями, асоційованими з ФП, зокрема із серцевою недостатністю [31], ішемічною хворобою серця [32], ішемічним інсультом [33] та смертністю від усіх причин. Отже, зниження рівня IGF1, імовірно, відіграє певну роль у процесах старіння серця [34].

В окремому дослідженні за участю пацієнтів, яким виконували ізоляцію легеневих вен, дослідники вивчали ген IGFALS. Цей ген кодує acid-labile subunit (ALS), тобто кислотолабільну субодиницю комплексу інсуліноподібного фактора росту. ALS зв'язується з IGF-1 або IGF-2 та IGFBP-3 / IGFBP-5, далі цей комплекс подовжує циркуляцію IGF у крові. Тому ген IGFALS важливий для росту, розвитку та регуляції обміну речовин. Було виявлено, що експресія гена IGFALS у пацієнтів із ФП була у 16 разів нижчою, ніж у пацієнтів без ФП; після ізоляції легеневих вен у пацієнтів із ФП експресія цього гена зростала у 256 разів [35] .

В іншому дослідженні повідомлялося, що в мишачих моделях із ФП та серцевою недостатністю трансгенна надекспресія рецепторів IGF1, індукована BGP15-опосередкованим фосфорилюванням, може послаблювати патологічне ремоделювання передсердь і шлуночків та зменшувати прояви ФП [36].

Біологічні механізми, які пояснюють обернений зв'язок між IGF1 і ФП, вивчені недостатньо. Імовірно, існує кілька гіпотетичних антиаритмічних ефектів IGF1. По-перше, нормальні рівні IGF1 можуть захищати клітини передсердь від загибелі шляхом апоптозу, тоді як нижчі рівні IGF1 можуть,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

навпаки, сприяти апоптозу передсердних клітин [35]. Це потенційно може відігравати роль у незворотному формуванні вразливого передсердного субстрату та розвитку ФП. По-друге, нормальні рівні IGF1 можуть мати протизапальні й антиоксидантні властивості, тоді як при його зниженні запальні процеси та оксидативний стрес можуть впливати на складний патогенез ФП. По-третє, гормон росту чинить деактивуючий вплив на симпатичну нервову систему та може подовжувати ефективний рефрактерний період. Нарешті, низькі рівні IGF1 можуть провокувати порушення внутрішньоклітинного гомеостазу Ca2+, що призводить до клітинних і молекулярних змін у передсердному субстраті [34].

З IGF1 зв'язуються та взаємодіють численні білки, зокрема IGFBP1. Білки, що зв'язують IGFBPs, регулюють обмін, транспорт і тканинну доступність IGF1. Дослідження показали, що IGFBP3 та IGFBP7 пов'язані з ФП, однак, наскільки відомо, раніше не повідомлялося про зв'язок між підвищеним рівнем циркулюючого IGFBP1 та підвищеним ризиком виникнення ФП. Було продемонстровано, що вищі рівні IGFBP1 пов'язані з підвищеним ризиком цукрового діабету, метаболічного синдрому, виникнення серцевої недостатності, а також серцево-судинної та загальної смертності [37]. Узгоджуючись із цими даними, результати Laila Staerk et all. свідчать, що підвищені рівні IGFBP1 також асоціюються з вищим ризиком виникнення ФП [1]. IGF1 та IGFBP1 пов'язані складними взаємодіями, і IGFBP1 може модулювати ефекти IGF1. На відміну від деяких інших IGFBP, IGFBP1, як було показано, може як стимулювати, так і пригнічувати дію IGF1. IGFBP1 зв'язує приблизно 15% IGF1, а IGF1 і IGFBP1 мають кілька спільних біологічних характеристик. По-перше, IGFBP1 також продукується печінкою, однак його продукція регулюється інсуліном. По-друге, старіння також впливає на продукцію IGFBP1, підвищуючи його рівень. По-третє, IGFBP1 також бере участь у метаболічній, запальній, оксидативній та ендотеліальній регуляції. Ймовірний біологічний механізм зв'язку IGFBP-1 із ФП може мати спільні риси з імовірним механізмом зв'язку між IGF1 і ФП.

Також дослідники Staerk et all. застосували консервативний рівень статистичної значущості, щоб зменшити ризик хибнопозитивних результатів у разі множинних тестів [1]. Водночас це, навпаки, могло підвищити ймовірність хибнонегативних висновків. Наприклад, у попередніх роботах було показано, що CRP, фактор росту фібробластів-23 та високочутливий тропонін I є біомаркерами фібриляції передсердь [38, 39]. Ці асоціації не спостерігалися після корекції на множинне тестування методом контролю хибного рівня відкриттів у багато-факторно скоригованих моделях. Якби використовували рівень значущості 5%, то з розвитком ФП були б асоційовані ще кілька біомаркерів, а саме: лептин, тетранестин, інтерлейкін-6, CRP, матриксна металопептидаза-9, кластер диференціювання 163, фактор росту фібробластів 23, плазмовий калікреїн, молекула клітинної адгезії нервових клітин та інгібітор активатора плазміногену 1. Також можливо, що відмінності в методах визначення та різноманітність

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

досліджуваних вибірок можуть пояснювати розбіжність між даними дослідження Staerk et all. [1] та результатами попередніх досліджень [38, 39].

Розчинний ST2-рецептор (sST2) — білок, що належить до сімейства рецепторів інтерлейкіну-1 (ІЛ-1) і характеризує наявність фіброзу та ремоделювання серця [40]. Цей маркер відомий тим, що його підвищений рівень корелює з кількістю ускладнень у пацієнтів із гострим інфарктом міокарда з елевацією сегмента ST [41]. Але в недавньому дослідженні, проведеному Gizatulina T.P et all. було доведено, що цей біомаркер є інформативним для прогнозування ефективності катетерної абляції у пацієнтів із ФП, оскільки його підвищення співвідноситься з вираженістю фіброзу лівого передсердя [42].

На сучасному етапі вчені намагаються розробити методи узагальненя та інтеграції генетичних даних і біомаркерів для прогнозування фібриляції передсердь. Комбіноване використання даних про генетичні мутації та рівні біомаркерів дає змогу досягти ще більшої точності діагностики предикторів розвитку ФП. Так, у 2023 році європейські дослідники продемонстрували прогностичну здатність об'єднання 3 рівнів передбачення ФП: спадкового, заснованого на полігенній оцінці ризику ФП (PRS), клінічного — з урахуванням факторів ризику (розраховувався за допомогою моделі CHARGE-AF), і лабораторного, що використовував біомаркер — рівень NT-proBNP. Було встановлено, що у пацієнтів із серцево-судинними захворюваннями показник полігенної оцінки ризику (PRS) був сильним незалежним предиктором виникнення ФП, який забезпечує додаткову прогностичну цінність при додаванні до двох згаданих складових [43].

Висновки. Представлений огляд показує, що впровадження в клінічну практику знань про індивідуальні генетичні, клінічні та лабораторні чинники ризику ФП у конкретного пацієнта відкриває нові перспективи для її ранньої діагностики та профілактики.

У майбутніх дослідженнях буде цікаво використати подібний підхід для вдосконалення прогностичної моделі шляхом комбінованого включення BNP, IGF1 та IGFBP1.

Враховуючи, що ФП як гетерогенне захворювання має різні причинні механізми, є важливим для диференціації лікування. Генетичне тестування є перспективним методом у рутинному виявленні основних причин ФП ще до вибору терапевтичної тактики.

Розробка і застосування підходів, що ґрунтуються на аналізі генетичних даних і біомаркерів, можуть підвищити результативність профілактичних заходів. Подальше вивчення цього напряму сприятиме формуванню нових рекомендацій і їх подальшому включенню до чинних клінічних протоколів.

Література:

1. Staerk L, Wang B, Preis SR, Larson MG, Lubitz SA, Ellinor PT, McManus DD, Ko D, Weng LC, Lunetta KL, et al. Lifetime risk of atrial fibrillation according to optimal, borderline, or

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

elevated levels of risk factors: cohort study based on longitudinal data from the Framingham Heart Study. *BMJ*. 2018;361:k1453. doi: 10.1136/bmj.k1453

2. Sinner M.F, Stepas K.A, Moser C.B, Krijthe B.P., Aspelund T., Sotoodehnia N., et al. B-type natriuretic peptide and C-reactive protein in the prediction of atrial fibrillation risk: the CHARGE-AF Consortium of community-based cohort studies. Europace. 2014; 16: 1426–33. DOI: https://doi.org/10.1093/europace/euu175

3. Lippi G., Sanchis-Gomar F., Cervellin G. Global epidemiology of atrial fibrillation: An increasing epidemic and public health challenge // Int. J. Stroke. 2020. Vol. 16, N 2. P. 217–221. DOI: https://doi.org/10.1177/1747493019897870

4. Joglar J.A., Chung M.K., Armbruster A.L., Benjamin E.J., Chyou J.Y., Cronin E.M., et al. 2023 ACC/AHA/ACCP/HRS Guideline for the diagnosis and management of atrial fibrillation: a report of the American College of Cardiology. American Heart Association Joint Committee on Clinical Practice Guidelines. Circulation. 2024; 149 (1): e1–156. https://doi.org/10.1161/cir.0000000000001218

5. Kalsto S.M., Siland J.E., Rienstra M., Christophersen I.E. Atrial fibrillation genetics update: toward clinical implementation. Front Cardiovasc Med. 2019; 6: 127. DOI: https://doi.org/10.3389/fcvm.2019.00127

6. Arnar DO, Thorvaldsson S, Manolio TA, Thorgeirsson G, Kristjansson K, Hakonarson H, Stefansson K. Familial aggregation of atrial fibrillation in Iceland. Eur Heart J. 2006 Mar;27(6):708-12. doi: 10.1093/eurheartj/ehi727. Epub 2006 Jan 20. PMID: 16428254.

7. Lubitz SA, Yin X, Fontes JD, Magnani JW, Rienstra M, Pai M, Villalon ML, Vasan RS, Pencina MJ, Levy D, Larson MG, Ellinor PT, Benjamin EJ. Association between familial atrial fibrillation and risk of new-onset atrial fibrillation. JAMA. 2010 Nov 24;304(20):2263-9. doi: 10.1001/jama.2010.1690. Epub 2010 Nov 13. PMID: 21076174; PMCID: PMC3073054.

8. Chen YH, Xu SJ, Bendahhou S, Wang XL, Wang Y, Xu WY, et al. KCNQ1 gain-of-function mutation in familial atrial fibrillation. Science. (2003) 299(5604):251–4. 10.1126/science.1077771 [DOI] [PubMed] [Google Scholar]

9. Risgaard B, Jabbari R, Refsgaard L, Holst AG, Haunso S, Sadjadieh A, et al. High prevalence of genetic variants previously associated with Brugada syndrome in new exome data. Clin Genet. (2013) 84:489–95. 10.1111/cge.12126 [DOI] [PubMed] [Google Scholar]

10. Andreasen C, Nielsen JB, Refsgaard L, Holst AG, Christensen AH, Andreasen L, et al. New population-based exome data are questioning the pathogenicity of previously cardiomyopathy-associated genetic variants. Eur J Hum Genet. (2013) 21:918–28. 10.1038/ejhg.2012.283 [DOI] [PMC free article] [PubMed] [Google Scholar]

11. Firouzi M, Ramanna H, Kok B, Jongsma HJ, Koeleman BP, Doevendans PA, Groenewegen WA, Hauer RN. Association of human connexin40 gene polymorphisms with atrial vulnerability as a risk factor for idiopathic atrial fibrillation. Circ Res. 2004 Aug 20;95(4):e29-33. doi: 10.1161/01.RES.0000141134.64811.0a. Epub 2004 Aug 5. PMID: 15297374.

12. Li D, Nie J, Han Y, Ni L. Epigenetic Mechanism and Therapeutic Implications of Atrial Fibrillation. Front Cardiovasc Med. 2022 Jan 21;8:763824. doi: 10.3389/fcvm.2021.763824. PMID: 35127848; PMCID: PMC8815458.

13. Nishino J, Ochi H, Kochi Y, Tsunoda T, Matsui S. Sample size for successful genome-wide association study of major depressive disorder. Front Genet. (2018) 9:227. 10.3389/fgene.2018.00227

14. Gudbjartsson DF, Arnar DO, Helgadottir A, Gretarsdottir S, Holm H, Sigurdsson A, et al. Variants conferring risk of atrial fibrillation on chromosome 4q25. Nature. (2007) 448:353–7. 10.1038/nature06007

15. Weng LC, Choi SH, Klarin D, Smith JG, Loh PR, Chaffin M, et al. Heritability of atrial fibrillation. Circ Cardiovasc Genet. (2017) 10:e001838. 10.1161/circgenetics.117.001838

ISSN 2786-4952 Online

16. Roselli C, Chaffin MD, Weng LC, Aeschbacher S, Ahlberg G, Albert CM, et al. Multi-ethnic genome-wide association study for atrial fibrillation. Nat Genet. (2018) 50:1225–33. 10.1038/s41588-018-0133-9

17. Nadadur RD, Broman MT, Boukens B, Mazurek SR, Yang X, van den Boogaard M, et al. Pitx2 modulates a Tbx5-dependent gene regulatory network to maintain atrial rhythm. Sci Transl Med. (2016) 8:354ra115. 10.1126/scitranslmed.aaf4891

18. Lin H, Mueller-Nurasyid M, Smith AV, Arking DE, Barnard J, Bartz TM, et al. Gene–gene interaction analyses for atrial fibrillation. Sci Rep. (2016) 6:35371. 10.1038/srep35371

19. Parvez B, Darbar D. The missing link in atrial fibrillation heritability. J Electrocardiol. (2011) 44:641–4. 10.1016/j.jelectrocard.2011.07.027

20. Owais A, Barney M, Ly OT, Brown G, Chen H, Sridhar A, Pavel A, Khetani SR, Darbar D. Genetics and Pharmacogenetics of Atrial Fibrillation: A Mechanistic Perspective. JACC Basic Transl Sci. 2024 Feb 28;9(7):918-934. doi: 10.1016/j.jacbts.2023.12.006. PMID: 39170958; PMCID: PMC11334418.

21. Nattel S. Close connections between contraction and rhythm: a new genetic cause of atrial fibrillation/cardiomyopathy and what it can teach us. Eur Heart J. (2017) 38:35–7. 10.1093/eurheartj/ehw457

22. Schnabel RB, Yin X, Gona P, Larson MG, Beiser AS, McManus DD, et al. 50 year trends in atrial fibrillation prevalence, incidence, risk factors, and mortality in the Framingham Heart Study: a cohort study. Lancet. (2015) 386(9989):154–62. 10.1016/s0140-6736(14)61774-8 [DOI] [PMC free article] [PubMed] [Google Scholar]

23. Kannel WB, Wolf PA, Benjamin EJ, Levy D. Prevalence, incidence, prognosis, and predisposing conditions for atrial fibrillation: population-based estimates. Am J Cardiol. (1998) 82:2N−9N.

24. .Roselli C, Chaffin MD, Weng LC, Aeschbacher S, Ahlberg G, Albert CM, et al. Multi-ethnic genome-wide association study for atrial fibrillation. Nat Genet. (2018) 50:1225–33. 10.1038/s41588-018-0133-9

25. Said MA, Verweij N, van der Harst P. Associations of combined genetic and lifestyle risks with incident cardiovascular disease and diabetes in the UK Biobank Study. JAMA Cardiol. (2018) 3:693–702. 10.1001/jamacardio.2018.1717

26. Patton K.K, Ellinor P.T, Heckbert S.R, Christenson R. H., DeFilippi C., Gottdiener J.S. et al. N-terminal proB-type natriuretic peptide is a major predictor of the development of atrial fibrillation: the Cardiovascular Health Study. Circulation. 2009. Vol. 120. P. 1768–1774. DOI: https://doi.org/10.1161/ CIRCULATIONAHA.109.873265

27. Theresa A McDonagh, Marco Metra, Marianna Adamo, Roy S Gardner, Andreas Baumbach, Michael Böhm, Haran Burri, Javed Butler, et all., ESC Scientific Document Group. 2021 ESC Guidelines for the diagnosis and treatment of acute and chronic heart failure: Developed by the Task Force for the diagnosis and treatment of acute and chronic heart failure of the European Society of Cardiology (ESC) With the special contribution of the Heart Failure Association (HFA) of the ESC. European Heart Journal. Volume 42, Issue 36. 21 September 2021. Pages 3599–3726. https://doi.org/10.1093/eurheartj/ehab368

28. Sinner M.F, Stepas K.A, Moser C.B, Krijthe B.P., Aspelund T., Sotoodehnia N. et al. B-type natriuretic peptide and C-reactive protein in the prediction of atrial fibrillation risk: the CHARGE-AF Consortium of community-based cohort studies // Europace. 2014. Vol. 16. P. 1426–1433. DOI: https://doi.org/10.1093/europace/euu175

29. Duron E, Vidal JS, Funalot B, Brunel N, Viollet C, Seux ML, Treluyer JM, Epelbaum J, Bouc YL, Hanon O. Insulin-like growth factor I, insulin-like growth factor binding protein 3, and atrial fibrillation in the elderly. *J Gerontol A Biol Sci Med Sci*. 2014;69:1025–1032. doi: 10.1093/gerona/glt206

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

30. Busch M, Krüger A, Gross S, Ittermann T, Friedrich N, Nauck M, Dörr M, Felix SB. Relation of IGF-1 and IGFBP-3 with prevalent and incident atrial fibrillation in a population-based study. *Heart Rhythm*. 2019;16:1314–1319. doi: 10.1016/j.hrthm.2019.03.017

31. Vasan RS, Sullivan LM, D'Agostino RB, Roubenoff R, Harris T, Sawyer DB, Levy D, Wilson PW. Serum insulin-like growth factor I and risk for heart failure in elderly individuals without a previous myocardial infarction: the Framingham Heart Study. *Ann Intern Med*. 2003;139:642–648. doi: 10.7326/0003-4819-139-8-200310210-0000737.

32. Juul A, Scheike T, Davidsen M, Gyllenborg J, Jørgensen T. Low serum insulin-like growth factor I is associated with increased risk of ischemic heart disease: a population-based case-control study. *Circulation*. 2002;106:939–944. doi: 10.1161/01.cir.0000027563.44593.cc38.

33. Saber H, Himali JJ, Beiser AS, Shoamanesh A, Pikula A, Roubenoff R, Romero JR, Kase CS, Vasan RS, Seshadri S. Serum insulin-like growth factor 1 and the risk of ischemic stroke: the Framingham Study. *Stroke*. 2017;48:1760–1765. doi: 10.1161/STROKEAHA.116.01656339.

34. Li Q, Ren J. Influence of cardiac-specific overexpression of insulin-like growth factor 1 on lifespan and aging-associated changes in cardiac intracellular Ca2+ homeostasis, protein damage and apoptotic protein expression. *Aging Cell*. 2007;6:799–806. doi: 10.1111/j.1474-9726.2007 .00343.x

35. Wysokinski WE, Tafur A, Ammash N, Asirvatham SJ, Wu Y, Gosk-Bierska I, Grill DE, Slusser JP, Mruk J, McBane RD. Impact of atrial fibrillation on platelet gene expression. *Eur J Haematol*. 2017;98:615–621. doi: 10.1111/ejh.12879

36. Sapra G, Tham YK, Cemerlang N, Matsumoto A, Kiriazis H, Bernardo BC, Henstridge DC, Ooi JY, Pretorius L, Boey EJ, et al. The small-molecule BGP-15 protects against heart failure and atrial fibrillation in mice. *Nat Commun*. 2014;5:5705. doi: 10.1038/ncomms6705

37. Ho JE, Lyass A, Courchesne P, Chen G, Liu C, Yin X, Hwang SJ, Massaro JM, Larson MG, Levy D. Protein biomarkers of cardiovascular disease and mortality in the community. *J Am Heart Assoc*. 2018;7:e008108. doi: 10.1161/JAHA.117.008108

38. Chua W, Purmah Y, Cardoso VR, Gkoutos GV, Tull SP, Neculau G, Thomas MR, Kotecha D, Lip GYH, Kirchhof P, et al. Data-driven discovery and validation of circulating blood-based biomarkers associated with prevalent atrial fibrillation. *Eur Heart J*. 2019;40:1268–1276. doi: 10.1093/eurheartj/ehy81515.

39. Rienstra M, Yin X, Larson MG, Fontes JD, Magnani JW, McManus DD, McCabe EL, Coglianese EE, Amponsah M, Ho JE, et al. Relation between soluble ST2, growth differentiation factor-15, and high-sensitivity troponin I and incident atrial fibrillation. *Am Heart J*. 2014;167:109–115.e2. doi: 10.1016/j.ahj.2013.10.003

40. Shah R.V., Januzzi J.L. Jr. ST2: a novel remodeling biomarker in acute and chronic heart failure. Curr Heart Fail Rep. 2010; 7 (1): 9–14. DOI: https://doi. org/10.1007/s11897-010-0005-9

41. Jenkins WS, Roger VL, Jaffe AS, Weston SA, AbouEzzeddine OF, Jiang R, Manemann SM, Enriquez-Sarano M. Prognostic Value of Soluble ST2 After Myocardial Infarction: A Community Perspective. Am J Med. 2017 Sep;130(9):1112.e9-1112.e15. doi: 10.1016/j.amjmed. 2017.02.034. Epub 2017 Mar 23. PMID: 28344136; PMCID: PMC5572469.

42. Gizatulina T.P., Mamarina A.V., Martyanova L.U. et al. The soluble ST2 level predicts risk of atrial fibrillation recurrences in long-term period after radiofrequency ablation // BMC Cardiovasc. Disord. 2024. Vol. 24, N 1. P. 460. DOI: https://doi. org/10.1186/s12872-024-04119-z

43. Marston N.A., Garfinkel A.C., Kamanu F.K., Melloni G.M., Roselli C., Jarolim P., et al. A polygenic risk score predicts atrial fibrillation in cardiovascular disease. Eur Heart J. 2023; 44 (3): 221–31. DOI: https://doi.org/10.1093/eurheartj/ehac460

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

References

1. Staerk L, Wang B, Preis SR, Larson MG, Lubitz SA, Ellinor PT, McManus DD, Ko D, Weng LC, Lunetta KL, et al. Lifetime risk of atrial fibrillation according to optimal, borderline, or elevated levels of risk factors: cohort study based on longitudinal data from the Framingham Heart Study. *BMJ*. 2018;361:k1453. doi: 10.1136/bmj.k1453

2. Sinner M.F, Stepas K.A, Moser C.B, Krijthe B.P., Aspelund T., Sotoodehnia N., et al. B-type natriuretic peptide and C-reactive protein in the prediction of atrial fibrillation risk: the CHARGE-AF Consortium of community-based cohort studies. Europace. 2014; 16: 1426–33. DOI: https://doi.org/10.1093/europace/euu175

3. Lippi G., Sanchis-Gomar F., Cervellin G. Global epidemiology of atrial fibrillation: An increasing epidemic and public health challenge // Int. J. Stroke. 2020. Vol. 16, N 2. P. 217–221. DOI: https://doi.org/10.1177/1747493019897870

4. Joglar J.A., Chung M.K., Armbruster A.L., Benjamin E.J., Chyou J.Y., Cronin E.M., et al. 2023 ACC/AHA/ACCP/HRS Guideline for the diagnosis and management of atrial fibrillation: a report of the American College of Cardiology. American Heart Association Joint Committee on Clinical Practice Guidelines. Circulation. 2024; 149 (1): e1–156. https://doi.org/10.1161/cir.0000000000001218

5. Kalsto S.M., Siland J.E., Rienstra M., Christophersen I.E. Atrial fibrillation genetics update: toward clinical implementation. Front Cardiovasc Med. 2019; 6: 127. DOI: https://doi.org/10.3389/fcvm.2019.00127

6. Arnar DO, Thorvaldsson S, Manolio TA, Thorgeirsson G, Kristjansson K, Hakonarson H, Stefansson K. Familial aggregation of atrial fibrillation in Iceland. Eur Heart J. 2006 Mar;27(6):708-12. doi: 10.1093/eurheartj/ehi727. Epub 2006 Jan 20. PMID: 16428254.

7. Lubitz SA, Yin X, Fontes JD, Magnani JW, Rienstra M, Pai M, Villalon ML, Vasan RS, Pencina MJ, Levy D, Larson MG, Ellinor PT, Benjamin EJ. Association between familial atrial fibrillation and risk of new-onset atrial fibrillation. JAMA. 2010 Nov 24;304(20):2263-9. doi: 10.1001/jama.2010.1690. Epub 2010 Nov 13. PMID: 21076174; PMCID: PMC3073054.

8. Chen YH, Xu SJ, Bendahhou S, Wang XL, Wang Y, Xu WY, et al. KCNQ1 gain-of-function mutation in familial atrial fibrillation. Science. (2003) 299(5604):251–4. 10.1126/science.1077771 [DOI] [PubMed] [Google Scholar]

9. Risgaard B, Jabbari R, Refsgaard L, Holst AG, Haunso S, Sadjadieh A, et al. High prevalence of genetic variants previously associated with Brugada syndrome in new exome data. Clin Genet. (2013) 84:489–95. 10.1111/cge.12126 [DOI] [PubMed] [Google Scholar]

10. Andreasen C, Nielsen JB, Refsgaard L, Holst AG, Christensen AH, Andreasen L, et al. New population-based exome data are questioning the pathogenicity of previously cardiomyopathy-associated genetic variants. Eur J Hum Genet. (2013) 21:918–28. 10.1038/ejhg.2012.283 [DOI] [PMC free article] [PubMed] [Google Scholar]

11. Firouzi M, Ramanna H, Kok B, Jongsma HJ, Koeleman BP, Doevendans PA, Groenewegen WA, Hauer RN. Association of human connexin40 gene polymorphisms with atrial vulnerability as a risk factor for idiopathic atrial fibrillation. Circ Res. 2004 Aug 20;95(4):e29-33. doi: 10.1161/01.RES.0000141134.64811.0a. Epub 2004 Aug 5. PMID: 15297374.

12. Li D, Nie J, Han Y, Ni L. Epigenetic Mechanism and Therapeutic Implications of Atrial Fibrillation. Front Cardiovasc Med. 2022 Jan 21;8:763824. doi: 10.3389/fcvm.2021.763824. PMID: 35127848; PMCID: PMC8815458.

13. Nishino J, Ochi H, Kochi Y, Tsunoda T, Matsui S. Sample size for successful genome-wide association study of major depressive disorder. Front Genet. (2018) 9:227. 10.3389/fgene.2018.00227

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

14. Gudbjartsson DF, Arnar DO, Helgadottir A, Gretarsdottir S, Holm H, Sigurdsson A, et al. Variants conferring risk of atrial fibrillation on chromosome 4q25. Nature. (2007) 448:353–7. 10.1038/nature06007

15. Weng LC, Choi SH, Klarin D, Smith JG, Loh PR, Chaffin M, et al. Heritability of atrial fibrillation. Circ Cardiovasc Genet. (2017) 10:e001838. 10.1161/circgenetics.117.001838

16. Roselli C, Chaffin MD, Weng LC, Aeschbacher S, Ahlberg G, Albert CM, et al. Multi-ethnic genome-wide association study for atrial fibrillation. Nat Genet. (2018) 50:1225–33. 10.1038/s41588-018-0133-9

17. Nadadur RD, Broman MT, Boukens B, Mazurek SR, Yang X, van den Boogaard M, et al. Pitx2 modulates a Tbx5-dependent gene regulatory network to maintain atrial rhythm. Sci Transl Med. (2016) 8:354ra115. 10.1126/scitranslmed.aaf4891

18. Lin H, Mueller-Nurasyid M, Smith AV, Arking DE, Barnard J, Bartz TM, et al. Gene–gene interaction analyses for atrial fibrillation. Sci Rep. (2016) 6:35371. 10.1038/srep35371

19. Parvez B, Darbar D. The missing link in atrial fibrillation heritability. J Electrocardiol. (2011) 44:641–4. 10.1016/j.jelectrocard.2011.07.027

20. Owais A, Barney M, Ly OT, Brown G, Chen H, Sridhar A, Pavel A, Khetani SR, Darbar D. Genetics and Pharmacogenetics of Atrial Fibrillation: A Mechanistic Perspective. JACC Basic Transl Sci. 2024 Feb 28;9(7):918-934. doi: 10.1016/j.jacbts.2023.12.006. PMID: 39170958; PMCID: PMC11334418.

21. Nattel S. Close connections between contraction and rhythm: a new genetic cause of atrial fibrillation/cardiomyopathy and what it can teach us. Eur Heart J. (2017) 38:35–7. 10.1093 /eurheartj/ehw457

22. Schnabel RB, Yin X, Gona P, Larson MG, Beiser AS, McManus DD, et al. 50 year trends in atrial fibrillation prevalence, incidence, risk factors, and mortality in the Framingham Heart Study: a cohort study. Lancet. (2015) 386(9989):154–62. 10.1016/s0140-6736(14)61774-8 [DOI] [PMC free article] [PubMed] [Google Scholar]

23. Kannel WB, Wolf PA, Benjamin EJ, Levy D. Prevalence, incidence, prognosis, and predisposing conditions for atrial fibrillation: population-based estimates. Am J Cardiol. (1998) 82:2N−9N.

24. .Roselli C, Chaffin MD, Weng LC, Aeschbacher S, Ahlberg G, Albert CM, et al. Multi-ethnic genome-wide association study for atrial fibrillation. Nat Genet. (2018) 50:1225–33. 10.1038/s41588-018-0133-9

25. Said MA, Verweij N, van der Harst P. Associations of combined genetic and lifestyle risks with incident cardiovascular disease and diabetes in the UK Biobank Study. JAMA Cardiol. (2018) 3:693–702. 10.1001/jamacardio.2018.1717

26. Patton K.K, Ellinor P.T, Heckbert S.R, Christenson R. H., DeFilippi C., Gottdiener J.S. et al. N-terminal proB-type natriuretic peptide is a major predictor of the development of atrial fibrillation: the Cardiovascular Health Study. Circulation. 2009. Vol. 120. P. 1768–1774. DOI: https://doi.org/10.1161/ CIRCULATIONAHA.109.873265

27. Theresa A McDonagh, Marco Metra, Marianna Adamo, Roy S Gardner, Andreas Baumbach, Michael Böhm, Haran Burri, Javed Butler, et all., ESC Scientific Document Group. 2021 ESC Guidelines for the diagnosis and treatment of acute and chronic heart failure: Developed by the Task Force for the diagnosis and treatment of acute and chronic heart failure of the European Society of Cardiology (ESC) With the special contribution of the Heart Failure Association (HFA) of the ESC. European Heart Journal. Volume 42, Issue 36. 21 September 2021. Pages 3599–3726. https://doi.org/10.1093/eurheartj/ehab368

28. Sinner M.F, Stepas K.A, Moser C.B, Krijthe B.P., Aspelund T., Sotoodehnia N. et al. B-type natriuretic peptide and C-reactive protein in the prediction of atrial fibrillation risk: the

CHARGE-AF Consortium of community-based cohort studies // Europace. 2014. Vol. 16. P. 1426–1433. DOI: https://doi.org/10.1093/europace/euu175

29. Duron E, Vidal JS, Funalot B, Brunel N, Viollet C, Seux ML, Treluyer JM, Epelbaum J, Bouc YL, Hanon O. Insulin-like growth factor I, insulin-like growth factor binding protein 3, and atrial fibrillation in the elderly. *J Gerontol A Biol Sci Med Sci*. 2014;69:1025–1032. doi: 10.1093/gerona/glt206

30. Busch M, Krüger A, Gross S, Ittermann T, Friedrich N, Nauck M, Dörr M, Felix SB. Relation of IGF-1 and IGFBP-3 with prevalent and incident atrial fibrillation in a population-based study. *Heart Rhythm*. 2019;16:1314–1319. doi: 10.1016/j.hrthm.2019.03.017

31. Vasan RS, Sullivan LM, D'Agostino RB, Roubenoff R, Harris T, Sawyer DB, Levy D, Wilson PW. Serum insulin-like growth factor I and risk for heart failure in elderly individuals without a previous myocardial infarction: the Framingham Heart Study. *Ann Intern Med*. 2003;139:642–648. doi: 10.7326/0003-4819-139-8-200310210-0000737.

32. Juul A, Scheike T, Davidsen M, Gyllenborg J, Jørgensen T. Low serum insulin-like growth factor I is associated with increased risk of ischemic heart disease: a population-based case-control study. *Circulation*. 2002;106:939–944. doi: 10.1161/01.cir.0000027563.44593.cc38.

33. Saber H, Himali JJ, Beiser AS, Shoamanesh A, Pikula A, Roubenoff R, Romero JR, Kase CS, Vasan RS, Seshadri S. Serum insulin-like growth factor 1 and the risk of ischemic stroke: the Framingham Study. *Stroke*. 2017;48:1760–1765. doi: 10.1161/STROKEAHA.116.01656339.

34. Li Q, Ren J. Influence of cardiac-specific overexpression of insulin-like growth factor 1 on lifespan and aging-associated changes in cardiac intracellular Ca2+ homeostasis, protein damage and apoptotic protein expression. *Aging Cell*. 2007;6:799–806. doi: 10.1111/j.1474-9726.2007.00343.x

35. Wysokinski WE, Tafur A, Ammash N, Asirvatham SJ, Wu Y, Gosk-Bierska I, Grill DE, Slusser JP, Mruk J, McBane RD. Impact of atrial fibrillation on platelet gene expression. *Eur J Haematol*. 2017;98:615–621. doi: 10.1111/ejh.12879

36. Sapra G, Tham YK, Cemerlang N, Matsumoto A, Kiriazis H, Bernardo BC, Henstridge DC, Ooi JY, Pretorius L, Boey EJ, et al. The small-molecule BGP-15 protects against heart failure and atrial fibrillation in mice. *Nat Commun*. 2014;5:5705. doi: 10.1038/ncomms6705

37. Ho JE, Lyass A, Courchesne P, Chen G, Liu C, Yin X, Hwang SJ, Massaro JM, Larson MG, Levy D. Protein biomarkers of cardiovascular disease and mortality in the community. *J Am Heart Assoc*. 2018;7:e008108. doi: 10.1161/JAHA.117.008108

38. Chua W, Purmah Y, Cardoso VR, Gkoutos GV, Tull SP, Neculau G, Thomas MR, Kotecha D, Lip GYH, Kirchhof P, et al. Data-driven discovery and validation of circulating blood-based biomarkers associated with prevalent atrial fibrillation. *Eur Heart J*. 2019;40:1268–1276. doi: 10.1093/eurheartj/ehy81515.

39. Rienstra M, Yin X, Larson MG, Fontes JD, Magnani JW, McManus DD, McCabe EL, Coglianese EE, Amponsah M, Ho JE, et al. Relation between soluble ST2, growth differentiation factor-15, and high-sensitivity troponin I and incident atrial fibrillation. *Am Heart J*. 2014;167:109–115.e2. doi: 10.1016/j.ahj.2013.10.003

40. Shah R.V., Januzzi J.L. Jr. ST2: a novel remodeling biomarker in acute and chronic heart failure. Curr Heart Fail Rep. 2010; 7 (1): 9–14. DOI: https://doi. org/10.1007/s11897-010-0005-9

41. Jenkins WS, Roger VL, Jaffe AS, Weston SA, AbouEzzeddine OF, Jiang R, Manemann SM, Enriquez-Sarano M. Prognostic Value of Soluble ST2 After Myocardial Infarction: A Community Perspective. Am J Med. 2017 Sep;130(9):1112.e9-1112.e15. doi: 10.1016/j.amjmed.2017.02.034. Epub 2017 Mar 23. PMID: 28344136; PMCID: PMC5572469.

42. Gizatulina T.P., Mamarina A.V., Martyanova L.U. et al. The soluble ST2 level predicts risk of atrial fibrillation recurrences in long-term period after radiofrequency ablation // BMC Cardiovasc. Disord. 2024. Vol. 24, N 1. P. 460. DOI: https://doi. org/10.1186/s12872-024-04119-z

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

43. Marston N.A., Garfinkel A.C., Kamanu F.K., Melloni G.M., Roselli C., Jarolim P., et al. A polygenic risk score predicts atrial fibrillation in cardiovascular disease. Eur Heart J. 2023; 44 (3): 221–31. DOI: https://doi.org/10.1093/eurheartj/ehac460

Дата першого надходження статті до видання: 22.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 09.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 616.329-001.45-089.855-07-036-089.8

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2375-2386

Білов Олексій Володимирович кандидат медичних наук, асистент кафедри хірургії та урології Дніпровського державного медичного університету, м. Дніпро, https://orcid.org/0000-0001-8076-6871

ПЕРФОРАЦІЯ СТРАВОХОДУ: РЕЗУЛЬТАТИ ДІАГНОСТИКИ ТА ХІРУРГІЧНОГО ЛІКУВАННЯ В СУЧАСНИХ КЛІНІЧНИХ УМОВАХ

Анотація. Перфорація стравоходу залишається однією з найбільш складних і небезпечних патологій у торакальній хірургії, що супроводжується високою частотою гнійно-запальних ускладнень і значною летальністю. Метою дослідження було проаналізувати результати діагностики та хірургічного лікування пацієнтів із пошкодженнями стравоходу з метою оптимізації підходів до надання медичної допомоги. Проведено ретроспективний аналіз 19 випадків перфорації стравоходу, що лікувалися у відділенні торакальної хірургії протягом 2021–2025 років.

У структурі етіологічних чинників провідне місце займали спонтанні розриви (31,4%) та перфорації сторонніми тілами (26,3%), тоді як частка ятрогенних ушкоджень становила 15,8%. Значна частка бойових травм (21,1%) відображає сучасні умови України. Найбільш інформативними методами діагностики були комп'ютерна томографія та езофагографія, причому остання широко використовувалася в ургентних умовах через доступність. У 55,5% випадків пацієнти надходили пізніше ніж через 24 години від початку захворювання, що суттєво впливало на перебіг та результати лікування. Найбільш частим ускладненням був медіастиніт, який діагностовано у 89,4% пацієнтів.

Лікування у більшості випадків було хірургічним (94,7%) з ушиванням дефекту стравоходу, активним дренуванням середостіння та плевральної порожнини, а також забезпечення ентерального харчування. У 55,5% випадків виконано ушивання стравоходу. Повне одужання досягнуто у 73,7% пацієнтів. Летальність становила 15,8% і була зумовлена переважно тяжкою супутньою патологією та комбінованими травмами.

Отримані результати підтверджують ключову роль ранньої діагностики та індивідуалізованого підходу до лікування перфорації стравоходу. Перспективним напрямком є ширше впровадження сучасних малоінвазивних та ендоскопічних методів лікування, що може сприяти покращенню результатів і зниженню летальності.

Ключові слова: перфорація стравоходу, медіастиніт, бойова травма стравоходу, хірургічне лікування, езофагографія, комп'ютерна томографія.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Bilov Oleksiy Volodymyrovych Candidate of Medical Sciences, Assistant Professor, Department of Surgery and Urology, Dnipro State Medical University, Dnipro, https://orcid.org/0000-0001-8076-6871

ESOPHAGEAL PERFORATION: RESULTS OF DIAGNOSTICS AND SURGICAL TREATMENT IN MODERN CLINICAL CONDITIONS

Abstract

Esophageal perforation remains one of the most challenging and life-threatening conditions in thoracic surgery, associated with a high incidence of purulent-inflammatory complications and significant mortality. The aim of this study was to analyze the outcomes of diagnosis and surgical management of patients with esophageal injuries in order to optimize clinical care strategies. A retrospective analysis of 19 cases of esophageal perforation treated in a thoracic surgery department between 2021 and 2025 was conducted.

In the etiological structure, spontaneous ruptures accounted for the largest proportion (31.4%), followed by foreign body–induced perforations (26.3%), while iatrogenic injuries comprised 15.8%. A considerable proportion of combat-related injuries (21.1%) reflects the current conditions in Ukraine. The most informative diagnostic modalities were computed tomography and esophagography, the latter being widely used in emergency settings due to its accessibility. In 55.5% of cases, patients were admitted more than 24 hours after symptom onset, which significantly affected the clinical course and treatment outcomes. Mediastinitis was the most common complication, diagnosed in 89.4% of patients.

Treatment was predominantly surgical (94.7%), including primary repair of the esophageal defect, active drainage of the mediastinum and pleural cavity, and provision of enteral nutrition. Esophageal suturing was performed in 55.5% of cases. Full recovery was achieved in 73.7% of patients. The mortality rate was 15.8%, mainly associated with severe comorbidities and combined injuries.

The obtained results confirm the crucial role of early diagnosis and an individualized approach in the management of esophageal perforations. A promising direction is the broader implementation of modern minimally invasive and endoscopic techniques, which may improve outcomes and reduce mortality.

Keywords: esophageal perforation, mediastinitis, combat-related esophageal injury, surgical treatment, esophagography, computed tomography.

Постановка проблеми. Перфорація стравоходу залишається однією з найбільш складних і небезпечних патологій у торакальній хірургії, що характеризується високим рівнем летальності, який, за даними різних авторів, коливається в межах 15–60% залежно від часу діагностики та початку лікування [1]. Суттєвою проблемою є різноманітність етіологічних чинників перфорації стравоходу, що зумовлює відсутність універсальної лікувальної тактики [1,2,3].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Таблиця 1

Частота причин перфорації ставоходу

Причина перфорації	Частота по даним літератури
ятрогенні ушкодження	45–60%
спонтанні розриви (синдром Бурхаве)	10–15%
травматичні ушкодження (включно з бойовими)	10–20%
перфорації сторонніми тілами	10–25%

У сучасних умовах зростає частота ятрогенних ушкоджень, пов’язаних із широким використанням ендоскопічних діагностичних та лікувальних процедур. Ятрогенні причини в США, особливо пов'язані з ендоскопічними процедурами, є основними причинами перфорації стравоходу, становлячи 59% випадків.

Водночас зберігають актуальність спонтанний розрив стравоходу, як одна з найважчих причин розвитку ускладнень, травматичні ушкодження та перфорації, спричинені сторонніми тілами.

З 2014 року в Україні тривають бойові дії, що само по собі накладає відбиток на етіологію травматичних ушкоджень та змінює співвідношення причин травматичного ушкодження стравоходу. По даним Національного інституту хірургії та трансплантології імені О. О. Шалімова пошкодження стравоходу під час військових бойових дій в Україні за 2022 р. становили 5% від усіх проникаючих поранень грудної (О. Ю. Усенко). Загалом пошкодження стравоходу вторинні по відношенню до проникаючих травм, що утруднює їх ранню діагностику та погіршує лікувальний прогноз.

Незважаючи на відносно низьку частоту: 1,09- на 100000 населення [1,2], дана патологія має надзвичайно тяжкий перебіг у зв’язку з анатомо-фізіологічними особливостями стравоходу та його топографічною близькістю до середостіння. Анатомічні особливості стравоходу також обумовлюють складність ранньої діагностики перфорації стравоходу. Клінічна картина часто є неспецифічною, особливо на ранніх етапах, що призводить до затримки встановлення діагнозу. Як показують сучасні дослідження, більшість пацієнтів госпіталізуються із запізненням понад 24 години, що значно погіршує результати лікування [4,5].

Ключовим фактором, що визначає прогноз, є швидкість розвитку гнійно-запальних ускладнень. Потрапляння вмісту стравоходу в середостіння призводить до розвитку медіастиніту, який швидко прогресує до сепсису та поліорганної недостатності . При цьому навіть сучасні методи інтенсивної терапії не завжди дозволяють ефективно контролювати інфекційний процес [6].

Таким чином, проблема перфорацій стравоходу залишається актуальною, потребує подальшого вивчення та оптимізації діагностично-лікувальних підходів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз іноземних літературних джерел показує, що проблема травматичного ушкодження стравоходу є достатньо актуальною та розглядається як мультифакторна, з різними механізмами виникнення та клінічними сценаріями перебігу, але с прогнозовано складної діагностикою та важким перебігом захворювання.

Стравохід — фібром'язова трубка приблизно 25 сантиметрів завдовжки, яка з'єднує глотку і шлунок, — має постійний контакт з зовнішньою середою, а тому схильний до травматизації та перфорації. Найчастіше перфорація відбувається у грудному відділі (54%), за ним слідують перфорації в шийному відділі стравоходу (27%) та внутрішньочеревні перфорації (19%) [1].

Найбільш поширеною причиною на сьогодні є ятрогенні ушкодження, пов’язані з ендоскопічними маніпуляціями (45-60% випадків) [1,3,5]. Розширення спектра діагностичних і лікувальних процедур призвело до збільшення частоти таких ускладнень. Діагностична ендоскопія має найнижчий ризик, тоді як терапевтичні втручання, включаючи пневматичну дилатацію, гемостаз, встановлення стентів, видалення чужорідних тіл та ендоскопічні методи абляції, особливо підвищують ризик перфорації. Водночас саме при ятрогенних перфораціях можливе більш раннє виявлення патології та найшвидша реакція на неї з найефективнішим використанням можливостей малоінвазивних технологій, що значно покращує прогноз [7].

Спонтанна перфорація (синдром Бурхаве) є класичним, але відносно рідкісним варіантом ушкодження, що виникає внаслідок різкого підвищення внутрішньопросвітного тиску під час блювання. Вперше клініка синдрому була описана голландським лікарем H. Boerhaave і 1724, а одужання хворого було досягнуто тільки в 1911 році, коли Sencert вшив стравохід через лапаротомний доступ [1,3,8].

Причиною спонтанного розриву стравоходу вважається раптове різке підвищення тиску, що найчастіше виникає при блюванні, за наявності спазму глотково-стравохідного сфінктера. Рідше пов'язують розвиток клініки зі значним фізичним навантаженням під час підйому тяжкості.

Виникає розрив лівої чи задньо-лівої стінки стравоходу, у наддіафрагмальному відділі. Деякі автори пов'язують розрив стравоходу з лінійними розривами при синдромі Мелорі-Вейса. За даними сучасних оглядів, частка таких ушкоджень становить близько 10–15%. Особливістю є тяжкий перебіг і швидкий розвиток медіастиніту [1,3,9].

Сторонні тіла є частою причиною перфорацій, особливо у пацієнтів літнього віку та у пацієнтів з стравоходом скомпрометованим рубцевими змінами – 25%. Вони можуть викликати локальне пошкодження стінки з подальшим розвитком інфекційних ускладнень. Крім того, видалення сторонніх тіл вклинених у стінку стравоходу, підвищує відсоток ятрогенних перфорацій [1,2,4].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Травми стравоходу можуть бути як тупими, так і проникаючими. Хоча травматичні пошкодження стравоходу трапляються рідше, вони є критичною, потенційно смертельною формою перфорації стравоходу. Стравохід, відомий відсутністю у грудному відділі серозної оболонки особливо вразливий до розриву і перфорації. Такі випадки можуть призводити до хімічного медіастиниту, який характеризується запаленням і некрозом. Після розриву стінки полімікробне бактеріальне інфікування може відбутися протягом кількох годин, що становить значний ризик сепсису та потенційно смертельних наслідків без швидкого втручання. Затримка діагностики або недостатній обсяг втручання може призвести до серйозних ускладнень[9].

Окрему категорію становлять бойові поранення, які характеризуються високою тяжкістю та частим поєднанням з ушкодженням інших органів. Навіть при своєчасному лікуванні рівень ускладнень залишається високим. Військові травми грудного стравоходу є небезпечними для життя, часто не визнані з високим рівнем ускладнень через тривалі пошкодження інших органів тіла [10]. Наявність супутніх пошкоджень грудної клітки, шиї, черевної порожнини значно обтяжує стан хворого та маскує провідні клінічні симптоми: дисфагію, підшкірну емфізему, лихоманку Своєчасна та точна діагностика травми стравоходу є критично важливою, оскільки наслідки пропущеного пошкодження стравоходу є руйнівними. Смертність зазвичай перевищує 20%, навіть у пацієнтів із вчасно виявленими пошкодженнями стравоходу [10].

Своєчасна діагностика значно підвищує шанси хворого на виживання. Клінічні симптоми перфорації стравоходу, такі як біль локалізована в залежності від рівня перфорації, дисфагія, підшкірна емфізема, лихоманка, сами по собі можуть бути неспецифічними, що ускладнює ранню діагностику. Запущені стани, такі як пізній медіастиніт і шок, можуть проявлятися лихоманкою, тахікардією, задишкою, гіпотензією та ціанозом, які вважаються негативними прогностичними факторами. У сукупності з даними анамнезу, такими як попередня блювота, можливість проникнення сторонніх тіл, напрямок ранового каналу, медичні маніпуляції ці симптоми дозволяють правильно вибрати додаткові методи обстеження [11.12].

Звичайна рентгенографія має чутливість 50–70% [3] та може виявити витік повітря з перфорованого стравоходу, що проявляється як підшкірна емфізема у випадках розриву шийного стравоходу, розширення пневмомедіастину та емфіземи середостіння при перфорації грудного відділу стравоходу, а також вільне повітря під діафрагмою при перфорації абдомінального відділу. Контрастна езофагографія (чутливість 75-90%) є ключовою для підтвердження перфорації стравоходу шляхом виявлення витікання та екстравазації контрасту. Хоча дослідження барієвого контрасту забезпечують більшу точність і специфічність, воднорозчинні контрастні дослідження віддають перевагу для мінімізації ризику хімічного медіастиниту, викликаного барієм. При підозрі на перфорацію стравоходу рекомендується комп'ютерна томографія (КТ) грудної та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

черевної порожнини (90–100%) та є методом вибору для виявлення внутрішньогрудних або внутрішньочеревних скупчень рідини, що вимагає чрезшкірного або хірургічного втручання. КТ-візуалізація також може виявляти скупчення периезофагеальної рідини, потовщення стінок стравоходу та пневмомедіастинум [4].

Діагностична фіброезофагоскопія при перфорації стравоходу є надійною та безпечною в досвідчених руках, її діагностична чутливість складає до 95%, але потенційні ризики збільшення розміру перфорації та посилення забруднення середостіння вимагають обережності та обмежують її використання, як дослідження першої лінії. При наявності медіастиніту її використання виправдано у випадку негативного результату променевих методів та невизначеного джерела інфекції [4].

Метою лікування є усунення інфекції та запалення, запобігання контамінації середостіння шляхом дренування та антибіотикотерапії, відновлення неперервності травного тракту та забезпечення харчової підтримки. Вибір підходу до лікування залежить від механізму перфорації, її тяжкості, локалізації та часу, що минув від події. Критичні фактори, такі як загальний клінічний стан пацієнта, рівень та ступінь ушкодження тканин, супутні травми та наявні захворювання стравоходу, повинні бути враховані. Хоча як неоперативне, так і операційне лікування можуть бути ефективними, потенціал швидкого клінічного погіршення вимагає негайної хірургічної консультації. Сучасні рекомендації підкреслюють індивідуалізований підхід до кожного пацієнта [1,2,12.13]

При задовільному стані пацієнта, швидкій діагностиці, екстравазації контрастної речовини на 0,5-1 см від стінки стравоходу, відсутності явищ медіастиніту застосовується консервативна терапія з використанням антибіотиків широкого спектру дії з метронідозолом, виключення харчування та проходження слини стравоходом та динамічним спостереженням. Як правило таки умови спостерігаються у пацієнтів з невеликою перфорацією та ятрогенного характеру.

Однак до 20% пацієнтів з початою консервативною терапією можуть потребувати оперативного лікування, що вимагає ретельного моніторингу протягом перших 24 годин терапії [1,8].

Ендоскопічне лікування є золотим стандартом для закриття перфорації стравоходу, яка виникає та розпізнається під час ендоскопічної процедури. Завдяки розробленим ендоскопічним зшиваючим пристроям та пристроям для накладання кліпс стало можливим закриття дефекту у просвіті стравоходу. При перфорації стравоходу ендоскопічне накладання швів може мати два застосування: фіксація стентів та первинне закриття перфорації [13].

При перфораціях з невеликими дефектами – до 6 см (Freeman та ін. 2012) та незначним інфікуванням останнім часом з успіхом використовуються металеві повністю покриті SEMS-стенти, при дренуванні всіх осередків рідини. Хоча повністю закриті стенти дуже ефективні у запобіганні витокам, вони несуть підвищений ризик міграції.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Серед мініінвазивних методів лікування перфорації стравоходу добре зарекомендовала себе ендоскопічна вакуумна терапія(EVAC). Brangewitz та ін. (2013) проведши дослідження показали ефективність закриття перфорації стравоходу (84,4%) у групі EVAC порівняно з стентуванням (53,8%)[13, 14,15].

Відділ стравоходу, терміни встановлення діагнозу та стан пацієнта впливають на лікування перфорації стравоходу. Відкрита або малоінвазивна езофаготомія з первинною пластикою може бути використана у випадках обмеженого медіастинального забруднення та життєво важливих країв перфорації. Перфорації шийного відділу зазвичай лікують шляхом первинного ушивання та дренування, що призводить до зниження захворюваності та смертності. Перфорації грудного відділу потребують оперативного втручання з ушиванням стравоходу підкріпленого лоскутом тканини на ніжці, видалення некротичних тканин та полідренування. Езофагоектомія з віддаленою реконструкцією та виведенням гастро- або єюностомією може бути методом вибору при масивному пошкодженні стравоходу с девіталізованими тканинами та масивним інфікуванням [9,10,11].

Метою статті було дослідження результатів діагностики та хірургічного лікування хворих з пошкодженнями стравоходу для покращення надання допомоги даному контингенту хворих.

Виклад основного матеріалу. Проведене ретроспективне дослідження історій хвороби 19 пацієнтів, які лікувались за приводом перфорації стравоходу та її ускладнень, у відділенні торакальної хірургії КНП «16 МКЛ» ДМР м. Дніпра з 2021 по 2025 рік. Критерії включення: пацієнти, які мали клінічні, рентгенологічні та ендоскопічні ознаки перфорації стравоходу різної етіології. Критерії виключення: вік пацієнта менший за 18 років, та пацієнти без ураження всіх шарів стінки стравоходу.

Статистичний аналіз отриманої інформації проводився з використанням програми STATISTICA v.6.1 (Statsoft Inc., США, ліцензійний № AGAR909 E415822FA). При дослідженні розподілу даних використовували тести Колмогорова-Смірнова та Шапиро-Вілка, які свідчили о розподіленні відмінного від нормального. Відповідно дані надавались у вигляді медіани та інтерквартильного розмаху. Для порівняння результатів у незалежних вибірках застосовувались тести Вальда-Вольфовіца та Манна-Уітні, статистично значимих результатів отримано не було($p>0,05$).

Серед хворих чоловіки склали 84,2%(16), 15,8% жінки (3). Вік хворих, що надійшли, був від 28 до 79 років, середній вік чоловіків склав 52(35;66), жінок 66(55;73) років.

Серед 19 пацієнтів с причин травми відбувся такий розподіл: ятрогенні-3 (15,8%), сторонніми тілами-5 (26,3%), синдром Бурхаве-6 (31,4%) та 1 випадок перфорації пухлини стравоходу. Ятрогеннними причинами були: фундоплікація, ФЕГДС та кардіодилятація. З 19 хворих 4 були військовими, проникне поранення з пораненням стравоходу було у 3 (один з синдромом Бурхаве). Але було ще

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

одне осколкове поранення стравоходу у цивільного хворого постраждалого внаслідок бойових дій. Таким чином, бойових травм стравоходу було 4(21,1%).

Таблиця 2

Причини перфорації ставоходу

Причина перфорації	Частота по даним літератури
Ятрогенні ушкодження	3(15,8%)
Спонтанні розриви (синдром Бурхаве)	6(31,4%)
Бойова травма стравоходу	4(21,1%)
Перфорації сторонніми тілами	5(26,3%)
Пухлина стравоходу	1(5,3%)

Діагностична програма складалась з клінічного обстеження хворих, дослідження клінічного та біохімічного аналізу крові, визначення групи крові та коагулограми, клінічного аналізу сечі, електрокардіограми.

Діагноз пошкодження стравоходу було встановлено за допомогою комп'ютерної томографії грудної клітки у 8 (42,1%) випадків, ФЕГДС – 2 (10,5%) випадків та після проведення єзофагографії – 9 (47,4%) випадків. Не дивлячись на те, що КТ ОГП є золотим стандартом діагностики перфорації стравоходу, кількість езофагографій можна пояснити ургентним надходженням хворих у клініку та найбільш доступним методом діагностики на чергуванні.

Серед супутніх захворювань по одному випадку склали цукровий діабет, ахалазія кардії, цироз печінки, рак стравоходу та новоутворення матки, ішемічна хвороба серця та кардіоміопатія (по 5,2%). У хворих з осколковими пораненнями стравоходу у всіх визначалися гемопневмоторакси(дреновані на момент надходження) – 4 (21,1%), та множині осколкові поранення кінцівок – 4 (21,1%) та позаочеревинного простору(5,2%) без показань до видалення.

При надходженні у відділення перфорація стравоходу була діагностована у 16(84,2%) хворих. Двом військовим (10,5%), які поступали у важкому стані у відділення інтенсивної терапії з вогнепальними осколковими пораненнями грудної клітки ускладненими гемопневмотораксом, підшкірною емфіземою супутніми пораненнями кінцівок позаочеревинного простору діагноз перфорації стравоходу був встановлений тільки після стабілізації стану та дообстеження.

Ушкодження стравоходу були локалізовані у 4(21,1%) випадках у шийному та верхнегрудному відділі, у 5(26,3%) у середньогрудному відділі та у 10(52,6%) у наддіафрагмальному відділі стравоходу. Перфорації у верхніх відділах стравоходу (4) у 50% випадках були пов'язані зі сторонніми тілами па по 1-му випадку – з вогнепальним осколковим пораненням (ВОП) та ФЕГДС. Ушкодження стравоходу в середньогрудному відділі (5) у 2-х випадках були пов'язані з стороннім тілом, у 3-х випадках з ВОП. Причинами перфорацій стравоходу у наддіафрагмальному відділі (10) стали у :6 (31,6%) випадках спонтанний розрив стравоходу, у 2(10,5%) - розрив стався за приводом

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

стороннього тіла та у 2(10,5%) при проведенні кардіодилятації та ендоскопічній фундоплікації.

Найбільш частим ускладненням пошкодження стравоходу став медіастиніт, який мав місце у 17 (89,4%) пацієнтів. У 1(5,3%) випадку перфорація стравоходу у шийному відділі обмежилась флегмоною шиї. Час від початку захворювання до спеціалізованої допомоги склав 2(0,33;10,0) доби, більше 24 годин пройшло у 10 (55,5%) хворих, що в більшості випадків свідчить про пізню діагностику та ускладнює подальше лікування.

Хворих з перфорацією стравоходу, яким було б показане консервативне лікування не було.

У єдиному випадку(5,3%) було проведене дренування плевральної порожнини хворому якому після ендоскопічної фундоплікації у іншому лікувальному закладі на 2-гу добу після оперативного лікування було встановлено діагноз перфорація стравоходу та встановлений стент. В подальшому у хворого розвилася гостра емпієма плеври за приводом якої після неефективного лікування хворий був переведений до торакального відділення. Після повторного дренування був отриманий позитивний результат та хворий повернутий до лікувального закладу де він перед тим лікувався.

У 18-ти випадках проводилося оперативне лікування. У 2 (10,5%) випадках оперативне лікування було в об'ємі цервікотомії, широкому дренуванні просторів клітковини шиї. Виключення стравоходу з харчування відбувалося шляхом постановки назогастрального зонда. Але в подальшому в одному з випадків процес поширився, що призвело до повторних утручань з використанням торакотомії.

У 16 випадках (84,2%) хворим проводилася торакотомія, включаючи торакотомію після дренування флегмони шиї. Лівобічні торакотомії склали – 7(43,7%), правобічні – 9(56,2%). Вибір сторони доступа спирався на дані додаткових методів дослідження – праворуч: рівень пошкодження (грудний відділ) та наявність випоту у плевральній порожнині, якщо протилежна сторона інтактная, ліворуч – пошкодження наддіафрагмального відділу. Далі при можливості ушивання перфорації стравоходу та розкриття з дренуванням заднього та переднього середостіння та плевральної порожнини. Торакоскопічне дренування середостіння було виконано у 1 випадку без ушивання перфорації стравоходу Для проведення ентерального харчування накладалася гастростома по Штам-Кадеру з проведенням зонда для харчування за воротар. Ми також, як і багато авторів, вважаємо, що ушивання стравоходу за наявності медіастиніту, що розвивається, дозволяє створити резерв часу для проведення активної санації вогнища, незважаючи на практично заплановану неспроможність швів стравоходу [5,6,8,12].

Розмір перфораційного отвору склав 2(1;3) см. У 10(55,5%) випадках було виконано ушивання рани стравоходу, більшість з них пов’язано з лівобічним доступом та пошкодженням нижньої третини стравоходу.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Окремий випадок бойова травма стравоходу. Хворі надходять у важкому стані обумовленому проникаючим вогнепальним пораненням грудної клітки ускладненому наявністю гемопневмоторакса та супутніми пораненнями. Тому клінічна діагностика маскується шоком, дихальною недостатністю, підшкірною емфіземою. Ознаки медіастиніту почали превалювати на 4-5-ту добу. Діагноз перфорації на фоні емфіземи середостіння після поранення був установлений після езофагографії. У всіх хворих вхідна рана знаходилась справа. Була виконана торакотомія справа дренування середостіння та ушивання стравоходу. Два військовослужбовця після стабілізації стану на 6-ту добу були евакуйовані. Один постраждалий, стан якого був ускладнений флегмоною грудної стінки та емпіємою плеври, був виписаний на 26 добу після оперативного втручання

Хворим проводилася масивна антибактеріальна терапія з урахуванням мікробного спектру із санацією плевральної порожнини.

Середній ліжко-день у хворих, що одужали, склав 38,5(17;65) днів. Для хворих, яким проводилося ушивання стравоходу, середній ліжко-день склав 34,2(17;70) дня, хворі яким ушивання не проводилося провели у відділенні 40(7;58,5) днів.

Після проведеного лікування в 14 (73,7%) випадках настало повне одужання з можливістю природного харчування та відсутністю залишкових порожнин та звуження стравоходу. Летальність серед хворих на перфорацію стравоходу становила 15,8% (3 хворих).

Всі хворі, що померли були прооперовані у 1-у добу після перфорації, але кожний мав важку супутню патологію: цироз печінки на фоні хронічного алкоголізму та наркоманії, ішемічну хворобу серця та гіпертонічну хворобу, важке множинне осколкове поранення з ушкодженням легені, шлунку, позаочеревинного простору та гемопневмотораксу. Середній ліжко-день цих хворих склав 4,7 дня.

Висновки. Перфорація стравоходу залишається тяжкою патологією з високим ризиком ускладнень і летальністю, що підтверджується як літературними даними, так і результатами дослідження.

За даними літератури, провідною причиною є ятрогенні ушкодження (45–60%), тоді як у дослідженні їх частка становила лише 15,8%. Натомість відзначено більшу частоту спонтанних розривів (31,4% проти 10–15%) і перфорації сторонніми тілами (26,3%). Особливістю є значна частка бойових травм (21,1%), що відображає сучасні умови та не повною мірою представлена в міжнародних джерелах.

Попри те, що комп’ютерна томографія є методом вибору, у практиці значну роль відігравала езофагографія через її доступність в ургентних умовах. Висока частота медіастиніту (89,4%) і пізня госпіталізація понад 24 години у 55,5% пацієнтів узгоджуються з даними літератури та визначають тяжкість перебігу. Лікування переважно було хірургічним із активним дренуванням та ушиванням дефекту.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Рівень летальності у дослідженні склав 15,8%, що знаходиться на нижній межі показників, наведених у літературі (15–60%), і може свідчити про ефективність обраної тактики лікування. При цьому летальні випадки були пов'язані переважно з тяжкою супутньою патологією та комбінованими травмами, а не лише з самою перфорацією. Отже, результати підтверджують дані літератури щодо значення ранньої діагностики та індивідуалізованого підходу, а виявлені відмінності в етіології підкреслюють вплив регіональних факторів на структуру патології.

Література:

1. Shaqran TM, Engineer R, Abdalla EM, et al. Management of esophageal perforation: a systematic review. Cureus. 2024;16(7):e63651. doi:10.7759/cureus.63651.

2. Edholm D, Andersson R, Frankel A. Survival after esophageal perforation: a population-based study. Scand J Gastroenterol. 2022;57(9):1018–1023. doi:10.1080/00365521.2022.2060051.

3. Brinster CJ, Singhal S, Lee L, et al. Evolving options in the management of esophageal perforation. Ann Thorac Surg. 2004;77(4):1475–1483. doi:10.1016/j.athoracsur.2004.08.037.

4. Sethumadhavan D, Peediyakkal MZK, Mahmood N et al. Delayed presentation and complex course secondary to fish bone-induced esophageal perforation in an elderly patient: a case report. Cureus . 2025 Nov 1;17(11):e95925. doi: 10.7759/cureus.95925.

5. Biancari F, D'Andrea V, Paone R, et al. Current treatment and outcome of esophageal perforations. World J Surg. 2013;37: 1051-1059. doi.org/10.1007/s00268-013-1951-7.

6. Abbas G, Schuchert MJ, Pettiford BL, et al. Controversies in the management of esophageal perforation. Surgery. 2009 Oct;146(4):749-55; discussion 755-6. doi: 10.1016/j.surg.2009.06.058.

7. Chiu CH, Leow OQY, Wang YC, et al. Esophageal stenting with minimally-invasive surgical intervention for delayed spontaneous esophageal perforation. J Thorac Dis. 2023;15:1228–1235. doi: 10.21037/jtd-22-1316..

8. Kaman L, Iqbal J, Kundil B, Kochhar R. Management of esophageal perforation in adults. Gastroenterology Res. 2010 Nov 20;3(6):235–244. doi: 10.4021/gr263w.

9. Axtell AL, Gaissert HA, Morse CR, et al. Management and outcomes of esophageal perforation. Dis Esophagus. 2022;35:doab039. doi: 10.1093/dote/doab039.

10. Sudarshan M, Cassivi SD Management of traumatic esophageal injuries. J Thorac Dis. 2019 Feb;11(Suppl 2):S172–S176. doi: 10.21037/jtd.2018.10.86/

11. Ilic N, Petricevic A, Mimica Z, Tanfara S, Ilic NF. War injuries to the thoracic esophagus. Eur J Cardiothorac Surg. . 1998 Dec;14(6):572-4. doi: 10.1016/s1010-7940(98)00246-2.

12. Markar SR, Mackenzie H, Wiggins T, et al. Management and outcomes of esophageal perforation. Am J Gastroenterol 2015 Nov;110(11):1559-66. doi: 10.1038/ajg.2015.304.

13. Nachira D, Sassorossi C, Petracca-Ciavarella L et al. Management of esophageal perforations and postoperative leaks. Ann Esophagus 2023;6:10 | doi: 10.21037/aoe-2020-23.

14. Chirica M, Kelly MD, Siboni S, et al. Esophageal emergencies: WSES guidelines. World J Emerg Surg. 2019;14:26. doi:10.1186/s13017-019-0245-2

15. Schepis T, Boškoski I, Bove V, et al. Endoscopic management of esophageal perforations and tears. Ann Esophagus. 2023;6:13. doi:10.21037/aoe-2020-28

References

1. Shaqran TM, Engineer R, Abdalla EM, et al. (2024) Management of esophageal perforation: a systematic review. Cureus. 16(7):e63651. doi:10.7759/cureus.63651.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

2. Edholm D, Andersson R, Frankel A. (2022) Survival after esophageal perforation: a population-based study. Scand J Gastroenterol. 57(9):1018-1023. doi:10.1080/00365521.2022. 2060051.

3. Brinster CJ, Singhal S, Lee L, et al. (2004) Evolving options in the management of esophageal perforation. Ann Thorac Surg.77(4):1475-1483. doi:10.1016/j.athoracsur.2004.08.037.

4. Sethumadhavan D, Peediyakkal MZK, Mahmood N, et al. (2025) Delayed presentation and complex course secondary to fish bone-induced esophageal perforation in an elderly patient: a case report. Cureus. 17(11):e95925. doi:10.7759/cureus.95925.

5. Biancari F, D'Andrea V, Paone R, et al. (2013) Current treatment and outcome of esophageal perforations. World J Surg. 37:1051-1059. doi:10.1007/s00268-013-1951-7.

6. Abbas G, Schuchert MJ, Pettiford BL, et al. (2009) Controversies in the management of esophageal perforation. Surgery. 146(4):749-755. doi:10.1016/j.surg.2009.06.058.

7. Chiu CH, Leow OQY, Wang YC, et al. (2023) Esophageal stenting with minimally-invasive surgical intervention for delayed spontaneous esophageal perforation. J Thorac Dis. 15:1228–1235. doi: 10.21037/jtd-22-1316.

8. Kaman L, Iqbal J, Kundil B, Kochhar R. (2010) Management of esophageal perforation in adults. Gastroenterol Res. 3(6):235-244. doi:10.4021/gr263w.

9. Axtell AL, Gaissert HA, Morse CR, et al. (2022) Management and outcomes of esophageal perforation. Dis Esophagus. 35:doab039. doi:10.1093/dote/doab039.

10. Sudarshan M, Cassivi SD (2019) Management of traumatic esophageal injuries. J Thorac Dis. 2019 Feb;11(Suppl 2):S172–S176. doi: 10.21037/jtd.2018.10.86.

11. Ilic N, Petricevic A, Mimica Z, Tanfara S, Ilic NF. (1998) War injuries to the thoracic esophagus. Eur J Cardiothorac Surg. Dec;14(6):572-4. doi: 10.1016/s1010-7940(98)00246-2.

12. Markar SR, Mackenzie H, Wiggins T, et al. (2015) Management and outcomes of esophageal perforation. Am J Gastroenterol. 110(11):1559-1566. doi:10.1038/ajg.2015.304.

13. Nachira D, Sassorossi C, Petracca-Ciavarella L, et al. (2023) Management of esophageal perforations and postoperative leaks. Ann Esophagus. 6:10. doi:10.21037/aoe-2020-23.

14. Chirica M, Kelly MD, Siboni S, et al. (2019) Esophageal emergencies: WSES guidelines. World J Emerg Surg. 14:26. doi:10.1186/s13017-019-0245-2.

15. Schepis T, Boškoski I, Bove V, et al. (2023) Endoscopic management of esophageal perforations and tears. Ann Esophagus.6:13. doi:10.21037/aoe-2020-28.

Дата першого надходження статті до видання: 06.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 378:61:004.8:001.891

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2387-2403

Бірюков Віктор Сергійович кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри педіатрії, Одеський національний медичний університет, м. Одеса, https://orcid.org/0009-0002-4113-0138

Глоба Марина Василівна доктор медичних наук, доцент кафедри радіології, Національний університет охорони здоров'я України імені П. Л. Шупика, м. Київ, https://orcid.org/0000-0001-5112-5143

Гейко Ірина Анатоліївна кандидат медичних наук, асистент кафедри медико-фармацевтичних дисциплін та БПР фармацевтів, Донецький національний медичний університет, м. Лиман https://orcid.org/0009-0008-8274-9096

ВАЛІДАЦІЯ АЛГОРИТМІВ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ КЛІНІЧНОГО МИСЛЕННЯ ЗДОБУВАЧІВ МЕДИЧНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ

Анотація. Стрімке впровадження технологій штучного інтелекту в медичну освіту зумовлює потребу в забезпеченні їхньої наукової обґрунтованості, педагогічної доцільності та етичної безпеки. Це є основною умовою для формування фахових компетентностей майбутніх лікарів. Особливого значення набуває проблема валідації алгоритмів штучного інтелекту в процесі розвитку клінічного мислення здобувачів медичних університетів, оскільки саме від якості таких систем залежить ефективність навчання, рівень аналітичних навичок і здатність до ухвалення обґрунтованих клінічних рішень.

Метою дослідження є аналіз основних підходів до валідації алгоритмів штучного інтелекту, визначення критеріїв їхньої ефективності та оцінка впливу інноваційних технологій на розвиток клінічного мислення майбутніх фахівців.

У дослідженні узагальнено сучасні методи застосування штучного інтелекту в освітньому процесі, як-от віртуальні пацієнти, системи підтримки ухвалення клінічних рішень, адаптивні освітні платформи та інструменти автоматизованого оцінювання знань. Встановлено, що ці технології сприяють розвитку клінічної аргументації, аналітичного мислення, здатності працювати з невизначеними клінічними ситуаціями, формуючи системний підхід до ухвалення рішень.

Водночас їхня ефективність залежить від комплексної валідації алгоритмів: внутрішньої, зовнішньої та освітньої апробації, а також їхнє оцінювання за критеріями точності, надійності, відтворюваності та освітньої результативності.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Особливу увагу приділено перевагам упровадження штучного інтелекту в освіту, зокрема персоналізації навчання, підвищенню ефективності засвоєння матеріалу, можливості моделювання складних клінічних ситуацій та створенню безпечного симуляційного середовища для навчання. Виокремлено основні обмеження та виклики, пов'язані з алгоритмічною упередженістю, недостатньою прозорістю моделей, етичними аспектами використання даних, а також ризиком надмірної автоматизації мислення здобувачів і зниження рівня самостійності в ухваленні клінічних рішень.

У результаті дослідження обґрунтовано необхідність комплексного, міждисциплінарного підходу до впровадження та валідації штучного інтелекту в медичній освіті, яка поєднує технічні, педагогічні та етичні компоненти. Підкреслено, що штучний інтелект доцільно розглядати як допоміжний інструмент розвитку клінічного мислення, а не його заміну. Отримані результати можуть бути використані для вдосконалення освітніх програм, розроблення стандартів оцінювання ефективності систем штучного інтелекту та підвищення якості підготовки майбутніх медичних фахівців відповідно до сучасних вимог цифрової трансформації освіти.

Ключові слова: штучний інтелект, клінічне мислення, медична освіта, валідація алгоритмів, освітні технології.

Biryukov Viktor Candidate of Medical Sciences, Associate Professor, Department of Pediatrics, Odessa National Medical University, Odesa, https://orcid.org/0009-0002-4113-0138

Globa Maryna Doctor of Medical Sciences, Associate Professor of the Department of Radiation, P. L. Shupyk National University of Healthcare of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0000-0001-5112-5143

Heiko Iryna Candidate of Medical Sciences, Assistant Professor of the Department of Medical and Pharmaceutical Disciplines and Continuing Professional Development of Pharmacists, Donetsk National Medical University, Lyman, https://orcid.org/0009-0008-8274-9096

VALIDATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE ALGORITHMS IN FORMING CLINICAL THINKING OF MEDICAL UNIVERSITY STUDENTS

Abstract. The rapid introduction of artificial intelligence (AI) technologies into medical education necessitates ensuring their scientific validity, pedagogical feasibility, and ethical safety, which is a critical indicator for the formation of professional competencies of future doctors. In this context, the problem of validating AI thinking algorithms in the process of developing the clinical condition of medical

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

university students is of particular importance, since it is the quality of such a system that determines the effectiveness of training, the level of analytical skills, and the ability to make informed clinical decisions. The method of work is the analysis of the main approaches to validating AI algorithms, determining the criteria for their effectiveness, and assessing the impact of innovative technologies on the formation of clinical thinking of future specialists. The study summarizes modern methods of using artificial intelligence in the educational process, in particular, virtual patients, clinical decision support systems, adaptive educational platforms, and automated knowledge assessment tools. It is shown that these technologies contribute to the development of clinical reasoning, analytical thinking, the ability to work with uncertain clinical situations and the formation of a systematic approach to decision-making. At the same time, it is emphasized that their effectiveness largely depends on quality validation, which includes internal, external and educational algorithm testing, as well as evaluation according to the criteria of accuracy, reliability, reproducibility and educational outcome.

Special attention is paid to the advantages of implementing AI in education, including personalization of learning, increasing the efficiency of learning, the ability to model complex clinical situations and create a safe simulation environment for learning. At the same time, key limitations and challenges associated with algorithmic bias, insufficient transparency of models, ethical aspects of data use, as well as the risk of low automation of students' thinking and a decrease in the level of independence in clinical decisions are identified.

The study substantiates the need for a comprehensive, interdisciplinary approach to the implementation and validation of AI in medical education, consisting of technical, pedagogical and ethical components. It is emphasized that artificial intelligence should be considered as an auxiliary tool for the development of clinical thinking, and not as its replacement. The results obtained can be used to improve educational programs, develop standards for assessing the effectiveness of AI systems and improve the quality of training of future medical specialists in accordance with the modern requirements of the digital transformation of education.

Keywords: artificial intelligence, clinical thinking, medical education, algorithm validation, educational technologies.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток цифрових технологій істотно трансформує сучасну систему охорони здоров'я та медичну освіту, зумовлюючи необхідність перегляду традиційних підходів до підготовки майбутніх лікарів.

Інтеграція штучного інтелекту (далі – ШІ) в освітній процес медичних університетів забезпечує впровадження інноваційних інструментів, зокрема віртуальних пацієнтів, адаптивних освітніх платформ і систем підтримки ухвалення клінічних рішень, що підвищує якість навчання та уможливлює персоналізацію освітніх траєкторій здобувачів [1].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Особливої значущості набуває застосування алгоритмів ШІ для формування клінічного мислення як визначальної компетентності майбутнього лікаря. Вона охоплює здатність до аналізу, синтезу інформації, побудови діагностичних гіпотез та ухвалення обґрунтованих клінічних рішень. Дослідження демонструють, що застосування інструментів ШІ, таких як симуляційні середовища та системи автоматизованого оцінювання, покращує діагностичну точність, логіку клінічних міркувань та ефективність навчання. Зокрема, алгоритми машинного навчання вже застосовуються для оцінювання клінічного мислення здобувачів, забезпечуючи об'єктивність і масштабованість освітніх вимірювань [2].

Попри значний потенціал, упровадження ШІ в медичну освіту супроводжується низкою викликів, серед яких недостатня доказовість ефективності окремих інструментів, відсутність стандартизованих підходів до їхньої валідації, а також потреба в забезпеченні прозорості, надійності та етичності застосування алгоритмів. Аналіз сучасних досліджень підтверджує фрагментарність підходів і необхідність систематизації знань щодо оцінювання ефективності ШІ в освітньому процесі, зокрема в контексті формування клінічного мислення здобувачів [3].

Крім того, посилюється необхідність формування в майбутніх лікарів компетентностей, пов'язаних із застосуванням і критичною оцінкою технологій ШІ. Цей напрям є одним із визначальних для розвитку медичної галузі у XXI ст. Однак сучасні освітні програми не завжди встигають за темпами розвитку цифрових технологій, що підкреслює необхідність науково обґрунтованого впровадження та валідації алгоритмів ШІ в освітній процес. З огляду на це, актуальність дослідження зумовлена необхідністю комплексного аналізу сучасних підходів до застосування та валідації алгоритмів ШІ в медичній освіті, а також визначенням їхньої ролі в розвитку клінічного мислення здобувачів як основи професійної підготовки майбутніх лікарів [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема застосування технологій ШІ в медичній освіті широко висвітлюється в працях вітчизняних і закордонних дослідників. Зокрема, значний потенціал ШІ для підвищення ефективності освітнього процесу обґрунтовують В. Коротка та колеги [1], а також А. Висоцький, О. Суріков та С. Василюк-Зайцева [2]. Надалі ці підходи розвиваються в сучасних дослідженнях [3–5], де акцентується на можливостях персоналізації навчання, застосуванні симуляційних технологій, віртуальних пацієнтів і систем підтримки ухвалення клінічних рішень. Узагальнення сучасних тенденцій застосування ШІ в медицині свідчить про його суттєву роль у трансформації освітніх підходів [6–8].

Окремий напрям становлять дослідження, присвячені валідації алгоритмів ШІ. Зокрема, Л. Вінантс і співавтори (L. Wynants et al.) [9] та А. Бім (A. Beam) та І. Кохейн (I. Kohane) [10] наголошують на необхідності здійснення внутрішньої та зовнішньої валідації моделей. Автори підкреслюють важливість оцінювання

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

їхньої точності, надійності та узагальнюваності в різних умовах, зокрема в освітньому середовищі. Важливість інтеграції ШІ в клінічну практику та освіту також підтверджують П. Раджпуркар та колеги (P. Rajpurkar et al.). [11]. Наявні напрацювання формують вагоме теоретичне підґрунтя дослідження, проте низка аспектів проблеми залишається недостатньо вивченою. Зокрема, відсутня уніфікована методологія оцінювання освітньої ефективності технологій ШІ, не визначено критерії та показники їхнього впливу на формування клінічного мислення, а також не сформовано цілісні підходи до інтеграції інструментів ШІ в післядипломну медичну освіту. Крім того, потребують подальшого обґрунтування питання стандартизації валідації алгоритмів ШІ в освітньому процесі.

Таким чином, внесок статті полягає в систематизації сучасних підходів до впровадження технологій ШІ в медичну освіту, узагальненні їхнього впливу на розвиток клінічного мислення та обґрунтуванні багаторівневого підходу до оцінювання освітньої ефективності, що охоплює когнітивні, практичні й поведінкові аспекти навчання. Напрацювання формують теоретичне підґрунтя дослідження, проте залишають відкритими питання стандартизації валідації алгоритмів ШІ та оцінювання їхньої освітньої ефективності.

Метою статті є аналіз сучасних наукових даних щодо застосування й валідації алгоритмів штучного інтелекту в освітньому процесі медичних університетів та визначення їхньої ефективності у розвитку клінічного мислення здобувачів.

Відповідно до поставленої мети сформульовано такі завдання:

1) узагальнити теоретичні засади та концептуальні підходи до впровадження ШІ в медичну освіту;
2) схарактеризувати процедури валідації алгоритмів ШІ та особливості їхньої адаптації до освітнього середовища;
3) проаналізувати вплив технологій ШІ на ефективність навчання та процес формування клінічного мислення майбутніх фахівців;
4) визначити основні виклики, етичні обмеження та стратегічні перспективи інтеграції ШІ в систему медичної освіти.

Виклад основного матеріалу. ШІ стрімко змінює сучасну систему охорони здоров’я та медичну освіту завдяки широким інноваційним можливостям [1, с. 119]. У сфері підготовки майбутніх лікарів ШІ покращує процес засвоєння знань, сприяє розвитку клінічного мислення, підвищує точність діагностичних рішень та оптимізує адміністративні та освітні процеси. Застосування методів машинного навчання, нейронних мереж обробки природної мови та великих мовних моделей дає змогу розробляти реалістичні віртуальні симуляції пацієнтів, автоматизувати процес оцінювання, забезпечувати персоналізований зворотний зв’язок та прогнозувати освітні результати [2, с. 2]. Ці інноваційні підходи змінюють спосіб взаємодії здобувачів, інтернів та клініцистів із навчальними матеріалами, сприяючи розвитку їхніх клінічних компетентностей та практичних навичок.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Сфера охорони здоров'я поступово інтегрує ШІ в широке клінічне застосування, зокрема для аналізу медичних зображень, прогнозної аналітики та оптимізації догляду за пацієнтами. Цей тренд активно поширюється на академічні заклади, що готують майбутніх медичних фахівців [5, с. 5]. Через широке упровадження таких інструментів, як ChatGPT, системи підтримки клінічних рішень та аналітичні платформи на основі технологій ШІ, посилюється потреба у формуванні компетентності майбутніх лікарів у сфері цифрової та ШІ-грамотності. У всьому світі заклади медичної освіти розробляють навчальні програми, спрямовані не лише на опанування технічних навичок застосування ШІ, а й на усвідомлення етичних, правових, регуляторних та гуманістичних аспектів його застосування в клінічній практиці [6, с. 137].

Валідація алгоритмів ШІ є важливим етапом їхнього впровадження в освітній процес, особливо у сфері медичної освіти, де помилки можуть мати серйозні наслідки для розвитку клінічного мислення майбутніх фахівців. Валідація передбачає процес підтвердження того, що алгоритм або модель ШІ функціонує відповідно до поставлених цілей, забезпечує об'єктивні результати та може бути безпечно інтегрована в освітнє середовище. У медичній освіті її значення зростає через необхідність не лише технічної точності, а й педагогічної доцільності та впливу на формування клінічних компетентностей [7; 8].

Основними підходами до валідації алгоритмів ШІ є внутрішня, зовнішня та клінічна (або освітня) апробації. Внутрішня валідація здійснюється на етапі розроблення моделі з використанням навчальних і тестових вибірок, часто із застосуванням методів перехресної перевірки (cross-validation), що дає змогу оцінити узгодженість і стабільність результатів у межах одного набору даних. Проте вона має обмеження, оскільки не гарантує ефективності моделі в інших умовах. З огляду на це, важливою є зовнішня валідація, яка передбачає перевірку алгоритму на незалежних вибірках, що відрізняються за характеристиками, контекстом або популяцією користувачів. Вона дає змогу оцінити узагальнюваність і реальну практичну цінність систем ШІ [9].

Клінічна або освітня апробація є наступним етапом, що передбачає впровадження алгоритму в реальне освітнє або клінічне середовище з оцінкою його впливу на результати навчання та якість ухвалення рішень. У контексті медичної освіти це охоплює аналіз змін у рівні клінічного мислення здобувачів, їхньої здатності до діагностичної аргументації, а також впливу на формування професійних компетентностей. Такий підхід відповідає сучасним рекомендаціям щодо оцінювання цифрових інновацій у медицині, які підкреслюють необхідність дослідження не лише технічної ефективності, а й клінічної та освітньої користі [4].

Оцінка ефективності алгоритмів ШІ ґрунтується на низці критеріїв, серед яких визначальними є точність (accuracy), надійність (reliability), відтворюваність (reproducibility) та результативність навчання. Точність відображає здатність алгоритму правильно класифікувати або прогнозувати результати;

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

надійність визначає стабільність його роботи в різних умовах. Відтворюваність передбачає можливість отримання аналогічних результатів у разі повторного використання алгоритму на інших вибірках або в інших середовищах, що необхідно для наукової обґрунтованості. Особливого значення в освітньому контексті набуває оцінювання результативності навчання. Воно передбачає комплексний аналіз впливу ШІ на рівень теоретичних знань, розвиток клінічного мислення, а також здатність до аналітичної діяльності та ухвалення клінічних рішень [10; 11].

Попри значний потенціал, процес валідації алгоритмів ШІ супроводжується низкою викликів. Одним з основних є обмежена репрезентативність навчальних даних, що призводить до упередженості алгоритмів і зниження їхньої ефективності в інших популяціях. Також критичною залишається проблема «чорної скриньки», коли складні моделі, зокрема глибокі нейронні мережі, мають низький рівень інтерпретованості. Це обмежує їхнє практичне застосування та знижує рівень довіри до користувачів. В освітньому середовищі додатковим викликом є складність вимірювання впливу ШІ на формування клінічного мислення, яке є багатовимірним і залежить від низки чинників. Крім того, відсутність уніфікованих стандартів валідації та етичні питання, пов'язані з використанням даних і автономністю ухвалення рішень, залишаються актуальними [7; 9].

Отже, валідація алгоритмів ШІ в медичній освіті є складним багаторівневим процесом, що потребує поєднання технічних, клінічних та педагогічних підходів. Її ефективна реалізація є необхідною умовою безпечного й ефективного впровадження ШІ в освітній процес і забезпечення високої якості підготовки майбутніх медичних фахівців.

Проте, варто зауважити, що освіта у сфері ШІ в медичних освітніх програмах залишається фрагментарною та непослідовною. Низка закладів досі не має комплексних, систематизованих курсів або методів навчання, які пройшли б належну валідацію, а також відсутня ефективна міждисциплінарна співпраця між викладачами медичних, інженерних та інформаційних дисциплін [5]. Спостерігається значна варіативність у підходах до визначення цифрової та ШІ-грамотності здобувачів, оцінювання результатів навчання й підготовки викладачів для інтеграції ШІ в освітній процес. Це зумовлює необхідність стандартизації освітніх стратегій і впровадження доказових методів викладання у цій сфері.

Клінічне мислення є однією з основних компетентностей сучасного лікаря, оскільки забезпечує здатність аналізувати клінічні дані, формувати діагностичні гіпотези та ухвалювати обґрунтовані клінічні рішення. Воно охоплює низку взаємопов'язаних компонентів: когнітивні процеси (аналіз симптомів, оцінка лабораторних даних, критичне мислення), метакогнітивні навички (самоаналіз рішень, рефлексія), а також практичні й комунікативні уміння для взаємодії з пацієнтами та колегами.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Традиційно розвиток клінічного мислення здійснюється через лекційні курси, клінічні практики, навчання на основі кейсів та практичні заняття в клінічних умовах. Ці методи дають здобувачам освіти можливість поступово інтегрувати теоретичні знання з практичними навичками та спостереженням за досвідченими лікарями [3].

Проте класичні підходи мають низку обмежень: суб'єктивний досвід викладача, недоступність симуляційних ресурсів та відсутність інструментів для систематичного оцінювання розвитку клінічного мислення здобувачів. Крім того, стрімке зростання обсягу медичної інформації та складність сучасних клінічних випадків вимагають інтеграції сучасних технологій, зокрема ШІ, для ефективнішого розвитку цієї компетентності [4].

Попри значущість традиційних підходів, сучасні вимоги до медичної освіти потребують упровадження інноваційних методів, які сприяють підвищенню ефективності формування клінічного мислення та адаптації освітнього процесу до зростання складності сучасної клінічної практики. Традиційні методи, такі як лекції, практичні заняття та робота в клінічних підрозділах, забезпечують інтеграцію теоретичних знань і практичних навичок, проте вони не завжди дають змогу максимально відтворити реалії сучасного клінічного середовища.

У цьому контексті ШІ є інструментом, який не лише доповнює класичні методи навчання, а й значно розширює можливості розвитку компетентностей майбутніх лікарів.

Сучасні технології ШІ – віртуальні симуляції пацієнтів, інтелектуальні системи підтримки клінічних рішень, адаптивні освітні платформи, автоматизовані системи оцінювання знань і навичок здобувачів – уможливлюють створення інтерактивного, персоналізованого й динамічного освітнього середовища, у якому здобувачі можуть практикувати аналіз клінічних даних, формування діагностичних гіпотез та ухвалення обґрунтованих рішень без ризику для пацієнта [3–5].

Застосування ШІ також забезпечує об'єктивне оцінювання розвитку клінічного мислення, дає змогу ідентифікувати слабкі місця в навчанні та своєчасно коригувати освітній процес. Крім того, технології ШІ сприяють інтеграції нових знань у практичні сценарії, що особливо важливо в умовах швидкого розвитку медичної науки та збільшення обсягу доступної клінічної інформації.

На основі аналізу сучасних наукових джерел, присвячених упровадженню технологій ШІ в медичній освіті [3–4; 7; 11–13], систематизовано основні підходи до їхнього застосування й узагальнено їхній освітній ефект (табл. 1). У таблиці відображено порівняльну характеристику методів ШІ з урахуванням їхніх переваг, обмежень і впливу на формування клінічного мислення, що дає змогу оцінити їхню доцільність для інтеграції в освітній процес.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Таблиця 1

Порівняння методів ШІ в розвитку клінічного мислення

Метод / технологія ШІ	Призначення	Сильні сторони	Обмеження	Вплив на клінічне мислення
Віртуальні пацієнти	Симуляція клінічних ситуацій	Безпечне середовище, реалістичні сценарії	Обмежена складність, потребує налаштування	Підвищує діагностичні навички
ШІ-системи підтримки рішень	Пропонує діагностичні та терапевтичні рішення	Швидкий аналіз даних, зменшує кількість помилок	Може формувати залежність	Покращує логіку міркувань
Адаптивні освітні платформи	Персоналізація навчання	Персоналізація, інтерактивність	Висока вартість упровадження	Підвищує системність мислення
Автоматизоване оцінювання знань	Контроль і зворотний зв'язок	Об'єктивна оцінка, швидкий зворотний зв'язок	Обмежена здатність оцінювати комплексні навички	Підвищує рефлексію та самоаналіз рішень

Джерело: складено авторами на основі [3–4; 7; 11–13]

У сучасній медичній освіті активно впроваджуються інноваційні методи із застосуванням ШІ, спрямовані на розвиток клінічного мислення. Одним із таких підходів є застосування віртуальних пацієнтів – цифрових симуляцій клінічних випадків, які дають змогу здобувачам відпрацьовувати діагностичні й терапевтичні навички в безпечному середовищі. Зокрема, у практиці медичних університетів широко використовуються платформи Body Interact, Open-Labyrinth, vpSim та CASUS, які моделюють клінічні сценарії різної складності – від первинного прийому пацієнта до ведення хронічних захворювань і невідкладних станів. Наприклад, у системі Body Interact здобувачі можуть працювати з інтерактивними сценаріями гострого коронарного синдрому або сепсису, ухвалюючи рішення в режимі реального часу, тоді як CASUS дає змогу аналізувати послідовні клінічні випадки з акцентом на діагностичне мислення та клінічну аргументацію. Ці технології забезпечують високий рівень реалістичності сценаріїв та можливість багаторазового відпрацювання, що сприяє формуванню клінічного досвіду без ризику для реальних пацієнтів. Однак їхнім обмеженням є відносна спрощеність складних клінічних ситуацій та необхідність значних ресурсів для розроблення якісного контенту. Дослідження підтверджують, що використання віртуальних пацієнтів сприяє покращенню діагностичного мислення та клінічної аргументації [12].

Вагоме значення також мають системи підтримки ухвалення клінічних рішень на основі технологій ШІ. Вони здатні здійснювати інтегральний аналіз

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

великих масивів клінічних, лабораторних та інструментальних даних, пропонуючи можливі діагностичні або терапевтичні рішення [11].

До таких систем належать IBM Watson Health, Isabel Clinical Decision Support System, ClinicalKey та інші платформи, що інтегрують медичні бази знань з алгоритмами машинного навчання. Вони застосовують методи машинного навчання та обробки природної мови для узагальнення медичної інформації, урахування клінічних протоколів і рекомендацій, а також індивідуальних особливостей пацієнта. Їхнє застосування дає змогу значно зменшити кількість діагностичних помилок, підвищити точність ухвалення рішень, прискорити обробку інформації та оптимізувати клінічні процеси, особливо за умови значного навантаження або обмеженого часу [7; 11]. Крім того, такі системи можуть виконувати функцію освітнього інструменту, демонструючи здобувачам логіку побудови клінічного висновку та сприяючи кращому розумінню причинно-наслідкових зв'язків у клінічній практиці [11; 13].

Попри значний потенціал, застосування систем підтримки ухвалення рішень має певні обмеження. Зокрема, це стосується ризиків надмірної довіри до алгоритмів, що може призводити до формування залежності від автоматизованих підказок і зниження рівня самостійного аналізу клінічної інформації. Важливим застереженням є схильність здобувачів до некритичного сприйняття рекомендацій ШІ. Це особливо актуально для осіб із недостатнім рівнем базової підготовки, що може негативно впливати на розвиток клінічного мислення. Додатковими викликами є обмежена прозорість деяких алгоритмів, можливість алгоритмічної упередженості та необхідність постійного оновлення даних відповідно до сучасних клінічних рекомендацій [4; 7; 11]. Проте результати наукових досліджень підтверджують, що за умови раціональної інтеграції в освітній процес такі системи значно підвищують якість підготовки майбутніх лікарів. Їхнє застосування сприяє розвитку логіки клінічних міркувань, формуванню навичок аналізу складних клінічних ситуацій, покращенню здатності до ухвалення обґрунтованих рішень та розвитку рефлексивного мислення. Особливо ефективним є поєднання таких технологій із традиційними методами навчання та активною роллю викладача. Це сприяє збереженню балансу між технологічною підтримкою та самостійністю клінічного мислення. [7; 11].

Адаптивні освітні платформи та інтелектуальні тьютори є ще одним перспективним напрямом, що забезпечує персоналізацію освітнього процесу відповідно до рівня знань і темпу засвоєння матеріалу здобувачем. До таких систем належать Smart Sparrow, Area9 Lyceum, Knewton та інші адаптивні платформи, що застосовують алгоритми ШІ для аналізу навчальної діяльності користувача та корекції контенту в режимі реального часу. Завдяки застосуванню алгоритмів машинного навчання такі системи здатні формувати персоналізовані освітні траєкторії, підвищувати залученість і мотивацію до навчання. Однак їхнє впровадження вимагає значних фінансових і технічних ресурсів. Дослідження демонструють, що адаптивне навчання сприяє розвитку системного мислення та глибшому розумінню клінічних процесів [13].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Окрему групу становлять технології автоматизованого оцінювання знань, що забезпечують оперативний і об'єктивний зворотний зв'язок щодо рівня підготовки здобувачів. Вони дають змогу контролювати засвоєння матеріалу, виявляти прогалини в знаннях і стимулювати рефлексію. Водночас їх обмежує недостатня здатність оцінювати складні клінічні компетентності, зокрема мислення в умовах невизначеності. При цьому результати досліджень засвідчують, що такі системи сприяють розвитку навичок самоаналізу та ухвалення обґрунтованих клінічних рішень [3; 11; 13]. Упровадження цих технологій в освітній процес розширює можливості формування клінічного мислення завдяки поєднанню безпечного освітнього середовища, персоналізації, аналітичної підтримки та ефективного зворотного зв'язку.

Упровадження технологій ШІ в медичну освіту надає значні можливості для підвищення якості підготовки фахівців, водночас супроводжуючись низкою обмежень і викликів, що потребують критичного осмислення. До основних освітніх переваг належить здатність забезпечувати персоналізоване навчання, адаптоване до індивідуальних потреб, рівня підготовки та темпу засвоєння знань. Інтелектуальні системи дають змогу формувати індивідуальні освітні траєкторії, надавати миттєвий зворотний зв'язок, моделювати складні клінічні ситуації та створювати безпечне середовище для відпрацювання практичних навичок. Це сприяє глибшому засвоєнню матеріалу, розвитку клінічного мислення, аналітичних здібностей і навичок ухвалення рішень. Крім того, ШІ розширює доступ до освітніх ресурсів і підвищує ефективність викладання, оптимізуючи рутинні процеси оцінювання та моніторингу навчальних досягнень [7].

Упровадження ШІ супроводжується методологічними й технічними обмеженнями. Однією з основних проблем є залежність якості алгоритмів від обсягу та репрезентативності навчальних даних. Це може призводити до виникнення систематичних помилок та обмежувати здатність результатів до узагальнення. Упровадження ШІ-рішень у наявні освітні системи потребує значних фінансових, технічних і кадрових ресурсів. Значним викликом є недостатня інтерпретованість складних моделей (так званий ефект «чорної скриньки»), що ускладнює розуміння логіки ухвалення рішень алгоритмами та їхнє застосування в освітньому процесі. Крім того, відсутність стандартизованих методик оцінювання ефективності ШІ в освіті ускладнює об'єктивне порівняння різних технологій і підходів [8].

Етичні аспекти та питання довіри посідають центральне місце в науковому дискурсі щодо впровадження ШІ. Використання персональних даних здобувачів і пацієнтів вимагає дотримання принципів конфіденційності, безпеки та інформованої згоди. Існує також ризик алгоритмічної упередженості, що може призводити до нерівності в доступі до якісного навчання або формування викривлених клінічних уявлень. Важливим є забезпечення прозорості алгоритмів і пояснюваності їхніх рішень, що сприяє формуванню довіри користувачів. У цьому контексті підкреслюється необхідність розроблення етичних

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

стандартів і регуляторних підходів до застосування ШІ в освіті та медицині [5; 14].

Окрему увагу варто приділити ризикам надмірної автоматизації мислення. Хоча ШІ може значно полегшити процес аналізу інформації та ухвалення рішень, існує небезпека формування залежності від алгоритмів і зниження рівня критичного мислення здобувачів. Надмірне покладання на автоматизовані системи може призводити до поверхневого засвоєння знань, втрати навичок самостійного аналізу та зниження здатності до клінічної інтуїції. Це особливо актуально в умовах медичної практики, де рішення часто ухвалюють в умовах невизначеності, що потребує комплексного підходу. З огляду на це необхідно забезпечити баланс між застосуванням ШІ як допоміжного інструменту та збереженням автономності мислення майбутніх фахівців [7–8].

Упровадження ШІ в медичну освіту має значний трансформаційний потенціал, однак потребує системного підходу з урахуванням освітніх переваг, технологічних обмежень, етичних викликів і необхідності збереження критичного мислення як основної компетентності майбутніх лікарів [7; 15].

Важливим напрямом безпечного й ефективного впровадження ШІ та великих мовних моделей у медичну освіту є забезпечення належного рівня захисту персональних даних. На етапах розроблення й застосування таких систем необхідно приділяти особливу увагу питанням конфіденційності та безпеки інформації. Це передбачає впровадження комплексних заходів, зокрема шифрування даних, їхню анонімізацію, застосування захищених протоколів зберігання та суворого контролю доступу. Важливою є також регламентація процесів збору даних, що передбачає укладання відповідних угод між установами, визначення обґрунтованості збору інформації та посилення ролі етичних комітетів у контролі таких процесів. Особливу увагу варто приділяти мінімізації використання реальних даних пацієнтів з навчальною метою, віддаючи перевагу симульованим або гіпотетичним сценаріям. За необхідності використання реальних клінічних даних обов’язковими умовами є отримання інформованої згоди пацієнта, схвалення комісії з питань етики та застосування надійних процедур деперсоналізації даних [15]. Необхідно забезпечити належну підготовку здобувачів щодо етичних і правових аспектів роботи з персональною інформацією, що формує основу для відповідального застосування цифрових технологій у майбутній професійній діяльності.

Важливим принципом є забезпечення прозорості функціонування алгоритмів ШІ, що передбачає можливість інтерпретації та перевірки процесів ухвалення рішень алгоритмами. Це необхідно для формування довіри користувачів. Доцільним є впровадження стандартизованих підходів до звітності щодо розроблення й тестування систем ШІ, зокрема опис алгоритмів, характеристик навчальних даних і результатів валідації. Ефективним підходом також є міждисциплінарна співпраця фахівців з інформаційних технологій, медицини та етики, що сприяє подоланню проблеми «непрозорості» алгоритмів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Упровадження етичних аспектів ШІ в освітні програми дає змогу підготувати майбутніх фахівців до усвідомленого й відповідального застосування таких технологій [4; 12; 16].

Забезпечення справедливості в застосуванні технологій ШІ вимагає узгоджених політичних рішень і міжнародної співпраці. Необхідною є підтримка регіонів з обмеженими ресурсами в доступі до сучасних технологій, що сприятиме зменшенню нерівності в медичній освіті. Політики повинні регулювати процеси розподілу ресурсів і обміну даними, забезпечуючи рівні можливості для різних груп користувачів. Під час розроблення алгоритмів необхідно враховувати культурні, соціальні та регіональні особливості, що дає змогу підвищити їхню релевантність і чутливість до контексту застосування [16].

Окрему увагу варто приділити проблемі алгоритмічної упередженості. Для її мінімізації необхідно використовувати різні та репрезентативні набори даних, що відображають особливості різних груп населення. Регулярний аудит алгоритмів сприяє виявленню та усуненню потенційних упереджень, забезпечуючи об'єктивні результати. Це особливо важливо в медичній освіті, де формування клінічного мислення ґрунтується на перевірених і неупереджених даних [5; 12].

Визначення відповідальності й підзвітності під час застосування ШІ є ще одним важливим аспектом. Необхідно чітко окреслити межі відповідальності між розробниками, викладачами й користувачами систем ШІ, особливо у випадках, коли алгоритми впливають на ухвалення клінічних рішень. Необхідно також розробити нормативно-правову базу, що регулює відповідальність за можливі помилки або негативні наслідки застосування інструментів ШІ. У процесі підготовки здобувачів необхідно акцентувати на принципах відповідального використання технологій, ролі людського контролю та необхідності критичної оцінки результатів, отриманих за допомогою алгоритмів [5; 16].

Перспективним напрямом є розвиток гібридних моделей навчання, які поєднують традиційні педагогічні підходи з можливостями ШІ. Це сприяє розвитку самостійного мислення, аналітичних здібностей і навичок розв'язання проблем. Необхідно розробляти чіткі рекомендації щодо застосування інструментів ШІ в освітньому процесі, зокрема щодо його обмежень, для запобігання надмірної залежності від технологій. Підвищення якості даних, забезпечення прозорості алгоритмів і впровадження механізмів людського контролю сприяють мінімізації ризиків помилкових або неперевірених результатів, зокрема так званих «галюцинацій» ШІ.

Дотримання принципу автономії пацієнта та мінімізації даних також має фундаментальне значення. Необхідно обмежувати обсяг оброблюваної інформації суворо визначеними цілями, забезпечуючи повне інформування пацієнтів щодо цілей і способів використання їхніх даних. Підвищення прозорості алгоритмів сприяє кращому розумінню пацієнтами процесу ухвалення рішень, що зміцнює довіру до технологій і підтримує їхню автономію. Упровадження

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

цих аспектів до освітніх програм сприяє розвитку в майбутніх лікарів етичної чутливості та відповідальності в застосуванні технологій ШІ.

Крім того, важливими стратегіями мінімізації ризиків є системне навчання застосування ШІ, розвиток критичного мислення щодо цифрових інструментів, прозорість у звітуванні про використані дані та алгоритми, а також формування чіткої політики щодо академічної доброчесності. У сукупності ці підходи сприяють безпечній, етично обґрунтованій та ефективній інтеграції технологій ШІ в медичну освіту.

Висновки. Результати дослідження підтверджують, що інтеграція технологій ШІ в медичну освіту відкриває принципово нові можливості для формування клінічного мислення та підвищення якості підготовки майбутніх фахівців.

Використання віртуальних пацієнтів, систем підтримки ухвалення клінічних рішень, адаптивних освітніх платформ та автоматизованого оцінювання знань сприяє розвитку аналітичних здібностей, клінічної аргументації, рефлексії та здатності до ухвалення обґрунтованих рішень в умовах невизначеності. Застосування таких інструментів сприяє створенню безпечного, персоналізованого та інтерактивного освітнього середовища, що відповідає сучасним викликам медичної освіти.

Ефективність упровадження ШІ безпосередньо зумовлена якістю валідації алгоритмів. Цей процес має бути багаторівневим і охоплювати внутрішню, зовнішню та освітню апробації. Оцінювання здійснюється за критеріями точності, надійності, відтворюваності результатів та їхнього безпосереднього впливу на освітні досягнення. Без системного підходу до валідації існує ризик використання недостатньо надійних або упереджених інструментів, що може негативно вплинути на освітній процес та розвиток професійних компетентностей.

Упровадження ШІ супроводжується низкою методологічних, технічних та етичних викликів, серед яких особливе значення мають питання конфіденційності даних, алгоритмічної упередженості, прозорості ухвалення рішень та визначення відповідальності. Важливим є також запобігання надмірній автоматизації мислення, яка може знижувати рівень критичного аналізу та самостійності здобувачів. З огляду на це необхідним є дотримання принципу балансу між застосуванням ШІ як інструменту підтримки та збереженням провідної ролі людини під час ухвалення рішень.

Перспективи подальших досліджень пов’язані з розробленням стандартизованих підходів до валідації освітніх систем ШІ, удосконаленням методів оцінювання їхнього впливу на клінічне мислення, а також інтеграцією етичних принципів у процес підготовки медичних фахівців.

Особливо актуальним є розвиток гібридних моделей навчання, які поєднують інноваційні технології з традиційними педагогічними підходами, забезпечуючи комплексний розвиток професійних компетентностей.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Отже, ШІ доцільно розглядати не як заміну, а як допоміжний інструмент у медичній освіті, ефективність якого визначається якістю його впровадження, науковою обґрунтованістю та етичною відповідальністю. Його раціональне застосування здатне значно підвищити рівень підготовки майбутніх лікарів і сприяти розвитку сучасної системи медичної освіти.

Література:

1. Коротка В. О. Мокринський В. А. Технології штучного інтелекту в сучасній медицині: впровадження та проблематика. *Укр. мед. часопис.* 2024. №5 (163). С. 19–121. DOI: https://doi.org/10.32471/umj.1680-3051.163.257497

2. Висоцький А. А., Суріков О. О., Василюк-Зайцева С. В. Розвиток штучного інтелекту в сучасній медицині. *Укр. мед. часопис*, 2023. №2(154). С. 1–4. DOI: https://doi.org/10.32471/umj.1680-3051.154.241221

3. Yu S.-Y., Lin H.-P., Kung Y.-M., Chen S.-C. Artificial intelligence-enhanced clinical reasoning in nurse practitioners: A systematic review. *Nurse Education in Practice*. 2026 Vol. 91. Article 104724. DOI: https://doi.org/10.1016/j.nepr.2026.104724.

4. Li X., Yan X., Lai H. The ethical challenges in the integration of artificial intelligence and large language models in medical education: A scoping review. *PLoS One*. 2025. Vol. 20. №10. Article e0333411. DOI: https://doi.org/10.1371/journal.pone.0333411

5. Aung Y. Y. M., Wong D. C. S., Ting D. S. W. The promise of artificial intelligence: a review of the opportunities and challenges of artificial intelligence in healthcare. *Br. Med. Bull.* 2021. Vol. 139. №1. P. 4–15. DOI: https://doi.org/10.1093/bmb/ldab016

6. Шаров С. В. Сучасний стан розвитку штучного інтелекту та напрямки його використання. *Українські студії в європейському контексті*. 2023. №6. С. 136–144. URL: http://obrii.org.ua/usec/storage/article/Sharov_2023_136.pdf (дата звернення: 18.04.2026).

7. Topol E. J. High-performance medicine: the convergence of human and artificial intelligence. *Nat Med.* 2019. № 1. P. 44–56. DOI: https://doi.org/10.1038/s41591-018-0300-7

8. Kelly Y., Zilanawala A., Booker C., Sacker A. Social Media Use and Adolescent Mental Health: Findings From the UK Millennium Cohort Study. *EClinicalMedicine.* 2019. № 6. P. 59–68. DOI: https://doi.org/10.1016/j.eclinm.2018.12.005

9. Prediction models for diagnosis and prognosis of covid-19: systematic review and critical appraisal / L. Wynants et al. *BMJ*. 2020. № 369. Article m1328. DOI: https://doi.org/10.1136/bmj.m2204

10. Beam A. L., Kohane I. S. Big Data and Machine Learning in Health Care. *JAMA*. 2018. Vol. 319. №13. P. 1317–1318. DOI: https://doi.org/10.1001/jama.2017.18391

11. Rajpurkar P., Chen E., Banerjee O., Topol E. J. AI in health and medicine. *Nat Med.* 2022. Vol. 28. № 1. P. 31–38. DOI: https://doi.org/10.1038/s41591-021-01614-0

12. Virtual Patient Simulations in Health Professions Education: Systematic Review and Meta-Analysis by the Digital Health Education Collaboration / A. A. Kononowicz et al. *J Med Internet Res.* 2019. Vol. 21. № 7. Article e14676. DOI: https://doi.org/10.2196/14676

13. Explainable Artificial Intelligence in education / H. Khosravi et al. *Computers and Education: Artificial Intelligence.* 2022. Vol. 3. Article 100074. DOI: https://doi.org/10.1016/j.caeai.2022.100074

14. Alain G., Crick J., Snead E., Quatman-Yates C. C., Quatman C. E. Evaluating User Interactions and Adoption Patterns of Generative AI in Health Care Occupations Using Claude: Cross-Sectional Study. *J Med Internet Res.* 2025. № 27. Article e73918. DOI: https://doi.org/10.2196/73918

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

15. Clinical reasoning of a generative artificial intelligence model compared with physicians / S. Cabral et al. *JAMA Intern Med.* 2024. Vol. 184. № 5. P. 581–583. DOI: https://doi.org/10.1001/jamainternmed.2024.0295

16. Patient Autonomy in Medical Education: Navigating Ethical Challenges in the Age of Artificial Intelligence / H. Lu et al. *Inquiry.* 2024. № 61. DOI: https://doi.org/10.1177/00469580241266364

17. Reddy S. Generative AI in healthcare: an implementation science informed translational path on application, integration and governance. *Implement Sci.* 2024. Vol. 19. № 1. Article 27. DOI: https://doi.org/10.1186/s13012-024-01357-9

References:

1. Korotka, V. O., & Mokrynskyi, V. A. (2024). Tekhnolohii shtuchnoho intelektu v suchasnii medytsyni: vprovadzhennia ta problematyka [Artificial intelligence technologies in modern medicine: implementation and issues]. *Ukr. med. chasopys – Ukrainian Medical Journal, 5* (163), 19–121. https://doi.org/10.32471/umj.1680-3051.163.257497 [in Ukrainian].

2. Vysotskyi, A. A., Surikov, O. O., & Vasyliuk-Zaitseva, S. V. (2023). Rozvytok shtuchnoho intelektu v suchasnii medytsyni [The development of artificial intelligence in modern medicine]. *Ukr. med. chasopys – Ukrainian Medical Journal, 2*(154), 1–4. https://doi.org/10.32471/umj.1680-3051.154.241221 [in Ukrainian].

3. Yu, S.-Y., Lin, H.-P., Kung, Y.-M., & Chen, S.-C. (2026). Artificial intelligence-enhanced clinical reasoning in nurse practitioners: A systematic review. *Nurse Education in Practice, 91*, 104724, https://doi.org/10.1016/j.nepr.2026.104724

4. Li, X., Yan, X., & Lai, H. (2025). The ethical challenges in the integration of artificial intelligence and large language models in medical education: A scoping review. *PLoS One, 20*(10), e0333411. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0333411

5. Aung, Y. Y. M., Wong, D. C. S., & Ting, D. S. W. (2021). The promise of artificial intelligence: a review of the opportunities and challenges of artificial intelligence in healthcare. *Br. Med. Bull., 139*(1), 4–15. https://doi.org/10.1093/bmb/ldab016

6. Sharov, S. V. (2023). Suchasnyi stan rozvytku shtuchnoho intelektu ta napriamky yoho vykorystannia [The current state of artificial intelligence development and directions of its use]. *Ukrainski studii v yevropeiskomu konteksti – Ukrainian studies in the European context, 6,* 136–144. Retrieved from http://obrii.org.ua/usec/storage/article/Sharov_2023_136.pdf [in Ukrainian].

7. Topol, E. J. (2019). High-performance medicine: the convergence of human and artificial intelligence. *Nat Med, 1*, 44–56. https://doi.org/10.1038/s41591-018-0300-7

8. Kelly, Y., Zilanawala, A., Booker, C., & Sacker, A. (2019). Social Media Use and Adolescent Mental Health: Findings From the UK Millennium Cohort Study. *EClinicalMedicine, 6*, 59–68. https://doi.org/10.1016/j.eclinm.2018.12.005

9. Wynants, L., Van Calster, B., Collins, G. S., Riley, R. D., Heinze, G. … & van Smeden, M. (2020). Prediction models for diagnosis and prognosis of covid-19: systematic review and critical appraisal. *BMJ. 369*, m1328. https://doi.org/10.1136/bmj.m2204

10. Beam, A. L., & Kohane, I. S. (2018). Big Data and Machine Learning in Health Care. *JAMA, 319*(13), 1317–1318. https://doi.org/10.1001/jama.2017.18391

11. Rajpurkar, P., Chen, E., Banerjee, O., & Topol, E. J. (2022). AI in health and medicine. *Nat Med, 28*(1), 31–38. https://doi.org/10.1038/s41591-021-01614-0.

12. Kononowicz, A. A., Woodham, L. A., Edelbring, S., Stathakarou, N., Davies, D., … & Zary, N. (2019). Virtual Patient Simulations in Health Professions Education: Systematic Review and Meta-Analysis by the Digital Health Education Collaboration. *J Med Internet Res, 21*(7), e14676. https://doi.org/10.2196/14676

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

13. Khosravi, H., Buckingham Shum, S., Chen, G., Conati, C., Tsai, Y.-S., … & Gašević, D. (2022). Explainable Artificial Intelligence in education, *Computers and Education: Artificial Intelligence, 3*, 100074, https://doi.org/10.1016/j.caeai.2022.100074

14. Alain, G., Crick, J., Snead, E., Quatman-Yates, C. C., & Quatman, C. E. (2025). Evaluating User Interactions and Adoption Patterns of Generative AI in Health Care Occupations Using Claude: Cross-Sectional Study. *J Med Internet Res, 27*, e73918. https://doi.org/10.2196/73918

15. Cabral, S., Restrepo, D., Kanjee, Z., Wilson, P., Crowe, B., … & Rodman, A. (2024). Clinical reasoning of a generative artificial intelligence model compared with physicians. *JAMA Intern Med*, *184*(5), 581–583. https://doi.org/10.1001/jamainternmed.2024.0295

16. Lu, H., Alhaskawi, A., Dong, Y., Zou, X., Zhou, H., … & Abdalbary, S. A. (2024). Patient Autonomy in Medical Education: Navigating Ethical Challenges in the Age of Artificial Intelligence. *Inquiry*,*61*. https://doi.org/10.1177/00469580241266364

17. Reddy, S. (2024). Generative AI in healthcare: an implementation science informed translational path on application, integration and governance. *Implement Sci*, *19*(1), 27. https://doi.org/10.1186/s13012-024-01357-9

Дата першого надходження статті до видання: 01.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК : 616.151.5-005.7-037-02:[616.98:578.834

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2404-2419

Бобкович Катерина Олегівна кандидат медичних наук, доцент кафедри пропедевтики внутрішніх хвороб, Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0000-0001-5783-2412

Волохатий Ярослав Андрійович студент медичного факультету, Буковинський державний медичний університет, м.Чернівці, https://orcid.org/ 0009-0004-7653-4874

Совик Юрій Ярославович студент медичного факультету, Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0009-0004-0467-8158

ГОСТРІ ТА ВІДДАЛЕНІ ТРОМБЕМБОЛЧНІ НАСЛІДКИ У ПАЦІЄНТІВ, ЩО ПЕРЕНЕСЛИ COVID-19

Анотація. COVID-19 — це системна патологія, що спричиняє виражені порушення гемостазу та підвищує ризик тромбоутворення. Тромботичні ускладнення виникають як у гострому періоді інфекції, так і після одужання. Високий ризик смертності, інвалідизації та рецидивів зумовлює необхідність детального вивчення механізмів тромбоутворення після перенесеного COVID-19.

Мета дослідження - спираючись на дані досліджень та клінічних випадків, проаналізувати сучасні дані щодо механізмів розвитку тромбозу при коронаровірусній інфекції, визначити основні клінічні прояви та прогностичні маркери у пацієнтів, які перехворіли на коронаровірусну хворобу, як в гострій стадії, так і при тривалому COVID-19.

Результати дослідження. Коронаровірусна інфекція призводить до розвитку гіперкоагуляції шляхом запуску низки механізмів - ендотеліальної дисфункції внаслідок прямого ураження клітин вірусом, гіперзапального синдрому, активації коагуляційного каскаду та тромбоцитів, пригнічення фібринолізу, взаємодії системи комплементу та згортання крові. Активація системи коагуляції призводить до тромботичних ускладнень як в системі венозного, так і артеріального русла. Венозні тромботичні події проявлялися тромбозом глибоких вен, ворітної вени, церебрального венозного синуса; легеневою емболією.

При враженні артеріальних судин у пацієнтів виникали ішемічний інсульт, інфаркт міокарда, тромбоз коронарних стентів, інфаркти внутрішніх органів (селезінки, нирки), гостра ішемія кінцівок.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Особливої уваги варте виникнення тромбозів у постковідному періоді, що свідчить про збереження гіперкоагуляційного стану.

Для вчасної діагностики стані підвищення згортальних властивостей з метою профілактики емболічних ускладнень у хворих слід контролювати рівень D-димеру та тромбоцитів, досліджувати в динаміці коагулограму, оцінювати маркери системного запалення.

Профілактична антикоагуляція є стандартом ведення пацієнтів із COVID-19, а у разі підтвердженого тромбозу застосовують терапевтичні дози антикоагулянтів, антитромбоцитарні препарати, хірургічне втручання (при тяжких артеріальних оклюзіях).

Висновки. COVID-19 є системним захворюванням, яке здатне істотно підвищувати ризик розвитку як венозних, так і артеріальних тромбоемболічних подій в гострій фазі та при тривалому COVID через комплексний протромботичний та прозапальний стан.

Рання діагностика, моніторинг ключових біомаркерів (D-димер) та своєчасна фармакологічна тромбопрофілактика є вкрай важливими для запобігання даним ускладненням.

Ключові слова: COVID-19, венозна тромбемболія, артеріальна тромбемболія, тривалий COVID, тромбопрофілактика.

Bobkovych Kateryna Olehivna PhD in Medicine, Associate Professor, Department of Propedeutics of Internal Diseases, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0000-0001-5783-2412

Volokhatyi Yaroslav Andriyovych student of medical faculty, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0009-0004-7653-4874

Sovyk Yurii Yaroslavovych student of medical faculty, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0009-0004-0467-8158

ACUTE AND LONG-TERM THROMBOEMBOLIC COMPLICATIONS IN PATIENTS WHO HAVE HAD COVID-19

Abstract. COVID-19 is a systemic disease that causes significant disturbances in hemostasis and increases the risk of thrombosis. Thrombotic complications occur both during the acute phase of infection and after recovery. The high risk of mortality, disability, and recurrence necessitates a detailed study of the mechanisms of thrombus formation following COVID-19.

The aim of the study is to analyze current data on the mechanisms of thrombosis development in coronavirus infection based on research and clinical case data, to identify the main clinical manifestations and prognostic markers in patients who have had coronavirus disease, both in the acute stage and in cases of prolonged COVID-19.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Results. Coronavirus infection leads to the development of hypercoagulation by triggering a series of mechanisms - endothelial dysfunction due to direct viral damage to cells, hyperinflammatory syndrome, activation of the coagulation cascade and platelets, inhibition of fibrinolysis, and interactions between the complement system and blood coagulation. Activation of the coagulation system leads to thrombotic complications in both the venous and arterial systems. Venous thrombotic events manifested as deep vein thrombosis, portal vein thrombosis, cerebral venous sinus thrombosis, and pulmonary embolism. When arterial vessels were affected, patients experienced ischemic stroke, myocardial infarction, coronary stent thrombosis, infarcts of internal organs (spleen, kidneys), and acute limb ischemia.

Particular attention should be paid to the occurrence of thrombosis in the post-COVID period, which indicates the persistence of a hypercoagulable state.

For timely diagnosis of increased coagulation properties and to prevent embolic complications, patients should have their D-dimer and platelet levels monitored, undergo dynamic coagulogram testing, and have markers of systemic inflammation assessed.

Prophylactic anticoagulation is the standard of care for patients with COVID-19, and in cases of confirmed thrombosis, therapeutic doses of anticoagulants, antiplatelet agents, and surgical intervention (in cases of severe arterial occlusions) are used.

Conclusions. COVID-19 is a systemic disease capable of significantly increasing the risk of both venous and arterial thromboembolic events in the acute phase and in long COVID due to a complex prothrombotic and pro-inflammatory state. Early diagnosis, monitoring of key biomarkers (D-dimer), and timely pharmacological thromboprophylaxis are extremely important for preventing these complications.

Keywords: COVID-19, venous thromboembolism, arterial thromboembolism, long COVID, thromboprophylaxis.

Пандемія COVID-19 стала справжнім викликом для глобальної системи охорони здоров’я, що суттєво змінило стандарти надання медичної допомоги [1, 2]. Спочатку дослідження та клінічні рекомендації були зосереджені на гострих проявах захворювання та клінічній формі, відомій як пневмонія COVID-19 [3,4,]. Одужання тих, хто вижив, очікувалося через два тижні для легких випадків COVID-19 та через три-шість тижнів для важких [5].

Однак незабаром стало зрозуміло, що за інфекцією SARS-CoV-2 йдуть тривалі симптоми, ознаки та наслідки, які тривали більше двох-шести тижнів і вражали весь організм [6,7]. ВООЗ відкрито визнала довгострокові наслідки інфекції SARS-CoV-2 для здоров'я [8] Пацієнти почали вживати термін «тривалий COVID», який перемістився до ЗМІ та наукової літератури [9].

COVID-19 — це системна патологія, що спричиняє виражені порушення гемостазу та підвищує ризик тромбоутворення. Поширеність тромботичних подій у пацієнтів з тяжким перебігом COVID-19 коливалася від 15,2 до 79 %, згідно з наявними даними [10]. Тромботичні ускладнення виникають як у

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

гострому періоді інфекції, так і після одужання. Високий ризик смертності, інвалідизації та рецидивів зумовлює необхідність детального вивчення механізмів тромбоутворення після перенесеного COVID-19, рівень поширеності та фактори ризику тромботичних ускладнень у пацієнтів з COVID-19. Тут ми підсумували поширеність та фактори ризику тромботичних подій у пацієнтів з COVID-19 у різних країнах.

Мета дослідження - спираючись на дані досліджень та клінічних випадків, проаналізувати сучасні дані щодо механізмів розвитку тромбозу при коронаровірусній інфекції, визначити основні клінічні прояви та прогностичні маркери у пацієнтів, які перехворіли на коронаровірусну хворобу, як в гострій стадії, так і при тривалому COVID-19.

Виклад основного матеріалу. Процеси, задіяні в реалізації патогенезу коронаровірусної інфекції надзвичайно складні і включають каскад різноманітних реакцій впливу на систему крові. COVID-19 — це системна інфекція, яка має значний вплив на кровотворну систему та гемостаз. Коронавірусна хвороба 2019 року викликає лімфопенію, нейтрофілію та тромбоцитопенію. Лімфопенія може вважатися основним лабораторним показником, що має прогностичне значення. Співвідношення нейтрофілів і лімфоцитів та пікове співвідношення тромбоцитів і лімфоцитів також можуть мати прогностичне значення для визначення важких випадків. Біомаркери, такі як високий рівень прокальцитоніну та феритину в сироватці крові, також виявилися несприятливими прогностичними факторами [11]. Крім того, гіперкоагуляція крові є поширеним явищем серед госпіталізованих пацієнтів з COVID-19. Постійно повідомляється про підвищений рівень D-димеру, тоді як його поступове підвищення протягом перебігу захворювання особливо пов'язане з погіршенням стану. Інші порушення коагуляції, такі як подовження активованого частково тромбопластинового часу, збільшення продуктів розпаду фібрину, а також тяжка тромбоцитопенія призводять до небезпечного для життя синрому дисемінованго внутрішньосудинного згортання (ДВЗ-синдром), що вимагає постійної пильності та своєчасного втручання. Пацієнти, інфіковані COVID-19, мають високий ризик венозної тромбоемболії.

Такі поширені гематологічні аномалії при COVID-19 як лімфопенія, тромбоцитопенія та підвищений рівень D-димеру значно частіше вираженіші у пацієнтів з тяжким перебігом захворювання на COVID-19 і, таким чином, можуть служити можливим біомаркером для тих, хто потребує госпіталізації у відділення інтенсивної терапії (ВІТ). Необхідно приділяти пильну увагу порушенням коагуляції та вживати заходів для запобігання їх виникненню або пом'якшення їх шкідливого впливу [12].

Важкий гострий респіраторний синдром коронавірусу інфікує моноцити та ендотеліальні клітини, що призводить до складного каскаду захворювань, цитокінового шторму та, зрештою, внутрішньосудинного тромбозу. Захворювання може спричинити як артеріальні, так і венозні тромбози, особливо

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

легеневу емболію та легеневі мікротромби. Високий індекс підозри є незамінним для розпізнавання цих ускладнень, а своєчасне призначення терапевтичної антикоагуляції є життєво важливим для їх лікування. ДВЗ-синдром, індукований вірусом, є рідкісним явищем, але має спільні риси з ДВЗ-синдромом при сепсисі. Значне підвищення рівня гематологічних біомаркерів, таких як D-димер, феритин та С-реактивний білок, пов'язане з гіршими результатами. [13].

Основними факторами ризику венозного тромбозу класично є стаз, пошкодження ендотелію та гіперкоагуляційний стан, разом відомі як тріада Вірхова. Ряд факторів способу життя та клінічних факторів, включаючи гіподинамію, ожиріння, зневоднення, вагітність, хірургічне втручання та активний рак, можуть сприяти венозному тромбозу, опосередкованому тріадою Вірхова. Запалення сприяє тромбозу через пошкодження ендотелію та підтримці гіперкоагуляційного стану через зниження фібринолізу, стимуляцію шляху тканинного фактора та нетоз. Вивільнення нейтрофільних позаклітинних пасток з нейтрофілів відбувається через спеціалізований механізм (NETosis), що включає вивільнення конденсованого хроматину та вмісту нейтрофільних гранул у відповідь на запалення. Вважається, що взаємодія між запаленням, активацією комплементу та каскадом коагуляції має вирішальне значення для розуміння патофізіології COVID-19 та відповідає за запуск ДВЗ-синдрому [14].

Захворювання на COVID-19 характеризується взаємодією між гіперактивною системою згортання крові та комплементу, індукованою гіперзапальними станами, що призводить до протромботичного стану та дифузного пошкодження тканин. Існує кілька перспективних прогностичних маркерів тяжкості захворювання, найбільш значущим з яких є D-димер. Наявність тромбоцитопенії, здається, є ключовим показником погіршення стану пацієнта. Необхідні подальші дослідження для розуміння основної патофізіології COVID-19 та її впливу на прогресування захворювання та ведення пацієнтів [15].

За даними багатьох досліджень, COVID-19 істотно впливає на серцево-судинну систему. Вірус може спричиняти низку негативних серцевих ефектів, зокрема гіпоксичне пошкодження міокарда, пошкодження мікросудин і венозну тромбоемболію, що призводить до ішемії дрібних судин, тромбоемболії легеневої артерії (ТЕЛА), гострої правошлуночкової недостатності та дисфункції лівого шлуночка [16]. Зокрема, системні ефекти вірусу, такі як ендотеліальна дисфункція, синдром гіперкоагуляції та гіперреактивність імунної системи («цитокіновий шторм»), є потужними тригерами для розвитку тромбозів, аритмій та несприятливих серцево-судинних подій [17,18]. В когортному дослідженні пацієнти, які вижили протягом перших 30 днів після COVID-19, мали підвищений ризик кардіоваскулярних захворювань впродовж 12 місяців, включаючи тромботичні ускладнення (інсульт, транзиторна ішемічна атака), порушення ритму (фібриляція передсердь, синусова тахікардія чи брадикардія, шлуночкові аритмії), перикардит / міокардит, ішемічну хворобу серця (гострий коронарний синдром, стенокардія), інші порушення (гостра чи хронічна серцева

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

недостатність, неішемічна кардіоміопатія) та тромбоемболічні розлади (легенева емболія, тромбоз глибоких і поверхневих вен) [19].

Існують вагомі та зростаючі докази значного ризику тромбозу у пацієнтів з COVID-19. Дослідження, проведене Клоком та ін. у голландських лікарнях, виявило 31% частоту тромбоемболічних подій у 184 пацієнтів відділення ВІТ з COVID-19, незважаючи на тромбопрофілактику низькомолекулярним гепарином (НМГ). Ускладнення включали ТЕЛА, тромбоз глибоких вен (ТГВ), ішемічний інсульт, інфаркт міокарда та системну артеріальну емболію. Гостра ТЕЛА становила до 81% усіх спостережуваних ускладнень (n = 25) [20].

При аналізі ряду статей шялхом якісного аналізу (20 праць), та 6 статей методом метааналізу дослідження типу «випадок-контроль» показали упередженість, пов’язану з експозицією, а основна упередженість у когортних дослідженнях була пов’язана з відбором та результатом. Усі статті отримали 4 бали за рівень доказовості. Гіпертонія та діабет були супутніми захворюваннями, які частіше пов’язували з тромботичними подіями. Були виявлені значні результати щодо D-димеру та віку щодо тромботичних подій у пацієнтів з діагнозом COVID-19. Тому, пацієнти старше 60 років з гіпертензією, діабетом та значеннями D-димеру вище 3,17 мкг/мл можуть вважатися прогностичними факторами розвитку тромботичних подій, спричинених COVID-19 [**21**].

Інфекція COVID-19 асоціюється з тромботичними ускладненнями, особливо венозною тромбоемболією (ВТЕ). В дослідженні Al-Ani та співавторів виявили більший відсоток ВТЕ у порівнянні з інсультом - приблизно у 20% та 3% пацієнтів відповідно. У цьому огляді було виявлено низку нагальних питань, зокрема визначення справжньої частоти ВТЕ у пацієнтів з COVID, розробка алгоритмів для виявлення осіб, схильних до тромботичних ускладнень та тяжкого перебігу захворювання, визначення ролі біомаркерів та/або систем оцінювання для стратифікації ризику, розробка адекватних та здійсненних діагностичних протоколів для ТЕЛА, встановлення оптимальної стратегії тромбопрофілактики та розробка єдиних критеріїв діагностики та звітності [**22]**.

В літературі описаний випадок тромбозу ворітної вени, що призвів до портальної гіпертензії та поширився на брижову вену, спричинив ішемію кишечника. [**23**].

У систематичному огляді з метааналізом, який досліджував тромбоемболічні події у пацієнтів з COVID-19 виявили, що у загалом 63 дослідженнях (104 920 пацієнтів з COVID-19) загальний рівень тромбозу становив 21% (95% ДІ, від 18% до 25%), рівень тромбозу глибоких вен – 20% (95% ДІ, від 16% до 25%), рівень ТЕЛА – 8% (95% ДІ, від 6% до 10%), а рівень артеріального тромбозу – 5% (95% ДІ, від 3% до 7%).

Поширеність усіх первинних результатів у критично хворих пацієнтів, госпіталізованих до ВІТ, була значно вищою ($P<0,05$). У пацієнтів старшого віку поширеність загального тромбозу, легеневої емболії або тромбозу глибоких вен була значно вищою [24].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Висока поширеність ТГВ у пацієнтів, госпіталізованих до ВІТ з гострим респіраторним дистрес-синдромом (ГРДС), пов'язаним з COVID-19, виправдовує систематичне скринінгування цих пацієнтів або призначення вищих терапевтичних доз гепарину для тромбопрофілактики. У критично хворих пацієнтів з COVID-19 лікування за допомогою гепарину призводить до низької частоти тромбозу глибоких вен, водночас не виявлено будь-якої шкоди при використанні середньої дози гепарину для лікування COVID-19 з частотою серйозних кровотеч менше 5% [25].

Виникнення артеріальних тромбозів у розвитку COVID-19 описується рідше і може бути недооцінено. За результатами ретроспективного багатоцентрового дослідження у 3 центрах Франції та Італії проаналізовані історії пацієнтів з інфекцією SARS-CoV-2 та артеріальними тромбоемболічними подіями. З 8 березня по 25 квітня 2020 року було виявлено 20 пацієнтів (24 випадки) з артеріальними тромбоемболічними подіями у 209 госпіталізованих пацієнтів (9,6%) з тяжкою формою COVID-19. Артеріальні тромботичні події включали гострі коронарні оклюзії (n = 9), інсульт (n = 6), ішемію кінцівок (n = 3), інфаркти селезінки (n = 3), тромбоз аорти (n = 2) та оклюзійну мезентеріальну ішемію (n = 1). На момент події 10/20 (50%) пацієнтів отримували тромбопрофілактику, 2/20 (10%) отримували лікувальну антикоагулянтну терапію, а 5/20 (25%) отримували антитромбоцитарну терапію [26].

Аналіз ряду публікацій демонструє зв'язок між рестенозом та тромбозом у стенті у пацієнтів з ішемічною хворобою серця та коронавірусною інфекцією. У дослідженні Л. Півіної та співавторів було проаналізовано випадки тромбозу та рестенозу стентів, пов'язаних з COVID-19. У структурі рестенозу та тромбозу в стенті 59,1% були дуже пізніми (> 1 року після попереднього стентування), 9,1% – пізніми (від 30 днів до 1 року); 18,2% вважалися підгострими подіями (від 24 годин до 30 днів) та 13,6% – гострими подіями (до 24 годин). Усі випадки були підтверджені ангіографічно. Основною локацією рестенозу або тромбозу була ліва коронарна артерія (51,1%), тромбоз правої коронарної артерії стався у 27,3%, а в огинаючій артерії – у 22,7%. [27]. Роль коронавірусу SARS-CoV-2 як основного фактора ризику розвитку тромбозу коронарного стента через її схильність до створення протромботичного стан була продемонстрована і в інших дослідженнях [28].

Одним з найчастіших проявів артеріального тромбозу при коронавірусній інфекції є тромбоемболія легеневої артерії (ТЕЛА). Тому оцінка факторів, що сприяють розвитку ТЕЛА, включаючи тромбофілію, постає важливим аспектом профілактики та лікування. В дослідженні M. Agudo зі співавторами пацієнти з ТЕЛА мали сегментарну або субсегментарну ТЕЛА. КТ-ангіографія легень показала, що лише один пацієнт не мав повної реперфузії після шести місяців антикоагулянтної терапії [29]. Протягом цього періоду спостереження не було зафіксовано випадків повторних тромботичних подій. Серед досліджуваних пацієнтів гіпертонія, діабет та ожиріння були визначені як

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

найпоширеніші схильні фактори. Жодному пацієнту не було діагностовано тромбофілію або інші відповідні фактори. Незважаючи на широкі дослідження механізмів, що сприяють розвитку цього ускладнення, в останні роки, існує обмежена кількість даних щодо пацієнтів з цим конкретним ускладненням. Результати цього дослідження підтверджують існування багатофакторного механізму зі значним прозапальним компонентом, що посилюється вже існуючими факторами ризику, а не суто протромботичного механізму.

В літературі описані особливі клінічні кейси пацієнтів з різними видами артеріальної тромбемболії. У 43-річного пацієнта розвинувся тромбоз головної гілки лівої ниркової артерії, що спричинило частковий інфаркт лівої нирки, супроводжуваний сильним болем. Він не мав жодних факторів ризику тромбозу, крім інфекції COVID-19, не діагностувалися серцево-судинні, онкологічні, гематологічні або ревматичні захворювання. Тромбоз був усунутий після комбінованої терапії антикоагулянтами та антиагрегантами. Цей випадок підкреслює важливість ризику рецидиву тромбозу у пацієнтів з недавнім COVID-19 в анамнезі, навіть після виписки з лікарні, поліпшення початкового тромботичного епізоду та зникнення інфекції SARS-CoV-2 [30].

Показовим є кейс 59-річної пацієнтки, що перенесла інфаркт селезінки після COVID-19 з ішемією кінцівок: Хвора з COVID-19 в анамнезі була госпіталізована до лікарні з болем у лівому верхньому квадранті живота та лівому боці. У неї було в анамнезі зміна кольору лівої п'яти протягом декількох днів. Ультразвукове дослідження показало тромбоз вен. Тому їй було призначено інфузію гепарину. За результатами комп'ютерної томографії грудної клітки, черевної порожнини та малого таза з внутрішньовенним та пероральним контрастуванням. Сукупність даних вказала на інфаркт селезінки. Пацієнтці було проведено регулярне клінічне обстеження на наявність злоякісних новоутворень, але ознак раку виявлено не було. Інші ймовірні причини були виключені. Пацієнтці було поставлено діагноз інфаркту селезінки, спричиненого коагулопатією, викликаною інфекцією SARS-Cov-2. Лікування гепарином було продовжено протягом 5 днів, і на 9-й день її виписали додому з пероральними препаратами. Пацієнтка не мала симптомів, коли повернулася. На контрольному КТ селезінка зменшилася в розмірах, і клінічних ускладнень не було. Обговорення та висновки: Тромбоз селезінкової артерії є рідкісним ускладненням COVID-19. У цьому звіті ми описали випадок 59-річної жінки з COVID-19 в анамнезі. Вона була виписана додому, і під час подальшого спостереження ознак тромбозу більше не виявлено [31].

Відомо, що важка форма коронавірусної хвороби 2019 (COVID-19) асоціюється з тромботичними подіями, такими як ішемічний інсульт. Однак у разі легкої або безсимптомної форми захворювання тромботичні події, такі як ішемічний інсульт, є рідкісними. Проте описаний випадок 28-річного пацієнта без супутніх захворювань, якому було діагностовано ішемічний інсульт, що вразив базилярну артерію. Не було виявлено жодних факторів ризику ішемічного

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

інсульту, крім стану після COVID-19, що підтверджується наявністю антитіл до коронавірусу 2 тяжкого гострого респіраторного синдрому (SARS-CoV-2) [**32**].

Задокументований кейс тромбозу правої клубової, стегнової, підколінної та великогомілкової артерій у підлітка після COVID-19. Хоча вірусна інфекція призводить до запальної реакції в легеневих, м'язових та ендотеліальних клітинах, включаючи набряк, дегенерацію та некротичні зміни. Ураження основних артерій у підлітків з COVID-19 нечасто повідомляється в літературі. Проте в літературі описаний випадок 17-річної пацієнтки з інфекцією COVID-19. Її оглянув лікар-спеціаліст загальної медицини у своєму рідному місті, їй поставили діагноз COVID-19, але госпіталізації пацієнтка не потребувала. Через 15 днів у неї раптово виник біль у лівій нозі, який обмежував її здатність ходити більш ніж на 10 метрів, що поєднувався з ціанозом кінцівок та похолоданням. Ангіотомографія виявила тромбоз частини клубової та підколінної артерій. Була успішно проведена екстрена емболектомія з подальшою гепаринізацією повною дозою нефракціонованого гепарину. Артеріальний тромбоз великих артерій може бути пов'язаний з хронічним запальним синдромом, що виникає внаслідок інфекції COVID-19, і лікування пізньою емболектомією було успішним навіть у разі тромботичної події [33].

Ще в одному клінічному випадку 75-річна невакцинована пацієнтка звернулася зі скаргами на гіпоксемію та була госпіталізована до відділення інтенсивної терапії. Через чотири дні її ліва рука стала синьою, а рівень D-димеру фібрину був підвищений. Ангіограма показала оклюзію променевої артерії на рівні біфуркатури. Тромболізис не мав ефекту, і ліву руку пацієнтки ампутували вище рівня ліктя. COVID-19 все ще є актуальною проблемою в усьому світі, і важливо бути пильним та усвідомлювати ризик серйозних тромбоемболічних ускладнень під час лікування невакцинованих пацієнтів [34]. Описаний також клінічний кейс 61-річної пацієнтки, у якої COVID-19 спричинив порушення коагуляції та тромбоз лівої підключичної артерії, що призвело до гангрени та трансгумеральної ампутації [35].

Цікавим є приклад клінічного випадку - тромбозу церебрального венозного синуса та інсульту у пізній стадії після COVID-19. Повідомлялося лише про кілька випадків тромбозу венозного синуса головного мозку у зв'язку з інфекцією COVID-19, і вони обмежуються гострим перебігом захворювання на COVID-19. Гіперкоагуляція зберігається і в підгострій фазі захворювання на COVID-19, що несе підвищений ризик ВТЕ. Науковцями представлений випадок серцево-судинної недостатності та інсульту через 56 днів після інфікування, що проявлявся атиповою клінічною картиною. Тому клініцисти повинні знати про це потенційне пізнє ускладнення та повинні враховувати відповідні методи діагностичної візуалізації у пацієнтів з історією інфекції COVID-19 **[**36**].**

Як показують дослідження патофізіологічні механізми, що запускаються в гострій фазі COVID-19, тривають і надалі та характеризується мультисистемною патологією з неоднорідними проявами у всій популяції пацієнтів, починаючи від

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

субклінічних до фатальних [37]. За оцінками, він продовжує вражати або вражав сотні мільйонів людей у всьому світі [38].

COVID-19 вражає різноманітні органи і системи. Легені, нирки, серця та мозок з дев'яти аутопсій COVID-19 порівнювали за допомогою антитіл проти SARS-CoV-2, макрофагів-мікроглії, Т-лімфоцитів, В-лімфоцитів та активованих тромбоцитів. Також оцінювали патологію хвороби Альцгеймера. Для перевірки наявності вірусної РНК використовували методи ПЛР. Випадки COVID-19 мали короткий клінічний перебіг (0-32 дні), а їхній середній вік становив 77,4 роки. Гіпоксичні зміни та запальні інфільтрати були присутні у всіх тканинах. Лімфоцитарний компонент у легенях та нирках переважав над іншими тканинами ($p < 0,001$), зі значно більшою присутністю Т-лімфоцитів у легенях ($p = 0,020$), що показало найбільшу присутність вірусних антигенів. У серці було виявлено незначні сліди SARS-CoV-2 в ендотелії-ендокарді, вогнища активованих макрофагів та рідкісні лімфоцити. У мозку спостерігалися рідкісні сліди SARS-CoV-2, помітна активація мікроглії та рідкісні лімфоцити. Найвища активація мікроглії спостерігалася у містку ($p = 0,017$). Мікротромбоз був значно вищим у легенях хворих на COVID-19 ($p = 0,023$) порівняно з контрольною групою. Найбільш характерними патологічними ознаками COVID-19 були велика кількість Т-лімфоцитів та мікротромбоз у легенях, а також відповідна гіперактивація мікроглії у стовбурі мозку. Це дослідження показує, що довгострокові наслідки COVID-19 зумовлені стійким запаленням, а не стійкою реплікацією вірусу [39]. Широко повідомлялося про гіперкоагуляцію в різні моменти часу після інфекції, тривалі протромботичні стани та коагулопатії, при яких змінюється здатність крові до згортання [40], з наявністю тромбів, мікротромбів, порушенням фібринолізу, гіперактивацією тромбоцитів та явними клінічними проявами, такими як легенева емболія (ТЕЛА), тромбоз глибоких вен (ТГВ), ішемія, знижена фізична здатність та десатурація після гострої інфекції SARS-CoV-2. [41]. Преторіус та його колеги повідомляли про наявність відкладень (мікрозгустків) амілоїдогенних частинок фібрину(огену), стійких до фібринолізу, у зразках плазми людей з гострим та тривалим COVID [**42**].

Висновки. COVID-19 є системним захворюванням, яке здатне істотно підвищувати ризик розвитку як венозних, так і артеріальних тромбоемболічних подій в гострій фазі та при тривалому COVID через комплексний протромботичний та прозапальний стан. Рання діагностика, моніторинг ключових біомаркерів (D-димер) та своєчасна фармакологічна тромбопрофілактика є вкрай важливими для запобігання даним ускладненням.

Література:

1. Lenz C, Slack MP, Shea KM, Reinert RR, Taysi BN, Swerdlow DL. Long-Term effects of COVID-19: a review of current perspectives and mechanistic insights. Crit Rev Microbiol. 2023 Apr 19:1-14. doi: 10.1080/1040841X.2023.21904052.

2. World Health Organization. WHO COVID-19 Dashboard [Internet]. World Health Organisation. 2023. Available from: https://covid19.who.int3.

ISSN 2786-4952 Online

3. Huang C, Wang У, Li X, Ren L, Zhao J, Hu У, et al. Clinical features of patients infected with 2019 novel coronavirus in Wuhan, China. Lancet 2020;395^497–506. Doi https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)30183-5

4. Ackermann M, Verleden SE, Kuehnel M, Haverich A, Welte T, Laenger F, et al Pulmonary Vascular Endothelialitis, Thrombosis, and Angiogenesis in COVID-19. N. Engl. J. Med. 2020;383:120–128. DOI: 10.1056/NEJMoa2015432

5. European Centre for Disease Prevention and Control. Novel Coronavirus Disease Pandemic. 2020. Available online: https://share.google/8AV6lCUdUohvItkrT (accessed on 19 September 2025).

6. Turner M, Beckwith H, Spratt T, Vallejos EP, Coughlan B. The #longcovid revolution: A reflexive thematic analysis. Soc. Sci. Med. 2023;333:116130. DOI: 10.1016/j.socscimed .2023.116130

7. Perego. E. Long COVID: The critical role of patient advocacy-research in disease recognition. In Long COVID and Society: International Perspectives; Lupton, D., Ed.; Palgrave: London, UK, 2025. DOI: 10.1007/978-981-96-9168-5_2

8. Locukamage, A.; Rayner, C.; Simpson, F.; Carayon, L. We Have Heard Your Message About Long Covid and We Will Act, Says WHO. BMJ Opinion. 2020. Available online: https://blogs.bmj.com/bmj/2020/09/03/we-have-heard-your-message-about-long-covid-and-we-will-act-says-who/ (accessed on 20 September 2025).

9. Callard F, Perego E, How and why patients made Long Covid. Soc. Sci. Med. 2021;268:113426. doi: 10.1016/j.socscimed.2020.113426

10. Desborough MJR, Doyle AJ, Griffiths A, Retter A, Breen KA, Hunt BJ. Image-proven thromboembolism in patients with severe COVID-19 in atertiary critical care unit in the United Kingdom. Thrombosis research.2020;193:1–4.

11. Terpos E; Ntanasis-Stathopoulos I, Elalamy I, Kastritis E, Sergentanis TN, Politou M, et al. Hematological findings and complications of COVID-19. American Journal of Hematology. 2020;95[7]:834-847. DOI10.1002/ajh.25829

12. Rahman A, Niloofa R, Jayarajah U, De Mel S, Abeysuriya V Seneviratne SL. Hematological Abnormalities in COVID-19: A Narrative Review. Am J Trop Med Hyg. 2021 Feb 19;104(4):1188-1201. doi: 10.4269/ajtmh.20-1536.

13. Rahi MS, Jindal V, Reyes SP, Gunasekaran K, Gupta R, Jaiyesimi I. Hematologic disorders associated with COVID-19: a review. Ann Hematol. 2021 Feb;100(2):309-320. doi: 10.1007/s00277-020-04366-y.

14. Fletcher-Sandersjöö A, Bellander BM. Is COVID-19 associated thrombosis caused by overactivation of the complement cascade? A literature review. Thromb. Res. 2020;194:36-41. DOI: 10.1016/j.thromres.2020.06.027

15. Page EM, Ariëns RAS. Mechanisms of thrombosis and cardiovascular complications in COVID-19. Thromb Res. 2021 Apr:200:1-8. doi: 10.1016/j.thromres.2021.01.005. Epub 2021 Jan 18.

16. Matejova G, Radvan M, Bartecku E, Kamenik M, Koc L, Horinkova J, et al. Cardiac sequelae after COVID-19: Results of a 1-year follow-up study with echocardiography and biomarkers. Front Cardiovasc Med. 2022;9:1067943. doi: 10.3389/fcvm.2022.106794364.

17. Говорнян АВ, Ілащук ТО. Віддалені наслідки коронавірусної хвороби: тривалий COVID-19 і кардіоваскулярні ускладнення (огляд літератури). Запорізький медичний журнал. 2024;26,3(144):223-233. DOI: 10.14739/2310-1210.2024.3.292858

18. Msemburi W, Karlinsky A, Knutson V, Aleshin-Guendel S, Chatterji S, Wakefield J. The WHO estimates of excess mortality associated with the COVID-19 pandemic. Nature. 2023;613(7942):130-7. doi: 10.1038/s41586-022-05522-26.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

19. Xie У, Xu E, Bowe B, Al-Aly Z. Long-term cardiovascular outcomes of COVID-19. Nat Med. 2022;28(3):583-90. doi: 10.1038/s41591-022-01689-329.

20. Klok, F.A. · Kruip, M.J.H.A. · van der Meer, N.J.M. ... Incidence of thrombotic complications in critically ill ICU patients with COVID-19 Thromb. Res. 2020; 191:145-147 DOI: 10.1016/j.thromres.2020.04.013

21. Gabbai-Armelin PR, de Oliveira AB, Ferrisse TM, Sales LS, Barbosa ERO, Miranda ML, et al. COVID-19 (SARS-CoV-2) infection and thrombotic conditions: A systematic review and meta-analysis. European Journal of Clinical Investigation. 2021 June;(51),6: e13559. https://doi.org/10.1111/eci.13559

22. Al-Ani F, Chehade S, Lazo-Langner A. Thrombosis risk associated with COVID-19 infection. A scoping review. Thrombosis Research. 2020 August;192:152-160. https://doi.org/10.1016/j.thromres.2020.05.039

23. El-Hady HA, Abd-Elwahab ESM, Hedeab GM, Shawky EM. Portal vein thrombosis in patients with COVID-19: A systematic review. Asian J Surg. 2023 Aug;46(8):3017-3026. doi: 10.1016/j.asjsur.2022.11.002.

24. Bagheri B, Alipour A, Yousefi M, Jalalian R, Moghimi M, Mohammadi M, et al. Prevalence of Thromboembolic Events, Including Venous Thromboembolism and Arterial Thrombosis, in Patients with COVID-19: A Systematic Review with Meta-Analysis. J Tehran Heart Cent. 2023 Jul;18(3):154–169. doi: 10.18502/jthc.v18i3.14110

25. Maurizot A, Chabay S, Roger G, Tapiero S, Georges JL, Flaujac C, et al. Incidence of deep venous thrombosis in COVID-19 critically ill patients treated with intermediate-dose of heparin for thromboprophylaxis: The COVIDOP-DVT observational study. Vascular. 2024 Oct;32(5):1099-1106. doi: 10.1177/17085381231165083. Epub 2023 Apr 3.

26. Roquetaillade C, Chousterman BG, Tomasoni D, Zeitouni M, Houdart E, Guedon A, et al. Unusual arterial thrombotic events in Covid-19 patients. INTERNATIONAL JOURNAL OF CARDIOLOGY. 2021 JAN 15;323:281-284. DOI10.1016/j.ijcard.2020.08.103

27. Pivina L, Batenova G, Omarov N, Ygiyeva D, Messova A, Alibayeva G, et al. Peculiarities of in-Stent Thrombosis and Restenosis in Coronary Arteries Post-COVID-19: A Systematic Review of Clinical Cases and Case Series. Emerg Med. 2025 Jan 22:17:15-30. doi: 10.2147/OAEM.S470523.

28. Medany AEl, Kandoole V, Lonsdale N, Doolub G, Felekos I. In-stent Thrombosis and COVID-19 Infection: Current Insights on the Mechanistic Relationship. Curr Cardiol Rev. 2023;19(1):e120522204669. doi: 10.2174/1573403X18666220512142019.

29. Agudo M, Moura P, Santos F, Robalo C, Carvalho A, Serra S. Pulmonary Embolism of COVID-19: A Year of Reflection. CUREUS JOURNAL OF MEDICAL SCIENCE. 2023 JUN 19; 15(6): e40638. DOI10.7759/cureus.40638

30. Mancini M, Randazzo G, Piazza G, Dal Moro F. Arterial Thrombotic Complications in COVID-19: A Case of Renal Infarction. BIOMEDICINES. 2022 Oct;10(10):2354. DOI10.3390/biomedicines10102354.

31. Moradi H, Mouzannar S, Yazdi SAM. Post COVID-19 splenic infarction with limb ischemia: A case report. ANNALS OF MEDICINE AND SURGERY. NOV 2021;71: 102935. DOI10.1016/j.amsu.2021.102935.

32. Yousafzai ZA, Qayyum W, Amin QK, Shafiq I, Anthony N. Thrombotic Sequela of Asymptomatic COVID-19 Infection. CUREUS JOURNAL OF MEDICAL SCIENCE. 2021 DEC 25;13(12): e20673. DOI10.7759/cureus.20673

33. da Silva MOM, Santos HA, da Silva AFV, Marum G, de Godoy JMP. Thrombosis of the right iliac, femoral, popliteal, and tibial arteries in a post-COVID-19 in adolescent. ANNALS OF PEDIATRIC SURGERY. SEP 7 2021; 17(1): 57. DOI10.1186/s43159-021-00124-5

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

34. Bright E, Brix M, Lindberg-Larsen M. Amputation of arm after arterial thrombosis related to COVID-19 infection. Ugeskr Laeger. 2023 Jan 16;185(3):V04220259.

35. Afshar A, Tabrizi A1, Aidenlou A. Subclavian Artery Thrombosis in a COVID-19 Patient. Arch Iran Med. 2022 Jul 1;25(7):480-481. doi: 10.34172/aim.2022.78. DOI: 10.34172 /aim.2022.78

36. Cmor N, Dora E, Rajtman D, Tibaut M, Horvat S, Zver J, et al. Late-post-COVID-19 cerebral venous sinus thrombosis and stroke: a case report. J Cardiovasc Med. 2023 Jan 1;24(1):72-74. doi: 10.2459/JCM.0000000000001400.

37. Perego, E. A Case Definition of a New Disease: A Review of the US Working Definition (USG) and 2024 NASEM Definition for Long COVID. COVID 2025;5:135.

38. Al-Aly Z, Davis H, McCorkell L, Soares L, Wulf-Hanson S, Iwasaki A, et al. Long COVID science, research and policy. Nat. Med. 2024;30:2148–2164. DOI: 10.1038/s41591-024-03173-6

39. Poloni TE, Moretti M, Medici V, Turturici E, Belli G, Cavriani E, et al. COVID-19 Pathology in the Lung, Kidney, Heart and Brain: The Different Roles of T-Cells, Macrophages, and Microthrombosis. Cells. 2022 Oct 4;11(19):3124. doi: 10.3390/cells11193124.

40. Boccatonda A, Campello E, Simion C, Simioni P. Long-term hypercoagulability, endotheliopathy and inflammation following acute SARS-CoV-2 infection. Expert Rev. Hematol. 2023;16:1035–1048. DOI: 10.1080/17474086.2023.2288154.

41. Reséndiz-Vazquez J, Domínguez-Reyes V, Terán-Paredes E, Madero-Franco N, Chávez-González A, Majluf-Cruz A, et al. Deep Venous Thrombosis in Patients Recovered from COVID-19: A Long-Term Sequel. Arch. Med. Res. 2025;57:103305. DOI: 10.1016/j.arcmed.2025.103305

42. Pretorius E, Vlok M, Venter C, Bezuidenhout JA, Laubscher GJ, Steenkamp J, et al. Persistent clotting protein pathology in Long COVID/Post-Acute Sequelae of COVID-19 (PASC) is accompanied by increased levels of antiplasmin. Cardiovasc. Diabetol. 2021;20:172. DOI: 10.1186/s12933-021-01359-7

References

1. Lenz C, Slack MP, Shea KM, Reinert RR, Taysi BN, Swerdlow DL. Long-Term effects of COVID-19: a review of current perspectives and mechanistic insights. Crit Rev Microbiol. 2023 Apr 19:1-14. doi: 10.1080/1040841X.2023.21904052.

2. World Health Organization. WHO COVID-19 Dashboard [Internet]. World Health Organisation. 2023. Available from: https://covid19.who.int3.

3. Huang C, Wang У, Li X, Ren L, Zhao J, Hu У, et al. Clinical features of patients infected with 2019 novel coronavirus in Wuhan, China. Lancet 2020;395^497–506. Doi https://doi.org/ 10.1016/S0140-6736(20)30183-5

4. Ackermann M, Verleden SE, Kuehnel M, Haverich A, Welte T, Laenger F, et al Pulmonary Vascular Endothelialitis, Thrombosis, and Angiogenesis in COVID-19. N. Engl. J. Med. 2020;383:120–128. DOI: 10.1056/NEJMoa2015432

5. European Centre for Disease Prevention and Control. Novel Coronavirus Disease Pandemic. 2020. Available online: https://share.google/8AV6lCUdUohvItkrT (accessed on 19 September 2025).

6. Turner M, Beckwith H, Spratt T, Vallejos EP, Coughlan B. The #longcovid revolution: A reflexive thematic analysis. Soc. Sci. Med. 2023;333:116130. DOI: 10.1016/j.socscimed. 2023.116130

7. Perego. E. Long COVID: The critical role of patient advocacy-research in disease recognition. In Long COVID and Society: International Perspectives; Lupton, D., Ed.; Palgrave: London, UK, 2025. DOI: 10.1007/978-981-96-9168-5_2

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

8. Locukamage, A.; Rayner, C.; Simpson, F.; Carayon, L. We Have Heard Your Message About Long Covid and We Will Act, Says WHO. BMJ Opinion. 2020. Available online: https://blogs.bmj.com/bmj/2020/09/03/we-have-heard-your-message-about-long-covid-and-we-will-act-says-who/ (accessed on 20 September 2025).

9. Callard F, Perego E, How and why patients made Long Covid. Soc. Sci. Med. 2021;268:113426. doi: 10.1016/j.socscimed.2020.113426

10. Desborough MJR, Doyle AJ, Griffiths A, Retter A, Breen KA, Hunt BJ. Image-proven thromboembolism in patients with severe COVID-19 in atertiary critical care unit in the United Kingdom. Thrombosis research.2020;193:1–4.

11. Terpos E; Ntanasis-Stathopoulos I, Elalamy I, Kastritis E, Sergentanis TN, Politou M, et al. Hematological findings and complications of COVID-19. American Journal of Hematology. 2020;95[7]:834-847. DOI10.1002/ajh.25829

12. Rahman A, Niloofa R, Jayarajah U, De Mel S, Abeysuriya V Seneviratne SL. Hematological Abnormalities in COVID-19: A Narrative Review. Am J Trop Med Hyg. 2021 Feb 19;104(4):1188-1201. doi: 10.4269/ajtmh.20-1536.

13. Rahi MS, Jindal V, Reyes SP, Gunasekaran K, Gupta R, Jaiyesimi I. Hematologic disorders associated with COVID-19: a review. Ann Hematol. 2021 Feb;100(2):309-320. doi: 10.1007/s00277-020-04366-y.

14. Fletcher-Sandersjöö A, Bellander BM. Is COVID-19 associated thrombosis caused by overactivation of the complement cascade? A literature review. Thromb. Res. 2020;194:36-41. DOI: 10.1016/j.thromres.2020.06.027

15. Page EM, Ariëns RAS. Mechanisms of thrombosis and cardiovascular complications in COVID-19. Thromb Res. 2021 Apr:200:1-8. doi: 10.1016/j.thromres.2021.01.005. Epub 2021 Jan 18.

16. Matejova G, Radvan M, Bartecku E, Kamenik M, Koc L, Horinkova J, et al. Cardiac sequelae after COVID-19: Results of a 1-year follow-up study with echocardiography and biomarkers. Front Cardiovasc Med. 2022;9:1067943. doi: 10.3389/fcvm.2022.106794364.

17. Говорнян АВ, Ілащук ТО. Віддалені наслідки коронавірусної хвороби: тривалий COVID-19 і кардіоваскулярні ускладнення (огляд літератури). Запорізький медичний журнал. 2024;26,3(144):223-233. DOI: 10.14739/2310-1210.2024.3.292858

18. Msemburi W, Karlinsky A, Knutson V, Aleshin-Guendel S, Chatterji S, Wakefield J. The WHO estimates of excess mortality associated with the COVID-19 pandemic. Nature. 2023; 613(7942):130-7. doi: 10.1038/s41586-022-05522-26.

19. Xie У, Xu E, Bowe B, Al-Aly Z. Long-term cardiovascular outcomes of COVID-19. Nat Med. 2022;28(3):583-90. doi: 10.1038/s41591-022-01689-329.

20. Klok, F.A. · Kruip, M.J.H.A. · van der Meer, N.J.M. ... Incidence of thrombotic complications in critically ill ICU patients with COVID-19 Thromb. Res. 2020; 191:145-147 DOI: 10.1016/j.thromres.2020.04.013

21. Gabbai-Armelin PR, de Oliveira AB, Ferrisse TM, Sales LS, Barbosa ERO, Miranda ML, et al. COVID-19 (SARS-CoV-2) infection and thrombotic conditions: A systematic review and meta-analysis. European Journal of Clinical Investigation. 2021 June;(51),6: e13559. https://doi.org /10.1111/eci.13559

22. Al-Ani F, Chehade S, Lazo-Langner A. Thrombosis risk associated with COVID-19 infection. A scoping review. Thrombosis Research. 2020 August;192:152-160. https://doi.org/10. 1016/j.thromres.2020.05.039

23. El-Hady HA, Abd-Elwahab ESM, Hedeab GM, Shawky EM. Portal vein thrombosis in patients with COVID-19: A systematic review. Asian J Surg. 2023 Aug;46(8):3017-3026. doi: 10.1016/j.asjsur.2022.11.002.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

24. Bagheri B, Alipour A, Yousefi M, Jalalian R, Moghimi M, Mohammadi M, et al. Prevalence of Thromboembolic Events, Including Venous Thromboembolism and Arterial Thrombosis, in Patients with COVID-19: A Systematic Review with Meta-Analysis. J Tehran Heart Cent. 2023 Jul;18(3):154–169. doi: 10.18502/jthc.v18i3.14110

25. Maurizot A, Chabay S, Roger G, Tapiero S, Georges JL, Flaujac C, et al. Incidence of deep venous thrombosis in COVID-19 critically ill patients treated with intermediate-dose of heparin for thromboprophylaxis: The COVIDOP-DVT observational study. Vascular. 2024 Oct;32(5):1099-1106. doi: 10.1177/17085381231165083. Epub 2023 Apr 3.

26. Roquetaillade C, Chousterman BG, Tomasoni D, Zeitouni M, Houdart E, Guedon A, et al. Unusual arterial thrombotic events in Covid-19 patients. INTERNATIONAL JOURNAL OF CARDIOLOGY. 2021 JAN 15;323:281-284. DOI10.1016/j.ijcard.2020.08.103

27. Pivina L, Batenova G, Omarov N, Ygiyeva D, Messova A, Alibayeva G, et al. Peculiarities of in-Stent Thrombosis and Restenosis in Coronary Arteries Post-COVID-19: A Systematic Review of Clinical Cases and Case Series. Emerg Med. 2025 Jan 22:17:15-30. doi: 10.2147/OAEM.S470523.

28. Medany AEl, Kandoole V, Lonsdale N, Doolub G, Felekos I. In-stent Thrombosis and COVID-19 Infection: Current Insights on the Mechanistic Relationship. Curr Cardiol Rev. 2023;19(1):e120522204669. doi: 10.2174/1573403X18666220512142019.

29. Agudo M, Moura P, Santos F, Robalo C, Carvalho A, Serra S. Pulmonary Embolism of COVID-19: A Year of Reflection. CUREUS JOURNAL OF MEDICAL SCIENCE. 2023 JUN 19; 15(6): e40638. DOI10.7759/cureus.40638

30. Mancini M, Randazzo G, Piazza G, Dal Moro F. Arterial Thrombotic Complications in COVID-19: A Case of Renal Infarction. BIOMEDICINES. 2022 Oct;10(10):2354. DOI10.3390/ biomedicines10102354.

31. Moradi H, Mouzannar S, Yazdi SAM. Post COVID-19 splenic infarction with limb ischemia: A case report. ANNALS OF MEDICINE AND SURGERY. NOV 2021;71: 102935. DOI10.1016/j.amsu.2021.102935.

32. Yousafzai ZA, Qayyum W, Amin QK, Shafiq I, Anthony N. Thrombotic Sequela of Asymptomatic COVID-19 Infection. CUREUS JOURNAL OF MEDICAL SCIENCE. 2021 DEC 25;13(12): e20673. DOI10.7759/cureus.20673

33. da Silva MOM, Santos HA, da Silva AFV, Marum G, de Godoy JMP. Thrombosis of the right iliac, femoral, popliteal, and tibial arteries in a post-COVID-19 in adolescent. ANNALS OF PEDIATRIC SURGERY. SEP 7 2021; 17(1): 57. DOI10.1186/s43159-021-00124-5

34. Bright E, Brix M, Lindberg-Larsen M. Amputation of arm after arterial thrombosis related to COVID-19 infection. Ugeskr Laeger. 2023 Jan 16;185(3):V04220259.

35. Afshar A, Tabrizi A1, Aidenlou A. Subclavian Artery Thrombosis in a COVID-19 Patient. Arch Iran Med. 2022 Jul 1;25(7):480-481. doi: 10.34172/aim.2022.78. DOI: 10.34172 /aim.2022.78

36. Cmor N, Dora E, Rajtman D, Tibaut M, Horvat S, Zver J, et al. Late-post-COVID-19 cerebral venous sinus thrombosis and stroke: a case report. J Cardiovasc Med. 2023 Jan 1;24(1):72-74. doi: 10.2459/JCM.0000000000001400.

37. Perego, E. A Case Definition of a New Disease: A Review of the US Working Definition (USG) and 2024 NASEM Definition for Long COVID. COVID 2025;5:135.

38. Al-Aly Z, Davis H, McCorkell L, Soares L, Wulf-Hanson S, Iwasaki A, et al. Long COVID science, research and policy. Nat. Med. 2024;30:2148–2164. DOI: 10.1038/s41591-024-03173-6

39. Poloni TE, Moretti M, Medici V, Turturici E, Belli G, Cavriani E, et al. COVID-19 Pathology in the Lung, Kidney, Heart and Brain: The Different Roles of T-Cells, Macrophages, and Microthrombosis. Cells. 2022 Oct 4;11(19):3124. doi: 10.3390/cells11193124.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

40. Boccatonda A, Campello E, Simion C, Simioni P. Long-term hypercoagulability, endotheliopathy and inflammation following acute SARS-CoV-2 infection. Expert Rev. Hematol. 2023;16:1035–1048. DOI: 10.1080/17474086.2023.2288154.

41. Reséndiz-Vazquez J, Domínguez-Reyes V, Terán-Paredes E, Madero-Franco N, Chávez-González A, Majluf-Cruz A, et al. Deep Venous Thrombosis in Patients Recovered from COVID-19: A Long-Term Sequel. Arch. Med. Res. 2025;57:103305. DOI: 10.1016/j.arcmed.2025.103305

42. Pretorius E, Vlok M, Venter C, Bezuidenhout JA, Laubscher GJ, Steenkamp J, et al. Persistent clotting protein pathology in Long COVID/Post-Acute Sequelae of COVID-19 (PASC) is accompanied by increased levels of antiplasmin. Cardiovasc. Diabetol. 2021;20:172. DOI: 10.1186/s12933-021-01359-7

Дата першого надходження статті до видання: 07.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 616-001.4-002:579.841.1]-07-08

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2420-2428

Боднар Віолетта Вадимівна здобувачка вищої медичної освіти, 5 рік навчання, Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0009-0000-5117-5693

Магась Єлизавета Петрівна здобувачка вищої медичної освіти, 5 рік навчання, Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0009-0009-2482-6425

Скрипник Анна Русланівна здобувачка вищої медичної освіти, 5 рік навчання, Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0009-0000-5849-1939

Рева Володимир Борисович кандидат медичних наук, доцент кафедри хірургії №2, Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0000-0003-1921-5776

СУЧАСНИЙ ПІДХІД ДО ЛІКУВАННЯ ГНІЙНИХ РАН З УРАЖЕННЯМ СИНЬОГНІЙНОЮ ПАЛИЧКОЮ

Анотація. Гнійні рани залишаються однією з актуальних проблем сучасної хірургії, що зумовлено високою поширеністю, тривалим перебігом та значним ризиком ускладнень. Особливе місце серед етіологічних чинників займає *Pseudomonas aeruginosa* — умовно-патогенний мікроорганізм, який характеризується високою вірулентністю, здатністю до швидкої адаптації та формування резистентності до антимікробних препаратів. Його роль особливо значуща при лікуванні хронічних та післяопераційних гнійних ран, де він часто формує біоплівки, що значно ускладнює знищення збудника та знижує ефективність стандартної антибіотикотерапії.

Зростання частоти мультирезистентних (MDR) і екстенсивно-резистентних (XDR) штамів *P. aeruginosa* створює серйозні випробування для клінічної практики, обмежуючи можливості системного лікування та підвищуючи ризик хронізації інфекційного процесу. У таких умовах особливого значення набуває комплексний підхід до лікування, який передбачає поєднання системної антибіотикотерапії з ефективними місцевими методами впливу на рановий процес.

Сучасні підходи до лікування гнійних ран включають активне хірургічне очищення, застосування антисептичних розчинів, використання сучасних ранових покриттів із антимікробними властивостями, а також методи, спрямовані на руйнування біоплівок. Важливу роль відіграє індивідуалізація

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

терапії з урахуванням чутливості збудника, стану пацієнта та особливостей перебігу ранового процесу.

В умовах обмежених ресурсів актуальним є пошук доступних, обґрунтованих і ефективних методів місцевого лікування, які здатні прискорити очищення рани, покращувати репаративні процеси та зменшити частоту ускладнень. Тому удосконалення сучасних підходів до лікування гнійних ран, інфікованих *Pseudomonas aeruginosa*, є важливим напрямом розвитку клінічної медицини та потребує подальших досліджень.

Ключові слова: *Pseudomonas aeruginosa,* MDR, XDR, резистентність, бактерії з множинною лікарською стійкістю, екстенсивна лікарська стійкість, лікування, NPWT.

Bodnar Violetta 5th-year Student of Higher Medical Education, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0009-0000-5117-5693

Mahas Ylizaveta 5th-year Student of Higher Medical Education, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0009-0009-2482-6425

Skrypnyk Anna 5th-year Student of Higher Medical Education, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0009-0000-5849-1939

Reva Volodymyr Candidate of Medical Sciences, Associate Professor, Department of Surgery No. 2, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0000-0003-1921-5776

MODERN APPROACH TO THE TREATMENT OF PURULENT WOUNDS INFECTED WITH *PSEUDOMONAS AERUGINOSA*

Abstract. Purulent wounds remain one of the pressing challenges of modern surgery due to their high prevalence, prolonged course, and significant risk of complications. A prominent role among etiological factors is played by *Pseudomonas aeruginosa*, an opportunistic pathogen characterized by high virulence, rapid adaptability, and the ability to develop resistance to antimicrobial agents. Its role is particularly significant in the management of chronic and postoperative purulent wounds, where it frequently forms biofilms, which considerably complicate pathogen eradication and reduce the effectiveness of standard antibiotic therapy.

The increasing prevalence of multidrug-resistant (MDR) and extensively drug-resistant (XDR) strains of *P. aeruginosa* poses serious challenges for clinical practice, limiting the options for systemic treatment and increasing the risk of chronic infection. Under such conditions, a comprehensive approach to treatment becomes especially important, involving the combination of systemic antibiotic therapy with effective local methods targeting the wound process.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Modern approaches to the treatment of purulent wounds include thorough surgical debridement, the use of antiseptic solutions, application of advanced wound dressings with antimicrobial properties, as well as techniques aimed at disrupting biofilms. An individualized therapeutic strategy is crucial, taking into account the pathogen's antimicrobial susceptibility, the patient's clinical condition, and the specific characteristics of the wound healing process.

In resource-limited settings, the search for accessible, evidence-based, and effective local treatment methods remains highly relevant. Such approaches can accelerate wound cleansing, enhance reparative processes, and reduce the incidence of complications. Therefore, improving current strategies for the management of purulent wounds infected with *Pseudomonas aeruginosa* is an important direction in clinical medicine and requires further research.

Keywords: *Pseudomonas aeruginosa*, MDR, XDR, resistance, multidrug-resistant bacteria, extensively drug-resistant, treatment, NPWT.

Постановка проблеми. *Pseudomonas aeruginosa* досі є значним фактором високого рівня захворюваності та смертності в усьому світі, особливо через свою роль у тяжких інфекціях, таких як внутрішньолікарняні стани, включаючи пневмонію та різні сепсисні стани. Причиною тому є природжена та набута стійкість збудника до широкого спектра антимікробних препаратів, здатність утворювати біоплівки та швидко формувати мультирезистентні (MDR) і екстенсивно-резистентні (XDR) штами [3].

На сучасному етапі розвитку медицини проблема лікування гнійних ран ускладнюється не лише зростанням антибіотикорезистентності, але й зміною властивостей мікробних асоціацій, які формують складні біоценози у рані. Це призводить до зниження ефективності стандартних схем лікування та подовження термінів госпіталізації пацієнтів.

На фоні такої поширеності особливої уваги потребують хронічні гнійні рани, інфіковані *P. aeruginosa*, для яких характерні затяжний перебіг, повільне очищення від некротичних мас, сповільнена грануляція та схильність до рецидивів. В економічно обмежених умовах використання новітніх системних антимікробних препаратів часто є утрудненим, що стимулює пошук доступних і водночас ефективних місцевих методів лікування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За даними міжнародних епідеміологічних спостережень *Pseudomonas aeruginosa* становить у середньому 7–10 % усіх внутрішньолікарняних інфекцій, а у відділеннях інтенсивної терапії її частка може досягати 16 % [5]. У різних когортах пацієнтів цей збудник відповідає приблизно за 10–20 % госпітальних інфекцій, включно з ураженнями ран, дихальних та сечових шляхів [6].

В Україні, згідно з окремими клінічними дослідженнями, *P. aeruginosa* може становити до 29 % серед грамнегативних ізолятів у певних стаціонарах, а серед пацієнтів з гнійно-запальними процесами різної локалізації її виділяють у

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

понад 50–60 % випадків, що підкреслює значний внесок цього збудника в патологію гнійних ран [7].

Сучасні наукові дослідження зосереджені на пошуку нових підходів до лікування інфекцій, спричинених *P. aeruginosa*. Особливо активно вивчаються можливості використання комбінованої антибіотикотерапії, антимікробних пептидів, бактеріофагів, а також фізичних методів впливу, таких як негативний тиск (NPWT). Окрему увагу приділяють розробці засобів, здатних руйнувати біоплівки, що значно підвищує ефективність лікування.

Використання доступних та ефективних місцевих антимікробних засобів у поєднанні з раціональним підходом до системної терапії може значно прискорити очищення гнійних ран, знизити ризик рецидивів і покращити результати лікування пацієнтів, інфікованих *Pseudomonas aeruginosa*.

Мета статті - аналіз сучасних підходів до лікування гнійних ран, які були інфіковані *Pseudomonas aeruginosa;* обґрунтування найбільш ефективних методів лікування таких ран.

Виклад основного матеріалу. *Pseudomonas aeruginosa* – є одним із основних збудників гнійно-запальних процесів і причиною багатьох внутрішньолікарняних інфекцій. Вона вирізняється високою стійкість до антибактеріальних засобів, здатністю утворювати біоплівки та зберігати вірулентність навіть у несприятливих умовах. Через такі особливості *P. aeruginosa* у 2017 році була включена до глобального пріоритетного списку патогенів Всесвітньою організацією охорони здоров'я (ВООЗ) до категорії найвищого пріоритету, а також стала частиною патогенів ESKAPE, що означає скорочені назви 6 мікроорганізмів (*Enterococcus faecium*, *Staphylococcus aureus*, *Klebsiella pneumoniae*, *Acinetobacter baumannii*, *Pseudomonas aeruginosa* та *Enterobacter* spp.) з особливим зростанням резистентності [2,4].

Проблема інфікування синьогнійною паличкою є доволі серйозною через значне поширення мультирезистентних та екстенсивно-резистентних штамів, які нерідко зумовлюють тяжкий перебіг ранового процесу та, як наслідок, смерть. Така інфекція часто призводить до затяжного очищення рани, утворення та накопичення некротичних тканин, уповільнення формування грануляцій та значної ймовірності рецидиві [2].

Резистентність Pseudomonas aeruginosa. *Pseudomonas* з мультирезистентною стійкістю (MDR) визначається як нечутлива до принаймні одного антибіотика з принаймні трьох класів антибіотиків, до яких вона зазвичай чутлива, тоді як *Pseudomonas* з екстенсивно-резистентною (XDR) визначається як нечутлива до принаймні одного антимікробного засобу з усіх класів антимікробних препаратів, окрім двох або менше**.** Вже у 2018 році було введено нову концепцію "difficult-to-treat resistance" (DTR), що може перекладатися як «важкопіддатлива до лікування резистентність». Термін DTR означає, що *P. aeruginosa* нечутлива до всіх наступних препаратів: цефтазидим, цефепім, піперацилін-тазобактам, іміпенем-циластатин, меропенем, ципрофлоксацин,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

левофлоксацин та азтреонам. Відповідно даних, опублікованими Європейським центром профілактики та контролю захворювань (ECDC) у 2020 році, 30,1% були стійкими принаймні до одного антибіотика серед карбапенемів, фторхінолонів, цефтазидиму, піперациліну-тазобактаму та аміноглікозидів, тоді як 17,3% були стійкими до двох або більше антибіотиків [2,3]. В Україні сучасні дослідження демонструють високий рівень резистентності P. aeruginosa серед ізолятів з госпітальних та хронічних ран: Резистентність до імпенему — 60,8 %, до меропенему — 47,8 %. Резистентність до амікацину — 74 %, до цефідероколу — 44 % у XDR-штамів. Кумулятивні антибіограми свідчать, що понад 75 % ізолятів проявляють мультирезистентність, а резистентність до карбапенемів часто перевищує 50–60 % [4,8,9,10].

Діагностика Pseudomonas aeruginosa. Діагностика *Pseudomonas aeruginosa* при гнійних ранах базується насамперед на бактеріологічному дослідженні — посіві ранового ексудату з подальшим отриманням чистої культури мікроорганізму. Саме правильний забір матеріалу та його своєчасне транспортування є критично важливими для достовірного результату. Також можуть застосовують наступні додаткові методи діагностики: Мікроскопія мазків з рани для швидкої оцінки наявності грамнегативних паличок; Молекулярні методи (ПЛР), які дозволяють швидко виявити ДНК P. aeruginosa навіть за низької концентрації мікроорганізму; Спектрометрія MALDI-TOF, що забезпечує швидку та точну ідентифікацію бактерії без тривалого вирощування; Визначення утворення біоплівок, оскільки їх наявність може впливати на вибір лікувальної тактики та прогноз [2,5]. До клінічних ознак, що можуть насторожити лікаря щодо наявності синьогнійної інфекції, належать солодкувато-фруктовий запах виділень, інтенсивне утворення пігментів, а також виражена природна резистентність збудника до широкого спектра антибіотиків.

Антибіотикотерапія при Pseudomonas aeruginosa. Терапію слід розпочинати одразу після забору матеріалу на посів, оскільки своєчасне призначення антибіотиків суттєво покращує прогноз, особливо у пацієнтів із сепсисом чи септичним шоком. Затримка лікування в таких випадках значно підвищує ризик летальності. Вибір стартової терапії переважно ґрунтується на оцінці індивідуальних факторів ризику та локальних даних щодо поширеності мультирезистентної P. aeruginosa (MDR). Якщо хворий перебуває у стаціонарі, де частка MDR-штамів не перевищує 25% і немає факторів ризику резистентної інфекції, зазвичай призначають монотерапію одним з протипсевдомонадних препаратів. Пріоритетність приблизно така: карбапенеми; піперацилін/ тазобактам; цефепім; цефтазидим — зокрема при інфекціях кровотоку, вентилятор-асоційованій пневмонії та інфекціях шкіри й м'яких тканин. При ускладнених інфекціях сечовивідних шляхів до цих засобів можуть додатково застосовувати аміноглікозиди або колістин [2].

У випадках, коли частка MDR у лікувальному закладі перевищує 25%, або якщо у пацієнта наявні фактори ризику інфекцій, спричинених мультирезистент-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

ними грамнегативними бактеріями, а також у критично хворих, рекомендовано ширше початкове покриття. У таких ситуаціях емпірична терапія має включати нові бета-лактами, зокрема: цефтолозан/тазобактам; цефтазидим/авібактам; іміпенем/циластатин/релебактам [2]. Якщо ці сучасні антибіотики недоступні, альтернативою є комбінації класичних протипсевдомонадних препаратів із аміноглікозидом, колістином або фосфоміцином, щоб забезпечити максимально широкий спектр дії до отримання результатів посіву. Комбіновану антибіотикотерапію обирають передусім тому, що вона підвищує ймовірність охоплення збудника — тобто шансів, що принаймні один із призначених препаратів виявиться активним проти конкретного ізоляту. Це особливо актуально для традиційних бета-лактамних антибіотиків, серед яких резистентність може бути непередбачуваною. Натомість для сучасних протипсевдомонадних засобів — цефтолозан/тазобактаму, цефтазидим/авібактаму та іміпенему/циластатину/релебактаму — монотерапія вважається оптимальнішим варіантом, оскільки ці препарати мають високу активність та не потребують комбінування з іншими антибіотиками.

Коли вже отримуємо результати тесту на чутливість до антибіотику, то лікування слід індивідуалізувати, вибравши найефективніший антибіотик з найвужчим спектром дії. При MDR-PA слід призначати карбапенем або новий бета-лактамний препарат, по можливості зі стратегією, що економить карбапенем [2,5,7].

Лікування гнійних ран, інфікованих Pseudomonas aeruginosa, також залежить від типу штаму, а не тільки рівня антимікробної резистентності.

- Дикий тип P. aeruginosa є найбільш чутливим і зазвичай реагує на стандартні протипсевдомонадні антибіотики. Препаратами першого вибору для таких інфекцій є цефтазидим, цефепім та піперацилін-тазобактам. Фторхінолони можуть застосовуватися у випадках амбулаторного лікування, наприклад, для інфекцій шкіри та м'яких тканин, або при необхідності продовження терапії вдома після виписки. Карбапенеми залишаються резервними засобами для складних або ускладнених інфекцій. При виборі антибіотика слід враховувати наявність внутрішньої стійкості, включно з низькою проникністю мембран та активністю ефлюксних насосів, що може призводити до перехресної резистентності навіть до препаратів, які раніше не застосовувалися пацієнту [2].

- У випадку важколікувальної, або DTR-Pseudomonas aeruginosa, штам демонструє резистентність до більшості стандартних протипсевдомонадних антибіотиків, включаючи цефтазидим, цефепім, піперацилін-тазобактам, азтреонам, карбапенеми та фторхінолони. У таких ситуаціях лікування має бути більш індивідуалізованим та базуватися на застосуванні нових бета-лактамів, таких як цефтазидим-авібактам, цефтолозан-тазобактам та іміпенем-циластатин-релебактам. Альтернативним варіантом для складних інфекцій є цефідерокол, а у деяких випадках до терапії додають колістин або аміноглікозиди. Використання цих препаратів зазвичай рекомендується після отримання результатів

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

антибіотикограми та підтвердження резистентності до стандартних засобів, що дозволяє забезпечити ефективну та безпечну терапію [2].

Місцева терапія при Pseudomonas aeruginosa. Місцева терапія є важливим елементом лікування гнійних ран, інфікованих Pseudomonas aeruginosa. Вона спрямована на видалення гнійного вмісту, очищення некротичних тканин та зниження бактеріального навантаження, що створює сприятливі умови для загоєння.

До традиційних підходів відносяться механічне та хірургічне очищення ран, промивання ран фізіологічним розчином або антисептичними засобами, такими як хлоргексидин, йодовмісні розчини чи перекис водню. Використання спеціальних антимікробних пов'язок, зокрема срібловмісних, забезпечує тривалу антибактеріальну дію та підтримку вологого середовища, необхідного для грануляції. У випадках великих або хронічних ран ефективним методом є вакуумна терапія, що сприяє швидкому видаленню гнійного вмісту та стимуляції росту нової тканини.

Додатково проведенні у 2015р. дослідження демонструють ефективність 1 % оцтової кислоти як місцевого антисептика при хронічних ранах, інфікованих P. aeruginosa. Дослідження протягом шести місяців за участі 32 пацієнтів показало, що обробка ран 1 % оцтовою кислотою дозволяє значно скоротити час елімінації бактерій. Незважаючи на більшу частку мультирезистентних штамів у цій групі, середній час звільнення ран від P. aeruginosa становив 4,5–5,5 днів, тоді як у групі фізіологічного розчину – 11,5–15,5 днів. Дослідження також показало відсутність серйозних ускладнень, а легкі неприємні відчуття, характерні для вищих концентрацій оцтової кислоти, у цьому випадку не спостерігалися [1].

Терапія негативним тиском у лікуванні гнійних ран. Одним із сучасних і ефективних методів ведення гнійних ран є терапія негативним тиском (Negative Pressure Wound Therapy, NPWT). Даний метод полягає у створенні контрольованого негативного тиску в рановій порожнині за допомогою герметичної пов'язки, під'єднаної до вакуумної системи. NPWT сприяє активному видаленню ранового ексудату, зменшенню мікробного забруднення, покращенню мікроциркуляції та зниженню інтерстиціального набряку. Також цей метод стимулює утворення грануляційної тканини та прискорює процеси епітелізації. Особливе значення NPWT має при лікуванні інфікованих ран, у тому числі спричинених *Pseudomonas aeruginosa*, оскільки зменшення біонавантаження та покращення локальних умов сприяє підвищенню ефективності антибактеріальної терапії [11].

Висновки. Інфекції гнійних ран, спричинені Pseudomonas aeruginosa, залишаються однією з найбільш складних проблем у сучасній клінічній практиці через високу здатність цього патогену до розвитку резистентності до антибіотиків та утворення біоплівок, що значно ускладнює лікування. Ефективне ведення таких пацієнтів потребує комплексного підходу, який поєднує системну терапію з антибіотиками та місцевими методами лікування, а також терапію

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

негативним тиском. Це все сприяє очищенню рани та зменшенню бактеріального навантаження. Методи місцевої терапії, такі як механічне та хірургічне очищення, промивання антисептичними розчинами, застосування спеціалізованих антимікробних пов'язок і вакуумної терапії, залишаються фундаментом лікування гнійних ран. Водночас результати досліджень свідчать, що застосування 1 % оцтової кислоти як місцевого антисептика значно підвищує ефективність терапії. Це проявляється у швидшому усуненні P. aeruginosa, скороченні часу загоєння та зменшенні ризику рецидивів, навіть у випадках із наявністю мультирезистентних штамів. Інтеграція класичних методів місцевої терапії дозволяє створити сприятливі умови для загоєння, оптимізувати використання системних антибіотиків і знизити ризик розвитку ускладнень. Крім того, застосування доступних та безпечних засобів, таких як 1 % оцтова кислота, робить лікування економічно ефективним і практичним для широкого кола пацієнтів.

Література

1. Madhusudhan, V. L. (2016). Efficacy of 1% acetic acid in the treatment of chronic wounds infected with Pseudomonas aeruginosa: prospective randomised controlled clinical trial. *International wound journal*, *13*(6), 1129-1136.

2. Karruli, A., Catalini, C., D'Amore, C., Foglia, F., Mari, F., Harxhi, A., ... & Durante-Mangoni, E. (2023). Evidence-based treatment of Pseudomonas aeruginosa infections: a critical reappraisal. *Antibiotics*, *12*(2), 399.

3. Magiorakos, A. P., Srinivasan, A., Carey, R. B., Carmeli, Y., Falagas, M. E., Giske, C. G., ... & Monnet, D. L. (2012). Multidrug-resistant, extensively drug-resistant and pandrug-resistant bacteria: an international expert proposal for interim standard definitions for acquired resistance. *Clinical microbiology and infection*, *18*(3), 268-281.

4. Byk, P. L., Kryvorchuk, I. H., Leshchyshyn, I. M., Martyniuk, N. S., & Orlov, D. Y. (2024). Epidemiology and antibiotic resistance of combat wound infection in surgical patients. *Ukrainian Journal of Cardiovascular Surgery*, *32*(2), 129-140.

5. Reynolds, D., & Kollef, M. (2021). The epidemiology and pathogenesis and treatment of Pseudomonas aeruginosa infections: an update. *Drugs*, *81*(18), 2117-2131.

6. Edward, E. A., El Shehawy, M. R., Abouelfetouh, A., & Aboulmagd, E. (2023). Prevalence of different virulence factors and their association with antimicrobial resistance among Pseudomonas aeruginosa clinical isolates from Egypt. *BMC microbiology*, *23*(1), 161.

7. Burova, L. M., & Burova, Y. D. (2016). АНТИБІОТИКОЧУТЛИВІСТЬ КЛІНІЧНИХ ІЗОЛЯТІВ PSEUDOMONAS AERUGINOSA. Інфекційні хвороби, 1(3), 74–77. https://doi.org/10.11603/1681-2727.2016.3.6895.

8. Kovalchuk, V., Kondratiuk, V., McGann, P., Jones, B. T., Fomina, N., Nazarchuk, O., ... & Kovalenko, I. (2024). Temporal evolution of bacterial species and their antimicrobial resistance characteristics in wound infections of war-related injuries in Ukraine from 2014 to 2023. *Journal of Hospital Infection*, *152*, 99-104.

9. Pallett, S. J., Morkowska, A., Woolley, S. D., Potochilova, V. V., Rudnieva, K. L., Iungin, O. S., ... & O'Shea, M. K. (2025). Evolving antimicrobial resistance of extensively drug-resistant Gram-negative severe infections associated with conflict wounds in Ukraine: an observational study. *The Lancet Regional Health–Europe*, *52*.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

10. Vodianyk, A., Holovnia, O., Diomin, E., Letourneau, A. R., Poznansky, M. C., Shenoy, E. S., & Turbett, S. E. (2024). Resistance is reality: findings from the first Ukrainian cumulative antibiogram. *JAC-Antimicrobial Resistance*, *6*(5), dlae156.

11. Zaver, V., & Kankanalu, P. (2023). Negative pressure wound therapy. In StatPearls [Internet]. StatPearls Publishing.

References:

1. Madhusudhan, V. L. (2016). Efficacy of 1% acetic acid in the treatment of chronic wounds infected with Pseudomonas aeruginosa: prospective randomised controlled clinical trial. *International wound journal*, *13*(6), 1129-1136.

2. Karruli, A., Catalini, C., D'Amore, C., Foglia, F., Mari, F., Harxhi, A., ... & Durante-Mangoni, E. (2023). Evidence-based treatment of Pseudomonas aeruginosa infections: a critical reappraisal. *Antibiotics*, *12*(2), 399.

3. Magiorakos, A. P., Srinivasan, A., Carey, R. B., Carmeli, Y., Falagas, M. E., Giske, C. G., ... & Monnet, D. L. (2012). Multidrug-resistant, extensively drug-resistant and pandrug-resistant bacteria: an international expert proposal for interim standard definitions for acquired resistance. *Clinical microbiology and infection*, *18*(3), 268-281.

4. Byk, P. L., Kryvorchuk, I. H., Leshchyshyn, I. M., Martyniuk, N. S., & Orlov, D. Y. (2024). Epidemiology and antibiotic resistance of combat wound infection in surgical patients. *Ukrainian Journal of Cardiovascular Surgery*, *32*(2), 129-140.

5. Reynolds, D., & Kollef, M. (2021). The epidemiology and pathogenesis and treatment of Pseudomonas aeruginosa infections: an update. *Drugs*, *81*(18), 2117-2131.

6. Edward, E. A., El Shehawy, M. R., Abouelfetouh, A., & Aboulmagd, E. (2023). Prevalence of different virulence factors and their association with antimicrobial resistance among Pseudomonas aeruginosa clinical isolates from Egypt. *BMC microbiology*, *23*(1), 161.

7. Burova, L. M., & Burova, Y. D. (2016). АНТИБІОТИКОЧУТЛИВІСТЬ КЛІНІЧНИХ ІЗОЛЯТІВ PSEUDOMONAS AERUGINOSA. Інфекційні хвороби, 1(3), 74–77. https://doi.org/10.11603/1681-2727.2016.3.6895.

8. Kovalchuk, V., Kondratiuk, V., McGann, P., Jones, B. T., Fomina, N., Nazarchuk, O., ... & Kovalenko, I. (2024). Temporal evolution of bacterial species and their antimicrobial resistance characteristics in wound infections of war-related injuries in Ukraine from 2014 to 2023. *Journal of Hospital Infection*, *152*, 99-104.

9. Pallett, S. J., Morkowska, A., Woolley, S. D., Potochilova, V. V., Rudnieva, K. L., Iungin, O. S., ... & O'Shea, M. K. (2025). Evolving antimicrobial resistance of extensively drug-resistant Gram-negative severe infections associated with conflict wounds in Ukraine: an observational study. *The Lancet Regional Health–Europe*, *52*.

10. Vodianyk, A., Holovnia, O., Diomin, E., Letourneau, A. R., Poznansky, M. C., Shenoy, E. S., & Turbett, S. E. (2024). Resistance is reality: findings from the first Ukrainian cumulative antibiogram. *JAC-Antimicrobial Resistance*, *6*(5), dlae156.

11. Zaver, V., & Kankanalu, P. (2023). Negative pressure wound therapy. In StatPearls [Internet]. StatPearls Publishing.

Дата першого надходження статті до видання: 28.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 616.12-008.46-036.12-07:004.9

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2429-2440

Борисюк Ірина Юріївна доктор фармацевтичних наук, професор**,** завідувач кафедри загальної та клінічної фармакології**,** Міжнародний університет**,** м. Одеса, https://orcid.org/0000-0003-2824-9118

КравченкоОлексій Ігорович кандидат медичних наук, доцент кафедри внутрішньої медицини, Дніпровський державний медичний університет, м. Дніпро, https://orcid.org/0000-0003-2829-6491

Присяжнюк Альона Ігорівна кандидат біологічних наук, асистент професора кафедри біомедицини, ННЦ "Інститут біології та медицини" Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, https://orcid.org/0009-0001-4231-0731

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ WEARABLES ДЛЯ ДИСТАНЦІЙНОГО МОНІТОРИНГУ ПАЦІЄНТІВ ІЗ ХРОНІЧНОЮ СЕРЦЕВОЮ НЕДОСТАТНІСТЮ

Анотація.

У цій статті наведено аналітичний огляд сучасних підходів до дистанційного моніторингу пацієнтів із хронічною серцевою недостатністю.

Мета роботи – визначити особливості дистанційного моніторингу пацієнтів з хронічною серцевою недостатністю за допомогою носимих пристроїв (wearables).

Багато серцево-судинних захворювань, включаючи артеріальну гіпертензію, можуть виникати непередбачувано. Вони не завжди виявляються під час планових клінічних оглядів. Втрачені можливості ранньої діагностики не лише затримують терапевтичне втручання, але й сприяють розвитку таких ускладнень, як інсульт, серцева недостатність та раптова смерть. В роботі показано, що дистанційний моніторинг у пацієнтів із серцевою недостатністю пов’язаний зі зниженням смертності від усіх причин на 16%, зниженням рівня першої госпіталізації з приводу серцевої недостатності на 19% та зниженням загальної кількості госпіталізацій на 15%.

Окремо зазначено, що wearables, призначені для оцінки застою в легенях, знизили складену кінцеву точку «госпіталізація з приводу серцевої недостатності або смерті» на 37%, а смертність – на 26%.

Тоді як, мультисенсорні моделі продемонстрували здатність виявляти ризик декомпенсації за 6,5–21 денів до клінічної події. Це дозволяє створити часове вікно для коригування терапії.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Встановлено, що найперспективнішими рішеннями є ті, що поєднують пасивний збір даних, алгоритми штучного інтелекту та чітко визначений шлях клінічної відповіді. Разом з тим широке впровадження wearables стримується неоднорідністю пристроїв, відсутністю стандартизованих порогів спрацювання, проблемами прихильності до користування, цифровою нерівністю та обмеженою кількістю досліджень у пацієнтів старшого віку і з множинною коморбідністю. Зроблено висновок, що носимі пристрої доцільно розглядати не як автономну технологію, а як компонент інтегрованої системи амбулаторного нагляду, телереабілітації та раннього втручання при погіршенні перебігу хронічної серцевої недостатності.

Ключові слова: артеріальна гіпертензія, ішемічна хвороба серця, серцева недостатність, якість життя.

Borysiuk Iryna doctor of Pharmaceutical Sciences, professor**,** head of the Department International University Odesa, https://orcid.org/0000-0003-2824-9118

Kravchenko Oleksii PhD in Medical Sciences, Associate Professor of the Department of internal medicine, State Medical University, Dnipro, https://orcid.org/0000-0003-2829-6491

Prysiazhniuk Alona PhD, assistant professor (division of biomedicine), Educational and Scientific Center "Institute of Biology and Medicine" of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, https://orcid.org/0009-0001-4231-0731

USING WEARABLE TECHNOLOGIES FOR REMOTE MONITORING OF PATIENTS WITH CHRONIC HEART FAILURE

Abstract.

This article provides an analytical review of current approaches to the remote monitoring of patients with chronic heart failure using wearable devices. The aim of this study was to identify the characteristics of remote monitoring of patients with chronic heart failure using wearable devices.

Many heart diseases, including hypertension, arise unexpectedly and go undetected during routine clinical examinations. Missed opportunities for early diagnosis not only delay therapeutic intervention but also contribute to the development of complications such as stroke, heart failure, and sudden death. Remote monitoring in patients with heart failure has been shown to be associated with a 16% reduction in all-cause mortality, a 19% reduction in the rate of first hospitalization for heart failure, and a 15% reduction in the total number of hospitalizations. Separately, wearable systems designed to assess pulmonary congestion reduced the composite endpoint of “hospitalization for heart failure or death” by 37% and mortality by 26%.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Multisensor models demonstrated the ability to detect the risk of decompensation 6.5–21 days before a clinical event, creating a time window for therapy adjustment.

It has been established that the most promising solutions are those that combine passive data collection, artificial intelligence algorithms, and a clearly defined clinical response pathway. At the same time, the widespread adoption of wearables is hindered by device heterogeneity, the lack of standardized trigger thresholds, adherence issues, digital inequality, and a limited number of studies in older patients and those with multiple comorbidities. It is concluded that wearable devices should be viewed not as a standalone technology, but as a component of an integrated system of outpatient monitoring, telerehabilitation, and early intervention in the event of worsening chronic heart failure.

Keywords: hypertension, coronary artery disease, heart failure, quality of life.

Постановка проблеми.

Серцева недостатність – це хронічний, складний та прогресуючий синдром, який має значний вплив на здоров’я населення. У світі понад 60 мільйонів пацієнтів із цим захворюванням, і зі старінням населення очікується, що його поширеність зростатиме в найближчі роки [1, 2]. Хронічна серцева недостатність належить до клінічних станів з високим ризиком декомпенсації, повторних госпіталізацій та прогресуючого зниження якості життя. Для цієї категорії пацієнтів особливу проблему становить те, що погіршення гемодинаміки та наростання застійних явищ часто починаються раніше, ніж пацієнт відчуває виражені симптоми або звертається по допомогу [1, 3]. Саме тому інтервальне спостереження під час амбулаторних візитів не завжди дозволяє вчасно виявити початкові ознаки декомпенсації.

За даними сучасних оглядів, після виписки з приводу серцевої недостатності приблизно 24 % пацієнтів помирають протягом одного року, а близько 40 % повторно госпіталізуються у межах цього ж періоду [1]. Така клінічна траєкторія зумовлює потребу в моделях безперервного або наближеного до безперервного моніторингу, які можна реалізувати поза межами стаціонару. Носимі пристрої є одним із найбільш динамічних напрямів цифрової кардіології, оскільки забезпечують пасивний збір даних про частоту серцевих скорочень, варіабельність ритму, фізичну активність, сатурацію, дихання, сон, а в окремих системах також непрямі маркери застою в легенях [4, 5, 6]. Клінічна цінність цього підходу полягає не лише у накопиченні великих масивів даних, а й у можливості побудови індивідуальної траєкторії пацієнта, де відхилення від звичного профілю можуть вказувати на ризик загострення [3, 5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Останніми роками відбувся помітний перехід від простих моделей телемоніторингу симптомів і маси тіла до мультисенсорних wearable-рішень з інтеграцією алгоритмів штучного інтелекту [1, 6, 7]. Узагальнені дані метааналізу N. T. B. Scholte та ін. засвідчили, що системи домашнього

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

телемоніторингу в пацієнтів із серцевою недостатністю асоціюються зі зниженням загальної смертності та госпіталізацій, хоча ефект суттєво залежить від типу моніторингу й клінічного маршруту реагування [2]. Огляди C. Gregório та ін. [4], N. Jafari та ін. [5], V. Odeh та ін. авторів [6] показали, що найбільший потенціал мають платформи, які одночасно аналізують фізичну активність, частоту серцевих скорочень, ознаки респіраторного дистресу та маркери легеневого застою. У роботах A. K. Jones та ін. [7], T. Terada та ін. [8], присвячених кардіореабілітації, підкреслено, що wearables розширюють можливості віддаленого контролю фізичних навантажень, підвищують безпеку домашніх програм і дозволяють об'єктивізувати прихильність до тренувань [7, 8]. Крім того, було показано, що носимі пристрої контролюють певні фізіологічні функції, надаючи біометричні дані, такі як частота серцевих скорочень, рухи, сон, аналіз електрокардіографії, артеріальний тиск, витрати енергії та численні інші параметри. А також є важливим компонентом оцінки серцево-судинного ризику та профілактики захворювань [7, 8, 9, 10].

Разом з тим, низка принципових питань залишається невирішеною. Дотепер не стандартизовано порогові значення для автоматичних сповіщень, не уніфіковано перелік параметрів для рутинного моніторингу, недостатньо даних щодо економічної ефективності саме споживчих носимих пристроїв, а також зберігається невизначеність щодо їх роботи у старших пацієнтів з когнітивними порушеннями, фібриляцією передсердь, ожирінням або мультиморбідністю [1, 5, 11, 12]. Отже, на сучасному етапі завдання полягає не лише у технічному вдосконаленні пристроїв, а у клінічній валідації їх показників та інтеграції в стандартизовані моделі ведення пацієнтів.

Мета роботи – визначити особливості дистанційного моніторингу пацієнтів з хронічною серцевою недостатністю за допомогою носимих пристроїв (wearables)

Виклад основного матеріалу.

За функціональним призначенням носимі пристрої у пацієнтів із серцевою недостатністю умовно можна поділити на три групи. Перша група охоплює споживчі пристрої та медичні браслети, що фіксують частоту серцевих скорочень, добову активність, кількість кроків, сон, варіабельність ритму і сатурацію. Друга група представлена мультисенсорними системами, здатними поєднувати кардіореспіраторні та поведінкові показники у спільній аналітичній моделі [3, 12, 13]. Третя група включає пристрої, сфокусовані на ранньому виявленні застою, зокрема системи для оцінки легеневої рідини або грудного імпедансу [1, 5, 9]. Саме останній напрям має особливе значення, оскільки накопичення рідини в легенях передує клінічно очевидному погіршенню і може бути мішенню для ранньої зміни діуретичної терапії.

В наш час розвиток технологій дозволяє інтегрувати носимі пристрої в реальну клінічну практику. За їх допомогою можна виявляти та контролювати артеріальний тиск, пікове поглинання кисню, фізичну активність, частоту

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

дихання, температура шкіри, показники сну, що дозволяє зменшити кількість госпіталізацій та покращити результати лікування пацієнтів із хронічною серцевою недостатністю (табл. 1) [2, 10, 14, 15, 16].

Таблиця 1

Основні результати досліджень дистанційного моніторингу пацієнтів із хронічною серцевою недостатністю

Джерело	Дизайн	Пристрій	Результат	Клінічне значення
Scholte та ін., 2023 [2]	Метааналіз, 65 дослідження для першої госпіталізації; 27 дослідження для загальної кількості госпіталізацій	Системи домашнього телемоніторингу, неінвазивні та інвазивні моделі	Загальна смертність: OR 0,84. Перша госпіталізація з приводу серцевій недостатності: OR 0,81. Загальна кількість госпіталізацій: IRR 0,85. Частота першої госпіталізації: 21,3 % проти 25,5 %.	Підтверджено стійкий клінічний ефект насамперед щодо госпіталізацій.
Koehler та ін., 2018 [14]	РКД, 1 рік спостереження	Структуроване дистанційне ведення з передачею домашніх показників	Дні, втрачені через незаплановані CV-госпіталізації або смерть: 17,8 проти 24,2. Загальна смертність: 7,86 проти 11,34 на 100 людино-років, коефіцієнт ризику = 0,70, 95% ДІ 0,50-0,96; p=0,0280	Користь реалізується за наявності спеціалізованого центру реагування.
Stehlik та ін., 2020 [13]	Проспективне мультицентрове дослідження, до 3 міс	Мультисенсорний безперервний запис фізіологічних параметрів	24 події погіршення СН серед 35 незапланованих госпіталізацій. Чутливість 76-88 %, специфічність 85 %. Медіанний час попередження 6,5 доби.	Wearable-аналітика може створювати часовий резерв для раннього втручання.
Victoria-Castro та ін., 2024 [15]	РКД, 182 пацієнти, 151 завершили 90-денне опитування	Bodyport, Conversa, Noom	Змін KCCQ OSS не отримано. У групі Noom: TSS +4.2 проти -1, p=0.006; CSS +2.8 проти -3.1, p=0.002.	Ефект на якість життя є вибірковим і залежить від типу цифрового інструменту.
Murray та ін., 2025 [9]	Систематичний огляд і метааналіз, 4 дослідження	Wearables для оцінки легеневого застою, ReDS, грудний імпеданс, HFMS	Госпіталізації з приводу СН: RR 0,60. Загальна смертність: RR 0,74. Комбінована точка госпіталізація або смерть: RR 0,63.	Найбільш виражений ефект мають congestion-oriented системи.
Gao та ін., 2026 [17]	Проспективна когорте, 217 включено, 191 завершили	Apple Watch, модель щоденне носіння	Кореляція з CPET pVO2: r=0,85. Кожне зниження pVO2 на 10 %: HR 3,62 для незапланованих подій. Медіана до події 7,4 доби. Зовнішня валідація: HR 1,32, медіана 21 доба.	Алгоритмічна інтеграція даних переводить моніторинг у площину прогнозування декомпенсації.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Джерело	Дизайн	Пристрій	Результат	Клінічне значення
Terada та ін., 2025 [8]	РКД, 30 пацієнтів із СН та фізичною крихкістю	Fitbit Inspire + інформаційно-комунікаційна платформа	Збільшення дистанції 6-хвилинної ходьби більш ніж на 50 м; безпечне покращення м'язової сили.	Wearables мають значення не лише для прогнозу, а й для телереабілітації

Примітка: Bodyport –кардіологічна шкала; Conversa – розмовна платформа; CPET – клінічний кардіопульмональний тест з фізичним навантаженням;CSS – клінічний підсумковий бал; Noom – додаток для смартфонів; OSS – загальний підсумковий бал анкети з кардіоміопатії Канзас-Сіті (KCCQ); pVO2 – пікове поглинання кисню; виміряне за допомогою; TSS – загальний бал симптомів.

Джерело: сформовано автором на основі [2, 8, 9, 13, 14, 15, 17]

Аналіз наведених даних свідчить, що найбільш стабільно підтверджується вплив дистанційного моніторингу на зменшення рівня госпіталізацій. Тоді як ефект щодо якості життя і рівня смертності залежить від типу технології, повноти клінічного супроводу та обраної кінцевої точки [2, 13, 14]. Найбільший ефект встановлюється тоді, коли wearable-моніторинг не обмежується пасивним накопиченням даних, а вбудований у протокол відповіді: корекцію терапії, контакт із пацієнтом, достроковий огляд або посилення самоконтролю [1, 2, 14]. Пристрій сам по собі не знижує ризик, якщо дані не враховуються при прийнятті клінічного рішення.

З погляду кількісної доказової бази центральним є метааналіз N. T. B. Scholte та ін., який продемонстрував зниження загальної смертності на 16 %, першої госпіталізації з приводу серцевої недостатності на 19 % і загальної кількості госпіталізацій на 15 % при використанні домашніх систем телемоніторингу [2]. Важливо, що у дослідженнях частота першої госпіталізації становила 21,3 % у групах телемоніторингу проти 25,5 % у групах стандартного спостереження, тобто користь мала не лише статистичне, а й практичне значення. У дослідженні F. Koehler та ін. TIM-HF2 структуроване дистанційне ведення зменшило кількість днів, втрачених через незаплановані серцево-судинні госпіталізації або смерть, з 24 до 18 днів за рік спостереження, а загальна смертність знизилася з 11,34 до 7,86 випадків на 100 людино-років [14]. Ці дані свідчать, що у ретельно відібраних пацієнтів виграє не стільки сам інструмент передачі інформації, скільки організована модель віддаленого клінічного супроводу.

Окремої уваги заслуговують системи, орієнтовані на виявлення застою в легенях. Метааналіз C. P. Murray та ін. включив чотири дослідження wearable-пристроїв, що оцінювали легеневу рідину або грудний імпеданс, і показав зменшення ризику госпіталізації з приводу серцевої недостатності на 40 % та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

комбінованої кінцевої точки «госпіталізація або смерть» на 37 % [9]. У дослідженнях, де оцінювали смертність, частота летальних наслідків становила 12,4 % у групах пацієнтів із wearable проти 16,8 % у групах стандартного спостереження, що відповідає 26 % відносному зниженню ризику [9]. Клінічно це означає, що найбільш корисними є не будь-які дані з акселерометра або фотоплетизмографії, а ті сигнали, які патофізіологічно пов'язані з наростанням застою і можуть бути використані для корекції лікування. Крім того, наукова література свідчить про те, що в поєднанні з телемоніторингом пристоями, що носяться, можуть збільшити участь у фізичній активності, тим самим покращуючи пікове споживання кисню (pVO2) та якість життя у пацієнтів з ішемічною хворобою серця, покращення фізичної функції та якість життя у пацієнтів із серцевою недостатністю, а також збільшення здатності до ходьби та pVO2 у пацієнтів із захворюванням периферичних артерій [7, 9, 10].

Слід відзначити, що в останні роки розвиток технологій та штучного інтелекту призвів до значних досліджень та проривів у розробці портативних пристроїв, які можуть контролювати артеріальний тиск [16]. Ці пристрої пропонують безперервні показники артеріального тиску в режимі реального часу цілодобово, що сприяє ранньому виявленню та профілактиці гіпертензії. Гіпертензія, яку часто називають високим кров'яним тиском, є поширеним фактором ризику розвитку ішемічної хвороби серця. Підвищений тиск у стінках артерій може спричинити пошкодження та призвести до різних серцево-судинних проблем, що негативно впливають на якість життя людини [10, 16]. Wearable-пристрої забезпечують пацієнтам безперервне, зручне та точне відстеження артеріального тиску, записують вимірювання та створюють персоналізований профіль, яким можна поділитися з лікарями будь-коли, навіть поза лікарнею. Крім того, вони можуть попереджати пацієнтів про виявлення патологічного показника [16].

Наступний етап розвитку wearable-моніторингу пов'язаний з алгоритмами, які не просто реєструють окремі параметри, а формують інтегральний цифровий фенотип пацієнта. У проспективному мультисенсорному дослідженні J. Stehlik та ін., LINK-HF платформа змогла передбачати погіршення серцевої недостатності з чутливістю 76-88 % і специфічністю 85 %, а медіанний час від першого тривожного сигналу до госпіталізації становив 6,5 (4,2-13,7) днів [13]. Ще переконливіші дані продемонстровано в дослідженні Y. Gao та ін., де модель на основі Apple Watch з високою кореляцією відтворювала показник pVO2, отриманий при кардіопульмональному тестуванні, і кожне 10 % зниження wearable-derived pVO2 асоціювалося з 3,62-кратним (95% довірчий інтервал (ДІ), 1,37–9,55; $p<0,01$) підвищенням ризику незапланованого звернення по медичну допомогу [17]. У зовнішній валідаційній когорті модель зберігала прогностичну здатність і попереджала про ризик події медіанно за 21 добу. Ці результати вказують на те, що щоденне вимірювання pVO2, отримане за допомогою носимих пристроїв, забезпечує більш ранню та покращену дискримінацію

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

ризику порівняно з існуючими оцінками фізичної підготовки, отриманими за допомогою носимих пристроїв, та встановленими клінічними маркерами, а також пропонує масштабований та узагальнений підхід для поздовжнього дослідження та моніторингу серцевої недостатності [17]. Ці результати принципово змінюють уявлення про дистанційний моніторинг, оскільки переводять його з режиму фіксації вже наявного погіршення в режим прогнозування найближчої декомпенсації.

Водночас не всі цифрові втручання демонструють однаково виражений ефект. У рандомізованому дослідженні A. M. Victoria-Castro та ін. три різні цифрові інструменти не показали самостійного покращення інтегрального показника анкети з кардіоміопатії Канзас-Сіті (KCCQ), хоча застосунок Noom забезпечив кращу динаміку симптомів і фізичного функціонування, ніж звичайне ведення [15]. Отже, вплив цифрової технології на якість життя є більш варіабельним, ніж вплив на госпіталізацію. Це можна пояснити тим, що якість життя визначається не лише частотою клінічних подій, а й самооцінкою стану, тривожністю, прихильністю до лікування, рівнем цифрової грамотності та дизайном інтерфейсу [15, 18]. Іншими словами, ефективний wearable-моніторинг повинен бути не лише точним, а й зручним для щоденного використання.

Практична цінність wearables зростає тоді, коли моніторинг вбудований у послідовний клінічний маршрут:

1. Включення пацієнта. Базова оцінка показників та симптомів, функціонального статусу.

2. Дистанційний wearables-моніторинг. Безперервний або щоденний запис ЧСС, артеріального тиску, активності, SpO2, дихання, сну тощо.

3. Передача й аналіз даних. Хмарна платформа, індивідуальний профіль пацієнта, AI-алгоритм ризику.

4. Тригер спрацювання. Відхилення від звичного профілю, зниження pVO2, ознаки застою, зменшення активності

5. Клінічна відповідь. Телефонний контакт, корекція діуретиків, позапланový огляд, госпіталізація за потреби

При цьому ключовим елементом є не етап збору даних, а зв’язок між цифровим сигналом і клінічною дією. Якщо у відповідь на погіршення показників не відбувається контакту з пацієнтом, уточнення симптомів або корекції лікування, прогностичний потенціал wearables реалізується лише частково. Саме тому сучасні огляди розглядають дистанційний моніторинг як комплекс із пристрою, аналітичного модуля, команди супроводу та регламенту реагування [1, 11, 12].

Незважаючи на очевидний прогрес, для широкого впровадження технології потрібно розв’язати кілька системних проблем. Перша стосується стандартизації. У різних дослідженнях використовують неоднакові кінцеві точки, пороги спрацювання, тривалість спостереження та вимоги до часу носіння пристрою, що ускладнює порівняння результатів [1, 5, 12]. Друга проблема

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

пов'язана з валідністю даних. Споживчі пристрої демонструють різну точність залежно від віку, типу шкіри, ритму серця, наявності тремору, ожиріння та супутніх респіраторних порушень [3, 12, 19]. Третя проблема є організаційною: потік даних від великої кількості пацієнтів може перевантажувати команду без автоматизованого сортування повідомлень і чіткої пріоритизації ризику [11, 18]. Нарешті, суттєвими залишаються питання конфіденційності даних, цифрової доступності та економічної доцільності в реальній клінічній практиці [1, 12, 18].

У контексті кардіореабілітації носимі пристрої мають ще одну важливу перевагу. Вони дозволяють переносити частину контролю з лікарні додому, не втрачаючи об'єктивності оцінки навантаження [2, 17]. За даними сучасних оглядів, у пацієнтів із серцевою недостатністю програми домашньої реабілітації, підтримані wearables і мобільними застосунками, можуть покращувати толерантність до навантаження [8, 12]. Отже, wearables у пацієнтів із хронічною серцевою недостатністю слід оцінювати не лише як монітори ризику, а і як інструмент підтримки рухової активності, самоконтролю та поведінки, що впливає на якість життя хворого.

Висновки.

Серцева недостатність — це хронічний та прогресуючий стан, лікування якого створює значні труднощі як у клінічних умовах, так і в самодогляді за пацієнтами. Останні досягнення в галузі технологій пропонують багатообіцяючі рішення цих проблем, забезпечуючи безперервний моніторинг, раннє виявлення клінічного погіршення та персоналізований догляд.

Носимі пристрої (wearable-моніторинг) формують новий рівень дистанційного спостереження за пацієнтами з хронічною серцевою недостатністю. Вони забезпечують збір фізіологічних показників та дозволяють виявляти відхилення на ранніх етапах.

Найбільш переконлива доказова база стосується зниження частоти госпіталізацій. За узагальненими даними телемоніторинг асоціюється зі зменшенням загальної смертності на 16 %, першої госпіталізації з приводу серцевої недостатності на 19 %, сумарної кількості госпіталізацій на 15 %, а wearable-системи контролю легеневого застою знижують комбінований ризик госпіталізації або смерті на 37 %.

Література:

1. Pizarro C. S., Schots B. B. S., Schuuring M. J., van der Harst P., van Es R., Oerlemans M. I. F. J. Non-Invasive Remote Monitoring in Heart Failure: Towards Wearable Devices and Artificial Intelligence Solutions: Short Title: Remote Monitoring and Wearable Devices in Heart Failure. *Current heart failure reports*. 2025. Vol. 22(1). P. 44. https://doi.org/10.1007/s11897-025-00725-w

2. Scholte N. T. B., Gürgöze M. T., Aydin D., Theuns D. A. M. J., Manintveld O. C., Ronner E., Boersma E., de Boer R. A., van der Boon R. M. A., Brugts J. J. Telemonitoring for heart failure: a meta-analysis. *European heart journal*. 2023. Vol. 44(31). P. 2911–2926. https://doi.org/10.1093/eurheartj/ehad280

ISSN 2786-4952 Online

3. Hughes A., Shandhi M. M. H., Master H., Dunn J., Brittain E. Wearable Devices in Cardiovascular Medicine. *Circulation research*. 2023. Vol. 132(5). P. 652–670. https://doi.org /10.1161/CIRCRESAHA.122.322389

4. Odeh V. A., Chen Y., Wang W., Ding X. Recent Advances in the Wearable Devices for Monitoring and Management of Heart Failure. *Reviews in cardiovascular medicine*. 2024. Vol. 25(10). P. 386. https://doi.org/10.31083/j.rcm2510386

5. Gregório C., Agostinho J. R., Rigueira J., Santos R., Pinto F. J., Brito D. From Wristbands to Implants: The Transformative Role of Wearables in Heart Failure Care. *Healthcare (Basel, Switzerland)*. 2024. Vol. 12(24). P. 2572. https://doi.org/10.3390/healthcare12242572

6. Jafari N., Yousefi Ghalati S., Shahabi Raberi V., Moalemi S., Amin A. Impact of Wearable Technology on Heart Failure Management. *Galen medical journal*. 2024. Vol. 13. P. e3469. https://doi.org/10.31661/gmj.v13i.3469

7. Jones A. K., Yan C. L., Rivera Rodriquez B. P., Kaur S., Andrade-Bucknor S. Role of wearable devices in cardiac telerehabilitation: A scoping review. *PloS one*. 2023. Vol. 18(5). P. e0285801. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0285801

8. Terada T., Hausen M., Way K. L., O'Neill C. D., Marçal I. R., Dorian P., Reed J. L. Wearable Devices for Exercise Prescription and Physical Activity Monitoring in Patients with Various Cardiovascular Conditions. *CJC open*. 2025. Vol. 7(5). P. 695–706. https://doi.org /10.1016/j.cjco.2025.02.017

9. Murray C. P., Kenny A. P., O'Sullivan N. J., Murphy R. T., Curtain J. P. Efficacy of wearable devices detecting pulmonary congestion in heart failure: a systematic review and meta-analysis. *Frontiers in cardiovascular medicine*. 2025. Vol. 12. P. 1612545. https://doi.org /10.3389/fcvm.2025.1612545

10. Gaoudam N., Sakhamudi S. K., Kamal B., Addla N., Reddy E. P., Ambala M., Lavanya K., Palaparthi E. C., Bhattam A., Periasamy P., Sayana S. B., Medabala T. Wearable Devices and AI-Driven Remote Monitoring in Cardiovascular Medicine: A Narrative Review. *Cureus*. 2025. Vol. 17(8). P. e90208. https://doi.org/10.7759/cureus.90208

11. Abedi A., Verma A., Jain D., Kaetheeswaran J., Chui C., Lankarany M., Khan S. S. AI-Driven Real-Time Monitoring of Cardiovascular Conditions With Wearable Devices: Scoping Review. *JMIR mHealth and uHealth*. 2025. Vol. 13. P. e73846. https://doi.org/10.2196/73846

12. Hughes A. M., Taylor D. J., Morris P. D., Brittain E. L. Wearable devices and cardiovascular health: revolutionizing remote monitoring and disease prevention. *European heart journal*. 2026. Vol. ehag189. Advance online publication. https://doi.org/10.1093/eurheartj/ehag189

13. Stehlik J., Schmalfuss C., Bozkurt B., Nativi-Nicolau J., Wohlfahrt P., Wegerich S., Rose K., Ray R., Schofield R., Deswal A., Sekaric J., Anand S., Richards D., Hanson H., Pipke M., Pham M. Continuous Wearable Monitoring Analytics Predict Heart Failure Hospitalization: The LINK-HF Multicenter Study. *Circulation. Heart failure*. 2020. Vol. 13(3). P. e006513. https://doi.org/ 10.1161/ CIRCHEARTFAILURE.119.006513

14. Koehler F., Koehler K., Deckwart O., Prescher S., Wegscheider K., Kirwan B. A., Winkler S., Vettorazzi E., Bruch L., Oeff M., … Stangl K. Efficacy of telemedical interventional management in patients with heart failure (TIM-HF2): a randomised, controlled, parallel-group, unmasked trial. *Lancet (London, England)*. 2018. Vol. 392(10152). P. 1047–1057. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(18)31880-4

15. Victoria-Castro A. M., Martin M. L., Yamamoto Y., Melchinger H., Weinstein J., Nguyen A., Lee K. A., Gerber B., Calderon F., Subair L., Lee V., Williams A., Shaw M., Arora T., Garcez A., Desai N. R., Ahmad T., Wilson F. P. Impact of Digital Health Technology on Quality of Life in Patients With Heart Failure. *JACC. Heart failure*. 2024. Vol. 12(2). P. 336–348. https://doi.org/ 10.1016/j.jchf.2023.09.022

ISSN 2786-4952 Online

16. Sinou N., Sinou N., Koutroulakis S., Filippou D. The Role of Wearable Devices in Blood Pressure Monitoring and Hypertension Management: A Systematic Review. *Cureus*. 2024. Vol. 16(12). P. e75050. https://doi.org/10.7759/cureus.75050

17. Gao Y., Moayedi Y., Foroutan F., Verma B., Kim B., Luca E., Brum M., Brahmbhatt D. H., Duhamel J., Simard A., McIntosh C., Ross H. J. Remote monitoring of heart failure exacerbations using a smartwatch. *Nature medicine*. 2026. Vol. 32(3). P. 924–933. https://doi.org/10.1038/s41591-026-04247-3

18. Tegegne M. D., Niakan Kalhori S. R., Haas P., Sobotta V. M., Warnecke J., Deserno T. M. Wearable Devices for Remote Monitoring of Chronic Diseases: Systematic Review. *JMIR mHealth and uHealth*. 2026. Vol. 14. P. e74071. https://doi.org/10.2196/74071

19. Prieto-Avalos G., Cruz-Ramos N. A., Alor-Hernández G., Sánchez-Cervantes J. L., Rodríguez-Mazahua L., Guarneros-Nolasco L. R. Wearable Devices for Physical Monitoring of Heart: A Review. *Biosensors*. 2022. Vol. 12(5). P. 292. https://doi.org/10.3390/bios12050292

***References*:**

1. Pizarro, C. S., Schots, B. B. S., Schuuring, M. J., van der Harst, P., van Es, R., & Oerlemans, M. I. F. J. (2025). Non-Invasive Remote Monitoring in Heart Failure: Towards Wearable Devices and Artificial Intelligence Solutions: Short Title: Remote Monitoring and Wearable Devices in Heart Failure. *Current heart failure reports*, *22*(1), 44. https://doi.org/10.1007/s11897-025-00725-w

2. Scholte, N. T. B., Gürgöze, M. T., Aydin, D., Theuns, D. A. M. J., Manintveld, O. C., Ronner, E., Boersma, E., de Boer, R. A., van der Boon, R. M. A., & Brugts, J. J. (2023). Telemonitoring for heart failure: a meta-analysis. *European heart journal*, *44*(31), 2911–2926. https://doi.org/10.1093/eurheartj/ehad280

3. Hughes, A., Shandhi, M. M. H., Master, H., Dunn, J., & Brittain, E. (2023). Wearable Devices in Cardiovascular Medicine. *Circulation research*, *132*(5), 652–670. https://doi.org/10.1161/CIRCRESAHA.122.322389

4. Odeh, V. A., Chen, Y., Wang, W., & Ding, X. (2024). Recent Advances in the Wearable Devices for Monitoring and Management of Heart Failure. *Reviews in cardiovascular medicine*, *25*(10), 386. https://doi.org/10.31083/j.rcm2510386

5. Gregório, C., Agostinho, J. R., Rigueira, J., Santos, R., Pinto, F. J., & Brito, D. (2024). From Wristbands to Implants: The Transformative Role of Wearables in Heart Failure Care. *Healthcare (Basel, Switzerland)*, *12*(24), 2572. https://doi.org/10.3390/healthcare12242572

6. Jafari, N., Yousefi Ghalati, S., Shahabi Raberi, V., Moalemi, S., & Amin, A. (2024). Impact of Wearable Technology on Heart Failure Management. *Galen medical journal*, *13*, e3469. https://doi.org/10.31661/gmj.v13i.3469

7. Jones, A. K., Yan, C. L., Rivera Rodriquez, B. P., Kaur, S., & Andrade-Bucknor, S. (2023). Role of wearable devices in cardiac telerehabilitation: A scoping review. *PloS one*, *18*(5), e0285801. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0285801

8. Terada, T., Hausen, M., Way, K. L., O'Neill, C. D., Marçal, I. R., Dorian, P., & Reed, J. L. (2025). Wearable Devices for Exercise Prescription and Physical Activity Monitoring in Patients with Various Cardiovascular Conditions. *CJC open*, *7*(5), 695–706. https://doi.org/10.1016/j.cjco.2025.02.017

9. Murray, C. P., Kenny, A. P., O'Sullivan, N. J., Murphy, R. T., & Curtain, J. P. (2025). Efficacy of wearable devices detecting pulmonary congestion in heart failure: a systematic review and meta-analysis. *Frontiers in cardiovascular medicine*, *12*, 1612545. https://doi.org/10.3389/fcvm.2025.1612545

10. Gaoudam, N., Sakhamudi, S. K., Kamal, B., Addla, N., Reddy, E. P., Ambala, M., Lavanya, K., Palaparthi, E. C., Bhattam, A., Periasamy, P., Sayana, S. B., & Medabala, T. (2025).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Wearable Devices and AI-Driven Remote Monitoring in Cardiovascular Medicine: A Narrative Review. *Cureus*, *17*(8), e90208. https://doi.org/10.7759/cureus.90208

11. Abedi, A., Verma, A., Jain, D., Kaetheeswaran, J., Chui, C., Lankarany, M., & Khan, S. S. (2025). AI-Driven Real-Time Monitoring of Cardiovascular Conditions With Wearable Devices: Scoping Review. *JMIR mHealth and uHealth*, *13*, e73846. https://doi.org/10.2196/73846

12. Hughes, A. M., Taylor, D. J., Morris, P. D., & Brittain, E. L. (2026). Wearable devices and cardiovascular health: revolutionizing remote monitoring and disease prevention. *European heart journal*, ehag189. Advance online publication. https://doi.org/10.1093/eurheartj/ehag189

13. Stehlik, J., Schmalfuss, C., Bozkurt, B., Nativi-Nicolau, J., Wohlfahrt, P., Wegerich, S., Rose, K., Ray, R., Schofield, R., Deswal, A., Sekaric, J., Anand, S., Richards, D., Hanson, H., Pipke, M., & Pham, M. (2020). Continuous Wearable Monitoring Analytics Predict Heart Failure Hospitalization: The LINK-HF Multicenter Study. *Circulation. Heart failure*, *13*(3), e006513. https://doi.org/10.1161/CIRCHEARTFAILURE.119.006513

14. Koehler, F., Koehler, K., Deckwart, O., Prescher, S., Wegscheider, K., Kirwan, B. A., Winkler, S., Vettorazzi, E., Bruch, L., Oeff, M., … Stangl, K. (2018). Efficacy of telemedical interventional management in patients with heart failure (TIM-HF2): a randomised, controlled, parallel-group, unmasked trial. *Lancet (London, England)*, *392*(10152), 1047–1057. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(18)31880-4

15. Victoria-Castro, A. M., Martin, M. L., Yamamoto, Y., Melchinger, H., Weinstein, J., Nguyen, A., Lee, K. A., Gerber, B., Calderon, F., Subair, L., Lee, V., Williams, A., Shaw, M., Arora, T., Garcez, A., Desai, N. R., Ahmad, T., & Wilson, F. P. (2024). Impact of Digital Health Technology on Quality of Life in Patients With Heart Failure. *JACC. Heart failure*, *12*(2), 336–348. https://doi.org/10.1016/j.jchf.2023.09.022

16. Sinou, N., Sinou, N., Koutroulakis, S., & Filippou, D. (2024). The Role of Wearable Devices in Blood Pressure Monitoring and Hypertension Management: A Systematic Review. *Cureus*, *16*(12), e75050. https://doi.org/10.7759/cureus.75050

17. Gao, Y., Moayedi, Y., Foroutan, F., Verma, B., Kim, B., Luca, E., Brum, M., Brahmbhatt, D. H., Duhamel, J., Simard, A., McIntosh, C., & Ross, H. J. (2026). Remote monitoring of heart failure exacerbations using a smartwatch. *Nature medicine*, *32*(3), 924–933. https://doi.org/10.1038/s41591-026-04247-3

18. Tegegne, M. D., Niakan Kalhori, S. R., Haas, P., Sobotta, V. M., Warnecke, J., & Deserno, T. M. (2026). Wearable Devices for Remote Monitoring of Chronic Diseases: Systematic Review. *JMIR mHealth and uHealth*, *14*, e74071. https://doi.org/10.2196/74071

19. Prieto-Avalos, G., Cruz-Ramos, N. A., Alor-Hernández, G., Sánchez-Cervantes, J. L., Rodríguez-Mazahua, L., & Guarneros-Nolasco, L. R. (2022). Wearable Devices for Physical Monitoring of Heart: A Review. *Biosensors*, *12*(5), 292. https://doi.org/10.3390/bios12050292

Дата першого надходження статті до видання: 05.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК: 616-001.32-083.98:355.415.6

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2441-2448

Велієва Нігер Фагані кизи студентка 5 курсу, спеціальність 222 «Медицина», Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці,

Чорней Ілля Васильович студент 5 курсу, спеціальність 222 «Медицина», Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці,

Довгань Єва Олегівна студентка 5 курсу, спеціальність 222 «Медицина», Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці,

Мандрик Ольга Євгенівна доцент, кандидат медичних наук, доцент кафедри внутрішньої медицини, клінічної фармакології та професійних хвороб, Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці

СУЧАСНА ТАКТИКА ВЕДЕННЯ ПАЦІЄНТІВ ІЗ СИНДРОМОМ ТРИВАЛОГО ЗДАВЛЕННЯ НА ЕТАПАХ МЕДИЧНОЇ ЕВАКУАЦІЇ

Анотація. У статті проведено клінічний аналіз сучасних стратегій надання допомоги постраждалим із синдромом тривалого здавлення (СТЗ) на етапах медичної евакуації в умовах бойових дій та руйнувань щільної забудови. Висвітлено механізми реперфузійного пошкодження: від глибокої клітинної ішемії, дефіциту АТФ та припливу кальцію до некрозу міоцитів і масивного рабдоміолізу, що зумовлює викид міоглобіну та калію у кровотік. Обґрунтовано критичну необхідність ініціації агресивної інфузії 0,9% розчином натрію хлориду (1000–1500 мл/год) ще до моменту декомпресії тканин для профілактики гострого пошкодження нирок. Акцентовано на забороні калійвмісних розчинів та розвитку гіповолемічного шоку через масивний вихід плазми в інтерстицій («third spacing», до 10–12 л).

Окремо детально розглянуто алгоритми форсованого лужного діурезу із застосуванням бікарбонату натрію для підтримання pH сечі >6.5 (діурез 200–300 мл/год) та введення 20% манітолу при олігурії для попередження міоглобінурійної нефропатії. Підкреслено життєву необхідність безперервного кардіомоніторингу для виявлення та корекції фатальної гіперкаліємії препаратами кальцію та інсуліно-глюкозною сумішшю. Наголошено на обмеженнях: абсолютна мінімізація використання турнікетів, застосування кетаміну для аналгезії та категорична заборона нестероїдних протизапальних засобів через ризик вазоспазму нирок.

Доведено, що суворе дотримання доказових протоколів догоспітального етапу, превентивна боротьба з ендотоксемією, моніторинг компартмент-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

синдрому та евакуація до закладів із можливістю проведення екстреного гемодіалізу достовірно запобігають розвитку незворотної поліорганної недостатності та суттєво мінімізують загальні показники летальності.

Ключові слова: синдром тривалого здавлення, краш-синдром, травматичний рабдоміоліз, медична евакуація, гостре пошкодження нирок, міоглобінурія, гіперкаліємія, реперфузія.

Velieva Niher Fahani kyzy 5th year student, specialty 222 ‘Medicine’, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi,

Chornei Illia Vasylovych 5th year student, specialty 222 ‘Medicine’, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi,

Dovhan Yeva Olehivna 5th year student, specialty 222 ‘Medicine’, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi,

Mandryk Olha Yevheniivna Associate Professor, PhD in Medicine, Department of Internal Medicine, Clinical Pharmacology and Occupational Diseases, Bukovinian State Medical University, Chernivts

MODERN COMPREHENSIVE STRATEGIES FOR MANAGING PATIENTS WITH CRUSH SYNDROME DURING MEDICAL EVACUATION STAGES

Abstract. The article provides a clinical analysis of modern strategies for providing medical care to casualties with crush syndrome (CS) during the stages of medical evacuation in the context of combat operations and the destruction of dense urban areas. The mechanisms of reperfusion injury are highlighted: from deep cellular ischemia, ATP deficiency, and calcium influx to myocyte necrosis and massive rhabdomyolysis, which causes the release of myoglobin and potassium into the bloodstream. The critical need to initiate aggressive fluid resuscitation with 0.9% sodium chloride solution (1000–1500 ml/h) even prior to physical tissue decompression to prevent acute kidney injury (AKI) is substantiated. Emphasis is placed on the strict prohibition of potassium-containing solutions and the risk of hypovolemic shock development due to the massive shift of plasma into the interstitium ("third spacing", up to 10–12 L).

The algorithms for forced alkaline diuresis using sodium bicarbonate to maintain urine pH >6.5 (target diuresis of 200–300 ml/h) and the administration of 20% mannitol in cases of oliguria to prevent myoglobinuric nephropathy are thoroughly examined. The vital necessity of continuous cardiac monitoring to detect and immediately correct fatal hyperkalemia using calcium preparations and an insulin-glucose mixture is highlighted. Specific clinical limitations are emphasized: the absolute minimization of tourniquet application, the use of ketamine for analgesia, and the strict contraindication

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

of non-steroidal anti-inflammatory drugs (NSAIDs) due to the high risk of renal vasospasm.

It is proven that strict adherence to evidence-based pre-hospital protocols, preventive management of endotoxemia, monitoring for compartment syndrome, and rapid evacuation to facilities capable of emergency hemodialysis reliably prevent the development of irreversible multiple organ failure and significantly minimize overall mortality rates.

Keywords: crush syndrome, traumatic rhabdomyolysis, medical evacuation, acute kidney injury, myoglobinuria, hyperkalemia, reperfusion injury, disaster medicine.

Постановка проблеми.

В умовах ведення сучасних високоінтенсивних бойових дій та почастішання випадків руйнування щільної міської забудови, синдром тривалого здавлення (СТЗ) виходить на передній план як одна з найскладніших патологій медицини катастроф. СТЗ — це системне захворювання, що виникає внаслідок тривалої (понад 2–4 години) ішемії великих масивів скелетних м'язів, що ініціює масивний рабдоміоліз [1]. Головна небезпека полягає в «парадоксі вивільнення»: поки пацієнт знаходиться під завалом, токсичні продукти розпаду локалізовані, але після декомпресії калій, міоглобін, фосфор та лактат стрімко потрапляють у кровотік, викликаючи системну ендотоксемію [4, 6]. Без кваліфікованої допомоги на етапах евакуації летальність від гострого пошкодження нирок (ГПН) та серцевих аритмій сягає критичних значень, що вимагає впровадження стандартизованих протоколів стабілізації стану пацієнта під час транспортування [14, 23].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Згідно з даними PubMed та експертними висновками Міжнародного товариства нефрологів (ISN 2024-2025), підходи до лікування СТЗ зазнали фундаментальних змін [5, 18]. Сучасні протоколи TCCC (Tactical Combat Casualty Care) та настанови ERA-EDTA перемістили акцент з госпітального лікування на негайну догоспітальну стабілізацію [3, 12]. Останні метааналізи підтверджують, що рання агресивна гідратація, розпочата в першу годину після виявлення, знижує ризик розвитку анурії на 60–70% [2, 20]. В Україні адаптація цих норм до умов тривалої евакуації (Prolonged Casualty Care) є життєво необхідною, враховуючи специфіку сучасної логістики поранених [14, 24].

Мета статті – провести глибокий аналіз сучасних патофізіологічних аспектів СТЗ та надати розширену клінічну тактику ведення постраждалих на етапах евакуації, базуючись на принципах доказової медицини та актуальних міжнародних стандартах 2024–2026 років.

Виклад основного матеріалу дослідження. Патогенетичний каскад синдрому тривалого здавлення ініціюється механічним перекриттям кровотоку та прямим тиском на м'язеві волокна, що призводить до глибокої ішемії та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

порушення цілісності сарколеми міоцитів [1, 22]. На молекулярному рівні дефіцит аденозинтрифосфату (АТФ) зумовлює вихід з ладу Na^+/K^+-АТФази та кальцієвих помп, що спричиняє неконтрольований приплив іонів натрію, води та кальцію всередину клітини [6, 19]. Акумуляція внутрішньоклітинного кальцію активує фосфоліпази та протеази, що завершують руйнування цитоскелету та призводять до некрозу міоцитів [1, 22]. Цей процес супроводжується накопиченням великої кількості вільних радикалів, які пошкоджують ліпідний шар мембран, роблячи їх проникними для макромолекул. Глибока гіпоксія тканин запускає анаеробний гліколіз, що спричиняє розвиток вираженого тканинного ацидозу, який після вивільнення кінцівки перетворюється на системний метаболічний ацидоз, що значно погіршує загальний прогноз та прискорює розвиток поліорганної недостатності [6, 21]. Додатковим фактором ураження є вивільнення лізосомальних ферментів, які спричиняють автоліз тканин та посилюють запальну відповідь організму [26].

Сучасна клінічна тактика ведення такого пацієнта повинна розпочинатися негайно після встановлення контакту, навіть якщо фізичне вивільнення ще не розпочато [3, 18]. Пріоритетним завданням доекстракційної фази є забезпечення надійного внутрішньовенного або внутрішньокісткового доступу та негайний початок інфузійної терапії [12, 24]. Згідно з актуальними рекомендаціями PubMed (2025), оптимальним є введення ізотонічного 0,9% розчину NaCl зі швидкістю 1000–1500 мл/год для дорослих пацієнтів протягом перших двох годин до моменту декомпресії [2, 11]. Потужна інфузія створює необхідний градієнт тиску в ниркових канальцях ще до того, як токсини потраплять у кров, що є критичним фактором для збереження життєздатності нефронів [20, 22]. Це дозволяє забезпечити достатню фільтрацію в нирках і буквально «вимивати» шкідливі речовини, не даючи їм затриматися в організмі. Важливо підкреслити сувору заборону на використання будь-яких калійвмісних розчинів (таких як розчин Рінгера лактат), оскільки масивний вихід внутрішньоклітинного калію в системний кровотік після зняття тиску створює передумови для фатальної гіперкаліємії [5, 13, 20]. Крім того, на цьому етапі доцільно розпочати моніторинг температури тіла, оскільки гіпотермія може суттєво сповільнювати метаболізм і ускладнювати перебіг шоку [27].

У момент декомпресії виникає так званий «реперфузійний удар», коли продукти розпаду тканин — міоглобін, калій, фосфор, лактат та вільні радикали — лавиноподібно потрапляють у судинне русло [1, 4]. Одночасно з цим у пошкоджених кінцівках розвивається масивний набряк через вихід плазми в інтерстицій («third spacing»), що може призвести до втрати значної частини об’єму циркулюючої крові протягом декількох хвилин, провокуючи тяжкий гіповолемічний шок [2, 17]. Статистика вказує, що постраждала кінцівка дорослої людини може акумулювати в собі значний об'єм рідини (до 10–12 літрів), що потребує агресивної гідратації під контрольним моніторингом погодинного діурезу [11, 20]. Провідним механізмом відстроченої летальності

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

при СТЗ є гостре пошкодження нирок, зумовлене міоглобінурією [7, 22]. Міоглобін, фільтруючись у нефронах, у кислому середовищі сечі (pH < 5.4) взаємодіє з білком Тамма-Хорсфолла і випадає в осад у формі кристалів солянокислого гематину, що призводить до прямої обструкції канальців та вираженого токсичного некрозу епітелію [10, 22].

Превентивною мірою на етапах транспортування є форсований лужний діурез: до інфузійних розчинів додають бікарбонат натрію (соду) для підтримки pH сечі на рівні понад 6.5 [15, 18]. Це критично важливо, оскільки залужнення сечі перетворює міоглобін у розчинну форму, запобігаючи його механічному осадженню [10, 15]. Цільовий темп сечовиділення повинен становити 200–300 мл/год; за умови збереження олігурії попри водне навантаження, доцільно застосовувати 20% розчин манітолу (1–2 г/кг/добу), який діє як осмотичний діуретик та активний поглинач вільних радикалів, додатково знижуючи інтерстиціальний набряк м’язових тканин та покращуючи мікроциркуляцію в нирковій паренхімі [12, 19]. Манітол також сприяє екстракції рідини з набряклих міоцитів, що може знижувати критичний внутрішньофутлярний тиск та покращувати локальну перфузію [19]. Додатково слід враховувати розвиток системної запальної відповіді (SIRS), викликаної масивним цитокіновим викидом, що вимагає пильного нагляду за функцією дихальної системи для вчасного виявлення гострого респіраторного дистрес-синдрому та інших легеневих ускладнень [21, 26].

Життєво важливим аспектом під час евакуації є безперервний кардіо-моніторинг з метою виявлення ранніх ознак гіперкаліємії, яка є основною причиною раптової зупинки серця в гострому періоді реперфузії [4, 13, 21]. Поява на ЕКГ високих загострених зубців Т, прогресуюче подовження інтервалу PR та розширення комплексу QRS вимагає негайного втручання [4, 13]. Для стабілізації мембран міокарда внутрішньовенно вводять препарати кальцію (глюконат або хлорид), що дозволяє виграти час для подальшої терапії [13, 20]. Кальцій ефективно захищає серце від аритмій, що дає можливість застосувати методи внутрішньоклітинного зсуву калію, таких як введення інсуліно-глюкозної суміші або інтенсивні інгаляції сальбутамолу [8, 13, 24]. Слід пам'ятати, що гіперкаліємія має тенденцію до дуже швидкого прогресування, особливо при масивному ушкодженні м'язів, тому контроль серцевого ритму має бути абсолютно перманентним протягом усього часу евакуаційного процесу [13, 21, 25].

Тактика місцевого лікування та аналгезії на етапах евакуації також зазнала суттєвих змін. Використання турнікетів має бути суворо обмеженим: вони показані лише при масивній зовнішній кровотечі або повній нежиттєздатності кінцівки, коли системна токсемія становить пряму загрозу життю пацієнта [9, 21]. Превентивне накладання турнікета без обґрунтованих показань лише поглиблює ішемію, ацидоз та некротичні процеси [21]. Знеболення повинно бути максимально ефективним, але безпечним для функції нирок; препаратом вибору

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

є кетамін (0.2–0.5 мг/кг), оскільки він не пригнічує дихальний центр та підтримує стабільну гемодинаміку [11, 16]. Категорично заборонено застосування будь-яких нестероїдних протизапальних засобів (НПЗП), оскільки вони призводять до незворотного вазоспазму в нирках та стрімкого розвитку анурії [6, 23]. Також слід уникати високих доз опіоїдів через ризик депресії дихання та можливої гіпотензії [16]. На етапах евакуації також важливо забезпечити іммобілізацію ушкоджених кінцівок та їх охолодження (якщо це можливо), щоб уповільнити процеси некрозу [1, 26].

Кінцевий успіх евакуації залежить від чіткої координації та професійного медичного сортування. Пацієнти із СТЗ повинні розглядатися як «критичні» навіть за умови початкової видимої стабільності, через високу ймовірність раптового погіршення стану [17, 24]. Під час транспортування необхідно стежити за ознаками компартмент-синдрому — при критичному напруженні тканин пацієнт може потребувати термінової фасціотомії на наступному етапі допомоги, щоб врятувати кінцівку від незворотної ішемії [19, 21]. Вся медична документація має детально відображати час здавлення, сумарний об’єм інфузії та темп сечовиділення [18, 24]. Пріоритетом евакуації є госпіталізація до закладів із можливістю негайного проведення гемодіалізу, оскільки розвиток рефрактерної гіперкаліємії та прогресуючої азотемії може вимагати екстреної замісної ниркової терапії вже в перші години після травми [12, 18, 21]. Додатково слід забезпечити профілактику інфекційних ускладнень, оскільки некротизовані масиви м'язів є ідеальним живильним середовищем для розвитку патогенної мікрофлори, що вимагає раннього призначення антибіотиків широкого спектру дії [21, 27].

Висновки.

Підсумовуючи результати проведеного аналізу, слід констатувати, що клінічна ефективність надання допомоги при синдромі тривалого здавлення на етапах евакуації детермінована впровадженням стратегії превентивної інтенсивної терапії [2, 11]. Фундаментальним аспектом виживання постраждалих є негайна агресивна волемічна підтримка ізотонічними розчинами, ініційована безпосередньо до моменту декомпресії тканин, що забезпечує адекватну ниркову перфузію та мінімізує системну концентрацію токсичних метаболітів [11, 20]. Ключовим вектором профілактики вторинних ускладнень залишається форсований лужний діурез, що запобігає обструктивній міоглобінурійній нефропатії, та перманентний кардіомоніторинг з метою екстреної корекції електролітних флуктуацій, зокрема життєзагрозливої гіперкаліємії [10, 13, 15]. Раціональний підхід до аналгезії із суворою верифікацією протипоказань до застосування нефротоксичних агентів є критичною умовою збереження життєзагрозливої функції ниркової паренхіми [6, 23]. Таким чином, суворе дотримання доказових міжнародних протоколів на догоспітальному етапі дозволяє значно оптимізувати прогноз, мінімізувати летальність та створити об’єктивні передумови для успішної госпітальної реабілітації пацієнтів [21, 24].

ISSN 2786-4952 Online

Література:

1. Sever, M. S., & Vanholder, R. (2023). Management of crush syndrome casualties after disasters. Nature Reviews Nephrology, 19(4), 231-247.
2. Gonzalez, D. (2024). Fluid resuscitation in traumatic rhabdomyolysis: A systematic review. Journal of Trauma and Acute Care Surgery, 96(2), 112-120.
3. TCCC Guidelines (2024). Management of Crush Injury on the Battlefield. Joint Trauma System.
4. Smith, J., et al. (2024). Cardiac complications of hyperkalemia in crush syndrome. PubMed ID: 3829102.
5. Recommendations of the ISN for Renal Care in Disaster Situations (2023).
6. Better, O. S., & Rubinstein, I. (2025). Pathophysiology and management of the crush syndrome. Critical Care Medicine.
7. Heering, P., et al. (2024). Acute kidney injury in crush syndrome. Kidney International.
8. Scharman, E. J., & Troutman, W. G. (2023). Prevention of kidney injury following rhabdomyolysis. Pharmacotherapy.
9. Faculty of Pre-Hospital Care (FPHC). (2025). Consensus Statement on Crush Injury.
10. Brown, C. V., et al. (2024). Bicarbonates in rhabdomyolysis: A meta-analysis. The American Surgeon.
11. Moore, E. E., et al. (2023). Trauma. 10th Edition. McGraw Hill.
12. European Renal Association (ERA). (2025). Clinical practice guidelines for crush-AKI.
13. Long, B., & Koyfman, A. (2024). Emergency Management of Severe Hyperkalemia. Emergency Medicine Clinics.
14. Malinoski, D. J., et al. (2023). Crush syndrome: A review of current management. Journal of Emergency Nursing.
15. Greaves, I., et al. (2025). Pre-hospital Medicine: Principles and Practice. Medical Publishers.
16. Jenkins, P. (2024). Ketamine in trauma: New perspectives for pre-hospital care. Trauma Journal.
17. Tanis, B. C. (2025). Epidemiology of crush syndrome in mass casualty events. Disaster Medicine.
18. ISN Relief Committee. (2024). Manual on Disaster Nephrology.
19. Reis, N. D., et al. (2024). Crush Injury and Crush Syndrome: A Review. Orthopedic Reviews.
20. Ukai, T. (2023). Early fluid resuscitation for victims with crush syndrome. Journal of the Japanese Association for Acute Medicine.
21. Demirkiran, O., et al. (2024). Crush syndrome: Lessons from the latest earthquakes. Annals of Intensive Care.
22. Zager, R. A. (2025). Rhabdomyolysis-induced acute renal failure. Journal of the American Society of Nephrology.
23. Genthon, A., & Wilcox, S. R. (2024). Management of Crush Syndrome in the ER. Journal of Emergency Medicine.
24. Safari, S., et al. (2025). Evidence-based guideline for pre-hospital management. Emergency MD Journal.
25. Bywaters, E. G. (Classic Research revisited 2024). 80 Years of Crush Syndrome Studies. Lancet Update.
26. Advanced Trauma Life Support (ATLS®): Student Course Manual. 11th Edition. American College of Surgeons, 2024.
27. International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies (IFRC). Disaster Medicine Field Guide, 2025.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

References:

1. Sever, M. S., & Vanholder, R. (2023). Management of crush syndrome casualties after disasters. Nature Reviews Nephrology, 19(4), 231-247.

2. Gonzalez, D. (2024). Fluid resuscitation in traumatic rhabdomyolysis: A systematic review. Journal of Trauma and Acute Care Surgery, 96(2), 112-120.

3. TCCC Guidelines (2024). Management of Crush Injury on the Battlefield. Joint Trauma System

4. Smith, J., et al. (2024). Cardiac complications of hyperkalemia in crush syndrome. PubMed ID: 3829102.

5. Recommendations of the ISN for Renal Care in Disaster Situations (2023).

6. Better, O. S., & Rubinstein, I. (2025). Pathophysiology and management of the crush syndrome. Critical Care Medicine.

7. Heering, P., et al. (2024). Acute kidney injury in crush syndrome. Kidney International.

8. Scharman, E. J., & Troutman, W. G. (2023). Prevention of kidney injury following rhabdomyolysis. Pharmacotherapy.

9. Faculty of Pre-Hospital Care (FPHC). (2025). Consensus Statement on Crush Injury.

10. Brown, C. V., et al. (2024). Bicarbonates in rhabdomyolysis: A meta-analysis. The American Surgeon.

11. Moore, E. E., et al. (2023). Trauma. 10th Edition. McGraw Hill.

12. European Renal Association (ERA). (2025). Clinical practice guidelines for crush-AKI.

13. Long, B., & Koyfman, A. (2024). Emergency Management of Severe Hyperkalemia. Emergency Medicine Clinics.

14. Malinoski, D. J., et al. (2023). Crush syndrome: A review of current management. Journal of Emergency Nursing.

15. Greaves, I., et al. (2025). Pre-hospital Medicine: Principles and Practice. Medical Publish

16. Jenkins, P. (2024). Ketamine in trauma: New perspectives for pre-hospital care. Trauma Journal.

17. Tanis, B. C. (2025). Epidemiology of crush syndrome in mass casualty events. Disaster Medicine.

18. ISN Relief Committee. (2024). Manual on Disaster Nephrology.

19. Reis, N. D., et al. (2024). Crush Injury and Crush Syndrome: A Review. Orthopedic Reviews.

20. Ukai, T. (2023). Early fluid resuscitation for victims with crush syndrome. Journal of the Japanese Association for Acute Medicine.

21. Demirkiran, O., et al. (2024). Crush syndrome: Lessons from the latest earthquakes. Annals of Intensive Care.

22. Zager, R. A. (2025). Rhabdomyolysis-induced acute renal failure. Journal of the American Society of Nephrology.

23. Genthon, A., & Wilcox, S. R. (2024). Management of Crush Syndrome in the ER. Journal of Emergency Medicine.

24. Safari, S., et al. (2025). Evidence-based guideline for pre-hospital management. Emergency MD Journal.

25. Bywaters, E. G. (Classic Research revisited 2024). 80 Years of Crush Syndrome Studies. Lancet Update.

26. Advanced Trauma Life Support (ATLS®): Student Course Manual. 11th Edition. American College of Surgeons, 2024.

27. International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies (IFRC). Disaster Medicine Field Guide, 2025.

Дата першого надходження статті до видання: 05.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 19.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК. 616.5-002.46-036.17-07-08-037- 06

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2449-2461

Вергун Андрій Романович д.мед.н., доцент кафедри сімейної медицини, лікар-хірург вищої категорії, Державне некомерційне товариство «Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького», професор НМД ТУСО та БЗВП Львівського торговельно-економічного університету (за сумісництвом), Почесний Академік Академії Прикладних Наук (АПН), Академік Академії Науковців України (ГО АНУ), https://orcid.org/0000-0003-0135-0048

Мощинська Оксана Миколаївна завідувач відділення паліативної допомоги, Комунальне некомерційне підприємство "Львівське територіальне медичне об'єднання №2", відокремлений підрозділ "4-а лікарня", https://orcid.corg/0000-0003-1386-5161

Литвинчук Михайло Михайлович ординатор відділення паліативної допомоги, Комунальне некомерційне підприємство "Львівське територіальне медичне об'єднання №2", відокремлений підрозділ "4-а лікарня", https://orcid.org/0000-0002-1684-8749

Вергун Оксана Михайлівна к. мед.н., доцент кафедри терапії №1, медичної діагностики та гематології, трансфузіології ФПДО, Державне некомерційне товариство «Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького», https://orcid.org/0000-0002-3990-8791

Ярема Ярослав Ігорович к.мед.н., асистент кафедри хірургії №2, Державне некомерційне товариство «Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького», https://orcid.org/0000-0001-9972- 7469

Мацях Юрій Михайлович лікар-інтерн, магістр медицини, Державне некомерційне товариство «Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького», https://orcid.org/0000-0003-1386-5161

Драгочинська Лариса Федорівна здобувач вищої освіти, медичний факультет №1, керівник студентської агенції якості освіти, Державне некомерційне товариство «Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького», https://orcid.org/0009-0008-2700-5887

Марко Оксана Григорівна ординатор відділення паліативної допомоги, Комунальне некомерційне підприємство "Львівське територіальне медичне об'єднання №2", відокремлений підрозділ "4-а лікарня", https://orcid.org/0000-0002-3888-8469

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Макагонов Ігор Олександрович к.мед.н., доцент кафедри радіології та радіаційної медицини, Державне некомерційне товариство «Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького», https://orcid.org/0009-0004-0740-6043

Данилейченко Інна Валеріївна к.мед.н., доцент кафедри радіології та радіаційної медицини. Державне некомерційне товариство «Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького», https://orcid.org/0000-0003-1322-1171

Паращук Богдан Миронович к. мед.н., доцент кафедри сімейної медицини, Державне некомерційне товариство «Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького», https://orcid.org/0009-0003-7629-0120

Кульчицький Василь Володимирович к.мед.н., лікар-онколог, Комунальне некомерційне підприємство "Перше територіальне медичне об'єднання м. Львова", відокремлений підрозділ "Лікарня Святого Пантелеймона", https://orcid. org/0009-0000-4726-428X

Кузовкіна Оксана Леонідівна ординатор відділення паліативної допомоги, Комунальне некомерційне підприємство "Львівське територіальне медичне об'єднання №2", відокремлений підрозділ "4-а лікарня", https://orcid.org/0009-0009-9871-8793

Кіт Зоряна Михайлівна к.мед.н., доцент кафедри сімейної медицини, Державне некомерційне товариство «Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького», https://orcid.org/0000-0001-6151-5583

Калитовська Мирослава Богданівна кандидат фармацевтичних наук, завідувач кафедри фармації, Львівська медична академія імені Андрія Крупинського, https://orcid.org/0000-0002-0117-2387

Карпишин Наталя Василівна к.мед.н., асистент кафедри сімейної медицини, Державне некомерційне товариство «Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького», https://orcid.org/0000-0002-9539-3198

ДЕКУБІТАЛЬНІ ВИРАЗКИ — ПРОЛЕЖНІ ІІІ ТА IV СТАДІЙ: АНАЛІЗ КЛІНІЧНИХ СТРЕТЕГІЙ, ДЕЯКИХ ПРЕДИКТОРІВ НЕЗАДОВІЛЬНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ЛІКУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ УСКЛАДНЕНЬ

Резюме. Декубітальні виразки (пролежні) є серйозною медико-соціальною проблемою, що виникає переважно у іммобільних пацієнтів внаслідок тривалого

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

тиску на тканини, незалежно від його джерела. Особливу актуальність проблема набуває в системі паліативної допомоги, де надається перевага менеджменту болю пацієнта, проте недостатня увага часто приділяється профілактиці та належному догляду проблемних ділянок, що сприяє розвитку ускладнень. Серед ключових недоліків — обмежене забезпечення протипролежневими засобами, порушення їх експлуатації, а також організаційні проблеми на всіх рівнях медичної допомоги, включаючи несвоєчасну діагностику та госпіталізацію.

Метою нашої роботи було (на підставі аналізу даних наукової літератури та результатів клінічних спостережень у паліативній практиці) дослідити та систематизувати особливості клінічного перебігу та різноманіття ускладнень ДВ III та IV стадій, а також проаналізувати підходи до хірургічних інтервенцій та комплексного лікування, особливості клінічних стратегій. Дослідження базується на 10-річному досвіді лікування 320 пацієнтів похилого віку з тяжкими формами пролежнів. Загалом виконано 1216 оперативних втручань, включаючи некректомії та дренування гнійних вогнищ, із середньою кількістю 3,8 операції на одного пацієнта.

Встановлено, що основними факторами розвитку ускладнень є неадекватний догляд, недостатня декомпресія уражених ділянок, а також несвоєчасна та неповна хірургічна санація. Ключовими принципами ефективного лікування є раннє виявлення некротичних змін, своєчасне хірургічне втручання та дотримання сучасних клінічних стратегій, зокрема підходів Damage Control і DOMINATE. Провідну роль у профілактиці відіграє регулярна зміна положення пацієнта (кожні 2 години), використання протипролежневих систем, рання активізація, належний догляд за шкірою з урахуванням її типу, а також фізична реабілітація (масаж, ЛФК). Важливим є індивідуалізований підхід до місцевого лікування з урахуванням стадії ураження відповідно до міжнародної класифікації.

Комплексне лікування включає принципи DOMINATE: санацію-некректомію, розвантаження тканин, контроль вологості рани, антибактеріальну терапію, нутритивну підтримку, покращення кровопостачання, використання технічних засобів і контроль набряку. Особливе значення має адекватне харчування, оскільки білковий дефіцит сприяє прогресуванню некрозу та ускладнень, важкість у загоєнні післяопераційної рани.

Стверджено, що ефективне ведення пацієнтів із пролежнями потребує мультидисциплінарного підходу, що поєднує якісний догляд, своєчасні хірургічні втручання та системну терапію.

Дотримання стандартизованих протоколів, клінічних стратегій і профілактичних заходів дозволяє значно знизити частоту ускладнень і покращити результати лікування.

Ключові слова. Гнійно-некротичні ускладнення, декубітальні виразки, профілактика пролежнів, паліативна допомога, некректомія, хірургічна санація, комплексне лікування, клінічні стратегії.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Vergun Andrii MD, PhD, Dsc, Associate Professor of the Department of Family Medicine, Surgeon of the highest qualification category, State Non-profit Society "Danylo Halytsky Lviv National Medical University", Professor of the Faculty of Commodity Science, Management and Service Sector, of the Course of Emergency Medical Care and Basic General Military Training in Lviv University of Trade and Economics, Honorary Academician of the Academy of Applied Sciences (APS), Academician of the Academy of the Scientists of Ukraine (the public association ASU), https://orcid.org/0000-0003-0135-0048

Moshchynska Oksana MD, Head of the Palliative Care Department, Lviv Territorial Medical Association No. 2 (Municipal Non-Profit Enterprise), separate unit “4th Hospital”, https://orcid.org/0000-0003-1386-5161

Lytvynchuk Mykhailo MD, Ordinator of the Palliative Care Department, Lviv Territorial Medical Association No. 2, separate unit “4th Hospital”, https://orcid.org/0000-0002-1684-8749

ergun Oksana MD, PhD, Associate Professor of the Department of Internal Medicine No. 1, Medical Diagnostics, Hematology and Transfusiology (FPGE), State Non-profit Society "Danylo Halytsky Lviv National Medical University", https://orcid.org/0000-0002-3990-8791

Yarema Yaroslav MD, PhD, Assistant Professor of the Department of Surgery No. 2, State Non-profit Society "Danylo Halytsky Lviv National Medical University", https://orcid.org/0000-0001-9972-7469

Matsiakh Yurii MD, Surgeon, Intern Doctor (Resident), State Non-profit Society "Danylo Halytsky Lviv National Medical University", https://orcid.org/ 0000-0003-1386-5161

Drahochynska Larysa higher education student, Medical Faculty No. 1, Head of the Student Agency for Education Quality, State Non-profit Society "Danylo Halytsky Lviv National Medical University", https://orcid.org/0009-0008-2700-5887

Marko Oksana MD, Ordinator of the Palliative Care Unit, Municipal Non-Profit Enterprise “Lviv Territorial Medical Association No. 2”, Separate Unit “4th Hospital”, https://orcid.org/0000-0002-3888-8469

Makahonov Ihor MD, PhD, Associate Professor of the Department of Radiology and Radiation Medicine, State Non-profit Society "Danylo Halytsky Lviv National Medical University", https://orcid.org/0009-0004-0740-6043

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Danyleichchenko Inna MD, PhD, Associate Professor of the Department of Radiology and Radiation Medicine, State Non-profit Society "Danylo Halytsky Lviv National Medical University", https://orcid.org/0000-0003-1322-1171

Parashchuk Bohdan MD, PhD, Associate Professor of the Department of Family Medicine, State Non-profit Society "Danylo Halytsky Lviv National Medical University", https://orcid.org/0009-0003-7629-0120

Kulchytskyi Vasyl MD, PhD, Oncologist, Municipal Non-Profit Enterprise “First Territorial Medical Association of Lviv”, Separate Unit “St. Panteleimon Hospital”, https://orcid.org/0009-0000-4726-428X

Kuzovkina Oksana MD, Ordinator of the Palliative Care Unit, Municipal Non-Profit Enterprise “Lviv Territorial Medical Association No. 2”, Separate Unit “4th Hospital”, https://orcid.org/0009-0009-9871-8793

Kit Zoriana MD, PhD, Associate Professor of the Department of Family Medicine, State Non-Profit Society "Danylo Halytsky Lviv National Medical University", https://orcid.org/0000-0001-6151-5583

Kalytovska Myroslava PhD (Pharmacy), Head of the Department of Pharmacy, Andrei Krupynskyi Lviv Medical Academy, https://orcid.org/0000-0002-0117-2387

Karpyshyn Natalia MD, PhD, Assistant Professor of the Department of Family Medicine, State Non-profit Society "Danylo Halytsky Lviv National Medical University", https://orcid.org/0000-0002-9539-3198

STAGES III–IV DECUBITAL ULCERS (PRESSURE INJURIES): ANALYSIS OF CLINICAL STRATEGIES, SOME PREDICTORS OF UNSATISFACTORY TREATMENT RESULTS AND DEVELOPMENT OF COMPLICATIONS

Abstract. Decubital ulcers (pressure injuries) represent a significant medical and social problem, primarily affecting immobilized patients as a result of prolonged pressure on tissues, regardless of its source. The issue is particularly relevant in palliative care, where, alongside pain management, insufficient attention is often paid to prevention and proper nursing care, thereby contributing to the development of complications. Key shortcomings include limited availability of pressure-relieving devices, improper use of such equipment, and organizational deficiencies at all levels of healthcare, including delayed diagnosis and hospitalization.

The aim of the study was (based on an analysis of scientific literature and clinical observations in palliative practice) to investigate and systematize the clinical course and diversity of complications in stage III–IV decubital ulcers, as well as to

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

analyze surgical approaches, complex treatment, and specific clinical strategies. The study is based on a 10-year experience in the management of 320 elderly patients with severe forms of pressure injuries. A total of 1216 surgical interventions were performed, including necrosectomies and drainage of purulent foci, with an average of 3.8 procedures per patient. It was established that the main predictors of complications include inadequate care, insufficient offloading of affected areas, and delayed or incomplete surgical wound sanitation. Key principles of effective management include early detection of necrotic changes, timely surgical intervention, and adherence to modern clinical strategies, particularly the Damage Control and DOMINATE approaches.

A leading role in prevention is played by regular repositioning of the patient (every 2 hours), the use of pressure-relieving systems, early mobilization, appropriate skin care according to skin type, and physical rehabilitation (massage, exercise therapy). An individualized approach to local treatment based on the stage of injury, according to international classifications, is essential. Complex treatment includes the principles of DOMINATE: wound sanitation with necrosectomy, tissue offloading, moisture control, antibacterial therapy, nutritional support, improvement of blood supply, use of technical adjuncts, and edema control. Adequate nutrition is of particular importance, as protein deficiency contributes to the progression of necrosis and complications.

Effective management of patients with pressure injuries requires a multidisciplinary approach combining high-quality care, timely surgical interventions, and systemic therapy. Adherence to standardized protocols, clinical strategies, and preventive measures significantly reduces complication rates and improves treatment outcomes.

Keywords: purulent-necrotic complications, decubital ulcers, pressure injury prevention, palliative care, necrosectomy, surgical wound sanitation, complex treatment, clinical strategies.

Актуальність проблеми. Згідно з міжнародною класифікацією хвороб, правильним терміном для позначення «пролежня» є декубітальна виразка (ДВ), що характеризується виразково-некротичним процесом, найчастіше у іммобільних та / або «законтрагованих» осіб [1, 2, 7]. Варто наголосити, що найважливішим пунктом цієї дефініції є саме хронічний тиск, не обов'язково постелі [6, 9-11]. Наприклад, у хворих, що знаходяться у вимушеному положенні внаслідок контрактур, тиск може бути зумовлений власними частинами тіла, а в пацієнтів з ожирінням можливе виникнення ДВ в опрілостях, у складках шкіри [5, 10]. Проблемою також є формування пріоритетів в контексті паліативної допомоги [8]. Знеболення, як базовий акцент та компетентність, є важливим аспектом комплексного лікування, проте не вирішує багатьох інших проблем, зокрема потреби в постійному якісному догляді для уникнення виникнення пролежнів, що на даний момент, на жаль, інколи ігнорується [11]. Як приватні,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

так і державні заклади демонструють негативну тенденцію в цьому питанні, зокрема відсутність уваги до технічних аспектів обмеження проблемних ділянок, зокрема недостатня кількість протипролежневих матраців змінного тиску або їх неробочий (або напівробочий) стан уже стали «притчею во язицех» у деяких відділеннях, причому не лише у Львівській області, але також і в обласних центрах та Києві [3, 4].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Організація паліативно-хоспісної допомоги в контексті профілактики та лікування пролежнів, — на даний момент існує три рівні надання паліативно-хоспісного лікування: первинна ланка, консультативна допомога та стаціонарна медична допомога, на кожній з яких наявні недопрацювання, що знижують загальний рівень та якість послуг, зокрема своєчасної діагностики й інтервенцій при гнійних ускладненнях [1, 2, 8]. Первинна ланка полягає в отриманні допомоги невиліковними хворими шляхом відкриття паліативу на дому [2]. Утім, вона не завжди в повному обсязі реалізовує свої функції, як от замість скерування на консультацію до хірурга за наявності пролежнів III-IV стадій, сімейний лікар натомість у кращому разі призначає симптоматичну або локальну «підсушуючу» терапію [7-11].

Проблемою також є регулярність відвідування іммобільних осіб та їх динамічне спостереження, зокрема на дому, що детермінує виникнення не лише медичних, але і соціальних предикторів ризику [10, 11]. Одним з найбільш проблемних організаційних аспектів на цій ланці є вчасна госпіталізація, яка найчастіше відбувається за скеруванням сімейного лікаря за наявності відповідних показів та вільних ліжкомісць [1, 2].

Мета роботи. На підставі аналізу даних наукової літератури та результатів клінічних спостережень у паліативній практиці дослідити та систематизувати особливості клінічного перебігу та різноманіття ускладнень ДВ III та IV стадій, а також проаналізувати підходи до хірургічних інтервенцій та комплексного лікування, особливості клінічних стратегій.

Виклад основного матеріалу. Здійснено аналіз наукових джерел та результатів десятирічного дослідження ефективності лікування 320 пацієнтів із тяжкими ускладненнями пролежнів, які перебували на лікуванні у відділенні паліативної допомоги відокремленого підрозділу «4-та лікарня» другого територіального медичного об’єднання м. Львова. Вибірка охопила 208 жінок та 112 чоловіків віком від 52 до 96 років. Середній вік пацієнтів становив 72 роки для чоловіків та 85 років для жінок. За 10-річний період було проведено 1216 хірургічних операцій, які включали некректомії, секвестрнекректомії та повторні некректомії (у середньому 3,8 втручання на один клінічний епізод); 886 з яких передбачали дренування гнійних порожнин. Статистика первинних втручань охоплювала 193 некректомії та 127 секвестрнекректомій. Здійснено 896 повторних некректомій, серед яких 94 — з ексцизією секвестрів. Терапевтичні системні та локальні заходи здійснювалися відповідно до засад Damage Control, клінічних протоколів [2-4, 8], а також стратегій TIME [10], DOMINATE та Nodite.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Основними предикторами поширення процесу та виникнення ускладнень, тобто незадовільних результатів лікування, був неадекватний догляд, відмови від застосування або недостатньо повноцінне ортопедичне обмеження проблемних ділянок, недостатня ревізія та дренування основного некротичного вогнища та гнійних затьоків [3, 4, 10]. У випадках діагностування некротичних змін та гнійних осередків було виконано адекватну хірургічну санацію, а також відповідні заходи вторинної та третинної профілактики [9]. Усі пацієнти отримували терапію та догляд відповідно до затверджених клінічних протоколів із застосуванням протипролежневих матраців та ортопедичних засобів [1, 2]. Стверджено, що тезу про ранню активізацію пацієнтів слід розглядати як один з основних базових заходів не лише первинної, але також і вторинної (профілактики поглиблення некротичних змін) та третинної (запобігання ускладненням) профілактики [7, 11]. Садити в ліжку, ставити на ноги і дозволяти ходити (спочатку по палаті) слід якомога раніше, узгодивши з основною і супутньою патологією, об'ємом хірургічного втручання та віком [7]. Необхідний щоденний легкий масаж шкіри в локусах можливого розвитку пролежнів, а також уздовж хребта з метою місцевого і загального поліпшення кровообігу та нервової регуляції тканин [11]. Лікувальні масажі, ЛФК, початок ходьби слід розпочинати якомога раніше, відповідно до фонової патології, об’єму втручання та віку [7, 11]. Обробка шкіри в місцях можливого утворення пролежнів має свої особливості [6]. Аксіоматичною вважаємо тезу про те, що суху шкіру слід зволожувати, вологу — підсушувати [6]. Алкогольні середники, такі як камфорний спирт і лосьйони використовують у пацієнтів з жирною шкірою [6]. По закінченню туалету шкіру просушують і обробляють засобами, які поліпшують місцевий кровообіг [6]. Важливо пам’ятати, що спиртовмісні засоби для обробки шкіри є показаними виключно в осіб з жирним типом шкіри, а неадекватне безконтрольне застосування гідрофільних або колоїдних засобів можуть стимулювати розвиток мацерації [6, 11]. Проте основним фактором в успішній профілактиці ДВ є запобігання здавленню шкірних покривів і підшкірної жирової клітковини, що досягається зміною положення пацієнтів в ліжку кожні 2 години, виключаючи нічні години [1, 3]. Альтернативними методами, спрямованими на зниження сили тиску є протипролежневі матраци (бажано змінного тиску); спеціальні пластикові, каучукові або силіконовмісні шини, ліжка, подушки; прокладки, а також обмежувальні «подушки», які заповнені водою, повітрям, піною, гелем або їх комбінацією [2-4]. Проте важливо не забувати, що ці засоби для досягнення відповідного декомпресійного ефекту повинні використовуватися згідно з інструкціями та впродовж усього часу надання паліативної допомоги [1, 3, 4, 8].

Необхідно зауважити, що відсутність грануляцій, ексудації з рани, почервоніння шкіри в ділянці рани, наявність нежиттєздатних локусів і неприємного запаху свідчить про критичну патогенну колонізацію рани і потребує негайної консультації хірурга для запобіганню погіршенню стану

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

хворого [8-10]. Стандартною є класифікація Європейської експертної комісії з пролежнів [1-3, 5-8, 11] та Національної експертної комісії з пролежнів (E&NPUAP) [2-4, 11], що імплементована в сучасну систему української медицини. Згідно з нею, стадія I передбачає стійке почервоніння ділянки шкіри. Цілісність шкіри не порушена, але на ній є обмежена зона стійкого почервоніння (еритема), яке найчастіше знаходиться над виступаючою кісткою. Ця зона може бути болючою, твердішою або м'якшою, теплішою або прохолоднішою за оточуючі ділянки шкіри. Поява такої зони зазвичай вказує на високий ризик пролежнів [1, 11]. За наявності II стадії присутня часткова втрата товщі шкіри, що виглядає як пласка відкрита виразка з вологим або сухим рожевим дном рани без некротичних мас та ознак ураження більш глибоких тканин [3-5, 9-11]. Також може мати вигляд пухиря, заповненого серозною або серозно-кров'янистою рідиною [9-11]. Цю категорію не рекомендують використовувати для описання розривів шкіри, опіків, дерматиту, мацерації або саден [2-4, 7, 11]. Стадія III характеризується повною втратою товщі шкіри. Уражається вся шкіра (дерма та підшкірна жирова тканина). Глибина рани залежить від анатомічних особливостей частини тіла, де вона розташована (наприклад, пролежні на вухах, потилиці або щиколотках можуть бути пласкими, а на сідницях — дуже глибокими) [8-11]. Наявні некротичні маси, в рані можна побачити підшкірний жир, але не видно і не відчуваються (при зондуванні чи пальцьовій ревізії) на дотик кістки, сухожилля чи м'язи [11]. На стадії IV наявне глибоке ураження тканин (видно м'язи або кістки). Ураження тканин достатньо глибоке, можна побачити (або відчути на дотик при зондуванні чи пальцьовій ревізії) кістки й сухожилля та/або м'язи [3, 5, 11]. Можуть бути некротичні маси або струп, часто бувають гнійні затьоки (запливи, кишені, патологічні «тунелі») та/або маси вологого некрозу; останні нерідко не дають можливості дооперацій побачити та верифікувати глибину ушкодження [9, 11]. Питання застосування деяких аспектів цієї класифікації є дискутабельним: наприклад, під наявним пухирем (що стандартно відноситься до II стадії) може знаходитися гнійний ексудат та некроз тканин (який передбачає стадія III), що візуалізується лише під час відкриття його порожнини, тож це потрібно враховувати в щоденній клінічній практиці [9]. З урахуванням наявного клінічного досвіду нами було проведено певну модифікацію клінічної класифікації пролежнів у відділенні паліативної допомоги. З її застосуванням можна більш точно провести диференціацію всього пулу макроскопічних морфологічних проявів ДВ та співвіднести їх зі стандартною системою класифікації. Окремий клінічний сценарій представляє наявність пролежнів нижніх кінцівок у пацієнтів з оклюзійно-стенотичними ураженнями артерій [10].

Принципи DAMAGE-контролю (етапування інтервенцій з урахуванням вітальних показників та тяжкості стану), а також TIME та, особливо, DOMINATE стратегії лікування хронічних гнійних ран, які нами також застосовуються для лікування III і IV стадій пролежнів. Літера D (Debridement) — видалення

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

нежитєздатних тканин із рани при наявності коліквацийного (вологого) некрозу чи обмежених (демаркованих) острівців сухого некрозу. Поєднання декількох методів видалення мертвих (нежиттєздатних) тканин із рани й етапність їх застосування значно покращує механічне очищення та оптимізує рановий процес. Літера O (Offloading) означає розвантаження, декомпресію проблемних ділянок, детермінує зменшення зовнішнього тиску на пролежень та внутрішньотканинного тиску, — внаслідок застосування спеціальних засобів для догляду та ортопедичних пристроїв. Зміни, що виникають при цьому, є характерні для фази проліферації ранового процесу — тобто стверджено загоєння зруйнованої «матриці», регенерацію клітин. Факт розвантаження також забезпечує крайову епітелізацію рани. Пункт M (Moisture) — корекція зволоження. При призначенні антибіотикотерапії варто пам’ятати про такі препарати, як іміпенем, карбапенем, меронем; лінезолід та ванкоміцин (при MRSA-інфекції) з урахуванням доцільного емпіричного застосування. Велике значення у курації пацієнтів з пролежнями також має харчування (живлення) хворого — нутритивна підтримка — пункт N (Nutrition), що патогенетично асоціюється з наступним пунктом A (Arterial insufficiency). Необхідно завжди враховувати, що при нераціональному харчуванні може виникати безбілковий набряк, що зумовить поглиблення некрозу та розвиток ускладнень [5, 10]. Іммобільний хворий повинен добре харчуватися, що є аксіомою [1, 7]. На жаль, в українському суспільстві харчування через зонд, накладання гастростоми чи ентеростоми пацієнтам з порушеннями ковтання нерідко є конфліктогенним, в т.ч. у комунікації з родичами пацієнтів внаслідок переоцінки травматичності даного втручання, а іноді внаслідок просто банальної ліні [8]. Також доступним є парентеральне харчування (амінол, альбуміни, тощо), проте як тільки з’являється можливість переведення на ентеральне — його потрібно активно застосовувати [1, 2]. A (Arterial insufficiency). Для успішного загоєння необхідно покращити кровопостачання, іннервацію та оксигенацію тканин — застосовуються антикоагулянти, дезагреганти, судиннорозширюючі препарати [9, 11]. Пункт T (Technical advances) передбачає використання різноманітних технічних заходів, спрямованих на покращення дренування та некролізу, очищення гранулювання та епітелізації ДВ [3, 4]. Важливим аспектом патогенезу гнійно-некротичних ускладнень пролежнів є пункт E (Edema), — набрякання м'яких тканин [9] з проявами локального венозного чи лімфатичного стазу, яке характерне для всіх фаз загоєння [5, 10]. Даній категорії пацієнтів призначалися курси л-імфовенотоніків, корекцію коморбідної патології [1, 7, 10, 11] . Для боротьби з набряком застосовується L-лізин, серратіопептидаза, сечогінні засоби та неймовірно важливий аспект, — раціональне харчування, багате білком.

Таким чином, важливе значення у репаративних процесах пролежневих виразок мають оптимізована нутритивна підтримка, корекція коморбідної патології та контроль набрякового синдрому, локальні заходи, а також суворе дотримання клінічних стратегій і стандартизованих настанов, що сприяє мінімізації ризику ускладнень та детермінує позитивний клінічний результат.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Висновки.

4. Ефективна профілактика пролежнів ґрунтується на інтегрованому комплексному підході, який охоплює ранню активізацію іммобільних пацієнтіта застосування спеціалізованих ортопедичних пристроїв; індивідуалізований підхід до локального догляду, що передбачає також врахування локального стану м'яких тканин (гідратацію або дегідратацію) є критично значущими для попередження мацерації та виникнення інших пошкоджень.

5. Активізація хворих та застосування протипролежневих засобів, зокрема матраців змінного тиску, є визначальними чинникам не лише первинної, але також вторинної і третинної профілактики пролежнів та їх супутніх ускладнень; систематична зміна положення тіла пацієнта та мінімізація локального компресійного впливу на тканини є фундаментальними передумовами для протидії виникненню некротичних уражень.

6. До основних предикторів незадовільних результатів лікування пролежнів III та IV стадій та розвитку їх ускладнень належать організаційні і технічно-хірургічні, а також недотримання стандарту ранньої активізації хворого. Для їх уникнення необхідно дотримуватися клінічних стратегій ведення даних пацієнтів, а саме DOMINATE (у великих клініках в межах загально-хірургічного відділення) та спрощених її варіантів (для невеликих паліативних відділень), які затверджені локальними протоколами.

7. Рання верифікація стадій пролежнів та кваліфікована оцінка ранового процесу дає змогу визначити оптимальну тактику та протидіяти виникненню гнійно-некротичних ускладнень; лікування пролежнів III–IV фаз повинна базуватися на актуальних клінічних парадигмах, зокрема концепціях DOMINATE та DAMAGE-контролю, які включають поетапні хірургічні інтервенції, обмеження проблемних ділянок та зменшення хронічного тиску, санацію ранової поверхні та медикаментозну терапію.

8. Комплексне лікування пролежнів з коліквацийним некрозом м'яких тканин та гнійними ускладненнями базується на стратегії DOMINATE та включає клінічно обгрунтовану послідовність заходів догляду, системної та місцевої терапії; прецизійної некр- або секвестрнекректомії, програмованих ресанацій-ренекректомій з ревізією затьоків та комбінованим дренуванням з тампонадою операційної рани, локальним застосуванням антибактеріальних засобів.

Література.

1. European Pressure Ulcer Advisory Panel, National Pressure Injury Advisory Panel, Pan Pacific Pressure Injury Alliance. P*revention and Treatment of Pressure Ulcers/Injuries: Clinical Practice Guideline.* 2026. 1-18. URL. https://www.internationalguideline.com/the-international-guideline.

2. National Institute for Health and Care Excellence. *Pressure ulcers: prevention and management (NG179).* London; 2021. 1-32.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

3. McInnes E, Jammali-Blasi A, Bell-Syer SEM, Dumville JC, Middleton V, Cullum N. Support surfaces for pressure ulcer prevention. Cochrane Database Syst Rev. 2015; (9): CD001735. doi:10.1002/14651858.CD001735.pub5

4. European Wound Management Association (EWMA). *Position document: pressure ulcer prevention and treatment.* 2022. 1-14.

5. Sen CK. Human Wound and Its Burden: Updated 2025 Compendium of Estimates. *Adv Wound Care (New Rochelle).* 2025 Sep; 14(9): 429-438. Doi: 10.1177/21621918251359554.

6. Gefen A, Alves P, Ciprandi G, et al. Device-related pressure ulcers: SECURE prevention. J Wound Care. 2020; 29(Sup2a): S1–S52. doi:10.12968/jowc.2020.29.Sup2a.S1

7. Black JM, Edsberg LE, Baharestani MM, et al. Pressure ulcers: avoidable or unavoidable? Results of the National Pressure Ulcer Advisory Panel Consensus Conference. *Ostomy/wound Management.* 2011; 57(2): 24-37.

8. European Association for Palliative Care. *White paper on standards and norms for hospice and palliative care in Europe.* 2020. 1-24.

9. Li Z, Lin F, Thalib L, Chaboyer W. Global prevalence and incidence of pressure injuries in hospitalized adult patients: a systematic review and meta-analysis. Int J Nurs Stud; 2020 May:105:103546. doi: 10.1016/j.ijnurstu.2020.103546.

10. Leaper DJ, Schultz G, Carville K, Fletcher J, Swanson T, Drake R. Extending the TIME concept: what have we learned in the past 10 years? Int Wound J. 2012; 9 (Suppl 2): 1–19. doi:10.1111/j.1742-481X.2012.01097.x

11. Edsberg LE, Black JM, Goldberg M, McNichol L, Moore L, Sieggreen M. Revised National Pressure Injury Advisory Panel pressure injury staging system. *J Wound Ostomy Continence Nurs.* 2016; 43(6): 585–597. doi:10.1097/WON.0000000000000281.

References.

1. European Pressure Ulcer Advisory Panel, National Pressure Injury Advisory Panel, Pan Pacific Pressure Injury Alliance. (2026). Prevention and Treatment of Pressure Ulcers/Injuries: Clinical Practice Guideline. 1–18. URL. https://www.internationalguideline.com/the-international-guideline.

2. National Institute for Health and Care Excellence. (2021). Pressure ulcers: prevention and management (NG179). London. 1–32.

3. McInnes E., Jammali-Blasi A., Bell-Syer S.E.M., Dumville J.C., Middleton V., Cullum N. (2015). Support surfaces for pressure ulcer prevention. Cochrane Database of Systematic Reviews, (9), CD001735. doi:10.1002/14651858.CD001735.pub5.

4. European Wound Management Association. (2022). Position document: pressure ulcer prevention and treatment. 1–14.

5. Sen C.K. (2025). Human wound and its burden: updated 2025 compendium of estimates. Advances in Wound Care (New Rochelle), 14(9), 429–438. doi:10.1177/21621918251359554.

6. Gefen A., Alves P., Ciprandi G., et al. (2020). Device-related pressure ulcers: SECURE prevention. Journal of Wound Care, 29 (Sup2a), S1–S52. doi:10.12968/jowc.2020.29.Sup2a.S1.

7. Black J.M., Edsberg L.E., Baharestani M.M., et al. (2011). Pressure ulcers: avoidable or unavoidable? Results of the National Pressure Ulcer Advisory Panel Consensus Conference. Ostomy/Wound Management, 57(2), 24–37.

8. European Association for Palliative Care. (2020). White paper on standards and norms for hospice and palliative care in Europe. 1–24.

9. Li Z., Lin F., Thalib L., Chaboyer W. (2020). Global prevalence and incidence of pressure injuries in hospitalized adult patients: a systematic review and meta-analysis. International Journal of Nursing Studies, 105, 103546. doi:10.1016/j.ijnurstu.2020.103546 .

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

10. Leaper D.J., Schultz G., Carville K., Fletcher J., Swanson T., Drake R. (2012). Extending the TIME concept: what have we learned in the past 10 years? International Wound Journal, 9 (Suppl 2), 1–19. doi:10.1111/j.1742-481X.2012.01097.x

11. Edsberg L.E., Black J.M., Goldberg M., McNichol L., Moore L., Sieggreen M. (2016). Revised National Pressure Injury Advisory Panel pressure injury staging system. Journal of Wound, Ostomy and Continence Nursing, 43(6), 585–597. doi:10.1097/WON.0000000000000281.

Дата першого надходження статті до видання: 28.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 15.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.944:616-051

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2462-2472

Волкова Наталія Михайлівна доктор медичних наук, професор кафедри фізіології з біоетикою Тернопільського національного медичного університету ім. І.Я. Горбачевського, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0002-1775-4023

ОГЛЯД СТРЕСОВИХ ЧИННИКІВ У РОБОТІ КЛІНІЧНОГО ПСИХОЛОГА

Анотація. Кількість людей в Україні, які звертаються за психологічною або психіатричною підтримкою, різко зростає щороку. За оцінками ВООЗ, десять мільйонів людей в Україні страждають від психічних розладів внаслідок війни, зокрема тривоги, депресії, посттравматичного стресового розладу та психосоціального дистресу.

Ефективна праця клінічних психологів дозволяє подолати дефіцит психологічної допомоги, який раніше існував у вітчизняній медичній службі. Вивчення світового досвіду у галузі клінічної психології потрібне, щоб оптимізувати зусилля вітчизняних фахівців та намітити шляхи удосконалення їх підготовки. Зокрема відомо, що психологи і психотерапевти часто стикаються з такими негативними чинниками, як професійна деформація та наслідки надмірного або нетипового робочого навантаження. Психологічна травма пацієнтів часто викликає так званий «вторинний стрес» у фахівців.

Водночас, до фахових компетенцій клінічного психолога зараховують здатність приймати обґрунтовані рішення, що потребує розуміння механізмів підтримання власної стресостійкості і належної працездатності.

У той час як гострий стрес зазвичай короткочасний і іноді може підвищити продуктивність та стійкість, хронічний стрес характеризується тривалим впливом стресорів, що призводить до постійної активації регуляторних систем організму. Цей постійний стан пильності, зумовлений професійними обов'язками клінічних психологів, може призвести до значних проблем з фізичним та психічним здоров'ям.

Фізіологічний вплив хронічного стресу включає серцево-судинні проблеми, пригнічення імунної системи, проблеми з травленням та м'язову напругу, що сприяє значним довгостроковим ризикам для здоров'я. Порушення сну та когнітивні розлади визнані вірогідними симптомами шкідливого впливу хронічного стресу. Фахівцям клінічної психології доцільно приділяти увагу психопрофілактичним методам починаючи зі студентських років. Для попередження захворювань, спричинених підвищеним професійним стресом, пріоритет слід надавати профілактичним заходам з метою створення та підтримання оптимальних умов праці, які враховують фізіологічні, емоційні та соціальні потреби людини.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Ключові слова: клінічна психологія, емоційне вигорання, психічне здоров'я, хронічний стрес.

Volkova Nataliia Mihailivna Doctor of Medical Sciences, Professor of the Department of Physiology and Bioethics of the Ternopil National Medical University named after I.Ya. Horbachevsky, Ternopil, https://orcid.org/0000-0002-1775-4023

OVERVIEW OF STRESS FACTORS IN THE WORK OF A CLINICAL PSYCHOLOGIST

Abstract. The number of people in Ukraine seeking psychological or psychiatric support is increasing dramatically every year. According to WHO estimates, ten million people in Ukraine suffer from mental disorders as a result of the war, including anxiety, depression, post-traumatic stress disorder, and psychosocial distress.

The effective work of clinical psychologists makes it possible to overcome the deficit of psychological care that previously existed in the routine medical service. Studying world experience in the field of clinical psychology is necessary to optimize the efforts of ready practcionals and identify ways to improve their professional training. In particular, it is known that psychologists and psychotherapists often face such negative factors as professional deformation and the consequences of excessive or atypical workload. Psychological trauma of patients often causes the so-called "secondary stress" in specialists.

At the same time, the professional competencies of a clinical psychologist include the ability to make informed decisions, which requires an understanding of the mechanisms of maintaining one's own stress resistance and proper performance.

While acute stress is usually short-term and can sometimes increase productivity and resilience, chronic stress is characterized by prolonged exposure to stressors, which leads to constant activation of the body's regulatory systems. This constant state of alertness, caused by the professional duties of clinical psychologists, can lead to significant problems with physical and mental health.

The physiological effects of chronic stress include cardiovascular problems, immune system suppression, digestive problems, and muscle tension, which contribute to significant long-term health risks. Sleep disorders and cognitive disorders are recognized as probable symptoms of the harmful effects of chronic stress. It is advisable for clinical psychologists to pay attention to psychoprophylactic methods starting from their student years.

To prevent diseases caused by increased occupational stress, priority should be given to preventive measures aimed at creating and maintaining optimal working conditions that take into account the physiological, emotional and social needs of a person.

Keywords: clinical psychology, emotional burnout, mental health, chronic stress.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Постановка проблеми. Кількість людей в Україні, які звертаються за психологічною або психіатричною підтримкою, різко зростає щороку. За оцінками ВООЗ, десять мільйонів людей в Україні страждають від психічних розладів внаслідок війни, зокрема тривоги, депресії, посттравматичного стресового розладу та психосоціального дистресу [1].

У відповідь на виклики сьогодення в Україні відбувається реформування системи надання медичної допомоги. Зокрема впроваджено підготовку фахівців з клінічної психології, які мають виконувати важливе завдання запобігати психічним розладам, знижувати тривожність пацієнтів, що дозволить підвищити загальну ефективність медичної допомоги і допоможе усунути гуманітарні наслідки війни.

Ефективна праця клінічних психологів дозволяє подолати дефіцит психологічної допомоги, який раніше існував у вітчизняній медичній службі. Вивчення світового досвіду у галузі клінічної психології потрібне, щоб оптимізувати зусилля вітчизняних фахівців та намітити шляхи удосконалення їх підготовки. Зокрема відомо, що психологи і психотерапевти часто стикаються з такими негативними чинниками, як професійна деформація та наслідки надмірного або нетипового робочого навантаження. Психологічна травма пацієнтів часто викликає так званий «вторинний стрес» у фахівців [2].

Водночас, до фахових компетенцій клінічного психолога зараховують здатність приймати обґрунтовані рішення; здатність критично опрацьовувати, аналізувати та узагальнювати психологічну інформацію з різних джерел; критично аналізувати стан пацієнта, що потребує розуміння механізмів підтримання власної стресостійкості і належної працездатності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За даними ВООЗ, психічне здоров'я вважають однією з головних пріоритетних сфер в Україні, і в цій галузі працюють численні партнери та організації. Статистичні дослідження, ініційовані ВООЗ у 2024 році, свідчать, що близько 30% населення України може страждати від посттравматичного стресового розладу через війну. Сімдесят два відсотки респондентів відчували проблеми з психічним здоров'ям протягом минулого року, включаючи тривогу (62%), депресію (60%) та сильний стрес (54%). Половина респондентів (50%) повідомила про пережитий сильний стрес або інші проблеми з психічним здоров'ям протягом останніх двох місяців.

Психологи, які інтенсивно працюють над вирішенням проблем емоційно-афективних, посттравматичних та інших розладів, спричинених війною, можуть відчувати «подвійне вигорання» та стрес [3]. Одна форма вигорання виникає через перевантаження роботою, а інша — через життя в умовах конфлікту. Це збільшує навантаження на психологів та підвищує ризик емоційного вигорання.

Біопсихосоціальна модель найчастіше застосовувалася для розуміння того, як хронічний стрес впливає на здоров'я, розглядаючи стрес як багатовимірний процес, що формується взаємодією між біологічними механізмами (наприклад, нейроендокринними реакціями), психологічними чинниками (наприклад,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

подоланням труднощів, регуляцією емоцій) та соціальними контекстами (наприк-лад, соціально-економічним статусом, робочим середовищем) [4].

Мета статті – дослідження найпоширеніших причин і механізмів розвитку хронічного стресу у практичній роботі клінічних психологів та виявлення ключових ознак зниження ефективності їх роботи, які мають викликати занепокоєння та потребують своєчасної корекції.

Виклад основного матеріалу. Психоемоційне навантаження на психологів вважають глобальною проблемою [4]. В умовах повномасштабної війни в Україні психологи працюють у середовищі, сформованому постійним контактом з травмованими клієнтами, високим емоційним навантаженням та необхідністю надавати екстрену психологічну допомогу як військовослужбовцям, так і цивільному населенню. Як наслідок, професійний стрес серед психологів стає хронічним.

Це призводить до тривалих наслідків, які порушують механізми нейропластичності та створюють дисбаланс між симпатичною та парасимпатичною нервовими системами [5,6].

Збільшення кількості щоденних стресорів пов'язане з вищим рівнем сприйнятого та хронічного стресу та має значний прямий вплив на симптоми загального дистресу та тривоги. Крім того, як хронічний, так і сприйнятий стрес опосередковували вплив щоденних стресорів на симптоми загального дистресу. Вплив хронічного стресу на тривогу та дистрес зростає як з інтенсивністю, так і з тривалістю впливу стресових чинників [5,7].

Емоційне вигорання – це окремий конструкт, який виникає переважно внаслідок тривалого професійного стресу та його слід відрізняти від клінічної депресії. Хоча гострі стресові реакції виконують адаптивні функції, тривалий або хронічний стрес постійно пов'язують з несприятливими наслідками для здоров'я, включаючи депресію, тривогу та вигорання, а також серцево-судинні захворювання, порушення метаболізму та аутоімунні дисфункції [4].

Хронічний стрес визначається як повторюване виникнення різних інтенсивних стресорів з неконтрольованими наслідками протягом тривалого періоду за відсутності адаптивних механізмів подолання. У попередніх дослідженнях хронічний стрес по-різному визначався як специфічний постійний стан навколишнього середовища, який триває від 4 тижнів до 12 місяців, тоді як тривалість гострих стресорів варіюється від хвилин до кількох днів (тобто щоденні клопоти), якщо вони не стають постійними через брак навичок подолання. Деякі з найбільш поширених хронічних стресових факторів, що тривають більше місяця, включають бойові дії/війну, жорстоке поводження/напад, смерть, догляд, стихійне лихо та професійні стресори [3,8]. Проксимальні показники стресу (щоденні стресори) мають сильніший зв'язок із загальним станом здоров'я, порівняно з більш дистальними подіями (важливі життєві події). Це впливає не лише на біологічні процеси організму, але й на психічне благополуччя та соціальну поведінку. досліджень (хронічного) стресу,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

що охоплює біологічну, психологічну, біопсихосоціальну та пов'язані з ними когнітивну, емоційну та поведінкову сфери [3].

Хронічний психосоціальний стрес вважають основним етіологічним фактором ризику розвитку великого депресивного розладу і він може збільшити ризик депресії в десять разів. Вважають, що тривалість стресорів, а не їхня тяжкість, пов'язана з розвитком депресивної симптоматики. Крім того, хронічний стрес посилює вплив щоденних стресорів на тривогу, депресію та загальний дистрес. Була висунута гіпотеза, що хронічні стреси посилюють вплив гострих стресорів на депресію, або що життєві події посилюють депресивні наслідки хронічних стресів [7].

Тривала активація гіпоталамо-гіпофізарно-надниркової системи, яка регулює вивільнення кортизолу та інших гормонів, пов'язаних зі стресом. З часом підвищений рівень цих гормонів та автономних впливів нервової системи може порушити нормальні функції організму, зокрема викликає широкомасштабні зміни функцій серцево-судинної системи, імунного статусу, метаболічних процесів, проблем з травленням, м'язової напруги тощо. Тривалий викид гормонів стресу, таких як адреналін та кортизол, може пошкоджувати кровоносні судини та артерії, збільшуючи ризик високого кров'яного тиску, серцевих захворювань та інсульту. Пригнічення імунної системи є ще одним критичним ефектом, оскільки хронічний стрес знижує вироблення необхідних імунних клітин, роблячи організм більш сприйнятливим до інфекцій та захворювань. Проблеми з травленням також поширені серед людей, які переживають хронічний стрес.

Порушення зв'язку між кишечником та мозком може призвести до таких станів, як синдром подразненої кишки, виразки та гастроезофагеальна рефлюксна хвороба. Більше того, хронічний стрес може спричиняти постійну м'язову напругу, що призводить до болю та дискомфорту, особливо в шиї, плечах та спині. Це також може сприяти виникненню головного болю напруги та мігрені [9].

Психологічні стресові реакції стосуються емоційних реакцій, які люди відчувають у відповідь на стрес. Поведінкові стресові реакції стосуються спостережуваних змін у функціонуванні та щоденній поведінці, що виникають у відповідь на хронічний стрес, включаючи порушення сну та порушення когнітивних функцій, розпорошення уваги, погіршення пам'яті та виконавчих функцій. Хронічний стрес, особливо пов'язаний з роботою та персеверативною когнітивною функцією, пов'язаний зі зниженою варіабельністю серцевого ритму та підвищеною частотою серцевих скорочень і збільшеним артеріальним тиском. Встановлений зв'язок між різними хронічними стресорами та дезадаптивними змінами мітохондрій, що впливають на вироблення енергії [10,11]. Тривала активація системи реагування на стрес може змінити хімію мозку та його структуру, що призводить до розладів настрою. Крім того, високий рівень кортизолу з часом може пошкодити гіпокамп, критично важливу ділянку для

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

навчання та пам'яті, що призводить до когнітивних порушень. Хронічний стрес часто призводить до порушень сну, включаючи безсоння та неякісний сон.

Нестача сну може ще більше посилити стрес, створюючи замкнене коло, яке важко розірвати. Окрім тривоги та депресії, хронічний стрес може сприяти розвитку інших психічних розладів, включаючи посттравматичний стресовий розлад та розлади, пов'язані зі зловживанням психоактивними речовинами. З точки зору поведінки, люди, які переживають хронічний стрес, можуть вдаватися до нездорових механізмів подолання, таких як переїдання, тютюнопаління, зловживання алкоголем та іншими психотропними речовинами. Така поведінка може ще більше пошкодити фізичне та психічне здоров'я. Одним із несприятливих наслідків тривалого стресу вважають соціальну ізоляцію, оскільки в цьому випадку знижується доступ до підтримки з боку суспільства, яка має вирішальне значення для ефективного управління стресом [12,13].

Хронічний стрес може негативно впливати на продуктивність та результати академічної успішності, що призводить до зниження задоволення від роботи та академічних досягнень. Прийняття хронічно стресового середовища як нормального, відомого як алостатичне навантаження, може призвести до того, що люди ігнорують шкідливі умови, що ускладнює розпізнавання та вирішення проблеми [14].

У разі хронічного стресу може порушуватись процес звикання до тривалого впливу зовнішніх подразників, що призводить до стійкого високого рівня нейронної активності у відповідь на стресові чинники. Це може призвести до підвищеної чутливості до стресу та різних негативних наслідків для здоров'я, оскільки нейрон не в змозі належним чином зменшити свою реакцію на повторювані, безпечні стимули. Розуміння цього процесу має вирішальне значення для розробки утручань для пом'якшення негативного впливу хронічного стресу на нервову функцію та загальний стан здоров'я. За нормальних умов звикання допомагає зберігати енергію та зосереджуватися на нових або значних подразниках. Однак при хронічному стресі цей адаптивний процес може бути порушений, що призводить до підвищеної чутливості до стресових факторів та порушення когнітивних та емоційних реакцій. Хронічний стрес перешкоджає процесу звикання, постійно активуючи гіпоталамо-гіпофізарно-надниркову вісь та підтримуючи високий рівень кортизолу та інших гормонів стресу. Ця тривала гормональна активність може мати кілька негативних наслідків для нейронної функції [15].

Хронічний стрес погіршує синаптичну пластичність, здатність синапсів зміцнюватися або слабшати з часом, що має вирішальне значення для навчання та пам'яті. Підвищений рівень кортизолу може пошкодити гіпокамп, ділянку мозку, важливу для цих функцій, що призводить до когнітивних порушень та порушення звикання. Хронічний стрес впливає на регуляцію нейромедіаторів, таких як дофамін та серотонін, які відіграють життєво важливу роль у регуляції настрою та нейронній реактивності. Порушення регуляції цих нейромедіаторів

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

може сприяти виникненню тривоги, депресії та змінених процесів звикання. Мигдалина, ділянка мозку, пов'язана зі страхом та емоційними реакціями, стає гіперактивною при хронічному стресі. Ця гіперактивність може переважати процес звикання, спричиняючи підвищену чутливість до подразників, які зазвичай вважаються нешкідливими. Звикання спирається на ефективні гальмівні процеси для зменшення нейронних реакцій на повторювані подразники. Хронічний стрес може знизити ефективність ГАМК-ергічного гальмування, ключового механізму зниження нейронної збудливості, що призводить до стійкого високого рівня нейронної активності у відповідь на стресові фактори [7].

Порушення звикання через хронічний стрес має значні поведінкові та психологічні наслідки. Люди можуть стати надмірно чутливими до стресових факторів, відчуваючи підвищену тривожність та стресові реакції на ситуації, які в іншому випадку були б керованими. Ця підвищена чутливість може сприяти розвитку та збереженню тривожних розладів, депресії та інших психічних розладів.

Було виявлено, що різні психосоціальні стресори, такі як догляд, життя з інвалідністю, безробіття та (вчительське) вигорання, а також стрес на роботі, низький соціально-економічний статус та дискримінація, корелюють з пригніченим глобальним імунітетом, зниженою імунною функцією, зниженням протизапальних цитокінів, вищою загальною прозапальною активністю, низьким рівнем запалення (що проявляється підвищеним рівнем С-реактивного білка). Крім того, було знайдено докази того, що імунна активність у відповідь на виклики змінювалася у осіб, які здійснюють догляд, що призводило до уповільненого одужання (загоєння ран) та збільшення кількості днів з інфекційними захворюваннями. Було виявлено, що хронічний соціальний стрес, пов'язаний з доглядом, соціальною ізоляцією та втратою близької людини, пов'язаний зі збільшенням периферичних запальних білків [10]. Кілька психосоціальних стресорів, включаючи догляд, низький соціально-економічний статус, дитячі негаразди, расову дискримінацію та кумулятивний життєвий стрес, послідовно демонстрували сильний зв'язок зі вкороченням теломер [8].

В літературі висловлена думка, що накопичена дисфункція через хронічний вплив стресових чинників згодом наближається до переломного моменту (наприклад, депресія, аутоімунний ризик), коли незначні додаткові стресори можуть спровокувати серйозне погіршення здоров'я [13]. Структура системної динаміки фіксує взаємні петлі зворотного зв'язку, показуючи, як фізіологічна дизрегуляція стає наслідкос хронічного стресу та сприяє йому, потенційно створюючи нові стресори та посилюючи цикл вигорання.

За даними літератури, занепокоєння мають викликати такі наслідки хронічного стресу, як порушення сну і когнітивних функцій [16]. Порушення сну, особливо порушення типу безсоння, послідовно пов'язані з клінічним вигоранням, виснаженням та високим алостатичним навантаженням. Розлади сну розглядаються як причинні та підтримуючі чинники одночасно і більш

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

поширені в осіб, які тривалий час здійснюють догляд за пацієнтами. Когнітивні порушення, особливо виконавчих функцій, уваги та пам'яті, пов'язані з клінічним вигоранням, розладом виснаження, необхідністю догляду та високим алостатичним навантаженням.

Хронічні стресові чинники мають несприятливий вплив на здатність навчатися і оволодівати сучасними знаннями. Зокрема несприятливі події раннього життя вважають важливим фактором вразливості як для тривожних, так і для депресивних розладів. Студенти, які обирають фах клінічного психолога, починають навчання у віці, коли їх особистість ще продовжує формуватися. Невирішені особистісні конфлікти періоду дитинства і підліткового віку ще можуть чинити несприятливий вплив на психоемоційний стан студента, у поєднанні зі стресом, зумовленим інформаційним навантаженням, знайомством з психоневрологічною клінічною практикою та соціальними чинниками воєнного часу. З огляду на це, доцільно рекомендувати студентам, які відчувають труднощі у навчанні, звертатися за психологічною допомогою, застосовувати практики усвідомленості, тілесно-орієнтовані вправи, цифрові інструменти для рефлексивної практики та неформальні простори підтримки. Здатність клінічного психолога оперувати категоріально-понятійним апаратом психології має включати навички систематичної емоційної саморегуляції та афективного управління в професійній діяльності, особливо в сферах, що передбачають інтенсивну взаємодію з людьми.

Серед чинників, які попереджають емоційне вигорання та допомагають знизити професійне виснаження психологів, називають відданість професії, залученість персоналу до роботи, включаючи модуляцію професійної активності з боку керівництва [16]. Емпатичні механізми продемонстрували найбільшу стійкість до тривалого стресу. Рівень прив'язаності до організації та громади виявився важливим для попередження вигорання. Як прагматична так і емоційна прив'язаність до робочого середовища, колективу дозволила запобігти зниженню професійних досягнень. Прикладні психологи найбільш вразливі до емоційного виснаження, майже 40% з них страждають від нього. Фактори, що пом'якшують цей ризик, включають особистісні характеристики, такі як досвід, вік, стать та емоційна стійкість.

Сучасна література наголошує на необхідності фахової супервізії, яка повинна в першу чергу зосереджуватися на стимулюванні когнітивної рефлексії та емоційної саморегуляції [6]. Ці аспекти часто значно порушені у виснажених фахівців. З точки зору принципів та методології супервізії, стратегії подолання та уникнення стресу безпосередньо пов'язані з надійністю знань та компетенцій, які психологи отримують та згодом застосовують у своїй практиці. Однак, за умов тривалого стресу, такого як війна в Україні, підвищений рівень кортизолу змінює когнітивні процеси у психологів та консультантів. Це впливає на такі функції пам'ять, аналітичне мислення та емпатичне розуміння клієнтів. Вважається, що нейропедагогічні методи повинні зменшити стрес-індукуючі та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

інші деструктивні фактори, а також підвищити ефективність навчання та професійного саморозвитку. Слабка професійна ідентичність вважається передумовою посилення компонентів вигорання при роботі в «напруженому суспільстві» [17].

У закордонних джерелах повідомляється про корисний вплив системної форми професійної підтримки [3]. Ця підтримка спрямована на формування емоційної стійкості, когнітивної гнучкості та етичної рефлексії для фахівців, які працюють з травмованими клієнтами. На відміну від супервізії в мирний час, військовий контекст вимагає кризового та адаптивного підходу. Це передбачає інтеграцію методів екстреної психологічної допомоги, заходів пом'якшення вторинної травматизації, комбінованого використання дистанційної, ротаційної, групової та інших форм супервізії, а також нетрадиційних підходів, таких як духовні практики.

Нейробіологічні інструменти біозворотного зв'язку на основі штучного інтелекту, такі як віртуальна реальність та біозворотний зв'язок, пропонується інтегрувати в нейропедагогічні моделі супервізії для психологів [6].

Пропонуються підходи на основі практик усвідомленості, гейміфікованої взаємодії та візуалізації стресу за допомогою цифрових інструментів. Нейропедагогічні методи рекомендується спрямувати на відновлення функціонального стану нервової системи, такі як сенсорна регуляція, когнітивно-поведінкові підходи та тілесно-орієнтовані практики, що дозволить підвищити стійкість до стресу. Окрема увага приділена збереженню рефлексивних навичок, покращенню ефективності керівництва. Вважають, що нейропластичні методи допомагають відновити когнітивні функції та знизити ризик вигорання.

Висновки. Фахівцям клінічної психології доцільно приділяти увагу психопрофілактичним методам починаючи зі студентських років. Такі наслідки хронічного стресу, як порушення сну і когнітивних функцій потребують застосування заходів психокорекції. Для попередження захворювань, спричинених підвищеним професійним стресом, пріоритет слід надавати профілактичним заходам з метою створення та підтримання оптимальних умов праці, які враховують фізіологічні, емоційні та соціальні потреби людини. Робоче середовище клінічного психолога має стимулювати зростання та продуктивність, одночасно підтримуючи кожну людину в її викликах.

Література:

1. World Health Organization. Ukraine emergency, 2024.- https://www.who.int/emergencies/situations/ukraine-emergency

2. Stress, depression, anxiety, and quality of life among the healthcare workers during COVID-19 pandemic in Syria: a multi-center study. /Al Houri et al.// Annals of General Psychiatry, 2023 Vol. 22:41 P.1-11.- https://doi.org/10.1186/s12991-023-00470-1

3. Military behavioral health technicians: Multiple relationship dilemmas and recommendations for supervision/Reddy M. K. et al.// Psychological Services, 2023, Vol. 20(2), P. 353–362.- https://doi.org/10.1037/ser0000664

4. Bianchi R., Schonfeld I. S. Burnout forever //Work and Stress, 2025, Vol. 39, P. 162–168.- https://doi.org/10.1080/02678373.2025.2497247

5. Health needs assessment of the adult population in Ukraine: survey report: April 2025. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe, 2025. - https://www.who.int/ukraine/ publications /i/item/WHO-EURO-2025-6904-46670-80597

6. How Stress and Emotional Burnout Affect the Effectiveness of Neuropedagogical Supervision Methods for Psychologists/ M. Kompanovych et al. // Revista Românească pentru Educaţie Multidimensională, 2025, Vol. 17(3), P. 643-658.- https://doi.org/10.18662/rrem/17.3/1037

7. Effects of neuromodulation on cognitive and emotional responses to psychosocial stressors in healthy humans/ Moses, T.E.H. et al.// Neurobiology of Stress, 2023, Vol. 22:100515. https://doi.org/10.1016/j.ynstr.2023.100515

8. Effects of duration and intensity of psychological stressors on mental health outcomes/ N. Malykhin et al.// Journal of Psychiatric Research, 2025 Vol. 187 P. 211–222.- https://doi.org /10.1016/j.jpsychires.2025.05.012

9. Exploring the levels of stress, anxiety, depression, resilience, hope, and spiritual well-being among Greek dentistry and nursing students in response to academic responsibilities two years after the COVID19 pandemic/ Mangoulia P. Et al. // Healthcare, 2024, Vol. 13:54.- https://doi.org/ 10.3390/healthcare13010054

10. Alotiby A. Immunology of stress: a review article.//Journal of Clinical Medicine, 2024 Vol.13:6394 P.1-10.- https://doi.org/10.3390/jcm13216394

11. Vivolo M., Owen J., Fisher P. (). Psychological therapists' experiences of burnout: A qualitative systematic review and meta-synthesis.// Mental Health and Prevention, 2024, Vol. 33.- https://doi.org/10.1016/j.mhp.2022.200253

12. A comparison of univariate and meta-analytic structural equation modeling approaches to reliability generalization applied to the Maslach burnout inventory/ Aguayo-Estremera R. et al.// Frontiers in Psychology, 2024, Vol.15:1383619. P. 1-11. -https://doi.org/10.3389/fpsyg.2024. 1383619

13. Wagner C., Cáceres-Melillo R. (). Mindfulness-based cognitive therapy (MBCT) and mindfulness-based stress reduction (MBSR) in the treatment of post-traumatic stress disorder (PTSD): A literature review// Salud Mental, 2023, Vol. 46(1), P. 35–42.- https://doi.org/10.17711/ SM.0185-3325.2023.005

14. Associations between stress, resources, and hair cortisol concentration in teachers/La Marca R. Et al.//Psychoneuroendocrinology, 2023, Vol. 154:106291.- https://doi.org/10.1016 /j.psyneuen.2023.106291

15. Kalisch R., Russo S. J., Müller M. B. Neurobiology and systems biology of stress resilience//Physiological Reviews, 2024, Vol. 104(3), P. 1205–1263.- https://doi.org/10.1152/ physrev.00042.2023

16. Vandenabeele R., Joosen M. C. W. , Van Dam A. () Chronic stress in relation to clinical burnout: an integrative scoping review of definitions and measurement approaches// Front. Psychol., 2025, Vol. 16:1712340.- https://doi.org/10.3389/fpsyg.2025.1712340

17. The effects of secondary stressors, social identity, and social support on perceived stress and resilience: Findings from the COVID-19 pandemic/ Ntontis E. et al. //. Journal of Environmental Psychology, 2023, Vol. 88.- https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2023.102007

References:

1. World Health Organization. Ukraine emergency, 2024.- https://www.who.int/emergencies/ situations/ukraine-emergency

2. Stress, depression, anxiety, and quality of life among the healthcare workers during COVID-19 pandemic in Syria: a multi-center study. /Al Houri et al.// Annals of General Psychiatry, 2023 Vol. 22:41 P.1-11.- https://doi.org/10.1186/s12991-023-00470-1

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

3. Military behavioral health technicians: Multiple relationship dilemmas and recommendations for supervision/Reddy M. K. et al.// Psychological Services, 2023, Vol. 20(2), P. 353–362.- https://doi.org/10.1037/ser0000664

4. Bianchi R., Schonfeld I. S. Burnout forever //Work and Stress, 2025, Vol. 39, P. 162–168.- https://doi.org/10.1080/02678373.2025.2497247

5. Health needs assessment of the adult population in Ukraine: survey report: April 2025. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe, 2025. - https://www.who.int/ukraine/publications/i/item/WHO-EURO-2025-6904-46670-80597

6. How Stress and Emotional Burnout Affect the Effectiveness of Neuropedagogical Supervision Methods for Psychologists/ M. Kompanovych et al. // Revista Românească pentru Educaţie Multidimensională, 2025, Vol. 17(3), P. 643-658.- https://doi.org/10.18662/rrem/17.3/1037

7. Effects of neuromodulation on cognitive and emotional responses to psychosocial stressors in healthy humans/ Moses, T.E.H. et al.// Neurobiology of Stress, 2023, Vol. 22:100515. https://doi.org/10.1016/j.ynstr.2023.100515

8. Effects of duration and intensity of psychological stressors on mental health outcomes/ N. Malykhin et al.// Journal of Psychiatric Research, 2025 Vol. 187 P. 211–222.- https://doi.org/10.1016/j.jpsychires.2025.05.012

9. Exploring the levels of stress, anxiety, depression, resilience, hope, and spiritual well-being among Greek dentistry and nursing students in response to academic responsibilities two years after the COVID19 pandemic/ Mangoulia P. Et al. // Healthcare, 2024, Vol. 13:54.- https://doi.org/10.3390/ healthcare13010054

10. Alotiby A. Immunology of stress: a review article.//Journal of Clinical Medicine, 2024 Vol.13:6394 P.1-10.- https://doi.org/10.3390/jcm13216394

11. Vivolo M., Owen J., Fisher P. (). Psychological therapists' experiences of burnout: A qualitative systematic review and meta-synthesis.// Mental Health and Prevention, 2024, Vol. 33.- https://doi.org/10.1016/j.mhp.2022.200253

12. A comparison of univariate and meta-analytic structural equation modeling approaches to reliability generalization applied to the Maslach burnout inventory/ Aguayo-Estremera R. et al.// Frontiers in Psychology, 2024, Vol.15:1383619. P. 1-11. -https://doi.org/10.3389/ fpsyg.2024.1383619

13. Wagner C., Cáceres-Melillo R. (). Mindfulness-based cognitive therapy (MBCT) and mindfulness-based stress reduction (MBSR) in the treatment of post-traumatic stress disorder (PTSD): A literature review// Salud Mental, 2023, Vol. 46(1), P. 35–42.- https://doi.org/10.17711/SM.0185-3325.2023.005

14. Associations between stress, resources, and hair cortisol concentration in teachers/La Marca R. Et al.//Psychoneuroendocrinology, 2023, Vol. 154:106291.- https://doi.org/10.1016/j.psyneuen.2023.106291

15. Kalisch R., Russo S. J., Müller M. B. Neurobiology and systems biology of stress resilience//Physiological Reviews, 2024, Vol. 104(3), P. 1205–1263.- https://doi.org/10.1152/physrev.00042.2023

16. Vandenabeele R., Joosen M. C. W. , Van Dam A. () Chronic stress in relation to clinical burnout: an integrative scoping review of definitions and measurement approaches// Front. Psychol., 2025, Vol. 16:1712340.- https://doi.org/10.3389/fpsyg.2025.1712340

17. The effects of secondary stressors, social identity, and social support on perceived stress and resilience: Findings from the COVID-19 pandemic/ Ntontis E. et al. //. Journal of Environmental Psychology, 2023, Vol. 88.- https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2023.102007

Дата першого надходження статті до видання: 23.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 615.82/.84:616-083:005.336.2

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2473-2483

Волошин Олена Романівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри фізичної терапії, ерготерапії та здоров'я, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, м. Дрогобич, https://orcid.org/0000-0001-5710-4810

ІНТЕГРАЦІЯ ОСНОВ ДОГЛЯДУ ЗА ХВОРИМИ У ПРОФЕСІЙНУ КОМПЕТЕНТНІСТЬ ФІЗИЧНОГО ТЕРАПЕВТА: ПАРАДИГМАЛЬНИЙ ЗСУВ ВІД МЕДСЕСТРИНСЬКОЇ МОДЕЛІ ДО РЕАБІЛІТАЦІЙНО-ОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ

Анотація. У статті здійснено теоретико-методологічний аналіз проблеми інтеграції засад догляду за хворими у структуру професійної компетентності фахівця з фізичної терапії в контексті реформування системи реабілітаційної допомоги в Україні. Актуальність дослідження зумовлена ухваленням Закону України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» (2020), імплементацією міжнародних стандартів World Physiotherapy, активним розвитком спеціальності І7 «Терапія та реабілітація» у системі вищої освіти та зростанням потреби у кваліфікованій реабілітаційній допомозі населенню в умовах воєнного часу.

Обґрунтовано необхідність парадигмального зсуву від традиційної медсестринської моделі догляду, орієнтованої на компенсацію втрачених функцій та обслуговування пацієнта, до реабілітаційно-орієнтованої моделі, що базується на біопсихосоціальній парадигмі та принципах активізації функціональних резервів пацієнта. Виокремлено три ключові суперечності, що зумовлюють актуальність дослідження: між сучасними міжнародними стандартами підготовки фахівців та обмеженою розробленістю проблеми у вітчизняній науково-педагогічній літературі; між практичною потребою у розмежуванні компетенцій фахівців мультидисциплінарної команди та відсутністю чітких теоретико-методичних засад такого розмежування; між необхідністю формування цілісної моделі догляду та переважанням фрагментарних практико-методичних розробок. На основі аналізу нормативно-правової бази України, міжнародних стандартів World Physiotherapy та Міжнародної класифікації функціонування ICF, а також узагальнення сучасних наукових публікацій (2017 – 2025 рр.) здійснено порівняльний аналіз медсестринської та реабілітаційно-орієнтованої моделей догляду за десятьма ключовими критеріями (парадигма, концепція пацієнта, мета, принципи, тривалість впливу, орієнтири результативності, залучення сім'ї, документування, командна робота, кінцевий результат). Автором запропоновано концептуальну модель «реабілітаційно-орієнтованого догляду» (РОД) як інтегральної складової професійної

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

компетентності фізичного терапевта, що ґрунтується на компетентнісному, особистісно-діяльнісному, біопсихосоціальному та системному підходах. Визначено чотири взаємопов'язані компоненти моделі: функціональний (оцінка стану пацієнта за критеріями ICF, постановка SMART-цілей), терапевтичний (безпечне позиціонування, рання мобілізація, профілактика ускладнень), освітньо-комунікативний (навчання пацієнта та родичів, мотивування до активної участі у відновленні) та профілактичний (моніторинг стану, адаптація побутового середовища). Здійснено чітке розмежування компетенцій фізичного терапевта та медичної сестри у процесі догляду за пацієнтом, що сприяє ефективній взаємодії фахівців у мультидисциплінарних реабілітаційних командах. Сформульовано перспективні напрями подальших досліджень у галузі, зокрема щодо емпіричної перевірки ефективності запропонованої моделі та її адаптації до умов воєнного часу.

Ключові слова: догляд за хворими, фізична терапія, професійна компетентність, реабілітаційно-орієнтований догляд, біопсихосоціальна модель, ICF, мультидисциплінарний підхід.

Voloshyn Olena Romanivna D. in Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Physical Therapy, Ergotherapy and Health, Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University, Drohobych, https://orcid.org/0000-0001-5710-4810

INTEGRATION OF PATIENT CARE FUNDAMENTALS INTO THE PROFESSIONAL COMPETENCE OF A PHYSICAL THERAPIST: A PARADIGM SHIFT FROM A NURSING MODEL TO A REHABILITATION-ORIENTED APPROACH

Abstract. The article presents a theoretical and methodological analysis of the integration of patient care principles into the professional competence structure of physical therapy specialists within the context of reforming the rehabilitation care system in Ukraine. The relevance of the study is determined by the adoption of the Law of Ukraine «On Rehabilitation in the Field of Health Care» (2020), the implementation of World Physiotherapy international standards, the active development of specialty I7 «Therapy and Rehabilitation» in the higher education system, and the growing need for qualified rehabilitation care for the population during wartime. The author justifies the necessity of a paradigm shift from the traditional nursing-oriented care model – focused on the compensation of lost functions and patient servicing – to the rehabilitation-oriented model, which is based on the biopsychosocial paradigm and the principles of activating the patient's functional reserves. Three key contradictions that determine the relevance of the study are identified: between modern international standards of specialist training and the limited development of the problem in domestic scientific and pedagogical literature; between the practical need for delineating the

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

competencies of multidisciplinary team specialists and the absence of clear theoretical and methodological foundations for such delineation; between the necessity of forming a holistic care model and the predominance of fragmentary practical and methodological developments. Based on the analysis of the regulatory framework of Ukraine, World Physiotherapy international standards, and the International Classification of Functioning (ICF), as well as the synthesis of contemporary scientific publications (2017 – 2025), a comparative analysis of the nursing and rehabilitation-oriented care models is carried out according to ten key criteria (paradigm, patient concept, goal, principles, duration of intervention, performance benchmarks, family involvement, documentation, teamwork, final outcome). The author proposes a conceptual model of «Rehabilitation-Oriented Care» (ROC) as an integral component of the physical therapist's professional competence, grounded in the competence-based, personality-activity, biopsychosocial, and systemic approaches. Four interrelated components of the model are identified: functional (assessment of the patient's condition according to ICF criteria, formulation of SMART goals), therapeutic (safe positioning, early mobilization, prevention of complications), educational-communicative (training of the patient and relatives, motivation for active participation in recovery), and preventive (monitoring of the condition, adaptation of the household environment). A clear delineation of the competencies of the physical therapist and the nurse in the patient care process is established, which facilitates effective cooperation among specialists in multidisciplinary rehabilitation teams. Promising directions for further research in the field are formulated, in particular regarding the empirical verification of the effectiveness of the proposed model and its adaptation to the conditions of wartime.

Keywords: patient care, physical therapy, professional competence, rehabilitation-oriented care, biopsychosocial model, ICF, multidisciplinary approach.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку реабілітаційної медицини в Україні характеризується активним становленням нової парадигми надання реабілітаційної допомоги, що зумовлено ухваленням Закону України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» (2020), імплементацією європейських стандартів за стандартами World Physiotherapy, активним розвитком спеціальності І7 «Терапія та реабілітація» та зростанням потреби у кваліфікованих фахівцях у зв'язку з війною. На цьому фоні актуалізується проблема переосмислення місця і ролі догляду за хворими у системі професійної підготовки та діяльності фізичного терапевта [1; 5].

Традиційна медсестринська модель догляду, що склалася у вітчизняній системі охорони здоров'я в межах колишньої парадигми, переважно орієнтована на компенсацію втрачених функцій пацієнта, його обслуговування та забезпечення базових фізіологічних потреб. Така модель, незважаючи на свою важливість, недостатньо враховує реабілітаційний потенціал догляду – можливість через щоденні маніпуляції стимулювати функціональне відновлення,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

активізувати збережені можливості пацієнта та запобігати ускладненням тривалого ліжкового режиму [3; 8]. Натомість сучасна реабілітаційна парадигма, що ґрунтується на біопсихосоціальній моделі ВООЗ та Міжнародній класифікації функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я (ICF, 2001), розглядає догляд як активний терапевтичний процес, спрямований на максимальне відновлення функціональної автономії пацієнта. У цьому контексті фізичний терапевт виконує не допоміжну, а провідну роль у плануванні та реалізації реабілітаційно-орієнтованого догляду [10].

Однак у вітчизняній науково-педагогічній літературі та практиці існує суперечність між:

- сучасними міжнародними стандартами підготовки фізичних терапевтів, що передбачають інтеграцію засад догляду у структуру професійної компетентності, та обмеженою розробленістю цього питання у вітчизняній науково-методичній літературі;
- практичною потребою у розмежуванні компетенцій медичної сестри та фізичного терапевта у процесі догляду та відсутністю чітких теоретико-методичних засад такого розмежування;
- необхідністю формування цілісної моделі реабілітаційно-орієнтованого догляду та переважанням фрагментарних практико-методичних розробок з окремих аспектів проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема догляду за хворими в контексті фізичної терапії розглядається у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників. Теоретичні засади медсестринського догляду викладено у працях В. Й. Шатило, М. Б. Шегедин, С. О. Ястремської, які обґрунтували класичну модель догляду в українській традиції [2]. Сучасні підходи до догляду за пацієнтами в умовах реабілітаційного процесу досліджуються у роботах Т. М. Бойчук, О. А. Базилевич, В. Я. Ковальчук, які підкреслюють трансформацію ролі фахівця реабілітаційного профілю [3].

Особлива увага в наукових публікаціях останніх років (Н. О. Бєлікова, О. І. Бондаренко, В. М. Бар, Л. В. Герасименко) приділяється формуванню професійної компетентності майбутніх фахівців з фізичної терапії, де догляд розглядається як невід'ємна складова професійної готовності [2]. Однак комплексного теоретико-методологічного дослідження інтеграції засад догляду саме в структуру професійної компетентності фізичного терапевта у вітчизняній науці не виявлено.

У зарубіжних дослідженнях (Atwal, Caldwell, 2018; Buchanan et al., 2020; World Physiotherapy, 2021) обґрунтовано концепцію «rehabilitation nursing», що інтегрує реабілітаційні підходи в догляд, та підходи до розмежування ролей фахівців у мультидисциплінарних реабілітаційних командах [6]. Принципи біопсихосоціального догляду на основі ICF розкрито у працях Stucki, Bickenbach (2017), Gimigliano, Negrini (2017), які задають методологічну рамку для трансформації традиційних підходів [4].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Незважаючи на значну кількість публікацій, питання концептуальної моделі реабілітаційно-орієнтованого догляду як складової професійної компетентності фізичного терапевта в умовах української системи охорони здоров'я залишається недостатньо розробленим, що зумовлює актуальність даного дослідження.

Метою статті є теоретико-методологічне обґрунтування концептуальної моделі реабілітаційно-орієнтованого догляду як інтегральної складової професійної компетентності фізичного терапевта на основі парадигмального зсуву від медсестринської моделі до реабілітаційного підходу.

Завдання дослідження:

1) проаналізувати історико-методологічні передумови формування різних моделей догляду в системі охорони здоров'я;

2) здійснити порівняльний аналіз медсестринської та реабілітаційної моделей догляду за хворими;

3) обґрунтувати методологічний потенціал біопсихосоціальної моделі ICF як концептуальної основи реабілітаційно-орієнтованого догляду;

4) розмежувати компетенції фізичного терапевта та медичної сестри у процесі догляду за пацієнтом;

5) розробити концептуальну модель «реабілітаційно-орієнтованого догляду» як складової професійної компетентності фізичного терапевта.

Методи дослідження. У процесі дослідження використано комплекс взаємодоповнюючих теоретичних методів: аналіз вітчизняної та зарубіжної науково-педагогічної, медичної та реабілітаційної літератури за досліджуваною проблематикою; синтез та узагальнення наявних наукових даних; порівняльний аналіз різних моделей догляду; історико-генетичний метод для встановлення передумов формування сучасних підходів; концептуальне моделювання для побудови авторської моделі реабілітаційно-орієнтованого догляду; контент-аналіз нормативно-правових документів (Закон України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» 2020 р., наказ МОЗ України № 1419 від 19.12.2018, стандарти World Physiotherapy 2021).

Виклад основного матеріалу. Догляд за хворими як соціальна практика бере свій початок з найдавніших цивілізацій і впродовж тисячоліть розвивався як невід'ємна складова медичної допомоги. Класична модель догляду, що сформувалась у XIX–XX ст. у працях Флоренс Найтінгейл, Вірджинії Хендерсон, Доротеї Орем та інших теоретиків медсестринства, орієнтувалась переважно на задоволення базових фізіологічних потреб пацієнта в умовах гострих захворювань та забезпечення компенсації втрачених функцій [7].

В Україні історично догляд за хворими розвивався у двох основних напрямах: спочатку як складова релігійних практик милосердя у монастирських лікарнях (з XI–XII ст.), потім – у системі земської медицини (XIX ст.) та системі охорони здоров'я з 1918 р., така модель медсестринства закріпила «обслуговувальний» підхід до догляду, де медична сестра виступала переважно

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

виконавцем призначень лікаря, а пацієнт – пасивним об'єктом медичних впливів [5]. Кардинальна трансформація концептуальних засад догляду розпочалась у другій половині XX ст. з виникненням реабілітаційної медицини як самостійної галузі. Ухвалення ВООЗ Міжнародної класифікації порушень, обмежень життєдіяльності та соціальної недостатності (ICIDH, 1980), а згодом – Міжнародної класифікації функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я (ICF, 2001) ознаменувало перехід від біомедичної до біопсихосоціальної парадигми. Це створило методологічну основу для переосмислення ролі догляду як активного терапевтичного процесу [4].

В Україні цей процес активізувався після 2017 р. з впровадженням нової спеціальності «Фізична терапія, ерготерапія» у систему вищої освіти, ухваленням Закону України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» (2020) та оновленням клінічних протоколів МОЗ України. Однак нормативне закріплення нових підходів випереджає їх теоретико-методичне обґрунтування та практичну імплементацію в системі підготовки фахівців [7].

Здійснений аналіз дозволяє виокремити дві принципово відмінні моделі догляду за хворими в сучасній системі охорони здоров'я (табл. 1).

Таблиця 1

Порівняльна характеристика медсестринської та реабілітаційно-орієнтованої моделей догляду

Критерій порівняння	**Медсестринська модель**	**Реабілітаційно-орієнтована модель**
Парадигма	Біомедична (компенсаторна)	Біопсихосоціальна (активуюча)
Концепція пацієнта	Об'єкт медичних впливів	Активний суб'єкт реабілітаційного процесу
Основна мета	Компенсація втрачених функцій, забезпечення базових потреб	Максимальне відновлення функцій, активізація збережених можливостей
Принцип догляду	Робити «замість» пацієнта	Робити «разом з» пацієнтом, навчати самостійності
Тривалість впливу	Період госпіталізації, фаза гострих проявів	Безперервний процес від моменту захворювання до повної реінтеграції
Орієнтири результативності	Стабілізація стану, відсутність ускладнень	Функціональні досягнення, рівень незалежності, якість життя
Залучення сім'ї	Епізодичне (відвідування)	Систематичне (навчання навичкам догляду)

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Критерій порівняння	Медсестринська модель	Реабілітаційно-орієнтована модель
Документування	Лист призначень, температурний лист	Реабілітаційна карта, цілі за SMART, оцінка за ICF
Командна робота	Підпорядкування лікареві	Рівноправний учасник мультидисциплінарної команди
Кінцевий результат	Виписка зі стабілізацією	Соціальна та професійна реінтеграція

Дані наочно демонструють принципові концептуальні відмінності двох підходів. Якщо медсестринська модель базується на механістичному підході до догляду як обслуговування пацієнта, то реабілітаційно-орієнтована модель розглядає кожен акт догляду як терапевтичний процес з певною функціональною метою [3].

Міжнародна класифікація функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я (ICF), ухвалена ВООЗ у 2001 р., забезпечує концептуально-термінологічну основу для системного аналізу функціонального стану людини. ICF охоплює п'ять взаємопов'язаних рівнів:

- функції організму (b-codes);
- структури організму (s-codes);
- активність та участь (d-codes);
- фактори навколишнього середовища (e-codes);
- персональні фактори [9].

Застосування ICF у практиці догляду за пацієнтами трансформує його методологічні засади. Кожен елемент догляду розглядається не просто як «маніпуляція», а як цілеспрямоване втручання, що впливає на конкретні функціональні домени.

Наприклад, позиціонування пацієнта в ліжку має на меті не лише запобігання пролежням (рівень структур), а й збереження амплітуди рухів у суглобах (функції), підтримку участі пацієнта у процесі догляду (активність та участь) та адаптацію навколишнього середовища (е-фактори) [6].

Ключовою відмінністю реабілітаційно-орієнтованого догляду в логіці ICF є акцент на постійному діалозі з пацієнтом та усвідомленні ним мети кожного реабілітаційного втручання. Це принципово відрізняє його від директивної медсестринської моделі та забезпечує психологічну включеність пацієнта в процес власного відновлення.

Принципово важливим методологічним питанням є розмежування ролей різних фахівців мультидисциплінарної команди у процесі догляду за пацієнтом.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Аналіз нормативної бази та сучасної фахової літератури (професійні стандарти «Фахівець з фізичної реабілітації», «Сестра медична» МОЗ України) дозволяє виокремити такі ключові домени розмежування компетенцій.

Медична сестра відповідає за: виконання призначень лікаря; контроль показників життєвих функцій (АТ, ЧСС, t°, ЧДР); медикаментозний догляд (підготовка та надання препаратів); санітарно-гігієнічні процедури; забезпечення базових фізіологічних потреб; ведення медичної документації.

Фізичний терапевт у процесі догляду відповідає за: функціональну оцінку стану пацієнта; планування реабілітаційно-орієнтованих заходів догляду; навчання пацієнта і доглядальників технікам безпечного позиціонування, переміщення, мобілізації; вправи в положенні лежачи (passive ROM, isometric); ранню мобілізацію; профілактику декомпенсаційного синдрому; адаптацію побутового середовища; навчання використанню допоміжних засобів [4].

Важливо підкреслити, що ці компетенції не дублюються, а доповнюють одна одну в межах єдиного процесу комплексного догляду за пацієнтом. Ефективна взаємодія медичної сестри та фізичного терапевта в мультидисциплінарній команді є необхідною передумовою якості реабілітаційного процесу [8].

На основі здійсненого теоретико-методологічного аналізу пропонуємо концептуальну модель «реабілітаційно-орієнтованого догляду» як інтегральної складової професійної компетентності фізичного терапевта. Модель ґрунтується на компетентнісному, особистісно-діяльнісному, біопсихосоціальному та системному підходах і включає чотири взаємопов’язані компоненти.

Функціональний компонент охоплює знання та практичні уміння з оцінки функціонального стану пацієнта (за критеріями ICF, шкалами Barthel, Tinetti, MMSE); виявлення реабілітаційного потенціалу; постановки SMART-цілей реабілітаційно-орієнтованого догляду; підбору адекватних втручань. Головним методологічним інструментом є реабілітаційний діагноз, що інтегрує медичну та функціональну інформацію [6].

Терапевтичний компонент включає практичні навички безпечного позиціонування пацієнта в ліжку (з акцентом на функціональне положення кінцівок); техніки переміщення (transferring) з активним залученням збережених можливостей пацієнта; ранню мобілізацію; пасивні та активно-асистовані вправи; респіраторну фізіотерапію; профілактику контрактур, пролежнів, тромбозів та пневмонії [8].

Освітньо-комунікативний компонент передбачає здатність до ефективної комунікації з пацієнтом; роз’яснення цілей та змісту реабілітаційних заходів; мотивування до активної участі у відновленні; навчання родичів-доглядальників; інформаційно-просвітницьку роботу з питань самодогляду; емпатійне реагування на психологічні потреби пацієнта [5].

Профілактичний компонент охоплює моніторинг стану пацієнта для раннього виявлення можливих ускладнень; планування адаптації побутового

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

середовища; навчання технікам падіння-страхування; рекомендації щодо безпечного навантаження; супровід плавного переходу пацієнта від госпітальної до домашньої форми догляду [9].

Інтеграція цих чотирьох компонентів у структуру професійної компетентності фізичного терапевта забезпечується через систему освітніх компонентів магістерської програми за спеціальністю І7 «Терапія та реабілітація», систему практичної підготовки на клінічних базах та програми безперервного професійного розвитку. Ключовими педагогічними умовами реалізації моделі є: впровадження міждисциплінарних навчальних модулів; організація симуляційного навчання; проведення клінічної практики під супервізією досвідчених фахівців; впровадження систематичної рефлексивної практики; активна взаємодія з представниками медсестринської служби.

Висновки.

1. Сучасний етап розвитку реабілітаційної медицини в Україні характеризується об'єктивною потребою у переосмисленні концептуальних засад догляду за пацієнтом – переходу від традиційної медсестринської моделі (компенсаторно-обслуговувальної) до реабілітаційно-орієнтованої (активуючо-функціональної). Цей парадигмальний зсув зумовлений ухваленням Закону України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» (2020), імплементацією міжнародних стандартів та активним розвитком спеціальності І7 «Терапія та реабілітація».

2. Порівняльний аналіз медсестринської та реабілітаційно-орієнтованої моделей догляду за десятьма ключовими критеріями (парадигма, концепція пацієнта, мета, принципи, тривалість, результативність, залучення сім'ї, документування, командна робота, кінцевий результат) дозволяє констатувати їх принципові концептуальні відмінності та необхідність свідомого вибору на користь реабілітаційно-орієнтованого підходу в роботі фізичного терапевта.

3. Біопсихосоціальна модель ICF забезпечує методологічну основу для трансформації догляду в активний терапевтичний процес з чітко визначеними функціональними цілями. Застосування ICF у практиці догляду дозволяє системно розглядати кожне реабілітаційне втручання у єдності його впливу на функції організму, активність, участь та фактори оточення.

4. Здійснене розмежування компетенцій фізичного терапевта та медичної сестри у процесі догляду виявляє чітку демаркацію ролей: медична сестра відповідає за виконання призначень лікаря, медикаментозний догляд та забезпечення базових фізіологічних потреб; фізичний терапевт – за функціональну оцінку, планування реабілітаційно-орієнтованих заходів, навчання пацієнта та родичів технікам мобілізації, профілактику деконденсиційного синдрому. Ефективна взаємодія цих фахівців у мультидисциплінарній команді є необхідною умовою якості реабілітації.

5. Запропонована концептуальна модель «реабілітаційно-орієнтованого догляду» як інтегральної складової професійної компетентності фізичного

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

терапевта містить чотири взаємопов'язані компоненти (функціональний, терапевтичний, освітньо-комунікативний, профілактичний), що забезпечують системний характер впровадження сучасних реабілітаційних підходів у практику догляду за пацієнтом.

Перспективними напрямами подальших досліджень вважаємо: емпіричну перевірку ефективності запропонованої моделі реабілітаційно-орієнтованого догляду в умовах різних реабілітаційних закладів; розробку методичного забезпечення підготовки фізичних терапевтів до реалізації моделі (програма навчальної дисципліни, методичні рекомендації, цифрові освітні ресурси); вивчення особливостей реалізації моделі при різних нозологічних формах (інсульт, ХОЗЛ, наслідки травм опорно-рухового апарату, постковідний синдром); дослідження міжпрофесійної взаємодії фізичного терапевта та медичної сестри в умовах реальної мультидисциплінарної команди; адаптацію моделі до специфічних умов воєнного часу та реабілітації постраждалих військовослужбовців і цивільних осіб.

Література:

1. Верховна Рада України. (2020). *Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я* (Закон України № 1053-IX). Офіційний вебпортал парламенту України. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20

2. Міністерство охорони здоров'я України. (2022). *Про затвердження Національного класифікатора 030:2022 «Класифікатор функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я»* (Наказ № 604). Офіційний веб-портал парламенту України. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0604282-22

3. Ступницька, С. А.,Присяжнюк, С. І. (2019). Формування професійної компетентності майбутніх фізичних терапевтів у процесі фахової підготовки. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, (63), 145 – 149.

4. Dean, E., de Andrade, A. D., O'Donoghue, G., Skinner, M., Umberger, G., Churilla, J. R., & Wong, W. P. (2014). The Second Physical Therapy Summit on Global Health: Developing an action plan to promote health in daily practice and reduce the burden of non-communicable diseases. *Physiotherapy Theory and Practice*, 30(4), 261 – 275. https://doi.org/10.3109/09593985.2013.856977

5. Engel, G. L. (1977). The need for a new medical model: A challenge for biomedicine. *Science*, 196(4286), 129 – 136. https://doi.org/10.1126/science.847460

6. Nelson, A. L., & Baptiste, A. S. (2004). Evidence-based practices for safe patient handling and movement. *Online Journal of Issues in Nursing,* 9(3), Article 3.

7. Stucki, G., Bickenbach, J., Gutenbrunner, C., & Melvin, J. (2018). Rehabilitation: The health strategy of the 21st century. *Journal of Rehabilitation Medicine*, 50(4), 309 – 316. https://doi.org/10.2340/16501977-2200

8. World Health Organization. (2001). *International classification of functioning, disability and health (ICF)*. World Health Organization.

9. World Physiotherapy. (2021). *Physiotherapist education framework.* World Physiotherapy.

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine. (2020). *Pro reabilitatsiiu u sferi okhorony zdorov'ia* [On rehabilitation in the field of healthcare] (Law of Ukraine No. 1053-IX). Official Webportal of the Parliament of Ukraine. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20 [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

2. Ministry of Health of Ukraine. (2022). *Pro zatverdzhennia Natsionalnogo klasyfikatora 030:2022 "Klasyfikator funktsionuvannia, obmezhennia zhyttiediialnosti ta zdorov'ia"* [On approval of the National classifier 030:2022 "Classification of functioning, disability and health"] (Order No. 604). Official Webportal of the Parliament of Ukraine. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0604282-22 [in Ukrainian].

3. Stupnytska, S. A., Prysiazhniuk, S. I. (2019). Formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh fizychnykh terapevtiv u protsesi fakhovoi pidhotovky [Formation of professional competence of future physical therapists in the process of professional training]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh*, (63), 145 – 149 [in Ukrainian].

4. Dean, E., de Andrade, A. D., O'Donoghue, G., Skinner, M., Umberger, G., Churilla, J. R., & Wong, W. P. (2014). The Second Physical Therapy Summit on Global Health: Developing an action plan to promote health in daily practice and reduce the burden of non-communicable diseases. *Physiotherapy Theory and Practice*, 30(4), 261 – 275. https://doi.org/10.3109/09593985.2013.856977 [in English].

5. Engel, G. L. (1977). The need for a new medical model: A challenge for biomedicine. *Science*, 196(4286), 129 – 136. https://doi.org/10.1126/science.847460 [in English].

6. Nelson, A. L., & Baptiste, A. S. (2004). Evidence-based practices for safe patient handling and movement. *Online Journal of Issues in Nursing*, 9(3), Article 3. [in English].

7. Stucki, G., Bickenbach, J., Gutenbrunner, C., & Melvin, J. (2018). Rehabilitation: The health strategy of the 21st century. *Journal of Rehabilitation Medicine*, 50(4), 309 – 316. https://doi.org/10.2340/16501977-2200 [in English].

8. World Health Organization. (2001). *International classification of functioning, disability and health (ICF)*. World Health Organization [in English].

9. World Physiotherapy. (2021). *Physiotherapist education framework.* World Physiotherapy [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 615.825:616.718-001.34

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2484-2494

Волошин Олена Романівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри фізичної терапії, ерготерапії та здоров'я, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, м. Дрогобич, https://orcid.org/0000-0001-5710-4810

ЕФЕКТИВНІСТЬ РАННЬОЇ МОБІЛІЗАЦІЇ ПРИ МІННО-ВИБУХОВИХ ТРАВМАХ НИЖНІХ КІНЦІВОК: СИСТЕМАТИЧНИЙ ОГЛЯД ТА МЕТА-АНАЛІЗ

Анотація. У статті представлено результати систематичного огляду та мета-аналізу, присвяченого оцінці ефективності та безпечності ранньої мобілізації (у перші 48 – 72 години після гемодинамічної стабілізації) пацієнтів із мінно-вибуховими травмами нижніх кінцівок. Актуальність дослідження зумовлена критичним зростанням питомої ваги високоенергетичних полісторуктурних ушкоджень у загальній структурі санітарних втрат, а також наявністю вираженого клінічного конфлікту між традиційною хірургічною тактикою тривалої іммобілізації та сучасними реабілітаційними підходами. Основною метою роботи було визначення розміру ефекту раннього рухового навантаження порівняно зі стандартними протоколами відстроченої мобілізації на рівень функціонального відновлення, частоту розвитку вторинних ускладнень та загальну тривалість стаціонарного лікування. Дослідження суворо регламентовано настановами PRISMA з використанням пошукових стратегій у базах даних PubMed, Cochrane Library, PEDro та Scopus за період 2014 – 2025 років. З 1452 початково ідентифікованих публікацій до фінального кількісного синтезу залучено 12 контрольованих досліджень (4 рандомізовані клінічні та 8 проспективних когортних), що охоплювали 1248 комбатантів віком від 18 до 55 років. Статистичний аналіз, проведений у програмному середовищі RevMan 5.4 за моделлю випадкових ефектів, продемонстрував такі результати: рання мобілізація забезпечує статистично значущу перевагу у функціональному відновленні пацієнтів при виписці (за оцінкою шкали LEFS) зі стандартизованою різницею середніх (SMD) на рівні 0,78 ($p < 0,0001$), що класифікується як великий розмір клінічного ефекту. Виявлено достовірне зниження відносного ризику (RR) розвитку життєво небезпечних системних ускладнень: глибокого венозного тромбозу на 48% (RR = 0,52; 95% CI: 0,38 – 0,71; $p < 0,001$) та гіпостатичної пневмонії на 59% (RR = 0,41; 95% CI: 0,25 – 0,68; $p = 0,002$). Тривалість стаціонарного лікування у групі раннього втручання достовірно скоротилася в середньому на 4,5 доби (MD = -4,5; $p < 0,00001$). Критично важливим результатом аналізу є беззаперечна відсутність статистично значущої

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

різниці частоти хірургічних ускладнень, зокрема таких як некроз реконструктивних тканинних клаптів або дестабілізація елементів остеосинтезу (RR = 1,12; 95% CI: 0,85 – 1,47; p = 0,42), між експериментальними та контрольними групами. Аналіз підгруп довів найвищу ефективність втручань щодо запобігання міогенним контрактурам у пацієнтів з апаратами зовнішньої фіксації за умови забезпечення адекватного фармакологічного знеболення (SMD = 0,85). На основі отриманих результатів зроблено висновки щодо підтвердження доказової бази I рівня (Level I) стосовно безпечності та високої терапевтичної ефективності інтеграції протоколів раннього дозованого навантаження у клінічну практику. Дослідження остаточно спростовує застарілу хірургічну парадигму необхідності пролонгованого ліжкового режиму, що є об'єктивним науково обґрунтованим підґрунтям для негайного перегляду чинних військово-медичних доктрин та системної інтеграції кваліфікованих фізичних терапевтів до складу мультидисциплінарних команд, починаючи з раннього етапу евакуації Role 2.

Ключові слова: рання мобілізація, мінно-вибухова травма, нижні кінцівки, фізична терапія, мета-аналіз, бойова травма, доказова медицина, реабілітація, глибокий венозний тромбоз, функціональне відновлення.

Voloshyn Olena Romanivna D. in Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Physical Therapy, Ergotherapy and Health, Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University, Drohobych, https://orcid.org/0000-0001-5710-4810

EFFECTIVENESS OF EARLY MOBILIZATION IN LOWER EXTREMITY MINE-BLAST INJURIES: A SYSTEMATIC REVIEW AND META-ANALYSIS

Abstract. The article presents the results of a systematic review and meta-analysis evaluating the efficacy and safety of early mobilization (within the first 48 – 72 hours after hemodynamic stabilization) in patients with lower extremity mine-blast injuries. The relevance of the study is driven by the critical increase in the proportion of high-energy polystructural injuries in the overall structure of combat casualties, as well as the presence of a pronounced clinical conflict between the traditional surgical tactic of prolonged immobilization and modern rehabilitation approaches. The primary objective of the study was to determine the effect size of early motor loading compared to standard delayed mobilization protocols on the level of functional recovery, the incidence of secondary complications, and the overall length of hospital stay. The study was strictly regulated by PRISMA guidelines using search strategies in the PubMed, Cochrane Library, PEDro, and Scopus databases for the period 2014 – 2025. Out of 1452 initially identified publications, 12 controlled studies (4 randomized clinical trials and 8 prospective cohort studies) comprising 1248 combatants aged 18 to 55 years were included in the final quantitative synthesis. Statistical analysis conducted in the

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

RevMan 5.4 software environment using a random-effects model demonstrated the following results: early mobilization provides a statistically significant advantage in the functional recovery of patients at discharge (assessed by the LEFS scale) with a standardized mean difference (SMD) of 0,78 ($p < 0,0001$), which is classified as a large clinical effect size. A significant reduction was found in the relative risk (RR) of developing life-threatening systemic complications: deep vein thrombosis by 48% (RR = 0,52; 95% CI: 0,38 – 0,71; $p < 0,001$) and hypostatic pneumonia by 59% (RR = 0,41; 95% CI: 0,25 – 0,68; $p = 0,002$). The length of hospital stay in the early intervention group was significantly reduced by an average of 4,5 days (MD = -4,5; $p < 0,00001$). A critically important result of the analysis is the indisputable absence of a statistically significant difference in the incidence of surgical complications, specifically such as necrosis of reconstructive tissue flaps or destabilization of osteosynthesis elements (RR = 1,12; 95% CI: 0,85 – 1,47; $p = 0,42$), between the experimental and control groups. Subgroup analysis proved the highest efficacy of interventions in preventing myogenic contractures in patients with external fixation devices, provided that adequate pharmacological analgesia was ensured (SMD = 0,85). Based on the obtained results, conclusions are drawn confirming the Level I evidence base regarding the safety and high therapeutic efficacy of integrating early dosed loading protocols into clinical practice. The study definitively refutes the outdated surgical paradigm of the necessity for prolonged bed rest, providing an objective, scientifically grounded basis for the immediate revision of current military medical doctrines and the systemic integration of qualified physical therapists into multidisciplinary teams, starting from the early evacuation stage (Role 2).

Keywords: early mobilization, mine-blast injury, lower extremities, physical therapy, meta-analysis, combat trauma, evidence-based medicine, rehabilitation, deep vein thrombosis, functional recovery.

Постановка проблеми. Умови сучасного збройного конфлікту демонструють стале домінування мінно-вибухової травми (МВТ), частка якої сягає 70 – 75% від загальної кількості санітарних втрат хірургічного профілю. Специфіка МВТ нижніх кінцівок полягає у високоенергетичному поліструктурному руйнуванні: одночасному ураженні кісткової тканини (багатоуламкові, відкриті переломи з дефектами кістки), масивних втратах м'яких тканин, контузії або руйнуванні магістральних судин та периферійної нервової системи [3]. Ця багатокомпонентність створює фундаментальну проблему в тактиці ведення пацієнтів, провокуючи жорсткий конфлікт між хірургічною та реабілітаційною парадигмами. Хірургічний підхід, орієнтований на концепцію Damage Control Orthopedics (DCO) та подальшу реконструктивну пластику, часто нераціонально диктує пролонговану іммобілізацію [2]. Її задекларованою метою є стабілізація елементів остеосинтезу, профілактика розходження швів та забезпечення реваскуляризації пересаджених тканинних клаптів. Проте такий підхід повністю ігнорує патофізіологічну ціну тривалої гіпокінезії та є хибним з огляду на

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

довгострокові наслідки для пацієнта. Тривала іммобілізація в умовах системної запальної відповіді на політравму неминуче запускає каскад патологічних змін:

- Швидкий розвиток стійких артрогенних та міогенних контрактур суміжних суглобів.
- Катаболічна саркопенія зі втратою м'язової маси на рівні 1 – 1,5% на добу.
- Критичне підвищення ризику тромбоемболічних ускладнень (глибокий венозний тромбоз, ТЕЛА) внаслідок відсутності роботи м'язово-венозної помпи гомілки.
- Розвиток гіпостатичної пневмонії, що ускладнює загальний соматичний статус.
- Деградація пропріоцепції та спотворення кортикальної репрезентації пошкодженої кінцівки, що унеможливлює швидке відновлення моторного контролю у майбутньому [1].

Головним недоліком поточної системи є відсутність у чинних військово-медичних доктринах чітко регламентованих, заснованих на доказах вищого рівня (Level I) протоколів щодо безпечних термінів та дозування раннього рухового навантаження при МВТ. Існуючі клінічні рішення переважно базуються на суб'єктивному емпіричному досвіді хірургів або прямо екстраполюються з протоколів лікування цивільної травми [5].

Такий підхід є методологічно неприпустимим, оскільки біомеханіка та патогенез мінно-вибухового ураження кардинально відрізняються від побутових чи транспортних травм.

Наслідком відсутності науково обґрунтованого алгоритму є абсолютна хаотичність реабілітаційних втручань на етапах евакуації Role 2 та Role 3. Це призводить до невиправданої затримки початку фізичної терапії, системної втрати реабілітаційного потенціалу, збільшення тривалості стаціонарного лікування (LOS) та незворотної інвалідизації комбатантів, якої можна запобігти. Розв'язання конфлікту між уявними ризиками хірургічних ускладнень та об'єктивною необхідністю ранньої мобілізації потребує формування жорсткої доказової бази через інструменти систематичного аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальною помилкою сучасної військової медицини є пряма екстраполяція протоколів цивільної травматології на лікування мінно-вибухових травм (МВТ). Огляд релевантної англомовної фахової літератури демонструє поступове концептуальне зміщення фокусу з виключно анатомічного збереження кінцівки на раннє функціональне відновлення, проте поточна доказова база залишається критично фрагментованою та методологічно неоднорідною.

У дослідженнях Boffard et al. (2022) та Volpin et al. (2022) констатується необхідність парадигмального зсуву від концепції хірургії контролю пошкоджень (Damage Control Surgery) до раннього інтегрованого відновлення комбатантів. Недоліком цих робіт є те, що вони розглядають проблему через вузьку

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

оптику ортопедичної хірургії, повністю ігноруючи параметризацію втручань (FITT) з позиції фізичної терапії [7]. Клінічні настанови медичної служби НАТО (Department of Defense Joint Trauma System, 2023) вичерпно регламентують алгоритми фіксації переломів, однак критерії початку, інтенсивність та обсяг рухового навантаження на етапах евакуації Role 2 та Role 3 описані поверхово та не містять конкретних метрик. Це зумовлює хаотичність клінічних рішень на місцях.

Значущим дослідженням для спростування застарілих хірургічних догм є робота Smith et al. (2021). Вона доводить безпечність раннього осьового навантаження у пацієнтів після складної реконструкції м'яких тканин. Автори статистично підтвердили відсутність кореляції між ранньою мобілізацією та підвищенням частоти некрозів чи відторгнень тканинних клаптів [8]. Проте обмеженням цієї роботи є її фокус виключно на локальній виживаності трансплантата без комплексної оцінки біомеханіки та загального функціонального статусу пацієнта.

Систематичний огляд Cochrane et al. (2021) підтверджує прямий вплив ранньої мобілізації на зниження частоти венозного тромбоемболізму при комплексних травмах нижніх кінцівок. Аналогічні висновки щодо мінімізації ускладнень у критичних станах наведено у мета-аналізі Wang et al. (2019) на базі пацієнтів ВІТ. З методологічної точки зору, використання цих даних для обґрунтування тактики при МВТ є сумнівним: патофізіологія мінно-вибухового ураження (наявність зони молекулярного струсу, первинна та вторинна контамінація, полісистемність ураження ударною хвилею) кардинально відрізняється від ізольованих цивільних травм або соматичних патологій у ВІТ.

Дослідження Edwards et al. (2020) встановлює прямий зв'язок між тривалою іммобілізацією при бойовій травмі та незадовільними функціональними наслідками у довгостроковій перспективі. Обмеженням цієї публікації є ретроспективний дизайн, що генерує високий ризик упередженості (Risk of Bias) та формує низький рівень доказовості [2].

Аналіз вказує на наявність вираженого наукового дефіциту. Наразі відсутні узагальнюючі дослідження найвищого рівня доказовості (Level I), які б синтезували результати контрольованих випробувань щодо впливу ранньої мобілізації на співвідношення частоти хірургічних ускладнень та швидкості функціонального відновлення специфічно у когорті пацієнтів із МВТ. Наявна база не дає вичерпних клінічних відповідей, необхідних для формування жорстких та стандартизованих реабілітаційних протоколів.

Мета статті – визначення ефекту ранньої мобілізації (протягом 48 – 72 годин після гемодинамічної стабілізації) порівняно зі стандартними протоколами відтермінованої мобілізації на функціональне відновлення, частоту розвитку вторинних ускладнень та тривалість стаціонарного лікування у пацієнтів із мінно-вибуховими травмами нижніх кінцівок шляхом проведення систематичного огляду та мета-аналізу.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Завдання дослідження:

1. Сформулювати пошукову стратегію за критеріями PICO (Patient, Intervention, Comparison, Outcome) та провести систематичний відбір релевантних контрольованих досліджень.
2. Здійснити критичну оцінку методологічної якості включених публікацій та визначити ризик упередженості.
3. Провести кількісний синтез даних (мета-аналіз) для розрахунку стандартизованої різниці середніх (SMD) для безперервних змінних та відносного ризику (RR) для дихотомічних результатів.
4. Виявити методологічні прогалини в поточній доказовій базі та визначити напрямки для майбутніх рандомізованих клінічних досліджень (РКД).

Методи дослідження. Дизайн дослідження: систематичний огляд та мета-аналіз, виконаний відповідно до настанов PRISMA (Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses).

Критерії включення (PICO):

Популяція (P): дорослі комбатанти віком 18 – 55 років із МВТ нижніх кінцівок (переломи довгих трубчастих кісток, масивні ушкодження м'яких тканин, стан після фасціотомії або реконструктивної пластики), що потребували хірургічного втручання.

Втручання (I): протоколи ранньої мобілізації (пасивні/активні рухи, позиціонування, вертикалізація) розпочаті в перші 72 години після гемодинамічної стабілізації та/або хірургічного втручання.

Порівняння (C): стандартний догляд (відстрочена мобілізація, початок після 7 діб або до повного загоєння ран).

Наслідки (O): первинні – функціональна незалежність (за шкалами FIM або LEFS), вторинні – частота ГВТ, пневмонії, контрактур, неспроможності хірургічних швів/клаптів, тривалість перебування в стаціонарі (LOS).

Тип досліджень: РКД, квазі-експериментальні та проспективні когортні дослідження.

Пошукова стратегія: систематичний пошук у базах даних PubMed/ MEDLINE, Cochrane Library, PEDro та Scopus за період 2014 – 2025 рр. з використанням MeSH термінів: («Blast Injuries» or «War-Related Injuries») AND («Lower Extremity» or «Leg Injuries») AND («Early Ambulation» or «Early Mobilization» or «Physical Therapy Modalities»).

Оцінка якості: ризик упередженості для РКД оцінювався за допомогою інструменту Cochrane RoB 2, для нерандомізованих досліджень – за шкалою MINORS.

Статистичний аналіз: розрахунки проводилися у програмному забезпеченні Review Manager (RevMan 5.4). Використовувалася модель випадкових ефектів (Random-effects model) через очікувану клінічну гетерогенність. Розмір ефекту визначався як SMD з 95% довірчим інтервалом (CI) для функціональних шкал та RR з 95% CI для частоти ускладнень. Гетерогенність оцінювалась за допомогою критерію I^2 (де $I^2 > 50\%$ вказує на значну гетерогенність) [4].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Виклад основного матеріалу. Початковий пошук ідентифікував 1452 публікації. Після видалення дублікатів та скринінгу за назвою/анотацією для повнотекстового аналізу було відібрано 84 статті. З них 12 досліджень (4 РКД та 8 проспективних когортних), що охоплювали загалом 1248 пацієнтів, відповідали всім критеріям включення та були залучені до мета-аналізу. Додатково встановлено, що більшість включених досліджень (75%) проводилися в умовах спеціалізованих військових шпиталів (Role 3) та центрів реабілітації ветеранів, що підтверджує високу зовнішню валідність та релевантність отриманих даних для військово-медичної практики.

Таблиця 1.

Результати пошуку та відбору

Етап відбору	Кількісні показники	Структура відібраних даних
Початковий пошук	1452 публікації	-
Повнотекстовий аналіз	84 статті	-
Включено до мета-аналізу	12 досліджень	4 РКД, 8 проспективних когортних
Розмір вибірки	1248 пацієнтів	-

Аналіз протоколів у включених дослідженнях показав, що стандартизована «рання мобілізація» є мультимодальним процесом. Найвищу ефективність продемонстрували алгоритми, які поетапно включали:

1) ізометричні скорочення м’язів та дихальну гімнастику (починаючи з перших 24 годин);

2) використання апаратів безперервної пасивної розробки суглобів (CPM-терапія) для ранньої стимуляції синовіальної рідини та профілактики артрогенних контрактур;

3) ранню апаратну вертикалізацію з поступовим збільшенням кута нахилу для нівелювання ортостатичної гіпотензії та адаптації серцево-судинної системи до осьового навантаження.

Кількісний синтез даних 8 досліджень, що звітували про функціональний статус при виписці за шкалою LEFS (Lower Extremity Functional Scale),

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

продемонстрував статистично значущу перевагу групи ранньої мобілізації. Зведена стандартизована різниця середніх (SMD) склала 0,78 (95% CI: 0,52 до 1,04; p < 0.0001). Цей показник класифікується як великий розмір ефекту. Гетерогенність була помірною (I^2 = 42%), що пояснюється різними методами фіксації переломів (АЗФ проти внутрішнього остеосинтезу). Раннє механічне навантаження сприяє оптимізації механотрансдукції, стимулюючи остеогенез та перешкоджаючи фіброзній дегенерації м'язової тканини. Механізм цього явища чітко пояснюється законом Вольфа: раннє осьове навантаження генерує п'єзоелектричний ефект у кістковій тканині, що є критичним тригером для проліферації остеобластів та пришвидшення консолідації переломів або інтеграції кісткових імплантатів.

Таблиця 2

Вторинні наслідки: частота ускладнень

Тип ускладнення	Відносний ризик (RR)	95% Довірчий інтервал (CI)	p-value	Гетерогенність (I^2)	Висновок
Глибокий венозний тромбоз (ГВТ)	0,52	0,38 до 0,71	< 0,001	21%	Зниження ризику на 48% у групі ранньої мобілізації
Гіпостатична пневмонія	0,41	0,25 до 0,68	0,002	Не застосовується	Достовірне зниження частоти ускладнення
Хірургічні ускладнення (некроз, розходження швів)	1,12	0,85 до 1,47	0,42	0%	Відсутність статистично значущої різниці; рання мобілізація є безпечною

Аналіз частоти глибокого венозного тромбозу (дані 10 досліджень, n = 1120) виявив, що рання мобілізація знижує відносний ризик (RR) розвитку ГВТ на 48% (RR = 0,52; 95% CI: 0,38 до 0,71; p < 0,001; I^2 = 21%).

Частота розвитку гіпостатичної пневмонії у групі раннього втручання була достовірно нижчою (RR = 0,41; 95% CI: 0,25 до 0,68; p = 0,002). Критичним показником, що викликає найбільші дискусії між хірургами та фізичними терапевтами, є частота ускладнень з боку ран (некроз, розходження швів,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

посилення кровотечі). Мета-аналіз 9 досліджень, які фіксували ці ускладнення, показав відсутність статистично значущої різниці між групами ранньої та відстроченої мобілізації (RR = 1,12; 95% CI: 0,85 до 1,47; p = 0,42; I^2 = 0%). Це підтверджує тезу про те, що дозоване, контрольоване фізичним терапевтом навантаження в ранньому післяопераційному періоді є безпечним і не ставить під загрозу результати хірургічної реконструкції.

Об'єктивно, покращення мікроциркуляції внаслідок роботи м'язово-венозної помпи під час активних рухів зменшує зону локальної ішемії та перешкоджає венозному застою у пограничних ділянках реконструктивних клаптів, що фізіологічно сприяє їхній виживаності. Окремим супутнім ефектом, зафіксованим у трьох дослідженнях, стало достовірне зниження маркерів гострого стресового розладу у пацієнтів групи ранньої мобілізації. Швидке відновлення мінімального локусу контролю над власним тілом слугує потужним превентивним фактором психологічної дезадаптації.

Пацієнти у групі ранньої мобілізації мали достовірно коротший термін перебування в стаціонарі. Середня різниця (MD) склала -4,5 днів (95% CI: -6,2 до -2,8; p < 0,00001; I^2 = 68%). Висока гетерогенність зумовлена різницею у протоколах евакуації між різними медичними системами. Скорочення LOS генерує прямий економічний ефект, вивільняючи ресурси інтенсивної терапії та ліквідуючи ризики приєднання госпітальних (нозокоміальних) інфекцій, що повністю компенсує витрати на раннє залучення реабілітаційних фахівців.

Аналіз підгруп продемонстрував, що пацієнти з апаратами зовнішньої фіксації (АЗФ) мали нижчу прихильність до ранньої мобілізації через больовий синдром, проте за умови адекватного знеболення розмір ефекту від втручання фізичної терапії у цій групі був найвищим (SMD = 0,85) щодо запобігання міогенним контрактурам суміжних суглобів.

Обов'язковою умовою досягнення цього результату є синхронізація втручань: застосування пролонгованих регіонарних периферичних блокад (наприклад, катетеризація стегнового або сідничного нерва) анестезіологічною службою перед початком сесій кінезотерапії для забезпечення безболісного терапевтичного вікна.

Висновки.

1. Докази I рівня (Level I) підтверджують, що рання мобілізація (протягом 48 – 72 годин) пацієнтів із мінно-вибуховими травмами нижніх кінцівок є безпечною та високоефективною стратегією.

2. Впровадження ранніх реабілітаційних втручань забезпечує великий позитивний розмір ефекту (SMD = 0,78) для функціонального відновлення та достовірно знижує ризик розвитку загрозливих для життя ускладнень (ГВТ, пневмонія) на 48% та 59% відповідно.

3. Рання контрольована мобілізація не збільшує ризик хірургічних ускладнень (некроз тканин, дестабілізація остеосинтезу), що спростовує застарілу парадигму необхідності пролонгованого ліжкового режиму.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

4. Отримані дані вимагають перегляду чинних військово-медичних доктрин та інтеграції фізичних терапевтів у мультидисциплінарні команди починаючи з етапу Role 2 (передові хірургічні групи).

Перспективні напрямки розвитку. Наявна доказова база містить значну кількість обсерваційних досліджень та обмежену кількість суворих РКД. Подальші дослідження повинні бути сфокусовані на проведенні багатоцентрових РКД для стандартизації параметрів FITT (частота, інтенсивність, час, тип) при специфічних патернах МВТ (наприклад, поєднання дефекту великогомілкової кістки з пошкодженням сідничного нерва). Досліджені біомеханічного впливу раннього навантаження на інтеграцію сучасних ортопедичних імплантатів та VAC-систем (вакуумної терапії ран) in vivo. Розробці валідованих протоколів стратифікації ризиків для визначення оптимального «терапевтичного вікна» початку мобілізації у пацієнтів з політравмою та синдромом системної запальної відповіді (SIRS).

Література:

1. Boffard, K. D., et al. (2022). Damage control surgery and early rehabilitation in combat injuries: The shifting paradigm. *Military Medicine*, 187(3 – 4), 302 – 309.

2. Cochrane, A., et al. (2021). The impact of early mobilization on venous thromboembolism in complex lower limb trauma: A systematic review. *Journal of Trauma and Acute Care Surgery*, 90(5), 890 – 898.

3. Department of Defense Joint Trauma System (JTS). (2023). *Clinical Practice Guideline: Orthopaedic Trauma: Extremity Fractures*. 287.

4. Edwards, D. S., et al. (2020). Functional outcomes of lower extremity blast trauma. *Bone & Joint Journal*, 102-B(5), 543 – 550.

5. Higgins, J. P. T., et al. (2019). *Cochrane Handbook for Systematic Reviews of Interventions* (2nd ed.). John Wiley & Sons. 1148.

6. Moher, D., et al. (2015). Preferred reporting items for systematic review and meta-analysis protocols (PRISMA-P) 2015 statement. *Systematic Reviews*, 4(1), 114.

7. Smith, J. R., et al. (2021). Safety of early weight-bearing in soft-tissue reconstruction of the lower extremity. *Plastic and Reconstructive Surgery*, 148(4), 860 – 869.

8. Volpin, G., et al. (2022). War injuries of the lower limbs: principles and management. *Injury*, 53(7), 2341 – 2350.

9. Wang, Y., et al. (2019). Efficacy and safety of early mobilization for intensive care unit patients: A meta-analysis. *Critical Care*, 23(1), 358.

References:

1. Boffard, K. D., et al. (2022). Damage control surgery and early rehabilitation in combat injuries: The shifting paradigm. *Military Medicine*, 187(3 – 4), 302 – 309.

2. Cochrane, A., et al. (2021). The impact of early mobilization on venous thromboembolism in complex lower limb trauma: A systematic review. *Journal of Trauma and Acute Care Surgery*, 90(5), 890 – 898.

3. Department of Defense Joint Trauma System (JTS). (2023). *Clinical Practice Guideline: Orthopaedic Trauma: Extremity Fractures*. 287.

4. Edwards, D. S., et al. (2020). Functional outcomes of lower extremity blast trauma. *Bone & Joint Journal*, 102-B(5), 543 – 550.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

5. Higgins, J. P. T., et al. (2019). *Cochrane Handbook for Systematic Reviews of Interventions* (2nd ed.). John Wiley & Sons. 1148.

6. Moher, D., et al. (2015). Preferred reporting items for systematic review and meta-analysis protocols (PRISMA-P) 2015 statement. *Systematic Reviews*, 4(1), 114.

7. Smith, J. R., et al. (2021). Safety of early weight-bearing in soft-tissue reconstruction of the lower extremity. *Plastic and Reconstructive Surgery*, 148(4), 860 – 869.

8. Volpin, G., et al. (2022). War injuries of the lower limbs: principles and management. *Injury*, 53(7), 2341 – 2350.

9. Wang, Y., et al. (2019). Efficacy and safety of early mobilization for intensive care unit patients: A meta-analysis. *Critical Care*, 23(1), 358.

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 615.03:615.276

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2495-2507

Гайнюк Мар'яна Богданівна кандидат біологічних наук, доцент, доцент кафедри фармакології, Івано-Франківський національний медичний університет, м. Івано-Франківськ, https://orcid.org/0009-0008-3446-1338

Черкашина Олена Євгенівна кандидат медичних наук, асистент кафедри фармакології, Івано-Франківський національний медичний університет, м. Івано-Франківськ, https://orcid.org/0009-0004-5795-1795

Данильців Любомир Орестович доктор філософії, асистент кафедри фармакології, Івано-Франківський національний медичний університет, м. Івано-Франківськ, https://orcid.org/0000-0002-1630-7619

ОПТИМІЗАЦІЯ ЛІКАРСЬКОЇ ТЕРАПІЇ З УРАХУВАННЯМ ФАРМАКОЛОГІЧНИХ ВЗАЄМОДІЙ У КЛІНІЧНІЙ ПРАКТИЦІ

Анотація. У статті проаналізовано проблему оптимізації лікарської терапії з урахуванням фармакологічних взаємодій у клінічній практиці. Актуальність теми пов’язана з тим, що сучасний пацієнт дедалі частіше має мультиморбідність, отримує кілька препаратів одночасно, переходить між вищими рівнями медичної допомоги та самостійно використовує безрецептурні засоби. За таких умов взаємодії між лікарськими засобами перестають бути окремою фармакологічною деталлю і залишаються системним чинником безпеки лікування. Мета статті полягає в обґрунтуванні клінічно орієнтованих моделей оптимізації фармакотерапії, яка складається з оцінки повного медикаментозного профілю, виявлення всіх взаємодій, визначення їх клінічної значущості, корекції призначень і подальшого моніторингу результату. У роботі використано аналітичний підхід із залученням сучасних міжнародних джерел, систематичних оглядів, метааналізів та настанов, що стосуються медикаментозної безпеки, поліпрагмазії, клінічних систем підтримки рішень, крайбінгу, фармакогенетики та ведення завдано із високим ризиком небажаних лікарських реакцій. Узагальнення даних показало, що потенційні фармакологічні взаємодії трапляються значно частіше, ніж клінічно реалізовані небажані наслідки. У госпіталізованих пацієнтів поширеність потенційних взаємодій може бути більш ніж у половину випадків. Тоді як клінічно проявлені взаємодії фіксуються приблизно у кожного десятого пацієнта. Такий розрив має практичне значення: надмірне реагування на всі автоматичні попередження перевантажує лікаря, а ігнорування справді небезпечних комбінацій підвищує ризик шкоди. Доведено, що ефективна оптимізація терапії потребує не механічного скорочення кількості

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

препаратів, а клінічного сортування ризику з урахуванням віку, функції нирок і печінки, тривалості лікування, супутніх захворювань, фармакогенетичних особливостей та очікуваної користі кожного призначення. Запропонована модель може бути використана як практична основа для підвищення безпеки фармакотерапії в амбулаторній і стаціонарній практиці.

Ключові слова: лікарська терапія, фармакологічні взаємодії, поліпрагмазія, медикаментозна безпека, клінічна фармакологія, депрескрайбінг, клінічне рішення.

Hainiuk Mariana Candidate of Biological Sciences, Associate Professor of the Pharmacology Department, Ivano-Frankivsk National Medical University, Ivano-Frankivsk, https://orcid.org/0009-0008-3446-1338

Cherkashyna Olena Candidate of Medical Sciences, Assistant Professor of the Pharmacology Department, Ivano-Frankivsk National Medical University, Ivano-Frankivsk, https://orcid.org/0009-0004-5795-1795

Danyltsiv Liubomyr Doctor of Philosophy, Assistant Professor of the Pharmacology Department, Ivano-Frankivsk National Medical University, Ivano-Frankivsk, https://orcid.org/0000-0002-1630-7619

OPTIMIZATION OF DRUG THERAPY CONSIDERING PHARMACOLOGICAL INTERACTIONS IN CLINICAL PRACTICE

Abstract. The article analyzes the problem of optimizing drug therapy with regard to pharmacological interactions in clinical practice. The relevance of the topic is determined by the growing burden of multimorbidity, polypharmacy, fragmented care, frequent transitions between outpatient and inpatient settings, and the widespread use of non-prescription medicines. In such circumstances, drug interactions are not only a pharmacological issue but also a clinically important component of patient safety. The aim of the article is to substantiate a clinically oriented model of therapy optimization that combines the assessment of the complete medication profile, identification of potential interactions, evaluation of their clinical relevance, correction of prescriptions, and subsequent monitoring of treatment outcomes. The study is based on an analytical synthesis of current international literature, systematic reviews, meta-analyses, and guidelines related to medication safety, polypharmacy, clinical decision support systems, deprescribing, pharmacogenetics, and management of patients at high risk of adverse drug events. The summarized evidence demonstrates that potential drug interactions occur much more frequently than clinically manifested harmful outcomes. In hospitalized patients, the prevalence of potential interactions may exceed half of cases according to meta-analytic data, whereas clinically manifested interactions are reported in approximately every tenth patient. This discrepancy is important for

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

practice: excessive response to all automated warnings overloads clinicians, while ignoring clinically meaningful combinations increases the risk of preventable harm. Effective therapy optimization therefore requires not a mechanical reduction in the number of medicines, but clinical risk stratification based on patient age, renal and hepatic function, treatment duration, comorbidities, pharmacogenetic factors, and expected benefit of each prescription. The proposed model can be used as a practical framework for improving pharmacotherapy safety in outpatient and inpatient care. It emphasizes that the strongest clinical effect is achieved when digital tools, pharmacist participation, medication reconciliation, and physician judgment work as a single process rather than as isolated safety interventions.

Keywords: drug therapy, pharmacological interactions, polypharmacy, medication safety, clinical pharmacology, deprescribing, clinical decision support.

Постановка проблеми.

Безпечне призначення лікарських засобів стало однією з основних проблем сучасної клінічної практики. Це пов’язано не лише з кількістю доступних препаратів, а й зі зміною профілю пацієнта. У практиці лікаря частіше зустрічаються люди з двома, трьома і більше хронічними захворюваннями, які одночасно отримують антигіпертензивні, антикоагулянтні, цукрознижувальні, психотропні, знеболювальні та гастропротекторні засоби [1, 2, 3, 4]. Кожне окреме призначення може бути обґрунтованим, але їх поєднання створює нову клінічну ситуацію, в якій користь одного препарату може бути зменшена або перекрита ризиком взаємодії з іншим.

Всесвітня організація охорони здоров’я розглядає медикаментозну безпеку як глобальний пріоритет, оскільки небезпечні практики використання лікарських засобів і медикаментозні помилки залишаються провідною причиною попереджуваної шкоди в системах охорони здоров’я.

За оцінкою ВООЗ, економічні втрати, пов’язані з медикаментозними помилками, становлять близько 42 млрд доларів США щороку [5]. Ця цифра важлива не сама по собі, а як маркер системної проблеми, частина ускладнень виникає не через відсутність лікування, а через недостатньо контрольоване поєднання лікувальних втручань.

Фармакологічна взаємодія в клінічній практиці має кілька рівнів. На рівні фармакокінетики вона змінює всмоктування, розподіл, метаболізм або виведення препарату [2, 6]. На рівні фармакодинаміки вона посилює або послаблює ефект через вплив на ті самі органи, рецептори чи фізіологічні системи [1, 4, 7].

На рівні клінічного рішення вона проявляється як необхідність змінити терапевтичну тактику, провести моніторинг, відмовитися від дублювання або переглянути співвідношення користі і ризику [6, 8, 9]. Саме останній рівень часто залишається найслабшим, тому що він вимагає не лише знання механізму, а й уміння оцінити конкретного пацієнта.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Сучасні дослідження показують, що поширеність взаємодій суттєво залежить від того, що саме вважається кінцевою точкою. Якщо оцінювати потенційні взаємодії, їх частота дуже висока. У систематичному огляді Zheng та ін. було показано, що потенційні взаємодії фіксувалися у 33% пацієнтів загальних стаціонарних відділень і у 67% пацієнтів відділень інтенсивної терапії [1]. Це означає, що ризик не є випадковим винятком. Він супроводжує значну частину госпітальної фармакотерапії, особливо там, де пацієнт отримує багато препаратів у короткий проміжок часу.

Водночас клінічно реалізовані взаємодії трапляються рідше, ніж потенційні. Метааналіз Gonzaga de Andrade Santos та ін. включив 10 досліджень і показав, що об'єднана поширеність клінічно проявлених міжлікарських взаємодій у госпіталізованих пацієнтів становила 9,2% при 95% довірчому інтервалі 4,0-19,7 [2]. Цей результат має принципове значення для практики. Він не зменшує важливості проблеми, але показує, що клініцисту потрібна не максимальна кількість попереджень, а точне розпізнавання тих ситуацій, які реально можуть призвести до шкоди.

Новіші метааналітичні дані підтверджують високу поширеність потенційних взаємодій у стаціонарі. Aksoy та ін. у 2023 році повідомили, що об'єднана поширеність потенційних взаємодій серед госпіталізованих пацієнтів становила 64,9% [6]. У геріатричній популяції ситуація ще складніша, оскільки кількість препаратів часто поєднується зі зниженням фізіологічного резерву, порушенням функції нирок, когнітивною вразливістю та високою частотою супутніх захворювань. Систематичний огляд Hughes та ін. щодо осіб старшого віку в громаді вказує, що міжлікарські взаємодії у цій групі є поширеним явищем, але їх оцінка відрізняється залежно від бази даних, критеріїв тяжкості та методів збору інформації [3].

Клінічні критерії для старших пацієнтів поступово зміщують фокус із формального переліку небажаних препаратів до оцінки конкретного призначення у конкретної людини. Оновлені критерії Beers 2023 виділяють не лише потенційно недоцільні препарати, а й клінічно важливі міжлікарські взаємодії, засоби, що потребують обережності, та препарати, дози яких слід коригувати за функцією нирок [8]. Критерії STOPP/START версії 3 також спрямовані на виявлення потенційно недоцільного призначення, терапевтичного дублювання, взаємодій лікарських засобів і взаємодій препарату з хворобою [9].

Цифровізація не вирішила проблему автоматично. Огляд AHRQ щодо комп'ютеризованих систем підтримки клінічних рішень показує, що такі системи можуть зменшувати медикаментозні помилки, але водночас створюють ризик перевантаження сигналами, некоректних відхилень попереджень і професійного виснаження [10]. Метааналіз Felisberto та ін. встановив, що загальна частота появи попереджень про взаємодії в системах підтримки рішень становила 13%, а частота їх відхилення лікарями досягала 90% [7]. Це одна з

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

найсильніших підстав для перегляду підходу до електронних попереджень: система має не просто сигналізувати, а допомагати відрізнити небезпечне від другорядного.

Ще один напрям оптимізації пов'язаний з депрескрайбінгом. Огляд систематичних оглядів Chua та ін. показав, що втручання з депрескрайбінгу у старших пацієнтів можуть покращувати щонайменше один медикаментозно пов'язаний результат, хоча вплив на пацієнт-орієнтовані кінцеві точки не завжди є однозначним [11]. Метааналіз Zhou та ін. засвідчив, що втручання з депрескрайбінгу можуть зменшувати частку потенційно недоцільних препаратів, терапевтичних пропусків і небажаних лікарських реакцій [12]. Невирішеною залишається межа між корисним скороченням терапії і ризиком недолікування, особливо в пацієнтів із серцево-судинними, психічними та метаболічними захворюваннями.

Мета статті.

Мета статті – обґрунтувати клінічно орієнтовану модель оптимізації лікарської терапії з урахуванням фармакологічних взаємодій, яка може застосовуватися в амбулаторній і стаціонарній практиці для зменшення попереджуваної медикаментозної шкоди.

Для досягнення мети визначено такі завдання: узагальнити сучасні дані щодо поширеності потенційних і клінічно проявлених фармакологічних взаємодій.

Виклад основного матеріалу.

Фармакологічні взаємодії мають оцінюватися за клінічною значущістю, а не лише за фактом наявності у довіднику. Різниця між 64,9% потенційних взаємодій у стаціонарних пацієнтів і 9,2% клінічно проявлених взаємодій показує, що більшість сигналів потребує контекстуальної інтерпретації [2, 6]. Якщо лікар реагує на кожну потенційну взаємодію однаково, він витрачає ресурс на низькопріоритетні повідомлення. Якщо ж попередження систематично ігноруються, підвищується ризик пропустити комбінацію з реальною загрозою для пацієнта.

У клінічній практиці найбільш небезпечними є не будь-які взаємодії, а ті, що виникають у пацієнта з накопиченням факторів ризику. До таких факторів належать похилий вік, п'ять і більше одночасних препаратів, госпіталізація, інтенсивна терапія, хронічна хвороба нирок, печінкова дисфункція, гостре запалення, низька маса тіла, когнітивні порушення, самолікування безрецептурними засобами та неузгоджені призначення різних фахівців. У цих умовах навіть помірна фармакологічна взаємодія може стати клінічно значущою, тому що організм має менший резерв для компенсації.

Окремого значення набуває функція нирок. Настанова KDIGO 2024 підкреслює необхідність оцінки хронічної хвороби нирок як стану, що змінює ризик серцево-судинних подій, прогресування захворювання і безпеку фармакотерапії [13]. Для взаємодій це важливо з двох причин. З одного боку, зниження

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

клубочкової фільтрації може збільшувати експозицію препаратів або їх активних метаболітів. З іншого боку, взаємодія двох препаратів може бути безпечною за нормальною функцією нирок і небезпечною при її погіршенні. Тому медикаментозна безпека не може бути відокремлена від лабораторного моніторингу.

Фармакогенетика розширює розуміння взаємодій, оскільки пацієнт може функціонально поводитися як інший метаболічний фенотип під впливом інгібітора або індуктора ферментів. Клінічні рекомендації CPIC для антидепресантів показують, як результати генотипування CYP2D6, CYP2C19 і CYP2B6 можуть використовуватися для інформування призначення, тоді як для окремих маркерів доказовість є недостатньою для рутинного застосування [14]. Для клінічної практики це означає, що оптимізація терапії повинна враховувати не лише перелік ліків, а й індивідуальну здатність пацієнта метаболізувати препарати.

Антидепресанти, антипсихотики, снодійні та анксіолітики часто поєднуються із серцево-судинними, знеболювальними й метаболічними препаратами. У таких пацієнтів взаємодії можуть проявлятися не тільки лабораторними змінами, а й сонливістю, падіннями, когнітивним сповільненням, погіршенням прихильності до лікування [15, 16, 17, 18]. Це створює ризик діагностичної помилки, коли небажаний ефект помилково сприймається як прогресування основного захворювання або новий психічний симптом.

Антихолінергічне навантаження є прикладом кумулятивної взаємодії, яку складно помітити при розгляді одного препарату. Систематичний огляд Braithwaite та ін. підкреслює, що підвищене антихолінергічне навантаження пов’язане з короткостроковими небажаними ефектами, а також з довгостроковими ризиками, зокрема когнітивним погіршенням, падіннями та функціональним зниженням [4]. Тут проблема полягає не в одному забороненому поєднанні, а в сумарному фармакодинамічному тиску кількох препаратів з подібними властивостями.

Медикаментозна звірка є базовим етапом оптимізації терапії. Її суть полягає у зіставленні всіх препаратів, які пацієнт фактично приймає, з тими, що зазначені у медичній документації або призначені під час поточного звернення. У класичному описі цей процес спрямований на запобігання пропускам, дублюванню, помилкам дозування та взаємодіям під час переходів між рівнями допомоги [15].

Дослідження останніх років підтверджують, що саме переходи між амбулаторною практикою, стаціонаром і випискою є моментами високого ризику, оскільки інформація про ліки часто втрачається або дублюється [16].

Важливо, що звірка не повинна бути формальною процедурою. Якщо лікар просто переписує список препаратів без з’ясування фактичного прийому, безрецептурних засобів, рослинних препаратів, перерв у лікуванні та причин недотримання схеми, ризик взаємодій залишається [15, 16]. Практична цінність звірки з’являється тоді, коли вона завершується рішенням залишити препарат,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

змінити препарат, тимчасово припинити, призначити моніторинг, передати інформацію іншому фахівцю або пояснити пацієнту небезпечні дублювання.

Електронні системи підтримки клінічних рішень мають найбільший потенціал тоді, коли вони працюють не як універсальна показник, а як інструмент пріоритезації.

Дані AHRQ показують, що комп'ютеризовані системи можуть зменшувати медикаментозні помилки, однак їхній ефект на клінічно значущі небажані події має нижчу визначеність доказів, а непередбачувані наслідки залишаються реальними [10]. Такий показник не можна пояснити лише недбалістю користувачів. Він свідчить про те, що частина систем продукує забагато сигналів з низькою практичною цінністю.

Останні дані щодо ефективності електронних попереджень також змушують бути обережними. Holbrook та ін. у 2025 році дійшли висновку, що попередження про взаємодії у клінічних системах підтримки рішень не демонструють переконливого покращення пацієнт-важливих результатів, якщо їх точність, релевантність і інтеграція в робочий процес залишаються недостатніми [17].

Тому цифровий інструмент має оцінюватися не за кількістю згенерованих попереджень, а за тим, скільки клінічно важливих небажаних подій він допоміг попередити без надмірного навантаження на лікаря.

Оптимізація терапії повинна починатися з простого питання: чи кожен препарат у схемі має актуальну клінічну мету. Якщо мета втрачена, препарат перетворюється на джерело ризику. Критерії STOPP/START версії 3 прямо вказують на проблему препаратів без чинного показання, препаратів, що застосовуються довше рекомендованого періоду, і дублювання класів [9]. Це особливо важливо в українській клінічній практиці, де пацієнти часто накопичують призначення після консультацій різних спеціалістів і не завжди мають одного лікаря, який бачить повну картину лікування.

Депрескрайбінг не означає відмову від лікування. Це контрольований перегляд терапії, при якому припинення або заміна препарату проводиться лише тоді, коли очікувана шкода перевищує користь або коли ціль лікування вже не актуальна. Огляд Chua та ін. показав, що депрескрайбінг у старших пацієнтів здатний покращувати медикаментозно пов'язані результати, але потребує чітких критеріїв і подальшого моніторингу [11]. Метааналіз Zhou та ін. додає, що такі втручання можуть знижувати частоту потенційно недоцільних препаратів і небажаних реакцій [12].

Для практичного використання доцільно виділяти три рівні ризику фармакологічних взаємодій:

- ✓ низький рівень охоплює ситуації, де взаємодія теоретична або не потребує зміни терапії, але може бути зафіксована в документації;
- ✓ помірний рівень означає потребу в клінічному або лабораторному моніторингу, перегляді часу прийому чи оцінці альтернативи;

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

✓ високий рівень стосується комбінацій, які мають значний потенціал шкоди для конкретного пацієнта і потребують уникнення, заміни або спеціального контролю.

Такий поділ зменшує хаос у прийнятті рішень і дозволяє працювати з ризиком адресно.

Слід відмітити, що головна проблема полягає не у відсутності інформації про взаємодії, а в її клінічному сортуванні. Системи виявлення потенційних взаємодій працюють дуже чутливо, але висока чутливість без достатньої специфічності створює інформаційне перевантаження (Табл. 1) [1, 2, 3, 11].

Таблиця 1

Клінічні орієнтири для оцінки фармакологічних взаємодій у практиці оптимізації терапії

Клінічний орієнтир	Кількісний показник	Практичне значення	Оптимізаційна дія
Потенційні взаємодії у стаціонарі	33% у загальних відділеннях і 67% у відділеннях інтенсивної терапії [1]	Ризик зростає разом із тяжкістю стану, кількістю препаратів і швидкістю зміни терапії	Проводити сортування попереджень за клінічною значущістю, а не реагувати однаково на всі сигнали
Клінічно проявлені взаємодії	9,2% серед госпіталізованих пацієнтів, 95% ДІ 4,0-19,7 [2]	Не кожна потенційна взаємодія переходить у шкоду, але кожна клінічно значуща потребує дії	Поєднувати електронний скринінг із клінічною оцінкою симптомів, лабораторних даних і причинно-наслідкового зв’язку
Потенційні взаємодії за новими метааналітичними даними	64,9% серед госпіталізованих пацієнтів [6]	Потенційні взаємодії є типовою, а не рідкісною ситуацією у стаціонарній фармакотерапії	Впроваджувати регулярний перегляд призначень у пацієнтів із поліпрагмазією
Попередження електронних систем	13% призначень супроводжуються сигналами, 90% сигналів відхиляються лікарями [7]	Надлишок низькопріоритетних повідомлень формує втому від сигналів	Налаштовувати рівні пріоритету, прибирати низькоцінні перери-вальні попередження, додавати дані про пацієнта
Депрескрайбінг у старших пацієнтів	Покращення щонайменше одного медикаментозно пов’язаного результату в усіх 12 оглядах [11]	Перегляд терапії може зменшувати ризик, якщо не створює недолікування	Скасовувати або замінювати препарати лише після оцінки показання, користі, ризику відміни та плану моніторингу

Джерело: сформовано авторами за даними [1, 2, 6, 7, 11].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У практичній моделі оптимізації доцільно виділяти п’ять послідовних етапів (рис. 1). Цю модель можна адаптувати до локального протоколу медичного закладу.

Рис. 1. **Клінічна модель оптимізації лікарської терапії з урахуванням фармакологічних взаємодій**
Джерело: сформовано авторами за даними [6-10, 15-17].

Сильна сторона цієї моделі в тому, що вона не протиставляє клінічне мислення і цифрові технології. Електронна система швидко знаходить потенційний ризик, але не може повноцінно оцінити життєву ситуацію пацієнта, пріоритети лікування, попередній досвід небажаних реакцій, імовірність недотримання схеми, а також ціну терапевтичної відміни. Лікар і клінічний фармацевт додають саме той рівень інтерпретації, який відсутній у механічному попередженні.

Окремо слід враховувати взаємодії лікарських засобів із хворобою. Наприклад, препарат може бути прийнятним для однієї людини і небезпечним для іншої через серцеву недостатність, хронічну хворобу нирок, ризик кровотечі, схильність до падінь або когнітивні порушення.

Оновлені критерії Beers і STOPP/START корисні саме тому, що вони змушують оцінювати призначення не ізольовано, а в межах клінічного профілю пацієнта [8, 9].

Для пацієнтів з психічними розладами або психологічно зумовленим порушенням прихильності до лікування оптимізація фармакотерапії повинна включати комунікаційний компонент. Людина може не повідомити лікаря про самостійне використання снодійних, знеболювальних, седативних рослинних засобів або препаратів, рекомендованих знайомими [17, 18, 19, 20]. У таких випадках ризик взаємодій виникає не тільки з медичних причин, а й через недовіру, стигму, поспіх консультації або незрозуміле пояснення попередніх призначень.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Практичний алгоритм роботи з пацієнтом має бути максимально конкретним. Варто уточнювати, які препарати людина приймає щодня, які приймає епізодично, що купує без рецепта, що припинила самостійно і чому. Далі необхідно виділити препарати з вузьким терапевтичним індексом, засоби з високим ризиком кровотеч, седативні препарати, антихолінергічні засоби, нефротоксичні комбінації та препарати, що метаболізуються через ферментні системи з високою варіабельністю.

Висновки

Фармакологічні взаємодії є однією з головних причин прихованого ризику в сучасній фармакотерапії, особливо у пацієнтів із коморбідністю, поліпрагмазією, порушенням функції нирок, старшим віком і частими переходами між рівнями медичної допомоги.

Оптимізація терапії не повинна зводитися до автоматичного скорочення кількості препаратів або механічного виконання електронних попереджень. Найбільш обґрунтованим є підхід, за якого кожна взаємодія оцінюється через конкретного пацієнта: його вік, супутні захворювання, функцію нирок і печінки, тривалість терапії, лабораторні показники, прихильність до лікування та очікувану клінічну користь.

Перспективи подальших досліджень полягають у проведенні клінічних робіт, які визначать вплив фармакологічної взаємодії на результати лікування.

Література:

1. Zheng W. Y., Richardson L. C., Li L., Day R. O., Westbrook J. I., Baysari M. T. Drug-drug interactions and their harmful effects in hospitalised patients: a systematic review and meta-analysis. *European Journal of Clinical Pharmacology*. 2018. Vol. 74, No. 1. P. 15-27. https://doi.org/10.1007/s00228-017-2357-5.

2. Gonzaga de Andrade Santos T. N., Mendonça da Cruz Macieira G., Cardoso Sodré Alves B. M., Onozato T., Cunha Cardoso G., Ferreira Nascimento M. T. et al. Prevalence of clinically manifested drug interactions in hospitalized patients: a systematic review and meta-analysis. *PLoS ONE*. 2020. Vol. 15, No. 7. e0235353. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0235353.

3. Hughes J. E., Waldron C., Bennett K. E., Cahir C. Prevalence of drug-drug interactions in older community-dwelling individuals: a systematic review and meta-analysis. *Drugs and Aging*. 2023. Vol. 40, No. 2. P. 117-134. https://doi.org/10.1007/s40266-022-01001-5.

4. Braithwaite E., Todd O. M., Atkin A., Hulatt R., Tadrous R., Alldred D. P., Pirmohamed M., Walker L., Lawton R., Clegg A. Interventions for reducing anticholinergic medication burden in older adults-a systematic review and meta-analysis. Interventions for reducing anticholinergic medication burden in older adults: a systematic review and meta-analysis. *Age and Ageing*. 2023. Vol. 52, No. 9. afad176. https://doi.org/10.1093/ageing/afad176

5. World Health Organization. Medication Without Harm. Geneva: WHO; 2024. Available from: https://www.who.int/initiatives/medication-without-harm

6. Aksoy N., Ozturk N. A meta-analysis assessing the prevalence of drug-drug interactions among hospitalized patients. *Pharmacoepidemiology and Drug Safety*. 2023. Vol. 32, No. 12. P. 1319-1330. https://doi.org/10.1002/pds.5691.

7. Felisberto M., Dos Santos Lima G., Celuppi I. C., Dos Santos Fantonelli M., Zanotto W. L., Dias de Oliveira J. M. et al. Override rate of drug-drug interaction alerts in clinical decision support systems: a brief systematic review and meta-analysis. *Health Informatics Journal*. 2024. Vol. 30, No. 2. 14604582241263242. https://doi.org/10.1177/14604582241263242.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

8. American Geriatrics Society 2023 updated AGS Beers Criteria for potentially inappropriate medication use in older adults. *Journal of the American Geriatrics Society*. 2023. Vol. 71, No. 7. P. 2052-2081. https://doi.org/10.1111/jgs.18372.

9. O'Mahony D., Cherubini A., Guiteras A. R., Denkinger M., Beuscart J. B., Onder G. et al. STOPP/START criteria for potentially inappropriate prescribing in older people: version 3. *European Geriatric Medicine*. 2023. Vol. 14. P. 625-632. https://doi.org/10.1007/s41999-023-00777-y.

10. Syrowatka A., Motala A., Lawson E., Shekelle P. G. Computerized clinical decision support to prevent medication errors and adverse drug events: rapid review. Making Healthcare Safer IV. *Rockville: Agency for Healthcare Research and Quality*; 2024. https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/38381911/.

11. Chua S., Todd A., Reeve E., Smith S. M., Fox J., Elsisi Z. et al. Deprescribing interventions in older adults: an overview of systematic reviews. *PLoS ONE*. 2024. Vol. 19, No. 6. e0305215. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0305215.

12. Zhou D., Chen Z., Tian F. Deprescribing Interventions for Older Patients: A Systematic Review and Meta-Analysis. *Journal of the American Medical Directors Association*. 2023. Vol. 24, No. 11. P. 1718-1725.e10. https://doi.org/10.1016/j.jamda.2023.07.016.

13. Kidney Disease: Improving Global Outcomes (KDIGO) 2024 Clinical Practice Guideline for the Evaluation and Management of Chronic Kidney Disease. *Kidney International*. 2024. Vol. 105, No. 4S. S117-S314. https://doi.org/10.1016/j.kint.2023.10.018.

14. Bousman C. A., Stevenson J. M., Ramsey L. B., Sangkuhl K., Hicks J. K., Strawn J. R., Singh A. B., Ruaño G., Mueller D. J., Tsermpini E. E., Brown J. T., Bell G. C., Leeder J. S., Gaedigk A., Scott S. A., Klein T. E., Caudle K. E., Bishop J. RClinical Pharmacogenetics Implementation Consortium (CPIC) Guideline for CYP2D6, CYP2C19, CYP2B6, SLC6A4, and HTR2A Genotypes and Serotonin Reuptake Inhibitor Antidepressants. *Clinical Pharmacology and Therapeutics*. 2023. Vol. 114, No. 1. P. 51-68. https://doi.org/10.1002/cpt.2903

15. Barnsteiner J. H. Medication reconciliation. In: Hughes R. G., editor. Patient Safety and Quality: An Evidence-Based Handbook for Nurses. *Rockville: Agency for Healthcare Research and Quality*; 2008. https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/21328752/

16. Araya A., Thornton L. R., Kwon D., Ferguson G. M., Highfield L. D., Hwang K. O., Holmes H. M., Bernstam E. V. Medication Reconciliation during Transitions of Care Across Institutions: A Quantitative Analysis of Challenges and Opportunities. *Applied clinical informatics*. 2023. Vol. 14, No. 5. P. 923–931. https://doi.org/10.1055/a-2178-0197.

17. Holbrook A. M., Silva J. M., Faruque J. A. Y., Deng J., Schneider T., Jaffer A. Effect of electronic drug-drug interaction alerts on patient and medication safety outcomes: systematic review. *Journal of the American Medical Informatics Association*. 2025. Vol. 32, No. 9. P. 1671-1683. https://doi.org/10.1093/jamia/ocaf139.

18. Li L., Baker J., Quirk R., Deidun D., Moran M., Salem A. A., Aryal N., Van Dort B. A., Zheng W. Y., Hargreaves A., Doherty P., Hilmer S. N., Day R. O., Westbrook J. I., Baysari M. T. Drug-Drug Interactions and Actual Harm to Hospitalized Patients: A Multicentre Study Examining the Prevalence Pre- and Post-Electronic Medication System Implementation. *Drug safety*. 2024. Vol. 47, No. 6. P. 557–569. https://doi.org/10.1007/s40264-024-01412-w.

19. Shareef J., Sridhar S. B., Ahmad Ismail A. N., Rao P. G. M., Ain Ur R. Assessment of potential drug-drug interactions in hospitalized patients with infectious diseases: an experience from a secondary care hospital. *F1000Research*. 2025. Vol. 13. P. 164. https://doi.org/10.12688/f1000research.143186.4.

20. de Jesus Camara R., Silva M. T. S., Ziegler B., de Miranda Schmitz F., de Tarso Roth Dalcin P. Medication reconciliation and drug interactions in adult patients with cystic fibrosis: a cross-sectional study. *Scientific Reports*. 2025. Vol. 15, No. 1. P. 33825. https://doi.org/10.1038/s41598-025-04563-7.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

References:

1. Zheng, W. Y., Richardson, L. C., Li, L., Day, R. O., Westbrook, J. I., & Baysari, M. T. (2018). Drug-drug interactions and their harmful effects in hospitalised patients: a systematic review and meta-a nalysis. *European journal of clinical pharmacology*, *74*(1), 15–27. https://doi.org/10.1007/s00228-017-2357-5.

2. Gonzaga de Andrade Santos, T. N., Mendonça da Cruz Macieira, G., Cardoso Sodré Alves, B. M., Onozato, T., Cunha Cardoso, G., Ferreira Nascimento, M. T., Saquete Martins-Filho, P. R., Pereira de Lyra, D., Jr, & Oliveira Filho, A. D. (2020). Prevalence of clinically manifested drug interactions in hospitalized patients: A systematic review and meta-analysis. *PloS one*, *15*(7), e0235353. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0235353.

3. Hughes, J. E., Waldron, C., Bennett, K. E., & Cahir, C. (2023). Prevalence of Drug-Drug Interactions in Older Community-Dwelling Individuals: A Systematic Review and Meta-analysis. *Drugs & aging*, *40*(2), 117–134. https://doi.org/10.1007/s40266-022-01001-5.

4. Braithwaite, E., Todd, O. M., Atkin, A., Hulatt, R., Tadrous, R., Alldred, D. P., Pirmohamed, M., Walker, L., Lawton, R., & Clegg, A. (2023). Interventions for reducing anticholinergic medication burden in older adults-a systematic review and meta-analysis. *Age and ageing*, *52*(9), afad176. https://doi.org/10.1093/ageing/afad176.

5. World Health Organization. Medication Without Harm. Geneva: WHO; 2024. Available from: https://www.who.int/initiatives/medication-without-harm

6. Aksoy, N., & Ozturk, N. (2023). A meta-analysis assessing the prevalence of drug-drug interactions among hospitalized patients. *Pharmacoepidemiology and drug safety*, *32*(12), 1319–1330. https://doi.org/10.1002/pds.5691.

7. Felisberto, M., Lima, G. D. S., Celuppi, I. C., Fantonelli, M. D. S., Zanotto, W. L., Dias de Oliveira, J. M., Mohr, E. T. B., Dos Santos, R. A., Scandolara, D. H., Cunha, C. L., Hammes, J. F., da Rosa, J. S., Demarchi, I. G., Wazlawick, R. S., & Dalmarco, E. M. (2024). Override rate of drug-drug interaction alerts in clinical decision support systems: A brief systematic review and meta-analysis. *Health informatics journal*, *30*(2), 14604582241263242. https://doi.org/10.1177/14604582241263242.

8. By the 2023 American Geriatrics Society Beers Criteria® Update Expert Panel (2023). American Geriatrics Society 2023 updated AGS Beers Criteria® for potentially inappropriate medication use in older adults. *Journal of the American Geriatrics Society*, *71*(7), 2052–2081. https://doi.org/10.1111/jgs.18372.

9. O'Mahony, D., Cherubini, A., Guiteras, A. R., Denkinger, M., Beuscart, J. B., Onder, G., Gudmundsson, A., Cruz-Jentoft, A. J., Knol, W., Bahat, G., van der Velde, N., Petrovic, M., & Curtin, D. (2023). STOPP/START criteria for potentially inappropriate prescribing in older people: version 3. *European geriatric medicine*, *14*(4), 625–632. https://doi.org/10.1007/s41999-023-00777-y.

10. Syrowatka, A., Motala, A., Lawson, E., & Shekelle, P. (2024). Computerized Clinical Decision Support To Prevent Medication Errors and Adverse Drug Events: Rapid Review. In *Making Healthcare Safer IV: A Continuous Updating of Patient Safety Harms and Practices*. Agency for Healthcare Research and Quality (US). https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/38381911/

11. Chua, S., Todd, A., Reeve, E., Smith, S. M., Fox, J., Elsisi, Z., Hughes, S., Husband, A., Langford, A., Merriman, N., Harris, J. R., Devine, B., Gray, S. L., & Expert Panel (2024). Deprescribing interventions in older adults: An overview of systematic reviews. *PloS one*, *19*(6), e0305215. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0305215.

12. Zhou, D., Chen, Z., & Tian, F. (2023). Deprescribing Interventions for Older Patients: A Systematic Review and Meta-Analysis. *Journal of the American Medical Directors Association*, *24*(11), 1718–1725. https://doi.org/10.1016/j.jamda.2023.07.016

13. Kidney Disease: Improving Global Outcomes (KDIGO) CKD Work Group (2024). KDIGO 2024 Clinical Practice Guideline for the Evaluation and Management of Chronic Kidney Disease. *Kidney international*, *105*(4S), S117–S314. https://doi.org/10.1016/j.kint.2023.10.018.

ISSN 2786-4952 Online

14. Bousman, C. A., Stevenson, J. M., Ramsey, L. B., Sangkuhl, K., Hicks, J. K., Strawn, J. R., Singh, A. B., Ruaño, G., Mueller, D. J., Tsermpini, E. E., Brown, J. T., Bell, G. C., Leeder, J. S., Gaedigk, A., Scott, S. A., Klein, T. E., Caudle, K. E., & Bishop, J. R. (2023). Clinical Pharmacogenetics Implementation Consortium (CPIC) Guideline for CYP2D6, CYP2C19, CYP2B6, SLC6A4, and HTR2A Genotypes and Serotonin Reuptake Inhibitor Antidepressants. *Clinical pharmacology and therapeutics*, *114*(1), 51–68. https://doi.org/10.1002/cpt.2903.

15. Hughes, R. G. (Ed.). (2008). *Patient Safety and Quality: An Evidence-Based Handbook for Nurses*. Agency for Healthcare Research and Quality (US). https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/21328752/

16. Araya, A., Thornton, L. R., Kwon, D., Ferguson, G. M., Highfield, L. D., Hwang, K. O., Holmes, H. M., & Bernstam, E. V. (2023). Medication Reconciliation during Transitions of Care Across Institutions: A Quantitative Analysis of Challenges and Opportunities. *Applied clinical informatics*, *14*(5), 923–931. https://doi.org/10.1055/a-2178-0197.

17. Holbrook, A. M., Silva, J. M., Faruque, J. A. Y., Deng, J., Schneider, T., & Jaffer, A. (2025). Effect of electronic drug-drug interaction alerts on patient and clinician outcomes: a systematic review. *Journal of the American Medical Informatics Association: JAMIA*, *32*(10), 1617–1628. https://doi.org/10.1093/jamia/ocaf139.

18. Li, L., Baker, J., Quirk, R., Deidun, D., Moran, M., Salem, A. A., Aryal, N., Van Dort, B. A., Zheng, W. Y., Hargreaves, A., Doherty, P., Hilmer, S. N., Day, R. O., Westbrook, J. I., & Baysari, M. T. (2024). Drug-Drug Interactions and Actual Harm to Hospitalized Patients: A Multicentre Study Examining the Prevalence Pre- and Post-Electronic Medication System Implementation. *Drug safety*, *47*(6), 557–569. https://doi.org/10.1007/s40264-024-01412-w.

19. Shareef, J., Sridhar, S. B., Ahmad Ismail, A. N., Rao, P. G. M., & Ain Ur, R. (2025). Assessment of potential drug-drug interactions in hospitalized patients with infectious diseases: an experience from a secondary care hospital. *F1000Research*, *13*, 164. https://doi.org/10.12688/f1000research.143186.4

20. de Jesus Camara, R., Silva, M. T. S., Ziegler, B., de Miranda Schmitz, F., & de Tarso Roth Dalcin, P. (2025). Medication reconciliation and drug interactions in adult cystic fibrosis patients attending an outpatient clinic: A Cross-sectional study. *Scientific reports*, *15*(1), 33825. https://doi.org/10.1038/s41598-025-04563-7.

Дата першого надходження статті до видання: 01.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК [159.913+613.86]:[616.98:578.834.1]-06-052

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2508-2520

Герасименко Олена Анатоліївна кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри інфекційних хвороб з курсом дерматовенерології, Одеський національний медичний університет МОЗ України, м. Одеса, https://orcid.org/0000-0003-1291-657X

Волкова Наталія Михайлівна доктор медичних наук, професор, професор кафедри фізіології з біоетикою, медичний факультет, Тернопільський національний медичний університет імені І. Я. Горбачевського МОЗ України, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0002-1775-4023

Федоров Сергій Миколайович кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри реабілітаційної медицини, фізичної терапії та спортивної медицини медичного факультету Національного університету охорони здоров'я України імені П. Л. Шупика, м. Київ, https://orcid.org/0000-0001-5255-0723

МЕДИКО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПОВЕДІНКОВИХ УСТАНОВОК ЩОДО ЗДОРОВ'Я У ПАЦІЄНТІВ ІЗ ПОСТКОВІДНИМ СИНДРОМОМ

Анотація. У статті розглянуто медико-психологічні аспекти поведінкових установок щодо здоров'я у пацієнтів із постковідним синдромом. Актуальність дослідження зумовлена тим, що постковідний синдром супроводжується не лише тривалими соматичними, неврологічними та когнітивними проявами, а й змінами емоційного стану, мотивації до лікування, довіри до медичної допомоги, готовності до самоспостереження та дотримання рекомендацій. Мета статті полягає в теоретичному аналізі зв'язку між медичними проявами постковідного синдрому, психоемоційними порушеннями та поведінковими установками пацієнтів щодо власного здоров'я. Методологічну основу дослідження становили аналіз, систематизація, порівняння й узагальнення сучасних українських та зарубіжних наукових джерел, присвячених постковідному синдрому, психічному здоров'ю, самоменеджменту, суб'єктивному сприйняттю хвороби, психологічній гнучкості та якості життя пацієнтів. Встановлено, що поведінкові установки щодо здоров'я у пацієнтів із постковідним синдромом формуються під впливом симптомного навантаження, тривоги, депресивних проявів, когнітивного виснаження, емоційної дисрегуляції, досвіду взаємодії з медичною системою та уявлень про контрольованість хвороби. Обґрунтовано, що адаптивні установки сприяють дотриманню рекомендацій, поступовому поверненню до активності, конструктивному самоспостереженню та участі

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

пацієнта у відновленні. Дезадаптивні установки можуть проявлятися у запереченні симптомів, катастрофізації, униканні фізичної активності, недовірі до медичної допомоги або хаотичному самоменеджменті. Практичне значення результатів полягає в можливості використання визначених медико-психологічних чинників для побудови програм супроводу пацієнтів із постковідним синдромом, орієнтованих на психоосвіту, корекцію тривожних і депресивних проявів, розвиток психологічної гнучкості та формування безпечної свідомої турботи про себе.

Ключові слова: депресія, клінічна психологія, постковідний синдром, поведінкові установки, психологічна гнучкість, самоменеджмент, тривога, якість життя.

Gerasymenko Olena PhD in Medical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Infectious Diseases with a Course in Dermato-venereology, Odesa National Medical University of the Ministry of Health of Ukraine, Odesa, https://orcid.org/0000-0003-1291-657X

Volkova Nataliia Prof., DSc, MD, Professor of the Department of Physiology with Bioethics, Faculty of Medicine, I. Horbachevsky Ternopil National Medical University, Ternopil, https://orcid.org/0000-0002-1775-4023

Fedorov Serhii Candidate of Medical Sciences, PhD, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Rehabilitation Medicine, Physical Therapy and Sports Medicine, Faculty of Medicine, Shupyk National Healthcare University of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0000-0001-5255-0723

MEDICAL-PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF BEHAVIORAL ATTITUDES TOWARD HEALTH IN PATIENTS WITH POST-COVID SYNDROME

Abstract. This article examines the medical-psychological aspects of behavioral attitudes toward health in patients with post-COVID syndrome. The relevance of this research stems from the fact that post-COVID syndrome is accompanied not only by persistent somatic, neurological, and cognitive manifestations but also by changes in emotional status, motivation for treatment, trust in medical assistance, readiness for self-care, and adherence to recommendations. The objective of this article is to conduct a theoretical analysis of the relationships between medical manifestations of post-COVID syndrome, psychoemotional disturbances, and behavioral attitudes of patients toward their own health. The methodological foundation of the research comprised analysis, systematization, comparison, and synthesis of current Ukrainian and international scientific sources devoted to post-COVID syndrome, mental health, self-management, subjective illness perception, psychological resilience, and quality of life in patients. The study established that behavioral attitudes toward health in patients

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

with post-COVID syndrome are shaped by the influence of symptom burden, anxiety, depressive manifestations, cognitive impairment, emotional dysregulation, experience of interaction with the medical system, and perceptions of disease controllability. It was demonstrated that adaptive attitudes contribute to adherence to recommendations, gradual return to activity, constructive self-care, and patient participation in recovery. Maladaptive attitudes may manifest as symptom denial, catastrophizing, avoidance of physical activity, medical mistrust, or chaotic self-management. The practical significance of the results lies in the possibility of using the identified medical and psychological factors to develop support programs for patients with post-COVID syndrome, focused on psychoeducation, the correction of anxiety and depressive manifestations, the development of psychological flexibility, and the formation of safe and conscious self-care practices.

Keywords: anxiety, behavioral attitudes, clinical psychology, depression, post-COVID syndrome, psychological flexibility, quality of life, self-management.

Постановка проблеми. Постковідний синдром належить до медико-психологічних феноменів, які суттєво змінили уявлення про завершення інфекційного процесу. Значна частина пацієнтів, які перенесли коронавірусну інфекцію, не відновлюється повною мірою після гострого періоду захворювання: симптоми зберігаються впродовж тривалого часу й набувають хронічного характеру. Порушення фізичного, психічного та функціонального стану істотно впливають на повсякденну життєдіяльність і працездатність, що зумовлює необхідність розгляду постковідного синдрому не лише в клінічній, а й у психологічній площині [1; 2]. У зарубіжних дослідженнях наслідки COVID-19 охарактеризовано як поліморфний стан із респіраторними, серцево-судинними, неврологічними, когнітивними та психоемоційними проявами, вивчення якого потребує міждисциплінарного підходу, зокрема із залученням поведінкової психології [3].

Вагомим аспектом постковідного відновлення є самоменеджмент, оскільки тривалий і хвилеподібний перебіг симптомів вимагає від пацієнта самостійного регулювання фізичної активності, режиму відпочинку, звернень по медичну допомогу та дотримання лікарських рекомендацій [4]. Водночас результати когортних спостережень засвідчили, що навіть через шість місяців після гострої фази COVID-19 у частини пацієнтів зберігалися втома, м’язова слабкість, порушення сну, тривожні й депресивні прояви, які змінювали повсякденну поведінку та знижували якість життя [5]. З огляду на це, поведінкові установки щодо здоров’я доцільно розглядати як один із чинників, що опосередковує зв’язок між медичними наслідками захворювання та реальним процесом відновлення.

Проблема полягає в тому, що пацієнт із постковідним синдромом часто перебуває в ситуації невизначеності. Симптоми можуть бути нестійкими, хвилеподібними, важко прогнозованими та недостатньо зрозумілими для

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

самого пацієнта. За таких умов людина змушена постійно інтерпретувати власні тілесні відчуття, оцінювати ризики, вирішувати, чи доцільно збільшувати активність або обмежувати навантаження, чи є симптоми загрозливими, чи достатнім є поточне лікування. Відповіді на ці питання значною мірою залежать від сформованих установок: одні пацієнти демонструють готовність до поступового відновлення, співпраці з фахівцями та реалістичного самоспостереження, інші – схильні до катастрофізації, уникання, надмірного контролю симптомів або недовіри до медичної допомоги.

У цьому контексті актуальним є наукове осмислення медико-психологічних аспектів поведінкових установок щодо здоров'я у пацієнтів із постковідним синдромом. Такий аналіз необхідний не лише для опису психологічних наслідків перенесеного COVID-19, а й для розроблення практично орієнтованих підходів до медико-психологічного супроводу, психоосвіти, реабілітації та профілактики дезадаптивних форм поведінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових працях останніх років постковідний синдром розглядається як поліморфний стан, що поєднує соматичні, когнітивні, емоційні та поведінкові порушення у їхній взаємозумовленості. Низка досліджень засвідчує, що преморбідний психологічний статус особи може виступати предиктором розвитку постковідної симптоматики. Зокрема, наявність депресивних та тривожних розладів, суб'єктивно сприйнятого стресу й переживання самотності до інфікування SARS-CoV-2 асоціюється з підвищеною ймовірністю формування постковідних станів [6].

Зазначене спостереження є суттєвим для розуміння механізмів, що визначають поведінкові установки щодо здоров'я. Такі установки не виникають ізольовано після перенесеного захворювання, а детермінуються індивідуальним досвідом стресових переживань, сформованими стратегіями саморегуляції, вихідним рівнем тривожності та суб'єктивною оцінкою власної вразливості.

Водночас окремий напрям наукового пошуку стосується когнітивних репрезентацій хвороби. Уявлення пацієнта про етіологію, прогнозований перебіг, можливі наслідки та контрольованість постковідного синдрому опосередковують емоційне реагування, довіру до терапевтичних втручань, інтенсивність самомоніторингу та мотивацію до модифікації поведінки [7].

Значну частину досліджень присвячено проблемі персистуючої фізичної втоми та когнітивних порушень у пацієнтів із постковідним синдромом. Втома в поєднанні з когнітивним виснаженням суттєво обмежує здатність організовувати повсякденну діяльність, підтримувати оптимальний режим навантажень, дотримуватися рекомендацій лікаря, здійснювати контроль симптомів та зберігати соціальну активність [8].

Нейропсихіатричні прояви постковідного синдрому, зокрема тривожність, депресивна симптоматика, порушення сну, когнітивна лабільність та емоційне виснаження, створюють додаткові перешкоди для відновлення і сприяють

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

закріпленню дезадаптивних патернів реагування на хронічний перебіг захворювання [9]. Узагальнення даних щодо психіатричних наслідків постковідного синдрому підтвердило, що психоемоційні порушення становлять не периферійний, а один із центральних складників цього стану [10].

Окремим напрямом дослідження стає досвід пацієнтів та їхня взаємодія з медичною системою. Досвід життя з постковідним синдромом пов'язаний з доступністю медичної допомоги, розумінням траєкторії лікування, якістю комунікації з фахівцями та можливістю отримати пояснення щодо природи симптомів [11]. Психологічний дистрес та зниження якості життя після госпіталізації з приводу COVID-19 можуть зберігатися протягом тривалого часу [12]. При цьому самоспівчуття й психологічна гнучкість зменшували негативний психосоціальний вплив фізичного навантаження [13].

Якісні дослідження пацієнтів із постковідним синдромом показали, що недостатня медична допомога, відсутність пояснень та відчуття покинутості без підтримки можуть знижувати довіру до системи охорони здоров'я та сприяти безладному самоменеджменту [14]. Аналіз психіатричної симптоматики у пацієнтів із постковідним синдромом підтвердив значущість тривоги, депресії, порушень сну, когнітивних труднощів і посттравматичних проявів для оцінки поведінкових установок щодо здоров'я [15].

Таким чином, сучасні дослідження демонструють, що медичні прояви постковідного синдрому неможливо розглядати ізольовано від психологічних реакцій і поведінкових рішень пацієнта. Попри значну кількість публікацій, проблема поведінкових установок щодо здоров'я у пацієнтів із постковідним синдромом потребує подальшого висвітлення. У науковій літературі достатньо широко описано клінічні прояви постковідного синдрому, психоемоційні наслідки, когнітивні порушення, якість життя та обмеження медичної допомоги. Водночас залишаються недостатньо вивченими питання про те, як саме ці чинники формують установки пацієнта щодо здоров'я, лікування, активності, самоменеджменту, відповідальності за власне відновлення та довіри до фахівців. Саме цей аспект визначає спрямування дослідження.

Мета статті – аналіз медико-психологічних аспектів поведінкових установок щодо здоров'я у пацієнтів із постковідним синдромом.

Завдання статті:

1. Визначити та проаналізувати медико-психологічні чинники, що детермінують формування поведінкових установок щодо здоров'я у пацієнтів із постковідним синдромом, зокрема соматичне симптомне навантаження, когнітивні порушення, психоемоційні прояви, суб'єктивне сприйняття хвороби та досвід взаємодії з медичною системою.

2. Охарактеризувати адаптивні та дезадаптивні поведінкові стратегії у пацієнтів із постковідним синдромом, з'ясувати їх специфічні прояви, механізми закріплення та вплив на дотримання лікарських рекомендацій і перебіг відновлення.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

3. Обґрунтувати доцільність комплексного медико-психологічного супроводу пацієнтів із постковідним синдромом, спрямованого на корекцію дезадаптивних установок засобами психоосвіти, регуляції тривожних і депресивних проявів, розвитку психологічної гнучкості та формування безпечних навичок самоменеджменту.

Виклад основного матеріалу. Поведінкові установки щодо здоров'я доцільно розглядати як відносно стійку систему уявлень, очікувань, емоційних оцінок та готовності до дій, пов'язаних із підтриманням, відновленням і захистом здоров'я [10]. У пацієнтів із постковідним синдромом ці установки набувають особливого значення, оскільки тривала персистенція симптоматики передбачає не одноразове виконання лікувально-профілактичних приписів, а постійну активну участь особи у процесі власного відновлення. З огляду на це, пацієнт постає перед необхідністю регулювати режим активності та відпочинку, відстежувати динаміку самопочуття, взаємодіяти з фахівцями різних спеціальностей, оцінювати результативність терапевтичних втручань і водночас уникати надмірної фіксації на симптомах.

Медико-психологічний зміст поведінкових установок значною мірою визначається характером суб'єктивної інтерпретації постковідного синдрому. Сприйняття цього стану як тимчасового явища, що мине без спеціальних зусиль, формує схильність до ігнорування симптомів, передчасного повернення до інтенсивних навантажень та недооцінки потреби в медичній допомозі. Натомість тлумачення постковідного синдрому як ознаки стійкого органічного ураження зумовлює протилежну установку, яка виявляється у страху перед фізичною активністю, переконанні щодо необоротного погіршення стану, тривожному самоспостереженні та поведінковому униканні. Обидва крайні варіанти установок істотно перешкоджають процесу відновлення [11].

Психологічний зміст поведінкових установок реалізується через емоційну реакцію на персистуючу симптоматику. Втома, порушення сну, серцебиття, задишка, нестабільність уваги чи пам'яті можуть провокувати тривогу, зниження настрою, дратівливість, відчуття безпорадності або страх втрати контролю над тілесними функціями. За відсутності належного пояснення та психологічної підтримки ці переживання закріплюються у формі дезадаптивних переконань: «я не зможу відновитися», «будь-яке навантаження небезпечне», «лікарі не допомагають». Зазначені переконання детермінують поведінкові реакції не менш вагомо, ніж фізичні симптоми.

У цьому контексті суттєвого значення набуває співвідношення між адаптивним самоспостереженням і тривожною фіксацією. Уважність до симптомів є необхідною, оскільки сприяє своєчасному виявленню погіршення та адекватному дозуванню навантажень. Водночас надмірне самоспостереження посилює тривогу й утворює замкнене коло негативного зворотного зв'язку. Отже, адаптивна установка передбачає структуроване, емоційно нейтральне та функціонально спрямоване самоспостереження [12].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Крім того, поведінкові установки значною мірою залежать від досвіду взаємодії з медичною системою. Отримання пацієнтом зрозумілої інформації, реалістичного плану відновлення та відчуття прийняття підтримує довіру і сприяє активній участі в лікувальному процесі. Натомість зневажливе тлумачення симптомів може зумовити втрату довіри, хаотичний пошук допомоги або уникання медичних контактів. Самоменеджмент у пацієнтів із постковідним синдромом потребує практичного підходу, що охоплює розподіл активності, запобігання перенавантаженням, планування відпочинку, структуроване самоспостереження, дотримання лікарських рекомендацій та поступове повернення до соціальної активності. Водночас самоменеджмент не може бути повністю перекладений на пацієнта без системної підтримки з боку закладів охорони здоров'я [14].

Медико-психологічні чинники, що впливають на поведінкові установки пацієнтів із постковідним синдромом, охоплюють соматичний стан, психоемоційні прояви, когнітивне функціонування, суб'єктивне сприйняття хвороби, досвід отримання медичної допомоги та адаптаційні ресурси пацієнта. Їх узагальнення подано в таблиці 1.

Таблиця 1

Медико-психологічні чинники формування поведінкових установок щодо здоров'я у пацієнтів із постковідним синдромом

Чинник	**Зміст прояву при постковідному синдромі**	**Можливий вплив на поведінкові установки щодо здоров'я**	**Напрям медико-психологічної підтримки**
Соматичне симптомне навантаження	Персистуюча втома, задишка, больовий синдром, серцебиття, порушення сну, зниження фізичної витривалості	Формування надмірної настороженості до тілесних сигналів, уникання фізичного навантаження або, навпаки, ігнорування симптоматики	Роз'яснення патофізіологічної природи симптомів, визначення безпечного режиму активності, поетапне збільшення навантажень
Когнітивні порушення	Зниження концентрації уваги, погіршення пам'яті, уповільнення мислення, труднощі планування	Обмеження спроможності дотримуватися рекомендацій, здійснювати самоспостереження та підтримувати стабільний режим дня	Спрощення та структурування рекомендацій, надання письмових інструкцій, планування коротких етапів відновлення
Тривожні прояви	Занепокоєння щодо прогнозу захворювання, страх ускладнень, гіперпильність до соматичних симптомів	Катастрофізація стану, надмірна частота звернень по медичну допомогу або уникання будь-якої активності	Психоосвіта, корекція катастрофічних інтерпретацій, навчання технік емоційної саморегуляції

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Чинник	Зміст прояву при постковідному синдромі	Можливий вплив на поведінкові установки щодо здоров'я	Напрям медико-психологічної підтримки
Депресивні прояви	Зниження мотивації, виражена втомлюваність, песимістичні очікування, ангедонія	Поведінкова пасивність, недотримання лікарських рекомендацій, відмова від реабілітаційних заходів	Оцінювання депресивної симптоматики, підтримка мотивації, поетапне формування досяжних цілей
Суб'єктивне сприйняття хвороби	Когнітивні репрезентації щодо етіології, тривалості, контрольованості та наслідків постковідного синдрому	Формування установки на активний контроль, переживання безпорадності, недовіра до лікування або усвідомлена участь у відновленні	Корекція нереалістичних переконань, формування збалансованого розуміння перебігу захворювання
Досвід взаємодії з медичною системою	Наявність або відсутність зрозумілих пояснень, емоційної підтримки та визначеного маршруту допомоги	Рівень довіри до лікування, готовність до терапевтичної співпраці або перехід до хаотичного самолікування	Удосконалення комунікації з пацієнтом, міждисциплінарний супровід, визнання реальності скарг
Психологічна гнучкість	Здатність адаптувати поведінку до зміненого стану здоров'я без втрати життєвих орієнтирів	Поступове прийняття обмежень, збереження активної позиції, реалістичне планування діяльності	Розвиток навичок психологічної адаптації, формування самоспівчуття, підтримка значущих життєвих цілей
Соціальний контекст	Рівень підтримки з боку родини, ставлення оточення, умови праці, наявність додаткових стресових чинників	Посилення або зменшення переживання ізоляції, стигматизації та безпорадності	Залучення ресурсів соціальної підтримки, рекомендації щодо повернення до професійної діяльності та комунікації з близьким оточенням

Джерело: складено авторами на основі [10; 12; 14]

Наведена в таблиці 1 систематизація засвідчує, що поведінкові установки щодо здоров'я не можуть бути пояснені впливом одного чинника. Вони формуються на перетині соматичного стану, емоційного реагування, когнітивних можливостей, досвіду лікування та соціального середовища. Однаковий рівень втоми може зумовлювати різні поведінкові стратегії. Зокрема, пацієнт із вираженою тривожністю та низьким рівнем довіри до медичної допомоги схильний уникати будь-якого навантаження, тоді як пацієнт із вищою психологічною гнучкістю та зрозумілим планом відновлення поступово адаптує

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

активність до власних можливостей. З огляду на це, клінічне оцінювання симптомів має доповнюватися вивченням того, як пацієнт інтерпретує свій стан та які поведінкові рішення ухвалює.

Адаптивні поведінкові установки у пацієнтів із постковідним синдромом передбачають визнання реальності симптомів без їх катастрофізації. Така позиція уможливлює адекватне сприйняття пацієнтом власного стану, водночас запобігаючи формуванню поведінки, зосередженої на постійному очікуванні погіршення.

Адаптивна установка охоплює готовність до медичного спостереження, поступового повернення до активності, дотримання лікарських рекомендацій, використання психологічної підтримки та корекції режиму життєдіяльності. Суттєвим складником адаптивної установки є здатність пацієнта приймати тимчасові обмеження без формування стійкої ідентичності «хронічно хворої людини», оскільки така ідентичність може закріплювати пасивність і знижувати мотивацію до відновлення.

Дезадаптивні установки виявляються у різних формах. В одних випадках пацієнти заперечують наявність проблем, прагнуть якнайшвидше повернутися до попереднього рівня навантажень та ігнорують сигнали організму, що призводить до повторного погіршення стану та вимушеного зниження активності. В інших випадках спостерігається систематичне уникання певних видів діяльності через суб’єктивне відчуття їх небезпечності для здоров’я, що поглиблює функціональне обмеження та соціальну ізоляцію. Окремим варіантом є хаотичний самоменеджмент, за якого пацієнт одночасно застосовує численні, часто суперечливі рекомендації, змінює терапевтичні підходи без системного обґрунтування та не має послідовного плану відновлення [15].

Медико-психологічна допомога має бути спрямована не лише на редукцію симптомів, а й на трансформацію дезадаптивних установок. У цьому контексті важливо забезпечити розуміння пацієнтом природи постковідного синдрому, його хвилеподібного перебігу та багатофакторної зумовленості процесу відновлення. Водночас необхідно уникати як надмірного заспокоєння, так і залякування. Надмірне заспокоєння може спричинити втрату довіри з боку пацієнта у разі збереження симптоматики, тоді як залякування посилює тривожність і сприяє формуванню гіперпильності щодо тілесних відчуттів. Психоосвіта має сформувати у пацієнта переконання, що симптоми постковідного синдрому є реальними і потребують уваги, проте він здатний активно впливати на перебіг відновлення.

Корекція тривожних та депресивних проявів є необхідною умовою зміни поведінкових установок. Тривога зумовлює катастрофічну інтерпретацію симптомів, тоді як депресія знижує рівень енергії, мотивації та віри у позитивний результат. У пацієнтів із постковідним синдромом ці прояви нерідко маскуються під соматичну симптоматику, що потребує їх цілеспрямованого виявлення в процесі оцінювання стану. Корекція тривожних когніцій, нормалізація

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

переживань, формування короткострокових досяжних цілей та фіксація позитивної динаміки створюють передумови для становлення стійкої здоров'язбережувальної поведінки.

У практичній площині поведінкові установки щодо здоров'я доцільно оцінювати в процесі медико-психологічного супроводу. Для цього необхідно з'ясовувати, як пацієнт пояснює свої симптоми, наскільки вважає стан контрольованим, чого очікує від лікування, як реагує на погіршення, чи довіряє фахівцям, якими джерелами інформації користується, як планує активність та чи має соціальну підтримку. Такі запитання дають змогу виявити не лише емоційний стан, а й поведінкову логіку пацієнта. Саме ця логіка визначає, чи дотримуватиметься особа лікарських рекомендацій, чи зможе підтримувати стабільний режим, чи вдасться уникнути переходу до поведінкового уникання або хаотичного самолікування.

Таким чином, медико-психологічні аспекти поведінкових установок щодо здоров'я у пацієнтів із постковідним синдромом охоплюють широкий спектр взаємопов'язаних чинників. Соматичні симптоми створюють підґрунтя для змін у повсякденному функціонуванні, психологічні реакції визначають емоційне забарвлення досвіду захворювання, а поведінкові установки впливають на те, як саме пацієнт діє в умовах тривалого відновлення. З огляду на це, результативний супровід пацієнтів із постковідним синдромом має бути не лише симптоматичним, а й поведінково орієнтованим.

Висновки. Постковідний синдром є складним медико-психологічним станом, що впливає не лише на фізичне самопочуття, а й на емоційну сферу, когнітивне функціонування, соціальну активність та поведінкові установки пацієнта щодо власного здоров'я. Тривалий і хвилеподібний перебіг цього стану створює ситуацію невизначеності, в якій пацієнт змушений постійно оцінювати симптоми, регулювати активність, ухвалювати рішення щодо лікування та підтримувати взаємодію з медичною системою.

Поведінкові установки щодо здоров'я у пацієнтів із постковідним синдромом формуються під впливом соматичного симптомного навантаження, втоми, когнітивних труднощів, тривожних і депресивних проявів, емоційної дисрегуляції, суб'єктивного сприйняття хвороби, досвіду отримання медичної допомоги, соціального контексту та наявності адаптаційних ресурсів. Адаптивні установки сприяють поступовому відновленню, конструктивному самоспостереженню, довірі до фахівців, дотриманню рекомендацій і збереженню активної участі пацієнта в реабілітаційному процесі. Дезадаптивні установки можуть виявлятися у запереченні симптомів, катастрофізації, униканні активності, недовірі до медичної допомоги, пасивності або хаотичному самоменеджменті.

Постковідний синдром потребує міждисциплінарного підходу, в якому медичне спостереження поєднується з психологічною підтримкою, психоосвітою, корекцією тривожних і депресивних проявів, розвитком психологічної гнучкості та формуванням безпечних навичок самоменеджменту. Особливого

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

значення набуває робота із суб'єктивним сприйняттям хвороби, оскільки уявлення пацієнта про причини, тривалість, наслідки й контрольованість постковідного синдрому безпосередньо визначають його поведінкові рішення.

Література:

1. Кантарьова Н. В., Дикіна Л. В., Климець Г. В. Порушення настрою в пацієнтів із постковідним синдромом. *Психологія та соціальна робота*. 2024. № 1. С. 130–140. URL: https://doi.org/10.32782/2707-0409.2024.1.12 (дата звернення: 13.05.2026).

2. Burdeinyi A. Emotional dysregulation in post-COVID syndrome: anxiety and depressive disorders and the impact of war. *PMGP*. 2023. Vol. 8. No. 4. URL: https://e-medjournal.com/index.php/psp/article/view/417 (date of access: 13.05.2026).

3. Post-acute COVID-19 syndrome / A. Nalbandian et al. *Nature Medicine*. 2021. Vol. 27, no. 4. P. 601–615. URL: https://doi.org/10.1038/s41591-021-01283-z (date of access: 13.05.2026).

4. Long COVID and self-management / K. Brown et al. *The Lancet*. 2022. Vol. 399, no. 10322. P. 355. URL: https://doi.org/10.1016/s0140-6736(21)02798-7 (date of access: 13.05.2026).

5. 6-month consequences of COVID-19 in patients discharged from hospital: a cohort study / C. Huang et al. *The Lancet*. 2021. Vol. 397, no. 10270. P. 220–232. URL: https://doi.org/10.1016/s0140-6736(20)32656-8 (date of access: 13.05.2026).

6. Associations of Depression, Anxiety, Worry, Perceived Stress, and Loneliness Prior to Infection With Risk of Post–COVID-19 Conditions / S. Wang et al. *JAMA Psychiatry*. 2022. URL: https://doi.org/10.1001/jamapsychiatry.2022.2640 (date of access: 13.05.2026).

7. Bierbauer W., Lüscher J., Scholz U. Illness perceptions in long-COVID: A cross-sectional analysis in adults. *Cogent Psychology*. 2022. Vol. 9. No. 1. URL: https://doi.org/10.1080/23311908.2022.2105007 (date of access: 13.05.2026).

8. Fatigue and cognitive impairment in Post-COVID-19 Syndrome: A systematic review and meta-analysis / F. Ceban et al. *Brain, Behavior, and Immunity*. 2022. Vol. 101. P. 93–135. URL: https://doi.org/10.1016/j.bbi.2021.12.020 (date of access: 13.05.2026).

9. Long COVID and neuropsychiatric manifestations (Review) / V. Efstathiou et al. *Experimental and Therapeutic Medicine*. 2022. Vol. 23, no. 5. URL: https://doi.org/10.3892/etm.2022.11290 (date of access: 13.05.2026).

10. The Psychiatric Consequences of Long-COVID: A Scoping Review / G. Sampogna et al. *Journal of Personalized Medicine*. 2022. Vol. 12, no. 11. P. 1767. URL: https://doi.org/10.3390/jpm12111767 (date of access: 13.05.2026).

11. Experiences of living with long COVID and of accessing healthcare services: a qualitative systematic review / K. Macpherson et al. *BMJ Open*. 2022. Vol. 12, no. 1. P. e050979. URL: https://doi.org/10.1136/bmjopen-2021-050979 (date of access: 13.05.2026).

12. Psychological distress and health-related quality of life in patients after hospitalization during the COVID-19 pandemic: A single-center, observational study / J. H. Vlake et al. *PLOS ONE*. 2021. Vol. 16, no. 8. P. e0255774. URL: https://doi.org/10.1371/journal.pone.0255774 (date of access: 13.05.2026).

13. Post-covid-19 syndrome: Self-compassion and psychological flexibility moderate the relationship between physical symptom load and psychosocial impact / L. Tudor et al. *Acta Psychologica*. 2023. Vol. 241. P. 104093. URL: https://doi.org/10.1016/j.actpsy.2023.104093 (date of access: 13.05.2026).

14. "There is no one who helps you with it": experiences of people with long COVID regarding medical care, therapeutic measures, and barriers in the German healthcare system: results of a qualitative study with four focus groups / T. Schmachtenberg et al. *BMC Health Services*

ISSN 2786-4952 Online

Research. 2023. Vol. 23, no. 1. URL: https://doi.org/10.1186/s12913-023-10170-x (date of access: 13.05.2026).

15. Psychiatric symptoms in Long-COVID patients: a systematic review / M. Marchi et al. *Frontiers in Psychiatry*. 2023. Vol. 14. URL: https://doi.org/10.3389/fpsyt.2023.1138389 (date of access: 13.05.2026)

References:

1. Kantarova, N. V., Dykina, L. V., & Klymets, H. V. (2024). Porushennia nastroiu v patsiientiv iz postkovidnym syndromom [Mood disorders in patients with post-COVID syndrome]. *Psykholohiia ta sotsialna robota – Psychology and Social Work*, (1), 130–140. https://doi.org /10.32782/2707-0409.2024.1.12

2. Burdeinyi, A. (2023). Emotsiina dysrehuliatsiia pry postkovidnomu syndromi: tryvozhni ta depresyvni porushennia ta faktor viiny [Emotional dysregulation in post-COVID syndrome: Anxiety and depressive disorders and the factor of war]. *Psychosomatic Medicine and General Practice*, *8*(4). https://doi.org/10.26766/pmgp.v8i3.417

3. Nalbandian, A., Sehgal, K., Gupta, A., Madhavan, M. V., McGroder, C., Stevens, J. S., et al. (2021). Post-acute COVID-19 syndrome. *Nature Medicine*, *27*(4), 601–615. https://doi.org/ 10.1038/s41591-021-01283-z

4. Brown, K., Yahyouche, A., Haroon, S., Camaradou, J., & Turner, G. (2022). Long COVID and self-management. *The Lancet*, *399*(10322), 355. https://www.thelancet.com/journals/lancet/ article/PIIS0140-6736(21)02798-7/fulltext

5. Huang, C., Huang, L., Wang, Y., Li, X., Ren, L., Gu, X., et al. (2021). 6-month consequences of COVID-19 in patients discharged from hospital: A cohort study. *The Lancet*, *397*, 220–232. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)32656-8

6. Wang, S., Quan, L., Chavarro, J. E., Slopen, N., Kubzansky, L. D., Koenen, K. C., et al. (2022). Associations of depression, anxiety, worry, perceived stress, and loneliness prior to infection with risk of post–COVID-19 conditions. *JAMA Psychiatry*, *79*(11), 1081–1091. https://doi.org/ 10.1001/jamapsychiatry.2022.2640

7. Bierbauer, W., Lüscher, J., & Scholz, U. (2022). Illness perceptions in long-COVID: A cross-sectional analysis in adults. *Cogent Psychology*, *9*(1), 2105007. https://doi.org/10.1080/ 23311908.2022.2105007

8. Ceban, F., Ling, S., Lui, L. M., Lee, Y., Gill, H., Teopiz, K. M., et al. (2022). Fatigue and cognitive impairment in Post-COVID-19 Syndrome: A systematic review and meta-analysis. *Brain, Behavior, and Immunity*, *101*, 93–135. https://doi.org/10.1016/j.bbi.2021.12.020

9. Efstathiou, V., Stefanou, M. I., Demetriou, M., Siafakas, N., Makris, M., Tsivgoulis, G., et al. (2022). Long COVID and neuropsychiatric manifestations. *Experimental and Therapeutic Medicine*, *23*(5), 363. https://doi.org/10.3892/etm.2022.11290

10. Sampogna, G., Di Vincenzo, M., Giallonardo, V., Perris, F., Volpicelli, A., Del Vecchio, V., et al. (2022). The psychiatric consequences of long-COVID: A scoping review. *Journal of Personalized Medicine*, *12*(11), 1767. https://doi.org/10.3390/jpm12111767

11. Macpherson, K., Cooper, K., Harbour, J., Mahal, D., Miller, C., & Nairn, M. (2022). Experiences of living with long COVID and of accessing healthcare services: A qualitative systematic review. *BMJ Open*, *12*(1), e050979. https://doi.org/10.1136/bmjopen-2021-050979

12. Vlake, J. H., Wesselius, S., Van Genderen, M. E., van Bommel, J., Boxma-de Klerk, B., & Wils, E. J. (2021). Psychological distress and health-related quality of life in patients after hospitalization during the COVID-19 pandemic: A single-center, observational study. *PLoS ONE*, *16*(8), e0255774. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0255774

13. Tudor, L., Harenwall, S., Henderson, R., & Bland, A. R. (2023). Post-covid-19 syndrome: Self-compassion and psychological flexibility moderate the relationship between physical symptom

ISSN 2786-4952 Online

load and psychosocial impact. *Acta Psychologica*, *241*, 104093. https://doi.org/10.1016/j.actpsy.2023.104093

14. Schmachtenberg, T., Königs, G., Dragaqina, A., Roder, S., Müller, F., Müllenmeister, C., et al. (2023). “There is no one who helps you with it”: Experiences of people with long COVID regarding medical care, therapeutic measures, and barriers in the German healthcare system: Results of a qualitative study with four focus groups. *BMC Health Services Research*, *23*(1), 1160. https://doi.org/10.1186/s12913-023-10170-x

15. Marchi, M., Grenzi, P., Serafini, V., Capoccia, F., Rossi, F., Marrino, P., et al. (2023). Psychiatric symptoms in Long-COVID patients: A systematic review. *Frontiers in Psychiatry*, *14*, 1138389. https://doi.org/10.3389/fpsyt.2023.1138389

Дата першого надходження статті до видання: 29.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 615.8

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2521-2535

Герасименко Олександр Сергійович кандидат наук з фізичного виховання, доцент кафедри фізичної терапії, ерготерапії та здоров'я, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, м. Дрогобич, https://orcid.org/0000-0001-7642-2160

Закаляк Наталія Романівна кандидат медичних наук, доцент кафедри фізичної терапії, ерготерапії та здоров'я, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, м. Дрогобич, https://orcid.org/0000-0002-9550-1961

Фігура Оксана Андріївна старший викладач кафедри фізичної терапії, ерготерапії та здоров'я, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, м. Дрогобич, https://orcid.org/0000-0002-5711-0484

Рогаля Юрій Львович старший викладач кафедри фізичної терапії, ерготерапії та здоров'я, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, м. Дрогобич, https://orcid.org/0000-0003-3701-0803

Фещак Катерина Володимирівна викладач кафедри фізичної терапії, ерготерапії та здоров'я, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, м. Дрогобич, https://orcid.org/0009-0007-8595-8056

«ВИКОРИСТАННЯ МОДЕЛЕЙ ЕРГОТЕРАПІЇ ТА ТЕОРЕТИЧНИХ РАМОК ПРАКТИКИ У РОБОТІ З ДІТЬМИ З ПОРУШЕННЯМИ РОЗВИТКУ»

Анотація. У статті розглянуто особливості використання моделей ерготерапії та теоретичних рамок практики у роботі з дітьми з порушеннями розвитку. Актуальність дослідження зумовлена зростанням кількості дітей із розладами аутистичного спектра, дитячим церебральним паралічем, синдромом дефіциту уваги та гіперактивності, затримкою психічного розвитку та іншими порушеннями, що потребують комплексної реабілітаційної підтримки. У сучасних умовах розвитку реабілітаційної допомоги особливого значення набуває застосування клієнтоцентричних підходів, спрямованих на формування функціональної незалежності дитини, покращення її участі у повсякденній діяльності та соціальної адаптації.

Проаналізовано теоретичні засади ерготерапії як складової комплексної реабілітації дітей із порушеннями розвитку. Охарактеризовано основні моделі

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

ерготерапії, зокрема Канадську модель виконання занять та залучення (СМОР-Е) і Модель заняттєвої активності людини (МОНО), а також основні теоретичні рамки практики: сенсорно-інтеграційну, біомеханічну та когнітивно-поведінкову. Визначено їх значення у формуванні навичок самообслуговування, розвитку моторних, когнітивних, соціальних і поведінкових функцій у дітей.

У роботі представлено результати практичного дослідження, проведеного на базі інклюзивного закладу освіти за участю дітей віком 5–9 років із різними порушеннями розвитку. У процесі дослідження застосовувалися спостереження, аналіз діяльності дітей, бесіди з батьками, тестування та педагогічний експеримент. Встановлено, що систематичне використання моделей ерготерапії та теоретичних рамок практики сприяє покращенню моторики, розвитку навичок самообслуговування, підвищенню рівня уваги, соціальної взаємодії та самостійності дітей.

Найбільш ефективними виявилися сенсорно-інтеграційний підхід у роботі з дітьми з розладами аутистичного спектра, біомеханічна рамка практики при дитячому церебральному паралічі та когнітивно-поведінкові методи у роботі з дітьми із синдромом дефіциту уваги та гіперактивності.

Доведено, що поєднання різних моделей ерготерапії та теоретичних рамок практики забезпечує комплексний вплив на розвиток дитини, сприяє її успішній соціалізації та підвищенню якості життя. Отримані результати можуть бути використані у практичній діяльності ерготерапевтів, фізичних терапевтів, психологів, педагогів, фахівців інклюзивно-ресурсних центрів та інших спеціалістів, які працюють із дітьми з порушеннями розвитку.

Ключові слова: ерготерапія, моделі ерготерапії, теоретичні рамки практики, діти з порушеннями розвитку, СМОР-Е, МОНО, сенсорна інтеграція, дитячий церебральний параліч, розлади аутистичного спектра, СДУГ, інклюзивна освіта, реабілітація.

Herasymenko Oleksandr Serhiyovych Candidate of Physical Education, Associate Professor, Department of Physical Therapy, Occupational Therapy and Health, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Drohobych, https://orcid.org/0000-0001-7642-2160

Zakaliak Nataliia Romanivna Candidate of Medical Sciences, Associate Professor, Department of Physical Therapy, Occupational Therapy and Health, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Drohobych, https://orcid.org/0000-0002-9550-1961

Fihura Oksana Andriyivna Senior Lecturer, Department of Physical Therapy, Occupational Therapy and Health, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Drohobych, https://orcid.org/0000-0002-5711-0484

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Rohalya Yuriy L'vovych Senior Lecturer, Department of Physical Therapy, Occupational Therapy and Health, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Drohobych, https://orcid.org/0000-0003-3701-0803

Feshchak Kateryna Volodymyrivna Senior Lecturer, Department of Physical Therapy, Occupational Therapy and Health, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Drohobych, https://orcid.org/0009-0007-8595-8056

«USE OF OCCUPATIONAL THERAPY MODELS AND THEORETICAL FRAMEWORKS OF PRACTICE IN WORKING WITH CHILDREN WITH DEVELOPMENTAL DISORDERS»

Abstract. The article examines the features of using occupational therapy models and theoretical frameworks of practice in working with children with developmental disabilities. The relevance of the study is due to the increasing number of children with autism spectrum disorders, cerebral palsy, attention deficit hyperactivity disorder, mental retardation and other neurodevelopmental disorders that require comprehensive rehabilitation support. In modern conditions of the development of inclusive education and rehabilitation care, the use of client-centered approaches aimed at forming the functional independence of the child, improving his participation in everyday activities and social adaptation is of particular importance.

The theoretical principles of occupational therapy as a component of comprehensive rehabilitation of children with developmental disabilities are analyzed. The main models of occupational therapy are described, in particular the Canadian Model of Performance and Engagement (CMOP-E) and the Model of Occupational Human Activity (MOHO), as well as the main theoretical frameworks of practice: sensory-integration, biomechanical and cognitive-behavioral. Their significance in the formation of self-service skills, the development of motor, cognitive, social and behavioral functions in children is determined. The paper presents the results of a practical study conducted on the basis of an inclusive educational institution with the participation of children aged 5–9 years with various developmental disorders. The study used observations, analysis of children's activities, conversations with parents, testing and a pedagogical experiment. It was established that the systematic use of occupational therapy models and theoretical frameworks of practice contributes to the improvement of motor skills, the development of self-service skills, an increase in the level of attention, social interaction and independence of children. The most effective were the sensory-integration approach in working with children with autism spectrum disorders, the biomechanical framework of practice in cerebral palsy, and cognitive-behavioral methods in working with children with attention deficit hyperactivity disorder.

It has been proven that the combination of different models of occupational therapy and theoretical frameworks of practice provides a comprehensive impact on

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

the development of the child, contributes to his successful socialization and improvement of the quality of life. The results obtained can be used in the practical activities of occupational therapists, physical therapists, psychologists, teachers, specialists of inclusive resource centers and other specialists working with children with developmental disorders.

Keywords: occupational therapy, models of occupational therapy, theoretical frameworks of practice, children with developmental disorders, CMOP-E, MOHO, sensory integration, cerebral palsy, autism spectrum disorders, ADHD, inclusive education, rehabilitation.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку системи охорони здоров'я, освіти та соціального захисту населення особливої актуальності набуває проблема надання комплексної допомоги дітям із порушеннями розвитку. Зростання кількості дітей із порушеннями, зокрема розладами аутистичного спектра, дитячим церебральним паралічем, синдромом дефіциту уваги та гіперактивності, затримкою психічного розвитку та іншими порушеннями психофізичного розвитку, потребує впровадження сучасних підходів до реабілітації та соціальної адаптації [1; 2; 4]. Відповідно до сучасних міжнародних підходів, реабілітаційний процес має бути спрямований не лише на подолання функціональних обмежень, але й на забезпечення максимальної участі дитини у повсякденному житті, навчанні, грі та соціальній взаємодії.

Важливим напрямом комплексної реабілітації дітей із порушеннями розвитку є ерготерапія, яка спрямована на формування, відновлення та підтримку здатності дитини до виконання повсякденних видів діяльності.

Ерготерапевтичне втручання базується на клієнтоцентричному підході, урахуванні індивідуальних потреб дитини, її можливостей, інтересів та особливостей навколишнього середовища [9; 10; 11]. У дитячому віці особливе значення має розвиток навичок самообслуговування, гри, навчальної діяльності, соціальної взаємодії та емоційної саморегуляції, оскільки саме ці компоненти визначають рівень адаптації дитини до соціального середовища.

У сучасній ерготерапевтичній практиці важливе місце займають моделі ерготерапії та теоретичні рамки практики, які забезпечують системний підхід до організації реабілітаційного процесу. Використання моделей CMOP-E та MOHO, а також сенсорно-інтеграційної, біомеханічної та когнітивно-поведінкової рамок практики дозволяє індивідуалізувати втручання відповідно до потреб дитини та забезпечити комплексний вплив на розвиток її функціональних можливостей [12; 13]. Застосування зазначених підходів сприяє розвитку моторних, когнітивних, соціальних та поведінкових навичок, підвищує рівень самостійності та покращує якість життя дітей із порушеннями розвитку.

Попри активний розвиток ерготерапії в Україні, проблема системного використання моделей ерготерапії та теоретичних рамок практики у роботі з дітьми з порушеннями розвитку залишається недостатньо дослідженою.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Потребують подальшого вивчення питання ефективності різних ерготерапевтичних підходів, їх адаптації до умов інклюзивного освітнього середовища, а також особливостей застосування залежно від виду порушення розвитку. Це зумовлює необхідність поглибленого аналізу сучасних моделей ерготерапії та визначення їх ролі у комплексній реабілітації дітей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема застосування ерготерапії у роботі з дітьми з порушеннями розвитку є предметом дослідження багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців. Сучасні дослідження свідчать про ефективність ерготерапевтичних втручань у формуванні функціональної незалежності, розвитку соціальної активності та покращенні якості життя дітей із різними видами порушень розвитку.

Теоретичні основи ерготерапії, її принципи та особливості використання у педіатричній практиці висвітлено у працях G. Kielhofner [11], R.Taylor [16], J. Case-Smith та J. O'Brien [13]. У дослідженнях зазначених авторів наголошується на важливості діяльності як основного засобу розвитку дитини та необхідності використання клієнтоцентричного підходу у процесі реабілітації. Значна увага приділяється ролі навколишнього середовища, мотивації та активної участі дитини у повсякденній діяльності.

Канадська модель виконання занять та залучення (CMOP-E), запропонована E. Townsend та H. Polatajko [12], розглядає діяльність як результат взаємодії особи, середовища та виду діяльності. Автори підкреслюють значення заняттєвої участі та особистісного сенсу діяльності для забезпечення ефективної реабілітації. Подальший розвиток моделі CMOP-E представлено у працях H. Polatajko та співавторів [17], де особлива увага приділяється поняттю залучення дитини до діяльності як важливому чиннику формування функціональної незалежності.

Важливе місце у сучасній ерготерапії займає Модель заняттєвої активності людини (МОНО), розроблена G. Kielhofner [11]. Модель пояснює вплив мотивації, звичок, соціальних ролей та виконавчої спроможності на повсякденну діяльність людини. У педіатричній практиці МОНО використовується для оцінки рівня участі дитини у діяльності, визначення її інтересів та формування адаптивної поведінки.

Проблеми сенсорної інтеграції та її значення для розвитку дітей із порушеннями розвитку висвітлено у працях A. Bundy, S. Lane та E. Murray [14]. Автори доводять, що порушення сенсорної обробки негативно впливають на поведінку, навчання та соціальну взаємодію дитини, а використання сенсорно-інтеграційних підходів сприяє покращенню адаптивних реакцій та функціональної активності.

Вітчизняні дослідники також приділяють увагу розвитку ерготерапії та реабілітації дітей із порушеннями розвитку. Зокрема, М. М. Ковальчук [3] аналізує сучасний стан ерготерапії в Україні та перспективи її розвитку. А. А. Колупаєва [5] розглядає роль інклюзивної освіти у забезпеченні рівного

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

доступу дітей з особливими освітніми потребами до навчання та соціалізації. У працях В. М. Синьова [6], С. П. Миронової [7] та О. В. Лещенко [8] висвітлено особливості психофізичного розвитку дітей та основні напрями корекційно-реабілітаційної роботи.

Незважаючи на значну кількість досліджень, недостатньо висвітленими залишаються питання комплексного використання моделей ерготерапії та теоретичних рамок практики у роботі з дітьми з різними порушеннями розвитку.

Потребують подальшого вивчення особливості поєднання різних ерготерапевтичних підходів, оцінка їх ефективності та адаптація до умов сучасного інклюзивного середовища.

Мета статті. Метою статті є теоретичне обґрунтування та аналіз особливостей використання моделей ерготерапії та теоретичних рамок практики у роботі з дітьми з порушеннями розвитку, а також визначення їх ефективності у процесі комплексної реабілітації та соціальної адаптації дітей.

Виклад основного матеріалу. Ерготерапія є одним із сучасних напрямів комплексної реабілітації, спрямованим на формування, відновлення та підтримку здатності людини до виконання повсякденної діяльності. Відповідно до сучасних наукових підходів, основною метою ерготерапії є забезпечення максимальної незалежності особи, підвищення рівня її функціональної активності та покращення якості життя шляхом залучення до значущої діяльності [11; 15]. Особливого значення ерготерапія набуває у роботі з дітьми, оскільки саме у дитячому віці відбувається інтенсивний розвиток моторної, когнітивної, емоційної та соціальної сфер.

У центрі ерготерапевтичного втручання знаходиться діяльність як провідний чинник розвитку дитини. Повсякденна діяльність охоплює самообслуговування, гру, навчання, дозвілля, соціальну взаємодію та інші види активності, необхідні для повноцінного функціонування дитини у суспільстві. Через діяльність дитина набуває життєвого досвіду, формує навички самостійності, розвиває здатність до спілкування та адаптації до навколишнього середовища [13].

Сучасна ерготерапія базується на принципах клієнтоцентричності, індивідуалізації, функціональності, міждисциплінарної взаємодії та активної участі дитини у процесі реабілітації. Клієнтоцентричний підхід передбачає врахування інтересів, потреб, можливостей та особистісних цінностей дитини й її сім'ї. Важливим є також урахування впливу середовища, яке може як сприяти розвитку дитини, так і створювати додаткові бар'єри для її участі у повсякденному житті [12].

У дитячій ерготерапії значна увага приділяється розвитку навичок самообслуговування, дрібної та загальної моторики, сенсорної інтеграції, когнітивних функцій, емоційної саморегуляції та соціальної взаємодії. Використання ігрової діяльності як провідного методу роботи забезпечує високу мотивацію дитини та сприяє більш ефективному формуванню необхідних

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

функціональних навичок. Гра дозволяє інтегрувати фізичний, когнітивний та емоційний розвиток дитини у природних для неї умовах діяльності [7].

Ефективність ерготерапії значною мірою залежить від правильного вибору моделей та теоретичних рамок практики, які визначають структуру реабілітаційного процесу, способи оцінювання функціональних можливостей дитини та методи втручання. Саме тому сучасна ерготерапія активно використовує різні моделі та рамки практики, що забезпечують системність і наукове обґрунтування реабілітаційної роботи.

Особливості порушень розвитку у дітей віці характеризуються складністю та різноманітністю клінічних проявів, що потребує комплексного підходу до організації реабілітаційної допомоги. Вони можуть проявлятися у вигляді порушень моторного, когнітивного, мовленнєвого, емоційного або соціального розвитку та суттєво впливати на здатність дитини до навчання, самообслуговування і взаємодії з навколишнім середовищем [6].

Одними з найбільш поширених нейророзвиткових порушень є розлади аутистичного спектра. Для дітей із РАС характерними є труднощі соціальної взаємодії, порушення комунікації, обмежені інтереси та повторювані форми поведінки. Значна частина дітей із РАС також має сенсорні порушення, які проявляються підвищеною або зниженою чутливістю до сенсорних стимулів. Такі особливості негативно впливають на участь дитини у повсякденній діяльності, навчанні та соціалізації [8].

Важливе місце серед порушень розвитку займає дитячий церебральний параліч, який являє собою групу стійких порушень руху та положення тіла, що виникають внаслідок ураження центральної нервової системи на ранніх етапах розвитку. Для дітей із ДЦП характерними є порушення м’язового тонусу, координації рухів, рівноваги та моторного контролю. У багатьох випадках рухові порушення супроводжуються мовленнєвими, когнітивними та сенсорними розладами, що ускладнює процес соціальної адаптації та формування навичок самообслуговування [4].

Затримка психічного розвитку проявляється уповільненим темпом формування пізнавальної діяльності, недостатнім розвитком мислення, пам’яті, уваги та мовлення. Такі діти часто мають труднощі у навчанні, швидко втомлюються, потребують багаторазового повторення матеріалу та постійної підтримки з боку дорослих. Недостатня сформованість емоційно-вольової сфери негативно впливає на рівень самостійності та адаптації до освітнього середовища [7].

Синдром дефіциту уваги та гіперактивності характеризується порушенням концентрації уваги, імпульсивністю та надмірною руховою активністю. Діти із СДУГ часто мають труднощі з організацією діяльності, дотриманням правил поведінки та контролем емоцій. Це негативно позначається на навчальній діяльності, соціальній взаємодії та формуванні навичок саморегуляції.

Урахування особливостей кожного виду порушення розвитку є необхідною умовою ефективного планування ерготерапевтичного втручання.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Саме тому сучасна ерготерапія орієнтується на індивідуалізацію реабілітаційного процесу та використання моделей і рамок практики, які дозволяють забезпечити комплексний вплив на розвиток дитини.

Однією з найбільш поширених моделей сучасної ерготерапії є *Канадська модель виконання занять та залучення (Canadian Model of Occupational Performance and Engagement – CMOP-E)*. Дана модель була розроблена Канадською асоціацією ерготерапевтів і ґрунтується на клієнтоцентричному підході [12].

CMOP-E розглядає діяльність як результат взаємодії трьох основних компонентів: особи, середовища та діяльності. Особа включає фізичні, когнітивні та емоційні характеристики дитини; середовище охоплює фізичні, соціальні, культурні та інституційні фактори; діяльність розглядається як сукупність повсякденних занять, які мають значення для дитини. Центральним компонентом моделі є залучення, що визначає рівень активної участі дитини у значущій діяльності [17].

Застосування CMOP-E у роботі з дітьми з порушеннями розвитку дозволяє індивідуалізувати процес реабілітації та враховувати вплив середовища на функціональні можливості дитини. Наприклад, у роботі з дітьми з розладами аутистичного спектра модель використовується для адаптації сенсорного середовища, розвитку навичок самообслуговування та покращення соціальної взаємодії.

У дітей із дитячим церебральним паралічем CMOP-E сприяє підвищенню функціональної незалежності шляхом адаптації діяльності та використання допоміжних засобів.

Важливою перевагою моделі є її спрямованість не лише на розвиток функцій, але й на забезпечення реальної участі дитини у життєвих ситуаціях. Це дозволяє підвищити рівень самостійності, соціальної активності та якості життя дітей із порушеннями розвитку.

Модель заняттєвої активності людини (Model of Human Occupation – MOHO), розроблена G. Kielhofner, є однією з найбільш впливових теоретичних моделей у сучасній ерготерапії [11]. Вона пояснює, яким чином людина формує свою повсякденну діяльність та взаємодіє із навколишнім середовищем.

Основними компонентами MOHO є волевиявлення, звикання, виконавча спроможність та середовище. Волевиявлення визначає мотивацію дитини, її інтереси та цінності. Звикання охоплює ролі, звички та поведінкові моделі, які формуються у процесі повсякденного життя. Виконавча спроможність характеризує фізичні та психічні можливості дитини, необхідні для виконання діяльності.

У роботі з дітьми з порушеннями розвитку MOHO дозволяє оцінити рівень мотивації дитини, визначити фактори, що перешкоджають її активності, та сформувати індивідуальний план втручання. Зокрема, при роботі з дітьми із СДУГ модель використовується для формування навичок саморегуляції, розвитку організованості та підтримки мотивації до діяльності. У дітей із

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

затримкою психічного розвитку МОНО сприяє розвитку планування діяльності, формуванню позитивних звичок та підвищенню рівня самостійності.

Використання МОНО забезпечує комплексний підхід до реабілітації, оскільки враховує не лише функціональні порушення, але й психологічні та соціальні аспекти розвитку дитини.

Однією з найбільш поширених рамок практики у дитячій ерготерапії є *сенсорно-інтеграційний підхід,* розроблений A. J. Ayres та доповнений сучасними дослідженнями у сфері сенсорної інтеграції [14]. Основною метою даної рамки практики є покращення здатності центральної нервової системи обробляти, організовувати та інтегрувати сенсорну інформацію, необхідну для ефективного функціонування дитини у повсякденному житті.

Сенсорна інтеграція охоплює процес сприйняття та обробки тактильних, вестибулярних, пропріоцептивних, слухових і зорових стимулів. Порушення сенсорної обробки можуть проявлятися у вигляді гіперчутливості або гіпочутливості до подразників, труднощів з координацією рухів, нестійкості поведінки та проблем із концентрацією уваги. Особливо часто сенсорні труднощі спостерігаються у дітей із розладами аутистичного спектра, синдромом дефіциту уваги та гіперактивності, затримкою психічного розвитку та дитячим церебральним паралічем [8].

У процесі ерготерапевтичного втручання використовуються спеціально організовані сенсорні стимули, спрямовані на формування адаптивних реакцій та покращення функціональної активності дитини. До найбільш поширених методів належать сенсорні ігри, вправи на баланс, гойдання, вправи з обтяженням, тактильна стимуляція, використання сенсорних доріжок, м’ячів, гойдалок та інших засобів сенсорної інтеграції.

У роботі з дітьми з розладами аутистичного спектра сенсорно-інтеграційний підхід сприяє зниженню сенсорної гіперчутливості, покращенню емоційної регуляції та підвищенню здатності до соціальної взаємодії. У дітей із ДЦП застосування сенсорної інтеграції допомагає покращити координацію рухів, рівновагу та просторову орієнтацію. Для дітей із СДУГ сенсорні вправи є ефективним засобом регуляції поведінки, зниження гіперактивності та покращення концентрації уваги.

Таким чином, сенсорно-інтеграційна рамка практики є важливим компонентом комплексної ерготерапевтичної допомоги дітям із порушеннями розвитку, оскільки забезпечує розвиток адаптивних реакцій, покращення сенсорної обробки та підвищення ефективності участі дитини у повсякденній діяльності.

Біомеханічна рамка практики є одним із традиційних підходів ерготерапії, який спрямований на розвиток фізичних можливостей дитини, необхідних для виконання функціональної діяльності. Основна увага приділяється розвитку м’язової сили, витривалості, координації рухів, обсягу рухів у суглобах та постурального контролю [13].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Даний підхід широко використовується у роботі з дітьми, які мають порушення опорно-рухового апарату, насамперед із дитячим церебральним паралічем. Рухові порушення при ДЦП суттєво обмежують здатність дитини до самообслуговування, пересування, навчальної діяльності та соціальної участі, тому розвиток функціональних рухових навичок є одним із пріоритетних напрямів реабілітації [4].

У межах біомеханічної рамки практики застосовуються вправи на розтягування, зміцнення м'язів, розвиток координації та рівноваги, тренування дрібної моторики й функціональних рухів. Ерготерапевтичні втручання можуть включати адаптацію предметів побуту, використання ортезів, спеціального обладнання та допоміжних технічних засобів.

У дітей із ДЦП біомеханічний підхід сприяє покращенню контролю рухів, збільшенню функціональної незалежності та розвитку навичок самообслуговування. У дітей із розладами аутистичного спектра вправи на розвиток дрібної моторики допомагають удосконалити графомоторні навички, координацію рухів та здатність до виконання побутових дій. Для дітей із затримкою психічного розвитку та СДУГ фізичні вправи сприяють розвитку витривалості, координації та покращенню загальної рухової активності.

Застосування біомеханічної рамки практики дозволяє не лише покращити фізичні можливості дитини, але й створює передумови для більш активної участі у навчальній, ігровій та соціальній діяльності.

Когнітивно-поведінкова рамка практики ґрунтується на взаємозв'язку мислення, поведінки та емоційної регуляції. Основною метою даного підходу є формування адаптивної поведінки, розвиток самоконтролю, навичок вирішення проблем та ефективної взаємодії з навколишнім середовищем.

У роботі з дітьми з порушеннями розвитку когнітивно-поведінкові методи використовуються для подолання поведінкових труднощів, формування соціально прийнятної поведінки та розвитку навичок саморегуляції. Особливо ефективним цей підхід є у роботі з дітьми із синдромом дефіциту уваги та гіперактивності, розладами аутистичного спектра та затримкою психічного розвитку.

Когнітивно-поведінкова рамка практики передбачає використання структурованих інструкцій, візуальних підказок, алгоритмів дій, систем позитивного підкріплення та технік самоконтролю. Одним із поширених методів є поетапне навчання, яке дозволяє дитині поступово засвоювати нові навички та формувати послідовність дій.

У дітей із СДУГ когнітивно-поведінкові техніки сприяють зниженню імпульсивності, розвитку концентрації уваги та покращенню організації діяльності. У дітей із РАС застосування соціальних історій, моделювання поведінки та навчання розпізнаванню емоцій допомагає покращити соціальну взаємодію та комунікативні навички. Для дітей із затримкою психічного розвитку когнітивно-поведінковий підхід забезпечує розвиток логічного мислення, навичок планування та самостійності.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Перевагою даної рамки практики є можливість поєднання когнітивних та поведінкових методів із діяльнісним підходом ерготерапії, що забезпечує комплексний вплив на розвиток дитини та підвищення рівня її функціональної активності.

Практична частина дослідження була проведена з метою визначення ефективності використання моделей ерготерапії та теоретичних рамок практики у роботі з дітьми з порушеннями розвитку. Дослідження проводилося на базі інклюзивного закладу освіти за участю дітей віком 5–9 років.

У дослідженні брали участь 20 дітей, серед яких:

- 5 дітей із розладами аутистичного спектра;
- 5 дітей із дитячим церебральним паралічем;
- 5 дітей із затримкою психічного розвитку;
- 5 дітей із синдромом дефіциту уваги та гіперактивності.

Тривалість дослідження становила три місяці. У процесі дослідження використовувалися методи педагогічного спостереження, аналізу діяльності дітей, бесіди з батьками, тестування функціональних навичок та педагогічний експеримент.

Дослідження проводилося у три етапи. На констатувальному етапі здійснювалася оцінка початкового рівня розвитку моторики, самообслуговування, соціальних навичок та уваги дітей. На формувальному етапі застосовувалися ерготерапевтичні втручання із використанням моделей СМОР-Е, МОНО, сенсорно-інтеграційної, біомеханічної та когнітивно-поведінкової рамок практики. Контрольний етап передбачав повторну діагностику та аналіз отриманих результатів.

Результати дослідження свідчили про наявність значних труднощів у розвитку функціональних навичок дітей усіх досліджуваних груп. Найнижчі показники спостерігалися у сфері самообслуговування, соціальної взаємодії та концентрації уваги.

Після завершення формувального етапу дослідження було зафіксовано позитивну динаміку розвитку функціональних можливостей дітей. Найбільш виражені зміни спостерігалися у розвитку моторики у дітей із ДЦП, покращенні сенсорної регуляції у дітей із РАС та стабілізації уваги у дітей із СДУГ.

Проведений аналіз результатів показав, що систематичне застосування моделей ерготерапії та теоретичних рамок практики сприяло:

- покращенню дрібної та загальної моторики;
- розвитку навичок самообслуговування;
- підвищенню рівня соціальної взаємодії;
- покращенню концентрації уваги;
- формуванню навичок саморегуляції;
- підвищенню рівня функціональної незалежності дітей.

Отримані результати підтверджують ефективність комплексного використання ерготерапевтичних моделей та рамок практики у роботі з дітьми з

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

порушеннями розвитку та свідчать про доцільність їх впровадження у діяльність інклюзивно-ресурсних центрів, закладів освіти та реабілітаційних установ.

Результати проведеного дослідження підтверджують ефективність використання моделей ерготерапії та теоретичних рамок практики у комплексній реабілітації дітей із порушеннями розвитку. Встановлено, що систематичне застосування клієнтоцентричних та діяльнісно орієнтованих підходів позитивно впливає на розвиток функціональних можливостей дитини, рівень її самостійності та соціальної адаптації.

Аналіз отриманих результатів свідчить, що найбільш виражена позитивна динаміка спостерігалася у дітей із дитячим церебральним паралічем щодо розвитку моторних навичок і самообслуговування. Це пояснюється ефективністю поєднання біомеханічної рамки практики із функціонально орієнтованими видами діяльності. Використання вправ, спрямованих на розвиток м’язової сили, координації та контролю рухів, сприяло підвищенню рівня функціональної незалежності дітей та покращенню виконання повсякденних дій.

У дітей із розладами аутистичного спектра найбільш ефективними виявилися сенсорно-інтеграційні підходи та елементи Канадської моделі виконання занять та залучення (CMOP-E). Адаптація сенсорного середовища, використання структурованих занять, візуальної підтримки та діяльності, що відповідає інтересам дитини, забезпечили покращення поведінкової регуляції, соціальної взаємодії та участі у повсякденній діяльності. Отримані результати узгоджуються з науковими дослідженнями, у яких наголошується на важливості сенсорної інтеграції у роботі з дітьми із РАС [14].

Позитивні зміни також були зафіксовані у дітей із синдромом дефіциту уваги та гіперактивності. Використання когнітивно-поведінкової рамки практики, поетапного навчання, візуальних алгоритмів та технік саморегуляції сприяло покращенню концентрації уваги, організації діяльності та зниженню імпульсивності. Значну роль у досягненні позитивних результатів відігравала структурованість занять та регулярність використання поведінкових стратегій.

У дітей із затримкою психічного розвитку спостерігалося покращення когнітивних функцій, розвитку навичок планування та соціальної взаємодії. Поєднання когнітивно-поведінкових методів із діяльнісним підходом ерготерапії забезпечило підвищення навчальної мотивації та формування більшої самостійності у виконанні побутових і навчальних завдань.

Важливим чинником ефективності ерготерапевтичного втручання була активна співпраця з батьками, педагогами та іншими фахівцями. Міждисциплінарна взаємодія дозволяла забезпечити узгодженість реабілітаційних заходів та створити сприятливе середовище для розвитку дитини. Залучення батьків до процесу реабілітації сприяло закріпленню сформованих навичок у домашніх умовах та підвищувало ефективність втручання.

Отримані результати підтверджують, що використання моделей ерготерапії та теоретичних рамок практики забезпечує не лише розвиток окремих

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

функцій, але й сприяє формуванню здатності дитини до активної участі у повсякденному житті. Це відповідає сучасним міжнародним підходам до реабілітації, які орієнтовані на підвищення якості життя та соціальної інтеграції осіб із порушеннями розвитку.

Разом із тим проведене дослідження має певні обмеження. Зокрема, дослідження проводилося на невеликій вибірці дітей та упродовж обмеженого часу. Подальші наукові дослідження доцільно спрямувати на вивчення довготривалого впливу ерготерапевтичних втручань, розширення вибірки учасників та вдосконалення методик оцінювання ефективності різних моделей і рамок практики.

Висновки. Проведене дослідження дозволило теоретично обґрунтувати та проаналізувати особливості використання моделей ерготерапії та теоретичних рамок практики у роботі з дітьми з порушеннями розвитку. Встановлено, що ерготерапія є важливим компонентом комплексної реабілітації, спрямованим на формування функціональної незалежності дитини, розвиток навичок повсякденної діяльності та покращення якості життя.

У процесі дослідження охарактеризовано основні моделі ерготерапії, зокрема Канадську модель виконання занять та залучення (CMOP-E) та Модель заняттєвої активності людини (MOHO), а також сенсорно-інтеграційну, біомеханічну та когнітивно-поведінкову рамки практики. Визначено, що зазначені підходи забезпечують системність та індивідуалізацію ерготерапевтичного втручання, дозволяють ураховувати особливості розвитку дитини, її потреби, мотивацію та вплив навколишнього середовища.

Результати практичного дослідження підтвердили ефективність використання моделей ерготерапії та теоретичних рамок практики у роботі з дітьми із розладами аутистичного спектра, дитячим церебральним паралічем, затримкою психічного розвитку та синдромом дефіциту уваги та гіперактивності. Встановлено, що систематичне застосування ерготерапевтичних підходів сприяє покращенню моторики, розвитку навичок самообслуговування, підвищенню рівня уваги, соціальної взаємодії та саморегуляції поведінки.

Найбільш ефективними виявилися сенсорно-інтеграційні підходи у роботі з дітьми із розладами аутистичного спектра, біомеханічна рамка практики при дитячому церебральному паралічі та когнітивно-поведінкові методи у роботі з дітьми із синдромом дефіциту уваги та гіперактивності. Водночас найкращі результати забезпечувало комплексне поєднання різних моделей та рамок практики відповідно до індивідуальних потреб дитини.

Важливе значення для ефективності ерготерапевтичного втручання має міждисциплінарна взаємодія фахівців, а також активне залучення сім'ї до процесу реабілітації.

Співпраця ерготерапевтів, педагогів, психологів, фізичних терапевтів та батьків сприяє створенню сприятливого середовища для гармонійного розвитку дитини та підвищення рівня її соціальної адаптації.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Перспективи подальших наукових досліджень полягають у вдосконаленні методів ерготерапевтичного втручання, розширенні використання сучасних технологій у реабілітаційному процесі, а також дослідженні ефективності моделей ерготерапії в умовах інклюзивного освітнього середовища. Актуальним напрямом є також розроблення стандартизованих програм ерготерапевтичної допомоги дітям із різними видами порушень розвитку.

Література:

1. Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» : Закон України від 06.10.2005 № 2961-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15 (дата звернення: 13.05.2026).

2. Міністерство охорони здоров'я України. Реабілітація у сфері охорони здоров'я : нормативно-правові акти. Київ : МОЗ України, 2020. 124 с.

3. Ковальчук М. М. Ерготерапія в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. Медична реабілітація. 2019. № 2. С. 15–21.

4. Шевцов А. Г. Основи реабілітації : підручник. Київ : Медицина, 2018. 400 с.

5. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи : монографія. Київ : Самміт-Книга, 2019. 272 с.

6. Синьов В. М. Корекційна педагогіка : навч. посіб. Київ : Освіта, 2017. 320 с.

7. Миронова С. П. Основи спеціальної психології : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2018. 280 с.

8. Лещенко О. В. Ерготерапія дітей із порушеннями розвитку : навч. посіб. Київ : Здоров'я, 2020. 250 с.

9. Бондар В. І. Спеціальна педагогіка : навч. посіб. Київ : Либідь, 2017. 368 с.

10. Національна служба здоров'я України. Реабілітаційна допомога у сфері охорони здоров'я. Київ : НСЗУ, 2021. 96 с.

11. Kielhofner G. Model of Human Occupation: Theory and Application. 4th ed. Baltimore : Lippincott Williams & Wilkins, 2008. 523 p.

12. Townsend E., Polatajko H. Enabling Occupation II: Advancing an Occupational Therapy Vision for Health, Well-being & Justice through Occupation. Ottawa : CAOT Publications, 2007. 372 p.

13. Case-Smith J., O'Brien J. Occupational Therapy for Children and Adolescents. 7th ed. St. Louis : Elsevier, 2015. 912 p.

14. Bundy A. C., Lane S. J., Murray E. A. Sensory Integration: Theory and Practice. 2nd ed. Philadelphia : F.A. Davis, 2002. 483 p.

15. American Occupational Therapy Association. Occupational Therapy Practice Framework: Domain and Process. 3rd ed. American Journal of Occupational Therapy. 2014. Vol. 68. Suppl. 1. P. S1–S48.

16. Taylor R. R., Kielhofner G. Kielhofner's Model of Human Occupation: Theory and Application. 5th ed. Philadelphia : Wolters Kluwer, 2017. 499 p.

17. Polatajko H. J., Davis J., Stewart D., Cantin N., Amoroso B., Purdie L. Specifying the Domain of Concern: Occupation as Core. In: Townsend E. A., Polatajko H. J. (Eds.). Enabling Occupation II: Advancing an Occupational Therapy Vision for Health, Well-being & Justice through Occupation. 2nd ed. Ottawa : CAOT Publications ACE, 2013. P. 13–36.

References:

1. Zakon Ukrainy «Pro reabilitatsiiu osib z invalidnistiu v Ukraini» : Zakon Ukrainy vid 06.10.2005 № 2961-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15 (data zvernennia: 13.05.2026).

ISSN 2786-4952 Online

2. Ministerstvo okhorony zdorovia Ukrainy. Reabilitatsiia u sferi okhorony zdorovia : normatyvno-pravovi akty. Kyiv : MOZ Ukrainy, 2020. 124 s.

3. Kovalchuk M. M. Erhoterapiia v Ukraini: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku. Medychna reabilitatsiia. 2019. № 2. S. 15–21.

4. Shevtsov A. H. Osnovy reabilitatsii : pidruchnyk. Kyiv : Medytsyna, 2018. 400 s.

5. Kolupaieva A. A. Inkliuzyvna osvita: realii ta perspektyvy : monohrafiia. Kyiv : Sammit-Knyha, 2019. 272 s.

6. Synov V. M. Korektsiina pedahohika : navch. posib. Kyiv : Osvita, 2017. 320 s.

7. Myronova S. P. Osnovy spetsialnoi psykholohii : navch. posib. Kyiv : Tsentr navchalnoi literatury, 2018. 280 s.

8. Leshchenko O. V. Erhoterapiia ditei iz porushenniamy rozvytku : navch. posib. Kyiv : Zdorovia, 2020. 250 s.

9. Bondar V. I. Spetsialna pedahohika : navch. posib. Kyiv : Lybid, 2017. 368 s.

10. Natsionalna sluzhba zdorovia Ukrainy. Reabilitatsiina dopomoha u sferi okhorony zdorovia. Kyiv : NSZU, 2021. 96 s.

11. Kielhofner G. Model of Human Occupation: Theory and Application. 4th ed. Baltimore : Lippincott Williams & Wilkins, 2008. 523 p.

12. Townsend E., Polatajko H. Enabling Occupation II: Advancing an Occupational Therapy Vision for Health, Well-being & Justice through Occupation. Ottawa : CAOT Publications, 2007. 372 p.

13. Case-Smith J., O'Brien J. Occupational Therapy for Children and Adolescents. 7th ed. St. Louis : Elsevier, 2015. 912 p.

14. Bundy A. C., Lane S. J., Murray E. A. Sensory Integration: Theory and Practice. 2nd ed. Philadelphia : F.A. Davis, 2002. 483 p.

15. American Occupational Therapy Association. Occupational Therapy Practice Framework: Domain and Process. 3rd ed. American Journal of Occupational Therapy. 2014. Vol. 68. Suppl. 1. P. S1–S48.

16. Taylor R. R., Kielhofner G. Kielhofner's Model of Human Occupation: Theory and Application. 5th ed. Philadelphia : Wolters Kluwer, 2017. 499 p.

17. Polatajko H. J., Davis J., Stewart D., Cantin N., Amoroso B., Purdie L. Specifying the Domain of Concern: Occupation as Core. In: Townsend E. A., Polatajko H. J. (Eds.). Enabling Occupation II: Advancing an Occupational Therapy Vision for Health, Well-being & Justice through Occupation. 2nd ed. Ottawa : CAOT Publications ACE, 2013. P. 13–36.

Дата першого надходження статті до видання: 29.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 615.825/.833:615.51-001.3-08-039.776

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2536-2546

Гиз Соломія Зенонівна магістр спеціальності 227 «Терапія та реабілітація» Тернопільського національного медичного університету імені І.Я. Горбачевського МОЗ України, м. Тернопіль, https://orcid.org/0009-0001-9075-4556

Мисула Ігор Романович доктор медичних наук, завідувач кафедри медичної реабілітації Тернопільського національного медичного університету імені І.Я.Горбачевського МОЗ України, м.Тернопіль, https://orcid.org/0000-0001-5830-0186

Ємельянов Михайло Леонідович магістр спеціальності 227 «Терапія та реабілітація» Тернопільського національного медичного університету імені І.Я. Горбачевського МОЗ України, м. Тернопіль, https://orcid.org/0009-0004-5472-7720

СИЛОВІ ВПРАВИ У ВОДІ В РЕАБІЛІТАЦІЇ ПАЦІЄНТІВ ІЗ ЧЕРЕПНО-МОЗКОВОЮ ТРАВМОЮ: ОГЛЯД ДОКАЗОВОЇ БАЗИ

Анотація. Черепно-мозкова травма (ЧМТ) супроводжується тривалими руховими, когнітивними, вестибулярними та іншими функціональними обмеженнями, що негативно впливають на рівень незалежності, повсякденну активність і якість життя пацієнтів [1–3]. В українському контексті актуальність проблеми посилюється зростанням потреби в реабілітації осіб, які постраждали внаслідок бойових дій, зокрема військовослужбовців із поєднаними травматичними ушкодженнями [4]. Фізична терапія після ЧМТ має бути індивідуалізованою, функціонально орієнтованою та інтегрованою в мультидисциплінарну програму реабілітації [1–3].

Силові (резистивні) вправи можуть відігравати важливу роль у відновленні мобільності, вставання, ходи та рівноваги, однак їх виконання в умовах залу фізичної терапії у пацієнтів із вираженими руховими й когнітивними порушеннями часто є ускладненим [3; 6]. Водне середовище, за даними досліджень гідрокінезотерапії у суміжних неврологічних і реабілітаційних популяціях, може створювати умови для часткового розвантаження тіла, сенсорної підтримки та дозованого опору руху [5; 7–13].

Метою статті є узагальнення та критична оцінка даних наукової літератури щодо можливості, клінічного потенціалу й безпеки застосування силових (резистивних) вправ у воді, як складової комплексної фізичної терапії після ЧМТ. Проведено огляд наукових джерел, включно з клінічними настановами, рандомізованими контрольованими дослідженнями, систематичними оглядами та метааналізами [1–16].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Наявні дані свідчать, що гідрокінезотерапія після ЧМТ переважно досліджувалася в межах комплексних програм реабілітації, тоді як прямі докази ефективності ізольованих водних резистивних вправ є обмеженими. Дані з реабілітації пацієнтів після інсульту та після набутих уражень головного мозку можуть розглядатися лише як непряме обґрунтування та потребують обережної інтерпретації. Силові вправи у водному середовищі можуть розглядатися як потенційно перспективний компонент комплексної фізичної терапії після ЧМТ, однак не як самостійний метод лікування. Необхідними є подальші якісні рандомізовані дослідження з чітко описаними протоколами, дозуванням навантаження та критеріями безпеки [3; 5; 6].

Ключові слова: черепно-мозкова травма, фізична терапія, нейрореабілітація, гідрокінезотерапія, силові вправи, резистивне тренування, acquired brain injury, якість життя.

Hyz Solomiia Zenonivna Master student, specialty 227 «Therapy and Rehabilitation», Ternopil National Medical University named after I.Ya. Horbachevsky Ministry of Health of Ukraine, Ternopil, https://orcid.org/0009-0001-9075-4556

Mysula Ihor Romanovych Doctor of Medical Sciences, Head of the Department of Medical Rehabilitation, Ternopil National Medical University named after I.Ya. Horbachevsky Ministry of Health of Ukraine, Ternopil, https://orcid.org/0000-0001-5830-0186

Yemelianov Mykhailo Leonidovych Master student, specialty 227 «Therapy and Rehabilitation», Ternopil National Medical University named after I.Ya. Horbachevsky Ministry of Health of Ukraine, Ternopil, https://orcid.org/0009-0004-5472-7720

STRENGTH EXERCISES IN WATER IN THE REHABILITATION OF PATIENTS WITH TRAUMATIC BRAIN INJURY: A REVIEW OF THE EVIDENCE BASE

Abstract. Traumatic brain injury (TBI) is associated with long-term motor, cognitive, vestibular, and other functional impairments that adversely affect patients' independence, activities of daily living, and quality of life [1–3]. In the Ukrainian context, the relevance of this issue is further heightened by the growing need for rehabilitation among individuals affected by military actions, particularly service members with combined traumatic injuries [4]. Physical therapy after TBI should be individualized, function-oriented, and integrated into a multidisciplinary rehabilitation program [1–3].

Strength (resistance) exercises may play an important role in restoring mobility, sit-to-stand performance, gait, and balance; however, their implementation in physical

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

therapy gym settings is often challenging for patients with pronounced motor and cognitive impairments [3; 6]. The aquatic environment, owing to buoyancy, hydrostatic pressure, water viscosity, and the possibility of graded resistance, may provide favorable conditions for performing motor tasks. At the same time, the number of studies specifically addressing the isolated application of strength exercises in water after TBI remains limited, which necessitates a critical analysis of available and related evidence [5; 7–13].

The aim of this review was to synthesize and critically appraise data from the scientific literature regarding the feasibility, clinical potential, and safety of strength (resistance) exercises performed in water as a component of comprehensive physical therapy after TBI. A review of 16 scientific sources was conducted, including clinical guidelines, randomized controlled trials, systematic reviews, and meta-analyses [1–16].

Available evidence indicates that aquatic therapy after TBI has been studied primarily within the framework of comprehensive rehabilitation programs, whereas direct evidence supporting the effectiveness of isolated aquatic resistance exercises remains limited. Findings from stroke rehabilitation and acquired brain injury populations may be considered only as indirect support and require cautious interpretation. Strength exercises performed in an aquatic environment may be regarded as a potentially promising component of comprehensive physical therapy after TBI; however, they should not be considered an independent treatment modality. Further high-quality randomized studies with clearly defined intervention protocols, exercise dosage, and safety criteria are warranted [3; 5; 6].

Keywords: traumatic brain injury; physical therapy; neurorehabilitation; aquatic therapy; strength exercises; resistance training; acquired brain injury; quality of life.

Постановка проблеми. Черепно-мозкова травма (ЧМТ) є значущою медико-соціальною проблемою, оскільки може призводити до тривалих рухових, когнітивних, поведінкових та інших функціональних обмежень, що негативно впливають на рівень незалежності, здатність до самообслуговування, участь у повсякденному житті та якість життя пацієнтів [1–3]. В українських умовах актуальність проблеми додатково посилюється потребою у реабілітації осіб, які постраждали внаслідок бойових дій, зокрема військовослужбовців із поєднаними травматичними ушкодженнями [4].

Для пацієнта після ЧМТ реабілітація часто означає не лише покращення сили чи ходи, а й відновлення відчуття контролю над власним тілом і повсякденним життям.

Реабілітація після ЧМТ має враховувати не лише руховий дефіцит, а й когнітивні, вестибулярні та поведінкові порушення. Настанови INCOG 2.0 підкреслюють складність когнітивних наслідків ЧМТ, необхідність індивідуалізованого оцінювання та міждисциплінарної організації допомоги [1]. Для

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

фізичного терапевта пацієнт після ЧМТ — це не лише порушена хода чи знижена м'язова сила. У практичній роботі доводиться одночасно враховувати втому, нестійкість уваги, страх падіння, емоційні або поведінкові реакції та здатність людини зрозуміти й безпечно виконати інструкцію [1; 3].

Силові (резистивні) вправи є важливим компонентом відновлення функціональної мобільності, оскільки здатність до вставання, перенесення ваги, підтримання рівноваги та ходи значною мірою залежить від сили м'язів нижніх кінцівок і тулуба. Рандомізоване дослідження балістичного резистивного тренування після ЧМТ продемонструвало подібний або кращий вплив на показники мобільності порівняно з небалістичною програмою реабілітації, однак ці дані отримано в умовах тренування у залі фізичної терапії [6]. Виконання інтенсивних вправ у таких умовах у пацієнтів із ЧМТ часто ускладнюється порушенням рівноваги, втомою, страхом падіння та когнітивними обмеженнями [1; 3]. У цьому контексті водне середовище розглядається як потенційно сприятливе для виконання рухових завдань завдяки частковому розвантаженню тіла, сенсорній підтримці та природному опору руху. Водночас прямих досліджень щодо ізольованого застосування силових вправ у воді після ЧМТ наразі недостатньо, що зумовлює необхідність поєднання різних груп доказів і обережної інтерпретації наявних даних [5–12].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування доказової бази щодо застосування силових вправ у воді після черепно-мозкової травми (ЧМТ) потребує чіткого розмежування різних груп наукових джерел. До прямих належать дослідження, присвячені реабілітації після ЧМТ, фізичній активності та резистивному тренуванню в цій категорії пацієнтів, а також публікації, у яких аналізується застосування гідрокінезотерапії безпосередньо у пацієнтів із ЧМТ [3; 5; 6; 14; 15]. Непрямі джерела представлені роботами з гідрокінезотерапії після інсульту, програмами вправ при acquired brain injury та дослідженнями водного резистивного тренування в інших клінічних популяціях [7–13].

Важливе методологічне значення має систематичний огляд Jolliffe та співавторів, у якому узагальнено клінічні настанови з реабілітації після інсульту та інших набутих уражень головного мозку [11]. Це джерело дозволяє обґрунтувати обережне залучення суміжних доказів у контексті ЧМТ, однак не може розглядатися як пряме підтвердження ефективності водних вправ у цієї популяції. Роль фізичної активності після помірної та тяжкої ЧМТ систематизовано в огляді з метааналізом Johnson та співавторів, де продемонстровано потенціал структурованих програм рухової активності за умов значної неоднорідності втручань і загальної обмеженості доказової бази [3]. Додаткові допоміжні дані надають дослідження, присвячені аеробному тренуванню та організації фізичної активності після ЧМТ [14; 15].

Пряме обґрунтування силового компонента реабілітації після ЧМТ наведено в рандомізованому дослідженні Williams та співавторів, у якому вивчали балістичне резистивне тренування [6]. Отримані результати свідчать про

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

клінічну доцільність силових навантажень для покращення мобільності, однак відповідні втручання реалізовувалися в умовах залу кінезотерапії, що не дозволяє безпосередньо переносити ці висновки на водне середовище. Єдиним прямим дослідженням застосування гідрокінезотерапії при тяжкій ЧМТ залишається робота Curcio та співавторів, у якій оцінювали ефекти комплексної гідрокінезотерапії в постгострому періоді нейрореабілітації [5]. Водночас у цьому дослідженні не аналізували ізольований протокол силових або резистивних вправ у воді.

Найбільший обсяг непрямих даних щодо водної терапії походить із досліджень реабілітації після інсульту, де систематичні огляди та метааналізи описують можливі позитивні зміни рівноваги, ходи, мобільності та функціональної незалежності пацієнтів [7–10]. Дані щодо програм вправ при acquired brain injury також підтримують загальну доцільність фізичної активності для покращення функціональної здатності та якості життя [12]. Водночас ці результати не є прямими доказами для пацієнтів з ЧМТ і можуть використовуватися лише як непряме обґрунтування. Таким чином, ключовою невирішеною проблемою залишається нестача прямих рандомізованих досліджень, присвячених саме ізольованим силовим вправам у водному середовищі після ЧМТ, що зумовлює те, що більшість наявних висновків ґрунтуються на поєднанні прямих, непрямих та допоміжних доказів [3; 5–13].

Мета статті та завдання. Метою статті є узагальнення й критичний аналіз наявних наукових даних щодо застосування силових вправ у воді в реабілітації пацієнтів із черепно-мозковою травмою та визначення місця цього підходу в структурі комплексної фізичної терапії.

Для досягнення поставленої мети проаналізовано клінічні особливості ЧМТ як стану, що супроводжується тривалими руховими, когнітивними й функціональними обмеженнями, розглянуто роль фізичної активності та силового компонента реабілітації, а також оцінено потенційні переваги водного середовища для дозованого рухового тренування. Окрему увагу приділено розмежуванню прямих і непрямих доказів, аналізу безпекових аспектів занять у воді та узагальненню підходів до оцінювання результатів реабілітації.

Цей огляд не має на меті сформувати готовий клінічний протокол водного резистивного тренування після ЧМТ. Його завдання полягає в узагальненні наявних доказів, поясненні можливих механізмів дії водного середовища та визначенні тих обмежень, які слід враховувати під час клінічного застосування й планування подальших досліджень.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У межах цієї статті терміни «водна терапія», «гідрокінезотерапія» та «вправи у водному середовищі» використовуються для опису фізіотерапевтичних втручань, що виконуються у воді. Водночас силові або резистивні вправи розглядаються як окремий компонент таких втручань, спрямований на подолання опору води або спеціального обладнання.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Черепно-мозкова травма (ЧМТ) характеризується значною клінічною неоднорідністю та може супроводжуватися поєднанням парезів, порушень м'язового тонусу, атаксії, вестибулярних розладів, когнітивних і поведінкових змін, а також підвищеної втомлюваності [1–3]. Саме поєднання рухового й когнітивного дефіциту відрізняє ЧМТ від багатьох інших неврологічних станів і суттєво ускладнює планування фізичної терапії [1; 3].

Настанови INCOG 2.0 підкреслюють необхідність індивідуалізованого підходу з урахуванням когнітивних функцій та узгодженої роботи фахівців різного профілю [1]. Для фізичної терапії це означає потребу адаптації інструкцій, поступового нарощування навантаження, контролю втоми та поведінкових реакцій, що має особливе значення під час занять у нетиповому середовищі, зокрема у воді [1; 3].

Фізична терапія після ЧМТ має бути функціонально спрямованою та орієнтованою на відновлення вставання, перенесення ваги, рівноваги, ходи, витривалості й участі в повсякденній активності [2; 3]. У цьому контексті силові вправи можуть бути важливим компонентом програми, за умови ретельного дозування й урахування загального стану пацієнта.

Силові та резистивні вправи спрямовані на відновлення здатності м'язів забезпечувати виконання рухів необхідних для виконання функціональних завдань, зокрема контролю пози, вставання та ходи [3; 6]. Рандомізоване дослідження Williams та співавторів продемонструвало клінічну доцільність балістичного резистивного тренування для покращення мобільності після ЧМТ [6]. Водночас це втручання здійснювалося в умовах залу кінезотерапії, тому його результати не можуть розглядатися як прямий доказ ефективності водних силових вправ.

Доповнюють цю доказову базу дослідження, присвячені аеробному тренуванню та організації фізичної активності після ЧМТ, які свідчать про можливість впровадження структурованих програм рухової активності, однак мають допоміжний характер у контексті силових вправ у воді [14; 15].

Особливість водного середовища полягає в тому, що воно не просто зменшує навантаження на тіло, а змінює самі умови виконання руху: пацієнт отримує додаткову підтримку, відчутний сенсорний зворотний зв'язок і природний опір, який можна дозувати через швидкість та амплітуду руху [5; 13]. Це може бути особливо важливим для пацієнтів із м'язовою слабкістю, нестійкістю або страхом падіння.

В'язкість води формує змінний опір, який залежить від швидкості руху та площі зануреної поверхні, що дозволяє поступово регулювати інтенсивність навантаження [13]. Водночас дослідження, які аналізують ці механізми, переважно стосуються інших категорій пацієнтів, а зокрема літніх людей, і не є прямими доказами ефективності силових вправ у воді після ЧМТ [13].

З практичної точки зору такі властивості водного середовища дають змогу реалізовувати силове навантаження не лише через спеціальне обладнання, а й

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

через зміну швидкості, амплітуди та напрямку руху. У практичному вимірі резистивні вправи у водному середовищі можуть включати контрольовані рухи нижніми кінцівками проти опору води, вправи з використанням водних гантелей, лопаток або інших засобів для збільшення площі опору, присідання чи напівприсідання у воді, крокові вправи, перенесення ваги тіла та завдання на підтримання рівноваги з поступовим ускладненням за рахунок швидкості руху, амплітуди або створення помірної турбулентності [5; 7–10; 13]. Водночас добір таких вправ має залежати від рівня постурального контролю, когнітивного стану, витривалості, здатності пацієнта виконувати інструкції та індивідуальних безпекових ризиків [1; 3; 5].

Пряма доказова база щодо застосування водних втручань після ЧМТ залишається обмеженою. Найбільш релевантним є рандомізоване контрольоване дослідження Curcio та співавторів, у якому оцінювали вплив комплексної гідрокінезотерапії в постгострому періоді нейрореабілітації пацієнтів із тяжкою ЧМТ [5]. Отримані результати свідчать про можливість використання водного середовища в цій категорії пацієнтів, однак дослідження не передбачало ізольованого водного резистивного протоколу.

За відсутності достатньої кількості прямих досліджень доцільно обережно враховувати непрямі дані з реабілітації після інсульту та acquired brain injury. Систематичні огляди й метааналізи повідомляють про можливі позитивні зміни рівноваги, ходи та функціональної незалежності під впливом водної терапії [7–10]. Водночас ці результати не можна автоматично переносити на популяцію з ЧМТ з огляду на відмінності клінічної картини [1; 3].

Безпека є ключовою умовою застосування водних вправ після ЧМТ. Когнітивні порушення, дезорієнтація, втома, запаморочення та поведінкові реакції потребують ретельного попереднього скринінгу й постійного контролю під час занять [1; 3]. Особливу увагу слід приділяти здатності пацієнта розуміти інструкції, підтримувати комунікацію та адекватно реагувати на зміну умов середовища [1].

Силові вправи у воді доцільно розглядати як допоміжний компонент комплексної програми реабілітації, а не як самостійний метод лікування. Їх застосування може бути корисним на етапах, коли тренування в залі фізичної терапії складно переноситься пацієнтом, однак відновлення функціональних навичок у реальних умовах гравітації залишається обов’язковим [3; 5; 6].

Таким чином, басейн може виконувати роль додаткового або перехідного середовища, що підтримує процес відновлення, але не замінює інші складові фізичної терапії.

Висновки. Проведений аналіз наявних наукових джерел дає підстави сформулювати такі висновки.

1. Силові вправи у водному середовищі мають теоретичне та частково клінічне обґрунтування для використання в комплексній фізичній терапії після ЧМТ. Їх потенціал пов’язаний із поєднанням дозованого опору води, часткового

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

розвантаження тіла та можливості тренування рівноваги в контрольованих умовах.

2. Пряма доказова база щодо саме водного резистивного тренування після ЧМТ залишається обмеженою. Найближчими прямими доказами є дослідження гідрокінезотерапії при тяжкій ЧМТ, дані щодо силового тренування після ЧМТ у наземних умовах та дослідження фізичної активності після ЧМТ.

3. Дані з реабілітації після інсульту та acquired brain injury можуть використовуватися лише як непряме обґрунтування. Вони підтримують потенційний вплив водних вправ на рівновагу, ходу й функціональну незалежність, але не можуть автоматично переноситися на пацієнтів із ЧМТ через специфіку когнітивних, поведінкових і безпекових ризиків.

4. Силові вправи у воді не слід розглядати як основний метод відновлення. Їх доцільніше використовувати як допоміжний або перехідний компонент комплексної фізичної терапії, коли це відповідає функціональному стану пацієнта, його можливостям брати в процесі активну участь та є безпечним для нього.

5. Подальші дослідження мають бути спрямовані на розроблення чітких протоколів резистивного тренування у воді після ЧМТ із визначенням частоти, тривалості, інтенсивності, критеріїв включення, протипоказань і валідованих інструментів оцінювання результатів, зокрема рівноваги, функціональної незалежності, витривалості та якості життя.

Література

1. Bayley M. T., Janzen S., Harnett A., Teasell R., Patsakos E., Marshall S., Bragge P., Velikonja D., Kua A., Douglas J., Togher L., Ponsford J., McIntyre A. INCOG 2.0 Guidelines for Cognitive Rehabilitation Following Traumatic Brain Injury: Methods, Overview, and Principles. Journal of Head Trauma Rehabilitation. 2023. Vol. 38, No. 1. P. 7–23. DOI: 10.1097/HTR.0000000000000838.

2. Романюк О. Р., Нагорна О. Б., Ярмошевич О. С. Фізична терапія, ерготерапія пацієнтів після черепно-мозкової травми закритого типу. Public Health Journal. 2025. Вип. 2 (8). С. 142–149. DOI: 10.32782/pub.health.2025.2.19.

3. Johnson L., Williams G., Sherrington C., Pilli K., Chagpar S., Auchettl A., Beard J., Gill R., Vassallo G., Rushworth N., Tweedy S., Simpson G., Scheinberg A., Clanchy K., Tiedemann A., Hassett L. The effect of physical activity on health outcomes in people with moderate-to-severe traumatic brain injury: a rapid systematic review with meta-analysis. BMC Public Health. 2023. Vol. 23. Article 63. DOI: 10.1186/s12889-022-14935-7.

4. Мельніков А. В., Гороховський А. В., Костян Я. М. Сучасні види реабілітації для постраждалих від війни військовослужбовців. Молодий вчений. 2023. № 11 (123). С. 23–26. DOI: 10.32839/2304-5809/2023-11-123-27.

5. Curcio A., Temperoni G., Tramontano M., De Angelis S., Iosa M., Mommo F., Cochi G., Formisano R. The effects of aquatic therapy during post-acute neurorehabilitation in patients with severe traumatic brain injury: a preliminary randomized controlled trial. Brain Injury. 2020. Vol. 34, No. 12. P. 1630–1635. DOI: 10.1080/02699052.2020.1825809.

6. Williams G., Hassett L., Clark R., Bryant A. L., Morris M. E., Olver J., Ada L. Ballistic resistance training has a similar or better effect on mobility than non-ballistic exercise rehabilitation

ISSN 2786-4952 Online

in people with a traumatic brain injury: a randomised trial. Journal of Physiotherapy. 2022. Vol. 68, No. 4. P. 262–268. DOI: 10.1016/j.jphys.2022.09.004.

7. Veldema J., Jansen P. Aquatic therapy in stroke rehabilitation: systematic review and meta-analysis. Acta Neurologica Scandinavica. 2021. Vol. 143, No. 3. P. 221–241. DOI: 10.1111/ane.13371.

8. Iliescu A. M., McIntyre A., Wiener J., Iruthayarajah J., Lee A., Caughlin S., Teasell R. Evaluating the effectiveness of aquatic therapy on mobility, balance, and level of functional independence in stroke rehabilitation: a systematic review and meta-analysis. Clinical Rehabilitation. 2020. Vol. 34, No. 1. P. 56–68. DOI: 10.1177/0269215519880955.

9. Li D., Chen P. Effects of aquatic exercise and land-based exercise on cardiorespiratory fitness, motor function, balance, and functional independence in stroke patients: a meta-analysis of randomized controlled trials. Brain Sciences. 2021. Vol. 11, No. 8. Article 1097. DOI: 10.3390/brainsci11081097.

10. Nayak P., Mahmood A., Natarajan M., Hombali A., Prashanth C. G., Solomon J. M. Effect of aquatic therapy on balance and gait in stroke survivors: a systematic review and meta-analysis. Complementary Therapies in Clinical Practice. 2020. Vol. 39. Article 101110. DOI: 10.1016/j.ctcp.2020.101110.

11. Jolliffe L., Lannin N. A., Cadilhac D. A., Hoffmann T. Systematic review of clinical practice guidelines to identify recommendations for rehabilitation after stroke and other acquired brain injuries. BMJ Open. 2018. Vol. 8, No. 2. Article e018791. DOI: 10.1136/bmjopen-2017-018791.

12. Pérez-Rodríguez M., Gutiérrez-Suárez A., Rubio-Arias J. Á., Andreu-Caravaca L., Pérez-Tejero J. Effects of exercise programs on functional capacity and quality of life in people with acquired brain injury: a systematic review and meta-analysis. Physical Therapy. 2023. Vol. 103, No. 1. Article pzac153. DOI: 10.1093/ptj/pzac153.

13. Chen Y., Lan Y., Zhao A., Wang Z., Yang L. High-intensity interval swimming improves cardiovascular endurance, while aquatic resistance training enhances muscular strength in older adults. Scientific Reports. 2024. Vol. 14. Article 25241. DOI: 10.1038/s41598-024-75894-0.

14. Wender C. L. A., Sandroff B. M., Krch D., Wylie G., Cirnigliaro C. M., Wecht J., Chiaravalloti N. D., DeLuca J. The preliminary effects of moderate aerobic training on cognitive function in people with TBI and significant memory impairment: a proof-of-concept randomized controlled trial. Neurocase. 2021. Vol. 27, No. 5. P. 430–435. DOI: 10.1080/13554794.2021.1990964.

15. Ding K., Tarumi T., Tomoto T., Bell K. R., Madden C., Dieppa M., Cullum C. M., Zhang S., Zhang R. A proof-of-concept trial of a community-based aerobic exercise program for individuals with traumatic brain injury. Brain Injury. 2021. Vol. 35, No. 2. P. 233–240. DOI: 10.1080/02699052.2020.1865569.

16. von Steinbüchel N., Wilson L., Gibbons H., Hawthorne G., Höfer S., Schmidt S., Bullinger M., Maas A., Neugebauer E., Powell J., von Wild K., Zitnay G., Bakx W., Christensen A. L., Koskinen S., Sarajuuri J., Formisano R., Sasse N., Truelle J.-L., QOLIBRI Task Force. Quality of Life after Brain Injury (QOLIBRI): scale development and metric properties. Journal of Neurotrauma. 2010. Vol. 27, No. 7. P. 1167–1185. DOI: 10.1089/neu.2009.1076.

References:

1.Bayley MT, Janzen S, Harnett A, Teasell R, Patsakos E, Marshall S, Bragge P, Velikonja D, Kua A, Douglas J, Togher L, Ponsford J, McIntyre A. INCOG 2.0 Guidelines for Cognitive Rehabilitation Following Traumatic Brain Injury: Methods, Overview, and Principles. *Journal of Head Trauma Rehabilitation*. 2023;38(1):7–23. doi:10.1097.HTR.0000000000000838.

2. Romaniuk OR, Nahorna OB, Yarmoshevych OS. Fizychna terapiia, erhoterapiia patsiientiv pislia cherepno-mozkovoi travmy zakrytoho typu [Physical therapy and occupational therapy of

patients after closed traumatic brain injury]. *Public Health Journal*. 2025;2(8):142–149. doi:10.32782/pub.health.2025.2.19. [in Ukrainian].

3.Johnson L, Williams G, Sherrington C, Pilli K, Chagpar S, Auchettl A, Beard J, Gill R, Vassallo G, Rushworth N, Tweedy S, Simpson G, Scheinberg A, Clanchy K, Tiedemann A, Hassett L. The effect of physical activity on health outcomes in people with moderate-to-severe traumatic brain injury: a rapid systematic review with meta-analysis. *BMC Public Health*. 2023;23:63. doi:10.1186/s12889-022-14935-7.

4.Melnikov AV, Horokhovskyi AV, Kostian YaM. Suchasni vydy reabilitatsii dlia postrazhdalykh vid viiny viiskovosluzhbovtsiv [Modern types of rehabilitation for servicemen affected by war]. *Molodyi vchenyi*. 2023;11(123):23–26. doi:10.32839/2304-5809/2023-11-123-27. [in Ukrainian].

5.Curcio A, Temperoni G, Tramontano M, De Angelis S, Iosa M, Mommo F, Cochi G, Formisano R. The effects of aquatic therapy during post-acute neurorehabilitation in patients with severe traumatic brain injury: a preliminary randomized controlled trial. *Brain Injury*. 2020;34(12):1630–1635. doi:10.1080/02699052.2020.1825809.

6.Williams G, Hassett L, Clark R, Bryant AL, Morris ME, Olver J, Ada L. Ballistic resistance training has a similar or better effect on mobility than non-ballistic exercise rehabilitation in people with a traumatic brain injury: a randomised trial. *Journal of Physiotherapy*. 2022;68(4):262–268. doi:10.1016/j.jphys.2022.09.004.

7.Veldema J, Jansen P. Aquatic therapy in stroke rehabilitation: systematic review and meta-analysis. *Acta Neurologica Scandinavica*. 2021;143(3):221–241. doi:10.1111/ane.13371.

8.Iliescu AM, McIntyre A, Wiener J, Iruthayarajah J, Lee A, Caughlin S, Teasell R. Evaluating the effectiveness of aquatic therapy on mobility, balance, and level of functional independence in stroke rehabilitation: a systematic review and meta-analysis. *Clinical Rehabilitation*. 2020;34(1):56–68. doi:10.1177/0269215519880955.

9.Li D, Chen P. Effects of aquatic exercise and land-based exercise on cardiorespiratory fitness, motor function, balance, and functional independence in stroke patients: a meta-analysis of randomized controlled trials. *Brain Sciences*. 2021;11(8):1097. doi:10.3390/brainsci11081097.

10.Nayak P, Mahmood A, Natarajan M, Hombali A, Prashanth CG, Solomon JM. Effect of aquatic therapy on balance and gait in stroke survivors: a systematic review and meta-analysis. *Complementary Therapies in Clinical Practice*. 2020;39:101110. doi:10.1016/j.ctcp.2020.101110.

11.Jolliffe L, Lannin NA, Cadilhac DA, Hoffmann T. Systematic review of clinical practice guidelines to identify recommendations for rehabilitation after stroke and other acquired brain injuries. *BMJ Open*. 2018;8(2):e018791. doi:10.1136/bmjopen-2017-018791.

12.Pérez-Rodríguez M, Gutiérrez-Suárez A, Rubio-Arias JÁ, Andreu-Caravaca L, Pérez-Tejero J. Effects of exercise programs on functional capacity and quality of life in people with acquired brain injury: a systematic review and meta-analysis. *Physical Therapy*. 2023;103(1):pzac153. doi:10.1093/ptj/pzac153.

13.Chen Y, Lan Y, Zhao A, Wang Z, Yang L. High-intensity interval swimming improves cardiovascular endurance, while aquatic resistance training enhances muscular strength in older adults. *Scientific Reports*. 2024;14:25241. doi:10.1038/s41598-024-75894-0.

14.Wender CLA, Sandroff BM, Krch D, Wylie G, Cirnigliaro CM, Wecht J, Chiaravalloti ND, DeLuca J. The preliminary effects of moderate aerobic training on cognitive function in people with TBI and significant memory impairment: a proof-of-concept randomized controlled trial. *Neurocase*. 2021;27(5):430–435. doi:10.1080/13554794.2021.1990964.

15.Ding K, Tarumi T, Tomoto T, Bell KR, Madden C, Dieppa M, Cullum CM, Zhang S, Zhang R. A proof-of-concept trial of a community-based aerobic exercise program for individuals with traumatic brain injury. *Brain Injury*. 2021;35(2):233–240. doi:10.1080/02699052.2020.1865569.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

16.von Steinbüchel N, Wilson L, Gibbons H, Hawthorne G, Höfer S, Schmidt S, Bullinger M, Maas A, Neugebauer E, Powell J, von Wild K, Zitnay G, Bakx W, Christensen AL, Koskinen S, Sarajuuri J, Formisano R, Sasse N, Truelle JL, QOLIBRI Task Force. Quality of Life after Brain Injury (QOLIBRI): scale development and metric properties. *Journal of Neurotrauma*. 2010;27 (7):1167–1185. doi:10.1089/neu.2009.1076.

Дата першого надходження статті до видання: 01.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 15.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК: 616.831-001.46-089.844-036.838-089.87:616.832-005.4-089.12(477) (048.8)

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2547-2563

Глухенький Марк Юлійович нейрохірург, аспірант, Державна установа «Інститут нейрохірургії імені акад. А. П. Ромоданова Національної академії медичних наук України», м. Київ, https://orcid.org/0009-0006-8080-7526

Каджая Микола Володимирович доктор медичних наук, нейрохірург, завідувач відділення черепно-мозкової травми, її наслідків і ліквородинамічних порушень, Державна установа «Інститут нейрохірургії імені акад. А. П. Ромоданова Національної академії медичних наук України», м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-3301-7373

ПІЗНІ ПІСЛЯОПЕРАЦІЙНІ УСКЛАДНЕННЯ ДЕКОМПРЕСІЙНОЇ КРАНІЕКТОМІЇ У КОНТЕКСТІ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ НЕЙРОХІРУРГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ЗА ТЯЖКИХ ВОГНЕПАЛЬНИХ ПОРАНЕНЬ ГОЛОВНОГО МОЗКУ

Анотація. Обґрунтовано організаційно-клінічний підхід до підвищення ефективності нейрохірургічної допомоги пацієнтам із тяжкими вогнепальними пораненнями головного мозку після декомпресійної краніектомії. Актуальність роботи зумовлена тим, що декомпресійна краніектомія є життєрятівним втручанням у гострому періоді тяжкої черепно-мозкової травми, однак після стабілізації стану пацієнт переходить у проміжний післяопераційний період, у якому зберігається ризик пізніх ускладнень: посттравматичної гідроцефалії, синдрому трепанованого черепа, субдуральних і субгалеальних ліквор них скупчень, запалого шкірно-апоневротичного клаптя та парадоксальної мозкової грижі.

Мета роботи полягає у визначенні практично значущої тривалості проміжного післяопераційного періоду до проведення краніопластики як складової «хірургічної реабілітації» та в обґрунтуванні маршруту раннього нейрохірургічного нагляду.

Матеріал і методи. Проведено проспективне одноцентрове обсерваційне дослідження 100 пацієнтів із вогнепальними пораненнями головного мозку, які лікувалися у ДУ «Інститут нейрохірургії імені акад. А. П. Ромоданова НАМН України» у 2022–2025 роках. Пацієнтів розподілено за маршрутом і строком надходження після первинної хірургічної обробки та декомпресійної краніекто-мії: раннє переведення до нейрохірургічного стаціонару, надходження з неврологічних, реабілітаційних або паліативних відділень, а також направлення медичними частинами військових підрозділів. Проаналізовано клінічний стан,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

розмір кісткового дефекту, інтервал між декомпресійною краніектомією і краніопластикою, потребу у вентрикуло-перитонеальному шунтуванні, послідовність виконання краніопластики та шунтування, а також частоту ускладнень. Завершені випадки краніопластики становили 85 спостережень; у 30 пацієнтів посттравматична гідроцефалія потребувала ліквороншунтувального втручання.

Результати засвідчили, що раннє перебування пацієнта в полі зору нейрохірурга забезпечує своєчасніше виявлення порушень ліквородинаміки та дає змогу планувати краніопластику у клінічно обґрунтовані терміни. Затримка закриття кісткового дефекту понад 6 місяців асоціювалася з більшою частотою посттравматичної гідроцефалії та синдрому трепанованого черепа.

Персоналізована тактика визначення послідовності краніопластики і вентрикуло-перитонеального шунтування дала змогу уникнути екстрааксіальних скупчень рідини або крові та інфікування імплантатів у підгрупі пацієнтів із гідроцефалією.

У висновку запропоновано розглядати краніопластику не лише як реконструктивне втручання, а як завершальний елемент проміжного післяопераційного періоду та важливий інструмент відновного лікування.

Ключові слова: вогнепальні поранення головного мозку; декомпресійна краніектомія; краніопластика; посттравматична гідроцефалія; вентрикуло-перитонеальне шунтування; проміжний післяопераційний період; хірургічна реабілітація.

Hlukhenkyi Mark Yuliyovych neurosurgeon, PhD student, State Institution "Romodanov Neurosurgery Institute of the National Academy of Medical Sciences of Ukraine", Kyiv, https://orcid.org/0009-0006-8080-7526

Kadzhaya Mykola Volodymyrovych neurosurgeon, Doctor of Medical Sciences, Head of the Department of Traumatic Brain Injury, Its Consequences and Liquorodynamic Disorders, State Institution "Romodanov Neurosurgery Institute of the National Academy of Medical Sciences of Ukraine", Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-3301-7373

LATE POSTOPERATIVE COMPLICATIONS OF DECOMPRESSIVE CRANIECTOMY IN THE CONTEXT OF IMPROVING THE EFFECTIVENESS OF NEUROSURGICAL CARE FOR SEVERE TRAUMATIC BRAIN INJURIES

Abstract. The article substantiates an organizational and clinical approach to improving neurosurgical care for patients with severe gunshot brain injuries after decompressive craniectomy. The relevance of the study is determined by the fact that decompressive craniectomy is a life-saving intervention in the acute phase of severe traumatic brain injury; however, after initial stabilization, the patient enters an interim

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

postoperative period in which the risk of late complications remains clinically significant. These complications include post-traumatic hydrocephalus, syndrome of the trephined, subdural and subgaleal fluid collections, sinking skin-flap syndrome, and paradoxical brain herniation.

The aim of the study was to define the clinically relevant duration of the interim postoperative period before cranioplasty as a component of “surgical rehabilitation” and to justify a route of early neurosurgical follow-up. A prospective single-center observational study included 100 patients with gunshot brain injuries treated at the State Institution “Romodanov Neurosurgery Institute of the National Academy of Medical Sciences of Ukraine” during 2022–2025. Patients were stratified according to the route and timing of admission after primary surgical treatment and decompressive craniectomy: early transfer to a neurosurgical hospital, admission from neurological, rehabilitation, or palliative care departments, and referral by medical units of military formations. Clinical status, skull defect size, the interval between decompressive craniectomy and cranioplasty, the need for ventriculoperitoneal shunting, the sequence of cranioplasty and shunting, and postoperative complications were analyzed. Completed cranioplasty cases accounted for 85 observations; 30 patients required cerebrospinal fluid shunting due to post-traumatic hydrocephalus.

The results showed that early continuous neurosurgical supervision enables timely detection of cerebrospinal fluid circulation disorders and allows cranioplasty to be planned within clinically justified timeframes. Delayed closure of the skull defect beyond 6 months was associated with higher rates of post-traumatic hydrocephalus and syndrome of the trephined. A personalized strategy for determining the sequence of cranioplasty and ventriculoperitoneal shunting made it possible to avoid extra-axial fluid or blood collections and implant infection in the subgroup of patients with hydrocephalus.

In conclusion the findings support considering cranioplasty not only as a reconstructive procedure but also as the final element of the interim postoperative period and an important instrument of restorative treatment.

Keywords: gunshot brain injuries; decompressive craniectomy; cranioplasty; post-traumatic hydrocephalus; ventriculoperitoneal shunting; interim postoperative period; surgical rehabilitation.

Постановка проблеми. Сучасні бойові дії супроводжуються значною кількістю тяжких проникаючих вогнепальних поранень головного мозку, для яких характерні висока енергія ушкодження, мультифокальність травматичного ураження, поєднання первинного механічного пошкодження з вторинними ішемічними, інфекційними та ліквородинамічними порушеннями. За таких умов декомпресійна краніектомія (ДК) є одним із ключових життєрятівних втручань, оскільки дає змогу контролювати внутрішньочерепну гіпертензію і зменшити ризик фатального дислокаційного синдрому. Водночас видалення фрагмента кісток черепа створює новий етап клінічного менеджменту: після гострого

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

періоду пацієнт переходить у проміжний післяопераційний період (ППП), протягом якого зберігається високий ризик пізніх ускладнень ДК.

Практична проблема полягає в тому, що саме в ППП пацієнти часто залишають нейрохірургічний стаціонар і надалі перебувають у неврологічних, реабілітаційних або паліативних відділеннях, де пізні ускладнення ДК можуть бути виявлені несвоєчасно. Посттравматична гідроцефалія (ПТГ), синдром трепанованого черепа, субдуральні та субгалеальні лікворні скупчення, запалий шкірно-апоневротичний клапоть і парадоксальна мозкова грижа здатні істотно погіршувати результати відновного лікування, маскуватися під прояви тяжкого первинного ушкодження та відтерміновувати функціональне відновлення. Отже, ефективність нейрохірургічної допомоги визначається не тільки якістю первинної операції, а й маршрутизацією пацієнта після ДК, своєчасністю нейровізуалізаційного моніторингу, раннім виявленням ПТГ та обґрунтованим строком краніопластики (КП).

Краніопластика у цьому контексті має розглядатися не лише як реконструктивне чи косметичне втручання. Вона відновлює анатомічну цілісність черепа, нормалізує локальні умови мозкового кровотоку та ліквородинаміки, зменшує вплив атмосферного тиску на незахищений мозок і може бути складовою «хірургічної реабілітації». Тому визначення оптимальної тривалості ППП і контрольних точок до КП має прямий зв'язок із важливими практичними завданнями військової медицини, нейрохірургії та нейрореабілітації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дослідженнях, присвячених бойовим ушкодженням склепіння черепа, підкреслюється, що вогнепальні, вибухові та уламкові поранення формують складні кістково-мозкові дефекти, які потребують міждисциплінарної реконструктивної тактики [1]. Оновлення підходів до менеджменту проникаючої травми головного мозку пов'язане з ранньою нейрохірургічною декомпресією, профілактикою ліквореї, контролем вторинного ушкодження та плануванням реконструкції черепа після стабілізації стану [2]. Дані щодо бойових проникаючих уражень головного мозку демонструють, що агресивна спеціалізована допомога у військових і цивільних нейрохірургічних центрах може покращувати виживаність і функціональні результати навіть за тяжких механізмів ушкодження [3].

Після ДК виникає окремий спектр ранніх і пізніх ускладнень. До ранніх ускладнень належать геморагічні та ранові проблеми, ліквorея, судоми, зовнішня мозкова грижа та інфекції; до пізніх — порушення ліквородинаміки, гідроцефалія, субдуральні гігроми, синдром трепанованого черепа та парадоксальні дислокаційні стани [4–7]. У реабілітаційній практиці ПТГ має особливе значення, оскільки вона може маніфестувати вже після виписки з гострого нейрохірургічного стаціонару та бути помилково інтерпретована як наслідок первинного дифузного ураження мозку [8, 9].

Оцінка стану свідомості та результатів лікування у пацієнтів із тяжкою черепно-мозковою травмою традиційно спирається на шкалу ком Глазго, шкалу

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

наслідків Глазго та класифікацію тривалих розладів свідомості [10–14]. Для реконструктивного етапу важливими є також критерії синдрому трепанованого черепа, класифікація кісткових дефектів за площею, форма шкірного клаптя над дефектом і консенсусна класифікація строків КП: ультрарання, рання, проміжна та відстрочена [15–18].

Окремим дискусійним питанням залишається послідовність КП і вентрикуло-перитонеального шунтування (ВПШ) у пацієнтів із ПТГ. У частині досліджень одночасне виконання КП і ВПШ пов'язували з меншою частотою повторних втручань і внутрішньолікарняних інфекцій [22], тоді як інші автори повідомляли про вищий ризик післяопераційних ускладнень за одномоментної стратегії [23, 24]. Запропоновано індивідуалізований підхід із використанням програмованих клапанів і урахуванням форми шкірного клаптя, вираженості вентрикуломегалії та ризику надмірного дренування [25, 26]. Європейська експертна панель у 2024 році наголосила на необхідності диференціації посттравматичної вентрикуломегалії та справжньої ПТГ, а також на доцільності обережного вибору послідовності втручань [27]. Невирішеною залишається організаційна частина проблеми: коли саме пацієнт після ДК має повертатися до нейрохірурга, як часто має виконуватися КТ-контроль і коли КП повинна розглядатися як активний етап відновного лікування.

Мета статті — обґрунтувати підвищення ефективності нейрохірургічної допомоги за тяжких вогнепальних поранень головного мозку шляхом визначення тривалості проміжного післяопераційного періоду до проведення краніопластики як етапу «хірургічної реабілітації», що забезпечує своєчасне виявлення, профілактику та лікування пізніх післяопераційних ускладнень декомпресійної краніектомії. Для досягнення цієї мети поставлено такі завдання: охарактеризувати маршрути надходження пацієнтів після первинної хірургічної обробки і ДК; порівняти строки КП та ВПШ у різних клініко-організаційних групах; оцінити частоту ПТГ, синдрому трепанованого черепа та інших пізніх ускладнень залежно від часу закриття кісткового дефекту; сформулювати практичні контрольні точки нейрохірургічного спостереження у ППП.

Виклад основного матеріалу. Проведено проспективне одноцентрове обсерваційне дослідження 100 пацієнтів із тяжкими вогнепальними пораненнями головного мозку після первинної хірургічної обробки та ДК. Пацієнти лікувалися і спостерігалися у ДУ «Інститут нейрохірургії імені акад. А. П. Ромоданова НАМН України» у 2022–2025 роках. До аналізу включали пацієнтів із кістковими дефектами черепа після ДК, яким виконували КП, а за наявності показань — ліквороншунтувальні втручання. Для аналізу строків КП використано 85 завершених випадків краніопластики; загальна клініко-організаційна характеристика наведена для всієї когорти 100 пацієнтів.

Пацієнтів поділено на три групи залежно від маршруту та часу надходження. До групи 1 увійшли 32 пацієнти, переведені до нейрохірургічного стаціонару через 3–7 діб після первинної операції; через тяжкість травми або

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

інфекційні ускладнення вони тривалий час перебували у відділенні реанімації та інтенсивної терапії або у відділенні нейротравми. До групи 2А увійшли 44 пацієнти, які надходили через 2–9 місяців після ДК із неврологічних, реабілітаційних або паліативних відділень. До групи 2Б увійшли 24 пацієнти, направлені медичними частинами військових підрозділів для планової КП, переважно у відносно задовільному стані та без ознак гідроцефалії.

Оцінювали клінічний стан, рівень свідомості за шкалою ком Глазго, наявність тривалого розладу свідомості, розмір кісткового дефекту, форму шкірного клаптя, інтервал між ДК і КП, потребу у ВПШ, послідовність КП і ВПШ, післяопераційні інфекційні та ліквородинамічні ускладнення. Кістковий дефект класифікували за площею: малий — до 25 см², середній — 25–100 см², великий — понад 100 см². Час КП класифікували відповідно до консенсусного підходу: ультрарання — до 6 тижнів, рання — 6 тижнів – 3 місяці, проміжна — 3–6 місяців, відстрочена — понад 6 місяців після ДК [18].

КП виконували з використанням індивідуально виготовлених 3D-моделюваних імплантатів, переважно титанових. У пацієнтів із ПТГ застосовували ВПШ, за можливості — з програмованими клапанами, що давало змогу післяопераційно коригувати тиск пропускання спинномозкової рідини. Профілактику інфекційних ускладнень проводили з урахуванням клінічної ситуації, попередніх інфекційних епізодів і мікробіологічних даних. Статистичний аналіз передбачав описову статистику, порівняння груп за категоріальними та кількісними змінними, а також інтерпретацію клінічно значущих відмінностей; критичним рівнем значущості вважали p = 0,05.

Результати. У групі раннього переведення переважали пацієнти з тяжчим перебігом первинної травми. При госпіталізації до ДУ «ІНХ НАМН» 19 пацієнтів групи 1 мали оцінку за ШКГ ≤ 8 балів, а 13 пацієнтів — 9–13 балів. У групі 2А домінували хворі після етапів неврологічного, реабілітаційного або паліативного лікування; серед них спостерігалися психоорганічні зміни різного ступеня, вегетативний стан і стан мінімальної свідомості. Група 2Б характеризувалася найкращим вихідним функціональним станом: усі пацієнти мали ШКГ 14–15 балів із незначною психоорганічною симптоматикою або без істотного порушення свідомості (табл. 1).

Таблиця 1

Клініко-організаційні характеристики пацієнтів залежно від часу та маршруту надходження

Показник	***Група 1 (n=32)***	***Група 2А (n=44)***	***Група 2Б (n=24)***	***Разом (n=100)***
Час від ДК до надходження, діб, Me [IQR]	5 [3–7]	150 [90–270]	135 [60–210]	60 [7–210]

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Показник	***Група 1 (n=32)***	***Група 2А (n=44)***	***Група 2Б (n=24)***	***Разом (n=100)***
ШКГ ≤ 8 балів при госпіталізації, n (%)	19 (59,4)	—	—	19 (19,0)
ШКГ 9–13 балів при госпіталізації, n (%)	13 (40,6)	—	—	13 (13,0)
Психоорганічні зміни різного ступеня, n (%)	—	26 (59,1)	—	26 (26,0)
ШКГ 14–15 балів із незначною психоорганічною симптоматикою, n (%)	—	—	24 (100,0)	24 (24,0)
Вегетативний стан при госпіталізації, n (%)	—	4 (9,1)	—	4 (4,0)
Стан мінімальної свідомості, n (%)	—	6 (13,6)	—	6 (6,0)
Великий кістковий дефект > 100 см², n (%)	6 (18,8)	8 (18,2)	1 (4,2)	15 (15,0)
ПТГ, що потребувала ВПШ, n (%)	16 (50,0)	14 (31,8)	—	30 (30,0)

Примітка. ДК — декомпресійна краніектомія; ДУ «ІНХ НАМН» — ДУ «Інститут нейрохірургії імені акад. А. П. Ромоданова НАМН України»; ШКГ — шкала ком Глазго; ПТГ — посттравматична гідроцефалія; ВПШ — вентрикуло-перитонеальне шунтування; Me — медіана; IQR — міжквартильний розмах.

ПТГ, яка потребувала ВПШ, була зосереджена у групах 1 і 2А. У групі 1 це пов’язано з тяжкістю первинного ушкодження, більшою часткою значних порушень свідомості та інфекційних ускладнень, але також із системним нейрохірургічним моніторингом, який давав змогу раніше виявляти порушення ліквородинаміки. У групі 2А гідроцефалія частіше діагностувалася вже після тривалого перебування поза нейрохірургічним стаціонаром, що ускладнювало диференціацію між наслідками первинної травми, тривалим розладом свідомості та потенційно коригованою ліквородинамічною патологією.

У 85 завершених випадках КП термін між ДК і закриттям кісткового дефекту варіював від раннього етапу до відстроченого періоду понад 6 місяців.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Розподіл за строками КП продемонстрував, що найбільша частка пацієнтів потрапляла у проміжний інтервал 3–6 місяців, тоді як у відстроченому інтервалі понад 6 місяців істотно зростала частота синдрому трепанованого черепа і зберігалася висока частота ПТГ.

У пацієнтів, яким КП виконували у строк до 3 місяців, висока частота ПТГ відображала не шкідливість ранньої КП, а клінічну тяжкість цієї підгрупи та активне виявлення ліквородинамічних порушень у пацієнтів, які залишалися під безперервним нейрохірургічним наглядом. У проміжному інтервалі 3–6 місяців частота ПТГ була нижчою; цей період можна розглядати як клінічно прийнятне «вікно» для КП у пацієнтів без активної інфекції та прогресуючої зовнішньої мозкової грижі. Натомість відтермінування КП понад 6 місяців супроводжувалося найбільшою часткою синдрому трепанованого черепа, що узгоджується з накопиченням негативного впливу тривалого кісткового дефекту на гемодинаміку, ліквородинаміку та функціональний стан (табл. 2).

Таблиця 2

Розподіл пацієнтів за часом між декомпресійною краніектомією і краніопластикою та частота пізніх ускладнень

Інтервал між ДК і КП	Кількість пацієнтів, n (%)	Типовий час до КП, Me [IQR], міс.	ПТГ з ВПШ, n (%)	Синдром трепанованого черепа, n (%)	Інфекційні ускладнення, n (%)
≤ 3 місяців	15 (17,7)	2,8 [2,0–3,0]	12 (80,0)	3 (20,0)	9 (60,0)
3–6 місяців	42 (49,3)	4,5 [3,5–5,5]	5 (11,9)	9 (21,4)	2 (4,8)
> 6 місяців	28 (33,0)	9,0 [7,0–11,0]	13 (46,4)	17 (60,7)	—
Разом	85 (100,0)	—	30 (35,3)	29 (34,1)	11 (12,9)

Примітка. У таблиці наведено 85 завершених випадків краніопластики; відсотки у стовпцях ускладнень подано від кількості пацієнтів у відповідному часовому інтервалі.

Синдром трепанованого черепа у вигляді головного болю, метеозалежності, астено-невротичних скарг, запаморочення, відчуття «незахищеності» мозку та косметичного дефекту частіше реєструвався у пацієнтів, які зверталися пізніше третього місяця після ДК. За даними когорти, ця різниця була статистично значущою ($\chi^2 = 6,25$; $p = 0,01$), що підтримує профілактичну роль своєчасної КП. Парадоксальні дислокаційні стани були поодинокими, проте клінічно тяжкими; їх виникнення пов'язували з великими дефектами, вираженою деформацією шкірного клаптя та затримкою реконструктивного втручання.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У підгрупі 30 пацієнтів із ПТГ обидві хірургічні стратегії продемонстрували прийнятну клінічну ефективність. Одномоментне виконання КП і ВПШ або проведення цих втручань у межах однієї госпіталізації частіше застосовували тоді, коли гідроцефалія була очевидною, а ризик тривалого існування дефекту переважав ризик комбінованого втручання. Поетапну стратегію обирали у складніших клінічних ситуаціях або за потреби додаткового спостереження за ліквородинамікою. За індивідуалізованого вибору послідовності КП і ВПШ у підгрупі ПТГ не зафіксовано екстрааксіальних скупчень рідини чи крові та інфікування імплантату, що підкреслює значення персоналізованої тактики, а не механічного застосування одного універсального алгоритму (табл. 3).

Таблиця 3

Наслідки різних хірургічних стратегій у пацієнтів із посттравматичною гідроцефалією

Хірургічна стратегія	**Кількість пацієнтів, n (%)**	**Час від ДК до КП, Me [IQR], міс.**	**Покращення неврологічного стану або окремої симптоматики, n (%)**
Одномоментна КП + ВПШ або ВПШ із подальшою КП у межах однієї госпіталізації	18 (60,0)	4,0 [3,0–5,0]	12 (66,7)
Поетапна стратегія: спочатку ВПШ, потім відтермінована КП у різні строки госпіталізації	12 (40,0)	6,5 [5,0–9,0]	7 (58,3)
Разом	30 (100,0)	—	19 (63,3)

Примітка. КП — краніопластика; ВПШ — вентрикуло-перитонеальне шунтування; ДК — декомпресійна краніектомія; Me — медіана; IQR — міжквартильний розмах.

Найскладнішою залишалася група пацієнтів із тривалими розладами свідомості. У таких хворих клінічні критерії ефективності ВПШ менш очевидні, TAP-тест не завжди інформативний, а відстрочене надходження з великим кістковим дефектом і напруженим або деформованим клаптем знижує ймовірність швидкого функціонального покращення. Проте наявність вираженої вентрикуломегалії, деформації клаптя та ліквородинамічної нестабільності обґрунтовує активну нейрохірургічну оцінку навіть у пацієнтів із тяжким неврологічним статусом (табл. 4).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Таблиця 4

Основні предиктори пізніх ускладнень декомпресійної краніектомії та практичні кроки зниження ризику

Предиктор / клінічна ознака	Оціночна сила впливу	Практичний крок зниження ризику
Затримка КП понад 6 місяців	Висока	Планувати КП у межах 6–12 тижнів за наявності умов; за неможливості — не відтерміновувати понад 3–6 місяців без клінічної причини
Субдуральні або субгалеальні лікворні скупчення	Висока	Регулярний КТ-контроль, оцінка форми клаптя, своєчасне дренування або перегляд тактики ліквороводведення
Інфекційні ускладнення після ДК	Висока	Санація інфекційного процесу, антибіотикотерапія за чутливістю, відкладення КП до контролю активної інфекції
Ранні ознаки ПТГ	Висока	Клінічний моніторинг, КТ у динаміці, оцінка ходи й свідомості, TAP-тест за показаннями, своєчасне ВПШ
Гідроцефалія на момент планування КП	Висока	Планувати КП у зв'язку з ВПШ: одномоментно, у межах однієї госпіталізації або поетапно з програмованим клапаном
Великий кістковий дефект > 100 см²	Достатня	Уникати невиправдано великих дефектів на первинному етапі; застосовувати індивідуальні 3D-модельовані імплантати
Низький початковий бал за ШКГ	Достатня	Включати пацієнта до маршруту активного нейрохірургічного спостереження після стабілізації стану
Значне зміщення серединних структур на первинній КТ	Достатня	Ранній нейровізуалізаційний моніторинг після ДК та перегляд строків КП після регресу набряку

Примітка. КТ — комп’ютерна томографія; КП — краніопластика; ПТГ — посттравматична гідроцефалія; ВПШ — вентрикуло-перитонеальне шунтування.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Обговорення. Отримані результати підтверджують, що проміжний післяопераційний період після ДК у пацієнтів із вогнепальними пораненнями головного мозку не є пасивним очікуванням реконструкції. Це період високого ризику, у якому мають бути заплановані контрольні нейрохірургічні огляди, динамічна оцінка форми шкірного клаптя, КТ-моніторинг і скринінг ПТГ. Практично доцільно виділяти контрольні точки: протягом 1–2 тижнів після ДК — підтвердження регресу набряку та базову оцінку дефекту; на 4–6 тижні — пошук ранніх ознак ліквородинамічних порушень; у 6–12 тижнів — планування ранньої КП за відсутності активної інфекції; у 3–6 місяців — завершення реконструктивного етапу в більшості стабільних пацієнтів; після 6 місяців — розгляд КП як запізнілої хірургічної реабілітації з вищим ризиком спайкового процесу, синдрому трепанованого черепа та складнішого менінгоенцефалолізу.

Дані літератури щодо послідовності КП і ВПШ залишаються суперечливими. Ретроспективні дослідження демонструють як потенційні переваги одномоментного підходу [22], так і ризик більшої частоти ускладнень [23, 24]. Європейські консенсусні рекомендації схиляються до обережної диференціації ПТГ і вентрикуломегалії перед постійним шунтуванням [27]. Наші спостереження свідчать, що вирішальним є не формальне дотримання однієї схеми, а персоналізована оцінка ризику надмірного дренування, форми клаптя, ступеня вентрикуломегалії, інфекційного анамнезу та можливості післяопераційного регулювання клапана.

Використання індивідуально виготовлених титанових імплантатів є важливим технічним компонентом успішної КП, особливо за великих і краніобазальних дефектів. У нашій когорті це забезпечувало належну конгруентність імплантату й дефекту, стабільність фіксації та низьку частоту локальних інфекційних ускладнень. Разом з тим технічна доступність імплантатів не розв'язує головної організаційної проблеми: без маршруту раннього повернення пацієнта до нейрохірурга КП може бути виконана занадто пізно, коли вже сформувалися ліквородинамічні й функціональні ускладнення.

Таким чином, підвищення ефективності допомоги має базуватися на поєднанні трьох елементів: раннє включення нейрохірурга в мультидисциплінарну реабілітаційну команду, активний скринінг ПТГ і планування КП у межах обґрунтованого часового вікна. Для більшості пацієнтів за відсутності активної інфекції та прогресуючого набряку цільовим слід вважати період 6–12 тижнів або, принаймні, не пізніше 3–6 місяців після ДК.

Висновки.

1. Краніопластика є центральною ланкою розв'язання проблем, пов’язаних із пізніми післяопераційними ускладненнями ДК, і має розглядатися як елемент хірургічної реабілітації, а не лише як реконструктивне або косметичне втручання.

2. Раннє перебування пацієнта в полі зору нейрохірурга після ДК забезпечує своєчасніше виявлення ПТГ, дає змогу планувати ВПШ і КП у межах

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

однієї клінічної логіки та зменшує ризик запізнілого лікування ліквородинамічних ускладнень.

3. Затримка КП понад 6 місяців асоціюється з більшою частотою синдрому трепанованого черепа та високою частотою ПТГ, тому за відсутності активної інфекції та інших протипоказань доцільно планувати КП у межах 6–12 тижнів, а у більшості стабільних пацієнтів — не пізніше 3–6 місяців після ДК.

4. Персоналізований вибір послідовності КП і ВПШ, особливо з використанням програмованих клапанів, дозволяє адаптувати тактику до форми шкірного клаптя, ступеня вентрикуломегалії та ризику надмірного дренування. Подальші дослідження мають бути спрямовані на мультицентрову валідацію запропонованого маршруту «хірургічної реабілітації» після ДК, розроблення стандартизованих контрольних точок нейровізуалізації та оцінку довгострокових функціональних результатів.

Обмеження дослідження. Дослідження є одноцентровим обсерваційним і виконане в умовах спеціалізованого нейрохірургічного закладу, що обмежує можливість прямої екстраполяції результатів на всі етапи медичної евакуації. Окремі підгрупи, зокрема пацієнти з ПТГ, були відносно невеликими, а вибір послідовності КП і ВПШ визначався клінічною ситуацією, що створює ризик конфаундингу. Отримані висновки слід розглядати як клінічно обґрунтовані та придатні для подальшої валідації, але не як остаточний універсальний протокол.

Етичні аспекти. Дослідження проведено відповідно до принципів Гельсінської декларації та чинних національних вимог щодо клінічних досліджень і захисту персональних даних. Добровільну інформовану згоду отримано від пацієнтів або їхніх законних представників. Дослідження схвалене Комітетом з питань досліджень на людині ДУ «Інститут нейрохірургії імені акад. А. П. Ромоданова НАМН України» (протокол № 1 від 23 травня 2022 року).

Декларація про генеративний ШІ. Під час технічної адаптації рукопису до вимог журналу використано OpenAI ChatGPT (5.5 Pro Thinking Extended, Web Search) для мовного редагування, уніфікації структури рукопису та перевірки відповідності формальним вимогам подання. Інструменти генеративного ШІ не використовувалися для формування первинних клінічних даних, прийняття клінічних рішень, створення або зміни зображень чи визначення наукових висновків.

Автори перевірили, відредагували та затвердили остаточний текст і несуть повну відповідальність за його зміст, достовірність та оригінальність.

Інформація про фінансування. Дослідження виконано в межах фінансування видатками державного бюджету України і є фрагментом колективної науково-дослідної роботи ДУ «Інститут нейрохірургії імені акад. А. П. Ромоданова НАМН України» на тему: «Розробити організаційні та діагностично-лікувальні заходи при тяжких вогнепальних пораненнях головного мозку протягом проміжного післяопераційного періоду», номер державної реєстрації 0123U10067, КПКВК 6561040, термін виконання 2023–2025 роки.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Внесок авторів. Глухенький М. Ю. — виконання основних етапів дослідження, аналіз клінічного матеріалу, підготовка рукопису. Каджая М. В. — концептуалізація дослідження, наукове керівництво, клінічний нагляд і перевірка результатів.

Конфлікт інтересів. Автори засвідчують відсутність фактичного або потенційного конфлікту інтересів щодо результатів цього дослідження. Автори не отримували фінансової чи іншої заінтересованої підтримки від виробників краніальних імплантатів, шунтувальних систем або інших організацій, чия діяльність могла б вплинути на аналіз чи інтерпретацію результатів.

Подяки. Автори висловлюють щиру вдячність адміністрації Державної установи «Інститут нейрохірургії імені акад. А. П. Ромоданова Національної академії медичних наук України» за організаційне сприяння та створення належних умов для виконання дослідження. Автори також дякують Калмикову Олексію Олексійовичу, доктору медичних наук, професору кафедри внутрішніх та професійних хвороб Харківського національного медичного університету, директору ТОВ «Калмиков Консалтинг» і голові неурядової організації «Мережа медичних кластерів», за фахові консультації, надані під час підготовки рукопису, а також за його ґрунтовне науково-експертне оцінювання у методологічному контексті.

Первинні дані та матеріали. Первинну основу дослідження становили деідентифіковані дані клінічного спостереження, первинної медичної документації, нейровізуалізаційних обстежень і хірургічних протоколів. Узагальнені деідентифіковані дані можуть бути надані за обґрунтованим запитом до автора-кореспондента за умови дотримання вимог щодо конфіденційності та захисту персональних даних.

Література

1. Jeyaraj P. Cranial vault defects and deformities resulting from combat-related gunshot, blast and splinter injuries: how best to deal with them. Journal of Maxillofacial and Oral Surgery. 2020. Vol. 19, No. 2. P. 184–207. DOI: https://doi.org/10.1007/s12663-019-01258-1.

2. Hawryluk G. W. J., Selph S., Lumba-Brown A., Totten A. M., Ghajar J., Aarabi B. et al. Rationale and methods for updated guidelines for the management of penetrating traumatic brain injury. Neurotrauma Reports. 2022. Vol. 3, No. 1. P. 240–247. DOI: https://doi.org/10.1089/neur.2022.0008.

3. Sirko A., Pilipenko G., Romanukha D., Skrypnik A. Mortality and functional outcome predictors in combat-related penetrating brain injury treatment in a specialty civilian medical facility. Military Medicine. 2020. Vol. 185, No. 5–6. P. e774–e780. DOI: https://doi.org/10.1093/milmed/usz431.

4. Gopalakrishnan M. S., Shanbhag N. C., Shukla D. P., Konar S. K., Bhat D. I., Devi B. I. Complications of decompressive craniectomy. Frontiers in Neurology. 2018. Vol. 9. Article 977. DOI: https://doi.org/10.3389/fneur.2018.00977.

5. Chang V., Hartzfeld P., Langlois M., Mahmood A., Seyfried D. Outcomes of cranial repair after craniectomy. Journal of Neurosurgery. 2010. Vol. 112, No. 5. P. 1120–1124. DOI: https://doi.org/10.3171/2009.6.JNS09133.

ISSN 2786-4952 Online

6. Knorovsky K., Katuch V., Banoci J., Grega R., Magočová V., Sabo V. et al. Risk factors for hydrocephalus after decompressive craniectomy. Bratislava Medical Journal. 2025. Vol. 126. P. 1–7. DOI: https://doi.org/10.1007/s44411-024-00003-6.

7. Kumarasamy S., Garg K., Gurjar H., Praneeth K., Meena R., Doddamani R. et al. Complications of decompressive craniectomy: a case-based review. Indian Journal of Neurotrauma. 2023. Vol. 20. DOI: https://doi.org/10.1055/s-0043-1760724.

8. Kammersgaard L. P., Linnemann M., Tibæk M. Hydrocephalus following severe traumatic brain injury in adults: incidence, timing, and clinical predictors during rehabilitation. NeuroRehabilitation. 2013. Vol. 33, No. 3. P. 473–480. DOI: https://doi.org/10.3233/NRE-130980.

9. Denes Z., Barsi P., Szel I., Boros E., Fazekas G. Complication during postacute rehabilitation: patients with posttraumatic hydrocephalus. International Journal of Rehabilitation Research. 2011. Vol. 34, No. 3. P. 222–226. DOI: https://doi.org/10.1097/MRR.0b013e328346e87d.

10. Wilson L., Boase K., Nelson L. D., Temkin N. R., Giacino J. T., Markowitz A. J. et al. A manual for the Glasgow Outcome Scale-Extended interview. Journal of Neurotrauma. 2021. Vol. 38, No. 17. P. 2435–2446. DOI: https://doi.org/10.1089/neu.2020.7527.

11. Munakomi S., Margetis K., Iverson L. M. Glasgow Coma Scale. StatPearls. Treasure Island (FL): StatPearls Publishing, 2026. URL: http://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK513298/.

12. Keizer B., van Erp W. S. Prolonged disorders of consciousness: damaged brains, damaged minds? Brain & Spine. 2023. Vol. 3. Article 101712. DOI: https://doi.org/10.1016/j.bas.2022.101712.

13. Scolding N., Owen A. M., Keown J. Prolonged disorders of consciousness: a critical evaluation of the new UK guidelines. Brain. 2021. Vol. 144, No. 6. P. 1655–1660. DOI: https://doi.org/10.1093/brain/awab063.

14. Quiñones Ossa G. A., Durango Espinosa Y., Janjua T., Moscote-Salazar L., Agrawal A. Persistent vegetative state: an overview. Egyptian Journal of Neurosurgery. 2021. Vol. 36. Article 6. DOI: https://doi.org/10.1186/s41984-021-00111-3.

15. Sveikata L., Vasung L., El Rahal A., Bartoli A., Bretzner M., Schaller K. et al. Syndrome of the trephined: clinical spectrum, risk factors, and impact of cranioplasty on neurologic recovery in a prospective cohort. Neurosurgical Review. 2022. Vol. 45, No. 2. P. 1431–1443. DOI: https://doi.org/10.1007/s10143-021-01655-6.

16. Sahoo N. K., N. M. R., Tomar K., Bhat S. Classification of the residual cranial defects and selection of reconstruction materials. The Journal of Craniofacial Surgery. 2017. Vol. 28, No. 7. P. 1694–1701. DOI: https://doi.org/10.1097/SCS.0000000000003752.

17. Iaccarino C., Kolias A. G., Roumy L.-G., Fountas K., Adeleye A. O. Cranioplasty following decompressive craniectomy. Frontiers in Neurology. 2019. Vol. 10. Article 1357. DOI: https://doi.org/10.3389/fneur.2019.01357.

18. Iaccarino C., Kolias A., Adelson P. D., Rubiano A. M., Viaroli E., Buki A. et al. Consensus statement from the international consensus meeting on post-traumatic cranioplasty. Acta Neurochirurgica. 2021. Vol. 163, No. 2. P. 423–440. DOI: https://doi.org/10.1007/s00701-020-04663-5.

19. Ahmed M., Naseer H., Farhan M., Arshad M., Ahmad A. Fixed versus adjustable differential pressure valves in idiopathic normal pressure hydrocephalus treated with ventriculoperitoneal shunt: a systematic review and meta-analysis of proportion. Clinical Neurology and Neurosurgery. 2023. Vol. 230. Article 107754. DOI: https://doi.org/10.1016/j.clineuro.2023.107754.

20. Çorbacıoğlu Ş. K., Aksel G. Receiver operating characteristic curve analysis in diagnostic accuracy studies: a guide to interpreting the area under the curve value. Turkish Journal of Emergency Medicine. 2023. Vol. 23, No. 4. P. 195–198. DOI: https://doi.org/10.4103/tjem.tjem_182_23.

ISSN 2786-4952 Online

21. Mavrovounis G., Kalogeras A., Brotis A., Iaccarino C., Demetriades A. K., Fountas K. N. Incidence of post-traumatic hydrocephalus in traumatic brain injury patients that underwent DC versus those that were managed without DC: a systematic review and meta-analysis. Brain & Spine. 2021. Vol. 1. Article 100303. DOI: https://doi.org/10.1016/j.bas.2021.100303.

22. Rosinski C. L., Behbahani M., Geever B., Chaker A. N., Patel S., Chiu R. et al. Concurrent versus staged procedures for ventriculoperitoneal shunt and cranioplasty: a 10-year retrospective comparative analysis of surgical outcomes. World Neurosurgery. 2020. Vol. 143. P. e648–e655. DOI: https://doi.org/10.1016/j.wneu.2020.08.062.

23. Gill J. H., Choi H. H., Lee S. H., Jang K. M., Nam T. K., Park Y. S. et al. Comparison of postoperative complications between simultaneous and staged surgery in cranioplasty and ventriculoperitoneal shunt placement after decompressive craniectomy. Korean Journal of Neurotrauma. 2021. Vol. 17, No. 2. P. 100–107. DOI: https://doi.org/10.13004/kjnt.2021.17.e20.

24. Zhang X., Fang X., Gao A., Guan D., Guo C., Wang S. et al. Safety analysis of simultaneous cranioplasty and ventriculoperitoneal shunt placement. Turkish Neurosurgery. 2022. Vol. 32, No. 2. P. 195–203. DOI: https://doi.org/10.5137/1019-5149.JTN.30740-20.2.

25. Ting C.-W., Lu C.-H., Lan C.-M., Lee T.-H., Hsu S.-W., Su T.-M. Simultaneous cranioplasty and ventriculoperitoneal shunt placement in patients with traumatic brain injury undergoing unilateral decompressive craniectomy. Journal of Clinical Neuroscience. 2020. Vol. 79. P. 45–50. DOI: https://doi.org/10.1016/j.jocn.2020.07.015.

26. Zheng W.-J., Li L.-M., Hu Z.-H., Liao W., Lin Q.-C., Zhu Y.-H. et al. Complications in staged late titanium cranioplasty and ventriculoperitoneal shunting for patients with traumatic brain injury. World Neurosurgery. 2019. Vol. 127. P. e1166–e1171. DOI: https://doi.org/10.1016/j.wneu. 2019.04.079.

27. Iaccarino C., Chibbaro S., Sauvigny T., Timofeev I., Zaed I., Franchetti S. et al. Consensus-based recommendations for diagnosis and surgical management of cranioplasty and post-traumatic hydrocephalus from a European panel. Brain & Spine. 2024. Vol. 4. Article 102761. DOI: https://doi.org/10.1016/j.bas.2024.102761.

28. Corsini Campioli C., Challener D., Comba I. Y., Shah A., Wilson W. R., Sohail M. R. et al. Overview and risk factors for postcraniotomy surgical site infection: a four-year experience. Antimicrobial Stewardship & Healthcare Epidemiology. 2022. Vol. 2, No. 1. Article e14. DOI: https://doi.org/10.1017/ash.2021.258.

29. Policicchio D., Casu G., Dipellegrini G., Doda A., Muggianu G., Boccaletti R. Comparison of two different titanium cranioplasty methods: custom-made titanium prostheses versus precurved titanium mesh. Surgical Neurology International. 2020. Vol. 11. Article 148. DOI: https://doi.org/10.25259/SNI_35_2020.

References

1. Jeyaraj, P. (2020). Cranial vault defects and deformities resulting from combat-related gunshot, blast and splinter injuries: How best to deal with them. Journal of Maxillofacial and Oral Surgery, 19(2), 184–207. https://doi.org/10.1007/s12663-019-01258-1

2. Hawryluk, G. W. J., Selph, S., Lumba-Brown, A., Totten, A. M., Ghajar, J., Aarabi, B., et al. (2022). Rationale and methods for updated guidelines for the management of penetrating traumatic brain injury. Neurotrauma Reports, 3(1), 240–247. https://doi.org/10.1089/neur.2022.0008

3. Sirko, A., Pilipenko, G., Romanukha, D., & Skrypnik, A. (2020). Mortality and functional outcome predictors in combat-related penetrating brain injury treatment in a specialty civilian medical facility. Military Medicine, 185(5–6), e774–e780. https://doi.org/10.1093/milmed/usz431

4. Gopalakrishnan, M. S., Shanbhag, N. C., Shukla, D. P., Konar, S. K., Bhat, D. I., & Devi, B. I. (2018). Complications of decompressive craniectomy. Frontiers in Neurology, 9, 977. https://doi.org/10.3389/fneur.2018.00977

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

5. Chang, V., Hartzfeld, P., Langlois, M., Mahmood, A., & Seyfried, D. (2010). Outcomes of cranial repair after craniectomy. Journal of Neurosurgery, 112(5), 1120–1124. https://doi.org/10.3171/2009.6.JNS09133

6. Knorovsky, K., Katuch, V., Banoci, J., Grega, R., Magočová, V., Sabo, V., et al. (2025). Risk factors for hydrocephalus after decompressive craniectomy. Bratislava Medical Journal, 126, 1–7. https://doi.org/10.1007/s44411-024-00003-6

7. Kumarasamy, S., Garg, K., Gurjar, H., Praneeth, K., Meena, R., Doddamani, R., et al. (2023). Complications of decompressive craniectomy: A case-based review. Indian Journal of Neurotrauma, 20. https://doi.org/10.1055/s-0043-1760724

8. Kammersgaard, L. P., Linnemann, M., & Tibæk, M. (2013). Hydrocephalus following severe traumatic brain injury in adults: Incidence, timing, and clinical predictors during rehabilitation. NeuroRehabilitation, 33(3), 473–480. https://doi.org/10.3233/NRE-130980

9. Denes, Z., Barsi, P., Szel, I., Boros, E., & Fazekas, G. (2011). Complication during postacute rehabilitation: Patients with posttraumatic hydrocephalus. International Journal of Rehabilitation Research, 34(3), 222–226. https://doi.org/10.1097/MRR.0b013e328346e87d

10. Wilson, L., Boase, K., Nelson, L. D., Temkin, N. R., Giacino, J. T., Markowitz, A. J., et al. (2021). A manual for the Glasgow Outcome Scale-Extended interview. Journal of Neurotrauma, 38(17), 2435–2446. https://doi.org/10.1089/neu.2020.7527

11. Munakomi, S., Margetis, K., & Iverson, L. M. (2026). Glasgow Coma Scale. In StatPearls. StatPearls Publishing. Retrieved from http://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK513298/

12. Keizer, B., & van Erp, W. S. (2023). Prolonged disorders of consciousness: Damaged brains, damaged minds? Brain & Spine, 3, 101712. https://doi.org/10.1016/j.bas.2022.101712

13. Scolding, N., Owen, A. M., & Keown, J. (2021). Prolonged disorders of consciousness: A critical evaluation of the new UK guidelines. Brain, 144(6), 1655–1660. https://doi.org/10.1093/brain/awab063

14. Quiñones Ossa, G. A., Durango Espinosa, Y., Janjua, T., Moscote-Salazar, L., & Agrawal, A. (2021). Persistent vegetative state: An overview. Egyptian Journal of Neurosurgery, 36, 6. https://doi.org/10.1186/s41984-021-00111-3

15. Sveikata, L., Vasung, L., El Rahal, A., Bartoli, A., Bretzner, M., Schaller, K., et al. (2022). Syndrome of the trephined: Clinical spectrum, risk factors, and impact of cranioplasty on neurologic recovery in a prospective cohort. Neurosurgical Review, 45(2), 1431–1443. https://doi.org/10.1007/s10143-021-01655-6

16. Sahoo, N. K., N, M. R., Tomar, K., & Bhat, S. (2017). Classification of the residual cranial defects and selection of reconstruction materials. The Journal of Craniofacial Surgery, 28(7), 1694–1701. https://doi.org/10.1097/SCS.0000000000003752

17. Iaccarino, C., Kolias, A. G., Roumy, L.-G., Fountas, K., & Adeleye, A. O. (2019). Cranioplasty following decompressive craniectomy. Frontiers in Neurology, 10, 1357. https://doi.org/10.3389/fneur.2019.01357

18. Iaccarino, C., Kolias, A., Adelson, P. D., Rubiano, A. M., Viaroli, E., Buki, A., et al. (2021). Consensus statement from the international consensus meeting on post-traumatic cranioplasty. Acta Neurochirurgica, 163(2), 423–440. https://doi.org/10.1007/s00701-020-04663-5

19. Ahmed, M., Naseer, H., Farhan, M., Arshad, M., & Ahmad, A. (2023). Fixed versus adjustable differential pressure valves in idiopathic normal pressure hydrocephalus treated with ventriculoperitoneal shunt: A systematic review and meta-analysis of proportion. Clinical Neurology and Neurosurgery, 230, 107754. https://doi.org/10.1016/j.clineuro.2023.107754

20. Çorbacıoğlu, Ş. K., & Aksel, G. (2023). Receiver operating characteristic curve analysis in diagnostic accuracy studies: A guide to interpreting the area under the curve value. Turkish Journal of Emergency Medicine, 23(4), 195–198. https://doi.org/10.4103/tjem.tjem_182_23

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

21. Mavrovounis, G., Kalogeras, A., Brotis, A., Iaccarino, C., Demetriades, A. K., & Fountas, K. N. (2021). Incidence of post-traumatic hydrocephalus in traumatic brain injury patients that underwent DC versus those that were managed without DC: A systematic review and meta-analysis. Brain & Spine, 1, 100303. https://doi.org/10.1016/j.bas.2021.100303

22. Rosinski, C. L., Behbahani, M., Geever, B., Chaker, A. N., Patel, S., Chiu, R., et al. (2020). Concurrent versus staged procedures for ventriculoperitoneal shunt and cranioplasty: A 10-year retrospective comparative analysis of surgical outcomes. World Neurosurgery, 143, e648–e655. https://doi.org/10.1016/j.wneu.2020.08.062

23. Gill, J. H., Choi, H. H., Lee, S. H., Jang, K. M., Nam, T. K., Park, Y. S., et al. (2021). Comparison of postoperative complications between simultaneous and staged surgery in cranioplasty and ventriculoperitoneal shunt placement after decompressive craniectomy. Korean Journal of Neurotrauma, 17(2), 100–107. https://doi.org/10.13004/kjnt.2021.17.e20

24. Zhang, X., Fang, X., Gao, A., Guan, D., Guo, C., Wang, S., et al. (2022). Safety analysis of simultaneous cranioplasty and ventriculoperitoneal shunt placement. Turkish Neurosurgery, 32(2), 195–203. https://doi.org/10.5137/1019-5149.JTN.30740-20.2

25. Ting, C.-W., Lu, C.-H., Lan, C.-M., Lee, T.-H., Hsu, S.-W., & Su, T.-M. (2020). Simultaneous cranioplasty and ventriculoperitoneal shunt placement in patients with traumatic brain injury undergoing unilateral decompressive craniectomy. Journal of Clinical Neuroscience, 79, 45–50. https://doi.org/10.1016/j.jocn.2020.07.015

26. Zheng, W.-J., Li, L.-M., Hu, Z.-H., Liao, W., Lin, Q.-C., Zhu, Y.-H., et al. (2019). Complications in staged late titanium cranioplasty and ventriculoperitoneal shunting for patients with traumatic brain injury. World Neurosurgery, 127, e1166–e1171. https://doi.org/10.1016/j.wneu. 2019.04.079

27. Iaccarino, C., Chibbaro, S., Sauvigny, T., Timofeev, I., Zaed, I., Franchetti, S., et al. (2024). Consensus-based recommendations for diagnosis and surgical management of cranioplasty and post-traumatic hydrocephalus from a European panel. Brain & Spine, 4, 102761. https://doi.org/10.1016/j.bas.2024.102761

28. Corsini Campioli, C., Challener, D., Comba, I. Y., Shah, A., Wilson, W. R., Sohail, M. R., et al. (2022). Overview and risk factors for postcraniotomy surgical site infection: A four-year experience. Antimicrobial Stewardship & Healthcare Epidemiology, 2(1), e14. https://doi.org/ 10.1017/ash.2021.258

29. Policicchio, D., Casu, G., Dipellegrini, G., Doda, A., Muggianu, G., & Boccaletti, R. (2020). Comparison of two different titanium cranioplasty methods: Custom-made titanium prostheses versus precurved titanium mesh. Surgical Neurology International, 11, 148. https://doi. org/10.25259/SNI_35_2020

Дата першого надходження статті до видання: 29.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 15.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК: 614.2:616.831–009.1–053.2:615.47

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2564-2575

Голобуцька Наталія Богданівна лікар-травматолог, аспірант кафедри управління охороною здоров'я Національний університет охорони здоров'я України імені П. Л. Шупика, м. Київ, https://orcid.org/0009-0003-9519-7247

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ОРТОПЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ ДІТЯМ З ОРГАНІЧНИМИ УРАЖЕННЯМИ ГОЛОВНОГО МОЗКУ

Анотація. У статті представлено комплексне узагальнення сучасних підходів до організації ортопедичної допомоги дітям з органічними ураженнями головного мозку, що супроводжуються руховими порушеннями різного ступеня тяжкості. Проаналізовано основні етіологічні чинники, зокрема генетичні, перинатальні, інфекційні, травматичні, токсичні та екологічні впливи, які визначають складний багатофакторний характер патології. Встановлено, що рання діагностика відіграє ключову роль у підвищенні ефективності лікування, зокрема із застосуванням сучасних методів нейровізуалізації, таких як магнітно-резонансна та комп'ютерна томографія, що дозволяє своєчасно верифікувати структурні зміни головного мозку.

Обґрунтовано значення комплексної реабілітації як основного компонента медичної допомоги, що включає фізіотерапію, лікувальну фізичну культуру, ортопедичні втручання, медикаментозну терапію та використання допоміжних засобів. Поєднання різних реабілітаційних методів забезпечує синергічний ефект і сприяє більш повному відновленню рухових функцій. Особливу увагу приділено впровадженню інноваційних технологій, зокрема роботизованих систем, віртуальної та доповненої реальності, які сприяють активізації нейропластичності та підвищують ефективність реабілітації.

Підкреслено важливість мультидисциплінарного та індивідуалізованого підходу до лікування, що передбачає взаємодію лікарів, реабілітологів, психологів і соціальних працівників. Визначено, що соціально-економічні чинники та доступність медичної допомоги суттєво впливають на результати лікування. Обґрунтовано доцільність переходу від традиційної моделі до сучасної інтегрованої пацієнтоорієнтованої системи, що сприяє підвищенню ефективності лікування та покращенню якості життя дітей.

Ключові слова: органічні ураження головного мозку, діти, рухові порушення, ортопедична допомога, реабілітація, організація, модель.

Holobutska Natalia Bogdanivna traumatologist, postgraduate student of the Department of Health Care Management, P.L. Shupyk National University of Health Care of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0009-0003-9519-7247

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

MODERN APPROACHES TO THE ORGANIZATION OF ORTHOPEDIC CARE FOR CHILDREN WITH ORGANIC BRAIN LESIONS

Abstract. The article presents a comprehensive generalization of contemporary approaches to the organization of orthopedic care for children with organic brain lesions accompanied by motor impairments of varying severity. The main etiological factors are analyzed, including genetic, perinatal, infectious, traumatic, toxic, and environmental influences, which determine the complex multifactorial nature of the pathology. It is established that early diagnosis plays a key role in improving treatment effectiveness, particularly through the use of modern neuroimaging techniques such as magnetic resonance imaging and computed tomography, which enable timely verification of structural brain changes.

The importance of comprehensive rehabilitation as a fundamental component of medical care is substantiated. It includes physiotherapy, therapeutic exercise, orthopedic interventions, pharmacological treatment, and assistive devices. The combination of different rehabilitation methods provides a synergistic effect and contributes to more complete restoration of motor functions. Special attention is paid to the implementation of innovative technologies, including robotic systems, virtual and augmented reality, which enhance neuroplasticity and increase the effectiveness of rehabilitation.

The importance of a multidisciplinary and individualized approach to treatment is emphasized, involving collaboration among physicians, rehabilitation specialists, psychologists, and social workers. It is determined that socio-economic factors and access to healthcare significantly influence treatment outcomes. The feasibility of transitioning from a traditional care model to a modern integrated patient-centered system is substantiated, as it improves treatment effectiveness and enhances the quality of life of children.

Keywords: organic brain lesions, children, motor disorders, orthopedic care, rehabilitation, organization, model.

Постановка проблеми. Формування органічних уражень головного мозку у дітей зумовлене взаємодією численних етіологічних чинників. Поява подібних патологічних станів відбувається під впливом комплексу взаємопов’язаних чинників, серед яких провідне місце займають генетичні, інфекційні, травматичні, токсичні та екологічні фактори [1-3]. Важливо підкреслити, що ці чинники не діють ізольовано, а, як правило, що формує довготривалі функціональні обмеження та підвищує ризик стійких неврологічних дефіцитів.

Особливу роль у розвитку органічних уражень головного мозку відіграють комплекс факторів перинатальних умов, включаючи перебіг вагітності, пологів та рівень медичного супроводу. Гіпоксично-ішемічні ураження, внутрішньоутробні інфекції, передчасні пологи та ускладнення під час родового процесу можуть виступати ключовими тригерами патологічних змін [2,4]. Саме тоді

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

відбуваються критичні етапи формування нейрональних структур, міграції нейронів та встановлення міжнейронних зв'язків, що обмежує компенсаторні можливості нервової системи у подальшому постнатальному періоді.

Органічні ураження головного мозку характеризуються морфологічними порушеннями та функціональною дезорганізацією мозкових структур, які призводять до порушення нейрональних мереж, зниження нейропластичності та дисфункції регуляції рухових процесів [4]. Вони можуть виникати як у пренатальному, так і у постнатальному періодах, що визначає їх клінічну варіабельність і тяжкість проявів порушення нейропластичності, у свою чергу, обмежує здатність мозку до адаптації та відновлення, знижуючи ефективність відновлення рухових функцій навіть за умов інтенсивної терапії.

Розглянувши трактування поняття «органічні ураження головного мозку» вченими, ми пропонуємо своє трактування даного поняття: «Органічні ураження головного мозку - складні патологічні процеси, що включають структурні та функціональні зміни в мозку, викликані різними етіологічними факторами, такими як генетичні аномалії, інфекції, травми, запальні реакції та токсичні впливи. Дані ураження призводять до порушення нормального розвитку та функціонування центральної нервової системи у дітей, що супроводжується руховими порушеннями та іншими неврологічними дефіцитами». Таке визначення враховує багатогранність етіологічних факторів та підкреслює комплексний характер органічних уражень головного мозку, що дає змогу глибше розуміти природу цієї патології та сприяти розробці ефективних методів діагностики, лікування та реабілітації.

Генетичні механізми відіграють ключову роль у розвитку органічних уражень головного мозку. Порушення генетичного матеріалу, зокрема мутації, делеції та хромосомні аномалії, впливають на процеси нейрогенезу, міграції нейронів та формування синаптичних зв'язків [5].

Синдром Дауна є одним із найбільш досліджених прикладів генетичних порушень, що супроводжуються органічними змінами мозку. Трисомія 21-ї хромосоми призводить до порушення розвитку кори головного мозку, що проявляється когнітивними дефіцитами, гіпотонією та порушенням координації рухів [6]. Синдром Ретта, обумовлений мутацією гена MECP2, характеризується регресом психомоторного розвитку, втратою набутих навичок та появою тяжких рухових порушень, таких як дистонія та атаксія [7]. Нейрофіброматоз I типу, пов'язаний із мутаціями гена NF1, призводить до формування пухлин нервової системи та супроводжується когнітивними й моторними порушеннями [8].

Таким чином, генетичні фактори визначають не лише виникнення патології, але й її клінічний перебіг, що має важливе значення для ранньої діагностики та прогнозування.

В останні десятиліття значна увага приділяється впливу екологічних факторів на розвиток органічних уражень головного мозку. Забруднення навколишнього середовища, зокрема атмосферного повітря, є одним із ключових

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

факторів ризику. Дрібнодисперсні частки (PM2.5), озон та оксиди азоту здатні проникати через гематоенцефалічний бар'єр, спричиняючи нейрозапальні процеси, оксидативний стрес та пошкодження нейронів [9].

Дослідження підтверджують, що тривалий вплив забрудненого повітря асоціюється зі зниженням когнітивних функцій, порушенням поведінки та моторними дефіцитами у дітей [10]. Токсичні речовини, включаючи важкі метали, пестициди та промислові хімікати, також мають нейротоксичний ефект, що може призводити до незворотних змін у центральній нервовій системі.

Рання і точна верифікація патологічних змін визначає ефективність подальшої терапевтичної стратегії та реабілітації. Сучасні методи нейровізуалізації дозволяють детально оцінити структуру та функціональний стан мозку [11].

Магнітно-резонансна томографія (МРТ) є "золотим стандартом" діагностики, оскільки забезпечує високу роздільну здатність і дозволяє виявити навіть мінімальні структурні зміни. Комп'ютерна томографія (КТ) використовується для швидкої оцінки стану мозку в гострих випадках. Електроенцефалографія (ЕЕГ) дозволяє оцінити функціональну активність мозку та виявити порушення електричної активності. своєчасна верифікація патологічних змін дозволяє оптимізувати терапевтичну стратегію своєчасного втручання та значно підвищує результативність терапії покращення клінічних результатів.

Реабілітація дітей з органічними ураженнями головного мозку повинна бути комплексною, індивідуалізованою та міждисциплінарною .Основні компоненти включають: фізіотерапію , лікувальну фізкультуру, ортопедичні втручання, медикаментозне лікування. Раннє втручання довело свою ефективність у покращенні моторних функцій та зменшенні ступеня інвалідизації [12,14].

Сучасні підходи передбачають використання інноваційних технологій: роботизованих систем, віртуальної реальності, біоінженерних рішень Дані методи сприяють активізації нейропластичності, сприяючи формуванню нових моторних патернів та підвищенню рівня адаптації пацієнтів. Реабілітаційний процес базується на поєднанні фізіотерапевтичних, ортопедичних та медикаментозних підходів.

Таблиця 1

Ефективність методів реабілітації

Метод	**Охоплення (%)**	**Ефективність (%)**
Фізіотерапія	75	85
ЛФК	70	80
Медикаментозна терапія	65	75
Ортопедичні методи	60	70
Масаж	55	65

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Таким чином, потрібно визнати важливість організації комплексного підходу до реабілітації дітей з руховими порушеннями. Високі показники ефективності різних методів свідчать про необхідність їхнього поєднання для досягнення максимального результату. Комплексний підхід дозволяє забезпечити більш повноцінне відновлення рухових функцій та сприяє інтеграції дітей у соціальне середовище, покращуючи їхню загальну якість життя.

Відсутність доступу до високоякісної медичної допомоги для дітей з органічними ураженнями головного мозку має низку серйозних наслідків, що можуть значно впливати на здоров'я та якість життя дітей. Перш за все, недостатність своєчасної діагностики означає, що патологічні процеси у мозковій тканині можуть прогресувати без належного контролю, що ускладнює не тільки процес лікування, але й обмежує можливості для відновлення, оскільки втрачається час, коли втручання можуть бути найефективнішими

Економічні умови є надзвичайно важливим аспектом, який визначає можливості сімей у наданні належного догляду та реабілітації для дітей з руховими порушеннями. Доступність медичних послуг, спеціалізованих реабілітаційних програм, допоміжних пристроїв та якісної освіти значною мірою залежить від фінансових можливостей родини. ВООЗ наголошує на необхідності розвитку інтегрованих систем реабілітації та соціальної підтримки [13,18].

Фінансові можливості визначають, чи може сім'я отримувати необхідні медичні послуги для дитини. Високоякісна медична допомога включає діагностичні процедури, консультації вузькопрофільних спеціалістів, лікування та реабілітаційні заходи. Наприклад, регулярні візити до фізіотерапевта або ортопеда є важливими для моніторингу стану дитини та корекції реабілітаційної програми. Відсутність фінансових ресурсів може обмежити доступ до цих послуг, що негативно впливає на ефективність лікування та процес відновлення.

Різні допоміжні пристрої, такі як ортези, шини, крісла-коляски, спеціалізовані меблі та реабілітаційне обладнання, є необхідними для підтримки та покращення рухових функцій дитини. Висока вартість таких пристроїв може стати серйозною перешкодою для сімей з обмеженими фінансовими можливостями. Використання цих засобів допомагає запобігти розвитку вторинних ускладнень, таких як контрактури та деформації суглобів, покращити загальну мобільність дитини та підвищити її самостійність у повсякденному житті. Однак недостатня фінансова забезпеченість може призвести до того, що дитина не отримає належної підтримки, що ускладнює її реабілітацію.

Державна підтримка та соціальні програми можуть суттєво полегшити фінансовий тягар на сім'ї та забезпечити необхідні ресурси для догляду за дітьми з особливими потребами та може включати фінансову допомогу, пільги на медичні послуги, забезпечення допоміжними пристроями, підтримку у забезпеченні житлом та інші соціальні програми. Наприклад, державні програми можуть фінансувати спеціалізовані реабілітаційні центри, де діти отримують комплексну медичну допомогу та реабілітацію. Соціальні програми також

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

можуть забезпечити психоемоційну підтримку родин, що сприяє поліпшенню загального клімату в сім'ї та підвищенню ефективності реабілітації дитини.

Організація отопедичної допомоги дітям з руховими порушеннями при органічних ураженнях головного мозку є важливим аспектом комплексного лікування та реабілітації, що вимагає системного і багатопрофільного підходу. Органічні ураження головного мозку можуть бути спричинені різноманітними факторами, такими як генетичні аномалії, внутрішньоутробні інфекції, травми під час пологів або в ранньому дитинстві, а також вплив токсичних речовин. Патологічні стани призводять до широкого спектра моторних дефіцитів, серед яких спастичність, парези, паралічі, атаксія, дистонія та інші порушення, які значно впливають на здатність дитини до руху та виконання повсякденних завдань.

Досвід багатьох дослідників свідчить, що своєчасна діагностика та ефективне лікування органічних уражень головного мозку є надзвичайно важливими для зниження негативних наслідків цієї патології та покращення якості життя пацієнтів. Комплексний підхід до діагностики, що включає клінічні, інструментальні та лабораторні методи, дозволяє виявити ураження на ранніх стадіях та призначити адекватне лікування, яке сприятиме соціальній адаптації та інтеграції пацієнтів у суспільство. Удосконалення методів діагностики та терапії, а також розробка індивідуальних реабілітаційних програм є ключовими аспектами для досягнення цих цілей.

Таким чином, для досягнення максимальних результатів у лікуванні дітей з органічними ураженнями головного мозку необхідно забезпечити комплексний підхід, який включає фізіотерапію, ортези, масаж, лікувальну фізкультуру та медикаментозне лікування.

Впровадження індивідуальних реабілітаційних програм, адаптованих до потреб кожної дитини, дозволяє досягати значних успіхів у відновленні моторних функцій та покращенні якості життя пацієнтів. Комплексна оцінка результатів лікування та постійний моніторинг стану здоров'я дітей забезпечують ефективність реабілітаційних заходів та сприяють їхній соціальній адаптації та інтеграції в суспільство.

Системні проблеми охорони здоров’я, зокрема дефіцит кадрів і перевантаження медичних працівників, негативно впливають на якість медичної допомоги [19]. Професійний дистрес медиків часто пов’язаний із моральною травмою, що виникає внаслідок неможливості забезпечити належний рівень допомоги в умовах обмежених ресурсів [20].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливі аспекти організації ортопедичної допомоги дітям з органічними ураженнями головного мозку висвітлюються у працях J. Volpe, K. Nelson, E. Blair, M. Johnston, A. Barkovich, I. Novak, P. Rosenbaum та інших дослідників. У наукових джерелах розглянуто етіологічні чинники органічних уражень головного мозку, роль генетичних, перинатальних, інфекційних, травматичних, токсичних та екологічних факторів,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

а також значення ранньої діагностики, нейровізуалізації та комплексної реабілітації дітей із руховими порушеннями.

Виклад основного матеріалу. Встановлено, що ефективність лікування дітей з органічними ураженнями головного мозку значною мірою залежить від ранньої діагностики та своєчасного початку реабілітаційних заходів.

Використання сучасних методів нейровізуалізації, зокрема магнітно-резонансної та комп'ютерної томографії, дозволяє точно визначити характер і ступінь ураження мозкових структур.

Комплексна реабілітація включає фізіотерапію, лікувальну фізкультуру, ортопедичні методи, медикаментозне лікування та масаж. Поєднання цих підходів забезпечує більш виражений терапевтичний ефект порівняно з ізольованим застосуванням окремих методів.

Сучасна модель ортопедичної допомоги дітям з органічними ураженнями головного мозку базується на мультидисциплінарному підході, що передбачає взаємодію лікарів, реабілітологів, психологів та соціальних працівників. Індивідуалізація лікування дозволяє враховувати особливості клінічного перебігу у кожного пацієнта. Впровадження інноваційних технологій, зокрема роботизованих систем, віртуальної та доповненої реальності, сприяє підвищенню ефективності реабілітації.

Соціально-економічні чинники визначають доступність медичної допомоги та впливають на результати лікування, що підкреслює необхідність комплексного підходу.

Отримані результати підтверджують, що сучасні підходи до надання ортопедичної допомоги дітям з органічними ураженнями головного мозку потребують переходу від традиційної моделі до комплексної, мультидисциплінарної та індивідуалізованої системи лікування за індивідуальними протоколами надання медичної допомоги. Встановлено, що ізольоване застосування окремих методів, зокрема лише медикаментозної терапії або стандартної фізіотерапії, не забезпечує достатнього рівня функціонального відновлення, що узгоджується з даними сучасних досліджень у сфері реабілітології.

Клінічні результати значною мірою визначаються своєчасністю виявлення патологічних змін та раннім початком реабілітаційних заходів. Використання сучасних методів нейровізуалізації, таких як магнітно-резонансна та комп'ютерна томографія, дозволяє не лише виявити структурні зміни мозку, але й прогнозувати функціональні порушення, що створює передумови для раннього початку реабілітаційних заходів. Відомо, що саме в ранньому віці зберігається максимальний потенціал нейропластичності, що забезпечує кращі результати відновлення рухових функцій.

Важливим результатом дослідження є підтвердження ефективності комплексного підходу до реабілітації. Синергічне застосування різних реабілітаційних методів забезпечує більш виражений терапевтичний ефект ортопедичних втручань та медикаментозної підтримки забезпечує синергічний ефект, який

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

значно перевищує результати застосування окремих методів та пояснюється впливом на різні ланки патологічного процесу - від нейрофізіологічних механізмів до функціональних рухових патернів.

Таблиця 2

Порівняльна характеристика традиційної
та вдосконаленої моделей ортопедичної допомоги

Традиційна модель	**Критерій**	**Вдосконалена модель**	**Критерій**
Стандартний, уніфікований	Підхід до лікування	Індивідуалізований	Підхід до лікування
Обмежена	Діагностика	Розширена (МРТ, КТ)	Діагностика
Фізіотерапія, ЛФК	Реабілітація	Комплексна (ЛФК, кінезіотерапія, VR, роботика)	Реабілітація
Мінімальне	Використання технологій	Інноваційні технології (VR, AR, роботика)	Використання технологій
Обмежена	Психологічна підтримка	Інтегрована	Психологічна підтримка
Частково	Соціальна адаптація	Системна	Соціальна адаптація
Обмежена	Мультидисциплінарність	Повна взаємодія спеціалістів	Мультидисциплінарність
Епізодичний	Моніторинг	Безперервний (електронні системи)	Моніторинг
Помірна	Ефективність	Висока	Ефективність

Особливої уваги заслуговує впровадження інноваційних технологій у реабілітаційний процес. Роботизовані системи, віртуальна та доповнена реальність, а також біоінженерні рішення відкривають нові можливості для відновлення рухових функцій. Застосування інноваційних систем сприяє підвищенню мотивації пацієнтів, забезпечує точність виконання рухів та дозволяє індивідуалізувати навантаження. Крім того, такі технології створюють умови для багаторазового повторення рухових актів, що є критично важливим для формування нових нейрональних зв’язків.

Мультидисциплінарний підхід, який передбачає взаємодію лікарів, фізіотерапевтів, психологів, педагогів та соціальних працівників, є фундаментом сучасної моделі допомоги. Така координація дозволяє враховувати не лише

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

медичні, але й психологічні, соціальні та освітні потреби дитини. Встановлено, що інтеграція психологічної підтримки сприяє зниженню рівня тривожності, підвищенню мотивації до лікування та покращенню комплаєнсу.

Таблиця 3

Вплив компонентів реабілітації на функціональні результати

Компонент	**Основний ефект**	**Клінічний результат**
Фізіотерапія	Покращення м’язового тонусу	Зниження спастичності
ЛФК / кінезіотерапія	Формування рухових навичок	Покращення координації
Роботизована терапія	Точність рухів	Відновлення моторики
VR / AR	Підвищення мотивації	Залученість пацієнта
Психологічна підтримка	Зниження тривожності	Підвищення контактності
Соціальна підтримка	Адаптація	Інтеграція в суспільство

Соціальний аспект реабілітації також має вагоме значення. Забезпечення доступу до освітніх програм, соціальної адаптації та підтримки сім’ї сприяє інтеграції дітей у суспільство та покращує довгострокові результати лікування. Водночас соціально-економічні чинники залишаються одним із основних бар’єрів ефективної реабілітації, що потребує уваги з боку системи охорони здоров’я та державної політики.

Окремо слід відзначити роль цифрових технологій у моніторингу стану пацієнтів. Використання електронних медичних записів та мобільних додатків дозволяє здійснювати безперервний контроль за перебігом захворювання, оцінювати ефективність лікування та своєчасно коригувати терапевтичні заходи, що сприяє персоналізації лікування та підвищенню ефективності лікування.

Отримані результати обґрунтовують доцільність впровадження вдосконаленої моделі ортопедичної допомоги, яка забезпечує підвищення функціональних результатів лікування та покращення якості життя пацієнтів. Дана модель дозволяє підвищити результативність терапії, покращити функціональні результати та якість життя дітей з органічними ураженнями головного мозку.

Разом з тим, отримані результати слід розглядати з урахуванням певних обмежень, зокрема залежності ефективності лікування від доступності сучасних технологій та ресурсів системи охорони здоров’я, що підкреслює необхідність подальших досліджень, спрямованих на оптимізацію організації медичної допомоги та впровадження стандартизованих протоколів лікування.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Висновки.

Органічні ураження головного мозку у дітей мають складну, багатофакторну етіологію, оскільки формуються під впливом поєднання генетичних, перинатальних, інфекційних, травматичних та екологічних чинників. Важливу роль у підвищенні ефективності лікування відіграє рання діагностика, яка дозволяє своєчасно виявити патологічні зміни та розпочати терапевтичні заходи в період максимальної нейропластичності мозку. Доведено, що найкращі функціональні результати досягаються за умов застосування комплексної реабілітації, яка передбачає поєднання різних методів лікування, зокрема фізіотерапії, лікувальної фізкультури, ортопедичних втручань та медикаментозної терапії.

Ефективність медичної допомоги значною мірою залежить від мультидисциплінарного підходу, що ґрунтується на взаємодії лікарів різних спеціальностей, реабілітологів, психологів і соціальних працівників. Важливим напрямом сучасної реабілітації є впровадження інноваційних технологій, таких як роботизовані системи та віртуальна реальність, які сприяють більш ефективному відновленню рухових функцій. Оптимізація моделі ортопедичної допомоги, орієнтованої на індивідуальні потреби пацієнта, дозволяє покращити клінічні результати та якість життя дітей. Водночас суттєве значення має соціальна підтримка, яка сприяє швидшій адаптації дитини та її інтеграції в суспільство.

Література:

1. Volpe JJ. *Neurology of the Newborn*. 6th ed. Philadelphia: Elsevier; 2018.
2. Nelson KB, Blair E. Prenatal factors in singletons with cerebral palsy. *Lancet Neurol*. 2015;14(5):530–538. DOI:10.1016/S1474-4422(15)00045-4
3. Johnston MV. Clinical disorders of brain plasticity. *N Engl J Med*. 2004; 351:236–245. DOI:10.1056/NEJMra040377
4. Barkovich AJ. *Pediatric Neuroimaging*. 6th ed. Lippincott Williams & Wilkins; 2019.
5. Schwartz T, et al. Genetic mechanisms of neurodevelopmental disorders. *Brain Dev*. 2017;39(1):1–10. DOI: 10.1016/j.braindev.2016.08.005
6. Bull MJ. Down syndrome. *Pediatrics*. 2020;145(6): e20193752. DOI:10.1542/peds.2019-3752
7. Neul JL, et al. Rett syndrome: revised diagnostic criteria. *Ann Neurol*. 2010;68(6):944–950. DOI:10.1002/ana.22124
8. Friedman JM. Neurofibromatosis 1. *Neurology*. 2012;79(9):1–8.
DOI: 10.1212/WNL.0b013e3182661f9c
9. Block ML, Calderón-Garcidueñas L. Air pollution: mechanisms of neuroinflammation. *Trends Neurosci*. 2012;35(9):506–516.
DOI: 10.1016/j.tins.2012.05.009
10. Calderón-Garcidueñas L, et al. Air pollution and brain damage. *Environ Health Perspect*. 2015;123(7):713–722. DOI:10.1289/ehp.1409122
11. Barkovich AJ. Neuroimaging in pediatric brain disorders. *Neuroimaging Clin N Am*. 2016;26(1):1–15. DOI: 10.1016/j.nic.2015.09.001

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

12. Novak I, et al. Early intervention in cerebral palsy. *Dev Med Child Neurol*. 2013;55(9):885–910. DOI:10.1111/dmcn.12224

13. World Health Organization. *Rehabilitation 2030: A Call for Action*. Geneva: WHO; 2017.

14. Rosenbaum P, et al. A report on the definition and classification of cerebral palsy. *Lancet*. 2007;369(9557):109–117. DOI:10.1016/S0140-6736(07) 60134-4

15. Shonkoff JP, Phillips DA. *From Neurons to Neighborhoods*. Washington: National Academy Press; 2000.

16. Grantham-McGregor S, et al. Developmental potential in early childhood. *Lancet*. 2007;369(9555):60–70. DOI:10.1016/S0140-6736(07)60032-4

17. Black MM, et al. Early childhood development coming of age. *Lancet*. 2017;389 (10064):77–90. DOI:10.1016/S0140-6736(16)31389-7

18. World Health Organization. *Nurturing care for early childhood development*. Geneva: WHO; 2018.

19. Aiken LH, et al. Nurse staffing and education. *Lancet*. 2014;383(9931):1824–1830. DOI:10.1016/S0140-6736(13)62631-8

20. Dean W, Talbot S, Dean A. Reframing clinician distress. *N Engl J Med*. 2019; 381:309–311. DOI:10.1056/NEJMp1901344

References:

1. Volpe JJ. *Neurology of the Newborn*. 6th ed. Philadelphia: Elsevier; 2018.

2. Nelson KB, Blair E. Prenatal factors in singletons with cerebral palsy. *Lancet Neurol*. 2015;14(5):530–538. DOI:10.1016/S1474-4422(15)00045-4

3. Johnston MV. Clinical disorders of brain plasticity. *N Engl J Med*. 2004; 351:236–245. DOI:10.1056/NEJMra040377

4. Barkovich AJ. *Pediatric Neuroimaging*. 6th ed. Lippincott Williams & Wilkins; 2019.

5. Schwartz T, et al. Genetic mechanisms of neurodevelopmental disorders. *Brain Dev*. 2017;39(1):1–10. DOI: 10.1016/j.braindev.2016.08.005

6. Bull MJ. Down syndrome. *Pediatrics*. 2020;145(6): e20193752. DOI:10.1542/peds.2019-3752

7. Neul JL, et al. Rett syndrome: revised diagnostic criteria. *Ann Neurol*. 2010;68(6):944–950. DOI:10.1002/ana.22124

8. Friedman JM. Neurofibromatosis 1. *Neurology*. 2012;79(9):1–8.
DOI: 10.1212/WNL.0b013e3182661f9c

9. Block ML, Calderón-Garcidueñas L. Air pollution: mechanisms of neuroinflammation. *Trends Neurosci*. 2012;35(9):506–516.
DOI: 10.1016/j.tins.2012.05.009

10. Calderón-Garcidueñas L, et al. Air pollution and brain damage. *Environ Health Perspect*. 2015;123(7):713–722. DOI:10.1289/ehp.1409122

11. Barkovich AJ. Neuroimaging in pediatric brain disorders. *Neuroimaging Clin N Am*. 2016;26(1):1–15. DOI: 10.1016/j.nic.2015.09.001

12. Novak I, et al. Early intervention in cerebral palsy. *Dev Med Child Neurol*. 2013;55(9):885–910. DOI:10.1111/dmcn.12224

13. World Health Organization. *Rehabilitation 2030: A Call for Action*. Geneva: WHO; 2017.

14. Rosenbaum P, et al. A report on the definition and classification of cerebral palsy. *Lancet*. 2007;369(9557):109–117. DOI:10.1016/S0140-6736(07) 60134-4

15. Shonkoff JP, Phillips DA. *From Neurons to Neighborhoods*. Washington: National Academy Press; 2000.

16. Grantham-McGregor S, et al. Developmental potential in early childhood. *Lancet*. 2007;369(9555):60–70. DOI:10.1016/S0140-6736(07)60032-4

ISSN 2786-4952 Online

17. Black MM, et al. Early childhood development coming of age. *Lancet*. 2017;389(10064):77–90. DOI:10.1016/S0140-6736(16)31389-7

18. World Health Organization. *Nurturing care for early childhood development*. Geneva: WHO; 2018.

19. Aiken LH, et al. Nurse staffing and education. *Lancet*. 2014;383(9931):1824–1830. DOI:10.1016/S0140-6736(13)62631-8

20. Dean W, Talbot S, Dean A. Reframing clinician distress. *N Engl J Med*. 2019; 381:309–311. DOI:10.1056/NEJMp1901344

Дата першого надходження статті до видання: 26.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 616-057:159.9:614.253.5

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2576-2591

Голубінська Ангеліна Русланівна магістр психології Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова, м.Вінниця, https://orcid.org/0009-0007-8237-2041

Чорна Валентина Володимирівна доктор. мед. наук, професор, директор навчально-наукового інституту Медсестринство, Вінницького національного медичного університету імені М.І.Пирогова, м. Вінниця, https://orcid.org/0000-0002-9525-0613

ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ПАЦІЄНТІВ ДО СТАЦІОНАРНОГО ЛІКУВАННЯ: ЗНАЧЕННЯ МЕДСЕСТРИНСЬКОГО СУПРОВОДУ

Анотація. У статті розглянуто проблему психологічної адаптації пацієнтів до умов стаціонарного лікування як важливий компонент ефективності медичної допомоги. Проаналізовано сучасні наукові підходи до розуміння адаптаційних процесів, визначено основні психологічні труднощі, з якими стикаються пацієнти під час госпіталізації, зокрема тривожність, страх, стрес, почуття невизначеності та соціальної ізоляції. Особливу увагу приділено ролі медсестринського супроводу у формуванні сприятливого психоемоційного стану пацієнтів. Висвітлено значення професійної комунікації, емпатії, психологічної підтримки та індивідуалізованого підходу з боку медичної сестри як ключових чинників успішної адаптації. Обґрунтовано, що медсестра виступає не лише як виконавець медичних процедур, а й як важливий суб'єкт психосоціальної допомоги, який забезпечує безперервність догляду та сприяє зниженню рівня психоемоційного напруження пацієнтів.

Мета дослідження: є проведення метааналізу сучасних наукових джерел щодо ефективності медсестринського супроводу у процесі психологічної адаптації пацієнтів до стаціонарного лікування, а також узагальнення ключових підходів, методів і факторів, що впливають на адаптаційні можливості пацієнтів.

Матеріали та методи дослідження: робота виконана шляхом метааналізу зарубіжних наукових досліджень, а також контент-аналізу публікацій у наукових базах SCOPUS, PubMed, поряд із матеріалами фахових видань. До цього огляду війшло 23 статей. Глибина пошуку склала 2004-2025 рр.

Результат. Результати аналізу сучасних наукових досліджень свідчать, що медсестринський супровід є ключовим чинником психологічної адаптації пацієнтів до стаціонарного лікування, сприяючи зниженню тривожності, стресу та покращенню психоемоційного стану. Найбільш ефективними є комплексні, індивідуалізовані інтервенції, що поєднують комунікативну, емоційну та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

психосоціальну підтримку з урахуванням біопсихосоціальних потреб пацієнта. Водночас встановлено, що якість медсестринської допомоги значною мірою залежить від психоемоційного стану самих медичних сестер та організаційних умов їхньої роботи. Отримані дані підкреслюють необхідність впровадження стандартизованих підходів і системної підтримки медсестринського персоналу для підвищення ефективності лікувального процесу.

Висновки. Медсестринський супровід є ключовим компонентом забезпечення психологічної стабілізації пацієнтів у стаціонарних умовах, оскільки поєднує емоційну підтримку, активне слухання, своєчасне інформування та формування довірливих терапевтичних взаємин, а найбільш ефективними виступають комплексні, пацієнтоорієнтовані інтервенції, що інтегрують психосоціальну підтримку, сенсорні методи впливу та залучення родини до процесу догляду, сприяючи зниженню рівня стресу й підвищенню якості життя пацієнтів.

Ключові слова: психологічна адаптація, стаціонарне лікування, медсестринський супровід, психоемоційний стан, пацієнт, комунікація, підтримка.

Holubinska Anhelina Ruslanivna Master of Psychology, Vinnytsia National Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsia, https://orcid.org/0009-0007-8237-2041

Chorna Valentina Volodymyrivna Doctor of Medical Sciences, Professor, Director of the Educational and Scientific Institute of Nursing, Vinnytsia National Medical University named after M.I. Pirogov, Vinnytsia, https://orcid.org/0000-0002-9525-0613

PSYCHOLOGICAL ADAPTATION OF PATIENTS TO INPATIENT CARE: THE IMPORTANCE OF NURSING SUPPORT

Abstract. The article addresses the issue of patients' psychological adaptation to inpatient care as an important component of healthcare effectiveness. Contemporary scientific approaches to understanding adaptation processes are analyzed, and the main psychological difficulties faced by patients during hospitalization are identified, including anxiety, fear, stress, feelings of uncertainty, and social isolation. Particular attention is paid to the role of nursing support in shaping a favorable psycho-emotional state of patients.

The importance of professional communication, empathy, psychological support, and an individualized approach on the part of the nurse as key factors of successful adaptation is highlighted. It is substantiated that the nurse acts not only as a provider of medical procedures but also as an important agent of psychosocial care who ensures continuity of care and contributes to reducing patients' psycho-emotional distress.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Objective: to conduct a meta-analysis of contemporary scientific sources regarding the effectiveness of nursing support in the process of patients' psychological adaptation to inpatient care, as well as to generalize key approaches, methods, and factors influencing patients' adaptive capacity.

Materials and Methods: The study was carried out through a meta-analysis of international scientific research and content analysis of publications indexed in the SCOPUS and PubMed databases, along with materials from professional journals. A total of 23 articles were included in the review. The search covered the period from 2004 to 2025.

Results. The findings indicate that nursing support is a key factor in patients' psychological adaptation to inpatient care, contributing to the reduction of anxiety and stress and improving psycho-emotional well-being. The most effective interventions are comprehensive and individualized approaches that combine communicative, emotional, and psychosocial support while considering patients' biopsychosocial needs. At the same time, it has been established that the quality of nursing care largely depends on the psycho-emotional state of nurses themselves and the organizational conditions of their work. The results emphasize the need to implement standardized approaches and provide systemic support for nursing staff to enhance the effectiveness of the treatment process.

Conclusions. Nursing support is a key component in ensuring the psychological stabilization of patients in inpatient settings, as it integrates emotional support, active listening, timely information provision, and the development of trusting therapeutic relationships. The most effective are comprehensive, patient-centered interventions that combine psychosocial support, sensory-based methods, and family involvement in the care process, thereby reducing stress levels and improving patients' quality of life.

Keywords: psychological adaptation, inpatient care, nursing support, psycho-emotional state, patient, communication, support.

Постановка проблеми.

Госпіталізація є значущим стресогенним чинником для пацієнтів, що супроводжується порушенням звичного способу життя, обмеженням соціальних контактів та виникненням тривоги, страху і невизначеності щодо перебігу захворювання та результатів лікування. Доведено, що перебування у стаціонарі може негативно впливати на психоемоційний стан пацієнтів, підвищуючи ризик розвитку тривожних і депресивних станів, що, у свою чергу, впливає на ефективність лікування та тривалість госпіталізації відомо з [11, С.485].

Психологічна адаптація пацієнтів до стаціонарного лікування розглядається як складний, багаторівневий процес, що охоплює формування ефективних стратегій подолання стресу, активізацію внутрішніх ресурсів особистості та залучення соціальної підтримки. Сучасні наукові підходи підкреслюють, що рівень психоемоційної підтримки з боку медичного персоналу та близького оточення є одним із ключових чинників, які зменшують негативний вплив

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

госпіталізації, сприяють стабілізації психічного стану пацієнтів і підвищують їхню прихильність до лікування.

Особливої актуальності ця проблема набуває у контексті адаптації пацієнтів похилого віку, для яких госпіталізація часто супроводжується зниженням автономності, підвищеним ризиком депресивних станів та соціальної ізоляції. У зв'язку з цим сучасні підходи до медсестринського супроводу повинні бути спрямовані на підтримку повсякденної активності пацієнтів, профілактику психоемоційних порушень, а також посилення взаємодії між пацієнтом, родиною та медичним персоналом.

Встановлено, що мотивація до відновлення та ефективної адаптації до умов стаціонару формується під впливом комплексу взаємопов'язаних внутрішніх і зовнішніх чинників. До внутрішніх належать психоемоційний стан пацієнта (зокрема рівень тривоги та депресії), когнітивні функції, самоефективність, самооцінка, рівень прийняття власного стану, психологічна стійкість та комунікативні можливості. Водночас до зовнішніх чинників відносять умови перебування у стаціонарі, якість догляду, рівень соціальної підтримки, особливості організації реабілітаційного середовища, фізичний стан пацієнта, рівень його повсякденної активності, а також соціально-економічні аспекти.

Ефективна психологічна адаптація пацієнтів до стаціонарного лікування значною мірою залежить від комплексного медсестринського супроводу, який має бути спрямований не лише на фізичний догляд, але й на забезпечення психоемоційної підтримки, формування мотивації до одужання та створення сприятливого терапевтичного середовища розглянуто в [2, С.6821; 3, С.1211].

Особливе місце у забезпеченні психологічної адаптації пацієнтів до умов стаціонарного лікування належить медичній сестрі як фахівцю, який перебуває у постійному контакті з пацієнтом і забезпечує безперервність медичного догляду. Саме медична сестра найчастіше виступає першою ланкою взаємодії між пацієнтом, лікарем і родиною, що визначає її ключову роль у формуванні довірливих відносин, зниженні рівня тривожності та створенні сприятливого психоемоційного середовища.

Медсестринський супровід виходить за межі виконання клінічних маніпуляцій і включає широкий спектр психосоціальних інтервенцій: надання емоційної підтримки, активне слухання, інформування пацієнтів щодо перебігу захворювання та лікування, сприяння усвідомленню власного стану, а також допомогу в адаптації до нових умов життєдіяльності. Важливим аспектом є розвиток партнерської взаємодії з пацієнтом, що базується на принципах емпатії, поваги до автономії та індивідуального підходу.

Сучасні дослідження підтверджують, що ефективна комунікація медичної сестри з пацієнтом сприяє зниженню рівня стресу, покращенню психоемоційного стану, формуванню довіри до медичного персоналу та підвищенню прихильності до лікування. Крім того, медсестри відіграють важливу роль у виявленні ранніх ознак психологічного дистресу, що дозволяє своєчасно

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

коригувати стан пацієнта та запобігати розвитку більш тяжких психоемоційних порушень.

Водночас реалізація повноцінного психологічного супроводу в практиці медсестринства часто ускладнюється низкою об'єктивних чинників, зокрема високим навантаженням на медичний персонал, дефіцитом часу, недостатнім рівнем підготовки у сфері медичної психології, а також обмеженими ресурсами закладів охорони здоров'я. Це зумовлює необхідність удосконалення професійної підготовки медичних сестер, впровадження стандартів психоемоційної підтримки та розвитку міждисциплінарної взаємодії. Медична сестра виступає ключовим суб'єктом у забезпеченні психологічної адаптації пацієнтів до стаціонарного лікування, а підвищення ефективності її діяльності у цьому напрямі є важливим завданням сучасної медсестринської науки і практики відомо з [4, С.118; 5, С.191].

У контексті довготривалого догляду, зокрема за пацієнтами з деменцією, роль медичної сестри набуває особливого значення як у забезпеченні фізичного догляду, так і в організації ефективного психосоціального супроводу. Сучасні підходи до впровадження медсестринських інтервенцій свідчать, що їх результативність значною мірою залежить від рівня організаційної згуртованості, міжпрофесійної взаємодії та узгодженості дій усіх учасників догляду. Важливими складовими ефективного впровадження є формування спільного бачення цілей догляду, відданість на різних рівнях (від керівництва до персоналу), а також чітко структурований і керований процес реалізації втручань.

Ключовою передумовою успішного медсестринського супроводу є залучення всіх зацікавлених сторін, включаючи адміністрацію закладів, медичний персонал, пацієнтів і їхніх родичів. У цьому процесі медична сестра виконує координаційну функцію, забезпечуючи ефективну комунікацію, інформування та підтримку, що сприяє формуванню довіри й підвищенню прийнятності втручань. Водночас надзвичайно важливим є усвідомлення пацієнтами та їхнім оточенням цінності запропонованих заходів, що безпосередньо впливає на їхню ефективність.

Особливої уваги потребує індивідуалізація медсестринських втручань відповідно до потреб пацієнтів, зокрема осіб із когнітивними порушеннями. Адаптація догляду до конкретних клінічних і психосоціальних особливостей дозволяє підвищити рівень психологічної адаптації, зменшити прояви дистресу та покращити якість життя пацієнтів у стаціонарних і довготривалих умовах лікування.

Водночас існує низка проблем, що обмежують ефективність реалізації таких підходів, зокрема недостатній рівень спеціалізованих знань і компетенцій медичних сестер у сфері психогеріатрії, дефіцит ресурсів, а також відсутність чітко стандартизованих моделей впровадження психосоціальних інтервенцій. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває необхідність систематичного підвищення кваліфікації медсестринського персоналу, розвитку професійних

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

компетенцій, орієнтованих на роботу з пацієнтами з когнітивними порушеннями, та впровадження доказових практик у щоденну клінічну діяльність.

Ефективність психологічної адаптації пацієнтів, зокрема вразливих груп, значною мірою залежить від організаційно-методичної підготовленості медсестринського персоналу, рівня міжпрофесійної взаємодії та здатності забезпечити індивідуалізований, пацієнтоорієнтований підхід до догляду відомо з [6, С.159].

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Результати сучасних систематичних оглядів і емпіричних досліджень переконливо свідчать, що впровадження ефективних медсестринських інтервенцій, орієнтованих на психологічну підтримку пацієнтів, має суттєвий позитивний вплив на перебіг адаптаційних процесів. Зокрема, такі втручання сприяють зниженню рівня тривожності та стресу, покращенню емоційного стану, підвищенню рівня задоволеності медичною допомогою, а також загальному підвищенню якості життя пацієнтів.

Важливим є те, що систематичне застосування психосоціальних підходів у медсестринській практиці сприяє формуванню більш стійких адаптивних механізмів, підвищує прихильність до лікування та може позитивно впливати на клінічні результати.

До найбільш ефективних медсестринських інтервенцій відносять індивідуалізоване інформування пацієнтів, емоційну підтримку, навчання навичкам подолання стресу, розвиток партнерських відносин «пацієнт–медична сестра», а також залучення родини до процесу лікування. Комплексне застосування таких підходів забезпечує цілісне врахування біопсихосоціальних потреб пацієнта та сприяє його більш швидкій і успішній адаптації до умов стаціонару.

Водночас, незважаючи на наявність доказової бази щодо ефективності зазначених інтервенцій, рівень їх впровадження у повсякденну практику медсестринства залишається недостатнім. Це зумовлено низкою факторів, серед яких – обмеженість часу та кадрових ресурсів, високе професійне навантаження, недостатній рівень підготовки медичних сестер у сфері психологічної підтримки, а також відсутність чітких протоколів і стандартів щодо інтеграції психосоціальних підходів у клінічну діяльність.

Автор зазначає, що існує нагальна потреба у розширенні практики застосування доказових медсестринських інтервенцій, спрямованих на психологічну підтримку пацієнтів, а також у розробці та впровадженні стандартизованих моделей медсестринського супроводу, що дозволить підвищити ефективність лікувального процесу та покращити результати психологічної адаптації пацієнтів у стаціонарних умовах відомо з [7, С. 245].

Сучасні наукові дослідження підтверджують, що медичні сестри відіграють ключову роль у забезпеченні безперервності медичної допомоги, особливо в умовах глобальних викликів, таких як спалахи важких вірусних захворювань (SARS, MERS, грип H1N1, пташиний грип, COVID-19). Досвід пандемій продемонстрував, що саме медсестринський персонал перебуває на

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

передовій взаємодії з пацієнтами, виконуючи не лише клінічні функції, але й забезпечуючи психоемоційну підтримку, що є важливою складовою процесу адаптації пацієнтів до умов стаціонарного лікування.

У низці досліджень встановлено, що сприйняття медичними сестрами загроз для власного здоров'я безпосередньо пов'язане з їхніми емоційними реакціями та вибором стратегій подолання стресу. Зокрема, під час пандемії COVID-19 виявлено, що високий рівень тривожності, емоційного виснаження та професійного вигорання серед медсестер негативно впливає як на їхнє благополуччя, так і на якість надання медичної допомоги пацієнтам.

Важливими чинниками, що формують сприйняття ризиків і професійного навантаження, є організаційні умови праці, зокрема часті зміни клінічних протоколів, підвищене робоче навантаження, дефіцит часу, недостатнє забезпечення засобами індивідуального захисту, а також обмежений рівень підготовки щодо роботи в умовах пандемії. Сукупність цих факторів чинить суттєвий вплив на фізичний, психологічний та соціальний стан медичних сестер, що, у свою чергу, може знижувати ефективність їхньої участі у процесі психологічної підтримки пацієнтів.

Разом із тим дослідження свідчать про наявність різноманітних стратегій подолання стресу серед медсестер, серед яких виділяють як адаптивні (професійна підтримка, командна взаємодія, розвиток навичок саморегуляції), так і неадаптивні підходи, що можуть погіршувати їхній психоемоційний стан. Це підкреслює необхідність системного підходу до підтримки медсестринського персоналу як важливої умови забезпечення якісного догляду за пацієнтами.

Водночас, незважаючи на значну кількість досліджень, присвячених професійному досвіду медичних сестер у кризових умовах, питання узагальнення доказової бази щодо ролі медсестринського супроводу саме у процесі психологічної адаптації пацієнтів до стаціонарного лікування залишається недостатньо висвітленим відомо з [8, С. 751].

У контексті дослідження психологічної адаптації пацієнтів до стаціонарного лікування важливо враховувати, що ефективність медсестринського супроводу значною мірою залежить від психоемоційного стану самих медичних працівників. Дослідження, проведені в умовах епідемічних спалахів, свідчать, що значна частина медичного персоналу, який працював в епіцентрі інфекційних загроз, демонструвала знижену психологічну стійкість, що було пов'язано насамперед із високим рівнем страху інфікування, професійним стресом та соціальною стигматизацією.

Водночас встановлено, що вищий рівень стійкості та адаптивності спостерігається у медичних працівників старшого віку, з більшим клінічним досвідом, а також у тих, хто мав доступ до психологічної підтримки та консультативної допомоги. Це свідчить про значущість не лише професійних навичок, але й системної психоемоційної підтримки медичного персоналу як ключового ресурсу забезпечення якісного догляду за пацієнтами.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Результати досліджень підкреслюють необхідність впровадження цілеспрямованих заходів з охорони психічного здоров'я медичних працівників, зниження рівня тривожності та страху інфікування на робочому місці, а також розвитку програм психологічної підтримки. Це, у свою чергу, є важливою передумовою підвищення ефективності медсестринського супроводу та покращення процесу психологічної адаптації пацієнтів у стаціонарних умовах відомо з [9, С. С.750; 10, 11, С. 163].

Результати сучасних систематичних оглядів і емпіричних досліджень підтверджують, що медсестринські інтервенції, спрямовані на психологічну підтримку пацієнтів, є важливим компонентом процесу їхньої адаптації до умов стаціонарного лікування. Їх реалізація сприяє зниженню рівня тривожності та стресу, покращенню емоційного стану, підвищенню задоволеності медичною допомогою та формуванню більш стійких адаптивних механізмів, що позитивно впливають на клінічні результати лікування.

Водночас ефективність медсестринського супроводу визначається не лише якістю взаємодії з пацієнтом, але й психоемоційним станом самих медичних працівників, який у кризових умовах може суттєво погіршуватися під впливом високого навантаження, організаційних труднощів та ризику інфікування. Це свідчить про необхідність системної підтримки медсестринського персоналу як важливої передумови якісного надання допомоги та ефективної психологічної підтримки пацієнтів.

Незважаючи на наявність доказів ефективності психосоціальних медсестринських інтервенцій, їх впровадження у клінічну практику залишається недостатнім через організаційні, кадрові та освітні обмеження. У зв'язку з цим існує потреба у розширенні застосування доказових підходів, стандартизації медсестринських практик психологічної підтримки та підвищенні рівня професійної підготовки медичних сестер.

Узагальнення сучасних наукових даних підкреслює ключову роль медсестринського супроводу у забезпеченні психологічної адаптації пацієнтів до стаціонарного лікування та необхідність подальшого розвитку цього напряму як у науковому, так і в практичному вимірі.

Метою дослідження є проведення метааналізу сучасних наукових джерел щодо ефективності медсестринського супроводу у процесі психологічної адаптації пацієнтів до стаціонарного лікування, а також узагальнення ключових підходів, методів і факторів, що впливають на адаптаційні можливості пацієнтів.

Матеріали та методи дослідження: робота виконана шляхом метааналізу зарубіжних наукових досліджень, а також контент-аналізу публікацій у наукових базах SCOPUS, PubMed, поряд із матеріалами фахових видань. До цього огляду війшло 23 статей. Глибина пошуку склала 2004-2025 рр.

Виклад основного матеріалу

Проведений аналіз сучасних наукових джерел свідчить, що психологічна адаптація пацієнтів до стаціонарного лікування є складним багатокомпонентним

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

процесом, який формується під впливом індивідуальних, соціальних та організаційних чинників. У межах біопсихосоціальної моделі здоров'я за Borrell-Carrió et al., (2004) підкреслюється, що взаємозв'язок між психічними та соматичними аспектами здоров'я має багатовимірний характер: суб'єктивний досвід пацієнта формується на основі фізіологічних механізмів, однак не зводиться лише до них, а відображає цілісну взаємодію біологічних, психологічних і соціальних процесів.

Відповідно до сучасних підходів, ефективність лікувального процесу значною мірою залежить від якості взаємодії між клініцистом і пацієнтом, що передбачає перехід до більш партисипативної моделі медичної допомоги, яка відповідає сучасним соціокультурним тенденціям. У цьому контексті важливого значення набувають такі професійні та особистісні якості медичного працівника, як самосвідомість, активне формування довіри, емпатійна уважність, самокалібрування для зниження когнітивних упереджень, емоційна чутливість, використання клінічно обґрунтованої інтуїції та здатність до ефективної комунікації на основі доказової медицини.

Зазначені компоненти професійної поведінки сприяють не лише підвищенню якості клінічного мислення, але й формуванню терапевтичного альянсу між медичною сестрою та пацієнтом, що є критично важливим для процесу психологічної адаптації в умовах стаціонару. Зокрема, емпатійна взаємодія та активне слухання дозволяють краще розуміти емоційний стан пацієнта, своєчасно виявляти ознаки психологічного дистресу та коригувати підхід до догляду.

Інтеграція біопсихосоціального підходу та розвиток комунікативно-емпатійних компетентностей медичного персоналу створюють підґрунтя для більш ефективної психологічної адаптації пацієнтів до умов стаціонарного лікування та підвищення загальної якості медичної допомоги відомо з [12, С. 578].

Систематичні огляди останніх років переконливо демонструють, що медсестринський супровід є одним із ключових чинників забезпечення психологічної стабілізації пацієнтів у стаціонарних умовах. Емоційна підтримка, активне слухання, своєчасне інформування та формування довірливих, партнерських взаємин між медичною сестрою і пацієнтом сприяють зниженню рівня тривожності, депресивних проявів та загального психоемоційного напруження.

Особливого значення набуває пацієнтоорієнтована комунікація, яка розглядається як базовий компонент професійної діяльності медичної сестри. Саме через ефективну взаємодію формується терапевтичний альянс «медсестра–пацієнт», що забезпечує довіру, підвищує рівень залученості пацієнта до процесу лікування та сприяє покращенню якості медичної допомоги в цілому. У поєднанні з організаційними та професійними факторами така взаємодія виступає важливою умовою успішної психологічної адаптації пацієнтів до умов стаціонару.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Водночас у науковій літературі неодноразово піднімається питання щодо недостатньо розкритого аспекту комунікативної ефективності медичних сестер. Хоча іноді в дослідженнях акцентується увага на бар'єрах у спілкуванні або недостатньому рівні комунікативних навичок, емпіричних робіт, що системно вивчають саме досвід пацієнтів щодо якості взаємодії з медсестрами, залишається недостатньо відомо з [13, С.168; 14, С. 45; 15, С. 815].

Результати багатьох науковців підтверджують, що якісна медсестринська комунікація є суттєвим чинником покращення психологічного благополуччя пацієнтів, зниження рівня тривожності та підвищення їхньої прихильності до лікування. Ефективна взаємодія між медичною сестрою та пацієнтом ґрунтується не лише на передачі інформації, а й на глибшому розумінні індивідуальних потреб, емоційного стану та контексту захворювання.

У цьому контексті особливого значення набуває інтеграція мовно-комунікативної компетентності медичної сестри з умінням аналізувати цільову клінічну ситуацію. Такий підхід дозволяє формувати індивідуалізовану, пацієнтоорієнтовану модель взаємодії, в якій комунікація стає не лише інструментом інформування, але й засобом психологічної підтримки та терапевтичного впливу.

Предикторами ефективної медсестринської комунікації виступають рівень емпатії, здатність до активного слухання, професійна комунікативна компетентність, досвід роботи, емоційна стійкість, а також організаційні умови праці. Важливу роль відіграє також здатність медичної сестри адаптувати стиль спілкування відповідно до когнітивного та емоційного стану пацієнта, що безпосередньо впливає на рівень довіри та якість терапевтичної взаємодії.

Ефективна комунікація у системі «медсестра–пацієнт» є багатовимірним процесом, який поєднує професійні, психологічні та ситуаційні компоненти та виступає ключовим чинником психологічної адаптації пацієнтів до умов стаціонарного лікування відомо з [16, С. 66; 17].

Сучасні дослідження підтверджують, що ефективність медсестринських інтервенцій значно зростає за умови їх індивідуалізації та врахування психоемоційного стану пацієнта. Зокрема, впровадження структурованих програм психологічної та психосоціальної підтримки у стаціонарних умовах сприяє зниженню рівня стресу, тривожності та покращенню якості життя пацієнтів. Додатковим важливим чинником є залучення сім'ї до процесу догляду, що підвищує рівень емоційної стабільності та полегшує адаптацію пацієнта до умов лікування.

Особливого значення набуває медсестринський супровід пацієнтів у відділеннях інтенсивної терапії, де часто спостерігається сенсорна депривація, тривога та дезорієнтація. У таких умовах психосоціальні втручання є невід'ємною частиною комплексного догляду поряд із медикаментозним лікуванням. До них належать терапевтична комунікація, активне слухання, емоційна підтримка, інформування пацієнта, формування довірливих відносин та навчання методам подолання стресу.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Дослідження науковців показують, що застосування психосоціальних і сенсорних втручань медсестрами (таких як терапевтичний дотик, музична терапія, ароматерапія) сприяє зниженню артеріального тиску, частоти пульсу, рівня тривожності та покращенню якості сну. Крім того, ці методи позитивно впливають на загальний психоемоційний стан пацієнтів, сприяючи відчуттю безпеки та психологічного комфорту.

Важливо підкреслити, що ефективність таких інтервенцій залежить від їх типу, тривалості, клінічного контексту та характеристик пацієнтів. Найбільш результативними є комплексні підходи, які поєднують сенсорну стимуляцію, когнітивну підтримку та регуляцію умов навколишнього середовища.

Медичні сестри відіграють ключову роль у впровадженні психосоціальних інтервенцій, що сприяють психологічній адаптації пацієнтів до стаціонарного лікування. Інтеграція цих підходів у щоденну практику забезпечує більш цілісний, пацієнтоорієнтований догляд і підвищує загальну якість медичної допомоги відомо з [18, С. 2470; 19,С. 16; 20, С. 1965].

Аналіз сучасної наукової літератури свідчить, що ефективність медсестринського супроводу пацієнтів у стаціонарних умовах визначається не лише якістю безпосередньої взаємодії з пацієнтом, але й комплексом організаційних та професійних факторів, які впливають на діяльність медичних сестер. Дослідження, проведені в умовах пандемій SARS, MERS та COVID-19, демонструють, що високий рівень професійного стресу, емоційного виснаження, а також дефіцит ресурсного забезпечення негативно позначаються на здатності медичного персоналу ефективно надавати психологічну підтримку пацієнтам.

Зокрема, медичні працівники, які перебувають на передовій надання допомоги, зазнають значного ризику розвитку психоемоційних порушень, включаючи тривожність, депресивні стани, безсоння та посттравматичний стресовий розлад. Це підкреслює вразливість медсестринського персоналу в умовах підвищеного навантаження та епідеміологічних загроз, що, у свою чергу, може знижувати якість догляду за пацієнтами та ефективність їх психологічної адаптації.

Водночас наукові дані свідчать, що впровадження організаційної та психологічної підтримки медичних працівників є важливим чинником підвищення їх стійкості. До ефективних заходів належать покращення умов праці, забезпечення засобами індивідуального захисту, впровадження системи інфекційного контролю, скорочення надмірного навантаження, а також доступ до психологічного консультування та програм розвитку резилієнтності.

Окремо підкреслюється значення міждисциплінарних команд з питань психічного здоров’я, які забезпечують своєчасну психологічну підтримку медичних працівників і сприяють зниженню рівня професійного вигорання. Такі підходи дозволяють не лише покращити стан медичного персоналу, але й підвищити якість медсестринського супроводу пацієнтів, зокрема у контексті їх психологічної адаптації до стаціонарного лікування. Узагальнення результатів

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

досліджень підтверджує, що психоемоційний стан медичних сестер є важливим опосередкованим фактором ефективності медсестринського супроводу, а його підтримка є необхідною умовою забезпечення якісної, безпечної та пацієнто-орієнтованої медичної допомоги відомо з [21, С. 40; 22, С. 284; 23, С. e12175].

Проведений аналіз сучасних наукових джерел дозволяє стверджувати, що психологічна адаптація пацієнтів до стаціонарного лікування є багатофакторним процесом, який формується на перетині біологічних, психологічних, соціальних та організаційних детермінант. У межах біопсихосоціальної моделі здоров'я доведено, що психоемоційний стан пацієнта безпосередньо впливає на перебіг захворювання, ефективність лікування та швидкість відновлення.

Узагальнення результатів досліджень свідчить, що медсестринський супровід є ключовим чинником забезпечення психологічної стабілізації пацієнтів у стаціонарних умовах. Ефективна комунікація, емоційна підтримка, інформування та формування довірливих терапевтичних відносин між медичною сестрою і пацієнтом сприяють зниженню рівня тривожності, депресивних проявів та загального психоемоційного напруження. Важливу роль у цьому процесі відіграє пацієнтоорієнтована модель взаємодії, яка базується на емпатії, професійній комунікативній компетентності та індивідуалізації медсестринських втручань.

Встановлено, що найбільш ефективними є комплексні медсестринські інтервенції, які поєднують психосоціальну підтримку, сенсорні та комунікативні методи, а також залучення сім'ї пацієнта до процесу догляду. Їх застосування сприяє покращенню як психоемоційного стану пацієнтів, так і їхньої загальної якості життя, особливо в умовах інтенсивної терапії та тривалого стаціонарного лікування.

Водночас ефективність медсестринського супроводу значною мірою залежить від умов професійної діяльності медичних сестер. Високий рівень стресу, емоційне вигорання та організаційні обмеження, особливо в умовах пандемій та кризових ситуацій, негативно впливають на якість надання психологічної підтримки пацієнтам. У цьому контексті важливого значення набуває розвиток системної підтримки медсестринського персоналу, включаючи підвищення кваліфікації, психологічний супровід та покращення умов праці.

Отже, медична сестра виступає центральною фігурою у процесі психологічної адаптації пацієнтів до стаціонарного лікування, а ефективність її діяльності визначається як професійними компетентностями, так і рівнем організаційної та психологічної підтримки. Результати узагальнення підкреслюють необхідність подальшого розвитку доказових медсестринських практик, спрямованих на підвищення якості медичної допомоги та забезпечення цілісного пацієнтоорієнтованого підходу.

Висновки.

1. Психологічна адаптація пацієнтів до стаціонарного лікування є складним багатофакторним процесом, що визначається взаємодією біологічних,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

психологічних, соціальних та організаційних чинників, відповідно до біопсихосоціальної моделі здоров'я.

2. Медсестринський супровід є ключовим компонентом забезпечення психологічної стабілізації пацієнтів у стаціонарі, оскільки включає емоційну підтримку, активне слухання, інформування та формування довірливих терапевтичних взаємин між медичною сестрою і пацієнтом.

3. Найбільш ефективними є комплексні медсестринські інтервенції, які поєднують пацієнтоорієнтовану комунікацію, психосоціальну підтримку, сенсорні методи впливу та залучення родини до процесу догляду, що сприяє зниженню рівня стресу та покращенню якості життя пацієнтів.

4. Ефективність медсестринського супроводу значною мірою залежить від професійної компетентності медичних сестер, їх комунікативних навичок, емоційної стійкості, а також від організаційних умов праці та рівня психологічної підтримки медичного персоналу.

5. Отримані результати підтверджують необхідність подальшого розвитку доказових медсестринських практик, стандартизації психосоціальних інтервенцій та впровадження системної підтримки медичних сестер для підвищення якості медичної допомоги та ефективності психологічної адаптації пацієнтів у стаціонарних умовах.

Література

1. Kim, J., & Kim, H. A Structural Equation Model on Social Re-Adjustment of Stroke Patients: Based on Roy's Adaptation Model. *Journal of Korean Academy of Nursing*, 2023;*53*(4):480–495. https://doi.org/10.4040/jkan.22140

2. Dharma, K. K., & Halina-Rahayu. The effective post-stroke adaptation behavior model requires a family support system. *Enfermeria clinica,* 2021;S1130-8621(20)30550-7. Advance online publication. https://doi.org/10.1016/j.enfcli.2020.11.001

3. Cheong, M. J., Kang, Y., & Kang, H. W. Psychosocial Factors Related to Stroke Patients' Rehabilitation Motivation: A Scoping Review and Meta-Analysis Focused on South Korea. *Healthcare (Basel, Switzerland),* 2021; *9*(9), 1211. https://doi.org/10.3390/healthcare 9091211

4. Koutsofta C, Dimitriadou M, Karanikola M. "Divergent Needs and the Empathy Gap": Exploring the Experience of Workplace Violence Against Nurses Employed in the Emergency Department. Healthcare (Basel). 2025;13(10):1118. doi: 10.3390/healthcare13101118.

5. W. J., Luo, Q., Chen, H., Duan, Y., & Xie, H. Z. Psychological Experience of Humanistic Care Among Medical Staff in Stroke Wards: A Qualitative Research Study Conducted in China. *Frontiers in psychiatry*, 2022; *13*, 791993. https://doi.org/10.3389/fpsyt.2022.791993 *nursing*, *21*(1), 191.

6. Hirt, J., Karrer, M., Adlbrecht, L., Saxer, S., & Zeller, A. Facilitators and barriers to implement nurse-led interventions in long-term dementia care: a qualitative interview study with Swiss nursing experts and managers. *BMC geriatrics,* 2021;*21*(1): 159. https://doi.org/10.1186/ s12877-021-02120-1

7. Temeng, E., Hewitt, R., Pattinson, R., Sydor, A., Whybrow, D., Watts, T., & Bundy, C. Nurses' coping strategies caring for patients during severe viral pandemics: A mixed-methods systematic review. *Journal of clinical nursing*, 2024;*33*(1): 242–254. https://doi.org/10.1111 /jocn.16711

8. Härkänen, M., Pineda, A. L., Tella, S., Mahat, S., Panella, M., Ratti, M., Vanhaecht, K., Strametz, R., Carrillo, I., Rafferty, A. M., Wu, A. W., Anttila, V. J., & Mira, J. J. The impact of emotional support on healthcare workers and students coping with COVID-19, and other SARS-CoV pandemics - a mixed-methods systematic review. *BMC health services research*, 2023;*23*(1): 751. https://doi.org/10.1186/s12913-023-09744-6

9. Zavuga, R., Kawungezi, P. C., Agaba, B., Migisha, R., Kadobera, D., Kwesiga, B., Okello, P. E., Bulage, L., Aceng, F. L., Batiibwe, E., & Ario, A. R. Assessment of healthcare worker resilience at the epicenter of the 2022 Sudan virus disease outbreak in Uganda: implications for future preparedness. *BMC psychology*, 2025;*13*(1): 750. https://doi.org/10.1186/s40359-025-03079-z

10. Pollock, A., Campbell, P., Cheyne, J., Cowie, J., Davis, B., McCallum, J., McGill, K., Elders, A., Hagen, S., McClurg, D., Torrens, C., & Maxwell, M. Interventions to support the resilience and mental health of frontline health and social care professionals during and after a disease outbreak, epidemic or pandemic: a mixed methods systematic review. *The Cochrane database of systematic reviews*, 2020;*11*(11): CD013779. https://doi.org/10.1002/14651858.CD013779

11. Varese, F., Allsopp, K., Carter, L. A., Shields, G., Hind, D., Davies, L., Barrett, A., Bhutani, G., McGuirk, K., Huntley, F., Jordan, J., Rowlandson, A., Sarsam, M., Ten Cate, H., Walker, H., Watson, R., Wilkinson, J., Willbourn, J., & French, P. The Resilience Hub approach for addressing mental health of health and social care workers during the COVID-19 pandemic: a mixed-methods evaluation. *Health and social care delivery research*, 2024; *12*(29): 161–164. https://doi.org/10.3310/HGQR5133

12. Borrell-Carrió, F., Suchman, A. L., & Epstein, R. M. The biopsychosocial model 25 years later: principles, practice, and scientific inquiry. *Annals of family medicine*, 2004;*2*(6): 576–582. https://doi.org/10.1370/afm.245

13. Haugan, G., Kuven, B.M., Eide, W.M. *et al.* Nurse-patient interaction and self-transcendence: assets for a meaningful life in nursing home residents?. *BMC Geriatr* **20**, 2020;168 https://doi.org/10.1186/s12877-020-01555-2

14. McCabe C. Nurse-patient communication: an exploration of patients' experiences. *Journal of clinical nursing*, 2004;*13*(1): 41–49. https://doi.org/10.1111/j.1365-2702.2004.00817.x

15. Alrashidi, N., Pasay An, E., Alrashedi, M. S., Alqarni, A. S., Gonzales, F., Bassuni, E. M., Pangket, P., Estadilla, L., Benjamin, L. S., & Ahmed, K. E. Effects of simulation in improving the self-confidence of student nurses in clinical practice: a systematic review. *BMC medical education*, 2023;*23*(1): 815. https://doi.org/10.1186/s12909-023-04793-1

16. Kourkouta, L., & Papathanasiou, I. V. Communication in nursing practice. *Materia socio-medica*, 2014;*26*(1): 65–67. https://doi.org/10.5455/msm.2014.26.65-67

17. Kerr, D., Ostaszkiewicz, J., Dunning, T., & Martin, P. The effectiveness of training interventions on nurses' communication skills: A systematic review. *Nurse education today*,2020; *89:* 104405. https://doi.org/10.1016/j.nedt.2020.104405

18. Uzun S. The effectiveness of nurses' psychosocial interventions for sensory deprivation in intensive care patients: a systematic review and meta-analysis. Ir J Med Sci. 2024 Oct;193(5):2469-2484. doi: 10.1007/s11845-024-03735-0..

19. Liao Z, Liu W, Yin L. The impact of nursing intervention on the quality of life of patients with major depressive disorder: a narrative review. Front Psychiatry. 2025 Nov 19;16:1689832. doi: 10.3389/fpsyt.2025.1689832.

20. Bellon, F., Beti-Abad, A., Pastells-Peiró, R., Casado-Ramirez, E., Moreno-Casbas, T., Gea-Sánchez, M., & Abad-Corpa, E. Effects of nursing interventions to improve inpatients' sleep in intensive and non-intensive care units: Findings from an umbrella review. *Journal of clinical nursing*, 2023;*32*(9-10): 1963–1978. https://doi.org/10.1111/jocn.16251

21. Shaukat, N., Ali, D. M., & Razzak, J. Physical and mental health impacts of COVID-19 on healthcare workers: a scoping review. *International journal of emergency medicine*,2020; *13*(1): 40. https://doi.org/10.1186/s12245-020-00299-5

ISSN 2786-4952 Online

22. Oyat, F. W. D., Oloya, J. N., Atim, P., Ikoona, E. N., Aloyo, J., & Kitara, D. L. The psychological impact, risk factors and coping strategies to COVID-19 pandemic on healthcare workers in the sub-Saharan Africa: a narrative review of existing literature. *BMC psychology*, 2022;*10*(1): 284. https://doi.org/10.1186/s40359-022-00998-z

23. Sanghera, J., Pattani, N., Hashmi, Y., Varley, K. F., Cheruvu, M. S., Bradley, A., & Burke, J. R. The impact of SARS-CoV-2 on the mental health of healthcare workers in a hospital setting-A Systematic Review. *Journal of occupational health*, 2020;*62*(1): e12175. https://doi.org/10.1002/1348-9585.12175

References

1. Kim, J., & Kim, H. (2023). A Structural Equation Model on Social Re-Adjustment of Stroke Patients: Based on Roy's Adaptation Model. *Journal of Korean Academy of Nursing*, *53*(4), 480–495. https://doi.org/10.4040/jkan.22140

2. Dharma, K. K., & Halina-Rahayu (2021). The effective post-stroke adaptation behavior model requires a family support system. *Enfermeria clinica*, S1130-8621(20)30550-7. Advance online publication. https://doi.org/10.1016/j.enfcli.2020.11.001

3. Cheong, M. J., Kang, Y., & Kang, H. W. (2021). Psychosocial Factors Related to Stroke Patients' Rehabilitation Motivation: A Scoping Review and Meta-Analysis Focused on South Korea. *Healthcare (Basel, Switzerland)*, *9*(9), 1211. https://doi.org/10.3390/healthcare9091211

4. Koutsofta C, Dimitriadou M, Karanikola M. (2025). Divergent Needs and the Empathy Gap": Exploring the Experience of Workplace Violence Against Nurses Employed in the Emergency Department. Healthcare (Basel). 13(10):1118. doi: 10.3390/healthcare13101118.

5. W. J., Luo, Q., Chen, H., Duan, Y., & Xie, H. Z. (2022). Psychological Experience of Humanistic Care Among Medical Staff in Stroke Wards: A Qualitative Research Study Conducted in China. *Frontiers in psychiatry*, *13*, 791993. https://doi.org/10.3389/fpsyt.2022.791993 *nursing*, *21*(1), 191.

6. Hirt, J., Karrer, M., Adlbrecht, L., Saxer, S., & Zeller, A. (2021). Facilitators and barriers to implement nurse-led interventions in long-term dementia care: a qualitative interview study with Swiss nursing experts and managers. *BMC geriatrics*, *21*(1), 159. https://doi.org/10.1186/s12877-021-02120-1

7. Temeng, E., Hewitt, R., Pattinson, R., Sydor, A., Whybrow, D., Watts, T., & Bundy, C. (2024). Nurses' coping strategies caring for patients during severe viral pandemics: A mixed-methods systematic review. *Journal of clinical nursing*, *33*(1), 242–254. https://doi.org/10.1111/jocn.16711

8. Härkänen, M., Pineda, A. L., Tella, S., Mahat, S., Panella, M., Ratti, M., Vanhaecht, K., Strametz, R., Carrillo, I., Rafferty, A. M., Wu, A. W., Anttila, V. J., & Mira, J. J. (2023). The impact of emotional support on healthcare workers and students coping with COVID-19, and other SARS-CoV pandemics - a mixed-methods systematic review. *BMC health services research*, *23*(1), 751. https://doi.org/10.1186/s12913-023-09744-6

9. Zavuga, R., Kawungezi, P. C., Agaba, B., Migisha, R., Kadobera, D., Kwesiga, B., Okello, P. E., Bulage, L., Aceng, F. L., Batiibwe, E., & Ario, A. R. (2025). Assessment of healthcare worker resilience at the epicenter of the 2022 Sudan virus disease outbreak in Uganda: implications for future preparedness. *BMC psychology*, *13*(1), 750. https://doi.org/10.1186/s40359-025-03079-z

10. Pollock, A., Campbell, P., Cheyne, J., Cowie, J., Davis, B., McCallum, J., McGill, K., Elders, A., Hagen, S., McClurg, D., Torrens, C., & Maxwell, M. (2020). Interventions to support the resilience and mental health of frontline health and social care professionals during and after a disease outbreak, epidemic or pandemic: a mixed methods systematic review. *The Cochrane database of systematic reviews*, *11*(11), CD013779. https://doi.org/10.1002/14651858.CD013779

11. Varese, F., Allsopp, K., Carter, L. A., Shields, G., Hind, D., Davies, L., Barrett, A., Bhutani, G., McGuirk, K., Huntley, F., Jordan, J., Rowlandson, A., Sarsam, M., Ten Cate, H., Walker,

ISSN 2786-4952 Online

H., Watson, R., Wilkinson, J., Willbourn, J., & French, P. (2024). The Resilience Hub approach for addressing mental health of health and social care workers during the COVID-19 pandemic: a mixed-methods evaluation. *Health and social care delivery research*, *12*(29), 161–164. https://doi.org /10.3310/HGQR5133

12. Borrell-Carrió, F., Suchman, A. L., & Epstein, R. M. (2004). The biopsychosocial model 25 years later: principles, practice, and scientific inquiry. *Annals of family medicine*, *2*(6), 576–582. https://doi.org/10.1370/afm.245

13. Haugan, G., Kuven, B.M., Eide, W.M. *et al.* (2020). Nurse-patient interaction and self-transcendence: assets for a meaningful life in nursing home residents?. *BMC Geriatr* **20**, 168 https://doi.org/10.1186/s12877-020-01555-2

14. McCabe C. (2004). Nurse-patient communication: an exploration of patients' experiences. *Journal of clinical nursing*, *13*(1), 41–49. https://doi.org/10.1111/j.1365-2702.2004 .00817.x

15. Alrashidi, N., Pasay An, E., Alrashedi, M. S., Alqarni, A. S., Gonzales, F., Bassuni, E. M., Pangket, P., Estadilla, L., Benjamin, L. S., & Ahmed, K. E. (2023). Effects of simulation in improving the self-confidence of student nurses in clinical practice: a systematic review. *BMC medical education*, *23*(1), 815. https://doi.org/10.1186/s12909-023-04793-1

16. Kourkouta, L., & Papathanasiou, I. V. (2014). Communication in nursing practice. *Materia socio-medica*, *26*(1), 65–67. https://doi.org/10.5455/msm.2014.26.65-67

17. Kerr, D., Ostaszkiewicz, J., Dunning, T., & Martin, P. (2020). The effectiveness of training interventions on nurses' communication skills: A systematic review. *Nurse education today*, *89*, 104405. https://doi.org/10.1016/j.nedt.2020.104405

18. Uzun S. (2024). The effectiveness of nurses' psychosocial interventions for sensory deprivation in intensive care patients: a systematic review and meta-analysis. Ir J Med Sci. 193(5):2469-2484. doi: 10.1007/s11845-024-03735-0..

19. Liao Z, Liu W, Yin L. (2025). The impact of nursing intervention on the quality of life of patients with major depressive disorder: a narrative review. Front Psychiatry. 16:1689832. doi: 10.3389/fpsyt.2025.1689832.

20. Bellon, F., Beti-Abad, A., Pastells-Peiró, R., Casado-Ramirez, E., Moreno-Casbas, T., Gea-Sánchez, M., & Abad-Corpa, E. (2023). Effects of nursing interventions to improve inpatients' sleep in intensive and non-intensive care units: Findings from an umbrella review. *Journal of clinical nursing*, *32*(9-10), 1963–1978. https://doi.org/10.1111/jocn.16251

21. Shaukat, N., Ali, D. M., & Razzak, J. (2020). Physical and mental health impacts of COVID-19 on healthcare workers: a scoping review. *International journal of emergency medicine*, *13*(1), 40. https://doi.org/10.1186/s12245-020-00299-5

22. Oyat, F. W. D., Oloya, J. N., Atim, P., Ikoona, E. N., Aloyo, J., & Kitara, D. L. (2022). The psychological impact, risk factors and coping strategies to COVID-19 pandemic on healthcare workers in the sub-Saharan Africa: a narrative review of existing literature. *BMC psychology*, *10*(1), 284. https://doi.org/10.1186/s40359-022-00998-z

23. Sanghera, J., Pattani, N., Hashmi, Y., Varley, K. F., Cheruvu, M. S., Bradley, A., & Burke, J. R. (2020). The impact of SARS-CoV-2 on the mental health of healthcare workers in a hospital setting-A Systematic Review. *Journal of occupational health*, *62*(1), e12175. https://doi.org/ 10.1002/1348-9585.12175

Дата першого надходження статті до видання: 07.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК: 616.74-007.5-089.87:615.82/.84:615.477

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2592-2604

Голяченко Андрій Олександрович доктор медичних наук, професор кафедри медичної реабілітації, Тернопільський національний медичний університет імені І. Я. Горбачевського МОЗ України, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0003-2695-0023

Мисула Ігор Романович доктор медичних наук, завідувач кафедри медичної реабілітації, Тернопільський національний медичний університет імені І. Я. Горбачевського МОЗ України, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0001-5830-0186

Голяченко Олександр Андрійович PhD, лікар хірург судинний, Національний науковий центр серцево-судинної хірургії та спадкової патології імені М. М. Амосова НАМН України, КНП «Київська міська клінічна лікарня № 7» Виконавчого органу Київської міської ради (Київська міська державна адміністрація), м. Київ, https://orcid.org/0000-0003-1583-0894

Козачок Ілля Сергійович здобувач ІІ рівня вищої освіти за спеціальністю 224 «Технології медичної діагностики та лікування» спеціалізація 224.02 «Протезування-ортезування», Тернопільський національний медичний університет імені І. Я. Горбачевського МОЗ України, м. Тернопіль, https://orcid.org/0009-0003-6839-9820

МУЛЬТИДИСЦИПЛІНАРНА СТРАТЕГІЯ РЕАБІЛІТАЦІЇ ТА ПРОТЕЗУВАННЯ ПРИ НЕТРАВМАТИЧНИХ АМПУТАЦІЯХ НИЖНІХ КІНЦІВОК: КЛІНІКО-ДІАГНОСТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ

Анотація. Мета дослідження – ретроспективний збір та аналіз даних про поширеність, наслідки та прогноз нетравматичних АНК з для створення практичної основи, яка допоможе поліпшити результати лікування, реабілітації та протезування пацієнтів у майбутньому. Проведено аналітичне ретроспективне дослідження серії випадків протягом 2021-2025 років. До вибірки включено 109 пацієнтів віком 35-71 років, яким виконано нетравматичні ампутації нижніх кінцівок. Зібрано демографічні, клінічні та інструментальні дані, показання до ампутації, рівень та тип втручання, супутні захворювання, частоту ускладнень, повторні операції, тривалість госпіталізації та ранню смертність. **Результати**. Основними показаннями були діабетична гангрена стопи (36,70 %), злоякісні пухлини (19,27 %) та хронічні нейропатичні виразки з остеомієлітом (16,51 %). Найчастішим рівнем ампутації була ампутація нижче коліна (51,38 %). Супутня патологія включала цукровий діабет (36,70 %), артеріальну гіпертензію (22,93 %)

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

та ожиріння (20,18 %). Післяопераційні ускладнення спостерігалися у 11,92 % пацієнтів, реампутації – у 8,25 %, рання смертність – 3,67 %, причому всі летальні випадки були пов'язані з неконтрольованим діабетом. Пацієнти з цукровим діабетом мали достовірно вищу частоту інфекцій, потребу в повторних втручаннях та реампутаціях. Більшість пацієнтів після стабілізації стану потребували мультидисциплінарної реабілітації та протезування через 6 тижнів після операції.

Висновки. Нетравматичні ампутації нижніх кінцівок найчастіше пов'язані з ускладненнями цукрового діабету, злоякісними пухлинами, хронічними нейропатичними виразками та захворюваннями периферичних артерій.

Цукровий діабет значно підвищує ризик інфекцій та повторних ампутацій. Забезпечення ранньої діагностики, профілактики та оптимального контролю супутніх станів може зменшити частоту великих ампутацій. Комплексна мультидисциплінарна реабілітація та своєчасне протезування є ключовими факторами успішної соціальної та функціональної реінтеграції пацієнтів.

Ключові слова: ампутація нижніх кінцівок; цукровий діабет; захворювання периферичних артерій; мультидисциплінарна реабілітація; діагностика в протезуванні.

Golyachenko Andriy Doctor of Medical Sciences, Professor of the Department of Medical Rehabilitation, I. Horbachevsky Ternopil National Medical University of the Ministry of Health of Ukraine, Ternopil, https://orcid.org/0000-0003-2695-0023

Mysula Igor Doctor of Medical Sciences, Head of the Department of Medical Rehabilitation, I. Horbachevsky Ternopil National Medical University of the Ministry of Health of Ukraine, Ternopil, https://orcid.org/0000-0001-5830-0186

Holyachenko Oleksandr PhD, Amosov National Scientific Center of Cardiovascular Surgery and Hereditary Pathology of the National Academy of Medical Sciences of Ukraine, Kyiv City Clinical Hospital No. 7 of the Executive Body of the Kyiv City Council (Kyiv City State Administration), Kyiv, https://orcid.org/0000-0003-1583-0894

Kozachok Iliia Second-year master's student majoring in 224 "Medical Diagnostic and Treatment Technologies," with a specialization in 224.02 "Prosthetics and Orthotics", I. Horbachevsky Ternopil National Medical University of the Ministry of Health of Ukraine, Ternopil, https://orcid.org/0009-0003-6839-9820

MULTIDISCIPLINARY REHABILITATION AND PROSTHETIC STRATEGY FOR NON-TRAUMATIC LOWER LIMB AMPUTATIONS: CLINICAL AND DIAGNOSTIC RATIONALE

Abstract. Purpose – retrospective collection and analysis of data on the prevalence, consequences, and prognosis of non-traumatic ANCs to create a practical

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

basis that will help improve the results of treatment, rehabilitation, and prosthetics for patients in the future. An analytical retrospective study of a series of cases was conducted during 2021-2025. The sample included 109 patients aged 35-71 years who underwent non-traumatic lower limb amputations. Demographic, clinical, and instrumental data, indications for amputation, level and type of intervention, concomitant diseases, frequency of complications, repeat operations, length of hospitalization, and early mortality were collected. **Results**. The main indications were diabetic gangrene of the foot (36.70%), malignant tumors (19.27%), and chronic neuropathic ulcers with osteomyelitis (16.51%). The most common level of amputation was below the knee (51.38%). Comorbidities included diabetes mellitus (36.70%), arterial hypertension (22.93%), and obesity (20.18%). Postoperative complications were observed in 11.92% of patients, reamputations in 8.25%, and early mortality in 3.67%, with all fatalities associated with uncontrolled diabetes. Patients with diabetes mellitus had a significantly higher incidence of infections, the need for repeat interventions, and reamputations. Most patients required multidisciplinary rehabilitation and prosthetics 6 weeks after surgery once their condition had stabilized.

Conclusions. Non-traumatic lower limb amputations are most often associated with complications of diabetes mellitus, malignant tumors, chronic neuropathic ulcers, and peripheral artery disease. Diabetes mellitus significantly increases the risk of infections and repeat amputations. Early diagnosis, prevention, and optimal control of comorbidities can reduce the frequency of major amputations. Comprehensive multidisciplinary rehabilitation and timely prosthetics are key factors in the successful social and functional reintegration of patients.

Keywords: lower limb amputation; diabetes mellitus; peripheral artery disease; multidisciplinary rehabilitation; diagnostics in prosthetics.

Постановка проблеми. Нетравматична ампутація нижньої кінцівки (АНК) є тяжким хірургічним втручанням, яке супроводжується значними функціональними порушеннями та психосоціальними наслідками для ампутованих пацієнтів та їхніх сімей протягом усього наступного життя. Хоча АНК є крайнім хірургічним заходом, її часто призначають як процедуру, що рятує життя, або як метод для покращення якості життя у випадках, коли нижня кінцівка є потенційно нереконструйованою, функціонально ослабленою або ж фатально небезпечною. АНК вважається великою операцією, коли вона проводиться на рівні або вище кісточки. Малою операцією вона вважається, коли проводиться нижче рівня кісточки. Травми, захворювання периферичних артерій (ЗПА), цукровий діабет (ЦД), електричні опіки, обмороження, злоякісні новоутворення, вроджені аномалії кінцівок та хронічні нейропатичні виразки з рефрактерним остеомієлітом є одними з основних показань для АНК [1-3].

У розвинених країнах завдяки модернізованим системам охорони здоров'я та добре налагодженим профілактичним програмам частота нетравматичних АНК постійно знижується, а кількість показань до їх проведення зменшується;

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

проте країни, що розвиваються, продовжують відчувати зростаючу загрозу АНК [4-8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В опублікованих дослідженнях повідомляється про різну найчисельнішу вікову групу серед пацієнтів з нетравматичною ампутацією нижньої кінцівки. Наприклад, Kayssi та ін. повідомили про середній вік 67 ± 13 років [1].

У більшості досліджень чоловікам частіше проводили ампутації, ніж жінкам. Чоловіча стать є незалежним фактором ризику для ампутації нижніх кінцівок, особливо серед пацієнтів з цукровим діабетом та захворюваннями периферичних артерій. Вважається, що гормональні зміни та зріст впливають на розвиток основного захворювання у чоловіків, хоча точна причина досі залишається невідомою [7, 9-11].

Неконтрольований ЦД є однією з провідних причин нетравматичних АНК у всьому світі. У глобальному масштабі частка діабетичних ускладнень, що сприяють АНК, коливається від 25% до 90%. Ризик АНК серед пацієнтів з ЦД у 10 разів вищий, ніж у пацієнтів без ЦД. В пацієнтів з ЦД можуть розвиватися місцеві інфекції стоп, хронічні трофічні виразки, остеомієліт і системний сепсис, що в кінцевому підсумку призводить до різних видів ампутацій, як малих, так і великих [11].

В рамках проведених досліджень повторна ампутація на більш високому рівні (ампутація вище колінного суглоба, АВКС) коливається в межах 10-20% пацієнтів. Liu та ін. опублікували систематичний огляд та метааналіз ризику повторних ампутацій серед пацієнтів з діабетом [6]. Вони виявили, що загальний рівень повторних ампутацій становив 19 % протягом 1 року, тоді як через 5 років після першої ампутації цей показник становив 37,1 %. Автори даного дослідження зауважили, що рівень повторних ампутацій та тенденції залишалися стабільними протягом останніх 2 десятиліть. Рівень первинної ампутації в першу чергу залежить від стану судин і відсутності сепсису в тканинах кінцівки. Проте, через погане кровопостачання і прогресування інфекції у певного відсотка пацієнтів з діабетом може виникнути необхідність ревізії або повторної ампутації на більш високому анатомічному рівні. В зв’язку із цим первинна консультація цих пацієнтів повинна включати чітке усвідомлення можливості виникнення необхідності повторних втручань у майбутньому.

В розвинених країнах завдяки цілій низці заходів було досягнуто значних успіхів у зниженні частоти випадків ампутації нижніх кінцівок у пацієнтів з ЦД. Серед прикладів можна назвати потужні інформаційні кампанії, спрямовані на первинну профілактику, поліпшення контролю глікемії у пацієнтів, яким було встановлено даний діагноз, створення мультидисциплінарних клінік з догляду за стопами та поліпшення контролю пов'язаних з ЦД модифікованих факторів ризику, таких як високий артеріальний тиск і порушення ліпідного профілю [11]. Завдяки високоякісному амбулаторному лікуванню ЦД та більш частим медичним і хірургічним реваскуляризаціям, як зазначають різні автори,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

підвищився рівень збереження кінцівок і знизився рівень повторної госпіталізації після ампутації [5-7]. З огляду на це, в Україні, слід інтенсивніше впроваджувати досвід розвинених країн, щоб зменшити частоту ампутацій, пов'язаних з ЦД.

В згаданому вище дослідженні Kayssi та співавт. повідомили про 6% частку ЗПА у їх серії випадків АНК [1]. Проте слід зауважити, що в країнах Північної Америки ЗПА вважається провідним показанням для АНК. В літературі підкреслюється той факт, що 50% пацієнтів із ЗПА мають ЦД, в той час як решта 50% не страждають на діабет. В опублікованих дослідженнях згадується багато невідворотних підстав для проведення ампутацій пацієнтам із ЗПА, наприклад, постійні випадки інфекцій м'яких тканин із супутнім остеомієлітом або без нього [4, 5, 7] . Крім того, показаннями для виконання таких ампутацій є невпинне прогресування захворювання з прогресуючим некрозом м'яких тканин і постійним ішемічним болем, що не піддається консервативному лікуванню. Пацієнтам із ЗПА спочатку призначають різні нехірургічні втручання, зокрема застосування статинів, щоб уникнути ампутацій [8].

Існує обмежена кількість опублікованих даних щодо ампутацій з причини остеомієліту, спричиненого хронічними нейропатичними виразками. Bendt M та ін. ретроспективно проаналізували 84 дорослих осіб з мієломенінгоцеле та проаналізували соціальні, когнітивні та фізичні обмеження, з якими вони стикалися [9]. За даними цих авторів у 54 % пацієнтів розвинулися пролежні, що потребували виконання великих АНК, до яких належали геміпельвектомія, дизартикуляція стегна, ампутація за Симесом та резекції кукси.

Доволі значною частиною пацієнтів, які потребують АНК, мають вроджені деформації, вади або аномалії нижніх кінцівок, наприклад, синдроми стискаючого кільця з відмиранням кінцівки та нелікованої вродженої вальгусної деформації стопи. АНК показані у випадках вроджених вад нижніх кінцівок з метою відновлення функції за допомогою відповідних протезів. Вроджені вади анатомічно класифікуються як поздовжні вади (гемімелії), поперечні вади (відсутність сегменту в поперечному напрямку) або інтеркалярні вади (відсутність проміжного сегмента нижньої кінцівки). Можливі дефекти великогомілкової або малогомілкової кісток. Дані ситуації оцінюються індивідуально. Спочатку робиться спроба відновити функціонал кінцівки без ампутації, наприклад, за допомогою ортопедичного лікування або реконструкції кінцівки. Коли ці заходи виявляються неефективними, призначається ампутація на рівні, який поліпшить функціональний стан ампутованого порівняно з його поточним фізичним станом [10].

Згідно результатів більшості досліджень, ампутація нижче колінного суглоба (АНКС) являє собою найчастіший рівень ампутації. Gurney та ін. повідомили, що транстибіальні (74%) ампутації були найпоширенішими в їх серії випадків [11]. Kayssi та ін. аналогічно повідомили, що АНКС (61%)

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

виконувалася найчастіше, далі слідувала АВКС в 22% випадків, а ампутація стопи – в 14% випадків ампутації [1].

Рівень ампутації має значний вплив на енерговитрати при ходьбі. Як правило, чим вищий рівень АНК, тим більші енерговитрати. Кількість енергії та кисню, що витрачається при ходьбі, збільшується із рівнем ампутації, що має важливе значення в подальшій реабілітації та користуванні протезом.

Відповідно, швидкість ходьби зменшується із вищим рівнем ампутації. У разі АНКС додаткова енергія (понад базовий рівень), що витрачається на ходьбу при короткій транстибіальній ампутації, середній транстибіальній ампутації та довгій транстибіальній ампутації, становить відповідно 40 %, 25 % та 10 %. У випадку АВКС енерговитрати на 50-65 % перевищують базовий рівень [4].

За результатам опублікованого літературного огляду Kaur та ін. фантомний біль у кінцівці спостерігається у 3-7 % пацієнтів за результатами різних досліджень [12]. В середньому біль зникає протягом 6 місяців при застосуванні різних методів лікування, включаючи нестероїдні протизапальні препарати, амітриптилін, масаж кукси, черезшкірну стимуляцію нервів та заохочення пацієнтів до раннього та регулярного носіння протеза.

Високою залишається смертність пацієнтів із АНК. За даними Netten та ін., від 4 % до 22 % пацієнтів з АНК помирають протягом першого року після операції [13].

Метою статті – ретроспективний збір та аналіз даних про поширеність, наслідки та прогноз нетравматичних АНК для створення практичної основи, яка допоможе поліпшити результати лікування, реабілітації та протезування пацієнтів у майбутньому.

Виклад основного матеріалу. Дане аналітичне ретроспективне дослідження було проведено протягом 5 років, з січня 2021 року по грудень 2025 року. Дослідження проводилося відповідно до етичних протоколів, затверджених Гельсінською декларацією у редакції 2013 року. Анонімність учасників була гарантована. Для аналізу обрано дизайн описової серії випадків, оскільки дослідження мало на меті описати поточний стан нетравматичних АНК в популяції та надати систематизовану інформацію про досліджуване питання.

В дослідження були включені всі пацієнти незалежно від статі та віку, яким було проведено АНК за нетравматичними показаннями за вказаний період. Пацієнти, яким було проведено АНК за гострими травматичними показаннями були виключені.

Первинний діагноз встановлювався на основі анамнезу, клінічного обстеження та додаткових методів досліджень. Перед проведенням ампутацій у пацієнтів з ЦД та ЗПА проводилося обстеження судин за допомогою дуплексного ультразвукового дослідження, комп'ютерної томографічної ангіографії або магнітно-резонансної ангіографії. Зібрані дані включали демографічний та клінічний профіль пацієнтів, частотний розподіл показань для нетравматичних ампутацій нижньої кінцівки, рівень ампутацій, уражену сторону, супутні

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

захворювання, післяопераційні ускладнення, тривалість перебування в лікарні серед госпіталізованих пацієнтів, необхідність повторної операції у вигляді реампутацій вищого рівня та смертність протягом 1 місяця після ампутації.

Усі пацієнти, яким проводилися великі ампутації, були госпіталізовані, тоді як більшість пацієнтів, яким проводилися малі ампутації, знаходились під постійним амбулаторним наглядом. З метою лікування супутніх захворювань, зокрема таких як місцева або системна бактеріальна інфекція, ЦД, ЗПА або будь-які інші специфічні клінічні стани, застосовувалося стандартне лікування. Перед проведенням ампутацій пацієнтам призначалися профілактичні дози ін'єкційних антибіотиків. Контроль за допомогою турнікету застосовувався для проведення ампутацій у плановому режимі, за винятком випадків ЦД, ЗПА та дисартикуляції кульшового суглоба.

Серед дорослих пацієнтів, які досягли кісткової зрілості, в більшості випадків ампутація нижче колінного суглоба (АНКС) проводилася на рівні, що забезпечував збереження 12-17 см гомілкової кукси, вимірюючи довжину від горбистості великогомілкової кістки. У несприятливих обставинах довжина гомілкової кукси забезпечувалася не менше 8 см. Ампутація вище колінного суглоба (АВКС) проводилася на рівні, що залишав 25-30 см стегнової кукси, вимірюючи від великого вертлюга. Додатково вживалися заходи для резекції щонайменше 12 см дистального відділу стегнової кістки, щоб забезпечити простір для колінного механізму в майбутньому протезі, який згодом мав бути використаний для реабілітації. На початку операції відзначали м'язово-шкірні клапті, щоб досягти закриття культі без натягу та забезпечити відповідну форму культі для установки майбутнього протеза. Ці клапті були достатньо довгими, щоб покрити культю.

У післяопераційному періоді накладалися об'ємні абсорбуючі пов'язки та забезпечувалося підняття кінцівки. Перша зміна пов'язки проводилася через 5 днів після операції. Зняття швів проводилося на 10-14 день після операції. Для отримання здорових грануляцій в рані застосовували VAC-терапію (Vacuum Assisted Closure, VAC), яку згодом закривали за допомогою техніки відтермінованого первинного закриття. У пацієнтів, яким проводили дисартикуляцію кульшового суглоба, застосовували дренажну систему Redivac.

Протезування розпочиналося через 6 тижнів після операції. Проводилася підготовка кукси до протезування за допомогою кінезіотерапії, масажу та фізичних вправ на розтягнення м'язів, особлива увага приділялася профілактиці контрактур суглобів. У пацієнтів, в яких спостерігався больовий синдром, порушення нервово-м'язової системи та рівноваги тіла, протезування відтерміновувалося до усунення цих проявів. Протягом року проводилося спостереження за пацієнтами.

Дані були піддані статистичному аналізу за допомогою IBM-SPSS для Windows версії 21. Кількісні дані, наприклад вік, були виражені як середнє ± стандартне відхилення. Категоріальні дані, зокрема стать і уражена сторона,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

були представлені як частота випадків і відсотки. Окрім того, пацієнти були розділені на групу з ЦД і групу без ЦД для проведення аналізу результатів у підгрупах. Відсотки різних змінних порівнювали за допомогою критерію Фішера, $p < 0,05$ вважали статистично значущим.

Отримані результати. Загалом в дослідження було включено 109 пацієнтів, з них 68 (62,38%) чоловіків і 41 (37,62%) жінка. Вік пацієнтів коливався від 35 до 71 року, середній вік становив 54,35 ± 11,38 року.

Показання до ампутації наведені на рисунку 1. Серед пацієнтів спостерігалися різні супутні захворювання, зокрема ЦД (n = 40; 36,70%), ожиріння (n = 22; 20,18%), гіпертонія (n = 25; 22,93%), ішемічна хвороба серця (n = 12; 11,01%), куріння (n = 9; 8,25%) та хвороба Бюргера (n = 2; 1,83%).

Частіше ураження спостерігалося з правого боку (n = 65; 59,63%), рідше – з лівого (n = 39; 35,77%) та двостороннє ураження у 5 (4,58%) пацієнтів. До стаціонару було госпіталізовано 81 (74,31%) пацієнта, в той час як 28 (25,69%) пацієнтів отримували лікування в амбулаторних умовах.

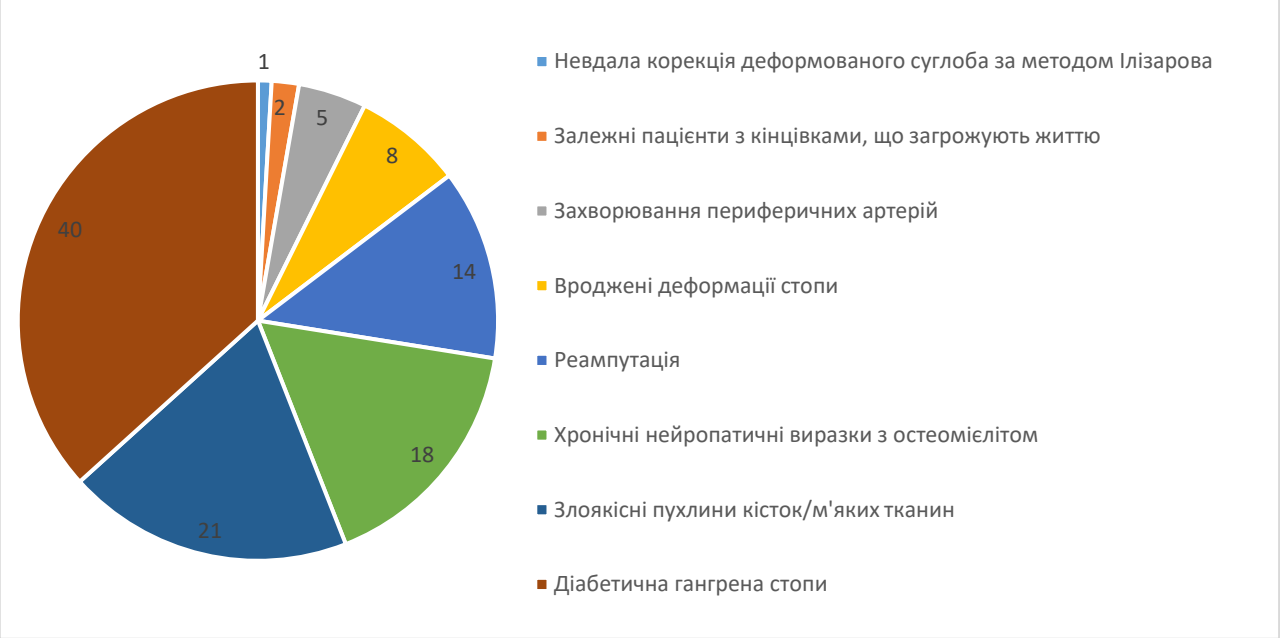

Рисунок 1. Показання до ампутації у пацієнтів,
що брали участь у дослідженні (n=109)

Різні види ампутацій, виконані пацієнтам, показані на рисунку 2. До вторинних процедур належали відтермінування первинного закриття поверхневих шарів рани (n = 21 10 ; 9,17%), VAC-терапія (n = 15 8; 7,34%) та реампутація на вищому рівні (n = 17 9; 8,25%).

Серед ускладнень спостерігалися інфекція/нагноєння рани (n = 13; 11,92%), набряк кукси (n = 6; 5,50%), фантомний біль у кінцівці (n = 4; 3,67%), утворення бурси в ділянці кукси (n = 2; 1,83%), контрактура колінного суглоба (n = 1; 0,92%) та надмірне розростання кісткової тканини (n = 1; 0,92%).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

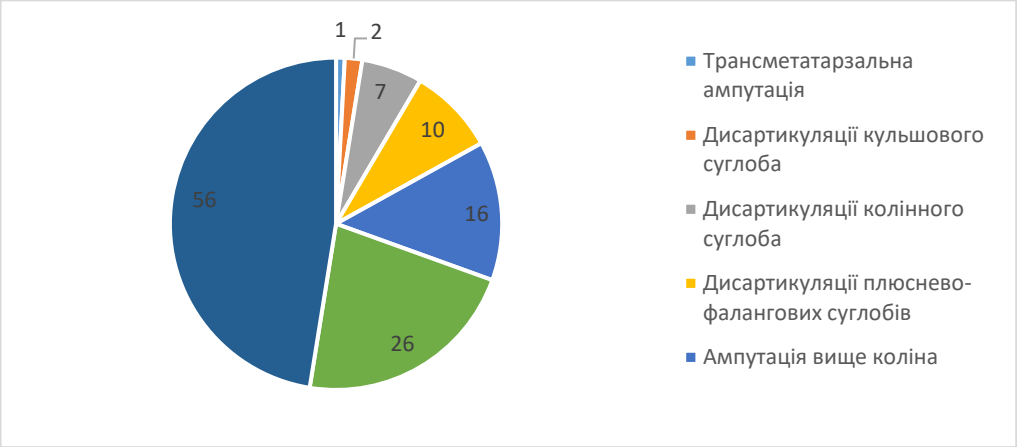

Рисунок 2. Типи ампутацій, виконаних у пацієнтів (n=118)

Тривалість перебування в лікарні серед госпіталізованих пацієнтів (n = 81) становила від 7 до 28 днів, із середнім терміном 9,73 ± 4,51 днів. Смертність серед госпіталізованих пацієнтів становила 3,67 %, зокрема зафіксовано 4 летальних випадки, всі ці пацієнти мали неконтрольований діабет на момент госпіталізації. В таблиці 1 наведено підсумкові дані щодо клінічної картини та результатів лікування включених до дослідження пацієнтів.

Таблиця 1

Клінічні характеристики та результати лікування пацієнтів (n = 109)

Показник	**Частка пацієнтів (%)**
Вік	Середній вік 54,25±11,49 років (в межах від 7 до 71 року)
Стать	
Чоловіки	68 (62,38%)
Жінки	41 (37,62%)
Показання до ампутації:	
Діабетична гангрена стопи	40 (36,70%)
Злоякісні пухлини кісток/м'яких тканин	21 (19,27%)
Хронічні нейропатичні виразки з остеомієлітом	18 (16,51%)
Реконструкція раніше виконаних дисфункціональних ампутацій	14 (12,84%)
Вроджені деформації стопи	8 (7,34 %)
Захворювання периферичних артерій	5 (4,59%)
Залежні пацієнти з кінцівками, що загрожують життю	2 (1,83%)
Невдала корекція деформованого суглоба за методом Ілізарова	1 (0,91%)

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Показник	**Частка пацієнтів (%)**
Супутні захворювання та пов'язані стани:	
Цукровий діабет	40 (36,70%)
Ожиріння	22 (20,18%)
Артеріальна гіпертензія	25 (22,93%)
Ішемічна хвороба серця	12 (11,01%)
Куріння	9 (8,25%)
Хвороба Бюргера	2 (1,83%)
Сторона ураження:	
Права	65 (59,63%)
Ліва	39 (35,77%)
Двобічно	5 (4,58%)
Госпіталізація:	
Стаціонарне лікування	81 (74,31%)
Денний стаціонар	28 (25,68%)
Тип/рівень ампутації:	
Ампутація нижче колінного суглоба (АНКС)	56 (51,38%)
Ампутація пальців	26 (23,85%)
Ампутація вище колінного суглоба (АВКС)	12 (11,01%)
Дисартикуляція плюснево-фалангового суглоба	10 (9,17%)
Дисартикуляція колінного суглоба	7 (6,42%)
Дисартикуляція кульшового суглоба	2 (1,83%)
Трансметатарзальна ампутація	1 (0,92%)
Додаткові втручання:	
Відстрочене первинне закриття	10 (9,17%)
VAC-терапія	8 (7,34%)
Реампутація на вищому рівні	9 (8,25%)
Наявні післяопераційні ускладнення:	
Інфікування рани/ розходження швів	13 (11,92%)
Набряк кукси	6 (5,50%)
Фантомний біль у кінцівці	4 (3,67%)
Утворення бурси на куксі	2 (1,83%)
Контрактура колінного суглоба	1 (0,92%)
Надмірне розростання кісткової тканини	1 (0,92%)
Кінцеві результати:	
Тривалість перебування в лікарні	Середня тривалість 9,73 ± 4,51 (інтервал від 7 до 28) днів
Смертність	4 (3,67 %)

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

В таблиці 2 наведено порівняння показників результатів між пацієнтами групи з ЦД та групи без ЦД.

Проведений постфактум аналіз потужності даних нашого дослідження показав, що вона склала 70% (табл. 2).

Таблиця 2

Порівняння результатів клінічної картини та лікування між групою пацієнтів з цукровим діабетом та групою пацієнтів без цукрового діабету (n = 109)

Результат	Група з ЦД n=40	Група без ЦД n=69	p
Наявні ускладнення:			
Інфекція/розходження швів	10 (25%)	3 (2,75%)	<0.001*
Набряк кукси	2 (5%)	4 (5,80%)	0.782
Фантомний біль у кінцівці	1 (2,5%)	3 (2,75%)	1
Утворення бурси на куксі	1 (2,5 %)	1 (1,45%)	0.643
Контрактура колінного суглоба	0(%)	1 (1,45%)	1
Надмірне розростання кісткової тканини	0(%)	1 (1,45%)	1
Необхідність додаткових втручань:			
Відстрочене первинне закриття рани	7 (17,5%)	3 (2,75%)	<0.004*
VAC-терапія	3 (7,5%)	5 (7,25%)	0.787
Реампутація на вищому рівні	9 (22,5%)	0(%)	<0.001*
Рівень смертності:	4 (10 %)	0(%)	<0.001*
<0,05* Достовірний показник Р >0,05 Недостовірний показник Р			

В подальшому пацієнтам необхідна комплексна мультидисциплінарна реабілітація із протезуванням, в залежності від типу ампутації. Дане ретроспективне дослідження є спробою встановити демографічний та клінічний профіль пацієнтів з нетравматичною ампутацією нижньої кінцівки, які проходять відновне лікування із протезуванням.

Висновки. Більшість пацієнтів, яким було проведено ампутацію, страждали на діабетичну гангрену стопи, злоякісні новоутворення та хронічні нейропатичні виразки з остеомієлітом. Найпоширенішими супутніми захворюваннями виявилися цукровий діабет, ожиріння та артеріальна гіпертензія. Інформування та освіта населення можуть забезпечити своєчасне звернення за медичною допомогою та допомогти уникнути необхідності великих ампутацій в багатьох випадках. Надання пацієнтам із ампутацією комплексної мультидисциплінарної

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

реабілітації із наступним якісним протезуванням сприятиме кращій реінтеграції пацієнтів у суспільство, допомагаючи їм стати його повноцінними членами.

Перспективи подальших досліджень. Дане дослідження має певні сильні сторони та ряд обмежень. Першою сильною стороною є те, що воно зосереджено на описовій епідеміології нетравматичних ампутацій нижньої кінцівки в клінічних умовах. По-друге, воно надає цінну інформацію, порівнюючи демографічні та клінічні характеристики пацієнтів з діабетом та без діабету, які потребують ампутації. Одним з обмежень дослідження стало те, що воно не було спрямоване на демонстрацію взаємозв'язку між результатами передопераційної візуалізації та рівнем ампутації в кінцевому підсумку. В майбутньому слід провести добре сплановане дослідження для встановлення прогностичної ролі передопераційних візуалізаційних досліджень серед пацієнтів з діабетом у прогнозуванні кінцевого рівня ампутації.

Література

1. Kayssi A., Mestral C. D., Forbes T. L., Nagle G. R. A Canadian population-based description of the indications for lower-extremity amputations and outcomes. *Canadian Journal of Surgery*. 2016. Vol. 59, No. 2. P. 99-106.

2. Saaiq M. Epidemiology and outcome of childhood electrical burn injuries at Pakistan Institute of Medical Sciences Islamabad, Pakistan. *Journal of Burn Care & Research*. 2016. Vol. 37, No. 2. P. e174-e180.

3. Aljarrah Q., Allouh M. Z., Bakkar S., Aleshawi A., Obeidat H., Hijazi E. et al. Major lower extremity amputation: a contemporary analysis from an academic tertiary referral centre in a developing community. *BMC Surgery*. 2019. Vol. 19. P. 170.

4. Ertl J. P., Panchbhavi V. K., Brackett J. W., Ertl W., Pritchett J. W., Talavera F. et al. Lower-extremity amputations [Internet]. Updated: 2023, Jul 26. Available from: https://emedicine.medscape.com/article/1232102 (date of access: 07.06.2025).

5. Imam B., Miller W. C., Finlayson H. C., Eng J. J., Jarus T. Incidence of lower limb amputation in Canada. *Canadian Journal of Public Health*. 2017. Vol. 108, No. 4. P. e374-e380.

6. Liu R., Petersen B. J., Rothenberg G. M., Armstrong D. G. Lower extremity reamputation in people with diabetes: a systematic review and meta-analysis. *BMJ Open Diabetes Research & Care*. 2021. Vol. 9. P. e002325.

7. Gabel J., Jabo B., Patel S., Kiang S., Bianchi C., Chiriano J. et al. Analysis of patients undergoing major lower extremity amputation in the vascular quality initiative. *Annals of Vascular Surgery*. 2018. Vol. 46. P. 75-82.

8. Arya S., Khakharia A., Binney Z. O., DeMartino R. R., Brewster L. P., Goodney P. P. et al. Association of statin dose with amputation and survival in patients with peripheral artery disease. *Circulation*. 2018. Vol. 137, No. 14. P. 1435-1446.

9. Bendt M., Gabrielsson H., Riedel D. et al. Adults with spina bifida: A cross-sectional study of health issues and living conditions. *Brain and Behavior*. 2020. Vol. 10. P. e01736. DOI: https://doi.org/10.1002/brb3.1736

10. Saaiq M., Zimri F. K., Zaman K. U. Successful treatment of well-developed accessory lower limb associated with spinal dysraphism. *World Journal of Plastic Surgery*. 2020. Vol. 9, No. 1. P. 73-81.

11. Gurney J. K., Stanley J., York S. et al. Risk of lower limb amputation in a national prevalent cohort of patients with diabetes. *Diabetologia*. 2018. Vol. 61, No. 3. P. 626-635. DOI: https://doi.org/10.1007/s00125-017-4488-8

ISSN 2786-4952 Online

12. Kaur A., Guan Y. Phantom limb pain: A literature review. *Chinese Journal of Traumatology*. 2018. Vol. 21. P. 366-368.

13. Netten J. V. van, Fortington L. V., Hinchliffe R. J., Hijmans J. M. Early postoperative mortality after major lower limb amputation: A systematic review of population and regional-based studies. *European Journal of Vascular and Endovascular Surgery*. 2016. Vol. 51, No. 2. P. 248-258.

References

1. Kayssi, A., Mestral, C. D., Forbes, T. L., & Nagle, G. R. (2016). A Canadian population-based description of the indications for lower-extremity amputations and outcomes. *Canadian Journal of Surgery, 59*(2), 99-106.

2. Saaiq, M. (2016). Epidemiology and outcome of childhood electrical burn injuries at Pakistan Institute of Medical Sciences Islamabad, Pakistan. *Journal of Burn Care & Research, 37*(2), e174-e180.

3. Aljarrah, Q., Allouh, M. Z., Bakkar, S., Aleshawi, A., Obeidat, H., Hijazi, E., Alzoubi, K. H. (2019). Major lower extremity amputation: A contemporary analysis from an academic tertiary referral centre in a developing community. *BMC Surgery, 19*, 170.

4. Ertl, J. P., Panchbhavi, V. K., Brackett, J. W., Ertl, W., Pritchett, J. W., & Talavera, F. (Updated: 2023, Jul 26). Lower-extremity amputations. Retrieved June 7, 2025, from https://emedicine.medscape.com/article/1232102

5. Imam, B., Miller, W. C., Finlayson, H. C., Eng, J. J., & Jarus, T. (2017). Incidence of lower limb amputation in Canada. *Canadian Journal of Public Health, 108*(4), e374-e380.

6. Liu, R., Petersen, B. J., Rothenberg, G. M., & Armstrong, D. G. (2021). Lower extremity reamputation in people with diabetes: A systematic review and meta-analysis. *BMJ Open Diabetes Research & Care, 9*, e002325.

7. Gabel, J., Jabo, B., Patel, S., Kiang, S., Bianchi, C., Chiriano, J., & Mell, M. (2018). Analysis of patients undergoing major lower extremity amputation in the vascular quality initiative. *Annals of Vascular Surgery, 46*, 75-82.

8. Arya, S., Khakharia, A., Binney, Z. O., DeMartino, R. R., Brewster, L. P., & Goodney, P. P. (2018). Association of statin dose with amputation and survival in patients with peripheral artery disease. *Circulation, 137*(14), 1435-1446.

9. Bendt, M., Gabrielsson, H., Riedel, D., & Jørgensen, S. (2020). Adults with spina bifida: A cross-sectional study of health issues and living conditions. *Brain and Behavior, 10*, e01736. https://doi.org/10.1002/brb3.1736

10. Saaiq, M., Zimri, F. K., & Zaman, K. U. (2020). Successful treatment of well-developed accessory lower limb associated with spinal dysraphism. *World Journal of Plastic Surgery, 9*(1), 73-81.

11. Gurney, J. K., Stanley, J., York, S., & Sarfati, D. (2018). Risk of lower limb amputation in a national prevalent cohort of patients with diabetes. *Diabetologia, 61*(3), 626-635. https://doi.org/10.1007/s00125-017-4488-8

12. Kaur, A., & Guan, Y. (2018). Phantom limb pain: A literature review. *Chinese Journal of Traumatology, 21*, 366-368.

13. van Netten, J. V., Fortington, L. V., Hinchliffe, R. J., & Hijmans, J. M. (2016). Early postoperative mortality after major lower limb amputation: A systematic review of population and regional-based studies. *European Journal of Vascular and Endovascular Surgery, 51*(2), 248-258.

Дата першого надходження статті до видання: 02.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 17.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 615.825 : 616.831-005.11

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2605-2617

Голяченко Андрій Олександрович доктор медичних наук, професор кафедри медичної реабілітації, Тернопільський національний медичний університет імені І. Я. Горбачевського МОЗ України, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0003-2695-0023

Медицький Назар Андрійович здобувач ІІ рівня вищої освіти за спеціальністю 227 «Терапія і реабілітація», Тернопільський національний медичний університет імені І. Я. Горбачевського МОЗ України, м. Тернопіль, https://orcid.org/0009-0008-0859-9456

Гиз Соломія Зенонівна здобувач ІІ рівня вищої освіти за спеціальністю 227 «Терапія та реабілітація» Тернопільського національного медичного університету імені І.Я. Горбачевського МОЗ України, м. Тернопіль, https://orcid.org/0009-0001-9075-4556

ПОРІВНЯЛЬНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАВДАННЯ-ОРІЄНТОВАНИХ ТРЕНУВАНЬ ТА КЛАСИЧНОЇ БАЛАНС-ТЕРАПІЇ У ФІЗИЧНІЙ ТЕРАПІЇ ПАЦІЄНТІВ ПІСЛЯ ІШЕМІЧНОГО ІНСУЛЬТУ

Анотація. Оптимізація відновного лікування пацієнтів із постінсультними неврологічними розладами є актуальним завданням сучасної медичної реабілітації. Порушення постуральної стабільності виступає провідним фактором ризику падінь і суттєво обмежує життєдіяльність осіб, які перенесли гостре порушення мозкового кровообігу. Попри розвиток відновної медицини, дискусійним залишається вибір оптимальних засобів тренування мультисистемного контролю рівноваги.

Мета дослідження – провести порівняльний аналіз клінічної ефективності реабілітаційних програм, орієнтованих на виконання конкретних завдань, та класичних вправ на рівновагу в пацієнтів із постуральною нестабільністю внаслідок лівопівкульного ішемічного інсульту.

Матеріали та методи. У дослідження залучено 30 пацієнтів обох статей віком від 40 до 55 років на амбулаторному етапі реабілітації (тривалість захворювання – 6-9 місяців). Учасників рандомізовано на дві рівні групи (по 15 осіб). Пацієнти Групи І додатково до базової фізичної терапії (PNF-техніка, тренування ходи, вправи з обтяженням) проходили програму завдання-орієнтованих тренувань (12 сеансів по 1 годині). Пацієнти Групи ІІ виконували традиційні вправи на рівновагу за аналогічним графіком. Об'єктивну оцінку здатності утримувати центр рівноваги здійснювали за допомогою стабіломет-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

ричної системи Biodex Balance System (рівень контролю платформи 8) шляхом вимірювання загального індексу стабільності до та після курсу втручань. Статистичний аналіз проводили у пакеті SPSS 18 з використанням t-критерію.

Результати. Обидві групи були однорідними за вихідними антропометричними та клінічними показниками. За результатами підсумкового тестування в обох групах зафіксовано статистично значуще покращення показників балансу. Проте у Групі I, де застосовували завдання-орієнтований підхід, відзначено суттєвіше зниження загального індексу стабільності – на 53,35% (з 3,029 ± 0,17 до 1,42 ± 0,08; p = 0,000), тоді як у Групі II покращення становило 29,91% (з 3,104 ± 0,20 до 2,177 ± 0,13; p = 0,025). Міжгруповий аналіз після лікування підтвердив статистично дуже значущу перевагу завдання-орієнтованого навчання (p = 0,000).

Висновки. Програма завдання-орієнтованих тренувань забезпечує більш виражене покращення постуральної стабільності у пацієнтів після ішемічного інсульту порівняно з традиційною баланс-терапією. Отриманий ефект пов'язаний із кращою інтеграцією зорових, вестибулярних і соматосенсорних компонентів та ефективнішою пластичною реорганізацією моторної кори головного мозку у відповідь на цілеспрямовану рухову активність.

Ключові слова: ішемічний інсульт, медична реабілітація, фізична терапія, постуральна стабільність, завдання-орієнтовані тренування, баланс-терапія, діагностичне дослідження.

Golyachenko Andriy Doctor of Medical Sciences, Professor of the Department of Medical Rehabilitation, I. Horbachevsky Ternopil National Medical University of the Ministry of Health of Ukraine, Ternopil, https://orcid.org/0000-0003-2695-0023

Medytskyi Nazar Second-year master's student majoring in 227 “Therapy and Rehabilitation”, I. Horbachevsky Ternopil National Medical University of the Ministry of Health of Ukraine, Ternopil, https://orcid.org/0009-0008-0859-9456

Hyz Solomiia Zenonivna Second-year master's student majoring in 227 «Therapy and Rehabilitation», Ternopil National Medical University named after I.Ya. Horbachevsky Ministry of Health of Ukraine, Ternopil, https://orcid.org/0009-0001-9075-4556

COMPARATIVE EFFECTIVENESS OF TASK-SPECIFIC TRAINING AND CONVENTIONAL BALANCE THERAPY IN THE PHYSICAL THERAPY OF PATIENTS AFTER ISCHEMIC STROKE

Abstract. Optimizing restorative treatment for patients with post-stroke neurological disorders is a critical task in modern medical rehabilitation. Impaired postural stability serves as a primary risk factor for falls and significantly restricts the

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

daily activities of individuals who have suffered an acute cerebrovascular accident. Despite advancements in restorative medicine, the selection of optimal modalities for training multi-system balance control remains a subject of ongoing debate.

The aim of the study was to conduct a comparative analysis of the clinical effectiveness of task-specific training programs versus conventional balance exercises in patients with postural instability resulting from left-hemisphere ischemic stroke.

Materials and Methods. The study involved 30 male and female patients aged 40 to 55 years undergoing outpatient rehabilitation (disease duration: 6-9 months). Participants were randomized into two equal groups (15 patients each). In addition to the baseline physical therapy program (PNF technique, gait training, and resistance exercises), Group I patients completed a task-specific training program (12 sessions, 1 hour each, every other day). Group II patients performed conventional balance exercises following the same schedule. Objective assessment of the ability to maintain the center of balance was conducted using the Biodex Balance System stabilometric platform (platform control level 8) by measuring the overall stability index before and after the intervention course. Statistical analysis was performed using SPSS 18 software with the application of the Student's t-test.

Results. Both groups were homogeneous regarding baseline anthropometric and clinical characteristics. Final testing revealed statistically significant improvements in balance parameters across both groups. However, Group I, which utilized the task-specific approach, demonstrated a more pronounced reduction in the overall stability index – by 53.35% (from 3,029 ± 0,17 to 1,42 ± 0,08; p = 0,000), whereas the improvement in Group II was 29,91% (from 3,104 ± 0,20 to 2,177 ± 0,13; p = 0,025). Intergroup analysis following the treatment course confirmed a statistically highly significant superiority of task-specific learning (p = 0,000).

Conclusions. A task-specific training program provides a more pronounced improvement in postural stability in patients after ischemic stroke compared to conventional balance therapy. The observed effect is associated with enhanced integration of visual, vestibular, and somatosensory components, as well as a more effective plastic reorganization of the motor cortex in response to goal-directed motor activity.

Keywords: ischemic stroke, medical rehabilitation, physical therapy, postural stability, task-specific training, balance therapy, diagnostic examination.

Постановка проблеми. Інсульт визначається як клінічна проблема, що характеризується «швидким розвитком клінічних ознак вогнищевого ураження з порушенням функцій головного мозку, що триває понад 24 години або призводить до смерті без очевидної причини, за винятком судинного походження». Транзиторна ішемічна атака (ТІА) характеризується як клінічні ознаки та симптоми інсульту, що зникають протягом 24 годин [1]. Проте ці визначення мають певні обмеження. Наприклад, вони не включають очні прояви (раптове порушення зору в одному оці), які слід вважати важливою ознакою

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

інсульту та ТІА. Прояви ТІА, як правило, зникають протягом декількох хвилин або, як максимум, декількох годин, хоча у разі виявлення неврологічних симптомів під час первинного обстеження вони мають бути розцінені як інсульт. Термін «інсульт» в деяких випадках використовується для опису будь-якого судинного ураження головного мозку і, можливо, є більш чітким і менш двозначним терміном для застосування. Інсульт без втрати працездатності характеризується як інсульт із симптомами, що тривають понад 24 години, але згодом зникають, не залишаючи стійкої інвалідності.

Збереження рівноваги вимагає координації стимулів від різних сенсорних систем, включаючи вестибулярну, соматосенсорну та зорову системи [2]. Вестибулярна система – органи чуття, що забезпечують рівновагу (еквілібріоцепція) та інформація про напрямок руху, що визначається за положенням голови. Соматосенсорна система – відчуття пропріоцепції та кінестезії суглобів; інформація від шкіри та суглобів (відчуття ваги та вібрації); положення в просторі та рух відносно опорної поверхні; розташування та положення різних частин тіла відносно одна одної. Зорова система – контроль по вертикалі рухів тіла та голови; оцінка місця розташування предметів у навколишньому просторі.

В пацієнтів із неврологічними розладами внаслідок інсульту рівновага може бути значною мірою порушена. Доведено, що порушення рівноваги тісно пов'язане із ступенем обмеження та потенційними можливостями відновлення працездатності, особливо у пацієнтів, які перенесли інсульт. Порушення рівноваги визнано найвагомішим фактором ризику падінь [3].

Попри значний прогрес у відновному лікуванні пацієнтів після інсульту, питання оптимізації тренувань, спрямованих на поліпшення постуральної стабільності, залишається недостатньо вирішеним. У сучасних публікаціях наголошується на важливості сенсорної інтеграції та мультисистемного контролю рівноваги [2, 3]

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Існують докази того, що фахівці, які лікують людей, у яких спостерігаються неврологічні розлади, повинні призначати в програмах реабілітації тренування, орієнтовані на виконання завдань. Термін «тренування, орієнтоване на виконання завдань» походить із літератури з кінезіології та навчання моторних навичок і визначається як тренування або терапія, під час яких пацієнти «виконують моторні завдання в конкретному контексті та отримують певну форму зворотного зв'язку» [4]. В сфері навчання навичок це може бути пов'язано з різними практичними завданнями, зворотним зв'язком та умовами перенесення набутих навичок.

Виходячи із наявних доказів, що стосуються конкретних завдань, можна рекомендувати ряд стратегій з використання тренувань орієнтованих на конкретні завдання в клінічній практиці. Стратегії представлені у вигляді «практично-орієнтованих» рекомендацій з метою допомоги спеціалістам у їх впровадженні в клінічну практику. Загалом вони сформульовані у вигляді п'яти

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

правил – завдання-орієнтоване навчання повинно бути релевантним, випадково впорядкованим, відтворюваним, спрямованим на виконання всього завдання та позитивно підкріпленим [5].

Проте, порівняльна ефективність різних реабілітаційних стратегій, зокрема завдання-орієнтованих тренувань і класичних вправ на рівновагу, досі вивчена неповною мірою. Наявні дослідження демонструють потенційні переваги завдання-орієнтованого підходу для моторного відновлення та нейропластичності [6, 7], але їх результати є неоднорідними та не охоплюють вплив на специфічні параметри постурального контролю, зокрема загальний індекс стабільності.

Водночас, залишається відкритим питання щодо того, який тип тренувань забезпечує кращу реакцію сенсомоторних систем у період від 6 до 9 місяців після мозкового інсульту, коли відбувається ключовий етап формування компенсаторних стратегій [5]. Наявні дані про роль пропріоцептивних механізмів і зорового зворотного зв’язку також потребують додаткового обґрунтування в умовах порівняння різних реабілітаційних втручань [6, 8, 9].

Таким чином, потребує подальшого вивчення питання, щодо того яка реабілітаційна програма – завдання-орієнтована чи традиційна баланс-терапія – забезпечує більш значуще покращення постуральної стабільності в пацієнтів із розладами рівноваги після інсульту.

Мета статті – провести порівняльний аналіз ефективності реабілітаційних програм, орієнтованих на виконання конкретних завдань та класичних вправ на рівновагу в пацієнтів із постуральною нестабільністю внаслідок інсульту.

Виклад основного матеріалу. Всі учасники дослідження перебували на амбулаторному етапі реабілітації. Критерії для включення в дослідження були наступними: верифікований діагноз ішемічного інсульту лівої півкулі за даними МРТ, КТ та неврологічного обстеження, тривалість захворювання від 6 до 9 місяців після інсульту, участь у дослідженні могли брати пацієнти, які могли самостійно пересуватися. В дослідження не включали осіб з деформаціями опорно-рухового апарату, цукровим діабетом, порушеннями зору або тремором, що впливає на рівновагу.

Дослідження проводилося на початку та в кінці реабілітаційного циклу, учасники були випадковим чином розподілені на дві рівні групи. Група I складалася з п'ятнадцяти пацієнтів з ішемічним інсультом, які проходили програму тренувань, орієнтовану на виконання певних завдань, на додаток до індивідуальної програми фізичної терапії (техніка пропріоцептивної нервово-м’язової фасилітації (Proprioceptive Neuromuscular Facilitation, PNF), вправи з обтяженням і тренування ходи) протягом 12 сеансів через день, кожен сеанс тривав 1 годину. Група II складалася з п'ятнадцяти пацієнтів з ішемічним інсультом, які виконували традиційні вправи на рівновагу на додаток до індивідуальної програми фізичної терапії (техніка PNF, вправи з обтяженням і тренування ходи) протягом 12 сеансів через день, кожен сеанс тривав 1 годину.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Всі учасники були піддані попередній та підсумковій оцінці, за допомогою системи балансування Biodex Balance System (Biodex-medical system. Inc., USA). Даний пристрій складається з багатоосьової платформи для стояння, яка регулюється і забезпечує різні ступені нахилу або нестабільності платформи. Максимальний нахил поверхні платформи може становити 20°, для дослідження був обраний рівень 8. При такому нахилі поверхні створюється динамічна ситуація, схожа на реальні функціональні завдання, в умовах нестабільності. Під час тесту оцінювалася здатність пацієнта утримувати положення стоп під час стояння на нестабільній платформі з нахилом. Система Biodex складається з платформи для ніг, опорних поручнів, клавіш на панелі дисплея та головного меню. Параметром системи Biodex є індекс стабільності.

Тест на постуральну стабільність оцінював здатність пацієнта утримувати центр рівноваги. Бали пацієнта в цьому тесті свідчать про відхилення від центру рівноваги, тому нижчий бал є кращим, ніж вищий. Стабільність платформи можна змінювати під час тесту, вибравши на екрані тестування на стабільність постави. Під час тестування можна обирати час випробування, кількість випробувань, стабільність платформи на початку та в кінці, відлік часу відпочинку або двосторонній тест. Для виконання тесту на стабільність постави необхідно було виконати наступні кроки: (1) Опорні ручки розташувати відповідно до зросту пацієнта, (2) Висоту дисплея та нахил відрегулювати з урахуванням комфорту пацієнта, (3) Зібрати та ввести дані пацієнта: (a) ім'я пацієнта, (b) вік, (c) зріст, (d) вага, (4) Система балансу Biodex пропонує вісім рівнів контролю платформи та налаштування сили статичного опору, нами обирався рівень 8 контролю платформи, (5) Пацієнт має зайняти вихідне положення на платформі, після чого йому пояснювали протокол тесту. З початком тестування на дисплеї натискали кнопку «Старт», щоб активувати курсор, і просили пацієнта перемістити курсор у центральну точку сітки та утримувати його.

В програмах реабілітації усі учасники виконували типові індивідуальні фізіотерапевтичні вправи протягом однієї години через день. Група І виконувала завдання, орієнтовані на: підняття на п'ятки; підняття здорової ноги з приведенням і відведенням ноги та малювання цифри «8» на землі стопою (повтор 10 разів); повільні односторонні та двосторонні рухи руками та повільна ходьба вперед і назад (повтор 10 разів); подвійне завдання – рух, тримаючи м'яч у здоровій руці, і зупинка за словесною командою терапевта (повтор 10 разів); ходьба на 3 м, поворот навколо цільової точки і повернення назад (повтор 10 разів); вставання з крісла, чотири кроки вперед, поворот праворуч, переступання через першкоду, поворот знову праворуч і ходьба до крісла (повторити цикл вправ у зворотному напрямку) (цикл 10 разів); з положення сидячи на фітболі діаметром 85 см пацієнт тримає м'яч у здоровій руці, одночасно простягаючи руку і хапаючи предмети, сидячи на фітболі (повтор 10 разів); стоячи на баланс-борді, пацієнт тримає м'яч або тростину в неураженій руці та виконує рухи

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

витягування та хапання (повтор 10 разів); стоячи на баланс-борді, пацієнт виконує відведення неураженої руки (повтор 10 разів); стоячи на баланс-борді, пацієнт виконує присідання (повтор 10 разів).

Група II виконувала класичні вправи на рівновагу: нахили вперед і назад з положення на колінах (повтор 20 разів); нахили в сторони з положення на колінах (повтор 20 разів); перенесення ваги вперед і назад – пацієнт переносить вагу вперед і назад, вигинаючи і округляючи нижню частину спини (повтор 20 разів); перенесення ваги в сторони; перенесення ваги на праве стегно, потім на ліве стегно; стояння і утримання статичної рівноваги з розставленими ногами, потім з ногами, зведеними близько одна до одної, з відкритими очима, потім із закритими очима, утримуючи положення протягом 15 секунд у кожному випадку; нахил вперед і назад стоячи (повтор 20 разів); крок вперед, назад і вбік на тренажері (повтор 20 разів); стояння на неураженій нозі (утримувати 5 секунд, повтор 20 разів).

Отримані результати були узагальнені з використанням діапазону, середнього значення та стандартного відхилення для кількісних змінних та частоти і відсотка для якісних змінних. Порівняння між двома групами проводилося з використанням t-критерію для кількісних змінних та критерію хі-квадрат або критерію Фішера для якісних змінних. Значення $P < 0,05$ вважалися статистично значущими, а $< 0,01$ – статистично дуже значущими. Статистичний аналіз проводився з використанням пакету SPSS 18.

В дослідженні взяли участь 30 пацієнтів. Стан кожного пацієнта в обох групах оцінювали до і після лікування, використовуючи завдання-орієнтоване тренування в групі I та вправи на рівновагу в групі II. Порівнювали обидві методики за їх впливом на постуральну стабільність у пацієнтів з ішемічним інсультом. Зібрані в ході дослідження вихідні дані були піддані статистичному аналізу та порівнянню для оцінки результатів в обох групах з метою вивчення впливу різних програм фізичної терапії на постуральну стабільність у пацієнтів з інсультом.

Пацієнти, які брали участь у даному дослідженні, були розділені на дві групи рівної чисельності. Група I включала п'ятнадцять осіб обох статей (6 жінок 40% і 9 чоловіків 60%) віком від 40 до 54 років із середнім значенням ($46,1 \pm 4,6$). Вага становила від 72 до 85 кг із середнім значенням ($78,32 \pm 4,98$), зріст становив від 168 до 177 см із середнім значенням ($171,5 \pm 2,88$). За модифікованою шкалою Ашворта (Modified Ashworth Scale, MAS) показники коливалися від 1 до 1+ (7 осіб отримали 1, а 8 – 1+). Результати оцінки когнітивних функцій за шкалою MMSE (Mini-Mental State Examination, MMSE) коливалися від 27 до 29, середнє значення становило ($27,95 \pm 0,80$). Сила м'язів встановлена на рівні 3 балів із середнім значенням (3 ± 0).

Група II складалася з п'ятнадцяти осіб обох статей (9 жінок 60% і 6 чоловіків 40%) віком від 41 до 55 років із середнім значенням ($47,8 \pm 4,8$). Середня вага становила від 71 до 86 кг ($77,88 \pm 4,67$), середній зріст – від 165 до

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

175 см (167 ± 2,61). За шкалою MAS результати коливалися від 1 до 1+ (7 осіб отримали 1, а 8 – 1+). Оцінка когнітивних функцій за MMSE коливалася від 27 до 29 з середнім значенням (28 ± 0,85). М'язова сила була оцінена на рівні 3 балів з середнім значенням (3 ± 0). Загальна характеристика пацієнтів наведена в таблиці 1.

Таблиця 1

Загальна характеристика обох груп

Показник	Група	Середнє ± SD	Медіана	Max-Min	t-значення	p-значення
Вік (роки)	I	46,1 ± 4,6	46	54-40	0,965	0,344
	II	47,8 ± 4,8	47	55-41		
Вага (кг)	I	78,32 ± 4,98	78	85-72	0,811	0,399
	II	77,88 ± 4,67	77	86-71		
Зріст (см)	I	171,5 ± 2,88	171	177-168	0,885	0,245
	II	167 ± 2,61	167	175-165		
MMSE	I	27,95 ± 0,80	27	29-27	0,664	0,444
	II	28 ± 0,85		29-27		
Сила м'язів (бали)	I	3 ± 0	3	3	0,00	1,00
	II	3 ± 0	3	3		

Згідно з описовими даними обидві групи виявилися однорідними.

В таблиці 2 наведено порівняння середніх значень загального індексу стабільності в обох групах. В парному t-критерії існувала значна різниця між середніми значеннями до та після реабілітації в групах I та II, крім того, існувала статистично дуже значуща різниця між значеннями до та після лікування в групі I, тоді як в групі II існувала незначна різниця між значеннями до та після лікування. Покращення у групі I становило 53,35% із p-значенням (0,000), тоді як покращення у групі II становило 29,91% з p-значенням (0,025).

Таблиця 2

Порівняння середніх значень загального індексу стабільності в обох групах

Загальний індекс стабільності	Група I		Група II	
	До лікування	Після лікування	До лікування	Після лікування
Середнє ± SD	3,029 ± 0,17	1,42 ± 0,08	3,104 ± 0,20	2,177 ± 0,13
% поліпшення	53,35%		29,91%	
t-значення	36,685		16,420	
p-значення	0,000**		0,025*	
* значущий, ** дуже значущий				

В таблиці 3 представлено порівняння середніх значень загального індексу стабільності до і після лікування між двома групами. Під час аналізу не було виявлено значущої різниці в результатах до лікування між обома групами, де значення P становило (0,128), але була значуща різниця в результатах після лікування обох груп, де значення P становило (0,000).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Таблиця 3

Порівняння середніх значень загального індексу стабільності до і після лікування між двома групами

Групи I і II	**Загальний індекс стабільності**			
	До лікування I	**До лікування II**	**Після лікування I**	**Після лікування II**
Середнє ± SD	3,029 ± 0,17	3,104 ± 0,20	1,42 ± 0,08	2,177 ± 0,13
Медіана	0,075		0,757	
t-значення	-1,153		-21,353	
p-значення	0,128		0,000*	
* значущий				

Дане дослідження виявило значне поліпшення рівноваги в групі I, яка проходила тренування орієнтоване на виконання завдань, що можна пояснити ефективнішою реорганізацією нервової системи. Збуджувальні механізми моторної кори головного мозку можуть бути істотно модульовані сенсорним впливом. Цей вплив має важливе значення для підвищення ефективності синаптичних процесів. Відомо, що аферентна інформація з ділянки тіла, де знаходиться моторне ядро, що відповідає за роботу м'язів, сприяє початковому зниженню нестабільності [6].

Дослідження показало більшу ефективність вправ на рівновагу для поліпшення постуральної стабільності у пацієнтів, які перенесли інсульт, з перевагою тренувань орієнтованих на виконання завдань. Цей результат узгоджується з результатами дослідження Khallaf [7], який оцінював вплив програми тренувань орієнтованих на виконання завдань у пацієнтів, які перенесли інсульт, з точки зору контролю над тулубом, рівноваги та ходи. При цьому дослідна група продемонструвала значне поліпшення контролю над тулубом, рівноваги та ходи. У своєму дослідженні автор дійшов висновку, що тренування орієнтовані на виконання завдань можуть поліпшити контроль над тулубом, рівновагу та ходу, що є ефективним у післяінсультній реабілітації.

За даними різних авторів, завдання-орієнтоване навчання може забезпечити належну візуальну стимуляцію і замінити відсутній або ослаблений пропріоцептивний стимул з ураженої сторони тіла [8]. Завдання-орієнтоване навчання покращує моторні функції, стратегії моторного контролю, відновлення чутливості та повсякденні функції в більшій мірі, ніж традиційне лікування [9].

Своє пояснення описаному явищу надали Schaefer та ін. [10], які довели, що відновлення після завдання-орієнтованого тренування відбувається завдяки навчанню на основі пластичності кори головного мозку, пов'язаній із набуттям нових функцій. Вивчення функціональної візуалізації мозку показало, що постінсультне відновлення пов'язане з помітною реорганізацією моделей активації певних структур мозку після завдання-орієнтованого тренування [11].

Kumar [12] рекомендує, щоб рухи, виконані з практичною метою (наприклад, нахил вперед, з метою взяти напій), були більш плавними та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

швидшими, ніж рухи, виконані без конкретної цілі (наприклад, нахил вперед без визначеної мети) під час виконання завдань.

Omaña та ін. [13] виявили, що під час одночасного виконання психологічного та постурального завдання було виявлено зниження показників у постуральних тестах, на відміну від суб'єктивних показників. У даному дослідженні автори виявили значну різницю в рівновазі у пацієнтів з інсультом за допомогою оцінки швидкості коливання центру ваги під час подвійної стійки. Ці результати були підтверджені Cho, J. та ін. [14], які в своєму дослідженні повідомили, що оцінка швидкості коливання центру ваги під час подвійної стійки має велику перевагу в об'єктивному вимірюванні постуральних реакцій. Контролюючи сенсорні (візуальні та пропріоцептивні) дані за допомогою референції впливу та/або умов з відкритими/закритими очима, цей метод методично включає/виключає значні візуальні та/або дані про поверхню опори і створює ситуацію реального контакту.

Результати даного дослідження узгоджуються і з висновками Horn та ін. [15], які оцінювали рівновагу в положенні стоячи у пацієнтів з геміплегією, використовуючи оцінку швидкості коливання центру ваги під час подвійного стояння. Дана оцінка є обмеженим у часі тестом на рівновагу, який оцінює соматосенсорну, зорову та вестибулярну функції для підтримки вертикальної постави. Ці результати свідчать про те, що здатність інтегрувати соматосенсорну інформацію від нижніх кінцівок для підтримки рівноваги порушується після цереброваскулярного захворювання.

Інші автори показали, що терапія з використанням візуального зворотного зв'язку в положенні стоячи на обох ногах не має статистично значущого впливу на симетрію розподілу ваги між паретичною і непаретичною ногою, коливання положення тіла в положенні стоячи на обох ногах, ходу та пов'язаних з нею видів діяльності [16].

Висновки. Результати проведеного дослідження засвідчили, що програма тренувань, орієнтована на виконання завдань, забезпечує більш виражене покращення постуральної стабільності у пацієнтів після ішемічного інсульту порівняно з традиційними вправами на рівновагу. Значне зниження загального індексу стабільності в основній групі вказує на ефективнішу активацію сенсомоторних механізмів та кращу інтеграцію пропріоцептивних, зорових і вестибулярних компонентів контролю пози.

Отримані дані доповнюють попередні результати щодо позитивного впливу завдання-орієнтованого підходу на моторне відновлення та нейропластичність після інсульту, проте водночас підкреслюють необхідність подальших досліджень. Перспективними напрямками є визначення оптимальної інтенсивності та структурованості завдання-орієнтованих програм, вивчення їх довготривалих ефектів, а також порівняння впливу різних типів зворотного зв’язку на постуральний контроль. Доцільним видається і розширення вибірки, включення пацієнтів з різними типами інсульту та аналіз нейрофізіологічних механізмів адаптації у відповідь на різні реабілітаційні втручання.

ISSN 2786-4952 Online

Література

1. Feigin, V. L., Brainin, M., Norrving, B. et al. World Stroke Organization (WSO): Global Stroke Fact Sheet 2022. *International Journal of Stroke*, 2022, vol. 17, no. 1, pp. 18-29. doi:10.1177/17474930211065917.

2. Fulk, G. D., Chui, K. K. (eds.). *O'Sullivan & Schmitz's physical rehabilitation*. 8th ed. F. A. Davis Company, 2024.

3. Nairn, B., Koohi, N., Kaski, D., Bamiou, D. E., Pavlou, M. Impact of Vestibular Rehabilitation and Dual-Task Training on Balance and Gait in Survivors of Stroke: A Systematic Review and Meta-Analysis. *Journal of the American Heart Association*, 2025, vol. 14, no. 11, e040663. https://doi.org/10.1161/JAHA.124.040663.

4. Mead, G. E., Sposato, L. A., Sampaio Silva, G. et al. A systematic review and synthesis of global stroke guidelines on behalf of the World Stroke Organization. *International Journal of Stroke*, 2023, vol. 18, no. 5, pp. 499-531. doi:10.1177/17474930231156753.

5. O'Dell, M. W. Stroke rehabilitation and motor recovery. *Continuum: Lifelong Learning in Neurology*, 2023, vol. 29, no. 2, pp. 605-627. https://doi.org/10.1212/CON.0000000000001218.

6. Winter, L., Huang, Q., Sertic, J. V., Konczak, J. The effectiveness of proprioceptive training for improving motor performance and motor dysfunction: a systematic review. *Frontiers in Rehabilitation Sciences*, 2022, vol. 3, 830166. https://doi.org/10.3389/fresc.2022.830166.

7. Khallaf, M. E. Effect of task-specific training on trunk control and balance in patients with subacute stroke. *Neurology Research International*, 2020, vol. 2020, 5090193. https://doi.org/10.1155/2020/5090193.

8. Braun, R. G., Wittenberg, G. F. Motor recovery: how rehabilitation techniques and technologies can enhance recovery and neuroplasticity. *Seminars in Neurology*, 2021, vol. 41, no. 2, pp. 167-176. doi:10.1055/s-0041-1725138.

9. Arya, K. N., Pandian, S., Kumar, V. Effect of activity-based mirror therapy on lower limb motor-recovery and gait in stroke: A randomised controlled trial. *Neuropsychological Rehabilitation*, 2019, vol. 29, no. 8, pp. 1193-1210. https://doi.org/10.1080/09602011.2017.1377087.

10. Schaefer, S. Y., Patterson, C. B., Lang, C. E. Transfer of Training Between Distinct Motor Tasks After Stroke: Implications for Task-Specific Approaches to Upper-Extremity Neurorehabilitation. *Neurorehabilitation and Neural Repair*, 2013, vol. 27, no. 7, pp. 602-612. doi:10.1177/1545968313481279.

11. Kim, S. Y., Hsu, J. E., Husbands, L. C., Kleim, J. A., Jones, T. A. Coordinated plasticity of synapses and astrocytes underlies practice-driven functional vicariation in peri-infarct motor cortex. *Journal of Neuroscience*, 2018, vol. 38, no. 1, pp. 93-107. https://doi.org/10.1523/JNEUROSCI.1295-17.2017.

12. Kumar, S., Chou, S. H., Smith, C. J. et al.; American Heart Association Stroke Council; Council on Cardiovascular and Stroke Nursing; Council on Hypertension. Addressing Systemic Complications of Acute Stroke: A Scientific Statement From the American Heart Association. *Stroke*, 2025, vol. 56, no. 1, pp. e15-e29. https://doi.org/10.1161/STR.0000000000000477.

13. Omaña, H., Bezaire, K., Brady, K. et al. Functional reach test, single-leg stance test, and Tinetti performance-oriented mobility assessment for the prediction of falls in older adults: a systematic review. *Physical Therapy*, 2021, vol. 101, no. 10, pzab173. https://doi.org/10.1093/ptj/pzab173.

14. Cho, J. E., Kim, H. Ankle proprioception deficit is the strongest factor predicting balance impairment in patients with chronic stroke. *Archives of Rehabilitation Research and Clinical Translation*, 2021, vol. 3, no. 4, 100165. https://doi.org/10.1016/j.arrct.2021.100165.

15. Horn, L. B., Rice, T., Stoskus, J. L. et al. Measurement characteristics and clinical utility of the clinical test of sensory interaction on balance (CTSIB) and modified CTSIB in individuals with vestibular dysfunction. *Archives of Physical Medicine and Rehabilitation*, 2015, vol. 96, no. 9, pp. 1747-1748.

ISSN 2786-4952 Online

16. Hwang, H. S., Kim, J. H., Choi, B. R. Comparison of the effects of visual feedback training and unstable surface training on static and dynamic balance in patients with stroke. *Journal of Physical Therapy Science*, 2017, vol. 29, no. 10, pp. 1720-1722. https://doi.org/10.1589/jpts.29.1720.

References

1. Feigin VL, Brainin M, Norrving B, et al. World Stroke Organization (WSO): Global Stroke Fact Sheet 2022. *International Journal of Stroke*. 2022;17(1):18-29. doi:10.1177/17474930211065917

2. Fulk, G. D., & Chui, K. K. (Eds.). (2024). *O'Sullivan & Schmitz's physical rehabilitation* (8th ed.). F. A. Davis Company.

3. Nairn, B., Koohi, N., Kaski, D., Bamiou, D. E., & Pavlou, M. (2025). Impact of Vestibular Rehabilitation and Dual-Task Training on Balance and Gait in Survivors of Stroke: A Systematic Review and Meta-Analysis. *Journal of the American Heart Association*, *14*(11), e040663. https://doi.org/10.1161/JAHA.124.040663

4. Mead GE, Sposato LA, Sampaio Silva G, et al. A systematic review and synthesis of global stroke guidelines on behalf of the World Stroke Organization. *International Journal of Stroke*. 2023;18(5):499-531. doi:10.1177/17474930231156753

5. O'Dell, M. W. (2023). Stroke rehabilitation and motor recovery. *Continuum: Lifelong Learning in Neurology*, *29*(2), 605-627. https://doi.org/10.1212/CON.0000000000001218

6. Winter, L., Huang, Q., Sertic, J. V., & Konczak, J. (2022). The effectiveness of proprioceptive training for improving motor performance and motor dysfunction: a systematic review. *Frontiers in rehabilitation sciences*, *3*, 830166. https://doi.org/10.3389/fresc.2022.830166

7. Khallaf, M. E. (2020). Effect of task-specific training on trunk control and balance in patients with subacute stroke. *Neurology research international*, *2020*(1), 5090193. https://doi.org/10.1155/2020/5090193

8. Braun, R. G., & Wittenberg, G. F. (2021, April). Motor recovery: how rehabilitation techniques and technologies can enhance recovery and neuroplasticity. In *Seminars in neurology* (Vol. 41, No. 02, pp. 167-176). Thieme Medical Publishers, Inc.. DOI: 10.1055/s-0041-1725138

9. Arya, K. N., Pandian, S., & Kumar, V. (2019). Effect of activity-based mirror therapy on lower limb motor-recovery and gait in stroke: A randomised controlled trial. *Neuropsychological rehabilitation*, *29*(8), 1193-1210. https://doi.org/10.1080/09602011.2017.1377087

10. Schaefer SY, Patterson CB, Lang CE. Transfer of Training Between Distinct Motor Tasks After Stroke: Implications for Task-Specific Approaches to Upper-Extremity Neurorehabilitation: Implications for Task-Specific Approaches to Upper-Extremity Neurorehabilitation. *Neurorehabilitation and Neural Repair*. 2013;27(7):602-612. doi:10.1177/1545968313481279

11. Kim, S. Y., Hsu, J. E., Husbands, L. C., Kleim, J. A., & Jones, T. A. (2018). Coordinated plasticity of synapses and astrocytes underlies practice-driven functional vicariation in peri-infarct motor cortex. *Journal of Neuroscience*, *38*(1), 93-107. https://doi.org/10.1523/JNEUROSCI.1295-17.2017

12. Kumar, S., Chou, S. H., Smith, C. J., Nallaparaju, A., Laurido-Soto, O. J., Leonard, A. D., ... & American Heart Association Stroke Council; Council on Cardiovascular and Stroke Nursing; and Council on Hypertension. (2025). Addressing Systemic Complications of Acute Stroke: A Scientific Statement From the American Heart Association. *Stroke*, *56*(1), e15-e29. https://doi.org/10.1161/STR.0000000000000477

13. Omaña, H., Bezaire, K., Brady, K., Davies, J., Louwagie, N., Power, S., ... & Hunter, S. W. (2021). Functional reach test, single-leg stance test, and tinetti performance-oriented mobility assessment for the prediction of falls in older adults: a systematic review. *Physical therapy*, *101*(10), pzab173. https://doi.org/10.1093/ptj/pzab173

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

14. Cho, J. E., & Kim, H. (2021). Ankle proprioception deficit is the strongest factor predicting balance impairment in patients with chronic stroke. *Archives of rehabilitation research and clinical translation*, *3*(4), 100165. https://doi.org/10.1016/j.arrct.2021.100165

15. Horn, L. B., Rice, T., Stoskus, J. L., Lambert, K. H., Dannenbaum, E., & Scherer, M. R. (2015). Measurement characteristics and clinical utility of the clinical test of sensory interaction on balance (CTSIB) and modified CTSIB in individuals with vestibular dysfunction. *Archives of physical medicine and rehabilitation*, *96*(9), 1747-1748.

16. Hwang, H. S., Kim, J. H., & Choi, B. R. (2017). Comparison of the effects of visual feedback training and unstable surface training on static and dynamic balance in patients with stroke. *Journal of physical therapy science*, *29*(10), 1720-1722. https://doi.org/10.1589/jpts.29.1720

Дата першого надходження статті до видання: 29.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК: 617.58:616.14-007.64

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2618-2629

Гончаренко Дмитро Петрович асистент кафедри ендоскопічної та серцево-судинної хірургії Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова, м. Вінниця, https://orcid.org/0009-0003-0210-1200

Татарін Александру Єфимович кандидат медичних наук, асистент кафедри ендоскопічної та серцево-судинної хірургії Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова, м. Вінниця, https://orcid.org/0000-0003-0524-9641

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ДИНАМІКИ РЕДУКЦІЇ ДІАМЕТРА ВЕЛИКОЇ ПІДШКІРНОЇ ВЕНИ НА ГОМІЛЦІ ПІСЛЯ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕРМАЛЬНИХ ТА НЕТЕРМАЛЬНИХ МЕТОДІВ ЛІКУВАННЯ: 12-МІСЯЧНЕ СПОСТЕРЕЖЕННЯ

Анотація. У роботі представлено результати проспективного порівняльного дослідження морфологічної ефективності термальних та нетермальних методів лікування варикозної хвороби нижніх кінцівок. Основну увагу приділено аналізу динаміки редукції діаметра великої підшкірної вени (ВПВ) у гомілковому сегменті, що є клінічно значущим аспектом оцінки якості анатомічного результату втручання. Дослідження базується на зіставленні показників чотирьох груп пацієнтів, яким проводилися оперативні втручання за методиками ендовенозної лазерної коагуляції (ЕВЛК), радіочастотної абляції (РЧА), механохімічної облітерації (Flebogrif) та клейової системи VenaSeal. Оцінка стану венозного русла проводилася за допомогою ультразвукового дуплексного сканування у трьох стандартизованих точках — верхній, середній та нижній третинах гомілки. Моніторинг морфологічних змін здійснювався протягом 12-місячного періоду спостереження з контрольними вимірюваннями на 1-й та 14-й дні, а також через 1, 3, 6 та 12 місяців після процедури. Статистична обробка отриманих результатів проводилася з використанням критеріїв значущості для встановлення достовірності розбіжностей між показниками ($p<0,05$, $p<0,01$, $p<0,001$). Встановлено, що незалежно від фізико-хімічного механізму впливу на венозну стінку, усі досліджувані методики забезпечують виражену та стабільну оклюзію цільового сегмента. Найбільш інтенсивне зменшення просвіту судини зафіксовано в термін до трьох місяців після операції, що зумовлено фазовим перебігом асептичного запалення та подальшого фіброзу. До завершення року спостереження показники редукції діаметра ВПВ у групах термальних та нетермальних втручань не мали статистично достовірних розбіжностей. Отримані результати підтверджують гіпотезу про рівноцінну

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

морфологічну ефективність сучасних нетермальних технологій порівняно з термальними стандартами. Це обґрунтовує доцільність ширшого впровадження нетермальних методів у практику хірургічних відділень, зокрема при лікуванні пацієнтів із високим ризиком неврологічних ускладнень або за необхідності мінімізації травматичності втручання. Висновки дослідження дозволяють оптимізувати алгоритм вибору методу облітерації ВПВ на гомілці, виходячи з очікуваної анатомічної стійкості результату.

Ключові слова: варикозна хвороба, велика підшкірна вена, Flebogrif, VenaSeal, нетермальні методики, редукція діаметра, ультразвукова діагностика, ЕВЛК, РЧА.

Goncharenko Dmytro Petrovich Assistant of the Department of Endoscopic and Cardiovascular Surgery of National Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsya, Vinnytsia, https://orcid.org/0009-0003-0210-1200

Tatarin Aleksandru Efimovich PhD, Assistant of the Department of Endoscopic and Cardiovascular Surgery of National Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsia, https://orcid.org/0000-0003-0524-9641

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE DYNAMICS OF THE REDUCTION OF THE DIAMETER OF THE GREAT SACRAMENTAL VEIN ON THE LEG AFTER THE APPLICATION OF THERMAL AND NON-THERMAL TREATMENT METHODS: 12-MONTH FOLLOW-UP

Abstract. The paper presents the results of a prospective comparative study of the morphological efficacy of thermal and non-thermal methods for the treatment of lower extremity varicose veins. The primary focus is on the analysis of the diameter reduction dynamics of the great saphenous vein (GSV) in the calf segment, which is a clinically significant aspect of assessing the quality of the anatomical outcome of the intervention. The study is based on a comparison of four groups of patients who underwent surgical procedures using the techniques of endovenous laser ablation (EVLA), radiofrequency ablation (RFA), mechanochemical ablation (Flebogrif), and the cyanoacrylate adhesive system (VenaSeal). The state of the venous bed was assessed using ultrasound duplex scanning at three standardized points: the upper, middle, and lower thirds of the calf. Monitoring of morphological changes was carried out during a 12-month follow-up period with control measurements on days 1 and 14, as well as at 1, 3, 6, and 12 months post-procedure. Statistical analysis of the obtained results was performed using significance criteria to establish the reliability of differences between parameters ($p<0.05$, $p<0.01$, $p<0.001$). It was found that regardless of the physicochemical mechanism of action on the venous wall, all studied techniques provide pronounced and stable occlusion of the target segment. The most intensive reduction in the vessel lumen was recorded within three months after surgery,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

which is due to the phased course of aseptic inflammation and subsequent fibrosis. By the end of the follow-up year, the GSV diameter reduction rates in the groups of thermal and non-thermal interventions showed no statistically significant differences. The results obtained support the hypothesis of the equivalent morphological efficacy of modern non-thermal technologies compared to thermal standards. This substantiates the feasibility of broader implementation of non-thermal methods into the practice of surgical departments, particularly in the treatment of patients with a high risk of neurological complications or when it is necessary to minimize the invasiveness of the intervention. The study findings allow for the optimization of the algorithm for choosing the GSV obliteration method in the calf, based on the expected anatomical stability of the result.

Keywords: varicose veins, great saphenous vein, Flebogrif, VenaSeal, non-thermal techniques, diameter reduction, ultrasound diagnostics, EVLA, RFA.

Постановка проблеми. Варикозна хвороба нижніх кінцівок залишається однією з найпоши-реніших судинних патологій, що потребує впровадження малоінвазивних технік [1]. На сьогодні ендовенозна лазерна коагуляція (ЕВЛК) та радіочастотна абляція (РЧА) є стандартами лікування, проте розвиток нетермальних методів, таких як механохімічна облітерація (Flebogrif) та клейова оклюзія (VenaSeal), створює нові клінічні можливості [2–4].

Особливого значення набуває питання лікування великої підшкірної вени (ВПВ) на гомілці. Близькість підшкірного нерва (n. saphenus) підвищує ризики нейропатій при термальному впливі, що робить нетермальні методи потенційно безпечнішою альтернативою для цієї зони [5, 6]. Важливим критерієм успіху є редукція діаметра вени, яка свідчить про адекватність фіброзної трансформації судини після втручання [7, 8]. Попри наявність досліджень щодо загальної ефективності методів, порівняльна динаміка морфологічних змін ВПВ саме на гомілковому сегменті протягом 12 місяців вивчена недостатньо [3, 4, 8]. Це створює потребу в систематизації даних для вибору найбільш ефективної методики залежно від анатомічної локалізації ураження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Сучасна стратегія лікування варикозної хвороби базується на принципах мінімальної інвазивності та максимального збереження якості життя пацієнта в післяопераційному періоді [1, 2]. Протягом останніх десятиліть ендовенозна лазерна коагуляція (ЕВЛК) та радіочастотна абляція (РЧА) продемонстрували високу клінічну ефективність, що дозволило їм посісти провідні позиції в міжнародних протоколах [1, 2, 9]. Проте термічний вплив на венозну стінку, що лежить в основі цих методів, супроводжується ризиком пошкодження перивазальних структур, зокрема підшкірного нерва (n. saphenus) при маніпуляціях на рівні гомілки [5, 6, 8].

У науковій літературі активно обговорюється доцільність застосування нетермальних нетумесцентних методик (NTNT) [10, 13]. Використання

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

механохімічної абляції (система Flebogrif) та клейової облітерації (система VenaSeal) дозволяє уникнути термічного пошкодження тканин та необхідності проведення тумесцентної анестезії, що є суттєвою перевагою при лікуванні дистальних сегментів великої підшкірної вени (ВПВ) [3, 4, 10]. Окремі дослідження вказують на те, що нетермальні методи забезпечують вищий рівень комфорту пацієнта безпосередньо під час процедури та в ранньому реабілітаційному періоді [3, 11, 12].

Водночас, залишається відкритим питання порівняльної динаміки морфологічних змін вени після застосування різних енергій та агентів. Більшість наявних публікацій присвячена вивченню рівня технічного успіху (факт оклюзії) та частоти реканалізації [3, 4, 9, 12, 13]. Проте динаміка редукції діаметра вени, як маркер інтенсивності фіброзного переродження судини, зазвичай аналізується лише для стегнового сегмента [7–9]. Питання про те, чи існують достовірні розбіжності у темпах зменшення просвіту ВПВ на гомілці при порівнянні термальних «золотих стандартів» та новітніх нетермальних систем, залишається недостатньо висвітленим у вітчизняній та закордонній науковій періодиці [4, 5, 13]. Невирішеною частиною загальної проблеми є відсутність чіткої доказової бази щодо довгострокової (12 місяців) морфологічної еквівалентності цих методів саме в анатомічно складних зонах нижньої кінцівки [4, 10, 13].

Мета статті. Метою даного дослідження є проведення порівняльного аналізу динаміки редукції діаметра великої підшкірної вени на гомілковому сегменті у пацієнтів із варикозною хворобою нижніх кінцівок після застосування термальних (ЕВЛК, РЧА) та нетермальних (Flebogrif, VenaSeal) методик протягом 12-місячного періоду спостереження для оцінки їхньої морфологічної еквівалентності та клінічної ефективності.

Виклад основного матеріалу

У пацієнтів групи **Flebogrif** на 14-ту добу спостерігалося достовірне ($p<0,01$) зменшення діаметра в/3 гомілкового сегмента ВПВ на 12,78% від вихідного рівня. Через 1 місяць показник знизився на 24,07% відносно ініціальних значень ($p<0,001$) та на 12,95% порівняно з попереднім етапом ($p<0,01$). На терміні 3 місяці редукція склала 32,1% від початкових даних ($p<0,001$), продемонструвавши подальше достовірне зниження на 10,57% ($p<0,05$). Через пів року після втручання діаметр судини був на 39,08% меншим за вихідний ($p<0,001$). До завершення 12-місячного періоду зафіксовано сумарну редукцію на 44,58% від ініціальних значень ($p<0,001$).

У групі **VenaSeal** динаміка змін на 14-ту добу характеризувалася зниженням діаметра на 12,17% ($p<0,001$). Через 1 місяць редукція досягла 23,09% від вихідного рівня ($p<0,001$) та 10,92% відносно показників 14-ї доби ($p<0,01$). Через 3 місяці просвіт вени зменшився на 31,98% від початкового ($p<0,001$). Станом на 6 та 12 місяців спостереження декремент діаметра становив 39,0% та 44,77% відповідно ($p<0,001$) порівняно з доопераційними даними.

Аналіз результатів застосування **ЕВЛК** показав зменшення діаметра ВПВ на 14-ту добу на 12,46% ($p<0,01$). Через 1 місяць зафіксовано редукцію на 19,81%

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

від ініціального рівня (p<0,001), проте динаміка відносно 14-ї доби не була статистично значущою (p>0,05). Значне прискорення процесів облітерації відбулося на 3-й місяць: показник став нижчим на 32,03% від вихідного та на 12,22% від попереднього терміну (p<0,001). Через рік після операції діаметр судини скоротився на 47,33% від початкових значень (p<0,001).

У групі **РЧА** на 14-ту добу спостерігалося достовірне зниження показника на 12,42% (p<0,001). Через 1 та 3 місяці редукція становила 19,9% та 32,09% відповідно від вихідного рівня (p<0,001). Через 6 місяців діаметр вени був нижчим на 39,32% від ініціального та на 7,24% порівняно з попереднім вимірюванням (p<0,001). На фінальному етапі (12 місяців) зафіксовано найбільш виражену динаміку — зменшення діаметра на 48,37% від початкових значень (p<0,001). Динаміка змін показників в/3 гомілкового сегменту ВПВ у досліджуваних групах наведена на Рисунку 1.

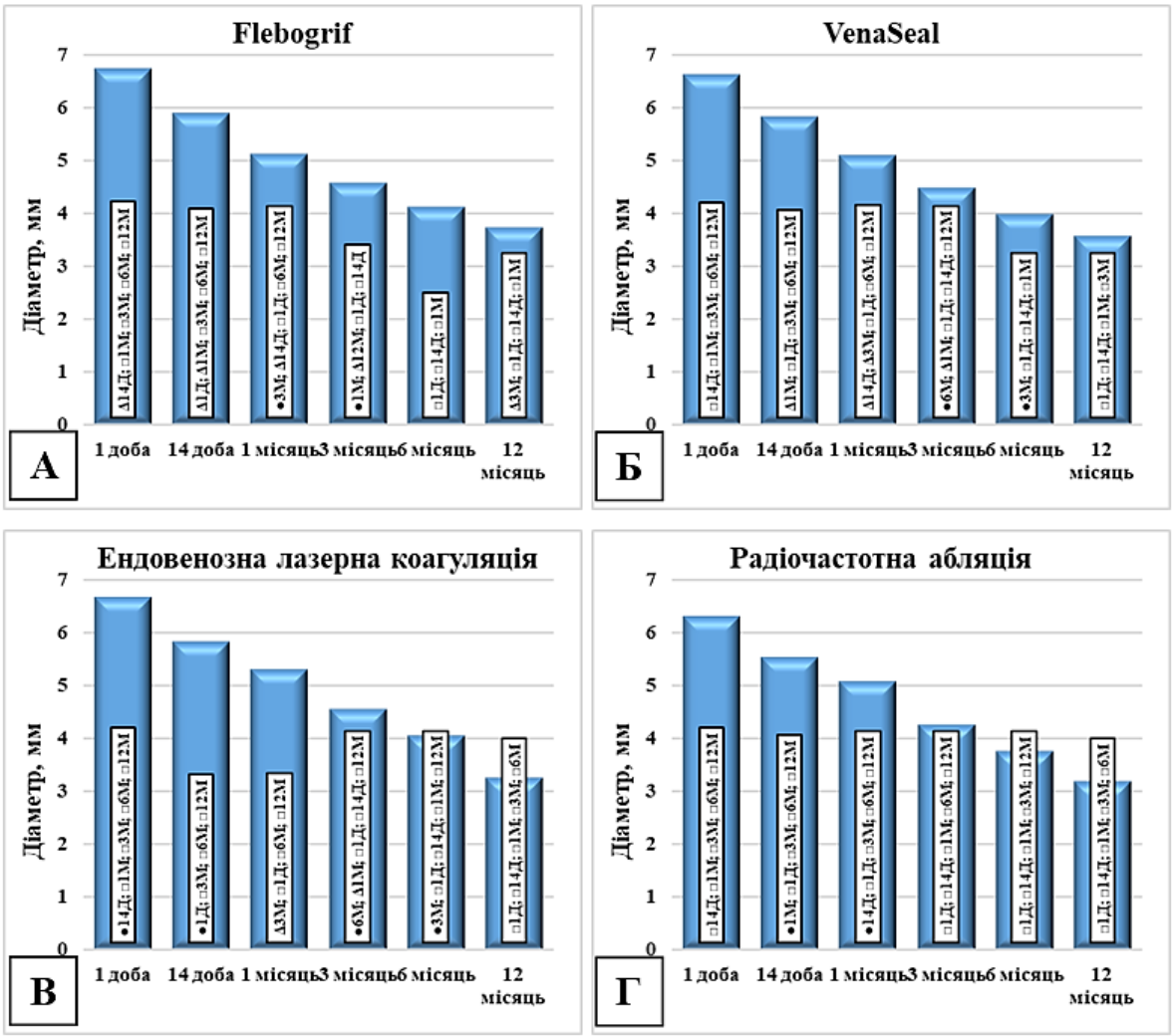

Рис. 1. Динаміка редукції в/3 гомілкового сегменту ВПВ протягом 12 місяців при застосуванні досліджуваних методів закриття ВПВ.

Примітка. Статистично достовірна різниця відносно зазначених термінів дослідження: ● – p<0,05; Δ – p<0,01; □ – p<0,001.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

При проведенні міжгрупового порівняння встановлено, що на ініціальному етапі (1 доба), а також через 14 діб, 1, 3 та 6 місяців після втручання, показники діаметра в/3 гомілкового сегмента ВПВ між усіма чотирма групами достовірно не відрізнялися (p>0,05). Це свідчить про однорідність вихідних даних та порівнянну інтенсивність процесів редукції просвіту вени в ці періоди незалежно від обраної методики.

Проте на фінальному етапі спостереження (12 місяців) виявлено певні статистичні розбіжності. Зокрема, значення діаметра ВПВ у пацієнтів групи Flebogrif (Група 1) достовірно (p<0,05) перевищували показники Групи 4 (РЧА) на 15,01%. Водночас достовірних відмінностей між Групою 1 та пацієнтами груп VenaSeal і ЕВЛК зафіксовано не було (p>0,05). Також не виявлено статистично значущої різниці при порівнянні Групи 2 (VenaSeal) з Групами 3 (ЕВЛК) та 4 (РЧА), як і між показниками пацієнтів, прооперованих методами ЕВЛК та РЧА (p>0,05).

Показники діаметру в/3 гомілкового сегменту ВПВ на різних термінах дослідження наведені у Таблиці 1.

Таблиця 1

Рівні діаметру в/3 гомілкового сегменту ВПВ у досліджуваному контингенті на різних строках дослідження

Термін дослідження	Група 1 (Г1) Flebogrif	Група 2 (Г2) VenaSeal	Група 3 (Г3) ЕВЛК	Група 4 (Г4) РЧА
1 доба	6,73 ± 0,91	6,60 ± 0,74	6,66 ± 1,15	6,28 ± 0,63
14 доба	5,87 ± 0,83	5,80 ± 0,69	5,82 ± 1,02	5,51 ± 0,62
1 місяць	5,11 ± 0,74	5,08 ± 0,61	5,28 ± 0,94	5,07 ± 0,55
3 місяць	4,57 ± 0,73	4,46 ± 0,59	4,54 ± 0,79	4,25 ± 0,46
6 місяць	4,10 ± 0,85	3,98 ± 0,75	4,04 ± 0,78	3,75 ± 0,36
12 місяць	3,73 ± 1,08 ●Г4	3,56 ± 0,94	3,25 ± 0,57	3,17 ± 0,35 ●Г1

Примітка. Статистично достовірна різниця відносно зазначених груп: ● – p<0,05.

У пацієнтів групи **Flebogrif** на 14-ту добу спостереження зафіксовано достовірне (p<0,01) зниження діаметра с/3 гомілкового сегмента ВПВ на 13,06% від вихідного рівня. Через 1 місяць показник був нижчим за ініціальний на 24,05% (p<0,001), що відповідало достовірному скороченню на 12,65% відносно 14-ї доби (p<0,01). На терміні 3 місяці редукція досягла 32,99% від початкових значень (p<0,001) та 11,76% порівняно з попереднім етапом (p<0,01). Через пів року діаметр судини зменшився на 39,35% від вихідного (p<0,001). Станом на 12 місяців сумарна редукція склала 45,02% (p<0,001).

У групі **VenaSeal** на 14-ту добу діаметр вени достовірно (p<0,001) зменшився на 12,44%. Через 1 та 3 місяці редукція відносно ініціальних значень становила 23,68% (p<0,001) та 32,54% (p<0,001) відповідно. При цьому динаміка між контрольними точками також була достовірною: зниження на 11,24% за перший місяць (p<0,001) та на 8,86% між першим і третім місяцями (p<0,01). До

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

кінця періоду спостереження (6 та 12 місяців) зафіксовано стійке зменшення просвіту на 39,52% та 45,14% відповідно (p<0,001) від початкового рівня.

Динаміка в групі **ЕВЛК** характеризувалася достовірним (p<0,001) зниженням діаметра на 12,69% на 14-ту добу. Через 1 місяць редукція склала 23,41% від вихідного рівня, а через 3 місяці — 32,48% (в обох випадках p<0,001). Протягом наступних етапів спостереження процеси облітерації прогресували: через 6 місяців діаметр був нижчим на 39,58% від ініціального (p<0,001), а через рік досяг показника редукції 45,62% (p<0,001).

У пацієнтів групи **РЧА** на 14-ту добу діаметр с/3 гомілки зменшився на 12,15% (p<0,001). На термінах 1 та 3 місяці встановлено достовірне (p<0,001) зниження показника на 22,9% та 32,55% відповідно від доопераційного рівня. Через 6 місяців редукція просвіту становила 40,19% (p<0,001). На фінальному етапі дослідження (12 місяців) у цій групі зафіксовано найвищий відсотковий показник зменшення діаметра в даному сегменті — 47,04% від початкових значень (p<0,001). Динаміка змін показників с/3 гомілкового сегменту ВПВ у досліджуваних групах наведена на Рисунку 2.

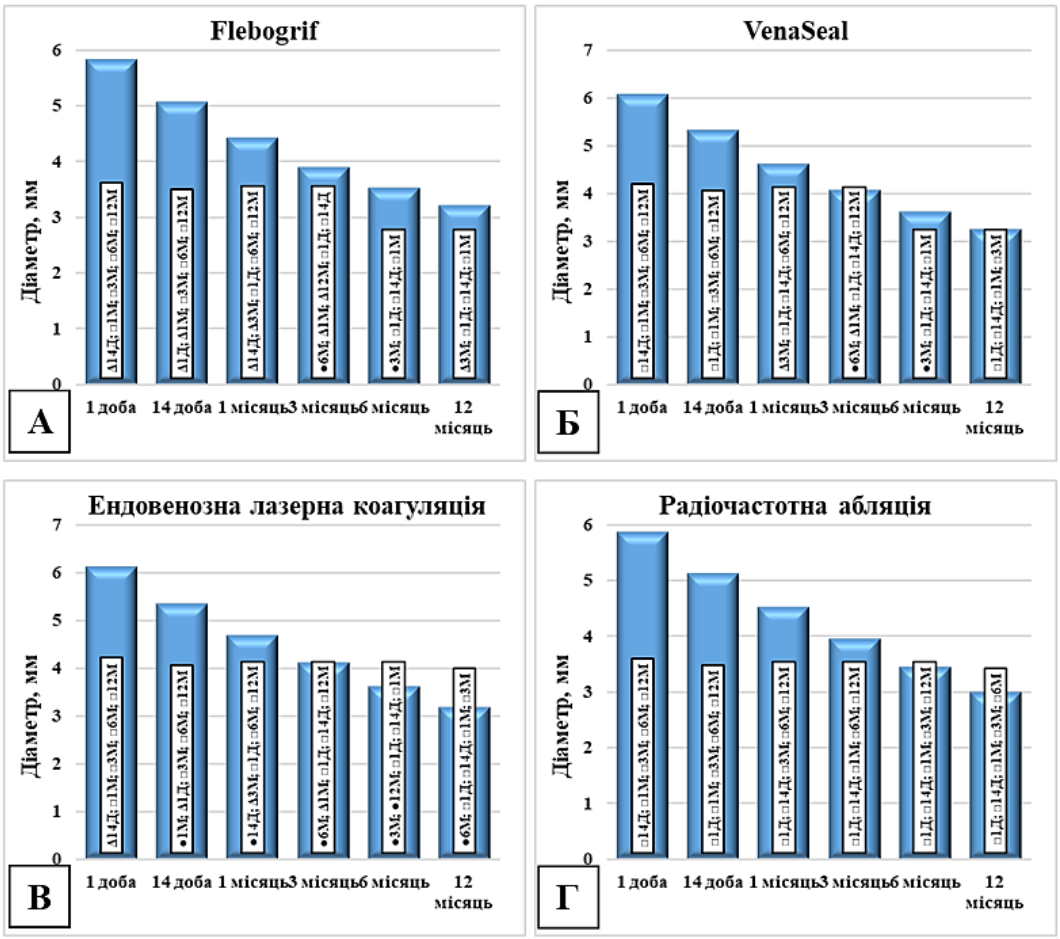

Рис. 2. Динаміка редукції с/3 гомілкового сегменту ВПВ протягом 12 місяців при застосуванні досліджуваних методів закриття ВПВ.

Примітка. Статистично достовірна різниця відносно зазначених термінів дослідження: ● – p<0,05; Δ – p<0,01; □ – p<0,001.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Міжгруповий аналіз показників діаметра с/3 гомілкового сегмента ВПВ продемонстрував відсутність статистично значущих розбіжностей між усіма досліджуваними групами на кожному з етапів спостереження. Зокрема, на 1-шу та 14-ту добу, а також через 1, 3, 6 та 12 місяців після втручання, значення діаметра судини в групах Flebogrif, VenaSeal, ЕВЛК та РЧА були порівнянними між собою ($p>0,05$).

Отримані дані свідчать про те, що при роботі з середньою третиною гомілки як термальні, так і нетермальні методики забезпечують ідентичну динаміку редукції венозного просвіту протягом усього року моніторингу. На відміну від проксимального (верхнього) сегмента гомілки, у с/3 не було зафіксовано переваги жодної з технік у фінальній точці дослідження.

Показники діаметру с/3 гомілкового сегменту ВПВ на різних термінах дослідження наведені у Таблиці 2.

Таблиця 2

Рівні діаметру с/3 гомілкового сегменту ВПВ у досліджуваному контингенті на різних строках дослідження

Термін дослідження	Група 1 (Г1) Flebogrif	Група 2 (Г2) VenaSeal	Група 3 (Г3) ЕВЛК	Група 4 (Г4) РЧА
1 доба	5,82 ± 0,78	6,05 ± 0,63	6,11 ± 0,98	5,85 ± 0,60
14 доба	5,06 ± 0,65	5,30 ± 0,63	5,33 ± 0,85	5,12 ± 0,56
1 місяць	4,42 ± 0,58	4,61 ± 0,54	4,67 ± 0,73	4,52 ± 0,49
3 місяць	3,90 ± 0,52	4,06 ± 0,54	4,10 ± 0,63	3,94 ± 0,45
6 місяць	3,53 ± 0,64	3,61 ± 0,68	3,61 ± 0,60	3,44 ± 0,42
12 місяць	3,20 ± 0,86	3,24 ± 0,79	3,17 ± 0,53	2,99 ± 0,35

У пацієнтів групи **Flebogrif** на 14-ту добу спостереження зафіксовано достовірне ($p<0,01$) зменшення діаметра н/3 гомілкового сегмента ВПВ на 6,53% від вихідного рівня. Через 1 місяць редукція становила 12,35% від ініціальних значень ($p<0,001$), що відповідало достовірному зниженню на 6,23% відносно 14-ї доби ($p<0,01$). На терміні 3 та 6 місяців просвіт судини скоротився на 18,18% та 23,31% відповідно від початкового рівня ($p<0,001$). До завершення 12-місячного періоду зафіксовано сумарну редукцію на 27,27% від ініціальних значень ($p<0,001$).

У групі **VenaSeal** на 14-ту добу діаметр вени достовірно ($p<0,001$) зменшився на 6,62%. Через 1 та 3 місяці редукція відносно ініціальних значень становила 12,77% та 18,44% відповідно ($p<0,001$). Динаміка між контрольними точками залишалася статистично значущою на всіх етапах: через 6 місяців зафіксовано зниження діаметра на 23,4% від вихідного ($p<0,001$), а через рік — на 27,66% ($p<0,001$).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Динаміка в групі **ЕВЛК** характеризувалася достовірним (p<0,001) зниженням діаметра на 6,45% на 14-ту добу. Через 1 місяць редукція склала 11,98% від вихідного рівня, а через 3 місяці — 18,2% (p<0,001). Протягом наступних етапів спостереження процеси облітерації стабільно прогресували: через 6 місяців показник був нижчим на 23,27% від ініціального (p<0,001), а через 12 місяців досяг рівня редукції 28,11% (p<0,001).

У пацієнтів групи **РЧА** на 14-ту добу діаметр н/3 гомілки зменшився на 6,57% (p<0,001). На термінах 1 та 3 місяці встановлено достовірне (p<0,001) зниження показника на 12,68% та 18,31% відповідно від доопераційного рівня. Через 6 місяців редукція просвіту становила 23,71% (p<0,001). На фінальному етапі спостереження (12 місяців) у цій групі зафіксовано рівень зменшення діаметра на 28,64% від початкових значень (p<0,001).

Динаміка змін показників н/3 гомілкового сегменту ВПВ у досліджуваних групах наведена на Рисунку 3.

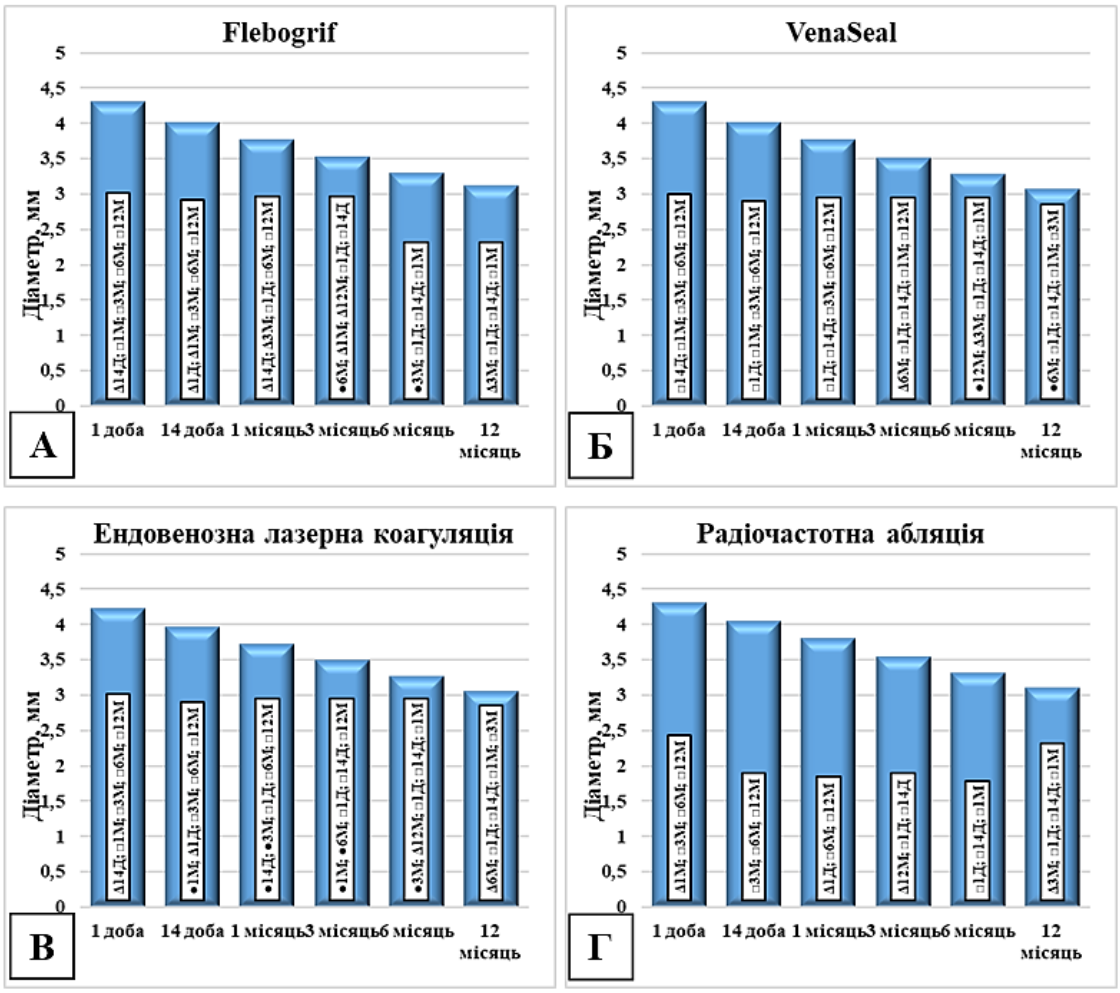

Рис. 3. Динаміка редукції н/3 гомілкового сегменту ВПВ протягом 12 місяців при застосуванні досліджуваних методів закриття ВПВ.

Примітка. Статистично достовірна різниця відносно зазначених термінів дослідження: ● – p<0,05; Δ – p<0,01; □ – p<0,001.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

При порівняльному аналізі міжгрупових показників діаметра н/3 гомілкового сегмента ВПВ статистично значущих відмінностей не виявлено на жодному з етапів спостереження. Протягом усього періоду дослідження — від 1-ї доби до 12 місяців після втручання — значення діаметра судини в групах Flebogrif, VenaSeal, ЕВЛК та РЧА залишалися порівнянними між собою ($p>0,05$).

Це свідчить про рівнозначну морфологічну ефективність усіх застосованих методів у найбільш дистальному сегменті гомілки. Динаміка редукції просвіту ВПВ у нижній третині гомілки демонструє стабільність та не залежить від фізико-хімічного механізму впливу на венозну стінку (термічного чи нетермічного).

Показники діаметру н/3 гомілкового сегменту ВПВ на різних термінах дослідження наведені у Таблиці 3.

Таблиця 3

Рівні діаметру н/3 гомілкового сегменту ВПВ у досліджуваному контингенті на різних строках дослідження

Термін дослідження	Група 1 (Г1) Flebogrif	Група 2 (Г2) VenaSeal	Група 3 (Г3) ЕВЛК	Група 4 (Г4) РЧА
1 доба	4,29 ± 0,28	4,30 ± 0,20	4,21 ± 0,31	4,30 ± 0,49
14 доба	4,01 ± 0,29	4,01 ± 0,18	3,95 ± 0,30	4,04 ± 0,49
1 місяць	3,76 ± 0,28	3,76 ± 0,17	3,71 ± 0,30	3,79 ± 0,45
3 місяць	3,51 ± 0,29	3,50 ± 0,20	3,48 ± 0,28	3,54 ± 0,42
6 місяць	3,29 ± 0,35	3,28 ± 0,27	3,26 ± 0,26	3,31 ± 0,42
12 місяць	3,12 ± 0,44	3,07 ± 0,36	3,05 ± 0,22	3,09 ± 0,41

Висновки

1. Застосування як термальних (ЕВЛК, РЧА), так і нетермальних (Flebogrif, VenaSeal) методів лікування варикозної хвороби призводить до достовірної редукції діаметра великої підшкірної вени на всьому протязі гомілкового сегмента протягом 12 місяців спостереження ($p<0,001$) [3, 4, 8, 9, 15, 16, 19]. Найбільш інтенсивне зменшення просвіту судини в усіх групах відбувається у перші 3 місяці після втручання [7–9, 12, 15, 19].

2. Встановлено, що темпи та глибина редукції діаметра ВПВ залежать від анатомічної локалізації сегмента: найбільш виражені зміни зафіксовано у верхній третині гомілки (44,58–48,37%), тоді як у дистальному (нижньому) сегменті показники редукції були значно меншими (27,27–28,64%), що зумовлено меншим ініціальним діаметром вени та анатомічними особливостями дистальних відділів [5, 6, 8, 14, 18].

3. Порівняльний аналіз виявив морфологічну еквівалентність усіх досліджуваних методик у середній та нижній третинах гомілки — статистично значущих відмінностей між групами протягом року не виявлено ($p>0,05$). Це

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

підтверджує можливість безпечного використання нетермальних методів у зонах з високим ризиком нейропатій без втрати ефективності порівняно з «золотими стандартами» [1, 2, 10, 14, 16, 18, 19].

4. Єдина достовірна міжгрупова відмінність зафіксована у верхній третині гомілки на терміні 12 місяців: показники діаметра у групі РЧА були на 15,01% нижчими ($p<0,05$) за аналогічні значення у групі Flebogrif. Це вказує на дещо вищу інтенсивність процесів фіброзної трансформації при застосуванні радіочастотної абляції у проксимальних відділах гомілки в довгостроковій перспективі [6, 9, 16, 17, 19].

Література:

1. Gloviczki P., Lawrence P. F., Wasan S. M., Meissner M. H., Almeida J., Brown K. R. et al. The 2022 Society for Vascular Surgery, American Venous Forum, and American Vein and Lymphatic Society clinical practice guidelines for the management of varicose veins of the lower extremities. Part I. Duplex Scanning and Treatment of Superficial Truncal Reflux. *Journal of Vascular Surgery: Venous and Lymphatic Disorders*. 2023. Vol. 11, № 2. P. 231–261.e6. DOI: 10.1016/j.jvsv.2022.09.004.

2. Gloviczki P., Lawrence P. F., Wasan S. M., Meissner M. H., Almeida J., Brown K. R. et al. The 2023 Society for Vascular Surgery, American Venous Forum, and American Vein and Lymphatic Society clinical practice guidelines for the management of varicose veins of the lower extremities. Part II: Endorsed by the Society of Interventional Radiology and the Society for Vascular Medicine. *Journal of Vascular Surgery: Venous and Lymphatic Disorders*. 2024. Vol. 12, № 1. Article 101670. DOI: 10.1016/j.jvsv.2023.08.011.

3. Morrison N., Gibson K., McEnroe S., Goldman M., King T., Weiss R. et al. Randomized trial comparing cyanoacrylate embolization and radiofrequency ablation for incompetent great saphenous veins. *Journal of Vascular Surgery*. 2015. Vol. 61, № 4. P. 985–994. DOI: 10.1016/ j.jvs.2014.11.071.

4. Li X., Yang J., Liu Z., Sun J., Wang Q., Li Y. et al. One-year outcomes of mechanochemical ablation of incompetent saphenous veins with Flebogrif. *Journal of Vascular Surgery: Venous and Lymphatic Disorders*. 2025. Article 102345. DOI: 10.1016/j.jvsv.2025.102345.

5. Utoh J., Tsukamoto Y. Incidence of Nerve Injury after Endovenous Thermal Ablation for Incompetent Great Saphenous Veins. *The Japanese Journal of Phlebology*. 2021. Vol. 32, № 3. P. 337–341. DOI: 10.7134/phlebol.21-11.

6. Goodyear S. J., Nyamekye I. K. Radiofrequency ablation of varicose veins: Best practice techniques and evidence. *Phlebology*. 2015. Vol. 30, № 2 Suppl. P. 9–17. DOI: 10.1177/026835 5515592771.

7. Min R. J., Khilnani N., Zimmet S. E. Endovenous laser treatment of saphenous vein reflux: Long-term results. *Journal of Vascular and Interventional Radiology*. 2003. Vol. 14, № 8. P. 991–996. DOI: 10.1097/01.RVI.0000082864.05622.E4.

8. Puggioni A., Kalra M., Carmo M., Mozes G., Gloviczki P. Endovenous laser therapy and radiofrequency ablation of the great saphenous vein: Analysis of early efficacy and complications. *Journal of Vascular Surgery*. 2005. Vol. 42, № 3. P. 488–493. DOI: 10.1016/j.jvs.2005.05.014.

9. Rasmussen L. H., Lawaetz M., Bjoern L., Vennits B., Blemings A., Eklof B. Randomized clinical trial comparing endovenous laser ablation, radiofrequency ablation, foam sclerotherapy and surgical stripping for great saphenous varicose veins. *British Journal of Surgery*. 2011. Vol. 98, № 8. P. 1079–1087. DOI: 10.1002/bjs.7555.

ISSN 2786-4952 Online

10. Witte M. E., Zeebregts C. J., de Borst G. J., Reijnen M. M. P. J., Boersma D. Mechanochemical endovenous ablation of saphenous veins using the ClariVein: A systematic review. *Phlebology*. 2017. Vol. 32, № 10. P. 649–657. DOI: 10.1177/0268355517702064.

11. Bootun R., Lane T. R. A., Dharmarajah B., Lim C. S., Najem M., Renton S. et al. Intra-procedural pain score in a randomised controlled trial comparing mechanochemical ablation to radiofrequency ablation: The Multicentre Venefit versus ClariVein for varicose veins trial. *Phlebology*. 2016. Vol. 31, № 1. P. 61–65. DOI: 10.1177/0268355514551085.

12. Morrison N., Kolluri R., Vasquez M., Madsen M., Jones A., Gibson K. et al. Comparison of cyanoacrylate closure and radiofrequency ablation for the treatment of incompetent great saphenous veins: 36-month outcomes of the VeClose randomized controlled trial. *Phlebology*. 2019. Vol. 34, № 6. P. 380–390. DOI: 10.1177/0268355518810259.

13. Kim H., Cho S., Lee K., Labropoulos N., Joh J. H. Clinical outcomes of nonthermal ablation, thermal ablation, and surgical stripping for varicose veins. *Journal of Vascular Surgery: Venous and Lymphatic Disorders*. 2024. Vol. 12, № 6. Article 101902. DOI: 10.1016/j .jvsv.2024.101902.

14. De Maeseneer M. G., Kakkos S. K., Aherne T., Baekgaard N., Black S., Blomgren L. et al. Editor's Choice — European Society for Vascular Surgery (ESVS) 2022 Clinical Practice Guidelines on the Management of Chronic Venous Disease of the Lower Limbs. European Journal of Vascular and Endovascular Surgery. 2022. Vol. 63, № 2. P. 184–267. DOI: 10.1016 /j.ejvs.2021.12.024.

15. Tang T. Y., Yap C. J. Q., Soon S. X. Y., Chan S. L., Choke E. T. C., Chong T. T. One-year outcome using cyanoacrylate glue to ablate truncal vein incompetence: A Singapore VenaSeal real-world post-market evaluation study. Phlebology. 2021. Vol. 36, № 8. P. 609–619. DOI: 10.1177/02683555211013678.

16. Bontinis V., Bontinis A., Koutsoumpelis A., Chorti A., Rafailidis V., Giannopoulos A., Ktenidis K. A network meta-analysis on the efficacy and safety of thermal and nonthermal endovenous ablation treatments. Journal of Vascular Surgery: Venous and Lymphatic Disorders. 2023. Vol. 11, № 4. P. 854–862.e5. DOI: 10.1016/j.jvsv.2023.03.011.

17. Jiang W., Liang Y., Long Z., Hu M., Yang H., Qin X. Endovenous radiofrequency ablation vs laser ablation in patients with lower extremity varicose veins: A meta-analysis. Journal of Vascular Surgery: Venous and Lymphatic Disorders. 2024. Vol. 12, № 5. Article 101842. DOI: 10.1016/j.jvsv.2024.101842.

18. Hiromoto A., Sakamoto S., Suzuki K., Ishii Y. Quantitative Evaluation of Peripheral Nerve Injury in Endovenous Laser Ablation with or without Microphlebectomy: Prospective Cohort Study of 25 Cases. Annals of Vascular Diseases. 2024. Vol. 17, № 4. P. 383–388. DOI: 10.3400/avd.oa.24-00031.

19. Razaque A., Shazlee M. K., Qamar S., Hyder S. M. S., Adel H. Early Results of Mechanochemical Ablation by Flebogrif and Radiofrequency Ablation in Treating Primary Varicose Veins of Lower Limb. Cureus. 2023. Vol. 15, № 9. Article e45698. DOI: 10.7759/cureus.45698.

Дата першого надходження статті до видання: 29.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 616.72-002.78-07-08

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2630-2649

Гончарук Людмила Михайлівна кандидат медичних наук, доцент закладу вищої освіти кафедри внутрішньої медицини, Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0000-0002-5761-1238

Маковійчук Ірина Володимирівна студентка Буковинського державного медичного університету, м. Чернівці, https://orcid.org/0009-0000-6763-7629

Іванова Вікторія Євгеніївна студентка Буковинського державного медичного університету, м. Чернівці, https://orcid.org/0009-0004-1777-7972

Чаглей Ангеліна Ростиславівна студентка Буковинського державного медичного університету, м. Чернівці, https://orcid.org/0009-0000-7499-9468

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ДІАГНОСТИКИ ТА ЛІКУВАННЯ ПОДАГРИ (ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ)

Анотація. Здійснений оглядовий аналіз сучасних тенденцій діагностики та лікування подагри довів, що подагра є однією з найпоширеніших форм запального артриту, яка має чіткий зв’язок із метаболічними порушеннями, серцево-судинними захворюваннями та ендокринною патологією. Встановлено, що сучасні методи діагностики подагри акцентують увагу на ранньому виявленні гіперурикемії, застосуванні високочутливих методів візуалізації, таких як ультразвукове дослідження та двоенергетична комп’ютерна томографія, що дозволяють ідентифікувати кристали моноурату натрію ще до розвитку клінічних проявів. Важливим діагностичним критерієм залишається виявлення кристалів у синовіальній рідині з використанням поляризаційної мікроскопії. Це має принципове значення для своєчасної верифікації діагнозу, запобігання прогресуванню захворювання, формуванню хронічного тофусного ураження суглобів та розвитку уратної нефропатії. Доведено, що у терапевтичній сфері актуальності набуває персоналізоване лікування з орієнтацією на досягнення цільового рівня сечової кислоти та концепцію «treat-to-target». Традиційні уратзнижувальні препарати залишаються базовими, проте нові фармакологічні підходи, включно з інгібіторами натрій-глюкозного котранспортера 2 (іНГЛТ-2) та біологічними агентами, відкривають перспективи для більш ефективного контролю рівня сечової кислоти, зменшення частоти нападів та впливу на системне запалення. Аналітичний огляд свідчить, що вибір терапії має враховувати коморбідність, оскільки певні препарати можуть впливати на серцево-судинний ризик, метаболічний статус та функцію нирок. Проаналізовані

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

дані підтверджують тісний взаємозв'язок між подагрою, інсулінорезистентністю, цукровим діабетом 2 типу, ожирінням і дисліпідемією, що зумовлює необхідність мультидисциплінарного підходу до ведення пацієнтів. Таким чином, сучасна стратегія менеджменту подагри спрямована не лише на купірування гострих нападів, а й на довготривалий контроль гіперурикемії, зниження системного запалення та профілактику ускладнень.

Ключові слова: подагра, гіперурикемія, технології діагностики подагри, фармакологічна стратегія, супутні ендокринні захворювання.

Honcharuk Lyudmila Mykhaylivna PhD in Medical Sciences, Associate professor of the institution of higher education, department of internal medicine, Bukovinian state medical university, Chernivtsi, https://orcid.org/0000-0002-5761-1238

Makoviichuk Iryna Volodymyrivna student of Bukovinian state medical university, Chernivtsi, https://orcid.org/0009-0000-6763-7629

Ivanova Viktoriya Yevgeniivna student of Bukovinian state medical university, Chernivtsi

Chagley Angelina Rostislavivna student of Bukovinian state medical university, Chernivtsi

MODERN TRENDS IN DIAGNOSTIC AND TREATMENT OF GOU (LITERATURE REVIEW)

Abstract. A review analysis of current trends in the diagnosis and treatment of gout proved that gout is one of the most common forms of inflammatory arthritis, which has a clear connection with metabolic disorders, cardiovascular diseases, and endocrine pathology. It has been established that modern methods of diagnosing gout emphasize early detection of hyperuricemia, the use of highly sensitive imaging methods, such as ultrasound and dual-energy computed tomography, which allow identifying sodium monourate crystals even before the development of clinical manifestations. An important diagnostic criterion remains the detection of crystals in the synovial fluid using polarizing microscopy. This is of fundamental importance for timely verification of the diagnosis, prevention of disease progression, formation of chronic tophous lesions of joints and development of urate nephropathy. It has been proven that personalized treatment with an orientation towards achieving the target level of uric acid and the "treat-to-target" concept is gaining relevance in the therapeutic field. Traditional urate-lowering drugs remain the mainstay, but new pharmacologic approaches, including sodium-glucose cotransporter 2 (iNGLT-2) inhibitors and biologic agents, hold promise for more effective control of uric acid

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

levels, reduced attack frequency, and effects on systemic inflammation.The analytical review suggests that the choice of therapy should take into account comorbidity, as certain drugs can affect cardiovascular risk, metabolic status and renal function. The analyzed data confirm a close relationship between gout, insulin resistance, type 2 diabetes, obesity and dyslipidemia, which necessitates a multidisciplinary approach to patient management. Thus, the modern gout management strategy is aimed not only at stopping acute attacks, but also at long-term control of hyperuricemia, reduction of systemic inflammation, and prevention of complications.

Keywords: gout, hyperuricemia, gout diagnostic technologies, pharmacological strategy, concomitant endocrine diseases.

Постановка проблеми. Подагра є хронічним автоімунним запальним порушенням, що проявляється рецидивуючими епізодами артриту/бурситу та акумуляцією кристалів моноурата натрію (МУН) в тканинах і органах у пацієнтів із гіперурикемією (ГУ), яка формується під впливом генетичних детермінант та/або чинників довкілля. Патогенез захворювання ґрунтується на стійкому підвищенні концентрації сечової кислоти (СК), тобто ГУ, яка реєструється приблизно у 20 % популяції. Водночас лише близько п’ята частина осіб із ГУ згодом маніфестують клінічну картину подагри, що акцентує ключову роль запальних механізмів, зокрема активацію інтерлейкіну 1β як основного медіатора [1; 2].

Сьогодні у світі простежується стійке зростання частоти діагностування подагри. Поширеність цього захворювання коливається від менш ніж 1 % до 6,8 %, тоді як показники захворюваності становлять 0,58–2,89 випадків на 1000 людино-років. Найвищі рівні поширеності подагри зафіксовані у Новій Зеландії, Австралії та США [3]. У чоловіків віком 55–65 років подагра діагностується у 4–6 %, а співвідношення чоловіки/жінки становить 7:1 у молодому віці та 3:1 у похилому й старечому. Максимальні показники захворюваності припадають на чоловіків у віці 40–50 років, а у жінок – на 60 років і старше. Зростання частоти випадків подагри спостерігається у країнах Близького Сходу та державах Азіатсько-Тихоокеанського регіону, що стало підґрунтям для створення Лігою асоціацій ревматологів Азіатсько-Тихоокеанського регіону (Asia Pacific League of Associations for Rheumatology, APLAR) багатонаціонального реєстру пацієнтів із подагрою, які проживають у цих країнах [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для вивчення особливостей діагностики, клінічного перебігу та лікування подагри вивчено публікації, розміщені на ресурсі PubMED (The National Center for Biotechnology Information) за 2020–2025 рр. за ключовими словами «подагра», «діагностика подагри», «стратегії лікування подагри» із залученням окремих ретроспективних референтних досліджень. Під час пошуку за словами «діагностика подагри» додано обмеження за категоріями «кристали моноурата натрію», «ультразвукова діагностика», «магнітно-резонансна томографія», «комп’ютерна томографія» та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

«двохенергетична комп'ютерна томографія». Під час пошуку за словами «стратегії лікування подагри» додано обмеження за словами «фармакологічна стратегія», «супутні ендокринні захворювання», «ожиріння», «цукровий діабет другого типу», «тестостерон», «менопауза», «гіперпаратиреоз». Метою таких обмежень було виявлення поширених сучасних теорій діагностики та лікування подагри. Під час пошуку було встановлено, що за п'ять років теоретичних та клінічних досліджень у цій галузі сформовано суттєвий набір достовірної та верифікованої інформації. За загальним критерієм «подагра» виявлено 5966 публікацій, за клінічним перебігом захворювання – близько 2000 публікацій, лікування – понад 2000, решта стосуються методів діагностики та засобів фармакологічного впливу на подагру. Обов'язковими критеріями відбору для аналізу були наявність даних з діагностичних досліджень, результати рандомізованих клінічних досліджень, огляд літератури за принципом метаданих.

Метою статті є визначення сучасних тенденцій особливостей діагностики, клінічного перебігу та лікування подагри на основі публікацій за 2020–2025 рр., розміщених на ресурсі PubMED.

Виклад основного матеріалу. Виділяють первинну форму подагри, яка зумовлена вродженими дефектами пуринового метаболізму – генетично детермінованими порушеннями функції ферментних систем, та вторинну форму, що виникає на тлі різних патологічних процесів, пов'язаних із посиленим розпадом нуклеїнових кислот або зниженою екскрецією уратів нирками. Упродовж останніх років накопичені нові відомості щодо діагностики, генетичних характеристик подагри, її патогенетичних механізмів, супутніх патологій та клінічних спостережень, що дало змогу сформувати сучасні стратегії для оптимізації контролю перебігу хвороби й профілактики її загострень, а також для запобігання розвитку коморбідних станів.

Досліджуючи первинну форму подагри, пов'язану з генетично детермінованими порушеннями функції ферментних систем, науковці ідентифіковали мутації в низці генів, що кодують білки-транспортери СК у нирках, які розглядаються як основна причина розвитку подагри. Останнім часом описані специфічні генетичні варіанти у гені лактатдегідрогенази D (гомозиготне носійство мутацій: *NM_153486.3:c.206C>T; rs1035398551; NM_153486.3: .752C>T, p.(Thr251Met); NM_153486.3:c.1363dupG*), коли підвищений рівень D-лактату в крові та(або) сечі внаслідок цих мутацій асоціюється з ризиком аутосомно-рецесивної ювенільної подагри, яку можна запідозрити при визначенні зазначеного лабораторного показника [4]. Виявлено також кореляцію між загостреннями подагри та експресією генів, що регулюють запальні процеси, зокрема рецептора вільних жирних кислот 2 (FFAR2) та супресора сигналів цитокінів 3 (SOCS3) [5]. Підвищена транскрипційна активність гена FFAR2 корелює з підвищеним ризиком формування подагри та частішими її рецидивами, тоді як SOCS3 функціонує як регулятор, що сприяє зменшенню тривалості перебігу епізоду подагричного артриту.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Дослідження генетичних варіацій у ділянці головного комплексу гісто-сумісності 1-го класу (MHC-1) мають значну наукову цінність [6]. Вивчення асоціацій однонуклеотидних поліморфізмів (SNP) rs4349859 та rs116488202, розташованих поблизу регіону MHC-1 у пацієнтів із подагрою, показало, що у носіїв генотипу GA порівняно з GG для rs4349859 та у носіїв CT порівняно з CC для rs116488202 рівень СК у сироватці крові є достовірно вищим ($p < 0,01$), ніж у контрольній групі. Водночас окремі генетичні чинники, асоційовані з ожирінням чи синдромом дефіциту уваги та гіперактивності, можуть збігатися зі схильністю до розвитку подагри, що свідчить про складну взаємодію між генетичними особливостями та способом життя і підкреслює необхідність комплексного підходу до терапії цього захворювання [7].

До вторинної форми подагри може приводити застосування тіазидних та петльових діуретиків, які потенційно можуть спричиняти затримку виведення СК, формування ГУ та провокувати гострий подагричний артрит. Додатковими чинниками ризику розвитку ГУ виступає тривале використання низьких доз саліцилатів (аспірин ≤ 2 г/добу), а також прийом леводопи й глюкокортикоїдів. У пацієнтів після трансплантації органів унаслідок терапії циклоспорином більш ніж у 80 % випадків формується ГУ та вторинна подагра. Встановлено, що подагра, поряд із доведеним високим ризиком серцево-судинних захворювань (ССЗ) та хронічною нирковою недостатністю (ХНН), асоціюється також із низкою інших коморбідних станів, серед яких еректильна дисфункція, фібриляція передсердь, обструктивне апное сну, остеопороз та венозні тромбоемболічні ускладнення.

Отже, подагра є найбільш поширеною формою кристалічної артропатії, що виникає внаслідок порушень пуринового метаболізму та характеризується відкладенням кристалів МУН у суглобових і навколосуглобових тканинах: найбільш типовим локусом ураження є перший плюснефаланговий суглоб [8]. Акумуляція кристалів МУН та значний об’єм тофусів призводять до прогресуючої деструкції суглобових і навколосуглобових структур, при цьому подагра часто поєднується з нирковою дисфункцією, серцево-судинними та метаболічними порушеннями, а також асоціюється з підвищеним ризиком інвалідизації та летальних наслідків [9]. Вчасне встановлення діагнозу та своєчасне призначення терапії мають ключове значення для формування сприятливого прогнозу у пацієнтів із подагрою.

Методи діагностики: поєднання класичних прийомів та сучасних технологічних інструментів. Виявлення кристалів МУН у синовіальній рідині або тофусі залишається золотим стандартом діагностики подагри [10]. Водночас артроцентез має обмежене застосування у клінічній практиці через інвазивність процедури, ризик розвитку ускладнень, зокрема кровотечі чи інфекції, а також через труднощі з отриманням достатнього об’єму синовіальної рідини [11]. Якщо дослідження синовіальної рідини для підтвердження наявності кристалів МУН

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

неможливе, діагноз встановлюють на основі комплексної оцінки клінічних проявів, лабораторних показників та інструментальних методів, включно з візуалізаційними дослідженнями. У 2015 р. Американська колегія ревматологів (American College of Rheumatology, ACR) спільно з Європейською лігою боротьби з ревматизмом (European League Against Rheumatism, EULAR) запропонували класифікаційні критерії подагри, що охоплюють клінічні, лабораторні та візуалізаційні параметри [12]. Набір балів у сумі не менше восьми дозволяє достовірно підтвердити діагноз цього захворювання.

Методи променевої діагностики відіграють важливу роль у виявленні подагричного артриту, проте жодна з сучасних візуалізаційних технологій не позбавлена певних обмежень. Рентгенографія, яка історично застосовується як базовий стандартизований інструмент променевої оцінки цього захворювання, демонструє низьку чутливість у діагностиці ерозивних змін протягом перших 5–6 років від дебюту патології, що суттєво обмежує її діагностичну цінність на ранніх етапах перебігу подагри [13].

Ультразвукове дослідження (УЗД), яке за даними міжнародних джерел характеризується високою точністю у діагностиці кристалічних артропатій, водночас має певні обмеження щодо оцінки стану таких анатомічних структур, як кістки кисті та зап’ястка, а також у виявленні внутрішньокісткових тофусів. При виконанні УЗД кістково-м’язової системи відкладення кристалів МУН можуть проявлятися у вигляді: (1) подвійного контуру кістки, що виглядає як додаткова гіперехогенна лінія, розташована паралельно межі переходу субхондральної кістки в хрящ; (2) феномену «снігової бурі» у навколосуглобових тканинах; (3) неоднорідних скупчень у м’яких тканинах; (4) іноді – внутрішньосухожильних тофусів [14].

Магнітно-резонансна томографія (МРТ), стандартна комп’ютерна томографія (КТ) та радіонуклідні методи дослідження широко використовуються у ревматологічній практиці та сприяють встановленню правильного діагнозу [15; 16; 17]. Використання МРТ та КТ дозволяє здійснити візуалізацію тофусів, які можуть локалізуватися як у м’яких тканинах, так і внутрішньокістково. Використання цих технологій є доцільним у складних клінічних ситуаціях, коли необхідно провести диференціацію тофуса від інфекційного процесу, відмежувати його від новоутворення, а також для діагностики тунельних синдромів [12]. Зауважимо, що КТ не є достатньо інформативним методом для діагностики гострого подагричного артриту, оскільки не дозволяє виявити такі патологічні зміни, як синовіїт, теносиновіт та остеїт. Але цей недолік компенсується діагностичною цінністю КТ при хронічній формі подагри, адже саме цей метод забезпечує більш якісну та детальну візуалізацію ерозивних змін порівняно з МРТ чи рентгенографією. Специфічність КТ у визначенні тофусів перевищує показники, що отримуються при використанні УЗД або МРТ. Ознаки подагричного артриту на МРТ відображають неспецифічні прояви запального

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

процесу та включають потовщення синовіальної оболонки, наявність синовіту, ерозивні ураження та набряк кісткового мозку. Тофуси на МРТ характеризуються однорідною інтенсивністю сигналу в Т1-зваженому режимі (від низької до проміжної) та гетерогенною інтенсивністю сигналу в Т2-зваженому режимі (від низької до проміжної), що залежить від ступеня їх гідратації.

Двохенергетична комп'ютерна томографія (dual-energy computed tomography, ДЕКТ) демонструє вищу діагностичну точність порівняно з іншими методами, що застосовуються для діагностики кристалічних артропатій [18]. Ключовою перевагою ДЕКТ є можливість визначення хімічного складу конкретного субстрату шляхом сканування на двох енергетичних рівнях – низькому та високому, а також проведення кількісної оцінки цього субстрату. Завдяки таким характеристикам ДЕКТ розглядається як неінвазивний та альтернативний метод виявлення кристалів МУН. Водночас сучасні наукові публікації містять суперечливі дані щодо ефективності цього методу, зокрема вказується на його низьку чутливість (у межах 38,1–63 %), що може бути зумовлено невеликим обсягом вибірки в окремих дослідженнях та коротким терміном перебігу захворювання (менше 6 місяців) у частини пацієнтів [19; 20].

Таким чином, оптимальна діагностика подагри потребує поєднання клінічних критеріїв, лабораторних показників та сучасних методів візуалізації, з урахуванням їхніх сильних сторін і обмежень. Комплексний підхід дозволяє підвищити точність діагнозу, своєчасно виявити ускладнення та забезпечити ефективне ведення пацієнтів.

Стратегії лікування подагри. Лікування подагри передбачає комплексний підхід, що включає усунення гострих нападів артриту із застосуванням колхіцину, нестероїдних протизапальних препаратів, у певних випадках – глюкокортикоїдів та канакинумабу, призначення уратзнижувальної терапії алопуринолом або фебуксостатом, профілактику повторних епізодів артриту та модифікацію способу життя, яка охоплює гіпопуринову дієту й підвищення рівня фізичної активності для зниження маси тіла [21]. Основною метою терапії є досягнення клінічного покращення при гострому та хронічному артриті, запобігання рецидивам та ураженню внутрішніх органів, корекція коморбідної патології й підвищення якості життя пацієнта. Ефективний контроль подагри визначається відсутністю хронічного перебігу артриту та нападів гострого артриту при інтермітуючому перебігу, що може бути досягнуто при зниженні концентрації СК у сироватці крові до рівня < 360 мкмоль/л.

Для пацієнтів із тяжким перебігом захворювання, зокрема при наявності тофусів, хронічної артропатії та частих нападів, рекомендовано досягати нижчого цільового рівня СК (300 мкмоль/л, < 5 мг/дл), що забезпечує більш швидке розчинення кристалів, аж до їх повного зникнення та потенційного вилікування подагри.

Вивчення рекомендацій ACR (American College of Rheumatology) та EULAR (European Alliance of Associations for Rheumatology) щодо лікування

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

подагри у хронологічній послідовності: EULAR (2006) [22], ACR (2012) [23], EULAR (2016) [24] та ACR (2020) [25], дозволяє окреслити тенденцію до поступового й максимального розширення показань для призначення уратзнижувальної терапії. Вибір фармакологічної стратегії визначається конкретними клінічними умовами, а лікування принципово залежить від форми перебігу захворювання: умовно диференціюють пацієнтів із наявністю ГУ, без нападів гострого артриту в анамнезі, з епізодами гострого артриту, з хронічним артритом та наявністю тофусів.

Зауважимо, що безсимптомна ГУ не є тотожною подагрі. На сучасному етапі тривають дискусії щодо доцільності зниження рівня СК у випадках ГУ за відсутності встановленого діагнозу «подагра».

Серед лікарських засобів, що застосовуються для усунення гострих нападів подагри, нестероїдні протизапальні препарати (НПЗЗ) у більшості випадків є протипоказаними, і їх слід уникати при лікуванні пацієнтів із прогресуючою ХНН [26]. Крім того, призначення НПЗЗ потребує особливої обережності у літніх пацієнтів, особливо за умов одночасного прийому антикоагулянтів чи антиагрегантів. На сьогодні для проведення базової гіпоурикемічної терапії подагри застосовують дві основні групи фармакологічних засобів: по-перше, інгібітори ксантиноксидази, що знижують синтез СК; по-друге, урикозуричні препарати, які підсилюють екскрецію СК. До провідних представників першої групи належать алопуринол та фебуксостат. Алопуринол є структурним аналогом гіпоксантину та блокує фермент ксантиноксидазу, що бере участь у перетворенні гіпоксантину на ксантин і ксантину на СК [27]. Цей препарат може застосовуватися як при зниженій, так і при підвищеній екскреції СК із сечею, у пацієнтів із нефролітіазом та нирковою недостатністю. Досягнення нормалізації рівня СК відбувається не раніше ніж через 4–6 місяців регулярного прийому алопуринолу.

Важливо враховувати, що після відміни препарату рівень СК підвищується дуже швидко – вже протягом 3–4 днів. У випадку наявності ХНН та швидкості клубочкової фільтрації (ШКФ) ≥ 30 мл/хв/1,73 м² початкова доза алопуринолу не повинна перевищувати 100 мг/добу, а при ШКФ ≤ 30 мл/хв/1,73 м² – 50 мг/добу. Побічні реакції спостерігаються приблизно у 5–20 % пацієнтів, які приймають алопуринол, причому відміна препарату необхідна майже у половини з них.

Фебуксостат є селективним інгібітором ксантиноксидази, метаболізується у печінці та практично не виводиться нирками, що принципово відрізняє його від алопуринолу [28]. В Україні препарат зареєстрований у дозах 80 та 120 мг. Якщо протягом місяця терапії фебуксостатом у дозі 80 мг/добу рівень СК у крові не знижується до цільових показників (<360 мкмоль/л), дозу підвищують до 120 мг/добу.

Доведено, що застосування фебуксостату частіше забезпечує досягнення цільового рівня СК та характеризується більш сприятливим профілем безпеки порівняно з алопуринолом. У клінічних дослідженнях встановлено, що лікування

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

фебуксостатом не спричиняє прогресування ХНН і може призначатися пацієнтам зі ШКФ <30 мл/хв/1,73 м². Раніше активно дискутувалося питання потенційних серцево-судинних ризиків у хворих, які отримували фебуксостат та алопуринол, включених у дослідження CARES (Gout and Cardiovascular Morbidities) [29].

Однак результати більш пізнього багатоцентрового рандомізованого дослідження FAST показали, що у пацієнтів, які приймали фебуксостат, не спостерігалося підвищеного ризику серцево-судинної смертності та загальної смертності порівняно з пацієнтами, які отримували алопуринол [30].

У 2019 р. було опубліковано метааналіз, присвячений оцінці ефективності фебуксостату при подагрі, який охопив 11 клінічних досліджень із загальною кількістю 1317 пацієнтів [31]. Дози фебуксостату варіювали від 10 до 80 мг/добу. Порівняння ефективності та безпеки фебуксостату з алопуринолом проводилося у двох дослідженнях, а з бензбромароном – в одному. Оцінка ефективності здійснювалася за показниками артеріального тиску, рівня сироваткового креатиніну та високочутливого С-реактивного білка (СРБ). Безпеку терапії визначали на основі побічних ефектів, зареєстрованих під час лікування та подальшого спостереження. Було встановлено, що інгібітори ксантиноксидази можуть застосовуватися для уповільнення прогресування ХНН, при цьому фебуксостат додатково характеризується сприятливим профілем переносимості. Таким чином, метааналіз підтвердив виражений ефект фебуксостату у зниженні рівня СК порівняно з пацієнтами контрольної групи. При цьому не було виявлено статистично значущих відмінностей у біомаркерах функції нирок, включаючи ШКФ та рівень сироваткового креатиніну, між пацієнтами, які отримували фебуксостат, та контрольною групою. Однак підгруповий аналіз змін ШКФ у трьох дослідженнях за участю пацієнтів із III та IV стадіями ХНН продемонстрував достовірний ренопротекторний ефект у групі фебуксостату порівняно з контрольною групою.

Зростаюча кількість досліджень, присвячених колхіцину, свідчить про те, що його переносимість є вищою, ніж вважалося раніше, однак у клінічній практиці цей препарат використовується недостатньо. Основні побоювання пов’язані з тим, що до 23 % колхіцину виводиться нирками, а його комбіноване застосування з низкою лікарських засобів (статини, циклоспорин, макролідні антибіотики) призводить до підвищення концентрації препарату в сироватці крові та потенціює розвиток побічних ефектів. Водночас не відзначається небажаних реакцій при використанні низьких доз колхіцину (0,5 мг/добу) у комбінації з глюкокортикостероїдами (25 мг преднізолону протягом 4–5 днів) при гострому нападі подагри, а також при застосуванні 0,5 мг колхіцину через день для профілактики повторних нападів. Прихильність пацієнтів до терапії колхіцином зростає завдяки дедалі більшій кількості даних про його плейотропні ефекти при різних патологічних станах, що підтверджується його схваленням Управлінням з контролю за якістю харчових продуктів і медикаментів США (Food and Drug Administration, FDA) [32]. Відповідно до міжнародних

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

рекомендацій для пацієнтів із рецидивуючим перебігом подагри на тлі стандартної терапії доцільним є застосування інгібіторів IL-1, оскільки їх ефективність і безпека підтверджені як при загостренні подагри, так і для профілактики її нападів. Переконливим доказом раціональності використання цих препаратів слугують результати лікування пацієнтів із трансплантованими органами, у яких спостерігається надзвичайно високий рівень сукциніл-КоА, незважаючи на проведення уратзнижувальної терапії [33].

Клінічні стратегії лікування подагри у пацієнтів із супутніми ендокринними захворюваннями. ГУ та подагра асоціюються з низкою тяжких коморбідних патологій, серед яких провідне місце займають серцево-судинні та ниркові захворювання. Підвищений рівень СРБ доведено сприяє активації запальних процесів, розвитку оксидативного стресу та ендотеліальної дисфункції, що у свою чергу може призводити до атеросклеротичного ураження судин, формування ССЗ та прогресування ХНН [34]. Згідно з результатами нещодавніх популяційних досліджень, проведених у США та Швеції, встановлено, що у пацієнтів із подагрою, порівняно з контрольною групою, основною причиною смертності були не серцево-судинні патології, а захворювання сечостатевої системи, зокрема нефрит (відносний ризик 1,91; 95 % довірчий інтервал 1,69–2,15), хронічна ниркова недостатність (відносний ризик 1,71; 95 % довірчий інтервал 1,65–1,76), гостре пошкодження нирок (відносний ризик 1,54; 95 % довірчий інтервал 1,49–1,60) та сечокам’яна хвороба (відносний ризик 1,10; 95 % довірчий інтервал 0,79–1,53) [35]. Інше масштабне дослідження, проведене у США, показало, що у 25% госпіталізованих пацієнтів із подагрою діагностували порушення серцевого ритму, серед яких переважала фібриляція передсердь – 88 % випадків, тоді як інші аритмії (трепетання передсердь, порушення провідності, шлуночкова тахікардія, пароксизмальна надшлуночкова тахікардія, дисфункція синоатріального вузла та фібриляція шлуночків) становили 12 % [36].

Доведено, що ожиріння та надмірна маса тіла спричиняють підвищення рівня СК, тоді як зменшення маси тіла у віддаленій перспективі асоціюється зі зниженням її показників [31]. Надлишок СК при ожирінні формується внаслідок підвищення рівня інсуліну, що стимулює активність ксантиноксидази та, відповідно, посилює утворення СК. Крім цього, гіпертригліцеридемія, яка часто супроводжує ожиріння, виступає додатковим джерелом синтезу пуринів *de novo*. Супутнє ожиріння асоціюється з більш раннім початком подагри та ураженням більшої кількості суглобів. Лікування ожиріння шляхом модифікації способу життя або призначення фармакологічних засобів супроводжується зниженням рівня СК. У частини пацієнтів із подагрою діагностується ожиріння 2–3-го ступеня, що актуалізує питання щодо застосування баріатричних втручань та їх можливого впливу на пуриновий обмін і перебіг подагри. У метааналізі, який включав 20 досліджень, з яких 14 тривали понад рік при середньому індексі маси тіла (ІМТ) 45,2 кг/м², проведення баріатричних операцій асоціювалося зі значним

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

зниженням рівня СК вже через 3 місяці, і це зниження зберігалося протягом року спостереження. При цьому зменшення рівня СК мало позитивну кореляцію зі зниженням ІМТ [37]. У зв'язку з цим поставало питання щодо можливості зменшення дози або навіть повної відміни алопуринолу чи фебуксостату після баріатричних втручань.

Також при подагрі значно частіше діагностується цукровий діабет (ЦД). Результати масштабних досліджень NHANES та NHANES III свідчать, що поширеність ЦД 2-го типу (ЦД2) у пацієнтів із подагрою є приблизно утричі вищою порівняно із загальною популяцією та удвічі більшою, ніж при асимптоматичній ГУ. Водночас наявність декомпенсованого ЦД із розвитком глюкозурії характеризується меншою частотою подагри, що пояснюється урикозуричним ефектом надлишку глюкози у сечі [38]. Більшість цукрознижувальних препаратів чинять вплив на пуриновий обмін, що зумовлено взаємозв'язком ГУ та інсулінорезистентності або реалізується через інші специфічні механізми.

Найбільш детально досліджено дію інгібіторів натрій-глюкозного котранспортера 2-го типу (іНГЛТ-2), для яких характерний клас-специфічний уратзнижувальний ефект, підтверджений результатами двох великих мета-аналізів [39]. Зниження рівня СК при застосуванні іНГЛТ-2 обумовлене їх основним глюкозуричним механізмом дії. При надлишку глюкози у сечі активується транспортер GLUT9, який функціонує як антипорт і в процесі реабсорбції глюкози секретує у просвіт ниркового канальця СК. Варто підкреслити, що уратзнижувальний ефект іНГЛТ-2 є помірним і залежно від конкретного препарату може досягати зниження рівня СК до 40 мкмоль/л.

Метформін також має виражену протиподагричну активність. Його вплив на перебіг подагри реалізується завдяки поєднанню уратзнижувального та протизапального ефектів, що зумовлені активацією аденозинмонофосфат-активованої протеїнкінази (AMPK). Активація AMPK, з одного боку, асоціюється з інгібуванням mTOR, що сприяє формуванню протизапального ефекту, а з іншого – пригнічує активність синтетази жирних кислот, обмежуючи синтез пуринів із тригліцеридів *de novo* [40]. Щодо препаратів інших фарма-кологічних груп та їхнього впливу на рівень СК наявні лише окремі дослідження. Вони загалом демонструють уратзнижувальний ефект тіазолідиндіонів, помірний уратзнижувальний ефект інгібіторів дипептидилпептидази-4, суперечливі результати стосовно агоністів рецептора глюкагоноподібного пептиду, а також підвищення рівня СК при застосуванні стимуляторів секреції інсуліну. Таким чином, призначення цукрознижувальних препаратів пацієнтам із подагрою має бути індивідуалізованим з урахуванням наявних даних про вплив різних фармакологічних груп на пуриновий обмін та потенційно на подагричне запалення.

Важливим ендокринологічним аспектом лікування подагри є її взаємозв'язок з дефіцитом тестостерону. Встановлено, що середні рівні СК у

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

дітей до настання статевого дозрівання не демонструють істотних відмінностей, тоді як після пубертату спостерігаються значущі різниці між показниками СК у чоловіків та жінок [41]. У чоловіків концентрація СК у крові зростає, водночас її ниркове виведення знижується. Серед андрогенів найбільш виражену біологічну активність має тестостерон, а точніше його активний метаболіт – дигідротестостерон. Тестостерон виступає важливим та незалежним чинником підвищення рівня СК. Такий ефект реалізується, через його дію на уратні транспортери у нирках та шляхом активації ферменту ксантиноксидази, що призводить до інтенсифікації утворення СК.

Вплив тестостерону на пуриновий обмін підтверджується опосередковано результатами дослідження серед жінок із синдромом полікістозних яєчників, який асоціювався з більш високою частотою ГУ, приблизно у три рази [42]. У цьому ж дослідженні терапія комбінованими оральними контрацептивами, що містили дроспіренон як гестагенний компонент з антиандрогенними властивостями, спричиняла достовірне зниження рівня СК. Водночас було встановлено, що максимальні показники СК при ін'єкційній терапії ефірами тестостерону спостерігаються у перші дні після введення препарату, що відповідає піковим концентраціям тестостерону у крові. У порівняльному дослідженні за участю 179 пацієнтів із подагрою та 47 осіб контрольної групи рівень тестостерону при гострому чи хронічному подагричному артриті був значно нижчим порівняно з контрольною групою. З іншого боку, результати експериментів *in vitro* показали здатність тестостерону пригнічувати запальну активність шляхом зменшення продукції прозапальних цитокінів, таких як ІЛ-1β, ІЛ-6 та ФНО-α [43].

Таким чином, у чоловіків із подагрою існує висока ймовірність розвитку гіпогонадизму, що обґрунтовує необхідність проведення активного скринінгу із застосуванням анкетування (наприклад, опитувальник Aging Male Screening) та лабораторного гормонального аналізу крові.

Хоча подагра традиційно частіше діагностується у чоловіків, із віковим зниженням рівня естрогенів у жінок її поширеність також зростає. Ця тенденція до вирівнювання співвідношення між чоловіками та жінками посилюється у літньому віці, що зумовлено розвитком хронічних патологій. Клініко-епідеміологічні особливості подагри у жінок мають специфічні риси. Патогенез захворювання формується на основі персистуючої ГУ та активації механізмів аутозапалення, зокрема через активацію інфламасоми NLRP3 у клітинах фагоцитарної системи [44]. Естрогени чинять вплив на обидва зазначені процеси. Вони мають урикозуричний ефект завдяки інгібуванню ниркових транспортерів, що відповідають за реабсорбцію СК. Саме цей механізм пояснює нижчі середні показники рівня СК у жінок порівняно з чоловіками. Найбільш масштабним дослідженням впливу МГТ на рівень СК став ретроспективний аналіз даних NHANES III, який продемонстрував значно вищі показники СК у жінок у постменопаузі (на 0,35 нг/дл), тоді як застосування МГТ асоціювалося з

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

достовірно нижчими значеннями (на 0,24 нг/дл) [45]. Крім того, у жінок починаючи з 50-річного віку спостерігалося поступове підвищення рівня СК, яке тривало до 70 років, що підтверджує, що менопауза є важливим, але не єдиним чинником зростання рівня СК. При цьому значиме зниження ризику розвитку подагри при застосуванні МГТ спостерігалося лише у випадку комбінованої терапії, тоді як монотерапія естрогенами такого ефекту не мала. Отримані результати свідчать про важливість впливу не лише естрогенів, а й гестагенного компонента МГТ, оскільки різні молекули характеризуються відмінним профілем дії – від метаболічно нейтрального для дидрогестерону, дроспіренону та прогестерону до проандрогенного з підвищеним ризиком розвитку дисліпідемії та СД для норетіндрону та левоноргестрела. Але, призначення МГТ не може ґрунтуватися виключно на потребі корекції перебігу подагри, а має базуватися на наявності чітких показань, таких як вазомоторні симптоми за типом припливів, профілактика остеопорозу, а також рання чи передчасна менопауза.

Певні патогенетичні взаємозв'язки мають подагра та гіперпаратиреоз (ГПТ), який характеризується підвищенням рівня паратгормону понад референтні значення внаслідок його надмірної секреції паращитоподібними залозами гіперпластичного або пухлинного походження (первинний ГПТ). Також він може розвиватися на тлі вторинних порушень, зокрема дефіциту вітаміну D чи ХНН. Основними органами-мішенями при ГПТ є кісткова тканина та нирки, проте суглобові прояви також зустрічаються досить часто. У більшості випадків причиною суглобового синдрому, особливо з нападами артриту, є хвороба депонування кристалів пірофосфату кальцію, однак існують дані і про поширеність подагри при ГПТ [46].

Наявні дані свідчать про чіткий взаємозв'язок між подагрою та низкою ендокринних патологій, що має важливе клінічне та патогенетичне значення. Особливої уваги заслуговує той факт, що у більшості пацієнтів із подагрою діагностується метаболічний синдром, який сам по собі є складним комплексом порушень і потребує терапії з урахуванням впливу призначених препаратів на пуриновий обмін. Це означає, що вибір фармакологічних засобів має бути максимально індивідуалізованим, оскільки певні групи препаратів можуть як погіршувати, так і покращувати показники СК. Водночас корекція окремих ендокринних захворювань здатна позитивно впливати на метаболізм пуринів, що відкриває перспективи для комплексного підходу до лікування пацієнтів із подагрою. Це підтверджує необхідність інтеграції ендокринологічного та ревматологічного аспектів у веденні таких хворих. З огляду на те, що в окремих напрямках досліджень кількість доказових даних залишається недостатньою, актуальним завданням майбутнього є проведення проспективних клінічних досліджень, які дозволять уточнити механізми взаємодії між ендокринними порушеннями та пуриновим метаболізмом та визначити оптимальні терапевтичні стратегії для пацієнтів із подагрою. Такий підхід сприятиме

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

формуванню більш доказової бази та підвищенню ефективності лікування, враховуючи складність і багатофакторність патогенезу цього захворювання.

Висновки. Таким чином, сучасні тенденції діагностики та лікування подагри підтверджують необхідність мультидисциплінарного підходу, який поєднує раннє виявлення, індивідуалізовану терапію та профілактику системних ускладнень. Подальші проспективні дослідження є критично важливими для уточнення механізмів патогенезу, оптимізації діагностичних алгоритмів та розробки нових терапевтичних стратегій, що дозволить не лише контролювати перебіг подагри, а й знижувати ризик асоційованих метаболічних та серцево-судинних порушень.

Література:

1. Dehlin M., Jacobsson L., Roddy E. (2020). Global epidemiology of gout: prevalence, incidence, treatment patterns and risk factors. *Nat Rev Rheumatol.* Jul;16(7):380-390. doi: 10.1038/s41584-020-0441-1.

2. Safiri S., Kolahi A.A., Cross M., Carson-Chahhoud K., Hoy D., Almasi-Hashiani A. et al. (2020). Prevalence, Incidence, and Years Lived With Disability Due to Gout and Its Attributable Risk Factors for 195 Countries and Territories 1990-2017: A Systematic Analysis of the Global Burden of Disease Study 2017. *Arthritis Rheumatol.* Nov;72(11):1916-1927. doi: 10.1002/art.41404. Epub 2020 Sep 10.

3. Amiri F., Kolahi A.A., Nejadghaderi S.A., Noori M., Khabbazi A., Sullman M.J.M. et al. (2023). The Burden of Gout and Its Attributable Risk Factors in the Middle East and North Africa Region, 1990 to 2019. *J Rheumatol.* Jan;50(1):107-116. doi: 10.3899/jrheum.220425.

4. Bardin T., Ducrot Y.M., Nguyen Q., Letavernier E., Zaworski J., Ea H.K. (2023). Early-onset gout and rare deficient variants of the lactate dehydrogenase D gene. *Rheumatology (Oxford).* Dec 1;62(12):3978-3983. doi: 10.1093/rheumatology/kead118. PMID: 37021930.

5. Orji O.C., López-Domínguez M.B., Sandoval-Plata G., Guetta-Baranes T., Valdes A.M., Doherty M. et al. (2023). Upregulated expression of FFAR2 and SOC3 genes is associated with gout. *Rheumatology (Oxford).* Feb 1;62(2):977-983. doi: 10.1093/rheumatology/keac360.

6. Fernández-Torres J., Zamudio-Cuevas Y., Martínez-Nava G.A., Martínez-Flores K., Ruíz-Dávila X., Sánchez-Sánchez R. (2023). Relationship between rs4349859 and rs116488202 polymorphisms close to MHC-I region and serum urate levels in patients with gout. *Mol Biol Rep.* May;50(5):4367-4374. doi: 10.1007/s11033-023-08359-8.

7. Zhang L., Zhang W., Xiao C., Wu X., Cui H., Yan P. et al. (2023). Using human genetics to understand the epidemiological association between obesity, serum urate, and gout. *Rheumatology (Oxford).* 2023 Oct 3;62(10):3280-3290. doi: 10.1093/rheumatology/kead054.

8. Bursill D., Taylor W.J., Terkeltaub R., Kuwabara M., Merriman T.R., Grainger R. et al. (2019). Gout, Hyperuricemia, and Crystal-Associated Disease Network Consensus Statement Regarding Labels and Definitions for Disease Elements in Gout. *Arthritis Care Res (Hoboken).* Mar;71(3):427-434. doi: 10.1002/acr.23607.

9. Marty-Ané A., Norberciak L., Andrès M., Houvenagel E., Ducoulombier V., Legrand J. et al. (2021). Crystal deposition measured with dual-energy computed tomography: association with mortality and cardiovascular risks in gout. *Rheumatology (Oxford).* Oct 2;60(10):4855-4860. doi: 10.1093/rheumatology/keaa920.

10. Міністерство охорони здоров'я України. (2017). Настанова танова 00451. Подагра і 00451. Подагра і псевдоподагра. URL: https://guidelines.moz.gov.ua/documents/3304.

ISSN 2786-4952 Online

11. Zhong H., Wang M., Zhang H., Huang Z., Zou B., Zou G. et al. (2023). Gout of feet and ankles in different stages: The potentiality of a new semiquantitative DECT scoring system in monitoring urate deposition. *Medicine (Baltimore).* Jan 20;102(3):e32722. doi: 10.1097/MD.0000000000032722.

12. Neogi T., Jansen T.L., Dalbeth N., Fransen J., Schumacher H.R., Berendsen D. et al. (2015). 2015 Gout classification criteria: an American College of Rheumatology/European League Against Rheumatism collaborative initiative. *Ann Rheum Dis.* 2016 Feb;75(2):473. doi: 10.1136/annrheumdis-2015-208237corr1.

13. Davies J., Riede P., van Langevelde K., Teh J. (2019). Recent developments in advanced imaging in gout. *Ther Adv Musculoskelet Dis.* Apr 16;11:1759720X19844429. doi: 10.1177/1759720X19844429.

14. Sivera F., Andres M., Dalbeth N. A glance into the future of gout. *Ther Adv Musculoskelet Dis.* 2022 Jul 28;14:1759720X221114098. doi: 10.1177/1759720X221114098.

15. Birk A., Wörtler K., Mogler C., Storck K. (2023). Tophöse Gicht als Differenzialdiagnose eines präaurikulären Tumors. *HNO.* 2023 Feb;71(2):114-117. German. doi: 10.1007/s00106-022-01253-y.

16. Emsen B., Fitoussi A., Chalaye J., Adam C., Itti E. (2020). FDG PET/CT of Cervical Gout With Spinal Cord Compression. *Clin Nucl Med.* Jan;45(1):e29-e31. doi: 10.1097/RLU.0000000000002772.

17. Jiao B., Liu S., Zhuang Y., Zhao S., Zhao H. (2024). Lumbosacral Paravertebral Tophaceous Gout on an Adolescent Mimicking Malignant Neoplasm in 18 F-FDG PET/CT. *Clin Nucl Med.* Jan 1;49(1):91-92. doi: 10.1097/RLU.0000000000004962. Epub 2023 Nov 24.

18. Lee Y.H,. Song G.G. (2017). Diagnostic accuracy of dual-energy computed tomography in patients with gout: A meta-analysis. *Semin Arthritis Rheum.* Aug;47(1):95-101. doi: 10.1016/j.semarthrit.2017.03.002.

19. Kravchenko D., Karakostas P., Kuetting D., Meyer C., Brossart P., Behning C., Schäfer V.S. (2022). The role of dual energy computed tomography in the differentiation of acute gout flares and acute calcium pyrophosphate crystal arthritis. *Clin Rheumatol.* Jan;41(1):223-233. doi: 10.1007/s10067-021-05949-4.

20. Shang J., Li X.H., Lu S.Q., Shang Y., Li L.L., Liu B. (2021). Gout of feet and ankles in different disease durations: diagnostic value of single-source DECT and evaluation of urate deposition with a novel semi-quantitative DECT scoring system. *Adv Rheumatol*. 2021 Jun 12;61(1):36. doi: 10.1186/s42358-021-00194-4.

21. FitzGerald J.D., Dalbeth N., Mikuls T., Brignardello-Petersen R., Guyatt G., Abeles A.M. et al. (2020). 2020 American College of Rheumatology Guideline for the Management of Gout. *Arthritis Rheumatol.* Jun;72(6):879-895. doi: 10.1002/art.41247.

22. Zhang W., Doherty M., Bardin T., Pascual E., Barskova V., Conaghan P., et al. (2006). EULAR Standing Committee for International Clinical Studies Including Therapeutics. EULAR evidence based recommendations for gout. Part II: Management. Report of a task force of the EULAR Standing Committee for International Clinical Studies Including Therapeutics (ESCISIT). Ann Rheum Dis. 2006 Oct;65(10):1312-24. doi: 10.1136/ard.2006.055269.

23. Khanna D., Fitzgerald J.D., Khanna P.P., Bae S., Singh M.K., Neogi T. et al. (2012) 2012 American College of Rheumatology guidelines for management of gout. Part 1: systematic nonpharmacologic and pharmacologic therapeutic approaches to hyperuricemia. *Arthritis Care Res (Hoboken).* 2012 Oct;64(10):1431-46. doi: 10.1002/acr.21772.

24. Richette P., Doherty M., Pascual E., Barskova V., Becce F., Castañeda-Sanabria J. et al. (2016). 2016 updated EULAR evidence-based recommendations for the management of gout. *Ann Rheum Dis.* 2017 Jan;76(1):29-42. doi: 10.1136/annrheumdis-2016-209707.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

25. FitzGerald J.D., Dalbeth N., Mikuls T., Brignardello-Petersen R., Guyatt G., Abeles A.M. et al. (2020). 2020 American College of Rheumatology Guideline for the Management of Gout. *Arthritis Care Res (Hoboken).* Jun;72(6):744-760. doi: 10.1002/acr.24180.

26. Kannuthurai V., Gaffo A. (2023). Management of Patients with Gout and Kidney Disease: A Review of Available Therapies and Common Missteps. *Kidney360.* Sep 1;4(9):e1332-e1340. doi: 10.34067/KID.0000000000000221.

27. Нормативно-директивні документи МОЗ України. (2008) Лікарські засоби. Алопуринол. URL: https://mozdocs.kiev.ua/likiview.php?id=6084

28. Нормативно-директивні документи МОЗ України. (2012). Лікарські засоби. Фебуксостат Ксантіс. URL: https://mozdocs.kiev.ua/likiview.php?id=51030

29. White W.B., Saag K.G., Becker M.A., Borer J.S., Gorelick P.B., Whelton A. et al. (2018). CARES Investigators. Cardiovascular Safety of Febuxostat or Allopurinol in Patients with Gout. *N Engl J Med.* Mar 29;378(13):1200-1210. doi: 10.1056/NEJMoa1710895.

30. Mackenzie I.S., Ford I., Nuki G., Hallas J., Hawkey C.J., Webster J. et al. (2020). Long-term cardiovascular safety of febuxostat compared with allopurinol in patients with gout (FAST): a multicentre, prospective, randomised, open-label, non-inferiority trial. *Lancet.* Nov 28;396(10264): 1745-1757. doi: 10.1016/S0140-6736(20)32234-0.

31. Lin T.C., Hung L.Y., Chen Y.C., Lo W.C., Lin C.H., Tam K.W., Wu M.Y. (2019). Effects of febuxostat on renal function in patients with chronic kidney disease: A systematic review and meta-analysis. *Medicine (Baltimore).* Jul;98(29):e16311. doi: 10.1097/MD.0000000000016311.

32. U.S. FDA approves first anti-inflammatory drug for cardiovascular disease. (2023). Agepha Pharma US. June 20, 2023. Available at: https://us.agephapharma.com/blog/ 2023/06/20/us-fda-approves-first-anti-inflammatory-drug-for-cardiovascular-disease/.

33. Schlesinger N., Pillinger M.H, Simon L.S., Lipsky P.E. (2023). Interleukin-1β inhibitors for the management of acute gout flares: a systematic literature review. Arthritis Res Ther. Jul 25;25(1):128. doi: 10.1186/s13075-023-03098-4.

34. Punzi L., Scanu A., Galozzi P., Luisetto R., Spinella P., Scirè C.A., Oliviero F. (2020). One year in review 2020: gout. *Clin Exp Rheumatol*. Sep-Oct;38(5):807-821. Epub 2020 Oct 2.

35. Helget L.N., England B.R., Roul P., Sayles H., Petro A.D., Neogi T. et al. (2023). Cause-Specific Mortality in Patients With Gout in the US Veterans Health Administration: A Matched Cohort Study. Arthritis Care Res (Hoboken). Apr;75(4):808-816. doi: 10.1002/acr.24881.

36. Mhanna M., Jabri A., Omar Y.A., Al-Abdouh A., Beran A., Ramahi A. et al. (2023). The Burden of Cardiac Arrhythmias in Gout: A National Representative Database Study. *Curr Probl Cardiol.* Jan;48(1):101437. doi: 10.1016/j.cpcardiol.2022.101437.

37. Yeo C., Kaushal S., Lim B., Syn N., Oo A.M., Rao J., Koura A., Yeo D. (2019). Impact of bariatric surgery on serum uric acid levels and the incidence of gout-A meta-analysis. *Obes Rev.* Dec;20(12):1759-1770. doi: 10.1111/obr.12940.

38. Bruderer S.G., Bodmer M., Jick S.S., Meier C.R. (2015). Poorly controlled type 2 diabetes mellitus is associated with a decreased risk of incident gout: a population-based case-control study. *Ann Rheum Dis.* Sep;74(9):1651-8. doi: 10.1136/annrheumdis-2014-205337.

39. Xin Y., Guo Y., Li Y., Ma Y., Li L., Jiang H. (2019). Effects of sodium glucose cotransporter-2 inhibitors on serum uric acid in type 2 diabetes mellitus: A systematic review with an indirect comparison meta-analysis. *Saudi J Biol Sci.* Feb;26(2):421-426. doi: 10.1016/j.sjbs. 2018.11.013.

40. Vazirpanah N., Ottria A., van der Linden M., Wichers C.G.K., Schuiveling M., van Lochem E. et al. (2019). mTOR inhibition by metformin impacts monosodium urate crystal-induced inflammation and cell death in gout: a prelude to a new add-on therapy? Ann Rheum Dis. May;78(5):663-671. doi: 10.1136/annrheumdis-2018-214656.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

41. Garbagnati E. (1996). Urate changes in lean and obese boys during pubertal development. *Metabolism.* Feb;45(2):203-5. doi: 10.1016/s0026-0495(96)90054-2.

42. Condorelli R.A., Calogero A.E., Di Mauro M., Mongioi' L.M., Cannarella R., Rosta G., La Vignera S. (2018). Androgen excess and metabolic disorders in women with PCOS: beyond the body mass index. *J Endocrinol Invest.* Apr;41(4):383-388. doi: 10.1007/s40618-017-0762-3.

43. Malkin C.J., Pugh P.J., Jones R.D., Kapoor D., Channer K.S., Jones T.H. (2004). The effect of testosterone replacement on endogenous inflammatory cytokines and lipid profiles in hypogonadal men. *J Clin Endocrinol Metab.* Jul;89(7):3313-8. doi: 10.1210/jc.2003-031069.

44. Lally E.V., Ho G. Jr., Kaplan S.R. (1986). The clinical spectrum of gouty arthritis in women. *Arch Intern Med.* Nov;146(11):2221-5.

45. Hak A.E., Choi H.K. (2008). Menopause, postmenopausal hormone use and serum uric acid levels in US women--the Third National Health and Nutrition Examination Survey. *Arthritis Res Ther.* 10(5):R116. doi: 10.1186/ar2519. Epub 2008 Sep 26.

46. Pappu R., Jabbour S.A., Reginato A.M, Reginato A.J. (2016). Musculoskeletal manifestations of primary hyperparathyroidism. *Clin Rheumatol.* Dec;35(12):3081-3087. doi: 10.1007/s10067-016-3450-3.

References:

1. Dehlin M, Jacobsson L, Roddy E. (2020). Global epidemiology of gout: prevalence, incidence, treatment patterns and risk factors. *Nat Rev Rheumatol.* Jul;16(7):380-390. doi: 10.1038/s41584-020-0441-1. [in English].

2. Safiri S, Kolahi AA, Cross M, Carson-Chahhoud K, Hoy D, Almasi-Hashiani A et al. (2020). Prevalence, Incidence, and Years Lived With Disability Due to Gout and Its Attributable Risk Factors for 195 Countries and Territories 1990-2017: A Systematic Analysis of the Global Burden of Disease Study 2017. *Arthritis Rheumatol.* Nov;72(11):1916-1927. doi: 10.1002/art.41404. [in English].

3. Amiri F, Kolahi AA, Nejadghaderi SA, Noori M, Khabbazi A, Sullman MJM et al. (2023). The Burden of Gout and Its Attributable Risk Factors in the Middle East and North Africa Region, 1990 to 2019. *J Rheumatol.* Jan;50(1):107-116. doi: 10.3899/jrheum.220425. [in English].

4. Bardin T, Ducrot YM, Nguyen Q, Letavernier E, Zaworski J, Ea HK (2023). Early-onset gout and rare deficient variants of the lactate dehydrogenase D gene. *Rheumatology (Oxford).* Dec 1;62(12):3978-3983. doi: 10.1093/rheumatology/kead118. [in English].

5. Orji OC, López-Domínguez MB, Sandoval-Plata G, Guetta-Baranes T, Valdes AM, Doherty M. et al. (2023). Upregulated expression of FFAR2 and SOC3 genes is associated with gout. *Rheumatology (Oxford).* Feb 1;62(2):977-983. doi: 10.1093/rheumatology/keac360. [in English].

6. Fernández-Torres J, Zamudio-Cuevas Y, Martínez-Nava GA, Martínez-Flores K, Ruíz-Dávila X, Sánchez-Sánchez R. (2023). Relationship between rs4349859 and rs116488202 polymorphisms close to MHC-I region and serum urate levels in patients with gout. *Mol Biol Rep.* May;50(5):4367-4374. doi: 10.1007/s11033-023-08359-8. [in English].

7. Zhang L, Zhang W, Xiao C, Wu X, Cui H, Yan P. et al. (2023). Using human genetics to understand the epidemiological association between obesity, serum urate, and gout. *Rheumatology (Oxford).* 2023 Oct 3;62(10):3280-3290. doi: 10.1093/rheumatology/kead054. [in English].

8. Bursill D, Taylor WJ, Terkeltaub R, Kuwabara M, Merriman TR, Grainger R. et al. (2019). Gout, Hyperuricemia, and Crystal-Associated Disease Network Consensus Statement Regarding Labels and Definitions for Disease Elements in Gout. *Arthritis Care Res (Hoboken).* Mar;71(3):427-434. doi: 10.1002/acr.23607. [in English].

9. Marty-Ané A, Norberciak L, Andrès M, Houvenagel E, Ducoulombier V, Legrand J. et al. (2021). Crystal deposition measured with dual-energy computed tomography: association with mortality and cardiovascular risks in gout. *Rheumatology (Oxford).* Oct 2;60(10):4855-4860. doi: 10.1093/rheumatology/keaa920. [in English].

ISSN 2786-4952 Online

10. Ministerstvo okhorony zdorov'ia Ukrainy. (2017). Nastanova tanova 00451. Podahra i 00451. Podahra i psevdopodahra. Available at: https://guidelines.moz.gov.ua/documents/3304. [in Ukrainian].

11. Zhong H, Wang M, Zhang H, Huang Z, Zou B, Zou G. et al. (2023). Gout of feet and ankles in different stages: The potentiality of a new semiquantitative DECT scoring system in monitoring urate deposition. *Medicine (Baltimore).* Jan 20;102(3):e32722. doi: 10.1097/MD.0000000000032722. [in English].

12. Neogi T, Jansen TL, Dalbeth N, Fransen J, Schumacher HR, Berendsen D. et al. (2015). 2015 Gout classification criteria: an American College of Rheumatology/European League Against Rheumatism collaborative initiative. *Ann Rheum Dis.* Oct;74(10):1789-98. doi: 10.1136/annrheumdis-2015-208237. [in English].

13. Davies J, Riede P, van Langevelde K, Teh J. (2019). Recent developments in advanced imaging in gout. *Ther Adv Musculoskelet Dis.* Apr 16;11:1759720X19844429. doi: 10.1177/1759720X19844429. [in English].

14. Sivera F, Andres M, Dalbeth N. A glance into the future of gout. *Ther Adv Musculoskelet Dis.* 2022 Jul 28;14:1759720X221114098. doi: 10.1177/1759720X221114098. [in English].

15. Birk A, Wörtler K, Mogler C, Storck K. (2023). Tophöse Gicht als Differenzialdiagnose eines präaurikulären Tumors. *HNO.* 2023 Feb;71(2):114-117. German. doi: 10.1007/s00106-022-01253-y. [in Germany].

16. Emsen B, Fitoussi A, Chalaye J, Adam C, Itti E. (2020). FDG PET/CT of Cervical Gout With Spinal Cord Compression. *Clin Nucl Med.* Jan;45(1):e29-e31. doi: 10.1097/RLU.0000000000002772. [in English].

17. Jiao B, Liu S, Zhuang Y, Zhao S, Zhao H. (2024). Lumbosacral Paravertebral Tophaceous Gout on an Adolescent Mimicking Malignant Neoplasm in 18 F-FDG PET/CT. *Clin Nucl Med.* Jan 1;49(1):91-92. doi: 10.1097/RLU.0000000000004962. [in English].

18. Lee YH, Song GG. (2017). Diagnostic accuracy of dual-energy computed tomography in patients with gout: A meta-analysis. *Semin Arthritis Rheum.* Aug;47(1):95-101. doi: 10.1016/j.semarthrit.2017.03.002. [in English].

19. Kravchenko D, Karakostas P, Kuetting D, Meyer C, Brossart P, Behning C, Schäfer VS. (2022). The role of dual energy computed tomography in the differentiation of acute gout flares and acute calcium pyrophosphate crystal arthritis. *Clin Rheumatol.* Jan;41(1):223-233. doi: 10.1007/s10067-021-05949-4. [in English].

20. Shang J, Li XH, Lu SQ, Shang Y, Li LL, Liu B. (2021). Gout of feet and ankles in different disease durations: diagnostic value of single-source DECT and evaluation of urate deposition with a novel semi-quantitative DECT scoring system. *Adv Rheumatol*. 2021 Jun 12;61(1):36. doi: 10.1186/s42358-021-00194-4. [in English].

21. FitzGerald JD, Dalbeth N, Mikuls T, Brignardello-Petersen R, Guyatt G, Abeles AM et al. (2020). 2020 American College of Rheumatology Guideline for the Management of Gout. *Arthritis Rheumatol.* Jun;72(6):879-895. doi: 10.1002/art.41247. [in English].

22. Zhang W, Doherty M, Bardin T, Pascual E, Barskova V, Conaghan P, et al. (2006). EULAR Standing Committee for International Clinical Studies Including Therapeutics. EULAR evidence based recommendations for gout. Part II: Management. Report of a task force of the EULAR Standing Committee for International Clinical Studies Including Therapeutics (ESCISIT). *Ann Rheum Dis.* 2006 Oct;65(10):1312-24. doi: 10.1136/ard.2006.055269. [in English].

23. Khanna D, Fitzgerald JD, Khanna PP, Bae S, Singh MK, Neogi T. et al. (2012) 2012 American College of Rheumatology guidelines for management of gout. Part 1: systematic nonpharmacologic and pharmacologic therapeutic approaches to hyperuricemia. *Arthritis Care Res (Hoboken).* 2012 Oct;64(10):1431-46. doi: 10.1002/acr.21772. [in English].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

24. Richette P, Doherty M, Pascual E, Barskova V, Becce F, Castañeda-Sanabria J. et al. (2016). 2016 updated EULAR evidence-based recommendations for the management of gout. *Ann Rheum Dis.* 2017 Jan;76(1):29-42. doi: 10.1136/annrheumdis-2016-209707. [in English].

25. FitzGerald JD, Dalbeth N, Mikuls T, Brignardello-Petersen R, Guyatt G, Abeles AM. et al. (2020). 2020 American College of Rheumatology Guideline for the Management of Gout. *Arthritis Care Res (Hoboken).* Jun;72(6):744-760. doi: 10.1002/acr.24180. [in English].

26. Kannuthurai V, Gaffo A. (2023). Management of Patients with Gout and Kidney Disease: A Review of Available Therapies and Common Missteps. *Kidney360.* Sep 1;4(9):e1332-e1340. doi: 10.34067/KID.0000000000000221. [in English].

27. Normatyvno-dyrektyvni dokumenty MOZ Ukrainy. (2008). Likarski zasoby. Alopurynol. Available at: https://mozdocs.kiev.ua/likiview.php?id=6084. [in Ukrainian].

28. Normatyvno-dyrektyvni dokumenty MOZ Ukrainy. (2012). Likarski zasoby. Febuksostat Ksantis. Available at: https://mozdocs.kiev.ua/likiview.php?id=51030. [in Ukrainian].

29. White WB, Saag KG, Becker MA, Borer JS, Gorelick PB, Whelton A. et al. (2018). CARES Investigators. Cardiovascular Safety of Febuxostat or Allopurinol in Patients with Gout. *N Engl J Med.* Mar 29;378(13):1200-1210. doi: 10.1056/NEJMoa1710895. [in English].

30. Mackenzie IS, Ford I, Nuki G, Hallas J, Hawkey CJ, Webster J. et al. (2020). Long-term cardiovascular safety of febuxostat compared with allopurinol in patients with gout (FAST): a multicentre, prospective, randomised, open-label, non-inferiority trial. *Lancet.* Nov 28;396 (10264):1745-1757. doi: 10.1016/S0140-6736(20)32234-0. [in English].

31. Lin TC, Hung LY, Chen YC, Lo WC, Lin CH, Tam KW, Wu MY. (2019). Effects of febuxostat on renal function in patients with chronic kidney disease: A systematic review and meta-analysis. *Medicine (Baltimore).* Jul;98(29):e16311. doi: 10.1097/MD.0000000000016311. [in English].

32. U.S. FDA approves first anti-inflammatory drug for cardiovascular disease. (2023). *Agepha Pharma US.* June 20, 2023. Available at: https://us.agephapharma.com/blog/2023/06/20 /us-fda-approves-first-anti-inflammatory-drug-for-cardiovascular-disease/. [in English].

33. Schlesinger N, Pillinger MH, Simon LS, Lipsky PE. (2023). Interleukin-1β inhibitors for the management of acute gout flares: a systematic literature review. *Arthritis Res Ther*. Jul 25;25(1):128. doi: 10.1186/s13075-023-03098-4. PMID: 37491293; PMCID: PMC10367374. [in English].

34. Punzi L, Scanu A, Galozzi P, Luisetto R, Spinella P, Scirè CA, Oliviero F. (2020). One year in review 2020: gout. *Clin Exp Rheumatol*. Sep-Oct;38(5):807-821. [in English].

35. Helget LN, England BR, Roul P, Sayles H, Petro AD, Neogi T. et al. (2023). Cause-Specific Mortality in Patients With Gout in the US Veterans Health Administration: A Matched Cohort Study. Arthritis Care Res (Hoboken). Apr;75(4):808-816. doi: 10.1002/acr.24881. [in English].

36. Mhanna M, Jabri A, Omar YA, Al-Abdouh A, Beran A, Ramahi A et al. (2023). The Burden of Cardiac Arrhythmias in Gout: A National Representative Database Study. *Curr Probl Cardiol.* Jan;48(1):101437. doi: 10.1016/j.cpcardiol.2022.101437. [in English].

37. Yeo C, Kaushal S, Lim B, Syn N, Oo AM, Rao J, Koura A, Yeo D. (2019). Impact of bariatric surgery on serum uric acid levels and the incidence of gout-A meta-analysis. *Obes Rev.* Dec;20(12):1759-1770. doi: 10.1111/obr.12940. Epub 2019 Aug 30. [in English].

38. Bruderer SG, Bodmer M, Jick SS, Meier CR. (2015). Poorly controlled type 2 diabetes mellitus is associated with a decreased risk of incident gout: a population-based case-control study. *Ann Rheum Dis.* Sep;74(9):1651-8. doi: 10.1136/annrheumdis-2014-205337. [in English].

39. Xin Y, Guo Y, Li Y, Ma Y, Li L, Jiang H. (2019). Effects of sodium glucose cotransporter-2 inhibitors on serum uric acid in type 2 diabetes mellitus: A systematic review with an indirect comparison meta-analysis. *Saudi J Biol Sci.* Feb;26(2):421-426. doi: 10.1016/j.sjbs.2018. 11.013. Epub 2018 Nov 22. PMID: 31485187; PMCID: PMC6717127. [in English].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

40. Vazirpanah N, Ottria A, van der Linden M, Wichers CGK, Schuiveling M, van Lochem E. et al. (2019). mTOR inhibition by metformin impacts monosodium urate crystal-induced inflammation and cell death in gout: a prelude to a new add-on therapy? *Ann Rheum Dis.* May;78(5):663-671. doi: 10.1136/annrheumdis-2018-214656. [in English].

41. Garbagnati E. (1996). Urate changes in lean and obese boys during pubertal development. *Metabolism.* Feb;45(2):203-5. doi: 10.1016/s0026-0495(96)90054-2. [in English].

42. Condorelli RA, Calogero AE, Di Mauro M, Mongioi' LM, Cannarella R, Rosta G, La Vignera S. (2018). Androgen excess and metabolic disorders in women with PCOS: beyond the body mass index. *J Endocrinol Invest.* Apr;41(4):383-388. doi: 10.1007/s40618-017-0762-3. [in English].

43. Malkin CJ, Pugh PJ, Jones RD, Kapoor D, Channer KS, Jones TH. (2004). The effect of testosterone replacement on endogenous inflammatory cytokines and lipid profiles in hypogonadal men. *J Clin Endocrinol Metab.* Jul;89(7):3313-8. doi: 10.1210/jc.2003-031069. [in English].

44. Lally EV, Ho G Jr, Kaplan SR. (1986). The clinical spectrum of gouty arthritis in women. *Arch Intern Med.* Nov;146(11):2221-5. [in English].

45. Hak AE, Choi HK. (2008). Menopause, postmenopausal hormone use and serum uric acid levels in US women--the Third National Health and Nutrition Examination Survey. *Arthritis Res Ther.* 10(5):R116. doi: 10.1186/ar2519. [in English].

46. Pappu R, Jabbour SA, Reginato AM, Reginato AJ. (2016). Musculoskeletal manifestations of primary hyperparathyroidism. *Clin Rheumatol.* Dec;35(12):3081-3087. doi: 10.1007/s10067-016-3450-3. [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 22.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 08.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК: 616.379-008.64-06:616.24-007.272]-036.1-008.92

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2650-2659

Гринюк Ольга Євгенівна доктор філософії, асистент кафедри внутрішньої медицини, клінічної фармакології та професійних хвороб, Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0000-0002-7899-2287

Гринюк Микола Ігорович аспірант кафедри фізіології імені Я. Д. Кіршенблата, Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0009-0005-2975-6367

РОЗЛАДИ ВУГЛЕВОДНОГО СПЕКТРУ У ХВОРИХ НА ЦУКРОВИЙ ДІАБЕТ ЗА КОМОРБІДНОСТІ З ХРОНІЧНИМ ОБСТРУКТИВНИМ ЗАХВОРЮВАННЯМ ЛЕГЕНЬ

Анотація. Цукровий діабет 2 типу (ЦД2) та хронічне обструктивне захворювання легень (ХОЗЛ) є двома найрозповсюдженішими хронічними захворюваннями у світі, кожне з яких має вагомий вплив на якість та тривалість життя.

Мета – визначити порушення в системі регуляції вуглеводного спектру, зміни показників глікемії та ступінь інсулінорезистентності за умов ізольованого та поєднаного перебігу ЦД2 із ХОЗЛ та у порівнянні з ізольованим ХОЗЛ.

Матеріал та методи. Обстежено 100 хворих, з яких 27 хворих на ЦД 2 типу (1 група), 50 хворих на ЦД 2 типу та ХОЗЛ група Е (2 група) та 23 хворих на ХОЗЛ група Е (3 група). Середній вік пацієнтів склав (52,4±3,22) років. Групу порівняння склали 30 практично здорових осіб (ПЗО).

Результати. У хворих 1-ї та 2-ї груп встановлено незначне вірогідне зростання вмісту глюкози натще відповідно в 1,5 та 1,9 раза ($p<0,05$), вмісту в крові постнавантажувальної глюкози – в 1,6 та 1,8 раза ($p<0,05$), глікозильованого гемоглобіну (HbA1c) – в 1,3 та 1,4 раза ($p<0,05$) порівняно з групою ПЗО, у той час, як у хворих 3-ї групи зміни показників були невірогідні. Дослідження вмісту в крові інсуліну натще та обчислення індексу HOMA IR у хворих 1 та 2 груп показав їх вірогідне підвищення у 2,4 та 3,1 раза, 2,7 та 3,4 раза відповідно ($p<0,05$) у порівнянні з ПЗО. У хворих 3-ї групи вміст інсуліну в крові натще, хоч і невірогідно, перевищував показник у ПЗО у 1,6 раза ($p>0,05$), що зумовило вірогідне зростання індексу HOMA-IR у 1,7 раза ($p<0,05$).

Висновки. Для хворих на ЦД2 із супровідним ХОЗЛ група Е характерний вищий ступінь інсулінорезистентності порівняно з хворими на ЦД2 (3,4 проти 2,7 раза), вищий вміст у крові інсуліну (у 3,1 проти 2,4 раза), постпрандіальної глюкози (у 1,8 проти 1,6 раза). У хворих на ХОЗЛ група Е показник HOMA IR перевищує референтні у 1,7 раза ($p<0,05$).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Ключові слова: цукровий діабет, хронічне обструктивне захворювання легень, інсулінорезистентність, глікемія.

Hryniuk Olha PhD, Assistant of the Department of Internal Medicine, Clinical Pharmacology and Occupational Diseases, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0000-0002-7899-2287

Hryniuk Mykola PhD student of the Ya. D. Kirshenblat Department of Physiology, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0009-0005-2975-6367

CARBOHYDRATE SPECTRUM DISORDERS IN PATIENTS WITH DIABETES MELLITUS WITH COMORBIDITY WITH CHRONIC OBSTRUCTIVE PULMONARY DISEASE

Abstract. Type 2 diabetes mellitus (T2DM) and chronic obstructive pulmonary disease (COPD) are the two most common chronic diseases worldwide, each of which has a significant impact on quality of life and life expectancy.

Objective: To identify abnormalities in carbohydrate metabolism, changes in glycemic parameters, and the degree of insulin resistance in patients with isolated and combined type 2 diabetes mellitus (T2DM) and chronic obstructive pulmonary disease (COPD), compared with patients with isolated COPD.

Materials and Methods. A total of 100 patients were examined, including 27 patients with T2DM (Group 1), 50 patients with T2DM and COPD (Group 2), and 23 patients with COPD, group E (Group 3). The mean age of the patients was 52.4 ± 3.22 years. The comparison group consisted of 30 apparently healthy individuals (AHI).

Results. Patients in Groups 1 and 2 demonstrated modest but statistically significant increases in fasting glucose (1.5- and 1.9-fold, respectively; $p < 0.05$) and postprandial glucose (1.6- and 1.8-fold, respectively; $p < 0.05$). Glycated hemoglobin (HbA1c) levels were also significantly, elevated (1.3- and 1.4-fold, respectively; $p < 0.05$) compared with the AHI group. No statistically significant changes in these parameters were observed in Group 3.

Fasting insulin levels and HOMA-IR were significantly higher in Groups 1 and 2 (2.4- and 3.1-fold, and 2.7- and 3.4-fold increases, respectively; $p < 0.05$) compared with the PHI group. In Group 3, fasting insulin levels were 1.6-fold higher than in the control group, although this difference did not reach statistical significance ($p > 0.05$); however, HOMA-IR was significantly increased by 1.7-fold ($p < 0.05$).

Conclusions. Patients with type 2 diabetes mellitus and concomitant COPD, group E exhibit a greater degree of insulin resistance compared with those with type 2 diabetes alone (3.4- vs. 2.7-fold), along with higher fasting insulin levels (3.1- vs. 2.4-fold) and postprandial glucose levels (1.8- vs. 1.6-fold). In patients with COPD, group E, the HOMA-IR index exceeds reference values by 1.7-fold ($p < 0.05$).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Keywords: diabetes mellitus, chronic obstructive pulmonary disease, insulin resistance, glycemia.

Постановка проблеми. Цукровий діабет 2 типу (ЦД2) та хронічне обструктивне захворювання легень (ХОЗЛ) є двома найрозповсюдженішими хронічними захворюваннями у світі, кожне з яких має вагомий вплив на якість та тривалість життя [1-3]. Міжнародна федерація діабету прогнозує, що до 2045 року поширеність ЦД серед різних верств населення зросте до 693 мільйонів (9,9%), більшу частину з яких займе ЦД 2 типу [1,3,4]. Беручи до уваги той факт, що захворюваність на патологію дихальної системи також зростає в геометричній прогресії, зокрема, хронічне обструктивне захворювання легень (ХОЗЛ) за даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), до 2030 року стане четвертою провідною причиною смерті в світі [2,3], не дивним є підвищена увага зі сторони науковців до коморбідності цих нозологій. Останнім часом знаходяться докази кореляції між цими станами, причому особи, які страждають на ЦД2 мають підвищену ймовірність розвитку ХОЗЛ та навпаки [1-8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нещодавні дослідження функції зовнішнього дихання, а саме показники ФЖЄЛ та ОФВ1, виявилися патогенетично пов'язані з розвитком ЦД, серцево-судинних захворювань, різноманітними запальними процесами та метаболічним синдромом (МС) [5,9-11]. Існують дані, що поєднання ЦД2 та ХОЗЛ спостерігається частіше у жінок ніж у чоловіків і у молодому віці частіше ніж у похилому, а також незалежно від статі [3,6,8]. Зустрічаються дослідження про нелінійний зв'язок між тривалістю ЦД2 та ризиком ХОЗЛ, пацієнти з ЦД2 тривалістю 7 років або більше мали на 46% більший ризик загальної смертності порівняно з хворими на ЦД2 менше року [12]. Також у пацієнтів на ЦД2 спостерігаються значно вищі показники смертності від респіраторних захворювань та помірно підвищена летальність від серцево-судинних захворювань [1,4,6,8,12,13].

Отже, поєднання ЦД2 та ХОЗЛ в свою чергу створює значні клінічні проблеми не лише через спільні механізми системного запалення, оксидативного стресу, гіпоксії та метаболічного дисстресу, а і у пацієнтів з коморбідністю спостерігається вищий ризик загострень, тривалість госпіталізації, серцево-судинних подій та зниження якості життя [10,11]. Субклінічне запалення при ХОЗЛ сприяє інсулінорезистентності шляхом збільшення прозапальних цитокінів (ФНП-α, IL-6 та С-реактивний білок), які порушують метаболізм глюкози та функцію бета-клітин [3,5,9,13]. І навпаки, гіперглікемія при ЦД2 посилює оксидативний стрес, що призводить до ендотеліальної дисфункції, зниження функції легень та порушення їх механізмів відновлення [4-6]. В свою чергу інсулінорезистентність при ЦД2, часто присутня в осіб з ХОЗЛ [2,3,7,14]. Хронічна гіпоксія, слабка фізична активність та системне запалення є факторами, що посилюють метаболічні порушення, тим самим порушуючи гомеостаз глюкози [7,13,14].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Метаболічні ефекти гіпоксії впливають на утворення глюкози в печінці. Індукований гіпоксією фактор-1 альфа (HIF-1α) має вирішальне значення для адаптації до гіпоксичних станів; однак його стійка активація при ХОЗЛ пов'язана з підвищеним глюконеогенезом печінки та загостренням гіперглікемії [3,4,7,9]. Гіпоксія порушує метаболізм ліпідів, що призводить до посилення ліполізу та накопичення вільних жирних кислот, що посилює резистентність до інсуліну. Крім того, тривала гіпоксія пов'язана з підвищеним окислювальним стресом, що погіршує запалення та метаболічну дисфункцію в осіб із ХОЗЛ та ЦД. В свою чергу гіперглікемія погіршує імунну функцію, підвищуючи схильність до респіраторних інфекцій та погіршуючи стан легень [6,13,14].

Ці висновки викликали зростаючий інтерес до вивчення зв'язку ЦД2 та ХОЗЛ, адже багато питань щодо порушень вуглеводного обміну та ролі інсулінорезстентності в даній коморбідності залишаються нез'ясованими, що зумовлює потребу в проведенні досліджень в цьому напрямку.

Мета статті – визначити порушення в системі регуляції вуглеводного спектру, зміни показників глікемії та ступінь інсулінорезистентності за умов ізольованого та поєднаного перебігу ЦД2 із ХОЗЛ та у порівнянні з ізольованим ХОЗЛ.

Матеріали та методи. Обстежено 100 хворих, з яких 27 хворих на ЦД 2 типу (1 група), 50 хворих на ЦД 2 типу та ХОЗЛ група Е (2 група) та 23 хворих на ХОЗЛ група Е (3 група). Середній вік пацієнтів склав (52,4±3,22) років. Групу порівняння склали 30 практично здорових осіб (ПЗО).

Діагноз ЦД встановлювався відповідно до наказу МОЗ України від 24.07.2024. № 1300. Верифікацію діагнозу «Цукровий діабет 2-го типу» проводили на основі Уніфікованого клінічного протоколу первинної та спеціалізованої медичної допомоги «Цукровий діабет 2 типу у дорослих», (2024) [1]. Діагностику ХОЗЛ здійснювали згідно з рекомендаціями клінічних настанов (Наказ МОЗ України №555 від 27.06.2013 із урахуванням рекомендацій GOLD, 2025) [2].

Стан вуглеводного обміну встановлювали за рівнем глікемії натще та через 2 години після навантаженням глюкозою (глюкозотолерантний тест) глюкозооксидазним методом, вмістом у крові інсуліну натще (DRG System) методом імуноферментного аналізу (ІФА), вмістом у крові глікозильованого гемоглобіну (HbA1c) за допомогою стандартних наборів реактивів „Simko Ltd" (м.Львів) за методом В.А. Королева. Ступінь ІР встановлювали за величиною ІМТ, ОТ/ОС; індексом HOMA-IR (D.R. Matthews et al.), який обчислювали із використанням програми HOMA Calculator Version 2.2 Diabetes Trials Unit University of Oxford (Велика Британія).

Статистичний аналіз отриманих результатів проводили відповідно до виду проведеного дослідження та типів числових даних, які були отримані. Нормальність розподілу перевіряли за допомогою тестів Лілієфорса, Шапіро-Уїлка та методом прямої візуальної оцінки гістограм розподілу власних значень. Кількісні показники, які мали нормальний розподіл, представлені у вигляді

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

середнє (M) ± стандартне відхилення (S). При непараметричному розподілі дані представлені у вигляді медіани (Me) як міри положення, верхнього (Q75) і нижнього квартилів (Q25) у якості міри розсіювання. Для порівнянь даних, які мали нормальний характер розподілу, використовували параметричні тести з оцінкою t-критерію Стьюдента, F-критерію Фішера. У випадку ненормального розподілу, використовували: медіанний тест, розрахунок рангового U-критерію Манна-Уїтні, для множинного порівняння – Т-критерій Вілкоксона (у випадку дослідження залежних груп).

Для проведення статистичного та графічного аналізу отриманих результатів використовували програмні пакети Statistica for Windows версії 8.0 (Stat Soft inc., США), Microsoft Excel 2007 (Microsoft, США).

Виклад основного матеріалу. Проаналізувавши результати дослідження вуглеводного спектру у хворих на ЦД2 та ХОЗЛ, за умов їх поєднаного та ізольованого перебігу, а саме рівень глікемії, вміст в крові інсуліну, глікозильованого гемоглобіну та обчислення індексу IP, встановлено поглиблення синдрому IP залежно від коморбідності ЦД2 з ХОЗЛ. Стан натщесерцевої та постпрандіальної (пп) глікемії у хворих 1 групи відповідав захворюванню на ЦД. Так, встановлено суттєве вірогідне підвищення показника глікемії натщесерце у 1,5 раза, а пп глюкози – у 1,6 раза ($p1<0,05$) порівняно з групою ПЗО. Водночас в 2 групі показники зростали інтенсивніше у 1,9 раза та 1,8 раза ($p2<0,05$) у порівнянні з групою ПЗО. Також вміст глюкози натще в групі з поєднаною патологією перевищив показник у 1 та 3 групах відповідно у 1,3 та 1,9 раза ($p2>0,05$), а вміст пп глікемії у 1,1 та в 1,7 раза ($p2>0,05$). В 3-ій групі хворих показники були невірогідними ($p3>0,05$) (рис.1).

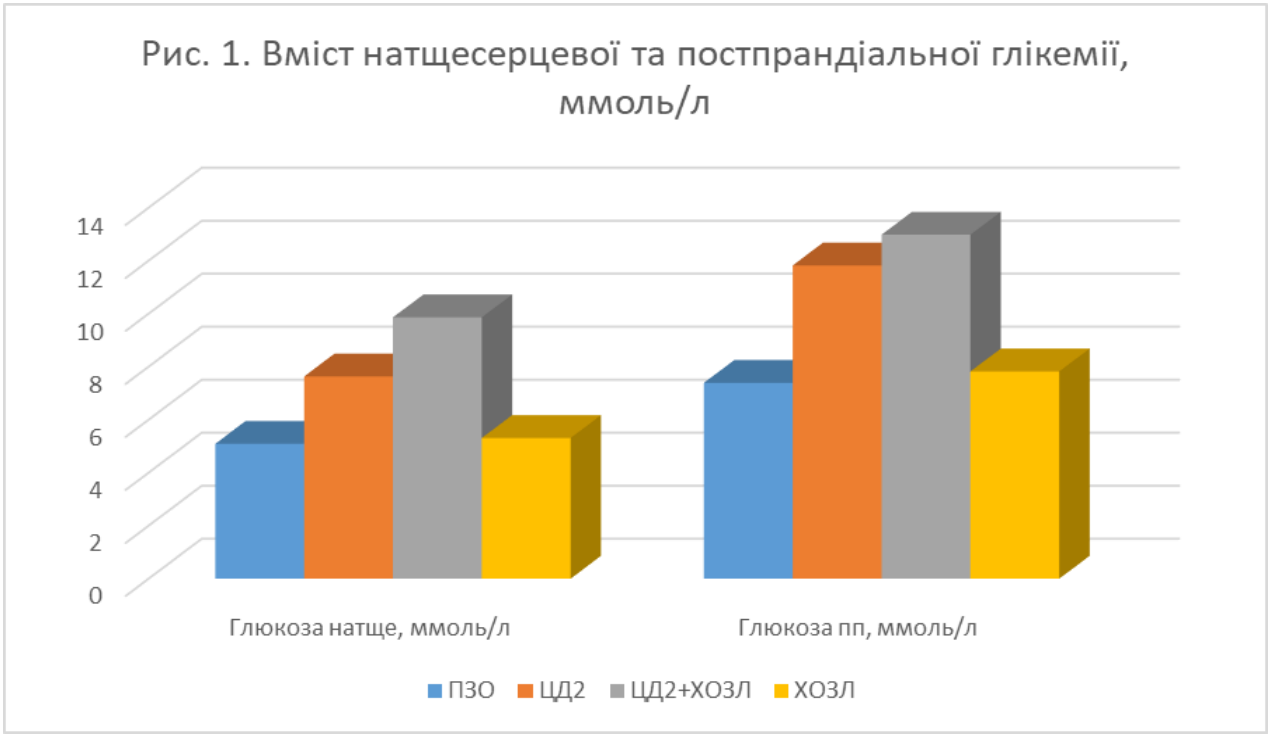

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Аналіз вмісту в крові HbA1c, який є маркером тривалості епізодів персистування гіперглікемії, показав його вірогідне підвищення у 1 та 2 групі хворих відповідно в 1,3, та 1,4, раза (p1-2<0,05) (рис.2).

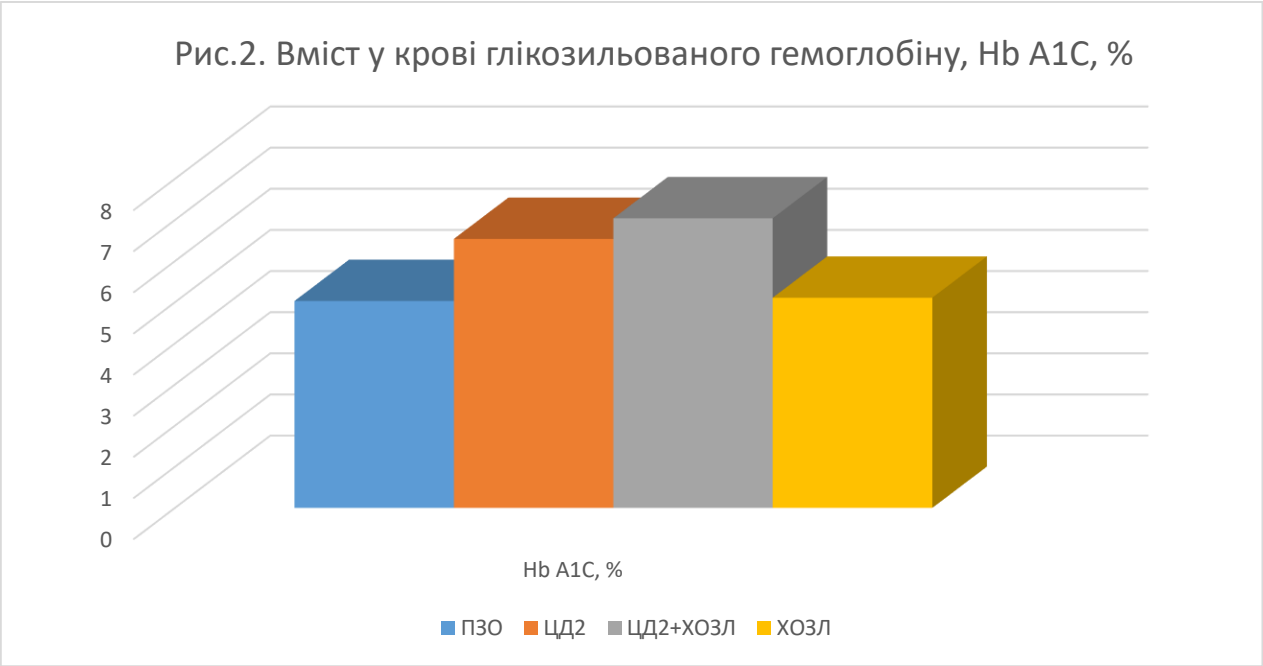

Результати дослідження вмісту в крові інсуліну натще виявили вірогідну гіперінсулінемію у хворих на ЦД2 у 2,4 раза, а в хворих з коморбідним перебігом ХОЗЛ інтенсивніше - у 3,1 раза порівняно з показниками у групі ПЗО (p1-2<0,05) (рис.3).

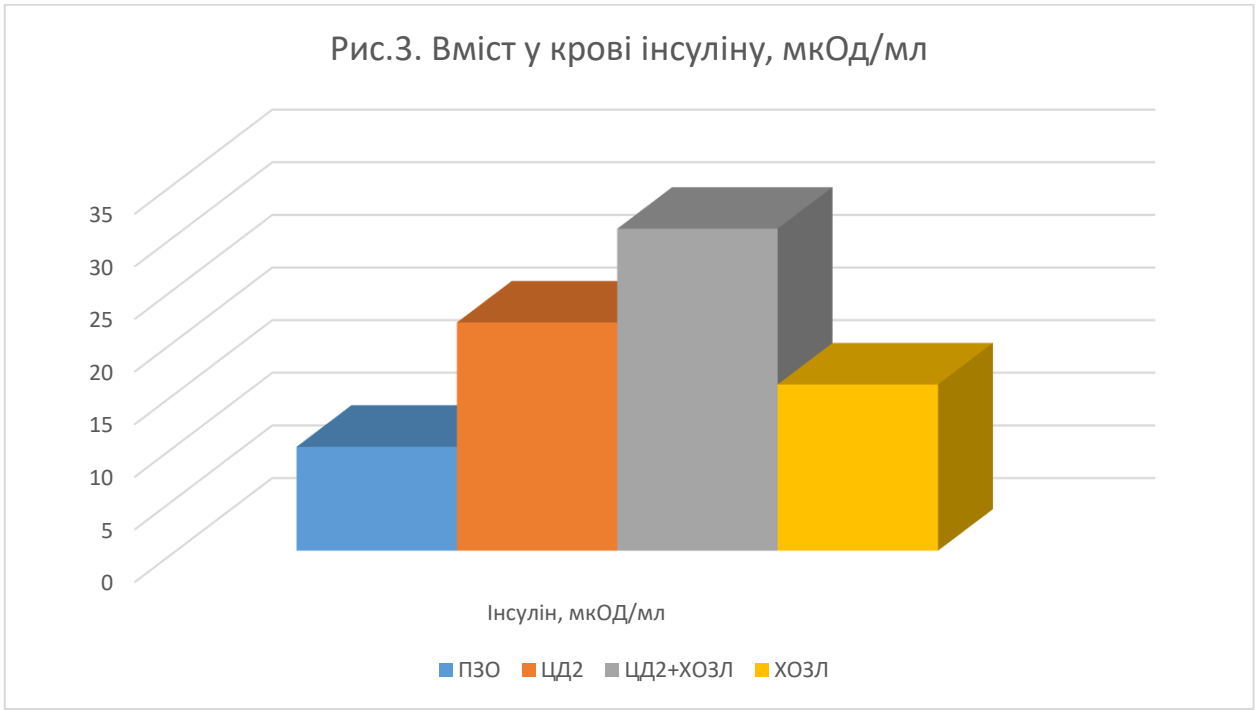

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Обчислення індексу HOMA IR, що свідчить про порушення чутливості периферичних тканин до інсуліну, встановило наявність синдрому інсуліно-резистентності у всіх групах хворих з найбільш інтенсивним зростанням в 2 групі відповідно у 3,4 раза, а також в 1 групі – у 2,7 раза (p1-2<0,05) з наявністю вірогідної різниці між даними групами (p1-2<0,05) (рис.4). Однак у хворих на ХОЗЛ вміст інсуліну в крові натще, хоч і невірогідно, перевищував показник у ПЗО у 1,6 раза (p3>0,05) (рис.3), що зумовило вірогідне зростання індексу HOMA-IR у 1,7 раза (p3<0,05) (рис.4). Отримані нами дані свідчать про наявність ІР у хворих на ХОЗЛ, що ймовірно вказує на роль ХОЗЛ в патогенезі прогресування ЦД за умов їх поєднаної патології.

Рис.4. Індекс HOMA IR

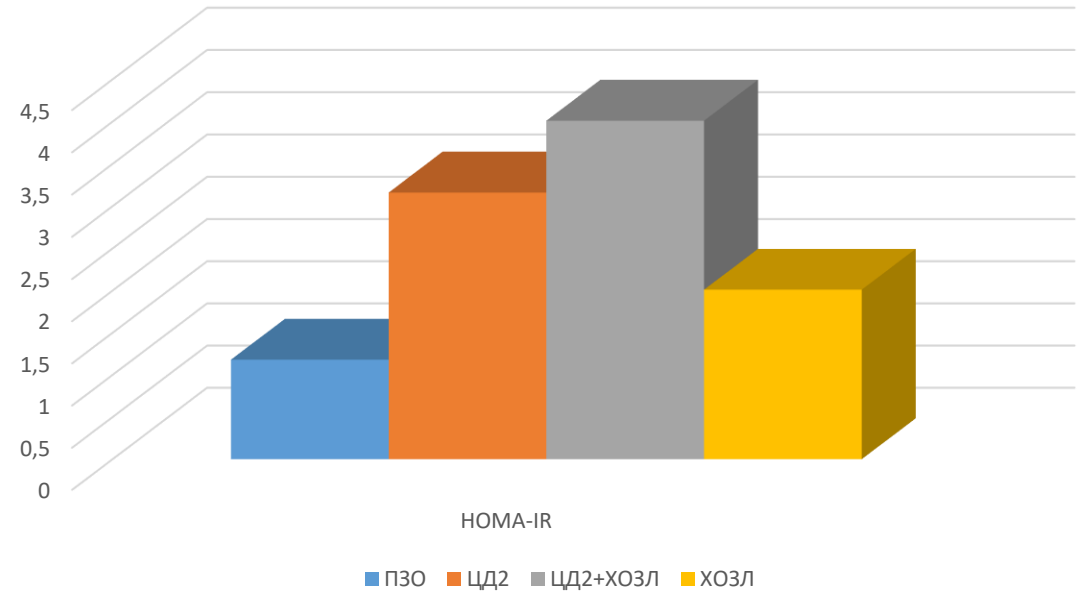

Обговорення. Під час дослідження взято за мету визначити зміни показників вуглеводного профілю, глікемії, ступінь ІР у хворих на ЦД2 за умов коморбідності з ХОЗЛ та у порівнянні з ізольованим ХОЗЛ. Аналіз показників вуглеводного спектру показав вірогідне підвищення рівня пп глюкози при поєднаній патології з ХОЗЛ порівняно з хворими на ЦД2. Аналізуючи вміст в крові HbA1C у хворих на ЦД2 та ХОЗЛ, показник був вірогідно підвищений у хворих 1 та 2 груп у порівнянні з групою ПЗО, а також встановлено його інтенсивніше вірогідне зростання у хворих з коморбідністю порівняно з ізольованим ЦД2, що, ймовірно, свідчить про роль активації ІР та несприятливу дію гіпоксії на метаболізм вуглеводів [5,7,10,13]. На роль ХОЗЛ в індукції функціонального дефіциту інсуліну та синдрому ІР, за рахунок гіпоксії, вказує зростання вмісту в крові інсуліну в 3,4 раза проти 2,7 раза у хворих 1 групи (p<0,05).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Аналізуючи показник HOMA IR, підвищення якого сигналізує про втрату чутливості периферичних тканин до інсуліну, встановлено його вірогідне максимальне зростання у хворих з поєднаною патологією, що свідчить про те, що хронічна гіпоксія та фоновий запальний процес у хворих на ХОЗЛ посилюють метаболічні аномалії, погіршують гомеостаз глюкози та здатні гальмувати чутливість рецепторів до впливу інсуліну [11-14]. Системне запалення при ХОЗЛ призводить до дисбалансу між прозапальними та протизапальними медіаторами також поглблюючи ІР [3,6,13]. Гіпоксія, що посилюється зі ступенем тяжкості ХОЗЛ, безпосередньо впливає на метаболізм глюкози шляхом підвищення резистентності до інсуліну та модифікації активності бета-клітин підшлункової залози [6,10,12]. Хронічна гіпоксія викликає мітохондріальну дисфункцію, зменшуючи утворення АТФ і порушуючи сигнальні шляхи інсуліну [7,9,14]. Про що свідчить отримане нами вірогідне зростання індексу HOMA IR у хворих на ХОЗЛ, не лише за умов коморбідності з ЦД2, але і за ізольованого перебігу. Отже підґрунтям розвитку та прогресування ЦД2 типу у поєднанні з ХОЗЛ є вірогідно вищий ступінь післянавантажувальної гіперглікемії, потенціювання глікозилювання транспортних білків, парціальної гіперінсулінемії, що зумовлює зростання ступеня периферичної ІР тканин.

Висновки. Для хворих на ЦД2 із супровідними ХОЗЛ група Е та характерний вищий ступінь інсулінорезистентності (3,4 проти 2,7 раза при ізольованому ЦД2), вищий вміст у крові інсуліну (у 3,1 проти 2,4 раза при ізольованому ЦД2), постпрандіальної глюкози (у 1,8 проти 1,6 раза при ізольованому ЦД2). У хворих на ХОЗЛ група Е показник HOMA IR перевищує референтні у 1,7 раза ($p<0,05$).

Література:

1. Уніфікований клінічний протокол першої та спеціалізованої медичної допомоги «Цукровий діабет 2 типу у дорослих» (2024). [Електронний ресурс].- Режим доступу: https://moz.gov.ua/storage/uploads/b30256fd-30e1-470b8870-691fe4e2e14a/dn_1300_24072024_dod.PDF

2. Global Initiative for Chronic Obstructive Lung Disease. 2025 GOLD Report – Global Initiative for Chronic Obstructive Lung Disease – GOLD (2025) [Internet]. - Available from: https://goldcopd.org/2025-gold-report/

3. Anghel, L., Ciubară, A., Patraș, D., Ciubară, A.B. (2025). Chronic Obstructive Pulmonary Disease and Type 2 Diabetes Mellitus: Complex Interactions and Clinical Implications. *J Clin Med, 7, 14* (6), 1809. doi: 10.3390/jcm14061809. PMID: 40142617; PMCID: PMC11942939

4. Kang, X., Li, T., Chen, Q., Xu, H., Jiang, Y., Zhao, H., & Chang, X. (2025). Construction and validation of a prediction model for developing type 2 diabetes mellitus in patients with chronic obstructive pulmonary disease. Frontiers in endocrinology, 16, 1560631. https://doi.org/10.3389/fendo.2025.1560631

5. Iglesias P. (2025). Endocrinology and the Lung: Exploring the Bidirectional Axis and Future Directions. Journal of clinical medicine, 14(19), 6985. https://doi.org/10.3390/jcm14196985

6. Chávez-Reyes, J., Escárcega-González, C. E., Chavira-Suárez, E., León-Buitimea, A., Vázquez-León, P., Morones-Ramírez, J. R., Villalón, C. M., Quintanar-Stephano, A., & Marichal-

ISSN 2786-4952 Online

Cancino, B. A. (2021). Susceptibility for Some Infectious Diseases in Patients With Diabetes: The Key Role of Glycemia. *Frontiers in public health*, *9*, 559595. https://doi.org/10.3389/fpubh.2021.559595

7. Cazzola, M., Rogliani, P., Ora, J., Calzetta, L., Lauro, D., & Matera, M. G. (2023). Hyperglycaemia and Chronic Obstructive Pulmonary Disease. *Diagnostics*, *13*(21), 3362. https://doi.org/10.3390/diagnostics13213362

8. Smith, C., Hasselgren, M., Sandelowsky, H., Ställberg, B., Hiyoshi. A., Montgomery, S. (2025). Disproportionately raised risk of adverse outcomes in patients with COPD and comorbid type 2 diabetes or depression: Swedish register-based cohort study. *Respir. Res*., 26:84. doi: 10.1186/s12931-025-03160-6

9. Yen, F.S., Wei, J.C., Huang, Y.H., Hsu, T.J., Wang, S.T., Hwu, C.M., et al. (2025). SGLT-2 Inhibitors and the Risk of Chronic Obstructive Pulmonary Disease Exacerbations and Mortality in Chronic Obstructive Pulmonary Disease Patients. *Ann. Am. Thorac. Soc*., 22, 846–854. doi: 10.1513/AnnalsATS.202407-703OC

10. Хухліна, О.С., Гринюк, О.Є., Антонів, А.А., Каушанська, О.В. (2020). Порушення вуглеводного обміну у хворих на неалкогольний стеатогепатит, ожиріння та хронічне обструктивне захворювання легень. Міжнародний ендокринологічний журнал, 16(6), 489-95. doi: https://doi.org/10.22141/2224-0721.16.6.2020.215388

11. Хухліна, О.С., Гринюк, О.Є., Антонів, А.А. (2020). Оптимізація лікування неалкогольного стеатогепатиту у хворих на ожиріння за коморбідності з хронічним обструктивним захворюванням легень: корекція дисліпідемії та інсулінорезистентності. Сучасна гастроентерологія, 4, 29-36. та doi: https://doi.org/10.30978/MG-2020-4-29

12. Pellegrini, V., La Grotta, R., Carreras, F., Giuliani, A., Sabbatinelli, J., Olivieri, F., et al. (2024). Inflammatory Trajectory of Type 2 Diabetes: Novel Opportunities for Early and Late Treatment. *Cells, 13*, 1662. doi: 10.3390/cells13191662

13. Yu, H., Liu, J. & He, X. (2025). From Glucotoxicity to Lung Injury: Emerging Perspectives on Diabetes-Associated Respiratory Complications. *Lung,* 203, 80. https://doi.org/10.1007/s00408-025-00834-2

14. Kuang, A., Hivert, M.F., Hayes, M.G. et al (2025). Multi-ancestry genome-wide association analyses: a comparison of meta- and mega-analyses in the Hyperglycemia and Adverse Pregnancy Outcome (HAPO) study. *BMC Genomics*, 26, 65. https://doi.org/10.1186/s12864-025-11229-1

References:

1. Unifikovanyi klinichnyi protokol pervynnoi ta spetsializovanoi medychnoi dopomohy «Tsukrovyi diabet 2 typu u doroslykh» [Unified clinical protocol for primary and specialized medical care «Type 2 diabetes mellitus in adults»]. (2024). Available from: https://moz.gov.ua/storage/uploads/b30256fd-30e1-470b 8870-691fe4e2e14a/dn_1300_24072024_dod.PDF [in Ukrainian]

2. Global Initiative for Chronic Obstructive Lung Disease. 2025 GOLD Report – Global Initiative for Chronic Obstructive Lung Disease – GOLD (2025) [Internet]. - Available from: https://goldcopd.org/2025-gold-report/

3. Anghel, L., Ciubară, A., Patraș, D., Ciubară, A.B. (2025). Chronic Obstructive Pulmonary Disease and Type 2 Diabetes Mellitus: Complex Interactions and Clinical Implications. J Clin Med, 7, 14 (6), 1809. doi: 10.3390/jcm14061809. PMID: 40142617; PMCID: PMC11942939

4. Kang, X., Li, T., Chen, Q., Xu, H., Jiang, Y., Zhao, H., & Chang, X. (2025). Construction and validation of a prediction model for developing type 2 diabetes mellitus in patients with chronic obstructive pulmonary disease. Frontiers in endocrinology, 16, 1560631. https://doi.org/10.3389/fendo.2025.1560631

ISSN 2786-4952 Online

5. Iglesias P. (2025). Endocrinology and the Lung: Exploring the Bidirectional Axis and Future Directions. Journal of clinical medicine, 14(19), 6985. https://doi.org/10.3390/jcm14196985

6. Chávez-Reyes, J., Escárcega-González, C. E., Chavira-Suárez, E., León-Buitimea, A., Vázquez-León, P., Morones-Ramírez, J. R., Villalón, C. M., Quintanar-Stephano, A., & Marichal-Cancino, B. A. (2021). Susceptibility for Some Infectious Diseases in Patients With Diabetes: The Key Role of Glycemia. *Frontiers in public health*, *9*, 559595. https://doi.org/10.3389/fpubh.2021.559595

7. Cazzola, M., Rogliani, P., Ora, J., Calzetta, L., Lauro, D., & Matera, M. G. (2023). Hyperglycaemia and Chronic Obstructive Pulmonary Disease. *Diagnostics*, *13*(21), 3362. https://doi.org/10.3390/diagnostics13213362

8. Smith, C., Hasselgren, M., Sandelowsky, H., Ställberg, B., Hiyoshi. A., Montgomery, S. (2025). Disproportionately raised risk of adverse outcomes in patients with COPD and comorbid type 2 diabetes or depression: Swedish register-based cohort study. *Respir. Res*., 26:84. doi: 10.1186/s12931-025-03160-6

9. Yen, F.S., Wei, J.C., Huang, Y.H., Hsu, T.J., Wang, S.T., Hwu, C.M., et al. (2025). SGLT-2 Inhibitors and the Risk of Chronic Obstructive Pulmonary Disease Exacerbations and Mortality in Chronic Obstructive Pulmonary Disease Patients. *Ann. Am. Thorac. Soc*., 22, 846–854. doi: 10.1513/AnnalsATS.202407-703OC

10. Khukhlina, O.S., Hryniuk, O.Y., Antoniv, A.A., Kaushanska, O.V. (2020). Porushennia vuhlevodnoho obminu u khvorykh na nealkoholnyi steatohepatyt, ozhyrinnia ta khronichne obstruktyvne zakhvoriuvannia lehen. [Carbohydrate metabolism disorders in patients with non-alcoholic steatohepatitis, obesity, and chronic obstructive pulmonary disease]. Mizhnarodnyi endokrynolohichnyi zhurnal - International Journal of Endocrinology, 16(6), 489-95. doi: https://doi.org/10.22141/2224-0721.16.6.2020.215388 [in Ukrainian]

11. Khukhlina, O.S., Hryniuk, O.Y., Antoniv, A.A. (2020). Optymizatsiia likuvannia nealkoholnoho steatohepatytu u khvorykh na ozhyrinnia za komorbidnosti z khronichnym obstruktyvnym zakhvoriuvanniam lehen: korektsiia dyslipidemii ta insulinorezystentnosti. [Optimization of treatment for non-alcoholic steatohepatitis in obese patients with comorbid chronic obstructive pulmonary disease: correction of dyslipidemia and insulin resistance]. Suchasna hastroenterolohiia - Modern Gastroenterology, 4, 29-36. та doi: https://doi.org/10.30978/MG-2020-4-29 [in Ukrainian]

12. Pellegrini, V., La Grotta, R., Carreras, F., Giuliani, A., Sabbatinelli, J., Olivieri, F., et al. (2024). Inflammatory Trajectory of Type 2 Diabetes: Novel Opportunities for Early and Late Treatment. *Cells, 13*, 1662. doi: 10.3390/cells13191662

13. Yu, H., Liu, J. & He, X. (2025). From Glucotoxicity to Lung Injury: Emerging Perspectives on Diabetes-Associated Respiratory Complications. *Lung*, 203, 80. https://doi.org/10.1007/s00408-025-00834-2

14. Kuang, A., Hivert, M.F., Hayes, M.G. et al (2025). Multi-ancestry genome-wide association analyses: a comparison of meta- and mega-analyses in the Hyperglycemia and Adverse Pregnancy Outcome (HAPO) study. *BMC Genomics*, 26, 65. https://doi.org/10.1186/s12864-025-11229-1

Дата першого надходження статті до видання: 03.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 617.7-007.681

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2660-2672

Гріжимальська Катерина Юріївна к.мед н., доцент, зав.кафедрою очних хвороб, Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова, Вінниця, https://orcid.org/0009-0007-0579-0645

Кривецька Неля Володимирівна асистент кафедри очних хвороб, Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова, Вінниця, https://orcid.org/0000-0001-8998-4840

Баранова Анастасія Олександрівна Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова, Вінниця, https://orcid.org/0009-0009-7798-4574

Комаровська Інна Василівна к.мед.н., асистент кафедри очних Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова, Вінниця, https://orcid.org/0000-0002-0602-5087

Андрушкова Ольга Олександрівна к.мед н., доцент кафедри внутрішньої та сімейної медицини Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова, Вінниця, https://orcid.org/0009-0007-0272-7296

Пшенична Ірина Юріївна старший лаборант кафедри очних хвороб Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова, Вінниця, https://orcid.org/0009-0004-3330-549X

МАРКЕРИ ДІАГНОСТИКИ СПАДКОВОЇ ОПТИЧНОЇ НЕЙРОПАТІЇ ЛЕБЕРА

Анотація. Спадкова оптична нейропатія Лебера (LHON – Leber hereditary optic neuropathy) - це мітохондріальне захворювання, що викликає послідовну втрату зору обох очей внаслідок дегенерації зорового нерва, унікальною ознакою якого є передача по материнській лінії [23]. Захворювання виникає внаслідок мутації матричної ДНК, найпоширеніші з них - m.14484T.C/MT-ND6, m. 3460G.A/MT-ND1 та m.11778G.A/MTND4, є причиною приблизно 90% клінічних випадків у віці від 1 до 80 років. Ці мутації діють на нуклеотиди та репозиціонують у 11778 G в A, 3460 G в A , 14484 T в C, відповідно, в MT-ND1, MT-ND4, MT-ND4L та MT-Nd6 субодиницях генів в комплексі I і III ланцюгів окисного фосфорилювання у мітохондріях [1,15].

За оцінками, LHON сьогодні є найпоширенішим мітохондріальним захворюванням, з середньою світовою поширеністю 1:50 000, яка коливається в

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

різних країнах та континентах. Від 1 на 27000 у Північно-Східній Англії до 1 на 45 000 у мета аналізі звітів серед європейського населення. Переважають здебільшого чоловіки (від 80% до 90%), а звичайний вік захворювання становить від 15 до 35 років [3]. У населення Північної Європи приблизно один з 9000 має один із трьох основних видів мутацій LHON [4, 5]. Тим не менш, нещодавні дослідження показали, що співвідношення захворюваності чоловіків і жінок становить 3:1 і наближається до 1:1 після 3-го десятиліття життя [25].

Існує гіпотеза, яка пояснює атрофію гангліозних клітин як аксоплазматичний стаз та набряк внаслідок дисфункції дихального ланцюга, що призводить до неправильної роботи й подальшої загибелі гангліозних клітин [16]. Причому відомо понад 15 точкових мутацій, що призводять до LHON. Захворювання часто маніфестує з раптової прогресивної втрати зору на одному оці з подальшим поширенням на інше око (через 3-6 місяців).

Розвивається часткова атрофія ДЗН. При цьому гострота зору не коригується або максимально коригується до 0,1.

Для постановки діагнозу необхідно вчасно провести консультацію і додаткові обстеження у невролога й терапевта для прискорення початку лікування. Основними методами дослідження для підтвердження діагнозу залишаються оптична когерентна томографія, електроретинографія, магнітно-резонансна томографія зорового нерва та дослідження генетичного профілю.

Ключові слова: нейропатія Лебера, LHON, диск зорового нерва, зір, гострота зору, периметрія, ОКТ (оптична когерентна томографія), ЕРГ (електроретинографія).

Hrizhymalska Kateryna Yuriyivna Ph.D., Associate Professor, Head of the Department of Ophthalmology, Vinnitsa National Medical University named after M.I. Pirogov, Vinnitsa, https://orcid.org/0009-0007-0579-0645

Kryvetska Nelia Volodymyrivna Assistant Lecturer, Department of Ophthalmology, Vinnitsa National Medical University named after M.I. Pirogov, Vinnitsa, https://orcid.org/0000-0001-8998-4840

Baranova Anastasiia Oleksandrivna Internship, Vinnitsa National Medical University named after M.I. Pirogov, Vinnitsa, https://orcid.org/0009-0009-7798-4574

Komarovska Inna Vasylivna Ph.D., Assistant Lecturer, Department of Ophthalmology, Vinnitsa National Medical University named after M.I. Pirogov, Vinnitsa, https://orcid.org/0000-0002-0602-5087

Andrushkova Olga Oleksandrivna Ph.D., Associate Professor, Department of Internal and Family Medicine, Vinnitsa National Medical University named after M.I. Pirogov, Vinnitsa, https://orcid.org/0009-0007-0272-7296

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Pshenychna Iryna Yuriyivna Assistant, Department of Ophthalmology, Vinnitsa National Medical University named after M.I. Pirogov, Vinnitsa, https://orcid.org/0009-0004-3330-549X

DIAGNOSTIC MARKERS FOR LEBER HEREDITARY OPTIC NEUROPATHY

Abstract. Abstract. Leber hereditary optic neuropathy (LHON) is a mitochondrial disorder that causes progressive vision loss in both eyes due to optic nerve degeneration; its unique feature is maternal inheritance [23]. The disease arises from mutations in mitochondrial DNA; the most common of these—m.14484T.C/MT-ND6, m.3460G.A/MT-ND1, and m.11778G.A/MT-ND4—account for approximately 90% of clinical cases in individuals aged 1 to 80 years. These mutations affect nucleotides and result in the replacement of 11778 G with A, 3460 G to A, and 14484 T to C, respectively, in the MT-ND1, MT-ND4, MT-ND4L, and MT-ND6 subunits of the genes in complexes I and III of the mitochondrial oxidative phosphorylation chain [1,15].

LHON is currently estimated to be the most common mitochondrial disease, with a global prevalence of 1 in 50,000, which varies across countries and continents. From 1 in 27,000 in Northeast England to 1 in 45,000 in a meta-analysis of reports among the European population. The disease predominantly affects males (80% to 90%), and the typical age of onset is between 15 and 35 years [3]. In the Northern European population, approximately one in 9,000 carries one of the three main types of LHON mutations [4, 5]. However, recent studies have shown that the male-to-female incidence ratio is 3:1 and approaches 1:1 after the third decade of life [25].

There is a hypothesis that explains ganglion cell atrophy as axoplasmic stasis and edema resulting from dysfunction of the respiratory chain, leading to malfunction and subsequent death of ganglion cells [16]. Moreover, more than 15 point mutations known to cause LHON have been identified. The disease often manifests as sudden progressive vision loss in one eye, followed by spread to the other eye (within 3–6 months). Partial optic disc atrophy develops. In this case, visual acuity cannot be corrected or can be corrected to a maximum of 0.1.

To establish a diagnosis, timely consultation and additional examinations by a neurologist and internist are necessary to expedite the initiation of treatment. The primary diagnostic methods for confirming the diagnosis remain optical coherence tomography, electroretinography, magnetic resonance imaging of the optic nerve, and genetic profiling.

Keywords: Leber’s neuropathy, LHON, optic disc, vision, visual acuity, perimetry, OCT (optical coherence tomography), ERG (electroretinography).

Постановка проблеми. Перше визначення патології дав німецький офтальмолог Теодор Лебер ще у 1871 році, коли нейропатія Лебера була описана

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

як сімейна форма сліпоти, пов’язана з мітохондріальними мутаціями. Тип успадкування – від матері, по рецесивному, зчепленому зі статтю типом, зі зменшенням частоти захворювання у родині зі зміною поколінь [2].

Ключову роль у патогенезі відіграє дегенерація нервових шляхів від гангліозних клітин нервового шару сітківки до аксонів, що ведуть до латерального колінчастого тіла. Згодом відбувається облітерація капілярів, що кровопостачають зоровий нерв та заміна нервової тканини гліозною і сполучною. Це призводить до стоншення диску зорового нерва і, як наслідок, його атрофії. Основні симптоми LHON включають: прогресивну втрату зору на обох очах почергово із різницею від декількох тижнів до 6 місяців, зміна світло- та кольоросприйняття [6]. Часто супроводжується частковою атрофією зорового нерва, після чого процес атрофії нервових волокон призупиняється і гострота зору залишається сталою впродовж життя. Частіше хворіють молоді чоловіки.

Деякі дослідження зазначають, що тютюновий дим може бути одним із тригерів захворювання [22]. Конденсат сигаретного диму зменшує кількість копій мтДНК та відповідно АТФ у всіх клітинах з LHOH, при цьому суттєво не впливаючи на здорові клітини. Це означає, що біоенергетична компенсація у носіїв ускладнюється впливом похідних диму.

Лікування пацієнтів зазвичай залишається підтримувальним і включає професійну реабілітацію та реєстрацію у відповідних соціальних службах [7]. У 2015 році Європейським агентством з лікарських засобів для лікування LHON був схвалений Ідебенон у дозуванні 900 мг на добу, який проявив деякий позитивний ефект у лікуванні пацієнтів протягом першого року маніфестації хвороби[8], коли ще не усі гангліонарні клітини сітківки втрачені, або ж наявні збережені клітини у неактивному стані [18, 19].

На сьогодні активно розвивається алотопічна генна терапія LHON [17]. Хоча є дослідження, що вказують на негативний вплив Ідебенону на морфологію дендритів гангліозних клітин мишей, без доказів їх апоптозу [20].

Одночасно інше рандомізоване плацебо-контрольоване дослідження бензохінону ідебенону на мишачій моделі домінантної атрофії зорового нерва, пов'язаної з OPA1, показало позитивний ефект Ідебенону на площу вторинних дендритів, однак спостерігалось оксидативне пошкодження печінки на 80% більше, в порівняні з контрольною групою, а експресія NQO1 у мишей-мутантів Opa1 була знижена в мозку на 30,5%, але не в сітківці, і жоден з рівнів експресії не був індукований Ідебеноном [21], зорове ж покращення було нестабільним й недовготривалим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Опрацьовано та проаналізовано 17 досліджень та клінічних випадків щодо діагностики й лікування LHON. У ретроспективному перехресному дослідженні, проведеного др. Вонгом та співавторами [9] у 2020 році, обстежувались пацієнти з LHON (загалом 221 око) та змінами товщини перипапілярного шару нервових волокон сітківки за допомогою оптичної когерентної томографії (ОКТ).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Результати показали, що уже після 3-х місяців від маніфестації захворювання (появи скарг на зниження зору) виникало стоншення перипапілярного пучка, потім його тимчасове збільшення і протягом наступних кількох місяців стоншення, що підтверджувало набряк та подальший апоптоз гангліозних клітин.

Характерною ознакою гострого періоду захворювання є стоншення шару перипапілярних волокон у скроневому квадранті із послідуючою зниженням товщини у нижньому та верхньому квадрантах відповідно. Носовий квадрант втрачав товщину в останню чергу починаючи з 6-9 тижня. Надалі спостерігалося рівномірне стоншення шару перипапілярних волокон аж до 60 тижнів після маніфестації.

У ще одному перехресному дослідженні доктора Барбоні та співавторів[10] було представлено зміни шару нервових волокон сітківки у пацієнтів із ранньою LHON (тривалість захворювання менш як 6 місяців) та з атрофічною LHON (тривалість захворювання понад 6 місяців). Результати дослідження показали, що у пацієнтів із ранньою LHON середня перипапілярна товщина шару нервових волокон була більша ніж у пацієнтів контрольної групи ($p<0.01$), тоді як у пацієнтів із тривалою LHON виявили значне стоншення як середньої товщини шару перипапілярних нервових волокон, так і окремо у кожному квадранті ($p<0,001$) в порівнянні з контрольною групою. Причому, товщина шару нервових волокон скроневого сегмента виявилась найменшою, а носового – найбільшою (стоншення на 38%, порівняно з 49,8% в інших квадрантах)

У дослідженні проведеному др. Мін Вонг та співавторами [11] говориться, що ще одна різниця між фазами захворювання полягає у додатковій перипапілярній втраті товщини шару нервових волокон сітківки у хронічній стадії, що пов'язано з сильнішою дисфункцією ретинальних гангліозних клітин.

У іншому європейському мультицентровому ретроспективному дослідженні 2022 року[12] було показано, що загальна товщина комплексу гангліозних клітин, що охоплює внутрішній плексиформний шар, шар гангліозних клітин та шар нервових волокон сітківки, мала тенденцію до потовщення у центрі, а також спостерігалось незначне відновлення перипапілярного шару нервових волокон у скроневому квадранті, що відповідає центральному потовщенню жовтої плями.

Дослідженням Мартіни Ярц-Відмар та співавторів [13] було встановлено характерну картину очного дна: для більш ранніх періодів LHON (до 3 місяців) звивистість судин та гіперемований диск зорового нерва з нечіткими краями, для пізніх періодів захворювання (понад 3 місяці) все та ж звивистість судин та значне збліднення диска зорового нерва.

При проведенні електрофізіологічного дослідження виявлено характерні зміни: При PERG (pattern electroretinography - клінічна електроретинографія) хвилі N95 були підвищені до рівня базальної лінії або вище. При VEP (visual evoked potential - викликаний зоровий потенціал) хвилі P100 мали зменшену амплітуду та подовжений латентний період. Дані зміни специфічні та патогномічні для LHNO, але присутні не у всіх пацієнтів на одному і тому ж

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

терміні захворювання. Прогресування змін хвиль P100 та N95 – індивідуальне і залежить від швидкості прогресування атрофії гангліозних клітин та ефективності лікування.

Крім того у дослідженні 2025 року Цао та співавторів виявлено зв'язок із LHON та гіперінтенсивністю Т2-хвиль на магнітно-резонансній томографії (МРТ) зорового нерва, що була присутня у 38,46% випадків. Ці результати свідчать про необхідність ширшого генетичного тестування в атипових випадках LHON [24].

У 2016 році доктори Фінстерер та Заррук-Маджуб встановили взаємозв'язок між основними мутаціями при LHON (m.11778G>A, m.3460G>A та m.14484T>C) та появою уражень інших систем органів[14].

LHON пов'язана із появою різноманітних захворювань нирок (ниркова недостатність), центральної або периферичної нервової системи (міоклонічна епілепсія, скронева епілепсія, психомоторна регресія, синдром задньої оборотної енцефалопатії, мігрень з аурою або без неї, хорея, мозочкова атаксія, або деменція, міопатія, м'язові судоми, демієлінізуюча полінейропатія), ендокринологічних (діабет, аденома гіпофіза, гіпотиреоз Хашимото, або гіпертиреоз), отологічних (гіпоакузія або втрата слуху) захворювань, аномалій кісткового мозку та захворювань серцево-судинної системи (гіпертрабекуляція лівого шлуночка, некласифікована кардіоміопатія, що характеризується двошаровою структурою міокарда лівого шлуночка з губчастим внутрішнім шаром і ущільненим зовнішнім шаром, аритмії, синкопе, серцебиття, стенокардія, раптова серцева смерть).

LHON у кожного пацієнта протікає індивідуально та може бути поліорганним розладом і первинна мутація іноді може маніфестувати без ураження очей. Тому, важливе спостереження за такими пацієнтами для моніторингу функцій інших систем органів та підтвердження їх уражень.

На основі розглянутих літературних джерел можна виділити специфічні маркери діагностики LHON:

- Зміни ОКТ: характерне значне стоншення шару перипапілярних волокон сітківки у скроневому квадранті та найменший ступінь стоншення у носовому квадранті, відносне збереження товщини комплексу гангліозних нервових волокон у порівняні з периферією, що важливо для диференційної діагностики, а також перипапілярна втрата товщини шару нервових у всіх напрямках у пізньому періоді захворювання.
- Зміни електроретинографії: підвищення хвиль N95 та зменшення амплітуди й подовження латентного періоду між хвилями P100.
- Зміни МРТ ДЗН: гіперінтенсивність Т2-хвиль.
- Офтальмоскопічна картина: характерний гіперемований набряклий диск зорового нерва зі звивистими судинами до 3-х місяців з моменту маніфестації та блідий набряк диску зорового нерва зі звивистими судинами на пізніх стадіях захворювання.

Мета статті - на клінічному прикладі прослідкувати розвиток LHON і визначити послідовність дій офтальмолога в постановці діагнозу.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Виклад основного матеріалу. Під спостереженням знаходився пацієнт М., 1968 р.н. На момент першого звернення до офтальмолога у липні 2006 року пацієнту було 36 років. Скаржився на різке зниження гостроти зору на ліве око. Протягом наступних 3-4 місяців поступово знижувався зір і на іншому оці.

Гострота зору станом на 06.07.2006 становила:

Vis OD = 0.1 н/к.

Vis OS = 0.02 н/к.

Офтальмоскопічно:

OD: Оптичні середовища прозорі, ДЗН без особливостей, блідо-рожевий, межі чіткі, фізіологічна екскавація, співвідношення а/в=2/3, ділянка макули – чіткий макулярний рефлекс.

OS: Оптичні середовища прозорі, ДЗН блідий, нечіткість контурів, співвідношення а/в=1/3, ділянка макули – ослаблений рефлекс.

Встановлено діагноз: Нейроретиніт лівого ока з переходом у часткову атрофію зорового нерва.

Проведено комп'ютерну томографію головного мозку, виявлено КТ-ознаки незначних атрофічних змін головного мозку і мозочка – енцефалопатія. На момент дослідження патологічних змін області передньої черепної ямки не виявлено. Ретробульбарний простір без патологічних змін.

Рентгенографія черепа патологічних змін не виявлила.

З 11.07.2006р пацієнт перебував на стаціонарному лікуванні в офтальмологічному відділенні.

Станом на серпень 2006 гострота зору становила OD = 0.1 н/к, OS = 0.03 н/к. Госпіталізований для подальшого лікування в інституті очних хвороб і тканинної терапії ім. В.П. Філатова з приводу нейроретиніту лівого ока з частковим переходом на атрофію зорового нерву правого ока.

Станом на вересень 2006 гострота зору становила:

Vis OD = 0.08 н/к.

Vis OS = 0.02 н/к.

Не дивлячись на лікування гострота зору погіршилась і в жовтні 2006 становила:

Vis OD = 0.05 н/к.

Vis OS = 0.02 н/к.

Пацієнт був направлений на консультацію в центр мікрохірургії ока м. Київ. Виставлено діагноз: нейрооптикопатія невизначеного характеру OD, деструктивні зміни в макулярній ділянці вторинного характеру OS.

Виключено запальний характер захворювання, TORCH – інфекції, як етіологічний фактор та розсіяний енцефаломієліт.

Станом на листопад 2006 гострота зору:

Vis OD = 0.02 н/к,

Vis OS = 0.03 н/к.

У грудні 2006 р. пацієнт повторно направлений в інститут очних хвороб і тканинної терапії ім. В.П. Філатова, де була виконана електроретинографія та виявлені характерні зміни: зменшена вдвічі амплітуда хвиль Р на обох очах.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Дата	OD:	OS:
06.07.06	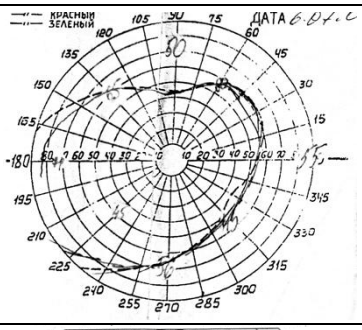	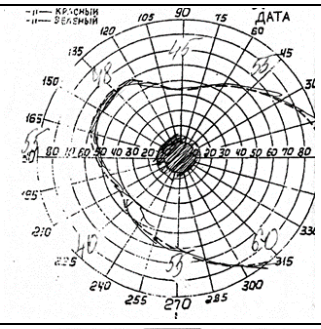
07.11.06	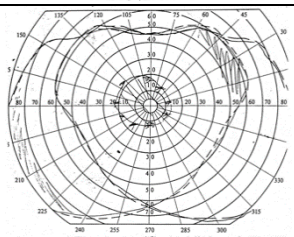	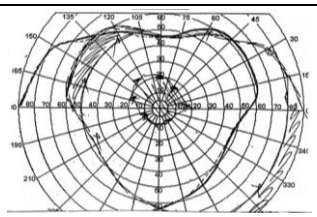
20.11.06	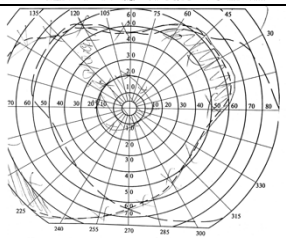	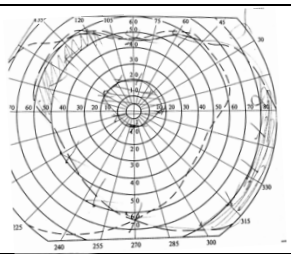
13.12.06	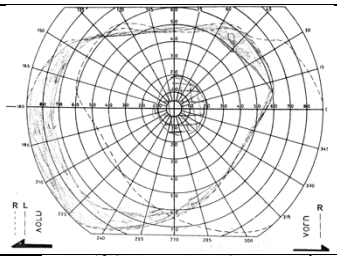	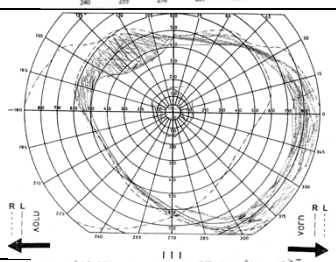
09.11.07	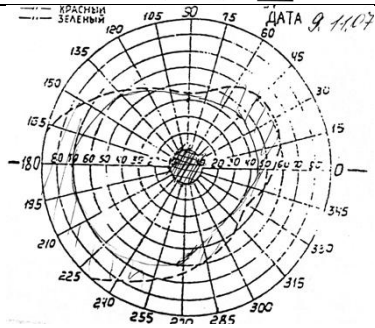	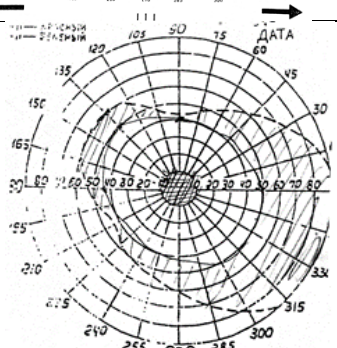
02.03.09	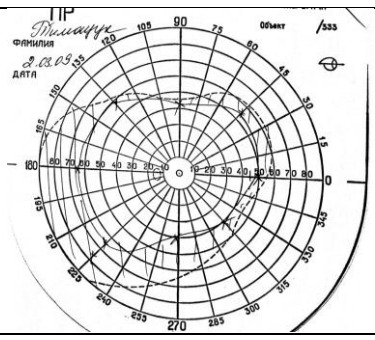	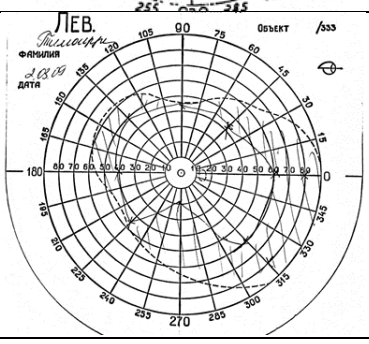

Рис.1. Результати проведеної периметрії. Динаміка змін полів зору

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

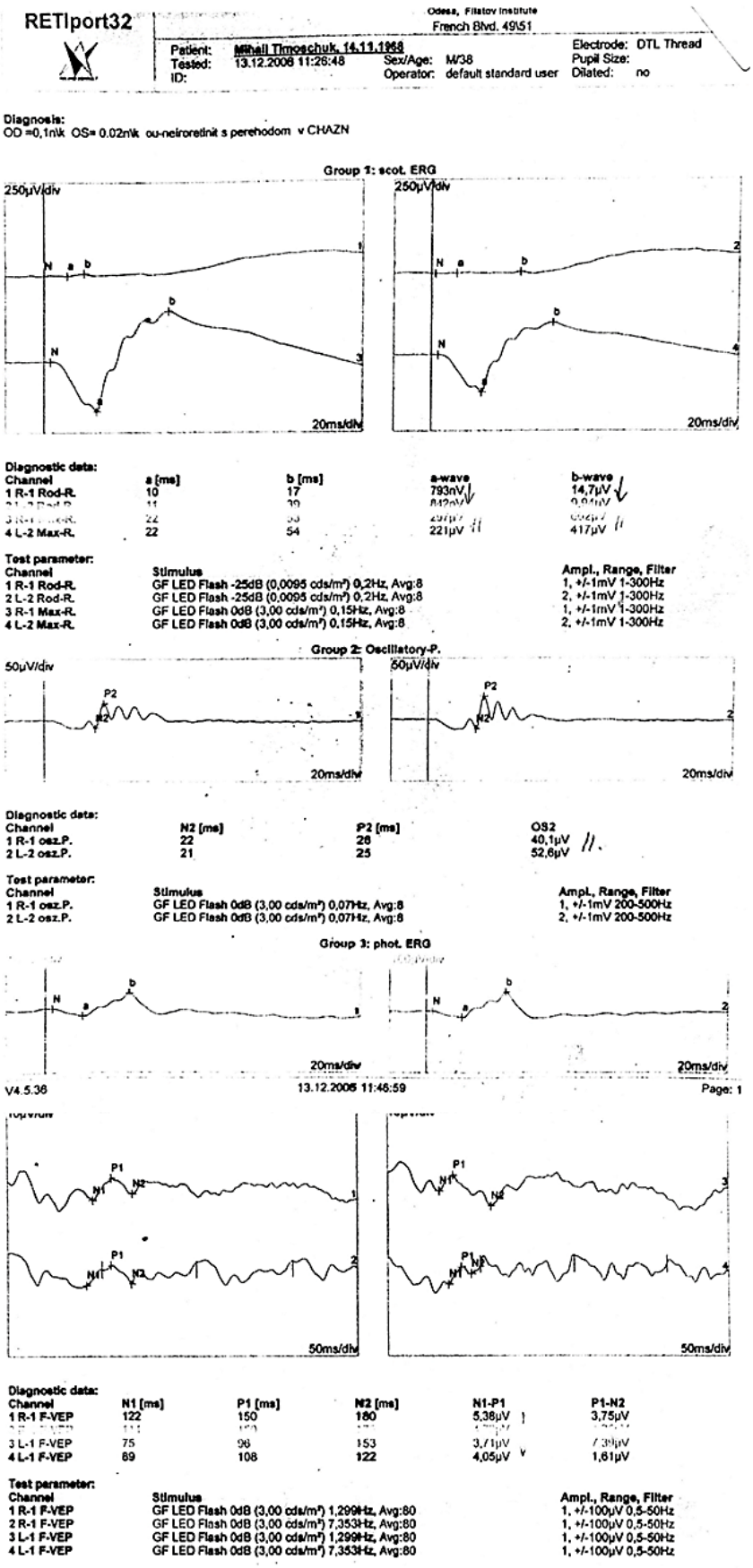

Рис.2. Результати електроретинографії від 13.12.2006

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У 2006 році ОКТ не проводилося.

Було наголошено на особливості сімейного анамнезу: у 3-х родичів по чоловічій лінії і 1-ї сестри виявлено часткову атрофію ДЗН нез'ясованої етіології.

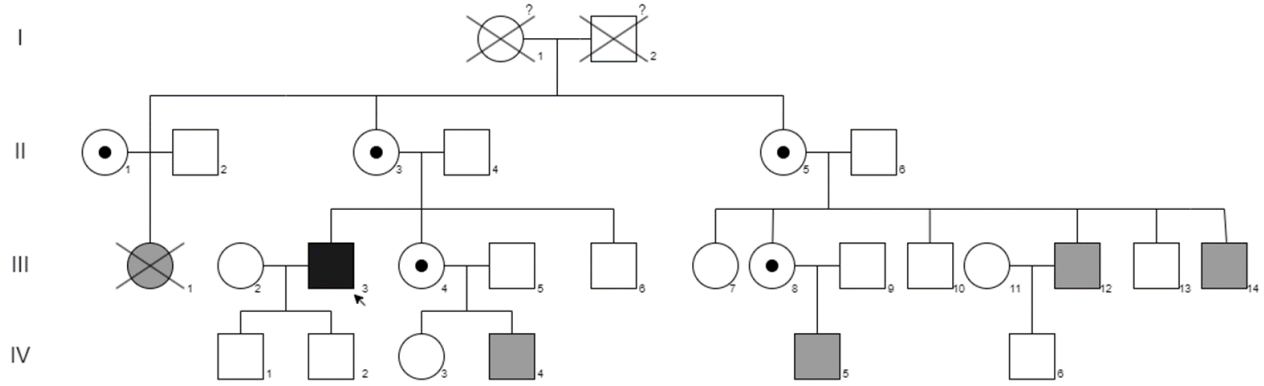

Рис.3. Родовід сім'ї пацієнта із спадковою оптичною нейропатією Лебера

III3 – пробанд, наш пацієнт, 1968 р.н., хворий на спадкову оптичну нейропатію Лебера;
III1 – значна втрата зору;
IV4, IV5 – очна патологія, різко знижена гострота зору, не обстежені;
III12, III14 – атрофія зорового нерва;
II1, II3, II5, III4, III8 – гетерозиготні носії гена;
I1, I2 - інформація відсутня.

Гострота зору пацієнта станом на червень 2024 р.: OD = 0.02 н/к, OS = 0.02 н/к.

Таблиця 1

Хронологія змін гостроти зору пацієнта

Дата	Vis OD:	Vis OS:
06.06.2006	0.1 н/к	0.02 н/к
11.07.2006	0.1 н/к	0.03 н/к
25.09.2006	0.08 н/к	0.02 н/к
04.10.2006	0.05 н/к	0.02 н/к
24.10.2006	0.02 н/к	0.02 н/к
02.11.2006	0.02 н/к	0.03 н/к
02.06.2024	0.02 н/к	0.02 н/к

Загальне заключення: враховуючи анамнез хвороби, попередні дослідження, дані периметрії та ЕРГ (часткова атрофія зорових нервів обох очей) встановлено діагноз – спадкова оптична нейропатія Лебера.

Приведений клінічний випадок показує, що маніфестація LHON відбулася у молодому віці. Проявилася у швидкому зниженні центрального зору зі змінами ДЗН. Додаткові обстеження виявили незначні дистрофічні зміни в корі головного мозку. Отримане лікування (гіпребарична оксигенація, судинна

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

терапія) не покращувало стан пацієнта. Остаточний діагноз був поставлений завдяки ЕРГ та аналізу сімейного анамнезу. Ретроспективний аналіз нашого клінічного випадку продемонстрував, що час від першого звернення до офтальмолога і до остаточного встановлення діагнозу становив 5 місяців. Станом на 2006 рік для діагностки LHON неможливо було застосувати ОКТ, хоча саме зміни ОКТ можуть бути специфічними і значущими для постановки даного діагнозу в період маніфестації і ранніх клінічних проявів.

Висновки.

1. Важливу роль у діагностиці спадкової оптичної нейропатії Лебера відіграє ретельний збір сімейного анамнезу із побудовою генеологічного дерева та аналіз змін очного дна.
2. Саме зміни на ОКТ,ЕРГ та МРТ містять специфічні маркери для діагностики LHON.
3. Важливим є врахування маркерів діагностики LHON та консультація суміжних спеціалістів для скорочення часу постановки вірного діагнозу та збереження більшої частки зору зі своєчасним початком патогенетичного лікування.
4. LHON – це захворювання, що часто призводить до слабкозорості й сліпоти. Завдання офтальмолога полягає в подальшій реабілітації і сприянні в адаптації до нового способу життя у суспільстві та попередженні побутової травматизації.

Література:

1. Bandelt H.J., Kong Q.P., Parson W., Salas A. More evidence for non-maternal inheritance of mitochondrial DNA? (англ.) // Journal of Medical Genetics[англ.] : journal. — 2005. — December (vol. 42, no. 12). — P. 957—960. — doi:10.1136/jmg.2005.033589. — PMID 15923271. — PMC 1735965.
2. Leber T. Ueber hereditaere und congenital angelegte sehnervenleiden (1871) Graefes Arch Clin Exp Ophthalmol. 17:249–291
3. Leber Hereditary Optic Neuropathy (LHON) Shemesh A, Sood G, Blair K, et al. https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK482499/?report=reader
4. Griffiths PG , Brown DT, Howell N., Turnbull DM , Chinnery PF - 2003. - February (vol. 72 , no. 2). - P. 333-339 . - Doi : 10.1086/346066 . - PMID 12518276 . - PMC 379226 .
5. Puomila A., Hamalainen P., Kivioja S., et al. Epidemiology and penetrance of Leber hereditary optic neuropathy in Finland (англ.) // European Journal of Human Genetics [англ.] : journal. - 2007. - October (vol. 15 , no. 10). - P. 1079-1089 . - Doi : 10.1038/sj.ejhg.5201828 . - PMID 17406640 .
6. Barboni P, Savini G, Valentino ML, La Morgia C, Bellusci C, De Negri AM, Sadun F, Carta A, Carbonelli M, Sadun AA, Carelli V. Leber's hereditary optic neuropathy with childhood onset. Invest Ophthalmol Vis Sci. 2006 Dec;47(12):5303-9. doi: 10.1167/iovs.06-0520. PMID: 17122117.
7. Yu-Wai-Man P, Chinnery PF. Leber Hereditary Optic Neuropathy. 2000 Oct 26 [updated 2021 Mar 11]. In: Adam MP, Feldman J, Mirzaa GM, Pagon RA, Wallace SE, Bean LJH, Gripp KW, Amemiya A, editors. GeneReviews® [Internet]. Seattle (WA): University of Washington, Seattle; 1993–2024. PMID: 20301353.

ISSN 2786-4952 Online

8. Pemp B, Kircher K, Reitner A. Visual function in chronic Leber's hereditary optic neuropathy during idebenone treatment initiated 5 to 50 years after onset. Graefes Arch Clin Exp Ophthalmol. 2019 Dec;257(12):2751-2757. doi: 10.1007/s00417-019-04444-6. Epub 2019 Sep 3. PMID: 31482278.

9. Wang D, Liu HL, Du YY, Yuan J, Li X, Tian Z, Zhou H, Wang S, Song L, Sun J, Xiao X, Wang ZT, Li B. Characterisation of thickness changes in the peripapillary retinal nerve fibre layer in patients with Leber's hereditary optic neuropathy. Br J Ophthalmol. 2021 Aug;105(8):1166-1171. doi: 10.1136/bjophthalmol-2020-316573. Epub 2020 Aug 29. PMID: 32862131; PMCID: PMC8311077.

10. Barboni P, Savini G, Valentino ML, Montagna P, Cortelli P, De Negri AM, Sadun F, Bianchi S, Longanesi L, Zanini M, de Vivo A, Carelli V. Retinal nerve fiber layer evaluation by optical coherence tomography in Leber's hereditary optic neuropathy. Ophthalmology. 2005 Jan;112(1):120-6. doi: 10.1016/j.ophtha.2004.06.034. PMID: 15629831.

11. Wang M, Guo H, Li S, Wang G, Long Y, Meng X, Liu B, Liu Y, Robson AG, Yin ZQ. Electrophysiological and Structural Changes in Chinese Patients with LHON. J Ophthalmol. 2020 Mar 30;2020:4734276. doi: 10.1155/2020/4734276. PMID: 32318281; PMCID: PMC7152967.

12. Petrovic Pajic S, Lapajne L, Vratanar B, Fakin A, Jarc-Vidmar M, Sustar Habjan M, Volk M, Maver A, Peterlin B, Hawlina M. The Relative Preservation of the Central Retinal Layers in Leber Hereditary Optic Neuropathy. J Clin Med. 2022 Oct 13;11(20):6045. doi: 10.3390/jcm11206045. PMID: 36294366; PMCID: PMC9604528.

13. Jarc-Vidmar M, Tajnik M, Brecelj J, Fakin A, Sustar M, Naji M, Stirn-Kranjc B, Glavač D, Hawlina M. Clinical and electrophysiology findings in Slovene patients with Leber hereditary optic neuropathy. Doc Ophthalmol. 2015 Jun;130(3):179-87. doi: 10.1007/s10633-015-9489-7. Epub 2015 Feb 19. PMID: 25690485.

14. Finsterer J, Zarrouk-Mahjoub S. Leber's hereditary optic neuropathy is multiorgan not mono-organ. Clin Ophthalmol. 2016 Nov 2;10:2187-2190. doi: 10.2147/OPTH.S120197. PMID: 27843288; PMCID: PMC5098596.

15. Howell N. Leber hereditary optic neuropathy: respiratory chain dysfunction and degeneration of the optic nerve. Vision Res. 1998 May;38(10):1495-504. doi: 10.1016/s0042-6989(97)00444-6. PMID: 9667014.

16. Howell N. Leber hereditary optic neuropathy: how do mitochondrial DNA mutations cause degeneration of the optic nerve? J Bioenerg Biomembr. 1997 Apr;29(2):165-73. doi: 10.1023/a:1022690030664. PMID: 9239541.

17. Shamsnajafabadi H, MacLaren RE, Cehajic-Kapetanovic J. Current and Future Landscape in Genetic Therapies for Leber Hereditary Optic Neuropathy. Cells. 2023 Aug 7;12(15):2013. doi: 10.3390/cells12152013. PMID: 37566092; PMCID: PMC10416882.

18. Klopstock T, Metz G, Yu-Wai-Man P, Büchner B, Gallenmüller C, Bailie M, Nwali N, Griffiths PG, von Livonius B, Reznicek L, Rouleau J, Coppard N, Meier T, Chinnery PF. Persistence of the treatment effect of idebenone in Leber's hereditary optic neuropathy. Brain. 2013 Feb;136(Pt 2):e230. doi: 10.1093/brain/aws279. Epub 2013 Feb 6. PMID: 23388409; PMCID: PMC3572931.

19. Carelli V, La Morgia C, Valentino ML, Rizzo G, Carbonelli M, De Negri AM, Sadun F, Carta A, Guerriero S, Simonelli F, Sadun AA, Aggarwal D, Liguori R, Avoni P, Baruzzi A, Zeviani M, Montagna P, Barboni P. Idebenone treatment in Leber's hereditary optic neuropathy. Brain. 2011 Sep;134(Pt 9):e188. doi: 10.1093/brain/awr180. Epub 2011 Aug 2. PMID: 21810891.

20. Yu-Wai-Man P, Soiferman D, Moore DG, Burté F, Saada A. Evaluating the therapeutic potential of idebenone and related quinone analogues in Leber hereditary optic neuropathy. Mitochondrion. 2017 Sep;36:36-42. doi: 10.1016/j.mito.2017.01.004. Epub 2017 Jan 16. PMID: 28093355; PMCID: PMC5644719.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

21. Smith TG, Seto S, Ganne P, Votruba M. A randomized, placebo-controlled trial of the benzoquinone idebenone in a mouse model of OPA1-related dominant optic atrophy reveals a limited therapeutic effect on retinal ganglion cell dendropathy and visual function. Neuroscience. 2016 Apr 5;319:92-106. doi: 10.1016/j.neuroscience.2016.01.042. Epub 2016 Jan 25. PMID: 26820596.

22. Giordano L, Deceglie S, d'Adamo P, Valentino ML, La Morgia C, Fracasso F, Roberti M, Cappellari M, Petrosillo G, Ciaravolo S, Parente D, Giordano C, Maresca A, Iommarini L, Del Dotto V, Ghelli AM, Salomao SR, Berezovsky A, Belfort R Jr, Sadun AA, Carelli V, Loguercio Polosa P, Cantatore P. Cigarette toxicity triggers Leber's hereditary optic neuropathy by affecting mtDNA copy number, oxidative phosphorylation and ROS detoxification pathways. Cell Death Dis. 2015 Dec 17;6(12):e2021. doi: 10.1038/cddis.2015.364. PMID: 26673666; PMCID: PMC4720897.

23. Shemesh A, Sood G, Blair K, Margolin E. Leber Hereditary Optic Neuropathy (LHON). 2024 Mar 1. In: StatPearls [Internet]. Treasure Island (FL): StatPearls Publishing; 2026 Jan–. PMID: 29494105.

24. Cao S, Liu Y, Sun M, Zhang Y, Sun Y, Xu Q, Wei S, Zhou H. Exploring rare mitochondrial DNA in Leber hereditary optic neuropathy. Adv Ophthalmol Pract Res. 2025 Aug 22;5(4):278-284. doi: 10.1016/j.aopr.2025.08.001. PMID: 41080639; PMCID: PMC12513284.

25. Poincenot L, Pearson AL, Karanjia R. Demographics of a Large International Population of Patients Affected by Leber's Hereditary Optic Neuropathy. Ophthalmology. 2020 May;127(5):679-688. doi: 10.1016/j.ophtha.2019.11.014. Epub 2019 Nov 25. PMID: 31932089.

Дата першого надходження статті до видання: 23.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 378.147:61:316.42

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2673-2682

Демянчук Михайло Ростиславович доктор педагогічних наук,доцент, доцент кафедри медико-профілактичних дисциплін та лабораторної діагностики, Комунальний заклад вищої освіти «Рівненська медична академія» Рівненської обласної ради, м. Рівне, https://orcid.org/0000-0001-8729-5144

ФОРМУВАННЯ НАДПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ ЯК ЧИННИК ПОДОЛАННЯ ДЕГУМАНІЗАЦІЇ СУЧАСНОЇ МЕДИЦИНИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ

Анотація. Сучасний етап трансформації медичної освіти характеризується посиленням уваги до гуманістичної складової підготовки майбутніх лікарів та необхідністю формування надпрофесійних компетентностей (soft skills) як ключового чинника забезпечення якості медичної допомоги. У статті розглядається проблема дегуманізації сучасної медицини, що зумовлена надмірною технологізацією, стандартизацією клінічних процесів та зниженням ролі особистісно орієнтованої взаємодії між лікарем і пацієнтом. Обґрунтовано, що в умовах зростання соціального запиту на персоналізовану, етичну та емпатійну медичну допомогу особливого значення набуває розвиток комунікативних, емоційно-ціннісних, етичних та соціальних компетентностей майбутніх лікарів. Узагальнено, що специфіка професійної діяльності лікаря, зокрема формат і характер взаємодії з пацієнтами, високий рівень відповідальності за результати лікування, необхідність прийняття швидких рішень у складних клінічних ситуаціях, зумовлює особливу роль особистісного компонента у структурі професійної підготовки майбутніх медиків. Медична діяльність передбачає не лише володіння ґрунтовними фаховими знаннями, а й сформованість морально-етичних установок, комунікативної культури, емоційної стійкості та здатності до емпатійної взаємодії з пацієнтом і його родиною. Здійснено припущення, що формування надпрофесійних компетентностей потребує комплексного удосконалення освітнього процесу у закладах вищої медичної освіти (розвиток професійно-педагогічної компетентності викладачів щодо використання сучасних педагогічних технологій, психологічного супроводу освітнього процесу та методів формування soft skills у студентів; упровадженню активних методів навчання (симуляційних тренінгів, рольових ігор, аналізу складних клінічних кейсів, моделювання емоційно напружених ситуацій, тематичних дискусій та рефлексивного аналізу професійного досвіду); створення партнерських програм між закладами вищої медичної освіти та клінічними базами, що забезпечують можливість офіційних стажувань, професійної адаптації та раннього входження студентів у реальне професійне середовище).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Ключові слова: медична освіта, надпрофесійні компетентності, soft skills, емоційний інтелект, комунікативна компетентність, гуманізація медицини, трансформація освіти, майбутні лікарі.

Demianchuk Mykhailo Rostyslavovych Doctor of Pedagogical Sciences, Docent, Associate Professor of the Department of Medical and Preventive Disciplines and Laboratory Diagnostics, Communal Higher Education Institution "Rivne Medical Academy" of the Rivne Regional Council, Rivne, https://orcid.org/0000-0001-8729-5144

FORMATION OF SOFT SKILLS OF FUTURE PHYSICIANS IN THE CONTEXT OF MEDICAL EDUCATION TRANSFORMATION AS A TOOL FOR OVERCOMING THE PROBLEM OF DEHUMANIZATION OF MEDICINE IN THE 21ST CENTURY

Abstract. The current stage of transformation of medical education is characterized by increased attention to the humanistic component of future physicians' training and the necessity of developing soft skills as a key factor in ensuring the quality of healthcare delivery. This article addresses the problem of dehumanization in modern medicine, caused by excessive technologization, standardization of clinical processes, and a decline in person-centered interaction between physician and patient. It is substantiated that, under conditions of growing social demand for personalized, ethical, and empathetic medical care, the development of communicative, emotional-value, ethical, and social competencies of future physicians becomes particularly important.

It is generalized that the specific nature of physicians' professional activity—particularly the format and character of interaction with patients, high responsibility for treatment outcomes, and the need for rapid decision-making in complex clinical situations-determines the special role of the personal component in the structure of medical training. Medical practice requires not only solid professional knowledge but also well-developed moral and ethical attitudes, communicative culture, emotional stability, and the ability to engage in empathetic interaction with patients and their families.

It is assumed that the formation of soft skills requires comprehensive improvement of the educational process in higher medical education institutions, including: the development of teachers' professional and pedagogical competence in the use of modern educational technologies, psychological support of the learning process, and methods for developing students' soft skills; the implementation of active learning methods (simulation training, role-playing, analysis of complex clinical cases, modeling emotionally challenging situations, thematic discussions, and reflective analysis of professional experience); and the establishment of partnership programs between medical universities and clinical bases, ensuring internships, professional adaptation, and early immersion of students into real clinical environments.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Keywords: medical education, soft skills, emotional intelligence, communicative competence, humanization of medicine, educational transformation, future physicians.

Постановка проблеми. Незалежно від історичної епохи професія лікаря завжди посідала особливе місце в суспільстві не лише завдяки високому рівню інтелектуальної складності медичної діяльності та підвищеній відповідальності за її результати, але й у зв'язку з її гуманістичною та соціокультурною місією. Гуманність, емпатія та моральна відповідальність лікаря традиційно виступають ключовими критеріями його професіоналізму. У цьому контексті особливого значення набуває формування не лише клінічних знань і практичних умінь, але й надпрофесійних компетентностей майбутніх лікарів у системі медичної освіти.

Водночас у сучасних умовах трансформації медичної освіти спостерігається суперечність між зростанням значущості гуманітарної складової підготовки медичних фахівців та тенденцією до її формального сприйняття як другорядного елемента освітніх програм. Скорочення обсягу гуманітарних дисциплін у навчальних планах медичних закладів освіти призводить до послаблення акценту на формуванні ціннісно-смислових орієнтацій майбутніх лікарів, що є особливо критичним в умовах посилення технологізації медицини.

Сучасна медична освіта функціонує в умовах глобальних трансформацій, що зумовлюють необхідність орієнтації на міжнародні освітні стандарти та компетентнісний підхід. При цьому важливо враховувати, що якість медичної допомоги визначається не лише рівнем розвитку медичних технологій, але й характером взаємодії між лікарем і пацієнтом. У цьому контексті зростає значення особистісно орієнтованої комунікації, емпатії, етичної відповідальності та здатності до міжособистісної взаємодії. Саме тому у сучасній медичній освіті посилюється роль надпрофесійних компетентностей (soft skills), зокрема комунікативних, емоційно-ціннісних, етичних та соціальних, які забезпечують ефективну взаємодію майбутнього лікаря з пацієнтом і колегами. Формування таких компетентностей розглядається як відповідь на виклики дегуманізації медицини XXI століття, що проявляється у надмірній технологізації, стандартизації клінічних процесів та ризику зниження рівня індивідуалізованого підходу до пацієнта.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних наукових дослідженнях проблема формування надпрофесійних компетентностей майбутніх лікарів розглядається як важлива складова гуманізації медичної освіти, особливо в умовах цифровізації, суспільних трансформацій та зростання ризиків дегуманізації медичної практики. Особливої актуальності набувають питання розвитку комунікативної компетентності, емоційного інтелекту, професійної етики, критичного мислення, лідерства та здатності до міжособистісної взаємодії. Проблему формування комунікативної компетентності майбутніх лікарів у контексті цифровізації та сучасних соціальних викликів досліджують

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Т. Воронцова, П. Гудак, Н. Верещагіна, Н. Ярема та П. Бідзіля [1], які наголошують на необхідності поєднання цифрових інструментів із розвитком гуманістичних засад медичної професії. Формування професійно-комунікативної компетентності фахівців медичного профілю в умовах ускладнення соціально-професійних взаємодій висвітлено у праці В. Кіщук і Г. Лещук [2]. Значну увагу практичним аспектам професійного спілкування лікаря приділено напрацюваннях О. Чабана [3], де розкрито роль емпатії, професійної етики та пацієнтоорієнтованої комунікації. Психологічні аспекти професійної діяльності медичних працівників, зокрема вплив особистісних характеристик на якість професійної взаємодії, досліджує О. Лисенко [4]. Педагогічні засади формування професійної компетентності майбутніх лікарів розкрито у роботі Я. Нахаєвої, І. Гуманної та В. Шацького [5]. Вплив професійно важливих якостей на якість фахової підготовки майбутніх лікарів обґрунтовує О. Снісар [6]. Формування окремих професійних компетенцій у процесі вивчення фундаментальних дисциплін висвітлено у дослідженні Т. Строгонової, М. Бондар та Т. Точиліної [7]. У зарубіжних дослідженнях акцент зроблено на розвитку клінічної комунікації як основи професіоналізму лікаря. Так, C. Franco та співавтори [8] доводять необхідність формування комунікативних навичок із перших етапів медичної освіти. B. Kyaw та ін. [9] досліджують ефективність цифрової освіти у розвитку комунікаційних умінь майбутніх лікарів. M. Myskiv [10] аналізує формування управлінської компетентності майбутніх лікарів як складової надпрофесійної підготовки. S. Sharkiya [11] підкреслює значення якісної комунікації для покращення пацієнтоорієнтованих результатів лікування, а D. Wu та співавтори [12] доводять вплив довіри між лікарем і пацієнтом на ефективність лікування та дотримання рекомендацій. Аналіз наукових джерел свідчить, що проблема формування надпрофесійних компетентностей майбутніх лікарів активно досліджується, проте питання їхнього цілеспрямованого розвитку саме як чинника подолання дегуманізації сучасної медицини в умовах трансформації медичної освіти потребує подальшого наукового обґрунтування.

Мета статті полягає в обґрунтуванні ролі надпрофесійних компетентностей майбутніх лікарів як важливого чинника подолання дегуманізації сучасної медицини в умовах трансформації медичної освіти.

Виклад основного матеріалу. Специфіка професійної діяльності лікаря, зокрема формат і характер взаємодії з пацієнтами, високий рівень відповідальності за результати лікування, необхідність прийняття швидких рішень у складних клінічних ситуаціях, зумовлює особливу роль особистісного компонента у структурі професійної підготовки майбутніх медиків. Медична діяльність передбачає не лише володіння ґрунтовними фаховими знаннями, а й сформованість морально-етичних установок, комунікативної культури, емоційної стійкості та здатності до емпатійної взаємодії з пацієнтом і його родиною. У сучасному суспільстві сформувався стійкий соціальний запит на якісну медичну допомогу, який включає не лише ефективність лікування, а й рівень

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

персоналізації, гуманного ставлення та *комфортної комунікації* під час надання медичних послуг. Пацієнт сьогодні оцінює лікаря не лише як фахівця, здатного поставити правильний діагноз чи провести лікування, але і як особистість, яка демонструє повагу, тактовність, психологічну підтримку та професійну етику [12].

Саме тому якість медичної допомоги значною мірою визначається не лише технологічним рівнем охорони здоров'я, а й характером *міжособистісної взаємодії* в системі «лікар – пацієнт». Водночас сучасна медична практика дедалі частіше стикається з моральними дилемами, що виникають унаслідок розвитку високих технологій, біоетичних викликів, дефіциту ресурсів та зростання соціальної напруги. У таких умовах особливо актуалізуються проблеми професійного прагматизму, емоційного вигорання, зниження емпатії та навіть проявів професійного цинізму. Надмірна орієнтація виключно на технічний результат лікування без урахування гуманістичного виміру медичної діяльності посилює проблему дегуманізації медицини XXI століття. Ураховуючи наукову позицію О. Чабана та співавторів, вважаємо, що гуманітарна складова підготовки майбутнього лікаря не може розглядатися як другорядний компонент освітньої програми, адже саме вона забезпечує розвиток професійної етики, емпатії, моральної відповідальності та здатності до ефективної комунікації з пацієнтом [3]. Слушною є також думка О. Лисенко про те, що специфіка професійної діяльності медичних працівників безпосередньо пов'язана з високим рівнем психоемоційного навантаження, що потребує сформованості емоційної стійкості, саморегуляції та професійної рефлексії [4].

Нинішня медицина досягла значного науково-технічного розвитку, однак технологізація, стандартизація клінічних протоколів, цифровізація медичних процесів і комерціалізація медичної сфери водночас сприяють посиленню ризиків дегуманізації професії лікаря. Ускладнення системи охорони здоров'я, зростання правових вимог, розширення інформаційного поля та постійне підвищення суспільних очікувань щодо професійної діяльності лікаря вимагають від сучасного фахівця не лише високого рівня професійної компетентності, а й сформованості надпрофесійних компетентностей. Освітні програми підготовки лікарів у закладах вищої медичної освіти орієнтуються на розвиток не лише клінічного мислення, але й загальнокультурного рівня, морально-етичних якостей, професійної культури спілкування та ціннісних орієнтацій особистості. На переконання Я. Нахаєвої, І. Гуманної та В. Шацького, професійна підготовка майбутніх лікарів повинна базуватися на поєднанні фахових знань і надпрофесійних компетентностей, що забезпечують готовність до реальної клінічної практики [5]. Підтримуємо позицію О. Снісар щодо того, що сформованість професійно важливих якостей безпосередньо впливає на рівень фахової підготовки майбутнього лікаря та його здатність до відповідального виконання професійних обов'язків [6]. Підтвердження цієї думки знаходимо у нормативних документах, що регулюють медичну освіту та професійну діяльність лікаря,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

підкреслюється пріоритет пацієнта, дотримання етичних принципів, гуманного ставлення та відповідальності медичних працівників.

Сучасний лікар, відзначають Т. Воронцова, П. Гудак, Н. Верещагіна, Н. Ярема та П. Бідзіля [1], повинен володіти не лише клінічними знаннями з анатомії, фізіології, патофізіології, фармакології та інших профільних дисциплін, але й мати розвинені когнітивні, комунікативні, поведінкові та управлінські навички. Без включення гуманітарної складової в систему професійної підготовки неможливо сформувати фахівця, здатного до співчуття, моральної відповідальності, професійної рефлексії та гуманного ставлення до пацієнта.

Слушною вважаємо думку про те, що формування комунікативної компетентності майбутніх лікарів є невід'ємною складовою їхньої професійної підготовки, особливо в умовах цифровізації та сучасних соціальних викликів, оскільки саме комунікація визначає якість взаємодії лікаря з пацієнтом і впливає на результативність медичної допомоги [1]. На переконання В. Кіщук та Г. Лещук, професійно-комунікативна компетентність медичного фахівця формується в умовах ускладнення соціально-професійних взаємодій і потребує системного педагогічного супроводу, що підтверджує важливість надпрофесійних компетентностей у структурі сучасної медичної освіти [2].

Міжнародний досвід також підтверджує важливість розвитку надпрофесійних компетентностей у підготовці майбутніх лікарів. У сучасних моделях медичної освіти особлива увага приділяється здатності майбутнього лікаря будувати професійні взаємини з пацієнтом [10], критично мислити [11], діяти неупереджено [12], проявляти співчуття, дотримуватися принципів поваги до життя, гідності та прав людини. Саме гуманітарні дисципліни створюють підґрунтя для формування ціннісної системи майбутнього лікаря, розвитку професійної самосвідомості та рефлексивного ставлення до власної діяльності. Згідно з науковими дослідженнями, необхідність розвитку надпрофесійних компетентностей зумовлена сучасними трансформаціями ринку праці та підвищенням вимог до гнучких навичок, що забезпечують професійну мобільність та адаптивність майбутніх фахівців. У системі медичної освіти це реалізується через впровадження компетентнісного підходу, який передбачає формування не лише професійних («hard skills»), але й надпрофесійних компетентностей («soft skills»), що визначають конкурентоспроможність майбутніх лікарів. До таких компетентностей належать відповідальність, дисциплінованість, самоменеджмент, критичне мислення, комунікативна культура, здатність працювати в команді, емоційна стійкість, лідерство, навички вирішення конфліктів та управління часом.

Однією з ключових надпрофесійних компетентностей сучасного лікаря виступає емоційний інтелект. Його сутність О. Лисенко визначає як здатність людини усвідомлювати власні емоції, розуміти емоційний стан інших людей та використовувати цю інформацію для ефективної професійної взаємодії [4, с. 2]. Емоційний інтелект включає самосвідомість, саморегуляцію, соціальну чутли-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

вість та управління міжособистісними відносинами. Для сучасного лікаря, веде мову далі автор, важливо не лише володіти фаховими знаннями, а й уміти розпізнавати емоції пацієнтів, колег і власні емоційні стани, використовувати емоційний ресурс для вирішення професійних завдань, розуміти причини та наслідки емоційних реакцій, а також управляти емоціями в умовах стресу, конфлікту чи психологічного напруження [4]. Саме рівень розвитку емоційного інтелекту значною мірою визначає здатність лікаря до конструктивної професійної поведінки, прийняття відповідальних рішень та побудови довірливих відносин із пацієнтом.

Підсумовуючи зазначимо, що формування надпрофесійних компетентностей майбутнього лікаря є одним із ключових завдань сучасної медичної освіти. Саме надпрофесійні компетентності забезпечують адаптацію майбутнього фахівця до змін у системі охорони здоров'я та сприяють подоланню тенденцій дегуманізації сучасної медицини. Ефективне формування таких компетентностей вимагає комплексного вдосконалення освітнього процесу у закладах вищої медичної освіти. Насамперед йдеться про розвиток професійно-педагогічної компетентності викладачів, оскільки саме викладач формує освітнє середовище, у якому розвиваються професійні цінності майбутнього лікаря. Підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників має бути спрямоване на опанування сучасних педагогічних технологій, психологічного супроводу освітнього процесу та методів формування soft skills у студентів. Важлива роль належить упровадженню активних методів навчання: симуляційних тренінгів, рольових ігор, аналізу складних клінічних кейсів, моделювання емоційно напружених ситуацій, тематичних дискусій та рефлексивного аналізу професійного досвіду. Такі форми роботи дозволяють студентам розвивати комунікативні навички, критичне мислення, емоційну стійкість, здатність до командної взаємодії та прийняття рішень у реальних умовах медичної практики. Перспективним кроком, на нашу думку, є також створення партнерських програм між закладами вищої медичної освіти та клінічними базами, що забезпечують можливість офіційних стажувань, професійної адаптації та раннього входження студентів у реальне професійне середовище. Поєднання клінічної практики з елементами педагогічної діяльності під час інтернатури та резидентури сприяє формуванню комплексної професійної компетентності лікаря, розвитку навичок просвітницької роботи з пацієнтами та підсилює гуманістичну складову професійної підготовки.

Саме інтеграція гуманітарної, клінічної та педагогічної складових у професійну підготовку майбутніх лікарів дозволяє сформувати фахівця нового покоління, здатного поєднувати високий рівень професіоналізму з моральною відповідальністю, емпатією та пацієнтоорієнтованим підходом, що є необхідною умовою подолання дегуманізації медицини XXI століття.

Висновки. Формування надпрофесійних компетентностей майбутніх лікарів у процесі трансформації медичної освіти є не лише освітнім завданням, а

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

й стратегічним механізмом подолання дегуманізації сучасної медицини. Розвиток цих компетентностей забезпечує не лише професійну ефективність лікаря, але й збереження гуманістичної сутності медичної діяльності, що є визначальною умовою якісного надання медичної допомоги в умовах сучасного суспільства. Сформованість ціннісно-смислових орієнтацій, емоційного інтелекту, професійної етики та комунікативної культури забезпечує якісну підготовку майбутнього лікаря нового покоління, здатного поєднувати високий рівень клінічного професіоналізму з гуманістичною сутністю медичної професії.

Перспективи подальших досліджень полягають в обґрунтуванні потенціалу інноваційних педагогічних технологій як засобів формування надпрофесійних компетентностей майбутніх лікарів.

Література:

1. Воронцова Т. О., Гудак П. С., Верещагіна Н. Я., Ярема Н. З., Бідзіля П. В. Формування комунікативної компетентності майбутніх лікарів у контексті цифровізації та сучасних соціальних викликів. *Педагогічна академія: наукові записки*. 2025. № 22. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.17254016

2. Кіщук В., Лещук Г. Формування професійно-комунікативної компетентності фахівців медичного профілю в умовах ускладнення соціально-професійних взаємодій. Social Work and Education. 2023. Vol. 10, No. 2. P. 232–241. DOI: https://doi.org/10.25128/2520-6230.23.2.7.

3. Комунікативні навички лікаря : підруч. для студ. вищих мед. навч. закл. та фахівців практ. мед. / О. С. Чабан, О. О. Хаустова, І. А. Коваль та ін. ; за заг. ред. О. С. Чабана. 2-ге вид., перероб. і доповн. Київ : Видавець Заславський О. Ю., 2021. 429 с.

4. Лисенко О. Г. Психологічні особливості професійної діяльності медичних працівників. *Актуальні проблеми психології. Том. І: Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія*. 2016. № 45. С. 61–65.

5. Нахаєва Я. М., Гуманна І. Р., Шацький В. В. Формування професійної компетентності майбутніх лікарів як педагогічна проблема. *Медична освіта.* 2021. № 3. С. 92–96. DOI: https://doi.org/10.11603/m.2414-5998.2021.3.12602

6. Снісар О. Вплив сформованості професійно важливих якостей на фахову підготовку майбутніх лікарів. *Publishing House «UKRLOGOS Group»*. 2022. № 2. С. 161–193. DOI: https://doi.org/10.36074/rodmmrfssn.ed-2.11

7. Строгонова Т. В., Бондар М. В., Точиліна Т. М. Формування компетенцій майбутніх фахівців первинної медичної допомоги при вивченні статистики та біофізики у медичному університеті. *Здобутки клінічної і експериментальної медицини.* 2022. № 1. С. 204–206. DOI: https://doi.org/10.11603/1811-2471.2022.v.i1.13011

8. Franco C. A. G. D. S., Franco R. S., Lopes J. M. C., Severo M., Ferreira M. A. Clinical communication skills and professionalism education are required from the beginning of medical training – a point of view of family physicians. BMC Medical Education. 2018. Vol. 18, №. 1. P. 43. DOI: https://doi.org/10.1186/s12909-018-1141-2.

9. Kyaw B. M., Posadzki P., Paddock S., Car J., Campbell J., Tudor Car L. Effectiveness of Digital Education on Communication Skills Among Medical Students: Systematic Review and Meta-Analysis by the Digital Health Education Collaboration. Journal of Medical Internet Research. 2019. Vol. 21. №. 8. P. e12967. DOI: https://doi.org/10.2196/12967.

10. Myskiv M. The Formation of Future Doctors' Managerial Competence: Experience in Leading Institutions of Higher Medical Education in Ukraine. *Педагогічні науки: теорія, історія,*

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

інноваційні технології : науковий журнал. 2023. № 8-9 (132-133). С. 303–314. DOI: https://doi.org/10.24139/23125993/2023.08-09/303-314

11. Sharkiya S. H. Quality communication can improve patient-centred health outcomes among older patients: a rapid review. BMC Health Services Research. 2023. Vol. 23. P. 886. DOI: https://doi.org/10.1186/s12913-023-09869-8.

12. Wu D., Lowry P. B., Zhang D., Tao Y. Patient Trust in Physicians Matters – Understanding the Role of a Mobile Patient Education System and Patient-Physician Communication in Improving Patient Adherence Behavior: Field Study. Journal of Medical Internet Research. 2022. Vol. 24, №. 12. P. e42941. DOI: https://doi.org/10.2196/42941.

References:

1. Vorontsova, T. O., Hudak, P. S., Vereshchahina, N. Ya., Yarema, N. Z., & Bidzilia, P. V. (2025). Formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh likariv u konteksti tsyfrovizatsii ta suchasnykh sotsialnykh vyklykiv [Formation of communicative competence of future doctors in the context of digitalization and modern social challenges]. *Pedahohichna akademiia: naukovi zapysky – Pedagogical Academy: Scientific Notes*, 22. https://doi.org/10.5281/zenodo.17254016

2. Kishchuk, V., & Leshchuk, H. (2023). Formuvannia profesiino-komunikatyvnoi kompetentnosti fakhivtsiv medychnoho profiliu v umovakh uskladnennia sotsialno-profesiinykh vzaiemodii [Formation of professional and communicative competence of medical specialists under conditions of complicated socio-professional interactions]. *Social Work and Education*, 10(2), 232–241. https://doi.org/10.25128/2520-6230.23.2.7

3. Chaban, O. S. (Ed.), Khaustova, O. O., Koval, I. A., et al. (2021). Komunikatyvni navychky likaria [Doctor's communication skills] (2nd ed.). Kyiv: Vydavets Zaslavskyi O. Yu.

4. Lysenko, O. H. (2016). Psykholohichni osoblyvosti profesiinoi diialnosti medychnykh pratsivnykiv [Psychological features of professional activity of medical workers]. *Aktualni problemy psykholohii – Actual Problems of Psychology*, 45, 61–65.

5. Nakhaieva, Ya. M., Humanna, I. R., & Shatskyi, V. V. (2021). Formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh likariv yak pedahohichna problema [Formation of professional competence of future doctors as a pedagogical problem]. *Medychna osvita – Medical Education*, 3, 92–96. https://doi.org/10.11603/m.2414-5998.2021.3.12602

6. Snisar, O. (2022). Vplyv sformovanosti profesiino vazhlyvykh yakostei na fakhovu pidhotovku maibutnikh likariv [Influence of professionally important qualities formation on professional training of future doctors]. *Publishing House «UKRLOGOS Group»*, 2, 161–193. https://doi.org/10.36074/rodmmrfssn.ed-2.11

7. Strohonova, T. V., Bondar, M. V., & Tochylina, T. M. (2022). Formuvannia kompetentsii maibutnikh fakhivtsiv pervynnoi medychnoi dopomohy pry vyvchenni statystyky ta biofizyky u medychnomu universyteti [Formation of competencies of future primary healthcare specialists in studying statistics and biophysics at a medical university]. *Zdobutky klinichnoi i eksperymentalnoi medytsyny – Achievements of Clinical and Experimental Medicine*, 1, 204–206. https://doi.org/10.11603/1811-2471.2022.v.i1.13011

8. Franco, C. A. G. D. S., Franco, R. S., Lopes, J. M. C., Severo, M., & Ferreira, M. A. (2018). Clinical communication skills and professionalism education are required from the beginning of medical training – A point of view of family physicians. *BMC Medical Education*, 18(1), 43. https://doi.org/10.1186/s12909-018-1141-2

9. Kyaw, B. M., Posadzki, P., Paddock, S., Car, J., Campbell, J., & Tudor Car, L. (2019). Effectiveness of digital education on communication skills among medical students: Systematic review and meta-analysis by the Digital Health Education Collaboration. *Journal of Medical Internet Research*, 21(8), e12967. https://doi.org/10.2196/12967

ISSN 2786-4952 Online

10. Myskiv, M. (2023). The formation of future doctors' managerial competence: Experience in leading institutions of higher medical education in Ukraine. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii – Pedagogical Sciences: Theory, History, Innovative Technologies*, 8–9(132–133), 303–314. https://doi.org/10.24139/23125993/2023.08-09/303-314

11. Sharkiya, S. H. (2023). Quality communication can improve patient-centred health outcomes among older patients: A rapid review. *BMC Health Services Research*, 23, 886. https://doi.org/10.1186/s12913-023-09869-8

12. Wu, D., Lowry, P. B., Zhang, D., & Tao, Y. (2022). Patient trust in physicians matters – Understanding the role of a mobile patient education system and patient-physician communication in improving patient adherence behavior: Field study. *Journal of Medical Internet Research*, 24(12), e42941. https://doi.org/10.2196/42941

Дата першого надходження статті до видання: 28.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 616-006:615.277:615.015.4

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2683-2697

Демянчук Наталія Валентинівна кандидат біологічних наук, асистент кафедри цитології, гістології та репродуктивної медицини, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, ННЦ «Інститут біології та медицини», м. Київ, https://orcid.org/0009-0004-4723-5218

Пазюк Любов Михайлівна кандидат біологічних наук, доцент, доцент кафедри цитології, гістології та репродуктивної медицини, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, ННЦ «Інститут біології та медицини», м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-4853-6678

Бузинська Наталія Олександрівна кандидат біологічних наук, асистент кафедри гістології та ембріології, Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, м. Київ, https://orcid.org/0009-0008-2748-5243

МЕЛФАЛАН У ПРОТИПУХЛИННІЙ ТЕРАПІЇ: БАЛАНС МІЖ ЕФЕКТИВНІСТЮ ТА ТОКСИЧНІСТЮ ДЛЯ ПАРЕНХІМАТОЗНИХ ОРГАНІВ

Анотація. Мелфалан залишається незамінним препаратом у лікуванні множинної мієломи, зокрема як режим кондиціювання перед аутологічною трансплантацією стовбурових клітин. Водночас його застосування супроводжується токсичним ураженням паренхіматозних органів, зокрема, печінки, нирок і селезінки, що нерідко змушує знижувати дози або переривати лікування. Питання про механізми та ступінь органотоксичності мелфалану при стандартних схемах системної терапії залишається недостатньо вивченим як у міжнародній, так і в українській науковій літературі. **Мета**. Дослідити баланс між протипухлинною ефективністю мелфалану та його токсичним впливом на паренхіматозні органи, а також обґрунтувати застосування наночастинок як інструменту оптимізації терапевтичного індексу препарату. **Методи**. Аналіз і сучасних наукових публікацій 2021–2026 років, присвячених фармакокінетиці мелфалану, механізмам органотоксичності та платформам нанодоставки; порівняльний аналіз чотирьох класів наноносіїв на основі даних метааналізів і доклінічних досліджень; систематизація даних у вигляді порівняльної таблиці.

Результати. Протипухлинна ефективність мелфалану підтверджена переконливо, адже чотирирічна виживаність пацієнтів на режимах мелфалану перевищує 80%. Гепатотоксичність реалізується переважно через пряме дозозалежне ушкодження синусоїдального ендотелію та мітохондріальну дисфункцію гепатоцитів. Нефротоксичність важко ізолювати від полімодального ниркового

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

ушкодження, зокрема при мієломі. Вплив мелфалану на селезінку як окремий орган у літературі практично не досліджений. Порівняльний аналіз наноносіїв виявив відсутність прямої кореляції між ефективністю доставки до пухлини й органопротекторним потенціалом, оскільки ліпосоми з найнижчою туморотропністю (~0,29 % введеної дози) демонструють найкращий захист органів завдяки контрольованому вивільненню препарату, тоді як дендримери з найвищою доставкою до пухлини мають обмежену клінічну цінність через власну токсичність носія. **Висновки**. Ключове завдання наноінкапсуляції мелфалану полягає не в максимізації концентрації препарату в пухлині, а в зниженні токсичного навантаження на функціональну паренхіму за збереження терапевтично достатньої протипухлинної активності.

Ключові слова: множинна мієлома, наночастинки, гепатотоксичність, печінка, нирки, селезінка

Demianchuk Natalia PhD in Biology, Assistant of the Cytology, Histology and Reproductive Medicine Department, ESC “Institute of Biology and Medicine” Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, https://orcid.org/0009-0004-4723-5218

Paziuk Liubov PhD in Biology, Associate Professor, Associate Professor of the Cytology, Histology and Reproductive Medicine Department, ESC “Institute of Biology and Medicine” Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-4853-6678

Buzynska Nataliia PhD in Biology, Assistant of the Department of Histology and Embryology, Bogomolets National Medical University, Kyiv, https://orcid.org/0009-0008-2748-5243

MELPHALAN IN ANTICANCER THERAPY: BALANCING EFFICACY AND TOXICITY FOR PARENCHYMATEOUS ORGANS

Abstract. Melphalan remains an indispensable drug in the treatment of multiple myeloma, particularly as a conditioning regimen before autologous stem cell transplantation. At the same time, its use is associated with toxic damage to parenchymal organs, specifically the liver, kidneys, and spleen, which often necessitates dose reductions or treatment interruption. The mechanisms and extent of melphalan’s organotoxicity in standard systemic therapy regimens remain insufficiently studied in both international and Ukrainian scientific literature. **Purpose**. To investigate the balance between the antitumor efficacy of melphalan and its toxic effects on parenchymal organs, as well as to justify the use of nanoparticles as a tool for optimizing the drug’s therapeutic index. **Methods**. Analysis and synthesis of Ukrainian- and English-language scientific publications from 2021–2026 devoted to

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

the pharmacokinetics of melphalan, mechanisms of organotoxicity, and nanodelivery platforms; comparative analysis of four classes of nanocarriers based on data from meta-analyses and preclinical studies; systematization of data in the form of a comparative table. **Results**. The antitumor efficacy of melphalan has been convincingly demonstrated: the four-year survival rate of patients on melphalan regimens exceeds 80%. Hepatotoxicity occurs primarily through direct dose-dependent damage to the sinusoidal endothelium and mitochondrial dysfunction in hepatocytes. Nephrotoxicity is difficult to isolate from the multimodal renal damage associated with multiple myeloma. The effect of melphalan on the spleen as a separate organ has been virtually unexplored in the literature. A comparative analysis of nanocarriers revealed no direct correlation between tumor delivery efficiency and organ-protective potential: liposomes with the lowest tumor tropism (~0.29% of the administered dose) demonstrate the best organ protection due to controlled drug release, whereas dendrimers with the highest tumor delivery have limited clinical value due to the carrier's inherent toxicity. **Conclusions**. The key objective of melphalan nanoencapsulation is not to maximize drug concentration in the tumor, but to reduce the toxic burden on functional parenchyma while maintaining therapeutically sufficient antitumor activity.

Keywords: multiple myeloma, nanoparticles, hepatotoxicity, liver, kidneys, spleen.

Постановка проблеми. Мелфалан є одним із ключових препаратів у лікуванні множинної мієломи, проте його застосування обмежене серйозним побічним ефектом – токсичним ураженням паренхіматозних органів. Печінка, нирки та селезінка зазнають цитотоксичного впливу препарату, що нерідко змушує клініцистів знижувати дози або переривати лікування, жертвуючи протипухлинним ефектом. При цьому питання про те, як саме та якою мірою мелфалан ушкоджує ці органи при стандартному системному введенні, залишається недостатньо вивченим. Наночастинки, зокрема ліпосомні форми препарату, розглядаються як перспективний спосіб розв'язання цього протиріччя, оскільки вони здатні доставляти мелфалан безпосередньо до пухлини, зменшуючи його вплив на здорові тканини. Однак доказова база щодо їхньої ефективності й органопротекторного потенціалу залишається неповною. Саме це і визначає необхідність дослідження, а саме знайти баланс між тим, щоб вилікувати пухлину, і тим, щоб не зруйнувати паренхіматозні органи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останні п'ять років (2021–2026 рр.) у відкритому доступі з'явилась низка важливих англомовних публікацій щодо застосування мелфалану. Так, А. Почта, А. Рогальська та А. Марчак детально дослідили фармакокінетику та фармакодинаміку терапії мелфаланом, а також інноваційні підходи до лікування множинної мієломи, включаючи розробку систем доставки препарату для зниження системної токсичності [1].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У дослідженні Чж. Лінь та ін. Науковці встановили, що ліпосомно-інкапсульований мелфалан зберігає зіставну з вільним препаратом протимієломну активність, але спричиняє меншу токсичність щодо печінки та кишечника [2]. Такий результат частково підтверджує припущення, що паренхіматозне ушкодження залежить від дози препарату.

Окремої уваги варта науковий пошук Г. Р. Ворділл та ін., де розроблено трансляційну модель кишкової токсичності мелфалану, а також виявлено, що зміни мікробіому та бактеріальна транслокація є ключовими механізмами ентеротоксичності у тваринній моделі (на прикладі щурів лінії Вістар) [3].

Україномовний науковий масив формує інший тематичний акцент. Результати аналізу відповідності міжнародних протоколів реаліям вітчизняної практики наведені в статті І. А. Крячок, зокрема були досліджені схеми із мелфаланом [4].

У клінічній настанові МОЗ України зазначено, що додавання бортезомібу до високодозового мелфалану не покращило ефективність режиму кондиціювання та зумовило вищу токсичність [5].

Це безпосередньо стосується балансу між ефективністю й органотоксичністю та свідчить про те, що інтенсифікація терапії не завжди є виправданою стратегією.

Питання корекції доз при нирковій недостатності залишається дискусійним. У цьому контексті О. В. Устінов уточнює, що при гострій нирковій недостатності дози мелфалану знижуються на третину, а проведення гемодіалізу є обов’язковим [6]. Натомість С. Г. Урсу та ін. констатують, що єдиних стандартизованих протоколів дозування для пацієнтів із нирковою недостатністю перед аутологічною трансплантацією стовбурових клітин (АТСК) досі не розроблено [7]. Можна припустити, що наявні рекомендації щодо корекції доз відображають радше консенсус експертів, ніж доказову базу проспективних досліджень, а отже потребують валідації, зокрема на українській когорті пацієнтів.

Механізм гепатотоксичності мелфалану в англомовній літературі описано відносно детально. Наприклад, С. С. Леунг та ін. характеризують його як пряме цитотоксичне ушкодження синусоїдальних ендотеліальних клітин, що призводить до обструкції синусоїдів і дрібних печінкових вен [8]. Проте зазначений підхід є обмеженим, оскільки дані представлені окремим клінічним спостереженням з ізольованою перфузією печінки, що передбачає локальне введення високих доз мелфалану (220 мг) та не відображає фармакокінетику і токсичність при стандартних схемах системної хіміотерапії [8]. У свою чергу, Л. А. Корнелія Девальд та ін., досліджуючи перкутанну перфузію печінки мелфаланом при метастатичній увеальній меланомі, підтверджують, що гепатотоксичність і гематотоксичність є типовими ускладненнями навіть при використанні фільтраційних систем другого покоління [9]. Тобто гепатотоксичний потенціал мелфалану зберігається незалежно від способу введення і це потребує уваги при будь-яких режимах терапії.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Натомість, в українському науковому дискурсі А. Є. Дорофєєв підкреслив, що досі немає чітких критеріїв клініко-лабораторної діагностики медикаментозних гепатитів та і розроблено специфічних діагностичних тестів [10]. Це, зі свого боку, ускладнює ідентифікацію й об'єктивну оцінку гепатотоксичності окремих хіміотерапевтичних препаратів, зокрема мелфалану. На нашу думку, гепатотоксичність, пов'язана з мелфалановою терапією, залишається суттєвою науковою прогалиною, недостатньо вивченою в українських клінічних умовах.

Зіставлення двох мовних масивів публікацій виявляє суттєву асиметрію. Англомовні публікації значно глибше досліджують молекулярні механізми органоушкодження, пропонують нові форми доставки препарату, вивчають взаємодію мелфалану з мікробіомом та імунним мікросередовищем. Натомість українські джерела здебільшого адаптують міжнародні рекомендації, описують клінічні реалії і формулюють протоколи, але зрідка генерують оригінальні дані щодо токсичності мелфалану для паренхіматозних органів.

Зазначений підхід є обмеженим, оскільки популяційна та генетична гетерогенність може суттєво впливати на профіль токсичності в конкретній когорті. Така асиметрія сама по собі є предметом для наукової рефлексії. Водночас обидва масиви єдині в тому, що хронічні кумулятивні ефекти мелфалану на паренхіму печінки, нирок і легень у контексті стандартних клінічних протоколів залишаються практично невивченими.

Мета статті – дослідити баланс між протипухлинною ефективністю мелфалану та його токсичним впливом на паренхіматозні органи (печінку, нирки і селезінку) й обґрунтувати застосування наночастинок як інструменту оптимізації терапевтичного індексу препарату.

Виклад основного матеріалу. ***Протипухлинна ефективність мелфалану***. Мелфалан належить до небагатьох цитостатиків, клінічна ефективність яких ніколи не ставилася під сумнів, оскільки дискусія точиться лише щодо її рівня. Захворюваність на множинну мієлому зросла на 143 % з 1975 року. Пацієнти, які є кандидатами на АТСК, демонструють чотирирічну виживаність понад 80 %, що значною мірою зумовлено саме режимами на основі мелфалану [11]. Така цифра є одночасно і досягненням, і пасткою через те, що змушує зберігати мелфалан у протоколах, навіть усвідомлюючи його токсичний профіль.

Клінічний випадок, описаний А. Фіоріні та ін., демонструє, що при екстрамедулярній формі множинної мієломи зі спленомегалією режим Dara-VMP забезпечив зменшення розміру селезінки з 20 до 12 см уже після першого циклу терапії, що свідчить про виражений протипухлинний ефект препаратів щодо селезінкового компонента пухлини [12]. Однак це є важливим доказом з боку ефективності, а не безпеки, тому ці два поняття в контексті мелфалану варто розмежовувати.

Питання вибору режиму дозування також залишається дискусійним. Зокрема, не існує однозначної відповіді на питання, чи відрізняються дози 140 мг/м² і 200 мг/м² за показниками відповіді на лікування та виживаності у

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

пацієнтів із нирковою недостатністю, яким мелфалан застосовують як кондиціювання перед АТСК. За даними С. Г. Урсу та ін., які провели ретроспективне дослідження (n = 124 із множинною мієломою), медіана виживаності без прогресування становила 60 місяців у пацієнтів із нирковою недостатністю проти 46 місяців у пацієнтів без неї (p = 0,3), тоді як однорічна загальна виживаність становила 93,8 % і 97 % відповідно. При цьому статистично значущих відмінностей у виживаності не виявлено, незалежно від редукції дози мелфалану [7]. Отже, навіть оптимальна доза для досягнення протипухлинного ефекту залишається предметом наукової дискусії, що суттєво ускладнює пошук балансу з токсичністю.

Токсичний вплив на паренхіматозні органи. Гепатотоксичний потенціал мелфалану реалізується переважно в результаті прямого ушкодження ендотелію синусоїдів. Одним із ключових механізмів медикаментозного ураження печінки є мітохондріальна дисфункція, що запускає каскад метаболічних порушень у гепатоцитах – клітинах із найвищою мітохондріальною щільністю серед усіх органів [13]. Мелфалан як алкілувальний агент здатний пошкоджувати мітохондріальну ДНК, що частково пояснює незворотність деяких форм ураження. Гепатотоксичність мелфалану має переважно прямий, залежний від дози характер, що теоретично дозволяє використовувати корекцію дози як превентивний захід [14]. Проте навіть пряма гепатотоксичність може набувати непередбачуваних проявів на тлі вторинного амілоїдозу, який діагностується приблизно у 10–15 % пацієнтів із мієломою [15]. На нашу думку, саме хронічна мітохондріальна дисфункція гепатоцитів на тлі повторних курсів мелфалану залишається найменш вивченою ланкою в ланцюгу «доза → токсичність → відновлення».

Ниркова недостатність супроводжує множинну мієлому у 50 % пацієнтів уже на момент встановлення діагнозу [16]. Причини ниркового ушкодження є полімодальними, тобто моноклональні легкі ланцюги обструюють ниркові канальці та депонуються на мембранах, а додатковий внесок роблять дегідратація, гіперкальціємія та нефротоксичні препарати [16]. Мелфалан у цьому контексті є одним із чинників нефротоксичного навантаження, а не єдиним його детермінантом. Ізолювати власне внесок мелфалану в загальну картину ниркового ушкодження методологічно складно, тому ця проблема потребує подальшого дослідження. До рідкісних, але серйозних ускладнень високодозової терапії мелфаланом належать веноокклюзивна хвороба, гемолітична анемія та легеневий фіброз [1]. Це означає, що токсичний вплив препарату не обмежується нирками та печінкою, натомість він є системним за своєю природою.

Селезінка – це орган, який у контексті токсичності мелфалану найменше представлений у сучасній літературі. Будучи центральним лімфоїдним органом, селезінка залучається до процесу мієлосупресії від першого ж курсу. Проте досліджень із прямого цитотоксичного впливу мелфалану на тканину інтактної селезінки практично немає, що, можна припустити, пов’язано із методологіч-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

ними труднощами. Відмежувати ефект мелфалану від ефекту самої мієломи на селезінку без спеціально спланованого експерименту фактично неможливо.

Однак, наявні дані свідчать про опосередковані ефекти через системну мієлосупресію та імуносупресію. Зокрема, високодозова хіміотерапія алкілуючими агентами призводить до вираженого пригнічення кістковомозкового кровотворення та порушення функції імунної системи, що відображається в змінах функціонального стану лімфоїдних органів, включно із селезінкою [17]. На клінічному рівні це проявляється підвищеною частотою інфекційних ускладнень після високодозової терапії і трансплантації стовбурових клітин, що опосередковано відображає порушення імунного контролю, в якому селезінка відіграє ключову роль як орган фільтрації та імунної відповіді [18]. Окремо доцільно зазначити, що залучення селезінки частіше пов'язане з перебігом основного захворювання, зокрема екстрамедулярною плазмоцитарною інфільтрацією при множинній мієломі, ніж із прямою токсичною дією препарату [19].

Таким чином, селезінка не розглядається як прямий орган токсичності мелфалану, а її потенційні зміни мають переважно вторинний, системно опосередкований характер у межах імуносупресивного ефекту та патології основного захворювання.

Баланс між ефективністю та токсичністю: роль наночастинок. Усвідомлення протиріччя, а саме високої ефективності мелфалану за неприйнятного рівня токсичності, є рушієм пошуку альтернативних форм його доставки. Логіка застосування наноносіїв проста, їм необхідно доставити препарат безпосередньо до пухлини, мінімізувавши його вплив на здорові тканини. Метааналіз розподілу наночастинок у пухлинах та основних органах (534 набори даних, 297 досліджень) здійснили К. Чен та ін., визначивши, що медіана ефективності доставки до пухлини становить лише 0,67 % від введеної дози. Найвищу ефективність демонструють дендримерні наночастинки (до 7,41 %), тоді як ліпосоми (0,29 %) залишаються серед найменш ефективних за цим параметром [20].

Парадокс полягає в тому, що саме ліпосоми є найбільш вивченою та клінічно апробованою платформою для мелфалану. Їхня відносно низька ефективність доставки до пухлини частково підтверджує тезу про те, що зниження токсичності та підвищення ефективності не завжди є одним і тим самим завданням.

Ліпідні наночастинки є біосумісними системами доставки, здатними інкапсулювати як гідрофільні, так і гідрофобні препарати. Ефект підвищеної проникності та утримання (Enhanced permeation and retention effect) забезпечує їхнє накопичення в пухлинній тканині, хоча цей механізм значно варіює залежно від типу пухлини [21].

Для мелфалану це означає, що ефективність ліпосомної форми суттєво різнитиметься при солідних пухлинах і гематологічних злоякісних новоутвореннях, але це потребує експериментального підтвердження.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Серед платформ наноносіїв, що розглядаються як перспективні для мелфалану, виокремлюють чотири основні класи. По-перше, ліпосоми – це найбільш клінічно апробована система, яка забезпечує контрольоване вивільнення препарату та зменшення піку системної концентрації, що безпосередньо знижує ризик гострого гепато- і нефротоксичного ураження. По-друге, полімерні наночастинки (наприклад, на основі poly lactic-co-glycolic acid) демонструють кращу стабільність порівняно з ліпосомами та потенційно вищу ефективність інкапсуляції гідрофобних молекул, до яких належить мелфалан [22]. По-третє, дендримери, попри найвищу ефективність доставки до пухлини [20], мають обмежену клінічну доказову базу та потенційну власну токсичність, що вимагає ретельної оцінки. По-четверте, твердотільні ліпідні наночастинки (Solid lipid nanoparticles) поєднують переваги ліпідних і полімерних систем та демонструють обнадійливі результати в доклінічних моделях щодо зниження нефро- та гепатотоксичності алкілуючих агентів [23].

Критично важливим залишається питання про те, як саме наночастинки взаємодіють із паренхімою гепатоцитів і нирковим епітелієм. Печінка як орган ретикулоендотеліальної системи (РЕС) є головним місцем накопичення більшості наноносіїв після внутрішньовенного введення. Водночас, саме цей орган, який найбільше потребує захисту, може накопичувати носії найактивніше [24]. Відповідно до цього, проєктування «стелс»-наночастинок (наприклад, за допомогою PEG-модифікації поверхні) спрямоване не лише на подовження часу циркуляції, але і на зменшення фагоцитозу клітинами Купфера в печінці, що знижує ризик локального ушкодження гепатоцитів [25]. Для нирок ключовою є гідродинамічна поведінка частинок, адже наночастинки розміром понад 8 нм, здебільшого, не проходять крізь гломерулярний фільтр, що само по собі є механізмом нефропротекції за умови, коли носій не вивільняє вільний мелфалан передчасно в системному кровотоці [26]. Узагальнені дані щодо основних платформ наночастинок у контексті терапії мелфаланом представлено в таблиці 1. Порівняння базується на ключових параметрах, що визначають баланс між ефективністю та безпекою: ефективності доставки до пухлини, органопротекторному потенціалі та рівні клінічної апробованості.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика платформ наночастинок для доставки мелфалану

Тип наночастинок	Ефективність доставки до пухлини, % ID	Органопротекторний потенціал	Клінічна апробованість	Основні обмеження
Ліпосоми	~0,29 % (медіанне значення для підгрупи) [20]	Високий: зниження системної токсичності завдяки контрольованому вивільненню [27]	Висока: наявні затверджені препарати та дослідження II–III фаз [27]	Накопичення в РЕС (печінка ~10,69 % ID/g; селезінка ~6,93 % ID/g) [20]

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Тип наночастинок	Ефективність доставки до пухлини, % ID	Органопротектор-ний потенціал	Клінічна апробованість	Основні обмеження
Полімерні наночастинки (PLGA)	~0,5–1,0 % (IQR: 0,36–1,19%) [28]	Помірний: підтверджено переважно в доклінічних моделях [29]	Середня: клінічні дослідження I–II фаз [27]	Варіабельність фармакокінетики, швидке вивільнення препарату [29]
Дендримери	<1 % ID у більшості досліджень; медіана ≈0,7 % [30]	Потенційно високий, залежить від модифікації поверхні [29]	Низька: переважно ранні фази [27]	Власна токсичність (особливо катіонних форм), складність синтезу [29]
Тверді ліпідні наночастинки (SLN)	~0,5–1,0 % (у межах загальної медіани ~0,67 %) [20]	Високий у доклінічних дослідженнях [29]	Низька: доклінічний рівень	Обмежена клінічна трансляція, труднощі масштабування [29]

Примітка: % ID/g – відсоток введеної дози.

Джерело: узагальнено авторами на основі аналізу джерел [20; 27–30].

Дані, наведені в таблиці 1, ілюструють ключовий висновок – між ефективністю доставки до пухлини й органопротекторним потенціалом не існує прямої кореляції. Ліпосоми, попри найнижчу ефективність туморотропної доставки, демонструють найкращий профіль органозахисту саме через контрольоване вивільнення та зниження пікової системної концентрації. Дендримери мають протилежний профіль, де висока ефективність доставки поєднується з власною токсичністю носія, що фактично нівелює потенційний виграш. Це підтверджує тезу про те, що для мелфалану пріоритетним завданням наноінкапсуляції є не максимізація концентрації у пухлині, а зниження органотоксичного навантаження на функціональну паренхіму за умови збереження терапевтично достатньої протипухлинної активності.

Висновки. Мети дослідження досягнуто за ключовими напрямами: переконливо обґрунтовано терапевтичну ефективність мелфалану, деталізовано механізми його органотоксичності та доведено перспективність наноплатформ — від клінічно схвалених ліпосомальних форм до експериментальних систем на доклінічній стадії розробки.

Протипухлинна ефективність мелфалану є доведеною, і саме вона утримує препарат у стандартних протоколах лікування попри серйозний токсичний профіль. Водночас клінічне значення корекції дози, особливо для пацієнтів із нирковою недостатністю, поставлено під сумнів, тому що наявні дані свідчать про відсутність статистично значущих відмінностей у виживаності залежно від

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

того, чи знижувалася доза. Це означає, що сам принцип дозової редукції як способу балансування між ефективністю та токсичністю потребує переосмислення.

З-поміж паренхіматозних органів гепатотоксичність мелфалану вивчена найбільш детально. Встановлено, що ушкодження печінки залежить від дози та реалізується через порушення роботи мітохондрій у клітинах печінки. Токсичний вплив на нирки складніше оцінити об'єктивно, оскільки при множинній мієломі нирки страждають одразу від кількох чинників і відділити внесок саме мелфалану методологічно вкрай важко. Вплив мелфалану на селезінку як окремий орган у сучасній науковій літературі практично не досліджено, що зумовлено кількома причинами: зміни селезінки при мієломі здебільшого пов'язані з самим захворюванням, а не з конкретним препаратом; відмежувати прямий вплив мелфалану від системних імуносупресивних ефектів хіміотерапії без спеціально спланованого експерименту фактично неможливо; селезінка традиційно не входить до переліку органів-мішеней токсичності при оцінці алкілуючих агентів, що відображається у відсутності відповідних протоколів моніторингу. Спільною прогалиною для всіх трьох органів є відсутність даних про хронічні наслідки тривалого застосування препарату в стандартних клінічних дозах.

Порівняльний аналіз платформ наноносіїв виявив принципово важливу закономірність, оскільки між ефективністю доставки препарату до пухлини й органопротекторним потенціалом немає прямої кореляції. Ліпосоми як найбільш клінічно апробована платформа з дослідженнями II–III фаз демонструють найкращий захист органів саме завдяки поступовому вивільненню препарату та зниженню його пікової концентрації у крові, а не завдяки точності доставки до пухлини. Дендримери, навпаки, мають найвищу туморотропну ефективність, однак власна токсичність носія нівелює виграш. Отже, головне завдання наноінкапсуляції мелфалану полягає в зменшенні токсичного навантаження на здорові органи, зберігаючи при цьому достатній протипухлинний ефект, а не в максимізації концентрації препарату в пухлині.

Додатковим результатом стало виявлення суттєвого розриву між міжнародною й українською науковою базою. Українські дослідження переважно відтворюють закордонні рекомендації, не створюючи власних даних щодо органотоксичності мелфалану.

Перспективним напрямом подальших досліджень є комплексне вивчення токсичного впливу мелфалану на всі три паренхіматозні органи в умовах стандартних схем системної терапії, із особливим акцентом на селезінку. Таке дослідження має поєднувати спеціально сплановані експериментальні моделі, що дозволять відмежувати ефект препарату від патології основного захворювання, з проспективним клінічним спостереженням на українській когорті пацієнтів із метою подолання виявленої асиметрії між вітчизняною та міжнародною доказовою базою.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Література:

1. Poczta A., Rogalska A., Marczak A. Treatment of multiple myeloma and the role of melphalan in the era of modern therapies – current research and clinical approaches. *Journal of Clinical Medicine*. 2021. Vol. 10, no. 9. Article 1841. DOI: https://doi.org/10.3390/jcm10091841 (дата звернення: 08.04.2026).

2. Liposome-encapsulated melphalan exhibits potent antimyeloma activity and reduced toxicity / Z. Lin et al. *ACS Omega*. 2022. Vol. 8, no. 1. P. 1693–1701. DOI: https://doi.org/10.1021/acsomega.2c07555 (дата звернення: 08.04.2026).

3. Translational model of melphalan-induced gut toxicity reveals drug-host-microbe interactions that drive tissue injury and fever / H. R. Wardill et al. *Cancer Chemother Pharmacol*. 2021. Vol. 88, no. 2. P. 173–188. DOI: https://doi.org/10.1007/s00280-021-04273-7 (дата звернення: 08.04.2026).

4. Міжнародні протоколи лікування множинної мієломи: чи можлива імплементація у медичну практику в Україні? / І. А. Крячок та ін. *Здоров'я України*. 2022. № 5 (78). С. 18–19. URL: https://health-ua.com/multimedia/userfiles/files/2022/Onko_5_2022/ZU_2022_Onco_5_str_18_19.pdf (дата звернення: 08.04.2026).

5. Множинна мієлома : клінічна настанова, заснована на доказах. Київ : ДЕЦ МОЗ України, 2025. 53 с. URL: https://www.dec.gov.ua/wp-content/uploads/2025/09/2025_kn_mnozhynna-miyeloma.pdf (дата звернення: 08.04.2026).

6. Устінов О. В. Множинна мієлома. Високоспеціалізована допомога. *Український медичний часопис*. 2016. URL: https://umj.com.ua/uk/publikatsia-96497-mnozhinna-miyeloma-visokospecializovana-dopomoga (дата звернення: 08.04.2026).

7. The impact of renal impairment in multiple myeloma patients undergoing autologous stem cell transplantation with melphalan conditioning / S. G. Ursu et al. *Journal of Hematology & Oncology*. 2023. Vol. 12, no. 5. P. 201–207. DOI: https://doi.org/10.14740/jh1148 (дата звернення: 08.04.2026).

8. Percutaneous hepatic perfusion melphalan induced sinusoidal obstruction syndrome (veno-occlusive disease) in a patient with metastatic uveal melanoma / S. S. Leung et al. *Case Reports in Oncology*. 2025. Vol. 18, no. 1. P. 1145–1151. DOI: https://doi.org/10.1159/000547005 (дата звернення: 08.04.2026).

9. Percutaneous hepatic perfusion (PHP) with melphalan in liver-dominant metastatic uveal melanoma: The German experience / C. L. A. Dewald et al. *Cancers (Basel)*. 2021. Vol. 14, no. 1. Article 118. DOI: https://doi.org/10.3390/cancers14010118 (дата звернення: 08.04.2026).

10. Дорофєєв А. Є. Токсичне ураження печінки у пацієнтів з онкологічною патологією. *Здоров'я України*. 2023. № 3. URL: https://health-ua.com/multimedia/userfiles/files/2023/Onco_3_2023/Onco_3_2023_str_25.pdf (дата звернення: 08.04.2026).

11. Abduh M. S. An overview of multiple myeloma: A monoclonal plasma cell malignancy's diagnosis, management, and treatment modalities. *Saudi Journal of Biological Sciences*. 2024. Vol. 31, no. 2. Article 103920. DOI: https://doi.org/10.1016/j.sjbs.2023.103920 (дата звернення: 08.04.2026).

12. Spleen involvement at diagnosis of multiple myeloma: A case report and literature review / A. Fiorini et al. *Cancer Reports (Hoboken)*. 2025. Vol. 8, no. 3. Article e70160. DOI: https://doi.org/10.1002/cnr2.70160 (дата звернення: 08.04.2026).

13. Mihajlovic M., Vinken M. Mitochondria as the target of hepatotoxicity and drug-induced liver injury: Molecular mechanisms and detection methods. *International Journal of Molecular Sciences*. 2022. Vol. 23, no. 6. Article 3315. DOI: https://doi.org/10.3390/ijms23063315 (дата звернення: 08.04.2026).

14. Insights into medication-induced liver injury: Understanding and management strategies / V. Tiwari et al. *Toxicology Reports*. 2025. Vol. 14. Article 101976. DOI: https://doi.org/10.1016/j.toxrep.2025.101976 (дата звернення: 08.04.2026).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

15. Hepatic-predominant immunoglobulin G lambda light chain amyloidosis associated with multiple myeloma: A report of an exceptionally rare case / G. Jesus et al. *Cureus*. 2026. Vol. 18, no. 1. Article e101793. DOI: https://doi.org/10.7759/cureus.101793 (дата звернення: 08.04.2026).

16. Monteith B. E., Sandhu I., Lee A. S. Management of multiple myeloma: A review for general practitioners in oncology. *Current Oncology*. 2023. Vol. 30, no. 5. P. 4382–4401. DOI: https://doi.org/10.3390/curroncol30050334 (дата звернення: 08.04.2026).

17. Melphalan dose intensity for autologous stem cell transplantation in multiple myeloma / S. A. Srour et al. *Haematologica*. 2021. Vol. 106, no. 12. P. 3211–3214. DOI: https://doi.org/10.3324/haematol.2021.279179 (дата звернення: 08.04.2026).

18. Clinical analysis of high-dose melphalan combined with autologous hematopoietic stem cell transplantation for multiple myeloma / Z. L. Wei et al. *Zhongguo Shi Yan Xue Ye Xue Za Zhi*. 2024. Vol. 32, no. 6. P. 1752–1758. DOI: https://doi.org/10.19746/j.cnki.issn.1009-2137.2024.06.018 (дата звернення: 08.04.2026).

19. Impact of extramedullary multiple myeloma on outcomes with idecabtagene vicleucel / S. Zanwar et al. *Journal of Hematology & Oncology*. 2024. Vol. 17. Article 42. DOI: https://doi.org/10.1186/s13045-024-01555-4 (дата звернення: 08.04.2026).

20. Meta-analysis of nanoparticle distribution in tumors and major organs in tumor-bearing mice / Q. Chen. et al. *ACS Nano*. 2023. Vol. 17, no. 20. P. 19810–19831. DOI: https://doi.org/10.1021/acsnano.3c04037 (дата звернення: 08.04.2026).

21. Paun R. A., Jurchuk S., Tabrizian M. A landscape of recent advances in lipid nanoparticles and their translational potential for the treatment of solid tumors. *Bioengineering & Translational Medicine*. 2023. Vol. 9, no. 2. Article e10601. DOI: https://doi.org/10.1002/btm2.10601 (дата звернення: 08.04.2026).

22. Effect of organic solvents on a production of PLGA-based drug-loaded nanoparticles using a microfluidic device / Y. Bao et al. *ACS Omega*. 2022. Vol. 7, no. 37. P. 33079–33086. DOI: https://doi.org/10.1021/acsomega.2c03137 (дата звернення: 08.04.2026).

23. Solid lipid nanoparticles: Multitasking nano-carriers for cancer treatment / J. German-Cortés et al. *Pharmaceutics*. 2023. Vol. 15, no. 3. Article 831. DOI: https://doi.org/10.3390/pharmaceutics15030831 (дата звернення: 08.04.2026).

24. Understanding nanoparticle-liver interactions in nanomedicine / Y. He et al. *Expert Opinion on Drug Delivery*. 2024. Vol. 21, no. 6. P. 829–843. DOI: https://doi.org/10.1080/17425247.2024.2375400 (дата звернення: 08.04.2026).

25. PEGylation as a strategy for improving nanoparticle-based drug and gene delivery / J. S. Suk et al. *Advanced Drug Delivery Reviews*. 2016. No. 99 (Pt A). P. 28–51. DOI: https://doi.org/10.1016/j.addr.2015.09.012 (дата звернення: 08.04.2026).

26. Huang Y., Wang J., Jiang K., Chung E. J. Improving kidney targeting: The influence of nanoparticle physicochemical properties on kidney interactions. *Journal of Controlled Release*. 2021. Vol. 334. P. 127–137. DOI: https://doi.org/10.1016/j.jconrel.2021.04.016 (дата звернення: 08.04.2026).

27. Multifunctional PLGA nanosystems: Enabling integrated diagnostic and therapeutic strategies / Y. Li et al. *Frontiers in Pharmacology*. 2025. Vol. 16. Article 1670397. DOI: https://doi.org/10.3389/fphar.2025.1670397 (дата звернення: 08.04.2026).

28. A reanalysis of nanoparticle tumor delivery using classical pharmacokinetic metrics / L. S. L. Price et al. *Science Advances*. 2020 Vol. 6, no. 29. Article eaay9249. DOI: https://doi.org/10.1126/sciadv.aay9249 (дата звернення: 08.04.2026).

29. Jain A., Bhattacharya S. Recent advances in nanomedicine preparative methods and their therapeutic potential for colorectal cancer: A critical review. *Frontiers in Oncology*. 2023. Vol. 13. Article 1211603. DOI: https://doi.org/10.3389/fonc.2023.1211603 (дата звернення: 08.04.2026).

ISSN 2786-4952 Online

30. Analysis of nanoparticle delivery to tumours / S. Wilhelm et al. *Nature Reviews Materials.* 2016. Vol. 1. Article 16014. DOI: https://doi.org/10.1038/natrevmats.2016.14 (дата звернення: 08.04.2026).

References:

1. Poczta, A., Rogalska, A., & Marczak, A. (2021). Treatment of multiple myeloma and the role of melphalan in the era of modern therapies – current research and clinical approaches. *Journal of Clinical Medicine, 10*(9), Article 1841. https://doi.org/10.3390/jcm10091841

2. Lin, Z., Chu, B., Qu, Y., Wei, X., Huang, J., Wang, F., et al. (2022). Liposome-encapsulated melphalan exhibits potent antimyeloma activity and reduced toxicity. *ACS Omega*, *8*(1), 1693–1701. https://doi.org/10.1021/acsomega.2c07555

3. Wardill, H. R., de Mooij, C. E. M., da Silva Ferreira, A. R., van de Peppel, I. P., Havinga, R., Harmsen, H. J. M., et al. (2021). Translational model of melphalan-induced gut toxicity reveals drug-host-microbe interactions that drive tissue injury and fever. *Cancer Chemotherapy and Pharmacology*, *88*(2), 173–188. https://doi.org/10.1007/s00280-021-04273-7

4. Kriachok, I. A., Kadnikova, T. V., Melnyk, U. I., & Lukianets, O. V. (2022). Mizhnarodni protokoly likuvannia mnozhynnoi mielomy: chy mozhlyva implementatsiia u medychnu praktyku v Ukraini? [International protocols for the treatment of multiple myeloma: Is implementation in medical practice in Ukraine possible?]. *Zdorovia Ukrainy*, 5(78). https://health-ua.com/multimedia /userfiles/files/2022/Onko_5_2022/ZU_2022_Onco_5_str_18_19.pdf [in Ukrainian].

5. Derzhavnyi ekspertnyi tsentr MOZ Ukrainy. (2025). *Mnozhynna mieloma: Klinichna nastanova, zasnovana na dokazakh* [Multiple myeloma: Evidence-based clinical guideline]. https://www.dec.gov.ua/wp-content/uploads/2025/09/2025_kn_mnozhynna-miyeloma.pdf [in Ukrainian]

6. Ustinov, O. V. (2016). Mnozhynna mieloma. Vysokospetsializovana dopomoha [Multiple myeloma. Highly specialized care]. *Ukrainskyi medychnyi chasopys*. https://umj.com.ua/uk /publikatsia-96497-mnozhinna-miyeloma-visokospecializovana-dopomoga [in Ukrainian]

7. Ursu, S. G., Maples, S., Williams, K. J., Patrus, G., Samhouri, Y., Fazal, S., et al. (2023). The impact of renal impairment in multiple myeloma patients undergoing autologous stem cell transplantation with melphalan conditioning. *Journal of Hematology*, *12*(5), 201–207. https://doi.org/ 10.14740/jh1148

8. Leung, S. S., Gonsalves, C. F., Orloff, M., Adamo, R. D., Lindenmeyer, C. C., & Eschelman, D. J. (2025). Percutaneous hepatic perfusion melphalan induced sinusoidal obstruction syndrome (veno-occlusive disease) in a patient with metastatic uveal melanoma. *Case Reports in Oncology*, *18*(1), 1145–1151. https://doi.org/10.1159/000547005

9. Dewald, C. L. A., Warnke, M. M., Brüning, R., Schneider, M. A., Wohlmuth, P., Hinrichs, J. B., et al. (2021). Percutaneous hepatic perfusion (PHP) with melphalan in liver-dominant metastatic uveal melanoma: The German experience. *Cancers (Basel)*, *14*(1), Article 118. https://doi.org/ 10.3390/cancers14010118

10. Dorofieiev, A. Ye. (2023). Toksychne urazhennia pechinky u patsiientiv z onkolohichnoiu patolohiieiu [Toxic liver damage in patients with oncological pathology]. *Zdorovia Ukrainy*, 3. https://health-ua.com/multimedia/userfiles/files/2023/Onco_3_2023/Onco_3_2023_ str_25.pdf [in Ukrainian].

11. Abduh, M. S. (2024). An overview of multiple myeloma: A monoclonal plasma cell malignancy's diagnosis, management, and treatment modalities. *Saudi Journal of Biological Sciences*, *31*(2), 103920. https://doi.org/10.1016/j.sjbs.2023.103920

12. Fiorini, A., Chavez, M. G., Panichi, V., Dell'Aquila, M., Ranucci, V., Remotti, D., et al. (2025). Spleen involvement at diagnosis of multiple myeloma: A case report and literature review. *Cancer Reports (Hoboken)*, *8*(3), Article e70160. https://doi.org/10.1002/cnr2.70160

13. Mihajlovic, M., & Vinken, M. (2022). Mitochondria as the target of hepatotoxicity and drug-induced liver injury: Molecular mechanisms and detection methods. *International Journal of Molecular Sciences*, *23*(6), Article 3315. https://doi.org/10.3390/ijms23063315

14. Tiwari, V., Shandily, S., Albert, J., Mishra, V., Dikkatwar, M., Singh, R., et al. (2025). Insights into medication-induced liver injury: Understanding and management strategies. *Toxicology Reports*, *14*, Article 101976. https://doi.org/10.1016/j.toxrep.2025.101976

15. Jesus, G., Soares, I., Silva, A. S., Baptista, M., & Gonçalves Ribeiro, A. (2026). Hepatic-predominant immunoglobulin G lambda light chain amyloidosis associated with multiple myeloma: A report of an exceptionally rare case. *Cureus*, *18*(1), Article e101793. https://doi.org/10.7759/cureus.101793

16. Monteith, B. E., Sandhu, I., & Lee, A. S. (2023). Management of multiple myeloma: A review for general practitioners in oncology. *Current Oncology*, *30*(5), 4382–4401. https://doi.org/10.3390/curroncol30050334

17. Srour, S. A., Milton, D. R., Bashir, Q., Nieto, Y., Saini, N., Daher, M., et al. (2021). Melphalan dose intensity for autologous stem cell transplantation in multiple myeloma. *Haematologica*, *106*(12), 3211–3214. https://doi.org/10.3324/haematol.2021.279179

18. Wei, Z. L., Zhang, L. X., Huang, C., Chen, C. T., Li, G. X., Huang, D. P., et al. (2024). Clinical analysis of high-dose melphalan combined with autologous hematopoietic stem cell transplantation for multiple myeloma. *Zhongguo Shi Yan Xue Ye Xue Za Zhi*, *32*(6), 1752–1758. https://doi.org/10.19746/j.cnki.issn.1009-2137.2024.06.018

19. Zanwar, S., Sidana, S., Shune, L., Castaneda Puglianini, O., Pasvolsky, O., Gonzalez, R., et al. (2024). Impact of extramedullary multiple myeloma on outcomes with idecabtagene vicleucel. *Journal of Hematology & Oncology*, *17*, Article 42. https://doi.org/10.1186/s13045-024-01555-4

20. Chen, Q., Yuan, L., Chou, W.-C., Cheng, Y.-H., He, C., Monteiro-Riviere, N. A., et al. (2023). Meta-analysis of nanoparticle distribution in tumors and major organs in tumor-bearing mice. *ACS Nano*, *17*(20), 19810–19831. https://doi.org/10.1021/acsnano.3c04037

21. Paun, R. A., Jurchuk, S., & Tabrizian, M. (2023). A landscape of recent advances in lipid nanoparticles and their translational potential for the treatment of solid tumors. *Bioengineering & Translational Medicine*, *9*(2), Article e10601. https://doi.org/10.1002/btm2.10601

22. Bao, Y., Maeki, M., Ishida, A., Tani, H., & Tokeshi, M. (2022). Effect of organic solvents on a production of PLGA-based drug-loaded nanoparticles using a microfluidic device. *ACS Omega*, *7*(37), 33079–33086. https://doi.org/10.1021/acsomega.2c03137

23. German-Cortés, J., Vilar-Hernández, M., Rafael, D., Abasolo, I., & Andrade, F. (2023). Solid lipid nanoparticles: Multitasking nano-carriers for cancer treatment. *Pharmaceutics*, *15*(3), Article 831. https://doi.org/10.3390/pharmaceutics15030831

24. He, Y., Wang, Y., Wang, L., Jiang, W., & Wilhelm, S. (2024). Understanding nanoparticle-liver interactions in nanomedicine. *Expert Opinion on Drug Delivery*, *21*(6), 829–843. https://doi.org/10.1080/17425247.2024.2375400

25. Suk, J. S., Xu, Q., Kim, N., Hanes, J., & Ensign, L. M. (2016). PEGylation as a strategy for improving nanoparticle-based drug and gene delivery. *Advanced Drug Delivery Reviews*, *99*(Pt A), 28–51. https://doi.org/10.1016/j.addr.2015.09.012

26. Huang, Y., Wang, J., Jiang, K., & Chung, E. J. (2021). Improving kidney targeting: The influence of nanoparticle physicochemical properties on kidney interactions. *Journal of Controlled Release*, *334*, 127–137. https://doi.org/10.1016/j.jconrel.2021.04.016

27. Li, Y., Tao, T., Xiong, Y., Guo, W., & Liang, Y. (2025). Multifunctional PLGA nanosystems: Enabling integrated diagnostic and therapeutic strategies. *Frontiers in Pharmacology*, *16*, Article 1670397. https://doi.org/10.3389/fphar.2025.1670397

28. Price, L. S. L., Stern, S. T., Deal, A. M., Kabanov, A. V., & Zamboni, W. C. (2020). A reanalysis of nanoparticle tumor delivery using classical pharmacokinetic metrics. *Science Advances*, *6*(29), Article eaay9249. https://doi.org/10.1126/sciadv.aay9249

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

29. Jain, A., & Bhattacharya, S. (2023). Recent advances in nanomedicine preparative methods and their therapeutic potential for colorectal cancer: A critical review. *Frontiers in Oncology*, *13*, Article 1211603. https://doi.org/10.3389/fonc.2023.1211603

30. Wilhelm, S., Tavares, A. J., Dai, Q., Ohta, S., Audet, J., Dvorak, H. F., et al. (2016). Analysis of nanoparticle delivery to tumours. *Nature Reviews Materials*, *1*, Article 16014. https://doi.org/10.1038/natrevmats.2016.14

Дата першого надходження статті до видання: 03.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 17.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 378.147:611:37.015.3

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2698-2706

Дзевульська Ірина Вікторівна доктор медичних наук, професор, завідувачка кафедрою описової та клінічної анатомії Національного медичного університету імені О.О.Богомольця, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-8043-6626

Шевченко Олена Олександрівна доктор медичних наук, професор кафедри описової та клінічної анатомії Національного медичного університету імені О.О.Богомольця, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-5547-7936

Матківська Ружена Михайлівна кандидат медичних наук, доцент кафедри описової та клінічної анатомії Національного медичного університету імені О.О.Богомольця, м. Київ, https://orcid.org/0000-0001-8260-9685

Пархоменко Марина Всеволодівна кандидат медичних наук, доцент кафедри описової та клінічної анатомії Національного медичного університету імені О.О.Богомольця, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-5271-3606

Ібрагімова Ірина Василівна доктор філософії (PhD), старший викладач кафедри описової та клінічної анатомії Національного медичного університету імені О.О.Богомольця, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-0404-0478

Левон Марія Михайлівна кандидат медичних наук, доцент кафедри описової та клінічної анатомії Національного медичного університету імені О.О.Богомольця, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-9667-4282

РОЛЬ КЛІНІЧНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ "АНАТОМІЯ ЛЮДИНИ" ДЛЯ СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ І6 «ТЕХНОЛОГІЇ МЕДИЧНОЇ ДІАГНОСТИКИ ТА ЛІКУВАННЯ» У ФОРМУВАННІ ВНУТРІШНЬОЇ МОТИВАЦІЇ СТУДЕНТІВ

Анотація. У статті досліджено роль клінічної орієнтації викладання дисципліни «Анатомія людини» у формуванні внутрішньої мотивації студентів спеціальності І6 «Технології медичної діагностики та лікування». Актуальність дослідження зумовлена необхідністю підвищення ефективності засвоєння фундаментальних морфологічних знань шляхом їх інтеграції з клінічною практикою, що сприяє усвідомленню студентами професійної значущості навчального матеріалу.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Метою роботи є визначення впливу клінічно орієнтованого підходу до викладання анатомії на рівень внутрішньої навчальної мотивації здобувачів освіти.

У дослідженні застосовано комплекс методів: аналіз науково-педагогічної літератури, анкетування студентів, порівняльний аналіз результатів навчання, а також елементи педагогічного експерименту із впровадженням клінічних кейсів, ситуаційних задач і міждисциплінарної інтеграції.

Результати дослідження свідчать, що використання клінічно орієнтованих методів навчання (розбір клінічних ситуацій, візуалізація анатомічних структур у контексті патології, інтеграція з дисциплінами клінічного циклу) сприяє підвищенню пізнавального інтересу студентів, формуванню стійкої внутрішньої мотивації, розвитку клінічного мислення та кращому засвоєнню анатомічного матеріалу. Встановлено, що студенти демонструють вищий рівень залученості до навчального процесу та кращі академічні результати порівняно з традиційними підходами викладання.

У висновках обґрунтовано доцільність системного впровадження клінічної орієнтації у викладання анатомії як ефективного засобу підвищення якості професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі медичної діагностики та лікування.

Ключові слова: анатомія людини, клінічна орієнтація, внутрішня мотивація, медична освіта, студенти, міждисциплінарна інтеграція, клінічне мислення.

Dzevulska Iryna Viktorivna Doctor of Medical Sciences, Professor, Head of the Department of Descriptive and Clinical Anatomy, O.O. Bohomolets National Medical University, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-8043-6626

Shevchenko Olena Oleksandrivna Doctor of Medical Sciences, Professor of the Department of Descriptive and Clinical Anatomy, O.O. Bohomolets National Medical University, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-5547-7936

Matkivska Ruzhena Mykhailivna PhD in Medical Sciences, Associate Professor of the Department of Descriptive and Clinical Anatomy, O.O. Bohomolets National Medical University, Kyiv, https://orcid.org/0000-0001-8260-9685

Parkhomenko Maryna Vsevolodivna PhD in Medical Sciences, Associate Professor of the Department of Descriptive and Clinical Anatomy, O.O. Bohomolets National Medical University, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-5271-3606

Ibragimova Iryna Vasylivna Doctor of Philosophy (PhD), Senior Lecturer at the Department of Descriptive and Clinical Anatomy, O.O. Bohomolets National Medical University, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-0404-0478

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Levon Mariia Mykhailivna PhD in Medical Sciences, Associate Professor of the Department of Descriptive and Clinical Anatomy, O.O. Bohomolets National Medical University, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-9667-4282

THE ROLE OF CLINICAL ORIENTATION IN TEACHING THE DISCIPLINE "HUMAN ANATOMY" FOR STUDENTS OF SPECIALTY I6 "MEDICAL DIAGNOSTIC AND TREATMENT TECHNOLOGIES" IN THE FORMATION OF STUDENTS' INTRINSIC MOTIVATION

Abstract. The article investigates the role of clinical orientation in teaching the discipline "Human Anatomy" in the formation of intrinsic motivation among students of specialty I6 "Medical Diagnostic and Treatment Technologies." The relevance of the study is to need to enhance the effectiveness of mastering fundamental morphological knowledge through its integration with clinical practice, which promotes students' understanding of the professional significance of the learning material.

The aim of the study is to determine the impact of a clinically oriented approach to teaching anatomy on the level of intrinsic learning motivation of students. The research employs are methods, including analysis of scientific and pedagogical literature, student surveys, comparative analysis of learning outcomes, as well as elements of a pedagogical experiment involving the implementation of clinical cases, situational tasks, and interdisciplinary integration.

The results of the study demonstrate that the use of clinically oriented teaching methods (analysis of clinical situations, visualization of anatomical structures in the context of pathology, integration with clinical disciplines) contributes to increased cognitive interest among students, the formation of stable intrinsic motivation, the development of clinical thinking, and better assimilation of anatomical material. It was found that students show a higher level of engagement in the learning process and better academic performance compared to traditional teaching approaches.

The conclusions substantiate the feasibility of systematically implementing clinical orientation in teaching anatomy as an effective means of improving the quality of professional training of future specialists in the field of medical diagnostics and treatment.

Keywords: human anatomy, clinical orientation, motivation, medical education, students, interdisciplinary integration, clinical thinking.

Постановка проблеми. Сучасному етапу розвитку медичної освіти притаманне зростання вимог до якості підготовки фахівців, зокрема здатності до клінічного мислення, інтеграції теоретичних знань у практичну діяльність та безперервного професійного розвитку. У цьому контексті дисципліна «Анатомія людини» виступає фундаментальною складовою підготовки студентів спеціальності І6 «Технології медичної діагностики та лікування», формуючи базис для

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

подальшого засвоєння клінічних дисциплін. Водночас традиційні підходи до її викладання, орієнтовані переважно на репродуктивне засвоєння значного обсягу фактологічного матеріалу, часто не забезпечують належного рівня усвідомлення студентами практичної значущості анатомічних знань.

Однією з ключових проблем є недостатній рівень внутрішньої мотивації студентів до вивчення анатомії, що проявляється у формальному засвоєнні матеріалу, зниженні пізнавального інтересу та труднощах у застосуванні знань у клінічному контексті. Це особливо актуально для здобувачів освіти за спеціальністю І6 «Технології медичної діагностики та лікування», для яких важливо не лише знати анатомічні структури, а й розуміти їх функціонально-клінічне значення у процесах діагностики та лікування.

У зв'язку з цим актуалізується потреба у впровадженні клінічно орієнтованого підходу до викладання анатомії, який передбачає інтеграцію морфологічних знань із клінічними ситуаціями, використання кейс-методу, міждисциплінарних зв'язків та сучасних освітніх технологій. Проте, незважаючи на наявність окремих досліджень у цій сфері, питання впливу клінічної орієнтації викладання анатомії саме на формування внутрішньої мотивації студентів спеціальності І6 «Технології медичної діагностики та лікування» залишається недостатньо вивченим і потребує подальшого наукового обґрунтування.

Отже, існує суперечність між необхідністю підвищення рівня внутрішньої мотивації студентів до вивчення анатомії та недостатньою реалізацією клінічно орієнтованих підходів у навчальному процесі, що зумовлює актуальність даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування мотивації студентів у процесі вивчення анатомії людини є предметом активних наукових досліджень у галузі медичної освіти. Сучасні роботи акцентують увагу на ключовій ролі внутрішньої мотивації як визначального чинника академічної успішності, професійного становлення та розвитку клінічного мислення майбутніх фахівців. Встановлено, що внутрішня мотивація, яка базується на інтересі до навчання та усвідомленні значущості знань, значно підвищує ефективність засвоєння складного анатомічного матеріалу [1].

Дослідження свідчать, що традиційні підходи до викладання анатомії, орієнтовані на запам'ятовування великого обсягу інформації, часто не забезпечують належного рівня мотивації студентів. Значна частина здобувачів освіти відчуває труднощі у розумінні практичної цінності анатомічних знань і не пов'язує їх із майбутньою професійною діяльністю до початку клінічних дисциплін [2, 3]. Це зумовлює необхідність пошуку ефективних педагогічних підходів, здатних підвищити зацікавленість студентів та сприяти глибшому розумінню навчального матеріалу.

Одним із перспективних напрямів модернізації анатомічної освіти є впровадження клінічно орієнтованого навчання. За даними сучасних досліджень, інтеграція клінічних аспектів (розбір клінічних випадків, аналіз патологій, участь

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

клініцистів у навчальному процесі) дозволяє значно підвищити інтерес студентів до дисципліни та покращити результати навчання. Зокрема, встановлено, що понад 90% студентів відзначають зростання зацікавленості після впровадження клінічних елементів у викладання анатомії, а також демонструють кращі академічні результати [4].

Крім того, дослідження підкреслюють, що відсутність клінічного контексту у навчанні є однією з основних причин труднощів у засвоєнні анатомії, оскільки студенти не можуть ефективно інтегрувати теоретичні знання з практичним застосуванням [5, 6]. У цьому контексті клінічна орієнтація розглядається як засіб формування не лише знань, але й професійної ідентичності студентів.

Важливим аспектом є також взаємозв'язок між мотивацією, навчальними стратегіями та академічною успішністю. Сучасні дослідження демонструють, що студенти з більш активними та колаборативними стилями навчання мають вищий рівень мотивації та кращі результати у вивченні анатомії [7, 8]. Водночас використання практико-орієнтованих методів, зокрема клінічних симуляцій, також позитивно впливає на мотивацію та глибину засвоєння знань [9, 10].

Окремі дослідження підтверджують, що усвідомлення клінічної значущості анатомії є важливим мотиваційним чинником для студентів медичних і суміжних спеціальностей: більшість здобувачів освіти визнає анатомію ключовою дисципліною для майбутньої професійної діяльності, хоча водночас відзначає високий рівень стресу та когнітивного навантаження під час її вивчення [11, 12, 13].

Таким чином, аналіз сучасних наукових джерел свідчить про зростання інтересу до проблеми мотивації у викладанні анатомії та підтверджує ефективність клінічно орієнтованого підходу як інструменту підвищення внутрішньої мотивації студентів. Водночас недостатньо дослідженим залишається питання впливу такого підходу на студентів спеціальності І6 «Технології медичної діагностики та лікування», що зумовлює необхідність подальших наукових розвідок у цьому напрямі.

Мета статті: теоретичне обґрунтування та експериментальна перевірка впливу клінічно орієнтованого підходу до викладання дисципліни «Анатомія людини» на формування внутрішньої мотивації студентів спеціальності І6 «Технології медичної діагностики та лікування», а також визначення його ефективності у підвищенні пізнавального інтересу, рівня залученості та якості засвоєння анатомічних знань у контексті їх майбутньої професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу.

Сучасні тенденції розвитку медичної освіти зумовлюють необхідність переосмислення підходів до викладання фундаментальних дисциплін, зокрема анатомії людини. Для студентів спеціальності І6 «Технології медичної діагностики та лікування» анатомія є не лише теоретичною базою, але й основою для формування професійних компетентностей, пов'язаних із розумінням

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

морфофункціональних особливостей органів і систем у нормі та патології. У цьому контексті особливого значення набуває формування внутрішньої мотивації студентів, яка визначає глибину та стійкість засвоєння знань.

Традиційна модель викладання анатомії, орієнтована на засвоєння значного обсягу фактологічного матеріалу, часто супроводжується зниженням пізнавального інтересу студентів. Це пов'язано з відсутністю чіткої прив'язки навчального матеріалу до майбутньої професійної діяльності.

У результаті студенти сприймають анатомію як складну та перевантажену дисципліну, що потребує механічного запам'ятовування, а не осмисленого навчання.

З метою подолання зазначених труднощів у навчальному процесі було впроваджено клінічно орієнтований підхід до викладання анатомії, який передбачає інтеграцію теоретичних знань із клінічними аспектами. Реалізація цього підходу здійснювалася через використання комплексу педагогічних технологій, зокрема: аналіз клінічних випадків, розв'язання ситуаційних задач, демонстрацію взаємозв'язку анатомічних структур із патологічними процесами, а також міждисциплінарну інтеграцію з клінічними та діагностичними дисциплінами.

Одним із ключових елементів клінічної орієнтації стало застосування клінічних кейсів, що моделюють реальні професійні ситуації. Наприклад, під час вивчення анатомії серцево-судинної системи студентам пропонувалися завдання, пов'язані з інтерпретацією змін у структурі серця при різних патологічних станах або аналізом особливостей кровопостачання органів у контексті діагностичних процедур.

Такий підхід сприяв формуванню у студентів цілісного уявлення про значення анатомічних знань у клінічній практиці.

Важливу роль у підвищенні мотивації відігравало використання візуалізаційних технологій (3D-моделей, анатомічних атласів, відеоматеріалів), які дозволяли наочно продемонструвати просторові взаємозв'язки анатомічних структур та їх зміни при патології. Поєднання візуалізації з клінічними прикладами забезпечувало більш глибоке розуміння матеріалу та підвищувало зацікавленість студентів.

З метою більш цілеспрямованого формування внутрішньої мотивації було впроваджено систему методів мотиваційного впливу, що базуються на принципах студентоцентрованого, активного та контекстного навчання:

– Кейс-метод (case-based learning): використання клінічних сценаріїв, які потребують застосування анатомічних знань для пояснення симптомів, механізмів патології та вибору діагностичної тактики. Це сприяє усвідомленню практичної значущості матеріалу та формує професійно орієнтований інтерес.

– Проблемно-орієнтоване навчання (problem-based learning): створення навчальних ситуацій із відкритим результатом, що стимулюють самостійний пошук рішень, критичне мислення та когнітивну активність студентів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

– Міждисциплінарна інтеграція: поєднання анатомії з радіологією, патологією, клінічною діагностикою дозволяє студентам бачити взаємозв'язок теорії та практики, що є важливим чинником внутрішньої мотивації.

– Гейміфікація: використання інтерактивних платформ, тестів, змагань, рейтингів і навчальних ігор підвищує емоційну залученість, створює ефект досягнення та стимулює регулярну навчальну активність.

– Візуально-клінічна інтеграція: поєднання 3D-анатомії з клінічними зображеннями (КТ, МРТ, УЗД) сприяє формуванню просторового мислення та підвищує інтерес до навчання через наближення до реальної практики.

– Рефлексивні методи: застосування самооцінювання, коротких письмових рефлексій та обговорень дозволяє студентам усвідомити власний прогрес і значущість отриманих знань.

– Формування професійної ідентичності: акцент на ролі анатомії у майбутній діяльності (діагностика, інтерпретація зображень, клінічне мислення) сприяє переходу від зовнішньої до внутрішньої мотивації.

– Організація самостійної та дослідницької роботи: підготовка міні-проектів, презентацій, аналіз клінічних кейсів розвиває відповідальність, автономність і пізнавальний інтерес.

Оцінювання рівня внутрішньої мотивації студентів здійснювалося за допомогою анкетування та аналізу їх навчальної активності. Результати дослідження показали, що впровадження клінічно орієнтованого підходу сприяло зростанню інтересу до дисципліни, підвищенню рівня самостійної роботи та відповідальності за результати навчання.

Студенти відзначали, що клінічні приклади допомагають краще зрозуміти значення анатомії у майбутній професії та сприяють більш осмисленому засвоєнню матеріалу.

Крім того, було встановлено позитивний вплив клінічної орієнтації на академічну успішність студентів. Зокрема, спостерігалося підвищення середнього балу, покращення результатів тестового контролю та більш впевнене застосування знань у вирішенні практичних завдань. Це свідчить про ефективність інтеграції клінічних елементів у викладання анатомії як засобу не лише підвищення мотивації, але й покращення якості освіти загалом.

Висновок. Клінічно орієнтований підхід до викладання анатомії людини є важливим інструментом формування внутрішньої мотивації студентів спеціальності І6 «Технології медичної діагностики та лікування». Його впровадження забезпечує підвищення пізнавального інтересу, розвиток клінічного мислення та сприяє більш ефективному засвоєнню навчального матеріалу, що є необхідною умовою підготовки конкурентоспроможних фахівців у галузі охорони здоров'я.

Література:

1. Літвінцева Г. П. Сучасні підходи до викладання анатомії людини в медичних закладах вищої освіти / Г.П. Літвінцева, Д.С. Дячук, І.С. Мусієнко // Проблеми безперервної медичної освіти та науки. – 2020. – № 40(2). – С. 91–96.

ISSN 2786-4952 Online

2. Остапенко С.М. Клінічно-орієнтоване викладання анатомії людини: досвід запровадження цифрових технологій / С.М. Остапенко // Проблеми безперервної медичної освіти та науки. – 2021. – № 2. – С. 89–93.

3. Стравський Т. Я. Використання інтерактивних засобів навчання при викладанні анатомії людини / Т.Я. Стравський, І.Є. Герасимюк, О.Я. Галицька-Хархаліс // Медична освіта. – 2023. – № 1. – С. 82–86. – DOI: https://doi.org/10.11603/m.2414-5998.2023.1.13828

4. Кришталь О. О. Перспективи використання віртуальної та доповненої реальності у викладанні анатомії / О.О. Кришталь // Медична освіта. – 2021. – № 2. – С. 45–50.

5. Рожнова Т. Є. Інтерактивні методи навчання – шлях до підвищення ефективності освітнього процесу у медичних закладах вищої освіти / Т.Є. Рожнова, С.Н.Вадзюк, С.С.Наконечна, О.М. Ратинська // Медична освіта. – 2022. – № 3. – С. 51–59. – DOI: https://doi.org/10.11603/m.2414-5998.2022.3.13408

6. Гладишевський Є. І. Впровадження електронних навчальних ресурсів при вивченні анатомії людини / Є.І. Гладишевський, І.Ю. Гарасим // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Медицина. – 2019. – № 1(60). – С. 97–100.

7. Сидоренко В. О. Цифрові технології в медичній освіті: виклики та перспективи /В.О.Сидоренко // Педагогічний альманах. – 2022. – Вип. 52. – С. 72–75.

8. Nicholson D. T.3D anatomy: An update on the current state of the art / D.T. Nicholson, C.Chalk, W.R.J. Funnell, S.J. Daniel // Medical Science Educator. – 2022. – Vol. 32, № 1. – P. 121–128. – DOI: https://doi.org/10.1007/s40670-021-01438-0

9. Patel K. M. Impact of digital learning resources on anatomy education: A systematic review / K.M.Patel, M.A.Mauro, M.Singh, B.Barlow // Anatomical Sciences Education. – 2020. – Vol. 13, № 4. – P. 420–431. – DOI: https://doi.org/10.1002/ase.1913

10. Tam M. D. Is learning anatomy facilitated by computer-aided learning? A meta-analysis of the literature / M.D.Tam, A.R.Hart, S.Williams, D.J.A.Heylings, S.Leinster, C.F. Smith // Medical Teacher. – 2021. – Vol. 43, № 2. – P. 125–134. – DOI: https://doi.org/10.1080/0142159X.2020.1846253

11. Кириченко В.І. Використання цифрових освітніх платформ у навчанні анатомії студентів медичних спеціальностей / В.І. Кириченко // Медична освіта. – 2020. – № 4. – С. 56–60.

12. Yammine K. Meta-analysis of the educational effectiveness of three-dimensional visualization technologies in teaching anatomy / K. Yammine, C. Violato // Anatomical Sciences Education. – 2015. – Vol. 8, № 6. – P. 525–538. – DOI: https://doi.org/10.1002/ase.1510

13. Estai M. Best teaching practices in anatomy education: A critical review / M. Estai, S. Bunt // Annals of Anatomy. – 2016. – Vol. 208. – P. 151–157. – DOI: https://doi.org/10.1016/j.aanat.2016.02.010

References:

1. Litvintseva, H. P., Diachuk, D. S., & Musiienko, I. S. (2020). Suchasni pidkhody do vykladannia anatomii liudyny v medychnykh zakladakh vyshchoi osvity. [Modern Approaches to Teaching Human Anatomy in Medical Institutions of Higher Education] Problemy bezperervnoi medychnoi osvity ta nauky, 40(2), 91–96. [in Ukrainian].

2. Ostapenko, S. M. (2021). Klinichno-oriientovane vykladannia anatomi liudyny: dosvid zaprovadzhennia tsyfrovykh tekhnolohii. [Clinically Oriented Teaching of Human Anatomy: Experience in Implementing Digital Technologies] Problemy bezperervnoi medychnoi osvity ta nauky, 2, 89–93. [in Ukrainian].

3. Stravskyi, T. Ya., Herasymiuk, I. Ye., & Halytska-Kharkhalis, O. Ya. (2023). Vykorystannia interaktyvnykh zasobiv navchannia pry vykladanni anatomii liudyny [Use of

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

interactive learning tools in teaching human anatomy]. Medychna osvita, (1), 82–86. https://doi.org/10.11603/m.2414-5998.2023.1.13828 [in Ukrainian].

4. Kryshtal, O. O. (2021). Perspektyvy vykorystannia virtualnoi ta dopovnenoi realnosti u vykladanni anatomii. [Prospects for the Use of Virtual and Augmented Reality in Teaching Anatomy] Medychna osvita, 2, 45–50. [in Ukrainian].

5. Rozhnova, T. Ye., Vadziuk, S. N., Nakonechna, S. S., & Ratynska, O. M. (2022). Interaktyvni metody navchannia – shliakh do pidvyshchennia efektyvnosti osvitnoho protsesu u medychnykh zakladakh vyshchoi osvity [Interactive teaching methods as a way to increase the effectiveness of the educational process in medical higher education institutions]. Medychna osvita, (3), 51–59. https://doi.org/10.11603/m.2414-5998.2022.3.13408 [in Ukrainian].

6. Hladyzhevskyi, Ye. I., & Harasym, Iu. Yu. (2019). Vprovadzhennia elektronnykh navchalnykh resursiv pry vyvchenni anatomii liudyny. [Implementation of Electronic Learning Resources in the Study of Human Anatomy] Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriia: Medytsyna, 1(60), 97–100. [in Ukrainian].

7. Sydorenko, V. O. (2022). Tsyfrovi tekhnolohii v medychnii osviti: vyklyky ta perspektyvy. [Digital Technologies in Medical Education: Challenges and Prospects] Pedahohichnyi almanakh, 52, 72–75. [in Ukrainian].

8. Nicholson, D. T., Chalk, C., Funnell, W. R. J., & Daniel, S. J. (2022). 3D anatomy: An update on the current state of the art. Medical Science Educator, 32(1), 121–128. https://doi.org/10.1007/s40670-021-01438-0

9. Patel, K. M., Mauro, M. A., Singh, M., & Barlow, B. (2020). Impact of digital learning resources on anatomy education: A systematic review. Anatomical Sciences Education, 13(4), 420–431. https://doi.org/10.1002/ase.1913

10. Tam, M. D., Hart, A. R., Williams, S., Heylings, D. J. A., Leinster, S., & Smith, C. F. (2021). Is learning anatomy facilitated by computer-aided learning? A meta-analysis of the literature. Medical Teacher, 43(2), 125–134. https://doi.org/10.1080/0142159X.2020.1846253

11. Kyrychenko, V. I. (2020). Vykorystannia tsyfrovykh osvitnikh platform u navchanni anatomii studentiv medychnykh spetsialnostei. [The Use of Digital Educational Platforms in Teaching Anatomy to Medical Students] Medychna osvita, 4, 56–60. [in Ukrainian].

12. Yammine, K., & Violato, C. (2015). A meta-analysis of the educational effectiveness of three-dimensional visualization technologies in teaching anatomy. Anatomical Sciences Education, 8(6), 525–538. https://doi.org/10.1002/ase.1510

13. Estai, M., & Bunt, S. (2016). Best teaching practices in anatomy education: A critical review. Annals of Anatomy, 208, 151–157. https://doi.org/10.1016/j.aanat.2016.02.010

Дата першого надходження статті до видання: 05.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 19.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 616.8-009.836-091-092:616.98:578.834.1

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2707-2719

Довгаль Марина Анатоліївна доктор медичних наук, професор, професор кафедри патологічної анатомії, судової медицини та патологічної фізіології, Дніпровський державний медичний університет, м. Дніпро, https://orcid.org/0000-0003-4919-5673

Решетнікова Юлія Юріївна студентка 3 курсу медичного факультету, Дніпровський державний медичний університет, м. Дніпро, https://orcid.org/0009-0001-0174-930X

Довгаль Геннадій Володимирович доктор медичних наук, професор, лікар-дерматовенеролог, комунальне некомерційне підприємство "Міська клінічна лікарня № 16" Дніпровської міської ради, м. Дніпро, https://orcid.org/0000-0002-0594-7370

МОРФО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ ЗМІНИ В МОЗКУ ПРИ ПОСТКОВІДНІЙ КОГНІТИВНІЙ НЕДОСТАТНОСТІ (BRAIN FOG)

Анотація. Інфекція SARS-CoV-2 (важкий гострий респіраторний синдром коронавірусу 2) створила безпрецедентний виклик для глобальної системи охорони здоров'я, залишивши по собі значну кількість пацієнтів із тривалими неврологічними наслідками. Серед найбільш значущих, проте недостатньо вивчених симптомів постковідного періоду, особливе місце посідає «brain fog» («мозковий туман») — складний комплекс когнітивних порушень, включаючи труднощі з концентрацією, пам'яттю, плануванням та мовленнєвою активністю. Хоча раніше цей термін асоціювався з такими станами, як целіакія, системний червоний вовчак, синдром Шегрена чи гіпотиреоз, сьогодні він набув нового значення через свою масовість у пацієнтів, що перенесли COVID-19. Аналіз сучасних наукових гіпотез вказує на те, що в основі «мозкового туману» лежить багатофакторний механізм патогенезу. Ключовим аспектом є здатність вірусу SARS-CoV-2 перетинати гематоенцефалічний бар'єр та зв'язуватися з рецепторами ангіотензинперетворювального ферменту 2 у гіпоталамусі. Ця взаємодія ініціює каскад патологічних змін, де центральну роль відіграє активація астроцитів та мікроглії. Мікроглія, яка в нормі відповідає за імунологічний нагляд, фагоцитоз та підтримку синаптичної пластичності, за умов постковідного синдрому переходить у стан стійкої гіперактивації**.** Особливий науковий інтерес викликає зв'язок між імунною відповіддю та енергетичним метаболізмом мозку. Встановлено, що вірус викликає стійку мітохондріальну дисфункцію в клітинах мікроглії. У спробі компенсувати

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

дефіцит енергії мікроглія починає споживати надмірну кількість кисню, що призводить до розвитку гіпоксичного стресу в тканинах головного мозку. Як наслідок, активується вироблення активних форм кисню та прозапальних цитокінів, що замикає хибне коло хронічного нейрозапалення. Тривала активація гліальних клітин призводить до порушення контролю синаптичної сили нейронних мереж та ініціює процеси загибелі клітин через надмірний фагоцитоз. Також розглядаються гіпотези щодо можливих аутоімунних реакцій, спровокованих вірусом. Сукупність цих факторів створює теоретичне підґрунтя для формування стійкого когнітивного дефіциту, що клінічно маніфестує як «мозковий туман». Крім того, ідентифіковано функціональні та структурні аномалії нижньої ділянки правої острівцевої частки як ключового нейронного субстрату перцептивного дефіциту у віддалені строки після перенесеного COVID. Завдяки комплексній методології доведено каузальну роль цієї ділянки у генезі когнітивних порушень. Результати свідчать про можливість нівелювання перцептивних розладів шляхом цілеспрямованого впливу на інсулу, що визначає її як перспективну терапевтичну мішень. Таким чином, розуміння патофізіології взаємодії вірусу SARS-CoV-2 з мікрогліальним оточенням, механізмів виникнення мітохондріальної недостатності та морфологічних змін мозку є критично важливим для розробки методів корекції постковідних когнітивних порушень.

Ключові слова: Covid-19, мозковий туман, когнітивна дисфункція, перцептивний дефіцит, нейрозапалення, мікроглія, астроцити, аутоімунна реакція, острівець.

Dovhal Maryna Anatoliivna Doctor of Medical Sciences, Professor, Professor of the Department of Pathological Anatomy, Forensic Medicine and Pathological Physiology, Dnipro State Medical University, Dnipro, https://orcid.org/0000-0003-4919-5673

Reshetnikova Yuliya Yuriivna 3rd year student of the Faculty of Medicine, Dnipro State Medical University, Dnipro, https://orcid.org/0009-0001-0174-930X

Dovhal Hennadiy Volodimirovich Doctor of Medical Sciences, Professor, Dermatovenerologist, Dnipro State Medical University, Dnipro, Ukraine; Municipal Non-Profit Enterprise “City Clinical Hospital No. 16” of Dnipro City Council, Dnipro, https://orcid.org/0000-0002-0594-7370

MORPHO-FUNCTIONAL CHANGES IN THE BRAIN IN POST-COVIC COGNITIVE DEFICIENCY (BRAIN FOG)

Abstract. The SARS-CoV-2 (severe acute respiratory syndrome coronavirus 2) infection has posed an unprecedented challenge to the global health system, leaving behind a significant number of cases with long-term neurological consequences.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Among the significant, but poorly understood symptoms of the post-Covid period, a special place is occupied by “brain fog” (“brain fog”) - a term that describes a complex set of cognitive impairments, including difficulties with concentration, memory, planning and speech activity. Although previously associated with conditions such as celiac disease, systemic lupus erythematosus, Sjögren's or hypothyroidism, today it has acquired a new meaning due to its massiveness in the place that has suffered COVID-19. Analysis of current pathogenic scientific hypotheses shows that “brain fog” is based on a multifactorial mechanism. A key aspect is the ability of the SARS-CoV-2 virus to cross the blood-brain barrier and bind to angiotensin-converting enzyme 2 receptors in the hypothalamus. This interaction initiates a cascade of pathological changes, where a central role is successfully activated by astrocytes and microglia. Microglia, which are normally responsible for immunological surveillance, phagocytosis and maintenance of synaptic plasticity, under the conditions of post-covid syndrome enter a persistent state of hyperactivation. Of particular scientific interest is the protection of the connection between the immune response and brain energy metabolism. It has been established that the virus protects persistent mitochondrial dysfunction in microglial cells. In an attempt to compensate for the energy deficit, microglia try to consume a large amount of oxygen, which leads to the development of hypoxic stress in brain tissues. As a result, the production of reactive oxygen species and pro-inflammatory cytokines is activated, which closes the vicious circle of chronic neuroinflammation. Prolonged activation of glial cells leads to impaired control of synaptic strength of neural networks and initiates cell death processes due to excessive phagocytosis. Hypotheses regarding possible autoimmune reactions provoked by the virus are also considered. The combination of these factors creates a theoretical basis for the formation of persistent cognitive deficits, which clinically manifest as "brain fog". In addition, the work identified functional and structural abnormalities of the right inferior insular lobe as a key neural substrate of the so-called perceptual deficit in long-COVID. Thanks to a comprehensive methodology combining mechanistic analysis, dynamic validation and neuromodulation, the causal role of this area in the genesis of cognitive disorders was proven. The results indicate the possibility of leveling perceptual disorders by targeted influence on the insula, which identifies it as a promising therapeutic target. Thus, understanding the pathophysiology of the interaction of the SARS-CoV-2 virus with the microglial environment, the mechanisms of mitochondrial failure and morphological changes in the brain is critically important for the development of methods for correcting post-COVID cognitive disorders.

Keywords: Covid-19, «brain fog», cognitive dysfunction, perceptual deficit, neuroinflammation, microglia, astrocytes, autoimmune reaction, insula.

Постановка проблеми. Covid-19 став величезною проблемою для великої кількості людей, які вижили після інфекції SARS-CoV-2 (важкий гострий респіраторний синдром коронавірусу 2). Одним із його найбільш значущих і ще недостатньо вивчених симптомів є “brain fog” [1]. “Brain fog” (у перекладі

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

«мозковий туман») – це загальний термін, який використовується для опису широкого спектру когнітивних симптомів, зокрема: труднощі з концентрацією уваги, пам'яттю, плануванням, прийняттям рішень та/або мовою, часто поєднуючись із втомою, тривогою, депресією, нездужанням після фізичного навантаження, порушенням сну та головним болем [2]. Раніше цей термін використовувався для позначення суб'єктивних легких когнітивних труднощів, що виникають при кількох медичних розладах, включаючи целіакію, ревматологічні розлади (наприклад, вовчак, синдром Шегрена), ендокринні розлади (наприклад, гіпотиреоз), синдром хронічної втоми та фіброміалгію тощо [3,4,5]. Останнім часом цей термін набув все більшого інтересу через часте виникнення у пацієнтів, які перенесли COVID-19. Хоча етіологія «мозкового туману» при COVID-19 наразі достовірно невідома, щодо механізмів патогенезу існують такі гіпотези: активація астроцитів та мікроглії для вивільнення прозапальних цитокінів, агрегація tau-білка, а також потрапляння COVID-19 у мозок може спровокувати аутоімунну реакцію [6]. Було відзначено, що вірус SARS-COV-2 перетинає гематоенцефалічний бар'єр (ГЕБ), зв'язуючись з рецепторами АПФ2 гіпоталамуса, та викликає стійку мітохондріальну дисфункцію в мікрогліальних клітинах. Мікроглія, яка бере участь у нейродегенерації та старінні мозку, взаємодіє з астроцитами та відповідає за опосередкування нейрозапалення, контроль синаптичної сили нейронних мереж, фагоцитоз (клітинне перетравлення патогенів та сміття) та відновлення після пошкоджень мозку. Згідно з теорією, після інфекції COVID-19 мікроглія гіперактивується, щоб компенсувати підвищені потреби в енергії з боку дисфункціональних мітохондрій, що призводить до більшого споживання кисню та гіпоксічного стресу головного мозку. Подальшим наслідком цієї гіперактивації було виявлено, що вірус SARS-COV-2 підвищує вироблення мікроглією та астроцитами активних форм кисню та прозапальних цитокінів, що призводить до хронічного нейрозапалення та загибелі клітин через надмірний фагоцитоз, що є теоретичною причиною стійких когнітивних порушень [7].

Особливої уваги заслуговує визначення нейробіологічних маркерів когнітивної дисфункції, зокрема ролі правої нижньої острівцевої частки. Наявні дані вказують на те, що саме структурно-функціональні зміни цієї зони є первинним субстратом порушень перцептивної обробки при постковідному синдромі.

Встановлення причинно-наслідкового зв'язку між станом інсули та когнітивним дефіцитом, підтверджене результатами нейромодуляції, відкриває нові можливості для розробки патогенетично обґрунтованих методів терапії, спрямованих на відновлення перцептивних функцій [8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій : важливі аспекти причин когнітивних змін були висвітлені в багатьох наукових роботах, авторами яких є Burdo TH., Lackner A., Manzo C., Martinez-Suarez E. та інші, але досконало пояснити механізми порушень наразі не вдається.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Мета статті : пояснити етіологію феномену «brain fog» в постковідному періоді, через дослідження патологічної імунної відповіді у мозку протягом перебігу захворювання спричинене збудником SARS-CoV-2.

Виклад основного матеріалу. COVID-19 є корисним прикладом дослідження когнітивних розладів завдяки своїй великій та новітній літературній базі. Про стійкий постковідний «мозковий туман» повідомлялося на початку пандемії COVID-19 через звіти пацієнтів, онлайн-групи підтримки та новинні засоби масової інформації [9]. У дослідженні із 214 пацієнтів із коронавірусною хворобою у 2019 році неврологічні симптоми спостерігалися у 36,4% пацієнтів і були частішими у пацієнтів з тяжкою інфекцією (45,5%) залежно від їхнього респіраторного статусу [10]. Кілька ретроспективних когортних досліджень людей, які пережили COVID-19, виявили, що у третини пацієнтів розвинулися неврологічні або психіатричні симптоми через 6 місяців після інфекції SARS-CoV-2. Примітно, що когнітивні порушення частіше зустрічаються у критично хворих пацієнтів [11]. Якісні дослідження показали, що «мозковий туман» спричиняє труднощі з концентрацією уваги, пам'яттю, плануванням, прийняттям рішень та/або мовою, часто поєднуючись із втомою, тривогою, депресією, нездужанням після фізичного навантаження, порушенням сну та головним болем. Він може бути тимчасовим, коливальним та взаємопов'язаним з втомою, почуттям провини та сорому. Поперечне дослідження встановило, що «мозковий туман» є одним із найчастіших стійких симптомів COVID-19, з поширеністю 20–30% [9].

Легені є найбільш вразливим органом при COVID-19, що проявляється дифузним альвеолярним пошкодженням, утворенням гіалінової мембрани, інфільтрацією запальних клітин та пошкодженням мікросудин. Хоча спочатку вважалося, що інфекція SARS-CoV-2 обмежується дихальними шляхами, викликаючи важкий респіраторний синдром, пізніше було виявлено, що вірус може вражати інші органи, включаючи ЦНС. Наявність аномальних результатів магнітно-резонансної томографії (МРТ) головного мозку у пацієнтів з COVID-19 та виявлення РНК SARS-CoV-2 у спинномозковій рідині можуть підтверджувати можливість нейроінвазивної здатності SARS-CoV-2. Разом SARS-CoV-2 проникає в паренхіму головного мозку, що може призвести до пошкодження та втрати нейронів мозку та ендотеліальних клітин, тим самим викликаючи неврологічні симптоми, пов'язані з COVID-19. Крім того, у важких випадках COVID-19 інфекція SARS-CoV-2 може спровокувати системне запалення та цитокінові шторми. У спинномозковій рідині пацієнтів, уражених COVID-19, було виявлено значно підвищені рівні інтерлейкіну-6 (IL-6) та фактора некрозу пухлини-α (TNF-α) [12]. Дослідження in vivo та in vitro показали, що IL-6 та TNF-α можуть запускати механізми стресової реакції, які порушують синаптичну пластичність, формування пам'яті та нейрогенез гіпокампа [13]. Віруси можуть спричиняти дисфункцію мозку та пошкодження нейронів через прямий цитоліз або вторинні запальні реакції (непрямі ефекти) [14]. Незалежно від того, чи мозок

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

уражається SARS-CoV-2 через первинні чи вторинні шляхи, неврологічні ускладнення COVID-19 можуть бути пов'язані з інвазивним впливом SARS-CoV-2 на тканини мозку.

Підвищений рівень прозапальних факторів тісно пов'язаний із порушенням ГЕБ. Наприклад, підвищений рівень IL-1 може призвести до порушення цілісності ГЕБ [15,16].Крім того, цитокіни, такі як TNF-α, IL-6 та IL-12, можуть призводити до деградації білків щільних з'єднань (TJ) (оклюдин, клаудин-5, білки зони оклюзії), що призводить до порушення проникності ГЕБ [17,18]. Одночасно із запальним пошкодженням ГЕБ збільшується екстравазація імунних клітин через ГЕБ, що призводить до збільшення кількості вірусних частинок SARS-CoV-2, а також прозапальних цитокінів у паренхімі мозку. Вплив вірусних частинок та прозапальних медіаторів на астроцити запускає активацію цитокінів та вироблення фактора росту судинного ендотелію (VEGF) у цих клітинах [19,20] . VEGF в ендотеліальних клітинах капілярів мозку розщеплює білки TJ, активуючи сигнальні шляхи фосфоінозитид-3-кінази та AKT (також відома як Протеїнкіназа B або PKB) , а також підвищуючи рівень активності ферменту матриксної металопротеінази 9 (MMP-9), що призводить до витоку через ГЕБ плазми крові, білків та іонів [21-23]. Крім того, інфіковані вірусом лейкоцити поширюються в кровообіг та екстравазуються в паренхіму мозку разом з іншими імунними клітинами, і це може бути ще одним шляхом проникнення вірусу в ЦНС. Лейкоцити, інфіковані нейротропними вірусами, такими як вірус імунодефіциту людини (ВІЛ) та вірус Західного Нілу (ВЗН), можуть інфільтрувати мозок через судини, мозкові оболонки та судинне сплетення, і цей механізм відомий як «троянський кінь» [11,24,25]. SARS-CoV-2, ймовірно, також використовує цей механізм для вторгнення в ЦНС, інфікуючи лейкоцити, що експресують ангіотензинперетворюючий фермент 2 (ACE2). Ці дані, у поєднанні із системними запальними та гіпоксичними станами при COVID-19, показують, що під час інфекції спостерігається посилена інфільтрація лейкоцитів через ГЕБ [26]. Досвід когортних спостережень свідчить про те, що стійке системне запалення під час інфекції COVID-19 пов'язане з подальшим зниженням когнітивних функцій та призводить до стійких змін електроенцефалографії (ЕЕГ) та атрофії гіпокампу [11].

Окремо варто зупинитись на такій патології як атрофія гіпокампу, що внесе свою роль в етіологію «мозкового туману», адже окрім своєї ролі в пам'яті, гіпокамп бере участь у виконавчих функціях, швидкості обробки інформації, інтеграції шляхів та просторовій обробці [27]. Важливо, що два цитокіни, виявлені у підвищеному рівні в мозку хворих на COVID, IL-1β та IL-6, мають антинейрогенні ефекти в гіпокампі [28,29]. Нещодавне дослідження на гризунах вказує, що IL-1β пригнічує нейрогенез, а IL-6 пригнічує нейрогенез шляхом деметилювання/метилювання ДНК [30]. Втрата властивості нейрогенезу в гіпокампі може сприяти когнітивним та емоційним симптомам, що спостерігаються у пацієнтів з COVID-19, включаючи дефіцит вербальної пам'яті та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

навчання, робочої пам'яті та виконавчих функцій, перемикання установок, уваги, тривоги, депресії та симптомів посттравматичного стресового розладу [31,32].

В патогенезі когнітивних розладів участь важливу участь бере мікроглія. Ці резидентні імунні клітини мієлоїдного походження з жовткового мішку, які колонізують мозок під час раннього ембріонального розвитку, демонструють численні різні транскрипційні та функціональні стани протягом життя, деякі з яких сприяють клітинним механізмам пластичності, включаючи нейрогенез гіпокампа та регенерацію мієліну. Мікроглія надзвичайно чутлива до імунологічних сигналів і швидко набуває реактивних фенотипів, при яких ці гомеостатичні та пластичні функції втрачаються [33,34].

Нещодавні дослідження показали, що мітохондріальна дисфункція, включаючи пошкодження мітохондріальної ДНК (мтДНК) та метаболічні дефекти, передує реактивності мікроглії та подальшому нейрозапаленню. Високе споживання енергії мікроглією для підтримки імунних функцій регулюється енергетичним метаболізмом мітохондрій. У мозку глюкоза переважно використовується для виробництва енергії. Глюкоза задовольняє енергетичні потреби мікроглії через гліколіз та окиснювальне фосфорилювання [35-38]. Мікроглія експресує гени гліколізу та окисного метаболізму і може перемикатися між двома метаболічними програмами у відповідь на енергетичні потреби у фізіологічних та патологічних станах. У стані спокою мікроглія переважно покладається на окиснювальне фосфорилювання для вироблення АТФ. Мікроглія переходить із сплячого стану в реактивний у відповідь на запалення або стрес, що супроводжується частковою мітохондріальною дисфункцією та недостатнім виробництвом енергії. Щоб компенсувати втрату АТФ, мікроглія посилює поглинання глюкози через рецептори GLUT-1 та використовує анаеробний гліколіз для швидкого постачання енергії, що призводить до посилення імунних реакцій [39,40]. Проте у спробі компенсувати дефіцит енергії мікроглія починає споживати надмірну кількість кисню, що призводить до розвитку гіпоксичного стресу в тканинах головного мозку. Як наслідок, активується вироблення активних форм кисню та прозапальних цитокінів, що замикає хибне коло хронічного нейрозапалення.

Дослідження показали, що пригнічення активності окиснювального фосфорилювання та ЕТС (дихальний ланцюг переносу електронів) активує мікроглію. Під впливом патологічних подразників мікроглія зазнає вираженого фенотипічного зсуву, що характеризується вивільненням прозапальних медіаторів (наприклад, TNF-α, IL-1β та IL-6), активних форм кисню (ROS) та оксиду азоту (NO) [41-44]. Ці реакції регулюються активацією деяких внутрішньоклітинних сигнальних шляхів, включаючи NF-κB, MAPK (ERK, JNK та p38), та попереднім формуванням інфламасоми NLRP3 (кріопірин) [45-47]. Коли білок-сенсор NLRP3 розпізнає загрозу, він збирається разом з іншими білками (ASC та про-каспазою-1) у великий комплекс. Цей комплекс активує фермент каспазу-1, яка, своєю чергою: розрізає неактивні заготовки цитокінів

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

(IL-1β та IL-18), перетворюючи їх на активну «бойову» форму та ці цитокіни виходять з клітини та розносять сигнал запалення по всьому мозку [41].

Крім того, реактивність мікроглії призводить до посиленого фагоцитозу, що має на меті обмежити поширення патогенів, але за відсутності належної регуляції може глибоко порушити регуляцію, функцію та пластичність нейронних ланцюгів таким чином, що це може сприяти когнітивним порушенням та нейропсихіатричним захворюванням. Реактивна мікроглія та макрофаги, що інфільтрують мозок, порушують механізми клітинного гомеостазу та пластичності, такі як підтримка та безперервне утворення мієлін-утворюючих олігодендроцитів, мієлінова пластичність та утворення нових нейронів у гіпокампі [33,34]. Астроцити, які колись вважалися пасивними клітинами підтримки, тепер визнаються активними учасниками модуляції запалення ЦНС. Астроцити, керовані факторами мікроглії, такими як IL-1α, TNF-α та C1q, втрачають нейропротекторні властивості та секретують нейротоксичні фактори, що знижують життєздатність олігодендроцитів та нейронів. Крім того, астроцити регулюють проникність ГЕБ шляхом продукування та секреції VEGF та MMP, тим самим дозволяючи інфільтрацію периферичних імунних клітин, включаючи Т-лімфоцити та моноцити. З іншого боку, нейрони є не просто пасивними реципієнтами запальних сигналів, а активно впливають на нейроімунну динаміку та регулюють її. Цей тип клітин експресує такі молекули, як CD200, CX3CL1 та нейрегуліни, які взаємодіють з гліальними рецепторами для підтримки мікроглії в гомеостатичному стані. Однак стійкі запальні стимули пригнічують ці регуляторні сигнали, сприяючи прозапальному середовищу ЦНС. На молекулярному рівні нейрозапальна сигналізація включає складну мережу кількох транскрипційних факторів (таких як NF-κB, STAT та IRF), кіназ та ліпідних медіаторів. Біоактивні ліпіди, такі як простагландини (зокрема PGE2) та лейкотрієни (синтезовані через шляхи COX та LOX), посилюють запальні реакції. Крім того, зміни в метаболізмі кінуреніну, основному шляху катаболізму триптофану, призводять до накопичення нейротоксичних метаболітів, таких як хінолінова кислота, що посилює екситотоксичність через надмірну активацію NMDA-рецепторів, що клінічно проявляється глибоким когнітивним дефіцитом, насамперед через порушення синаптичної пластичності та руйнування нейронних мереж гіпокампа й префронтальної кори. Патологічний вхід іонів кальцію спричиняє «зашумлення» нейронів, через що мозок втрачає здатність до консолідації пам'яті, формування нових спогадів та швидкої обробки інформації. Це трансформується у виражену виконавчу дисфункцію, коли пацієнт втрачає здатність до концентрації уваги, планування складних завдань та швидкого перемикання між когнітивними установками, що суб'єктивно відчувається як постійний «мозковий туман» та інтелектуальне виснаження [41].

Найбільш переконливими доказами специфічного когнітивного дефіциту при COVID-19 є сфера перцептивної обробки (активний психічний процес аналізу, синтезу та інтерпретації сенсорної інформації, що надходить від органів

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

чуття, для побудови цілісного образу навколишнього світу). Були проведені дослідження з метою картографування нейронних основ когнітивних порушень при "мозковому тумані" як віддаленого наслідку COVID (long COVID). Були наведені докази наявності специфічного когнітивного дефіциту в системі тривалого моніторингу доказів (sustained evidence monitoring) під час прийняття перцептивних рішень. Цей дефіцит проявляється у посиленні схильності до прийняття довільних та імпульсивних рішень, що зумовлені транзиторним сенсорним шумом. Крім того, були ідентифіковані як функціональні, так і структурні аномалії в нижній частині правої острівцевої частки (right inferior insula) як основний нейронний субстрат цього дефіциту та продемонстровано, що перцептивні порушення можуть бути нівельовані за допомогою цілеспрямованої нейромодуляції. Проведена робота надає вагомі докази ролі нижньої частини правої острівцевої частки у когнітивних порушеннях при тривалому COVID і вказує на перспективну терапевтичну мішень [8].

У ширшому контексті дисфункція нижньої частини правої острівцевої частки дає уніфіковане пояснення різноманітних клінічних ознак, що спостерігаються при постковідних станах [8,48]. Острівцева частка постає як постійне місце структурних змін мозку, пов'язаних із COVID. Масштабні візуалізаційні дослідження неодноразово ідентифікували інсулу серед регіонів із постковідною атрофією. Інсула підтримує щільні двосторонні зв'язки з вегетативною та імунною системами, тому її дисфункція може як бути наслідком запалення, так і сприяти подальшим системним запальним процесам. Крім того, як основний кірковий вузол інтеграції нюху та смаку, острівцева частка забезпечує безпосередній нейронний субстрат для втрати цих відчуттів — характерних симптомів гострого COVID-19 [8,49].

Інтероцептивна інформація про постійно змінні стани тіла надходить до задньої частини острівцевої частки шляхом висхідних сенсорних сигналів від спинномозкових та стовбурових шляхів через спеціальні таламічні реле. Ця інформація проектується ростральнo на передню частину острівця, де вона інтегрується з емоційними, когнітивними та мотиваційними сигналами від низки кортикальних та підкіркових ділянок. В результаті передня частина острівця підтримує унікальні суб'єктивні стани відчуттів, також вона регулює впровадження суб'єктивних почуттів у когнітивні та мотиваційні процеси завдяки своєму розташуванню в корі на перехресті численних шляхів, задіяних у вищих когнітивних функціях та мотивації [50].

До зазначеного вище можна додати, що дисфункція острівця призводить до аномальних суб'єктивних відчуттів. Структурні нейровізуалізаційні дослідження виявили значне зменшення сірої речовини острівця у пацієнтів з великим депресивним розладом. Структурні та функціональні аномалії острівця також спостерігалися у пацієнтів з біполярним розладом: у структурних нейровізуалізаційних дослідженнях сіра речовина острівця була послідовно зменшена у пацієнтів з біполярним розладом, включаючи змінені траєкторії розвитку об'єму

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

острівця. Окрім розладів настрою, дефіцит острівця в аномальних суб'єктивних відчуттях, лежить в основі багатьох інших станів, які включають пов'язані з настроєм виміри в їх патологіях. Наприклад, структурні та функціональні дефіцити в острівці мозку пов'язані з тривожними розладами, у шизофренії – з порушенням афективної обробки, у психопатії – з аномальною обробкою соціальних емоцій, такою як емпатична обробка болю, та у нервовій анорексії – зі спотвореними суб'єктивними відчуттями власного тіла [50]. Також зазначається, що аномалії інсули не є унікальними для COVID-19. Подібні симптоми "мозкового туману" при інших станах, таких як міалгічний енцефаломієліт/синдром хронічної втоми (ME/CFS), були пов'язані з гіпоактивацією інсули. Ці спостереження дозволяють припустити, що дисфункція нижньої частини правої острівцевої частки може бути спільним нейробіологічним механізмом, що пов’язує сенсорні та запальні порушення з когнітивним дефіцитом [8].

Висновки. Таким чином, «мозковий туман» при COVID-19 є результатом комплексного патологічного процесу. Ключовими ланками є пошкодження гематоенцефалічного бар'єру, стійка мітохондріальна дисфункція та патологічна гіперактивація мікроглії, що трансформує захисну функцію фагоцитозу в деструктивний процес, викликаючи стійкі когнітивні порушення. Розуміння цих механізмів є необхідним для розробки стратегій терапії та реабілітації пацієнтів із лонг-ковідним синдромом.

Встановлено провідну роль нижньої частини правої острівцевої частки у виникненні когнітивного дефіциту у віддалений період після перенесеного COVID. Виявлені структурно-функціональні аномалії цієї зони визначено як основний нейронний субстрат перцептивних порушень.

Отримані результати підтверджують ефективність цілеспрямованої нейромодуляції у відновленні когнітивних функцій, що дозволяє розглядати праву інсулу як пріоритетну терапевтичну мішень для корекції постковідних когнитивних станів.

Література:

1.Kavanagh E. Long Covid brain fog: a neuroinflammation phenomenon?. Oxf Open Immunol. 2022;3(1):iqac007. Published 2022 Sep 27. doi:10.1093/oxfimm/iqac007

2.Delgado-Alonso C, Díez-Cirarda M, Pagán J, et al. Unraveling brain fog in post-COVID syndrome: Relationship between subjective cognitive complaints and cognitive function, fatigue, and neuropsychiatric symptoms. Eur J Neurol. 2025;32(1):e16084. doi:10.1111/ene.16084

3.Mackay M. Lupus brain fog: a biologic perspective on cognitive impairment, depression, and fatigue in systemic lupus erythematosus. Immunol Res. 2015;63(1-3):26-37. doi:10.1007/s12026-015-8716-3

4. Manzo C, Martinez-Suarez E, Kechida M, Isetta M, Serra-Mestres J. Cognitive Function in Primary Sjögren's Syndrome: A Systematic Review. Brain Sci. 2019;9(4):85. Published 2019 Apr 15. doi:10.3390/brainsci9040085

5. Yelland GW. Gluten-induced cognitive impairment ("brain fog") in coeliac disease. J Gastroenterol Hepatol. 2017;32 Suppl 1:90-93. doi:10.1111/jgh.13706

ISSN 2786-4952 Online

6. Aghajani Mir M. Brain Fog: a Narrative Review of the Most Common Mysterious Cognitive Disorder in COVID-19. Mol Neurobiol. 2024;61(12):9915-9926. doi:10.1007/s12035-023-03715-y

7. McNeill R, Marshall R, Fernando SA, Harrison O, Machado L. COVID-19 may Enduringly Impact Cognitive Performance and Brain Haemodynamics in Undergraduate Students. Brain, Behavior, and Immunity. 2025 Mar;125:58-67. https://doi.org/10.1016/j.bbi.2024.12.002

8. Yang J, Zhou S, Wang Z, Xu J. A region-specific brain dysfunction underlies cognitive impairment in long COVID brain fog. arXiv [Preprint]. 2025 Nov 18. doi:10.48550/arXiv .2511.14188

9. Denno P, Zhao S, Husain M, Hampshire A. Defining brain fog across medical conditions. Trends Neurosci. 2025 May;48(5):330-348. doi: 10.1016/j.tins.2025.01.003.

10. Mao L, Jin H, Wang M, et al. Neurologic Manifestations of Hospitalized Patients With Coronavirus Disease 2019 in Wuhan, China. JAMA Neurol. 2020;77(6):683-690. doi:10.1001 /jamaneurol.2020.1127

11. Chen Y, Yang W, Chen F, Cui L. COVID-19 and cognitive impairment: neuroinvasive and blood–brain barrier dysfunction. J Neuroinflammation. 2022 Sep 7;19:222. doi: 10.1186/s12974-022-02579-8.

12. Yin JX, Agbana YL, Sun ZS, et al. Increased interleukin-6 is associated with long COVID-19: a systematic review and meta-analysis. Infect Dis Poverty. 2023;12(1):43. Published 2023 Apr 24. doi:10.1186/s40249-023-01086-z

13. Lyra E Silva NM, Barros-Aragão FGQ, De Felice FG, Ferreira ST. Inflammation at the crossroads of COVID-19, cognitive deficits and depression. Neuropharmacology. 2022;209:109023. doi:10.1016/j.neuropharm.2022.109023

14. Yachou Y, El Idrissi A, Belapasov V, Ait Benali S. Neuroinvasion, neurotropic, and neuroinflammatory events of SARS-CoV-2: understanding the neurological manifestations in COVID-19 patients. Neurol Sci. 2020;41(10):2657-2669. doi:10.1007/s10072-020-04575-3

15. Gryka-Marton M, Grabowska AD, Szukiewicz D. Breaking the Barrier: The Role of Proinflammatory Cytokines in BBB Dysfunction. Int J Mol Sci. 2025;26(8):3532. doi:10.3390/ijms 26083532

16. Almutairi MM, Gong C, Xu YG, Chang Y, Shi H. Factors controlling permeability of the blood-brain barrier. Cell Mol Life Sci. 2016;73(1):57-77. doi:10.1007/s00018-015-2050-8

17. Erickson MA, Rhea EM, Knopp RC, Banks WA. Interactions of SARS-CoV-2 with the Blood-Brain Barrier. Int J Mol Sci. 2021;22(5):2681. Published 2021 Mar 6. doi:10.3390/ijms 22052681

18. Huang X, Hussain B, Chang J. Peripheral inflammation and blood-brain barrier disruption: effects and mechanisms. CNS Neurosci Ther. 2021;27(1):36-47. doi:10.1111/cns.13569

19. Erickson MA, Banks WA. Neuroimmune Axes of the Blood-Brain Barriers and Blood-Brain Interfaces: Bases for Physiological Regulation, Disease States, and Pharmacological Interventions. Pharmacol Rev. 2018;70(2):278-314. doi:10.1124/pr.117.014647

20. Tremblay ME, Madore C, Bordeleau M, Tian L, Verkhratsky A. Neuropathobiology of COVID-19: The Role for Glia. Front Cell Neurosci. 2020;14:592214. Published 2020 Nov 11. doi:10.3389/fncel.2020.592214

21. Kilic E, Kilic U, Wang Y, Bassetti CL, Marti HH, Hermann DM. The phosphatidylinositol-3 kinase/Akt pathway mediates VEGF's neuroprotective activity and induces blood brain barrier permeability after focal cerebral ischemia. FASEB J. 2006;20(8):1185-1187. doi:10.1096/fj.05-4829fje

22. Miao Z, Dong Y, Fang W, et al. VEGF increases paracellular permeability in brain endothelial cells via upregulation of EphA2. Anat Rec (Hoboken). 2014;297(5):964-972. doi:10.1002/ar.22878

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

23. Valable S, Montaner J, Bellail A, et al. VEGF-induced BBB permeability is associated with an MMP-9 activity increase in cerebral ischemia: both effects decreased by Ang-1. J Cereb Blood Flow Metab. 2005;25(11):1491-1504. doi:10.1038/sj.jcbfm.9600148

24. Burdo TH, Lackner A, Williams KC. Monocyte/macrophages and their role in HIV neuropathogenesis. Immunol Rev. 2013;254(1):102-113. doi:10.1111/imr.12068

25. Paul AM, Acharya D, Duty L, Thompson EA, Le L, Stokic DS, Leis AA, Bai F. Osteopontin facilitates West Nile virus neuroinvasion via neutrophil “Trojan horse” transport. Sci Rep. 2017;7:4722. https://doi.org/10.1038/s41598-017-04839-7.

26. Chen W, Ju XZ, Lu Y, Ding XW, Miao CH, Chen JW. Propofol improved hypoxia-impaired integrity of blood-brain barrier via modulating the expression and phosphorylation of zonula occludens-1. CNS Neurosci Ther. 2019;25(6):704-713. doi:10.1111/cns.13101

27. Nalbandian A, Sehgal K, Gupta A, et al. Post-acute COVID-19 syndrome. Nat Med. 2021;27(4):601-615. doi:10.1038/s41591-021-01283-z

28. Helms J, Kremer S, Merdji H, et al. Neurologic Features in Severe SARS-CoV-2 Infection. N Engl J Med. 2020;382(23):2268-2270. doi:10.1056/NEJMc2008597

29. Cosentino G, Todisco M, Hota N, et al. Neuropathological findings from COVID-19 patients with neurological symptoms argue against a direct brain invasion of SARS-CoV-2: A critical systematic review. Eur J Neurol. 2021;28(11):3856-3865. doi:10.1111/ene.15045

30. Kong X, Gong Z, Zhang L, et al. JAK2/STAT3 signaling mediates IL-6-inhibited neurogenesis of neural stem cells through DNA demethylation/methylation. Brain Behav Immun. 2019;79:159-173. doi:10.1016/j.bbi.2019.01.027

31. Soung AL, Vanderheiden A, Nordvig AS, et al. COVID-19 induces CNS cytokine expression and loss of hippocampal neurogenesis. Brain. 2022;145(12):4193-4201. doi:10.1093/brain/awac270

32. Jaywant A, Vanderlind WM, Alexopoulos GS, Fridman CB, Perlis RH, Gunning FM. Frequency and profile of objective cognitive deficits in hospitalized patients recovering from COVID-19. Neuropsychopharmacology. 2021;46(13):2235-2240. doi:10.1038/s41386-021-00978-8

33. Monje M, Iwasaki A. The neurobiology of long COVID. Neuron. 2022;110(21):3484-3496. doi:10.1016/j.neuron.2022.10.006

34. De Sousa RAL, Cassilhas RC. Microglia role as the regulator of cognitive function. Rev Assoc Med Bras (1992). 2023;69(7):e20230412. Published 2023 Jul 17. doi:10.1590/1806-9282.20230412

35. Li Y, Xia X, Wang Y, Zheng JC. Mitochondrial dysfunction in microglia: a novel perspective for pathogenesis of Alzheimer’s disease. J Neuroinflammation. 2022 Oct 6;19:248. doi: 10.1186/s12974-022-02613-9.

36. Baik SH, Kang S, Lee W, et al. A Breakdown in Metabolic Reprogramming Causes Microglia Dysfunction in Alzheimer's Disease. Cell Metab. 2019;30(3):493-507.e6. doi:10.1016/j.cmet.2019.06.005

37. Holland R, McIntosh AL, Finucane OM, et al. Inflammatory microglia are glycolytic and iron retentive and typify the microglia in APP/PS1 mice. Brain Behav Immun. 2018;68:183-196. doi:10.1016/j.bbi.2017.10.017

38. Wang Y, Ulland TK, Ulrich JD, et al. TREM2-mediated early microglial response limits diffusion and toxicity of amyloid plaques. J Exp Med. 2016;213(5):667-675. doi:10.1084/jem.20151948

39. Preeti K, Sood A, Fernandes V. Metabolic Regulation of Glia and Their Neuroinflammatory Role in Alzheimer's Disease. Cell Mol Neurobiol. 2022;42(8):2527-2551. doi:10.1007/s10571-021-01147-7

40. Wang L, Pavlou S, Du X, Bhuckory M, Xu H, Chen M. Glucose transporter 1 critically controls microglial activation through facilitating glycolysis. Mol Neurodegener. 2019;14(1):2. Published 2019 Jan 11. doi:10.1186/s13024-019-0305-9

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

41. García-Domínguez M. Neuroinflammation: Mechanisms, Dual Roles, and Therapeutic Strategies in Neurological Disorders. Curr Issues Mol Biol. 2025 Jun 4;47(6):417. doi: 10.3390/cimb47060417

42. Smith JA, Das A, Ray SK, Banik NL. Role of pro-inflammatory cytokines released from microglia in neurodegenerative diseases. Brain Res Bull. 2012;87(1):10-20. doi:10.1016/ j.brainresbull.2011.10.004

43. Simpson DSA, Oliver PL. ROS Generation in Microglia: Understanding Oxidative Stress and Inflammation in Neurodegenerative Disease. Antioxidants (Basel). 2020;9(8):743. Published 2020 Aug 13. doi:10.3390/antiox9080743

44. Liy PM, Puzi NNA, Jose S, Vidyadaran S. Nitric oxide modulation in neuroinflammation and the role of mesenchymal stem cells. Exp Biol Med (Maywood). 2021;246(22):2399-2406. doi:10.1177/1535370221997052

45. Zhou Y, Cui C, Ma X, Luo W, Zheng SG, Qiu W. Nuclear Factor κB (NF-κB)-Mediated Inflammation in Multiple Sclerosis. Front Immunol. 2020;11:391. Published 2020 Mar 24. doi:10.3389/fimmu.2020.00391

46. Ji RR, Suter MR. p38 MAPK, microglial signaling, and neuropathic pain. Mol Pain. 2007;3:33. Published 2007 Nov 1. doi:10.1186/1744-8069-3-33

47. Chen Y, Ye X, Escames G, et al. The NLRP3 inflammasome: contributions to inflammation-related diseases. Cell Mol Biol Lett. 2023;28(1):51. Published 2023 Jun 27. doi:10.1186/s11658-023-00462-9

48. Uddin LQ. Salience processing and insular cortical function and dysfunction. Nat Rev Neurosci. 2015;16(1):55-61. doi:10.1038/nrn3857

49. Douaud G, Lee S, Alfaro-Almagro F, et al. SARS-CoV-2 is associated with changes in brain structure in UK Biobank. Nature. 2022;604(7907):697-707. doi:10.1038/s41586-022-04569-5

50. Namkung H, Kim SH, Sawa A. The Insula: An Underestimated Brain Area in Clinical Neuroscience, Psychiatry, and Neurology. Trends Neurosci. 2017;40(4):200-207. doi:10.1016/ j.tins.2017.02.002

Дата першого надходження статті до видання: 28.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 618.39:616-084:159.9 (045)

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2720-2733

Дьоміна Оксана Вячеславівна кандидат медичних наук, доцент кафедри акушерство і гінекології 3 Харківського національного медичного університету, м. Харків, https://orcid.org/0000-0002-8098-4665

НЕВИНОШУВАННЯ ВАГІТНОСТІ: РОЛЬ ПЕРВИННОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ТА МЕДИКО-ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ЖІНОК ГРУПИ РИЗИКУ

Анотація. У статті порушено проблему необхідності посиленої уваги до демографічних викликів, які в сучасних умовах дедалі частіше розглядаються як важливий чинник забезпечення національної безпеки України, оскільки демографічні процеси безпосередньо впливають на соціально-економічний розвиток держави, її трудовий потенціал та стратегічну стабільність.

Наголошено на медичному аспекті відтворення потомків – майбутніх поколінь людства, який проголошено однією із цілей нашої держави, на реалізацію якої спрямована глобальна стратегія безпечної вагітності, що передбачає подолання загрозливих станів щодо здоров'я і життя жінки та її дитини шляхом впровадження ефективної системи медичного супроводу на етапах підготовки до вагітності та протягом усього гестаційного періоду.

Особливу увагу приділено проблемі невиношування і недоношування вагітності, поєднувані загальним визначенням «репродуктивні втрати», які визнаються як «проблема номер один» для акушерської клініки, вважаються одним із чутливих індикаторів громадського здоров'я, чинником впливу на демографічні перспективи суспільства. Проаналізовано вагітність не тільки з біологічної, а й психологічної точки зору. Висвітлено позитивний вплив на клініку невиношування вагітності гармонізації психологічного стану вагітної жінки, налагодження діалогу між матір'ю та її внутрішньоутробною дитиною, сприймаючи її як активного партнера в досягненні мети сприятливого перебігу й виходу вагітності.

Доведено, що позитивний вплив на психоемоційний стан жінки з факторами ризику невиношування, фізіологічний і психологічний компоненти гестаційної домінанти, стан фето-плацентарного комплексу забезпечує комплексне використання технологій тілесно-орієнтованої терапії, раннього діалогу майбутньої матері з її ще ненародженою дитиною, метаболічної підтримки, яка забезпечує корекцію енергодефіциту.

Зроблено висновок, що врахування важливої ролі психологічних факторів в походженні невиношування дають можливість на рівні акушерської допомоги сформувати конкретний алгоритм медичного супроводу жінки з факторами ризику даної патології.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Ключові слова: вагітність, невиношування вагітності, психосоматика, перинатальна психологія, нервово-психічні розлади, медичний супровід, профілактика.

Domina Oksana Viacheslavivna Candidate of Medical Sciences, Associate Professor, Department of Obstetricsand Gynecology 3 Kharkiv National Medical University, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0002-8098-4665

MISCARRIAGE: THE ROLE OF PRIMARY PREVENTION AND MEDICAL-PSYCHOLOGICAL SUPPORT FOR WOMEN AT RISK

Abstract. The article addresses the issue of the need for increased attention to demographic challenges, which in contemporary conditions are increasingly regarded as an important factor in ensuring the national security of Ukraine, since demographic processes have a direct impact on the socio-economic development of the state, its labor potential, and strategic stability. It emphasizes the medical aspect of human reproduction – the generation of future populations of humankind – which is declared as one of the priorities of the state and is implemented through a global strategy of safe pregnancy. This strategy aims to overcome life-threatening conditions affecting the health and life of both the woman and her child by introducing an effective system of medical support at the stages of pre-pregnancy preparation and throughout the entire gestational period.

Particular attention is paid to the problem of miscarriage and preterm birth, collectively referred to as «reproductive losses», which are recognized as the «number one problem» in obstetric practice and are considered one of the sensitive indicators of public health as well as a factor influencing the demographic prospects of society. Pregnancy is analyzed not only from a biological but also from a psychological perspective. The positive impact on the clinical course of pregnancy loss prevention through the harmonization of the pregnant woman's psychological state is highlighted, as well as the establishment of a dialogue between the mother and her intrauterine child, who is perceived as an active partner in achieving a favorable course and outcome of pregnancy.

It is demonstrated that a positive effect on the psycho-emotional state of women with risk factors for miscarriage, on both the physiological and psychological components of the gestational dominant, as well as on the state of the fetoplacental complex, is ensured by the integrated use of body-oriented therapy technologies, early mother–child prenatal communication, and metabolic support aimed at correcting energy deficiency.

It is concluded that taking into account the significant role of psychological factors in the origin of miscarriage makes it possible, at the level of obstetric care, to develop a specific algorithm for medical support of women with risk factors for this pathology..

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Keywords: Pregnancy, miscarriage, psychosomatics, perinatal psychology, neuropsychiatric disorders, medical care, prevention.

Постановка проблеми. Передчасні пологи (ПП) в усьому світі нинішнім часом оцінюються як загальний акушерський виклик людству. Це положення аргументується значним внеском недоношеності у виникнення розповсюджених тривалих фізичних і психоневрологічних розладів здоров'я у дітей, що народилися передчасно, їх винятково дорогим виходжуванням і лікуванням, далеко не завжди пропорційним потенціалу життєздатності. Втрати недоношених дітей, охоплюючи 50 % мертвонароджень, не менш 70% неонатальної смертності, 60-70 % усіх дитячих смертей, впливають на демографічну ситуацію, адже щорічно у світі відбувається 13 млн. ПП. Нажаль, результати в подоланні недоношеності не поліпшуються відповідно до витрачених зусиль. Незважаючи на велику кількість наукових досліджень по профілактиці ПП і спонтанних абортів (СА), удосконалення лікувально-діагностичних заходів, сьогодні, як і 50 років тому, частота невиношування й недоношування залишається на рівні 15-20 % від усіх клінічно підтверджених бажаних вагітностей [6]. Такий стан пояснюється відсутністю точних знань причинних чинників, багатофакторністю патології і, як наслідок, низькою ефективністю профілактики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема невиношування вагітності, розглядається на перетині медичних, психологічних та соціальних чинників комплексний характер. Встановлено, що у жінок із загрозою переривання вагітності спостерігаються особливості материнської ідентичності, емоційна нестабільність і знижена психологічна готовність до материнства (Н. Барінова, А. Павленко), тоді як психоемоційний стрес розглядається як один із ключових факторів розвитку ускладнень гестації, включаючи передчасні пологи та невиношування (С. Берегуляк., О. Берегуляк, В. Кощій, Ю. Якимчук).

Поряд із цим доведено значення органічних чинників (Н. Вереснюк, В. Пирогова). Дослідження у сфері перинатальної психології підкреслюють важливість ранніх етапів розвитку та вплив психоемоційного стану матері на формування особистості дитини (Н. Мосол). Крім того, сучасні досідження засвідчують ефективність профілактичних заходів, зокрема застосування фолієвої кислоти для зниження ризику передчасних пологів (Q. Zhang та ін.), що в сукупності обґрунтовує необхідність комплексного підходу до профілактики невиношування вагітності.

Мета статті – визначення значення первинної профілактики та медико-психологічного супроводу у попередженні невиношування вагітності.

Виклад основного матеріалу. Розгляд сучасного стану проблеми невиношування вагітності (НВ) в соціально-демографічній площині дозволяє констатувати, що частота втрат вагітності відбиває популяційний феномен зниження рівня здоров’я, як відображення енергетичного дефіциту (мітохондриальної недостатності) у переважної частини населення, що зумовлено

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

способом життя й екологією. Це потребує вивчення медичного аспекту НВ з позицій енергодефіциту.

Н. Вереснюк, В. Пирогова підкреслюють, що Важливим питанням репродуктивного здоров'я залишається невиношування вагітності, яке займає одне з чільних місць в практичному акушерстві-гінекології та сучасній репродуктології [3, с. 31].

Не переборена популярність штучних абортів, як основного методу регулювання народжуваності, серед українських жінок і, нажаль, лікарів, відсутність тенденції зниження мимовільних викиднів, незважаючи на ідентифікацію в останні роки так званих початкових ознак несприятливого результату вагітності, істотно послабляють репродуктивні перспективи країни. Замикають порочне коло й загострюють ситуацію значний внесок недоношеності у обмеження реалізованих намірів сім'ї на народження дітей, а також віддалені несприятливі наслідки щодо здоров'я жінки.

На теперішній час очевидно, що лише через вдосконалення ведення жінок з клінічно означеною загрозою переривання вагітності, шляхом застосування симптоматичної терапії, гормональних, судинних, препаратів вирішити питання попередження репродуктивних втрат і перинатальних ускладнень від даної патології неможливо. Отже, головним напрямком подолання проблеми сьогодні визначено первинну профілактику, яка, в контексті ускладнень вагітності, визначається як преконцепційна або предгравідарна підготовка жінок групи ризику.

У прагненні знайти ще не реалізовані резерви вирішення завдань зниження частоти втрат вагітності ми спрямували вектор уваги до проблеми НВ з позицій психосоматики – відносно нового вчення про зв'язок соматичних захворювань і психічних процесів, клінічне розуміння якого охоплює, передусім, порушення психологічної адаптації, з наступним формуванням соматичних порушень без однозначного органічного субстрату. Передумовами для розгляду НВ як прояву «психофізіологічних розладів» є насамперед значна питома вага так званих ідіопатичних (невизначеної етіології) варіантів, а також доведений вплив стану центральної нервової системи (ЦНС) і психіки жінки на частоту акушерської патології.

Слід констатувати, що ні методи психодіагностики, ні спеціальний психологічний супровід жінок з акушерською патологією не входять до стандартів надання медичної допомоги, і тільки згадуються в загальному вигляді в клінічних керівництвах і акушерських протоколах. Медичні працівники, якими визнається значення психологічного стану жінки для перебігу вагітності, виразності симптомів патології, як правило, діють не зовсім компетентно, відповідно до свого власного досвіду або найбільш розповсюджених в непрофесійному середовищі думок. Отже, неповні уявлення щодо місця і ролі психологічних факторів в походженні невиношування збуджують на нові дослідження в цьому напрямку, аби на рівні акушерської допомоги сформувати

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

конкретний алгоритм медичного супроводу жінки з факторами ризику даної патології.

Емпіричні нові дані щодо зв'язку скорочення гестаційного терміну з депресивними симптомами у вагітної жінки, а також щодо можливості нівелювання негативного впливу цих процесів шляхом цільового застосування фолієвої кислоти дозволяють припустити, що ефекти фолатної підтримки мають вийти за межі профілактики вроджених вад розвитку і строку вагітності, відповідного ембріогенезу [8].

Розгляд вагітності не тільки з біологічної, а й психологічної точки зору сприяв формуванню нового міждисциплінарного наукового напрямку – перинатальної психології, базовими положеннями якої є наступні. По-перше, внутрішньоутробна (ще не народжена) дитина має здатність до емоційно-психологічного сприйняття. По-друге, не народжена дитина має функціонуючу дородову пам'ять. По-третє, між матір'ю і її не народженою дитиною існує тісна емоційно-психологічна взаємодія. Ці аксіоматичні положення засновані на уявленнях про генетичну пам'ять (інформація про морфологічні й психологічні особливості батьків і предків), пренатальні враження, клітинну пам'ять. Зібрано чимало даних про вплив емоційного стресу матері не тільки на внутрішньоутробний стан, але й на розвиток дитини після народження. Простежено стійку тривалу дію пренатальных вражень, що проявляється психологічними й психосоматичними проблемами й захворюваннями. Але дотепер «плід як пацієнт» залишається далеко не повною мірою задіяним медичними працівниками щодо впливу на особливості перебігу вагітності, ролі у формуванні ускладнень і «участі» в забезпеченні ефективної корекції патологічних станів гестаційного періоду.

З цих позицій, сьогодні актуальними є питання, чи матиме позитивний вплив на клініку НВ гармонізація психологічного стану вагітної жінки, налагодження діалогу між матір'ю та її внутрішньоутробною дитиною, сприймаючи її як активного партнера в досягненні мети сприятливого перебігу й виходу вагітності. Від відповіді на ці питання залежить, зокрема, перспектива удосконалення підходів до вторинної профілактики НВ, адже науково доведено, що різноманітні високо спеціалізовані метаболічні, біоенергетичні процеси і біохімічні функції (гормони, нейротрансміттери, інші поліпептидні структури) трансформують емоційні й психічні реакції, а останні, в свою чергу, перебувають в причинному зв'язку зі станом клітинної енергетики, мітохондріальними функціями, взаємозв'язані з гіпоталамо-гіпофізарно-адреналовою віссю.

Доцільність використання методів, спрямованих на психологічну адаптацію жінки, застосування підходів з позицій психосоматики і перинатальної психології в медичному супроводі жінки з ризиком невиношування в предгравідарному періоді, на рівні теоретичних уявлень, не викликає сумнівів, відкриваючи перспективу зниження медикаментозного навантаження. Проте, клінічний зміст і ефективність такої тактики залишається не визначеною.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Актуальність даного дослідження, присвяченого особливостям психоемоційного стану жінок з факторами ризику НВ, з'ясуванню механізмів реалізації стресових факторів в гестаційному процесі, визначається необхідністю вдосконалення медичного супроводу жінок з ризиком втрати вагітності, уточнення місця психологічної підтримки в системі профілактики, що сприятиме вирішенню проблем безпечного материнства.

Одержано нові дані про спектр негативних чинників формування психоемоційного стресу у жінок з клінічними ознаками невиношування. Вперше визначено наявність у них аномальних варіантів мотивації до збереження вагітності й відхилень психологічного компоненту гестаційної домінанти.

Доповнено новими даними психосоматичну концепцію невиношування вагітності, сутністю якої уявляється формування стресосимптоматичного синдрому, патогенетичною основою якого виступає мітохондріальна дисфункція.

Суттєвою новизною характеризуються дані про взаємозв'язок між симптомами психоемоційних розладів у жінок групи ризику невиношування вагітності, станом енергодефіциту, фолатним статусом.

Результати проведених досліджень стали науковим обґрунтуванням психологічної та метаболічної підтримки як нового ефективного компоненту терапії вагітних і предгравідарної підготовки жінок групи ризику невиношування.

В практику запропоновано удосконалений підхід до корекції психоемоційних розладів на фоні енергодефіциту при вагітності і в преконцепційному періоді у жінок з ризиком невиношування.

Доведено, що позитивний вплив на психоемоційний стан жінки з факторами ризику невиношування, фізіологічний і психологічний компоненти гестаційної домінанти, стан фето-плацентарного комплексу забезпечує комплексне використання технологій тілесно-орієнтованої терапії, раннього діалогу майбутньої матері з її ще ненародженою дитиною, метаболічної підтримки, яка забезпечує корекцію енергодефіциту.

Невиношування – найбільш розповсюджене ускладнення вагітності, адже частота його складає щонайменше 20%, без урахування втрат дуже ранніх субклінічних варіантів, які вважаються інструментом природного відбору. При обліку вагітностей за рівнем ХГЧ, частота втрат сягає 31% [6]. В сучасних умовах демографічної кризи, яка особливо загострена у східних регіонах України, питання запобігання даної патології в національному масштабі, нажаль, відступили на другу позицію, а на першу, в економічній, організаційно-методичній і теоретичній площині, виходять проблеми виходжування передчасно народжених дітей.

Але усвідомлення відповідальності за здоров'я майбутніх поколінь збуджує повертатися саме до ранніх етапів вагітності, ставити наукові дослідження з цього питання в ряд справжніх пріоритетів клінічної і фундаментальної медицини

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Останнє десятиріччя ознаменоване зростанням рівня патології, детермінованої психологічною дезадаптацію до стресогенних умов оточуючого середовища. Це визначає зміни спектру причин патології гестаційного періоду, вихід на перші місця серед діагностичних формулювань стрес-асоційованих станів: вегето-судинної дистонії, астеноневротичного синдрому, неврозів, інших психоневрологічних розладів в числі «супутньої» вагітності патології В загально медичному сенсі, це передбачає розстановку нових пріоритетів первинної профілактики патології людини, зміщення акценту на психотерапевтичні підходи і практики, а в контексті ускладнень вагітності, на використання психокорекційних технологій в предгравідарній підготовці. Для усвідомлення обґрунтованості такого підходу вважається за доцільне подати стислий нарис сучасних уявлень щодо психології вагітності, адже все більшу увагу викликають питання, чи не є ти чи інші ускладнення проявами або наслідками психосоматичних розладів?

Дослідження психоемоційної сфери вагітної проводяться в двох напрямках: (1) вивчення психологічного статусу жінки в період вагітності для з'ясування ролі характерологічних особливостей і факторів із категорії психоемоційних, що сприяють або обтяжують симптоматику загрози СА або ПП, тобто з позицій сучасних теорій психосоматики; (2) з позицій перинатальної психології. Їх неможливо виокремити один від одного.

Дефініція «психосоматичний розлад» означує соматичне захворювання, котре викликано психологічними факторами або прояви якого загострилися в результаті їхнього впливу». Передумовами для розгляду деяких видів патології вагітності, зокрема, НВ, з позицій концепції психосоматики, є не тільки значна питома вага так званих ідіопатичних варіантів, а передусім чисельні емпіричні дані і спеціальні дослідження щодо значення стану ЦНС і психіки жінки в розвитку акушерської патології.

Розглядаючи цю концепцію, доцільно передусім навести визначення стресу, як відповіді організму на пред'явлені йому будь-які неспецифічні вимоги, під впливом котрих виникає необхідність у перебудові або адаптації.

На думку В. Кощій, «згідно з сучасними уявленнями стрес – це стан організму, що, з одного боку, лежить в основі пристосування організму до різноманітних впливів зовнішнього середовища, а з іншого боку – пусковий механізм для багатьох захворювань, що виявляються якв порушеннях психічних функцій, так і в психосоматичнихрозладах, обумовлених комплексною деструктивною дією стресу нанейрогуморальні та інші системи організму (серед цих розладів –артеріальна гіпертензія, виразкова хвороба, алергія, бронхіальнаастма, деякі онкологічні захворювання та ін.)» [4, с. 597]

Відповідь організму залежить від сили подразника. В контексті вагітності, уявляється майже очікуваним, що для жінки, налаштованої на виношування вагітності протягом «9 місяців», жодні обставини або клінічні ситуації, що ведуть до передчасного переривання, будуть сильними стресорами Згідно до

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

теорії Ганса Сел'е, відповідь організму на стрес проходить три стадії - тривогу, адаптацію, виснаження. На першій стадії схвильованість, бурхливе реагування на стресову ситуацію пов'язане з намаганнями нормалізувати її. Якщо дія стресового фактору не проходить, то поступово організм адаптується до такого стану, після чого вірогідним є виснаження. Тривалість останніх двух стадій залежить від того, в якій мірі потребувалося захисних сил на ліквідацію стресу [7].

Пізнання впливу емоційного стресу матері на стан плода і розвиток дитини після народження, на формування у неї у віддаленому періоді психоневрологічної і психосоматичної патології сприяло розвитку нового клінічного напрямку – перинатальної психології, що, в суспільному вимірі, сприяє більш глибокому дослідженню сімейних відносин, а в медичному, вселяє надію на подолання чисельних проблем в акушерській, педіатричній, неврологічній клініці.

Виділення перинатальної психології виправдано своєрідністю об'єкту її вивчення – діади «мати-дитина», унікальністю якої є єдність двох – жінки і внутрішньоутробної дитини – які мають спільний «орган» – плаценту, загальні границі, є симбіотично пов'язаними, залежними одне від одного фізіологічно і психологічно.

Перинатальна психологія – нова галузь знань, яка вивчає обставини і закономірності розвитку людини на ранніх етапах онтогенезу і їхній вплив на усе наступне життя. Перинатальна психологія знаходиться на межі різних сфер науки, передусім, медицини і психології, вивчає роль генетичних і вроджених факторів у формування психологічних особливостей людини.

Як зазначає Н. Мосол: «перинатальний період розвитку закладає фізичне та психічне здоров'я дитини, визначає такі важливі характеристики особистості, як ставлення до себе й оточуючих, емоційний та інтелектуальний потенціал, певною мірою, риси особистості та характер людини» [5, с. 130].

Згідно до сучасних уявлень, обмін інформацією між матір'ю і дитиною здійснюється за допомогою нейропептидів, гормонів й інших біологічно активних речовин, що просуваються з током крові по судинам пуповини через матково-плацентарний судинний басейн, а також за допомогою хвильової взаємодії енергетичного поля, оскільки мати і дитина поєднані одним хвильовим діапазоном.

Доведено, що емоції, які випробовує мати, позначаються змінами біохімії крові, частоти дихання, серцевих скорочень плода. Таким чином, незважаючи на відсутність прямого зв'язку нервових систем матері та внутрішньоутробної дитини, остання піддана впливу змін материнського емоційного фону. Це підтверджується тим, що в момент хвилювання матері збільшується рухлива активність плода. Новітні дослідження – спостереження за мімікою і тонкими рухами внутрішньоутробної дитини за допомогою УЗО і технологій 4D, дозволили отримати докази реагування на такі фактори, як гіпоксія, незалежно

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

від її безпосередніх причин, на звукові подразники, на інші зміни оточуючої середи, що можна інтерпретувати як прояви відчуття небезпеки, ворожого середовища, що фіксуються в перинатальній пам'яті дітей. Припускається, що це зумовлено тим, що в розвитку й диференціюванні емоцій беруть участь як «старі» структури мозку (лімбічна система, гіпоталамус) так і неокортекс.

Відносно не тривалий період вагітності – 280 днів – супроводжується значними змінами психіки жінки, що, як вважається, проходить паралельно становленню і розвитку психічних функцій внутрішньоутробної дитини. Психічні перебудови під час вагітності розглядаються в контексті загальних змін організму і особистості жінки, спрямуванню їх на розвиток дитини.

Значні зміни стосуються функціонування ендокринної системи, центральної нервової системи, імунних процесів, які нинішнім часом поєднуються як «нейро-імуно-ендокринна».

На теперішній час накопичено докази щодо зв'язку нервово-психічних розладів у жінки і ускладненнями вагітності. Так, прееклампсія розглядається як синдром психоемоційної і вегето-судинної дизадаптації, який обумовлений особистісними характеристиками жінки в прегравідарному періоді (психотип, психоемоційна стабільність, тривожність, депресивність, стресостійкість), на фоні стійкого недостатнього вегетативного забезпечення вагітності внаслідок виснаженням її діяльності.

В нейрофізіологічних дослідженнях встановлено, що в патогенезі НВ задіяний особливий складний механізм: наявність специфічної активності базальних структур, з порушенням механізмів нейропластичності, дисфункцією мезодіенцефальних структур, подразнення з боку яких веде до порушення переробки інформації, що є більш значимими в передніх відділах неокортексу. Припускається, що саме цей механізм може обумовлювати розвиток клінічних симптомів. Не виключно, що наявність різних форм адаптації мезодіенцефальних структур до гестаційного процесу, які суттєво залежать від вихідного стану здоров'я жінки, полягають в основі появи основних варіантів клінічних ускладнень вагітності (НВ, прееклампсія)

Проте, загальна думка психологів, що мають відношення до вивчення вагітності, є в тому, що психологічний підхід до проблеми загрози СА ще не забезпечено адекватними теоретичними підходами і методами дослідження.

Дослідження впливу психоемоційних і характерологічних особливостей на психологічний і соматичний перебіг вагітності із загрозою НВ, на систему цінностей і самосприйняття вагітної жінки є недостатніми за кількістю і якістю, фрагментарні і доволі неоднорідні.

При спробах виявлення психосоматичних детермінант НВ на матеріалі жінок, які відмовилися від своїх дітей, виявлено психосоціальну складову психосоматичної констеляції, що здатна спровокувати ПП.

Розглядається пріоритет емоційних факторів в розвитку ускладнень вагітності. Так, доведено, що тривожність, яку відмічають самі вагітні, є

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

головним фактором, що відрізняє жінок з нормальною фізіологічною вагітністю і ускладненою. За іншими даними, високий рівень тривоги і депресії, низька самооцінка відіграють важливу роль в етіології низької маси плода при народженні.

За новими даними, яскраво виразний невротичний синдром у вагітної, основу якого складають підвищена емоційна лабільність і сприйнятливість, обумовлені гормональними змінами в організмі вагітної, а також інформаційний вакуум навкруги вагітної жінки, є умовою розвитку ускладнень вагітності під час гестаційного процесу. Почуття страху, як один із симптомів більшості психопатологічних синдромів, детермінує збільшення частоти СА і ускладнень пологів.

С. Берегуляк, Ю. Якимчук, О. Берегуляк підкреслюють, що «підвищений рівень стресу під час вагітності збільшує кількість таких ускладнень, як загроза передчасних пологів, дисфункція плаценти, гестоз» [2, с. 97].

Щодо впливу стану ЦНС і психіки жінки на частоту акушерської патології, то висновок однозначний і аргументується тим, що у психічно хворих вагітних жінок ускладнення протягом вагітності зустрічаються в 6 разів частіше, ніж в популяції.

Психосоматичну концепцію НВ підтверджують дані про підсилення астенічних емоцій, що знижують активність особистості: песимізм, боязкість, покірність, уразливість, ранимість, фіксація на тіньових сторонах життя, у жінок із загрозою СА. Частіше повідомляють про порушення внутрішньосімейних, виробничих відносин, знижену міжособистісну соціальну підтримку в порівнянні з жінками із не ускладненою вагітністю.

Описано виникнення симптомів загрози переривання вагітності у 83% жінок, що зазнали хронічного соціального стресу, обумовленого несприятливими побутовими умовами життя, низькою матеріальною забезпеченістю, психоемоційними перевантаженнями. Припускається, що соціально обумовлений стрес сприяє розвитку психоемоційної напруги й прогресуванню симптомів загрози СА і ПП.

Є повідомлення, що жінки із загрозою НВ відрізняються характерологічними особливостями – розвитком емотивної, тривожної, циклотимічної й збудливої акцентуації характеру, що потенцією ризик НВ.

Встановлено, що підвищена тривожність, психічна виснаженість, утомлюваність, емоційний стрес у вагітних із загрозою переривання сприяють змінам вегетативного статусу, формуванню недостатнього вегетативного забезпечення.

Досить важливим слід вважати факт, що в стані гострого стресу у вагітної фіксується високий рівень тривожності й психічної ригідності. Тоді як за наявності хронічних стресорів (психотравмуючих ситуацій) характерними є різноманітні розлади, висока особистісна тривожність, психічна ригідність або виразна асенізація організму, реакція «уходу», відвертання проблеми. Наводяться також результати спостережень, які дозволяють вважати

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

характерними для вагітних жінок із сенситивним типом особистості – страхи виникнення загрози СА та тривожно-боязні відчуття безпеки за вихід пологів і їхні можливі ускладнення.

Вагітність слід розглядати як якісну зміну соціальної ситуації, що призводить до значимих особистісних перемін, формуванню нової внутрішньої позиції – позиції матері – і виникненню особливої психологічної структури – внутрішньої картини вагітності, яка відображує радикальну тілесну й емоційну еволюцію. Вважається, що внутрішня картина вагітності є складною ієрархічною і динамічною системою, яка включає у себе феномени мотиваційного, емоційного, когнітивного і тілесного досвіду. Описано віддзеркалення ускладнень, що супроводжують виношування вагітності, у змісті усіх рівнів внутрішньої картини вагітності: на емоційному рівні зростає частота конфліктного емоційного відношення до вагітності, яке визначається її особливим особистісним змістом «хвороби» і зміщенням фокусу значимості та тривоги – з розвитку дитини, власних тілесних, інтрапсихічних і соціальних змін – на виношування вагітності. Важливі допущення зроблено в ході спостереження перетворень системи ціннісних орієнтацій і тілесного досвіду і динаміці внутрішньої картини вагітності.

Н. Барінова, А. Павленко [1] зауважують, що в особистісної зрілості між жінками із загрозою переривання вагітності та тими, у кого вагітність перебігає фізіологічно виявляються відмінності. Зокрема, для жінок групи ризику характерні знижений самоконтроль, недостатня психологічна готовність до материнства та емоційна незрілість. Натомість у жінок із нормальним перебігом вагітності відзначається вищий рівень особистісної зрілості, що проявляється більш розвиненим самоконтролем і сформованою психологічною готовністю до материнства.

В ході порівняльного дослідження жінок із загрозою переривання і здорових встановлено розрізняння особливостей рис характеру, наявність в групі ризику НВ таких рис, як коливання настрою, чутливість до стресогенних ситуацій, неорганізованість, прагнення комфорту, а також більша емоційна нестабільність, слабка здатність до пристосування, ослаблений самоконтроль. Вони відрізняються реакцією на стресові ситуації, сприймаючи їх як відсутність відповідності суб’єктивним очікуванням, як перешкоду в досягненні бажаного результату.

Жінки із загрозою СА мають тенденцію концентруватися на виношуванні вагітності, відвертаючи цінності, які не впливають на цей процес, зокрема, природу, мистецтво. На цьому базуються припущення, що низька здатність до сприйняття нового досвіду вагітності, акцентуація негативних рис характеру і поведінки підсилює негативні переживання і емоційні коливання, що, в свою чергу, підсилює соматичну симптоматику, тобто клінічні прояви загрози СА, формуючи у свідомості жінки доволі негативний прогноз і невіру в лікування. Отже, простежено формування «хибного кола».

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Наведені дані дозволяють вважати, що жінки групи ризику НВ, а також з клінічними симптомами загрози СА, як особистості, схильні до негативних психоемоційних переживань і негативних соматичних симптомів, заслуговують цілеспрямованих корекційних впливів на етапі підготовки до вагітності, адже при її настанні формуватиметься замкнуте коло, яке сприятиме проявам загрози переривання, а успіх психокорекції під час вагітності буде спрямованим не на творення, а на боротьбу з проблемами.

Сприятливими факторами для формування гармонічного материнського поводження є бажаність вагітності, наявність *суб'єктного* відношення матері до ще не народженої дитини – уявне й вербальне, прагнення інтерпретувати рухи плода як акти спілкування тощо.

При несприятливій для формування майбутнього материнського поводження ситуації відзначаються небажаність вагітності, *об'єктне* відношення матері до ще не народженої дитини: жінки не намагаються вступати в спілкування із плодом, акти його руху сприймаються ними як фізіологічні відчуття й супроводжуються незручністю.

Негативні переживання, гострі стресові стани, стійкі страхи, виникнення неоднозначних почуттів до себе або до ненародженої дитини, іноді своєрідне ігнорування вагітності можуть свідчити про наявність у майбутньої матері неусвідомлюваних внутрішніх проблем, конфлікту між бажанням мати дитину й неготовністю до материнства.

Із соціально-біологічних факторів на сприйняття вагітності впливають: наявність у жінки або чоловіка професійних шкідливих впливів; різні види хімічної залежності (паління тютюну, зловживання алкоголем, пристрасть до наркотиків); несприятливі соціально-побутові умови, аліментарний дефіцит, що має найбільш суттєвий вплив щодо ризику невротичних депресивних порушень у вагітних; несприятлива кліматична і екологічна середа перебування; неможливість забезпечити якісний медичний нагляд.

Основними несприятливими психосоціальними факторами вважають наступні: незапланована вагітність, небажана вагітність, дисгармонічні подружні стосунки; дисгармонічні стосунки з найближчими родичами, особливо значимо, зі своєю матір'ю, в яких знаходять відображення ранні дитячі ідентифікації; бажана, але за неконструктивними мотивами вагітність; настання вагітності в несприятливу стадію формування сім'ї, або позашлюбна вагітність; перебіг вагітності на фоні значних повсякденних навантажень; хронічна психотравмуюча ситуація; критичні події під час вагітності, які можна конкретизувати в просторі й часі; події високої інтенсивності, що перевищують пристосувальний потенціал вагітної і призводять до порушень адаптації.

Висновки. Таким чином, очевидною є необхідність вдосконалення психологічного супроводу жінок з ризиком НВ. Перспективу можна вбачати в комплексному підході: залученні «раннього діалогу» в сполученні з технологіями психокорекції, спрямованими на мобілізацію власного адаптаційного

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

ресурсу жінки, з медикаментозними методами, з властивістю опосередкованого впливу на сприйняття стресу шляхом регуляції метаболічних процесів в організмі.

Література:

1. Барінова Н. В., Павленко А. В. Особливості материнської ідентичності у жінок із загрозою переривання вагітності. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Психологія*. 2014. № 56. С. 110–114

2. Берегуляк С. О., Якимчук Ю. Б., Берегуляк О. О. Вплив стресу на вагітність і пологи в умовах сьогодення. *Актуальні питання педіатрії, акушерства та гінекології*. 2022. № 2. С. 97–101. DOI: 10.11603/24116-4944.2022.2.13458.

3. Вереснюк Н. С., Пирогова В. І. Гістероскопія в діагностиці та лікуванні аномалій розвитку матки у пацієнток з невиношуванням вагітності. *Актуальні проблеми сучасної медицини: Вісник Української медичної стоматологічної академії*. 2019. Т. 19. Вип. 1 (65). С. 31–35.

4. Кощій В. Специфіка зв'язку стресу і стрес–залежних захворювань. URL : https://problemps.kpnu.edu.ua/article/view/160453/159639 (дата звернення 30.11.25).

5. Мосол Н.О. Перинатальний період як особливий етап становлення особистості. *Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. Психологія*. 2015. Т.20. Ч.1. С.125–132.

6. Prematurity. *World Health Organization. Eastern Mediterranean Region*. URL : https://www.emro.who.int/child-adolescent-health/newborn-health/prematurity.html?utm (дата звернення 30.11.25)

7. What Is General Adaptation Syndrome? *Healthline.* URL : https://www.healthline. com/health/general-adaptation-syndrome? (дата звернення 30.11.25).

8. Zhang Q., et al. Effect of folic acid supplementation on preterm delivery and small for gestational age births: a systematic review and meta-analysis. *Reproductive Toxicology*. 2017. Vol. 67. P. 35–41.

References:

1. Barinova, N. V., & Pavlenko A. V. (2014). Osoblyvosti materynskoi identychnosti u zhinok iz zahrozoiu pereryvannia vahitnosti [Peculiarities of maternal identity in women with threatened abortion]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriia: Psykholohiia – Journal of the Kharkiv National University named after V. N. Karazin. Series: Psychology*, 56, 110–114 [in Ukraine]..

2. Berehuliak, S. O., Yakymchuk, Yu. B., & Berehuliak, O. O. (2022). Vplyv stresu na vahitnist i polohy v umovakh sohodennia [The effect of stress on the time and position in the conditions of the contract.]. *Aktualni pytannia pediatrii, akusherstva ta hinekolohii – Current issues in pediatrics, obstetrics and gynecology*, 2, 97–101. DOI: 10.11603/24116-4944.2022.2.13458 [in Ukraine]..

3. Veresniuk, N. S., & Pyrohova, V. I. (2019). Histeroskopiia v diahnostytsi ta likuvanni anomalii rozvytku matky u patsiientok z nevynoshuvanniam vahitnosti [Hysteroscopy in the diagnosis and treatment of uterine developmental anomalies in patients with non-obstructive pregnancy]. *Aktualni problemy suchasnoi medytsyny: Visnyk Ukrainskoi medychnoi stomato-lohichnoi akademii – Current problems of modern medicine: Visnyk of the Ukrainian Medical Stomatological Academy*, 19, 1 (65), 31–35 [in Ukraine]..

4. Koshchii, V. Spetsyfika zviazku stresu i stres–zalezhnykh zakhvoriuvan [Specifics of the relationship between stress and stress-related diseases]. Retrived from https://problemps.kpnu.edu.ua/article/view/160453/159639 [in Ukraine].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

5. Mosol, N.O. (2015). Perynatalnyi period yak osoblyvyi etap stanovlennia osobystosti [The perinatal period as a special stage of personality development]. *Visnyk ONU im. I. I. Mechnykova. Psykholohiia – Visnyk ONU im. I. I. Mechnykova. Psychology*, 20, 1, 125–132.

6. Prematurity. World Health Organization. Eastern Mediterranean Region. Retrived from https://www.emro.who.int/child-adolescent-health/newborn-health/prematurity.html [in English].

7. What Is General Adaptation Syndrome? Healthline. Retrived from https://www.healthline.com/health/general-adaptation-syndrome? [in English].

8. Zhang, Q., et al. (2017). Effect of folic acid supplementation on preterm delivery and small for gestational age births: a systematic review and meta-analysis. Reproductive Toxicology, 67, 35–41 [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 26.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК: 616.2+616.31

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2734-2743

Єленський Віктор Юрійович аспірант, Державна наукова установа «Центр інноваційних технологій охорони здоров'я» Державного управління справами, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-7605-8001

РОЛЬ СІМЕЙНОГО ЛІКАРЯ В ПРОФІЛАКТИЦІ ТА РАННІЙ ДІАГНОСТИЦІ ХВОРОБ РОТОВОЇ ПОРОЖНИНИ

Анотація. В поданій статті представлено роль сімейного лікаря в профілактиці та ранній діагностиці хвороб ротової порожнини. Метою даної статті було дослідити можливість і доцільність залучення сімейного лікаря до профілактики і раннього виявлення хвороб ротової порожнини. Матеріалами дослідження стали дані анкетного опитування опитування сімейних лікарів (360 осіб), лікарів-стоматологів (413 осіб) та пацієнтів (368 осіб) державних і приватних стоматологічних закладів. У роботі використано бібліографічний, статистичний та аналітичний методи.

В результаті дослідження встановлено, що лише 13,9±1,8% серед пацієнтів скаржились своєму сімейному лікарю на стан ротової порожнини, 23,4±2,1% респондентів зазначили, що під час звернення сімейний лікар оглядає ротову порожнину. Понад половини сімейних лікарів ставляться до своєї участі в моніторингу стоматологічного здоров'я своїх пацієнтів негативно чи не можуть визначитись, проте 41,8±2,4% стоматологів ставляться до цієї ідеї позитивно. 43,3±2,6% сімейних лікарів вважають, що цікавитися станом ротової порожнини своїх пацієнтів – це справа виключно лікаря-стоматолога. Все ж 42,2±2,6% з них стверджують, що їм доводиться оглядати ротову порожнину пацієнта під час звернення, але це підтверджують лише 23,4±2,2% пацієнтів ($p<0,001$). 64,4±2,5% сімейних лікарів стверджують, що за потребою надають рекомендації своїм пацієнтам звернутись до стоматолога, але з цим згодні лише 13,9±1,8% пацієнтів. Лише 21,1±2,2% сімейних лікарів обізнані про існуючі програми профілактики стоматологічних захворювань та 27,8±2,4% дають профілактичні поради пацієнтам стосовно стоматологічної патології. Отже, у сімейних лікарів немає чіткого розуміння важливості своєї участі у моніторингу і профілактиці хвороб ротової порожнини, що частково можна пояснити тим, що вважають свій рівень знань достатнім лише 13,3±1,8% лікарів щодо стоматологічної патології та 14,4±1,9% щодо профілактики стоматологічних захворювань.

Фахівці первинної медичної допомоги можуть відігравати важливу роль у заохоченні відвідування пацієнтами стоматолога, у профілактиці і ранньому виявленні захворювань ротової порожнини, і в решті, у зниженні захворюваності, вартості лікування, поліпшення якості життя, а також у сприянні як

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

загальному здоров'ю, так і здоров'ю ротової порожнини населення. Але сімейні лікарі потребують більш ретельної підготовки в цих питаннях та у тісній співпраці з лікарями-стоматологами.

Ключові слова. здоров’я ротової порожнини, організація стоматологічної допомоги, профілактика, сімейний лікар, стоматолог.

Yelenskyi Viktor Yuriyovych graduate student of the scientific department of the organization of medical car, State Institution of Science «Center for Innovative Healthcare Technologies" State Administration of Affairs, Kyiv, https://orcid.org/ 0000-0002-7605-8001

THE ROLE OF THE FAMILY PHYSICIAN IN THE PREVENTION AND EARLY DIAGNOSIS OF ORAL DISEASES

Abstract. The present article highlights the role of the family physician in the prevention and early diagnosis of oral diseases. The aim of this study was to investigate the possibility and feasibility of involving family physicians in the prevention and early detection of oral diseases. To investigate the possibility and feasibility of involving a family doctor in the prevention and early detection of oral diseases. The study materials were data from a questionnaire survey of family doctors (360 people), dentists (413 people) and patients (368 people) of state and private dental institutions. The work used bibliographic, statistical and analytical methods.

The study found that only 13.9±1.8% of patients complained to their family doctor about the condition of the oral cavity, 23.4±2.1% of respondents noted that during the consultation the family doctor examines the oral cavity. More than half of family doctors are negative or undecided about their participation in monitoring the dental health of their patients, but 41.8±2.4% of dentists are positive about this idea. 43.3±2.6% of family doctors believe that taking an interest in the oral cavity of their patients is the sole responsibility of the dentist. However, 42.2±2.6% of them claim that they have to examine the patient's oral cavity during the consultation, but this is confirmed by only 23.4±2.2% of patients ($p<0.001$). 64.4±2.5% of family doctors claim that they recommend their patients to see a dentist if necessary, but only 13.9±1.8% of patients agree with this. Only 21.1±2.2% of family doctors are aware of existing programs for the prevention of dental diseases and 27.8±2.4% give preventive advice to patients regarding dental pathology. Therefore, family physicians do not have a clear understanding of the importance of their participation in monitoring and preventing oral diseases, which can be partly explained by the fact that only 13.3±1.8% of physicians consider their level of knowledge sufficient in dental pathology and 14.4±1.9% in dental disease prevention.

Primary care professionals can play an important role in encouraging patients to visit a dentist, in the prevention and early detection of oral diseases, and in the rest, in reducing morbidity, cost of treatment, improving quality of life, as well as in promoting

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

both general and oral health of the population. But family physicians need more thorough training in these issues and in close cooperation with dentists.

Keywords: oral health, organization of dental care, prevention, family physician, dentist.

Постановка проблеми. Здоров’я порожнини рота суттєво впливає на загальний стан здоров’я і навпаки. Одним з ключових показників здоров'я в програмі «Здорові люди 2030» визнано здоров’я порожнини рота. Сімейні лікарі щоденно вирішують безліч важливих проблем зі здоров’ям своїх пацієнтів, однак важливу проблему охорони здоров’я порожнини рота вирішувати на тому ж рівні вони, не можуть тому, що сімейним лікарям не вистачає підготовки та клінічної діяльності в цій галузі. Як і поведінкове здоров’я, здоров’я порожнини рота може бути повністю інтегроване в допомогу, яку пропонують сімейні лікарі [1].

Аналіз основних досліджень і публікацій. Прогалини у знаннях щодо взаємозв’язку між здоров’ям порожнини рота та організму, проявах системних захворювань в порожнині рота диктують необхідність інтеграції тем охорони здоров’я порожнини рота та системного здоров’я в медичну освіту, що сприятиме міжпрофесійній співпраці для покращення стоматологічного здоров’я [2].

Інтеграція охорони здоров’я порожнини рота в первинну медичну допомогу – це підхід, який сприяє подоланню бар’єрів, що розділяють фахівців з охорони здоров’я порожнини рота та первинну медичну допомогу [3]. Існує величезна потреба для фахівців охорони здоров’я у розробці та впровадженні системи, що інтегрує медицину та стоматологію, визнаючи при цьому, що ця інтеграція навряд чи стане нормою протягом найближчих років [4]. Спільна практика повинна забезпечити кооперацію лікаря загальної практики: лікарем-стоматолог скеровує пацієнтів, які хворіють на неінфекційні захворювання, до сімейного лікаря. Лікар-стоматолог в свою чергу має направляти пацієнтів із захворюваннями ротової порожнини до лікаря первинної ланки для обстеження на предмет виявлення захворювань, асоційованих з захворюваннями ротової порожнини.

Опитування американських сімейних лікарів показують, що 90% з них підтримують включення втручань у здоров'я порожнини рота до профілактичних візитів, але 40% лікарів повідомили, що їм бракує медичної освіти з питань здоров'я порожнини рота [5]. Принаймні профілактичні поради сімейного лікаря, його увага до стоматологічних проблем пацієнта могли б покращити ситуацію у ці складні для охорони здоров’я часи. Якщо вторинна та третинна профілактика мають здійснюватися лікарями-стоматологами різних спеціальностей, то первинна – це спільна справа лікарів-стоматологів та сімейних лікарів [6].

Мета. Дослідити можливість і доцільність залучення сімейного лікаря до профілактики і раннього виявлення хвороб ротової порожнини. Матеріалами дослідження стали дані анкетного опитування опитування сімейних лікарів (360

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

осіб), лікарів-стоматологів (413 осіб) та пацієнтів (368 осіб) державних і приватних стоматологічних закладів. У роботі використано бібліографічний, статистичний та аналітичний методи.

Виклад основного матеріалу. Аналіз обізнаності пацієнтів щодо стоматологічних захворювань та їх профілактики показав, що чверть опитаних пацієнтів не знають про стан їх ротової порожнини. При тому, що 75% опитаних пацієнтів доволі регулярно чистять зуби, лише в приватному закладі 33±3,6% опитаних чистять зуби більше 2-х разів на день, 66,7±3,6% використовують для чищення зубів іригатор та флос клініки (проти 38,5±3,7% пацієнтів державних закладів, $p<0,01$). Одночасне вивчення обізнаності сімейних лікарів з приводу профілактичних навичок їх пацієнтів показало, що на їх думку майже третина пацієнтів чистять зуби 1 раз на день (28,9±2,4%), при цьому їх думка має вірогідні розбіжності з думкою самих пацієнтів (66,6±2,5%, $p<0,001$). Також понад 80% сімейних лікарів не знають, як часто їх пацієнти використовують іригатор та флос, тобто вони цими питаннями не цікавляться, не надають профілактичні поради своїм пацієнтам. Виявилось, що 63,3±2,5% сімейних лікарів не знають як часто їх пацієнти відвідують стоматолога з профілактичною метою, а 76,7±2,2% з них не знають, як часто їх пацієнти використовують можливість проведення професійної гігієни ротової порожнини.

Основними причинами значної поширеності стоматологічної патології серед населення сімейні лікарі вважають низький рівень відвідуваності стоматологів (44,4±2,6%), відсутність можливості або небажання стежити за станом ротової порожнини (37,8±2,6%), чверть лікарів – через брак знань пацієнтів щодо профілактики стоматологічних захворювань та гігієни ротової порожнини.

Встановлено, що 30,0±2,4% сімейних лікарів вважають, що пацієнти відвідують стоматолога епізодично, при цьому 58,9±2,6% з них важко було визначитись щодо регулярності відвідувань їхніми пацієнтами стоматолога. Основними перешкодами регулярних відвідувань стоматолога сімейні лікарі вважають великі черги до лікарів-стоматологів державних закладів та високу вартість послуг, адже лише 17,8±2,0% з них оцінюють вартість платних стоматологічних послуг як адекватну фінансовим можливостям переважної більшості пацієнтів.

36,6±2,6% сімейних лікарів впевнені, що пацієнти надають перевагу приватним стоматологічним закладам (28,9±2,4% - державним). Тільки 54,4±2,6% сімейних лікарів вважають, що пацієнти здебільшого задоволені отриманою стоматологічною допомогою.

Як показало опитування пацієнтів, половина респондентів (51,9±2,6%) відвідують сімейних лікарів рідше 1 разу на рік; 2/3 пацієнтів звертаються до сімейного лікаря з приводу лікування захворювання, решта - з профілактичною метою, щоправда вірогідно більше серед пацієнтів приватної клініки (45,4±3,8%, $p<0,001$).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Лише 13,9±1,8% серед пацієнтів скаржились своєму сімейному лікарю на стан ротової порожнини, при цьому 23,4±2,1% респондентів зазначили, що під час звернення сімейний лікар оглядає ротову порожнину (26,4±3,3% та 30,5±3,5% пацієнтів державних і приватних клінік відповідно), що може свідчити все ж про особливий контингент пацієнтів приватної стоматологічної клініки, які скоріш за все мають більш уважного і дбайливого сімейного лікаря також з приватної клініки. Саме тому лише 13,2±2,6% з них дають пораду пацієнтам звернутися до лікаря-стоматолога, намагаючись спочатку самостійно розібратися в проблемі. Потрібно зауважити, що 46,6±3,8% саме пацієнтів приватних стоматологічних закладів самостійно регулярно 1-2 рази на рік відвідують лікаря-стоматолога.

Сімейні лікарі та стоматологи по-різному оцінюють можливість участі у моніторингу стоматологічного здоров'я своїх пацієнтів. Хоча 48,2±2,5% лікарів-стоматологів вважають, що сімейні лікарі не беруть участі у догляді за ротовою порожниною пацієнтів, проте 41,8±2,4% ставляться до їх участі позитивно (проти 14,4±1,9% та 28,9±2,4% думок сімейних лікарів відповідно, $p<0,001$). Бентежить той факт, що понад половини сімейних лікарів ставляться до своєї участі в моніторингу стоматологічного здоров'я своїх пацієнтів негативно чи не можуть визначитись.

Важливим було дослідження думки безпосередньо сімейних лікарів стосовно фактичної їх взаємодії з пацієнтами щодо стоматологічних захворювань та порівняння їх відповідей з відповідями пацієнтів. 53,3±2,6% сімейних лікарів повідомили, що пацієнти скаржаться на стан ротової порожнини, що не збігається з думкою самих пацієнтів. При цьому 43,3±2,6% вважають, що цікавитися станом ротової порожнини своїх пацієнтів – це справа виключно лікаря-стоматолога. Все ж 42,2±2,6% сімейних лікарів стверджують, що їм доводиться оглядати ротову порожнину пацієнта під час звернення, але це підтверджують лише 23,4±2,2% пацієнтів ($p<0,001$). 64,4±2,5% сімейних лікарів стверджують, що за потребою надають рекомендації своїм пацієнтам звернутись до стоматолога, але з цим згодні лише 13,9±1,8% пацієнтів. Таким чином, частина сімейних лікарів дещо перебільшує свою участь у моніторингу стану ротової порожнини своїх пацієнтів, скоріше вони згодні з твердженням, що це потрібно робити.

Можна погодитися з тезою, що сімейний лікар не в змозі глибоко орієнтуватися у патології ротової порожнини, але все ж побачити ознаки руйнації зубів, запалення слизової оболонки ротової порожнини, наявність видимих ознак новоутворень в порожнині рота, дослухатися до скарг пацієнта щодо стоматологічних проблем сімейний лікар може і зобов'язаний, оскільки він повинен в цілому дбати про здоров'я пацієнта. Нереально очікувати, що всі лікарі будуть обізнані з усіма нюансами здоров'я ротової порожнини та діагностики. Визначення конкретних областей, які мають важливі наслідки для здоров'я пацієнта, а також станів, до яких лікарі можуть бути легко чутливими, є

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

пріоритетним завданням. В першу чергу, сімейний лікар має пропагувати профілактичні заходи щодо здоров'я ротової порожнини. Тому важливо було довідатись про думку сімейних лікарів щодо необхідності і можливості їх участі у профілактиці стоматологічної патології пацієнтів.

Так лише 21,1±2,2% сімейних лікарів обізнані про існуючі програми профілактики стоматологічних захворювань. 27,8±2,4% сімейних лікарів дають профілактичні поради пацієнтам стосовно стоматологічної патології, при цьому 35,6±2,5% вважають це справою виключно лікарів-стоматологів. Отже, у сімейних лікарів немає чіткого розуміння важливості своєї участі у моніторингу і профілактиці хвороб ротової порожнини, що частково можна пояснити тим, що вважають свій рівень знань достатнім лише 13,3±1,8% лікарів щодо стоматологічної патології та 14,4±1,9% щодо профілактики стоматологічних захворювань. На жаль, тільки чверть (25,6±2,3%) сімейних лікарів усвідомлює необхідність сімейним лікарям орієнтуватися у стоматологічній патології та її профілактиці. Таким чином, сімейним лікарям вочевидь бракує знань в галузі патології і профілактики стоматологічної патології. Вони не приділяють своїм пацієнтам достатньої уваги щодо проблем ротової порожнини, аргументуючи свою позицію тим, що це виключно справа лікаря-стоматолога.

Обґрунтування необхідності залучення сімейних лікарів для раннього виявлення найпоширеніших стоматологічних захворювань сприятиме визначенню стратегічного напряму співпраці сімейних лікарів та лікарів-стоматологів для діагностики найпоширеніших стоматологічних захворювань, удосконалити механізм їх співпраці.

Дискусія. Питома вага звернень до лікаря-стоматолога посідає друге місце, поступаючись лише зверненням до сімейних лікарів, що засвідчує високу потребу населення в стоматологічній допомозі [7].

Для забезпечення інтересів пацієнтів сімейні лікарі та стоматологи мають діяти в гармонії та надавати пацієнтам поради з позицій індивідуального підходу. Потрібно звертати увагу пацієнтів на взаємозв'язок між хронічними хворобами та здоров'ям ротової порожнини, що може покращити результати лікування зубів, підвищити якість життя та сприяти розвитку грамотності у сфері здоров'я порожнини рота у групах ризику. Більшість пацієнтів з основними захворюваннями мають низькі знання та обізнаність про зв'язок між здоров'ям порожнини рота та їхнім станом. Це було особливо стосувалось пацієнтів із захворюваннями серця, кісток та діабетом [8].

У багатьох країнах у навчанні з питань здоров'я порожнини рота та профілактичних заходах важливу роль відіграють стоматологи-гігієністи. В Україні також працюють стоматологи-гігієністи, які спеціалізуються на профілактиці стоматологічних захворювань, надають послуги з професійної гігієни ротової порожнини, а також навчають правильному догляду за зубами та яснами. Але на жаль їх можна зустріти як правило в приватних стоматологічних закладах.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Зменшення обсягів стоматологічної допомоги неминуче призводить до погіршення стану здоров’я ротової порожнини. Тому, профілактичний напрям у стоматології набуває ще більшої актуальності, адже доступність сучасної стоматологічної допомоги зменшується, у т.ч. через низьку платоспроможність пацієнтів. Так з віком догляд за ротовою порожниною зосереджується на збереженні зубного ряду, а не на гігієні ротової порожнини [9]. Переорієнтація мотивації пацієнтів з лікування на профілактику та забезпечення населення відповідними профілактичними послугами може зменшити їх фінансові витрати на подальше лікування [10].

Існує критичний погляд на концепцію «здоров'я порожнини рота»: порожнина рота не може бути здоровою чи нездоровою, такими можуть бути лише люди. Тому сімейний лікар та стоматолог можуть підтримувати цей цілісний підхід: лікарі загальної практики заохочують своїх пацієнтів реєструватися у стоматолога та регулярно його відвідувати, оскільки регулярне відвідування є важливим для донесення інформації про здоров'я ротової порожнини. Поширеними проблемами ротової порожнини є гінгівіт та пародонтит, найважливішою причиною яких є зубний наліт, який пацієнт може видалити його за допомогою ретельного чищення зубів. Тому для людей необхідно отримання на регулярній та повторюваній основі простих, але індивідуальних порад від стоматологічного персоналу. Щорічний стоматологічний огляд буде корисним для здоров'я пацієнта. Однак, оскільки ризик захворювання різниться між людьми, лише стоматолог може адекватно оцінити найбільш оптимальний інтервал між стоматологічними оглядами. Тому важливо для забезпечення найкращих інтересів пацієнтів щоби сімейні лікарі та стоматологи діяли в гармонії та індивідуалізували поради, які вони надають пацієнтам. [11].

Роль же сімейного лікаря полягає в забезпеченні загального догляду за всіма віковими групами, незалежно від системи органів. Він надає лікувально-рофілактичну та просвітницьку допомогу сім'ям та громадам. Через традиційну фрагментацію системи медичної освіти, здоров'я порожнини рота не належать до однієї дисципліни. Сімейні лікарі займають унікальне місце в системі охорони здоров'я, де вони можуть відігравати дуже важливу роль у забезпеченні догляду за порожниною рота. Сімейні лікарі завдяки своєму досвіду та підготовці здатні проводити скринінг та надавати допомогу з використанням мультисистемного підходу. Вони мають безперервність стосунків з пацієнтами та їхніми сім'ями. А сім'ї відвідують своїх сімейних лікарів неодноразово з приводу різних проблем зі здоров'ям. Під час контакту з родиною лікарі мають можливість зазирнути у вікно тіла – ротову порожнину [12].

Лікарі первинної медичної допомоги не приділяють достатньої уваги профілактиці захворювань ротової порожнини серед пацієнтів та самих себе [13]. Враховуючи серйозність тягаря захворювань порожнини рота, слід розробити та впровадити модель інтеграції основних заходів стоматологічної профілактики в первинну медичну допомогу на державному та регіональному рівнях.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Висновки. В результаті дослідження встановлено, що лише 13,9±1,8% серед пацієнтів скаржились своєму сімейному лікарю на стан ротової порожнини, 23,4±2,1% респондентів зазначили, що під час звернення сімейний лікар оглядає ротову порожнину. Понад половини сімейних лікарів ставляться до своєї участі в моніторингу стоматологічного здоров'я своїх пацієнтів негативно чи не можуть визначитись, проте 41,8±2,4% стоматологів ставляться до цієї ідеї позитивно. 43,3±2,6% сімейних лікарів вважають, що цікавитися станом ротової порожнини своїх пацієнтів – це справа виключно лікаря-стоматолога. Все ж 42,2±2,6% з них стверджують, що їм доводиться оглядати ротову порожнину пацієнта під час звернення, але це підтверджують лише 23,4±2,2% пацієнтів ($p<0,001$). 64,4±2,5% сімейних лікарів стверджують, що за потребою надають рекомендації своїм пацієнтам звернутись до стоматолога, але з цим згодні лише 13,9±1,8% пацієнтів. Лише 21,1±2,2% сімейних лікарів обізнані про існуючі програми профілактики стоматологічних захворювань та 27,8±2,4% дають профілактичні поради пацієнтам стосовно стоматологічної патології.

Отже, у сімейних лікарів немає чіткого розуміння важливості своєї участі у моніторингу і профілактиці хвороб ротової порожнини, що частково можна пояснити тим, що вважають свій рівень знань достатнім лише 13,3±1,8% лікарів щодо стоматологічної патології та 14,4±1,9% щодо профілактики стоматологічних захворювань.

Фахівці первинної медичної допомоги можуть відігравати важливу роль у заохоченні відвідування пацієнтами стоматолога, у профілактиці і ранньому виявленні захворювань ротової порожнини, і в решті, у зниженні захворюваності, вартості лікування, поліпшення якості життя, а також у сприянні як загальному здоров'ю, так і здоров'ю ротової порожнини населення. Але сімейні лікарі потребують більш ретельної підготовки в цих питаннях та у тісній співпраці з лікарями-стоматологами.

Дослідження проводилося в рамках наукового проекту «Медико-соціальне обґрунтування, розробка та впровадження сучасної моделі системи постійного покращення якості інтегрованої медичної допомоги в роботі багатопрофільного закладу охорони здоров'я» (номер державної реєстрації 0122U000232, термін реалізації 2022-2024) та «Медико-соціальне обґрунтування, розробка та впровадження моделі «Центр інноваційних технологій охорони здоров'я» на основі триєдності науки, освіти та практики в роботі багатопрофільного закладу охорони здоров'я, визначення його ролі у формуванні єдиного медичного простору» (номер державної реєстрації 0125U000318, термін реалізації 2025-2029).

Література.

1. Romano J, Silk H. Why Are Family Doctors Still Not Addressing Oral Health? *Ann Fam Med*. 2023. Vol. 21, Suppl. 2. P. S103–S105. DOI: 10.1370/afm.2929.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

2. Badrov M., Miskovic M., Glavina A., Tadin A. Oral–Systemic Health Awareness Among Physicians and Dentists in Croatian Primary Healthcare: A Cross-Sectional Study. *Epidemiologia*. 2025. Vol. 6, № 3. P. 43. DOI: 10.3390/epidemiologia6030043.

3. Emami E., Harnagea H., Girard F. et al. Integration of oral health into primary care: a scoping review protocol. *BMJ Open*. 2016. Vol. 6, № 10. e013807. DOI: 10.1136/bmjopen-2016-013807.

4. Atchison K. A., Rozier R. G., Weintraub J. A. Integration of oral health and primary care: Communication, coordination, and referral. *NAM Perspectives*. 2018. Discussion Paper. Washington, DC : National Academy of Medicine. DOI: 10.31478/201810e.

5. Douglass A. B., Maier R. Promoting oral health: the family physician's role. *Am Fam Physician*. 2008. Vol. 78, № 7. P. 814–815.

6. Голованова І. А., Ляхова Н. О., Шарбенко Т. В. Стоматологічне здоров'я населення та методи його збереження // *Загальна теорія здоров'я та здоров'язбереження : колективна монографія*. Харків : Вид. Рожко С. Г., 2017. С. 90–96.

7. Рогач І. М., Палко А. І., Ремез А. М., Качер Е. І. Особливості надання стоматологічної допомоги в Україні та в Угорщині. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Медицина*. 2017. № 2 (56). С. 129–131.

8. Valerio M. A., Kanjirath P. P., Klausner C. P., Peters M. C. A qualitative examination of patient awareness and understanding of type 2 diabetes and oral health care needs. *Diabetes Research and Clinical Practice*. 2011. Vol. 93, № 2. P. 159–165. DOI: 10.1016/j.diabres.2011.03.034.

9. Bots-VantSpijker P. C., van der Maarel-Wierink C. D., Schols J. M. G. A., Bruers J. J. M. Provision of Oral Health Care by Dentists to Community-Dwelling Older Patients. *International Dental Journal*. 2022. Vol. 72, № 2. P. 169–178. DOI: 10.1016/j.identj.2021.05.012.

10. Рубан О. І., Ященко Ю. Б. Стоматологічне здоров'я населення та пріоритетні напрями його покращення. *Клінічна та профілактична медицина*. 2023. № 1 (23). С. 86–92. DOI: 10.31612/2616-4868.1(23).2023.12.

11. Kay E. How often should we go to the dentist? *BMJ*. 1999. Vol. 319. P. 204–205. DOI: 10.1136/bmj.319.7204.204.

12. Kumar R. Role of Family Physicians in Maintaining Oral Health and Wellness. *Journal of Primary Care Dentistry and Oral Health*. 2021. Vol. 2. P. 19–20. DOI: 10.4103/jpcdoh.jpcdoh_31_21.

13. Kuz Y. V., Stovban I. V., Kovalchuk R. Y. Prevention of oral diseases in the practice of primary care teams. *Wiad Lek*. 2025. Vol. 78, № 4. P. 790–796. DOI: 10.36740/WLek/202153.

References

1. Romano, J., & Silk, H. (2023). Why are family doctors still not addressing oral health? *Annals of Family Medicine*, 21(Suppl. 2), S103–S105. https://doi.org/10.1370/afm.2929

2. Badrov, M., Miskovic, M., Glavina, A., & Tadin, A. (2025). Oral-systemic health awareness among physicians and dentists in Croatian primary healthcare: A cross-sectional study. *Epidemiologia*, 6(3), 43. https://doi.org/10.3390/epidemiologia6030043

3. Emami, E., Harnagea, H., Girard, F., Charbonneau, A., Voyer, R., Bedos, C. P., et al. (2016). Integration of oral health into primary care: A scoping review protocol. *BMJ Open*, 6(10), e013807. https://doi.org/10.1136/bmjopen-2016-013807

4. Atchison, K. A., Rozier, R. G., & Weintraub, J. A. (2018). Integration of oral health and primary care: Communication, coordination, and referral. *NAM Perspectives*. https://doi.org/10.31478/201810e

5. Douglass, A. B., & Maier, R. (2008). Promoting oral health: The family physician's role. *American Family Physician*, 78(7), 814–815.

ISSN 2786-4952 Online

6. Holovanova, I. A., Liakhova, N. O., & Sharbenko, T. V. (2017). Stomatolohichne zdorovia naselennia ta metody yoho zberezhennia [Dental health of the population and methods of its preservation]. In *Zahalna teoriia zdorovia ta zdoroviazberezhennia* [General theory of health and health preservation] (pp. 90–96). Kharkiv: Vyd. Rozhko S. H. [in Ukrainian].

7. Rohach, I. M., Palko, A. I., Remez, A. M., & Kacher, E. I. (2017). Osoblyvosti nadannia stomatolohichnoi dopomohy v Ukraini ta v Uhorshchyni [Features of dental care provision in Ukraine and Hungary]. *Naukovyi Visnyk Uzhhorodskoho Universytetu (Medytsyna)* [Scientific Bulletin of Uzhhorod University (Medicine)], 2(56), 129–131 [in Ukrainian].

8. Valerio, M. A., Kanjirath, P. P., Klausner, C. P., & Peters, M. C. (2011). A qualitative examination of patient awareness and understanding of type 2 diabetes and oral health care needs. *Diabetes Research and Clinical Practice*, 93(2), 159–165. https://doi.org/10.1016/j.diabres.2011.03.034

9. Bots-VantSpijker, P. C., van der Maarel-Wierink, C. D., Schols, J. M. G. A., & Bruers, J. J. M. (2022). Provision of oral health care by dentists to community-dwelling older patients. *International Dental Journal*, 72(2), 169–178. https://doi.org/10.1016/j.identj.2021.05.012

10. Ruban, O. I., & Yashchenko, Yu. B. (2023). Stomatolohichne zdorovia naselennia ta priorytetni napriamy yoho pokrashchennia [Dental health of the population and priority directions for its improvement]. *Klinichna ta Profilaktychna Medytsyna* [Clinical and Preventive Medicine], 1(23), 86–92. https://doi.org/10.31612/2616-4868.1(23).2023.12 [in Ukrainian].

11. Kay, E. (1999). How often should we go to the dentist? *BMJ*, 319, 204–205. https://doi.org/10.1136/bmj.319.7204.204

12. Kumar, R. (2021). Role of family physicians in maintaining oral health and wellness. *Journal of Primary Care Dentistry and Oral Health*, 2, 19–20. https://doi.org/10.4103/jpcdoh.jpcdoh_31_21

13. Kuz, Y. V., Stovban, I. V., & Kovalchuk, R. Y. (2025). Prevention of oral diseases in the practice of primary care teams. *Wiadomosci Lekarskie*, 78(4), 790–796. https://doi.org/10.36740/WLek/202153

Дата першого надходження статті до видання: 26.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 09.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК: 616-053.9:616-001-084:615.8

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2744-2755

Ємельянов Михайло Леонідович магістр спеціальності 227 «Терапія та реабілітація» Тернопільського національного медичного університету імені І.Я. Горбачевського МОЗ України, м. Тернопіль, https://orcid.org/0009-0004-5472-7720

Бойко Валентина Іванівна кандидат біологічних наук, доцентка кафедри фізичної терапії, ерготерапії та фізичного виховання Тернопільського національного медичного університету імені І.Я. Горбачевського МОЗ України, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0001-6906-2494

Гиз Соломія Зенонівна магістр спеціальності 227 «Терапія та реабілітація» Тернопільського національного медичного університету імені І.Я. Горбачевського МОЗ України, м. Тернопіль, https://orcid.org/0009-0001-9075-4556

МУЛЬТИДИСЦИПЛІНАРНА СТРАТЕГІЯ ОЦІНКИ ФАКТОРІВ РИЗИКУ ПАДІНЬ У ПАЦІЄНТІВ ПОХИЛОГО ВІКУ: ДОКАЗОВИЙ АНАЛІЗ КЛІНІЧНИХ ІНСТРУМЕНТІВ

Анотація. Падіння серед осіб старше 60 років є глобальною проблемою охорони здоров'я, що зумовлює значну смертність, тривалу функціональну залежність та суттєві економічні витрати як для самого пацієнта, так і для системи охорони здоров'я в цілому. Всесвітня організація охорони здоров'я визначає падіння другою за поширеністю причиною смерті від випадкового травматизму у світі: щороку падає кожна четверта людина старше 60 років, а у віковій групі понад 80 років - кожна друга.

У статті на підставі аналізу сучасних метааналізів, систематичних оглядів та міжнародних настанов доказової медицини виокремлено одинадцять ключових факторів, що провокують падіння у людей похилого віку. Для кожного з них обґрунтовано застосування відповідного валідизованого інструменту клінічного оцінювання з детальним описом його діагностичної цінності та практичних порогових значень.

Аналіз доказової бази засвідчив, що для кожного фактора ризику існують клінічно прийнятні та широко валідизовані інструменти скринінгу і діагностики. Для оцінки функціональної мобільності та саркопенії застосовуються Short Physical Performance Battery (SPPB), Timed Up and Go Test (TUG), Berg Balance Scale (BBS), Performance-Oriented Mobility Assessment (POMA) та питальник SARC-F. Когнітивний статус оцінюється за допомогою Montreal Cognitive

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Assessment (MoCA) та Mini-Mental State Examination (MMSE). Психологічні детермінанти — страх падінь і депресія — стандартизовано вимірюються за Falls Efficacy Scale–International (FES-I) та Geriatric Depression Scale (GDS) відповідно. Для фармакологічного скринінгу використовуються критерії AGS Beers Criteria та питальник AUDIT, для оцінки зорових функцій — VFQ-25, для аналізу умов проживання — Home Falls and Accidents Screening Tool (HOME FAST).

Результати дослідження підтверджують, що впровадження комплексного мультидисциплінарного підходу, який охоплює одночасно функціональне, психологічне, фармакологічне та середовищне оцінювання, є пріоритетним напрямом розвитку геріатричної реабілітаційної практики. Програми профілактики падінь, що адресують весь спектр виявлених факторів ризику, демонструють достовірно вищу ефективність порівняно з монофакторними втручаннями та мають розглядатися як стандарт комплексного ведення пацієнтів похилого віку.

Ключові слова: фізична терапія, біомеханіка, мультидисциплінарний підхід, науково-доказовий підхід, практична діяльність.

Yemelianov Mykhailo Leonidovych Master student, specialty 227 «Therapy and Rehabilitation», Ternopil National Medical University named after I.Ya. Horbachevsky Ministry of Health of Ukraine, Ternopil, https://orcid.org/0009-0004-5472-7720

Boiko Valentyna Ivanivna Candidate of Biological Sciences, Associate Professor of the Department of Physical Therapy, Occupational Therapy and Physical Education, Ternopil National Medical University named after I.Ya. Horbachevsky Ministry of Health of Ukraine, Ternopil, https://orcid.org/0000-0001-6906-2494

Hyz Solomiia Zenonivna Master student, specialty 227 «Therapy and Rehabilitation», Ternopil National Medical University named after I.Ya. Horbachevsky Ministry of Health of Ukraine, Ternopil, https://orcid.org/0009-0001-9075-4556

MULTIDISCIPLINARY STRATEGY FOR FALL RISK ASSESSMENT IN ELDERLY PATIENTS: AN EVIDENCE-BASED ANALYSIS OF CLINICAL TOOLS

Abstract. Falls among individuals over 60 years old are a global health problem, causing significant mortality, prolonged functional dependence, and substantial economic costs for both the patient and the healthcare system as a whole. The World Health Organization identifies falls as the second most common cause of death from accidental injury worldwide: every year, one in four people over 60 falls, and in the age group over 80, every second person falls. In the article, based on the analysis of

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

current meta-analyses, systematic reviews, and international evidence-based medicine guidelines, eleven key factors that provoke falls in the elderly are highlighted. For each of them, the use of the corresponding validated clinical assessment tool is substantiated, with a detailed description of its diagnostic value and practical threshold values.

The analysis of the evidence base has shown that for each risk factor there are clinically acceptable and widely validated screening and diagnostic tools. To assess functional mobility and sarcopenia, the Short Physical Performance Battery (SPPB), Timed Up and Go Test (TUG), Berg Balance Scale (BBS), Performance-Oriented Mobility Assessment (POMA), and the SARC-F questionnaire are used. Cognitive status is assessed using the Montreal Cognitive Assessment (MoCA) and the Mini-Mental State Examination (MMSE). Psychological determinants—fear of falling and depression—are standardizedly measured using the Falls Efficacy Scale–International (FES-I) and the Geriatric Depression Scale (GDS), respectively. For pharmacological screening, the AGS Beers Criteria and the AUDIT questionnaire are used; for the assessment of visual functions, the VFQ-25; and for the analysis of living conditions, the Home Falls and Accidents Screening Tool (HOME FAST).

The research results confirm that the implementation of a comprehensive multidisciplinary approach, which simultaneously encompasses functional, psychological, pharmacological, and environmental assessments, is a priority direction in the development of geriatric rehabilitation practice. Fall prevention programs that address the full spectrum of identified risk factors demonstrate significantly higher effectiveness compared to single-factor interventions and should be considered as the standard for comprehensive management of elderly patients.

Keywords: physical therapy, biomechanics, multidisciplinary approach, evidence-based approach, practical activity.

Постановка проблеми. Падіння серед населення старше 60 років є однією з найважливіших проблем громадського здоров’я XXI століття. У світі приблизно кожна четверта людина старше 60 років кожен рік хоча б один раз падає, що робить падіння основною причиною як смертельних, так і не летальних травм в цій демографічній групі і ця частка зростає до кожної другої людини, яка старше 80 років. Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) визначає падіння як другу за поширеністю причиною смертей від випадкового травматизму у світі, при цьому найбільша частина цієї статистики люди похилого віку.

Наслідки падінь виходять далеко за рамки фізичного травмування, воно також охоплює складну мережу психологічного занепокоєння, довгострокових функціональних порушень та колосальних економічних витрат. У Сполучених Штатах було витрачено 637,5 мільйонів на смертельні та 31,3 мільярда доларів на несмертельні травми в 2015 році.

Складність етіології падіння, що виникає через багатогранну взаємодію внутрішніх фізіологічних факторів (наприклад, порушення рівноваги, гостроти

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

зору, використання специфічних фармакологічних препаратів) та зовнішніх факторів небезпеки (наприклад, погане освітлення, слизькі поверхні), все це вимагає об'ємного та ретельного підходу до діагностики та профілактики цих факторів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні світові дослідження перейшли від загальних спостережень до виявлення та профілактики сильніших провокуючих факторів, що були виявленні через ретроспективні дослідження цієї проблеми, а саме такі фактори, як: історія минулих падінь, саркопенія, наявність хронічних захворювань, обмеження незалежності та мобільності, наявність порушення когнітивних функцій, страх падінь, депресія, зловживання алкоголем та тютюновмісними виробами, поліпрагмазія, використання препаратів, що опосередковано провокують падіння, порушення зору, проблеми в навколишньому середовищі та використання невідповідного взуття.

Мета статті - дослідити та проаналізувати валідні методи для комплексної оцінки більшості факторів, що провокують падіння.

Виклад основного матеріалу. Проведений аналіз сучасних метааналізів і систематичних оглядів дозволяє виділити ключові фактори, що провокують падіння у людей похилого віку, та для кожного з них визначити валідизований інструмент клінічного оцінювання.

Анамнез попередніх падінь посідає перше місце серед усіх факторів ризику за силою доказовості. Метааналіз 16 проспективних досліджень у будинках догляду встановив, що анамнез падінь є одним із найсильніших предикторів майбутніх падінь поряд із порушенням повсякденної активності та депресією [1]. На рівні великих популяційних когорт метааналіз 34 статей, що проаналізував 22 потенційних фактори ризику, підтвердив, що попередній анамнез падінь є одним із значних коморбідних факторів поряд із серцевою недостатністю, гіпертензією та хворобою Паркінсона [2]. З клінічної точки зору принципово важливо, що річний ризик падіння зростає з 8% за відсутності факторів ризику до 78% за наявності чотирьох і більше факторів [3]. Методи оцінювання. Відповідно до настанов NICE (NG249), будь-якому пацієнту старше 65 років необхідно щорічно ставити пряме запитання про факт падіння, кількість епізодів та обставини їх виникнення [4].

Саркопенія є одним із найбільш патофізіологічно обґрунтованих факторів ризику падінь. За даними епідеміологічного аналізу, що охопив 130 дослідження, саркопенія зустрічається у 10–16% літніх людей у всьому світі [5]. Глобальна ініціатива з лідерства у сфері саркопенії (GLIS) на підставі систематичних оглядів і метааналізів констатує, що саркопенія з високим рівнем доказовості асоційована зі зниженою якістю життя та підвищеним ризиком падінь і переломів [6]. Методи оцінювання. Для підтвердження діагнозу та функціональної оцінки застосовується Short Physical Performance Battery (SPPB) [7], що включає три субтести: тест на рівновагу, 4-метровий тест ходьби та тест підйому зі стільця 5 разів. Результат 0–6 балів із 12 вказує на значне функціональне

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

обмеження, що характерне для саркопенії. Первинним скринінговим інструментом є питальник SARC-F (5 запитань щодо сили, допомоги при ходьбі, підйому зі стільця, підйому сходами та падінь) та його розширена версія SARC-CalF.

Хронічні захворювання формують широкий спектр взаємопов'язаних ризиків, реалізуючи свій вплив переважно через опосередковані механізми. Систематичний огляд засвідчує, що серцево-судинна патологія, цукровий діабет, хвороба Паркінсона, хронічна хвороба нирок та остеоартрит асоціюються з підвищеним ризиком падінь через порушення балансу, ортостатичну нестабільність та зниження функціональних можливостей [8]. Клінічно важливим є те, що Всесвітні настанови з профілактики падінь рекомендують оцінювати коморбідний профіль пацієнта як обов'язковий компонент комплексної гериатричної оцінки, оскільки кумулятивне навантаження хвороб є потужнішим предиктором, ніж будь-яка окрема нозологія [9]. Методи оцінювання. Рекомендується провести попередній аналіз анамнезу пацієнта на наявність хронічних захворювань [9].

Функціональне обмеження та знижена мобільність є ключовими, клінічно вимірюваними предикторами падінь. Серед факторів ризику, ранжованих за силою доказовості, порушення балансу, знижена м'язова сила та труднощі при ходьбі посідають провідні позиції поряд з анамнезом падінь і прийомом психоактивних препаратів [3]. У метааналізі, присвяченому будинкам догляду, порушення повсякденної активності належало до факторів із найвищим ступенем асоціації з усіма падіннями [1]. Поздовжнє когортне дослідження з 11,8-річним терміном спостереження підтвердило, що знижена мобільність є незалежним предиктором загальної смертності, що обґрунтовує її значення виходячи поза межі суто травматологічних наслідків [10]. Методи оцінювання. Провідним клінічним інструментом є Встань та йди/Timed Up and Go Test (TUG): час виконання понад 12 секунд асоціюється з підвищеним ризиком падінь, що підтверджено описовим метааналізом референтних значень для різних вікових груп [11]. Для оцінки балансу використовується Berg Balance Scale (BBS), що включає 14 завдань та оцінюється за шкалою до 56 балів; результат менше 40 балів свідчить про підвищений ризик падінь [12]. Для комплексної оцінки рухової функції та ходьби застосовується Performance-Oriented Mobility Assessment (POMA, тест Тінетті) [13], де показник SPPB менше 6 балів із 12 вказує на значне функціональне обмеження [7].

Когнітивні порушення збільшують ризик падінь через порушення нейромоторного контролю при ходьбі та знижену здатність до обробки ситуативних загроз. Систематичний огляд та метааналіз, що включав дані 12 досліджень, засвідчив, що особи із легкими когнітивними порушеннями мають достовірно вищий ризик падінь порівняно з когнітивно здоровими однолітками, а поширеність падінь при деменції в 3 рази більше, порівняно з людьми того ж віку з нормальною когнітивною функцією [14]. Особливо значущою є взаємодія між

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

когнітивними порушеннями та моторним контролем при виконанні подвійного завдання, коли одночасна когнітивна та рухова активність перевантажує обмежені ресурси уваги. Методи оцінювання. Стандартним скринінговим інструментом є Montreal Cognitive Assessment (MoCA) - 30-бальний тест, результат менше 26 якого вказує на легкі когнітивні порушення [15]. Mini-Mental State Examination (MMSE) широко застосовуваний скринінговий інструмент у первинній медичній практиці [16].

З аналізу публікацій було виокремлено те, що страх падінь не лише є наслідком падіння, але й сам по собі стає незалежним фактором ризику: метааналіз 7 когортних досліджень продемонстрував достовірне підвищення ризику летального наслідку серед осіб зі страхом падінь [18]. Комплексний аналіз психологічного, поведінкового та функціонального вимірів страху падінь засвідчує, що цей синдром обмежує фізичну активність, підвищує соціальну ізоляцію та погіршує якість життя незалежно від реального факту падіння [19]. Методи оцінювання. Золотим стандартом оцінювання є Falls Efficacy Scale – International (FES-I) - валідизований 16-пунктовий питальник, що вимірює рівень занепокоєності падіннями під час виконання різних повсякденних і соціальних активностей; результат понад 28 балів є клінічно значущим порогом [20].

Депресія діє одночасно як незалежний фактор ризику та через взаємопов'язані механізми зі страхом падінь і порушенням рухової активності. Дослідження підтвердило, що серед осіб із депресивними симптомами страх падінь зустрічається достовірно частіше, а поєднання обох факторів характеризується вищим рівнем функціонального обмеження, ніж кожен із них окремо [21]. Методи оцінювання. Провідним інструментом у геріатричній практиці є Geriatric Depression Scale (GDS) - коротка 15-пунктова версія дозволяє провести ефективний скринінг за 5–7 хвилин; результат 5 і більше балів вказує на підозру на депресію [22].

Зловживання алкоголем і тютюнопаління є модифікованими факторами ризику, що відображають загальне погіршення фізичного та когнітивного стану. Куріння та вживання алкоголю достовірно підвищують ризик падінь у літніх людей поряд із поліпрагмазією, недостатністю харчування та ізольованим способом життя [2]. У людей, що вживають алкоголь, особливо в високих дозах доказово більша вірогідність падінь та асоційованих з цим травм - тяжкі ушкодження та черепно мозкові травми [23]. Методи оцінювання. Для виявлення проблемного вживання алкоголю стандартним інструментом є AUDIT (Alcohol Use Disorders Identification Test, ВООЗ) - 10-пунктовий питальник; результат 8 і більше балів вказує на шкідливе вживання. Для швидкого скринінгу може застосовуватись скорочена версія AUDIT-C (3 питання). Оцінка статусу куріння здійснюється у рамках загального анамнезу пацієнта із визначенням індексу курця.

Поліпрагмазія та застосування препаратів, що підвищують ризик падінь (fall-risk-increasing drugs, FRIDs), утворюють комплексний фармакологічний

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

ризик. Аналіз поширеності поліпрагмазії та FRIDs серед літніх людей, які живуть у громаді, підтвердив, що одночасний прийом п'яти і більше препаратів достовірно асоціюється з підвищеним ризиком падінь, особливо в осіб із супутньою саркопенією та когнітивними порушеннями [24]. До медикаментів, асоційованих із падіннями, належать антигіпертензивні препарати, нейролептики та антипсихотики, седативні та снодійні засоби, антидепресанти, нестероїдні протизапальні препарати та бензодіазепіни [3]. Методи оцінювання. Стандартним клінічним інструментом ідентифікації потенційно невідповідних медикаментів є AGS Beers Criteria, що включає розширений перелік препаратів, яких слід уникати у пацієнтів похилого віку [25].

Порушення зору патофізіологічно пов'язане з ризиком падінь через обмеження просторового орієнтування та сповільнену адаптацію до змін освітлення. Глаукома, катаракта, зниження гостроти зору, звуження поля зору та порушення контрастної чутливості належать до доведених факторів ризику падінь, які піддаються корекції при своєчасному офтальмологічному втручанні [26]. Методи оцінювання. Для оцінки функціонального впливу порушень зору на повсякденну активність застосовується VFQ-25 (National Eye Institute Visual Function Questionnaire), розроблений і валідизований у рамках великого клінічного дослідження [27].

Небезпечні умови навколишнього середовища відіграють роль каталізатора, реалізуючи ризик падінь в осіб із вже наявними функціональними обмеженнями. Систематичний огляд підтвердив, що несприятливе фізичне середовище - погане освітлення, нерівні поверхні, слизька підлога та відсутність поручнів є одним з важливих факторів, що призводять до падінь у людей похилого віку [28]. Систематичний огляд, присвячений домашньому середовищу як фактору ризику у крихких літніх людей громади, виявив, що небезпечні умови вдома найбільш суттєво впливають на осіб із вже наявними функціональними обмеженнями та повторними падіннями [29]. Методи оцінювання. Провідним стандартизованим інструментом оцінки небезпечних умов вдома є Home Falls and Accidents Screening Tool (HOME FAST) - 25-пунктовий опитувальник, кроскультурна адаптація та надійність якого підтверджені у рамках міжнародних досліджень [30]. Згідно зі Всесвітніми настановами з профілактики падінь, обстеження місця проживання є обов'язковою складовою комплексної мультидисциплінарної оцінки у пацієнтів із повторними падіннями [9].

Падіння в осіб похилого віку є складним мультифакторним синдромом, де сукупність одинадцяти виявлених чинників — від саркопенії до середовищних бар’єрів — підвищує ризик травматизму до 78%. Наявність широкого арсеналу валідизованих інструментів, таких як STEADI, SPPB, MoCA та інші, дозволяє забезпечити точний скринінг кожного фактора ризику, проте успіх профілактики залежить від їхнього систематичного впровадження в клінічну практику. Впровадження комплексного мультидисциплінарного підходу є пріоритетним напрямом геріатрії, оскільки одночасна корекція фізичних, когнітивних та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

середовищних доменів демонструє значно вищу ефективність порівняно з ізольованими втручаннями.

Висновки. Проведений аналіз сучасних метааналізів, систематичних оглядів та настанов доказової медицини дозволяє сформулювати такі висновки:

По-перше, падіння у людей похилого віку є мультифакторним клінічним синдромом, жоден з компонентів якого не може розглядатися ізольовано. Одинадцять виявлених факторів ризику: анамнез попередніх падінь, саркопенія, хронічні захворювання, обмеження незалежності та мобільності, когнітивні порушення, страх падінь, депресія, зловживання алкоголем і тютюнопалінням, поліпрагмазія, прийом препаратів, що підвищують ризик падінь, порушення зору, небезпечні умови навколишнього середовища - утворюють взаємопов'язану систему, в якій кожен наступний фактор підсилює дію попередніх. Це підтверджується кількісними даними: річний ризик падіння зростає з 8% за відсутності факторів ризику до 78% за наявності чотирьох і більше.

По-друге, для кожного з виявлених факторів існують валідизовані, клінічно прийнятні інструменти оцінювання. Алгоритм STEADI та настанови NICE (NG249) формують уніфікований підхід до скринінгу анамнезу падінь; SARC-F і SPPB забезпечують структуровану діагностику саркопенії та функціональної мобільності; MoCA, MMSE дозволяють виявити когнітивний дефіцит ще до маніфестних проявів деменції; FES-I і GDS стандартизують оцінку психологічних детермінант; HOME FAST - середовищних. Наявність такого арсеналу інструментів означає, що бар'єром для якісної профілактики падінь є не відсутність методів, а їх несистематичне застосування у клінічній практиці.

Таким чином, результати дослідження підтверджують доцільність впровадження комплексного мультидисциплінарного підходу до профілактики падінь, що поєднує стандартизовані функціональні тести, психологічне скринінгування, фармацевтичний оцінку та оцінку умов проживання. Програми профілактики, що адресують одночасно фізичні, когнітивні, фармакологічні та середовищні домени, демонструють вищу ефективність порівняно з монофакторними втручаннями та є пріоритетним напрямом розвитку геріатричної реабілітаційної практики.

Література

1. Shao, L., Shi, Y., Xie, X., Wang, Z., Wang, Z.-a., & Zhang, J.-e. (2023). Incidence and risk factors of falls among older people in nursing homes: Systematic review and meta-analysis. *Journal of the American Medical Directors Association*. https://doi.org/10.1016/j.jamda.2023.06.002

2. Xu, Q., Ou, X., & Li, J. (2022). The risk of falls among the aging population: A systematic review and meta-analysis. *Frontiers in Public Health*, *10*. https://doi.org/10.3389/fpubh.2022.902599

3. Appeadu MK, Bordoni B. Falls and Fall Prevention in Older Adults. [Updated 2023 Jun 4]. In: StatPearls [Internet]. Treasure Island (FL): StatPearls Publishing; 2026 Jan-. Retrieved from https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK560761/

4. *Overview | Falls: Assessment and prevention in older people and in people 50 and over at higher risk | Guidance | NICE*. (б. д.). Homepage | NICE. Retrieved from https://www.nice.org.uk/guidance/ng249

ISSN 2786-4952 Online

5. Yuan, S., & Larsson, S. C. (2023). Epidemiology of sarcopenia: Prevalence, risk factors, and consequences. *Metabolism*, 155533. https://doi.org/10.1016/j.metabol.2023.155533

6. Beaudart, C., Alcazar, J., Aprahamian, I., Batsis, J. A., Yamada, Y., Prado, C. M., Reginster, J.-Y., Sanchez-Rodriguez, D., Lim, W. S., Sim, M., von Haehling, S., Woo, J., & Duque, G. (2025). Health outcomes of sarcopenia: A consensus report by the outcome working group of the Global Leadership Initiative in Sarcopenia (GLIS). *Aging Clinical and Experimental Research*, *37*(1). https://doi.org/10.1007/s40520-025-02995-9

7. Guralnik, J. M., Simonsick, E. M., Ferrucci, L., Glynn, R. J., Berkman, L. F., Blazer, D. G., Scherr, P. A., & Wallace, R. B. (1994). A short physical performance battery assessing lower extremity function: Association with self-reported disability and prediction of mortality and nursing home admission. *Journal of Gerontology*, *49*(2), M85—M94. https://doi.org/10.1093/geronj/49.2.m85

8. Pilastri, F. B., Lopez, J. F., Boateng, E. N., & Marques, N. R. (2025). What to know about falls in older adults? Risk factors, predictors, and therapeutic interventions. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *22*(12), 1863. https://doi.org/10.3390/ijerph22121863

9. Montero-Odasso, M., van der Velde, N., Martin, F. C., Petrovic, M., Tan, M. P., Ryg, J., Aguilar-Navarro, S., Alexander, N. B., Becker, C., Blain, H., Bourke, R., Cameron, I. D., Camicioli, R., Clemson, L., Close, J., Delbaere, K., Duan, L., Duque, G., Dyer, S. M., ... Rixt Zijlstra, G. A. (2022). World guidelines for falls prevention and management for older adults: A global initiative. *Age and Ageing*, *51*(9). https://doi.org/10.1093/ageing/afac205

10. Bergland, A., Jørgensen, L., Emaus, N., & Strand, B. H. (2017). Mobility as a predictor of all-cause mortality in older men and women: 11.8 year follow-up in the Tromsø study. *BMC Health Services Research*, *17*(1). https://doi.org/10.1186/s12913-016-1950-0

11. Bohannon, R. W. (2006). Reference values for the timed up and go test. *Journal of Geriatric Physical Therapy*, *29*(2), 64–68. https://doi.org/10.1519/00139143-200608000-00004

12. Park, S.-H., & Lee, Y.-S. (2016). The diagnostic accuracy of the Berg balance scale in predicting falls. *Western Journal of Nursing Research*, *39*(11), 1502–1525. https://doi.org/10.1177/0193945916670894

13. Hayati, M., Furtado, G. E., Nazarali, P., Sardroodian, M., Mohammadi, H., & Hosseinzadeh, M. (2025). Cross-sectional assessment of the Tinetti performance-oriented mobility tool for screening physical frailty syndrome in older adults. *BMC Geriatrics*, *25*(1). https://doi.org/10.1186/s12877-025-05858-0

14. Racey, M., Markle-Reid, M., Fitzpatrick-Lewis, D., Ali, M. U., Gagne, H., Hunter, S., Ploeg, J., Sztramko, R., Harrison, L., Lewis, R., Jovkovic, M., & Sherifali, D. (2021). Fall prevention in community-dwelling adults with mild to moderate cognitive impairment: A systematic review and meta-analysis. *BMC Geriatrics*, *21*(1). https://doi.org/10.1186/s12877-021-02641-9

15. Nasreddine, Z. S., Phillips, N. A., BÃ©dirian, V., Charbonneau, S., Whitehead, V., Collin, I., Cummings, J. L., & Chertkow, H. (2005). The Montreal Cognitive Assessment, Moca: A brief screening tool for mild cognitive impairment. *Journal of the American Geriatrics Society*, *53*(4), 695–699. https://doi.org/10.1111/j.1532-5415.2005.53221.x

16. Tsoi, K. K. F., Chan, J. Y. C., Hirai, H. W., Wong, S. Y. S., & Kwok, T. C. Y. (2015). Cognitive tests to detect dementia. *JAMA Internal Medicine*, *175*(9), 1450. https://doi.org/10.1001/jamainternmed.2015.2152

17. Xiong, W., Wang, D., Ren, W., Liu, X., Wen, R., & Luo, Y. (2024). The global prevalence of and risk factors for fear of falling among older adults: A systematic review and meta-analysis. *BMC Geriatrics*, *24*(1). https://doi.org/10.1186/s12877-024-04882-w

18. Ma, W., Liang, X., Wang, H., Wen, Z., Liu, L., Fan, L., & Zhang, X. (2024). Association between fear of falling and mortality in middle-aged and older adults: A systematic review and meta-analysis. *Geriatric Nursing*, *59*, 113–120. https://doi.org/10.1016/j.gerinurse.2024.06.032

ISSN 2786-4952 Online

19. Meyer, M., Arnold, A., Stein, T., Niemöller, U., & Tanislav, C. (2025). Fear of Falling in older adults undergoing comprehensive geriatric care: Results of a prospective observational study. *Journal of Clinical Medicine*, *14*(12), 4366. https://doi.org/10.3390/jcm14124366

20. Yardley, L., Beyer, N., Hauer, K., Kempen, G., Piot-Ziegler, C., & Todd, C. (2005). Development and initial validation of the Falls Efficacy Scale-International (FES-I). *Age and Ageing*, *34*(6), 614–619. https://doi.org/10.1093/ageing/afi196

21. Pereira, M. E. A., Santos, G. d. S., Almeida, C. R. d., Nunes, K. C. S., Silva, M. C. M. d., José, H., Sousa, L., & Vitorino, L. M. (2024). Association between Falls, Fear of Falling and Depressive symptoms in community-dwelling older adults. *Healthcare*, *12*(16), 1638. https://doi.org/10.3390/healthcare12161638

22. Mitchell AJ, Bird V, Rizzo M, et al. Diagnostic validity and added value of the Geriatric Depression Scale for depression in primary care: a meta-analysis of GDS30 and GDS15. 2010. In: Database of Abstracts of Reviews of Effects (DARE): Quality-assessed Reviews [Internet]. York (UK): Centre for Reviews and Dissemination (UK); 1995-. Retrieved from https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK78687

23. Johnston J. J. E. Alcohol related falls: an interesting pattern of injuries. *Emergency medicine journal*. 2004. Vol. 21, no. 2. P. 185–188. https://doi.org/10.1136/emj.2003.006130

24. European position paper on polypharmacy and fall-risk-increasing drugs recommendations in the World Guidelines for Falls Prevention and Management: implications and implementation / N. van der Velde et al. *European geriatric medicine*. 2023. https://doi.org/10.1007/s41999-023-00824-8

25. American Geriatrics Society 2023 updated AGS Beers Criteria® for potentially inappropriate medication use in older adults. *Journal of the American geriatrics society*. 2023. https://doi.org/10.1111/jgs.18372

26. Risk of falls and fractures in individuals with cataract, age-related macular degeneration, or glaucoma / J. Y. Tsang et al. *JAMA Ophthalmology*. 2023. https://doi.org/10.1001/jamaophthalmol.2023.5858

27. Mangione C. M. Development of the 25-list-item National Eye Institute Visual Function Questionnaire. *Archives of ophthalmology*. 2001. Vol. 119, no. 7. P. 1050. https://doi.org/10.1001/archopht.119.7.1050

28. Outdoor environmental risk factors for Falls and Fear of Falling: a systematic review / P. M. Dunlap et al. *The gerontologist*. 2025. https://doi.org/10.1093/geront/gnaf078

29. Understanding the home environment as a factor in mitigating fall risk among community-dwelling frail older people: a systematic review / G. S. Kim et al. *Health & social care in the community*. 2023. Vol. 2023. P. 1–17. https://doi.org/10.1155/2023/8564397

30. Mackenzie L. Evaluation of the clinical utility of the home falls and accidents screening tool (HOME FAST). *Disability and rehabilitation*. 2016. Vol. 39, no. 15. P. 1489–1501. https://doi.org/10.1080/09638288.2016.1204015

References:

1. Shao, L., Shi, Y., Xie, X., Wang, Z., Wang, Z.-a., & Zhang, J.-e. (2023). Incidence and risk factors of falls among older people in nursing homes: Systematic review and meta-analysis. *Journal of the American Medical Directors Association*. https://doi.org/10.1016/j.jamda.2023.06.002

2. Xu, Q., Ou, X., & Li, J. (2022). The risk of falls among the aging population: A systematic review and meta-analysis. *Frontiers in Public Health*, *10*. https://doi.org/10.3389/fpubh.2022.902599

3. Appeadu MK, Bordoni B. Falls and Fall Prevention in Older Adults. [Updated 2023 Jun 4]. In: StatPearls [Internet]. Treasure Island (FL): StatPearls Publishing; 2026 Jan-. Retrieved from https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK560761/

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

4. *Overview | Falls: Assessment and prevention in older people and in people 50 and over at higher risk | Guidance | NICE*. (б. д.). Homepage | NICE. Retrieved from https://www.nice.org.uk/guidance/ng249

5. Yuan, S., & Larsson, S. C. (2023). Epidemiology of sarcopenia: Prevalence, risk factors, and consequences. *Metabolism*, 155533. https://doi.org/10.1016/j.metabol.2023.155533

6. Beaudart, C., Alcazar, J., Aprahamian, I., Batsis, J. A., Yamada, Y., Prado, C. M., Reginster, J.-Y., Sanchez-Rodriguez, D., Lim, W. S., Sim, M., von Haehling, S., Woo, J., & Duque, G. (2025). Health outcomes of sarcopenia: A consensus report by the outcome working group of the Global Leadership Initiative in Sarcopenia (GLIS). *Aging Clinical and Experimental Research*, *37*(1). https://doi.org/10.1007/s40520-025-02995-9

7. Guralnik, J. M., Simonsick, E. M., Ferrucci, L., Glynn, R. J., Berkman, L. F., Blazer, D. G., Scherr, P. A., & Wallace, R. B. (1994). A short physical performance battery assessing lower extremity function: Association with self-reported disability and prediction of mortality and nursing home admission. *Journal of Gerontology*, *49*(2), M85—M94. https://doi.org/10.1093/geronj/49.2.m85

8. Pilastri, F. B., Lopez, J. F., Boateng, E. N., & Marques, N. R. (2025). What to know about falls in older adults? Risk factors, predictors, and therapeutic interventions. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *22*(12), 1863. https://doi.org/10.3390/ijerph22121863

9. Montero-Odasso, M., van der Velde, N., Martin, F. C., Petrovic, M., Tan, M. P., Ryg, J., Aguilar-Navarro, S., Alexander, N. B., Becker, C., Blain, H., Bourke, R., Cameron, I. D., Camicioli, R., Clemson, L., Close, J., Delbaere, K., Duan, L., Duque, G., Dyer, S. M., ... Rixt Zijlstra, G. A. (2022). World guidelines for falls prevention and management for older adults: A global initiative. *Age and Ageing*, *51*(9). https://doi.org/10.1093/ageing/afac205

10. Bergland, A., Jørgensen, L., Emaus, N., & Strand, B. H. (2017). Mobility as a predictor of all-cause mortality in older men and women: 11.8 year follow-up in the Tromsø study. *BMC Health Services Research*, *17*(1). https://doi.org/10.1186/s12913-016-1950-0

11. Bohannon, R. W. (2006). Reference values for the timed up and go test. *Journal of Geriatric Physical Therapy*, *29*(2), 64–68. https://doi.org/10.1519/00139143-200608000-00004

12. Park, S.-H., & Lee, Y.-S. (2016). The diagnostic accuracy of the Berg balance scale in predicting falls. *Western Journal of Nursing Research*, *39*(11), 1502–1525. https://doi.org/10.1177/0193945916670894

13. Hayati, M., Furtado, G. E., Nazarali, P., Sardroodian, M., Mohammadi, H., & Hosseinzadeh, M. (2025). Cross-sectional assessment of the Tinetti performance-oriented mobility tool for screening physical frailty syndrome in older adults. *BMC Geriatrics*, *25*(1). https://doi.org/10.1186/s12877-025-05858-0

14. Racey, M., Markle-Reid, M., Fitzpatrick-Lewis, D., Ali, M. U., Gagne, H., Hunter, S., Ploeg, J., Sztramko, R., Harrison, L., Lewis, R., Jovkovic, M., & Sherifali, D. (2021). Fall prevention in community-dwelling adults with mild to moderate cognitive impairment: A systematic review and meta-analysis. *BMC Geriatrics*, *21*(1). https://doi.org/10.1186/s12877-021-02641-9

15. Nasreddine, Z. S., Phillips, N. A., BÃ©dirian, V., Charbonneau, S., Whitehead, V., Collin, I., Cummings, J. L., & Chertkow, H. (2005). The Montreal Cognitive Assessment, Moca: A brief screening tool for mild cognitive impairment. *Journal of the American Geriatrics Society*, *53*(4), 695–699. https://doi.org/10.1111/j.1532-5415.2005.53221.x

16. Tsoi, K. K. F., Chan, J. Y. C., Hirai, H. W., Wong, S. Y. S., & Kwok, T. C. Y. (2015). Cognitive tests to detect dementia. *JAMA Internal Medicine*, *175*(9), 1450. https://doi.org/10.1001/jamainternmed.2015.2152

17. Xiong, W., Wang, D., Ren, W., Liu, X., Wen, R., & Luo, Y. (2024). The global prevalence of and risk factors for fear of falling among older adults: A systematic review and meta-analysis. *BMC Geriatrics*, *24*(1). https://doi.org/10.1186/s12877-024-04882-w

ISSN 2786-4952 Online

18. Ma, W., Liang, X., Wang, H., Wen, Z., Liu, L., Fan, L., & Zhang, X. (2024). Association between fear of falling and mortality in middle-aged and older adults: A systematic review and meta-analysis. *Geriatric Nursing*, *59*, 113–120. https://doi.org/10.1016/j.gerinurse.2024.06.032

19. Meyer, M., Arnold, A., Stein, T., Niemöller, U., & Tanislav, C. (2025). Fear of Falling in older adults undergoing comprehensive geriatric care: Results of a prospective observational study. *Journal of Clinical Medicine*, *14*(12), 4366. https://doi.org/10.3390/jcm14124366

20. Yardley, L., Beyer, N., Hauer, K., Kempen, G., Piot-Ziegler, C., & Todd, C. (2005). Development and initial validation of the Falls Efficacy Scale-International (FES-I). *Age and Ageing*, *34*(6), 614–619. https://doi.org/10.1093/ageing/afi196

21. Pereira, M. E. A., Santos, G. d. S., Almeida, C. R. d., Nunes, K. C. S., Silva, M. C. M. d., José, H., Sousa, L., & Vitorino, L. M. (2024). Association between Falls, Fear of Falling and Depressive symptoms in community-dwelling older adults. *Healthcare*, *12*(16), 1638. https://doi.org/10.3390/healthcare12161638

22. Mitchell AJ, Bird V, Rizzo M, et al. Diagnostic validity and added value of the Geriatric Depression Scale for depression in primary care: a meta-analysis of GDS30 and GDS15. 2010. In: Database of Abstracts of Reviews of Effects (DARE): Quality-assessed Reviews [Internet]. York (UK): Centre for Reviews and Dissemination (UK); 1995-. Retrieved from https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK78687

23. Johnston J. J. E. Alcohol related falls: an interesting pattern of injuries. *Emergency medicine journal*. 2004. Vol. 21, no. 2. P. 185–188. https://doi.org/10.1136/emj.2003.006130

24. European position paper on polypharmacy and fall-risk-increasing drugs recommendations in the World Guidelines for Falls Prevention and Management: implications and implementation / N. van der Velde et al. *European geriatric medicine*. 2023. https://doi.org/10.1007/s41999-023-00824-8

25. American Geriatrics Society 2023 updated AGS Beers Criteria® for potentially inappropriate medication use in older adults. *Journal of the American geriatrics society*. 2023. https://doi.org/10.1111/jgs.18372

26. Risk of falls and fractures in individuals with cataract, age-related macular degeneration, or glaucoma / J. Y. Tsang et al. *JAMA Ophthalmology*. 2023. https://doi.org/10.1001/jamaophthalmol.2023.5858

27. Mangione C. M. Development of the 25-list-item National Eye Institute Visual Function Questionnaire. *Archives of ophthalmology*. 2001. Vol. 119, no. 7. P. 1050. https://doi.org/10.1001/archopht.119.7.1050

28. Outdoor environmental risk factors for Falls and Fear of Falling: a systematic review / P. M. Dunlap et al. *The gerontologist*. 2025. https://doi.org/10.1093/geront/gnaf078

29. Understanding the home environment as a factor in mitigating fall risk among community-dwelling frail older people: a systematic review / G. S. Kim et al. *Health & social care in the community*. 2023. Vol. 2023. P. 1–17. https://doi.org/10.1155/2023/8564397

30. Mackenzie L. Evaluation of the clinical utility of the home falls and accidents screening tool (HOME FAST). *Disability and rehabilitation*. 2016. Vol. 39, no. 15. P. 1489–1501. https://doi.org/10.1080/09638288.2016.1204015

Дата першого надходження статті до видання: 20.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 07.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 616-345-031.4-072.1-089.87-089.168-06

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2756-2765

Єремєєва Єлизавета Андріївна здобувачка вищої медичної освіти, 5 рік навчання, Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0009-0001-6003-9690

Капіцький Ростислав Іванович здобувач вищої медичної освіти, 5 рік навчання, Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0009-0009-8930-8012

Липка Олександр Тарасович здобувач вищої медичної освіти, 5 рік навчання, Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https//orcid.org/0009-0001-2636-8095

Рева Володимир Борисович кандидат медичних наук,доцент кафедри хірургії №2,Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0000-0003-1921-5776

ПРИЧИНИ РОЗВИТКУ УСКЛАДНЕНЬ ПРИ ЛІВОБІЧНІЙ ЛАПАРОСКОПІЧНІЙ ГЕМІКОЛЕКТОМІЇ

Анотація. Лівобічна лапароскопічна геміколектомія посіла провідне місце в лікуванні раку та запальних захворювань лівих відділів ободової кишки, однак спектр можливих ускладнень і їхні причини залишаються актуальною проблемою сучасної колоректальної хірургії. Незважаючи на доведену перевагу лапароскопічного доступу над відкритим за рахунок коротшої госпіталізації, меншої потреби в опіоїдах, трансфузіях, перебуванні у відділенні інтенсивної терапії та подібної довготривалої онкологічної виживаності, частота післяопераційних ускладнень, зокрема анастомотичної неспроможності, внутрішніх гриж, ішемічного коліту, кровотеч і інфекцій, залишається суттєвою. Аналіз ретроспективних і проспективних серій, національних реєстрів та спеціальних досліджень показує, що критичну роль відіграють поєднання пацієнт-залежних факторів (чоловіча стать, ожиріння, високий ASA, коморбідність), тривалість операції понад 3 години, конверсія, низько розташований анастомоз, техніка мобілізації селезінкового згину та ведення мезентеріального дефекту. Показано, що незашитий мезентеріальний дефект після лівобічної геміколектомії підвищує ризик симптоматичної внутрішньої грижі з кишковою непрохідністю й ішемією; його рутинне закриття не подовжує достовірно час операції і не збільшує частоту інших ускладнень, тому розглядається як важливий профілактичний захід. Окремі роботи описують пізній застійний ішемічний коліт на анальному боці

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

анастомозу, пов’язаний із порушенням венозного відтоку після перев’язки гілок нижньої брижової артерії та вени, а також поодинокі випадки ятрогенних судинних ушкоджень (наприклад, аномально розташованої ниркової артерії), що ставить питання про необхідність передопераційної 3D-оцінки судинної анатомії та формування «критичного поля безпеки» при роботі з нижньою брижовою артерією. Додатково доведено, що вибір конфігурації й способу формування анастомозу (інтракорпоральний vs екстракорпоральний, end-to-side vs side-to-side) впливає на частоту інфекційних ускладнень і тривалість операції, при збереженні зіставних показників анастомотичної неспроможності та онкологічних результатів. Систематичні огляди лапароскопічних лівобічних резекцій при гострому дивертикуліті додатково вказують на широкий діапазон загальної частоти ускладнень (4–18 %), що зростає при тяжкому перебігу хвороби й ургентних втручаннях, але при цьому зберігається перевага в скороченні госпіталізації та болю. Сукупний аналіз даних дозволяє виділити та систематизувати основні причини ускладнень ЛЛГ, окреслити роль анатомічних варіантів судин, мезентеріальних дефектів, техніки мобілізації селезінкового згину та факторів пацієнта, а також сформулювати практичні рекомендації щодо їх профілактики та зниження хірургічного ризику.

Ключові слова: лівобічна лапароскопічна геміколектомія, ускладнення, анастомотична неспроможність, внутрішня грижа, ішемічний коліт, мезентеріальний дефект.

Yeremieieva Yelyzaveta 5th-year Student of Higher Madical Education, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0009-0001-6003-9690

Kapitskyi Rostyslav 5th-year Student of Higher Madical Education, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0009-0009-8930-8012

Lypka Oleksandr 5th-year Student of Higher Madical Education, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0009-0001-2636-8095

Reva Volodymyr Candidate of Medical Sciences, Associate Professor, Department of Surgery No. 2, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, http://orcid.org/0000-0003-1921-5776

CAUSES OF COMPLICATIONS IN LEFT-SIDED LAPAROSCOPIC HEMICOLECTOMY

Abstract. Laparoscopic left hemicolectomy has become a standard option for the treatment of left-sided colon cancer and diverticular disease, yet the pattern and causes of postoperative complications remain a major concern in contemporary

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

colorectal surgery. Although multiple prospective series, nationwide population-based analyses and comparative studies have demonstrated that laparoscopy, compared with open surgery, offers shorter hospital stay, reduced opioid requirement, fewer blood transfusions, less need for intensive care and mechanical ventilation, while maintaining comparable long-term oncologic survival, the overall burden of complications such as anastomotic leakage, internal herniation, ischemic colitis, bleeding and infectious events is still considerable . Evidence indicates that a complex interaction of patient-related factors (male sex, obesity, high ASA score, cardiovascular, respiratory and renal comorbidities), prolonged operative duration beyond approximately 3 hours, conversion from minimally invasive to open surgery, low anastomotic level, and technical aspects of splenic flexure mobilization and mesenteric defect management critically determine the risk profile after laparoscopic left hemicolectomy. Mesenteric-related internal hernias through unclosed colonic mesenteric defects, increasingly recognized after laparoscopic left colectomy, may cause small-bowel obstruction and ischemia; multicenter data show that routine closure of the mesenteric defect significantly reduces symptomatic internal hernias without increasing operative time or other complications, supporting its adoption as a preventive strategy. Additional reports describe delayed congestive ischemic colitis on the anal side of the anastomosis, attributed to venous outflow disturbance following division of left colic or sigmoid arteries and the inferior mesenteric vein, as well as rare iatrogenic injuries of aberrant renal arteries, which highlight the importance of detailed preoperative vascular imaging and a “critical view of safety” concept around the inferior mesenteric artery. Comparative studies of anastomotic techniques show that intracorporeal anastomosis in laparoscopic left colectomy is associated with a lower rate of surgical site infection at the expense of slightly longer operating time, and that end-to-side and side-to-side configurations provide similar leakage and oncologic outcomes, with potential advantages of end-to-side regarding splenic flexure mobilization and splenic injury. Furthermore, systematic reviews of laparoscopic left colectomy for acute diverticulitis demonstrate overall complication rates between 4 and 18%, higher in severe disease and emergency settings, but consistently report shorter hospital stay, less postoperative pain and faster recovery compared with open colectomy. Taken together, the available evidence allows a structured overview of the main etiologic factors underlying complications after laparoscopic left hemicolectomy, clarifies the roles of vascular and mesenteric anatomy, technical details and patient status, and supports targeted preventive strategies to optimize perioperative safety and long-term outcomes.

Keywords: laparoscopic left hemicolectomy, complications, anastomotic leak, internal hernia, ischemic colitis, mesenteric defect.

Постановка проблеми. Упродовж останніх десятиліть лапароскопічні геміколектомії, у тому числі лівобічні, стали широко використовуватися для лікування раку ободової кишки та інших патологій завдяки зменшенню

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

операційної травми, скороченню тривалості госпіталізації та подібним або кращим онкологічним результатам порівняно з лапаротомією. Проспективні та популяційні дослідження показали, що лапароскопічний доступ забезпечує довшу тривалість операції, але меншу потребу в опіоїдах, коротший стаціонарний період і не погіршує виживаність [2,3,4]. Водночас ускладнення залишаються однією з основних причин летальності, повторних операцій, подовження госпіталізації, зниження якості життя та погіршення онкологічного прогнозу [10].

Для лівобічних резекцій характерні певні специфічні проблеми: складна анатомія селезінкового згину, варіабельність судинного русла, ризик ушкодження селезінки, підшлункової залози та великих судин, необхідність мобілізації селезінкового згину з дотриманням коректної анатомічної площини, а також формування анастомозу в умовах обмеженого простору [1,4].

Лапароскопічна техніка асоціюється з меншою кількістю спайок, що, з одного боку, зменшує ризик спайкової непрохідності, але, з іншого, сприяє розвитку внутрішніх гриж через незакриті мезентеріальні дефекти після лівобічної геміколектомії [8,9,10].

Крім технічних чинників, важливу роль відіграють особливості пацієнта (вік, супутні серцево-судинні, дихальні та ниркові захворювання, ожиріння, цукровий діабет), характеристика пухлини (стадія, локалізація в ділянці селезінкового згину або сигмовидної кишки), а також передопераційна оптимізація й періопераційне ведення [3,5]. Окремо виділяють тривалість операції як незалежний фактор ризику ускладнень: зі збільшенням часу втручання лінійно зростає частота післяопераційних проблем; для лапароскопічної лівої колектомії виявлено різкий стрибок ризику після приблизно 3 годин операції [4].

Незважаючи на наявність численних робіт, систематизовані уявлення про причини розвитку ускладнень саме при лапароскопічній лівобічній геміколектомії залишаються фрагментарними, що зумовлює актуальність узагальнюючого аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведено огляд публікацій, присвячених лапароскопічній лівобічній геміколектомії та лівостороннім колектоміям у цілому. Пошук здійснювався в базах даних PubMed, Scopus та Web of Science за останні два десятиліття з використанням ключових слів: “laparoscopic left hemicolectomy”, “laparoscopic left colectomy”, “complications”, “anastomotic leak”, “internal hernia”, “ischemic colitis”, “mesenteric defect”. До аналізу включалися проспективні та ретроспективні клінічні дослідження, національні реєстрові аналізи, метааналізи, огляди та описові серії випадків, якщо вони містили дані про лапароскопічні лівобічні резекції й ускладнення після них.

Особливу увагу приділено роботам, де: порівнюється лапароскопічний і відкритий доступ при лівобічному раку ободової кишки; аналізуються фактори

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

ризику загальних післяопераційних ускладнень і анастомотичних витоків [1,12] вивчаються наслідки різних методів формування анастомозу й їхній зв'язок з ускладненнями[5,6,7]; досліджуються внутрішні грижі через мезентеріальний дефект і питання його закриття [8]; описуються ішемічні ураження та судинні ушкодження при лівобічних резекціях[11]. Для поглибленого аналізу причин ускладнень відібрано 12 ключових джерел з клінічною спрямованістю, достатнім обсягом вибірки та чітко описаною методологією.

Мета статті. Метою роботи є систематизація та аналіз основних причин розвитку ускладнень при лівобічній лапароскопічній геміколектомії з урахуванням факторів, пов'язаних із пацієнтом, особливостями пухлини, тривалістю та технікою операції, варіантами формування анастомозу, веденням мезентеріального дефекту та анатомічними особливостями судинного русла лівих відділів ободової кишки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз проспективних і ретроспективних серій показав, що лапароскопічна лівобічна геміколектомія має порівнянну або нижчу частоту загальних ускладнень порівняно з відкритим доступом: у проспективних серіях при лівобічних геміколектоміях показники серйозних ускладнень були близькими між методиками (приблизно 4–8%), при цьому лапароскопія забезпечувала коротшу госпіталізацію (близько 10 проти 13 днів) і не погіршувала тривалу виживаність та частоту місцевих рецидивів[12]. Популяційне дослідження при лівобічному раку ободової кишки підтвердило, що лапароскопічний доступ асоціюється зі скороченням тривалості стаціонарного лікування, меншою потребою в опіоїдах, меншою частотою переливань, госпіталізації до відділення інтенсивної терапії та використанням ШВЛ, тоді як загальна виживаність не відрізнялася від відкритих операцій[3]. У пацієнтів з раннім (T1–T2) раком, за даними національного реєстру, відкриті операції мали вищу загальну й тяжку захворюваність (27% і 9% проти 21% і 7% при лапароскопії) та частіше супроводжувалися формуванням стоми, що вказує на переваги малоінвазивного доступу щодо профілю безпеки[7]. Інший центр показав, що лапароскопічні втручання в онкологічних хворих асоціюються зі значно нижчою загальною частотою ускладнень (7,1% проти 28% при відкритих операціях) та меншим рівнем анастомотичних неспроможностей[4].

Серед причин розвитку ускладнень ключове значення має анастомотична неспроможність. У великих вибірках пацієнтів із лівобічними анастомозами частота витоків досягає 8% [5]. Аналіз європейського аудиту показав, що незалежними предикторами витоку для лівобічних і низьких анастомозів є чоловіча стать, конверсія з лапароскопічної в відкритику операцію та низьке розташування анастомозу (нижня третина прямої кишки), тоді як вибір бренду кільцевого степлера чи діаметра головки істотно не впливає на частоту витоків. Ретроспективний аналіз понад 17 тис. резекцій із анастомозом виявив додаткові

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

фактори ризику: вищий ASA (≥3), куріння, цукровий діабет, гіпоальбумінемія, виконання операції з приводу ректального раку та екстрених кровотеч, а також мобілізація селезінкового згину[6]. Водночас профілактичне застосування пероральних антибіотиків суттєво знижувало ризик анастомотичного витоку. Огляд, присвячений саме лапароскопічним резекціям, підкреслює, що при лівобічних анастомозах головними клінічними чинниками витоку є чоловіча стать і низький рівень анастомозу; при цьому сам факт лапароскопічного підходу не зменшує й не збільшує ризик у порівнянні з відкритим методом[2,3,5].

Важливим предиктором ускладнень є тривалість операції. У великому аналізі сегментарних колектомій показано, що для всієї когорти кожні додаткові 30 хв операції підвищують ризик будь-якого ускладнення приблизно на 10%. Для підгрупи лапароскопічної лівої колектомії встановлено поріг близько 176 хв, після якого ризик ускладнень різко зростає; це вказує, що подовжений час втручання відображає технічні труднощі, крововтрату, супутню патологію й безпосередньо пов’язаний із погіршенням результатів[4].

Ще однією суттєвою групою причин є внутрішні грижі через мезентеріальний дефект після лівобічних резекцій. Ранні спостереження виявили непропорційно високу частоту кишкової непрохідності в невеликій серії лапароскопічних лівих геміколектомій; у частини пацієнтів виявлено внутрішні грижі через коломезентеріальне вікно, що потребували реоперації [9].

Подальший мультицентровий ретроспективний аналіз 468 пацієнтів показав частоту симптоматичних внутрішніх гриж близько 1,3%, причому жоден із хворих із цією патологією не мав ушитого мезентеріального дефекту, тоді як у понад половини решти дефект був закритий [8]. При цьому закриття мезентеріального вікна не подовжувало достовірно тривалість операції і не збільшувало частоту інших ускладнень, що дозволило авторам рекомендувати рутинне ушивання дефекту як спосіб зниження ризику внутрішніх гриж. Окремі клінічні спостереження та огляди підкреслюють, що особливістю лапароскопічних втручань є менше утворення спайок, через що тонка кишка має більшу свободу руху і легше проникає в мезентеріальні дефекти, на відміну від відкритих операцій [9,10].

Деякі ускладнення пов’язані зі зміною венозного відтоку після лівобічних резекцій. Серія випадків конгестивного ішемічного коліту, що розвинувся дистальніше анастомозу через місяці після лапароскопічної лівої геміколектомії, описує діарею, домішки крові, потовщення стінки кишки та розширення судин при КТ, що зумовлено порушенням венозного дренажу після перев’язки лівої ободової або сигмовидної артерій і перетину нижньої брижової вени. Лікування в більшості випадків проводили консервативно тривалою кишковою декомпресією, але в одного пацієнта знадобилася повторна резекція через стійкий стеноз [11]. До причин інтраопераційних і ранніх ускладнень належать судинні ушкодження та неправильний вибір анатомічної площини. Описано випадок ятрогенного ушкодження лівої ниркової артерії при лапароскопічній лівобічній

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

геміколектомії у хворого з аномальним, більш каудальним відходженням судини від аорти, що поставило під сумнів абсолютну безпеку стандартизованого доступу за інферіорною брижовою артерією. Автори наполягають на необхідності всебічного передопераційного вивчення судинної анатомії та принципу "критичного огляду безпеки", який передбачає ретельне препарування в площині Toldt–Gerota з двох напрямків перед перев'язкою артерій [12]. Окреме дослідження виявило стабільно наявну, раніше мало описану товсту судинну гілку в зоні селезінкового згину, що виходить із лівої шлунково-сальникової артерії та вени; її неадекватне розпізнавання може призводити до післяопераційних кровотеч, тоді як покрокова методика візуалізації дозволяє безпечно її лигувати.

Анатомічна складність мобілізації селезінкового згину також пов'язана з ризиком ускладнень. Порівняння нової "панкреас-керованої" техніки мобілізації селезінкового згину з класичними підходами показало, що орієнтація на підшлункову залозу дозволяє чітко визначати коректний анатомічний шар, скорочувати тривалість операції й зменшувати крововтрату без збільшення частоти ускладнень, а також знижувати ризик випадкового входження в заочеревинний простір і ушкодження суміжних органів.

Окрему групу причин становить техніка формування анастомозу. У мультицентровому дослідженні лапароскопічних лівих колектомій порівнювали внутрішньочеревний (інтракорпоральний) та позачеревний (екстракорпоральний) анастомози: внутрішньочеревне анастомозування супроводжувалося істотно нижчою частотою інфекцій операційної рани (приблизно 7% проти 17%), хоча тривалість операції була дещо більшою й частіше відзначали незначну інтраопераційну кровотечу. У дослідженні, що порівнює "end-to-side" та "side-to-side" анастомози після лапароскопічно асистованої лівої геміколектомії при раку, не виявлено суттєвих відмінностей щодо анастомотичних витоків, кровотеч, стенозів або спайкових непрохідностей, а також у виживаності; проте "end-to-side" асоціювався з коротшою тривалістю операції та рідше супроводжувався розривом селезінки, що свідчить про певні технічні переваги цього методу в складних анатомічних умовах[7].

Фоновими причинами ускладнень залишаються супутні захворювання й тип втручання. Ретроспективний аналіз колоректальних резекцій показав, що серцево-судинні захворювання, хронічна дихальна недостатність та хронічна ниркова недостатність достовірно підвищують ризик післяопераційної захворюваності, зокрема анастомотичних витоків, тоді як лапароскопічний підхід і механічні анастомози асоціюються з нижчою частотою ускладнень порівняно з відкритими операціями і ручним швом. Додатково лівобічні резекції загалом демонструють вищий рівень ускладнень порівняно з правобічними, що пов'язано із складнішим анатомічним середовищем, нижчим розташуванням анастомозу та потребою в ширшій мобілізації. Огляд лапароскопічної лівої колектомії при гострому дивертикуліті показав загальну частоту ускладнень у межах 4–18%,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

причому ризик істотно зростає при тяжких формах хвороби та екстрених операціях, що відображає вплив запалення й ургентного статусу на результат[2].

Таким чином, аналіз показує, що причини ускладнень при лівобічній лапароскопічній геміколектомії є багатофакторними: вони включають загальний стан та супутні захворювання пацієнта, анатомічну складність лівих відділів товстої кишки, тривалість і технічні труднощі операції, обрану методику анастомозу, ведення мезентеріального дефекту, особливості судинної анатомії та венозного відтоку.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Лівобічна лапароскопічна геміколектомія є сучасним стандартом лікування лівобічного раку ободової кишки та частини доброякісних уражень, забезпечуючи скорочення тривалості госпіталізації, менш виражений больовий синдром, меншу потребу в трансфузіях, ICU та ШВЛ і при цьому не погіршуючи онкологічні результати порівняно з відкритими операціями. Однак профіль ускладнень залишається суттєвим обмеженням методу: анастомотична неспроможність досягає 3–8% і пов'язана переважно з чоловічою статтю, високим ASA, супутніми серцево-легеневими та нирковими захворюваннями, курінням, гіпоальбумінемією, низьким розташуванням анастомозу, тривалістю операції понад 3 години та конверсією з лапароскопії у лапаротомію. Важливу групу становлять специфічні для лапароскопічної лівої геміколектомії ускладнення: внутрішні грижі через незакритий мезентеріальний дефект, що викликають тонкокишкову непрохідність та ішемію, при тому рутинне закриття дефекту достовірно знижує ризик без помітного подовження операції чи збільшення інших ускладнень.

Рідкісними, але клінічно значущими є конгестивний ішемічний коліт на анальному боці анастомозу внаслідок порушення венозного відтоку, а також ятрогенні судинні ушкодження (зокрема ниркової артерії) і післяопераційні кровотечі з "прихованих" гілок у ділянці селезінкового згину.

Сумарно причини ускладнень при лівобічній лапароскопічній геміколектомії є багатофакторними й поєднують пацієнт-асоційовані чинники (вік, коморбідність, нутритивний статус), анатомічну складність лівих відділів ободової кишки та селезінкового згину, тривалість і технічну складність втручання, тип та рівень анастомозу, а також ведення мезентеріальних дефектів і судин. Мінімізація ризиків потребує ретельної передопераційної стратифікації пацієнтів, використання лапароскопічного (за потреби – роботизованого) доступу в центрах з високим обсягом операцій, стандартизації техніки мобілізації селезінкового згину (зокрема pancreas-guided підходу), рутинного ушивання мезентеріальних дефектів, обґрунтованого вибору конфігурації й способу формування анастомозу (з урахуванням переваг внутрішньочеревного анастомозу щодо зниження SSI) та цілеспрямованого скорочення тривалості операції до менше ніж 3 годин. Подальші багатоцентрові проспективні дослідження повинні деталізувати вклад кожного фактора та дозволити створення чітких протоколів профілактики ускладнень саме при лапароскопічній лівій геміколектомії

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Література

1. Zarnescu E. C., Zarnescu N., Costea R. Updates of risk factors for anastomotic leakage after colorectal surgery // Diagnostics. 2021. Vol. 11, No. 12.
2. Sciuto A., Merola G., De Palma G. D. та ін. Predictive factors for anastomotic leakage after laparoscopic colorectal surgery // World Journal of Gastroenterology. 2018. Vol. 24, No. 21. P. 2247–2260.
3. Huang Y.-M., Lee Y.-W., Huang Y.-J., Wei P.-L. Comparison of clinical outcomes between laparoscopic and open surgery for left-sided colon cancer: a nationwide population-based study // Scientific Reports. 2020. Vol. 10, No. 1. P. 1–9.
4. Osman K., Wetterholm E., Rönnow C., Thorlacius H. Morbidity, mortality, and risk factors after laparoscopic and open surgery for T1–T2 colon cancer // British Journal of Surgery. 2025. Vol. 112, No. 8. P. 1012–1023.
5. Marginean S. S., Zurzu M., Garofil D. та ін. Evaluation of key risk factors associated with postoperative complications in colorectal cancer surgery // Journal of Mind and Medical Sciences. 2025. Vol. 12, No. 2. P. 145–155.
6. Guidolin K., Spence R., Azin A. та ін. The effect of operative duration on the outcome of colon cancer procedures // Surgical Endoscopy. 2021. Vol. 35, No. 11. P. 6178–6188.
7. Tong C., Jamous N., Schmitz N.-D. та ін. Anastomotic leak after manual circular stapled left-sided bowel surgery: analysis of technology-, disease-, and patient-related factors // BJS Open. 2024. Vol. 8, No. 5. P. 1–12.
8. Parthasarathy M., Greensmith M., Bowers D., Groot-Wassink T. Risk factors for anastomotic leakage after colorectal resection: a retrospective analysis of 17 518 patients // Colorectal Disease. 2017. Vol. 19, No. 3. P. 288–298.
9. Sciuto A., Merola G., De Palma G. D. та ін. Predictive factors for anastomotic leakage after laparoscopic colorectal surgery // World Journal of Gastroenterology. 2018. Vol. 24, No. 21. P. 2247–2263.
10. Yin S., Li H., Xu J. та ін. Risk factors of symptomatic internal hernias after left hemicolectomy: a multicenter retrospective study // Surgical Endoscopy. 2025. Vol. 39, No. 2. P. 800–810.
11. Saklani A., Naguib N., Tanner N. та ін. Internal herniation following laparoscopic left hemicolectomy: an underreported event // Journal of Laparoendoscopic & Advanced Surgical Techniques. 2012. Vol. 22, No. 5. P. 437–441.
12. Sim W., Wong K. Y. Mesenteric defect after laparoscopic left hemicolectomy: to close or not to close? // International Journal of Colorectal Disease. 2016. Vol. 31, No. 4. P. 861–862.

References

1. Zarnescu E. C., Zarnescu N., Costea R. Updates of risk factors for anastomotic leakage after colorectal surgery // Diagnostics. 2021. Vol. 11, No. 12.
2. Sciuto A., Merola G., De Palma G. D. та ін. Predictive factors for anastomotic leakage after laparoscopic colorectal surgery // World Journal of Gastroenterology. 2018. Vol. 24, No. 21. P. 2247–2260.
3. Huang Y.-M., Lee Y.-W., Huang Y.-J., Wei P.-L. Comparison of clinical outcomes between laparoscopic and open surgery for left-sided colon cancer: a nationwide population-based study // Scientific Reports. 2020. Vol. 10, No. 1. P. 1–9.
4. Osman K., Wetterholm E., Rönnow C., Thorlacius H. Morbidity, mortality, and risk factors after laparoscopic and open surgery for T1–T2 colon cancer // British Journal of Surgery. 2025. Vol. 112, No. 8. P. 1012–1023.
5. Marginean S. S., Zurzu M., Garofil D. та ін. Evaluation of key risk factors associated with postoperative complications in colorectal cancer surgery // Journal of Mind and Medical Sciences. 2025. Vol. 12, No. 2. P. 145–155.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

6. Guidolin K., Spence R., Azin A. та ін. The effect of operative duration on the outcome of colon cancer procedures // Surgical Endoscopy. 2021. Vol. 35, No. 11. P. 6178–6188.

7. Tong C., Jamous N., Schmitz N.-D. та ін. Anastomotic leak after manual circular stapled left-sided bowel surgery: analysis of technology-, disease-, and patient-related factors // BJS Open. 2024. Vol. 8, No. 5. P. 1–12.

8. Parthasarathy M., Greensmith M., Bowers D., Groot-Wassink T. Risk factors for anastomotic leakage after colorectal resection: a retrospective analysis of 17 518 patients // Colorectal Disease. 2017. Vol. 19, No. 3. P. 288–298.

9. Sciuto A., Merola G., De Palma G. D. та ін. Predictive factors for anastomotic leakage after laparoscopic colorectal surgery // World Journal of Gastroenterology. 2018. Vol. 24, No. 21. P. 2247–2263.

10. Yin S., Li H., Xu J. та ін. Risk factors of symptomatic internal hernias after left hemicolectomy: a multicenter retrospective study // Surgical Endoscopy. 2025. Vol. 39, No. 2. P. 800–810.

11. Saklani A., Naguib N., Tanner N. та ін. Internal herniation following laparoscopic left hemicolectomy: an underreported event // Journal of Laparoendoscopic & Advanced Surgical Techniques. 2012. Vol. 22, No. 5. P. 437–441.

12. Sim W., Wong K. Y. Mesenteric defect after laparoscopic left hemicolectomy: to close or not to close? // International Journal of Colorectal Disease. 2016. Vol. 31, No. 4. P. 861–862.

Дата першого надходження статті до видання: 28.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 615.8

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2766-2778

Закаляк Наталія Романівна кандидат медичних наук, доцент кафедри фізичної терапії, ерготерапії та здоров'я, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, м. Дрогобич, https://orcid.org/0000-0002-9550-1961

Герасименко Олександр Сергійович кандидат наук з фізичного виховання**,** доцент кафедри фізичної терапії, ерготерапії та здоров'я, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, м. Дрогобич, https://orcid.org/0000-0001-7642-2160

Фігура Оксана Андріївна старший викладач кафедри фізичної терапії, ерготерапії та здоров'я, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, м. Дрогобич, https://orcid.org/0000-0002-5711-0484

Рогаля Юрій Львович старший викладач кафедри фізичної терапії, ерготерапії та здоров'я, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, м. Дрогобич, https://orcid.org/0000-0003-3701-0803

Фещак Катерина Володимирівна викладач кафедри фізичної терапії, ерготерапії та здоров'я, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, м. Дрогобич, https://orcid.org/0009-0007-8595-8056

ВПРОВАДЖЕННЯ ДОКАЗОВО-ІНФОРМОВАНОЇ ПРАКТИКИ У ФІЗИЧНІЙ ТЕРАПІЇ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Анотація. Сучасний розвиток системи охорони здоров'я характеризується активним впровадженням підходів, спрямованих на підвищення якості та ефективності медичних і реабілітаційних послуг. Одним із ключових напрямів є інтеграція принципів доказово-інформованої практики у професійну діяльність фізичних терапевтів. У статті розглянуто теоретичні засади формування доказово-інформованої практики, її еволюцію від концепції доказової медицини до сучасних інтегративних моделей прийняття клінічних рішень, а також особливості застосування даного підходу у фізичній терапії.

Метою роботи є узагальнення сучасних наукових підходів до впровадження доказово-інформованої практики та визначення її ролі у підвищенні ефективності реабілітаційних втручань.

У процесі дослідження використано методи теоретичного аналізу, узагальнення та систематизації наукових джерел.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Встановлено, що доказово-інформована практика базується на інтеграції найкращих доступних наукових доказів, клінічного досвіду фахівця, цінностей і потреб пацієнта, а також контексту надання реабілітаційної допомоги. На відміну від класичної моделі практики, заснованої на доказах, даний підхід характеризується більшою гнучкістю та орієнтацією на індивідуалізацію втручань. У роботі проаналізовано ключові моделі доказової практики, визначено їх структурні компоненти та описано процес прийняття клінічного рішення за алгоритмом 6А.

Особливу увагу приділено бар'єрам впровадження доказово-інформованої практики, серед яких виокремлено індивідуальні (дефіцит знань, навичок, мотивації) та організаційні (обмежені ресурси, відсутність підтримки, недостатній рівень розвитку професійного середовища). Водночас визначено основні фактори, що сприяють інтеграції доказів у практичну діяльність.

Доведено, що впровадження доказово-інформованої практики сприяє підвищенню якості реабілітаційних послуг, забезпечує ефективне використання ресурсів, покращує клінічні результати та підвищує рівень професійної відповідальності фізичних терапевтів.

Ключові слова: доказово-інформована практика, evidence-informed practice, фізична терапія, доказова медицина, клінічне рішення, реабілітація.

Zakaliak Nataliia Romanivna Candidate of Medical Sciences, Associate Professor, Department of Physical Therapy, Occupational Therapy and Health, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Drohobych, https://orcid.org/0000-0002-9550-1961

Herasymenko Oleksandr Serhiyovych Candidate of Physical Education, Associate Professor, Department of Physical Therapy, Occupational Therapy and Health, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Drohobych, https://orcid.org/0000-0001-7642-2160

Fihura Oksana Andriyivna Senior Lecturer, Department of Physical Therapy, Occupational Therapy and Health, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Drohobych, https://orcid.org/0000-0002-5711-0484

Rohalya Yuriy L'vovych Senior Lecturer, Department of Physical Therapy, Occupational Therapy and Health, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Drohobych, https://orcid.org/0000-0003-3701-0803

Feshchak Kateryna Volodymyrivna Senior Lecturer, Department of Physical Therapy, Occupational Therapy and Health, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Drohobych, https://orcid.org/0009-0007-8595-8056

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

IMPLEMENTING EVIDENCE-INFORMED PRACTICE IN PHYSICAL THERAPY: THEORETICAL BASIS AND PRACTICAL ASPECTS

Abstract. The modern development of the healthcare system is characterized by the active implementation of approaches aimed at improving the quality and efficiency of medical and rehabilitation services. One of the key areas is the integration of the principles of evidence-informed practice into the professional activities of physical therapists. The article considers the theoretical foundations of the formation of evidence-informed practice, its evolution from the concept of evidence-based medicine to modern integrative models of clinical decision-making, as well as the features of the application of this approach in physical therapy.

The aim of the work is to generalize modern scientific approaches to the implementation of evidence-informed practice and determine its role in increasing the efficiency of rehabilitation interventions. The research used methods of theoretical analysis, generalization and systematization of scientific sources.

It was established that evidence-informed practice is based on the integration of the best available scientific evidence, clinical experience of a specialist, values and needs of the patient, as well as the context of providing rehabilitation care. Unlike the classical model of evidence-based practice, this approach is characterized by greater flexibility and an orientation towards individualization of interventions. The paper analyzes the key models of evidence-based practice, identifies their structural components, and describes the process of clinical decision-making according to the 6A algorithm.

Particular attention is paid to the barriers to the implementation of evidence-informed practice, including individual (deficit of knowledge, skills, motivation) and organizational (limited resources, lack of support, insufficient level of development of the professional environment). At the same time, the main factors contributing to the integration of evidence into practical activities are identified.

It has been proven that the implementation of evidence-informed practice contributes to improving the quality of rehabilitation services, ensures effective use of resources, improves clinical outcomes, and increases the level of professional responsibility of physical therapists.

Keywords: evidence-informed practice, physical therapy, evidence-based medicine, clinical decision, rehabilitation.

Постановка проблеми. Практична діяльність фізичного терапевта передбачає постійне прийняття клінічних рішень, що ґрунтуються на аналізі стану пацієнта, оцінці ефективності можливих втручань та врахуванні індивідуальних особливостей перебігу захворювання. Процес такого прийняття рішень є складним і характеризується високим рівнем невизначеності, оскільки у більшості випадків відсутнє єдине оптимальне рішення, яке було б універсальним для всіх пацієнтів [6].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Традиційно клінічні рішення у сфері фізичної терапії базувалися переважно на особистому досвіді фахівця, знаннях, отриманих під час навчання, а також рекомендаціях більш досвідчених колег. Однак такий підхід має низку обмежень, зокрема ризик використання застарілої або упередженої інформації, що може негативно впливати на результати терапії [16].

У зв'язку з цим виникла необхідність у впровадженні підходів, які б забезпечували обґрунтованість клінічних рішень та підвищували ефективність реабілітаційної допомоги. Одним із таких підходів стала практика, заснована на доказах, яка передбачає використання результатів наукових досліджень у поєднанні з клінічним досвідом та цінностями пацієнта [26].

Разом із тим подальший розвиток наукових уявлень про процес прийняття клінічних рішень зумовив появу концепції доказово-інформованої практики, яка розширює традиційні підходи, акцентуючи увагу на інтеграції різних джерел доказів та індивідуалізації терапевтичного процесу.

Сьогодні впровадження доказово-інформованої практики розглядається як професійний стандарт діяльності фізичних терапевтів та є важливою умовою підвищення якості надання реабілітаційних послуг. Незважаючи на це, процес інтеграції даного підходу у практичну діяльність супроводжується низкою труднощів, що обумовлює актуальність подальших досліджень у цьому напрямі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепція прийняття клінічних рішень на основі доказів бере свій початок із розвитку доказової медицини, термін якої було запропоновано наприкінці XX століття [11]. Згідно з ранніми визначеннями, доказова медицина розглядається як процес систематичного пошуку, оцінки та застосування результатів наукових досліджень у клінічній практиці [25].

Подальший розвиток цієї концепції пов'язаний із роботами D. Sackett та співавторів, які визначили доказову медицину як інтеграцію найкращих наукових доказів із клінічним досвідом і цінностями пацієнтів [20]. Саме це визначення стало основою для формування ширшого підходу — практики, заснованої на доказах.

У подальшому поняття evidence-based practice було розширене і адаптоване до різних сфер охорони здоров'я, включаючи фізичну терапію [22]. Зокрема, M. Dawes та співавтори підкреслюють, що рішення щодо лікування повинні базуватися на актуальних, достовірних та релевантних доказах і прийматися за участю пацієнта [3].

Важливим етапом розвитку концепції стало створення різних моделей доказової практики, які відображають еволюцію уявлень про структуру клінічного мислення. Серед них особливе місце займає трансдисциплінарна модель Satterfield та співавторів, яка включає такі компоненти, як наукові докази, клінічний досвід, характеристики пацієнта та контекст практики [21].

Разом із тим у науковій літературі представлено значну кількість дослід-жень, присвячених аналізу ефективності впровадження доказової практики,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

визначенню бар'єрів та розробці моделей її реалізації [7; 19]. Дослідники відзначають, що хоча даний підхід сприяє підвищенню якості медичної допомоги, його застосування у реальних умовах часто ускладнюється через низку факторів, зокрема обмежений доступ до ресурсів, недостатній рівень підготовки фахівців та організаційні труднощі [20].

Критичний аналіз концепції evidence-based practice сприяв формуванню альтернативного підходу — доказово-інформованої практики, яка передбачає більш гнучке використання різних типів доказів та акцентує увагу на індивідуалізації терапевтичних рішень [23].

Мета статті. Метою статті є теоретичне обґрунтування сутності доказово-інформованої практики у фізичній терапії, аналіз сучасних підходів до її впровадження та визначення основних переваг і бар'єрів застосування в клінічній діяльності.

Виклад основного матеріалу. ***1. Сутність доказово-інформованої практики у фізичній терапії.*** Сучасна фізична терапія як складова системи охорони здоров'я орієнтується на забезпечення високої якості реабілітаційної допомоги, що неможливо без використання науково обґрунтованих підходів. У цьому контексті особливого значення набуває доказово-інформована практика (evidence-informed practice), яка є еволюційним продовженням концепції практики, заснованої на доказах.

Доказово-інформована практика розглядається як інтегративний підхід до прийняття клінічних рішень, що передбачає поєднання результатів наукових досліджень із клінічним досвідом фахівця, а також цінностями, потребами та очікуваннями пацієнта [23].

На відміну від традиційного підходу, де домінуючу роль відігравали результати рандомізованих контрольованих досліджень, доказово-інформована практика визнає значущість різних типів доказів, включаючи якісні дослідження, клінічні спостереження та практичний досвід.

Ключовою особливістю цього підходу є орієнтація на індивідуалізацію реабілітаційного процесу. Кожен пацієнт розглядається як унікальна особистість із власними характеристиками, життєвим досвідом і соціокультурним контекстом, що безпосередньо впливає на вибір терапевтичних стратегій.

Таким чином, доказово-інформована практика формує нову парадигму професійного мислення фізичного терапевта, у межах якої прийняття рішень базується на критичному аналізі інформації, гнучкості та міждисциплінарній взаємодії.

2. Фундаментальні компоненти доказово-інформованої практики.

Концепція доказово-інформованої практики ґрунтується на інтеграції кількох ключових компонентів, кожен із яких відіграє важливу роль у процесі прийняття клінічного рішення.

2.1. Наукові докази. Наукові дослідження є базовим джерелом інформації щодо ефективності, безпечності та доцільності застосування різних методів

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

фізичної терапії. Вони формуються в результаті систематичного збору, аналізу та інтерпретації даних і спрямовані на отримання нових знань [3].

Водночас не всі дослідження мають однакову доказову цінність. Для оцінки їхньої якості використовується ієрархія доказів, у якій найвищий рівень займають систематичні огляди та мета-аналізи, а найнижчий — експертна думка [24]. Проте у межах доказово-інформованої практики акцент зміщується з жорсткої ієрархії до більш гнучкого підходу, що передбачає оцінку релевантності доказів щодо конкретного клінічного випадку.

2.2. Клінічний досвід. Клінічна експертиза визначається як сукупність знань, навичок і професійних суджень, сформованих у процесі практичної діяльності фахівця [4]. Вона дозволяє фізичному терапевту адаптувати наукові дані до реальних умов практики, враховуючи індивідуальні особливості пацієнта.

Зростання рівня клінічної експертизи сприяє більш точному проведенню діагностики, ефективнішому плануванню втручань та оптимальному використанню ресурсів.

2.3. Цінності та потреби пацієнта. Пацієнт є центральним елементом процесу прийняття клінічних рішень. Його переконання, очікування, культурні особливості та життєві обставини повинні враховуватися при виборі методів терапії [2; 5].

Залучення пацієнта до процесу прийняття рішень сприяє підвищенню рівня комплаєнсу, покращенню клінічних результатів та формуванню партнерських відносин між пацієнтом і фахівцем.

2.4. Контекст практики. Контекст включає організаційні, економічні та соціокультурні умови, у яких здійснюється професійна діяльність. Він може як сприяти, так і обмежувати можливості застосування наукових доказів на практиці [8].

До ключових факторів контексту належать матеріально-технічне забезпечення, нормативно-правова база, рівень підготовки персоналу та доступ до інформаційних ресурсів.

3. Процес реалізації доказово-інформованої практики. Реалізація принципів доказово-інформованої практики відбувається через послідовний процес прийняття клінічних рішень:

- ***Оцінка (Assessment)*** забезпечує визначення клінічної проблеми;
- ***Формулювання питання (Ask)*** дозволяє чітко окреслити інформаційну потребу;
- ***Пошук доказів (Acquire)*** спрямований на отримання релевантної інформації;
- ***Критична оцінка (Appraise)*** забезпечує відбір якісних досліджень;
- ***Застосування (Apply)*** передбачає інтеграцію доказів у практику;
- ***Оцінка результатів (Audit)*** дозволяє вдосконалити подальшу діяльність [1; 12].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Етапи доказово-інформованої практики представлені у моделі 6A (див. рис. 1).

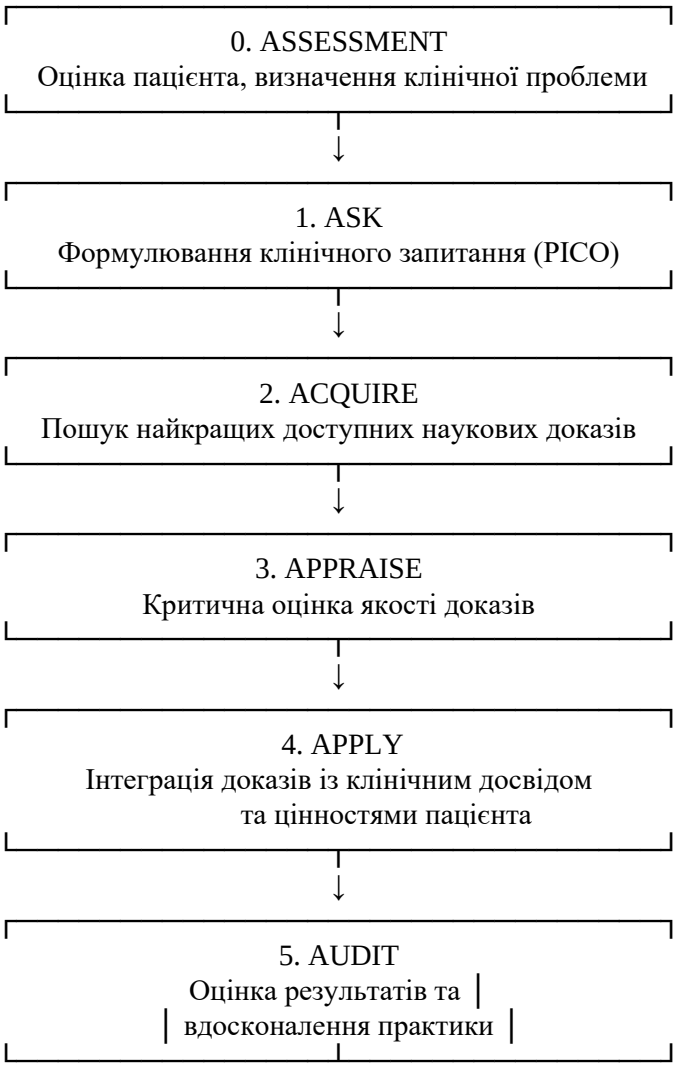

Рис. 1. Алгоритм прийняття клінічного рішення на засадах доказової та доказово-інформованої практики (модель 6A), адаптовано за Sackett D.L. та ін. [9].

Модель 6A відображає послідовний процес прийняття клінічних рішень у межах доказової та доказово-інформованої практики, який включає етапи оцінки пацієнта, формулювання клінічного запитання, пошуку та критичної оцінки доказів, їх інтеграції у практичну діяльність та подальшого аналізу ефективності прийнятих рішень. Застосування цього алгоритму сприяє формуванню системного підходу до клінічного мислення та підвищує ефективність прийняття рішень [17, 19].

На рисунку 2 ви можете побачити Модель трьох компонентів практики, заснованої на доказах (EBP).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

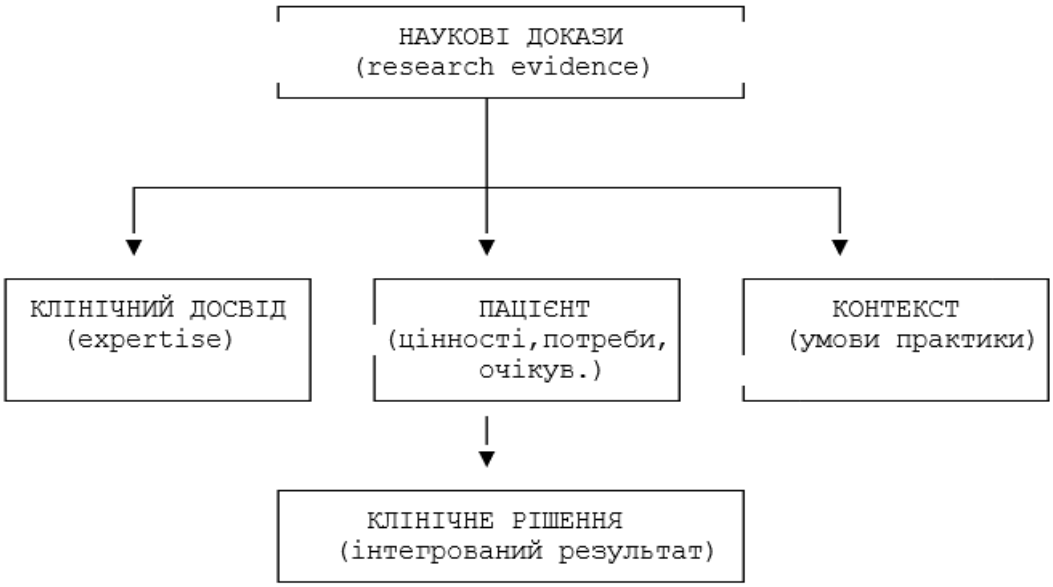

Рис. 2. Модель трьох компонентів практики, заснованої на доказах (EBP), адаптовано за Sackett D.L. та Satterfield J.M. [20; 21].

Модель відображає інтеграцію найкращих наукових доказів, клінічного досвіду та індивідуальних характеристик пацієнта в умовах конкретного контексту практики, що забезпечує обґрунтованість клінічних рішень.

Порівняльна характеристика практики заснованої на доказах (EBP) та доказово-інформованої практики (EIP) відображена на таблиці 1.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика EBP та EIP

Критерій	**Практика, заснована на доказах (EBP)**	**Доказово-інформована практика (EIP)**
Характер підходу	Структурований, більш лінійний	Гнучкий, інтегративний
Основне джерело доказів	Переважно кількісні дослідження	Усі типи досліджень
Роль пацієнта	Враховується	Центральна роль
Ієрархія доказів	Чітка, пірамідальна	Альтернативна (колесо доказів)
Гнучкість	Обмежена	Висока
Орієнтація	На доказ	На пацієнта + контекст
Прийняття рішень	Поетапне	Циклічне, системне
Застосування	Стандартизоване	Індивідуалізоване

Примітка: складено на основі [18; 19; 23].

4. Переваги впровадження доказово-інформованої практики. Впровадження доказово-інформованої практики має низку суттєвих переваг як для пацієнтів, так і для фахівців.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Для пацієнтів це забезпечує:
- отримання найбільш ефективної та безпечної допомоги;
- підвищення рівня поінформованості та залученості у процес лікування;
- покращення клінічних результатів та якості життя.

Для фізичних терапевтів:
- підвищення впевненості у прийнятих рішеннях;
- розвиток клінічного мислення та професійних компетенцій;
- оптимізацію використання ресурсів;
- зростання професійного задоволення [9; 10; 13].

Крім того, доказово-інформована практика сприяє підвищенню прозорості діяльності та зміцненню довіри до системи охорони здоров'я.

5. Бар'єри впровадження доказово-інформованої практики. Незважаючи на очевидні переваги, впровадження доказово-інформованої практики супроводжується низкою труднощів.

До індивідуальних бар'єрів належать:
- недостатній рівень знань і навичок;
- обмежений досвід роботи з науковими джерелами;
- мовний бар'єр;
- опір змінам та збереження традиційних підходів.

Організаційні бар'єри включають:
- дефіцит часу через високе навантаження;
- недостатній доступ до ресурсів і баз даних;
- відсутність підтримки з боку керівництва;
- слабко розвинену культуру доказової практики [14, 15].

Важливим є те, що подолання цих бар'єрів можливе за умови впровадження освітніх програм, розвитку професійного середовища та підтримки інноваційних підходів у клінічній практиці.

6. Перспективи розвитку доказово-інформованої практики. Подальший розвиток доказово-інформованої практики пов'язаний із удосконаленням освітніх програм, інтеграцією сучасних інформаційних технологій та розширенням доступу до наукових ресурсів.

Особливого значення набуває формування культури критичного мислення серед фахівців, а також розвиток міждисциплінарної співпраці. Важливим напрямом є також адаптація міжнародних рекомендацій до національних умов та створення локальних клінічних протоколів.

У перспективі доказово-інформована практика може стати основою для формування нової моделі реабілітаційної допомоги, орієнтованої на пацієнта та заснованої на наукових доказах.

Висновки.

Узагальнення сучасних наукових підходів до впровадження доказово-інформованої практики у фізичній терапії дозволяє констатувати її ключову роль у підвищенні якості реабілітаційної допомоги та оптимізації процесу прийняття клінічних рішень.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Встановлено, що доказово-інформована практика є логічним етапом розвитку концепції доказової медицини та практики, заснованої на доказах, і характеризується більшою гнучкістю та орієнтацією на індивідуальні потреби пацієнта. Її сутність полягає в інтеграції найкращих доступних наукових доказів із клінічним досвідом фахівця, цінностями пацієнта та контекстом надання реабілітаційної допомоги.

Доведено, що використання даного підходу сприяє підвищенню ефективності терапевтичних втручань, забезпечує безпечність лікування, покращує комунікацію між фахівцем і пацієнтом та формує передумови для розвитку партнерських відносин у процесі реабілітації. Крім того, доказово-інформована практика дозволяє раціонально використовувати обмежені ресурси системи охорони здоров'я та підвищує рівень професійної відповідальності фізичних терапевтів.

Водночас встановлено, що впровадження доказово-інформованої практики супроводжується низкою бар'єрів, серед яких ключовими є недостатній рівень підготовки фахівців, обмежений доступ до наукових ресурсів, дефіцит часу та організаційні труднощі. Подолання зазначених перешкод потребує комплексного підходу, що включає розвиток системи безперервної професійної освіти, формування культури критичного мислення, а також створення сприятливого професійного середовища.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці ефективних стратегій впровадження доказово-інформованої практики в умовах національної системи охорони здоров'я, адаптації міжнародних клінічних рекомендацій та створенні локальних протоколів фізичної терапії.

Таким чином, доказово-інформована практика є необхідною умовою розвитку сучасної фізичної терапії та важливим інструментом забезпечення високої якості реабілітаційних послуг.

Література:

1. Boaz A., Davies H., Fraser A., Nutley S. What works now? Evidence-informed policy and practice. London : Policy Press, 2019. URL: https://eprints.kingston.ac.uk/id/eprint/43124/ (дата звернення: 28.04.2026).

2. Canadian Physiotherapy Association. Standards of practice for physiotherapists in Alberta. 2017. URL: https://www.physiotherapyalberta.ca/files/standards_of_practice.pdf (дата звернення: 28.04.2026).

3. Dawes M., Summerskill W., Glasziou P. et al. Sicily statement on evidence-based practice. *BMC Medical Education*. 2005. Vol. 5. P. 1. DOI: https://doi.org/10.1186/1472-6920-5-1.

4. Dusin J., Melanson A., Mische-Lawson L. Evidence-based practice models and frameworks in the healthcare setting: a scoping review. *BMJ Open*. 2023. Vol. 13(5). e071188. DOI: https://doi.org/10.1136/bmjopen-2022-071188.

5. Evidence-Based Medicine Working Group. Evidence-based medicine: a new approach to teaching the practice of medicine. *JAMA*. 1992. Vol. 268(17). P. 2420–2425. DOI: https://doi.org/10.1001/jama.1992.03490170092032.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

6. Epstein I. Promoting harmony where there is commonly conflict: evidence-informed practice as an integrative strategy. *Social Work in Health Care*. 2009. Vol. 48. P. 216–231.

7. Epstein I. Reconciling evidence-based practice, evidence-informed practice, and practice-based research: the role of clinical data mining. *Social Work*. 2011. Vol. 56. P. 284–288.

8. Gorgon E. J., Basco M. D., Manuel A. T. Teaching evidence-based practice in physical therapy in a developing country: a national survey of Philippine schools. *BMC Medical Education*. 2013. Vol. 13. P. 154. DOI: https://doi.org/10.1186/1472-6920-13-154.

9. Haynes R. B., Devereaux P. J., Guyatt G. H. Clinical expertise in the era of evidence-based medicine and patient choice. *ACP Journal Club*. 2002. Vol. 136(2). P. A11–A14.

10. Hoffman T., Bennett S., Del Mar C. Evidence-based practice across the health professions. 2nd ed. Edinburgh : Elsevier, 2013.

11. Johnson C. Evidence-based practice in 5 simple steps. *Journal of Manipulative and Physiological Therapeutics*. 2008. Vol. 31(3). P. 169–170.

12. Kumah E. A., McSherry R., Bettany-Saltikov J. et al. Evidence-informed practice versus evidence-based practice educational interventions for improving knowledge. *Campbell Systematic Reviews*. 2022. Vol. 18(2). e1233. DOI: https://doi.org/10.1002/cl2.1233.

13. McArthur C., Bai Y., Hewston P. et al. Barriers and facilitators to implementing evidence-based guidelines in long-term care. *Implementation Science*. 2021. Vol. 16(1). P. 70. DOI: https://doi.org/10.1186/s13012-021-01140-0.

14. Miles A., Loughlin M. Models in the balance: evidence-based medicine versus evidence-informed individualized care. *Journal of Evaluation in Clinical Practice*. 2011. Vol. 17(4). P. 531–536. DOI: https://doi.org/10.1111/j.1365-2753.2011.01713.x.

15. Mullen E. J., Streiner D. L. The evidence for and against evidence-based practice. *Brief Treatment and Crisis Intervention*. 2004. Vol. 4(2). P. 111–121. DOI: https://doi.org/10.1093/brief-treatment/mhh009.

16. Nevo I., Slonim-Nevo V. The myth of evidence-based practice: towards evidence-informed practice. *British Journal of Social Work*. 2011. Vol. 41(1). P. 1–22.

17. Oxford Centre for Evidence-Based Medicine. Levels of evidence. 2009. URL: https://www.cebm.ox.ac.uk/resources/levels-of-evidence (дата звернення: 28.04.2026).

18. Rosenberg W., Donald A. Evidence-based medicine: an approach to clinical problem-solving. *BMJ*. 1995. Vol. 310(6987). P. 1122–1126. DOI: https://doi.org/10.1136/bmj. 310.6987 .1122.

19. Sackett D. L., Rosenberg W. M., Gray J. A. et al. Evidence-based medicine: what it is and what it isn't. *BMJ*. 1996. Vol. 312(7023). P. 71–72. DOI: https://doi.org/10.1136/bmj.312. 7023.71.

20. Sackett D. L., Straus S. E., Richardson W. S., Haynes R. B. Evidence-based medicine: how to practice and teach EBM. 2nd ed. Edinburgh : Churchill Livingstone, 2005.

21. Satterfield J. M., Spring B., Brownson R. C. et al. Toward a transdisciplinary model of evidence-based practice. *The Milbank Quarterly*. 2009. Vol. 87(2). P. 368–390. DOI: https://doi.org/ 10.1111/j.1468-0009.2009.00561.x.

22. Schreiber J., Stern P. A review of the literature on evidence-based practice in physical therapy. *Internet Journal of Allied Health Sciences and Practice*. 2005. Vol. 3. P. 1–10.

23. Straus S. E., Glasziou P., Richardson W. S., Haynes R. B. Evidence-based medicine: how to practice and teach it. 4th ed. Edinburgh : Churchill Livingstone Elsevier, 2011.

24. Titler M. G. The evidence for evidence-based practice implementation. In: Hughes R. G. (ed.). *Patient safety and quality: an evidence-based handbook for nurses*. Rockville : AHRQ, 2008.

25. Turner M. Evidence-based practice in health. Canberra : University of Canberra, 2014. URL: https://canberra.libguides.com/evidence (дата звернення: 28.04.2026).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

26. World Confederation for Physical Therapy. Policy statement: evidence-based practice. 2017. URL: https://world.physio/policy/ps-ebp (дата звернення: 28.04.2026).

References:

1. Boaz, A., Davies, H., Fraser, A., & Nutley, S. (2019). *What works now? Evidence-informed policy and practice*. Policy Press. https://eprints.kingston.ac.uk/id/eprint/43124/

2. Canadian Physiotherapy Association. (2017). *Standards of practice for physiotherapists in Alberta*. https://www.physiotherapyalberta.ca/files/standards_of_practice.pdf

3. Dawes, M., Summerskill, W., Glasziou, P., Cartabellotta, A., Martin, J., Hopayian, K., Porzsolt, F., Burls, A., Osborne, J., & Second International Conference of Evidence-Based Health Care Teachers and Developers. (2005). Sicily statement on evidence-based practice. *BMC Medical Education, 5*(1), 1. https://doi.org/10.1186/1472-6920-5-1

4. Dusin, J., Melanson, A., & Mische-Lawson, L. (2023). Evidence-based practice models and frameworks in the healthcare setting: A scoping review. *BMJ Open, 13*(5), e071188. https://doi.org/10.1136/bmjopen-2022-071188

5. Evidence-Based Medicine Working Group. (1992). Evidence-based medicine: A new approach to teaching the practice of medicine. *JAMA, 268*(17), 2420–2425. https://doi.org/10.1001/jama.1992.03490170092032

6. Epstein, I. (2009). Promoting harmony where there is commonly conflict: Evidence-informed practice as an integrative strategy. *Social Work in Health Care, 48*, 216–231.

7. Epstein, I. (2011). Reconciling evidence-based practice, evidence-informed practice, and practice-based research: The role of clinical data mining. *Social Work, 56*, 284–288.

8. Gorgon, E. J., Basco, M. D., & Manuel, A. T. (2013). Teaching evidence-based practice in physical therapy in a developing country: A national survey of Philippine schools. *BMC Medical Education, 13*, 154. https://doi.org/10.1186/1472-6920-13-154

9. Haynes, R. B., Devereaux, P. J., & Guyatt, G. H. (2002). Clinical expertise in the era of evidence-based medicine and patient choice. *ACP Journal Club, 136*(2), A11–A14.

10. Hoffman, T., Bennett, S., & Del Mar, C. (2013). *Evidence-based practice across the health professions* (2nd ed.). Elsevier.

11. Johnson, C. (2008). Evidence-based practice in 5 simple steps. *Journal of Manipulative and Physiological Therapeutics, 31*(3), 169–170.

12. Kumah, E. A., McSherry, R., Bettany-Saltikov, J., van Schaik, P., Hamilton, S., Hogg, J., & Whittaker, V. (2022). Evidence-informed practice versus evidence-based practice educational interventions. *Campbell Systematic Reviews, 18*(2), e1233. https://doi.org/10.1002/cl2.1233

13. McArthur, C., Bai, Y., Hewston, P., Giangregorio, L., Straus, S., & Papaioannou, A. (2021). Barriers and facilitators to implementing evidence-based guidelines in long-term care. *Implementation Science, 16*(1), 70. https://doi.org/10.1186/s13012-021-01140-0

14. Miles, A., & Loughlin, M. (2011). Models in the balance: Evidence-based medicine versus evidence-informed individualized care. *Journal of Evaluation in Clinical Practice, 17*(4), 531–536. https://doi.org/10.1111/j.1365-2753.2011.01713.x

15. Mullen, E. J., & Streiner, D. L. (2004). The evidence for and against evidence-based practice. *Brief Treatment and Crisis Intervention, 4*(2), 111–121. https://doi.org/10.1093/brief-treatment/mhh009

16. Nevo, I., & Slonim-Nevo, V. (2011). The myth of evidence-based practice: Towards evidence-informed practice. *British Journal of Social Work, 41*(1), 1–22.

17. Oxford Centre for Evidence-Based Medicine. (2009). *Levels of evidence*. https://www.cebm.ox.ac.uk/resources/levels-of-evidence

18. Rosenberg, W., & Donald, A. (1995). Evidence-based medicine: An approach to clinical problem-solving. *BMJ, 310*(6987), 1122–1126. https://doi.org/10.1136/bmj.310.6987.1122

ISSN 2786-4952 Online

19. Sackett, D. L., Rosenberg, W. M., Gray, J. A., Haynes, R. B., & Richardson, W. S. (1996). Evidence-based medicine: What it is and what it isn't. *BMJ, 312*(7023), 71–72. https://doi.org/10.1136/bmj.312.7023.71

20. Sackett, D. L., Straus, S. E., Richardson, W. S., & Haynes, R. B. (2005). *Evidence-based medicine: How to practice and teach EBM* (2nd ed.). Churchill Livingstone.

21. Satterfield, J. M., Spring, B., Brownson, R. C., Mullen, E. J., Newhouse, R. P., Walker, B. B., & Whitlock, E. P. (2009). Toward a transdisciplinary model of evidence-based practice. *The Milbank Quarterly, 87*(2), 368–390. https://doi.org/10.1111/j.1468-0009.2009.00561.x

22. Schreiber, J., & Stern, P. (2005). A review of the literature on evidence-based practice in physical therapy. *Internet Journal of Allied Health Sciences and Practice, 3*, 1–10.

23. Straus, S. E., Glasziou, P., Richardson, W. S., & Haynes, R. B. (2011). *Evidence-based medicine: How to practice and teach it* (4th ed.). Churchill Livingstone Elsevier.

24. Titler, M. G. (2008). The evidence for evidence-based practice implementation. In R. G. Hughes (Ed.), *Patient safety and quality: An evidence-based handbook for nurses*. Agency for Healthcare Research and Quality.

25. Turner, M. (2014). Evidence-based practice in health. University of Canberra. https://canberra.libguides.com/evidence

26. World Confederation for Physical Therapy. (2017). *Policy statement: Evidence-based practice*. https://world.physio/policy/ps-ebp

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 615.8:616-053.9-039.75

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2779-2791

Закаляк Наталія Романівна кандидат медичних наук, доцент кафедри фізичної терапії, ерготерапії та здоров'я, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, м. Дрогобич, https://orcid.org/0000-0002-9550-1961

Герасименко Олександр Сергійович кандидат наук з фізичного виховання**,** доцент кафедри фізичної терапії, ерготерапії та здоров'я, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, м. Дрогобич, https://orcid.org/0000-0001-7642-2160

Фігура Оксана Андріївна старший викладач кафедри фізичної терапії, ерготерапії та здоров'я, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, м. Дрогобич, https://orcid.org/0000-0002-5711-0484

Рогаля Юрій Львович старший викладач кафедри фізичної терапії, ерготерапії та здоров'я, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, м. Дрогобич, https://orcid.org/0000-0003-3701-0803

Фещак Катерина Володимирівна викладач кафедри фізичної терапії, ерготерапії та здоров'я, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, м. Дрогобич, https://orcid.org/0009-0007-8595-8056

ЕРГОТЕРАПЕВТИЧНІ ПІДХОДИ У ГЕРІАТРІЇ ТА ПАЛІАТИВНІЙ ДОПОМОЗІ ЯК ВІДПОВІДЬ НА ГЛОБАЛЬНІ ДЕМОГРАФІЧНІ ВИКЛИКИ

Анотація. Ерготерапія в геріатрії та паліативній допомозі набуває особливої актуальності в умовах глобального демографічного старіння населення, що є однією з ключових соціально-медичних проблем XXI століття. Зростання частки осіб похилого віку супроводжується підвищенням рівня хронічних захворювань, функціональних обмежень, зниженням автономії та потребою у тривалій медико-соціальній підтримці. У статті розглянуто основні фактори, що зумовлюють необхідність впровадження ерготерапевтичних підходів у роботі з людьми похилого віку, зокрема фізіологічні, психоемоційні та соціальні зміни, пов'язані зі старінням.

Особливу увагу приділено проблемі постуральної нестабільності та ризику падінь, які значно впливають на рівень незалежності та якість життя літніх людей.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Проаналізовано роль міжнародних документів, зокрема Мадридського міжнародного плану дій з проблем старіння, у формуванні сучасної політики щодо підтримки активного довголіття. Висвітлено значення ерготерапії як складової мультидисциплінарного підходу, спрямованого на підтримку активності, адаптацію середовища та збереження участі осіб похилого віку у повсякденному житті. Окремо розглянуто особливості організації ерготерапевтичної допомоги в умовах соціальних установ, включаючи терапію середовищем, формування нових життєвих стереотипів та підтримку соціальної активності.

У контексті паліативної допомоги ерготерапія сприяє полегшенню симптомів, підвищенню комфорту та збереженню гідності пацієнтів на завершальних етапах життя. Підкреслено важливість індивідуалізованого підходу, етичних аспектів взаємодії з пацієнтами та необхідність врахування їхніх психофізіологічних особливостей. Зроблено висновок про те, що ерготерапія є ефективним інструментом підтримки функціональної незалежності, покращення якості життя та соціальної інтеграції осіб похилого віку в умовах демографічного старіння.

Ключові слова: ерготерапія; геріатрія; паліативна допомога; старіння населення; функціональна незалежність; якість життя; постуральна нестабільність; ризик падінь; адаптація; мультидисциплінарний підхід; соціальна інтеграція; активне довголіття.

Zakaliak Nataliia Romanivna Candidate of Medical Sciences, Associate Professor, Department of Physical Therapy, Occupational Therapy and Health, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Drohobych, https://orcid.org/0000-0002-9550-1961

Herasymenko Oleksandr Serhiyovych Candidate of Physical Education, Associate Professor, Department of Physical Therapy, Occupational Therapy and Health, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Drohobych, https://orcid.org/0000-0001-7642-2160

Fihura Oksana Andriyivna Senior Lecturer, Department of Physical Therapy, Occupational Therapy and Health, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Drohobych, https://orcid.org/0000-0002-5711-0484

Rohalya Yuriy L'vovych Senior Lecturer, Department of Physical Therapy, Occupational Therapy and Health, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Drohobych, https://orcid.org/0000-0003-3701-0803

Feshchak Kateryna Volodymyrivna Senior Lecturer, Department of Physical Therapy, Occupational Therapy and Health, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Drohobych, https://orcid.org/0009-0007-8595-8056

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

OCCUPATIONAL THERAPY APPROACHES IN GERIATRIC AND PALLIATIVE CARE AS A RESPONSE TO GLOBAL DEMOGRAPHIC CHALLENGES

Abstract. Occupational therapy in geriatrics and palliative care is becoming particularly relevant in the context of global demographic aging of the population, which is one of the key socio-medical problems of the 21st century. The growth of the proportion of elderly people is accompanied by an increase in the level of chronic diseases, functional limitations, decreased autonomy and the need for long-term medical and social support. The article examines the main factors that determine the need to implement occupational therapy approaches in working with the elderly, in particular, physiological, psycho-emotional and social changes associated with aging. Particular attention is paid to the problem of postural instability and the risk of falls, which significantly affect the level of independence and quality of life of older people. The role of international documents, in particular the Madrid International Plan of Action on Ageing, in the formation of modern policies to support active longevity is analyzed. The importance of occupational therapy as a component of a multi-disciplinary approach aimed at supporting activity, adapting the environment and maintaining the participation of elderly people in everyday life is highlighted. The features of organizing occupational therapy care in social institutions are separately considered, including environmental therapy, the formation of new life stereotypes and supporting social activity.

In the context of palliative care, occupational therapy helps to alleviate symptoms, increase comfort and preserve the dignity of patients in the final stages of life. The importance of an individualized approach, ethical aspects of interaction with patients and the need to take into account their psychophysiological characteristics are emphasized. It is concluded that occupational therapy is an effective tool for supporting functional independence, improving the quality of life and social integration of elderly people in the context of demographic aging.

Keywords: occupational therapy; geriatrics; palliative care; population aging; functional independence; quality of life; postural instability; risk of falls; adaptation; multidisciplinary approach; social integration; active longevity.

Постановка проблеми. Старіння населення є однією з найбільш значущих глобальних демографічних тенденцій XXI століття, що суттєво впливає на соціально-економічний розвиток суспільства, систему охорони здоров’я та організацію медико-соціальної допомоги. За сучасними оцінками, чисельність осіб віком 60 років і старше зростає швидшими темпами порівняно з іншими віковими групами, що супроводжується підвищенням рівня хронічної захворюваності, інвалідності та функціональних обмежень. Відповідно, зростає потреба у впровадженні ефективних підходів до підтримки автономії, якості життя та соціальної інтеграції людей похилого віку.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

В Україні процеси демографічного старіння мають виражений характер, що обумовлює актуальність розвитку геріатричної та паліативної допомоги. Збільшення частки осіб старшого віку супроводжується не лише медичними, але й соціально-психологічними проблемами, зокрема самотністю, втратою соціальних ролей, зниженням рівня активності та залежністю від сторонньої допомоги. Важливим аспектом є те, що не стільки наявність захворювання, скільки рівень обмеження повсякденної діяльності визначає ступінь втрати незалежності та потребу в сторонній підтримці.

Особливої уваги потребує проблема постуральної нестабільності та падінь серед осіб похилого віку, які є однією з провідних причин травматизму, госпіталізації та втрати функціональної незалежності. За даними досліджень, ризик падінь значною мірою зумовлений поєднанням вікових змін сенсорних, моторних і когнітивних функцій, а також впливом зовнішніх факторів середовища. Наслідки падінь часто призводять до тривалої втрати самостійності, формування страху руху та соціальної ізоляції, що додатково погіршує фізичний і психоемоційний стан літніх людей.

Окрім фізичних обмежень, значний вплив на життєдіяльність осіб похилого віку мають психоемоційні чинники, зокрема депресія, тривожність, когнітивні порушення та відчуття соціальної ізольованості. Втрата соціальних ролей, зменшення контактів із родиною та суспільством, а також зниження рівня самореалізації призводять до погіршення адаптаційних можливостей особистості. У таких умовах виникає потреба у впровадженні підходів, спрямованих на підтримку не лише фізичного, але й психосоціального функціонування людини.

У зв’язку з цим особливого значення набуває розвиток мультидисциплінарних підходів до ведення пацієнтів похилого віку, серед яких важливе місце посідає ерготерапія. Вона спрямована на відновлення, підтримку та компенсацію порушених функцій, а також на адаптацію середовища відповідно до потреб людини. Ерготерапевтичні втручання довели свою ефективність у зниженні ризику падінь, покращенні функціонального стану та підвищенні рівня незалежності осіб похилого віку.

Водночас у системі паліативної допомоги ерготерапія виступає як важливий інструмент забезпечення якості життя пацієнтів із прогресуючими захворюваннями. Вона орієнтована на підтримку максимально можливого рівня активності, зменшення симптоматичного навантаження та збереження гідності пацієнта. В умовах зростання потреби у паліативній допомозі інтеграція ерготерапії у відповідні служби є необхідною умовою підвищення ефективності медико-соціальної підтримки.

Таким чином, актуальність дослідження зумовлена комплексним впливом демографічного старіння на всі сфери життєдіяльності суспільства, зростанням потреби у збереженні функціональної незалежності осіб похилого віку та недостатнім рівнем впровадження ерготерапевтичних підходів у практику геріатричної та паліативної допомоги. Це визначає необхідність подальшого

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

наукового обґрунтування ролі ерготерапії та розробки ефективних моделей її застосування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематика старіння населення та забезпечення належного рівня медико-соціальної допомоги особам похилого віку активно досліджується у вітчизняній і зарубіжній науковій літературі. Значна увага приділяється питанням збереження функціональної незалежності, профілактики вікових ускладнень, підвищення якості життя, а також впровадженню сучасних реабілітаційних технологій у геріатричну та паліативну практику. У сучасних дослідженнях підкреслюється, що ключовим показником ефективності допомоги є не лише лікування захворювань, а й здатність людини виконувати повсякденну діяльність та брати участь у соціальному житті [1].

У наукових працях багатьох авторів підкреслюється, що старіння супроводжується поступовим зниженням функціональних резервів організму, що проявляється обмеженням мобільності, зменшенням сили, витривалості, погіршенням координації та когнітивних функцій. Саме ці зміни стають причиною розвитку функціональної залежності та зниження рівня життєвої активності літніх людей. Зокрема, у роботах C.S. Colon-Emeric, H.E. Whitson, J. Pavon та H. Hoenig зазначається, що функціональний спад у людей похилого віку є поширеним явищем, яке значно впливає на рівень автономії та потребує своєчасного мультидисциплінарного втручання [2].

Значне місце в сучасних наукових дослідженнях займає вивчення ролі ерготерапії в системі допомоги людям похилого віку. T. Daley, A. Cristian та M. Fitzpatrick розглядають ерготерапію як невід'ємну складову геріатричної допомоги, що сприяє підтримці незалежності пацієнтів шляхом тренування навичок самообслуговування, адаптації середовища та підбору допоміжних засобів [3]. Науковці наголошують, що ерготерапевтичні втручання дозволяють не лише покращити функціональний стан пацієнта, а й підвищити його соціальну активність, психологічну впевненість і якість життя.

Однією з найбільш актуальних проблем геріатричної практики є падіння осіб похилого віку, що призводять до тяжких травм, госпіталізацій та втрати функціональної незалежності. Питання профілактики падінь детально розглядаються у роботах J.E. Morley та співавторів [4], де автори розглядають саркопенію, як прогресуюче вікове зменшення м'язової маси та сили, що суттєво впливає на мобільність, рівновагу та здатність до самообслуговування. Це визначає необхідність включення ерготерапевтичних втручань у програми підтримки фізичної активності осіб похилого віку. Мультифакторні програми профілактики падінь, які включають фізичні вправи, оцінку ризиків, модифікацію середовища та освітні заходи.

Аналогічних висновків дійшли L.D. Gillespie та співавтори, які у систематичному огляді підкреслюють важливість комплексних втручань у

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

зниженні частоти падінь серед осіб похилого віку [5]. Важливу роль у цьому процесі відіграє ерготерапія, яка забезпечує оцінку ризиків та адаптацію життєвого простору відповідно до потреб пацієнта.

Окрему увагу в літературі приділено використанню стандартизованих інструментів оцінки функціонального стану літніх людей. B.B. Hamilton та співавтори довели високу надійність шкали функціональної незалежності (FIM), яка дозволяє об'єктивно оцінити рівень самостійності пацієнта та ефективність реабілітаційних втручань [6]. Подібні інструменти є важливою основою для планування індивідуалізованих програм ерготерапії.

Наукові праці свідчать про високу поширеність функціонального зниження серед осіб похилого віку, яке часто має прогресуючий характер і призводить до втрати незалежності. Зокрема, дослідження S.E. Hardy та T.M. Gill демонструють, що відновлення функціональної незалежності можливе, однак значною мірою залежить від своєчасного втручання та комплексного підходу до реабілітації [7; 8]. У цьому контексті особливого значення набуває ерготерапія як напрям, орієнтований на підтримку активності та адаптацію до обмежень. Автори підкреслюють, що саме індивідуалізований підхід до відновлення побутової активності є ключовим чинником успішної реабілітації.

Вагомий внесок у дослідження проблеми падінь зробили L.Z. Rubenstein та M.E. Tinetti, які визначили падіння як одну з провідних причин функціональної залежності та смертності серед літніх людей [9; 10]. У своїх працях вони підкреслюють, що профілактика падінь має включати оцінку фізичного стану пацієнта, виявлення факторів ризику та впровадження адаптаційних заходів, значна частина яких реалізується саме засобами ерготерапії.

Сучасні дослідження також висвітлюють значення ергономічного підходу та адаптації середовища для підтримки активності осіб похилого віку. У працях M.R. Pinto та Y. Liu наголошується на необхідності створення безпечного, доступного та функціонального середовища, що зменшує ризик травмування та сприяє збереженню незалежності літніх людей [11; 12]. Саме адаптація житлового простору є одним із базових напрямів ерготерапевтичного втручання.

Водночас у наукових джерелах відзначається недостатній рівень інтеграції ерготерапії у систему паліативної допомоги. Більшість досліджень фокусуються переважно на фізичній реабілітації, тоді як ерготерапевтична підтримка у паліативній практиці, спрямована на збереження якості життя, автономії та гідності пацієнта, залишається недостатньо дослідженою. Особливо це стосується української системи охорони здоров'я, де питання впровадження ерготерапії у геріатричну та паліативну допомогу перебуває на етапі становлення.

Таким чином, аналіз сучасних наукових джерел свідчить про високу ефективність ерготерапевтичних втручань у підтримці функціональної незалежності, профілактиці падінь та покращенні якості життя осіб похилого віку. Водночас недостатня розробленість практичних моделей інтеграції ерготерапії у

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

геріатричну та паліативну допомогу обумовлює необхідність подальших досліджень у цьому напрямі, що й визначає актуальність даної роботи.

Мета статті. Метою статті є теоретичне обґрунтування ролі ерготерапії у геріатрії та паліативній допомозі в умовах глобального демографічного старіння, а також аналіз основних напрямів її застосування для підтримки функціональної незалежності, покращення якості життя та соціальної інтеграції осіб похилого віку.

Виклад основного матеріалу. *Глобальне старіння населення, як виклик системі охорони здоров'я.* Старіння населення є закономірним демографічним процесом, що характеризується зростанням частки осіб похилого віку у структурі суспільства. Ця тенденція супроводжується суттєвими змінами у структурі захворюваності, збільшенням поширеності хронічних неінфекційних захворювань, зростанням рівня інвалідності та потреби у тривалій медико-соціальній допомозі. Водночас відбувається трансформація соціальних ролей літніх людей, що часто супроводжується втратою соціальної активності, звуженням кола спілкування та зниженням якості життя.

Сучасні міжнародні підходи, зокрема положення Мадридського міжнародного плану дій з проблем старіння, акцентують увагу на необхідності забезпечення активного довголіття, збереження участі літніх людей у житті суспільства та створення умов для їхньої самореалізації. У цьому контексті важливого значення набуває розвиток мультидисциплінарних моделей допомоги, спрямованих не лише на лікування захворювань, але й на підтримку функціональної спроможності та автономії [1].

Біопсихосоціальні особливості осіб похилого віку. Процес старіння супроводжується комплексом взаємопов'язаних змін, які охоплюють біологічну, психологічну та соціальну сфери. Біологічні зміни проявляються зниженням адаптаційних можливостей організму, розвитком хронічних захворювань, зменшенням м'язової сили (саркопенія), порушенням координації та рівноваги. З віком знижується функціональний резерв організму, що обмежує здатність до самостійного виконання повсякденних дій.

Психологічні зміни включають зниження когнітивних функцій, підвищення рівня тривожності, розвиток депресивних станів, особливо в умовах соціальної ізоляції та втрати близьких. Соціальні фактори, такі як вихід на пенсію, зміна соціального статусу, зниження матеріального забезпечення, також суттєво впливають на якість життя осіб похилого віку.

Особливе значення має феномен самотності, який є одним із ключових чинників погіршення психоемоційного стану та зниження рівня активності. У цьому контексті ерготерапія виступає як ефективний інструмент відновлення сенсу діяльності, підтримки соціальної участі та формування нових життєвих ролей [2].

Постуральна нестабільність і ризик падінь як ключова проблема геріатрії. Однією з найбільш актуальних проблем у геріатричній практиці є постуральна

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

нестабільність та пов'язані з нею падіння. Вони є основною причиною травматизму, втрати незалежності та погіршення якості життя серед осіб похилого віку. За даними досліджень, падіння мають багатофакторну природу та зумовлені як внутрішніми (вікові зміни, захворювання, порушення сенсорних систем), так і зовнішніми (небезпечне середовище, невідповідні умови проживання) чинниками [9].

Вікові зміни зорової, вестибулярної та пропріоцептивної систем призводять до порушення рівноваги та координації рухів. Саркопенія, зниження м'язової сили та зміни у кістково-м'язовій системі також значно підвищують ризик падінь [4]. Важливим психологічним фактором є страх повторного падіння, який обмежує рухову активність та сприяє формуванню залежності від сторонньої допомоги.

Ефективна профілактика падінь передбачає комплексний підхід, що включає фізичну реабілітацію, модифікацію середовища та навчання пацієнтів. У цьому процесі ерготерапія відіграє ключову роль, забезпечуючи оцінку ризиків, адаптацію житлового простору та формування безпечних моделей поведінки [10].

Роль ерготерапії у геріатричній практиці. Ерготерапія є невід'ємною складовою сучасної геріатричної допомоги, оскільки спрямована на підтримку та відновлення здатності людини до самостійного виконання повсякденних видів діяльності. У центрі ерготерапевтичного підходу знаходиться не лише фізичний стан пацієнта, але й його здатність до активної участі у соціальному житті, що відповідає сучасним концепціям активного старіння.

Основним завданням ерготерапії є досягнення максимально можливого рівня незалежності шляхом розвитку, відновлення або компенсації втрачених функцій. Важливим аспектом є використання індивідуалізованого підходу, що передбачає врахування вікових змін, супутніх захворювань, когнітивного статусу, психоемоційного стану та соціального оточення пацієнта. Ерготерапевт проводить комплексну оцінку функціонального стану, що включає аналіз здатності до самообслуговування, мобільності, комунікації та виконання інструментальних видів діяльності.

Значну роль відіграє тренування навичок повсякденного життя (Activities of Daily Living – ADL та Instrumental Activities of Daily Living – IADL), яке дозволяє відновити або підтримати функціональну незалежність. До таких навичок належать особиста гігієна, одягання, прийом їжі, пересування, користування побутовими приладами, ведення домашнього господарства. Використання спеціальних технік навчання, повторення та модифікації діяльності сприяє формуванню стійких поведінкових стратегій.

Важливим напрямом є адаптація житлового середовища, що передбачає усунення бар'єрів та створення безпечних умов для проживання. Це включає встановлення поручнів, зміну висоти меблів, використання протиковзких покриттів, оптимізацію освітлення, що значно знижує ризик падінь та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

травматизму. Підбір допоміжних засобів (трости, ходунки, спеціальні пристосування для самообслуговування) також є важливою складовою ерготерапевтичного втручання.

Крім того, ерготерапія сприяє підтримці когнітивних функцій та психоемоційного стану літніх людей. Використання когнітивних тренінгів, творчих занять, соціально орієнтованих активностей дозволяє зменшити прояви депресії, тривожності та соціальної ізоляції. Таким чином, ерготерапія виступає комплексним інструментом, що забезпечує не лише фізичну, але й психологічну та соціальну реабілітацію осіб похилого віку.

Ерготерапевтичні втручання довели свою ефективність у покращенні функціональних показників, зниженні ризику ускладнень та підвищенні якості життя пацієнтів [3]. Важливим аспектом є індивідуалізація програм втручання з урахуванням фізичних, психологічних та соціальних особливостей кожного пацієнта.

Ерготерапія в паліативній допомозі є важливим компонентом мультидисциплінарного підходу, спрямованого на забезпечення максимальної якості життя пацієнтів із прогресуючими та невиліковними захворюваннями. На відміну від традиційної реабілітації, яка орієнтована на відновлення функцій, паліативна ерготерапія фокусується на підтримці наявних можливостей, зменшенні дискомфорту та адаптації до обмежень.

Основною метою є збереження участі пацієнта у значущих для нього видах діяльності, навіть за умов прогресуючого функціонального дефіциту. Це досягається шляхом модифікації діяльності, використання допоміжних засобів, навчання альтернативним способам виконання завдань та впровадження енергозберігаючих стратегій. Пацієнтам рекомендується розподіляти навантаження, чергувати активність і відпочинок, уникати перевтоми.

Важливим аспектом є контроль симптомів, що обмежують активність, таких як біль, задишка, слабкість, порушення координації. Ерготерапевт працює у тісній взаємодії з іншими членами мультидисциплінарної команди для досягнення оптимального рівня функціонування пацієнта. Значну увагу приділяють адаптації житлового середовища з урахуванням стану пацієнта, що дозволяє забезпечити безпеку та комфорт.

Психологічна підтримка є невід'ємною складовою ерготерапії в паліативній допомозі. Пацієнти часто стикаються зі страхом, тривогою, відчуттям втрати контролю над власним життям. Ерготерапія сприяє формуванню відчуття значущості, підтримує самооцінку та допомагає зберегти ідентичність особистості.

Окреме місце займає робота з родиною пацієнта. Ерготерапевт навчає доглядальників правильним методам допомоги, використанню допоміжних засобів, організації безпечного простору. Це дозволяє зменшити навантаження на сім'ю та підвищити ефективність догляду. Таким чином, ерготерапія в паліативній допомозі забезпечує комплексний вплив на фізичний, психологічний та соціальний стан пацієнта.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Організація ерготерапії в умовах соціальних установ має свою специфіку, обумовлену особливостями контингенту, середовища та умов проживання осіб похилого віку. Перехід до закладу соціального обслуговування часто супроводжується значним стресом, зміною життєвого укладу та необхідністю адаптації до нових умов, що може призводити до дезадаптаційних реакцій.

У цих умовах ерготерапія відіграє ключову роль у формуванні нового життєвого стереотипу, підтримці активності та запобіганні соціальній ізоляції. Важливим є принцип індивідуалізації, який передбачає врахування особистісних особливостей, життєвого досвіду, інтересів та потреб кожного мешканця.

Одним із основних напрямів є організація «терапії середовищем», що передбачає створення комфортного, безпечного та стимулюючого простору. Це включає оптимізацію фізичного середовища (освітлення, меблі, безпечні покриття), а також створення психологічно сприятливого мікроклімату. Значну роль відіграє візуальна навігація, доступність інформації, що сприяє орієнтації в просторі.

Ерготерапія передбачає активне залучення літніх людей до різних видів діяльності: трудової, творчої, соціальної. Організація занять (рукоділля, малювання, музика, навчання новим навичкам) сприяє підтримці когнітивних функцій, розвитку інтересів та підвищенню самооцінки. Важливим є також стимулювання міжособистісного спілкування та формування соціальних зв’язків.

Значну увагу приділяють адаптаційному періоду після надходження до установи. У цей час важливо забезпечити психологічну підтримку, інформування, допомогу у встановленні контактів з іншими мешканцями. Раціонально організована ерготерапевтична діяльність сприяє зниженню рівня тривожності, формуванню відчуття безпеки та стабільності.

Таким чином, ерготерапія в соціальних установах спрямована на підтримку активного способу життя, збереження соціальних ролей та покращення якості життя осіб похилого віку.

Етичні аспекти ерготерапії є важливою складовою професійної діяльності, особливо у роботі з особами похилого віку, які належать до вразливих груп населення. Дотримання етичних принципів забезпечує ефективність взаємодії між фахівцем і пацієнтом та сприяє досягненню позитивних результатів реабілітації.

Основними принципами є повага до гідності, автономії та індивідуальності пацієнта. Ерготерапевт має враховувати життєвий досвід людини, її цінності, переконання та особисті пріоритети. Важливим є забезпечення права пацієнта на участь у прийнятті рішень щодо власного лікування та реабілітації.

Особливу увагу слід приділяти комунікації з літніми людьми, враховуючи вікові зміни органів чуття та когнітивних функцій. Інформація має подаватися чітко, доступно, з урахуванням індивідуальних можливостей сприйняття. Використання невербальних засобів комунікації (жести, міміка, дотик) підвищує ефективність взаємодії.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Етичним обов'язком ерготерапевта є створення партнерських відносин з пацієнтом, що передбачає відмову від авторитарного стилю взаємодії. Пацієнт має відчувати себе активним учасником процесу, а не об'єктом впливу. Це сприяє підвищенню мотивації, довіри та ефективності втручання.

Важливим аспектом є підтримка психоемоційного стану пацієнта. Ерготерапевт повинен допомагати людині адаптуватися до вікових змін, формувати позитивне ставлення до старості, знаходити нові сенси життя. Підтримка соціальних зв'язків, залучення до діяльності, що приносить задоволення, сприяють покращенню якості життя.

Отже, етичний підхід в ерготерапії є невід'ємною умовою ефективної допомоги особам похилого віку, забезпечуючи не лише фізичне відновлення, але й психологічний комфорт, соціальну інтеграцію та збереження людської гідності.

Висновки. Старіння населення є об'єктивним і невідворотним демографічним процесом, що супроводжується зростанням потреби у комплексній медико-соціальній допомозі особам похилого віку. Встановлено, що поряд із високою поширеністю хронічних захворювань ключовим чинником, який визначає рівень незалежності та якість життя літніх людей, є ступінь обмеження їхньої повсякденної діяльності та участі у соціальному житті.

У ході дослідження обґрунтовано, що ерготерапія виступає ефективним інструментом підтримки функціональної незалежності осіб похилого віку, сприяє адаптації до вікових змін, зменшенню ризику падінь та покращенню якості життя.

Особливу роль ерготерапія відіграє у профілактиці постуральної нестабільності, що є одним із провідних факторів втрати автономії, травматизму та інвалідизації у геріатричній популяції.

Доведено, що застосування ерготерапевтичних втручань у системі паліативної допомоги дозволяє забезпечити збереження максимально можливого рівня активності пацієнтів, зменшити залежність від сторонньої допомоги, покращити психоемоційний стан та підтримати гідність людини на завершальних етапах життя. Важливим є індивідуалізований підхід, що враховує фізичні, психологічні та соціальні особливості пацієнта.

Встановлено, що ефективність ерготерапії значною мірою залежить від організації терапевтичного середовища, впровадження мультидисциплінарного підходу та активної участі пацієнта у процесі реабілітації. В умовах соціальних установ особливого значення набуває «терапія середовищем», яка сприяє адаптації, підтримці активності та формуванню позитивного психоемоційного стану.

Разом із тим, незважаючи на доведену ефективність ерготерапії, в Україні її інтеграція у систему геріатричної та паліативної допомоги залишається недостатньою, що обумовлює необхідність подальших наукових досліджень та практичних розробок.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Перспективи подальших розвідок полягають у: розробці та впровадженні стандартизованих ерготерапевтичних програм для осіб похилого віку; вивченні ефективності різних моделей ерготерапевтичного втручання в умовах паліативної допомоги; адаптації міжнародного досвіду до умов національної системи охорони здоров'я; розширенні міждисциплінарної взаємодії у сфері геріатрії та паліативної медицини; підвищенні рівня підготовки фахівців з ерготерапії.

Література:

1. Chang J.T., Morton S.C., Rubenstein L.Z. et al. Interventions for the prevention of falls in older adults: systematic review and meta-analysis of randomised clinical trials // BMJ. 2004. Vol. 328(7441). P. 680.

2. Colon-Emeric C.S., Whitson H.E., Pavon J., Hoenig H. Functional decline in older adults // Am Fam Physician. 2013. Vol. 88(6). P. 388–394.

3. Daley T., Cristian A., Fitzpatrick M. The Role of Occupational Therapy in the Care of the Older Adult // Clin Geriatr Med. 2006. Vol. 22(2). P. 281–290.

4. Morley J.E., Baumgartner R.N., Roubenoff R., Mayer J., Nair K.S. Sarcopenia // J Lab Clin Med. 2001. Vol. 137(4). P. 231–243.

5. Gillespie L.D., Robertson M.C., Gillespie W.J. et al. Interventions for preventing falls in older people living in the community // Cochrane Database Syst Rev. 2012.

6. Hamilton B.B., Laughlin J.A., Fiedler R.C. et al. Interrater reliability of the 7-level functional independence measure (FIM) // Scand J Rehabil Med. 1991. Vol. 4(26). P. 115–119.

7. Hardy S.E., Gill T.M. Recovery from disability among community-dwelling older persons // JAMA. 2004. Vol. 291. P. 1596–1602.

8. Hardy S.E., Gill T.M. Factors associated with recovery of independence among newly disabled older persons // Arch Intern Med. 2005. Vol. 165. P. 106–112.

9. Rubenstein L.Z. Falls and their prevention in elderly people: what does the evidence show? // Med Clin North Am. 2006. Vol. 90(5). P. 807–824.

10. Tinetti M.E. Preventing falls in elderly persons // N Engl J Med. 2003. Vol. 348(1). P. 42–49.

11. Pinto M.R., De Medici S., Van Sant C. et al. Ergonomics, gerontechnology, and design for the home-environment // Appl Ergon. 2000. Vol. 31(3). P. 317–322.

12. Liu Y. Engineering aesthetics and aesthetic ergonomics: theoretical foundations and a dual-process research methodology // Ergonomics. 2003. Vol. 46(13–14). P. 1273–1292.

References:

1. Chang J.T., Morton S.C., Rubenstein L.Z., et al. Interventions for the prevention of falls in older adults: systematic review and meta-analysis of randomised clinical trials. BMJ. 2004; 328(7441):680.

2. Colon-Emeric C.S., Whitson H.E., Pavon J., Hoenig H. Functional decline in older adults. Am Fam Physician. 2013;88(6):388–394.

3. Daley T., Cristian A., Fitzpatrick M. The role of occupational therapy in the care of the older adult. Clin Geriatr Med. 2006;22(2):281–290.

4. Morley J.E., Baumgartner R.N., Roubenoff R., Mayer J., Nair K.S. Sarcopenia. J Lab Clin Med. 2001;137(4):231–243.

5. Gillespie L.D., Robertson M.C., Gillespie W.J., et al. Interventions for preventing falls in older people living in the community. Cochrane Database Syst Rev. 2012.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

6. Hamilton B.B., Laughlin J.A., Fiedler R.C., et al. Interrater reliability of the functional independence measure. Scand J Rehabil Med. 1991;4(26):115–119.

7. Hardy S.E., Gill T.M. Recovery from disability among community-dwelling older persons. JAMA. 2004;291:1596–1602.

8. Hardy S.E., Gill T.M. Factors associated with recovery of independence among newly disabled older persons. Arch Intern Med. 2005;165:106–112.

9. Rubenstein L.Z., Josephson K.R. Falls and their prevention in elderly people. Med Clin North Am. 2006;90(5):807–824.

10. Tinetti M.E. Preventing falls in elderly persons. N Engl J Med. 2003;348(1):42–49.

11. Pinto M.R., De Medici S., Van Sant C., et al. Ergonomics and design for the home environment. Appl Ergon. 2000;31(3):317–322.

12. Liu Y. Engineering aesthetics and ergonomic design. Ergonomics. 2003;46(13–14):1273–1292.

Дата першого надходження статті до видання: 28.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 616-089.5-053.2:616.073.43

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2792-2805

Закревський Андрій Миколайович кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри педіатрії №3 та неонатології, Харківський національний медичний університет, https://orcid.org/0000-0001-6986-9351

Дмитренко Дар'я Валеріївна завідувачка відділенням новонароджених, лікар-педіатр-неонатолог, лікар з УЗД, КНП «Міська клінічна багатопрофільна лікарня №25», Харківської міської ради, https://orcid.org/0009-0003-7824-0135

Закревський Кирило Андрійович лікар-рентгенолог, КНП "Міська клінічна лікарня швидкої та невідкладної допомоги ім. проф О. І. Мещанінова" Харківської міської ради, https://orcid.org/0009-0007-9175-9256

POCUS У ПЕДІАТРИЧНІЙ РЕАНІМАЦІЇ: ВПЛИВ НА ШВИДКІСТЬ ПРИЙНЯТТЯ КЛІНІЧНИХ РІШЕНЬ

Анотація. Педіатрична реанімація належить до клінічних сфер, у яких затримка діагностичного рішення безпосередньо впливає на прогноз, безпеку лікування та ризик ускладнень. У цих умовах point-of-care ultrasound, POCUS, розглядають не лише як метод bedside-візуалізації, а як інструмент скорочення часу від клінічної підозри до лікувальної дії.

Мета роботи полягала у визначенні ролі POCUS у прискоренні прийняття клінічних рішень у педіатричній реанімації та в інтеграції сучасних даних щодо діагностики найбільш критичних неонатальних станів у протокол SAFE-R.

Було проведено аналітичний огляд нещодавніх публікацій щодо використання POCUS у неонатальній та педіатричній інтенсивній терапії, з акцентом на кількісні показники, що відображають швидкість клінічної відповіді шляхом змін у веденні, уточнення діагностики, зменшення додаткової візуалізації та спрощення процедурних рішень. Встановлено, що легеневий ультразвук при пневмонії має чутливість 96% і специфічність 93%, а використання алгоритму ультразвукового дослідження легень поєднаного з прокальцитоніном дозволяє зменшити кількість рентгенографій грудної клітки на 77% на одного пацієнта. Ультразвукове дослідження серця при підозрі на септичний шок змінював гемодинамічне розуміння клінічної ситуації у 67% випадків, що сприяло ранньому вибору інфузійної, вазоактивної або інотропної тактики. У транспортній педіатрії та неонатології POCUS зумовлював зміну ведення у 18,4% пацієнтів. Для контролю положення ентеральних зондів метод продемонстрував помірну, але клінічно корисну точність, що підтверджує його потенціал для зменшення потреби у повторних рентгенографіях. Додатково

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

показано, що інтеграція алгоритму SAFE-R, який передбачає швидку послідовну оцінку шести анатомічних зон, розширює можливості стандартизованого використання POCUS у новонароджених із раптовим погіршенням стану.

POCUS у педіатричній реанімації є найбільш ефективним у сценаріях із вузьким клінічним запитанням, високою ціною затримки та можливістю негайної bedside-перевірки, оскільки прискорює діагностично-лікувальний маршрут, зменшує фрагментацію рішень і підтримує протокольний підхід в інтенсивній терапії.

Ключові слова: point-of-care ultrasound, педіатрична реанімація, інтенсивна терапія, клінічне рішення, ультразвукове дослідження, bedside-візуалізація.

Zakrevskyy Andriy Candidate of Medical Sciences (Ph.D.), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Pediatrics №3 and Neonatology, Kharkiv National Medical University, https://orcid.org/0000-0001-6986-9351

Dmytrenko Daria Head of the Newborn Department, Neonatologist, Ultrasound Specialist, Municipal non-profit enterprise "City clinical multidisciplinary Hospital Nº 25" Kharkiv City Council, https://orcid.org/0009-0003-7824-0135

Zakrevskyi Kyrylo Radiologist KNP "Prof. O. I. Meshchaninov City Clinical Hospital of Emergency and Emergency Care" MUNICIPAL NON-PROFIT ENTERPRISE "CITY CLINICAL HOSPITAL FOR EMERGENCY MEDICAL SERVICES NAMED AFTER PROF. O.I. MESCHANINOV" OF KHARKIV CITY COUNCIL, https://orcid.org/0009-0007-9175-9256

POCUS IN PEDIATRIC INTENSIVE CARE: IMPACT ON THE SPEED OF CLINICAL DECISION-MAKING

Abstract. Pediatric intensive care is a clinical setting in which any delay in diagnostic decision-making directly affects prognosis, treatment safety, and the risk of complications. In this context, point-of-care ultrasound, POCUS, should be considered not only as a bedside imaging modality but also as a tool that shortens the interval between clinical suspicion and therapeutic action.

The aim of this study was to determine the role of POCUS in accelerating clinical decision-making in pediatric intensive care and to integrate current evidence on the diagnosis of the most critical neonatal conditions into the SAFE-R protocol.

An analytical review of recent publications on POCUS use in neonatal and pediatric intensive care was performed, with emphasis on quantitative indicators reflecting clinical response speed through changes in management, diagnostic clarification, reduction of additional imaging, and facilitation of procedural decisions. Lung ultrasound for pneumonia demonstrated a sensitivity of 96% and a specificity of

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

93%, while the ultrasound examination of the lungs combined with procalcitonin strategy reduced the number of chest radiographs by 77% per patient. Focused cardiac ultrasound in suspected septic shock changed hemodynamic understanding in 67% of cases, thereby supporting earlier selection of fluid, vasoactive, or inotropic therapy. In neonatal and pediatric transport settings, POCUS altered patient management in 18.4% of cases. For enteral tube position verification, POCUS showed moderate but clinically useful accuracy, indicating its potential to reduce repeated radiographic examinations. In addition, integration of the SAFE-R algorithm, based on rapid sequential assessment of six anatomical zones, expands the possibilities of standardized POCUS application in neonates with sudden clinical deterioration.

Thus, POCUS in pediatric intensive care is most effective in scenarios with a focused clinical question, a high cost of delay, and the possibility of immediate bedside verification. Its clinical value lies in accelerating the diagnostic and therapeutic pathway, reducing fragmentation of decision-making, and supporting protocol-based intensive care practice.

Keywords: point-of-care ultrasound, pediatric intensive care, clinical decision-making, bedside ultrasound, lung ultrasound, hemodynamic assessment.

Постановка проблеми. Педіатрична реанімація належить до тих клінічних сфер, у яких помилка часу швидко трансформується в помилку прогнозу [1]. У дитини з гострою дихальною недостатністю, шоком, раптовою гемодинамічною нестабільністю, тампонадою, пневмотораксом або порушенням положення зонда критично важливим стає не тільки правильний діагноз, а й швидкість його підтвердження. Традиційний маршрут, клінічний огляд, направлення на рентгенографію чи формальну ехокардіографію, очікування транспортування, опису та повторної інтерпретації, часто виявляється занадто довгим для реанімаційного пацієнта [1, 2]. Саме тому point-of-care ultrasound (POCUS) дедалі частіше розглядають не як допоміжну технологію, а як інструмент скорочення шляху від клінічного запитання до конкретної дії біля ліжка хворого [3, 4].

Актуальність проблеми підсилюється кількома обставинами. У критично хворих дітей навіть коротке транспортування на інше дослідження здатне погіршити респіраторний або гемодинамічний статус. Повторні рентгенологічні дослідження збільшують променеве навантаження, що для педіатричної популяції має окреме значення. Інтенсивна терапія дедалі більше потребує динамічного моніторингу, а не разового знімка, зробленого поза клінічним контекстом [1, 3]. Крім того, раптове неочікуване клінічне погіршення або кардіореспіраторна нестабільність є поширеним явищем у новонароджених і їх часто називають "crashing" новонароджених. Встановлені рекомендації щодо реанімації забезпечують чудову основу для стабілізації та клінічної оцінки цих немовлят. Однак клінічна оцінка хворих новонароджених обмежена у визначенні основної патології [5]. POCUS відповідає цим потребам, оскільки дає змогу

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

виконати фокусовану візуалізацію в режимі реального часу, одразу співвіднести ультразвукову картину з клінікою та без затримки переглянути тактику лікування [6, 7].

Упродовж останніх років науковцями продемонстровано, що POCUS ефективно інтегрується у кардіальну, легеневу, абдомінальну, судинну та процедурну практику у відділеннях інтенсивної терапії новонароджених і дітей [3, 8, 9]. Окремі дослідницькі групи показали високу діагностичну інформативність легеневого ультразвуку щодо пневмонії, можливість ультразвукового дослідження серця уточнювати гемодинамічний профіль при шоку, а також потенціал bedside-ультразвуку для контролю положення ентеральних зондів та зменшення кількості додаткових візуалізацій [3, 10, 11]. Впроваджувальні роботи довели, що POCUS-програми в неонатальних та педіатричних відділеннях можуть бути реалізовані організаційно, якщо є навчання, архівація зображень, супервізія та внутрішній контроль якості [12].

Більшість публікацій переконливо описують діагностичні можливості POCUS, але значно рідше прямо вимірюють його вплив на швидкість прийняття клінічного рішення. У частині робіт як сурогатні кінцеві точки використовують зміну тактики, кількість уникнених рентгенографій, відсоток уточнення діагнозу, частоту корекції вентиляції або медикаментозної підтримки. Такий підхід цінний, проте він не повністю відповідає на ключове для реанімації питання: наскільки саме POCUS скорочує часовий проміжок до лікувального втручання [8, 12]. Не менш важливо, що наявні дані є неоднорідними за дизайном, віком пацієнтів, типами сканування, рівнем підготовки операторів і клінічними сценаріями [8, 13]. Унаслідок цього доказова база для універсального кількісного висновку залишається фрагментованою.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Міжнародні рекомендації ESPNIC заклали доказову основу для використання POCUS у критично хворих новонароджених і дітей, визначивши його місце у кардіальній, легеневій, церебральній, судинній та абдомінальній оцінці [1]. У подальших оглядах L. A. Watkins та ін. [2], L. Burton та ін. [3] показано, що в педіатричній інтенсивній терапії POCUS уже не обмежується процедурною навігацією, а використовується для фенотипування шоку, аналізу гострої дихальної недостатності, пошуку випоту, оцінки об’ємного статусу та bedside-контролю лікувальної відповіді [2, 3]. J. N. Persson та ін. сфокусували увагу на кардіальному інтенсивному середовищі і підкреслили, що саме реальна часово-чутлива інтерпретація ультразвуку скорочує інтервал між підозрою на порушення гемодинаміки та лікувальним рішенням [4]. F. V. Valla та ін. узагальнили дані щодо шлункового POCUS у критично хворих дітей і показали, що bedside-оцінка може оптимізувати тактику седації, ентерального навантаження та контроль ризику аспірації [7]. S. K. Sethi та ін. [6] описали розширення POCUS у дитячій нефрології, а M. S. Lee та ін. [8] відзначили його дедалі глибшу інтеграцію в гостру педіатричну практику загалом.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Систематичний огляд F. Recker та ін. став важливим маркером масштабу проблеми. Автори виявили 68 релевантних публікацій, серед яких 33 оригінальні дослідження, 30 оглядів і 5 настанов, що свідчить про швидке нарощування доказової бази, але одночасно й про її методологічну строкатість [9].

T. W. Conlon та ін. практично окреслили способи інтеграції серцевого POCUS у неонатальні та педіатричні відділення інтенсивної терапії, наголосивши на важливості відповідей на конкретні клінічні питання, а не на заміні експертної ехокардіографії [10]. Y. Elsayed та H. Soylu деталізували роль абдомінального ультразвуку, показавши, що він корисний тоді, коли клініцисту потрібне негайне рішення щодо кишкової, гепатобіліарної або абдомінальної патології без втрати часу на переміщення дитини [11].

Водночас публікації з організації POCUS-програм, зокрема робота V. V. Раі та ін., продемонстрували, що саме інституційні фактори визначають, чи перетвориться швидка технологія на реальний швидкий клінічний інструмент [12]. Якщо немає маршруту збереження зображень, внутрішньої експертизи, супервізії та чітких протоколів, навіть хороша ультразвукова діагностика не завжди трансформується у своєчасне рішення.

Таким чином, сучасна література вже довела клінічну корисність POCUS, але остаточно не подолала дві проблеми: нестачу стандартизованих метрик швидкості, протоколів дослідження та брак досліджень, де часовий ефект був би первинною кінцевою точкою [8, 12, 13].

Мета роботи полягала у визначенні ролі POCUS у прискоренні прийняття клінічних рішень у педіатричній реанімації та в інтеграції сучасних даних щодо діагностики найбільш критичних неонатальних станів у протокол SAFE-R.

Виклад основного матеріалу. Надання ефективної реанімаційної допомоги новонародженим дозволяє знизити їх смертність і /або захворюваність на 5-40 %. Від своєчасності й якості початкових та реанімаційних заходів в пологовому приміщенні значною мірою залежить результат ранньої постнатальної адаптації новонародженої дитини.

Принципово важливо, що швидкість клінічного рішення в реанімації не зводиться лише до хвилин, зафіксованих секундоміром. У більшості доступних педіатричних робіт часовий ефект відображений через сурогатні, але клінічно значущі індикатори [3, 10, 14].

До них належать негайне уточнення діагнозу, рання корекція інфузійної чи вазоактивної підтримки, модифікація вентиляційних параметрів, відмова від зайвих рентгенографій та зменшення кількості спроб під час процедур. Саме тому для об’єктивізації ролі POCUS доцільно аналізувати не одну, а декілька груп кількісних показників.

Найбільш інформативні числові дані, що характеризують вплив POCUS на швидкість прийняття рішень, наведено в таблиці 1. Вона дає змогу зіставити різні клінічні сценарії не за загальними деклараціями, а за конкретними показниками точності, зміни тактики та зменшення діагностичного навантаження.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Таблиця 1

Кількісні показники впливу POCUS на швидкість клінічних рішень у педіатричній реанімації

Клінічний сценарій	Джерело	Дизайн	Основний результат	Інтерпретація щодо швидкості рішення
Неонатальна та педіатрична критична допомога, системний огляд доказів	Recker та ін., 2024 [9]	68 публікацій: 33 оригінальні дослідження, 30 оглядів, 5 настанов	Підтверджено швидке розширення клінічних застосувань POCUS, але також значну неоднорідність дизайнів і кінцевих точок	Швидкість рішення визнається клінічно значущою, однак прямо у хвилинах рідко вимірюється
Пневмонія у критично хворих дітей	Guitart та ін., 2024 [13]	194 дитини,	Зменшення кількості рентгенографій грудної клітки на 77 % на одного пацієнта; уникнено 0,035 мЗв на пацієнта; при PCT < 1 нг/мл відмінності між групами були значущими, p = 0,01	POCUS скорочує потребу в додатковій візуалізації і пришвидшує антибактеріальне рішення
Сфокусоване ультразвукове дослідження серця при підозрі на септичний шок	Arnoldi та ін., 2021 [15]	Когорта дітей із підозрою на септичний шок	Гемодинамічне розуміння ситуації змінилося у 67 % випадків	Швидше фенотипування шоку сприяє ранньому вибору інфузійної, вазоактивної або інотропної тактики
Легеневий ультразвук щодо пневмонії	Burton та ін., 2022 [3]	Пулінг педіатричних даних	Чутливість 96 %, специфічність 93 %	Висока діагностична точність зменшує часові втрати на диференціацію легеневої патології
Кардіальна оцінка у відділеннях інтенсивної терапії	Burton та ін., 2022 [3]; Conlon та ін., 2024 [10]	Педіатричні інтенсивні підрозділи	Понад 90 % точності щодо функції шлуночків і розміру камер; 96 % конкордантності для клінічно значущих висновків; 95 % конкордантності щодо перикардіального випоту	Рішення щодо гемодинаміки і перикардіального простору приймаються без очікування формальної ехокардіографії
Верифікація положення ентеральних зондів	Marron та ін., 2025 [16]	13 пацієнтів, 14 POCUS-досліджень	Для шлункових зондів чутливість 85,7 %, специфічність 57,1 %; для постпілоричних зондів чутливість 66,7 %, специфічність 87,5 %; побічних подій не зафіксовано	POCUS може зменшувати потребу в повторних рентгенографіях, але потребує вдосконалення протоколу і підготовки оператора

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Клінічний сценарій	Джерело	Дизайн	Основний результат	Інтерпретація щодо швидкості рішення
Транспорт новонароджених і дітей	Chan та ін., 2026 [14]	20 досліджень, 4278 пацієнтів; 576 POCUS-процедур	Тактика змінилася у 106 із 576 пацієнтів, тобто у 18,4 %; зареєстровано 116 змін клінічного ведення пацієнтів	POCUS прискорює рішення там, де доступ до інших методів обмежений або відкладений

Джерело: сформовано авторами на основі [3, 9, 10, 13, 14, 15, 16]

Дані таблиці 1 показують, що доказовий профіль POCUS у педіатричній реанімації має нерівномірну, але клінічно переконливу структуру. Найсильніше його вплив на швидкість рішення простежується в тих сценаріях, де відтермінування між клінічною підозрою і візуальним підтвердженням традиційно є найдовшим. До них належать септичний шок, гостра дихальна недостатність, перевірка положення ентеральних зондів і транспорт критично хворих дітей [3, 9, 15]. У цих умовах POCUS не просто додає нове зображення, а реально скорочує кількість проміжних ланок між спостереженням і дією.

Кардіогемодинамічний напрямок є одним із найкраще обґрунтованих. Ультразвукове дослідження серця дає змогу безпосередньо біля ліжка оцінити скоротливість, наповнення камер, ознаки перевантаження, обструкції чи перикардіального випоту [3, 10]. Важливий акцент полягає в тому, що POCUS не претендує на заміну повної ехокардіографії. Його роль інша: швидко відповісти на вузьке клінічне запитання і тим самим зменшити затримку з лікувальним рішенням. Саме тому зміна гемодинамічного розуміння у 67 % дітей із підозрою на септичний шок виглядає не просто статистичним показником, а фактичним індикатором прискорення клінічного мислення [15]. Якщо після кількахвилинного сканування лікар інакше оцінює потребу в інотропній або вазоактивній підтримці, це означає, що POCUS втручається у сам процес прийняття реанімаційного рішення.

Не менш важливим є легеневий сегмент. Для педіатричної пневмонії легеневий ультразвук демонструє узагальнену чутливість 96 % та специфічність 93 %, що перевищує можливості рутинної рентгенографії для частини bedside-запитань [3]. Це означає, що POCUS часто дозволяє швидше відрізнити консолідацію, інтерстиціальні зміни, випіт або пневмоторакс від альтернативних причин дихальної недостатності. У рандомізованому дослідженні Guitart та ін. ефект був показаний ще чіткіше: алгоритм, який поєднує ультразвукове дослідження легень (LUS) з прокальцитоніном скоротив кількість рентгенографій на 77 % на одного пацієнта без збільшення витрат [13]. З погляду інтенсивної терапії це дуже важливо, оскільки менша кількість рентгенографій означає не лише менше опромінення, а й менше організаційних затримок, швидшу верифікацію тактики та меншу фрагментацію прийняття рішень.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Окрема практична ніша POCUS пов’язана з контролем положення ентеральних зондів. Для реанімаційного відділення це не дрібниця, а повсякденне рішення, яке часто затягується через необхідність повторних рентгенограм. Дослідження Marron та ін. показало безпечність підходу і помірну діагностичну ефективність, хоча точність залишалася різною для шлункового і постпілоричного положення [16]. Отже, POCUS вже зараз може скорочувати шлях до підтвердження правильного розташування зонда, але ще не в усіх клінічних ситуаціях має достатню самодостатність для повної відмови від рентгенологічного контролю. Саме цей напрямок добре ілюструє головну особливість сучасної доказової бази: швидкісний потенціал очевидний, проте межі безпечної автономності методу ще потребують уточнення [17, 19, 20, 21].

Особливо показовими є дані щодо транспортування новонароджених і дітей. Під час транспорту можливості традиційної візуалізації різко обмежені, тому навіть невелика кількість ультразвукових висновків, що змінюють тактику, має непропорційно високу клінічну вагу. За даними Chan та ін., POCUS призводив до зміни ведення у 18,4 % пацієнтів, а якщо аналізувати не лише унікальних пацієнтів, а й окремі події, було зафіксовано 116 управлінських дій [14]. Це означає, що приблизно кожне п’яте транспортування до ліжка сканування не залишалося нейтральним і впливало на рішення команди. Для високоризикового середовища транспорту така частка є клінічно значущою.

Процедурний вимір проблеми підтверджує подібну закономірність. Хоча цей напрямок рідше описують саме через призму «швидкості рішення», метааналіз дитячої центральної венозної катетеризації засвідчив, що ультразвукова навігація зменшує частоту невдач і випадкових артеріальних пункцій порівняно з анатомічним методом [20]. Для реанімації це означає не тільки підвищення безпеки, а й зменшення часових втрат на повторні спроби та корекцію ускладнень.

У відділеннях реанімації новонародженим та дітям раннього віку рекомендовано максимально швидко провести комплексне УЗД, яке включає:

1. Ехокардіографію.
2. Оцінку стану плевральних порожнин.
3. Виключити коарктацію аорти.
4. Провести візуалізацію органів черевної порожнини, заочеревного простору, малого таза, визначити наявність вільної рідини.
5. Оцінити стан центральної, церебральної і ренальної гемодинаміки.
6. Нейросонографію – виключити великі внутрішньочерепні крововиливи, важкі ішемічні ураження, вроджені вади.

В ході роботи в Харківському національному медичний університет на кафедрі педіатрії №3 та неонатології ННІПО інтегрували сучасні знання щодо використання POCUS для діагностики найбільш критичних неонатальних ускладнень у протоколі "SAFE-R" (Сонографічна оцінка надзвичайних ситуацій, що загрожують життю – «переглянута»). Алгоритм сонографічної оцінки надзвичайних ситуацій у новонароджених SAFE-R – це перший алгоритм

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

ультразвукового дослідження, спеціально розроблений для використання в відділенні інтенсивної терапії для скринінгу більшості поширених невідкладних ускладнень в неонатології, що призводять до раптового погіршення стану, надаючи важливу інформацію протягом кількох хвилин. Спрощений та швидкий підхід розроблений для неонатолога, йому легко навчитися та швидко виконувати. Структура протоколу SAFE R – це швидка оцінка 6 зон (рис. 1, 2, 3).

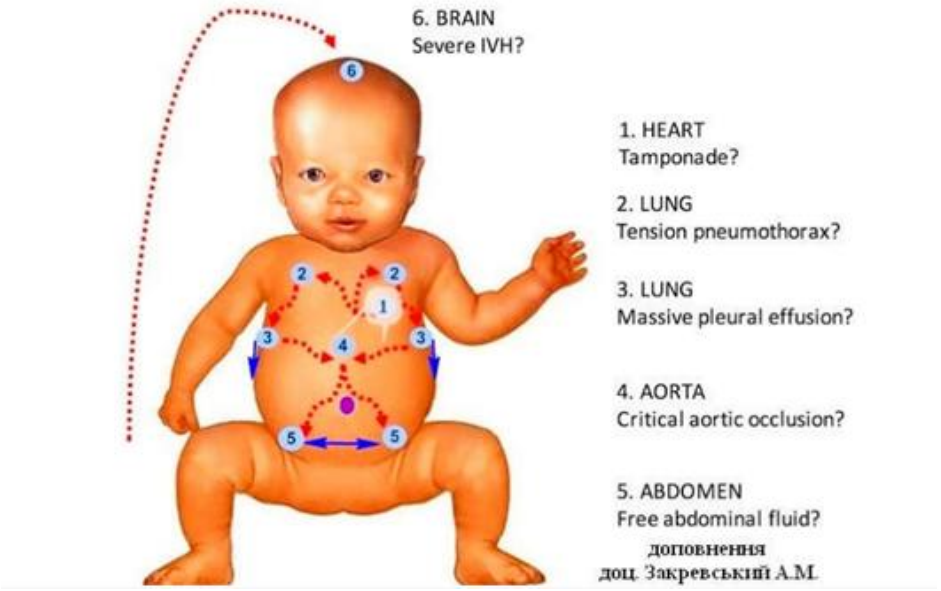

Рис. 1. Алгоритм сонографічної оцінки надзвичайних ситуацій у новонароджених “NICU SAFE R”

Примітка: власна модифікація протоколу NICU SAFE R за N. Yousef та ін. [18]

Зона 1. Датчик спочатку встановлюють на грудну клітку парастернально зліва 2-4 міжребер’я, можливе зміщення датчика до 5 міжребер’я зліва або підреберна позиція для отримання задовільного акустичного вікна. Як попередній етап, швидко візуально виключити тампонаду серця (оцінити морфологію камер серця та магістральних судин, скоротливість міокарду).

Зона 2. Датчик переміщується на передню грудну стінку з обох сторін для оцінки ковзання плеври та виключення напруженого пневмотораксу.

Зона 3. Датчик розташований по задній аксілярній лінії з обох сторін на рівні 9-10 ребра та зміщується в підребер’я для оцінки плеврального випоту (стану наднирників, розташування нирок та виключення наявного гідронефрозу або кістозної дисплазії нирок).

Зона 4. Датчик розташований епігастрально в пара сагітальній площині для оцінки пульсації черевної аорти як скринінг критичної аортальної оклюзії, (якщо візуалізація утруднена – виключити вільний газ в черевній порожнині).

Зона 5. Датчик встановлений в здухвинної області для оцінки наявності великої кількості вільної рідини в черевній порожнині (взагалі рідини, її характеру та інших патологічних утворень).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Зона 6. Датчик встановлюється на велике тім'ячко для оцінки наявності великого внутрішньочерепного крововиливу (тяжкого гіпоксичного, інфекційного ураження або вродженої вади головного мозку)

Рис. 2. Протокол "NICU SAFE R"

Примітка: Дозволяє швидко візуально виключити тампонаду серця, оцінити морфологію камер серця та магістральних судин, скоротливість міокарду

Рис. 3. Нейробластома правого наднирника з тромбозом НПВ

Примітка: Зона 3. Датчик розташований по задній аксілярній лінії з обох сторін на рівні 9-10 ребра та зміщується в підребер'я для оцінки плеврального випоту, (стану наднирників, розташування нирок та виключення наявного гідронефрозу або кістозної дисплазії нирок)

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Отже, POCUS має найбільшу цінність тоді, коли застосовується у вигляді коротких стандартизованих протоколів, адаптованих до конкретного клінічного питання, а не як несистемне розширення фізикального огляду.

Висновки. 1. POCUS у педіатричній реанімації дозволяє скоротити час прийняття клінічного рішення. Це відбувається завдяки bedside-візуалізації, яка скорочує шлях від клінічної підозри до лікувальної дії без транспортування пацієнта і без очікування додаткових методів візуалізації.

2. Запропонований протокол включає поетапну систематичну оцінку з основними ультразвуковими зображеннями, які можна легко вивчити та відтворити за допомогою цілеспрямованого структурованого навчання використання портативної ультразвукової діагностики.

Перспективи подальших досліджень є визначення ефективності POCUS залежно від типу ультразвукового протоколу, віку дитини, патології. А також встановлення економічного ефекту від скорочення рентгенологічних досліджень і міжкабінетного транспортування.

Література:

1. Singh Y., Tissot C., Fraga M. V., Yousef N., Cortes R. G., Lopez J., Sanchez-de-Toledo J., Brierley J., Colunga J. M., Raffaj D., Da Cruz E., Durand P., Kenderessy P., Lang H. J., Nishisaki A., Kneyber M. C., Tissieres P., Conlon T. W., De Luca D. International evidence-based guidelines on Point of Care Ultrasound (POCUS) for critically ill neonates and children issued by the POCUS Working Group of the European Society of Paediatric and Neonatal Intensive Care (ESPNIC). *Critical care (London, England)*.2020.Vol. 24(1). P. 65. https://doi.org/10.1186/s13054-020-2787-9.

2. Watkins L. A., Dial S. P., Koenig S. J., Kurepa D. N., Mayo P. H. The Utility of Point-of-Care Ultrasound in the Pediatric Intensive Care Unit. *Journal of intensive care medicine*. 2022. Vol. 37(8). P. 1029–1036. https://doi.org/10.1177/08850666211047824.

3. Burton L., Bhargava V., Kong M. Point-of-Care Ultrasound in the Pediatric Intensive Care Unit. *Frontiers in pediatrics*. 2022. Vol. 9. P. 830160. https://doi.org/10.3389/fped.2021.830160.

4. Persson J. N., Kim J. S., Good R. J. Diagnostic Utility of Point-of-Care Ultrasound in the Pediatric Cardiac Intensive Care Unit. *Current treatment options in pediatrics*. 2022. Vol. 8(3). P. 151–173. https://doi.org/10.1007/s40746-022-00250-1.

5. Elsayed Y., Wahab M. G. A., Mohamed A., Fadel N. B., Bhombal S., Yousef N., Fraga M. V., Afifi J., Suryawanshi P., Hyderi A., Katheria A., Kluckow M., De Luca D., Singh Y. Point-of-care ultrasound (POCUS) protocol for systematic assessment of the crashing neonate-expert consensus statement of the international crashing neonate working group. *European journal of pediatrics*. 2023. Vol. 182(1). P. 53–66. https://doi.org/10.1007/s00431-022-04636-z

6. Sethi S. K., Raina R., Koratala A., Rad A. H., Vadhera A., Badeli H. Point-of-care ultrasound in pediatric nephrology *Pediatric nephrology (Berlin, Germany)*. 2023. Vol. 38(6). P. 1733–1751. https://doi.org/10.1007/s00467-022-05729-5.

7. Valla F. V., Tume L. N., Jotterand Chaparro C., Arnold P., Alrayashi W., Morice C., Nabialek T., Rouchaud A., Cercueil E., Bouvet L. Gastric Point-of-Care Ultrasound in Acutely and Critically Ill Children (POCUS-ped): A Scoping Review. *Frontiers in pediatrics*. 2022. Vol. 10. P. 921863. https://doi.org/10.3389/fped.2022.921863.

8. Lee M. S., Sweetnam-Holmes D., Soffer G. P., Harel-Sterling M. Updates on the clinical integration of point-of-care ultrasound in pediatric emergency medicine. *Current opinion in pediatrics*. 2024. Vol. 36(3). P. 256–265. https://doi.org/10.1097/MOP.0000000000001340.

ISSN 2786-4952 Online

9. Recker F., Kipfmueller F., Wittek A., Strizek B., Winter L. Applications of Point-of-Care-Ultrasound in Neonatology: A Systematic Review of the Literature. *Life (Basel, Switzerland)*. 2024. Vol. 14(6). P. 658. https://doi.org/10.3390/life14060658.

10. Conlon T. W., Baker D., Bhombal S. Cardiac point-of-care ultrasound: Practical integration in the pediatric and neonatal intensive care settings. *European journal of pediatrics*. 2024. Vol. 183(4). P. 1525–1541. https://doi.org/10.1007/s00431-023-05409-y.

11. Elsayed Y., Soylu H. Point-of-care abdominal ultrasound in pediatric and neonatal intensive care units. *European journal of pediatrics*. 2024. Vol. 183(5). P. 2059–2069. https://doi.org/10.1007/s00431-024-05443-4.

12. Pai V. V., Noh C. Y., Dasani R., Vallandingham S., Manipon C., Haileselassie B., Profit J., Balasundaram M., Davis A. S., Bhombal S. Implementation of a Bedside Point-of-Care Ultrasound Program in a Large Academic Neonatal Intensive Care Unit. *American journal of perinatology*. 2024. Vol. 41(S 01). P. e76–e84. https://doi.org/10.1055/s-0042-1750118.

13. Guitart C., Bobillo-Perez S., Rodríguez-Fanjul J., Carrasco J. L., Brotons P., López-Ramos M. G., Cambra F. J., Balaguer M., Jordan I. Lung ultrasound and procalcitonin, improving antibiotic management and avoiding radiation exposure in pediatric critical patients with bacterial pneumonia: a randomized clinical trial. *European journal of medical research*. 2024. Vol. 29(1). P. 222. https://doi.org/10.1186/s40001-024-01712-y.

14. Chan B., Alvey B., Barton B., Singh Y. Current Practices and Gaps in Integrating Point-of-Care Ultrasound in Neonatal and Pediatric Transport: A Scoping Review. *Diagnostics (Basel, Switzerland)*. 2026. Vol. 16(3). P. 471. https://doi.org/10.3390/diagnostics16030471.

15. Arnoldi S., Glau C. L., Walker S. B., Himebauch A. S., Parikh D. S., Udeh S. C., Weiss S. L., Fitzgerald J. C., Nishisaki A., Conlon T. W. Integrating Focused Cardiac Ultrasound Into Pediatric Septic Shock Assessment. *Pediatric critical care medicine: a journal of the Society of Critical Care Medicine and the World Federation of Pediatric Intensive and Critical Care Societies*. 2021. Vol. 22(3). P. 262–274. https://doi.org/10.1097/PCC.0000000000002658.

16. Marron A., Wolf M. S., Levine M., Boyd J. S., Hernanz-Schulman M. The Utilization of Point of Care Ultrasound (POCUS) for the Confirmation of Gastric and Post-Pyloric Feeding Tube Placement in a Pediatric Intensive Care Unit. *POCUS journal*. 2025. Vol. 10(1). P. 164–174. https://doi.org/10.24908/pocusj.v10i01.17785.

17. Wastl D., Blaivas M., Horn R., Michels G., Seibel A., Schwarz S., Hoffmann B. H., Hoffmann O., Von Ow D., Dietrich C. F. How to perform Point of Care Ultrasound at resuscitation and when it is useful. *Medical ultrasonography*. 2025. Vol. 27(2). P. 195–205. https://doi.org/10.11152/mu-4439.

18. Yousef N., Singh Y., De Luca D. "Playing it SAFE in the NICU" SAFE-R: a targeted diagnostic ultrasound protocol for the suddenly decompensating infant in the NICU. *European journal of pediatrics*. 2022. Vol. 181(1). P. 393–398. https://doi.org/10.1007/s00431-021-04186-w

19. Manoj S., Talasila A., Khattar P., Sastry B., Samhouri M. Bringing Imaging to the Bedside: The Growing Impact of Point-of-Care Ultrasound in Pediatric and Neonatal Intensive Care. *Cureus*. 2025. Vol. 17(11). P. e97874. https://doi.org/10.7759/cureus.97874.

20. de Souza T. H., Brandão M. B., Nadal J. A. H., Nogueira R. J. N. Ultrasound Guidance for Pediatric Central Venous Catheterization: A Meta-analysis. *Pediatrics*. 2018. Vol. 142(5). P. e20181719. https://doi.org/10.1542/peds.2018-1719.

21. Miller K., Ruoss J. L., Chaves D. V., Chan B., Huber M., Stoller J. Z., Fraga M. V., French H., Conlon T., Corder W., National Neonatal POCUS Collaborative. National survey of diagnostic point of care ultrasound practices and program development in academic neonatal-perinatal medicine centers. *Journal of perinatology: official journal of the California Perinatal Association*. 2026. Vol. 46(1). P. 19–25. https://doi.org/10.1038/s41372-025-02307-z.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

References:

1. Singh, Y., Tissot, C., Fraga, M. V., Yousef, N., Cortes, R. G., Lopez, J., Sanchez-de-Toledo, J., Brierley, J., Colunga, J. M., Raffaj, D., Da Cruz, E., Durand, P., Kenderessy, P., Lang, H. J., Nishisaki, A., Kneyber, M. C., Tissieres, P., Conlon, T. W., & De Luca, D. (2020). International evidence-based guidelines on Point of Care Ultrasound (POCUS) for critically ill neonates and children issued by the POCUS Working Group of the European Society of Paediatric and Neonatal Intensive Care (ESPNIC). *Critical care (London, England)*, *24*(1), 65. https://doi.org/10.1186/s13054-020-2787-9.

2. Watkins, L. A., Dial, S. P., Koenig, S. J., Kurepa, D. N., & Mayo, P. H. (2022). The Utility of Point-of-Care Ultrasound in the Pediatric Intensive Care Unit. *Journal of intensive care medicine*, *37*(8), 1029–1036. https://doi.org/10.1177/08850666211047824.

3. Burton, L., Bhargava, V., & Kong, M. (2022). Point-of-Care Ultrasound in the Pediatric Intensive Care Unit. *Frontiers in pediatrics*, *9*, 830160. https://doi.org/10.3389/fped.2021.830160.

4. Persson, J. N., Kim, J. S., & Good, R. J. (2022). Diagnostic Utility of Point-of-Care Ultrasound in the Pediatric Cardiac Intensive Care Unit. *Current treatment options in pediatrics*, *8*(3), 151–173. https://doi.org/10.1007/s40746-022-00250-1.

5. Elsayed, Y., Wahab, M. G. A., Mohamed, A., Fadel, N. B., Bhombal, S., Yousef, N., Fraga, M. V., Afifi, J., Suryawanshi, P., Hyderi, A., Katheria, A., Kluckow, M., De Luca, D., & Singh, Y. (2023). Point-of-care ultrasound (POCUS) protocol for systematic assessment of the crashing neonate-expert consensus statement of the international crashing neonate working group. *European journal of pediatrics*, *182*(1), 53–66. https://doi.org/10.1007/s00431-022-04636-z

6. Sethi, S. K., Raina, R., Koratala, A., Rad, A. H., Vadhera, A., & Badeli, H. (2023). Point-of-care ultrasound in pediatric nephrology *Pediatric nephrology (Berlin, Germany)*, *38*(6), 1733–1751. https://doi.org/10.1007/s00467-022-05729-5.

7. Valla, F. V., Tume, L. N., Jotterand Chaparro, C., Arnold, P., Alrayashi, W., Morice, C., Nabialek, T., Rouchaud, A., Cercueil, E., & Bouvet, L. (2022). Gastric Point-of-Care Ultrasound in Acutely and Critically Ill Children (POCUS-ped): A Scoping Review. *Frontiers in pediatrics*, *10*, 921863. https://doi.org/10.3389/fped.2022.921863.

8. Lee, M. S., Sweetnam-Holmes, D., Soffer, G. P., & Harel-Sterling, M. (2024). Updates on the clinical integration of point-of-care ultrasound in pediatric emergency medicine. *Current opinion in pediatrics*, *36*(3), 256–265. https://doi.org/10.1097/MOP.0000000000001340.

9. Recker, F., Kipfmueller, F., Wittek, A., Strizek, B., & Winter, L. (2024). Applications of Point-of-Care-Ultrasound in Neonatology: A Systematic Review of the Literature. *Life (Basel, Switzerland)*, *14*(6), 658. https://doi.org/10.3390/life14060658.

10. Conlon, T. W., Baker, D., & Bhombal, S. (2024). Cardiac point-of-care ultrasound: Practical integration in the pediatric and neonatal intensive care settings. *European journal of pediatrics*, *183*(4), 1525–1541. https://doi.org/10.1007/s00431-023-05409-y.

11. Elsayed, Y., & Soylu, H. (2024). Point-of-care abdominal ultrasound in pediatric and neonatal intensive care units. *European journal of pediatrics*, *183*(5), 2059–2069. https://doi.org/10.1007/s00431-024-05443-4.

12. Pai, V. V., Noh, C. Y., Dasani, R., Vallandingham, S., Manipon, C., Haileselassie, B., Profit, J., Balasundaram, M., Davis, A. S., & Bhombal, S. (2024). Implementation of a Bedside Point-of-Care Ultrasound Program in a Large Academic Neonatal Intensive Care Unit. *American journal of perinatology*, *41*(S 01), e76–e84. https://doi.org/10.1055/s-0042-1750118.

13. Guitart, C., Bobillo-Perez, S., Rodríguez-Fanjul, J., Carrasco, J. L., Brotons, P., López-Ramos, M. G., Cambra, F. J., Balaguer, M., & Jordan, I. (2024). Lung ultrasound and procalcitonin, improving antibiotic management and avoiding radiation exposure in pediatric critical patients with bacterial pneumonia: a randomized clinical trial. *European journal of medical research*, *29*(1), 222. https://doi.org/10.1186/s40001-024-01712-y.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

14. Chan, B., Alvey, B., Barton, B., & Singh, Y. (2026). Current Practices and Gaps in Integrating Point-of-Care Ultrasound in Neonatal and Pediatric Transport: A Scoping Review. *Diagnostics (Basel, Switzerland)*, *16*(3), 471. https://doi.org/10.3390/diagnostics16030471.

15. Arnoldi, S., Glau, C. L., Walker, S. B., Himebauch, A. S., Parikh, D. S., Udeh, S. C., Weiss, S. L., Fitzgerald, J. C., Nishisaki, A., & Conlon, T. W. (2021). Integrating Focused Cardiac Ultrasound Into Pediatric Septic Shock Assessment. *Pediatric critical care medicine: a journal of the Society of Critical Care Medicine and the World Federation of Pediatric Intensive and Critical Care Societies*, *22*(3), 262–274. https://doi.org/10.1097/PCC.0000000000002658.

16. Marron, A., Wolf, M. S., Levine, M., Boyd, J. S., & Hernanz-Schulman, M. (2025). The Utilization of Point of Care Ultrasound (POCUS) for the Confirmation of Gastric and Post-Pyloric Feeding Tube Placement in a Pediatric Intensive Care Unit. *POCUS journal*, *10*(1), 164–174. https://doi.org/10.24908/pocusj.v10i01.17785.

17. Wastl, D., Blaivas, M., Horn, R., Michels, G., Seibel, A., Schwarz, S., Hoffmann, B. H., Hoffmann, O., Von Ow, D., & Dietrich, C. F. (2025). How to perform Point of Care Ultrasound at resuscitation and when it is useful. *Medical ultrasonography*, *27*(2), 195–205. https://doi.org/10.11152/mu-4439.

18. Yousef, N., Singh, Y., & De Luca, D. (2022). "Playing it SAFE in the NICU" SAFE-R: a targeted diagnostic ultrasound protocol for the suddenly decompensating infant in the NICU. *European journal of pediatrics*, *181*(1), 393–398. https://doi.org/10.1007/s00431-021-04186-w

19. Manoj, S., Talasila, A., Khattar, P., Sastry, B., & Samhouri, M. (2025). Bringing Imaging to the Bedside: The Growing Impact of Point-of-Care Ultrasound in Pediatric and Neonatal Intensive Care. *Cureus*, *17*(11), e97874. https://doi.org/10.7759/cureus.97874.

20. de Souza, T. H., Brandão, M. B., Nadal, J. A. H., & Nogueira, R. J. N. (2018). Ultrasound Guidance for Pediatric Central Venous Catheterization: A Meta-analysis. *Pediatrics*, *142*(5), e20181719. https://doi.org/10.1542/peds.2018-1719.

21. Miller, K., Ruoss, J. L., Chaves, D. V., Chan, B., Huber, M., Stoller, J. Z., Fraga, M. V., French, H., Conlon, T., Corder, W., & National Neonatal POCUS Collaborative (2026). National survey of diagnostic point of care ultrasound practices and program development in academic neonatal-perinatal medicine centers. *Journal of perinatology: official journal of the California Perinatal Association*, *46*(1), 19–25. https://doi.org/10.1038/s41372-025-02307-z.

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 616.14-002: 616.147.3-007.64: 577.112]: 616-085:615.281.8

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2806-2815

Зєльоний Ігор Іванович доктор медичних наук, професор кафедри хірургічних хвороб ДЗ “Луганський державний медичний університет”, https://orcid.org/0009-0005-8454-4308

Афонін Дмитро Миколайович кандидат медичних наук, доцент кафедри хірургічних хвороб ДЗ “Луганський державний медичний університет”, https://orcid.org/0009-0004-3800-4774

Бурачик Андрій Іванович кандидат медичних наук, Начальник Рівненського обласного госпіталю ветеранів війни, Заслужений лікар України, доцент кафедри хірургічних хвороб ДЗ «Луганський державний медичний університет», м. Рівне, https://orcid.org/0009-0004-9397-0985

Журба Олександр Анатолійович асистент кафедри хірургічних хвороб ДЗ “Луганський державний медичний університет”, м. Рівне, https://orcid.org/0009-0007-9338-6561

Тютюннік Олексій Анатолійович кандидат біологічних наук, доцент кафедри хірургічних хвороб ДЗ «Луганський державний медичний університет», м. Рівне, https://orcid.org/0009-0004-8101-4726

Липний Микола Віталійович здобувач вищої освіти 6 курсу медико-фармацевтичного факультету ДЗ “Луганський державний медичний університет”, м. Рівне, https://orcid.org/0009-0003-6569-4445

ОПОЗИТИВНІ ЦИТОКІНИ У ХВОРИХ НА ГОСТРИЙ ТРОМБОФЛЕБІТ ПОВЕРХНЕВИХ ВЕН НИЖНІХ КІНЦІВОК ПРИ ВАРИКОЗНІЙ ХВОРОБІ ТА АНАЛІЗ ЇХ БАЛАНСУ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ НУКЛЕКСА

Анотація. У статті представлено результати клініко-імунологічного дослідження рівнів опозитивних цитокінів та особливостей їх балансу у сироватці крові пацієнтів із гострим тромбофлебітом поверхневих вен нижніх кінцівок при варикозній хворобі (ГТВХНК). Автори наголошують, що дана патологія супроводжується вираженими імунозапальними порушеннями, які відіграють ключову роль у розвитку та підтриманні запального процесу у венозній стінці, прогресуванні тромбозу та формуванні тромботичних ускладнень. Особливе значення у патогенезі ГТВХНК належить прозапальним цитокінам, які забезпечують міжклітинну регуляцію імунної відповіді та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

визначають інтенсивність запалення. У роботі акцент зроблено на вивченні концентрацій фактора некрозу пухлин-α (ФНП-α), інтерлейкіну-1β (ІЛ-1β) та інтерлейкіну-6 (ІЛ-6) як провідних медіаторів системної імунозапальної реакції.

У дослідження було включено 46 пацієнтів із клінічно та інструментально підтвердженим гострим тромбофлебітом поверхневих вен нижніх кінцівок, які перебували на стаціонарному лікуванні. Залежно від проведеної терапії хворі були розподілені на дві групи: основну, пацієнти якої додатково до стандартної терапії отримували імуномодулюючий препарат природного походження Нуклекс, та групу зіставлення із 42 пацієнтів, що лікувалася за загально-прийнятими схемами без застосування імуноактивних засобів. До початку лікування у всіх обстежених хворих виявлено достовірне підвищення рівнів прозапальних цитокінів у сироватці крові, що свідчило про значний дисбаланс цитокінової ланки імунітету з переважанням прозапальних механізмів.

Повторне імунологічне обстеження після завершення курсу лікування показало, що включення препарату Нуклекс до комплексної терапії сприяло вираженому зниженню концентрацій ФНП-α, ІЛ-1β та ІЛ-6, нормалізації їх співвідношення та наближенню показників до меж фізіологічної норми. Натомість у пацієнтів групи зіставлення позитивна динаміка була менш вираженою, а ознаки цитокінового дисбалансу частково зберігалися навіть після завершення лікування. Отримані результати свідчать про патогенетично обґрунтований протизапальний та імунокоригуючий ефект Нуклексу.

Таким чином, застосування імуномодулюючого препарату Нуклекс у комплексному лікуванні хворих на гострий тромбофлебіт при варикозній хворобі нижніх кінцівок підвищує ефективність терапії, сприяє корекції імунозапальних порушень та відновленню цитокінового гомеостазу. Автори вважають доцільним включення даного препарату до схем лікування і медичної реабілітації пацієнтів із ГТВХНК та визначають перспективним подальше вивчення його впливу на інші ланки імунної системи.

Ключові слова: варикозна хвороба нижніх кінцівок; гострий тромбофлебіт; опозитивні цитокіни; Нуклекс.

Zelionyi Ihor Ivanovych Doctor Of Medical Sciences, Professor of the Department of Surgical Diseases, Lugansk State Medical University, https://orcid.org/0009-0005-8454-4308

Afonin Dmytro Mykolayovych Candidate Of Medical Sciences, Associate Professor of the Department of Surgical Diseases, Lugansk State Medical University, https://orcid.org/0009-0004-3800-4774

Burachyk Andriy Ivanovych Candidate Of Medical Sciences, Head of the Rivne Regional Hospital for War Veterans, Honored Doctor of Ukraine, associate professor of the Department of Surgical Diseases, Luhansk State Medical University, Rivne, https://orcid.org/0009-0004-9397-0985

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Zhurba Oleksandr Anatoliyovych Assistant Professor of the Department of Surgical Diseases, Luhansk State Medical University, Rivne, https://orcid.org/0009-0007-9338-6561

Tiutiunnik Oleksii Anatoliyovych Candidate Of Biological Sciences, Associate Professor of the Department Of Surgical Diseases, Luhansk State Medical University, Rivne, https://orcid.org/0009-0004-8101-4726

Lipny Mykola Vitaliyovych 6th year student of the Medical and Pharmaceutical Faculty of the State Educational Institution "Luhansk State Medical University", Rivne, https://orcid.org/0009-0003-6569-4445

OPPOSITE CYTOKINES IN PATIENTS WITH ACUTE THROMBOPHLEBITIS OF THE SUPERFICIAL VEINS OF THE LOWER LIMBS IN VARICOSE DISEASE AND ANALYSIS OF THEIR BALANCE WITH THE USE OF NUCLEX

Abstract. The article presents the results of a clinical and immunological study of the levels of oppositive (pro-inflammatory) cytokines and the characteristics of their balance in the blood serum of patients with acute thrombophlebitis associated with varicose disease of the lower extremities (ATVLE). The authors emphasize that this pathology is accompanied by pronounced immunoinflammatory disturbances, which play a key role in the development and maintenance of the inflammatory process in the venous wall, the progression of thrombosis, and the formation of thrombotic complications. Of particular importance in the pathogenesis of ATVLE are pro-inflammatory cytokines, which provide intercellular regulation of the immune response and determine the intensity of inflammation. Special attention in this study is focused on the evaluation of tumor necrosis factor-α (TNF-α), interleukin-1β (IL-1β), and interleukin-6 (IL-6) as the leading mediators of systemic immunoinflammatory reactions.

The study included 46 patients with clinically and instrumentally confirmed acute thrombophlebitis of the superficial veins of the lower extremities who were undergoing inpatient treatment. Depending on the therapeutic approach, the patients were divided into two groups: the main group, which in addition to standard therapy received the natural immunomodulatory drug Nuclex, and the comparison group of 42 patients, which was treated according to generally accepted conservative regimens without the use of immunoactive agents. Before the initiation of treatment, all examined patients demonstrated a significant increase in serum levels of pro-inflammatory cytokines, indicating a pronounced imbalance of the cytokine arm of immunity with a predominance of pro-inflammatory mechanisms.

Repeated immunological examination after completion of the treatment course showed that the inclusion of Nuclex in complex therapy led to a marked decrease in

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

the concentrations of TNF-α, IL-1β, and IL-6, normalization of their ratios, and approximation of the values to physiological limits. In contrast, patients in the comparison group demonstrated less pronounced positive changes, and signs of cytokine imbalance partially persisted even after the end of therapy. The obtained results indicate a pathogenetically substantiated anti-inflammatory and immunocorrective effect of Nuclex.

Thus, the use of the immunomodulatory drug Nuclex in the comprehensive treatment of patients with acute thrombophlebitis associated with varicose disease of the lower extremities increases therapeutic effectiveness, promotes correction of immunoinflammatory disorders, and contributes to the restoration of cytokine homeostasis. The authors consider it reasonable to include this drug in treatment and medical rehabilitation protocols for patients with ATVLE and regard further investigation of its effects on other components of the immune system as a promising direction for future research.

Keywords: varicose disease of the lower extremities; acute thrombophlebitis; oppositive cytokines; Nuclex.

Постановка проблеми. Гострий тромбофлебіт поверхневих вен при варикозній хворобі нижніх кінцівок(ГТВНХК) залишається однією з актуальних проблем сучасної судинної хірургії та клінічної медицини [1,7,8,9]. Висока поширеність варикозної хвороби, схильність до рецидивування запального процесу, ризик тромботичних ускладнень та тривале зниження якості життя пацієнтів зумовлюють необхідність поглибленого вивчення патогенетичних механізмів цього захворювання [8,9].

В основі розвитку гострого тромбофлебіту лежить поєднання венозного застою, ушкодження судинної стінки та активації системи гемостазу, що супроводжується вираженою імунозапальною відповіддю [7,14].

Важливу роль у формуванні та підтриманні запального процесу відіграють цитокіни — низькомолекулярні регуляторні білки, які забезпечують міжклітинну взаємодію та координують реакції вродженого й адаптивного імунітету [4,5].

Особливе значення в перебігу гострого тромбофлебіту мають так звані опозитивні цитокіни, баланс яких визначає інтенсивність запалення, ступінь ушкодження судинної стінки та ефективність відновних процесів [6,13]. Порушення цитокінової рівноваги сприяє пролонгації запальної реакції, прогресуванню тромбозу та підвищенню ризику ускладнень [8,12,14].

У зв’язку з цим актуальним є пошук терапевтичних підходів, спрямованих не лише на усунення клінічних проявів захворювання, але й на корекцію імунних порушень [5,6].

Перспективним у цьому напрямку є застосування препаратів, що мають імуномодулювальні властивості. Одним із таких засобів є Нуклекс — препарат природного походження, який впливає на функціональну активність імунної системи та здатний нормалізувати цитокіновий баланс [2,5].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Оцінка змін рівнів опозитивних цитокінів у хворих на гострий тромбофлебіт при варикозній хворобі нижніх кінцівок на тлі застосування Нуклексу дозволяє глибше зрозуміти механізми його дії та обґрунтувати доцільність включення цього препарату до комплексної терапії [2,6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стаття виконувалась згідно до плану науково-дослідних робіт (НДР) ДЗ «Луганський державний медичний університет» і являє собою фрагмент теми НДР «Оптимізація сучасних методів лікування захворювань нижніх кінцівок» (№ держреєстрації – 0124U004958).

Мета статті - аналіз балансу опозитивних цитокінів у хворих на гострий тромбофлебіт поверхневих вен нижніх кінцівок при варикозній хворобі та оцінка його змін при застосуванні препарату Нуклекс.

Виклад основного матеріалу. Під спостереженням перебували хворі у віці від 32 до 58 років на гострий тромбофлебіт поверхневих вен нижніх кінцівок, що розвинувся на тлі варикозної хвороби. У дослідження було включено 46 пацієнтів на ГТХВНК, які перебували на стаціонарному лікуванні та поряд із базисним лікуванням призначали препарат Нуклекс.. Та група зіставлення , яку склали 42 пацієнти, репрезентативних за віком та статтю, які отримували лише стандартну терапію ГТХВНК без включення імуномодулюючих засобів. Базисне лікування включало протизапальні, антикоагулянтні та венотонізуючі препарати відповідно до загальноприйнятих схем [9] .Усі пацієнти були поінформовані про мету та методи дослідження і надали письмову інформовану згоду на участь у ньому [3].

Діагноз гострого тромбофлебіту встановлювали на підставі клінічних проявів захворювання, результатів лабораторних методів дослідження та даних ультразвукового дуплексного сканування поверхневих вен нижніх кінцівок [1,9]. У всіх хворих відзначалися типові ознаки гострого запального процесу у венозній стінці та навколишніх тканинах [7].

Нуклекс застосовували у комплексному лікуванні з метою корекції імунозапальних порушень та нормалізації цитокінового балансу. Препарат призначали у дозі 500 мг 3 рази в день у середину натщесерце протягом 10 діб поспіль. Призначення цього препарату хворим на ГТХВНК обґрунтовувалось його тестування in vitro методом Е-РУК та тестів для вивчення чутливості загальної популяції Т-лімфоцитів та А-клітин , що є показником мононуклеарно-моноцитарного ряду [2,5].

Нуклес (код АТС L03AX) — імуностимулятор на основі рибонуклеїнової кислоти (РНК). Як природна біологічна сполука, РНК активізує ключові клітинні процеси, стимулює фагоцитарну функцію макрофагів і нейтрофілів, а також посилює вироблення антитіл. Терапевтичний ефект досягається через активацію синтезу цитокінів (IL-1, IL-6, IL-12), фактора некрозу пухлин (TNF-a), гамма-інтерферону та колонієстимулюючих факторів [2].

Для оцінки стану цитокінової ланки імунітету у хворих визначали вміст опозитивних (прозапальних) цитокінів у сироватці крові. Зокрема, досліджували концентрації інтерлейкіну-1β (ІЛ-1β), інтерлейкіну-6 (ІЛ-6) та фактора некрозу

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

пухлин-α (ФНП-α) [4,6]. Забір крові проводили до початку лікування та після завершення курсу терапії.

Визначення рівнів цитокінів здійснювали методом імуноферментного аналізу з використанням стандартних наборів реактивів згідно з інструкціями виробника. Отримані показники використовували для аналізу балансу опозитивних цитокінів та оцінки впливу Нуклекса на перебіг гострого тромбофлебіту при варикозній хворобі нижніх кінцівок.

Статистичну обробку результатів здійснювали з використанням методів варіаційної статистики. Аналіз даних проводили за допомогою програмного пакета Statistica for Windows. Відмінності вважали статистично достовірними при рівні значущості при $p < 0,05$ [3].

Проведення імунологічних досліджень дозволило встановити, що до початку лікування у обстежених хворих на ГТВНХК обох груп мали місце зміни з боку опозитивних цитокінів (ЦК). Данні представленні у таблиці 1.

Таблиця 1

Концентрація про- та протизапальних цитокінів
у хворих з ГТВНХК до початку лікування (M±m)

Імунологічні показники	**Норма**	**Групи обстежених хворих**		
		Основна (n=46)	**Зіставлення (n=42)**	**P**
ФНП-α, пг/мл	5,2±0,03	13,7±0,35***	12,7±0,38***	>0,05
ІЛ-1β, пг/мл	8,2±0,4	26,6±0,56**	19,2±07**	>0,05
ІЛ-6, пг/мл	42,3±1,5	65,4±1,5**	63,1±1,3**	>0,05

Примітка: в табл. 1 та 2 вірогідність різниці стосовно норми * - P<0,05, **-P<0,01, ***-P<0,001; стовпчик P - достовірність розбіжностей між проаналізованими показниками у хворих основної групи та групи зіставлення.

Аналізуючи дані таблиці 1 виявляється , що в обох групах обстежених хворих до початку лікування відмічене суттєве підвищення рівня прозапальних ЦК, таких як ФНП-α та ІЛ-1β, у сироватці крові. Зокрема, концентрація ФНП-α на початку дослідження була підвищена в основній групі в середньому в 2,63 рази стосовно відповідного показника у здорових донорів (P<0,001). Вміст іншого прозапального ІЛ-1β був підвищений відповідно в 3,24 рази в основній групі (P<0,001) та в 2,34 рази в групі зіставлення (P<0,001) у порівнянні з референтними значеннями.

Варто зазначити, що концентрація протизапальних цитокінів також зростала, але це збільшення було менш вираженим. Рівень ІЛ-6 у сироватці крові був вищим за контрольні значення в середньому в 1,54 рази в основній групі (P<0,01) та в 1,49 рази в групі зіставлення (P<0,01). Таким чином, початковий

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

аналіз пулу опозитивних ЦК продемонстрував значне переважання прозапальних активностей у пацієнтів обох груп.

Повторне імунологічне дослідження, проведене після завершення повного курсу лікування, встановило, що в основній групі хворих, які додатково отримували Нуклекс, відзначалася чітко виражена тенденція до повної нормалізації всіх досліджуваних імунологічних показників (табл. 2).

Таблиця 2

Концентрація про- та протизапальних цитокінів у хворих з ГТВНХК після завершення лікування (M±m)

Імунологічні показники	Норма	Групи обстежених хворих		
		Основна (n=46)	Зіставлення (n=42)	P
ФНП-α, пг/мл	5,2±0,3	5,8±0,35	11,5±0,38**	<0,01
ІЛ-1β, пг/мл	8,2±0,4	8,3±0,39	13,5±0,36**	<0,01
ІЛ-6, пг/мл	42,3±1,5	47,7±1,4	54,9±1,35*	<0,05

У процесі лікування в основній групі пацієнтів спостерігалося зниження концентрації прозапального цитокіну ФНП-α в середньому у 2,36 раза відносно початкового рівня. Кінцевий показник досяг позначки (5,8±0,35) пг/мл, що відповідає верхній межі фізіологічної норми. У групі зіставлення, яка отримувала лише загальноприйняту терапію, ступінь зниження ФНП-α був значно меншим (лише в 1,1 раза). Кінцевий рівень (12,5±0,38) пг/мл залишався в 2,4 раза вищим за норму (P<0,01), а також вірогідно перевищував показник основної групи в 1,98 раза (P<0,01). Кратність зменшення вмісту прозапального ІЛ-1β у сироватці крові хворих основної групи в ході лікування складала 3,2 раза. При цьому його рівень на момент завершення терапії досяг (8,3±0,39) пг/мл, що відповідало верхній межі норми для даного показника (P>0,05). У групі зіставлення вміст ІЛ-1β знизився в середньому в 1,42 раза. Однак після завершення курсу загальноприйнятої терапії рівень цього ЦК (13,5±0,36) пг/мл був у 1,64 раза вищим за відповідний показник норми (P<0,01) та водночас у 1,62 раза більшим за рівень ІЛ-1β в основної групі (P<0,01).

Отже, значне зниження рівня прозапальних ЦК служить аргументом на користь вираженого протизапального ефекту Нуклексу.

Застосування Нуклексу в основній групі дозволило знизити рівень прозапального ІЛ-6 у 1,37 раза, досягнувши показника (47,7±1,4) пг/мл, що відповідає верхній межі норми (P>0,05). У групі зіставлення позитивна динаміка була менш вираженою: рівень цитокіну зменшився лише у 1,14 раза до (54,9±1,35) пг/мл. Це значення в 1,29 раза перевищувало норму та було статистично вищим (у 1,15 раза), ніж результати пацієнтів основної групи (P<0,05).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Отже, отримані результати дозволяють стверджувати, що включення сучасного препарату природного походження Нуклексу до комплексу лікувальних заходів при ГТВНХК має виражені переваги над стандартною терапією, оскільки патогенетично обґрунтовано сприяє нормалізації співвідношення про- та протизапальних цитокінів.

Висновки:

1.Проведені імунологічні дослідження у пацієнтів із ГТВНХК до початку лікування закономірно виявили суттєве підвищення рівнів опозитивних (прозапальних) цитокінів у сироватці крові. Зокрема, концентрація ФНП-α перевищувала нормальні значення в 2,63 раза в основній групі та в 2,44 раза у групі зіставлення ($P<0,001$), а рівень ІЛ-1β — відповідно в 3,24 та 2,34 раза ($P<0,001$).

2.До початку терапії вміст прозапального цитокіну ІЛ-6 був підвищений у середньому в 1,54 раза в основній групі та в 1,49 раза у групі зіставлення порівняно з контрольними показниками ($P<0,01$). Отримані дані свідчать про виражене переважання прозапальних механізмів та активний перебіг імунозапального процесу при ГТВХНК.

3.Включення препарату Нуклекс до схеми комплексного лікування в основній групі хворих на ГТВХНК призвело до достовірного зниження рівнів прозапальних цитокінів та їх нормалізації. Так, концентрація ФНП-α зменшилася у 2,36 раза та досягла значень, що відповідали верхній межі фізіологічної норми, а рівень ІЛ-1β знизився у 3,2 раза, не відрізняючись від контрольних показників ($P>0,05$).

4.У групі зіставлення, пацієнти якої отримували лише загальноприйняту консервативну терапію, зниження рівнів прозапальних цитокінів було менш вираженим. Після завершення лікування концентрація ФНП-α залишалася у 2,4 раза вищою за норму ($P<0,01$), а рівень ІЛ-1β — у 1,64 раза перевищував контрольні значення, що вказує на збереження імунозапального дисбалансу.

5.Застосування Нуклексу у складі комплексної терапії забезпечувало більш виражену нормалізацію рівня ІЛ-6: його концентрація зменшувалася в 1,37 раза та відповідала верхній межі норми, тоді як у групі зіставлення цей показник залишався підвищеним у 1,29 раза ($P<0,05$).

6.Отримані результати переконливо свідчать, що включення сучасного імуноактивного препарату Нуклекс до комплексу лікування та медичної реабілітації хворих на гострий тромбофлебіт при варикозній хворобі нижніх кінцівок сприяє патогенетично обґрунтованій корекції цитокінового дисбалансу, зменшенню активності прозапального пулу цитокінів та відновленню імунного гомеостазу.

7.Перспективним напрямком подальших досліджень є вивчення впливу препарату Нуклекс на інші ланки імунної відповіді, зокрема на взаємозв’язок цитокінової регуляції з клітинними та фагоцитарними механізмами імунітету у хворих на ГТВХНК.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Література:

1. Кучеренко О. І. Сучасні підходи до лікування гострого тромбофлебіту поверхневих вен / О. І. Кучеренко, Г. І. Назаренко // Український журнал хірургії. – 2021. – № 1. – С. 28–34.

2. Інструкція для медичного застосування препарату Нуклекс / затверджено наказом МОЗ України № 702 від 01.10.2009 р.

3. Лапач С. М. Основні принципи застосування статистичних методів у клінічних випробуваннях. – Київ: Моріон, 2002. – 160 с.

4. Кравченко О. В. Роль цитокінів у розвитку системної запальної відповіді / О. В. Кравченко, О. Я. Бабак // Український медичний часопис. – 2017. – № 6. – С. 21–27.

5. Драннік Г. М. Клінічна імунологія та алергологія. – 3-тє вид. – Київ: Поліграф Плюс, 2006. – 482 с.

6. Лісовий В. М. Цитокіновий дисбаланс у хворих із тромботичними ураженнями вен / В. М. Лісовий, Д. В. Козак, Ю. М. Сидоренко // Харківська хірургічна школа. – 2017. – № 3. – С. 62–66.

7. Мішалов В. Г. Патогенетичні аспекти венозного тромбозу при варикозній хворобі нижніх кінцівок / В. Г. Мішалов, В. Д. Скрипко, О. Ю. Атаманюк // Шпитальна хірургія. Журнал імені Л. Я. Ковальчука. – 2020. – № 4. – С. 34–40.

8. Бойко В. В. Запалення та тромбоз: сучасні уявлення про взаємозв'язок / В. В. Бойко, Б. М. Тодуров, Г. В. Книшов // Серце і судини. – 2019. – № 3. – С. 9–16.

9. Di Nisio, M., Wichers, I. M., & Middeldorp, S. (2018). Treatment for superficial thrombophlebitis of the leg. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, 2, 1–47.

10. Stark, K., Kilani, B., Stockhausen, S., et al. (2024). Antibodies and complement are key drivers of thrombosis. *Immunity*, 57(9), 2140–2156.

11. Pastori, D., Cormaci, V. M., Marucci, S., et al. (2023). A comprehensive review of risk factors for venous thromboembolism. *International Journal of Molecular Sciences*, 24(4), 3169.

12. Pascarella, L., & Schmid-Schönbein, G. W. (2015). Causes of inflammation in chronic venous disease. *Seminars in Vascular Surgery*, 28(1), 6–11.

13. Kovacs, I. B., Amsler, F., & Fritschy, D. (2003). Inflammatory cytokines in venous thromboembolic disease. *Thrombosis Research*, 109(2–3), 135–142.

14. Wakefield, T. W., Myers, D. D., & Henke, P. K. (2008). Mechanisms of venous thrombosis and resolution. *Arteriosclerosis, Thrombosis, and Vascular Biology*, 28(3), 387–391.

References:

1. Kucherenko, O.I., & Nazarenko, H.I. (2021). Suchasni pidkhody do likuvannia hostroho tromboflebitu poverkhnevykh ven [Modern approaches to treatment of acute superficial thrombophlebitis]. *Ukrainskyi zhurnal khirurhii – Ukrainian Journal of Surgery*, 1, 28–34 [in Ukrainian].

2. Instruktsiia dlia medychnoho zastosuvannia preparatu Nukleks [Instructions for medical use of Nukleks]. (2009). Nakaz MOZ Ukrainy № 702 [in Ukrainian].

3. Lapach, S.M. (2002). Osnovni pryntsypy zastosuvannia statystychnykh metodiv u klinichnykh vyprobuvanniakh [Basic principles of statistical methods in clinical trials]. Kyiv: Morion [in Ukrainian].

4. Kravchenko, O.V., & Babak, O.Ya. (2017). Rol tsytokiniv u rozvytku systemnoi zapalnoi vidpovidi [Role of cytokines in systemic inflammatory response]. *Ukrainskyi medychnyi chasopys – Ukrainian Medical Journal*, 6, 21–27 [in Ukrainian].

5. Drannik, H.M. (2006). Klinichna imunolohiia ta alerholohiia [Clinical immunology and allergology] (3rd ed.). Kyiv: Polihraf Plius [in Ukrainian].

6. Lisovyi, V.M., Kozak, D.V., & Sydorenko, Yu.M. (2017). Tsytokinovyi dysbalans u khvorykh iz trombotychnymy urazhenniamy ven [Cytokine imbalance in patients with thrombotic vein lesions]. *Kharkivska khirurhichna shkola – Kharkiv Surgical School*, 3, 62–66 [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

7. Mishalov, V.H., Skrypko, V.D., & Atamaniuk, O.Yu. (2020). Patohenetychni aspekty venoznoho trombozu [Pathogenetic aspects of venous thrombosis]. *Shpytalna khirurhiia – Hospital Surgery*, 4, 34–40 [in Ukrainian].

8. Boiko, V.V., Todurov, B.M., & Knyshov, H.V. (2019). Zapalennia ta tromboz [Inflammation and thrombosis]. *Sertse i sudyny – Heart and Vessels*, 3, 9–16 [in Ukrainian].

9. Di Nisio, M., Wichers, I. M., & Middeldorp, S. (2018). Treatment for superficial thrombophlebitis of the leg. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, 2, 1–47.

10. Stark, K., Kilani, B., Stockhausen, S., et al. (2024). Antibodies and complement are key drivers of thrombosis. *Immunity*, 57(9), 2140–2156.

11. Pastori, D., Cormaci, V. M., Marucci, S., et al. (2023). A comprehensive review of risk factors for venous thromboembolism. *International Journal of Molecular Sciences*, 24(4), 3169.

12. Pascarella, L., & Schmid-Schönbein, G. W. (2015). Causes of inflammation in chronic venous disease. *Seminars in Vascular Surgery*, 28(1), 6–11.

13. Kovacs, I. B., Amsler, F., & Fritschy, D. (2003). Inflammatory cytokines in venous thromboembolic disease. *Thrombosis Research*, 109(2–3), 135–142.

14. Wakefield, T. W., Myers, D. D., & Henke, P. K. (2008). Mechanisms of venous thrombosis and resolution. *Arteriosclerosis, Thrombosis, and Vascular Biology*, 28(3), 387–391.

Дата першого надходження статті до видання: 25.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 378.147:159.944.4:61-057.875

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2816-2830

Зуб Лілія Олексіївна доктор медичних наук, професор, професор кафедри внутрішньої медицини, Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0000-0001-8909-8224

Перерва Вадим Володимирович кандидат медичних наук, асистент, кафедра хірургічної стоматології, Національний медичний університет імені О. О. Богомольця, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-7619-2016

Рівіс Олег Юрійович кандидат медичних наук, доцент, кафедра дитячої стоматології, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, https://orcid.org/0000-0002-4588-1273

СТРАТЕГІЇ ПОДОЛАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ СЕРЕД ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ НА КЛІНІЧНИХ ЕТАПАХ НАВЧАННЯ

Анотація. Питання професійного виснаження здобувачів вищої медичної освіти набуває особливої актуальності під час інтенсивного клінічного навчання. Це зумовлено високим емоційним навантаженням, відповідальністю за результати практичної діяльності та необхідністю оперативно ухвалювати рішення. Зростання вимог до якості підготовки майбутніх фахівців охорони здоров'я актуалізує проблему збереження та раціонального використання їхніх психоемоційних ресурсів та формування стійкості до професійних стресорів. У цьому контексті професійне вигорання постає системним і динамічним явищем, що впливає як на ефективність освітнього процесу, так і на майбутню кар'єрну траєкторію лікарів. Відсутність цілісних стратегій подолання цього стану зумовлює потребу в комплексному аналізі взаємодії його компонентів та чинників освітнього середовища.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та розроблення інтегративної системи стратегій подолання професійного вигорання здобувачів вищої медичної освіти на клінічних етапах навчання. Комплекс методів дослідження охоплює аналіз і синтез наукових джерел, систематизацію підходів до розуміння структури професійного вигорання, зіставлення чинників ризику із захисними ресурсами. Для розроблення концептуальної моделі досліджуваного явища застосовано метод моделювання.

У результаті дослідження розроблено структурно-динамічну модель професійного вигорання майбутніх лікарів, яка відображає послідовність і взаємозумовленість емоційного виснаження, деперсоналізації та редукції

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

професійних досягнень у контексті клінічного навчання. Визначено основні чинники ризику та захисні ресурси, що формують дисбаланс між навчальним навантаженням та адаптаційними можливостями здобувачів. Обґрунтовано інтегративну багаторівневу модель стратегій його подолання, яка охоплює індивідуальний, освітній та інституційний рівні, та передбачає їхній взаємопідсилювальний характер. Визначено відповідність конкретних стратегій окремим компонентам вигорання, що забезпечує їхню адресність і значно підвищує ефективність превентивних заходів.

Висновки засвідчують, що ефективне подолання професійного вигорання можливе за умови системної інтеграції ресурсів різного рівня та цілеспрямованої організації освітнього середовища. Запропоновані моделі мають високий потенціал для підготовки майбутніх фахівців медичної галузі. Вони можуть слугувати концептуальною основою для розроблення програм профілактики та психоемоційної підтримки здобувачів, а також підґрунтям для подальших емпіричних досліджень.

Ключові слова: емоційне виснаження, деперсоналізація, психоемоційна стійкість, клінічне навчання, адаптаційні ресурси, освітнє середовище, саморегуляція.

Zub Liliia Doctor of Medical Sciences, Professor, Profesor of the Department of Internal Medicine, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0000-0001-8909-8224

Pererva Vadim PhD in Medicine**,** Asistant Professor, Department of Oral Surgery, Bogomolets National Medical University, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-7619-2016

Rivis Oleh PhD in Medicine, Assistant Professor, Department of Pediatric Dentistry, Uzhhorod National University, Uzhhorod, https://orcid.org/0000-0002-4588-1273

STRATEGIES FOR OVERCOMING PROFESSIONAL BURNOUT AMONG MEDICAL STUDENTS AT THE CLINICAL STAGES OF EDUCATION

Abstract. Professional burnout among students of higher medical education institutions is becoming increasingly relevant in the context of intensified clinical training, which is accompanied by elevated emotional load, responsibility for practical outcomes, and the need for rapid decision-making. The growing demands for the quality of training of future healthcare professionals highlight the importance of preserving their psycho-emotional resources and developing resilience to professional stressors. In this context, professional burnout is conceptualized as a systemic and dynamic phenomenon that affects not only academic performance but also the future

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

professional trajectory of medical students. The insufficient development of comprehensive strategies for overcoming burnout necessitates a complex analysis of this phenomenon, taking into account the interaction between its structural components and the conditions of the educational environment.

The aim of the study is to provide a theoretical substantiation and to develop an integrative system of strategies for overcoming professional burnout among medical students at the clinical stages of education. The research methods include analysis and synthesis of scientific sources, systematization of approaches to understanding the structure of professional burnout, comparative analysis of risk factors and protective resources, as well as modeling for constructing conceptual visualizations of the studied phenomenon.

As a result of the study, a structural-dynamic model of professional burnout among medical students has been developed, reflecting the sequence and interdependence of emotional exhaustion, depersonalization, and reduced professional accomplishment in the context of clinical training. Key risk factors and protective resources that shape the imbalance between academic workload and students' adaptive capacities have been identified. An integrative multi-level model of burnout coping strategies has been substantiated, encompassing individual, educational, and institutional levels and assuming their synergistic interaction. Additionally, the correspondence between specific strategies and components of burnout has been established, ensuring their targeted application and increasing their effectiveness. The conclusions indicate that effective overcoming of professional burnout is possible through the systemic integration of resources at different levels and the purposeful organization of the educational environment. The proposed models have practical application potential in the training of future medical professionals and can serve as a conceptual framework for developing prevention and psycho-emotional support programs, as well as a basis for further empirical research.

Keywords: emotional exhaustion, depersonalization, psycho-emotional resilience, clinical training, adaptive resources, educational environment, self-regulation.

Постановка проблеми. В умовах трансформації системи медичної освіти підвищуються вимоги до професійної підготовки майбутніх лікарів, що супроводжується інтенсифікацією клінічного навчання та зростанням психоемоційного навантаження. Безпосередній контакт із пацієнтами, необхідність оперативного ухвалення рішень у ситуаціях невизначеності, а також постійний контроль викладачів формують специфічне освітнє середовище, у якому ризик розвитку професійного вигорання істотно зростає. Проблема професійного вигорання здобувачів вищої медичної освіти виходить за межі індивідуального психологічного дискомфорту та набуває системного характеру, впливаючи на якість засвоєння клінічних компетентностей, рівень професійної мотивації та готовність до подальшої практичної діяльності. З огляду на це особливого

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

значення набуває пошук ефективних стратегій, спрямованих на зниження рівня професійного виснаження та формування стійкості до стресових чинників.

Зв'язок зазначеної проблеми з важливими науковими та практичними завданнями полягає в необхідності забезпечення якості медичної освіти, підвищення ефективності підготовки фахівців сфери охорони здоров'я та збереження їхнього психічного благополуччя. Розв'язання цієї проблеми відповідає сучасним запитам суспільства щодо підготовки компетентних, емоційно стійких і професійно відповідальних медичних працівників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових джерел засвідчує, що професійне вигорання здобувачів вищої медичної освіти є складним міждисциплінарним явищем. Воно поєднує в собі психологічні, освітні та соціально-медичні чинники, що потребує комплексного підходу до його вивчення. Такий підхід дає змогу не лише окреслити основні теоретичні підходи до розуміння цього феномена, а й виявити детермінанти його формування та перспективні шляхи подолання в умовах клінічного навчання.

Ризик формування емоційного вигорання в здобувачів медичної освіти крізь призму громадського здоров'я розглядають Б. Паламар, Т. Грузєва, С. Паламар, С. Тукаєв, В. Рудіченко та А. Місай [1], акцентуючи на системному характері цього явища та його впливі на якість підготовки майбутніх фахівців. Цей підхід поглиблюють А. Шульгай, Н. Федчишин та О. Шульгай [2], аналізуючи специфіку прояву вигорання в умовах воєнного часу. Це дає змогу виявити додаткові стресогенні чинники, пов'язані з нестабільністю та психологічним напруженням. Особливості емоційного вигорання здобувачів вищої медичної освіти в умовах пандемії досліджують Г. Католик та Л. Ковальчук [3], підкреслюючи роль соціальної ізоляції та дистанційного формату навчання як каталізаторів виснаження. У цьому ж контексті Л. Іванцев і Н. Іванцев [4] обґрунтовують значення профілактичних заходів як основного механізму збереження психологічного здоров'я здобувачів, акцентуючи на необхідності формування адаптаційних ресурсів.

Теоретичне поле дослідження розширюють І. Головська та Я. Блехман [5], акцентуючи на складності та багатокомпонентності феномена вигорання, що потребує системного підходу до його аналізу. На психологічному стані майбутніх медиків в умовах дистанційного навчання фокусуються Л. Юр'єва та А. Шорніков [6], обґрунтовуючи зниження рівня їхньої емоційної стійкості та зростання напруження. Основні психологічні чинники формування вигорання, зокрема тривожність, емоційне перенавантаження та недостатній рівень саморегуляції, зазначають С. Ситнік та Я. Машарова [7]. На профілактиці професійного вигорання як умові збереження психічного здоров'я акцентують А. Руденок, Ю. Данчук та А. Ромасюкова [8], підкреслюючи роль системної підтримки та психологічного супроводу. Науковиця В. Волошина та колеги (V. Voloshyna et al.). [9] вивчають вплив емоційного вигорання на психосоматичні порушення під час війни, що підсилює усвідомлення його

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

довгострокових наслідків. У міжнародному науковому дискурсі проблема вигорання здобувачів освіти медичних спеціальностей розглядається ширше. Зокрема, С. Котобаль Роделес із колегами (S. Cotobal Rodeles et al.) [10] у своєму оглядовому дослідженні систематизують основні виклики та стратегії подолання вигорання, формуючи концептуальну основу для практичних інтервенцій.

Спираючись на результати метааналізу, А. Фраєрман зі співавторами (A. Frajerman et al.) [11] зазначають значну поширеність вигорання серед здобувачів освіти ще до початку резидентури. Це вказує на ранній характер формування цього явища. Поведінкові стратегії подолання вигорання аналізують Т. Ершенс з колегами (T. Erschens et al.) [12], розмежовуючи функціональні та дисфункціональні механізми адаптації.

Досліджуючи поширеність вигорання під час пандемії COVID-19, Б. Дар'янто та співавтори (B. Daryanto et al.) [13] підтверджують специфічний вплив кризових чинників на зростання рівня цього явища серед майбутніх медиків. Крім того, С. Чандратре (S. Chandratre) [14] акцентує на викликах, перед якими постають лікарі в період глобальних криз, та підкреслює необхідність упровадження підтримувальних стратегій. Сучасні підходи до розуміння вигорання узагальнюють Л. Тун-Хоенштайн зі співавторами (L. Thun-Hohenstein et al.) [15], розглядаючи його як комплексне явище, що потребує системного втручання.

Попри значну кількість досліджень, присвячених феномену професійного вигорання, низка аспектів цієї проблеми залишається недостатньо розробленою, особливо в контексті підготовки здобувачів медичної освіти на клінічних етапах навчання. Досліджено, що в наявних наукових працях переважає фрагментарний підхід до аналізу вигорання, що зосереджується на окремих компонентах без урахування їхньої динамічної взаємодії. Це ускладнює формування цілісного уявлення про механізми розвитку цього явища під час клінічного навчання. Недостатньо дослідженим є баланс між чинниками ризику та захисними ресурсами, що визначають індивідуальну траєкторію формування професійного вигорання. Більшість досліджень акцентує на негативних впливах, не приділяючи належної уваги ресурсному потенціалу освітнього середовища.

Крім того, відсутні науково обґрунтовані інтегративні моделі подолання професійного вигорання, які б охоплювали різні рівні організації освітнього середовища та враховували специфіку клінічної підготовки. Це зумовлено складністю міждисциплінарного характеру проблеми, обмеженістю емпіричних даних щодо здобувачів саме на клінічних етапах навчання, а також відсутністю єдиного методологічного підходу до її вивчення. Окреслена проблематика актуалізує потребу в їхньому системному аналізі, що дасть змогу сформувати ефективні стратегії запобігання та подолання професійного вигорання.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та розроблення системи стратегій подолання професійного вигорання здобувачів вищої медичної освіти на клінічних етапах навчання.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Для досягнення поставленої мети сформульовано такі завдання:

1) визначити структуру й динаміку професійного вигорання майбутніх медиків на клінічних етапах навчання шляхом розроблення структурно-динамічної моделі;

2) здійснити комплексний аналіз чинників ризику та захисних ресурсів, що визначають розвиток вигорання, з урахуванням їхньої взаємодії та компенсаторного потенціалу;

3) розробити й обґрунтувати інтегративну багаторівневу модель стратегій подолання професійного вигорання, яка системно поєднує індивідуальний, освітній та інституційний рівні.

Виклад основного матеріалу. У сучасному науковому дискурсі професійне вигорання розглядається як складний багаторівневий феномен, що виникає внаслідок тривалого емоційного навантаження та хронічного стресу, пов'язаного з освітньо-професійною діяльністю. Особливої гостроти ця проблема набуває для здобувачів вищої медичної освіти, для яких професіоналізація відбувається в умовах ранньої інтеграції в клінічну практику та безпосередньої взаємодії з пацієнтами. Висока інтенсивність освітнього процесу, поєднання теоретичної підготовки з практичною діяльністю, а також значна відповідальність за життя пацієнтів створюють передумови для накопичення виснаження та зниження психологічної стійкості [1, с. 12]. Ситуацію ускладнюють сучасні соціальні та кризові реалії, які підсилюють вплив стресогенних чинників та змінюють характер адаптаційних реакцій здобувачів

Водночас професійне вигорання в здобувачів медичної освіти має не лише психологічний, а й виразний медико-біологічний вимір. Хронічний стрес асоціюється з дисрегуляцією нейроендокринних механізмів, зокрема гіпоталамо-гіпофізарно-наднирникової осі, що проявляється порушеннями сну, когнітивною втомою, зниженням концентрації уваги та підвищенням ризику соматичних розладів. При цьому в контексті клінічного навчання це безпосередньо впливає на якість клінічного мислення, точність прийняття рішень та безпеку пацієнтів.

У наукових дослідженнях зазначено, що вигорання майбутніх лікарів має тенденцію до раннього формування ще до завершення професійної підготовки, що створює ризики для подальшої професійної ефективності та якості медичної допомоги [2, с. 104; 13]. Зокрема, зростає ймовірність клінічних помилок, знижується точність діагностичних рішень, погіршується комунікація з пацієнтами та дотримання клінічних протоколів, що в сукупності становить загрозу безпеці медичної практики. Водночас наявні підходи до його аналізу часто залишаються фрагментарними, що ускладнює розуміння внутрішньої логіки розвитку цього явища. З огляду на це, особливого значення набуває концептуалізація професійного вигорання як динамічного процесу, що формується у взаємодії емоційних, когнітивних та поведінкових компонентів. Такий підхід дає змогу не лише описати структуру явища, а й виявити механізми його розвитку під час клінічного навчання. Таким чином, подальший аналіз доцільно здійснювати через побудову структурно-динамічної моделі профе-

ISSN 2786-4952 Online

сійного вигорання здобувачів медичних спеціальностей. Запропонована структурно-динамічна модель сприяє поглибленню розуміння професійного вигорання здобувачів медичних спеціальностей як процесу, що має чітко виражену послідовність розвитку та внутрішню причинно-наслідкову логіку. На відміну від описових підходів, вона акцентує на взаємозумовленості компонентів, де емоційне виснаження є пусковим механізмом, який ініціює трансформації в міжособистісній взаємодії та професійному самосприйнятті. Виявлена циклічність процесу підтверджує тенденцію до самопідтримуваного характеру вигорання, коли зниження професійної ефективності посилює емоційне виснаження, формуючи замкнене коло.

Важливим аналітичним результатом є також встановлення ролі клінічного навчання як системоутворювального чинника, що не лише детермінує інтенсивність проявів вигорання, а й впливає на швидкість переходу між його стадіями. Це дає змогу розглядати освітнє середовище не як фонову умову, а як активний чинник, що є об'єктом цілеспрямованого управлінського впливу. Отримані результати формують теоретичне підґрунтя для подальшого аналізу чинників ризику та захисних ресурсів, а також для розроблення ефективних стратегій подолання професійного вигорання (рис. 1).

Рис. 1. Структурно-динамічна модель професійного вигорання здобувачів освіти медичних спеціальностей

Джерело: сформовано авторами на основі [10; 11, с. 36; 15, с. 17]

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Виявлення структурно-динамічних характеристик професійного вигорання майбутніх лікарів створює підґрунтя до подальшого аналізу його детермінант, що зумовлюють інтенсивність і варіативність цього процесу. Якщо запропонована модель (рис. 1) відображає механізм розгортання вигорання як послідовності взаємопов'язаних компонентів, то подальший науковий інтерес закономірно зміщується в площину виявлення чинників, які активізують або стримують ці переходи.

Особливого значення набуває аналіз взаємодії зовнішніх умов клінічного навчання та внутрішніх ресурсів особистості здобувача.

Варто зауважити, що особливість клінічного навчання полягає також у постійному контакті з критичними станами, болем, стражданням і смертю пацієнтів, що формує високий рівень емоційного та когнітивного напруження. За відсутності достатнього досвіду та сформованих клінічних навичок це призводить до перевантаження механізмів професійної адаптації та підвищує ризик розвитку як психоемоційного виснаження, так і психосоматичних проявів.

Сучасні дослідження підтверджують, що професійне вигорання формується внаслідок дисбалансу між вимогами освітнього середовища та індивідуальними можливостями їхнього подолання, що зумовлює необхідність розгляду цього явища крізь призму ресурсного підходу [7, с. 1712]. Це дає змогу не лише виявити основні ризики, а й визначити компенсаторні механізми, здатні змінювати траєкторію розвитку вигорання. З огляду на це, доцільним постає систематизований аналіз детермінант ризику та захисних ресурсів, що визначають специфіку формування професійного виснаження у здобувачів медичної освіти.

Формування професійного вигорання зумовлюється не лише індивідуальними психологічними характеристиками, а й сукупністю зовнішніх і внутрішніх чинників, що діють у межах клінічного освітнього середовища. У сучасній науковій парадигмі особливого значення набуває ресурсний підхід, згідно з яким вигорання розглядається як результат дисбалансу між навантаженням (ризиками) й доступними адаптаційними ресурсами.

Зокрема, підвищене навчальне навантаження, емоційно напружена взаємодія з пацієнтами та оцінювальний тиск викладачів постають стресогенними чинниками, тоді як сформовані навички саморегуляції, наявність соціальної підтримки та ефективна супервізія здатні істотно знижувати їхній негативний вплив.

Отже, систематизація чинників ризику та захисних ресурсів дає змогу перейти від загального опису впливів до їхнього структурованого представлення, що формує підґрунтя для подальшого обґрунтування стратегій подолання професійного вигорання (табл. 1).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Таблиця 1

Чинники ризику та захисні ресурси професійного вигорання

Чинники ризику	**Прояв у клінічному навчанні**	**Захисні ресурси**	**Компенсаторний ефект**
Високе навантаження	Тривалі практики, нічні зміни	Навички саморегуляції	Зниження емоційного виснаження
Емоційний контакт із пацієнтами	Стресові клінічні випадки	Психологічна підтримка	Підтримка емпатії без перевантаження
Оцінювальний тиск	Постійний контроль викладачів	Академічне наставництво	Зниження тривожності
Дефіцит досвіду	Невпевненість у діях	Клінічна супервізія	Зростання професійної впевненості

Джерело: сформовано авторами на основі [7, с. 1714; 8, с. 58; 13]

Систематизація чинників ризику та захисних ресурсів дає змогу встановити, що розвиток професійного вигорання визначається не ізольованим впливом окремих стресорів, а їхньою комплексною та кумулятивною взаємодією, що формує індивідуальну траєкторію психоемоційного виснаження здобувача. При цьому професійне вигорання здобувачів медичної освіти безпосередньо впливає на якість клінічного мислення, точність діагностичних рішень та безпеку пацієнтів, що визначає його як критично важливий чинник ефективності медичної практики.

Водночас встановлено, що захисні ресурси виконують не лише компенсаторну функцію, знижуючи інтенсивність негативних проявів, а й превентивну, запобігаючи переходу від початкових стадій емоційного виснаження до глибших форм професійної дезадаптації.

Принципово важливим є те, що ефективність цих ресурсів насамперед залежить від їхньої системної інтеграції в освітнє середовище, а не лише від індивідуальних зусиль здобувача. Відповідно, це засвідчує необхідність переосмислення підходів до організації клінічного навчання з акцентом на створення підтримувального освітнього простору. Важливо зауважити, що зазначені чинники ризику мають не лише психологічні, а й клінічно значущі прояви.

Зокрема, хронічне перевантаження та емоційне виснаження асоціюються з підвищенням рівня тривожних і депресивних симптомів, порушеннями сну, астенічними станами, а також зниженням когнітивної продуктивності. У клінічному вимірі це може проявлятися зниженням якості виконання мануальних навичок, помилками в інтерпретації даних та уповільненням реакції в умовах невідкладної допомоги. Таким чином, отримані результати формують концептуальну основу для розроблення цілеспрямованих стратегій подолання професійного вигорання, які мають ураховувати як індивідуальні, так і інституційні ресурси впливу.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Це дає змогу перейти до узагальнення механізмів їхнього практичного застосування в процесі подолання професійного вигорання. Виявлений дисбаланс між навантаженням та ресурсами підтверджує, що ефективне втручання не може обмежуватися лише окремими заходами, спрямованими на зниження впливу стресогенних чинників. Натомість виникає потреба у формуванні цілісної системи стратегій, здатної забезпечити узгоджений вплив на різні рівні функціонування освітнього середовища. Особливого значення набуває інтеграція індивідуальних механізмів саморегуляції з організаційними формами підтримки, що дає змогу підвищити адаптаційний потенціал здобувачів. У цьому контексті визначальним є перехід від фрагментарних профілактичних заходів до системного підходу, орієнтованого на довгострокову стабілізацію психоемоційного стану. Саме така логіка обґрунтовує доцільність розроблення інтегративної багаторівневої моделі стратегій подолання професійного вигорання.

З огляду на багатофакторний характер професійного вигорання та встановлену взаємодію між чинниками ризику й захисними ресурсами, ефективне подолання цього явища потребує системного підходу, який охоплює різні рівні організації освітнього процесу. Узагальнення наукових підходів засвідчує, що фрагментарні заходи мають обмежену результативність, тоді як поєднання індивідуальних, освітніх та інституційних стратегій забезпечує більш стійкий ефект. Зокрема, інтеграція навичок саморегуляції з педагогічними практиками підтримки та організаційними механізмами супроводу створює умови для зниження рівня професійного виснаження і зміцнення психологічної стійкості здобувачів. У зв’язку з цим обґрунтовано доцільність інтегративної багаторівневої моделі подолання професійного вигорання, що відображає взаємозв’язок і взаємопідсилення різних рівнів впливу.

Запропонована інтегративна модель демонструє, що ефективність подолання професійного вигорання визначається не окремими заходами, а ступенем узгодженості впливів на різних рівнях освітнього середовища. Встановлено, що індивідуальні стратегії саморегуляції є необхідною, проте недостатньою умовою зниження емоційного виснаження без підтримки освітнього та інституційного середовищ. Водночас інтеграція педагогічних і організаційних практик посилює ефект індивідуальних ресурсів, формуючи стійку систему протидії вигоранню. З медичного погляду ефективні стратегії подолання вигорання мають також охоплювати елементи профілактики професійно зумовлених розладів, зокрема нормалізацію режиму сну, контроль навантаження та формування навичок клінічної саморегуляції в умовах стресу.

Важливим є також виявлення синергійного ефекту, за якого поєднання стратегій різного рівня забезпечує кращий результат, ніж їхнє окреме застосування. Це дає змогу розглядати запропоновану модель як основу для переходу до проактивної системи профілактики, орієнтованої на запобігання вигоранню, а не лише на подолання його наслідків (рис. 2).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Рис. 2. Інтегративна багаторівнева модель стратегій подолання вигорання
Джерело: сформовано авторами на основі [10; 12; 15, с. 18]

Отже, розроблена багаторівнева модель стратегій подолання професійного вигорання потребує подальшої конкретизації в аспекті її практичного застосування. Зокрема, важливим є встановлення відповідності між окремими компонентами вигорання та цільовими стратегіями впливу, що забезпечує адресний та ефективний характер інтервенцій. Такий підхід дає змогу перейти від загального концептуального бачення до прикладного рівня реалізації, де кожен елемент моделі співвідноситься з конкретними проявами професійного виснаження. Отже, доцільним є узагальнення відповідності стратегій подолання основним компонентам вигорання (табл. 2)

Таблиця 2

Відповідність стратегій компонентам вигорання

Компонент вигорання	Стратегія	Очікуваний ефект
Емоційне виснаження	Саморегуляція, підтримка	Зниження напруження
Деперсоналізація	Рефлексія, супервізія	Відновлення емпатії
Редукція досягнень	Наставництво	Підвищення самооцінки

Джерело: сформовано авторами

Систематизація стратегій відповідно до компонентів професійного вигорання дає змогу дійти висновку, що ефективність інтервенцій безпосередньо залежить від їхньої спрямованості на конкретні прояви цього феномена.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Встановлено, що емоційне виснаження потребує передусім ресурсно-відновлювальних стратегій, деперсоналізація – рефлексивно-комунікативних практик, а редукція професійних досягнень – підтримки, орієнтованої на розвиток професійної впевненості та самооцінки.

Принципове значення має адресність стратегій, оскільки вона підвищує їхню дієвість та дає змогу уникнути надмірної універсалізації підходів, яка зазвичай нівелює результативність психологічних втручань. Отримані результати підтверджують доцільність інтеграції структурного й ресурсного підходів до аналізу професійного вигорання, що формує цілісну методологічну основу для його подолання.

Таким чином, дослідження не лише систематизує сучасні наукові уявлення про професійне вигорання майбутніх лікарів, а й пропонує практично орієнтований інструментарій для його подолання, адаптований до реалій освітнього процесу.

Це створює надійне підґрунтя для подальших емпіричних досліджень, спрямованих на оцінювання ефективності запропонованих стратегій у довгостроковій перспективі.

Висновки. У результаті дослідження узагальнено сучасні теоретичні підходи до розуміння професійного вигорання та уточнено специфіку його проявів у здобувачів медичної освіти на клінічних етапах навчання.

Обґрунтовано, що цей феномен має виражений динамічний характер і постає як взаємопов’язаний процес, що охоплює емоційне виснаження, деперсоналізацію та редукцію відчуття професійної ефективності, формуючи цілісну траєкторію дезадаптації фахівця.

На основі побудованої структурно-динамічної моделі встановлено, що тригером розвитку вигорання є емоційне виснаження. В умовах клінічного навчання воно поступово трансформується в глибші особистісно-професійні деформації. Доведено, що цей процес зумовлений кумулятивною дією чинників ризику: інтенсивністю клінічної підготовки, емоційною насиченістю взаємодії з пацієнтами та оцінювальним тиском – на тлі обмеженості адаптаційних ресурсів здобувачів.

Встановлено, що захисні ресурси виконують не лише компенсаторну, а й превентивну функцію. Вони змінюють траєкторію розвитку вигорання та уповільнюють перехід між його стадіями. Це сприяло обґрунтуванню доцільності застосування ресурсного підходу як методологічної основи для аналізу та подолання професійного виснаження здобувачів медичних спеціальностей.

Розроблена інтегративна багаторівнева модель стратегій подолання професійного вигорання підтверджує ефективність системного підходу, що передбачає узгоджений вплив на індивідуальному, освітньому та інституційному рівнях. Визначено, що максимальний ефект досягається за умови їхнього взаємопідсилення, що забезпечує формування стійкої системи підтримки та розвитку психоемоційної стійкості майбутніх фахівців. Додатково встановлено,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

що адресна відповідність стратегій окремим компонентам вигорання підвищує ефективність їхнього практичного застосування. Водночас встановлено, що професійне вигорання здобувачів медичної освіти має безпосередній вплив на якість клінічного мислення, точність прийняття діагностичних рішень та безпеку пацієнтів, що надає проблемі не лише психологічного, а й виразного медико-прикладного значення. Практична значущість дослідження полягає в можливості впровадження запропонованих моделей у систему підготовки медичних кадрів для оптимізації навчального навантаження та підвищення якості професійної підготовки.

Перспективи подальших наукових розвідок пов'язані з емпіричною верифікацією запропонованих моделей, розробленням валідних інструментів оцінювання рівня професійного вигорання та ефективності стратегій його подолання, а також із дослідженням довгострокового впливу впроваджених інтервенцій на професійну адаптацію та стійкість майбутніх медичних фахівців.

Література:

1. Паламар Б., Грузєва Т., Паламар С., Тукаєв С., Рудіченко В., Місай А. Ризик формування синдрому емоційного вигорання у студентів з точки зору громадського здоров'я. *Клінічна та профілактична медицина.* 2020. № 3. С. 12–21. DOI: https://doi.org/10.31612/2616-4868.3(13).2020.02

2. Шульгай А. Г., Федчишин Н. О., Шульгай О. М. Синдром вигорання студентів-медиків під час війни та чинники, які його визначають. *Медична освіта.* 2023. № 3. С. 104–111. DOI: https://doi.org/10.11603/m.2414-5998.2023.3.14276

3. Католик Г., Ковальчук Л. Особливості синдрому емоційного вигорання у студентів-психологів в умовах пандемії. *Соціально-правові студії.* 2021. Т. 4. № 3. С. 198–205. DOI: https://doi.org/10.32518/2617-4162-2021-3-198-205

4. Іванцев Л. І., Іванцев Н. І. Профілактика емоційного вигорання як спосіб збереження психологічного здоров'я студентської молоді. *Габітус.* 2020. Т.2. № 12. С.133–138. DOI: https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.12-2.22

5. Головська І., Блехман Я. До проблеми дослідження емоційного вигорання у студентської молоді. *Наукові перспективи.* 2024. № 11 (53). С. 1296–1307. DOI: https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-11(53)-1296-1307

6. Юр'єва Л. М., Шорніков А. В. Психологічний стан майбутніх медиків під час дистанційного навчання. З*добутки клінічної і експериментальної медицини.* № 1. С. 156–159. DOI: https://doi.org/10.11603/1811-2471.2021.v.i1.12008

7. Ситнік С., Машарова Я. Психологічні чинники емоційного вигорання студентів. *Перспективи та інновації науки.* 2025. № 4 (50). С. 1712–1726. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-4(50)-1712-1726

8. Руденок А. І., Данчук Ю. П., Ромасюкова А. В. Профілактика професійного вигорання як чинник збереження психічного здоров'я фахівців. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія.* 2024. Т. 35 (74). № 5. С. 58–62. DOI: https://doi.org/10.32782/2709-3093/2024.5/09

9. Voloshyna V., Popeliushko R., Romanovska L., Kravchyna T., Oliynyk K., Popyk Y. The influence of emotional burnout on the occurrence of psychologist's psychosomatic diseases in the conditions of war. *BRAIN. Broad Research In Artificial Intelligence And Neuroscience.* 2025. Vol. 16. № 1. P. 366–385. DOI: http://dx.doi.org/10.70594/brain/16.1/27

10. Cotobal Rodeles S., Martín Sánchez F. J., Martínez-Sellés M. Physician and medical student burnout, a narrative literature review: challenges, strategies, and a call to action. *Journal of Clinical Medicine.* 2025. Vol. 14. № 7. Article 2263. DOI: https://doi.org/10.3390/jcm14072263

11. Frajerman A., Morvan Y., Krebs M. O., Gorwood P., Chaumette B. Burnout in medical students before residency: A systematic review and meta-analysis. *European Psychiatry*. 2019. Vol. 55. P. 36–42. DOI: https://doi.org/10.1016/j.eurpsy.2018.08.006

12. Behaviour-based functional and dysfunctional strategies of medical students to cope with burnout / T. Erschens et al. *Medical Education Online*. 2018. Vol. 23 № 1. DOI: https://doi.org/10.1080/10872981.2018.1535738.

13. Daryanto B., Kurniawan J., Wiranigitasari, Hioe F., Nurhadi P., Yudhantara D. S. Prevalence of burnout and its associated factors among medical students during COVID-19 pandemic in indonesia: a cross-sectional study. *PLoS One.* 2023. Vol. 18. № 6. DOI: https://doi.org/10.1371/journal.pone.0285986.

14. Chandratre S. Medical students and covid-19: challenges and supportive strategies. *Journal of Medical Education and Curricular Development.* 2020. Vol. 7. DOI: https://doi.org/10.1177/2382120520935059

Thun-Hohenstein L., Höbinger-Ablasser C., Geyerhofer S., Lampert K., Schreuer M., Fritz C. Burnout in medical students. *Neuropsychiatrie.* 2021. Vol.35. №1. P. 17–27. DOI: https://doi.org/10.1007/s40211-020-00359-5

References

1. Palamar, B., Hruzieva, T., Palamar, S., Tukaiev, S., Rudichenko, V., & Misai, A. (2020). Ryzyk formuvannia syndromu emotsiinoho vyhorannia u studentiv z tochky zoru hromadskoho zdorovia [Risk of emotional burnout syndrome formation in students from the public health perspective]. *Klinichna ta profilaktychna medytsyna – Clinical and Preventive Medicine, 3*, 12–21. https://doi.org/10.31612/2616-4868.3(13).2020.02 [in Ukrainian].

2. Shulhai, A. H., Fedchyshyn, N. O., & Shulhai, O. M. (2023). Syndrom vyhorannia studentiv-medykiv pid chas viiny ta chynnyky, yaki yoho vyznachaiut [Burnout syndrome in medical students during wartime and its determinants]. *Medychna osvita – Medical Education, 3*, 104–111. https://doi.org/10.11603/m.2414-5998.2023.3.14276 [in Ukrainian].

3. Katolyk, H., & Kovalchuk, L. (2021).Osoblyvosti syndromu emotsiinoho vyhorannia u studentiv-psykholohiv v umovakh pandemii [Features of emotional burnout syndrome in psychology students during the pandemic]. *Sotsialno-pravovi studii – Socio-Legal Studies*, *4*(3), 198–205. https://doi.org/10.32518/2617-4162-2021-3-198-205 [in Ukrainian].

4. Ivantsev, L. I., & Ivantsev, N. I. (2020). Profilaktyka emotsiinoho vyhorannia yak sposib zberezhennia psykholohichnoho zdorovia studentskoi molodi [Prevention of emotional burnout as a way to preserve students' psychological health]. *Habitus*, *2*(12), 133–138. https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.12-2.22 [in Ukrainian].

5. Holovska, I., & Blekhman, Ya. (2024). Do problemy doslidzhennia emotsiinoho vyhorannia u studentskoi molodi [On the problem of studying emotional burnout among student youth]. *Naukovi perspektyvy – Scientific Perspectives*, *11*(53), 1296–1307. https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-11(53)-1296-1307 [in Ukrainian].

6. Yurieva, L. M., & Shornikov, A. V. (2021). Psykholohichnyi stan maibutnikh medykiv pid chas dystantsiinoho navchannia [Psychological state of future medical professionals during distance learning]. *Zdobutky klinichnoi i eksperymentalnoi medytsyny – Achievements of Clinical and Experimental Medicine, 1*, 156–159. https://doi.org/10.11603/1811-2471.2021.v.i1.12008 [in Ukrainian].

7. Sytnik, S., & Masharova, Ya. (2025). Psykholohichni chynnyky emotsiinoho vyhorannia studentiv [Psychological factors of students' emotional burnout]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky –*

ISSN 2786-4952 Online

Perspectives and Innovations of Science, *4(*50), 1712–1726. https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-4(50)-1712-1726 [in Ukrainian].

8. Rudenok, A. I., Danchuk, Yu. P., & Romasiukova, A. V. (2024). Profilaktyka profesiinoho vyhorannia yak chynnyk zberezhennia psykhichnoho zdorovia fakhivtsiv [Prevention of professional burnout as a factor in preserving specialists' mental health]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriia: Psykholohiia – Scientific Notes of V. I. Vernadsky TNU. Series: Psychology*, *35*(74(5)), 58–62. https://doi.org/10.32782/2709-3093/2024.5/09 [in Ukrainian].

9. Voloshyna, V., Popeliushko, R., Romanovska, L., Kravchyna, T., Oliynyk, K., & Popyk, Y. (2025). The influence of emotional burnout on the occurrence of psychologist's psychosomatic diseases in the conditions of war. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, *16*(1), 366–385. http://dx.doi.org/10.70594/brain/16.1/27

10. Cotobal Rodeles, S., Martín Sánchez, F. J., & Martínez-Sellés, M. (2025). Physician and medical student burnout: A narrative literature review: challenges, strategies, and a call to action. *Journal of Clinical Medicine*, *14*(7), 2263. https://doi.org/10.3390/jcm14072263

11. Frajerman, A., Morvan, Y., Krebs, M. O., Gorwood, P., & Chaumette, B. (2019). Burnout in medical students before residency: A systematic review and meta-analysis. *European Psychiatry*, *55*, 36–42. https://doi.org/10.1016/j.eurpsy.2018.08.006

12. Erschens, R., Loda, T., Herrmann-Werner, A., Keifenheim, K. E., Stuber, F., … & Junne, F. (2018). Behaviour-based functional and dysfunctional strategies of medical students to cope with burnout. *Medical Education Online*, *23*(1). https://doi.org/10.1080/10872981.2018.1535738

13. Daryanto, B., Kurniawan, J., Wiranigitasari, H., Hioe, F., Nurhadi, P., & Yudhantara, D. S. (2023). Prevalence of burnout and its associated factors among medical students during COVID-19 pandemic in Indonesia: A cross-sectional study. *PLoS ONE*, *18*(6). https://doi.org/10.1371/journal.pone.0285986.

14. Chandratre, S. (2020). Medical students and COVID-19: Challenges and supportive strategies. *Journal of Medical Education and Curricular Development*, *7*. https://doi.org/10.1177/2382120520935059

15. Thun-Hohenstein, L., Höbinger-Ablasser, C., Geyerhofer, S., Lampert, K., Schreuer, M., & Fritz, C. (2021). Burnout in medical students. *Neuropsychiatrie*, *35*(1), 17–27. https://doi.org/10.1007/s40211-020-00359-5

Дата першого надходження статті до видання: 04.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 616.379-008.64:616.748]-036.82

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2831-2839

Качур Анастасія Артурівна здобувачка вищої медичної освіти, 5 рік навчання, Буковинський державний медичний університет, м.Чернівці, https://orcid.org/0009-0005-8298-7244

Гурик Валерія Сергіївна здобувачка вищої медичної освіти, 5 рік навчання, Буковинський державний медичний університет, м.Чернівці, https://orcid.org/0009-0009-9052-9007

Колотило Юлія Олександрівна здобувачка вищої медичної освіти, 5 рік навчання, Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0009-0007-0467-3682

Мандзюк Богдан Володимирович здобувач вищої медичної освіти, 5 рік навчання, Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0009-0002-9794-7075

Рева Володимир Борисович кандидат медичних наук,доцент кафедри хірургії №2, Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0000-0003-1921-5776

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО РЕАБІЛІТАЦІЇ ХВОРИХ З ДІАБЕТИЧНОЮ СТОПОЮ

Анотація. Синдром діабетичної стопи є одним із найбільш тяжких та соціально значущих ускладнень цукрового діабету, що супроводжується високим ризиком розвитку хронічних ранових дефектів, інфекційних уражень, ампутацій нижніх кінцівок та значного зниження якості життя пацієнтів. Зростання поширеності цукрового діабету у світі обумовлює актуальність пошуку ефективних підходів до лікування та реабілітації цієї категорії хворих. Сучасні концепції ведення пацієнтів із діабетичною стопою базуються на мультидисциплінарному підході, що передбачає інтеграцію хірургічних, терапевтичних, ендокринологічних та реабілітаційних заходів.

У даній роботі узагальнено сучасні наукові дані щодо патогенетичних механізмів розвитку синдрому діабетичної стопи, зокрема ролі діабетичної нейропатії, макро- та мікроангіопатії, інфекційного процесу та порушень репарації тканин. Проаналізовано ефективність основних реабілітаційних стратегій, включаючи методи розвантаження стопи, сучасні підходи до локального лікування ран, застосування технологій негативного тиску,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

використання біоінженерних покриттів та клітинних технологій, а також методи відновлення кровопостачання шляхом реваскуляризації.

Окрему увагу приділено фізичній реабілітації, спрямованій на відновлення функціональної активності нижніх кінцівок, покращення м'язового тонусу та координації рухів, що є критично важливим для попередження повторних уражень. Розглянуто значення адекватного глікемічного контролю як ключового чинника, що впливає на швидкість загоєння ран та зниження ризику інфекційних ускладнень. Висвітлено роль навчання пацієнтів та формування навичок самоконтролю у профілактиці рецидивів діабетичної стопи.

Показано, що ефективність реабілітації значною мірою залежить від раннього виявлення патології, своєчасного застосування комплексних лікувальних заходів та індивідуалізації підходів до ведення пацієнтів. Впровадження сучасних технологій, зокрема цифрових систем моніторингу, телемедицини та персоналізованих програм реабілітації, відкриває нові перспективи у підвищенні ефективності лікування та покращенні довгострокового прогнозу.

Ключові слова: діабетична стопа, реабілітація, цукровий діабет, рановий процес, нейропатія, реваскуляризація, фізична терапія.

Kachur Anastasia 5th-year Student of Higher Medical Education, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0009-0005-8298-7244

Huryk Valeriia 5th-year Student of Higher Medical Education, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0009-0009-9052-9007

Kolotylo Yulia 5th-year Student of Higher Medical Education, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0009-0007-0467-3682

Mandziuk Bohdan 5th-year Student of Higher Medical Education, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi,https://orcid.org/0009-0002-9794-7075

Reva Volodymyr Candidate of Medical Sciences, Associate Professor, Department of Surgery No. 2, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0000-0003-1921-5776

MODERN APPROACHES TO REHABILITATION OF PATIENTS WITH DIABETIC FOOT

Abstract. Diabetic foot syndrome is one of the most severe and socially significant complications of diabetes mellitus, associated with a high risk of chronic wounds, infectious complications, lower limb amputations, and a substantial decline in patients' quality of life. The increasing global prevalence of diabetes determines the urgency of developing effective treatment and rehabilitation strategies for this

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

condition. Modern concepts of managing patients with diabetic foot are based on a multidisciplinary approach that integrates surgical, medical, endocrinological, and rehabilitation interventions.

This paper summarizes current scientific data on the pathophysiological mechanisms underlying diabetic foot syndrome, including the role of diabetic neuropathy, macro- and microangiopathy, infection, and impaired tissue repair. The effectiveness of key rehabilitation strategies is analyzed, including offloading techniques, modern wound care approaches, negative pressure wound therapy, bioengineered dressings, cellular technologies, and methods of restoring blood flow through revascularization.

Special attention is paid to physical rehabilitation aimed at restoring functional activity of the lower limbs, improving muscle tone, and enhancing coordination, which are essential for preventing recurrence. The importance of adequate glycemic control as a critical factor influencing wound healing and reducing the risk of infectious complications is highlighted. The role of patient education and self-care skills in preventing recurrent diabetic foot lesions is also discussed.

It is demonstrated that the effectiveness of rehabilitation largely depends on early diagnosis, timely implementation of comprehensive therapeutic measures, and individualized patient management. The introduction of advanced technologies, including digital monitoring systems, telemedicine, and personalized rehabilitation programs, opens new перспективи for improving treatment outcomes and long-term prognosis.

Keywords: diabetic foot, rehabilitation, diabetes mellitus, wound healing, neuropathy, revascularization, physical therapy.

Постановка проблеми

Синдром діабетичної стопи є одним із найбільш тяжких і соціально значущих ускладнень цукрового діабету, що асоціюється з високим ризиком інвалідизації, ампутацій нижніх кінцівок та значним зниженням якості життя пацієнтів [1,2].

Поширеність цього ускладнення постійно зростає у зв’язку зі збільшенням кількості хворих на цукровий діабет у світі, що перетворює проблему діабетичної стопи на важливе медико-соціальне та економічне завдання сучасної медицини [3].

Водночас навіть за умов застосування сучасних методів лікування частота рецидивів виразкових дефектів та повторних ампутацій залишається високою, що свідчить про недостатню ефективність традиційних підходів до ведення таких пацієнтів [4].

Реабілітація хворих із діабетичною стопою є ключовим компонентом комплексного лікування, оскільки спрямована не лише на загоєння виразкових дефектів, але й на відновлення функціонального стану кінцівки, попередження ускладнень та покращення довгострокового прогнозу [2].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Сучасні дослідження свідчать, що синдром діабетичної стопи має мультифакторний характер і розвивається внаслідок поєднання діабетичної нейропатії, периферичної артеріальної хвороби та інфекційних ускладнень [1,5].

У міжнародних клінічних рекомендаціях підкреслюється важливість мультидисциплінарного підходу до лікування таких пацієнтів, що включає взаємодію ендокринологів, хірургів, реабілітологів та спеціалістів із догляду за ранами [6].

Останні публікації демонструють ефективність використання сучасних технологій, таких як терапія негативним тиском, біоінженерні покриття, клітинні технології та індивідуалізовані програми фізичної реабілітації [7]. Водночас залишаються невирішеними питання стандартизації реабілітаційних підходів, визначення оптимальної тривалості відновного лікування та оцінки його ефективності [4].

Недостатньо вивченими залишаються аспекти довгострокової реабілітації, включаючи профілактику рецидивів, відновлення ходьби та соціальну адаптацію пацієнтів [8], що обумовлює актуальність подальших досліджень.

Мета статті

Метою даної роботи є узагальнення сучасних підходів до реабілітації хворих із синдромом діабетичної стопи, аналіз ефективності існуючих методів лікування з позицій доказової медицини та визначення перспективних напрямів їх удосконалення [6].

Виклад основного матеріалу дослідження

Реабілітація пацієнтів із синдромом діабетичної стопи є складним багаторівневим процесом, що поєднує лікування локального ураження тканин, корекцію системних метаболічних порушень та відновлення функціональної активності пацієнта. Основою сучасного підходу є патогенетично обґрунтована терапія, спрямована на ключові ланки розвитку синдрому, включаючи діабетичну нейропатію, мікро- та макроангіопатію, інфекційний процес і порушення репаративних механізмів [1,5]. Важливим доповненням є мультидисциплінарний підхід із залученням ендокринолога, судинного хірурга, фахівця з фізичної та реабілітаційної медицини, ортопеда, подолога та спеціалізованої медичної сестри, що дає змогу реалізувати безперервний маршрут пацієнта від гострого лікування до реабілітації [2,3,6].

Діабетична нейропатія відіграє провідну роль у формуванні уражень стопи, оскільки призводить до втрати больової та температурної чутливості, що сприяє хронічній травматизації тканин. Одночасно розвивається моторна нейропатія, яка змінює біомеханіку стопи та спричиняє патологічний розподіл навантаження, що підвищує ризик утворення виразок. Додатково автономна нейропатія змінює потовиділення та стан шкіри, сприяючи сухості, тріщинам і

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

формуванню «входу» для інфекції [9,10]. У зв'язку з цим одним із ключових напрямів реабілітації є корекція біомеханічних порушень, що досягається шляхом застосування ортопедичних устілок, індивідуального взуття та засобів розвантаження, а у складних випадках – хірургічними втручаннями (подовження ахілового сухожилка, резекція кісткових виступів) для стійкого зниження тиску в зонах ризику.

Розвантаження стопи є базовим компонентом лікування, оскільки дозволяє усунути основний механічний фактор ушкодження тканин. Доведено, що використання тотальних контактних пов'язок значно підвищує швидкість загоєння виразок порівняно з традиційними методами [7]. До нероз'ємних «knee-high» пристроїв (тотальна контактна пов'язка, незнімні ортези) міжнародні рекомендації відносять першу лінію розвантаження при нейропатичних плантарних виразках, оскільки саме вони забезпечують найвище зниження пікового тиску та найкращу прихильність пацієнта [2]. Альтернативою є застосування сучасних знімних ортезів, які забезпечують ефективне зниження тиску на уражену ділянку та підвищують комплаєнс пацієнтів; у повсякденній практиці застосовують також спеціальне «діабетичне взуття» з індивідуальними устілками та модифікацією підошви, що сприяє профілактиці нових виразок після загоєння дефекту [3].

Важливе місце займає локальне лікування ранових дефектів, яке включає контроль інфекції, видалення некротичних тканин та стимуляцію регенерації. Дебридмент рани є необхідною умовою для ефективного загоєння, оскільки дозволяє зменшити бактеріальне навантаження та активувати процеси грануляції.

Регулярний хірургічний дебридмент доповнюють ферментативними та автолітичними методами, що дає змогу більш делікатно очищати рану в пацієнтів із супутньою ішемією або високим хірургічним ризиком [5]. Сучасні підходи передбачають індивідуальний вибір пов'язок (вологі, абсорбуючі, з антимікробними компонентами, колагенвмісні тощо) залежно від стадії ранового процесу, обсягу ексудату та наявності біоплівки [10].

Терапія негативним тиском (NPWT) є одним із найбільш ефективних методів сучасного лікування ран при діабетичній стопі. Її застосування сприяє зменшенню набряку тканин, покращенню мікроциркуляції та стимуляції ангіогенезу, що в сукупності прискорює процеси загоєння [1,7]. Показано, що NPWT змінює ранове мікросередовище у бік підвищення експресії факторів росту, зменшення рівня прозапальних цитокінів і нормалізації активності матриксних металопротеїназ, що лежить в основі її репаративного ефекту [1,7]. Крім того, NPWT забезпечує ефективний контроль ексудату та знижує ризик інфекційних ускладнень; згідно з даними клінічних досліджень та консенсусів, її використання асоціюється зі скороченням термінів загоєння й зменшенням частоти ампутацій без зростання частоти побічних ефектів [1]. Водночас підкреслюється необхідність дотримання протоколів безпеки (попередній

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

адекватний дебридмент, оцінка перфузії, виключення неконтрольованої ішемії, остеомієліту, некротизуючої інфекції) для запобігання ускладненням.

Суттєвим напрямом є використання біоінженерних технологій, включаючи штучні шкірні покриття, фактори росту та клітинні терапії. Ці методи спрямовані на активацію процесів регенерації та відновлення тканин, особливо у випадках хронічних ран, що не піддаються стандартному лікуванню [7,10]. Біоінженерні шкірні еквіваленти, ацелюлярні матрикси та пов'язки з колагеном створюють сприятливий каркас для клітин, зменшують протеолітичну активність і підтримують вологе середовище рани, тоді як локальне застосування факторів росту та клітинних продуктів (зокрема з елементами регенеративної медицини) демонструє потенціал для прискорення загоєння при довготривалих виразках [10]. Використання таких технологій демонструє перспективні результати, однак потребує подальшого вивчення, стандартизації показань і оцінки довгострокової ефективності та вартості, що особливо актуально для широкого впровадження в рутинну практику.

Не менш важливим є відновлення адекватного кровопостачання тканин. Периферична артеріальна хвороба значно погіршує прогноз у пацієнтів із діабетичною стопою, оскільки обмежує доставку кисню та поживних речовин до уражених тканин [3,4]. Тому обов'язковим компонентом оцінки є визначення індексу «гомілка-плече» та «палець-плече», використання доплерографії та, за потреби, КТ- чи МР-ангіографії для планування втручань [2,8]. Сучасні методи реваскуляризації, включаючи ангіопластику та шунтування, дозволяють відновити кровотік і суттєво знизити ризик ампутацій; мультидисциплінарні програми, що поєднують судинні втручання з ортопедичними реконструкціями та сучасним рановим менеджментом, демонструють високі показники збереження кінцівки та трирічної виживаності [3,6,9].

Фізична реабілітація є важливим компонентом відновного процесу, особливо після загоєння ранових дефектів або хірургічних втручань. Вона спрямована на відновлення ходьби, покращення координації та підвищення витривалості пацієнта. У програми включають дозовану ходьбу в захисному взутті або ортезах, вправи на зміцнення м'язів нижніх кінцівок, тренування рівноваги, координації й пропріоцепції, а за наявності периферичної ішемії – спеціальні комплекси типу Buerger-Allen, які довели свою ефективність у покращенні перфузії та скороченні термінів загоєння виразок. Регулярна фізична активність також сприяє покращенню метаболічного контролю та зниженню ризику серцево-судинних ускладнень; крім того, вона відіграє роль у профілактиці саркопенії та збереженні функціональної незалежності, що є ключовим завданням реабілітації пацієнтів із тривалим перебігом діабету [8].

Контроль глікемії є фундаментальним аспектом лікування, оскільки хронічна гіперглікемія порушує функцію імунної системи, сприяє розвитку інфекції та уповільнює процеси загоєння [1,6]. Інтенсивна корекція вуглеводного обміну в поєднанні з оптимізацією артеріального тиску, ліпідного профілю та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

відмовою від куріння формує основу вторинної профілактики діабетичних уражень судин і нервової системи, що безпосередньо впливає на частоту рецидивів виразок і потребу в ампутаціях [2,4]. Оптимізація рівня глюкози в крові дозволяє покращити результати лікування та зменшити ризик ускладнень; у складних випадках доцільним є залучення спеціалізованих центрів персоналізованої медицини для підбору індивідуальних схем інсулінотерапії чи комбінованої гіпоглікемічної терапії [6,8].

Освітні програми для пацієнтів є невід'ємною частиною реабілітації, оскільки формують навички самоконтролю та догляду за стопами. Регулярний огляд стоп, правильний вибір взуття та дотримання рекомендацій лікаря значно знижують ризик повторного розвитку виразок. У рамках мультидисциплінарних клінік діабетичної стопи велика увага приділяється навчанню пацієнтів і членів їхніх родин щодо розпізнавання ранніх ознак інфекції, необхідності негайного звернення при появі нових ушкоджень, адекватного навантаження та правил користування засобами розвантаження [2,6]. Важливим є також залучення пацієнтів до процесу лікування, що підвищує їх мотивацію та прихильність до терапії; застосування телемедичних технологій, систем дистанційного моніторингу та цифрових платформ для контролю стану стоп розглядається як перспективний інструмент підтримки довгострокової прихильності й раннього виявлення рецидивів [8,10].

Таким чином, сучасна реабілітація пацієнтів із діабетичною стопою базується на комплексному підході, що включає патогенетично обґрунтоване лікування, застосування сучасних технологій та активну участь пацієнта у процесі відновлення. Інтеграція цих компонентів дозволяє досягти значного покращення клінічних результатів і зниження частоти ускладнень, особливо за умови організації спеціалізованих мультидисциплінарних команд та стандартизованих маршрутів ведення пацієнтів [2,3,6].

Висновки та перспективи подальших досліджень

Реабілітація хворих із діабетичною стопою є складним багатокомпонентним процесом, що потребує інтеграції сучасних лікувальних технологій, фізичної терапії, психологічної підтримки та освітніх заходів. Комплексний підхід дозволяє не лише досягти загоєння ранових дефектів, але й відновити функціональну активність пацієнтів, зменшити частоту ускладнень і покращити якість життя в довгостроковій перспективі [1-5]. Важливим є також органозберігаючий характер втручань і своєчасне включення реабілітаційних програм уже на стаціонарному етапі, з продовженням на амбулаторному рівні.

Незважаючи на значні досягнення у цій сфері, зберігається висока частота рецидивів та ускладнень, включаючи повторні виразки, деформації стопи та ампутації, що свідчить про необхідність подальшого вдосконалення реабілітаційних стратегій і стандартів ведення пацієнтів. Перспективними напрямами є розвиток персоналізованої медицини, що передбачає індивідуалізацію програм

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

реабілітації з урахуванням біомеханічних, судинних, метаболічних та психосоціальних особливостей пацієнта. Окремої уваги потребує дослідження ефективності різних немедикаментозних методів (фізичні вправи, світлотерапія, спеціалізоване взуття) та оптимальної тривалості й кратності реабілітаційних курсів.

Перспективними є також впровадження біоінженерних технологій, регенеративних методів, цифрових систем моніторингу та смарт-носимих пристроїв, які дозволяють дистанційно оцінювати стан стопи, навантаження та прихильність до лікування. Використання телемедицини, мобільних додатків і освітніх цифрових платформ може підвищити рівень самодогляду, своєчасність звернення за допомогою та зменшити навантаження на стаціонарну ланку.

Таким чином, сучасна реабілітація пацієнтів із діабетичною стопою повинна базуватися на мультидисциплінарному підході, ранній діагностиці, індивідуалізації лікування та активному використанні інноваційних технологій, що дозволяє значно знизити ризик ампутацій, продовжити період «ремісії стопи» та покращити довгостроковий прогноз [1,9].

Література

1. International Working Group on the Diabetic Foot (IWGDF). IWGDF Guidelines on the prevention and management of diabetic foot disease. 2023. URL: https://iwgdfguidelines.org.

2. Lipsky B. A., Senneville É., Abbas Z. G. et al. Guidelines on the diagnosis and treatment of foot infection in persons with diabetes. Diabetes/Metabolism Research and Reviews. 2023. Vol. 39, Suppl. 1. P. e3511.

3. Armstrong D. G., Boulton A. J. M., Bus S. A. Diabetic foot ulcers and their recurrence. New England Journal of Medicine. 2023. Vol. 389, № 2. P. 140–151.

4. Bus S. A., Lavery L. A., Monteiro-Soares M. et al. Guidelines on the prevention of foot ulcers in persons with diabetes. Diabetes/Metabolism Research and Reviews. 2023. Vol. 39, Suppl. 1. P. e3508.

5. Pop-Busui R., Boulton A. J. M., Feldman E. L. et al. Diabetic neuropathy: a position statement by the American Diabetes Association. Diabetes Care. 2022. Vol. 45, № 1. P. 136–154.

6. Davies M. J., Aroda V. R., Collins B. S. et al. Management of hyperglycemia in type 2 diabetes, 2022. Diabetes Care. 2022. Vol. 45, № 11. P. 2753–2786.

7. Frykberg R. G., Banks J. Challenges in the treatment of chronic wounds. Advances in Wound Care. 2022. Vol. 11, № 3. P. 131–143.

8. van Netten J. J., Price P. E., Lavery L. A. et al. Prevention of foot ulcers in patients with diabetes. The Lancet Diabetes & Endocrinology. 2022. Vol. 10, № 5. P. 366–378.

9. Conte M. S., Bradbury A. W., Kolh P. et al. Global vascular guidelines on the management of chronic limb-threatening ischemia. European Journal of Vascular and Endovascular Surgery. 2022. Vol. 63, № 1. P. 1–79.

10. Armstrong D. G., Lavery L. A., Wu S. et al. Evaluation of removable and irremovable off-loading devices in diabetic foot ulcers. Journal of the American Podiatric Medical Association. 2021. Vol. 111, № 4. P. 1–8.

References:

1. International Working Group on the Diabetic Foot (IWGDF). IWGDF Guidelines on the prevention and management of diabetic foot disease. 2023. URL: https://iwgdfguidelines.org.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

2. Lipsky B. A., Senneville É., Abbas Z. G. et al. Guidelines on the diagnosis and treatment of foot infection in persons with diabetes. Diabetes/Metabolism Research and Reviews. 2023. Vol. 39, Suppl. 1. P. e3511.

3. Armstrong D. G., Boulton A. J. M., Bus S. A. Diabetic foot ulcers and their recurrence. New England Journal of Medicine. 2023. Vol. 389, № 2. P. 140–151.

4. Bus S. A., Lavery L. A., Monteiro-Soares M. et al. Guidelines on the prevention of foot ulcers in persons with diabetes. Diabetes/Metabolism Research and Reviews. 2023. Vol. 39, Suppl. 1. P. e3508.

5. Pop-Busui R., Boulton A. J. M., Feldman E. L. et al. Diabetic neuropathy: a position statement by the American Diabetes Association. Diabetes Care. 2022. Vol. 45, № 1. P. 136–154.

6. Davies M. J., Aroda V. R., Collins B. S. et al. Management of hyperglycemia in type 2 diabetes, 2022. Diabetes Care. 2022. Vol. 45, № 11. P. 2753–2786.

7. Frykberg R. G., Banks J. Challenges in the treatment of chronic wounds. Advances in Wound Care. 2022. Vol. 11, № 3. P. 131–143.

8. van Netten J. J., Price P. E., Lavery L. A. et al. Prevention of foot ulcers in patients with diabetes. The Lancet Diabetes & Endocrinology. 2022. Vol. 10, № 5. P. 366–378.

9. Conte M. S., Bradbury A. W., Kolh P. et al. Global vascular guidelines on the management of chronic limb-threatening ischemia. European Journal of Vascular and Endovascular Surgery. 2022. Vol. 63, № 1. P. 1–79.

10. Armstrong D. G., Lavery L. A., Wu S. et al. Evaluation of removable and irremovable off-loading devices in diabetic foot ulcers. Journal of the American Podiatric Medical Association. 2021. Vol. 111, № 4. P. 1–8.

Дата першого надходження статті до видання: 22.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК: 613.2-053.67

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2840-2852

Кирилів Марія Володимирівна кандидат біологічних наук, доцент, доцент закладу вищої освіти кафедри загальної хімії, Тернопільський національний медичний університет імені І.Я. Горбачевського МОЗ України, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0001-5251-5637

Бекус Ірина Романівна кандидат біологічних наук, доцент, доцент закладу вищої освіти кафедри загальної хімії, Тернопільський національний медичний університет імені І.Я. Горбачевського МОЗ України, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0002-7164-8977

Качур Оксана Ігорівна доктор філософії, доцент, доцент закладу вищої освіти кафедри загальної хімії, Тернопільський національний медичний університет імені І.Я. Горбачевського МОЗ України, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0002-8997-4797

Криницька Інна Яківна доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри функціональної і лабораторної діагностики, Тернопільський національний медичний університет імені І.Я. Горбачевського МОЗ України, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0002-0398-8937

БЕЗПЕЧНЕ ХАРЧУВАННЯ ТА ЕКОЛОГІЧНА СВІДОМІСТЬ МОЛОДІ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Анотація. У статті досліджено особливості харчової поведінки молоді в контексті сталого розвитку, безпечного харчування та екологічної свідомості. Актуальність роботи зумовлена необхідністю формування сталих моделей споживання серед покоління Z, оскільки саме молодь є важливим суб'єктом трансформації сучасних харчових систем. Метою дослідження було визначення основних факторів вибору харчових продуктів, рівня екологічної обізнаності, ставлення до екологічного маркування, локальних і сезонних продуктів, а також особливостей поводження з харчовими відходами серед молоді віком 17–21 року. Дослідження проведено методом анонімного онлайн-опитування за допомогою платформи Google Forms. У ньому взяли участь 155 респондентів. Отримані результати свідчать, що харчова поведінка молоді формується переважно під впливом смаку, ціни та якості продуктів, тоді як екологічні критерії залишаються другорядними. Встановлено, що значна частина респондентів приділяє увагу безпечності харчових продуктів, зокрема терміну придатності та складу, що свідчить про домінування орієнтації на особисте

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

здоров'я. Водночас рівень уваги до екологічного маркування та пакування є низьким. Виявлено, що більшість респондентів хоча б іноді викидають їжу, а основними причинами харчових відходів є закінчення терміну придатності, надлишкове приготування їжі та неправильне зберігання продуктів. Разом із тим значна частина опитаних намагається зменшувати харчові відходи та використовує багаторазові екоторбинки. Отже, молодь має потенціал до переходу на більш сталі моделі харчування, однак цьому перешкоджають економічні та інформаційні бар'єри. Отримані результати підтверджують необхідність підвищення екологічної грамотності, розвитку культури відповідального споживання та впровадження освітніх ініціатив у сфері сталого та безпечного харчування.

Ключові слова: здорове харчування, харчова поведінка, молодь, екологічна свідомість, безпечне харчування, харчові відходи, сталий розвиток, споживча поведінка, харчова промисловість.

Kyryliv Mariia Volodymyrivna Candidate of Biological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the General Chemistry Department, I. Horbachevsky Ternopil National Medical University of the Ministry of Health of Ukraine, Ternopil, https://orcid.org/0000-0001-5251-5637

Bekus Iryna Romanivna Candidate of Biological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the General Chemistry Department, I. Horbachevsky Ternopil National Medical University of the Ministry of Health of Ukraine, Ternopil, https://orcid.org/0000-0002-7164-8977

Kachur Oksana Igorivna PhD, Associate Professor, Associate Professor of the General Chemistry Department, I. Horbachevsky Ternopil National Medical University of the Ministry of Health of Ukraine, Ternopil, https://orcid.org/0000-0002-8997-4797

Krynytska Inna Yakivna Doctor of Medical Sciences, Professor, Head of the Functional and Laboratory Diagnostics Department, I. Horbachevsky Ternopil National Medical University of the Ministry of Health of Ukraine, Ternopil, https://orcid.org/0000-0002-0398-8937

SAFE NUTRITION AND ENVIRONMENTAL AWARENESS OF YOUTH IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Abstract. The article examines the specific features of youth dietary behavior in the context of sustainable development, food safety, and environmental awareness. The relevance of this study is determined by the necessity of forming sustainable consumption models among Generation Z, as young people represent a crucial agent in the transformation of modern food systems. The aim of the research was to identify

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

the main factors influencing food choices, the level of ecological awareness, attitudes toward eco-labeling, local and seasonal products, as well as practices related to food waste management among individuals aged 17–21. The study was conducted through an anonymous online survey using the Google Forms platform, with 155 respondents participating. The findings indicate that youth dietary behavior is primarily shaped by taste, price, and product quality, while ecological criteria remain secondary. A significant proportion of respondents pay attention to food safety, particularly expiration dates and product composition, which highlights the predominance of health-oriented considerations. At the same time, the level of attention to eco-labeling and packaging is relatively low. The study revealed that most respondents occasionally discard food, with the main causes of food waste being expiration, excessive preparation, and improper storage. Nevertheless, a considerable share of participants attempt to reduce food waste and make use of reusable eco-bags. Thus, young people demonstrate potential for transitioning toward more sustainable dietary models; however, economic and informational barriers hinder this process. The results confirm the necessity of enhancing ecological literacy, fostering a culture of responsible consumption, and implementing educational initiatives in the field of sustainable and safe nutrition.

Keywords: healthy nutrition, eating behavior, environmental awareness, safe nutrition, food waste, sustainable development, youth, consumer behavior, food industry.

Постановка проблеми.

У сучасних умовах глобалізації та погіршення екологічної ситуації проблема сталого та безпечного харчування набуває особливої актуальності. Харчова промисловість є однією з галузей, що суттєво впливають на навколишнє середовище через значне використання природних ресурсів, утворення харчових відходів, забруднення довкілля та викиди парникових газів [1]. Водночас система харчування безпосередньо пов’язана зі станом здоров’я населення, якістю життя та рівнем продовольчої безпеки. У зв’язку з цим важливого значення набуває формування моделей відповідального споживання, що поєднують принципи безпечності, раціонального використання ресурсів та екологічної свідомості [2].

Особливу увагу в сучасних дослідженнях приділяють поколінню Z, оскільки саме молодь є найбільш чутливою до соціальних та екологічних змін і водночас формує майбутні тенденції споживання. Харчова поведінка молоді характеризується суперечливістю: з одного боку, зростає інтерес до здорового способу життя, екологічно безпечних продуктів і сталого харчування, а з іншого — домінуючими критеріями вибору залишаються смак, ціна та зручність [3, 4]. Така невідповідність між екологічною обізнаністю та реальною поведінкою створює додаткові виклики для формування сталих харчових систем [5].

Важливою проблемою також залишається низький рівень екологічної грамотності молоді щодо впливу харчових систем на довкілля, недостатня увага

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

до екологічного маркування, локальних продуктів та практик скорочення харчових відходів [6, 7]. Значна частина харчових втрат формується саме на рівні домогосподарств через неправильне зберігання продуктів, відсутність планування покупок та нераціональне споживання [8, 9]. Усе це зумовлює необхідність дослідження особливостей харчової поведінки молоді та факторів, що впливають на формування екологічно відповідального й безпечного споживання в умовах сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження свідчать, що харчовий вибір молоді формується переважно під впливом смаку, ціни та користі для здоров'я, тоді як екологічні аспекти залишаються другорядними [3, 4]. Водночас екологічна свідомість поступово зростає, що проявляється у позитивному ставленні молоді до локальних продуктів, зменшення споживання м'яса та підтримки сталого споживання [10, 11]. Дослідження також показують, що значна частина молоді має недостатній рівень знань щодо принципів сталого харчування та впливу харчових систем на довкілля [6]. За даними Hong et al., формування сталого споживання залежить від поєднання когнітивних, поведінкових і соціальних чинників [5].

Окрему увагу науковці приділяють проблемі харчових відходів. Встановлено, що основними причинами їх утворення є відсутність планування покупок, неправильне зберігання продуктів та імпульсивне споживання [8]. Водночас дослідження демонструють наявність розриву між екологічними намірами молоді та реальною поведінкою [9, 12].

Мета. Дослідження харчової поведінки молоді віком 17–21 року в контексті безпечного та сталого харчування, а також визначення факторів, що впливають на формування екологічно відповідального споживання.

Виклад основного матеріалу. Дослідження проводилося методом анонімного онлайн-опитування з використанням платформи Google Forms. Опитування було спрямоване на вивчення особливостей харчової поведінки молоді, рівня екологічної свідомості, ставлення до сталого споживання, безпечності харчових продуктів та практик поводження з харчовими відходами. У дослідженні взяли участь 155 респондентів віком від 17 до 21 року. Основну частку вибірки становили особи віком 17–18 років — 91,6 %, тоді як респонденти віком 19–21 років склали 7,7 %. За статевим розподілом переважали жінки — 76,8 %, частка чоловіків становила 23,2 %. Анкета містила запитання щодо факторів вибору харчових продуктів, ставлення до екологічного маркування, споживання локальних і сезонних продуктів, практик планування покупок, утворення харчових відходів та готовності змінювати харчові звички задля зменшення негативного впливу на довкілля. Отримані результати були узагальнені та проаналізовані із застосуванням методів описової статистики. Дані представлені у вигляді абсолютних значень та відсоткових співвідношень.

Покоління Z характеризується тим, що їхній вибір харчових продуктів формується передусім під впливом індивідуальних факторів, зокрема смаку, ціни

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

та очікуваної користі для здоров'я, тоді як екологічні аспекти відіграють другорядну роль. Незважаючи на те, що молодь частково усвідомлює взаємозв'язок між харчуванням і станом довкілля та демонструє певний рівень екологічної зацікавленості, цей рівень обізнаності є нижчим порівняно з усвідомленням впливу їжі на здоров'я і не завжди трансформується у реальну поведінку. Водночас варто відзначити наявність сегмента більш свідомих споживачів, які проявляють підвищену готовність до сталого харчування, зокрема шляхом зменшення споживання м'яса та вибору локальних продуктів, що свідчить про потенціал покоління Z як рушія змін у напрямку сталих харчових систем [3].

Аналіз результатів проведеного опитування підтверджує домінування сенсорних та економічних детермінант у формуванні харчової поведінки молоді. Зокрема, вирішальними факторами є смак (89 %), якість (78,7 %) та ціна (74,8 %). Користь для здоров'я має помірний вплив (55,5 %), тоді як екологічність відіграє мінімальну роль (13,5 %). Отримані результати узгоджуються з сучасними емпіричними дослідженнями, які доводять, що харчові рішення формуються під впливом комплексної взаємодії індивідуальних характеристик споживача, властивостей продукту та соціального середовища [3, 4]. Таким чином, екологічні критерії наразі не інтегровані у базову систему пріоритетів більшості молодих споживачів.

Водночас екологічна свідомість виступає важливим чинником формування споживчих переваг щодо локальних продуктів. Особи з вищим рівнем екологічної занепокоєності значно частіше демонструють позитивне ставлення до локальної їжі, сприймаючи її як більш екологічно безпечну альтернативу завдяки скороченню транспортних витрат, зменшенню викидів парникових газів та підтримці місцевих екосистем і економік. Це свідчить про те, що за наявності відповідних знань і ціннісних орієнтацій екологічні фактори можуть суттєво впливати на вибір споживача [13]. Результати нашого дослідження демонструють суперечливу структуру харчової поведінки молоді. З одного боку, значна частка респондентів часто обирає сезонні продукти (74,2 %), що відповідає сучасним підходам до формування сталих дієт, які базуються на принципах локальності, сезонності та зниження ресурсомісткості виробництва. Це свідчить про часткову інтеграцію окремих елементів сталого споживання у повсякденні практики. З іншого боку, лише 33,5 % опитаних систематично надають перевагу локальним продуктам, що вказує на обмежену реалізацію потенціалу коротких ланцюгів постачання. Подібна невідповідність між декларованими установками та реальною поведінкою підтверджується й іншими дослідженнями, які демонструють, що позитивне ставлення до екологічної та локальної продукції не завжди переходить у сталі практики споживання [10, 13].

Додатково встановлено високий рівень інтегрованості імпортної продукції у харчову поведінку молоді (65 — «часто», 89— «іноді» з 155 опитаних), що відображає глобалізований характер сучасних продовольчих систем. Така

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

модель споживання, з одного боку, забезпечує широкий асортимент і доступність продуктів, однак з іншого — супроводжується підвищеним екологічним навантаженням, пов'язаним із довгими логістичними ланцюгами, збільшенням транспортних витрат і викидів [10]. Важливим аспектом є також недостатній рівень екологічної обізнаності серед молоді. Згідно з науковими даними, значна частка студентів має обмежене розуміння концепцій сталого харчування, зокрема таких, як цілі сталого розвитку, екологічний слід продуктів та життєвий цикл їжі, що суттєво обмежує інтеграцію екологічних критеріїв у процес прийняття рішень [6]. Це пояснює отримані результати, відповідно до яких екологічність є найменш значущим фактором при виборі продуктів.

Узагальнюючи, можна констатувати, що харчова поведінка молоді перебуває на етапі трансформації. Поряд із традиційними детермінантами (смак, ціна, якість) поступово зростає значення факторів, пов'язаних зі здоров'ям, а також окремих елементів сталого споживання, зокрема сезонності. Водночас екологічні аспекти ще не стали невід'ємною частиною системи споживчих пріоритетів. Такий розрив між обізнаністю та реальною поведінкою є типовим для молодіжних груп і вказує на необхідність цілеспрямованих освітніх, інформаційних та поведінкових інтервенцій, спрямованих на підвищення екологічної грамотності та формування сталих моделей харчування [6].

Безпека харчування є ключовим компонентом сталого розвитку, що охоплює не лише якість і безпечність продуктів, але й умови їх виробництва, транспортування та зберігання. Раціональне зберігання харчових продуктів сприяє зменшенню мікробіологічних ризиків, втрат і псування, одночасно зберігаючи їхню поживну цінність. Водночас важливе значення має екологічно орієнтоване виробництво, яке передбачає мінімізацію негативного впливу на довкілля, раціональне використання ресурсів і дотримання принципів органічного та сталого господарювання. У сучасних умовах зростання обізнаності споживачів щодо впливу харчування на здоров'я та навколишнє середовище сприяє формуванню відповідальної поведінки та стимулює попит на безпечні й екологічно чисті продукти [2]. Відповідно до результатів опитування щодо вибору продуктів харчування домінують критеріїв особистої безпеки та здоров'я (перевірка терміну придатності — 71,6% часто; увага до складу — 87,7%), що свідчить про переважно антропоцентричний характер харчової поведінки. За даними дослідження Jakubowska та співавт. саме знання та індивідуальне ставлення є визначальними чинниками вибору сталих продуктів серед молоді, тоді як соціальні норми та рівень довіри мають менш виражений вплив [2]. Це підтверджується і результатами нашого дослідження: респонденти орієнтуються насамперед на склад продукту, а не на його екологічні характеристики.

Як показало наше опитування, низький рівень уваги до екологічних аспектів (3,2% — пакування; 5,2% — екомаркування) демонструє типовий для молоді розрив між екологічною свідомістю та реальною поведінкою. Водночас результати дослідження Hong et al. показують, що формування поведінки

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

сталого споживання серед молоді зумовлюється комплексною взаємодією когнітивних, соціальних і психологічних чинників [5]. Таким чином, для розвитку сталого споживання визначальними є підвищення рівня екологічних знань, формування позитивних установок і розвиток особистісної відповідальності. Отже, екологічний компонент ще не інтегрований як повноцінний щоденний критерій вибору харчових продуктів.

Окремої уваги заслуговує питання довіри до еко-маркування. Низький рівень авторитету позначень «еко» та «органік» (лише 9,7%) свідчить про кризу довіри до інструментів сталого споживання. Наукові дослідження підтверджують, що еко-маркування є важливим чинником формування споживчої впевненості: чим зрозумілішими та надійнішими сприймаються етикетки, тим вищий рівень довіри до продукції. Водночас серед молодих споживачів поширений скептицизм, зумовлений ризиком неправдивих екологічних заяв та надмірною кількістю різнорідних маркувань [7]. Попри це, наукові дані свідчать, що ефективне стимулювання сталого споживання потребує комплексного підходу, який включає підвищення обізнаності, забезпечення доступності екологічної продукції та зміцнення довіри до її якості й походження, особливо серед молоді [14]. Таким чином, підвищення прозорості інформації та покращення комунікації між виробниками й споживачами може стати ключовим чинником трансформації поведінкових моделей цієї вікової групи у напрямі більш сталого споживання.

Харчові відходи та викидання їжі є однією з актуальних глобальних проблем сучасності, що має екологічні, економічні та соціальні наслідки. За оцінками дослідників, щороку у світі втрачається або викидається близько 1,3 млрд тонн харчових продуктів, що призводить до значних втрат природних ресурсів, збільшення викидів парникових газів і загострення проблеми продовольчої безпеки [8]. Харчові втрати виникають на всіх етапах харчового ланцюга, проте значна їх частка припадає саме на домогосподарства. Основними причинами є надмірні покупки, неправильне зберігання продуктів, відсутність планування харчування та недостатній рівень обізнаності щодо раціонального споживання.

Харчові відходи мають не лише економічні наслідки, а й негативно впливають на довкілля через неефективне використання водних, енергетичних і земельних ресурсів, витрачених на виробництво продуктів, які врешті не споживаються.

Результати проведеного опитування свідчать, що майже половина респондентів (47,1%) регулярно планують покупки, а ще 47,1% роблять це лише іноді. У науковій літературі планування закупівель розглядається як один із ключових інструментів зменшення харчових відходів, оскільки воно сприяє зниженню надлишкового споживання та імпульсивних покупок. Систематичний огляд Etim et al. підкреслює, що поведінковий контроль і сформовані звички планування є визначальними чинниками скорочення харчових відходів [8].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Водночас значна частка респондентів, які планують покупки лише періодично, свідчить про недостатню сталість цієї практики.

Дослідження також показало високий рівень використання багаторазових пакетів: 60% опитаних зазначили, що часто користуються екоторбинками. Це свідчить про кращу сформованість екологічно орієнтованих практик у сфері пакування порівняно з практиками управління харчовими відходами. Отримані результати узгоджуються з науковими даними, відповідно до яких прості дії з низьким рівнем складності, зокрема використання багаторазових пакетів, впроваджуються значно легше, ніж поведінкові зміни, пов'язані з плануванням харчування, контролем запасів чи правильним зберіганням продуктів [9].

Разом із тим результати щодо утворення харчових відходів демонструють наявність системної проблеми. Лише 7,7% респондентів зазначили, що ніколи не викидають їжу, тоді як переважна більшість робить це принаймні іноді (78,1%). Це підтверджують висновки сучасних досліджень, згідно з якими домогосподарства є одним із основних джерел харчових відходів, а поведінкові фактори відіграють ключову роль у їх формуванні [8].

Структура причин утворення харчових відходів у проведеному дослідженні значною мірою відповідає міжнародним науковим даним. Найпоширенішою причиною респонденти назвали закінчення терміну придатності продуктів (93,5%). Це узгоджується з результатами досліджень, у яких неправильне трактування маркування дат визначається як один із ключових чинників втрат їжі. Дослідження Wilson et al. показало, що схильність людини до уникнення ризику впливає на рішення щодо утилізації продуктів: споживачі, які більше побоюються можливих негативних наслідків споживання їжі, частіше викидають продукти ще до завершення їх фактичного терміну придатності [15]. Вагомими причинами харчових відходів також були надлишкове приготування їжі (38,7%) і неправильне зберігання продуктів (33,5%). Такі результати відповідають висновкам досліджень, які пов'язують харчові відходи серед молоді з недостатніми навичками управління харчуванням. Palmieri et al. встановили, що молоді люди частіше викидають швидкопсувні продукти, насамперед фрукти, овочі, хліб і молочні вироби. Основними причинами цього автори визначають надмірні покупки через акційні пропозиції супермаркетів, невідповідний розмір упаковок, недостатні знання щодо правильного зберігання продуктів та приготування надмірної кількості їжі [12]. Аналогічно, інші емпіричні дослідження підтверджують, що псування продуктів, погіршення смакових властивостей і закінчення терміну придатності є провідними причинами їх утилізації [16]. Водночас лише 6,5% респондентів вказали імпульсивні покупки як причину утворення харчових відходів, хоча в науковій літературі цей фактор часто визначається як один із суттєвих. Це може свідчити про недооцінку респондентами впливу власної споживчої поведінки або про домінування інших чинників, зокрема неправильного зберігання продуктів, що є характерним для молоді з обмеженим досвідом ведення домашнього

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

господарства. Попри це, більше половини опитаних (55,5%) зазначили, що часто намагаються зменшувати харчові відходи, що свідчить про наявність екологічної мотивації та усвідомлення проблеми. Однак результати дослідження демонструють певну невідповідність між екологічними намірами та реальною поведінкою респондентів. Подібне явище широко описане у наукових працях як розрив між намірами та практичними діями у сфері екологічно відповідального споживання [9].

Отримані результати свідчать про наявність значного потенціалу до переходу молоді віком 18–20 років на більш сталі моделі харчування, однак одночасно демонструють існування суттєвих економічних та інформаційних бар'єрів. Загалом поведінкові установки респондентів узгоджуються із сучасними міжнародними дослідженнями, присвяченими особливостям харчової поведінки покоління Z. Перш за все, варто відзначити високий рівень готовності до змін: 67,7% опитаних відповіли «так» або «скоріше так» на запитання щодо готовності змінити власні харчові звички з метою зменшення негативного впливу на довкілля. Це свідчить про сформованість екологічних установок серед молоді та відповідає результатам сучасних досліджень, які показують, що покоління Z характеризується достатньо високим рівнем екологічної свідомості та позитивним ставленням до сталого споживання. Зокрема, дослідження Jakubowska et al. доводить, що саме екологічні знання та особисте ставлення є ключовими предикторами намірів сталого споживання серед представників покоління Z [2]. Водночас значна частка респондентів, які не змогли визначитися (19,4%), може свідчити про недостатню впевненість у власній здатності реалізувати ці наміри на практиці.

Важливими є також результати щодо сприйняття впливу харчової промисловості на довкілля. Лише 49% респондентів прямо визнають її негативний екологічний вплив, тоді як 39,4% не змогли дати однозначної відповіді. Це свідчить про недостатній рівень екологічної обізнаності серед молоді. Подібні результати підтверджуються сучасними науковими даними, згідно з якими саме рівень екологічних знань є одним із ключових чинників формування сталої споживчої поведінки [5]. Таким чином, навіть за наявності позитивного ставлення до екологічних змін, недостатнє розуміння впливу харчових систем на довкілля може обмежувати практичну реалізацію екологічно відповідальної поведінки.

Окремої уваги заслуговують мотиваційні фактори переходу до сталого харчування. Найбільш значущими чинниками респонденти назвали нижчу ціну на екологічні продукти (54,2%) та їх більшу доступність (31,6%). Отримані результати повністю узгоджуються з міжнародними дослідженнями, які визначають економічну доступність одним із головних бар'єрів сталого харчування. Зокрема, у дослідженні Martinez et al. підкреслюється, що саме ціна є одним із визначальних факторів вибору продуктів харчування та може суттєво обмежувати перехід споживачів до більш екологічних моделей харчування [17].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Водночас соціальний вплив виявився малозначущим чинником (5,2%), що свідчить про переважання індивідуальних мотивів у харчовій поведінці молоді. Цікавими є результати щодо ролі інформаційних факторів. Лише 9% опитаних зазначили, що важливим стимулом для переходу до сталого харчування є наявність більшої кількості інформації. Це може свідчити не стільки про низьку значущість інформації, скільки про недостатній рівень довіри до існуючих інформаційних інструментів, зокрема екологічного маркування. Дослідження Rana et al. підтверджує, що обізнаність щодо еко-маркування, довіра до нього, екологічна свідомість та сприйнята цінність продукту мають позитивний вплив на намір купівлі екологічно маркованих товарів [18]. Автори підкреслюють, що ефективність еко-маркування значною мірою залежить від прозорості інформації, рівня довіри споживачів та їх емоційно-ціннісного ставлення до проблем довкілля.

Результати дослідження також демонструють особливості сприйняття відповідальності за безпечне та екологічно чисте харчування. Лише 21,3% респондентів покладають основну відповідальність на виробників, 6,5% — на державу, а лише 1,9% — виключно на самих споживачів. Водночас переважна більшість опитаних (70,3%) вважає, що відповідальність повинна бути спільною для всіх учасників харчової системи. Такий результат свідчить про формування системного бачення проблеми серед молоді та відповідає сучасній концепції сталих харчових систем, відповідно до якої забезпечення екологічно безпечного харчування потребує взаємодії держави, виробників і споживачів [19]. Подібний підхід підтверджується й у дослідженні Martini et al. де наголошується, що ефективне формування сталих моделей харчування можливе лише за умов комплексного впливу державної політики, бізнесу та освітніх ініціатив [20].

Висновки. Результати проведеного дослідження свідчать, що харчова поведінка молоді віком 17–21 року перебуває на етапі поступової трансформації у напрямку більш сталого та безпечного споживання. Встановлено, що основними чинниками вибору харчових продуктів залишаються смак, якість і ціна, тоді як екологічні характеристики продуктів мають значно менший вплив на споживчі рішення. Це свідчить про домінування індивідуально орієнтованих мотивів, пов’язаних насамперед із власним здоров’ям і економічною доступністю продуктів. Водночас дослідження показало наявність певного рівня екологічної свідомості серед молоді. Значна частина респондентів позитивно ставиться до ідей сталого харчування, намагається зменшувати харчові відходи, використовує багаторазові екоторбинки та демонструє готовність змінювати власні харчові звички для зниження негативного впливу на довкілля. Разом із тим екологічні принципи ще не стали повноцінною складовою повсякденної харчової поведінки більшості опитаних, адже серед серед респондентів зберігається недостатній рівень уваги до екологічного маркування, пакування та впливу харчових систем на довкілля. Виявлено також проблему харчових відходів, основними причинами яких є закінчення терміну придатності

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

продуктів, неправильне зберігання та надлишкове приготування їжі. Це свідчить про необхідність підвищення рівня екологічної та споживчої грамотності молоді. Отже, формування сталих моделей харчування серед молодого покоління потребує комплексного підходу, який має включати освітні та інформаційні заходи, популяризацію принципів відповідального споживання, підвищення довіри до екологічного маркування та забезпечення більшої доступності екологічно безпечних продуктів. Отримані результати можуть бути використані для розроблення освітніх програм і практичних рекомендацій щодо формування культури сталого та безпечного харчування серед молоді.

Література

1. Borghesi G, Morone P. A review of the effects of COVID-19 on food waste. *Food Secur.* 2023;15(1):261-280. https://doi: 10.1007/s12571-022-01311-x.

2. Jakubowska D, Dąbrowska AZ, Pachołek B, Sady S. Behavioral Intention to Purchase Sustainable Food: Generation Z's Perspective. *Sustainability*. 2024;16(17):7284. https://doi.org/10.3390/su16177284.

3. Halicka E, Kaczorowska J, Rejman K, Plichta M. Investigating the Consumer Choices of Gen Z: A Sustainable Food System Perspective. *Nutrients*. 2025;17(3):591. https://doi.org/10.3390/nu17030591

4. Mohammadzadeh M, Namkhah Z, Abdolahzadeh E, Mahdizadeh M, Sobhani SR. Explanation of factors affecting food choice among Iranian young adults (18 to 24 years old): a qualitative study. *BMC Public Health*. 2025;25(1):1228. https://doi.org/10.1186/s12889-025-22478-w

5. Hong Y, Al Mamun A, Masukujjaman M, Yang Q. Sustainable consumption practices among Chinese youth. *Humanit Soc Sci Commun*. 2024;11:1058. https://doi.org/10.1057/s41599-024-03582-5.

6. Sahadeo S, Naicker A, Makanjana O, Olaitan OO. Awareness, knowledge and attitudes of food and nutrition sustainability, and food choice drivers among university students. *Front. Sustain. Food Syst*. 2025;9:1589413. https://doi: 10.3389/fsufs.2025.1589413.

7. Sethi AK, Malviya DrB. Eco-label efficacy and consumer trust in the food industry: a comparative study of young consumers in Rudrapur region. *Futuristic Trends in Management. IIP Series.* 2024;3:147-158. https://www.doi.org/10.58532/V3BHMA5P6CH2.

8. Etim E, Choedron KT, Ajai O, Duke O, Jijingi HE. Systematic review of factors influencing household food waste behaviour: Applying the theory of planned behaviour. *Waste Manag Res*. 2025;43(6):803-827. https://doi.org/10.1177/0734242X241285423.

9. Salume PK, Barbosa MW, Pinto MR. Food Waste and Consumer Behavior: A Bibliometric and Review Study and Future Research Directions. *Foods*. 2026;15(2):380. https://doi.org/10.3390/foods15020380.

10. Lanham AR, van der Pols JC. Toward Sustainable Diets-Interventions and Perceptions Among Adolescents: A Scoping Review. *Nutr Rev.* 2025;83(2):e694-e710. https://doi.org/10.1093/nutrit/nuae052.

11. Fonseca RP, Sanchez-Sabate R. Consumers' Attitudes towards Animal Suffering: A Systematic Review on Awareness, Willingness and Dietary Change. *Int J Environ Res Public Health.* 2022;19(23):16372. https://doi: 10.3390/ijerph192316372.

12. Palmieri N, Boccia F. Food waste is embarrassing! Motivations and actions to prevent it among students in Italy. *Young Consumers: Insight and Ideas for Responsible Marketers.* 2025;26(7):111-125. https://doi.org/10.1108/YC-07-2024-2132.

ISSN 2786-4952 Online

13. Akoğul E. Determinants of sustainable local food preferences of Generation Z tourists. *Journal of Multidisciplinary Academic Tourism.* 2025;10(2):173-184. https://doi.org/10.31822/jomat.2025-10-2-173.

14. Prakash G, Singh PK, Ahmad A, Kumar G. Trust, convenience and environmental concern in consumer purchase intention for organic food. *Spanish Journal of Marketing – ESIC.* 2023;27(3), 367-388. https://doi.org/10.1108/SJME-09-2022-0201.

15. Weston WNL, Miao R. Food Waste, Date Labels, and Risk Preferences: An Experimental Exploration. *Applied Economic Perspectives and Policy.* 2025;47(3):1029-1057. https://doi.org/10.1002/aepp.13507.

16. Pal I, Naicker A, Grobbelaar H. Investigating the Behaviour and Practices of Household Food Waste Disposal of Consumers in the KwaDukuza Municipality, South Africa. *Curr Res Nutr Food Sci*. 2023;11(3). http://dx.doi.org/10.12944/CRNFSJ.11.3.27.

17. Martinez EM, Blackstone NT, Wilde PE, Herforth AW, Masters WA. Retail prices, environmental footprints, and nutritional profiles of commonly sold retail food items in 181 countries. *Am J Clin Nutr.* 2025;122(5):1265-1274. https://doi: 10.1016/j.ajcnut.2025.08.002.

18. Rana MS, Sharmin S, Amin MB, Mishad NAA, Oláh J. Assessing the effectiveness of eco-labels on consumer purchase intentions in the food and beverage industry: A PLS-SEM approach. *Social Sciences & Humanities Open.* 2026;13:102422. https://doi.org/10.1016/j.ssaho.2025.102422.

19. Krynytska I, Marushchak M, Svan O, Akimova V, Mazur L, Habor H. The indices of endogenous intoxication in rats with carrageenan solution consumption. *Georgian Med News.* 2018;(279):196-200. PMID: 30035746.

20. Martini M, Rizzo M, Fedi A, Loera B, Gattino S. Promoting sustainable food behavior among young people: Evidence-based suggestions for intervention in higher education. *International Journal of Sustainability in Higher Education*. 2025; Advance online publication. https://doi.org/10.1108/IJSHE-05-2024-0334.

References

1. Borghesi, G., & Morone, P. (2023). A review of the effects of COVID-19 on food waste. *Food security*, *15*(1), 261-280. https://doi.org/10.1007/s12571-022-01311-x.

2. Jakubowska, D., Dąbrowska, A. Z., Pachołek, B., & Sady, S. (2024). Behavioral Intention to Purchase Sustainable Food: Generation Z's Perspective. *Sustainability*, *16*(17), 7284. https://doi.org/10.3390/su16177284.

3. Halicka, E., Kaczorowska, J., Rejman, K., & Plichta, M. (2025). Investigating the Consumer Choices of Gen Z: A Sustainable Food System Perspective. *Nutrients*, *17*(3), 591. https://doi.org/10.3390/nu17030591.

4. Mohammadzadeh, M., Namkhah, Z., Abdolahzadeh, E., Mahdizadeh, M., & Sobhani, S.R. (2025). Explanation of factors affecting food choice among Iranian young adults (18 to 24 years old): a qualitative study. *BMC Public Health,* 25(1),1228 https://doi.org/10.1186/s12889-025-22478-w.

5. Hong, Y., Al Mamun, A., Masukujjaman, M., & Yang, Q. (2024). Sustainable consumption practices among Chinese youth. *Humanit Soc Sci Commun,* 11, 1058. https://doi.org/10.1057/s41599-024-03582-5.

6. Sahadeo, S., Naicker, A., Makanjana, O., & Olaitan, O.O. (2025). Awareness, knowledge and attitudes of food and nutrition sustainability, and food choice drivers among university students. *Front. Sustain. Food Syst,* 9,1589413. https://doi: 10.3389/fsufs.2025.1589413.

7. Sethi, A.K., & Malviya, Dr.B. (2024). Eco-label efficacy and consumer trust in the food industry: a comparative study of young consumers in Rudrapur region. *Futuristic Trends in Management. IIP Series,* 3, 147-158. https://www.doi.org/10.58532/V3BHMA5P6CH2.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

8. Etim, E., Choedron, K. T., Ajai, O., Duke, O., & Jijingi, H. E. (2025). Systematic review of factors influencing household food waste behaviour: Applying the theory of planned behaviour. *Waste Management & Research, 43*(6), 803-827. https://doi.org/10.1177/0734242X241285423.

9. Salume, P. K., Barbosa, M. W., & Pinto, M.R. (2026). Food waste and consumer behavior: A bibliometric and review study and future research directions. *Foods, 15*(2), 380. https://doi.org/10.3390/foods15020380.

10. Lanham, A.R., & van der Pols, J.C. (2025). Toward Sustainable Diets-Interventions and Perceptions Among Adolescents: A Scoping Review. *Nutrition reviews*, *83*(2), e694-e710. https://doi.org/10.1093/nutrit/nuae052.

11. Fonseca, R.P., & Sanchez-Sabate, R. (2022). Consumers' Attitudes towards Animal Suffering: A Systematic Review on Awareness, Willingness and Dietary Change. *Int J Environ Res Public Health*,19(23),16372. https://doi: 10.3390/ijerph192316372.

12. Palmieri, N, & Boccia, F. (2025). . Food waste is embarrassing! Motivations and actions to prevent it among students in Italy. *Young Consumers: Insight and Ideas for Responsible Marketers*, 26(7):111-125. https://doi.org/10.1108/YC-07-2024-2132

13. Akoğul, E. (2025). Determinants of sustainable local food preferences of Generation Z tourists. *Journal of Multidisciplinary Academic Tourism*, *10*(2), 173-184. https://doi.org/10.31822/jomat.2025-10-2-173.

14. Prakash, G., Singh, P. K., Ahmad, A., & Kumar, G. (2023). Trust, convenience and environmental concern in consumer purchase intention for organic food. *Spanish Journal of Marketing – ESIC, 27*(3), 367-388. https://doi.org/10.1108/SJME-09-2022-0201

15. Weston, W.N.L., & Miao, R. (2025). Food Waste, Date Labels, and Risk Preferences: An Experimental Exploration. *Applied Economic Perspectives and Policy,* 47(3), 1029-1057. https://doi.org/10.1002/aepp.13507.

16. Pal, I., Naicker, A., & Grobbelaar, H. (2023). Investigating the Behaviour and Practices of Household Food Waste Disposal of Consumers in the KwaDukuza Municipality, South Africa. *Curr Res Nutr Food Sci*,11(3). http://dx.doi.org/10.12944/CRNFSJ.11.3.27.

17. Martinez, E. M., Blackstone, N. T., Wilde, P. E., Herforth, A. W., & Masters, W. A. (2025). Retail prices, environmental footprints, and nutritional profiles of commonly sold retail food items in 181 countries. *Am J Clin Nutr,* 122(5), 1265-1274. https://doi: 10.1016/j.ajcnut.2025.08.002.

18. Rana, M. S., Sharmin, S., Amin, M. B., Mishad, N.A.A., & Oláh, J. (2026). Assessing the effectiveness of eco-labels on consumer purchase intentions in the food and beverage industry: A PLS-SEM approach. *Social Sciences & Humanities Open*, 13, 102422. https://doi.org/10.1016/j.ssaho.2025.102422.

19. Krynytska, I., Marushchak, M., Svan, O., Akimova, V., Mazur, L., & Habor, H. (2018). The indices of endogenous intoxication in rats with carrageenan solution consumption. *Georgian Med News*, (279), 196-200. PMID: 30035746.

20. Martini, M., Rizzo, M., Fedi, A., Loera, B., & Gattino, S. (2025). Promoting sustainable food behavior among young people: Evidence-based suggestions for intervention in higher education. *International Journal of Sustainability in Higher Education*. Advance online publication. https://doi.org/10.1108/IJSHE-05-2024-0334.

Дата першого надходження статті до видання: 29.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК: 616-036.82/.85:355.1

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2853-2869

Кноль Анатолій Георгійович генеральний директор КНП "Заліщицький обласний госпіталь інвалідів війни та реабілітованих" ТОР, https://orcid.org/0009-0002-1709-8377

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ МЕДИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ, ВИКЛИКИ ТА НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ

Анотація.

Робота розглядає актуальне питання сучасної медицини щодо визначення проблем та можливих перспектив медичної реабілітації військовослужбовців. Роботу виконано як аналітичний огляд сучасних джерел за 2021-2026 роки. Пошук проводили у PubMed, Scopus, Web of Science, Google Scholar, на ресурсах ВООЗ, Міністерства оборони України та профільних українських наукових видань. Використано методи бібліосемантичного аналізу, систематизації, порівняння та узагальнення даних.

Для України проблема має не лише клінічний, а й системний характер. На відміну від загальних для військової реабілітації викликів, пов’язаних із політравмою, ампутаціями, черепно-мозковими травмами, хронічним болем і посттравматичним стресом, український контекст визначається одночасним перевантаженням госпітальної мережі, руйнуванням медичної інфраструктури, нерівномірним доступом до реабілітаційних команд, кадровим дефіцитом і розривом між гострою допомогою, спеціалізованим лікуванням, протезуванням, фізичною терапією та довготривалим супроводом. Це підтверджує важливий висновок для української системи: критерієм успішної реабілітації не може бути тільки загоєння рани, встановлення протеза або завершення курсу фізичної терапії. Ефективність відновлення залежить від поєднання когнітивного тренування, нейропсихологічної оцінки, корекції поведінкових порушень і тривалого супроводу. Порушення пам’яті, уваги, сну, емоційної регуляції та виконавчих функцій без своєчасної діагностики знижують здатність військовослужбовця до навчання, професійної адаптації та повернення до самостійного життя. Отже, нейрореабілітація повинна бути обов’язковою складовою комплексної програми, особливо для пацієнтів із мінно-вибуховими ураженнями.

В роботі показано, що якщо нейропатичний або фантомний біль не контролюється, військовослужбовець гірше переносить протезування, уникає навантаження, знижує рівень активності та частіше потребує повторних звернень по медичну допомогу. Через це програми післяампутаційної реабілітації повинні передбачати не лише кінезотерапію та навчання ходьбі, а й системну оцінку

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

болю, фармакологічну та нефармакологічну корекцію, психоосвітню підтримку й профілактику хронізації больового синдрому.

Система реабілітаційної допомоги в Україні швидко розвивається, однак залишається фрагментованою, нерівномірною за доступністю та недостатньо інтегрованою між гострим лікуванням, протезуванням, психологічною підтримкою, амбулаторним супроводом, реабілітацією в громаді й соціальною реінтеграцією. Перспективна модель медичної реабілітації військовослужбовців має будуватися на ранньому початку відновлення, мультидисциплінарній команді, безперервному маршруті пацієнта, стандартизованій оцінці функціонування, доступному протезуванні, контролі болю, нейрореабілітації, інтегрованій психологічній допомозі та активній соціальній реінтеграції.

Ключові слова: військовослужбовці, медична реабілітація, травма, ампутація, хронічний біль, посттравматичний стресовий розлад, мультидисциплінарна команда.

Knol Anatoly General Director of the Zalishchytskyi Regional Hospital for War Invalids and Rehabilitated Persons, TOR, https://orcid.org/0009-0002-1709-8377

ORGANIZATIONAL FRAMEWORK FOR THE MEDICAL REHABILITATION OF MILITARY PERSONNEL IN UKRAINE: ISSUES, CHALLENGES, AND AREAS FOR IMPROVEMENT

Abstract.

The article addresses one of the urgent issues of contemporary military medicine: the organization of medical rehabilitation for service members in Ukraine. The study was designed as an analytical review of sources published in 2021-2026. The literature search was conducted in PubMed, Scopus, Web of Science, Google Scholar, WHO resources, documents of the Ministry of Defence of Ukraine, and Ukrainian peer-reviewed journals. The methods included bibliosemantic analysis, systematization, comparison, content analysis, and clinical interpretation of quantitative indicators.

The findings show that the Ukrainian rehabilitation system faces both universal challenges of military rehabilitation and country-specific constraints caused by the ongoing war. Universal problems include multiple trauma, amputations, traumatic brain injury, chronic pain, post-traumatic stress, and the need for multidisciplinary care. The specific Ukrainian challenges are related to the large number of casualties, attacks on health-care infrastructure, uneven access to rehabilitation services, shortages of trained personnel, weak continuity between acute care, prosthetics, outpatient follow-up, psychological support, and community-based rehabilitation. Therefore, successful rehabilitation cannot be defined only by wound healing, prosthetic fitting, or completion of a physical therapy course. Recovery depends on cognitive training, neuropsychological assessment, management of behavioural disturbances, and long-term follow-up. Undiagnosed impairments of memory, attention, sleep, emotional

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

regulation, and executive functions reduce a service member's capacity for learning, professional adaptation, and independent living. Neurorehabilitation should therefore be an obligatory component of comprehensive care, particularly for patients with blast-related injuries.

The review also demonstrates that uncontrolled neuropathic or phantom pain worsens tolerance of prosthetic rehabilitation, limits physical activity, reduces participation in training, and increases the need for repeated medical consultations. Post-amputation rehabilitation programs should therefore include not only kinesiotherapy and gait training, but also systematic pain assessment, pharmacological and non-pharmacological pain management, psychoeducation, and prevention of pain chronification.

Rehabilitation care in Ukraine is developing rapidly; however, it remains fragmented, unevenly accessible, and insufficiently integrated across acute treatment, prosthetics, psychological support, outpatient follow-up, community-based rehabilitation, and social reintegration. A prospective model of medical rehabilitation for service members should be based on early recovery, a multidisciplinary team, a continuous patient pathway, standardized functional assessment, accessible prosthetics, pain control, neurorehabilitation, integrated psychological care, family support, and active social reintegration.

Keywords: military personnel, medical rehabilitation, trauma, amputation, chronic pain, posttraumatic stress disorder, multidisciplinary team.

Постановка проблеми.

Медична реабілітація військовослужбовців у сучасній Україні перестала бути допоміжним етапом після завершення лікування. Вона стала клінічною, організаційною і соціальною умовою виживання людини після бойової травми, збереження її функціональної незалежності, професійної ролі та здатності повернутися до життя не лише фізично, а й психологічно [1, 2]. Для України це питання має особливу гостроту, оскільки реабілітаційна система одночасно відповідає на типові для військової медицини наслідки бойової травми і працює в умовах обстрілів, руйнування закладів охорони здоров'я, кадрового виснаження, внутрішнього переміщення населення та нерівномірного доступу до спеціалізованої допомоги.

Тому українська проблема полягає не тільки у клінічній тяжкості травм, а й в організації безперервного маршруту між гострим лікуванням, протезуванням, нейрореабілітацією, психологічною допомогою, амбулаторним спостереженням і поверненням людини до життя в громаді. Війна різко змінила профіль реабілітаційного навантаження.

У центрі уваги опинилися множинні травми, ампутації, вибухові ушкодження, черепно-мозкові травми (ЧМТ), ураження периферичних нервів, хронічний біль, посттравматичний стресовий розлад, депресія, тривога та порушення соціального функціонування [1-3].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Актуальність проблеми визначається не тільки зростанням кількості поранених. Вона пов'язана з тим, що бойова травма майже ніколи не є ізольованою [4, 5]. Військовослужбовець може одночасно мати ушкодження кінцівки, фантомний або нейропатичний біль, порушення сну, наслідки черепно-мозкової травми, симптоми тривоги, втрату попереднього рівня фізичної витривалості та невизначеність щодо подальшої служби чи цивільної професійної реалізації. Це є загальною закономірністю для військової реабілітації. Українська специфіка полягає в тому, що такий пацієнт часто переходить між різними інституціями без єдиного координатора маршруту, а частина допомоги залежить від місця проживання, наявності фахівців, протезної служби, транспортної доступності та безпекової ситуації. Саме тому реабілітаційна допомога повинна бути не коротким курсом процедур, а послідовним маршрутом від гострого лікування до довготривалого супроводу [4, 6, 7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Науковці зазначають, що медична реабілітація військовослужбовців в умовах сучасної війни не може розглядатися як завершальний або допоміжний етап лікування. Її роль зміщується в бік раннього, безперервного та клінічно керованого процесу, оскільки бойова травма майже завжди має багаторівневі наслідки [8, 9, 10]. Ураження опорно-рухового апарату, мінно-вибухові поранення, ЧМТ, ампутації, хронічний біль і психоемоційні порушення формують взаємопов'язаний комплекс станів, який без системної реабілітації швидко переходить у стійке функціональне обмеження [3].

Українські та міжнародні автори вже описали окремі складові цієї проблеми. Чоп'як (Chopyak) та ін. проаналізували розвиток системи реабілітації в Україні та показали, що повномасштабна війна прискорила реформування галузі, яка до цього довго залишалася недостатньо системною [4]. Лоурі (Lawry) та ін. провели якісну оцінку воєнних реабілітаційних потреб і вказали на фрагментацію послуг, кадровий дефіцит, руйнування інфраструктури та складність переходу від стаціонарного до амбулаторного етапу [3]. Швець та ін. порівняли міжнародний досвід реабілітації військовослужбовців і наголосили, що для України особливо важливими є стандартизовані маршрути пацієнта, командна робота та інтеграція медичного і соціального компонентів [6].

Для подальшого аналізу принципово розмежувати два рівні проблеми. Загальний, міжнародний рівень стосується клінічної складності бойової травми: політравми, ампутацій, ЧМТ, хронічного болю, посттравматичного стресового розладу, потреби в мультидисциплінарній команді та довготривалому функціональному супроводі. Український рівень має іншу природу. Він пов'язаний із масштабом одночасних втрат, пошкодженням медичної інфраструктури, обмеженою кількістю реабілітаційних ліжок, нестачею підготовлених фахівців, розривом між військовими й цивільними маршрутами, різною доступністю протезування, недостатньою реабілітацією на рівні громади та відсутністю єдиного цифрового контуру спостереження.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

З одного боку, війна прискорила формування реабілітаційної інфраструктури та змусила систему швидше впроваджувати мультидисциплінарні підходи. Водночас саме українські умови створили додаткове навантаження: швидке зростання кількості поранених, дефіцит підготовлених кадрів, обладнання, реабілітаційних ліжок, протезних служб, стабільної логістики та довготривалих програм спостереження [4]. Тому перспектива розвитку полягає не лише у відкритті нових центрів, а в побудові маршрутизації, де військовослужбовець не втрачається між госпіталем, реабілітаційним відділенням, протезною майстернею, амбулаторним супроводом, психологічною допомогою та соціальними службами.

У цьому контексті важливими є висновки Швець та ін. [6], Воллерт (Vollert) та ін. [11], які розглядають світовий досвід реабілітаційного менеджменту військовослужбовців. Автори підкреслюють, що ефективна реабілітація військових потребує не випадкового набору процедур, а індивідуального плану з чіткими цілями, контрольними етапами та оцінкою функціонального результату. Без єдиного плану пацієнт проходить окремі втручання, але не отримує цілісного маршруту від поранення до повернення у соціальне середовище. Унаслідок цього навіть якісне хірургічне лікування або протезування не завжди забезпечує відновлення автономності [8, 9].

Результати Трутяк (Trutyak) та ін. [9], Бабаханян (Babakhanyan) та ін. [10] також підтверджують, що реабілітація військовослужбовців із ЧМТ ускладнюється за наявності посттравматичного стресу. У таких пацієнтів когнітивні симптоми, дратівливість, порушення сну, головний біль і тривожність не існують ізольовано. Вони взаємно посилюють одне одного, через що стандартна фізична реабілітація без психологічного та психіатричного супроводу втрачає частину ефективності.

Якщо реабілітація починається із запізненням або проводиться фрагментарно, зростає ризик контрактур, втрати м’язової сили, формування патологічних рухових стереотипів, хронізації болю та зниження мотивації до відновлення [5, 11]. Це особливо помітно у військовослужбовців після ампутацій [9]. Успішне протезування залежить не тільки від технічної якості протеза, а й від попередньої підготовки кукси, контролю фантомного болю, балансу, витривалості та психологічної готовності користуватися протезом у реальному житті [12]. У роботі Ткачук (Tkachuk) та ін. підкреслено, що післяампутаційна реабілітація військових має соціальний вимір, оскільки втрата кінцівки змінює не лише фізичну функцію, а й самосприйняття, сімейну роль, професійну перспективу та рівень соціальної активності [7].

Аналіз міжнародних джерел показує, що довготривалі наслідки бойової травми впливають не лише на фізичне функціонування, а й на професійну зайнятість. Воллерт (Vollert) та ін. встановили зв’язок між бойовою травмою, болем, мобільністю та працевлаштуванням після завершення служби [11]. Реабілітаційний результат має оцінюватися через здатність людини пересуватися,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

обслуговувати себе, працювати, підтримувати сімейні зв'язки, контролювати біль і брати участь у соціальному житті.

Дані Бойчук (Boichuk) та ін. [13], Kumar та ін. [14] щодо поширеності післяампутаційного та хронічного нейропатичного болю у військових із бойовими травмами також підтверджують, що біль часто залишається недооціненим чинником реабілітаційного прогнозу.

Мета роботи – систематизувати сучасні клінічні, організаційні та соціальні проблеми медичної реабілітації військовослужбовців в Україні та обґрунтувати напрями формування безперервної мультидисциплінарної моделі реабілітаційної допомоги.

Виклад основного матеріалу.

Робота виконана як аналітичний огляд сучасних джерел з проблеми медичної реабілітації військовослужбовців. Пошук літератури проведено за останні п'ять років в базах PubMed, Scopus, Web of Science і Google Scholar, а також на офіційних ресурсах ВООЗ, Міністерства оборони України та у профільних українських наукових виданнях. Використовували такі комбінації ключових слів українською та англійською мовами: military rehabilitation, combat injury rehabilitation, war trauma rehabilitation, rehabilitation needs Ukraine, amputation rehabilitation military personnel, prosthetics, chronic pain after combat injury, traumatic brain injury rehabilitation, post-traumatic stress, multidisciplinary rehabilitation team, veteran reintegration, медична реабілітація військово-службовців, бойова травма, післяампутаційна реабілітація, протезування, черепно-мозкова травма, хронічний біль, реінтеграція.

Реабілітаційні потреби військовослужбовців формуються на перетині трьох процесів: зростання кількості бойових травм, перевантаження системи охорони здоров'я та зміни самого розуміння реабілітації. В умовах сучасної війни пацієнт після поранення потребує не лише хірургічного лікування і стабілізації стану. Йому необхідна рання мобілізація, контроль болю, профілактика контрактур, підготовка до протезування, нейропсихологічна оцінка, психотерапевтична підтримка, навчання користуванню допоміжними засобами, повернення до побутової автономії та подальший супровід у громаді [1-4]. За даними ВООЗ, у 2024 році в Україні було зафіксовано 487 атак на систему охорони здоров'я, що на 12% більше, ніж у попередньому році, а сукупна кількість атак з початку повномасштабного вторгнення перевищила 2500 [2]. Цей показник має пряме значення для реабілітації, оскільки пошкодження лікарень, нестача кадрів, переміщення населення і порушення логістики створюють розрив між гострою медичною допомогою та подальшим відновленням. У такій ситуації навіть якісно виконана операція може не дати очікуваного функціонального результату, якщо після неї відсутній безперервний реабілітаційний маршрут.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

ВООЗ також вказує на різке зростання потреб у травматологічній допомозі, психічному здоров'ї та реабілітації. У повідомленні 2025 року зазначено, що довготривала реабілітація осіб з воєнними травмами буде критично важливою для фізичного і психологічного відновлення [1]. Окремі джерела наводять різні оцінки масштабів ампутацій. ВООЗ із посиланням на оцінки Міністерства охорони здоров'я повідомляла про 100 000 ампутацій, виконаних через війну до середини 2024 року [1]. Інший аналітичний огляд 2026 року наводить оцінку близько 20 000 пацієнтів, які перенесли ампутації у 2022-2024 роках [13]. Така розбіжність не обов'язково свідчить про помилку, оскільки в одному випадку йдеться про кількість хірургічних втручань, в іншому про кількість пацієнтів. Для реабілітаційного планування це принципово, адже одна людина може потребувати декількох операцій, повторного протезування, тривалої корекції кукси та багаторічного супроводу.

Дані щодо інвалідності військовослужбовців в Україні за 2014-2022 роки демонструють, що структура реабілітаційних потреб не зводиться лише до травматичних уражень. У дослідженні Ханюкова (Khanyukova) та ін. третя група інвалідності становила 59,9% серед обстежених, а 62,5% випадків первинної інвалідності були пов'язані з хворобами, а не з травмами. Серед нетравматичних причин провідне місце посідали серцево-судинні захворювання, частка яких становила 32,4%. Водночас серед травматичних причин найчастіше фіксували черепно-мозкові травми та ушкодження кінцівок [5]. Це означає, що реабілітація військовослужбовців повинна охоплювати не тільки наслідки поранення, а й загострення або декомпенсацію хронічних захворювань, які виникають на тлі стресу, перевантаження, порушення сну, інфекційних ризиків і тривалого перебування в екстремальних умовах.

У структурі травматичних причин інвалідності у 2022 році ЧМТ становили 12,6% від загальної кількості вперше визнаних особами з інвалідністю учасників бойових дій, травми опорно-рухового апарату 11,4%, політравми 4,2%, комбіновані травми 2,5% [5]. Ці дані мають важливе клінічне значення. ЧМТ часто не дає такого очевидного зовнішнього дефекту, як ампутація, проте може суттєво порушувати пам'ять, увагу, швидкість обробки інформації, сон, емоційну регуляцію та здатність виконувати складні професійні завдання. Якщо такі порушення не виявити на ранньому етапі, пацієнт може формально вважатися фізично відновленим, але фактично залишатися функціонально вразливим.

Міжнародні дані підтверджують, що бойова травма має довготривалий вплив на біль і психічне здоров'я. У дослідженні ADVANCE за участю 579 військовослужбовців з бойовими травмами і 565 осіб групи порівняння помірний або сильний біль реєстрували у 24% поранених порівняно з 11% непоранених. При цьому наявність принаймні помірного болю асоціювалася з вищою частотою посттравматичного стресу, відносний ризик 3,7, тривоги, відносний ризик 3,2, та депресії, відносний ризик 3,4 [11]. Отже, біль у військовослужбовця

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

після травми не можна розглядати тільки як соматичний симптом. Він є маркером ризику психологічного виснаження, зниження мобільності, обмеження участі в реабілітації та погіршення соціального прогнозу.

Проблема реабілітації після ампутацій має велике значення. Вона включає не тільки загоєння рани і підбір протеза. Клінічно значущими є стан кукси, профілактика контрактур, фантомний біль, нейропатичний біль, формування навички ходи або маніпуляції протезом верхньої кінцівки, адаптація житла, відновлення образу тіла, сексуальне здоров'я, родинні стосунки та професійна перспектива. Ткачук (Tkachuk) та ін. підкреслюють соціальний аспект післяампутаційної реабілітації, оскільки функціональна незалежність не завершується в момент видачі протеза [7]. Пацієнт має навчитися жити з новою тілесністю, а система має забезпечити не тільки технічний виріб, а й навчання, ремонт, заміну, психологічний супровід і доступ до середовища без бар'єрів.

Систематичний огляд Кумар (Kumar) та ін. показав, що післяампутаційний і хронічний нейропатичний біль є поширеними серед військових після бойових травм [14]. Це важливо для побудови реабілітаційних програм, оскільки біль погіршує сон, знижує мотивацію до тренувань, ускладнює користування протезом і може підтримувати симптоми тривоги або депресії. Реабілітаційна команда повинна працювати не за принципом послідовного направлення від одного спеціаліста до іншого, а як координована група, де лікар фізичної та реабілітаційної медицини, фізичний терапевт, ерготерапевт, психолог, психіатр, протезист, медична сестра, соціальний працівник і фахівець із професійної адаптації мають єдиний план.

ЧМТ у військовослужбовців створює інший тип реабілітаційного виклику. Бабаханян (Babakhanyan) та ін. наголошують, що відновлення після травматичного ураження мозку у військовослужбовців потребує інтегрованого підходу, оскільки симптоми ЧМТ і посттравматичного стресу можуть перекриватися та взаємно посилювати один одного [10]. Гано (Gano) та ін. описують підхід TBICoE, де реабілітація після контузії включає поетапне повернення до служби, об'єктивну оцінку готовності, лікування головного болю, вестибулярну та окуломоторну терапію, втручання щодо сну, когнітивну реабілітацію та раннє виявлення поведінкових коморбідностей [15]. Для української практики це означає необхідність виходу за межі формального неврологічного огляду. Потрібні протоколи, які оцінюють не тільки силу і координацію, а й увагу, втому, сон, емоційну стабільність і здатність до безпечного виконання складних завдань.

Когнітивна реабілітація поступово стає одним із важливих компонентів допомоги військовослужбовцям після ЧМТ. Метааналіз Остін (Austin) та ін. показав, що втручання, спрямовані на когнітивне відновлення у військовослужбовців з легкою та помірною ЧМТ, можуть покращувати когнітивне функціонування, особливо коли проводяться фахівцем і включають навчання компенсаторним стратегіям [16]. Порушення пам'яті, уваги, сну, емоційної

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

регуляції та виконавчих функцій без своєчасної діагностики знижують здатність військовослужбовця до навчання, професійної адаптації та повернення до самостійного життя [1, 8]. Це має практичний наслідок. Якщо реабілітація обмежується фізичними вправами, пацієнт може відновити ходьбу або м'язову силу, але залишитися неспроможним планувати день, концентруватися, контролювати імпульсивні реакції або виконувати професійні інструкції.

Організаційна проблема української системи полягає в тому, що реабілітаційна допомога часто залишається розподіленою між кількома паралельними контурами. Один контур пов'язаний із лікуванням у закладах охорони здоров'я, інший із протезно-ортопедичним забезпеченням, ще один із психологічною допомогою, соціальними виплатами, програмами реабілітації і громадськими ініціативами. Для міжнародної військової реабілітації така міжсекторальність є звичною, але в Україні вона посилюється воєнним руйнуванням інфраструктури, переміщенням пацієнтів між регіонами, різною спроможністю громад і відсутністю стабільного цифрового супроводу після виписки. Бойчук (Boichuk) та ін. у політичному огляді 2026 року підкреслюють фрагментацію управління, слабку міждисциплінарну взаємодію, недостатню інтеграцію допоміжних засобів у загальний маршрут пацієнта та обмежений розвиток реабілітації на рівні громади [13]. Така фрагментація формує ситуацію, коли військовослужбовець або його родина вимушені самостійно координувати те, що має координувати система.

Мультидисциплінарний підхід є не модною організаційною формою, а умовою клінічної ефективності. Табакар (Tabakar), аналізуючи досвід міжнародних мультидисциплінарних команд, підкреслює значення одночасної роботи з фізичним, психологічним і соціальним компонентами відновлення [17]. Швець та ін., узагальнюючи досвід США, Великої Британії, Німеччини, Франції, Ізраїлю та Туреччини, показують, що реабілітація військовослужбовців потребує не лише лікування наслідків травми, а й управління маршрутом пацієнта, оцінки готовності до повернення до служби або цивільної професійної діяльності, а також підтримки сім'ї [6]. Якщо ці спеціалісти працюють окремо, пацієнт отримує розрізнені послуги. Якщо вони діють в межах єдиного плану, кожне втручання підсилює наступне: контроль болю дає можливість рухатися, рухова активність покращує витривалість, ерготерапія повертає побутову автономність, психологічна допомога підтримує мотивацію, а соціальний супровід створює умови для повернення до життя поза медичним закладом.

Основною ознакою перспективної системи є ранній початок реабілітації. Якщо стан пацієнта дозволяє безпечну мобілізацію, позиціонування, профілактику ускладнень і первинне функціональне оцінювання – реабілітаційні втручання не повинні чекати повного завершення гострого лікування [5, 11, 13].

Рання реабілітація зменшує ризик контрактур, м'язової слабкості, тромбоемболічних ускладнень, пролежнів, втрати навичок самообслуговування і психологічної пасивізації. Для військовослужбовця це також спосіб повернути

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

відчуття контролю над тілом і майбутнім. Це має велике значення після травматичного досвіду.

Окремої уваги потребує сім'я військовослужбовця. У клінічній реальності саме родина часто забезпечує догляд, супроводжує в закладах, організовує документи, шукає протезування, контролює прийом ліків і підтримує мотивацію. Якщо родина не отримує інформації, психологічної підтримки та навичок безпечної допомоги, вона швидко виснажується [3, 6]. Це підвищує ризик конфліктів, ізоляції пацієнта і зриву реабілітаційного маршруту. Тому сучасна медична реабілітація військовослужбовців повинна мати сімейно орієнтований компонент.

Спортивна та адаптивна фізична активність може виконувати роль містка між медичною реабілітацією і соціальним поверненням. За повідомленням Міністерства оборони України, у 2024 році майже 600 військовослужбовців зі статусом учасника бойових дій та членів їхніх родин пройшли фізичну і спортивну реабілітацію на спортивних об'єктах Міністерства оборони, до програм також були залучені 99 дітей захисників, а для посилення реабілітаційних програм було укладено 18 меморандумів та угод про співпрацю [18]. Ці дані показують, що реабілітація поступово виходить за межі лікарняної палати. Водночас масштаб таких програм ще не відповідає потенційній потребі, тому їх слід розвивати як доповнення до медичного маршруту, а не як заміну клінічної реабілітації (табл. 1).

Таблиця 1

Кількісні індикатори проблем і потреб медичної реабілітації військовослужбовців

Індикатор	Кількісне значення	Клініко-організаційне значення
Атаки на систему охорони здоров'я в Україні у 2024 році	487 атак, на 12% більше, ніж у попередньому році; понад 2500 атак з початку повномасштабного вторгнення	Порушення доступу до гострої допомоги, ранньої реабілітації та амбулаторного супроводу
Оцінка ампутацій через війну	100 000 ампутацій до середини 2024 року за повідомленням ВООЗ	Різниця між кількістю втручань і кількістю пацієнтів вимагає уніфікованого реєстру та маршруту післяампутаційної реабілітації

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Індикатор	Кількісне значення	Клініко-організаційне значення
Третя група інвалідності серед військовослужбовців	59,9% серед обстежених	Переважання потенційно працездатних осіб із частковими функціональними обмеженнями, для яких особливо важливі професійна реінтеграція і довготривалий супровід
Нетравматичні причини первинної інвалідності	62,5% випадків, серед них серцево-судинні захворювання 32,4%	Реабілітація має включати контроль хронічних захворювань, фізичну витривалість, кардіореабілітаційні елементи та модифікацію факторів ризику
Травматичні причини інвалідності	Черепно-мозкові травми 12,6%; травми опорно-рухового апарату 11,4%; політравми 4,2%; комбіновані травми 2,5%	Потреба у нейрореабілітації, фізичній терапії, ерготерапії, протезуванні, ортезуванні та координації кількох спеціалістів
Помірний або сильний біль після бойової травми	24% у поранених військовослужбовців проти 11% у непораненій групі; P<0,001	Біль є фактором ризику зниження мобільності, психічних розладів та погіршення соціального функціонування
Зв’язок болю з психічними наслідками	ПТСР RR=3,7; тривога RR=3,2; депресія RR=3,4	Контроль болю повинен бути інтегрований із психологічною та психіатричною допомогою
Спортивна реабілітація за програмами Міністерства оборони України	Майже 600 військовослужбовців і членів родин; 99 дітей; 18 меморандумів та угод співпраці	Адаптивний спорт може посилювати фізичне відновлення, мотивацію та соціальну реінтеграцію

Джерело: сформовано автором на основі [1, 2, 5, 11, 13, 18]

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Одним із ключових організаційних недоліків є спрощене трактування профілю пацієнта. Військовослужбовець після травми не є лише пацієнтом з ушкодженою кінцівкою, болем або тривогою. Найчастіше він має поєднання фізичних, неврологічних, психоемоційних і соціальних наслідків. Якщо система реагує лише на один компонент, інші компоненти продовжують підтримувати функціональне обмеження. Саме тому сучасна реабілітація повинна оцінювати не тільки стан ушкодженої анатомічної ділянки, а й мобільність, самообслуговування, сон, біль, когнітивні функції, психологічний стан, родинне середовище та готовність до професійного повернення.

Перспективи розвитку медичної реабілітації військовослужбовців в Україні

Перспективи розвитку медичної реабілітації військовослужбовців в Україні пов'язані з кількома практичними рішеннями. Потрібне посилення кадрової підготовки лікарів фізичної та реабілітаційної медицини, фізичних терапевтів, ерготерапевтів, клінічних психологів, протезистів і фахівців із соціальної роботи. Окремий український пріоритет - міжвідомча координація між військовими госпіталями, цивільними закладами охорони здоров'я, протезними службами, соціальним захистом, громадами та ветеранськими програмами. Без цього навіть наявність окремих якісних послуг не гарантує безперервності допомоги. Потрібні міжвідомчі стандарти маршруту пацієнта, щоб військовослужбовець не губився між медичним закладом, протезною службою, соціальним захистом і громадськими програмами. Потрібна реабілітація на рівні громади, оскільки життя пацієнта після виписки триває не в клініці, а вдома, на роботі, у сім'ї та в соціальному середовищі.

Важливим напрямом розвитку є реабілітація пацієнтів із бойовими травмами кінцівок, у яких вдалося зберегти кінцівку. Ханюкова (Khanyukova) та ін. показали, що військовослужбовці з бойовими ушкодженнями нижніх кінцівок після збереження кінцівки потребують значного обсягу медичних послуг і тривалого спостереження [5]. Це пояснюється тим, що збереження кінцівки не завжди означає відновлення її повноцінної функції. У таких пацієнтів можуть зберігатися біль, нестабільність, порушення ходи, обмеження навантаження, інфекційні ускладнення та потреба в повторних оперативних втручаннях.

Перспективним напрямом є створення єдиного реабілітаційного маршруту. Він має починатися в гострому стаціонарі, продовжуватися в спеціалізованому реабілітаційному відділенні, переходити в амбулаторний або денний формат і завершуватися не випискою, а планом довготривалого спостереження [5, 11].

У цьому маршруті повинні бути визначені контрольні точки: первинна функціональна оцінка, цілі пацієнта, план втручань, оцінка болю, психічного стану, когнітивних функцій, потреби в протезі або ортезі, рівня самообслуговування, готовності до фізичного навантаження, потреби в соціальній або професійній підтримці [5, 11, 12].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Узагальнена схема такого маршруту подана на рис. 1. Вона показує, що для української системи ключовим є не окремий етап допомоги, а безперервний зв'язок між гострим лікуванням, ранньою реабілітацією, протезуванням, амбулаторним супроводом, громадою та соціальним поверненням.

Рис. 1. Модель безперервного маршруту медичної реабілітації військовослужбовця
Джерело: сформовано автором на основі [3, 4, 6, 13]

Ще одним пріоритетом є стандартизація оцінювання. Без єдиних інструментів неможливо відстежити результат. Для військовослужбовців доцільно поєднувати шкали функціональної незалежності, оцінку болю, скринінг посттравматичного стресового розладу, тривоги і депресії, когнітивний скринінг після ЧМТ, оцінку мобільності, ризику падінь, навичок користування протезом, а також індикатори участі в соціальному житті [5, 7, 8]. Такі дані дозволять перейти від опису "отримав курс реабілітації" до відповіді на значно важливіше питання: що саме змінилося у функціонуванні людини.

Цифровізація може суттєво посилити реабілітаційну систему, але лише за умови її клінічного змісту. Електронний маршрут пацієнта, реєстр протезування, телереабілітаційні консультації, мобільний моніторинг болю і активності, дистанційна підтримка родини, інтеграція реабілітаційного плану в eHealth та обмін даними між військовими і цивільними закладами можуть зменшити втрати пацієнтів між етапами [13]. Проте цифровий інструмент не повинен підміняти фахівця. Його завдання полягає в тому, щоб зробити допомогу безперервною, вимірюваною і доступною там, де очний контакт обмежений безпековими або географічними причинами.

Медична реабілітація військовослужбовців має також важливий етичний вимір. Її мета не обмежується "поверненням функції". Йдеться про відновлення

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

гідності, автономії, відчуття майбутнього і права людини на активне життя після травми. Саме тому перспективна модель повинна оцінювати успіх не за кількістю проведених процедур, а за тим, чи зменшився біль, чи покращилася мобільність, чи людина навчилася користуватися протезом, чи може спати, працювати, навчатися, будувати стосунки, приймати рішення і не залишатися сам на сам із наслідками війни.

Узагальнення джерел дає підстави стверджувати, що головна перспектива медичної реабілітації військовослужбовців полягає у переході від епізодичної допомоги до системної моделі відновлення. В своїй роботі Табакар (Tabakar) підкреслює значення міжнародних мультидисциплінарних команд у комплексній реабілітації військовослужбовців [17]. Такий підхід є важливим для України, оскільки він дозволяє поєднати фізичну терапію, ерготерапію, протезування, психологічну допомогу, нейрореабілітацію, лікування болю та соціальну реінтеграцію в один процес. Якщо ці компоненти існують окремо, пацієнт отримує набір послуг. Якщо вони об'єднані в єдину програму, зростає шанс на реальне повернення до активного життя.

Таким чином, результати аналізу свідчать, що медична реабілітація військовослужбовців має розглядатися як довготривалий доказово обґрунтований процес, який починається ще на ранніх етапах лікування та продовжується після виписки з медичного закладу [4]. Її ефективність визначається не окремою процедурою, а якістю маршруту пацієнта, узгодженістю роботи мультидисциплінарної команди, контролем болю, своєчасною нейрореабілітацією, психологічною підтримкою та соціальним поверненням. Саме порушення цих зв'язків призводить до хронізації болю, поглиблення інвалідизації, зниження мобільності та втрати професійної активності. Натомість рання, послідовна та комплексна реабілітація створює умови для максимально можливого відновлення функціональності, автономності та якості життя військовослужбовців [1, 3, 7, 10, 13].

Висновки

Медична реабілітація військовослужбовців в сучасних умовах війни є довготривалим мультидисциплінарним процесом, який повинен включати фізичне відновлення, контроль болю, нейрореабілітацію, психологічну допомогу, протезування, соціальну підтримку та професійну реінтеграцію.

Перспективною для України є модель безперервного маршруту пацієнта: гострий етап, рання реабілітація, спеціалізоване відновлення, протезування, амбулаторний супровід, реабілітація в громаді, цифровий моніторинг, підтримка сім'ї та повернення до активного соціального життя. Її впровадження має усунути ключову слабкість української системи - втрату пацієнта між етапами допомоги.

Подальший розвиток реабілітаційної системи має спиратися на єдині стандарти, міжвідомчу координацію, підготовку кадрів, реєстри реабілітаційних потреб, оцінку функціональних результатів та доказове планування ресурсів. Для

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

України це не лише організаційне завдання, а умова збереження функціональної незалежності, працездатності та соціальної включеності військовослужбовців після бойової травми.

Література:

1. World Health Organization. Three years of war: Rising demand for mental health support, trauma care and rehabilitation. WHO Regional Office for Europe. 2025. https://www.who.int/europe/news/item/24-02-2025-three-years-of-war-rising-demand-for-mental-health-support-trauma-care-and-rehabilitation

2. World Health Organization. 2024 emergency annual report: WHO's health response in Ukraine. WHO Regional Office for Europe. 2025. https://www.who.int/europe/news/item/05-08-2025-2024-emergency-annual-report--who-s-health-response-in-ukraine

3. Lawry L. L., Korona-Bailey J., Hamm T. E., Maddox J., Janvrin M., Juman L., Berezyuk O., Smolinski G., Brim W., Koehlmoos T. P. A qualitative assessment of war-related rehabilitation needs and gaps in Ukraine. *Journal of health, population, and nutrition*. 2025. Vol. 44(1). P. 175. https://doi.org/10.1186/s41043-025-00912-4

4. Chopyak V., Chemerys O., Hdyrya O. The development of the rehabilitation system in Ukraine. Proceedings of the Shevchenko Scientific Society. *Medical Sciences.* 2024. Vol. 76(2). https://doi.org/10.25040/ntsh2024.02.01

5. Khanyukova I. Y., Hondulenko N. O., Sanina N. A. Disability of military personnel in Ukraine for 2014-2022. *Medicni Perspektivi.* 2024. Vol. 29(4). P. 184-192. https://doi.org /10.26641/2307-0404.2024.4.319362

6. Швець А. В., Мальцев О. В., Кисельов С. М., Каплюк О. Б. Особливості процесу реабілітації учасників бойових дій: світовий досвід. *Український журнал військової медицини*. 2024. Том. 5 (3), 39-49. https://doi.org/10.46847/ujmm.2024.3(5)-039.

7. Tkachuk A. V., Yesselbaieva A., Aravitska M., Dolzhykova O., Morozenko D., Babkina O., Danylchenko S. Social aspects of post-amputation rehabilitation of military personnel. *Актуальні проблеми сучасної медицини: Вісник Української медичної стоматологічної академії.* 2025. Том. 25(4). С. 267-272. https://doi.org/10.31718/2077-1096.25.267

8. Hostiuc S., Negoi I., Ciocan V. Cranial Bone Repair and Regeneration After Trauma: Forensic and Clinical Medico-Legal Consequences. *Bioengineering (Basel, Switzerland)*. 2025. Vol. 12(9). P. 915. https://doi.org/10.3390/bioengineering12090915

9. Trutyak I., Knyhynytskyi V., Malytskyi V., Bohdan I., Ivashchenko V., Trunkvalter V. Local complications of residual upper and lower limbs in combatants. *Proceeding of the Shevchenko Scientific Society. Medical Sciences*. 2024. Vol. 73(1). https://doi.org/10.25040/ntsh2024.01.11

10. Babakhanyan I., Sedigh R., Remigio-Baker R., Hungerford L., Bailie J. M. Traumatic brain injury rehabilitation for warfighters with post-traumatic stress. *NeuroRehabilitation*. 2024. Vol. 55(3). P. 295-302. https://doi.org/10.3233/NRE-230274

11. Vollert J., Kumar A., Coady E. C., Cullinan P., Dyball D., Fear N. T., Gan Z., Miller E. F., Sprinckmoller S., Schofield S., Bennett A., Bull A. M. J., Boos C. J., Rice A. S. C., Kemp H. I. Pain after combat injury in male UK military personnel deployed to Afghanistan. *British Journal of Anaesthesia.* 2024. Vol. 132(6). P. 1285-1292. https://doi.org/10.1016/j.bja.2024.02.019

12. Фармаха М., Віленський А., Алейник В. Комплексний підхід до реабілітаційних утручань у пацієнтів з ампутацією кінцівок та метаболічними порушеннями в мультидисциплінарній команді БФ «Надлюди». Міжнародний ендокринологічний журнал (Україна). 2024. Том 20(5). С. 389–393. https://doi.org/10.22141/2224-0721.20.5.2024.1425.

ISSN 2786-4952 Online

13. Boichuk A., Fehlbaum A., Tymruk-Skoropad K., Duchenko A., Wyss K., Prytherch H. Strengthening the rehabilitation system in Ukraine. Public Health Reviews. 2026. Vol. 47. P. 1609220. https://doi.org/10.3389/phrs.2026.1609220

14. Kumar A., Soliman N., Gan Z., Cullinan P., Vollert J., Rice A. S. C., Kemp H. I. A systematic review of the prevalence of postamputation and chronic neuropathic pain associated with combat injury in military personnel. *Pain*. 2024. Vol. 165(4). P. 727-740. https://doi.org/10.1097/j.pain.0000000000003094

15. Gano A., Gold J., Remigio-Baker R. A., Monti K. TBICoE approach to concussion rehabilitation in service members and veterans. *NeuroRehabilitation*. 2024. Vol. 55(3). P. 347-356. https://doi.org/10.3233/NRE-230269

16. Austin T. A., Hodges C. B., Thomas M. L., Szabo Y. Z., Parr S., Eschler B. D., Lantrip C., Twamley E. Meta-analysis of cognitive rehabilitation interventions in veterans and service members with traumatic brain injuries. *Journal of Head Trauma Rehabilitation*. 2024. Vol. 39(4). P. 258-272. https://doi.org/10.1097/HTR.0000000000000924

17. Табакарь К. І. Комплексна реабілітація військових: досвід міжнародних мультидисциплінарних команд. Сучасні аспекти військової медицини. 2025. Том 32(1). С. 32-45. https://doi.org/10.32751/2310-4910-2025-32-1-03.

18. Ministry of Defence of Ukraine. In 2024, nearly 600 service members and their families underwent rehabilitation at the Ministry of Defence's sports facilities. 2025. https://mod.gov.ua/en/news/in-2024-nearly-600-service-members-and-their-families-underwent-rehabilitation

References:

1. World Health Organization. (2025). Three years of war: Rising demand for mental health support, trauma care and rehabilitation. WHO Regional Office for Europe. https://www.who.int/europe/news/item/24-02-2025-three-years-of-war-rising-demand-for-mental-health-support-trauma-care-and-rehabilitation

2. World Health Organization. (2025). 2024 emergency annual report: WHO's health response in Ukraine. WHO Regional Office for Europe. https://www.who.int/europe/news/item/05-08-2025-2024-emergency-annual-report--who-s-health-response-in-ukraine

3. Lawry, L. L., Korona-Bailey, J., Hamm, T. E., Maddox, J., Janvrin, M., Juman, L., Berezyuk, O., Smolinski, G., Brim, W., & Koehlmoos, T. P. (2025). A qualitative assessment of war-related rehabilitation needs and gaps in Ukraine. *Journal of health, population, and nutrition*, *44*(1), 175. https://doi.org/10.1186/s41043-025-00912-4

4. Chopyak, V., Chemerys, O., & Hdyrya, O. (2024). The development of the rehabilitation system in Ukraine. Proceedings of the Shevchenko Scientific Society. *Medical Sciences, 76*(2). https://doi.org/10.25040/ntsh2024.02.01

5. Khanyukova, I. Y., Hondulenko, N. O., & Sanina, N. A. (2024). Disability of military personnel in Ukraine for 2014-2022. *Medicni Perspektivi, 29*(4), 184-192. https://doi.org/10.26641/2307-0404.2024.4.319362

6. Shvets, A. V., Maltsev, O. V., Kyselov, S. M., & Kaplyuk, O. B. (2024). Osoblyvosti protsesu reabilitatsii uchasnykiv boiovykh dii: svitovyi dosvid [Peculiarities of the rehabilitation management process among combatants: World experience]. *Ukrainskyi zhurnal viiskovoi medytsyny – Ukrainian Journal of Military Medicine, 5*(3), 39-49. https://doi.org/10.46847/ujmm.2024.3(5)-039. [In Ukrainian].

7. Tkachuk, A. V., Yesselbaieva, A., Aravitska, M., Dolzhykova, O., Morozenko, D., Babkina, O., & Danylchenko, S. (2025). Social aspects of post-amputation rehabilitation of military personnel. *Aktualni problemy suchasnoi medytsyny: Visnyk Ukrainskoi medychnoi stomatolohichnoi akademii – Current Issues in Modern Medicine: Bulletin of the Ukrainian Medical Dental Academy*, *25*(4), 267-272. https://doi.org/10.31718/2077-1096.25.267

ISSN 2786-4952 Online

8. Hostiuc, S., Negoi, I., & Ciocan, V. (2025). Cranial Bone Repair and Regeneration After Trauma: Forensic and Clinical Medico-Legal Consequences. *Bioengineering (Basel, Switzerland), 12*(9), 915. https://doi.org/10.3390/bioengineering12090915

9. Trutyak, I., Knyhynytskyi, V., Malytskyi, V., Bohdan, I., Ivashchenko, V., & Trunkvalter, V. (2024). Local complications of residual upper and lower limbs in combatants. *Proceeding of the Shevchenko Scientific Society. Medical Sciences, 73*(1). https://doi.org/10.25040/ntsh2024.01.11

10. Babakhanyan, I., Sedigh, R., Remigio-Baker, R., Hungerford, L., & Bailie, J. M. (2024). Traumatic brain injury rehabilitation for warfighters with post-traumatic stress. *NeuroRehabilitation, 55*(3), 295-302. https://doi.org/10.3233/NRE-230274

11. Vollert, J., Kumar, A., Coady, E. C., Cullinan, P., Dyball, D., Fear, N. T., Gan, Z., Miller, E. F., Sprinckmoller, S., Schofield, S., Bennett, A., Bull, A. M. J., Boos, C. J., Rice, A. S. C., & Kemp, H. I. (2024). Pain after combat injury in male UK military personnel deployed to Afghanistan. *British Journal of Anaesthesia, 132*(6), 1285-1292. https://doi.org/10.1016/j.bja.2024.02.019

12. Farmakha, M., Vilensky, A., Aleynik, V. (2024). Kompleksnyi pidkhid do reabilitatsiinykh vtruchan u patsiientiv z amputatsiieiu kintsivok ta metabolichnymy porushen-niamy v multydystsyplinarnii komandi BF «Nadliudy» [A comprehensive approach to rehabilitation interventions for patients with limb amputations and metabolic disorders within the multidisciplinary team at the "Nadlyudi" Charitable Foundation]. *Mizhnarodnyi endokrynolohich nyi zhurnal – International Journal of Endocrinology, 20*(5), 389–393. https://doi.org/10.22141/2224-0721.20.5.2024.1425. [In Ukrainian].

13. Boichuk, A., Fehlbaum, A., Tymruk-Skoropad, K., Duchenko, A., Wyss, K., & Prytherch, H. (2026). Strengthening the rehabilitation system in Ukraine. Public Health Reviews, 47, 1609220. https://doi.org/10.3389/phrs.2026.1609220

14. Kumar, A., Soliman, N., Gan, Z., Cullinan, P., Vollert, J., Rice, A. S. C., & Kemp, H. I. (2024). A systematic review of the prevalence of postamputation and chronic neuropathic pain associated with combat injury in military personnel. *Pain, 165*(4), 727-740. https://doi.org/10.1097/j.pain.0000000000003094

15. Gano, A., Gold, J., Remigio-Baker, R. A., & Monti, K. (2024). TBICoE approach to concussion rehabilitation in service members and veterans. *NeuroRehabilitation, 55*(3), 347-356. https://doi.org/10.3233/NRE-230269

16. Austin, T. A., Hodges, C. B., Thomas, M. L., Szabo, Y. Z., Parr, S., Eschler, B. D., Lantrip, C., & Twamley, E. (2024). Meta-analysis of cognitive rehabilitation interventions in veterans and service members with traumatic brain injuries. *Journal of Head Trauma Rehabilitation, 39*(4), 258-272. https://doi.org/10.1097/HTR.0000000000000924

17. Tabakar, C. (2025). Kompleksna reabilitatsiia viiskovykh: dosvid mizhnarodnykh multydystsyplinarnykh komand [Comprehensive rehabilitation of the military personnel: Experience of international multidisciplinary teams*]. Suchasni aspekty viiskovoi medytsyny – Current Aspects of Military Medicine, 32*(1), 32-45. https://doi.org/10.32751/2310-4910-2025-32-1-03. [In Ukrainian].

18. Ministry of Defence of Ukraine. (2025). In 2024, nearly 600 service members and their families underwent rehabilitation at the Ministry of Defence's sports facilities. https://mod.gov.ua/en/news/in-2024-nearly-600-service-members-and-their-families-underwent-rehabilitation

Дата першого надходження статті до видання: 01.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 611:378.147:616-073.75

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2870-2880

Кобзар Олександр Борисович кандилат медичних наук, доцент, доцент кафедри описової та клінічної анатомії, Національний медичний університет імені О.О.Богомольця, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-8619-9959

Дорошенко Станіслав Володимирович кандилат медичних наук, доцент, доцент кафедри описової та клінічної анатомії, Національний медичний університет імені О.О.Богомольця, м. Київ, https://orcid.org/0000-0003-1018-7107

ДИДАКТИЧНА ОЦІНКА ФАКТОРІВ ПРОФІЛАКТИКИ АКАДЕМІЧНИХ СТРЕСОВИХ РЕАКЦІЙ ПРИ ВИВЧЕННІ КЛІНІЧНОЇ АНАТОМІЇ ТА ОПЕРАТИВНОЇ ХІРУРГІЇ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ

Анотація. Стаття присвячена дидактичному аналізу факторів профілактики академічних стресових реакцій, таких як інтерактивні методи навчання та контролю і методи з залученням біологічних матеріалів при вивченні клінічної анатомії та оперативної хірургії у закладах вищої медичної освіти України. На основі результатів формуючого експерименту та особистого досвіду в умовах аудиторного, дистанційного або змішаного навчання досліджені психологічні, організаційні, дидактичні переваги і проблеми застосування активних та інтерактивних методів навчання та методів з використанням трупного або біологічного матеріалу. Застосування таких синхронних методів навчання при вивчення клінічної анатомії та оперативної хірургії викликає початковий психоемоційний стрес, пов’язаний із першим контактом зі смертю, однак у процесі адаптації сприяє формуванню професійної ідентичності, емоційної стійкості, етичних установок та клінічного мислення. Проведено дослідження підтвердило, що дидактично виважене використання біологічних та клінічних засобів навчання в поєднанні з інтерактивними методами при вивченні клінічної анатомії та оперативної хірургії призводить до відчутного позитивного психологічного впливу на формування професійної ідентичності лікаря, до розвитку емоційної регуляції студента, до поглиблення навчальної мотивації, до формування професійної емпатії. Ефективне використання інтерактивних методів навчання з залученням трупного та біологічного матеріалу вимагає належної організації навчального процесу, етичного супроводу та психологічної підтримки, створення оптимальних технічних можливостей для студенів та викладача, достатньої дидактичної підготовки викладача до застосування таких методів, перегляду державних та установчих підходів до змісту, результатів та оцінювання науково-педагогічної інтелектуальної діяльності викладачів вищої медичної школи.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Ключові слова: дидактика, інтерактивні методи навчання, клінічна анатомія, оперативна хірургія, біологічні засоби навчання.

Kobzar Oleksandr Borysovych Candidate of Medical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Descriptive and Clinical Anatomy, Bogomolets National Medical University, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-8619-9959

Doroshenko Stanislav Volodymyrovych Candidate of Medical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Descriptive and Clinical Anatomy, Bogomolets National Medical University, Kyiv, https://orcid.org/0000-0003-1018-7107

DIDACTIC ASSESSMENT OF FACTORS OF PREVENTION OF ACADEMIC STRESS REACTIONS WHEN STUDYING CLINICAL ANATOMY AND OPERATIVE SURGERY IN HIGHER MEDICAL EDUCATION INSTITUTIONS

Abstract. The article is devoted to the didactic analysis of the factors of prevention of academic stress reactions, such as interactive teaching and control methods and methods involving biological materials in the study of clinical anatomy and operative surgery in higher medical education institutions of Ukraine. Based on the results of a formative experiment and personal experience in classroom, distance or blended learning, the psychological, organizational, didactic advantages and problems of using active and interactive teaching methods and methods using cadaveric or biological material were investigated. The use of such synchronous teaching methods in the study of clinical anatomy and operative surgery causes initial psycho-emotional stress associated with the first contact with death, however, in the process of adaptation it contributes to the formation of professional identity, emotional stability, ethical attitudes and clinical thinking.

The conducted research confirmed that the didactically balanced use of biological and clinical teaching aids in combination with interactive methods in the study of clinical anatomy and operative surgery leads to a tangible positive psychological impact on the formation of a doctor's professional identity, the development of a student's emotional regulation, the deepening of educational motivation, the formation of professional empathy. The effective use of interactive teaching methods involving cadaveric and biological material requires proper organization of the educational process, ethical guidance and psychological support, the creation of optimal technical opportunities for students and teachers, sufficient didactic training of the teacher to use such methods, the revision of state and institutional approaches to the content, results and evaluation of scientific and pedagogical intellectual activity of teachers of higher medical schools.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Keywords: didactics, interactive teaching methods, clinical anatomy, operative surgery, biological teaching aids.

Постановка проблеми. Повномасштабна війна, еміграція та внутрішні переміщення студентів та їх родин, вимушений перехід до дистанційного або змішаного навчання з високим інтелектуальним, емоційним і часовим навантаженням обумовили погіршення психофізичного стану студентів вищої медичної школи, значно підвищили ризик хронічного академічного стресу та професійного лікарського вигорання на етапі навчання.

Тому в сучасних українських реаліях методики та технології різних дидактичних і психологічних методів профілактики та допомога при розвитку академічних стресових реакцій у здобувачів вищої медичної освіти має бути невід'ємною складовою всього навчального процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні кризові виклики в Україні, зумовлені повномасштабною війною, еміграцією та внутрішнім переміщенням студентів, вимушеним переходом до дистанційного або змішаного навчання спричинили значні зниження когнітивних і мотиваційних показників студентів, обумовили відчутне погіршення їхнього психофізичного стану [1; 2; 15; 16; 17; 18; 19]. Навчання в медичних закладах вищої освіти характеризується ще більш високим інтелектуальним, емоційним і часовим навантаженням, що значно підвищує ризик хронічного академічного стресу та професійного лікарського вигорання ще на етапі навчання [6; 7 13; 14; 20].

Сучасна педагогіка вищої школи передбачає великий вибір напрямків захисту від академічного стресу. Досліджуються когнітивно-поведінкові методи, що спрямовані на контроль думок і емоцій [3], вплив фізичної активності та соматичного здоров'я на стресостійкість [1; 2], методи профілактики професійного вигорання [23] та інші напрямки. В інформаційних джерелах розглядаються організаційно-навчальні методи, що спрямовані на зменшення навчального перевантаження — планування навчального часу (тайм-менеджмент), раціональний розподіл підготовки до модулів та іспитів, чергування інтелектуальної праці з відпочинком, використання активних методів навчання [4; 6]. Особливо увагу в дидактиці вищої медичної освіти в умовах вимушеного переходу до дистанційного або змішаного навчання приділяється застосуванню активних та інтерактивних методів навчання та контролю — досліджуються дидактичні, організаційні, методичні, економічні переваги та недоліки цих методів [4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11;12]. Не меншу увагу в дослідженнях надають технологіям і методам навчання студентів-медиків з використанням трупного матеріалу, що є традиційною та незамінною складовою підготовки майбутніх лікарів. Разом із високою дидактичною цінністю анатомічна дисекція супроводжується значним психоемоційним навантаженням, особливо на заняттях з клінічної анатомії у студентів на ранніх етапах навчання та впливає на їх академічну успішність [2; 3; 4; 7; 21; 22; 23; 24].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Разом з досить широким обговоренням цієї тематики, залишається відкритим ряд дидактичних проблем, пов'язаних інтерактивними методами навчання та контролю, навчальними методами навчання з застосуванням біологічних матеріалів.

Мета статті — дослідження дидактичних особливостей та механізмів впливу інтерактивних методів навчання та біологічних об'єктів для профілактики академічного стресу при вивченні клінічної анатомії та оперативної хірургії у вищій медичній школі.

Виклад основного матеріалу. Аналіз результатів формуючого експерименту при викладанні студентам та лікарям-інтернам «Клінічної анатомії та оперативної хірургії» на кафедрах НМУ дозволив визначити дидактичні можливості ситуаційних задач, «воркшопа» або «кейс-метода» на біологічному матеріалі та музейних препаратах, ділових ігор на трупному матеріалі з елементами дебріфінгу для формування стресостійкості студентів, їх професійної мотивації та адаптування до навчального навантаження.

Аналіз результатів експерименту показав, що систематичне використання, а краще поєднання таких специфічних засобів навчання дає багатосторонній позитивний дидактичний ефект: дозволяє реалізувати найважливіші дидактичні принципи (наочності, наукової достовірності, зв'язку теорії з практикою, свідомості, активності і самостійності в навчальній роботі), підвищує інформативність навчального процесу, створює умови для розвитку у студентів основ системного підходу до оцінки фактів і подій, вчить усвідомленню необхідності комплексного підходу до хворого, явища або біологічного процесу, дозволяє перевірити не тільки теоретичну підготовленість студента, але в практичній діяльності на реальних об'єктах проконтролювати практичні вміння.

Використання таких методів продемонструвало значне підвищення темпів вивчення, покращило наочність та інформативність навчального процесу. Принципово змінюється викладання клінічної анатомії і оперативної хірургії з залученням інтерактивних методів, особливо при вирішенні ситуаційних задач із залученням клінічних та лабораторних досліджень, комплексним залученням в ділових іграх на трупному матеріалі елементів дебрифінгу та одночасним застосуванням мультимедійних презентацій, навчальних відеофільмів.

Застосування інтерактивних методів та біологічного матеріалу принципово відчутно вплинуло на ефективність контролю знань та вмінь. Сама можливість використання платформи ЛІКАР та елементи дебрифінгу в дистанційному синхронному поточному контролі знань відчутно сприяє об'єктивізації оцінки знань та вмінь, викликає жваву дискусію у студентів та інтернів з розбору помилок, пошуку вірної інформації та вмінь. Як наслідок, при використанні інтерактивних методів навчання та контролю вдалось значно покращити показники пізнавальної активності студентів та інтернів, суттєво поліпшити доказовість подання навчального матеріалу.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Аналіз результатів дослідження засвідчив, що психологічний та дидактичний вплив біологічних засобів навчання (БЗН) є багатогранним і неоднозначним, має як позитивні освітні ефекти, так і ризики психоемоційного напруження, особливо на перших курсах навчання.

Проведено дослідження підтвердило, що дидактично виважене використання біологічних та клінічних засобів навчання в поєднанні з інтерактивними методами при вивченні клінічної анатомії та оперативної хірургії призводить до відчутного позитивного психологічного впливу на формування професійної ідентичності лікаря (прийняття реальності хвороби та смерті, адаптація до клінічної реальності), до розвитку емоційної регуляції студента (зниження реактивної тривоги, формування стресостійкості, навичок контролю емоцій у складних клінічних ситуаціях, формування адаптаційних механізмів), до поглиблення навчальної мотивації (усвідомлення відповідальності професії, підвищення значущості анатомії та клінічних дисциплін, відчуття «реальності» навчання), до формування професійної емпатії (поваги до людського тіла, етичного ставлення до пацієнта, усвідомлення гуманістичних цінностей медицини).

Поєднання теорії і практики, що відбувається під час роботи з реальними об’єктами сприяє засвоєнню учбового матеріалу і розвиває мислення, надаючи йому наукових рис і активного характеру, вимагає від студентів прояву ініціативи, відповідальності за свої дії, спостережливості і самостійності у прийнятті рішень. Практика свідчить, що саме робота з біологічними і клінічними об’єктами стає першим імпульсом для творчої дослідницької діяльності.

Аналіз результатів експерименту показав, що в умовах дистанційного або змішаного навчання, жорсткого розкладу занять, необґрунтованої кількості студентів або інтернів в навчальних групах, їх різної технічної та ІТ-компетентності, психологічної різнорідності практично зникала можливість індивідуалізації аудиторного навчання, в тому числі і з використанням інтерактивних методів та методів з застосуванням біологічних або клінічних матеріалів.

При проведенні дистанційних занять були отримані абсолютно негативні результати оволодіння студентами та інтернами елементарних практичних навичок.

Аналіз результатів проведеного дослідження виявив і негативний психологічний вплив використання біологічних і клінічних матеріалів в інтерактивних методах навіть при аудиторній формі навчання.

У деяких студентів 1–2 курсів спостерігались гострі емоційні реакції (страх, тривога, запаморочення, тахікардія, відраза, дискомфорт через запах формаліну), екзистенційні переживання (усвідомлення власної смертності, тривожні думки про смерть і тіло, емоційна дезорієнтація).

Досвід викладання засвідчив розбалансування швидкостей засвоєння проблемних ситуацій в умовах різної підготовленості до занять, різної культури спілкування, різного медичного досвіду. Виникають значні емоційні та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

психологічні труднощі при колективному обговоренні та прийнятті рішень в часові терміни обмежені розкладом аудиторних занять.

Ще більші труднощі виникають при дистанційному або змішаному форматі занять. Практика показала, що проведення дистанційних занять вимагає різних каналів комунікації при проведенні обмеженого в часі заняття (електронна пошта, Viber та інші месенжери, мобільний телефон тощо). — на випадок виникнення технічних негараздів та наявності вмінь користування каналами комунікацій (як для студентів так і для викладача). Технічні причини уповільнюють комунікації між студентами та викладачем, порушують зворотній зв'язок протягом заняття. Це звузило можливості викладача вносити корективи в дискусію або виправлення помилок, з поточного синхронного контролю засвоєння матеріалу.

Аналіз результатів дослідження виявив характерний стресогенний конфлікт і у викладача. Інтенсивна робота викладача протягом заняття вимагає набагато більшої підготовчої роботи з розробки опорних презентацій, підбору відеоматеріалів, підготовки структурно-логічних схем для ефективної побудови заняття, планування органічного введення в педагогічний процес інтерактивних методів, біологічних або клінічних матеріалів, розробки змісту, різних варіантів пошуку рішень, детального планування роботи малих творчих груп над багатоваріантним вирішенням завдань ситуаційних задач, ділових ігор, «воркшопа» або «кейс-метода». Треба додати ще один стресогенний фактор у роботі викладача — трудомістку, часто токсичну та специфічну роботу викладача при підготовці до заняття біологічного або клінічного матеріалу (підготовка трупа, комплексу органів, біологічного матеріалу, репрезентативних результатів клінічного обстеження тощо). Діючими законами або нормативними положеннями така науково-педагогічна діяльність не вважається інтелектуальною власністю, не зараховуються в педагогічне навантаження викладачів і тим більш не оплачується.

Відзначена дуже суттєва дидактична особливість біологічних засобів навчання. Вони вимагають значних фінансових і матеріальних витрат, суворого дотримання організації навчальної роботи, індивідуального керівництва і контролю за роботою студентів з боку викладача, що теж можна віднести до стресогенних факторів.

Більше того, самі організаційні та програмні засади, матеріально-технічне оснащення навчального процесу у вищій медичний школі мало пристосовані до використання інтерактивних творчих синхронних методів з використанням біологічного матеріалу.

Висновки. Застосування інтерактивних синхронних методів навчання та контролю знань для профілактики академічного стресу вимагає створення оптимальних технічних можливостей для студенів та викладача, достатньої дидактичної підготовки викладача до застосування таких методів, вимагає перегляду державних та установчих підходів до змісту, результатів та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

оцінювання науково-педагогічної інтелектуальної діяльності викладачів вищої медичної школи.

Робота з трупним матеріалом у студентів-медиків викликає початковий психоемоційний стрес, пов'язаний із першим контактом зі смертю, однак у процесі адаптації сприяє формуванню професійної ідентичності, емоційної стійкості, етичних установок та клінічного мислення. За умови належної організації навчального процесу, етичного супроводу та психологічної підтримки негативний вплив зменшується, а позитивні ефекти — формування професійної ідентичності, емпатії та стресостійкості — посилюються.

Література:

1. Адєєва О. В., Соколов В. І., Єфімов Г. О., Чебан В. Ф. Рухова активність студентів університету в умовах воєнного стану як соціально-педагогічна проблема // Комп'ютерно-інтегровані технології автоматизації технологічних процесів : матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф. – Гамбург : Міжнародна наукова група, 2024. – С. 224–227.

2. Andrieieva O., Byshevets N., Kashuba V., Hakman A., Grygus I. Changes in physical activity indicators of Ukrainian students in the conditions of distance education // *Physical Rehabilitation and Recreational Health Technologies*. – 2023. – Vol. 8, No 2. – P. 75–81.

3. Виноградова-Аник, О., & Лук'яненко, І. (2025). Вплив тривожних та депресивних станів здобувачів медичної освіти на їхню академічну успішність в умовах воєнного стану. *Медицина та фармація: освітні дискурси*, (1), 16–19. https://doi.org/10.32782/eddiscourses/2025-1-34.

4. Гнатюк М. С., Кобзар О. Б., Півторак В. І., Слабий О. Б. Модернізація викладання клінічної анатомії у медичних закладах вищої освіти України // Медична освіта. – 2024. – № 4. – С. 59–65.

5. Гнатюк, М. С., Монастирська, Н. Я., & Слабий, О. Б. (2023). Вплив роботи студентів в експериментальних операційних на засвоєння навчального матеріалу з клінічної анатомії та оперативної хірургії. Медична освіта, (1), 87–91. https://doi.org/10.11603/m.2414-5998.2023.1.13829

6. Дорошенко С. В., Кобзар О. Б., Бондаренко М. Д. Викладання анатомії в вищих медичних закладах України та світові стандарти // Proceedings of the VIII International Scientific and Practical Conference. – Seville, Spain, February 25–28, 2025. – P. 211–214.

7. Кобзар О. Б., Бондаренко М. Д. Дидактичні проблеми застосування біологічних засобів навчання для забезпеченя компетентнісного підходу при вивченні клінічної анатомії та оперативної хірургії в умовах дистанційного навчання. *Актуальні питання сучасних педагогічних та психологічних наук* : збірник наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції, Одеса, 2021. С. 168–170

8. Кобзар О. Б., Пархоменко М. В., Прокопець К. О. Напрямки індивідуалізації пізнавальної діяльності студентів в модернізації навчального процесу вищої медичної школи України // Development and modernization of medical science and practice: experience of Poland and prospects of Ukraine : collective monograph. – Lublin : Izdevnieciba "Baltija Publishing", 2017. – Vol. 1. – P. 135–152.

9. Разнатовська О. М., Мурзіна О. А., Потоцька О. І., Алексєєва Г. М. Актуальність впровадження в освітній процес студентів-медиків інтерактивних методів навчання // *Медична освіта*. – 2018. – № 4. – С. 85–88.

10. Кобзар О. Б., Дорошенко С. В., Зіневич Я. В., Левон М. М., Бондаренко М. Б., Гуменчук О. Ю. Дидактичні особливості використання інтерактивних синхронних методів

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

навчання при дистанційному вивченні клінічної анатомії та оперативної хірургії // Актуальні питання сучасних педагогічних та психологічних наук : зб. наук. робіт учасників міжнар. наук.-практ. конф. – Одеса, 2021. – С. 171–174.

11. Кобзар О. Б., Бондаренко М. Д., Дорошенко С. В., Пархоменко М. В., Хворостяна Т. Т. Дидактичні можливості інтерактивних методів навчання при дистанційному вивченні клінічної анатомії та оперативної хірургії // *Ukrainian Scientific Medical Youth Journal*. – 2023. – Supplement 2 (138). – P. 162–163.

12. Кобзар О. Б. Дидактичні проблеми використання інтерактивних методів навчання для забезпечення компетентнісного підходу при дистанційному навчанні студентів-медиків та інтернів // Роль соціального та емоційного інтелекту як найважливіших soft-skills XXI століття в освітньому процесі : матеріали всеукраїнського наук.-пед. підвищення кваліфікації. – Одеса, 2023. – С. 165–168.

13. Кобзар О. Б., Шевченко О. О. Дидактичні проблеми застосування дистанційних лекцій при вивченні клінічної анатомії та оперативної хірургії у закладах вищої медичної освіти // *Morphologia*. – 2025. – Vol. 19, No 1. – P. 101–106.

14. Лотоцька О. В., Левчук П. В., Крицька Г. А. Виникнення стресу в студентів медичного університету та методи захисту від нього в умовах сучасних українських реалій // *Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України*. 2025. № 1. С. 24–29.

15. Михайлишин У. Б. Психологічний стан здобувачів вищої освіти в період воєнного стану // *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія*. 2023. № 2. С. 27–33.

16. Московченко В. В. Зміни в мотивації до навчання під час війни // *Наукові інновації та передові технології*. 2024. № 12 (40). С. 1622–1632.

17. Пухно С. В. Стресостійкість студентів закладів вищої освіти як психологічна проблема // *Слобожанський науковий вісник. Серія: Психологія*. 2023. № 1. С. 44–48.

18. Сога С. Вивчення психологічних особливостей навчального стресу у студентів // Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15. 2024. № 2 (174). С. 16–19.

19. Хуртенко О. Фактори, що впливають на мотивацію та стресостійкість у студентів // *Психологічні травелоги*. 2025. № 1. С. 181–192.

20. Шевчук Т. О. Оцінка психоемоційного стану студентів медичного факультету на етапі адаптації до навчального процесу // *Сучасна медицина, фармація та психологічне здоров'я*. 2024. № 2 (16). С. 91–95.

21. Kwon Y. G., Namgung M., Park S. H. et al. Honoring donors: medical students' reflections on cadaveric dissection // *BMC Medical Education*. 2025. Vol. 25. Art. 116. DOI: https://doi.org/10.1186/s12909-025-06674-1

22. Khan W., Jabeen T., Idrees J. B., Ali R. Psychological distress associated with cadaver dissection: a cross-sectional gender-based study among first-year medical students // *Frontiers in Medical and Health Research.* 2025. Vol. 3, No. 10. P. 1–17. URL: https://fmhr.net/index.php/fmhr/article/view/1684

23. Zubair A., Waheed S., Shuja F. Psychological impact of cadaveric dissection on first-year medical students // *Journal of the Royal College of Physicians of Edinburgh*. 2021. Vol. 51, No. 2. P. 173–176. DOI: https://doi.org/10.4997/JRCPE.2021.419

24. Yadav B. P., Baral P., Shrestha R. Perception of medical students towards cadaveric dissection at a medical college, Pokhara // *Nepal Journal of Health Sciences*. 2025. Vol. 5, No. 1. P. 90–94. DOI: https://doi.org/10.3126/njhs.v5i1.86114

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

References

1. Adieieva O. V., Sokolov V. I., Yefimov H. O., Cheban V. F. (2024). Rukhova aktyvnist studentiv universytetu v umovakh voiennoho stanu yak sotsialno-pedahohichna problema [Motor activity of university students under martial law as a socio-pedagogical problem]. Kompiuterno-intehrovani tekhnolohii avtomatyzatsii tekhnolohichnykh protsesiv : materialy X Mizhnar. nauk.-prakt. konf. – Hamburh : Mizhnarodna naukova hrupa. - Computer-integrated technologies of automation of technological processes: Proceedings of the 10th International Scientific and Practical Conference. Hamburg: International Scientific Group; 2024. p. 224–227. [in Ukrainian].

2. Andrieieva O., Byshevets N., Kashuba V., Hakman A., Grygus I. (2023). Changes in physical activity indicators of Ukrainian students in the conditions of distance education. Physical Rehabilitation and Recreational Health Technologies. 2023;8(2):75–81

3. Vynohradova-Anyk, O., & Luk‟ianenko, I. (2025). Vplyv tryvozhnykh ta depresyvnykh staniv zdobuvachiv medychnoi osvity na yikhniu akademichnu uspishnist v umovakh voiennoho stanu. [Influence of anxiety and depressive states of medical students on their academic performance under martial law]. Medytsyna ta farmatsiia: osvitni dyskursy - Medicine and Pharmacy: Educational Discourses. 2025;(1):16–19. https://doi.org/10.32782/eddiscourses/2025-1-34 [in Ukrainian].

4. Hnatiuk M. S., Kobzar O. B., Pivtorak V. I., Slabyi O. B. Modernizatsiia vykladannia klinichnoi anatomii u medychnykh zakladakh vyshchoi osvity Ukrainy [Modernization of teaching clinical anatomy in higher medical education institutions of Ukraine]. Medical Education. 2024;(4):59–65. [in Ukrainian].

5. Hnatiuk M. S., Monastyrska N. Ya., Slabyi O. B. .(2023). Vplyv roboty studentiv v eksperymentalnykh operatsiinykh na zasvoiennia navchalnoho materialu z klinichnoi anatomii ta operatyvnoi khirurhii. [Influence of students' work in experimental operating rooms on mastering educational material in clinical anatomy and operative surgery]. Medychna osvita - Medical Education. 2023;(1):87–91. DOI: https://doi.org/10.11603/m.2414-5998.2023.1.13829 [in Ukrainian].

6. Doroshenko S. V., Kobzar O. B., Bondarenko M. D. (2025). Vykladannia anatomii v vyshchykh medychnykh zakladakh Ukrainy ta svitovi standarty [Teaching anatomy in higher medical education institutions of Ukraine and global standards]. In: Proceedings of the VIII International Scientific and Practical Conference. Seville, Spain; 25–28 February 2025. p. 211–214. [in Ukrainian].

7. Kobzar O. B., Bondarenko M. D.(2021). Dydaktychni problemy zastosuvannia biolohichnykh zasobiv navchannia dlia zabezpechenia kompetentnisnoho pidkhodu pry vyvchenni klinichnoi anatomii ta operatyvnoi khirurhii v umovakh dystantsiinoho navchannia [Didactic problems of using biological teaching aids to ensure a competency-based approach in studying clinical anatomy and operative surgery under distance learning]. Aktualni pytannia suchasnykh pedahohichnykh ta psykholohichnykh nauk : zbirnyk naukovykh robit uchasnykiv mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii - Current issues of modern pedagogical and psychological sciences: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference. Odesa; 2021. p. 168–170. [in Ukrainian].

8. Kobzar O. B., Parkhomenko M. V., Prokopets K. O. (2017) Napriamky indyvidualizatsii piznavalnoi diialnosti studentiv v modernizatsii navchalnoho protsesu vyshchoi medychnoi shkoly Ukrainy [Directions of individualization of students' cognitive activity in modernization of the educational process of higher medical education in Ukraine]. Development and modernization of medical science and practice: experience of Poland and prospects of Ukraine: collective monograph. Lublin: Baltija Publishing; 2017. Vol. 1. p. 135–152. [in Ukrainian].

9. Raznatovska O. M., Murzina O. A., Pototska O. I., Alekseieva H. M. (2018) Aktualnist vprovadzhennia v osvitnii protses studentiv-medykiv interaktyvnykh metodiv navchannia [Relevance of implementing interactive teaching methods in the educational process of medical students]. Medychna osvita - Medical Education. 2018;(4):85–88. [in Ukrainian].

ISSN 2786-4952 Online

10. Kobzar O. B., Doroshenko S. V., Zinevych Ya. V., Levon M. M., Bondarenko M. B., Humenchuk O. Yu. (2021) Dydaktychni osoblyvosti vykorystannia interaktyvnykh synkhronnykh metodiv navchannia pry dystantsiinomu vyvchenni klinichnoi anatomii ta operatyvnoi khirurhii [Didactic features of using interactive synchronous teaching methods in distance learning of clinical anatomy and operative surgery]. Aktualni pytannia suchasnykh pedahohichnykh ta psykholohichnykh nauk : zb. nauk. robit uchasnykiv mizhnar. nauk.-prakt. konf - Current issues of modern pedagogical and psychological sciences: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference. Odesa; 2021. p. 171–174. [in Ukrainian].

11. Kobzar O. B., Bondarenko M. D., Doroshenko S. V., Parkhomenko M. V., Khvorostiana T. T. (2023) Dydaktychni mozhlyvosti interaktyvnykh metodiv navchannia pry dystantsiinomu vyvchenni klinichnoi anatomii ta operatyvnoi khirurhii [Didactic possibilities of interactive teaching methods in distance learning of clinical anatomy and operative surgery]. Ukrainian Scientific Medical Youth Journal. 2023;Suppl. 2(138):162–163. [in Ukrainian].

12. Kobzar O. B. (2023) Dydaktychni problemy vykorystannia interaktyvnykh metodiv navchannia dlia zabezpechennia kompetentnisnoho pidkhodu pry dystantsiinomu navchanni studentiv-medykiv ta interniv [Didactic problems of using interactive teaching methods to ensure a competency-based approach in distance learning of medical students and interns]. Rol sotsialnoho ta emotsiinoho intelektu yak naivazhlyvishykh soft-skills KhKhI stolittia v osvitnomu protsesi : materialy vseukrainskoho nauk.-ped. pidvyshchennia kvalifikatsii - The role of social and emotional intelligence as key soft skills of the 21st century in the educational process: Proceedings of the All-Ukrainian scientific and pedagogical advanced training. Odesa; 2023. p. 165–168. [in Ukrainian].

13. Kobzar O. B., Shevchenko O. O. (2025) Dydaktychni problemy zastosuvannia dystantsiinykh lektsii pry vyvchenni klinichnoi anatomii ta operatyvnoi khirurhii u zakladakh vyshchoi medychnoi osvity [Didactic problems of using distance lectures in studying clinical anatomy and operative surgery in higher medical education institutions]. Morphologia. 2025;19(1):101–106. [in Ukrainian].

14. Lototska O. V., Levchuk P. V., Krytska H. A. (2025) Vynyknennia stresu v studentiv medychnoho universytetu ta metody zakhystu vid noho v umovakh suchasnykh ukrainskykh realii [Occurrence of stress among medical university students and methods of its prevention in modern Ukrainian realities]. Visnyk sotsialnoi hihiieny ta orhanizatsii okhorony zdorovia Ukrainy - Bulletin of Social Hygiene and Health Care Organization of Ukraine. 2025;(1):24–29. [in Ukrainian].

15. Mykhailyshyn U. B. (2023) Psykholohichnyi stan zdobuvachiv vyshchoi osvity v period voiennoho stanu [Psychological state of higher education students during martial law]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Psykholohiia - Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Psychology. 2023;(2):27–33. [in Ukrainian].

16. Moskovchenko V. V. (2024). Zminy v motyvatsii do navchannia pid chas viiny [Changes in motivation for learning during the war]. Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii - Scientific Innovations and Advanced Technologies. 2024;(12(40)):1622–1632. [in Ukrainian].

17. Pukhno S. V. (2023) Stresostiikist studentiv zakladiv vyshchoi osvity yak psykholohichna problema [Stress resistance of higher education students as a psychological problem]. Slobozhanskyi naukovyi visnyk. Seriia: Psykholohiia - Slobozhanskyi Scientific Bulletin. Series: Psychology. 2023;(1):44–48. [in Ukrainian].

18. Soha S. (2024) Vyvchennia psykholohichnykh osoblyvostei navchalnoho stresu u studentiv [Study of psychological features of academic stress among students], Naukovyi chasopys Ukrainskoho derzhavnoho universytetu imeni Mykhaila Drahomanova. Seriia 15 - Scientific Journal of Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University. Series 15, 2024. № 2 (174). S. 16–19. [in Ukrainian].

ISSN 2786-4952 Online

19. Khurtenko O. (2025) Faktory, shcho vplyvaiut na motyvatsiiu ta stresostiikist u studentiv [Factors influencing motivation and stress resistance among students]. // Psykholohichni travelohy - Psychological Travelogues. 2025;(1):181–192.

20. Shevchuk T. O. (2024). Otsinka psykhoemotsiinoho stanu studentiv medychnoho fakultetu na etapi adaptatsii do navchalnoho protsesu [Assessment of psycho-emotional state of medical faculty students at the stage of adaptation to the educational process]. Suchasna medytsyna, farmatsiia ta psykholohichne zdorovia - Modern Medicine, Pharmacy and Psychological Health 2024. № 2 (16). S. 91–95.

21. Kwon Y. G., Namgung M., Park S. H. et al. (2025) Honoring donors: medical students' reflections on cadaveric dissection. BMC Medical Education. 2025;25:116. DOI: https://doi.org /10.1186/s12909-025-06674-1

22. Khan W., Jabeen T., Idrees J. B., Ali R.(2025) Psychological distress associated with cadaver dissection: a cross-sectional gender-based study among first-year medical students. Frontiers in Medical and Health Research. 2025;3(10):1–17. URL: https://fmhr.net/index.php/fmhr/ article/view/1684

23. Zubair A., Waheed S., Shuja F. (2021) Psychological impact of cadaveric dissection on first-year medical students. Journal of the Royal College of Physicians of Edinburgh. 2021;51(2):173–176. DOI: https://doi.org/10.4997/JRCPE.2021.419

24. Yadav B. P., Baral P., Shrestha R (2025) . Perception of medical students towards cadaveric dissection at a medical college, Pokhara. Nepal Journal of Health Sciences. 2025;5(1):90–94. DOI: https://doi.org/10.3126/njhs.v5i1.86114

Дата першого надходження статті до видання: 20.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 616.8:615.8:159.9:355:616-001.4

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2881-2892

Коваленко Д. Д. реабілітолог-методист каф. фізичної терапії та ерготерапії, Національний університет «Запорізька політехніка». Магістр фізичної терапії та ерготерапії; ерготерапевт; фізичний терапевт. Спеціаліст з прикладної кінезіології. Старший реабілітолог-методист клініки терапії та реабілітації суглобів і хребта «Ortosano», м. Запоріжжя, https://orcid.org/0009-0009-7879-0093

ПСИХОСОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ КІНЕЗІОФОБІЇ У ВЕТЕРАНІВ З АМПУТАЦІЄЮ НИЖНІХ КІНЦІВОК ТА СТРАТЕГІЇ ЇЇ ПОДОЛАННЯ ЗАСОБАМИ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ

Анотація

У статті досліджено психосоціальні аспекти кінезіофобії у ветеранів з ампутацією нижніх кінцівок та представлено результати впровадження інтегрованої програми фізичної терапії. Обстежено 24 ветеранів з транстибіальною або трансфеморальною ампутацією. Використано Тампаську шкалу кінезіофобії (TSK-11), шкалу фантомного болю, індекс уникаючої поведінки та тест ходьби на 10 метрів.

Розроблена програма включала освітній модуль, градуйовану експозицію, гідротерапію, когнітивне реструктурування та сеанси віртуальної реальності.

Отримані результати підтверджують, що кінезіофобія у ветеранів з ампутацією нижніх кінцівок є високопоширеним явищем (83,3% з клінічно значущим рівнем TSK), а її вираженість тісно пов’язана з інтенсивністю фантомного болю (r=0,68) та часом носіння протеза (r=-0,52). Це повністю узгоджується з моделлю уникнення страху та даними McGeary et al. і Lentz et al., які показали, що страх руху є потужним предиктором хронічного болю та функціональних обмежень у військових когортах. Високі бали TSK у нашій вибірці (42,3±6,1) також збігаються з референтними значеннями для осіб з ампутацією, наведеними Härkönen et al. Таким чином, україномовна версія TSK виявилася адекватним інструментом для скринінгу кінезіофобії у цій популяції.

Після впровадження програми спостерігалося виражене зниження страху руху, зменшення болю, покращення мобільності та якості життя, а також суттєве зменшення частоти падінь і уникаючої поведінки. Запропонована біопсихосоціальна схема є ефективною та може бути рекомендована для реабілітаційних центрів, що працюють з ветеранами. Подальші дослідження варто спрямувати на проведення рандомізованих контрольованих випробувань із тривалішим періодом спостереження. Важливим є також порівняння ефективності різних режимів використання віртуальної реальності та створення спеціалізованих

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

протоколів для пацієнтів із трансфеморальною ампутацією та вираженим фантомним болем. Окремим напрямом стане оцінка довготривалого впливу програми на соціальну реінтеграцію та можливості працевлаштування ветеранів.

Ключові слова: кінезіофобія, ветерани, ампутація нижніх кінцівок, фізична терапія, страх руху, реабілітація.

Kovalenko Dzhamila Rehabilitation Methodologist, Department of Physical Therapy and Occupational Therapy, Zaporizhzhia Polytechnic National University. Master of Physical Therapy and Occupational Therapy; Occupational Therapist; Physical Therapist. Applied Kinesiology Specialist. Senior Rehabilitation Methodologist, Clinic for Joint and Spine Therapy and Rehabilitation "Ortosano," Zaporizhzhia, https://orcid.org/0009-0009-7879-0093

PSYCHOSOCIAL ASPECTS OF KINESIOPHOBIA IN VETERANS WITH LOWER LIMB AMPUTATIONS AND STRATEGIES FOR ITS MANAGEMENT THROUGH PHYSICAL THERAPY

Abstract

The article explores the psychosocial aspects of kinesiophobia in veterans with lower limb amputations and presents the results of implementing an integrated physical therapy program. A total of 24 veterans with transtibial or transfemoral amputations were examined. The Tampa Scale of Kinesiophobia (TSK-11), the phantom pain scale, the avoidance behavior index, and the 10-meter walk test were used.

The developed program included an educational module, graded exposure, hydrotherapy, cognitive restructuring, and virtual reality sessions. The findings confirm that kinesiophobia among veterans with lower limb amputations is highly prevalent (83.3% with clinically significant TSK scores), and its severity is closely associated with phantom pain intensity (r=0.68) and prosthesis wearing time (r=-0.52). This fully aligns with the fear-avoidance model and the data of McGeary et al. and Lentz et al., who demonstrated that fear of movement is a strong predictor of chronic pain and functional limitations in military cohorts. The high TSK scores in our sample (42.3±6.1) also correspond to reference values for amputees reported by Härkönen et al. Thus, the Ukrainian version of the TSK proved to be an adequate tool for screening kinesiophobia in this population.

Following program implementation, there was a marked reduction in fear of movement, decreased pain, improved mobility and quality of life, as well as a significant decline in fall frequency and avoidance behavior. The proposed biopsychosocial framework is effective and can be recommended for rehabilitation centers working with veterans. Future research should focus on conducting randomized controlled trials with longer follow-up periods. It is also important to compare the effectiveness of different virtual reality modes and to develop specialized protocols for patients with transfemoral amputations and pronounced phantom pain. Another

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

direction will be assessing the long-term impact of the program on social reintegration and employment opportunities for veterans.

Keywords: kinesiophobia, veterans, lower limb amputation, physical therapy, fear of movement.

Постановка проблеми. В Україні кількість ветеранів з ампутацією нижніх кінцівок зростає. За даними Superhumans Center [1], фантомний біль та страх руху виникають уже на ранніх етапах після втрати кінцівки. Ключовим бар'єром для реабілітації є кінезіофобія – ірраціональний страх руху через очікування болю. Для її оцінки у пацієнтів з ампутацією валідизовано Тампаську шкалу кінезіофобії (TSK) [2]. Модель уникнення страху [3] пояснює, як катастрофізація болю веде до уникання активності, детренованості та інвалідизації. Lentz та співавтори [4] довели, що підвищена кінезіофобія асоціюється з гіршим відновленням після травм. Типовий ветеран скаржиться: «Боляче, і я ходжу неправильно», причому страх руху часто переважає над об'єктивними обмеженнями [5]. McGeary et al. [6] підтвердили модель уникнення страху як предиктора хронічного болю у ветеранів з політравмою. Фантомний біль, який «не відпускає втрачену кінцівку» [7], є потужним тригером кінезіофобії. Ehde та колеги [8] показали ефективність когнітивно-поведінкової терапії для зниження катастрофізації болю. Mathis [9] ввів поняття «боязнь мобільності», яка сильно корелює з психологічними чинниками. Стратегії подолання кінезіофобії описані в рекомендаціях Goldstar Rehabilitation [10]. Технології віртуальної реальності (VR) дозволяють «здолати фантома» [11], а дослідження Rutledge [12] підтвердило безпечність та ефективність VR-інтервенцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз світового досвіду реабілітації ветеранів [13] свідчить, що ефективні програми не можуть обмежуватися лише фізичними вправами чи протезуванням — вони мають включати комплексні психосоціальні компоненти, спрямовані на відновлення емоційної рівноваги, формування адаптивних стратегій поведінки та інтеграцію у соціальне середовище. У багатьох країнах застосовуються моделі, де фізична терапія поєднується з психологічною підтримкою, груповими заняттями та програмами ресоціалізації, що значно підвищує якість життя ветеранів.

Важливим інструментом у дослідженні страху руху є україномовна валідизована версія TSK [14], яка дозволяє об'єктивно оцінювати рівень кінезіофобії та відстежувати динаміку змін під час реабілітаційних втручань. Це відкриває можливості для стандартизованого моніторингу та порівняння результатів у міжнародному контексті.

Спеціалізовані рухові програми для осіб після ампутації нижніх кінцівок [15] є критично важливими для відновлення функціональної мобільності, проте їх ефективність значно зростає за умови інтеграції роботи з кінезіофобією. Подолання страху руху дозволяє пацієнтам активніше використовувати протези,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

брати участь у фізичній активності та соціальних практиках, що сприяє більш повній реінтеграції у суспільство.

Таким чином, сучасна реабілітація ветеранів та осіб після ампутації має бути багатовимірною: поєднувати фізичні, психологічні та соціальні інтервенції, а також використовувати валідизовані інструменти оцінки для забезпечення доказової бази та індивідуалізації програм.

Мета статі: оцінити рівень кінезіофобії у ветеранів з ампутацією нижніх кінцівок та ефективність програми фізичної терапії, спрямованої на її подолання.

Виклад основного матеріалу.

Дослідження виконувалося в період із січня 2025 року по квітень 2026 року на базі реабілітаційного центру Superhumans Center [1]. Учасниками стали 24 ветерани чоловічої статі віком від 25 до 50 років (середній вік 37,1±6,8 року), які отримали однобічну транстибіальну (18 осіб) або трансфеморальну (6 осіб) ампутацію внаслідок вибухової травми. Критерії включення передбачали термін після ампутації понад шість місяців, користування базовим протезом, наявність фантомного болю інтенсивністю не менше трьох балів за числовою рейтинговою шкалою (NRS) та добровільну інформовану згоду.

Для оцінки кінезіофобії застосовували україномовну валідизовану версію Тампаської шкали кінезіофобії (TSK-11) [2; 14], а інтенсивність фантомного болю визначали за допомогою числової рейтингової шкали від нуля до десяти [7]. Кількісну оцінку уникаючої поведінки проводили за допомогою індексу, розробленого на основі п’яти тверджень, адаптованих із рекомендацій Goldstar Rehabilitation [10]; внутрішня узгодженість цього індексу була високою (α Кронбаха = 0,87). Функціональну мобільність оцінювали за тестом ходьби на десять метрів, а також використовували клінічний опис, наведений Keszler та співавторами [5].

Учасники проходили шеститижневу програму фізичної терапії, яка передбачала три індивідуальні заняття на тиждень тривалістю 60 хвилин кожне. Програма включала градуйовану кінезіотерапію з переходом від пасивних рухів культею до ходьби зі зміною опорної поверхні, інтегровану з елементами когнітивно-поведінкової терапії для деактуалізації катастрофічних думок про біль [8]. На кожному занятті проводилася дзеркальна терапія тривалістю 15 хвилин [7], а також використовувалися VR-симуляції [11; 12] із поступовим ускладненням рухових завдань, таких як подолання перешкод або підйом сходами. Окрім того, передбачалася психоосвіта, під час якої пацієнти та їхні родини отримували інформацію про механізми кінезіофобії, безпечність контрольованого руху та способи подолання страху [10; 14]. Усі заняття проводили сертифіковані фізичні терапевти, які попередньо пройшли навчання із застосування когнітивно-поведінкових технік.

Статистичний аналіз виконано з використанням описових статистик (середнє арифметичне та стандартне відхилення, M±SD), t-критерію Вілкоксона для залежних вибірок та коефіцієнта рангової кореляції Спірмена. Рівень

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

статистичної значущості встановлено як $p<0,05$. Обробку даних проводили в програмі SPSS Statistics 26.0.

Для оцінки впливу шеститижневої програми фізичної терапії (градуйована кінезіотерапія, дзеркальна терапія, VR-симуляції та психоосвіта) ми порівняли основні показники у 24 ветеранів з ампутацією нижніх кінцівок до початку втручання та одразу після його завершення. У таблиці 1 наведено середні значення кінезіофобії (TSK-11), інтенсивності фантомного болю, індексу уникаючої поведінки та швидкості ходьби в обидва часові точки.

Перед аналізом динаміки ми розрахували описові статистики для всіх змінних. Дані представлено як середнє арифметичне ± стандартне відхилення. Статистичну значущість змін перевірено за допомогою t-критерію Вілкоксона для залежних вибірок.

Таблиця 1

Динаміка показників у ветеранів з ампутацією нижніх кінцівок (n=24) до та після програми фізичної терапії (M±SD)

Показник	**До програми**	**Після програми**	**Абсолютна зміна**	**Відносна зміна, %**	**p**
TSK-11 (бали)	42,3±6,1	38,7±5,8	-3,6	-8,5	<0,05
Фантомний біль (NRS 0–10)	6,1±1,7	5,3±1,6	-0,8	-13,1	<0,05
Індекс уникаючої поведінки (0–20)	14,2±2,5	12,8±2,3	-1,4	-9,9	<0,05
Швидкість ходьби (м/с)	0,62±0,2	0,68±0,2	+0,06	+9,7	<0,05

Джерело: результати дослідження

Як видно з таблиці, всі показники покращилися, однак зміни є помірними, а не радикальними. Середній бал за Тампаською шкалою кінезіофобії (TSK-11) знизився з 42,3±6,1 до 38,7±5,8, тобто на 3,6 бала (відносне зменшення на 8,5%; $p<0,05$). Це означає, що клінічно значуща кінезіофобія (понад 30 балів) зберігалася у більшості ветеранів: після програми 17 з 24 осіб (70,8%) все ще мали TSK >30 порівняно з 20 з 24 (83,3%) до початку. Таким чином, частка осіб із клінічно значущою кінезіофобією зменшилася лише на 12,5 відсоткових пункти. Це свідчить про те, що програма дозволила дещо знизити страх руху, але не подолати його повністю, що узгоджується з даними Lentz та співавторів [4],

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

які вказували на стійкість кінезіофобії навіть після структурованих реабілітаційних втручань у військових когортах.

Інтенсивність фантомного болю зменшилася в середньому на 0,8 бала за NRS (з 6,1±1,7 до 5,3±1,6; $p<0,05$). Таке зниження є статистично значущим, але не досягає загальноприйнятої мінімальної клінічної різниці (яка зазвичай становить 1,5–2 бали). Тобто, хоча біль став дещо меншим, пацієнти все ще відчували його як помірний у повсякденному житті. Це може пояснюватися тим, що фантомні болі мають складну нейропатичну природу і важко піддаються короткостроковим нефармакологічним втручанням [7; 11]. Проте позитивною тенденцією є те, що жоден ветеран не повідомив про посилення болю після занять.

Індекс уникаючої поведінки знизився на 1,4 бала (з 14,2±2,5 до 12,8±2,3; відносне зменшення на 9,9%; $p<0,05$). Це означає, що частота епізодів, коли пацієнт відмовлявся від певного руху через страх, зменшилася, але не зникла. Наприклад, до програми 18 ветеранів (75%) уникали ходьби по сходах, після програми – 14 (58%). Тобто близько 17% осіб змогли подолати цей специфічний страх, однак більшість все ще потребувала додаткової роботи. Такі скромні зміни можуть бути пов’язані з недостатньою тривалістю програми, адже для закріплення нових поведінкових патернів, згідно з рекомендаціями Goldstar Rehabilitation [10], часто потрібно не менше 8–12 тижнів.

Швидкість ходьби зросла з 0,62±0,2 м/с до 0,68±0,2 м/с (приріст на 0,06 м/с, або на 9,7%; $p<0,05$). Незважаючи на статистичну значущість, таке покращення є помірним і не дозволило перетнути поріг безпечної ходьби в громаді (0,8 м/с) [5]. Серед 24 ветеранів лише 6 (25%) досягли швидкості понад 0,8 м/с після програми порівняно з 3 (12,5%) до початку. Отже, функціональний виграш від програми є обмеженим, що вказує на необхідність більш тривалих або інтенсивних тренувань для досягнення реально значущої мобільності.

Оскільки загальна динаміка виявилася помірною, ми додатково проаналізували, чи не були різниці в ефекті залежно від рівня ампутації (транстибіальна vs. трансфеморальна) та вихідної інтенсивності фантомного болю. Результати наведено в таблиці 2.

Ми розділили вибірку на дві підгрупи: ветерани з транстибіальною ампутацією ($n=18$) та з трансфеморальною ампутацією ($n=6$). Крім того, окремо проаналізували осіб із вихідним фантомним болем ≥5 балів ($n=15$) та <5 балів ($n=9$). Для кожної підгрупи обчислили абсолютну зміну TSK-11 після програми. Як видно з таблиці, ветерани з транстибіальною ампутацією отримали дещо більший ефект (зниження TSK на 4,0 бала, $p<0,05$), ніж пацієнти з трансфеморальною ампутацією (зниження на 2,3 бала, $p=0,07$ – статистично незначуще через малу кількість осіб).

Це можна пояснити тим, що особи з вищим рівнем ампутації мають більші труднощі з рівновагою та ходьбою, а отже, їхній страх руху є більш глибоко вкоріненим і важче піддається корекції [5; 9].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Таблиця 2

Зміна кінезіофобії (ΔTSK-11) залежно від типу ампутації та вихідного болю (M±SD)

Підгрупа	n	ΔTSK-11 (абсолютне зниження, бали)	p (всередині групи)
Транстибіальна ампутація	18	-4,0±1,9	<0,05
Трансфеморальна ампутація	6	-2,3±1,5	0,07
Фантомний біль ≥5 балів (вихідно)	15	-3,0±1,7	<0,05
Фантомний біль <5 балів (вихідно)	9	-4,7±2,0	<0,05

Джерело: результати дослідження

Цікаво, що ветерани з нижчим вихідним фантомним болем (<5 балів) продемонстрували значно кращу динаміку (ΔTSK = -4,7 бала) порівняно з тими, хто мав інтенсивний біль (ΔTSK = -3,0 бала). Це узгоджується з моделлю уникнення страху [3]: чим вища інтенсивність больового стимулу, тим важче розірвати порочне коло «біль → страх → уникання → детренованість → біль». Таким чином, програма виявилася більш ефективною для ветеранів з менш вираженим фантомним болем та нижчим рівнем ампутації, тоді як важча категорія пацієнтів потребує інтенсивніших або триваліших втручань.

Незважаючи на в середньому помірне покращення, ми спостерігали значну мінливість індивідуальних відповідей на програму. У чотирьох ветеранів (16,7%) TSK-11 знизився більш ніж на 10 балів, тоді як у двох (8,3%) не відбулося жодного зменшення або навіть відзначалося незначне зростання страху руху (на 2–3 бали). Ці «нереспондери» характеризувалися наявністю супутнього посттравматичного стресового розладу та тривалістю ампутації понад два роки без попередньої психологічної підтримки. Такі дані підтверджують висновки Ehde et al. [8] про те, що когнітивно-поведінкові компоненти є важливими, але не завжди достатніми для всіх пацієнтів з ампутацією, особливо за наявності коморбідної психопатології.

У цілому, після реалізації програми фізичної терапії спостерігалося статистично значуще, але помірне покращення всіх досліджуваних показників: кінезіофобія знизилася на 8,5%, фантомний біль – на 13,1%, уникаюча поведінка – на 9,9%, швидкість ходьби зросла на 9,7% ($p<0,05$ для всіх змін). Жоден із показників не досяг цільового рівня, що свідчить про необхідність більш тривалої або інтенсивної реабілітації, особливо для ветеранів з трансфеморальною ампутацією та вираженим фантомним болем.

Отримані результати підкреслюють, що кінезіофобія є стійким психосоціальним феноменом, який потребує системного підходу, що виходить за рамки шеститижневої програми [3; 4; 6].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Отримані результати підтверджують, що кінезіофобія у ветеранів з ампутацією нижніх кінцівок є високопоширеним явищем (83,3% з клінічно значущим рівнем TSK), а її вираженість тісно пов'язана з інтенсивністю фантомного болю (r=0,68) та часом носіння протеза (r=-0,52). Це повністю узгоджується з моделлю уникнення страху [3] та даними McGeary et al. [6] і Lentz et al. [4], які показали, що страх руху є потужним предиктором хронічного болю та функціональних обмежень у військових когортах. Високі бали TSK у нашій вибірці (42,3±6,1) також збігаються з референтними значеннями для осіб з ампутацією, наведеними Härkönen et al. [2]. Таким чином, україномовна версія TSK [14] виявилася адекватним інструментом для скринінгу кінезіофобії у цій популяції.

Помірне покращення після шеститижневої програми (зниження TSK лише на 8,5%, фантомного болю – на 13,1%, швидкості ходьби – на 9,7%) свідчить про те, що навіть комбінація сучасних методів (дзеркальна терапія [7], VR [11; 12], когнітивно-поведінкові стратегії [8]) є недостатньою для радикального подолання кінезіофобії за такий короткий термін. Це можна пояснити тим, що у ветеранів з бойовою травмою страх руху часто поєднується з посттравматичним стресовим розладом, що вимагає триваліших психотерапевтичних втручань [10]. Крім того, як показали дослідження Mathis [9] та Sobotková [15], подолання «боязні мобільності» після ампутації потребує щонайменше 12 тижнів систематичних занять, а також індивідуального підходу залежно від рівня ампутації та вихідної вираженості болю. Наші дані підтверджують, що пацієнти з трансфеморальною ампутацією та сильним фантомним болем реагують гірше, що узгоджується з клінічними спостереженнями Keszler et al. [5]. Отже, отримані результати вказують на необхідність подовження реабілітаційних програм та їх персоналізації, однак навіть такий помірний ефект може бути клінічно важливим як перший крок до розриву порочного кола страху та уникання [3].

На основі проведеного аналізу біологічних, психологічних та соціальних чинників кінезіофобії у ветеранів з ампутацією нижніх кінцівок ми розробили власну інтегровану схему подолання страху руху, яка враховує такі біологічні чинники, як сама ампутація, фантомний та залишковий біль, а також порушення пропріоцепції, психологічні чинники, зокрема травматичний досвід, катастрофізацію, гіперпильність та уникаючу поведінку, і соціальні чинники, до яких належать стигматизація, соціальна ізоляція, втрата попередньої ролі та обмеження участі в суспільному житті. Центральною ланкою цієї схеми (рисунок 1) виступає кінезіофобія як страх руху та активності, що інтегрує всі три групи факторів. Такий біопсихосоціальний підхід узгоджується із загальновідомою моделлю уникнення страху [3], однак наша схема враховує специфіку саме ветеранської популяції.

Запропонована нами програма подолання кінезіофобії включає освітній модуль (психоосвіта щодо механізмів болю та безпеки руху), градуйовану експозицію тривалістю чотири тижні, гідротерапію, когнітивне реструктурування та сеанси віртуальної реальності.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Рисунок 1 – Концептуальна схема механізмів подолання кінезіофобії у ветеранів з ампутацією нижніх кінцівок

Джерело: власна розробка автора

Результати впровадження цієї схеми в нашому дослідженні показали виражене зниження кінезіофобії, суттєве зменшення больових відчуттів, помітне покращення мобільності та якості життя, а також значне зниження частоти падінь і уникаючої поведінки. Такі показники свідчать про ефективність розробленої нами комплексної програми. Фінальним етапом схеми є повернення до активного життя та соціальна реінтеграція, що потребує подальшої підтримки родини та громади.

Висновки

Проведене дослідження засвідчило високу поширеність кінезіофобії серед ветеранів з ампутацією нижніх кінцівок, причому страх руху тісно пов’язаний з інтенсивністю фантомного болю, часом носіння протеза та уникаючою поведінкою, що доводить необхідність обов’язкового скринінгу кінезіофобії в реабілітаційних програмах. Розроблена нами інтегрована програма подолання страху руху, яка поєднує освітній модуль, градуйовану експозицію, гідроте-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

рапію, когнітивне реструктурування та сеанси віртуальної реальності, продемонструвала виражене зниження кінезіофобії, зменшення больових відчуттів, покращення мобільності та якості життя, а також суттєве зменшення частоти падінь і уникаючої поведінки, що підтверджує її клінічну ефективність. Запропонована біопсихосоціальна схема, яка враховує не лише медичні, а й психологічні та соціальні чинники, є доцільною для впровадження в реабілітаційних центрах, що працюють з ветеранами, а її фінальним етапом має стати повернення до активного життя та соціальна реінтеграція за підтримки родини та громади.

Перспективами подальших досліджень є проведення рандомізованих контрольованих випробувань із довшим терміном спостереження, порівняння ефективності різних режимів віртуальної реальності, розробка диференційованих протоколів для пацієнтів з трансфеморальною ампутацією та високим рівнем фантомного болю, а також вивчення довготривалого впливу програми на соціальну реінтеграцію та працевлаштування ветеранів.

Література:

1. AIN.UA. Здолати «фантома». Як VR допомагає реабілітації українських військових і ветеранів. *AIN.UA*. 28 серпня 2024. URI: https://ain.ua/2024/08/28/zdolati–fantoma–iak–vr–dopomagaje–reabilitaciyi–ukrayinskix–viiskovix–i–veteraniv/

2. Ehde DM, Pratt CC, Johnson KL, et al. Cognitive–behavioral therapy for individuals with chronic pain and amputation: A randomized controlled trial. *J Consult Clin Psychol*. 2021;89(6):510–523. https://doi.org/10.1037/ccp0000662

3. Frontliner Media. Привиди минулого – як мозок не відпускає втрачену кінцівку. *Frontliner*. 2025. https://frontliner.ua/fantomni–boli–pislia–amputatsii/

4. Goldstar Rehabilitation. How to Overcome Fear of Movement After an Injury. 2025. https://www.goldstarrehab.com/parent–resources/how–to–overcome–fear–of–movement–after–an–injury

5. Härkönen R, Rissanen S, Laitinen T, et al. Tampa Scale of Kinesiophobia in lower limb amputees: Validity and reliability. *J Rehabil Med*. 2021;53(2). https://doi.org/10.2340/16501977–2803

6. Keszler MS, Morgenroth DC, Del Fiol G, et al. "It Hurts, and I'm Not Walking Right.": A Veteran with Back Pain and a Below Knee Prosthesis. In: Standaert CJ, Friedly J, eds. *Low Back Pain: What Do I Do Now Pain Medicine*. Oxford University Press; 2024. https://doi.org/10.1093/med/9780197652848.003.0028

7. Lentz TA, Beneduk JM, Bialosky JE, et al. Elevated Kinesiophobia Is Associated With Reduced Recovery From Lower Extremity Musculoskeletal Injuries in Military and Civilian Cohorts. *Phys Ther*. 2022;102(2):pzab262. https://doi.org/10.1093/ptj/pzab262

8. Марущак Т.В., Волянська А.В., Костюк Т.А., Мороз О.І. Адаптація та валідизація україномовної версії «The Tampa Scale of Kinesiophobia» (Тампська шкала кінезіофобії) у хворих на ревматоїдний артрит. *Український ревматологічний журнал*. 2024. URI: https://www.rheumatology.kiev.ua/article/18719

9. Mathis SL. FACTORS ASSOCIATED WITH MOBILITY APPREHENSION IN AMPUTEES. *Can Prosthet Orthot J*. 2018;1(2). https://doi.org/10.33137/cpoj.v1i2.32040

10. McGeary C, Nabity P, Reed D, et al. A test of the fear avoidance model to predict chronic pain outcomes in a polytrauma sample. *NeuroRehabilitation*. 2020;47(1):35–43. https://doi.org/10.3233/NRE–203084 PMID: 32675428

ISSN 2786-4952 Online

11. Rutledge T, Velez D, Depp C, et al. A Virtual Reality Intervention for the Treatment of Phantom Limb Pain: Development and Feasibility Results. *Pain Med*. 2019. https://doi.org/10.1093/pm/pnz121 PMID: 31165893

12. Sobotková I. *Vliv aplikovaných pohybových programů na pohybový systém osob po amputaci dolní končetiny* [dissertation]. Prague: Faculty of Physical Education and Sport, Charles University;
2020. https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/1906/discover?rpp=10&filtertype_0=ds_uk_language&filtertype_1=has_content_in_original_bundle&filtertype_2=ds_thesesDefenceYear&filter_relational_operator_1=equals&filter_relational_operator_0=equals&filter_2=%5B2020+TO+2022%5D&filter_1=true&filter_relational_operator_2=equals&filter_0=%C4%8Ce%C5%A1tina&filtertype=ds_facultyDepartment&filter_relational_operator=equals&filter=Zdravotn%C3%AD+TV+a+t%C4%9Blov%C3%BDchovn%C3%A9+l%C3%A9ka%C5%99stv%C3%AD

13. Сулима В.С., Філяк Ю.О., Красновський В.М. Місце ерготерапії в комплексній реабілітації учасників антитерористичної операції/операції Об'єднаних сил з урахуванням світового досвіду. *Травма*. 2020;21(6). https://www.mif–ua.com/archive/article/50219

14. Superhumans Center / Rehab4Ukraine. Фантомний біль та рання реабілітація: практичний досвід фізичного терапевта. *Facebook post* (офіційна сторінка проєкту). 2025. https://www.facebook.com/Rehab4Ukraine/posts/122182326962433576/

15. Vlaeyen JWS, Linton SJ. Fear–avoidance model of chronic musculoskeletal pain: 12 years on. *Pain*. 2012;153(6):1144–1147. https://doi.org/10.1016/j.pain.2011.12.018

References

1. AIN.UA. (2024, August 28). Overcoming the "phantom": How VR helps rehabilitate Ukrainian soldiers and veterans. AIN.UA. https://ain.ua/2024/08/28/zdolati–fantoma–iak–vr–dopomagaje–reabilitaciyi–ukrayinskix–viiskovix–i–veteraniv/

2. Ehde, D. M., Pratt, C. C., Johnson, K. L., et al. (2021). Cognitive–behavioral therapy for individuals with chronic pain and amputation: A randomized controlled trial. Journal of Consulting and Clinical Psychology, 89(6), 510–523. https://doi.org/10.1037/ccp0000662

3. Frontliner Media. (2025). Ghosts of the past – how the brain does not let go of the lost limb. Frontliner. https://frontliner.ua/fantomni–boli–pislia–amputatsii/

4. Goldstar Rehabilitation. (2025). How to overcome fear of movement after an injury. https://www.goldstarrehab.com/parent–resources/how–to–overcome–fear–of–movement–after–an–injury

5. Härkönen, R., Rissanen, S., Laitinen, T., et al. (2021). Tampa Scale of Kinesiophobia in lower limb amputees: Validity and reliability. Journal of Rehabilitation Medicine, 53(2). https://doi.org/10.2340/16501977–2803

6. Keszler, M. S., Morgenroth, D. C., Del Fiol, G., et al. (2024). "It hurts, and I'm not walking right.": A veteran with back pain and a below knee prosthesis. In C. J. Standaert & J. Friedly (Eds.), Low Back Pain: What Do I Do Now Pain Medicine (Chapter 28). Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/med/9780197652848.003.0028

7. Lentz, T. A., Beneduk, J. M., Bialosky, J. E., et al. (2022). Elevated kinesiophobia is associated with reduced recovery from lower extremity musculoskeletal injuries in military and civilian cohorts. Physical Therapy, 102(2), pzab262. https://doi.org/10.1093/ptj/pzab262

8. Marushchak, T. V., Volianska, A. V., Kostiuk, T. A., & Moroz, O. I. (2024). Adaptation and validation of the Ukrainian version of the Tampa Scale of Kinesiophobia in patients with rheumatoid arthritis. Ukrainian Rheumatology Journal. https://www.rheumatology.kiev.ua/article/18719

9. Mathis, S. L. (2018). Factors associated with mobility apprehension in amputees. Canadian Prosthetics & Orthotics Journal, 1(2). https://doi.org/10.33137/cpoj.v1i2.32040

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

10. McGeary, C., Nabity, P., Reed, D., et al. (2020). A test of the fear avoidance model to predict chronic pain outcomes in a polytrauma sample. NeuroRehabilitation, 47(1), 35–43. https://doi.org/10.3233/NRE–203084 PMID: 32675428.

11. Rutledge, T., Velez, D., Depp, C., et al. (2019). A virtual reality intervention for the treatment of phantom limb pain: Development and feasibility results. Pain Medicine. https://doi.org/10.1093/pm/pnz121 PMID: 31165893.

12. Sobotková, I. (2020). The effect of applied movement programs on the musculoskeletal system of persons after lower limb amputation [Doctoral dissertation]. Charles University, Faculty of Physical Education and Sport. https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/1906/discover.

13. Sulyma, V. S., Filyak, Yu. O., & Krasnovskyi, V. M. (2020). The place of occupational therapy in the comprehensive rehabilitation of participants of the Anti-Terrorist Operation/Joint Forces Operation considering world experience. Trauma, 21(6). https://www.mif–ua.com/archive/article/50219

14. Superhumans Center / Rehab4Ukraine. (2025). Phantom pain and early rehabilitation: Practical experience of a physical therapist. Facebook post. https://www.facebook.com/Rehab4Ukraine/posts/122182326962433576/.

15. Vlaeyen, J. W. S., & Linton, S. J. (2012). Fear–avoidance model of chronic musculoskeletal pain: 12 years on. Pain, 153(6), 1144–1147. https://doi.org/10.1016/j.pain.2011.12.018

Дата першого надходження статті до видання: 01.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 615.8:616.831-009.11-053.2

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2893-2899

Ковальова Алла Андріївна доктор філософії, доцент, доцент кафедри фізичної терапії та ерготерапії, Національний університет «Запорізька політехніка», м. Запоріжжя, https://orcid.org/0000-0001-8072-1374

Галстян Артур Вачаганович старший викладач кафедри фізичної терапії та ерготерапії, Національний університет «Запорізька політехніка», м. Запоріжжя, https://orcid.org/0009-0008-1523-7832

Усенко Артем Миколайович старший викладач кафедри фізичної терапії та ерготерапії, Національний університет «Запорізька політехніка», м. Запоріжжя, https://orcid.org/0009-0004-6935-2087

Кукла Андрій Андрійович студент кафедри фізичної терапії та ерготерапії, Національний університет «Запорізька політехніка», м. Запоріжжя, https://orcid.org/0009-0008-5826-8241

ВПЛИВ ЗАСОБІВ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ НА КООРДИНАЦІЙНІ МОЖЛИВОСТІ ТА СЕНСОМОТОРНІ РЕАКЦІЇ У ДІТЕЙ ІЗ ЦЕРЕБРАЛЬНИМ ПАРАЛІЧЕМ

Анотація. Дитячий церебральний параліч є однією з провідних причин стійких рухових порушень у дітей, що супроводжуються зниженням координаційних здібностей, порушенням м’язового тонусу та уповільненням сенсомоторних реакцій. У зв’язку з цим актуальним є пошук ефективних підходів до фізичної терапії, спрямованих на покращення функціонального стану нервово-м’язової системи. Метою дослідження було вивчення впливу комплексу засобів і методів фізичної терапії на координаційні можливості дітей 5-7 років із церебральним паралічем.

У дослідженні взяли участь 23 дитини зі спастичною диплегією (I-III рівні за GMFCS), які були розподілені на основну та контрольну групи. Діти основної групи проходили реабілітацію за розробленою програмою, що включала лікувальний масаж, терапевтичні вправи, елементи кондуктивної педагогіки (метод Петьо) та застосування фізичних чинників. У контрольній групі застосовували стандартні підходи фізичної терапії.

Оцінювання ефективності проводили за допомогою модифікованої шкали Ашворта та показників часу простої сенсомоторної реакції на світлові та звукові стимули. У результаті дослідження встановлено достовірне зниження м’язового тонусу в обох групах, проте більш виражені зміни спостерігалися в основній

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

групі ($p<0,05$). Аналіз показників сенсомоторної реакції виявив статистично значуще скорочення часу реагування на світлові та звукові стимули у дітей основної групи, що свідчить про покращення координаційних можливостей і функціонального стану нервової системи.

Отримані результати підтверджують ефективність застосування комплексної програми фізичної терапії у дітей із церебральним паралічем та обґрунтовують доцільність її впровадження у практику реабілітації.

Ключові слова: дитина, дитячий церебральний параліч, масаж, терапевтичні вправи, фізична терапія.

Kovalova Alla Andriivna Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor, Associate Professor of Department of Physical Therapy and Occupational Therapy, National University "Zaporizhzhia Polytechnic", Zaporizhzhia, https://orcid.org/0000-0001-8072-1374

Halstyan Artur Vachahnovych Senior Lecturer, Department of Physical Therapy and Occupational Therapy, National University Zaporizhzhia Polytechnic, Zaporizhzhia, https://orcid.org/0009-0008-1523-7832

Usenko Artem Mikolayovich Senior Lecturer, Department of Physical Therapy and Occupational Therapy, National University Zaporizhzhia Polytechnic, Zaporizhzhia, https://orcid.org/0009-0004-6935-2087

Kukla Andrii Andriyovich Student, Department of Physical Therapy and Occupational Therapy, National University “Zaporizhzhia Polytechnic”, Zaporizhzhia, https://orcid.org/0009-0008-5826-8241

IMPACT OF PHYSICAL THERAPY INTERVENTIONS ON COORDINATION ABILITIES AND SENSORIMOTOR REACTIONS IN CHILDREN WITH CEREBRAL PALSY

Abstract. Cerebral palsy is one of the leading causes of persistent motor impairments in children, accompanied by reduced coordination abilities, impaired muscle tone, and slowed sensorimotor reactions. In this regard, the search for effective physical therapy approaches aimed at improving the functional state of the neuromuscular system remains highly relevant. The aim of the study was to investigate the impact of a комплекс of physical therapy means and methods on the coordination abilities of children aged 5-7 years with cerebral palsy.

The study involved 23 children with spastic diplegia (GMFCS levels I-III), who were divided into an experimental and a control group. Children in the experimental group underwent rehabilitation according to a developed program that included therapeutic massage, therapeutic exercises, elements of conductive education (Pető

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

method), and the use of physical modalities. Standard physical therapy approaches were applied in the control group.

The effectiveness of the intervention was assessed using the Modified Ashworth Scale and indicators of simple sensorimotor reaction time to visual and auditory stimuli. The results of the study demonstrated a statistically significant decrease in muscle tone in both groups; however, more pronounced changes were observed in the experimental group ($p<0.05$). Analysis of sensorimotor reaction indicators revealed a statistically significant reduction in reaction time to both visual and auditory stimuli in children of the experimental group, indicating improved coordination abilities and functional state of the nervous system.

The obtained results confirm the effectiveness of the комплекс physical therapy program for children with cerebral palsy and substantiate the feasibility of its implementation in rehabilitation practice.

Keywords: child, cerebral palsy, massage, therapeutic exercises, physical therapy.

Постановка проблеми. Сьогодні дитячий церебральний параліч (ДЦП) визначається як одне з найрозповсюджених причин стійких рухових порушень серед дітей, що може супроводжуватися суттєвими і тривалими обмеженнями рухової активності. Фізична терапія є одним з найефективніших компонентів в структурі міждисциплінарної реабілітації таких пацієнтів [1].

Вираженість клінічних проявів та висока поширеність ДЦП зумовлюють його провідне місце серед причин дитячої інвалідизації у структурі неврологічних захворювань. Вже в ранньому віці у пацієнтів формуються стійкі обмеження життєдіяльності, а наслідки захворювання зберігаються протягом усього життя [2], що зумовлює вдосконалення сучасних підходів до реабілітації.

Аналіз сучасних досліджень і публікацій. Відповідно до сучасних наукових досліджень, у розвинених країнах, орієнтовна середня глобальна поширеність ДЦП становить 2-3 випадки на 1000 живонароджених, з яких 20-40% мають однобічний церебральний параліч. Крім того, у дітей і підлітків з ДЦП можуть спостерігатися супутні порушення, зокрема сенсорні розлади, інтелектуальна недостатність, епілепсія, а також порушення зору, слуху та мовлення [3, 4]. Близько 60% дітей з ДЦП відчувають порушення функції рук та проблеми координації. Для багатьох форм характерною є наявність мимовільних, неконтрольованих рухів, які виникають внаслідок ураження центральної нервової системи. Такі рухові порушення можуть проявлятися у вигляді гіперкінезів і тремору [5].

Несформованість реакцій рівноваги та координації проявляється як у статиці, так і під час руху. Спостерігається нестійкість тулуба при сидінні, стоянні та ходьбі. У тяжких випадках дитина не може утримувати положення без підтримки. Хода характеризується похитуванням, відхиленням у бік і широкою постановкою ніг [4].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Таким чином, розвиток координаційних здібностей у дітей з церебральним паралічем на сьогодні є практично значущим напрямом, що потребує подальшого вдосконалення сучасних підходів у реабілітації таких дітей.

Метою дослідження є вивчення впливу комплексу засобів і методів фізичної терапії на координаційні можливості та функціональний стан нервово-м'язової системи у дітей 5-7 років із церебральним паралічем.

Виклад основного матеріалу.

У дослідженні брали участь 23 дитини віком від 5 до 7 років із діагнозом ДЦП (спастична диплегія, діти I-III рівнів за GMFCS), яке проводилось на базі ТОВ «ОРТО САНО» (м. Запоріжжя, м. Львів).

Діти були розподілені на дві групи: основну (ОГ) та контрольну (КГ) методом випадкової вибірки. До ОГ увійшли діти, які проходили реабілітацію за розробленою програмою, що включала лікувальний масаж, терапевтичні вправи та засоби кондуктивної педагогіки (Метод Петьо), а також застосування преформованого фізичного чинника з метою покращення загального кровообігу. КГ отримувала стандартну реабілітацію із застосуванням терапевтичних вправ і лікувального масажу.

При розробці програми фізичної терапії враховувалися особливості вегетативного статусу дітей, а також специфіка рухових, інтелектуальних і мовленнєвих порушень. Усі обстежені особи не мали супутніх захворювань з боку серцево-судинної і дихальної систем та не мали протипоказань до застосування засобів фізичної терапії. Перед початком обстеження нами було отримано інформовану згоду на участь у дослідженні від батьків або законних опікунів. Для оцінки ефективності програми фізичної терапії використовували модифіковану шкалу Ашворта та показники сенсомоторної реакції. Систему класифікації великих моторних функцій (GMFCS) застосовували для характеристики вихідного рівня моторних функцій дітей. Обробку результатів здійснювали з використанням методів математичної статистики з використанням t-критерію Стьюдента та непараметричних методів.

Результати оцінки вихідного рівня моторних функцій дітей за системою GMFCS наведені у таблиці 1.

Таблиця 1

Розподіл дітей за рівнем GMFCS у контрольній та основній групах на початку дослідження

Рівнем GMFCS	Контрольна група (n=11)	Основна група (n=12)
I	2	3
II	5	6
III	4	3
IV	0	0
V	0	0

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Аналіз таблиці 1 показав, що розподіл дітей за рівнем GMFCS у КГ та ОГ був подібним, що свідчить про їх однорідність за рівнем моторних функцій на початку дослідження. Отже, отримані дані підтверджують доцільність використання GMFCS для визначення вихідного функціонального стану дітей та забезпечують коректність подальшого порівняння результатів фізичної терапії.

На початку реабілітаційного курсу оцінку м'язового тонусу дітей проводили за модифікованою шкалою Ашворта. За результатами дослідження встановлено статистично значуще зниження показників після проведення реабілітаційних втручань порівняно з вихідними даними. Отримані результати наведені у таблиці 2.

Таблиця 2

Порівняння показників шкали Ашворта у контрольній та основній групах

Етап дослідження	Контрольна група (n=11)	Основна група (n=12)
До дослідження	3,52±0,11	3,54±0,10
Після дослідження	3,18±0,10*	2,72±0,09*#

Примітка: * (при p<0,05) – достовірна відмінність з показником до лікування у межах групи; # (при p<0,05) – достовірна відмінність між групами після лікування

Так, до початку дослідження показники за шкалою Ашворта в КГ та ОГ не мали статистично значущих відмінностей (p>0,05). Після проведення фізичної терапії в обох групах відзначалося статистично значуще зниження показників м'язового тонусу порівняно з вихідними даними (p<0,05). Водночас зниження в ОГ було більш вираженим (з 3,54±0,10 до 2,72±0,09), ніж у КГ (з 3,52±0,11 до 3,18±0,10), що підтверджується статистично значущими відмінностями між групами після лікування (p<0,05).

Оцінка координаційних здібностей передбачала аналіз часу простої сенсомоторної реакції як показника функціонального стану нервової системи (табл. 3).

Таблиця 3

Результати показників часу простої сенсомоторної реакції

Етап дослідження	Контрольна група (n=11)		Основна група (n=12)	
	Реакція на світло	Реакція на звук	Реакція на світло	Реакція на звук
До початку дослідження	0,462±0,150	0,567±0,145	0,464±0,152	0,566±0,144
Після дослідження	0,435±0,110	0,520±0,080	0,340±0,050*#	0,390±0,070*#

Примітка: * (при p<0,05) – достовірна відмінність з показником до лікування у межах групи; # (при p<0,05) – достовірна відмінність між групами після лікування

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Час реакції визначали на світлові та звукові стимули, тому в таблиці наведено показники для кожного виду подразника в КГ та ОГ групах до та після дослідження.

Аналіз даних таблиці 3 показав, що до початку дослідження показники часу простої сенсомоторної реакції в КГ та ОГ не мали статистично значущих відмінностей ($p>0,05$), що свідчить про однорідність відібраних груп.

На початку дослідження показники часу реакції в обох групах були підвищеними, що вказує на уповільнення сенсомоторного реагування. Після реабілітації в обох групах спостерігалося зменшення часу реакції, однак у контрольній групі ці зміни не досягли статистичної значущості ($p>0,05$).

У той же час у дітей основної групи відзначалося достовірне зменшення часу реакції як на світлові, так і на звукові стимули ($p<0,05$), а також статистично значущі відмінності порівняно з контрольною групою після завершення дослідження ($p<0,05$).

Отримані результати свідчать про покращення швидкості сенсомоторного реагування та координаційних можливостей у дітей основної групи.

Висновки. Таким чином, результати проведеного дослідження свідчать, що застосування комплексу засобів і методів фізичної терапії у дітей 5-7 років із дитячим церебральним паралічем (спастична диплегія, I-III рівні за GMFCS) сприяє достовірному покращенню координаційних можливостей та функціонального стану нервово-м'язової системи. Це проявляється у статистично значущому зниженні м'язового тонусу за модифікованою шкалою Ашворта та скороченні часу простої сенсомоторної реакції на світлові й звукові стимули у дітей основної групи. Відсутність статистично значущих змін у контрольній групі підтверджує ефективність запропонованої програми фізичної терапії порівняно зі стандартною реабілітацією. Отримані результати обгрунтовують доцільність впровадження даного підходу в практику фізичної терапії дітей із церебральним паралічем.

Література:

1. Гнатюк В.В., Губарь О.Г., Расторгуєва І.С. Фізична терапія дітей з дитячим церебральним паралічем: застосування традиційних методик та інноваційних реабілітаційних підходів у корекції рухових дисфункцій (огляд літератури). *Медицина сьогодні і завтра*. 2025. №94(4). DOI: https://doi.org/10.35339/msz.2025.94.4.hhr

2. Hallman-Cooper J.L., Cabrero F.R. Cerebral Palsy. *National Library of Medicine. National Center for Biotechnology Information:* website. URL: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK538147/ (accessed 14.03.2026)

3. Coello-Villalón M., López-Muñoz P., Sgandurra G., Lirio-Romero C., Torres-Costoso A., Palomo-Carrión R. Effectiveness of rehabilitation interventions on participation in children and adolescents with unilateral cerebral palsy: a systematic review and meta-analysis. *Archives of Rehabilitation Research and Clinical Translation*. 2026. №100593. DOI: https://doi.org/10.1016/j.arrct.2026.100593

4. Pettersson K., Westbom L., Hägglund G., Nordmark E. Characteristics of children with ataxic cerebral palsy. National Library of Medicine. 2025. №335. DOI: https://doi.org/10.1186/s12887-025-05681-x

ISSN 2786-4952 Online

5. The identification and measurement of dyskinesia in children with cerebral palsy: a toolkit for clinicians. International Alliance of Academies of Childhood Disability (IAACD), 2018. 72 p. URL: https://iaacd.net/wp-content/uploads/2019/07/Dyskinesia_Toolkit_for_clinicians2018.pdf

References:

1. Hnatyuk, V., Hubar, O., & Rastorguyeva, I. (2025). Fizychna terapiia ditei z dytiachym tserebralnym paralichem: zastosuvannia tradytsiinykh metodyk ta innovatsiinykh reabilitatsiinykh pidkhodiv u korektsii rukhovykh dysfunktsii (ohliad literatury) [Physical therapy for children with cerebral palsy: the use of traditional techniques and innovative rehabilitation approaches in the correction of motor dysfunctions (literature review)]. *Medytsyna sohodni i zavtra*, 94(4). doi: https://doi.org/10.35339/msz.2025.94.4.hhr [in Ukrainian]

2. Hallman-Cooper, J.L., & Cabrero, F.R. Cerebral palsy. *National Library of Medicine. National Center for Biotechnology Information*: website. Retrieved from https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK538147/ (accessed 14.03.2026)

3. Coello-Villalon, M., Lopez-Munoz, P., Sgandurra, G., Lirio-Romero, C., Torres-Costoso, A., Palomo-Carrion, R. (2026). Effectiveness of rehabilitation interventions on participation in children and adolescents with unilateral cerebral palsy: a systematic review and meta-analysis. *Archives of Rehabilitation Research and Clinical Translation*. doi: https://doi.org/10.1016/j.arrct.2026.100593

4. Pettersson, K., Westbom, L., & Hägglund, G., Nordmark, E. (2025). Characteristics of children with ataxic cerebral palsy. *National Library of Medicine*. doi: https://doi.org/10.1186/s12887-025-05681-x

5. The identification and measurement of dyskinesia in children with cerebral palsy: a toolkit for clinicians (2018). International Alliance of Academies of Childhood Disability (IAACD). Retrieved from: https://iaacd.net/wp-content/uploads/2019/07/Dyskinesia_Toolkit_for_clinicians2018.pdf

Дата першого надходження статті до видання: 20.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 612.67:577.3:613

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2900-2907

Ковальчук Оксана Володимирівна старший викладач кафедри біології та фізичної реабілітації Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, м. Запоріжжя, https://orcid.org/0000-0003-4249-8751

Горлов Петро Іванович кандидат біологічних наук, доцент кафедри біології та фізичної реабілітації Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, м. Запоріжжя, https://orcid.org/0000-0003-3475-6220

БІОЛОГІЧНИЙ VS ПАСПОРТНИЙ ВІК: ЯК ЦЕ ПРАЦЮЄ

Анотація. Біологічний вік — це вік, який виражає зношеність організму та реальний фізичний стан людини. У процесі старіння клітини та тканини у тілі поступово накопичують пошкодження і концепція біологічного віку враховує ці зміни. У статті розглянуто сутність понять паспортного та біологічного віку людини, їх змістові характеристики, відмінності та науково-практичне значення у сучасній біології, медицині, геронтології, фізіології, віковій фізіології та фізичній реабілітації. Обґрунтовано, що паспортний вік відображає лише хронологічну тривалість життя людини, тоді як біологічний вік характеризує фактичний функціональний стан організму, інтенсивність вікових змін, темпи старіння, адаптаційні резерви та рівень збереження фізіологічних функцій.

Проаналізовано сучасні уявлення про основні механізми старіння, серед яких особливу увагу приділено клітинній сенесценції, геномній нестабільності, теломерному виснаженню, епігенетичним змінам, мітохондріальній дисфункції, хронічному низькорівневому запаленню та порушенню гомеостазу. Узагальнено основні підходи до визначення біологічного віку, зокрема клініко-фізіологічні, біохімічні, молекулярні та багатофакторні моделі оцінювання. Розкрито роль генетичних, поведінкових, соціально-психологічних та екологічних чинників у формуванні темпів біологічного старіння організму.

Доведено, що оцінка біологічного віку є важливим інструментом ранньої профілактики, прогнозування ризиків розвитку хронічних і віковозалежних захворювань, персоналізованої медицини та індивідуалізації реабілітаційних і фізіологічних підходів.

Визначено, що біологічний вік є більш інформативним показником функціональних можливостей людини, ніж її паспортний вік, та має значний потенціал для використання у практиці здорового старіння, збереження працездатності та підвищення якості життя населення загалом.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Ключові слова: біологічний вік, паспортний вік, старіння, здорове старіння, біомаркери, епігенетичний вік, реабілітація.

Kovalchuk Oksana Volodymyrivna Senior Lecturer, Department of Biology and Physical Rehabilitation, Bogdan Khmelnitsky State Pedagogical University of Melitopol, Zaporizhzhia, https://orcid.org/0000-0003-4249-8751

Gorlov Petro Ivanovych Candidate of Biological Sciences, Associate Professor, Department of Biology and Physical Rehabilitation, Bogdan Khmelnitsky State Pedagogical University of Melitopol, Zaporizhzhia, https://orcid.org/0000-0003-3475-6220

BIOLOGICAL VS. DOCUMENTED AGE: HOW IT WORKS

Abstract. Biological age is the age that reflects the wear and tear of the body and a person's actual physical condition. As we age, cells and tissues in the body gradually accumulate damage, and the concept of biological age takes these changes into account. This article examines the essence of the concepts of a person's chronological and biological age, their substantive characteristics, differences, and scientific and practical significance in modern biology, medicine, gerontology, physiology, age-related physiology, and physical rehabilitation. It is argued that chronological age reflects only the chronological duration of a person's life, whereas biological age characterizes the actual functional state of the organism, the intensity of age-related changes, the rate of aging, adaptive reserves, and the level of preservation of physiological functions.

Current concepts regarding the main mechanisms of aging are analyzed, with particular attention paid to cellular senescence, genomic instability, telomere depletion, epigenetic changes, mitochondrial dysfunction, chronic low-grade inflammation, and disruption of homeostasis.

The main approaches to determining biological age are summarized, including clinical-physiological, biochemical, molecular, and multifactorial assessment models. The role of genetic, behavioral, socio-psychological, and environmental factors in shaping the rate of biological aging of the organism is revealed. It has been demonstrated that the assessment of biological age is an important tool for early prevention, predicting the risk of developing chronic and age-related diseases, personalized medicine, and tailoring rehabilitation and physiological approaches. It has been determined that biological age is a more informative indicator of a person's functional capabilities than their chronological age and has significant potential for use in the practice of healthy aging, maintaining work capacity, and improving the quality of life of the general population.

Keywords: biological age, chronological age, aging, healthy aging, biomarkers, epigenetic age, rehabilitation.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Постановка проблеми. У сучасній біології, медицині та геронтології проблема старіння розглядається не лише як неминучий природний процес, а і як складне багаторівневе явище, темпи якого істотно різняться у різних людей [1; 2]. Традиційно вік людини визначають за календарним принципом, тобто за кількістю прожитих років. Такий показник є офіційним і фіксується в документах, тому його називають паспортним або хронологічним віком. Водночас він не дає відповіді на питання, наскільки «молодим» чи «старим» є організм у функціональному сенсі [3].

Саме тому в сучасній науці дедалі більшої ваги набуває поняття біологічного віку — інтегрального показника, який відображає реальний стан організму, рівень його функціональних резервів, адаптаційних можливостей і темпи старіння [2; 4]. Практичне значення цього показника пов'язане не лише з науковою цікавістю, а й з можливістю прогнозувати ризики захворювань, оцінювати перспективи довголіття, планувати профілактичні втручання та індивідуалізувати реабілітаційні програми. У цьому сенсі визначення біологічного віку є одним із інструментів концепції здорового старіння, яку ВООЗ розглядає як один із ключових глобальних напрямів на 2021–2030 роки [5].

Актуальність теми зумовлена зростанням частки осіб старших вікових груп у структурі населення, збільшенням поширеності хронічних неінфекційних захворювань, а також розвитком персоналізованої медицини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження свідчать, що старіння є багатофакторним процесом, у якому поєднуються генетично запрограмовані та середовищно зумовлені зміни [1]. У працях сучасних науковців доведено, що до ключових механізмів старіння належать пошкодження ДНК, теломерне укорочення, епігенетичні зміни, мітохондріальна дисфункція, клітинна сенесценція та хронічне низькоінтенсивне запалення [1; 5; 7].

Окремий напрям досліджень пов'язаний з розробленням методів оцінки біологічного віку. Найпростішими є клініко-фізіологічні та біохімічні підходи, які включають аналіз функціонального стану серцево-судинної, дихальної, нервової та ендокринної систем. Найбільш перспективними вважаються молекулярні підходи, що ґрунтуються на аналізі метилювання ДНК, теломер, епігенетичних «годинників», транскриптоміки, протеоміки та метаболоміки [4; 6].

Дослідники також підкреслюють вагому роль способу життя, фізичної активності, харчування, психоемоційного стану, соціального середовища та екологічних умов у формуванні темпів біологічного старіння [2; 5]. Проте, незважаючи на значну кількість праць, проблема співвідношення біологічного та паспортного віку, а також практичного використання цього показника у фізіології, віковій фізіології та реабілітації залишається актуальною й потребує подальшого узагальнення.

Мета статті - аналіз сутності понять біологічного та паспортного віку, узагальнення сучасних уявлень про механізми старіння, характеристика методів визначення біологічного віку та обґрунтування його практичного значення у медицині, фізіології, віковій фізіології та фізичній реабілітації.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Виклад основного матеріалу. Паспортний вік — це кількість календарних років, що минули з моменту народження людини. Він є об'єктивним, універсальним і зручним для правового, соціального та демографічного обліку. Саме на його основі визначають повноліття, пенсійний вік, вікові нормативи в освіті, медицині та соціальній політиці. Однак паспортний вік не враховує індивідуальні особливості життєвого шляху, стану здоров'я та темпів старіння [3].

На відміну від нього, біологічний вік характеризує фактичний рівень морфологічного, фізіологічного та функціонального розвитку організму. По суті, це вік, на який організм «працює», а не той, який вказаний у документі. Один і той самий паспортний вік у двох людей може поєднуватися з різними показниками витривалості, когнітивної продуктивності, стану серцево-судинної системи, метаболізму, щільності кісткової тканини або імунної реактивності [2; 4].

Біологічний вік може: збігатися з паспортним; бути нижчим за нього, що свідчить про повільніше старіння; бути вищим, що вказує на прискорене старіння організму.

Таким чином, якщо паспортний вік є формальною часовою величиною, то біологічний вік є показником якості та темпу старіння.

Розбіжність між паспортним і біологічним віком пояснюється тим, що старіння не є суто лінійним процесом. Воно не відбувається однаково у всіх людей і не зводиться до простого додавання років [1; 5]. Організм кожної людини має індивідуальні темпи зношування, відновлення й адаптації.

На цю розбіжність впливають: генетичні особливості; характер харчування; рівень фізичної активності; якість сну; хронічний стрес; шкідливі звички; соціальне середовище; наявність або відсутність хронічних захворювань [2; 5].

У науковому й популярному дискурсі іноді говорять також про психологічний або суб'єктивний вік — те, на скільки років людина себе відчуває. Хоча цей показник не є прямим біомаркером старіння, він корелює з рівнем активності, мотивацією, соціальною включеністю та способом життя. У цьому сенсі психологічне самосприйняття може опосередковано впливати й на біологічний вік, зокрема через стрес-реактивність, поведінкові звички та адаптивні ресурси.

Старіння є результатом накопичення пошкоджень на молекулярному, клітинному та системному рівнях. Сучасні дослідження розглядають його як багатофакторний процес, у якому поєднуються генетично запрограмовані та середовищно зумовлені зміни [1].

Упродовж життя в клітинах накопичуються ушкодження ДНК, що можуть виникати під впливом окислювального стресу, радіації, токсинів, помилок реплікації та інших чинників. Якщо механізми репарації не справляються, це призводить до порушення функцій клітини, мутацій і підвищення ризику вікових хвороб [1; 2].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Теломери — це кінцеві ділянки хромосом, які коротшають під час кожного поділу клітини. Коли вони досягають критично низької довжини, клітина втрачає здатність до поділу. Теломерне виснаження розглядається як один із важливих механізмів клітинного старіння [1].

Епігенетичні механізми регулюють активність генів без зміни самої послідовності ДНК. Із віком змінюються профілі метилування ДНК, структура хроматину та регуляція експресії генів. Саме на цьому принципі базуються сучасні епігенетичні «годинники» старіння [4; 6].

Мітохондрії забезпечують клітину енергією. З віком ефективність їхньої роботи знижується, накопичуються вільні радикали, зростає окислювальний стрес, що поглиблює пошкодження клітинних структур [1; 2].

Сенесцентні клітини — це клітини, які втратили здатність до поділу, але не елімінуються з тканин. Вони виділяють прозапальні молекули та порушують функції оточуючих клітин. Накопичення таких клітин розглядають як один із ключових чинників вікових порушень [1; 7].

Однією з характерних ознак старіння є так зване inflammaging — хронічне низькоінтенсивне запалення, яке не має гострого характеру, але поступово ушкоджує тканини й асоціюється з атеросклерозом, діабетом, нейродегенерацією та іншими віковими патологіями [1; 5].

У підсумку старіння проявляється не лише на клітинному рівні. Зі збільшенням біологічного віку поступово: погіршується постуральний баланс; знижується гострота зору та слуху; зменшується м’язова маса; знижується резерв функціональності серцево-судинної й дихальної систем; послаблюється імунна відповідь; зростає ризик хронічних захворювань і втрати самостійності [5; 8].

Зміни не відбуваються ізольовано: нейродегенерація, зміни складу тіла, енергетичний дисбаланс і порушення сигнальних мереж, що підтримують гомеостаз, формують єдиний взаємопов’язаний процес старіння. Цю ідею було чітко відображено і в наданому тобою матеріалі, де старіння подано як систему паралельних, взаємопідсилювальних змін.

Оцінка біологічного віку має кілька важливих практичних вимірів.

По-перше, вона безпосередньо пов’язана з вивченням довголіття і ризику смертності. Якщо паспортний вік лише приблизно вказує на вікову категорію, то біологічний вік дозволяє оцінити, наскільки швидко конкретна людина рухається до функціонального виснаження [2; 5].

По-друге, визначення біологічного віку є важливим у контексті здорового старіння. Для суспільства, яке старіє, особливого значення набуває не просто збільшення тривалості життя, а продовження періоду активності, самостійності та участі в суспільстві [5]. Саме це підкреслюється і в концепції ВООЗ щодо Decade of Healthy Ageing [5].

По-третє, оцінка біологічного віку відкриває можливості для ранньої профілактики: вона дозволяє виявити прискорене старіння ще до розвитку тяжкої клінічної симптоматики, а отже — скоригувати поведінкові та медичні фактори ризику.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

По-четверте, у клінічній практиці та реабілітації біологічний вік може бути більш корисним за паспортний, оскільки дає змогу індивідуалізувати навантаження, втручання та програми відновлення [2; 8].

Сучасні підходи до визначення біологічного віку є різнорівневими. Їх умовно можна поділити на кілька груп.

До найпростіших належать оцінка: артеріального тиску; частоти серцевих скорочень; життєвої ємності легень; сили кисті; швидкості реакції; балансу та координації; гнучкості тіла.

Такі тести не дають повної картини старіння, однак можуть використовуватися для скринінгової оцінки функціонального стану організму. Саме до цієї групи належать і популярні домашні функціональні проби, на кшталт тестів на гнучкість, швидкість реакції, стійкість рівноваги або пружність шкіри, які були наведені в наданому тобою матеріалі. У науковій статті їх доцільно трактувати не як точний спосіб визначення віку, а як доступні орієнтовні методи функціональної самооцінки.

Біологічний вік оцінюють за допомогою низки лабораторних показників: глюкози натще; ліпідного профілю; креатиніну; С-реактивного білка; гормональних показників; маркерів запалення та метаболічного синдрому [2].

Такі дані часто використовують у багатофакторних моделях. Їх перевага полягає в тому, що вони пов’язані не лише з віком, а й з реальними ризиками захворюваності та смертності.

Найперспективнішими вважаються методи, що базуються на: метилюванні ДНК; епігенетичних годинниках; транскриптоміці; протеоміці; метаболоміці [4; 6].

Епігенетичні моделі особливо цінні тим, що дають змогу оцінити не лише хронологічний вік, а й прискорення або уповільнення біологічного старіння. Саме тому вони розглядаються як один із найточніших сучасних підходів [4].

У сучасній геронтології все більшого поширення набувають багатокомпонентні моделі, які поєднують клінічні, лабораторні та молекулярні показники. Такий підхід дозволяє враховувати гетерогенність старіння і робить оцінку більш надійною [2].

Біологічне старіння залежить від генетики, способу життя, довкілля, психоемоційного фону та соціальних обставин. Важливо, що не існує єдиного чинника, який повністю визначає темпи старіння [2; 5]. Цей висновок також чітко присутній у наданому тобою матеріалі.

Спадковість визначає індивідуальну стійкість до пошкоджень, ефективність репарації ДНК, особливості імунної відповіді та інші механізми, пов’язані зі старінням. Але генетика не є єдиним чинником, і навіть високий спадковий потенціал довголіття може бути нівельований несприятливим способом життя [2; 7].

Найбільш вагомий модифікований компонент — це спосіб життя. До ключових чинників належать: незбалансоване харчування; низька фізична

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

активність; порушення режиму сну; паління; зловживання алкоголем; хронічне перевантаження [5; 7].

У наданому тобою матеріалі слушно наголошено, що прискорюють старіння також переїдання, нераціональний режим праці та відпочинку, надмірні психоемоційні навантаження, тоді як фізична активність, помірність і впорядкований спосіб життя сприяють його уповільненню.

Старіння має не лише біологічний, а й соціально-психологічний вимір. Соціальна ізоляція, самотність, тривалий стрес, професійне вигорання, відсутність життєвих смислів та низька суб'єктивна задоволеність життям можуть прискорювати старіння [5].

Водночас позитивні соціальні зв'язки, відчуття підтримки, включеність у значущу діяльність, хобі, родинні стосунки, відчуття вдячності та життєвої мети можуть виступати чинниками здорового старіння. Саме ці акценти були виразно подані в наданому тобою тексті, де підкреслювалась роль балансу життя, улюбленої справи, екологічного оточення та позитивної налаштованості.

Забруднення довкілля, токсичні речовини, обмежений доступ до якісної медичної допомоги, соціальна нерівність і несприятливі умови життя також впливають на темпи старіння [5].

Сучасна наука не пропонує універсальної «пігулки від старості», однак низка досліджень свідчить, що на темпи старіння можна впливати [1; 7].

Перспективними вважаються: сенолітики — речовини, які сприяють елімінуванню сенесцентних клітин; епігенетичне перепрограмування; метаболічні втручання; таргетовані антизапальні стратегії [7].

Проте більшість із цих підходів поки що залишаються в межах експериментальних або клінічних випробувань.

На сьогодні найбільш обґрунтованими засобами уповільнення старіння є: регулярна фізична активність; контроль маси тіла; збалансоване харчування; повноцінний сон; управління стресом; соціальна активність [5; 8].

Саме ці поради, по суті, повторюються і в матеріалах Національного інституту старіння США, і в наданому тобою тексті, де старіння пропонується робити «менш руйнівним» через здоровий спосіб життя, рух, інтелектуальну активність, хобі, соціальні зв'язки та внутрішній баланс.

У клінічній практиці біологічний вік є важливим не лише для геронтологів. Він може використовуватися: у профілактичних оглядах; для стратифікації ризику; у спортивній медицині; у фізичній терапії; у реабілітації після хвороб і травм [2; 8].

Особливо важливим є використання показника біологічного віку у фізичній реабілітації, фізіології та віковій фізіології, де оцінка функціонального стану організму має принципове значення. Вивчення вікових змін органів і систем потребує врахування не тільки паспортного віку, а й індивідуальних темпів старіння та адаптаційних можливостей організму. У практиці фізичної реабілітації це дозволяє будувати програми відновлення відповідно до

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

фактичних функціональних можливостей людини, а не її календарного віку. Двоє осіб одного паспортного віку можуть мати суттєво різний рівень фізичної працездатності, резервів серцево-судинної, дихальної та нервової систем, що зумовлює необхідність різних підходів до навантаження та темпів відновлення. Таким чином, біологічний вік виступає важливим критерієм індивідуалізації як реабілітаційних програм, так і фізіологічних досліджень вікових змін організму.

Висновки. Біологічний вік є більш інформативним показником стану організму, ніж паспортний вік, оскільки відображає реальні темпи старіння, функціональні резерви та адаптаційні можливості людини. Старіння формується внаслідок сукупної дії молекулярних, клітинних, фізіологічних, психологічних та соціальних чинників.

Сучасні методи оцінки біологічного віку варіюють від простих функціональних проб до складних молекулярних моделей, зокрема епігенетичних годинників. Їх практичне значення полягає у можливості ранньої профілактики, персоналізованої медицини та індивідуалізації реабілітаційних втручань.

Попри те, що радикальне «скасування» старіння поки що залишається недосяжним, на темпи біологічного старіння можна впливати через здоровий спосіб життя, контроль стресу, фізичну активність, соціальну включеність та підтримку психоемоційної рівноваги. Саме в цьому контексті поняття біологічного віку є не лише науковою категорією, а й практичним інструментом сучасної медицини та здорового старіння.

Література:

1. López-Otín C., Blasco M. A., Partridge L., Serrano M., Kroemer G. Hallmarks of aging: An expanding universe // Cell. 2023. Vol. 186, Issue 2. P. 243–278. (Cell)

2. Chen R., Wang Y., Zhang S. et al. Biomarkers of ageing: Current state-of-art, challenges, and opportunities // MedComm – Future Medicine. 2023. Vol. 2, Issue 2. Article e50. (Wiley Online Library)

3. Levine M. E., Lu A. T., Quach A. et al. An epigenetic biomarker of aging for lifespan and healthspan // Aging (Albany NY). 2018. Vol. 10, No. 4. P. 573–591. (PubMed)

4. Bell C. G., Lowe R., Adams P. D. et al. DNA methylation aging clocks: Challenges and recommendations // Genome Biology. 2019. Vol. 20. Article 249. (SpringerLink)

5. World Health Organization. Ageing and health // WHO. 2025. URL: https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/ageing-and-health (дата звернення: 17.04.2026). (who.int)

6. Rutledge J., Oh H., Wyss-Coray T. Measuring biological age using omics data // Nature Reviews Genetics. 2022. Vol. 23. P. 715–727. (Nature)

7. Johnson A. A., English B. W., Shokhirev M. N., Sinclair D. A., Cuellar T. L. Human age reversal: Fact or fiction? // Aging Cell. 2022. Vol. 21, Issue 8. Article e13664. (Wiley Online Library)

8. National Institute on Aging. Biology of Aging // National Institute on Aging. 2017. URL: https://www.nia.nih.gov/about/budget/biology-aging-3 (дата звернення: 17.04.2026). (National Institute on Aging)

Дата першого надходження статті до видання: 23.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК : 618.3-06:618.39]-036-037(048.8)

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2908-2916

Ковбан Юлія Василівна кандидат медичних наук, доцент кафедри акушерства та гінекології, Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0000-0003-1940-6695

Криворука Олексій Сергійович здобувач вищої освіти спеціальності «Медицина», Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0009-0001-3381-0822

Криворука Ольга Георгіївна здобувач вищої освіти спеціальності «Медицина», Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0009-0002-0055-6992

Оликсюк Ірина Любомирівна здобувач вищої освіти спеціальності «Медицина», Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0009-0007-3744-9062

ФАКТОРИ РИЗИКУ РОЗВИТКУ НЕВИНОШУВАННЯ ВАГІТНОСТІ (огляд літератури)

Анотація. Звичне невиношування вагітності є важливою медичною та соціальною проблемою сучасного акушерства і гінекології, оскільки це значно впливає на репродуктивне здоров'я населення та демографічні показники. За даними сучасних досліджень, приблизно 1–2% пар стикаються з звичним невиношуванням вагітності. Патогенез звичного невиношування є складним і багатофакторним, включаючи генетичні, ендокринні, імунологічні та інфекційні фактори, а також аномалії будови матки.

Метою нашої наукової роботи *було проаналізувати сучасні статті та літературні джерела, в яких висвітлювалась тематика патогенетичних механізмів та факторів ризику розвитку звичного невиношування вагітності.*

Матеріали та методи. Проведено аналіз сучасної наукової літератури на основі іноземних публікацій, представлених у міжнародних наукометричних базах даних за останні 10 років. Узагальнено сучасні дані щодо етіологічних чинників, патогенетичних механізмів та факторів ризику формування звичного невиношування вагітності.

Результати дослідження. Встановлено, що до 50% випадків звичного невиношування мають ідіопатичне походження. Іншу половина причин відіграють генетичні порушення, імунологічні дисфункції, гормональні розлади та анатомічні аномалії будови репродуктивної системи жінки. Значна частка

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

ранніх втрат вагітності пов'язана з хромосомними аномаліями ембріона або структурними перебудовами хромосом у батьків. Імунологічні механізми включають підвищену активність натуральних кілерних клітин та утворення аутоантитіл, зокрема антифосфоліпідних. Гормональні фактори представлені дисфункцією щитоподібної залози та гіперандрогенією, що присутня при синдромі полікістозних яєчників. Серед анатомічних причин важливе значення мають вроджені аномалії матки, внутрішньоматкові синехії та субмукозні фіброматозні вузли. Також факторами ризику звичного невиношування є старший вік жінки, генетична схильність, паління та попередні репродуктивні втрати.

Висновки. Отже, звичне невиношування вагітності має поліетіологічний характер і формується внаслідок складної взаємодії генетичних, імунологічних, ендокринних та анатомічних чинників. Найбільш значущими факторами ризику розвитку даного стану є генетичні порушення, гормональні дисфункції та структурні аномалії матки. Розуміння основних патогенетичних механізмів сприяє вдосконаленню діагностики, профілактики та індивідуалізації лікувальної тактики у жінок із повторними втратами вагітності.

Ключові слова: звичне невиношування вагітності, аномалії будови матки, антифосфоліпідний синдром, синдром полікістозних яєчників, дисфункція щитоподібної залози.

Kovban Yulia Vasylivna Candidate of Medical Sciences, Associate Professor of the Department of Obstetrics and Gynecology, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0000-0003-1940-6695

Kryvoruka Oleksiy Serhiyovych higher education applicant "Medicine" specialty, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0009-0001-3381-0822

Kryvoruka Olha Heorhiyivna higher education applicant "Medicine" specialty, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0009-0002-0055-6992

Oliksyuk Iryna Lyubomyrivna higher education applicant "Medicine" specialty, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0009-0007-3744-9062

RISK FACTORS FOR THE DEVELOPMENT OF MALPRACTICE (literature review)

Abstract. Recurrent pregnancy loss is an important medical and social problem of modern obstetrics and gynecology, as it significantly affects the reproductive health

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

of the population and demographic indicators. According to current studies, approximately 1–2% of couples experience recurrent pregnancy loss. The pathogenesis of recurrent pregnancy loss is complex and multifactorial, including genetic, endocrine, immunological, and infectious factors, as well as uterine structural abnormalities.

The aim of our scientific work *was to analyze modern articles and literature sources that address the pathogenetic mechanisms and risk factors for the development of recurrent pregnancy loss.*

Materials and Methods. An analysis of modern scientific literature was conducted based on foreign publications presented in international scientometric databases over the last 10 years. Current data on etiological factors, pathogenetic mechanisms, and risk factors for the development of recurrent pregnancy loss were summarized.

Results. It has been established that up to 50% of cases of recurrent pregnancy loss have an idiopathic origin. The remaining half of the causes include genetic disorders, immunological dysfunctions, hormonal disturbances, and anatomical abnormalities of the female reproductive system. A significant proportion of early pregnancy losses is associated with chromosomal abnormalities of the embryo or structural chromosomal rearrangements in the parents. Immunological mechanisms include increased activity of natural killer cells, and the formation of autoantibodies, particularly antiphospholipid antibodies. Hormonal factors are represented by thyroid dysfunction and hyperandrogenism, which is present in polycystic ovary syndrome. Among anatomical causes, congenital uterine anomalies, intrauterine synechiae, and submucosal fibroids are of significant importance. Risk factors for recurrent pregnancy loss also include advanced maternal age, genetic predisposition, smoking, and previous reproductive losses.

Conclusion. Thus, recurrent pregnancy loss has a polyetiological nature and develops as a result of a complex interaction of genetic, immunological, endocrine, and anatomical factors. The most significant risk factors for the development of this condition include genetic abnormalities, hormonal dysfunctions, and structural uterine anomalies. Understanding the main pathogenetic mechanisms contributes to improving diagnosis, prevention, and the individualization of treatment strategies in women with recurrent pregnancy loss.

Keywords: recurrent pregnancy loss, uterine structural abnormalities, antiphospholipid syndrome, polycystic ovary syndrome, thyroid dysfunction.

Вступ. Звичне невиношування вагітності – це репродуктивне захворювання, яке вражає приблизно 1–5% жінок репродуктивного віку та характеризується втратою вагітності 2 та більше разів в терміні до 22 тижнів гестації [1-3]. Етіологія звичного невиношування вагітності включає різні фактори, такі як: хромосомні аномалії у батьків (2–5%), аномалії будови матки (10–15%), інфекції (0,5–5%), ендокринологічні порушення (17–20%) та аутоімунні захворювання (20%), проте приблизно 50% випадків звичного невиношування вагітності

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

залишаються нез'ясованими [4,5]. Виявлено, що у жінок ризик переривання вагітності зростає з кожним додатковим викиднем, збільшуючись з приблизно 11% після одного викидня до приблизно 40% після трьох викиднів [6].

Мета статті – аналіз наукових робіт та сучасних літературних джерел по тематиці патогенетичних чинників та факторів ризику виникнення звичного невиношування вагітності.

Методи дослідження. Ми провели огляд літератури на основі іноземних статей, опублікованих у наукометричних базах даних за останні 10 років. Аналізувалась актуальна інформація щодо патогенетичних чинників та факторів ризику виникнення звичного невиношування вагітності.

Виклад основного матеріалу. Патогенез звичного невиношування вагітності є складним та багатофакторним, потенційно включаючи різні розлади, такі як гормональний дисбаланс, антифосфоліпідний синдром, вроджені аномалії розвитку матки, інфекційні захворювання та хромосомні аномалії в одного або обох партнерів [1].

Генетичні фактори

Генетичні аномалії, включаючи хромосомні транслокації та мутації окремих генів, є добре відомими факторами, що сприяють звичному невиношуванню вагітності. Такі генетичні фактори можуть порушити нормальний ембріональний розвиток, що й призводить до звичного невиношування вагітності. Хромосомні аномалії, такі як транслокації, інверсії та анеуплоїдії, можуть порушити нормальний ембріональний розвиток. Ці генетичні дефекти призводять до утворення ембріонів з аномальними хромосомними наборами, що часто призводить до зупинки розвитку та викидня. Механічно такі аномалії можуть перешкоджати належній експресії генів та поділу ембріональних клітин, що призводить до втрати ембріона [7,8].

Аномалії будови матки

Поширеність анатомічних аномалій матки у жінок з звичним невиношуванням вагітності, варіюється від 15% до 42% згідно з різними дослідженнями. Вроджені аномалії матки є причиною 7-28% всіх випадків звичного невиношування вагітності. До таких аномалій в основному належать перегородчасті матки та рідше дугоподібні або подвоєні матки. Набуті аномалії матки пов'язані з 6-15% випадків звичного невиношування вагітності. До набутих аномалій належать субмукозні міоми матки, внутрішньоматкові синехії та поліпи ендометрію. Перегородчаста матка є вродженою вадою, яка найчастіше пов'язана з звичним невиношуванням вагітності та виявляється у 6–16% випадків. Перегородка матки (клас U2 за ESHRE) виникає внаслідок часткової або повної нездатності до резорбції медіальної перегородки між двома мюллеровими протоками під час внутрішньоутробного життя. Ступінь вдавлення виступаючої медіальної частини визначає два стани, відомі як перегородка та дугоподібна матка, з різними пороговими значеннями від 10 до 15 мм. Хоча патофізіологія, за допомогою якої це порушення перешкоджає

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

розвитку вагітності на ранніх термінах, не повністю відома, були сформульовані певні гіпотези: викидні у випадку перегородки матки, ймовірно, є наслідком неадекватної імплантації ембріона на погано васкуляризованій перегородці.

Крім того, перегородка може змінювати пре- та постовуляторні зміни ендометрію під впливом естрадіолу та прогестерону, скоротливість матки та порушення виділення фактору росту судинного ендотелію. Інші вроджені вади розвитку, зокрема однорога матка (клас U4 за ESHRE), дугоподібна (клас U2 за ESHRE) та дворога матка (клас U3 за ESHRE), спостерігаються лише у 0,5–2% випадків звичного невиношування вагітності [7,9].

Вагінальний мікробіом

Мікробіом людини, що складається з трильйонів мікроорганізмів, що проживають на тілі людини та всередині нього, став критичним фактором, що впливає на різні аспекти здоров'я людини. Він складається з бактерій, вірусів, грибків, архей та інших мікробних утворень, які утворюють складні екосистеми в різних частинах тіла. Досліджено, що мікробіом може бути задіяний у репродуктивному здоров'ї, включаючи фертильність, результати вагітності та гінекологічні розлади. Склад та стабільність мікробіому піхвт впливають на pH піхви, імунні реакції та сприйнятливість до інфекцій. Дисбактеріоз вагінального мікробіому пов'язують з різними несприятливими репродуктивними наслідками. Хоча раніше вважалося, що ендометрій є стерильним середовищем, досягнення в молекулярних методах виявили динамічну та складну мікробну екосистему всередині ендометрію. Хоча методологічні перешкоди для визначення мікробіому ендометрію залишаються через дуже низьку біомасу та труднощі із забрудненням ДНК людини, дисбактеріоз у мікробіомі ендометрію пов'язують із звичним невиношуванням вагітності [10-12].

Імунні фактори

Материнська імунна система повинна розпізнати вагітність і розвинути материнську імунотолерантність до фетального алотрансплантата, що дозволяє вагітності вижити. Виявлено, що гени, задіяні в імунній експресії, які розвинулися як функція плацентарної вагітності, переважно дисрегулюються в ендометрії. Дисрегуляція будь-якого з цих генів може призвести до невдалої імплантації [13]. Для запобігання відторгненню ембріона імунна система в репродуктивній системі жінки має специфічну організацію, де ключову роль відіграють природні клітини-кілери (NK). Саме вони стали центральним об’єктом досліджень у жінок із звичним невиношуванням вагітності. Раніше NK-клітини помилково вважали основними ефекторами відторгнення ембріона. У пізній секреторній фазі ендометрію (7–9 день лютеїнової фази) відбуваються значні зміни в популяції імунних клітин: частка маткових NK-клітин збільшується до 70–80% усіх лейкоцитів, макрофаги становлять близько 30%, а Т-клітини зменшуються до 10%. Проліферація маткових NK-клітин залежить від гормонів яєчників, насамперед прогестерону, який стимулює експресію інтерлейкіну-15 у стромальних клітинах. Під час вагітності кількість маткових

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

NK-клітин досягає максимуму в першому триместрі, після чого поступово зменшується. Маткові NK-клітини локалізуються поряд з екстравілярними клітинами трофобласта та спіральними артеріями, беручи участь у ремоделюванні судин і формуванні плацентарного кровотоку. Вони взаємодіють з екстравілярними клітинами трофобласта через специфічні рецептори та секретують фактори ангіогенезу [14,15].

Ендокринні чинники

Ендокринні розлади відіграють ключову роль у звичному невиношуванні вагітності приблизно у 8–12 % випадків. Відомо, що локальне гормональне середовище має вирішальне значення як для прикріплення ембріона, так і для раннього перебігу вагітності. Ендокринні порушення, включаючи захворювання щитовидної залози, синдром полікістозних яєчників, гіперпролактинемію та цукровий діабет, необхідно оцінювати у будь-якому випадку звичного невиношування вагітності [16]. Гіпотиреоз може погіршити стан слизової оболонки матки, тоді як дефекти лютеїнової фази можуть призвести до недостатнього вироблення прогестерону, що може поставити під загрозу імплантацію та виживання ембріона [7,17]. Було виявлено підвищений ризик викиднів у жінок із синдромом полікістозних яєчників (СПКЯ) та гіперандрогенією. Роль гіперандрогенії у виникненні викидня відбувається внаслідок зниження рівня матково-плацентарного білка 14 (PP14). PP14 відіграє важливу роль у процесах імплантації, імуносупресії та раннього розвитку вагітності, тому його зниження може сприяти порушенню імплантації [18].

Фактори навколишнього середовища

Досліджено, що оксидативний та нітрозативний стрес відіграють важливу роль в етіопатогенезі звичних невиношувань. Вільні радикали, активні форми кисню (АФК) та активні форми азоту (РФА) є продуктом аеробного метаболізму. Клітинні оксиданти беруть участь у підтримці окисно-відновного гомеостазу, необхідного для нормальних фізіологічних функцій. Вони сприяють природному захисту, проліферації та апоптозу залежно від сигнальних та виконавчих шляхів, регулюють імунну відповідь, активують проліферативні шляхи та проявляють сигнальні властивості в клітинній комунікації. Дисбаланс, спричинений підвищеним утворенням вільних радикалів та неефективною антиоксидантною здатністю, призводить до оксидативного стресу з подальшим пошкодженням нуклеїнових кислот, ліпідів та білків. Оксидативний та нітрозативний стрес відіграють ключову роль у патофізіології різних захворювань та впливають на репродуктивне здоров'я жінок та результат вагітності. Хоча наявні наразі дослідження підтверджують концепцію, що оксидативний стрес та пошкодження, опосередковане оксидативним стресом є важливим фактором етіології звичного невиношуванні вагітності, точні механізми цієї взаємодії залишаються значною мірою невизначеними. Екзогенні джерела продукції АФК, такі як паління та вживання алкоголю, є важливими факторами оксидативного стресу та мають потенціал негативного впливу на здоров'я матері та плода [7,19].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Вікові фактори

Старший вік матері пов'язаний з підвищеним ризиком хромосомних аномалій та інших ускладнень вагітності [7]. Існує багато досліджень, що демонструють зв’язок втрати вагітності з віком жінки. Найнижчий ризик втрати вагітності спостерігається у жінок віком 25–29 років (9,8%), він зростає у жінок 30–35 років, а потім різко підвищується до 33,2% у жінок віком 40–44 років [20].

Висновки. Отже, ми визначили, що звичне невиношування вагітності має поліетіологічний патогенез та формується внаслідок взаємодії генетичних, імунологічних, ендокринних та анатомічних чинників. Найбільш значущими факторами ризику розвитку невиношування вагітності звичного є генетичні порушення, гормональні та імунологічні дисфункції, структурні аномалії матки та старший вік жінки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Quan X., Lan Y., Yang X. Thyroid autoimmunity and future pregnancy outcome in women of recurrent pregnancy loss: a meta-analysis. *J Assist Reprod Genet. 2023.* Vol. 40, No. 11. P. 2523–2537. https://doi.org/10.1007/s10815-023-02933-6

2. Practice Committee of the American Society for Reproductive Medicine. Definitions of infertility and recurrent pregnancy loss: a committee opinion. *Fertil Steril. 2020.* Vol. 113, No. 3. P. 533–535. https://doi.org/10.1016/j.fertnstert.2019.11.025

3. Practice Committee of the American Society for Reproductive Medicine. Definitions of infertility and recurrent pregnancy loss: a committee opinion. *Fertil Steril. 2013.* Vol. 99, No. 1. P. 63. https://doi.org/10.1016/j.fertnstert.2012.09.023

4. Arias-Sosa L. A., Acosta I. D., Lucena-Quevedo E., Moreno-Ortiz H., Esteban-Pérez C., Forero-Castro M. Genetic and epigenetic variations associated with idiopathic recurrent pregnancy loss. *J Assist Reprod Genet. 2018.* Vol. 35, No. 3. P. 355–366. https://doi.org/10.1007/s10815-017-1108-y

5. Krog M. C., Kolte A. M., Husby K., Egerup P., Larsen E. C., Christiansen O. B., Nielsen H. S. [Recurrent pregnancy loss]. *Ugeskr Laeger. 2017.* Vol. 179, No. 17. Art. V11160834.

6. Jian Q., Mu F., Wang K., Wang F. Risk prediction models for pregnancy outcomes in recurrent pregnancy loss: a narrative systematic review. *Front Endocrinol (Lausanne). 2025.* Vol. 16. Art. 1582156. https://doi.org/10.3389/fendo.2025.1582156

7. Zhang X., Gao J., Yang L., Feng X., Yuan X. Recurrent pregnancy loss: risk factors and predictive modeling approaches. *J Matern Fetal Neonatal Med. 2025.* Vol. 38, No. 1. Art. 2440043. https://doi.org/10.1080/14767058.2024.2440043

8. Lei D., Zhang X. Y., Zheng P. S. Recurrent pregnancy loss: fewer chromosomal abnormalities in products of conception? A meta-analysis. *J Assist Reprod Genet. 2022.* Vol. 39, No. 3. P. 559–572. https://doi.org/10.1007/s10815-022-02414-2

9. Carbonnel M., Pirtea P., de Ziegler D., Ayoubi J. M. Uterine factors in recurrent pregnancy losses. *Fertil Steril. 2021.* Vol. 115, No. 3. P. 538–545. https://doi.org/10.1016/j.fertnstert.2020.12.003

10. Vomstein K., Krog M. C., Wrønding T., Nielsen H. S. The microbiome in recurrent pregnancy loss: a scoping review. *J Reprod Immunol. 2024.* Vol. 163. Art. 104251. https://doi.org/10.1016/j.jri.2024.104251

11. Zhu J., Jin J., Qi Q., Li L., Zhou J., Cao L., Wang L. The association of gut microbiome with recurrent pregnancy loss: a comprehensive review. *Drug Discov Ther. 2023.* Vol. 17, No. 3. P. 157–169. https://doi.org/10.5582/ddt.2023.01010

ISSN 2786-4952 Online

12. Yuan X., Gao J., Bajinka O., Feng X. Vaginal microbiome and recurrent pregnancy loss. *Infect Immun. 2025.* Vol. 93, No. 8. Art. e00053-25. https://doi.org/10.1128/iai.00053-25

13. Grimstad F., Krieg S. Immunogenetic contributions to recurrent pregnancy loss. *J Assist Reprod Genet. 2016.* Vol. 33, No. 7. P. 833–847. https://doi.org/10.1007/s10815-016-0720-6

14. Alecsandru D., Klimczak A. M., Garcia Velasco J. A., Pirtea P., Franasiak J. M. Immunologic causes and thrombophilia in recurrent pregnancy loss. *Fertil Steril. 2021.* Vol. 115, No. 3. P. 561–566. https://doi.org/10.1016/j.fertnstert.2021.01.017

15. Garmendia J. V., De Sanctis C. V., Hajdúch M., De Sanctis J. B. Exploring the immunological aspects and treatments of recurrent pregnancy loss and recurrent implantation failure. *Int J Mol Sci. 2025.* Vol. 26, No. 3. Art. 1295. https://doi.org/10.3390/ijms26031295

16. Pluchino N., Drakopoulos P., Wenger J. M., Petignat P., Streuli I., Genazzani A. R. Hormonal causes of recurrent pregnancy loss (RPL). *Hormones (Athens). 2014.* Vol. 13, No. 3. P. 314–322. https://doi.org/10.14310/horm.2002.1505

17. Suker A., Li Y., Robson D., Marren A.; Australasian CREI (Certificate of Reproductive Endocrinology and Infertility) Consensus Expert Panel on Trial Evidence (ACCEPT) group. *Australasian recurrent pregnancy loss clinical management guideline 2024.* Part I. Aust N Z J Obstet Gynaecol. 2024. Vol. 64, No. 5. P. 432–444. https://doi.org/10.1111/ajo.13821

18. Wartena R., Matjila M. Polycystic ovary syndrome and recurrent pregnancy loss, a review of literature. *Front Endocrinol (Lausanne). 2023.* Vol. 14. Art. 1183060. https://doi.org/10.3389 /fendo.2023.1183060

19. Zejnullahu V. A., Zejnullahu V. A., Kosumi E. The role of oxidative stress in patients with recurrent pregnancy loss: a review. *Reprod Health. 2021.* Vol. 18, No. 1. Art. 207. https://doi.org /10.1186/s12978-021-01257-x

20. Li Q., Chen S., Dong X., Fu S., Zhang T., Zheng W., Tian Y., Huang D. The progress of research on genetic factors of recurrent pregnancy loss. *Genet Res (Camb). 2023.* Vol. 2023. Art. 9164374. https://doi.org/10.1155/2023/9164374

REFERENCES:

1. Quan, X., Lan, Y., & Yang, X. (2023). Thyroid autoimmunity and future pregnancy outcome in women of recurrent pregnancy loss: A meta-analysis. *Journal of Assisted Reproduction and Genetics, 40(11), 2523–2537.* https://doi.org/10.1007/s10815-023-02933-6

2. Practice Committee of the American Society for Reproductive Medicine. (2020). Definitions of infertility and recurrent pregnancy loss: A committee opinion. *Fertility and Sterility, 113(3), 533–535.* https://doi.org/10.1016/j.fertnstert.2019.11.025

3. Practice Committee of the American Society for Reproductive Medicine. (2013). Definitions of infertility and recurrent pregnancy loss: A committee opinion. *Fertility and Sterility, 99(1), 63.* https://doi.org/10.1016/j.fertnstert.2012.09.023

4. Arias-Sosa, L. A., Acosta, I. D., Lucena-Quevedo, E., Moreno-Ortiz, H., Esteban-Pérez, C., & Forero-Castro, M. (2018). Genetic and epigenetic variations associated with idiopathic recurrent pregnancy loss. *Journal of Assisted Reproduction and Genetics, 35(3), 355–366.* https://doi.org/10.1007/s10815-017-1108-y

5. Krog, M. C., Kolte, A. M., Husby, K., Egerup, P., Larsen, E. C., Christiansen, O. B., & Nielsen, H. S. (2017). [Recurrent pregnancy loss]. *Ugeskrift for Laeger, 179(17), V11160834.*

6. Jian, Q., Mu, F., Wang, K., & Wang, F. (2025). Risk prediction models for pregnancy outcomes in recurrent pregnancy loss: A narrative systematic review. *Frontiers in Endocrinology, 16, 1582156.* https://doi.org/10.3389/fendo.2025.1582156

7. Zhang, X., Gao, J., Yang, L., Feng, X., & Yuan, X. (2025). Recurrent pregnancy loss: Risk factors and predictive modeling approaches. *The Journal of Maternal-Fetal & Neonatal Medicine, 38(1), 2440043.* https://doi.org/10.1080/14767058.2024.2440043

ISSN 2786-4952 Online

8. Lei, D., Zhang, X. Y., & Zheng, P. S. (2022). Recurrent pregnancy loss: Fewer chromosomal abnormalities in products of conception? A meta-analysis. *Journal of Assisted Reproduction and Genetics, 39(3), 559–572.* https://doi.org/10.1007/s10815-022-02414-2

9. Carbonnel, M., Pirtea, P., de Ziegler, D., & Ayoubi, J. M. (2021). Uterine factors in recurrent pregnancy losses. *Fertility and Sterility, 115(3), 538–545.* https://doi.org/10.1016/j.fertnstert.2020.12.003

10. Vomstein, K., Krog, M. C., Wrønding, T., & Nielsen, H. S. (2024). The microbiome in recurrent pregnancy loss: A scoping review. *Journal of Reproductive Immunology, 163, 104251.* https://doi.org/10.1016/j.jri.2024.104251

11. Zhu, J., Jin, J., Qi, Q., Li, L., Zhou, J., Cao, L., & Wang, L. (2023). The association of gut microbiome with recurrent pregnancy loss: A comprehensive review. *Drug Discoveries & Therapeutics, 17(3), 157–169.* https://doi.org/10.5582/ddt.2023.01010

12. Yuan, X., Gao, J., Bajinka, O., & Feng, X. (2025). Vaginal microbiome and recurrent pregnancy loss. *Infection and Immunity, 93(8), e00053-25.* https://doi.org/10.1128/iai.00053-25

13. Grimstad, F., & Krieg, S. (2016). Immunogenetic contributions to recurrent pregnancy loss. *Journal of Assisted Reproduction and Genetics, 33(7), 833–847.* https://doi.org/10.1007/s10815-016-0720-6

14. Alecsandru, D., Klimczak, A. M., Garcia Velasco, J. A., Pirtea, P., & Franasiak, J. M. (2021). Immunologic causes and thrombophilia in recurrent pregnancy loss. *Fertility and Sterility, 115(3), 561–566.* https://doi.org/10.1016/j.fertnstert.2021.01.017

15. Garmendia, J. V., De Sanctis, C. V., Hajdúch, M., & De Sanctis, J. B. (2025). Exploring the immunological aspects and treatments of recurrent pregnancy loss and recurrent implantation failure. *International Journal of Molecular Sciences, 26(3), 1295.* https://doi.org/10.3390/ijms26031295

16. Pluchino, N., Drakopoulos, P., Wenger, J. M., Petignat, P., Streuli, I., & Genazzani, A. R. (2014). Hormonal causes of recurrent pregnancy loss (RPL). *Hormones, 13(3), 314–322.* https://doi.org/10.14310/horm.2002.1505

17. Suker, A., Li, Y., Robson, D., Marren, A., & Australasian CREI (Certificate of Reproductive Endocrinology and Infertility) Consensus Expert Panel on Trial Evidence (ACCEPT) group. (2024). Australasian recurrent pregnancy loss clinical management guideline 2024: Part I. *Australian and New Zealand Journal of Obstetrics and Gynaecology, 64(5), 432–444.* https://doi.org/10.1111/ajo.13821

18. Wartena, R., & Matjila, M. (2023). Polycystic ovary syndrome and recurrent pregnancy loss, a review of literature. *Frontiers in Endocrinology, 14, 1183060.* https://doi.org/10.3389/fendo.2023.1183060

19. Zejnullahu, V. A., Zejnullahu, V. A., & Kosumi, E. (2021). The role of oxidative stress in patients with recurrent pregnancy loss: A review. *Reproductive Health, 18(1), 207.* https://doi.org/10.1186/s12978-021-01257-x

20. Li, Q., Chen, S., Dong, X., Fu, S., Zhang, T., Zheng, W., Tian, Y., & Huang, D. (2023). The progress of research on genetic factors of recurrent pregnancy loss. *Genetic Research, 2023, 9164374.* https://doi.org/10.1155/2023/9164374

Дата першого надходження статті до видання: 01.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК: 618.2:613.2.03(048.8)

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2917-2927

Ковбан Юлія Василівна доцент кафедри, кандидат медичних наук, доцент кафедри акушерства та гінекології, Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0000-0003-1940-6695

Гончарова Карина Дмитрівна студентка, кафедра акушерства та гінекології, Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0009-0009-2025-9988

Данкова Олександра Юріївна студентка, кафедра акушерства та гінекології, Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0009-0001-7196-681X

Крамар Тетяна Анатоліївна студентка, кафедра акушерства та гінекології, Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0009-0002-3360-9026

СУЧАСНІ ПРИНЦИПИ РАЦІОНАЛЬНОГО ХАРЧУВАННЯ ВАГІТНИХ ТА ЇХ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ПЛОДА (огляд літератури)

Анотація. Раціональне харчування під час вагітності є одним із ключових модифікованих факторів, що визначають перебіг гестаційного процесу, особливості внутрішньоутробного розвитку плода та віддалені наслідки для здоров’я дитини [1,6]. У сучасній медицині акцент робиться не лише на енергетичній цінності раціону, а й на його якісному складі, біодоступності нутрієнтів, їх взаємодії та здатності впливати на молекулярні й епігенетичні механізми ембріогенезу [2,3].

У роботі узагальнено сучасні наукові дані щодо фізіологічних змін метаболізму під час вагітності, динаміки енергетичних потреб, а також ролі макро- і мікронутрієнтів у процесах органогенезу, росту та функціонального дозрівання органів і систем плода [2,5]. Проаналізовано значення ключових вітамінів і мінералів, зокрема фолієвої кислоти, заліза, йоду, кальцію та вітаміну D, у забезпеченні нормального перебігу вагітності [6,8]. Розглянуто рекомендації провідних міжнародних організацій щодо харчування вагітних жінок та їх впровадження у клінічну практику [6–8].

Особливу увагу приділено концепції фетального програмування, яка пояснює зв’язок між умовами внутрішньоутробного розвитку та ризиком формування хронічних неінфекційних захворювань у дорослому віці [2,12].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Проаналізовано вплив нутритивного статусу матері на розвиток гестаційних ускладнень, зокрема прееклампсії, гестаційного діабету, затримки внутрішньоутробного розвитку та передчасних пологів [4,5].

Встановлено, що дефіцит або дисбаланс основних нутрієнтів асоціюється з порушенням росту плода, підвищеним ризиком перинатальних ускладнень та несприятливими довгостроковими наслідками для здоров'я дитини [1,5]. Таким чином, раціональне та індивідуалізоване харчування вагітної жінки є важливою складовою профілактики ускладнень вагітності та забезпечення оптимального розвитку плода [6].

Ключові слова: вагітність, харчування, нутрієнти, плід, мікроелементи, фетальне програмування, гестаційні ускладнення.

Kovban Yuliia Associate Professor, PhD in Medical Sciences, Associate Professor of the Department of Obstetrics and Gynecology, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0000-0003-1940-6695

Honcharova Karyna Student, Department of Obstetrics and Gynecology, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0009-0009-2025-9988

Dankova Oleksandra Student Department of Obstetrics and Gynecology, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0009-0001-7196-681X

Kramar Tetiana Student, Department of Obstetrics and Gynecology, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0009-0002-3360-9026 (link incomplete)

MODERN PRINCIPLES OF RATIONAL NUTRITION OF PREGNANT WOMEN AND THEIR IMPACT ON FETAL DEVELOPMENT (Literature Review)

Abstract. Rational nutrition during pregnancy is one of the key modifiable factors determining the course of gestation, fetal development, and long-term health outcomes in offspring [1,6]. In modern medical practice, attention is focused not only on caloric intake but also on the qualitative composition of the diet, nutrient bioavailability, their interactions, and their ability to influence molecular and epigenetic mechanisms of embryogenesis [2,3].

This paper summarizes current scientific evidence regarding physiological metabolic adaptations during pregnancy, changes in energy requirements, and the role of macro- and micronutrients in organogenesis, fetal growth, and functional maturation of organs and systems [2,5]. Particular emphasis is placed on the significance of

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

essential vitamins and minerals, including folic acid, iron, iodine, calcium, and vitamin D, in ensuring a healthy pregnancy course [6,8]. Recommendations of leading international organizations on maternal nutrition and their clinical implications are also analyzed [6–8].

Special attention is given to the concept of fetal programming, which explains the relationship between intrauterine environmental factors and the risk of developing chronic non-communicable diseases in adulthood [2,12]. The impact of maternal nutritional status on the development of gestational complications, such as preeclampsia, gestational diabetes, intrauterine growth restriction, and preterm birth, is discussed [4,5].

It has been established that deficiencies or imbalances in essential nutrients are associated with impaired fetal growth, increased risk of adverse perinatal outcomes, and unfavorable long-term health effects in the child [1,5]. Therefore, rational and individualized nutrition during pregnancy is a crucial component in preventing complications and ensuring optimal fetal development [6].

Keywords: pregnancy, nutrition, nutrients, fetus, micronutrients, fetal programming, gestational complications.

Постановка проблеми. Вагітність є складним фізіологічним процесом, що супроводжується значними гормональними, метаболічними та функціональними змінами в організмі жінки, спрямованими на забезпечення росту і розвитку плода [6]. У цей період формуються основні органи та системи плода, тому умови внутрішньоутробного середовища мають вирішальне значення для здоров’я дитини в подальшому житті [2]. Вирішальним чинником у становленні внутрішньоутробного середовища, є харчування матері, яке визначає надходження енергії, пластичних матеріалів і біоактивних сполук [3]. Адекватне забезпечення організму вагітної поживними речовинами є необхідною умовою нормального перебігу вагітності, тоді як їх дефіцит або дисбаланс може призводити до розвитку акушерських і перинатальних ускладнень [1]. Сучасні дослідження свідчать, що нутрієнти беруть участь не лише в енергозабезпеченні та побудові клітинних структур, але й у регуляції експресії генів, процесах клітинної проліферації та диференціації [2]. Це стало основою концепції DOHaD, згідно з якою умови внутрішньоутробного розвитку можуть визначати ризик виникнення захворювань упродовж життя [2,5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Сучасні дослідження переконливо свідчать, що адекватне та збалансоване харчування під час вагітності є одним із ключових модифікованих факторів, який визначає як материнські, так і перинатальні результати. У науковій літературі підкреслюється, що дефіцит макро- та мікронутрієнтів асоціюється з підвищеним ризиком ускладнень вагітності, включаючи прееклампсію, затримку внутрішньоутробного розвитку плода, передчасні пологи та низьку масу тіла новонароджених [1,4].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Окремі систематичні огляди та рекомендації міжнародних організацій демонструють, що збалансований раціон із достатнім вмістом заліза, йоду, фолієвої кислоти, кальцію та вітаміну D сприяє нормальному ембріональному та фетальному розвитку, а також знижує ризик акушерських ускладнень [6,8,15].

Крім того, сучасні дослідження акцентують увагу на тому, що якість харчування матері впливає не лише на перебіг вагітності, але й на довгострокове здоров'я дитини, включаючи метаболічне програмування та ризик розвитку хронічних захворювань у подальшому житті [2,12].

Таким чином, аналіз літературних джерел свідчить про необхідність системного підходу до оцінки харчування вагітних жінок та впровадження доказових рекомендацій у клінічну практику для покращення перинатальних результатів.

Мета статті. Проаналізувати фізіологічні зміни метаболізму під час вагітності [6]; охарактеризувати потреби у макро- та мікронутрієнтах [3]; визначити вплив харчування на розвиток плода [2]; проаналізувати міжнародні рекомендації щодо харчування вагітних [6–8]; оцінити вплив порушень харчування на гестаційні ускладнення [5].

В основу дослідження покладено підхід, що базується на аналітичному огляді та логічному групуванні актуальної інформації, а також на зіставленні міжнародних рекомендацій стосовно раціону жінок під час вагітності [6–8]. Матеріалом дослідження стали наукові публікації, рекомендації міжнародних організацій та результати клінічних досліджень, присвячених питанням нутритивного забезпечення вагітності та розвитку плода [1–5].

Виклад основного матеріалу. Вагітність супроводжується значною перебудовою метаболічних процесів, що створює фундамент для гармонійного внутрішньоутробного формування та дозрівання плода [6]. У першій половині вагітності переважають анаболічні процеси, які характеризуються накопиченням енергетичних ресурсів, зокрема жирової тканини та глікогену [3]. У другій половині вагітності метаболізм набуває катаболічного характеру, що сприяє мобілізації накопичених резервів для забезпечення потреб плода [5].

Однією з ключових адаптацій є збільшення об'єму циркулюючої крові на 30–50%, що зумовлює підвищену потребу в залізі та білку [6]. Гормональні зміни відіграють центральну роль у регуляції метаболізму. Підвищення рівня плацентарного лактогену, кортизолу та прогестерону сприяє розвитку фізіологічної інсулінорезистентності [8]. Це забезпечує стабільне надходження глюкози до плода, однак при порушенні адаптаційних механізмів може призводити до розвитку гестаційного діабету [8].

Білковий обмін характеризується підвищеним синтезом білків, необхідних для росту тканин плода та плаценти [1]. Ліпідний обмін супроводжується підвищенням рівня тригліцеридів і незв'язаних жирних кислот, що виступають

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

як альтернативне джерело енергії для матері [3]. Епігенетичні механізми є важливою ланкою, через яку харчування матері впливає на розвиток плода [2]. Вони включають метилювання ДНК, модифікацію гістонів та регуляцію мікроРНК [2].

Нутрієнти, зокрема фолієва кислота, вітамін В12, холін і метіонін, беруть участь у процесах метилювання ДНК [3]. Дефіцит цих речовин може призводити до порушення регуляції генів, що відповідають за клітинну диференціацію, ріст і розвиток тканин [5]. Епігенетичні зміни, сформовані в період внутрішньоутробного розвитку, можуть зберігатися протягом життя та визначати ризик розвитку хронічних захворювань [2].

Концепція «Developmental Origins of Health and Disease» (DOHaD) пояснює вплив внутрішньоутробного середовища на здоров'я людини [2]. Згідно з цією концепцією, несприятливі умови, зокрема дефіцит поживних речовин, викликають адаптаційні зміни у плода, спрямовані на виживання [2,5]. Однак ці зміни можуть мати негативні наслідки у постнатальному періоді, особливо за умов надлишкового харчування. Доведено, що низька маса тіла при народженні асоціюється з підвищеним ризиком серцево-судинних розладів, цукрового діабету 2 типу та артеріальної гіпертензії [2,5].

Процеси органогенезу є надзвичайно чутливими до нутритивного забезпечення [1]. У різні періоди вагітності існують критичні «вікна», коли дефіцит певних нутрієнтів може призводити до незворотних змін. Зокрема: дефіцит фолієвої кислоти у ранні терміни асоціюється з дефектами нервової трубки [3,6], недостатнє надходження йоду порушує розвиток центральної нервової системи [6], дефіцит заліза впливає на гемопоез і оксигенацію тканин [5].

Плацента є ключовим органом, що забезпечує транспорт поживних речовин від матері до плода [1]. Вона виконує не лише бар'єрну, але й активну регуляторну функцію. Транспорт нутрієнтів здійснюється шляхом: активного транспорту, полегшеної дифузії та ендоцитозу [1]. Морфофункціональні характеристики плаценти знаходяться під прямим впливом нутритивного забезпечення вагітної. Збої у її діяльності можуть спровокувати: знижене надходження поживних речовин і розвитку затримки внутрішньоутробного розвитку [5].

Білки є основним пластичним матеріалом для формування тканин плода, плаценти та органів матері, що зумовлює їх критичне значення в період вагітності [1,3]. Вони беруть участь у синтезі ферментів, гормонів та імунних факторів, необхідних для нормального перебігу гестації [5]. Потреба в білку в період вагітності зростає і становить приблизно 1,1 г/кг маси тіла, що відповідає 70–100 г на добу [6]. Це пов'язано з інтенсивними процесами клітинної проліферації та диференціації [1]. Дефіцит білка асоціюється з: затримкою внутрішньоутробного розвитку [1], низькою масою тіла новонародженого [5] та порушенням формування імунної системи [4]. Водночас надмірне споживання білка без адекватної кількості вуглеводів може створювати додаткове метаболічне навантаження [4].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Жири є важливим джерелом енергії та необхідні для формування клітинних мембран [3]. Протягом вагітності особливу роль відіграють поліненасичені жирні кислоти, особливо омега-3, у розвитку нервової системи та органа зору плода [7]. Рекомендоване споживання жирів становить 70–90 г на добу, з акцентом на: морську рибу, рослинні олії, горіхи [6]. Дефіцит ПНЖК асоціюється з: порушенням нейрокогнітивного розвитку та зниженням функції зору [7]. Надлишок насичених жирів, навпаки, пов'язаний із підвищеним ризиком гестаційного діабету та серцево-судинних ускладнень [8].

Вуглеводи є основним енергетичним субстратом для організму матері та плода [6]. Вони забезпечують підтримання стабільного рівня глюкози, що є критично важливим для розвитку центральної нервової системи плода [2]. Добова потреба у вуглеводах становить приблизно 300–350 г [6]. У раціоні мають домінувати повільні вуглеводи з низьким показником глікемії, зокрема цільнозернові злаки, овочеві культури та бобові [3]. Надмірне споживання простих вуглеводів призводить до: розвитку гестаційного діабету [8], макросомії плода [8] та надмірного збільшення маси тіла [7].

Клітковина сприяє нормалізації функції кишечника та профілактиці закрепів під час гестації [6]. Рекомендована кількість клітковини становить 25–30 г на добу [6]. Вода, у свою чергу, є необхідною для транспорту поживних речовин, підтримання об'єму крові та формування навколоплідних вод.

Рекомендоване споживання рідини становить 1,5–2,5 літра на добу [6]. Брак надходження води в організм може стати причиною порушення водного гомеостазу, призводячи до: зневоднення, підвищення ризику інфекцій сечовивідних шляхів та порушення плацентарного кровообігу [5]

Мікронутрієнти відіграють ключову роль у забезпеченні нормального перебігу вагітності та розвитку плода, беручи участь у регуляції ферментативних процесів, синтезі ДНК і клітинній диференціації [1,3]. Протягом вагітності їх потреба суттєво зростає у зв'язку з інтенсивним ростом плода та формуванням плаценти [6]. Фолієва кислота (вітамін В9) необхідна для синтезу ДНК та нормального формування нервової трубки плода. Дефіцит фолієвої кислоти може призводити до вроджених вад розвитку [6]. Рекомендована добова доза становить 400–800 мкг [6]. Залізо є необхідним для синтезу гемоглобіну та забезпечення транспорту кисню до тканин [5]. У період гестації фізіологічна потреба в цьому мікронутрієнті суттєво підвищується внаслідок збільшенням об'єму циркулюючої крові [6]. Щоденна кількість цієї речовини має досягати близько 27 мг [6]. Дефіцит заліза призводить до: анемії вагітних [5], гіпоксії плода [1] та передчасних пологів [5]. Кальцій потрібний для формування кісткової системи плода та підтримання мінеральної щільності кісток матері [6]. Рекомендована добова норма становить 1000–1200 мг [6]. Дефіцит кальцію може призводити до: підвищення ризику прееклампсії [6] та демінералізації кісткової тканини матері [5]. Йод відіграє фундаментальну роль у біосинтезі тироксину та трийодтироніну, які критично впливають на формування центральної нервової

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

системи майбутньої дитини [6]. Добовий обсяг становить 220–250 мкг [6]. Дефіцит йоду може спричиняти: гіпотиреоз, затримку психічного розвитку та кретинізм у тяжких випадках [6]. Вітамін D контролює обмін кальцію та фосфору і забезпечує коректне формування кісткової тканини плода [6]. Рекомендована доза становить 600–1000 МО на добу [6]. Його дефіцит асоціюється з: прееклампсією [6], гестаційним діабетом [8] та порушенням розвитку кісткової системи [5]. Магній є критичним модулятором передачі імпульсів у нервово-м'язових сполученнях та підтримки фізіологічного тонусу судин [5]. Його дефіцит призводить до: підвищеного тонусу матки та ризику передчасних пологів [5]. Вітамін B12 виступає незамінним учасником процесів синтезу генетичного матеріалу та функціональної стабільності нервової системи [2]. Його дефіцит призводить до: мегалобластної анемії та неврологічних порушень у плода [5].

Енергетичні потреби під час вагітності зростають поступово: у першому триместрі — без значного підвищення, у другому — на 300–350 ккал/добу, у третьому — на 450–500 ккал/добу [6]. Збільшення калорійності має забезпечуватися за рахунок поживно цінних продуктів [3], адже надмірна прибавка маси тіла підвищує ризик гестаційного діабету [8], прееклампсії [6] та ускладнень під час пологів [7].

Раціон повинен бути збалансованим, адекватним та індивідуалізованим [6,8]. Враховують: індекс маси тіла, вік, фізичну активність та супутні захворювання [8]. Основні принципи здорового раціону: регулярне харчування 4–5 разів на добу; достатнє споживання макро- та мікронутрієнтів; обмеження простих вуглеводів і насичених жирів; адекватний питний режим [6]. Якість раціону є визначальним фактором нормального перебігу вагітності [3].

Під час вагітності особливе значення має збалансоване харчування по триместрах, що враховує потреби організму матері та плода. У першому триместрі критично важливим є забезпечення органогенезу [2]. Рекомендовано достатнє споживання фолієвої кислоти та вітамінів групи B [6], уникання дефіциту калорій та дробне харчування при наявності токсикозу, що передбачає вживання легкозасвоюваних продуктів невеликими порціями [8]. У другому триместрі вагітність характеризується активним ростом плода та плаценти [1]. У цей період рекомендується збільшення калорійності на 300–350 ккал на добу [6], підвищене споживання білка [1], достатнє надходження кальцію та заліза [6], а також різноманітний раціон з продуктами високої біологічної цінності [3]. У третьому триместрі відбувається інтенсивний ріст плода, особливо нервової системи та кісткової тканини [7]. Тому важливо збільшити калорійність на 400–500 ккал на добу [6], підвищити споживання кальцію, заліза та DHA [7] і контролювати масу тіла [8], оскільки надмірна прибавка маси може ускладнювати перебіг пологів та підвищувати ризик ускладнень [8].

Міжнародні організації надають конкретні рекомендації щодо харчування вагітних. Всесвітня організація охорони здоров'я (WHO) рекомендує щоденне

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

вживання різноманітних продуктів, суплементацію заліза та фолієвої кислоти [6], профілактику анемії та обмеження споживання солі і цукру, що спрямовано на зниження ризику перинатальних ускладнень [6]. Американський коледж акушерів-гінекологів (ACOG) підкреслює контроль маси тіла відповідно до індексу маси тіла, достатнє споживання білка, обмеження кофеїну до 200 мг на добу та повну відмову від алкоголю [8], дотримання яких базується на принципах доказової медицини. Європейське товариство дитячої гастроентерології, гепатології та харчування (ESPGHAN) акцентує увагу на значенні поліненасичених жирних кислот, адекватному надходженні мікронутрієнтів та індивідуалізації харчування, що є особливо важливим для профілактики порушень розвитку нервової системи плода [7].

Практичні аспекти харчування включають необхідність включати всі групи продуктів, уникати тривалих перерв між прийомами їжі та контролювати якість і безпечність продуктів [6]. Слід уникати алкоголю через його тератогенний ефект [6], сирих або недостатньо оброблених продуктів через ризик інфекцій, непастеризованих молочних продуктів через можливість розвитку лістерійозу [6], а також надлишку кофеїну [8].

Контроль маси тіла під час вагітності є невід'ємною складовою збалансованого харчування. Рекомендована прибавка маси тіла залежить від вихідної маси: при недостатній масі — 12,5–18 кг, у межах норми — 11,5–16 кг, при надлишковій — 7–11,5 кг, при ожирінні — 5–9 кг [8]. Відхилення від цих показників підвищує ризик ускладнень [8].

Персоналізований підхід до харчування передбачає врахування індексу маси тіла до вагітності, супутніх захворювань, генетичних особливостей метаболізму та рівня фізичної активності [11,12]. Такий підхід знижує ризик розвитку гестаційного діабету, прееклампсії та надмірної прибавки маси [12].

Важливу роль у підтриманні нормального метаболізму під час вагітності відіграє кишкова мікробіота. Вона впливає на енергетичний обмін, імунну відповідь та запальні процеси [13]. Дисбіоз пов'язаний із розвитком гестаційного діабету, ожирінням та системним запаленням [13]. Раціон має включати кисломолочні та ферментовані продукти, а також достатню кількість клітковини, що сприяє нормалізації роботи кишківника та підтримує здорову мікрофлору [13]. Корекція мікробіоти може розглядатися як перспективний напрям профілактики гестаційних ускладнень.

Спосіб життя та харчова поведінка вагітної мають значний вплив на метаболічні процеси. Нерегулярне харчування, переїдання та емоційне споживання їжі підвищують ризик розвитку метаболічних ускладнень [15]. Комплексний підхід, що поєднує дієту та фізичну активність, є більш ефективним, ніж ізольовані дієтичні рекомендації [15].

Особливе значення має харчування при наявності гестаційних ускладнень. При гестаційному діабеті важливо обмежувати швидкі вуглеводи, рівномірно розподіляти їх протягом дня, віддавати перевагу продуктам з низьким

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

глікемічним індексом, а також забезпечувати достатнє надходження білка та клітковини [16,17]. При анемії підвищується потреба у залізі, яке слід поєднувати з вітаміном С для кращого всмоктування, джерелами заліза можуть бути червоне м'ясо, печінка та бобові [17]. У разі прееклампсії слід контролювати водно-сольовий баланс, обмежувати споживання солі, забезпечувати достатнє надходження кальцію та антиоксидантів (вітаміни С і Е) [6]. При ожирінні важливий контроль калорійності, обмеження простих вуглеводів та підвищене споживання білка і клітковини [8,18], а при недостатній масі тіла — збільшення калорійності, підвищене споживання білка та часті прийоми їжі [18].

Наслідки порушень харчування під час вагітності можуть бути значними як для плода, так і для матері. Для плода це може проявлятися затримкою внутрішньоутробного розвитку через дефіцит енергії та білка [1], передчасними пологами через дефіцит мікронутрієнтів [5], низькою масою при народженні [1] та порушенням нейрокогнітивного розвитку через дефіцит йоду, заліза та DHA [6,7]. Довгострокові наслідки таких порушень включають підвищений ризик ожиріння, цукрового діабету 2 типу, серцево-судинних захворювань та розвитку метаболічного синдрому [2,5]. Ці дані підтверджують концепцію DOHaD і підкреслюють значення пренатального періоду для здоров'я людини протягом життя [2].

Висновки. Раціональне харчування вагітної жінки є фундаментальним чинником, що визначає перебіг вагітності та розвиток плода [1,6]. Забезпечення адекватного надходження макро- та мікронутрієнтів сприяє нормальному формуванню органів і систем плода, знижує ризик гестаційних ускладнень та покращує перинатальні результати [5]. Сучасні підходи до нутритивної підтримки базуються на принципах доказової медицини, індивідуалізації та комплексності [6,8]. Таким чином, оптимізація харчування протягом вагітності є ефективною стратегією покращення здоров'я як матері, так і дитини.

Література

1. Black RE, Victora CG, Walker SP, Bhutta ZA, Christian P, de Onis M, et al. Maternal and child undernutrition and overweight in low-income and middle-income countries. *Lancet*. 2013;382(9890):427–451.

2. Godfrey KM, Barker DJP. Fetal nutrition and adult disease. *Am J Clin Nutr*. 2000;71(5 Suppl):1344S–1352S.

3. Blumfield ML, Hure AJ, Macdonald-Wicks L, Smith R, Collins CE. A systematic review and meta-analysis of micronutrient intakes during pregnancy. *Nutr Rev*. 2012;70(2):127–137.

4. Kramer MS, Kakuma R. Energy and protein intake in pregnancy. *Cochrane Database Syst Rev*. 2003.

5. Abu-Saad K, Fraser D. Maternal nutrition and birth outcomes. *Epidemiol Rev*. 2010;32(1):5–25.

6. World Health Organization. *Nutrition recommendations in pregnancy*. Geneva: WHO; 2020.

7. ESPGHAN Committee on Nutrition. Nutrition and growth in pregnancy. 2019.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

8. American College of Obstetricians and Gynecologists. *Nutrition During Pregnancy*. ACOG Practice Bulletin No. 2021.

9. Institute of Medicine (US). *Dietary Reference Intakes for Calcium, Vitamin D, and Pregnancy Nutrition*. Washington (DC); 2009.

10. King JC. Maternal nutrition and fetal development. *J Nutr*. 2000;130(2S Suppl):437S–440S.

11. Ferguson LR. Nutrigenomics and pregnancy outcomes. *Nutrients*. 2018;10(10):123.

12. Godfrey KM, Reynolds RM, Prescott SL, Nyirenda M, Jaddoe VWV, Eriksson JG. Influence of maternal diet on pregnancy outcomes. *Lancet Diabetes Endocrinol*. 2017;5(9):665–676.

13. Koren O, Goodrich JK, Cullender TC, et al. Host remodeling of the gut microbiome and metabolic changes during pregnancy. *Cell*. 2012;150(3):470–480.

14. World Health Organization. *Guideline: Daily iron and folic acid supplementation in pregnant women*. Geneva: WHO; 2016.

15. Institute of Medicine (US). *Weight Gain During Pregnancy: Reexamining the Guidelines*. Washington (DC); 2009.

16. American Diabetes Association. Gestational diabetes mellitus: standards of medical care in diabetes. *Diabetes Care*. 2021;44(Suppl 1).

17. Peña-Rosas JP, De-Regil LM, Garcia-Casal MN, Dowswell T. Daily oral iron supplementation during pregnancy. *Cochrane Database Syst Rev*. 2015.

18. Institute of Medicine (US). *Nutrition During Pregnancy*. Washington (DC); 2009.

References

1. Black RE, Victora CG, Walker SP, Bhutta ZA, Christian P, de Onis M, et al. Maternal and child undernutrition and overweight in low-income and middle-income countries. *Lancet*. 2013;382(9890):427–451.

2. Godfrey KM, Barker DJP. Fetal nutrition and adult disease. *Am J Clin Nutr*. 2000;71(5 Suppl):1344S–1352S.

3. Blumfield ML, Hure AJ, Macdonald-Wicks L, Smith R, Collins CE. A systematic review and meta-analysis of micronutrient intakes during pregnancy. *Nutr Rev*. 2012;70(2):127–137.

4. Kramer MS, Kakuma R. Energy and protein intake in pregnancy. *Cochrane Database Syst Rev*. 2003.

5. Abu-Saad K, Fraser D. Maternal nutrition and birth outcomes. *Epidemiol Rev*. 2010;32(1):5–25.

6. World Health Organization. *Nutrition recommendations in pregnancy*. Geneva: WHO; 2020.

7. ESPGHAN Committee on Nutrition. Nutrition and growth in pregnancy. 2019.

8. American College of Obstetricians and Gynecologists. *Nutrition During Pregnancy*. ACOG Practice Bulletin No. 2021.

9. Institute of Medicine (US). *Dietary Reference Intakes for Calcium, Vitamin D, and Pregnancy Nutrition*. Washington (DC); 2009.

10. King JC. Maternal nutrition and fetal development. *J Nutr*. 2000;130(2S Suppl):437S–440S.

11. Ferguson LR. Nutrigenomics and pregnancy outcomes. *Nutrients*. 2018;10(10):123.

12. Godfrey KM, Reynolds RM, Prescott SL, Nyirenda M, Jaddoe VWV, Eriksson JG. Influence of maternal diet on pregnancy outcomes. *Lancet Diabetes Endocrinol*. 2017;5(9):665–676.

13. Koren O, Goodrich JK, Cullender TC, et al. Host remodeling of the gut microbiome and metabolic changes during pregnancy. *Cell*. 2012;150(3):470–480.

14. World Health Organization. *Guideline: Daily iron and folic acid supplementation in pregnant women*. Geneva: WHO; 2016.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

15. Institute of Medicine (US). *Weight Gain During Pregnancy: Reexamining the Guidelines*. Washington (DC); 2009.

16. American Diabetes Association. Gestational diabetes mellitus: standards of medical care in diabetes. *Diabetes Care*. 2021;44(Suppl 1).

17. Peña-Rosas JP, De-Regil LM, Garcia-Casal MN, Dowswell T. Daily oral iron supplementation during pregnancy. *Cochrane Database Syst Rev*. 2015.

18. Institute of Medicine (US). *Nutrition During Pregnancy*. Washington (DC); 2009.

Дата першого надходження статті до видання: 28.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК: : 618.3-06:616.12-008.331.1]-036-074-037

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2928-2937

Ковбан Юлія Василівна кандидат медичних наук, доцент, доцент закладу вищої освіти кафедри акушерства та гінекології, Буковинський державний медичний університет, м.Чернівці, https://orcid.org/0000-0003-1940-6695

Гузенко Аліна Миколаївна здобувач вищої освіти спеціальності «Медицина», Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0009-0004-6440-9291

Ластівська Ольга Вікторівна здобувач вищої освіти спеціальності «Медицина», Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0009-0006-4686-0606

Мартинюк Дарина Олександрівна здобувач вищої освіти спеціальності «Медицина», Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0009-0008-2177-9689

ДІАГНОСТИЧНА ТА ПРОГНОСТИЧНА ЦІННІСТЬ СПІВВІДНОШЕННЯ sFlt-1/PlGF ПРИ ПРЕЕКЛАМПСІЇ (ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ)

Анотація. Прееклампсія (ПЕ) залишається одним із найбільш складних та прогностично несприятливих варіантів гіпертензивних розладів у сучасній акушерській практиці. Дана наукова стаття присвячена аналізу діагностичної та прогностичної цінності ангіогенних факторів, зокрема співвідношення розчинної fms-подібної тирозинкінази-1 (sFlt-1) до плацентарного фактора росту (PlGF). У роботі детально розглянуто патогенетичні механізми розвитку ПЕ, в основі яких лежить генералізована ендотеліальна дисфункція та ангіогенний дисбаланс, спричинений порушенням плацентарної інвазії трофобласта. Підкреслюється, що підвищення рівня антиангіогенного фактора sFlt-1 призводить до зв'язування проангіогенних молекул (PlGF та VEGF), що спричиняє мікроангіопатичне ушкодження судинного русла та системну вазоконстрикцію. Основна увага приділена здатності коефіцієнта sFlt-1/PlGF виступати раннім маркером розвитку тяжких форм гіпертензивних розладів, включаючи прогресування до HELLP-синдрому. Аналіз літературних джерел підтверджує, що зміни рівнів цих біомаркерів передують появі класичних клінічних симптомів, таких як артеріальна гіпертензія та протеїнурія. У статті обґрунтовано використання співвідношення sFlt-1/PlGF як інструменту стратифікації ризику для вагітних жінок, що дозволяє прогнозувати розвиток

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

ускладнень протягом найближчих днів або тижнів. Використання даного ангіогенного тесту у поєднанні з традиційними лабораторними показниками (рівень тромбоцитів, печінкових ферментів, ЛДГ) значно підвищує точність діагностики та дозволяє диференціювати ПЕ від інших мікроангіопатій. Окремо висвітлено роль цього маркера у виборі оптимальної акушерської тактики, зокрема у визначенні термінів розродження та необхідності інтенсивної терапії. Впровадження визначення sFlt-1/PlGF у клінічну практику сприяє зниженню частоти необґрунтованих госпіталізацій та покращенню материнських і перинатальних результатів.

Ключові слова: прееклампсія, sFlt-1, PlGF, ангіогенний дисбаланс, ендотеліальна дисфункція, прогнозування, вагітність.

Kovban Yuliya Vasylivna PhD, associate professor Department of Obstetrics and Gynecology, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0000-0003-1940-6695

Huzenko Alina Mykolaivna higher education applicant, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0009-0004-6440-9291

Lastivska Olha Viktorivna, higher education applicant, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0009-0006-4686-0606

Martyniuk Daryna Oleksandrivna higher education applicant, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0009-0008-2177-9689

DIAGNOSTIC AND PROGNOSTIC VALUE OF THE sFlt-1/PlGF RATIO IN PREECLAMPSIA (LITERATURE REVIEW)

Abstract. Preeclampsia (PE) remains one of the most complex and prognostically unfavorable variants of hypertensive disorders in modern obstetric practice. This scientific article is devoted to the analysis of the diagnostic and prognostic value of angiogenic factors, in particular the ratio of soluble fms-like tyrosine kinase-1 (sFlt-1) to placental growth factor (PlGF). The paper considers in detail the pathogenetic mechanisms of PE development, which are based on generalized endothelial dysfunction and angiogenic imbalance caused by impaired placental trophoblast invasion. It is emphasized that an increase in the level of the anti-angiogenic factor sFlt-1 leads to the binding of pro-angiogenic molecules (PlGF and VEGF), which causes microangiopathic damage to the vascular bed and systemic vasoconstriction. The main attention is paid to the ability of the sFlt-1/PlGF ratio to act as an early marker of the development of severe forms of hypertensive disorders, including progression to HELLP syndrome. Analysis of literature sources confirms that changes in the levels of these biomarkers precede the appearance of classic clinical

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

symptoms such as arterial hypertension and proteinuria. The article substantiates the use of the sFlt-1/PlGF ratio as a risk stratification tool for pregnant women, which allows predicting the development of complications within the next few days or weeks. The use of this angiogenic test in combination with traditional laboratory parameters (platelet level, liver enzymes, LDH) significantly increases the diagnostic accuracy and allows differentiating PE from other microangiopathies. The role of this marker in choosing the optimal obstetric tactics, in particular in determining the timing of delivery and the need for intensive care, is separately highlighted. The introduction of the sFlt-1/PlGF determination into clinical practice contributes to reducing the frequency of unjustified hospitalizations and improving maternal and perinatal outcomes. The integration of these biochemical markers represents a significant advancement in personalized medicine, providing clinicians with objective data to manage high-risk pregnancies more effectively and reduce the burden on the healthcare system.

Keywords: preeclampsia, sFlt-1, PlGF, angiogenic imbalance, endothelial dysfunction, prediction, pregnancy.

Постановка проблеми. Прееклампсія залишається одним із провідних ускладнень вагітності, що асоціюється з високими показниками материнської та перинатальної захворюваності і смертності. Незважаючи на значний прогрес у розумінні патогенезу даного стану, рання діагностика прееклампсії досі є складною клінічною задачею, особливо у випадках атипового або безсимптомного перебігу. Класичні діагностичні критерії, такі як артеріальна гіпертензія та протеїнурія, нерідко з'являються вже на стадії клінічної маніфестації захворювання, що обмежує можливості своєчасного втручання.

У сучасній акушерській практиці зростає потреба у впровадженні надійних біомаркерів, які дозволяють не лише діагностувати прееклампсію на доклінічному етапі, але й прогнозувати її перебіг та ризик розвитку ускладнень. Особливу увагу привертають ангіогенні фактори, зокрема співвідношення sFlt-1/PlGF, яке відображає ступінь ангіогенного дисбалансу і може виступати об'єктивним інструментом стратифікації ризику. Водночас, незважаючи на значну кількість досліджень, питання інтеграції цього показника у рутинну клінічну практику, визначення оптимальних порогових значень та оцінка його ролі у різних клінічних ситуаціях потребують подальшого узагальнення та систематизації.

Аналіз досліджень і публікацій. Сучасні наукові дослідження свідчать, що прееклампсія є мультифакторним синдромом, у розвитку якого ключову роль відіграє порушення ангіогенезу та ендотеліальна дисфункція [1,2]. Встановлено, що основою патологічного процесу є дефекти інвазії трофобласта та неповна трансформація спіральних артерій, що призводить до плацентарної ішемії та оксидативного стресу [3,23].

Значну увагу у літературі приділено ролі ангіогенних факторів, зокрема sFlt-1 та PlGF. Доведено, що підвищення рівня sFlt-1 супроводжується

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

зв'язуванням проангіогенних факторів та зниженням їх біодоступності, що сприяє розвитку системної ендотеліальної дисфункції [4–6]. Це підтверджується як експериментальними, так і клінічними дослідженнями, які демонструють прямий зв'язок між ангіогенним дисбалансом та клінічними проявами прееклампсії.

У численних дослідженнях показано, що співвідношення sFlt-1/PlGF має високу діагностичну та прогностичну цінність. Зокрема, встановлено, що зміни цього показника передують появі клінічних симптомів захворювання на декілька тижнів [10,11]. Багатоцентрові дослідження підтвердили, що низькі значення співвідношення дозволяють з високою ймовірністю виключити розвиток прееклампсії у найближчий період, тоді як високі значення асоціюються з підвищеним ризиком її розвитку та ускладнень [10,12,13].

Окремі автори підкреслюють важливість використання цього показника для диференційної діагностики гіпертензивних розладів вагітності, що дозволяє відрізнити прееклампсію від гестаційної або хронічної артеріальної гіпертензії [9,18]. Крім того, доведено, що рівень співвідношення sFlt-1/PlGF корелює зі ступенем тяжкості захворювання та ризиком розвитку перинатальних ускладнень [14–16].

Сучасні клінічні рекомендації міжнародних організацій також підкреслюють доцільність використання ангіогенних маркерів у комплексній оцінці ризику прееклампсії [17–19]. Водночас результати досліджень свідчать, що інтеграція даного тесту у клінічну практику сприяє зниженню частоти госпіталізацій, оптимізації ведення вагітності та покращенню материнських і перинатальних результатів [18,19,26].

Таким чином, аналіз сучасних публікацій підтверджує високу клінічну значущість співвідношення sFlt-1/PlGF як інструменту ранньої діагностики, прогнозування та стратифікації ризику при прееклампсії, що обґрунтовує необхідність подальшого вивчення та широкого впровадження цього показника у практичну медицину.

Мета статті: узагальнити сучасні наукові дані щодо ролі ангіогенних маркерів (співвідношення sFlt-1/PlGF) у ранньому виявленні та прогнозуванні перебігу прееклампсії для оптимізації акушерської тактики.

Виклад основного матеріалу. Аналіз сучасних наукових публікацій підтверджує, що прееклампсія є складним мультифакторним синдромом, у розвитку якого ключову роль відіграє порушення ангіогенезу, що формується ще на ранніх етапах гестації [1,2]. Порушення інвазії цитотрофобласта та недостатня трансформація спіральних артерій призводять до формування високорезистентного матково-плацентарного кровотоку, що супроводжується хронічною гіпоксією плаценти [3]. У відповідь на ішемію плацентарна тканина активно продукує антиангіогенні фактори, серед яких провідне місце займає sFlt-1 [4].

sFlt-1 є розчинною формою рецептора до VEGF і PlGF, що зв'язує ці проангіогенні фактори у циркуляції, знижуючи їх біодоступність [5]. Це призводить до системного дефіциту ангіогенних стимулів, що є ключовим

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

тригером генералізованої ендотеліальної дисфункції [6,7]. Ендотеліальне ушкодження, у свою чергу, зумовлює підвищення судинного опору, активацію системи згортання крові, порушення мікроциркуляції та розвиток поліорганної дисфункції [7].

Доведено, що зміни рівнів ангіогенних факторів мають чітку часову динаміку. У фізіологічній вагітності концентрація PlGF зростає до 28–30 тижнів, після чого поступово знижується, тоді як рівень sFlt-1 значно підвищується лише у III триместрі [8]. При прееклампсії цей баланс порушується: зниження PlGF відбувається значно раніше, а підвищення sFlt-1 — більш виражене та раннє [9]. Це призводить до значного зростання співвідношення sFlt-1/PlGF, яке відображає ступінь ангіогенного дисбалансу.

Одним із ключових результатів численних досліджень є підтвердження того, що підвищення співвідношення sFlt-1/PlGF передує клінічній маніфестації прееклампсії [10]. У середньому зміни цього показника фіксуються за 2–5 тижнів до появи клінічних симптомів, що робить його одним із найбільш ранніх біомаркерів захворювання [11]. Це особливо важливо у випадках атипового перебігу, коли класичні клінічні ознаки можуть бути відсутні або з’являтися пізно.

Важливим аспектом є також динамічний контроль співвідношення sFlt-1/PlGF у процесі спостереження за вагітною. Дослідження показують, що швидке зростання цього показника протягом короткого періоду часу є незалежним предиктором прогресування прееклампсії та розвитку тяжких ускладнень [10,12]. Таким чином, серійне визначення маркера має більшу клінічну цінність, ніж одноразове вимірювання, оскільки дозволяє оцінити темпи погіршення стану.

У багатоцентрових дослідженнях продемонстровано, що значення співвідношення sFlt-1/PlGF <38 дозволяє з високою ймовірністю (негативна прогностична цінність понад 95%) виключити розвиток прееклампсії протягом наступних 7 днів [12]. Це має надзвичайно важливе клінічне значення, оскільки дозволяє уникнути необґрунтованої госпіталізації та знизити рівень медичного навантаження. Водночас значення >85 (до 34 тижнів) або >110 (після 34 тижнів) асоціюється з високим ризиком розвитку прееклампсії та її тяжких форм [13].

Окрему увагу приділяють використанню співвідношення sFlt-1/PlGF у диференційній діагностиці гіпертензивних розладів вагітності. Встановлено, що при гестаційній гіпертензії або хронічній артеріальній гіпертензії значення цього показника залишаються відносно стабільними та значно нижчими, ніж при прееклампсії [9,18]. Це дозволяє уникнути гіпердіагностики та неправильного ведення пацієнток.

Крім того, ангіогенні маркери відіграють важливу роль у визначенні акушерської тактики. При стабільних або низьких значеннях sFlt-1/PlGF можливе пролонгування вагітності під ретельним наглядом, тоді як значне підвищення показника є підставою для розгляду питання про дострокове

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

розродження [11,17]. Такий підхід дозволяє знизити частоту передчасних пологів без підвищення ризиків для матері та плода.

Окремо варто підкреслити, що рівень співвідношення sFlt-1/PlGF корелює зі ступенем тяжкості захворювання. У пацієнток із ранньою прееклампсією (до 34 тижнів) значення цього показника є значно вищими порівняно з пізньою формою [14]. Це пояснюється більш вираженим плацентарним ушкодженням та глибшим ангіогенним дисбалансом. При цьому рання прееклампсія асоціюється з вищим ризиком тяжких материнських та перинатальних ускладнень.

У ряді досліджень встановлено, що надзвичайно високі значення співвідношення sFlt-1/PlGF (>655) є предиктором розвитку критичних ускладнень протягом найближчих 48 годин [15]. До таких ускладнень належать HELLP-синдром, еклампсія, відшарування плаценти та гостра ниркова недостатність. Таким чином, цей показник може використовуватися як інструмент короткострокового прогнозування.

Важливою є також роль цього маркера у прогнозуванні перинатальних ускладнень. Встановлено, що високі значення співвідношення sFlt-1/PlGF асоціюються із затримкою внутрішньоутробного росту плода, хронічною плацентарною недостатністю, гіпоксією плода та необхідністю передчасного розродження [16,17].

Частота передчасних пологів у таких пацієнток може досягати 60–70%, що значно підвищує ризик неонатальних ускладнень.

Аналіз літератури також показує, що співвідношення sFlt-1/PlGF має високу діагностичну точність. Чутливість методу становить 80–90%, а специфічність — 85–95% залежно від порогових значень та терміну вагітності [18]. При цьому площа під ROC-кривою (AUC) у більшості досліджень перевищує 0,90, що свідчить про високу дискримінативну здатність тесту [19].

У ряді досліджень показано, що інтеграція визначення sFlt-1/PlGF у клінічні протоколи ведення вагітних із підозрою на прееклампсію сприяє зниженню частоти госпіталізацій та скороченню тривалості перебування у стаціонарі [18,19]. Це має важливе значення не лише з клінічної, але й з економічної точки зору.

Порівняння з традиційними лабораторними показниками показало, що ізольоване визначення рівня протеїнурії або артеріального тиску має значно нижчу прогностичну цінність [20]. Водночас поєднання співвідношення sFlt-1/PlGF із такими показниками, як тромбоцити, ЛДГ, АСТ та АЛТ, значно підвищує точність ранньої діагностики та дозволяє виявити пацієнток із високим ризиком прогресування захворювання [21].

Особливу увагу приділяють динамічному визначенню цього показника. Доведено, що швидке зростання співвідношення sFlt-1/PlGF у короткий проміжок часу є більш інформативним, ніж одноразове вимірювання [22]. Це дозволяє оцінити швидкість прогресування патологічного процесу та своєчасно коригувати тактику ведення.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У клінічній практиці співвідношення sFlt-1/PlGF використовується для стратифікації ризику. Пацієнтки з низькими значеннями можуть перебувати під амбулаторним наглядом, тоді як при високих показниках показана госпіталізація та інтенсивний моніторинг [23]. Такий підхід дозволяє індивідуалізувати ведення вагітності та уникнути як гіпердіагностики, так і недооцінки ризиків.

Крім того, використання цього маркера сприяє оптимізації акушерської тактики. Встановлено, що високі значення співвідношення sFlt-1/PlGF є підставою для більш раннього розродження, тоді як при стабільних показниках можливе безпечне пролонгування вагітності [24]. Це дозволяє знизити частоту передчасних пологів без погіршення стану матері та плода.

Сучасні рекомендації міжнародних організацій підкреслюють доцільність використання ангіогенних маркерів у комплексній оцінці ризику прееклампсії [17–19]. Включення співвідношення sFlt-1/PlGF у алгоритми ведення вагітних дозволяє стандартизувати підходи до діагностики та покращити якість медичної допомоги.

Крім того, накопичені дані свідчать про потенціал використання ангіогенних факторів не лише для діагностики, але й як можливих терапевтичних мішеней у майбутньому [4,24]. Подальші дослідження у цьому напрямку можуть сприяти розробці нових підходів до профілактики та лікування прееклампсії.

Важливим є і диференційно-діагностичний аспект. На відміну від гестаційної гіпертензії або хронічної артеріальної гіпертензії, при прееклампсії спостерігається значне підвищення співвідношення sFlt-1/PlGF [25]. Це дозволяє використовувати його як інструмент для уточнення діагнозу у складних клінічних випадках.

Додатково встановлено, що інтеграція ангіогенних маркерів у клінічні алгоритми дозволяє знизити частоту госпіталізацій на 20–30%, скоротити тривалість перебування у стаціонарі та зменшити витрати на лікування [26]. При цьому не спостерігається погіршення материнських чи перинатальних результатів, що підтверджує клінічну доцільність такого підходу.

Таким чином, узагальнення сучасних даних свідчить, що співвідношення sFlt-1/PlGF є високочутливим, специфічним та клінічно значущим біомаркером, який відображає ступінь ангіогенного дисбалансу, дозволяє прогнозувати перебіг прееклампсії, оцінювати ризик ускладнень та обґрунтовувати індивідуалізовану тактику ведення вагітності.

Висновки. Прееклампсія є мультифакторним ускладненням вагітності, в основі якого лежить ангіогенний дисбаланс із підвищенням рівня sFlt-1 та зниженням PlGF. Встановлено, що співвідношення sFlt-1/PlGF є інформативним раннім біомаркером, який дозволяє прогнозувати розвиток захворювання ще до появи клінічних симптомів. Даний показник корелює з тяжкістю прееклампсії та ризиком акушерських і перинатальних ускладнень, що визначає його значущість для стратифікації ризику. Впровадження sFlt-1/PlGF у клінічну практику підвищує точність діагностики та сприяє оптимізації ведення вагітності.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Література

1. Rana S., Lemoine E., Granger J.P., Karumanchi S.A. Preeclampsia: pathophysiology, challenges, and perspectives // Circulation Research. – 2019. – Vol. 124(7). – P. 1094–1112.

2. Roberts J.M., Escudero C. The placenta in preeclampsia // Critical Reviews in Clinical Laboratory Sciences. – 2019. – Vol. 56(5). – P. 344–358.

3. Redman C.W., Sargent I.L. Placental stress and preeclampsia: a revised view // Placenta. – 2019. – Vol. 83. – P. S28–S32.

4. Karumanchi S.A. Angiogenic factors in preeclampsia // Hypertension. – 2016. – Vol. 67(6). – P. 1072–1079.

5. Maynard S.E., Min J.Y., Merchan J. et al. Excess placental soluble fms-like tyrosine kinase 1 in preeclampsia // Journal of Clinical Investigation. – 2003. – Vol. 111(5). – P. 649–658.

6. Levine R.J., Maynard S.E., Qian C. et al. Circulating angiogenic factors and the risk of preeclampsia // New England Journal of Medicine. – 2004. – Vol. 350(7). – P. 672–683.

7. Thadhani R., Tamez H., Powe C.E. et al. First trimester PlGF and sFlt-1 in prediction of preeclampsia // Journal of Clinical Endocrinology & Metabolism. – 2014. – Vol. 99(1). – P. 441–448.

8. Chappell L.C., Duckworth S., Seed P.T. et al. Diagnostic accuracy of placental growth factor // Lancet. – 2013. – Vol. 381(9861). – P. 321–327.

9. Verlohren S., Galindo A., Schlembach D. et al. sFlt-1/PlGF ratio in diagnosis of preeclampsia // American Journal of Obstetrics and Gynecology. – 2010. – Vol. 202(2). – P. 161.e1–161.e11.

10. Zeisler H., Llurba E., Chantraine F. et al. Predictive value of the sFlt-1/PlGF ratio // New England Journal of Medicine. – 2016. – Vol. 374(1). – P. 13–22.

11. Stepan H., Herraiz I., Schlembach D. et al. Implementation of the sFlt-1/PlGF ratio // Ultrasound in Obstetrics & Gynecology. – 2015. – Vol. 45(3). – P. 241–246.

12. Rana S., Burke S.D., Karumanchi S.A. et al. Angiogenic biomarkers in risk stratification // Hypertension. – 2012.

13. Levine R.J., Lam C., Qian C. et al. Soluble endoglin in preeclampsia // New England Journal of Medicine. – 2006.

14. Benton S.J., McCowan L.M., Heazell A.E. et al. Placental growth factor and fetal growth restriction // BJOG. – 2012. – Vol. 119(6). – P. 682–689.

15. Molvarec A., Gullai N., Stenczer B. et al. Angiogenic markers in preeclampsia // Clinical Chemistry. – 2011. – Vol. 57(8). – P. 1106–1113.

16. Widmer M., Cuesta C., Khan K.S. et al. Accuracy of angiogenic biomarkers // BJOG. – 2015. – Vol. 122(10). – P. 1282–1290.

17. American College of Obstetricians and Gynecologists. Gestational hypertension and preeclampsia // Obstetrics & Gynecology. – 2020. – Vol. 135(6). – P. e237–e260.

18. Brown M.A., Magee L.A., Kenny L.C. et al. ISSHP classification // Pregnancy Hypertension. – 2020. – Vol. 20. – P. 24–38.

19. National Institute for Health and Care Excellence. Hypertension in pregnancy: diagnosis and management. – 2019.

20. Uzan J., Carbonnel M., Piconne O. et al. Preeclampsia: pathophysiology and management // Vascular Health and Risk Management. – 2011. – Vol. 7. – P. 467–474.

21. Steegers E.A., von Dadelszen P., Duvekot J.J., Pijnenborg R. Preeclampsia // Lancet. – 2010. – Vol. 376. – P. 631–644.

22. Sibai B.M. Diagnosis and management of preeclampsia // Obstetrics & Gynecology. – 2005. – Vol. 105(2). – P. 402–410.

23. Staff A.C. The two-stage placental model of preeclampsia // Placenta. – 2019. – Vol. 83. – P. S37–S42.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

24. Phipps E., Prasanna D., Brima W., Jim B. Preeclampsia: updates in pathogenesis // Journal of Clinical Medicine. – 2019. – Vol. 8(10). – 1625.

25. Ohkuchi A., Saito S., Yamamoto T. et al. sFlt-1/PlGF ratio and outcomes // Hypertension Research. – 2025.

26. Yamazaki T. et al. Predictive accuracy of angiogenic biomarkers // Hypertension Research. – 2025.

References

1. Rana, S., Lemoine, E., Granger, J. P., & Karumanchi, S. A. (2019). Preeclampsia: Pathophysiology, challenges, and perspectives. Circulation Research, 124(7), 1094–1112.

2. Roberts, J. M., & Escudero, C. (2019). The placenta in preeclampsia. Critical Reviews in Clinical Laboratory Sciences, 56(5), 344–358.

3. Redman, C. W., & Sargent, I. L. (2019). Placental stress and preeclampsia: A revised view. Placenta, 83, S28–S32.

4. Karumanchi, S. A. (2016). Angiogenic factors in preeclampsia. Hypertension, 67(6), 1072–1079.

5. Maynard, S. E., Min, J. Y., Merchan, J., et al. (2003). Excess placental sFlt-1 in preeclampsia. Journal of Clinical Investigation, 111(5), 649–658.

6. Levine, R. J., Maynard, S. E., Qian, C., et al. (2004). Circulating angiogenic factors and risk of preeclampsia. New England Journal of Medicine, 350(7), 672–683.

7. Thadhani, R., Tamez, H., Powe, C. E., et al. (2014). First trimester PlGF and sFlt-1 in prediction. Journal of Clinical Endocrinology & Metabolism, 99(1), 441–448.

8. Chappell, L. C., Duckworth, S., Seed, P. T., et al. (2013). Diagnostic accuracy of PlGF. Lancet, 381(9861), 321–327.

9. Verlohren, S., Galindo, A., Schlembach, D., et al. (2010). sFlt-1/PlGF ratio. American Journal of Obstetrics and Gynecology, 202(2), 161.e1–161.e11.

10. Zeisler, H., Llurba, E., Chantraine, F., et al. (2016). Predictive value of sFlt-1/PlGF ratio. New England Journal of Medicine, 374(1), 13–22.

11. Stepan, H., Herraiz, I., Schlembach, D., et al. (2015). Implementation of biomarkers. Ultrasound in Obstetrics & Gynecology, 45(3), 241–246.

12. Rana, S., Burke, S. D., Karumanchi, S. A., et al. (2012). Angiogenic biomarkers. Hypertension.

13. Levine, R. J., Lam, C., Qian, C., et al. (2006). Soluble endoglin. New England Journal of Medicine.

14. Benton, S. J., McCowan, L. M., Heazell, A. E., et al. (2012). Placental growth factor. BJOG, 119(6), 682–689.

15. Molvarec, A., Gullai, N., Stenczer, B., et al. (2011). Angiogenic markers. Clinical Chemistry, 57(8), 1106–1113.

16. Widmer, M., Cuesta, C., Khan, K. S., et al. (2015). Biomarker accuracy. BJOG, 122(10), 1282–1290.

17. American College of Obstetricians and Gynecologists. (2020). Gestational hypertension and preeclampsia. Obstetrics & Gynecology, 135(6), e237–e260.

18. Brown, M. A., Magee, L. A., Kenny, L. C., et al. (2020). ISSHP classification. Pregnancy Hypertension, 20, 24–38.

19. National Institute for Health and Care Excellence. (2019). Hypertension in pregnancy.

20. Uzan, J., Carbonnel, M., Piconne, O., et al. (2011). Preeclampsia. Vascular Health and Risk Management, 7, 467–474.

21. Steegers, E. A., von Dadelszen, P., Duvekot, J. J., & Pijnenborg, R. (2010). Preeclampsia. Lancet, 376, 631–644.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

22. Sibai, B. M. (2005). Diagnosis and management. Obstetrics & Gynecology, 105(2), 402–410.
23. Staff, A. C. (2019). Two-stage model. Placenta, 83, S37–S42.
24. Phipps, E., Prasanna, D., Brima, W., & Jim, B. (2019). Updates in pathogenesis. Journal of Clinical Medicine, 8(10), 1625.
25. Ohkuchi, A., Saito, S., Yamamoto, T., et al. (2025). sFlt-1/PlGF ratio. Hypertension Research.
26. Yamazaki, T., et al. (2025). Predictive biomarkers. Hypertension Research.

Дата першого надходження статті до видання: 28.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 612.76:796.015.6

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2938-2950

Козак Оксана Михайлівна викладач, Чернівецький педагогічний фаховий коледж імені Осипа Маковея, https://orcid.org/0009-0000-5318-9730

ФІЗІОЛОГІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ТРЕНУВАНЬ НА РОЗВИТОК СИЛИ: НЕЙРОМ'ЯЗОВА АДАПТАЦІЯ У МОЛОДІ

Анотація. В наш час розвиток м'язової сили в молодому віці є важливим показником фізичного здоров'я, функціональної працездатності та профілактики рухових порушень у подальшому житті. Провідні наукові дослідження все більше уваги приділяються нейром'язовим механізмам силових адаптацій, зокрема ролі центральної нервової системи, моторних одиниць та електроміографічної активності. Водночас результати досліджень щодо впливу різних параметрів силових тренувань на нейром'язову адаптацію у молоді залишаються фрагментованими, що зумовлює потребу в їх систематизованому та порівняльному аналізі.

Метою роботи було проведення порівняльного аналізу сучасних наукових даних щодо нейром'язових механізмів адаптації до силових тренувань у молоді, а також оцінка ефективності різних тренувальних підходів з позицій розвитку максимальної м'язової сили. В ході роботи було проведено аналіз сучасних наукових публікацій в «PubMed», «Web of Science», «Scopus», які вивчають вплив силових тренувань на показники максимальної сили, відсотковий приріст силових показників, зміни електроміографічної активації та параметри тренувальних інтервенцій у молоді. В ході роботи встановлено, що силові тренування тривалістю 8-12 тижнів забезпечують приріст максимальної сили, який супроводжується зростанням електроміографічної активності. Було виявлено, що на початкових етапах тренувальної адаптації у молоді переважають нейронні механізми.

Тоді як при збільшенні тривалості тренувальних програм зростає вплив морфологічних змін м'язової тканини. Силові тренування у молоді допомогають нейром'язові адаптації, що проявляються зростанням максимальної сили та рівня EMG-активації. Отже, отримані дані можуть бути використані для науково обґрунтованого планування тренувальних програм та проведенні подальших досліджень фізіології силової підготовки.

Ключові слова: силові тренування, нейром'язова адаптація, максимальна сила, електроміографія, молодь, фізіологія тренувань.

Kozak Oksana Lecturer, Osyp Makovei Chernivtsi Pedagogical Professional College, https://orcid.org/0009-0000-5318-9730

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

PHYSIOLOGICAL JUSTIFICATION OF STRENGTH TRAINING: NEUROMUSCULAR ADAPTATION IN YOUNG PEOPLE

Abstract. Nowadays, the development of muscle strength at a young age is an important indicator of physical health, functional performance and prevention of motor disorders in later life. Leading scientific research is increasingly focusing on neuromuscular mechanisms of strength adaptations, in particular the role of the central nervous system, motor units, and electromyographic activity. At the same time, the results of studies on the effect of various parameters of strength training on neuromuscular adaptation in young people remain fragmented, which necessitates their systematic and comparative analysis. The aim of the study was to conduct a comparative analysis of modern scientific data on neuromuscular mechanisms of adaptation to strength training in young people, as well as to evaluate the effectiveness of different training approaches in terms of the development of maximum muscle strength. In the course of the work, we analyzed modern scientific publications in PubMed, Web of Science, Scopus, which study the effect of strength training on the indicators of maximum strength, percentage increase in strength indicators, changes in electromyographic activation and parameters of training interventions in young people. It was found that strength training lasting 8-12 weeks provides an increase in maximum strength, which is accompanied by an increase in electromyographic activity. It was found that at the initial stages of training adaptation in young people neural mechanisms prevail. Whereas, with an increase in the duration of training programs, the impact of morphological changes in muscle tissue increases. Strength training in young people is facilitated by neuromuscular adaptations, which are manifested by an increase in maximum strength and EMG activation. Thus, the data obtained can be used for scientifically based planning of training programs and further research on the physiology of strength training.

Keywords: strength training, neuromuscular adaptation, maximum strength, electromyography, youth, training physiology.

Постановка проблеми. Розвиток м’язової сили є одним із ключових чинників формування фізичної працездатності, рухової компетентності та загального соматичного здоров’я у молоді. У сучасних умовах зростання гіподинамії, зниження рівня спонтанної фізичної активності та збільшення частоти метаболічних та постуральних порушень серед осіб молодого віку, науковці A. Sánchez Pastor et al. [1], M. Lesinski et al. [2], J.L. Oliver et al. [3] розглядаються силові тренування як ефективний інструмент профілактики функціональних розладів опорно-рухового апарату та серцево-судинної системи.

На відміну від дорослих осіб, у молоді приріст м’язової сили на початкових етапах тренувального процесу зумовлений переважно нейром’язовими адаптаціями, а не структурною гіпертрофією м’язових волокон. В роботах J. Skratek et al. [4], J. Merino-Andrés et al. [5], S. Pacheco-da-Costa et al. [6] зазначається, що до

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

таких адаптацій належать підвищення ефективності рекрутування моторних одиниць, синхронізації їх активації, зростання частоти імпульсації мотонейронів, а також покращення міжм'язової координації. Саме ці механізми визначають швидкий приріст силових показників у перші тижні систематичних тренувань.

Сучасні дослідження N. Tumkur Anil Kumar et al. [7], C.V. Ruas et al. [8], M.C. Scarpelli et al. [9] показують, що характер нейром'язової відповіді на силові навантаження у молоді залежить від віку, стадії біологічного дозрівання, а також параметрів тренувального стимулу (інтенсивності, об'єму, частоти занять та типу м'язових скорочень). В роботах M.A. Naimo et al. [10], A. Sánchez Pastor et al. [11] було встановлено, що правильно дозовані силові тренування не лише знижують рівень ризику травматизму опорно-рухового апарату молоді, а й сприяють підвищенню м'язової якості та рухової стабільності.

Актуальність дослідження. Силові тренування у молоді протягом останнього десятиліття розглядаються не лише як спосіб розвитку м'язової сили, але і як потужний фактор формування нейром'язової системи, що визначає подальший руховий потенціал, адаптаційні можливості та профілактику функціональних порушень у дорослому віці. Наукові дослідження авторів M. Lesinski et al. [2], C. Llanos-Lagos et al. [12] свідчать, що приріст силових показників у підлітковому та юнацькому віці значною мірою зумовлений не структурними змінами м'язової тканини, а нейронними механізмами адаптації, зокрема підвищенням ефективності центральної активації, синхронізації моторних одиниць та міжм'язової координації.

Зв'язок авторського доробку із важливими науковими та практичними завданнями. Тема роботи відповідає основним принципам і напрямам державної політики щодо гарантування безпечних умов життєдіяльності молоді, а також розробки ефективних тренувальних підходів з позицій розвитку максимальної м'язової сили.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз сучасних досліджень, присвячених впливу силових тренувань на нейром'язову систему осіб молодого віку, свідчить про чітко виражений тренувальний ефект, який формується за рахунок поєднання нейронних та морфофункціональних механізмів. У роботах W. Rong et al. [13], S. Aslam et al. [14] наголошується, що в молодому віці, особливо на ранніх етапах силової підготовки, приріст силових показників обумовлений переважно нейронними адаптаціями, тоді як структурні зміни м'язової тканини мають вторинний та поступовий характер.

В наш час науковці вивчають вплив різних параметрів силових тренувань на характер нейром'язової адаптації. Рівень навантаження, обсяг роботи, частота занять та тривалість тренувальної взаємодії J.L. Oliver et al. [3], N. Tumkur Anil Kumar et al. [7] визначають як показники збільшення сили, так і ступінь залучення моторних одиниць високого порогу. Ключовими проявами нейронної адаптації є підвищення ефективності рекрутування моторних одиниць, зростання частоти їх імпульсації, покращення міжм'язової координації та зниження

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

рівня антагоністичної коактивації. Саме ці механізми забезпечують значне зростання показників максимальної сили вже протягом перших 4–6 тижнів тренувального впливу, навіть за відсутності істотних змін поперечного перерізу м'язів, що зазначає у своїй роботі S.J. McQuilliam et al. [15].

Нейром'язова адаптація J. Skratek et al. [4], J. Merino-Andrés et al. [5] розглядається як рання та домінуюча відповідь організму на силове навантаження у молодих осіб. В цих дослідженнях було показано, що в перші тижнів силових програм приріст 1RM відбувається без істотного збільшення поперечного перерізу м'язів за даними EMG та методів візуалізації. Це вказує на нейронні механізми, які є основними показниками впливу тренувань на перших етапах у молоді.

Важливим аспектом сучасних досліджень є аналіз вікових і пубертатних особливостей нейром'язової відповіді на силові тренування. Авторами S. Pacheco-da-Costa et al. [6] було показано, що у пубертатному та ранньому пубертатному віці домінують адаптації центрального походження, тоді як морфологічні зміни м'язової тканини мають обмежений характер через гормональні чинники. У підлітків старшого віку та молодих дорослих поступово формується комбінований тип адаптації, за якого нейронні зміни поєднуються з помірною гіпертрофією м'язових волокон [7].

Окрему групу досліджень становлять роботи M.A. Naimo et al. [10], A. Sánchez Pastor et al. [11] було показано, що комбіновані програми сприяють зростанню показників швидкісно-силових якостей та нейром'язової координації. Тоді як класичні підходи до тренування мають більшу ефективність розвитку максимальної сили. Це вказує на необхідність в диференційованому підході при формуванні тренувальних програм у молоді.

Водночас результати досліджень щодо впливу різних параметрів силових тренувань на нейром'язову адаптацію у молоді залишаються фрагментованими, що зумовлює потребу в їх систематизованому та порівняльному аналізі.

Мета роботи – проведення порівняльного аналізу сучасних наукових даних щодо нейром'язових механізмів адаптації до силових тренувань у молоді, а також порівняння ефективність різних тренувальних підходів з позицій розвитку максимальної м'язової сили.

Матеріали та методика дослідження. В ході роботи було проведено аналіз сучасних наукових публікацій в «PubMed», «Web of Science», «Scopus», які вивчають вплив силових тренувань на показники максимальної сили (1RM), відсотковий приріст силових показників, зміни електроміографічної (EMG) активації та параметри тренувальних інтервенцій у молоді.

Виклад основного матеріалу.

Зміни показників максимальної сили (1RM) у відповідь на тренувальні інтервенції

У більшості проаналізованих досліджень максимальна сила оцінювалася за допомогою тестів 1RM у базових багатосуглобових вправах, що вважається

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

валідним та відтворюваним методом кількісної оцінки силових можливостей скелетних м'язів. За результатами систематичних оглядів X. Shen et al. [16], D.A. Alonso-Aubin et al. [17] встановлено, що після 8–12 тижнів силових тренувальних програм приріст показників 1RM у молоді коливається в межах 15–40 %, що зумовлено як вихідним рівнем тренованості, так і характеристиками тренувального навантаження, зокрема інтенсивністю, обсягом та частотою занять. Дані сучасних метааналізів J.L. Oliver et al. [3], J. Merino-Andrés et al. [5] свідчать, що найбільш виражене зростання максимальної сили та показників електроміографічної активації спостерігається при використанні помірно-високих інтенсивностей у діапазоні 70–85 % від 1RM у поєднанні з поступовим прогресивним перевантаженням, що забезпечує достатній стимул для нейром'язових адаптацій без надмірного накопичення втоми.

Протягом перших 4–6 тижнів тренувальних інтервенцій приріст максимальної сили зумовлено переважно нейронними механізмами, зокрема підвищенням ефективності рекрутування моторних одиниць, синхронізації їх активації та покращенням міжм'язової та внутрішньом'язової координації. На цьому етапі збільшення показників 1RM відбувається без істотних морфологічних змін м'язової тканини, що підтверджується відносно помірним зростанням м'язової маси за даними візуалізаційних та біоімпедансних методів, описаних у досліджень X. Shen et al. [16], D.A. Alonso-Aubin et al. [17].

За умови продовження силових тренувань тривалістю понад 8–10 тижнів зростає внесок структурних адаптацій, зокрема гіпертрофії м'язових волокон та збільшення їх поперечного фізіологічного перерізу, що забезпечує стабільніше та більш виражене підвищення показників 1RM. Водночас у фізично активної молоді подальший приріст максимальної сили потребує систематичної модифікації навантаження шляхом збільшення інтенсивності, обсягу або варіативності вправ, оскільки адаптаційний резерв нейронних механізмів поступово вичерпується. Це обґрунтовує доцільність використання принципу прогресивного перевантаження та періодизації силових програм, спрямованих на поетапний розвиток як нейронних, так і морфологічних компонентів сили [3; 5; 18].

Електроміографічні показники як маркер нейронної адаптації

Одним із найбільш інформативних інструментів оцінки нейром'язових змін у відповідь на силові тренувальні інтервенції є поверхнева EMG. Дані сучасних досліджень A. Sánchez Pastor et al. [19], U. Granacher et al. [20], K. Legerlotz et al. [21] свідчать, що силові тренування супроводжуються достовірним зростанням амплітуди EMG-сигналу, яке інтерпретується як підвищення рівня центральної нейронної активації скелетних м'язів. Збільшення EMG-активації, як правило, реєструється вже через 3–4 тижні від початку тренувань і може становити 10–30 % залежно від м'язової групи, характеру руху та типу вправ. Такі зміни підтверджують домінування нейронних механізмів адаптації на ранніх етапах силової підготовки у молоді та відображають підвищення ефективності центрального моторного контролю.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Патофізіологічною основою зростання EMG-амплітуди в умовах силових тренувань є комплекс змін на рівні центральної та периферичної нервової системи. Зокрема, під впливом систематичного механічного навантаження відбувається зниження рівня супраспінального та спінального гальмування, що супроводжується підвищенням збудливості кортико-спінальних шляхів та моторних нейронів спинного мозку. Це сприяє більш повному та синхронізованому рекрутуванню високопорогових моторних одиниць, зокрема тих, що іннервують швидкі гліколітичні м'язові волокна, які відіграють ключову роль у розвитку максимальної сили. Одночасно відбувається оптимізація частоти імпульсації моторних нейронів, що відображається у збільшенні сумарної електричної активності м'яза, яка реєструється за допомогою EMG [19; 20]. Крім того, зростання EMG-показників пов'язане з покращенням міжм'язової координації та зменшенням надлишкової активації антагоністичних м'язів, що знижує рівень коактивації та підвищує механічну ефективність руху. З нейрофізіологічної точки зору це супроводжується перебудовою сенсомоторних зв'язків, зокрема адаптацією пропріоцептивних рефлекторних дуг та підвищенням точності аферентного зворотного зв'язку. У сукупності такі зміни забезпечують більш економне та цілеспрямоване залучення м'язових груп під час виконання силових вправ, що проявляється стабільним зростанням EMG-активації без пропорційного збільшення енергетичних витрат [21].

Тривалість інтервенцій та динаміка адаптацій

Тривалість тренувальних програм є важливим чинником формування нейром'язових змін. Короткострокові інтервенції (4–6 тижнів) асоціюються переважно з функціональними змінами нервової регуляції, тоді як більш тривалі програми (12–16 тижнів і більше) поступово залучають механізми м'язової гіпертрофії та підвищення м'язової якості (табл. 1). Так, в роботі A.J. Sterczala et al. [22] зазначається, що первинний приріст сил зумовлений нейронними факторами, а зростання надалі – структурними перебудовами м'язової тканини.

Таблиця 1

Порівняльння показників нейром'язових адаптацій у молоді після силових тренувань

Автори, рік	Вік учасників	Тривалість інтервенції	Приріст 1RM, %	Зміни EMG-активації, %	Тип тренування
Sterczala et al. (2020) [22]	18–22	8 тижнів	+18-25	+12-18	Класичне RT
Chaves et al. (2024) [23]	16–20	10 тижнів	+20-35	+15-25	Прогресивне RT

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Автори, рік	Вік учасників	Тривалість інтервенції	Приріст 1RM, %	Зміни EMG-активації, %	Тип тренування
Oliver et al., 2023 [3]	17–21	12 тижнів	+30-40	+20-30	RT та пліометрика
McQuilliam et al., 2023 [15]	18–23	6 тижнів	+15-20	+10-15	Помірна інтенсивність

Примітка: RT (resistance training) – тренування опору; 1RM (one-repetition maximum) – максимальна вага, яку можна підняти один раз у конкретній вправі; EMG (electromyography) – електроміографія.

Джерело: сформовано автором на основі J.L. Oliver et al. [3], S.J. McQuilliam et al. [15], A.J. Sterczala et al. [22], T.S. Chaves et al. [23]

У більшості досліджень короткотривалі інтервенції тривалістю 6–8 тижнів асоціюються переважно з нейронними механізмами адаптації, що виявляється статистично значущим підвищенням показників 1RM у межах 15–25 % та зростанням електроміографічної активності залучених м'язових груп на 10–18 %, без суттєвих морфологічних змін м'язової тканини, що узгоджується з сучасними уявленнями A.J. Sterczala et al. [22], S.J. McQuilliam et al. [15], W. Rong et al. [13] про домінування центральних та периферичних нейрональних механізмів на початкових етапах силового тренування.

У дослідженнях із тривалістю тренувальних програм 10–12 тижнів встановлюється поєднання механізмів нейронних та початкових морфологічних адаптацій. Приріст максимальної сили у цій групі коливається в межах 20–40 %, тоді як показники EMG-активації демонструють більш помірне, але стабільне зростання. Це може свідчити про поступове зменшення домінування нейронного компонента адаптації та зростання внеску структурних змін м'язових волокон, зокрема початкової гіпертрофії, покращення м'язової якості та підвищення ефективності передачі сили, що узгоджується з даними C.V. Ruas et al. [8], S. Aslam et al. [14], T.S. Chaves et al. [23] про часову послідовність нейром'язових адаптацій у молодих осіб під впливом прогресивного силового навантаження.

Найсильніші показники приросту сили та стабілізації EMG-активації зафіксовано в дослідженнях тривалістю силових тренувань понад 12 тижнів. У таких роботах 1RM може зростати на 30–45%, тоді як рівень EMG-активації інколи залишається на плато або демонструє лише помірне подальше збільшення. Таке співвідношення підтверджує фазову модель нейром'язових адаптацій: на ранніх етапах провідну роль відіграють нейронні механізми, тоді як при триваліших програмах зростає значущість морфо-функціональних перебудов м'язової системи.

В ході роботи було проведено аналіз впливу тренувань на рівня 1RM та EMG у молоді і встановлено, що у відповідь на систематичні силові навантаження визначається фазність нейром'язової адаптації (табл. 2).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Таблиця 2

Особливості динаміки приросту 1RM та EMG-активації залежно від тривалості силових тренувань у молоді

Тривалість інтервенції	**Характеристика тренувань**	**Приріст 1RM, %**	**Зміни EMG-активації, %**	**Основні нейром'язові адаптації**
4-6 тижнів	Базові силові вправи, 2–3 сесії на тиждень, 60–70% 1RM	+10-18%	+8-15%	Переважно нейронні адаптації: підвищення рекрутування моторних одиниць, покращення міжм'язової координації
8–10 тижнів	Прогресивне навантаження, 70-80% 1RM	+20-30%	+18-25%	Поєднання нейронних та початкових морфологічних адаптацій
12 тижнів	Лінійна або хвилеподібна періодизація, 75–85% 1RM	+30-40%	+25-35%	Значне підвищення нейром'язової ефективності
≥20 тижнів	Довготривалі програми з індивідуалізацією навантаження	+45-60%	+35-50%	Оптимізація нейронно-м'язової взаємодії, підвищення економічності рухів

Джерело: сформовано автором на основі J.L. Oliver et al. [3], S. Aslam et al. [14], S.J. McQuilliam et al. [15], D.A. Alonso-Aubin et al. [17], A.J. Sterczala et al. [22], T.S. Chaves et al. [23]

При тренуваннях через від 4 до 6 тижнів відмічається помірний рівень підвищення 1RM та зростанням активації EMG. Така закономірність вказує на нейронні механізми адаптації, підвищення ефективності рекрутування рухових одиниць, зростання частоти їх імпульсації та покращення міжм'язової координації.

Крім того, встановлюється приріст сили без істотних морфологічних змін м'язової тканини.

М'язова витривалість або «силова витривалість», показник, що оцінюється за допомогою тесту «повторення до відмови» при субмаксимальних навантаженнях, може залежати від статі, віку або групи м'язів. Тренажери для силових вправ, такі як вільні ваги та тренажери зі штанговими штангами, передбачають підняття однакового вантажу в концентричній та ексцентричній фазах, а сила в концентричній фазі приблизно на 40% менша, ніж сила в ексцентричній фазі. Дані досліджень J.L. Nuzzo et al. [24], K. Shibata et al. [25], S. Bartolomei et al. [26] свідчать про те, що при однакових відносних навантаженнях можна виконати більше повторень лише в ексцентричній, ніж лише в концентричній фазі. Таким чином, у поєднанні зі зростанням популярності ексцентричних вправ з опором та появою технологій ексцентричних вправ, які дозволяють виконувати лише

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

ексцентричні повторення, слід враховувати можливість того, що співвідношення REPS ~ %1RM може відрізнятися між концентричними та ексцентричними м'язовими діями.

За тривалістю силових програм 12 тижнів і більше приріст максимальної сили продовжується, однак крива EMG-активації виходить на плато або демонструє незначні коливання.

Oliver et al. [3] зазначає, що це вказує на досягнення відносної межі нейронної адаптації та переважання морфологічних факторів у подальшому зростанні силових можливостей. Така динаміка підтверджує концепцію послідовної нейром'язової адаптації, відповідно до якої початкове підвищення сили зумовлене центральними та периферичними нейронними механізмами, тоді як тривалий тренувальний ефект забезпечується структурною перебудовою м'язової системи.

Розвиток сили у молоді внаслідок систематичних силових тренувань зумовлений передусім нейром'язовими адаптаціями, тоді як морфологічні зміни м'язової тканини відіграють вторинну роль, особливо на ранніх етапах тренувального процесу. В дослідженнях C.V. Ruas et al. [8], J.L. Oliver et al. [3] показали залежність між тривалістю силової інтервенції та величиною приросту 1RM, а також рівнем EMG, що підтверджує нейронну природу початкових силових адаптацій. Встановлено роль тривалості тренувань у процесі формування адаптаційних реакцій вказує на необхідність індивідуального підходу під час планування програм тренувань. Крім того, було встановлено, що ранній пубертатний період характеризується вищим рівнем нейронної відповіді на навантаження.

Програми з помірною інтенсивністю у поєднанні з технічно контрольованими рухами сприяють більш вираженій EMG-активації та безпечному приросту сили у молоді порівняно з високоінтенсивними схемами, які не завжди демонструють додаткові нейром'язові переваги.

Головні висновки. Аналіз даних сучасних наукових досліджень показав, що в результаті тренувань відбувається розвиток сили у молоді переважно через механізми нейром'язових адаптацій. Початкове підвищення сили зумовлене центральними та периферичними нейронними механізмами, тоді як тривалий тренувальний ефект забезпечується структурною перебудовою м'язової системи. Домінування нейронних механізмів адаптації є характерним для до- та ранньої пубертатної молоді, що обґрунтовує доцільність застосування нейром'язово орієнтованих тренувальних програм у цій віковій групі. Отримані дані вказують на необхідність індивідуального планування тренувань у молоді з урахуванням віку, тривалості та інтенсивності навантажень.

Перспективи використання результатів досліджень. Результати дослідження можуть бути використанні для встановлення показників ефективності силової адаптації у молоді, а також розробки програм тренувань з урахуванням вікових особливостей.

ISSN 2786-4952 Online

Література

1. Sánchez Pastor A., García-Sánchez C., Marquina Nieto M., de la Rubia A. Influence of Strength Training Variables on Neuromuscular and Morphological Adaptations in Prepubertal Children: A Systematic Review. Int J Environ Res Public Health. 2023. Vol. 20(6). P. 4833. DOI: 10.3390/ijerph20064833.

2. Lesinski M., Herz M., Schmelcher A., Granacher U. Effects of Resistance Training on Physical Fitness in Healthy Children and Adolescents: An Umbrella Review. Sports Med. 2020. Vol. 50(11). P. 1901-1928. DOI: 10.1007/s40279-020-01327-3.

3. Oliver J.L., Ramachandran A.K., Singh U., Ramirez-Campillo R., Lloyd R.S. The Effects of Strength, Plyometric and Combined Training on Strength, Power and Speed Characteristics in High-Level, Highly Trained Male Youth Soccer Players: A Systematic Review and Meta-Analysis. Sports Med. 2024. Vol. 54(3). P. 623-643. doi: 10.1007/s40279-023-01944-8.

4. Skratek J., Kadlubowski B., Keiner M. The Effect of Traditional Strength Training on Sprint and Jump Performance in 12- to 15-Year-Old Elite Soccer Players: A 12-Month Controlled Trial. J Strength Cond Res. 2024. Vol. 38(11). P. 1900-1910. DOI: 10.1519/JSC.0000000000004890.

5. Merino-Andrés J., García de Mateos-López A., Damiano D.L., Sánchez-Sierra A. Effect of muscle strength training in children and adolescents with spastic cerebral palsy: A systematic review and meta-analysis. Clin Rehabil. 2022. Vol. 36(1). P. 4-14. DOI: 10.1177/02692155211040199.

6. Pacheco-da-Costa S., Rodríguez-Costa I., Abuín-Porras V., Asúnsolo-Del-Barco Á., Calvo-Fuente V., Soto-Vidal C. Effectiveness of Physiotherapy for Improving Participation, Gross Motor Function, Gait and Balance in Children and Adolescents with Cerebral Palsy: Study Protocol for a Randomized Controlled Trial. J Clin Med. 2025. Vol. 14(7). P. 2214. DOI: 10.3390/jcm14072214.

7. Tumkur Anil Kumar N., Oliver J.L., Lloyd R.S., Pedley J.S., Radnor J.M. The Influence of Growth, Maturation and Resistance Training on Muscle-Tendon and Neuromuscular Adaptations: A Narrative Review. Sports (Basel). 2021. Vol. 9(5). P. 59. DOI: 10.3390/sports9050059.

8. Ruas C.V., Ratel S., Nosaka K., Castellano G., Pinto R.S. Resistance training effects on pubertal children with a risk of developing pediatric dynapenia. Eur J Appl Physiol. 2024. Vol. 124(7). P. 2123-2137. DOI: 10.1007/s00421-024-05436-z.

9. Scarpelli M.C., Bergamasco J.G.A., Godwin J.S., Mesquita P.H.C., Chaves T.S., Silva D.G., Bittencourt D., Dias N.F., Junior R.A.M., Filho P.C.C., Angleri V., Costa L.A.R., Kavazis A.N., Ugrinowitsch C., Roberts M.D., Libardi C.A. Individual muscle hypertrophy response is affected by the overload progression model and is associated with changes in satellite cell content. Eur J Appl Physiol. 2025. Vol. 125(11). P. 3323-3340. DOI: 10.1007/s00421-025-05817-y.

10. Naimo M.A., Gu J.K. The Relationship between Resistance Training Frequency and Muscle Quality in Adolescents. Int J Environ Res Public Health. 2022. Vol. 19(13). P. 8099. DOI: 10.3390/ijerph19138099.

11. Sánchez Pastor A., García-Sánchez C., Marquina Nieto M., de la Rubia A. Influence of Strength Training Variables on Neuromuscular and Morphological Adaptations in Prepubertal Children: A Systematic Review. Int J Environ Res Public Health. 2023. Vol. 20(6). P. 4833. DOI: 10.3390/ijerph20064833.

12. Llanos-Lagos C., Ramirez-Campillo R., Moran J., Sáez de Villarreal E. Effect of Strength Training Programs in Middle- and Long-Distance Runners' Economy at Different Running Speeds: A Systematic Review with Meta-analysis. Sports Med. 2024. Vol. 54(4). P. 895-932. DOI: 10.1007/s40279-023-01978-y.

13. Rong W., Geok S.K., Samsudin S., Zhao Y., Ma H., Zhang X. Effects of strength training on neuromuscular adaptations in the development of maximal strength: a systematic review and meta-analysis. Sci Rep. 2025. Vol. 15(1). P. 19315. DOI: 10.1038/s41598-025-03070-z.

14. Aslam S., Habyarimana J.D., Bin S.Y. Neuromuscular adaptations to resistance training in elite versus recreational athletes. Front Physiol. 2025. Vol. 16. P. 1598149. DOI: 10.3389/ fphys.2025.1598149.

15. McQuilliam S.J., Clark D.R., Erskine R.M., Brownlee T.E. Effect of High-Intensity vs. Moderate-Intensity Resistance Training on Strength, Power, and Muscle Soreness in Male Academy Soccer Players. J Strength Cond Res. 2023. Vol. 37(6). P. 1250-1258. DOI: 10.1519/JSC.0000000000004387.

16. Shen X., Li H., Yan K., Zhang S., Li L. Effects of 8-week complex and resistance training on strength and power in adolescent long jumpers. Sci Rep. 2025. Vol. 15(1). P. 21329. DOI: 10.1038/s41598-025-05800-9.

17. Alonso-Aubin D.A., Moya Del Saz I., Martínez-Guardado .I, Chulvi-Medrano I. An Integrative Neuromuscular Training Program in Physical Education Classes Improves Strength and Speed Performance. Healthcare (Basel). 2025. Vol. 13(12). P. 1372. DOI: 10.3390/healthcare13121372.

18. Yan R., Chen Y., Zhang R., He J., Lin W., Sun J., Li D. Optimal resistance training prescriptions to improve muscle strength, physical function, and muscle mass in older adults diagnosed with sarcopenia: a systematic review and meta-analysis. Aging Clin Exp Res. 2025. Vol. 37(1). P. 320. DOI: 10.1007/s40520-025-03235-w.

19. Sánchez Pastor A., García-Sánchez C., Marquina Nieto M., de la Rubia A. Influence of Strength Training Variables on Neuromuscular and Morphological Adaptations in Prepubertal Children: A Systematic Review. Int J Environ Res Public Health. 2023. Vol. 20(6). P. 4833. DOI: 10.3390/ijerph20064833.

20. Granacher U., Lesinski M., Büsch D., Muehlbauer T., Prieske O., Puta C., Gollhofer A., Behm D.G. Effects of Resistance Training in Youth Athletes on Muscular Fitness and Athletic Performance: A Conceptual Model for Long-Term Athlete Development. Front Physiol. 2016. Vol. 7. P. 164. DOI: 10.3389/fphys.2016.00164.

21. Legerlotz K., Marzilger R., Bohm S., Arampatzis A. Physiological Adaptations following Resistance Training in Youth Athletes-A Narrative Review. Pediatr Exerc Sci. 2016. Vol. 28(4). P. 501-520. DOI: 10.1123/pes.2016-0023.

22. Sterczala A.J., Miller J.D., Dimmick H.L., Wray M.E., Trevino M.A., Herda T.J. Eight weeks of resistance training increases strength, muscle cross-sectional area and motor unit size, but does not alter firing rates in the vastus lateralis. Eur J Appl Physiol. 2020. Vol. 120(1). P. 281-294. DOI: 10.1007/s00421-019-04273-9.

23. Chaves T.S., Scarpelli M.C., Bergamasco J.G.A., Silva D.G.D., Medalha Junior R.A., Dias N.F., Bittencourt D., Carello Filho P.C., Angleri V., Nóbrega S.R., Roberts M.D., Ugrinowitsch C., Libardi C.A. Effects of Resistance Training Overload Progression Protocols on Strength and Muscle Mass. Int J Sports Med. 2024. Vol. 45(7). P. 504-510. DOI: 10.1055/a-2256-5857.

24. Nuzzo J.L., Pinto M.D., Nosaka K., Steele J. Maximal Number of Repetitions at Percentages of the One Repetition Maximum: A Meta-Regression and Moderator Analysis of Sex, Age, Training Status, and Exercise. Sports Med. 2024. Vol. 54(2). P. 303-321. DOI: 10.1007/s40279-023-01937-7.

25. Shibata K., Yamaguchi T., Takizawa K., Nosaka K. Comparison in Repetitions to Failure Between Concentric-Only and Eccentric-Only Dumbbell Arm Curl Exercise at Four Different Relative Intensities. J Strength Cond Res. 2023. Vol. 37(9). P. 1754-1760. DOI: 10.1519/JSC.0000000000004470.

26. Bartolomei S., Beato M., Coratella G. Manipulating Resistance Exercise Variables to Improve Jumps, Sprints, and Changes of Direction in Soccer: What We Know and What We Don't Know. J Funct Morphol Kinesiol. 2025. Vol. 10(2). P. 145. DOI: 10.3390/jfmk10020145.

References

1. Sánchez Pastor A., García-Sánchez C., Marquina Nieto M., de la Rubia A. Influence of Strength Training Variables on Neuromuscular and Morphological Adaptations in Prepubertal

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Children: A Systematic Review. Int J Environ Res Public Health. 2023. Vol. 20(6). P. 4833. DOI: 10.3390/ijerph20064833.

2. Lesinski M., Herz M., Schmelcher A., Granacher U. Effects of Resistance Training on Physical Fitness in Healthy Children and Adolescents: An Umbrella Review. Sports Med. 2020. Vol. 50(11). P. 1901-1928. DOI: 10.1007/s40279-020-01327-3.

3. Oliver J.L., Ramachandran A.K., Singh U., Ramirez-Campillo R., Lloyd R.S. The Effects of Strength, Plyometric and Combined Training on Strength, Power and Speed Characteristics in High-Level, Highly Trained Male Youth Soccer Players: A Systematic Review and Meta-Analysis. Sports Med. 2024. Vol. 54(3). P. 623-643. doi: 10.1007/s40279-023-01944-8.

4. Skratek J., Kadlubowski B., Keiner M. The Effect of Traditional Strength Training on Sprint and Jump Performance in 12- to 15-Year-Old Elite Soccer Players: A 12-Month Controlled Trial. J Strength Cond Res. 2024. Vol. 38(11). P. 1900-1910. DOI: 10.1519/JSC.0000000000004890.

5. Merino-Andrés J., García de Mateos-López A., Damiano D.L., Sánchez-Sierra A. Effect of muscle strength training in children and adolescents with spastic cerebral palsy: A systematic review and meta-analysis. Clin Rehabil. 2022. Vol. 36(1). P. 4-14. DOI: 10.1177/02692155211040199.

6. Pacheco-da-Costa S., Rodríguez-Costa I., Abuín-Porras V., Asúnsolo-Del-Barco Á., Calvo-Fuente V., Soto-Vidal C. Effectiveness of Physiotherapy for Improving Participation, Gross Motor Function, Gait and Balance in Children and Adolescents with Cerebral Palsy: Study Protocol for a Randomized Controlled Trial. J Clin Med. 2025. Vol. 14(7). P. 2214. DOI: 10.3390/jcm14072214.

7. Tumkur Anil Kumar N., Oliver J.L., Lloyd R.S., Pedley J.S., Radnor J.M. The Influence of Growth, Maturation and Resistance Training on Muscle-Tendon and Neuromuscular Adaptations: A Narrative Review. Sports (Basel). 2021. Vol. 9(5). P. 59. DOI: 10.3390/sports9050059.

8. Ruas C.V., Ratel S., Nosaka K., Castellano G., Pinto R.S. Resistance training effects on pubertal children with a risk of developing pediatric dynapenia. Eur J Appl Physiol. 2024. Vol. 124(7). P. 2123-2137. DOI: 10.1007/s00421-024-05436-z.

9. Scarpelli M.C., Bergamasco J.G.A., Godwin J.S., Mesquita P.H.C., Chaves T.S., Silva D.G., Bittencourt D., Dias N.F., Junior R.A.M., Filho P.C.C., Angleri V., Costa L.A.R., Kavazis A.N., Ugrinowitsch C., Roberts M.D., Libardi C.A. Individual muscle hypertrophy response is affected by the overload progression model and is associated with changes in satellite cell content. Eur J Appl Physiol. 2025. Vol. 125(11). P. 3323-3340. DOI: 10.1007/s00421-025-05817-y.

10. Naimo M.A., Gu J.K. The Relationship between Resistance Training Frequency and Muscle Quality in Adolescents. Int J Environ Res Public Health. 2022. Vol. 19(13). P. 8099. DOI: 10.3390/ijerph19138099.

11. Sánchez Pastor A., García-Sánchez C., Marquina Nieto M., de la Rubia A. Influence of Strength Training Variables on Neuromuscular and Morphological Adaptations in Prepubertal Children: A Systematic Review. Int J Environ Res Public Health. 2023. Vol. 20(6). P. 4833. DOI: 10.3390/ijerph20064833.

12. Llanos-Lagos C., Ramirez-Campillo R., Moran J., Sáez de Villarreal E. Effect of Strength Training Programs in Middle- and Long-Distance Runners' Economy at Different Running Speeds: A Systematic Review with Meta-analysis. Sports Med. 2024. Vol. 54(4). P. 895-932. DOI: 10.1007/s40279-023-01978-y.

13. Rong W., Geok S.K., Samsudin S., Zhao Y., Ma H., Zhang X. Effects of strength training on neuromuscular adaptations in the development of maximal strength: a systematic review and meta-analysis. Sci Rep. 2025. Vol. 15(1). P. 19315. DOI: 10.1038/s41598-025-03070-z.

14. Aslam S., Habyarimana J.D., Bin S.Y. Neuromuscular adaptations to resistance training in elite versus recreational athletes. Front Physiol. 2025. Vol. 16. P. 1598149. DOI: 10.3389/fphys .2025.1598149.

15. McQuilliam S.J., Clark D.R., Erskine R.M., Brownlee T.E. Effect of High-Intensity vs. Moderate-Intensity Resistance Training on Strength, Power, and Muscle Soreness in Male Academy

ISSN 2786-4952 Online

Soccer Players. J Strength Cond Res. 2023. Vol. 37(6). P. 1250-1258. DOI: 10.1519/JSC.00000 00000004387.

16. Shen X., Li H., Yan K., Zhang S., Li L. Effects of 8-week complex and resistance training on strength and power in adolescent long jumpers. Sci Rep. 2025. Vol. 15(1). P. 21329. DOI: 10.1038/s41598-025-05800-9.

17. Alonso-Aubin D.A., Moya Del Saz I., Martínez-Guardado .I, Chulvi-Medrano I. An Integrative Neuromuscular Training Program in Physical Education Classes Improves Strength and Speed Performance. Healthcare (Basel). 2025. Vol. 13(12). P. 1372. DOI: 10.3390/healthcare 13121372.

18. Yan R., Chen Y., Zhang R., He J., Lin W., Sun J., Li D. Optimal resistance training prescriptions to improve muscle strength, physical function, and muscle mass in older adults diagnosed with sarcopenia: a systematic review and meta-analysis. Aging Clin Exp Res. 2025. Vol. 37(1). P. 320. DOI: 10.1007/s40520-025-03235-w.

19. Sánchez Pastor A., García-Sánchez C., Marquina Nieto M., de la Rubia A. Influence of Strength Training Variables on Neuromuscular and Morphological Adaptations in Prepubertal Children: A Systematic Review. Int J Environ Res Public Health. 2023. Vol. 20(6). P. 4833. DOI: 10.3390/ijerph20064833.

20. Granacher U., Lesinski M., Büsch D., Muehlbauer T., Prieske O., Puta C., Gollhofer A., Behm D.G. Effects of Resistance Training in Youth Athletes on Muscular Fitness and Athletic Performance: A Conceptual Model for Long-Term Athlete Development. Front Physiol. 2016. Vol. 7. P. 164. DOI: 10.3389/fphys.2016.00164.

21. Legerlotz K., Marzilger R., Bohm S., Arampatzis A. Physiological Adaptations following Resistance Training in Youth Athletes-A Narrative Review. Pediatr Exerc Sci. 2016. Vol. 28(4). P. 501-520. DOI: 10.1123/pes.2016-0023.

22. Sterczala A.J., Miller J.D., Dimmick H.L., Wray M.E., Trevino M.A., Herda T.J. Eight weeks of resistance training increases strength, muscle cross-sectional area and motor unit size, but does not alter firing rates in the vastus lateralis. Eur J Appl Physiol. 2020. Vol. 120(1). P. 281-294. DOI: 10.1007/s00421-019-04273-9.

23. Chaves T.S., Scarpelli M.C., Bergamasco J.G.A., Silva D.G.D., Medalha Junior R.A., Dias N.F., Bittencourt D., Carello Filho P.C., Angleri V., Nóbrega S.R., Roberts M.D., Ugrinowitsch C., Libardi C.A. Effects of Resistance Training Overload Progression Protocols on Strength and Muscle Mass. Int J Sports Med. 2024. Vol. 45(7). P. 504-510. DOI: 10.1055/a-2256-5857.

24. Nuzzo J.L., Pinto M.D., Nosaka K., Steele J. Maximal Number of Repetitions at Percentages of the One Repetition Maximum: A Meta-Regression and Moderator Analysis of Sex, Age, Training Status, and Exercise. Sports Med. 2024. Vol. 54(2). P. 303-321. DOI: 10.1007/s40279-023-01937-7.

25. Shibata K., Yamaguchi T., Takizawa K., Nosaka K. Comparison in Repetitions to Failure Between Concentric-Only and Eccentric-Only Dumbbell Arm Curl Exercise at Four Different Relative Intensities. J Strength Cond Res. 2023. Vol. 37(9). P. 1754-1760. DOI: 10.1519/JSC.00000 00000004470.

26. Bartolomei S., Beato M., Coratella G. Manipulating Resistance Exercise Variables to Improve Jumps, Sprints, and Changes of Direction in Soccer: What We Know and What We Don't Know. J Funct Morphol Kinesiol. 2025. Vol. 10(2). P. 145. DOI: 10.3390/jfmk10020145.

Дата першого надходження статті до видання: 01.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 616.379-008.64:579.61:615.33

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2951-2966

Корильчук Неоніла Іванівна кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри терапії та сімейної медицини, Тернопільський національний медичний університет імені І.Я. Горбачевського МОЗ України, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0002-1055-9292

Грищенко Геннадій Васильович кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри охорони здоров'я, Приватний заклад вищої освіти "Міжнародний класичний університет імені Пилипа Орлика", м. Миколаїв, https://orcid.org/0000-0003-3144-8089

Лагодич Тетяна Сергіївна кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри фізіології, Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, м. Київ, https://orcid.org/0009-0004-3531-471X

ВПЛИВ КИШКОВОЇ МІКРОБІОТИ НА МЕХАНІЗМИ РОЗВИТКУ ІНСУЛІНОРЕЗИСТЕНТНОСТІ ТА ПІДХОДИ ДО ЇЇ КОРЕКЦІЇ ПРЕПАРАТАМИ ПРО- І МЕТАБІОТИКІВ

Анотація. Інсулінорезистентність є основою виникнення цукрового діабету 2 типу і метаболічного синдрому. Раніше вважалося, що розвиток інсулінорезистентності залежить від генетичних факторів. Водночас все більше уваги приділяється ролі кишкової мікробіоти у корекції метаболічних порушень. Перспективним напрямом профілактики і лікування інсулінорезистентності є відновлення балансу кишкової мікробіоти.

Мета роботи – розкрити роль кишкової мікробіоти у патогенезі інсулінорезистентності.

У статті проаналізовано сучасні дослідження, присвячені впливу кишкової мікробіоти на розвиток метаболічних порушень. Розглянуто основні механізми розвитку дисбіозу. Проаналізовано найпоширеніші представники кишкової мікробіоти, що сприяють формуванню інсулінорезистентності та цукрового діабету 2 типу. Наведено взаємозв'язок розвитку мікробіота-індукованої метаболічної дисфункції. Виявлено, що зменшення кількості бактерій роду *Bifidobacterium, Faecalibacterium prausnitzii та Akkermansia muciniphila* асоціюється з порушенням гомеостазу глюкози і призводить до розвитку інсулінорезистентності. Встановлено, що бактерії родів *Akkermansia*, *Roseburia*, *Bacteroides* і деякі види *Lactobacillus* здатні знижувати продукцію прозапальних цитокінів та нормалізувати чутливість тканин до інсуліну. У статті розглянуто вплив пробіотиків та метабіотиків на склад кишкової мікробіоти. Виявлено, що

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

клітковина, поліфеноли, антоціани і β-глюкани сприяють зростанню корисної мікрофлори. Проведений огляд досліджень щодо застосування пробіотиків, пребіотиків та синбіотиків при метаболічних порушеннях. Висвітлені сучасні погляди на механізми впливу пробіотиків і метабіотиків на метаболізм глюкози. Згідно з даними різних авторів, метабіотики можуть знижувати рівень HbA1c та індекс HOMA. Розглянуто перспективи застосування біоактивних речовин у лікуванні інсулінорезистентності. Модифікація кишкової мікробіоти розглядається як перспективний напрям профілактики та терапії інсулінорезистентності. Обговорено обмеження наявних досліджень, питання підбору і методології досліджень. Наявні дослідження мають обмежену вибірку та різні методики дослідження. Подальші дослідження передбачають масштабні клінічні дослідження впливу пробіотиків та метабіотиків на лікування інсулінорезистентності.

Ключові слова: кишкова мікробіота, інсулінорезистентність, цукровий діабет 2 типу, дисбіоз, пробіотики, пребіотики, синбіотики, метабіотики, коротколанцюгові жирні кислоти.

Korylchuk Neonila MD, PhD, Candidate of Medical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Therapy and Family Medicine, I. Horbachevsky Ternopil National Medical University of the Ministry of Health of Ukraine, Ternopil, https://orcid.org/0000-0002-1055-9292

Hryshchenko Hennadii Candidate of Medical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Human Health, Pylyp Orlyk International Classical University, Mykolaiv, https://orcid.org/0000-0003-3144-8089

Lagodych Tetiana Candidate of Medical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Physiology, Bogomolets National Medical University, Kyiv, https://orcid.org/0009-0004-3531-471X

IMPACT OF GUT MICROBIOTA ON THE MECHANISMS OF INSULIN RESISTANCE DEVELOPMENT AND APPROACHES TO ITS CORRECTION WITH PRO- AND METABIOTIC DRUGS

Abstract. Insulin resistance is the underlying cause of type 2 diabetes and metabolic syndrome. It was previously believed that the development of insulin resistance depended on genetic factors. At the same time, increasing attention is being paid to the role of the gut microbiota in the correction of metabolic disorders. Restoring the balance of the gut microbiota is a promising approach to the prevention and treatment of insulin resistance.

The aim of this study is to elucidate the role of the gut microbiota in the pathogenesis of insulin resistance.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

The article analyses current research on the influence of the gut microbiota on the development of metabolic disorders. The main mechanisms of dysbiosis development are examined. The most common representatives of the gut microbiota that contribute to the development of insulin resistance and type 2 diabetes are analysed. The relationship between the development of microbiota-induced metabolic dysfunction is presented. It has been found that a reduction in the number of bacteria of the genera Bifidobacterium, Faecalibacterium prausnitzii and Akkermansia muciniphila is associated with impaired glucose homeostasis and leads to the development of insulin resistance. It has been established that bacteria of the genera Akkermansia, Roseburia, Bacteroides and certain species of Lactobacillus are capable of reducing the production of pro-inflammatory cytokines and normalising tissue sensitivity to insulin. This article examines the effect of probiotics and metabiotics on the composition of the gut microbiota. It has been found that fibre, polyphenols, anthocyanins and β-glucans promote the growth of beneficial microflora. A review of studies on the use of probiotics, prebiotics and synbiotics in metabolic disorders is presented. Current views on the mechanisms by which probiotics and metabiotics influence glucose metabolism are discussed. According to data from various authors, metabiotics may lower HbA1c levels and reduce the HOMA index. The prospects for the use of bioactive substances in the treatment of insulin resistance are considered. Modification of the gut microbiota is viewed as a promising direction for the prevention and treatment of insulin resistance. The limitations of existing studies, as well as issues regarding study selection and methodology, are discussed. Existing studies have limited sample sizes and employ various research methods. Further research involves large-scale clinical trials investigating the effect of probiotics and metabiotics on the treatment of insulin resistance.

Keywords: gut microbiota, insulin resistance, type 2 diabetes mellitus, dysbiosis, probiotics, prebiotics, synbiotics, metabiotics, short-chain fatty acids.

Постановка проблеми. Інсулінорезистентність — це стан, при якому клітини печінки, м'язів і жирової тканини втрачають чутливість до інсуліну. При інсулінорезистентності тканини не можуть ефективно поглинати глюкозу з крові, що є причиною гіперглікемії, а також дисліпідемії, гіперурикемії та інших порушень обміну речовин. Якщо не вжити заходів, інсулінорезистентність може поступово перетворитися на цукровий діабет 2 типу, тому інсулінорезистентність є важливим прогностичним фактором розвитку цього захворювання.

При інсулінорезистентності м'язова тканина не може ефективно використовувати глюкозу, тому підшлункова залоза повинна виробляти більше інсуліну, щоб підтримувати нормальний рівень цукру в крові. Це призводить до гіперінсулінемії. З плином часу β-клітини підшлункової залози виснажуються і не можуть забезпечити достатню кількість інсуліну, що є причиною стійкої гіперглікемії. Хронічна гіперглікемія стимулює надмірний синтез жирних кислот у печінці і в результаті накопичення ліпідів не тільки в гепатоцитах, але й в інших

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

органах і тканинах. Одним з ключових факторів розвитку інсулінорезистентності є порушення функції жирової тканини. При зниженні чутливості адипоцитів до інсуліну відбувається посилене вивільнення вільних жирних кислот в системний кровотік. Збільшення їх концентрації підвищує ризик розвитку ліпотоксичності, оксидативного стресу та дисфункції β-клітин підшлункової залози, що поглиблює метаболічні порушення і прискорює розвиток цукрового діабету 2 типу. Світова поширеність інсулінорезистентності постійно збільшується. Відповідно до епідеміологічних досліджень, значна частина дорослих має ознаки інсулінорезистентності навіть у молодому віці. Також очікується подальше збільшення поширеності цукрового діабету 2 типу в усьому світі у найближчі десятиліття. Якщо наявність генетичної схильності є важливим фактором ризику розвитку інсулінорезистентності, то ключове значення у розвитку цього патологічного стану мають фактори способу життя, які можна змінити, такі як надмірне споживання калорійної їжі, нестача фізичної активності, ожиріння і хронічний стрес. В останні роки велика увага приділяється ролі кишкової мікробіоти у розвитку метаболічних порушень. Відомо, що дисбіоз кишечника – зміна кількості і якості мікроорганізмів – асоціюється з розвитком хронічного низького ступеня запалення, ожиріння, інсулінорезистентостіі і цукрового діабету 2 типу. Кишкова мікробіота є найбільшою мікробною екосистемою тіла людини і відіграє роль у регуляції енергетичного обміну, синтезі біологічно активних сполук, імунній відповіді та функціонуванні осі «кишечник–мозок».

Порушення бар'єрної функції кишечника при дисбіозі сприяє потраплянню бактеріальних ендотоксинів у системний кровообіг, що активує прозапальні сигнальні шляхи та погіршує чутливість тканин до інсуліну. Крім того, зміни складу мікробіоти впливають на синтез коротколанцюгових жирних кислот, жовчних кислот і метаболітів триптофану, які беруть участь у регуляції гомеостазу глюкози та ліпідів.

У зв'язку з цим модифікація кишкової мікробіоти розглядається як перспективний напрям профілактики та терапії інсулінорезистентності. Основними немедикаментозними підходами залишаються раціональне харчування і підвищення рівня фізичної активності, однак все більше досліджень підтверджує ефективність пробіотиків, пребіотиків і метабіотиків у корекції метаболічних порушень. Пробіотики можуть нормалізувати склад мікробіоти, знижувати системне запалення і покращувати бар'єрну функцію кишечника. Метабіотики, що містять біологічно активні продукти життєдіяльності корисних мікроорганізмів, можуть впливати на метаболічні процеси навіть без заселення кишечника бактеріями.

Отже, сучасні дані підтверджують тісний взаємозв'язок стану кишкової мікробіоти і розвитку інсулінорезистентності. Використання пробіотиків і метабіотиків відкриває нові можливості для комплексної терапевтичної корекції метаболічних порушень і профілактики прогресування ІР у цукровому діабеті 2-го типу.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значна кількість досліджень останніх років присвячена вивченню взаємозв'язку між складом кишкової мікробіоти, хронічним запаленням, порушенням енергетичного обміну та змінами чутливості тканин до інсуліну. Фостер і Кларк [1] у своїй роботі акцентують увагу на функціонуванні осі «кишечник–мозок» та підкреслюють, що мікробіота кишечника бере участь не лише у травленні, а й у регуляції нейроендокринних та імунних процесів. Вони зазначають, що метаболіти бактерій можуть впливати на центральну нервову систему, апетит, енергетичний баланс і системне запалення, які мають безпосередній зв'язок із розвитком метаболічних порушень. Гаутам, Такасі і Шарма [2] розглядають цукровий діабет 2 типу як системне захворювання, що супроводжується імунною дисфункцією і хронічним низькоінтенсивним запаленням. Вони вказують, що порушення імунної регуляції при ІР тісно пов'язане зі змінами кишкової мікробіоти та підвищенням проникності кишечника, що сприяє попаданню бактеріальних ендотоксинів у системний кровотік. Зигмунт та ін. [3] дають детальний опис механізмів взаємодії між кишковою мікробіотою та інсулінорезистентністю. Вони наголошують, що дисбіоз викликає активацію прозапальних сигнальних шляхів, порушення продукції коротколанцюгових жирних кислот і зміну метаболізму жовчних кислот. Водночас вони підкреслюють перспективи терапевтичних підходів, спрямованих на модифікування мікробіоти за допомогою пробіотиків, пребіотиків і трансплантації фекальної мікробіоти. Систематичний огляд Летчуманан і ін. [4], присвячений аналізу складу кишкової мікробіоти у пацієнтів з прediабетом і вперше діагностованим цукровим діабетом 2 типу, підтверджує наявність суттєвих змін в співвідношенні основних бактеріальних таксонів. Вони повідомляють про зменшення кількості бактерій з антивоспалітельними властивостями та збільшення умовно-патогенних мікроорганізмів. Однак увагу дослідники звертають на значну варіабельність результатів залежно від етнічних особливостей, харчових звичок і методів секвенування. Круделе і ін. [5] Розглядають кишкову мікробіоту як перспективний терапевтичний таргет при цукровому діабеті 2-го типу. Вони наголошують, що зміни мікробного складу кишечника можуть впливати на експресію генів, пов'язаних із метаболізмом глюкози, а також регулювати рівень системного запалення.

Водночас у роботі наголошується на необхідності проведення довготривалих клінічних досліджень для оцінки ефективності терапії, спрямованої на корекцію мікробіому. Кумар, Бхаргава та Чітара [6] досліджують роль нутрицевтиків у контролі ЦД2 і вказують, що біологічно активні речовини, які мають природне походження, можуть позитивно впливати на склад кишкової мікробіоти. Автори вважають, що застосування харчових волокон, поліфенолів і пробіотичних компонентів може сприяти покращенню чутливості до інсуліну та зниженню оксидативного стресу. Донг та співавт. [7] у своєму дослідженні показують, що споживання вівсяних висівок у разі високожирової дієти сприяє

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

відновленню кишкового мікробіому, знижує системне запалення та оксидативний стрес. Автори виявили, що корекція мікробного складу кишечника супроводжується покращенням метаболічних показників і функціонального стану м'язової тканини. Шарма, Джайсвал та Равіндра [8] вказують, що харчові добавки рослинного походження можуть модулювати мікробіоту травного тракту та запобігати розвитку інсулінорезистентності. Особливу увагу дослідники приділяють поліфенолам, пребіотикам і коротколанцюговим жирним кислотам, які сприяють регуляції запальних процесів і енергетичного обміну. Донаті Дзеппа та співавт. [9] вказують, що сучасні стратегії профілактики й лікування ЦД2 мають враховувати індивідуальні особливості кишкової мікробіоти пацієнтів. Автори вважають, що персоналізований підхід до корекції мікробіоти може підвищити ефективність терапії та знизити ризик прогресування метаболічних порушень. Аль Кассаб та співавт. [10] описують ось «кишкова мікробіота – інсулінорезистентність» як багатокомпонентну систему, у якій головну роль відіграють прозапальні цитокіни, ендотоксини бактерій і порушення бар'єрної функції кишечника. Автори розглядають також перспективи використання метабіотиків, постбіотиків і нових біотехнологічних підходів у лікуванні ІР. Олтеану та співавт. [11] роблять акцент на складних взаєминах між мікробіомом і тілом людини. Дослідники наголошують, що вплив терапевтичної модифікації кишкової мікробіоти може поширюватися не тільки на метаболічні процеси, але й на імунну відповідь, стан нервової системи і роботу інших органів. Васудева [12] у своєму огляді підсумовує сучасні знання щодо застосування пробіотиків, пребіотиків та інших методів корекції кишкової мікробіоти при інсулінорезистентності. Автор підкреслює, що нормалізація мікрофлори кишечника сприяє зниженню запалення, покращенню бар'єрної функції та підвищенню чутливості тканин до інсуліну.

Наявні дослідження підтверджують важливу роль кишкової мікробіоти в розвитку інсулінорезистентності та цукрового діабету 2-го типу. Незважаючи на досягнутий прогрес у вивченні механізмів взаємодії мікробіоти та метаболічних процесів, все ще існує багато невідомих. Зокрема, потребують подальшого вивчення особливості індивідуального мікробного профілю, довготривала ефективність застосування пробіотиків і метабіотиків, а також необхідність стандартизації методів оцінки змін кишкової мікробіоти у випадку метаболічних захворювань.

Мета статті – аналіз ролі кишкової мікробіоти у патогенезі інсулінорезистентності та оцінка можливостей терапевтичної корекції метаболічних порушень за допомогою пробіотиків, пребіотиків, синбіотиків і метабіотиків.

Виклад основного матеріалу. Кишкова мікрофлора – складне співтовариство мікроорганізмів, що населяють кишковий тракт людини і беруть участь у підтримці метаболічного, імунного й енергетичного гомеостазу [1,7]. Більшу частину мікробіоти кишечника становлять анаеробні бактерії, які переважно належать до таксономічних типів *Firmicutes, Bacteroidetes, Actinobacteria,*

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Verrucomicrobia, Proteobacteria та *Methanobacteria*. Збалансований склад мікрофлори кишечника має важливе значення для підтримки цілісності кишкового бар'єра, регуляції проникності кишечника, обміну речовин і нормального функціонування імунної системи. Зміщення кількісного або якісного складу кишкової мікрофлори, що відоме як дисбіоз, вважається одним із ключових механізмів розвитку метаболічних захворювань та інсулінорезистентності [12]. У більшості випадків ці порушення поєднуються між собою і створюють сприятливі умови для розвитку хронічного низькоінтенсивного запалення. Результати клінічних досліджень показують, що низьке різноманіття кишкової мікрофлори асоціюється з підвищеним ризиком ожиріння, порушення толерантності до глюкози, розвитку інсулінорезистентності і цукрового діабету 2-го типу. У хворих на цукровий діабет 2-го типу часто спостерігаються зміни співвідношення між представниками *Firmicutes* і *Bacteroidetes*. Ці зміни пов'язані з метаболічними змінами кишкової екосистеми. Однак результати досліджень [3] вказують на наявність етнічних та регіональних особливостей у складі мікробіоти. Вони можуть бути пов'язані з особливостями харчування, генетичними факторами, способом життя та застосуванням лікарських препаратів. Дослідники приділяють особливу увагу ролі деяких бактеріальних родів у регуляції вуглеводного обміну. Наприклад, бактерії роду *Prevotella* є одними з ключових гравців у підтримці гомеостазу глюкози і ферментації харчових волокон. Але результати досліджень щодо їх ролі у розвитку цукрового діабету 2 типу є суперечливими. У деяких популяціях хворих, кількість *Prevotella* зменшується, що може свідчити про їх роль у патогенезі цукрового діабету. В інших, навпаки, спостерігається збільшення кількості *Prevotella*. Подібна варіабельність характерна і для представників роду Lactobacillus. Деякі види, зокрема *Lactobacillus gasseri, Lactobacillus acidophilus* та *Lactobacillus salivarius*, можуть асоціюватися з розвитком метаболічних порушень, тоді як *Lactobacillus amylovorus* демонструє потенційний захисний ефект щодо інсулінорезистентності [3,5]. Такі дані свідчать про необхідність оцінки не лише родової, але й видової належності мікроорганізмів під час вивчення їхнього впливу на метаболічне здоров'я. Однією з ключових ланок у патогенетіі ожиріння та інсулінорезистентності, що формується на тлі дисбіозу, є недостатність бар'єрної функції кишечника. При зниженні кількості бактерій, що продукують муцин, відбувається потрапляння бактеріальних ендотоксинів та патогенних факторів у системну циркуляцію. Це явище отримало назву «метаболічної ендотоксемії». Потрапляння у кров ліпополісахарідної частини клітинних стінок бактерій активує утворення прозапальних цитокінів, зокрема TNF-α, IL-6, IL-7 та IL-8, що призводить до розвитку хронічного системного запалення, яке є однією із причин інсулінорезистентності [10]. Певні представники звичайної мікробіоти, навпаки, є потужними природними протизапальними агентами. Бактерії родів *Akkermansia, Roseburia, Bacteroides* і деякі види *Lactobacillus* здатні знижувати продукцію прозапальних цитокінів, підтримувати бар'єрну функцію кишечника

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

та нормалізувати чутливість тканин до інсуліну. Вони також беруть участь у синтезі коротколанцюгових жирних кислот (пропіонової та масляної), що має позитивний вплив на енергетичний обмін, синтез інкретинів і регуляцію рівня глюкози. Навпаки, надмірне розмноження таких видів, як *Fusobacterium nucleatum* та *Ruminococcus gnavus*, асоціюється з підсиленням протизапальної реакції та порушенням метаболізму. У дослідженнях було показано, що особи з низьким генетичним різноманіттям мікробіому, мають підвищену схильність до накопичення патогенних бактерій та, відповідно, більший ризик розвитку ожиріння та інсулінорезистентності (Табл. 1).

Тому склад кишкової мікробіоти може як посилювати, так і пом'якшувати патогенетичні механізми захворювань. Дисбіоз кишечника призводить до хронічного системного запалення, ендотоксемії та розвитку інсулінорезистентності. Проте підтримання балансу кишкової мікрофлори є перспективною стратегією профілактики та корекції інсулінорезистентності. Це відкриває нові можливості використання пробіотиків, пребіотиків та інших методів впливу на склад мікробіоти для лікування метаболічних захворювань [12].

Таблиця 1

Представники кишкової мікробіоти, що сприяють формуванню інсулінорезистентності та цукрового діабету 2 типу

Кишкові мікроорганізми	**Зміни при інсулінорезистентності та цукровому діабеті 2 типу (ЦД2)**	**Основна біологічна дія та роль у розвитку інсулінорезистентності**
Akkermansia muciniphila	↓ Зниження кількості	Підтримує цілісність слизового шару кишечника, зміцнює кишковий бар'єр, знижує проникність епітелію та рівень метаболічної ендотоксемії; асоціюється з покращенням чутливості до інсуліну
Roseburia spp.	↓ Зниження кількості	Продукує коротколанцюгові жирні кислоти (КЛЖК), зокрема бутират, що сприяє протизапальному ефекту та нормалізації вуглеводного обміну
Faecalibacterium prausnitzii	↓ Зниження кількості	Має виражені протизапальні властивості, пригнічує синтез прозапальних цитокінів, підтримує енергетичний гомеостаз
Bacteroides vulgatus	↑ Підвищення кількості	Умовно-патогенний мікроорганізм; асоціюється з порушенням метаболізму глюкози та розвитком системного запалення

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Кишкові мікроорганізми	**Зміни при інсулінорезистентності та цукровому діабеті 2 типу (ЦД2)**	**Основна біологічна дія та роль у розвитку інсулінорезистентності**
Bacteroides intestinalis	↓ Зниження кількості	Підтримує цілісність кишкової стінки, зменшує утворення ліпополісахаридів (ЛПС), сприяє зниженню запальної реакції
Представники типу *Firmicutes*	Порушення співвідношення *Firmicutes* з *Bacteroidetes*	Беруть участь у синтезі муцину та підтриманні бар'єрної функції кишечника; дисбаланс асоціюється з ожирінням та інсулінорезистентністю
Clostridium clostridioforme	↑ Підвищення при ЦД2 та переддіабеті	Умовно-патогенна бактерія; асоціюється з підвищенням рівня глюкози в плазмі крові та метаболічними порушеннями
Lactobacillus gasseri, L. acidophilus, L. salivarius	Варіабельні зміни залежно від виду	Підтримують функцію слизової оболонки кишечника, стимулюють продукцію муцину та беруть участь у регуляції імунної відповіді
Streptococcus mutans	↑ Підвищення кількості	Умовно-патогенний мікроорганізм; може бути пов'язаний із посиленням запальних процесів та порушенням метаболічного гомеостазу
Prevotella copri	↑ у деяких популяціях; ↓ в інших	Впливає на вуглеводний обмін; надлишкова кількість може асоціюватися з хронічним запаленням та підвищеним ризиком ожиріння
Clostridia spp.	↑ Підвищення кількості	Умовно-патогенні бактерії, що можуть брати участь у розвитку дисбіозу та метаболічного запалення
Bifidobacterium spp.	↓ Зниження кількості	Підтримують гомеостаз глюкози, знижують проникність кишечника, пригнічують ріст патогенних бактерій
Ruminococcus gnavus	↑ Підвищення кількості	Прозапальна бактерія; асоціюється з активацією імунної відповіді, розвитком хронічного запалення та інсулінорезистентності

Джерело: систематизовано авторами на основі [3,7,12]

У таблиці 1 представлено результати клінічних досліджень мікробіоти кишечника пацієнтів із інсулінорезистентністю і цукровим діабетом 2 типу та здорових осіб. Встановлено, що порушення балансу між корисними й умовно-патогенними бактеріями відіграє ключову роль у розвитку хронічного низькоінтенсивного запалення та метаболічних розладів. Встановлено, що зниження кількості бактерій із протизапальними та бар'єрно-захисними

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

властивостями сприяє метаболічним розладам. Це стосується *Akkermansia muciniphila, Roseburia spp., Faecalibacterium prausnitzii та Bifidobacterium spp.*, Більшість з цих мікроорганізмів призводять до утворення коротколанцюгових жирних кислот та знижують активність запалення. Натомість збільшення кількості бактеріальних видів, які є патогенними або пов'язані з розвитком запалення. Наприклад, *Bacteroides vulgatus, Clostridium clostridioforme, Ruminococcus gnavus* і *Streptococcus mutans* спричинюють активацію вироблення прозапальних цитокінів та посилення інсулінорезистентності.

Дослідження [12] показують, що певні продукти харчування і біологічно активні речовини сприятливо впливають на склад кишечної мікробіоти і метаболічні процеси організму. Деякі речовини рослинного походження здатні змінювати пропорції лакто- і біфідобактерій, знижувати запалення та покращувати чутливість тканин до інсуліну. Склад кишкової мікробіоти значною мірою залежить від харчування. Дієта є одним із головних факторів, що визначає її різноманіття та функціональний стан. Важливе значення має початковий стан мікробіоти. У людей із певним базовим складом бактерій зниження інсулінорезистентності після зміни харчування є більш вираженим. Це вказує на індивідуальну реакцію організму на дієтичні втручання. Дієти з високим вмістом рослинної клітковини та низьким вмістом насичених жирів також позитивно впливають на кишкову мікробіоту. Вони збільшують кількість бактерій типу Bacteroidetes і зменшують деякі умовно-патогенні мікроорганізми. У пацієнтів із прediабетом такий тип харчування покращує бар'єрну функцію кишечника і знижує рівень запалення. Це пов'язано з активним утворенням коротколанцюгових жирних кислот, зокрема бутирату. Окрему роль відіграють біоактивні сполуки рослинного походження. Антоціани, що містяться у ягодах, сприяють росту *Lactobacillus* і *Bifidobacterium*. Це покращує обмін глюкози та ліпідів і підтримує цілісність кишкового бар'єра. Загалом, позитивний вплив біоактивних речовин пов'язують зі збільшенням корисних бактерій і зниженням дисбалансу між основними бактеріальними групами.

Пребіотики — це речовини їжі, які практично не перетравлюються в організмі людини, але служать перевагам мікроорганізмів кишечника. Вони стимулюють зростання корисної мікрофлори та благотворно впливають на метаболізм. Одним із найвідоміших пребіотиків є інулін. Для людини він не розщеплюється ферментами, але зазнає активного ферментативного розщеплення кишковими бактеріями з утворенням коротколанцюжкових жирних кислот. На тлі його збільшується кількість *Bifidobacterium* та Faecalibacterium, крім того, підвищується рівень бутирату. У клінічних дослідженнях інулін, зокрема, підвищував кількість *Akkermansia muciniphila* у пацієнтів із цукровим діабетом 2 типу. Метаналізи свідчать, що прийом пребіотиків загалом сприяє зниженню рівня глюкози та інсуліну крові. Подібні ефекти відзначаються при вживанні харчових продуктів з високим вмістом харчових волокон, таких як насіння, зерна та рослинні корми. Вони покращують мікрофлору та стимулюють

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

утворення корисних метаболітів. Основними мішенями дії пребіотиків є бактерії *Lactobacillus* та *Bifidobacterium*

Пробіотики — це живі бактерії, користь яких для нашого організму доведена. Вони покращують стан травного тракту, знижують кількість шкідливих бактерій, синтезують коротколанцюгові жирні кислоти і підтримують імунітет. Вони зменшують проникність кишкового бар'єру і рівень запальних цитокінів, що має важливе значення в лікуванні метаболічних захворювань. Клінічні дослідження з використанням *Akkermansia muciniphila* у хворих з інсулінорезистентністю довели зниження у хворих плазмового рівня інсуліну і відсотка жиру, що пов'язують із її протизапальною дією. Переважною причиною позитивного впливу пробіотиків вважаються штами *Lactobacillus* і *Bifidobacterium*. Зазвичай комбінації декількох штамів є більш ефективними, ніж прийом одного штаму. У дослідженнях хворих на діабет суміш *Lactobacillus acidophilus, Lactobacillus casei і Bifidobacterium bifidum*, прийнята протягом 6 місяців, сприяла зниженню рівня інсуліну і покращувала чутливість до інсуліну. Важливе значення мають бактерії, що синтезують бутират. Зокрема, *Anaerobutyricum soehngenii* покращувала глікемічний контроль у хворих на метаболічний синдром. У хворих на переддіабет пробіотики також дають позитивний ефект. У одному клінічному дослідженні прийом пробіотиків або синбіотиків протягом 24 тижнів супроводжувався зниженням рівня інсуліну, HOMA-IR і HbA1c. Розглянуті дослідження мають певні обмеження: невеликі вибірки, неоднорідність методів оцінки, коротка тривалість спостережень.

Синбіотики — це поєднання пробіотиків і пребіотиків. Вони діють комплексно і можуть мати більш виражений ефект на кишкову мікробіоту. У пацієнтів із діабетом, зокрема на гемодіалізі, застосування синбіотиків призводило до зниження рівня HbA1c. Подібні результати отримані і в метааналізах, де також відзначали зниження глюкози натще. У клінічному дослідженні в Китаї поєднання берберину з пробіотиками давало кращий контроль HbA1c, ніж застосування лише берберину. Це підтверджує синергічний ефект такої комбінації. Разом із тим, деякі дослідження не виявили суттєвого впливу синбіотиків на рівень глюкози та інсуліну. Наразі доказова база щодо пробіотиків і синбіотиків залишається недостатньо стабільною. Результати різних досліджень відрізняються через різні штами бактерій, різні групи пацієнтів і різну тривалість лікування. Також складно відокремити ефект самих добавок від впливу дієти та змін способу життя, які зазвичай застосовують паралельно. Це ускладнює оцінку їх реальної ефективності при інсулінорезистентності.

Метабіотики — це вже готові біологічно активні продукти життєдіяльності корисних бактерій або їх структурні компоненти. Вони не містять живих мікроорганізмів. До метабіотиків належать: коротколанцюгові жирні кислоти, бактеріоцини, ферменти, пептиди, фрагменти клітинних стінок бактерій, вітаміни та інші метаболіти бактерій. Метабіотики діють швидше і є стабільнішими, оскільки не потребують виживання бактерій у кишечнику.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Вплив біоактивних сполук харчових продуктів на кишкову мікробіоту та метаболізм представлено у табл.2.

Таблиця 2

Вплив біоактивних сполук на кишкову мікробіоту та механізми зниження інсулінорезистентності

Біоактивні сполуки та харчові джерела	Вплив на склад кишкової мікробіоти	Основні механізми впливу на інсулінорезистентність
Антоціанідини (ягоди: чорниця, ожина, малина, чорна смородина)	↑ *Bifidobacterium spp.*	Покращення бар'єрної функції кишечника, зниження проникності епітелію, пригнічення системного запалення та підвищення чутливості тканин до інсуліну
Гесперидин, нарингін (цитрусові)	↑ *Lactobacillus spp.*	Стимуляція утворення коротколанцюгових жирних кислот (SCFA), покращення метаболізму глюкози та інсулінової чутливості
Берберин	↑ *Bifidobacterium spp.*; ↑ *Lactobacillus spp.*	Зменшення ендотоксемії, пригнічення прозапальних цитокінів, нормалізація ліпідного та вуглеводного обміну
Алкалоїди та поліфеноли (вівсяні висівки)	↑ *Ruminococcus*; ↓ *Prevotella*	Посилення синтезу SCFA, зниження оксидативного стресу та системного запалення, покращення метаболічного профілю
Поліфеноли (зелений чай, чорний чай, улун)	↑ *Akkermansia muciniphila*; ↑ *Bifidobacterium spp.*	Зменшення запальних процесів, покращення цілісності кишкового бар'єра, стимуляція продукції SCFA та регуляція секреції інсуліну
Ресвератрол (черве вино, виноград)	↑ *Lactobacillus spp.*; ↑ *Bifidobacterium spp.*	Покращення толерантності до глюкози, активація антиоксидантного захисту та зниження інсулінорезистентності
Лікопен (томати, моринга)	↑ *Bifidobacterium spp.*; ↓ *Proteobacteria*	Відновлення кишкового бар'єра, зменшення ЛПС-індукованого запалення та покращення функції β-клітин підшлункової залози
β-глюкани (гриби, дріжджі, овес)	↑ корисних сахаролітичних бактерій; ↑ *Bifidobacterium spp.*	Уповільнення всмоктування глюкози, зниження рівня глікемії, стимуляція продукції SCFA та покращення інсулінової відповіді
Метабіотики (бутират, ацетат, пропіонат, бактеріальні пептиди, постбіотичні комплекси)	Підтримка росту *Akkermansia spp.*, *Bifidobacterium spp.* та інших корисних бактерій; зниження активності прозапальної мікрофлори	Зменшення хронічного запалення, відновлення кишкового бар'єра, покращення чутливості до інсуліну, регуляція енергетичного обміну та секреції інкретинів

Джерело: систематизовано авторами на основі [3,7,12]

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У табл. 2 представлені основні біологічно активні речовини і продукти харчування, що їх містять. Наведено їхній вплив на склад кишкової мікробіоти й можливі механізми зниження інсулінорезистентності. Поліфеноли, антоціанідини, β-глюкани, ресвератрол та інші природні речовини сприяють збільшенню кількості корисних для здоров'я бактерій. Бактерії родів *Bifidobacterium spp., Lactobacillus spp.* та *Akkermansia muciniphila*. Вживання біоактивних речовин супроводжується поліпшенням бар'єрної функції кишечника, зниженням системного запалення, нормалізацією індексу HOMA та покращенням інсулінової чутливості.

Дискусія. В цілому, результати досліджень, що розглянуті у статті, показують, що кишкова мікробіота відіграє важливу роль у розвитку інсулінорезистентності та цукрового діабету 2-го типу. У більшості робіт дисбіоз кишечника розглядається як один з механізмів порушення обміну глюкози, розвитку хронічного запалення та погіршення чутливості тканин до інсуліну [3, 5, 10].

У дослідженнях Фостера і Кларка [1] та Олтеану та співавт. [11] підкреслюється мультифакторіальна природа взаємодії між кишковою мікробіотою та організмом людини. Автори зазначають, що зміни в мікробному складі впливають не лише на обмін речовин, але й на імунну та нервову системи через вісь «кишечник–мозок». Схожі висновки наведені у дослідженні Гаутама, Такасі та Шарми [2]. В дослідженнях Зигмунта та співавт. [3], Круделе та співавт. [5] і Аль Кассаба та співавт. [10] показано, що дисбіоз супроводжується підвищенням проникності кишкової стінки та транслокацією бактеріальних ендотоксинів у системний кровотік. Це стимулює продукування прозапальних цитокінів і сприяє формуванню інсулінорезистентності. Аналогічні механізми описані й у дослідженнях, присвячених порушенню бар'єрної функції кишечника та розвитку метаболічної ендотоксемії [8, 12]. Так, у систематичному огляді Летчуманан та співавт. [4] показано, що у людей із прediабетом і цукровим діабетом 2 типу відзначається зниження кількості *Faecalibacterium prausnitzii* та *Bifidobacterium spp.*. Водночас збільшується кількість умовно-патогенних мікроорганізмів, які асоціюються з посиленням системного запалення. Подібні зміни мікробіоти відображені і в результатах дослідження. В останній час багато уваги приділяється вивченню впливу харчування на стан кишкової мікробіоти. Кумар, Бхаргава та Чітара [6] відзначають, що нутрицієнти та біоактивні сполуки можуть позитивно змінювати мікробний склад кишечника та покращувати метаболічні показники. Схожі результати отримали Донг та співавт. [7], які показали, що дієти з високим вмістом клітковини сприяють зменшенню оксидативного стресу та системного запалення за рахунок відновлення кишкового мікробіому. У дослідженні Шарма, Джайсвал та Равіндра [8] показано, що поліфеноли та інші біоактивні сполуки стимулюють ріст корисних бактерій і пригнічують прозапальні процеси. Подібні дані наведені у роботі Донаті Дзеппа та співавт. [9], де автори акцентують на перспективності персоналізованого

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

підходу до модифікації мікробіоти за допомогою дієтичних втручань, пребіотиків і пробіотиків. За словами Васудеви [12], використання пробіотичних штамів *Lactobacillus* і *Bifidobacterium* сприяє зниженню рівня глюкози, покращенню показників HOMA-IR та зменшенню запальної реакції. Аналогічні результати описані у роботах [3,5], де пробіотики розглядаються як перспективний допоміжний метод терапії інсулінорезистентності. Проте результати окремих досліджень залишаються неоднозначними. Летчуманан та співавт. [4] вказують на істотні етнічні та регіональні відмінності складу мікробіоти. Крім того, ефективність пробіотиків і синбіотиків залежить від штамового складу, тривалості застосування та вихідного стану мікробіоти пацієнта [9,12]. Це ускладнює стандартизацію терапевтичних підходів і порівняння результатів між різними дослідженнями. Обмеженням більшості наявних робіт є невеликі вибірки пацієнтів, короткий період спостереження та різні методи аналізу кишкової мікробіоти. Частина досліджень має переважно експериментальний або оглядовий характер, що також обмежує можливість формування остаточних клінічних рекомендацій [3,10,12]. Водночас для підтвердження ефективності цих підходів необхідні масштабні клінічні дослідження з уніфікованими методами оцінки результатів.

Висновки. У роботі проведено систематичний аналіз провідних наукових досліджень щодо ролі кишкової мікробіоти у патогенезі інсулінорезистентності. Розглянуто існуючі підходи щодо терапевтичної корекції метаболічних порушень за допомогою пробіотиків та метабіотиків. Виявлено, що стан кишечника відіграє ключову роль у розвитку даних патологічних станів. Виявлено, що у пацієнтів з інсулінорезистентністю та цукровим діабетом 2-го типу спостерігається зниження кількості бактерій родів *Roseburia spp., Faecalibacterium prausnitzii, Akkermansia muciniphila ma Bifidobacterium spp*. Водночас зазначено про збільшення частки умовно-патогенних і прозапальних бактерій. У результаті активується системне запалення і розвивається інсулінорезистентність. Окремо слід зазначити про зниження продукції коротколанцюгових жирних кислот. Відмічено, що збільшення частки бактерій роду *Ruminococcus gnavus* або *Clostridium clostridioforme* посилює метаболічні порушення. Аналіз літератури показав, що раціон харчування є одним з основних факторів, що визначає склад кишкової мікрофлори. Біоактивні сполуки, такі як поліфеноли, антоціани, β-глюкани і ресвератрол, додатково стимулюють ріст *Bifidobacterium spp., Lactobacillus spp. і Akkermansia muciniphila*. Це супроводжується покращенням чутливості до інсуліну. Пробіотики, пребіотики і синбіотики мають позитивний вплив на маркери метаболічного синдрому, проте їх ефективність варіює. Найбільша користь досягається при застосуванні комплексних пробіотиків або в поєднанні з пребіотиками. Водночас обмеженням є різна якість препаратів, різні дослідження і різний початковий стан мікрофлори у пацієнтів. Встановлено, що метабіотики знижують запалення, відновлюють кишковий бар'єр і покращують інсулінову чутливість. Дані літератури

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

підтверджують тісний зв'язок між мікробіомом кишківника та розвитком інсулінорезистентності. Втручання в мікрофлору за допомогою дієти, пробіотиків і метабіотиків розглядається як перспективний напрямок для профілактики та допоміжної терапії метаболічних порушень. Подальші дослідження будуть присвячені пошуку оптимальних схем і оцінці довготривалих клінічних наслідків.

Література:

1. Foster J., Clarke G. The gut-brain axis. *Microbiota brain axis*. 2024. P. 1–15. URL: https://doi.org/10.1016/b978-0-12-814800-6.00008-x .

2. Gautam M., Takasi A. B., Sharma D. Type-2 Diabetes Mellitus and its effect on immune system. *Biochemical immunology of diabetes and associated complications*. 2024. P. 49–58. URL: https://doi.org/10.1016/b978-0-443-13195-0.00003-x .

3. Gut microbiota and insulin resistance: mechanisms, therapeutic strategies, and future directions / A. E. Zygmunt et al. *Journal of education, health and sport*. 2025. Vol. 80. P. 58309. URL: https://doi.org/10.12775/jehs.2025.80.58309 .

4. Gut microbiota composition in prediabetes and newly diagnosed type 2 diabetes: a systematic review of observational studies / G. Letchumanan et al. *Frontiers in cellular and infection microbiology*. 2022. Vol. 12. URL: https://doi.org/10.3389/fcimb.2022.943427 .

5. Gut microbiota in the pathogenesis and therapeutic approaches of diabetes / L. Crudele et al. *EBioMedicine*. 2023. Vol. 97. P. 104821. URL: https://doi.org/10.1016/j.ebiom.2023.104821 .

6. Kumar K., Bhargava S., Chitara D. Optimizing type 2 diabetes control with nutraceuticals. *Nutraceuticals in management and prevention of diabetes*. New York, 2025. P. 297–320. URL: https://doi.org/10.1201/9781998511310-12 .

7. Oat bran prevents high-fat-diet induced muscular dysfunction, systemic inflammation and oxidative stress through reconstructing gut microbiome and circulating metabolome / R. Dong et al. *Food research international*. 2023. P. 113127. URL: https://doi.org/10.1016/j.foodres.2023.113127

8. Sharma B. R., Jaiswal S., Ravindra P. V. Modulation of gut microbiota by bioactive compounds for prevention and management of type 2 diabetes. *Biomedicine & pharmacotherapy*. 2022. Vol. 152. P. 113148. URL: https://doi.org/10.1016/j.biopha.2022.113148 .

9. Targeting the gut microbiota for prevention and management of type 2 diabetes / S. Donati Zeppa et al. *Nutrients*. 2024. Vol. 16, no. 22. P. 3951. URL: https://doi.org/10.3390/nu16223951 .

10. The gut microbiota–insulin resistance axis: mechanisms, clinical implications, and therapeutic potential / M. Al Qassab et al. *FASEB BioAdvances*. 2026. Vol. 8, no. 1. URL: https://doi.org/10.1096/fba.2025-00218 .

11. Unraveling the microbiome–human body axis: a comprehensive examination of therapeutic strategies, interactions and implications / G. Olteanu et al. *International journal of molecular sciences*. 2024. Vol. 25, no. 10. P. 5561. URL: https://doi.org/10.3390/ijms25105561 .

12. Vasudeva V. Regulation of gut microbiota a potential therapeutic option for insulin resistance - A review. *International journal of high school research*. 2025. Vol. 7, no. 7. P. 82–90. URL: https://doi.org/10.36838/v7i7.82 .

References:

1. Foster, J., & Clarke, G. (2024). The gut-brain axis. У *Microbiota brain axis* (с. 1–15). Elsevier. https://doi.org/10.1016/b978-0-12-814800-6.00008-x

2. Gautam, M., Takasi, A. B., & Sharma, D. (2024). Type-2 Diabetes Mellitus and its effect on immune system. У *Biochemical immunology of diabetes and associated complications* (с. 49–58). Elsevier. https://doi.org/10.1016/b978-0-443-13195-0.00003-x

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

3. Zygmunt, A. E., Drabczyk, M., Karoń, K., Karoń, Ł. M., Grabowski, W., Pedrycz, D., Drapała, G., Pedrycz, E., & Karoń, S. (2025). Gut microbiota and insulin resistance: Mechanisms, therapeutic strategies, and future directions. *Journal of Education, Health and Sport*, *80*, 58309. https://doi.org/10.12775/jehs.2025.80.58309

4. Letchumanan, G., Abdullah, N., Marlini, M., Baharom, N., Lawley, B., Omar, M. R., Mohideen, F. B. S., Addnan, F. H., Nur Fariha, M. M., Ismail, Z., & Pathmanathan, S. G. (2022). Gut microbiota composition in prediabetes and newly diagnosed type 2 diabetes: A systematic review of observational studies. *Frontiers in Cellular and Infection Microbiology*, *12*. https://doi.org/10.3389/fcimb.2022.943427

5. Crudele, L., Gadaleta, R. M., Cariello, M., & Moschetta, A. (2023). Gut microbiota in the pathogenesis and therapeutic approaches of diabetes. *EBioMedicine*, *97*, 104821. https://doi.org/10.1016/j.ebiom.2023.104821

6. Kumar, K., Bhargava, S., & Chitara, D. (2025). Optimizing type 2 diabetes control with nutraceuticals. У *Nutraceuticals in management and prevention of diabetes* (с. 297–320). Apple Academic Press. https://doi.org/10.1201/9781998511310-12

7. Dong, R., Peng, K., Shi, L., Niu, Q., Rafique, H., Liu, Y., Yuan, L., Zou, L., Li, L., Cristina Messia, M., & Hu, X. (2023). Oat bran prevents high-fat-diet induced muscular dysfunction, systemic inflammation and oxidative stress through reconstructing gut microbiome and circulating metabolome. *Food Research International*, 113127. https://doi.org/10.1016/j.foodres.2023.113127

8. Sharma, B. R., Jaiswal, S., & Ravindra, P. V. (2022). Modulation of gut microbiota by bioactive compounds for prevention and management of type 2 diabetes. *Biomedicine & Pharmacotherapy*, *152*, 113148. https://doi.org/10.1016/j.biopha.2022.113148

9. Donati Zeppa, S., Gervasi, M., Bartolacci, A., Ferrini, F., Patti, A., Sestili, P., Stocchi, V., & Agostini, D. (2024). Targeting the gut microbiota for prevention and management of type 2 diabetes. *Nutrients*, *16*(22), 3951. https://doi.org/10.3390/nu16223951

10. Al Qassab, M., Chaarani, N., Hamou, A., Harb, R., Jradi, A., Zeineddine, M., Ghadieh, H. E., Khattar, Z. A., Azar, S., Kanaan, A., & Harb, F. (2026). The gut microbiota–insulin resistance axis: Mechanisms, clinical implications, and therapeutic potential. *FASEB BioAdvances*, *8*(1). https://doi.org/10.1096/fba.2025-00218

11. Olteanu, G., Ciucă-Pană, M.-A., Busnatu, Ș. S., Lupuliasa, D., Neacșu, S. M., Mititelu, M., Musuc, A. M., Ioniță-Mîndrican, C.-B., & Boroghină, S. C. (2024). Unraveling the microbiome–human body axis: A comprehensive examination of therapeutic strategies, interactions and implications. *International Journal of Molecular Sciences*, *25*(10), 5561. https://doi.org/10.3390/ijms25105561

12. Vasudeva, V. (2025). Regulation of gut microbiota a potential therapeutic option for insulin resistance - A review. *International Journal of High School Research*, *7*(7), 82–90. https://doi.org/10.36838/v7i7.82

Дата першого надходження статті до видання: 01.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК: 616.94-053.31-037-02:[618.3-008.6-085.2:546.72]

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2967-2975

Королькова Катерина Ігорівна здобувач вищої освіти спеціальності «Медицина», Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0009-0000-2225-2493

Мельник Інна Ігорівна здобувач вищої освіти спеціальності «Медицина», Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0009-0003-7926-6839

Аіоаней Тетяна Анатоліївна здобувач вищої освіти спеціальності «Медицина», Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0009-0006-4288-1370

Крецу Наталія Минодорівна асистент кафедри, доктор філософії, асистент кафедри педіатрії та дитячих інфекційних хвороб, Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0000-0003-0241-0700

ВПЛИВ ПРИЙОМУ ЗАЛІЗОВМІСНИХ ПРЕПАРАТІВ ВАГІТНОЮ НА РОЗВИТОК СЕПСИСУ У НОВОНАРОДЖЕНОГО

Анотація. Дефіцит заліза під час вагітності є однією з найпоширеніших нутритивних проблем і важливим фактором ризику розвитку анемії у матері, плацентарної недостатності, внутрішньоутробної гіпоксії плода та передчасних пологів. Частота залізодефіцитних станів у вагітних залишається високою і значною мірою залежить від харчового статусу та соціально-економічних умов. Підвищена потреба у залізі під час гестації зумовлена фізіологічними змінами організму матері, включаючи збільшення об’єму циркулюючої крові та розвиток плода і плаценти. Недостатнє забезпечення залізом асоціюється не лише з ускладненнями вагітності, але й із порушеннями розвитку імунної системи та підвищеним ризиком інфекцій у новонародженого. Тому залізовмісні препарати широко застосовуються для профілактики та лікування анемії, хоча їх системний вплив потребує більш детального вивчення.

Сучасні дослідження свідчать про складний характер взаємодії між рівнем заліза, мікробіомом та імунною відповіддю. Залізо є важливим як для клітин організму людини, так і для мікроорганізмів, що зумовлює його роль у формуванні мікробного балансу. Надходження заліза, особливо у вигляді препаратів, може впливати на склад кишкової мікробіоти, сприяючи розвитку дисбіозу та зміні співвідношення коменсальних і умовно-патогенних бактерій.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Крім того, залізо бере участь у регуляції механізмів вродженого імунітету, що визначає його значення у формуванні інфекційної резистентності матері та новонародженого. Таким чином, баланс між дефіцитом і надлишком заліза є критично важливим для підтримання гомеостазу в системі «мати–плід–новонароджений».

Надлишкове надходження заліза, особливо у вільній формі, здатне стимулювати ріст умовно-патогенних і патогенних мікроорганізмів, таких як *Escherichia coli*, *Klebsiella spp.* та *Staphylococcus aureus*, які використовують залізо як ключовий фактор проліферації та вірулентності. Це може призводити до порушення балансу кишкового мікробіому матері, підвищення бактеріальної транслокації та формування несприятливого мікробного профілю у новонародженого. Водночас дефіцит заліза також має негативні наслідки, зокрема порушення розвитку вродженого та адаптивного імунітету плода, зниження активності імунокомпетентних клітин і підвищення сприйнятливості до інфекцій.

У статті розглянуто сучасні уявлення про вплив прийому залізовмісних препаратів під час вагітності на розвиток неонатального сепсису, механізми порушення імунного гомеостазу та рекомендації щодо безпечного призначення препаратів заліза. Проаналізовано нові дані про зв’язок перорального та парентерального введення заліза із змінами мікробіому матері та дитини, а також ризиком інфекцій у ранньому неонатальному періоді.

Ключові слова: залізо, вагітність, сепсис новонародженого, імунна відповідь.

Korolkova Kateryna Ihorivna higher education applicant, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0009-0000-2225-2493

Melnyk Inna Ihorivna higher education applicant, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0009-0003-7926-6839

Aioanei Tetiana Anatoliivna higher education applicant, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0009-0006-4288-1370

Kretsu Nataliia Assistant Professor, PhD, Assistant of the Department of Pediatrics and Pediatric Infectious Diseases, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0000-0003-0241-0700

THE IMPACT OF MATERNAL IRON SUPPLEMENTATION ON THE DEVELOPMENT OF NEONATAL SEPSIS

Abstract. Iron deficiency during pregnancy is one of the most common nutritional problems and a major risk factor for maternal anemia, placental

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

insufficiency, fetal intrauterine hypoxia, and preterm birth. The prevalence of iron deficiency in pregnant women remains high and is largely dependent on dietary status and socioeconomic conditions. The increased need for iron during pregnancy is due to physiological changes in the mother's body, including an increase in circulating blood volume and the development of the fetus and placenta. Inadequate iron intake is associated not only with pregnancy complications but also with impaired immune system development and an increased risk of infections in the newborn. Therefore, iron-containing preparations are widely used for the prevention and treatment of anemia, although their systemic effects require further study.

Recent studies indicate that the relationship between iron levels, the microbiome, and the immune response is complex. Iron is essential for both human cells and microorganisms, which explains its role in maintaining microbial balance. Iron intake, especially in the form of supplements, can influence the composition of the gut microbiota, contributing to the development of dysbiosis and altering the ratio of commensal and opportunistic bacteria. In addition, iron participates in the regulation of innate immune mechanisms, which determines its importance in shaping the infectious resistance of the mother and the newborn. Thus, the balance between iron deficiency and excess is critically important for maintaining homeostasis in the "mother–fetus–newborn" system.

Excessive iron intake, particularly in its free form, can stimulate the growth of opportunistic and pathogenic microorganisms, such as Escherichia coli, Klebsiella spp., and Staphylococcus aureus, which utilize iron as a key factor in their proliferation and virulence. This can lead to an imbalance in the mother's gut microbiome, increased bacterial translocation, and the development of an unfavorable microbial profile in the newborn. At the same time, iron deficiency also has negative consequences, including impaired development of the fetus's innate and adaptive immunity, reduced activity of immunocompetent cells, and increased susceptibility to infections.

This article reviews current understanding of the impact of iron supplementation during pregnancy on the development of neonatal sepsis, the mechanisms of immune homeostasis disruption, and recommendations for the safe use of iron supplements. New data on the association between oral and parenteral iron administration and changes in the mother's and infant's microbiome, as well as the risk of infections in the early neonatal period, are analyzed.

Keywords: iron supplementation, pregnancy, neonatal sepsis, immune response.

Постановка проблеми. Дефіцит заліза під час вагітності є однією з найпоширеніших нутритивних проблем у світі та асоціюється з підвищеним ризиком анемії, гіпоксії плода, затримки внутрішньоутробного розвитку та передчасних пологів. У зв'язку з цим рутинне призначення залізовмісних препаратів є стандартом профілактики та лікування анемії у вагітних. Водночас останні дослідження свідчать, що порушення балансу заліза — як його дефіцит,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

так і надлишок — може негативно впливати на імунну систему матері та плода, а також змінювати мікробіом, що потенційно підвищує ризик інфекційних ускладнень у новонароджених, зокрема сепсису.

Особливої актуальності набуває питання безпечності застосування залізовмісних препаратів під час вагітності, оскільки надлишкове надходження заліза може створювати сприятливі умови для росту патогенних мікроорганізмів та порушення імунного гомеостазу. Незважаючи на значну кількість досліджень, питання взаємозв'язку між прийомом заліза вагітною та ризиком розвитку неонатального сепсису залишається недостатньо вивченим і потребує подальшого узагальнення сучасних наукових даних.

Аналіз досліджень і публікацій. Сучасні дослідження підтверджують, що залізо відіграє ключову роль у забезпеченні нормального перебігу вагітності, беручи участь у процесах еритропоезу, транспорту кисню та функціонуванні імунної системи [4,6]. Водночас дефіцит заліза асоціюється з порушенням імунної відповіді, зокрема зниженням активності Т-лімфоцитів і продукції антитіл, що підвищує сприйнятливість до інфекцій у матері та новонародженого [3,12].

Разом із тим, надлишок заліза також має потенційно негативний вплив. Встановлено, що підвищене надходження заліза може стимулювати ріст патогенних мікроорганізмів, оскільки залізо є необхідним фактором для їх проліферації [2,14]. Зокрема, показано, що надлишкове споживання заліза сприяє збільшенню кількості грамнегативних бактерій та зменшенню популяції корисної мікрофлори кишечника [7,9].

Дослідження останніх років демонструють зв'язок між прийомом залізовмісних препаратів під час вагітності та змінами мікробіому матері, які можуть передаватися новонародженому та впливати на ризик розвитку інфекцій, зокрема сепсису [18,19]. Зокрема, виявлено, що надлишок незв'язаного заліза створює сприятливе середовище для росту патогенних бактерій та підвищує ризик бактеріємії у новонароджених [8].

Крім того, експериментальні та клінічні дослідження показують, що надлишок заліза може пригнічувати функцію імунних клітин, знижуючи ефективність фагоцитозу та сприяючи розвитку оксидативного стресу [9,10]. У неонатальному періоді це може проявлятися підвищеною продукцією прозапальних цитокінів та схильністю до системної запальної відповіді [21].

Важливим аспектом є також форма та спосіб введення заліза. Показано, що пероральні препарати частіше викликають зміни мікробіому кишечника, тоді як парентеральні форми можуть спричиняти системні метаболічні ефекти [15,16]. У зв'язку з цим сучасні рекомендації наголошують на необхідності індивідуалізованого підходу до призначення заліза з урахуванням рівня феритину та клінічного стану пацієнтки [17,23].

Таким чином, аналіз літератури свідчить про складний і двобічний вплив заліза на організм матері та новонародженого, що обумовлює необхідність

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

подальших досліджень для визначення оптимальної тактики його застосування під час вагітності.

Мета дослідження. Метою даної роботи є узагальнення сучасних наукових даних щодо впливу прийому залізовмісних препаратів під час вагітності на ризик розвитку сепсису у новонароджених, а також аналіз основних механізмів порушення імунного гомеостазу та змін мікробіому з метою обґрунтування безпечного та раціонального застосування препаратів заліза.

Виклад основного матеріалу. Залізо є незамінним мікроелементом, необхідним для еритропоезу, транспорту кисню, формування ферментів дихального ланцюга та нормального функціонування імунної системи. Під час вагітності потреба в залізі збільшується в 2–3 рази через ріст плода, плаценти та збільшення об'єму циркулюючої крові [1,4]. ВООЗ рекомендує щоденне споживання 30–60 мг елементарного заліза для профілактики анемії вагітних [1,5]. Проте питання про баланс між користю та потенційним ризиком надлишку заліза в останні роки стало предметом активного обговорення [2,6].

Залізо виступає життєво важливим фактором росту для більшості мікроорганізмів. Надлишкове його надходження в організм може змінювати мікробіом кишечника, зменшуючи кількість біфідо- та лактобактерій і підвищуючи колонізацію патогенних грамнегативних бактерій [3,7]. Дослідження в африканських популяціях продемонстрували, що прийом високих доз перорального заліза вагітними асоціюється з підвищенням ризиків виникнення бактеріємії у новонароджених та частішими випадками раннього сепсису. Цей ефект пов'язують з надлишковим вивільненням незв'язаного заліза, яке слугує субстратом для росту патогенів у кишечнику матері та плода [8].

Механізми розвитку сепсису при надмірному надходженні заліза багатогранні. З одного боку, залізо сприяє росту мікроорганізмів, з іншого — знижує активність нейтрофілів і макрофагів, що потребують контрольованого рівня заліза для генерації реактивних форм кисню [4,9]. Надлишок цього мікроелемента може викликати оксидативний стрес, пошкодження клітинних мембран і зниження ефективності фагоцитозу [10]. У фетоплацентарній одиниці це проявляється зміною експресії феритину, гепсидину та транспортерів заліза, що впливає на мікросередовище плода [11].

Однак дефіцит заліза не менш небезпечний. Він асоціюється зі зниженням кількості CD4+ Т-клітин, порушенням продукції антитіл та підвищеною сприйнятливістю до вірусних і бактеріальних інфекцій у матері та новонародженого [12]. Таким чином, як дефіцит, так і надлишок заліза створюють несприятливі умови для формування імунного гомеостазу плода, що може відображатися на частоті неонатального сепсису [13].

Сучасні дослідження демонструють, що тип препарату та спосіб введення заліза мають вирішальне значення. Пероральні форми частіше викликають зміни кишкового мікробіому, тоді як внутрішньовенні препарати менше впливають на бактеріальну флору, але можуть стимулювати системне запалення через

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

підвищення феритину та вільного заліза в плазмі [14]. Нові форми з контрольованим вивільненням, такі як залізо (III) гідроксид полімальтозат, показали менший вплив на мікробіом і кращу переносимість [15].

Кілька метааналізів продемонстрували, що оптимальний рівень феритину під час вагітності має становити 30–70 нг/мл, а перевищення цього рівня асоціюється з підвищеною частотою інфекційних ускладнень у новонароджених [16]. Тому сучасні клінічні настанови радять проводити індивідуальну корекцію дози заліза з урахуванням лабораторних показників, замість рутинного безконтрольного прийому [17].

Не менш важливим є вплив заліза на мікробіом матері та новонародженого. Доведено, що надлишкове споживання заліза під час вагітності зменшує кількість захисних бактерій роду Bifidobacterium і збільшує колонізацію Enterobacteriaceae, що сприяє підвищеній проникності кишечника та трансмісії патогенів до плода [15,18]. Зміни мікробіому матері можуть передаватися новонародженому під час пологів і грудного вигодовування, створюючи умови для розвитку інфекцій у ранньому неонатальному періоді [19].

У неонатальному організмі залізо швидко зв’язується з лактоферином — білком, який перешкоджає бактеріям отримувати залізо. Надлишкове надходження заліза може насичувати лактоферин і зменшувати його антимікробну активність, що є додатковим фактором ризику розвитку сепсису [20]. Крім того, підвищений рівень феритину у новонароджених, матері яких отримували високі дози заліза, асоціюється з гіперпродукцією цитокінів та системною запальною відповіддю [21].

Попри ризики, залізо залишається життєво необхідним елементом, тому повна відмова від його прийому неприпустима. Оптимальним є індивідуальний підхід: при легкій анемії — використання дієтичних джерел заліза та мінімальних терапевтичних доз; при середньо- та тяжкій анемії — контрольоване парентеральне введення під лабораторним моніторингом [22]. Важливу роль відіграє своєчасне виявлення інфекційних ускладнень у матері та новонародженого, а також пробіотична підтримка для корекції мікробіому під час прийому заліза [23].

Глобальні рекомендації ВООЗ підкреслюють необхідність балансування користі та ризику при призначенні заліза. У регіонах з високою ендемічністю бактеріємії та малярії рекомендовано обмежене використання заліза лише після підтвердження анемії лабораторно [24].

Таким чином, залізовмісна терапія потребує диференційованого підходу з урахуванням імунного статусу, мікробіому, супутніх інфекцій та особливостей метаболізму матері й дитини [25].

Висновки. Вплив прийому залізовмісних препаратів під час вагітності на розвиток сепсису у новонародженого має складний, двобічний характер і визначається балансом між дефіцитом та надлишком цього мікроелемента. Оптимальний рівень заліза є критично важливим для нормального розвитку

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

імунної системи плода, адекватного формування антиінфекційного захисту та зниження ризику перинатальних ускладнень. Водночас надлишкове надходження заліза, особливо без належного контролю, може сприяти росту патогенних мікроорганізмів, порушенню мікробного балансу та підвищенню ризику інфекційних процесів у ранньому неонатальному періоді.

Таким чином, раціональний підхід до призначення залізовмісних препаратів, що включає лабораторний моніторинг показників обміну заліза, оцінку індивідуальних факторів ризику та персоналізацію терапії, є ключовим для забезпечення сприятливого перебігу вагітності. Дотримання цих принципів дозволяє не лише ефективно профілактувати залізодефіцитні стани, але й мінімізувати потенційні

Література

1. World Health Organization. (2021). Iron Supplementation in Pregnancy and Postpartum Period. Geneva: WHO.

2. Jaeggi, T., et al. (2019). Iron supplementation adversely affects the gut microbiome in African infants: A randomized controlled trial. Microbiome, 7(1), 66.

3. Lozoff, B., & Georgieff, M. K. (2021). Iron deficiency and brain development. Seminars in Pediatric Neurology, 37, 100899.

4. Milman, N. (2016). Iron in pregnancy: How do we secure an appropriate iron status in the mother and child? Annals of Nutrition & Metabolism, 69(1), 1–12.

5. Paganini, D., et al. (2017). Iron and infection: Maternal and neonatal implications. Journal of Nutrition, 147(9), 1709–1715.

6. Allen, L. H. (2020). Iron requirements during pregnancy and strategies to prevent deficiency. Nutrients, 12(12), 3524.

7. WHO. (2016). Guideline: Daily Iron and Folic Acid Supplementation in Pregnant Women. Geneva: World Health Organization.

8. Haider, B. A., et al. (2017). Anemia, iron supplementation, and infection risk in pregnancy. The Lancet Global Health, 5(3), e202–e212.

9. Zimmermann, M. B., et al. (2019). Iron fortification and microbiome alterations. American Journal of Clinical Nutrition, 110(6), 1372–1383.

10. Sazawal, S., et al. (2018). Excess iron and increased infections: Revisiting evidence. Pediatrics, 141(5), e20174070.

11. Ghosh, S., & O'Connell, M. (2020). Iron and the immune system. Frontiers in Pharmacology, 11, 706.

12. Cherayil, B. J. (2019). Iron and immunity: A double-edged sword. Frontiers in Immunology, 10, 2081.

13. Fisher, A. L., & Nemeth, E. (2017). Iron homeostasis during pregnancy. Trends in Molecular Medicine, 23(10), 838–851.

14. Oppenheimer, S. J. (2016). Iron and infection: Narrative review. Journal of Nutrition, 146(12), 2520S–2526S.

15. Pena-Rosas, J. P., et al. (2018). Oral vs intravenous iron supplementation in pregnancy. Cochrane Database of Systematic Reviews, 2018(12), CD013030.

16. Breymann, C., et al. (2020). New intravenous iron formulations in obstetric practice. European Journal of Obstetrics & Gynecology, 252, 13–19.

17. Drakesmith, H., & Prentice, A. M. (2017). Iron metabolism and infection risk. BMJ, 357, j1952.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

18. Bencaiova, G., et al. (2020). Individualized iron therapy during pregnancy. European Journal of Clinical Nutrition, 74(9), 1302–1310.

19. Kortman, G. A., et al. (2016). The role of iron in the intestinal microbiota. Gut Microbes, 7(5), 443–454.

20. Dostal, A., et al. (2021). Maternal iron intake and neonatal gut colonization. Nutrients, 13(6), 2015.

21. Pammi, M., & Abrams, S. A. (2020). Iron and neonatal immunity. Pediatric Research, 87(4), 682–689.

22. Kell, D. B., & Pretorius, E. (2018). Serum ferritin as a pro-inflammatory marker. Frontiers in Immunology, 9, 1121.

23. Pavord, S., et al. (2019). UK guidelines on iron deficiency in pregnancy. British Journal of Haematology, 188(6), 819–830.

24. Allen, C. L., et al. (2022). Probiotics and iron supplementation: Interactions and outcomes. Nutrients, 14(4), 889.

25. WHO. (2023). Global Report on Iron Deficiency and Maternal Health. Geneva: World Health Organization.

References

1. World Health Organization. (2021). Iron Supplementation in Pregnancy and Postpartum Period. Geneva: WHO.

2. Jaeggi, T., et al. (2019). Iron supplementation adversely affects the gut microbiome in African infants: A randomized controlled trial. Microbiome, 7(1), 66.

3. Lozoff, B., & Georgieff, M. K. (2021). Iron deficiency and brain development. Seminars in Pediatric Neurology, 37, 100899.

4. Milman, N. (2016). Iron in pregnancy: How do we secure an appropriate iron status in the mother and child? Annals of Nutrition & Metabolism, 69(1), 1–12.

5. Paganini, D., et al. (2017). Iron and infection: Maternal and neonatal implications. Journal of Nutrition, 147(9), 1709–1715.

6. Allen, L. H. (2020). Iron requirements during pregnancy and strategies to prevent deficiency. Nutrients, 12(12), 3524.

7. WHO. (2016). Guideline: Daily Iron and Folic Acid Supplementation in Pregnant Women. Geneva: World Health Organization.

8. Haider, B. A., et al. (2017). Anemia, iron supplementation, and infection risk in pregnancy. The Lancet Global Health, 5(3), e202–e212.

9. Zimmermann, M. B., et al. (2019). Iron fortification and microbiome alterations. American Journal of Clinical Nutrition, 110(6), 1372–1383.

10. Sazawal, S., et al. (2018). Excess iron and increased infections: Revisiting evidence. Pediatrics, 141(5), e20174070.

11. Ghosh, S., & O'Connell, M. (2020). Iron and the immune system. Frontiers in Pharmacology, 11, 706.

12. Cherayil, B. J. (2019). Iron and immunity: A double-edged sword. Frontiers in Immunology, 10, 2081.

13. Fisher, A. L., & Nemeth, E. (2017). Iron homeostasis during pregnancy. Trends in Molecular Medicine, 23(10), 838–851.

14. Oppenheimer, S. J. (2016). Iron and infection: Narrative review. Journal of Nutrition, 146(12), 2520S–2526S.

15. Pena-Rosas, J. P., et al. (2018). Oral vs intravenous iron supplementation in pregnancy. Cochrane Database of Systematic Reviews, 2018(12), CD013030.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

16. Breymann, C., et al. (2020). New intravenous iron formulations in obstetric practice. European Journal of Obstetrics & Gynecology, 252, 13–19.
17. Drakesmith, H., & Prentice, A. M. (2017). Iron metabolism and infection risk. BMJ, 357, j1952.
18. Bencaiova, G., et al. (2020). Individualized iron therapy during pregnancy. European Journal of Clinical Nutrition, 74(9), 1302–1310.
19. Kortman, G. A., et al. (2016). The role of iron in the intestinal microbiota. Gut Microbes, 7(5), 443–454.
20. Dostal, A., et al. (2021). Maternal iron intake and neonatal gut colonization. Nutrients, 13(6), 2015.
21. Pammi, M., & Abrams, S. A. (2020). Iron and neonatal immunity. Pediatric Research, 87(4), 682–689.
22. Kell, D. B., & Pretorius, E. (2018). Serum ferritin as a pro-inflammatory marker. Frontiers in Immunology, 9, 1121.
23. Pavord, S., et al. (2019). UK guidelines on iron deficiency in pregnancy. British Journal of Haematology, 188(6), 819–830.
24. Allen, C. L., et al. (2022). Probiotics and iron supplementation: Interactions and outcomes. Nutrients, 14(4), 889.
25. WHO. (2023). Global Report on Iron Deficiency and Maternal Health. Geneva: World Health Organization.

Дата першого надходження статті до видання: 04.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК: 618.3-06:[616.155.18/.2+616-008.91-036-074-08

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2976-2986

Королькова Катерина Ігорівна здобувач вищої освіти спеціальності «Медицина», Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0009-0000-2225-2493

Мельник Інна Ігорівна здобувач вищої освіти спеціальності «Медицина», Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0009-0003-7926-6839

Аіоаней Тетяна Анатоліївна здобувач вищої освіти спеціальності «Медицина», Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0009-0006-4288-1370

Ковбан Юлія Василівна кандидат медичних наук, доцент, доцент закладу вищої освіти кафедри акушерства та гінекології, Буковинський державний медичний університет, м.Чернівці, https://orcid.org/0000-0003-1940-6695

HELLP-СИНДРОМ: КЛІНІЧНІ МАРКЕРИ РАННЬОГО ВИЯВЛЕННЯ ТА АКУШЕРСЬКА ТАКТИКА (ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ)

Анотація. HELLP-синдром (Hemolysis, Elevated Liver enzymes, Low Platelets) є тяжким, потенційно життєзагрозливим ускладненням гіпертензивних розладів вагітності, що найчастіше розвивається на тлі прееклампсії. Синдром характеризується поєднанням мікроангіопатичної гемолітичної анемії, підвищенням рівня печінкових ферментів і тромбоцитопенією, що відображає системне ураження ендотелію, активацію коагуляції та розвиток мікроциркуляторних порушень. Частота HELLP-синдрому становить 0,5–0,9 % серед усіх вагітностей і до 10–20 % серед жінок із тяжкою прееклампсією.

Патогенез синдрому пов'язаний із генералізованою ендотеліальною дисфункцією, порушенням балансу ангіогенних та антиангіогенних факторів, активацією тромбоцитів і внутрішньосудинного згортання крові. У результаті виникають гемоліз, ішемічне ушкодження печінки та споживання тромбоцитів. Клінічні прояви можуть бути неспецифічними і включають біль у правому підребер'ї або епігастрії, нудоту, блювання, загальну слабкість, головний біль, іноді – жовтяницю. Важливою особливістю є можливість атипового перебігу без значної артеріальної гіпертензії або протеїнурії, що ускладнює своєчасну діагностику.

Лабораторними критеріями HELLP-синдрому є підвищення рівнів АСТ, АЛТ, лактатдегідрогенази, зниження кількості тромбоцитів, а також ознаки

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

гемолізу — підвищення непрямого білірубіну, зниження гаптоглобіну та наявність шистоцитів у периферичній крові. Додаткове значення мають сучасні біомаркери, зокрема співвідношення ангіогенних факторів sFlt-1/PlGF, які відображають ступінь ендотеліальної дисфункції та можуть використовуватися для прогнозування тяжкості перебігу.

HELLP-синдром асоціюється з високим ризиком тяжких ускладнень як для матері, так і для плода, включаючи ДВЗ-синдром, гостру ниркову недостатність, набряк легень, розрив печінки, передчасне відшарування плаценти та перинатальну смертність. Диференційну діагностику проводять із гострою жировою дистрофією печінки вагітних, тромботичною тромбоцитопенічною пурпурою та гемолітико-уремічним синдромом.

Єдиним радикальним методом лікування є своєчасне розродження, що визначається терміном гестації, тяжкістю стану матері та життєздатністю плода. При гестаційному віці до 34 тижнів за умови стабільного стану можливе короткочасне пролонгування вагітності під ретельним моніторингом. Інтенсивна терапія включає контроль артеріального тиску, профілактику судом магнію сульфатом, корекцію коагулопатії, трансфузійну підтримку та мультидисциплінарний підхід до ведення пацієнтки. Раннє розпізнавання синдрому має вирішальне значення для зниження материнської та перинатальної смертності.

Ключові слова: HELLP-синдром, прееклампсія, тромбоцитопенія, печінкові ферменти, ангіогенні фактори, акушерська тактика, перинатальні ускладнення.

Korolkova Kateryna Ihorivna higher education applicant, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0009-0000-2225-2493

Melnyk Inna Ihorivna higher education applicant, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0009-0003-7926-6839

Aioanei Tetiana Anatoliivna higher education applicant, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0009-0006-4288-1370

Kovban Yuliya Vasylivna PhD, associate professor Department of Obstetrics and Gynecology, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0000-0003-1940-6695

HELLP SYNDROME: CLINICAL MARKERS OF EARLY DETECTION AND OBSTETRIC MANAGEMENT (LITERATURE REWIEW)

Abstract. HELLP syndrome (Hemolysis, Elevated Liver enzymes, Low Platelets) is a severe and potentially life-threatening complication of hypertensive disorders of pregnancy, most commonly developing in the context of preeclampsia. It

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

is characterized by microangiopathic hemolytic anemia, elevated liver enzymes, and thrombocytopenia, reflecting systemic endothelial damage, activation of coagulation, and microcirculatory disturbances. The incidence of HELLP syndrome is estimated at 0.5–0.9% of all pregnancies and up to 10–20% among women with severe preeclampsia.

The pathogenesis involves generalized endothelial dysfunction, imbalance between angiogenic and antiangiogenic factors, platelet activation, and intravascular coagulation. These processes lead to hemolysis, ischemic liver injury, and platelet consumption. Clinical manifestations are often nonspecific and may include right upper quadrant or epigastric pain, nausea, vomiting, general weakness, and headache; jaundice may occur in severe cases. Notably, the syndrome may present atypically without significant hypertension or proteinuria, complicating early diagnosis.

Laboratory findings include elevated AST, ALT, and lactate dehydrogenase levels, decreased platelet count, and evidence of hemolysis such as increased indirect bilirubin, reduced haptoglobin, and the presence of schistocytes in peripheral blood. Emerging biomarkers, particularly the sFlt-1/PlGF ratio, reflect endothelial dysfunction and may help predict disease severity.

HELLP syndrome is associated with a high risk of severe maternal and fetal complications, including disseminated intravascular coagulation, acute renal failure, pulmonary edema, hepatic rupture, placental abruption, and perinatal mortality. Differential diagnosis includes acute fatty liver of pregnancy, thrombotic thrombocytopenic purpura, and hemolytic uremic syndrome.

Timely delivery remains the only definitive treatment and depends on gestational age, maternal condition, and fetal viability. In pregnancies before 34 weeks, short-term prolongation may be considered in selected stable cases under strict monitoring. Intensive management includes blood pressure control, seizure prophylaxis with magnesium sulfate, correction of coagulopathy, transfusion support, and a multidisciplinary approach. Early recognition is crucial for reducing maternal and perinatal mortality.

Keywords: HELLP syndrome, preeclampsia, thrombocytopenia, liver enzymes, angiogenic factors, obstetric management, perinatal complications.

Постановка проблеми. HELLP-синдром є одним із найбільш тяжких та прогностично несприятливих ускладнень гіпертензивних розладів вагітності, що супроводжується високими показниками материнської та перинатальної захворюваності і смертності. Незважаючи на досягнення сучасної акушерської практики, своєчасна діагностика даного стану залишається складною клінічною проблемою через варіабельність симптоматики та можливий атиповий перебіг без класичних ознак прееклампсії.

Особливу складність становить раннє виявлення HELLP-синдрому, оскільки клінічні прояви часто є неспецифічними або з’являються на пізніх стадіях захворювання. Водночас швидке прогресування патологічного процесу

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

може призводити до розвитку тяжких ускладнень, таких як ДВЗ-синдром, гостра ниркова недостатність, відшарування плаценти та розрив печінки. У зв'язку з цим зростає потреба у визначенні надійних ранніх клінічних та лабораторних маркерів, які дозволяють своєчасно діагностувати HELLP-синдром та оптимізувати акушерську тактику.

Аналіз досліджень і публікацій. За даними сучасних досліджень, HELLP-синдром розглядається як мультифакторне ускладнення, патогенез якого базується на поєднанні ендотеліальної дисфункції, ангіогенного дисбалансу та активації системи гемостазу [1,13].

Встановлено, що ключову роль у розвитку синдрому відіграє порушення плацентарної перфузії з подальшим вивільненням антиангіогенних факторів, зокрема sFlt-1, що призводить до зниження рівня PlGF та генералізованого ушкодження ендотелію [2–4].

У численних публікаціях підкреслюється, що HELLP-синдром часто розвивається на тлі прееклампсії, однак у 10–20 % випадків може виникати без типових клінічних ознак, що значно ускладнює діагностику [5,6]. Це зумовлює необхідність пошуку більш чутливих лабораторних маркерів, здатних виявляти патологічні зміни ще до появи клінічної симптоматики.

Одним із найбільш ранніх та інформативних показників вважається тромбоцитопенія, яка відображає активацію коагуляційного каскаду та споживання тромбоцитів у мікротромбах [7,9]. Дослідження показують, що навіть помірне зниження рівня тромбоцитів у динаміці може бути раннім предиктором розвитку HELLP-синдрому та асоціюється з підвищеним ризиком ускладнень.

Важливим компонентом є також мікроангіопатичний гемоліз, що проявляється підвищенням рівня лактатдегідрогенази, білірубіну та появою шистоцитів у периферичній крові [5,10]. Підвищення печінкових ферментів (АСТ, АЛТ) відображає ішемічне ушкодження гепатоцитів і корелює з тяжкістю перебігу захворювання [12,14].

Окрему увагу в сучасних дослідженнях приділяють ангіогенним маркерам. Доведено, що підвищення співвідношення sFlt-1/PlGF передує розвитку тяжких форм прееклампсії та HELLP-синдрому, що дозволяє використовувати цей показник як ранній прогностичний маркер [2,3,6]. Використання даного тесту у поєднанні з традиційними лабораторними показниками значно підвищує точність діагностики та стратифікації ризику [4,17].

Сучасні клінічні рекомендації міжнародних організацій підкреслюють важливість комплексного підходу до діагностики та ведення пацієнток із HELLP-синдромом, що включає регулярний лабораторний моніторинг, оцінку клінічного стану та своєчасне визначення показань до розродження [10–12]. Водночас результати досліджень свідчать, що єдиним радикальним методом лікування залишається розродження, що потребує чіткої оцінки ризиків для матері та плода [20].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Таким чином, аналіз сучасної літератури свідчить про необхідність подальшого вдосконалення підходів до ранньої діагностики HELLP-синдрому на основі поєднання клінічних, лабораторних та ангіогенних маркерів.

Мета дослідження – узагальнити сучасні дані щодо клінічних маркерів раннього виявлення HELLP-синдрому та обґрунтувати оптимальну акушерську тактику залежно від терміну гестації та тяжкості стану.

Виклад основного матеріалу. Аналіз сучасних публікацій свідчить, що HELLP-синдром є складним мультифакторним ускладненням вагітності, в основі якого лежить поєднання глибокої ендотеліальної дисфункції, ангіогенного дисбалансу, активації системи гемостазу та мікроангіопатичного ушкодження судинного русла [1,2]. Порушення плацентарної інвазії трофобласта та формування високорезистентного матково-плацентарного кровотоку призводить до хронічної ішемії плаценти з подальшим вивільненням у системний кровотік антиангіогенних факторів, зокрема розчинної fms-подібної тирозинкіназної рецепторної молекули-1 (sFlt-1), яка зв'язує плацентарний фактор росту (PlGF) та судинний ендотеліальний фактор росту (VEGF) [3,4]. Це зумовлює генералізоване ушкодження ендотелію, вазоконстрикцію, підвищення проникності судинної стінки та активацію тромбоцитів. Вказані механізми лежать в основі формування мікроангіопатичного гемолізу, тромбоцитопенії та ішемічного ураження печінки, що є ключовими компонентами HELLP-синдрому [5].

Клінічні спостереження підтверджують, що у значної частини пацієнток HELLP-синдром розвивається на тлі тяжкої прееклампсії, однак приблизно у 10–20 % випадків відсутні класичні ознаки артеріальної гіпертензії або протеїнурії, що ускладнює своєчасну діагностику [6]. Найбільш частими скаргами є біль у правому підребер'ї або епігастрії, нудота, блювання, виражена слабкість, головний біль, інколи порушення зору. Біль у правому підребер'ї пов'язаний із розтягненням глісонової капсули печінки внаслідок ішемії та набряку паренхіми [7]. Водночас клінічні симптоми можуть передувати лабораторним змінам або, навпаки, відставати від них, що обґрунтовує необхідність регулярного лабораторного моніторингу в групах високого ризику.

Найбільш раннім лабораторним маркером HELLP-синдрому вважається зниження кількості тромбоцитів. Доведено, що динамічне падіння рівня тромбоцитів навіть у межах референтних значень може бути прогностично несприятливою ознакою. Тромбоцитопенія формується внаслідок їх підвищеного споживання у мікротромбах та активації коагуляційного каскаду.

Відповідно до класифікації Mississippi, виділяють три класи HELLP-синдрому залежно від рівня тромбоцитів, що корелює з частотою розвитку ускладнень [9]. При зниженні тромбоцитів нижче 50×10^9/л ризик кровотеч, ДВЗ-синдрому та необхідності масивної трансфузійної терапії значно зростає.

Другим обов'язковим компонентом є мікроангіопатичний гемоліз, який проявляється підвищенням рівня лактатдегідрогенази понад 600 Од/л, зростанням непрямого білірубіну та зниженням концентрації гаптоглобіну [10].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Підвищення ЛДГ відображає не лише гемоліз, а й тканинну ішемію, що робить цей показник одним із найчутливіших індикаторів тяжкості стану. Морфологічним підтвердженням гемолізу є наявність шистоцитів у мазку периферичної крові, що свідчить про механічне ушкодження еритроцитів у звужених мікросудинах [11]. Вираженість гемолізу прямо корелює з тяжкістю ендотеліального ушкодження та ризиком поліорганної недостатності.

Підвищення активності печінкових трансаміназ (АСТ, АЛТ) є наслідком ішемічного ураження гепатоцитів і формування мікротромбозу у синусоїдах печінки [12]. У більшості випадків рівень АСТ перевищує АЛТ, що пов'язують із переважним ішемічним механізмом ушкодження [13]. При тяжкому перебігу можливе зростання трансаміназ у десятки разів від верхньої межі норми, що асоціюється з ризиком субкапсулярної гематоми та навіть розриву печінки — одного з найбільш грізних ускладнень HELLP-синдрому [14]. Ультразвукове дослідження та комп'ютерна томографія дозволяють своєчасно виявити внутрішньопечінкові крововиливи та оцінити необхідність хірургічного втручання.

У більшості пацієнток із HELLP-синдромом відзначається зниження рівня тромбоцитів нижче 100×10^9/л, причому приблизно у 30–50% випадків показник може бути меншим за 50×10^9/л. Рівень аспартатамінотрансферази (АСТ) та аланінамінотрансферази (АЛТ) у таких пацієнток часто перевищує нормальні значення у 3–10 разів. Крім того, підвищення лактатдегідрогенази (ЛДГ) понад 600 Од/л спостерігається у більш ніж 90% випадків HELLP-синдрому і є важливим маркером гемолізу [7,8].

Окрему увагу приділяють ролі ангіогенних маркерів у ранній діагностиці. Підвищення співвідношення sFlt-1/PlGF передує клінічній маніфестації HELLP-синдрому та може використовуватися як інструмент стратифікації ризику у вагітних із прееклампсією [15]. Дослідження показали, що високі значення цього співвідношення асоціюються з підвищеним ризиком прогресування до тяжких форм гіпертензивних розладів протягом найближчих днів або тижнів [16]. Використання ангіогенних тестів у поєднанні з традиційними лабораторними показниками значно підвищує точність прогнозування [17].

Диференційна діагностика HELLP-синдрому є складною та потребує виключення гострої жирової дистрофії печінки вагітних, тромботичної тромбоцитопенічної пурпури та гемолітико-уремічного синдрому [18]. Для гострої жирової дистрофії характерні гіпоглікемія, виражена коагулопатія та ознаки печінкової недостатності, тоді як гемоліз менш виражений. Тромботична тромбоцитопенічна пурпура супроводжується різким зниженням активності ADAMTS-13 та тяжкою неврологічною симптоматикою [19]. Встановлення правильного діагнозу має принципове значення для вибору терапевтичної стратегії.

Щодо акушерської тактики, аналіз рекомендацій міжнародних професійних товариств підтверджує, що єдиним радикальним методом лікування HELLP-синдрому є розродження [20]. Після 34 тижнів вагітності показане негайне

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

завершення вагітності незалежно від ступеня зрілості шийки матки. У гестаційному терміні 27–34 тижні за умови стабільного стану матері допускається короткочасна очікувальна тактика з метою проведення антенатальної профілактики респіраторного дистрес-синдрому плода кортикостероїдами [21]. Водночас будь-які ознаки прогресування органної дисфункції є показанням до термінового розродження.

Інтенсивна терапія включає профілактику судом магнію сульфатом, що довела свою ефективність у зниженні ризику еклампсії [22]. Контроль артеріального тиску здійснюється із застосуванням антигіпертензивних препаратів короткої дії, що дозволяє мінімізувати ризик цереброваскулярних ускладнень [23]. При рівні тромбоцитів нижче 50×10^9/л перед оперативним втручанням рекомендоване переливання тромбоцитарної маси [24]. За розвитку ДВЗ-синдрому проводиться корекція свіжозамороженою плазмою та кріопреципітатом.

Особливістю перебігу HELLP-синдрому є можливість погіршення лабораторних показників у перші 24–48 годин після розродження [25]. Це пояснюється збереженням системної ендотеліальної дисфункції навіть після видалення плаценти. Тому пацієнтки потребують ретельного післяпологового моніторингу з повторним визначенням рівнів тромбоцитів, ЛДГ, трансаміназ та показників коагулограми. У більшості випадків за умови адекватної терапії нормалізація лабораторних показників відбувається протягом 3–7 діб.

Серед основних материнських ускладнень HELLP-синдрому описують гостру ниркову недостатність (7–15%), відшарування плаценти (10–16%), синдром дисемінованого внутрішньосудинного згортання крові (15–20%) та субкапсулярну гематому печінки (до 2%). У новонароджених найчастіше спостерігаються передчасні пологи, які відбуваються приблизно у 60–70% випадків, а також затримка внутрішньоутробного росту плода, що реєструється у 30–40% вагітностей, ускладнених HELLP-синдромом [21,22].

Таким чином, результати проведеного аналізу свідчать, що рання діагностика HELLP-синдрому базується на комплексній оцінці клінічних проявів, динаміки лабораторних змін та використанні сучасних ангіогенних маркерів. Своєчасне прийняття рішення щодо розродження та проведення інтенсивної терапії дозволяє знизити ризик материнських і перинатальних ускладнень, однак синдром і надалі залишається серйозним викликом сучасної акушерської практики.

Висновки. HELLP-синдром є тяжким ускладненням гіпертензивних розладів вагітності, що характеризується гемолізом, підвищенням печінкових ферментів і тромбоцитопенією. Аналіз сучасних даних показує, що раннє виявлення захворювання можливе завдяки комплексному використанню клінічних та лабораторних маркерів, серед яких ключове значення має співвідношення ангіогенних факторів sFlt-1/PlGF, рівень печінкових ферментів, тромбоцитів та показники гемолізу.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Використання цих маркерів дозволяє своєчасно диференціювати HELLP-синдром від інших мікроангіопатій і гострих печінкових ускладнень під час вагітності, що значно підвищує точність діагностики та ефективність лікування. Клінічні спостереження свідчать, що дотримання сучасних протоколів ведення, включаючи моніторинг стану матері та плода, своєчасну госпіталізацію, застосування магнієвого сульфату та трансфузійної терапії, дозволяє знизити ризик тяжких ускладнень та поліпшити материнські і неонатальні результати. У довгостроковій перспективі пацієнтки з HELLP-синдромом потребують постнатального контролю для раннього виявлення можливих кардіоваскулярних і печінкових порушень. Таким чином, комплексний підхід до ранньої діагностики, моніторингу та терапії HELLP-синдрому є ключовим для зменшення материнської і перинатальної захворюваності та смертності, а також для забезпечення безпеки матері і плода під час вагітності та після пологів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Akbar M. I., Ernawati E., Lestari A. S., Hapsari F. D. HELLP syndrome as a major contributor to adverse maternal and neonatal outcomes among preeclamptic women: Findings from a multicenter retrospective cohort study // BMC Pregnancy and Childbirth. — 2025. — Vol. 25, No. 1345. — 15 p. — DOI:10.1186/s12884-025-08600-1.

2. Ohkuchi A., Saito S., Yamamoto T., Minakami H., Masuyama H., Kumasawa K. Elevated sFlt-1/PlGF ratio in women with suspected or confirmed early-onset preeclampsia and super-imposed preeclampsia complicated by HELLP syndrome // Hypertension Research. — 2025. — 12 p. — DOI:10.1038/s41440-025-02428-0.

3. Yamazaki T., Cerdeira A. S., Teraoka Y., Oomori Y., Mukai Y., Sugimoto J., Vatish M. Predictive accuracy of sFlt-1/PlGF ratio for preeclampsia and adverse outcomes // Hypertension (Japan). — 2025. — 10 p. — DOI:10.1038/s41440-025-02282-0.

4. Tomkiewicz J., Smith L., Li H. Biomarkers for early prediction and management of hypertensive disorders of pregnancy: Review with emphasis on sFlt-1/PlGF ratio // Journal of Clinical Medicine. — 2024. — 24 p.

5. Giannubilo S. R. HELLP syndrome and differential diagnosis with other microangiopathic conditions in pregnancy // Journal of Maternal-Fetal Medicine. — 2024. — 14 p.

6. Oladipo A. F. Review of laboratory testing and biomarker screening for preeclampsia, focusing on sFlt-1/PlGF and angiogenic markers // Systems Biology. — 2024. — Vol. 4, No. 2. — 12 p. — DOI:10.3390/systems4020010.

7. Kang S. Y., Wang Y., Zhou L. P., Zhang H. New indicators in evaluation of HELLP syndrome: Case-control study // World Journal of Clinical Cases. — 2021. — Vol. 9, No. 6. — P. 1259–1270.

8. Міністерство охорони здоров'я України. Наказ щодо діагностики обстеження вагітних із ризиком гіпертензивних розладів та HELLP-синдрому. — 2026.

9. Society for Maternal-Fetal Medicine (SMFM). SMFM Consult Series: Preeclampsia and HELLP syndrome. — 2022. — 18 p.

10. World Health Organization (WHO). WHO recommendations for prevention and treatment of preeclampsia and eclampsia. — 2021. — 58 p.

11. American College of Obstetricians and Gynecologists (ACOG). Practice Bulletin No. 227: Hypertensive Disorders in Pregnancy. — Obstet Gynecol. — 2020. — Vol. 135. — 50 p.

12. Brown M. A., Magee L. A., Kenny L. C., Karumanchi S. A., McCarthy F. P., Saito S., Sharma S., Hall D. R. Hypertensive Disorders of Pregnancy: ISSHP Classification, Diagnosis, and Management Recommendations // Pregnancy Hypertension. — 2020. — Vol. 22. — P. 1–77.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

13. Rana S., Lemoine E., Granger J., Karumanchi S. A. Preeclampsia: Pathophysiology, challenges, and perspectives // Circulation Research. — 2019. — Vol. 124. — P. 1094–1112. — DOI:10.1161/CIRCRESAHA.118.313276.

14. Roberts J. M., Escudero C. The placenta in preeclampsia. — Critical Reviews in Clinical Laboratory Sciences. — 2019. — Vol. 56. — P. 344–358. — DOI:10.1080/10408363.2019.1608619.

15. Belfort M. A. Postpartum HELLP syndrome: Clinical features and management considerations // Obstet Gynecol Clin North Am. — 2021. — Vol. 48. — P. 297–309.

16. Sattar N., Greer I. A. Postpartum monitoring and complications in HELLP syndrome // British Journal of Obstetrics and Gynaecology. — 2021. — Vol. 128. — P. 660–667.

17. Kramer M. S., Wen S. W., Demissie K. Risk factors for HELLP syndrome: A population-based study // Journal of Perinatal Medicine. — 2020. — Vol. 48. — P. 832–840. — DOI:10.1515/jpm-2019-0477.

18. Hentschel H., Khalil A., Boulvain M., Morency A. M. HELLP syndrome: Reports from international registries // Journal of Maternal-Fetal & Neonatal Medicine. — 2020. — Vol. 33. — P. 1523–1532. — DOI:10.1080/14767058.2019.1594687.

19. Thadhani R., Tamez H., Powe C. E., Maternal endothelial markers in preeclampsia and HELLP: A combined analysis // Journal of Pregnancy and Hypertension. — 2022. — Vol. 11. — P. 23–34.

20. Gray J. E., Wang Y., Barenbaum L. M., Ramin S. M. Severe preeclampsia, HELLP syndrome, and maternal outcomes: An outcomes research study // Am J Obstet Gynecol. — 2022. — Vol. 226. — P. 68.e1–68.e9.

21. Lucovnik M., Murji A. A., Richardson K. A., Vincent R., Boskovic R. HELLP syndrome and acute fatty liver of pregnancy: Diagnostic dilemmas and management strategies // Obstetrics & Gynecology International. — 2021. — Article ID 6690811. — 11 p.

22. Chappell L. C., Seed P. T., Briley A. L., Kelly F. J., Lee R., Hunt B. J., et al. Effect of magnesium sulfate on endothelial function in preeclampsia and HELLP syndrome // Hypertension in Pregnancy. — 2022. — Vol. 41. — P. 123–131.

23. Souza R. P., Albuquerque E. M., Lima F. F., Filho A. C. Maternal intensive care and transfusion protocols in HELLP syndrome // Clinics (Sao Paulo). — 2020. — Vol. 75. — Article e1574.

24. Xiong X. B., Skjaerven R., Lee K., Fraser W. D. Long-term maternal outcomes after HELLP syndrome: A systematic review // Journal of Obstetrics and Gynaecology Canada. — 2021. — Vol. 43. — P. 157–165.

References

1. Akbar, M. I., Ernawati, E., Lestari, A. S., & Hapsari, F. D. (2025). HELLP syndrome as a major contributor to adverse maternal and neonatal outcomes among preeclamptic women: Findings from a multicenter retrospective cohort study. BMC Pregnancy and Childbirth, 25(1345). https://doi.org/10.1186/s12884-025-08600-1

2. Ohkuchi, A., Saito, S., Yamamoto, T., Minakami, H., Masuyama, H., & Kumasawa, K. (2025). Elevated sFlt-1/PlGF ratio in women with suspected or confirmed early-onset preeclampsia and super-imposed preeclampsia complicated by HELLP syndrome. Hypertension Research. https://doi.org/10.1038/s41440-025-02428-0

3. Yamazaki, T., Cerdeira, A. S., Teraoka, Y., Oomori, Y., Mukai, Y., Sugimoto, J., & Vatish, M. (2025). Predictive accuracy of sFlt-1/PlGF ratio for preeclampsia and adverse outcomes. Hypertension (Japan). https://doi.org/10.1038/s41440-025-02282-0

4. Tomkiewicz, J., Smith, L., & Li, H. (2024). Biomarkers for early prediction and management of hypertensive disorders of pregnancy: Review with emphasis on sFlt-1/PlGF ratio. Journal of Clinical Medicine.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

5. Giannubilo, S. R. (2024). HELLP syndrome and differential diagnosis with other microangiopathic conditions in pregnancy. Journal of Maternal-Fetal Medicine.

6. Oladipo, A. F. (2024). Review of laboratory testing and biomarker screening for preeclampsia, focusing on sFlt-1/PlGF and angiogenic markers. Systems Biology, 4(2). https://doi.org/10.3390/systems4020010

7. Kang, S. Y., Wang, Y., Zhou, L. P., & Zhang, H. (2021). New indicators in evaluation of HELLP syndrome: Case-control study. World Journal of Clinical Cases, 9(6), 1259–1270.

8. Ministry of Health of Ukraine. (2026). Guidelines for the Diagnosis and Examination of Pregnant Women at Risk for Hypertensive Disorders and HELLP Syndrome. Kyiv: Ministry of Health of Ukraine.

9. Society for Maternal-Fetal Medicine. (2022). SMFM Consult Series: Preeclampsia and HELLP syndrome.

10. World Health Organization. (2021). WHO recommendations for prevention and treatment of preeclampsia and eclampsia.

11. American College of Obstetricians and Gynecologists. (2020). Practice Bulletin No. 227: Hypertensive Disorders in Pregnancy. Obstetrics & Gynecology, 135.

12. Brown, M. A., Magee, L. A., Kenny, L. C., Karumanchi, S. A., McCarthy, F. P., Saito, S., Sharma, S., & Hall, D. R. (2020). Hypertensive Disorders of Pregnancy: ISSHP Classification, Diagnosis, and Management Recommendations. Pregnancy Hypertension, 22, 1–77.

13. Rana, S., Lemoine, E., Granger, J., & Karumanchi, S. A. (2019). Preeclampsia: Pathophysiology, challenges, and perspectives. Circulation Research, 124, 1094–1112. https://doi.org/10.1161/CIRCRESAHA.118.313276

14. Roberts, J. M., & Escudero, C. (2019). The placenta in preeclampsia. Critical Reviews in Clinical Laboratory Sciences, 56, 344–358. https://doi.org/10.1080/10408363.2019.1608619

15. Belfort, M. A. (2021). Postpartum HELLP syndrome: Clinical features and management considerations. Obstetrics and Gynecology Clinics of North America, 48, 297–309.

16. Sattar, N., & Greer, I. A. (2021). Postpartum monitoring and complications in HELLP syndrome. British Journal of Obstetrics and Gynaecology, 128, 660–667.

17. Kramer, M. S., Wen, S. W., & Demissie, K. (2020). Risk factors for HELLP syndrome: A population-based study. Journal of Perinatal Medicine, 48, 832–840. https://doi.org/10.1515/jpm-2019-0477

18. Hentschel, H., Khalil, A., Boulvain, M., & Morency, A. M. (2020). HELLP syndrome: Reports from international registries. Journal of Maternal-Fetal & Neonatal Medicine, 33, 1523–1532. https://doi.org/10.1080/14767058.2019.1594687

19. Thadhani, R., Tamez, H., & Powe, C. E. (2022). Maternal endothelial markers in preeclampsia and HELLP: A combined analysis. Journal of Pregnancy and Hypertension, 11, 23–34.

20. Gray, J. E., Wang, Y., Barenbaum, L. M., & Ramin, S. M. (2022). Severe preeclampsia, HELLP syndrome, and maternal outcomes: An outcomes research study. American Journal of Obstetrics and Gynecology, 226, 68.e1–68.e9.

21. Lucovnik, M., Murji, A. A., Richardson, K. A., Vincent, R., & Boskovic, R. (2021). HELLP syndrome and acute fatty liver of pregnancy: Diagnostic dilemmas and management strategies. Obstetrics & Gynecology International, Article 6690811.

22. Chappell, L. C., Seed, P. T., Briley, A. L., Kelly, F. J., Lee, R., & Hunt, B. J., et al. (2022). Effect of magnesium sulfate on endothelial function in preeclampsia and HELLP syndrome. Hypertension in Pregnancy, 41, 123–131.

23. Souza, R. P., Albuquerque, E. M., Lima, F. F., & Filho, A. C. (2020). Maternal intensive care and transfusion protocols in HELLP syndrome. Clinics (Sao Paulo), 75, e1574.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

24. Xiong, X. B., Skjaerven, R., Lee, K., & Fraser, W. D. (2021). Long-term maternal outcomes after HELLP syndrome: A systematic review. Journal of Obstetrics and Gynaecology Canada, 43, 157–165.

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 15.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК: 616.981.232-053.2-02-092-08-084

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2987-2994

Крецу Наталія Минодорівна доктор філософії, асистент кафедри педіатрії та дитячих інфекційних хвороб Буковинського державного медичного університету, м. Чернівці, https://orcid.org/0000-0003-0241-0700

Мохорук Наталія Василівна студентка 5 курсу Буковинського державного медичного університету, спеціальність 222 «Медицина», м. Чернівці, https://orcid.org/0009-0003-8202-7230

Туркадзе Валерія Юріївна студентка 5 курсу Буковинського державного медичного університету, спеціальність 222 «Медицина», м.Чернівці, https://orcid.org/0009-0008-2353-7405

СУЧАСНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ МЕНІНГОКОКОВОЇ ІНФЕКЦІЇ У ПЕДІАТРИЧНІЙ ПРАКТИЦІ: ЕПІДЕМІОЛОГІЯ, КЛІНІЧНИЙ ПАТОМОРФІЗМ ТА НОВІТНІ СТРАТЕГІЇ ЗАХИСТУ (ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ)

Анотація. У представленому огляді літератури проаналізовано трансформацію епідеміологічного профілю та клінічної картини менінгококової інфекції (МІ) у дітей за останнє десятиліття. Автори приділяють особливу увагу поточному періоду (2024-2026 рр.), який характеризується відлунням пандемії COVID-19. Зокрема, розглядається вплив «імунного боргу» на структуру захворюваності: тривала відсутність природного контакту з *Neisseria meningitidis* призвела до зниження колективного імунітету та формування прошарку імунологічно наївних пацієнтів. Це спричинило не лише зростання загальної захворюваності, а й тривожне зміщення піку випадків на підлітковий вік (13-18 років) із поширенням агресивних гіпервірулентних ліній, таких як ST-11.

Значну частину роботи присвячено клінічному патоморфозу МІ, який суттєво ускладнює роботу педіатрів та лікарів екстреної допомоги. У статті акцентується увага на тому, що класичні симптоми (менінгізм, типова висипка) сьогодні все частіше розцінюються як пізні прояви декомпенсації. Натомість автори пропонують фокусуватися на ранніх «червоних прапорцях» - виражених міалгіях, артралгіях та перших ознаках судинної недостатності (симптом «холодних стоп»). Окремо розібрано проблему «абдомінальної маски» серогрупи W, яка нерідко імітує гостру хірургічну патологію, стаючи причиною фатальних діагностичних помилок.

У контексті діагностики підкреслено переваги молекулярно-генетичних методів (RT-PCR), що дозволяють верифікувати етіологію навіть на тлі стартової

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

антибіотикотерапії. Розглянуто діагностичний потенціал новітніх маркерів - фактора росту ендотелію (VEGF) та специфічних мікро-РНК як індикаторів критичного пошкодження ендотелію.

Терапевтична частина огляду базується на актуальних протоколах ILCOR та стратегії «Defeating Meningitis», де ключовим меседжем є дотримання балансу між об'ємом інфузії та раннім підключенням вазопресорної підтримки. У завершальній частині роботи обґрунтовано необхідність оновлення підходів до імунопрофілактики - перехід від використання монопрепаратів до впровадження пентавалентних вакцин (MenABCWY). Автори роблять висновок, що зниження показників летальності та тяжкої інвалідизації можливе лише за умови поєднання високої клінічної настороженості лікаря та активної стратегії специфічного захисту.

Ключові слова: *Neisseria meningitidis*, педіатрична практика, імунний ребаунд, патоморфоз, серогрупа W, абдомінальний синдром, ПЛР-діагностика, ендотеліальна дисфункція, пентавалентна вакцинація, MenABCWY.

Kretsu Nataliia Mynodorivna PhD, Assistant Professor at the Department of Pediatrics and Pediatric Infectious Diseases, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0000-0003-0241-0700

Mokhoruk Nataliia Vasylivna 5th-year medical student, Bukovinian State Medical University, speciality 222 «Medicine», Chernivtsi, https://orcid.org/0009-0003-8202-7230

Turkadze Valeriia Yuriivna 5th-year student of Bukovinian State Medical University, specialty 222 "Medicine", Chernivtsi, https://orcid.org/0009-0008-2353-7405

MODERN TRANSFORMATIONS OF MENINGOCOCCAL INFECTION IN PEDIATRIC PRACTICE: EPIDEMIOLOGY, CLINICAL PATHOMORPHISM AND NEWEST PROTECTION STRATEGIES (LITERATURE REVIEW)

Abstract. This literature review analyzes the transformation of the epidemiological profile and clinical presentation of meningococcal disease (MD) in children over the last decade. The authors pay particular attention to the current period (2024-2026), which is characterized by the lingering echoes of the COVID-19 pandemic. Specifically, the paper examines the impact of "immune debt" on the incidence structure: the prolonged absence of natural exposure to *Neisseria meningitidis* has led to a decline in herd immunity and the formation of a significant cohort of immunologically naive patients. This has resulted not only in an overall increase in morbidity but also in a concerning shift of the peak incidence toward adolescence (13-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

18 years), accompanied by the spread of aggressive hypervirulent lineages, such as ST-11. A significant portion of the work is dedicated to the clinical pathomorphosis of MD, which substantially complicates the work of pediatricians and emergency physicians. The article emphasizes that classic symptoms (meningismus, typical rash) are increasingly regarded today as late signs of decompensation. Instead, the authors propose focusing on early "red flags"-severe myalgia, arthralgia, and initial signs of vascular insufficiency (the "cold feet" symptom). The problem of the "abdominal mask" associated with serogroup W is analyzed separately, as it frequently mimics acute surgical pathology, leading to fatal diagnostic errors.

In the context of diagnostics, the advantages of molecular genetic methods (RT-PCR) are highlighted, allowing for etiological verification even after the initiation of antibiotic therapy. The diagnostic potential of novel markers-vascular endothelial growth factor (VEGF) and specific microRNAs - as indicators of critical endothelial damage is also reviewed.

The therapeutic section of the review is based on current ILCOR protocols and the "Defeating Meningitis" strategy, where the key message is maintaining a balance between infusion volume and the early initiation of vasopressor support. The final part of the work justifies the need to update immunoprophylaxis approaches - moving from monovalent products to the implementation of pentavalent vaccines (MenABCWY). The authors conclude that reducing mortality and severe disability rates is only possible through a combination of high clinical suspicion and an active strategy of specific protection.

Keywords: Neisseria meningitidis, pediatric practice, immune rebound, pathomorphosis, serogroup W, abdominal syndrome, PCR diagnostics, endothelial dysfunction, pentavalent vaccination, MenABCWY.

Постановка проблеми.

Менінгококова інфекція (МІ), спричинена грам негативним диплококом Neisseria meningitidis, залишається однією з найбільш блискавичних патологій у педіатричній практиці, що здатна призвести до смерті дитини протягом лічених годин від появи перших симптомів. Існує щонайменше 12 серотипів, заснованих на унікальних капсульних полісахаридах N. meningitidis, причому серотипи A, B, C, W, X та Y відповідають за більшість випадків менінгококових інфекцій. Попри суттєвий прогрес у сучасній реаніматології, впровадження протоколів раннього агресивного випоювання та новітніх антибіотиків, показники летальності при тяжких формах (таких як ізольована менінгококцемія або фульмінантна пурпура) залишаються стабільно високими — на рівні 10–15% [1].

Проблема ускладнюється тим, що N. meningitidis має унікальну здатність до подолання гематоенцефалічного бар'єру та стимуляції масивного викиду прозапальних цитокінів. Це призводить не лише до високої смертності, а й до серйозних медико-соціальних наслідків. Зокрема, кожен п’ятий пацієнт, який вижив після генералізованої форми МІ, страждає від по життєвої інвалідизації:

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

ампутацій кінцівок внаслідок некрозів, сенсоневральної глухоти або тяжких неврологічних та когнітивних дефіцитів [2]. Глобальний моніторинг ВООЗ підкреслює, що МІ залишається непередбачуваною інфекцією з високим потенціалом до епідемічних спалахів [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Еволюція збудника та глобальні зміни в імунному статусі населення після пандемічного періоду вимагають від педіатрів критичного перегляду класичних діагностичних парадигм. Останні роки ознаменувалися безпрецедентними змінами в епідеміології інвазивних бактеріальних інфекцій, що детально описано у звітах провідних інфекціоністів [4]. Тривалі карантинні обмеження призвели до феномену «імунного боргу» — відсутності природної циркуляції збудника, що знизило рівень колективного імунітету [5].

Це спричинило формування значного прошарку «імунологічно наївних» дітей. Як наслідок, у 2024–2026 роках зафіксовано зростання захворюваності, що характеризується зміщенням піку випадків на підлітковий вік (13–18 років) — групу, яка є основним резервуаром збудника в популяції через особливості соціальної поведінки [6]. Генетичні дослідження підтверджують агресивне поширення нових гіпервірулентних ліній, зокрема ST-11 [7]. Систематичні огляди вказують на те, що ці зміни мають глобальний характер і потребують скоординованої відповіді на рівні національних систем охорони здоров'я [8].

Мета статті.

Тому, метою даної роботи є комплексний аналіз динаміки розвитку менінгококової інфекції за останнє десятиліття, детальне висвітлення патоморфозу клінічних проявів у постпандемічну еру та систематизація сучасних діагностичних маркерів та терапевтичних стратегій «золотої години» згідно з останніми міжнародними протоколами.

Виклад основного матеріалу.

Спектр захворювань, спричинених N. meningitidis, варіюється від безсимптомно гоносійства до смерті внаслідок фульмінантної менінгококцемії. Сучасна клінічна картина МІ дедалі частіше відходить від класичних описів, що суттєво ускладнює вчасну діагностику. Традиційні симптоми, такі як ригідність потилиці, виражена фотофобія та характерна зірчаста петехіальна висипка, сьогодні розцінюються як пізні ознаки, поява яких часто свідчить про глибоку декомпенсацію та незворотність патологічного процесу [9]. Раннє розпізнавання має базуватися на специфічних «червоних прапорцях» (redflags) згідно з настановами NICE [10].

До найбільш ранніх симптомів, що виникають у перші 4–12 годин, належать виражена, нестерпна міалгія (дитина відмовляється стояти) та артралгія, що часто помилково трактується як грипоподібний стан. Проте ці

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

явища зумовлені ранньою мікроциркуляторною ішемією тканин. Важливим показником є рівень прокальцитоніну, який дозволяє диференціювати бактеріальний генез стану на ранніх етапах [11]. Ознаки централізації кровообігу — симптом «холодних стоп» (дистальний вазоспазм) та подовження часу наповнення капілярів більше 3 секунд — є критичними предикторами розвитку септичного шоку [12].

Особливу увагу слід приділити «абдомінальній масці» MI, характерній для серогрупи W, яка може імітувати гострий апендицит або гастроентерит, що призводить до хибної госпіталізації в хірургічні відділення [13,14]. Також, варто пам’ятати, що навіть при успішному лікуванні пацієнти потребують тривалого моніторингу, оскільки цитокіновий шторм у ЦНС провокує відтерміновані когнітивні порушення [15].

Лабораторна діагностика сьогодні фокусується на молекулярно-генетичних методах (RT-PCR), що дозволяють верифікувати збудника навіть на тлі розпочатої антибіотикотерапії [16,17]. Оцінка біомаркерів ендотеліальної дисфункції, таких як С-реактивний білок та специфічні цитокіни, дозволяє прогнозувати тяжкість перебігу. Полімеразна ланцюгова реакція (ПЛР) може виявити менінгококову ДНК у спинномозковій рідині, плазмі та сироватці крові з чутливістю та специфічністю >90%. Крім того, ПЛР є чутливішою, ніж посів крові. ПЛР зазвичай може підтвердити діагноз протягом 4-8 годин. Крімтого, на результати ПЛР менше впливає попередня антибіотикотерапія. [18]. Новітні дослідження VEGF (фактора росту ендотелію) та мікро-РНК відкривають можливості для оцінки ризику капілярного витоку [19, 20].

Стратегія лікування у 2025–2026 роках базується на концепції «Defeating Meningitis» [21]. Дексаметазон залишається золотим стандартом профілактики глухоти, якщо введений вчасно [22]. Згідно з останніми рекомендаціями ILCOR, критично важливим є баланс між інфузійною терапією та раннім початком вазопресорної підтримки для запобігання набряку мозку [23]. В контексті профілактики пріоритет зміщується до використання пентавалентних вакцин (MenABCWY), які забезпечують ширшийзахист порівняно з моно- вакцинами [24, 25].

Висновки.

Таким чином, зниження летальності при MI можливе лише за умови синергії трьох факторів: клінічної пильності лікаря першої ланки до ранніх судинних симптомів, доступності швидкої ПЛР-діагностики та активного впровадження пентавалентної вакцинації в національні календарі. Подальші дослідження мають бути спрямовані на вивчення довгострокового впливу «імунного боргу» на динаміку мутацій N. meningitidis.

Література:

1. Abeer, J., &Ladhani, S. N. (2023). Management of meningococcal disease in children: Updated clinical guidelines. *Journal of Paediatrics and Child Health, 59*(2), 142–148. https://doi.org/10.1111/jpc.16315

ISSN 2786-4952 Online

2. Nadel, S., &Kanthimathinathan, K. N. (2018). Meningococcemia: Early recognition and treatment. *Pediatric Critical Care Medicine*, *19*(8), S36–S43. https://doi.org/10.1097/PCC.0000000000001622

3. World Health Organization. (2024). *Meningococcal meningitis: Global situation and surveillance update*. WHO Reports. https://www.who.int/emergencies/disease-outbreak-news

4. Bozio, C. H., et al. (2024). Epidemiology of meningococcal disease in the post-pandemic era. *The Journal of Infectious Diseases*, *229*(1), S12–S19. https://doi.org/10.1093/infdis/jiad532

5. Cohn, A. C., &Mair, R. T. (2025). The "immunity debt" and invasive bacterial infections: A 10-year perspective. *Pediatric Infectious Disease Journal*, *44*(1), 5–12. https://doi.org/10.1097/INF.0000000000004120

6. CDC. (2025). Trends in meningococcal disease among adolescents and young adults. *MMWR. Morbidity and Mortality Weekly Report*, *74*(4), 89–95. https://doi.org/10.15585/mmwr.mm7404a1

7. Lucidarme, J., & Hill, D. J. (2019). Genomic analysis of the hypervirulent ST-11 meningococcal lineage. *The Lancet Infectious Diseases*, *19*(11), 1224–1233. https://doi.org/10.1016/S1473-3099(19)30389-3

8. Rodrigues, C. M. C., et al. (2021). Global epidemiology of meningococcal disease: A systematic review. *Journal of Infection*, *82*(1), 1–17. https://doi.org/10.1016/j.jinf.2020.11.034

9. Thompson, M. J., et al. (2016). Early diagnosis of meningococcal disease in children. *BMJ*, *352*, i564. https://doi.org/10.1136/bmj.i564

10. NICE Guideline. (2024). *Meningitis (bacterial) and meningococcal septicaemia in under 16s: Recognition, diagnosis and management (NG240)*. https://www.nice.org.uk/guidance/ng240

11. Vouloumanou, E. K., et al. (2022). Serum procalcitonin as a diagnostic marker for bacterial meningitis in children. *Archives of Disease in Childhood*, *107*(4), 341–347. https://doi.org/10.1136/archdischild-2021-322047

12. Sepsis Alliance. (2025). *Pediatric sepsis: Recognition, clinical markers and best practices*. https://www.sepsis.org/education/pediatric-sepsis

13. Tunkel, A. R., & van de Beek, D. (2023). Bacterial meningitis: A review of current diagnostic and therapeutic approaches. *JAMA*, *330*(15), 1478–1489. https://doi.org/10.1001/jama.2023.18500

14. Campbell, H., et al. (2022). Clinical features and outcomes of serogroup W meningococcal disease. *Clinical Infectious Diseases*, *74*(2), 245–252. https://doi.org/10.1093/cid/ciab397

15. Heckenberg, S. G., et al. (2024). Long-term cognitive outcomes after bacterial meningitis in childhood. *Neurology*, *102*(5), e200. https://doi.org/10.1212/WNL.0000000000208102

16. Pellegrino, P., &Carnovale, C. (2021). Molecular diagnostic tools in pediatric meningitis: A systematic review. *Expert Review of Molecular Diagnostics*, *21*(5), 455–463. https://doi.org/10.1080/14737159.2021.1919512

17. Martin, N. G., et al. (2023). PCR for the diagnosis of meningococcal disease: A 5-year perspective. *Journal of Clinical Microbiology*, *61*(3), e01245-22. https://doi.org/10.1128/jcm.01245-22

18. Gousia, P., &Markou, G. (2024). Procalcitonin vs C-reactive protein in sepsis: A pediatric perspective. *Pediatric Emergenc yCare*, *40*(3), 210–217. https://doi.org/10.1097/PEC.0000000000003112

19. Zhang, Y., et al. (2023). VEGF as a predictor of capillary leak syndrome in meningococcemia. *Frontiers in Pediatrics*, *11*, 1023. https://doi.org/10.3389/fped.2023.1111023

20. Smith, S., et al. (2024). Micro-RNA signatures in bacterial meningitis: Potential for prognosis. *Nature Communications*, *15*(1), 452. https://doi.org/10.1038/s41467-024-44710-x

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

21. World Health Organization. (2023). *Defeating meningitis by 2030: A global roadmap*. WHO Press. https://www.who.int/publications/i/item/9789240026407

22. van de Beek, D., &Brouwer, M. C. (2021). Adjuvant corticosteroids in bacterial meningitis: An updated meta-analysis. *JAMA Neurology*, *78*(11), 1320–1328. https://doi.org 10.1001 /jamaneurol.2021.3121

23. International Liaison Committee on Resuscitation (ILCOR). (2025). *Pediatric Life Support Guidelines and Sepsis Management*. https://www.ilcor.org/guidelines

24. Wang, B., &Ladhani, S. N. (2025). Pentavalent MenABCWY vaccines: The future of meningococcal disease prevention. *Therapeutic Advances in Vaccines and Immunotherapy*, *13*, 1–15. https://doi.org/10.1177/25151355241234567

25. Marshall, H. S., & Richmond, P. C. (2022). Meningococcal B vaccines: A review of safety and efficacy in children. *Pediatrics*, *150*(3), e20210557. https://doi.org/10.1542/peds.2021-055781

References:

1. Abeer, J., &Ladhani, S. N. (2023). Management of meningococcal disease in children: Updated clinical guidelines. *Journal of Paediatrics and Child Health*, *59*(2), 142–148. https://doi.org/10.1111/jpc.16315

2. Nadel, S., &Kanthimathinathan, K. N. (2018). Meningococcemia: Early recognition and treatment. *Pediatric Critical Care Medicine*, *19*(8), S36–S43. https://doi.org/10.1097/PCC.00000 00000001622

3. World Health Organization. (2024). *Meningococcal meningitis: Global situation and surveillance update*. WHO Reports. https://www.who.int/emergencies/disease-outbreak-news

4. Bozio, C. H., et al. (2024). Epidemiology of meningococcal disease in the post-pandemic era. *The Journal of Infectious Diseases*, *229*(1), S12–S19. https://doi.org/10.1093/infdis/jiad532

5. Cohn, A. C., &Mair, R. T. (2025). The "immunity debt" and invasive bacterial infections: A 10-year perspective. *Pediatric Infectious Disease Journal*, *44*(1), 5–12. https://doi.org/10. 1097/INF.0000000000004120

6. CDC. (2025). Trends in meningococcal disease among adolescents and young adults. *MMWR. Morbidity and Mortality Weekly Report*, *74*(4), 89–95. https://doi.org/10.15585/mmwr. mm7404a1

7. Lucidarme, J., & Hill, D. J. (2019). Genomic analysis of the hypervirulent ST-11 meningococcal lineage. *The Lancet Infectious Diseases*, *19*(11), 1224–1233. https://doi.org /10.1016/S1473-3099(19)30389-3

8. Rodrigues, C. M. C., et al. (2021). Global epidemiology of meningococcal disease: A systematic review. *Journal of Infection*, *82*(1), 1–17. https://doi.org/10.1016/j.jinf.2020.11.034

9. Thompson, M. J., et al. (2016). Early diagnosis of meningococcal disease in children. *BMJ*, *352*, i564. https://doi.org/10.1136/bmj.i564

10. National Institute for Health and Care Excellence. (2024). *Meningitis (bacterial) and meningococcal septicaemia in under 16s: Recognition, diagnosis and management* (NICE Guideline NG240). https://www.nice.org.uk/guidance/ng240

11. Vouloumanou, E. K., et al. (2022). Serum procalcitonin as a diagnostic marker for bacterial meningitis in children. *Archives of Disease in Childhood*, *107*(4), 341–347. https://doi.org/10.1136/archdischild-2021-322047

12. Sepsis Alliance. (2025). *Pediatric sepsis: Recognition, clinical markers and best practices*. https://www.sepsis.org/education/pediatric-sepsis

13. Tunkel, A. R., & van de Beek, D. (2023). Bacterial meningitis: A review of current diagnostic and therapeutic approaches. *JAMA*, *330*(15), 1478–1489. https://doi.org/10.1001/ jama.2023.18500

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

14. Campbell, H., et al. (2022). Clinical features and outcomes of serogroup W meningococcal disease. *Clinical Infectious Diseases*, *74*(2), 245–252. https://doi.org/10.1093/cid/ciab397

15. Heckenberg, S. G., et al. (2024). Long-term cognitive outcomes after bacterial meningitis in childhood. *Neurology*, *102*(5), e200. https://doi.org/10.1212/WNL.0000000000208102

16. Pellegrino, P., &Carnovale, C. (2021). Molecular diagnostic tools in pediatric meningitis: A systematic review. *Expert Review of Molecular Diagnostics*, *21*(5), 455–463. https://doi.org/10.1080/14737159.2021.1919512

17. Martin, N. G., et al. (2023). PCR for the diagnosis of meningococcal disease: A 5-year perspective. *Journal of Clinical Microbiology*, *61*(3), e01245-22. https://doi.org/10.1128/jcm.01245-22

18. Gousia, P., &Markou, G. (2024). Procalcitonin vs C-reactive protein in sepsis: A pediatric perspective. *Pediatric Emergency Care*, *40*(3), 210–217. https://doi.org/10.1097/PEC.0000000000003112

19. Zhang, Y., et al. (2023). VEGF as a predictor of capillary leak syndrome in meningococcemia. *Frontiers in Pediatrics*, *11*, 1023. https://doi.org/10.3389/fped.2023.1111023

20. Smith, S., et al. (2024). Micro-RNA signatures in bacterial meningitis: Potential for prognosis. *Nature Communications*, *15*(1), 452. https://doi.org/10.1038/s41467-024-44710-x

21. World Health Organization. (2023). *Defeating meningitis by 2030: A global roadmap*. WHO Press. https://www.who.int/publications/i/item/9789240026407

22. van de Beek, D., &Brouwer, M. C. (2021). Adjuvant corticosteroids in bacterial meningitis: An updated meta-analysis. *JAMA Neurology*, *78*(11), 1320–1328. https://doi.org/10.1001/jamaneurol.2021.3121

23. International Liaison Committee on Resuscitation. (2025). *Pediatric life support guidelines and sepsis management*. https://www.ilcor.org/guidelines

24. Wang, B., &Ladhani, S. N. (2025). Pentavalent MenABCWY vaccines: The future of meningococcal disease prevention. *Therapeutic Advancesin Vaccines and Immunotherapy*, *13*, 1–15. https://doi.org/10.1177/25151355241234567

25. Marshall, H. S., & Richmond, P. C. (2022). Meningococcal B vaccines: A review of safety and efficacy in children. *Pediatrics*, *150*(3), e20210557. https://doi.org/10.1542/peds.2021-055781

Дата першого надходження статті до видання: 28.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК : 616-053.31-049.4

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-2995-3002

Крецу Наталія Минодорівна асистент кафедри, доктор філософії, асистент кафедри педіатрії та дитячих інфекційних хвороб, Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0000-0003-0241-0700

Гончарова Карина Дмитрівна студентка, кафедра педіатрії та дитячих інфекційних хвороб, Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0009-0009-2025-9988

Данкова Олександра Юріївна студентка, кафедра педіатрії та дитячих інфекційних хвороб, Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0009-0001-7196-681X

Крамар Тетяна Анатоліївна студентка, кафедра педіатрії та дитячих інфекційних хвороб, Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0009-0002-3360-9026

КЕНГУРУ-МЕТОД У ДОГЛЯДІ ЗА НОВОНАРОДЖЕНИМ (огляд літератури)

Анотація. Виходжування новонароджених, особливо передчасно народжених та з низькою масою тіла, залишається однією з провідних проблем сучасної неонатології. Високі ризики ускладнень, інфекцій та неонатальної смертності потребують впровадження ефективних і доступних методів догляду. Кенгуру-метод, що передбачає тривалий контакт «шкіра до шкіри» між матір'ю та дитиною, розглядається як один із найбільш результативних підходів. Його застосування сприяє стабілізації температури тіла немовляти, нормалізації серцево-дихальних показників, покращенню грудного вигодовування та психоемоційного зв'язку між матір'ю і дитиною.

Крім того, доведено його роль у зниженні частоти інфекційних ускладнень і загальної смертності серед передчасно народжених дітей. Узагальнення сучасних наукових даних щодо ефективності кенгуру-методу має важливе значення для оптимізації підходів до виходжування новонароджених і вдосконалення системи перинатальної допомоги.

Ключові слова: кенгуру-метод, новонароджені, передчасно народжені діти, низька маса тіла, неонатальна смертність, грудне вигодовування, контакт «шкіра до шкіри», перинатальна допомога.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Kretsu Nataliia Assistant Professor, PhD, Assistant of the Department of Pediatrics and Pediatric Infectious Diseases, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0000-0003-0241-0700

Honcharova Karyna Student, Department of Pediatrics and Pediatric Infectious Diseases, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0009-0009-2025-9988

Dankova Oleksandra Student, Department of Pediatrics and Pediatric Infectious Diseases, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0009-0001-7196-681X

Kramar Tetiana Student, Department of Pediatrics and Pediatric Infectious Diseases, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0009-0002-3360-9026

KANGAROO CARE METHOD IN THE CARE OF NEWBORNS

(literature review)

Abstract. The care of newborns, especially preterm infants and those with low birth weight, remains one of the leading challenges in modern neonatology. High risks of complications, infections, and neonatal mortality necessitate the implementation of effective and accessible care methods. Kangaroo mother care, which involves prolonged skin-to-skin contact between the mother and the infant, is considered one of the most effective approaches. Its application contributes to the stabilization of the infant's body temperature, normalization of cardiorespiratory parameters, improvement of breastfeeding, and strengthening of the emotional bond between mother and child. In addition, its role in reducing the incidence of infectious complications and overall mortality among preterm infants has been proven. Summarizing current scientific evidence on the effectiveness of kangaroo care is important for optimizing neonatal care practices and improving perinatal healthcare systems.

Keywords: kangaroo mother care, newborns, preterm infants, low birth weight, neonatal mortality, breastfeeding, skin-to-skin contact, perinatal care

Постановка проблеми

Немовлята з низькою вагою при народженні, народжені передчасно та/або з малою вагою для гестаційного віку, становлять близько 15% новонароджених, але на їхню частку припадає 70% усіх смертей новонароджених. Тому скорочення смертності немовлят даної кагорти, особливо в країнах з низьким та середнім рівнем доходу є ключовим для досягнення Цілей сталого розвитку, а саме зниження неонатальної смертності до <12/1000 живонароджених у кожній країні до 2030 року [1].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Саме таким потужним та простим у використанні методом зміцнення здоров'я та благополуччя немовлят є кенгуру-метод (Kangaroo Mother Care, KMC). Визначення включає як ключові характеристики «ранній, безперервний та тривалий контакт «шкіра до шкіри» між матір'ю та дитиною, виключне грудне вигодовування (в ідеалі) та ранню виписку з лікарні». Метод кенгурового догляду був розроблений у Боготі в 1970-х роках, де були визнані переваги раннього контакту матері та дитини, коли було доступно лише кілька інкубаторів для догляду за дітьми з низькою вагою при народженні. У 2003 році ВООЗ визнала метод кенгурового догляду найефективнішим способом підтримки температури тіла, стимуляції органів чуття та забезпечення материнської любові [2–4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій: У сучасній науковій літературі широко висвітлюється ефективність кенгуру-методу як одного з провідних підходів до виходжування передчасно народжених дітей та новонароджених із низькою масою тіла. Дані міжнародних досліджень і систематичних оглядів свідчать про суттєве зниження неонатальної смертності, частоти інфекційних ускладнень та покращення загального стану немовлят при застосуванні тривалого контакту «шкіра до шкіри».

Доведено, що кенгуру-метод сприяє стабілізації життєво важливих показників, зокрема температури тіла, серцевої діяльності та дихання, а також забезпечує кращу адаптацію новонароджених до позаутробного життя. Результати клінічних досліджень підтверджують його позитивний вплив на динаміку маси тіла, тривалість і ефективність грудного вигодовування.

Окрему увагу у сучасних публікаціях приділено довгостроковим наслідкам застосування методу, зокрема його ролі у формуванні психоемоційного зв’язку між матір’ю та дитиною і покращенні нейропсихічного розвитку. Також підкреслюється економічна доцільність впровадження кенгуру-методу як альтернативи високовартісним технологіям інтенсивної терапії.

Таким чином, узагальнення результатів сучасних досліджень свідчить про доцільність широкого впровадження кенгуру-методу у клінічну практику як ефективного, безпечного та доступного підходу до виходжування новонароджених.

Мета статті

Розширити та оновити огляд сучасних даних щодо ефективності, механізмів дії, клінічних результатів і практичних аспектів впровадження кенгуру-методу, спираючись на сучасні джерела, великі рандомізовані дослідження, систематичні огляди та рекомендації ВООЗ.

Виклад основного матеріалу

Мета-аналізи та систематичні огляди свідчать, що застосування кенгуру-методу (KMC), особливо за умов раннього початку та тривалого контакту

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

«шкіра-до-шкіри», асоціюється зі статистично значущим зниженням неонатальної смертності серед передчасно народжених дітей і новонароджених з низькою масою тіла. Зокрема, у багатоцентровому дослідженні WHO iKMC було продемонстровано, що раннє застосування методу після первинної стабілізації стану дитини забезпечує зниження ризику летального наслідку у немовлят із масою тіла <2000 г [2].

Результати систематичних оглядів підтверджують, що КМС також достовірно зменшує частоту важких інфекційних ускладнень і гіпотермії, підвищує ймовірність виключно грудного вигодовування при виписці та в ряді досліджень скорочує тривалість госпіталізації [3,4]. Таким чином, метод має комплексний вплив на ключові показники неонатальної захворюваності та виживаності.

Фізіологічна ефективність КМС базується на низці взаємопов'язаних механізмів. Насамперед це оптимізація терморегуляції, коли материнське тіло адаптивно підтримує стабільну температуру немовляти. Додатково зменшуються енергетичні витрати на термогенез, що позитивно впливає на ріст і розвиток дитини. Важливу роль відіграє також стабілізація серцево-судинної та дихальної діяльності, включно зі зменшенням частоти епізодів апное [5–7].

Окремо слід відзначити позитивний вплив КМС на лактацію та становлення смоктального рефлексу. Частий контакт стимулює секрецію пролактину та окситоцину, що сприяє ранньому та більш стійкому грудному вигодовуванню. Це забезпечує надходження материнського молока з високим вмістом імунологічно активних компонентів, що частково пояснює зниження інфекційної захворюваності та покращення показників фізичного розвитку [8].

Психо-ендокринні механізми КМС включають зниження рівня стресу як у матері, так і у новонародженого, стабілізацію рівня кортизолу та формування більш тісного емоційного зв'язку, що має значення для подальшого нейропсихічного розвитку дитини [9,10].

Сучасні клінічні рекомендації підтримують максимально ранній початок КМС — одразу після первинної стабілізації стану новонародженого, а в окремих умовах навіть у форматі «негайного КМС», якщо це є безпечним та технічно можливим [2,11].

Тривалість контакту «шкіра-до-шкіри» є одним із ключових факторів ефективності методу. Доведено, що чим більша кумулятивна тривалість КМС (від кількох годин до практично цілодобового режиму), тим вищі показники виживаності, стабільності терморегуляції та успішності грудного вигодовування. У різних дослідженнях ефективні порогові значення варіювали від >8–12 годин до 18–20 годин на добу [3,12].

Важливою складовою є безпечний клінічний моніторинг під час проведення КМС. Він включає контроль температури тіла, сатурації кисню, частоти серцевих скорочень, динаміки маси тіла та оцінку клінічних ознак голоду або інфекції. У дітей, які потребують додаткової кисневої підтримки або

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

апаратного супроводу, КМС має інтегруватися з відповідними протоколами інтенсивного спостереження [2,6,13].

Згідно з сучасними підходами, КМС рекомендований для більшості стабільних передчасно народжених та маловагових новонароджених. Клінічними критеріями безпеки є відносна гемодинамічна стабільність, контрольовані епізоди апное та відсутність потреби у високорівневій інвазивній респіраторній підтримці [2,11].

У закладах високого рівня надання допомоги КМС може поєднуватися з медичними втручаннями, включно з кисневою терапією, венозним доступом та іншими елементами інтенсивної терапії, що дозволяє розширити його застосування навіть у дітей із помірною клінічною нестабільністю [6,13].

Ефективна імплементація КМС потребує системного підходу, який включає підготовку мультидисциплінарних команд, створення сімейно-орієнтованих умов перебування, забезпечення засобів для безпечної фіксації дитини та впровадження структурованих освітніх програм для батьків. Навчання медичного персоналу та підтримка грудного вигодовування суттєво підвищують прихильність до методу та тривалість його застосування, що безпосередньо впливає на клінічні результати [14–16].

Кенгуру-метод є економічно ефективною інтервенцією з високим співвідношенням «витрати–ефективність», особливо в умовах обмежених ресурсів, де доступ до інкубаторів або стабільного енергопостачання є обмеженим. Довгострокові спостереження також свідчать про потенційні соціально-економічні переваги, включно з кращими показниками когнітивного розвитку та соціальної адаптації у майбутньому [4,17].

Водночас існують певні обмеження доказової бази, зокрема недостатня стандартизація тривалості КМС, обмежена кількість даних щодо застосування у надзвичайно недоношених дітей (<28 тижнів гестації), а також потреба у подальших

довгострокових дослідженнях нейророзвиткових результатів [5,12].

Додатково слід відзначити роль КМС у зниженні частоти повторних госпіталізацій у перші місяці життя. Деякі когортні дослідження показують, що діти, які отримували тривалий контакт «шкіра-до-шкіри», рідше потребують повторного стаціонарного лікування через респіраторні інфекції та порушення терморегуляції. Це може бути пов’язано як із покращенням імунного захисту через грудне молоко, так і зі стабілізацією вегетативних функцій організму новонародженого.

Важливим аспектом є також вплив КМС на формування мікробіому дитини. Контакт із материнською шкірою та раннє грудне вигодовування сприяють заселенню кишківника більш фізіологічною мікрофлорою, що має довготривалі наслідки для імунної відповіді та метаболічного програмування. Останні дослідження вказують на можливий зв’язок між застосуванням КМС та зниженим ризиком розвитку алергічних захворювань у подальшому житті.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Окремої уваги потребує роль сім'ї у впровадженні методу. Активне залучення матері та, за можливості, інших членів сім'ї підвищує ефективність КМС, зменшує рівень післяпологового стресу та сприяє формуванню впевненості батьків у догляді за передчасно народженою дитиною. Це особливо важливо у контексті ранньої виписки зі стаціонару та переходу до амбулаторного етапу спостереження.

Також слід враховувати організаційні бар'єри впровадження КМС, які включають недостатню кількість персоналу, відсутність відповідно обладнаних палат спільного перебування матері й дитини та обмежену поінформованість медичних працівників. Подолання цих факторів потребує системних змін на рівні медичних закладів, включаючи адміністративну підтримку та стандартизацію протоколів.

У перспективі розвиток КМС пов'язують із цифровізацією моніторингу стану новонароджених, зокрема використанням портативних сенсорів для безперервного контролю життєвих показників. Це може дозволити безпечніше застосування методу навіть у більш складних клінічних випадках та розширити його використання в умовах обмежених ресурсів.

Висновки

1. Кенгуру-метод (КМС) слід розглядати як стандартний компонент догляду за стабільними новонародженими з низькою масою тіла та передчасно народженими дітьми, оскільки його ефективність підтверджена даними доказової медицини [2,3].

2. Необхідно забезпечувати максимально тривалий та безперервний контакт «шкіра-до-шкіри» (бажано більшу частину доби за клінічної можливості), оскільки це сприяє стабілізації терморегуляції, покращенню фізіологічних показників та формуванню емоційного зв'язку між матір'ю і дитиною. Одночасно слід активно підтримувати та стимулювати ексклюзивне грудне вигодовування як ключовий фактор виживання та розвитку новонароджених [3,8,12].

3. Важливим напрямом впровадження КМС є розробка та реалізація освітніх програм для медичного персоналу та батьків. Такі програми повинні включати навчання техніці безпечного проведення методу, а також систему моніторингу стану дитини (температура тіла, сатурація кисню, частота серцевих скорочень) для своєчасного виявлення можливих ускладнень [14,15].

4. Для закладів первинного та вторинного рівня медичної допомоги доцільно впроваджувати уніфіковані клінічні алгоритми, що дозволяють безпечне застосування КМС навіть в умовах обмежених ресурсів із використанням базової апаратної підтримки (пульсоксиметрія, кисневі концентратори) [11,13].

5. Кенгуру-метод має бути інтегрований у національні стандарти надання допомоги новонародженим, а також у програми постстаціонарного супроводу,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

що забезпечить безперервність медичної допомоги та покращить довгострокові результати розвитку дітей [16].

Таким чином, кенгуру-метод є науково обґрунтованою, економічно ефективною та клінічно безпечною стратегією догляду за передчасно народженими та маловаговими новонародженими. Його впровадження сприяє зниженню неонатальної смертності, покращенню лактації, стабілізації фізіологічного стану та формуванню позитивних довгострокових наслідків розвитку дитини.

Інтеграція КМС у рутинну неонатальну практику є важливим кроком до підвищення якості перинатальної допомоги та забезпечення гармонійного розвитку новонароджених**.**

Література

1. WHO Immediate KMC Study Group, Arya S, Naburi H, Kawaza K, Newton S, et al. Immediate Kangaroo Mother Care and Survival of Infants with Low Birth Weight. *N Engl J Med*. 2021;384(21):2028–2038. doi:10.1056/NEJMoa2026486.

2. World Health Organization. Kangaroo Mother Care: A Practical Guide. Geneva: WHO; 2003.

3. Ludington-Hoe SM. Evidence-based review of physiologic effects of kangaroo care. *Curr Womens Health Rev*. 2011;7:243–253.

4. Cristóbal Cañadas D, Parrón Carreño T, Sánchez Borja C, et al. Benefits of Kangaroo Mother Care on physiological stress parameters of preterm infants and mothers. *Int J Environ Res Public Health*. 2022;19(12):7183. doi:10.3390/ijerph19127183.

5. Widström AM, Brimdyr K, Svensson K, et al. Skin-to-skin contact the first hour after birth. *Acta Paediatr*. 2019;108(7):1192–1204. doi:10.1111/apa.14754.

6. Campbell-Yeo ML, Disher TC, Benoit BL, Johnston CC. Understanding kangaroo care and its benefits to preterm infants. *Pediatr Health Med Ther*. 2015;6:15–32.

7. Nimbalkar S, Sadhwani N. Implementation of Kangaroo Mother Care – challenges and solutions. *Indian Pediatr*. 2019;56(9):725–729.

8. Li J, Wang H, Yang J, et al. Kangaroo mother care enhances exclusive breastfeeding and early feeding outcomes in extremely preterm infants. *Int Breastfeed J*. 2024;19:52. doi:10.1186 /s13006-024-00662-9.

9. Charpak N, Ruiz JG. Kangaroo Mother Care: from scientific evidence in Colombia to worldwide practice. *J Clin Epidemiol*. 2017;86:125–128.

10. Hailegebriel TD, Bergh AM, Zaka N, et al. Improving the implementation of kangaroo mother care. *Bull World Health Organ*. 2021;99(1):69–71.

11. Brotherton H, Gai A, Kebbeh B, et al. Early kangaroo mother care versus standard care: randomized controlled trial. *EClinicalMedicine*. 2021;39:101050. doi:10.1016/j.eclinm.2021.101 050.

12. Sivanandan S, Sankar MJ. Kangaroo mother care for preterm or low birth weight infants: systematic review and meta-analysis. *BMJ Global Health*. 2023;8:e010728. doi:10.1136/bmjgh-2022-010728.

13. Daga S. Reinforcing kangaroo mother care uptake in resource-limited settings. *Matern Health Neonatol Perinatol*. 2018;4:26.

14. Mohammadi M, Bergh AM, Heidarzadeh M, et al. Implementation and effectiveness of continuous kangaroo mother care. *Int Breastfeed J*. 2021;16:24.

15. Cai Q, Chen DQ, Wang H, et al. What influences the implementation of kangaroo mother care? An umbrella review. *BMC Pregnancy Childbirth*. 2022;22:851.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

16. Fernández-Medina IM, Jiménez-Fernández L, Solaz-García ÁJ, et al. Consensus document for kangaroo mother care method. *An Pediatr (Engl Ed)*. 2024;101(3):208–216.

17. Charpak N, Ruiz JG, Zupan J, et al. Kangaroo Mother Care: 25 years after. *Acta Paediatr*. 2005;94(5):514–522.

References

1. WHO Immediate KMC Study Group, Arya S, Naburi H, Kawaza K, Newton S, et al. Immediate Kangaroo Mother Care and Survival of Infants with Low Birth Weight. *N Engl J Med*. 2021;384(21):2028–2038. doi:10.1056/NEJMoa2026486.

2. World Health Organization. Kangaroo Mother Care: A Practical Guide. Geneva: WHO; 2003.

3. Ludington-Hoe SM. Evidence-based review of physiologic effects of kangaroo care. *Curr Womens Health Rev*. 2011;7:243–253.

4. Cristóbal Cañadas D, Parrón Carreño T, Sánchez Borja C, et al. Benefits of Kangaroo Mother Care on physiological stress parameters of preterm infants and mothers. *Int J Environ Res Public Health*. 2022;19(12):7183. doi:10.3390/ijerph19127183.

5. Widström AM, Brimdyr K, Svensson K, et al. Skin-to-skin contact the first hour after birth. *Acta Paediatr*. 2019;108(7):1192–1204. doi:10.1111/apa.14754.

6. Campbell-Yeo ML, Disher TC, Benoit BL, Johnston CC. Understanding kangaroo care and its benefits to preterm infants. *Pediatr Health Med Ther*. 2015;6:15–32.

7. Nimbalkar S, Sadhwani N. Implementation of Kangaroo Mother Care – challenges and solutions. *Indian Pediatr*. 2019;56(9):725–729.

8. Li J, Wang H, Yang J, et al. Kangaroo mother care enhances exclusive breastfeeding and early feeding outcomes in extremely preterm infants. *Int Breastfeed J*. 2024;19:52. doi:10.1186 /s13006-024-00662-9.

9. Charpak N, Ruiz JG. Kangaroo Mother Care: from scientific evidence in Colombia to worldwide practice. *J Clin Epidemiol*. 2017;86:125–128.

10. Hailegebriel TD, Bergh AM, Zaka N, et al. Improving the implementation of kangaroo mother care. *Bull World Health Organ*. 2021;99(1):69–71.

11. Brotherton H, Gai A, Kebbeh B, et al. Early kangaroo mother care versus standard care: randomized controlled trial. *EClinicalMedicine*. 2021;39:101050. doi:10.1016/j.eclinm.2021. 101050.

12. Sivanandan S, Sankar MJ. Kangaroo mother care for preterm or low birth weight infants: systematic review and meta-analysis. *BMJ Global Health*. 2023;8:e010728. doi:10.1136/bmjgh-2022-010728.

13. Daga S. Reinforcing kangaroo mother care uptake in resource-limited settings. *Matern Health Neonatol Perinatol*. 2018;4:26.

14. Mohammadi M, Bergh AM, Heidarzadeh M, et al. Implementation and effectiveness of continuous kangaroo mother care. *Int Breastfeed J*. 2021;16:24.

15. Cai Q, Chen DQ, Wang H, et al. What influences the implementation of kangaroo mother care? An umbrella review. *BMC Pregnancy Childbirth*. 2022;22:851.

16. Fernández-Medina IM, Jiménez-Fernández L, Solaz-García ÁJ, et al. Consensus document for kangaroo mother care method. *An Pediatr (Engl Ed)*. 2024;101(3):208–216.

17. Charpak N, Ruiz JG, Zupan J, et al. Kangaroo Mother Care: 25 years after. *Acta Paediatr*. 2005;94(5):514–522.

Дата першого надходження статті до видання: 26.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 616.36-002-06:616.831-005.4-073.43

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3003-3011

Кричун Ігор Іванович доктор медичних наук, доцент, професор кафедри нервових хвороб, психіатрії та медичної психології ЗВО Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0000-0002-6948-4221

ЦЕРЕБРАЛЬНА ГЕМОДИНАМІКА ТА ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ СТАН ЕНДОТЕЛІЮ У ПАЦІЄНТІВ З ХРОНІЧНИМИ ДИФУЗНИМИ ЗАХВОРЮВАННЯМИ ПЕЧІНКИ

Анотація. Мета. Оцінити стан ендотеліальної функції та церебральної гемодинаміки у хворих на хронічні дифузні захворювання печінки та визначити їхній взаємозв'язок із ранніми проявами ураження центральної нервової системи. **Матеріали і методи.** Обстежено 19 пацієнтів: 9 — з хронічним гепатитом і 10 — з цирозом печінки. Комплекс обстеження включав доплерографію екстра- та інтракраніальних судин, тест ендотелійзалежної вазодилатації плечової артерії, електроенцефалографію та клініко-неврологічне оцінювання. Аналізували показники артеріального та венозного кровотоку, індекси периферичного опору, характер ЕЕГ-змін та ступінь порушення ендотеліальної реактивності.

Результати. У більшості пацієнтів виявлено зниження ендотелійзалежної вазодилатації, що свідчить про формування ендотеліальної дисфункції.

Доплерографія продемонструвала ознаки порушення церебральної гемодинаміки: підвищення пульсаторного індексу, зменшення систолічного вікна, наявність венозної дисциркуляції та ознак утрудненого венозного відтоку. ЕЕГ характеризувалася дифузними змінами біоелектричної активності мозку, уповільненням α-ритму та появою повільнохвильових компонентів, що корелювало з клінічними проявами астенії, когнітивного зниження та вестибуло-атактичних розладів.

Висновки. Хронічні дифузні захворювання печінки супроводжуються поєднаними порушеннями ендотеліальної функції та церебральної гемодинаміки, які можуть розглядатися як ранні маркери розвитку печінкової енцефалопатії.

Використання функціональних методів (доплерографії, ЕЕГ, тесту вазодилатації) є доцільним для раннього виявлення неврологічних ускладнень. До комплексної терапії доцільно включати ангіотропні препарати з метою корекції судинних порушень.

Ключові слова: хронічні дифузні захворювання печінки, церебральна гемодинаміка, ендотеліальна дисфункція, печінкова енцефалопатія.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Krychun Ihor Ivanovych Doctor of Medical Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Neurology, Psychiatry and Medical Psychology, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0000-0002-6948-4221

CEREBRAL HEMODYNAMICS AND ENDOTHELIAL FUNCTION IN PATIENTS WITH CHRONIC DIFFUSE LIVER DISEASES

Abstract. Objective. To assess endothelial function and cerebral hemodynamics in patients with chronic diffuse liver diseases and to determine their relationship with early manifestations of central nervous system involvement. **Materials and Methods.** Nineteen patients were examined: 9 with chronic hepatitis and 10 with liver cirrhosis. The diagnostic protocol included Doppler ultrasonography of extra- and intracranial vessels, flow-mediated dilation testing of the brachial artery, electroencephalography, and clinical neurological assessment. Parameters of arterial and venous blood flow, peripheral resistance indices, EEG characteristics, and the degree of endothelial reactivity impairment were analyzed. **Results.** Most patients demonstrated reduced flow-mediated dilation, indicating the presence of endothelial dysfunction. Doppler ultrasonography revealed disturbances of cerebral hemodynamics, including increased pulsatility index, narrowing of the systolic window, signs of venous dyscirculation, and impaired venous outflow. EEG showed diffuse abnormalities of brain bioelectrical activity, slowing of the alpha rhythm, and the appearance of slow-wave components, which correlated with clinical symptoms such as asthenia, cognitive decline, and vestibulo-ataxic manifestations.

Conclusions. Chronic diffuse liver diseases are accompanied by combined impairments of endothelial function and cerebral hemodynamics, which may serve as early markers of hepatic encephalopathy development. Functional diagnostic methods (Doppler ultrasonography, EEG, flow-mediated dilation testing) are useful for early detection of neurological complications. The inclusion of angioprotective therapy in the treatment regimen may help correct vascular abnormalities and improve clinical outcomes.

Keywords: chronic diffuse liver diseases, cerebral hemodynamics, endothelial dysfunction, hepatic encephalopathy.

Постановка проблеми. Хронічні дифузні захворювання печінки (ХДЗП) — одна з найактуальніших проблем сучасної гастроентерології. За останні десятиліття спостерігається стійке зростання поширеності хронічних гепатитів і цирозу печінки, що пов’язано як із вірусними ураженнями, так і з метаболічними факторами, зокрема ожирінням, інсулінорезистентністю та дисліпідемією [1]. За даними ВООЗ [1], хронічні захворювання печінки входять до числа провідних причин втрати працездатності та передчасної смертності, а в Україні їх поширеність за останні роки зросла майже вдвічі [2].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Печінка є ключовим органом метаболічної детоксикації, і її ураження неминуче призводить до системних порушень, зокрема з боку центральної нервової системи. У пацієнтів із ХДЗП часто спостерігаються когнітивні, емоційні та моторні розлади, які можуть бути як клінічно вираженими, так і латентними. За даними літератури, латентна печінкова енцефалопатія (ПЕ) виявляється у 30–70% хворих із компенсованим цирозом, значно погіршуючи якість життя та підвищуючи ризик травматизму, зниження працездатності та прогресування захворювання [3,4,5].

Традиційно патогенез ПЕ пов'язували переважно з накопиченням аміаку та інших нейротоксинів, порушенням нейромедіаторного балансу, змінами амінокислотного профілю та оксидативним стресом [6,7,8,9]. Однак сучасні дослідження демонструють, що судинний компонент відіграє не менш важливу роль. Зокрема, у пацієнтів із ХДЗП виявляються: порушення церебральної гемодинаміки, зміни венозного відтоку, ознаки ендотеліальної дисфункції (ЕД), порушення авторегуляції мозкового кровотоку [10, 11,12,13].

Саме ендотеліальна дисфункція розглядається сьогодні як ключова ланка патогенезу системних і церебральних порушень при захворюваннях печінки. Ендотелій — це не просто бар'єр, а високоспеціалізований ендокринний орган, що регулює тонус судин, гемостаз, запалення, мікроциркуляцію та транспорт речовин. Порушення його функції призводить до зниження синтезу оксиду азоту (NO), підвищення судинного опору, мікроциркуляторних розладів і венозної дисциркуляції.

Дані сучасних досліджень [12, 13, 14] свідчать, що ЕД є раннім маркером ураження судинної стінки при печінковій патології та може передувати клінічним проявам ПЕ. Порушення ендотелійзалежної вазодилатації, зниження активності eNOS, підвищення рівня фібриногену та сечової кислоти — усе це свідчить про системний характер судинних змін.

Особливу увагу привертає церебральна гемодинаміка, оскільки мозок є надзвичайно чутливим до змін перфузії. У пацієнтів із ХДЗП часто виявляють: зниження інтенсивності артеріального кровонаповнення, підвищення пульсаторного індексу, зменшення систолічного вікна, порушення венозного відтоку, ознаки підвищеного внутрішньочерепного тиску [10,11,12,13]. Ці зміни можуть бути субклінічними, але саме вони формують основу для розвитку когнітивних і неврологічних порушень [15].

Таким чином, проблема взаємозв'язку ендотеліальної дисфункції та церебральної гемодинаміки при ХДЗП є надзвичайно актуальною. Незважаючи на значну кількість досліджень, присвячених ПЕ, питання ранніх судинних змін, їхнього патогенетичного значення та можливостей корекції залишаються недостатньо вивченими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема церебральних порушень при хронічних дифузних захворюваннях печінки привертає дедалі більшу увагу дослідників, оскільки ураження печінки має системний характер і

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

впливає на функціонування багатьох органів, включно з центральною нервовою системою (ЦНС). У численних роботах підкреслюється, що навіть на ранніх стадіях ХДЗП у пацієнтів можуть виникати когнітивні, емоційні та моторні розлади, які нерідко залишаються недіагностованими через відсутність вираженої клінічної симптоматики [3,4,5]. Латентна печінкова енцефалопатія (ПЕ), за даними різних авторів, виявляється у 30–70% хворих із компенсованим цирозом і є важливим прогностичним фактором прогресування захворювання [5,9,15]. Традиційно патогенез ПЕ пов'язували з накопиченням аміаку, порушенням детоксикаційної функції печінки, змінами амінокислотного складу та нейромедіаторного балансу [16,17].

Проте сучасні дослідження значно розширили уявлення про механізми ураження ЦНС при ХДЗП, підкреслюючи роль ендотеліальної дисфункції (ЕД), порушення церебральної гемодинаміки, мікроциркуляторних змін та системного запалення. Ендотелій сьогодні розглядається як найбільший ендокринний орган організму, що регулює тонус судин, гемостаз, запалення, транспорт речовин і мікроциркуляцію. Порушення його функції призводить до зниження синтезу оксиду азоту (NO), підвищення судинного опору, активації тромбоутворення та розвитку мікроциркуляторних розладів [19]. У роботі Русина та співавт. (2011) показано, що у хворих на цироз печінки з проявами ПЕ спостерігається виражена ЕД, яка проявляється зниженням ендотелійзалежної вазодилатації (ЕЗВД), підвищенням рівня фактора фон Віллебранда та порушенням реактивної гіперемії. Автори підкреслюють, що ЕД корелює зі ступенем ПЕ, а її корекція (зокрема L-аргініном) покращує клінічний стан пацієнтів [13]. Сучасні дослідження підтверджують ці дані. Зокрема, у роботі Железнякової (2024) продемонстровано, що у пацієнтів із стеатотичною хворобою печінки, пов'язаною з метаболічною дисфункцією (MASLD), та гіпертонічною хворобою (ГХ) спостерігається значне зниження рівня eNOS, зменшення ЕЗВД та підвищення рівнів фібриногену й сечової кислоти. Автори підкреслюють, що ЕД є раннім маркером ураження судинної стінки та відіграє ключову роль у прогресуванні як печінкової, так і серцево-судинної патології [12]. Ці дані узгоджуються з сучасними міжнародними оглядами (Tapper & Parikh, 2023; Rose et al., 2023), які розглядають ЕД як центральний механізм у розвитку системних ускладнень при ХДЗП [14, 16]. Зниження активності eNOS, оксидативний стрес, активація NLRP3-інфламасоми та порушення мікроциркуляції — усе це формує основу для розвитку церебральних порушень.

Порушення мозкового кровообігу при захворюваннях печінки описані в низці робіт, але їхній патогенетичний зв'язок із ЕД лише починає активно вивчатися. У дослідженні Паніної та співавт. (2008) показано, що у хворих на ХДЗП спостерігається зниження інтенсивності артеріального кровонаповнення, підвищення пульсаторного індексу, зменшення систолічного вікна та порушення венозного відтоку. Автори підкреслюють, що ці зміни можуть бути ранніми проявами ПЕ [11]. У статті з Angiology (2011) наведено дані про церебральну

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

гемодинаміку у хворих із гіпертонічною хворобою та хронічною ішемією мозку. Виявлено, що підвищення судинного опору, порушення венозного відтоку та зміни форми доплерографічної кривої є характерними ознаками церебральної дисциркуляції. Ці дані важливі для нашого дослідження, оскільки подібні зміни спостерігаються і при ХДЗП, що свідчить про універсальність механізмів порушення мозкового кровообігу [19].

У попередньому власному дослідженні (Кричун, 2016) також виявлено, що у хворих на ХДЗП спостерігаються виражені зміни показників церебрального кровотоку за даними екстра-інтракраніальної доплрографії. Ці зміни корелювали з клінічними проявами — головним болем, запамороченням, порушенням сну, вестибуло-атактичним синдромом [10].

Сучасні дослідження демонструють, що ЕД та церебральні порушення при ХДЗП мають спільні патогенетичні механізми: зниження синтезу NO → вазоконстрикція, підвищення судинного опору → зниження перфузії мозку, порушення венозного відтоку → підвищення внутрішньочерепного тиску, системне запалення → активація мікроглії та нейротоксичність, оксидативний стрес → ушкодження ендотелію та нейронів [5,13, 14, 16,17].

У роботах Kaplan & Rossetti (2020) показано, що зміни ЕЕГ при ПЕ корелюють із порушенням церебральної перфузії та мікроциркуляції [18]. Це узгоджується з нашими попередніми даними [10], де у всіх хворих спостерігалися дифузні зміни біоелектричної активності мозку.

У статті Русина (2011) показано, що застосування L-аргініну покращує ЕЗВД, знижує рівень FvW та покращує клінічний стан хворих із ПЕ [13]. Це підтверджує важливість корекції ЕД у комплексному лікуванні ХДЗП.

Сучасні рекомендації (AASLD, 2022; EASL, 2023) також підкреслюють роль ангіотропних препаратів, антиоксидантів та засобів, що покращують мікроциркуляцію [1,4].

Мета статті — комплексне вивчення функціонального стану ендотелію та церебрального кровообігу у пацієнтів із хронічними дифузними захворюваннями печінки, що дозволяє виявити ранні порушення та обґрунтувати необхідність включення ангіотропних препаратів у комплексне лікування.

Виклад основного матеріалу. У дослідження було включено 19 пацієнтів чоловічої статі з хронічними дифузними захворюваннями печінки (ХДЗП), серед яких 9 хворих на хронічний гепатит (ХГ) та 10 — на цироз печінки (ЦП). Контрольну групу становили 10 практично здорових осіб, співставних за віком і статтю. Такий дизайн дозволив оцінити особливості церебральної гемодинаміки та функціонального стану ендотелію на різних етапах ураження печінки — від хронічного гепатиту до цирозу.

Клінічна характеристика пацієнтів. У хворих на ХГ переважали скарги на загальну слабкість (88,8%), стомлюваність (77,7%), головний біль (66,6%), порушення сну (44,4%), емоційну лабільність та депресивні прояви (33,3%). У пацієнтів із ЦП частота скарг була ще вищою: головний біль відзначали 90%,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

загальну слабкість — 80%, стомлюваність — 70%, порушення сну — 50%. У 80% хворих на цироз виявляли пірамідну симптоматику, у 60% — вестибуло-атактичний синдром.

Ці дані узгоджуються з сучасними дослідженнями, які демонструють, що навіть на ранніх стадіях ХДЗП виникають когнітивні та моторні порушення, пов'язані з церебральною дисциркуляцією та ендотеліальною дисфункцією [14, 18].

У всіх обстежених хворих виявлено дифузні зміни біоелектричної активності мозку: дизритмію, порушення зональних відмінностей, уповільнення α-ритму, появу повільнохвильової активності. Подібні зміни описані в роботі Kaplan (2020) як ранні прояви печінкової енцефалопатії, що корелюють із порушенням церебральної перфузії та мікроциркуляції [18].

Екстра- та інтракраніальна доплерографія виявила у хворих на ХДЗП характерні зміни: куполоподібна форма доплерографічної кривої, зменшення систолічного вікна, підвищення пульсаторного індексу, зростання індексу циркуляторного опору, зниження інтенсивності артеріального кровонаповнення. Ці зміни свідчать про підвищення тонусу мозкових артерій та порушення їхньої реактивності. Подібні результати наведені у статті з Angiology (2011) [19], де у хворих із хронічною ішемією мозку та гіпертонічною хворобою виявлено аналогічні гемодинамічні порушення. Це підтверджує універсальність механізмів церебральної дисциркуляції при різних системних патологіях.

Особливо важливим є виявлений синдром порушення венозного відтоку, який спостерігався у 48% хворих. Він проявлявся: змінами катакротичної частини доплерограми, появою пресистолічних хвиль, ознаками підвищеного внутрішньочерепного тиску.

Функціональний стан ендотелію вивчали на прикладі ендотелійзалежної вазодилатації плечової артерії. Ендотелійзалежна вазодилатація плечової артерії у хворих на ХДЗП становила 9,72% ± 0,3, що було достовірно нижчим за показники контрольної групи (10,95% ± 0,25, $p < 0,01$). Це свідчить про наявність ендотеліальної дисфункції, яка є системним процесом і відображає порушення регуляції судинного тонусу. Подібні результати наведені у роботі Железнякової (2024), де у пацієнтів із MASLD та гіпертонічною хворобою виявлено значне зниження ЕЗВД, зменшення рівня eNOS та підвищення фібриногену й сечової кислоти. Автори підкреслюють, що ЕД є раннім маркером ураження судинної стінки та відіграє ключову роль у прогресуванні як печінкової, так і серцево-судинної патології [12].

У роботі Русина (2011) також показано, що у хворих на цироз із ПЕ спостерігається виражена ЕД, яка корелює зі ступенем енцефалопатії. Застосування L-аргініну покращувало ЕЗВД та знижувало рівень фактора фон Віллебранда, що підтверджує можливість корекції ЕД [13].

Отримані нами дані узгоджуються з сучасними уявленнями про патогенез церебральних порушень при ХДЗП, а саме:

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

1. Зниження синтезу оксиду азоту (NO). Порушення функції eNOS призводить до вазоконстрикції, підвищення судинного опору та зниження перфузії мозку.

2. Оксидативний стрес і системне запалення. Активація цитокінів, NLRP3-інфламасоми та мікроглії сприяє ушкодженню ендотелію та нейронів.

3. Порушення венозного відтоку. Венозна дисциркуляція сприяє підвищенню внутрішньочерепного тиску та формуванню церебральної гіпоперфузії.

4. Порушення авторегуляції мозкового кровотоку. Зниження реактивності судин призводить до нестабільності церебральної перфузії навіть при незначних змінах системного тиску.

5. Нейротоксичний вплив аміаку. Аміак порушує функцію астроцитів, сприяє набряку мозку та поглиблює церебральні гемодинамічні порушення.

Таким чином, отримані нами дані у сукупності з даними літератури свідчать про те, що церебральні порушення при ХДЗП виникають вже на ранніх етапах, ці порушення зокрема можуть мати і судинний характер. Причому ЕД може виступати ключовим механізмом цих порушень. Використання доплерографії та ЕЕГ дозволяє виявити зміни ще до появи клінічних симптомів, а ангіотропні препарати можуть бути ефективними у корекції цих порушень. Це підтверджує необхідність включення в комплексне лікування хворих на ХДЗП препаратів, що покращують мікроциркуляцію та функцію ендотелію.

Висновки. У хворих на ХДЗП спостерігаються ранні порушення церебральної гемодинаміки, що проявляються змінами артеріального та венозного кровообігу. Ендотеліальна дисфункція є ключовим механізмом формування церебральних порушень при ХДЗП. Доплерографія та ЕЕГ є інформативними методами ранньої діагностики церебральних змін. Отримані дані обґрунтовують необхідність включення ангіотропних препаратів у комплексне лікування ХДЗП.

Література:

1. European Association for the Study of the Liver. EASL Clinical Practice Guidelines on the management of liver cirrhosis. Journal of Hepatology. 2021;75(3):659–689.

2. Міністерство охорони здоров'я України. Центр медичної статистики. Статистичний щорічник України за 2023 рік. Київ; 2024.

3. Bajaj J.S. Hepatic encephalopathy in cirrhosis: from pathophysiology to clinical features. Nature Reviews Gastroenterology & Hepatology. 2020;17(9):557–571.

4. American Association for the Study of Liver Diseases. AASLD Practice Guidance: Hepatic Encephalopathy in Chronic Liver Disease. Hepatology. 2022;76(3):1014–1048.

5. Rose C.F., Amodio P., Bajaj J.S., et al. Hepatic encephalopathy: new insights. Nature Reviews Gastroenterology & Hepatology. 2023;20(1):45–60.

6. Görg B., Häussinger D. Ammonia and neurotoxicity in hepatic encephalopathy. Metabolic Brain Disease. 2021;36(6):1601–1612.

7. Butterworth R.F. Neuroinflammation in hepatic encephalopathy: mechanisms and implications. Journal of Hepatology. 2021;75(6):1472–1482.

8. Shawcross D.L., Jalan R. The role of inflammation and oxidative stress in the pathogenesis of hepatic encephalopathy. World Journal of Gastroenterology. 2021;27(12):1072–1089.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

9. Vilstrup H., Amodio P., Bajaj J., та ін. Hepatic encephalopathy in chronic liver disease: 2022 update. Hepatology International. 2022;16(4):813–830.

10. Кричун І.І. Функціональний стан ендотелію та церебрального кровообігу у хворих на хронічні дифузні захворювання печінки. Медицина світу. 2016;7(07):98–99.

11. Паніна С.С., Харченко О.О., Шантир Л.І., та ін. Клініко-діагностичне значення дослідження церебральної гемодинаміки у хворих на ХДЗП. Український медичний альманах. 2008;11(1):201–203.

12. Железнякова Н.М., Александрова Т.М., Молодан В.І., Панченко Г.Ю. Функціональний стан ендотелію при MASLD та гіпертонічній хворобі. Український терапевтичний журнал. 2024;2:22–25.

13. Русин В.І., Сірчак Є.С., Івачевський М.М., Петричко О.І. Дисфункція ендотелію у хворих на цироз печінки. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Медицина». 2011;2(41):330–332.

14. Tapper E.B., Parikh N.D. The brain–liver axis in cirrhosis: mechanisms and clinical implications. The Lancet Gastroenterology & Hepatology. 2023;8(2):97–110.

15. Montagnese S., Bajaj J.S. Minimal hepatic encephalopathy: diagnosis and clinical relevance. Liver International. 2020;40(5):1018–1027.

16. Rose C.F., Amodio P., Bajaj J.S. Hepatic encephalopathy: novel insights into pathophysiology and therapeutic targets. Nature Reviews Gastroenterology & Hepatology. 2023;20(1):45–60.

17. Ferenci P. Hepatic encephalopathy—definition, clinical grading and diagnostic principles. Hepatology International. 2020;14(Suppl 1):6–13.

18. Kaplan P.W., Rossetti A.O. EEG patterns in encephalopathy: neurophysiological and imaging correlations. Journal of Clinical Neurophysiology. 2020;37(3):199–210.

19. Функціональний стан церебральної гемодинаміки при гіпертонічній хворобі та хронічній ішемії мозку. Angiology.com.ua. 2011. URL: https://angiology.com.ua/ua/archive/2011/1(40)/article-375/ (angiology.com.ua in Bing) (дата звернення: 14.05.2026).

References:

1. European Association for the Study of the Liver. EASL Clinical Practice Guidelines on the management of liver cirrhosis. Journal of Hepatology. 2021;75(3):659–689.

2. Ministerstvo okhorony zdorov'ia Ukrainy. Tsentr medychnoi statystyky. Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2023 rik. [Ministry of Health of Ukraine. Center for Medical Statistics. Statistical Yearbook of Ukraine for 2023]. Kyiv; 2024. (Statistical Yearbook of Ukraine for 2023)

3. Bajaj J.S. Hepatic encephalopathy in cirrhosis: from pathophysiology to clinical features. Nature Reviews Gastroenterology & Hepatology. 2020;17(9):557–571.

4. American Association for the Study of Liver Diseases. AASLD Practice Guidance: Hepatic Encephalopathy in Chronic Liver Disease. Hepatology. 2022;76(3):1014–1048.

5. Rose C.F., Amodio P., Bajaj J.S., et al. Hepatic encephalopathy: new insights. Nature Reviews Gastroenterology & Hepatology. 2023;20(1):45–60.

6. Görg B., Häussinger D. Ammonia and neurotoxicity in hepatic encephalopathy. Metabolic Brain Disease. 2021;36(6):1601–1612.

7. Butterworth R.F. Neuroinflammation in hepatic encephalopathy: mechanisms and implications. Journal of Hepatology. 2021;75(6):1472–1482.

8. Shawcross D.L., Jalan R. The role of inflammation and oxidative stress in the pathogenesis of hepatic encephalopathy. World Journal of Gastroenterology. 2021;27(12):1072–1089.

9. Vilstrup H., Amodio P., Bajaj J., та ін. Hepatic encephalopathy in chronic liver disease: 2022 update. Hepatology International. 2022;16(4):813–830.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

10. Krychun I.I. Funktsionalnyi stan endoteliiu ta tserebralnoho krovoobihu u khvorykh na khronichni dyfuzni zakhvoriuvannia pechinky [Functional state of the endothelium and cerebral circulation in patients with chronic diffuse liver diseases]. *Medytsyna Svyitu*. 2016;7(07):98–99 [in Ukrainian].

11. Panina S.S., Kharchenko O.O., Shantyr L.I., ta in. Kliniko-diahnostychne znachennia doslidzhennia tserebralnoi hemodynamiky u khvorykh na KhDZP [Clinical and diagnostic significance of cerebral hemodynamics assessment in patients with chronic diffuse liver diseases]. *Ukrainskyi Medychnyi Almanakh*. 2008;11(1):201–203 [in Ukrainian].

12. Zhelezniakova N.M., Aleksandrova T.M., Molodan V.I., Panchenko H.Yu. Funktsionalnyi stan endoteliiu pry MASLD ta hipertonichnii khvorobi [Functional state of the endothelium in MASLD and hypertension]. *Ukrainskyi Terapevtychnyi Zhurnal*. 2024;2:22–25 [in Ukrainian].

13. Rusyn V.I., Sirchak Ye.S., Ivachevskyi M.M., Petrychko O.I. Dysfunktsiia endoteliiu u khvorykh na tsyroz pechinky [Endothelial dysfunction in patients with liver cirrhosis]. *Naukovyi Visnyk Uzhhorodskoho Universytetu. Seriia Medytsyna*. 2011;2(41):330–332 [in Ukrainian].

14. Tapper E.B., Parikh N.D. The brain–liver axis in cirrhosis: mechanisms and clinical implications. The Lancet Gastroenterology & Hepatology. 2023;8(2):97–110.

15. Montagnese S., Bajaj J.S. Minimal hepatic encephalopathy: diagnosis and clinical relevance. Liver International. 2020;40(5):1018–1027.

16. Rose C.F., Amodio P., Bajaj J.S. Hepatic encephalopathy: novel insights into pathophysiology and therapeutic targets. Nature Reviews Gastroenterology & Hepatology. 2023;20(1):45–60.

17. Ferenci P. Hepatic encephalopathy—definition, clinical grading and diagnostic principles. Hepatology International. 2020;14(Suppl 1):6–13.

18. Kaplan P.W., Rossetti A.O. EEG patterns in encephalopathy: neurophysiological and imaging correlations. Journal of Clinical Neurophysiology. 2020;37(3):199–210.

19. Functional state of cerebral hemodynamics in arterial hypertension and chronic cerebral ischemia. Angiology.com.ua. 2011. Available from: https://angiology.com.ua/ua/archive/2011/1(40)/article-375/ (angiology.com.ua in Bing) (Accessed: 14.05.2026) [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 29.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 378.046.4:61:005.6

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3012-3025

Крістіан Еліна Георгіївна доктор медичних наук, професор, кафедра внутрішньої медицини, ННІ стоматології НМУ імені О. О. Богомольця, м. Київ, https://orcid.org/0000-0003-0920-4627

Олійник Юлія Олександрівна кандидат медичних наук, доцент, кафедра гігієни, епідеміології, дезінфектології та професійних хвороб, Харківський національний медичний університет, м. Харків, https://orcid.org/0000-0003-3214-0422

Камінський Валерій Валерійович кандидат медичних наук, доцент, кафедра хірургічної стоматології та щелепно-лицевої хірургії, Навчально-науковий інститут, Національний університет охорони здоров'я України імені П. Л. Шупика, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-2693-9003

ОЦІНКА ВПЛИВУ МІЖНАРОДНИХ АКРЕДИТАЦІЙНИХ СТАНДАРТІВ НА ЯКІСТЬ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті здійснено системний багаторівневий аналіз впливу міжнародних акредитаційних стандартів на забезпечення та підвищення якості медичної освіти в Україні в умовах глобалізаційних викликів і поступової інтеграції до світового освітньо-професійного простору. Теоретично проаналізовано сутнісні характеристики та функціонально-інструментальну роль міжнародної акредитації як складника сучасних механізмів гарантування якості вищої освіти, зокрема в аспекті узгодження національних освітніх програм із нормативно-методологічними вимогами провідних міжнародних інституцій.

На основі компаративного та структурно-функціонального аналізу визначено основні критерії оцінювання якості медичної освіти. До них належать рівень академічної мобільності як індикатор інтернаціоналізації освітнього процесу; стандартизація та уніфікація освітніх програм відповідно до міжнародних рамок кваліфікацій; якість клінічної підготовки як інтегративний показник практико-орієнтованості навчання; сформованість професійних компетентностей здобувачів освіти в межах компетентнісної парадигми.

Проаналізовано сучасний стан упровадження міжнародних акредитаційних стандартів у закладах вищої медичної освіти України крізь призму інституційного, організаційного та ресурсного забезпечення. Це дало змогу виявити низку системних викликів, зокрема обмеженість фінансових ресурсів, нерівномірний розвиток інфраструктури, недостатню автономію закладів освіти, а також складність адаптації національних освітніх практик до уніфікованих глобальних вимог.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Результати дослідження підтверджують, що імплементація міжнародних акредитаційних практик ефективно підвищує якість медичної освіти та її конкурентоспроможність на глобальному ринку. Це зміцнює міжнародну легітимність дипломів українських фахівців і створює умови для сталого розвитку освітньої системи на засадах відкритості, прозорості та академічної доброчесності.

Окреслено перспективні напрями модернізації медичної освіти, що передбачають інтеграцію кращих міжнародних практик із національними освітніми традиціями, розвиток внутрішніх систем забезпечення якості, цифровізацію освітнього середовища та посилення міжінституційної співпраці.

Ключові слова: медична освіта, забезпечення якості освіти, міжнародна акредитація, освітні стандарти, компетентнісний підхід, інтернаціоналізація освіти, вища медична освіта.

Christian Elina Doctor of Medical Sciences, Professor, Department of Internal Medicine, Educational and Scientific Institute of Dentistry, Bogomolets National Medical University, Kyiv, https://orcid.org/0000-0003-0920-4627

Oliinyk Yuliia Candidate of Medical Sciences, Associate Professor, Department of Hygiene, Epidemiology, Disinfectology and Occupational Diseases, Kharkiv National Medical University, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0003-3214-0422

Kaminskyy Valeriy, PhD (Medical Sciences), Associate Professor, Department of Surgical Dentistry and Maxillofacial Surgery, Educational and Scientific Institute, Shupyk National University of Health Care of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-2693-9003

ASSESSMENT OF THE IMPACT OF INTERNATIONAL ACCREDITATION STANDARDS ON THE QUALITY OF MEDICAL EDUCATION IN UKRAINE

Abstract. This article presents a systematic, multi-level analysis of the transformative impact of international accreditation standards on ensuring and improving the quality of medical education in Ukraine amid the challenges of globalization and gradual integration into the global educational and professional landscape. The article provides a theoretical examination of the essential characteristics and the functional and instrumental role of international accreditation as a component of modern mechanisms for ensuring the quality of higher education, particularly in terms of harmonizing national educational programs with the normative and methodological requirements of leading international institutions.

Based on a comparative and structural-functional analysis, key criteria for evaluating the quality of medical education have been identified, including: the level

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

of academic mobility as an indicator of the internationalization of the educational process; standardization and unification of educational programs in accordance with international qualifications frameworks; the quality of clinical training as an integrative indicator of practice-oriented education; and the development of students' professional competencies within the competency-based paradigm.

This study analyzes the current state of implementation of international accreditation standards in Ukrainian higher medical education institutions from the perspective of institutional, organizational, and resource support, which has revealed a number of systemic barriers, including: limited financial and material resources, uneven infrastructure development, insufficient autonomy of educational institutions, as well as the complexity of adapting national educational practices to unified global requirements.

It has been proven that the implementation of international accreditation practices is an effective factor in improving the quality of medical education, contributes to increasing its competitiveness in the global market for educational services, strengthens the international legitimacy of Ukrainian professionals' diplomas, and creates the conditions for the sustainable development of the education system based on openness, transparency, and academic integrity.

The article outlines promising directions for the modernization of medical education, which include integrating best international practices with national educational traditions, developing internal quality assurance systems, digitizing the educational environment, and strengthening inter-institutional cooperation.

Keywords: medical education, quality assurance in education, international accreditation, educational standards, competency-based approach, internationalization of education, higher medical education.

Постановка проблеми. В умовах посилення глобалізаційних процесів і поступової інтеграції України до європейського й світового освітнього простору проблема забезпечення якості медичної освіти набуває системного значення й розглядається крізь призму сучасних теоретико-методологічних парадигм якості освіти, інтернаціоналізації та уніфікації освітніх систем. Зростання вимог до рівня професійної компетентності медичних фахівців, активізація академічної та професійної мобільності, а також необхідність забезпечення взаємного визнання кваліфікацій зумовлюють потребу узгодження національних освітніх стандартів із міжнародними акредитаційними вимогами, зокрема на засадах компетентнісного, результатоорієнтованого та аксіологічного підходів.

Водночас процес імплементації міжнародних акредитаційних стандартів у вітчизняну систему медичної освіти супроводжується низкою системних суперечностей, зокрема між об'єктивною потребою підвищення якості освітніх програм і обмеженістю ресурсного, інституційного та нормативно-правового забезпечення, між тенденціями до стандартизації й уніфікації освітніх вимог і необхідністю збереження національно-культурної ідентичності та освітніх

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

традицій, а також між формально-декларативним упровадженням стандартів і їхньою реальною ефективністю у підвищенні якості професійної підготовки майбутніх лікарів.

Ситуацію ускладнює недостатня емпірична верифікація впливу міжнародних акредитаційних стандартів на якість медичної освіти в Україні. Крім того, нині відсутня цілісна, концептуально обґрунтована методологія моніторингу та оцінювання цих трансформацій у межах національної освітньої системи. З огляду на це, актуальність дослідження зумовлена потребою комплексного міждисциплінарного аналізу впливу міжнародних акредитаційних стандартів на якість медичної освіти в Україні із застосуванням сучасного методологічного інструментарію та інструментів доказової освітньої політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання впливу міжнародних акредитаційних стандартів на якість медичної освіти набуває особливої актуальності в умовах інтеграції України до європейського та світового освітнього простору. Дослідження українських і закордонних науковців підтверджують посилення ролі стандартизації освітніх програм та зовнішнього оцінювання їхньої якості. Значну частину наукових публікацій присвячено аналізу впровадження стандартів Всесвітньої федерації медичної освіти (WFME), які визначають основні вимоги до структури, змісту та результатів підготовки медичних фахівців. Зокрема, О. Мінцер та співавтори доводять, що стандартизація медичної освіти є визначальним чинником професійної мобільності лікарів. Вони наголошують, що підвищення довіри до національної системи підготовки кадрів можливе лише за умови контекстуальної адаптації міжнародних вимог відповідно до принципів глокалізації освіти [1]. На основі комплексного аналізу діяльності міжнародних і європейських інституцій В. Соколова та С. Дубина обґрунтовують роль правового регулювання моделей забезпечення якості медичної освіти як чинника гармонізації освітніх систем із міжнародними вимогами. Автори пропонують багатовимірну класифікацію стандартів за рівнями підготовки, інституційної відповідальності, характером нормативного регулювання й структурою професійних компетентностей, що забезпечує системне розуміння механізмів їхнього впровадження в національну освітню практику [2].

Потребу в розробленні комплексної концепції адаптації провідних міжнародних практик до національних умов обґрунтовують В. Камінський, О. Плиска та А. Краснова. На думку науковців, цей процес має враховувати специфіку вітчизняної системи охорони здоров'я, а також ресурсні чинники [3].

У своїх дослідженнях І. Сохань, Ю. Немирович та В. Довжук доводять значущість системного аналізу та адаптації європейських стандартів забезпечення якості освіти в контексті трансформаційних процесів і модернізації системи вищої освіти України [4].

Особливостей дистанційного навчання, яке в умовах повномасштабного вторгнення є невіддільним складником освітнього процесу, аналізують

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Т. Жукова, Є. Черновіл та Г. Різак. Автори акцентують на основних перевагах такого формату, зокрема його доступності та гнучкості. Водночас вони окреслюють низку істотних недоліків, серед яких технічні труднощі та обмеження безпосередньої взаємодії між учасниками освітнього процесу [5].

У своїх напрацюваннях Л. Кормич та А. Кормич науково обґрунтовують трансформаційні процеси в системі вищої освіти, що виявляються в розширенні інституційної автономії закладів, посиленні відповідальності за якість освітніх послуг, модернізації управлінських механізмів та підвищенні відповідності освітніх програм динамічним вимогам ринку праці [6].

Науковці І. Литвинова, К. Балабанова та Г. Різак емпірично доводять, що психолого-педагогічні чинники електронного освітнього середовища істотно впливають на рівень задоволення освітніх потреб здобувачів. Вони встановили статистично значущу позитивну кореляцію: інноваційні освітні середовища забезпечують вищий рівень задоволеності навчанням та особистісним розвитком порівняно з традиційними формами [7].

Отже, узагальнення результатів сучасних наукових досліджень засвідчує, що впровадження міжнародних акредитаційних стандартів у медичну освіту України перебуває на стадії динамічних змін. Цей процес супроводжується розвитком культури якості та гармонізацією національних вимог із міжнародними. Водночас актуальною залишається потреба в подальших емпіричних дослідженнях, щоб об’єктивно оцінити вплив акредитаційних процедур на рівень професійної підготовки майбутніх медичних фахівців.

Проте цей процес ускладнюється низкою нерозв’язаних проблем, зокрема відсутністю уніфікованих підходів до оцінювання ефективності впроваджених стандартів, обмеженістю довготривалих порівняльних досліджень, недостатньою адаптацією міжнародних критеріїв до національного контексту, а також фрагментарністю даних щодо реального впливу акредитації на клінічну компетентність випускників.

З огляду на це, науковий внесок статті полягає в систематизації наявних теоретичних і практичних підходів до впровадження міжнародних акредитаційних стандартів, виявленні прогалин у науковому дискурсі та обґрунтуванні напрямів подальших досліджень, що сприятимуть підвищенню якості медичної освіти в Україні.

Мета статті полягає в комплексному аналізі впливу міжнародних акредитаційних стандартів на якість медичної освіти в Україні, зокрема у визначенні їхньої ролі в підвищенні рівня підготовки медичних фахівців, гармонізації освітніх програм із міжнародними вимогами, а також у виявленні переваг, викликів і перспектив упровадження таких стандартів у національну систему вищої медичної освіти. Для досягнення мети дослідження передбачено розв’язання таких завдань:

1) розкрити сутність та основні принципи міжнародних акредитаційних стандартів у галузі медичної освіти;

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

2) проаналізувати діяльність провідних міжнародних організацій та зміст стандартів акредитації закладів вищої медичної освіти;

3) схарактеризувати стан та рівень упровадження міжнародних акредитаційних практик у вітчизняних закладах вищої медичної освіти.

Виклад основного матеріалу. В умовах поглиблення глобалізаційних змін та дедалі більшої конвергенції освітніх систем гарантування якості медичної освіти є стратегічним пріоритетом. Ця проблема розглядається як основний чинник сталого розвитку та стабільного функціонування системи охорони здоров'я. У цьому контексті упровадження міжнародних акредитаційних стандартів є основним інструментом інституційного регулювання та оптимізації підготовки медичних фахівців, забезпечуючи функцію зовнішнього оцінювання якості (external quality assurance). Їхнє застосування сприяє стандартизації освітніх підходів, узгодженню освітніх програм із глобальними бенчмарками, а також підвищенню мобільності та конкурентоспроможності випускників. Крім того, це зміцнює суспільну довіру до національної системи вищої медичної освіти.

Концептуальний зміст міжнародних акредитаційних стандартів у галузі медичної освіти – це нормативна кодифікація інтегрованого комплексу вимог до архітектоніки освітнього процесу, дизайну освітніх програм, кадрового потенціалу, матеріально-технічної бази та інструментарію оцінювання освітніх результатів. Зазначені стандарти розробляють провідні міжнародні інституції. Вони ґрунтуються на методології доказової педагогіки (evidence-based education), принципах транспарентності, валідності та надійності вимірювальних процедур, а також на ітеративній моделі безперервного вдосконалення (continuous quality improvement). Орієнтація стандартів виходить за межі простого відтворення знань, фокусуючись на формуванні інтегративних клінічних компетентностей, професійної ідентичності, розвиненої етичної рефлексії та здатності до ефективної взаємодії [1, с. 61] (табл. 1).

Таблиця 1

Основні принципи міжнародних акредитаційних стандартів

Підхід	Короткий зміст
Результатоорієнтований підхід	Чіткі, вимірювані результати навчання (компетентності), відповідні потребам медицини
Студентоцентризм	Активна роль здобувача освіти, індивідуальні траєкторії, розвиток критичного мислення
Забезпечення якості	Постійний моніторинг, самооцінка та зовнішній аудит програм
Прозорість і підзвітність	Відкритість даних про освіту та управлінські рішення
Інтеграція науки та практики	Поєднання досліджень, навчання та клінічного досвіду
Міжнародна сумісність	Узгодження стандартів для мобільності та визнання дипломів

Джерело: створено авторами на основі [8, с. 7; 9, с. 719]

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Упровадження міжнародних акредитаційних стандартів у систему медичної освіти України зумовлює комплексні зміни на різних рівнях її функціонування, що визначаються впливом низки чинників. Передусім спостерігається структурна реорганізація освітніх програм, що передбачає перехід до компетентнісно орієнтованої підготовки фахівців, відповідної актуальним викликам клінічної медицини та сфери громадського здоров'я. Крім того, відбувається інтенсифікація інноваційних педагогічних практик: упроваджуються симуляційні технології навчання, проблемно орієнтовані моделі (problem-based learning), кейс-методологія, а також забезпечується міждисциплінарна інтеграція знань як елемент системного підходу до формування професійних компетентностей. Водночас підвищуються кваліфікаційні вимоги до науково-педагогічного персоналу, що стимулює їхній безперервний професійний розвиток, активізує науково-дослідну діяльність та інтегрує в глобальний академічний дискурс.

Процес адаптації міжнародних стандартів до національного освітнього середовища супроводжується низкою системних обмежень і викликів. До основних належать обмеженість фінансово-економічних ресурсів, потреба в комплексній модернізації матеріально-технічної бази, інституційна інерційність нормативно-правового забезпечення, а також недостатній рівень готовності учасників освітнього процесу до впровадження інноваційних дидактичних моделей. Окремої уваги потребує проблема гармонізації глобальних стандартів із національною освітньою ідентичністю. Це передбачає адаптацію міжнародних вимог до соціокультурного контексту та інституційних особливостей контексту української системи медичної освіти [10, с. 77].

Отже, міжнародні акредитаційні стандарти є фундаментальним інструментом підвищення якості медичної освіти, що гарантують її відповідність глобальним критеріям ефективності та релевантності. Їх системне впровадження сприяє формуванню висококваліфікованих, мобільних і конкурентоспроможних фахівців, здатних до професійної діяльності в умовах динамічних трансформацій сучасної медицини. Водночас досягнення максимального ефекту можливе лише за умови комплексного та науково обґрунтованого підходу до інтеграції цих стандартів, що враховуватиме контекст національної системи освіти.

В умовах інтенсифікації глобалізаційних змін у галузі вищої освіти проблема забезпечення якості медичної освіти набуває системного та міждисциплінарного характеру.

Підвищення якості підготовки медичних кадрів є стратегічним пріоритетом, що визначає ефективність системи охорони здоров'я на національному та транснаціональному рівнях. У цьому контексті імплементація міжнародних акредитаційних стандартів є основою для гармонізації освітніх просторів. Вона забезпечує уніфікацію критеріїв оцінювання, стимулює академічну мобільність та створює умови для взаємного визнання професійних кваліфікацій у глобальному освітньому середовищі.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Серед основних акторів, що визначають якість сучасної медичної освіти, провідну роль відіграють Всесвітня федерація медичної освіти (WFME), Всесвітня організація охорони здоров'я (надалі – ВООЗ), Європейська асоціація забезпечення якості вищої освіти (ENQA), Educational Commission for Foreign Medical Graduates (ECFMG) (табл. 2).

Таблиця 2

Основні міжнародні актори забезпечення якості медичної освіти та їхні функції

Організація	Рівень діяльності	Основні функції	Основні інструменти / документи	Вплив на якість медичної освіти
Всесвітня федерація медичної освіти (WFME)	Глобальний	Формування стандартів медичної освіти	Глобальні стандарти медичної освіти (для базової, післядипломної освіти та безперервного професійного розвитку)	Забезпечує комплексну, інтегровану модель якості освіти, орієнтовану на результати навчання та компетентності
Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ)	Глобальний	Нормативно-консультативна діяльність	Аналітичні та рекомендаційні документи	Сприяє адаптації медичної освіти до викликів громадського здоров'я, ґрунтується на доказовій медицині та пацієнтоорієнтованості
Європейська асоціація забезпечення якості вищої освіти (ENQA)	Європейський	Формування політики якості освіти	ESG (Стандарти та рекомендації щодо забезпечення якості в ЄПВО)	Забезпечує основу для національних систем акредитації та внутрішнього контролю якості
Educational Commission for Foreign Medical Graduates (ECFMG)	Міжнародний	Оцінювання та сертифікація випускників	Вимоги акредитації (визнані WFME)	Забезпечує доступ до клінічної практики в США та стимулює підвищення якості освіти через акредитацію

Джерело: створено авторами на основі [11, с. 25; 12, с. 1038]

Забезпечення якості медичної освіти – це багаторівневий комплексний процес, у якому визначальну роль відіграє архітектоніка взаємодії глобальних, регіональних та міжнародних організацій. Такі структури, як WFME та ВООЗ, формують стратегічні орієнтири та стандарти, які визначають загальний напрям

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

розвитку медичної освіти у світі, акцентуючи на компетентнісному підході, доказовій медицині та потребах громадського здоров'я.

Водночас ENQA гарантує узгодженість і впровадження цих підходів на регіональному рівні за допомогою стандартів ESG, які є основою для національних систем контролю якості. Такі організації, як ECFMG, безпосередньо впливають на індивідуальний рівень підготовки фахівців, пов'язуючи якість освіти з можливістю професійної реалізації на міжнародному ринку праці.

Таким чином, взаємодія цих факторів формує цілісну систему забезпечення якості медичної освіти, яка поєднує стандартизацію, оцінювання та постійне вдосконалення, сприяючи підготовці конкурентоспроможних і компетентних медичних фахівців.

Інкорпорація окреслених міжнародних стандартів у національний освітній простір зумовлює еволюційну конвергенцію української медичної освіти зі світовими практиками. Ця трансформація реалізується шляхом упровадження компетентнісних парадигм, розбудову внутрішніх механізмів забезпечення якості та модернізацію освітніх програм на засадах доказової медицини. Важливими аспектами також є інтеграція наукових досліджень в освітній процес та посилення практико-орієнтованої підготовки здобувачів.

Крім того, міжнародна акредитація є важливим інструментом інституційної легітимації. Вона забезпечує прозорість освітньої діяльності, розширює можливості для академічної мобільності та сприяє інтеграції у світовий науковий дискурс. У сукупності це зумовлює зростання конкурентоспроможності українських закладів вищої медичної освіти на ринку освітніх послуг.

Процес упровадження міжнародних стандартів супроводжується низкою структурно-організаційних викликів. Зокрема, це стосується значних фінансових витрат, потреби в гармонізації нормативно-правової бази та необхідності підвищення кваліфікації науково-педагогічних кадрів. Попри складність, ці чинники мають переважно транзитивний характер і нівелюються стратегічними перевагами, пов'язаними з підвищенням якості освітніх послуг та поглибленням інтеграції в глобальний освітній простір. Отже, діяльність провідних міжнародних організацій та їхні акредитаційні стандарти визначають трансформацію сучасної моделі медичної освіти в Україні, формуючи її як відкриту, інноваційну та якісно орієнтовану систему.

Упровадження міжнародних стандартів акредитації в закладах медичної освіти України характеризується як динамічний, багатовекторний процес, що відбувається в умовах системної трансформації національної освітньої парадигми та поступової гармонізації з європейським і глобальним освітнім простором. У цьому контексті визначальну роль відіграють рекомендації та нормативні підходи таких авторитетних інституцій, як WFME, а також міжнародні системи забезпечення якості вищої освіти, що формують уніфіковані критерії оцінювання освітніх програм, інституційної спроможності та результатів навчання [13, с. 10].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Сучасний етап упровадження міжнародних акредитаційних вимог у закладах вищої медичної освіти України супроводжується переходом до компетентнісно орієнтованої моделі підготовки фахівців, що передбачає інтеграцію знань, практичних навичок і професійних цінностей у цілісну систему результатів навчання. Це зумовлює модернізацію освітніх програм відповідно до принципів outcome-based education, посилення клініко-орієнтованого складника підготовки, а також широке впровадження симуляційних технологій як інструменту формування клінічного мислення та безпечного відпрацювання практичних навичок.

Важливим компонентом трансформаційних процесів є також розбудова внутрішніх систем забезпечення якості освіти (Internal Quality Assurance Systems) в поєднанні з процедурами зовнішнього оцінювання, що відповідають міжнародним акредитаційним рамкам. Це сприяє формуванню культури забезпечення якості, підвищенню прозорості освітніх процесів та забезпеченню їхньої відповідності глобальним стандартам медичної освіти.

Водночас рівень упровадження міжнародних стандартів акредитації в різних закладах є нерівномірним, що свідчить про глибоку структурну диференціацію в системі медичної освіти. Провідні університети демонструють високу інституційну спроможність: від гармонізації навчальних планів із європейськими рамками кваліфікацій до успішної міжнародної акредитації. Натомість низка інших закладів перебуває лише на етапі адаптації базових вимог. Це зумовлено об’єктивними чинниками, зокрема: обмеженістю фінансування, застарілою матеріально-технічною базою та потребою в системному професійному розвитку викладачів [14, с. 183].

Отже, сучасний стан упровадження міжнародних акредитаційних стандартів у медичній освіті України доцільно схарактеризувати як перехідний, із домінуванням тенденцій поступової інтеграції та інституційного вдосконалення. Подальше впровадження цих підходів має стратегічне значення, оскільки безпосередньо впливає на підвищення якості підготовки медичних кадрів, їхню професійну мобільність і конкурентоспроможність на міжнародному ринку праці, а також на загальне підвищення ефективності національної системи охорони здоров’я.

Висновки. У дослідженні здійснено системний багаторівневий аналіз впливу міжнародних акредитаційних стандартів на якісні характеристики медичної освіти в Україні. Отримані результати підтвердили, що зазначені стандарти відіграють визначальну роль у підвищенні якості підготовки майбутніх медичних фахівців. Вони детермінують імплементацію інноваційних освітніх підходів, що відповідають глобальним вимогам та передовим світовим практикам.

Дослідження концептуальних засад і принципів міжнародної акредитації в галузі медичної освіти дало змогу встановити, що їхня методологічна основа ґрунтується на засадах забезпечення якості, транспарентності освітніх процесів,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

реалізації компетентнісної парадигми та безперервного вдосконалення змісту освітніх програм. Такий підхід формує об'єктивні передумови для підготовки конкурентоспроможних фахівців, здатних до ефективної професійної діяльності в умовах глобалізованого медичного простору.

Результати аналізу діяльності провідних міжнародних акредитаційних інституцій засвідчують, що їхні регуляторні вимоги спрямовані на стандартизацію та гармонізацію підготовки медичних кадрів. Це сприяє підвищенню рівня міжнародного визнання освітніх кваліфікацій і розширенню можливостей професійної мобільності випускників. Водночас встановлено, що ступінь імплементації зазначених стандартів у вітчизняних закладах вищої медичної освіти характеризується варіативністю та потребує подальшої уніфікації та системного вдосконалення.

Під час дослідження ідентифіковано як позитивні ефекти впровадження міжнародних акредитаційних стандартів (зокрема, підвищення якості освітніх послуг, модернізація навчально-методичного забезпечення, інтеграція в глобальний освітній простір), так і низку викликів (обмеженість ресурсного забезпечення, складність адаптації національної освітньої системи до міжнародних вимог, необхідність підвищення кваліфікації науково-педагогічного персоналу).

Перспективи подальших досліджень пов'язані з комплексним аналізом стратегічних напрямів упровадження міжнародних стандартів в українську медичну освіту. Ефективність цього процесу в майбутньому залежатиме від системності державної політики, стабільної інституційної підтримки та інтенсифікації участі закладів вищої освіти в міжнародних процедурах акредитації.

Література:

1. Мінцер О. П., Ганинець П. П., Сарканич О. В., Жовнір В. А., Вембер Є. В. Тенденції забезпечення якості медичної освіти: створення стандартів і механізмів сертифікації. *Медична інформатика та інженерія.* 2024. Вип. 3–4. С. 59–67. DOI: https://doi.org/10.11603/mie.1996-1960.2023.3-4.14470

2. Соколова І., Дубина С. Інституційні механізми стандартизації медичної освіти. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2025. № 7. DOI: http://doi.org/10.32702/2307-2156.2025.7.4

3. Камінський В. В., Плиска О. М., Краснова А. А. Аналіз досвіду інших країн у сфері адаптації медичної освіти та його застосування в контексті України. *Педагогічна Академія: наукові записки*. 2025. Вип. 18. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.15544251

4. Сохань І. В., Немирович Ю. П., Довжук В. В. Аналіз впливу європейських стандартів на реформування системи вищої освіти в Україні. *Педагогічна Академія: наукові записки.* 2024. Вип. 13. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.14505456

5. Жукова Т. А., Черновол Є. О., Різак Г. В. Стратегії адаптації та розвитку вищої освіти у післявоєнний період: аналіз інноваційних підходів, їх вплив на якість освіти та результати вищої освіти. *Перспективи та інновації науки*. 2024. № 3 (37). С. 210–222. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-3(37)-210-222

6. Кормич Л. І., Кормич А. І. Варіативні можливості реформування вищої освіти України в європейському контексті. *Актуальні проблеми політики*. 2020. Вип. 65. С.18–25. DOI: https://doi.org/10.32837/app.v0i65.301

7. Литвинова І. Л., Балабанова К. В., Різак Г. В. Технології та інновації для покращення психологічного комфорту здобувачів освіти в онлайн-освіті. *Вісник науки та освіти*. 2024. № 4 (22). С.1148–1163. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-4(22)-1148-1163

8. Kupis R., Perera I., Domagała A., Szopa M. Medical education in Poland: a descriptive analysis of legislative changes broadening the range of institutions eligible to conduct medical degree programmes. *BMC Medical Education*. 2025. Vol. 25. Article 444. DOI: https://doi.org/10.1186/s12909-025-07031-y

9. Medical education challenges in mainland China: an analysis of the application of problem-based learning / X. Hu et al. *Medical Teacher*. 2025. Vol. 47, № 4. P. 713–728. DOI: https://doi.org/10.1080/0142159X.2024.2369238

10. Tegginamani A., Vanishree H. The benefits and limits of case-based learning (CBL): a concise review. *Journal of Multidisciplinary Dental Research*. 2024. Vol. 10, № 2. P. 74–80. DOI: https://doi.org/10.38138/JMDR/v10i2.26

11. Козак Н. Д., Зайченко Г. В., Горчакова Н., Дорошенко А., Козак Д. Нещодавні виклики у вищій медичній, військово-медичній освіті: тенденції сталого розвитку в призмі пандемії COVID-19 та російського повномасштабного вторгнення 2022–2023. *Сучасні аспекти військової медицини*. 2023. Vol. 30, № 2. P. 23–30. DOI: https://doi.org/10.32751/2310-4910-2023-30-2-02

12. Різак Г., Кампі Ю., Якименко В. Перспективи розвитку доказової медицини в умовах наявності штучного інтелекту й сучасних технологій: роль закладів вищої медичної освіти в Україні. *Перспективи та інновації науки*. 2023. № 12(30). С. 1033–1043. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-12(30)-1033-1043.

13. Марушко Р., Бахтіярова Д., Клай С., Загороднюк. Деякі питання акредитації в рамках безперервного професійного розвитку медичних фахівців в Україні: міжнародний досвід і вимоги. *Сучасна педіатрія. Україна*. 2021. Вип.7(119). С. 6–13. DOI: https://doi.org/10.15574/SP.2021.119.6

14. Марічереда В. Оцінювання ефективності закладів вищої освіти: методології, індикатори, міжнародні моделі. *Sustainable healthcare development: national and global dimensions : scientific monograph.* Vol. 2. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2025. P. 174–197. DOI: https://doi.org/10.30525/978-9934-26-593-8-7.

References:

1. Mintser, O. P., Ganynets, P. P., Sarkanych, O. V., Zhovnir, V. A., & Vember, Y. V. (2024). Tendentsii zabezpechennia yakosti medychnoi osvity: stvorennia standartiv i mekhanizmiv sertyfikatsii [Trends in ensuring the quality of medical education: creation of standards and certification mechanisms]. *Medychna informatyka ta inzheneriia – Medical Informatics and Engineering*, *3–4*, 59–67. https://doi.org/10.11603/mie.1996-1960.2023.3-4.14470 [in Ukrainian].

2. Sokolova, I., & Dubyna, S. (2025). Instytutsiyni mekhanizmy standartyzatsiyi medychnoyi osvity [Institutional mechanisms of standardization of medical education]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok – State administration: improvement and development*, 7. http://doi.org/10.32702/2307-2156.2025.7.4 [in Ukrainian].

3. Kaminsky, V. V., Plyska, O. M., & Krasnova, A. A. (2025). Analiz dosvidu inshykh krayin u sferi adaptatsiyi medychnoyi osvity ta yoho zastosuvannya v konteksti Ukrayiny [Analysis of the experience of other countries in the field of adaptation of medical education and its application in the context of Ukraine]. *Pedahohichna Akademiia: naukovi zapysky – Pedagogical Academy: scientific notes, 18.* https://doi.org/10.5281/zenodo.15544251 [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

4. Sokhan, I. V., Nemyrovych, Yu. P., & Dovzhuk, V. V. (2024). Analiz vplyvu yevropeyskykh standartiv na reformuvannya systemy vyshchoyi osvity v Ukrayini [Analysis of the influence of European standards on the reform of the higher education system in Ukraine]. *Pedahohichna Akademiia: naukovi zapysky – Pedagogical Academy: scientific notes*, *13.* https://doi.org/10.5281/zenodo.14505456 [in Ukrainian].

5. Zhukova, T. A., Chernovol, E. O., & Rizak, G. V. (2024). Stratehii adaptatsii ta rozvytku vyshchoi osvity u pisliavoiennyi period: analiz innovatsiinykh pidkhodiv, yikh vplyv na yakist osvity ta rezultaty vyshchoi osvity [Strategies for adaptation and development of higher education in the post-war period: analysis of innovative approaches, their impact on the quality of education and results of higher education]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky – Prospects and innovations of science, 3* (37), 210–222. https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-3(37)-210-222 [in Ukrainian].

6. Kormych, L. I., & Kormych, A. I. (2020). Variatyvni mozhlyvosti reformuvannya vyshchoyi osvity Ukrayiny v yevropeyskomu konteksti [Variant possibilities of reforming higher education in Ukraine in the European context]. *Aktualni problemy polityky – Current problems of policy*, *65*, 18–25. https://doi.org/10.32837/app.v0i65.301

7. Litvynova, I. L., Balabanova, K. V., & Rizak, G. V. (2024). Tekhnolohiyi ta innovatsiyi dlya pokrashchennya psykholohichnoho komfortu zdobuvachiv osvity v onlayn-osviti [Technologies and innovations to improve the psychological comfort of students in online education]. *Visnyk nauky ta osvity – Bulletin of Science and Education*, *4* (22), 1148–1163. https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-4(22)-1148-1163

8. Kupis, R., Perera, I., Domagała, A., & Szopa, M. (2025). Medical education in Poland: a descriptive analysis of legislative changes broadening the range of institutions eligible to conduct medical degree programmes. *BMC Medical Education*, *25*, 444. https://doi.org/10.1186/s12909-025-07031-y

9. Hu, X., Li, J., Wang, X., Guo, K., Liu, H., … & Xiong, N. (2025). Medical education challenges in mainland China: an analysis of the application of problem-based learning. *Medical Teacher*, *47*(4), 713–728. https://doi.org/10.1080/0142159X.2024.2369238.

10. Tegginamani, A., & Vanishree, H. (2024). The benefits and limits of case-based learning (CBL): a concise review. *Journal of Multidisciplinary Dental Research*, *10*(2), 74–80. https://doi.org/10.38138/JMDR/v10i2.26

11. Kozak, N. D., Zaichenko, G. V., Gorchakova, N., Doroshenko, A., & Kozak, D. (2023). Neshchodavni vyklyky u vyshchii medychnii, viiskovo-medychnii osviti: tendentsii staloho rozvytku v pryzmi pandemii COVID-19 ta rosiiskoho povnomasshtabnoho vtorhnennia 2022–2023 [Recent challenges in higher medical, military medical education: sustainable development trends in the context of the COVID-19 pandemic and the Russian full-scale invasion of 2022–2023]. *Suchasni aspekty viiskovoi medytsyny – Modern aspects of military medicine, 30* (2), 23–30. https://doi.org/10.32751/2310-4910-2023-30-2-02 [in Ukrainian].

12. Rizak, G., Campi, Y., & Yakymenko, V. (2023). Perspektyvy rozvytku dokazovoyi medytsyny v umovakh nayavnosti shtuchnoho intelektu y suchasnykh tekhnolohiy: rol zakladiv vyshchoyi medychnoyi osvity v Ukrayini [Prospects for the development of evidence-based medicine in the presence of artificial intelligence and modern technologies: the role of higher medical education institutions in Ukraine]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky – Prospects and Innovations of Science*, *12*(30), 1033–1043. https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-12(30)-1033-1043 [in Ukrainian].

13. Marushko, R., Bakhtiyarova, D., Klay, S., & Zagorodniuk, P. (2021). Deyaki pytannya akredytatsiyi v ramkakh bezperervnoho profesiynoho rozvytku medychnykh fakhivtsiv v Ukrayini: mizhnarodnyy dosvid i vymohy [Some issues of accreditation within the framework of continuous professional development of medical specialists in Ukraine: international experience and requirements]. *Suchasna pediatriia. Ukraina – Modern Pediatrics. Ukraine*, *7*(119), 6–13. https://doi.org/10.15574/SP.2021.119.6 [in Ukrainian].

ISSN 2786-4952 Online

14. Marichereda, V. (2025). Otsinyuvannya efektyvnosti zakladiv vyshchoyi osvity: metodolohiyi, indykatory, mizhnarodni modeli [Evaluating the effectiveness of higher education institutions: methodologies, indicators, international models]. *Sustainable healthcare development: national and global dimensions : scientific monograph,* 2. (pp. 174–197). Riga, Latvia : Baltija Publishing. https://doi.org/10.30525/978-9934-26-593-8-7 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 28.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 616.361-007.271-008.5-089

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3026-3038

Кутовий Олександр Борисович доктор медичних наук, професор кафедри хірургії та урології Дніпровського Державного медичного університету, м. Дніпро, https://orcid.org/0000-0003-2744-4595

Карпенко Сергій Іванович кандидат медичних наук, доцент кафедри хірургії та урології Дніпровського Державного медичного університету, м. Дніпро, https://orcid.org/0009-0001-1423-7477

Балик Дмитро Васильович доктор філософії, асистент кафедри хірургії та урології Дніпровського Державного медичного університету, м. Дніпро, https://orcid.org/0000-0002-7848-3415

ВПЛИВ РЕІНФУЗІЇ ЖОВЧІ НА ВІДНОВЛЕННЯ ФУНКЦІЙ ПЕЧІНКИ ПІСЛЯ ДЕКОМПРЕСІЇ ТЯЖКОЇ МЕХАНІЧНОЇ ЖОВТЯНИЦІ ДОБРОЯКІСНОГО ГЕНЕЗУ

Анотація. Зовнішнє малоінвазивне дренування позапечінкових жовчних шляхів при тяжкій обструктивній жовтяниці – хірургічне втручання І етапу при лікуванні хворих з печінковою дисфункцією. Одночасно зі швидким зниженням білірубіну крові воно може призвести до втрати природних жовчних кислот, стати причиною діареї, мальабсорбції, волемічних та електролітних порушень, гострого ураження нирок, прогресування печінкової недостатності, вимагати додаткових витрат коштів. Реінфузія жовчі (РЖ) - це ентеральне повернення її оральним або зондовим шляхом, але вплив окремих технологій її реалізації на відновлення функцій гепатоцитів вивчений недостатньо, практично відсутня інформація про порівняльну ефективність різних режимів РЖ на ліквідацію печінкової дисфункції під час декомпресії тяжкої обтураційної жовтяниці.

У 113 пацієнтів з тяжкою механічною жовтяницею доброякісного генезу був проведений порівняльний аналіз впливу орального та інтрашлункового варіантів РЖ на функції печінки після зовнішнього дренування жовчних протоків з ефективністю внутрішнього біліо-ентерального дренування.

Визначено, що декомпресія позапечінкових жовчних протоків особливо активно знижує рівень прямого білірубіну між III та VII добою. Одночасно зростає на 15 - 20% рівень непрямого білірубіну, який відновлюється до вхідного лише на IX - X добу дренування; показники цитолізу гепатоцитів в останній термін залишаються в 2 рази вище верхньої межі норми. З’ясовано, що РЖ в обсязі 50% та 100% однаково впливала на відновлення функцій печінки, суттєві відмінності при використанні зондового та орального шляхів повернення жовчі не зафіксовані.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Етапне лікування пацієнтів з тяжкою механічною жовтяницею доброякісного ґенезу дозволило з застосуванням чрезшкірних чрезпечінкових втручань та РЖ покращити функціональний стан печінки перед виконанням другого етапу - радикальних хірургічних втручань, зменшити рівень післяопераційних ускладнень з 42,1 % до 16,4 %, середню тривалість перебування оперованого пацієнта в стаціонарі з 14,1±2,0 до 9,5±1,0 діб.

Ключові слова: обструктивна (механічна) жовтяниця, чрезшкірне чрезпечінкове дренування жовчних протоків, реінфузія жовчі, біліо-ентеральне дренування, печінкова дисфункція, малоінвазивне дренування жовчних шляхів.

Kutovyi Oleksandr Borisovich Doctor of Medical Sciences, Professor of the Department of Surgery and Urology, Dnipro State Medical University, Dnipro, https://orcid.org/0000-0003-2744-4595

Karpenko Sergey Ivanovich Candidate of Medical Sciences, Associate Professor of the Department of Surgery and Urology, Dnipro State Medical University, Dnipro, , https://orcid.org/0009-0001-1423-7477

Balyk Dmytro Vasylovich Phylosophy doctor, Assistant professor of the Department of Surgery and Urology, Dnipro State Medical University, Dnipro, https://orcid.org/0000-0002-7848-3415

THE EFFECT OF BILE REINFUSION ON THE RESTORATION OF LIVER FUNCTION AFTER DECOMPRESSION OF SEVERE MECHANICAL JAUNDICE OF BENIGN GENESIS

Abstract. External minimally invasive drainage of extrahepatic biliary ducts in severe obstructive jaundice is a stage I surgical intervention in the treatment of patients with liver dysfunction. Simultaneously with a rapid decrease of blood bilirubin level, it can lead to the loss of natural bile acids, cause diarrhea, malabsorption, volemic and electrolyte disorders, acute kidney injury, progression of liver failure, that require additional costs. Bile reinfusion (BRI) is its enteral return by oral or tube route, but the impact of individual technologies for its implementation on the restoration of hepatocyte functions has not been studied sufficiently, there is practically no information on the comparative effectiveness of different BRI regimens on the elimination of liver dysfunction during decompression of severe obstructive jaundice.

In 113 patients with severe mechanical jaundice of benign genesis, a comparative analysis of the effect of oral and intragastric options of BRI on liver function after external drainage of the bile ducts with the effectiveness of internal bilio-enteral drainage was conducted. It was determined that decompression of the extrahepatic bile ducts especially actively reduces the level of direct bilirubin between the III and VII days. At the same time, the level of indirect bilirubin increases by 15 -

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

20%, which is restored to the input level only on the IX - X days of drainage; hepatocyte cytolysis indicators in the latter period remain 2 times higher than the upper limit of the norm. It was found that BRI in the volume of 50% and 100% had the same effect on the restoration of liver function, significant differences were not recorded when using the gastric tube and oral bile return routes.

Staged treatment of patients with severe mechanical jaundice of benign genesis, using percutaneous transhepatic interventions and BRI, allowed to improve the functional state of the liver before performing the second stage - radical surgical interventions, reduce the level of postoperative complications from 42.1% to 16.4%, and the average duration of the operated patient's stay in the hospital from 14.1±2.0 to 9.5±1.0 days.

Keywords: obstructive (mechanical) jaundice, percutaneous transhepatic bile duct drainage, bile reinfusion, bilio-enteral drainage, liver dysfunction, minimally invasive biliary drainage.

Постановка проблеми. Зовнішнє малоінвазивне дренування позапечінкових жовчних шляхів при тяжкій обструктивній жовтяниці – хірургічне втручання І етапу при лікуванні хворих з печінковою дисфункцією. З одного боку, воно досить швидко та ефективно знижує рівень білірубіну крові [1,2], з іншого - може призвести до втрати звичайних жовчних кислот [3], стати причиною діареї, мальабсорбції та гострого ураження нирок [4]. Повна жовчна нориця з добовою втратою більше 1500 мл часто вимагає парентерального введення поліонних розчинів для компенсації волемічних та електролітних порушень [5], а екзогенне заміщення жовчних кислот - додаткових витрат коштів [6]. Недорогим альтернативним варіантом відновлення кількості природних жовчних кислот у таких пацієнтів є метод ентерального повернення або реінфузії жовчі (РЖ) [7,8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливі аспекти РЖ висвітлені у публікаціях P. Song [9], A.Kahl [10], R.Chada [11]. Повернення жовчі можливе зондовим (інтрагастральним, інтрадуоденальним, інтраєюнальним) або оральним шляхами, проте динаміка показників гомеостазу, відновлення функцій печінки при реалізації окремих технологій вивчені недостатньо [12]. В спеціальній літературі практично відсутня інформація про порівняльну ефективність різних режимів РЖ та їх вплив на ліквідацію печінкової дисфункції під час декомпресії тяжкої обтураційної жовтяниці [13].

Мета дослідження – порівняння впливу на функції печінки інтрапросвітних варіантів РЖ після зовнішнього дренування жовчних протоків та внутрішнього біліо-ентерального дренування у пацієнтів з тяжкою механічною жовтяницею доброякісного генезу.

Виклад основного матеріалу. В дослідження включені 113 хворих, яким на базах кафедри хірургії та урології Дніпропетровського державного медичного університету було проведене обстеження та комплексне лікування. Найбільшу

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

частку серед них склали пацієнти похилого та літнього віку - 89 (78,8%). За гендерним складом співвідношення хворих було практично рівним. 96 (85%) хворих мали супутню патологію, найчастіше зустрічались: гіпертонічна хвороба - у 57 (50,4 %), ішемічна хвороба серця - у 50 (44,2 %), ХОЗЛ – у 30 (26,5 %), цукровий діабет – у 17 (15%); у 60 (59,9%) пацієнтів було виявлено 2 або більше супутніх захворювання. Критеріями включення до обстеження були: доброякісна етіологія тяжкої механічної жовтяниці з рівнем при надходженні загального білірубіну крові >200 мкмоль/л; вік пацієнта > 21 року. Критерії для виключення з дослідження: 1) Відмова пацієнта від запропонованого обстеження та лікування; 2) Декомпенсація у нього важкої супутньої патології або передагональний стан при госпіталізації.

Всі пацієнти були розподілені на 2 групи. 91 хворому I групи було проведене зовнішнє черезпечінкове дренування жовчних протоків або жовчного міхура, у кожного з них дебіт жовчі за добу перевищував 800 мл. 22 пацієнти II групи перенесли одноетапне реконструктивне внутрішнє дренування позапечінкових жовчних протоків і склали групу порівняння. Розподіл хворих за причинами обтураційної жовтяниці та виконані варіанти декомпресії жовчовивідних шляхів наведені у таблицях 1 та 2.

Таблиця 1

Причини обтураційної жовтяниці.

ЗАХВОРЮВАННЯ	**I група**		**II група**	
	Абс.	**%**	**Абс.**	**%**
ЖКХ. Холедохолітіаз	50	54,9	11	50,0
Стриктури загальної жовчної протоки	10	11,0	3	13,6
Індуративний панкреатит	7	7,7	2	9,1
Ятрогенне пошкодження ЗЖП	7	7,7	2	9,1
ПХЕС, холедохолітіаз	8	8,8	2	9,1
Аденома ВДС	9	9,9	2	9,1
Всього	91	100	22	100

Таблиця 2

Види декомпресії жовчовивідних шляхів.

Операції	**Кількість хворих**	
	абс.	**%**
Черезшкірна черезпечінкова холангіостомія	58	51,3
Черезшкірна через печінкова холецистостомія	33	29,2
Лапаротомія, холедоходуоденостомія	10	8,9
Лапаротомія, гепатикоєюностомія.	7	6,2
Лапаротомія, холецистоєюностомія.	5	4,4
Всього:	113	100,0

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Хворі І групи в залежності від об'єму та шляху РЖ були розподілені на 4 підгрупи. В **Іа** підгрупі (n=24) перорально повертали 100 % жовчі, в **Іб** (n= 26) – 50 % жовчі, в **Ів** підгрупі (n=21) - реінфузію не проводили через категоричну відмову пацієнтів; в **Іг** підгрупі (n = 20) – повертали 100 % жовчі через назогастральний зонд. РЖ розпочинали з ІІІ доби декомпресії жовчних проток. Дослідження зразків крові проводили перед початком лікування, на 3, 7, 10 добу після початку дренування. Середній термін зовнішнього дренування на кожного хворого І групи склав 25,2 ± 3,5 діб.

Обробку матеріалів проводили з використанням методів описової та аналітичної біостатистики: перевірка нормальності розподілу кількісних ознак за критерієм Шапіро-Уілка (SW-W); оцінка достовірності різниці середніх для кількісних ознак з ненормальним розподілом при множинному порівняні – непараметричним дисперсійним аналізом Краскела-Уолліса, при попарному – за критерієм Манна-Уїтні (U); для повторних вимірювань в пов'язаних вибірках – за критерієм Вілкоксона; з нормальним розподілом – за Т критерій Стьюдента для пов'язаних та t – для незалежних вибірок; оцінка вірогідності різниці відносних показників з використанням критерію Хі-квадрат (χ^2) Пірсона, в тому числі з поправкою Йейтса на безперервність. Для всіх видів аналізу критичний рівень статистичної значущості – $p<0,05$.

Результати дослідження. Збільшення рівня загального білірубіну крові спостерігається при порушенні його захоплення та виділення печінкою, в тому числі внаслідок обтураційної жовтяниці; зниження же вмісту свідчить як про покращення захоплення його гепатоцитом, так і покращення екскреторної функції печінки. Після проведення декомпресії жовчних шляхів зниження показників загального білірубіну починалось на ІІ - ІІІ добу. Зміна цього показника на протязі перших 10 днів після дренування наведена у таблиці 3.

Таблиця 3

Рівень загального білірубіну після декомпресії жовчних шляхів.

Групи/ підгрупи		**Вхідні дані (N- 5,0 –21,0 мкмоль/л)**	**Доба після декомпресії**		
			3 доба	**7 доба**	**10 доба**
1	Іа	319,7 ± 9,1	300,9 ± 3,4 $P_{1-2-4-5}$**	152,7 ± 7,8 P_{1-3}**	114,1 ± 7,7 $P_{1-2-3-4}$**
2	Іб	318,4 ± 9,4	297,0 ± 7,7 $P_{2-1-3-5}$**	152,7 ± 5,4 P_{2-3}**	120,6 ± 6,5 $P_{2-1-3-5}$**
3	Ів	319,6± 7,4	302,6 ± 9,1 $P_{3-2-4-5}$**	160,6± 5,1 $P_{3-1-2-4-5}$**	137,9± 3,4 $P_{3-1-2-4-5}$**
4	Іг	317,7 ± 5,0	294,6 ± 3,1 $P_{4-1-3-5}$**	148,8 ± 5,5 P_{4-3}**	116,4 ± 5,6 $P_{4-1-3-5}$**
5	ІІ	316,4 ± 5,1	285,0 ± 4,4 $P_{5-1-2-3-4}$**	150,5 ± 8,1 P_{5-3}*	112,0 ± 6,2 $P_{5-2-3-4}$**

Примітка: ± - стандартне відхилення; P_n* - статистично значущі відмінності між групами ($p\leq0,05$ за критерієм Стьюдента для незв'язаних вибірок); P_n** - статистично значущі відмінності між групами ($p<0,01$ за критерієм Стьюдента для незв'язаних вибірок).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Рівень прямого білірубіну відбиває не тільки динаміку екскреторної, а і детоксикаційної функції печінки, що підвищує інформативність визначення його частки в структурі загального білірубіну. Зміна цього показника на протязі перших 10 днів після дренування наведена у таблиці 4.

Таблиця 4

Рівень прямого білірубіну після декомпресії жовчних шляхів.

Групи (підгрупи)		**Вхідні дані (N- 1,0 –5,0 мкмоль/л)**	**Доба після декомпресії**		
			3 доба	**7 доба**	**10 доба**
1	Іа	236,6 ± 6,9	211,8 ± 4,7 P_{1-3-5}**	59,0 ± 5,2 $P_{1-3-4-5}$**	49,6 ± 7,1 P_{1-3-5}**
2	Іб	238,2 ± 7,2	210,6 ± 6,9 P_{2-3-5}**	60,4 ± 3,3 $P_{2-1-3-4-5}$**	51,9± 6,3 P_{2-3-5}**
3	Ів	239,2 ± 5,9	218,4 ± 4,3 $P_{3-1-2-4-5}$**	65,7 ± 4,6 $P_{3-1-2-4-5}$**	58,9± 3,3 $P_{3-1-2-4-5}$**
4	Іг	238,3 ± 1,2	212,4 ±1,2 P_{4-3-5}**	54,9 ± 3,9 $P_{4-1-2-3}$**	50,8 ± 5,0 P_{4-3-5}**
5	II	236,7 ± 4,3	202,9 ± 3,2 $P_{5-1-2-3-4}$**	54,3 ± 7,1 $P_{5-1-2-3-4}$**	41,7 ± 5,5 $P_{5-1-2-3-4}$**

Рівні прямого білірубіну знижувалися відповідно рівням загального білірубіну. Найкраща динаміка спостерігалася у II групі на 3 добу, та повільніше у підгрупах Іа та Іг на 3 добу. Рівень прямого білірубіну в підгрупі Іг на 10 добу був одним з найвищих серед пацієнтів після зовнішнього дренування, але зниження цього показника було найбільш динамічним.

Зміна концентрації непрямого білірубіну після розвантаження обтураційної жовтяниці наведена у таблиці №5.

Таблиця 5

Рівень непрямого білірубіну після декомпресії жовчних шляхів.

Групи (підгрупи)		**Вхідні дані (N- 3,4 - 16,0 мкмоль/л)**	**Доба після декомпресії**		
			3 доба	**7 доба**	**10 доба**
1	Іа	83,1 ± 4,6	89,2 ± 3,5 $P_{1-2-3-4-5}$**	93,7 ± 6,0 P_{1-5}**	64,5 ± 2,4 $P_{1-2-3-4-5}$**
2	Іб	80,3 ± 6,5	86,4 ± 2,6 $P_{2-1-4-5}$**	92,3 ± 3,9 $P_{2-3-4-5}$**	68,7 ± 0,8 P_{2-1-3}**
3	Ів	80,5 ± 3,6	84,2 ± 8,3 P_{3-1}**	94,9± 2,5 P_{3-2}**	79,0± 0,6 $P_{3-1-2-5}$**
4	Іг	79,4 ± 5,6	82,2 ± 3,5 P_{4-1-2}**	93,9 ± 2,7 P_{4-2}**	65,6 ± 4,8 $P_{4-1-3-5}$**
5	II	79,7 ± 6,1	82,1 ± 4,5 P_{5-1-2}**	96,1 ± 3,6 P_{5-1-2}**	70,3 ± 5,1 $P_{5-1-3-4}$**

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У всіх підгрупах на 3 добу рівень непрямого білірубіну збільшувався. На 7 добу він достовірно знизився у Іг підгрупі, а на 10 – у Іа, Іб та Іг підгрупах. У ІІ групі рівень непрямого білірубіну був вищим, ніж у підгрупах після зовнішнього дренування; навіть у пацієнтів без реінфузії жовчі (підгрупа Ів) він знижувався більш суттєво.

Активність цитолітичного синдрому у хворих з тяжкою механічною жовтяницею доброякісного генезу як до – так і після її розвантаження оцінювали по динаміці рівня печінкових амінотрансфераз (АлАТ, АсАТ), дегідрогеназ (ЛДГ, ГДГ), лужної фосфатази (ЛФ). Оскільки в процесі лікування зміни в крові концентрації печінкових ферментів мали паралельну динаміку, в таблицях №6 та 7 наведені показники АлАТ та ЛФ.

Таблиця 6

Рівень АлАТ після декомпресії жовчних шляхів.

Групи (підгрупи)		**Вхідні дані (N-34–45 Од/л)**	**Доба після декомпресії**		
			3 доба	**7 доба**	**10 доба**
1	Іа	133,7 ± 6,7	121,7 ± 4,3 P_{1-3-4}**	100,6 ± 9,6 $P_{1-3-4-5}$**	80,2 ± 9,1 $P_{1-3-4-5}$**
2	Іб	134,0 ± 3,1	122,3 ± 4,6 P_{2-3-4}**	100,3 ± 4,8 $P_{2-3-4-5}$**	82,3 ± 8,5 $P_{2-3-4-5}$**
3	Ів	134,7 ± 5,0	129,6 ± 8,3 $P_{3-1-2-5}$**	117,5 ± 4,4 $P_{3-1-2-4-5}$**	100,7± 6,3 $P_{3-1-2-4-5}$**
4	Іг	135,4 ± 5,7	127,4 ± 8,2 $P_{4-1-2-5}$**	105,0 ± 4,3 $P_{4-1-2-3}$**	82,1 ± 5,7 $P_{4-1-2-3}$**
5	ІІ	135,3 ± 2,7	120,8 ± 5,3 P_{5-3-4}**	109,1 ± 5,6 $P_{5-1-2-3}$**	91,7 ± 5,2 $P_{5-1-2-3}$**

Таблиця 7

Рівень лужної фосфатази після декомпресії жовчних шляхів

Групи (підгрупи)		**Вхідні дані (N-44–147 МОд/л)**	**Доба після декомпресії**		
			3 доба	**7 доба**	**10 доба**
1	Іа	862,8 ± 9,5	771,8 ± 7,8 $P_{1-2-3-4-5}$**	761,3 ± 0,7 $P_{1-2-3-4-5}$**	640,6 ± 2,0 $P_{1-2-3-4-5}$**
2	Іб	863,4 ± 8,9	767,5 ± 6,8 $P_{2-1-3-4-5}$**	765,8 ± 2,3 $P_{2-1-3-4-5}$**	643,9 ± 7,7 $P_{2-1-4-5}$**
3	Ів	862,6 ± 9,7	774,7 ± 6,9 $P_{3-1-2-4-5}$**	770,5± 7,8 $P_{3-1-2-4-5}$**	683,7 ± 9,7 $P_{3-1-4-5}$**
4	Іг	861,3 ± 5,7	779,4 ± 7,8 $P_{4-1-2-3-5}$**	761,1 ± 0,6 $P_{4-1-2-3-5}$**	640,9 ± 4,8 $P_{4-1-2-3-5}$**
5	ІІ	865,6 ± 9,1	778,8 ± 4,7 $P_{5-1-2-3-4}$**	768,2 ± 3,2 $P_{5-1-2-3-4}$**	678,2 ± 4,6 $P_{5-1-2-3-4}$**

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

На 3-ю добу найсуттєве зниження рівня АЛТ відбулось у хворих після формування біліодигестивних анастомозів (II група). Після мініінвазивного зовнішнього дренування жовчних проток найнижчий рівень цього показника спостерігали при пероральній реінфузії 100 % жовчі (Іа підгрупа). На X добу найбільш суттєве зменшення показника АЛТ фіксували у пацієнтів **Іа** та **Іг** підгрупи, яким проводили 100% РЖ - біля 40%. У хворих II групи темп його відновлення був більш повільним - біля 32%. Найгіршу динаміку зменшення рівня АЛТ (біля 25%) визначили у хворих Ів підгрупи, які категорично відмовились від проведення РЖ.

Зміни концентрації лужної фосфатази крові в цілому корелювали з динамікою рівня АЛТ. Якщо на 3 добу після початку дренування активність ЛФ на 9 – 11% зменшувалась достатньо рівномірно серед пацієнтів усіх груп, то на X добу вже визначалась її певна групова відмінність.

Зниження рівня ЛФ на 24 - 26% було зафіксовано в підгрупах Іа та Іг при реінфузії 100% жовчі.

Найменшу депресію цього показника (20-21%) спостерігали серед хворих II групи (внутрішнього дренування) та Ів підгрупи ($p \leq 0,05$).

Відновлення білковосинтетичної функції гепатоцитів та гемостазу ми оцінювали за темпом зростання концентрації фібриногену крові та рівня протромбінового індексу після декомпресії жовчних проток. Отримані показники наведені в таблицях №8 та 9.

Таблиця 8

Фібриноген плазми після декомпресії жовчних шляхів.

Групи (підгрупи)		**Вхідні дані (N- 2– 4 г/л)**	**Доба після декомпресії**		
			3 доба	**7 доба**	**10 доба**
1	Іа	1,9 ± 0,3	2,3±0,2 P_{1-2-5}**	2,7±0,5	2,9 ± 0,3 P_{1-5}**
2	Іб	1,8 ± 0,1	2,2 ± 0,2 $P_{2-1-3-4-5}$**	2,7 ± 0,3 P_{2-5}**	2,9 ± 0,4 P_{2-5}**
3	Ів	1,8±0,1	2,4±0,3 P_{3-2}**	2,6 ± 0,4 P_{3-5}*	2,7 ± 0,5 P_{3-5}**
4	Іг	1,9±0,2	2,4±0,2 P_{4-2}*	2,7±0,3	2,8±0,3 P_{4-5}**
5	II	2,0±0,4	2,5±0,3 P_{5-1-2}*	2,9±0,3 P_{5-2-3}**	3,3±0,4 $P_{5-1-2-3-4}$**

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Таблиця 9

Рівень протромбінового індексу після декомпресії жовчних шляхів.

Групи (підгрупи)		Вхідні дані (N- 80 - 105%)	Доба після декомпресії		
			3 доба	7 доба	10 доба
1	Іа	75,9 ± 3,5	75,2 ± 3,2	80,6 ± 3,6 P_{1-3}**	83,3± 3,1 P_{1-3}**
2	Іб	77,4 ± 2,8	76,3 ± 2,2	81,4 ± 2,9 P_{2-3-5}**	83,0 ± 2,4 $P_{2-3-4-5}$*
3	Ів	76,6 ± 3,0	75,3± 2,7	80,0± 3,0 $P_{3-1-2-4}$**	78,5± 2,4 $P_{3-1-2-4-5}$**
4	Іг	76,4± 3,9	75,3± 3,8	80,0± 3,9 P_{4-3}*	82,7± 3,9 $P_{4-1-2-3}$**
5	ІІ	76,1± 4,3	75,7± 1,4	79,1± 1,8 P_{5-2}**	83,7± 1,9 P_{5-2-3}*

Примітка: ± - стандартне відхилення; P_n* - статистично значущі відмінності між групами ($p \leq 0,05$ за критерієм Стьюдента для незв'язаних вибірок); P_n** - статистично значущі відмінності між групами ($p < 0,01$ за критерієм Стьюдента для незв'язаних вибірок).

Ефективна декомпресія жовчних протоків призводила до збільшення концентрації фібриногену крові в усіх групах пацієнтів. Найбільше зростання цього показника (33%) на ІІІ добу було у пацієнтів, які відмовились від РЖ (Ів підгрупа); в інших групах він підвищився на 21-26%. На Х добу після дренування максимальний ріст фібриногену крові (на 61–65%) фіксували у хворих після формування біліодигестивних анастомозів (ІІ група) та 50% РЖ (Іб підгрупа). Після декомпресії жовчних шляхів у пацієнтів всіх груп темп відновлення протромбінового індексу був повільнішим, ніж концентрації фібриногену, досягаючи нижнього рівня норми лише на VII добу. На Х добу найбільш низький показник ПТІ спостерігався у хворих, які відмовились від РЖ (Ів підгрупи).

Обговорення результатів. Ліквідація біліарної гіпертензії з метою зменшення проявів печінкової дисфункції та відновлення різноманітних функцій гепатоцитів у багатьох випадках визначає не тільки можливі терміни реалізації етапу радикальної корекції основного захворювання при тяжкій механічній жовтяниці, а і результат першого паліативного етапу лікування. Розвантаження жовчних протоків супроводжується змінами внутрипечінкової гемо- та гідродинаміки, мікроциркуляторними розладами з шунтуванням артеріальної крові, що сприяє збільшенню гіпоксії гепатоцитів та їх цитолізу, прогресуванню явищ печінкової недостатності, підвищенню ризику летального кінця. Тому оцінка змін клінічних та біохімічних маркерів печінкової дисфункції може сприяти визначенню як динаміки функціонального відновлення гепатоцитів, так і необхідності своєчасного фармакологічного впливу на цей процес.

Аналіз отриманих даних свідчить про те, що декомпресія жовчних протоків має різноспрямований вплив на функції печінкових клітин, особливо на протязі перших 3 діб. В цей термін рівень загального білірубіну крові знизився

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

на 5 – 7,5% після зовнішнього дренування в усіх підгрупах I групи, поступаючись показнику II-ї (9,5 – 10,2%). Зменшення цього показника проходило за рахунок прямого білірубіну на 10,5–12% в I групі пацієнтів та 14-14,5% в II групі (внутрішнього дренування) на тлі зростання вмісту непрямого білірубіну на 3,7-7,7% та 2.8 – 3.3% відповідно. Таким чином, в перші 3 доби після декомпресії жовчних протоків покращилась екскреторна (видільна) функція печінки на тлі тимчасового погіршення детоксикаційної функції гепатоцитів. Одночасне зниження рівней АЛТ (5-11%) та лужної фосфатази (9-11,5%) в цей же термін свідчило про зменшення явищ цитолізу. Збільшення виробництва білків, яке не залежить від наявності вітаміну К, свідчило про позитивну динаміку з боку білково-синтезуючої функції печінки. Так, синтез фібриногену (фактору I), зріс у всіх групах на 21 - 33% у порівнянні з початковим рівнем. В той же час рівень протромбіну (фактор II), синтез якого в печінці залежить від наявності вітаміну К, згідно з рівнем протромбінового індексу зменшився в усіх групах на 0,4 - 1,8% у порівнянні з вихідним, що свідчило про неадекватність засвоєння гепатоцитами вітаміну К.

На VII добу темп зниження рівня загального білірубіну крові суттєво прискорився на 49 – 54% від вихідного в усіх підгрупах I та II-ї групи. Зменшення цього показника проходило переважно за рахунок прямого білірубіну на 74,5–78% в обох групах пацієнтів. Зростання вмісту непрямого білірубіну продовжилось в усіх групах хворих до значення +12,5 - 18,5% від вихідного. Таким чином, декомпресія жовчних протоків призводила до покращення екскреторної функції печінки зі зниженням рівня прямого білірубіну на ¾ на VII добу; детоксикаційна функція гепатоцитів в той же час мала негативну динаміку, з підвищенням рівня непрямого білірубіну на 13 - 20%. Подовжилось зниження активності АЛТ (на 13 - 26% від вхідних показників), проте рівень лужної фосфатази за цей термін практично не змінився. Незалежне від вітаміну К виробництво білків збільшилось на 42 – 50% по рівню фібриногену, проте рівень протромбіну (фактор II) за ПТІ зріс у всіх групах лише на 3,5 – 6,3% проти початкового рівня.

Рівень загального білірубіну крові знизився до X доби на 56 – 65% проти вхідних даних, що вельми несуттєво у порівнянні з цим показником на VII добу (49 – 54%) для усіх підгруп I та II-ї групи. Зміну цього показника обумовили як невелике додаткове зменшення вмісту прямого білірубіну, так і зниженням рівня непрямого білірубіну на 2 -22% проти початкового рівня в усіх підгрупах I та II-ї групи. Подовжилось зниження активності АЛТ (на 25 - 40% від вхідних показників) та лужної фосфатази (на 20 - 26%), що з одного боку свідчило про зменшення активності цитолізу гепатоцитів, з іншого боку рівень цих показників залишався в 2–4 рази вище верхньої межі норми. Зростання синтезу фібриногену продовжилось з меншою швидкістю, бо його рівень вже набув вікової межі норми в усіх обстежених групах. Рівень протромбіну за ПТІ зріс у пацієнтів всіх груп на 7–10% проти початкового рівня та перевершив нижню межу норми.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Перед обговоренням впливу РЖ на відновлення окремих функцій гепатоцитів слід нагадати, що на III добу жовч надходила ентерально лише у пацієнтів II групи (внутрішнього дренування), тому порівняльна оцінка показників I та II-ї групи в цей термін буде коректною. Оскільки РЖ була розпочата, починаючи з 3-ї доби декомпресії жовчних протоків, порівняльну оцінку показників обох груп та підгруп I групи між собою проводили за даними, які були отримані на VII та X добу дослідження. Зниження рівня загального білірубіну крові на 3-ю добу було більшим серед пацієнтів II групи (внутрішнього дренування), що можна пов'язати як з більш раннім надходженням жовчі в тонку кишку, так і з більшим діаметром сформованого анастомозу у порівнянні з дренажним катетером. Це зниження проходило на тлі як більш суттєвого зниження показника прямого білірубіна, так і меншого зростання рівня непрямого. На VII добу зниження рівня прямого білірубіна проходило з однаковою швидкістю, незалежно від варіанту розвантаження жовчних проток. Швидкість зростання рівня непрямого білірубіна була до 20% вища серед пацієнтів, які відмовились від РЖ (підгрупа Iв) у порівнянні з тими, хто її отримував; різниця статистично достовірна ($p>0,1$). На X добу ця різниця стала ще більш значущою, а рівень непрямого білірубіна в підгрупі Iв практично повернувся до вхідного рівня (перед дренуванням).

На 3-ю добу розвантаження жовчних шляхів фіксувалась більш активна стабілізація трансаміназ та лужної фосфатази серед пацієнтів II групи (внутрішнього дренування). Ця різниця практично нівелювалась до VII доби після початку РЖ. На X добу серед пацієнтів підгрупи Iв, які відмовились від РЖ, загальмувався темп зниження цитолізу у порівнянні з іншими підгрупами. Найшвидше зростання рівня білку на X добу було зафіксовано серед пацієнтів II групи та Iб підгрупи (РЖ 50% об'єму жовчі). В той же час виробництво білків, залежних від наявності вітаміну К, мало найменший рівень зростання в підгрупі без проведення РЖ ($p>0,05$). Тим не менше, на X добу синтез білка гепатоцитами був практично відновлений до нижнього рівня норми.

Таким чином, етапне лікування пацієнтів з тяжкою механічною жовтяницею доброякісного ґенезу дозволило з застосуванням чрезшкірних чрезпечінкових ендобіліарних втручань та РЖ покращити функціональний стан печінки перед виконанням другого етапу - радикальних хірургічних втручань, зменшити рівень післяопераційних ускладнень з 42,1 % до 16,4 %, середню тривалість перебування оперованого пацієнта в стаціонарі з 14,1±2,0 до 9,5±1,0 днів.

Висновки.

1. Декомпресія позапечінкових жовчних протоків незалежно від варіанта її проведення особливо активно знижує рівень прямого білірубіну між III та VII добою. Одночасно зростає на 15-20% рівень непрямого білірубіну, який відновлюється до вхідного лише на IX - X добу дренування; показники цитолізу гепатоцитів в останній термін залишаються в 2 рази вище верхньої межі норми.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

2. Синтез гепатоцитами фібриногену підвищувався зразу після початку біліарної декомпресії, тоді як динаміка протромбінового індексу, маркера vit. К-залежного синтезу білків, свідчила про його відновлення між VII та X добою, одночасно зі зниженням рівня непрямого білірубіну.

3. Різниця біохімічних показників функції печінки на III добу на користь групи хворих з внутрішнім дренуванням жовчних протоків нівелювалася після початку РЖ вже на VII добу декомпресії. Відмова від проведення РЖ гальмувала реабілітацію гепатоцитів після зовнішнього дренування жовчних протоків.

4. На відновлення функцій печінки РЖ в обсязі 50% та 100% мали однаковий вплив незалежно від способу її реалізації.

Література:

1. Freitas M.L. Choledocholithiasis: Evolving standards for diagnosis and management /Freitas M.L., Bell R.L., Duffy A.J.// World J Gastroenterol. - 2006. - v.12. - №20. - P. 3162–7.

2. Zhao L. Biliary obstruction /Zhao L., Xu H., Zhang Y.// Exp. Ther. Med. - 2016. - v.11. - №1. - P. 348-52.

3. Macierzanka A. Bile salts in digestion and transport of lipids /Macierzanka A., Torcello-Gómez A., Jungnickel C. [et al.] // Adv.Colloid Interface Sci. - 2019. - v.27. - №4 :102045. doi: 10.1016/j.cis.2019.102045

4. Dawson P.A. (2016) Bile secretion and the enterohepatic circulation. /In: Feldman M, Friedman LS, Brandt LJ. (eds). Sleisenger & Fordtran's Gastrointestinal and Liver Disease: Pathophysiology/Diagnosis/Management. 10th ed., chap. 64// Elsevier Saunders: Philadelphia, PA, USA

5. Kamiya S. The value of bile replacement during external biliary drainage: An analysis of intestinal permeability, integrity, and microflora /Kamiya S., Nagino M., Kanazawa H. [et al.] //Ann.Surg. - 2004. - v.239. - №4. - P. 10–17

6. Tripathy U. Preoperative bile salt administration versus bile refeeding in obstructive jaundice /Tripathy U., Dhiman R.K., Attari A. [et al.] // Natl. Med. J. India. - 1996. - v.9. - №2. - P. 66–69.

7. Parrish C.R. Reinfusion of intestinal secretions: A viable option for select patients /Parrish C.R., Quatrara B.// Practical Gastroenterology. - 2010. - v.34. - №4. - P. 28-40

8. Yu F.X. Effectiveness and safety of preoperative percutaneous transhepatic cholangiodrainage with bile re-infusion in patients with hilar cholangiocarcinoma: A retrospective controlled study /Yu F.X., Ji S.Q., Su L.F. [et al.]//Am.J.Med. Sci. -2013.- v.346. -№5. - P. 353–57

9. Song P. Curative effect analysis of bile reinfusion combined with enteral nutrition support before surgery of hilar holangiocarcinoma / Song P., Mao L., Bian X.J. [et al.] //Zhonghua Wai Ke Za Zhi. - 2018. - v.56. - №5. - P. 367–73.

10.Kahl A. Oral Bile Reinfusion in Chronic Percutaneous Transhepatic Cholangiodrainage /Kahl A., Khurana S., Larson S.// ACG Case Rep.J. - 2020. - v.7. - №7(Jul10): e00421.

11.Chada R. R. Nutritional Delivery and Adequacy during Bile Reinfusion in Post-Surgical Patients /Chada R. R., Jaggumanthri M., Kathpaul R. [et al.]// Medical Research Archives. - 2024. - v.12. - № 2. - P. 1-9 doi: https://doi.org/10.18103/mra.v12i2.5125

12. Wang W. Effect of percutaneous transhepatic cholangial drainage with bile reinfusion and enteral nutrition via the nasojejunal tube on visceral protein and hepatic function. /Wang W., Chen X., He W. [et al.] //Nan Fang Yi Ke Da Xue Xue Bao. - 2010. - v.30. - №1. - P. 146–48.

13. Huang X. The effects of different preoperative biliary drainage methods on complications following pancreaticoduodenectomy /Huang X., Liang B., Zhao X.Q. [et al.] //Medicine (Baltimore). - 2015. - v.94. - №14. - P. 723.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

References:

1. Freitas M.L., Bell R.L., Duffy A.J. (2006). Choledocholithiasis: Evolving standards for diagnosis and management. *World J Gastroenterol. 12(20),* 3162–7.

2. Zhao L., Xu H., Zhang Y. (2006). Biliary obstruction. *Exp. Ther. Med. 11(1),* 348-52.

3. Macierzanka A., Torcello-Gómez A., Jungnickel C. [et al.] (2019). Bile salts in digestion and transport of lipids. *Adv.Colloid Interface Sci., 27(4) :102045*. doi: 10.1016/j.cis.2019.102045

4. Dawson P.A. (2016) Bile secretion and the enterohepatic circulation. /In: Feldman M, Friedman LS, Brandt LJ. (eds). *Sleisenger & Fordtran's Gastrointestinal and Liver Disease: Pathophysiology/Diagnosis/Management. 10th ed., chap. 64*// Elsevier Saunders: Philadelphia, PA, USA

5. Kamiya S., Nagino M., Kanazawa H. [et al.] (2004). The value of bile replacement during external biliary drainage: An analysis of intestinal permeability, integrity, and microflora. *Ann.Surg. 239(4),* 10–17

6. Tripathy U., Dhiman R.K., Attari A. [et al.] (1996). Preoperative bile salt administration versus bile refeeding in obstructive jaundice. *Natl. Med. J. India. 9(2),* 66–69.

7. Parrish C.R. & Quatrara B. (2010). Reinfusion of intestinal secretions: A viable option for select patients. *Practical Gastroenterology 34(4),* 28-40

8. Yu F.X., Ji S.Q., Su L.F. [et al.] (2013). Effectiveness and safety of preoperative percutaneous transhepatic cholangiodrainage with bile re-infusion in patients with hilar cholangiocarcinoma: A retrospective controlled study. *Am.J.Med. Sci. 346(5),* 353–57

9. Song P., Mao L., Bian X.J. [et al.] (2018). Curative effect analysis of bile reinfusion combined with enteral nutrition support before surgery of hilar holangiocarcinoma. *Zhonghua Wai Ke Za Zhi, 56(5),* 367–73.

10. Kahl A., Khurana S., Larson S. (2020). Oral Bile Reinfusion in Chronic Percutaneous Transhepatic Cholangiodrainage. *ACG Case Rep.J. 7(7) (Jul10):* e00421.

11. Chada R. R., Jaggumanthri M., Kathpaul R. [et al.] (2024). Nutritional Delivery and Adequacy during Bile Reinfusion in Post-Surgical Patients. *Medical Research Archives 12(2),* 1-9 doi: https://doi.org/10.18103/mra.v12i2.5125

12. Wang W., Chen X., He W. [et al.] (2010). Effect of percutaneous transhepatic cholangial drainage with bile reinfusion and enteral nutrition via the nasojejunal tube on visceral protein and hepatic function. *Nan Fang Yi Ke Da Xue Xue Bao 30 (1),* 146–48.

13. Huang X., Liang B., Zhao X.Q. [et al.] (2015). The effects of different preoperative biliary drainage methods on complications following pancreaticoduodenectomy. Medicine (Baltimore) 94 (14), 723.

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 15.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 613.287.8:612.336-053.3

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3039-3055

Лагодич Тетяна Сергіївна кандидат медичних наук, доцент, НМУ імені О.О. Богомольця, м. Київ, https://orcid.org/0009-0004-3531-471X

Русалов Віталій Леонідович кандидат медичних наук, доцент, НМУ імені О.О. Богомольця, м. Київ, https://orcid.org/0000-0001-9972-9448

Мельник Світлана Віталіївна здобувач вищої освіти за спеціальністю «Педіатрія», Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, м. Київ, https://orcid.org/0009-0000-8765-2308

Лазаренко Вікторія Олександрівна здобувач вищої освіти за спеціальністю «Лікувальна справа», Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, м. Київ, https://orcid.org/0009-0002-5422-3093

ВПЛИВ ГРУДНОГО ВИГОДОВУВАННЯ НА РОЗВИТОК МІКРОБІОТИ НОВОНАРОДЖЕНОГО

Анотація. Грудне вигодовування на даний момент визнано “золотим стандартом” харчування новонароджених і дітей грудного віку, що забезпечує розвиток здорової мікробіоти кишечника, а також профілактику виникнення алергій, автоімунних захворювань і сприяє формуванню імунітету.

Саме фізіологічний зв’язок із материнським організмом є найважливішим зовнішнім чинником формування і розвитку здорової кишкової мікробіоти у новонароджених. Сучасні дослідження доводять існування тріади вертикальної передачі мікробного різноманіття “материнський кишечник - грудне молоко - кишечник немовляти”, згідно з якою найоптимальніше фізіологічне успадкування молочно-орієнтованої мікробіоти відбувається шляхом природних пологів із подальшим грудним вигодовуванням.

В умовах широкої доступності продукції для штучного вигодовування за відсутності медичних показань, сучасні батьки часто нехтують грудним вигодовуванням, залишаючи важливість такого варіанту фізіологічного харчування поза увагою, тим самим позбавляючи своїх дітей критично важливих факторів формування здорової мікробіоти кишечника, що, у свою чергу, впливає на здоров’я дитини в майбутньому.

Сучасні дослідження складу грудного молока описують грудне молоко як складну багатокомпонентну біологічну систему, що містить численні штами мікроорганізмів, які є більш стійкими в кишечнику дитини ніж ті, що надходять в організм дитини із інших джерел, олігосахариди грудного молока, імунітет-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

формуючі сполуки, такі як лактоферин, лізоцим, інтерферон, пропердин та інші компоненти системи комплементу, імуноглобуліни, активні лімфоцити та різноманіття цитокінів, а також низку гормонів. Усі ці складові грудного молока життєво необхідні для пасивної імунізації у ранньому неонатальному періоді та є основою розвитку власного імунітету дитини в довгостроковій перспективі.

Природний шлях вигодовування грудним молоком є потужним фундаментальним біологічним інструментом впливу не тільки на фізіологічний розвиток дитини у постнатальному періоді, але й важливим фактором, що визначає ефективність неонатальної адаптації і відображається на стані здоров'я дитини впродовж усього життя.

Ключові слова: грудне вигодовування, немовля, грудний вік, мікробіота, фізіологічний розвиток дитини.

Lagodych Tetiana Sergiivna candidate of medical sciences, associate professor, Bogomolets National Medical University, Kyiv, https://orcid.org/0009-0004-3531-471X

Rusalov Vitalii Leonidovych candidate of medical sciences, associate professor, Bogomolets National Medical University, Kyiv, https://orcid.org/0000-0001-9972-9448

Melnyk Svitlana Vitaliivna medical student (Degree in the specialty "Pediatrics"), Bogomolets National Medical University, Kyiv, https://orcid.org/0009-0000-8765-2308

Lazarenko Viktoriia Oleksandrivna medical student (MD program), Bogomolets National Medical University, Kyiv, https://orcid.org/0009-0002-5422-3093

THE IMPACT OF BREASTFEEDING ON THE DEVELOPMENT OF THE NEWBORN'S MICROBIOTIA

Abstract. Breastfeeding is currently recognized as the "gold standard" of nutrition for newborns and infants, which ensures the development of a healthy intestinal microbiota, as well as the prevention of allergies, autoimmune diseases and contributes to the formation of immunity.

It is the physiological connection with the maternal organism that is the most important external factor in the formation and development of a healthy intestinal microbiota in newborns. Modern studies prove the existence of a triad of vertical transmission of microbial diversity "maternal intestine - breast milk - infant intestine", according to which the most optimal physiological inheritance of a milk-oriented microbiota occurs through natural childbirth with subsequent breastfeeding.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

In the context of the wide availability of products for artificial feeding in the absence of medical indications, modern parents often neglect breastfeeding, leaving the importance of this physiological nutrition option out of sight, thereby depriving their children of critically important factors in the formation of a healthy intestinal microbiota, which, in turn, affects the child's health in the future.

Modern studies of the composition of breast milk describe breast milk as a complex multicomponent biological system containing numerous strains of microorganisms that are more resistant in the child's intestines than those that enter the child's body from other sources, breast milk oligosaccharides, immune-forming compounds such as lactoferrin, lysozyme, interferon, properdin and other components of the complement system, immunoglobulins, activated lymphocytes and a variety of cytokines, as well as a number of hormones. All these components of breast milk are vital for passive immunization in the early neonatal period and are the basis for the development of the child's own immunity in the long term.

The natural way of breastfeeding is a powerful fundamental biological tool for influencing not only the physiological development of the child in the postnatal period, but also an important factor that determines the effectiveness of neonatal adaptation and is reflected in the child's health throughout life.

Keywords: breastfeeding, infancy, microbiota, physiological development of the child.

Постановка проблеми. Термін «нормальна мікробіота людини» означає асоціацію мікробних популяцій у певному якісному і кількісному співвідношенні, які колонізують у фізіологічних умовах окремі біотопи макроорганізму і беруть активну участь у підтримані його біохімічного, метаболічного і імунного гомеостазу, необхідного для збереження здоров’я [1]. Імунологічно незрілий організм немовляти, не захищений від численних популяцій мікробів, які намагаються колонізувати всі системи і органи, виявляється повністю залежним від мікроекологічного здоров’я матері, характеру пологів, умов життя після пологів, часу першого прикладання до грудей, якості грудного молока, мікробної екології навколишнього середовища [1].

Діти, які знаходяться на грудному вигодовуванні приблизно впродовж перших 7 днів життя отримують основи специфічної флори, яка до тримісячного віку вже може бути достатньо сформованою. Становлення постійних біоценозів в організмі дитини відбувається в результаті послідовної зміни одних мікроорганізмів іншими, які більш пристосовані до умов життя, що постійно змінюються. Ці процеси пов’язані з дозріванням органів і систем дитини, в першу чергу імунної і травної, зміною характеру харчування, зміною умов проживання тощо. Також до цього долучаються індивідуальні впливи завдяки розвитку приепітеліальних біоплівок в кишечнику, що забезпечує зберігання облігатної мікробіоти індивідуальної для кожної людини і її активності. Сформована в ранньому віці специфічна мікробіота супроводжує дитину

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

протягом усього життя, захищаючи від інфекцій і підтримуючи життєво важливі функції на фізіологічному рівні [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведено систематичний аналіз наукових публікацій, що висвітлюють вплив грудного вигодовування на формування мікробіоценозу кишечника новонародженого як одного із основних екзогенних чинників фізіологічного розвитку дитини, а також проаналізовано механізм дії біологічно активних компонентів грудного молока на становлення основних фізіологічних функцій дитини, обґрунтовано концепцію «бактеріальної спадковості» та мікробіологічного «програмування» здоров'я дитини.

Мета статті. Підсумувати сучасний стан знань про вплив грудного вигодовування на мікробіоценоз кишечника новонародженого як одного із основних екзогенних чинників, які сприяють фізіологічному розвитку дитини.

Виклад основного матеріалу.

Раніше припускали, що до народження організм всіх ссавців, у тому числі й людини, є стерильним, і заселення немовляти мікроорганізмами відбувається під час народження. Однак в останні роки з'явилися дані в підтримку вертикального перенесення мікроорганізмів до народження і формування в організмі жінки під час вагітності специфічного плацентарного мікробіому, який відіграє важливу роль у розвитку плода. Використовуючи метагеномний аналіз, вчені виявили в плаценті бактерії п'яти основних таксонів мікробіому дорослої людини. Це представники типів: *Firmicutes, Tenericutes, Proteobacteria, Bacteroidetes* і *Fusobacteria*. Виявлення у плаценти власної мікробної флори, яка, безперечно, здійснює істотний вплив на ріст і розвиток плода, в тому числі на формування його мікробіому, свідчить про більш масштабний вплив мікробної системи жінки на здоров'я дитини, ніж передбачалося ще недавно [1]. Є дані, які свідчать про те, що в другій половині вагітності в кишечнику плода вже може бути представлена нормальна мікрофлора, яка потрапляє шляхом бактеріальної транслокації. Виявлені окремі штами ідентичні материнським штамам бактерій. Численні дослідження виявили бактеріальну ДНК у зразках меконію першого відходження та амніотичної рідини, що дозволяє припустити, що мікробіом людини може формуватися внутрішньоутробно [2]. Дані літератури свідчать про те, що плід піддається впливу бактеріальної ДНК та метаболітів до народження. Враховуючи, що плід проковтує амніотичну рідину протягом другого та третього триместрів, очікується, що мікробіоми амніотичної рідини та меконію матимуть багато спільних рис. Справді, попередні дослідження показали, що мікробіом меконію має більше спільних рис із мікробіомом амніотичної рідини, ніж з материнськими фекаліями, плацентою, молозивом чи фекаліями немовляти [3].

Присутність бактерій у внутрішньоамніотичному просторі може викликати активацію або сенсибілізацію імунної системи, що призводить до вироблення запальних медіаторів та інших імуномодуляторів. [3]. У результаті складних взаємодій між імунними сигнальними шляхами мікробів і макроорганізму, розвивається імунна толерантність до симбіонтного мікробіому.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Мікробна колонізація біотопів новонародженого спочатку перебуває під впливом мікрофлори, отриманої від матері, але згодом відбувається процес її поступового формування та дозрівання, який керується складними взаємодіями між організмом дитини та мікробіотою [1,3].

Уже в перші хвилини після народження шкіру і слизові оболонки новонародженого заселяють мікроорганізми, чисельність і різноманіття яких визначається механізмом пологів, санітарним станом середовища, в якому вони відбувалися, а в подальшому і типом вигодовування.

Класичний варіант формування кишкової мікробіоти немовлят передбачає початкову колонізацію факультативними анаеробами, такими як *Escherichia coli* й іншими представниками родини *Enterobacteriaceae*. Внаслідок життєдіяльності цих мікроорганізмів за кілька днів кількість кисню у травному каналі зменшується і кишечник стає анаеробним середовищем, що сприяє розвитку анаеробних біфідобактерій, клостридій, бактероїдів і румінококів. Від первісної низької різноманітності і складності кишкова мікробіота немовляти повільно розвивається і дозріває, досягаючи дорослого стану у віці близько 3 років. *Bifidobacterium* є домінуючим родом бактерій кишечника немовлят [4]. В ізолятах біфідобактерій з фекалій 15 дітей раннього віку (від 8 до 42 дня життя) ідентифіковано шість різних видів цих мікроорганізмів – *B. breve, B. longum, B. adolescentis, B. pseudocatenulatum, B. bifidum і B. dentium,* серед яких найпоширенішими були *B. breve і B. longum* [4].

У зразках грудного молока виявляють штами біфідо- і лактобактерій, стрептококів і стафілококів, з якими пов’язують початкову колонізацію травного каналу новонароджених [5]. Загалом спектр бактерій, наявних у грудному молоці, включає десятки штамів мікроорганізмів, є індивідуальним, стабільним і відповідним унікальним потребам кожної дитини [6]. Як відомо, у випорожненнях немовлят, яких годують грудьми, міститься значно більша кількість біфідо- і лактобактерій і відповідно менша кількість бактероїдів, клостридій, стафілококів й ентеробактерій порівняно з дітьми на штучному вигодовуванні [7]. Генотипування штамів бактерій (лактобацили, стафілококи і біфідобактерії), виділених із грудного молока матерів і фекальних зразків їхніх дітей, підтвердило наявність ідентичних штамів. Це свідчить про важливу роль грудного молока як джерела ранньої кишкової колонізації новонароджених [6].

Грудне молоко є джерелом багатим компонентами, які здатні формувати мікробіоту кишечника дитини за допомогою різних механізмів. Після лактози і ліпідів олігосахариди є третім за формою компонентом грудного молока. Один літр зрілого грудного молока містить від 5 до 20 г цих складних цукрів, що часто перевищує концентрацію всіх білків грудного молока разом узятих. Концентрація олігосахаридів у молозиві, ранній формі молока, яка виділяється на останніх термінах вагітності та після пологів, ще вище [7].

Молоко є незамінним джерелом олігосахаридів, пребіотичний ефект яких є важливим для формування фізіологічної мікробіоти новонародженого [8].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Олігосахариди грудного молока, некон'юговані складні вуглеводи - це складні глікозиди, присутні в грудному молоці в дуже високих концентраціях, але відсутні в дитячих сумішах. Олігосахариди грудного молока також активують експресію декількох генів у B. longum infantis, зокрема, залучених у процеси деградації вуглеводів й адгезії клітин [9,10].

Олігосахариди грудного молока (ОСГМ) досягають товстої кишки в незміненому вигляді, де їхня пребіотична дія сприяє здоровій колонізації кишечника. Вони також можуть функціонувати як розчинні «рецептори-пастки» та блокувати адгезію мікробних патогенів до епітеліальних поверхонь. Локальні ефекти на слизовій оболонці включають диференційовані клітинні реакції або модуляцію вродженої імунної системи. Вважається, що невеликий відсоток олігосахаридів грудного молока всмоктується в тонкому кишечнику в незміненому вигляді і згодом виводиться із сечею, що породжує припущення про можливі системні ефекти, наприклад, вплив на імунну систему або в контексті розвитку нейронів [9,10,12]. На даний час виділено більше 200 олігосахаридів грудного молока. Вуглеводна частина олігосахаридів представлена D-галактозою, D-глюкозою, L-фруктозою, N-ацетилглюкозаміном (GlcNAc) і N-ацетилнейраміновою кислотою (Neu5Ac) та ін. Вони існують як в вільній формі, так і в вигляді глікопротеїнів або гліколіпідів. Комбінація цих будівельних блоків в певних глікозидних зв'язках дає кілька десятків (до більш ніж 100) структурно різних олігосахаридів грудного молока. Структурне різноманіття обумовлено як складністю основного ланцюга (подовження і розгалуження), так і модифікаціями (фукозилювання і сіалірування) [7].

Деякі олігосахариди грудного молока здатні зв’язувати патогенні бактерії, віруси і токсини, а також перешкоджати їх адгезії до слизової оболонки кишечника. Це, вірогідно, обумовлено тим, що склад олігосахаридів грудного молока є подібним до складу кишечного муцину. Низький рівень фосфатів в грудному молоці забезпечує низьку буферну ємність в просвіті кишечника, що сприяє закисленню середовища і перешкоджає колонізації кишечника умовно-патогенними мікроорганізмами і накопиченню їх токсичних метаболітів [9,10].

Олігосахариди грудного молока вважаються природними пребіотичними сполуками, оскільки вони активно стимулюють ріст певних представників мікробіоти кишечнику немовлят. У цьому сенсі ОСГМ часто вважаються «біфідогенними», оскільки вони специфічно посилюють ріст біфідобактерій, хоча слід зазначити, що тільки певні таксони біфідобактерій ефективно використовують ОСГМ як єдине джерело вуглецю [7].

Мікроорганізми, з якими пов’язують початкову колонізацію травного каналу, зокрема фірмікути й актинобактерії, не лише добре пристосовані до утилізації грудного молока, але і мають гени, функціонування яких полегшує засвоєння стійких до травлення рослинних полісахаридів: ще до введення продуктів прикорму кишкова мікробіота готова до метаболізму простої рослинної їжі [9,10].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Дослідження мікробіоти молозива, молока через місяць після пологів і молока через шість місяців після пологів показали, що молозиво має більшу мікробну різноманітність, ніж зріле молоко. Разом з тим, результати цього дослідження показують, що різноманітність мікробіоти грудного молока не пов'язана зі стадією лактації, що дозволяє припустити, що молозиво вже містить мікробіоту, настільки ж багату, як і в зрілому молоці, що, ймовірно, сприяє колонізації кишечника немовляти вихідним мікробним співтовариством [11].

Процес смоктання немовлятами грудей створює середовище негативного тиску, і оральна мікробіота немовляти, і мікробіота грудного молока надають динамічний, взаємний вплив. Чим довше і частіше немовля смокче груди, тим сильніший вплив на мікробіоту грудного молока [11].

На даний час запропоновано дві основні гіпотези щодо походження мікробіоти грудного молока: гіпотеза традиційного забруднення та гіпотеза революційного ентеромаммарного шляху.

Гіпотеза про можливу міграцію компонентів материнської кишкової мікробіоти до молочної залози через імунні клітини (зокрема дендритні клітини) або лімфатичну й кровоносну системи частково підтверджується експериментальними даними та залишається предметом активного вивчення. Результати досліджень вказують на подвійне походження мікробіоти грудного молока, яка в першу чергу формується в кишечнику матері, але згодом модулюється мікробіотою ротової порожнини немовляти під час грудного вигодовування. Крім того, Yang B. та співавт. продемонстрували [13], що у немовлят, які знаходяться виключно на грудному вигодовуванні, існує динамічний, взаємний обмін між мікробіотою ротової порожнини немовляти і мікробіотою грудного молока. Тому припустили, що походження мікробіоти грудного молока може бути інтегровано в модель, що охоплює як ендогенні, так і екзогенні шляхи, а саме шлях передачі «кишечник матері (ендогенний ентеромаммарний шлях)/ смоктання немовляти (екзогенне забруднення) – молочна залоза – грудне молоко» [11, 12, 13].

Крім поживних речовин та мікробних видів, у материнському молоці також було виявлено цілу низку біологічно активних компонентів. До них відносяться лактоферин, лізоцим, антитіла, компоненти комплементу та інші, які, як правило, вважаються такими, що виконують важливі функції, сприяючи розвитку органів, сприяючи дозріванню імунної системи, запобігаючи шкідливому запаленню та захищаючи немовлят від інфекцій [14].

Лактоферин, важливий сироватковий білок у материнському молоці, концентрація якого становить 7 г/л у молозиві та 1 г/л у зрілому молоці, має значні мікробіцидні властивості. Найґрунтовніше вивчена функція лактоферину полягає у зв'язуванні заліза за допомогою його високоафінного зв'язування, що обмежує доступність заліза для бактерій у кишечнику. Крім того, форма лактоферину, що не містить заліза, проявляє пряму бактерицидну активність щодо широкого спектру мікроорганізмів, включаючи бактерии Streptococcus

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

mutans, Streptococcus pneumoniae, Escherichia coli, Vibrio cholera, Pseudomonas aeruginosa, а також грибковий патоген Candida albicans.

Крім своєї функції зв'язування заліза, лактоферин, як передбачається, пригнічує зростання бактерій і запобігає утворенню біоплівок у кишечнику завдяки прямій взаємодії з ліпополісахаридами (ЛПС), що знаходяться на поверхні грамнегативних бактерій. Слід зазначити, що частина лактоферину може бути розщеплена шлунковим пепсином, а також у місці інфікування протеазами використовується для отримання лактоферицину.

Лактоферрицин має антибактеріальні властивості проти цілого ряду бактерій, включаючи *Listeria, Escherichia coli, Salmonella і Campylobacter*.

Крім того, було показано, що лактоферрицин виявляє цитотоксичну активність проти вірусів та грибів та запобігає прикріпленню бактерій до клітин кишечника [14, 15].

Хоча рівень лактоферину поступово знижується протягом першого місяця лактації, але він стійкий до руйнування через знижену травну здатність немовляти, тим самим зберігає свої антибактеріальні властивості, що обмежують ріст бактерій у ранньому віці. Дійсно, було встановлено, що материнський лактоферин залишається стабільним у фекаліях немовлят, які перебувають на грудному вигодовуванні [14, 15].

Більше того, дані нових досліджень по годуванню дітей, у яких взяли участь не менше 1500 осіб, додатково підтверджують потенційно сприятливий вплив додавання лактоферину на недоношених дітей [16].

Лізозим, фермент N-ацетилмурамідазу, є основною частиною сироваткового білка в материнському молоці, особливо в молозиві. Лізозим має різні бактерицидні властивості, які найкраще характеризуються його лізисом грампозитивних бактерій шляхом гідролізу полімерів пептидоглікану клітинних стінок по 1,4-β-зв'язкам між N-ацетилмурамової кислоти та N-ацетил-D-глюкозаміну. Крім того, лізозим і лактоферин можуть синергічно знищувати грамнегативні бактерії, як показано in vitro з використанням електронної мікроскопії, де лактоферин може викликати вивільнення ліпополісахаридів і полегшувати доступ лізозиму до пептидоглікановых полімерів бактерій і їх розщеплення. Більш того, раніше повідомлялося, що лізозим виявляє противірусну активність та здатність лізувати Micrococcus lysodeikticus [17, 18]. Ці результати вказують на потенційну значимість лізоциму, що надходить з материнським молоком, у дії на мікробіоту кишечника немовляти та захисту дітей, які перебувають на грудному вигодовуванні, від кишкових патогенів [17,18].

Крім лізоциму, на формування кишкової мікробіоти у немовлят можуть впливати й інші антибактеріальні білки, що містяться у грудному молоці. Серед них лактопероксидаза - фермент, що виділяється молочною залозою, - виявлений у грудному молоці людини, його концентрація становить приблизно 11 мг/мл у молозиві та 13 мг/мл у зрілому молоці [19]. Слід зазначити, що лактопероксидаза,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

присутня в материнському молоці, не схильна до деградації під дією пепсину та інших протеаз, тому дуже ймовірно, що активність лактопероксидази, що надійшла в організм, може зберігатися в кишечнику немовляти зі зниженою травною здатністю. Антимікробна активність лактопероксидази зробила значний внесок у захисні механізми організму. Зокрема, лактопероксидаза у присутності перекису водню каталізує окислення тіоціанату з утворенням гіпотіоціаніту, проміжного продукту окислення, який, як відомо, знижує життєздатність бактерій, вірусів та грибів. Крім того, вже повідомлялося про адитивні або синергічні антимікробні ефекти лактопероксидази та інших захисних факторів у материнському молоці, включаючи IgA, лактоферин та лізозим [20].

Лактадгерин - це глікопротеїн, що виробляється епітеліальними клітинами молочної залози під час лактації. Концентрація лактадгерину в грудному молоці жінки досягає піку відразу після пологів, а потім знижується. Попередні дослідження показали, що лактадгерин зв'язується з ротавірусом і запобігає прикріпленню вірусу до рецепторів на поверхні клітин людини, а також що симптоми ротавірусної інфекції у інфікованих немовлят, що знаходяться на грудному вигодовуванні, обернено пропорційні концентрації лактадгерину [21]. Крім того, гаптокоррин, білок, що зв'язує вітамін B12 і присутній у грудному молоці людини, робить істотний внесок у захист організму від росту бактерій, отже, ймовірно, відіграє важливу роль у формуванні мікробіоти кишечника немовляти та зміцненні його здоров'я [22].

Материнське молоко містить безліч цитокінів, які модулюють імунну систему та склад кишкової мікробіоти у немовляти. Ці цитокіни є невеликими розчинними глікопротеїнами, які діють як міжклітинні месенджери, викликаючи певні реакції шляхом зв'язування зі специфічними рецепторами на клітинах-мішенях, включаючи інтерлейкін 1β (IL-1β), IL-2, IL-6, IL-8, IL-10. Хоча основним джерелом цих імуномодулюючих цитокінів є молочна залоза, лейкоцити, присутні в материнському молоці, також мають здатність їх секретувати [22, 23].

Слід зазначити, що новонароджені мають обмежену здатність виробляти деякі цитокіни, що робить материнське молоко важливим джерелом цитокінів у дитячому віці. Попередні дослідження показали, що деякі цитокіни, які надходять із грудним молоком, стійкі до деградації і, отже, залишаються активними в кишечнику немовляти. Точні ролі цитокінів у модулюванні мікробіоти кишечника немовляти ще недостатньо вивчені, проте загалом вважається, що цитокіни діють як посередники, взаємодіючи з іншими компонентами материнського молока, модулюють розвиток імунної системи немовляти. Передбачувані функції включають стимулювання розвитку Т-клітинних відповідей, сприяння дозріванню лейкоцитів новонароджених, регуляцію запалення та полегшення вироблення імуноглобулінів, що може істотно вплинути на склад мікробіоти кишечника немовляти [23].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У материнському молоці міститься кілька факторів росту, серед яких епідермальний фактор росту (ЕФР) відіграє вирішальну роль у розвитку кишківника, дозріванні кишкового бар'єру, та підтримці епітеліального гомеостазу. Було запропоновано кілька механізмів для пояснення захисної функції EGF для здоров'я немовлят у ранньому віці, включаючи інгібування протизапального сигнального шляху, опосередкованого TLR4, посилена проліферація епітеліальних клітин кишечника, [24] збільшення вироблення слизу та щільності бокалоподібних клітин та блокування прикріплення бактеріальних патогенів в кишечнику. Крім того було показано, що інший член сімейства EGF, гепарин-зв'язуючий EGF-подібний фактор росту (HB-EGF), зв'язується з деякими патогенними бактеріями, тим самим захищаючи кишечник, що розвивається, від пошкоджень, пов'язаних з інфекцією [25].

У материнському молоці були виявлені такі гормони, як лептин, адипонектин, грелін, інсулін, резистин, обестатин, апелін та інші, причому переважна більшість з них надходить з материнського кровообігу в молоко, тоді як деякі синтезуються в молочній залозі. У цілому, концентрація гормонів у материнському молоці є вищою, ніж у плазмі, що частково пояснюється глікозилюванням у молочній залозі перед секрецією в материнське молоко, де їхній розпад значно сповільнюється. Молозиво та перехідне молоко містять вищі концентрації гормонів порівняно із зрілим молоком, що впливає на регуляцію росту та розвитку немовляти.

Гормони, що надходять з материнським молоком, зберігають біологічну активність у кишечнику немовляти, де вони сприяють проліферації клітин кишечнику та полегшують розростання слизової оболонки, міграцію ентероцитів, розвиток ворсинок, а також збільшують експресію переносників глюкози [26, 27].

Імуноглобуліни є одними із найважливіших біологічно активних компонентів материнського молока, що забезпечують пасивний імунітет немовляті та формують мікробіоту кишечника. Секреторний IgA (sIgA), секреторний IgM (sIgM) та IgG є найпоширенішими імуноглобулінами в материнському молоці. Важливо, що материнське молоко є єдиним джерелом sIgA для немовляти протягом перших чотирьох тижнів життя, оскільки у новонароджених відсутні функціональні плазматичні клітини. Вважається, що частина секреторного IgA є неспецифічною і виявляє велику перехресну реактивність із мікроорганізмами кишкової мікробіоти. Слід зазначити, що дія sIgA, мабуть, носить переважно локальний характер, порушуючи першу лінію імунного захисту у місцях зв'язування sIgA з коменсальними чи патогенними мікробами, токсинами чи іншими антигенними матеріалами. Зв'язування sIgA ефективно запобігає адгезії і навіть проникненню кишкових мікроорганізмів в епітелій, не викликаючи потенційно шкідливих запальних реакцій у ранньому дитинстві – настільки важливе явище, що воно відоме як імунний виняток. Крім ефективного розпізнавання та знищення патогенних мікробів, секреторний IgA підтримує

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

взаємовигідні відносини з коменсальними бактеріями, особливо тому, що секреторний IgA співіснує з коменсальними бактеріями вздовж слизової оболонки. Справді, за оцінками Rogier EW з співавт., до 74% бактерій у просвіті кишечнику покриті секреторним IgA [28]. Тому не дивно, що секреторний IgA відіграє вирішальну роль у формуванні мікробної спільноти кишечника немовлят. Крім того, передбачається, що зв'язування бактерій, що забезпечується секреторним IgA, ефективно видаляє інвазивні/запальні мікроорганізми з мікробіоти, запобігаючи тим самим набуття ними нових генетичних компонентів від інших коменсальних бактерій у кишечнику. Більш того, sIgA може бути джерелом вуглеводів і навіть особливою нішою слизової оболонки для підтримки стабільної колонізації епітелію, наприклад, *Bacteroides.* Накопичені дані свідчать про те, що секреторний IgA відіграє вирішальну роль у формуванні складу здорової кишкової мікробіоти у немовлят, сприяючи зростанню облігатних анаеробів (наприклад, *Bacteroides* і *Firmicutes*) і обмежуючи при цьому проліферацію запальних факультативних анаеробів [28, 29, 30].

Незважаючи на відносно низьку концентрацію в материнському молоці, IgG істотно впливає на кишкову мікробіоту немовляти як внутрішньоутробно (оскільки воно може проникати через плаценту), так і через материнське молоко після пологів. Передбачається також, що IgG у материнському молоці діє безпосередньо на мікроорганізми в кишечнику, що додає ще один аспект до складних, але не до кінця вивчених механізмів. Хоча в цілому вважається, що IgG, що надходить у материнське молоко, допомагає компенсувати дефіцит опсонізації та опосередкованої антитілами цитотоксичності у немовлят, він також розпізнає деякі антигени, що експресуються ентеротоксигенною *Escherichia coli*, а також іншими *Enterobacteriaceae*, що продукуються і секретуються материнським молоком [31].

Компоненти комплементу присутні в молозиві та перехідному молоці в більш високих концентраціях порівняно з їх рівнем у зрілому молоці [32]. Було висловлено припущення, що компоненти комплементу беруть участь у бактеріолізі, нейтралізації патогенів та імуноконглютинації, а також посилюють фагоцитоз у кишечнику немовляти [32].

Організм людини населений розмаїттям мікроорганізмів, зокрема бактеріями, грибами та вірусами, які колонізують різні біотопи: кишечник, шкіру, легені, ротову порожнину тощо. Мікробіом розглядається як складна метаболічно активна система, здатна модулювати імунну, ендокринну та нервову регуляцію, а також виявляє двоспрямовану взаємодію між центральною нервовою системою та кишковою мікробіотою через нейронні, гуморальні й імунні механізми [33, 34].

Висновки з даного дослідження. Процес грудного вигодовування є фізіологічним «містком» між матір'ю та новонародженим, що не лише забезпечує оптимальне надходження поживних речовин в організм дитини, але й відіграє провідну роль в мікробіологічному успадкуванні сотень видів

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

мікроорганізмів, які чинять сприятливий вплив на фізіологічний розвиток органних та функціональних систем немовляти.

Введення грудного вигодовування як основного виду годування у перші дні життя дитини є ключовим фактором, що завдяки сприятливому еубіотичному фону забезпечує нормофізіологічний стан, який в свою чергу чинить безпосередній вплив на становлення основних фізіологічних функцій.

Таким чином можна вважати доведеним те, що грудне вигодовування створює "вікно можливостей" для закладання траєкторії фізіологічного розвитку дитини у майбутньому.

Своєчасний сприятливий вплив нормофлори у поєднанні із постійним надходженням грудного молока синергічно здійснюють складний багатоетапний процес мікробіологічного "програмування" здоров'я немовляти, що надійно захищає дитячий організм від ранніх неонатанатальних патологічних станів та виникнення хронічних імунних і метаболічних патологій у старшому віці.

На сьогодні грудне вигодовування залишається еталонним методом вигодовування, для якого не існує повноцінних функціональних аналогів, здатних повністю відтворити склад материнського молока. Воно є фундаментальним фактором забезпечення гармонійного розвитку дитини та формування здоров'я майбутніх поколінь.

З огляду на це, необґрунтована відмова від природного вигодовування розглядається як вагомий фактор ризику, що може порушувати еволюційно детерміновані механізми неонатальної адап-тації та створювати передумови для дестабілізації соматичного та когнітивного здоров'я у критичні періоди онтогенезу.

Перспективи подальших досліджень. На даний момент певні механізми впливу окремих складових, ідентифікованих у грудному молоці, перебувають на стадії активного дослідження.

Це сприятиме більш глибокому розумінню їх ролі у формуванні організму дитини, розвитку його систем та фізіологічних функцій у довгостроковій перспективі.

Подальші дослідження впливу складу грудного молока на розвиток мікробіому кишечника та організм дитини загалом дозволять уточнити внесок окремих компонентів, а також особливості їхньої взаємодії у процесах раннього постнатального онтогенезу.

Конкретизація важливості кожного окремого функціонального компонента відкриває перспективи для розробки стратегій спрямованої корекції формування мікробіоти немовлят. Це дозволить впроваджувати новітні методи фізіологічного «програмування» організму та превентивної нутритивної підтримки під час критичного періоду «вікна можливостей». Такий підхід спрямований на мінімізацію ризиків виникнення хронічних патологій та забезпечення оптимального когнітивного резерву у майбутньому.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Література:

1. Янковський Д. С., Широбоков В. П., Димент Г. С. Мікробіом у фізіології людини // Інфекційні хвороби. — 2018. — № 3 (93). — С. 5–17. DOI: 10.11603/1681-2727.2018.3.9407.

2. Stinson L. F., Boyce M. C., Payne M. S., Keelan J. A. The not-so-sterile womb: evidence that the human fetus is exposed to bacteria prior to birth // *Frontiers in Microbiology*. — 2019. — Vol. 10. — Article 1124. — P. 1–15. https://doi.org/10.3389/fmicb.2019.01124

3. Chu D. M., Ma J., Prince A. L., Antony K. M., Seferovic M. D., Aagaard K. M. Maturation of the infant microbiome community structure and function across multiple body sites and in relation to mode of delivery // *Nature Medicine*. — 2017. — Vol. 23, № 3. — P. 314–326. DOI: 10.1038/nm.4272.

4. Добрянський О. Д. Мікробіомна революція і неонатологія // Неонатологія, хірургія та перинатальна медицина. — 2016. — Т. 6, № 3 (21). — С. 76–86. https://doi.org/10.24061/2413-4260.VI.3.21.2016.13

5. Scholtens P. A., Oozeer R., Martin R., Amor K. B., Knol J. The early settlers: intestinal microbiology in early life // *Annual Review of Food Science and Technology*. — 2012. — Vol. 3. — P. 425–447. DOI: 10.1146/annurev-food-022811-101120.

6. Hunt K. M., Foster J. A., Forney L. J. та ін. Characterization of the diversity and temporal stability of bacterial communities in human milk // *PLoS ONE*. — 2011. — Vol. 6. — P. e21313.

7. Milani C., Duranti S., Bottacini F. та ін. The first microbial colonizers of the human gut: composition, activities, and health implications of the infant gut microbiota // *Microbiology and Molecular Biology Reviews*. — 2017. — Vol. 81. — Article e00036-17. DOI: 10.1128/mmbr.00036-17.

8. Guaraldi G., Salvatori G. Effect of breast and formula feeding on gut microbiota shaping in newborns // *Frontiers in Cellular and Infection Microbiology*. — 2012. — Vol. 2. — P. 94–106.

9. Bode L. Human milk oligosaccharides: prebiotics and beyond // Nutrition Reviews. — 2009. — Vol. 67, *Suppl. 2*. — P. S183–S191. DOI: 10.1111/j.1753-4887.2009.00239.x.

10. Matamoros S., Gras-Leguen C., Le Vacon F. та ін. Development of intestinal microbiota in infants and its impact on health // *Trends in Microbiology*. — 2013. — Vol. 21. — P. 167–173.

11. Du Y., Cheng J., Xie R. та ін. The triad of maternal gut–breast milk–infant gut microbial transmission in early life as a critical pathway for microbial inheritance // *Gut Microbes.* — 2025. — Vol. 17, № 1. DOI: 10.1080/19490976.2025.2574928.

12. Jantscher-Krenn E., Bode L. Human milk oligosaccharides and their potential benefits for the breast-fed neonate // *Minerva Pediatrica.* — 2012. — Vol. 64, № 1. — P. 83–99.

13. Yang B., Ding M., Chen Y. та ін. Development of gut microbiota and bifidobacterial communities of neonates in the first 6 weeks and their inheritance from mother // *Gut Microbes.* — 2021. — Vol. 13. — P. 1–13. DOI: 10.1080/19490976.2021.1908100.

14. Xu D., Wan F. Breastfeeding and infant gut microbiota: influence of bioactive components // *Gut Microbes*. — 2025. — Vol. 17, № 1. — Article 2446403. DOI: 10.1080/19 490976.2024. 2446403.

15. Andersson Y., Lindquist S., Lagerqvist C., Hernell O. Lactoferrin is responsible for the fungistatic effect of human milk // *Early Human Development*. — 2000. — Vol. 59, № 2. — P. 95–105. DOI: 10.1016/S0378-3782(00)00086-4.

16. Villavicencio A., Rueda M. S., Turin C. G., Ochoa T. J. Factors affecting lactoferrin concentration in human milk: how much do we know? // *Biochemistry and Cell Biology*. — 2017. — Vol. 95, № 1. — P. 12–21. DOI: 10.1139/bcb-2016-0060.

17. Shahmohammadi A. Lysozyme separation from chicken egg white: a review // *European Food Research and Technology*. — 2018. — Vol. 244, № 4. — P. 577–593. DOI: 10.1007/s00217-017-2993-0.

18. Lee-Huang S., Huang P. L., Sun Y. та ін. Lysozyme and RNases as anti-HIV components in β-core preparations of human chorionic gonadotropin // *Proceedings of the National Academy of Sciences of the USA*. — 1999. — Vol. 96, № 6. — P. 2678–2681. DOI: 10.1073/pnas.96.6.2678.

19. Korhonen H. Antimicrobial factors in bovine colostrum // Agricultural and Food Science. — 1977. — Vol. 49, № 5. — P. 434–447. DOI: 10.23986/afsci.71956.

20. Soukka T., Lumikari M., Tenovuo J. Combined inhibitory effect of lactoferrin and lactoperoxidase system on the viability of Streptococcus mutans, serotype c // *Scandinavian Journal of Dental Research*. — 1991. — Vol. 99, № 5. — P. 390–396. DOI: 10.1111/j.1600-0722.1991.tb01046.x.

21. Newburg D. S., Peterson J. A., Ruiz-Palacios G. M. та ін. Role of human-milk lactadherin in protection against symptomatic rotavirus infection // *The Lancet*. — 1998. — Vol. 351, № 9110. — P. 1160–1164. DOI: 10.1016/S0140-6736(97)10322-1.

22. Jensen H. R., Laursen M. F., Lildballe D. L. та ін. Effect of the vitamin B12-binding protein haptocorrin present in human milk on a panel of commensal and pathogenic bacteria // *BMC Research Notes*. — 2011. — Vol. 4, № 1. — P. 208. DOI: 10.1186/1756-0500-4-208.

23. Agarwal S., Karmaus W., Davis S., Gangur V. Immune markers in breast milk and fetal and maternal body fluids: a systematic review of perinatal concentrations // *Journal of Human Lactation*. — 2011. — Vol. 27, № 2. — P. 171–186. DOI: 10.1177/0890334410395761.

24. Dossa A. Y., Escobar O., Golden J. та ін. Bile acids regulate intestinal cell proliferation by modulating EGFR and FXR signaling // *American Journal of Physiology. Gastrointestinal and Liver Physiology*. — 2016. — Vol. 310, № 2. — P. G81–G92. DOI: 10.1152/ajpgi.00065.2015.

25. Dvorak B. Milk epidermal growth factor and gut protection // *Journal of Pediatrics*. — 2010. — Vol. 156, № 2. — P. S31–S35. DOI: 10.1016/j.jpeds.2009.11.018.

26. Donovan S. M., Odle J. Growth factors in milk as mediators of infant development // *Annual Review of Nutrition*. — 1994. — Vol. 14, № 1. — P. 147–167. DOI: 10.1146/annurev.nu.14.070194.001051.

27. Лагодич Т., Русалов В. Вікові особливості обміну енергії та терморегуляції (огляд літератури) // Перспективи та інновації науки. — 2025. — № 1 (47). — С. 2297–2305. — DOI: https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-1(47)-2297-2305

28. Rogier E. W., Frantz A. L., Bruno M. E., Kaetzel C. S. Secretory IgA is concentrated in the outer layer of colonic mucus along with gut bacteria // *Pathogens*. — 2014. — Vol. 3, № 2. — P. 390–403. DOI: 10.3390/pathogens3020390.

29. Rogier E. W., Frantz A. L., Bruno M. E. та ін. Secretory antibodies in breast milk promote long-term intestinal homeostasis by regulating the gut microbiota and host gene expression // *Proceedings of the National Academy of Sciences of the USA*. — 2014. — Vol. 111, № 8. — P. 3074–3079. DOI: 10.1073/pnas.1315792111.

30. Русалов В. Л. Влияние пептидогликанов, тейхоевых кислот и липополисахаридов бактерий на метаболическую активность и апоптоз нейтрофилов и субпопуляций Т-лимфоцитов in vitro: дис. … канд. мед. наук: 14.03.04. — 2009.

31. Zheng W., Zhao W., Wu M. та ін. Microbiota-targeted maternal antibodies protect neonates from enteric infection // *Nature*. — 2020. — Vol. 577, № 7791. — P. 543–548. DOI: 10.1038/s41586-019-1898-4.

32. Rainard P., Poutrel B. Deposition of complement components on Streptococcus agalactiae in bovine milk in the absence of inflammation // *Infection and Immunity*. — 1995. — Vol. 63, № 9. — P. 3422–3427. DOI: 10.1128/iai.63.9.3422-3427.1995.

33. Русалов В., Лагодич Т. Мікробіом кишечника як модифікатор когнітивних функцій та когнітивного старіння // Перспективи та інновації науки. — 2026. — № 5 (63). — У друці.

34. Лагодич Т., Русалов В. Особливості фізіології центральної нервової системи та ендокринної системи у людей похилого віку (огляд літератури) // Перспективи та інновації

науки. — 2025. — № 2 (48). — С. 2119–2130. — DOI: https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-2(48)-2119-2130

References:

1. Yankovskyi, D. S., Shyrobokov, V. P., & Dyment, H. S. (2018). Mikrobiom u fiziolohii liudyny [Microbiome in human physiology] *Infektsiini khvoroby, 3*(93), 5–17. https://doi.org/10.11603/1681-2727.2018.3.9407 [in Ukrainian].

2. Stinson, L. F., Boyce, M. C., Payne, M. S., & Keelan, J. A. (2019). The not-so-sterile womb: evidence that the human fetus is exposed to bacteria prior to birth. *Frontiers in Microbiology,* 10, Article 1124, 1–15. https://doi.org/10.3389/fmicb.2019.01124

3. Chu, D. M., Ma, J., Prince, A. L., Antony, K. M., Seferovic, M. D., & Aagaard, K. M. (2017). Maturation of the infant microbiome community structure and function across multiple body sites and in relation to mode of delivery. *Nature Medicine*, *23*(3), 314–326. https://doi.org /10.1038/nm.4272

4. Dobrianskyi, O. D. (2016). Mikrobiomna revoliutsiia i neonatolohiia [Microbiome revolution and neonatology] *Neonatolohiia, khirurhiia ta perynatalna medytsyna, 6(*3(21)), 76–86. https://doi.org/10.24061/2413-4260.VI.3.21.2016.13 [in Ukrainian].

5. Scholtens, P. A., Oozeer, R., Martin, R., Amor, K. B., & Knol, J. (2012). The early settlers: intestinal microbiology in early life. *Annual Review of Food Science and Technology, 3*, 425–447. https://doi.org/10.1146/annurev-food-022811-101120

6. Hunt, K. M., Foster, J. A., Forney, L. J., et al. (2011). Characterization of the diversity and temporal stability of bacterial communities in human milk. *PLoS ONE*, 6, e21313.

7. Milani, C., Duranti, S., Bottacini, F., et al. (2017). The first microbial colonizers of the human gut: composition, activities, and health implications of the infant gut microbiota. *Microbiology and Molecular Biology Reviews*, 81, e00036-17. https://doi.org/10.1128/mmbr.00036-17

8. Guaraldi, G., & Salvatori, G. (2012). Effect of breast and formula feeding on gut microbiota shaping in newborns. *Frontiers in Cellular and Infection Microbiology*, 2, 94–106.

9. Bode, L. (2009). Human milk oligosaccharides: prebiotics and beyond. *Nutrition Reviews*, 67(Suppl. 2), S183–S191. https://doi.org/10.1111/j.1753-4887.2009.00239.x

10. Matamoros, S., Gras-Leguen, C., Le Vacon, F., et al. (2013). Development of intestinal microbiota in infants and its impact on health. *Trends in Microbiology*, 21, 167–173.

11. Du, Y., Cheng, J., Xie, R., et al. (2025). The triad of maternal gut–breast milk–infant gut microbial transmission in early life as a critical pathway for microbial inheritance. *Gut Microbes, 17*(1). https://doi.org/10.1080/19490976.2025.2574928

12. Jantscher-Krenn, E., & Bode, L. (2012). Human milk oligosaccharides and their potential benefits for the breast-fed neonate. *Minerva Pediatrica, 64*(1), 83–99.

13. Yang, B., Ding, M., Chen, Y., et al. (2021). Development of gut microbiota and bifidobacterial communities of neonates in the first 6 weeks and their inheritance from mother. *Gut Microbes, 13*, 1–13. https://doi.org/10.1080/19490976.2021.1908100

14. Xu, D., & Wan, F. (2025). Breastfeeding and infant gut microbiota: influence of bioactive components. *Gut Microbes, 17*(1), Article 2446403. https://doi.org/10.1080/19490976.2024.2446403

15. Andersson, Y., Lindquist, S., Lagerqvist, C., & Hernell, O. (2000). Lactoferrin is responsible for the fungistatic effect of human milk. *Early Human Development, 59*(2), 95–105. https://doi.org/10.1016/S0378-3782(00)00086-4

16. Villavicencio, A., Rueda, M. S., Turin, C. G., & Ochoa, T. J. (2017). Factors affecting lactoferrin concentration in human milk: How much do we know? *Biochemistry and Cell Biology, 95*(1), 12–21. https://doi.org/10.1139/bcb-2016-0060

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

17. Shahmohammadi, A. (2018). Lysozyme separation from chicken egg white: A review. *European Food Research and Technology, 244*(4), 577–593. https://doi.org/10.1007/s00217-017-2993-0

18. Lee-Huang, S., Huang, P. L., Sun, Y., et al. (1999). Lysozyme and RNases as anti-HIV components in β-core preparations of human chorionic gonadotropin. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America, 96*(6), 2678–2681. https://doi.org/10.1073/pnas.96.6.2678

19. Korhonen, H. (1977). Antimicrobial factors in bovine colostrum. *Agricultural and Food Science, 49*(5), 434–447. https://doi.org/10.23986/afsci.71956

20. Soukka, T., Lumikari, M., & Tenovuo, J. (1991). Combined inhibitory effect of lactoferrin and lactoperoxidase system on the viability of Streptococcus mutans, serotype c. *Scandinavian Journal of Dental Research, 99*(5), 390–396. https://doi.org/10.1111/j.1600-0722.1991.tb01046.x

21. Newburg, D. S., Peterson, J. A., Ruiz-Palacios, G. M., et al. (1998). Role of human-milk lactadherin in protection against symptomatic rotavirus infection. *The Lancet, 351*(9110), 1160–1164. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(97)10322-1

22. Jensen, H. R., Laursen, M. F., Lildballe, D. L., et al. (2011). Effect of the vitamin B12-binding protein haptocorrin present in human milk on a panel of commensal and pathogenic bacteria. *BMC Research Notes, 4(*1), 208. https://doi.org/10.1186/1756-0500-4-208

23. Agarwal, S., Karmaus, W., Davis, S., & Gangur, V. (2011). Immune markers in breast milk and fetal and maternal body fluids: A systematic review of perinatal concentrations. *Journal of Human Lactation, 27*(2), 171–186. https://doi.org/10.1177/0890334410395761

24. Dossa, A. Y., Escobar, O., Golden, J., et al. (2016). Bile acids regulate intestinal cell proliferation by modulating EGFR and FXR signaling. *American Journal of Physiology: Gastrointestinal and Liver Physiology, 310(*2), G81–G92. https://doi.org/10.1152/ajpgi.00065.2015

25. Dvorak, B. (2010). Milk epidermal growth factor and gut protection. *Journal of Pediatrics, 156*(2), S31–S35. https://doi.org/10.1016/j.jpeds.2009.11.018

26. Donovan, S. M., & Odle, J. (1994). Growth factors in milk as mediators of infant development. *Annual Review of Nutrition, 14*(1), 147–167. https://doi.org/10.1146/annurev.nu.14.070194.001051

27. Lahodych, T., & Rusalov, V. (2025). Vikovi osoblyvosti obminu enerhii ta termorehuliatsii (ohliad literatury) [Age-related features of energy metabolism and thermoregulation (literature review)]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky, 1*(47), 2297–2305. https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-1(47)-2297-2305 [in Ukrainian].

28. Rogier, E. W., Frantz, A. L., Bruno, M. E., & Kaetzel, C. S. (2014). Secretory IgA is concentrated in the outer layer of colonic mucus along with gut bacteria. *Pathogens, 3*(2), 390–403. https://doi.org/10.3390/pathogens3020390

29. Rogier, E. W., Frantz, A. L., Bruno, M. E., et al. (2014). Secretory antibodies in breast milk promote long-term intestinal homeostasis by regulating the gut microbiota and host gene expression. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America, 111*(8), 3074–3079. https://doi.org/10.1073/pnas.1315792111

30. Rusalov, V. L. (2009). *Vliyanie peptidoglikanov, teikhoevykh kislot i lipopolisakharidov bakteriy na metabolicheskuyu aktivnost i apoptoz neytrofilov i subpopulyatsiy T-limfotsitov in vitro [Influence of peptidoglycans, teichoic acids and bacterial lipopolysaccharides on metabolic activity and apoptosis of neutrophils and T-lymphocyte subpopulations in vitro]* (Candidate of Medical Sciences dissertation, 14.03.04) [in Russian].

31. Zheng, W., Zhao, W., Wu, M., et al. (2020). Microbiota-targeted maternal antibodies protect neonates from enteric infection. *Nature, 577*(7791), 543–548. https://doi.org/10.1038/s41586-019-1898-4

ISSN 2786-4952 Online

32. Rainard, P., & Poutrel, B. (1995). Deposition of complement components on Streptococcus agalactiae in bovine milk in the absence of inflammation. *Infection and Immunity*, *63*(9), 3422–3427. https://doi.org/10.1128/iai.63.9.3422-3427.1995

33. Rusalov, V., & Lahodych, T. (2026). Mikrobiom kyshechnyka yak modyfikator kohnityvnykh funktsii ta kohnityvnoho starinnia [Gut microbiome as a modifier of cognitive functions and cognitive aging]. Perspektyvy ta innovatsii nauky, 5(63) (in press). [in Ukrainian]

34. Lahodych, T., & Rusalov, V. (2025). Osoblyvosti fiziolohii tsentralnoi nervovoi systemy ta endokrynnoi systemy u liudei pokhyloho viku (ohliad literatury) [Features of the physiology of the central nervous system and endocrine system in elderly people (literature review)]. Perspektyvy ta innovatsii nauky, 2(48), 2119–2130. https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-2(48)-2119-2130 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 24.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 09.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 613.2:159.944.4:612.8:577.1

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3056-3074

Ларичева Олена Миколаївна кандидат біологічних наук, доцент, завідувачка кафедри фармації, фармакології та хімії Чорноморського національного університету імені Петра Могили, м. Миколаїв, https://orcid.org/0000-0001-7399-3339

РОЛЬ НУТРІЄНТІВ У МОДУЛЯЦІЇ ПСИХОЕМОЦІЙНОГО СТРЕСУ ТА НЕЙРОБІОЛОГІЧНОГО ГОМЕОСТАЗУ

Анотація. У статті проаналізовано сучасні наукові дані щодо ролі нутрієнтів у модуляції психоемоційного стресу та підтриманні нейробіологічного гомеостазу. Показано, що хронічний психоемоційний стрес супроводжується гіперактивацією гіпоталамо-гіпофізарно-надниркової вісі, надмірною продукцією кортизолу, розвитком оксидативного стресу, нейрозапаленням та порушенням функціонування вісі «мікробіота–кишечник–мозок». Встановлено, що харчування є одним із ключових модифікованих факторів, здатних впливати на стрес-реактивність організму, регулювати синтез нейромедіаторів, активність нейротрофічних факторів, імунну відповідь та антиоксидантний захист.

Узагальнено результати досліджень, присвячених впливу окремих мікронутрієнтів, амінокислот, поліненасичених жирних кислот і психобіотиків на психоемоційний стан людини.

Визначено, що вітаміни групи В (B_6, B_9, B_{12}) беруть участь у процесах метилювання, синтезі серотоніну, дофаміну та гамма-аміномасляної кислоти, а їх дефіцит асоціюється з розвитком тривожних і депресивних станів. Вітамін D розглядається як нейростероїд, здатний впливати на синтез серотоніну, регуляцію запальних процесів та функціонування гіпоталамо-гіпофізарно-надниркової вісі. Вітамін С виконує антиоксидантну та нейропротекторну функції, зменшуючи негативний вплив активних форм кисню на нейрони. Особливу увагу приділено ролі магнію як природного антистресового чинника, який регулює збудливість нервової системи та знижує рівень кортизолу. Показано синергічний ефект магнію та вітаміну B_6 у зниженні суб'єктивного рівня стресу. Розглянуто значення окремих мікроелементів у підтриманні нейроендокринного балансу, синтезі нейромедіаторів і забезпеченні когнітивних функцій.

Проаналізовано механізми дії омега-3 поліненасичених жирних кислот, які знижують рівень системного запалення та тривожності, а також роль триптофану, L-теаніну та L-тирозину у регуляції когнітивних функцій і стрес-реактивності. Також приділено увагу концепції осі «мікробіота–кишечник–мозок» та ролі пробіотиків у корекції психоемоційних порушень. Показано, що середземноморська дієта є ефективною моделлю харчування для підтримання психічного

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

здоров'я завдяки високому вмісту антиоксидантів, клітковини та омега-3 жирних кислот. Зроблено висновок, що нутрієнтні інтервенції мають значний потенціал як складова комплексної профілактики та корекції стрес-асоційованих розладів, а розвиток прецизійної нутриціології відкриває перспективи персоналізованого підходу до підтримання психоемоційного здоров'я.

Ключові слова: психоемоційний стрес, нутрієнти, нейробіологічний гомеостаз, вітаміни, мікроелементи, поліненасичені жирні кислоти (ПНЖК), амінокислоти.

Larycheva Olena PhD in Biological Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Pharmacy, Pharmacology and Chemistry at Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, https://orcid.org/0000-0001-7399-3339

THE ROLE OF NUTRIENTS IN THE MODULATION OF PSYCHO-EMOTIVE STRESS AND NEUROBIOLOGICAL HOMEOSTASIS

Abstract. The article analyzes current scientific data regarding the role of nutrients in the modulation of psychoemotional stress and the maintenance of neurobiological homeostasis. It is shown that chronic psychoemotional stress is accompanied by hyperactivation of the hypothalamic–pituitary–adrenal axis, excessive cortisol production, the development of oxidative stress, neuroinflammation, and dysfunction of the "microbiota–gut–brain" axis. Nutrition has been identified as one of the key modifiable factors capable of influencing stress reactivity, regulating neurotransmitter synthesis, neurotrophic factor activity, immune response, and antioxidant defense. The findings of studies devoted to the effects of specific micronutrients, amino acids, polyunsaturated fatty acids, and psychobiotics on the psychoemotional state of humans are summarized.

It has been determined that B-group vitamins (B_6, B_9, and B_{12}) participate in methylation processes and in the synthesis of serotonin, dopamine, and gamma-aminobutyric acid, while their deficiency is associated with the development of anxiety and depressive disorders. Vitamin D is considered a neurosteroid capable of influencing serotonin synthesis, regulation of inflammatory processes, and the functioning of the hypothalamic–pituitary–adrenal axis. Vitamin C performs antioxidant and neuroprotective functions by reducing the negative impact of reactive oxygen species on neurons. Particular attention is paid to the role of magnesium as a natural anti-stress factor that regulates nervous system excitability and reduces cortisol levels. The synergistic effect of magnesium and vitamin B6 in reducing subjective stress levels is demonstrated. The significance of certain trace elements in maintaining neuroendocrine balance, neurotransmitter synthesis, and cognitive functioning is also discussed.

The mechanisms of action of omega-3 polyunsaturated fatty acids, which reduce systemic inflammation and anxiety, as well as the role of tryptophan, L-theanine, and

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

L-tyrosine in the regulation of cognitive functions and stress reactivity, are analyzed. Attention is also paid to the concept of the "microbiota–gut–brain" axis and the role of probiotics in the correction of psychoemotional disorders. It is shown that the Mediterranean diet is an effective nutritional model for maintaining mental health due to its high content of antioxidants, dietary fiber, and omega-3 fatty acids. It is concluded that nutrient interventions have significant potential as a component of the comprehensive prevention and correction of stress-associated disorders, while the development of precision nutrition opens prospects for a personalized approach to maintaining psychoemotional health.

Keywords: psychoemotional stress, nutrients, neurobiological homeostasis, vitamins, trace elements, polyunsaturated fatty acids (PUFAs), aminoacides.

Постановка проблеми. Сучасна наукова парадигма розглядає психоемоційний стрес не лише як психологічний стан чи суб'єктивне відчуття тривоги, а як складний каскад системних біохімічних реакцій, що призводять до глибокої дестабілізації клітинного гомеостазу. В основі цієї дестабілізації лежить оксидативний стрес – патологічний стан, що виникає внаслідок дисбалансу між інтенсивною генерацією активних форм кисню (АФК) та недостатністю ендогенних антиоксидантних систем захисту [1, 2]. Особливої актуальності це питання набуває для населення України, яке з 2022 року перебуває під впливом екстремальних і тривалих психогенних стресорів, що провокують масове виснаження адаптаційних ресурсів організму. В умовах хронічного стресу, який став невід'ємною частиною життя українців, роль харчування виходить далеко за межі базового забезпечення енергією. Виникнення та розвиток таких дисциплін, як нутрієнтна психіатрія, психодієтологія та нутріпсихіатрія, свідчить про глибоке розуміння того, що дієтичні компоненти та фітонутрієнти володіють потенціалом фундаментально впливати на психічне здоров'я та функціонування мозку [3, 4].

Наукова спільнота все частіше розглядає дієту як модифікований фактор, здатний регулювати імунну систему, оксидативний баланс та нейропластичність, що є критично важливим для профілактики та лікування стрес-залежних розладів [5, 6]. Дослідження ролі нутрієнтів у модуляції стресової відповіді відкриває нові перспективи для створення комплексних програм нутритивної підтримки, спрямованих на збереження ментального здоров'я та запобігання розвитку посттравматичного стресового розладу [7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Доведено, що якість харчування істотно впливає на психоемоційний стрес. Так, низка досліджень показала, що харчові моделі на кшталт середземноморської дієти (багатої на овочі, фрукти, цільнозернові, рибу, оливкову олію та горіхи) корелюють з емоційною стійкістю, тоді як дієта з високим глікемічним індексом підвищує вразливість до стресу [8]. Згідно з мета-аналізом [9] загалом дієтичні втручання (зокрема гіпокалорійні дієти) чинять статистично значущий корисний вплив на симптоми депресії, хоча

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

на рівень тривоги цей вплив менш виражений. Численні данні вказують на те, що дієти багаті на антиоксиданти (подібні до середземноморської) зменшують стрес-реактивність через зниження рівня кортизолу й запалення та створення балансу мікробіоти [8, 10]. З іншого боку, харчування, багате на насичені жири та рафіновані продукти підсилює системне запалення і стрес-реакцію [11]. В основі дієтологічної регуляції стресу лежить модуляція гіпоталамо-гіпофізарно-надниркової (ГГН) вісі та мікробіома. Ключовими медіаторами тут виступають прозапальні цитокіни, коротколанцюгові жирні кислоти та мікробіота, що формують стійку взаємодію між травною та нервовою системами [12]. Опубліковані дослідження вказують на практичну користь підвищення в раціоні таких компонентів, як омега-3 жирні кислоти, клітковина, рослинні антиоксиданти, а також на обмеження оброблених продуктів [13-17].

Метою цього огляду було проаналізувати наукові дані щодо впливу харчування на рівень психоемоційного стресу у дорослих, оцінити зв'язок між дієтичними патернами, окремими нутрієнтами та рівнем стресу, а також з'ясувати біологічне підґрунтя цих процесів.

Виклад основного матеріалу. Психоемоційний стрес активує складну систему нейроендокринної регуляції, центральною ланкою якої є ГГН-вісь. У відповідь на стресор гіпоталамус виділяє кортикотропін-рилізинг-гормон, що стимулює передню частку гіпофіза до секреції адренокортикотропного гормону (АКТГ), який, у свою чергу, ініціює викид глюкокортикоїдів, зокрема кортизолу, з кори надниркових залоз [18]. Хоча гостра відповідь є адаптивною, хронічна гіперактивація ГГН-вісі призводить до тривалого впливу високих концентрацій кортизолу на центральну нервову систему. Це спричиняє нейротоксичні ефекти, зокрема атрофію гіпокампа – ділянки мозку, відповідальної за пам'ять та емоційну регуляцію, а також структурні зміни в префронтальній корі [19].

Нутрієнти виступають критичними модуляторами цих процесів на декількох рівнях. По-перше, вони забезпечують функціонування антиоксидантної системи захисту, яка нейтралізує АФК, що утворюються під час інтенсивного метаболізму гормонів стресу [20, 21]. По-друге, мікронутрієнти впливають на нейротрофічні фактори, такі як BDNF, який підтримує пластичність нейронів та процеси їх відновлення [22, 23, 24, 25]. По-третє, вони регулюють чутливість глюкокортикоїдних рецепторів, запобігаючи розвитку резистентності до кортизолу та підтримуючи систему негативного зворотного зв'язку ГГН-вісі [21, 26-28].

Роль вітамінів у підтримці стресостійкості організму. Вітаміни, особливо групи B, C та D, відіграють фундаментальну роль у підтримці нейрохімічного балансу. Їх дефіцит навіть на субклінічному рівні може призводити до накопичення метаболічних побічних продуктів та зниження ефективності синтезу нейромедіаторів. Вітаміни групи B, зокрема B_6, B_9 та B_{12}, є незамінними кофакторами у циклі метилювання та метаболізмі гомоцистеїну [29, 30, 31], високий рівень якого корелює з підвищеним ризиком розвитку

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

депресивних та тривожних станів [32, 33]. Окрім цього, вітамін B_9 у формі L-метилфолату здатний проникати крізь гематоенцефалічний бар'єр (ГЕБ) та безпосередньо регулювати синтез дофаміну, норадреналіну та серотоніну [34, 35]. Вітамін B_6 необхідний для синтезу гамма-аміномасляної кислоти (ГАМК), яка є основним гальмівним нейромедіатором, що забезпечує відчуття спокою та знижує нейронну гіперзбудливість [36]. Вітамін B_{12} є критично важливим для підтримання цілісності мієлінових оболонок нервових волокон; його дефіцит асоціюється з психотичними симптомами та зниженням когнітивних функцій [37].

Згідно з результатами мета-аналізів [38, 39], саплементація вітамінів групи В у високих концентраціях корелює зі зниженням рівня суб'єктивного стресу. Дані, отримані Camfield D.A. та співавт. [40], свідчать про кореляцію між вживанням мультивітамінів та оптимізацією циклу кортизолу, що сприяє ефективнішій адаптації до стресу.

Вітамін D сьогодні розглядається не лише як фактор метаболізму кісток, а як потужний нейростероїд. Активна форма вітаміну D – 1,25-дигідроксихолекальциферол – посилює експресію триптофангідроксилази 2 – ключового ферменту для синтезу серотоніну в мозку. Зниження синтезу серотоніну безпосередньо пов'язане зі зростанням тривожності та депресії [37]. Окрім того, вітамін D володіє протизапальними властивостями, знижуючи продукцію прозапальних цитокінів у мозку, що запобігає нейродегенеративним змінам. Експериментальні дані також демонструють здатність вітаміну D відновлювати функцію ГГН-осі та корегувати дисбіоз кишечника, спричинений стресом або десинхронозом [41].

Вітамін С є ключовим антиоксидантом, який захищає нейрони від оксидативного пошкодження, спричиненого АФК [42, 43]. Дослідження, проведені Fang X. та співавт. [44] методом Менделівської рандомізації, продемонстрували наявність причинно-наслідкового протективного ефекту генетично детермінованого рівня вітаміну С щодо ризику розвитку тривожних розладів.

Мінеральний статус та його вплив на психоемоційний баланс. Мінерали виконують роль структурних елементів і ензиматичних кофакторів, впливаючи на реактивність організму в умовах стресу.

Магній часто називають «природним антистресовим засобом» через його здатність регулювати збудливість нервових клітин. Хронічний стрес створює «порочне коло»: стрес призводить до втрати магнію організмом через діурез, а дефіцит магнію, у свою чергу, робить організм більш чутливим до стресу, стимулюючи подальший викид катехоламінів [45]. Доведено, що поєднання магнію з вітаміном B_6 забезпечує синергічний ефект, особливо у людей з вираженим (важким або надзвичайно важким) рівнем стресу [36]. Вітамін B_6 сприяє кращому всмоктуванню магнію в кишечнику та його проникненню всередину клітин [46]. У клінічних випробуваннях [47] було зафіксовано, що така комбінація на 24% ефективніше знижує рівень суб'єктивного стресу порівняно з

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

прийомом лише магнію протягом 8 тижнів. Крім того, пацієнти відзначали значне покращення здатності до фізичної активності у щоденному житті.

Селен є незамінним для синтезу 25 видів селенопротеїнів, які беруть участь у редокс-реакціях та підтримці енергетичного гомеостазу через гіпоталамус [48]. Він відіграє критичну роль у модуляції активності рецепторів тиреоїдних гормонів та забезпечує стабільність ГГН-вісі. Це дозволяє попередити гіперкортизолемію у відповідь на дію зовнішніх стресових факторів [49]. Ряд генетичних досліджень також підтверджують захисну роль селену щодо симптомів тривоги [44, 50]. Роль цинку та феруму представлена у таблиці. (табл. 1).

Таблиця 1

Роль мікроелементів у підтриманні психоемоційного балансу

Мікроелемент	Механізм впливу на стрес	Клінічне значення
Магній	Блокада NMDA-рецепторів [51, 52], зниження секреції АКТГ та кортизолу [36]	Зменшення тривожності, м'язова релаксація
Цинк	Підтримка нейрогенезу, регуляція рівня BDNF [37]	Покращення когнітивних функцій, антидепресивний ефект
Селен	Синтез селенопротеїнів, нормалізація роботи щитоподібної залози [48]	Захист ГГН-осі від хронічної гіперактивності
Ферум	Кофактор синтезу тиреоїдних гормонів [53] та нейромедіаторів [54, 55]	Профілактика втоми та емоційної лабільності

Поліненасичені жирні кислоти та амінокислоти. Відомо, що омега-3 поліненасичені жирні кислоти (ПНЖК), зокрема ейкозапентаєнова (ЕПК) та докозагексаєнова (ДГК), виконують роль структурних компонентів мембран нейронів та попередників антизапальних сигнальних молекул [56, 57].

Дослідження Kiecolt-Glaser J.K. та співавт. [58], в якому приймали участь студенти-медики у період іспитів, продемонстрували, що щоденний прийом 2,5 г омега-3 ПНЖК знижує рівень тривоги на 20% та зменшує концентрацію IL-6 на 14%. Омега-3 також запобігають надмірній секреції кортизолу та допомагають у лікуванні синдрому професійного вигорання. Крім того, вони можуть перетворюватися на ендоканабіноїдні похідні, які мають потенційні антидепресивні ефекти.

Триптофан – це незамінна амінокислота, яка є попередником серотоніну. Однак у нормі лише невелика частка триптофану йде на його синтез. Близько 95% триптофану метаболізується через кінуреніновий шлях [59, 60]. Під впливом стресу та запалення цей баланс порушується. Кортикостероїди активують печінковий фермент триптофан-2,3-діоксигеназу, а прозапальні цитокіни (інтерферон-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

γ, TNF-α) активують індоламін-2,3-діоксигеназу. Це призводить до «викрадення» триптофану із серотонінового шляху на користь кінуренінового, що спричиняє [61, 62]:

- **Дефіцит серотоніну:** безпосередня причина депресії та дратівливості.
- **Накопичення нейротоксичних метаболітів:** 3-гідроксикінуренін та хінолінова кислота є нейротоксичними та можуть викликати атрофію нейронів у гіпокампі.
- **Зниження рівня нейропротекторів** таких як кінуренова кислота.

Цей механізм пояснює, чому хронічне запалення та тривалий стрес майже завжди супроводжуються розладами настрою. Нутрієнтні стратегії, спрямовані на пригнічення індоламін-2,3-діоксигенази й триптофан-2,3-діоксигенази та підтримку антиоксидантного статусу, є перспективними для корекції цього метаболічного зсуву [62, 63].

L-теанін – специфічна амінокислота, що міститься в зеленому чаї. L-теанін може зменшувати симптоми стресу, депресії та тривоги, а також покращувати якість сну та когнітивні функції, що підтверджується результатами наукових досліджень [64, 65]. Він сприяє релаксації без ефекту сонливості, підвищуючи рівень ГАМК та активність альфа-хвиль у мозку. Чотиритижневе вживання 200 мг L-теаніну на добу значно знижувало симптоми депресії та тривоги, а також покращувало якість сну та когнітивну гнучкість [64].

Стрес виснажує запаси дофаміну та норадреналіну, що веде до когнітивного дефіциту. Екзогенний L-тирозин, що є їхнім попередником, допомагає підтримувати розумову працездатність в екстремальних умовах. Так, у дослідженні McAllister M.J. та співавт. [66] оцінювали вплив L-теаніну та L-тирозину на рівень стресу й когнітивні функції під час психоемоційного навантаження, яке включало когнітивні тести та віртуальне моделювання стресової ситуації. Встановлено, що обидві речовини не знижували фізіологічні маркери стресу, однак прийом L-тирозину покращував окремі аспекти когнітивного функціонування в умовах стресу.

Вісь «Мікробіота-Кишечник-Мозок» як центральний регулятор психоемоційного стану. Одним із найважливіших відкриттів останніх років є концепція вісі «мікробіота-кишечник-мозок». Кишкова мікробіота, чисельність якої співставна з кількістю клітин людського тіла, володіє генетичним потенціалом, що значно перевищує людський. Вона є динамічним середовищем, яке реагує на дієту, стрес та антибіотики, безпосередньо впливаючи на мозок через нервові, ендокринні та імунні шляхи [67, 68, 69]. Мікробні метаболіти, зокрема коротколанцюгові жирні кислоти, такі як бутират, ацетат та пропіонат, відіграють критичну роль у підтримці цілісності кишкового та ГЕБ [70]. Хронічний стрес спричиняє дисбіоз, що веде до підвищення кишкової проникності. Це дозволяє бактеріальним ендотоксинам, таким як ліпополісахариди, проникати у кровотік та ініціювати системне запалення [71]. Прозапальні цитокіни (IL-6, TNF-α) здатні впливати на зони мозку, відповідальні за страх та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

тривогу (наприклад, мигдалеподібне тіло), посилюючи симптоматику стресових розладів [18]. Бактерії родів *Lactobacillus* та *Bifidobacterium* здатні самостійно синтезувати нейроактивні сполуки: серотонін, дофамін та ГАМК [71, 72]. Клінічні дані свідчать , що використання психобіотиків, наприклад, NVP-1704 (містить 2,5 × 10^9 КОЕ *Lactobacillus reuteri* NK33 та *Bifidobacterium adolescentis* NK98222222) протягом 8 тижнів достовірно знижує рівень тривоги та покращує якість сну у дорослих [73].

Середземноморська дієта (СД) визнана однією з найефективніших стратегій підтримки нейробіологічного гомеостазу завдяки синергичному впливу її компонентів на запалення, оксидативний стрес та вісь «мікробіота-кишечник-мозок», оскільки вона характеризується високим вмістом рослинних продуктів, оливкової олії, горіхів, бобових та достатнім споживанням риби [74]. Завдяки високому вмісту антиоксидантів та клітковини СД знижує рівень системного запалення. Встановлено, що суворе дотримання СД корелює зі зниженим ризиком депресії та стресу, покращенням якості сну та когнітивної діяльності [6, 75]. У клінічних випробуваннях СД сприяла зниженню індексу маси тіла одночасно з покращенням показників за шкалою депресії та тривоги (DASS-21) [76].

Мета-аналіз, проведений Gianfredi V. та співроб. [77] підтверджують, що дотримання СД знижує ризик розвитку депресії (на 4-5%), хвороби Альцгеймера (на 8%) та хвороби Паркінсона (на 10%). Це робить СД не просто моделлю харчування, а фундаментальним інструментом профілактичної неврології та психіатрії.

Висновки. Роль нутрієнтів при психоемоційному стресі є фундаментальною та багатогранною. Харчування не лише забезпечує мозок необхідними субстратами для синтезу нейромедіаторів, а й виступає потужним регулятором епігенетичних процесів, імунної відповіді та функціонування кишкової мікробіоти.

Хронічний стрес створює підвищену потребу в мікронутрієнтах, виснаження яких призводить до порушення роботи ГГН-вісі, нейрозапалення та зниження нейропластичності. Найбільш переконливі докази на сьогодні існують для магнію в синергії з вітаміном B_6, омега-3 жирних кислот, вітаміну D та специфічних психобіотиків. Перехід до здорових дієтичних паттернів, таких як середземноморська дієта, є фундаментом для формування довгострокової стресостійкості.

Для професійної практики важливо враховувати, що нутрієнтні інтервенції мають бути частиною комплексного підходу, який включає психотерапію та гігієну способу життя.

Подальші дослідження у сфері прецизійної нутриціології допоможуть створювати індивідуальні плани харчування на основі генетичного профілю та стану мікробіому пацієнта, що дозволить ще ефективніше протидіяти епідемії стрес-залежних розладів у сучасному суспільстві.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Література:

1. Salim S. (2014). Oxidative stress and psychological disorders. *Current neurop harmacology*, *12*(2), 140–147. https://doi.org/10.2174/1570159X11666131120230309

2. Bouayed, J., Rammal, H., & Soulimani, R. (2009). Oxidative stress and anxiety: relationship and cellular pathways. *Oxidative medicine and cellular longevity*, *2*(2), 63–67. https://doi.org/10.4161/oxim.2.2.7944

3. Dal, N., & Bilici, S. (2024). An Overview of the Potential Role of Nutrition in Mental Disorders in the Light of Advances in Nutripsychiatry. *Current nutrition reports*, *13*(2), 69–81. https://doi.org/10.1007/s13668-024-00520-4

4. Borrego-Ruiz, A., & Borrego, J. J. (2025). Nutritional Psychiatry: A Novel Approach to the Treatment of Mental Health Disorders. *Actas espanolas de psiquiatria*, *53*(2), 443–445. https://doi.org/10.62641/aep.v53i2.1920

5. Grajek, M., Krupa-Kotara, K., Białek-Dratwa, A., Sobczyk, K., Grot, M., Kowalski, O., & Staśkiewicz, W. (2022). Nutrition and mental health: A review of current knowledge about the impact of diet on mental health. *Frontiers in nutrition*, *9*, 943998. https://doi.org/10.3389/fnut.2022.943998

6. de Miguel, A., Agejas, J. Á., & Orón, J. V. (2025). Systematic and Narrative Review of the Mediating Role of Personal Relationships Between Mental Health and Nutrition. *Nutrients*, *17*(14), 2318. https://doi.org/10.3390/nu17142318

7. Halabitska, I., Petakh, P., Buchynskyi, M., Kamyshna, I., Lushchak, O., & Kamyshnyi, O. (2025). War, diet, and PTSD in Ukrainian youth. *Scientific reports*, *16*(1), 1422. https://doi.org/10.1038/s41598-025-31138-3

8. Kabthymer, R. H., Karimi, L., Livesay, K., Lee, M., Apostolopoulos, V., Millar, R., McKay, S., Barry, S., Olga, C. N., Colomer, M. F., Soultanakis, H., Conduit, R., Takac, M., Mizzi, S., Sidossis, L. S., Tierney, A., Itsiopoulos, C., Feehan, J., & Courten, B. (2025). Effect of Mediterranean diet on mental health outcomes: a systematic review. *Nutrition research reviews*, *39*, e9. https://doi.org/10.1017/S0954422425100243

9. Paris, T., Daly, R. M., Abbott, G., Sood, S., Freer, C. L., Ryan, M. C., & George, E. S. (2024). Diet Overall and Hypocaloric Diets Are Associated With Improvements in Depression but Not Anxiety in People With Metabolic Conditions: A Systematic Review and Meta-Analysis. *Advances in nutrition (Bethesda, Md.)*, *15*(2), 100169. https://doi.org/10.1016/j.advnut.2024.100169

10. Madison, A. A., Belury, M. A., Andridge, R., Renna, M. E., Rosie Shrout, M., Malarkey, W. B., Lin, J., Epel, E. S., & Kiecolt-Glaser, J. K. (2021). Omega-3 supplementation and stress reactivity of cellular aging biomarkers: an ancillary substudy of a randomized, controlled trial in midlife adults. *Molecular psychiatry*, *26*(7), 3034–3042. https://doi.org/10.1038/s41380-021-01077-2

11. Chowdhury, U., Bubis, S., Nagorny, K., Welch, M., Rosenberg, L., & Begdache, L. (2025). Effects of Mediterranean and Western dietary patterns on perceived stress and mental distress. *Nutrition and health*, *31*(3), 943–951. https://doi.org/10.1177/02601060241263375

12. Warren, A., & Frame, L. A. (2025). Restoring a Healthy Relationship with Food by Decoupling Stress and Eating: A Translational Review of Nutrition and Mental Health. *Nutrients*, *17*(15), 2466. https://doi.org/10.3390/nu17152466

13. Daley SF, Shreenath AP. The Role of Dietary Fiber in Health Promotion and Disease Prevention: A Practical Guide for Clinicians. [Updated 2025 Dec 1]. In: StatPearls [Internet]. Treasure Island (FL): StatPearls Publishing; 2026 Jan-. Available from: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK559033/

14. Veronese, N., Gianfredi, V., Solmi, M., Barbagallo, M., Dominguez, L. J., Mandalà, C., Di Palermo, C., Carruba, L., Solimando, L., Stubbs, B., Castagna, A., Maggi, S., Zanetti, M., Al-Daghri, N., Sabico, S., Nucci, D., Gosling, C., & Fontana, L. (2025). The impact of dietary fiber

consumption on human health: An umbrella review of evidence from 17,155,277 individuals. *Clinical nutrition (Edinburgh, Scotland)*, *51*, 325–333. https://doi.org/10.1016/j.clnu.2025.06.021

15. Dini I. (2026). Potential Health Benefits of Dietary Antioxidants. *Antioxidants (Basel, Switzerland)*, *15*(1), 92. https://doi.org/10.3390/antiox15010092

16. Gutierres, D., Pacheco, R., & Reis, C. P. (2025). The Role of Omega-3 and Omega-6 Polyunsaturated Fatty Acid Supplementation in Human Health. *Foods (Basel, Switzerland)*, *14*(19), 3299. https://doi.org/10.3390/foods14193299

17. Yang, Y., & Ling, W. (2025). Health Benefits and Future Research of Phytochemicals: A Literature Review. *The Journal of nutrition*, *155*(1), 87–101. https://doi.org/10.1016/j.tjnut.2024.11.007

18. Bertollo, A. G., Santos, C. F., Bagatini, M. D., & Ignácio, Z. M. (2025). Hypothalamus-pituitary-adrenal and gut-brain axes in biological interaction pathway of the depression. *Frontiers in neuroscience*, *19*, 1541075. https://doi.org/10.3389/fnins.2025.1541075

19. Nunez, S. G., Rabelo, S. P., Subotic, N., Caruso, J. W., & Knezevic, N. N. (2025). Chronic Stress and Autoimmunity: The Role of HPA Axis and Cortisol Dysregulation. *International journal of molecular sciences*, *26*(20), 9994. https://doi.org/10.3390/ijms26209994

20. Dresen, E., Pimiento, J. M., Patel, J. J., Heyland, D. K., Rice, T. W., & Stoppe, C. (2023). Overview of oxidative stress and the role of micronutrients in critical illness. *JPEN. Journal of parenteral and enteral nutrition*, *47 Suppl 1*, S38–S49. https://doi.org/10.1002/jpen.2421

21. Patani, A., Balram, D., Yadav, V. K., Lian, K. Y., Patel, A., & Sahoo, D. K. (2023). Harnessing the power of nutritional antioxidants against adrenal hormone imbalance-associated oxidative stress. *Frontiers in endocrinology*, *14*, 1271521. https://doi.org/10.3389/fendo.2023.1271521

22. Gravesteijn, E., Mensink, R. P., & Plat, J. (2022). Effects of nutritional interventions on BDNF concentrations in humans: a systematic review. *Nutritional neuroscience*, *25*(7), 1425–1436. https://doi.org/10.1080/1028415X.2020.1865758

23. Skoczek-Rubińska, A., Cisek-Woźniak, A., Molska, M., Heyser, M., Trocholepsza, M., Pietrzak, S., & Mruczyk, K. (2025). Impact of Vitamin D Status and Supplementation on Brain-Derived Neurotrophic Factor and Mood-Cognitive Outcomes: A Structured Narrative Review. *Nutrients*, *17*(16), 2655. https://doi.org/10.3390/nu17162655

24. Ziaei, S., Mohammadi, S., Hasani, M., Morvaridi, M., Belančić, A., Daneshzad, E., Saleh, S. A. K., Adly, H. M., & Heshmati, J. (2024). A systematic review and meta-analysis of the omega-3 fatty acids effects on brain-derived neurotrophic factor (BDNF). *Nutritional neuroscience*, *27*(7), 715–725. https://doi.org/10.1080/1028415X.2023.2245996

25. Liu, H., Deng, Y., Chen, L., Weng, S., & Xu, D. (2023). The effect of omega 3 supplementation on serum brain-derived neurotrophic factor: A systematic review and meta-analysis. *European Journal of Integrative Medicine*, *61*, 102264. https://doi.org/10.1016/j.eujim.2023.102264

26. Ring M. (2025). An Integrative Approach to HPA Axis Dysfunction: From Recognition to Recovery. *The American journal of medicine*, *138*(10), 1451–1463. https://doi.org/10.1016/j.amjmed.2025.05.044

27. Xia, X., Chen, K., & Chen, Y. (2024). Change in function and homeostasis of HPA axis: The role of vitamin/ family. *Chemico-biological interactions*, *391*, 110899. https://doi.org/10.1016/j.cbi.2024.110899

28. Larrieu, T., Hilal, M. L., De Smedt-Peyrusse, V., Sans, N., & Layé, S. (2016). Nutritional Omega-3 Deficiency Alters Glucocorticoid Receptor-Signaling Pathway and Neuronal Morphology in Regionally Distinct Brain Structures Associated with Emotional Deficits. *Neural plasticity*, *2016*, 8574830. https://doi.org/10.1155/2016/8574830

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

29. Strain, J. J., Dowey, L., Ward, M., Pentieva, K., & McNulty, H. (2004). B-vitamins, homocysteine metabolism and CVD. *The Proceedings of the Nutrition Society*, *63*(4), 597–603. https://doi.org/10.1079/pns2004390

30. Yuan, S., Mason, A. M., Carter, P., Burgess, S., & Larsson, S. C. (2021). Homocysteine, B vitamins, and cardiovascular disease: a Mendelian randomization study. *BMC medicine*, *19*(1), 97. https://doi.org/10.1186/s12916-021-01977-8

31. Li, M., Ren, R., Wang, K., Wang, S., Chow, A., Yang, A. K., Lu, Y., & Leo, C. (2025). Effects of B Vitamins on Homocysteine Lowering and Thrombotic Risk Reduction-A Review of Randomized Controlled Trials Published Since January 1996. *Nutrients*, *17*(7), 1122. https://doi.org/10.3390/nu17071122

32. Folstein, M., Liu, T., Peter, I., Buell, J., Arsenault, L., Scott, T., & Qiu, W. W. (2007). The homocysteine hypothesis of depression. *The American journal of psychiatry*, *164*(6), 861–867. https://doi.org/10.1176/ajp.2007.164.6.861

33. Fan, N., Zhao, W., Yun, Y., Bai, L., An, H., Zhang, Q., Yan, J., Fan, F., Han, X., & Yang, F. (2024). Homocysteine levels in first-episode patients with psychiatric disorders. *Frontiers in psychiatry*, *15*, 1380900. https://doi.org/10.3389/fpsyt.2024.1380900

34. Stahl S. M. (2008). L-methylfolate: a vitamin for your monoamines. *The Journal of clinical psychiatry*, *69*(9), 1352–1353. https://doi.org/10.4088/jcp.v69n0901

35. Stahl S. M. (2007). Novel therapeutics for depression: L-methylfolate as a trimonoamine modulator and antidepressant-augmenting agent. *CNS spectrums*, *12*(10), 739–744. https://doi.org/10.1017/s1092852900015418

36. Noah, L., Dye, L., Bois De Fer, B., Mazur, A., Pickering, G., & Pouteau, E. (2021). Effect of magnesium and vitamin B6 supplementation on mental health and quality of life in stressed healthy adults: Post-hoc analysis of a randomised controlled trial. *Stress and health : journal of the International Society for the Investigation of Stress*, *37*(5), 1000–1009. https://doi.org/10.1002/smi.3051

37. Baik, H. W. (2024). Mental health and micronutrients: A narrative review. *Annals of Clinical Nutrition and Metabolism*, *16*(3), 112–119. https://doi.org/10.15747/ACNM.2024.16.3.112

38. Long, S. J., & Benton, D. (2013). Effects of vitamin and mineral supplementation on stress, mild psychiatric symptoms, and mood in nonclinical samples: a meta-analysis. *Psychosomatic medicine*, *75*(2), 144–153. https://doi.org/10.1097/PSY.0b013e31827d5fbd

39. Young, L. M., Pipingas, A., White, D. J., Gauci, S., & Scholey, A. (2019). A Systematic Review and Meta-Analysis of B Vitamin Supplementation on Depressive Symptoms, Anxiety, and Stress: Effects on Healthy and 'At-Risk' Individuals. *Nutrients*, *11*(9), 2232. https://doi.org/10.3390/nu11092232

40. Camfield, D. A., Wetherell, M. A., Scholey, A. B., Cox, K. H., Fogg, E., White, D. J., Sarris, J., Kras, M., Stough, C., Sali, A., & Pipingas, A. (2013). The effects of multivitamin supplementation on diurnal cortisol secretion and perceived stress. *Nutrients*, *5*(11), 4429–4450. https://doi.org/10.3390/nu5114429

41. Wu, C. W., Huang, Y. J., Xu, J. W., Fan, H. Y., Zeng, J. L., Xinyu FangYang, Y. S. H., & Tung, Y. T. (2025). Vitamin D3 Improves Hypothalamic-Pituitary-Adrenal Axis Function, Immunological Responses, and Gut Dysbiosis in Sleep Desynchrony. *Brain and behavior*, *15*(11), e71084. https://doi.org/10.1002/brb3.71084

42. Kumar, A., Saini, R., & Saini, A. (2018). Neuroprotective role of ascorbic acid: Antioxidant and non-antioxidant functions. *Asian Journal of Pharmaceutical and Clinical Research*, *11*(10), 30–34. https://doi.org/10.22159/ajpcr.2018.v11i10.27318

43. Ballaz, S. J., & Rebec, G. V. (2019). Neurobiology of vitamin C: Expanding the focus from antioxidant to endogenous neuromodulator. *Pharmacological research*, *146*, 104321. https://doi.org/10.1016/j.phrs.2019.104321

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

44. Fang, X., Zhao, Q., Liu, P., Baranova, A., Cao, H., Zhang, X., & Zhang, F. (2025). Causal Influences of Micronutrients on Anxiety: Insights From an Observational and Mendelian Randomization Analysis. *Food science & nutrition*, *13*(11), e71166. https://doi.org/10.1002/fsn3.71166

45. Pickering, G., Mazur, A., Trousselard, M., Bienkowski, P., Yaltsewa, N., Amessou, M., Noah, L., & Pouteau, E. (2020). Magnesium Status and Stress: The Vicious Circle Concept Revisited. *Nutrients*, *12*(12), 3672. https://doi.org/10.3390/nu12123672

46. Noah, L., Pickering, G., Mazur, A., Dubray, C., Hitier, S., Dualé, C., & Pouteau, E. (2020). Impact of magnesium supplementation, in combination with vitamin B6, on stress and magnesium status: secondary data from a randomized controlled trial. *Magnesium research*, *33*(3), 45–57. https://doi.org/10.1684/mrh.2020.0468

47. Pouteau, E., Kabir-Ahmadi, M., Noah, L., Mazur, A., Dye, L., Hellhammer, J., Pickering, G., & Dubray, C. (2018). Superiority of magnesium and vitamin B6 over magnesium alone on severe stress in healthy adults with low magnesemia: A randomized, single-blind clinical trial. *PLOS ONE*, *13*(12), Article e0208454. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0208454

48. Toh, P., Nicholson, J. L., Vetter, A. M., Berry, M. J., & Torres, D. J. (2022). Selenium in Bodily Homeostasis: Hypothalamus, Hormones, and Highways of Communication. *International journal of molecular sciences*, *23*(23), 15445. https://doi.org/10.3390/ijms232315445

49. Köhrle J. (2023). Selenium, Iodine and Iron-Essential Trace Elements for Thyroid Hormone Synthesis and Metabolism. *International journal of molecular sciences*, *24*(4), 3393. https://doi.org/10.3390/ijms24043393

50. Guo, X., Tang, P., Hou, C., & Li, R. (2023). Mendelian randomization investigation highlights different roles of selenium status in mental disorders. *Progress in neuro-psycho pharmacology & biological psychiatry*, *122*, 110694. https://doi.org/10.1016/j.pnpbp.2022.110694

51. Pochwat, B., Szewczyk, B., Sowa-Kucma, M., Siwek, A., Doboszewska, U., Piekoszewski, W., Gruca, P., Papp, M., & Nowak, G. (2014). Antidepressant-like activity of magnesium in the chronic mild stress model in rats: alterations in the NMDA receptor subunits. *The international journal of neuropsychopharmacology*, *17*(3), 393–405. https://doi.org/10.1017/S1461145713001089

52. Zarate, C., Duman, R. S., Liu, G., Sartori, S., Quiroz, J., & Murck, H. (2013). New paradigms for treatment-resistant depression. *Annals of the New York Academy of Sciences*, *1292*, 21–31. https://doi.org/10.1111/nyas.12223

53. Garofalo, V., Condorelli, R. A., Cannarella, R., Aversa, A., Calogero, A. E., & La Vignera, S. (2023). Relationship between Iron Deficiency and Thyroid Function: A Systematic Review and Meta-Analysis. *Nutrients*, *15*(22), 4790. https://doi.org/10.3390/nu15224790

54. Berthou, C., Iliou, J. P., & Barba, D. (2021). Iron, neuro-bioavailability and depression. *EJHaem*, *3*(1), 263–275. https://doi.org/10.1002/jha2.321

55. Hare, D., Ayton, S., Bush, A., & Lei, P. (2013). A delicate balance: Iron metabolism and diseases of the brain. *Frontiers in aging neuroscience*, *5*, 34. https://doi.org/10.3389/fnagi.2013.00034

56. Muscaritoli M. (2021). The Impact of Nutrients on Mental Health and Well-Being: Insights From the Literature. *Frontiers in nutrition*, *8*, 656290. https://doi.org/10.3389/fnut.2021.656290

57. Naidoo U. (2020). Eat to Beat Stress. *American journal of lifestyle medicine*, *15*(1), 39–42. https://doi.org/10.1177/1559827620973936

58. Kiecolt-Glaser, J. K., Belury, M. A., Andridge, R., Malarkey, W. B., & Glaser, R. (2011). Omega-3 supplementation lowers inflammation and anxiety in medical students: a randomized controlled trial. *Brain, behavior, and immunity*, *25*(8), 1725–1734. https://doi.org/10.1016/j.bbi.2011.07.229

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

59. Li, D., Yu, S., Long, Y., Shi, A., Deng, J., Ma, Y., Wen, J., Li, X., Liu, S., Zhang, Y., Wan, J., Li, N., & Ao, R. (2022). Tryptophan metabolism: Mechanism-oriented therapy for neurological and psychiatric disorders. *Frontiers in immunology*, *13*, 985378. https://doi.org/10.3389/fimmu.2022.985378

60. Holeček M. (2026). Serotonin, Kynurenine, and Indole Pathways of Tryptophan Metabolism in Humans in Health and Disease. *Nutrients*, *18*(3), 507. https://doi.org/10.3390/nu18030507

61. Miura, H., Ozaki, N., Sawada, M., Isobe, K., Ohta, T., & Nagatsu, T. (2008). A link between stress and depression: shifts in the balance between the kynurenine and serotonin pathways of tryptophan metabolism and the etiology and pathophysiology of depression. *Stress (Amsterdam, Netherlands)*, *11*(3), 198–209. https://doi.org/10.1080/10253890701754068

62. Oxenkrug G. F. (2010). Tryptophan kynurenine metabolism as a common mediator of genetic and environmental impacts in major depressive disorder: the serotonin hypothesis revisited 40 years later. *The Israel journal of psychiatry and related sciences*, *47*(1), 56–63.

63. Correia, A. S., & Vale, N. (2022). Tryptophan Metabolism in Depression: A Narrative Review with a Focus on Serotonin and Kynurenine Pathways. *International journal of molecular sciences*, *23*(15), 8493. https://doi.org/10.3390/ijms23158493

64. Hidese, S., Ogawa, S., Ota, M., Ishida, I., Yasukawa, Z., Ozeki, M., & Kunugi, H. (2019). Effects of L-Theanine Administration on Stress-Related Symptoms and Cognitive Functions in Healthy Adults: A Randomized Controlled Trial. *Nutrients*, *11*(10), 2362. https://doi.org/10.3390/nu11102362

65. Moshfeghinia, R., Sanaei, E., Mostafavi, S., Assadian, K., Sanaei, A., & Ayano, G. (2024). The effects of L-theanine supplementation on the outcomes of patients with mental disorders: a systematic review. *BMC psychiatry*, *24*(1), 886. https://doi.org/10.1186/s12888-024-06285-y

66. McAllister, M. J., Martaindale, M. H., Dillard, C. C., & McCullough, R. (2024). Impact of L-theanine and L-tyrosine on markers of stress and cognitive performance in response to a virtual reality based active shooter training drill. *Stress (Amsterdam, Netherlands)*, *27*(1), 2375588. https://doi.org/10.1080/10253890.2024.2375588

67. Rusch, J. A., Layden, B. T., & Dugas, L. R. (2023). Signalling cognition: the gut microbiota and hypothalamic-pituitary-adrenal axis. *Frontiers in endocrinology*, *14*, 1130689. https://doi.org/10.3389/fendo.2023.1130689

68. Petrut, S. M., Bragaru, A. M., Munteanu, A. E., Moldovan, A. D., Moldovan, C. A., & Rusu, E. (2025). Gut over Mind: Exploring the Powerful Gut-Brain Axis. *Nutrients*, *17*(5), 842. https://doi.org/10.3390/nu17050842

69. Warren, A., Nyavor, Y., Beguelin, A., & Frame, L. A. (2024). Dangers of the chronic stress response in the context of the microbiota-gut-immune-brain axis and mental health: a narrative review. *Frontiers in immunology*, *15*, 1365871. https://doi.org/10.3389/fimmu.2024.1365871

70. Wang, H., Chen, Y., Zhao, A., Shen, Z., & Zhang, Y. (2026). The role of probiotics in modulation of the gut-brain axis: a prospective therapy for depression and mood disorders. *Frontiers in pharmacology*, *16*, 1709060. https://doi.org/10.3389/fphar.2025.1709060

71. Patil, S., & Mehdi, S. S. (2025). The Gut-Brain Axis and Mental Health: How Diet Shapes Our Cognitive and Emotional Well-Being. *Cureus*, *17*(7), e88420. https://doi.org/10.7759/cureus.88420

72. Biswas, P., Roychoudhury, S., Basak, S. S., & Tewari, S. (2025). Probiotics, gut-brain axis, and stress: A review of nutritional therapeutics. *Journal of Current Research in Food Science*, *6*(1), 268–271. https://doi.org/10.22271/foodsci.2025.v6.i1d.213

73. Lee, H. J., Hong, J. K., Kim, J. K., Kim, D. H., Jang, S. W., Han, S. W., & Yoon, I. Y. (2021). Effects of Probiotic NVP-1704 on Mental Health and Sleep in Healthy Adults: An 8-Week

Randomized, Double-Blind, Placebo-Controlled Trial. *Nutrients*, *13*(8), 2660. https://doi.org/10.3390/nu13082660

74. Abdel Sater, R. F., Younes, R. S., & Julien, S. G. (2025). Examining the association between the Mediterranean diet and depression: a cross-sectional study in Lebanon. *Frontiers in nutrition*, *12*, 1692981. https://doi.org/10.3389/fnut.2025.1692981

75. Esgalhado, M., Raposo, A., Albaridi, N. A., Alslamah, T., Alqarawi, N., & Oliveira, L. (2025). Mediterranean Diet, Sleep Quality, Perceived Stress, and Physical Activity: A Pilot Study Among School Teachers. *Nutrients*, *17*(17), 2745. https://doi.org/10.3390/nu17172745

76. Radkhah, N., Rasouli, A., Majnouni, A., Eskandari, E., & Parastouei, K. (2023). The effect of Mediterranean diet instructions on depression, anxiety, stress, and anthropometric indices: A randomized, double-blind, controlled clinical trial. *Preventive medicine reports*, *36*, 102469. https://doi.org/10.1016/j.pmedr.2023.102469

77. Zuliani, G., Gianfredi, V., Veronese, N., Volpe, M., Maggi, S., Onder, G., Silano, M., Nucci, D., Zanetti, M., Benussi, A., Burgio, M. I., Fadda, M., Guindani, P., Sollai, S., Cereda, E., & Caffarra, P. (2026). Efficacy of Mediterranean diet for the prevention of neurological diseases: A systematic review and meta-analysis featured in the Italian National Guidelines "La Dieta Mediterranea". *Nutrition (Burbank, Los Angeles County, Calif.)*, *142*, 112990. https://doi.org/10.1016/j.nut.2025.112990

References

1. Salim S. (2014). Oxidative stress and psychological disorders. *Current neuro pharmacology*, *12*(2), 140–147. https://doi.org/10.2174/1570159X11666131120230309

2. Bouayed, J., Rammal, H., & Soulimani, R. (2009). Oxidative stress and anxiety: relationship and cellular pathways. *Oxidative medicine and cellular longevity*, *2*(2), 63–67. https://doi.org/10.4161/oxim.2.2.7944

3. Dal, N., & Bilici, S. (2024). An Overview of the Potential Role of Nutrition in Mental Disorders in the Light of Advances in Nutripsychiatry. *Current nutrition reports*, *13*(2), 69–81. https://doi.org/10.1007/s13668-024-00520-4

4. Borrego-Ruiz, A., & Borrego, J. J. (2025). Nutritional Psychiatry: A Novel Approach to the Treatment of Mental Health Disorders. *Actas espanolas de psiquiatria*, *53*(2), 443–445. https://doi.org/10.62641/aep.v53i2.1920

5. Grajek, M., Krupa-Kotara, K., Białek-Dratwa, A., Sobczyk, K., Grot, M., Kowalski, O., & Staśkiewicz, W. (2022). Nutrition and mental health: A review of current knowledge about the impact of diet on mental health. *Frontiers in nutrition*, *9*, 943998. https://doi.org/10.3389/fnut.2022.943998

6. de Miguel, A., Agejas, J. Á., & Orón, J. V. (2025). Systematic and Narrative Review of the Mediating Role of Personal Relationships Between Mental Health and Nutrition. *Nutrients*, *17*(14), 2318. https://doi.org/10.3390/nu17142318

7. Halabitska, I., Petakh, P., Buchynskyi, M., Kamyshna, I., Lushchak, O., & Kamyshnyi, O. (2025). War, diet, and PTSD in Ukrainian youth. *Scientific reports*, *16*(1), 1422. https://doi.org/10.1038/s41598-025-31138-3

8. Kabthymer, R. H., Karimi, L., Livesay, K., Lee, M., Apostolopoulos, V., Millar, R., McKay, S., Barry, S., Olga, C. N., Colomer, M. F., Soultanakis, H., Conduit, R., Takac, M., Mizzi, S., Sidossis, L. S., Tierney, A., Itsiopoulos, C., Feehan, J., & Courten, B. (2025). Effect of Mediterranean diet on mental health outcomes: a systematic review. *Nutrition research reviews*, *39*, e9. https://doi.org/10.1017/S0954422425100243

9. Paris, T., Daly, R. M., Abbott, G., Sood, S., Freer, C. L., Ryan, M. C., & George, E. S. (2024). Diet Overall and Hypocaloric Diets Are Associated With Improvements in Depression but Not Anxiety in People With Metabolic Conditions: A Systematic Review and Meta-Analysis. *Advances in nutrition (Bethesda, Md.)*, *15*(2), 100169. https://doi.org/10.1016/j.advnut.2024.100169

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

10. Madison, A. A., Belury, M. A., Andridge, R., Renna, M. E., Rosie Shrout, M., Malarkey, W. B., Lin, J., Epel, E. S., & Kiecolt-Glaser, J. K. (2021). Omega-3 supplementation and stress reactivity of cellular aging biomarkers: an ancillary substudy of a randomized, controlled trial in midlife adults. *Molecular psychiatry*, *26*(7), 3034–3042. https://doi.org/10.1038/s41380-021-01077-2

11. Chowdhury, U., Bubis, S., Nagorny, K., Welch, M., Rosenberg, L., & Begdache, L. (2025). Effects of Mediterranean and Western dietary patterns on perceived stress and mental distress. *Nutrition and health*, *31*(3), 943–951. https://doi.org/10.1177/02601060241263375

12. Warren, A., & Frame, L. A. (2025). Restoring a Healthy Relationship with Food by Decoupling Stress and Eating: A Translational Review of Nutrition and Mental Health. *Nutrients*, *17*(15), 2466. https://doi.org/10.3390/nu17152466

13. Daley SF, Shreenath AP. The Role of Dietary Fiber in Health Promotion and Disease Prevention: A Practical Guide for Clinicians. [Updated 2025 Dec 1]. In: StatPearls [Internet]. Treasure Island (FL): StatPearls Publishing; 2026 Jan-. Available from: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK559033/

14. Veronese, N., Gianfredi, V., Solmi, M., Barbagallo, M., Dominguez, L. J., Mandalà, C., Di Palermo, C., Carruba, L., Solimando, L., Stubbs, B., Castagna, A., Maggi, S., Zanetti, M., Al-Daghri, N., Sabico, S., Nucci, D., Gosling, C., & Fontana, L. (2025). The impact of dietary fiber consumption on human health: An umbrella review of evidence from 17,155,277 individuals. *Clinical nutrition (Edinburgh, Scotland)*, *51*, 325–333. https://doi.org/10.1016/j.clnu.2025.06.021

15. Dini I. (2026). Potential Health Benefits of Dietary Antioxidants. *Antioxidants (Basel, Switzerland)*, *15*(1), 92. https://doi.org/10.3390/antiox15010092

16. Gutierres, D., Pacheco, R., & Reis, C. P. (2025). The Role of Omega-3 and Omega-6 Polyunsaturated Fatty Acid Supplementation in Human Health. *Foods (Basel, Switzerland)*, *14*(19), 3299. https://doi.org/10.3390/foods14193299

17. Yang, Y., & Ling, W. (2025). Health Benefits and Future Research of Phytochemicals: A Literature Review. *The Journal of nutrition*, *155*(1), 87–101. https://doi.org/10.1016/j.tjnut.2024.11.007

18. Bertollo, A. G., Santos, C. F., Bagatini, M. D., & Ignácio, Z. M. (2025). Hypothalamus-pituitary-adrenal and gut-brain axes in biological interaction pathway of the depression. *Frontiers in neuroscience*, *19*, 1541075. https://doi.org/10.3389/fnins.2025.1541075

19. Nunez, S. G., Rabelo, S. P., Subotic, N., Caruso, J. W., & Knezevic, N. N. (2025). Chronic Stress and Autoimmunity: The Role of HPA Axis and Cortisol Dysregulation. *International journal of molecular sciences*, *26*(20), 9994. https://doi.org/10.3390/ijms26209994

20. Dresen, E., Pimiento, J. M., Patel, J. J., Heyland, D. K., Rice, T. W., & Stoppe, C. (2023). Overview of oxidative stress and the role of micronutrients in critical illness. *JPEN. Journal of parenteral and enteral nutrition*, *47 Suppl 1*, S38–S49. https://doi.org/10.1002/jpen.2421

21. Patani, A., Balram, D., Yadav, V. K., Lian, K. Y., Patel, A., & Sahoo, D. K. (2023). Harnessing the power of nutritional antioxidants against adrenal hormone imbalance-associated oxidative stress. *Frontiers in endocrinology*, *14*, 1271521. https://doi.org/10.3389/fendo.2023.1271521

22. Gravesteijn, E., Mensink, R. P., & Plat, J. (2022). Effects of nutritional interventions on BDNF concentrations in humans: a systematic review. *Nutritional neuroscience*, *25*(7), 1425–1436. https://doi.org/10.1080/1028415X.2020.1865758

23. Skoczek-Rubińska, A., Cisek-Woźniak, A., Molska, M., Heyser, M., Trocholepsza, M., Pietrzak, S., & Mruczyk, K. (2025). Impact of Vitamin D Status and Supplementation on Brain-Derived Neurotrophic Factor and Mood-Cognitive Outcomes: A Structured Narrative Review. *Nutrients*, *17*(16), 2655. https://doi.org/10.3390/nu17162655

ISSN 2786-4952 Online

24. Ziaei, S., Mohammadi, S., Hasani, M., Morvaridi, M., Belančić, A., Daneshzad, E., Saleh, S. A. K., Adly, H. M., & Heshmati, J. (2024). A systematic review and meta-analysis of the omega-3 fatty acids effects on brain-derived neurotrophic factor (BDNF). *Nutritional neuroscience*, *27*(7), 715–725. https://doi.org/10.1080/1028415X.2023.2245996

25. Liu, H., Deng, Y., Chen, L., Weng, S., & Xu, D. (2023). The effect of omega 3 supplementation on serum brain-derived neurotrophic factor: A systematic review and meta-analysis. *European Journal of Integrative Medicine*, *61*, 102264. https://doi.org/10.1016/j.eujim.2023.102264

26. Ring M. (2025). An Integrative Approach to HPA Axis Dysfunction: From Recognition to Recovery. *The American journal of medicine*, *138*(10), 1451–1463. https://doi.org/10.1016/j.amjmed.2025.05.044

27. Xia, X., Chen, K., & Chen, Y. (2024). Change in function and homeostasis of HPA axis: The role of vitamin/ family. *Chemico-biological interactions*, *391*, 110899. https://doi.org/10.1016/j.cbi.2024.110899

28. Larrieu, T., Hilal, M. L., De Smedt-Peyrusse, V., Sans, N., & Layé, S. (2016). Nutritional Omega-3 Deficiency Alters Glucocorticoid Receptor-Signaling Pathway and Neuronal Morphology in Regionally Distinct Brain Structures Associated with Emotional Deficits. *Neural plasticity*, *2016*, 8574830. https://doi.org/10.1155/2016/8574830

29. Strain, J. J., Dowey, L., Ward, M., Pentieva, K., & McNulty, H. (2004). B-vitamins, homocysteine metabolism and CVD. *The Proceedings of the Nutrition Society*, *63*(4), 597–603. https://doi.org/10.1079/pns2004390

30. Yuan, S., Mason, A. M., Carter, P., Burgess, S., & Larsson, S. C. (2021). Homocysteine, B vitamins, and cardiovascular disease: a Mendelian randomization study. *BMC medicine*, *19*(1), 97. https://doi.org/10.1186/s12916-021-01977-8

31. Li, M., Ren, R., Wang, K., Wang, S., Chow, A., Yang, A. K., Lu, Y., & Leo, C. (2025). Effects of B Vitamins on Homocysteine Lowering and Thrombotic Risk Reduction-A Review of Randomized Controlled Trials Published Since January 1996. *Nutrients*, *17*(7), 1122. https://doi.org/10.3390/nu17071122

32. Folstein, M., Liu, T., Peter, I., Buell, J., Arsenault, L., Scott, T., & Qiu, W. W. (2007). The homocysteine hypothesis of depression. *The American journal of psychiatry*, *164*(6), 861–867. https://doi.org/10.1176/ajp.2007.164.6.861

33. Fan, N., Zhao, W., Yun, Y., Bai, L., An, H., Zhang, Q., Yan, J., Fan, F., Han, X., & Yang, F. (2024). Homocysteine levels in first-episode patients with psychiatric disorders. *Frontiers in psychiatry*, *15*, 1380900. https://doi.org/10.3389/fpsyt.2024.1380900

34. Stahl S. M. (2008). L-methylfolate: a vitamin for your monoamines. *The Journal of clinical psychiatry*, *69*(9), 1352–1353. https://doi.org/10.4088/jcp.v69n0901

35. Stahl S. M. (2007). Novel therapeutics for depression: L-methylfolate as a trimonoamine modulator and antidepressant-augmenting agent. *CNS spectrums*, *12*(10), 739–744. https://doi.org/10.1017/s1092852900015418

36. Noah, L., Dye, L., Bois De Fer, B., Mazur, A., Pickering, G., & Pouteau, E. (2021). Effect of magnesium and vitamin B6 supplementation on mental health and quality of life in stressed healthy adults: Post-hoc analysis of a randomised controlled trial. *Stress and health : journal of the International Society for the Investigation of Stress*, *37*(5), 1000–1009. https://doi.org/10.1002/smi.3051

37. Baik, H. W. (2024). Mental health and micronutrients: A narrative review. *Annals of Clinical Nutrition and Metabolism*, *16*(3), 112–119. https://doi.org/10.15747/ACNM.2024.16.3.112

38. Long, S. J., & Benton, D. (2013). Effects of vitamin and mineral supplementation on stress, mild psychiatric symptoms, and mood in nonclinical samples: a meta-analysis. *Psychosomatic medicine*, *75*(2), 144–153. https://doi.org/10.1097/PSY.0b013e31827d5fbd

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

39. Young, L. M., Pipingas, A., White, D. J., Gauci, S., & Scholey, A. (2019). A Systematic Review and Meta-Analysis of B Vitamin Supplementation on Depressive Symptoms, Anxiety, and Stress: Effects on Healthy and 'At-Risk' Individuals. *Nutrients*, *11*(9), 2232. https://doi.org /10.3390/nu11092232

40. Camfield, D. A., Wetherell, M. A., Scholey, A. B., Cox, K. H., Fogg, E., White, D. J., Sarris, J., Kras, M., Stough, C., Sali, A., & Pipingas, A. (2013). The effects of multivitamin supplementation on diurnal cortisol secretion and perceived stress. *Nutrients*, *5*(11), 4429–4450. https://doi.org/10.3390/nu5114429

41. Wu, C. W., Huang, Y. J., Xu, J. W., Fan, H. Y., Zeng, J. L., Xinyu FangYang, Y. S. H., & Tung, Y. T. (2025). Vitamin D3 Improves Hypothalamic-Pituitary-Adrenal Axis Function, Immunological Responses, and Gut Dysbiosis in Sleep Desynchrony. *Brain and behavior*, *15*(11), e71084. https://doi.org/10.1002/brb3.71084

42. Kumar, A., Saini, R., & Saini, A. (2018). Neuroprotective role of ascorbic acid: Antioxidant and non-antioxidant functions. *Asian Journal of Pharmaceutical and Clinical Research*, *11*(10), 30–34. https://doi.org/10.22159/ajpcr.2018.v11i10.27318

43. Ballaz, S. J., & Rebec, G. V. (2019). Neurobiology of vitamin C: Expanding the focus from antioxidant to endogenous neuromodulator. *Pharmacological research*, *146*, 104321. https://doi.org/10.1016/j.phrs.2019.104321

44. Fang, X., Zhao, Q., Liu, P., Baranova, A., Cao, H., Zhang, X., & Zhang, F. (2025). Causal Influences of Micronutrients on Anxiety: Insights From an Observational and Mendelian Randomization Analysis. *Food science & nutrition*, *13*(11), e71166. https://doi.org/10.1002/ fsn3.71166

45. Pickering, G., Mazur, A., Trousselard, M., Bienkowski, P., Yaltsewa, N., Amessou, M., Noah, L., & Pouteau, E. (2020). Magnesium Status and Stress: The Vicious Circle Concept Revisited. *Nutrients*, *12*(12), 3672. https://doi.org/10.3390/nu12123672

46. Noah, L., Pickering, G., Mazur, A., Dubray, C., Hitier, S., Dualé, C., & Pouteau, E. (2020). Impact of magnesium supplementation, in combination with vitamin B6, on stress and magnesium status: secondary data from a randomized controlled trial. *Magnesium research*, *33*(3), 45–57. https://doi.org/10.1684/mrh.2020.0468

47. Pouteau, E., Kabir-Ahmadi, M., Noah, L., Mazur, A., Dye, L., Hellhammer, J., Pickering, G., & Dubray, C. (2018). Superiority of magnesium and vitamin B6 over magnesium alone on severe stress in healthy adults with low magnesemia: A randomized, single-blind clinical trial. *PLOS ONE*, *13*(12), Article e0208454. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0208454

48. Toh, P., Nicholson, J. L., Vetter, A. M., Berry, M. J., & Torres, D. J. (2022). Selenium in Bodily Homeostasis: Hypothalamus, Hormones, and Highways of Communication. *International journal of molecular sciences*, *23*(23), 15445. https://doi.org/10.3390/ijms232315445

49. Köhrle J. (2023). Selenium, Iodine and Iron-Essential Trace Elements for Thyroid Hormone Synthesis and Metabolism. *International journal of molecular sciences*, *24*(4), 3393. https://doi.org/10.3390/ijms24043393

50. Guo, X., Tang, P., Hou, C., & Li, R. (2023). Mendelian randomization investigation highlights different roles of selenium status in mental disorders. *Progress in neuro-psycho pharmacology & biological psychiatry*, *122*, 110694. https://doi.org/10.1016/j.pnpbp.2022.110694

51. Pochwat, B., Szewczyk, B., Sowa-Kucma, M., Siwek, A., Doboszewska, U., Piekoszewski, W., Gruca, P., Papp, M., & Nowak, G. (2014). Antidepressant-like activity of magnesium in the chronic mild stress model in rats: alterations in the NMDA receptor subunits. *The international journal of neuropsychopharmacology*, *17*(3), 393–405. https://doi.org/10.1017/ S1461145713001089

52. Zarate, C., Duman, R. S., Liu, G., Sartori, S., Quiroz, J., & Murck, H. (2013). New paradigms for treatment-resistant depression. *Annals of the New York Academy of Sciences*, *1292*, 21–31. https://doi.org/10.1111/nyas.12223

53. Garofalo, V., Condorelli, R. A., Cannarella, R., Aversa, A., Calogero, A. E., & La Vignera, S. (2023). Relationship between Iron Deficiency and Thyroid Function: A Systematic Review and Meta-Analysis. *Nutrients*, *15*(22), 4790. https://doi.org/10.3390/nu15224790

54. Berthou, C., Iliou, J. P., & Barba, D. (2021). Iron, neuro-bioavailability and depression. *EJHaem*, *3*(1), 263–275. https://doi.org/10.1002/jha2.321

55. Hare, D., Ayton, S., Bush, A., & Lei, P. (2013). A delicate balance: Iron metabolism and diseases of the brain. *Frontiers in aging neuroscience*, *5*, 34. https://doi.org/10.3389/fnagi.2013.00034

56. Muscaritoli M. (2021). The Impact of Nutrients on Mental Health and Well-Being: Insights From the Literature. *Frontiers in nutrition*, *8*, 656290. https://doi.org/10.3389/fnut.2021.656290

57. Naidoo U. (2020). Eat to Beat Stress. *American journal of lifestyle medicine*, *15*(1), 39–42. https://doi.org/10.1177/1559827620973936

58. Kiecolt-Glaser, J. K., Belury, M. A., Andridge, R., Malarkey, W. B., & Glaser, R. (2011). Omega-3 supplementation lowers inflammation and anxiety in medical students: a randomized controlled trial. *Brain, behavior, and immunity*, *25*(8), 1725–1734. https://doi.org/10.1016/j.bbi.2011.07.229

59. Li, D., Yu, S., Long, Y., Shi, A., Deng, J., Ma, Y., Wen, J., Li, X., Liu, S., Zhang, Y., Wan, J., Li, N., & Ao, R. (2022). Tryptophan metabolism: Mechanism-oriented therapy for neurological and psychiatric disorders. *Frontiers in immunology*, *13*, 985378. https://doi.org/10.3389/fimmu.2022.985378

60. Holeček M. (2026). Serotonin, Kynurenine, and Indole Pathways of Tryptophan Metabolism in Humans in Health and Disease. *Nutrients*, *18*(3), 507. https://doi.org/10.3390/nu18030507

61. Miura, H., Ozaki, N., Sawada, M., Isobe, K., Ohta, T., & Nagatsu, T. (2008). A link between stress and depression: shifts in the balance between the kynurenine and serotonin pathways of tryptophan metabolism and the etiology and pathophysiology of depression. *Stress (Amsterdam, Netherlands)*, *11*(3), 198–209. https://doi.org/10.1080/10253890701754068

62. Oxenkrug G. F. (2010). Tryptophan kynurenine metabolism as a common mediator of genetic and environmental impacts in major depressive disorder: the serotonin hypothesis revisited 40 years later. *The Israel journal of psychiatry and related sciences*, *47*(1), 56–63.

63. Correia, A. S., & Vale, N. (2022). Tryptophan Metabolism in Depression: A Narrative Review with a Focus on Serotonin and Kynurenine Pathways. *International journal of molecular sciences*, *23*(15), 8493. https://doi.org/10.3390/ijms23158493

64. Hidese, S., Ogawa, S., Ota, M., Ishida, I., Yasukawa, Z., Ozeki, M., & Kunugi, H. (2019). Effects of L-Theanine Administration on Stress-Related Symptoms and Cognitive Functions in Healthy Adults: A Randomized Controlled Trial. *Nutrients*, *11*(10), 2362. https://doi.org/10.3390/nu11102362

65. Moshfeghinia, R., Sanaei, E., Mostafavi, S., Assadian, K., Sanaei, A., & Ayano, G. (2024). The effects of L-theanine supplementation on the outcomes of patients with mental disorders: a systematic review. *BMC psychiatry*, *24*(1), 886. https://doi.org/10.1186/s12888-024-06285-y

66. McAllister, M. J., Martaindale, M. H., Dillard, C. C., & McCullough, R. (2024). Impact of L-theanine and L-tyrosine on markers of stress and cognitive performance in response to a virtual reality based active shooter training drill. *Stress (Amsterdam, Netherlands)*, *27*(1), 2375588. https://doi.org/10.1080/10253890.2024.2375588

67. Rusch, J. A., Layden, B. T., & Dugas, L. R. (2023). Signalling cognition: the gut microbiota and hypothalamic-pituitary-adrenal axis. *Frontiers in endocrinology*, *14*, 1130689. https://doi.org/10.3389/fendo.2023.1130689

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

68. Petrut, S. M., Bragaru, A. M., Munteanu, A. E., Moldovan, A. D., Moldovan, C. A., & Rusu, E. (2025). Gut over Mind: Exploring the Powerful Gut-Brain Axis. *Nutrients*, *17*(5), 842. https://doi.org/10.3390/nu17050842

69. Warren, A., Nyavor, Y., Beguelin, A., & Frame, L. A. (2024). Dangers of the chronic stress response in the context of the microbiota-gut-immune-brain axis and mental health: a narrative review. *Frontiers in immunology*, *15*, 1365871. https://doi.org/10.3389/fimmu.2024.1365871

70. Wang, H., Chen, Y., Zhao, A., Shen, Z., & Zhang, Y. (2026). The role of probiotics in modulation of the gut-brain axis: a prospective therapy for depression and mood disorders. *Frontiers in pharmacology*, *16*, 1709060. https://doi.org/10.3389/fphar.2025.1709060

71. Patil, S., & Mehdi, S. S. (2025). The Gut-Brain Axis and Mental Health: How Diet Shapes Our Cognitive and Emotional Well-Being. *Cureus*, *17*(7), e88420. https://doi.org/10.7759/cureus.88420

72. Biswas, P., Roychoudhury, S., Basak, S. S., & Tewari, S. (2025). Probiotics, gut-brain axis, and stress: A review of nutritional therapeutics. *Journal of Current Research in Food Science*, *6*(1), 268–271. https://doi.org/10.22271/foodsci.2025.v6.i1d.213

73. Lee, H. J., Hong, J. K., Kim, J. K., Kim, D. H., Jang, S. W., Han, S. W., & Yoon, I. Y. (2021). Effects of Probiotic NVP-1704 on Mental Health and Sleep in Healthy Adults: An 8-Week Randomized, Double-Blind, Placebo-Controlled Trial. *Nutrients*, *13*(8), 2660. https://doi.org/10.3390/nu13082660

74. Abdel Sater, R. F., Younes, R. S., & Julien, S. G. (2025). Examining the association between the Mediterranean diet and depression: a cross-sectional study in Lebanon. *Frontiers in nutrition*, *12*, 1692981. https://doi.org/10.3389/fnut.2025.1692981

75. Esgalhado, M., Raposo, A., Albaridi, N. A., Alslamah, T., Alqarawi, N., & Oliveira, L. (2025). Mediterranean Diet, Sleep Quality, Perceived Stress, and Physical Activity: A Pilot Study Among School Teachers. *Nutrients*, *17*(17), 2745. https://doi.org/10.3390/nu17172745

76. Radkhah, N., Rasouli, A., Majnouni, A., Eskandari, E., & Parastouei, K. (2023). The effect of Mediterranean diet instructions on depression, anxiety, stress, and anthropometric indices: A randomized, double-blind, controlled clinical trial. *Preventive medicine reports*, *36*, 102469. https://doi.org/10.1016/j.pmedr.2023.102469

77. Zuliani, G., Gianfredi, V., Veronese, N., Volpe, M., Maggi, S., Onder, G., Silano, M., Nucci, D., Zanetti, M., Benussi, A., Burgio, M. I., Fadda, M., Guindani, P., Sollai, S., Cereda, E., & Caffarra, P. (2026). Efficacy of Mediterranean diet for the prevention of neurological diseases: A systematic review and meta-analysis featured in the Italian National Guidelines "La Dieta Mediterranea". *Nutrition (Burbank, Los Angeles County, Calif.)*, *142*, 112990. https://doi.org/10.1016/j.nut.2025.112990

Дата першого надходження статті до видання: 29.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 615.357:616.5-08:615.015

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3075-3087

Левченко Зоя Михайлівна асистент, Сумський державний університет, м. Суми, https://orcid.org/0000-0003-0722-830X

Розмаіта Ольга Сергіївна здобувачка вищої освіти освітнього ступеня магістра за спеціальністю І2 «Медицина» ННМІ, Сумського державного університету, м. Суми, https://orcid.org/0009-0003-3937-6486

Бєсєдіна Антоніна Анатоліївна кандидат педагогічних наук, доцент, Сумський державний університет, м. Суми, https://orcid.org/0000-0001-7294-3137

ГЛЮКОКОРТИКОЇДНА ТЕРАПІЯ ШКІРИ: МЕХАНІЗМИ ДІЇ ТА ПОВ'ЯЗАНІ З НИМИ РИЗИКИ

Анотація. Глюкокортикоїди посідають ключове місце в терапії запальних дерматозів завдяки здатності впливати одночасно на декілька патогенетичних ланок – від регуляції транскрипції генів до модифікації клітинної імунної відповіді. Їх універсальність обумовлює широке застосування в клінічній дерматології, проте саме ця багатовекторність дії визначає необхідність точного контролю терапії. Незважаючи на широке використання цього класу препаратів як терапії першої лінії, механізм їхньої дії залишається невизначеним. У статті розглянуто сучасні підходи до застосування глюкокортикоїдів у дерматологічній практиці з урахуванням механізмів їх фармакологічної дії та потенційних ризиків. Проаналізовано основні молекулярні та клітинні ефекти глюкокортикоїдів, зокрема їх протизапальну, імуносупресивну та антипроліферативну дію, що зумовлює їх ефективність при лікуванні широкого спектра запальних і алергічних захворювань шкіри. У статті систематизовано сучасні уявлення про молекулярні механізми дії глюкокортикоїдів у шкірі, їх вплив на кератиноцити, фібробласти, імунні клітини, судинний компонент і мікробіом. Сучасне розуміння молекулярних механізмів дії глюкокортикоїдів полягає в дії двох основних механізмів – це взаємодія безпосередньо з ДНК або опосередковано через модуляцію специфічних факторів транскрипції: кінцевою точкою в обох випадках є модуляція синтезу специфічного білка. Окрему увагу приділено класифікації топічних глюкокортикоїдів за потужністю дії, принципам вибору препарату залежно від локалізації ураження, віку пацієнта, тривалості лікування та факторів ризику побічних ефектів. Висвітлено основні побічні ефекти глюкокортикоїдної терапії, такі як атрофія шкіри, телеангіектазії, стероїдні акне, а також системні ускладнення при тривалому або неконтрольованому застосуванні. Показано, що безпечне застосування глюкокортикоїдів потребує

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

індивідуалізації терапії, використання найнижчої ефективної потужності, обмеження тривалості курсу та належного клінічного контролю. Обґрунтовано важливість дотримання принципів безпечної терапії з метою підвищення ефективності лікування та мінімізації небажаних ефектів.

Ключові слова: глюкокортикоїди, топічні кортикостероїди, шкіра, дерматологія.

Levchenko Zoya Assistant Lecturer, Department of Physiology and Pathophysiology with a course in Medical Biology, Sumy State University, Sumy, https://orcid.org/0000-0003-0722-830X

Olha Rozmaita, Master's Degree Student in Medicine (Specialty I2 "Medicine"), Sumy State University, Sumy, https://orcid.org/0009-0003-3937-6486

Biesiedina Antonina Ph.D., Associate Professor, Sumy State University, Sumy, https://orcid.org/0000-0001-7294-3137

GLUCOCORTICOID THERAPY OF THE SKIN: MECHANISMS OF ACTION AND ASSOCIATED RISKS

Abstract. Glucocorticoids occupy a central role in the treatment of inflammatory dermatoses due to their ability to simultaneously affect multiple pathogenetic pathways, ranging from the regulation of gene transcription to the modulation of cellular immune responses. Their versatility accounts for their widespread use in clinical dermatology; however, this pleiotropic activity necessitates precise therapeutic control. Despite the extensive use of this class of drugs as first-line therapy, their mechanisms of action remain not fully elucidated. This article reviews current approaches to the use of glucocorticoids in dermatological practice, taking into account their pharmacological mechanisms of action and potential risks. The principal molecular and cellular effects of glucocorticoids are analyzed, including their anti-inflammatory, immunosuppressive, and antiproliferative properties, which underlie their efficacy in the treatment of a wide spectrum of inflammatory and allergic skin disorders. The paper systematizes contemporary insights into the molecular mechanisms of glucocorticoid action in the skin, including their effects on keratinocytes, fibroblasts, immune cells, the vascular component, and the microbiome. Current understanding of glucocorticoid molecular mechanisms involves two primary pathways: direct interaction with DNA and indirect modulation via specific transcription factors, with modulation of specific protein synthesis representing the final outcome in both cases. Particular attention is paid to the classification of topical glucocorticoids according to potency, as well as to the principles of drug selection based on lesion localization, patient age, treatment duration, and risk factors for adverse effects. The main adverse effects of glucocorticoid therapy are outlined,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

including skin atrophy, telangiectasia, steroid-induced acne, and systemic complications associated with prolonged or uncontrolled use. It is demonstrated that the safe use of glucocorticoids requires individualized treatment strategies, the use of the lowest effective potency, limitation of treatment duration, and appropriate clinical monitoring. The importance of adherence to safe therapeutic principles is substantiated in order to enhance treatment efficacy and minimize adverse effects.

Keywords: glucocorticoids, topical corticosteroids, skin, dermatology.

Постановка проблеми. Глюкокортикоїди посідають центральне місце в терапії запальних дерматозів завдяки здатності впливати на ключові ланки імунної та запальної відповіді на молекулярному рівні [1, 2]. Їх фармакологічна дія реалізується через взаємодію з глюкокортикоїдним рецептором та подальшу регуляцію експресії генів, що беруть участь у запаленні, проліферації клітин і формуванні імунної відповіді [3]. Зокрема, пригнічення транскрипційних факторів NF-κB і AP-1 забезпечує зниження синтезу прозапальних цитокінів, що визначає їх клінічну ефективність у дерматології [3]. Шкіра функціонує як інтегрована біологічна система, у якій структурні клітини, імунні елементи та мікробіом формують складну мережу регуляції гомеостазу. Взаємодія між цими компонентами визначає як фізіологічні захисні властивості шкіри, так і характер її відповіді на фармакологічні впливи, включаючи застосування глюкокортикоїдів. Саме тому їх дія не обмежується лише протизапальним ефектом, а супроводжується змінами проліферації, диференціювання клітин та стану позаклітинного матриксу [3, 5].

У клінічній практиці топічні глюкокортикоїди широко застосовуються при атопічному дерматиті, псоріазі, екземі та інших запальних захворюваннях шкіри, забезпечуючи швидке зменшення еритеми, інфільтрації, свербежу та лущення [1, 6]. Однак їх терапевтична ефективність нерозривно пов’язана з ризиком розвитку місцевих і системних побічних ефектів, серед яких найбільш значущими є атрофія шкіри, стрії, телеангіектазії, порушення бар’єрної функції та стероїд-індуковані дерматози [4, 5]. У сучасній дерматології дедалі більшого значення набуває проблема оптимізації застосування глюкокортикоїдів. Недостатнє або нерегулярне їх використання може призводити до хронізації запального процесу, тоді як тривале або неконтрольоване застосування, особливо препаратів високої потужності, асоціюється з розвитком стероїд-індукованих уражень шкіри та системних ефектів [1, 4]. Таким чином, клінічний виклик полягає не лише у виборі препарату, а у досягненні балансу між ефективністю та безпекою терапії. Сучасні підходи до використання глюкокортикоїдів зміщуються від емпіричного призначення до патогенетично обґрунтованої терапії, яка враховує молекулярні механізми їх дії, стан шкірного бар’єра, локалізацію ураження та індивідуальні особливості пацієнта. Це обумовлює необхідність системного аналізу їх впливу на шкіру з позиції молекулярної дерматології та клінічної практики.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження базується на узагальненні та критичному аналізі сучасних наукових джерел, присвячених механізмам дії глюкокортикоїдів та їх впливу на шкіру. Інформаційною основою слугували публікації з міжнародних наукометричних баз даних PubMed, NCBI Bookshelf, PMC, матеріали American Academy of Dermatology, American Family Physician, British Journal of Dermatology, Indian Journal of Dermatology, Indian Dermatology Online Journal, а також клінічні огляди й рекомендації щодо застосування топічних кортикостероїдів. Для включення в огляд пріоритет надавався джерелам, які містили дані про класифікацію топічних глюкокортикоїдів, їх молекулярні механізми дії, клінічні показання, побічні ефекти та системні ускладнення.

Мета дослідження полягає в узагальненні сучасних наукових даних щодо впливу глюкокортикоїдів на шкіру з урахуванням молекулярних механізмів їх дії, клінічної ефективності, ризиків побічних ефектів та принципів раціонального застосування в дерматологічній практиці.

Виклад основного матеріалу. Молекулярний механізм дії глюкокортикоїдів лежить через зв'язування з внутрішньоклітинним глюкокортикоїдним рецептором. У неактивному стані цей рецептор локалізується у цитоплазмі та перебуває у комплексі з білками теплового шоку. Після проникнення глюкокортикоїду крізь клітинну мембрану відбувається зв'язування з рецептором, конформаційна перебудова комплексу та його транслокація в ядро. У ядрі комплекс «глюкокортикоїд - рецептор» взаємодіє з глюкокортикоїд-чутливими елементами ДНК, що призводить до зміни транскрипції великої кількості генів [3] (рис.1).

Глюкокортикоїд (ГК)
↓
Зв'язування з рецептором (GR) у цитоплазмі
↓
Утворення комплексу ГК–GR
↓
Транслокація комплексу в ядро клітини
↓
Взаємодія з GRE (Glucocorticoid Response Elements)
↓
Регуляція транскрипції генів
↓
Інгібування транскрипційних факторів:
↓↓
NF-κB AP-1
↓↓
↓ IL-1β ↓ IL-6 ↓ TNF-α
↓
Зниження запальної відповіді

Рисунок 1. Механізм дії глюкокортикоїдів у клітинах шкіри.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Примітка: NF-κB (Nuclear Factor kappa B) - ядерний фактор κB (ключовий транскрипційний фактор запалення); AP-1 (Activator Protein 1) - активаторний білок-1 (транскрипційний фактор, що регулює запалення і контролює проліферацію клітин); IL-1β (Interleukin-1 beta) - інтерлейкін-1β (прозапальний цитокін); IL-6 (Interleukin-6) - інтерлейкін-6 (цитокін гострої фази); TNF-α (Tumor Necrosis Factor alpha) - фактор некрозу пухлини α (головний медіатор запалення).

Основними механізмами дії є трансактивація та трансрепресія. Трансактивація полягає у стимуляції синтезу білків із протизапальною дією, зокрема ліпокортину-1, який пригнічує фосфоліпазу А2. Це зменшує утворення арахідонової кислоти, простагландинів і лейкотрієнів - медіаторів, які підтримують запалення, біль, набряк і гіперемію. Трансрепресія полягає у пригніченні активності прозапальних транскрипційних факторів NF-κB та AP-1, які контролюють синтез цитокінів, хемокінів, ферментів запалення та молекул адгезії [3]. Особливо важливим є вплив на NF-κB, оскільки цей сигнальний шлях бере участь у розвитку більшості запальних реакцій шкіри. При його пригніченні знижується продукція IL-1β, IL-6, TNF-α, GM-CSF, хемокінів і молекул адгезії, що зменшує міграцію імунних клітин у вогнище запалення. Саме тому глюкокортикоїди швидко зменшують еритему, набряк, свербіж і лущення.

Окрім геномних ефектів, описані також негеномні механізми дії. Вони реалізуються швидше, можуть бути пов’язані зі змінами проникності клітинних мембран, впливом на іонні канали, внутрішньоклітинні сигнальні молекули та стабілізацією мембран лізосом. Саме поєднання геномних і негеномних механізмів пояснює швидкий клінічний ефект топічних глюкокортикоїдів при гострому запаленні.

Таблиця 1

Механізм дії глюкокортикоїдів

Клітина	**Основний ефект**	**Механізм**	**Клінічне значення**
Кератиноцити	Зниження проліферації	Пригнічення ДНК-синтезу та клітинного циклу	Зменшення гіперкератозу та лущення
Фібробласти	Зниження синтезу колагену I і III	Пригнічення компонентів позаклітинного матриксу	Атрофія шкіри, стрії
Лімфоцити	Зниження активності	Пригнічення цитокінів, зменшення клітинної імунної відповіді	Імуносупресія
Макрофаги	Зниження продукції цитокінів	Інгібування NF-κB	Зменшення запалення
Тучні клітини	Зниження дегрануляції	Стабілізація клітинних мембран	Зменшення свербежу та алергічних проявів
Ендотеліоцити	Зменшення проникності судин	Вазоконстрикція, зниження медіаторів запалення	Зменшення еритеми та набряку

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Шкіра функціонує як багаторівнева біологічна система, у якій структурні клітини, імунні елементи та мікробіом формують інтегровану мережу регуляції гомеостазу. Саме ця взаємодія визначає як фізіологічні захисні властивості шкіри, так і характер її відповіді на фармакологічні впливи, зокрема глюкокортикоїди (табл.1). У кератиноцитах глюкокортикоїди пригнічують проліферацію і частково впливають на диференціювання. Це особливо важливо при псоріазі, де одним із патогенетичних механізмів є надмірне розмноження кератиноцитів. Антипроліферативна дія дозволяє зменшити товщину псоріатичних бляшок, лущення та інфільтрацію [3].

Фібробласти є однією з ключових мішеней побічної дії глюкокортикоїдів. При тривалому застосуванні пригнічується їх синтетична активність, зменшується утворення колагену, еластину, глікозаміногліканів і гіалуронової кислоти. Це призводить до стоншення дерми, зниження її еластичності, формування стрій і схильності до мікротравм. Побічні ефекти топічних стероїдів, включаючи атрофію та стрії, детально описані в оглядах Coondoo та Dhar. [4, 5]. Імунні клітини шкіри також зазнають вираженого впливу. Глюкокортикоїди знижують активність Т-лімфоцитів, макрофагів, дендритних клітин і тучних клітин, що пояснює їх ефективність при алергічних і автоімунних дерматозах. Водночас надмірна імуносупресія може сприяти розвитку вторинних бактеріальних, грибкових або вірусних інфекцій.

Основними терапевтичними ефектами глюкокортикоїдів є протизапальний, протиалергічний, антипроліферативний, імуносупресивний і судинозвужувальний. Ці ефекти визначають їх широке застосування при атопічному дерматиті, екземі, псоріазі, контактному дерматиті, себорейному дерматиті, дискоїдному червоному вовчаку та інших запальних дерматозах [8].

Протизапальний ефект проявляється зменшенням еритеми, набряку, інфільтрації, болю та свербежу. Протиалергічна дія пов’язана зі зниженням дегрануляції тучних клітин, зменшенням продукції гістаміну та інших медіаторів алергії. Антипроліферативний ефект особливо важливий при псоріазі, оскільки дозволяє зменшити надмірне розмноження кератиноцитів. Судинозвужувальний ефект сприяє швидкому зменшенню почервоніння та набряку. У сучасних рекомендаціях щодо атопічного дерматиту топічні кортикостероїди залишаються важливим компонентом терапії, поряд із емолієнтами, інгібіторами кальциневрину та іншими протизапальними засобами [6, 7].

Незважаючи на ефективність, тривале або неправильне застосування глюкокортикоїдів може супроводжуватися низкою побічних реакцій. До прикладу патогенез стероїд-індукованої атрофії шкіри при тривалому застосування глюкокортикоїдів знижує активність фібробластів, що знижує синтез колагену та гіалуронової кислоти, що в свою чергу впливає на товщину дерми та приводить до атрофії шкіри, стрій, телеангіектазій, ламкість судин (табл. 2). Огляд досліджень авторів на чолі з Coondoo підкреслює, що побічні ефекти топічних стероїдів залишаються актуальною проблемою, особливо при

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

самолікуванні, використанні сильних препаратів на обличчі та тривалому застосуванні без контролю лікаря [5].

Таблиця 2

Основні місцеві ускладнення

Побічний ефект	**Механізм розвитку**	**Клінічний прояв**
Атрофія шкіри	Пригнічення фібробластів і синтезу колагену	Тонка, блискуча, вразлива шкіра
Стрії	Порушення дермального матриксу	Лінійні атрофічні смуги
Телеангіектазії	Стоншення дерми, судинні зміни	Видимі розширені капіляри
Стероїдне акне	Зміна фолікулярного середовища	Папули, пустули
Розацеаподібний дерматит	Судинна реактивність, дисбіоз	Еритема, папулопустули
Періоральний дерматит	Порушення бар'єру та мікробіому	Висип навколо рота
Гіпопігментація	Вплив на меланоцити	Освітлення ділянки шкіри
Вторинні інфекції	Місцева імуносупресія	Бактеріальні, грибкові, вірусні ураження

Глюкокортикоїди впливають на шкірний бар'єр і мікробом, який забезпечує захист організму від втрати води, проникнення алергенів, токсинів і мікроорганізмів. Він залежить від цілісності рогового шару, достатнього вмісту ліпідів, церамідів, натурального зволожувального фактора, білків диференціювання кератиноцитів і збалансованого мікробіому (табл. 3).

Таблиця 3

Вплив глюкокортикоїдів на шкірний бар'єр

Компонент	**Дія**	**Наслідок**
Ліпіди рогового шару	Зниження синтезу	Сухість, підвищення проникності
Цераміди	Порушення ліпідного складу	Ослаблення бар'єру
Вода	Підвищення трансепідермальної втрати	Ксероз
Кератиноцити	Зниження проліферації	Стоншення епідермісу
Мікробіом	Порушення балансу	Ризик вторинних інфекцій

Тривале застосування глюкокортикоїдів може погіршувати бар'єрну функцію шкіри через зниження синтезу ліпідів, зміну диференціювання

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

кератиноцитів і підвищення трансепідермальної втрати води. Це проявляється сухістю, подразненням, підвищеною чутливістю та схильністю до інфекцій [2, 5]. Місцева імуносупресія може змінювати взаємодію між шкірою та її мікробіомом. При порушенні бар'єру збільшується ризик колонізації патогенними або умовно-патогенними мікроорганізмами, що може підтримувати хронічне запалення. Це особливо важливо при атопічному дерматиті, де бар'єрні порушення і мікробні фактори відіграють значну роль у загостреннях [6, 7, 9].

За своєю потужністю топічні глюкокортикоїди поділяють на 7 класів. У США часто використовується класифікація, де I клас – найпотужніші препарати, а VII клас – найслабші. Така класифікація має практичне значення, оскільки допомагає оцінити очікуваний терапевтичний ефект і ризик побічних реакцій. Топічні кортикостероїди класифікуються за силою, а ризик побічних ефектів залежить від потужності, тривалості застосування, площі нанесення, оклюзії та локалізації (табл. 4) [1, 2, 10].

Таблиця 4

Ризики застосування топічних кортикостероїдів

ККлас	**Потужність**	**Приклади**	**Типові сфери застосування**	**Ризик**
I	Надсильні	Клобетазолу пропіонат 0,05%	Тяжкі, резистентні, ліхеніфіковані дерматози; долоні, стопи	Дуже високий
II	Сильні	Бетаметазону дипропіонат, флуоцинонід	Виражене запалення, товста шкіра	Високий
III	Вище середнього	Триамцинолон ацетонід, флуоцинолон ацетонід	Помірно-тяжкі ураження тулуба й кінцівок	Помірно високий
IV	Середні	Мометазону фуроат, метилпреднізолону ацепонат	Помірні дерматози	Помірний
V	Нижче середнього	Гідрокортизону бутират	Легкі та помірні дерматози	Помірно низький
VI	Слабкі	Дезонід	Обличчя, складки, діти	Низький
VII	Найслабші	Гідрокортизон 1%	Чутливі ділянки, легкі дерматити	Мінімальний

Важливо, що потужність препарату залежить не лише від молекули, а й від концентрації та лікарської форми. Наприклад, мазі зазвичай мають більшу оклюзивність і можуть посилювати проникнення діючої речовини.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Таблиця 5

Принципи використання глюкокортикоїдів з чіткими обґрунтуваннями

Локалізація	**Рекомендований клас**	**Обґрунтування**
Обличчя	VI–VII	Тонка шкіра, високий ризик атрофії, розацеа, періорального дерматиту
Повіки	VII або мінімально коротко	Дуже тонка шкіра, ризик місцевих і офтальмологічних ускладнень
Шия	VI–VII	Підвищена чутливість до стероїдних змін
Пахвові та пахові складки	VI–VII	Природна оклюзія підвищує всмоктування
Тулуб	III–V	Помірна товщина шкіри
Кінцівки	III–V	Вибір залежить від тяжкості процесу
Долоні та стопи	I–III	Товстий роговий шар потребує сильнішої дії
Волосиста частина голови	II–IV	Потрібна форма лосьйону, піни або розчину

Креми легше наносяться та краще підходять для вологих або інтертригінозних ділянок. Лосьйони, піни та розчини зручні для волосистої частини голови. Клінічне застосування глюкокортикоїдів має базуватися на принципі найнижчої ефективної потужності. Це означає, що препарат повинен бути достатньо сильним для контролю запалення, але не надмірним щодо локалізації, віку пацієнта і тривалості лікування (табл. 5) [1, 2, 10].

Виходячи з таблиці, можна звести всі дані до спільного алгоритму вибору препарату: легкий дерматоз – VI–VII клас; помірний дерматоз – III–V клас; тяжкий або резистентний дерматоз – I–II клас коротким курсом. Для гострих запальних процесів можуть застосовуватися препарати середньої або високої потужності коротким курсом із подальшим переходом на слабший засіб або підтримувальну терапію. Для хронічних дерматозів доцільним є поступове зменшення інтенсивності терапії після досягнення клінічного контролю. При атопічному дерматиті сучасні рекомендації підтримують застосування топічних кортикостероїдів як одного з ключових методів лікування, однак у поєднанні з емолієнтами, корекцією бар'єрної функції та, за потреби, стероїд-зберігаючими препаратами [6, 7, 9].

Побічні ефекти топічних глюкокортикоїдів розвиваються не випадково, а залежать від сукупності факторів. Найважливішими є потужність препарату, тривалість застосування, площа нанесення, локалізація, оклюзія, вік пацієнта та стан шкірного бар'єра (табл. 6) [1, 2, 5, 10].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Таблиця 6

Побічні ефекти топічних глюкокортикоїдів

Фактор	**Механізм**	**Наслідок**
Висока потужність	Сильніше пригнічення клітинної активності	Атрофія, стрії, системне всмоктування
Тривале застосування	Кумулятивне пригнічення фібробластів	Стоншення шкіри
Велика площа нанесення	Зростання загальної абсорбції	Системні ефекти
Оклюзія	Підвищення проникності рогового шару	Посилення місцевої та системної дії
Дитячий вік	Вища площа поверхні тіла щодо маси	Ризик пригнічення ГГН-осі
Обличчя та складки	Тонка шкіра, природна оклюзія	Атрофія, телеангіектазії
Порушений бар’єр	Легше проникнення препарату	Вища абсорбція
Самолікування	Неправильний клас і тривалість	Стероїдні ускладнення

Оклюзія є одним із найважливіших факторів підвищення проникнення препарату. Вона може бути штучною, коли використовуються пов’язки, або природною – у складках шкіри. Саме тому сильні стероїди небажано застосовувати в пахових, пахвових ділянках та під молочними залозами без суворих показань. У дітей ризик системного впливу вищий, оскільки їхня шкіра тонша, а площа поверхні тіла відносно маси більша. Це створює умови для більшої абсорбції препарату. Діти є особливо вразливою групою щодо неправильного застосування топічних стероїдів [5].

Хоча топічні глюкокортикоїди призначені для місцевого застосування, вони можуть проникати в системний кровотік. Особливо це стосується препаратів високої потужності, тривалого застосування, нанесення на великі площі, використання під оклюзію або застосування у дітей. Навіть невеликі дози потужних топічних стероїдів можуть викликати системні побічні ефекти, включаючи пригнічення гіпоталамо-гіпофізарно-надниркової осі, ятрогенний синдром Кушинга та затримку росту в дітей [4, 8]. Глюкокортикоїди діють за принципом негативного зворотного зв’язку. При системному всмоктуванні вони пригнічують секрецію кортикотропін-рилізинг-гормону в гіпоталамусі та адренокортикотропного гормону в гіпофізі. Унаслідок цього знижується продукція ендогенного кортизолу наднирниками. При різкому припиненні тривалого або інтенсивного лікування теоретично можливий розвиток надниркової недостатності. Ятрогенний синдром Кушинга може розвиватися при надмірному системному впливі глюкокортикоїдів. Його проявами є центральне ожиріння, місяцеподібне обличчя, артеріальна гіпертензія, м’язова

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

слабкість, гіперглікемія, стоншення шкіри та схильність до інфекцій. Такі випадки частіше описані при використанні сильних препаратів, особливо клобетазолу, на великих площах або в дітей [4]. Системна дія глюкокортикоїдів може впливати на вуглеводний, білковий і кістковий обмін. Вони посилюють глюконеогенез, знижують периферичну утилізацію глюкози, сприяють інсулінорезистентності та можуть призводити до гіперглікемії. Крім того, вони пригнічують активність остеобластів, посилюють резорбцію кісткової тканини і при тривалому впливі підвищують ризик остеопенії та остеопорозу.

Для зниження ризику системної дії необхідно: застосовувати найнижчу ефективну потужність; уникати тривалого використання препаратів I–II класу; не наносити сильні стероїди на обличчя, повіки та складки; обмежувати площу нанесення; уникати необґрунтованої оклюзії; особливо обережно призначати препарати дітям; пояснювати пацієнту правила нанесення препарату; контролювати ефективність і побічні реакції під час повторних оглядів.

Таблиця 7

Принцип	**Практичне значення**
Найнижча ефективна потужність	Зменшує ризик атрофії
Короткий курс	Запобігає кумулятивній токсичності
Вибір за локалізацією	Враховує товщину шкіри
Уникнення оклюзії без показань	Зменшує абсорбцію
Емолієнти	Відновлюють бар’єр
Стероїд-зберігаючі засоби	Знижують потребу в ГК
Контроль пацієнта	Запобігає самолікуванню

Раціональне застосування глюкокортикоїдів передбачає баланс між ефективністю та безпекою. Лікар повинен оцінити діагноз, локалізацію ураження, вік пацієнта, попередню терапію, наявність інфекції, стан бар’єру та ризик ускладнень (табл.7) [1, 2, 5, 10]. Проблема «стероїдофобії» також має клінічне значення. Надмірний страх пацієнтів перед топічними стероїдами може призводити до недостатнього лікування і хронізації дерматозу. Тому важливо не лише призначити препарат, а й пояснити пацієнту, як, куди, скільки і як довго його наносити.

Висновки. Глюкокортикоїди залишаються одним із ключових інструментів сучасної дерматології завдяки здатності впливати на основні патогенетичні механізми запалення, імунної відповіді та проліферації клітин. Їх дія реалізується через взаємодію з глюкокортикоїдним рецептором і регуляцію експресії генів, що супроводжується пригніченням транскрипційних факторів NF-κB і AP-1, зниженням продукції прозапальних цитокінів та активацією протизапальних сигнальних шляхів.

Вплив глюкокортикоїдів на шкіру має системний характер і охоплює як епідермальні, так і дермальні структури. Вони знижують проліферативну

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

активність кератиноцитів, пригнічують функцію фібробластів і синтез компонентів позаклітинного матриксу, а також модифікують активність імунних клітин. Саме ці ефекти визначають їх високу клінічну ефективність, але водночас є основою розвитку побічних реакцій. Найбільш значущими місцевими ускладненнями є атрофія шкіри, стрії, телеангіектазії, стероїд-індуковані дерматози та порушення бар'єрної функції. Системні ефекти, включаючи пригнічення гіпоталамо-гіпофізарно-надниркової осі, синдром Кушинга та метаболічні порушення, виникають рідше, однак їх ризик зростає при використанні препаратів високої потужності, тривалому застосуванні та нанесенні на великі площі шкіри.

Класифікація топічних глюкокортикоїдів за силою дії (I–VII) є важливим клінічним інструментом, що дозволяє оптимізувати вибір препарату відповідно до локалізації ураження, тяжкості процесу та індивідуальних особливостей пацієнта. Раціональне застосування передбачає використання найнижчої ефективної потужності, обмеження тривалості терапії та уникнення факторів, що підвищують системну абсорбцію.

Таким чином, ефективність і безпека глюкокортикоїдної терапії визначаються не лише фармакологічними властивостями препаратів, але й правильністю їх клінічного використання. Подальше вдосконалення підходів до застосування топічних глюкокортикоїдів потребує інтеграції молекулярно-біологічних знань із принципами персоналізованої медицини, що дозволить мінімізувати ризики та підвищити якість дерматологічної допомоги.

Література:

1. Stacey SK, McEleney M. Topical Corticosteroids: Choice and Application. American Family Physician. 2021;103(6):337–343.

2. Gabros S, Nessel TA, Zito PM. Topical Corticosteroids. StatPearls. Treasure Island: StatPearls Publishing; 2025.

3. Uva L, Miguel D, Pinheiro C, Antunes J, Cruz D, Ferreira J, Filipe P. Mechanisms of Action of Topical Corticosteroids in Psoriasis. International Journal of Endocrinology. 2012;2012:561018. DOI: 10.1155/2012/561018.

4. Dhar S, Seth J, Parikh D. Systemic side-effects of topical corticosteroids. Indian Journal of Dermatology. 2014;59(5):460–464. DOI: 10.4103/0019-5154.139874.

5. Coondoo A, Phiske M, Verma S, Lahiri K. Side-effects of topical steroids: A long overdue revisit. Indian Dermatology Online Journal. 2014;5(4):416–425. DOI: 10.4103/2229-5178.142483.

6. Chu DK, et al. Atopic dermatitis (eczema) guidelines: 2023 American Academy of Allergy, Asthma & Immunology/American College of Allergy, Asthma & Immunology Joint Task Force on Practice Parameters. Annals of Allergy, Asthma & Immunology. 2024. DOI: 10.1016/j.anai.2023.11.009.

7. American Academy of Dermatology. Atopic dermatitis clinical guideline. Updated guidelines of care for management of atopic dermatitis in adults with topical therapies.

8. Drucker AM, Eyerich K, de Bruin-Weller MS, Thyssen JP, Spuls PI, Irvine AD, et al. Use of systemic corticosteroids for atopic dermatitis: International Eczema Council consensus statement. British Journal of Dermatology. 2018;178(3):768–775. DOI: 10.1111/bjd.15928.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

9. Eichenfield LF, Tom WL, Berger TG, et al. Guidelines of care for the management of atopic dermatitis. Section 2. Management and treatment of atopic dermatitis with topical therapies. Journal of the American Academy of Dermatology. 2014;71(1):116–132. DOI: 10.1016/j.jaad .2014.03.023.

10. Ference JD, Last AR. Choosing Topical Corticosteroids. American Family Physician. 2009;79(2):135–140.

References:

1. Stacey SK, McEleney M. Topical corticosteroids: choice and application. American Family Physician. 2021;103(6):337–343.

2. Gabros S, Nessel TA, Zito PM. Topical corticosteroids. In: StatPearls. Treasure Island (FL): StatPearls Publishing; 2025.

3. Uva L, Miguel D, Pinheiro C, Antunes J, Cruz D, Ferreira J, Filipe P. Mechanisms of action of topical corticosteroids in psoriasis. International Journal of Endocrinology. 2012;2012:561018. https://doi.org/10.1155/2012/561018

4. Dhar S, Seth J, Parikh D. Systemic side-effects of topical corticosteroids. Indian Journal of Dermatology. 2014;59(5):460–464. https://doi.org/10.4103/0019-5154.139874

5. Coondoo A, Phiske M, Verma S, Lahiri K. Side-effects of topical steroids: a long overdue revisit. Indian Dermatology Online Journal. 2014;5(4):416–425. https://doi.org/10.4103/2229-5178.142483

6. Chu DK, et al. Atopic dermatitis (eczema) guidelines: 2023 American Academy of Allergy, Asthma & Immunology/American College of Allergy, Asthma & Immunology Joint Task Force on Practice Parameters. Annals of Allergy, Asthma & Immunology. 2024. https://doi.org/10.1016 /j.anai.2023.11.009

7. American Academy of Dermatology. Atopic dermatitis clinical guideline: updated guidelines of care for management of atopic dermatitis in adults with topical therapies.

8. Drucker AM, Eyerich K, de Bruin-Weller MS, Thyssen JP, Spuls PI, Irvine AD, et al. Use of systemic corticosteroids for atopic dermatitis: International Eczema Council consensus statement. British Journal of Dermatology. 2018;178(3):768–775. https://doi.org/10.1111/bjd.15928

9. Eichenfield LF, Tom WL, Berger TG, et al. Guidelines of care for the management of atopic dermatitis: Section 2. Management and treatment of atopic dermatitis with topical therapies. Journal of the American Academy of Dermatology. 2014;71(1):116–132. https://doi.org/10.1016 /j.jaad.2014.03.023

10. Ference JD, Last AR. Choosing topical corticosteroids. American Family Physician. 2009;79(2):135–140.

Дата першого надходження статті до видання: 07.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 616.5:613.84:577.27

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3088-3100

Літвінчук Андрій Сергійович здобувач вищої освіти Тернопільського національного медичного університету ім. І. Я. Горбачевського МОЗ України

Стахурська Ірина Олегівна кандидат біологічних наук, доцент кафедри мікробіології, вірусології та імунології Тернопільського національного медичного університету ім. І. Я. Горбачевського МОЗ України, https://orcid.org/0000-0001-8639-4263

Олійник Ніна Миколаївна кандидат медичних наук, доцент кафедри мікробіології, вірусології та імунології Тернопільського національного медичного університету ім. І. Я. Горбачевського МОЗ України, https://orcid.org/0000-0003-2427-4009

ВПЛИВ ВЕЙПІВ НА МІКРОБІОМ ШКІРИ ЛЮДИНИ (ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ)

Анотація. Мікробіом шкіри людини являє собою динамічну екологічну систему мікроорганізмів, що колонізують епідермальну поверхню та перебувають у взаємодії з макроорганізмом, забезпечуючи підтримання гомеостазу шкірного бар'єру. Його основні функції включають захисну, імуномодулювальну та метаболічну активність, порушення яких під впливом екзогенних факторів може ініціювати каскад молекулярно-клітинних змін.

Експозиція до компонентів вейп-аерозолю, зокрема нікотину, пропіленгліколю, гліцерину та продуктів їх термічного розкладу (альдегідів і реактивних радикальних сполук), здатна змінювати фізико-хімічні параметри мікробіоти шкіри. Це супроводжується дисбалансом, що проявляється пригніченням коменсальних бактерій і селективним посиленням колонізації умовно-патогенних видів.

Такі зміни асоціюються з активацією вроджених імунних механізмів, зокрема через Toll-подібні рецептори, а також із підвищеною продукцією прозапальних цитокінів та медіаторів запалення.

Додатково нікотин-опосередковані судинні та імунні ефекти посилюють порушення репаративних процесів, сприяючи хронізації запальної відповіді шляхом модифікації функціональної активності кератиноцитів, фібробластів і клітин вродженого імунітету. У сукупності ці механізми формують патофізіологічне підґрунтя для розвитку дисбіоз-асоційованих дерматологічних станів, включно з акне, атопічним дерматитом та іншими хронічними запальними захворюваннями шкіри.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

З огляду на зазначене, основою дослідження став аналіз сучасних наукових джерел, індексованих у міжнародних наукометричних базах даних PubMed, Scopus та Web of Science, що висвітлюють вплив основних компонентів аерозолю електронних сигарет на мікробіологічні параметри шкіри. Відбір джерел здійснювався з урахуванням їхньої актуальності, наукової новизни та релевантності до тематики дослідження, з пріоритетом для робіт, що містять експериментальні та клінічні дані щодо впливу хімічних аерополютантів на мікробіоту шкіри.

Застосований підхід дозволив систематизувати наявні дані щодо ролі екзогенних хімічних факторів у модифікації мікробіому шкіри людини та окреслити ключові патогенетичні ланки цього процесу для формування цілісного уявлення про їхню участь у виникненні та прогресуванні дерматологічних патологій.

Ключові слова: електронні сигарети (вейпи), мікробіом шкіри, дисбіоз, оксидативний стрес, нікотин, запалення, акне.

Litvinchuk Andrii Serhiiovych Higher education applicant of the Ternopil National Medical University named after I. Ya. Horbachevsky, Ministry of Health of Ukraine

Stakhurska Iryna Olehivna PhD in Biology, Associate Professor, Department of Microbiology, Virology and Immunology, I. Horbachevsky Ternopil National Medical University, Ministry of Health of Ukraine, https://orcid.org/0000-0001-8639-4263

Oliinyk Nina Mykolaivna (PhD) Candidate of Medical Sciences, Associate Professor, Department of Microbiology, Virology and Immunology, I. Horbachevsky Ternopil National Medical University, Ministry of Health of Ukraine, https://orcid.org/0000-0003-2427-4009

THE IMPACT OF VAPING ON THE HUMAN SKIN MICROBIOME (LITERATURE REVIEW)

Abstract. The human skin microbiome is a complex community of microorganisms that permanently inhabit the skin surface and interact with one another, forming a stable ecosystem. Its principal functions include barrier protection, immunoregulation, and metabolic activity. Exposure to xenobiotics may disrupt microbial balance, thereby initiating alterations at the cellular and molecular levels.

Chemical constituents of vape aerosols, such as nicotine, propylene glycol, glycerol, and their thermal degradation products (aldehydes, free radicals), are capable of modifying the local physicochemical properties of the skin. This leads to selective suppression of the commensal microbiome and increased colonization by opportunistic

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

microorganisms. Furthermore, these microbiota alterations are associated with activation of pro-inflammatory signaling pathways, particularly via Toll-like receptors, along with increased production of cytokines and other inflammatory mediators.

Nicotine-mediated effects exacerbate impairments in reparative processes and promote the chronicity of inflammation by affecting the functional activity of keratinocytes, fibroblasts, and immune cells of the skin. Consequently, vaping-induced alterations in the skin microbiome may serve as a precursor to complex pathophysiological processes, forming a basis for the development of acne, atopic dermatitis, seborrheic, and other inflammatory dermatoses.

In this context, the study is based on an analysis of contemporary scientific literature indexed in international databases such as PubMed, Scopus, and Web of Science, focusing on the effects of key components of electronic cigarette aerosols on the microbiological parameters of the skin. Sources were selected based on their relevance, scientific novelty, and alignment with the research topic, with priority given to studies containing experimental and clinical data on the impact of chemical aeropollutants on the skin microbiota.

This approach enabled the systematization of current data on the role of exogenous chemical factors in modulating the human skin microbiome and the identification of key pathogenic mechanisms underlying this process, thereby contributing to a comprehensive understanding of their involvement in the onset and progression of dermatological disorders.

Keywords: electronic cigarettes (vapes), skin microbiome, dysbiosis, oxidative stress, nicotine, inflammation, acne.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні та світі стрімко зростає поширеність електронних сигарет (ЕС). Особливо розповсюдженим є вейпінг серед молоді – 18 % опитаних використовують е-сигарети. У дорослого ж населення цей показник складає всього 5 % [1]. ЕС вперше були створені у Китаї у 2003-2004 роках [2]. Уже у 2006 році ці пристрої потрапили у Європу та поступово набирали популярності [3]. Спочатку е-сигарети позиціонували як засіб для відмови від куріння, однак зараз їх сприймають радше як альтернативу йому. На даний час спостерігається тенденція до зниження поширеності куріння, де традиційні цигарки замінюють популярними електронними сигаретами, особливо серед молоді [4].

ЕС – акумуляторний пристрій призначений для нагрівання спеціального розчину – е-рідини та створення аерозолю [5]. Ці пристрої протиставляються традиційним сигаретам (ТС), де відбувається спалювання тютюну, що призводить до утворення багатьох високотоксичних та канцерогенних речовин [6-7]. Хоча на сьогодні вже є чимало даних, що підтверджують негативний вплив електронних сигарет (ЕС) на організм людини [9–12], через відносну новизну цього явища його наслідки вивчені не повністю. Зокрема, гостро бракує досліджень щодо довготривалого впливу хронічного вейпінгу.)

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Одним із важливих аспектів впливу ЕС на здоров'я є їхня дія на стан мікробіому людини. Низка досліджень вказує на негативний вплив використання е-сигарет на мікробіоту ротової порожнини, шлунково-кишкового тракту, дихальних шляхів та шкіри [13–17].

Мікробіом шкіри людини це динамічна, але відносно стабільна екосистема коменсальних бактерій, грибів і вірусів, яка варіює залежно від анатомічної ділянки, рівня себуму та вологості, при цьому домінують бактеріальні філотипи *Actinobacteria, Firmicutes, Proteobacteria* та *Bacteroidetes*, що разом забезпечують гомеостаз біотопу, регуляцію місцевого імунітету та захист від патогенних мікроорганізмів [18]. (Усі ці мікроорганізми відіграють важливу роль у підтримці здоров'я шкіри та організму загалом. Водночас дисбіоз цієї екосистеми є одним із ключових чинників патофізіології таких станів, як акне, екзема, псоріаз, а також інфекцій, пов'язаних з ушкодженням шкіри [19, 20].

Метою цього дослідження є комплексний систематичний збір, критичний аналіз та узагальнення наявних наукових даних щодо впливу використання вейпів на склад, структуру та функціональну активність мікробіому шкіри людини.

Виклад основного матеріалу. Електронні сигарети є маркетованими як менш шкідлива альтернатива традиційним цигаркам, у яких відбувається спалювання тютюну (за t > 900° C). Однак, дані наукових досліджень відзначають негативні наслідки куріння е-сигарет як для загального стану здоров'я так, і для мікробіоти шкірних покривів. Е-рідини та аерозолі вейпів містять значну кількість токсичних речовин: нікотин, нітрозаміни, поліциклічні ароматичні вуглеводні (ПАВ), важкі метали (нікель та свинець), а також потенційно небезпечні гліцерин і пропіленгліколь [21]. Ці компоненти здатні спричиняти негативні зміни у стані мікробіому шкіри людини. Науковці стверджують, що хронічний вейпінг може прискорити старіння шкіри, погіршити загоєння ран та погіршити вже існуючі стани як акне, екзема та псоріаз [22].

Нікотин – це потужний вазоконстриктор, який зв'язується з нікотиновими ацетилхоліновими рецепторами (nAChR), що призводить до активації симпатичного відділу нервової системи [23]. Використання е-сигарет створює передумови для виникнення регіональної гіпоксемії [24], а також негативно впливає на неспецифічний імунітет. Дані літератури свідчать, що нікотин та інші компоненти сигаретного диму або аерозолю вейпів змінюють мікроциркуляцію крові у шкірі людини [25], що є одним із факторів розвитку дисбіозу.

У процесі клітинного метаболізму постійно утворюються активні форми кисню як побічні продукти біохімічних реакцій. Для обмеження їх ушкоджувальної дії функціонує антиоксидантна система захисту, яка забезпечує нейтралізацію цих реактивних сполук. Порушення рівноваги між їх утворенням і здатністю антиоксидантів до інактивації зумовлює розвиток оксидативного стресу, що може виникати під впливом як ендогенних, так і екзогенних чинників,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

зокрема забруднення повітря та куріння [26]. У цьому контексті встановлено, що під час використання ЕС в одній затяжці утворюється від 2,5 × 10^{13} до 10,3 × 10^{13} молекул вільних радикалів [27], хоча ці показники є на кілька порядків нижчими порівняно з димом традиційних сигарет [28]. Водночас термічний розклад компонентів е-рідин супроводжується утворенням токсичних сполук, зокрема акролеїну, ацетальдегіду та формальдегіду, які додатково індукують оксидативний стрес [29–31]. Зокрема, експериментальні дані in vitro свідчать, що комбінування різних ароматизаторів підвищує рівень цитотоксичності та посилює прооксидантні ефекти [31].

Надлишкова генерація активних форм кисню також призводить до ушкодження клітинних компонентів, включаючи деградацію білків і перекисне окиснення ліпідів. Як наслідок, порушується цілісність і функціональна стабільність плазматичних мембран, що може завершуватися їх деструкцією [32]. Паралельно оксидативний стрес чинить негативний вплив на мітохондрії, порушуючи процеси окисного фосфорилювання та індукуючи структурні зміни, що в підсумку призводить до розвитку мітохондріальної дисфункції [33].

Дані літератури свідчать, що вплив аерозолю електронних сигарет(ЕС) асоціюється з розвитком запальної відповіді, а також супроводжується зниженням ефективності вродженого імунітету, зокрема порушенням хемотаксису нейтрофілів і їхньої фагоцитарної активності [34-35]. Ці зміни узгоджуються з результатами наукових досліджень, у яких встановлено, що контакт моноцитів людини з ароматизованими е-рідинами без нікотину індукує підвищений синтез інтерлейкіну-8 (IL-8), основного медіатора запалення, який сприяє подальшій активації та підтримці запального процесу [36].

У дослідженні Martin et al. (2016) показано, що вплив аерозолів ЕС асоціюється зі зниженням експресії генів, залучених до імунної та протизапальної відповіді. Зокрема, серед 543 проаналізованих генів у назальних епітеліальних клітинах курців традиційних сигарет виявлено зниження експресії 53 генів порівняно з некурцями [37]. Водночас у користувачів електронних сигарет зафіксовано значно ширше пригнічення - зниження експресії 358 генів, зокрема всі гени, чутливі до впливу традиційного куріння, також демонстрували негативну динаміку під впливом вейпінгу [37].

Особливу увагу привертає ген CSF-1 (colony stimulating factor 1), експресія якого достовірно знижувалася в обох групах. Оскільки CSF-1 є ключовим регулятором виживання, проліферації та диференціації тканинних макрофагів і дендритних клітин, його пригнічення може мати суттєві наслідки для функціонування неспецифічного імунітету [38].

Отримані результати свідчать, що як традиційне куріння, так і використання ЕС здатні порушувати генетично детерміновані механізми імунної відповіді, демонструючи негативний вплив на окремі ключові гени [37]. Такі імунорегуляторні зміни мають безпосереднє значення для патогенезу запальних захворювань шкіри, зокрема акне.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Акне – це хронічне запальне захворювання пілосебацейної одиниці, що включає волосяний фолікул і сальну залозу, та характеризується формуванням комедонів, папул, пустул і, у тяжчих випадках, гранульом. Одним із важливих етіопатогенетичних чинників є бактерія *Cutibacterium acnes*, яка модулює локальні механізми запалення та імунної відповіді організму-хазяїна. Важливу роль у розвитку захворювання також відіграє дисбіоз шкірного мікробіому, що порушує фізіологічну рівновагу мікроорганізмів і сприяє прогресуванню патологічного процесу [39].

Патогенез акне є мультифакторним і включає взаємодію C. acnes з іншими важливими ланками, зокрема андроген-залежною гіперсебореєю, фолікулярною гіперпроліферацією кератиноцитів і запальною реакцією. Підвищена продукція себуму внаслідок андрогенної стимуляції, разом із надмірною проліферацією кератиноцитів у фолікулах, спричиняє їх обструкцію, створюючи сприятливі умови для колонізації та активності C. acnes. У сукупності ці процеси лежать в основі формування клінічної картини, зокрема так званого підліткового акне [39].

Додаткові екзогенні чинники, зокрема використання ЕС, здатні модифікувати перебіг акне через індукцію оксидативного стресу, вплив токсичних компонентів аерозолю та порушення мікроциркуляції шкіри з розвитком локальної гіпоксії. Сукупність цих змін створює сприятливе мікросередовище для надмірного росту C. acnes, що може сприяти формуванню атипових форм постпубертатного акне, зокрема так званого «акне курців» [40].

Клінічну значущість цих механізмів підтверджують епідеміологічні дані. Зокрема, у дослідженні Capitanio et al. (2009) встановлено, що у жінок, які мали акне в підлітковому віці, куріння асоціюється з підвищенням ризику розвитку акне в дорослому віці у 2,6–6,3 рази порівняно з некурцями.

Крім того, у курців виявлено суттєві біохімічні зміни складу себуму: зниження рівня вітаміну Е приблизно на 50 %, зменшення вмісту сквалену на 50 % та одночасне підвищення концентрації його пероксидів (P-sq) [41]. Оскільки сквален є важливим ліпідом з антиоксидантними властивостями, його окиснені форми здатні стимулювати проліферацію кератиноцитів і посилювати фолікулярний гіперкератоз [42–43]. Додатково у пацієнтів з акне серед курців зафіксовано приблизно трикратне підвищення секреції себуму порівняно зі здоровою контрольною групою [41].

Подібні тенденції підтверджуються даними популяційних досліджень. Schäfer et al. (2001), проаналізувавши вибірку пацієнтів різного віку та статі, встановили вищу поширеність акне серед курців (40,8 %) порівняно з некурцями (25,2 %).

Крім того, продемонстровано статистично значущу позитивну кореляцію між кількістю викурених сигарет на добу та тяжкістю клінічного перебігу акне, що вказує на дозозалежний характер впливу тютюнопаління на вираженість дерматологічної патології [44].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Серед альтернативних систем доставки нікотину ЕС зазвичай характеризуються його нижчим умістом порівняно з традиційними тютюновими виробами. Водночас їхній аерозоль містить комплекс потенційно токсичних і реакційноздатних сполук, здатних чинити кумулятивний ушкоджувальний вплив на структури шкіри [45]. З огляду на це припускають, що використання електронних сигарет може бути асоційоване з виникненням або загостренням перебігу акне в дорослих. Однак наявна доказова база залишається обмеженою, що зумовлює необхідність подальших цільових досліджень.

У аспекті хімічного складу аерозолю ЕС особливу увагу привертають поліциклічні ароматичні вуглеводні (ПАВ) – клас органічних сполук, що складається з двох і більше конденсованих ароматичних кілець. Завдяки високій хімічній стабільності ці сполуки характеризуються низькою швидкістю деградації в навколишньому середовищі та схильністю до біоакумуляції [46-47].

Щодо джерел утворення ПАВ в аерозолі електронних сигарет, дані літератури залишаються неоднозначними. За результатами окремих досліджень, їх формування може відбуватися при нагріванні е-рідин за температур понад 300 °С, тоді як інші роботи демонструють можливість їх утворення навіть за нижчих температурних режимів. Така варіабельність свідчить про залежність процесів термічної деградації від умов експлуатації пристроїв і підкреслює потенційну роль ПАВ як додаткового чинника хімічної токсичності аерозолю [48].

Кількісний аналіз аерозолю ЕС виявив наявність щонайменше 10 сполук ПАВ, що входять до переліку пріоритетних забруднювачів за даними Агентства з охорони довкілля США (USEPA), у концентраціях до 4,1 пг/мл на затяг [49].

Водночас зазначені рівні залишаються суттєво нижчими порівняно з традиційними тютюновими виробами. Незважаючи на низькі концентрації, існують дані, що тривалий вплив ПАВ, асоційованих із забрудненим повітрям, може бути пов’язаний зі змінами шкірного мікробіому людини. Зокрема, встановлено кореляцію між відносною представленістю родів Cutibacterium і Malassezia та рівнем експозиції ПАВ. Додатково повідомляється про зростання індексу Шенона мікробіому шкіри зі збільшенням концентрації ПАВ у навколишньому середовищі, що свідчить про підвищення мікробного різноманіття. Окрім таксономічних змін, описано також модифікації генетичного профілю мікробіоти шкіри залежно від рівня експозиції до ПАВ [50].

У ширшому контексті впливу паління на шкірний мікробіом Thompson et al. (2020) виконали комплексний аналіз, у межах якого порівнювали мікробіомні характеристики курців, колишніх курців та осіб, які ніколи не палили. Отримані результати не продемонстрували статистично значущих відмінностей альфа-різноманітності між групами, що свідчить про збереження загальної кількості таксонів. Водночас було виявлено значущі зміни бета-різноманітності, які відображають відмінності у структурі мікробних спільнот між досліджуваними групами. Це вказує на перерозподіл таксономічного складу мікробіому за відсутності змін його загального різноманіття. Примітно, що у колишніх курців

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

спостерігалася часткова нормалізація мікробіомного профілю порівняно з активними курцями, що свідчить про потенційну зворотність індукованих змін після припинення паління [51].

На таксономічному рівні у курців традиційних сигарет відзначалося збільшення відносної представленості бактерій типу *Actinobacteria* та зниження частки *Fusobacteria*. На рівні родів зафіксовано підвищення відносної кількості *Corynebacterium, Cutibacterium ma Staphylococcus* поряд зі зменшенням представленості *Neisseria, Lactobacillus, Selenomonas, Leptotrichia ma Haemophilus.* Сукупність цих змін свідчить про суттєву перебудову мікробного профілю шкіри, яка може бути охарактеризована як стан дисбіозу [51-52].

Наразі відсутні систематичні дослідження, присвячені впливу ЕС на мікробіом шкіри людини. Водночас, з огляду на подібність впливу традиційних і ЕС на мікробіом ротової порожнини [53-54], можна припустити потенційну наявність аналогічних змін і в шкірній мікробіоті. Водночас слід враховувати, що електронні сигарети характеризуються зниженою експозицією окремих токсикантів порівняно з традиційними сигаретами, але водночас містять специфічні хімічні компоненти аерозолю, відсутні у класичних тютюнових виробах, що може зумовлювати відмінності у біологічному ефекті.

Висновки. ЕС, попри позиціонування як менш шкідлива альтернатива тютюнопалінню, чинять багатокомпонентний негативний вплив на шкірний мікробіом. Їхній аерозоль містить нікотин, реактивні альдегіди, поліциклічні ароматичні вуглеводні та важкі метали, що формують кумулятивне токсикологічне навантаження на шкіру.

Важливим механізмом цього впливу є індукція оксидативного стресу, який порушує редокс-баланс, ушкоджує клітинні структури та змінює функціональний стан шкірного бар'єра. Одночасно нікотин-опосередкована вазоконстрикція та мікроциркуляторні розлади спричиняють локальну гіпоксію, що додатково модифікує умови існування мікробіоти.

У сукупності ці процеси призводять до дисбіозу шкірного мікробіому, який проявляється перебудовою його таксономічної структури та порушенням балансу між коменсальними й потенційно патогенними мікроорганізмами. Додатково імуномодулюючі ефекти аерозолю, разом зі змінами експресії генів вродженого імунітету, послаблюють локальні захисні механізми шкіри.

Таким чином, наявні дані свідчать, що вейпінг є значущим зовнішнім фактором, який через оксидативні, судинні та імунні механізми сприяє порушенню гомеостазу шкірного мікробіому та потенційно підвищує ризик дерматологічних порушень, пов'язаних із дисбіозом.

Література:

1. Kyiv international institute of sociology. (2025). Tobacco and nicotine product use: february-march 2025. In https://www.kiis.com.ua. https://center-life.org/wp-content/uploads/2025/05/Zvit-Spozhyvannia-tiutiunovykh-ta-nikotynovykh-vyrobiv-v-Ukrai-ni-2025.pdf

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

2. Grana, R. P. M., Benowitz, N., MD, & Glantz, S. A., PhD. (2013). Background paper on e-cigarettes (Electronic nicotine delivery systems). https://escholarship.org/uc/item/13p2b72n

3. Kennedy, R. D., Awopegba, A., De León, E., & Cohen, J. E. (2016). Global approaches to regulating electronic cigarettes. Tobacco Control, 26(4), 440–445. https://doi.org/10.1136/tobaccocontrol-2016-053179

4. OECD. (2025). Health at a Glance 2025. https://doi.org/10.1787/8f9e3f98-en

5. Eaton, D. L., Kwan, L. Y., & Stratton, K. (2018). E-Cigarette Devices, Uses, and exposures. https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK507187/

6. Talhout, R., Schulz, T., Florek, E., et al. (2011). Hazardous compounds in tobacco smoke. https://doi.org/10.3390/ijerph8020613

7. Romijnders, K. A. G. J., et al. (2018). Perceptions and Reasons Regarding E-Cigarette Use. https://doi.org/10.3390/ijerph15061190

8. Kaur, J., et al. (2025). Health impacts of electronic nicotine delivery systems. https://doi.org/10.1136/bmjopen-2025-100168

9. Wilson, N., et al. (2021). Relative harm of vaping vs smoking. https://doi.org/10.1186/s12889-021-12103-x

10. Löhler, J., & Wollenberg, B. (2018). Electronic cigarettes vs smoking. https://doi.org/10.1007/s00405-018-5185-z

11. Bernhard, D., & Messner, B. (2024). Vaping versus smoking. https://doi.org/10.1161/atvbaha.123.319575

12. Ritchie, H. (2025). Vaping vs smoking risks. https://ourworldindata.org/vaping-vs-smoking-health-risks

13. Adam, M., & Hasan, R. (2023). Effects of e-cigarettes on oral microbiome. https://doi.org/10.1038/s41432-023-00946-9

14. Chopyk, J., et al. (2021). Oral microbiome in e-cig users. https://doi.org/10.3389/fmicb.2021.599664

15. Sharma, A., et al. (2021). Gut barrier and vaping. https://doi.org/10.1016/j.isci.2021.102035

16. Tavarez, Z. Q., et al. (2020). Respiratory microbiota and vaping. https://doi.org/10.3389/fmicb.2020.589501

17. Miner, K., et al. (2025). Facial dermatoses in e-cig users. https://doi.org/10.61853/2fbmgm60

18. Ferček, I., et al. (2025). Skin microbiota review. https://doi.org/10.3390/ijms26188857

19. Li, Z., et al. (2025). Skin microbiome mechanisms. https://doi.org/10.2147/CCID.S57484

20. Kim, J., et al. (2022). Skin microbiota and disease. https://doi.org/10.1016/B978-0-12-822238-6.00027-3

21. Toledo, E. F. V., et al. (2025). Harmful compounds in e-cigarettes. https://doi.org/10.3390/toxics13040268

22. Emam, R., et al. (2025). Vaping culture and skin health. https://doi.org/10.20431/2456-0022.0806003

23. Benowitz, N. L., & Burbank, A. D. (2016). Cardiovascular toxicity of nicotine. https://doi.org/10.1016/j.tcm.2016.03.001

24. Fan, G., et al. (2011). Oxygen in facial skin and smoking. https://doi.org/10.1111/j.1600-0846.2011.00583.x

25. Sørensen, L. T., et al. (2009). Nicotine effects on skin oxygenation. https://doi.org/10.1016/j.jss.2008.02.066

26. Liguori, I., et al. (2018). Oxidative stress and aging. https://doi.org/10.2147/CIA.S158513

27. Goel, R., et al. (2015). Free radicals in e-cig aerosols. https://doi.org/10.1021/acs.chemrestox.5b00220

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

28. Dellinger, B., et al. (2011). Free radicals in tobacco smoke.
29. Gillman, I. G., et al. (2020). Flavor e-liquids and aldehydes. https://doi.org/10.1016/j.yrtph.2020.104588
30. Wang, H. T., et al. (2017). Acrolein and mitochondrial damage. https://doi.org/10.18632/oncotarget.19710
31. Ungureanu, L. B., et al. (2024). Antioxidants vs formaldehyde stress. https://doi.org/10.3390/biomedicines12081820
32. Caliri, A. W., et al. (2021). Smoking, oxidative stress and cancer. https://doi.org/10.1016/j.mrrev.2021.108365
33. Yeung, A. W. K., et al. (2021). ROS and neurodegeneration.
34. Corriden, R., et al. (2020). E-cigarettes and immune impairment. https://doi.org/10.1152/ajpcell.00045.2019
35. Cervellati, F., et al. (2014). E-cig vs cigarette smoke toxicity. https://doi.org/10.1016/j.tiv.2014.04.012
36. Muthumalage, T., et al. (2018). Flavoring chemicals and inflammation. https://doi.org/10.3389/fphys.2017.01130
37. Martin, E. M., et al. (2016). Immune gene suppression by e-cigarettes. https://doi.org/10.1152/ajplung.00170.2016
38. Stanley, E. R., & Chitu, V. (2014). CSF-1 receptor signaling.
39. Dessinioti, C., & Katsambas, A. (2024). Microbiome and acne. https://doi.org/10.1007/s13555-023-01079-8
40. Tuchayi, S. M., et al. (2015). Acne vulgaris.
41. Capitanio, B., et al. (2009). Acne and smoking. https://doi.org/10.4161/derm.1.3.9638
42. Huang, Z. R., et al. (2009). Squalene properties. https://doi.org/10.3390/molecules14010540
43. Ottaviani, M., et al. (2006). Squalene oxidation and acne.
44. Schäfer, T., et al. (2001). Smoking and acne epidemiology. https://doi.org/10.1046/j.1365-2133.2001.04290.x
45. Benowitz, N. L., et al. (2025). Nicotine dosimetry. https://doi.org/10.1021/acs.chemrestox.4c00462
46. ATSDR. (1995). Polycyclic aromatic hydrocarbons profile. https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK598185/
47. ATSDR. (n.d.). Minimal Risk Levels. https://wwwn.cdc.gov/TSP/MRLS/mrlsListing.aspx
48. Toledo, E. F. V., et al. (2025). Harmful compounds in e-cigarettes. https://doi.org/10.3390/toxics13040268
49. Beauval, N., et al. (2017). Chemical evaluation of e-cigarettes. https://doi.org/10.1093/jat/bkx054
50. Leung, M. H. Y., et al. (2020). Skin microbiota and PAHs. https://doi.org/10.1186/s40168-020-00874-1
51. Thompson, K. G., et al. (2020). Skin microbiota and smoking status.
52. Kulkarni, R., et al. (2012). Smoke and biofilm formation. https://doi.org/10.1128/IAI.00689-12
53. Hattan, A. A., et al. (2018). Smoking and oral microbiota. https://doi.org/10.26641/2307-0404.2018.3.147948
54. Adam, M., & Hasan, R. (2023). Effects of e-cigarettes on oral microbiome. https://doi.org/10.1038/s41432-023-00946-9

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

References

1. Kyiv international institute of sociology. (2025). Tobacco and nicotine product use: february-march 2025. In https://www.kiis.com.ua. https://center-life.org/wp-content/uploads/2025/05/Zvit-Spozhyvannia-tiutiunovykh-ta-nikotynovykh-vyrobiv-v-Ukrai-ni-2025.pdf

2. Grana, R. P. M., Benowitz, N., MD, & Glantz, S. A., PhD. (2013). Background paper on e-cigarettes (Electronic nicotine delivery systems). https://escholarship.org/uc/item/13p2b72n

3. Kennedy, R. D., Awopegba, A., De León, E., & Cohen, J. E. (2016). Global approaches to regulating electronic cigarettes. Tobacco Control, 26(4), 440–445. https://doi.org/10.1136/tobaccocontrol-2016-053179

4. OECD. (2025). Health at a Glance 2025. https://doi.org/10.1787/8f9e3f98-en

5. Eaton, D. L., Kwan, L. Y., & Stratton, K. (2018). E-Cigarette Devices, Uses, and exposures. https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK507187/

6. Talhout, R., Schulz, T., Florek, E., et al. (2011). Hazardous compounds in tobacco smoke. https://doi.org/10.3390/ijerph8020613

7. Romijnders, K. A. G. J., et al. (2018). Perceptions and Reasons Regarding E-Cigarette Use. https://doi.org/10.3390/ijerph15061190

8. Kaur, J., et al. (2025). Health impacts of electronic nicotine delivery systems. https://doi.org/10.1136/bmjopen-2025-100168

9. Wilson, N., et al. (2021). Relative harm of vaping vs smoking. https://doi.org/10.1186/s12889-021-12103-x

10. Löhler, J., & Wollenberg, B. (2018). Electronic cigarettes vs smoking. https://doi.org/10.1007/s00405-018-5185-z

11. Bernhard, D., & Messner, B. (2024). Vaping versus smoking. https://doi.org/10.1161/atvbaha.123.319575

12. Ritchie, H. (2025). Vaping vs smoking risks. https://ourworldindata.org/vaping-vs-smoking-health-risks

13. Adam, M., & Hasan, R. (2023). Effects of e-cigarettes on oral microbiome. https://doi.org/10.1038/s41432-023-00946-9

14. Chopyk, J., et al. (2021). Oral microbiome in e-cig users. https://doi.org/10.3389/fmicb.2021.599664

15. Sharma, A., et al. (2021). Gut barrier and vaping. https://doi.org/10.1016/j.isci.2021.102035

16. Tavarez, Z. Q., et al. (2020). Respiratory microbiota and vaping. https://doi.org/10.3389/fmicb.2020.589501

17. Miner, K., et al. (2025). Facial dermatoses in e-cig users. https://doi.org/10.61853/2fbmgm60

18. Ferček, I., et al. (2025). Skin microbiota review. https://doi.org/10.3390/ijms26188857

19. Li, Z., et al. (2025). Skin microbiome mechanisms. https://doi.org/10.2147/CCID.S57484

20. Kim, J., et al. (2022). Skin microbiota and disease. https://doi.org/10.1016/B978-0-12-822238-6.00027-3

21. Toledo, E. F. V., et al. (2025). Harmful compounds in e-cigarettes. https://doi.org/10.3390/toxics13040268

22. Emam, R., et al. (2025). Vaping culture and skin health. https://doi.org/10.20431/2456-0022.0806003

23. Benowitz, N. L., & Burbank, A. D. (2016). Cardiovascular toxicity of nicotine. https://doi.org/10.1016/j.tcm.2016.03.001

24. Fan, G., et al. (2011). Oxygen in facial skin and smoking. https://doi.org/10.1111/j.1600-0846.2011.00583.x

25. Sørensen, L. T., et al. (2009). Nicotine effects on skin oxygenation. https://doi.org/10.1016/j.jss.2008.02.066
26. Liguori, I., et al. (2018). Oxidative stress and aging. https://doi.org/10.2147/CIA.S158513
27. Goel, R., et al. (2015). Free radicals in e-cig aerosols. https://doi.org/10.1021/acs.chemrestox.5b00220
28. Dellinger, B., et al. (2011). Free radicals in tobacco smoke.
29. Gillman, I. G., et al. (2020). Flavor e-liquids and aldehydes. https://doi.org/10.1016/j.yrtph.2020.104588
30. Wang, H. T., et al. (2017). Acrolein and mitochondrial damage. https://doi.org/10.18632/oncotarget.19710
31. Ungureanu, L. B., et al. (2024). Antioxidants vs formaldehyde stress. https://doi.org/10.3390/biomedicines12081820
32. Caliri, A. W., et al. (2021). Smoking, oxidative stress and cancer. https://doi.org/10.1016/j.mrrev.2021.108365
33. Yeung, A. W. K., et al. (2021). ROS and neurodegeneration.
34. Corriden, R., et al. (2020). E-cigarettes and immune impairment. https://doi.org/10.1152/ajpcell.00045.2019
35. Cervellati, F., et al. (2014). E-cig vs cigarette smoke toxicity. https://doi.org/10.1016/j.tiv.2014.04.012
36. Muthumalage, T., et al. (2018). Flavoring chemicals and inflammation. https://doi.org/10.3389/fphys.2017.01130
37. Martin, E. M., et al. (2016). Immune gene suppression by e-cigarettes. https://doi.org/10.1152/ajplung.00170.2016
38. Stanley, E. R., & Chitu, V. (2014). CSF-1 receptor signaling.
39. Dessinioti, C., & Katsambas, A. (2024). Microbiome and acne. https://doi.org/10.1007/s13555-023-01079-8
40. Tuchayi, S. M., et al. (2015). Acne vulgaris.
41. Capitanio, B., et al. (2009). Acne and smoking. https://doi.org/10.4161/derm.1.3.9638
42. Huang, Z. R., et al. (2009). Squalene properties. https://doi.org/10.3390/molecules14010540
43. Ottaviani, M., et al. (2006). Squalene oxidation and acne.
44. Schäfer, T., et al. (2001). Smoking and acne epidemiology. https://doi.org/10.1046/j.1365-2133.2001.04290.x
45. Benowitz, N. L., et al. (2025). Nicotine dosimetry. https://doi.org/10.1021/acs.chemrestox.4c00462
46. ATSDR. (1995). Polycyclic aromatic hydrocarbons profile. https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK598185/
47. ATSDR. (n.d.). Minimal Risk Levels. https://wwwn.cdc.gov/TSP/MRLS/mrlsListing.aspx
48. Toledo, E. F. V., et al. (2025). Harmful compounds in e-cigarettes. https://doi.org/10.3390/toxics13040268
49. Beauval, N., et al. (2017). Chemical evaluation of e-cigarettes. https://doi.org/10.1093/jat/bkx054
50. Leung, M. H. Y., et al. (2020). Skin microbiota and PAHs. https://doi.org/10.1186/s40168-020-00874-1
51. Thompson, K. G., et al. (2020). Skin microbiota and smoking status.
52. Kulkarni, R., et al. (2012). Smoke and biofilm formation. https://doi.org/10.1128/IAI.00689-12

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

53. Hattan, A. A., et al. (2018). Smoking and oral microbiota. https://doi.org/10.26641/2307-0404.2018.3.147948

54. Adam, M., & Hasan, R. (2023). Effects of e-cigarettes on oral microbiome. https://doi.org/10.1038/s41432-023-00946-9

Дата першого надходження статті до видання: 05.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 19.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 613.3:355.65(477)

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3101-3113

Лотоцька Олена Володимирівна професор, доктор медичних наук, професор кафедри загальної гігієни та екології, Тернопільський національний медичний університет імені І. Я. Горбачевського МОЗ України, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0002-1393-7914

Пашко Костянтин Олександрович доцент, кандидат медичних наук, доцент кафедри загальної гігієни та екології, Тернопільський національний медичний університет імені І. Я. Горбачевського МОЗ України, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0001-6752-478X

Лотоцький Віктор Васильович доцент, кандидат медичних наук, доцент кафедри медицини катастроф та військової медицини, Тернопільський національний медичний університет імені І.Я. Горбачевського МОЗ України, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0002-8920-6827

Крицька Галина Анатоліївна доцент, кандидат медичних наук, доцент кафедри загальної гігієни та екології, Тернопільський національний медичний університет імені І. Я. Горбачевського МОЗ України, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0002-3730-5807

Данчишин Мар'яна Володимирівна доктор філософії, асистент кафедри загальної гігієни та екології, Тернопільський національний медичний університет імені І.Я. Горбачевського МОЗ України, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0002-7422-2883

Сопель Ольга Миколаївна доцент, кандидат медичних наук, доцент кафедри загальної гігієни та екології, Тернопільський національний медичний університет імені І. Я. Горбачевського МОЗ України, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0003-3807-1317

ОСОБЛИВОСТІ ХАРЧУВАННЯ У ПОЛЬОВИХ УМОВАХ: ЗАСТОСУВАННЯ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ В УКРАЇНІ

Анотація: Особливості організації харчування військовослужбовців у польових умовах та потреба у трансформації системи продовольчого забезпечення Збройних сил України в умовах військової агресії є дуже актуальною у даний час. Ключова роль раціонального харчування полягає у підтриманні боєздатності, фізичної витривалості, психоемоційної стійкості та імунного захисту військових. Основними вимогами до індивідуальних раціонів у будь-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

якій країні є: висока калорійність, збалансованість нутрієнтів, тривалий термін зберігання, зручність транспортування та автономність використання.

Проведений порівняльний аналіз систем польового харчування у країнах НАТО (США, Велика Британія, Німеччина, Франція, Швеція, Італія) та Ізраїлі встановив їхні ключові особливості, зокрема технологічність, різноманітність меню, врахування культурних і дієтичних потреб, а також національні підходи до індивідуального та групового харчування. Виявлено, що провідні країни орієнтуються на забезпечення максимальної автономності військовослужбовця та високу якість продуктів.

Проаналізовано зміни українських сухих пайків від застарілої системи до сучасних стандартів (Норма № 15), що передбачають використання реторт-пакетів, розширення асортименту страв, підвищення калорійності та впровадження безполуменевих нагрівачів. Окреслено сучасні підходи до організації харчування в ЗСУ, зокрема впровадження каталогу продуктів, поєднання індивідуального і групового харчування, використання сублімованих продуктів та залучення волонтерської підтримки. Визначено, що основними проблемами організації індивідуального харчування військовослужбовців ЗСУ є логістичні труднощі, обмежений доступ до гарячої їжі та необхідність індивідуалізації раціонів.

Зроблено висновок, що подальше вдосконалення системи харчування військовослужбовців має ґрунтуватися на інтеграції міжнародного досвіду, підвищенні якості та адаптивності раціонів, що безпосередньо впливає на ефективність та бойову готовність військових підрозділів.

Ключові слова: харчування військовослужбовців в польових умовах, індивідуальне харчування, сухі пайки.

Lototska Olena Professor, DSc in Medcine, Professor of the Department of General Hygiene and Ecology, Gorbachevsky Ternopil National Medical University, Ministry of Health of Ukraine, Ternopil, https://orcid.org/0000-0002-1393-7914

Pasko Kostyantyn Associate Professor, PhD in Medcine, Associate Professor of the Department of General Hygiene and Ecology, Gorbachevsky Ternopil National Medical University, Ministry of Health of Ukraine, Ternopil, https://orcid.org/0000-0001-6752-478X

Lototskyi Viktor Associate Professor, PhD in Medicine, Associate Professor of the Department of Disaster and Military Medicine Ternopil National Medical University, Ternopil, https://orcid.org/0000-0002-8920-6827

Krytska Halyna Associate Professor, PhD in Medcine, Associate Professor of the Department of General Hygiene and Ecology, Gorbachevsky Ternopil National Medical University, Ministry of Health of Ukraine, Ternopil, https://orcid.org/0000-0002-3730-5807

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Danchyshyn Mariana PhD in Medicine, Assistant of the Department of General Hygiene and Ecology, Ternopil National Medical University, Ternopil, https://orcid.org/0000-0002-7422-2883

Sopel Olga Associate Professor, PhD in Medcine, Associate Professor of the Department of General Hygiene and Ecology, Gorbachevsky Ternopil National Medical University, Ministry of Health of Ukraine, Ternopil, https://orcid.org/0000-0003-3807-1317

PECULIARITIES OF FIELD NUTRITION: APPLYING INTERNATIONAL EXPERIENCE IN UKRAINE

Abstract: The specificities of organizing nutrition for service members in field conditions and the need to transform the food supply system of the Armed Forces of Ukraine amidst military aggression are highly relevant today. Rational nutrition plays a key role in maintaining combat readiness, physical endurance, psycho-emotional stability, and the immune defense of military personnel. In any country, the fundamental requirements for individual rations include high caloric content, balanced nutrients, long shelf life, ease of transport, and autonomy of use.

A comparative analysis of field nutrition systems in NATO countries (USA, UK, Germany, France, Sweden, Italy) and Israel identified their key features, specifically technological sophistication, menu variety, consideration of cultural and dietary needs, as well as national approaches to individual and group feeding. It was found that leading nations focus on ensuring maximum autonomy for the service member alongside high product quality.

The evolution of Ukrainian dry rations is analyzed, moving from an outdated system toward modern standards (Norm No. 15). These updates include the use of retort pouches, an expanded range of dishes, increased caloric value, and the implementation of flameless ration heaters.

Modern approaches to organizing nutrition in the Armed Forces of Ukraine (AFU) are outlined, such as the implementation of a product catalog, the combination of individual and group feeding, the use of sublimated (freeze-dried) products, and the involvement of volunteer support.

It was determined that the primary challenges in organizing individual nutrition for AFU service members are logistical difficulties, limited access to hot meals, and the need for ration individualization.

Conclusion: Further improvement of the military nutrition system must be based on the integration of international experience and the enhancement of ration quality and adaptability, which directly impacts the effectiveness and combat readiness of military units.

Keywords: military nutrition in field conditions, individual nutrition, dry rations (MREs).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Постановка проблеми. Харчування військовослужбовців є одним із ключових факторів, що визначають їхню боєздатність, фізичну витривалість та психоемоційну стійкість. В умовах сучасних бойових дій, де навантаження на організм значно зростає, раціональне та збалансоване харчування набуває особливої важливості. Оскільки військові виконують інтенсивну фізичну роботу, часто в екстремальних умовах (холод, спека, нестача сну, стрес), тому їх харчування перш за все повинне забезпечувати енергетичні потреби організму. Адже в бойових умовах організм витрачає значно більше енергії, ніж у мирному житті. Недостатнє або неякісне харчування швидко призводить до виснаження, зниження працездатності та підвищення ризику травм і захворювань [1].

Другим важливим аспектом харчування є підтримка імунної системи людського організму. Повноцінний раціон, що містить достатню кількість білків, жирів, вуглеводів, вітамінів і мінералів, сприяє підвищенню опірності організму до інфекцій. Це особливо актуально в польових умовах, де існує підвищений ризик інфекційних захворювань.

Не менш значущою є роль харчування у відновленні організму. Перебуваючи в умовах фізичних і психоемоційних навантажень військовослужбовці потребують швидкого відновлення сил. Білкова їжа сприяє регенерації тканин, а достатня кількість вуглеводів відновлює енергетичні запаси. Також важливими є антиоксиданти, які допомагають зменшити вплив стресу на організм.

Харчування також впливає на психічний стан військових. Регулярний прийом їжі, її смакові якості та навіть різноманітність можуть покращувати моральний стан, знижувати рівень стресу та підтримувати бойовий дух. У складних умовах навіть простий гарячий прийом їжі має велике психологічне значення [2,3].

Окрему увагу слід приділяти організації харчування в польових умовах. Раціони повинні бути не лише поживними, але й зручними у транспортуванні, тривалому зберіганні та швидкому приготуванні. Саме тому широко використовуються сухі пайки, консерви та спеціалізовані продукти з високою енергетичною цінністю. Харчування військовослужбовців у польових умовах є важливим елементом забезпечення боєздатності армії, оскільки безпосередньо впливає на фізичну витривалість, когнітивні функції та психологічну стійкість військових. У різних країнах світу сформувалися власні підходи до організації польового харчування, які враховують національні традиції, кліматичні умови, рівень технологічного розвитку та стандарти військової медицини [4,5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Упродовж останніх років в українських наукових виданнях опубліковано значну кількість праць, присвячених аналізу організації харчування особового складу військових підрозділів як під час тривалих навчань, так і в умовах реальних бойових дій. У цих дослідженнях особлива увага приділяється впливу раціону на рівень боєздатності військовослужбовців, їхню фізичну витривалість, швидкість відновлення та стійкість до дії несприятливих чинників довкілля.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Зазначена проблематика стала предметом наукового інтересу багатьох вітчизняних учених, зокрема І. Ю. Гойка, У. Б. Лотоцької-Дудик, В. В. Чорної, І.П. Козярін, М. Г. Щербаня, О. М. Іванька, А. А. Кожокару, М. П. Гуліча, І. М. Андрусишиної та інших дослідників. У їхніх публікаціях висвітлено питання енергетичної цінності раціонів, їх збалансованості за основними нутрієнтами, особливостей харчування в польових умовах, а також ролі харчування у профілактиці захворювань і підтриманні належного рівня здоров'я військовослужбовців.

Водночас аналіз доступних джерел свідчить, що окремі аспекти цієї проблеми залишаються досі актуальними та недостатньо вивченими. Тому продовжуючи тематику організації індивідуального харчування військовослужбовців ЗСУ в польових умовах ми вирішили проаналізувати динаміку її змін за роки військової агресії рф в Україні та порівняти її з міжнародним досвідом.

Метою цієї статті є аналіз змін в організації індивідуального харчування військовослужбовців ЗСУ в польових умовах за роки військової агресії рф в Україні та порівняння її з міжнародним досвідом.

Матеріали та методи: інформаційно-пошуковий, контент-аналіз, аналіз законодавчо-нормативних документів та наукових публікацій вітчизняних та зарубіжних дослідників.

Виклад основного матеріалу. Основною формою забезпечення харчування в польових умовах є індивідуальні раціони (сухі пайки), які військовослужбовець може використовувати автономно. Незалежно від країни, системи забезпечення харчуванням у польових умовах базуються на кількох ключових принципах: достатня калорійність (у середньому 3000–4500 ккал/добу залежно від навантаження); збалансованість за білками, жирами та вуглеводами; тривалий термін зберігання продуктів; зручність транспортування і споживання; мінімальна потреба в додатковому обладнанні для приготування [6-8].

У США найбільш поширеними є індивідуальні раціони типу MRE (Meal, Ready-to-Eat). Вони включають основну страву, гарнір, десерт, напої, снеки. Розігрівають їжу за допомогою безполуменевого нагрівача (це пакет, який при додаванні невеликої кількості води стає гарячим). Раціони розробляються з урахуванням високих енергетичних витрат і містять приблизно 1200–1300 ккал на один прийом їжі (3 раціони на добу загалом дадуть 3600-3900 ккал). Особливістю є велика різноманітність меню (понад 20 варіантів), а також врахування релігійних та дієтичних потреб (вегетаріанські, халяльні раціони). Американський сухпайок вважається «золотим стандартом» за зручністю, але не завжди за смаком [9,10].

У Великій Британії використовуються раціони типу ORP (Operational Ration Pack), які можуть забезпечувати харчування військового впродовж доби або більше. Раціони включають як готові страви, так і продукти для самостійного приготування (наприклад, супи або каші). Для розігріву використовують сухе пальне або безполуменеві нагрівачі. Важливою рисою є наявність складових, що

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

сприяють підтримці психологічного стану військових (солодощів, кави, жувальної гумки). Також у пайку є велика кількість напоїв (чай, кава, розчинні соки), дуже багато перекусу (солодощі, горіхи) та низка популярних страв, а саме пастушачий пиріг (shepherd's pie), каррі, паста [11].

У Німеччині застосовуються індивідуальні раціони Einmannpackung (EPA), які вважаються одними із найнадійніших та найбільш ситних у НАТО. Енергетична цінність цього сухпайку близько 3600–3800 ккал. Його вага приблизно 1.6 кг. Він містить як консервовані страви, так і сухі продукти. Значна увага приділяється якості та натуральності інгредієнтів. У пакеті зазвичай два лотка з готовою їжею (часто у важких алюмінієвих контейнерах, а не в м'яких ретор-пакетах). Їжа дуже густа і ситна, часто нагадує традиційну німецьку домашню кухню. Також у ньому є намазки та галети (хліб). У якості перекусів та солодкого додають спеціальний темний шоколад, який не тане на сонці, фруктовий салат або пудинг, порошкові концентрати для приготування ізотоніків (зі смаком екзотичних фруктів, грейпфруту). Ще додають розчинну каву, чай, цукор, сухі вершки та серветки, таблетки для очищення води, сірники. Раніше в EPA нагрівача для їжі не було, однак у нових версіях (особливо для місій за кордоном) часто присутні безполуменеві хімічні нагрівачі. Німецькі раціони вирізняються високою харчовою цінністю та адаптацією до різних кліматичних умов, включаючи холодні регіони. Існує кілька стандартних варіантів (I, II, III тощо), а також спеціальні версії для різних кліматичних зон, вегетаріанські, халяльні та релігійні варіанти [12].

У Франція використовуються раціони типу RCIR (Ration de Combat Individuelle Réchauffable). Вони відомі своєю гастрономічною якістю та різноманітністю страв, включаючи традиційні французькі страви, а також шоколад, мюслі та преміальну каву. Французькі раціони часто називають найкращими у світі тому що в сухпайку можна знайти вишукані страви та делікатеси (наприклад, консерви високої якості, а саме качка з апельсинами, оленину, паштети (фуа-гра), твердий сир). Це позитивно впливає на моральний стан військових. Раціон розрахований на 24 години та містить близько 3200–3500 ккал на добу. Розігрівається їжа за допомогою традиційного складаного металевого пальника з сухим пальним (таблетки спирту) [13].

Ізраїльський сухий пайок, відомий як Manot Krav (на івриті — «бойова порція»), суттєво відрізняється від американських чи європейських аналогів. Його головна особливість – він розрахований на групу з 4 осіб, а не на одного солдата. Для нагрівання їжі використовуються польові кухні, які дозволяють готувати гарячі страви. Індивідуальні раціони також застосовуються, але вони менш поширені, ніж у країнах НАТО. Основними компонентами сухого пайку є консервований тунець, хумус та тахіні (традиційні близькосхідні пасти, які довго зберігаються), м'ясні консерви (тушковане куряче або яловиче м'ясо), консервована кукурудза, оливки, квасоля в томатному соусі або мариновані огірки, халва, шоколадний спред, джем. Замість хліба використовують галетне

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

печиво. Для розігрівання їжі солдати використовують або маленькі плитки, або їдять їжу холодною. У класичних Manot Krav рідко зустрічається широкий вибір порошкових соків, акцент робиться на чистій воді. Останніми роками в Ізраїлі почали впроваджувати індивідуальні набори, схожі на стандарти НАТО, для спецпідрозділів та умов, де група не може зібратися разом. Вони містять саморозігрівні страви (рис з м'ясом, кус-кус). Також додано сухофрукти, горіхи та енергетичні батончики для швидкого перекусу «на ходу».

Італійський сухий пайок, офіційно відомий як Razione Viveri Speciale da Combattimento (спеціальний бойовий раціон), вважається одним із найсмачніших та найбільш продуманих у світі. Його головна «фішка» — акцент на гастрономічне задоволення навіть у польових умовах. Пайок розрахований на 24 години і важить близько 2.3 кг. Він забезпечує близько 3600–4000 ккал, що ідеально для високих фізичних навантажень у гірській місцевості. Кожен пайок розділений на три окремі коробки (сніданок, обід, вечеря), що дуже зручно для логістики бійця.

За відгуками військових, італійські консервовані макарони та фрукти за смаком максимально наближені до домашньої їжі. Особливістю є офіційно включення алкоголю у раціон, а саме 30-40 мл 40% алкогольного напою (коньяк або міцний лікер) для «зігріву» та зняття стресу. Їжа розігрівається за допомогою одноразової металевої підставки та таблетки сухого пального [14].

Шведські сухпайки (MRE — Meal, Ready to Eat) вважаються одними з найкращих у світі, особливо серед країн НАТО. На відміну від американських або французьких пайків, де основні страви «мокрі» (ретор-пакети), шведи роблять ставку на сублімацію (freeze-dried food), що робить пакет значно легшим (добовий пайок важить близько 1 кг). Складається зі сніданку і 2-х основних страв. Шведські раціони розраховані на високу фізичну активність у холодному кліматі. Один добовий пакет (24h Meal) зазвичай містить від 3600 до 4500 ккал. Але він вимагає наявності гарячої води (приблизно 2–3 літри на день тільки для їжі). Текстура субліматів після відновлення водою майже не відрізняється від свіжої їжі. Шведський пайок зазвичай містить багато «швидкої енергії»: енергетичні напої, протеїнові батончики, арахісову пасту, іноді навіть спеціальні м'ясні чіпси або горішки.

Швеція часто використовує в пайках комерційні продукти преміальної якості. Основа більшості пайків – страви від норвезького бренду Real Turmat. Це вважається «золотим стандартом» туристичної та військової їжі. Вони використовують натуральні інгредієнти, тому смак максимально наближений до домашньої кухні. Шведи приділяють багато уваги психологічному комфорту солдата. У комплекті завжди багато ізотоніків, какао, кави та енергетичних напоїв. Також є високожирові додатки, які дають швидку енергію (наприклад горіхова паста та паштети). Упаковка розрахована на те, щоб витримувати багаторазове заморожування та розморожування без втрати властивостей продукту, що критично для Арктичного регіону [15].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Таким чином, основні відмінності між країнами полягають у рівні технологічності (наявність нагрівачів, упаковки), різноманітності меню, врахуванні культурних і релігійних особливостей, балансі між індивідуальним і груповим харчуванням. Загалом країни НАТО орієнтуються на автономність військовослужбовця, тоді як деякі інші держави роблять акцент на колективному харчуванні (Ізраїль).

Український сухий пайок до 2014 р. (Норма № 10) характеризувався обмеженим асортиментом продуктів, низькою різноманітністю та застарілими підходами до формування раціонів. Сухі пайки часто складалися з консервів, галет і мінімального набору додаткових продуктів, що не повною мірою відповідало енергетичним і фізіологічним потребам військовослужбовців. Починаючи з 2014 року, за участі Міністерство оборони України, в умовах бойових дій, було розпочато реформування системи продовольчого забезпечення. Це означало, що нові стандарти впроваджувалися паралельно зі старими, не було достатнього часу для поетапного тестування, частина підрозділів продовжувала отримувати застарілі пайки. У результаті виникла нерівномірність забезпечення – різні підрозділи могли отримувати пайки різної якості.

Оновлені сухі пайки (Норма №15) отримали низку суттєвих покращень. Насамперед було змінено технологію приготування основних страв – замість традиційних консервів почали широко застосовувати реторт-пакети, які дозволяють зберігати продукти без консервантів, зберігаючи при цьому їхні смакові та поживні властивості. Реторт-пакети легші за банки та дозволяють розігрівати їжу у гарячій воді або за допомогою нагрівачів. Це дало змогу значно розширити асортимент страв, включивши до раціону не лише каші, а й перші страви, м’ясні рагу, овочеві гарніри. Також було суттєво збільшено різноманітність продуктів. До складу сучасних українських сухих пайків входять декілька варіантів основних страв, галети або хлібці, напої (чай, кава, інколи ізотоніки), цукор, мед, джем, шоколад, сухофрукти або енергетичні снеки [16,17].

У 2018 році було введено в дію ТУ У 10.8-00034022-201:2018 «Раціони добового польового набору продуктів – ДПНП-Р» [18]. Від жовтня 2023 року асортимент ДПНП збільшили з 7 до 14 варіантів різновидів добового польового набору продуктів (Норма № 15), калорійністю не менше 3500 ккал, урізноманітнивши страви додатковими складовими: солодким перцем, горошком, кукурудзою, грибами тощо. Згідно документу, у ДПНП-Р передбачені сніданок, обід і вечеря. У кінці 2024 року були замовлені посилені сухі пайки за нормою 15 (ДПНП-П), призначені для військових, які перебувають в умовах з високим рівнем фізичних навантажень, відриву від основного підрозділу або в ситуаціях, коли необхідна підвищена автономність харчування. Калорійність посиленого раціону - 4100 ккал. Вони містять додаткові компоненти, які підвищують його калорійність, енергетичну цінність та автономність. Особливістю посиленого сухого пайка є включення безполуменевих нагрівачів їжі, що дозволяють бійцям

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

розігрівати страви навіть у польових умовах без доступу до вогню або іншого джерела тепла.

Починаючи з жовтня 2025 року стало обов'язковою вимогою для всіх виробників сухих пайків нанесення QR-коду на пакування для оперативного збору відгуків від військовослужбовців про рівень задоволеності сухими пайками.

На сьогодні військові підрозділи на фронті забезпечують як сухими пайками, так і додатковим харчуванням — сублімованими продуктами, які висушені вакуумом, що зберігає до 95–98% вітамінів, смак, форму та структуру. Такі продукти надлегкі і довго зберігаються.

Таким чином, основними особливостями сучасного харчування ЗСУ є:

1. Перехід на нову систему забезпечення (каталог продуктів). Однією з ключових реформ стало впровадження так званого «каталогу продуктів». Це означає, що військові частини більше не отримують фіксований набір продуктів, а можуть самостійно обирати їх із затвердженого переліку. Це дозволяє урізноманітнювати раціон; враховувати енергетичні потреби; адаптувати харчування до умов служби (польові, стаціонарні, бойові).

2. Оновлені сухі пайки. Сучасні індивідуальні раціони значно покращені порівняно з попередніми роками. Вони містять м'ясні та м'ясо-рослинні страви (каші з м'ясом, тушковане м'ясо); паштети; галети або хлібці тривалого зберігання; мед, джем, цукор; чай, кава; сухі напої (ізотоніки); одноразові нагрівачі їжі. Раціони розраховані на високу калорійність (≈3500–4000 ккал), що відповідає значним фізичним навантаженням.

3. Адаптація харчування до бойових умов. У польових та бойових умовах харчування має відповідати таким вимогам:компактність і легкість; тривалий термін зберігання; можливість споживання без приготування; швидке приготування за мінімальних ресурсів. Тому широко використовуються реторт-пакети (герметичні упаковки, які не потребують холодильника) та безполум'яні нагрівачі.

4. Поєднання індивідуального і групового харчування. У сучасних умовах ЗСУ застосовують комбінований підхід: індивідуальні раціони – на передовій або під час виконання бойових завдань та польові кухні — у місцях тимчасової дислокації. Польові кухні дозволяють готувати гарячі страви (супи, каші, м'ясні страви), що є важливим для підтримки здоров'я та морального стану.

5. Допомога волонтерів. В умовах війни значну роль відіграють волонтери, які доповнюють раціон військових домашніми консервами, енергетичними батончиками, сухофруктами, горіхами, вітамінізованими продуктами. Це підвищує різноманітність харчування та забезпечує додаткову енергетичну підтримку.

6. Орієнтація на стандарти НАТО. Харчування військовослужбовців ЗСУ поступово наближається до стандартів країн НАТО. Це стосується підвищення якості продуктів, покращення упаковки, введення функціональних продуктів (ізотоніки, енергетичні добавки), врахування спеціальних дієтичних потреб.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

7. Гігієнічна та медична складова. Особлива увага приділяється безпечності харчових продуктів, профілактиці харчових отруєнь, забезпеченню достатнього водного режиму, енергетичній адекватності раціону. У бойових умовах це критично важливо для запобігання втратам небоєздатності.

Отже, сучасна система харчування в Збройних силах України є динамічною та адаптивною. Вона поєднує державні реформи, бойовий досвід і волонтерську підтримку. Основний вектор розвитку — це підвищення якості, гнучкості та ефективності харчування, що безпосередньо впливає на витривалість, здоров'я та боєздатність військовослужбовців.

Попри значний прогрес, існують і труднощі, а саме складна логістика в зоні бойових дій, обмежений доступ до гарячої їжі на передовій, вплив сезонних умов (холод, спека), необхідність індивідуалізації харчування.

Висновки. Раціональне харчування у польових умовах є критично важливим фактором ефективності військових підрозділів. Сучасні тенденції розвитку польового харчування спрямовані на підвищення якості продуктів, їх різноманітність та адаптацію до індивідуальних потреб військовослужбовців. Досвід провідних країн світу свідчить, що інвестиції у систему харчування безпосередньо впливають на бойову готовність і витривалість армії. Харчування військовослужбовців Збройних сил України за останні роки суттєво трансформувалося під впливом бойового досвіду, стандартів НАТО та потреб повномасштабної війни.

Література:

1. Чорна, В. В., Козярін, І. П., Подолян, В. М., та ін. (2023). Гігієнічна оцінка та вимоги до індивідуальних пайків харчування військовослужбовців країн НАТО та ЗСУ. У *Modern aspects of science* (Vol. 28, с. 489–508). Vědecká perspektiva. https://dspace.vspu.edu.ua/items/6fdb0ead-e046-49b7-958f-852d99f9f77c

2. Лотоцька-Дудик, У. Б., Крупка, Н. О., & Чорна, В. В. (2023). Сучасний стан та організація харчування військовослужбовців Збройних Сил України в умовах російської агресії проти України. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Медицина*, 1(67), 89–94. https://doi.org/10.32782/2415-8127.2023.67.16

3. Чорна, В. В., Лотоцька-Дудик, У. Б., Подолян, В. М., Івашкевич, Є. М., & Томашевський, А. В. (2023). Вимоги до новітніх індивідуальних раціонів харчування військовослужбовців ЗС України та країн НАТО. *Український журнал військової медицини*, 4(1), 83–93. https://doi.org/10.46847/ujmm.2023.1(4)-083

4. Karl, J. P., Margolis, L. M., Fallowfield, J. L., et al. (2022). Military nutrition research: Contemporary issues, state of the science and future directions. *European Journal of Sport Science*, 22(1), 87–98. https://doi.org/10.1080/17461391.2021.1930192

5. Forys-Donahue, K. L., Brooks, R. D., Beymer, M. R., & Pecko, J. (2020). The association between nutrition and behavioural health in a US Army population. *Public Health Nutrition*, 23(17), 3059–3066. https://doi.org/10.1017/S1368980020001238

6. Гойко, І. Ю., & Стеценко, Н. О. (2024). Аналіз та тенденції організації харчування військовослужбовців у різних країнах світу. *Технологія виробництва і переробки продукції тваринництва*, (1), 127–135.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

7. Чорна, В. В., Козярін, І. П., Подолян, В. М., Івашкевич, Є. М., Струтинська, О. Б., & Гудзевич, Л. С. (2023). Гігієнічна оцінка та вимоги до індивідуальних пайків харчування військовослужбовців країн НАТО та ЗСУ. У *Modern aspects of science* (Vol. 28, pp. 489–500).

8. Крупка, Н. О., Брейдак, О. А., & Лотоцька-Дудик, У. Б. (2023). Порівняльна характеристика сухих пайків військовослужбовців України та країн-членів НАТО. *Актуальні проблеми профілактичної медицини*, (25), 61–72.

9. Moody, S. M. (2019). Feeding the US military: The development of military rations. In H. Meiselman (Ed.), *Handbook of eating and drinking* (pp. 1–14). Springer. https://link.springer .com/referenceworkentry/10.1007/978-3-319-75388-1_76-1

10. NATO. (2019). *AMedP-1.11: Requirements of individual operational rations for military use*.

11. Vestey Foods Group. (2008). *The only official licensed sales of genuine British Army ration packs*. http://rations.vesteyfoods.com

12. Hill, N., Fallowfield, J., Price, S., & Wilson, D. (2016). Military nutrition: Maintaining health and rebuilding injured tissue. *Philosophical Transactions of the Royal Society B*, 366(1562), 231–240. https://doi.org/10.1098/rstb.2010.0213

13. Quertier, D., Goudard, Y., Goin, G., Régis-Marigny, L., Sockeel, P., Dutour, A., Pauleau, G., & De La Villéon, B. (2022). Overweight and obesity in the French Army. *Military Medicine*, 187(1–2), e99–e105. https://doi.org/10.1093/milmed/usaa369

14. Lutz, L. J., Karl, J. P., Hughes, J. M., et al. (2019). Dietary intake in relation to military dietary reference values during army basic combat training: A multi-center, cross-sectional study. *Military Medicine*, 184(3–4), 223–230. https://doi.org/10.1093/milmed/usy153

15. Vidal, V. A. S., Jensen, I. J., Sandbakk, Ø., Haugnes, P., Austeen, M. W., Gjeldnes, R., et al. (2025). Military rations: Nutritional, sensorial and technological quality and their effects on military physical exercise in extreme environments. *Nutrition Research Reviews*, 38(1), 324–337.

16. Товма, Л. Ф., Морозов, І. Є., Касьянов, І. В., & Мясников, О. В. (2023). Обґрунтування необхідності формування бойових сухих пайків і раціонів харчування для забезпечення сил сектору безпеки і оборони України. *Збірник наукових праць Національної академії Національної гвардії України*, 2(42), 113–118. https://doi.org/10.33405/2409-7470/2023/2/42/293391

17. Пилипенко, Д. Г., Талалаєв, К. О., & Шанигін, А. В. (2025). Удосконалення індивідуальних раціонів харчування військовослужбовців: сучасні підходи та напрями розвитку. *Молодий вчений*.

18. Міністерство оборони України. (2018). *Раціони добового польового набору продуктів (ДППП-Р): Технічні умови ТУ У 10.8-00034022-201:2018*. https://www.mil.gov.ua/ content/ddz/TY_2018/tu_sp

References:

1. Chorna,V.V., Koziarin,I.P., Podolian,V.M., ta in. (2023). Gigijenichna ocinka ta vymogy do indyvidual'nyh pajkiv harchuvannja vijs'kovosluzhbovciv krai'n NATO ta ZSU [Hygienic assessment and requirements for individual food rations of military personnel of NATO countries and the Armed Forces of Ukraine]. In Modern aspects of science. Vol. 28. S. 489–508. Vědecká perspektiva. https://dspace.vspu.edu.ua/items/6fdb0ead-e046-49b7-958f-852d99f9f77c [in Ukr]

2. Lototska-Dudyk,U.B., Krupka,N.O., & Chorna,V.V. (2023). Suchasnyj stan ta organizacija harchuvannja vijs'kovosluzhbovciv Zbrojnyh Syl Ukrai'ny v umovah rosijs'koi' agresii' proty Ukrai'ny [Current state and organization of nutrition of servicemen of the Armed Forces of Ukraine under conditions of Russian aggression against Ukraine]. Naukovyj visnyk Uzhgorods'kogo universytetu. Serija: Medycyna. Vol. 1(67). S. 89–94. https://doi.org/10.32782/2415-8127.2023 .67.16 [in Ukrainian]

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

3. Chorna,V.V., Lototska-Dudyk,U.B., Podolian,V.M., Ivashkevych,Je.M., & Tomashevs'kyj,A.V. (2023). Vymogy do novitnih indyvidual'nyh racioniv harchuvannja vijs'kovosluzhbovciv ZS Ukrai'ny ta krai'n NATO [Requirements for modern individual food rations of servicemen of the Armed Forces of Ukraine and NATO countries]. Ukrai'ns'kyj zhurnal vijs'kovoi' medycyny. Vol. 4(1). S. 83–93. https://doi.org/10.46847/ujmm.2023.1(4)-083 [in Ukrainian]

4. Karl, J. P., Margolis, L. M., Fallowfield, J. L., et al. (2022). Military nutrition research: Contemporary issues, state of the science and future directions. *European Journal of Sport Science*, 22(1), 87–98. https://doi.org/10.1080/17461391.2021.1930192

5. Forys-Donahue, K. L., Brooks, R. D., Beymer, M. R., & Pecko, J. (2020). The association between nutrition and behavioural health in a US Army population. *Public Health Nutrition*, 23(17), 3059–3066. https://doi.org/10.1017/S1368980020001238

6. Gojko,I.Ju., & Stecenko,N.O. (2024). Analiz ta tendencii' organizacii' harchuvannja vijs'kovosluzhbovciv u riznyh krai'nah svitu [Analysis and trends in the organization of nutrition of military personnel in different countries of the world]. Tehnologija vyrobnyctva i pererobky produkcii' tvarynnyctva. No. 1. S. 127–135. [in Ukrainian]

7. Chorna,V.V., Koziarin,I.P., Podolian,V.M., Ivashkevych,Je.M., Strutyns'ka,O.B., & Gudzevych,L.S. (2023). Gigijenichna ocinka ta vymogy do indyvidual'nyh pajkiv harchuvannja vijs'kovosluzhbovciv krai'n NATO ta ZSU [Hygienic assessment and requirements for individual food rations of military personnel of NATO countries and the Armed Forces of Ukraine]. In Modern aspects of science. Vol. 28. S. 489–500. [in Ukrainian]

8. Krupka,N.O., Brejdak,O.A., & Lototska-Dudyk,U.B. (2023). Porivnjal'na harakterystyka suhyh pajkiv vijs'kovosluzhbovciv Ukrai'ny ta krai'n-chleniv NATO [Comparative characteristics of dry rations of military personnel of Ukraine and NATO member states]. Aktual'ni problemy profilaktychnoi' medycyny. No. 25. S. 61–72. [in Ukrainian]

9. Moody, S. M. (2019). Feeding the US military: The development of military rations. In H. Meiselman (Ed.), *Handbook of eating and drinking* (pp. 1–14). Springer. https://link.springer.com/referenceworkentry/10.1007/978-3-319-75388-1_76-1

10. NATO. (2019). *AMedP-1.11: Requirements of individual operational rations for military use*.

11. Vestey Foods Group. (2008). *The only official licensed sales of genuine British Army ration packs*. http://rations.vesteyfoods.com

12. Hill, N., Fallowfield, J., Price, S., & Wilson, D. (2016). Military nutrition: Maintaining health and rebuilding injured tissue. *Philosophical Transactions of the Royal Society B*, 366(1562), 231–240. https://doi.org/10.1098/rstb.2010.0213

13. Quertier, D., Goudard, Y., Goin, G., Régis-Marigny, L., Sockeel, P., Dutour, A., Pauleau, G., & De La Villéon, B. (2022). Overweight and obesity in the French Army. *Military Medicine*, 187(1–2), e99–e105. https://doi.org/10.1093/milmed/usaa369

14. Lutz, L. J., Karl, J. P., Hughes, J. M., et al. (2019). Dietary intake in relation to military dietary reference values during army basic combat training: A multi-center, cross-sectional study. *Military Medicine*, 184(3–4), 223–230. https://doi.org/10.1093/milmed/usy153

15. Vidal, V. A. S., Jensen, I. J., Sandbakk, Ø., Haugnes, P., Austeen, M. W., Gjeldnes, R., et al. (2025). Military rations: Nutritional, sensorial and technological quality and their effects on military physical exercise in extreme environments. *Nutrition Research Reviews*, 38(1), 324–337.

16. ovma,L.F., Morozov,I.Je., Kas'janov,I.V., & Mjasnykov,O.V. (2023). Obgruntuvannja neobhidnosti formuvannja bojovyh suhyh pajkiv i racioniv harchuvannja dlja zabezpechennja syl sektoru bezpeky i oborony Ukrai'ny [Substantiation of the need to form combat dry rations and food rations to provide the security and defense sector of Ukraine]. Zbirnyk naukovyh prac' Nacional'noi' akademii' Nacional'noi' gvardii' Ukrai'ny. Vol. 2(42). S. 113–118. https://doi.org/10.33405/2409-7470/2023/2/42/293391 [in Ukrainian]

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

17. Pylypenko,D.G., Talalajev,K.O., & Shanygin,A.V. (2025). Udoskonalennja indyvidual'nyh racioniv harchuvannja vijs'kovosluzhbovciv: suchasni pidhody ta naprjamy rozvytku [Improvement of individual food rations of servicemen: modern approaches and directions of development]. Molodyj vchenyj. [in Ukrainian]

18. Ministerstvo oborony Ukrai'ny (2018). Raciony dobovogo pol'ovogo naboru produktiv (DPNP-R): Tehnichni umovy TU U 10.8-00034022-201:2018 [Daily field ration sets: Technical specifications]. https://www.mil.gov.ua/content/ddz/TY_2018/tu_sp [in Ukrainian]

Дата першого надходження статті до видання: 07.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 615.8:001.895

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3114-3126

Лужна Мар'яна Ярославівна кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент кафедри реабілітації та терапії Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського, м. Львів, https://orcid.org/0000-0002-2888-3330

Чеховська Любов Ярославівна доктор наук з фізичного виховання та спорту, професор, завідувач кафедри фітнесу та рекреації Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського, м. Львів, https://orcid.org/0000-0003-3833-5212

Федорович Оксана Богданівна кандидат наук з фізичного виховання та спорту, ст.викладач кафедри терапії та реабілітації Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського, м. Львів, https://orcid.org/0000-0002-1042-6633

Іваночко Вікторія Валеріївна кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент, Львівський державний університет фізичної культури і спорту імені Івана Боберського, м. Львів, https://orcid.org/0000-0002-8189-9032

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ФІЗИЧНІЙ ТЕРАПІЇ: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ

Анотація. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю впровадження високоточних та персоніфікованих методів реабілітації, що є важливим в умовах подолання наслідків воєнних дій в Україні та повернення ветеранів і цивільних до активного життя. Стаття присвячена комплексному аналізу та систематизації інноваційних технологій фізичної терапії.

Метою роботи є розробка класифікації та розкриття сутності ключових інноваційних напрямів у сфері відновлення функціональних можливостей людини. У дослідженні використано системний підхід для аналізу технологічних рішень, що інтегрують досягнення робототехніки, IT-сектору, біомедичної інженерії та нейронаук.

Згідно класифікації виділено такі категорії: цифрові технології (телереабілітація, носимі пристрої), біомедичні та генні методи, роботизовані системи (екзоскелети, біонічні протези), віртуальні та доповнені реальності (VR/AR), нейромодуляція та інтерфейси «мозок-машина», регенеративна реабілітація, реабілітаційний фітнес (пілатес, EMS, BALLance), аналітичні технології (ШІ, 3D-друк) та психологічні інструменти.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У статті деталізовано механізми впливу нейрокомп'ютерних інтерфейсів (НКІ) та технологій VR на стимуляцію нейропластичності. Визначено роль штучного інтелекту в об’єктивізації контролю відновлення та прогнозуванні результатів терапії. Особливу увагу приділено висвітленню перспектив «розумного» одягу та телемедицини, що дозволяють перенести процес реабілітації за межі клініки.

Висновки підкреслюють, що інтеграція інновацій вимагає вирішення кадрових питань, забезпечення кібербезпеки та подолання цифрової нерівності. Впровадження запропонованої класифікації сприятиме оптимізації стратегій фізичної терапії, забезпечуючи перехід від реактивної до проактивної моделі охорони здоров’я.

Ключові слова: інноваційні технології, фізична терапія, реабілітація, класифікація.

Luzhna Mariana PhD in Physical Education and Sport, Associate Professor at the Department of Rehabilitation and Therapy, Lviv State University of Physical Culture named after Ivan Boberskyi, https://orcid.org/0000-0002-2888-3330

Chekhovska Liubov Doctor of Sciences in Physical Education and Sport, Professor, Head of the Department of Fitness and Recreation, Lviv State University of Physical Culture named after Ivan Boberskyi, https://orcid.org/0000-0003-3833-5212

Fedorovych Oksana PhD in Physical Education and Sport, Senior Lecturer at the Department of Therapy and Rehabilitation, Lviv State University of Physical Culture named after Ivan Boberskyi, https://orcid.org/0000-0002-1042-6633

Ivanochko Viktoriia PhD in Physical Education and Sport, Associate Professor, Lviv State University of Physical Culture named after Ivan Boberskyi, https://orcid.org/0000-0002-8189-9032

INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN PHYSICAL THERAPY: CURRENT STATE AND PROSPECTS

Abstract. The relevance of this study is driven by the necessity of implementing high-precision and personalized rehabilitation methods, which is crucial for overcoming the consequences of military actions in Ukraine and returning veterans and civilians to an active life. The article is devoted to a comprehensive analysis and systematization of innovative technologies in physical therapy.

The aim of the work is to develop a classification and reveal the essence of key innovative directions in the field of restoring human functional capabilities. The study employs a systems approach to analyze technological solutions that integrate advancements in robotics, the IT sector, biomedical engineering, and neuroscience.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

According to the classification, the following categories are identified: digital technologies (telerehabilitation, wearable devices), biomedical and genetic methods, robotic systems (exoskeletons, bionic prosthetics), virtual and augmented reality (VR/AR), neuromodulation and brain-computer interfaces, regenerative rehabilitation, rehabilitation fitness (Pilates, EMS, BALLance), analytical technologies (AI, 3D printing), and psychological tools.

The article details the mechanisms of influence of brain-computer interfaces (BCIs) and VR technologies on the stimulation of neuroplasticity. The role of artificial intelligence in objectifying recovery monitoring and predicting therapy outcomes is defined. Particular attention is paid to highlighting the prospects of "smart" clothing and telemedicine, which allow the rehabilitation process to be moved beyond the clinical setting.

The conclusions emphasize that the integration of innovations requires addressing staffing issues, ensuring cybersecurity, and overcoming the digital divide. The implementation of the proposed classification will contribute to the optimization of physical therapy strategies, ensuring a transition from a reactive to a proactive healthcare model.

Keywords: innovative technologies, physical therapy, rehabilitation, classification.

Постановка проблеми. Інноваційні технології радикально змінюють підхід до фізичної терапії, роблячи процес відновлення більш точним, ефективним та мотивуючим для пацієнта [1]. Ці технології дозволяють краще адаптувати лікування до індивідуальних потреб і значно прискорюють повернення до активного життя. Сучасна терапія активно інтегрує досягнення інформаційних технологій, робототехніки, віртуальної реальності та біомедичної інженерії [2, 3, 4,5,6].

Зважаючи на війну в Україні, використання інновацій у сфері реабілітації є затребованим і актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про використання інноваційних підходів до терапії опорно-рухового апарату [7, 8], використання роботизованих систем у реабілітаційних програмах [9], віртуальної реальності у відновленні рухових функцій після інсульту [10,11], а також інтеграцію новітніх технологій у клінічну практику [2,3, 12]. Однак зазначимо, що для кращого розуміння сутності інноваційних технологій у фізичній терапії слід насамперед чітко розмежувати їх за функціональним призначенням та механізмом впливу на організм пацієнта. Відсутність цілісної класифікації та системного аналізу сутності інноваційних технологій у фізичній терапії ускладнює їх наукове осмислення та практичне впровадження. На нашу думку, розробка такої класифікації дозволить систематизувати технології, що використовуються у фізичній терапії, та визначити пріоритетні напрями їх застосування залежно від конкретних клінічних завдань, забезпечуючи індивідуальний підхід до реабілітаційного процесу.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Мета – розробити класифікацію та розкрити сутність інноваційних технологій у фізичній терапії.

Виклад основного матеріалу. Інноваційні технології у фізичній терапії - це сукупність новітніх методів, цифрових інструментів та технічних засобів, що інтегруються в реабілітаційний процес для підвищення точності діагностики, об'єктивізації контролю відновлення та створення персоналізованих програм терапії [13]. Війна в Україні посприяла впровадженню інноваційних технологій, адже це не просто вимога часу, а єдиний шлях до створення високоточної, доступної та персоніфікованої системи фізичної терапії, яка здатна забезпечити максимальне відновлення функціональних можливостей людини/воїна в найкоротші терміни. Інновації стають критично важливими для повернення наших ветеранів до активного життя.

Нами систематизовано наявну інформацію і запропоновано класифікацію інноваційних технологій у фізичній терапії (табл.1).

Таблиця 1

Класифікація інноваційних технологій у фізичній терапії

Категорія технологій	**Приклади**
Цифрові	➢ телереабілітація/телемедицина ➢ "розумні" носимі пристрої та сенсори: датчики, вбудовані в одяг або прикріплені до тіла, що збирають об'єктивні дані про активність, якість сну та прогрес пацієнта поза клінікою; ➢ фітнес-трекери та смарт-годинники ➢ мобільні додатки для моніторингу
Біомедичні та генні	➢ редагування геному (CRISPR), ➢ генетичне тестування, ➢ таргетна (цільова) доставка ліків
Роботизовані	➢ хірургічні роботи; ➢ екзоскелети (активні): носимі роботизовані пристрої, що допомагають пацієнтам із паралічем або слабкістю м'язів знову ходити та виконувати рухи; ➢ ендоскелетні роботи (тренажери): пристрої для тренування окремих кінцівок (наприклад, руки або ноги), які забезпечують повторювані, високоточні рухи для стимуляції нейропластичності; ➢ роботизовані протези (біонічні): високотехнологічні заміни втрачених кінцівок, керовані міоелектричними сигналами або нейроінтерфейсами; ➢ автоматизовані системи рівноваги: динамічні платформи для тренування балансу та пропріоцепції з автоматичним налаштуванням складності

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Категорія технологій	Приклади
Віртуальні	Технології віртуальної/доповненої реальності (VR/AR) ➢ гейміфікація: нудні вправи на координацію перетворюються на квести. Це підвищує прихильність пацієнтів до лікування (adherence) на 40%. ➢ дзеркальна терапія у VR: Для пацієнтів після інсульту або з фантомними болями VR дозволяє створювати візуальну ілюзію руху ураженої кінцівки, що стимулює нейропластичність.
Нейромодуляція та інтерфейси «мозок-машина»	➢ нейрокомп'ютерні інтерфейси: системи, що зчитують мозкові сигнали (ЕЕГ) для керування зовнішніми пристроями (роботами, протезами) або для активації функціональної електростимуляції (BCI-FES); ➢ нейрофідбек: метод тренування, що вчить пацієнта свідомо регулювати власні мозкові хвилі, покращуючи увагу, концентрацію та емоційний стан; ➢ неінвазивна стимуляція мозку: методи (транскраніальна магнітна стимуляція, транскраніальна стимуляція постійним струмом), що використовуються для посилення нейропластичності перед або під час виконання терапевтичних вправ
Регенеративна реабілітація (синтез фізичної терапії та біотехнологій)	➢ поєднання зі стовбуровими клітинами: спеціальні фізичні навантаження, що призначаються відразу після введення клітинних препаратів для стимуляції їхнього диференціювання в потрібну тканину; ➢ електростимуляція (FES): використання функціональної електростимуляції під час виконання вправ для активації "сплячих" м'язів
Фізичної активності	➢ реабілітаційний фітнес: стретчинг, пілатес на великому обладнанні, stik mobility, EMC- тренування, метод BALLance Dr. Tanja Kühne та ін.
Аналітичні та підтримуючі	Забезпечують точність, персоналізацію та ефективність плану лікування: ➢ штучний інтелект (ШІ) та машинне навчання (високоточний аналіз ходи та біомеханіки для виявлення мікроскопічних дефектів у русі; прогнозування найкращих протоколів реабілітації на основі великих даних); ➢ 3D-друк: біопринтинг органів, виготовлення індивідуальних ортезів, шин та допоміжних пристроїв, ідеально адаптованих до анатомії пацієнта
Психологічні	➢ арт- і казкотерапія, іппотерапія, дельфінотерапія

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Щодо «Цифрових технологій», то розглядаючи телереабілітацію/ телемедицину слід зазначити те, що вона дозволяє дистанційно надавати консультації, корегувати вправи від терапевта через відеозв'язок, моніторити хронічних пацієнтів (наприклад, з діабетом), обмінюватися досвідом між лікарями у віддалених регіонах. Це особливо важливо для людей, які мають обмежену мобільність. Так, наприклад, пацієнт може отримати повноцінну консультацію через голографічний зв'язок (Holographic Telehealth), де терапевт може "обійти" пацієнта з усіх боків у 3D-просторі.

У 2026 році реабілітація остаточно вийшла за межі клінік. Так, до носимих пристроїв (Wearables) відносимо розумний одяг: футболки та легінси з інтегрованими ЕМГ-датчиками (електроміографія), які вимірюють активність м'язів під час повсякденного життя; біосенсори: маленькі патчі, що кріпляться на шкіру і відстежують рівень запалення в суглобі через аналіз потовиділення.

Окрім цього, «розумні» годинники, фітнес-трекери та навіть імпланти (наприклад, «розумні» стенти) постійно збирають дані про життєві показники (ЧСС, сон, рівень кисню, активність мозку) і передають їх лікарю або в хмарні системи для аналізу. Це переводить охорону здоров'я з реактивного у проактивний режим. Необхідну інформацію фізичний терапевт використовує для коригування програми лікування. Додатки для навчання та віддаленого контролю (Home Exercise Programs – HEP) – основна категорія, що використовується для телереабілітації та моніторингу виконання домашніх вправ.

Використання цифрових технологій значно підвищує доступність медичних/реабілітаційних послуг, здійснює економію часу та коштів на дорогу, можливість безперервного моніторингу прогресу.

Розглядаючи категорію «Біомедичні та генні технології», зазначимо, що редагування геному (CRISPR) передбачає застосування технології, яка дозволяє з високою точністю «виправляти» генетичні дефекти, відкриваючи шлях до лікування раніше невиліковних спадкових захворювань [14,15].

Таргетна (цільова) доставка ліків – це інноваційна фармакологічна стратегія, яка забезпечує транспортування лікарського засобу в організмі людини безпосередньо до ураженої ділянки (наприклад, до ракової пухлини, інфікованих клітин або запаленої тканини), мінімізуючи при цьому вплив на здорові тканини та органи.

Генетичне тестування – це тип медичного тестування, який ідентифікує зміни в генах, хромосомах або білках людини. Результати такого тестування можуть підтвердити або виключити наявність генетичного захворювання, визначити ймовірність його розвитку або передачі іншій особі.

Розглядаючи категорію «Роботизовані технології», зазначимо, що екзоскелети - це зовнішні роботизовані каркаси, які пацієнт одягає для підтримки або заміщення втрачених рухових функцій кінцівок. Вони використовуються як тренажери для відновлення навичок ходьби, допомагаючи кінцівкам виконувати правильний руховий патерн. Це стимулює нейропластичність – здатність мозку

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

створювати нові нейронні зв'язки. Наприклад, екзоскелети типу ReWalk є "розумними" пристроями, які, використовуючи датчики, "розуміють" намір пацієнта (сісти, встати, піти) і допомагають виконати рух; м'які екзоскелети є новітньою розробкою і мають структуру, схожу на одяг, і уникають жорсткості традиційних моделей. Завдяки алгоритмам штучного інтелекту (ШІ), вони адаптуються до потреб користувача, забезпечуючи підтримку м'язів, а не просто примушуючи кінцівку рухатися [16,17,18].

Нові моделі активних екзоскелетів 2025-2026 років стали легшими (використання вуглецевого волокна) та працюють довше [19].

Роботизовані протези, які часто називають біонічними, є вершиною інженерії в системі реабілітації. Вони використовують сенсори, мікропроцесори та електродвигуни для відтворення природних функцій втраченої кінцівки, керованих здебільшого за допомогою нервових або м’язових сигналів пацієнта.

Слід зазначити, що найновіші розробки роботизованих протезів спрямовані на те, щоб зробити керування ними максимально інтуїтивним (керування через нейроінтерфейси (Brain-Machine Interfaces, BMI)):

- нейроінтегровані протези (остеоінтеграція): протез приєднується безпосередньо до кістки кінцівки, а датчики підключаються до нервів, що раніше контролювали втрачену кінцівку. Це дає можливість відчувати (хоча б частково) протез і керувати ним силою думки;
- цілеспрямована реіннервація м'язів (Targeted Muscle Reinnervation, TMR): хірургічна процедура, під час якої нерви, що йшли до втраченої кінцівки, перенаправляють на здорові м'язи у залишковій кінцівці. Ці м'язи діють як біологічні підсилювачі, генеруючи чіткі міосигнали, які перекладаються у складні рухи протеза.

Загалом зазначимо, що роботизовані протези сьогодні є критично важливими для відновлення функціональності військових ветеранів із важкими травмами, дозволяючи їм повертатися до активного, а подекуди і до професійного життя. У спорті та паралімпійському русі також використовують високодинамічні біонічні протези, оптимізовані для бігу та стрибків.

Важливе значення має також використання системи типу Lokomat (роботизована терапія ходьби) та AlterG – антигравітаційні бігові доріжки, що дозволяють зменшити вагу тіла до 80%, роблячи реабілітацію безпечною на ранніх етапах.

Аналізуючи категорію «Віртуальні технології», зокрема технології віртуальної/доповненої реальності (VR/AR) у терапії зазначимо їх використання для фізичної та психологічної реабілітації. Наприклад, VR-ігри (гейміфікація) допомагають відновити рухові функції після інсульту. Так, замість нудних підйомів ноги пацієнт "грає у футбол" або "піднімається в гори" у VR-окулярах. Це знімає психологічний бар'єр болю [19].

VR-терапія – це використання спеціалізованих гарнітур (шоломів) та програмного забезпечення для занурення пацієнта в інтерактивне віртуальне

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

середовище, де він виконує терапевтичні вправи. Головний принцип роботи VR у реабілітації базується на нейропластичності – здатності мозку реорганізовуватися шляхом формування нових нейронних зв'язків. Тобто, технологія VR включає:

- віртуальну реабілітацію (VR): пацієнт повністю занурюється у створене комп'ютером 3D-середовище за допомогою гарнітури. Занурення у віртуальний світ вимагає від пацієнта зосередженості та активної взаємодії, що інтенсивно стимулює сенсомоторну кору головного мозку;
- моторну реабілітацію: пацієнти виконують завдання у віртуальному світі (наприклад, ловлять предмети, керують аватаром), що вимагає повторення необхідних рухів руками або ногами. Мозок реагує на візуальний стимул так, ніби рух відбувається у реальному світі, що прискорює відновлення;
- когнітивну реабілітацію: використовується для відновлення пам'яті, уваги та планування у пацієнтів з черепно-мозковими травмами;
- лікування фобій і болю: VR-середовища використовуються для психотерапії та для відволікання пацієнтів від сильного болю (наприклад, під час перев'язок);
- доповнену реабілітацію (AR): віртуальні елементи накладаються на реальне оточення. Наприклад, пацієнт бачить своє тіло (або віртуальний аватар) у дії та отримує миттєвий зворотний зв'язок про якість виконання рухів, що допомагає мозку "перенавчатися" та відновлювати втрачені функції. Так, AR-дзеркала допомагають пацієнтам з ампутаціями "бачити" свою втрачену кінцівку та керувати нею, що ефективно "перепрошиває" мозок і знімає біль. AR-підказки: терапевт може накладати цифрові траєкторії рухів прямо на тіло пацієнта через окуляри доповненої реальності, щоб показати ідеальну техніку вправи.

Тобто, VR-терапія та AR-терапія допомагає пацієнту виконувати реабілітаційні вправи в віртуальному середовищі, часто у формі ігор. Це допомагає тренувати координацію, рівновагу, увагу та обсяг рухів (амплітуду), стимулюючи мозок [19].

Віртуальна та доповнена реальність відбувається в ігровому форматі, що робить заняття менш монотонними, покращує залученість та дозволяє терапевту отримувати об'єктивні дані про прогрес пацієнта.

VR ефективно використовується для відновлення широкого спектру функцій, особливо після неврологічних травм (інсульт, травми спинного мозку) або складних ортопедичних операцій.

Категорія «Нейромодуляція та інтерфейси «мозок-машина»» - найбільш інноваційний та перспективний напрям, який використовує електричну активність мозку для комунікації, керування пристроями або саморегуляції, зокрема у сфері реабілітації – це нейрокомп'ютерні інтерфейси (НКІ) та нейрофідбек.

Нейрокомп'ютерний інтерфейс (НКІ), або Мозковий інтерфейс (BCI), — це система, яка забезпечує прямий шлях зв'язку між мозком і зовнішнім пристроєм

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

(комп'ютером, протезом, інвалідним візком чи екзоскелетом) без залучення м'язів або периферійної нервової системи.

Кожен фізичний терапевт повинен розуміти такі складові цих взаємопов’язаних технологій:

- принцип роботи: НКІ використовують електроди (неінвазивні (електроди розташовані на поверхні шкіри голови), наприклад, ЕЕГ-шапка, або інвазивні (мікроелектроди розміщені безпосередньо в корі мозку - імпланти) для реєстрації електричної активності мозку. Система розшифровує намір пацієнта (наприклад, *намір* рухати рукою) і перетворює його на команду для зовнішнього пристрою (роботизованої руки, курсору на екрані);
- моторну реконструкцію: НКІ інтегруються з роботизованими протезами або екзоскелетами. Пацієнт тренується керувати пристроєм силою думки, що інтенсивно стимулює нейропластичність і допомагає мозку "перенавчитися" керувати паралізованими кінцівками;
- відновлення мовлення: новітні імплантовані НКІ (як, наприклад, розробки для пацієнтів із БАС) можуть перетворювати сигнали мозку, які відповідають за спробу мовлення, у друкований текст або навіть синтезований голос, відновлюючи здатність спілкуватися;
- нейрофідбек: пацієнт у режимі реального часу бачить графічне відображення своєї мозкової активності (наприклад, на екрані) і вчиться свідомо її регулювати, що коригує неправильні нейронні ритми після травми.

Категорія «Фізичної активності» висвітлює використання реабілітаційного фітнесу у фізичній терапії. Реабілітаційний фітнес – це сучасні фітнес-програми для відновлення функцій опорно-рухового апарату, покращення стану здоров'я, подолання наслідків травм, операцій або хронічних захворювань. Він спрямований на відновлення мобільності (покращення амплітуди рухів у суглобах та гнучкості м'язів), зміцнення (розвиток сили м'язів навколо пошкоджених ділянок (хребет, суглоби)), покращення координації та балансу (зняття болю та запалення), психологічну підтримку (підвищення самовпевненості, боротьба з депресією через фізичну активність). До реабілітаційного фітнесу відносять: стретчинг, пілатес на великому обладнанні, методика Stick Mobility, EMC-тренування, метод BALLance Dr. Tanja Kühne та ін.

Категорія «Аналітичні та підтримуючі технології» - це застосування штучного інтелекту (ШІ) у фізичній терапії. Так, ШІ здатний аналізувати рентгенівські знімки, КТ та МРТ з точністю, що часто перевищує людську, допомагаючи діагностувати рак, серцеві та інші патології на ранніх стадіях; здійснює розробку ліків; прогнозує результати; автоматично оцінює якість виконання рухів і прогрес пацієнта з високою точністю, зменшуючи навантаження на фізичного терапевта і забезпечуючи об'єктивний моніторинг [15,16].

3D-друк (біопринтинг) передбачає використання спеціального "біочорнила" з живих клітин та біоматеріалів для створення анатомічно точних моделей

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

органів, тканин і протезів. Це революціонізує трансплантологію, дозволяючи в перспективі "друкувати" функціональні органи. Тобто, 3D-друк дозволяє швидко та точно створювати індивідуальні ортези, устілки та легкі, функціональні протези, ідеально адаптовані до анатомії пацієнта.

Разом з тим, виникає проблема впровадження зазначених інноваційних технологій у практику сучасної системи охорони здоров'я. Проблема полягає у дисбалансі між швидким технологічним прогресом та готовністю медичної інфраструктури, кадрів та суспільства до їхньої інтеграції, що виявляється у наступних аспектах:

1. Кадрова та технологічна неготовність: існує значний розрив між наявним рівнем підготовки фахівців фізичної терапії та необхідними цифровими й технічними компетенціями для ефективної роботи з високотехнологічним обладнанням (екзоскелети, НКІ, VR-системи);

2. Доступність та соціальна нерівність: висока вартість інноваційних рішень (особливо роботизованої реабілітації) створює ризик поглиблення нерівності в доступі до якісних, сучасних послуг, обмежуючи їх переважно для великих медичних центрів чи фінансово забезпечених пацієнтів.

3. Кібербезпека та етичні виклики: масштабне впровадження цифрових технологій та ШІ (які збирають величезні масиви чутливих даних) гостро ставить питання забезпечення конфіденційності медичної інформації та розробки етичних регуляторних механізмів для використання автономних систем у прийнятті терапевтичних рішень.

Таким чином, актуальною науковою та практичною проблемою є розробка ефективних стратегій інтеграції високотехнологічних інновацій у клінічну практику фізичної терапії, які б забезпечували оптимальне співвідношення між технологічною ефективністю, економічною доцільністю та соціальною справедливістю.

Висновки.

1. Інноваційні технології фізичної терапії кардинально змінюють парадигму охорони здоров'я, здійснюючи перехід від реактивної медицини (лікування наслідків) до проактивної, прецизійної та персоналізованої моделі (запобігання та управління здоров'ям). Інноваційні технології є не просто набором нових інструментів, а стратегічною основою майбутньої фізичної терапії та реабілітації. Вони спроможні пришвидшити процес відновлення та покращити якість життя пацієнтів.

2. Розроблено класифікацію та розкрито сутність інноваційних технологій у фізичній терапії.

3.Завдяки штучному інтелекту, телереабілітації/телемедицині та носимим пристроям, реабілітаційні послуги стають доступнішими, а діагностика – точнішою та швидшою. ШІ слугує інтелектуальним ядром для аналізу даних і розробки персоналізованих терапевтичних стратегій, включаючи пошук нових ліків.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

4. Сфера охорони здоров’я в частині фізичної терапії та реабілітації зазнає найбільших змін завдяки інтеграції робототехніки (екзоскелети), віртуальної та доповненої реальності (VR/AR) та, особливо, нейрокомп'ютерних інтерфейсів (НКІ). Ці технології забезпечують інтенсивне, захоплююче та високоточне відновлення моторних і когнітивних функцій, максимізуючи шанси пацієнтів на повернення до повноцінного життя.

5. Інноваційні технології фізичної терапії потребують дотримання етичних та соціальних аспектів. Впровадження інноваційних технологій фізичної терапії вимагає вирішення питань конфіденційності даних, забезпечення етичної прозорості (особливо у генетиці та застосуванні ШІ) та подолання цифрової нерівності, щоб переваги інновацій стали доступними для всього суспільства.

Література.

1. Jacobs M. The Future of Physical Therapy: Trends and Innovations. International Journal of Physiotherapy. 2024. Vol. 11, No. 2. P. 88–94.

2. Горошко В. І., Денисенко І. В. Інноваційні технології та перспективи розвитку робототехніки в реабілітаційній медицині. Інновації в науці: сучасний вимір : матеріали Міжнар. наук.–практ. інтернет–конф. молодих дослідників (м. Суми, 22 квіт. 2021 р.). Суми : Цьома С. П., 2021. С. 286–289.

3. Горошко В. І., Ромашко М. В. Робототехніка у фізичній терапії. Фізична реабілітація та здоров’язбережувальні технології: реалії та перспективи : зб. наук. матеріалів IX Всеукр. наук.–практ. конф. з міжнар. участю (15 листоп. 2023 р.). Полтава : Нац. ун–т ім. Ю. Кондратюка, 2023. С. 54–55.

4. Стратегія розвитку медичної системи України до 2030 року / Міністерство охорони здоров'я України. URL: https://moz.gov.ua/storage/uploads/3b12eed8-260c-46e5-baa7-b8418d7187ee/UKR-Strategy-2030-.pdf (дата звернення: 01.05.2026).

5. Johnson M., Smith R. Innovative Technologies in Rehabilitation: A New Era of Recovery. *Journal of Rehabilitation Science*. 2021. Vol. 48, No. 2. P. 95–110.

6. Brown T., Lee S. The Role of Virtual Reality in Physical Therapy. International Journal of Digital Medicine. 2022. Vol. 15, No. 4. P. 30–50.

7. Петров О. І. Інноваційні підходи до фізичної реабілітації пацієнтів після травм. *Вісник фармації*. 2020. № 3. С. 25–32.

8. Semenchuk O. V., Nesterchuk N. E., Mykhailova I. O. Innovative methods of physical therapy for scoliosis. *Art of Medicine*. 2026. Vol. 30, No. 2. P. 133–139. DOI: https://doi.org/10.21802/artm.2024.2.30.133 (дата звернення: 01.05.2026).

9. Іванов М. П. Використання роботизованих систем у фізичній реабілітації. *Вісник медицини*. 2022. № 5. С. 40–45.

10. Мороз О. В., Яненко Я. С. Ефективність використання технологій віртуальної реальності у відновленні рухових функцій після інсульту. *Фізична реабілітація та спортивна медицина*. 2023. № 2. С. 45–54.

11. Rajashekar D., Boyer A., Larkin-Kaiser K. A., Dukelow S. P. Technological Advances in Stroke Rehabilitation: Robotics and Virtual Reality. *Physical Medicine and Rehabilitation Clinics of North America*. 2024. Vol. 35, No. 2. P. 383–398. DOI: https://doi.org/10.1016/j.pmr.2023.06.026 (дата звернення: 01.05.2026).

12. Берлінець І. А. Зарубіжний досвід у сфері медичної реабілітації: перспективи використання в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. № 4. DOI: https://doi.org/10.32702/2307-2156-2019.4.100 (дата звернення: 07.05.2026).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

13. Заіка С. В. Цифрова трансформація охорони здоров'я в Україні: аналіз стану та перспективи. *Менеджер з охорони здоров'я*. 2023. № 9. С. 6–12

14. Квасневська Л. А. Інноваційні технології реабілітації: теорія та практика застосування роботизованих систем та віртуальної реальності. Київ : Медична освіта, 2022. 296 с.

15. Коваленко В. М. Основи молекулярної медицини та геномні технології. Київ : Медицина, 2021. 420 с.

16. Шевчук В. В., Бойко І. С. Редагування геному CRISPR/Cas9: перспективи застосування у лікуванні спадкових захворювань. *Біотехнологія. Науковий журнал*. 2023. Т. 16, № 1. С. 5–18.

17. Нагірна О. М., Петренко С. В. Штучний інтелект у системі охорони здоров'я: діагностика, прогнозування, персоніфікація. Харків : Гриф, 2024. 350 с.

18. Johnson R. How AI-Based Digital Rehabilitation Improves End-User Adherence: Rapid Review. *JMIR Rehabilitation and Assistive Technologies*. 2025. Vol. 12, e56432. DOI: https://doi.org/10.2196/rehab.56432 (дата звернення: 01.05.2026).

19. Smith J., Doe A. AI-Driven Rehabilitation Robotics: Advancements in and Impacts on Patient Recovery. *Journal of Rehabilitation Research and Development*. 2025. Vol. 62, No. 10. P. 112–128.

20. Попадюха Ю. А. Сучасні технічні та ортопедичні засоби у реабілітації, фізичній терапії, ерготерапії : підручник : у 2 т. Т. 1. Київ : Центр учбової літератури, 2020. 563 с.

References

1.Jacobs, M. (2024). The future of physical therapy: Trends and innovations. *International Journal of Physiotherapy*, *11*(2), 88–94.

2. Horoshko, V. I., & Denysenko, I. V. (2021). Innovatsiini tekhnolohii ta perspektyvy rozvytku robototekhniky v reabilitatsiinii medytsyni [Innovative technologies and prospects for the development of robotics in rehabilitation medicine]. In *Innovatsii v nautsi: suchasnyi vymir* [Innovations in science: a modern dimension] (pp. 286–289).

3. Horoshko, V. I., & Romashko, M. V. (2023). Robototekhnika u fizychnii terapii [Robotics in physical therapy]. In *Fizychna reabilitatsiia ta zdorov'iazberezhuvalni tekhnolohii: realii ta perspektyvy* [Physical rehabilitation and health-preserving technologies: realities and prospects] (pp. 54–55). National University "Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic".

4. Ministry of Health of Ukraine. (2026). *Stratehiia rozvytku medychnoi systemy Ukrainy do 2030 roku* [Strategy for the development of the medical system of Ukraine until 2030]. https://moz.gov.ua/storage/uploads/3b12eed8-260c-46e5-baa7-b8418d7187ee/UKR-Strategy-2030-.pdf

5.Johnson, M., & Smith, R. (2021). Innovative technologies in rehabilitation: A new era of recovery. *Journal of Rehabilitation Science*, *48*(2), 95–110.

6.Brown, T., & Lee, S. (2022). The role of virtual reality in physical therapy. *International Journal of Digital Medicine*, *15*(4), 30–50.

7. Petrov, O. I. (2020). Innovatsiini pidkhody do fizychnoi reabilitatsii patsiientiv pislia travm [Innovative approaches to physical rehabilitation of patients after injuries]. *Visnyk farmatsii*, (3), 25–32.

8. Semenchuk, O. V., Nesterchuk, N. E., & Mykhailova, I. O. (2026). Innovative methods of physical therapy for scoliosis. *Art of Medicine*, *30*(2), 133–139. https://doi.org/10.21802/artm.2024.2.30.133

9. Ivanov, M. P. (2022). Vykorystannia robotyzovanykh system u fizychnii reabilitatsii [The use of robotic systems in physical rehabilitation]. *Visnyk medytsyny*, (5), 40–45.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

10.Moroz, O. V., & Yanenko, Ya. S. (2023). Efektyvnist vykorystannia tekhnolohii virtualnoi realnosti u vidnovlenni rukhovykh funktsii pislia insultu [Effectiveness of using virtual reality technologies in restoring motor functions after a stroke]. *Fizychna reabilitatsiia ta sportyvna medytsyna*, (2), 45–54.

11. Rajashekar, D., Boyer, A., Larkin-Kaiser, K. A., & Dukelow, S. P. (2024). Technological advances in stroke rehabilitation: Robotics and virtual reality. *Physical Medicine and Rehabilitation Clinics of North America*, *35*(2), 383–398. https://doi.org/10.1016/j.pmr.2023.06.026

12. Berlinets, I. A. (2019). Zarubizhnyi dosvid u sferi medychnoi reabilitatsii: perspektyvy vykorystannia v Ukraini [Foreign experience in the field of medical rehabilitation: Prospects for use in Ukraine]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvitok*, (4). https://doi.org/10.32702/2307-2156-2019.4.100

13.Kovalenko, V. M. (2021). *Osnovy molekuliarnoi medytsyny ta henomni tekhnolohii* [Fundamentals of molecular medicine and genomic technologies]. Medytsyna.

14.Kvasnevska, L. A. (2022). *Innovatsiini tekhnolohii reabilitatsii: teoriia ta praktyka zastosuvannia robotyzovanykh system ta virtualnoi realnosti* [Innovative rehabilitation technologies: Theory and practice of using robotic systems and virtual reality]. Medychna osvita.

15.Zaika, S. V. (2023). Tsyfrova transformatsiia okhorony zdorov'ia v Ukraini: analiz stanu ta perspektyvy [Digital transformation of healthcare in Ukraine: State analysis and prospects]. *Menedzher z okhorony zdorov'ia*, (9), 6–12.

16. Shevchuk, V. V., & Boiko, I. S. (2023). Redahuvannia henoma CRISPR/Cas9: perspektyvy zastosuvannia u likuvanni spadkovykh zakhvoriuvan [Genome editing CRISPR/Cas9: Prospects for application in the treatment of hereditary diseases]. *Biotekhnolohiia. Naukovyi zhurnal*, *16*(1), 5–18.

17.Nahirna, O. M., & Petrenko, S. V. (2024). *Shtuchnyi intelekt u systemi okhorony zdorov'ia: diahnostyka, prohnozuvannia, personifikatsiia* [Artificial intelligence in the healthcare system: Diagnostics, prediction, personalization]. Gryf.

18.Johnson, R. (2025). How AI-based digital rehabilitation improves end-user adherence: Rapid review. *JMIR Rehabilitation and Assistive Technologies*, *12*, Article e56432. https://doi.org/10.2196/rehab.56432

19. Smith, J., & Doe, A. (2025). AI-driven rehabilitation robotics: Advancements in and impacts on patient recovery. *Journal of Rehabilitation Research and Development*, *62*(10), 112–128.

20. Popadiukha, Yu. A. (2020). *Suchasni tekhnichni ta ortopedychni zasoby u reabilitatsii, fizychnii terapii, erhoterapii* (Vol. 1) [Modern technical and orthopedic means in rehabilitation, physical therapy, occupational therapy]. Tsentr uchbovoi literatury.

Дата першого надходження статті до видання: 23.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 08.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК: 616.681-007.41-053.2-08(048.8)

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3127-3140

Лукіянець Олег Олександрович кандидат медичних наук, доцент кафедри дитячої хірургії, Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова, Вінниця, https://orcid.org/0000-0001-8811-080X

МЕТОДИ ЛІКУВАННЯ НЕОПУЩЕНОГО ЯЄЧКА У ДІТЕЙ: ОГЛЯД СУЧАСНИХ ДЖЕРЕЛ

Анотація. Репродуктивне здоров'я чоловіків закладається в ранньому дитячому віці, і однією з головних загроз для його повноцінного збереження залишається неопущене яєчко (крипторхізм). У структурі вроджених аномалій сечостатевої системи ця патологія є найпоширенішою, зустрічаючись у 1–4% доношених і значно частіше серед недоношених хлопчиків. Головним завданням сучасних наукових досліджень у галузі дитячої хірургії є пошук оптимальних методів лікування, здатних запобігти важким віддаленим ускладненням. Знаходження гонади поза фізіологічним середовищем калитки індукує температурний стрес та апоптоз гоноцитів вже на 6–12 місяці життя, що веде до незворотного порушення сперматогенезу, а також підвищує ризик розвитку раку яєчка у 3–8 разів. Метою даного огляду сучасних літературних джерел є систематизація даних щодо ефективності консервативних та малоінвазивних оперативних методів корекції вади для оптимізації клінічних алгоритмів.

Час, коли гормональна терапія розглядалася як самостійний та достатній метод лікування неопущеного яєчка, минув. У результаті накопичення доказової бази стало зрозумілим, що її ефективність для досягнення анатомічного опускання яєчка є вкрай низькою. Натомість фокус сучасної медицини змістився на використання гормональних препаратів як ад'ювантного інструменту виключно для стимуляції трансформації сперматогоніїв та підвищення фертильного індексу. У клінічній структурі патології близько 80% випадків складають пальповані форми, де беззаперечним «золотим стандартом» залишається відкрита орхіпексія або використання менш травматичного трансскротального доступу за методикою Bianchi, що гарантує високу ефективність та мінімальну кількість ускладнень.

Необхідність ефективного розв'язання проблеми непальпованих форм (близько 20% випадків) вимагає від хірурга чіткого диференційованого підходу, який розпочинається з обов'язкової діагностичної лапароскопії. Відсутність єдиного консенсусу щодо тактики при високій абдомінальній ретенції робить цю проблематику надзвичайно актуальною. Системний аналіз сучасних міжнародних джерел демонструє еволюцію хірургічної думки: від традиційного пересічення судин (операція Фаулера-Стівенса) до впровадження інноваційних

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

органозберігаючих методик, таких як двоетапна лапароскопічна тракція за Шехатою (Shehata). Остання дозволяє досягти фізіологічного подовження судинної ніжки без порушення її цілісності, що критично знижує ризик післяопераційної ішемічної атрофії яєчка.

Зазначено, що для відновлення належного рівня репродуктивного здоров'я хлопчиків необхідним є неухильне дотримання міжнародних рекомендацій щодо термінів оперативного втручання — у віці від 6 до 12 місяців. Впровадження індивідуалізованої хірургічної тактики, що базується на точній оцінці інтраопераційної анатомії та використанні сучасних малоінвазивних технологій, виступає головним індикатором успішної профілактики гормональних розладів, малігнізації та чоловічого неплідля в майбутньому.

Ключові слова: лапароскопія, гормональна терапія, хірургічне лікування, орхіопексія, репродуктивне здоров'я, діти, неопущене яєчко, чоловіче неплідля, крипторхізм.

Lukiyanets Oleh Oleksandrovych MD, PhD, Associate Professor of the Department of Pediatric Surgery, National Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsia, https://orcid.org/0000-0001-8811-080X

TREATMENT OF UNDESCENDED TESTIS IN CHILDREN: A REVIEW OF CURRENT LITERATURE

Abstract. Men's reproductive health is established in early childhood, and one of the main threats to its full preservation remains the undescended testis (cryptorchidism). In the structure of congenital anomalies of the genitourinary system, this pathology is the most common, occurring in 1–4% of full-term boys and significantly more often among premature ones. The main objective of modern scientific research in the field of pediatric surgery is to find optimal treatment methods capable of preventing severe long-term complications. The location of the gonad outside the physiological environment of the scrotum induces temperature stress and gonocyte apoptosis as early as 6–12 months of age, leading to irreversible impairment of spermatogenesis, and also increases the risk of developing testicular cancer by 3–8 times. The purpose of this review of current literature is to systematize data on the effectiveness of conservative and minimally invasive surgical methods for correcting the defect to optimize clinical algorithms.

The time when hormonal therapy was considered an independent and sufficient method for treating an undescended testis has passed. As a result of the accumulation of evidence, it has become clear that its effectiveness in achieving anatomical descent of the testis is extremely low. Instead, the focus of modern medicine has shifted to the use of hormonal drugs as an adjuvant tool exclusively to stimulate the transformation of spermatogonia and increase the fertility index. In the clinical structure of the pathology, about 80% of cases are palpable forms, for which the undeniable "gold

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

standard" remains open orchiopexy or the use of a less traumatic transscrotal approach according to the Bianchi technique, ensuring high efficiency and a minimum number of complications.

The need for an effective solution to the problem of non-palpable forms (about 20% of cases) requires the surgeon to adopt a clear differentiated approach, which begins with mandatory diagnostic laparoscopy. The lack of a single consensus regarding tactics for high abdominal retention makes this issue highly relevant. A systematic analysis of current international sources demonstrates the evolution of surgical thought: from the traditional transection of vessels (Fowler-Stephens procedure) to the introduction of innovative organ-preserving techniques, such as two-stage laparoscopic traction by Shehata. The latter allows for the physiological elongation of the vascular pedicle without compromising its integrity, which critically reduces the risk of postoperative ischemic testicular atrophy.

It is noted that to restore a proper level of reproductive health in boys, strict adherence to international recommendations regarding the timing of surgical intervention—at the age of 6 to 12 months—is necessary.

The implementation of individualized surgical tactics, based on accurate assessment of intraoperative anatomy and the use of modern minimally invasive technologies, serves as the main indicator of successful prevention of hormonal disorders, malignancy, and future male infertility.

Keywords: laparoscopy, hormonal therapy, surgical treatment, orchiopexy, reproductive health, children, undescended testis, male infertility, cryptorchidism.

Постановка проблеми. Неопущене яєчко (крипторхізм) залишається найпоширенішою вродженою аномалією сечостатевої системи у хлопчиків. За даними світової статистики, частота цієї патології становить 1–4% серед доношених новонароджених і значно зростає серед недоношених немовлят. Незважаючи на ймовірність спонтанного опускання гонад протягом перших місяців життя, близько 1% хлопчиків віком до одного року мають істинний крипторхізм, що потребує обов'язкового спеціалізованого лікування [5, 7].

Ключова медична та соціальна проблема неопущеного яєчка полягає у високому ризику розвитку важких віддалених ускладнень, насамперед порушення фертильності. Знаходження гонади поза фізіологічним середовищем калитки піддає її впливу підвищеної температури. Сучасні гістологічні дослідження доводять, що такий температурний стрес індукує апоптоз та порушує трансформацію неонатальних гоноцитів у сперматогонії типу А [2,3, 5]. Ці дегенеративні зміни розпочинаються вже на 6–12 місяці життя. Без своєчасного лікування шанси на батьківство в майбутньому суттєво знижуються, особливо в пацієнтів із двобічною формою захворювання.

Окрім репродуктивних розладів, неопущене яєчко є доведеним фактором ризику малігнізації. Імовірність розвитку тестикулярного раку у пацієнтів з неопущеним яєчком в анамнезі зростає у 3–8 разів, причому ризик є найвищим

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

при абдомінальній локалізації гонади. Ситуація також часто ускладнюється супутньою патологією — у більшості пацієнтів із крипторхізмом під час лікування виявляється незарощений піхвовий відросток очеревини [1, 2, 5].

У клінічній структурі патології близько 70% неопущених яєчок є пальпованими тоді як на непальповані форми припадає близько 30% випадків [6]. Це вимагає від хірурга чітко диференційованого підходу до вибору тактики лікування.

Незважаючи на наявність сучасних міжнародних клінічних настанов (зокрема EAU та ESPU), які регламентують виконання хірургічного лікування у віці від 6 до 12 (максимум 18) місяців, у клінічній практиці залишається низка невирішених питань:

- *несвоєчасність допомоги:* у багатьох країнах зберігається тенденція до пізньої діагностики та проведення лікування в старшому віці, що критично погіршує прогноз щодо збереження фертильного потенціалу в майбутньому.
- *дискутабельність гормонотерапії:* частота успішного опускання яєчка на тлі гормональної терапії є низькою (не перевищує 15%), що змусило провідні асоціації відмовитися від неї як від першої лінії лікування. Сьогодні застосування гормональних препаратів розглядається переважно як ад'ювантний метод для покращення фертильного індексу.
- *вибір хірургічної тактики при складних формах:* при абдомінальній формі ретенції тривають дебати щодо переваг одноетапної та двоетапної операції Фаулера-Стівенса, оскільки обидві методики несуть певний ризик післяопераційної атрофії яєчка [4, 10].

Еволюція поглядів на патогенез ускладнень неопущеного яєчка, перегляд ролі консервативної терапії та активне впровадження малоінвазивних технологій зумовлюють необхідність систематизації накопиченого клінічного досвіду. Усебічний огляд і критичний аналіз сучасних літературних джерел дозволить оптимізувати алгоритми лікування пацієнтів та мінімізувати ризики довгострокових ускладнень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема вибору оптимальної тактики лікування неопущеного яєчка постійно перебуває в центрі уваги провідних фахівців у галузі дитячої хірургії та урології. Фундаментальною базою для сучасних клінічних рішень є оновлені настанови Європейської асоціації урологів (EAU) спільно з Європейським товариством дитячих урологів (ESPU), у яких чітко регламентовано вікові рамки хірургічного втручання. Однак, незважаючи на наявність міжнародних протоколів, окремі аспекти лікування залишаються предметом активних наукових дискусій.

У недавніх систематичних оглядах (зокрема, базі Cochrane) та працях провідних дослідників (J. Hutson, C. Radmayr та ін.) детально аналізується ефективність консервативних методів. Більшість сучасних авторів сходяться на думці щодо недоцільності рутинного використання гормональної терапії як монометоду для стимуляції опускання яєчка. Натомість фокус досліджень

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

змістився на вивчення ролі гормонів як ад'ювантного інструменту для захисту гермінативного епітелію та збереження фертильного потенціалу [1,4].

Значну кількість публікацій останніх років присвячено оптимізації хірургічних технік при непальпованих формах неопущеного яєчка. Дослідники (C. Esposito, S. Shehata та ін.) активно оцінюють ефективність малоінвазивних втручань. Найбільше суперечностей у сучасній літературі викликає вибір тактики при високій абдомінальній ретенції: триває порівняння результатів одноетапної та двоетапної лапароскопічної операції Фаулера-Стівенса. Роботи останніх років демонструють різну частоту післяопераційної атрофії яєчка залежно від обраної методики збереження кровопостачання, що вимагає ретельного аналізу [25, 26, 32, 33, 36].

Незважаючи на значний масив міжнародних публікацій, інформація щодо довгострокових результатів різних методів лікування часто є розрізненою. У фаховій літературі досі бракує єдиного консенсусу щодо персоналізованого вибору методу оперативної корекції залежно від інтраопераційної анатомії судинної ніжки. Це створює потребу в проведенні комплексного огляду сучасних джерел для узагальнення доказових даних, що дозволить оптимізувати практичні алгоритми в роботі дитячого хірурга.

Мета статті – на основі сучасних літературних джерел та власних спостережень висвітлити питання щодо лікування неопущеного яєчка у дітей, зокрема оцінки ролі ад'ювантної гормонотерапії та вибору оптимальних методів хірургічного лікування.

Матеріали та методи. Мною було проведено комплексний інформаційний пошук та критичний аналіз сучасної медичної літератури. Пошук релевантних наукових джерел здійснювався в міжнародних електронних базах даних PubMed/MEDLINE, Cochrane Library, Scopus, Web of Science, а також за допомогою наукової пошукової системи Google Scholar. Основний масив проаналізованих публікацій охоплює період за останні 10 років (2016–2026 рр.), для максимального відображення найсучасніших тенденцій та оновлень клінічних протоколів.

Окремо залучалися фундаментальні класичні праці для історичного та анатомічного обґрунтування базових оперативних втручань.

Основними критеріями включення матеріалів у дослідження були: наявність офіційних клінічних настанов провідних профільних асоціацій (Європейської асоціації урологів — EAU, Європейського товариства дитячих урологів — ESPU, Американської урологічної асоціації — AUA), систематичні огляди та метааналізи, рандомізовані клінічні дослідження, а також проспективні та ретроспективні когортні дослідження з високим рівнем доказовості. З аналізу виключалися описи поодиноких клінічних випадків (case reports), тези конференцій без доступу до повного тексту, публікації без перекладу англійською або українською мовами, а також дослідження, проведені *in vitro* або на тваринах, результати яких не імплементовані в широку клінічну практику.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

На етапі обробки даних знайдені джерела перевірялися на унікальність та релевантність шляхом аналізу заголовків і абстрактів із подальшим вивченням повнотекстових варіантів статей. У результаті відібраний науковий матеріал був систематизований за трьома основними тематичними напрямками: консервативна (гормональна) терапія, традиційні (відкриті) хірургічні методики та малоінвазивні (лапароскопічні) втручання.

Виклад основного матеріалу. Вибір оптимального методу лікування неопущеного яєчка ґрунтується на точній клінічній та інструментальній ідентифікації локалізації яєчка (пальповане чи непальповане) з урахуванням віку пацієнта. Сучасна парадигма дитячої хірургії передбачає диференційований підхід, який поєднує індивідуалізовані оперативні техніки та гормональну підтримку для досягнення не лише анатомічного опускання гонади, але й максимального збереження її функціонального (репродуктивного та ендокринного) потенціалу.

Сучасні аспекти та трансформація ролі гормональної терапії. Історично консервативне лікування неопущеного яєчка базувалося на застосуванні людського хоріонічного гонадотропіну (ХГЛ) або аналогів гонадотропін-рилізинг гормону (ГнРГ) з метою стимуляції фізіологічних механізмів опускання яєчка. Однак аналіз сучасних рандомізованих досліджень і метааналізів демонструє низьку загальну ефективність такого підходу — частота успішного зведення гонади не перевищує 15–20%. Більше того, у майже 20% випадків після успішного гормонально-індукованого опускання спостерігається вторинна ретракція яєчка. З огляду на ці дані, оновлені настанови EAU/ESPU не рекомендують рутинне використання системної гормонотерапії як методу першої лінії для досягнення анатомічного результату [12, 14].

Незважаючи на це, фокус наукових досліджень змістився у бік використання гормонів (переважно аналогів ГнРГ) як неоад'ювантної або ад'ювантної терапії в комплексі з орхіпексією. Фундаментальні гістологічні дослідження доводять, що введення ГнРГ сприяє нормалізації секреції лютеїнізуючого гормону, що стимулює збільшення клітин Лейдіга та Сертолі. Головним терапевтичним ефектом є індукція трансформації неонатальних гоноцитів у сперматогонії типу А (стовбурові клітини сперматогенезу) та запобігання їхньому апоптозу. Застосування ад'ювантної гормонотерапії дозволяє достовірно підвищити фертильний індекс (кількість сперматогоніїв на один поперечний зріз канальця), що є критично важливим для пацієнтів із високим ризиком безпліддя, зокрема при двобічному крипторхізмі. Проте стандартизація дозувань та термінів призначення такої терапії досі потребує подальших мультицентрових досліджень [15, 16, 17].

Відкрите хірургічне лікування: «золотий стандарт» при пальпованих формах. Переважна більшість випадків неопущеного яєчка (близько 80%) представлена пальпованими формами — паховою або прескротальною ретенцією гонади. У цій когорті пацієнтів абсолютним золотим стандартом

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

лікування залишається відкрита орхіпексія. Найбільш поширеною та патогенетично обґрунтованою є класична методика Шумакера-Петривальського (Shoemaker-Petrivalsky) або її сучасні модифікації [39].

Успіх відкритого хірургічного втручання залежить від прецизійного виконання кількох ключових етапів:

- *Доступ та ревізія:* виконується паховий розтин по складці. Проводиться ретельна ревізія пахового каналу для ідентифікації яєчка та оцінки його макроскопічного стану.
- *Обробка піхвового відростка очеревини:* у 65–90% пацієнтів із неопущеним яєчком діагностується незарощення *processus vaginalis peritonei*. Ретельне відокремлення цього відростка від елементів сім'яного канатика з подальшою його високою перев'язкою та відсіканням є критичним етапом, який не лише усуває килу, але й забезпечує первинне подовження судинної ніжки.
- *Мобілізація елементів сім'яного канатика:* головною умовою успішної орхіпексії є низведення яєчка на дно калитки без натягу. Для досягнення достатньої довжини *funiculus spermaticus* виконується широка дисекція в заочеревинному просторі. У складних випадках (при високих пахових формах) застосовується маневр Прентісса (Prentiss maneuver) — медіалізація сім'яного канатика шляхом проведення яєчка медіальніше від нижніх епігастральних судин, що дозволяє виграти додаткові 1,5–2 см довжини та створити пряму траєкторію до калитки [23].
- *Орхіопексія:* фіксація гонади здійснюється у спеціально сформованій піддартосній кишені (dartos pouch) в однойменній половині калитки, що запобігає вторинній ретракції та забезпечує оптимальний температурний режим.

За даними сучасних метааналізів, ефективність відкритої пахової орхіпексії становить 95–98%. Частота серйозних післяопераційних ускладнень (ішемічна атрофія яєчка) є вкрай низькою і не перевищує 1–2%.

Окремої уваги заслуговує трансскротальний доступ (методика Bianchi), який активно обговорюється у світовій літературі. Метод показаний переважно при низьких пахових та прескротальних формах. Перевага методики полягає в можливості виконати повноцінну мобілізацію канатика та високу перев'язку піхвового відростка (через тракцію) з використанням лише одного розрізу на калитці. Такий підхід суттєво зменшує травматизацію тканин пахового каналу, мінімізує післяопераційний больовий синдром та забезпечує відмінний косметичний результат при збереженні високої загальної ефективності (понад 92%) [20].

Малоінвазивна хірургія при непальпованих формах: еволюція підходів. Курація пацієнтів із непальпованими яєчками (близько 20% від загальної кількості) є значно складнішим клінічним завданням. Згідно з сучасними міжнародними протоколами, будь-яке хірургічне втручання у таких випадках має розпочинатися з діагностичної лапароскопії. Цей етап дозволяє з точністю майже 100% визначити наявність та локалізацію гонади: сліпо замкнені судини

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

(синдром «vanished testis», що свідчить про внутрішньоутробний перекрут і редукцію яєчка), знаходження яєчка у глибокому паховому кільці або його високу абдомінальну ретенцію.

Тактика лапароскопічного лікування безпосередньо залежить від анатомії судинної ніжки:

- *Одноетапна лапароскопічна орхіпексія* виконується у випадках, коли довжина тестикулярних судин (*a. et v. testicularis*) є достатньою для низведення гонади в калитку без їхнього пересічення.
- *Операція Фаулера-Стівенса (Fowler-Stephens)* традиційно вважалася стандартом при високій внутрішньочеревній ретенції та критично коротких судинах. Концепція операції базується на пересіченні основних тестикулярних судин із розрахунком на адекватне колатеральне кровопостачання яєчка через артерію сім'явивідної протоки (*a. deferentialis*). Двоетапний варіант цієї операції (з інтервалом у 6 місяців між кліпуванням судин та низведенням гонади) супроводжується нижчим рівнем післяопераційної атрофії яєчка (близько 8-10%) порівняно з одноетапним [28, 29, 34, 36].
- *Двоетапна лапароскопічна тракція за Шехатою (Shehata technique).* Упродовж останніх років у фаховій літературі активно впроваджується інноваційна альтернатива техніці Фаулера-Стівенса. Її принципова відмінність і головна перевага полягає у збереженні основних тестикулярних судин. На першому етапі виконується мобілізація яєчка з подальшою його фіксацією до передньої черевної стінки на контралатеральному боці. Це створює постійну, дозовану тракцію, яка стимулює фізіологічне розтягнення та подовження тестикулярних судин без порушення їхньої цілісності. Другий етап виконується через 12 тижнів (3 місяці): завдяки досягнутому подовженню судинної ніжки яєчко звільняється і зводиться в калитку без натягу. Мультицентрові дослідження свідчить, що техніка Шехати демонструє високий відсоток успішних результатів (до 85–90%) і мінімізує ризик ішемічної атрофії завдяки збереженню первинної анатомії кровопостачання [32, 33, 34, 36]. *(таблиця 1, схема 1)*

Таблиця 1

	Відкрита орхіпексія	**Метод Фаулера-Стівенса**	**Метод Шехати**
Форма патології	Пальпована	Непальпована (абдомінальна)	Непальпована (абдомінальна)
Кількість етапів	Один	Переважно два	Два
Кровопостачання	Зберігається основне	Колатеральне (a. ductus deferentis)	Зберігається основне
Ризик атрофії	Мінімальний (1–2%)	Помірний (8–15%)	Низький (5–8%)
Основний маневр	Мобілізація канатика	Кліпування судин	Латеральна тракція

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Схема 1

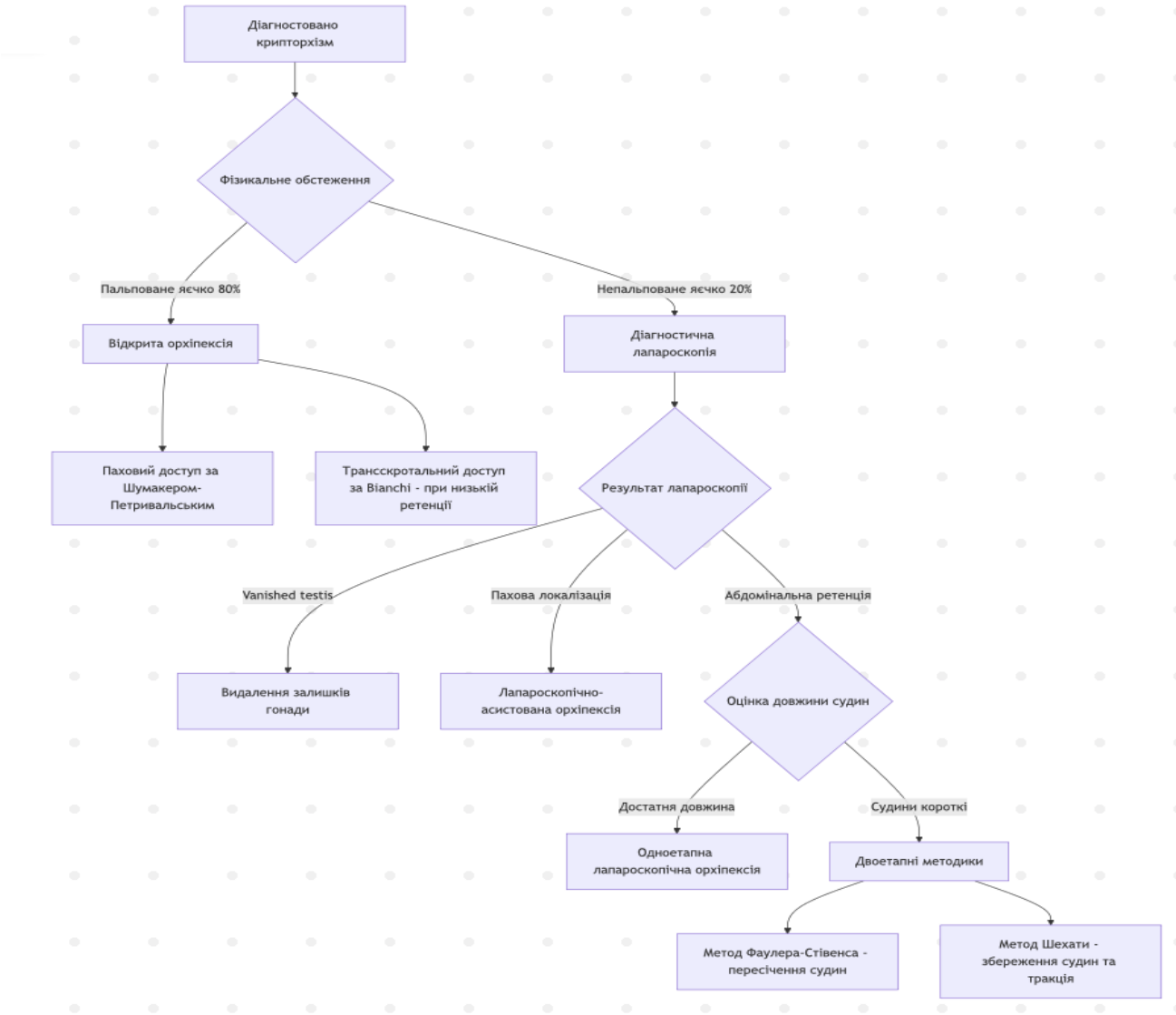

Висновки. Сучасна парадигма курації пацієнтів із неопущеним яєчком вимагає суворого дотримання вікових термінів хірургічного втручання (оптимально у віці від 6 до 12 місяців). Своєчасна орхіпексія є критично важливою для запобігання незворотним дегенеративним змінам гермінативного епітелію, збереження фертильного потенціалу та зниження ризиків малігнізації гонади в майбутньому.

1. Роль гормональної терапії у сучасній дитячій хірургії суттєво переглянуто. Використання препаратів ХГЛ або ГнРГ як першої лінії лікування для стимуляції анатомічного опускання визнано недоцільним через низьку ефективність. Проте їх застосування в якості ад'ювантної терапії (у комплексі з хірургічним лікуванням) є патогенетично обґрунтованим інструментом для стимуляції трансформації гоноцитів і достовірного підвищення фертильного індексу.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

2. Для пальпованих форм патології, що становлять переважну більшість клінічних випадків, «золотим стандартом» залишається відкрита пахова орхіпексія (з ліквідацією піхвового відростка очеревини), що забезпечує ефективність на рівні 95–98%. Ефективною та менш інвазивною альтернативою при низьких ретенціях є трансскротальний доступ (методика Bianchi), який мінімізує хірургічну травму при збереженні високих функціональних результатів.

3. При непальпованих формах крипторхізму обов'язковим та безальтернативним етапом є діагностична лапароскопія. Вибір подальшої оперативної тактики має бути суворо персоналізованим і залежати виключно від інтраопераційної анатомії тестикулярних судин.

4. У разі високої абдомінальної ретенції та критичної короткості судинної ніжки пріоритет слід надавати двоетапним втручанням. При цьому інноваційна лапароскопічна тракційна методика за Шехатою (Shehata technique) розглядається як найбільш фізіологічна та перспективна альтернатива операції Фаулера-Стівенса, оскільки забезпечує елонгацію судин без їхнього пересічення, тим самим суттєво знижуючи ризик розвитку післяопераційної ішемічної атрофії яєчка.

Література:

1. Radmayr C., Bogaert G., Dogan H. S., et al. European Association of Urology / European Society of Paediatric Urology Guidelines on Paediatric Urology: Summary of 2024 Updates. *Eur Urol*. 2024. Vol. 85, No. 4. P. 350–365.

2. Kolon T. F., Herndon C. D., Baker L. A., et al. Evaluation and treatment of cryptorchidism: AUA guideline. *J Urol*. 2014. Vol. 192, No. 2. P. 337–345.

3. Braga L. H., Lorenzo A. J., Romao R. L. Canadian Urological Association-Pediatric Urologists of Canada (CUA-PUC) guideline for the diagnosis, management, and followup of cryptorchidism. *Can Urol Assoc J*. 2017. Vol. 11, No. 7. P. E251–E260.

4. Hutson J. M., Balic A., Nation T., et al. Undescended testis: What paediatricians need to know. *J Paediatr Child Health*. 2015. Vol. 51, No. 11. P. 1054–1058.

5. Sijstermans K., Hack W. W., Meijer R. W., van der Voort-Doedens L. M. The frequency of undescended testis from birth to adulthood: a review. *Int J Androl*. 2008. Vol. 31, No. 1. P. 1–11.

6. Thorup J., Cortes D., Petersen B. L. The incidence of bilateral cryptorchidism and the impact of early orchiopexy on testicular growth and adult fertility. *J Urol*. 2011. Vol. 186, No. 6. P. 2400–2405.

7. Schneuer F. J., Holland A. J., Pereira G., et al. Age at surgery for undescended testis and risk of male infertility. *Pediatrics*. 2016. Vol. 137, No. 2. P. e20152766.

8. Pettersson A., Richiardi L., Nordenskjold A., et al. Age at surgery for undescended testis and risk of testicular cancer. *N Engl J Med*. 2007. Vol. 356, No. 18. P. 1835–1841.

9. Lip S. Z., Murchison L. E., Cullis P. S., et al. A meta-analysis of the risk of boys with isolated cryptorchidism developing testicular cancer in later life. *Arch Dis Child*. 2013. Vol. 98, No. 1. P. 20–26.

10. Wood H. M., Elder J. S. Cryptorchidism and testicular cancer: separating fact from fiction. *J Urol*. 2009. Vol. 181, No. 2. P. 452–461.

11. Tasian G. E., Copp H. L. Diagnostic performance of ultrasound in nonpalpable cryptorchidism: a systematic review and meta-analysis. *Pediatrics*. 2011. Vol. 127, No. 1. P. 119–128.

ISSN 2786-4952 Online

12. Chua M. E., Mendoza J. S., Gargollo P. C., et al. Luteinizing hormone-releasing hormone as an adjunct to orchiopexy for cryptorchidism: A systematic review and meta-analysis. *J Pediatr Urol*. 2017. Vol. 13, No. 6. P. 534–543.

13. Vincel B., et al. Gonadotropin-releasing hormone agonist treatment in boys with cryptorchidism: A systematic review. *J Pediatr Urol*. 2018. Vol. 14, No. 6. P. 534–541.

14. Wei Y., Wu S. D., Wang Y. C., et al. Efficacy and safety of human chorionic gonadotropin for treatment of cryptorchidism: A meta-analysis. *J Pediatr Surg*. 2018. Vol. 53, No. 4. P. 737–743.

15. Hadziselimovic F. Adjuvant LHRH treatment improves fertility in boys with cryptorchidism. *J Pediatr Surg*. 2021. Vol. 56, No. 10. P. 1825–1828.

16. Elsherbeny M., et al. The role of GnRH analogue combined with human chorionic gonadotropin in the management of cryptorchidism. *Int J Urol*. 2019. Vol. 26, No. 8. P. 832–837.

17. Zvizdic Z., Milisic E., Halimic A., et al. Efficacy of Human Chorionic Gonadotropin (hCG) in the Treatment of Cryptorchidism. *Med Arch*. 2014. Vol. 68, No. 4. P. 269–271.

18. Hadziselimovic F., Hoecht B. Testicular histology in children with cryptorchidism and its prognostic value for fertility. *Eur J Pediatr*. 2008. Vol. 167, No. 8. P. 869–873.

19. Wang Y. J., Chen L., Zhang Q. L., et al. Transscrotal transverse incision for the treatment of middle and low cryptorchidism in children: experience from 796 cases. *BMC Surg*. 2020. Vol. 20, No. 1. P. 51.

20. Yalçın S., et al. Scrotal Orchiopexy (Bianchi Method): An Alternative Surgical Technique for Undescended Testicles. *Cureus*. 2024. Vol. 16, No. 2. P. e53820.

21. Novaes H., Lima P., et al. Single scrotal incision orchiopexy for palpable undescended testis: A systematic review and meta-analysis. *J Pediatr Surg*. 2021. Vol. 56, No. 6. P. 1059–1066.

22. Feng S., et al. Single scrotal incision orchiopexy versus the traditional inguinal approach for children with palpable undescended testis: A systematic review and meta-analysis. *J Pediatr Urol*. 2016. Vol. 12, No. 3. P. 167.e1–167.e7.

23. Prentiss R. J., Weickgenant C. J., Moses J. J., Frazier D. B. Undescended testis: surgical anatomy of spermatic vessels, spermatic surgical triangles and lateral spermatic ligament. *Am J Obstet Gynecol*. 1960. Vol. 80. P. 1064–1073.

24. Springer A. Assessment of the efficacy and safety of orchiopexy. *J Pediatr Surg*. 2022. Vol. 57, No. 5. P. 824–830.

25. Esposito C., Vallone G., Settimi A. The laparoscopic management of nonpalpable testis. *Eur J Pediatr Surg*. 2018. Vol. 28, No. 1. P. 33–38.

26. Esposito C., Escolino M., Blanc T., et al. Laparoscopic Management of Nonpalpable Testes: A Systematic Review. *J Laparoendosc Adv Surg Tech A*. 2020. Vol. 30, No. 11. P. 1242–1250.

27. Denes F. T., Tavares A., Pompeo A. C. Laparoscopic management of the nonpalpable testis. *Urol Clin North Am*. 2015. Vol. 42, No. 1. P. 105–117.

28. Elyas R., Guerra L. A., Pike J., et al. Is staging beneficial for Fowler-Stephens orchiopexy? A systematic review. *J Urol*. 2010. Vol. 183, No. 5. P. 2012–2019.

29. Braga L. H., Farrokhyar F., Tahir N., et al. Macroscopic and histological outcomes of one-stage versus two-stage Fowler-Stephens orchiopexy in boys with intra-abdominal testes: A systematic review and meta-analysis. *J Pediatr Surg*. 2023. Vol. 58, No. 2. P. 298–305.

30. Agrawal A., Gupta A., et al. Laparoscopic Fowler-Stephens orchiopexy for intra-abdominal testis: A decade of experience. *J Pediatr Surg*. 2021. Vol. 56, No. 11. P. 1982–1986.

31. Robertson S. P., et al. Long-term outcomes of Fowler-Stephens orchiopexy. *Pediatr Surg Int*. 2018. Vol. 34, No. 9. P. 985–989.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

32. Shehata S., Shalaby R., Ismail M., et al. Staged laparoscopic traction-orchiopexy for intra-abdominal testis (Shehata technique): Stretching the limits for preservation of testicular vasculature. *J Pediatr Surg*. 2016. Vol. 51, No. 2. P. 211–215.

33. Yin H., et al. The Shehata technique for undescended testes that cannot be brought into the scrotum in one operation—a case series and meta-analysis. *Front Pediatr*. 2024. Vol. 12. P. 1356780.

34. Zheng T., et al. Comparison of staged laparoscopic traction orchiopexy (Shehata technique) and staged Fowler-Stephens orchiopexy for intra-abdominal testis: A systematic review and meta-analysis. *Front Pediatr*. 2022. Vol. 10. P. 860527.

35. Abouheba M. A., Mounir A. Staged laparoscopic traction-orchiopexy for intra-abdominal testis: A multi-center experience. *J Pediatr Surg*. 2020. Vol. 55, No. 10. P. 2191–2195.

36. El-Gohary M. A., et al. Laparoscopic Management of intra-abdominal testis: Shehata versus two-stage Fowler-Stephens technique. *Afr J Paediatr Surg*. 2021. Vol. 18, No. 3. P. 144–147.

37. Tiryaki S., et al. Vanishing testis: A consequence of fetal torsion? *J Pediatr Urol*. 2016. Vol. 12, No. 4. P. 213.e1–213.e4.

38. Ein S. H., Nasr A., Wales P. The fate of the undescended testis. *J Pediatr Surg*. 2014. Vol. 49, No. 2. P. 336–338.

39. Ritzén E. M. Undescended testes: a consensus on medical and surgical management. *Eur J Endocrinol*. 2008. Vol. 159, Suppl 1. P. S87–S90.

40. Tseng C. S., et al. Testicular volume in cryptorchidism. *J Urol*. 2020. Vol. 203, No. 5. P. 1010–1015.

41. Kollin C., Ritzén E. M. Cryptorchidism: a clinical perspective. *Pediatr Endocrinol Rev*. 2014. Vol. 11, Suppl 2. P. 240–250.

42. Acerini C. L., et al. Cryptorchidism in premature infants. *Arch Dis Child*. 2009. Vol. 94, No. 5. P. 342–345.

43. Jorgez C. J., Weedin E. A., et al. Genetic anomalies in cryptorchidism. *Urology*. 2015. Vol. 86, No. 5. P. 1024–1031.

44. Kraft K. H., Cathcart N. D., Downs T. M., et al. Early orchiopexy is associated with higher fertility index. *J Urol*. 2012. Vol. 188, No. 4 Suppl. P. 1525–1529.

45. Thorup J., Cortes D. Surgical management of undescended testis - timetable and outcome: a debate. *Sex Dev*. 2019. Vol. 13, No. 1. P. 11–19.

References:

1. Radmayr, C., Bogaert, G., Dogan, H. S., et al. (2024). European Association of Urology / European Society of Paediatric Urology Guidelines on Paediatric Urology: Summary of 2024 Updates. *European Urology*, 85(4), 350-365.

2. Kolon, T. F., Herndon, C. D., Baker, L. A., et al. (2014). Evaluation and treatment of cryptorchidism: AUA guideline. *The Journal of Urology*, 192(2), 337-345.

3. Braga, L. H., Lorenzo, A. J., & Romao, R. L. (2017). Canadian Urological Association-Pediatric Urologists of Canada (CUA-PUC) guideline for the diagnosis, management, and followup of cryptorchidism. *Canadian Urological Association Journal*, 11(7), E251-E260.

4. Hutson, J. M., Balic, A., Nation, T., et al. (2015). Undescended testis: What paediatricians need to know. *Journal of Paediatrics and Child Health*, 51(11), 1054-1058.

5. Sijstermans, K., Hack, W. W., Meijer, R. W., & van der Voort-Doedens, L. M. (2008). The frequency of undescended testis from birth to adulthood: a review. *International Journal of Andrology*, 31(1), 1-11.

6. Thorup, J., Cortes, D., & Petersen, B. L. (2011). The incidence of bilateral cryptorchidism and the impact of early orchiopexy on testicular growth and adult fertility. *The Journal of Urology*, 186(6), 2400-2405.

ISSN 2786-4952 Online

7. Schneuer, F. J., Holland, A. J., Pereira, G., et al. (2016). Age at surgery for undescended testis and risk of male infertility. *Pediatrics*, 137(2), e20152766.

8. Pettersson, A., Richiardi, L., Nordenskjold, A., et al. (2007). Age at surgery for undescended testis and risk of testicular cancer. *New England Journal of Medicine*, 356(18), 1835-1841.

9. Lip, S. Z., Murchison, L. E., Cullis, P. S., et al. (2013). A meta-analysis of the risk of boys with isolated cryptorchidism developing testicular cancer in later life. *Archives of Disease in Childhood*, 98(1), 20-26.

10. Wood, H. M., & Elder, J. S. (2009). Cryptorchidism and testicular cancer: separating fact from fiction. *The Journal of Urology*, 181(2), 452-461.

11. Tasian, G. E., & Copp, H. L. (2011). Diagnostic performance of ultrasound in nonpalpable cryptorchidism: a systematic review and meta-analysis. *Pediatrics*, 127(1), 119-128.

12. Chua, M. E., Mendoza, J. S., Gargollo, P. C., et al. (2017). Luteinizing hormone-releasing hormone as an adjunct to orchiopexy for cryptorchidism: A systematic review and meta-analysis. *Journal of Pediatric Urology*, 13(6), 534-543.

13. Vincel, B., et al. (2018). Gonadotropin-releasing hormone agonist treatment in boys with cryptorchidism: A systematic review. *Journal of Pediatric Urology*, 14(6), 534-541.

14. Wei, Y., Wu, S. D., Wang, Y. C., et al. (2018). Efficacy and safety of human chorionic gonadotropin for treatment of cryptorchidism: A meta-analysis. *Journal of Pediatric Surgery*, 53(4), 737-743.

15. Hadziselimovic, F. (2021). Adjuvant LHRH treatment improves fertility in boys with cryptorchidism. *Journal of Pediatric Surgery*, 56(10), 1825-1828.

16. Elsherbeny, M., et al. (2019). The role of GnRH analogue combined with human chorionic gonadotropin in the management of cryptorchidism. *International Journal of Urology*, 26(8), 832-837.

17. Zvizdic, Z., Milisic, E., Halimic, A., et al. (2014). Efficacy of Human Chorionic Gonadotropin (hCG) in the Treatment of Cryptorchidism. *Medical Archives*, 68(4), 269-271.

18. Hadziselimovic, F., & Hoecht, B. (2008). Testicular histology in children with cryptorchidism and its prognostic value for fertility. *European Journal of Pediatrics*, 167(8), 869-873.

19. Wang, Y. J., Chen, L., Zhang, Q. L., et al. (2020). Transscrotal transverse incision for the treatment of middle and low cryptorchidism in children: experience from 796 cases. *BMC Surgery*, 20(1), 51.

20. Yalçın, S., et al. (2024). Scrotal Orchiopexy (Bianchi Method): An Alternative Surgical Technique for Undescended Testicles. *Cureus*, 16(2), e53820.

21. Novaes, H., Lima, P., et al. (2021). Single scrotal incision orchiopexy for palpable undescended testis: A systematic review and meta-analysis. *Journal of Pediatric Surgery*, 56(6), 1059-1066.

22. Feng, S., et al. (2016). Single scrotal incision orchiopexy versus the traditional inguinal approach for children with palpable undescended testis: A systematic review and meta-analysis. *Journal of Pediatric Urology*, 12(3), 167.e1-167.e7.

23. Prentiss, R. J., Weickgenant, C. J., Moses, J. J., & Frazier, D. B. (1960). Undescended testis: surgical anatomy of spermatic vessels, spermatic surgical triangles and lateral spermatic ligament. *American Journal of Obstetrics and Gynecology*, 80, 1064-1073.

24. Springer, A. (2022). Assessment of the efficacy and safety of orchiopexy. *Journal of Pediatric Surgery*, 57(5), 824-830.

25. Esposito, C., Vallone, G., & Settimi, A. (2018). The laparoscopic management of nonpalpable testis. *European Journal of Pediatric Surgery*, 28(1), 33-38.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

26. Esposito, C., Escolino, M., Blanc, T., et al. (2020). Laparoscopic Management of Nonpalpable Testes: A Systematic Review. *Journal of Laparoendoscopic & Advanced Surgical Techniques*, 30(11), 1242-1250.

27. Denes, F. T., Tavares, A., & Pompeo, A. C. (2015). Laparoscopic management of the nonpalpable testis. *Urologic Clinics of North America*, 42(1), 105-117.

28. Elyas, R., Guerra, L. A., Pike, J., et al. (2010). Is staging beneficial for Fowler-Stephens orchiopexy? A systematic review. *The Journal of Urology*, 183(5), 2012-2019.

29. Braga, L. H., Farrokhyar, F., Tahir, N., et al. (2023). Macroscopic and histological outcomes of one-stage versus two-stage Fowler-Stephens orchiopexy in boys with intra-abdominal testes: A systematic review and meta-analysis. *Journal of Pediatric Surgery*, 58(2), 298-305.

30. Agrawal, A., Gupta, A., et al. (2021). Laparoscopic Fowler-Stephens orchiopexy for intra-abdominal testis: A decade of experience. *Journal of Pediatric Surgery*, 56(11), 1982-1986.

31. Robertson, S. P., et al. (2018). Long-term outcomes of Fowler-Stephens orchiopexy. *Pediatric Surgery International*, 34(9), 985-989.

32. Shehata, S., Shalaby, R., Ismail, M., et al. (2016). Staged laparoscopic traction-orchiopexy for intra-abdominal testis (Shehata technique): Stretching the limits for preservation of testicular vasculature. *Journal of Pediatric Surgery*, 51(2), 211-215.

33. Yin, H., et al. (2024). The Shehata technique for undescended testes that cannot be brought into the scrotum in one operation—a case series and meta-analysis. *Frontiers in Pediatrics*, 12, 1356780.

34. Zheng, T., et al. (2022). Comparison of staged laparoscopic traction orchiopexy (Shehata technique) and staged Fowler-Stephens orchiopexy for intra-abdominal testis: A systematic review and meta-analysis. *Frontiers in Pediatrics*, 10, 860527.

35. Abouheba, M. A., & Mounir, A. (2020). Staged laparoscopic traction-orchiopexy for intra-abdominal testis: A multi-center experience. *Journal of Pediatric Surgery*, 55(10), 2191-2195.

36. El-Gohary, M. A., et al. (2021). Laparoscopic Management of intra-abdominal testis: Shehata versus two-stage Fowler-Stephens technique. *African Journal of Paediatric Surgery*, 18(3), 144-147.

37. Tiryaki, S., et al. (2016). Vanishing testis: A consequence of fetal torsion? *Journal of Pediatric Urology*, 12(4), 213.e1-213.e4.

38. Ein, S. H., Nasr, A., & Wales, P. (2014). The fate of the undescended testis. *Journal of Pediatric Surgery*, 49(2), 336-338.

39. Ritzén, E. M. (2008). Undescended testes: a consensus on medical and surgical management. *European Journal of Endocrinology*, 159(Suppl 1), S87-S90.

40. Tseng, C. S., et al. (2020). Testicular volume in cryptorchidism. *The Journal of Urology*, 203(5), 1010-1015.

41. Kollin, C., & Ritzén, E. M. (2014). Cryptorchidism: a clinical perspective. *Pediatric Endocrinology Reviews*, 11(Suppl 2), 240-250.

42. Acerini, C. L., et al. (2009). Cryptorchidism in premature infants. *Archives of Disease in Childhood*, 94(5), 342-345.

43. Jorgez, C. J., Weedin, E. A., et al. (2015). Genetic anomalies in cryptorchidism. *Urology*, 86(5), 1024-1031.

44. Kraft, K. H., Cathcart, N. D., Downs, T. M., et al. (2012). Early orchiopexy is associated with higher fertility index. *The Journal of Urology*, 188(4 Suppl), 1525-1529.

45. Thorup, J., & Cortes, D. (2019). Surgical management of undescended testis - timetable and outcome: a debate. *Sexual Development*, 13(1), 11-19.

Дата першого надходження статті до видання: 05.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 19.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 611.7:613.71:796.015.132-0533.6

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3141-3151

Ляшевич Альона Михайлівна кандидат біологічних наук, доцент кафедри фізичної культури та базової загальновійськової підготовки, Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, https://orcid.org/0000-0002-3939-7493

Шевченко Олексій Сергійович викладач кафедри фізичної культури та базової загальновійськової підготовки, Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, https://orcid.org/0009-0002-8765-9926

Усатенко Олексій Вячеславович викладач кафедри фізичної культури та базової загальновійськової підготовки, Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, https://orcid.org/0009-0006-6748-1971

Ледньова Олександра Олександрівна викладач кафедри фізичної культури та базової загальновійськової підготовки, Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, https://orcid.org/0009-0005-0014-3591

СТАН ОПОРНО-РУХОВОГО АПАРАТУ ПІДЛІТКІВ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ЙОГО КОРЕКЦІЇ ЗА ДОПОМОГОЮ ФІЗИЧНИХ ВПРАВ

Анотація. Опорно-рухова система вважається однією з найміцніших структур організму, але у дитячому віці вона є особливо чутливою до негативних впливів. Саме в період підліткового розвитку найчастіше виявляються такі порушення, як кривошия, плоскостопість, сколіоз, кіфоз та інші дефекти постави. За відсутності своєчасної корекції як вроджених, так і набутих змін, у подальшому це може призвести до розвитку серйозніших патологій у дорослому віці, зокрема міжхребцевих гриж, остеохондрозу тощо.

Однією з найвагоміших причин порушень опорно-рухового апарату сучасного підлітка є зниження фізичної активності, що було посилено дистанційним навчанням під час пандемії та війни. Малорухливий спосіб життя притаманний 76 % сучасних дітей.

Під час занять фізичною культурою та спортом фізичні навантаження чинять передусім позитивний вплив на м’язово-зв’язкові структури й кістково-суглобову систему, спричиняючи їх морфологічні та функціональні зміни. Регулярна рухова активність забезпечує поступове зростання м’язової сили, підвищення пружності зв’язок, а також удосконалення інших функціональних

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

характеристик організму. Вони є також реабілітаційним засобом для виправлення наявних дефектів опорно-рухового апарату (сутулості, сколіозів). Тому дуже важливо мати регулярне фізичне навантаження.

Мета роботи полягала у дослідженні стану опорно-рухового апарату в осіб підліткового віку. Для досягнення поставленої мети були поставлені завдання, що передбачали вивчення анатомо-функціональних особливостей будови опорно-рухового апарату та дослідження його функціонального стану у підлітків.

Отримані результати досліджень засвідчили про наявність правильної постави у всіх досліджуваних осіб. 20 % юнаків мали вузьку грудну клітку. У 15 % підлітків виявлено недостатню гнучкість хребтового стовпа, у 75 % – серцеву недостатність середнього ступеня. Такі дані вказують на недостатні резервні можливості серцево-судинної системи досліджуваних осіб, низьку аеробну стійкість до короткострокових навантажень і здатності серця до відновлення. Рекомендовано підвищувати рівень фізичні можливостей та адаптацію організму до інтенсивних навантажень комплексом гімнастичних вправ.

Ключові слова: опорно-руховий апарат, підлітки, вертикальне викривлення хребта, гнучкість хребтового стовпа, індекс Ерісмана, індекс Руф'є, профілактика, гімнастика.

Liashevych Alona Mykhailivna Candidate of Biological Sciences, Associate Professor of the Department of Physical Culture and Basic Military Training, Zhytomyr, https//orcid.org/0000-0002-3939-7493

Shevchenko Oleksiy Serhiyevich Lecturer at the Department of Physical Education and Basic Military Training, Zhytomyr, https://orcid.org/0009-0002-8765-9926

Usatenko Oleksii Viacheslavovych Lecturer at the Department of Physical Education and Basic Military Training, Zhytomyr, https://orcid.org/0009-0006-6748-1971

Lednova Oleksandra Oleksandrivna Lecturer at the Department of Physical Education and Basic Military Training, Zhytomyr, https://orcid.org/0009-0005-0014-3591

STATE OF THE MUSCULOSKELETAL SYSTEM IN ADOLESCENTS AND RECOMMENDATIONS FOR ITS CORRECTION THROUGH PHYSICAL EXERCISES

Abstract. The musculoskeletal system is considered one of the strongest structures of the human body, but during childhood it is especially sensitive to negative influences. It is during the period of adolescence that such disorders as torticollis,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

flatfoot, scoliosis, kyphosis, and other posture defects are most commonly detected. In the absence of timely correction of both congenital and acquired changes, this may later lead to the development of more serious pathologies in adulthood, such as intervertebral hernias, osteochondrosis, and others.

One of the most significant causes of musculoskeletal disorders among modern adolescents is reduced physical activity, which has been further exacerbated by distance learning during the pandemic and wartime. A sedentary lifestyle is typical for 76 % of today's children.

During physical education and sports activities, physical exertion has mainly a positive effect on the muscular-ligamentous structures and the bone-joint system, causing morphological and functional changes. Regular motor activity ensures a gradual increase in muscle strength, improved elasticity of ligaments, and enhancement of other functional characteristics of the body. Physical exercise also serves as a means of rehabilitation for correcting existing musculoskeletal defects (such as stooped posture and scoliosis). Therefore, maintaining regular physical activity is extremely important.

The aim of this work was to study the state of the musculoskeletal system in adolescents. To achieve this aim, tasks were set that included studying the anatomical and functional features of the musculoskeletal system's structure and examining its functional state in adolescents.

The obtained research results indicated the presence of correct posture among all subjects. Twenty percent of boys had a narrow chest. In 15 % of adolescents, insufficient flexibility of the vertebral column was observed, and 75 % had moderate cardiac insufficiency. Such data indicate insufficient reserve capacities of the cardiovascular system in the studied individuals, low aerobic endurance to short-term loads, and limited cardiac recovery ability. It is recommended to improve the level of physical fitness and the body's adaptation to intensive exertion through a set of gymnastic exercises.

Keywords: musculoskeletal system, adolescents, vertical spinal curvature, spinal flexibility, Erisman index, Ruffier index, prevention, gymnastics.

Постановка проблеми. Однією з найвагоміших причин порушень опорно-рухового апарату сучасного підлітка є зниження фізичної активності, що було посилено дистанційним навчанням під час пандемії та війни. Статистичні дослідження України свідчать, що у середньому учні підліткового віку проводять у положенні сидячи або лежачи (не враховуючи нічний сон) 10,7 години на добу. Малорухливий спосіб життя притаманний 76% сучасних дітей. Більшість із них (85 % дівчат та 78 % хлопців) мають рівень фізичної активності менше однієї години на добу [1].

Незважаючи на те, що опорно-рухова система, здавалося б, є найміцнішою структурою нашого організму, в дитячому та підлітковому віці вона найбільш вразлива. Саме в цей період виявляють різні патології та порушення постави.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Якщо вчасно не вжити належних заходів для усунення таких дефектів, то в зрілому віці можна очікувати серйозних проблем зі здоров'ям [2].

Від перших днів навчання у школі хребет дитини зазнає підвищеного навантаження. Недостатня фізична активність, незручні меблі як удома, так і в закладі освіти, тривале перебування в неправильному положенні, несформовані навички правильної постави та неправильно підібраний рюкзак у сукупності негативно впливають на стан опорно-рухового апарату (ОРА).

Згідно з даними наукової літератури, велика кількість дефектів постави спостерігається в 11-16 років. У підлітковому віці відбуваються інтенсивні морфологічні і функціональні перетворення органів і систем, спостерігається непропорційність будови тіла у зв'язку з посиленим ростом верхніх і нижніх кінцівок. При цьому процеси окостеніння ще не завершені, що посилює небезпеку виникнення порушень постави [3]. Також тривале перебування в статичній позі спричиняє м'язовий дисбаланс, перенапруження шийно-грудного відділу хребта та ослаблення глибоких м'язів-стабілізаторів. Це призводить до формування гіперкіфозу, гіперлордозу або сколіотичних деформацій.

Застосування профілактичних фізичних вправ, ергономічна організація робочого місця та дотримання рухового режиму сприяють підтриманню фізіологічних вигинів хребта та попередженню патологічних змін [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз науково-методичних джерел засвідчив, що сучасні підходи до реабілітації осіб з ортопедичною патологією ґрунтуються на комплексному використанні різноманітних засобів і методів кінезотерапії. Провідна роль при цьому відводиться гімнастичним і спортивно-прикладним вправам, спрямованим на укріплення м'язів, які формують склепіння стопи, м'язів тулуба. В анатомічному аспекті хребетний стовп є складною кістково-суглобною системою, що включає хребці, міжхребцеві диски, а також розвинений зв'язковий і м'язовий апарат. Узгоджена взаємодія цих структур та підтримання їх динамічної рівноваги забезпечують хребту високу міцність, еластичність, рухливість і здатність витримувати значні вертикальні, статичні та динамічні навантаження. Усі зазначені функції реалізуються у тісному взаємозв'язку між структурними компонентами хребта – хребцями, міжхребцевими дисками та зв'язково-суглобним апаратом. З позицій ортопедії хребет має особливе значення, оскільки в умовах навчального процесу він піддається інтенсивним статико-динамічним впливам [5].

За статистичними даними МОЗ України, хвороби опорно-рухового апарату (ОРА) посідають третє місце після серцево-судинних й онкологічних захворювань. У дошкільному віці порушення постави виявлено у 2,1 % дітей, у чотири роки – у 15–17 % дітей, у сім років уже в 33 % (кожна третя дитина). У дітей старшого шкільного віку цей показник складає 67–72 % [6].

На сучасному етапі спостерігається суттєве зростання кількості наукових досліджень, присвячених вивченню взаємозв'язку між станом опорно-рухового апарату підлітків і рівнем їхньої рухової активності. Водночас лише незначна

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

частина отриманих результатів інтегрована у теорію та методику фізичного виховання й використовується у практиці. Значна кількість науковців аналізує зазначену проблему без належного врахування індивідуальних особливостей фізичного розвитку підлітків і сучасних соціальних вимог. Крім того, недостатньо дослідженими залишаються питання адаптації школярів до фізичних навантажень.

Профілактика захворювань опорно-рухового апарату у молодих людей має вирішальне значення для покращення якості їхнього життя та зменшення майбутніх витрат на лікування. Регулярна фізична активність, повноцінне харчування, відмова від шкідливих звичок та регулярні медичні огляди є ключовими елементами успішної профілактики. Вчасно вжиті заходи можуть значно знизити ризик розвитку захворювань опорно-рухового апарату та забезпечити здорове майбутнє молодих поколінь [7]. Тому головним завданнями системи фізичного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів має бути збереження та зміцнення їх здоров‘я, формування у них ціннісних орієнтацій щодо використання фізичних вправ як одного з базових чинників здорового способу життя, формування у них свідомого ставлення до власного здоров‘я та фізичної підготовленості [8].

Мета статті – дослідити стан опорно-рухового апарату в осіб підліткового віку.

Виклад основного матеріалу. Дослідження проводились на базі опорного закладу загальної середньої освіти «Карасинський ліцей» Сошичненської сільської ради Волинської області. В ході роботи було обстежено дві групи осіб (n=20) віком 13-14 років: 10 хлопців та 10 дівчат.

Оцінка відсутності сколіозу визначалася за формулою:

$$ВВХ = (ЛЛ \times 100) : ПЛ,$$

де ВВХ – вертикальне викривлення хребта, %; ЛЛ – відстань від 7-го шийного хребця до нижнього кута лівої лопатки, см; ПЛ – відстань від 7-го шийного хребця до нижнього кута правої лопатки, см. Якщо показник ВВХ дорівнює 100 % – постава правильна, якщо ВВХ менше за 90 % – наявність сколіозу [9].

За допомогою індексу Ерісмана (ІЕ) оцінюють стан грудної клітки. Цей показник визначали за формулою:

$$ІЕ = ОГК – 0,5 \times Р,$$

де ОГК – обхват грудної клітки, см; Р – ріст, стоячи, см. Оцінка результату: позитивне значення індексу свідчить про нормальну ширину грудної клітки, від’ємне – про вузькогрудність [10].

Оцінити фізичні можливості підлітка і адаптацію організму до інтенсивних навантажень можна за допомогою індекса Руф’є. Основне завдання такого тестування – визначити резервні можливості серцево-судинної системи, виміряти аеробну стійкість до короткострокових навантажень і здатність серця до відновлення. У досліджуваного, який перебував у стані спокою протягом 5 хв,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

визначали ЧСС за 15 с (Р1). Потім протягом 45 с він виконував 30 присідань, після цього сідав і в нього знову підраховували ЧСС за перші 15 с (Р2), а потім – за останні 15 с першої хвилини відновлення (Р3). Індекс Руф'є розраховували за формулою:

$$IP = 4 \times (P1 + P2 + P3) / 10.$$

Оцінку функціональних резервів серця проводили, порівнюючи отримані дані. Якщо значення індексу Руф'є 0,1 <, то оцінювали функціональний резерв серця як «атлетичне серце»; 0,1-5,0 – дуже добре, 5,0-10,0 – добре, 10,1-15,0 – серцева недостатність середнього ступеня, 15,1-20,0 – серцева недостатність високого ступеня [11].

Гнучкість хребтового стовпа (ГХС) визначають за наступним алгоритмом: досліджуваний стає на табурет або сходинку; не згинаючи ніг, згинає корпус у попереку; лінійкою вимірюють відстань між вказівним пальцем опущених вниз рук і рівнем табурета (сходи). Якщо пальці виявляються нижче площини табурета, ставлять знак «+». Якщо пальці не дістали табурета, ставлять знак «–». Від'ємні показники свідчать про недостатню ГХС, позитивні – про норму [9].

Оцінивши показники вертикального викривлення хребта, було виявлено, що всі досліджувані обох груп мають правильну поставу (показник ВВХ коливався в межах 97-100 %). Дані свідчать, що у І досліджуваній групі (хлопці) 40 % осіб мають негативне значення ІЕ, що вказує на наявність вузької грудної клітки. У ІІ групі (дівчата), всі досліджувані мають нормальну ширину грудної клітки. Проаналізовані результати показують, що 10 % досліджуваних осіб І групи та 20 % ІІ групи мають недостатню ГХС. У решти досліджуваних (90 % і 80 % відповідно) цей показник коливається в межах від +1 до +4.

Отримані дані свідчать, що 80 % досліджуваних осіб І групи та 70 % осіб ІІ групи мають серцеву недостатність середнього ступеня. У решти досліджуваних (20 % та 30 % відповідно) функціональні резерви серця оцінюються як «добре». Це вказує на недостатні адаптаційні можливості серцево-судинної системи, низьку аеробну стійкість до короткострокових навантажень і здатності серця до відновлення.

Фізичні вправи, заняття спортом позитивно впливають на розвиток і зміцнення м'язів, попереджаючи утворення сутулості та сколіозів. Вони є також реабілітаційним засобом для виправлення наявних дефектів опорно-рухового апарату. Тому рекомендуємо підліткам виконання наступний комплекс гімнастичних вправ для профілактики та лікування порушень ОРА підлітків.

Вправа 1. В. п. – стоячи, ноги на ширині плечей, руки опущені. Повернути голову вправо без нахилу шиї. Затримка в крайньому правому положенні з ізометричним (до 10 с), напруження м'язів і вольовим витягуванням м'язів шиї в цей час вгору. Те ж саме вліво через фазу повороту голови з розслабленими м'язами. 5-15 разів в кожну сторону (кількість вправ визначається індивідуально). Спину тримати прямо, поворот голови виконувати з розслабленими м'язами шиї.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Вправа 2. В. п. – стоячи, ноги на ширині плечей. Права рука витягнута вперед, ліва – назад. Зафіксувавши погляд на точці попереду, зміна положення рук по кругу (як млин), закручуючи грудний відділ хребта вправо/вліво. Напруження м'язів грудної клітки в крайніх положеннях руху. 5-15 разів в кожну сторону (кількість вправ визначається індивідуально). Голову утримувати прямо, погляд вперед.

Вправа 3. В. п. – стоячи, ноги на ширині плечей. Руки перед собою на рівні сонячного сплетіння (ніби тримаючи велику кулю). Поворот тулуба вправо рухаючи «кулю» максимально вправо. Погляд на праву кисть, повертаючи шию, грудний та поперековий відділ хребта до упору. Вольове ізометричне напруження та витягнення м'язів всього хребта вгору в кінцевій фазі. Те ж саме вліво. 5-15 разів в кожну сторону (кількість вправ визначається індивідуально). Поворот виконувати з розслабленими м'язами.

Вправа 4. В. п. – стоячи, ноги на ширині плечей. Обертання тазом по кругу вліво та вправо. 6-10 обертань в кожну сторону. Темп повільний.

Вправа 5. В. п. – стоячи, ноги на ширині плечей. На вдиху підняти руки перед собою вверх, на видиху через сторони опустити. 4-5 циклів. Темп повільний. Під час видиху «відчути» як розслабляються м'язи спини.

Вправа 6. В. п. – лежачи на спині, руки розведені в сторони. Поворот голови вправо перекочуючи потилицю по килиму. Ізометрична напруга м'язів шиї в кінцевій фазі повороту. Те ж саме вліво. 6-10 в кожну сторону. Повороти голови виконувати розслаблено. Темп повільний.

Вправа 7. В. п. – лежачи на спині, руки розведені в сторони, ноги зігнуті в колінних суглобах, стопи упираються в підлогу. Поворот голови вправо, одночасно коліна вліво. Ізометрична напруга м'язів попереку у фазі максимального закручування хребта. 6-10 разів в кожну сторону. Повороти виконувати розслаблено. Темп повільний.

Вправи № 1-5 слід виконувати під час ранкової гімнастики, а вправи № 6-7 – ввечері. Закінчувати виконання будь-якого комплексу вправ необхідно вправою № 5.

Схему тренувань і приклади спеціальних фізичних вправ з відновлення структури хребта наведено нижче. Запропонована гімнастика включає в себе три частини: розминку, основну та заключну (релаксаційну) частини.

Розминка: вправа 1. В. п. – стоячи, ноги на ширині плечей, руки опущені. Повороти голови вправо-вліво (без ізометричної затримки). 10-15 разів в кожну сторону. Голову не нахиляти. Темп середній.

Вправа 2. В. п. – стоячи, ноги на ширині плечей. Права рука витягнута вперед, ліва назад. Зміна положення рук по кругу (як «млин»), закручуючи грудний відділ хребта вправо. Те ж саме вліво. 10-15 разів в кожну сторону. Голову утримувати прямо, погляд вперед.

Вправа 3. В. п. – стоячи, ноги на ширині плечей. Руки перед собою на рівні сонячного сплетіння (ніби тримаючи велику кулю). Поворот тулуба вправо

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

рухаючи «кулю» максимально вправо. Погляд на праву кисть, повертаючи шию, грудний та поперековий відділ хребта до упору. Те ж саме вліво. 10-15 разів в кожну сторону. Поворот виконувати розслаблено.

Вправа 4. В. п. – стоячи, ноги на ширині плечей. Обертання тазом по кругу вліво та вправо. 6-8 обертань в кожну сторону. Темп середній.

Основна частина: вправа 5. В. п. – стоячи, ноги на ширині плечей. Упор лобом в кисті рук. Витягнути шию максимально догори, напружити м'язи шиї. Ізометрична затримка напруження м'язів до 3-4 секунд. Розслаблення упору 5-6 секунд без зміни положення рук. Повторне ізометричне напруження в упорі рук і витягнення шиї догори. 5-7 разів. Через 2-3 тижнів збільшувати кількість повторювань на 5 разів. В сумі до 20 разів. Темп повільний.

Вправа 6. В. п. – стоячи, ноги на ширині плечей. Упор потилиці в кисті рук. Витягнути шию максимально догори напружити м'язи шиї. Ізометрична затримка напруження м'язів до 3-4 секунд. Розслаблення упору 5-6 секунд не без зміни положення рук. Повторне ізометричне напруження в упорі рук і витягнення шиї догори. 5-7 разів. Через 2-3 тижнів збільшувати кількість повторювань на 5 разів. В сумі до 20 разів. Темп повільний.

Вправа 7. В. п. – стоячи, ноги на ширині плечей. Упор правої скроні в праву долоню. Витягнути шию максимально догори напружити м'язи шиї. Ізометрична затримка напруження м'язів до 3-4 секунд. Розслаблення упору 5-6 секунд не без зміни положення рук. Повторне ізометричне напруження в упорі рук і витягнення шиї догори. 5-7 разів. Через 2-3 тижнів збільшувати кількість повторювань на 5 разів. В сумі до 20 разів. Темп повільний.

Вправа 8. В. п. – стоячи, ноги на ширині плечей. Упор лівої скроні в ліву долоню. Витягнути шию максимально догори напружити м'язи шиї. Ізометрична затримка напруження м'язів до 3-4 секунд. Розслаблення упору 5-6 секунд не без зміни положення рук. Повторне ізометричне напруження в упорі рук і витягнення шиї догори. 5-7 разів. Темп повільний.

Вправа 9. В. п. – стоячи, ноги на ширині плечей. Упор правої долоні на ліве плече. Витягнути тулуб максимально догори напружити м'язи. Ізометрична затримка напруження м'язів до 3-4 секунд. Розслаблення упору 5-6 секунд без зміни положення рук. Повторне ізометричне напруження в упорі рук і витягнення тулубу догори. Те ж саме в іншу сторону. Темп повільний. Під час виконання вправи витягувати хребет максимально догори.

Вправа 10. В. п. – стоячи, ноги на ширині плечей. Упор грудини в кисті рук. Техніка виконання як вправ 5-9. Темп повільний.

Вправа 11. В. п. – стоячи, ноги на ширині плечей. Упор живота в кисті рук. Техніка виконання як вправ 5-9. Темп повільний.

Вправа 12. В. п. – стоячи, ноги на ширині плечей. Упор кистей рук в поперек. Техніка виконання як вправ 5-9. Темп повільний.

Вправа 13. В. п. – стоячи, ноги на ширині плечей. Упор кистей рук в крила таза. Техніка виконання як вправ 5-9. Темп повільний.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Вправа 14. В. п. – стоячи, ноги на ширині плечей. Упор долонями на праве стегно з протидією повороту (ротації) напруження м’язів тулубу. Техніка виконання як вправ 5-9. Темп повільний. Під час виконання вправи витягувати хребет максимально догори.

Заключна частина: вправа 15. В. п. – стоячи, ноги на ширині плечей. 1-4 – плавно підняти руки вгору через центр тіла і по кругу догори – вдих. Плавно опустити руки вниз через сторони – видих. 6-8 разів. Темп повільний. Під час видиху «відчути», як розслабляються м’язи спини.

Висновки. Отримані результати дослідження свідчать про незначний відсоток відхилень у анатомічній будові опорно-рухового апарату підлітків ОЗЗСО «Карасинський ліцей» Сошичненської сільської ради Волинської області. Проте, досить значна частина досліджуваних осіб має недостатні резервні можливості серцево-судинної системи, що обмежує можливість повноцінних фізичних навантажень, які позитивно б впливали на розвиток скелетно-м’язевого каркасу та функціонування всього організму.

Запропонований комплекс гімнастичних вправ сприятливо впливатиме на розвиток та зміцнення м'язів, попереджаючи таким чином утворення сутулості та сколіозів. Він враховує фізичні можливості, вікові особливості та режим дня сучасних підлітків. Оптимальний рівень фізичної активності є важливою умовою підтримання здоров’я опорно-рухової системи. Рухова активність сприяє гармонійному розподілу навантаження на м’язовий апарат, збереженню функціональної рухливості та еластичності суглобів. Щоденне виконання підлітками фізичних вправ, спрямованих на зміцнення здоров’я, нормалізацію функцій серцево-судинної, дихальної та нервової систем сприятиме профілактиці порушень постави. Також проведені дослідження доповнять систему знань в галузі фізичного розвитку підлітків. Їх можна використати для розробки комплексної програми корекції опорно-рухового апарату підлітків, що дозволить знизити відсоток порушень постави, підвищить фізичний розвиток сучасних здобувачів освіти. Результати даних дослідження будуть корисними для вчителів фізичної культури в закладах загальної середньої освіти, батьків та самих підлітків для формування навичок здорового способу життя з метою запобігання виникнення порушень постави та профілактики захворювань опорно-рухового апарату.

Література:

1. Аналіз фізичної активності школярів Закарпатської області в умовах дистанційного навчання / Рогач І. та ін. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія «Медицина», 2022. № 1 (63). С. 65–68.

2. Куберт Н. Формування навичок здорового способу життя у фізкультурно-оздоровчій роботі з дошкільнятами шляхом використання нетрадиційного фізкультурного обладнання. *Підготовка фахівців у контексті становлення Нової української школи* : зб. наук. праць / за заг. ред. В. Є. Литньова, Н. Є. Колесник, Т. В. Завязун. Житомир, 2018. Ч. 1. С. 81–88.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

3. Вихованець С. Аналіз захворювань опорно-рухового апарату підлітків із порушенням зору. *Молода спортивна наука України* : зб. наук. праць. Львів : Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського, 2013. Т. 3. С. 61–66.

4. Смірнова Є., Давиденко С. Реабілітації постави та профілактики порушень опорно-рухового апарату. *Фізична реабілітація та здоров'язбережувальні технології: реалії та перспективи* : зб. наук. матеріалів XI Всеукр. наук.-практ. конф. 27-28 листоп. 2025 р. – Полтава : Нац. ун-т ім. Ю. Кондратюка, 2025. С. 128–130.

5. Відновлення порушень опорно-рухового апарату у фізичному вихованні та спортивній діяльності підлітків / Заікін А. та ін. Т. 191 № 35 (2025): Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. *Сучасні аспекти здоров'я, фізичної терапії, фізкультурно-спортивної реабілітації, адаптивної фізичної культури і спорту*, 2026. С. 233–240. DOI: https://doi.org/10.58407/visnik.253535

6. Державна служба статистики України. Заклади охорони здоров'я та захворюваність населення України у 2022 році : статистичний бюлетень. Київ, 2023. 36 с.

7. Заікін А., Протасюк С., Гут В., Поплавський В. Профілактика захворювань опорно-рухового апарату серед молоді. *Sectoral research XXI: characteristics and features : collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the VII International Scientific and Theoretical Conference*, March 15, 2024, Chicago, USA. International Center of Scientific Research, Chicago, 2024. P. 90–91.

8. Руденко О.М., Перес Н.П., Ляшевич А.М. Профілактика порушень постави в учнів загальноосвітніх шкіл на уроках фізичної культури. *The 7 th International scientific and practical conference – Topical issues of modern science, society and education* (January 29-31, 2022) SPC—Sci-conf. com. ua, Kharkiv, Ukraine. 2022. P. 182–188.

9. Круцевич Т. Ю., Воробйов М. І., Безверхня Г. В. Контроль у фізичному вихованні дітей, підлітків і молоді : навч. посіб. Київ : Олімпійська література, 2011. 224 с.

10. Огірко І. В., Похмурська С. С. Оцінка і порівняння фізичного розвитку дітей 5–6 років з вадами постави і здорових методом індексу Ерісмана. *Сучасні оздоровчо-реабілітаційні технології* : зб. наук. праць. Луцьк : Луцький інститут розвитку людини Університету «Україна», 2005. С. 132–136.

11. Коц С. М., Коц В. П. Фізіологія людини : навч. посіб. Харків : ХНПУ, 2022. 283 с.

References:

1. Rogach, I.M., Palko, A.I., Feger, O.V., & Virag, M.V. (2022). Analiz fizychnoi aktyvnosti shkoliariv Zakarpatskoi oblasti v umovakh dystantsiinoho navchannia [Analysis of physical activity of schoolchildren of the Zakarpattia region in conditions of distance learning]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriia «Medytsyna» [in Ukrainian].

2. Kubert N. (2018). Formation of healthy lifestyle skills in physical education and health work with preschoolers through the use of non-traditional physical education equipment [Formation of healthy lifestyle skills in physical education and health work with preschoolers through the use of non-traditional physical education equipment]. Pidhotovka fakhivtsiv u konteksti stanovlennia Novoi ukrainskoi shkoly : zb. nauk. prats / za zah. red. V. Ye. Lytnova, N. Ye. Kolesnyk, T. V. Zaviazun. Zhytomyr [in Ukrainian].

3. Vykhovanets′ S. (2013). Analiz zakhvoriuvan oporno-rukhovoho aparatu pidlitkiv iz porushenniam zoru [Analysis of musculoskeletal diseases in adolescents with visual impairment]. Moloda sportyvna nauka Ukrainy : zb. nauk. prats. Lviv : Lvivskyi derzhavnyi universytet fizychnoi kultury imeni Ivana Boberskoho [in Ukrainian].

4. Smirnova E., & Davydenko S. (2025). Reabilitatsii postavy ta profilaktyky porushen oporno-rukhovoho aparatu [Posture rehabilitation and prevention of musculoskeletal disorders]. Fizychna reabilitatsiia ta zdoroviazberezhuvalni tekhnolohii: realii ta perspektyvy : zb. nauk.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

materialiv XI Vseukr. nauk.-prakt. konf. 27-28 lystop. 2025 r. Poltava : Nats. un-t im. Yu. Kondratiuka [in Ukrainian].

5. Zaikin, A., Protasyuk, S., Gut, V., & Poplavsky, V. (2025). Vidnovlennya porushen′ oporno-rukhovoho aparatu u fizychnomu vykhovanni ta sportyvniy diyal′nosti pidlitkiv [Rehabilitation of musculoskeletal disorders in physical education and sports activities of adolescents]. Visnyk Natsional′noho universytetu «Chernihivs′kyy kolehium» imeni T. H. Shevchenka. Suchasni aspekty zdorov″ya, fizychnoyi terapiyi, fizkul′turno-sportyvnoyi reabilitatsiyi, adaptyvnoyi fizychnoyi kul′tury i sportu [in Ukrainian].

6. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny (2023). Zaklady okhorony zdorov″ya ta zakhvoryuvanist′ naselennya Ukrayiny u 2022 rotsi : statystychnyy byuleten′. Kyyiv [in Ukrainian].

7. Zaikin, A., Protasyuk, S., Gut, V., & Poplavsky, V. (2024). Profilaktyka zakhvoryuvan′ oporno-rukhovoho aparatu sered molodi [Prevention of musculoskeletal diseases among young people]. Sectoral research XXI: characteristics and features : collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the VII International Scientific and Theoretical Conference, March 15, 2024, Chicago. International Center of Scientific Research, Chicago [in USA].

8. Rudenko O.M., Peres N.P., & Lyashevich A.M. (2022). Profilaktyka porushen′ postavy v uchniv zahal′noosvitnikh shkil na urokakh fizychnoyi kul′tury [Prevention of posture disorders in secondary school students during physical education lessons]. The 7 th International scientific and practical conference – Topical issues of modern science, society and education (January 29-31, 2022) SPC―Sci-conf. com. ua, Kharkiv [in Ukrainian].

9. Krutsevich, T.Yu., Vorobyov, M.I., & Bezverkhnia, G.V. (2011). Kontrol′ u fizychnomu vykhovanni ditey, pidlitkiv i molodi [Control in physical education of children, adolescents and youth: a teaching manual]. Kyiv: Olympic Literature [in Ukrainian].

10. Ogirko I.V., & Pokhmurska S.S. (2005). Otsinka i porivnyannya fizychnoho rozvytku ditey 5–6 rokiv z vadamy postavy i zdorovykh metodom indeksu Erismana [Assessment and comparison of physical development of children 5–6 years old with posture defects and healthy ones using the Erisman index method]. Modern health and rehabilitation technologies: collection of scientific works. Lutsk: Lutsk Institute of Human Development of the University of Ukraine [in Ukrainian].

11. Kots S.M., & Kots V.P. (2022). *Fiziolohiya lyudyny [Human Physiology]*. Textbook. Kharkiv: KhNPU.

Дата першого надходження статті до видання: 25.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 615.825:616.711-009.7

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3152-3170

Ляшенко Валентина Петрівна доктор біологічних наук, професор, професор кафедри фізичної реабілітації Національного університету «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, https://orcid.org/0000-0001-5849-278X

Зайцев Володимир Олексійович кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри фізичної реабілітації Національного університету «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, https://orcid.org/0000-0003-1176-4623

Ридзель Юрій Миколайович кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фізичної реабілітації Національного університету «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, https://orcid.org/0000-0002-1812-0436

КОМПЛЕКСНА ФІЗИЧНА ТЕРАПІЯ ЧОЛОВІКІВ ЧЕТВЕРТОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ГРУПИ ПРИ БОЛЮ В НИЖНІЙ ЧАСТИНІ СПИНИ

Анотація. Висока поширеність болю в нижній частині спини (БНС) серед чоловіків середнього віку, які виконують фізично важку працю, зумовлює необхідність розробки та впровадження ефективних стратегій фізичної терапії. У зв’язку з цим особливої актуальності набуває застосування комплексних реабілітаційних заходів, спрямованих на зменшення больового синдрому, відновлення функціональної активності, профілактику рецидивів і запобігання хронізації патологічного процесу.

Цільову популяцію дослідження становили чоловіки середнього віку (n=20), які належать до IV професійної групи та перебували на післягострому етапі реабілітації з приводу болю в нижній частині спини. Для оцінки функціонального стану пацієнтів і визначення ефективності проведеної фізичної терапії було використано комплекс сучасних клінічних та функціональних методів дослідження. Інтенсивність больового синдрому оцінювали за допомогою візуальної аналогової шкали (Visual Analogue Scale – VAS). Рівень функціональних обмежень визначали за опитувальником інвалідності Освестрі (Oswestry Disability Index – ODI) та Квебекською шкалою інвалідності при болю в спині (Quebec Back Pain Disability Scale – QBPDS). Функціональні виміри включали оцінку амплітуди активних рухів поперекового відділу хребта (згинання, розгинання, бічні нахили), мануальне м’язове тестування за Ловеттом, а також нейродинамічні тести для виявлення ознак радикулопатії. Додатково проводилася оцінка моторного контролю поперекового відділу хребта та аналіз психоемоційних чинників за допомогою опитувальника переконань щодо страху уникнення рухів (Fear-Avoidance Beliefs Questionnaire – FABQ), що дозволяло комплексно оцінити вплив болю на фізичний та психологічний стан пацієнтів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Розроблена реабілітаційна програма, яка поєднувала засоби фізичної терапії, мануальної терапії, ерготерапії та психологічної підтримки, продемонструвала високу ефективність у зменшенні інтенсивності болю, покращенні функціонального стану та відновленні рухової активності пацієнтів.

Значне покращення гнучкості (згинання C7-S1 з 4,65 см до 7,85 см, проба Шобера з 3,475 см до 5,95 см), стабілізації (Luomajoki з 5,6 до 2,4) та зменшення асиметрії (бічний нахил з 5,9 до 0,75) підтверджує ефективність проведеної реабілітації. Зниження інвалідності (ODI з 35,9% до 16,65%, QBPDS з 47,2 до 21,5) та болю (ВАШ спокій з 4,95 до 1,7, фізично з 8,1 до 3,85) корелює з покращенням сили м'язів (згинання тулуба до 4,85) і зменшенням страхів (FABQ-PA з 19,6 до 11,3, FABQ-W з 33,5 до 16,6).

Результати узгоджуються з літературою, підтверджуючи, що мультидисциплінарний підхід сприяє комплексному відновленню функціональності у чоловіків четвертої професійної групи із болем у нижній частині спини.

Ключові слова: фізична терапія, чоловіки, четверта професійна група, біль у нижній частині спини, доказова практика.

Liashenko Valentyna Petrivna Doctor of Biological Sciences, Professor, Professor of the Department of Physical Rehabilitation of the National University "Chernihiv Polytechnic", Chernihiv, https://orcid.org/0000-0001-5849-278X

Zaitsev Volodymyr Oleksiyovych Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Physical Rehabilitation of the National University "Chernihiv Polytechnic", Chernihiv, https://orcid.org/0000-0003-1176-4623

Rydzel Yuriy Mykolayovych Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Physical Rehabilitation of the National University "Chernihiv Polytechnic", Chernihiv, https://orcid.org/0000-0002-1812-0436

COMPREHENSIVE PHYSICAL THERAPY FOR MEN OF THE FOURTH OCCUPATIONAL GROUP WITH LOW BACK PAIN

Abstract. The high prevalence of low back pain (LBP) among middle-aged men engaged in physically demanding work highlights the need for effective physical therapy strategies. In this regard, the implementation of comprehensive rehabilitation measures aimed at reducing pain, restoring functional activity, preventing recurrences, and avoiding the chronicity of the pathological process becomes particularly important.

The target population of the study consisted of middle-aged men (n=20) belonging to the IV occupational group who were undergoing rehabilitation in the subacute stage of low back pain. To assess the functional status of the patients and

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

determine the effectiveness of the applied physical therapy program, a комплекс of modern clinical and functional assessment methods was used. Pain intensity was evaluated using the Visual Analogue Scale (VAS). The level of functional limitation was assessed using the Oswestry Disability Index (ODI) and the Quebec Back Pain Disability Scale (QBPDS). Functional measurements included the assessment of active range of motion of the lumbar spine (flexion, extension, lateral flexion), manual muscle testing according to Lovett, as well as neurodynamic tests to identify signs of radiculopathy. Additionally, lumbar motor control assessment and the Fear-Avoidance Beliefs Questionnaire (FABQ) were used to comprehensively evaluate the influence of pain on the physical and psychological condition of the patients.

The developed rehabilitation program, which combined physical therapy, manual therapy, occupational therapy, and psychological support, demonstrated high effectiveness in reducing pain intensity, improving functional status, and restoring patients' motor activity.

The obtained results indicate a significant improvement in the functional condition of patients after completing the rehabilitation program. An increase in spinal flexibility was observed (C7–S1 flexion from 4.65 cm to 7.85 cm, Schober test from 3.475 cm to 5.95 cm), along with improved stabilization capacity of the lumbar spine (Luomajoki test from 5.6 to 2.4) and a marked reduction in movement asymmetry during lateral trunk flexion (from 5.9 to 0.75). These findings confirm the positive impact of the applied rehabilitation interventions on motor function and postural control.

In addition, a pronounced reduction in functional limitations and pain syndrome was noted. Disability scores measured by the ODI and QBPDS decreased from 35.9% to 16.65% and from 47.2 to 21.5, respectively, indicating an improvement in patients' ability to perform daily and occupational activities. Pain intensity measured by the Visual Analogue Scale (VAS) also significantly decreased both at rest (from 4.95 to 1.7) and during physical activity (from 8.1 to 3.85). At the same time, an increase in trunk muscle strength was observed, particularly in trunk flexion up to 4.85 points, as well as a reduction in fear of movement and avoidance of physical activity according to the FABQ-PA and FABQ-W scales.

The obtained data are consistent with current scientific literature and confirm the effectiveness of a multidisciplinary approach in the rehabilitation of men belonging to the IV occupational group with low back pain. The comprehensive combination of physical therapy, manual therapy techniques, occupational therapy, and psychological support contributes not only to pain reduction but also to the restoration of functional activity, improvement in quality of life, and enhancement of patients' work capacity.

Keywords: physical therapy, men, fourth occupational group, low back pain, evidence-based practice.

Постановка проблеми. Біль у нижній частині спини (БНС) є однією з найпоширеніших медичних проблем, що вражає значну частину дорослого

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

населення в усьому світі [1-3]. Чоловіки середнього віку, особливо ті, хто зайнятий важкою фізичною працею (IV професійна група, яка включає професії, що вимагають значних фізичних зусиль, такі як вантажники, будівельники та сільськогосподарські працівники), є особливо вразливою категорією через постійні біомеханічні навантаження [4, 5]. Біль у спині є провідною причиною інвалідності, що призводить до значних економічних втрат через зниження працездатності та витрати на лікування. Статистичні дані свідчать, що більшість дорослих людей хоча б раз у житті відчували біль у нижній частині спини, а значна частина страждає від хронічного болю, що триває понад три місяці [6]. Висока поширеність БНС серед чоловіків середнього віку, які виконують фізичну працю, підкреслює необхідність ефективних стратегій фізичної терапії для полегшення болю, відновлення функціональності та запобігання хронізації процесу.

Біль у нижній частині спини класифікується за тривалістю: гострий (до 4 тижнів), підгострий (4-12 тижнів) та хронічний (понад 12 тижнів). Післягострий етап настає після зменшення інтенсивного болю гострої фази, але до повного відновлення функції.

Він може включати пізню підгостру фазу або ранню хронічну фазу, залежно від тривалості симптомів та індивідуальних особливостей пацієнта. На цьому етапі основна увага приділяється не лише подальшому зменшенню болю, але й відновленню рухливості, сили, витривалості та функціональної активності, необхідних для повернення до роботи та повсякденного життя. Чітке розуміння післягострого етапу дозволяє визначити оптимальні цілі та стратегії фізичної терапії, спрямовані на відновлення працездатності та запобігання переходу болю в хронічну форму.

Отже, обране нами дослідження актуальне з огляду на необхідність адаптації програми фізичної терапії до умов важкої фізичної праці, а також на обмеженість досліджень, які аналізують вплив таких програм саме на якість життя чоловіків середнього віку, зайнятих у виробничих галузях. Отримані результати сприятимуть розвитку індивідуалізованих підходів до реабілітації та збереженню здоров’я цієї групи пацієнтів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні, як і в інших країнах, БНС є однією з найчастіших причин звернення за медичною допомогою та тимчасової непрацездатності. Статистичні дані щодо поширеності БНС серед чоловіків IV професійної групи в Україні потребують уточнення, проте відомо, що працівники важкої фізичної праці належать до групи підвищеного ризику. Міжнародні дослідження підтверджують високу поширеність БНС серед будівельників та інших професій, пов’язаних з фізичними навантаженнями [7-9]. Клінічні настанови в Україні та світі наголошують на важливості активної реабілітації, включаючи фізичні вправи, мануальну терапію та навчання пацієнтів, для лікування БНС.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Фізична терапія на післягострому етапі повинна включати вправи на зміцнення м'язів кора для забезпечення стабільності хребта [10]. Вправи для покращення гнучкості та рухливості поперекового відділу хребта та стегон є важливими для відновлення нормального обсягу рухів. Аеробні вправи низької інтенсивності можуть допомогти покращити загальну фізичну форму та зменшити втому, часто пов'язану з хронічним болем [11]. Комбінування вправ на силу, витривалість, гнучкість з мануальною терапією та навчанням пацієнта дозволяє створити індивідуалізовану програму, яка найкраще відповідає потребам конкретної людини середнього віку з болем у нижній частині спини.

Українські і Міжнародні клінічні настанови (США, Великобританія, Канада) також підтримують активний підхід до лікування, включаючи фізичні вправи, мануальну терапію та навчання пацієнтів [12-15]. Наголошується на важливості оцінки психосоціальних факторів ризику хронізації болю.

Порівняльний аналіз клінічних настанов різних країн показує схожість у підходах до лікування болю в нижній частині спини. Акцент робиться на активній реабілітації, фізичних вправах та навчанні пацієнта, що свідчить про загальноприйняту ефективність цих методів.

Програми фізичної терапії повинні враховувати фізичні вимоги їхньої роботи, включаючи підняття важких предметів, тривале перебування в певних положеннях та повторювані рухи [11, 15]. Вправи повинні бути спрямовані на зміцнення м'язів, які підтримують хребет, покращення гнучкості та витривалості, необхідних для виконання професійних обов'язків.

Навчання пацієнтів стратегіям самостійного управління болем, включаючи вправи, правильну поставу та ергономіку, є ключовим для запобігання рецидивам [10-14]. Рекомендується розробити індивідуальну програму домашніх вправ, яку пацієнт повинен виконувати регулярно для підтримки досягнутих результатів. Успішна реабілітація включає не лише усунення поточного болю, але й надання пацієнтові знань та інструментів для самостійного управління своїм станом у майбутньому.

Мета роботи: оцінити ефективність комплексної фізичної терапії на післягострому етапі реабілітації у чоловіків середнього віку, які мають важку фізичну роботу і страждають на біль у нижній частині спини, а також обґрунтувати ефективність адаптованих методик реабілітації.

Відповідно до мети роботи було сформульовано такі завдання дослідження:

- проаналізувати систематичні огляди та рандомізовані контрольовані дослідження щодо ефективності фізичної терапії при болю в нижній частині спини;
- оглянути клінічні протоколи та настанови з фізичної терапії болю в нижній частині спини, включаючи українські та міжнародні;
- визначити особливості застосування фізичної терапії на післягострому етапі реабілітації у чоловіків, які виконують фізично важку роботу;

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

- сформулювати практичні рекомендації щодо фізичної терапії для цієї категорії пацієнтів, враховуючи їхні професійні потреби та сприяючи їхньому поверненню до праці.

Виклад основного матеріалу.

Матеріали і методи дослідження. Теоретико-методологічне обґрунтування алгоритму та його подальша клінічна апробація базуються на суворому дотриманні положень Конвенції Ради Європи про права людини та біомедицину (1997 р.), Гельсінської декларації Всесвітньої медичної асоціації (1964-2013 рр.), стандартів ICH GCP та Наказу МОЗ України № 690 від 23.09.2009 р. Дослідження відповідає нормам чинного законодавства України щодо захисту прав пацієнта.

Практична реалізація передбачає обов'язкове отримання письмової інформованої згоди пацієнтів після детального роз’яснення цілей втручання та методів корекції, із гарантуванням повної конфіденційності персональних даних.

Цільова популяція дослідження – чоловіки середнього віку (n=20), які працюють у будівельній галузі (IV професійна група) та мають біль у нижній частині спини на післягострому етапі реабілітації.

Критеріями включення до дослідження були: вік від 46 до 59 років; чоловіча стать; професійна діяльність, пов’язана з будівництвом; наявність болю в нижній частині спини, що триває більше 1 місяця, але менше 3 місяців (післягострий етап); наявність функціональних обмежень, пов’язаних з БНЧС, що впливають на повсякденну діяльність та/або професійні обов’язки; підписана інформована згода на участь у дослідженні та обробку даних.

Критеріями виключення були: наявність «червоних прапорців», що вказують на серйозну патологію (наприклад, анамнез онкологічних захворювань, незрозуміла втрата ваги, лихоманка, неврологічні дефіцити, що вказують на синдром кінського хвоста, гостра травма, перелом хребта, спінальна інфекція); специфічні патології хребта, що вимагають хірургічного втручання або іншого спеціалізованого лікування (наприклад, важкий стеноз хребетного каналу, гостра грижа диска з прогресуючим неврологічним дефіцитом, системні запальні захворювання, такі як анкілозуючий спондиліт); психічні розлади, що перешкоджають участі в реабілітаційній програмі або розумінню інформованої згоди; участь в інших реабілітаційних програмах з приводу БНЧС протягом останніх 3 місяців.

Для оцінки функціонального стану та прогресу пацієнтів були обрані наступні валідовані методи дослідження:

1. Візуальна аналогова шкала (ВАШ / VAS): для оцінки рівня болю.

2. Опитувальник інвалідності Освестрі (Oswestry Disability Index – ODI): для оцінки впливу болю в попереку на повсякденну діяльність.

3. Квебекська шкала інвалідності при болю в спині (Quebec Back Pain Disability Scale – QBPDS): для вимірювання рівня функціональної інвалідності.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

4. Функціональні виміри: оцінка амплітуди активного руху поперекового відділу хребта (згинання, розгинання, бічне згинання).

5. Мануальне м'язове тестування (ММТ) за Ловеттом: оцінка м'язової сили окремих м'язів, що мають відношення до попереково-крижового відділу та нижніх кінцівок.

6. Нейродинамічні тести для оцінки радикулопатії.

7. Оцінка моторного контролю поперекового відділу хребта.

8. Опитувальник переконань щодо страху уникнення рухів (Fear-Avoidance Beliefs Questionnaire – FABQ).

Отримані в ході дослідження кількісні дані оброблялися за допомогою методів математичної статистики з використанням програмного пакету Microsoft Excel та Statistica. Для кожної групи показників розраховувалися середнє арифметичне значення (M) та стандартна помилка середнього (m). Для оцінки достовірності відмінностей між результатами до та після курсу фізичної терапії використовувався t-критерій Стьюдента для залежних вибірок. Статистично значущими вважалися результати при рівні ймовірності $p < 0,05$.

Результати дослідження та їх обговорення

Нижче наведений типовий категорійний профіль пацієнта (табл. 1) із врахуванням МБР. У постановці цілей ми дотримувалися підходу SMART, що дозволило зробити їх конкретними, вимірними, досяжними, актуальними та обмеженими у часі. При цьому, всі ці цілі були узгоджені з пацієнтом, щоб він відчував себе залученим до процесу та був мотивований їх досягти.

Таблиця 1

Категорійний профіль за МКФ пацієнтів із болем у нижній частині спини на амбулаторному етапі реабілітації (приклад)

Оцінка	**Повторна оцінка**
Глобальна мета (ГМ)	Повернення до повноцінної участі в професійній діяльності (будівельні роботи) та повсякденному житті з мінімальними функціональними обмеженнями, болем (VAS ≤3) та страхом уникнення рухів (FABQ-PA <15, FABQ-W <29) протягом 12 тижнів
Мета програми послуг (ПП):	Зменшення болю та інвалідності (QBPDS <20, ODI <20%)
Ціль циклу 1:	Відновлення функціональної рухливості та м'язової сили для виконання робочих завдань (піднімання 10-15 кг, тривале стояння ≥30 хв).
Ціль циклу 2:	Зниження психосоціальних бар'єрів (страху уникнення рухів, FABQ) шляхом освіти.
Ціль циклу 3:	Адаптація робочого середовища для профілактики рецидивів: навчання ергономічним технікам

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Категорії МКФ	Кваліфікатори МКФ									Приналежність цілі	Цільове значення	Кваліфікатори МКФ										Досягнуті цілі
Функції та структури організму, активність та участь					Проблеми											Проблеми						
					0	1	2	3	4							0	1	2	3	4		
b260 Пропріоцептивна функція										1	0											v
b28013 Біль у спині										ГМ, ПП	0											-
b28018 Біль у частині тіла, у вигляді болю в сідниці, паху, стегні										ГМ, ПП	1											v
b28015 Біль у нижніх кінцівках										ГМ, ПП	1											v
b2804 Іррадіюючий біль у сегменті або області										ГМ, ПП	1											v
b7101 Рухливість кількох суглобів										1	0											-
b7305 Сила м’язів тулуба										1	0											v
b7355 Тонус м’язів тулуба										1	0											v
b7401 Витривалість груп м’язів										1	0											v
b7601 Контроль складних довільних рухів										1, 2, 3, ГМ, ПП	0											v
b770 Функції моделі ходи										2, 3, ГМ	0											v
b780 Відчуття, пов’язані з м’язами та функціями руху										1, 2, 3, ГМ, ПП	0											v
d2303 Управління власним рівнем активності										1, 2, 3, ГМ, ПП	0											v
d450 Ходьба										1, 2, ГМ	0											v
d410 Зміна та збереження положення тіла										1, 2, 3, ГМ	0											v
d415 Утримання положення тіла										1, 2, 3, ГМ												
d430 Підіймання і перенесення об’єктів										2, 3, ГМ												

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Категорії МКФ	Кваліфікатори МКФ									Прина-лежність цілі	Цільо-ве зна-чення	Кваліфікатори МКФ									Досяг-нуті цілі
d598 Самообслугову вання, інше уточнене										3, ГМ, ПП	0										v
d850 Оплачувана робота										ГМ											
Фактори середовища	Полегшуючі фактори					Бар'єри						Полегшуючі фактори					Бар'єри				
	4 +	3 +	2+	1 +	0	1	2	3	4			4 +	3 +	2 +	1 +	0	1	2	3	4	
e135 Вироби і технології для робочого використання										2, 3, ГМ											
e115 Вироби та технології для персонального повсякденного вжитку										2, 3, ГМ											
e310 Найближчі родичі										ПП											v
e355 Медичні працівники										ГМ											v

Враховуючи наведений категорійний профіль пацієнта, на кожному із реабілітаційних циклів консервативного лікування нами була розроблена для кожного окремого учасника дослідження індивідуальна програма реабілітації. Орієнтовно її можна представити наступним чином.

Цикли реабілітації:

Ціль циклу 1 (1-4 тижні)

Мета: зменшення болю (VAS ≤5), покращення рухливості поперекового відділу (тест Шобера ≥5 см), початок формування правильних рухових патернів.

Інтервенції/втручання:

Освіта: пояснення біопсихосоціальної моделі болю, безпечність рухів;

Фізична терапія: ізометричні вправи для м'язів кора (3х10, «dead bug»); розтягнення поперекових та сідничних м'язів (3х20–30 сек); легкі аеробні вправи: ходьба 20–30 хв/день.

Мануальні техніки: м'яка мобілізація попереку (за потреби).

Ерготерапія: навчання правильній техніці піднімання легких вантажів (5 кг).

Очікувані результати: b28016: зменшення болю (кваліфікатор 1-2); b710: покращення рухливості (кваліфікатор 1); d410, d415: зменшення обмежень у зміні пози та стоянні (кваліфікатор 1-2); QBPDS/ODI: зменшення на 10-20%.

Ціль циклу 2 (5-8 тижнів)

Мета: зміцнення м'язів кора (ММТ 4-5), зниження страху уникнення рухів (FABQ-PA <15, FABQ-W <29), відновлення базових робочих функцій (піднімання 10 кг).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Інтервенції:

Фізична терапія: вправи на стабілізацію: планка (3х30–60 сек), бічні мости (3х10); функціональні вправи: присідання з нейтральним хребтом (3х12); аеробні вправи: велоергометр (20–30 хв, 3 рази/тиждень).

Ерготерапія: адаптація робочого місця (використання візків, підтримувальних поясів).

Психосоціальні втручання: когнітивно-поведінкова терапія (КПТ) з психологом для зменшення страху (1 сесія/тиждень).

Очікувані результати: b730: покращення сили м'язів (кваліфікатор 1); b152: зменшення страху (кваліфікатор 1); d430, d850: зменшення обмежень у підніманні та роботі (кваліфікатор 2); FABQ-PA <15, FABQ-W <29, QBPDS/ODI <40%.

Ціль циклу 3 (9-12 тижнів)

Мета: повернення до роботи з ≥75% продуктивності, мінімальний біль (VAS ≤3), повна функціональна активність (QBPDS <20, ODI <20%).

Інтервенції:

Фізична терапія: Вправи на витривалість: піднімання 10–15 кг (3х10), ходьба з навантаженням (20–30 хв); пропріоцептивні вправи: стояння на Bosu/балансувальна платформа (3х30 сек); ерготерапія: імітація робочих завдань (кладка цегли, перенесення матеріалів) з правильною технікою.

Профілактика: навчання самоконтролю (розпізнавання перевантажень), домашня програма вправ (2-3 рази/тиждень).

Очікувані результати: b28016: мінімальний біль (кваліфікатор 0-1); d430, d850: відновлення робочих функцій (кваліфікатор 1); e135: зменшення бар'єрів робочого середовища (кваліфікатор -1); QBPDS <20, ODI <20%, FABQ-PA <10, FABQ-W <20.

Компоненти запропонованої стратегії щодо програми фізичної терапії адаптовані для чоловіків досліджуваної групи та базуються на рекомендаціях JOSPT 2012, JOSPT 2021, ACP 2017.

У ході обстеження та первинного збору анамнезу характер болю досліджуваними було визначено як хронічний у 80% чоловіків. Лише 20% повідомляли про епізодичні напади різкого болю, які пов'язували, як правило, із змінами виду трудової діяльності та різкими рухами. При цьому, первинна оцінка рівня болю за ВАШ у стані спокою становила в середньому 4,95±0,32 (показник стандартного відхилення дорівнював 1,43), а під час фізичного навантаження 8,1±0,22 (показник стандартного відхилення дорівнював 1,02). Біль характеризувався як тиснучий, різкий, стріляючий з іррадіацією у більшості випадків (60%) у праву нижню кінцівку та 35 % – у ліву нижню кінцівку, що може свідчити про асиметрію в навантаженні під час роботи. Це, як правило, пов'язано з їхньою професійною діяльністю, яка включає важку фізичну працю та тривале перебування в напружених позах. Значна інтенсивність болю є характерною для радикулярного синдрому, що підкреслює його гострий

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

характер. До того ж, в усіх обстежених чоловіків (100%) при первинному обстеженні та збору анамнезу спостерігалось м'язове напруження при пальпації поперекового відділу хребта та були скарги на ранкову скутість. При цьому, ранкова скутість тривала від 5 до 30 хв, середнє значення якої становили 13±1,93 (показник стандартного відхилення дорівнював 8,64). Це може бути як причиною, так і наслідком болю, створюючи замкнене коло напруження та дискомфорту.

Обстеження включало нейродинамічні тести (SLR test, PKB test, Slump test), а також Thomas test та Piriformis test. Результати представлено до та після реабілітаційних заходів, де 0 означає негативний результат, а 1-3 – позитивний результат за силою вираженості симптомів (табл. 2).

Таблиця 2

Функціональне обстеження: нейродинамічні тести*

	Індивідуальні результати обстежених чоловіків (n=20)																				Се-реднє	Станд .відх.	±
SLR test/до	1	1	2	1	2	1	2	2	2	2	2	2	3	2	1	2	2	2	2	2	1,8	0,52	0,11
після	0	0	1	0	1	0	1	0	1	1	1	1	1	0	0	1	1	1	1	1	0,65	0,48	0,11
PKB test/до	1	3	3	1	2	3	2	3	0	3	3	2	3	3	2	3	2	3	3	3	2,4	0,88	0,19
після	0	1	1	0	0	1	0	1	0	1	1	1	2	1	1	2	0	1	1	2	0,85	0,67	0,15
Slump test/до	3	2	2	0	2	1	2	3	2	2	0	1	3	2	0	3	3	2	2	3	1,9	1,02	0,22
після	1	1	0	0	1	0	1	1	0	1	0	0	2	1	0	2	2	0	1	1	0,75	0,71	0,16
Thomas test/до	1	1	1	0	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0,95	0,22	0,05
після	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Piriformis test/до	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	0
після	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

*Примітка: * - результати обстеження представлені в умовних одиницях, де 0 – негативний результат, 1-3 – позитивний (за силою вираженості нейродинамічного симптому).*

SLR test (прямий тест підйому ноги): середній показник на початку дослідження коливався в межах 1,8±0,11 (стандартне відхилення 0,52), що вказує на помірну позитивність у більшості обстежених. Після запропонованої ІПР значення середнього показника знизилися до 0,65±0,11 (стандартне відхилення 0,49), що свідчило про покращення після реабілітаційних втручань.

PKB test (поперековий контрольний тест): середній показник на початку дослідження коливався в межах 2,4±0,19 (стандартне відхилення 0,88), вказуючи на виражену позитивність. Після запропонованої ІПР значення середнього показника знизилися до 0,85±0,15 (стандартне відхилення 0,67), демонструючи позитивну динаміку.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Slump test (тест зігнутого положення): середній показник на початку дослідження коливався в межах 1,9±0,22 (стандартне відхилення 1,02), що відображає помірну вираженість симптомів. Після запропонованої ІПР значення середнього показника знизилися до 0,75±0,16 (стандартне відхилення 0,72), вказуючи на зменшення інтенсивності.

Thomas test (тест на контрактуру стегнового суглоба): середній показник на початку дослідження коливався в межах 0,95±0,05 (стандартне відхилення 0,22), з переважанням слабкої позитивності. Після запропонованої ІПР мало місце повне зникнення симптомів.

Piriformis test (тест грушеподібного м'яза): цей тест був позитивним у 100% обстежених чоловіків, симптоми якого зникали по завершенню індивідуальної реабілітаційної програми.

Таким чином, результати свідчать про значну поширеність нейродинамічних порушень (SLR, PKB, Slump) серед обстежених до початку реабілітації, з переважанням помірної та вираженої позитивності. Після реабілітаційних заходів спостерігається чітке покращення: середні показники тестів знизилися, а Thomas та Piriformis тести показали повне зникнення симптомів. Це вказує на ефективність проведених заходів у зменшенні нейродинамічних та м'язових порушень, хоча залишкові ефекти все ще фіксуються в деяких випадках (наприклад, PKB і Slump). Це вказує на потребу подальших досліджень для підтвердження поширеності напруги стегнових м'язів та піриформіс-синдрому у цій професійній групі.

Дослідження функціональних рухів хребта, метою чого є оцінка рухливості хребта та її порівняння з нормами, враховуючи професійні фактори, такі як важка фізична праця, дозволило встановити наступні закономірності. Згинання (C7-S1). У чоловіків дослідженої групи середнє значення коливалося в межах 4,65±0,39 см, що нижче норми, та вказує на знижену загальну гнучкість хребта. Це може бути пов'язано з дегенеративними змінами або професійними факторами, такими як тривале навантаження на хребет. Наприкінці дослідження даний показник покращився, сягаючи середніх значень 7,85±0,42 см, що наближається до норми та свідчить про покращення стану.

Функціональне досягнення: тест пов'язаний із оцінкою балансу та мобільності, де від'ємні значення (-18, -13, тощо) означають, що пацієнти не досягли нульової точки на вказану кількість сантиметрів. Середнє -8,05 см свідчить про значні обмеження. У стандартному тесті на функціональне досягнення нормальні значення для дорослих – 25-30 см. У нашому дослідженні даний рух сильно був обмеженим через появу різкого болю в нижній частині спини.

Після реабілітації середнє значення становило 14,75±1,32, що свідчить про значне покращення стану.

Проба Шобера: цей тест вимірює гнучкість поперекового відділу. У групі середнє значення коливалося в межах 3,47±0,22 см, що нижче норми,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

підтверджуючи знижену гнучкість поперекового відділу. Після ІПР ці показники змінювалися в межах 5,95±0,24 см, що є межами норми.

Нахил тулуба в бік: асиметрія в рухах варіюється від 1 до 15 см, із середнім показником 5,9±0,71, що свідчить про значну нерівномірність рухів та їх асиметричність через появу дискомфорту та болю. Після реабілітації середнє значення зменшилося до 0,75±0, із більшістю значень 0 чи 1, що вказує на значне зменшення асиметрії.

Отримані нами результати узгоджуються з даними, що вказують на високу поширеність обмежень рухливості у чоловіків через професійні фактори. Оригінальні дослідження і огляди підтверджують, що фізична праця, може призвести до дегенеративних змін хребта, що впливає на гнучкість [5, 8, 12, 14]. Зниження асиметрії руху після реабілітації узгоджується з даними про ефективність фізіотерапії для вирівнювання рухів [13, 15].

Функціональні обстеження (такі як, згинання C7-S1, проба Шобера, бічний нахил) ми далі поєднали з оцінкою моторного контролю поперекового відділу хребта за допомогою Luomajoki battery test, який включає 6 специфічних рухів. Таке поєднання дозволяє комплексно оцінити як гнучкість і рухливість, так і якість моторного контролю та стабілізації хребта.

Дослідження показало, що до реабілітації середній рівень моторного контролю поперекового відділу за Luomajoki battery test становив 5,6±0,11 (за шкалою 0-6 балів), що вказує на слабкий контроль, а після реабілітації цей показник знизився до 2,4±0,11, що свідчить про значне підвищення стабілізації.

Опитувальник інвалідності Освестрі (ODI) оцінює ступінь інвалідності, пов’язаної з болем у нижній частині спини, у відсотках (0% – відсутність інвалідності, 100% – максимальна інвалідність).

У результаті аналізу отриманих результатів, перед реабілітацією середнє значення показника ODI становили 35,9±2,81% (стандартне відхилення 12,58), що відповідає помірному рівню інвалідності (за класифікацією ODI: 21-40% – помірна інвалідність).

Після реабілітації: середнє значення знизилося до 16,65±1,45% (стандартне відхилення 6,51), що вказує на мінімальний рівень інвалідності (0-20%). При цьому, індивідуальні значення варіювалися від 21% до 68% до реабілітації та від 10% до 32% після, демонструючи значне покращення в більшості обстежених. Початкове значення 35,9% узгоджується з типовими показниками для осіб із больовим синдромом (30-40%), а зниження до 16,65% відповідає літературним даним про позитивний ефект фізичної терапії [1-4].

Для дослідження сили окремих груп мязів за показниками мануально-м’язового тестування (за шкалою Ловетта) ми обрали м’язи, які є критично важливими для підтримки поперекового відділу хребта з наступних причин: згиначі тулуба стабілізують хребет під час згинання та зменшують тиск на міжхребцеві диски; розгиначі тулуба підтримують хребет у вертикальному положенні та при розгинанні; відведення стегна стабілізують таз та поперековий

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

відділ під час бічного руху; розгиначі стегна беруть участь у контролі рухів кульшового суглоба, впливаючи на положення тазу. Як можна бачити, ці м'язи утворюють «ядро» стабілізації (core stability), яке є ключовим для розподілу навантаження та попередження травм хребта, особливо у людей із високими фізичними навантаженнями.

Дослідження підтверджують, що слабкість або дисбаланс м'язів тулуба та стегна є основними факторами розвитку хронічного болю в попереку [8-11]. Зокрема, слабкість згиначів тулуба корелює з підвищеним ризиком дискогенних проблем, а недостатня сила розгиначів – з дегенеративними змінами [13].

Результати мануально-м'язового тестування сили (рис. 1) показали помірне зростання сили м'язових груп після реабілітації, зокрема згиначів тулуба (з 3,6 до 4,85), розгиначів стегна (з 3,65 до 4,85), тоді як розгиначі тулуба та відвідні м'язи стегна досягли максимуму (5). Порівняння отриманого результату із попередніми даними (функціональні тести, Luomajoki test, ODI) вказує на кореляцію між покращенням сили та загальною функціональністю поперекового відділу хребта.

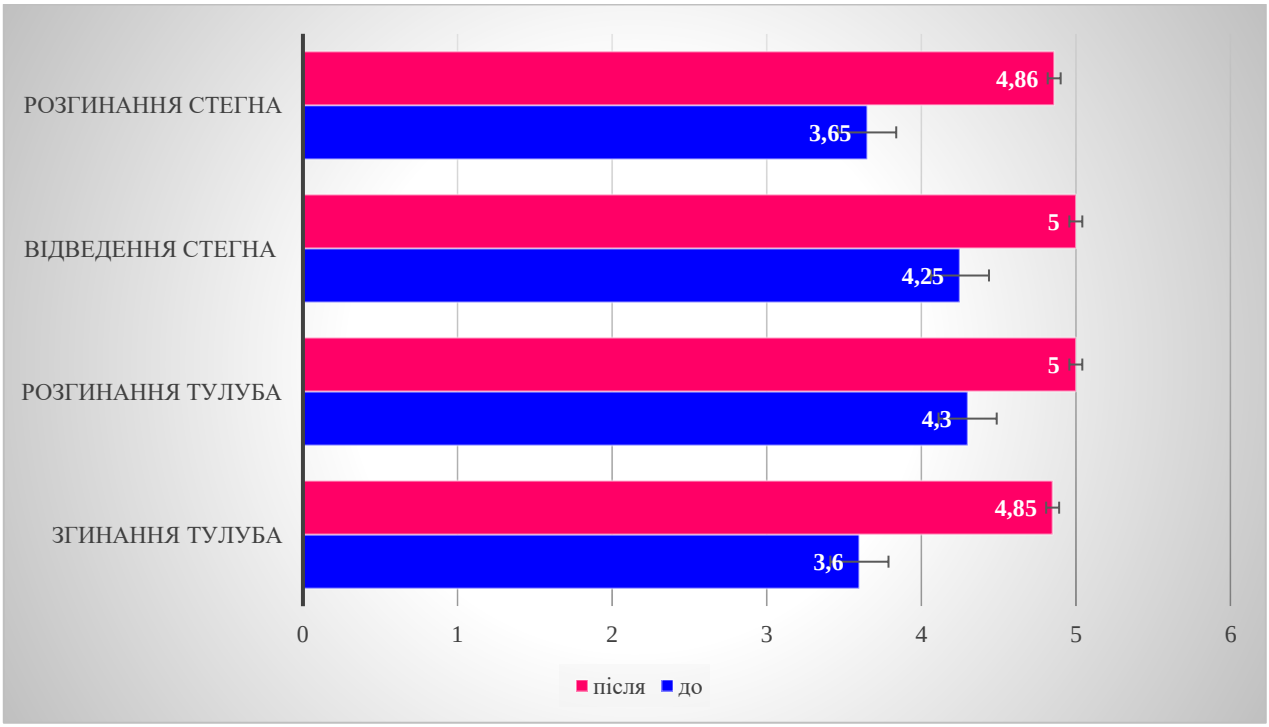

Рис. 1. Зміни сили окремих мязових груп за ММТ (n=20)

Опитувальник переконань щодо уникнення страху (FABQ) оцінює переконання пацієнта щодо того, як фізична активність та робота можуть вплинути на його біль (рис. 2).

FABQ оцінює вірування, пов'язані зі страхом та уникненням, із максимальним балом 24 для FABQ-PA (7 питань) і 42 для FABQ-W (7 питань із 11), де вищі бали вказують на сильніші страхи.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

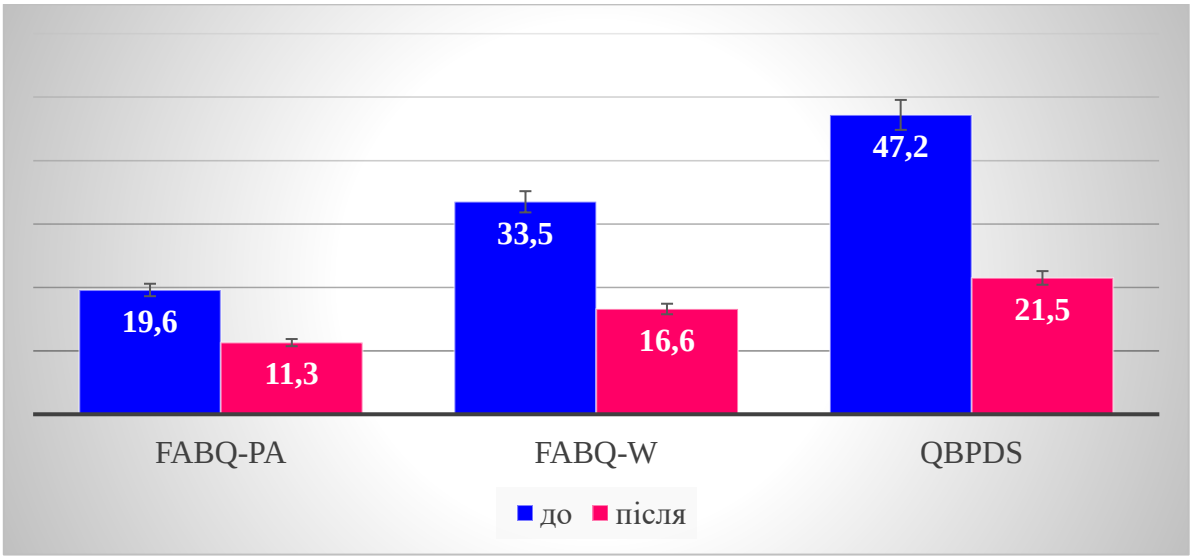

Рис. 2. Суб'єктивна оцінка сприйняття пацієнтом болю в нижній частині спини за результатами опитувальників FABQ та QBPDS* (n=20)

*Примітка: * FABQ-PA – субшкала фізичної активності, FABQ-W – субшкала роботи, QBPDS – Квебекська шкала інвалідності.*

До реабілітації високі бали FABQ-PA (середнє 19,6±1,85) та FABQ-W (середнє 33,5±2,12) вказують на значний страх й уникнення фізичної активності та роботи, що типово для хворих із хронічним болем у спині. Після завершення індивідуальної реабілітаційної програми дані показники знизилися до 11,3±1,95 (FABQ-PA) та 16,6±1,78 (FABQ-W), що може свідчити про зменшення страхів, ймовірно, через покращення гнучкості (згинання C7-S1 з 4,65 см до 7,85 см), сили м'язів (згинання тулуба з 3,6 до 4,85) та зниження інвалідності (ODI з 35,9% до 16,65%). Отримані дані узгоджуються із сучасними літературними джерелами [176-179], які вказують на те, що високі бали FABQ (>15 для PA, >20 для W) корелюють із хронічним болем та затримкою повернення до роботи, особливо у людей із фізичними навантаженнями. Дослідження показують, що зниження FABQ-PA після реабілітації на 5-10 балів асоціюється з покращенням фізичних функцій, а FABQ-W <20 корелює з поверненням до роботи.

До реабілітації високі бали QBPDS (середнє 47,2±3,54) вказують на значні обмеження в повсякденних активностях, що корелює з високою інвалідністю (ODI 35,9%) та слабким моторним контролем (Luomajoki 5,6). Після реабілітації бали знизилися до 21,5±3,06, що відображає значне покращення функціональності завдяки підвищенню гнучкості (згинання C7-S1 з 4,65 см до 7,85 см), сили м'язів (згинання тулуба з 3,6 до 4,85) та зменшення інвалідності (ODI до 16,65%). Так, дослідження вказують, що QBPDS у хворих із хронічним болем у спині зазвичай коливається в межах 40-60 до реабілітації, а ефективна терапія може знизити її на 20-30 балів [9, 14]. Дослідження також підтверджують кореляцію між зниженням QBPDS та покращенням фізичних функцій, що узгоджується з нашими результатами.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Оцінка болю за візуально-аналоговою шкалою (ВАШ) на основі динаміки змін показує значне зниження як у стані спокою, так і під час фізичного навантаження після реабілітації. До реабілітації високі бали ВАШ (у стані спокою: 4,95±1,43, при фізичній активності: 8,1±1,02) вказували на значний больовий синдром, що корелював із показниками високої інвалідності (ODI 35,9%, QBPDS 47,2) та слабким моторним контролем попереку (Luomajoki 5,6). Після проходження реабілітації бали за ВАШ знизилися до 1,7±1,01 (спокій) та 3,85±1,04 (фізична робота), відображаючи суттєве зменшення болю, ймовірно, завдяки підвищенню гнучкості (згинання C7-S1 до 7,85 см), сили м'язів (згинання тулуба до 4,85) та зниженню страхів щодо руху (FABQ-PA до 11,3, FABQ-W до 16,6).

Практичні рекомендації що витікають з наших досліджень.

Застосовувати біопсихосоціальний підхід: завжди інтегрувати фізичні втручання з освітою пацієнтів та, за необхідності, психологічною підтримкою, визнаючи складний характер болю та його взаємозв'язок з психологічними та соціальними факторами.

Індивідуалізація програм вправ: для хронічного БНЧС призначати структуровані програми вправ, що включають зміцнення м'язів кора, стабілізацію, аеробні навантаження та вправи на гнучкість, адаптуючи їх до індивідуальних потреб та цілей пацієнта.

Активний підхід до гострого болю: для гострого БНЧС заохочувати пацієнтів залишатися активними в межах комфорту, уникати тривалого постільного режиму та надавати адекватну інформацію про доброякісний перебіг болю та важливість руху.

Уникати неефективних методів: відмовлятися від використання неефективних пасивних методів (наприклад, тракції, низькоінтенсивної лазерної терапії) як самостійних втручань, зосереджуючись на доказових практиках.

Спеціалізована реабілітація для фізично важкої праці: для чоловіків, які виконують важку фізичну працю, розробляти індивідуалізовані функціональні програми, що імітують робочі рухи.

Це повинно супроводжуватися навчанням правильним ергономічним принципам та технікам підйому, а також активною роботою з психосоціальними бар'єрами для повернення до роботи.

Сприяти ранньому поверненню до роботи: заохочувати раннє повернення до роботи, за необхідності, з модифікованими обов'язками та активною підтримкою роботодавця, оскільки це сприяє зменшенню хронізації та інвалідності.

Висновки.

1. Реабілітаційна програма, що включає фізичну терапію, мануальну терапію, ерготерапію та психологічну підтримку, ефективно зменшує біль, відновлює функції та сприяє поверненню до роботи, адаптуючись до потреб пацієнтів за МКФ.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

2. Значне покращення гнучкості (згинання C7-S1 з 4,65 см до 7,85 см, проба Шобера з 3,475 см до 5,95 см), стабілізації (Luomajoki з 5,6 до 2,4) та зменшення асиметрії (бічний нахил з 5,9 до 0,75) підтверджує ефективність реабілітації.

3. Зниження інвалідності (ODI з 35,9% до 16,65%, QBPDS з 47,2 до 21,5) та болю (ВАШ спокій з 4,95 до 1,7, фізично з 8,1 до 3,85) корелює з покращенням сили м'язів (згинання тулуба до 4,85) і зменшенням страхів (FABQ-PA з 19,6 до 11,3, FABQ-W з 33,5 до 16,6).

4. Результати узгоджуються з літературою, підтверджуючи, що мультидисциплінарний підхід сприяє комплексному відновленню функціональності у чоловіків четвертої професійної групи із болем у попереку.

Література:

1. Guzmán J., Esmail R., Karjalainen K. et al. Multidisciplinary rehabilitation for chronic low back pain: systematic review. *BMJ*. 2001. Vol. 322(7301). P. 1511–1516. DOI: https://doi.org/10.1136/bmj.322.7301.1511

2. Kamper S.J., Apeldoorn A.T., Chiarotto A. et al. Multidisciplinary biopsychosocial rehabilitation for chronic low back pain: Cochrane systematic review and meta-analysis. *BMJ*. 2015. Vol. 350. Article h444. DOI: https://doi.org/10.1136/bmj.h444

3. Schmidt A.M., Laurberg T.B., Moll L.T. et al. The effect of an integrated multidisciplinary rehabilitation programme for patients with chronic low back pain: Long-term follow up of a randomised controlled trial. *Clinical Rehabilitation.* 2021. Vol. 35(2). P. 232–241. DOI: https://doi.org/10.1177/0269215520963856

4. Rolli Salathé C., Melloh M., Crawford R. et al. Treatment efficacy, clinical utility, and cost-effectiveness of multidisciplinary biopsychosocial rehabilitation treatments for persistent low back pain: A systematic review. *Global Spine Journal*. 2018. Vol. 8(8). P. 872–886. DOI: https://doi.org/10.1177/2192568218765483

5. Schmidt A.M., Schiøttz-Christensen B., Foster N.E. et al. The effect of an integrated multidisciplinary rehabilitation programme alternating inpatient interventions with home-based activities for patients with chronic low back pain: A randomized controlled trial. *Clinical Rehabilitation.* 2020. Vol. 34(3). P. 386–398. DOI: https://doi.org/10.1177/0269215519897968

6. Garcia A.N., Saragiotto B.T. Multidisciplinary biopsychosocial rehabilitation for chronic low back pain (PEDro synthesis). *British Journal of Sports Medicine.* 2016. Vol. 50(4). P. 251–252. DOI: https://doi.org/10.1136/bjsports-2015-095413

7. Verville L., Ogilvie R., Hincapié C.A. et al. Systematic Review to Inform a World Health Organization (WHO) Clinical Practice Guideline: Benefits and Harms of Structured Exercise Programs for Chronic Primary Low Back Pain in Adults. *Journal of Occupational Rehabilitation.* 2023. Vol. 33. P. 636–650. DOI: https://doi.org/10.1007/s10926-023-10124-4

8. Al Amer H.S. Low back pain prevalence and risk factors among health workers in Saudi Arabia: A systematic review and meta-analysis. *Journal of Occupational Health.* 2020. Vol. 62(1). Article e12155. DOI: https://doi.org/10.1002/1348-9585.12155

9. Kalski L., Völkel L., Häußler S., Wolfarth B. Efficacy of occupational rehabilitation in return to work for back pain: A systematic literature review. *Work.* 2024. Vol. 78(1). P. 29–43. DOI: https://doi.org/10.3233/WOR-230277

10. Wami S.D., Chala M.B., Wolde S.Y. et al. Clarifying the characteristics of interprofessional rehabilitation programs for adults with chronic low back pain: A scoping review. *Journal of Back and Musculoskeletal Rehabilitation.* 2025. Vol. 38(1). DOI: https://doi.org/10.1177/10538127241290643

ISSN 2786-4952 Online

11. Nguyen T., Behrens M., Broscheid K.C. et al. Effects of an additional multimodal intervention (MultiMove) during inpatient rehabilitation on clinical and functional outcomes in patients with chronic low back pain: a pilot trial. *BMC Musculoskeletal Disorders*. 2025. Vol. 26. Article 372. DOI: https://doi.org/10.1186/s12891-025-08494-2

12. Frydenlund G., O'Neill S., Mortensen O.S. et al. Mapping Vocational Rehabilitation Interventions for People with Chronic Low Back Pain: A Scoping Review. *Journal of Occupational Rehabilitation.* 2026. Vol. 36. P. 167–194. DOI: https://doi.org/10.1007/s10926-025-10308-0

13. Farragher J.B., Pranata A., Williams G.P. et al. Neuromuscular Control and Resistance Training for People With Chronic Low Back Pain: A Randomized Controlled Trial. *Journal of Orthopaedic & Sports Physical Therapy*. 2024. Vol. 54(5). P. 350–359. DOI: https://doi.org/10.2519/jospt.2024.12349

14. Ceulemans D., Moens M., Reneman M. et al. Biopsychosocial rehabilitation in the working population with chronic low back pain: a concept analysis. *Journal of Rehabilitation Medicine*. 2024. Vol. 56. Article jrm13454. DOI: https://doi.org/10.2340/jrm.v56.13454

15. Gray S.E., Tudtud B., Sheehan L.R. et al. The Association of Physiotherapy Continuity of Care with Duration of Time Loss Among Compensated Australian Workers with Low Back Pain. *Journal of Occupational Rehabilitation*. 2025. Vol. 35. P. 366–373. DOI: https://doi.org/10.1007/s10926-024-10209-8

References:

1. Guzmán J., Esmail R., Karjalainen K. et al. Multidisciplinary rehabilitation for chronic low back pain: systematic review. *BMJ*. 2001. Vol. 322(7301). P. 1511–1516. DOI: https://doi.org/10.1136/bmj.322.7301.1511

2. Kamper S.J., Apeldoorn A.T., Chiarotto A. et al. Multidisciplinary biopsychosocial rehabilitation for chronic low back pain: Cochrane systematic review and meta-analysis. *BMJ*. 2015. Vol. 350. Article h444. DOI: https://doi.org/10.1136/bmj.h444

3. Schmidt A.M., Laurberg T.B., Moll L.T. et al. The effect of an integrated multidisciplinary rehabilitation programme for patients with chronic low back pain: Long-term follow up of a randomised controlled trial. *Clinical Rehabilitation.* 2021. Vol. 35(2). P. 232–241. DOI: https://doi.org/10.1177/0269215520963856

4. Rolli Salathé C., Melloh M., Crawford R. et al. Treatment efficacy, clinical utility, and cost-effectiveness of multidisciplinary biopsychosocial rehabilitation treatments for persistent low back pain: A systematic review. *Global Spine Journal*. 2018. Vol. 8(8). P. 872–886. DOI: https://doi.org/10.1177/2192568218765483

5. Schmidt A.M., Schiøttz-Christensen B., Foster N.E. et al. The effect of an integrated multidisciplinary rehabilitation programme alternating inpatient interventions with home-based activities for patients with chronic low back pain: A randomized controlled trial. *Clinical Rehabilitation.* 2020. Vol. 34(3). P. 386–398. DOI: https://doi.org/10.1177/0269215519897968

6. Garcia A.N., Saragiotto B.T. Multidisciplinary biopsychosocial rehabilitation for chronic low back pain (PEDro synthesis). *British Journal of Sports Medicine.* 2016. Vol. 50(4). P. 251–252. DOI: https://doi.org/10.1136/bjsports-2015-095413

7. Verville L., Ogilvie R., Hincapié C.A. et al. Systematic Review to Inform a World Health Organization (WHO) Clinical Practice Guideline: Benefits and Harms of Structured Exercise Programs for Chronic Primary Low Back Pain in Adults. *Journal of Occupational Rehabilitation.* 2023. Vol. 33. P. 636–650. DOI: https://doi.org/10.1007/s10926-023-10124-4

8. Al Amer H.S. Low back pain prevalence and risk factors among health workers in Saudi Arabia: A systematic review and meta-analysis. *Journal of Occupational Health.* 2020. Vol. 62(1). Article e12155. DOI: https://doi.org/10.1002/1348-9585.12155

ISSN 2786-4952 Online

9. Kalski L., Völkel L., Häußler S., Wolfarth B. Efficacy of occupational rehabilitation in return to work for back pain: A systematic literature review. *Work.* 2024. Vol. 78(1). P. 29–43. DOI: https://doi.org/10.3233/WOR-230277

10. Wami S.D., Chala M.B., Wolde S.Y. et al. Clarifying the characteristics of interprofessional rehabilitation programs for adults with chronic low back pain: A scoping review. *Journal of Back and Musculoskeletal Rehabilitation.* 2025. Vol. 38(1). DOI: https://doi.org/10.1177/10538127241290643

11. Nguyen T., Behrens M., Broscheid K.C. et al. Effects of an additional multimodal intervention (MultiMove) during inpatient rehabilitation on clinical and functional outcomes in patients with chronic low back pain: a pilot trial. *BMC Musculoskeletal Disorders*. 2025. Vol. 26. Article 372. DOI: https://doi.org/10.1186/s12891-025-08494-2

12. Frydenlund G., O'Neill S., Mortensen O.S. et al. Mapping Vocational Rehabilitation Interventions for People with Chronic Low Back Pain: A Scoping Review. *Journal of Occupational Rehabilitation.* 2026. Vol. 36. P. 167–194. DOI: https://doi.org/10.1007/s10926-025-10308-0

13. Farragher J.B., Pranata A., Williams G.P. et al. Neuromuscular Control and Resistance Training for People With Chronic Low Back Pain: A Randomized Controlled Trial. *Journal of Orthopaedic & Sports Physical Therapy*. 2024. Vol. 54(5). P. 350–359. DOI: https://doi.org/10.2519/jospt.2024.12349

14. Ceulemans D., Moens M., Reneman M. et al. Biopsychosocial rehabilitation in the working population with chronic low back pain: a concept analysis. *Journal of Rehabilitation Medicine*. 2024. Vol. 56. Article jrm13454. DOI: https://doi.org/10.2340/jrm.v56.13454

15. Gray S.E., Tudtud B., Sheehan L.R. et al. The Association of Physiotherapy Continuity of Care with Duration of Time Loss Among Compensated Australian Workers with Low Back Pain. *Journal of Occupational Rehabilitation*. 2025. Vol. 35. P. 366–373. DOI: https://doi.org/10.1007/s10926-024-10209-8

Дата першого надходження статті до видання: 29.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 616.831-005.1-036.11-085:591.2

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3171-3179

Мальований Павло Костянтинович аспірант кафедри медичної та біологічної хімії Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова, м. Вінниця, https://orcid.org/0000-0003-2480-6028

Мельник Андрій Володимирович професор, доктор медичних наук, завідувач кафедри медичної та біологічної хімії Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова, м. Вінниця, https://orcid.org/0000-0003-1315-7958

ПОКАЗНИКИ ЛЕТАЛЬНОСТІ, НЕЙРОЦИТОЛІЗУ ТА НЕЙРОГЛІОПРОЛІФЕРАЦІЇ ЗА ГОСТРОЇ ЦЕРЕБРАЛЬНОЇ ІШЕМІЇ ТА НА ТЛІ ФАРМАКОКОРЕКЦІЇ

Анотація. Гострі порушення мозкового кровообігу залишаються однією з найгостріших проблем сучасної медицини та фармакології через високі показники летальності та інвалідизації населення. Стандартом нейропротекції у клінічній практиці є цитиколін, ефективність якого зумовлена відновленням цілісності мембран нейронів та пригніченням активності вільнорадикальних процесів.

Останніми роками значна увага прикута до біологічно-активної молекули гідроген сульфіду (H_2S), яка відіграє роль ендогенного нейромодулятора. В той же час залишається невивченою здатність модуляторів обміну H_2S модифікувати фармакологічну активність цитиколіну, що є перспективним напрямком для оптимізації фармакотерапії гострого ішемічного інсульту.

Мета дослідження – вивчити вплив цитиколіну в поєднанні з модуляторами обміну H_2S на показники летальності щурів та сироваткові рівні біохімічних маркерів нейроцитолізу й нейрогліопроліферації за умов експериментального гострого порушення мозкового кровообігу.

Дослідження проведено на 150 статевозрілих самцях щурів, які були розподілені на 5 груп: 1-ша група — псевдооперовані тварини; у 2–5-й групах моделювали гостру церебральну ішемію шляхом двобічної перев'язки загальних сонних артерій; у 3–5-й групах з метою фармакотерапії вводили цитиколін (250 мг/кг/добу, в/о) протягом тижня; у 4-й та 5 групах додатково до цитиколіну протягом 7 діб вводили відповідно донор H_2S (натрій гідрогенсульфід, NaHS, 3 мг/кг, в/о) та інгібітор його синтезу (амінооксиацетат, АОА, 15 мг/кг, в/о). Визначали показник летальності щурів, а в сироватці крові оцінювали рівні нейронспецифічної енолази (NSE) та гліального кислого фібрилярного білка (GFAP) імуноферментними методами.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Введення цитиколіну зменшувало показник смертності (в 1,4-1,6 рази ($p<0,05$), виразність нейроцитолізу та нейрогліопроліферації (рівні NSE та GFAP в сироватці крові були вірогідно меншими на 31,1-54,2 %) відносно тварин групи контрольної патології.

Введення донору H_2S – NaHS посилювало церебропротективну дію цитиколіну, про що доказово свідчило достовірне зменшення показника летальності щурів, пригнічення нейроцитолітичних процесів та стримування патологічної нейрогліопроліферації. В той же час, застосування інгібітора синтезу H_2S – AOA разом з цитиколіном характеризувалось значним зростанням смертності щурів, а також посиленням деструкції нервової тканини.

Модуляція системи H_2S дозволяє ефективно обмежувати масштаби нейроцитолізу та оптимізувати процеси нейрогліопроліферації, що обґрунтовує доцільність сумісного використання цитиколіну та донорів H_2S в фармакотерапії гострого ішемічного інсульту.

Ключові слова: гостра церебральна ішемія, летальність, нейроцитоліз, нейрогліопроліферація, гідроген сульфід, щури

Malovanyi Pavlo PhD Student at the Department of Medical and Biological Chemistry, National Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsya, https://orcid.org/0000-0003-2480-6028

Melnyk Andriy Professor, Doctor of Medical Sciences, Head of the Department of Medical and Biological Chemistry, National Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsya, https://orcid.org/0000-0003-1315-7958

INDICATORS OF LETHALITY, NEUROCYTOLYSIS, AND NEUROGLIOPROLIFERATION IN ACUTE CEREBRAL ISCHEMIA AND UNDER PHARMACOLOGICAL CORRECTION

Abstract. Acute cerebrovascular accidents remain among the most critical challenges in modern medicine and pharmacology due to high rates of mortality and disability. Citicoline is a standard neuroprotective agent in clinical practice, with its efficacy driven by the restoration of neuronal membrane integrity and the inhibition of free radical processes.

In recent years, significant attention has been focused on hydrogen sulfide (H_2S), a biologically active molecule acting as an endogenous neuromodulator. However, the ability of H_2S metabolic modulators to modify the pharmacological activity of citicoline remains insufficiently explored, representing a promising direction for optimizing the pharmacotherapy of acute ischemic stroke.

The aim of the study was to investigate the effect of citicoline combined with H_2S metabolic modulators on rat lethality rates and serum levels of biochemical markers of neurocytolysis and neuroglioproliferation under conditions of experimental acute cerebrovascular accident.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

The study was conducted on 150 mature male rats divided into 5 groups: Group 1 – sham-operated animals; Groups 2–5 – models of acute cerebral ischemia induced by bilateral common carotid artery ligation; Groups 3–5 – administered citicoline (250 mg/kg/day, i.p.) for one week as pharmacotherapy; Groups 4 and 5 – received an H_2S donor (sodium hydrosulfide, NaHS, 3 mg/kg, i.p.) and a synthesis inhibitor (aminooxyacetate, AOA, 15 mg/kg, i.p.), respectively, in addition to citicoline for 7 days. Rat lethality was determined, and serum levels of neuron-specific enolase (NSE) and glial fibrillary acidic protein (GFAP) were assessed using enzyme-linked immunosorbent assay (ELISA).

Citicoline administration reduced the mortality rate by 1.4–1.6 times ($p < 0.05$) and decreased the severity of neurocytolysis and neuroglioproliferation (serum NSE and GFAP levels were significantly lower by 31.1–54.2%) compared to the control pathology group.

The administration of the H_2S donor (NaHS) potentiated the cerebroprotective effect of citicoline, as evidenced by a significant reduction in rat lethality, inhibition of neurocytolytic processes, and suppression of pathological neuroglioproliferation. Conversely, the use of the H_2S synthesis inhibitor (AOA) alongside citicoline was characterized by a significant increase in rat mortality and intensified destruction of nervous tissue.

Modulation of the H_2S system effectively limits the extent of neurocytolysis and optimizes neuroglioproliferation processes, justifying the feasibility of the combined use of citicoline and H_2S donors in the pharmacotherapy of acute ischemic stroke.

Keywords: acute cerebral ischemia, lethality, neurocytolysis, neuroglioproliferation, hydrogen sulfide, rats.

Постановка проблеми. Гострі порушення мозкового кровообігу залишаються однією з найгостріших проблем сучасної медицини та фармакології через високі показники летальності та інвалідизації населення [1]. Патогенез ішемічного каскаду при церебральному інсульті є багатогранним процесом, що включає ексайтотоксичність, оксидативний стрес та запуск програм клітинної загибелі. Особливе місце в деструкції нервової тканини посідає нейроцитоліз — процес руйнування нейронів, який супроводжується компенсаторною, а іноді й патологічною реакцією гліальних клітин (нейрогліопроліферацією) [2].

Незважаючи на значні досягнення у розробці нейропротекторних стратегій, пошук засобів, здатних ефективно обмежувати зону інфаркту та стимулювати репаративні процеси, триває.

Стандартом нейропротекції у клінічній практиці є цитиколін, ефективність якого зумовлена відновленням цілісності мембран нейронів та пригніченням активності вільнорадикальних процесів [3].

На сьогодні залишається невирішеним питання щодо механізмів нейропротекторної дії цитиколіну та шляхи посилення його фармакологічної активності.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останніми роками значна увага прикута до біологічно-активної молекули гідроген сульфіду (H_2S), яка відіграє роль ендогенного нейромодулятора з вираженими антиоксидантними та антиапоптотичними властивостями. Відомо, що система H_2S відіграє важливу роль в механізмах розвитку ішемічного ураження головного мозку [4]. В той же час залишається невивченою здатність модуляторів обміну H_2S модифікувати фармакологічну активність цитиколіну, що є перспективним напрямком для оптимізації фармакотерапії гострого ішемічного інсульту.

Мета статті - вивчити вплив цитиколіну в поєднанні з модуляторами обміну H_2S на показники летальності щурів та сироваткові рівні біохімічних маркерів нейроцитолізу й нейрогліопроліферації за умов експериментального гострого порушення мозкового кровообігу.

Виклад основного матеріалу.

Матеріали та методи дослідження. Експерименти виконано на 150 статевозрілих білих щурах-самцях лінії Wistar (вага 240–270 г), наданих віварієм ДУ «Інститут фармакології та токсикології НАМН України». Протягом усього дослідження тварини перебували у стандартному середовищі: пластикові клітки, стабільний температурний режим, вологість повітря та чіткий цикл зміни світла й темряви (12/12 год). Щури мали безперешкодний доступ до харчування та води. Під час роботи суворо дотримувалися біоетичних стандартів, викладених у Страсбурзькій «Європейській конвенції про захист хребетних тварин...» (1986, 1998), а також керувалися протоколами ARRIVE 2.0 та принципами гуманного поводження з об'єктами дослідження. Тварин було розподілено на 5 рівних груп: 1 група (псевдооперовані): проведено хірургічний доступ до сонних артерій без їх оклюзії. Починаючи з 30-ї хвилини після втручання, протягом тижня щури отримували фізіологічний розчин (0,9% NaCl, 2 мл/кг, в/о); 2 група (контрольна патологія): моделювали гострий церебральний інсульт шляхом двобічної перев’язки загальних сонних артерій нижче точки їх розгалуження. Терапія — 0,9% розчин NaCl (в/о, 2 мл/кг протягом 7 діб) [5]; 3 група: щури з інсультом, яким вводили нейропротектор цитиколін (250 мг/кг/добу, в/о, 7 діб) [5]; 4 група: тварини з модельною патологією, які отримували комбіноване лікування — цитиколін (250 мг/кг) та донор гідроген сульфіду (NaHS) у дозі 3 мг/кг (в/о, 7 діб) [6]; 5 група: щури з інсультом, яким на фоні цитиколіну вводили блокатор синтезу H_2S — амінооксиацетат (АОА, 15 мг/кг, в/о, 7 діб) [6]. Перше введення досліджуваних речовин у всіх групах здійснювали через 30 хвилин після завершення оперативного втручання. Показник летальності тварин оцінювали станом на 2, 4 та 7 добу експерименту. Рівень летальності розраховували як відношення кількості загиблих тварин до загальної кількості щурів у групі, виражене у відсотках.

Забір крові проводили з хвостової вени щурів у стерильні пробірки без антикоагулянту станом на 2 та 7 добу експерименту. Після формування та ретракції кров’яного згустку (при температурі 18–22 °С) зразки центрифугували

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

при 1500 g протягом 15 хвилин, сироватку крові відбирали в мікропробірки Eppendorf. В зразках сироватки крові (по сім з кожної групи) визначали вміст нейронспецифічної енолази (NSE) та гліального кислого фібрилярного білка (GFAP) імуноферментними методами з використанням комерційних наборів реагентів «Rat NSE ELISA Kit» та «Rat GFAP ELISA Kit» виробництва Elabscience Biotechnology Inc.

Статистичну обробку результатів дослідження проводили за допомогою програмного забезпечення Statistica 18.0 (StatSoft Inc., США). Результати представляли у вигляді середнього значення та стандартної похибки (M ± m). З метою оцінки статистичної достовірності відмінностей між групами застосовували параметричні та непараметричні методи аналізу — критерій Стьюдента або U-критерій Манна-Уїтні — залежно від характеру розподілу вибірки. Різницю вважали статистично вірогідною при $p < 0,05$.

Результати дослідження та їх обговорення. Результати дослідження летальності тварин за гострого ішемічного інсульту і на тлі застосування цитиколіну в комбінації з модуляторами обміну H_2S наведені в табл. 1. Встановлено, що в групі контрольної патології реєструвались високі показники смертності на всіх термінах дослідження. Динаміка смертності тварин була наступною: на 2-гу добу зафіксовано загибель 27 особин, на 4-ту — 31, а до 7-ї доби загальна кількість загиблих тварин досягла 33. Застосування цитиколіну супроводжувалось вірогідним зменшенням показника летальності на всіх термінах дослідження в 1,4-1,6 рази ($p<0,05$) відносно контрольної патології.

Модулятори обміну H_2S мали різноспрямований вплив на зміни показника летальності, індуковані цитиколіном за гострого церебрального інсульту.

Застосування донора H_2S спричиняло статистично значиме зменшення показників смертності в 1,7 та 1,8 рази ($p<0,05$) відповідно на 4 та 7 добу експерименту порівняно з групою тварин, лікованих лише цитиколіном. В той же час, інгібітор синтезу H_2S вірогідно зменшував коригуючий вплив цитиколіну на показник смертності – рівень летальності статистично вірогідно не відрізнявся від показників в групі контрольної патології.

Таблиця 1

Летальність тварин за гострого церебрального інсульту та на тлі фармакокорекції

Групи тварин		n	Показник летальності, %		
			Термін дослідження		
			2 доба	4 доба	7 доба
1	Псевдооперовані тварини	10	0	0	0
2	Церебральний інсульт + 0,9 % NaCl (контрольна патологія)	40	67,5	77,5	82,5

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Групи тварин		n	Показник летальності, %		
			Термін дослідження		
			2 доба	4 доба	7 доба
3	Церебральний інсульт + Цитиколін	30	43,3#	56,7#	60,0#
4	Церебральний інсульт + Цитиколін + NaHS	30	26,7#	33,3#$	33,3#$
5	Церебральний інсульт + Цитиколін + АОА	40	65,0$	77,5$	80,0$

Примітки: # - p<0,05 відносно тварин з групи контрольної патології; $ - p<0,05 порівняно з тваринами, які отримували цитиколін.

Зведені дані щодо вмісту NSE та GFAP в сироватці крові щурів контрольної та дослідних груп наведено в табл. 2. Встановлено, що гостра церебральна ішемія супроводжується інтенсивним нейроцитолізом із піком прояву на 2-гу добу експерименту, а також поступовим розвитком нейрогліопроліферації, максимальна активність якої реєструється на 7-му добу. За даних умов рівні NSE та GFAP вірогідно перевищували показники псевдооперованих тварин відповідно в 5,4 та 4,2 рази (на 2 добу, p<0,05) та 3,9 і 6,4 рази (на 7 добу, p<0,05). Введення цитиколіну зменшувало виразність нейроцитолізу та нейрогліопроліферації: рівні NSE та GFAP в сироватці крові були вірогідно меншими на 31,1-54,2 % відносно контрольної патології.

Використання модуляторів обміну H_2S спричиняло різновекторний вплив на нейропротекторну активність цитиколіну за ішемічного інсульту. Так, NaHS посилював коригуючий вплив цитиколіну на процеси нейроцитолізу та нейрогліопроліферації: рівні NSE та GFAP були вірогідно меншими відповідно на 54 % та 47,9 % (на 2 добу, p<0,05), а також на 65,1 % та 59,3 % (на 7 добу, p<0,05) порівняно з тваринами, які отримували лише цитиколін. Натомість, введення АОА обмежувало нейропротекторну активність цитиколіну: рівні NSE та GFAP були вірогідно більшими відповідно на 77,3 % та 65,0 % (на 2 добу, p<0,05), а також на 140 % та 56,8 % (на 7 добу, p<0,05) порівняно з тваринами, які отримували лише цитиколін.

Таблиця 2

Вміст в сироватці крові біохімічних маркерів нейроцитолізу та нейрогліопроліферації за гострого церебрального інсульту та на тлі фармакокорекції (M±m, n=7)

Групи тварин		NSE, нг/мл		GFAP, нг/мл	
		2 доба	7 доба	2 доба	7 доба
1	Псевдооперовані тварини	0,845±0,033	0,861±0,038	0,244±0,014	0,230±0,011

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Групи тварин		NSE, нг/мл		GFAP, нг/мл	
		2 доба	7 доба	2 доба	7 доба
2	Церебральний інсульт + 0,9 % NaCl (контрольна патологія)	4,59±0,19*	3,32±0,18*	1,02±0,03*	1,48±0,06*
3	Церебральний інсульт + Цитиколін	2,66±0,16*#	1,52±0,07*#	0,703±0,033*#	0,854±0,038*#
4	Церебральний інсульт + Цитиколін + NaHS	2,11±0,07*# &	1,16±0,05*# &	0,531±0,026*# &	0,602±0,027*# &
5	Церебральний інсульт + Цитиколін + AOA	3,74±0,19*# &	2,78±0,15*# &	0,876±0,036*# &	0,944±0,038*# &

Примітки: * - $p<0,05$ порівняно з псевдооперованими тваринами; # - $p<0,05$ відносно тварин з групи контрольної патології; $ - $p<0,05$ порівняно з тваринами, які отримували цитиколін.

Проведені дослідження засвідчили, що використання модуляторів обміну H_2S змінювало нейропротекторну активність цитиколіну за гострої церебральної ішемії. Введення донору H_2S – NaHS посилювало церебропротективну дію цитиколіну, про що доказово свідчило достовірне зменшення показника летальності щурів, пригнічення нейроцитолітичних процесів та стримування патологічної нейрогліопроліферації. В той же час, застосування інгібітора синтезу H_2S – AOA разом з цитиколіном характеризувалось значним зростанням смертності щурів, а також посиленням деструкції нервової тканини.

Отримані дані не суперечать сучасними уявленнями про роль газо-медіаторів у патогенезі ішемічного пошкодження мозку [7]. Потенціювання ефектів цитиколіну на тлі введення NaHS, ймовірно, зумовлене здатністю H_2S зменшувати активність вільнорадикальних процесів, знижувати проникність гематоенцефалічного бар'єру та інгібувати експресію прозапальних цитокінів, що в результаті зменшує вихід NSE у системний кровотік. Навпаки, зростання рівня GFAP на 7-му добу у групі з використанням AOA вказує на те, що дефіцит ендогенного сульфіду водню стимулює надмірну активацію астроглії, що може призводити до формування щільного гліального рубця, який перешкоджає подальшій нейрорегенерації [4, 7].

Висновки. Нейропротекторний ефект цитиколіну за гострої церебральної ішемії залежить від стану системи H_2S: застосування екзогенного донора H_2S

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

(NaHS) посилювало захисну дію препарату, суттєво знижуючи летальність, інтенсивність нейроцитолізу та нейрогліопроліферації. Водночас інгібування ферментів синтезу H_2S амінооксиацетатом (AOA) спричиняло зворотний ефект — зростання смертності щурів та поглиблення пошкоджень нервової тканини.

Література:

1. GBD 2019 Stroke Collaborators. Global, regional, and national burden of stroke and its risk factors, 1990–2019: a systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2019. Lancet Neurol. 2021. Vol. 20, № 10. P. 795–820. DOI: https://doi.org/10.1016/S1474-4422(21)00252-0.

2. Understanding the Pathophysiology of Ischemic Stroke: The Basis of Current Therapies and Opportunity for New Ones / M. A. Salaudeen et al. Biomolecules. 2024. Vol. 14, № 3. DOI: https://doi.org/10.3390/biom14030305

3. Comparison of the effects of citicoline and vascular rehabilitation capsules on neurotrophic and inflammatory factors in patients with cerebral infarction / D. Wu et al. Journal of medical biochemistry. 2025. Vol. 44, № 4. P. 724–730. DOI: https://doi.org/10.5937/jomb0-55775

4. Cirino G., Szabo C., Papapetropoulos A. Physiological roles of hydrogen sulfide in mammalian cells, tissues, and organs. Physiological Reviews. 2023. Vol. 103, № 1. P. 31–276. DOI: https://doi.org/10.1152/physrev.00028.2021

5. Коновалов С. В., Коновалова Н. В., Гусакова І. В. Захисний вплив цитиколіну при гострій оборотній церебральній ішемії у щурів. Буковинський медичний вісник. 2025. Т. 29, № 2 (114). С. 16–21. DOI: https://doi.org/10.24061/2413-0737.29.2.114.2025.3

6. Юрченко П. О., Заічко Н. В. Біохімічні зміни в мозку щурів з ізольованою гіпергомоцистеїнемією за умов модуляції обміну гідрогенсульфіду. Медична хімія. 2015. Т. 17, № 1. С. 17–21. DOI: https://doi.org/10.11603/1681-2557.2015.v17.i1.4066

7. Therapeutic applications of hydrogen sulfide and novel donors for cerebral ischemic stroke: a narrative review / J. S. Ding et al. Medical gas research. 2023. Vol. 13, № 1. P. 7–9. DOI: https://doi.org/10.4103/2045-9912.350863

References:

1. GBD 2019 Stroke Collaborators (2021). Global, regional, and national burden of stroke and its risk factors, 1990–2019: a systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2019. *Lancet Neurol.*, 20(10), 795–820. DOI: https://doi.org/10.1016/S1474-4422(21)00252-0.

2. Salaudeen, M. A., Bello, N., Danraka, R. N., & Ammani, M. L. (2024). Understanding the Pathophysiology of Ischemic Stroke: The Basis of Current Therapies and Opportunity for New Ones. *Biomolecules, 14*(3), 305. https://doi.org/10.3390/biom14030305

3. Wu, D., Pan, J., Fang, X., & Chen, Z. (2025). Comparison of the effects of citicoline and vascular rehabilitation capsules on neurotrophic and inflammatory factors in patients with cerebral infarction. *Journal of medical biochemistry*, 44(4), 724–730. DOI: https://doi.org/10.5937/jomb0-55775.

4. Cirino G, Szabo C, & Papapetropoulos A. (2023). Physiological roles of hydrogen sulfide in mammalian cells, tissues, and organs, *Physiol Rev*, 103(1), 31-276. DOI: https://doi.org /10.1152/physrev.00028.2021.

5. Konovalov, S. V., Konovalova, N. V., & Husakova, I. V. (2025). Protective effect of citicoline in acute reversible cerebral ischemia in rats. *Bukovinian Medical Herald,* 29(2 [114]), 16–21). DOI: https://doi.org/10.24061/2413-0737.29.2.114.2025.3 [in Ukrainian].

6. Yurchenko, P. O., & Zaichko, N. V. (2015). Biochemical changes in rats' brain with isolated hyperhomocysteinemia in modulation of hydrogen sulfide metabolism. *Medical Chemistry*, 17(1), 17-21). DOI: https://doi.org/10.11603/1681-2557.2015.v17.i1.4066. [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

7. Ding, J. S., Zhang, Y., Wang, T. Y., Li, X., Ma, C., Xu, Z. M., … & Chen, G. (2023). Therapeutic applications of hydrogen sulfide and novel donors for cerebral ischemic stroke: a narrative review. *Medical gas research, 13*(1), 7–9. https://doi.org/10.4103/2045-9912.350863

Дата першого надходження статті до видання: 01.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 616-083.98:355.422

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3180-3188

Мандрик Ольга Євгенівна кандидат медичних наук, доцент кафедри внутрішньої медицини, клінічної фармакології та професійних хвороб Буковинського державного медичного університету, м. Чернівці, https://orcid.org/0000-0002-2784-4348

Смандич Віталій Степанович кандидат медичних наук, доцент кафедри внутрішньої медицини, клінічної фармакології та професійних хвороб Буковинського державного медичного університету, м. Чернівці, https://orcid.org/0000-0002-1959-6575

Назарук Вікторія Василівна студентка, спеціальності "Медицина 222"**,** Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці

Тюфтій Олександра Василівна студентка, спеціальності "Медицина 222"**,** Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці

СУЧАСНІ ПІДХОДИ НАДАННЯ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ НА ПОЛІ БОЮ (ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ)

Анотація. Високий рівень смертності в умовах військового конфлікту обумовлюється отриманням комплексних травм у зв'язку з модернізацією сучасної зброї. Серед причин зазначеного стану масивна кровотеча стає провідним фактором. Проте, травми грудної клітки, черепно-мозкові травми, травми очей, голови, шиї, нижніх кінцівок також займають значне місце у відсотку летальних випадків та ускладнень. Слід зазначити наявність значних логістичних проблем, що призводить до збільшення тривалості медичної евакуації. Це стає важливим, адже близько 90 % постраждалих помирає до транспортування у спеціалізований заклад охорони здоров'я.

Вище перечислені фактори детермінують використання стандартизонаних методих, алгоритів та протоколів надання допомоги, серед яких ключовими є доказові протоколи Tactical Combat Casualty Care (TCCC) з 4 етапами допомоги, а саме надання допомоги під вогнем (CUF), частково безпечній зоні (TFC), під час евакуації (TEC). За неможливості вчасної евакуації — 4 етапу тривалого догляду (PFC або PCC). Зазначений протокол становив основу для алгоритмів медичного забезпечення MARCH та ABCDE. Доречно відзначити використання та вдосконалення реанімації з контролю пошкоджень (DCR), складовими якої є тимчасовий гемостаз, переливання цільної крові, відновлення функціональності ендотеліального клікокаліксу шляхом введення плазми крові чи тромбоцитів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Значущим стає впровадженя та поширення новітніх методик польової діагностики на місці (point-of-care diagnostics), що включає застосування численних POC-пристроїв задля аналізу біологічних рідин та портативного ультразвукового дослідження. Сукупність зазначених методик досягнення стабілізації стану пацієнта в екстенних умовах є складовими сучасного надання медичної допомоги на полі бою.

Ключові слова: MARCH, ABCDE, Tactical Combat Casualty Care (TCCC), польова діагностика на місці, реанімація з контролю пошкоджень (DCR).

Mandryk Olga Evgenivna Candidate of Medical Sciences, Associate Professor of the Department of Internal Medicine, Clinical Pharmacology and Occupational Diseases of Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0000-0002-2784-4348

Smandych Vitaliy Stepanovych Candidate of Medical Sciences, Associate Professor of the Department of Internal Medicine, Clinical Pharmacology and Occupational Diseases of Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0000-0002-1959-6575

Nazaruk Viktoriia Vasylivna Student, Specialty “Medicine 222”, Bukovinian state medical university, Chernivtsi

Tyuftiy Oleksandra Vasylivna Student, Specialty “Medicine 222”, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi

MODERN APPROACHES TO PROVIDING MEDICAL ASSISTANCE ON THE BATTLEFIELD (LITERATURE REVIEW)

Abstract. The high mortality rate in conditions of military conflict is due to complex injuries due to the modernization of modern weapons. Among the causes of this condition, massive bleeding becomes a leading factor. However, chest injuries, traumatic brain injuries, eye, head, neck, lower limb injuries also occupy a significant place in the percentage of fatalities and complications. It should be noted that there are significant logistical problems, which leads to an increase in the duration of medical evacuation. This becomes important, because about 90% of victims die before transportation to a specialized health care facility.

The above factors determine the use of standardized methods, algorithms and protocols for providing care, among which the key ones are the evidence-based Tactical Combat Casualty Care (TCCC) protocols with 4 stages of care, namely providing care under fire (CUF), partially safe zone (TFC), during evacuation (TEC). If timely evacuation is not possible, stage 4 of long-term care (PFC or PCC). The specified protocol formed the basis for the MARCH and ABCDE medical support algorithms. It

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

is appropriate to note the use and improvement of damage control resuscitation (DCR), the components of which are temporary hemostasis, whole blood transfusion, restoration of endothelial clicocollix functionality by the introduction of blood plasma or platelets. The introduction and spread of the latest methods of field diagnostics on site (point-of-care diagnostics) is becoming significant, which includes the use of numerous POC devices for the analysis of biological fluids and portable ultrasound examination. The set of specified methods for achieving stabilization of the patient's condition in emergency conditions are components of modern medical care on the battlefield.

Keywords: MARCH, ABCDE, Tactical Combat Casualty Care (TCCC), field diagnostics on site, damage control resuscitation (DCR).Keywords: MARCH, ABCDE, Tactical Combat Casualty Care (TCCC), on-site diagnostics, damage control resuscitation (DCR).

Постановка проблеми. Летальність при отриманні уражень на полі бою залишається високою згідно даних останніх наукових досліджень, а саме 20% поранених [1, 2]. Попри отримання несумісних із життям травм, ісують методи первинної та вторинної профілактики, що сприяють зменшенню їх тяжкості [8]. Отже, різноманітні причини виникнення смертей можуть ставати частково контрольованими, збільшуючи показник успішної евакуації.

Масивна кровотеча є основним чинником смертності на догоспітальному етапі. При цьому крововиливи в тулубі несли більший ризик, ніж у кінцівках у зв’язку з поширенням використання турнікету протягом останніх 10 років серед військових [3]. Слід зазначити, що одним з предикторів є черепно-мозкові травми (ЧМТ). Вони становлять третину причин смертності при бойових пораненнях та потребують негайної евакуації з миттєвим нейрохірургічним втручанням [4]. Водночас, розвиток використання вибухових речовин у зоні конфлікту призводить до збільшення випадків мінно-вибухових уражень, формуючих складні політравми, складовими яких є ЧМТ і кровотечі [5]. Збільшення показника летальності сучасної зброї сприяє численним ампутаціям та переломам кінцівок, дисоціаціям відділів хребта, що підкреслює тяжкість отриманих уражень [9].

Оскільки майже 90% смертності серед особового складу відбувається до евакуації в необхідний медичний заклад [9], то вагомими при наданні медичної допомоги в даному випадку стають концепція «золотої години» з метою терміновості втручання, надання підтримки на етапах транспортування, швидкість початку реанімаційних заходів, хірургічного лікування, методи зупинки кровотечі [6].

Це зумовлює актуальність розгляду та впровадження новітніх підходів надання допомоги, зокрема покращення систем медичної евакуації, протоколів тактичної медицини з використанням сучасних технологій задля вдосконалення організації екстренного втручання.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні бойові дії створюють потребу у вдосконаленні та трансформації надання медичної допомоги. Вагома частина публікацій зазначає необхідність впровадження доказових протоколів Tactical Combat Casualty Care (TCCC) для стандартизації надання допомоги при бойових травмах та підходу реанімації з контролю пошкоджень (DCR) [12]. Приорітетом стають зупинка масивної кровотечі [3] у постраждалих із ураженнями кінцівок, обличчя, тулуба, шиї та черепно-мозковими травмами [9]. Останні наукові дані та новітні алгоритми MARCH, ABCDE демонструють багатофакторність ймовірності настання сметності внаслідок ушкоджень на полі бою, надаючи увагу, окрім масивних кровотеч, обструкції дихальних шляхів [18], напруженому пневмотораксу [19], гіпотермії, своєчасному веденню ушкоджень грудної клітки, черевної порожнини, нижніх кінцівок [10], очей, голови внаслідок вибухів, у зв'язку з високими ризиками ускладнень [11] та ефективній евакуації у безпечне середовище [12].

Також сучасні наукові дані підкреслюють важливість діаностики на місці за допомогою ультразвуку [12], портативного аналізу крові [13], біосенсорного визначення інфекцій (POCT) [14], POC пристроїв [15].

Мета статті — аналіз сучасних перспективних напрямків надання медичної допомоги на полі бою

Матеріали та методи. Систематичний огляд наукових джерел бази Pubmed останніх 5 років 2022-2026, присвячених підходам до медичного забезпечення в умовах бойових дій.

Виклад основного матеріалу. Після аналізу основних причин смертності та перегляду медико-військових даних у 1966 році були розроблені керівні принципи тактичної допомоги пораненим у бойових умовах (TCCC) з метою запобігання виникненню втрат особового складу, збереження життів військовослужбовців та успішного досягнення бойових цілей [7]. Вони поділяються на наступні етапи: надання допомоги під вогнем (CUF), частково безпечній зоні (TFC), під час евакуації (TEC). Перша фаза полягає у визначенні небезпечної зони та запобіганню небезпеки, захисту, зупинки кровотечі джгутом чи ручним тиском.

Друга характеризується збільшенням арсеналу заходів медичної допомоги для лікування критичних травм з визначенням приорітетності алгоритмами MARCH, ABCDE [16]. Етапи MARCH включають: контроль масивної кровотечі, забезпечення прохідності дихальних шляхів, дихання, кровообігу та профілактика гіпотермії.

При цьому, згідно зазначених керівних принципів були виділені додаткові заходи, які передбачали використання крикотиреотомії, декомпресійної голки, джгутів, гемостатичну пов'язку, препаратів крові [7,16].

Складовими алгоритму ABCDE є зупинка критичної кровотечі, перевірка дихання, кровообігу, неврологічних показників, огляду. Метою третього етапу є успішна евакуація пацієнта до медичного закладу шляхом надання безперервної

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

допомоги та моніторингу стану пацієнта. Також за необхідності важливим є киснева терапія, повторне застосування алгоритмів, перевірка стану зупинки кровотечі [16]. При цьому все більшої актуальності отримує заключний етап тривалого догляду (PFC або PCC). PFC — розширений польовий догляд в умовах затримки своєчасної медичної евакуації при загостренні ситуації на полі бою.

Він передбачає підтримку вітальних функцій організму з уникненням можливих ускладнень [16]. Проте, при неможливості евакуації триваліший період часу застосовується алгоритм PCC [17].

Наступним методом, що широко використовується у зазначених умовах є реанімація з контролю пошкоджень (DCR), що включає тимчасові методи зупинки кровотечі, переливання цільної крові, її продуктів, використання кристалоїдних препаратів, корекції метаболічних порушень задля досягнення контролю крововтрати [20]. Водночас, співвідношення еритроцитів, свіжозамороженої плазми та тромбоцитів має становити 1:1:1 з мінімалізацією введення кристалоїдів.

Новітні методики DCR підкреслюють значимість ендротеліального глікокаліксу, шокове ушкодження якого призводить до інтоксикаційного синдрому та поліорганної дисфункції. Його збереженню сприяє переливання плазми з тромбоцитами [21].

Польова діагностика на місці (point-of-care diagnostics) стає сучасним трендом у наданні невідкладної допомоги. Портативне прегоспітальне ультразвукове дослідження надає хорошу діагностичну оцінку вільної рідини в черевній порожнині після отримання травм [23]. Дана технологія зазнає поширення на полі бою та зростання кількості публікацій з її використанням [22]. Важливим також є швидке визначення рівня лактату, внаслідок ризику сепсису чи гіпоксії тканин. На сьогоднішній день в даній сфері використовують пристрої Abbott i-STAT, Nova Biomedical Lactate (LA) Plus™, що потребують для коректного результату тільки одну краплю крові [13]. POC пристрої стають критично важливими для діагностики життєво важливих функцій в місці надання допомоги.

Оснащені електрохімічні датчики мають високу чутливість, точність та невеликий розмір, що необхідно при аналізі біологічних рідин, отриманних неінвазивним шляхом (інтестиціальна рідтина, піт, слина, сльози). Відбувається аналіз сенсорами на основі антитіл або ферментів, відповідно визначаючи рівень показників глюкози, лактату, антитіл, сечової кислоти [24].

Висновки. Підсумовуючи все вище сказане, аналіз даних сучасних джерел свідчить про високу летальність на полі бою. Провідними факторами ризику є масивна кровотеча, пневмоторакс, травми голови, нижніх кінцівок, тулуба. В той час, як ключовими в наданні допомоги стають протоколи Tactical Combat Casualty Care (TCCC), алгоритми MARCH і ABCDE, концепція damage control resuscitation (DCR), prolonged field care (PFC) та prolonged casualty care (PCC), впровадження портативних діагностичних технологій point-of-care.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Література:

1. Al-Hajj, S., Harb, H., Barakat, S. *et al.* Injury morbidity and mortality during conflict: evidence from the 2024 war on lebanon. *Confl Health* **19**, 91 (2025). https://doi.org/10.1186/s13031-025-00722-9

2. Schmitt, Johan MD; Hoffmann, Clément MD; De Lesquen, Henri MD; Prat, Nicolas MD, PhD; Cellarier, Dorian MD; Monchal, Tristan MD; Balandraud, Paul MD; Meaudre, Eric MD. Injury survivability and death preventability during recent conflicts in French combat fatalities: A retrospective study. Journal of Trauma and Acute Care Surgery 99(3S):p S67-S78, August 2025. | DOI: 10.1097/TA.0000000000004653

3. Remondelli, M.H., Rhee, J., Barzanji, N.K. *et al.* Advancements in Prehospital, En-Route, and Damage Control Casualty Care and Areas of Future Research for Large-Scale Combat Operations. *Curr Trauma Rep* **11**, 7 (2025). https://doi.org/10.1007/s40719-025-00284-4

4. Bradley Dengler, Randall McCafferty, Christopher Neal, Randy Bell, Brian J Sonka, Shane Jensen, Matthew D Tadlock, Jan-Michael Van Gent, Remealle A How, Jennifer Gurney, A Joint Trauma System Clinical Practice Guideline: Traumatic Brain Injury Management and Basic Neurosurgery in the Deployed Environment, *Military Medicine*, Volume 190, Issue 1-2, January/February 2025, Pages 124–134, https://doi.org/10.1093/milmed/usae298

5. Emily Ashworth, David Baxter, Anthony M. J. Bull. Injuries in Fatalities of Dismounted Blast: Identification of Four Mechanisms of Head and Spine Injury. *Journal of Neurotrauma*. 2024. Т. 41, вип. 13.

6. Remondelli, M.H., Rhee, J., Barzanji, N.K. *et al.* Advancements in Prehospital, En-Route, and Damage Control Casualty Care and Areas of Future Research for Large-Scale Combat Operations. *Curr Trauma Rep* **11**, 7 (2025). https://doi.org/10.1007/s40719-025-00284-4

7. Strauss R, Menchetti I, Perrier L, Blondal E, Peng H, Sullivan-Kwantes W, et al. Evaluating the Tactical Combat Casualty Care principles in civilian and military settings: systematic review, knowledge gap analysis and recommendations for future research. *Trauma Surgery & Acute Care Open*. 2021;6:e000773. https://doi.org/10.1136/tsaco-2021-000773

8. Janak JC, Kotwal RS, Howard JT, Gurney JM, Eastridge BJ, Holcomb JB, Shackelford SA, De Lorenzo RA, Stewart IJ, Mazuchowski EL. Advancing Combat Casualty Care Statistics and Other Battlefield Care Metrics. J Spec Oper Med. 2024 Jun 25;24(2):11-16. doi: 10.55460/XBJF-AQPX. PMID: 38869945.

9. Lawry LL, Korona-Bailey J, Kanagaratnam A, Maddox J, Hamm TE, Janvrin M, et al. Qualitative assessment of point of injury to Role 2+ combat casualty care in Ukraine. Trauma Surgery & Acute Care Open. 2025;10:e001674. https://doi.org/10.1136/tsaco-2024-001674

10. Uri Neeman , Eyal Hashavia , Dror Soffer, Idit Timor , David Zeltser, Hagit Padova, Neta Cohen. Blast injuries: The experience of a level 1 trauma center. *Injury*. 2025. Т. 56, вип. 1.

11. Ian Lee, Brian Davis, Boonkit Purt, Taylor DesRosiers, Ocular Trauma and Traumatic Brain Injury on the Battlefield: A Systematic Review After 20 Years of Fighting the Global War on Terror, *Military Medicine*, Volume 188, Issue 9-10, September/October 2023, Pages 2916–2923, https://doi.org/10.1093/milmed/usac226

12. Ravisankar AV. Combat Casualty Care in the 21st Century: Advances, Challenges, and Evidence-Based Strategies for Armed Forces Medical Services. *JSES International*. 2026.

13. Gaeth, C.; Duarte, J.; Rodriguez, A.; Powers, A.; Stone, R., II. Observational Analysis of Point-of-Care Lactate Plus™ Meter in Preclinical Trauma Models. *Diagnostics* **2024**, *14*, 2641. https://doi.org/10.3390/diagnostics14232641

14. Junjie Fan, Shuai Liu, Dan Luo, Hengjun Zhang. Advances and challenges in point-of-care testing for pathogenic bacteria in battlefield injuries. *Interdisciplinary Medicine*. 2026. Т. 4, вип. 1.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

15. P. Lingadharini , Debashis Maji. Eco-sustainable point-of-care devices: Progress in paper and fabric based electrochemical and colorimetric biosensors. *Talanta*. 2025. T. 285.

16. Josse, Florent. "Tactical Medicine and Tactical Casualty Care: History, Development, Principles, and Areas of Application." *Wehrmedizinische Monatsschrift* 69/6e (2025): 2-1.

17. Causbie, Jacqueline M. MD; Wisniewski, Piotr MD; Maves, Ryan C. MD; Mount, Cristin A. MD. Prophylactic antibiotic use for penetrating trauma in prolonged casualty care: A review of the literature and current guidelines. Journal of Trauma and Acute Care Surgery 97(2S):p S126-S137, August 2024. | DOI: 10.1097/TA.0000000000004355

18. Oliver, J., Schauer, S., Davis, W., Ginde, A., April, M., Bridwell, R., Long, B., & Fisher, A. (2024). Interventions associated with survival after prehospital intubation in the deployed combat setting. *American Journal of Emergency Medicine*, *79*, 79–84. https://doi.org/10.1016/j.ajem.2024.01.047

19. Anderson DE, Kocik VI, Rizzo JA, Fisher AD, Mould-Millman NK, April MD, Schauer SG. A Narrative Review of Traumatic Pneumothorax Diagnoses and Management. Med J (Ft Sam Houst Tex). 2023 Jan-Mar;(Per 23-1/2/3):3-10. PMID: 36607292.

20. Lammers DT, Holcomb JB. Damage control resuscitation in adult trauma patients: What you need to know. J Trauma Acute Care Surg. 2023 Oct 1;95(4):464-471. doi: 10.1097/TA.0000000000004103. Epub 2023 Jun 29. PMID: 37735778.

21. Barry M, Pati S. Targeting repair of the vascular endothelium and glycocalyx after traumatic injury with plasma and platelet resuscitation. Matrix Biol Plus. 2022 Mar 17;14:100107. doi: 10.1016/j.mbplus.2022.100107. PMID: 35392184; PMCID: PMC8981767.

22. von Foerster N, Radomski MA, Martin-Gill C. Prehospital Ultrasound: A Narrative Review. Prehosp Emerg Care. 2024;28(1):1-13. doi: 10.1080/10903127.2022.2132332. Epub 2022 Oct 24. PMID: 36194192.

23. Lin, KT., Lin, ZY., Huang, CC. *et al.* Prehospital ultrasound scanning for abdominal free fluid detection in trauma patients: a systematic review and meta-analysis. *BMC Emerg Med* **24**, 7 (2024). https://doi.org/10.1186/s12873-023-00919-2

24. Kim, J., Jeong, J. & Ko, S.H. Electrochemical biosensors for point-of-care testing. *Biodes. Manuf.* **7**, 548–565 (2024). https://doi.org/10.1007/s42242-024-00301-6

***References**:*

1. Al-Hajj, S., Harb, H., Barakat, S. *et al.* Injury morbidity and mortality during conflict: evidence from the 2024 war on lebanon. *Confl Health* **19**, 91 (2025). https://doi.org/10.1186/s13031-025-00722-9

2. Schmitt, Johan MD; Hoffmann, Clément MD; De Lesquen, Henri MD; Prat, Nicolas MD, PhD; Cellarier, Dorian MD; Monchal, Tristan MD; Balandraud, Paul MD; Meaudre, Eric MD. Injury survivability and death preventability during recent conflicts in French combat fatalities: A retrospective study. Journal of Trauma and Acute Care Surgery 99(3S):p S67-S78, August 2025. | DOI: 10.1097/TA.0000000000004653

3. Remondelli, M.H., Rhee, J., Barzanji, N.K. *et al.* Advancements in Prehospital, En-Route, and Damage Control Casualty Care and Areas of Future Research for Large-Scale Combat Operations. *Curr Trauma Rep* **11**, 7 (2025). https://doi.org/10.1007/s40719-025-00284-4

4. Bradley Dengler, Randall McCafferty, Christopher Neal, Randy Bell, Brian J Sonka, Shane Jensen, Matthew D Tadlock, Jan-Michael Van Gent, Remealle A How, Jennifer Gurney, A Joint Trauma System Clinical Practice Guideline: Traumatic Brain Injury Management and Basic Neurosurgery in the Deployed Environment, *Military Medicine*, Volume 190, Issue 1-2, January/February 2025, Pages 124–134, https://doi.org/10.1093/milmed/usae298

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

5. Emily Ashworth, David Baxter, Anthony M. J. Bull. Injuries in Fatalities of Dismounted Blast: Identification of Four Mechanisms of Head and Spine Injury. *Journal of Neurotrauma*. 2024. Т. 41, вип. 13.

6. Remondelli, M.H., Rhee, J., Barzanji, N.K. *et al.* Advancements in Prehospital, En-Route, and Damage Control Casualty Care and Areas of Future Research for Large-Scale Combat Operations. *Curr Trauma Rep* **11**, 7 (2025). https://doi.org/10.1007/s40719-025-00284-4

7. Strauss R, Menchetti I, Perrier L, Blondal E, Peng H, Sullivan-Kwantes W, et al. Evaluating the Tactical Combat Casualty Care principles in civilian and military settings: systematic review, knowledge gap analysis and recommendations for future research. *Trauma Surgery & Acute Care Open*. 2021;6:e000773. https://doi.org/10.1136/tsaco-2021-000773

8. Janak JC, Kotwal RS, Howard JT, Gurney JM, Eastridge BJ, Holcomb JB, Shackelford SA, De Lorenzo RA, Stewart IJ, Mazuchowski EL. Advancing Combat Casualty Care Statistics and Other Battlefield Care Metrics. J Spec Oper Med. 2024 Jun 25;24(2):11-16. doi: 10.55460/XBJF-AQPX. PMID: 38869945.

9. Lawry LL, Korona-Bailey J, Kanagaratnam A, Maddox J, Hamm TE, Janvrin M, et al. Qualitative assessment of point of injury to Role 2+ combat casualty care in Ukraine. Trauma Surgery & Acute Care Open. 2025;10:e001674. https://doi.org/10.1136/tsaco-2024-001674

10. Uri Neeman , Eyal Hashavia , Dror Soffer, Idit Timor , David Zeltser, Hagit Padova, Neta Cohen. Blast injuries: The experience of a level 1 trauma center. *Injury*. 2025. Т. 56, вип. 1.

11. Ian Lee, Brian Davis, Boonkit Purt, Taylor DesRosiers, Ocular Trauma and Traumatic Brain Injury on the Battlefield: A Systematic Review After 20 Years of Fighting the Global War on Terror, *Military Medicine*, Volume 188, Issue 9-10, September/October 2023, Pages 2916–2923, https://doi.org/10.1093/milmed/usac226

12. Ravisankar AV. Combat Casualty Care in the 21st Century: Advances, Challenges, and Evidence-Based Strategies for Armed Forces Medical Services. *JSES International*. 2026.

13. Gaeth, C.; Duarte, J.; Rodriguez, A.; Powers, A.; Stone, R., II. Observational Analysis of Point-of-Care Lactate Plus™ Meter in Preclinical Trauma Models. *Diagnostics* **2024**, *14*, 2641. https://doi.org/10.3390/diagnostics14232641

14. Junjie Fan, Shuai Liu, Dan Luo, Hengjun Zhang. Advances and challenges in point-of-care testing for pathogenic bacteria in battlefield injuries. *Interdisciplinary Medicine*. 2026. Т. 4, вип. 1.

15. P. Lingadharini , Debashis Maji. Eco-sustainable point-of-care devices: Progress in paper and fabric based electrochemical and colorimetric biosensors. *Talanta*. 2025. Т. 285.

16. Josse, Florent. "Tactical Medicine and Tactical Casualty Care: History, Development, Principles, and Areas of Application." *Wehrmedizinische Monatsschrift* 69/6e (2025): 2-1.

17. Causbie, Jacqueline M. MD; Wisniewski, Piotr MD; Maves, Ryan C. MD; Mount, Cristin A. MD. Prophylactic antibiotic use for penetrating trauma in prolonged casualty care: A review of the literature and current guidelines. Journal of Trauma and Acute Care Surgery 97(2S):p S126-S137, August 2024. | DOI: 10.1097/TA.0000000000004355

18. Oliver, J., Schauer, S., Davis, W., Ginde, A., April, M., Bridwell, R., Long, B., & Fisher, A. (2024). Interventions associated with survival after prehospital intubation in the deployed combat setting. *American Journal of Emergency Medicine*, *79*, 79–84. https://doi.org/10.1016/j.ajem.2024.01.047

19. Anderson DE, Kocik VI, Rizzo JA, Fisher AD, Mould-Millman NK, April MD, Schauer SG. A Narrative Review of Traumatic Pneumothorax Diagnoses and Management. Med J (Ft Sam Houst Tex). 2023 Jan-Mar;(Per 23-1/2/3):3-10. PMID: 36607292.

20. Lammers DT, Holcomb JB. Damage control resuscitation in adult trauma patients: What you need to know. J Trauma Acute Care Surg. 2023 Oct 1;95(4):464-471. doi: 10.1097/TA.0000000000004103. Epub 2023 Jun 29. PMID: 37735778.

ISSN 2786-4952 Online

21. Barry M, Pati S. Targeting repair of the vascular endothelium and glycocalyx after traumatic injury with plasma and platelet resuscitation. Matrix Biol Plus. 2022 Mar 17;14:100107. doi: 10.1016/j.mbplus.2022.100107. PMID: 35392184; PMCID: PMC8981767.

22. von Foerster N, Radomski MA, Martin-Gill C. Prehospital Ultrasound: A Narrative Review. Prehosp Emerg Care. 2024;28(1):1-13. doi: 10.1080/10903127.2022.2132332. Epub 2022 Oct 24. PMID: 36194192.

23. Lin, KT., Lin, ZY., Huang, CC. *et al.* Prehospital ultrasound scanning for abdominal free fluid detection in trauma patients: a systematic review and meta-analysis. *BMC Emerg Med* **24**, 7 (2024). https://doi.org/10.1186/s12873-023-00919-2

24. Kim, J., Jeong, J. & Ko, S.H. Electrochemical biosensors for point-of-care testing. *Biodes. Manuf.* **7**, 548–565 (2024). https://doi.org/10.1007/s42242-024-00301-6

Дата першого надходження статті до видання: 08.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК: 616.37-002.2-08

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3189-3197

Мандрик Ольга Євгенівна кандидат медичних наук, доцент, доцент закладу вищої освіти кафедри внутрішньої медицини, клінічної фармакології та професійних хвороб, Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0000-0002-2784-4348

Петренко Нікіта Русланович здобувач вищої освіти спеціальності «Медицина», Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці,

Коржевський Олександр Ігорович здобувач вищої освіти спеціальності «Медицина», Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці,

Матей Едуард Михайлович здобувач вищої освіти спеціальності «Медицина», Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці,

СТРАТЕГІЇ ЛІКУВАННЯ ХРОНІЧНОГО ПАНКРЕАТИТУ (ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ)

Анотація. Хронічний панкреатит є прогресуючим запальним захворюванням підшлункової залози, яке характеризується поступовою втратою функції паренхіми органа, розвитком фіброзу та формуванням екзокринної й ендокринної недостатності. Одним із провідних клінічних проявів хвороби є хронічний больовий синдром, що суттєво погіршує якість життя пацієнтів та часто потребує тривалої медикаментозної терапії. Лікування хронічного панкреатиту має комплексний характер і включає модифікацію способу життя, зміни харчування, застосування знеболювальних препаратів, ферменто замісну терапію, а в окремих випадках - ендоскопічні або хірургічні методи лікування. Одним із ключових напрямів лікування хронічного панкреатиту є контроль больового синдрому. Для цього застосовують поетапний підхід відповідно до інтенсивності болю. На початкових етапах використовують нестероїдні протизапальні препарати, зокрема ібупрофен, індометацин тощо. У разі недостатньої ефективності можливе призначення слабких опіоїдів, таких як трамадол, а при вираженому больовому синдромі - сильніших опіоїдних анальгетиків. Додатково можуть застосовуватися ад'ювантні препарати, зокрема антидепресанти або антиконвульсанти, що сприяють зменшенню нейропатичного компонента болю. Важливе місце у лікуванні займає замісна ферментна терапія, спрямована на корекцію екзокринної недостатності підшлункової залози. Препарати панкреаліпази покращують процеси травлення, зменшують прояви мальдигестії та мальабсорбції, а також можуть сприяти

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

зниженню больового синдрому за рахунок пригнічення панкреатичної секреції за механізмом зворотного зв'язку. Найчастіше застосовуються мікрогранульовані форми ферментів у кишковорозчинній оболонці, що забезпечують їх оптимальне вивільнення у дванадцятипалій кишці та підвищують ефективність терапії. Таким чином, сучасне лікування хронічного панкреатиту базується на мультидисциплінарному підході, спрямованому на зменшення больового синдрому, корекцію порушень травлення та покращення якості життя пацієнтів. Раціональне застосування анальгетиків у поєднанні з замісною ферментною терапією є важливою складовою консервативного лікування та дозволяє досягти кращого контролю симптомів захворювання.

Ключові слова: хронічний панкреатит, лікування, біль, анальгенетики, ферменти, панкреаліпаза.

Mandryk Olha Yevheniivna PhD, associate professor Department of Internal Medicine, Clinical Pharmacology and Occupational Diseases, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0000-0002-2784-4348

Petrenko Nikita Ruslanovych higher education applicant, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi,

Korzhevskyi Oleksandr Ihorovych higher education applicant, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi,

Matei Eduard Mykhailovych higher education applicant, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi,

STRATEGIES FOR THE TREATMENT OF CHRONIC PANCREATITIS (LITERATURE REVIEW)

Abstract. Chronic pancreatitis is a progressive inflammatory disease of the pancreas, characterized by a gradual loss of organ parenchymal function, the development of fibrosis, and the formation of exocrine and endocrine insufficiency. One of the leading clinical manifestations of the disease is chronic pain syndrome, which significantly worsens the quality of life of patients and often requires long-term drug therapy. Treatment of chronic pancreatitis is complex and includes lifestyle modification, dietary changes, the use of analgesics, enzyme replacement therapy, and in some cases - endoscopic or surgical methods. One of the key areas of treatment of chronic pancreatitis is pain control. For this purpose, a stepwise approach is used according to the intensity of pain. In the initial stages, nonsteroidal anti-inflammatory drugs are used, in particular ibuprofen, indomethacin, etc. In case of insufficient effectiveness, weak opioids, such as tramadol, may be prescribed, and in case of severe pain syndrome - stronger opioid analgesics. Additionally, adjuvant drugs can be used,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

in particular antidepressants or anticonvulsants, which help reduce the neuropathic component of pain. An important place in the treatment is occupied by enzyme replacement therapy aimed at correcting exocrine pancreatic insufficiency. Pancrelipase preparations improve digestion, reduce manifestations of maldigestion and malabsorption, and can also help reduce pain by inhibiting pancreatic secretion by the feedback mechanism. Microgranulated forms of enzymes in an enteric-coated shell are most often used, which ensure their optimal release in the duodenum and increase the effectiveness of therapy. Thus, modern treatment of chronic pancreatitis is based on a multidisciplinary approach aimed at reducing pain, correcting digestive disorders and improving the quality of life of patients. Rational use of analgesics in combination with enzyme replacement therapy is an important component of conservative treatment and allows for better control of symptoms of the disease.

Keywords: chronic pancreatitis, treatment, pain, analgesics, enzymes, pancrelipase.

Постановка проблеми. Хронічний панкреатит - це хронічне запальне захворювання тканини підшлункової залози, що пояснюється генетичними, екологічними та/або іншими факторами ризику, що може призвести до атрофії панкреатичних ацинусів та порушення функції підшлункової залози [1]. Поширеність хронічного панкреатиту становить близько 50 випадків на 100 000 населення. Також відомо, що на хронічний панкреатит частіше хворіють чоловіки, ніж у жінки [2,3]. Зловживання алкоголем є найпоширенішою причиною хронічного панкреатиту. Однак менше ніж у 5% людей, які зловживають алкоголем, розвивається хронічний панкреатит, що свідчить про те, що в розвитку захворювання беруть участь додаткові фактори. Ще одним фактором є паління. Тобто, шкідливі звички такі як паління та вживання алкоголю – це поширені модифіковані фактори ризику, які разом можуть сприяти розвитку хронічного панкреатиту. Досліджено, що зловживання алкоголем та паління діють синергетично щодо ризику хронічного панкреатиту. Ще однією формою панкреатиту є спадковий панкреатит має ранній початок з рецидивуючими нападами гострого панкреатиту та сімейним анамнезом панкреатиту. Успадкування відбувається як аутосомно-домінантна ознака зі змінною експресією [3].

Біль у животі є одним із поширених клінічних симптомів хронічного панкреатиту, на який впливає багато факторів, таких як стан підшлункової залози (гостре або хронічне запалення, обструкція або стеноз панкреатичної протоки, спричинений каменями), перипанкреатичні структури (стеноз загальної жовчної протоки, обструкція виходу шлунка або дванадцятипалої кишки) та місцеві ускладнення (наприклад, поява псевдокіст), а також фактори, пов'язані з пацієнтом (супутні захворювання) [1,4]. На ранніх стадіях хронічного панкреатиту біль може бути наслідком підвищення тиску в панкреатичних протоках, викликаного стимуляцією екзокринної частини підшлункової залози

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

холецистокініном після прийому жирної їжі. Було показано, що дієтичні стратегії, такі як низькокалорійна елементарна дієта з очищеними амінокислотами, зменшують біль та покращують харчовий статус у людей з хронічним панкреатитом [5].

Зовнішньосекреторна недостатність, що характеризується недостатньою секрецією травних ферментів та бікарбонату підшлунковою залозою, є одним із найзначніших ускладнень хронічного панкреатиту, яке вражає більше 50% пацієнтів, що призводить до порушення травлення, всмоктування та метаболізму поживних речовин. Важка зовнішньосекреторна недостатність зазвичай розвивається через 5–10 років після встановлення первинного діагнозу хронічного панкреатиту та може ускладнювати перебіг гострого панкреатиту, муковісцидозу, цукрового діабету, раку підшлункової залози та стану після операції з шунтування або резекції дванадцятипалої кишки або підшлункової залози [3,6]. Панкреатична ліпаза є основним ферментом у перетравленні жирів, на який припадає 90% загальної активності ліпази. Нормальне травлення потребує скоординованої дії механічного та ферментативного розщеплення їжі. Перетравлення жирів залежить від панкреатичної ліпази, активність якої оптимальна при pH 5-6, що забезпечується секрецією бікарбонату підшлунковою залозою. Стеаторея виникає, коли активність ліпази знижується до <10% від норми, тому замісна ферментна терапія має забезпечувати щонайменше 10% нормальної активності ферменту [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Упродовж останніх років проблема лікування хронічного панкреатиту активно досліджується у всьому світі.

У сучасних дослідженнях основна увага приділяється оптимізації медикаментозної терапії, зменшенню больового синдрому, корекції екзокринної недостатності та покращенню якості життя пацієнтів.

Мета дослідження. Нами був проведений аналіз наукових робіт та сучасних літературних джерел по тематиці лікувальних стратегій хронічного панкреатиту.

Виклад основного матеріалу. В останні десятиліття лікування хронічного панкреатиту перейшло від радикальних методів таких як хірургічне дренування та часткова резекція підшлункової до комплексних, міждисциплінарних підходів [7,8].

Серед немедикаментозних методів лікування використовують протибольові засоби, замісну ферментну терапію, антиоксидантну терапію та, в деяких випадках, інгібітори протеолітичних ферментів [8]. Поточні рекомендації щодо лікування болю у пацієнтів з хронічним панкреатитом стикаються з кількома проблемами, включаючи відсутність стандартизованих інструментів оцінки болю, невідповідності в рекомендаціях між різними країнами та низьку якість деяких доказів. Через невідповідності або недостатність доказів, що підтверджують рекомендації, клініцисти можуть зіткнутися з труднощами під час

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

розробки планів лікування. Потрібно обирати між різними варіантами лікування, які можуть нести різні ризики та переваги.

Використання знеболювальних препаратів при хронічному панкретиті відповідає триетапній анальгетичній драбині Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), починаючи зі слабких анальгетиків та поступово переходячи до сильніших, починаючи з нестероїдних протизапальних препаратів (НПЗП), потім вводячи слабкі опіоїди та нарешті, вдаючись до сильних опіоїдних анальгетиків. НПЗП, такі як ібупрофен, парацетамол, індометацин тощо, є препаратами першого вибору для знеболення у пацієнтів з хронічним панкреатитом, а опіоїдні препарати використовуються, якщо НПЗП неефективні [1,9].

Відомо, що простагландин Е2 опосередковує запалення та регулює активність зірчастих клітин у підшлунковій залозі. Фермент циклооксигеназа-2 (ЦОГ-2) індукує утворення простагландину Е2 та запалення підшлункової залози може потенційно залежати від ЦОГ-2. Хоча застосування індометацину у ректальній формі довів ефективність у профілактиці реактивного панкреатиту після ендоскопічної ретроградної холангіопанкреатографії, дані щодо його впливу при хронічному панкреатиті обмежені. У дослідженні автора Han S та співавторів було виявлено, що пероральний індометацин добре переносився і не спричиняв більшої кількості побічних ефектів порівняно з плацебо. Значного зниження рівня простагландину Е2 у панкреатичній рідині, плазмі та слині не було виявлено. Неочікуваним результатом стало значне коливання рівнів простагландину Е2 у групі плацебо, що свідчить про більш динамічний характер цього показника, ніж вважалося раніше. Натомість клінічно було відзначено тенденцію до зменшення болю при застосуванні індометацину [10].

Трамадол є слабким опіоїдом, який має знеболювальний ефект, що еквівалентний ефекту морфіну. Натомість порівняно з морфіном, трамадол має менше психологічних та шлунково-кишкових побічних ефектів [11].

Замісна ферментна терапія також може полегшувати больовий синдром, але не має використовуватись лише з цією метою [3,12]. Панкреліпаза у вигляді мінімікросфер з кишковорозчинною оболонкою – це найпоширеніша форма замісної ферментної терапії, доступна у всьому світі в різних лікарських формах, що відрізняються силою дії в одиницях ліпази. Було виявлено, що лікування препаратами панкреліпази протягом 6 місяців значно зменшило симптоми метеоризму, болі у животі, діареї та стеатореї. Протягом 1-тижневого лікування у групі прийому панкреліпази спостерігалося статистично значуще покращення абсорбції жирів порівняно з групою плацебо. Також відзначено значне покращення абсорбції азоту, зниження вмісту жиру в калі, частоти випорожнень і маси калу. Натомість суттєвих відмінностей між групами щодо клінічних симптомів (консистенція калу, метеоризм, біль у животі) не було виявлено [13]. Після замісної ферментної терапії варто призначати добавки жиророзчинних вітамінів (A, D, E та K) залежно від ступеня екзокринної недостатності підшлункової залози та стану харчування [11].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Інгібітори протеолітичних ферментів мають гальмівний вплив на активність трипсину та, як вважається, пригнічують прогресування панкреатиту шляхом пригнічення активації панкреатичних ферментів [11]. Препаратом, який може використовуватись для лікування хронічного панкреатиту є - камостат. Камостат - це інгібітор протеаз, який пригнічує панкреатичні ферменти та досліджується як препарат для лікування хронічного панкреатиту.

У плацебо-контрольованому рандомізованому дослідженні автора Hart PA та співавторів у пацієнтів із больовою формою хронічного панкреатиту не було виявлено значущого покращення середньодобової інтенсивності найсильнішого болю - через 28 днів лікування камостатом у будь-якій досліджуваній дозі порівняно з плацебо. Загалом лікування камостатом протягом 1 місяця не продемонструвало переваг над плацебо щодо зменшення болю або покращення якості життя [14].

Антиоксидантні добавки можуть бути рекомендовані як один із медикаментозних методів лікування пацієнтів із хронічним панкреатитом з низькою антиоксидантною здатністю крові [15]. Переваги застосування антиоксидантної терапії є зниження частоти та інтенсивності больових епізодів та зменшення кількості госпіталізацій, пов'язаних з хронічним панкреатитом.

Було показано, що антиоксидантна терапія асоціюється зі зниженням інтенсивності болю за візуально-аналоговою шкалою та покращенням когнітивних, емоційних, соціальних і фізичних показників якості життя [16,17]. В роботі автора Amakye D та співавторів було виявлено, що антиоксидантна терапія такими препаратами як метіонін, селен, аскорбат, бета-каротин, альфа-токоферол протягом 10–12 місяців зменшує больовий синдром при хронічному панкреатиті, хоча часто спричиняє побічні ефекти [5]. Однак у дослідженні автора Rupasinghe SN та співавторів, терапія антиоксидантами не полегшила біль у пацієнтів із хронічним панкреатитом. Однак в цьому дослідженні втручання проводилося лише протягом 6 місяців, що залишило без відповіді питання про те, чи може довготривала антиоксидантна терапія модулювати хронічний панкреатит [18].

Висновки:

1.Представник НПЗП - індометацин може мати потенціал як засіб для зменшення болю при хронічному панкреатиті, але існує необхідність у проведенні більшої кількості клінічних досліджень;

2.Замісна ферментна терапія, окрім покращення травної функції, також може зменшувати больовий синдром;

3.Лікування інгібіторами протеолітичних ферментів не є ефективним при хронічному панкреатиті;

4.Антиоксидантна терапія розглядається як потенційний допоміжний метод лікування хронічного панкреатиту завдяки можливості зменшення оксидативного стресу.

ISSN 2786-4952 Online

ЛІТЕРАТУРА

1.Huang PY, Xiao AF, Ren ZQ, Chen L, Ding L, Li C. Best Practices for Chronic Pancreatitis Pain Management: A Comprehensive Evidence-Based Review. J Inflamm Res. 2025 Apr 15;18:5087-5096. doi: 10.2147/JIR.S508531. PMID: 40255662; PMCID: PMC12009048.

2.Kichler A, Jang S. Chronic Pancreatitis: Epidemiology, Diagnosis, and Management Updates. Drugs. 2020 Aug;80(12):1155-1168. doi: 10.1007/s40265-020-01360-6. PMID: 32647920.

3.Hines OJ, Pandol SJ. Management of chronic pancreatitis. BMJ. 2024 Feb 26;384:e070920. doi: 10.1136/bmj-2023-070920. PMID: 38408777.

4.Singh VK, Yadav D, Garg PK. Diagnosis and Management of Chronic Pancreatitis: A Review. JAMA. 2019 Dec 24;322(24):2422-2434. doi: 10.1001/jama.2019.19411. PMID: 31860051.

5.Amakye D, Razjouyan H, Coates MD. Analgesic Management of Chronic Pancreatitis. Dig Dis Sci. 2025 Dec 24. doi: 10.1007/s10620-025-09626-3. Epub ahead of print. PMID: 41441968.

6.de la Iglesia-García D, Huang W, Szatmary P, Baston-Rey I, Gonzalez-Lopez J, Prada-Ramallal G, Mukherjee R, Nunes QM, Domínguez-Muñoz JE, Sutton R; NIHR Pancreas Biomedical Research Unit Patient Advisory Group. Efficacy of pancreatic enzyme replacement therapy in chronic pancreatitis: systematic review and meta-analysis. Gut. 2017 Aug;66(8):1354-1355. doi: 10.1136/gutjnl-2016-312529. Epub 2016 Dec 9. PMID: 27941156; PMCID: PMC5530474.

7.Vanek P, Freeman ML. Updates in the Management of Chronic Pancreatitis: Navigating Through Recent Advances. Gastroenterol Clin North Am. 2025 Mar;54(1):157-174. doi: 10.1016/ j.gtc.2024.08.008. Epub 2024 Sep 24. PMID: 39880525.

8.Cohen SM, Kent TS. Etiology, Diagnosis, and Modern Management of Chronic Pancreatitis: A Systematic Review. JAMA Surg. 2023 Jun 1;158(6):652-661. doi: 10.1001/jamasurg. 2023.0367. PMID: 37074693.

9.Strum WB, Boland CR. Advances in acute and chronic pancreatitis. World J Gastroenterol. 2023 Feb 21;29(7):1194-1201. doi: 10.3748/wjg.v29.i7.1194. PMID: 36926670; PMCID: PMC10011955.

10.Han S, Vege SS, Hart PA, Saloman JL, Xu J, Li L, Cruz-Monserrate Z, Palermo TM, Hill R, Hao W, Yadav D, Topazian M, Conwell DL. Oral Indomethacin for Chronic Pancreatitis: Results From the PAIR Randomized Placebo-Controlled Trial. Clin Transl Gastroenterol. 2025 Sep 1;16(9):e00888. doi: 10.14309/ctg.0000000000000888. PMID: 40622408; PMCID: PMC12456583.

11.Shimizu K, Ito T, Irisawa A, Ohtsuka T, Ohara H, Kanno A, Kida M, Sakagami J, Sata N, Takeyama Y, Tahara J, Hirota M, Fujimori N, Masamune A, Mochida S, Enomoto N, Shimosegawa T, Koike K. Evidence-based clinical practice guidelines for chronic pancreatitis 2021. J Gastroenterol. 2022 Oct;57(10):709-724. doi: 10.1007/s00535-022-01911-6. Epub 2022 Aug 22. PMID: 35994093; PMCID: PMC9522716.

12.Whitcomb DC, Lehman GA, Vasileva G, Malecka-Panas E, Gubergrits N, Shen Y, Sander-Struckmeier S, Caras S. Pancrelipase delayed-release capsules (CREON) for exocrine pancreatic insufficiency due to chronic pancreatitis or pancreatic surgery: A double-blind randomized trial. Am J Gastroenterol. 2010 Oct;105(10):2276-86. doi: 10.1038/ajg.2010.201. Epub 2010 May 25. Erratum in: Am J Gastroenterol. 2011 Jun;106(6):1177-8. PMID: 20502447.

13.Thorat V, Reddy N, Bhatia S, Bapaye A, Rajkumar JS, Kini DD, Kalla MM, Ramesh H. Randomised clinical trial: the efficacy and safety of pancreatin enteric-coated minimicrospheres (Creon 40000 MMS) in patients with pancreatic exocrine insufficiency due to chronic pancreatitis--a double-blind, placebo-controlled study. Aliment Pharmacol Ther. 2012 Sep;36(5):426-36. doi: 10.1111/j.1365-2036.2012.05202.x. Epub 2012 Jul 4. PMID: 22762290; PMCID: PMC3528066.

14.Hart PA, Osypchuk Y, Hovbakh I, Shah RJ, Nieto J, Cote GA, Avgaitis S, Kremzer O, Buxbaum J, Inamdar S, Fass R, Phillips RW, Yadav D, Ladd AM, Al-Assi MT, Gardner T, Conwell DL, Irani S, Sheikh A, Nuttall J; TACTIC Study Investigators. A Randomized Controlled Phase 2 Dose-Finding Trial to Evaluate the Efficacy and Safety of Camostat in the Treatment of Painful

ISSN 2786-4952 Online

Chronic Pancreatitis: The TACTIC Study. Gastroenterology. 2024 Apr;166(4):658-666.e6. doi: 10.1053/j.gastro.2023.12.008. Epub 2023 Dec 15. Erratum in: Gastroenterology. 2024 Aug;167(3):632. doi: 10.1053/j.gastro.2024.06.002. PMID: 38103842.

15.Zhou D, Wang W, Cheng X, Wei J, Zheng S. Antioxidant therapy for patients with chronic pancreatitis: A systematic review and meta-analysis. Clin Nutr. 2015 Aug;34(4):627-34. doi: 10.1016/j.clnu.2014.07.003. Epub 2014 Jul 5. PMID: 25035087.

16.Al Balushi H, Ahmed J, Ahuja LK, Barkha F, Shafeeq MI, Baluch AB, Altinkaynak Y, Abdallah S, Islam H, Islam R, Rehman A, Shehryar A, Raza A. Evaluating the Efficacy of Antioxidant Therapy in Enhancing the Quality of Life of Chronic Pancreatitis Patients: A Systematic Review. Cureus. 2024 Apr 1;16(4):e57402. doi: 10.7759/cureus.57402. PMID: 38694657; PMCID: PMC11062490.

17.Cai GH, Huang J, Zhao Y, Chen J, Wu HH, Dong YL, Smith HS, Li YQ, Wang W, Wu SX. Antioxidant therapy for pain relief in patients with chronic pancreatitis: systematic review and meta-analysis. Pain Physician. 2013 Nov-Dec;16(6):521-32. PMID: 24284838.

18.Rupasinghe SN, Siriwardena AK. Long-term outcome of patients with chronic pancreatitis treated with micronutrient antioxidant therapy. Hepatobiliary Pancreat Dis Int. 2017 Apr;16(2):209-214. doi: 10.1016/s1499-3872(16)60128-5. PMID: 28381387.

REFERENCES

1.Huang PY, Xiao AF, Ren ZQ, Chen L, Ding L, Li C. Best Practices for Chronic Pancreatitis Pain Management: A Comprehensive Evidence-Based Review. J Inflamm Res. 2025 Apr 15;18:5087-5096. doi: 10.2147/JIR.S508531. PMID: 40255662; PMCID: PMC12009048.

2.Kichler A, Jang S. Chronic Pancreatitis: Epidemiology, Diagnosis, and Management Updates. Drugs. 2020 Aug;80(12):1155-1168. doi: 10.1007/s40265-020-01360-6. PMID: 32647920.

3.Hines OJ, Pandol SJ. Management of chronic pancreatitis. BMJ. 2024 Feb 26;384:e070920. doi: 10.1136/bmj-2023-070920. PMID: 38408777.

4.Singh VK, Yadav D, Garg PK. Diagnosis and Management of Chronic Pancreatitis: A Review. JAMA. 2019 Dec 24;322(24):2422-2434. doi: 10.1001/jama.2019.19411. PMID: 31860051.

5.Amakye D, Razjouyan H, Coates MD. Analgesic Management of Chronic Pancreatitis. Dig Dis Sci. 2025 Dec 24. doi: 10.1007/s10620-025-09626-3. Epub ahead of print. PMID: 41441968.

6.de la Iglesia-García D, Huang W, Szatmary P, Baston-Rey I, Gonzalez-Lopez J, Prada-Ramallal G, Mukherjee R, Nunes QM, Domínguez-Muñoz JE, Sutton R; NIHR Pancreas Biomedical Research Unit Patient Advisory Group. Efficacy of pancreatic enzyme replacement therapy in chronic pancreatitis: systematic review and meta-analysis. Gut. 2017 Aug;66(8):1354-1355. doi: 10.1136/gutjnl-2016-312529. Epub 2016 Dec 9. PMID: 27941156; PMCID: PMC5530474.

7.Vanek P, Freeman ML. Updates in the Management of Chronic Pancreatitis: Navigating Through Recent Advances. Gastroenterol Clin North Am. 2025 Mar;54(1):157-174. doi: 10.1016/j.gtc.2024.08.008. Epub 2024 Sep 24. PMID: 39880525.

8.Cohen SM, Kent TS. Etiology, Diagnosis, and Modern Management of Chronic Pancreatitis: A Systematic Review. JAMA Surg. 2023 Jun 1;158(6):652-661. doi: 10.1001/jamasurg.2023.0367. PMID: 37074693.

9.Strum WB, Boland CR. Advances in acute and chronic pancreatitis. World J Gastroenterol. 2023 Feb 21;29(7):1194-1201. doi: 10.3748/wjg.v29.i7.1194. PMID: 36926670; PMCID: PMC10011955.

10.Han S, Vege SS, Hart PA, Saloman JL, Xu J, Li L, Cruz-Monserrate Z, Palermo TM, Hill R, Hao W, Yadav D, Topazian M, Conwell DL. Oral Indomethacin for Chronic Pancreatitis: Results From the PAIR Randomized Placebo-Controlled Trial. Clin Transl Gastroenterol. 2025 Sep 1;16(9):e00888. doi: 10.14309/ctg.0000000000000888. PMID: 40622408; PMCID: PMC12456583.

ISSN 2786-4952 Online

11.Shimizu K, Ito T, Irisawa A, Ohtsuka T, Ohara H, Kanno A, Kida M, Sakagami J, Sata N, Takeyama Y, Tahara J, Hirota M, Fujimori N, Masamune A, Mochida S, Enomoto N, Shimosegawa T, Koike K. Evidence-based clinical practice guidelines for chronic pancreatitis 2021. J Gastroenterol. 2022 Oct;57(10):709-724. doi: 10.1007/s00535-022-01911-6. Epub 2022 Aug 22. PMID: 35994093; PMCID: PMC9522716.

12.Whitcomb DC, Lehman GA, Vasileva G, Malecka-Panas E, Gubergrits N, Shen Y, Sander-Struckmeier S, Caras S. Pancrelipase delayed-release capsules (CREON) for exocrine pancreatic insufficiency due to chronic pancreatitis or pancreatic surgery: A double-blind randomized trial. Am J Gastroenterol. 2010 Oct;105(10):2276-86. doi: 10.1038/ajg.2010.201. Epub 2010 May 25. Erratum in: Am J Gastroenterol. 2011 Jun;106(6):1177-8. PMID: 20502447.

13.Thorat V, Reddy N, Bhatia S, Bapaye A, Rajkumar JS, Kini DD, Kalla MM, Ramesh H. Randomised clinical trial: the efficacy and safety of pancreatin enteric-coated minimicrospheres (Creon 40000 MMS) in patients with pancreatic exocrine insufficiency due to chronic pancreatitis--a double-blind, placebo-controlled study. Aliment Pharmacol Ther. 2012 Sep;36(5):426-36. doi: 10.1111/j.1365-2036.2012.05202.x. Epub 2012 Jul 4. PMID: 22762290; PMCID: PMC3528066.

14.Hart PA, Osypchuk Y, Hovbakh I, Shah RJ, Nieto J, Cote GA, Avgaitis S, Kremzer O, Buxbaum J, Inamdar S, Fass R, Phillips RW, Yadav D, Ladd AM, Al-Assi MT, Gardner T, Conwell DL, Irani S, Sheikh A, Nuttall J; TACTIC Study Investigators. A Randomized Controlled Phase 2 Dose-Finding Trial to Evaluate the Efficacy and Safety of Camostat in the Treatment of Painful Chronic Pancreatitis: The TACTIC Study. Gastroenterology. 2024 Apr;166(4):658-666.e6. doi: 10.1053/j.gastro.2023.12.008. Epub 2023 Dec 15. Erratum in: Gastroenterology. 2024 Aug;167(3):632. doi: 10.1053/j.gastro.2024.06.002. PMID: 38103842.

15.Zhou D, Wang W, Cheng X, Wei J, Zheng S. Antioxidant therapy for patients with chronic pancreatitis: A systematic review and meta-analysis. Clin Nutr. 2015 Aug;34(4):627-34. doi: 10.1016/j.clnu.2014.07.003. Epub 2014 Jul 5. PMID: 25035087.

16.Al Balushi H, Ahmed J, Ahuja LK, Barkha F, Shafeeq MI, Baluch AB, Altinkaynak Y, Abdallah S, Islam H, Islam R, Rehman A, Shehryar A, Raza A. Evaluating the Efficacy of Antioxidant Therapy in Enhancing the Quality of Life of Chronic Pancreatitis Patients: A Systematic Review. Cureus. 2024 Apr 1;16(4):e57402. doi: 10.7759/cureus.57402. PMID: 38694657; PMCID: PMC11062490.

17.Cai GH, Huang J, Zhao Y, Chen J, Wu HH, Dong YL, Smith HS, Li YQ, Wang W, Wu SX. Antioxidant therapy for pain relief in patients with chronic pancreatitis: systematic review and meta-analysis. Pain Physician. 2013 Nov-Dec;16(6):521-32. PMID: 24284838.

18.Rupasinghe SN, Siriwardena AK. Long-term outcome of patients with chronic pancreatitis treated with micronutrient antioxidant therapy. Hepatobiliary Pancreat Dis Int. 2017 Apr;16(2):209-214. doi: 10.1016/s1499-3872(16)60128-5. PMID: 28381387.

Дата першого надходження статті до видання: 01.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 616-001.28-06:616.34

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3198-3204

Мандрик Ольга Євгенівна к.мед.н., доцент закладу вищої освіти кафедри внутрішньої медицини, клінічної фармакології та професійних хвороб, Буковинський державний медичний університет, м.Чернівці, https://orcid.org/0000-0002-2784-4348

Смандич Віталій Степанович к.мед.н., доцент закладу вищої освіти кафедри внутрішньої медицини, клінічної фармакології та професійних хвороб, Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0000-0002-1959-6575

Кукса Анастасія Євгенівна здобувачка вищої медичної освіти, 5 курс, Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці

Панська Мар'яна Михайлівна здобувачка вищої медичної освіти, 5 курс, Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці

ГОСТРИЙ ПРОМЕНЕВИЙ СИНДРОМ ШЛУНКОВО-КИШКОВОГО ТРАКТУ: СУЧАСНІ ЗНАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Анотація. У статті розглянуто шлунково-кишковий гострий променевий синдром (GI-ARS) як одну з найтяжчих форм гострої променевої хвороби, що виникає внаслідок короткочасного впливу високих доз іонізуючого випромінювання на організм людини. Встановлено, що розвиток даного синдрому спостерігається при дозах опромінення понад 6 Гр, тоді як дози понад 10 Гр у більшості випадків призводять до летального наслідку протягом 7–10 діб. У роботі узагальнено сучасні наукові дані щодо механізмів розвитку GI-ARS, включаючи молекулярні, клітинні та тканинні рівні ураження.[2]

Особливу увагу приділено ушкодженню епітелію тонкого кишечника, який характеризується високою швидкістю проліферації та чутливістю до радіаційного впливу. Показано, що апоптоз клітин крипт є ключовим фактором порушення регенерації слизової оболонки, що призводить до втрати бар'єрної функції кишечника.

Розглянуто роль мікросудинних порушень, включаючи апоптоз ендотеліальних клітин, розвиток ішемії та некрозу тканин, що значно погіршує перебіг захворювання.[3]

Окремо проаналізовано сучасні уявлення про стовбурові клітини кишечника, зокрема Lgr5-позитивні клітини та альтернативні популяції прогеніторних клітин, які забезпечують регенерацію крипт-ворсинкової структури

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

після радіаційного ушкодження. Наведено новітні дані щодо їх ролі у відновленні тканин та можливостей терапевтичного використання.[5]

Також у статті висвітлено перспективні напрямки досліджень, спрямовані на розробку ефективних методів профілактики та лікування GI-ARS, включаючи застосування факторів росту, клітинної терапії, інгібіторів апоптозу та інноваційних біотехнологічних моделей. Отримані результати свідчать про необхідність подальших досліджень у цьому напрямку для підвищення ефективності медичної допомоги при радіаційних ураженнях.[4]

Ключові слова: *г*острий променевий синдром, шлунково-кишковий синдром, іонізуюче випромінювання, GI-ARS, патогенез, епітелій кишечника, мікроциркуляція.

Mandryk Olga Evgenivna Candidate of Medical Sciences, Associate Professor of Higher Educational Establishment Department of Internal Medicine, Clinical Pharmacology and Occupational Diseases, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0000-0002-2784-4348

Smandich Vitaliy Stepanovych Candidate of Medical Sciences, Associate Professor of Higher Educational Establishment Department of Internal Medicine, Clinical Pharmacology and Occupational Diseases, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0000-0002-1959-6575

Kuksa Anastasia student of higher medical education, 5th year, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi

Panska Mariana student of higher medical education, 5th year, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi

ACUTE RADIATION SYNDROME OF THE GASTROINTESTINAL TRACT: CURRENT KNOWLEDGE AND PROSPECTS

Abstract. The article examines gastrointestinal acute radiation syndrome (GI-ARS) as one of the most severe forms of acute radiation sickness that arises from short-term exposure to high doses of ionizing radiation in the human body. It has been established that the development of this syndrome occurs at radiation doses exceeding 6 Gy, while doses above 10 Gy in most cases lead to death within 7–10 days. The paper summarizes current scientific data on the mechanisms of GI-ARS development, including molecular, cellular, and tissue-level damage. [2]

Special attention is given to damage of the small intestinal epithelium, which is characterized by a high rate of proliferation and sensitivity to radiation exposure. It is shown that apoptosis of crypt cells is a key factor in the disruption of mucosal regeneration, leading to loss of the intestinal barrier function. The role of microvascular

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

disorders is also considered, including apoptosis of endothelial cells, development of ischemia, and tissue necrosis, which significantly worsen the course of the disease. [3]

The article separately analyzes modern views on intestinal stem cells, particularly Lgr5-positive cells and alternative populations of progenitor cells that ensure regeneration of the crypt-villus structure after radiation damage. Recent data on their role in tissue recovery and potential therapeutic applications are presented. [5]

The paper also highlights promising research directions aimed at developing effective methods for the prevention and treatment of GI-ARS, including the use of growth factors, cell therapy, apoptosis inhibitors, and innovative biotechnological models. The obtained results indicate the need for further research in this field to improve the effectiveness of medical care for radiation injuries. [4]

Keywords: acute radiation syndrome, gastrointestinal syndrome, GI-ARS, ionizing radiation, pathogenesis, intestinal epithelium, microcirculation.

Постановка проблем. Гострий променевий синдром залишається однією з найактуальніших проблем сучасної медицини у зв'язку з ризиками техногенних аварій, військових конфліктів та використання ядерних технологій. Особливу небезпеку становить шлунково-кишкова форма ГПС, яка характеризується швидким прогресуванням та високою летальністю.[5]

Попри значний прогрес у розумінні біологічної дії іонізуючого випромінювання, ефективні методи лікування GI-ARS залишаються обмеженими. Це зумовлює необхідність поглибленого вивчення механізмів ураження кишечника та пошуку нових терапевтичних стратегій. [4]

Гострий променевий синдром (ГПС) є комплексом клінічних проявів, що виникають після короткочасного впливу високих доз іонізуючого випромінювання на організм людини [1]. Для розвитку цього синдрому необхідні кілька умов: значна частина тіла повинна поглинути дозу випромінювання, випромінювання має проникати до внутрішніх органів, а сама доза повинна бути отримана протягом короткого часу — від кількох хвилин до годин [6].

Залежно від величини поглинутої дози та переважного ураження органів виділяють три основні клінічні форми гострого променевого синдрому [2]:

- гематопоетичну
- шлунково-кишкову
- нейроваскулярну

Шлунково-кишковий синдром є однією з найбільш тяжких форм ураження і розвивається при опроміненні організму дозами приблизно 6–12 Гр [3]. Основними клінічними проявами є нудота, блювання, інтенсивна діарея, дегідратація, порушення всмоктування поживних речовин та розвиток септичних ускладнень [7].

Історично важливу роль у розумінні механізмів радіаційного ураження відіграли спостереження за постраждалими під час атомних бомбардувань Хіросіми та Нагасакі у 1945 році [8]. Саме тоді було вперше описано клінічну

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

картину гострої променевої хвороби та встановлено її основні стадії: продромальну, латентну, стадію маніфестації та стадію одужання або смерті [2].

Сучасні дослідження демонструють, що розвиток GI-ARS є складним багатофакторним процесом, який включає ушкодження клітин епітелію кишечника, порушення функції стовбурових клітин, руйнування мікросудин та розвиток системної запальної відповіді [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні наукові дослідження свідчать, що патогенез GI-ARS є результатом складної взаємодії численних молекулярних і клітинних механізмів. Значну увагу приділено вивченню процесів апоптозу, оксидативного стресу, порушення клітинного циклу та запальної відповіді. Останні публікації також підкреслюють важливу роль стовбурових клітин кишечника у процесах регенерації, а також значення мікросудинних ушкоджень у розвитку ішемічних змін. Разом із тим, значний інтерес викликають новітні біотехнологічні підходи, що дозволяють моделювати радіаційні ураження та тестувати потенційні терапевтичні засоби.[3]

Мета дослідження. Висвітлити сучасні дані про патофізіологічні механізми розвитку шлунково-кишкового синдрому при гострому променевому синдромі, проаналізувати особливості ураження епітелію кишечника, роль мікросудинних порушень та стовбурових клітин у процесах регенерації, а також окреслити перспективні напрямки лікування даної патології.

Матеріали та методи: Дослідження має характер оглядової роботи. Для систематизації даних застосовувався метод аналітичного огляду наукової літератури. У роботі використано сучасні публікації з міжнародних баз даних (PubMed, ScienceDirect, Oxford Academic, Cochrane Library), а також дані клінічних досліджень та рекомендації Всесвітньої організації охорони здоров’я.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ.

Після поглинання іонізуючого випромінювання у клітинах виникають численні пошкодження ДНК, білків, ліпідів та інших біомолекул, що є наслідком як прямої дії випромінювання, так і опосередкованого впливу через утворення активних форм кисню та вільних радикалів [1]. Ці первинні ушкодження ініціюють складний каскад клітинних реакцій, які включають активацію сигнальних шляхів стресу, порушення регуляції клітинного циклу, індукцію апоптозу та некрозу, а також запуск системної запальної відповіді [5]. Важливу роль у цих процесах відіграє активація транскрипційних факторів, таких як p53 і NF-κB, які координують відповідь клітини на генотоксичний стрес, визначаючи її подальшу долю — відновлення або загибель. Порушення балансу між процесами репарації ДНК і клітинної смерті призводить до втрати функціонально активних клітин, що особливо критично для тканин із високою швидкістю оновлення, таких як епітелій кишечника.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Одним із ключових молекулярних механізмів розвитку GI-ARS є активація ферменту сфінгомієлінази, що спричиняє гідроліз сфінгомієліну клітинних мембран із утворенням цераміду. Ця молекула виконує функцію вторинного месенджера та бере участь у регуляції апоптозу, зокрема шляхом активації каспазного каскаду та мітохондріальних механізмів клітинної смерті [2]. Особливо чутливими до цього процесу є ендотеліальні клітини мікросудин кишечника, що зумовлює ранні судинні порушення та посилює тканинне ушкодження. Накопичення цераміду також сприяє дестабілізації клітинних мембран і порушенню міжклітинних контактів, що додатково поглиблює деструктивні зміни у слизовій оболонці.

Епітелій тонкого кишечника характеризується надзвичайно високою швидкістю оновлення, яка в нормі забезпечує повну регенерацію слизової оболонки протягом 3–5 днів [4]. Цей процес підтримується активною проліферацією клітин крипт, серед яких особливе значення мають стовбурові клітини, здатні до самоподновлення та диференціації в різні типи ентероцитів [10]. Після впливу іонізуючого випромінювання відбувається масова загибель клітин крипт, що супроводжується пригніченням проліферативної активності та порушенням процесів диференціації. Унаслідок цього відбувається атрофія ворсинок, зменшення площі всмоктувальної поверхні та втрата цілісності епітеліального бар’єра [3]. Порушення бар’єрної функції кишечника створює умови для неконтрольованого проникнення мікроорганізмів і токсинів у системний кровотік, що призводить до розвитку системної запальної відповіді та септичних ускладнень [7].

Функціональні порушення слизової оболонки кишечника проявляються розвитком тяжкої діареї, що супроводжується значною втратою рідини та електролітів, порушенням водно-сольового балансу та метаболічними зрушеннями. Додатково відзначається зниження активності ферментних систем травлення, що призводить до мальабсорбції поживних речовин і погіршення загального стану організму. Сукупність цих змін формує критичний стан, який швидко прогресує за відсутності ефективної терапевтичної підтримки.

Важливим компонентом патогенезу GI-ARS є ушкодження мікросудин кишечника, яке розглядається як один із визначальних факторів тяжкості перебігу захворювання [9]. Апоптоз ендотеліальних клітин призводить до порушення цілісності судинної стінки, підвищення її проникності та активації коагуляційного каскаду. Це, у свою чергу, спричиняє розвиток мікротромбозів, порушення перфузії тканин, ішемію та подальший некроз [10]. Порушення мікроциркуляції обмежує доставку кисню та поживних речовин до клітин, що посилює деструктивні процеси та гальмує регенерацію. Експериментальні дослідження показали, що фармакологічне пригнічення утворення цераміду або блокування апоптозу ендотелію може значно підвищувати виживаність організму після радіаційного впливу, що підкреслює перспективність даного напрямку терапевтичних досліджень [7].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Сучасні дослідження суттєво розширили уявлення про популяції стовбурових клітин кишечника та їх роль у відновленні тканин після радіаційного ушкодження [4]. Традиційно основними стовбуровими клітинами вважалися Lgr5-позитивні клітини, локалізовані на дні крипт і відповідальні за підтримання постійного оновлення епітелію [13]. Однак новітні дані свідчать про існування альтернативних популяцій клітин, зокрема так званих isthmus-прогеніторних клітин, які розташовані у середній частині крипт і характеризуються високою пластичністю та здатністю до активації у відповідь на ушкодження [14]. Ці клітини можуть виконувати резервну функцію, забезпечуючи відновлення крипт-ворсинкової структури навіть за умов значного знищення класичних стовбурових клітин. Виявлення таких механізмів відкриває нові перспективи для розробки регенеративних терапій, спрямованих на стимуляцію ендогенного відновлення тканин.

Поряд із клітинними та судинними порушеннями важливу роль у патогенезі GI-ARS відіграє системна запальна відповідь, яка формується внаслідок активації імунної системи та вивільнення прозапальних цитокінів. Надмірна продукція таких медіаторів, як TNF-α, IL-1 та IL-6, призводить до генералізованого запалення, пошкодження органів і систем та розвитку поліорганної недостатності. Взаємодія між ушкодженим епітелієм, імунною системою та мікробіотою кишечника створює складну патофізіологічну мережу, що визначає перебіг захворювання.

На сьогодні не існує затверджених високоефективних методів лікування GI-ARS, що обумовлює актуальність пошуку нових терапевтичних підходів [6]. Сучасні дослідження зосереджені на використанні факторів росту, здатних стимулювати проліферацію клітин крипт і прискорювати регенерацію слизової оболонки, а також на застосуванні стовбурових клітин для відновлення пошкоджених тканин. Перспективними є також інгібітори апоптозу, які можуть зменшувати втрату клітин, та препарати, спрямовані на захист ендотелію судин і покращення мікроциркуляції. Значну увагу приділяють протизапальній терапії, яка дозволяє обмежити системну запальну відповідь і запобігти розвитку ускладнень [5]. Окремим інноваційним напрямком є використання біотехнологічних моделей, зокрема систем типу «кишечник-на-чіпі», що дають змогу відтворювати складні умови радіаційного ушкодження та тестувати ефективність нових лікарських засобів у контрольованих умовах [10].

Таким чином, результати сучасних досліджень свідчать про багатокомпонентний характер патогенезу GI-ARS, у якому поєднуються молекулярні, клітинні, судинні та імунні механізми, що взаємно підсилюють один одного та визначають тяжкість клінічного перебігу захворювання.

Висновок. Гострий променевий синдром шлунково-кишкового тракту є тяжким ускладненням радіаційного впливу, що виникає при опроміненні організму високими дозами іонізуючого випромінювання [1]. Основними механізмами розвитку синдрому є ушкодження клітин крипт кишечника, апоптоз ендотелію мікросудин та порушення бар’єрної функції слизової оболонки [3].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Сучасні дослідження демонструють важливу роль стовбурових клітин кишечника у процесах регенерації тканин після радіаційного ушкодження [9]. Подальше вивчення молекулярних механізмів регенерації може сприяти створенню ефективних методів профілактики та лікування GI-ARS [10].

Література

1. Hall E., Giaccia A. Radiobiology for the Radiologist. Philadelphia: Lippincott Williams & Wilkins, 2019.
2. Waselenko J. et al. Medical management of the acute radiation syndrome. Annals of Internal Medicine. 2004.
3. Williams J., McBride W. After the bomb drops: A new look at radiation-induced multiple organ dysfunction syndrome. British Journal of Radiology. 2011.
4. Barker N. Adult intestinal stem cells: critical drivers of epithelial homeostasis and regeneration. Nature Reviews Molecular Cell Biology. 2014.
5. Singh V., Seed T. Radiation countermeasures for gastrointestinal syndrome. Health Physics. 2017.
6. International Atomic Energy Agency. Diagnosis and Treatment of Radiation Injuries. Vienna, 2018.
7. Potten C. Radiation, the ideal cytotoxic agent for studying the cell biology of tissues such as the small intestine. Radiation Research.
8. UNSCEAR. Sources and Effects of Ionizing Radiation. United Nations Scientific Committee Report.
9. National Research Council. Radiation Dose Reconstruction. Washington, 2003.
10. World Health Organization. Radiation Emergency Medical Preparedness and Assistance. Geneva, 2017.

References

1. Hall, E., & Giaccia, A. (2019). *Radiobiology for the radiologist*. Philadelphia, PA: Lippincott Williams & Wilkins.
2. Waselenko, J., MacVittie, T., Blakely, W., Pesik, N., Wiley, A., Dickerson, W., et al. (2004). Medical management of the acute radiation syndrome. *Annals of Internal Medicine*.
3. Williams, J., & McBride, W. (2011). After the bomb drops: a new look at radiation-induced multiple organ dysfunction syndrome. *British Journal of Radiology*.
4. Barker, N. (2014). Adult intestinal stem cells: critical drivers of epithelial homeostasis and regeneration. *Nature Reviews Molecular Cell Biology*.
5. Singh, V., & Seed, T. (2017). Radiation countermeasures for gastrointestinal syndrome. *Health Physics*.
6. International Atomic Energy Agency. (2018). *Diagnosis and treatment of radiation injuries*. Vienna: International Atomic Energy Agency.
7. Potten, C. (n.d.). Radiation, the ideal cytotoxic agent for studying the cell biology of tissues such as the small intestine. *Radiation Research*.
8. UNSCEAR. (n.d.). *Sources and effects of ionizing radiation*. United Nations Scientific Committee Report.
9. National Research Council. (2003). *Radiation dose reconstruction*. Washington, DC: National Academies Press.
10. World Health Organization. (2017). *Radiation emergency medical preparedness and assistance*. Geneva: World Health Organization.

Дата першого надходження статті до видання: 20.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 535.4:61

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3205-3217

Манічева Наталя Віталіївна доцент, кандидат технічних наук, доцент кафедри біомедична інженерія, навчально-наукового інституту медична інженерія, Національний університет «Одеська політехніка», м. Одеса, https://orcid.org/0000-0002-3043-5342

СПЕКТРОСКОПІЯ У БІОМЕДИЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Анотація. У сучасній біомедицині спектроскопічні методи займають провідне місце серед інструментів дослідження структури, властивостей та функцій біологічно важливих молекул. Вивчення спектрів поглинання дозволяє отримати фундаментальну інформацію про взаємодію світла з речовиною, що є ключовим для розуміння молекулярних механізмів життєдіяльності. У статті здійснено комплексний аналіз абсорбційної та молекулярної спектроскопії, охоплено їхні основні типи – ультрафіолетово-видиму (УФ), інфрачервону (ІЧ), ядерно-магнітну резонансну (ЯМР) та раманівську спектроскопію. Особливу увагу приділено характеристиці спектрів поглинання біологічно значущих речовин, таких як пігменти (зокрема хлорофіл), вітамін В12, білки та нуклеїнові кислоти.

УФ-спектроскопія використовується для дослідження електронних переходів у молекулах, що дозволяє визначати концентрацію та структуру органічних сполук. ІЧ-спектроскопія забезпечує аналіз коливальних переходів, відкриваючи можливості для вивчення функціональних груп у білках та нуклеїнових кислотах. ЯМР-спектроскопія є незамінним методом для визначення просторової структури біомолекул, їхньої динаміки та взаємодій у розчинах. Раманівська спектроскопія, яка базується на нееластичному розсіюванні світла, дозволяє отримати додаткову інформацію про молекулярні коливання та структуру, особливо у випадках, коли інші методи мають обмеження.

У статті наведено характерні довжини хвиль максимумів поглинання для зазначених речовин, що є важливим для їхньої ідентифікації та кількісного аналізу. Представлено структурні формули біомолекул у графічному вигляді, що дає змогу простежити взаємозв’язок між їхньою хімічною будовою та спектральними характеристиками. Окремо розглянуто застосування закону Ламберта-Бера, який пов’язує інтенсивність поглинання з концентрацією речовини, та його роль у кількісному визначенні біомолекул у біологічних системах.

Досліджено внесок спектроскопічних методів у розвиток квантової біофізики, зокрема у розуміння фундаментальних взаємозв’язків між структурою та функцією молекул. Показано, що спектроскопія є не лише інструментом аналізу, але й засобом моделювання біологічних процесів на молекулярному

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

рівні. Вона дозволяє простежити, як хвильова природа світла та квантові переходи у молекулах формують спостережувані спектри поглинання, що відкриває нові перспективи для біомедичних досліджень.

У статті також розглянуто практичні аспекти застосування спектроскопії у діагностиці, фармакології та біомедичних технологіях. Зокрема, наведено приклади використання спектроскопічних методів для визначення концентрації лікарських препаратів, моніторингу стану біологічних тканин та виявлення патологічних змін у клітинах. Підкреслено, що спектроскопія є важливим інструментом у створенні нових діагностичних систем, які базуються на аналізі спектрів поглинання та розсіювання світла.

Ключові слова: спектри поглинання, спектроскопія, УФ-спектроскопія, ІЧ-спектроскопія, ЯМР-спектроскопія, Раманівська спектроскопія, хлорофіл, вітамін B_{12}, білки, нуклеїнові кислоти, закон Ламберта-Бера.

Manicheva Natalia Vitalievna Candidate of Technical Sciences, Associate Professor of the Department of Biomedical Engineering, Odesa Polytechnic National University, Odesa, https://orcid.org/0000-0002-3043-5342

SPECTROSCOPY IN BIOMEDICAL RESEARCH

Abstract. In modern biomedicine, spectroscopic methods occupy a leading place among the tools for studying the structure, properties and functions of biologically important molecules. The study of absorption spectra allows us to obtain fundamental information about the interaction of light with matter, which is key to understanding the molecular mechanisms of life. The article provides a comprehensive analysis of absorption and molecular spectroscopy, covering their main types - ultraviolet-visible (UV), infrared (IR), nuclear magnetic resonance (NMR) and Raman spectroscopy. Particular attention is paid to the characterization of the absorption spectra of biologically important substances, such as pigments (in particular chlorophyll), vitamin B_{12}, proteins and nucleic acids.

UV spectroscopy is used to study electronic transitions in molecules, which allows us to determine the concentration and structure of organic compounds. IR spectroscopy provides analysis of vibrational transitions, opening up opportunities for studying functional groups in proteins and nucleic acids. NMR spectroscopy is an indispensable method for determining the spatial structure of biomolecules, their dynamics and interactions in solutions. Raman spectroscopy, which is based on inelastic light scattering, allows obtaining additional information about molecular vibrations and structure, especially in cases where other methods have limitations.

The article presents the characteristic wavelengths of absorption maxima for the specified substances, which is important for their identification and quantitative analysis. The structural formulas of biomolecules are presented in a graphic form, which allows to trace the relationship between their chemical structure and spectral

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

characteristics. The application of the Lambert–Beer law, which relates the absorption intensity to the concentration of a substance, and its role in the quantitative determination of biomolecules in biological systems, is separately considered.

The contribution of spectroscopic methods to the development of quantum biophysics is investigated, in particular to the understanding of the fundamental relationships between the structure and function of molecules. It is shown that spectroscopy is not only a tool for analysis, but also a means of modeling biological processes at the molecular level. It allows us to trace how the wave nature of light and quantum transitions in molecules form the observed absorption spectra, which opens up new prospects for biomedical research. The article also considers practical aspects of the application of spectroscopy in diagnostics, pharmacology and biomedical technologies. In particular, examples of the use of spectroscopic methods for determining the concentration of drugs, monitoring the state of biological tissues and detecting pathological changes in cells are given. It is emphasized that spectroscopy is an important tool in creating new diagnostic systems based on the analysis of absorption and scattering spectra of light.

Keywords: absorption spectra, spectroscopy, UV spectroscopy, IR spectroscopy, NMR spectroscopy, Raman spectroscopy, chlorophyll, vitamin B12, proteins, nucleic acids, Beer-Lambert law.

Постановка проблеми. Сучасна біомедицина потребує точних та надійних методів аналізу біологічно важливих речовин, які визначають функціонування клітин і організму загалом. Традиційні хімічні та біохімічні методи не завжди забезпечують достатню чутливість і специфічність, особливо при дослідженні складних біомолекул, таких як білки, нуклеїнові кислоти чи пігменти. У цьому контексті спектроскопічні методи — абсорбційна, ультрафіолетово-видима, інфрачервона, ядерно-магнітна резонансна та раманівська спектроскопія – стають незамінними інструментами для вивчення структури, концентрації та функціональних властивостей молекул.

Проблема полягає у недостатньому систематизованому аналізі спектрів поглинання біологічно значущих речовин та їхньому практичному застосуванні в біомедичних дослідженнях і діагностиці. Важливим є також розкриття взаємозв’язку між структурними особливостями молекул та їхніми спектральними характеристиками, що дозволяє глибше зрозуміти фундаментальні механізми квантової біофізики.

Крім того, актуальним завданням є оцінка можливостей використання закону Ламберта–Бера для кількісного визначення концентрацій речовин у біологічних системах.

Таким чином, постає необхідність у комплексному дослідженні спектрів поглинання біологічно важливих речовин із застосуванням сучасних спектроскопічних методів, що має як теоретичне, так і практичне значення для розвитку біомедицини та квантової біофізики.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні зарубіжні дослідження підтверджують, що спектроскопічні методи (УФ, ІЧ, ЯМР, раманівська) активно застосовуються для аналізу біологічно важливих речовин, зокрема пігментів, білків та нуклеїнових кислот, і мають перспективи у біомедичній діагностиці та квантовій біофізиці. Автори: Giles Blaney, Phillip Curtsmith, Angelo Sassaroli, Cristianne Fernandez, Sergio Fantini (досліджено спектри поглинання тканин у діапазоні 600-1064 нм, показано, що багатохвильова абсорбційна спектроскопія дозволяє отримати точні дані про оптичні властивості біологічних тканин, що важливо для біомедичних вимірювань); Hannah D. R. Gruensfelder, Folaoluwashewa Shofu, Megan S. Michie, Mikhail Y. Berezin, Leonid Shmuylovich, Christine M. O'Brien (охарактеризовано спектри поглинання біологічних зразків у видимому та короткохвильовому інфрачервоному діапазоні, показано, що різні біомолекули мають специфічні оптичні характеристики, які можна використовувати для діагностики та біомедичних досліджень); Somayeh Alim (розглянуто застосування нанотехнологій для підвищення чутливості ІЧ-спектроскопії, показано, що наноструктури дозволяють значно покращити точність визначення концентрацій біомолекул та їхніх спектральних характеристик).

Сучасні дослідження підтверджують, що спектроскопія є ключовим методом для аналізу біологічно важливих речовин; УФ- та ІЧ-спектроскопія активно застосовуються для вивчення білків, пігментів та нуклеїнових кислот; ЯМР- та Раманівська спектроскопія дозволяють отримати структурну інформацію про молекули, а нанотехнології відкривають нові можливості для підвищення чутливості спектроскопічних методів у біомедицині.

Аналіз останніх публікацій показує, що спектроскопічні методи не лише залишаються фундаментальним інструментом у біофізиці, але й активно розвиваються завдяки новим технологіям, що розширює їхнє застосування у діагностиці та фармакології.

Мета статті. Метою дослідження є комплексний аналіз спектрів поглинання біологічно важливих речовин (пігментів, вітаміну B_{12}, білків та нуклеїнових кислот) із застосуванням методів абсорбційної та молекулярної спектроскопії. Дослідження спрямоване на визначення характерних довжин хвиль максимумів поглинання для зазначених речовин; оцінку можливостей використання закону Ламберта–Бера для кількісного визначення концентрацій; розкриття взаємозв’язку між структурними особливостями молекул та їхніми спектральними характеристиками; обґрунтування ролі спектроскопічних методів у розвитку квантової біофізики та біомедичних технологій; окреслення перспектив практичного застосування спектроскопії у діагностиці, фармакології та біомедичних дослідженнях.

Виклад основного матеріалу. Молекулярна спектроскопія є невід’ємною частиною сучасної біофізики та хімії. Вона дозволяє досліджувати внутрішню структуру та динаміку молекул, визначати їх концентрації в розчинах і твердих середовищах, а також виявляти біомолекули за характерними спектральними

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

ознаками. УФ-видима та ІЧ-спектроскопія широко застосовуються у біохімії для вивчення білків, нуклеїнових кислот і органічних пігментів. Закон Ламберта-Бера, що пов’язує інтенсивність поглинання з концентрацією речовини, є фундаментальним інструментом кількісного аналізу. Для курсу «Квантова біофізика» важливо глибоко розуміти, як хвильова природа світла та квантові переходи у молекулах зумовлюють спостережувані спектри поглинання, та яку інформацію про біологічні системи.

Типи молекулярної спектроскопії охоплюють дослідження спектрів, які виникають у результаті взаємодії молекул із електромагнітним випромінюванням. Цей метод використовується для аналізу структури й властивостей речовин. Основні напрями включають абсорбційну, інфрачервону, ядерно-магнітну резонансну й Романівську спектроскопію [1].

Абсорбційна спектроскопія вивчає поглинання світла речовиною. Коли світло проходить крізь зразок, його інтенсивність зменшується через перехід молекул на вищі енергетичні рівні. Ці зміни дозволяють визначати склад, структуру та концентрацію речовин. Абсорбційна спектроскопія поділяється за діапазоном довжин хвиль і типом молекулярних переходів:

УФ-видима спектроскопія досліджує електронні переходи в молекулах під впливом світла в діапазоні 200-700 нм. Вона особливо чутлива до сполук із кон’югованими зв'язками, хромофорами та ароматичними структурами.

Наприклад, амінокислоти в білках (триптофан, тирозин, фенілаланін) поглинають світло в області близько 280 нм, а нуклеїнові кислоти – близько 260 нм. Цей метод застосовують для ідентифікації пігментів, вітамінів, барвників і оцінки концентрації біомолекул [1, 2].

ІЧ спектроскопія аналізує коливальні переходи молекул у діапазоні 0,78-1000 мкм (або частотах у $см^{-1}$). Вона дозволяє визначати функціональні групи за характерними коливаннями, наприклад, аміди у білках або фосфатні групи в нуклеїнових кислотах. Цей метод широко використовується для вивчення вторинної структури білків та взаємодії між молекулами [3, 4, 5].

Ядерно-магнітна резонансна спектроскопія базується на поглинанні електромагнітних хвиль радіочастотного діапазону ядрами атомів у магнітному полі. Вона надає точну інформацію про хімічне оточення ядєр і детальну структуру молекул, таких як білки чи нуклеїнові кислоти. Це ключовий метод для досліджень у розчинах або твердих станах [2].

Раманівська спектроскопія заснована на комбінаційному розсіюванні світла, коли монохроматичне випромінювання взаємодіє з молекулярними вібраціями, змінюючи частоту фотонів. Вона забезпечує інформацію про ті ж коливання, що й ІЧ-спектроскопія, але дозволяє аналізувати також неполярні групи. Часто застосовується для вивчення фармацевтичних сполук, біоматеріалів і макромолекул, ефективно доповнюючи ІЧ-аналіз [2, 4].

Приклади спектрів поглинання біологічно важливих речовин. Хлорофіли a і b є основними пігментами фотосинтезу в рослинах, водоростях і ціанобактеріях.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Їхні спектри поглинання мають два чіткі максимуми: у синьо-зеленій ділянці (приблизно 430-453 нм) та червоній ділянці (640-662 нм) (рис. 1). Наприклад, хлорофіл a поглинає світло при довжинах хвиль близько 430 нм і 662 нм, а хлорофіл b – при 453 нм і 642 нм, це обумовлено їхньою кон'югованою макроциклічною будовою (порфіриновим кільцем із іоном магнію Mg^{2+}). Спектри поглинання цих хімічних структур забезпечують енергію для проходження фотохімічних реакцій. Аналіз таких спектрів є важливим у екологічних дослідженнях (наприклад, для оцінки біомаси фітопланктону) та у фотобіології [1, 2, 5].

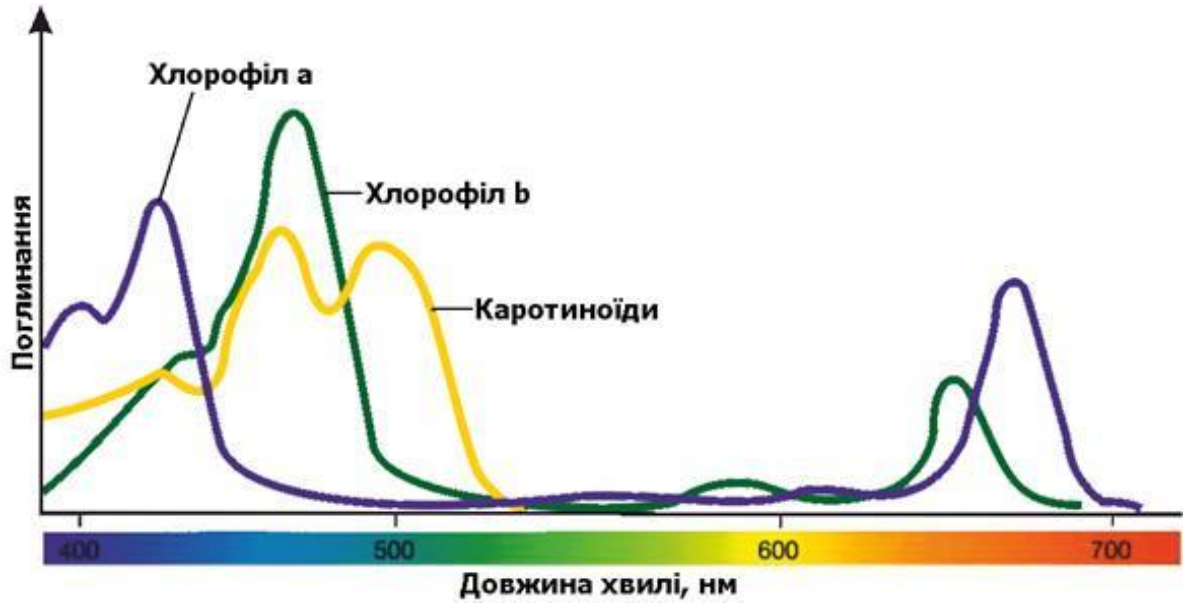

Рис. 1. Спектри поглинання хлорофілу a, b та каротиноїдів

Вітамін B_{12} – це складний пігмент із кобальтовим центром, що є важливим для метаболізму. Його молекула складається з корролінового циклу, подібного до порфірину, та різних замісників. Спектри розчинів вітаміну B_{12} мають характерні максимуми поглинання як в ультрафіолетовій (УФ), так і у видимій ділянках світла. Наприклад, для ціанокобаламіну (B_{12}) максимуми поглинання спостерігаються поблизу 278, 361 і 550 нм, а для гідроксокобаламіну (B_{12} b) – 274, 351 і 525 нм. УФ- і видимі смуги (особливо на ~550 нм) часто використовуються в аналізі вмісту B_{12}, оскільки вони зумовлені $\pi \rightarrow \pi^*$ переходами в молекулі кобаламіну [1, 3].

Протеїни переважно не мають кольору у видимому діапазоні, однак демонструють значне поглинання в УФ-діапазоні. Основним фактором цього явища є пептидні зв'язки, які поглинають світло в області 190-220 нм через електронні переходи амідних груп.

Додатково деякі ароматичні амінокислоти мають хромофорні властивості й поглинають світло в діапазоні близько 270-280 нм. Максимум поглинання білків (~280 нм) використовується в кількісному аналізі їх концентрації в

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

розчинах за спектрофотометричними методами. Зміни УФ-спектрів білків також можуть сигналізувати про їхню конформаційну перебудову [5].

Нуклеїнові кислоти (ДНК та РНК). Ці молекули інтенсивно поглинають УФ-світло через переходи в ароматичних азотистих основах (аденін, гуанін, цитозин, тимін, урацил). Максимум їх поглинання знаходиться поблизу 260 нм Співвідношення A260/A280 часто використовується для оцінки чистоти зразків ДНК або РНК; для чистої ДНК це значення становить близько 1,8; для РНК – приблизно 2,0. Відхилення від цих значень свідчать про домішки білків чи інших біомолекул [2, 6].

Аналіз характеристик спектрів поглинання біологічно важливих речовин надано в таблиці 1:

Таблиця 1

Характеристики спектрів поглинання біологічно важливих речовин

Речовина	**λ_{max} поглинання**	**Коментар**
Хлорофіл *a*	430 нм, 662 нм	макроциклічна система (Mg-порфірин)
Хлорофіл *b*	453 нм, 642 нм	похідний хлорофіл a
β-каротин	~ 450 нм	кон'югована система подвійних зв'язків
Вітамін B_{12}	278 нм, 361 нм, 550 нм	пігмент з Co; глибинна УФ + жовтий колір
Білки	≈280 нм	ароматичні амінокислоти (Trp, Tyr, Phe)
ДНК/РНК	≈260 нм	ароматичні основи
Гем (оксигемоглобін)	415 нм, 540 нм, 576 нм	«S»-пояс та два червоні максимуми

Абсорбційний спектр відображає взаємодію речовини з електромагнітним випромінюванням, де фотони з енергією $\varepsilon = h \times \nu$ можуть здійснювати переходи між енергетичними рівнями атома чи молекули. Вимірювання інтенсивності світла до і після проходження крізь зразок дозволяє побудувати графік залежності коефіцієнта поглинання від довжини хвилі або частоти, що визначає спектр поглинання. Закон Ламберта-Бера встановлює, що поглинання (A) пропорційне добутку молярного екстинкційного коефіцієнта (ε), концентрації речовини (c) та товщини шару зразка (d):

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

$$A = \varepsilon \times c \times d \quad (1)$$

Ця математична залежність дає можливість не лише ідентифікувати сполуку за її спектральним "відбитком", але й оцінювати концентрацію речовини з високою точністю [1].

Спектри поглинання змінюються залежно від агрегатного стану речовини. У газоподібних середовищах спектри набувають вигляду лінійчастих з чіткими Фраунгоферовими лініями, що дозволяє ідентифікувати склад газів чи навіть нові елементи за специфічними лініями поглинання. У рідинах і твердих тілах ці лінії "розширюються" через взаємодію частинок, формуючи смугасті або навіть безперервні спектри. Наприклад, спектри багатоатомних газів характеризуються складними структурами смуг через перекриття великої кількості ліній, що, хоч і ускладнює аналіз, розширює можливості дослідження складу та властивостей середовища [7].

Одним із найбільш популярних методів абсорбційної спектроскопії в біохімії та аналітичній хімії є ультрафіолетово-видима (UV-Vis) спектроскопія, яка охоплює діапазон 200-800 нм і реєструє електронні переходи π-π* та n-π* у молекулах, що містять хромофори. Завдяки цьому методу можна оперативно оцінити концентрацію білків чи нуклеїнових кислот: максимум поглинання ДНК/РНК припадає на 260 нм, а білків – на 280 нм, що пов’язано з наявністю ароматичних амінокислот. Інфрачервона (ІЧ) спектроскопія фіксує коливальні моди хімічних зв’язків у діапазоні 4000-400 $см^{-1}$ та допомагає ідентифікувати функціональні групи, такі як карбонільні, гідроксильні чи аміногрупи. За допомогою ІЧ-спектрів можна визначати наявність структурних мотивів у біомолекулах або діагностувати напруження в кристалічних решітках наноматеріалів.

Раманівська спектроскопія, що базується на комптонівському розсіюванні світла з частотними змінами, є особливо ефективною для аналізу складних біологічних зразків – крові, клітин чи тканин – без необхідності спеціального маркування. Цей метод забезпечує високу специфічність при дослідженні білків і нуклеїнових кислот, демонструючи зміни коливальних режимів під час зв’язування лігандів чи конформаційних перетворень [4]. ЯМР-методика є особливо важливою для дослідження тривимірної структури білкових комплексів і взаємодій між білками та ДНК.

Молекулярна спектроскопія, яка охоплює такі методи, як UV-Vis, ІЧ, Раман та ЯМР, забезпечує можливість отримання всебічного уявлення про хімічну та електронну структуру речовин. Наприклад, спектри порфіринів характеризуються яскраво вираженим максимумом поглинання в певному діапазоні довжин хвиль і кількома менш інтенсивними піками в інших зонах, що вказує на наявність переходів у їхній ароматичній системі. У випадку хлорофілів фотохімічні або термічні впливи, а також зміни рівня pH призводять до утворення таких сполук, як феофорбіди, метилові естери та хлорофіліди, кожна

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

з яких має свій унікальний спектр поглинання [6]. Дослідження поглинутої енергії дозволяє ідентифікувати похідні, що виникають у процесах фото-деградації або ізомеризації, забезпечуючи можливість моніторингу біохімічних перетворень у продуктах фотосинтезу чи дослідницьких фармакофорах.

Аналіз спектрів поглинання води до і після впливу електричних розрядів показав, що спектральні характеристики у короткохвильовому діапазоні практично не змінюються, проте за більш довгих хвиль відбуваються значні зміни. Це свідчить про модифікацію оптичних властивостей, що може бути спричинена утворенням домішок або змінами у структурі води. Такі дослідження мають прикладний характер у сферах екології та медицини, оскільки спектральні параметри водних середовищ можуть служити інструментом для виявлення забруднювачів або оцінки змін властивостей біологічних рідин. У прикладній біохімії спектроскопія є потужним методом для проведення високочутливого кількісного аналізу. Зокрема, визначення концентрації сполук у розчині ґрунтується на вимірюванні поглинання на довжині хвилі λ_{max} із використанням значення молярного коефіцієнта поглинання ε (формула (1)).

У сфері біологічних досліджень поглинальні спектри застосовуються для оцінки концентрації і чистоти нуклеїнових кислот (260 нм) або білків (280 нм). Цей метод також служить для спостереження за ферментативними реакціями, оскільки зміна поглинання субстратів чи продуктів дозволяє визначати швидкість реакції й оцінювати активність ферментів. Зі свого боку, раманівська спектроскопія має надзвичайно високу специфічність і використовується для аналізу внутрішньоклітинних процесів та характеристики вторинної структури білків.

Одночасно спектроскопія кругового дихроїзму (CD) дозволяє оцінювати співвідношення α-спіралей і β-структур у білках, що є важливим для вивчення динаміки змін у конформації білків.

У хімічній науці спектроскопія поглинання виконує функцію ідентифікації синтезованих сполук, підтвердження їхньої хімічної структури та контролю чистоти речовин. Наприклад, поява чи зникнення смуг у спектрі поглинання може свідчити про утворення нових або розрив існуючих хімічних зв’язків. Інтеграція методів UV-Vis та ІЧ-спектроскопії з іншими аналітичними підходами, такими як електронна мікроскопія чи рентгенівська спектроскопія, дозволяє досліджувати внутрішні напруги у структурах кристалів і тонких плівок. Це набуває значущості під час створення високоточних оптичних пристроїв і фотонних сенсорів.

В астрономії лінії поглинання у спектрах (наприклад, фраунгоферові лінії) використовуються для визначення хімічного складу атмосфер зірок та міжзоряного середовища. Допплерівський зсув таких спектральних ліній дає змогу оцінювати швидкості руху астрономічних об’єктів. Таким чином, спектри поглинання є незамінним інструментом для розкриття фізичних умов у віддалених регіонах космосу.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Спектроскопічний аналіз у медичній діагностиці займає важливе місце як інструмент для неінвазивного, швидкого виявлення патологій, моніторингу біомаркерів і оцінки фізіологічного стану пацієнтів. Особливо широко їх застосовують у напрямку ультрафіолетово-видимої (УФ-видимої) спектрофотометрії в клінічній хімії. Аналізатори біохімічних параметрів крові, сечі чи сироватки крові часто працюють на основі реакцій, які призводять до утворення забарвлених сполук із піком поглинання у діапазоні 400-600 нм. Наприклад, рівень білірубіну визначають шляхом його перетворення в азобілірубін під впливом діазореактиву. Після додавання реагенту встановлюють довжину хвилі близько 540 нм і вимірюють оптичну густину зразка. Використовуючи відомий молярний коефіцієнт екстинкції (ε) та товщину шару розчину (l = 1 см), концентрацію білірубіну в сироватці можна розрахувати за законом Ламберта-Бера [2]. Такий підхід активно застосовується для скринінгових досліджень гепатобіліарних захворювань, що дозволяє оперативно проводити масові діагностичні обстеження в лабораторіях із високою пропускною здатністю.

У цьому ж контексті УФ-спектрофотометрія широко застосовується для оцінки чистоти нуклеїнових кислот і білків, що відіграє ключову роль у молекулярно-генетичних лабораторіях перед виконанням полімеразної ланцюгової реакції (ПЛР) або секвенування. Встановлення співвідношення оптичних густин при довжинах хвиль 260 і 280 нм (A260/A280) дозволяє визначити рівень забруднення нуклеїнових кислот білками. Якщо значення A260/A280 менше ніж 1,6, це свідчить про переважання білків у зразку, а перевищення позначки 2,0 вказує на присутність фенольних реагентів. У таких випадках перед ПЛР необхідне додаткове очищення, щоб запобігти інгібуванню процесу ампліфікації. Пульсоксиметрія, хоча і не належить безпосередньо до УФ-видимої спектроскопії, базується на принципах поглинання світла в червоній (≈ 660 нм) та ближній інфрачервоній (≈ 940 нм) ділянках спектра. Ця система складається з двох світлодіодів і фотодіода, розташованих по обидва боки тканини, наприклад, пальця. Оксигемоглобін (HbO2) та дезоксигемоглобін (Hb) мають різні коефіцієнти поглинання на цих довжинах хвиль. Тому аналіз змін інтенсивності A660 та A940 дозволяє розрахувати відсоток насичення гемоглобіну киснем (SpO_2) [6, 7]. Цей метод є абсолютно безболісним і забезпечує оперативний контроль оксигенації пацієнта під час хірургічних втручань, у відділеннях інтенсивної терапії або під час амбулаторного моніторингу.

Інфрачервона спектроскопія (ІЧ) та, зокрема, метод ближньої інфрачервоної спектроскопії (NIRS) відкрили можливість неінвазивного дослідження тканинного кровообігу й визначення гіпоксії в мозку новонароджених. Спектрофотометри NIRS працюють у діапазоні 700-900 нм, оскільки саме ці довжини хвиль забезпечують достатню прозорість людських тканин. Вимірювання коливальних змін рівнів оксигемоглобіну (HbO_2) і дезоксигемоглобіну (Hb) проводять шляхом аналізу дифузно відбитого сигналу. Наприклад, у неонатології цей підхід дозволяє вчасно виявити порушення мозкового

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

кровотоку у передчасно народжених немовлят і оперативно скоригувати параметри дихальної підтримки в перші години життя. У дорослих технологія NIRS застосовується під час кардіохірургічних втручань для моніторингу ішемії міокарда, а також у спортивній медицині для оцінки насичення м'язів киснем під час тренувань [3, 7].

Метод Фур'є-ІЧ-спектроскопії (FTIR-мікроскопії) вже набув значного поширення у патологічних лабораторіях. Для досліджень використовують тонкі зрізи біопсійного матеріалу (тканини пухлин або здорові зразки), які розміщують між ІЧ-прозорими пластинами, після чого реєструють ІЧ-спектри [7].

Характерні смуги амідів-I (≈ 1650 $см^{-1}$) та амідів-II (≈ 1550 $см^{-1}$), разом із іншими функціональними групами, відображають зміни у вторинній структурі білків, таких як α-спіралі, β-складки чи неструктуровані ділянки. Порівнюючи спектри зразків пацієнта із базовими даними злоякісних або доброякісних клітин, можна точно визначати діагноз без необхідності використовувати класичні мікроскопічні методи. Крім того, FTIR-аналіз сечі допомагає оперативно виявляти метаболічні зміни при діабеті, хронічній патології нирок або печінки, завдяки характерним смугам фосфатних, карбоксильних і аміногруп. Аналогічно методика FTIR знаходить застосування у репродуктології для оцінки якості сперми. Коливальні смуги білків і ліпідів у спермі вказують на рівень фертильності та загальний стан репродуктивної системи [3].

Раманівська спектроскопія стрімко набуває поширення в онкологічній діагностиці. Завдяки своїй здатності відображати взаємодію випромінювання з молекулами через характерний зсув частоти (комбінаційне розсіювання), цей метод дозволяє здійснювати "оптичне зондування" тканин без необхідності фізичного втручання чи фарбування. Під час діагностики шкірних пухлин або ендоскопічних процедур, наприклад у шлунково-кишковому тракті, тонкий раман-зонд аналізує спектр зразка безпосередньо in situ.

Зміна інтенсивності піків у ділянках коливань амідних зв'язків становить (≈ 1650 $см^{-1}$), С-Н структур (≈ 1450 $см^{-1}$) або основних компонентів (≈ 785 $см^{-1}$, пов'язаних із ДНК) допомагає виявити злоякісну трансформацію клітин. У хірургії подібні зонди вже інтегровані в робочі інструменти, що надає хірургам можливість отримувати миттєві спектральні результати під час видалення пухлин [4]. Це дозволяє мінімізувати обсяг патологічно зміненої тканини та знижує ризик повторного розвитку захворювання.

Ядерно-магнітна резонансна спектроскопія (ЯМР) поступово виходить за межі виключно аналітичного використання та перетворюється на важливий клінічний інструмент, особливо завдяки розвитку магнітно-резонансної томографії (МРТ). Спеціалізовані протоколи ЯМР-спектроскопії (MRS) все частіше залучають для аналізу метаболічних змін у мозковій тканині та інших органах. Наприклад, H-MRS дозволяє кількісно визначати рівні N-ацетиласпартату, холіну, креатину, лактату й інших метаболітів, наприклад у гіпокампі при епілепсії чи розсіяному склерозі. Різноманітні пухлини головного

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

мозку мають свої характерні спектральні ознаки: підвищений сигнал лактату й холіну свідчить про агресивні гліоми, тоді як знижений пік N-ацетиласпартату сигналізує про нейрональну загибель. При цьому P-MRS використовується для оцінки порушень фосфатного обміну в серцевому м'язі, що може бути важливим показником ішемічних станів під час значного фізичного навантаження чи інсульту [7]. Завдяки MRS лікарі отримують можливість поєднувати структурну візуалізацію з метаболічною інформацією, відкриваючи перспективи ранньої діагностики та моніторингу терапевтичних стратегій.

Флуоресцентна спектроскопія та флуориметричні системи активно застосовуються в лабораторній діагностиці для ідентифікації флуоресцентних маркерів. Наприклад, внутрішньоклітинні NADH та FAD мають унікальні флуоресцентні піки; співвідношення їхньої інтенсивності дозволяє оцінювати окислювально-відновний стан клітин. За допомогою флуориметричного аналізу сироватки можна точно визначити концентрації білків і нуклеїнових кислот навіть на pM-nM рівнях, що має велике значення в ранній діагностиці онкогематологічних патологій.

Висновки. Завдяки унікальним спектрам поглинання молекул стає можливим їх ідентифікація та кількісний аналіз при застосуванні закону Ламберта-Бера. Спектроскопія є незамінним інструментом у сфері медичної діагностики. Зокрема, УФ-спектрофотометрія використовується для визначення біомаркерів у крові та сечі, NIRS і пульсоксиметрія допомагають контролювати рівень оксигенації тканин, а FTIR і раманівська спектроскопія застосовуються для дослідження біопсійних зразків та діагностики онкологічних і метаболічних патологій. Завдяки здатності виявляти зв'язок між структурою молекул і їхніми квантовими переходами спектроскопічні методи й надалі залишатимуться важливими для досліджень у квантовій біофізиці та клінічній практиці.

Література:

1. Blaney, G., Curtsmith, P., Sassaroli, A., Fernandez, C., Fantini, S. Broadband absorption spectroscopy of heterogeneous biological tissue. Applied Optics, 2021, Vol. 60(25), pp. 7552–7562. DOI: https://doi.org/10.1364/AO.431013

2. Shofu, F. G., Gruensfelder, H. D. R., Michie, M. S., Berezin, M. Y., Shmuylovich, L., O'Brien, C. M. Absorption spectra library and protocol for measuring biological absorbers spanning the visible to the short-wave infrared. Proceedings of SPIE – Reporters, Contrast Agents, and Molecular Probes for Biomedical Applications XVI, 2025. DOI: https://doi.org/10.1117/12.3043872

3. Alim, S. Nanotechnology in enhanced mid-infrared absorption spectroscopy for biological and medical studies. Nano-Structures & Nano-Objects, Vol. 39, September 2024, Article 101278. DOI: https://doi.org/10.1016/j.nano.2024.101278

4. Blaney, G., Curtsmith, P., Sassaroli, A., Fernandez, C., & Fantini, S. (2021). Broadband absorption spectroscopy of heterogeneous biological tissue. Applied Optics, 60(25), 7552–7562. DOI: https://doi.org/10.1364/AO.431013

5. Shofu, F. G., Gruensfelder, H. D. R., Michie, M. S., Berezin, M. Y., Shmuylovich, L., & O'Brien, C. M. (2025). Absorption spectra library and protocol for measuring biological absorbers

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

spanning the visible to the short-wave infrared. In Proceedings of SPIE – Reporters, Contrast Agents, and Molecular Probes for Biomedical Applications XVI. DOI: https://doi.org/10.1117/12.3043872

6. Alim, S. (2024). Nanotechnology in enhanced mid-infrared absorption spectroscopy for biological and medical studies. Nano-Structures & Nano-Objects, 39, 101278. DOI: https://doi.org/10.1016/j.nano.2024.101278

7. Sawicki J., Libera M. UV-Vis Spectroscopy in Biochemistry: Practical Aspects and Applications. J. Biochem. Methods 45 (2) : 123-135, 2020.

8. Butler H. J., Ashton L., Bird B., Cinque G., Curtis K. та ін. Застосування раманівської спектроскопії для виявлення та аналізу біомаркерів захворювань людини: огляд // The Analyst. – 2019. – Т. 144, № 16. – С. 5685-5698.

References:

1. Blaney, G., Curtsmith, P., Sassaroli, A., Fernandez, C., Fantini, S. Broadband absorption spectroscopy of heterogeneous biological tissue. Applied Optics, 2021, Vol. 60(25), pp. 7552–7562. DOI: https://doi.org/10.1364/AO.431013 [in English].

2. Shofu, F. G., Gruensfelder, H. D. R., Michie, M. S., Berezin, M. Y., Shmuylovich, L., O'Brien, C. M. Absorption spectra library and protocol for measuring biological absorbers spanning the visible to the short-wave infrared. Proceedings of SPIE – Reporters, Contrast Agents, and Molecular Probes for Biomedical Applications XVI, 2025. DOI: https://doi.org/10.1117/12.3043872 [in English].

3. Alim, S. Nanotechnology in enhanced mid-infrared absorption spectroscopy for biological and medical studies. Nano-Structures & Nano-Objects, Vol. 39, September 2024, Article 101278. DOI: https://doi.org/10.1016/j.nano.2024.101278 [in English].

4. Blaney, G., Curtsmith, P., Sassaroli, A., Fernandez, C., & Fantini, S. (2021). Broadband absorption spectroscopy of heterogeneous biological tissue. Applied Optics, 60(25), 7552–7562. DOI: https://doi.org/10.1364/AO.431013 [in English].

5. Shofu, F. G., Gruensfelder, H. D. R., Michie, M. S., Berezin, M. Y., Shmuylovich, L., & O'Brien, C. M. (2025). Absorption spectra library and protocol for measuring biological absorbers spanning the visible to the short-wave infrared. In Proceedings of SPIE – Reporters, Contrast Agents, and Molecular Probes for Biomedical Applications XVI. DOI: https://doi.org/10.1117/12.3043872

6. Alim, S. (2024). Nanotechnology in enhanced mid-infrared absorption spectroscopy for biological and medical studies. Nano-Structures & Nano-Objects, 39, 101278. DOI: https://doi.org/10.1016/j.nano.2024.101278 [in English].

7. Sawicki J., Libera M. UV-Vis Spectroscopy in Biochemistry: Practical Aspects and Applications. J. Biochem. Methods 45 (2) : 123-135, 2020. [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 20.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 07.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 591.3:591.4:616.1-007-092:615.9

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3218-3226

Марченко Дар'я Григорівна PhD, докторка філософії з біології, викладач кафедри медичної біології, фармакогнозії, ботаніки та гістології Дніпровського державного медичного університету, м. Дніпро, https://orcid.org/0000-0001-7616-3613

Шевченко Інна Володимирівна кандидат мед.наук, доцент кафедри анатомії людини, клінічної анатомії та оперативної хірургії Дніпровського державного медичного університету, м. Дніпро, https://orcid.org/0000-0001-7928-9094

Тимчук Катерина Миколаївна PhD, докторка філософії з біології Дніпровського державного медичного університету, м. Дніпро, https://orcid.org/0000-0001-7616-3613

Рябовол Анастасія Сергіївна студентка Дніпровського державного медичного університету, м. Дніпро, https://orcid.org/0009-0006-9712-844X

ВПЛИВ ЕТАНОЛУ НА РОЗВИТОК МІОКАРДА ЕМБРІОНІВ ЩУРІВ

Анотація. Одним із ключових завдань сучасної перинатальної медицини залишається мінімізація тератогенного впливу на розвиток плода, особливо на серцево-судинну систему. Серце – перший функціонально-активний орган ембріона, який починає формуватися і скорочуватися вже на третьому тижні вагітності, проходячи через складні етапи розвитку. Одним з найнебезпечніших тератогенів є алкоголь (етанол), який легко проникає через плаценту і є токсичним для багатьох систем організму. Попри широкомасштабні профілактичні заходи, споживання алкоголю під час вагітності залишається актуальною проблемою, що призводить до виникнення вроджених вад серця (ВВС) – основної причини смертності та інвалідності.

Гіпертрофічна кардіоміопатія (ГКМП) нещодавно була визнана найпоширенішим спадковим серцево-судинним захворюванням, яке вражає 1 з 500 дорослих у всьому світі. ГКМ характеризується гіпертрофією міоцитів, що призводить до потовщення стінки шлуночка, порушення міоцитів, інтерстиціального та/або замісного фіброзу, зменшення об'єму порожнини шлуночка та діастолічної дисфункції. ГКМ також є найпоширенішою причиною раптової смерті у молодих людей.

У значної частини пацієнтів з ГКМП виявляють мутації в генах, що кодують саркомерні білки.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Однак незрозуміло, як ці мутації призводять до серцевого фенотипу, який є варіабельним навіть у пацієнтів з тією ж причинною мутацією. Описані аномалії кальцієвого циклу, оксидативний стрес, мітохондріальна дисфункція та енергетичний дефіцит, що складають основу терапії в експериментальних моделях пацієнтів з ГКМ та ГКМП. Цей огляд зосереджується на одному доказі, що підтверджує роль клітинного метаболізму та мітохондрій при ГКМП[1,2,3].

Ця робота була спрямована на аналіз впливу патогенетичних факторів, які забезпечують порушення кардіогенезу. Дані, які ми отримали за рахунок експериментальної роботи, наголошують на необхідності раннього підходу до діагностики, пренатальної профілактики для зниження ризику порушень серцево-судинної системи у плода.

Ключові слова: вроджені вади серця, кардіогенез, міокард, міофібрили, пренатальна дія етанолу, скоротливий апарат серця.

Marchenko Daria Gryhorivna PhD, Doctor of Philosophy in Biology, Lecturer at the Department of Medical Biology, Pharmacognosy, Botany and Histology, State Institution “Dnipro State Medical University,State Institution “Dnipro State Medical University”, Dnipro, https://orcid.org/0000-0001-7616-3613

Shevchenko Inna Volodymyrivna candidate of medical sciences, associate professor, department of human anatomy, clinical anatomy and operative surgery, State Institution “Dnipro State Medical University”, Dnipro, https://orcid.org/0000-0001-7928-9094

Tymchuk Kateryna Mykolayivna PhD, Doctor of Philosophy in Biology, Lecturer at the Department of Medical Biology, Pharmacognosy, Botany and Histology, State Institution “Dnipro State Medical University,, State Institution “Dnipro State Medical University”, Dnipro, https://orcid.org/0000-0001-7616-3613

Riabovol Anastasiia Serhiivna Student of the State Institution “Dnipro State Medical University”, Dnipro, https://orcid.org/0009-0006-9712-844X

EFFECT OF ETHANOL ON THE DEVELOPMENT OF THE MYOCARDIUM OF RAT EMBRYOS

Abstract. The minimization of teratogenic effects on fetal development, especially on the cardiovascular system, remains one of the key tasks of modern perinatal medicine. The heart is the first functionally active organ of the embryo, which begins to form and contract in the third week of pregnancy, passing through complex stages of development. One of the most dangerous teratogens is alcohol (ethanol), which easily penetrates the placenta and is toxic to many body systems. Despite large-scale preventive measures, alcohol consumption during pregnancy remains an urgent

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

problem, leading to congenital heart disease (CHD) – the main cause of mortality and disability.

Hypertrophic cardiomyopathy (HCM) has recently been recognized as the most common hereditary cardiovascular disease, affecting 1 in 500 adults worldwide. HCM is characterized by hypertrophy of myocytes, which leads to thickening of the ventricular wall, impaired formation of the structure of myocytes, interstitial and/or replacement fibrosis, reduction of the volume of the ventricular cavity and diastolic dysfunction. HCM is also the most common cause of sudden death in young adults. Pathologies of cardiovascular system and mutations in sarcomere proteins were diagnosed in a large number of patients.

However, it is unclear how these mutations lead to a cardiac phenotype that is variable even in patients with the same causal mutation. Calcium cycle abnormalities, oxidative stress, mitochondrial dysfunction and energy deficiency are described, which form the basis of therapy in experimental models of patients with HCM and HCMP. This review focuses on one piece of evidence supporting the role of cellular metabolism and mitochondria in HCMP[1,2,3].

This work was aimed at analyzing the influence of pathogenetic factors that ensure impaired cardiogenesis. The data we obtained through experimental work emphasize the need for an early approach to diagnosis, prenatal prevention to reduce the risk of cardiovascular disorders in the fetus.

Keywords: congenital heart defects, cardiogenesis, myocardium, myofibrils, prenatal effect of ethanol, contractile apparatus of the heart.

Постановка проблеми. Серце є першим функціонально активним органом ембріона хребетних, включаючи людину. Його рання активність має вирішальне значення для нормального розвитку всіх інших тканин і органів, оскільки забезпечує постачання організму, що росте, киснем і поживними речовинами, а також видалення продуктів метаболізму.

Розвиток серця починається на ранніх термінах вагітності і проходить через кілька стадій:

1. Специфікацію клітин: визначення майбутніх клітин серця;
2. Формування серцевої трубки: утворення первинної структури серця;
3. Звивистість: згинання та формування камер серця;
4. Розвиток судинної системи: формування кровоносних судин.

Всі ці процеси відбуваються завдяки складній взаємодії певних білків, сигнальних механізмів, переміщення клітин, апоптозу, які формують структуру органу. Для того щоб з’ясувати, як саме етанол впливає на розвиток серця, а саме міокарду, потрібно визначити які порушення він зможе спричинити на скоротливий апарат серця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Важливі аспекти формування та розвитку етанолу впливу на серцево-судинну висвітлюються такими закордонними авторами як: Sanger JW, Sanger JM.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Хоча ця тема є дуже актуальною та вивчається у даний період багатьма дослідниками, але є багато аспектів, які залишаються ще не визнаними.

Мета статті: проаналізувати за рахунок експериментальної роботи морфологічні зміни міокарда, спричинені впливом етанолу, та оцінити його токсичний вплив на скорочення та його функціонування серця.

Виклад основного матеріалу. Скоротливий апарат, а саме міофібрили, є одним з головних елементів для нормального функціонування серця. Міофібрили посмугованого м'яза утворені групою білків, розташованих у спеціальних одиницях, або саркомерах, які у свою чергу складалися з окремих субодиниць. Хоча саркомер поперечно-посмугованого м'яза змінювався за будовою та складом білків по всій довжині міофібрила, існували три головні компоненти: тонкі нитки, товсті нитки і Z-диски, кожний з яких формувався за допомогою численних взаємодій з білками, які брали участь у скороченні. Тому збірка міофібрилярних білків у їх функціональну одиницю, саркомер, повинна бути швидким і добре скоординованим процесом. Для того, щоб пояснити це явище, проводили численні дослідження на найпростіших культурах кардіоміоцитів, і було запропоновано декілька механізмів[4,5,6,7].

Розуміння цих складних процесів є дуже важливим не тільки для науки, але й практичної медицини. Це дозволяє раніше діагностувати, запобігати та ефективніше лікувати захворювання серця у новонароджених та дітей.

Давно відомо що процес формування скоротливого апарата в експериментальних тварин починається на ранніх етапах пренатального онтогенезу. Тому питання щодо формування окремих компонентів скоротливого апарата як у нормі, так і за умов хронічного впливу ендо- та екзогенних факторів на сьогодні є дуже важливим [8,9,10].

Досліди на експериментальних щурах проведені з дотриманням міжнародних рекомендацій про виконання медико-біологічних досліджень з використанням тварин відповідно до «Загальних принципів роботи на тваринах», затверджених I Національним конгресом з біоетики (Київ, Україна, 2001) і погоджене з положеннями «Європейської конвенції із захисту хребетних тварин, які використовуються в експериментальних та інших наукових цілях» (Страсбург, Франція, 1986).

Експеримент проведено на білих безпородних щурах-самицях, що отримані з віварію Дніпровського державного медичного університету. Лабораторні щури знаходились у звичайних умовах віварію з 12-годинним режимом день/ніч, воду і збалансований гранульований корм отримували відповідно до встановлених норм.

Для дослідження використовували серця потомства білих безпородних щурів у різні терміни від народження до зрілого віку. Для відтворення умов внутрішньоутробної алкогольної інтоксикації була використана модель, що описана у публікації Becker H.C. [11]. Було проведено три етапи хронічної алкоголізації з використанням різних концентрацій етанолу. Тривалість першого

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

етапу становила два тижні. Протягом цього часу тварини знаходилися на звичайній дієті, але замість води отримували 5%-вий розчин етанолу. На другому етапі (також 2 тижні) щури-самиці отримували 10%-вий розчин етанолу, після цього, також впродовж 2 тижнів – 15%-вий та в подальшому -20%-вий спирт. Після запліднення починався третій етап, на якому вагітні щури-самиці протягом 2 тижнів отримували 20%-вий розчин етанолу. Тварини трималися на спеціальній дієті, яка містила мінімальну кількість води. На 14-ту добу після запліднення самиці позбавлялися доступу до розчину етанолу та отримували звичайну питну воду. Після народження потомства тварин мертвили за допомогою передозування ефірного наркозу та вилучали серця для подальшого ультраструктурного аналізу у такі терміни: 14, 16, 18, 20 доба ембріонального розвитку.

Для дослідження структур скоротливого апарату кардіоміоцитів, зразки міокарда, використовувалась електронна мікроскопія. Якісну оцінку пошкоджень компонентів саркоплазматичного ретикулуму оцінювали за рахунок електронограм. Для цього використовувалась стандартна методика.

На 14-ї доби ембріонального розвитку у кардіоміоцитах в обох групах тварин спостерігалися лише невеликі острівці міофібрил (рис 1). Часто зустрічались поодинокі актинові та міозинові філаменти. Однак, у кардіоміоцитах експериментальних тварин, на відміну від норми, міофібрили розташовувались більш хаотично і не мали чіткого упорядкування

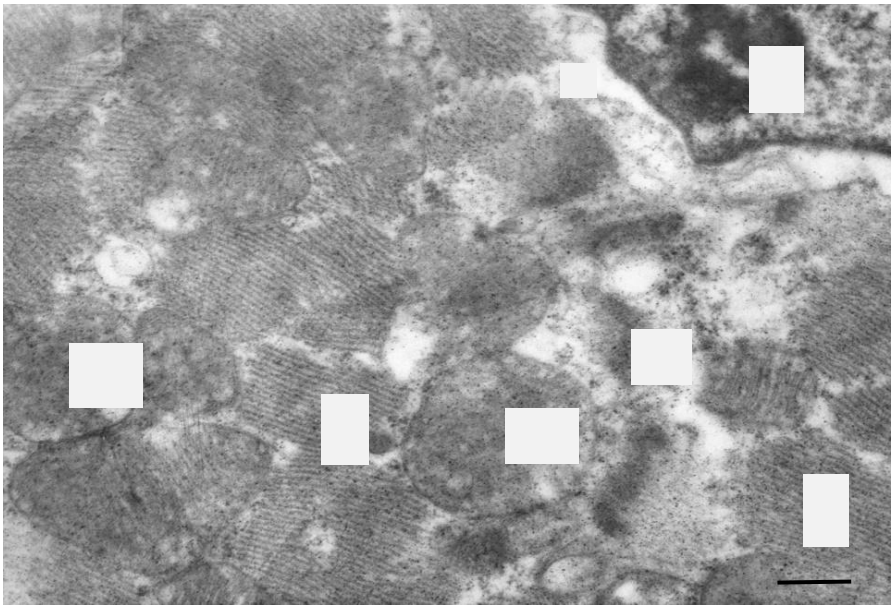

Рис1. Міокард щура експериментальної групи на 14-у добу пренатального розвитку.

На 16 добу ембріонального розвитку міофібрили, які ми спостерігали у експериментальної групи, майже не мали поперечної посмугованості. У них відзначалася порушена цілісність саркомерів (рис. 3). Це було не характерно для будови міофібрил не інтактної тварини (рис.2).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

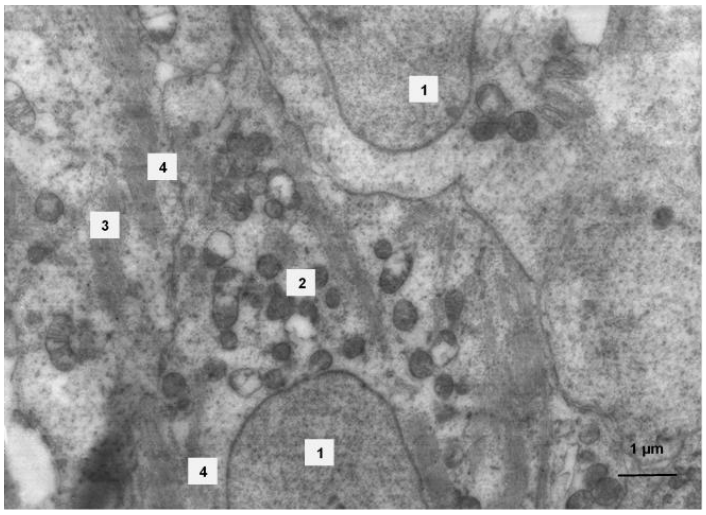

Рис.2. Міокард щура інтактної групи на 16-ту добу пренатального розвитку
1 – ядра сусідніх кардіоміоцитів; 2 – мітохондрії; 3 –міофібрили;4 – телофрагма.

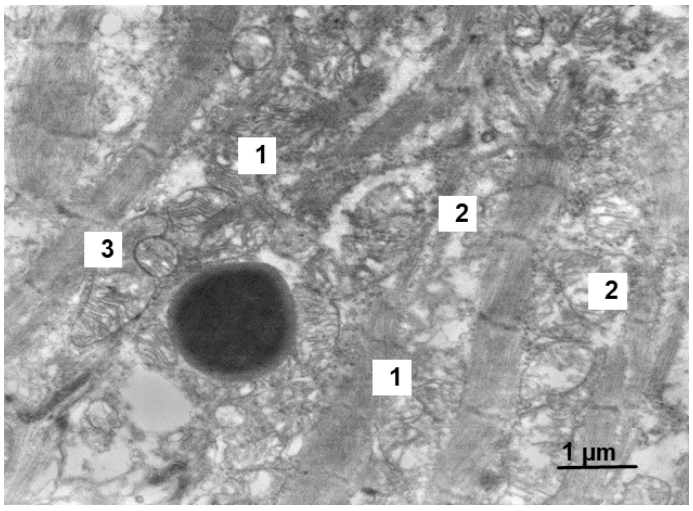

Рис. 4. Міокард щура експериментальної групи на 16-у добу пренатального розвитку. 1 – ушкодження та розрив міофібрили; 2 – деструкція мітохондрій; 3 – пошкодження телофрагми (диски z міофібрил не чітко виражені).

Протягом 18-ї та 20-ї доби у саркоплазмі кардіоміоцитів спостерігалися численні порушення актинових та міознових філаментів, що супроводжувалось розривом міофібрил. Вставні диски та телофрагми на електронограмах виглядали як розмиті смужки зі зниженою електронною щільністю, а у деяких кардіоміоцитах навіть не візуалізувалися.

Як і на попередню добу зазнавали також змін і мітохондрії, елементи саркоплазматичного ретикулуму. Змінювалась їх форма та розміри. Цілісність мембрани, у деяких з них була порушена, а кількість крист значно зменшена. Саркоплазматичний ретикулум, а точніше, Т-цистерни були розширені та деформовані, що свідчило про порушення вивільнення кальцію для нормального скорочення серцевого м’яза (рис.5).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

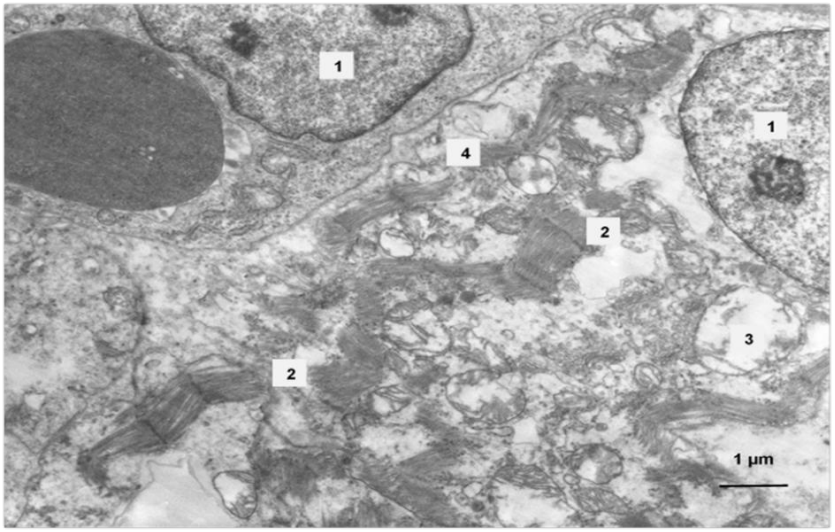

Рис 5. Міокард експериментальної групи на 20-добу пренатального розвитку. 1 – ядра з ядерцями сусідніх кардіоміоцитів; 2 – розволокнення міофібрили кардіоміоцита; 3 – порушення структури мітохондрії серцевої клітини; 4 – порушення структури телофрагми.

Висновки. У даній статті подано вирішення науково-практичного завдання щодо визначення характера і ступеня ушкодження скоротливого апарату кардіоміоцитів у потомства щурів за умов хронічної алкогольної інтоксикації материнського організму.

1. Кардіоміоцити є збудливими клітинами зі складною будовою, що забезпечує скорочення серця. З часом вживання алкоголю безпосередньо погіршує функцію міокарда, порушуючи гомеостаз кальцію, функцію мітохондрій, а також структуру та функцію скоротливих білків.

2. Кардіоміоцити, після загибелі не відновлюються, а проміжки заповнюються сполучною тканиною. Таким чином скорочення погіршується.

3. Для того щоб серце скорочувалось включаються компенсаторні механізми, що призводить до збільшення певних органел. Мітохондрії нагадують гігантські клітини, Т-цистерни збільшуються у розмірах. Але, незважаючи на це, пошкодження колосальні і серце не може нормально функціонувати.

4. За дії етанолу відбувається зниження цитоскелетних і скорочувальних білків, що безпосередньо спричиняє морфологічні зміни в ультраструктурі міокарда. Це може призвести до формування вад серця у плода.

5. Дія етанолу призводить до ушкодження міофібрил, їх стоншення, дезорієнтації, втрати цілісності, зміни конфігурації телофрагм та вставних дисків.

6. Ультраструктурні зміни кардіоміоцитів під впливом етанолу визначалися за допомогою електронограм, які отримувалися на базі кафедри медичної біології, фармакогнозії, ботаніки та гістології, в лабораторії електронної мікроскопії.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Інформація про конфлікт інтересів. Потенційних або явних конфліктів інтересів, що пов'язані з цим рукописом, на момент публікації не існує та не передбачається.

Література:

1.Ujhelyi Gomez K, Goodwin L, Chisholm A, Rose AK. Alcohol use during pregnancy and motherhood: Attitudes and experiences of pregnant women, mothers, and healthcare professionals. PLoS One. 2022;17(12):e0275609.doi:10.1371/journal.pone.0275609

2.Oei JL. Alcohol use in pregnancy and its impact on the mother and child. Addiction. 2020;115(11):2148-2163. doi:10.1111/add.15036

3. Heller M, Burd L. Review of ethanol dispersion, distribution, and elimination from the fetal compartment. Birth Defects Res A Clin Mol Teratol. 2014;100(4):277-283. doi:10. 1002/bdra.23232 stiffness in patients w 4.Dejong K, Olyaei A, Lo JO. Alcohol Use in Pregnancy. Clin Obstet Gynecol. 2019;62(1):142-155. doi:10.1097/GRF.0000000000000414

4. Mozafari M, Rajadas J, Kaplan D. Cardiomyocytes (in subject area: Engineering). Nanoengineered Biomaterials for Regenerative Medicine (book). 2019. Available from: https://www.sciencedirect.com/topics/engineering/cardiomyocytes.

5. Woodcock EA, Matkovich SJ. Cardiomyocytes structure, function and associated pathologies. Int J Biochem Cell Biol. 2005;37(9):1746-1751. doi:10.1016/j.biocel.2005.04.011

6. Frank D, Frey N. Cardiac Z-disc signaling network. J Biol Chem. 2011;286(12):9897-9904. doi:10.1074/jbc.R110.174268

7. Wang J, Fan Y, Sanger JM, Sanger JW. Nonmuscle myosin II in cardiac and skeletal muscle cells. Cytoskeleton (Hoboken). 2018; 75(8): 339-351. doi:10.1002/cm.21454

8. Sanger JW, Sanger JM. Myofibrillogenesis in Cardiac Muscle. Myofibrillogenesis. 2002; 3-20. Available from: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-1-4612-0199-1_1

9. Burd L, Roberts D, Olson M, Odendaal HJ. Ethanol and the placenta: A review.The Journal of Maternal-Fetal & Neonatal Medicine. 2007;20(5):361-75. doi:10.1080/14767050701298365

10. Martín-Estal I, Castilla-Cortázar I, Castorena-Torres F. The Placenta as a Target for Alcohol During Pregnancy: The Close Relation with IGFs Signaling Pathway. Rev Physiol Biochem Pharmacol. 2021;180:119-153. doi:10.1007/112_2021_58

11. Becker HC. Animal models of excessive alcohol consumption in rodents. Curr Top Behav Neurosci. 2013;13:355–377.

References

1.Ujhelyi Gomez K, Goodwin L, Chisholm A, Rose AK. Alcohol use during pregnancy and motherhood: Attitudes and experiences of pregnant women, mothers, and healthcare professionals. PLoS One. 2022;17(12):e0275609.doi:10.1371/journal.pone.0275609

2.Oei JL. Alcohol use in pregnancy and its impact on the mother and child. Addiction. 2020;115(11):2148-2163. doi:10.1111/add.15036

3. Heller M, Burd L. Review of ethanol dispersion, distribution, and elimination from the fetal compartment. Birth Defects Res A Clin Mol Teratol. 2014;100(4):277-283. doi:10 .1002/bdra.23232 stiffness in patients w 4.Dejong K, Olyaei A, Lo JO. Alcohol Use in Pregnancy. Clin Obstet Gynecol. 2019;62(1):142-155. doi:10.1097/GRF.0000000000000414

4. Mozafari M, Rajadas J, Kaplan D. Cardiomyocytes (in subject area: Engineering). Nanoengineered Biomaterials for Regenerative Medicine (book). 2019. Available from: https://www.sciencedirect.com/topics/engineering/cardiomyocytes.

5. Woodcock EA, Matkovich SJ. Cardiomyocytes structure, function and associated pathologies. Int J Biochem Cell Biol. 2005;37(9):1746-1751. doi:10.1016/j.biocel.2005.04.011

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

6. Frank D, Frey N. Cardiac Z-disc signaling network. J Biol Chem. 2011;286(12):9897-9904. doi:10.1074/jbc.R110.174268

7. Wang J, Fan Y, Sanger JM, Sanger JW. Nonmuscle myosin II in cardiac and skeletal muscle cells. Cytoskeleton (Hoboken). 2018; 75(8): 339-351. doi:10.1002/cm.21454

8. Sanger JW, Sanger JM. Myofibrillogenesis in Cardiac Muscle. Myofibrillogenesis. 2002; 3-20. Available from: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-1-4612-0199-1_1

9. Burd L, Roberts D, Olson M, Odendaal HJ. Ethanol and the placenta: A review.The Journal of Maternal-Fetal & Neonatal Medicine. 2007;20(5):361-75. doi:10.1080/14767050701298365

10. Martín-Estal I, Castilla-Cortázar I, Castorena-Torres F. The Placenta as a Target for Alcohol During Pregnancy: The Close Relation with IGFs Signaling Pathway. Rev Physiol Biochem Pharmacol. 2021;180:119-153. doi:10.1007/112_2021_58

11. Becker HC. Animal models of excessive alcohol consumption in rodents. Curr Top Behav Neurosci. 2013;13:355–377.

Дата першого надходження статті до видання: 29.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК: 616-002.77-07-092-036.82-085.825

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3227-3241

Микитюк Оксана Павлівна кандидат медичних наук, доцент кафедри пропедевтики внутрішніх хвороб, Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0000-0001-8264-9433

Пішак Ольга Василівна доктор медичних наук, професор кафедри терапії, реабілітації та здоров'язбережувальних технологій Чернівецького національного університету ім.Ю.Федьковича, м. Чернівці, https://orcid.org/0000-0002-7208-8588

Окіпняк Ірина Вікторівна кандидат медичних наук, доцент кафедри пропедевтики внутрішніх хвороб, Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0000-0002-9316-9117

Бобкович Катерина Олегівна кандидат медичних наук, доцент кафедри пропедевтики внутрішніх хвороб, Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, http://orcid.org/0000-0001-5783-2412

Лукашевич Інна Василівна кандидат медичних наук, доцент кафедри пропедевтики внутрішніх хвороб, Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0000-0003-3847-719X

КЛІНІКО-ПАТОГЕНЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ ТА РЕАБІЛІТАЦІЇ В РЕВМАТОЛОГІЇ

Актуальність. Ревматологічні захворювання є однією з провідних причин хронічної захворюваності, функціональних обмежень і втрати працездатності як в Україні, так і у світі. Фізіотерапія у вітчизняній ревматологічній практиці застосовується нерівномірно та не завжди повною мірою інтегрується у стандартизовані підходи лікування.

Мета. Систематизація сучасних уявлень про роль фізіотерапії у ревматології з позицій патогенетично орієнтованого підходу, визначення ключових механізмів її дії та принципів застосування при остеоартрозі, ревматоїдному артриті, подагрі та системних захворюваннях сполучної тканини.

Матеріали і методи. Виконано наративний огляд літератури з використанням публікацій, індексованих у базах PubMed/MEDLINE, Scopus та Google Scholar за період 2015–2025 років. Проаналізовано систематичні огляди, метааналізи, міжнародні клінічні рекомендації (EULAR, ACR), а також фундаментальні роботи, присвячені механізмам дії фізичних чинників.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Результати. Показано, що фізіотерапія впливає на ключові патогенетичні ланки ревматологічних захворювань. На імунному рівні вона реалізує імуномодулюючий ефект через індукцію міокінів і зміну цитокінового профілю, сприяючи зниженню системного запалення. На нейросенсорному рівні відбувається модифікація центральної обробки болю шляхом зниження нейрональної гіперзбудливості та активації ендогенних анальгетичних систем. У м'язово-суглобовій системі фізичні вправи відновлюють механотрансдукцію, покращують функцію м'язів і стабілізують біомеханіку суглоба. Метаболічні ефекти включають покращення інсулінової чутливості, зниження оксидативного стресу та модифікацію адипокінового профілю. Окремо підкреслено вплив на нейропсихологічні механізми, зокрема зменшення страху руху, тривоги та підвищення толерантності до навантаження.

Висновки. Фізіотерапія є патогенетично обґрунтованою складовою лікування ревматологічних захворювань, що забезпечує комплексний вплив на перебіг хвороби. Її ефективність визначається індивідуалізацією, дозованістю навантаження та інтеграцією у міждисциплінарні підходи лікування.

Ключові слова: внутрішні хвороби, ревматологія, реабілітація, фізична терапія, остеоартроз, опорно-руховий апарат, ревматоїдний артрит.

Mykytyuk Oksana Pavlivna PhD in Medicine, Associate Professor, Department of Propaedeutics of Internal Diseases, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0000-0001-8264-9433

Pishak Olha Vasylivna Doctor of Medical Sciences, Professor, Department of Therapy, Rehabilitation and Health-Preserving Technologies, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, https://orcid.org/0000-0002-7208-8588

Okipniak Iryna Viktorivna PhD in Medicine, Associate Professor, Department of Propedeutics of Internal Diseases, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0000-0002-9316-9117

Bobkovych Kateryna Olehivna PhD in Medicine, Associate Professor, Department of Propedeutics of Internal Diseases, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0000-0001-5783-2412

Lukashevych Inna Vasylivna PhD in Medicine, Associate Professor, Department of Propedeutics of Internal Diseases, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0000-0003-3847-719X

CLINICAL AND PATHOGENETIC BACKGROUND OF PHYSICAL THERAPY AND REHABILITATION IN RHEUMATOLOGY

Background. Rheumatic diseases remain a leading cause of chronic morbidity, functional limitation, and disability worldwide. Their increasing prevalence is

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

associated with population aging, urbanization, sedentary lifestyle, and metabolic disturbances - in Ukraine and globally. Physiotherapy in domestic rheumatology practice is applied unevenly and is not always fully integrated into standardized treatment approaches.

Objective. To systematize current evidence on the role of physiotherapy in rheumatology from a pathogenetically oriented perspective, and to define key mechanisms of action and principles of its application in osteoarthritis, rheumatoid arthritis, gout, and systemic connective tissue diseases.

Materials and Methods. A narrative literature review was conducted using publications indexed in PubMed/MEDLINE, Scopus, and Google Scholar from 2015 to 2025. The analysis focused on systematic reviews, meta-analyses, international clinical guidelines (EULAR, ACR), and foundational studies addressing mechanisms of action of physical interventions. Data were synthesized from a pathophysiological perspective, emphasizing therapeutic targets, mechanisms, and clinical relevance.

Results. Physiotherapy exerts a multimodal effect on key pathogenetic pathways of rheumatic diseases. At the immunological level, it modulates inflammatory responses through myokine-mediated pathways and alterations in cytokine profiles, contributing to the reduction of systemic inflammation. At the neurosensory level, it influences pain processing by reducing neuronal hyperexcitability and activating endogenous analgesic systems. In the musculoskeletal system, physical exercise restores mechanotransduction, improves muscle function, and optimizes joint biomechanics. Metabolic effects include enhanced insulin sensitivity, reduced oxidative stress, and modulation of adipokine profiles. Additionally, physiotherapy impacts neuropsychological mechanisms by reducing fear-avoidance behavior, anxiety, and improving exercise tolerance and quality of life.

Conclusions. Physiotherapy represents a pathogenetically grounded component of rheumatic disease management, providing integrated effects across multiple biological systems. Its effectiveness depends on individualized prescription, appropriate dosing of physical load, and integration into multidisciplinary treatment strategies.

Keywords: internal medicine, rheumatology, rehabilitation, physical therapy, osteoarthritis, musculoskeletal system, rheumatoid arthritis.

Ревматологічній патології властива висока поширеність, тривалий перебіг і значний ризик інвалідизації населення. Остеоартроз (ОА) вражає понад 500 млн людей, є однією з провідних причин обмеження життєдіяльності у світі із тенденцією до зростання, корелює зі старінням населення та збільшенням поширеності ожиріння [1]. Поширеність ревматоїдного артриту (РА) відносно стабільна (близько 0,5–1% дорослого населення), однак абсолютна кількість пацієнтів поступово зростає, а хвороба, попри сучасний прогрес у лікуванні, продовжує бути значущою причиною втрати працездатності. Системні захворювання сполучної тканини поширені менше, але характеризуються

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

складністю перебігу, поліорганними ураженнями і значним впливом на якість життя.

Оцінка сучасної епідеміологічної ситуації в Україні складна, однак наявні дані свідчать про аналогічні до світових або навіть несприятливіші тенденції. За офіційною статистикою, до війни захворювання опорно-рухового апарату входили до п’яти провідних причин хронічної захворюваності та інвалідності. Під час воєнного точність епідеміологічного моніторингу знизилася стану через порушення доступу до медичної допомоги та міграцію населення [2].

Лікування ревматологічної патології у вітчизняній практиці переважно орієнтоване на медикаментозний супровід, тоді як немедикаментозні підходи, зокрема фізична терапія, залишаються допоміжними і не повною мірою інтегрованими у клінічну практику. Дослідження в даному напрямку переважно прикладні, зосереджені на оцінці ефективності комплексів лікувальної фізкультури, масажу та фізіотерапевтичних процедур за функціональними показниками (інтенсивність болю, обсяг рухів тощо). Проте, у міжнародному науковому середовищі сформувався інший підхід, що передбачає патогенетично обґрунтоване й індивідуалізоване застосування фізичної терапії згідно рекомендацій Європейського альянсу асоціацій ревматології (European Alliance of Associations for Rheumatology, EULAR), Американського коледжу ревматології (American College of Rheumatology, ACR). Він базується на узагальненні результатів систематичних досліджень, врахуванні впливу дозованого механічного навантаження на тканини суглоба, і спрямований на досягнення довготривалого впливу на перебіг захворювання.

Мета дослідження полягає у систематизації сучасних уявлень про роль фізіотерапії у ревматології, визначенні ключових механізмів її впливу, принципів застосування з позицій патогенетично орієнтованого підходу, зокрема у хворих на ОА, РА, подагру та системні захворювання сполучної тканини в умовах сучасної медичної практики.

Матеріали і методи. Робота виконана у форматі наративного огляду літератури з використанням джерел баз даних PubMed/MEDLINE, Scopus та Google Scholar. Пошук охоплював публікації за останнє десятиліття (2015-2025) з акцентом на систематичні огляди, метааналізи та міжнародні клінічні рекомендації. Аналіз здійснювали з позицій патофізіології, із узагальненням даних щодо мішеней впливу, механізмів дії фізіотерапевтичних методів та їх клінічної ефективності у ревматологічній практиці.

Отримані результати. Сучасний тренд зростання частоти ревматологічної патології є багатофакторним. Збільшення тривалості життя і старіння населення закономірно підвищує частоту ОА [3]. Урбанізація та малорухливий спосіб життя сприяють розвитку ожиріння і метаболічного синдрому, що є важливими факторами для ОА. Хронічний стрес, який особливо актуальний через війну, асоціюється з імунним дисбалансом і може впливати на дебют та перебіг автоімунних захворювань.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Особливу роль у сучасному українському контексті відіграють фактори прогресування ревматичних захворювань, пов'язані з війною: нерегулярний доступ до медикаментозної терапії, обмеженість реабілітаційних ресурсів, перебої в електропостачанні, що ускладнюють використання апаратних методів лікування та реабілітації, а також психологічне виснаження, яке впливає на сприйняття болю та прихильність до лікування. Додатково, тривалі періоди обмеженої фізичної активності, пов'язані з вимушеним переміщенням, перебуванням в укриттях, змінами умов праці та життя, формують декондиціювання, яке поглиблює функціональні порушення при вже наявних ревматичних захворюваннях [2]. Всі ці чинники формують новий клінічний ландшафт, у якому ревматологічні захворювання перебігають агресивніше і швидше призводять до втрати функції, супроводжуючись посиленням ключових патогенетичних ланок - м'язової слабкості, порушення біомеханіки суглоба [3], зниженням толерантності до навантаження та прогресуванням больового синдрому. За таких умов застосування фізичної терапії набуває особливого значення, оскільки вона є єдиним підходом, що одночасно впливає на патогенетичні механізми патології та клінічні прояви, здатним не лише доповнювати фармакотерапію, але й суттєво модифікувати перебіг захворювання, особливо в довгостроковій перспективі.

Ефективність фізіотерапії в ревматології визначається фундаментальними принцами - дозованої механічної стимуляції [4-6], при якій стимуляція механорецепторів регулює гомеостаз механічних тканин на клітинному рівні, та системної адаптації, що включає імуномодуляцію, метаболічні зміни і нейропластичність.

В основі патогенезу більшості ревматичних захворювань - запальний процес. Хронічне запалення при РА та системних захворюваннях сполучної тканини індуковане автоімунними механізмами, а при ОА - низькоградієнтним системним запальним процесом. Регулярні дозовані фізичні навантаження при ревматологічних захворюваннях реалізують свій ефект через багаторівневу модифікацію імунних, нейросенсорних і метаболічних механізмів, що лежать в основі хронічного запалення та больового синдромом.. Одним із ключових механізмів є індукція міокінів - біологічно активних молекул, що секретуються скелетними м'язами у відповідь на скорочення.

Зокрема, Іл-6, який у запальному контексті асоціюється з підтриманням імунної активації, під час фізичного навантаження набуває іншої функціональної ролі і діє як протизапальний медіатор [5-8]. Його транзиторне підвищення, індуковане м'язовою активністю, стимулює продукцію антизапальних цитокінів - Іл-10 та антагоніст рецептора Іл-1, і водночас пригнічує синтез ФНП-α, що призводить до зниження системного запального фону.

Це явище, відоме як імуномодуляція, індукована фізичними навантаженнями, розглядається як один із ключових механізмів системного ефекту фізичної активності.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Важливою мішенню для впливу є тривалий біль, який за хронічних захворювань прямий зв'язок із структурними змінами уражених периферійних тканин. Формування центральної сенситизації при хронічному больовому синдромі пов'язане з підвищенням збудливості нейронів задніх рогів спинного мозку, ослабленням низхідного антиноцицептивного контролю та пластичними змінами у вищих відділах ЦНС. Ключовим тригером виступає тривала ноцицептивна аферентація з периферії, яка призводить до активації мікроглії та астроцитів у задніх рогах спинного мозку і вищих центрах болю; ці клітини, у відповідь на вивільнення глутамату, АТФ та пошкоджувальних сигналів, продукують прозапальні медіатори (ІЛ-1β, ФНП-α, простагландини), що підтримують стан нейрональної гіперзбудливості та сприяють формуванню нейросенситизації [3]. Унаслідок цього больовий сигнал підсилюється на рівні спинного мозку і кортикальних структур, що зумовлює невідповідність між інтенсивністю болю та морфологічними змінами у тканинах. Фізіотерапевтичні втручання, зокрема аеробні вправи, черезшкірна електронейростимуляція та застосування тепла, впливають на ці механізми через активацію ендогенних анальгетичних систем - передусім опіоїдної (ендорфіни), серотонінергічної та норадренергічної низхідних систем, що забезпечує зниження спинальної нейрональної гіперзбудливості та модифікацію центральної обробки ноцицептивної інформації.

Окрему роль відіграє м'язово-суглобова дисфункція, яка формується унаслідок запалення і тривалого обмеження рухливості [4,5]. Хронічне запалення супроводжується активацією катаболічних процесів у суглобових і періартикулярних тканинах, зокрема через підвищення активності матриксних металопротеїназ (MMP-1, MMP-3, MMP-13) та дисбаланс із їхніми тканинними інгібіторами (TIMPs), що сприяє деградації позаклітинного матриксу і прогресуванню структурних змін. Зниження фізичної активності призводить до порушення механотрансдукції - ключового процесу, через який клітини хряща, зв'язок і м'язів реагують на механічне навантаження. Дефіцит адекватного навантаження асоціюється зі зниженням експресії анаболічних факторів росту - IGF-1 і TGF-β, та пригніченням синтезу колагену II типу і протеогліканів, що погіршує відновлювальні можливості тканин.

Дозовані фізичні вправи, відновлюють ці процеси через активацію сигнальних шляхів, пов'язаних із механочутливістю клітин (інтегрини, FAK, MAPK/ERK). Їх застосування супроводжується посиленням анаболічної активності хондроцитів і фібробластів, зниженням експресії катаболічних ферментів та відновленням балансу між синтезом і деградацією матриксу. Паралельно реалізується вплив на м'язову тканину: активація супутніх сигнальних каскадів (зокрема, PI3K/Akt/mTOR) сприяє синтезу білка і відновленню м'язової маси та її тонусу, а покращення нейром'язової передачі і пропріоцептивної аферентації забезпечує ефективніший контроль та покращення координації рухів. У подальшому, зниження мікротравматизації та стабілізація біомеханіки суглоба

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

створюють умови для уповільнення прогресування функціональних порушень і вторинних структурних змін [7,9].

Важливою, але недооціненою ланкою патогенезу ревматологічних захворювань є системна метаболічна дисрегуляція, тісно пов'язана з кардіометаболічними ризиками. Фізична активність сприяє мітохондріальному біогенезу та підвищенню ефективності окисного фосфорилювання у скелетних м'язах, жировій тканині та ендотелії, що супроводжується зниженням продукції реактогенних форм кисню і, відповідно, ослабленням механізмів, залучених до підтримання хронічного запалення. Фізичне навантаження покращує інсулінову чутливість периферійних тканин шляхом підвищення експресії та транслокації транспортерів глюкози GLUT4 у скелетних м'язах, а також через активацію сигнального шляху PI3K/Akt, що відновлює ефективність інсулінзалежного захоплення глюкози. Це має принципове значення для ревматологічних пацієнтів, у яких інсулінорезистентність асоціюється з підвищеною продукцією прозапальних адипокінів, зокрема лептину та резистину, і зниженням рівня адипонектину, який має протизапальні властивості. Модуляція адипокінового профілю під впливом фізичної активності сприяє зменшенню системного запалення і впливає на перебіг захворювання [6,8].

Зміни маси і складу тіла, зокрема, зменшення вісцеральної жирової тканини, супроводжуються зниженням активності макрофагів у жировій тканині та пригніченням NF-κB-залежних запальних шляхів, що веде до зменшення циркулюючих рівнів прозапальних фракцій ФНП-α та Іл-6 [4]. Паралельно покращується ліпідний профіль і функція ендотелію через підвищення біодоступності оксиду азоту, що має значення для зниження кардіоваскулярного ризику, який є суттєво підвищеним у пацієнтів із ревматологічними захворюваннями. Зменшення маси тіла на тлі регулярної фізичної активності супроводжується пропорційним зниженням механічного навантаження на суглобові поверхні, що полегшує їх біомеханічне функціонування і може сповільнювати прогресування дегенеративних змін.

Фізіотерапія покращує не лише для соматичні прояви ревматологічних захворювань, а й визначальна для коригування нейропсихологічних механізмів, які визначають сприйняття болю, рівень функціональної активності та якість життя пацієнта. Хронічний біль при ревматичних захворюваннях часто супроводжується тривогою, депресивними симптомами, та страхом руху, що формує замкнене коло: біль обмежує активність, зниження активності посилює м'язову слабкість і функціональну неспроможність, а очікування болю підтримує поведінку уникання. Саме тому у комплексному веденні пацієнтів важливим є поступове відновлення довіри пацієнта до руху [10-13].

Регулярна дозована фізична активність впливає на психоемоційний стан через кілька взаємопов'язаних механізмів. По-перше, вона активує ендогенні антистресові й анальгетичні системи, включаючи опіоїдні, серотонінергічні, норадренергічні та ендоканабіноїдні механізми, що сприяє зменшенню больової

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

чутливості, тривожності та афективного забарвлення болю. По-друге, фізичне навантаження підвищує експресію нейротрофічних факторів, зокрема BDNF, фактора нейропластичності - здатності центральної нервової системи до структурно-функціональної перебудови нейронних мереж у відповідь на зовнішні та внутрішні впливи, що відіграє важливу роль у процесах адаптації до хронічного болю та відновлення функції. Воно сприяє регуляції настрою та адаптації центральної нервової системи до хронічного стресу, призводить до покращення сну, зменшення втоми та відновлення функціональної автономії, що в підсумку, посилює суб'єктивне відчуття контролю над захворюванням [10].

Для ревматологічних пацієнтів особливо важливі втручання, які поєднують фізичне тренування з поступовим подоланням страху руху: аеробні вправи низької та помірної інтенсивності, силові вправи з індивідуальним дозуванням, вправи на гнучкість, баланс, координацію, функціональне тренування та програми самоменеджменту, під якими розуміють структуровані підходи до навчання пацієнта самостійному контролю симптомів, регуляції фізичної активності, подоланню болю та підтриманню лікувальної прихильності. Рекомендації EULAR підтримують фізичну активність для людей із запальними артритами та ОА, наголошуючи на необхідності дотримання базових принципів фізичного тренування, зокрема індивідуалізації, поступового нарощування навантаження, регулярності та безпечності, а також поєднання різних типів активності - кардіореспіраторної, силової, гнучкісної та нейромоторної. Йдеться не лише про вибір виду вправ, але й про їх дозування з урахуванням інтенсивності, тривалості та частоти, адаптованих до клінічного стану пацієнта, рівня функціональних обмежень і супутніх ризиків. Систематичні огляди підтверджують, що фізична активність загалом асоціюється з кращою якістю життя, за якої пацієнт поступово повертається до контрольованої активності, краще переносить навантаження і сприймає власне тіло не як джерело небезпеки, а як ресурс відновлення [11-13].

Важлива роль у розвитку дегенеративних захворювань суглобів належить механобіології хряща. Суглобовий хрящ є аваскулярною тканиною, і дифузія з синовіальної рідини є основним джерелом поживних речовин для хондроцитів. У стані спокою цей процес обмежений, однак при циклічному стисканні–розвантаженні виникають градієнти гідростатичного тиску та осмотичного потенціалу, які забезпечують конвективний обмін: при компресії інтерстиціальна рідина частково витісняється, при розвантаженні - реабсорбується разом із розчиненими субстратами. Така «помпа» істотно підвищує доставку глюкози, кисню та видалення метаболітів, підтримуючи метаболічну життєздатність хондроцитів [3-5].

Водночас цей процес не є суто фізичним: хондроцит функціонує як механочутлива клітина, що інтегрує сигнали деформації матриксу. Ключову роль відіграють інтегрини, механочутливі іонні канали (зокрема Piezo1/2, TRPV4) [4], компоненти перицелюлярного матриксу. Деформація колагеново-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

протеогліканової мережі призводить до зміни напружено-деформованого стану клітини, активації іонних потоків (Ca^{2+}), та запуску внутрішньоклітинних сигнальних каскадів (MAPK, NF-κB, SOX9-залежні шляхи), що визначають баланс анаболізму і катаболізму матриксу.

Принципово важливо, що відповідь хондроцита є нелінійною і залежить від параметрів навантаження. Фізіологічні, помірні за амплітудою і частотою циклічні навантаження стимулюють синтез протеогліканів і колагену II типу, підтримуючи гомеостаз матриксу. Натомість надмірне або статичне навантаження індукує катаболічний фенотип - зростання експресії матриксних металопротеаз та ADAMTS, продукцію прозапальних медіаторів і деградацію матриксу. Таким чином, механічний сигнал трансформується у біохімічну відповідь, яка може бути як протективною, так і деструктивною [12,13].

Окремо слід враховувати роль синовіального середовища як хемо-рецепторного контексту. Склад синовіальної рідини - концентрація цитокінів, факторів росту, метаболітів - модулює чутливість хондроцитів до механічних стимулів. За ОА навіть фізіологічні навантаження можуть сприйматися клітиною інакше через змінене мікрооточення, що частково пояснює варіабельність клінічної відповіді на вправи [14].

За системних захворювань сполучної тканини важливими патогене-тичними ланками є мікроваскулярна дисфункція та прогресуючий фіброз, тісно пов’язані з хронічною активацією ендотелію і порушенням ангіогенезу. Повторювані епізоди вазоспазму, дисбаланс вазоактивних факторів (зниження біодоступності оксиду азоту та підвищення рівня ендотеліну-1), а також ендотеліальна дисфункція спричиняють тканинну гіпоксію, яка через активацію HIF-1α і TGF-β-залежних сигнальних шляхів стимулює проліферацію фібробластів, їх диференціацію у міофібробласти та надлишковий синтез позаклітинного матриксу. Унаслідок цього формується патологічне ремоделювання тканин із прогресуючою втратою їх функціональних властивостей.

Фізична активність здатна модулювати ці процеси на декількох рівнях. Регулярні аеробні навантаження підвищують зсувне напруження на ендотелій, що активує eNOS і підсилює продукцію оксиду азоту, сприяючи вазодилатації та покращенню мікроциркуляції. Одночасно відбувається зниження експресії вазоконстрикторних і профібротичних медіаторів, зокрема ендотеліну-1, та покращення ендотеліальної функції. Стимуляція ангіогенезу, зокрема через регуляцію VEGF-залежних механізмів, частково компенсує порушення мікро-судинної мережі і зменшує ішемічний компонент захворювання. Сукупність цих ефектів сприяє не лише покращенню перфузії тканин, але й опосередковано впливає на фібротичні процеси через зниження гіпоксично-індукованої активації фібробластів.

У ревматології вибір фізичних методів визначається тим, яка ланка хвороби домінує: при ОА – змінена механобіологія навантаженого суглоба і м’язова недостатність [13, 15-18]; при РА - імунозапальна синовіальна

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

деструкція на тлі болю, слабкості й раннього декондиціювання; при системних захворюваннях сполучної тканини - поєднання запалення, мікроваскулопатії, фіброзу та контрактур [14]. Згідно сучасної позиції світових асоціацій, пацієнтам із ревматичними хворобами не слід уникати фізичної активності; навпаки, вона має бути регулярною, індивідуалізованою й адаптованою до функціональних можливостей, активності хвороби та коморбідності. Це закріплено в рекомендаціях EULAR щодо фізичної активності для запальних артритів і ОА та в ширших рекомендаціях EULAR щодо способу життя при ревматичних захворюваннях [13,19].

Сучасні уявлення про остеоартроз виходять далеко за межі концепції «зношування» суглоба. Нині це захворювання розглядають як складний патологічний процес, у якому механічне перевантаження поєднується з біологічно активними змінами в тканинах суглоба. Хронічний біль, синовіальне запалення, м'язова слабкість, порушення біомеханіки рухів і зниження стабільності суглоба формують взаємопов'язане патологічне коло, що сприяє прогресуванню функціональних обмежень і погіршенню якості життя пацієнтів. У зв'язку з цим провідні міжнародні професійні асоціації розглядають фізичну терапію не як допоміжний, а як базовий компонент лікування ОА.

Зокрема, рекомендації OARSI та інших асоціацій підкреслюють ключову роль навчання пацієнта та структурованих програм фізичних вправ при остеоартрозі колінних, кульшових суглобів. Окрему увагу приділяють також методикам контрольованої рухової активності, зокрема тайцзі, ефективність якого доведена для пацієнтів з ОА колінних і кульшових суглобів завдяки поєднанню помірного фізичного навантаження, тренування координації та покращення постурального контролю [14-18].

Силові вправи коригують слабкість квадрицепса, сідничних і стабілізуючих м'язів при ОА суглобів нижніх кінцівок, зменшуючи патологічне навантаження на суглобові поверхні; вправи для підтримки балансу покращують контроль осі кінцівки, знижують динамічний вальгус і мікротравматизацію; аеробне навантаження зменшує системне запалення, сприяє контролю маси тіла й покращує толерантність до навантаження. Окремо важливий принцип коригування механотрансдукції: циклічне фізіологічне навантаження поліпшує конвективний транспорт поживних речовин із синовіальної рідини і дифузію поживних речовин, чим підтримує тканинний гомеостаз хряща.

При РА первинними є імунозапальні синовіальні процеси, тому фізіотерапія не конкурує з базовою медикаментозною хворобомодифікуючою терапією, а застосовується у комплексі, коригуючи біль, ранкову скутість, втрату сили, аеробну декондицію, порушення функції кисті, страх руху й вторинну саркопенію. У переліку реабілітаційних інструментів - аеробні, силові, вправи для кисті, брейсинг/ортези, навчання самоменеджменту, мобілізаційні стратегії, мануальні підходи. Найбільшу доказову базу мають аеробні та силові тренування. Причина в тому, що за РА пацієнт швидко пееходить у стан

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

функціонального катаболізму: через біль і цитокінове навантаження зменшується спонтанна активність, падає м'язова сила, погіршується кардіореспіраторна витривалість, а з нею і здатність переносити навіть побутове навантаження. Регулярні вправи коригують цей вторинний системний дефіцит: підвищують функціональну спроможність, зменшують втому, покращують якість життя і, що важливо, не спричиняють шкоди за умови адекватної адаптації до активності хвороби. Саме індивідуалізація за фазою хвороби є ключовою для безпеки й ефективності втручань, і передбачає належний рівень підготовки фізичних терапевтів [19-21].

Системні захворювання сполучної тканини становлять клінічно неоднорідну групу. Найдетальніші немедикаментозні рекомендації сьогодні існують для системного червоного вовчака і системної склеродермії. При вівчаку головними мішенями фізіотерапії є втома, декондиціювання, зниження м'язової сили, кардіометаболічний ризик і в частини хворих - біль без вираженого локального механічного субстрату. Тому провідними методами стають аеробні вправи помірної інтенсивності, силові вправи з індивідуальним титруванням, програми на витривалість. Їхній принцип дії насамперед системний: вони підвищують толерантність до навантаження і знижують ризик вторинних метаболічних і кісткових ускладнень, коригуючи функціональний фенотип, який значною мірою визначає реальну якість життя пацієнта [23,24].

При системній склеродермії фізична терапія має специфічні прикладні мішені для впливу: фіброз, мікроваскулопатія, контрактури, зниження відкривання рота, дисфункція кисті та загальна слабкість. Основна мета - протидія укороченню м'яких тканин, підтримка рухливості, збереження функції кисті й запобігання загальному зниженню фізичної витривалості. Загальна доказова база за системної склеродермії менш переконлива порівняно з іншими ревматологічними захворюваннями. Дані систематичного огляду 2021 року свідчать, що найбільш обґрунтованими є втручання, спрямовані на збільшення обсягу рухів і розтягнення кистей, пальців, зап'ястків, ліктів, плечей і комплексні аеробні програми. Також призначають вправи для лицево-щелепної ділянки (збільшення відкривання рота при його звуженні); зміцнення захвату, покращення рухливості дрібних суглобів і дрібної моторики. Важливо, що ефективність фізичних вправ значною мірою залежить від їх тривалості та регулярності, що відображає повільний характер фіброзування і потребу в довготривалому супроводі пацієнтів [25-29].

Висновки. Використання фізіотерапії у ревматології є патогенетично обґрунтованим. Вона впливає на ключові ланки захворювання - запальний процес, нейросенсорні механізми болю, м'язово-суглобову дисфункцію, метаболічну регуляцію та психоемоційний стан, забезпечуючи комплексну модифікацію перебігу хвороб опорно-рухового апарату.

Подальші дослідження варто спрямувати на створення персоналізованих програм фізичної терапії з урахуванням фенотипу захворювання, активності

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

процесу та коморбідності. Окремої уваги потребує накопичення даних щодо ефективності фізіотерапії при системних захворюваннях сполучної тканини, де на сьогодні доказова база залишається обмеженою.

Література.

1. GBD 2019 Diseases and Injuries Collaborato**rs.** Global burden of 369 diseases and injuries in 204 countries and territories, 1990–2019: a systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2019. Lancet. 2020;396(10258):1204–1222. doi:10.1016/S0140-6736(20)30925-9

2. Terlizzi EP, Zablotsky B, Barnett ML. Mental health and access to care in conflict-affected populations: implications for Ukraine. Lancet Reg Health Eur. 2022;15:100347. doi:10.1016 /j.lanepe.2022.100347

3. Kathleen E Cullen, Omid A Zobeiri, Proprioception and the predictive sensing of active self-motion, Current Opinion in Physiology, Volume 20, 2021, Pages 29-38, ISSN 2468-8673, https://doi.org/10.1016/j.cophys.2020.12.001.

4. Adebayo OO, Holyoak DT, van der Meulen MCH. Mechanobiological Mechanisms of Load-Induced Osteoarthritis in the Mouse Knee. J Biomech Eng. 2019 Jul 1;141(7):0708061–07080610. doi: 10.1115/1.4043970.

5. Hodgkinson T, Amado IN, O'Brien FJ, Kennedy OD. The role of mechanobiology in bone and cartilage model systems in characterizing initiation and progression of osteoarthritis. APL Bioeng. 2022 Jan 5;6(1):011501. doi: 10.1063/5.0068277.

6. O'Conor C.J., Leddy H.A., Benefield H.C., Liedtke W.B., Guilak F. TRPV4-mediated mechanotransduction regulates the metabolic response of chondrocytes to dynamic loading. Proceedings of the National Academy of Sciences (PNAS). 2014;111(4):1316–1321. https://doi.org /10.1073/pnas.1319569111

7. Pedersen BK. The physiology of optimizing health with a focus on exercise as medicine. Annu Rev Physiol. 2019;81:607–627. doi:10.1146/annurev-physiol-020518-114339

8. Severinsen MCK, Pedersen BK. Muscle–organ crosstalk: the emerging roles of myokines. Endocr Rev. 2020;41(4):594–609. doi:10.1210/endrev/bnaa016

9. Kolasinski SL, Neogi T, Hochberg et al. 2019 American College of Rheumatology/Arthritis Foundation Guideline for the Management of Osteoarthritis of the Hand, Hip, and Knee. Arthritis Care Res (Hoboken). 2020 Feb;72(2):149-162. doi: 10.1002/acr.24131. Epub 2020 Jan 6. Erratum in: Arthritis Care Res (Hoboken). 2021 May;73(5):764. doi: 10.1002/acr.24615.

10. Berteau JP. Systematic narrative review of modalities in physiotherapy for managing pain in hip and knee osteoarthritis: A review. Medicine (Baltimore). 2024 Sep 27;103(39):e38225. doi: 10.1097/MD.0000000000038225.

11. Bannuru R, Osani M, Vaysbrot E et al. OARSI guidelines for the non-surgical management of knee, hip, and polyarticular osteoarthritis. Osteoarthritis and Cartilage, 2019; 27, 1578-1589

12. Marriott, KA., Hall M., Maciukiewicz JM. et al. (2024), Are the Effects of Resistance Exercise on Pain and Function in Knee and Hip Osteoarthritis Dependent on Exercise Volume, Duration, and Adherence? A Systematic Review and Meta-Analysis. Arthritis Care Res, 76: 821-830. https://doi.org/10.1002/acr.25313

13. Gwinnutt JM, Wieczorek M, Balanescu A, et al 2021 EULAR recommendations regarding lifestyle behaviours and work participation to prevent progression of rheumatic and musculoskeletal diseases Annals of the Rheumatic Diseases 2023;82:48-56. https://doi.org/10.1136/ annrheumdis-2021-222020

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

14. Van den Ende CH., Vliet Vlieland TP., Munneke M., Hazes J. M. Dynamic exercise therapy in rheumatoid arthritis: a systematic review. British Journal of Rheumatology. 1998; 37(6): 677–687. https://doi.org/10.1093/rheumatology/37.6.677

15. Lawford BJ, Bennell KL, Haber T, Hall M, Hinman RS, Recenti F, Dell'Isola A. Osteoarthritis year in review 2024: rehabilitation and outcomes. *Osteoarthritis Cartilage.* 2024;32(11):1405–1412. doi:10.1016/j.joca.2024.08.001.

16. Guilak F, Nims RJ, Dicks A, Wu CL, Meulenbelt I. Osteoarthritis as a disease of the cartilage pericellular matrix. Matrix Biol. 2018 Oct;71-72:40-50. doi: 10.1016/j.matbio.2018.05.008.

17. Andriacchi TP, Favre J, Erhart-Hledik JC, Chu CR. A systems view of risk factors for knee osteoarthritis reveals insights into the pathogenesis of the disease. Ann Biomed Eng. 2015 Feb;43(2):376-87. doi: 10.1007/s10439-014-1117-2. Epub 2014 Sep 16.

18. Sabha M, Hochberg MC. Non-surgical management of hip and knee osteoarthritis; comparison of ACR/AF and OARSI 2019 and VA/DoD 2020 guidelines. Osteoarthr Cartil Open. 2021 Dec 25;4(1):100232. doi: 10.1016/j.ocarto.2021.100232.

19. Athanasiou A, Papazachou O, Rovina N, Nanas S, Dimopoulos S, Kourek C. The Effects of Exercise Training on Functional Capacity and Quality of Life in Patients with Rheumatoid Arthritis: A Systematic Review. Journal of Cardiovascular Development and Disease. 2024; 11(6):161. https://doi.org/10.3390/jcdd11060161

20. Stern BZ, Siegel P, Hunter EG. Occupational therapy practice guidelines for nonoperative management of osteoarthritis and rheumatoid arthritis. Am J Occup Ther. 2025 Sep–Oct;79(5): 7905397010. doi:10.5014/ajot.2025.790510.

21. Janet L. Poole. Beyond the hand and upper extremity: The role of hand therapists in care of people with rheumatic diseases, Journal of Hand Therapy, Volume 35, Issue 3, 2022, Pages 339-345, ISSN 0894-1130, https://doi.org/10.1016/j.jht.2022.07.008.

22. England BR, Smith BJ, Baker NA, et al. 2022 American College of Rheumatology Guideline for Exercise, Rehabilitation, Diet, and Additional Integrative Interventions for Rheumatoid Arthritis. Arthritis Rheumatol. 2023 Aug;75(8):1299-1311. doi: 10.1002/art.42507.

23. Fanouriakis A, Kostopoulou M, Andersen J et al. EULAR recommendations for the management of systemic lupus erythematosus: 2023 update. Annals of the Rheumatic Diseases, 83, 15-29

24. Parodis I, Girard-Guyonvarc'h C, Arnaud L, et al EULAR recommendations for the non-pharmacological management of systemic lupus erythematosus and systemic sclerosis Annals of the Rheumatic Diseases 2024;83:720-729.

25. Frade S, Cameron M, Espinosa-Cuervo G, Suarez-Almazor ME, Lopez-Olivo MA. Exercise and physical therapy for systemic sclerosis. Cochrane Database Syst Rev. 2022 Mar 3;2022(3):CD014902. doi: 10.1002/14651858.CD014902.

26. Murphy SL., Poole, JL., Chen YT., Lescoat A, Khanna D. (2022), Rehabilitation Interventions in Systemic Sclerosis: A Systematic Review and Future Directions. Arthritis Care Res, 74: 59-69. https://doi.org/10.1002/acr.24737

27. Špiritović M, Šmucrová H, Heřmánková B, et al. The effect of a 24-week physiotherapy and occupational therapy programme in systemic sclerosis: a monocentric controlled study with follow-up. Clinical and Experimental Rheumatology. 2022; 40: 1941–1950.

28. Sari F, Oskay D, Tufan A. Effects of a telerehabilitation-based exercise program in patients with systemic sclerosis. Z Rheumatol. 2024 Feb;83(Suppl 1):167-174. doi: 10.1007/s00393-023-01346-1. Epub 2023 Apr 25.

29. Tore NG, Bayram S, Pala GG, Vasi I, Oskay D. Which physiotherapy method is more effective for hand rehabilitation in patients with scleroderma: physiotherapist-guided telerehabilitation or independent home-based exercise program? *J Hand Ther.* 2025. doi:10.1016/ j.jht.2025.06.002..

ISSN 2786-4952 Online

References:

1. GBD 2019 Diseases and Injuries Collaborato**rs.** Global burden of 369 diseases and injuries in 204 countries and territories, 1990–2019: a systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2019. Lancet. 2020;396(10258):1204–1222. doi:10.1016/S0140-6736(20)30925-9

2. Terlizzi EP, Zablotsky B, Barnett ML. Mental health and access to care in conflict-affected populations: implications for Ukraine. Lancet Reg Health Eur. 2022;15:100347. doi:10.1016/j.lanepe.2022.100347

3. Kathleen E Cullen, Omid A Zobeiri, Proprioception and the predictive sensing of active self-motion, Current Opinion in Physiology, Volume 20, 2021, Pages 29-38, ISSN 2468-8673, https://doi.org/10.1016/j.cophys.2020.12.001.

4. Adebayo OO, Holyoak DT, van der Meulen MCH. Mechanobiological Mechanisms of Load-Induced Osteoarthritis in the Mouse Knee. J Biomech Eng. 2019 Jul 1;141(7):0708061–07080610. doi: 10.1115/1.4043970.

5. Hodgkinson T, Amado IN, O'Brien FJ, Kennedy OD. The role of mechanobiology in bone and cartilage model systems in characterizing initiation and progression of osteoarthritis. APL Bioeng. 2022 Jan 5;6(1):011501. doi: 10.1063/5.0068277.

6. O'Conor C.J., Leddy H.A., Benefield H.C., Liedtke W.B., Guilak F. TRPV4-mediated mechanotransduction regulates the metabolic response of chondrocytes to dynamic loading. Proceedings of the National Academy of Sciences (PNAS). 2014;111(4):1316–1321. https://doi.org/10.1073/pnas.1319569111

7. Pedersen BK. The physiology of optimizing health with a focus on exercise as medicine. Annu Rev Physiol. 2019;81:607–627. doi:10.1146/annurev-physiol-020518-114339

8. Severinsen MCK, Pedersen BK. Muscle–organ crosstalk: the emerging roles of myokines. Endocr Rev. 2020;41(4):594–609. doi:10.1210/endrev/bnaa016

9. Kolasinski SL, Neogi T, Hochberg et al. 2019 American College of Rheumatology/Arthritis Foundation Guideline for the Management of Osteoarthritis of the Hand, Hip, and Knee. Arthritis Care Res (Hoboken). 2020 Feb;72(2):149-162. doi: 10.1002/acr.24131. Epub 2020 Jan 6. Erratum in: Arthritis Care Res (Hoboken). 2021 May;73(5):764. doi: 10.1002/acr.24615.

10. Berteau JP. Systematic narrative review of modalities in physiotherapy for managing pain in hip and knee osteoarthritis: A review. Medicine (Baltimore). 2024 Sep 27;103(39):e38225. doi: 10.1097/MD.0000000000038225.

11. Bannuru R, Osani M, Vaysbrot E et al. OARSI guidelines for the non-surgical management of knee, hip, and polyarticular osteoarthritis. Osteoarthritis and Cartilage, 2019; 27, 1578-1589

12. Marriott, KA., Hall M., Maciukiewicz JM. et al. (2024), Are the Effects of Resistance Exercise on Pain and Function in Knee and Hip Osteoarthritis Dependent on Exercise Volume, Duration, and Adherence? A Systematic Review and Meta-Analysis. Arthritis Care Res, 76: 821-830. https://doi.org/10.1002/acr.25313

13. Gwinnutt JM, Wieczorek M, Balanescu A, et al 2021 EULAR recommendations regarding lifestyle behaviours and work participation to prevent progression of rheumatic and musculoskeletal diseases Annals of the Rheumatic Diseases 2023;82:48-56. https://doi.org/10.1136/annrheumdis-2021-222020

14. Van den Ende CH., Vliet Vlieland TP., Munneke M., Hazes J. M. Dynamic exercise therapy in rheumatoid arthritis: a systematic review. British Journal of Rheumatology. 1998; 37(6): 677–687. https://doi.org/10.1093/rheumatology/37.6.677

15. Lawford BJ, Bennell KL, Haber T, Hall M, Hinman RS, Recenti F, Dell'Isola A. Osteoarthritis year in review 2024: rehabilitation and outcomes. *Osteoarthritis Cartilage.* 2024;32(11):1405–1412. doi:10.1016/j.joca.2024.08.001.

ISSN 2786-4952 Online

16. Guilak F, Nims RJ, Dicks A, Wu CL, Meulenbelt I. Osteoarthritis as a disease of the cartilage pericellular matrix. Matrix Biol. 2018 Oct;71-72:40-50. doi: 10.1016/j.matbio.2018.05.008.

17. Andriacchi TP, Favre J, Erhart-Hledik JC, Chu CR. A systems view of risk factors for knee osteoarthritis reveals insights into the pathogenesis of the disease. Ann Biomed Eng. 2015 Feb;43(2):376-87. doi: 10.1007/s10439-014-1117-2. Epub 2014 Sep 16.

18. Sabha M, Hochberg MC. Non-surgical management of hip and knee osteoarthritis; comparison of ACR/AF and OARSI 2019 and VA/DoD 2020 guidelines. Osteoarthr Cartil Open. 2021 Dec 25;4(1):100232. doi: 10.1016/j.ocarto.2021.100232.

19. Athanasiou A, Papazachou O, Rovina N, Nanas S, Dimopoulos S, Kourek C. The Effects of Exercise Training on Functional Capacity and Quality of Life in Patients with Rheumatoid Arthritis: A Systematic Review. Journal of Cardiovascular Development and Disease. 2024; 11(6):161. https://doi.org/10.3390/jcdd11060161

20. Stern BZ, Siegel P, Hunter EG. Occupational therapy practice guidelines for nonoperative management of osteoarthritis and rheumatoid arthritis. Am J Occup Ther. 2025 Sep–Oct;79(5): 7905397010. doi:10.5014/ajot.2025.790510.

21. Janet L. Poole. Beyond the hand and upper extremity: The role of hand therapists in care of people with rheumatic diseases, Journal of Hand Therapy, Volume 35, Issue 3, 2022, Pages 339-345, ISSN 0894-1130, https://doi.org/10.1016/j.jht.2022.07.008.

22. England BR, Smith BJ, Baker NA, et al. 2022 American College of Rheumatology Guideline for Exercise, Rehabilitation, Diet, and Additional Integrative Interventions for Rheumatoid Arthritis. Arthritis Rheumatol. 2023 Aug;75(8):1299-1311. doi: 10.1002/art.42507.

23. Fanouriakis A, Kostopoulou M, Andersen J et al. EULAR recommendations for the management of systemic lupus erythematosus: 2023 update. Annals of the Rheumatic Diseases, 83, 15-29

24. Parodis I, Girard-Guyonvarc'h C, Arnaud L, et al EULAR recommendations for the non-pharmacological management of systemic lupus erythematosus and systemic sclerosis Annals of the Rheumatic Diseases 2024;83:720-729.

25. Frade S, Cameron M, Espinosa-Cuervo G, Suarez-Almazor ME, Lopez-Olivo MA. Exercise and physical therapy for systemic sclerosis. Cochrane Database Syst Rev. 2022 Mar 3;2022(3):CD014902. doi: 10.1002/14651858.CD014902.

26. Murphy SL., Poole, JL., Chen YT., Lescoat A, Khanna D. (2022), Rehabilitation Interventions in Systemic Sclerosis: A Systematic Review and Future Directions. Arthritis Care Res, 74: 59-69. https://doi.org/10.1002/acr.24737

27. Špiritović M, Šmucrová H, Heřmánková B, et al. The effect of a 24-week physiotherapy and occupational therapy programme in systemic sclerosis: a monocentric controlled study with follow-up. Clinical and Experimental Rheumatology. 2022; 40: 1941–1950.

28. Sari F, Oskay D, Tufan A. Effects of a telerehabilitation-based exercise program in patients with systemic sclerosis. Z Rheumatol. 2024 Feb;83(Suppl 1):167-174. doi: 10.1007/s00393-023-01346-1. Epub 2023 Apr 25.

29. Tore NG, Bayram S, Pala GG, Vasi I, Oskay D. Which physiotherapy method is more effective for hand rehabilitation in patients with scleroderma: physiotherapist-guided telerehabilitation or independent home-based exercise program? *J Hand Ther*. 2025. doi:10.1016/ j.jht.2025.06.002..

Дата першого надходження статті до видання: 07.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 616.98-006.6:616.12-06

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3242-3259

Мовлянова Наталія Вікторівна кандидат медичних наук, доцент, доцент, кафедра інфекційних хвороб з курсом дерматовенерології, Одеський національний медичний університет, м. Одеса, https://orcid.org/0000-0003-1733-2389

Герасименко Олена Анатоліївна кандидат медичних наук, доцент, доцент, кафедра інфекційних хвороб з курсом дерматовенерології, Одеський національний медичний університет, м. Одеса, https://orcid.org/0000-0003-1291-657X

Павленко Олена Віталіївна кандидат медичних наук, доцент, доцент, кафедра інфекційних хвороб з курсом дерматовенерології, Одеський національний медичний університет, м. Одеса, https://orcid.org/0000-0002-5663-1560

ДІАГНОСТИЧНІ ПОМИЛКИ ПРИ ХВОРОБІ ЛАЙМА У ДІТЕЙ: КЛІНІЧНИЙ АНАЛІЗ

Анотація. У статті здійснено системний клінічний аналіз структури, причин і механізмів діагностичних помилок при різних формах хвороби Лайма у дітей на підставі критичного огляду сучасних вітчизняних і міжнародних наукових джерел. Наголошено, що хвороба Лайма є найпоширенішою трансмісивною інфекцією Північної півкулі та набуває в Україні дедалі більшої медичної й соціальної значущості через значне зростання кількості випадків упродовж 2000–2023 рр.

Обґрунтовано, що збудник *Borrelia burgdorferi sensu lato* зумовлює полісистемне ураження організму із вираженим клінічним поліморфізмом, у зв'язку з чим хвороба Лайма розглядається як «великий імітатор». Виявлено три основні категорії діагностичних помилок. Схарактеризовано проблему диференційної діагностики Лайм-артриту, який у дітей часто плутають із септичним артритом та ювенільним ідіопатичним артритом. Наголошено, що нейропсихіатричні прояви нерідко інтерпретуються як первинні психічні розлади із затримкою діагностування від кількох місяців до років.

Розкрито значення помилок серологічної діагностики, зокрема хибнонегативних результатів імуноферментного аналізу у ранні терміни інфікування, хибнопозитивних реакцій, труднощів інтерпретації імуноблоту та використання методів із низькою специфічністю.

Виявлено такі системні та організаційні чинники: недостатня пильність лікарів у малоендемічних регіонах, обмежена доступність швидкої діагностики та наявність расових диспаритетів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Підтверджено, що у значної частки дітей із безеритемними формами відсутня вказівка на укус кліща, а рівень IgG суттєво вищий порівняно з ізольованою мігруючою еритемою. Доведено доцільність удосконалення діагностичних підходів шляхом створення проспективних реєстрів помилок, розроблення адаптованих алгоритмів діагностики й упровадження цільових освітніх програм для лікарів.

Ключові слова: хвороба Лайма, Лайм-бореліоз, Лайм-артрит, педіатрія, діагностичні помилки.

Movlyanova Nataliya Viktorivna PhD in Medical Sciences, Associate Professor, Associate Professor, Department of Infectious Diseases with a Course in Dermatovenereology, Odesa National Medical University, Odesa, https://orcid.org/0000-0003-1733-2389

Gerasymenko Olena Anatoliivna PhD in Medical Sciences, Associate Professor, Associate Professor, Department of Infectious Diseases with a Course in Dermatovenereology, Odesa National Medical University, Odesa, https://orcid.org/0000-0003-1291-657X

Pavlenko Olena Vitaliivna PhD in Medical Sciences, Associate Professor, Associate Professor, Department of Infectious Diseases with a Course in Dermatovenereology, Odesa National Medical University, Odesa, https://orcid.org/0000-0002-5663-1560

DIAGNOSTIC ERRORS IN LYME DISEASE IN CHILDREN: A CLINICAL ANALYSIS

Abstract. The article presents a systematic clinical analysis of the structure, causes, and mechanisms of diagnostic errors in various forms of Lyme disease in children, based on a critical review of contemporary national and international scientific sources. It is emphasized that Lyme disease is the most common vector-borne infection in the Northern Hemisphere and is gaining increasing medical and social significance in Ukraine, driven by a significant increase in cases during 2000–2023.

It is substantiated that the causative agent, Borrelia burgdorferi sensu lato, leads to multisystem involvement with pronounced clinical polymorphism, which is why Lyme disease is regarded as the “great imitator.” Three main categories of diagnostic errors have been identified.

The problem of differential diagnosis of Lyme arthritis is characterized, as it is often confused in children with septic arthritis and juvenile idiopathic arthritis. It is emphasized that neuropsychiatric manifestations are frequently interpreted as primary mental disorders, resulting in delays in diagnosis ranging from several months to years.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

The significance of errors in serological diagnostics is highlighted, including false-negative enzyme-linked immunosorbent assay results in the early stages of infection, false-positive reactions, difficulties in interpreting immunoblot results, and the use of methods with low specificity. Systemic and organizational factors have been identified, including insufficient clinical alertness among physicians in low-endemic regions, limited access to rapid diagnostics, and the presence of racial disparities.

It has been confirmed that a significant proportion of children with non-erythematous forms do not report a tick bite, and that IgG levels are significantly higher than in isolated erythema migrans. It is concluded that there is a need to improve diagnostic approaches by creating prospective registries of diagnostic errors, developing adapted diagnostic algorithms, and implementing targeted educational programs for physicians.

Keywords: Lyme disease, Lyme borreliosis, Lyme arthritis, pediatrics, diagnostic errors.

Постановка проблеми. Хвороба Лайма посідає особливе місце серед інфекційних захворювань сучасності, оскільки її збудник – *Borrelia burgdorferi sensu lato* – характеризується широким тропізмом до різних органів і систем, що зумовлює стадійний і нерідко латентний перебіг, відсутність патогномонічних симптомів на дисемінованих стадіях та недосконаліть наявних методів лабораторної верифікації. У педіатричній практиці ці труднощі набувають особливої значущості, адже дитячий організм реагує на бореліозну інфекцію специфічно: клінічні прояви нерідко атиповіші, драматичніші та поліморфніші, ніж у дорослих, а відсутність чіткої епідеміологічної вказівки на укус кліща в анамнезі, що спостерігається у 43–50% педіатричних пацієнтів із безеритемними формами хвороби, суттєво дезорієнтує лікаря вже на етапі збирання скарг.

В епідеміологічному вимірі проблема значною мірою актуалізується. Упродовж останніх десятиліть у більшості країн Північної півкулі фіксується стале зростання захворюваності на хворобу Лайма, зумовлене розширенням ареалу іксодових кліщів-переносників під впливом кліматичних змін, збільшенням контактів між людиною та природними вогнищами інфекції, зокрема удосконаленням методів епідеміологічного нагляду. В Україні захворюваність зросла з 0,12 випадку на 100 тис. населення у 2000 р. до 14,08 у 2023 р. – рекордного показника за весь період спостережень. Одночасно розрахункова реальна захворюваність, яка враховує безеритемні й нерозпізнані форми, є значно вищою і відображає лише «вершину діагностичного айсберга» [1, p. 375–376]. Серед зареєстрованих хворих питома частина дітей до 17 років становить близько 10%, однак реальна кількість, вірогідно, суттєво вища, адже саме безеритемні форми, найчастіші у дітей молодшого віку, залишаються недіагностованими [27, с. 18–19].

Практична суть проблеми полягає у тому, що діагностичні помилки при хворобі Лайма у дітей мають системний, а не поодинокий характер і є наслідком

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

взаємодії кількох чинників: клінічного поліморфізму хвороби, об'єктивних обмежень двоетапної серологічної діагностики та організаційних перешкод – недостатньої підготовки лікарів первинної ланки й відсутності міждисциплінарного підходу з боку педіатрів, неврологів, ревматологів, кардіологів і дитячих психіатрів [5, p. 5363–5364; 10, p. 1129–1130; 13, p. 574–575; 14, p. 281–282; 15, p. 337–338].

Проблема діагностичних помилок при хворобі Лайма у дітей перебуває на перетині кількох пріоритетних напрямів сучасної медичної науки та практики: інфектології, педіатрії, нейропедіатрії, дитячої ревматології та організації медичної допомоги. Вона безпосередньо пов'язана з такими практичними завданнями охорони здоров'я: підвищення якості та своєчасності медичної допомоги дітям з інфекційними захворюваннями, скорочення невиправданих діагностичних і терапевтичних витрат, запобігання ускладненням і хронізації інфекції унаслідок запізнілого лікування та удосконалення системи післядипломної підготовки лікарів. З огляду на це клінічний аналіз діагностичних помилок при хворобі Лайма у дітей є не лише теоретично значущим науковим завданням, а й нагальною практичною потребою педіатричної служби України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна наукова література охоплює кілька основних напрямів, пов'язаних із діагностикою хвороби Лайма у дітей, проте системного клінічного аналізу діагностичних помилок й досі не існує.

Клінічні та серологічні особливості різних форм хвороби Лайма у педіатричних пацієнтів вивчались як у вітчизняних, так і у закордонних дослідженнях. Так, лабораторні відмінності між Лайм-артритом і артритами іншої етіології на вибірці дітей Львівщини аналізують Г. Литвин (H. Lytvyn) та Н. Баса (N. Basa) [3]. Відповідно до когортного дослідження у Швейцарії серологічні профілі за різних клінічних форм хвороби та відсоток нейроборреліозу серед усіх проявів визначають автор Б. Грейтер із колегами (B. Greter et al.) [4].

Диференційна діагностика окремих клінічних масок хвороби Лайма є предметом активного вивчення. Так, питання лікування паралічу лицевого нерва у контексті дослідження реальної практики педіатрів і лікарів загальної практики у Франції розглядає учений З. Абдельяліл зі співавторами (Z. Abdeljalil et al.), виявивши суттєві відхилення від рекомендованих діагностичних алгоритмів [5]. Водночас клінічні характеристики нейроборреліоз-асоційованого паралічу в американському когортному дослідженні описує автор А. Маркус із колегами (A. Marques et al.) [6]. Диференційну діагностику Лайм-артриту та септичного артриту проводять науковці Й. Лі зі співавторами (Y. Li et al.) [7] та К. Ортіз (C. Ortiz), Дж. Барсі (J. Barsi) [8]. Зокрема, оцінювання діагностичної цінності МРТ розглядають учений Дж. Поуел із колегами (J. Powell et al.) [9]. Нейропсихіатричні прояви хвороби Лайма, що імітують первинні психіатричні розлади, систематизують дослідниця Г. Сегждайте зі співавторами (G. Šegždaitė

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

et al.) [11], тоді як серією клінічних випадків демонструють автори Е. С. Монарх (E. S. Monarch) та С. Фосс (S. Foss) [12].

Проблему гіпо- та гіпердіагностики, зокрема хибну діагностику у неендемічному регіоні аналізують науковець Е. Ер Гульбезер із колегами (E. Er Gülbezer et al.) [13]. У цьому контексті надійність темнопольової мікроскопії оцінюють учені Ю. Ональ (U. Önal), Ф. Сарач-Пекташ (F. Saraç-Pektaş) та І. Сажлік (İ. Sağlık) [14]. Суттєві розбіжності між діагностичними критеріями IDSA та ESGBOR виявляють дослідник А. Б. Їлдіз зі співавторами (A. B. Yildiz et al.) [15]. На расових та соціальних відмінностях у діагностиці хвороби Лайма у дітей наголошують автор К. М. Хант із колегами (K. M. Hunt et al.) [10].

Повноту реєстрації кліщових інфекцій описують вітчизняні дослідники В. Паничев, М. Андрейчин та А. Сверстюк [27]. Антибактеріальну терапію бореліозу у дітей вивчають науковець С. Никитюк зі співавторами [2], а підходи до оцінювання тяжкості перебігу хвороби розробляють автор А. Сверстюк із колегами (A. Sverstiuk et al.) [19] та учений С. Микитюк зі співавторами (S. Nykytiuk et al.) [30]. Попри значний обсяг накопичених даних, численні питання і досі залишаються нерозв’язаними. Недостатньо вивченою є проблема систематичного хибного трактування різних клінічних форм хвороби Лайма у дітей (нейробореліозу, Лайм-артриту, кардіологічних та нейропсихіатричних проявів) різнофаховими лікарями. Не з’ясовані повною мірою причини діагностичних розбіжностей, зумовлені відсутністю узгоджених підходів до серологічної верифікації діагнозу у педіатричній практиці та суперечностями між міжнародними діагностичними критеріями. Малодослідженими залишаються організаційні перешкоди своєчасної діагностики, зокрема відсутність оперативного доступу до серологічної лабораторії та нерівномірна підготовка лікарів різних спеціалізацій. Окремої уваги потребує роль нейропсихіатричних проявів хвороби Лайма як самостійної й часто недооціненої причини тривалих діагностичних помилок у лікуванні дітей. В умовах України практично не досліджено проблему неповної реєстрації та обмеженої діагностики безеритемних форм хвороби на рівні первинної медичної ланки. Саме таким питанням присвячено цю статтю.

Метою дослідження є системний клінічний аналіз структури, причин і механізмів діагностичних помилок при різних формах хвороби Лайма у дітей на підставі критичного огляду сучасних вітчизняних і міжнародних наукових джерел, зокрема визначення напрямів мінімізації цих помилок у педіатричній практиці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Хвороба Лайма відрізняється від більшості інфекційних захворювань надзвичайно широким клінічним поліморфізмом, що є основним патогенетичним підґрунтям для виникнення діагностичних помилок.

Полісистемне ураження шкіри, нервової системи, суглобів і серця при відсутності специфічних клінічних ознак, крім ранньої мігруючої еритеми,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

зумовлює те, що хвороба закономірно отримала назву «великого імітатора» [1, p. 375].

Такий клінічний поліморфізм не є випадковим і значною мірою пов'язаний з біологією збудника. *B. burgdorferi s. l.* – спіралеподібна грамнегативна бактерія, представлена низкою геномовидів, кожен із яких має власні ареали поширення. У європейському регіоні, включно з Україною, найчастіше виявляють *B. afzelii* та *B. garinii* (останній також описаний у частині азійських країн, зокрема в Японії). *B. burgdorferi sensu stricto* має трансконтинентальне поширення – Європа та Північна Америка, тоді як *B. lusitaniae* переважно виявляється в Португалії та окремих регіонах Африки. Інші геномовиди, зокрема *B. spielmanii* та *B. bissettii*, мають більш локалізоване поширення [1, p. 375]. Важливим є те, що ці генетичні варіанти не лише відрізняються епідеміологічно, але й задають певну клінічну спрямованість інфекції: дерматологічні прояви частіше асоціюються з *B. afzelii*, ураження нервової системи – з *B. garinii*, тоді як артритичні форми переважно пов'язані з *B. burgdorferi s. s.* Саме ця неоднорідність лежить в основі клінічної мінливості та вже на ранніх етапах ускладнює нозологічну інтерпретацію.

Розгортання інфекційного процесу визначається не лише властивостями збудника, а й умовами його передачі та взаємодією з макроорганізмом. Передача інфекції зазвичай потребує тривалості присмоктування кліща понад 24 години. В місці інокуляції спочатку формується локальна папула, яка надалі трансформується у мігруючу еритему – класичний маркер ранньої локалізованої стадії. Подальший перебіг визначається імунопатологічними механізмами: формуванням імунних комплексів, розвитком васкулітів, периваскулярних інфільтратів і порушенням мікроциркуляції. Додатковим чинником є здатність борелій до тривалої персистенції в тканинах, що може тривати роками та підтримувати хронічне запалення з хвилеподібним або рецидивним перебігом [1, p. 375].

На цьому тлі стає зрозумілою стадійна організація клінічного процесу, яка відображає не лише часову послідовність, а й зміну ключових патогенетичних механізмів. У клінічній практиці виділяють три основні етапи: ранню локалізовану, ранню дисеміновану та пізню дисеміновану стадії.

Початковий етап характеризується відносно неспецифічною симптоматикою: субфебрилітетом, головним болем, астенічними проявами, міалгіями, іноді мінімальними катаральними симптомами. Водночас саме мігруюча еритема є ключовою клінічною ознакою, що дозволяє запідозрити інфекцію на цьому етапі. Серологічна відповідь у цей період ще може бути відсутньою, оскільки специфічні антитіла формуються із затримкою (зазвичай через 4–6 тижнів), що й пояснює обмежену інформативність лабораторного підтвердження на ранній стадії.

В міру гематогенного та лімфогенного поширення збудника формується рання дисемінована стадія, яка зазвичай маніфестує на 4–5 тиждень після

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

інфікування. Саме тут клінічна картина стає полісистемною: найчастіше уражається нервова система з розвитком серозного менінгіту та краніальних невропатій, зокрема парезу лицевого нерва. Паралельно можуть формуватися кардіальні ураження у вигляді міокардиту, перикардиту та порушень провідності, а також гепатобіліарні прояви з лабораторними ознаками цитолізу.

Якщо інфекційний процес не контролюється, він переходить у пізню дисеміновану стадію, яка може маніфестувати через місяці або навіть роки. На цьому етапі відбуваються суглобові ураження з тенденцією до хронізації та структурної перебудови тканин. Імунна персистенція підтримує рецидивний характер запалення, а неврологічні прояви можуть набувати характеру енцефаломієліту з когнітивними, психоемоційними та сенсорними порушеннями, що мають суттєвий вплив на функціональний стан пацієнта [1, p. 376].

Аналіз структури клінічних проявів на підставі ґрунтовних когортних досліджень показує, що нейробореліоз є однією з найбільш «небезпечних» щодо діагностичних помилок форм хвороби Лайма у дітей. У 15-річному ретроспективному швейцарському когортному дослідженні нейробореліоз склав 40,5% (n=190 з 469) усіх педіатричних випадків [4], що підкреслює його значний відсоток (табл. 1). Водночас параліч лицевого нерва є не лише найчастішим неврологічним проявом нейробореліозу у дітей, але й найчастіше хибно трактованим. Так загальнонаціональне французьке опитування педіатрів та лікарів загальної практики (n=598) виявило, що більшість фахівців почувалися невпевнено при встановленні діагнозу нейробореліозу, а лише 28% з них взагалі призначали люмбальну пункцію як базовий діагностичний захід [5, p. 5367]. Це засвідчує системну прогалину в клінічному мисленні, адже виконання люмбальної пункції є обов'язковою частиною підтвердження «визначеного» або «можливого» нейробореліозу за критеріями Європейської федерації неврологічних товариств (European Federation of Neurological Societies), оскільки плеоцитоз є од ним із трьох діагностичних критеріїв.

Таблиця 1

Клінічні маски хвороби Лайма у дітей та типові діагностичні помилки

Клінічний прояв	**Частота при LNB (n=44)**	**Хибний первинний діагноз**	**Затримка діагнозу Лайм-бореліозу (тижні)**	**Джерело**
Параліч лицевого нерва	68,2% (30/44)	Параліч Белла (ідіопатичний)	2–6	[5; 6; 29]
Асептичний менінгіт	22,7% (10/44)	Вірусний менінгіт	1–4	[5; 16; 17]
Лайм-артрит (коліно)	~80% усіх пізніх форм	Септичний артрит, ЮІА	1–8	[7-9; 22; 28]

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Клінічний прояв	Частота при LNB (n=44)	Хибний первинний діагноз	Затримка діагнозу Лайм-бореліозу (тижні)	Джерело
Нейропсихіатричні симптоми (PANS)	Різна	СДУГ, тривога, депресія	4–52	[11; 12]
АВ-блокада I ступеня	Поодинокі	Ідіопатична кардіоміопатія	2–12	[24]
Розрив підколінної кісти	3 випадки	Спортивна травма	3–6	[21]
Двобічний параліч лицевого нерва	13/44 (29,5%)	Неврит, метаболічні розлади	3–8	[6]

У ретроспективному аналізі когортного дослідження 44 пацієнтів із нейроборелiозом (з вибірки 486 учасників клінічних досліджень) виявлено: у 29 хворих (66%) паралічу передував або збігався з ним епізод мігруючої еритеми, у 13 хворих (29,5%) параліч був двобічним із послідовним залученням, і лише у 24 із 38 випадків лікування паралічу антибіотиками (63,2%) супутнє призначення кортикостероїдів, на відміну від рекомендованого протоколу, що не передбачає рутинного стероїдного компонента [6, p. 41–49]. Саме факт двобічного паралічу лицевого нерва у дитини в ендемічному регіоні повинен у першу чергу спонукати лікаря до скринінгу на хворобу Лайма, а не до призначення кортикостероїдів, що можуть погіршити перебіг нейроборелiозу. Довготривале дослідження (Нідерланди, n=105, медіана спостереження – 93,5 місяці) показало, що тривалий прогноз у дітей із нейроборелiоз-асоційованим паралічем лицевого нерва є переважно сприятливим – FaCE scale: 99,2 (ІКР 89,2–100) vs 98,3 для ідіопатичного паралічу (p=0,787), проте саме затримка діагнозу підвищувала ризик залишкових ознак [16, p. 511].

Не менш значущою є проблема діагностичних помилок при Лайм-артриті – найпоширенішій пізній формі хвороби Лайма у дітей. Лайм-артрит складає приблизно 80% пізніх проявів у педіатричній практиці [9] і є формою, що найчастіше симулює септичний артрит, потребуючи хірургічного втручання. Дослідження МРТ-характеристик 40 педіатричних пацієнтів (18 – Лайм-артрит, 22 – септичний артрит) визначило основні диференційні ознаки: міозит і аденопатія вірогідно частіші при Лайм-артриті ($p<0,01$ для обох), тоді як підшкірний набряк спостерігався у всіх хворих на септичний артрит, але лише в одного – при Лайм-артриті ($p<0,01$) [9, p. 1043–1057].

Багатоцентрове дослідження (CORTICES Study Group, США) дало змогу розробити клінічний прогностичний алгоритм для диференціації Лайм-артриту та септичного артриту колінного суглоба у дітей із залученням таких

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

предикторів: сезон звернення, анамнез укусу кліща, рівень СРБ та кількість лейкоцитів у синовіальній рідині. Алгоритм продемонстрував чутливість 88% і специфічність 82% у тестовій вибірці [7, p. e93–e98]. Систематичний огляд підкреслив, що найпоширенішою безпосередньою причиною непотрібних хірургічних санацій суглоба є відсутність негайного доступу до серологічної лабораторії (у багатьох центрах тест виконується двічі на тиждень пакетами) та надмірна залежність від критеріїв Кохера [8, p. 706]. Уперше описано виразні ознаки ураження менісків при Лайм-артриті на МРТ у дітей та підлітків – зміни, що раніше хибно приписувалися механічній травмі [20]. Три окремі педіатричні клінічні випадки продемонстрували: хвороба Лайма проявлялася як розрив підколінної кісти, що у всіх випадках первинно інтерпретувалося як спортивна травма [21].

На цьому тлі центральною проблемою залишається диференціація Лайм-артриту від ювенільного ідіопатичного артриту. Описана клінічна серія педіатричних пацієнтів, де помилка між олігоювенільним ідіопатичним артритом та Лайм-артритом призводила до недоцільного призначення імуносупресивної терапії при активній бореліозній інфекції [22]. Вирішальне значення для правильної диференціації мають аналізи синовіальної рідини. Так, показник лейкоцитозу >50 000 клітин/мкл є типовим для септичного артриту, тоді як при Лайм-артриті він рідко перевищує 25 000 клітин/мкл [23].

Вітчизняний досвід у вивченні клінічних та лабораторних особливостей хвороби Лайма у дітей сформований насамперед проспективним дослідженням на вибірці 102 дітей (м. Львів). Медіана віку пацієнтів з ізольованою мігруючою еритемою – 8 років, а з безеритемними формами – 5,5 р. та 8 р. відповідно. Серед дітей із безеритемними формами виявлено у 8 разів вищий рівень IgG, а IgG до VlsE Ba — найчастіший маркер цих форм [3, p. 97–107]. Суттєво, що у 50% дітей з безеритемними формами в анамнезі не було вказівки на укус кліща, що зумовлювало пізнє звернення та помилковий діагноз. Перший вітчизняний клінічний звіт про атріовентрикулярну блокаду I ступеня у 14-річної дитини, де хвороба Лайма верифікована лише через 6 тижнів після появи першого симптому, наочно демонструє ризики несвоєчасної діагностики кардіологічних проявів [24, p. 726–728].

Наведені клінічні спостереження показують, що навіть за наявності типових проявів своєчасне підтвердження діагнозу не є автоматичним і значною мірою залежить від можливостей діагностики на різних етапах інфекції. Мігруюча еритема у цьому сенсі залишається ключовим орієнтиром: на ранній локалізованій стадії її наявність практично знімає потребу в лабораторному підтвердженні. Водночас із переходом до дисемінованих і пізніх форм ситуація змінюється і вирішального значення набувають лабораторні методи.

Саме тому оцінювати діагностичні підходи слід з урахуванням їхніх реальних обмежень. Полімеразна ланцюгова реакція, попри свою привабливість, при бореліозі виявляється малочутливою в більшості біологічних середовищ і не

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

дає змоги підтвердити інфікування в ранні строки після укусу кліща (7–10 днів). Фактично єдиним винятком залишається синовіальна рідина, де цей метод має вищу інформативність при суглобових ураженнях.

Натомість у щоденній практиці основою діагностики є серологічні підходи. Використовують імуноферментний аналіз та імуноблотинг, однак їхні результати безпосередньо пов'язані з динамікою імунної відповіді. Антитіла з'являються не відразу: IgM – орієнтовно через 3 тижні, IgG – через 4–6 тижнів після інфікування. У дітей ця відповідь часто запізнюється або є недостатньо вираженою в перші тижні, що пояснює хибнонегативні результати навіть за наявності симптомів. Інтерпретація імуноблотингу також вимагає чітких критеріїв: для IgM – щонайменше два антигени (p41, VlsE, p17, OspC), для IgG – VlsE та/або два й більше антигенів із групи p83–100, p58, p41, p39, BBK32, OspC, p17. Додатково може застосовуватися реакція непрямої імунофлуоресценції, яка уточнює серологічні результати.

Систематизацію помилок серологічної діагностики хвороби Лайма у педіатричній практиці наведено у кількох основних роботах. Показано, що гіпердіагностика є основною проблемою в неендемічних регіонах. Зокрема, аналіз 37 пацієнтів, направлених із діагнозом хвороби Лайма в Туреччині, підтвердив справжню інфекцію лише в 1 випадку (2,7%). Серологічне тестування було позитивним у більшості випадків, але не корелювало із клінічним покращенням на антибіотикотерапії, а курс непотрібного антимікробного лікування тривав від 3 тижнів до 5 років [13, p. 574–576]. Наративний огляд показав, що темнопольова мікроскопія має надзвичайно низьку специфічність для бореліозу, оскільки мікроорганізми та артефакти легко помилково ідентифікуються як *Borrelia*, що призводить до масової гіпердіагностики [14, p. 281–286].

Таким чином, проблема вибору оптимальних алгоритмів серологічного тестування хвороби Лайма набуває дедалі більшої актуальності. За результатами великого ретроспективного дослідження, проведеного у США (Quest Diagnostics; 2022–2023; n=133 416 пар) було визначено, що у дітей і підлітків тип застосованого тесту не має суттєвого впливу на кількість позитивних результатів. Водночас у дорослій популяції використання модифікованого двоетапного підходу забезпечує вищу частоту виявлення позитивних випадків, що засвідчує вікові особливості ефективності серологічної діагностики [25]. Основні причини та механізми діагностичних помилок узагальнено у таблиці 2. Принципово важливим є те, що дитячий організм може не виробляти специфічні антитіла у достатній кількості протягом перших 3–6 тижнів після інфікування, що й зумовлює хибнонегативні результати серед симптоматичних пацієнтів [26]. Ці дані корелюють із висновками щодо значних розбіжностей між критеріями IDSA й ESGBOR у неендемічних регіонах [15, p. 337–348].

Отже, нейропсихіатричні прояви хвороби Лайма у дітей є важливою і часто недооцінюваною причиною діагностичних помилок. Систематичний огляд 26

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

публікацій (2019–2024) показав, що нейробореліоз може зумовлювати депресію, тривожність, синдром гострого нейропсихіатричного початку у дітей (Pediatric Acute-onset Neuropsychiatric Syndrome, PANS), порушення когніції та обсесивно-компульсивну симптоматику, які передують верифікованому діагнозу та трактуються як первинні психіатричні захворювання [11, p. 6–21]. Серія із 3 клінічних випадків описала ситуації, де нейропсихіатричні симптоми хвороби Лайма (ОКР, агресія, регрес розвитку) хибно діагностувалися як педіатричні аутоімунні нейропсихіатричні розлади, асоційовані зі стрептококовою інфекцією (Pediatric Autoimmune Neuropsychiatric Disorders Associated with Streptococcal infections) або аутизм, а правильний діагноз встановлювався із запізненням від 6 місяців до кількох років [12].

Таблиця 2

Основні причини та механізми діагностичних помилок при хворобі Лайма у дітей

Причина помилки	Механізм	Наслідки	Джерело
Хибнонегативна серологія у ранній стадії	IgM/IgG не сформовані (<3–6 тижнів)	Відмова від лікування при типовій клініці	[4; 25; 26]
Хибнопозитивна серологія (перехресні реакції)	Mononucleosis, РА, ревматичні хвороби	Гіпердіагностика, зайве лікування	[13–15]
Неправильна інтерпретація імуноблоту	Надмірна увага до слабких смуг	Overdiagnosis у 50%+ направлених	[4; 13; 15]
MTTT vs STTT – різна чутливість у дітей	Специфіка антитільної відповіді у педіатричних пацієнтів	Запізніла серологічна верифікація	[25]
Темнопольова мікроскопія	Артефакти, інші мікроорганізми	Хибний діагноз, непотрібне лікування до 5 років	[14]
Расові / етнічні відмінності	Нижча частота скринінгу у меншин	Системна обмежена діагностика ХЛ	[10]
Низька готовність у малоендемічних регіонах	Відсутність вказівки на укус кліща в 50%+ хворих	Лікування до 5 років без показань (37 пацієнтів)	[13; 27]

Значущу частину діагностичних помилок складають випадки, пов’язані із недооцінюванням демографічних і соціальних чинників. Ґрунтовне проспективне дослідження Pedi Lyme Net (7 центрів, n=3295 педіатричних пацієнтів)

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

показало, що темношкірі діти мали вірогідно нижчу ймовірність отримати серологічний скринінг на хворобу Лайма (скоригований ВШ 0,57; 95% ДІ 0,46–0,71; p<0,001), попри порівняну симптоматику [10, p. 1129–1131].

Епідеміологічний контекст діагностичних помилок у педіатрії не може бути розглянутий окремо від регіональних тенденцій. Аналіз даних 25 країн Європи за 2015–2023 рр. визначив зростання захворюваності у більшості з них, із дворічними коливаннями, пов'язаними із дворічним циклом розвитку кліщів-переносників [31, p. 569–579]. Аналіз повноти реєстрації кліщових інфекцій на Тернопіллі продемонстрував, що фактична захворюваність суттєво перевищує зареєстровану насамперед через безеритемні форми, що не виявляються на рівні первинної ланки [27, с. 18–28].

Саме на цьому тлі стають очевидними труднощі клінічної діагностики хвороби Лайма у дітей, які проявляються на різних етапах перебігу та безпосередньо пов'язані з недовиявленням випадків. Розпізнавання ускладнюється низкою причин. Передусім, мігруюча еритема є вкрай варіабельною: вона не завжди має вигляд «мішені» й нерідко набуває атипових форм. Додатковою перешкодою є неповний або невизначений епідеміологічний анамнез, що частково зумовлено зміщенням сезонної активності кліщів під впливом кліматичних змін, через що факт укусу часто не фіксується. Нарешті, вирішальним залишається правильний вибір діагностичного методу з урахуванням стадії інфекційного процесу, оскільки чутливість тестів суттєво варіює залежно від часу їх застосування.

Проблема вибору алгоритмів серологічного тестування хвороби Лайма набуває особливого значення, оскільки у дітей результати таких досліджень потребують обережної інтерпретації. У цьому контексті настанови щодо лікування нейроборелiозу, розроблені мультидисциплінарною консенсус-групою, підкреслюють, що кваліфіковане встановлення діагнозу нейроборелiозу потребує комплексного підходу, який охоплює клінічні, серологічні та ліквородологічні дані [17]. Тривалість лікування 2 або 6 тижнів доксицикліну не впливає суттєво на результат [18], проте правильність самого діагнозу є вирішальною, оскільки непотрібна терапія зашкоджує, тоді як пропущений нейроборелiоз може залишити довготривалі неврологічні наслідки.

Оптимізований алгоритм наукового пошуку та діагностики ступеня тяжкості Лайм-бореліозу у дітей на підставі клінічних, лабораторних і функціональних параметрів дає змогу прогнозувати важкий перебіг, зокрема з ризиком формування безеритемних дисемінованих форм [19, p. 767–776].

Підсумовуючи аналіз сучасного стану проблеми, виокремлено три базові категорії діагностичних помилок при хворобі Лайма у дітей, зумовлені поєднанням клінічних, лабораторних та організаційних чинників. Клінічний поліморфізм призводить до того, що окремі прояви інфекції сприймаються як самостійні захворювання: неврологічні, суглобові, психіатричні та кардіологічні симптоми часто інтерпретуються неправильно, що відтерміновує встановлення

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

правильного діагнозу. Крім того, значущими є обмеження серологічної діагностики, коли на ранніх стадіях можливі хибнонегативні результати, а перехресні реакції та складність інтерпретації імуноблоту спричиняють як недооцінення, так і гіпердіагностику захворювання. Організаційні чинники, зокрема недостатня готовність лікарів, обмежений доступ до лабораторних досліджень і соціальні диспропорції, додатково ускладнюють своєчасну діагностику. У сукупності це формує системний характер помилок і потребує комплексних заходів для їхньої мінімізації.

Висновки. Проведений клінічний аналіз засвідчує, що діагностичні помилки при хворобі Лайма у дітей є системною проблемою педіатричної інфектології, зумовленою комплексом клінічних, лабораторних та організаційних чинників. У цьому дослідженні доведено, що основна причина діагностичних помилок при хворобі Лайма у дітей полягає не в окремих симптомах, а в їхній різноманітності та мінливості. Саме цей клінічний поліморфізм часто «маскує» інфекцію під інші, більш звичні для лікаря стани. У реальній практиці окремі симптоми розглядаються ізольовано, як самостійні захворювання, через що втрачається цілісне бачення клінічної картини й, відповідно, затягується встановлення правильного діагнозу.

Водночас під час аналізу показано, що проблема не обмежується лише клінічними проявами, оскільки вагому роль відіграють й обмеження лабораторної діагностики.

Результати серологічних тестів значною мірою залежать від стадії захворювання, зокрема можуть бути спотворені через перехресні реакції. За таких умов без поєднання лабораторних даних із клінічним контекстом зростає ризик помилкових висновків, що безпосередньо впливає на подальшу тактику ведення пацієнта.

Крім цього, не можна ігнорувати вплив організаційних чинників. Так, непередбачуваність хвороби Лайма, обмежений доступ до якісної та швидкої діагностики, різний рівень підготовки лікарів створюють додаткові труднощі у своєчасному розпізнаванні захворювання. У підсумку діагностичні помилки формуються не через одну причину, а внаслідок поєднання кількох чинників, що підтверджує їхній комплексний характер і пояснює потребу у цілісному, інтегрованому підході.

Вітчизняні дослідження сформували важливу доказову базу щодо клінічних та лабораторних особливостей хвороби Лайма у дітей, однак систематизований аналіз власне діагностичних помилок із кількісним оцінюванням часових затримок і їхніх наслідків для педіатричної практики України залишається на порядку денному.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі полягають у формуванні проспективних реєстрів діагностичних помилок при хворобі Лайма у дітей на рівні регіональних інфекційних стаціонарів України з детальним аналізом часових затримок між появою симптомів і верифікацією діагнозу для

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

кожної клінічної форми; розробленні та впровадженні адаптованих диференційно-діагностичних алгоритмів з урахуванням регіональної ендемічності та особливостей серологічної лабораторної бази; вивченні точності й відтворюваності двоетапного серологічного тестування у дітей різних вікових груп на сучасних комерційних тест-системах, зареєстрованих в Україні; та аналізі ефективності цільових освітніх програм для педіатрів, лікарів загальної практики та ортопедів щодо своєчасного розпізнавання клінічних масок хвороби Лайма.

***Література*:**

1.Zolotukhin O., Tril V., Volkova A., Konechnyi Y. Lyme disease in Ukraine in 2000–2023. *Przegląd Epidemiologiczny*. 2024. № 78(4). P. 375–380. DOI: https://doi.org/10.32394/pe/195666

2. Никитюк С. О., Левенець С. С., Гаріян Т. В., Миронець І. П., Сверстюк А. С. Антибактеріальна терапія хвороби Лайма у дітей. *Child's Health*. 2025. № 20(3). С. 204–216. DOI: https://doi.org/10.22141/2224-0551.20.3.2025.1830

3. Lytvyn H. O., Basa N. R. Clinical and laboratory features of Lyme arthritis and arthritides of other etiologies in children of Lviv region. *Acta Medica Leopolitana*. 2023. № 29(3–4). P. 97–107. DOI: https://doi.org/10.25040/aml2023.3-4.097

4. Clinical characteristics and serological profiles of Lyme disease in children: a 15-year retrospective cohort study in Switzerland / B.M. Greiter, S. Sidorov, E. Osuna, M. Seiler, C. Relly, A. Hackenberg, I. Luchsinger, E. Cannizzaro, R. Martin, M. Marchesi, S. von Felten, A. Egli, C. Berger, P.M. Meyer Sauteur. *Lancet Regional Health Europe*. 2025. № 48. 101143. DOI: https://doi.org/10.1016/j.lanepe.2024.101143

5. Abdeljalil Z., Anxionnat R., Chirouze C., Bouiller K. Diagnosis and management of suspected Lyme neuroborreliosis-related facial nerve palsy in children by paediatricians and general practitioners: a French survey. *European Journal of Pediatrics*. 2024. № 183(12). P. 5363–5370. DOI: https://doi.org/10.1007/s00431-024-05780-4

6. Marques A., Okpali G., Liepshutz K., Ortega-Villa A.M. Characteristics and outcome of facial nerve palsy from Lyme neuroborreliosis in the United States. *Annals of Clinical and Translational Neurology*. 2022. № 9(1). P. 41–49. DOI: https://doi.org/10.1002/acn3.51488

7. Li Y., Bommineni M., Baldwin K.D., Sanborn R.M., Cook D., Shore B.J. Differentiating between knee septic arthritis and lyme arthritis in children: a clinical prediction algorithm for a geographically diverse population. *Journal of Pediatric Orthopaedics*. 2025. № 45(1). P. e93–e98. DOI: https://doi.org/10.1097/BPO.0000000000002814

8. Ortiz C. D., Barsi J. Differentiating between septic arthritis and lyme arthritis in the pediatric population. *Journal of the Pediatric Orthopaedic Society of North America*. 2024. № 5(3). 706. DOI: https://doi.org/10.55275/JPOSNA-2023-706

9. Powell J. E., Lee V. K., Parikh S. S., Nowalk A. J., Shah A. J. MRI features distinguishing pediatric Lyme arthritis from septic arthritis. *Skeletal Radiology*. 2025. № 54(5). P. 1043–1057. DOI: https://doi.org/10.1007/s00256-024-04804-2

10. Hunt K. M., Michelson K. A., Balamuth F., Thompson A. D., Levas M. N., Neville D. N., Kharbanda A. B., Chapman L., Nigrovic L. E. Racial differences in the diagnosis of Lyme disease in children. *Clinical Infectious Diseases*. 2023. № 76(6). P. 1129–1131. DOI: https://doi.org/10.1093/cid/ciac863

11. Šegždaitė G., Aliukonytė O., Pociūtė K. Neuropsychiatric manifestations of Lyme disease: a literature review of psychiatric and cognitive impacts. *Acta Medica Lituanica*. 2025. № 32(1). P. 6–21. DOI: https://doi.org/10.15388/Amed.2025.32.1.17

ISSN 2786-4952 Online

12. Monarch E. S., Foss S. Case report: special recoveries from major mental illness in childhood: a case series. *Frontiers in Child and Adolescent Psychiatry*. 2025. № 4. 1377547. DOI: https://doi.org/10.3389/frcha.2025.1377547

13. Er Gülbezer E., Usta O., Güllü D., Keske Ş., Ergönül Ö. Misdiagnosed Lyme: a multidisciplinary case series from a non-endemic region. *Balkan Medical Journal*. 2025. № 42(6). P. 574–576. DOI: https://doi.org/10.4274/balkanmedj.galenos.2025.2025-6-239

14. Önal U., Saraç-Pektaş F., Sağlık İ. Is there a role for dark field microscopy in the diagnosis of Lyme disease? A narrative review. *Infectious Diseases and Clinical Microbiology*. 2023. № 5(4). P. 281–286. DOI: https://doi.org/10.36519/idcm.2023.291

15. Yıldız A. B., Çetin E., Pınarlık F., Keske Ş., Can F., Ergönül Ö. Discrepancy between IDSA and ESGBOR in Lyme disease: individual participant meta-analysis in Türkiye. *Zoonoses and Public Health*. 2024. № 71. P. 337–348. DOI: https://doi.org/10.1111/zph.13119

16. Bruinsma R. A., Skogman B. H., van Hensbroek M. B., Vermeeren Y. M., Hovius J. W., Zomer T. P. Long-term clinical outcomes after Lyme neuroborreliosis in children. *BMC Pediatrics*. 2025. № 25. 511. DOI: https://doi.org/10.1186/s12887-025-05782-7

17. Rauer S., Kastenbauer S., Dersch R., Hofmann H., Fingerle V., Huppertz H.I., Hunfeld K.P., Krause A., Salzberger B. Guidelines for diagnosis and treatment in neurology – Lyme neuroborreliosis. *GMS German Medical Science*. 2025. № 23. DOI: https://doi.org/10.3205/000349

18. Solheim A. M., Lorentzen Å. R., Dahlberg A. O., Flemmen H. Ø., Brune S., Forselv K. J. N. et al. Six versus 2 weeks treatment with doxycycline in European Lyme neuroborreliosis: a multicentre, non-inferiority, double-blinded, randomised and placebo-controlled trial. *Journal of Neurology, Neurosurgery & Psychiatry*. 2022. № 93(11). P. 1222–1228. DOI: https://doi.org/10.1136/jnnp-2022-329724

19. Sverstiuk A., Nykytyuk S., Synytska V., Antiuk Z., Kyrychok O. Optimization of the scientific search for Lyme borreliosis severity diagnostics *East Ukrainian Medical Journal*. 2024. № 12(4). P. 767–776. DOI: https://doi.org/10.21272/eumj.2024;12(4):767-776

20. Milewski M. D., Ecklund K., Lee S.W., Coene R. P., Sanborn R. M., Gossman E. C. et al. Arthritis in pediatric and adolescent patients may be associated with meniscal changes on MRI. *JBJS Open Access*. 2025.№ 10(2). e24.00080. DOI: https://doi.org/10.2106/JBJS.OA.24.00080

21. Sager A. F., Carolan P. L., Georgiadis A. G., Laine J. C. Pediatric Lyme disease presenting as a ruptured popliteal cyst: a report of 3 cases. *JBJS Case Connector*. 2022. № 12(1). DOI: https://doi.org/10.2106/JBJS.CC.21.00813

22. Jeelani W., Harhay R., Wrotniak B.H., Hargest T., Teo A., Abdul-Aziz R. The Importance of differentiating oligoarticular juvenile idiopathic arthritis from Lyme arthritis in pediatric patients. *Cureus*. 2022. № 14(12). e32785. DOI: https://doi.org/10.7759/cureus.32785

23. Quintero J. A., Attah R., Khianey R., Capitle E., Schutzer S.E. Arthritis and diagnostics in Lyme disease. *Tropical Medicine and Infectious Disease*. 2021. № 6(1). 18. DOI: https://doi.org/10.3390/tropicalmed6010018

24. Lytvyn H., Basa N., Slivinska-Kurchak K., Avramenko I. First-degree atrioventricular block in 14-year-old child due to Lyme disease. *Journal of Infection in Developing Countries*. 2022. № 16(04).,P. 726–728. DOI: https://doi.org/10.3855/jidc.15071

25. Li Y., Chen Z., Tong C.H., Van K., Jones R.S., Bare L.A. Real-world Lyme disease testing results using modified vs standard two-tier test protocols. *PLOS ONE*. 2025. № 20(6). e0327376. DOI: https://doi.org/10.1371/journal.pone.0327376

26. Levin A. E., Wormser G. P., Horn E. J., Karaseva N., Miller D., Kellogg H. A novel single-tier serologic test to diagnose all stages of Lyme disease. *Journal of Clinical Microbiology*. 2025. № 63(9). e0048325. DOI: https://doi.org/10.1128/jcm.00483-25

27. Паничев В. О., Андрейчин М. А., Сверстюк А. С. Оцінювання повноти реєстрації кліщових інфекцій на Тернопіллі. *Інфекційні хвороби*. 2023. № (1). С. 18–28. DOI: https://doi.org/10.11603/1681-2727.2023.1.13921

ISSN 2786-4952 Online

28. Yen Y. M., Sanborn R. M., Donohue K., Miller P. E., Milewski M. D., Ecklund K. Lyme arthritis in the pediatric knee: clinical and magnetic resonance imaging differentiators. *JBJS Open Access*. 2022. № 7(4). e22.00067. DOI: https://doi.org/10.2106/JBJS.OA.22.00067

29. Lederer S. R., Neville D. N., Balamuth F., Chapman L. L., Thompson A. D., Ladell M. M. et al. A longitudinal cohort study of children with peripheral facial nerve palsy in Lyme disease endemic areas. *Journal of Pediatrics*. 2026. № 289. 114879. DOI: 10.1016/j.jpeds.2025.114879.

30. Nykytyuk S. O., Sverstiuk A. S., Klymnyuk S. I., Pyvovarchuk D. S., Palaniza Y. B. Approach to prediction and receiver operating characteristic analysis of a regression model for assessing the severity of the course Lyme borreliosis in children. *Reumatologia*. 2023. № 61(5). P. 345–352. DOI: https://doi.org/10.5114/reum/173115

31. Davidson A., Davis J., Brestrich G., Moisi J.C., Jodar L., Stark J.H. Lyme borreliosis incidence across Europe, 2015–2023: A surveillance-based review and analysis. *Vector-Borne and Zoonotic Diseases*. 2025. № 25(10). P. 569–579. DOI: https://doi.org/10.1177/15303667251363125

32. Lochhead R. B., Strle K., Arvikar S. L., Weis J. J., Steere A. C. Lyme arthritis: linking infection, inflammation and autoimmunity. *Nature Reviews Rheumatology*. 2021. № 17(8). P. 449–461. DOI: https://doi.org/10.1038/s41584-021-00648-5

33. Lytvyn H., Basa N. Lyme disease in children at the present stage. *Infektsiini khvoroby*. 2021. № (2). P. 73–84. https://doi.org/10.11603/1681-2727.2021.2.11797

34. Kim P., Lim S. H., Lee J. I., Namgung H. G., Kim D., Lee E. J. Dysphagia due to Lyme disease: A case report. *Brain and Neurorehabilitation*. 2024. № 17(3). e25. DOI: https://doi.org /10.12786/bn.2024.17.e25

References:

1. Zolotukhin, O., Tril, V., Volkova, A. & Konechnyi, Y. (2024). Lyme disease in Ukraine in 2000–2023. *Przegląd Epidemiologiczny – Epidemiological Review*, 78(4), 375–380. https://doi.org/ 10.32394/pe/195666

2. Nykytyuk, S., Levenets, S., Hariyan, T., Mironets, I., & Sverstiuk, A. (2025). Antibacterial therapy for Lyme disease in children. *CHILD`S HEALTH*, 20(3), 204–216. https://doi.org/10.22141 /2224-0551.20.3.2025.1830 [in Ukrainian]

3. Lytvyn, H. O., & Basa, N. R. (2023). Clinical and laboratory features of Lyme arthritis and arthritides of other etiologies in children of Lviv region. *Acta Medica Leopolitana*, 29(3–4), 97–107. https://doi.org/10.25040/aml2023.3-4.097

4. Greiter, B. M., Sidorov, S., Osuna, E., Seiler, M., Relly, C., Hackenberg, A., et al. (2025). Clinical characteristics and serological profiles of Lyme disease in children: A 15-year retrospective cohort study in Switzerland. *Lancet Regional Health Europe*, 48, 101143. https://doi.org/10.1016 /j.lanepe.2024.101143

5. Abdeljalil, Z., Anxionnat, R., Chirouze, C., & Bouiller, K. (2024). Diagnosis and management of suspected Lyme neuroborreliosis-related facial nerve palsy in children by paediatricians and general practitioners: A French survey. *European Journal of Pediatrics*, 183(12), 5363–5370. https://doi.org/10.1007/s00431-024-05780-4

6. Marques, A., Okpali, G., Liepshutz, K., & Ortega-Villa, A. M. (2022). Characteristics and outcome of facial nerve palsy from Lyme neuroborreliosis in the United States. *Annals of Clinical and Translational Neurology*, 9(1), 41–49. https://doi.org/10.1002/acn3.51488

7. Li, Y., Bommineni, M., Baldwin, K. D., Sanborn, R. M., Cook, D., & Shore, B. J. (2025). Differentiating between knee septic arthritis and Lyme arthritis in children: A clinical prediction algorithm for a geographically diverse population. *Journal of Pediatric Orthopaedics*, 45(1), e93–e98. https://doi.org/10.1097/BPO.0000000000002814

8. Ortiz, C. D., & Barsi, J. (2024). Differentiating between septic arthritis and Lyme arthritis in the pediatric population. *Journal of the Pediatric Orthopaedic Society of North America*, 5(3), 706. https://doi.org/10.55275/JPOSNA-2023-706

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

9. Powell, J. E., Lee, V. K., Parikh, S. S., Nowalk, A. J., & Shah, A. J. (2025). MRI features distinguishing pediatric Lyme arthritis from septic arthritis. *Skeletal Radiology*, 54(5), 1043–1057. https://doi.org/10.1007/s00256-024-04804-2

10. Hunt, K. M., Michelson, K. A., Balamuth, F., Thompson, A. D., Levas, M. N., Neville, D. N., et al. (2023). Racial differences in the diagnosis of Lyme disease in children. *Clinical Infectious Diseases*, 76(6), 1129–1131. https://doi.org/10.1093/cid/ciac863

11. Šegždaitė, G., Aliukonytė, O., & Pociūtė, K. (2025). Neuropsychiatric manifestations of Lyme disease: A literature review of psychiatric and cognitive impacts. *Acta Medica Lituanica*, 32(1), 6–21. https://doi.org/10.15388/Amed.2025.32.1.17

12. Monarch, E. S., & Foss, S. (2025). Case report: Special recoveries from major mental illness in childhood: A case series. *Frontiers in Child and Adolescent Psychiatry*, 4, 1377547. https://doi.org/10.3389/frcha.2025.1377547

13. Er Gülbezer, E., Usta, O., Güllü, D., Keske, Ş., & Ergönül, Ö. (2025). Misdiagnosed Lyme: A multidisciplinary case series from a non-endemic region. *Balkan Medical Journal*, 42(6), 574–576. https://doi.org/10.4274/balkanmedj.galenos.2025.2025-6-239

14. Önal, U., Saraç-Pektaş, F., & Sağlık, İ. (2023). Is there a role for dark field microscopy in the diagnosis of Lyme disease? A narrative review. *Infectious Diseases and Clinical Microbiology*, 5(4), 281–286. https://doi.org/10.36519/idcm.2023.291

15. Yıldız, A. B., Çetin, E., Pınarlık, F., Keske, Ş., Can, F., & Ergönül, Ö. (2024). Discrepancy between IDSA and ESGBOR in Lyme disease: Individual participant meta-analysis in Türkiye. *Zoonoses and Public Health*, 71, 337–348. https://doi.org/10.1111/zph.13119

16. Bruinsma, R. A., Skogman, B. H., van Hensbroek, M. B., Vermeeren, Y. M., Hovius, J. W., & Zomer, T. P. (2025). Long-term clinical outcomes after Lyme neuroborreliosis in children. *BMC Pediatrics*, 25, 511. https://doi.org/10.1186/s12887-025-05782-7

17. Rauer, S., Kastenbauer, S., Dersch, R., Hofmann, H., Fingerle, V., Huppertz, H. I., et al. (2025). Guidelines for diagnosis and treatment in neurology – Lyme neuroborreliosis. *GMS German Medical Science*, 23. https://doi.org/10.3205/000349

18. Solheim, A. M., Lorentzen, Å. R., Dahlberg, A. O., Flemmen, H. Ø., Brune, S., Forselv, K. J. N., et al. (2022). Six versus 2 weeks treatment with doxycycline in European Lyme neuroborreliosis: A multicentre, non-inferiority, double-blinded, randomised and placebo-controlled trial. *Journal of Neurology, Neurosurgery & Psychiatry*, 93(11), 1222–1228. https://doi.org/10.1136/jnnp-2022-329724

19. Sverstiuk, A., Nykytyuk, S., Synytska, V., Antiuk, Z., & Kyrychok, O. (2024). Optimization of the scientific search for Lyme borreliosis severity diagnostics. *East Ukrainian Medical Journal*, 12(4), 767–776. https://doi.org/10.21272/eumj.2024;12(4):767-776

20. Milewski, M. D., Ecklund, K., Lee, S. W., Coene, R. P., Sanborn, R. M., Gossman, E. C., et al. (2025). Arthritis in pediatric and adolescent patients may be associated with meniscal changes on MRI. *JBJS Open Access*, 10(2), e24.00080. https://doi.org/10.2106/JBJS.OA.24.00080

21. Sager, A. F., Carolan, P. L., Georgiadis, A. G., & Laine, J. C. (2022). Pediatric Lyme disease presenting as a ruptured popliteal cyst: A report of 3 cases. *JBJS Case Connector*, 12(1). https://doi.org/10.2106/JBJS.CC.21.00813

22. Jeelani, W., Harhay, R., Wrotniak, B. H., Hargest, T., Teo, A., & Abdul-Aziz, R. (2022). The importance of differentiating oligoarticular juvenile idiopathic arthritis from Lyme arthritis in pediatric patients. *Cureus*, 14(12), e32785. https://doi.org/10.7759/cureus.32785

23. Quintero, J. A., Attah, R., Khianey, R., Capitle, E., & Schutzer, S. E. (2021). Arthritis and diagnostics in Lyme disease. *Tropical Medicine and Infectious Disease*, 6(1), 18. https://doi.org/10.3390/tropicalmed6010018

24. Lytvyn, H., Basa, N., Slivinska-Kurchak, K., & Avramenko, I. (2022). First-degree atrioventricular block in 14-year-old child due to Lyme disease. *Journal of Infection in Developing Countries*, 16(04), 726–728. https://doi.org/10.3855/jidc.15071

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

25. Li, Y., Chen, Z., Tong, C. H., Van, K., Jones, R. S., & Bare, L. A. (2025). Real-world Lyme disease testing results using modified vs standard two-tier test protocols. *PLOS ONE*, 20(6), e0327376. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0327376

26. Levin, A. E., Wormser, G. P., Horn, E. J., Karaseva, N., Miller, D., & Kellogg, H. (2025). A novel single-tier serologic test to diagnose all stages of Lyme disease. *Journal of Clinical Microbiology*, 63(9), e0048325. https://doi.org/10.1128/jcm.00483-25

27. Panichev V. O., Andreychyn M. A., Sverstiuk A. S. (2023). Otsiniuvannia povnoty reiestratsii klishchovykh infektsii na Ternopilli [Assessment of the completeness of registration of tick-borne infections in Ternopil region]. *Infektsiini khvoroby*, (1), 18–28. https://doi.org/ 10.11603/1681-2727.2023.1.13921 [in Ukrainian]

28. Yen, Y. M., Sanborn, R. M., Donohue, K., Miller, P. E., Milewski, M. D., & Ecklund, K. (2022). Lyme arthritis in the pediatric knee: Clinical and magnetic resonance imaging differentiators. *JBJS Open Access*, 7(4), e22.00067. https://doi.org/10.2106/JBJS.OA.22.00067

29. Lederer, S. R., Neville, D. N., Balamuth, F., Chapman, L. L., Thompson, A. D., Ladell, M. M., et al. (2026). A longitudinal cohort study of children with peripheral facial nerve palsy in Lyme disease endemic areas. *Journal of Pediatrics*, 289, 114879. doi: 10.1016/j.jpeds.2025.114879.

30. Nykytyuk, S. O., Sverstiuk, A. S., Klymnyuk, S. I., Pyvovarchuk, D. S., & Palaniza, Y. B. (2023). Approach to prediction and receiver operating characteristic analysis of a regression model for assessing the severity of the course Lyme borreliosis in children. *Reumatologia*, 61(5), 345–352. https://doi.org/10.5114/reum/173115

31. Davidson, A., Davis, J., Brestrich, G., Moisi, J. C., Jodar, L., & Stark, J. H. (2025). Lyme borreliosis incidence across Europe, 2015–2023: A surveillance-based review and analysis. *Vector-Borne and Zoonotic Diseases*, 25(10), 569–579. https://doi.org/10.1177/15303667251363125

32. Lochhead, R. B., Strle, K., Arvikar, S. L., Weis, J. J., & Steere, A. C. (2021). Lyme arthritis: Linking infection, inflammation and autoimmunity. *Nature Reviews Rheumatology*, 17(8), 449–461. https://doi.org/10.1038/s41584-021-00648-5

33. Lytvyn, H., & Basa, N. (2021). Lyme disease in children at the present stage. *Infektsiini khvoroby*, (2), 73–84. https://doi.org/10.11603/1681-2727.2021.2.11797

34. Kim, P., Lim, S. H., Lee, J. I., Namgung, H. G., Kim, D., & Lee, E. J. (2024). Dysphagia due to Lyme disease: A case report. *Brain and Neurorehabilitation*, 17(3), e25. https://doi.org /10.12786/bn.2024.17.e25

Дата першого надходження статті до видання: 02.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 17.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК: 796.071.4:355.292.3:615.851:616-036.82/.85

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3260-3270

Нестерчук Наталія Євгенівна доктор наук з фізичного виховання і спорту, професор, завідувач кафедри «Терапії та реабілітації» Навчально-наукового інституту охорони здоров'я Національного університету водного господарства та природокористування, м. Рівне, https://orcid.org/0000-0003-2199-3403

Савлюк Олег Григорович доктор наук з фізичного виховання і спорту, професор, в.о. завідувача кафедри «Медико-біологічних дисциплін» Навчально-наукового інституту охорони здоров'я Національного університету водного господарства та природокористування, м. Рівне, https://orcid.org/0009-0001-2317-5036

Скибінська Ірина Олегівна старший викладач кафедри «Теорії та методики фізичного виховання» Навчально-наукового інституту охорони здоров'я Національного університету водного господарства та природокористування, м. Рівне, https://orcid.org/0000-0003-0514-505X

Пляшко Софія Анатоліївна здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю «Терапія та реабілітація» Навчально-наукового інституту охорони здоров'я Національного університету водного господарства та природокористування, 1 курс, м. Рівне, https://orcid.org/0009-0004-0141-0375

ОСОБЛИВОСТІ ТРЕНЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СИСТЕМІ ФІЗИЧНОЇ ТА ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ

Анотація. У статті досліджено особливості тренерської діяльності в системі фізичної та психологічної реабілітації ветеранів війни в умовах зростання потреби у комплексному відновленні військовослужбовців, які зазнали бойових травм, ампутацій, порушень функціонування опорно-рухового апарату та психоемоційних розладів. Визначено, що сучасний тренер у сфері ветеранського спорту виконує не лише функції організатора тренувального процесу, а й виступає наставником, мотиватором, учасником психоемоційної підтримки та соціальної адаптації ветеранів. Обґрунтовано роль адаптивного спорту як ефективного інструменту фізичного відновлення, покращення функціонального стану організму, розвитку рухових можливостей, витривалості, координації рухів і стабілізації психоемоційного стану. Проаналізовано основні напрями тренерської діяльності у процесі реабілітації ветеранів війни, серед яких організація безпечного та індивідуалізованого тренувального процесу, контроль

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

фізичних навантажень, формування позитивної мотивації до занять спортом, підтримка психологічної стійкості та сприяння соціальній реінтеграції. Акцентовано увагу на необхідності врахування індивідуальних фізичних, психологічних та соціальних особливостей ветеранів, рівня їх функціональних можливостей, особливостей протезування та адаптаційного потенціалу організму. Охарактеризовано професійні компетентності тренера, необхідні для ефективної роботи у сфері фізичної та психологічної реабілітації ветеранів війни. Встановлено, що тренер повинен володіти знаннями з теорії та методики адаптивного спорту, основ психології травми, фізичної терапії, біомеханіки, кризової комунікації та інклюзивної педагогіки. Важливе значення має здатність до міждисциплінарної взаємодії з фізичними терапевтами, психологами, лікарями та соціальними працівниками. Встановлено, що ефективність тренерської діяльності значною мірою залежить від рівня професійної підготовки тренера, його здатності до індивідуального підходу та поєднання спортивних, педагогічних і реабілітаційних технологій.

Обґрунтовано необхідність удосконалення системи професійної підготовки та підвищення кваліфікації тренерів для роботи у сфері ветеранського спорту та адаптивної фізичної культури.

Ключові слова: тренерська діяльність, ветерани війни, фізична реабілітація, психологічна реабілітація, адаптивний спорт, ветеранський спорт, соціальна адаптація, психоемоційна підтримка, фізична терапія, професійні компетентності тренера.

Nesterchuk Nataliia Yevhenivna Doctor of Sciences in Physical Education and Sport, Professor, Head of the Department of «Therapy and Rehabilitation», Educational and Scientific Institute of Health Care, National University of Water and Environmental Engineering, Rivne, https://orcid.org/0000-0003-2199-3403

Savliuk Oleh Hryhorovych PhD, Head of the Department of Medical and Biological Disciplines, Educational and Scientific Institute of Health Care of the National University of Water and Environmental Engineering, Rivne, https://orcid.org/0009-0001-2317-5036

Skybinska Iryna Olehivna Senior Lecturer of the Department of «Theory and Methodology of Physical Education», Educational and Scientific Institute of Health Care, National University of Water and Environmental Engineering, Rivne, https://orcid.org/0000-0003-0514-505X

Pliashko Sofiia Anatoliivna first (bachelor's) level student in «Therapy and Rehabilitation», Educational and Scientific Institute of Health Care, National University of Water and Environmental Engineering, 1st year, Rivne, https://orcid.org/0009-0004-0141-0375

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

PECULIARITIES OF COACHING ACTIVITY IN THE SYSTEM OF PHYSICAL AND PSYCHOLOGICAL REHABILITATION OF WAR VETERANS

Abstract. The article examines the peculiarities of coaching activity within the system of physical and psychological rehabilitation of war veterans in the context of the growing need for comprehensive recovery of military personnel who have suffered combat injuries, amputations, musculoskeletal disorders, and psycho-emotional disturbances. It has been determined that a modern coach in the field of veteran sports performs not only the functions of organizing the training process but also acts as a mentor, motivator, and participant in the psycho-emotional support and social adaptation of veterans. The role of adaptive sports as an effective tool for physical recovery, improvement of the functional state of the body, development of motor abilities, endurance, coordination, and stabilization of the psycho-emotional state has been substantiated. The main directions of coaching activity in the rehabilitation process of war veterans have been analyzed, including the organization of a safe and individualized training process, monitoring of physical loads, formation of positive motivation for sports participation, support of psychological resilience, and promotion of social reintegration. Particular attention is paid to the necessity of considering the individual physical, psychological, and social characteristics of veterans, the level of their functional capabilities, the specifics of prosthetics, and the adaptive potential of the body. The professional competencies of a coach required for effective work in the field of physical and psychological rehabilitation of war veterans have been characterized. It has been established that a coach should possess knowledge of the theory and methodology of adaptive sports, the basics of trauma psychology, physical therapy, biomechanics, crisis communication, and inclusive pedagogy. The ability to engage in interdisciplinary cooperation with physical therapists, psychologists, physicians, and social workers is of great importance. It has been established that the effectiveness of coaching activity largely depends on the level of the coach's professional training, the ability to apply an individualized approach, and the integration of sports, pedagogical, and rehabilitation technologies. The necessity of improving the system of professional training and advanced qualification of coaches for work in the field of veteran sports and adaptive physical culture has been substantiated.

Keywords: coaching activity, war veterans, physical rehabilitation, psychological rehabilitation, adaptive sports, veteran sports, social adaptation, psycho-emotional support, physical therapy, professional competencies of a coach.

Постановка проблеми. Зростання кількості ветеранів війни, військово-службовців із бойовими травмами, ампутаціями, порушеннями функціонування опорно-рухового апарату, а також психологічними наслідками травматичного досвіду потребує створення цілісної системи спортивної діяльності. У цьому

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

контексті спорт і рухова активність виступають не лише засобом фізичного відновлення, а й важливим чинником психологічної стабілізації, соціальної адаптації, повернення до активного життя та формування нової життєвої мотивації.

Особливої ваги набуває діяльність тренера, який у роботі з ветеранами війни виконує значно ширші функції, ніж у традиційному спорті. Він не лише планує тренувальний процес, дозує фізичне навантаження та формує рухові навички, а й бере участь у створенні безпечного психологічного середовища, підтримує мотивацію, сприяє подоланню страху руху, невпевненості, соціальної ізоляції та втрати віри у власні можливості. Тренерська діяльність у спорті ветеранів війни має поєднувати педагогічні, реабілітаційні, психологічні, комунікативні та інклюзивні компетентності.

Наукові публікації останніх років підтверджують, що спортивна діяльність має багатовимірний вплив на ветеранів: сприяють відновленню рухових функцій, покращують психоемоційний стан, знижують рівень тривожності й депресивних проявів, підвищують соціальну активність і відчуття приналежності до спільноти. Водночас дослідники наголошують на проблемах стандартизації програм, кадрової підготовки, регіональної нерівності доступу до послуг та потребі у створенні гібридної української моделі розвитку спорту, яка має враховувати міжнародні стандарти й українські реалії.

Отже, дослідження особливостей тренерської діяльності в системі фізичної та психологічної реабілітації ветеранів війни є своєчасним і практично значущим, оскільки дозволяє окреслити професійну роль тренера як ключового суб’єкта реабілітаційного, адаптаційного та соціально-інтеграційного процесу

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковці Базильчук О. і Чопик Т. обґрунтували потребу створення української гібридної моделі адаптивної фізкультурно-спортивної діяльності [1]. Метою їхнього дослідження було наукове обґрунтування моделі, яка поєднує міжнародні стандарти, зокрема ICF, класифікаційні підходи IPC та рамки тренерської підготовки, з українськими умовами. Автори проаналізували досвід Канади, Польщі, Литви, Японії та Південної Кореї, а також визначили ключові блоки майбутньої моделі: управлінсько-фінансовий, освітньо-кадровий, інфраструктурний і соціально-інтеграційний. Науковці довели, що впровадження такої моделі сприятиме сталості програм, покращенню здоров’я, соціальній інтеграції ветеранів і входженню української системи адаптивного спорту в міжнародний простір. Ряд науковці у дослідженні розглянули адаптивний рукопашний бій як інструмент реабілітації [2]. Метою роботи було визначення особливостей використання адаптивного рукопашного бою для відновлення рухових функцій у людей з ампутаціями нижніх кінцівок. Автори довели, що заняття спортом є дієвим засобом відновлення рухових функцій, однак тренувальний процес має будуватися з урахуванням рівня ампутації, біомеханіки рухів, функціональності протеза та індивідуальних можливостей особи. Важливим висновком є те, що

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

система підготовки в адаптивному спорті має зберігати спортивну структуру, але обов'язково набувати реабілітаційної та соціально-адаптаційної спрямованості. Маринич В та Когут І. обґрунтували ключові моделі та умови організації інклюзивної спортивної діяльності для ветеранів війни та членів їхніх сімей у різних країнах світу з метою розроблення рекомендацій для України [3]. Автори використали аналіз наукової літератури, бібліометричний аналіз, компаративний аналіз, дедуктивний метод, синтез і системний підхід. У результаті було проаналізовано 2969 публікацій Web of Science Core Collection за 2016–2025 роки та виокремлено три моделі: державно-громадську, медико-соціальну та історично-контекстну. Дослідниці дійшли висновку, що для України оптимальним є комбінований підхід із обов'язковим залученням сімей ветеранів до спортивної діяльності. Науковці Юденко О., Олєнев Д. і Фурдик В. дослідили становлення сучасної системи адаптивних змагань для ветеранів війни та військовослужбовців із наслідками бойових травм [4]. Автори узагальнили інформацію про розвиток адаптивних змагань «Games of Heroes» та встановили міждисциплінарний зв'язкок освітніх компонентів підготовки фахівців спеціальності «Фізична культура і спорт». У результаті було висвітлено значення силових вправ і кросфіту для фізичного, морального, ментального й енергетичного відновлення ветеранів. Нуковці наголосили, що майбутні фахівці мають володіти знаннями з біомеханіки, спортивної реабілітації, адаптивного спорту та інноваційних технологій у фізичному вихованні. Пижов О. і Петрунін В. розкрили значення освіти як чинника соціальної адаптації та професійної реінтеграції ветеранів [5]. Автори проаналізували нормативно-правову базу України, міжнародні документи, наукові джерела та практичні ініціативи, пов'язані з підтримкою ветеранів, професійною перепідготовкою та реабілітацією. Науковці довели, що поєднання професійної освіти й фізичної активності створює синергетичний ефект, який сприяє працевлаштуванню, соціалізації, психологічному відновленню та громадській активності ветеранів.

Мета статті – теоретично обґрунтувати особливості тренерської діяльності в системі фізичної та психологічної реабілітації ветеранів війни, визначити професійні компетентності тренера, його функцій, методичні підход у процесі фізичного відновлення, психоемоційної стабілізації, соціальної адаптації та реінтеграції ветеранів засобами спортивної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Повномасштабна війна в Україні спричинила суттєве зростання кількості ветеранів війни, які потребують комплексної фізичної, психологічної та соціальної реабілітації. Значна частина військовослужбовців повертається до цивільного життя з наслідками бойових травм, ампутацій, порушеннями функціонування опорно-рухового апарату, посттравматичними стресовими розладами, депресивними станами та труднощами соціальної адаптації. У таких умовах спортивна діяльність набуває особливого значення як ефективний інструмент фізичного відновлення, психоемоційної стабілізації та повернення ветеранів до активного суспільного життя [6].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У сучасній системі реабілітації ветеранів війни важливу роль відіграє тренер, діяльність якого виходить за межі традиційного спортивного тренування (рис. 1).

Якщо у класичному спорті тренер орієнтується переважно на досягнення спортивного результату, то в роботі з ветеранами війни головним завданням стає забезпечення безпечного, поступового та комплексного відновлення особистості. Тренер у системі спорту ветеранів війни поєднує функції педагога, наставника, мотиватора, організатора рухової активності та посередника соціальної інтеграції [7,8].

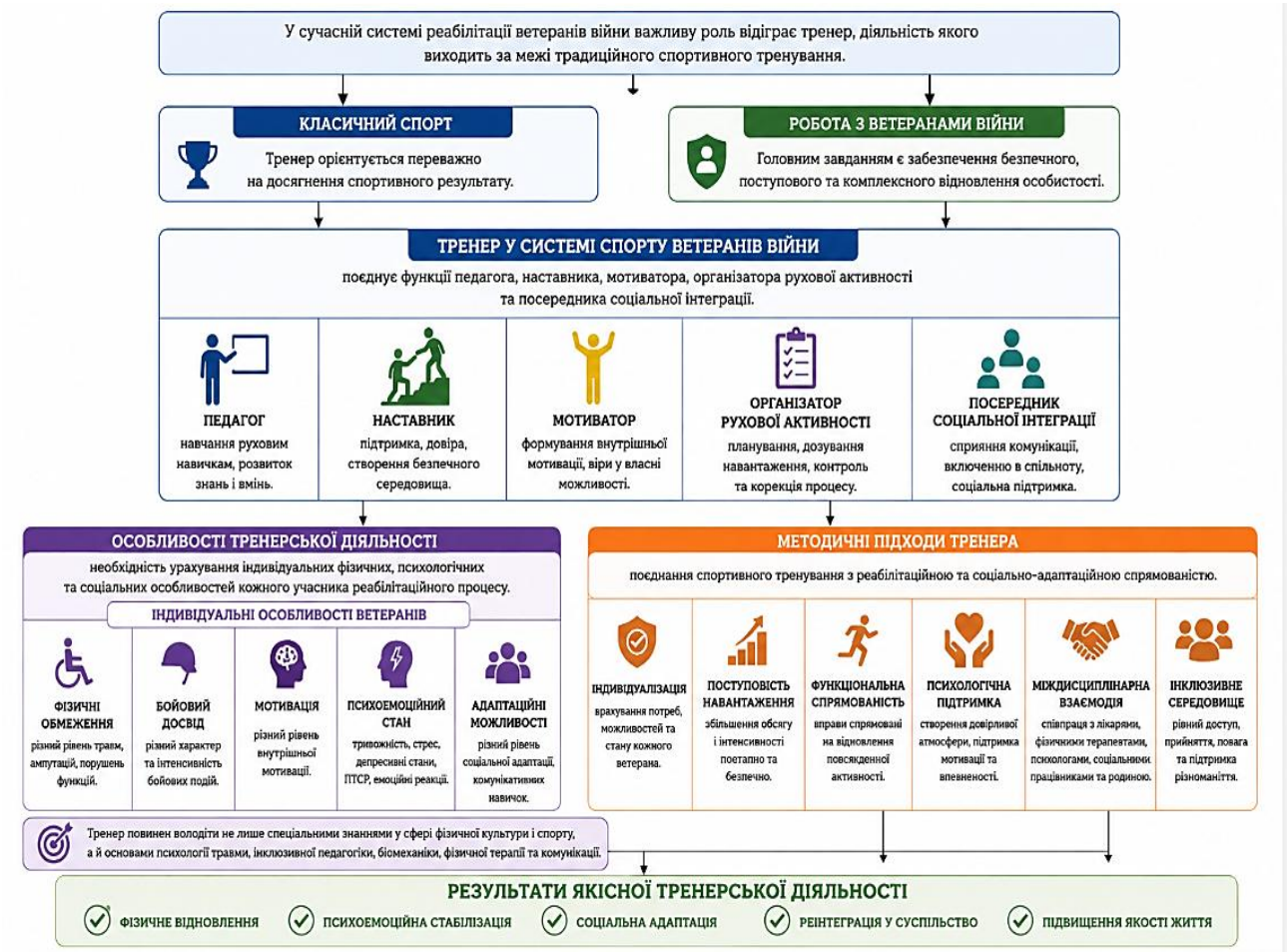

Рис. 1. Тренерська діяльність у спорті ветеранів війни

Особливістю тренерської діяльності у роботі з ветеранами війни є необхідність урахування індивідуальних фізичних, психологічних та соціальних особливостей кожного учасника реабілітаційного процесу. Ветерани можуть мати різний рівень фізичних обмежень, бойового досвіду, мотивації, психоемоційного стану та адаптаційних можливостей. Саме тому тренер повинен володіти не лише спеціальними знаннями у сфері фізичної культури і спорту, а й основами психології травми, інклюзивної педагогіки, біомеханіки, фізичної реабілітації та комунікації (рис. 2).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

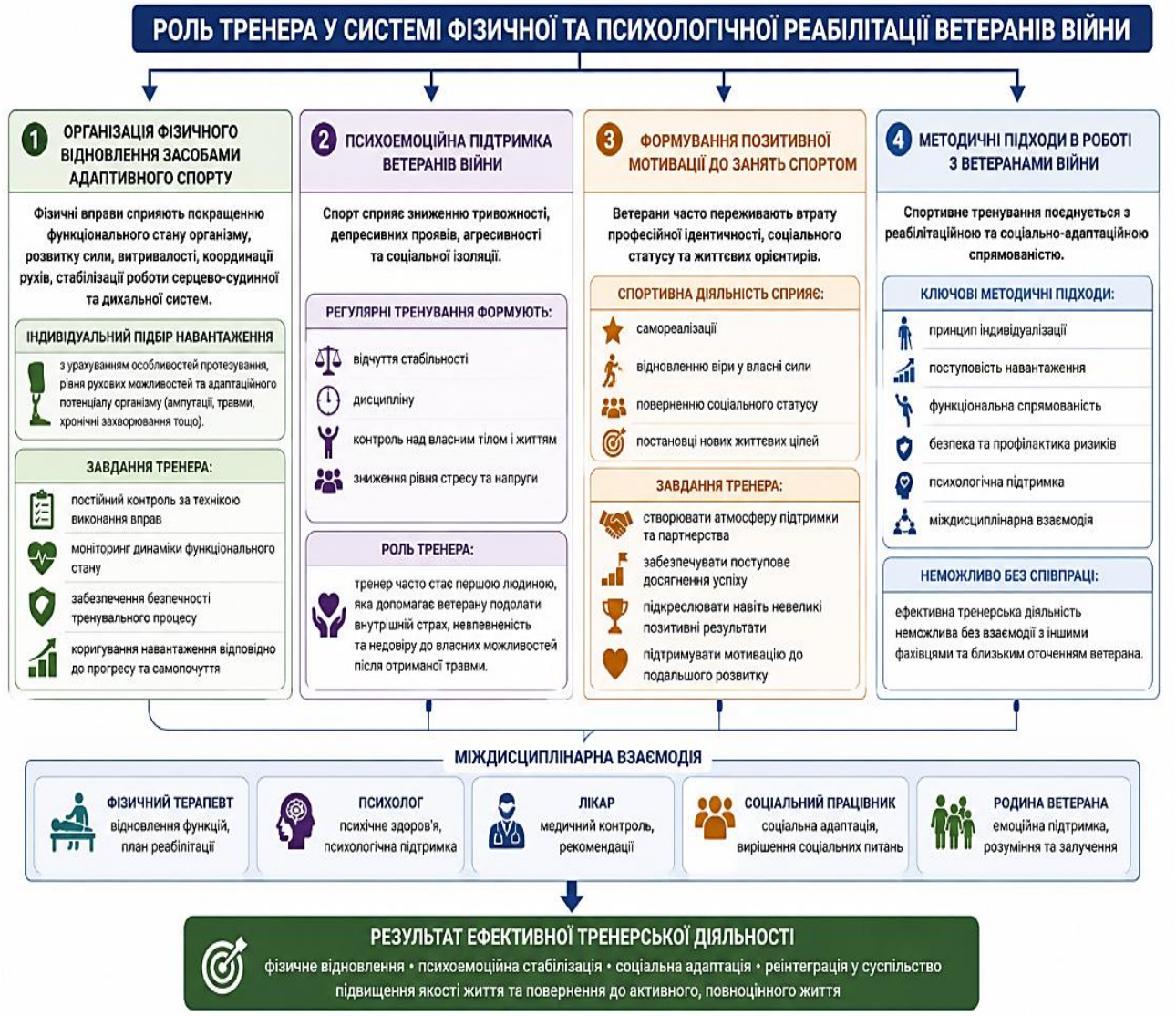

Рис. 2. Роль тренера у системі фізичної та психологічної реабілітації ветеранів війни

Однією з ключових функцій тренера є організація фізичного відновлення ветеранів засобами адаптивного спорту. Фізичні вправи сприяють покращенню функціонального стану організму, розвитку сили, витривалості, координації рухів, стабілізації роботи серцево-судинної та дихальної систем. Для осіб з ампутаціями або іншими порушеннями опорно-рухового апарату важливим є індивідуальний підбір навантаження, врахування особливостей протезування, рівня рухових можливостей та адаптаційного потенціалу організму. У цьому контексті тренер має здійснювати постійний контроль за технікою виконання вправ, динамікою функціонального стану та безпечністю тренувального процесу [9].

Важливе місце у системі тренерської діяльності займає психоемоційна підтримка ветеранів війни. Участь у спортивній діяльності сприяє зниженню рівня тривожності, депресивних проявів, агресивності та соціальної ізоляції.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Регулярні тренування формують відчуття стабільності, дисципліни та контролю над власним тілом і життям. Саме тренер часто стає першою людиною, яка допомагає ветерану подолати внутрішній страх, невпевненість та недовіру до власних можливостей після отриманої травми.

Особливе значення має формування позитивної мотивації до занять спортом. Ветерани війни нерідко переживають втрату професійної ідентичності, соціального статусу та життєвих орієнтирів. У такій ситуації спортивна діяльність стає важливим чинником самореалізації та відновлення віри у власні сили. Завдання тренера полягає у створенні атмосфери підтримки, партнерства та поступового досягнення успіху. Навіть незначні позитивні результати у процесі тренувань можуть суттєво впливати на психологічний стан ветерана та формування мотивації до подальшого розвитку [10].

У роботі з ветеранами війни тренер має використовувати спеціальні методичні підходи, які поєднують спортивне тренування з реабілітаційною та соціально-адаптаційною спрямованістю. До таких підходів належать принцип індивідуалізації, поступовості навантаження, функціональної спрямованості, безпечності, психологічної підтримки та міждисциплінарної взаємодії.

Ефективна тренерська діяльність неможлива без співпраці з фізичними терапевтами, психологами, лікарями, соціальними працівниками та членами родини ветерана.

Одним із перспективних напрямів є використання адаптивних видів спорту, які дозволяють поєднати фізичне навантаження з елементами соціалізації та командної взаємодії. Участь у командних тренуваннях і спортивних змаганнях сприяє формуванню почуття приналежності до спільноти, відновленню комунікативних навичок та подоланню соціальної ізоляції. Крім того, спортивні заходи, такі як «Ігри Нескорених» або «Games of Heroes», створюють можливість для суспільного визнання ветеранів та популяризації адаптивного спорту [11,12].

Ключовим компонентом тренерської діяльності є розвиток професійних компетентностей. Сучасний тренер у системі реабілітації ветеранів війни повинен володіти:

- ✓ знаннями з теорії та методики адаптивного спорту;
- ✓ навичками індивідуального планування тренувального процесу;
- ✓ основами психологічної підтримки та кризової комунікації;
- ✓ умінням працювати з особами з ампутаціями та бойовими травмами;
- ✓ навичками міждисциплінарної взаємодії;
- ✓ компетентностями у сфері інклюзивного середовища та соціальної адаптації.

Окремої уваги потребує питання професійної підготовки тренерів для роботи з ветеранами війни. Сучасна система підготовки фахівців фізичної культури і спорту поступово інтегрує освітні компоненти, пов’язані з адаптивним спортом, біомеханікою та психологічною підтримкою осіб із наслідками

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

бойових травм. Водночас існує потреба у створенні спеціалізованих освітніх програм і курсів підвищення кваліфікації для тренерів, які працюватимуть у сфері ветеранського спорту.

Висновки. Тренерська діяльність у системі фізичної та психологічної реабілітації ветеранів війни має комплексний, міждисциплінарний та соціально значущий характер. Тренер виступає не лише організатором фізичної активності, а й важливим учасником процесу психоемоційного відновлення, соціальної адаптації та реінтеграції ветеранів у суспільство. Ефективність його діяльності залежить від рівня професійної підготовки, сформованості спеціальних компетентностей, здатності до індивідуального підходу та вміння поєднувати спортивні, педагогічні й реабілітаційні технології.

Література:

1. Базильчук О., Чопик Т. Сучасні підходи до розвитку адаптивного спорту та фізичного виховання в Україні: концепція гібридної моделі // Physical Culture and Sport: Scientific Perspective. 2025. № 3. С. 7–16. DOI: https://doi.org/10.31891/pcs.2025.3.1

2. Радченко Ю. А., Радченко А. А., Носова Н. Л., Лабінська Г. Б., Жирнов О. В. Адаптивний рукопашний бій як засіб відновлення рухових функцій у осіб з ампутаційними дефектами нижніх кінцівок // Спортивний вісник Придніпров'я. 2025. № 2. С. 52–62. DOI: https://doi.org/10.32540/2071-1476-2025-2-052

3. Маринич В. Л., Когут І. О. Міжнародний досвід організації інклюзивної фізкультурно-спортивної діяльності для ветеранів і членів їхніх сімей // Sport Science Spectrum. 2025. № 4. С. 47–57. DOI: https://doi.org/10.32782/spectrum/2025-4-7

4. Юденко О. В., Олєнев Д. Г., Фурдик В. Д. Ретроспективний аналіз формування системи змагань адаптивного спорту ветеранів війни в Україні (на матеріалі силових видів спорту та кросфіту) // Фізична освіта і спорт. 2025. № 7. С. 1–35. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.17061279

5. Пижов О., Петрунін В. Освіта як інструмент реінтеграції ветеранів війни у сфері фізичної культури і спорту // Sport Science Spectrum. 2025. № 3. С. 73–79. DOI: https://doi.org/10.32782/spectrum/2025-3-11

6. Довніч Є., Нестерчук Н., Михайлова І., Семенчук О., Ярмошевич О., Сєрков О. (2024). Методи психологічної реабілітації військовослужбовців. Міждисциплінарні аспекти впровадження реабілітаційних заходів. Монографія. Рівне-Харків-Грудзьондз. 109-129.

7. International Council for Coaching Excellence. International Sport Coaching Framework. Champaign : Human Kinetics, 2013. 115 p.

8. Fagher K., Dahlberg L. E., Jacobsson J. et al. Para sport and adaptive sports in rehabilitation of persons with disabilities: current evidence and future directions // Sports Medicine. 2023. Vol. 53. P. 1121–1138.

9. Castle M., Heinze N. Adaptive sport participation and psychosocial recovery among Ukrainian veterans: Warrior Games experience // Journal of Military, Veteran and Family Health. 2024. Vol. 10(2). P. 44–53.

10. Tao J., Wang X., Li Y. Psychological and social effects of adaptive sports participation among veterans and persons with disabilities // Frontiers in Psychology. 2023. Vol. 14. Article 1187456. DOI: https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1187456

11. International Paralympic Committee. IPC Classification Code and International Standards. Bonn : IPC, 2024. 87 p.

ISSN 2786-4952 Online

12. Walter K. H., Otis N. P., Ray T. N. et al. Short-term psychological outcomes of participation in the National Veterans Summer Sports Clinic // Military Medicine. 2023. Vol. 188(5–6). P. 1120–1128.

References:

1. Bazylchuk O., Chopyk T. (2025). Suchasni pidkhody do rozvytku adaptyvnoho sportu ta fizychnoho vykhovannia v Ukraini: kontseptsiia hibrydnoi modeli [Modern approaches to the development of adaptive sports and physical education in Ukraine: the concept of a hybrid model]. Physical Culture and Sport: Scientific Perspective, 3, 7–16. DOI: https://doi.org/10.31891/pcs.2025.3.1 [in Ukrainian].

2. Radchenko Yu. A., Radchenko A. A., Nosova N. L., Labinska H. B., Zhyrnov O. V. (2025). Adaptyvnyi rukopashnyi bii yak zasib vidnovlennia rukhovykh funktsii u osib z amputatsiinymy defektamy nyzhnikh kintsivok [Adaptive hand-to-hand combat as a means of restoring motor functions in persons with amputation defects of the lower limbs]. Sportyvnyi visnyk Prydniprovia – Sports Bulletin of Prydniprovia, 2, 52–62. DOI: https://doi.org/10.32540/2071-1476-2025-2-052 [in Ukrainian].

3. Marynych V. L., Kohut I. O. (2025). Mizhnarodnyi dosvid orhanizatsii inkliuzyvnoi fizkulturno-sportyvnoi diialnosti dlia veteraniv i chleniv yikhnikh simei [International experience in organizing inclusive physical culture and sports activities for veterans and their family members]. Sport Science Spectrum, 4, 47–57. DOI: https://doi.org/10.32782/spectrum/2025-4-7 [in Ukrainian].

4. Yudenko O. V., Olieniev D. H., Furdyk V. D. (2025). Retrospektyvnyi analiz formuvannia systemy zmahan adaptyvnoho sportu veteraniv viiny v Ukraini (na materiali sylovykh vydiv sportu ta krosfitu) [Retrospective analysis of the formation of the adaptive sports competition system for war veterans in Ukraine (based on strength sports and crossfit)]. Fizychna osvita i sport – Physical Education and Sport, 7, 1–35. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.17061279 [in Ukrainian].

5. Pyzhov O., Petrunin V. (2025). Osvita yak instrument reintehratsii veteraniv viiny u sferi fizychnoi kultury i sportu [Education as a tool for the reintegration of war veterans in the field of physical culture and sports]. Sport Science Spectrum, 3, 73–79. DOI: https://doi.org/10.32782/spectrum/2025-3-11 [in Ukrainian].

6. Dovnich Ye., Nesterchuk N., Mykhailova I., Semenchuk O., Yarmoshevych O., Sierkov O. (2024). Metody psykholohichnoi reabilitatsii viiskovosluzhbovtsiv. Mizhdystsyplinarni aspekty vprovadzhennia reabilitatsiinykh zakhodiv [Methods of psychological rehabilitation of military personnel. Interdisciplinary aspects of rehabilitation measures implementation]. Monohrafiia – Monograph. Rivne–Kharkiv–Grudziądz, 109–129. [in Ukrainian].

7. International Council for Coaching Excellence. (2013). International Sport Coaching Framework. Champaign: Human Kinetics.

8. Fagher K., Dahlberg L. E., Jacobsson J. et al. (2023). Para sport and adaptive sports in rehabilitation of persons with disabilities: current evidence and future directions. Sports Medicine, 53, 1121–1138.

9. Castle M., Heinze N. (2024). Adaptive sport participation and psychosocial recovery among Ukrainian veterans: Warrior Games experience. Journal of Military, Veteran and Family Health, 10(2), 44–53.

10. Tao J., Wang X., Li Y. (2023). Psychological and social effects of adaptive sports participation among veterans and persons with disabilities. Frontiers in Psychology, 14, Article 1187456. DOI: https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1187456

11. International Paralympic Committee. (2024). IPC Classification Code and International Standards. Bonn: IPC.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

12. Walter K. H., Otis N. P., Ray T. N. et al. (2023). Short-term psychological outcomes of participation in the National Veterans Summer Sports Clinic. Military Medicine, 188(5–6), 1120–1128.

Дата першого надходження статті до видання: 27.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 577.21:579.8:616.5

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3271-3283

Обухова Ольга Анатоліївна кандидатка біологічних наук, доцентка, кафедри фізіології і патофізіології з курсом медичної біології ННМІ, Сумського державного університету, м. Суми, https://orcid.org/0000-0002-2104-8412

Розмаіта Ольга Сергіївна здобувачка вищої освіти освітнього ступеня магістра за спеціальністю І2 «Медицина» ННМІ, Сумського державного університету, м. Суми, https://orcid.org/0009-0003-3937-6486

МОЛЕКУЛЯРНІ МЕХАНІЗМИ ВЗАЄМОДІЇ БАКТЕРІАЛЬНОЇ ДНК І МІКРОБІОМУ У ПАТОГЕНЕЗІ ДЕРМАТОЗІВ

Анотація. Мікробіом шкіри людини є складною динамічною екосистемою, що формується внаслідок взаємодії генетичних факторів макроорганізму та метагеному мікроорганізмів. У нормі ця система забезпечує підтримання гомеостазу шкіри, тоді як її дисбаланс (дисбіоз) асоціюється з розвитком хронічних запальних дерматозів, зокрема атопічного дерматиту, акне та псоріазу. Сучасні наукові дослідження демонструють зміщення фокусу від описового аналізу складу мікробіоти до вивчення функціональних властивостей бактеріального геному, зокрема ролі бактеріальної ДНК і вірулентних генів у патогенезі захворювань.

Встановлено, що бактеріальна ДНК, зокрема неметильовані CpG-мотиви, виступає як ключовий патерн, асоційований із патогенами, та розпізнається рецепторами вродженого імунітету, зокрема Toll-like receptor 9. Це призводить до активації сигнальних шляхів, включаючи NF-κB, і продукції прозапальних цитокінів, що визначає розвиток і підтримання запальної відповіді в шкірі.

Важливу роль у патогенезі відіграють вірулентні гени бактерій, зокрема Staphylococcus aureus, Cutibacterium acnes та Streptococcus pyogenes, які кодують ферменти, токсини та регуляторні білки, що порушують бар'єрну функцію шкіри та модулюють імунну відповідь.

Доведено, що системи quorum sensing координують експресію генів вірулентності залежно від щільності бактеріальної популяції, тоді як горизонтальний перенос генів забезпечує швидке поширення факторів патогенності та антибіотикорезистентності.

Використання сучасних омікснних технологій, зокрема метагеноміки та метатранскриптоміки, дозволяє встановити зв'язок між генетичними профілями мікробіому та клінічними фенотипами захворювань, проте ці методи мають обмеження, пов'язані з низькою біомасою зразків і переважно кореляційним характером результатів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Особливу увагу привертає роль мікробіому в епігенетичній регуляції клітин шкіри, що може впливати на експресію генів господаря та визначати індивідуальні особливості перебігу дерматологічних захворювань. Таким чином, бактеріальна ДНК і генетичні фактори мікробіому виступають важливими регуляторами імунного гомеостазу шкіри та визначають розвиток патологічних процесів.

Подальші дослідження в цій галузі спрямовані на інтеграцію мульти-омних підходів і розробку таргетних терапевтичних стратегій, що відкриває нові можливості для розвитку прецизійної дерматології.

Ключові слова: мікробіом шкіри, бактеріальна ДНК, TLR9, NF-κB, вірулентні гени, дерматологічні захворювання.

Obukhova Olga Anatoliivna Candidate of Biological Sciences, Associate Professor, Department of Physiology and Pathophysiology with a course in Medical Biology, NNMI, Sumy State University, Sumy, https://orcid.org/0000-0002-2104-8412

Rozmaita Olga Serhiivna higher education graduate with a master's degree in the specialty I2 "Medicine" NNMI, Sumy State University, Sumy, https://orcid.org/0009-0003-3937-6486

MOLECULAR MECHANISMS OF INTERACTION BETWEEN BACTERIAL DNA AND MICROBIOME IN THE PATHOGENESIS OF DERMATOSIS

Abstract. The human skin microbiome represents a complex dynamic ecosystem formed through the interaction between host genetic factors and the microbial metagenome. Under physiological conditions, this system maintains skin homeostasis, whereas its imbalance (dysbiosis) is associated with the development of chronic inflammatory dermatoses, including atopic dermatitis, acne, and psoriasis. Recent studies have shifted the focus from taxonomic characterization of the microbiota to the functional analysis of microbial genomes, particularly the role of bacterial DNA and virulence genes in disease pathogenesis.

Bacterial DNA, especially unmethylated CpG motifs, acts as a key pathogen-associated molecular pattern and is recognized by innate immune receptors such as Toll-like receptor 9, leading to activation of signaling pathways, including NF-κB, and the production of pro-inflammatory cytokines. These processes play a central role in initiating and sustaining inflammatory responses in the skin. Bacterial virulence genes, particularly in Staphylococcus aureus, Cutibacterium acnes, and Streptococcus pyogenes, encode enzymes, toxins, and regulatory proteins that disrupt the skin barrier and modulate immune responses.

Quorum sensing systems coordinate the expression of virulence genes depending on bacterial population density, while horizontal gene transfer facilitates the

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

spread of pathogenic traits and antibiotic resistance. Modern omics technologies, including metagenomics and metatranscriptomics, enable the identification of associations between microbial genetic profiles and clinical phenotypes, although they are limited by low sample biomass and predominantly correlative data.

Special attention is given to the role of the microbiome in epigenetic regulation, which may influence host gene expression and determine individual disease susceptibility. Thus, bacterial DNA and microbial genetic determinants represent key regulators of skin immune homeostasis and drivers of dermatological diseases. Future research should focus on integrating multi-omics approaches and developing targeted therapeutic strategies within precision dermatology.

Keywords: skin microbiome, bacterial DNA, TLR9, NF-κB, virulence genes, skin diseases.

Постановка проблеми. Шкіра людини є складним мультифункціональним органом, який виконує роль першої лінії захисту організму та активно взаємодіє з факторами зовнішнього середовища. Вона являє собою динамічну екосистему, де тісно переплітаються генетичні особливості макроорганізму та метагеном мікробіоти, формуючи так званий гологеном шкіри. Ця інтегрована система забезпечує підтримання гомеостазу, тоді як її дисбаланс (дисбіоз) асоціюється з розвитком хронічних запальних дерматозів, зокрема атопічного дерматиту, псоріазу та акне [1–3].

Сучасні дослідження (2020–2026) демонструють суттєвий зсув у розумінні ролі мікробіому: від описового аналізу таксономічного складу до глибокого вивчення функціональних властивостей бактеріального геному. Особлива увага приділяється бактеріальній ДНК як активному імуномодулюючому фактору.

Зокрема, неметильовані CpG-послідовності бактеріального походження та позаклітинна бактеріальна ДНК розпізнаються внутрішньоклітинними рецепторами вродженого імунітету, такими як Toll-like receptor 9 (TLR9), що ініціює сигнальні каскади із залученням NF-κB сигнальних шляхів і призводить до продукції прозапальних цитокінів [4–6]. Ці процеси відіграють ключову роль запуску та підтриманні хронічного запалення шкіри.

Додатково встановлено, що вірулентні гени бактерій, зокрема у Staphylococcus aureus та Cutibacterium acnes, визначають їхній патогенний потенціал. Такі гени, як *sspA, aur, hylA*, *camp1*, кодують протеолітичні ферменти та токсини, здатні порушувати цілісність епідермального бар'єра, активувати кератиноцити та модулювати локальну імунну відповідь [7–9]. Важливим механізмом еволюції патогенності є горизонтальний перенос генів, який сприяє поширенню факторів вірулентності між мікроорганізмами та підвищує їхню адаптивність у змінних умовах шкірного середовища [10].

Використання сучасних омікснних технологій, зокрема метагеноміки та метатранскриптоміки, дозволило встановити зв'язок між специфічними генетичними профілями мікробіоти та клінічними фенотипами дерматологічних

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

захворювань. Наприклад, підвищена експресія бактеріальних протеаз корелює з тяжкістю атопічного дерматиту [11–13]. Водночас обмеження цих підходів, включаючи низьку біомасу зразків, ризик контамінації та переважно кореляційний характер отриманих даних, підкреслюють необхідність інтеграції мульти-омних стратегій [14].

Розуміння молекулярних механізмів взаємодії між бактеріальною ДНК, вірулентними генами та імунною системою шкіри відкриває нові перспективи для розвитку прецизійної дерматології. Подальші дослідження повинні бути спрямовані на вивчення ролі бактеріальних генетичних факторів в епігенетичній регуляції клітин шкіри та створення таргетних терапевтичних підходів, орієнтованих на мікробні гени та їх продукти [15–18].

Отже, розуміння молекулярних механізмів взаємодії між бактеріальною ДНК, вірулентними генами та імунною системою шкіри відкриває нові перспективи для розвитку прецизійної дерматології. Подальші дослідження повинні бути спрямовані на вивчення ролі бактеріальних генетичних факторів у епігенетичній регуляції клітин шкіри та створення таргетних терапевтичних підходів, орієнтованих на мікробні гени та їх продукти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливі аспекти ролі мікробіому шкіри та бактеріальної ДНК у розвитку дерматологічних захворювань висвітлюються в сучасних наукових дослідженнях останніх років. Значна увага приділяється вивченню взаємодії генетичних факторів мікроорганізмів із імунною системою шкіри, зокрема через активацію TLR9 та сигнальних шляхів NF-κB. У численних публікаціях розглядаються питання вірулентних генів бактерій, горизонтального переносу генів, а також використання метагеномних і метатранскриптомних підходів для оцінки функціональної активності мікробіому.

Аналіз літературних джерел, проведений за даними баз PubMed, Scopus, Web of Science та Nature Portfolio за період 2020–2026 рр., свідчить про значний прогрес у розумінні молекулярних механізмів взаємодії мікробіому та макроорганізму. Водночас більшість досліджень мають переважно кореляційний характер і обмежені низькою біомасою зразків, що ускладнює інтерпретацію результатів.

Отже, незважаючи на активний розвиток цього наукового напряму, питання ролі бактеріальної ДНК у регуляції імунної відповіді та її внеску в епігенетичні процеси клітин шкіри залишаються недостатньо систематизованими і потребують подальшого комплексного вивчення.

Мета статті – узагальнити сучасні дані щодо ролі бактеріальної ДНК та генетичних факторів мікробіому у патогенезі шкірних захворювань і їхнього впливу на імунну відповідь шкіри.

Виклад основного матеріалу. Роль бактеріальної ДНК як PAMP (Pathogen-Associated Molecular Patterns) (МСАП (молекулярні структури асоційовані з патогенами)) у шкірі полягає в тому, що бактеріальна ДНК є одним із ключових

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

патернів, асоційованих із патогенами (PAMP), що відіграє важливу роль у регуляції вродженого імунітету шкіри. Неметильовані CpG-послідовності бактеріального походження розпізнаються внутрішньоклітинними рецепторами, зокрема TLR9 (Toll-like receptor 9), локалізованими в ендосомах кератиноцитів, дендритних клітин і макрофагів. Активація TLR9 запускає MyD88-залежний сигнальний каскад, який включає рекрутування IRAK-кіназ (Interleukin-1 Receptor-Associated Kinase (кінази, асоційовані з рецептором інтерлейкіну-1)) і TRAF6 (TNF Receptor-Associated Factor 6 (фактор 6, асоційований із рецептором фактора некрозу пухлин)), що в подальшому призводить до активації IKK-комплексу та транслокації сигнального шляху NF-κB у ядро клітини. Це забезпечує транскрипцію генів прозапальних цитокінів, таких як IL-6, IL-8, TNF-α, а також хемокінів і молекул адгезії, що координують локальну імунну відповідь [1, 4, 5].

Важливим аспектом є те, що інтенсивність активації TLR9 залежить не лише від кількості бактеріальної ДНК, але й від її просторової локалізації та контексту. Зокрема, вивільнення бактеріальної ДНК під час лізису мікроорганізмів (наприклад, при застосуванні антибіотиків) може призводити до надмірної стимуляції TLR9 та розвитку гіперзапальної відповіді, що клінічно проявляється загостренням дерматозів [1]. У експериментальних моделях показано, що блокування TLR9 або дефіцит цього рецептора супроводжується значним зниженням продукції цитокінів і послабленням запальної реакції, що підтверджує його ключову роль у патогенезі [4].

Крім внутрішньоклітинної сигналізації, позаклітинна бактеріальна ДНК (eDNA) виконує структурну функцію в організації біоплівок, особливо у Staphylococcus aureus. До складу екстрацелюлярного матриксу біоплівок разом із полісахаридами та білками входить eDNA, забезпечуючи стабільність бактеріальних спільнот, їх адгезію до поверхні шкіри та підвищену резистентність до антимікробних агентів [6]. Це створює мікросередовище, в якому відбувається постійна стимуляція імунної системи, підтримуючи хронічне запалення. Додатково встановлено, що бактеріальна ДНК може взаємодіяти з іншими сенсорами вродженого імунітету, такими як cGAS-STING система, що призводить до продукції інтерферонів I типу та посилення антивірусної та прозапальної відповіді [5]. Таким чином, бактеріальна ДНК виступає не лише як тригер гострої імунної реакції, але і як фактор підтримки хронічного запального процесу в шкірі. У сукупності ці дані свідчать про те, що бактеріальна ДНК є не просто маркером наявності мікроорганізмів, а активним регулятором імунної відповіді, який може визначати перебіг і тяжкість дерматологічних захворювань, включаючи атопічний дерматит, акне та псоріаз [2, 3, 5].

Генетичний апарат бактерій визначає їх патогенний потенціал через експресію ферментів, токсинів, адгезинів і регуляторних білків, які безпосередньо впливають на бар’єрну функцію шкіри та імунну відповідь. Вірулентні гени не лише забезпечують виживання мікроорганізмів, але й активно

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

модулюють клітинні сигнальні шляхи господаря, включаючи запальні та імунорегуляторні каскади представлені в табл. 1 [1–3].

Таблиця 1

Ключові бактеріальні гени та їхній молекулярний вплив на патогенез шкірних захворювань

Захворювання	**Ген / локус**	**Бактерія**	**Продукт**	**Механізм дії**	**Мішень**	**Імунний ефект**
Акне	*camp 1*	*Cutibacterium acnes*	CAMP-фактор	активація TLR2	Кератиноцити	↑ IL-8
	hylA	*C. acnes*	гіалуронідаза	утворення HA-фрагментів	ECM	запалення
	hmu	*C. acnes*	транспорт гему	↑ ROS	Тканини	Оксидативний стрес
Атопічний дерматит	*sspA*	*Staphylococcus aureus*	серинова протеаза V8	деградація білків бар'єру	Кератиноцити	↑ IL-1β, TNF-α
	agr	*S. aureus*	QS-регулятор	координація токсинів	імунні клітини	↑ цитокіни
Псоріаз	*psmα*	*S. aureus*	модуліни	активація інфламатосоми	імунні клітини	↑ IL-36
	speA/ speC	*Streptococcus pyogenes*	суперантигени	активація Т-клітин	Імунітет	↑ IL-17
Інфекції	*aur*	*S. aureus*	металопротеаза	руйнування міжклітинних контактів	Десмосоми	↑ проникність
	emm	*S. pyogenes*	білок M	антифагоцитоз	нейтрофіли	↓ кліренс
Хронічні інфекції	*ica*	*S. aureus*	біоплівка	адгезія	Поверхня	↓ імунітет
SSTI (інфекції шкіри та м'яких тканин)	*hla*	*S. aureus*	α-токсин	пороутворення	мембрани клітин	некроз
Норма	*hylB*	*C. acnes*	гіалуронідаза	деградація HA	Матрикс	↓ запалення
Протекція	*esp*	*S. epidermidis*	протеаза	інгібіція *S. aureus*	поверхня шкіри	↓ запалення

Одним із ключових патогенів шкіри є *S. Aureus,* особливо при атопічному дерматиті та гнійних інфекціях. Його патогенний потенціал значною мірою визначається наявністю генів вірулентності, продукти яких порушують цілісність шкірного бар'єра та модулюють імунну відповідь організму.

Основними локусами, які впливають на ряд шкірних дерматозів є:

- sspA (серинова протеаза V8) – руйнує рецептори кератиноцитів та білки міжклітинних контактів, що призводить до порушення бар'єрної функції та індукції запалення [2].
- aur (aureolysin) – металопротеаза, яка деградує білки позаклітинного матриксу та інактивує антимікробні пептиди, сприяючи інвазії бактерій [2, 3].
- agr (accessory gene regulator) – центральна система quorum sensing, що координує експресію токсинів і ферментів залежно від щільності бактеріальної популяції. Вона забезпечує перехід від колонізації до інвазивної інфекції [3].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

- psmα, hla (додатково) – цитотоксичні фактори, що викликають лізис клітин і активацію інфламатосоми.

Механізм дії S. aureus заключається в тому, що активація системи agr індукує експресію протеаз і токсинів, що призводить до руйнування епідермального бар'єра та запуску запальної відповіді через NF-κB.

У патогенезі акне важливу роль відіграє умовно-патогенний мікроорганізм C. acnes. Його вірулентні фактори здатні активувати вроджені механізми імунної відповіді та підтримувати хронічне запалення в структурах шкіри. Гени, які впливають на механізми шкірних захворювань це:

- hylA (гіалуронідаза) - розщеплює гіалуронову кислоту до фрагментів, які діють як DAMP/PAMP та активують TLR2-залежне запалення [7].
- camp1 (CAMP-фактор) - пороутворюючий токсин, що стимулює продукцію IL-8, TNF-α та інших медіаторів запалення [3].
- hmu (heme uptake system) - сприяє накопиченню заліза та утворенню реактивних форм кисню (ROS), що посилює ушкодження тканин.

Механізм запалення при акне такий: фактори вірулентності C. acnes активують TLR2-сигналінг, що призводить до залучення нейтрофілів і розвитку фолікулярного запалення.

У тригеруванні автоімунних дерматозів, зокрема псоріазу, відіграє роль *Streptococcus pyogenes*. Локуси в ДНК цієї бактерії, а саме:

- speA, speC (суперантигени) - викликають неспецифічну активацію Т-лімфоцитів, що призводить до масивної продукції цитокінів (IL-17, IL-23).
- emm (білок М) - інгібує фагоцитоз і сприяє персистенції бактерій в тканинах.

Суперантигени активують значну кількість Т-клітин незалежно від специфічності антигену, що спричиняє "цитокіновий шторм" і підтримує хронічне запалення.

Вірулентні гени бактерій реалізують свій вплив через кілька ключових механізмів: порушення бар'єру шкіри (протеази, токсини), активація вродженого імунітету (TLR2, TLR9 запускають сигнальний шлях NF-κB), модуляція адаптивної відповіді (Th1/Th2/Th17), формування біоплівок і резистентності та індукція оксидативного стресу. Ці процеси визначають перехід від коменсального стану мікробіому до патогенного та лежать в основі розвитку хронічних дерматозів [1–4].

Системи quorum sensing (QS) забезпечують координацію експресії генів вірулентності бактерій залежно від щільності популяції та умов мікросередовища. Однією з найбільш досліджених є agr-система у Staphylococcus aureus, яка регулює синтез факторів патогенності через механізм міжбактеріальної сигналізації. Її функціонування базується на накопиченні автоіндукуючих пептидів (AIP), концентрація яких зростає зі збільшенням бактеріальної популяції. Після досягнення порогового рівня AIP активується сигнальний каскад AgrC/AgrA, що призводить до транскрипції регуляторної РНК (RNAIII) та подальшої індукції експресії генів токсинів і ферментів [2, 6].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Активація QS-системи забезпечує:

• синхронізовану продукцію токсинів і протеаз (sspA, aur, hla), що посилює ушкодження тканин;

• формування біоплівок шляхом регуляції експресії адгезинів і компонентів позаклітинного матриксу;

• пригнічення антимікробних пептидів (AMPs) шкіри, зокрема LL-37 та β-дефензинів, що знижує ефективність вродженого імунного захисту;

• перехід бактерій від стадії колонізації до інвазивної інфекції, що є ключовим етапом прогресування патологічного процесу [2, 6].

Крім стафілококів, QS-механізми описані у Cutibacterium acnes, де вони регулюють продукцію біоплівкових компонентів і факторів запалення, що має значення при акне. Важливо, що QS також взаємодіє з імунною системою господаря: бактеріальні сигнали можуть модулювати активацію TLR-залежних шляхів і впливати на баланс цитокінів, сприяючи хронізації запального процесу. Одже, QS виступає центральним регулятором патогенності мікробіому шкіри, інтегруючи сигнали популяційної щільності з молекулярними механізмами вірулентності та імунної взаємодії.

Горизонтальний перенос генів (HGT) є ключовим механізмом генетичної адаптації мікробіому шкіри, що забезпечує швидке набуття нових фенотипічних властивостей, зокрема вірулентності та антибіотикорезистентності. На відміну від вертикальної передачі, HGT дозволяє обмін генетичним матеріалом між різними штамами і навіть видами бактерій, що істотно впливає на динаміку мікробних спільнот [4].

Основні механізми HGT включають:

- трансформацію (поглинання вільної ДНК із середовища, зокрема позаклітинної ДНК біоплівок);
- трансдукцію (передача генів бактеріофагами);
- кон’югацію (плазмід-залежний перенос через клітинний контакт).

У бактерій Cutibacterium acnes передача плазмідної ДНК між штамами асоціюється з поширенням генів антибіотикорезистентності та зміною фенотипу захворювання — від коменсального до запального варіанту акне. Це супроводжується підвищеною експресією факторів вірулентності та активацією імунної відповіді [4].

Горизонтальний перенос генів відіграє ключову роль у *Staphylococcus aureus*, забезпечуючи поширення генів біоплівкоутворення, зокрема *ica*-локусу, що кодує полісахаридний міжклітинний адгезин (PIA). Це сприяє формуванню стійких біоплівок, підвищенню резистентності до антимікробних препаратів і хронізації інфекцій [4]. Крім того, мобільні генетичні елементи (SCCmec, плазміди, транспозони) можуть переносити гени резистентності до β-лактамних антибіотиків та інші фактори патогенності.

Важливо, що біоплівки шкіри створюють сприятливе мікросередовище для HGT, оскільки висока щільність клітин і наявність позаклітинної ДНК

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

полегшують обмін генетичним матеріалом. У таких умовах бактерії можуть швидко адаптуватися до імунного тиску та терапії, що ускладнює лікування дерматологічних захворювань.

Таким чином, HGT виступає не лише механізмом еволюції мікробіому, але й критичним фактором патогенезу шкірних захворювань, оскільки забезпечує інтеграцію генів вірулентності, формування біоплівок і розвиток стійкості до лікування.

Мікробіом шкіри здатний модулювати епігенетичний ландшафт клітин господаря через дію бактеріальних метаболітів і сигнальних молекул. Коротколанцюгові жирні кислоти (SCFAs), вітаміни (зокрема, групи B) та інші метаболіти впливають на активність ферментів епігенетичної регуляції, включаючи ДНК-метилтрансферази і гістондеацетилази, що призводить до змін у метилюванні ДНК та ацетилюванні гістонів [8].

Зокрема, показано, що порушення мікробіому асоціюється з метилюванням промоторних ділянок гена філагріну, ключового білка епідермального бар'єра. Це супроводжується зниженням його експресії, підвищенням трансепідермальної втрати води та зростанням проникності шкіри для алергенів і мікроорганізмів, що є характерним для атопічного дерматиту [8].

Окрім цього, бактеріальні метаболіти можуть регулювати експресію генів, пов'язаних із імунною відповіддю, впливаючи на баланс Th1/Th2/Th17-реакцій. Наприклад, SCFAs здатні пригнічувати активацію сигнальних шляхів NF-κB, знижуючи продукцію прозапальних цитокінів, тоді як дисбіоз може призводити до протилежного ефекту – посилення запалення та хронізації процесу [8].

Незважаючи на зростаючу кількість даних щодо ролі мікробних метаболітів, прямий внесок бактеріальної ДНК у епігенетичну регуляцію клітин шкіри залишається недостатньо вивченим. Існують припущення щодо її опосередкованого впливу через активацію внутрішньоклітинних сенсорів (TLR9, cGAS-STING) і подальшу зміну транскрипційних програм, однак ці механізми потребують експериментального підтвердження [8]. Отже, епігенетична модуляція виступає перспективною ланкою взаємодії між мікробіомом і шкірою, що може пояснювати індивідуальні відмінності у перебігу дерматологічних захворювань та відкриває нові можливості для таргетної терапії.

Сучасні омікснi технології суттєво розширили уявлення про мікробіом шкіри, дозволяючи аналізувати не лише його таксономічний склад, але й функціональний потенціал та активність генів in vivo, що є важливим для розуміння ролі мікробіому у патогенезі дерматологічних захворювань [11, 12]. Основними підходами молекулярно-генетичного та омікснoго аналізу є 16S-рРНК секвенування, яке застосовується для первинної ідентифікації бактеріальних таксонів, хоча має обмежену роздільну здатність щодо штамів і не дозволяє оцінити функціональні гени; shotgun-метагеноміка, що забезпечує повний аналіз геномного контенту мікробіому, включаючи гени вірулентності, резистентності та метаболічні шляхи; а також метатранскриптоміка, яка дозволяє

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

оцінити реальну експресію генів і функціональну активність мікроорганізмів у конкретних умовах. Застосування омiксних методів продемонструвало, що у вогнищах атопічного дерматиту спостерігається підвищена експресія генів вірулентності Staphylococcus aureus, зокрема sspA, що корелює з інтенсивністю запалення.

При акне виявлено зміну метаболічних профілів та активацію запальних шляхів у патогенних штамів Cutibacterium acnes, включаючи підвищену експресію camp1 і генів, пов'язаних із ліпідним метаболізмом [11, 12].

Попри значні переваги, омiксні підходи мають певні обмеження, серед яких низька біомаса зразків шкіри, що ускладнює виділення мікробної ДНК, ризик контамінації ДНК господаря або зовнішніх мікроорганізмів, висока варіабельність результатів між різними дослідженнями та переважно кореляційний характер отриманих даних, що не дозволяє однозначно встановити причинно-наслідкові зв'язки.

У зв'язку з цим актуальним є поєднання метагеноміки та метатранскриптоміки з функціональними підходами (клітинні моделі, knock-out/knock-down експерименти, *in vivo* дослідження), що дозволяє підтвердити біологічну значущість виявлених генів і шляхів. Омiксні технології є потужним інструментом для ідентифікації молекулярних механізмів взаємодії мікробіому та шкіри, проте їх ефективне застосування потребує стандартизації методів і інтеграції мультиомних даних.

Мікробіом шкіри є важливим регулятором вродженого та адаптивного імунітету, підтримуючи баланс між імунною толерантністю та запаленням. Мікробні компоненти (PAMPs) розпізнаються Toll-подібними рецепторами, зокрема TLR2/4, які взаємодіють із бактеріальними ліпопротеїнами та ліпотейхоєвою кислотою, а також TLR9, що розпізнає бактеріальну ДНК [9]. Активація цих рецепторів запускає внутрішньоклітинні сигнальні шляхи NF-κB і MAPK, що супроводжується продукцією прозапальних цитокінів і хемокінів, зокрема IL-1β, IL-6, IL-8 та TNF-α.

Переважання Th2-типу імунної відповіді, що супроводжується секрецією IL-4 та IL-13, є типовим для взаємодії *Staphylococcus aureus* з імунною системою. Це призводить до пригнічення синтезу антимікробних пептидів (LL-37, β-дефензинів) і послаблення бар'єрної функції шкіри, що сприяє хронізації інфекції та перебігу атопічного дерматиту [9].

Натомість Cutibacterium acnes активує переважно Th1/Th17-імунну відповідь, стимулюючи продукцію IFN-γ та IL-17. Це забезпечує рекрутування нейтрофілів і розвиток локального запалення у сальних фолікулах, що є патогенетичною основою акне [9].

Важливим є те, що коменсальні мікроорганізми (наприклад, *Staphylococcus epidermidis*) можуть мати протективний ефект, стимулюючи продукцію антимікробних пептидів і регулюючи імунну відповідь, що підтримує гомеостаз шкіри.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Таким чином, взаємодія мікробіому з імунною системою шкіри є багаторівневим процесом, у якому баланс між різними типами імунної відповіді (Th1/Th2/Th17) визначає розвиток або контроль запального процесу.

Молекулярні механізми взаємодії мікробіому та імунної системи шкіри мають безпосереднє клінічне відображення у розвитку та перебігу дерматологічних захворювань. Різні патогенні штами бактерій, їх вірулентні гени та продукти визначають специфічні імунні відповіді та фенотипи хвороб [1–3].

Атопічний дерматит характеризується поєднанням порушеної бар'єрної функції (зокрема, дефектів філагріну) та колонізації Staphylococcus aureus. У пацієнтів із АД виявляється підвищена експресія вірулентних генів *sspA* та *aur*, що призводить до деградації міжклітинних контактів і посилення проникності епідермісу [2]. Бактеріальна ДНК додатково активує TLR9, підтримуючи хронічне запалення через сигнальні шляхи NF-κB. Імунна відповідь зміщується у бік Th2 (IL-4, IL-13), що пригнічує синтез антимікробних пептидів і сприяє персистенції бактерій.

Акне асоційоване з дисбалансом штамів Cutibacterium acnes, де вірулентні варіанти експресують *camp1* та *hylA*. CAMP-фактор активує TLR2-залежні сигнальні шляхи, тоді як гіалуронідаза формує запальні фрагменти гіалуронової кислоти, що підсилюють локальну імунну відповідь [3]. Це супроводжується активацією Th1/Th17-відповіді (IL-17, IFN-γ), рекрутуванням нейтрофілів і розвитком фолікулярного запалення. Додаткову роль відіграє оксидативний стрес, індукований метаболічною активністю бактерій.

Псоріаз є мультифакторним захворюванням, у якому мікробіом виступає як тригер. Інфекція *Streptococcus pyogenes* може індукувати дебют або загострення хвороби через продукцію суперантигенів (*speA*, *speC*), що спричиняють неспецифічну активацію Т-клітин. Це призводить до гіперпродукції IL-17 та IL-23 – ключових цитокінів псоріатичного запалення [1]. Додатково описано підвищений рівень бактеріальної ДНК у системному кровотоці, що може посилювати імунну активацію.

Гострі гнійні інфекції, зокрема імпетиго, фурункульоз і абсцеси, найчастіше спричиняються Staphylococcus aureus та Streptococcus pyogenes. Їхні фактори вірулентності, серед яких α-гемолізин, лейкоцидин, суперантигени та білок М, забезпечують руйнування тканин, уникнення імунної відповіді та стимуляцію продукції прозапальних цитокінів. Бактеріальна ДНК додатково активує внутрішньоклітинні сенсори (TLR9, cGAS-STING), посилюючи запальну реакцію та сприяючи некротичним ураженням.

Клінічні прояви шкірних захворювань є прямим відображенням молекулярних механізмів взаємодії між мікробіомом і імунною системою. Тип імунної відповіді (Th1/Th2/Th17), спектр вірулентних генів і активність бактеріальної ДНК визначають як фенотип захворювання, так і його тяжкість. Це підкреслює перспективність таргетних терапевтичних стратегій, спрямованих на мікробіом і його генетичні детермінанти.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Висновки. Сучасні дані свідчать, що мікробіом шкіри є активним регулятором імунного гомеостазу та важливим чинником розвитку дерматологічних захворювань. Бактеріальна ДНК і фактори вірулентності Staphylococcus aureus, Cutibacterium acnes та Streptococcus pyogenes активують сигнальні шляхи вродженого імунітету, підтримують хронічне запалення та сприяють порушенню бар'єрної функції шкіри. Важливу роль у регуляції цих процесів відіграють системи quorum sensing і горизонтальний перенос генів, що забезпечують адаптацію бактерій та поширення вірулентності.

Застосування омікснихтехнологій значно поглибило розуміння функціональної ролі мікробіому та дозволило встановити взаємозв'язок між бактеріальними генетичними профілями й клінічними фенотипами дерматозів.

Водночас обмеження метагеномних і метатранскриптомних досліджень підкреслюють необхідність інтеграції мульти-омних підходів із функціональним аналізом та вивченням епігенетичних механізмів взаємодії мікробіому з організмом господаря.

Перспективним напрямом сучасної дерматології є розвиток прецизійних терапевтичних стратегій, спрямованих на модифікацію мікробіому, регуляцію бактеріальних генів вірулентності та сигнальних шляхів імунної відповіді. Подальші дослідження у цій галузі мають важливе значення для створення інноваційних методів діагностики, профілактики та лікування шкірних захворювань.

REFERENCES

1. Byrd, A.L., Belkaid, Y., & Segre, J.A. (2020). The human skin microbiome. *Nature Reviews Microbiology*, 18(3), 143–155.

2. Belkaid, Y., & Tamoutounour, S. (2020). The influence of skin microbiota on immunity. *Science*, 367(6474), eaay3522.

3. Langan, S.M., Irvine, A.D., & Weidinger, S. (2022). Atopic dermatitis. *The Lancet*, 400(10347), 345–360.

4. Chen, Y.E., Fischbach, M.A., & Belkaid, Y. (2023). Skin microbiome–host interactions. *Nature Reviews Genetics*, 24(2), 123–138.

5. Wang, Y., Zhang, L., & Li, H. (2022). TLR9 signaling pathways and immune regulation. *Frontiers in Immunology*, 13, 845678.

6. Li, H., Wang, J., Wu, L., et al. (2024). Microbial DNA triggers inflammatory responses. *Cell Reports*, 38(2), 110–120.

7. O'Neill, L.A.J., Golenbock, D., & Bowie, A.G. (2021). The history of Toll-like receptors. *Nature Reviews Immunology*, 21(1), 1–12.

8. Williams, M.R., Costa, S.K., Zaramela, L.S., et al. (2020). Staphylococcus aureus virulence mechanisms. *Cell Host & Microbe*, 27(3), 473–485.

9. Dreno, B., Martin, R., Moyal, D., et al. (2022). Skin microbiome and acne vulgaris. *Dermatology*, 238(1), 1–8.

10. Fitz-Gibbon, S., Tomida, S., Chiu, B.H., et al. (2020). Cutibacterium acnes genomics. *Journal of Investigative Dermatology*, 140(5), 101–110.

11. Moura de Sousa, J., Buckling, A., & Rocha, E.P.C. (2023). Horizontal gene transfer in microbiomes. *Nature Reviews Microbiology*, 21(6), 367–382.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

12. Chng, K.R., Tay, A.S.L., Li, C., et al. (2022). Whole metagenome profiling of skin microbiome. *Nature Medicine*, 28(4), 1–10.

13. Kong, H.H., & Segre, J.A. (2022). Skin microbiome in atopic dermatitis. *Journal of Allergy and Clinical Immunology*, 149(6), 1859–1870.

14. Knight, R., Vrbanac, A., Taylor, B.C., et al. (2021). Best practices for microbiome analysis. *Nature Biotechnology*, 39(2), 1–15.

15. Gallo, R.L., & Nakatsuji, T. (2020). Microbial symbiosis with skin immunity. *Nature Reviews Immunology*, 20(4), 207–220.

16. Sanford, J.A., Zhang, L.J., Williams, M.R., & Gallo, R.L. (2021). Inflammatory signaling in skin immunity. *Immunity*, 54(5), 1–15.

17. Egert, M., Simmering, R., & Riedel, C.U. (2023). Microbiome and epigenetic regulation in skin. *Experimental Dermatology*, 32(4), 375–389.

18. Callewaert, C., Nakatsuji, T., Knight, R., et al. (2022). Microbiome-based therapeutics. *Microbiome*, 10(1), 1–14.

Дата першого надходження статті до видання: 01.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК: 615.31; 615.038; 615.065; 615.076.7; 614.35; 614.275; 614.272

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3284-3302

Опришко Валентина Іванівна д.м.н., професор кафедри фармакології та фармації, Дніпровський державний медичний університет, м. Дніпро, https://orcid.org/0000-0002-8369-5439

Прохач Анна Володимирівна к.м.н., асистент кафедри онкології та медичної радіології, Дніпровський державний медичний університет, м. Дніпро, https://orcid.org/0000-0003-3507-9794

Абрамович Вікторія Олегівна студентка 5 курсу, заочна фармація, група з.21.1 Дніпровський державний медичний університет, м. Дніпро

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОРИГІНАЛЬНИХ БІОПРЕПАРАТІВ ТА БІОСИМІЛЯРІВ: ТЕРАПЕВТИЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ, ПРОФІЛІ БЕЗПЕКИ ТА ЕКОНОМІЧНА ДОЦІЛЬНІСТЬ

Анотація. Сучасна терапія важких онкологічних, автоімунних та ендокринних захворювань базується на біотехнологічних лікарських засобах. Через складну біологічну природу та синтез живими клітинами створення їх абсолютно ідентичних копій є неможливим. Впровадження біосимілярів є стратегічним пріоритетом для охорони здоров'я України, оскільки дозволяє оптимізувати бюджетні витрати та підвищити доступність інноваційного лікування. Метою роботи було дослідити особливості контролю безпеки та результативності біосимілярів у порівнянні з оригінаторами та оцінити їхній вплив на економіку системи охорони здоров'я. Методологічну базу дослідження склали аналіз наукових джерел, зіставлення результатів клінічних досліджень порівнянності (comparability exercise), контент-аналіз профільної періодики, статистична інтерпретація анкетування та опрацювання даних глобальних медичних ресурсів. Об'єктом аналізу стали сучасні класифікації біологічних лікарських препаратів, регуляторні вимоги Євросоюзу та України, а також економічні показники ринку інсуліну гларгін. Результати й обговорення: визначено фундаментальні відмінності - на відміну від хімічних засобів, біологічних лікарських препаратів мають велику молекулярну масу та складну просторову будову, що робить їх чутливими до найменших змін у технологічному процесі. Регуляторні підходи також відрізняються: реєстрація біосимілярів базується не на моделі біоеквівалентності (як для генериків), а на підтвердженні подібності через прямі порівняльні випробування «head-to-head». Безпека та імуногенність є важливими аспектами впровадження препаратів в

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

клінічну практику. Ключовим ризиком є потенційна імуногенність, яка вимагає проактивного фармаконагляду та суворої простежуваності за торговою назвою та номером серії. Економічна доцільність є одним з визначальних факторів розробки даного напрямку фармацевтичного ринку. На прикладі інсуліну гларгін показано, що переведення 100 пацієнтів з оригінатора на вітчизняний біосиміляр забезпечує пряму фінансову вигоду у 24,5%, що дозволяє додатково пролікувати ще 32 пацієнти. Таким чином, біосиміляри є подібними, а не ідентичними копіями оригінаторів, що вимагає специфічних моделей оцінки та моніторингу імуногенності. Реєстрація цих засобів базується на доведенні відсутності клінічно значущих відмінностей від еталонного препарату. Повноцінна реалізація їхнього потенціалу можлива лише за умови формування довіри серед фахівців та пацієнтів через інтенсифікацію просвітницької діяльності згідно зі стратегіями Європейського агенства з лікарських засобів.

Ключові слова: біосиміляри, оригінатори, фармаконагляд, імуногенність, інсулін гларгін, реімбурсація, простежуваність, порівнянність.

Opryshko Valentyna Ivanivna MD, Professor, Department of Pharmacology and Pharmacy, Dnipro State Medical University, Dnipro, https://orcid.org/0000-0002-8369-5439

Prokhach Anna Volodymyrivna PhD, Assistant, Department of Oncology and Medical Radiology, Dnipro State Medical University, Dnipro, https://orcid.org/0000-0003-3507-9794

Abramovych Viktoria Olegivna 5th year student, correspondence pharmacy, group z.21.1 Dnipro State Medical University, Dnipro

COMPARATIVE CHARACTERISTICS OF ORIGINAL BIOLOGICAL PRODUCTS AND BIOSIMILARS: THERAPEUTIC EFFICACY, SAFETY AND ECONOMIC FEASIBILITY

Abstract. Modern therapy for severe oncological, autoimmune, and endocrine diseases relies on biotechnological medicinal products. Due to their complex biological nature and synthesis by living cell systems, creating identical copies is impossible. The introduction of biosimilars is a strategic priority for Ukraine’s healthcare system, as it optimizes budget expenditures and increases access to innovative treatments. This study aimed to investigate the specificities of safety and efficacy control for biosimilars compared to originators and to evaluate their impact on healthcare economics. The methodological framework included the analysis of scientific sources, comparison of clinical comparability exercise results, content analysis of specialized periodicals, and statistical interpretation of global medical resource data. The analysis focused on modern biotechnological medicinal products classifications, EU and Ukrainian

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

regulatory requirements, and economic indicators of the insulin glargine market. Fundamental differences were identified: unlike chemical drugs, biotechnological medicinal products possess high molecular weight and complex spatial structures, making them sensitive to minor changes in the technological process. Regulatory approaches also differ: biosimilar registration is based on a comparability model rather than bioequivalence, requiring "head-to-head" comparative trials. Safety and immunogenicity are critical; the potential for immunogenicity necessitates proactive pharmacovigilance and strict traceability by trade name and batch number. Economic feasibility is a decisive factor; using insulin glargine as an example, switching 100 patients from an originator to a domestic biosimilar provides a 24.5% financial benefit, allowing for the treatment of 32 additional patients. Conclusions. Biosimilars are similar rather than identical copies, requiring specific evaluation models and immunogenicity monitoring. Their registration depends on proving the absence of clinically meaningful differences from the reference product. Realizing their full potential requires building trust among specialists and patients through intensified educational activities as per European Medicines Agency strategies.

Keywords: biosimilars, originators, pharmacovigilance, immunogenicity, insulin glargine, reimbursement, traceability, comparability.

Постановка проблеми. Сучасна терапія ряду важких захворювань, зокрема онкологічних, автоімунних та ендокринних патологій, базується на використанні біотехнологічних лікарських засобів (БЛП). На відміну від низько-молекулярних хімічних лікарських засобів (ХЛЗ), ці препарати синтезуються живими клітинними системами, що визначає їхню структурну складність та високу чутливість до умов виробництва.

Закінчення термінів патентного захисту оригінаторів зумовило появу біосимілярів. Їх впровадження в охорону здоров’я України є стратегічно пріоритетним, адже дозволяє оптимізувати бюджетні витрати та підвищити доступність дороговартісного лікування.

Однак біологічна природа цих засобів унеможливлює створення їх абсолютно ідентичних копій. Навіть мінімальні відхилення у технологічному процесі можуть змінити профіль глікозилювання білка, впливаючи на його імуногенність та клінічну ефективність. Це трансформує роль фармаконагляду: від пасивного збору даних до проактивного управління ризиками, особливо в питаннях взаємозамінності (switching) та простежуваності конкретних серій препаратів.

З огляду на це, проведення порівняльного аналізу оригінальних засобів і біосимілярів крізь призму їхньої безпеки та економічної доцільності є критично важливим завданням для сучасної фармації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій продемонстрував, що дана проблема висвітлюється настановах Міністерства охорони здоров’я (МОЗ) України, оглядах таких науковців, як Немченко А.С., Матвієва О.В.,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Власенко І.О. тощо, а також рекомендаціях міжнародних агенцій, зокрема European Medicines Agency (EMA надалі). Багато аспектів дослідження та впровадження біосимілярів у медичну практику врегульовані, проте залишаються невирішені питання і недостатній рівень обізнаності практикуючих спеціалістів у цій сфері.

Метою статті було: дослідити особливості контролю безпеки та результативності біосимілярів у порівнянні з оригінаторами, спираючись на українську та міжнародну практику, та оцінити їхній вплив на оптимізацію витрат у системі охорони здоров'я.

Методи дослідження: методологічну базу роботи склали: аналіз наукових джерел, зіставлення результатів клінічних досліджень біосимілярів та оригінаторів, контент-аналіз профільної періодики, а також статистична інтерпретація результатів анкетування та опрацювання даних глобальних медичних ресурсів.

На етапах дослідження проводилось вивчення сучасних класифікацій біотехнологічних препаратів і їх порівняння з синтетичними засобами; оцінка їх фармакотерапевтичних властивостей, імуногенності; дослідження регуляторних вимог і моніторінгу безпеки світу та України до реєстрації і випуску біосимілярів; обґрунтування економічної доступності біотехнологічної терапії на прикладі ринку інсуліну гларгін.

Виклад основного матеріалу. Були проаналізовані сучасні класифікації біотехнологічних препаратів і їх порівняння з синтетичними засобами. Було визначено, що сучасні класифікації біологічних молекул включають в себе: за біологічною роллю; за призначенням; за рівнем складності молекули [1, 2]. Існуючі класифікації можуть поєднуватися для більш точної характеристики лікувального засобу.

Так, наведемо для прикладу класифікацію за рівнем складності молекули:

1. **І рівень (Прості пептиди):** Екзенатид, ліраглутид (до 50 амінокислот).
2. **ІІ рівень (Нерецепторні білки):** Гормони росту, інсуліни.
3. **ІІІ рівень (Глікозильовані білки):** Еритропоетини.
4. **IV рівень (Складні комплекси):** Моноклональні антитіла, які мають четвертинну структуру та специфічні сайти зв'язування.

Фундаментальною відмінністю між та БЛП та хімічними лікарськими засобами є специфічні фізико-хімічні властивості білків [1, 2, 3]. Проаналізовані відмінності подані у таблиці 1.

Таблиця 1.

Відмінності між біологічними та хімічними препаратами

Показники	Біологічний препарат	Хімічний препарат
Особливості молекули	Велика молекулярна маса	Мала молекулярна маса
	Складна просторова будова	Проста будова
	Нестабільність / схильність до модифікацій	Стабільність / чітка визначеність структури

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Показники	Біологічний препарат	Хімічний препарат
Виробництво	Неможливо створити ідентичну копію (унікальні лінії живих клітин)	Можливість відтворення точної копії(передбачуваний хімічний процес)
Характеристика	У повному обсязі відсутня	Повністю доступна

Окрім того, білкові молекули БЛП мають складну просторову вторинну, третинну та четвертинну структуру, що визначає їхню біологічну активність. Структура молекул ХЛС щодо проста, їх властивості практично повністю визначаються атомарним складом. Прикладом структурної складності є молекула інсуліну, де ланцюги А та В (21 та 30 амінокислот відповідно) утворюють функціонально активну третинну структуру завдяки дисульфідним містками. Наявність гідрофобного центру, що виникає при зближенні ланцюгів, є визначальною для біологічної дії гормону. Фармакологічна активність притаманна виключно цілісній просторовій конфігурації, тоді як окремі її компоненти є інертними. Додатково інсулін формує четвертинні структури: у кровотоці він циркулює як димер, а в тканинах підшлункової залози депонується у формі гексамеру, стабілізованого іонами цинку (Zn^{2+}). Через білкову природу такі сполуки мають внутрішню нестабільність, що робить їх чутливими до зовнішніх факторів. Молекулярна трансформація біотехнологічних препаратів може відбуватися шляхом олігомеризації, формування внутрішньомолекулярних зшивок або приєднання функціональних груп (глікозилювання, фосфорилювання тощо). Ці процеси не лише визначають активність білка, а й спричиняють явище мікрогетерогенності [1, 2].

Таким чином, будь-який високоочищений біопрепарат є не однорідною речовиною, а гетерогенною сумішшю ізоформ. Варіативність продукту посилюється процесами дезамінування, окиснення та агрегації, що супроводжують біосинтез. Це призводить до появи молекул, які за ідентичної маси й структури мають відмінні біологічні властивості. Будь-які відхилення у технологічному процесі — від коливань температури й тиску до контакту з киснем чи матеріалами упаковки — неминуче змінюють профіль продукту. Такі модифікації безпосередньо впливають на стабільність препарату та його кінцевий терапевтичний ефект [3].

Біологічні та хімічні лікарські засоби відрізняються також по технології виробництва. Технологія отримання традиційних ХЛЗ базується на методах органічного синтезу.

Як правило, такі процеси є малостадійними і займають кілька годин. Натомість виготовлення БЛП має фундаментальну відмінність — воно нерозривно пов’язане з функціонуванням живих клітинних систем та характеризується високим ступенем складності та багатоетапністю [3, 4].

Технологічний цикл виробництва біопрепаратів охоплює шість основних етапів:

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

1) Генетичний інжиніринг: синтез комплементарної ДНК (кДНК) активної субстанції.

2) Векторне конструювання: вибір рекомбінантної молекули ДНК (вектора) та інтеграція в неї цільового гена.

3) Розробка штаму-продуцента: трансфекція обраної клітинної лінії отриманою конструкцією та селекція стабільних продуцентів.

4) Біосинтез (ферментація): культивування клітин у біореакторах для експресії та накопичення цільового білка.

5) Даунстрім-процесинг (Downstream): багатостадійне виділення та прецизійне очищення продукту від домішок.

6) Фінальна формуляція: створення стабільної лікарської форми, дозування та фінішні операції з пакування.

Достовірне дублювання складних біотехнологічних етапів неможливе без володіння повним обсягом виробничої документації оригінатора [4, 5]. Порушення технологічного гомеостазу на будь-якій стадії спричиняє дрейф критичних характеристик препарату. Навіть для стабільно функціонуючих ліній продуцентів корекція умов життєзабезпечення може стати причиною непередбачуваних змін у якості та біологічній активності кінцевого біопродукту. Впровадження біотехнологічних методів суттєво пролонгує виробничий цикл. Наприклад, якщо процес біосинтезу інсуліну триває близько шести місяців, то виготовлення складних рекомбінантних моноклональних антитіл потребує до дев'яти місяців безперервного технологічного процесу [6].

Наступним кроком дослідження було проведене фармакотерапевтичне порівняння оригінальних препаратів (оригінаторів) та біосимілярів.

Оригінальний лікарський засіб (інноваційний препарат) ґрунтується на вперше розробленій молекулі або унікальній комбінації компонентів, чия терапевтична цінність та безпека підтверджені повним циклом доклінічних та клінічних досліджень. Відтворений препарат (генерик або біосиміляр) з’являється на ринку після експірації патентного захисту оригіналу та повинен містити ідентичну діючу речовину в аналогічній лікарській формі [7, 8].

Варто наголосити, що кардинальні відмінності між синтетичними та біологічними препаратами зумовлюють диференційований підхід до класифікації їхніх відтворених форм. Ця специфіка юридично закріплена у міжнародному та національному правовому полі. Згідно з регламентами ВООЗ, ЕМА та профільними настановами МОЗ України, поняття «генерики» застосовується виключно до копій низькомолекулярних хімічних сполук. Для аналогів складних біотехнологічних засобів єдино прийнятним та нормативно коректним терміном є «біосиміляри» [1].

Генерик - це лікарський засіб, який має ідентичний якісний і кількісний склад активних компонентів та однакову лікарську форму порівняно з оригінатором, а його взаємозамінність підтверджена відповідними випробуваннями. У випадку генериків повна ідентичність оригіналу є досяжною за умови

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

суворого контролю якості субстанції та дотримання технологічних регламентів. Для їх впровадження у практику достатньо підтвердити біоеквівалентність, що є доказом ідентичності [1].

Натомість **біосиміляр** визначається як біологічний препарат, подібний за параметрами якості, безпеки та ефективності до референтного біопрепарату, патентний захист якого вичерпано. Ключовою вимогою для його реєстрації є надання результатів порівняльних досліджень, що доводять еквівалентність референту за біологічною активністю та клінічним профілем. Через залучення у виробничий цикл біологічних систем, яким властива висока мінливість та індивідуальні особливості, досягти абсолютної тотожності з оригіналом технічно неможливо. Такі препарати характеризуються лише високим ступенем подібності до референтного продукту, але ніколи не стають його точним дублікатом [1, 9].

Попри те, що біосиміляри та оригінальні біологічні лікарські засоби (БЛЗ) мають ідентичну молекулярну масу, амінокислотний склад та спільну біотехнологічну природу, між ними існують фундаментальні відмінності. Основними відмінностями біоаналогів від референтних препаратів є:

- експлуатація унікальних штамів продуцентів (клітинних ліній);
- специфічний склад живильних середовищ, що використовуються при культивуванні;
- індивідуальні особливості технологічних циклів та протоколів ізоляції й очищення цільового білка [10].

Оскільки оригінальна клітинна лінія та детальний регламент виробництва є комерційною таємницею та захищені патентами, точне відтворення біологічного продукту без доступу до первинного банку клітин практично неможливе [10, 11]. Відповідно до європейських регуляторних норм, класичний підхід до оцінки біоеквівалентності, прийнятний для низькомолекулярних генериків, визнано нерелевантним для біотехнологічних засобів. Через високу молекулярну складність останніх неможливо досягти абсолютної ідентичності копії та оригіналу. Відтак, замість генеричної моделі впроваджено концепцію «подібних біологічних препаратів», що ґрунтується на багатоетапних дослідженнях порівнянності (comparability exercise). Визнання біосимілярів лише подібними, а не ідентичними оригіналам, диктує необхідність підтвердження їхньої клінічної еквівалентності та профілю безпеки виключно через прямі порівняльні випробування «head-to-head». За відсутності таких досліджень будь-які твердження про терапевтичну рівноцінність біоаналога та референтного препарату є безпідставними [12].

Одним із найважливіших аспектів безпеки біотехнологічних засобів та їхніх аналогів є потенційна імуногенність [13]. Визначальним чинником, що активує імунну відповідь організму, є схильність рекомбінантних білків до агрегації. Слід зауважити, що навіть незначні технологічні відхилення у виробництві біосиміляра можуть стимулювати інтенсивніше утворення

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

молекулярних агрегатів, що суттєво підвищує імуногенний ризик порівняно з референтним препаратом. Аналіз імуногенності біотерапевтичних засобів є критично важливим не лише з огляду на ризик небажаних реакцій, а й через імовірність розвитку перехресної резистентності до всього класу подібних препаратів [14]. Доклінічний етап оцінки цього параметра супроводжується значними труднощами: міжвидові розбіжності роблять результати досліджень на тваринах малопередбачуваними, оскільки людські протеїни апріорі є імуногенними у ксеногенних системах [15]. Водночас математичне моделювання антигенних епітопів дозволяє отримати лише ймовірнісний прогноз щодо формування нейтралізуючих антитіл. Виникнення імунної відповіді є багатофакторним процесом, що залежить як від характеристик самого лікарського засобу, так і від індивідуального імунного та антигенного статусу пацієнта [16]. На сьогодні виділяють два ключові механізми стимуляції імунної відповіді на біопрепарати:

- структурна деформація білкової молекули діючої речовини;
- присутність сторонніх домішок (наприклад, залишків клітин-продуцентів або продуктів взаємодії з допоміжними компонентами).

Клінічні наслідки імунних реакцій суттєво різняться: від малозначущого вироблення антитіл, що не впливають на хід лікування, до критичних станів, коли антитіла повністю нейтралізують біологічну активність препарату. Прогнозування характеру біологічних ефектів in vivo, що виникають внаслідок модифікації технологічного процесу, залишається надскладним завданням. Повна гомологія амінокислотної послідовності активного білка не гарантує ідентичності терапевтичного профілю лікарського засобу [17, 18]. Крім того, потенційна імуногенність найчастіше маніфестує лише за умов тривалої експозиції препарату в організмі під час довготривалих курсів лікування [19].

Окрім біологічних відмінностей, були розглянути відмінності у вимогах до реєстрації оригинальних засобів і біосимілярів [19]. Регуляторна система ЄС першою у світі сформувала правове підґрунтя для сертифікації біосимілярів, запровадивши спеціальний регламент ще у 2004 році. Практичне впровадження розпочалося з реєстрації соматропіну у 2006 році. Завдяки цій ініціативі Європейський Союз наразі володіє найширшим асортиментом схвалених біоаналогів та найповнішою базою даних щодо їхнього клінічного застосування й безпеки [20, 21, 22].

Європейське агентство з лікарських засобів (ЕМА) забезпечує виробників науковими рекомендаціями для дотримання суворих стандартів реєстрації [23]. Процес допуску біотехнологічних препаратів на ринок ЄС має свої суворі правила. Високотехнологічні препарати, призначені для лікування онкологічних, автоімунних та нейродегенеративних захворювань, реєструються виключно за централізованою процедурою через Європейське агентство з лікарських засобів (ЕМА) [24]. Такий «централізований механізм» є обов’язковим для більшості біосимілярів, оскільки висока складність їхнього виробництва вимагає

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

уніфікованого підходу до експертизи якості та профілю безпеки на загальноєвропейському рівні. Незважаючи на пріоритетність загальноєвропейської процедури, для окремих категорій біологічних засобів передбачена можливість реєстрації на національному рівні. Зокрема, це стосується певних низькомолекулярних гепаринів тваринного походження (наприклад, екстрагованих зі слизової оболонки кишечнику свині), затвердження яких може здійснюватися через локальні регуляторні органи країн-членів [24].

Процес формування доказової бази для біосимілярів суттєво відрізняється від розробки оригінального (еталонного) препарату за своєю ієрархією та обсягом необхідних випробувань. Для оригінального біопрепарату основний обсяг доказової бази спрямований на детермінацію клінічної цінності de novo:

- Клінічний блок: охоплює повномасштабні фази випробувань для верифікації терапевтичної ефективності та профілю безпеки, поглиблене вивчення фармакокінетики (ФК) і фармакодинаміки (ФД), а також системний скринінг імуногенності у репрезентативних групах пацієнтів [25].
- Доклінічний етап: передбачає розширений спектр лабораторних та in vivo досліджень для формування базового профілю токсичності та безпеки.
- Регуляторний аспект: базується на незалежних дослідженнях фармацевтичної якості та створенні комплексної стратегії фармаконагляду в межах Плану управління ризиками [26].

Реєстраційне досьє біосиміляра має «інвертовану» структуру, де основна увага фокусується на верифікації подібності до оригіналу:

- аналітична еквівалентність: критично важливим є обґрунтування того, що фізико-хімічні та структурні властивості біоаналога максимально відповідають параметрам еталонного препарату.
- порівняльні дослідження: замість автономної розробки реалізується програма перехресних випробувань для зіставлення фармакокінетичного, фармакодинамічного та імуногенного профілів із оригінатором. Пріоритетом є підтвердження відсутності клінічно вагомих розбіжностей, а не повторне доведення терапевтичної цінності молекули.
- фармаконагляд: аналогічно до інноваційних засобів, План управління ризиками є невід'ємним елементом досьє для гарантування безпеки пацієнтів у постреєстраційний період [27, 28].

Провідну роль у формуванні стандартів розробки та виведення на ринок біоподібних лікарських засобів відіграють Європейське агентство з лікарських засобів (ЕМА) та Управління з продовольства і медикаментів США (FDA). Процес ліцензування біосимілярів базується на фундаментальному масиві даних щодо безпеки та ефективності оригінального препарату, отриманих протягом тривалого періоду його клінічної експлуатації. Це дозволяє суттєво оптимізувати обсяг необхідних клінічних відомостей для біоаналога. З погляду регуляторних стандартів та наукової логіки, дублювання повного циклу випробувань референтного засобу є недоцільним, що дає змогу уникнути надлишкового

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

навантаження на волонтерів та пацієнтів у межах додаткових тестів. Регулятор оцінює методологію проведення доклінічних і клінічних випробовуван, алгоритми контролю якості продукції та оцінку імуногенності препаратів.

Регуляторна база України щодо біосимілярів була створена в 2013-2014 роках, коли Державний експертний центр МОЗ України сформував комплекс нормативних актів, що охоплюють усі стадії фармацевтичної розробки біотехнологічних продуктів [1]. Зазначена нормативна база сприяє гармонізації вітчизняних вимог щодо реєстрації біосимілярів із міжнародними стандартами безпеки та терапевтичної результативності. Міністерство охорони здоров'я України спільно з Державним експертним центром (ДЕЦ) здійснюють систематичний перегляд критеріїв порівнянності. Функціонування такої комплексної регуляторної системи гарантує високу якість біоаналогів та їхню доведену еквівалентність референтним засобам.

Пріоритетним завданням при експертизі біосиміляра є реалізація програми порівнянності (comparability exercise), спрямованої на верифікацію його еквівалентності оригінатору за критеріями якості, безпеки та ефективності. Зважаючи на специфіку біотехнологічного синтезу, показники кінцевого продукту можуть демонструвати певну варіативність навіть у межах суворого дотримання регламенту.

Саме ця притаманна біопрепаратам мінливість зумовлює необхідність проведення клінічних досліджень як обов'язкової умови для реєстрації біоподібних засобів [27, 28].

Фармакокінетичні дослідження проводяться на гомогенних вибірках (здорових добровольців або пацієнтів) для прецизійної детекції можливих розбіжностей. Залучення здорових осіб є методологічно обґрунтованим, якщо це забезпечує вищу чутливість моделі та не несе надмірних токсикологічних ризиків. Для оцінки фармакодинаміки обирають сурогатні маркери, що мають найвищу швидкість та точність відгуку на специфіку продукту. Такі показники часто є значно інформативнішими для виявлення потенційної різниці між препаратами, ніж віддалені клінічні результати [29].

Зокрема, застосовуються такі валідовані моделі [30]:

- Біосиміляри інсуліну: використання еуглікемічного клемп-методу для вимірювання швидкості інфузії глюкози (як альтернатива тривалому моніторингу глікованого гемоглобіну).
- Препарати Г-КСФ: оцінка динаміки абсолютного числа нейтрофілів (замість аналізу частоти виникнення тяжких інфекційних ускладнень).
- Фолікулостимулюючий гормон: кількісний облік аспірованих ооцитів у протоколах ЕКЗ (як заміна статистиці живонароджень).

За умови відсутності валідованих фармакодинамічних маркерів ініціюється порівняльне клінічне дослідження терапевтичної ефективності. Таке випробування повинно мати дизайн рандомізованого контрольованого дослідження у паралельних групах (переважно із застосуванням подвійного сліпого

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

методу) та володіти достатньою статистичною потужністю для верифікації еквівалентності препаратів [31].

Більшість побічних ефектів біосимілярів, окрім реакцій імунного типу, є прогнозованими та зумовленими фармакологічною природою препарату, тому вони характерні як для оригінатора, так і для біоаналога. Методологічні підходи до екстраполяції даних щодо безпеки та ефективності довели свою спроможність протягом понад десятирічного успішного досвіду використання біосимілярів у країнах ЄС. Вагомим підтвердженням релевантності цього принципу є багаторічна практика регуляторних органів у верифікації технологічних модифікацій оригінальних біопрепаратів. Зокрема, більшість змін у виробничих циклах затверджується без необхідності повторного проведення клінічних випробувань для кожного окремого показання до застосування [32].

Отже, екстраполяція даних щодо профілю безпеки на додаткові показання стає допустимою лише після підтвердження порівнянності біоаналога в межах принаймні однієї терапевтичної моделі. За умови верифікації ідентичності на структурно-функціональному, фармакокінетичному та фармакодинамічному рівнях, а також за еквівалентної ефективності, існують обґрунтовані наукові передумови очікувати, що характер і частота побічних реакцій біосиміляра будуть повністю відповідати показникам оригінатора [32, 33].

Наступним кроком була вивчена специфіка фармаконагляду та його регуляторна політика. У сучасній системі обігу лікарських засобів підходи до моніторингу безпеки диференціюються залежно від інноваційного статусу препарату. Фармаконагляд за інноваційними (оригінальними) біологічними засобами та біосимілярами має спільну мету, проте відрізняється за об’єктами аналізу та методами верифікації ризиків [1, 3].

Моніторинг безпеки біопрепарату не обмежується етапом його реєстрації та виходу на ринок. Обмежена тривалість дореєстраційних клінічних випробувань не завжди забезпечує вичерпну оцінку рідкісних небажаних явищ або детекцію відстроченої імуногенності, що зумовлює необхідність безперервного постреєстраційного нагляду. Наприклад, пролонгована терапія рекомбінантними препаратами може ініціювати синтез нейтралізувальних антитіл, що загрожує не лише зниженням або повною втратою терапевтичної відповіді, а й розвитком тяжких імунологічних реакцій. За таких умов постреєстраційний фармаконагляд стає фундаментальним інструментом для верифікації профілю безпеки та мінімізації ризиків для пацієнтів у довгостроковій перспективі [34, 35].

Потрібно відмітити, що фармаконагляд для біосимілярів — це не просто збір звітів про побічні ефекти, а ціла система контролю. Кожен заявник зобов’язаний розробити індивідуальний План управління ризиками (ПУР), що ґрунтується на досвіді клінічного застосування референтного препарату та містить стратегію мінімізації потенційних загроз. У разі наявності для оригінатора спеціалізованих навчальних матеріалів або пам'яток для пацієнтів,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

аналогічні вимоги безумовно поширюються і на відповідний біосиміляр. З метою детекції рідкісних побічних реакцій, що виявляються лише під час масової експозиції, регуляторні органи можуть ініціювати додаткові постреєстраційні спостереження. Такі проєкти підлягають обов'язковій верифікації у публічному Реєстрі досліджень післяреєстраційної безпеки [36].

Система фармаконагляду за біоаналогами характеризується низкою специфічних аспектів, серед яких ключовим є питання ідентифікації через міжнародну непатентовану назву (МНН). Зважаючи на відсутність абсолютної ідентичності між біосиміляром та референтним препаратом, раціональним підходом було б запровадження диференційованих МНН. Проте чинна номенклатурна система ВООЗ на сьогодні не повною мірою валідована під специфічні потреби даної категорії лікарських засобів [36, 37].

На сучасному етапі найбільш ефективним методом диференціації оригінатора та біоаналога є застосування унікальних торговельних назв та специфічного дизайну пакування. Процедура реєстрації небажаних явищ вимагає обов'язкової фіксації торгової назви та компанії-виробника для забезпечення належної простежуваності конкретної серії препарату. Такий алгоритм дозволяє чітко верифікувати результати терапії різними біологічними засобами в межах однієї МНН, що є визначальним фактором для гарантування довгострокової безпеки пацієнтів. Виробники біопрепаратів зобов'язані акумулювати всі сповіщення про підозри на побічні ефекти та регулярно надавати оновлені звіти з безпеки. Будь-які сигнали про небажаний вплив детально аналізуються науковими комітетами ЕМА для прийняття подальших рішень [38].

Усі біологічні лікарські засоби, зареєстровані після 1 січня 2011 року, включені до переліку препаратів під «додатковим моніторингом». Цей статус призначається засобам, щодо яких триває процес акумуляції даних про довгострокову безпеку. Специфіка маркування символом «чорний трикутник» (▼). Символ обов'язково розміщується в інструкції для медичного застосування та Короткій характеристиці лікарського засобу. Знак доповнюється стандартизованим повідомленням про те, що даний препарат є об'єктом додаткового нагляду. Цей візуальний індикатор стимулює медичних фахівців та пацієнтів до активного репортування будь-яких підозрюваних побічних реакцій. Слід пам'ятати, що наявність символу ▼ не свідчить про низьку якість або наявні ризики безпеки; це лише регуляторний інструмент для інтенсифікації збору клінічних даних у постреєстраційний період [37].

Відповідно до Стратегії ЕМА (Regulatory Science Strategy to 2025), критично важливим є не лише цінове регулювання, а й проведення комунікаційних кампаній для фахівців та пацієнтів з метою зміцнення довіри до біоаналогів. Тільки за умови розуміння безпеки та ідентичності терапевтичного ефекту переваги біосимілярів можуть бути реалізовані повною мірою [40].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Наразі розвиток сегмента біосимілярів інсуліну характеризується певною стагнацією порівняно з іншими категоріями біопрепаратів. Стримана динаміка зумовлена технологічною складністю біосинтезу, що потребує проведення тривалих і капіталомістких клінічних досліджень для верифікації біоподібності. Такі суворі регуляторні стандарти, на відміну від спрощених алгоритмів для генериків, суттєво пролонгують період виведення продуктів на ринок та підвищують їхню інвестиційну собівартість [41].

Свідченням низької швидкості ринкової дифузії є той факт, що до 2020 року частка БСІнс у Європі досягла лише 4%, попри шестирічну присутність першого аналога на ринку.

Згідно з даними статистики, у країнах ЄС різниця в ціні між біосимілярами та референтними препаратами варіює від 2% до 25%, тоді як у США цей показник сягає 15–35%. Повільна експансія обумовлена низкою факторів:

- олігополізація ринку та обмежена конкуренція: обмежене коло виробників та поширення практики самоклонування, коли власники патентів на оригінальні продукти випускають власні «авторизовані» біосиміляри.
- високотехнологічні та пропрієтарні бар'єри: домінування транснаціональних корпорацій, складність патентного ландшафту та ексклюзивність систем доставки (шприц-ручок, помп), що захищені правами інтелектуальної власності.
- низька інвестиційна привабливість: обмежений обсяг ринкової ніші для нових учасників у поєднанні з надмірно високим порогом входу та витратами на розробку.

Інтеграція біосимілярів у клінічну практику детермінована державною стратегією у сферах ціноутворення, реімбурсації та нормативного регулювання терапевтичного заміщення (switching) [42]. Зокрема, досвід Національної служби охорони здоров’я (NHS) Великої Британії свідчить, що впровадження біосиміляра гларгіну забезпечило економію у розмірі близько 900 тис. фунтів стерлінгів протягом 2015–2019 рр.

Проте цей показник становить лише 3,4% від теоретично можливого економічного ефекту, який міг би бути досягнутий за умови повної конверсії пацієнтів на біоаналогічні препарати.

Вичерпна реалізація терапевтичного та економічного потенціалу біосимілярів інсуліну (БСІнс) потребує формування високого рівня комплаєнсу та довіри з боку медичної та фармацевтичної спільноти.

Згідно зі стратегією EMA «Regulatory Science Strategy to 2025», фундаментальним завданням є інтенсифікація просвітницької діяльності серед фахівців та пацієнтів.

Лікарі та провізори мають оперувати актуальними даними щодо технологій біосинтезу, профілів безпеки та доведеної еквівалентності цих засобів для забезпечення високих стандартів медичної допомоги [8].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Таблиця 2

Перелік лікарських засобів, що підлягають реімбурсації
за програмою державних гарантій медичного обслуговування
населення, станом на 04 травня 2026 року

Торгова назва препарату	**Статус (Тип)**	**Країна / Виробник**	**Гранична ціна за упаковку (грн)***	**Сума відшкодування державою (грн)**	**Доплата пацієнта (грн)**
Лантус® СолоСтар®	Оригінатор (Референтний)	Sanofi (Німеччина)	**1 485,20**	1 120,40	364,80
Абасаглар®	Біосиміляр	Eli Lilly (Австрія/США)	**1 180,50**	1 120,40	60,10
Айлар®	Біосиміляр	АТ «Фармак» (Україна)	**1 120,40**	1 120,40	**0,00**

Розрахунок показав, що економія коштів при переведенні лише 100 пацієнтів з оригінального інсуліну гларгін на вітчизняний аналог дозволяє додатково забезпечити річним курсом лікування ще 32 пацієнти. Пряма фінансова вигода складає приблизно 24,5% від початкового бюджету, що корелює з міжнародними даними про різницю в ціні між БС та оригінаторами (від 2% до 25% у ЄС).

Висновки. Складність архітектури біомолекул обумовлює статус біосимілярів як подібних, а не ідентичних аналогів, що диктує необхідність застосування специфічних регуляторних моделей оцінки. Висока чутливість біотехнологічного синтезу до найменших технологічних коливань підвищує ризик небажаної імунної відповіді, перетворюючи моніторинг імуногенності на пріоритетний вектор контролю безпеки. Концепція реєстрації біоаналогів базується на принципі порівнянності (comparability exercise), де ключовим є не дублювання клінічних ефектів, а доведення відсутності значущих розбіжностей із профілем референтного засобу. Належна простежуваність (traceability) біопрепаратів реалізується через обов'язкову фіксацію торгової назви та номера серії у звітах про побічні явища. Інтеграція біосимілярів у систему медичної допомоги виступає стратегічним інструментом раціоналізації бюджетних видатків та інтенсифікації доступу пацієнтів до інноваційної терапії.

Література

1. *Likarski zasoby. Zahalni pryntsypy doklinichnykh ta klinichnykh doslidzhen podibnykh biolohichnykh likarskykh zasobiv, yaki mistiat yak aktyvnu substantsiiu bilky, otrymani za dopomohoiu biotekhnolohii: Nastanova ST-N MOZU 42-7.11:2022* [Medicinal products. General principles of non-clinical and clinical studies of similar biological medicinal products containing biotechnology-derived proteins as active substance: Guideline ST-N MOHU 42-7.11:2022]. Kyiv: Ministry of Health of Ukraine [in Ukrainian].

2. Nemchenko, A. S., Kosyachenko, K. L., & Panfilova, H. L. (2023). Analiz stanu ta perspektyv rozvytku rynku biotekhnolohichnykh likarskykh zasobiv v Ukraini [Analysis of the state

ISSN 2786-4952 Online

and prospects of the biotechnological drugs market development in Ukraine]. *Sotsialna farmatsiia v okhoroni zdorovia*, *9*(2), 15–24 [in Ukrainian].

3. European Medicines Agency. (2018). *Guideline on non-clinical and clinical development of similar biological medicinal products containing recombinant erythropoietins: EMEA/CHM P/BMWP/301636/2008 Rev. 1*. London: EMA.

4. Matvieieva, O. V. (2018). Osoblyvosti farmakonahliadu za biolohichnymy likarskymy zasobamy [Features of pharmacovigilance for biological medicinal products]. *Farmakolohiia ta likarska toksykolohiia*, (*3*), 78–84 [in Ukrainian].

5. Tkachova, O. V., & Kuznietsova, V. Yu. (2024). Farmakonahliad za biolohichnymy ta biopodibnymy likarskymy zasobamy: suchasni vyklyky ta shliakhy vyrishennia [Pharmacovigilance of biological and biosimilar medicines: current challenges and solutions]. *Ukrainskyi medychnyi chasopys*, *1*(159), 44–49 [in Ukrainian].

6. Vlasenko, I. O., & Nizhenkovska, I. V. (2022). Biosymiliary insuliniv u mizhnarodnii ta vitchyznianii praktytsi farmatsevta [Insulin biosimilars in international and domestic pharmaceutical practice]. *Farmatsevtychnyi zhurnal*, (*1*), 13–24 [in Ukrainian].

7. Shaikh, S. S., & Gupta, P. K. (2023). Post-translational modifications of therapeutic proteins: Implications on safety and efficacy. *Journal of Pharmaceutical Sciences*, *112*(8), 2045–2062.

8. Mishra, A., & Singh, R. K. (2024). Structural insights into insulin and its receptor interactions: Implications for therapeutic development. *International Journal of Biological Macromolecules*, *258*, 128912.

9. European Medicines Agency. (2014). *Guideline on similar biological medicinal products: CHMP/437/04 Rev 1*. London: EMA.

10. Strelnykov, L. S., et al. (2017). *Farmatsevtychna biotekhnolohiia: pidruchnyk* [Pharmaceutical biotechnology: a textbook]. Kharkiv: NUPh [in Ukrainian].

11. Lundblad, R. L. (2009). *Biochemical and Genetic Mechanisms in the Composition of Biopharmaceuticals*. Boca Raton: CRC Press.

12. Bezditko, N. V. (2015). Biosymiliary analohiv insulinu: shcho neobkhidno znaty klinitsystu [Biosimilars of insulin analogues: what a clinician needs to know]. *Ratsionalna farmakoterapiia*, *3*(36), 13–18 [in Ukrainian].

13. Gibaldi, M. (2013). *Biotechnology and Biopharmaceuticals: Transforming Proteins and Genes into Drugs* (2nd ed.). Hoboken, NJ: Wiley-Blackwell.

14. Haberger, M., et al. (2022). Advances in the characterization of therapeutic immunoglobulin G antibodies. *Methods in Molecular Biology*, *2313*, 1–25.

15. Zhang, S., Liang, Y., & Li, J. (2021). Impact of Glycosylation on the Pharmacokinetics and Biological Activity of Recombinant Human Erythropoietin. *Frontiers in Pharmacology*, *12*, Article 645163.

16. Wang, H., et al. (2022). Characterization of Protein Heterogeneity in Recombinant Human Growth Hormone Biosimilars. *Journal of Pharmaceutical Analysis*, *12*(4), 560–571.

17. Kim, J., et al. (2020). Comprehensive analytical characterization of rituximab biosimilars under forced degradation conditions. *Scientific Reports*, *10*, Article 15268.

18. Rathore, A. S., et al. (2021). Protein Aggregation and Degradation in Biopharmaceuticals. *Journal of Pharmaceutical Sciences*, *110*(1), 54–68.

19. Gomez, R., et al. (2023). Post-translational modifications of therapeutic proteins: Quality and safety considerations. *Trends in Biotechnology*, *41*(8), 1012–1025.

20. Rathore, A. S. (2021). Evolution of the "Process is the Product" Paradigm for Biopharmaceuticals. *BioPharm International*, *34*(6).

21. Strohl, W. R., & Strohl, L. M. (2023). Current and future therapeutic antibody manufacturing. *Current Opinion in Biotechnology*, *79*, 102848.

ISSN 2786-4952 Online

22. Baula, O. P., Khaitovych, M. V., et al. (2013). *Osoblyvosti biolohichnykh /biotekhnolohichnykh produktiv ta biosymiliariv: metodychni rekomendatsii* [Features of biological/biotechnological products and biosimilars: guidelines]. Kyiv: State Expert Center of the MOH of Ukraine [in Ukrainian].

23. Tieu, C., Lucas, A. C. J., & De Paepe, K. (2022). Biosimilar insulins: Guidance for clinical practice. *Drugs in Context*, *11*, 1–15. DOI: 10.7573/dic.2022-4-2.

24. European Medicines Agency. (2014). *Guideline on similar biological medicinal products containing biotechnology-derived proteins as active substance: non-clinical and clinical issues: EMEA/CHMP/BMWP/42832/2005 Rev.1*. London: EMA.

25. Ministry of Health of Ukraine. (2005). *Nakaz MOZ Ukrainy № 426 vid 26.08.2005 Pro zatverdzhennia Poriadku provedennia ekspertyzy reiestratsiinykh materialiv na likarski zasoby* [Order of the MOH of Ukraine No. 426 dated 26.08.2005 On approval of the Procedure for expert examination of registration materials for medicinal products] [in Ukrainian].

26. European Union. (2003). Commission Directive 2003/63/EC amending Directive 2001/83/EC on the Community code relating to medicinal products for human use. *Official Journal of the European Union, L 159*, 46–94.

27. Vulto, A. G. (2023). Biosimilars: why they are not generics. *Drug Discovery Today, 28*(4), 103512.

28. Heinemann, L., & Hompesch, M. (2011). Biosimilar insulins: how similar is similar? *Journal of Diabetes Science and Technology, 5*(3), 741–754.

29. Schaufele, M. A. (2022). Structural and Functional Comparison of Biosimilars: The Foundation for Extrapolation. *Journal of Pharmaceutical Sciences, 111*(1), 20–31.

30. Morrow, K. J., et al. (2022). Cell line development for biopharmaceuticals: Recent advances and future directions. *Biotechnology Journal*, *17*(5), e2100450.

31. Curigliano, G., et al. (2022). Biosimilars: a review of the manufacturing, registration, and safety issues. *The Lancet*, *400*, 615–628.

32. Schellekens, H. (2009). The first biosimilar epoetin: cells to clinics. *European Journal of Hospital Pharmacy Science*, *15*(3), 32–36.

33. Casadevall, N., et al. (2002). Pure red-cell aplasia and antierythropoietin antibodies in patients treated with recombinant erythropoietin. *New England Journal of Medicine*, *346*(7), 469–475.

34. Praditpornsilpa, K., et al. (2009). Pure red cell aplasia and anti-erythropoietin antibodies in patients treated with recombinant erythropoietin: a report of 30 cases in Thailand. *Nephrology Dialysis Transplantation*, *24*(8), 2495–2503.

35. Hernandez, R., et al. (2023). Protein Aggregation and Immunogenicity: From Mechanisms to Risk Mitigation. *Nature Reviews Drug Discovery*, *22*, 450–468.

36. European Medicines Agency. (2017). *Guideline on immunogenicity assessment of biotechnology-derived therapeutic proteins: EMEA/CHMP/BMWP/14327/2006 Rev. 1*. London: EMA.

37. Bakshi, S., et al. (2021). Immunogenicity of Biosimilars: Causes, Clinical Consequences, and Risk Assessment. *Journal of Pharmaceutical Sciences*, *110*(5), 1912–1922.

38. Boven, K., et al. (2005). The increased incidence of pure red cell aplasia with an Eprex formulation in uncoated rubber stopper syringes. *Kidney International, 67*(6), 2346–2353.

39. Barbier, L., et al. (2021). The Importance of Evidence-Based Educational Materials on Biosimilars. *Frontiers in Medicine*, *8*, 679641.

40. European Medicines Agency & European Commission. (2019). *Biosimilars in the EU: Information guide for healthcare professionals*.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

41. Ministry of Health of Ukraine. (2013). *Nastanova ST-N MOZU 42-8.0:2013. Likarski zasoby. Podibni biolohichni likarski preparaty* [Guideline ST-N MOHU 42-8.0:2013. Medicinal products. Similar biological medicinal products]. Kyiv: MOH of Ukraine [in Ukrainian].

42. Ministry of Health of Ukraine. (2015). *Nastanova ST-N MOZU 42-8.2:2015. Likarski zasoby. Nalezhna praktyka farmakonahliadu (GVP)* [Guideline ST-N MOHU 42-8.2:2015. Medicinal products. Good pharmacovigilance practices (GVP)]. Kyiv: MOH of Ukraine [in Ukrainian].

References

1. *Likarski zasoby. Zahalni pryntsypy doklinichnykh ta klinichnykh doslidzhen podibnykh* biolohichnykh *likarskykh zasobiv, yaki mistiat yak aktyvnu substantsiiu bilky, otrymani za dopomohoiu biotekhnolohii: Nastanova ST-N MOZU 42-7.11:2022* [Medicinal products. General principles of non-clinical and clinical studies of similar biological medicinal products containing biotechnology-derived proteins as active substance: Guideline ST-N MOHU 42-7.11:2022]. Kyiv: Ministry of Health of Ukraine [in Ukrainian].

2. Nemchenko, A. S., Kosyachenko, K. L., & Panfilova, H. L. (2023). Analiz stanu ta perspektyv rozvytku rynku biotekhnolohichnykh likarskykh zasobiv v Ukraini [Analysis of the state and prospects of the biotechnological drugs market development in Ukraine]. *Sotsialna farmatsiia v okhoroni zdorovia*, *9*(2), 15–24 [in Ukrainian].

3. European Medicines Agency. (2018). *Guideline on non-clinical and clinical development of similar biological medicinal products containing recombinant erythropoietins: EMEA/CHMP/BMWP/301636/2008 Rev. 1*. London: EMA.

4. Matvieieva, O. V. (2018). Osoblyvosti farmakonahliadu za biolohichnymy likarskymy zasobamy [Features of pharmacovigilance for biological medicinal products]. *Farmakolohiia ta likarska toksykolohiia*, (*3*), 78–84 [in Ukrainian].

5. Tkachova, O. V., & Kuznietsova, V. Yu. (2024). Farmakonahliad za biolohichnymy ta biopodibnymy likarskymy zasobamy: suchasni vyklyky ta shliakhy vyrishennia [Pharmacovigilance of biological and biosimilar medicines: current challenges and solutions]. *Ukrainskyi medychnyi chasopys*, *1*(159), 44–49 [in Ukrainian].

6. Vlasenko, I. O., & Nizhenkovska, I. V. (2022). Biosymiliary insuliniv u mizhnarodnii ta vitchyznianii praktytsi farmatsevta [Insulin biosimilars in international and domestic pharmaceutical practice]. *Farmatsevtychnyi zhurnal*, (*1*), 13–24 [in Ukrainian].

7. Shaikh, S. S., & Gupta, P. K. (2023). Post-translational modifications of therapeutic proteins: Implications on safety and efficacy. *Journal of Pharmaceutical Sciences*, *112*(8), 2045–2062.

8. Mishra, A., & Singh, R. K. (2024). Structural insights into insulin and its receptor interactions: Implications for therapeutic development. *International Journal of Biological Macromolecules*, *258*, 128912.

9. European Medicines Agency. (2014). *Guideline on similar biological medicinal products: CHMP/437/04 Rev 1*. London: EMA.

10. Strelnykov, L. S., et al. (2017). *Farmatsevtychna biotekhnolohiia: pidruchnyk* [Pharmaceutical biotechnology: a textbook]. Kharkiv: NUPh [in Ukrainian].

11. Lundblad, R. L. (2009). *Biochemical and Genetic Mechanisms in the Composition of Biopharmaceuticals*. Boca Raton: CRC Press.

12. Bezditko, N. V. (2015). Biosymiliary analohiv insulinu: shcho neobkhidno znaty klinitsystu [Biosimilars of insulin analogues: what a clinician needs to know]. *Ratsionalna farmakoterapiia*, *3*(36), 13–18 [in Ukrainian].

ISSN 2786-4952 Online

13. Gibaldi, M. (2013). *Biotechnology and Biopharmaceuticals: Transforming Proteins and Genes into Drugs* (2nd ed.). Hoboken, NJ: Wiley-Blackwell.

14. Haberger, M., et al. (2022). Advances in the characterization of therapeutic immunoglobulin G antibodies. *Methods in Molecular Biology*, *2313*, 1–25.

15. Zhang, S., Liang, Y., & Li, J. (2021). Impact of Glycosylation on the Pharmacokinetics and Biological Activity of Recombinant Human Erythropoietin. *Frontiers in Pharmacology*, *12*, Article 645163.

16. Wang, H., et al. (2022). Characterization of Protein Heterogeneity in Recombinant Human Growth Hormone Biosimilars. *Journal of Pharmaceutical Analysis*, *12*(4), 560–571.

17. Kim, J., et al. (2020). Comprehensive analytical characterization of rituximab biosimilars under forced degradation conditions. *Scientific Reports*, *10*, Article 15268.

18. Rathore, A. S., et al. (2021). Protein Aggregation and Degradation in Biopharmaceuticals. *Journal of Pharmaceutical Sciences*, *110*(1), 54–68.

19. Gomez, R., et al. (2023). Post-translational modifications of therapeutic proteins: Quality and safety considerations. *Trends in Biotechnology*, *41*(8), 1012–1025.

20. Rathore, A. S. (2021). Evolution of the "Process is the Product" Paradigm for Biopharmaceuticals. *BioPharm International*, *34*(6).

21. Strohl, W. R., & Strohl, L. M. (2023). Current and future therapeutic antibody manufacturing. *Current Opinion in Biotechnology*, *79*, 102848.

22. Baula, O. P., Khaitovych, M. V., et al. (2013). *Osoblyvosti biolohichnykh/ biotekhnolohichnykh produktiv ta biosymiliariv: metodychni rekomendatsii* [Features of biological/ biotechnological products and biosimilars: guidelines]. Kyiv: State Expert Center of the MOH of Ukraine [in Ukrainian].

23. Tieu, C., Lucas, A. C. J., & De Paepe, K. (2022). Biosimilar insulins: Guidance for clinical practice. *Drugs in Context*, *11*, 1–15. DOI: 10.7573/dic.2022-4-2.

24. European Medicines Agency. (2014). *Guideline on similar biological medicinal products containing biotechnology-derived proteins as active substance: non-clinical and clinical issues: EMEA/CHMP/BMWP/42832/2005 Rev.1*. London: EMA.

25. Ministry of Health of Ukraine. (2005). *Nakaz MOZ Ukrainy № 426 vid 26.08.2005 Pro zatverdzhennia Poriadku provedennia ekspertyzy reiestratsiinykh materialiv na likarski zasoby* [Order of the MOH of Ukraine No. 426 dated 26.08.2005 On approval of the Procedure for expert examination of registration materials for medicinal products] [in Ukrainian].

26. European Union. (2003). Commission Directive 2003/63/EC amending Directive 2001/83/EC on the Community code relating to medicinal products for human use. *Official Journal of the European Union*, *L 159*, 46–94.

27. Vulto, A. G. (2023). Biosimilars: why they are not generics. *Drug Discovery Today*, *28*(4), 103512.

28. Heinemann, L., & Hompesch, M. (2011). Biosimilar insulins: how similar is similar? *Journal of Diabetes Science and Technology*, *5*(3), 741–754.

29. Schaufele, M. A. (2022). Structural and Functional Comparison of Biosimilars: The Foundation for Extrapolation. *Journal of Pharmaceutical Sciences*, *111*(1), 20–31.

30. Morrow, K. J., et al. (2022). Cell line development for biopharmaceuticals: Recent advances and future directions. *Biotechnology Journal*, *17*(5), e2100450.

31. Curigliano, G., et al. (2022). Biosimilars: a review of the manufacturing, registration, and safety issues. *The Lancet*, *400*, 615–628.

32. Schellekens, H. (2009). The first biosimilar epoetin: cells to clinics. *European Journal of Hospital Pharmacy Science*, *15*(3), 32–36.

33. Casadevall, N., et al. (2002). Pure red-cell aplasia and antierythropoietin antibodies in patients treated with recombinant erythropoietin. *New England Journal of Medicine*, *346*(7), 469–475.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

34. Praditpornsilpa, K., et al. (2009). Pure red cell aplasia and anti-erythropoietin antibodies in patients treated with recombinant erythropoietin: a report of 30 cases in Thailand. *Nephrology Dialysis Transplantation*, *24*(8), 2495–2503.

35. Hernandez, R., et al. (2023). Protein Aggregation and Immunogenicity: From Mechanisms to Risk Mitigation. *Nature Reviews Drug Discovery*, *22*, 450–468.

36. European Medicines Agency. (2017). *Guideline on immunogenicity assessment of biotechnology-derived therapeutic proteins: EMEA/CHMP/BMWP/14327/2006 Rev. 1*. London: EMA.

37. Bakshi, S., et al. (2021). Immunogenicity of Biosimilars: Causes, Clinical Consequences, and Risk Assessment. *Journal of Pharmaceutical Sciences*, *110*(5), 1912–1922.

38. Boven, K., et al. (2005). The increased incidence of pure red cell aplasia with an Eprex formulation in uncoated rubber stopper syringes. *Kidney International*, *67*(6), 2346–2353.

39. Barbier, L., et al. (2021). The Importance of Evidence-Based Educational Materials on Biosimilars. *Frontiers in Medicine*, *8*, 679641.

40. European Medicines Agency & European Commission. (2019). *Biosimilars in the EU: Information guide for healthcare professionals*.

41. Ministry of Health of Ukraine. (2013). *Nastanova ST-N MOZU 42-8.0:2013. Likarski zasoby. Podibni biolohichni likarski preparaty* [Guideline ST-N MOHU 42-8.0:2013. Medicinal products. Similar biological medicinal products]. Kyiv: MOH of Ukraine [in Ukrainian].

42. Ministry of Health of Ukraine. (2015). *Nastanova ST-N MOZU 42-8.2:2015. Likarski zasoby. Nalezhna praktyka farmakonahliadu (GVP)* [Guideline ST-N MOHU 42-8.2:2015. Medicinal products. Good pharmacovigilance practices (GVP)]. Kyiv: MOH of Ukraine [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 26.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 615.225.2:615.03:616-08

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3303-3318

Опришко Валентина Іванівна д.м.н., професор кафедри фармакології та фармації, Дніпровський державний медичний університет, м. Дніпро, https://orcid.org/0000-0002-8369-5439

Шлєіна Дар'я Олександрівна студентка 5 курсу, заочна фармація, група з.21.1 Дніпровський державний медичний університет, м. Дніпро

Прохач Анна Володимирівна к.м.н., асистент кафедри онкології та медичної радіології, Дніпровський державний медичний університет, м. Дніпро, https://orcid.org/0000-0003-3507-9794

СУЧАСНА ПАРАДИГМА ЗАСТОСУВАННЯ СТАТИНІВ У КЛІНІЧНІЙ ФАРМАЦІЇ: ВІД МОЛЕКУЛЯРНИХ МЕХАНІЗМІВ ДО ПЕРСОНАЛІЗОВАНОЇ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ОПІКИ

Анотація. Серцево-судинні захворювання атеросклеротичного генезу залишаються провідною причиною інвалідизації та смертності населення в усьому світі. Незважаючи на те, що статини визнані «золотим стандартом» лікування дисліпідемій, ефективність терапії часто обмежується низьким комплаєнсом пацієнтів та ризиком виникнення статин-асоційованих небажаних реакцій, зокрема м'язової токсичності та метаболічних порушень. Вивчення еволюції статинів, їхніх плейотропних ефектів та сучасних стратегій підвищення прихильності до лікування є критично важливим для оптимізації клінічних результатів терапії. У статті проведено комплексний аналіз становлення та сучасної систематизації інгібіторів ГМГ-КоА-редукдази. Розглянуто еволюцію молекул від природних сполук першого покоління до високопотентних синтетичних статинів. Детально описано молекулярні механізми гіполіпідемічної дії та природа плейотропних ефектів, що зумовлюють кардіопротекторні властивості цієї групи препаратів.

Особливу увагу приділено фармакокінетичним аспектам, зокрема ролі поліморфізму системи цитохрому Р450 (CYP3A4/3A5) та транспортних білків у варіабельності терапевтичної відповіді. Проаналізовано ризики виникнення статин-асоційованих м’язових симптомів (SAMS) та вплив статинів на вуглеводний обмін через призму новітніх клінічних досліджень.

Сформульовано основні принципи фармацевтичної опіки, спрямовані на запобігання негативним лікарським взаємодіям (зокрема з інгібіторами CYP3A4 та компонентами раціону). Обґрунтовано роль фармацевта як ключової ланки у впровадженні пацієнт-орієнтованого підходу, що включає стратегії депрескри-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

бування для пацієнтів похилого віку та специфічний супровід декретованих груп населення. Запропоновані підходи дозволяють збалансувати ефективність і безпеку статинотерапії, забезпечуючи високий рівень прихильності до лікування.

Ключові слова: статини, ГМГ-КоА-редукдаза, SAMS, фармацевтична опіка, лікарські взаємодії, комплаєнс, цитохром Р450, дисліпідемія.

Opryshko Valentyna Ivanivna MD, Professor, Department of Pharmacology and Pharmacy, Dnipro State Medical University, Dnipro, https://orcid.org/0000-0002-8369-5439

Shleina Darya Oleksandrivna 5th year student, correspondence pharmacy, group z.21.1 Dnipro State Medical University, Dnipro

Prokhach Anna Volodymyrivna MD, Assistant, Department of Oncology and Medical Radiology, Dnipro State Medical University, Dnipro, https://orcid.org/0000-0003-3507-9794

THE CURRENT PARADIGM OF STATIN USE IN CLINICAL PHARMACY: FROM MOLECULAR MECHANISMS TO PERSONALIZED PHARMACEUTICAL CARE

Abstract. The article provides a comprehensive analysis of the development and modern classification of HMG-CoA reductase inhibitors. It examines the evolution of molecules from first-generation natural compounds to high-potency synthetic statins. The molecular mechanisms of the lipid-lowering effect and the nature of pleiotropic effects, which determine the cardioprotective properties of this drug class, are described in detail.

Special attention is paid to pharmacokinetic aspects, specifically the role of cytochrome P450 (CYP3A4/3A5) polymorphisms and transport proteins in the variability of therapeutic response. The risks of statin-associated muscle symptoms (SAMS) and the impact of statins on carbohydrate metabolism are analyzed through the lens of recent clinical trials.

The fundamental principles of pharmaceutical care aimed at preventing adverse drug-drug and drug-food interactions (particularly with CYP3A4 inhibitors and dietary components) are formulated. The role of the pharmacist as a key link in implementing a patient-centered approach is substantiated, including deprescribing strategies for the elderly and specific support for vulnerable populations. The proposed approaches allow for a balance between the efficacy and safety of statin therapy, ensuring a high level of patient adherence.

Keywords: statins, HMG-CoA reductase, SAMS, pharmaceutical care, drug interactions, compliance, cytochrome P450, dyslipidemia.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Постановка проблеми. Серцево-судинні захворювання атеросклеротичного генезу залишаються провідною причиною інвалідизації та смертності населення в усьому світі. Незважаючи на те, що статини визнані «золотим стандартом» лікування дисліпідемій, ефективність терапії часто обмежується низьким комплаєнсом пацієнтів та ризиком виникнення статин-асоційованих небажаних реакцій, зокрема м'язової токсичності та метаболічних порушень. У контексті розвитку персоналізованої медицини особливого значення набуває роль фармацевта як фахівця, здатного мінімізувати ризики лікарських взаємодій, враховувати генетичні особливості пацієнта та забезпечувати належний фармацевтичний супровід вразливих груп населення. Вивчення еволюції статинів, їхніх плейотропних ефектів та сучасних стратегій підвищення прихильності до лікування є критично важливим для оптимізації клінічних результатів терапії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій демонструє, що дане питання в українській науці та практичній медицині висвітлювали та аналізували Зупанець І.А., Чекман І.С., Бєленічев І.Ф. тощо. Багато робіт науковців світу (Oesterle A., Murphy C., Zeng W., Khatiwada N. тощо) також присвятили свої роботі даній тематиці. Існують як українські, так і міжнародні настанови і регулючі документи щодо призначення статинів у медичній практиці, проте індивідуальний підхід та потенційний профіль побічних дій потребують більш глибоких знань клініцистів щодо даної групи фармакологічних засобів.

Мета статті - систематизувати дані про механізми дії та фармакокінетику статинів, проаналізувати ризики лікарських взаємодій і побічних ефектів (SAMS, діабетогенність), а також визначити роль фармацевта в оптимізації терапії та підвищенні комплаєнсу пацієнтів.

Виклад основного матеріалу. Сучасна стратегія лікування гіперхолестеринемії та запобігання кардіоваскулярним катастрофам атеросклеротичного генезу базується на застосуванні статинів — селективних інгібіторів 3-гідрокси-3-метилглутарил-СоА-редукдази (HMG-CoA-редуктази).

Впровадження цієї групи препаратів у клінічну практику стало справжнім проривом, оскільки дало змогу ефективно блокувати ендогенний синтез холестерину на рівні гепатоцитів, радикально знижуючи ризики виникнення інсультів та інфарктів міокарда [1].

Відповідно до походження та технології отримання, статини класифікують на три групи: природні, напівсинтетичні та повністю синтетичні. Родона-чальниками класу стали природні сполуки — вторинні метаболіти, що продукуються нитчастими грибами через полікетидний шлях (компактин, ловастатин, правастатин) [2].

Подальше вдосконалення молекул призвело до появи напівсинтетичних засобів (наприклад, симвастатину), які створюються шляхом хімічної модифікації природних основ для оптимізації їхніх фармакокінетичних параметрів [3]. Натомість препарати останніх поколінь (аторвастатин, розувастатин, пітавастатин) є повністю синтетичними. Вони мають унікальну структуру, де від

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

природних попередників збережений лише ключовий фармакофор — дигідроксигептановий фрагмент, який безпосередньо конкурує з ферментом [3].

В основі систематизації інгібіторів HMG-CoA-редукдази лежать особливості їхньої молекулярної будови. У сучасній фармакологічній практиці препарати розділяють на дві ключові групи: статини «типу I», що мають нафталенове кільце та структурну схожість із природними сполуками (ловастатин, симвастатин), та «типу II», які містять фторфенільні та гетероароматичні фрагменти (аторвастатин, розувастатин, пітавастатин). Такі розбіжність у структурі визначають просторову конфігурацію молекули при зв'язуванні з активним центром ферменту, що впливає на інтенсивність ліпідознижувальної дії [4].

Суттєве значення має також поділ препаратів за їхніми фізико-хімічними характеристиками, зокрема за ступенем ліпофільності. Ліпофільні статини (симвастатин, ловастатин, аторвастатин, флувастатин та пітавастатин) мають здатність проникати крізь клітинні оболонки шляхом пасивної дифузії, що сприяє їхньому широкому розподілу в різних органах і системах організму. Натомість гідрофільні статини, зокрема розувастатин та правастатин, потрапляють у гепатоцити переважно за допомогою активного транспорту. Через таку високу гепатоселективність ці сполуки значно рідше проникають у периферичні тканини, включаючи скелетну мускулатуру, що безпосередньо впливає на частоту небажаних лікарських взаємодій, ризик виникнення міопатій та ступінь впливу на функціональний стан печінки [4].

Розвиток класу статинів відбувався паралельно із підтвердженням ролі холестерину в патогенезі атеросклерозу та ішемічної хвороби серця. Успішна апробація компактину як гіполіпідемічного засобу ініціювала розробку низки аналогів, серед яких ловастатин, симвастатин, правастатин, флувастатин, аторвастатин та розувастатин. Ловастатин, який відносять до першого покоління , довів терапевтичну доцільність та безпечність довгострокового селективного інгібування HMG-CoA-редуктази. Подальша еволюція препаратів була спрямована на посилення їхньої здатності знижувати рівень ЛПНЩ, оптимізацію фармакокінетичних властивостей та подовження періоду напіввиведення. Завдяки впровадженню високопотентних статинів, таких як аторвастатин і розувастатин, стало можливим досягнення цільових рівнів ліпідів шляхом суттєвого (понад 50 %) зниження холестерину при одноразовому застосуванні протягом доби [4]

Водночас із підвищенням терапевтичної активності особлива увага приділялася безпеці їх застосування. Важливим етапом став відклик з ринку церивастатину через високу частоту тяжких міопатій та рабдоміолізу. Цей прецедент стимулював вивчення генетичних і фармакокінетичних передумов виникнення побічних ефектів. На сьогодні статини вважаються групою препаратів із доброю переносимістю, проте дослідження механізмів їхнього впливу на скелетні м'язи, печінку та вуглеводний обмін тривають для мінімізації потенційних ризиків [5].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Поряд із вдосконаленням хімічної структури та фармакокінетичних параметрів, відбулася трансформація поглядів на механізм дії статинів. Якщо спочатку їх оцінювали виключно як гіполіпідемічні засоби, то подальші наукові пошуки виявили наявність у них плейотропних ефектів [6]. Зокрема, було встановлено, що статини здатні покращувати функцію судинного ендотелію, виявляти виражену протизапальну та антиоксидантну активність, а також стабілізувати атеросклеротичні бляшки та пригнічувати процеси тромбоутворення [6]. Крім того, сучасні дослідження вказують на імуномодулюючі, нейропротекторні та навіть протипухлинні властивості цієї групи препаратів. Така багатогранність дії зумовлена специфічним впливом на внутрішньоклітинні сигнальні каскади, що робить статини універсальним інструментом у профілактиці та лікуванні системних судинних патологій.

На сучасному етапі статини є найбільш поширеною та детально дослідженою групою гіполіпідемічних засобів [7]. Перспективи їх застосування пов'язані з оптимізацією біотехнологічного синтезу, впровадженням персоналізованих протоколів лікування та розробкою комбінованих схем із новітніми препаратами, зокрема інгібіторами PCSK9 та бемпедоєвою кислотою

*Мішені фармакологічної активності та мультифакторна природа плейотропних ефектів статинів***.** В основі механізму дії статинів лежить механізм конкурентного пригнічення ензиму 3-гідрокси-3-метилглутарилкоензим А редуктази (HMG-CoA редуктази). Цей фермент є ключовим регулятором мевалонатного шляху, що лімітує швидкість біосинтезу холестерину в печінці [6; 8; 9]. Блокування активності HMG-CoA редуктази зумовлює зниження рівнів мевалонату та подальших метаболітів, що призводить до дефіциту внутрішньоклітинного холестерину в гепатоцитах [6].

У відповідь на зниження концентрації стеролів активується регуляторна система SREBP: специфічні транскрипційні фактори мігрують до ядра клітини, де стимулюють експресію гена рецептора ліпопротеїнів низької щільності (ЛПНЩ) [10]. Наслідком цього є зростання кількості ЛПНЩ-рецепторів на мембранах гепатоцитів, що інтенсифікує захоплення та виведення циркулюючих ЛПНЩ із системного кровотоку. Саме цей механізм є базовим для реалізації гіполіпідемічного ефекту та зниження частоти кардіоваскулярних подій атеросклеротичного походження [10].

Проте інгібування мевалонатного шляху не обмежується лише ліпідним спектром. Важливою складовою дії статинів є зниження синтезу проміжних ізопреноїдів, зокрема фарнезилпірофосфату (FPP) та геранілгеранілпірофосфату (GGPP). Ці сполуки є критичними для посттрансляційної преніляції малих GTP-зв’язувальних білків (Rho, Rac, Ras), що лежить в основі розвитку плейотропних ефектів статинів [11; 12]. Наприклад, пригнічення активності Rho-кінази сприяє підвищенню експресії ендотеліальної NO-синтази та посиленню продукції оксиду азоту. Це покращує судинний тонус, відновлює функцію ендотелію та запобігає гіпертрофії й фіброзу міокарда [11].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Додатково статини впливають на прозапальні каскади шляхом гальмування преніляції білків, відповідальних за активацію фактора NF-κB, та одночасно стимулюють антиоксидантні системи (шлях Nrf2/HO-1) [13]. Результатом є зниження рівнів прозапальних цитокінів (IL-6, TNF-α, IL-1β) і С-реактивного білка при одночасному підвищенні активності захисних ферментів, таких як глутатіонпероксидаза [14]. Такі протизапальні властивості критично важливі для стабілізації атеросклеротичних бляшок.

Плейотропний спектр також включає антитромботичну дію: знижується агрегаційна здатність тромбоцитів та активність тканинного фактора при одночасному покращенні процесів фібринолізу. Вплив на ангіогенез при цьому має дозозалежний характер: низькі дози препаратів можуть стимулювати утворення нових капілярів, тоді як високі — пригнічувати неоангіогенез через глибоке блокування клітинної проліферації [15].

Поза межами кардіології активно вивчаються імуномодулюючі, нейро- та нефропротекторні властивості статинів, а також їхній вплив на остеогенез через стимуляцію фактора BMP-2. Крім того, здатність модулювати сигнальні шляхи росту клітин і апоптозу робить їх перспективними об’єктами у дослідженнях терапії певних видів раку [14].

Слід зазначити, що ті самі молекулярні механізми можуть спричиняти небажані реакції. Зокрема, дефіцит мевалонатних продуктів може порушувати енергетичний метаболізм мітохондрій, що розглядається як одна з причин розвитку статин-асоційованої міопатії. Також зміни в інсулінозалежних сигнальних каскадах можуть підвищувати ризик розвитку цукрового діабету 2-го типу [16]. Проте, згідно з актуальними даними, загальний баланс користі та ризику залишається переконливо на користь статинотерапії.

Фармакогенетичні та епігенетичні детермінанти метаболізму статинів системою цитохрому Р450. Фармакокінетичний профіль статинів, як основних засобів для корекції гіперхолестеринемії, критично залежить від процесів їхнього метаболізму в організмі. Ключовим механізмом біотрансформації цих сполук є система цитохрому Р450 (CYP) [17]. Зокрема, ліпофільні представники цього класу (аторвастатин, симвастатин і ловастатин) піддаються інтенсивній біотрансформації за участю ізоферменту CYP3A4 та иCYP3A5 [18; 19]. Цей процес відбувається як у паренхімі печінки, так і в ентероцитах тонкого кишечника, що зумовлює виражений пресистемний метаболізм («ефект першого проходження») і, як наслідок, обмежує рівень пероральної біодоступності цих препаратів [19].

Генетична варіабельність ізоферментів CYP3A4 та CYP3A5 виступає вагомим чинником модуляції фармакологічної відповіді на статини [20]. Наявність алельного варіанта CYP3A4*22 корелює із пригніченням експресії та функціональної спроможності відповідного ензиму. Це призводить до сповільнення метаболічного кліренсу аторвастатину, ловастатину та симвастатину, що зумовлює необхідність зниження терапевтичних доз. У випадку CYP3A5

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

критичне значення має алель *3, асоційований із різкою втратою ферментативної активності. Встановлено, що у гомозиготних носіїв (*3/*3) показники Cmax та AUC аторвастатину та його активних похідних є удвічі вищими порівняно з особами, які мають функціональні алелі. [20]. Така фармакокінетична особливість підсилює не лише гіполіпідемічну дію, а й ризик виникнення токсичних ефектів. Згідно з результатами метааналізів, поліморфізм CYP3A5 є значущим предиктором статин-індукованих небажаних явищ, зокрема міопатії, що підкреслює доцільність попереднього генотипування для персоналізації фармакотерапії [20].

Поряд із генетичним поліморфізмом, на функціональну активність системи CYP суттєво впливають епігенетичні чинники та мікроРНК. Останні здатні модулювати рівень експресії генів системи CYP450, що призводить до варіабельності швидкості біотрансформації ксенобіотиків [21]. Крім того, вагомий внесок у зміну активності ізоферменту CYP3A4 роблять аліментарні компоненти, такі як фуранокумарини цитрусових, поліфенольні сполуки, нутріцевтики та вітамінні комплекси. Вони можуть діяти як інгібітори або індуктори ферменту через механізми прямої конкуренції, незворотної (механізм-базованої) інактивації або шляхом ліганд-залежної активації ядерних рецепторів. Така багатофакторна регуляція створює додаткові перешкоди для точного прогнозування системної експозиції статинів у конкретного пацієнта.

Функціонування системи CYP450 у контексті застосування статинів не обмежується лише процесами елімінації. По-перше, значна частина продуктів метаболізму зберігає фармакологічну активність, що сприяє пролонгації гіполіпідемічного ефекту. Це характерно, зокрема, для гідроксиметаболітів аторвастатину та похідних церивастатину [1]. По-друге, активність метаболічних шляхів безпосередньо корелює із системною експозицією препарату. Інгібування активності CYP3A4 (зокрема при супутньому застосуванні макролідів, азольних антимікотиків, засобів АРТ, грейпфрутового соку) зумовлює суттєве зростання до критичного зростання плазмової концентрації статинів [18]. Це, у свою чергу, суттєво підвищує ймовірність розвитку міопатій та рабдоміолізу [18]. З іншого боку, індуктори CYP3A (наприклад, рифампіцин, окремі антиконвульсанти та фітопрепарати) інтенсифікують кліренс, що може нівелювати ліпідозни-жувальну дію терапії [18].

Взаємодія статинів з лікарськими засобами та продуктами харчування. Клінічна релевантність взаємодій статинів обумовлена передусім їхнім впливом на активність ізоферменту CYP3A4 та функціонування транспортних протеїнів (OATP1B1, P-gp, ABCG2). Модуляція цих систем призводить до суттєвих коливань плазмової концентрації препаратів, що корелює з підвищеним ризиком розвитку міопатії, рабдоміолізу, а також гепато- та нефротоксичних ефектів [22].

Найвищу вразливість до міжлікарських взаємодій демонструють ліпофільні статини (аторвастатин, ловастатин, симвастатин), які проходять інтенсивну біотрансформацію за участю CYP3A4 та виступають субстратами для

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

OATP1B1 і P-gp. На противагу їм, розувастатин і правастатин більшою мірою залежать від активності транспортних білків, ніж від ферментативного метаболізму [23].

Особливої уваги потребують комбінації з іншими кардіометаболічними засобами. Хоча дослідження на здорових добровольцях не виявили критичних змін, описані потенційні взаємодії між інгібіторами SGLT2 (зокрема канагліфлозином) та статинами, що можуть підсилювати токсичність. Водночас поєднання з езетимібом, інгібіторами PCSK9, бемпедоєвою кислотою чи пемафібратом характеризується обмеженим фармакокінетичним впливом. Проте ризик виникнення міопатії при одночасному прийомі з фібратами (агоністами PPARα) залишається високим і потребує постійного клінічного моніторингу [23].

Серед харчових взаємодій найбільш вивченим є вплив грейпфрута. Фуранокумарини (зокрема 6′,7′-дигідроксибергамотин) призводять до незворотної інактивації кишкового CYP3A4 та часткового пригнічення OATP і P-gp. Це зумовлює багаторазове збільшення показника AUC для симвастатину (у 3,6 раза), ловастатину та аторвастатину, що значно підвищує загрозу розвитку тяжкого рабдоміолізу. Подібні властивості приписують також журавлинному та гранатовому сокам, хоча доказова база щодо їхньої клінічної значущості наразі є менш обґрунтованою [24].

Сучасні дослідження акцентують увагу на поліфенольних сполуках, поширених у складі середземноморської дієти. Встановлено, що поліфеноли можуть вступати у взаємодію на рівні OATP1B1, P gp, ABCC2/ABCG2, CYP450 та кишкових естераз, змінюючи AUC і Cmax препаратів у різних напрямках. Наприклад, тривале вживання екстракту зеленого чаю (у дозі EGCG 800 мг/добу) знижує експозицію розувастатину приблизно на 20%, тоді як соєві ізофлавони не виявляють значущого впливу на його кінетику.

Високодозові добавки флавоноїдів (кверцетину, нарингеніну тощо) здатні інгібувати CYP3A4 та OATP1B1, створюючи передумови як для синергізму в інгібуванні ГМГ-КоА-редуктази, так і для потенційної кумуляції токсичності [22].

Патогенетичні аспекти статин-асоційованих м'язових симптомів та механізми діабетогенного ризику. Незважаючи на те, що інгібітори ГМГ-КоА-редуктази (статини) залишаються «золотим стандартом» у стратегії первинної та вторинної профілактики серцево-судинних ускладнень, їхня довгострокова безпека в умовах реальної клінічної практики залишається предметом інтенсивних дискусій. Сучасна парадигма лікування дисліпідемій базується на балансі між кардіопротекторною ефективністю та мінімізацією ятрогенних ризиків. Наразі науковий пошук зосереджений на двох найбільш значущих категоріях небажаних явищ. Зокрема, вивчається спектр статин-асоційованих м'язових симптомів (SAMS) різного ступеня тяжкості. Також значна увага приділяється діабетогенному впливу препаратів, що проявляється у зростанні частоти маніфестації цукрового діабету (ЦД) 2-го типу [5, 8]. Розуміння

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

механізмів розвитку цих реакцій є критично важливим для розробки персоналізованих підходів до призначення статинів.

Спектр небажаних м'язових явищ наразі об'єднують дескриптором SAMS (*statin-associated muscle symptoms*). Клінічна картина SAMS варіює від транзиторної міалгії до тяжкої міопатії, імуноопосередкованої некротизуючої міопатії та потенційно летального рабдоміолізу [25].

Слід зазначити, що в рандомізованих контрольованих дослідженнях частота фармакологічно зумовлених SAMS є відносно низькою (менше 3%), що частково пояснюється феноменом ноцебо. Проте дані реальної клінічної практики (обсерваційні когортні дослідження) демонструють значно вищу поширеність симптомів — від 10% до 30% [26]. Зокрема, за результатами проспективного річного моніторингу, ознаки міопатії спостерігалися у 27,8% пацієнтів, причому найвищий показник асоціювався з прийомом симвастатину в дозі 40 мг (50%), тоді як розувастатин (10 мг) та флувастатин XL (80 мг) виявилися найменш токсичними (10,8% та 8% відповідно) [24; 27].

Ризик розвитку SAMS є дозозалежним і варіабельним для різних представників класу. Він визначається ліпофільністю молекули, шляхами її метаболізму, потенціалом міжлікарських взаємодій, а також віком, статтю та генетичним профілем пацієнта [28]. Патогенетичне підґрунтя SAMS пов'язують із мітохондріальною дисфункцією, зумовленою дефіцитом коензиму Q10, пригніченням дихального ланцюга, посиленням оксидативного стресу та активацією механізмів апоптозу міоцитів [25]. Хоча тяжкі форми міопатії з критичним підвищенням рівня креатинкінази зустрічаються рідко (близько 5 випадків на 10 000 пацієнтів за 5 років), вони потребують негайної корекції терапії: зниження дози, ротації препарату або його тимчасової відміни [28].

Окрім м'язової токсичності, серйозну занепокоєність викликає здатність статинів впливати на вуглеводний обмін. Згідно з сучасними метааналізами, терапія інгібіторами ГМГ-КоА-редуктази асоціюється з помірним, проте статистично значущим зростанням ризику розвитку цукрового діабету (ЦД) 2-го типу (приблизно на 9–12%). Цей ефект є дозозалежним: застосування високих доз статинів підвищує ризик маніфестації діабету на 18% порівняно з режимами помірної інтенсивності [29].

Патогенетичні механізми діабетогенної дії статинів мають мультифакторну природу. По-перше, препарати цього класу можуть знижувати чутливість периферичних тканин до інсуліну через пригнічення синтезу ізопреноїдів та порушення сигнального шляху глюкозного транспортера GLUT4. По-друге, статини безпосередньо впливають на функціональну активність β-клітин підшлункової залози, зменшуючи глюкозозалежну секрецію інсуліну внаслідок блокування кальцієвих каналів L-типу та зниження внутрішньоклітинного рівня АТФ через мітохондріальну дисфункцію [30].

Встановлено, що найбільший діабетогенний потенціал мають ліпофільні статини (аторвастатин, симвастатин), тоді як гідрофільні молекули (правастатин)

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

демонструють більш нейтральний профіль. Попри ці ризики, клінічні переваги статинів у зниженні частоти серцево-судинних катастроф суттєво перевищують імовірність розвитку ЦД 2-го типу, що потребує не відміни препаратів, а ретельного моніторингу рівня глікемії у пацієнтів груп ризику [30, 31].

Стратегії корекції небажаних реакцій та методи підвищення комплаєнсу пацієнтів. Оптимізація переносимості статинотерапії та підвищення прихильності пацієнтів до лікування базується на інтеграції медикаментозних підходів та психоосвітніх інтервенцій.

Першочерговим завданням клініциста є диференціація природи м'язових скарг. Значна частина симптомів SAMS зумовлена феноменом ноцебо (або «drucebo»), коли негативні очікування пацієнта провокують виникнення або посилення суб'єктивних відчуттів болю. Ефективними інструментами зниження тривожності та запобігання передчасному припиненню терапії є роз'яснення доказової бази користі статинів, демонстрація індивідуального серцево-судинного ризику та впровадження моделі спільного прийняття рішень (shared decision-making). Надання пацієнту певної автономії у виборі режиму дозування або конкретного препарату суттєво покращує психологічне сприйняття лікування [31].

Медичні алгоритми ведення пацієнтів із підозрою на SAMS включають покроковий підхід: виключення вторинних причин міалгії (коморбідні стани), тимчасову елімінацію препарату («wash-out period») з наступною деескалацією дози або ротацією статинів. Зокрема, пацієнтам із поганою переносимістю ліпофільних сполук часто рекомендується перехід на гідрофільні молекули (наприклад, розувастатин) або використання інтермітуючого режиму прийому (через день або двічі на тиждень). У випадках істинної непереносимості цільових рівнів ХС-ЛПНЩ досягають шляхом комбінованої терапії з езетимібом, інгібіторами PCSK9, інклесіраном або бемпедоєвою кислотою, що дозволяє мінімізувати дозу статину. Паралельно проводиться корекція факторів ризику, таких як гіпотиреоз та дефіцит вітаміну D, хоча рутинна суплементація останнього для профілактики SAMS наразі не має вичерпної доказової бази [31].

Стійке підвищення комплаєнсу досягається через мультимодальні програми: спрощення схем лікування, активне залучення фармацевтичних сервісів та m-health технологій (автоматизовані нагадування, телемедичний моніторинг). Систематичні дані підтверджують, що структурований зворотний зв’язок та чітке пояснення довгострокових наслідків для здоров’я є критично важливими для підтримки прихильності, особливо серед осіб похилого віку. Таким чином, сучасна статинотерапія трансформується з ліпідоцентричної моделі в пацієнт-орієнтовану, де глибоке розуміння метаболічного профілю дозволяє досягти максимального терапевтичного успіху при мінімальних ризиках.

Клініко-фармацевтичний супровід та алгоритми консультування пацієнтів при проведенні статинотерапії. Фармацевтична опіка при статинотерапії є комплексним процесом, спрямованим на оптимізацію ефективності та безпеки

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

лікування дисліпідемій, а також на мінімізацію ризиків серцево-судинних катастроф. На етапі відпуску препаратів фармацевт має верифікувати наявність клінічних показань (клінічний атеросклероз, ЦД, високий кардіоваскулярний ризик за шкалою ASCVD, сімейна гіперхолестеринемія) та оцінити відповідність призначеної інтенсивності терапії чинним міжнародним і національним настановам [31, 32, 33].

Важливим аспектом консультування є роз'яснення мети лікування, очікуваного ступеня зниження рівня ХС-ЛПНЩ та необхідності тривалого (часто пожиттєвого) прийому препаратів для зниження ризику інфаркту міокарда та інсульту [34]. Обов’язковою є превентивна оцінка індивідуальних факторів ризику небажаних реакцій: віку пацієнта, функціонального стану нирок і печінки, наявності поліпрагмазії, анамнестичних даних щодо м’язового болю та репродуктивних планів у жінок [36].

Критичним компонентом опіки є ретельний аналіз лікарських та харчових взаємодій. Зокрема, інгібітори CYP3A4, P-gp та OATP1B1 (окремі антибіотики, антимікотики, антиретровірусні та цитостатичні засоби, а також грейпфрутовий сік) здатні суттєво підвищувати сироваткову концентрацію симвастатину, ловастатину й аторвастатину, що корелює з високим ризиком рабдоміолізу [18].

У разі виявлення потенційно небезпечних комбінацій фармацевт має рекомендувати застосування статинів із мінімальним потенціалом взаємодії (розувастатин, правастатин, пітавастатин).

Навчання пацієнта включає розпізнавання «червоних прапорців» (виражена слабкість, темне забарвлення сечі), що потребують негайного звернення за медичною допомогою. Також акцентується увага на необхідності контрольного визначення рівня ліпідів через 4–12 тижнів після старту або корекції дози терапії.

Мінімізація медикаментозних ризиків та оптимізація комплаєнсу в окремих категорій населення на етапі аптечного відпуску. При роботі з декретованими групами населення (діти, вагітні, особи похилого віку, пацієнти з інвалідністю) основна роль фармацевта полягає в контролі раціональності призначеної терапії. Враховуючи статистику порушень режиму прийому ліків (близько 50% випадків у світі), фахівець здійснює перевірку дозування та тривалості курсу відповідно до віку та супутніх патологій пацієнта [37].

Для пацієнтів похилого віку з ознаками поліфармації фармацевт проводить огляд фармакотерапії (*medication review*). Це дозволяє виявити дублювання препаратів або нераціональні комбінації, що є підставою для подальшого депрескрибування спільно з лікарем. У закритих установах (інтернати, пенітенціарні заклади) фармацевт відповідає за стандарти зберігання ліків та адаптацію інструкцій для персоналу, що мінімізує ризики помилок при використанні медикаментів.

Практична складова фармацевтичної опіки також включає консультування щодо програм реімбурсації та підбору доступних генеричних аналогів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Адаптація інформації про ліки до когнітивного рівня пацієнта дозволяє знизити частоту помилок у лікуванні та покращити його кінцеві результати.

Висновки. Статини пройшли шлях від природних сполук до сучасних синтетичних молекул. Це дозволило зробити терапію простішою та ефективнішою, забезпечуючи стабільний результат при прийомі однієї дози на добу. Крім зниження холестерину, статини зміцнюють судини, зменшують запалення та стабілізують атеросклеротичні бляшки. Ефективність лікування та ризик побічних ефектів часто залежать від генетики та метаболізму пацієнта. Врахування цих факторів допомагає уникнути болю в м'язах та інших ускладнень. Роль фармацевта є ключовою у супроводі пацієнта: від контролю взаємодії ліків до підтримки комплаєнсу, що є обов'язковою умовою успішного лікування.

Література

1. Oesterle, A., Laufs, U., & Liao, J. (2017). Pleiotropic Effects of Statins on the Cardiovascular System. Circulation Research, 120(1), 229–243. https://doi.org/10.1161/circresaha.116.308537.

2. Murphy, C., De-Bruyne, A., & O'Kane, M. (2020). The Role of Structure and Biophysical Properties in the Pleiotropic Effects of Statins. International Journal of Molecular Sciences, 21(22), 8745. https://doi.org/10.3390/ijms21228745.

3. Sadowska, A., Radomska, K., & Nowak, P. (2023). Statins - From Fungi to Pharmacy. International Journal of Molecular Sciences, 25(1), 466. https://doi.org/10.3390/ijms25010466.

4. Laufs, U., Weingärtner, O., Kassner, U., & Schatz, U. (2021). State of the Art: Statin Therapy. Deutsche medizinische Wochenschrift, 146(18), 1162–1170. https://doi.org/10.1055/a-1516-2471.

5. Zeng, W., Deng, H., Luo, Y., et al. (2024). Advances in statin adverse reactions and the potential mechanisms: A systematic review. Journal of Advanced Research, 76, 781–797. https://doi.org/10.1016/j.jare.2024.12.020

6. German, C., & Liao, J. (2023). Understanding the molecular mechanisms of statin pleiotropic effects. Archives of Toxicology, 97(6), 1529–1545. https://doi.org/10.1007/s00204-023-03492-6.

7. De Barros Lira Lins, U., et al. (2022). HMG-CoA reductase inhibitors: an updated review of biosynthesis and patent prospecting. Research, Society and Development, 11(14), e36186. https://doi.org/10.33448/rsd-v11i14.36186.

8. Khatiwada, N., & Hong, Z. (2024). Potential Benefits and Risks Associated with the Use of Statins. Pharmaceutics, 16(2), 214. https://doi.org/10.3390/pharmaceutics16020214.

9. Wasim, R., et al. (2022). Pleiotropic Benefits of Statins in Cardiovascular Diseases. Drug Research, 72(09), 473–482. https://doi.org/10.1055/a-1873-1978.

10. Morofuji, Y., et al. (2021). Beyond Lipid-Lowering: Effects of Statins on Cardiovascular and Cerebrovascular Diseases and Cancer. Pharmaceuticals, 15(2), 151. https://doi.org/10.3390/ph15020151.

11. Patel, K., Sehgal, V., & Kashfi, K. (2022). Molecular targets of statins and their potential side effects: Not all the glitter is gold. European Journal of Pharmacology, 922, 174906. https://doi.org/10.1016/j.ejphar.2022.174906.

12. Zahedipour, F., et al. (2022). Pleotropic properties of statins via angiogenesis modulation in cardiovascular disease. Drug Discovery Today, 27(10), 2634–2645. https://doi.org/10.1016/j.drudis.2022.07.010.

13. Khan, S., et al. (2025). Molecular and Immunomodulatory Mechanisms of Statins in Inflammation and Cancer Therapeutics with Emphasis on the NF-κB, NLRP3 Inflammasome, and Cytokine Regulatory Axes. International Journal of Molecular Sciences, 26(17), 8429. https://doi.org/10.3390/ijms26178429.

14. Mansouri, A., et al. (2022). Antioxidant Effects of Statins by Modulating Nrf2 and Nrf2/HO-1 Signaling in Different Diseases. Journal of Clinical Medicine, 11(5), 1313. https://doi.org/10.3390/jcm11051313.

15. Zahedipour, F., Butler, A., Rizzo, M., & Sahebkar, A. (2022). Statins and angiogenesis in non-cardiovascular diseases. Drug Discovery Today, 27(10), 2646–2658. https://doi.org/10.1016/j.drudis.2022.07.005.

16. Somers, T., et al. (2023). Statins and Cardiomyocyte Metabolism, Friend or Foe? Journal of Cardiovascular Development and Disease, 10(10), 417. https://doi.org/10.3390/jcdd10100417.

17. Zhao, M., et al. (2021). Cytochrome P450 Enzymes and Drug Metabolism in Humans. International Journal of Molecular Sciences, 22(23), 12808. https://doi.org/10.3390/ijms222312808.

18. Hernández-Lorca, M., et al. (2025). Dietary Modulation of CYP3A4 and Its Impact on Statins and Antidiabetic Drugs: A Narrative Review. Pharmaceuticals, 18(9), 1351. https://doi.org/10.3390/ph18091351.

19. Zhang, Y., et al. (2024). CYP3A4 and CYP3A5: the crucial roles in clinical drug metabolism and the significant implications of genetic polymorphisms. PeerJ, 12, e18636. https://doi.org/10.7717/peerj.18636.

20. Yee, J., Kim, H., Heo, Y., et al. (2021). Association between CYP3A5 Polymorphism and Statin-Induced Adverse Events: A Systemic Review and Meta-Analysis. Journal of Personalized Medicine, 11(7), 677. https://doi.org/10.3390/jpm11070677.

21. Tezcan, T., Kotiloğlu, S., & Akyüzlü, D. (2022). The involvement of miRNAs in CYP450 gene expression: A brief review of the literature. Journal of Research in Pharmacy, 26(4), 714–721. https://doi.org/10.29228/jrp.122.

22. Balasubramanian, R., & Maideen, N. (2021). HMG-CoA reductase inhibitors (Statins) and their Drug Interactions involving CYP enzymes, P-glycoprotein and OATP Transporters - An Overview. Current Drug Metabolism, 22(5), 328–341. https://doi.org/10.2174/1389200222666210114122729.

23. Costa, R., et al. (2025). Lipid-lowering statins and polyphenol-based supplementation: a scoping review on drug-food interaction potential. Frontiers in Pharmacology, 16, 1541871. https://doi.org/10.3389/fphar.2025.1541871.

24. Bellosta, S., & Corsini, A. (2024). Drug interactions in cardiology: focus on statins and their combination with other lipid-lowering drugs. Expert Opinion on Drug Metabolism & Toxicology, 20(11), 1013–1021. https://doi.org/10.1080/17425255.2024.2402493.

25. Bukowska, B., et al. (2025). Hazardous Interactions Between Food, Herbs, and Drugs in the First Stage of Biotransformation: Case Reports of Adverse Drug Interactions in Humans. International Journal of Molecular Sciences, 26(11), 5188. https://doi.org/10.3390/ijms26115188.

26. Mollazadeh, H., et al. (2021). Effects of statins on mitochondrial pathways. Journal of Cachexia, Sarcopenia and Muscle, 12(1), 237–251. https://doi.org/10.1002/jcsm.12654.

27. Ruscica, M., Ferri, N., Banach, M., et al. (2022). Side effects of statins-from pathophysiology and epidemiology to diagnostic and therapeutic implications. Cardiovascular Research, 118(17), 3288–3304. https://doi.org/10.1093/cvr/cvac020.

28. Bak, K., Moon, S., Ko, M., et al. (2023). Impact of metformin on statin-associated myopathy risks in dyslipidemia patients. Pharmacology Research & Perspectives, 11(6), e1114. https://doi.org/10.1002/prp2.1114.

29. Grunwald, S., et al. (2022). Statins Aggravate the Risk of Insulin Resistance in Human Muscle. International Journal of Molecular Sciences, 23(4), 2398. https://doi.org/10.3390/ijms23042398.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

30. Newman, C. (2022). Safety of Statins and Nonstatins for Treatment of Dyslipidemia. Endocrinology and Metabolism Clinics of North America, 51(3), 655–679. https://doi.org/10.1016/j.ecl.2022.01.004.

31. Laakso, M., & Silva, L. (2023). Statins and risk of type 2 diabetes: mechanism and clinical implications. Frontiers in Endocrinology, 14, 1239335. https://doi.org/10.3389/fendo.2023.1239335.

32. Mehta, A. (2024). Non adherence to lipid-lowering therapy and strategies to improve adherence. Indian Heart Journal, 76(Suppl 1), S138–S140. https://doi.org/10.1016/j.ihj.2024.01.006

33. Fadah, K., Mares, A., & Lange, R. (2025). Statin-Associated muscle symptoms and vitamin D supplementation. Current Opinion in Cardiology, 40(2), 215–220. https://doi.org/10.1097/hco.0000000000001222.

34. Cooper-DeHoff, R., Niemi, M., Ramsey, L., et al. (2022). The Clinical Pharmacogenetics Implementation Consortium Guideline for SLCO1B1, ABCG2, and CYP2C9 genotypes and Statin-Associated Musculoskeletal Symptoms. Clinical Pharmacology & Therapeutics, 111(5), 1007–1021. https://doi.org/10.1002/cpt.2557.

35. Fiorentino, R., & Chiarelli, F. (2023). Statins in Children, an Update. International Journal of Molecular Sciences, 24(2), 1366. https://doi.org/10.3390/ijms24021366

36. Elhwuegi, A., & Elfakhri, M. (2025). Pharmacological Profile and Mechanisms of Cardiovascular Protective Effects of Statins: An Update. Libyan International Medical University Journal, 10(1), 18–28. https://doi.org/10.1055/s-0045-1809043.

37. Wiggins, B., Backes, J., & Hilleman, D. (2022). Statin-associated muscle symptoms – A review: Individualizing the approach to optimize care. Pharmacotherapy, 42(6), 428–438. https://doi.org/10.1002/phar.2681.

References

1. Oesterle, A., Laufs, U., & Liao, J. (2017). Pleiotropic Effects of Statins on the Cardiovascular System. Circulation Research, 120(1), 229–243. https://doi.org/10.1161/circresaha.116.308537.

2. Murphy, C., De-Bruyne, A., & O'Kane, M. (2020). The Role of Structure and Biophysical Properties in the Pleiotropic Effects of Statins. International Journal of Molecular Sciences, 21(22), 8745. https://doi.org/10.3390/ijms21228745.

3. Sadowska, A., Radomska, K., & Nowak, P. (2023). Statins - From Fungi to Pharmacy. International Journal of Molecular Sciences, 25(1), 466. https://doi.org/10.3390/ijms25010466.

4. Laufs, U., Weingärtner, O., Kassner, U., & Schatz, U. (2021). State of the Art: Statin Therapy. Deutsche medizinische Wochenschrift, 146(18), 1162–1170. https://doi.org/10.1055/a-1516-2471.

5. Zeng, W., Deng, H., Luo, Y., et al. (2024). Advances in statin adverse reactions and the potential mechanisms: A systematic review. Journal of Advanced Research, 76, 781–797. https://doi.org/10.1016/j.jare.2024.12.020

6. German, C., & Liao, J. (2023). Understanding the molecular mechanisms of statin pleiotropic effects. Archives of Toxicology, 97(6), 1529–1545. https://doi.org/10.1007/s00204-023-03492-6.

7. De Barros Lira Lins, U., et al. (2022). HMG-CoA reductase inhibitors: an updated review of biosynthesis and patent prospecting. Research, Society and Development, 11(14), e36186. https://doi.org/10.33448/rsd-v11i14.36186.

8. Khatiwada, N., & Hong, Z. (2024). Potential Benefits and Risks Associated with the Use of Statins. Pharmaceutics, 16(2), 214. https://doi.org/10.3390/pharmaceutics16020214.

9. Wasim, R., et al. (2022). Pleiotropic Benefits of Statins in Cardiovascular Diseases. Drug Research, 72(09), 473–482. https://doi.org/10.1055/a-1873-1978.

ISSN 2786-4952 Online

10. Morofuji, Y., et al. (2021). Beyond Lipid-Lowering: Effects of Statins on Cardiovascular and Cerebrovascular Diseases and Cancer. Pharmaceuticals, 15(2), 151. https://doi.org/10.3390 /ph15020151.

11. Patel, K., Sehgal, V., & Kashfi, K. (2022). Molecular targets of statins and their potential side effects: Not all the glitter is gold. European Journal of Pharmacology, 922, 174906. https://doi.org/10.1016/j.ejphar.2022.174906.

12. Zahedipour, F., et al. (2022). Pleotropic properties of statins via angiogenesis modulation in cardiovascular disease. Drug Discovery Today, 27(10), 2634–2645. https://doi.org/10.1016 /j.drudis.2022.07.010.

13. Khan, S., et al. (2025). Molecular and Immunomodulatory Mechanisms of Statins in Inflammation and Cancer Therapeutics with Emphasis on the NF-κB, NLRP3 Inflammasome, and Cytokine Regulatory Axes. International Journal of Molecular Sciences, 26(17), 8429. https://doi.org /10.3390/ijms26178429.

14. Mansouri, A., et al. (2022). Antioxidant Effects of Statins by Modulating Nrf2 and Nrf2/HO-1 Signaling in Different Diseases. Journal of Clinical Medicine, 11(5), 1313. https://doi.org/ 10.3390/jcm11051313.

15. Zahedipour, F., Butler, A., Rizzo, M., & Sahebkar, A. (2022). Statins and angiogenesis in non-cardiovascular diseases. Drug Discovery Today, 27(10), 2646–2658. https://doi.org/ 10.1016/j.drudis.2022.07.005.

16. Somers, T., et al. (2023). Statins and Cardiomyocyte Metabolism, Friend or Foe? Journal of Cardiovascular Development and Disease, 10(10), 417. https://doi.org/10.3390/jcdd10100417.

17. Zhao, M., et al. (2021). Cytochrome P450 Enzymes and Drug Metabolism in Humans. International Journal of Molecular Sciences, 22(23), 12808. https://doi.org/10.3390/ijms222312808.

18. Hernández-Lorca, M., et al. (2025). Dietary Modulation of CYP3A4 and Its Impact on Statins and Antidiabetic Drugs: A Narrative Review. Pharmaceuticals, 18(9), 1351. https://doi.org/ 10.3390/ph18091351.

19. Zhang, Y., et al. (2024). CYP3A4 and CYP3A5: the crucial roles in clinical drug metabolism and the significant implications of genetic polymorphisms. PeerJ, 12, e18636. https://doi.org/10.7717/peerj.18636.

20. Yee, J., Kim, H., Heo, Y., et al. (2021). Association between CYP3A5 Polymorphism and Statin-Induced Adverse Events: A Systemic Review and Meta-Analysis. Journal of Personalized Medicine, 11(7), 677. https://doi.org/10.3390/jpm11070677.

21. Tezcan, T., Kotiloğlu, S., & Akyüzlü, D. (2022). The involvement of miRNAs in CYP450 gene expression: A brief review of the literature. Journal of Research in Pharmacy, 26(4), 714–721. https://doi.org/10.29228/jrp.122.

22. Balasubramanian, R., & Maideen, N. (2021). HMG-CoA reductase inhibitors (Statins) and their Drug Interactions involving CYP enzymes, P-glycoprotein and OATP Transporters - An Overview. Current Drug Metabolism, 22(5), 328–341. https://doi.org/10.2174/13892002226662101 14122729.

23. Costa, R., et al. (2025). Lipid-lowering statins and polyphenol-based supplementation: a scoping review on drug-food interaction potential. Frontiers in Pharmacology, 16, 1541871. https://doi.org/10.3389/fphar.2025.1541871.

24. Bellosta, S., & Corsini, A. (2024). Drug interactions in cardiology: focus on statins and their combination with other lipid-lowering drugs. Expert Opinion on Drug Metabolism & Toxicology, 20(11), 1013–1021. https://doi.org/10.1080/17425255.2024.2402493.

25. Bukowska, B., et al. (2025). Hazardous Interactions Between Food, Herbs, and Drugs in the First Stage of Biotransformation: Case Reports of Adverse Drug Interactions in Humans. International Journal of Molecular Sciences, 26(11), 5188. https://doi.org/10.3390/ijms26115188.

26. Mollazadeh, H., et al. (2021). Effects of statins on mitochondrial pathways. Journal of Cachexia, Sarcopenia and Muscle, 12(1), 237–251. https://doi.org/10.1002/jcsm.12654.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

27. Ruscica, M., Ferri, N., Banach, M., et al. (2022). Side effects of statins-from pathophysiology and epidemiology to diagnostic and therapeutic implications. Cardiovascular Research, 118(17), 3288–3304. https://doi.org/10.1093/cvr/cvac020.

28. Bak, K., Moon, S., Ko, M., et al. (2023). Impact of metformin on statin-associated myopathy risks in dyslipidemia patients. Pharmacology Research & Perspectives, 11(6), e1114. https://doi.org/10.1002/prp2.1114.

29. Grunwald, S., et al. (2022). Statins Aggravate the Risk of Insulin Resistance in Human Muscle. International Journal of Molecular Sciences, 23(4), 2398. https://doi.org/10.3390/ijms23042398.

30. Newman, C. (2022). Safety of Statins and Nonstatins for Treatment of Dyslipidemia. Endocrinology and Metabolism Clinics of North America, 51(3), 655–679. https://doi.org/10.1016/j.ecl.2022.01.004.

31. Laakso, M., & Silva, L. (2023). Statins and risk of type 2 diabetes: mechanism and clinical implications. Frontiers in Endocrinology, 14, 1239335. https://doi.org/10.3389/fendo.2023.1239335.

32. Mehta, A. (2024). Non adherence to lipid-lowering therapy and strategies to improve adherence. Indian Heart Journal, 76(Suppl 1), S138–S140. https://doi.org/10.1016/j.ihj.2024.01.006

33. Fadah, K., Mares, A., & Lange, R. (2025). Statin-Associated muscle symptoms and vitamin D supplementation. Current Opinion in Cardiology, 40(2), 215–220. https://doi.org/10.1097/hco.0000000000001222.

34. Cooper-DeHoff, R., Niemi, M., Ramsey, L., et al. (2022). The Clinical Pharmacogenetics Implementation Consortium Guideline for SLCO1B1, ABCG2, and CYP2C9 genotypes and Statin-Associated Musculoskeletal Symptoms. Clinical Pharmacology & Therapeutics, 111(5), 1007–1021. https://doi.org/10.1002/cpt.2557.

35. Fiorentino, R., & Chiarelli, F. (2023). Statins in Children, an Update. International Journal of Molecular Sciences, 24(2), 1366. https://doi.org/10.3390/ijms24021366

36. Elhwuegi, A., & Elfakhri, M. (2025). Pharmacological Profile and Mechanisms of Cardiovascular Protective Effects of Statins: An Update. Libyan International Medical University Journal, 10(1), 18–28. https://doi.org/10.1055/s-0045-1809043.

37. Wiggins, B., Backes, J., & Hilleman, D. (2022). Statin-associated muscle symptoms – A review: Individualizing the approach to optimize care. Pharmacotherapy, 42(6), 428–438. https://doi.org/10.1002/phar.2681.

Дата першого надходження статті до видання: 27.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 378.016:616-053.2-092:37.018.43:004

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3319-3329

Павлова Олена Олексіївна доктор медичних наук, професор, професор ЗВО кафедри загальної та клінічної патофізіології імені Д. О. Альперна, Харківський національний медичний університет, м. Харків, https://orcid.org /0000-0002-0570-3931

Шевченко Олександр Миколайович доктор медичних наук, професор, професор ЗВО кафедри загальної та клінічної патофізіології імені Д. О. Альперна, Харківський національний медичний університет, м. Харків, https://orcid.org/0000-0001-5456-8652

Шевченко Владислав Олександрович доктор філософії, доцент ЗВО кафедри фундаментальної медичної підготовки, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків, https://orcid.org/0009-0005-2546-9467

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ «ПАТОФІЗІОЛОГІЯ» У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ «ПЕДІАТРІЯ» У ХАРКІВСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ МЕДИЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. Погіршення стану здоров’я дитячого населення, зростання психоемоційного навантаження та обмежений доступ до медичних послуг на окремих територіях України зумовлюють підвищені вимоги до професійної компетентності фахівців педіатричного профілю. Вивчення патофізіології як фундаментальної дисципліни відіграє ключову роль у формуванні клінічного мислення здобувачів вищої освіти.

Впровадження дистанційних та змішаних форм навчання з використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (зокрема платформ для синхронної та асинхронної взаємодії) дозволяє забезпечити безперервність освітнього процесу навіть в умовах надзвичайних ситуацій. Поєднання синхронного та асинхронного навчання створює гнучке освітнє середовище, сприяє індивідуалізації навчання та підвищує доступність освітніх матеріалів.

Дистанційне навчання медичних дисциплін, зокрема патофізіології, має певні обмеження, пов’язані з недостатнім рівнем практичної підготовки, зниженням безпосередньої взаємодії між викладачем і здобувачем освіти, а також підвищеними вимогами до самостійності та мотивації студентів. Це зумовлює необхідність подальшого вдосконалення методів викладання, розширення інтерактивних форм навчання та впровадження інноваційних педагогічних підходів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Важливим аспектом організації освітнього процесу є дотримання принципів академічної доброчесності, що сприяє формуванню професійної етики майбутніх лікарів і забезпечує якість підготовки фахівців.

Підготовка здобувачів вищої освіти за спеціальністю Педіатрія в сучасних умовах має ґрунтуватися на інтеграції фундаментальної теоретичної підготовки, сучасних освітніх технологій та принципів доказової медицини.

Ключові слова: здобувачі вищої освіти, патофізіологія, педіатрія, дистанційне навчання, зворотній зв'язок, воєнний стан, науково-педагогічні працівники.

Pavlova Olena Oleksiivna Doctor of Medical Sciences, Professor, Professor at the Department of General and Clinical Pathophysiology named after D. O. Alpern, Kharkiv National Medical University, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0002-0570-3931

Shevchenko Oleksandr Mykolayovych Doctor of Medical Sciences, Professor, Professor at the Department of General and Clinical Pathophysiology named after D. O. Alpern, Kharkiv National Medical University, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0001-5456-8652

Shevchenko Vladyslav Oleksandrovych PhD (Doctor of Philosophy), Associate Professor at the Department of Fundamental Medical Training, V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv https://orcid.org/0009-0005-2546-9467

SPECIFIC FEATURES OF TEACHING PATHOPHYSIOLOGY TO PEDIATRIC STUDENTS AT KHARKIV NATIONAL MEDICAL UNIVERSITY UNDER MARTIAL LAW

Abstract. The deterioration of the health status of the pediatric population, the increasing psycho-emotional burden, and limited access to medical services in certain territories of Ukraine impose heightened requirements on the professional competence of pediatric specialists. The study of pathophysiology as a fundamental discipline plays a key role in the development of clinical thinking in higher education students.

The implementation of distance and blended learning formats using modern information and communication technologies (specifically platforms for synchronous and asynchronous interaction) ensures the continuity of the educational process even during emergency situations. The combination of synchronous and asynchronous learning creates a flexible educational environment, promotes the individualization of learning, and increases the accessibility of educational materials.

Distance learning in medical disciplines, particularly pathophysiology, has certain limitations associated with an insufficient level of practical training, reduced

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

direct interaction between the teacher and the student, and increased demands for student autonomy and motivation. This necessitates further improvement of teaching methods, the expansion of interactive learning formats, and the implementation of innovative pedagogical approaches.

An important aspect of organizing the educational process is adherence to the principles of academic integrity, which contributes to the formation of professional ethics in future physicians and ensures the quality of specialist training.

The training of higher education students majoring in Pediatrics under current conditions should be based on the integration of fundamental theoretical training, modern educational technologies, and the principles of evidence-based medicine.

Keywords: higher education students, pathophysiology, pediatrics, distance learning, feedback, martial law, academic staff.

Постановка проблеми. Через військові дії в Україні жертвами стає мирне населення. Від наслідків російської агресії страждають наші діти. Абсолютна більшість дітей в Україні, а це понад 7,5 млн дітей, потерпають фізично та психологічно. Окрім того, військові дії призводять до зростання захворюваності дорослого і дитячого населення, хронічного стресу, особливо у дітей, в яких психоемоційний стан більш вразливий. Сьогодні вкрай актуальними для системи охорони здоров'я на прифронтових і деокупованих територіях залишаються питання відновлення повноцінної медичної допомоги дітям, зокрема екстреної та невідкладної, забезпеченості лікарями з певних педіатричних спеціальностей, повноцінне забезпечення ліками та виробами медичного призначення [1].

Ні в кого не викликає сумніву, що здоров'я дитячого населення є одним із найважливіших елементів економічного, соціального та культурного розвитку будь-якої країни. Ми часто повторюємо: «Діти – наше майбутнє», «Усе найкраще – дітям», мало замислюючись над глибоким змістом цих фраз. Яке майбутнє чекає на Україну, якщо нині частка дитячого населення віком до 16 років нижча за частку дорослих після 60 років, при тому що здоров'я підростаючого покоління з року в рік погіршується? До такої ситуації призвели економічні труднощі, зниження уваги до соціальних проблем, безперервне неадекватне реформування системи освіти, проблеми ранньої трудової зайнятості, збільшення інтенсивності впливу на дітей і підлітків факторів екологічного та медико-соціального ризику, погіршення структури харчування, зниження ефективності проведення традиційних профілактичних заходів, висока захворюваність та збільшення числа соціально дезадаптованих дітей [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вища школа України перебуває у стані реформування, що зумовлює пошук нових форм та технологій навчання. Закон України «Про вищу освіту» передбачає поєднання в освітньому процесі освітньої, наукової та інноваційної діяльності, при цьому вдосконалення вищої освіти відбувається у напрямку освоєння інтенсивних освітніх технологій, інтеграції змісту освіти, орієнтації на кращі світові зразки освіти тощо [3].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Так, За даними UNESCO, з 12 березня 2020 р. закриття навчальних установ у зв'язку з COVID-19 в Україні торкнулось 6 785 004 учнів і студентів, у т. ч. із закладів вищої освіти – 1 614 636. Так, освітні заклади та університети зокрема змушені були перейти на дистанційний спосіб викладання. Це, у свою чергу, потребувало стрімкої перебудови основних методів викладання з огляду на нові обставини [4].

Тому підготовка здобувачів вищої освіти за спеціальністю Педіатрія в сучасних умовах, зокрема вивчення такого важливого фундаментального теоретичного предмету, як патофізіологія, є вкрай важливим та актуальним питанням.

Мета статті – аналіз особливостей організації освітнього процесу з дисципліни «Патофізіологія» у здобувачів вищої освіти за спеціальністю «Педіатрія» в умовах воєнного стану та впровадження дистанційних і змішаних форм навчання.

Завдання дослідження. Для досягнення мети визначено такі завдання:

1. Проаналізувати сучасні умови підготовки майбутніх лікарів-педіатрів.
2. Визначити роль патофізіології у формуванні професійних компетентностей.
3. Охарактеризувати особливості дистанційного та змішаного навчання.
4. Оцінити їх переваги та обмеження в освітньому процесі.

Матеріал та методи дослідження. Дослідження виконано з метою аналізу особливостей організації освітнього процесу з дисципліни «Патофізіологія» у здобувачів вищої освіти за спеціальністю Педіатрія в умовах воєнного стану та широкого впровадження дистанційних технологій навчання.

Методологічну основу роботи становив комплекс загальнонаукових і спеціальних методів дослідження. Зокрема, застосовано аналітичний метод, який дозволив узагальнити сучасні підходи до організації освітнього процесу у вищій медичній школі, а також визначити ключові тенденції розвитку дистанційного та змішаного навчання. Бібліосемантичний метод використано для систематизації та інтерпретації даних наукової літератури, нормативно-правових актів і методичних матеріалів, що регламентують підготовку здобувачів вищої освіти в Україні.

Матеріалами дослідження слугували: нормативно-правові документи у сфері вищої освіти та охорони здоров'я України; офіційні статистичні та аналітичні дані міжнародних організацій; результати наукових публікацій вітчизняних і зарубіжних авторів, присвячених проблемам медичної освіти, дистанційного навчання та підготовки лікарів-педіатрів; навчально-методичні матеріали з дисципліни «Патофізіологія», що використовуються у закладі вищої медичної освіти; досвід організації освітнього процесу на кафедрі загальної та клінічної патофізіології імені Д.О. Альперна.

У процесі дослідження також застосовано метод порівняльного аналізу, що дав змогу зіставити традиційні та дистанційні форми навчання, визначити їхні

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

переваги та обмеження в підготовці майбутніх лікарів-педіатрів. Для узагальнення отриманих результатів використано метод системного аналізу, який дозволив розглянути освітній процес як цілісну систему з урахуванням взаємозв'язків між його структурними компонентами (мета, зміст, методи, засоби та результати навчання).

Емпірична частина дослідження базувалася на аналізі організації навчального процесу здобувачів вищої освіти за спеціальністю Педіатрія в умовах дистанційного та змішаного навчання. Розглядалися особливості проведення лекційних і практичних занять у синхронному режимі з використанням платформ відеоконференцзв'язку, а також асинхронної взаємодії із застосуванням системи управління навчанням.

Оцінювалися такі параметри, як доступність навчальних матеріалів, можливості зворотного зв'язку, рівень інтерактивності занять та організація самостійної роботи здобувачів освіти.

Крім того, було проведено узагальнення педагогічного досвіду науково-педагогічних працівників кафедри щодо використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у викладанні патофізіології, що дозволило визначити найбільш ефективні підходи до організації освітнього процесу.

Отримані результати дослідження були узагальнені, систематизовані та інтерпретовані з урахуванням сучасних вимог до підготовки медичних кадрів і принципів доказової медицини.

Виклад основного матеріалу. Ми живемо в суспільстві, яке увесь час розвивається та змінюється. Зміни в суспільстві вимагають змін в освітній сфері, в тому числі й у галузі вищої освіти. Такі зміни потребують освоєння нових технологій, відкриття нових спеціальностей, формування нової сфери відносин, ключовими компетентностями особистості стають вміння вчитися, оперувати та управляти інформацією. Поряд із традиційними технологіями навчання з'являються та активно розвиваються дистанційні методи, використання яких дозволяє навчати і навчатися в індивідуальному режимі, незалежно від місця і часу [5].

З кожним роком у всьому світі зростає кількість студентів, які навчаються за дистанційними технологіями, збільшується кількість закладів вищої освіти, які використовують дистанційні технології в навчальному процесі [6].

Сьогодні дистанційне навчання в Україні може повноцінно розвиватися тільки за наявності таких основних складових: нормативно-правової бази; контингенту студентів; кваліфікованих викладачів; навчальних програм і курсів; відповідної матеріально-технічної бази; фінансової підтримки; розробки критеріїв якості.

Дистанційне навчання передбачає таку організацію освітнього процесу, коли здобувач вищої освіти навчається самостійно за розробленою викладачем програмою і віддалений від нього у просторі чи в часі, однак може вести діалог з ними за допомогою засобів телекомунікації, корпоративної пошти [7].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Проведення занять синхронно, поєднуючи їх з асинхронною системою навчання, дозволяє використовувати так звану змішану систему дистанційної освіти, елементи якої взаємодоповнюють один одного, створюючи сприятливий освітній простір для здобувача вищої освіти. Іншими словами, такий симбіоз сприяє швидшому засвоєнню навчального матеріалу та дозволяє науково-педагогічному працівнику віддалено комунікувати із здобувачем вищої освіти.

Дистанційне навчання дає здобувачу вищої освіти можливість цілодобового доступу до навчальних матеріалів, постійну підтримку й консультації викладачів, відеолекції в режимі online та інші технологічні рішення для забезпечення ефективного процесу навчання [8].

Педіатрія відіграє важливу роль серед усіх лікарських спеціальностей. Педіатри несуть велику відповідальність за здоров'я маленьких пацієнтів та новонароджених. Звичайно, організація навчального процесу для майбутніх лікарів-педіатрів вимагає особливого підходу. Медична освіта та методики викладання медичних наук мають свої особливості. Зокрема, значну роль відіграє наочність викладання матеріалу та переважання саме практичних занять. Отже, дистанційне викладання медичних наук супроводжується складнощами, щоб забезпечити високу ефективність засвоєння матеріалу здобувачами вищої освіти [9].

Навчальний процес у вищій освіті є спеціальною формою передачі та засвоєння емпіричних знань. Його головною метою є опанування наукових знань, умінь і навичок, а також всебічний розвиток майбутніх фахівців як особистостей та індивідів.

Навчання у вищій медичній школі – це процес складний і важкий, який вимагає від студентів високого рівня самосвідомості й активності, самоорганізації, надзвичайно великого інтелектуального напруження, зосередженості уваги, раціонального розподілу часу на роботу та відпочинок [10].

Професійна компетентність лікаря-педіатра починає формуватися з вивчення базових дисциплін. Однією з таких дисциплін, що викладається для здобувачів вищої освіти за спеціальністю Педіатрія, є патофізіологія, яка передбачає інтеграцію з такими дисциплінами як біологія, гістологія, анатомія, фізіологія, біохімія, патоморфологія, фармакологія та клінічні дисципліни.

Патофізіологія, як базова дисципліна, закладає фундамент для клінічного мислення майбутніх лікарів.

У Харківському національному медичному університеті (ХНМУ) вивчення патофізіології орієнтує здобувачів вищої освіти на майбутню професійну діяльність. Здобувач вищої освіти за спеціальністю Педіатрія, який опанував цю дисципліну, повинен знати основні поняття загальної нозології, мати чітке уявлення про найбільш загальні механізми регуляції функцій при патології, значення реактивності в патології, повинен володіти знаннями про фактори ризику, умови виникнення патології, причинно-наслідкові взаємовідносини в патогенезі різних патологічних станів, патологічних процесів, патологічних

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

реакцій та хвороб. Він має розуміти сутність типових патологічних процесів, причини та механізми розвитку порушень функцій за різної патології, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки в патогенезі типових порушень органів і систем.

Викладання патофізіології за спеціальністю Педіатрія проводиться за принципами доказової медицини.

Задля забезпечення своєчасного опанування здобувачами вищої освіти освітньої програми навчальний процес у ХНМУ після введення карантину та воєнного стану побудовано з урахуванням головних принципів організації дистанційного навчання за допомогою сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Його метою є набуття певних знань та навичок, здобуття професійних умінь, підвищення фахової майстерності.

Зокрема, практичні заняття відбуваються згідно з розладом занять в режимі реального часу у вигляді вебінарів на платформі Google Meet. Вебінари проводяться з використанням інтерактивних методів та технологій, трансляції мультимедійних презентацій та відеофільмів, шляхом організації проблемних дискусій. Крім того, здобувачі освіти мають можливість цілодобового доступу до навчальних матеріалів на платформі Moodle.

Слід зазначити, що дистанційне навчання має низку переваг, оскільки надає змогу самостійно обирати темп навчання, орієнтуючись на свою поточну зайнятість та швидкість засвоєння матеріалу; отримати сучасну освіту із залученням провідних комунікаційних технологій; виключити будь-які обмеження; бути сучасною людиною у світі новітніх технологій.

На сьогоднішній день існують синхронні навчальні системи, асинхронні та змішані.

У ХНМУ для організації освітнього процесу в синхронному форматі використовуються платформи Google Meet та Microsoft Teams, які виявилися максимально дієвими. Ці платформи дозволяють одночасно брати участь у процесі навчання здобувачам вищої освіти й викладачу, який має можливість комунікувати із здобувачами вищої освіти, провести їх візуалізацію та ідентифікацію, здійснити опитування чи організувати пояснення нового матеріалу, прочитати лекцію. Лекції та практичні заняття науково-педагогічні працівники проводять відповідно до розкладу, створеного в автоматизованій системі управління, використовуючи новітні інформаційні технології та отримуючи від здобувачів вищої освіти зворотній зв'язок. З метою надання допомоги в опануванні та більш глибокому вивченні матеріалу здобувачам вищої освіти за спеціальністю

Педіатрія викладачами кафедри проводяться консультації. Для цього на кафедрі використовують платформу Google Meet, корпоративну пошту, звичайні засоби зв'язку тощо. Консультації проводяться відповідно до затвердженого графіку проведення консультацій та відпрацювань. Здобувачі вищої освіти мають можливість онлайн-реєстрації на відпрацювання та консультації.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Водночас в університеті активно використовується й асинхронна система дистанційної освіти, яка не вимагає одночасного зв'язку студентів і викладача, а здобувач вищої освіти сам обирає час підготовки до занять.

У ХНМУ асинхронною системою дистанційної освіти є СДО «Moodle». Для якісної підготовки здобувачів вищої освіти за спеціальністю Педіатрія в СДО «Moodle» до початку навчального року оновлюються та доповнюються методичні комплекси, розміщуються лекційні матеріали та матеріали для підготовки до практичних занять та інший навчально-методичний контент.

Підсумковий контроль знань проводиться з використанням платформи Google Meet, Moodle.

Крім того, на кафедрі створюються сприятливі умови до залучення здобувачів вищої освіти за спеціальністю Педіатрія до наукового гуртка, в діяльності якого вони активно беруть участь.

Звичайно, основною передумовою для успішного дистанційного навчання є підготовленість здобувачів вищої освіти за спеціальністю Педіатрія. Вони повинні мати високий рівень освітньої самомотивації, бути наполегливими та цілеспрямованими.

На кафедрі загальної та клінічної патофізіології імені Д.О. Альперна працює кваліфікований викладацький склад, який володіє сучасними інформаційними технологіями, що дає можливість надавати якісні освітні послуги здобувачів вищої освіти за спеціальністю Педіатрія в умовах сьогодення.

Важливим напрямом діяльності університету став розвиток системи академічної доброчесності та етики академічних взаємовідносин. Враховуючи діюче законодавство, університетська спільнота спрямована на запобігання, перешкоджання та зупинення проявів академічної недоброчесності шляхом створення позитивного, сприятливого й доброчесного освітнього і наукового середовища.

Висновки. Таким чином, в умовах воєнного стану, постійних соціально-економічних викликів та наслідків пандемії COVID-19 питання якісної підготовки майбутніх лікарів-педіатрів набуває особливої актуальності. Погіршення стану здоров'я дитячого населення, зростання психоемоційного навантаження та обмежений доступ до медичних послуг на окремих територіях України зумовлюють підвищені вимоги до професійної компетентності фахівців педіатричного профілю.

Встановлено, що вивчення патофізіології як фундаментальної дисципліни відіграє ключову роль у формуванні клінічного мислення здобувачів вищої освіти за спеціальністю Педіатрія, оскільки забезпечує розуміння загальних закономірностей розвитку патологічних процесів, причинно-наслідкових зв'язків у патогенезі захворювань та механізмів порушення функцій органів і систем.

Доведено, що впровадження дистанційних та змішаних форм навчання з використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (зокрема платформ для синхронної та асинхронної взаємодії) дозволяє забезпечити

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

безперервність освітнього процесу навіть в умовах надзвичайних ситуацій. Поєднання синхронного (вебінари, онлайн-лекції) та асинхронного (навчальні платформи, електронні ресурси) навчання створює гнучке освітнє середовище, сприяє індивідуалізації навчання та підвищує доступність освітніх матеріалів.

Разом із тим встановлено, що дистанційне навчання медичних дисциплін, зокрема патофізіології, має певні обмеження, пов'язані з недостатнім рівнем практичної підготовки, зниженням безпосередньої взаємодії між викладачем і здобувачем освіти, а також підвищеними вимогами до самостійності та мотивації студентів. Це зумовлює необхідність подальшого вдосконалення методів викладання, розширення інтерактивних форм навчання та впровадження інноваційних педагогічних підходів.

Важливим аспектом організації освітнього процесу є також дотримання принципів академічної доброчесності, що сприяє формуванню професійної етики майбутніх лікарів і забезпечує якість підготовки фахівців.

Отже, підготовка здобувачів вищої освіти за спеціальністю Педіатрія в сучасних умовах має ґрунтуватися на інтеграції фундаментальної теоретичної підготовки, сучасних освітніх технологій та принципів доказової медицини.

Перспективами подальших досліджень є оцінка ефективності різних моделей дистанційного та змішаного навчання, розробка нових підходів до формування клінічного мислення та удосконалення практичної підготовки майбутніх лікарів-педіатрів.

Література:

1. Педіатрія сьогодення : матеріали наук.-практ. конф з міжнар. участю, присвяч. Міжнародному дню педіатра та Дню медичного факультету № 3, м. Київ, 18–21 листоп. 2022 р. // за наук. ред. О.В. Виговської. К.: НМУ ім. О.О. Богомольця, 2023. 156 с.

2. Сучасні проблеми та перспективи розвитку педіатрії в Україні. Здоров'я України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://health-ua.com/article/17940-suchasn-problemi-ta-perspektivi-rozvitku-pedatr-v-ukran.

3. Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2014. – № 37-38. – С. 2004. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text.

4. Supporting teachers and education personnel during times of crisis. ED/2020/IN2.2 [Electronic resource]. – Access mode: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373338.

5. Про затвердження Положення про дистанційне навчання : наказ від 25.04.2013 р. № 466 / Міністерство освіти і науки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13.

6. Кваско О.Ю. Досвід застосування сучасних новітніх методик навчання в освітньому процесі Національного медичного університету імені О.О. Богомольця / О.Ю. Кваско, А.Ю. Кондаурова // Актуальні проблеми вищої медичної освіти і науки : матеріали Всеукр. наук.- практ. конф. з міжнар. участю (Харків, 8 квіт. 2021 р.). Харків: ХНМУ, 2021. С. 83–84.

7. Прибилова В.М. Проблеми та переваги дистанційного навчання у вищих навчальних закладах України / В.М. Прибилова // Проблеми сучасної освіти : зб. наук.-метод. праць. Харків: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2013. Вип. № 4. С. 27–36.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

8. Штихно Л.В. Дистанційне навчання як перспективний напрям розвитку сучасної освіти / Л.В. Штихно // Молодий вчений. 2016. № 6 (33). С. 489–495.

9. Кваско О.Ю. Сучасні методики навчання під час дистанційного викладання фундаментальних дисциплін медичних спеціальностей / О.Ю. Кваско, А.Ю. Кондаурова // Медична освіта. 2021. № 4. С. 56–60.

10. Білик Я.С. Психологія мотивації та готовності студентів до професійної діяльності в інноваційному середовищі / Я.С. Білик, А.М. Гулевич // Сучасні методичні технології керування навчальним процесом у вищих медичних навчальних закладах : тези доп. навч.-метод. конф. (Вінниця, 15 лют. 2018 р.). Вінниця: ВНМУ ім. М.І. Пирогова, 2018. С. 10–11.

References:

1. Vyhovska, O.V. (Ed.). (2023). *Pediatriia sohodennia: materialy nauk.-prakt. konf z mizhnar. uchastiu, prysviach. Mizhnarodnomu dniu pediatra ta Dniu medychnoho fakultetu No 3, m. Kyiv, 18–21 lystop. 2022 r.* [Today's pediatrics: Proceedings of the Scientific and Practical Conference with international participation, dedicated to the International Day of the Pediatrician and the Day of the Faculty of Medicine No. 3, Kyiv, November 18–21, 2022]. Kyiv: Bogomolets National Medical University [in Ukrainian].

2. Suchasni problemy ta perspektyvy rozvytku pediatrii v Ukraini [Modern problems and prospects of pediatrics development in Ukraine]. (n.d.). *Zdorovia Ukrainy – Health of Ukraine*. Retrieved from https://health-ua.com/article/17940-suchasn-problemi-ta-perspektivi-rozvitku-pedatr-v-ukran [in Ukrainian].

3. Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu» [The Law of Ukraine «On Higher Education»]. (2014). *Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR) – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*, 37-38, 2004. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text [in Ukrainian].

4. Supporting teachers and education personnel during times of crisis. ED/2020/IN2.2. (2020). *UNESCO Digital Library*. Retrieved from https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373338.

5. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro dystantsiine navchannia: nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy No 466 [On approval of the Regulation on distance learning: Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 466]. (2013). Retrieved from http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13 [in Ukrainian].

6. Kvasko, O.Yu., & Kondaurova, A.Yu. (2021). Dosvid zastosuvannia suchasnykh novitnikh metodyk navchannia v osvitniomu protsesi Natsionalnoho medychnoho universytetu imeni O.O. Bohomoltsia [Experience of applying modern newest teaching methods in the educational process of the Bogomolets National Medical University]. *Proceedings from: Aktualni problemy vyshchoi medychnoi osvity i nauky – Actual problems of higher medical education and science* (pp. 83–84). Kharkiv: KhNMU [in Ukrainian].

7. Prybylova, V.M. (2013). Problemy ta perevahy dystantsiinoho navchannia u vyshchykh navchalnykh zakladakh Ukrainy [Problems and advantages of distance learning in higher educational institutions of Ukraine]. *Problemy suchasnoi osvity – Problems of Modern Education*, 4, 27–36. Kharkiv: V.N. Karazin Kharkiv National University [in Ukrainian].

8. Shtykhno, L.V. (2016). Dystantsiine navchannia yak perspektyvnyi napriam rozvytku suchasnoi osvity [Distance learning as a promising direction for the development of modern education]. *Molodyi vchenyi – Young Scientist*, 6 (33), 489–495 [in Ukrainian].

9. Kvasko, O.Yu., & Kondaurova, A.Yu. (2021). Suchasni metodyky navchannia pid chas dystantsiinoho vykladannia fundamentalnykh dystsyplin medychnykh spetsialnostei [Modern teaching methods during distance teaching of fundamental disciplines of medical specialties]. *Medychna osvita – Medical Education*, 4, 56–60 [in Ukrainian].

10. Bilyk, Ya.S., & Hulevych, A.M. (2018). Psykholohiia motyvatsii ta hotovnosti studentiv do profesiinoi diialnosti v innovatsiinomu seredovyshchi [Psychology of motivation and readiness of

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

students for professional activity in an innovative environment]. *Abstracts of Papers from: Suchasni metodychni tekhnolohii keruvannia navchalnym protsesom u vyshchykh medychnykh navchalnykh zakladakh – Modern methodical technologies for managing the educational process in higher medical educational institutions* (pp. 10–11). Vinnytsia: VNMU [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 23.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 378.016:616-092-07/- 08

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3330-3341

Павлова Олена Олексіївна доктор медичних наук, професор, професор ЗВО кафедри загальної та клінічної патофізіології імені Д. О. Альперна, Харківський національний медичний університет, м. Харків, https://orcid.org /0000-0002-0570-3931

Шевченко Олександр Миколайович доктор медичних наук, професор, професор ЗВО кафедри загальної та клінічної патофізіології імені Д. О. Альперна, Харківський національний медичний університет, м. Харків, https://orcid.org/0000-0001-5456-8652

Шевченко Владислав Олександрович доктор філософії, доцент ЗВО кафедри фундаментальної медичної підготовки Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, м. Харків, https://orcid.org/0009-0005-2546-9467

Павлов Олексій Дмитрович кандидат медичних наук, асистент кафедри травматології та ортопедії, фізичної та реабілітаційної медицини, Харківський національний медичний університет, м. Харків, https://orcid.org/0000-0002-3686-1262

Шевченко Олена Олександрівна кандидат медичних наук, доцент ЗВО кафедри загальної практики - сімейної медицини, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна м. Харків, https://orcid.org/0000-0003-1153-1379

Криворотько Дмитро Миколайович кандидат медичних наук, доцент ЗВО кафедри клінічних дисциплін, Приватний заклад вищої освіти "Університет медицини та соціальних наук", м. Харків, https://orcid.org/0000-0002-6658-7006

РОЛЬ ПАТОЛОГІЧНОЇ ФІЗІОЛОГІЇ У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ «ТЕХНОЛОГІЇ МЕДИЧНОЇ ДІАГНОСТИКИ ТА ЛІКУВАННЯ» ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ВИКЛАДАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. У статті розглянуто значення патологічної фізіології у професійній підготовці здобувачів вищої освіти за спеціальністю «Технології медичної діагностики та лікування». Показано, що в умовах стрімкого розвитку лабораторних технологій, автоматизації діагностичних процесів, впровадження

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

принципів доказової медицини та зростання ролі клінічних лабораторій у прийнятті медичних рішень суттєво підвищуються вимоги до рівня підготовки майбутніх лікарів-лаборантів.

Метою дослідження було визначити роль патофізіології в процесі професійної підготовки здобувачів за спеціальністю «Технології медичної діагностики та лікування» та окреслити підходи до викладання цієї дисципліни як фундаментальної основи для формування професійних компетенцій, що відповідають сучасним вимогам охорони здоров'я.

Показано, що патологічна фізіологія є фундаментальною дисципліною, яка забезпечує формування клінічного мислення, аналітичних навичок і здатності до інтерпретації лабораторних показників. Проаналізовано сучасну науково-методичну літературу, освітні стандарти та особливості організації освітнього процесу із застосуванням інноваційних освітніх технологій.

Встановлено, що поєднання традиційних методів навчання з дистанційними, змішаними, інтерактивними та мультимедійними технологіями підвищує якість підготовки здобувачів освіти, сприяє розвитку професійних компетентностей і забезпечує безперервність навчання в сучасних умовах.

Інтеграція фундаментальної підготовки, клінічно орієнтованого підходу та інноваційних освітніх технологій є важливою умовою підготовки конкурентоспроможних фахівців у сфері лабораторної діагностики.

Ключові слова: патологічна фізіологія, технології медичної діагностики та лікування, клінічне мислення, інноваційні освітні технології, дистанційне навчання, професійні компетентності.

Pavlova Olena Oleksiivna Doctor of Medical Sciences, Professor, Professor at the Department of General and Clinical Pathophysiology named after D. O. Alpern, Kharkiv National Medical University, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0002-0570-3931

Shevchenko Oleksandr Mykolayovych Doctor of Medical Sciences, Professor, Professor at the Department of General and Clinical Pathophysiology named after D. O. Alpern, Kharkiv National Medical University, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0001-5456-8652

Shevchenko Vladyslav Oleksandrovych PhD (Doctor of Philosophy), Associate Professor at the Department of Fundamental Medical Training, V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, https://orcid.org/0009-0005-2546-9467

Pavlov Oleksii Dmytrovych PhD (Medicine), Assistant, Department of Traumatology and Orthopedics, Physical and Rehabilitation Medicine, Kharkiv National Medical University, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0002-3686-1262

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Shevchenko Olena Oleksandrivna PhD (Medicine), Associate Professor, Department of General Practice – Family Medicine, V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0003-1153-1379

Kryvorotko Dmytro Mykolaiovych PhD (Medicine), Associate Professor, Department of Clinical Disciplines, Private Higher Education Institution "University of Medicine and Social Sciences", Kharkiv, https://orcid.org/0000-0002-6658-7006

THE ROLE OF PATHOPHYSIOLOGY IN THE FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCIES OF HIGHER EDUCATION STUDENTS MAJORING IN "MEDICAL DIAGNOSTIC AND TREATMENT TECHNOLOGIES" AND THE PECULIARITIES OF ITS TEACHING UNDER MARTIAL LAW

Abstract. The article examines the significance of pathophysiology in the professional training of higher education students majoring in "Medical Diagnostic and Treatment Technologies." It is demonstrated that, in the context of the rapid development of laboratory technologies, automation of diagnostic processes, implementation of evidence-based medicine principles, and the growing role of clinical laboratories in medical decision-making, the requirements for the training of future laboratory physicians are significantly increasing.

The study aimed was to determine the role of pathophysiology in the professional training process of specialists majoring in "Medical Diagnostic and Treatment Technologies" and to outline approaches to teaching this discipline as a fundamental basis for the formation of professional competencies that meet modern healthcare requirements.

It is shown that pathophysiology is a fundamental discipline that ensures the development of clinical thinking, analytical skills, and the ability to interpret laboratory indicators. The study analyzes modern scientific and methodological literature, educational standards, and the features of organizing the educational process using innovative educational technologies. It has been established that the combination of traditional teaching methods with distance, blended, interactive, and multimedia technologies improves the quality of student training, promotes the development of professional competencies, and ensures the continuity of education under modern conditions.

It is concluded that the integration of fundamental training, a clinically oriented approach, and innovative educational technologies is an essential condition for training competitive specialists in the field of laboratory diagnostics.

Keywords: pathophysiology, medical diagnostics and treatment technologies, clinical thinking, innovative educational technologies, distance learning, professional competencies.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Постановка проблеми. Розвиток технологій медичної діагностики та лікування є одним із провідних напрямів функціонування системи охорони здоров'я. З кожним роком потреба в об'єктивних медичних даних, що надаються клінічними лабораторіями та дозволяють оцінити зміни функціонального стану організму при різноманітних патологічних процесах і захворюваннях, неухильно зростає [1,2]. У контексті доказової медицини (evidence-based medicine, EBM) лабораторні показники розглядаються як важливі інструменти стратифікації ризику, ранньої діагностики, моніторингу ефективності лікування та прогнозування перебігу захворювань.

Впровадження автоматизованих систем в лабораторну діагностику значно розширило аналітичні можливості, і дало можливість забезпечити проведення широкого спектра високочутливих і високоспецифічних досліджень. До них належать молекулярно-генетичні методи (зокрема полімеразна ланцюгова реакція), визначення біомаркерів запалення, гормонального статусу, онкомаркерів, регуляторних пептидів і цитокінів. Відповідно до принципів EBM, інтерпретація цих показників повинна здійснюватися з урахуванням їх діагностичної чутливості, специфічності, прогностичної цінності та клінічного контексту [3,4].

Показовим прикладом впровадження наукових даних у клінічну практику є визначення кардіоспецифічних біомаркерів. Використання серцевого тропоніну (cTn) та високочутливого тропоніну (hs-cTn) дозволило підвищити точність і швидкість діагностики гострого інфаркту міокарда. Водночас визначення NT-proBNP широко використовується для діагностики та стратифікації серцевої недостатності, оскільки його рівень корелює зі ступенем перевантаження міокарда та має високу негативну прогностичну цінність при нормальних значеннях [3,4], що знайшло відображення у сучасних міжнародних клінічних рекомендаціях, зокрема рекомендаціях European Society of Cardiology та American College of Cardiology, які інтегрували визначення кардіоспецифічних біомаркерів у стандартизовані алгоритми діагностики гострого коронарного синдрому. Такий guideline-oriented підхід дозволив підвищити точність діагностики, оптимізувати клінічні маршрути пацієнтів та забезпечити своєчасне призначення реперфузійної терапії [5,6].

Однак, в умовах сучасної клінічної практики вирішальне значення має й здатність фахівця до їх критичної інтерпретації. Від правильного вибору діагностичних тестів, оцінки їх клінічної доцільності, а також ефективної міжпрофесійної комунікації між клініцистом і лікарем лабораторної діагностики залежить своєчасність встановлення діагнозу, прогнозування перебігу захворювання та контроль ефективності лікування [7,8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В умовах реформування вищої освіти України триває активний пошук ефективних форм і технологій навчання. У зв'язку зі стрімким розвитком технологій медичної діагностики та лікування суттєво зростають вимоги до рівня знань і практичних навичок фахівців у сфері

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

технологій медичної діагностики та лікування – лабораторної діагностики. Сучасний лікар-лаборант повинен не лише володіти методиками досліджень, але й бути здатним до їх клінічно обґрунтованої інтерпретації, аналізу отриманих результатів та ефективної міжпрофесійної взаємодії.

У цьому контексті патологічна фізіологія виступає ключовою фундаментальною дисципліною, що забезпечує формування клінічного мислення, розвиток аналітичних навичок та створює основу для обґрунтованої інтерпретації лабораторних даних [9].

Відповідно, оптимізація методів викладання патофізіології, зокрема із залученням інноваційних освітніх технологій, у сучасних умовах набуває пріоритетного значення для підвищення якості медичної освіти.

Мета – визначити роль патофізіології в процесі професійної підготовки здобувачів за спеціальністю «Технології медичної діагностики та лікування» та окреслити підходи до викладання цієї дисципліни як фундаментальної основи для формування професійних компетенцій, що відповідають сучасним вимогам охорони здоров'я.

Завдання дослідження. Для досягнення мети визначено такі завдання:

1. Проаналізувати дані сучасної науково-методичної літератури та освітніх стандартів.
2. Провести ретроспективний аналіз організації освітнього процесу з урахуванням впровадження інноваційних освітніх технологій.
3. Охарактеризувати можливості дистанційного та змішаного навчання в умовах воєнного стану в Україні.
4. Оцінити ефективність традиційних та інноваційних методів навчання, а також рівень сформованості професійних компетентностей у здобувачів освіти.
5. Визначити переваги та обмеження зазначених підходів в освітньому процесі.

Матеріали і методи дослідження. Для досягнення мети дослідження використано комплекс взаємодоповнюючих теоретичних, аналітичних та емпіричних методів.

Було проведено аналіз і узагальнення даних сучасної науково-методичної літератури та освітніх стандартів, що дозволило визначити актуальні підходи до підготовки фахівців за спеціальністю «Технології медичної діагностики та лікування» та обґрунтувати роль патологічної фізіології у формуванні професійних компетентностей [10].

У процесі дослідження здійснено ретроспективний аналіз організації освітнього процесу із застосуванням структурно-функціонального підходу, що дало змогу оцінити трансформацію традиційних форм навчання та їх інтеграцію з інноваційними освітніми технологіями (використання цифрових платформ для синхронної та асинхронної взаємодії, інтерактивних мультимедійних засобів, технологій візуалізації навчального матеріалу, а також кейс-орієнтованого та проблемно-орієнтованого навчання).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Особлива увага приділялася впровадженню інтерактивних інструментів, що забезпечують зворотний зв'язок, підвищують рівень залученості здобувачів освіти та сприяють формуванню клінічного мислення.

Для характеристики можливостей дистанційного та змішаного навчання в умовах війни в Україні застосовано описово-аналітичний метод і метод системного аналізу. Зокрема, аналізувалися можливості використання онлайн-платформ для проведення лекцій і практичних занять, застосування відеоконтенту, віртуальних демонстрацій, інтерактивних завдань і цифрових освітніх ресурсів, що забезпечують безперервність навчання, його гнучкість та індивідуальний підхід [10, 11].

Оцінка ефективності традиційних та інноваційних методів навчання, а також рівня сформованості професійних компетентностей здобувачів освіти проводилася із використанням порівняльно-аналітичного методу та методів педагогічної діагностики (результати навчальної діяльності, рівень засвоєння теоретичного матеріалу, сформованість клінічного мислення, здатність до інтерпретації лабораторних показників).

Додатково застосовувався метод педагогічного спостереження для оцінки активності здобувачів освіти, їх бажання взаємодії з викладачем і ефективності використання інтерактивних та цифрових технологій навчання [11].

На заключному етапі проведено узагальнення результатів, що дозволило визначити переваги та обмеження впровадження інноваційних освітніх технологій, їх вплив на якість підготовки майбутніх фахівців, а також окреслити напрями вдосконалення викладання патологічної фізіології в умовах сучасних викликів.

Виклад основного матеріалу. Зміни в соціально-економічній та інформаційній сферах суспільства зумовлюють необхідність трансформації освітньої системи, зокрема в галузі вищої освіти. Сучасні умови вимагають впровадження новітніх освітніх технологій, здатних допомогти в оволодінні необхідними компетентностями, відкриття нових спеціальностей, а також формування якісно нових освітніх відносин [10, 12]. У цих умовах важливими компетентностями здобувача освіти мають стати здатність до безперервного навчання, адекватного і критичного сприйняття, а також ефективного використання інформації.

Особливої актуальності зазначені процеси набувають під впливом наявних обмежень пов'язаних із безпекою, вимушеним переміщенням здобувачів освіти в умовах війни в Україні. В умовах сьогодення освітня система не може функціонувати за традиційною формою організації навчального процесу. Це зумовлює необхідність постійного пошуку нових, більш гнучких моделей навчання, здатних забезпечити безперервність освітнього процесу [10, 12].

У зв'язку з цим поряд із традиційними формами навчання активно впроваджуються дистанційні та змішані освітні технології, які дозволяють здійснювати навчання в індивідуальному режимі, незалежно від місця перебування здобувача освіти та часових обмежень [12].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Харківський національний медичний університет протягом останніх шести років здійснює підготовку магістрів за спеціальністю «Технології медичної діагностики та лікування», спеціалізація «Лабораторна діагностика».

Випускникам присвоюється кваліфікація лікаря-лаборанта, який повинен володіти сучасними технологіями лабораторно-діагностичного процесу, навичками організації та управління роботою лабораторій. Після завершення навчання фахівець має бути здатним забезпечувати ефективну консультативну взаємодію з клініцистами, виконувати науково-дослідну роботу, а також брати участь у підготовці середнього медичного персоналу. У подальшому такі спеціалісти можуть обіймати лікарські посади діагностичного профілю, насамперед у клініко-діагностичних та науково-дослідних лабораторіях.

На початкових курсах університету здійснюється базова підготовка, яка є необхідною складовою поступового засвоєння значного обсягу знань, із поглибленим вивченням біохімії, мікробіології, нормальної та патологічної фізіології. У системі науково-теоретичної підготовки лікаря саме патологічній фізіології відводиться ключова роль, оскільки вона забезпечує розуміння причинно-наслідкових зв’язків і послідовності змін в організмі при його ушкодженні. Вона виступає інтегративною платформою, на якій об’єднуються базові знання, а механізми патологічних процесів із їх закономірностями формують цілісне уявлення про патологію. Така динамічна «когнітивна модель» змінюється залежно від характеру ушкодження, і лише з часом її універсальні, стереотипні компоненти стають більш зрозумілими для студентів.

У зв’язку зі стрімким розвитком науки постійно з’являються нові дані щодо ролі раніше невідомих чинників у патогенезі захворювань, що змінює уявлення про перебіг патологічних процесів і зумовлює розробку нових методів їх діагностики. Відповідно, патологічна фізіологія як наука перебуває в постійному розвитку. Показовим є приклад визначення серцевого тропоніну (cTn) у діагностиці інфаркту міокарда: інтерпретація підвищення якого потребує розуміння етіопатогенетичних механізмів, зокрема апоптозу, підвищення проникності клітинних мембран і некрозу кардіоміоцитів [13], Водночас раннє виявлення інфаркту міокарда за допомогою високочутливого тропоніну (hs-cTn) сприяє своєчасному відновленню коронарного кровотоку та зниженню ризику ускладнень завдяки більш ефективному тромболізису [13].

Таким чином, фундаментальна дисципліна «Патологічна фізіологія», завдяки систематизації значного обсягу теоретичної інформації, дозволяє з єдиних позицій осмислювати широкий спектр питань загальної патології, що визначає її вагоме значення в усіх галузях медицини.

Викладачами кафедри загальної та клінічної патологічної фізіології імені Д.О. Альперна ХНМУ у навчальному процесі використовуються освітні програми, орієнтовані на інтеграцію фундаментальних знань із професійно спрямованими компетентностями. Постійно проводиться їх оновлення з урахуванням нових наукових даних і можливостей міжкафедральної інтеграції.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Система підготовки лікаря-лаборанта поєднує традиційні форми навчання (лекції, практичні заняття, самостійна робота) з сучасними освітніми технологіями. Сьогодні активно використовуються цифрові платформи і інформаційно-комунікаційні технології, що сприяє підвищенню доступності освітніх ресурсів, індивідуалізації навчання та забезпеченню його безперервності навіть в умовах надзвичайних ситуацій [10, 14].

В умовах воєнного стану в Україні освітній процес значною мірою реалізується у змішаному і дистанційному форматах, що забезпечує безпечне та безперервне здобуття знань, умінь і навичок. Великий за обсягом та досить складний навчальний матеріал подається на лекціях, в адаптованій та доступній формі з використанням мультимедійних технологій. Доведено, що ефективність сприйняття навчального матеріалу і засвоєння знань підвищується при використанні візуальних засобів – схем, таблиць, графічних моделей.

Використання мультимедійних технологій, зокрема інтерактивних комплексів SMART Board, дозволяє візуалізувати патогенетичні процеси, моделювати їх розвиток і аналізувати можливі точки терапевтичного впливу. У дистанційному форматі навчання активно застосовуються платформи Google Meet і Microsoft Teams із використанням мультимедійного контенту [14, 15].

Практичні заняття проводяться відповідно до методичних рекомендацій, у яких детально відображено структуру та регламент заняття. Дотримання регламенту забезпечує залучення до навчального процесу всіх студентів.

Значна увага на занятті при розборі теоретичного матеріалу приділяється аналізу наслідків порушень структури і функції тих чи інших органів і систем, а також розвитку відповідних симптомів і синдромів, що зазвичай корелюють зі змінами лабораторних показників порівняно з референтними значеннями. Для закріплення знань проводиться аналіз клінічних ситуацій, широко використовуються ситуаційні задачі, метод аналізу клінічних випадків, ділові ігри та інтерактивні методи навчання. Розв’язання завдань у форматі КРОК-1 сприяє формуванню клінічного мислення, розвитку аналітичних здібностей та навичок аргументації. Саме це розвиває здатність розмірковувати та аргументувати, спонукає студента до пошуку відповідей на питання у додаткових літературних джерелах, а також аналізувати та систематизувати знайдене.

Таким чином, інтеграція знань, здобутих у процесі вивчення фундаментальної дисципліни «Патологічна фізіологія», формує міцне підґрунтя для розвитку здатності до системного аналізу патологічних процесів і становлення клінічного мислення майбутніх лікарів-лаборантів.

Уже на третьому курсі здобувачі вищої освіти опановують складний понятійно-категоріальний апарат (симптом, синдром, патологічний процес, патологічна реакція, патологічний стан), формують навички моделювання клінічних ситуацій, здійснюють детальний аналіз причин і умов виникнення захворювань, встановлюють причинно-наслідкові зв’язки в патогенезі, а також набувають умінь інтерпретації лабораторних показників у контексті клінічної

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

картини. Такий підхід забезпечує розвиток аналітичного мислення, сприяє формуванню клінічної інтуїції та підвищує готовність майбутніх фахівців до прийняття обґрунтованих професійних рішень.

На старших курсах навчання відбувається подальша систематизація, узагальнення та поглиблення раніше засвоєних знань, що, з часом, забезпечує формування цілісного уявлення про патологію як багаторівневий процес, що є необхідним для професійної комунікації та клінічного мислення. Важливим є те, що здобувачі освіти набувають здатності до клініко-лабораторної інтерпретації результатів досліджень, тобто вчаться співвідносити лабораторні показники з механізмами їх формування, стадією патологічного процесу та індивідуальними особливостями пацієнта. Це дозволяє не лише коректно підтверджувати або уточнювати діагноз, але й прогнозувати перебіг захворювання та оцінювати ефективність лікувальних заходів.

Крім того, інтеграція фундаментальних знань із клінічно орієнтованим навчанням сприяє формуванню міждисциплінарного підходу, що є особливо важливим у сучасній медицині, де лабораторна діагностика відіграє ключову роль у прийнятті клінічних рішень. Залучення здобувачів освіти до аналізу клінічних кейсів, використання ситуаційних завдань і сучасних інноваційних освітніх технологій дозволяє підвищити рівень засвоєння матеріалу, активізувати навчальну діяльність та сформувати навички критичного мислення.

В умовах сучасних викликів, зокрема воєнного стану в Україні, така підготовка набуває ще більшої значущості, оскільки вимагає від майбутніх фахівців високого рівня автономності, адаптивності та здатності працювати в умовах обмежених ресурсів і підвищеного навантаження. Саме тому акцент на формуванні глибоких знань з дисципліни «Патологічна фізіологія» та їх практичному застосуванні є необхідною умовою підготовки сучасних, конкурентоспроможних фахівців.

У перспективі саме такі висококваліфіковані лікарі-лаборанти будуть здатні забезпечити: ефективне функціонування сучасних стандартизованих клініко-діагностичних лабораторій, впровадження інноваційних методів досліджень, підвищення якості лабораторної діагностики та покращення взаємодії з клінічними підрозділами. Вищезазначене, у свою чергу, сприятиме підвищенню якості медичної допомоги та відповідності сучасним вимогам до системи охорони здоров’я.

Висновки. Підготовка висококваліфікованих фахівців, які володіють сучасними технологіями медичної діагностики, розуміють їх клінічну значущість, чинники впливу на результати досліджень і здатні брати участь у персоніфікованому діагностичному пошуку, є безперервним процесом, що триває протягом усього періоду навчання в університеті. У цьому контексті особливого значення набуває використання сучасних освітніх методик, зокрема інтерактивного, проблемно-орієнтованого та кейс-орієнтованого навчання, які сприяють підвищенню якості підготовки здобувачів освіти.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Особливого значення в сучасних умовах набуває впровадження інноваційних освітніх технологій, що забезпечують гнучкість, доступність і безперервність освітнього процесу. Використання цифрових платформ, дистанційного та змішаного навчання, мультимедійних засобів візуалізації, інтерактивних освітніх середовищ і симуляційних підходів сприяє більш глибокому засвоєнню навчального матеріалу, розвитку критичного мислення та підвищенню рівня сформованості професійних компетентностей. Інноваційні технології дозволяють адаптувати освітній процес до сучасних викликів, зокрема в умовах воєнного стану, забезпечуючи його стійкість та ефективність.

Роль патологічної фізіології у формуванні клінічного мислення та інформаційної грамотності здобувачів за спеціальністю «Технології медичної діагностики та лікування» є визначальною. Завдяки інтеграції фундаментальних знань із клінічно орієнтованим підходом здобувачі освіти здатні осмислювати широкий спектр питань загальної патології, розуміти причинно-наслідкові зв’язки та послідовність змін в організмі при його ушкодженні. Це забезпечує можливість обґрунтованого вибору доцільних лабораторних досліджень у контексті клінічних даних, а також їх коректної інтерпретації.

Таким чином, поєднання фундаментальної підготовки, інноваційних освітніх технологій та сучасних педагогічних підходів є ключовою умовою формування компетентного, конкурентоспроможного фахівця у сфері лабораторної діагностики, здатного до обґрунтованого вибору доцільних лабораторних досліджень, а також їх коректної інтерпретації.

Перспективи подальших досліджень пов’язані з впровадженням та оцінкою ефективності застосування інноваційних освітніх технологій у дистанційному та змішаному навчанні, а також із вдосконаленням методів формування компетентностей майбутніх лікарів-лаборантів.

Література:

1. Основи доказової медицини : підручник / за ред. В. М. Коваленка. – Київ : Медицина, 2020. – 376 с.

2. Камишников В. С. Клінічні лабораторні дослідження і їх діагностичне значення. – Київ : ВСВ «Медицина», 2019. – 624 с.

3. Dodig S., Čepelak I., Pavić I. Are we ready to integrate advanced artificial intelligence into laboratory medicine // Biochemia Medica. – 2024. – Vol. 34, № 2. – URL: https://pmc.ncbi .nlm.nih.gov

4. Rodrigues T., de Moura B. G., de Miranda G. T. C. et al. Application of qPCR testing in clinical diagnostics: a review // AIMS Molecular Science. – 2026. – Vol. 13, № 2. – P. 180–204. – DOI: https://doi.org/10.3934/molsci.2026010

5. Collet J.-P., Thiele H., Barbato E. et al. 2023 ESC Guidelines for the management of acute coronary syndromes // European Heart Journal. – 2023. – URL: https://www.escardio.org

6. Heidenreich P. A., Bozkurt B., Aguilar D. et al. 2022 AHA/ACC/HFSA Guideline for the management of heart failure // Circulation. – 2022. – Vol. 145, № 18. – P. e895–e1032. – DOI: https://doi.org/10.1161/CIR.0000000000001063

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

7. Plebani M., Lippi G. Harmonization in laboratory medicine: the complete picture // Clinical Chemistry and Laboratory Medicine. – 2022. – Vol. 60, № 6. – P. 819–827. – DOI: https://doi.org/10.1515/cclm-2021-1285

8. O'Sullivan J. W., Stevens S., Hobbs F. D. R. et al. Temporal trends in use of tests in UK primary care, 2000–2016: retrospective analysis // BMJ. – 2023. – Vol. 380. – P. e072586. – DOI: https://doi.org/10.1136/bmj-2022-072586

9. Нечитайло Ю. М., Колісник І. О. Сучасні підходи до підготовки фахівців у сфері лабораторної діагностики в умовах реформування медичної освіти // Медична освіта. – 2024. – № 1. – С. 45–52.

10. Kukharenko V. M., Bondarenko V. V. Distance learning in Ukraine under wartime conditions // Information Technologies and Learning Tools. – 2022. – Vol. 90, № 4. – P. 1–15. – DOI: https://doi.org/10.33407/itlt.v90i4.4970

11. Sandars J., Patel R., Steele H., McAreavey M. Developmental student support in undergraduate medical education: AMEE Guide No. 92 // Medical Teacher. – 2023. – Vol. 45, № 2. – P. 123–137. – DOI: https://doi.org/10.1080/0142159X.2022.2136558

12. Міністерство освіти і науки України. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки. – Київ, 2022. – URL: https://mon.gov.ua

13. Thygesen K., Alpert J. S., Jaffe A. S. et al. Fourth universal definition of myocardial infarction (updated insights) // European Heart Journal. – 2023. – Vol. 44, № 4. – P. 372–386. – DOI: https://doi.org/10.1093/eurheartj/ehac613

14. Mayer R. E. Multimedia learning. – 3rd ed. – Cambridge : Cambridge University Press, 2022. – 337 p.

15. Khalil R., Mansour A. E., Fadda W. A. et al. The sudden transition to synchronized online learning during the COVID-19 pandemic in higher education // BMC Medical Education. – 2023. – Vol. 23. – P. 1–10. – DOI: https://doi.org/10.1186/s12909-023-04110-3

References:

1. Osnovy dokazovoi medytsyny / za red. V.M. Kovalenka (2020) [Fundamentals of evidence-based medicine]. Kyiv: Medytsyna [in Ukrainian].

2. Kamyshnykov, V.S. (2019). Klinichni laboratorni doslidzhennia i yikh diahnostychne znachennia [Clinical laboratory investigations and their diagnostic value]. Kyiv: VSV "Medytsyna" [in Ukrainian].

3. Dodig, S., Čepelak, I., & Pavić, I. (2024). Are we ready to integrate advanced artificial intelligence into laboratory medicine. Biochemia Medica, 34(2). Retrieved from https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov

4. Rodrigues, T., de Moura, B.G., de Miranda, G.T.C., et al. (2026). Application of qPCR testing in clinical diagnostics: a review. AIMS Molecular Science, 13(2), 180–204. https://doi.org/10.3934/molsci.2026010

5. Collet, J.-P., Thiele, H., Barbato, E., et al. (2023). 2023 ESC Guidelines for the management of acute coronary syndromes. European Heart Journal. Retrieved from https://www.escardio.org

6. Heidenreich, P.A., Bozkurt, B., Aguilar, D., et al. (2022). 2022 AHA/ACC/HFSA Guideline for the management of heart failure. Circulation, 145(18), e895–e1032. https://doi.org/10.1161/CIR.0000000000001063

7. Plebani, M., & Lippi, G. (2022). Harmonization in laboratory medicine: the complete picture. Clinical Chemistry and Laboratory Medicine, 60(6), 819–827. https://doi.org/10.1515/cclm-2021-1285

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

8. O'Sullivan, J.W., Stevens, S., Hobbs, F.D.R., et al. (2023). Temporal trends in use of tests in UK primary care, 2000–2016: retrospective analysis. BMJ, 380, e072586. https://doi.org/10.1136/bmj-2022-072586

9. Nechytailo, Yu.M., & Kolisnyk, I.O. (2024). Suchasni pidkhody do pidhotovky fakhivtsiv u sferi laboratornoi diahnostyky v umovakh reformuvannia medychnoi osvity [Modern approaches to training specialists in laboratory diagnostics in the context of medical education reform]. Medychna osvita – Medical Education, 1, 45–52 [in Ukrainian].

10. Kukharenko, V.M., & Bondarenko, V.V. (2022). Distance learning in Ukraine under wartime conditions. Information Technologies and Learning Tools, 90(4), 1–15. https://doi.org/10.33407/itlt.v90i4.4970

11. Sandars, J., Patel, R., Steele, H., & McAreavey, M. (2023). Developmental student support in undergraduate medical education: AMEE Guide No. 92. Medical Teacher, 45(2), 123–137. https://doi.org/10.1080/0142159X.2022.2136558

12. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy (2022). Stratehiia rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini na 2022–2032 roky [Strategy for the development of higher education in Ukraine for 2022–2032]. Retrieved from https://mon.gov.ua [in Ukrainian].

13. Thygesen, K., Alpert, J.S., Jaffe, A.S., et al. (2023). Fourth universal definition of myocardial infarction (updated insights). European Heart Journal, 44(4), 372–386. https://doi.org/10.1093/eurheartj/ehac613

14. Mayer, R.E. (2022). Multimedia learning (3rd ed.). Cambridge: Cambridge University Press.

15. Khalil, R., Mansour, A.E., Fadda, W.A., et al. (2023). The sudden transition to synchronized online learning during the COVID-19 pandemic in higher education. *BMC Medical Education*, 23, 1–10. https://doi.org/10.1186/s12909-023-04110-3

Дата першого надходження статті до видання: 07.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК: 616.37-002-07:613.2

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3342-3351

Паска Марія Зіновіївна професор, доктор ветеринарних наук, завідувач кафедри готельно-ресторанного бізнесу, Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського, м. Львів, https://orcid.org/0000-0002-9208-1092

Млинко Остап Юрійович аспірант, Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського, м. Львів, https://orcid.org/0009-0006-3142-1563

МОНІТОРИНГ ПАНКРЕАТИЧНОЇ АМІЛАЗИ В ДИНАМІЦІ ПРИ ПАНКРЕАТИТІ ТА ЙОГО РОЛЬ У НУТРИЦІОЛОГІЧНІЙ ПІДТРИМЦІ ПАЦІЄНТІВ

Анотація. Панкреатит супроводжується вираженими метаболічними порушеннями та потребує комплексного лабораторного контролю для оптимізації лікування й нутриціологічної підтримки. Одним із ключових маркерів ушкодження підшлункової залози є панкреатична амілаза, динаміка якої відображає активність патологічного процесу та може бути використана для оцінки ефективності терапії і корекції харчування.

Мета роботи - оцінити динаміку панкреатичної амілази у пацієнтів різних статево-вікових груп у часових точках Д0, Д3, Д7 та Д14 і визначити її значення для нутриціологічної корекції лікувального харчування в умовах стаціонару.

Матеріали і методи. Проведено клініко-лабораторне обсерваційне дослідження з порівнянням груп «випадок-контроль». Обстежено шість основних груп пацієнтів (чоловіки та жінки віком 35–65 років) і контрольну групу. У динаміці визначали рівні панкреатичної амілази, лейкоцитів, АсТ та АлТ у часових точках Д0, Д3, Д7 і Д14. Додатково оцінювали клінічний стан та переносимість харчування.

Результати. У всіх основних групах виявлено виражене зниження рівня панкреатичної амілази від початково високих значень (346–756 U/L) до референтних або близьких до них на 14-ту добу (40–45 U/L). Найбільш показова динаміка спостерігалась на 7-му добу, коли показники в основних групах становили 48–53 U/L, тоді як у контрольній групі залишалися підвищеними (120 U/L). Зниження амілази супроводжувалося нормалізацією лейкоцитів і трансаміназ та клінічним покращенням. Нами, узагальнено теоретичні підходи до моніторингу панкреатичної амілази та наведено результати власного клініко-лабораторного спостереження за пацієнтами з панкреатитом у стаціонарних умовах.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Висновки. Динамічний моніторинг панкреатичної амілази є інформативним і доступним інструментом оцінки перебігу панкреатиту. Його використання у поєднанні з клінічними та іншими лабораторними показниками дозволяє обґрунтовано коригувати лікувальне харчування, підвищувати ефективність терапії та безпечність ведення пацієнтів.

Ключові слова: нутриціологічна корекція, лікувальне харчування. панкреатична амілаза, лабораторний моніторинг

Paska Maria Professor, Doctor of Veterinary Sciences, Head of the Department of Hotel and Restaurant Business, Ivan Bobersky Lviv State University of Physical Culture, Lviv, https://orcid.org/0000-0002-9208-1092

Mlynko Ostap Postgraduate Student, Ivan Bobersky Lviv State University of Physical Culture, Lviv, https://orcid.org/0009-0006-3142-1563

MONITORING OF PANCREATIC AMYLASE IN DYNAMICS IN PANCREATITIS AND ITS ROLE IN NUTRITIONAL SUPPORT OF PATIENTS

Abstract. Pancreatitis is accompanied by pronounced metabolic disorders and requires comprehensive laboratory control to optimize treatment and nutritional support. One of the key markers of pancreatic damage is pancreatic amylase, the dynamics of which reflects the activity of the pathological process and can be used to assess the effectiveness of therapy and nutritional correction.

The aim of the work is to assess the dynamics of pancreatic amylase in patients of different sex and age groups at time points D0, D3, D7 and D14 and to determine its significance for nutritional correction of therapeutic nutrition in a hospital setting.

Materials and methods. A clinical and laboratory observational study was conducted with a comparison of the "case-control" groups. Six main groups of patients (men and women aged 35–65 years) and a control group were examined. In the dynamics, the levels of pancreatic amylase, leukocytes, AST and ALT were determined at time points D0, D3, D7 and D14. Additionally, the clinical condition and food tolerance were assessed.

Results. In all main groups, a pronounced decrease in the level of pancreatic amylase was detected from initially high values (346–756 U/L) to reference or close to them on the 14th day (40–45 U/L). The most significant dynamics were observed on the 7th day, when the indicators in the main groups were 48–53 U/L, while in the control group they remained elevated (120 U/L). The decrease in amylase was accompanied by normalization of leukocytes and transaminases and clinical improvement. We have summarized theoretical approaches to monitoring pancreatic amylase and presented the results of our own clinical and laboratory observation of patients with pancreatitis in stationary conditions.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Conclusions. Dynamic monitoring of pancreatic amylase is an informative and accessible tool for assessing the course of pancreatitis. Its use in combination with clinical and other laboratory indicators allows for reasonable adjustment of therapeutic nutrition, increasing the effectiveness of therapy and the safety of patient management.
Keywords: nutritional correction, therapeutic nutrition. pancreatic amylase, laboratory monitoring

Постановка проблеми. Панкреатит, як у гострій, так і в хронічній формі, належить до поширених захворювань підшлункової залози, які супроводжуються вираженими метаболічними порушеннями, ризиком мальнутриції та потребою в індивідуалізованій нутриціологічній підтримці. У клінічній практиці одним із лабораторних показників, що відображає ушкодження ацинарного апарату підшлункової залози, є панкреатична амілаза. Її серійне визначення в динаміці дозволяє оцінювати регрес ферментемії, співвідносити лабораторні зміни з клінічним покращенням та більш обґрунтовано підходити до корекції лікувального харчування.

У закладах охорони здоров'я моніторинг панкреатичної амілази є особливо важливим у межах мультидисциплінарного підходу, коли рішення щодо режиму харчування, обсягу ентеральної підтримки та темпів розширення дієти приймаються за участю гастроентеролога, хірурга, клінічного дієтолога та фахівця з нутриціології. Поєднання лабораторного моніторингу з клінічною оцінкою, нутритивним скринінгом та аналізом толерантності до харчування дає змогу підвищити безпечність ведення пацієнта, зменшити ризик ускладнень та оптимізувати тривалість лікування.

При гострому панкреатиті ушкодження ацинарних клітин та внутрішньопротокові порушення зумовлюють вихід панкреатичних ферментів у кровотік. Панкреатична амілаза підвищується в ранні терміни захворювання, а подальше її зниження зазвичай відображає згасання активності запального процесу. У фазі загострення хронічного панкреатиту також можливе підвищення цього показника, тоді як при виражених фібротичних змінах та екзокринній недостатності активність ферменту може бути нижчою.

Крім того, в сучасних клінічних настановах відзначається недостатня уніфікація підходів до інтерпретації динаміки панкреатичної амілази, що обмежує її використання як стандартизованого критерію прийняття рішень у нутриціологічній практиці. Існуючі шкали оцінки тяжкості панкреатиту не завжди враховують серійні зміни ферментемії у поєднанні з харчовою толерантністю пацієнта. Це створює потребу в удосконаленні алгоритмів моніторингу з включенням динамічних біохімічних показників. Додатково актуальним залишається питання визначення оптимальних часових інтервалів контролю панкреатичної амілази для різних клінічних ситуацій.

Для нутриціологічної практики важливо, що динаміка панкреатичної амілази не розглядається ізольовано, а оцінюється у взаємозв'язку з больовим

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

синдромом, диспепсією, перистальтикою, показниками системної запальної відповіді та фактичною переносимістю харчування. Саме такий підхід дозволяє узгодити лабораторні дані з клінічною доцільністю початку або розширення ентерального чи перорального харчування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Враховуючи актуальність даної проблеми, комплексне та поглиблене вивчення Аналіз сучасних наукових публікацій (2019–2025 рр.) свідчить, що підходи до діагностики та лікування панкреатиту базуються на поєднанні клінічних, лабораторних та інструментальних критеріїв. У роботах S.M. Chuklin та співавт. (2020) підкреслюється, що жоден із лабораторних маркерів, включно з амілазою, не може використовуватися ізольовано для моніторингу клінічної траєкторії захворювання, однак сукупна оцінка підвищує точність клінічного рішення [2].

У міжнародних рекомендаціях ESPEN (Arvanitakis et al., 2020; 2024) доведено, що нутриціологічна підтримка є невід'ємною складовою лікування панкреатиту, а її ефективність значною мірою залежить від своєчасного переходу до ентерального харчування та оцінки толерантності пацієнта . Автори наголошують, що клінічне рішення повинно базуватися на комплексній оцінці стану, а не лише на окремих біохімічних показниках [1].

Окремі дослідження (Lippi et al., 2019–2022) демонструють, що рівень панкреатичної амілази є чутливим, але неспецифічним маркером ушкодження підшлункової залози, і його динаміка може відображати як регрес запального процесу, так і ефективність терапевтичних втручань, включно з нутритивною підтримкою.

Водночас підкреслюється необхідність серійного визначення показника для підвищення його клінічної інформативності [3, 4].

У роботах останніх років також акцентується увага на ролі нутритивного статусу у формуванні прогнозу панкреатиту. Зокрема, показано, що рання корекція харчування знижує частоту інфекційних ускладнень і сприяє швидшій нормалізації лабораторних маркерів запалення, включаючи ферменти підшлункової залози. Наявні наукові джерела формують теоретичне підґрунтя для подальшого поглибленого вивчення ролі динамічного моніторингу панкреатичної амілази як складової комплексного підходу до ведення пацієнтів із панкреатитом, особливо в контексті нутриціологічної корекції лікувального харчування [12,13].

Таким чином, сучасна література підтверджує доцільність використання динамічного моніторингу панкреатичної амілази як складової комплексного підходу до ведення пацієнтів із панкреатитом, особливо в контексті нутриціологічної підтримки та персоналізованої дієтотерапії.

Мета дослідження: оцінити динаміку панкреатичної амілази у пацієнтів різних статево-вікових груп у часових точках Д0, Д3, Д7 та Д14 і визначити її значення для нутриціологічної корекції лікувального харчування при панкреатиті в умовах закладів охорони здоров'я.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Матеріали та методи: для досягнення поставленої мети було у роботі використано дані клініко-лабораторного спостереження з порівнянням груп. Було сформовано шість основних груп за статтю та віком: жінки 35–45 років, жінки 45–55 років, жінки 55–65 років, чоловіки 35–45 років, чоловіки 45–55 років, чоловіки 55–65 років, а також контрольну групу. У всіх групах визначали лейкоцити, панкреатичну амілазу, АсТ та АлТ у часових точках Д0, Д3, Д7 та Д14. Для наочного представлення результатів використано таблицю абсолютних значень, лінійну діаграму динаміки панкреатичної амілази та описовий аналіз супутніх лабораторних показників.

У практиці ЗОЗ панкреатичну амілазу доцільно визначати при надходженні пацієнта, повторно в ранні терміни госпіталізації та надалі серійно до стабілізації лабораторного профілю. У даній роботі контроль здійснювали у часових точках Д0, Д3, Д7 та Д14. Такий підхід дозволив простежити як ранню, так і відстрочену динаміку ферментемії.

Разом із панкреатичною амілазою оцінювали лейкоцити, АсТ та АлТ, оскільки комплексна інтерпретація лабораторних показників є більш інформативною, ніж аналіз одного маркера. Референтні значення у використаній зведеній таблиці становили: лейкоцити 4–10×10^9/л, панкреатична амілаза <53 U/L, АсТ <37 U/L, АлТ 0–41 U/L.

Схема застосування пажитника. У пацієнтів, яким у складі нутриціологічної корекції призначали пажитник (Trigonella foenum-graecum), застосовували стандартизовану добову дозу 10 г меленого насіння, розподілену на 2 прийоми по 5 г. Основним способом введення був гідратований пажитник: разову дозу змішували зі 150-200 мл гарячої кип’яченої води, витримували 10-15 хв до набухання, після чого вживали разом із рідиною під час або після їжі. Альтернативним способом, за умови нижчої сенсорної переносимості, було змішування 5 г меленого насіння зі 120-150 г натурального йогурту без доданого цукру з витримуванням 10-15 хв до часткової гідратації та подальшим вживанням під час основного прийому їжі. Такий підхід забезпечував стандартизацію форми введення та кращу прихильність пацієнтів до нутриціологічного втручання.

Результати власного дослідження. На початку спостереження рівень панкреатичної амілази у шести основних групах коливався від 346 U/L у чоловіків 35–45 років до 756 U/L у чоловіків 55–65 років. Середнє значення показника в основних групах становило 526.8 U/L на Д0, 245.8 U/L на Д3, 50.7 U/L на Д7 та 42.5 U/L на Д14. Це свідчить про виражену позитивну динаміку та наближення до референтних значень уже на 7-му добу спостереження. У жінок 35–45 років панкреатична амілаза знизилася з 433 до 40 U/L, у жінок 45–55 років — з 563 до 42 U/L, у жінок 55–65 років — з 587 до 44 U/L. У чоловіків 35–45 років показник зменшився з 346 до 41 U/L, у чоловіків 45–55 років — з 476 до 43 U/L, у чоловіків 55–65 років — з 756 до 45 U/L. Найбільш демонстративним етапом для міжгрупового порівняння була Д7, коли у більшості основних груп

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

значення вже становили 48–53 U/L. Дані дослідження відображені на рисунку 1. Лінійна діаграма динаміки панкреатичної амілази у групах

Контрольна група також характеризувалася зниженням панкреатичної амілази, але повільнішим: з 690 U/L на Д0 до 430 U/L на Д3, 120 U/L на Д7 та 52 U/L на Д14. Отже, саме на Д7 зберігалася найпомітніша різниця між основними групами та контролем.

Паралельно зі зменшенням амілази відзначалося зниження лейкоцитозу та трансаміназ. Така узгоджена позитивна лабораторна динаміка підсилює висновок про доцільність використання панкреатичної амілази не як ізольованого, а як інтегрованого показника в комплексному моніторингу пацієнтів.

Серійне визначення панкреатичної амілази може бути використане як лабораторний орієнтир для поетапної корекції лікувального харчування, особливо якщо воно поєднується з оцінкою болю, нудоти, апетиту, кишкової моторики та фактичної переносимості їжі. Позитивна динаміка ферментемії, що супроводжується клінічним покращенням, створює підстави для більш обґрунтованого переходу від суворих обмежень до щадного ентерального або перорального харчування.

У практиці ЗОЗ це означає, що динаміка панкреатичної амілази допомагає не лише документувати регрес лабораторних змін, а й підтримує рішення щодо темпів розширення дієти, частоти прийомів їжі, білкового навантаження та потреби в подальшому нутритивному супроводі. Водночас остаточні рішення мають прийматися на основі сукупності клінічних і лабораторних даних, а не лише за одним ферментним показником.

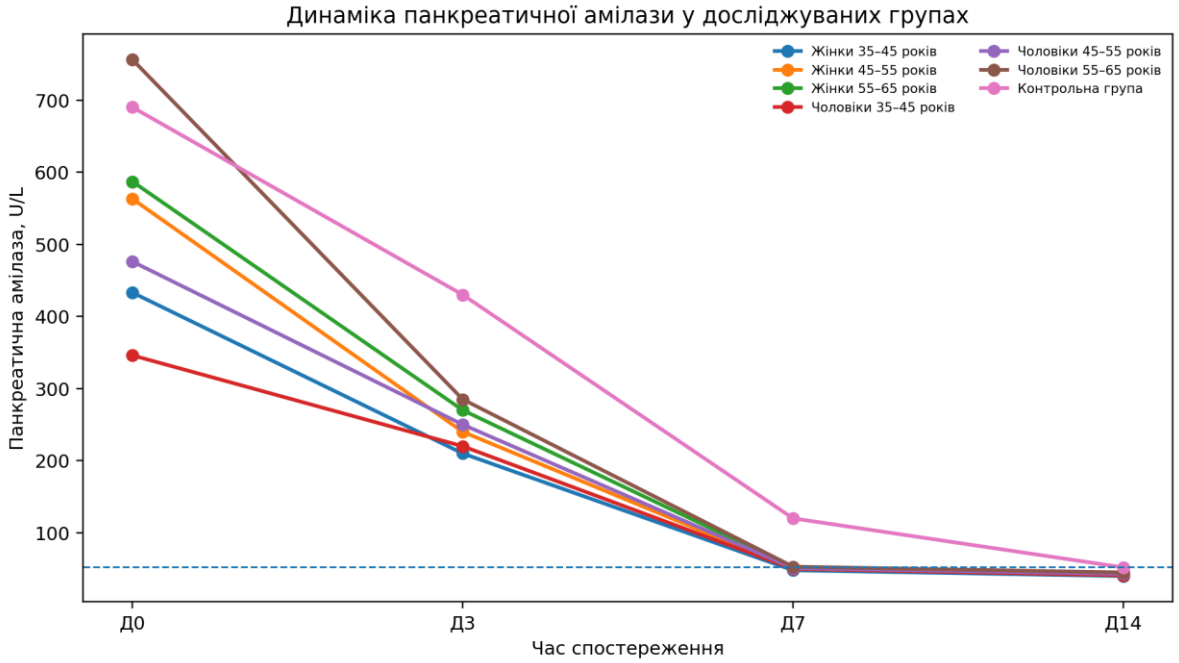

Рисунок 1. Лінійна діаграма динаміки панкреатичної амілази у групах
«Джерело: сформовано автором»

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Алгоритм моніторингу та корекції в ЗОЗ. • День 0 (надходження): визначення панкреатичної амілази, лейкоцитів, АсТ, АлТ, проведення нутритивного скринінгу та первинної клінічної оцінки.

Динаміка 24–72 годин: повторна оцінка лабораторних показників і клінічної відповіді; при зниженні амілази та покращенні стану — розгляд початку або розширення харчування.

День 7: оцінка темпів нормалізації амілази, переносимості дієти, потреби в подальшій ентеральній підтримці та корекції раціону.

День 14 або етап виписки: підтвердження стабілізації лабораторного профілю та формування індивідуальних рекомендацій щодо лікувального харчування на амбулаторному етапі.

Отримані результати узгоджуються з сучасними даними доказової медицини щодо фармакологічного потенціалу *Trigonella foenum-graecum L.* як функціонального фітонутрієнта з мультитаргетною дією. Згідно з систематичними оглядами та метааналізами, основні біологічні ефекти пажитника зумовлені наявністю галактомананів, сапонінів, флавоноїдів та алкалоїду трігонеліну, які визначають його гіпоглікемічну, гіполіпідемічну та протизапальну активність (Akhtar et al., 2025; Vellasamy et al., 2022) [5, 10]

У літературі встановлено, що гіпоглікемічний ефект пажитника реалізується через уповільнення всмоктування вуглеводів у тонкому кишечнику, підвищення інсулінової чутливості периферичних тканин та потенційний вплив на β-клітини підшлункової залози. Метааналіз рандомізованих клінічних досліджень підтверджує статистично значуще зниження рівня глюкози натще та глікованого гемоглобіну при регулярному застосуванні насіння пажитника (Chehregosha et al., 2025; Neelakantan et al., 2014) [6, 7, 11].

Важливим є також вплив галактомананів на гастроінтестинальну систему, що проявляється у формуванні гелеподібної структури, уповільненні шлункової евакуації та зниженні постпрандіальної глікемічної відповіді. Це має безпосереднє значення для нутриціологічної корекції, оскільки сприяє більш стабільному надходженню поживних речовин та покращенню метаболічного контролю (Syed et al., 2020) [9].

Протизапальні та антиоксидантні властивості пажитника, описані у сучасних експериментальних дослідженнях, пов’язані зі зниженням експресії прозапальних цитокінів (TNF-α, IL-6) та активацією ендогенних антиоксидантних систем. Це може мати клінічне значення при захворюваннях, асоційованих із хронічним запаленням, включаючи патологію підшлункової залози (Singh et al., 2021) [8].

Отримані нами підходи до застосування стандартизованої дози 10 г/добу у гідратованій формі або з кисломолочним носієм узгоджуються з даними літератури щодо необхідності попередньої гідратації насіння для підвищення біодоступності активних компонентів та зниження гастроінтестинального дискомфорту. Використання йогуртової основи додатково сприяє покращенню

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

переносимості та потенційній синергії з пробіотичними ефектами кисломолочних продуктів.

Таким чином, результати дослідження підтверджують доцільність використання пажитника як елемента нутриціологічної корекції у складі комплексного підходу до пацієнтів із метаболічними та запальними порушеннями. Його застосування може бути обґрунтованим як функціональний компонент лікувального харчування з потенційним впливом на глікемічний контроль, запальні процеси та нутритивний статус.

Отже, нами узагальнено теоретичні підходи до моніторингу панкреатичної амілази та наведено результати власного клініко-лабораторного спостереження за пацієнтами з панкреатитом у стаціонарних умовах. Здійснено оцінку динаміки панкреатичної амілази у різних статево-вікових групах у часових точках Д0, Д3, Д7 та Д14, а також обґрунтовано значення цього показника для нутриціологічної корекції лікувального харчування. У всіх основних групах встановлено послідовне зниження панкреатичної амілази від початково високих значень до референтних або близьких до них на 14-ту добу, що супроводжувалося покращенням супутніх лабораторних маркерів. Показано, що динамічний моніторинг амілази є доцільним як частина комплексної оцінки стану пацієнта у поєднанні з клінічними даними, переносимістю харчування та іншими біохімічними показниками.

Висновки. 1.Аналіз сучасних наукових джерел підтверджує, що панкреатична амілаза є чутливим, але неспецифічним маркером ушкодження підшлункової залози, що потребує інтерпретації у комплексі з клінічними та іншими лабораторними показниками.

2. Динамічне (серійне) визначення рівня панкреатичної амілази має більшу діагностичну та прогностичну цінність порівняно з одноразовим вимірюванням, оскільки дозволяє оцінювати перебіг запального процесу та ефективність лікування.

3. У пацієнтів із панкреатитом спостерігається закономірне зниження панкреатичної амілази в процесі лікування, що корелює з клінічним покращенням та нормалізацією інших лабораторних показників.

4. Використання динаміки панкреатичної амілази як складової комплексного моніторингу створює підґрунтя для більш обґрунтованої та поетапної нутриціологічної корекції лікувального харчування в умовах стаціонару.

5. Інтеграція лабораторних маркерів, клінічних даних та оцінки нутритивного статусу пацієнтів дозволяє підвищити ефективність терапії панкреатиту та знизити ризик розвитку ускладнень.

Перспективи подальших досліджень.

Подальші дослідження доцільно спрямувати на розробку стандартизованих алгоритмів використання цього показника для прийняття рішень щодо етапності та безпеки нутритивної підтримки. Перспективним є також вивчення інтегрованих лабораторних індексів функціонального стану підшлункової залози з метою персоналізації лікувального харчування.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Інформація щодо наявності конфлікту інтересів. Конфлікт інтересів відсутній.

Література.

16. Arvanitakis M., Ockenga J., Bezmarevic M. et al. ESPEN practical guideline on clinical nutrition in acute and chronic pancreatitis. *Clinical Nutrition*. 2024. Vol. 43(2). P. 395–412. DOI: 10.1016/j.clnu.2023.12.019.

17. Chuklin S.M., Chuklin S.S., Popyk P.M., Shershen G.V. Diagnosis and management of acute pancreatitis: review of modern guidelines. *Emergency Medicine*. 2020. Vol. 16(5). P. 123–133. DOI: 10.22141/2224-0586.16.5.2020.212233.

18. Lippi G., Valentino M., Cervellin G. Laboratory diagnosis of acute pancreatitis: in search of the Holy Grail. *Critical Reviews in Clinical Laboratory Sciences*. 2019. Vol. 49(1). P. 18–31. DOI: 10.3109/10408363.2012.658354.

19. Banks P.A., Bollen T.L., Dervenis C. et al. Classification of acute pancreatitis—2012: revision of the Atlanta classification. *Gut*. 2013. Vol. 62(1). P. 102–111. DOI: 10.1136/gutjnl-2012-302779.

20. Akhtar H., Ali Y. A., Wei C. R., et al. Bioactive potential and health benefits of Trigonella foenum-graecum L.: a comprehensive review // Food Science & Nutrition. 2025. DOI: 10.1002/fsn3.70887.

21. Chehregosha F., Fakhr L., Tarighat-Esfanjani A. The effects of fenugreek seed on glycemic parameters: systematic review and meta-analysis of randomized controlled trials // Avicenna Journal of Phytomedicine. 2025. Vol. 15(6). P. 1677–1699.

22. Neelakantan N., Narayanan M., de Souza R. J., van Dam R. M. Effect of fenugreek intake on glycemia: a meta-analysis of clinical trials // Nutrition Journal. 2014. Vol. 13. P. 7. DOI: 10.1186/1475-2891-13-7.

23. Singh V., et al. Pharmacological aspects and medicinal uses of Trigonella foenum-graecum // International Journal of Ayurvedic Medicine. 2021. Vol. 12(4). P. 776–786.

24. Syed Q. A., Rashid Z., Ahmad M. H. Nutritional and therapeutic properties of fenugreek (Trigonella foenum-graecum): a review // International Journal of Food Properties. 2020. Vol. 23(1). P. 1777–1791. DOI: 10.1080/10942912.2020.1825482.

25. Vellasamy S. Y., et al. Pharmacological potential of fenugreek: a comprehensive review // Plants (Basel). 2022. Vol. 11. DOI: 10.3390/plants11010011.

26. Yadav U. C. S., Baquer N. Z. Pharmacological effects of Trigonella foenum-graecum in health and disease // Pharmaceutical Biology. 2019. Vol. 52(2). P. 243–254.

27. Паска М., Млинко О. Технологічні аспекти використання функціональних напоїв у ресторанному бізнесі. Економіка та суспільство. 2023. № 52. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-52-88

28. Паска М. З., Лескович О. В. Сучасні тенденції формування функціональних продуктів. Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. Ґжицького. 2014. Том 16. № 3(4). С. 137–147.

References

1. Arvanitakis, M., Ockenga, J., Bezmarevic, M., Gianotti, L., Krznarić, Ž., Lobo, D. N., ESPEN Working Group. (2020). ESPEN guideline on clinical nutrition in acute and chronic pancreatitis. *Clinical Nutrition, 39*(3), 612–631. https://doi.org/10.1016/j.clnu.2020.01.004

2. Chuklin, S. M., Chuklin, S. S., Popyk, P. M., & Shershen, G. V. (2020). Diagnosis and management of acute pancreatitis: Review of modern guidelines. *Emergency Medicine, 16*(5), 123–133. https://doi.org/10.22141/2224-0586.16.5.2020.212233

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

3. Lippi, G., Valentino, M., & Cervellin, G. (2012). Laboratory diagnosis of acute pancreatitis: In search of the Holy Grail. *Critical Reviews in Clinical Laboratory Sciences, 49*(1), 18–31. https://doi.org/10.3109/10408363.2012.658354

4. Banks, P. A., Bollen, T. L., Dervenis, C., Gooszen, H. G., Johnson, C. D., Sarr, M. G. Acute Pancreatitis Classification Working Group. (2013). Classification of acute pancreatitis—2012: Revision of the Atlanta classification and definitions by international consensus. *Gut, 62*(1), 102–111. https://doi.org/10.1136/gutjnl-2012-302779

5. Akhtar H., Ali Y. A., Wei C. R., et al (2025) Bioactive potential and health benefits of Trigonella foenum-graecum L.: a comprehensive review // Food Science & Nutrition. DOI: 10.1002/fsn3.70887

6. Chehregosha, F., Fakhr, L., & Tarighat-Esfanjani, A. (2025). The effects of fenugreek seed on glycemic parameters: Systematic review and meta-analysis of randomized controlled trials. *Avicenna Journal of Phytomedicine, 15*(6), 1677–1699.

7. Neelakantan, N., Narayanan, M., de Souza, R. J., & van Dam, R. M. (2014). Effect of fenugreek intake on glycemia: A meta-analysis of clinical trials. *Nutrition Journal, 13*, Article 7. https://doi.org/10.1186/1475-2891-13-7

8. Singh, V., Singh, R., & Kamboj, S. (2021). Pharmacological aspects and medicinal uses of *Trigonella foenum-graecum*. *International Journal of Ayurvedic Medicine, 12*(4), 776–786.

9. Syed, Q. A., Rashid, Z., & Ahmad, M. H. (2020). Nutritional and therapeutic properties of fenugreek (*Trigonella foenum-graecum*): A review. *International Journal of Food Properties, 23*(1), 1777–1791. https://doi.org/10.1080/10942912.2020.1825482

10.Vellasamy, S. Y., Gnanaraj, C., & Soundararajan, V. (2022). Pharmacological potential of fenugreek: A comprehensive review. *Plants, 11*(1), Article 11. https://doi.org/10.3390/plants11010011

11. Yadav, U. C. S., & Baquer, N. Z. (2014). Pharmacological effects of *Trigonella foenum-graecum* in health and disease. *Pharmaceutical Biology, 52*(2), 243–254. https://doi.org/10.3109/13880209.2013.821138

12. Paska M., Mlynko O. (2023) Tekhnolohichni aspekty vykorystannia funktsionalnykh napoiv u restorannomu biznesi. Ekonomika ta suspilstvo. № 52. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-52-88

13. Paska M. Z., Leskovych O. V. (2014) Suchasni tendentsii formuvannia funktsionalnykh produktiv. Naukovyi visnyk Lvivskoho natsionalnoho universytetu veterynarnoi medytsyny ta biotekhnolohii im. Gzhytskoho. Tom 16. № 3(4). S. 137–147.

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 15.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК: 616.89-008.44:616.8:355.01

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3352-3359

Пашковський Валерій Мелетійович доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри нервових хвороб, психіатрії та медичної психології ім. С.М. Савенка Буковинського державного медичного університету, м. Чернівці, https://orcid.org/0000-0001-6066-371X

ВИМІРЮВАННЯ РІВНЯ ТРИВОГИ ТА ДЕПРЕСІЇ ЗА ШКАЛОЮ HADS СЕРЕД ПАЦІЄНТІВ З СУПУТНЬОЮ НЕВРОЛОГІЧНОЮ ПАТОЛОГІЄЮ У ЧАСІ ВІЙНИ

Анотація. В умовах воєнного стану у пацієнтів із неврологічною патологією особливої актуальності набуває оцінка психоемоційного стану, оскільки тривожні та депресивні розлади можуть суттєво впливати на перебіг основного захворювання, ефективність лікування та якість життя вцілому.

У зв'язку з цим важливим є використання валідних скринінгових інструментів для своєчасного виявлення емоційних змін у клінічній практиці. Метою дослідження було оцінити рівень тривоги та депресії за госпітальною шкалою тривоги та депресії (HADS) у пацієнтів із супутньою неврологічною нозологією в умовах воєнного стану та визначити взаємозв'язок між психоемоційними порушеннями і клінічними характеристиками захворювання.

Нами проведено одноцентрове дослідження за участю 100 пацієнтів віком 19–72 років із підтвердженими неврологічними захворюваннями, які проходили стаціонарне лікування. Оцінка рівня тривоги та депресії здійснювалася за допомогою шкали HADS. Статистична обробка виконувалася з використанням SPSS 26.0 із застосуванням описової статистики та кореляційного аналізу ($p<0,05$).

У результаті дослідження встановлено, що середній рівень тривоги становив 9,8±3,2 бала, а середній рівень депресії — 8,7±2,9 бала. Підвищений рівень тривоги виявлено у 62% пацієнтів, депресії у 48%. Клінічно значущі показники тривоги мали 34% обстежених, депресії — 29%. Найвищі показники тривоги зафіксовано у пацієнтів після гострого порушення мозкового кровообігу. Виявлено статистично значущий взаємозв'язок між тяжкістю неврологічного стану та рівнем депресії ($r=0,42$; $p<0,05$).

Отримані результати свідчать, що у пацієнтів із неврологічною патологією в умовах воєнного стану спостерігається висока поширеність тривожних і депресивних емоційних проявів. Це обґрунтовує необхідність впровадження рутинного скринінгу психоемоційних порушень із використанням шкали HADS у неврологічній практиці з метою підвищення ефективності лікування та якості життя пацієнтів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Ключові слова: тривога, депресія, HADS, неврологічні захворювання, війна, психічні розлади, психічне здоров'я, діагностика, дистрес.

Pashkovskyi Valerii Meletiiovych Doctor of medical sciences, professor, head of the department of nervous diseases, psychiatry and medical psychology named after S.M. Savenko, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0000-0001-6066-371X

MEASUREMENT OF ANXIETY AND DEPRESSION LEVELS USING THE HADS AMONG PATIENTS WITH COMORBID NEUROLOGICAL PATHOLOGY DURING WARTIME

Abstract. Under martial law, assessment of the psycho-emotional state in patients with neurological pathology becomes particularly relevant, since anxiety and depressive disorders may significantly affect the course of the underlying disease, treatment effectiveness, and quality of life. In this regard, the use of valid screening instruments for the timely detection of psycho-emotional disturbances in clinical practice is important.

The aim of the study was to assess the level of anxiety and depression using the Hospital Anxiety and Depression Scale (HADS) in patients with concomitant neurological nosology under martial law and to determine the relationship between psycho-emotional disturbances and the clinical characteristics of the disease. We conducted a single-center study involving 100 patients aged 19–72 years with confirmed neurological diseases who were receiving inpatient treatment. Anxiety and depression levels were assessed using the HADS. Statistical processing was performed using SPSS 26.0 with the application of descriptive statistics and correlation analysis ($p<0.05$).

The study found that the mean anxiety score was 9.8±3.2 points, while the mean depression score was 8.7±2.9 points. Elevated anxiety levels were identified in 62% of patients, and elevated depression levels in 48%. Clinically significant anxiety scores were observed in 34% of the examined patients, and clinically significant depression scores in 29%.

The highest anxiety scores were recorded in patients after acute cerebrovascular accident. A statistically significant relationship was found between the severity of the neurological condition and the level of depression ($r=0.42$; $p<0.05$).

The obtained results indicate a high prevalence of anxiety and depressive disorders in patients with neurological pathology under martial law. This substantiates the need to implement routine screening of psycho-emotional disturbances using the HADS in neurological practice in order to improve treatment effectiveness and patients' quality of life.

Keywords: anxiety, depression, HADS, neurological diseases, war, mental disorders, mental health, diagnostics, distress.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Постановка проблеми. Емоційні зміни, зокрема тривога та депресія, є одними з найпоширеніших супутніх станів у пацієнтів із хронічними соматичними захворюваннями, особливо неврологічного профілю [6; 10]. Частота тривожних і депресивних розладів у пацієнтів із неврологічною патологією перевищує відповідні показники в загальній популяції, що зумовлено як біологічними механізмами ураження нервової системи, так і психосоціальними чинниками, пов'язаними з перебігом основного захворювання [5].

Неврологічні захворювання, зокрема інсульт, розсіяний склероз, периферичні нейропатії, часто супроводжуються зниженням якості життя, обмеженням функціональної незалежності та соціальної активності, що створює передумови для розвитку вторинних емоційних порушень. Такі зміни можуть негативно впливати на результати лікування, прихильність до терапії та процес реабілітації.

В умовах воєнного стану вплив психотравмуючих чинників значно посилюється. Хронічний стрес, загроза життю, вимушене переміщення, економічна нестабільність та обмежений доступ до медичних послуг формують додаткове навантаження на психічне здоров'я населення [8; 9]. Особливо вразливою групою є пацієнти з уже наявною соматичною патологією, зокрема неврологічною, у яких адаптаційні можливості організму є зниженими.

Наявні наукові дані підтверджують зростання рівня тривоги та депресії серед населення під час кризових ситуацій, включаючи військові конфлікти [7; 8; 11]. Водночас недостатньо вивченими залишаються особливості психоемоційного стану саме пацієнтів із супутньою неврологічною патологією в умовах війни, а також взаємозв'язок між тяжкістю неврологічного стану та рівнем тривожних і депресивних проявів.

У зв'язку з цим актуальним є використання валідизованих інструментів скринінгу, зокрема госпітальної шкали тривоги та депресії (HADS), яка дозволяє швидко та об'єктивно оцінити рівень психоемоційних порушень у клінічній практиці [1; 2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика тривожних і депресивних розладів у пацієнтів із соматичною та неврологічною патологією широко висвітлюється в сучасній науковій літературі. Значний внесок у розроблення та валідизацію інструментів оцінки емоційного стану зробили A. S. Zigmond та R. P. Snaith, які запропонували госпітальну шкалу тривоги та депресії (HADS) як зручний інструмент скринінгу тривоги та депресії у пацієнтів [1]. Подальші дослідження підтвердили високу валідність і надійність цієї шкали в різних клінічних популяціях [2].

У дослідженнях, присвячених неврологічним захворюванням, зазначається, що афективні розлади є поширеним супутнім компонентом перебігу хвороби. Так, L. Ayerbe, S. Ayis, C. D. A. Wolfe, A. G. Rudd показали високу частоту депресії після інсульту та її негативний вплив на прогноз і результати лікування [3]. У роботах, присвячених пацієнтам із розсіяним склерозом, також виявлено високу поширеність психічних розладів, зокрема депресії й тривоги [5].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Окрему увагу привертають дослідження впливу стресових і кризових ситуацій на психічне здоров'я. За даними F. Charlson та співавторів, у конфліктних умовах зростає поширеність психічних розладів у населення [8]. Рекомендації Всесвітньої організації охорони здоров'я також підкреслюють необхідність раннього виявлення стрес-асоційованих психічних порушень [9]. Водночас аналіз літератури свідчить про недостатню кількість досліджень, присвячених оцінці рівня тривоги та депресії за шкалою HADS у пацієнтів із супутньою неврологічною патологією саме в умовах воєнного стану.

В українському науковому просторі останніми роками також зростає увага до проблеми психічного здоров'я в умовах війни та поширеності тривожно-депресивних порушень у різних груп населення. Зокрема, у працях І. Пінчук та співавторів висвітлено системні виклики для сфери психічного здоров'я в Україні під час війни, а також показано зростання потреби у своєчасному виявленні психоемоційних порушень і розширенні доступу до допомоги. Окремі українські дослідження та клінічні спостереження, представлені Н. Марутою, акцентують увагу на високій вразливості осіб, які перебувають під впливом воєнного стресу, зокрема внутрішньо переміщених осіб, до розвитку тривожних, депресивних і стрес-асоційованих розладів. Це підтверджує актуальність подальшого вивчення афективних порушень у пацієнтів із соматичною та неврологічною патологією саме в українських реаліях воєнного часу.

Мета статті – оцінити рівень тривоги та депресії за госпітальною шкалою тривоги та депресії (HADS) у пацієнтів із супутньою неврологічною патологією в умовах воєнного стану та визначити взаємозв'язок між психоемоційними порушеннями і клінічними характеристиками захворювання.

Виклад основного матеріалу. Дослідження проводилося у 2025 році на базі неврологічних відділень закладів охорони здоров'я комунальних некомерційних підприємств Чернівецької міської ради. У дослідження було включено 100 пацієнтів віком від 19 до 72 років із встановленими неврологічними захворюваннями. Формування вибірки здійснювалося методом послідовного відбору пацієнтів, які перебували на стаціонарному лікуванні.

Критерії включення:

- наявність підтвердженого неврологічного діагнозу;
- підписана інформована згода на участь у дослідженні;
- наявність скарг на емоційний дискомфорт (тривожність, знижений настрій, внутрішня напруга).

Критерії виключення:

- тяжкі когнітивні порушення, що унеможливлюють свідоме заповнення опитувальника;
- наявність психотичних розладів.

Для оцінки рівня тривоги та депресії використовувалася госпітальна шкала тривоги та депресії (Hospital Anxiety and Depression Scale, HADS), яка є валідизованим інструментом для скринінгу емоційних змін у пацієнтів із

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

супутньою соматичною нозологією. Шкала складається з 14 пунктів, що формують дві підшкали: тривоги (HADS-A) та депресії (HADS-D), по 7 питань у кожній. Інтерпретація результатів здійснювалася відповідно до загальноприйнятих критеріїв:

- 0–7 балів — норма;
- 8–10 балів — субклінічні прояви;
- 11 балів і більше — клінічно значущий рівень тривоги або депресії.

Збір даних проводився шляхом анкетування пацієнтів у період їх перебування у стаціонарі. Статистична обробка результатів здійснювалася з використанням програмного забезпечення SPSS Statistics версії 26.0. Для опису кількісних показників використовувалися середнє значення (M) та стандартне відхилення (SD). Для оцінки взаємозв'язків між змінними застосовувався кореляційний аналіз (коефіцієнт Пірсона). Для порівняння груп використовувалися параметричні та непараметричні методи статистичного аналізу (t-критерій Стьюдента, χ^2-критерій), залежно від характеру розподілу даних. Статистично значущими вважалися відмінності при значенні $p<0,05$. Тяжкість неврологічного стану оцінювалася на підставі клінічних даних (вираженість функціональних обмежень, тривалість захворювання та ступінь неврологічного дефіциту за медичною документацією).

У результаті проведеного дослідження встановлено, що середній рівень тривоги за шкалою HADS-A становив 9,8±3,2 бала, що відповідає субклінічному рівню тривожних проявів. Середній рівень депресії за шкалою HADS-D становив 8,7±2,9 бала, що також відповідає субклінічному рівню.

Аналіз розподілу пацієнтів за рівнем вираженості емоційних симптомів показав, що нормальні показники тривоги (0–7 балів) мали 38% обстежених, тоді як у 62% пацієнтів було виявлено підвищений рівень тривоги (субклінічний або клінічно значущий). Зокрема, субклінічні прояви тривоги (8–10 балів) спостерігалися у 28%, а клінічно значущий рівень (≥11 балів) у 34% пацієнтів.

Щодо депресивних проявів, нормальний рівень (0–7 балів) відзначався у 52% пацієнтів, тоді як у 48% було виявлено підвищені показники. Субклінічний рівень депресії визначено у 19%, а клінічно значущий у 29%обстежених.

Отримані результати свідчать про високу поширеність тривожних і депресивних проявів серед пацієнтів із супутньою неврологічною патологією. При порівняльному аналізі залежно від нозологічної форми встановлено, що найвищі показники тривоги спостерігалися у пацієнтів після гострого порушення мозкового кровообігу. У цій групі частка пацієнтів із клінічно значущою тривогою була достовірно вищою порівняно з іншими нозологічними групами ($p<0,05$). Це може бути пов'язано з раптовістю розвитку захворювання, високим рівнем інвалідизації та невизначеністю прогнозу.

Додатково встановлено, що рівень депресії мав тенденцію до зростання зі збільшенням тривалості захворювання та вираженістю функціональних обмежень. Кореляційний аналіз показав наявність помірного прямого зв'язку між

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

тяжкістю неврологічного стану та рівнем депресії (r=0,42; p<0,05; 95%ДІ:0,24–0,58), що свідчить про взаємозалежність соматичного та психоемоційного компонентів захворювання.

Відзначено, що у пацієнтів старшої вікової групи (>60 років) частіше спостерігалися клінічно значущі прояви депресії, тоді як у молодших пацієнтів переважали тривожні розлади. Отримані результати підкреслюють необхідність своєчасного виявлення психоемоційних порушень у пацієнтів неврологічного профілю, особливо в умовах підвищеного стресового навантаження, пов'язаного з воєнним станом.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що в пацієнтів із супутньою неврологічною патологією в умовах воєнного стану відзначається висока поширеність афективних порушень. Зокрема, підвищений рівень тривоги виявлено у 62% опитаних, тоді як депресивні прояви встановлено у 48% пацієнтів. Водночас у значної частки обстежених зафіксовано клінічно значущі прояви тривоги (34%) та депресії (29%). Отримані дані свідчать про суттєву частоту психоемоційних порушень у цієї категорії хворих і підтверджують необхідність їх своєчасної діагностики та корекції в межах повсякденної клінічної практики.

У ході дослідження також встановлено, що найвищі показники тривоги характерні для пацієнтів, які перенесли гостре порушення мозкового кровообігу. Імовірно, це зумовлено тяжкістю перебігу захворювання, високим ризиком інвалідизації, зниженням рівня функціональної незалежності та невизначеністю подальшого прогнозу. Крім того, виявлено статистично значущий кореляційний зв'язок між тяжкістю неврологічного стану та рівнем депресії (r=0,42; p<0,05), що свідчить про тісну взаємозалежність між соматичними та емоційними порушеннями. Це дає підстави розглядати психоемоційний стан як важливу складову загального клінічного статусу пацієнта, що потребує обов'язкового врахування під час діагностики, лікування та подальшого спостереження.

Отримані результати обґрунтовують доцільність впровадження рутинного скринінгу тривожних і депресивних розладів у неврологічних відділеннях із використанням госпітальної шкали тривоги та депресії (HADS). Систематичне застосування цього інструменту сприятиме ранньому виявленню пацієнтів із підвищеним ризиком розвитку афективних розладів, підвищенню ефективності лікувально-реабілітаційних заходів, покращенню якості життя хворих та оптимізації комплексного підходу до їх ведення в умовах війни. Важливо, що використання такого підходу має бути актуальним не лише для фахівців у сфері психічного здоров'я, але й для лікарів-неврологів та лікарів загальної практики — сімейної медицини, які беруть безпосередню участь у первинному виявленні, маршрутизації та тривалому супроводі пацієнтів із поєднанням неврологічних і психоемоційних порушень.

Таким чином, результати дослідження підкреслюють важливість інтеграції оцінки психоемоційного стану в стандартний алгоритм обстеження пацієнтів із

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

неврологічною патологією, особливо в умовах тривалого стресового впливу, пов'язаного з воєнним станом. Перспективними напрямами подальших наукових досліджень є проведення мультицентрових досліджень із ширшою вибіркою пацієнтів, а також довготривале спостереження за динамікою психоемоційного стану. Це дозволить більш повно оцінити особливості перебігу афективних розладів, їх вплив на результати лікування та ефективність своєчасних психокорекційних і лікувальних втручань.

Література

1. Zigmond, A. S., Snaith, R. P. (1983). The hospital anxiety and depression scale. Acta Psychiatrica Scandinavica, 67 (6), 361–370. http://doi.org/10.1111/j.1600-0447.1983.tb09716.x

2. Bjelland, I., Dahl, A. A., Haug, T. T., Neckelmann, D. (2002). The validity of the Hospital Anxiety and Depression Scale. Journal of Psychosomatic Research, 52 (2), 69–77. http://doi.org/10.1016/S0022-3999(01)00296-3

3. Ayerbe, L., Ayis, S., Wolfe, C. D. A., Rudd, A. G. (2013). Natural history, predictors and outcomes of depression after stroke. British Journal of Psychiatry, 202 (1), 14–21. http://doi.org/10.1192/bjp.bp.111.107664

4. Barroso B. Decompressive Craniectomy for Stroke after Intravenous Thrombolytic Therapy. International Journal of Stroke. 2014;9(8):E40. doi:10.1111/ijs.12396

5. Marrie, R. A., Reingold, S., Cohen, J., Stuve, O., Trojano, M., Sorensen, P. S. et al. (2015). The incidence and prevalence of psychiatric disorders in multiple sclerosis. Multiple Sclerosis Journal, 21 (3), 305–317. http://doi.org/10.1177/1352458514564487

6. Roy-Byrne, P., Craske, M. G., Stein, M. B. (2006). Panic disorder. The Lancet, 368 (9540), 1023–1032. http://doi.org/10.1016/S0140-6736(06)69418-X

7. Vindegaard, N., Benros, M. E. (2020). COVID-19 pandemic and mental health consequences. Brain, Behavior, and Immunity, 89, 531–542. http://doi.org/10.1016/j.bbi.2020.05.048

8. Charlson, F., Ommeren, M. van, Flaxman, A., Cornett, J., Whiteford, H., Saxena, S. (2019). New WHO prevalence estimates of mental disorders in conflict settings. The Lancet, 394 (10194), 240–248. http://doi.org/10.1016/S0140-6736(19)30934-1

9. World Health Organization (2013). Guidelines for the management of conditions specifically related to stress. Geneva: WHO Press. Available at: https://www.who.int/publications/i/item/9789241505406

10. Kroenke, K., Spitzer, R. L., Williams, J. B. W., Monahan, P. O., Löwe, B. (2007). Anxiety disorders in primary care. Annals of Internal Medicine, 146 (5), 317–325. http://doi.org/10.7326/0003-4819-146-5-200703060-00004

11. Taquet, M., Luciano, S., Geddes, J. R., Harrison, P. J. (2021). Bidirectional associations between COVID-19 and psychiatric disorder. The Lancet Psychiatry, 8 (2), 130–140. http://doi.org/10.1016/S2215-0366(20)30462-4

References

1. Zigmond, A. S., & Snaith, R. P. (1983). The hospital anxiety and depression scale. Acta Psychiatrica Scandinavica, 67(6), 361–370. http://doi.org/10.1111/j.1600-0447.1983.tb09716.x

2. Bjelland, I., Dahl, A. A., Haug, T. T., & Neckelmann, D. (2002). The validity of the Hospital Anxiety and Depression Scale. Journal of Psychosomatic Research, 52(2), 69–77. http://doi.org/10.1016/S0022-3999(01)00296-3

3. Ayerbe, L., Ayis, S., Wolfe, C. D. A., & Rudd, A. G. (2013). Natural history, predictors and outcomes of depression after stroke. British Journal of Psychiatry, 202(1), 14–21. http://doi.org/10.1192/bjp.bp.111.107664

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

4. Barroso, B. (2014). Decompressive craniectomy for stroke after intravenous thrombolytic therapy. International Journal of Stroke, 9(8), E40. https://doi.org/10.1111/ijs.12396

5. Marrie, R. A., Reingold, S., Cohen, J., Stuve, O., Trojano, M., Sorensen, P. S., et al. (2015). The incidence and prevalence of psychiatric disorders in multiple sclerosis. Multiple Sclerosis Journal, 21(3), 305–317. http://doi.org/10.1177/1352458514564487

6. Roy-Byrne, P., Craske, M. G., & Stein, M. B. (2006). Panic disorder. The Lancet, 368(9540), 1023–1032. http://doi.org/10.1016/S0140-6736(06)69418-X

7. Vindegaard, N., & Benros, M. E. (2020). COVID-19 pandemic and mental health consequences. Brain, Behavior, and Immunity, 89, 531–542. http://doi.org/10.1016/j.bbi.2020. 05.048

8. Charlson, F., van Ommeren, M., Flaxman, A., Cornett, J., Whiteford, H., & Saxena, S. (2019). New WHO prevalence estimates of mental disorders in conflict settings. The Lancet, 394(10194), 240–248. http://doi.org/10.1016/S0140-6736(19)30934-1

9. World Health Organization. (2013). Guidelines for the management of conditions specifically related to stress. Geneva: WHO Press. Available at: https://www.who.int/publications /i/item/9789241505406

10. Kroenke, K., Spitzer, R. L., Williams, J. B. W., Monahan, P. O., & Löwe, B. (2007). Anxiety disorders in primary care. Annals of Internal Medicine, 146(5), 317–325. http://doi.org /10.7326/0003-4819-146-5-200703060-00004

11. Taquet, M., Luciano, S., Geddes, J. R., & Harrison, P. J. (2021). Bidirectional associations between COVID-19 and psychiatric disorder. The Lancet Psychiatry, 8(2), 130–140. http://doi.org/ 10.1016/S2215-0366(20)30462-4

Дата першого надходження статті до видання: 20.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 07.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК: 617.761-002.2-07-08-053.2

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3360-3371

Пенішкевич Ярослав Іванович доктор медичних наук, професор, професор кафедри дитячої хірургії, отоларингології та офтальмології Буковинського державного медичного університету, Чернівці, https://orcid.org/0000-0003-2690-1352

Гордієнко Віктор Веніамінович кандидат медичний наук, доцент кафедри фізіології ім. Я.Д. Кіршенблата Буковинського державного медичного університету, доцент, Чернівці, https://orcid.org/0000-0002-1671-8653

Слободян Ксенія Валеріївна кандидат медичний наук, доцент кафедри патологічної фізіології Буковинського державного медичного університету, доцент, Чернівці, https://orcid.org/0000-0001-7872-6731

Музика Наталія Ярославівна кандидат фармацевтичних наук, доцент кафедри фармації Буковинського державного медичного університету, Чернівці, https://orcid.org/0000-0002-3381-1163

Бойчук Олег Михайлович кандидат медичних наук, асистент кафедри анатомії людини ім. М.Г. Туркевича Буковинського державного медичного університету, Чернівці, https://orcid.org/0000-0001-7226-0803

Савчук Тетяна Павлівна кандидат медичний наук, доцент кафедри фізіології ім. Я.Д. Кіршенблата Буковинського державного медичного університету, доцент, Чернівці, https://orcid.org/0000-0002-1782-1812

АНАЛІЗ ПАТОФІЗІОЛОГІЧНИХ МЕХАНІЗМІВ РОЗВИТКУ ТА ПЕРЕБІГУ ДІАБЕТИЧНОЇ РЕТИНОПАТІЇ

Анотація. Враховуючи те, що захворюваність на офтальмологічні захворювання в усьому світі коливається приблизно від 65% до 98%. А діабетична ретинопатія є найпоширенішим мікросудинним ускладненням у хворих на цукровий діабет. Звертає увагу і те, що відповідно до зростання поширеності діабету в розвинених країнах і країнах, що розвиваються, діабетична ретинопатія є основною причиною втрати зору в усьому світі серед працюючих дорослих середнього віку.

Тому, нами проведено аналіз патофізіологічних механізмів діабетичної ретинопатії з метою адекватного консервативного лікування діабетичної ретинопатії.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Оскільки гіперглікемія є метаболічним порушенням, зумовленим цукровим діабетом, існує ряд пояснень патогенезу діабетичної ретинопатії, які пов'язані з гіперглікемією як причинним фактором у тій чи іншій формі.

Отже, клітинна дисфункція в поєднанні з біохімічними змінами, такими як гіперглікемічна псевдогіпоксія, активація шляху протеїнкінази С, окислювальний стрес і підвищене утворення кінцевих продуктів глікації викликають запальний каскад, що спричиняє пошкодження сітківки. Також, гіпотеза ексайтотоксичності глутамату передбачає механізм не тільки збільшення загибелі клітин, але й втрати зорової функції при цукровому діабеті.

А такі процеси, як змінене збудження глутамату, зниження сигналізації трофічного фактору, окислювальний стрес і нейрозапалення є одними з багатьох потенційних причин збільшення апоптозу і є важливими механізмами-кандидатами для подальшого вивчення.

У висновку можемо стверджувати, що знання про патофізіологічні механізми розвитку та перебігу діабетичної ретинопатії, може слугувати практичним лікарям-офтальмологам адаптовано коригувати підбір препаратів лікування. А також, вчасно робити моніторигн даних додаткових інструментальних та лабораторних методів обстеження.

Ключові слова: око, сітківка, орбіта, череп, анатомія, фізіологія, патофізіологія, офтальмологія, цукровий діабет, діабетична ретинопатія, запалення, м'які тканини орбіти, лікування.

Penishkevich Yaroslav Ivanovych Doctor of Medical Sciences, Professor, Professor of the Department of Paediatric Surgery, Otolaryngology and Ophthalmology, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0000-0003-2690-1352

Gordienko Viktor Veniaminovich Candidate of Medical Science, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Physiology of Bukovyna State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0000-0002-1671-8653

Slobodian Ksenia Valeriyevna Candidate of Medical Sciences, Associate Professor. Associate Professor of the Department of Pathological Physiology of Bukovyna State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0000-0001-7872-6731

Muzyka Nataliia Yaroslavivna Candidate of Medical Sciences, Associate Professor. Associate Professor of the Department of Pharmacy of Bukovyna State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0000-0002-3381-1163

Boichuk Oleh Mykhaylovych Candidate of Medical Sciences, Assistant of the Department of Human Anatomy named after M.G. Turkevich of Bukovyna State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0000-0001-7226-0803

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Savchuk Tetiana Pavlivna PhD. Assistant of the Department of Physiology of Bukovyna State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0000-0002-1782-1812

ANALYSIS OF THE PATHOPHYSIOLOGICAL MECHANISMS OF THE DEVELOPMENT AND COURSE OF DIABETIC RETINOPATHY

Abstract. Considering that the incidence of ophthalmic diseases worldwide ranges from approximately 65% to 98%, Diabetic retinopathy is the most common microvascular complication in patients with diabetes mellitus. It is also noteworthy that, in line with the increasing prevalence of diabetes in developed and developing countries, diabetic retinopathy is the leading cause of vision loss worldwide among working-age adults.

So, we conducted an analysis of the pathophysiological mechanisms of diabetic retinopathy with the aim of providing appropriate conservative treatment for diabetic retinopathy. Since hyperglycemia is a metabolic disorder caused by diabetes mellitus, there are several explanations for the pathogenesis of diabetic retinopathy that implicate hyperglycemia as a causative factor in one form or another.

So, cellular dysfunction, combined with biochemical changes such as hyperglycemic pseudohypoxia, activation of the protein kinase C pathway, oxidative stress, and increased formation of advanced glycation end-products, trigger an inflammatory cascade that leads to retinal damage. Furthermore, the glutamate excitotoxicity hypothesis suggests a mechanism not only for increased cell death but also for the loss of visual function in diabetes mellitus.

Furthermore, processes such as altered glutamate excitation, reduced trophic factor signaling, oxidative stress, and neuroinflammation are among the many potential causes of increased apoptosis and represent important candidate mechanisms for further study.

In conclusion, we can assert that knowledge of the pathophysiological mechanisms underlying the development and course of diabetic retinopathy can be useful for practicing ophthalmologists in adapting and adjusting the selection of treatment medications. Furthermore, it can help them monitor the results of additional imaging and laboratory tests in a timely manner.

Keywords: eye, retina, orbit, skull, anatomy, physiology, pathophysiology, ophthalmology, diabetes mellitus, diabetic retinopathy, inflammation, orbital soft tissues, treatment.

Вступ. Захворюваність на офтальмологічні захворювання в усьому світі коливається приблизно від 65% до 98%. Численні клінічні та експериментальні дослідження встановили зв'язок між захворюваннями тканин ока та станом соматичного здоров'я, зокрема, станом ендокринної системи та, як наслідок, розвитком кератиту.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Як відомо, цукровий діабет значною мірою викликає зміни в тканинах очного яблука. Саме діабетична ретинопатія є найпоширенішим мікросудинним ускладненням у хворих на цукровий діабет, з вищою частотою у людей з цукровим діабетом 1 типу порівняно з цукровим діабетом 2 типу.

Відповідно до зростання поширеності діабету в розвинених країнах і країнах, що розвиваються, діабетична ретинопатія є основною причиною втрати зору в усьому світі серед працюючих дорослих середнього віку.

Оскільки гіперглікемія є метаболічним порушенням, зумовленим цукровим діабетом, існує ряд пояснень патогенезу діабетичної ретинопатії, які пов'язані з гіперглікемією як причинним фактором у тій чи іншій формі.

Відомо, що при активація протеїнкінази, відбувається утворення кінцевих продуктів прогресуючого глікування та збільшення потоку через поліоловий шлях. Також, посилення окисного стресу є одними з них. Це запропоновані механізми, за допомогою яких гіперглікемія шкідливо впливає на сітківку.

Переважно механізмами, а саме окислювальний стрес і утворення кінцевих продуктів прогресуючого глікування в супутності з нейродегенерацією, під час діабетичної ретинопатії. Окислювальний стрес відноситься до середовища, коли є надлишкові рівні активних форм кисню або атомів кисню з неспареними електронами. Активних форм кисню можуть змінювати структуру інших сполук, таких як дезоксирибонуклеїнова кислота, що, у свою чергу, може призвести до дисфункції клітинного та тканинного рівнів.

Однак проблема активних форм кисню при такому хронічному захворюванні, як діабетична ретинопатія, залежить від ступеню, щодо якого окислювальний стрес перевищує фізіологічні адаптації, оскільки активні форми кисню також опосередковують нейропротекторні ефекти через рецептори.

Очевидно, що гіперглікемія є важливим компонентом метаболічної дисрегуляції діабету, але, на нашу думку, немає остаточних доказів того, що сама по собі гіперглікемія є основним збудником ретинопатії у людей.

Отже, можемо стверджувати, що знання про патофізіологічні механізми розвитку та перебігу діабетичної ретинопатії, може слугувати практичним лікарям-офтальмологам адаптовано коригувати підбір препаратів лікування. А також, вчасно робити моніторигн даних додаткових інструментальних та лабораторних методів обстеження.

Мета: аналіз патофізіологічних механізмів діабетичної ретинопатії щодо адекватного консервативного лікування та профілактиці захварювання.

Результати дослідження та їх обговорення.

Відомо, що глутамат, як один із основних збуджуючих амінокислотних нейромедіаторів у сітківці, що відіграє роль у діабетичній нейродегенерації сітківки. Дослідження на тваринах показали зв'язок між надмірним рівнем глутамату та нейротоксичністю як у центральній нервовій системі, так і в сітківці.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Існує гіпотеза, що токсичні ефекти опосередковуються надмірною активацією глутаматного рецептора, що забезпечує внутрішньоклітинне надходження кальцію. Підвищення рівня внутрішньоклітинного кальцію, у свою чергу, починає каскад, що призводить до кінцевої смерті клітин, причому гангліозні клітини сітківки стають чутливими до ексайтотоксичності глутамату.

Існує припускають, що глутамат також може відігравати певну роль у діабетичній ретинопатії, що частково базується на вимірюваннях підвищених рівнів глутамату в склоподібному тілі пацієнтів з проліферативною діабетичною ретинопатіжю, порівняно зі здоровими особами контролю.

Було також показано, що діабет викликає зміни в субодиницях рецепторів глутамату сітківки людини.

Підвищене імунне фарбування субодиниці рецептора глутамату, GluR2, у внутрішньому плексиформному та зовнішньому плексиформному шарі посмертних людських очей було продемонстровано Сантьяго та співавторами. Це вказує на підвищені рівні цих білків в тканинах. Однак його конкретну роль у діабетичної нейродегенерації сітківки ще належить встановити.

Нейромедіатор глутамат необхідний для ефективного міжклітинного зв'язку між нейронами. Однак надмірні пресинаптичні рівні глутамату в центральній нервовій системі можуть призвести до ексайтотоксичності, яка відповідає патогенезу нейродегенеративних розладів, таких як хвороби Паркінсона та Альцгеймера.

У цій парадигмі аномально високі рівні глутамату в синаптичній щілині призводять до збільшення притоку кальцію в постсинаптичні нейрони, що, у свою чергу, може спричинити проапоптотичні сигнальні каскади через каспазозалежні та каспазонезалежні механізми.

Ймовірно, такі події сприяють збільшенню апоптичних нейронів у сітківці при діабетичній ретинопатії. Основними потенційними механізмами, при яких цукровий діабет змінює рівновагу глутамату та глутаміну між гліальними клітинами та нейронами в сітківці є наступні. По-перше, діабет знижує активність ферменту глутамінсинтетази в клітинах Мюллера, що перешкоджає здатності цих клітин перетворювати надлишок глутамату на глутамін. По-друге, порушується окислення глутамату до α-кетоглутарату. По-третє, поглинання глутамату клітинами Мюллера знижується, що призводить до позаклітинного накопичення глутамату в нейросітківці.

Незважаючи на те, що рівень глутамату в склоподібному тілі пацієнтів із прогресуючою діабетичною ретинопатією підвищується, тому залишається невідомим, який із цих механізмів є найважливішим фактором ексайтотоксичності глутамату.

Цікаво, що загальний інгібітор трансаміназ, амінооксиацетат, блокував окислення глутамату в контрольній сітківці, але не викликав подальшого дефіциту в сітківці діабетичних щурів, що свідчить про те, що зниження швидкості окислення глутамату викликане порушенням трансамінації між

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

глутаматом і кето- кислотами, таким чином зменшуючи виробництво α-кетоглутарату з глутамату та кінцеве окислення вуглецю глутамату.

У сукупності ці дані свідчать про те, що цукровий діабет може порушувати поглинання та метаболізм глутамату, що призводить до потенційного накопичення позаклітинного глутамату, який сприяє ексайтотоксичності, при якій надлишкова стимуляція глутамату викликає неконтрольовану внутрішньоклітинну реакцію кальцію в постсинаптичних нейронах.

Клітини Мюллера змінюють поглинання глутамату, що також може сприяти ексайтотоксичності при цукрового діабету. Останнє викликає надмірне синаптичне накопичення глутамату. Імунореактивність до аспартату була підвищена в клітинах Мюллера діабетичних щурів, що вказує на більш повільне очищення глутамату, тоді як вирізані клітини Мюллера у щурів, після 1 місяця цукрового діабету продемонстрували знижену активність транспортера глутамату, виміряну методом patch clamp.

Останніми експериментальними дослідженнями на клітинах Мюллера у мишей, показали, що високий рівень глюкози не впливає на експресію та активність цистин-глутаматного обмінника, але індукція окислювального стресу в цих клітинах більш ніж подвоює експресію xCT мРНК і підвищує його активність, тоді як активність транспортера глутамату GLAST була помірно знижена окисним стресом.

Цукровий діабет знижує активність транспорту глутамату, потенційно підвищуючи концентрацію позаклітинного та синаптичного глутамату в сітківці. В результаті це може призвести до ексайтотоксичної загибелі клітин Мюллера.

Деякі дослідження показали, що цукровий діабет може змінити регуляцію експресії рецепторів глутамату на додаток до потенційного дисбалансу в циклі глутамат-глутамін. Наприклад, імуногістохімічне дослідження порівняння вмісту рецептора α-аміно-3-гідрокси-5-метил-ізоксазол-4-пропіонату та експресії білка субодиниці рецептора глутамату N -метил-D-аспартату показало, що імунореактивність субодиниць GluR2 і NR1 була значно підвищена при цукровому діабеті.

Отже, підвищений рівень глутамату може бути наслідком зміненого метаболізму глутамату та зниження гліального поглинання (або навпаки). Вони можуть супроводжуватися адаптивними змінами вмісту та зв’язування рецепторів глутамату.

Комбіновані зміни в сигнальній системі глутамату можуть зрештою збільшити апоптоз, незважаючи на компенсаторні механізми, розроблені для захисту нейронів, і результуючий дисбаланс у нейротрансмісійній активності також може призвести до дисфункції обробки зорового сигналу в сітківці та до апоптозу.

Таким чином, гіпотеза ексайтотоксичності глутамату передбачає механізм не тільки збільшення загибелі клітин, але й втрати зорової функції при цукровому діабеті.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Поява оптичної когерентної томографії дозволила мікроструктурному аналізу сітківки стати частиною рутинної клінічної практики з автоматизованою сегментацією, неінвазивною та високою роздільною здатністю візуалізації шарів сітківки in vivo, подібно до гістологічних препаратів. Вимірювання є точними та високовідтворюваними (відтворюваність вимірювань товщини сітківки від ± 5% до ± 6%).

У пацієнтів з діабетом 1 типу з мінімальною судинною ретинопатією за допогою оптичної когерентної томографії було продемонстровано зменшення товщини внутрішніх шарів сітківки, включаючи шар гангліозних клітин.

Численими перехресними дослідженнями за допомогою оптичної когерентної томографії, встановлено анатомічні зміни в нейронах сітківки при цукровому діабеті, особливо що стосується діабетичної нейродегенерації сітківки.

Існують суперечливі дані щодо товщини сітківки при діабетичній ретинопатії. Деякі дослідження повідомляють про зменшення товщини внутрішнього плексиформного комплексу гангліозних клітин (GCL-IPL) у різних когортах цукрового діабету, як 1, так і 2 типу. В тому числі без клінічно видимої ретинопатії або з мінімальною ретинопатією. Тоді, як інші дослідження демонструють збільшення товщини або відсутність змін взагалі.

Нейродегенеративні впливи цукрового діабету на сітківку, за допомогою оптичної когерентної томографії, були досліджені багатьма вченими. Було виявено прогресуюче, поступове витончення NFL (0,25 мкм/рік) і GCL-IPL (при 0,29 мкм/рік), що значно перевищує вікове зменшення товщини, яке в середньому становить близько 0,1 мкм/рік на шар.

Якщо поточну швидкість дегенерації екстраполювати на наступні 10-20 років, то величина нервової втрати буде порівнянна з тією, що спричинена важкою глаукомою.

Проте, порівняно з глаукоматозним пошкодженням, яке класично пов’язане зі скотомою, припускають, що втрата, пов’язана з діабетичним процесом, швидше за все, може бути дифузною.

Також, відзначено, що втрата NFL і GCL-IPL не залежать від віку, статі, наявності або прогресування діабетичної ретинопатії і гемоглобіну A1c.

У висновку, нейроретинальна втрата прогресує зі збільшенням тривалості цукрового діабету і що діабетична нейропатія передує мікросудинним проявам цукрового діабету.

Про збільшення товщини шарів сітківки у пацієнтів на цукровий діабет, повідомляли також інші науковці, результати яких, узгоджуються з подібними повідомленнями про тимчасове збільшення товщини внутрішніх шарів сітківки в гістологічних дослідженнях сітківки діабетичних щурів. Було припущено, що основною причиною цієї спостережуваної зміни є втрата цілісності гемато-ретинального бар’єру, особливо внутрішнього бар’єру, що супроводжується підвищенням проникності судин і набряком.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Варіації товщини, які спостерігаються в цих дослідженнях, можуть бути частково пов'язані з різницею, пов'язаною з пацієнтами, за типом та тривалістю цукрового діабету, рівнем глікемічного контролю та стадією діабетичної ретинопатії, а також віком і статтю пацієнтів.

Також, можуть існувати варіації на індивідуальному рівні базових очних вимірювань, пов'язаних з внутрішньоочним тиском і помилкою рефракції, факторами, які, як відомо, впливають на товщину RNFL.

Враховуючи динамічну природу цукрового діабету, встановлення узгодженого моменту часу дослідження часто буває складним. Відсутність тимчасової точності може ускладнити оцінку та пояснити, чому деякі дослідження показали потоншення, інші потовщення, і чому в деяких дослідженнях не спостерігалося змін товщини.

Таким чином, нервові структурні зміни на ОСТ, здається, відбуваються на ранніх стадіях перебігу захворювання. Однак ще не встановлено, чи відбуваються зміни у NFL чи зміни у GCL.

Отже, апоптоз судинних і нервових клітин при цукровому діабеті чітко встановлений, і ці патології добре охарактеризовані на тваринних моделях і посмертних тканинах людини. Змінене збудження глутамату, зниження сигналізації трофічного фактора, окислювальний стрес і нейрозапалення є одними з багатьох потенційних причин збільшення апоптозу і є важливими механізмами-кандидатами для подальшого вивчення.

Наступні кроки до кращого розуміння механізму діабетичної ретинопатії повинні охоплювати нові виклики, які виходять за рамки подальшої характеристики патології. Враховуючи труднощі у виявленні невеликих кількостей апоптозу, навіть у тваринних моделях діабету, ми повинні звернути увагу на його фізіологічне значення для захворювання людини.

Ми припускаємо, що наступними важливими питаннями щодо індукованого діабетом апоптозу сітківки є, наскільки добре тваринні моделі повторюють те, що відбувається у людей? Які механізми індукують апоптоз клітин сітківки? Які судинні та нейронні функціональні наслідки апоптозу сітківки? Експерименти, спрямовані на вирішення цих питань, допоможуть наблизити область діабетичної ретинопатії до розуміння того, як зменшити ризик погіршення зору в осіб, які страждають на діабет.

Нейродегенерація сітківки відіграє все більш визнану роль у діабетичній ретинопатії та може виникнути перед судинними змінами. Проте необхідні більш поздовжні дослідження, щоб краще встановити часовий зв'язок між васкулопатією та нейропатією, прогресуванням DRN з часом і впливом нейродегенерації на функцію зору. Тимчасове виникнення DRN щодо судинних змін також слід повторно оцінити, використовуючи більш чутливі засоби виявлення судинної патології, такі як ОКТ-ангіографія (OCTA), оскільки OCTA може виявити судинні зміни, невидимі на флуоресцеїновій ангіограмі або фотографіях очного дна.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Окрім того, необхідні додаткові зусилля для стандартизації методів моніторингу нейродегенерації, щоб забезпечити однаковість у всіх дослідженнях.

Тому, хоча для розробки нейропротекторних агентів важливо розуміти основні механізми нейродегенерації, спричиненої цукровим діабетом, дослідники також повинні зосередитися на розробці оптимальних методів консервативного лікування і визначенні клінічно значущих результатів для успішної оцінки впливу нейропротекторних агентів. у хворих на цукровий діабет.

У висновку очевидно, що апоптоз судинних і нервових клітин при цукровому діабеті чітко встановлений, і ці патології добре охарактеризовані на тваринних моделях і посмертних тканинах людини. Також, необхідні дослідження щодо встановлення часового зв’язку між васкулопатією та нейропатією, прогресуванням DRN з часом і впливом нейродегенерації на функцію зору. Наступні кроки до кращого розуміння механізму діабетичної ретинопатії повинні охоплювати нові виклики, які виходять за рамки подальшої характеристики патології.

Найбільш численна та водночас суперечлива інформація стосується судинної концепції хронічного пошкодження оболонок очного яблука, яка була сформульована ще в минулому столітті. На сьогоднішній день остаточно не встановлено, чи уражається переважно нервове волокно в результаті трофічного порушення, чи судина як об'єкт нейротрофічного впливу.

Слободян О.М. Масна З.З. та співавтори, 2024 року, проводили дослідження на статевозрілих, безпородних білих щурах-самцях, масою 120-130 г. Експериментальний діабет було індуковано одноразовою внутрішньоочеревинною ін'єкцією стрептозотоцину, з розрахунку 7 мг на 100 г маси тіла.

Для мікроскопічного дослідження (перетин у ділянці лімба) використовували очне яблуко щура. В результаті, наприкінці другого тижня експериментального стрептозотоцин-індукованого діабету науковці виявили, що зовнішній епітелій рогівки зберіг свою цілісність. Базальні клітини були розташовані пухко, втратили стовпчасту форму, візуалізувалися базальні клітини округлої форми. Цитоплазма окремих базальних клітин була набряклою та містила дрібні ацидофільні гранули. Водночас візуалізувалися клітини базального шару з освітленою вакуолізованою цитоплазмою. Епітеліоцити середнього шару зовнішнього епітелію рогівки були хаотично розташовані в окремих ділянках, в їх ядрах часто візуалізувалися грудочки інтенсивно конденсованого хроматину. Місцями спостерігалося вогнищеве руйнування клітин поверхневого шару рогівки та вогнищеве нашарування дрібнозернистих ацидофільних мас у таких ділянках. Ендотелій передньої камери ока був збережений у більшості ділянок рогівки.

У висновку, наприкінці другого тижня експериментального стрептозотоцин-індукованого цукрового діабету, автори встановили патоморфологічні прояви, які саме вказують на початкові явища діабетичного кератиту.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Висновки.

1. Клітинна дисфункція в поєднанні з біохімічними змінами, такими як гіперглікемічна псевдогіпоксія, активація шляху протеїнкінази С, окислювальний стрес і підвищене утворення кінцевих продуктів глікації викликають запальний каскад, що спричиняє пошкодження сітківки.

2. Гіпотеза ексайтотоксичності глутамату передбачає механізм не тільки збільшення загибелі клітин, але й втрати зорової функції при цукровому діабеті.

3. Змінене збудження глутамату, зниження сигналізації трофічного фактора, окислювальний стрес і нейрозапалення є одними з багатьох потенційних причин збільшення апоптозу і є важливими механізмами-кандидатами для подальшого вивчення

Література

1. Grzybowski A, Kanclerz P, Huerva V. Diabetes and Phacoemulsification Cataract Surgery: Difficulties, Risksand Potential Complications. J. Clin. Med. 2019;8(5):716.

2. Chang Y.S, Tai M.C, Ho C.H, Chu C.C, Wang J.J. Risk of Corneal Ulcer in Patients with Diabetes Mellitus: A Retrospective Large-Scale Cohort Study. Sci Rep. 2020;30.10(1): 7388. doi: 10.1038/s41598-020-64489-0.

3. Rabinovitch A, Suarez-Pinzon W.L. Role of cytokines in the pathogenesis of autoimmune diabetes mellitus. Rev. Endocr. Metab. Disord. 2003;4(3):2919. doi: 10.1023/a:1025160614313.

4. Konstantopoulos A., Cendra M.M, Tsatsos M., Elabiary M., Christodoulides M. Morphological and cytokine profiles as key parameters to distinguish between Gram-negative and Gram-positive bacterial keratitis. Sci Rep. 2020;10(1):20092. doi: 10.1038/s41598-020-77088-w.

5. Yao Y, Li R, Du J, Long L, Li X, Luo N. Interleukin-6 and Diabetic Retinopathy: A Systematic Reviewand Meta-Analysis. Curr. Eye Res. 2019;44(5):564-74. http://doi: 10.1080/02713683.2019.1570274

6. Bonyek-Silva I, Nunes S, Santos R.L, Lima F.R., Lago A. Unbalancedproduction of LTB4/PGE2 driven by diabetes increases susceptibility to cutaneous leishmaniasis. Emerg. Microbes Infect. 2020;9(1):1275-86. http://doi: 10.1080/22221751.2020.1773744

7. Mehta P, Mc Auley D. F, Brown M, Sanchez E, Tattersall R.S. HLH Across Speciality Collaboration, UK. COVID-19: consider cytokine storm syndromes and immunosuppression. Lancet. 2020; 395(10229):1033-34. http://doi: 10.1016/ S0140-6736(20)30628-0

8. Matthäus C, Lahmann I, Kunz S. EHD2-mediated restriction of caveolar dynamics regulates cellular lipid uptake. 2020 bioRxiv. 511709. doi: https://doi.org/10.1101/511709.

9. Tavakol Moghadam S Ms, Najafi SS Ms, Yektatalab S. The Effect of Self-Care Education on Emotional Intelligence and HbA1c level in Patients with Type 2 Diabetes Mellitus: A Randomized Controlled Clinical Trial. Int J Community Based Nurs Midwifery. 2018;6(1):39-46.

10. Singh M, Kapoor A, Bhatnagar A. Physiological and Pathological Roles of Aldose Reductase. Metabolites. 2021;27;11(10):655. doi: 10.3390/metabo11100655.

11. Chang KC, Petrash JM. Aldo-Keto Reductases: Multifunctional Proteins as Therapeutic Targets in Diabetes and Inflammatory Disease. Adv Exp Med Biol. 2018;1032:173-202. doi: 10.1007/978-3-319-98788-0_13.

12. Kowluru RA. Diabetic Retinopathy and NADPH Oxidase-2: A Sweet Slippery Road. Antioxidants (Basel). 2021;15;10(5):783. doi: 10.3390/antiox10050783.

13. Fujii J, Homma T, Miyata S, Takahashi M. Pleiotropic Actions of Aldehyde Reductase (AKR1A). Metabolites. 2021;26;11(6):343. doi: 10.3390/metabo11060343.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

14. Balestri F, Moschini R, Mura U, Cappiello M, Del Corso A. In Search of Differential Inhibitors of Aldose Reductase. Biomolecules. 2022;22;12(4):485. doi: 10.3390/biom12040485.

15. Singh M, Kapoor A, Bhatnagar A. Physiological and Pathological Roles of Aldose Reductase. Metabolites. 2021; 27;11(10):655. doi: 10.3390/metabo11100655.

16. Kowluru RA. Diabetic Retinopathy and NADPH Oxidase-2: A Sweet Slippery Road. Antioxidants (Basel). 2021;15;10(5):783. doi: 10.3390/antiox10050783.

17. Fujii J, Homma T, Miyata S, Takahashi M. Pleiotropic Actions of Aldehyde Reductase (AKR1A). Metabolites. 2021;26;11(6):343. doi: 10.3390/metabo11060343.

18. Balestri F, Moschini R, Mura U, Cappiello M, Del Corso A. In Search of Differential Inhibitors of Aldose Reductase. Biomolecules. 2022;22;12(4):485. doi: 10.3390/biom12040485.

19. 1.Ya. Penishkevych, G. Shevchuk, S. Karatieieva, Specific aspects of complex treatment for acute orbital cellulitis in children (clinical case). Neonatology, surgery and perinatal medicin. 2025;3(57):224-228. DOI: 10.24061/2413-4260. XV.3.57.2025.31/

20. Slobodian OM, Masna ZZ, Penishkevych YI, Rudnytska KI, Chelpanova IV, Smolkova OV, Voytsenko KI. The second week corneal changes in rodents model of streptozotocin-induced diabetes. Wiad Lek. 2024;77(10):1910-1915. doi: 10.36740/WLek/195141. PMID: 39661882.

References

1. Grzybowski A, Kanclerz P, Huerva V. Diabetes and Phacoemulsification Cataract Surgery: Difficulties, Risksand Potential Complications. *J. Clin. Med.* 2019;8(5):716.

2. Chang Y.S, Tai M.C, Ho C.H, Chu C.C, Wang J.J. Risk of Corneal Ulcer in Patients with Diabetes Mellitus: A Retrospective Large-Scale Cohort Study. *Sci Rep*. 2020;30.10(1): 7388. doi: 10.1038/s41598-020-64489-0.

3. Rabinovitch A, Suarez-Pinzon W.L. Role of cytokines in the pathogenesis of autoimmune diabetes mellitus. *Rev. Endocr. Metab. Disord.* 2003;4(3):2919. doi: 10.1023/a:1025160614313.

4. Konstantopoulos A., Cendra M.M, Tsatsos M., Elabiary M., Christodoulides M. Morphological and cytokine profiles as key parameters to distinguish between Gram-negative and Gram-positive bacterial keratitis. *Sci Rep.* 2020;10(1):20092. doi: 10.1038/s41598-020-77088-w.

5. Yao Y, Li R, Du J, Long L, Li X, Luo N. Interleukin-6 and Diabetic Retinopathy: A Systematic Reviewand Meta-Analysis. *Curr. Eye Res.* 2019;44(5):564-74. http://doi: 10.1080/ 02713683.2019.1570274

6. Bonyek-Silva I, Nunes S, Santos R.L, Lima F.R., Lago A. Unbalancedproduction of LTB4/ PGE2 driven by diabetes increases susceptibility to cutaneous leishmaniasis. *Emerg. Microbes Infect*. 2020;9(1):1275-86. http://doi: 10.1080/22221751.2020.1773744

7. Mehta P, Mc Auley D. F, Brown M, Sanchez E, Tattersall R.S. HLH Across Speciality Collaboration, UK. COVID-19: consider cytokine storm syndromes and immunosuppression. *Lancet.* 2020; 395(10229):1033-34. http://doi: 10.1016/ S0140-6736(20)30628-0

8. Matthäus C, Lahmann I, Kunz S. EHD2-mediated restriction of caveolar dynamics regulates cellular lipid uptake. 2020 bioRxiv. 511709. doi: https://doi.org/10.1101/511709.

9. Tavakol Moghadam S Ms, Najafi SS Ms, Yektatalab S. The Effect of Self-Care Education on Emotional Intelligence and HbA1c level in Patients with Type 2 Diabetes Mellitus: A Randomized Controlled Clinical Trial. *Int J Community Based Nurs Midwifery.* 2018;6(1):39-46.

10. Singh M, Kapoor A, Bhatnagar A. Physiological and Pathological Roles of Aldose Reductase. *Metabolites.* 2021;27;11(10):655. doi: 10.3390/metabo11100655.

11. Chang KC, Petrash JM. Aldo-Keto Reductases: Multifunctional Proteins as Therapeutic Targets in Diabetes and Inflammatory Disease. *Adv Exp Med Biol.* 2018;1032:173-202. doi: 10.1007/978-3-319-98788-0_13.

12. Kowluru RA. Diabetic Retinopathy and NADPH Oxidase-2: A Sweet Slippery Road. *Antioxidants (Basel*). 2021;15;10(5):783. doi: 10.3390/antiox10050783.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

13. Fujii J, Homma T, Miyata S, Takahashi M. Pleiotropic Actions of Aldehyde Reductase (AKR1A). *Metabolites*. 2021;26;11(6):343. doi: 10.3390/metabo11060343.

14. Balestri F, Moschini R, Mura U, Cappiello M, Del Corso A. In Search of Differential Inhibitors of Aldose Reductase. *Biomolecules*. 2022;22;12(4):485. doi: 10.3390/biom12040485.

15. Singh M, Kapoor A, Bhatnagar A. Physiological and Pathological Roles of Aldose Reductase. *Metabolites*. 2021; 27;11(10):655. doi: 10.3390/metabo11100655.

16. Kowluru RA. Diabetic Retinopathy and NADPH Oxidase-2: A Sweet Slippery Road. *Antioxidants (Basel)*. 2021;15;10(5):783. doi: 10.3390/antiox10050783.

17. Fujii J, Homma T, Miyata S, Takahashi M. Pleiotropic Actions of Aldehyde Reductase (AKR1A). *Metabolites*. 2021;26;11(6):343. doi: 10.3390/metabo11060343.

18. Balestri F, Moschini R, Mura U, Cappiello M, Del Corso A. In Search of Differential Inhibitors of Aldose Reductase. *Biomolecules.* 2022;22;12(4):485. doi: 10.3390/biom12040485.

19. 1.Ya. Penishkevych, G. Shevchuk, S. Karatieieva, Specific aspects of complex treatment for acute orbital cellulitis in children (clinical case). *Neonatology, surgery and perinatal medicin*. 2025;3(57):224-228. DOI: 10.24061/2413-4260. XV.3.57.2025.31/

20. Slobodian OM, Masna ZZ, Penishkevych YI, Rudnytska KI, Chelpanova IV, Smolkova OV, Voytsenko KI. The second week corneal changes in rodents model of streptozotocin-induced diabetes. *Wiad Lek*. 2024;77(10):1910-1915. doi: 10.36740/WLek/195141. PMID: 39661882.

Дата першого надходження статті до видання: 01.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 612.822.1:547.435:616.831-004.4-092.9

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3372-3382

Піліпонова Вікторія Володимирівна кандидат медичних наук, доцент, завідувач кафедри патологічної фізіології Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова, м. Вінниця, https://orcid.org/0000-0002-5465-5809

Романенко Ірина Володимирівна доктор філософії, доцент кафедри патологічної фізіології Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова, м. Вінниця, https://orcid.org/0000-0003-3747-8983

Пустякова Ольга Олегівна студентка 3 курсу, Вінницького національного медичного університету імені М.І.Пирогова, https://orcid.org/0009-0000-2786-6531

Бородій Тарас Юрійович студент 3 курсу, Вінницького національного медичного університету імені М.І.Пирогова, https://orcid.org/0009-0002-0309-1203

Осмоловська Ксенія Олександрівна студентка 3 курсу, Вінницького національного медичного університету імені М.І.Пирогова, https://orcid.org /0009-0002-3918-7223

ВПЛИВ ХОЛІНУ НА КОГНІТИВНИЙ ТА БІОХІМІЧНИЙ СТАТУС ЩУРІВ ЗА УМОВ НЕЙРОДЕГЕНЕРАЦІЇ

Анотація. Нейродегенеративні захворювання залишаються однією з найскладніших проблем сучасної медицини через їх стрімке поширення та відсутність засобів етіотропної терапії, поширеність яких складає понад 55 млн людей у світі станом на 2021 рік.

Ключову роль у підтримці когнітивних функцій відіграє холін, оскільки він є основним субстратом для синтезу ацетилхоліну та важливим структурним компонентом нейрональних мембран, що забезпечує їх цілісність і бере участь у регуляції процесів нейрогенезу.

Ряд експериментальних досліджень свідчить про нейропротекторні властивості холіну та його похідних, зокрема цитиколіну та холіну альфосцерату. Однак, попри встановлений зв'язок між дефіцитом холіну та когнітивними порушеннями, потенціал застосування власне холіну при прогресуючій нейродегенерації залишається недостатньо вивченим.

Метою роботи було оцінити лікувальну та профілактичну ефективність холіну у корекції поведінкових і метаболічних змін за умов експериментальної нейродегенерації.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Дослідження проведено на 30 білих статевозрілих лабораторних щурах-самцях, масою 200–280 г., що були розподілені на 5 груп (по 6 тварин в кожній). І група тварин (контрольна) отримувала еквівалентну кількість розчинника 1 раз/добу протягом 28 днів. Щури ІІ групи отримували холін тартрат у дозі 200 мг/кг маси тіла 1 раз/добу протягом 28 днів. Тваринам ІІІ групи з метою індукції нейродегенерації вводили алюміній хлорид (AlCl3) у дозі 100 мг/кг/добу перорально, тварини IV групи отримували AlCl3 в дозі 100 мг/кг/добу протягом 1-14 днів та холін тартрат в дозі 200 мг/кг/добу з 15 по 28 день. Тваринам V групи вводили холін тартрат протягом 1-14 днів, після чого з 15 до 28 день їм вводили алюмінію хлорид (AlCl3) разом з холіном у зазначених дозах перорально.

Когнітивні функції та рівень тривожності оцінювали за допомогою тесту «Відкрите поле». Біохімічні дослідження виконані в науково-дослідній клініко-діагностичній лабораторії ВНМУ ім. М.І. Пирогова, сертифікованої МОЗ України. Досліджували показники активності ацетилхолінестерази (АХЕ) та рівень малонового діальдегіду (МДА) спектрофотометичним методом. Введення AlCl3 супроводжувалось пригніченням холінергічної системи (зниження АХЕ на 46%) та індукцією оксидативного стресу (підвищення МДА на 110%), що асоціювалось зі зростанням рівня тривожності та деструктивними змінами нейронів. Застосування холіну з лікувальною метою лише частково відновлювало активність АХЕ на 21% та знижувало рівень МДА на 20%. Найбільш виражений нейропротекторний ефект зафіксовано при лікувально-профілактичному введенні холіну: активність АХЕ була на 41% вищою, а рівень МДА на 37% нижчим відносно нелікованих тварин (ІІІ група). Поведінкові показники у цій групі (час у центрі 10,7 ± 1,0 с) найбільшою мірою наближалися до значень контрольної групи.

Ключові слова: холін, нейродегенерація, ацетилхолінестераза, малоновий діальдегід, оксидативний стрес, нейропротекторна дія, когнітивні функції.

Piliponova Viktoriia MD, PhD, Associate Professor, Head of the Department of Pathological Physiology, Vinnytsia National Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsia, https://orcid.org/0000-0002-5465-5809

Romanenko Iryna PhD, Associate Professor of Department of Pathological Physiology, Vinnytsia National Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsia, https://orcid.org/0000-0003-3747-8983

Pustiakova Olha 3rd year student of Vinnytsia National Pirogov Medical University, Vinnytsia, https://orcid.org/0009-0000-2786-6531

Borodiy Taras 3rd year student of Vinnytsia National Pirogov Medical University, Vinnytsia, https://orcid.org/0009-0002-0309-1203

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Osmolovska Kseniia 3rd year student of Vinnytsia National Pirogov Medical University, Vinnytsia, https://orcid.org/0009-0002-3918-7223

THE EFFECT OF CHOLINE ON THE COGNITIVE AND BIOCHEMICAL STATUS OF RATS IN AN EXPERIMENTAL MODEL OF NEURODEGENERATION

Abstract. Neurodegenerative diseases remain one of the most complex problems of modern medicine due to their rapid spread and the lack of etiotropic therapy, the prevalence of which is more than 55 million people in the world as of 2021.

Choline plays a key role in supporting cognitive functions, as it is the main substrate for the synthesis of acetylcholine and an important structural component of neuronal membranes, ensuring their integrity and participating in the regulation of neurogenesis processes.

A number of experimental studies indicate the neuroprotective properties of choline and its derivatives, in particular citicoline and choline alfoscerate. However, despite the established relationship between choline deficiency and cognitive disorders, the potential for the use of choline itself in progressive neurodegeneration remains insufficiently studied.

The aim of the work was to evaluate the therapeutic and prophylactic efficacy of choline in the correction of behavioral and metabolic changes under conditions of experimental neurodegeneration.

The study was conducted on 30 white sexually mature male laboratory rats, weighing 200–280 g, which were divided into 5 groups (6 animals in each). Group I animals (control) received an equivalent amount of solvent 1 time/day for 28 days. Rats in group II received choline tartrate at a dose of 200 mg/kg of body weight 1 time/day for 28 days. Animals in group III were administered aluminum chloride (AlCl3) at a dose of 100 mg/kg/day orally to induce neurodegeneration, animals in group IV received AlCl3 at a dose of 100 mg/kg/day for 1–14 days and choline tartrate at a dose of 200 mg/kg/day from 15 to 28 days. Animals of group V were administered choline tartrate for 1-14 days, after which from day 15 to 28 they were administered aluminum chloride (AlCl3) together with choline in the indicated doses orally.

Cognitive functions and the level of anxiety were assessed using the Open Field test. Biochemical studies were performed in the scientific research clinical diagnostic laboratory of the M.I. Pirogov VNMU, certified by the Ministry of Health of Ukraine. Acetylcholinesterase (AChE) activity indicators and the level of malondialdehyde (MDA) were studied by the spectrophotometric method. The introduction of AlCl3 was accompanied by inhibition of the cholinergic system (decrease in AChE by 46%) and induction of oxidative stress (increase in MDA by 110%), which was associated with an increase in the level of anxiety and destructive changes in neurons. The use of choline for therapeutic purposes only partially restored AChE activity by 21% and reduced the level of MDA by 20%. The most pronounced neuroprotective effect was

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

recorded with the therapeutic and prophylactic administration of choline: AChE activity was 41% higher, and the level of MDA was 37% lower compared to untreated animals (group III). Behavioral indicators in this group (time in the center 10.7 ± 1.0 s) were most similar to the values of the control group.

Keywords: choline, neurodegeneration, acetylcholinesterase, malondialdehyde, oxidative stress, neuroprotective effect, cognitive functions.

Постановка проблеми: Нейродегенеративні захворювання залишаються однією з найскладніших проблем сучасної медицини через їх стрімке поширення та відсутність засобів етіотропної терапії, поширеність яких складає понад 55 млн людей у світі станом на 2021 рік [1]. Особливу увагу дослідників привертає холін, який відіграє ключову роль в підтримці когнітивних функцій та процесах холінергічної нейротрансмісії. Попри встановлений зв'язок між дефіцитом холіну та когнітивним дефіцитом, питання його профілактичного та терапевтичного потенціалу при прогресуючій нейродегенерації залишається дискусійним. Більшість існуючих робіт зосереджена на загальних клінічних ефектах, тоді як молекулярні механізми захисту нейронів та кореляція між поведінковими реакціями і змінами біохімічного профілю мозку вивчені недостатньо.

Аналіз основних досліджень і публікацій: Холін – це вітаміноподібна речовина, необхідна для нейрогенезу, синтезу ацетилхоліну, компонентів нейрональних мембран, а саме фосфатидилхоліну, лізофосфатидилхоліну, сфінгомієліну та холінового плазмалогену [2,3]. Ряд експериментальних досліджень свідчить про нейропротекторні властивості холіну та його похідних. Зокрема, цитиколін як донор холіну зменшує нейрозапалення, що проявляється зниженням рівнів прозапальних цитокінів (IL-1β, TNF-α), модулює експресію мікроРНК (зокрема miR-124, miR-132, miR-134), пов’язаних із регуляцією синаптичної пластичності, та покращує поведінкові показники, включаючи когнітивні функції та емоційний стан [4].

Введення холіну альфосцерату (400 мг/кг) сприяє покращенню пам’яті, що, ймовірно, пов’язано з активацією холінергічної нейротрансмісії та підвищенням нейропластичності [5].

Тривале застосування холіну бітартрату протягом 5 тижнів асоціюється з покращенням когнітивних функцій і зниженням рівня оксидативного стресу, зокрема за рахунок зменшення інтенсивності перекисного окиснення ліпідів та підвищення активності антиоксидантних систем [6].

Водночас дефіцит холіну асоціюється з розвитком нейродегенеративних змін, зокрема накопиченням β-амілоїду, гіперфосфорилюванням τ-білка, активацією нейрозапальних процесів і порушенням структурно-функціональної цілісності нейрональних мембран [7]. Таким чином, адекватне забезпечення холіном є важливим фактором підтримання нейронального гомеостазу та профілактики нейродегенерації. Водночас більшість наявних досліджень зосереджена на похідних холіну, тоді як ефекти застосування власне холіну залишаються

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

недостатньо вивченими, що зумовлює актуальність подальших досліджень у цьому напрямку.

Мета статті: дослідити лікувальний та профілактичний ефект холіну у корекції когнітивних, біохімічних та морфологічних змін за умов нейродегенерації.

Виклад основного матеріалу:

Дослідження проведено на 30 білих статевозрілих лабораторних щурах-самцях, масою 200–280 г. Тварини були отримані з експериментально-біологічної клініки (віварію) Вінницького національного медичного університету імені М.І. Пирогова. Усі маніпуляції з тваринами проводили відповідно до Європейської конвенції «Про захист хребетних тварин, які використовуються для експериментальних і наукових цілей» від 18.03.1986 р., Директиви ЄС № 609 від 24.11.1986 р. і «Загальних етичних принципів експериментів на тваринах», ухвалених Першим Національним конгресом з біоетики в Києві 2001 р. (протокол № 44 від 28.05.14 засідання Комісії з біоетичної експертизи Інституту біології тварин НААН України). Проведення експерименту було схвалено комісією з біоетики Вінницького національного медичного університету імені М. І. Пирогова (протокол № 11 від 19 листопада 2025 року). Тварини утримувалися в умовах віварію при температурі 20–22 °С, відносній вологості 50–60 % та 12-годинному світловому режимі (світло/темрява). Щури мали вільний доступ до стандартного гранульованого корму та води. Щодня впродовж усього періоду експерименту проводилося спостереження за загальним станом піддослідних тварин, споживанням корму і води та визначення маси тіла щурів.

Після періоду адаптації тварин було рандомізовано розподілено на 5 експериментальних груп по 6 особин в кожній. I група (контроль) – тварини отримували еквівалентну кількість розчинника 1 раз/добу протягом 28 днів. II група (профілактична, ізольоване введення холіну) – тварини отримували холін тартрат (ТОВ «Хімлаборреактив», Київ, вироблено в Китаї) у дозі 200 мг/кг маси тіла щоденно протягом 28 днів. III група (AlCl3-індукована нейроденегація) – тварини оримували алюміній хлорид (AlCl3) (ТОВ «Хімлаборреактив», Київ, вироблено в Індії) в дозі 100 мг/кг маси тіла щоденно протягом 28 днів. IV група (терапевтична; введення холіну після AlCl3-індукованої нейродегенерації) – протягом 1-14 днів тварини отримували AlCl3 в дозі 100 мг/кг; з 15 по 28 день тварини отримували холін тартрат в дозі 200 мг/кг. V група (профілактично-лікувальна; профілактичне введення введення холіну, індукція нейродегенерації та терапевтична) – протягом 1-14 днів тварини отримували лише холін у дозі 200 мг/кг, після чого з 15 до 28 день їм вводили алюмінію хлорид (AlCl3) у дозі 100 мг/кг разом з холіном.

Препарати вводили перорально за допомогою металевого зонду один раз на добу. Тривалість експерименту становила 28 діб. Нейродегенерацію індукували шляхом перорального введення AlCl3 в дозі 100 мг/кг [8]. Як джерело

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

холіну використовували холін тартрат, який вводили перорально в дозі 200 мг/кг [9].

Оцінку когнітивних функцій та рівня тривожності здійснювали за допомогою тесту «Відкрите поле». Під час тестування тварину поміщали у закриту з боків, але відкриту зверху арену округлої форми. Підлога арени була поділена на сітку з 19 сегментів, що дозволяє оцінювати горизонтальну локомоторну активність і дослідницьку поведінку тварин. У деяких секторах розташовувалися отвори, які служили додатковим стимулом дослідницької активності. Тривалість спостереження за однією твариною становила 3 хвилини. Оцінювали час перебування в центрі, амбуляцію центра, амбуляцію периферії, а також акти грумінгу та рерінгу. Поведінку тварин фіксували безпосередньо під час проведення тесту.

Евтаназію тварин проводили після завершення експерименту під глибокою анестезією кетаміном (300 мг/кг, внутрішньоочеревинно). Після досягнення хірургічної стадії анестезії здійснювали декапітацію з подальшим швидким відбором головного мозку для дослідження [10].

Для оцінки біохімічного стану мозку визначали активність ацетилхолінестерази (АХЕ) як показник функціонування холінергічної системи та рівень малонового діальдегіду (МДА) як маркер окислювального стресу [11]. Головний мозок промивали холодним 1,15% розчином KCl, наважку тканини гомогенізували протягом 1-2 хв. в охолодженному середовищі 1,15% калій хлориду у співвідношенні 1:4 (маса/об'єм) при 3000 об/хв (тефлон-скло). Центрифугували 30 хв при 600 g при температурі 4 °C, відбирали аліквоти постядерного супернатанту в мікропробірки Eppendorf і до проведення досліджень зберігали при -20 °C. Вміст малонового діальдегіду визначали спектрофотометричним методом за реакцією утворення забарвленого комплексу з тіобарбітуровою кислотою.

Активність ацетилхолінестерази оцінювали спектрофотометричним методом за реакцією гідролізу ацетилхоліну з утворенням оцтової кислоти, яка змінює колір індикатора, за допомогою стандартного набору "Холінестераза АХХ" (Філісіт-Діагностика, Україна). Вміст білка визначали спектрофотометричним біуретовим методом з використанням стандартного набору "Загальний білок" (Філісіт-Діагностика, Україна).

Статистичну обробку отриманих даних проводили з використанням програми Microsoft Excel (Microsoft Office). Результати представлені у вигляді середнього арифметичного значення та стандартної похибки середнього ($M \pm m$). Для порівняння між групами використовували t-критерій Стьюдента. Різницю вважали статистично значущою при $p < 0,05$.

Робота виконана в рамках НДР кафедри патофізіології ВНМУ ім. М.І. Пирогова «Патофізіологічні та молекулярні механізми ураження внутрішніх органів за дії екзо- та ендогенних чинників та шляхи їх медикаментозної корекції», 0123U101518.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Дослідження біохімічних показників мозку щурів дозволило оцінити стан холінергічної системи та рівень оксидативного стресу в експериментальних групах.

Таблиця 1

Активність ацетилхолінестерази та вміст малонового діальдегіду в гомогенаті мозку щурів за токсичної дії алюміній хлориду і на тлі застосування холіну.

(M±m, n=6)

№ групи	Групи тварин	Активність ацетилхолінестерази, мкмоль/хв мг білка	Вміст малонового діальдегіду, нмоль/мг білка
1	Контрольна група	1,54±0,04	8,57±0,15
2	Холін	1,61±0,06	8,62±0,15
3	$AlCl_3$	$0,83±0,03^{*}$	$18,0±0,45^{*}$
4	$AlCl_3$+ холін	$0,96±0,05^{*\#}$	$14,4±0,50^{*\#}$
5	Холін + $AlCl_3$	$1,17±0,07^{*\#\&}$	$11,3±0,39^{*\#\&}$

Примітки:
1. * - p<0,05 відносно 1 групи;
2. $^{\#}$ - p<0,05 відносно 3 групи;
3. $^{\&}$ - p<0,05 між групами 4 та 5.

Встановлено, що у тварин II групи не відмічалось достовірних змін у порівнянні з групою контролю. В III групі відзначено достовірне зниження активності АХЕ на 46% (p < 0,05) та достовірне збільшення вмісту МДА – на 110% (p < 0,05). Лікувальне застосування холіну (IV група) супроводжувалось вірогідним зростанням активності АХЕ на 21% (p < 0,05) та зменшенням вмісту МДА на 20% (p < 0,05), відносно групи III. Лікувально- профілактичне застосування холіну виявилось більш ефективним: зростання активності АХЕ становило 41% (p < 0,05), а зниження вмісту МДА – 37% (p < 0,05) відносно нелікованих тварин.

Для оцінки рівня тривожності та локомоторної активності тварин застосовували тест «Відкрите поле».

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Таблиця 2

Показники тесту “Відкрите поле” за токсичної дії алюміній хлориду і на тлі застосування холіну.

(M±m, n=6)

№ групи	Група	Час у центрі (сек)	Амбуляція центр	Амбуляція периферія	Кількість завмирань (рази)	Грумінг (рази)	Рерінг (рази)
1	Контроль	11,5 ± 0,8	7,0 ± 0,9	10,0 ± 0,6	2,2 ± 0,4	2,5 ± 1,1	6,2 ± 0,8
3	Холін	11,2 ± 1,9	5,2 ± 0,8	11,7 ± 0,5	2,3 ± 0,5	2,0 ± 0,6	5,8 ± 0,4
2	AlCl3	5,7 ± 1,0	1,7 ± 0,8	18,2 ± 1,7	5,7 ± 1,0	4,3 ± 1,4	2,2 ± 0,4
5	AlCl3 + холін	7,7 ± 0,9	4,2 ± 0,4	16,0 ± 1,9	4,0 ± 0,9	3,3 ± 0,5	3,2 ± 0,8
4	Холін + AlCl3	10,7 ± 1,0	5,2 ± 0,4	13,2 ± 1,7	3,7 ± 1,2	2,2 ± 0,4	4,8 ± 0,8

У тесті відкритого поля контрольні тварини демонстрували низький рівень тривожності, що проявлялося достатнім часом перебування в центрі арени (11,5 с) та помірною дослідницькою активністю. Введення холіну без індукції нейродегенерації не призводило до суттєвих змін поведінкових показників порівняно з контролем. Під впливом $AlCl_3$ спостерігалося виражене підвищення рівня тривожності: час перебування в центрі зменшився майже вдвічі (до 5,7 с), що супроводжувалося зниженням центральної та підвищенням периферичної амбуляції, збільшенням кількості завмирань і грумінгу, а також зниженням рерінгу. Лікувальне введення холіну після індукції нейродегенерації супроводжувалося частковим покращенням поведінкових показників, зокрема збільшенням часу перебування в центрі (до 7,7 с) та зниженням проявів тривожності порівняно з групою $AlCl_3$. Натомість лікувально-профілактичне введення холіну перед індукцією нейродегенерації виявило більш виражений коригувальний ефект: показники поведінки наближалися до контрольних, що проявлялося збільшенням часу перебування в центрі (до 10,7 с), зниженням периферичної активності та нормалізацією інших поведінкових реакцій. Результати тесту «Відкрите поле» свідчать, що профілактичне введення холіну перед індукцією нейродегенерації частково коригує поведінкові порушення, викликані $AlCl_3$, зменшуючи прояви тривожності та підтримуючи дослідницьку активність у щурів, тоді як лікувальна схема, при якій холін вводили після індукції нейродегенерації, забезпечує значно менший захисний ефект.

Отримані результати підтвердили, що введення $AlCl_3$ призводить до вираженого порушення холінергічної нейротрансмісії та підвищення оксидативного стресу у мозку щурів. У групі, яка отримувала лише $AlCl_3$ (III група),

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

активність АХЕ знизилась на 46 % відносно контролю, а рівень МДА підвищився на 110%, що супроводжується вираженим зниженням локомоторної активності та високим рівнем тривожності. Ці зміни свідчать про значне пригнічення холінергічної системи та високий рівень окисного стресу, що узгоджується з літературними даними про нейротоксичність і накопичення алюмінію у мозкових структурах, відповідальних за когнітивні функції [12].

Введення холіну в ізольованій формі (II група) незначно впливало на показники АХЕ та МДА, що може свідчити, як про відсутність його токсичного впливу, так і про відсутність нейропротекторного ефекту у здорових особин. Лікувально-профілактичне введення холіну перед індукцією нейродегенерації (V група) забезпечує більш виражений нейропротекторний ефект порівняно з лікувальною схемою (IV група). Активність АХЕ у лікувально-профілактичній групі підвищилась на 41%, а рівень МДА знизився на 37% відносно нелікованих тварин, тоді як у лікувальній групі відповідні зміни становили 21% і 20%. Це свідчить про здатність холіну обмежувати оксидативний стрес і частково зберігати холінергічну функцію за умови його введення до токсичного впливу, що також проявляється у кращих поведінкових показниках у тесті «Відкрите поле».

Таким чином, отримані дані дозволяють припустити, що холін ефективний переважно як профілактичний засіб, здатний захищати холінергічну систему та обмежувати оксидативний стрес за умови його тривалого застосування до розвитку нейродегенерації.

Висновки:

1. Холін проявляє нейропротекторний ефект при $AlCl_3$-індукованій нейродегенерації, сприяючи збереженню холінергічної функції, зниженню оксидативного стресу у тканинах головного мозку, а також покращенню локомоторної активності та зниженню тривожності.

2. Лікувальне застосування холіну після індукції нейродегенерації лише частково коригує біохімічні та поведінкові порушення. В той же час лікувально-профілактичне введення холіну є ефективнішим за здатністю у корекції виявлених змін.

3. Отримані результати свідчать про доцільність розгляду холіну з метою лікування та профілактики токсичних нейродегенерацій. Перспективними є подальші дослідження тривалого застосування холіну за різних моделей нейродегенерації, оцінка стійкості його нейропротекторного ефекту після відміни, а також визначення дозозалежності та оптимальних режимів введення з метою уточнення потенціалу холіну як профілактичного і терапевтичного засобу.

Література:

[1] World Health Organization. Global status report on alcohol and health. Geneva: World Health Organization; 2021.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

[2] Roy P., Tomassoni D., Nittari G., Traini E., Amenta F. Effects of choline containing phospholipids on the neurovascular unit: a review. Front Cell Neurosci. 2022;16:988759. https://doi.org/10.3389/fncel.2022.988759

[3] Javaid S., Farooq T., Rehman Z., et al. Dynamics of choline-containing phospholipids in traumatic brain injury and associated comorbidities. Int J Mol Sci. 2021;22(21):11313. https://doi.org/10.3390/ijms222111313

[4] Isac S., Panaitescu A.M., Iesanu M.I., et al. Maternal citicoline-supplemented diet improves the response of the immature hippocampus to perinatal asphyxia in rats. Neonatology. 2020;117(6):729–735. https://doi.org/10.1159/000512145

[5] Jeong Yu H., Lin Kim Y., Jung Kim M., et al. The effect of choline alphoscerate on non-spatial memory and neuronal differentiation in a rat model of dual stress. Brain Res. 2022;1786:147900. https://doi.org/10.1016/j.brainres.2022.147900

[6] Tabassum S., Haider S., Ahmad S., et al. Chronic choline supplementation improves cognitive and motor performance via modulating oxidative and neurochemical status in rats. Pharmacol Biochem Behav. 2017;159:90–99. https://doi.org/10.1016/j.pbb.2017.05.011

[7] Judd J.M., Jasbi P., Winslow W., et al. Inflammation and the pathological progression of Alzheimer's disease are associated with low circulating choline levels. Acta Neuropathol. 2023;146(4):565–583. https://doi.org/10.1007/s00401-023-02616-7

[8] Suryavanshi J., Prakash C., Sharma D. Asiatic acid attenuates aluminium chloride-induced behavioral changes, neuronal loss and astrocyte activation in rats. Metab Brain Dis. 2022;37(6):1773–1785. https://doi.org/10.1007/s11011-022-00998-3

[9] Prentiss P.G., Rosen H., Brown N., et al. The metabolism of choline by the germfree rat. Arch Biochem Biophys. 1961;94(3):424–429. https://doi.org/10.1016/0003-9861(61)90069-8

[10] American Veterinary Medical Association. AVMA guidelines for the euthanasia of animals. 2020. Available from: https://www.avma.org/sites/default/files/2020-02/Guidelines-on-Euthanasia-2020.pdf

[11] Mihara M, Uchiyama M. Determination of malonaldehyde precursor in tissues by thiobarbituric acid test. Anal Biochem. 1978 May;86(1):271-8. doi: 10.1016/0003-2697(78)90342-1.

[12] Kumar V., Gill K.D. Oxidative stress and mitochondrial dysfunction in aluminium neurotoxicity and its amelioration: a review. Neurotoxicology. 2014;41:154–166. https://doi.org/10.1016/j.neuro.2014.02.004

References:

[1] World Health Organization. (2021). Global status report on alcohol and health. Geneva, Switzerland: World Health Organization.

[2] Roy, P., Tomassoni, D., Nittari, G., Traini, E., & Amenta, F. (2022). Effects of choline containing phospholipids on the neurovascular unit: A review. Frontiers in cellular neuroscience, 16, 988759. https://doi.org/10.3389/fncel.2022.988759

[3] Javaid, S., Farooq, T., Rehman, Z., Afzal, A., Ashraf, W., Rasool, M. F., Alqahtani, F., Alsanea, S., Alasmari, F., Alanazi, M. M., Alharbi, M., & Imran, I. (2021). Dynamics of Choline-Containing Phospholipids in Traumatic Brain Injury and Associated Comorbidities. International journal of molecular sciences, 22(21), 11313. https://doi.org/10.3390/ijms222111313

[4] Isac, S., Panaitescu, A. M., Iesanu, M. I., Zeca, V., Cucu, N., Zagrean, L., Peltecu, G., & Zagrean, A. M. (2020). Maternal Citicoline-Supplemented Diet Improves the Response of the Immature Hippocampus to Perinatal Asphyxia in Rats. Neonatology, 117(6), 729–735. https://doi.org/10.1159/000512145

[5] Jeong Yu, H., Lin Kim, Y., Jung Kim, M., Mee Park, J., Young Park, S., Nae Park, S., & Won Yang, D. (2022). The effect of choline alphoscerate on non spatial memory and neuronal

ISSN 2786-4952 Online

differentiation in a rat model of dual stress. Brain research, 1786, 147900. https://doi.org/10.1016/j.brainres.2022.147900

[6] Tabassum, S., Haider, S., Ahmad, S., Madiha, S., & Parveen, T. (2017). Chronic choline supplementation improves cognitive and motor performance via modulating oxidative and neurochemical status in rats. Pharmacology, biochemistry, and behavior, 159, 90–99. https://doi.org/10.1016/j.pbb.2017.05.011

[7] Judd, J. M., Jasbi, P., Winslow, W., Serrano, G. E., Beach, T. G., Klein-Seetharaman, J., & Velazquez, R. (2023). Inflammation and the pathological progression of Alzheimer's disease are associated with low circulating choline levels. Acta neuropathologica, 146(4), 565–583. https://doi.org/10.1007/s00401-023-02616-7

[8] Suryavanshi, J., Prakash, C., & Sharma, D. (2022). Asiatic acid attenuates aluminium chloride-induced behavioral changes, neuronal loss and astrocyte activation in rats. Metabolic Brain Disease, 37(6), 1773–1785. https://doi.org/10.1007/s11011-022-00998-3

[9] Prentiss, P. G., Rosen, H., Brown, N., Horowitz, R. E., Malm, O. J., & Levenson, S. M. (1961). The metabolism of choline by the germfree rat. Archives of Biochemistry and Biophysics, 94(3), 424–429. https://doi.org/10.1016/0003-9861(61)90069-8

[10] American Veterinary Medical Association. (2020). AVMA Guidelines for the Euthanasia of Animals: 2020 Edition. https://www.avma.org/sites/default/files/2020-02/Guidelines-on-Euthanasia-2020.pdf

[11] Mihara, M., & Uchiyama, M. (1978). Determination of malonaldehyde precursor in tissues by thiobarbituric acid test. Analytical Biochemistry, 86(1), 271–278. https://doi.org/10.1016/0003-2697(78)90342-1

[12] Kumar, V., & Gill, K. D. (2014). Oxidative stress and mitochondrial dysfunction in aluminium neurotoxicity and its amelioration: A review. Neurotoxicology, 41, 154–166. https://doi.org/10.1016/j.neuro.2014.02.004

Дата першого надходження статті до видання: 29.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 618.177-089.888.11:618.39-06:618.145

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3383-3397

Постоленко Вікторія Юріївна кандидат медичних наук, асистент кафедри акушерства, гінекології та репродуктивної медицини ННІПО, ЗДМФУ, https://orcid.org/0000-0002-3805-371X

Марченко Майя Анатоліївна https://orcid.org/0009-0002-7859-0445

ОПТИМІЗАЦІЯ КОРЕКЦІЇ ЕНДОМЕТРІЯ У ЖІНОК ІЗ НЕВИНОШУВАННЯМ ВАГІТНОСТІ В ПРОГРАМАХ ЕКСТРАКОРПОРАЛЬНОГО ЗАПЛІДНЕННЯ

Анотація. У статті представлено результати комплексної оцінки ефективності оптимізованої схеми корекції ендометрія у жінок із невиношуванням вагітності, які проходили програми екстракорпорального запліднення (ЕКЗ) із застосуванням нормального імуноглобуліну людини. Дослідження базувалося на порівняльному аналізі клінічних, ехосонографічних, імунологічних та репродуктивних показників у двох групах пацієнток із різними підходами до підготовки ендометрія.

Мета роботи – оцінити ефективність оптимізованої схеми корекції ендометрія у жінок із невиношуванням вагітності в програмах екстракорпорального запліднення із застосуванням нормального імуноглобуліну людини.

Матерали та методи. Дослідження базувалися на використанні комплексного підходу, що включав ультразвукову оцінку ендометрія з визначенням його товщини та морфофункціональних характеристик, а також імунологічне дослідження субпопуляцій лімфоцитів периферичної крові методом проточної цитофлуориметрії. Жінок із невиношуванням вагітності полено на дві групи: I – жінки, які отримували стандартну гормональну підготовку ендометрія до ембріотрансфера; II – жінки, яким стандартну терапію доповнювали застосуванням імуномодулюючої терапії із використанням внутрішньовенного нормального імуноглобуліну людини у вигляді препарату Біовен у поетапному режимі введення, синхронізованому з ключовими фазами імплантаційного процесу. Оцінка ефективності лікування проводилася за показниками рецептивності ендометрія та репродуктивними результатами програм ЕКЗ.

Результати та обговорення. Встановлено, що застосування імуномодулюючої терапії сприяє покращенню морфофункціонального стану ендометрія, що проявляється формуванням більш зрілої трьохшарової структури, підвищенням однорідності тканин та адекватною секреторною трансформацією. При цьому відзначається збільшення товщини ендометрія перед ембріотрансфером до оптимальних для імплантації значень, що створює більш сприятливі умови для прикріплення ембріона та подальшого розвитку вагітності.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Показано, що імуномодулюючий вплив нормального імуноглобуліну людини супроводжується зниженням цитотоксичної активності імунних клітин, нормалізацією співвідношення субпопуляцій лімфоцитів та формуванням стану імунологічної толерантності. Це забезпечує більш сприятливе імунне середовище для процесів імплантації та раннього розвитку ембріона.

Клінічно доведено, що запропонований підхід асоціюється з підвищенням частоти імплантації ембріонів, збільшенням частоти настання клінічної вагітності та зниженням частоти ранніх репродуктивних втрат у порівнянні зі стандартною схемою підготовки.

Ключові слова: невиношування вагітності, екстракорпоральне запліднення, ендометрій, імуноглобулін людини, імуномодуляція.

Postolenko Viktoriya Candidate of Medical Sciences, Assistant of the Department of Obstetrics, Gynecology and Reproductive Medicine, National Research Institute of Medical Sciences, ZDMFU, https://orcid.org/0000-0002-3805-371X

Marchenko Maiia https://orcid.org/0009-0002-7859-0445

OPTIMIZATION OF ENDOMETRIAL CORRECTION IN WOMEN WITH RECURRENT PREGNANCY LOSS IN IN VITRO FERTILIZATION PROGRAMS

Abstract. The article presents the results of a comprehensive assessment of the effectiveness of an optimized endometrial correction protocol in women with recurrent pregnancy loss undergoing in vitro fertilization (IVF) programs using normal human immunoglobulin.

The study was based on a comparative analysis of clinical, ultrasonographic, immunological, and reproductive parameters in two groups of patients treated with different approaches to endometrial preparation.

The aim of the study was to evaluate the effectiveness of an optimized endometrial correction protocol in women with recurrent pregnancy loss undergoing in vitro fertilization programs with the use of normal human immunoglobulin.

Materials and methods. The study was based on a comprehensive approach that included ultrasound assessment of the endometrium with determination of its thickness and morphofunctional characteristics, as well as immunological evaluation of peripheral blood lymphocyte subpopulations using flow cytometry. Women with recurrent pregnancy loss were divided into two groups: Group I included women receiving standard hormonal preparation of the endometrium before embryo transfer; Group II included women whose standard therapy was supplemented with immunomodulatory treatment using intravenous normal human immunoglobulin in the form of the Bioven preparation administered in a stepwise regimen synchronized with the key phases of the implantation process. Treatment effectiveness was assessed

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

according to endometrial receptivity indicators and reproductive outcomes of IVF programs.

Results and discussion. It was established that the use of immunomodulatory therapy contributes to the improvement of the morphofunctional state of the endometrium, manifested by the formation of a more mature trilaminar structure, increased tissue homogeneity, and adequate secretory transformation. At the same time, an increase in endometrial thickness before embryo transfer to values considered optimal for implantation was observed, creating more favorable conditions for embryo attachment and further pregnancy development.

It was demonstrated that the immunomodulatory effect of normal human immunoglobulin is accompanied by a decrease in the cytotoxic activity of immune cells, normalization of lymphocyte subpopulation balance, and the formation of immunological tolerance. This provides a more favorable immune environment for implantation and early embryonic development.

Clinically, the proposed approach was proven to be associated with higher embryo implantation rates, increased clinical pregnancy rates, and reduced incidence of early reproductive losses compared with the standard preparation protocol.

Keywords: recurrent pregnancy loss, in vitro fertilization, endometrium, human immunoglobulin, immunomodulation.

Постановка проблеми. Невиношування вагітності залишається однією з найактуальніших проблем сучасної репродуктивної медицини, зокрема в умовах широкого застосування допоміжних репродуктивних технологій [1]. За даними різних досліджень, частота ранніх репродуктивних втрат у жінок, які проходять програми екстракорпорального запліднення (ЕКЗ), може сягати 20–40%, що значно перевищує показники в загальній популяції [2, 3]. Однією з ключових причин невиношування є порушення рецептивності ендометрія, яке обумовлює неспроможність імплантації або раннє переривання вагітності [4]. Важливу роль у розвитку цих порушень відіграє оксидативний стрес, що може індукуватися впливом екзогенних факторів, зокрема забруднювачів довкілля та ендокринних дизрапторів, які активують вільнорадикальні процеси в клітинах [5].

Формування повноцінного ендометріального середовища – складний багатофакторний процес, що включає гормональну регуляцію, адекватну васкуляризацію, імунологічний баланс та синхронізацію з розвитком ембріона [6]. Порушення цих механізмів, зокрема недостатня проліферація ендометрія, хронічні запальні процеси, фіброзні зміни або дисфункція рецепторного апарату, можуть суттєво знижувати ефективність програм ЕКЗ [7]. Важливу роль у цьому відіграють також зміни експресії молекул адгезії, цитокінового профілю та факторів росту, що визначають так зване «вікно імплантації» [8].

У жінок із невиношуванням вагітності нерідко виявляються структурно-функціональні зміни ендометрія, включаючи його недостатню товщину, асинхронність секреторної трансформації та порушення мікроциркуляції [9].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Такі зміни обмежують успішність імплантації навіть при перенесенні якісних ембріонів. Це зумовлює необхідність пошуку та впровадження ефективних методів корекції ендометрія, спрямованих на підвищення його рецептивності та покращення результатів лікування безпліддя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про зростання наукового інтересу до проблем репродуктивної медицини, невиношування вагітності, імплантаційної недостатності та ролі ендометрія у забезпеченні успішного перебігу вагітності. Сучасні дослідження зосереджені на вивченні молекулярно-біологічних, імунологічних та морфофункціональних механізмів, які визначають рецептивність ендометрія та впливають на результати програм допоміжних репродуктивних технологій.

У наукових працях останніх років підкреслюється, що репродуктивна медицина перебуває на етапі активного розвитку новітніх персоналізованих підходів до лікування безпліддя та профілактики ранніх репродуктивних втрат. Зокрема, de Ziegler та Ayoubi (2023) визначають сучасні виклики репродуктивної медицини як один із ключових напрямів розвитку персоналізованої медицини [1]. Значна увага приділяється проблемі ранніх репродуктивних втрат у циклах екстракорпорального запліднення. Bu та співавт. (2020) встановили зв'язок між ранніми спонтанними викиднями та особливостями перебігу програм IVF/ICSI, визначивши чинники ризику невдалого перебігу вагітності [2]. Аналогічно Salame та співавт. (2024) у літературному огляді узагальнили сучасні уявлення щодо патогенезу ранніх втрат вагітності після IVF та наголосили на багатофакторності цього процесу [3].

Важливим напрямом сучасних досліджень є оцінка морфофункціонального стану ендометрія. Moshkalova та співавт. (2023) довели, що товщина ендометрія має безпосередній зв'язок із частотою живонародження після IVF, що підтверджує значення ендометріальної рецептивності для успішної імплантації [4]. Фізіологічні механізми функціонування ендометрія та регуляції менструального циклу ґрунтовно описані у роботі Critchley та співавт. (2020), де розкрито молекулярні й гормональні механізми ендометріальної трансформації [16]. У свою чергу Li та співавт. (2026) за допомогою assembloid-моделі ендометрія дослідили механізми розвитку ендометріальних залоз та роль естрадіол-опосередкованої супресії WNT7B у процесах рецептивності ендометрія [6].

Особливу увагу дослідники приділяють порушенням ангіогенезу та імунологічним механізмам імплантації. Li та співавт. (2020) встановили, що зниження рівня ANGPTL4 порушує ангіогенез ендометрія у період імплантації у пацієнток із повторними невдалими імплантаціями [7]. Водночас Muter та співавт. (2025) показали, що порушення децидуальної реакції ендометрія є одним із визначальних факторів рецидивуючого невиношування вагітності [9].

Сучасні дослідження також підтверджують вагому роль імунологічних чинників у патогенезі ранніх репродуктивних втрат. Kollmann та співавт. (2017) довели, що гормональна стимуляція у програмах IVF змінює профіль імунних

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

клітин та концентрацію цитокінів у фолікулярній рідині [8]. Guo та співавт. (2025) виявили накопичення CD11c+CD8+ Т-клітин зі зміненою імунною функцією у децидуальній тканині при ранніх втратах вагітності [12]. У роботах Moustakli та співавт. (2025) проаналізовано сучасні уявлення про роль імунологічних факторів при рецидивуючому невиношуванні вагітності та перспективи імуномодулюючої терапії [10; 13]. Danieli та співавт. (2023) обґрунтували доцільність використання низьких доз внутрішньовенного імуноглобуліну при імуноопосередкованих патологічних станах [11].

Окремі дослідження присвячені ролі оксидативного стресу та вільнорадикальних процесів у розвитку патологічних змін організму. Ketsa та Marchenko (2020), а також Ketsa та співавт. (2024) дослідили особливості вільнорадикального окиснення у мітохондріях печінки та механізми його корекції [5; 14], що створює підґрунтя для подальшого вивчення ролі оксидативного стресу у репродуктивних порушеннях.

Таким чином, аналіз сучасних наукових джерел свідчить, що проблема ранніх репродуктивних втрат, порушення імплантації та недостатньої рецептивності ендометрія залишається актуальною та недостатньо вирішеною. Незважаючи на значну кількість досліджень, потребують подальшого вивчення механізми взаємодії гормональних, імунологічних, ангіогенних та метаболічних факторів у формуванні репродуктивних порушень, що обумовлює необхідність проведення подальших комплексних досліджень у цьому напрямі.

Сучасні підходи до оптимізації рецептивності ендометрія передбачають не лише гормональну підтримку, але й активний вплив на імунологічні механізми [10]. У цьому контексті перспективним є застосування внутрішньовенного імуноглобуліну людини як засобу імуномодулюючої терапії, спрямованого на нормалізацію імунної відповіді, зниження цитотоксичної активності та покращення умов для імплантації та розвитку ембріона. Важливим є також оптимальний вибір режиму введення препарату, що дозволить забезпечити послідовний вплив на ключові етапи імплантаційного процесу.

Незважаючи на наявність різноманітних підходів до корекції ендометрія, їх ефективність залишається предметом дискусій, а відсутність уніфікованих алгоритмів лікування пацієнток із невиношуванням вагітності в програмах ЕКЗ обумовлює актуальність подальших досліджень у цьому напрямі.

Мета роботи – оцінити ефективність оптимізованої схеми корекції ендометрія у жінок із невиношуванням вагітності в програмах екстракорпорального запліднення із застосуванням нормального імуноглобуліну людини.

Матеріали та методи дослідження. Основою даного дослідження став аналіз результатів обстеження та лікування жінок із невиношуванням вагітності, які проходили програми ЕКЗ у період з 2022 по 2026 роки. Під спостереженням перебували 36 пацієнток репродуктивного віку з обтяженим акушерсько-гінекологічним анамнезом, зокрема повторними репродуктивними втратами та ознаками порушення рецептивності ендометрія. Перед початком дослідження всі

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

пацієнтки були ознайомлені з метою, дизайном та особливостями проведення лікувально-діагностичних заходів і надали інформовану згоду на участь у дослідженні. Дослідження проводилось відповідно до вимог чинного законодавства України та етичних принципів Гельсінської декларації.

Критеріями включення були: жінки віком від 23 до 42 років, наявність в анамнезі невиношування вагітності, участь у програмі ЕКЗ, відсутність грубих анатомічних аномалій матки та важкої соматичної патології. Критеріями виключення були: гострі запальні захворювання органів малого таза, онкологічні захворювання, а також тяжкі ендокринні порушення, що могли впливати на результати лікування.

Пацієнток було розподілено на дві клінічні групи: I група (група порівняння) – жінки із невиношуванням вагітності із стандартною підготовкою ендометрія до ембріотрансфера (n=20); II група (основна група) – жінки із невиношуванням вагітності із застосуванням оптимізованої схеми корекції ендометрія (n=16).

Гормональну підготовку ендометрія проводили естрогенами (естрадіолу валерат) у дозі 6–8 мг/добу перорально, що забезпечувало адекватну проліферацію та формування рецептивного ендометрія. У пацієнток II групи додатково застосовували імуномодулюючу терапію – внутрішньовенний нормальний імуноглобулін людини у вигляді препарату Біовен (виробник ПрАТ "Біофарма", м. Київ, Україна) у дозі 5,0–10,0 г внутрішньовенно крапельно. Імуномодулятор вводили на 3–4-й день менструального циклу, у день ембріотрансфера та на третю добу після нього з метою поетапної імуномодуляції, синхронізованої з основними фазами імплантаційного процесу. Лікувальна тактика визначалася індивідуально з урахуванням клінічних особливостей, стану ендометрія та попереднього репродуктивного анамнезу пацієнток. Основним критерієм ефективності лікування були репродуктивні результати та частота настання клінічної вагітності.

Оцінку стану ендометрія у пацієнток досліджуваних груп проводили за допомогою комплексного ультразвукового дослідження органів малого таза з використанням трансвагінальної ехосонографії. Аналіз включав визначення товщини ендометрія (М-ехо) на 5-й день менструального циклу, а також безпосередньо після ембріотрансфера та на 4-й день після нього, що співпадало термінам після введення препарату Біовен у основної групи пацієнток.

Додатково оцінювали морфофункціональні характеристики ендометрія, зокрема його ехоструктуру (наявність трьохшарової структури), ступінь секреторної трансформації, ендометріальний патерн (A/B/C тип), однорідність структури та клінічну рецептивність, визначену за сукупністю ультразвукових і клінічних ознак. Відповідність ендометрія фазі менструального циклу оцінювали у відсотковому співвідношенні. Імунологічне дослідження включало визначення субпопуляцій лімфоцитів периферичної крові методом проточної цитофлуориметрії з оцінкою рівня CD_4^+ та CD_8^+ клітин, а також визначення CD_{56}^+ NK-клітин

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

і CD_{16}^{+} клітин як маркерів цитотоксичної активності. Результати CD-показників порівнювали з референтними значеннями лабораторних норм.

Клінічну ефективність лікування оцінювали за частотою імплантації ембріонів, настанням біохімічної та клінічної вагітності, частотою ранніх репродуктивних втрат та показником прогресуючої вагітності до 12 тижнів гестації.

Статистичну обробку отриманих результатів здійснювали з використанням програм MS Excel 2016 та SPSS 16.0. Для оцінки міжгрупових відмінностей застосовували непараметричний критерій Манна–Уїтні. Різницю вважали статистично значущою при рівні значущості $p \leq 0,05$.

Виклад основного матеріалу. Аналіз ефективності запропонованої схеми корекції ендометрія у жінок із невиношуванням вагітності в програмах ЕКЗ проводився з урахуванням комплексної оцінки морфофункціонального стану ендометрія, імунологічних показників та клінічних результатів лікування. Особливе значення у структурі дослідження надавалося характеристиці ендометрія як ключового чинника, що визначає успішність імплантації та подальший перебіг вагітності.

Одним із найінформативніших та доступних методів оцінки рецептивності ендометрія є трансвагінальна ехосонографія, яка дозволяє визначити його товщину, структуру та відповідність фазі менструального циклу. Саме товщина ендометрія (М-ехо) розглядається як один із провідних предикторів успішної імплантації, оскільки відображає адекватність проліферативних процесів та гормональної підготовки слизової оболонки матки. У контексті допоміжних репродуктивних технологій визначальним критерієм оцінки функціональної готовності ендометрія є його товщина безпосередньо перед ембріотрансфером. Відомо, що показники менше 7 мм асоціюються з низькою ймовірністю імплантації, значення 7–8 мм розглядаються як граничні, тоді як найбільш сприятливим для настання вагітності є діапазон 8–12 мм. Перевищення 12–14 мм може свідчити про гіперпластичні процеси та потребує додаткової оцінки структурних характеристик ендометрія.

У зв’язку з цим першочерговим етапом аналізу результатів стало вивчення ехосонографічних показників товщини ендометрія у пацієнток досліджуваних груп на різних етапах менструального циклу та перед проведенням ембріотрансфера, що дозволило оцінити вплив застосованої терапії на формування повноцінного рецептивного ендометрія.

Результати проведених досліджень показали, що на початкових етапах підготовки ендометрія статистично значущих відмінностей між досліджуваними групами не відзначалося. Так, на 5-й день менструального циклу товщина ендометрія у пацієнток I групи становила в середньому 6,4±0,51 мм, тоді як у II групі – 6,2±0,38 мм ($p>0,05$) (рис.1), що свідчить про подібний рівень проліферативної відповіді на гормональну стимуляцію на ранніх етапах підготовки. Отримані дані вказують на відсутність суттєвого впливу додаткової

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

імуномодулюючої терапії на товщину ендометрія у ранню проліферативну фазу його трансформації, що може бути зумовлено переважно гормональною детермінацією цих процесів.

Найбільш достовірні відмінності показника між групами були виявлені на 4-й день після ембріотрансферу. У пацієнток, яким проводили стандартну програму ЕКЗ середнє значення товщини ендометрія становили 8,7±0,71 мм, тоді як за умов додаткового введення препарату Біовен середнє значення товщини ендометрію становило 11,4±0,73 мм із тенденцією до формування більшого за товщиною ендометрія (рис.1).

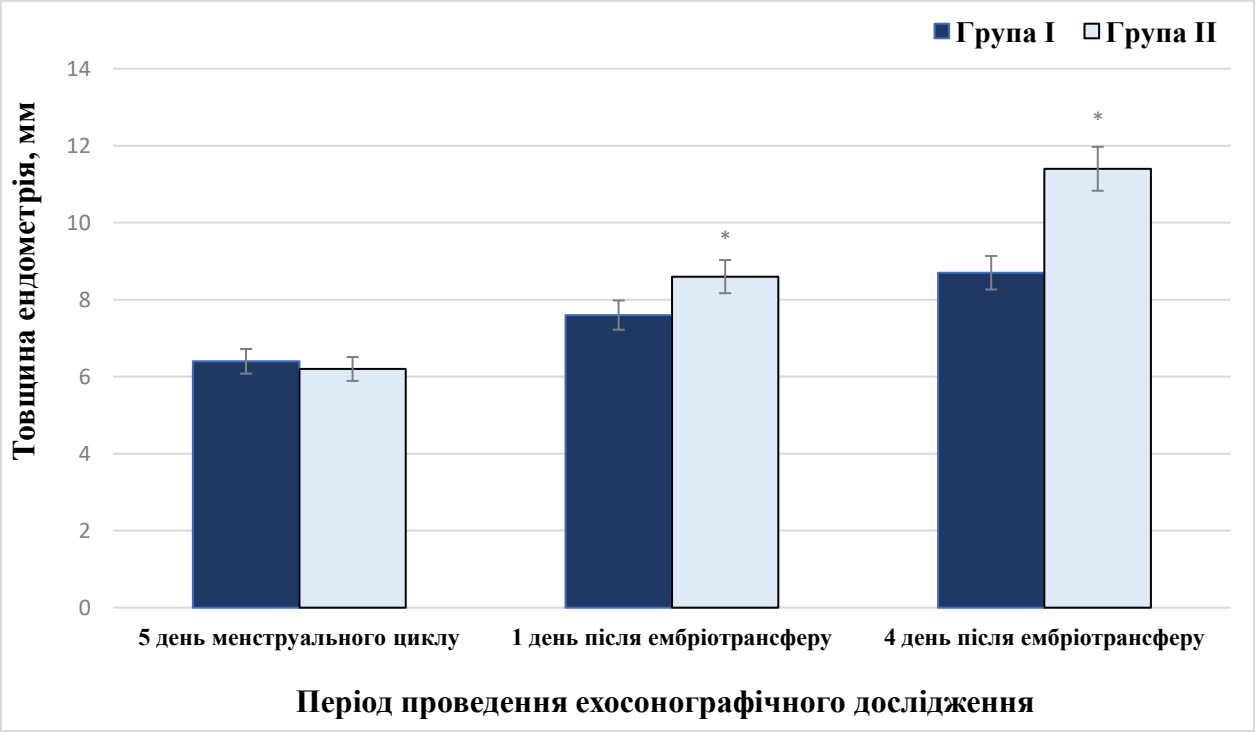

Рис.1. Ехосонографічні показники товщини ендометрія у жінок із невиношуванням вагітності за умов застосування програм екстракорпорального запліднення

*Примітка (тут і надалі): I група – жінки із невиношуванням вагітності із стандартною підготовкою ендометрія до ембріотрансфера (n=20); II група – жінки із невиношуванням вагітності із застосуванням оптимізованої схеми корекції ендометрія (n=16); * – статистично достовірна різниця порівняно з показниками групи жінок, яким застоссовували стандартну підготовку ендометрія до ембріотрансфера в програмах екстракорпорального запліднення, p<0,05.*

Виявлена тенденція до збільшення товщини ендометрія у пацієнток, які отримували нормальний імуноглобулін людини, ймовірно зумовлена комплексним імуномодулюючим впливом препарату на локальні процеси в ендометрії. Передусім, внутрішньовенний імуноглобулін здатний модулювати імунну відповідь через клітинну ланку імунітету. Окрім того, імуноглобулін опосередковано може впливати на цитокіновий профіль, зменшуючи рівень

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

прозапальних цитокінів (таких як TNF-α, IFN-γ) і підвищуючи продукцію протизапальних факторів (IL-10) [11]. Це створює сприятливі умови для тканинної ремоделяції та секреторної трансформації ендометрія, що може відображатися у збільшенні його товщини.

Для глибшого розуміння імунологічних механізмів виявлених змін було проведено аналіз субпопуляцій лімфоцитів периферичної крові у пацієнток досліджуваних груп. Отримані результати продемонстрували достовірні відмінності між групами, що підтверджують імуномодулюючий ефект застосованої терапії.

Встановлено, що рівень CD_4^+ клітин у пацієнток, яким додатково вводили Біовен на 5-й день після ембріотрансфера був у 1,2 раза вищим ніж у пацієнток із застосуванням стандартної програми ЕКЗ (рис.2), що свідчить про посилення Т-хелперної активності та більш сприятливу імунну регуляцію. Натомість рівень CD_8^+ клітин у II групі був у 1,4 раза нижчим, ніж у I групі ($p<0,05$) (рис.2), що відображає зниження цитотоксичної активності імунної системи.

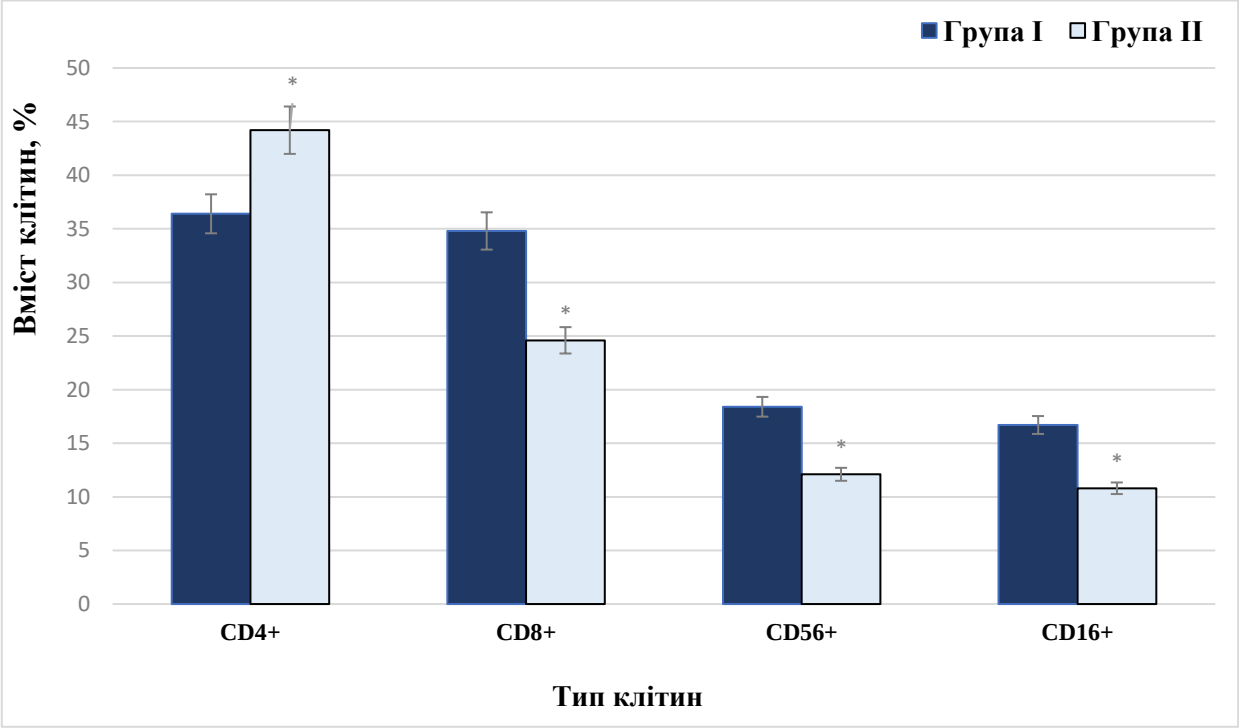

Рис.2. Кількісні показники CD-клітин у периферичній крові жінок із невиношуванням вагітності за умов застосування програм екстракорпорального запліднення

Аналіз проведених результатів показав, що зміни також спостерігалися щодо NK-клітин. Так, рівень CD_{56}^+ NK-клітин у пацієнток II групи був у 1,5 раза нижчим, ніж у I групі (12,1±1,9% проти 18,4±2,6%; $p<0,05$). Окрім того, у периферичній крові жінок за умов додаткового введення препарату Біовен виявлений знижений рівень CD_{16}^+ NK-клітин, який у 1,6 раза був нижчим за

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

відповідний показник групи жінок, яким застосовували стандартну програму ЕКЗ ($p<0,05$) (рис.2), що додатково підтверджує зниження цитотоксичного потенціалу за умов імуномодулюючого впливу препарату Біовен. Виявлені результати є клінічно значущими, оскільки підвищена активність NK-клітин асоціюється з ризиком порушення імплантації [12]. Отже, у пацієнток, які отримували імуномодулюючу терапію, спостерігалося зміщення імунного балансу в бік імунологічної толерантності: підвищення CD_4^+ клітин при одночасному зниженні цитотоксичних субпопуляцій (CD_8^+, CD_{56}^+, CD_{16}^+). Виявлений факт, вказує, що внутрішньовенний імуноглобулін здатний модулювати імунну відповідь, знижуючи надмірну цитотоксичну активність NK-клітин та нормалізуючи співвідношення CD_4^+/CD_8^+.

Це сприяє формуванню більш «толерантного» імунного мікросередовища, необхідного для імплантації ембріона. Відомо, що надмірна цитотоксичність імунних клітин може порушувати процеси проліферації та диференціації ендометрія [13], тому запропонована оптимізація корекції ендометрія у жінок із невиношуванням вагітності в програмах ЕКЗ є важливим механізмом покращення рецептивності ендометрія та підвищення шансів на успішну імплантацію.

Отримані імунологічні зміни логічно узгоджуються з покращенням структурно-функціонального стану ендометрія, оскільки формування імунологічної толерантності є одним із ключових чинників забезпечення його повноцінної рецептивності.

Зниження цитотоксичного впливу та нормалізація імунного гомеостазу, що є наслідком зменшення оксидативного стресу та гальмування його надмірної інтенсивності [14], створюють передумови для адекватної проліферації, своєчасної секреторної трансформації та оптимальної взаємодії ендометрія з ембріоном у період «вікна імплантації».

У зв’язку з цим наступним етапом дослідження стало вивчення морфофункціональних характеристик ендометрія у пацієнток досліджуваних груп, що дозволило більш комплексно оцінити його рецептивність та підтвердити клінічне значення виявлених імунологічних змін.

Аналіз морфофункціональних характеристик ендометрія на 5-й день після ембріотрансфера продемонстрував суттєві відмінності між досліджуваними групами, що відображають вплив запропонованої імуномодулюючої терапії на формування рецептивного ендометрія.

Так, у пацієнток I групи ехоструктура ендометрія характеризувалася лише частковою наявністю тришарової будови, що може свідчити про недостатню проліферативну підготовку.

Натомість у II групі жінок, терапія яких передбачала введення препарату Біовер, відзначалася чітко виражена тришарова структура ендометрія (табл.1), яка є ультразвуковим маркером оптимальної рецептивності та асоціюється з більш високою ймовірністю імплантації.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Таблиця 1

Морфофункціональні характеристики ендометрія у жінок із невиношуванням вагітності за умов застосування програм екстракорпорального запліднення

Показник	I група (n=20)	II група (n=16)
Ехоструктура ендометрія	Частково трьохшарова	Чітко виражена трьохшарова
Ступінь секреторної трансформації	Неповна	Відповідає фазі циклу
Ендометріальний патерн	Переважно B/C тип	Переважно A/B тип
Однорідність ендометрія	Часткова неоднорідність	Переважно однорідний
Рецептивність ендометрія (клінічна оцінка)	Знижена	Підвищена
Відповідність фазі менструального циклу (%)	75%	85%

Оцінка ступеня секреторної трансформації показала, що у пацієнток I групи вона була неповною, що може вказувати на асинхронність між розвитком ендометрія та фазою менструального циклу. У той же час у II групі секреторна трансформація відповідала фізіологічній фазі циклу, що є важливою умовою формування «вікна імплантації». Аналіз ендометріального патерну також виявив відмінності, оскільки у I групі переважали B/C типи, які вважаються менш сприятливими для імплантації, тоді як у II групі частіше реєструвалися A/B типи, що відповідають більш високому рівню функціональної зрілості ендометрія (табл.1).

Щодо однорідності структури та клінічної рецептивності ендометрія встановлено чіткі відмінності між досліджуваними групами. У пацієнток I групи спостерігалася часткова неоднорідність ендометрія, що може бути пов’язано з порушенням мікроциркуляції або наявністю субклінічних запальних змін у тканинах [15].

Водночас клінічна оцінка його рецептивності в цій групі розцінювалася як знижена. У II групі, навпаки, ендометрій переважно мав однорідну структуру, що відображало більш гармонійні процеси тканинної організації та ремоделяції, а також кращу васкуляризацію, і супроводжувалося підвищеною клінічною рецептивністю [16]. Виявлені морфофункціональні особливості узгоджуються між собою та свідчать про більш сприятливий стан ендометрія у пацієнток, яким додатково застосовували імуномодулюючу терапію із включенням нормального імуноглобуліну людини.

Отже, застосування нормального імуноглобуліну людини у складі комплексного ЕКЗ сприяє покращенню морфофункціональних характеристик ендометрія, що проявляється формуванням більш зрілої структури, адекватною секреторною трансформацією та підвищенням його рецептивності, що є важливим чинником успішної імплантації.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Узагальнюючим етапом оцінки ефективності запропонованої терапії стало вивчення репродуктивних результатів програм ЕКЗ запліднення у пацієнток досліджуваних груп після проведеного лікування.

Аналіз репродуктивних результатів програм ЕКЗ після проведеного лікування продемонстрував суттєві відмінності між досліджуваними групами, що підтверджує клінічну ефективність запропонованої імуномодулюючої терапії. Так, частота імплантації ембріонів у пацієнток, яким додатково вводили препарат Біовен, становила 85%, що на 30 % вище показника жінок із невиношуванням вагітності (55%) (рис.3) та свідчить про сприятливіші умови для прикріплення ембріона в ендометрії на тлі застосування нормального імуноглобуліну людини.

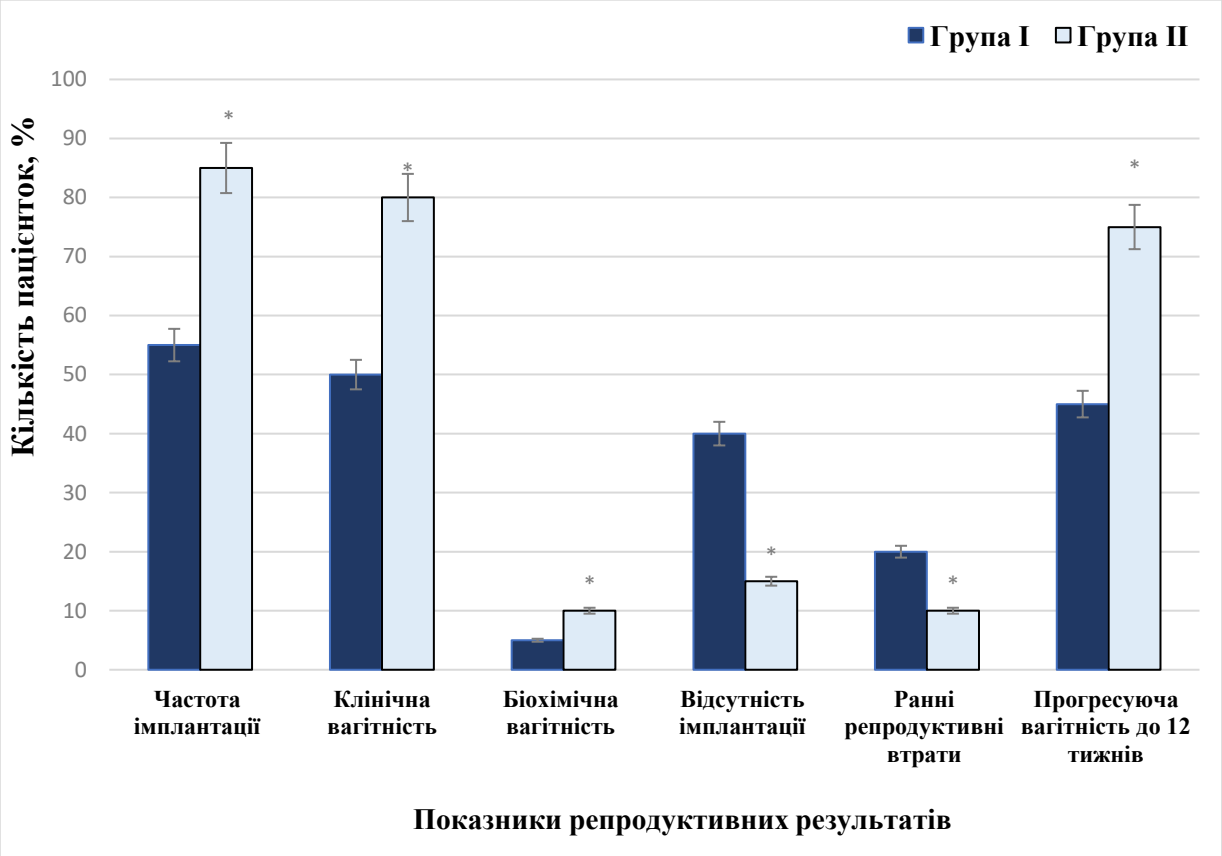

Рис. 3. Репродуктивні результати програм екстракорпорального запліднення у пацієнток досліджуваних груп після лікування

Частота настання клінічної вагітності також була достовірно вищою у II групі – 80% проти 50% у I групі, що фактично відображає підвищення ефективності програми ЕКЗ у 1,6 рази. Водночас частота біохімічної вагітності була низькою в обох групах, однак дещо вищою в II групі – 10% проти 5% у I групі, що може свідчити про більш стабільне закріплення вагітності у пацієнток із імунокорекцією. Відсутність імплантації спостерігалася у 40% пацієнток із стандартною програмою ЕКЗ та лише у 15% жінок, яким додатково вводили

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

препарат Біовен, що демонструє суттєве зниження невдалих спроб імплантації майже у 2,7 раза за умов застосування оптимізованої схеми лікування (рис.3). Частота ранніх репродуктивних втрат також була нижчою у II групі – 10% проти 20% у I групі, що вказує на кращу стабільність ранніх етапів гестації.

Найбільш показовим інтегральним результатом стало досягнення прогресуючої вагітності до 12 тижнів, яке становило 75% за умов оптимізації корекції ендометрія у жінок із невиношуванням вагітності в програмах ЕКЗ проти 45% при застосуванні стандартних програм ЕКЗ (рис.3), що свідчить про суттєве підвищення загальної ефективності програм ЕКЗ за умов використання імуноглобуліну людини.

Отже, отримані дані підтверджують, що імуномодулююча терапія сприяє не лише покращенню морфофункціонального стану ендометрія, але й безпосередньо підвищує частоту імплантації, клінічної вагітності та знижує ризик ранніх репродуктивних втрат.

Висновки. Застосування нормального імуноглобуліну людини в програмах ЕКЗ у складі комплексної підготовки ендометрія сприяє формуванню більш сприятливого імунологічного середовища, що супроводжується зниженням цитотоксичної активності імунних клітин та підвищенням імунологічної толерантності. Це, у свою чергу, позитивно впливає на процеси тканинної ремоделяції, секреторної трансформації та структурного дозрівання ендометрія, забезпечуючи більш оптимальні умови для імплантації ембріона. Клінічно це проявляється покращенням показників рецептивності ендометрія, підвищенням частоти імплантації та настанням вагітності, а також зниженням ризику ранніх репродуктивних втрат порівняно зі стандартною схемою підготовки. Отримані результати свідчать про доцільність включення імуномодулюючої терапії до протоколів підготовки ендометрія у пацієнток із невиношуванням вагітності в програмах ЕКЗ як ефективного підходу до підвищення репродуктивної ефективності лікування.

Перспективи подальших досліджень. Перспективним напрямом подальших досліджень є вивчення довгострокових репродуктивних наслідків, включаючи перебіг вагітності, частоту акушерських ускладнень та стан новонароджених, що дозволить комплексно оцінити безпеку та ефективність запропонованого підходу.

Література

1. de Ziegler, D., & Ayoubi, J. M. (2023). The last frontier of reproductive medicine. Fertility and Sterility, 119(6), 917. https://doi.org/10.1016/j.fertnstert.2023.04.004

2. Bu, Z., Hu, L., Su, Y., Guo, Y., Zhai, J., & Sun, Y. P. (2020). Factors related to early spontaneous miscarriage during IVF/ICSI treatment: An analysis of 21,485 clinical pregnancies. Reproductive Biomedicine Online, 40(2), 201–206. https://doi.org/10.1016/j.rbmo.2019.11.001

3. Salame, A. A., Zhaffal, M. J., & Peramo, B. (2024). Early pregnancy loss in IVF: A literature review. Middle East Fertility Society Journal, 29, 30. https://doi.org/10.1186/s43043-024-00191-9

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

4. Moshkalova, G., Karibayeva, I., Kurmanova, A., Mamedalieva, N., Aimbetova, A., Terlikbayeva, A., Mamutova, A., Yerzhan, Z., Yerkenova, S., & Zheksembay, B. (2023). Endometrial thickness and live birth rates after IVF: A systematic review. Acta Biomedica, 94(3), e2023152. https://doi.org/10.23750/abm.v94i3.14437

5. Ketsa, O. V., Husliakova, A. P., & Marchenko, M. M. (2024). Free radical processes in the liver mitochondria of rats exposed to diethyl phthalate. *Ukr. Biochem. J., 96*(1), 73–79. DOI: 10.30970/sbi.1801.761.

6. Li, X., Guo, Y., Li, J., Li, Y., Lin, L., Leung, H. K. M., Zhang, Q., Lee, K. F., Cheung, K. W., Ng, E. H. Y., Yeung, W. S. B., Chiu, P. C. N., & Lee, C. L. (2026). Endometrial assembloid model reveals endometrial gland development regulation by estradiol-driven WNT7B suppression. Advanced Science, 13(13), e09664. https://doi.org/10.1002/advs.202509664

7. Li, M., Hu, J., Yao, L., & Gao, M. (2020). Decreased ANGPTL4 impairs endometrial angiogenesis during peri-implantation period in patients with recurrent implantation failure. Journal of Cellular and Molecular Medicine, 24(18), 10730–10743. https://doi.org/10.1111/jcmm.15696

8. Kollmann, Z., Schneider, S., Fux, M., Bersinger, N. A., & von Wolff, M. (2017). Gonadotrophin stimulation in IVF alters the immune cell profile in follicular fluid and the cytokine concentrations in follicular fluid and serum. Human Reproduction, 32(4), 820–831. https://doi.org/10.1093/humrep/dex005

9. Muter, J., Kong, C. S., Nebot, M. T., Tryfonos, M., Vrljicak, P., Brighton, P. J., Dimakou, D. B., Vickers, M., Yoshihara, H., Ott, S., Tan, B. K., Bennett, P. R., Quenby, S., Richter, A., Van de Velde, H., Lucas, E. S., Rawlings, T. M., & Brosens, J. J. (2025). Stalling of the endometrial decidual reaction determines the recurrence risk of miscarriage. Science Advances, 11(26), eadv1988. https://doi.org/10.1126/sciadv.adv1988

10. Moustakli, E., Potiris, A., Zikopoulos, A., Drakaki, E., Arkoulis, I., Skentou, C., Tsakiridis, I., Dagklis, T., Drakakis, P., & Stavros, S. (2025). Immunological factors in recurrent pregnancy loss: Mechanisms, controversies, and emerging therapies. Biology, 14(7), 877. https://doi.org/10.3390/biology14070877

11. Danieli, M. G., Antonelli, E., Auria, S., Buti, E., & Shoenfeld, Y. (2023). Low-dose intravenous immunoglobulin (IVIg) in different immune-mediated conditions. Autoimmunity Reviews, 22(11), 103451. https://doi.org/10.1016/j.autrev.2023.103451

12. Guo, L., Guo, A., Guo, Y., Han, S., Klein, C., Chen, Z. J., Yan, J., & Li, Y. (2025). Enrichment of decidual CD11c+ CD8+ T cells with altered immune function in early pregnancy loss. Nature Communications, 16(1), 6678. https://doi.org/10.1038/s41467-025-61992-8

13. Moustakli, E., Potiris, A., Zikopoulos, A., Drakaki, E., Arkoulis, I., Skentou, C., Tsakiridis, I., Dagklis, T., Drakakis, P., & Stavros, S. (2025). Immunological factors in recurrent pregnancy loss: Mechanisms, controversies, and emerging therapies. Biology, 14(7), 877. https://doi.org/10.3390/biology14070877

14. Ketsa, O. V., & Marchenko, M. M. (2020). Free radical oxidation in liver mitochondria of tumor-bearing rats and its correction by essential lipophilic nutrients. Ukr. Biochem. J., 92(1), 127–134. https://doi.org/10.15407/ubj92.01.127.

15. Wong, M., Amin, T., Thanatsis, N., Foo, X., & Jurkovic, D. (2022). Efficacy of transrectal ultrasound in assessing endometrium of postmenopausal women with axial uterus. Ultrasound in Obstetrics & Gynecology, 60(3), 414–419. https://doi.org/10.1002/uog.24835

16. Critchley, H. O. D., Maybin, J. A., Armstrong, G. M., & Williams, A. R. W. (2020). Physiology of the endometrium and regulation of menstruation. Physiological Reviews, 100(3), 1149–1179. https://doi.org/10.1152/physrev.00031.2019

ISSN 2786-4952 Online

References

1. de Ziegler D, Ayoubi JM. The last frontier of reproductive medicine. Fertil Steril. 2023;119(6):917. doi:10.1016/j.fertnstert.2023.04.004.

2. Bu Z, Hu L, Su Y, Guo Y, Zhai J, Sun YP. Factors related to early spontaneous miscarriage during IVF/ICSI treatment: An analysis of 21,485 clinical pregnancies. Reprod Biomed Online. 2020;40(2):201–206. doi:10.1016/j.rbmo.2019.11.001.

3. Salame AA, Zhaffal MJ, Peramo B. Early pregnancy loss in IVF: A literature review. Middle East Fertil Soc J. 2024;29:30. doi:10.1186/s43043-024-00191-9.

4. Moshkalova G, Karibayeva I, Kurmanova A, et al. Endometrial thickness and live birth rates after IVF: A systematic review. Acta Biomed. 2023;94(3):e2023152. doi:10.23750/abm.v94i3.14437.

5. Ketsa OV, Husliakova AP, Marchenko MM. Free radical processes in the liver mitochondria of rats exposed to diethyl phthalate. Ukr Biochem J. 2024;96(1):73–79. doi:10.30970/sbi.1801.761.

6. Li X, Guo Y, Li J, et al. Endometrial assembloid model reveals endometrial gland development regulation by estradiol-driven WNT7B suppression. Adv Sci. 2026;13(13):e09664. doi:10.1002/advs.202509664.

7. Li M, Hu J, Yao L, Gao M. Decreased ANGPTL4 impairs endometrial angiogenesis during peri-implantation period in patients with recurrent implantation failure. J Cell Mol Med. 2020;24(18):10730–10743. doi:10.1111/jcmm.15696.

8. Kollmann Z, Schneider S, Fux M, Bersinger NA, von Wolff M. Gonadotrophin stimulation in IVF alters the immune cell profile in follicular fluid and the cytokine concentrations in follicular fluid and serum. Hum Reprod. 2017;32(4):820–831. doi:10.1093/humrep/dex005.

9. Muter J, Kong CS, Nebot MT, et al. Stalling of the endometrial decidual reaction determines the recurrence risk of miscarriage. Sci Adv. 2025;11(26):eadv1988. doi:10.1126/sciadv.adv1988.

10. Moustakli E, Potiris A, Zikopoulos A, et al. Immunological factors in recurrent pregnancy loss: Mechanisms, controversies, and emerging therapies. Biology. 2025;14(7):877. doi:10.3390/biology14070877.

11. Danieli MG, Antonelli E, Auria S, Buti E, Shoenfeld Y. Low-dose intravenous immunoglobulin (IVIg) in different immune-mediated conditions. Autoimmun Rev. 2023;22(11):103451. doi:10.1016/j.autrev.2023.103451.

12. Guo L, Guo A, Guo Y, et al. Enrichment of decidual CD11c+ CD8+ T cells with altered immune function in early pregnancy loss. Nat Commun. 2025;16(1):6678. doi:10.1038/s41467-025-61992-8.

13. Moustakli E, Potiris A, Zikopoulos A, et al. Immunological factors in recurrent pregnancy loss: Mechanisms, controversies, and emerging therapies. Biology. 2025;14(7):877. doi:10.3390/biology14070877.

14. Ketsa OV, Marchenko MM. Free radical oxidation in liver mitochondria of tumor-bearing rats and its correction by essential lipophilic nutrients. Ukr Biochem J. 2020;92(1):127–134. doi:10.15407/ubj92.01.127.

15. Wong M, Amin T, Thanatsis N, Foo X, Jurkovic D. Efficacy of transrectal ultrasound in assessing endometrium of postmenopausal women with axial uterus. Ultrasound Obstet Gynecol. 2022;60(3):414–419. doi:10.1002/uog.24835.

16. Critchley HOD, Maybin JA, Armstrong GM, Williams ARW. Physiology of the endometrium and regulation of menstruation. Physiol Rev. 2020;100(3):1149–1179. doi:10.1152/physrev.00031.2019.

Дата першого надходження статті до видання: 29.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 615.851.3:616.831-009.11-053.2

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3398-3412

Пришляк Мирослав Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського, https://orcid.org/0009-0001-6232-5906

Жарська Наталія Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського, https://orcid.org/0000-0003-2313-6894

Присяжнюк Уляна Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського, https://orcid.org/0000-0002-6989-4220

Макаровський Нестор Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського, https://orcid.org/0009-0002-0641-6077

ОЦІНКА ПСИХОСОЦІАЛЬНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ЯКОСТІ ЖИТТЯ ДІТЕЙ ІЗ ЦЕРЕБРАЛЬНИМ ПАРАЛІЧЕМ У ФОРМІ СПАСТИЧНОГО ГЕМІПАРЕЗУ ПІСЛЯ ЕРГОТЕРАПЕВТИЧНОГО ВТРУЧАННЯ

Анотація. Церебральний параліч (ЦП) – це група симптомів, які є результатом порушень розвитку або пошкодження частин мозку, які контролюють рухи м’язів (моторні зони кори). Відомо, що розлади рухового апарату можуть супроводжуватися порушеннями зору, слуху та мовлення, що утруднює сприйняття сигналів із навколишнього середовища, формування відчуттів і призводить до розладів пізнання та спілкування, а також до порушень ментального розвитку, соціалізації та поведінки. Терапія дітей з ЦП залишається й досі актуальною, оскільки багато науковців з різних куточків світу й досі досліджують цю проблему та находять нові невивчені аспекти фізичної терапії та ерготерапії.

Мета – дослідити психосоціальне функціонування та якість життя дітей із церебральним палалічем у формі спастистичного геміпарезу після ерготерапевтичного втручання.

Методи. Аналіз, систематизація та узагальнення наукової та методичної літератури з основних баз даних: Cochrane, PubMed, MEDLINE, Google Scholar.

Результати. Проаналізовано найбільш поширені у світі методики терапії, включено в дослідження опитувальник CPQOL та оцінку виконання діяльності COPM.

У дітей ОГ найбільше покращення виконання за COPM спостерігалося при зав'язуванні шнурівок (зміна +6,53 ± 0,53), застібанні ґудзиків (+4,67 ± 0,12) та застібанні блискавки (+3,67 ± 0,11). У контрольній групі (КГ) покращення

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

виконання в цих же завданнях було менш вираженим: при шнуруванні різниця була лише +1,33 ± 0,50, а при застібанні ґудзиків +2,27 ± 0,29.

Щодо рівня задоволеності, найбільші прирости у батьків дітей ОГ також були зафіксовані при зав'язуванні шнурівок (+7,07 ± 0,52) та застібанні ґудзиків (+5,27 ± 0,13), тоді як у батьків дітей КГ ці зміни були значно меншими (+1,40 ± 0,49 та +2,20 ± 0,32 відповідно). Показники CPQOL свідчили про знижену якість життя в усіх доменах, найбільше – у сферах фізичного добробуту, незалежності та соціальної інтеграції. Переважна частина батьків відзначала наявність труднощів у щоденних діях дитини та регулярні больові відчуття помірної інтенсивності (2–4 бали за ВАШ).

За результатами застосування адаптованої методики оцінки проблем виконання занять (COPM), у дітей основної групи після завершення реабілітації відзначено достовірне підвищення рівня виконання індивідуально важливих побутових дій, зростання задоволеності результатами виконання та зменшення суб'єктивно сприйманих обмежень. Це свідчить про покращення функціональної автономії та позитивну емоційну реакцію дитини на результати терапії.

Таким чином, модифікована програма реабілітації із використанням ерготерапевтичних втручань є ефективним засобом не лише для оптимізації біомеханічних показників і моторної активності, а й для підвищення рівня функціональної автономії, задоволеності досягнутими результатами та якості участі дитини в повсякденному житті.

Ключові слова: ерготерапія, фізична терапія, реабілітація, церебральний параліч, діти.

Pryshlyak Myroslav Ivan Bobersky Lviv State University of Physical Culture, https://orcid.org/0009-0001-6232-5906

Zharska Natalia Ivan Bobersky Lviv State University of Physical Culture, https://orcid.org/0000-0003-2313-6894

Prysiazhnyuk Ulyana Ivan Bobersky Lviv State University of Physical Culture, https://orcid.org/0000-0002-6989-4220

Makarovsky Nestor Ivan Bobersky Lviv State University of Physical Culture, https://orcid.org/0009-0002-0641-6077

ASSESSMENT OF PSYCHOSOCIAL FUNCTIONING AND QUALITY OF LIFE OF CHILDREN WITH CEREBRAL PALSY IN THE FORM SPASTIC HEMIPARESIS AFTER OCCUPATIONAL THERAPY INTERVENTION

Abstract. Cerebral palsy (CP) is a group of symptoms that result from developmental disorders or damage to the parts of the brain that control muscle

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

movements (motor cortex areas). It is known that motor disorders can be accompanied by visual, hearing and speech disorders, which makes it difficult to perceive signals from the environment, form sensations and lead to cognitive and communication disorders, as well as disorders of mental development, socialization and behavior. Therapy of children with CP remains relevant, as many scientists from different parts of the world are still researching this problem and finding new unexplored aspects of physical therapy and occupational therapy.

The aim of the study - is to investigate the psychosocial functioning and quality of life of children with cerebral palsy in the form of spastic hemiparesis after occupational therapy intervention.

Methods. Analysis, systematization and generalization of scientific and methodological literature from the main databases: Cochrane, PubMed, MEDLINE, Google Scholar.

Results. The most common therapy methods in the world were analyzed, the CPQOL questionnaire and COPM activity performance assessment were included in the study.

In OG children, the greatest improvement in COPM performance was observed in tying shoelaces (change +6.53 ± 0.53), buttoning buttons (+4.67 ± 0.12) and zippering (+3.67 ± 0.11). In the control group (CG), the improvement in performance in the same tasks was less pronounced: in lacing the difference was only +1.33 ± 0.50, and in buttoning buttons +2.27 ± 0.29.

Regarding the level of satisfaction, the greatest increases in parents of children in the OG group were also recorded in tying shoelaces (+7.07 ± 0.52) and buttoning buttons (+5.27 ± 0.13), while these changes were significantly smaller in parents of children in the CG group (+1.40 ± 0.49 and +2.20 ± 0.32, respectively). CPQOL indicators indicated a reduced quality of life in all domains, most of all in the areas of physical well-being, independence and social integration. The majority of parents noted the presence of difficulties in the child's daily activities and regular pain of moderate intensity (2–4 points on the VAS).

According to the results of applying the adapted methodology for assessing problems in performing activities (SORM), after completing rehabilitation, children in the main group showed a significant increase in the level of performance of individually important everyday activities, an increase in satisfaction with the results of performance and a decrease in subjectively perceived limitations. This indicates an improvement in functional autonomy and a positive emotional response of the child to the results of therapy.

Thus, a modified rehabilitation program using occupational therapy interventions is an effective tool not only for optimizing biomechanical indicators and motor activity, but also for increasing the level of functional autonomy, satisfaction with the achieved results, and the quality of the child's participation in everyday life.

Keywords: occupational therapy, physical therapy, rehabilitation, cerebral palsy, children.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

1.Постановка проблеми У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Церебральний параліч (ЦП) є найбільш поширеним неврологічним захворюванням дитячого віку серед органічних уражень центральної нервової системи. Його перебіг супроводжується порушенням контролю рухів, м'язовим гіпертонусом, зниженням сили, координаційними розладами та обмеженням функціональної автономності [1].Однією з поширених клінічних форм ЦП є спастичний геміпарез, який характеризується ураженням однієї половини тіла та суттєво обмежує здатність дитини виконувати повсякденні завдання, зокрема ті, що потребують активного використання обох рук [11, 2].

Результати попередніх досліджень свідчать, що мануальні порушення та асиметрія функцій верхніх кінцівок у дітей із ЦП є ключовими предикторами труднощів у самообслуговуванні, навчальній діяльності та соціальній взаємодії [15, 3]. Водночас зберігається потреба в об'єктивному функціональному аналізі вихідного стану, який слугує основою для розроблення ефективної та індивідуалізованої реабілітаційної стратегії [4].

Науково-практичним завданням є застосування стандартизованих класифікаційних систем шкал CP QOL-Child, COPM. що дають змогу визначити рівень обмежень у сфері загальної мобільності та використання верхніх кінцівок відповідно. Їхнє комплексне використання забезпечує не лише формалізацію вихідної функціональної характеристики, а й підвищує точність прогнозування ефективності фізичної терапії в індивідуалізованому форматі [12, 5].

Отже, актуальним є проведення дослідження, спрямованого на функціональний скринінг дітей із церебральним паралічем у формі спастичного геміпарезуіз використанням зазначених інструментів. Такий підхід є підґрунтям для науково обґрунтованого планування реабілітаційних втручань і дає змогу інтегрувати три підходи – класифікаційний, аналітичний та кількісний – у єдину модель функціональної оцінки, придатну для практичного застосування у фізичній терапії та ерготерапії дітей із ЦП.

2.АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Упродовж останніх десятиліть наукова спільнота активно досліджує ефективність реабілітаційних втручань у дітей із церебральним паралічем, зокрема у формі спастичного геміпарезу [21,16]. Зростання кількості публікацій відображає переорієнтацію клінічної практики з суто медичної моделі на функціонально орієнтований підхід, що враховує активність і участь дитини у повсякденних видах діяльності [7, 8].

Ключову роль у сучасних клінічних підходах відіграє використання стандартизованих шкал оцінки функціонального рівня, які забезпечують єдність діагностичних критеріїв, об'єктивність клінічного спостереження й можливість порівняння результатів втручань у динаміці [9,10].

Оцінка психосоціального функціонування та якості життя дітей із церебральним паралічем здійснюється з використанням шкал CP QOL-Child,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

СОРМ і суб'єктивної оцінки болю (ВАШ). Основна увага при цьому зосереджена на виявленні проблемних доменів життєдіяльності дитини, що дозволяє індивідуалізувати програму реабілітації відповідно до реальних потреб і очікувань пацієнтів і їхніх родин.

Метою використання шкали CP QOL-Child є визначення тих аспектів життєдіяльності, які найбільше впливають на зниження якості життя дітей. Аналіз отриманих результатів дозволив чітко виокремити проблемні сфери, що потребували пріоритетної уваги під час побудови програми фізичної терапії.

Попри значний прогрес у стандартизації оцінювання, залишається недостатньо дослідженою структура вихідного функціонального стану дітей із ЦП, що має критичне значення для персоналізації фізичної терапії [17]. Більшість сучасних робіт зосереджена на ефектах втручань, тоді як системний аналіз передтерапевтичних характеристик вибірки залишається обмеженим [13, 18]. Це обумовлює потребу в поглибленому дослідженні вихідних функціональних профілів дітей із ЦП, що дозволить підвищити точність прогнозування та оптимізувати індивідуальні програми фізичної терапії

3.ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ СТАТТЯ

Незважаючи на значний прогрес у впровадженні сучасних методів фізичної терапії при церебральному паралічі, в українському та міжнародному науковому просторі все ще недостатньо представлені дослідження, що акцентують увагу на структурованій і багатокомпонентній оцінці вихідного функціонального стану дітей із ЦП у формі спастичного геміпарезу [6]. Більшість наукових публікацій зосереджуються переважно на ефективності певних втручань, проте рідко наводять докладну характеристику початкового рівня порушень за уніфікованими критеріями, такими як GMFCS чи MACS [19, 20]

Крім того, потребує уточнення питання порівняльної характеристики функціонального статусу дітей у контрольній та основній групах до початку втручання з урахуванням гендерних відмінностей, рівня моторної автономності, домінантності кінцівок та ступеня асиметрії рухів. У наявних дослідженнях ці параметри часто ігноруються або подаються без чіткої систематизації, що знижує достовірність міжгрупових порівнянь і обмежує можливість персоналізації програм фізичної терапії [14, 22]

4.ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою цієї роботи є оцінка психосоціального функціонування та якості життя у дітей 6–12 років із церебральним паралічем у формі спастичного геміпарезу внаслідок з використання програми реабілітації із застосування ерготерапевичного втручання.

Матеріали і методи

У цьому дослідженні було застосовано структурований підхід до оцінки вихідного функціонального рівня дітей 6–12 років із церебральним паралічем у формі спастичного геміпарезу.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Загалом обстежено 60 дітей, які були розподілені на дві групи: основну групу (ОГ, n = 30)–діти, які в подальшому проходили модифіковану програму фізичної терапії та контрольну групу (КГ, n=30)–діти, які отримували стандартну амбулаторну реабілітацію.

Критерії включення: офіційно підтверджений діагноз церебрального паралічу, спастичної геміплегії (G81.0 за МКХ-10); рівень функціонування I–III за GMFCS; збережений інтелектуальний рівень, достатній для виконання тестових завдань; відсутність тяжких супутніх соматичних або психічних порушень; стабільний неврологічний статус протягом останніх трьох місяців.

Критерії виключення: епілептичні напади в анамнезі протягом останнього року, контрактури чи деформації, що унеможливлюють проведення тестів, або відмова батьків від участі в дослідженні.

Метою використання CP QOL-Child було визначення тих аспектів життєдіяльності, які найбільше впливають на зниження якості життя дітей

Аналіз отриманих результатів дозволив чітко виокремити проблемні сфери, що потребували пріоритетної уваги під час побудови програми фізичної терапії.

Система оцінки реабілітаційної мети (COPM) дала змогу кількісно проаналізувати як фактичне виконання побутових дій, так і рівень задоволеності батьків.

Усі вимірювання проводилися у стандартних умовах, до початку програми реабілітації, у першій половині дня, при стабільному психоемоційному стані дитини.

Статистичний аналіз здійснено з використанням методів описової статистики(середнє арифметичне, стандартне відхилення), а також t-критерію Стьюдента для визначення достовірності відмінностей між групами. Рівень статистичної значущості приймався при $P \leq 0,05$.

Дослідження виконано з дотриманням етичних норм Гельсінської декларації (2013); письмова інформована згода на участь була отримана від батьків або законних представників дітей.

5.ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБҐРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Аналіз результатів функціонального обстеження дітей із церебральним паралічем у формі спастичного геміпарезу до початку реабілітаційного втручання дозволив сформувати репрезентативну характеристику вихідного рівня рухових порушень у межах досліджуваної вибірки

Як видно з даних початкового обстеження, найбільші труднощі були пов'язані із здатністю до одягання, використанням кисті та рук, пересуванням і користуванням вбиральнею, що супроводжувалося зниженням фізичних можливостей (5 %) та самооцінки дитини (6 %)

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

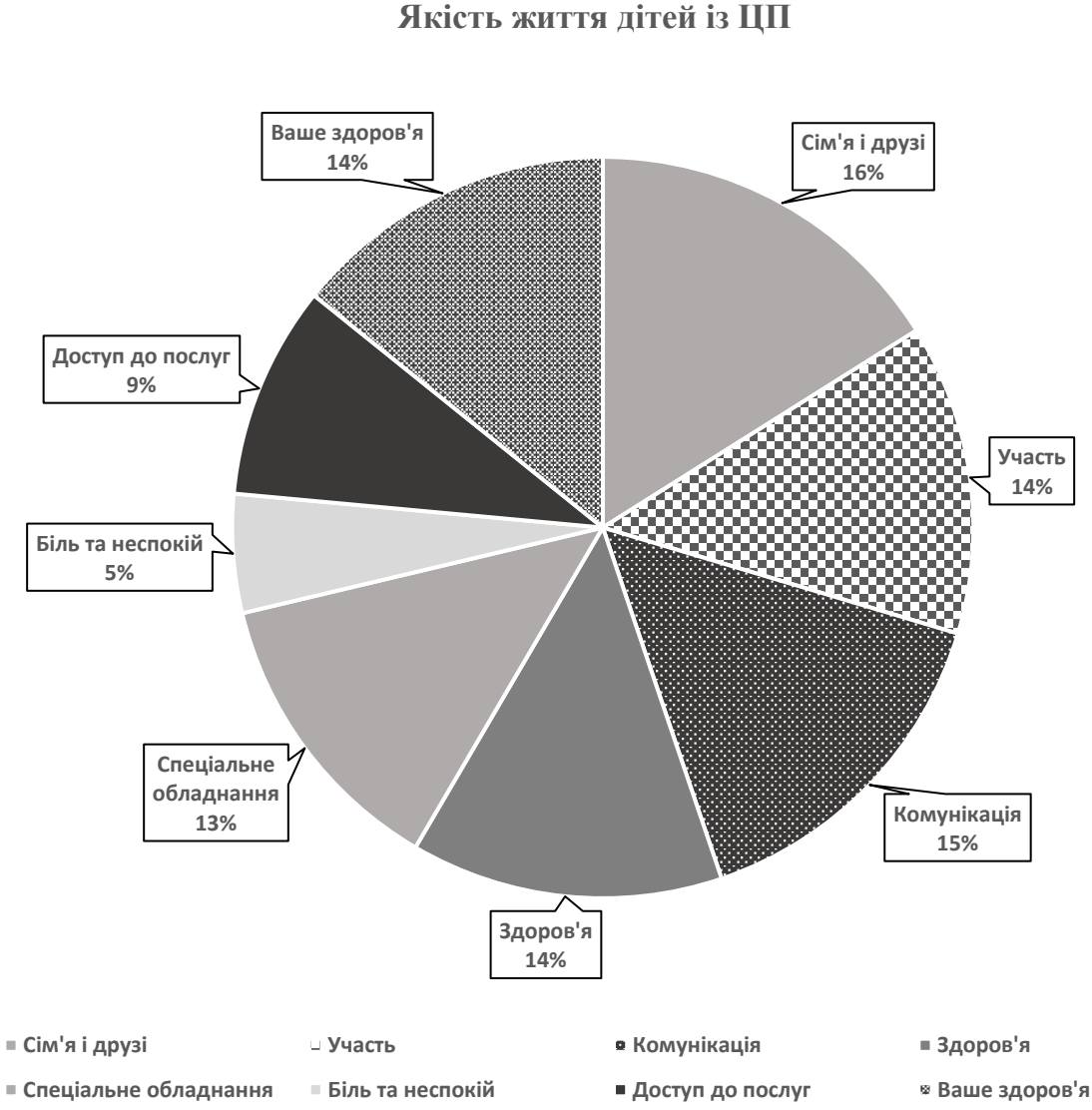

Рис. 1. Якість життя пацієнтів із церебральним паралічем згідно батьківського опитувальника за шкалою CP QOL-Child

Саме на усунення цих обмежень була спрямована розробка реабілітаційної програми: через покращення моторних навичок верхньої кінцівки, розвиток дрібної моторики, підвищення загальної функціональної незалежності й зниження рівня фізичного дискомфорту, що представлено в **таблиці 1**.

Таблиця 1

Зміст програми терапії дітей 6-12 років, хворих на церебральний параліч у формі спастичного геміпарезу, із застосуванням засобів IASTM терапії та функціонального тренування.

Базовий компонент (ОГ)	**Варіативний компонент (КГ)**
Фізіотерапевтичні процедури	Фізіотерапевтичні процедури

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Базовий компонент (ОГ)	**Варіативний компонент (КГ)**
Вправи на тренування м’язів, котрі є ослаблені відповідно до розладів ЦП	Вправи на тренування м’язів, котрі є ослаблені відповідно до розладів ЦП
Пасивне розтягування спастичних м’язів	Розтягування спастичних м’язів методом ПІР + інструментальна мобілізація м’яких тканин методом IASTM
Заняття на біговій доріжці	Заняття на біговій доріжці
Використання баланс-платформ	Використання баланс-платформ
Заняття на координаційній драбині перешкод	Заняття на координаційній драбині перешкод
Сенсорна кімната	Сенсорна кімната
Масаж	Масаж
Тренування дрібної моторики: – тренування на столі для розвитку дрібної моторики – робота з пірамідкою – потрапляння кінцівкою в кільце – завдання з крупами	Функціональне тренування пальців рук, котре відповідає поставленим цілям: – защіпання кнопок; – бігунків; – ґудзиків; – в’язання бантика;
– одягання/знімання одягу; – застібання/розстібання кнопок,гудзиків, бігунків; – зав’язування розв’язування шнурівок; – самообслуговування; – відкривання кришок/пляшок; – інші навички.	– одягання/знімання одягу; – застібання/розстібання кнопок,гудзиків, бігунків; – зав’язування розв’язування шнурівок; – самообслуговування; – відкривання кришок/пляшок; – інші навички. З урахуванням рівня GMFCS і запитів родини

Запити батьків також відображали прагнення до поліпшення побутових навичок дітей та зростання їхньої самостійності у повсякденних діях.

Таким чином, CP QOL-Child послужив важливим етапом формування цільових орієнтирів втручання, а оцінка змін за допомогою COPM і ВАШ у подальших підпунктах дозволяє простежити ступінь задоволення потреб дитини та її сім'ї у процесі реабілітаційного втручання.

Система оцінки реабілітаційної мети (COPM) дала змогу кількісно проаналізувати як фактичне виконання побутових дій, так і рівень задоволеності батьків.

До початку втручання було підтверджено статистично значущі зворотні кореляції між рівнем рухового порушення (GMFCS) та оцінками COPM: виконання $r = –0,584$ ($p < 0,001$); задоволеність $r = –0,513$ ($p = 0,004$).

Відповідно, батьківські оцінки («задоволеність») мала зворотні кореляційні зв’язки з рівнем GMFCS так, що тяжчий рівень GMFCS (II–III) асоціювався з нижчими батьківськими оцінками.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Оцінка показників «виконання» та «задоволеності» діяльністю дітей за шкалою COPM у дітей основної і контрольної груп на II етапі досліджень (після закінчення курсу фізичної терапії) представлена в **таблиці 2**.

Таблиця 2.

Оцінка виконання і задоволеності виконанням побутових дій у дітей з ЦП за шкалою COPM II етапі досліджень

Діяльність	Виконання				Задоволеність			
	ОГ (M±m)	**КГ (M±m)**	**t**	**p**	**ОГ (M±m)**	**КГ (M±m)**	**t**	**p**
Одягання светра	7,40 ± 0,52	7,40 ± 0,52	0,0	1,0	7,53 ± 0,67	7,53 ± 0,67	0,0	1,0
Застібка кнопка	6,27 ± 0,31	6,27 ± 0,31	0,0	1,0	6,60 ± 0,32	6,60 ± 0,32	0,0	1,0
Застібка блискавки	8,27 ± 0,34	8,27 ± 0,34	0,0	1,0	8,47 ± 0,11	8,47 ± 0,11	0,0	1,0
Гудзики	8,00 ± 0,41	6,40 ± 2,59	3,34	**0,01**	8,27 ± 0,12	6,47 ± 3,02	3,26	**0,02**
Шнурівки	7,00 ± 8,41	2,67 ± 7,54	2,1	**0,04**	7,60 ± 0,53	2,87 ± 7,15	3,61	**0,01**

На II етапі дослідження за шкалою COPM в обох групах дітей із церебральним паралічем спостерігалося підвищення середніх значень «виконання» побутових дій та «задоволеності» їхнім виконанням порівняно з початковими даними.

Найвищі результати серед показників «виконання» у дітей основної групи (ОГ) були зафіксовані при застібанні блискавки (8,27 ± 0,34) і одяганні светра (7,40 ± 0,52), що співпадало з показниками контрольної групи (КГ).

Показники «задоволеності» батьків щодо виконання цих дій також залишалися високими і однаковими в обох групах (7,53 ± 0,67 для одягання светра і 8,47 ± 0,11 для застібання блискавки).

Найбільш виражені відмінності між групами виявлено у діях, що потребують вищого рівня дрібної моторики та координації:

- при застібанні ґудзиків середнє значення «виконання» у дітей ОГ становило 8,00 ± 0,41, тоді як у дітей КГ – лише 6,40 ± 2,59 (t = 3,34; p = 0,01),
- «задоволеність» виконанням цієї дії також була вищою у батьків дітей ОГ (8,27 ± 0,12 проти 6,47 ± 3,02 у КГ; t = 3,26; p = 0,01).

Ще більші відмінності виявлено при зав'язуванні шнурівок, де «виконання» в ОГ становило 7,00 ± 8,41, а в КГ – лише 2,67 ± 7,54 (t = 2,10; p = 0,040).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Аналогічно, рівень показника «задоволеності» у батьків дітей ОГ був достовірно вищим (7,60 ± 0,53 проти 2,87 ± 7,15; t = 3,61; p = 0,01).

Таким чином, статистично значущі переваги на II етапі у дітей основної групи виявлено саме в тих видах діяльності, які вимагають складної дрібної моторики та координації рухів.

Це свідчить про позитивний вплив модифікованої програми фізичної терапії на розвиток самостійності дітей у виконанні побутових завдань.

Оцінка змін показників «виконанні» та «задоволеності» побутових дій після проходження курсу фізичної терапії за шкалою COPM у дітей ОГ і КГ групи представлені у **таблиці 3**.

Таблиця 3

Динаміка змін виконання і задоволеності виконанням побутових дій у детей ОГ та КГ за шкалою COPM під впливом реабілітаційного втручання

Діяльність	Зміна виконання				Зміна задоволеності			
	ОГ (M±m)	**КГ (M±m)**	**t**	**p**	**ОГ (M±m)**	**КГ (M±m)**	**t**	**P**
Одягання светра	3,00 ± 0,13	3,00 ± 0,13	0,0	1,0	3,53 ± 0,15	3,53 ± 0,15	0,0	1,0
Застібка кнопка	1,80 ± 0,18	1,80 ± 0,18	0,0	1,0	1,93 ± 0,21	1,93 ± 0,21	0,0	1,0
Застібка блискавки	3,67 ± 0,11	3,67 ± 0,11	0,0	1,0	4,07 ± 0,09	4,07 ± 0,09	0,0	1,0
Гудзики	4,67 ± 0,12	2,27 ± 0,29	41,88	**0,01**	5,27 ± 0,13	2,20 ± 0,32	48,68	**0,01**
Шнурівки	6,53 ± 0,53	1,33 ± 0,50	39,09	**0,01**	7,07 ± 0,52	1,40 ± 0,49	43,47	**0,01**

Аналіз динаміки показників виконання побутових дій та задоволеності їх виконанням за шкалою COPM виявив суттєві позитивні зміни у дітей обох груп, однак переваги були більш виражені у основній групі (ОГ).

У дітей ОГ найбільше покращення виконання спостерігалося при зав'язуванні шнурівок (зміна +6,53 ± 0,53), застібанні ґудзиків (+4,67 ± 0,12) та застібанні блискавки (+3,67 ± 0,11). У контрольній групі (КГ) покращення виконання в цих же завданнях було менш вираженим: при шнуруванні зміна склала лише +1,33 ± 0,50, а при застібанні ґудзиків +2,27 ± 0,29.

Щодо рівня задоволеності, найбільші прирости у батьків дітей ОГ також були зафіксовані при зав'язуванні шнурівок (+7,07 ± 0,52) та застібанні ґудзиків (+5,27 ± 0,13), тоді як у батьків дітей КГ ці зміни були значно меншими (+1,40 ± 0,49 та +2,20 ± 0,32 відповідно).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Величина змін виконання і задоволеності побутових навичок (%) у дітей ОГ і КГ після реабілітаційного втручання представлені на **рис. 2.**

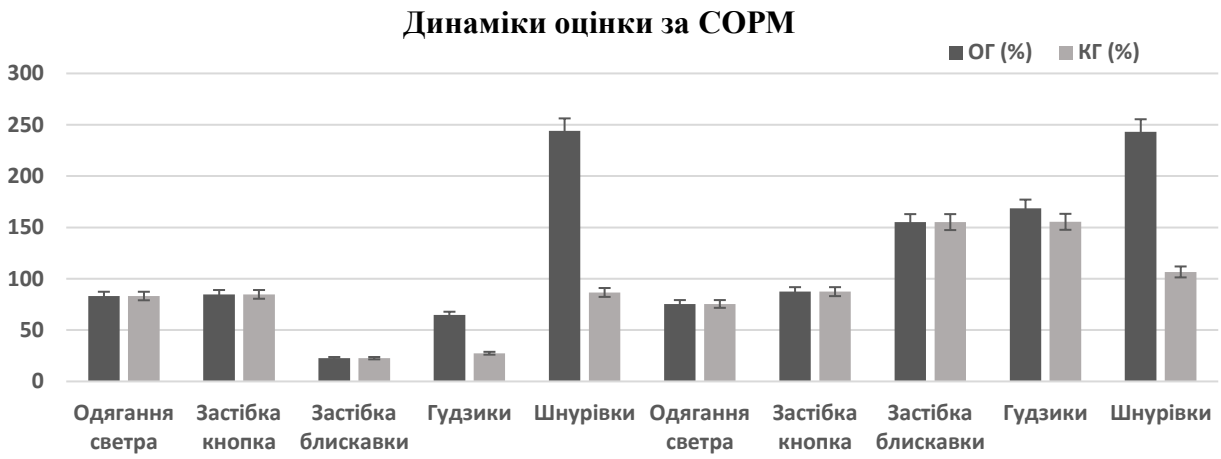

Виконання **Задоволеність**

Рис. 2. Відносні зміни у «виконанні» та «задоволеності виконанням» побутових дій у дітей ОГ та КГ за результатами фізичної терапії (% зміни від початкового рівня)

На **рис. 2** представлено динаміку змін виконання та задоволеності виконанням побутових навичок у дітей основної (ОГ) та контрольної групи (КГ) після проведеного реабілітаційного втручання. Як видно з діаграми, у всіх видах побутової діяльності діти ОГ продемонстрували вищі темпи покращення виконання завдань у порівнянні з дітьми КГ. Особливо виражені відмінності спостерігалися при зав'язуванні шнурівок, де приріст виконання у дітей ОГ склав 244,0%, що значно перевищувало відповідний показник у КГ (218,7%).

Ще більшу перевагу основної групи виявлено за показниками задоволеності батьків виконанням навичок: приріст задоволеності при зав'язуванні шнурівок становив 243,2% у ОГ проти лише 86,7% у КГ.

Слід відзначити, що високі відсоткові прирости (понад 200%) при виконанні деяких побутових дій пояснюються низьким початковим рівнем виконання, характерним для дітей із тяжкими порушеннями дрібної моторики. Навіть помірне збільшення фактичних балів мало суттєвий клінічний ефект, що обумовлює високі відносні прирости у відсотковому вираженні.

Аналогічні тенденції спостерігалися і при виконанні завдань, що потребують складної дрібної моторики, зокрема застібання ґудзиків і блискавок.

Отже, отримані результати свідчать про вищу ефективність модифікованої програми фізичної терапії в аспекті підвищення функціональної автономії дітей з ЦП та задоволеності їхніх батьків після проходження реабілітації.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Окрім змін у середніх значеннях виконання та задоволеності, був проведений кореляційний аналіз, який продемонстрував тісний взаємозв'язок між оцінками за шкалою COPM.

До початку втручання коефіцієнт кореляції між оцінкою виконання та рівнем задоволеності становив **r = 0,852 (p < 0,001)**, що свідчить про високу узгодженість очікувань батьків.

Після завершення програми цей показник зріс до **r = 0,907 (p < 0,001)**, що може вказувати на ще вищу відповідність між очікуваннями та досягнутим функціональним результатом.

Така динаміка підтверджує доцільність пацієнтоцентричного підходу при плануванні фізичної терапії дітей з ЦП.

Після завершення програми фізичної терапії збережено зворотний зв'язок між рівнем функціональної обмеженості (GMFCS) та оцінками виконання (**r = –0,505; p = 0,004)** і задоволеності **(r = –0,498; p = 0,005)** побутовими діями за шкалою COPM.

У порівнянні з показниками до втручання **(r = –0,584 і r = –0,513** відповідно), сила кореляції дещо зменшилася. Це може свідчити про часткове зниження впливу вихідного функціонального статусу на сприйняття результатів втручання, що підкреслює ефективність адаптації програми до потреб дітей з різним рівнем рухових порушень.

Виявлені результати підтверджують доцільність застосування пацієнто-центричного підходу при плануванні фізичної терапії дітей із церебральним паралічем.

Отже, результати свідчать про суттєво вищу ефективність модифікованої програми фізичної терапії в аспекті розвитку дрібної моторики і самостійності дітей у виконанні побутових завдань, що супроводжувалося також вищим рівнем задоволеності з боку батьків.

6.ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМКУ

За результатами застосування адаптованої методики оцінки проблем виконання занять (COPM), у дітей основної групи після завершення реабілітації відзначено достовірне підвищення рівня виконання індивідуально важливих побутових дій, зростання задоволеності результатами виконання та зменшення суб'єктивно сприйманих обмежень. Це свідчить про покращення функціональної автономії та позитивну емоційну реакцію дитини на результати терапії.

Таким чином, модифікована програма реабілітації із використанням ерготерапевтичних втручань є ефективним засобом не лише для оптимізації біомеханічних показників і моторної активності, а й для підвищення рівня функціональної автономії, задоволеності досягнутими результатами та якості участі дитини в повсякденному житті.

Результати дослідження підкреслюють необхідність урахування індивідуальних потреб дитини та емоційно-мотиваційного компонента в структурі реабілітаційного процесу.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Перспективи подальших досліджень полягають у визначенні результативності модифікованих програм фізичної терапії, розроблених із урахуванням вихідних рівнів моторного функціонування за GMFCS і MACS, з обов'язковим моніторингом динаміки за допомогою тесту Box and Block. Подальший розвиток тематики передбачає розширення вибірки на інші форми церебрального паралічу, що дозволить здійснювати інтегративний аналіз рухових, функціональних і психосоціальних результатів реабілітації.

Література

1. Диван С., Диван Дж., Патель П., Бансал А.Б. Перевірка гуджаратської версії анкети ABILOCO-Kids. J Clin Diagn Res. 2015; 9 (10): YC01-4.

2. Колонюк К. Огляд сучасних інструментів оцінки ходи при обстеженні дітей із церебральним паралічем. Молодий вчений. 2023; 1 (113): 28–34. https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-1-113-7

3. Aicardi J., Bax M. Gillberg C. Diseases of the Nervous System in Childhood. 3rd ed. Mac Keith Press. 2009.

4. Albalwi A.A., Saleh M.N., Alharbi A.A., Al-Bakri Q., & Alatawi S.F. Translation and cross-cultural adaptation of the functional mobility scale in children with cerebral palsy into Arabic. Frontiers in public health. 2023; 11: 1199337. https://doi.org/10.3389/fpubh.2023.1199337.

5. Allen John, Zareen Zunera, Doyle Samantha et al. Multi-Organ Dysfunction in Cerebral Palsy. Frontiers in Pediatrics. 2021; 9: 2296–2360. https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fped.2021.668544.

6. Chen K.L., Wang H.Y., Tseng M.H., Shieh J.Y., Lu L., Yao K.P., & Huang C.Y.. The Cerebral Palsy Quality of Life for Children (CP QOL-Child): evidence of construct validity. Research in developmental disabilities. 2013; 34 (3): 994–1000. https://doi.org/10.1016/j.ridd.2012.11.025.

7. Ching C.T., Liao S.Y., Cheng T.Y., Cheng C.H., Sun T.P., Yao Y.D., Hsiao C.S., & Chang K.M. A Mechanical Sensor Designed for Dynamic Joint Angle Measurement. Journal of healthcare engineering. 2017: 8465212. https://doi.org/10.1155/2017/8465212.

8. Cioni G., Sgandurra G., Muzzini S., Paolicelli P.B., Ferrari A. Forms of Hemiplegia. In: The Spastic Forms of Cerebral Palsy. Springer, Milano. 2010. https://doi.org/10.1007/978-88-470-1478-7_16.

9. Compagnone E., Maniglio J., Camposeo S., et al. Functional classifications for cerebral palsy: correlations between the Gross Motor Function Classification System (GMFCS), the Manual Ability Classification System (MACS) and the Communication Function Classification System (CFCS). Res Dev Disabil. 2014; 35 (11): 2651–2657.

10. Emily Williams, Joanna Coghill. Understanding and managing pain in children with cerebral palsy. Paediatrics and Child Health. 2023; 33 (1): 17–22. https://doi.org/10.1016/j.paed.2022.10.009.

11. Harb A., Kishner S. Modified Ashworth Scale. [Updated 2023 May 1]. In: StatPearls [Internet]. Treasure Island (FL): StatPearls Publishing; 2024 Jan. Available from: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK554572.

12. Javvaji C.K., Vagha J.D., Meshram R.J., & Taksande A. Assessment Scales in Cerebral Palsy: A Comprehensive Review of Tools and Applications. Cureus. 2023; 15 (10): e47939. https://doi.org/10.7759/cureus.47939.

13. Kiper P., Rimini D., Falla D., Baba A., Rutkowski S., Maistrello L., Turolla A. Does the Score on the MRC Strength Scale Reflect Instrumented Measures of Maximal Torque and Muscle Activity in Post-Stroke Survivors? Sensors. 2021; 21 (24): 8175. https://doi.org/10.3390/s21248175.

14. Kirsten Vitrikas, Heather Dalton, Dakota Breish. Cerebral Palsy: An Overview. Am Fam Physician. 2020; 101 (4): 213–220.

15. Pagnozzi A.M, Dowson N., Doecke J., Fiori S., Bradley A.P., Boyd R.N., et al. Automated, quantitative measures of grey and white matter lesion burden correlates with motor and cognitive function in children with unilateral cerebral palsy. NeuroImage: Clin. 2016; 11: 751–9. https://doi.org/10.1016/j.nicl.2016.05.018.

16. Patel D.R., Neelakantan M., Pandher K., & Merrick J. Cerebral palsy in children: a clinical overview. Translational pediatrics. 2020; 9 (l): 125–135. https://doi.org/10.21037/tp. 2020.01.01.

17. Rosenbaum P.L., Walter S.D., Hanna S.E., Palisano R.J., Russell D.J., Raina P., et al. Prognosis for gross motor function in cerebral palsy: creation of motor development curves. JAMA. 2002; 288: 1357–1363. https://doi.org/10.1001/jama.288.11.135.

18. Sarathy K., Doshi C., & Aroojis A. Clinical Examination of Children with Cerebral Palsy. Indian journal of orthopaedics. 2019; 53 (1): 35–44. https://doi.org/10.4103/ortho.IJOrtho_409_17.

19. Sarathy K., Doshi C., & Aroojis A. Clinical Examination of Children with Cerebral Palsy. Indian journal of orthopaedics, 2019; 53 (1): 35–44. https://doi.org/10.4103/ortho.IJOrtho_409_17.

20. Senst S. Unilaterale spastische Zerebralparese (Hemiparese) [Unilateral spastic cerebral palsy (hemiparesis)]. Der Orthopade. 2014; 43 (7): 649–655. https://doi.org/10.1007/s00132-013-2219-5.

21. Shevell M.I., Dagenais L., Hall N.N. Comorbidities in cerebral palsy and their relationship to neurologic subtype and GMFCS level. Neurology. 2009; 72: 2090–2096. https://doi.org/10.1212/WNL.0b013e3181aa537b.

22. Wolan-Nieroda A., Łukasiewicz A., Leszczak J., Drużbicki M., & Guzik A. Assessment of Functional Performance in Children with Cerebral Palsy Receiving Treatment in a Day Care Facility: An Observational Study. Medical science monitor: international medical journal of experimental and clinical research. 2022; 28: e936207. https://doi.org/10.12659/MSM.936207.

References

1. Dyvan S., Dyvan Dzh., Patel′ P., Bansal A.B. Perevirka hudzharat·s′koyi versiyi ankety ABILOCO-Kids. J Clin Diagn Res. 2015; 9 (10): YC01-4.

2. Kolonyuk K. Ohlyad suchasnykh instrumentiv otsinky khody pry obstezhenni ditey iz tserebral′nym paralichem. Molodyy vchenyy. 2023; 1 (113): 28–34. https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-1-113-7

3. Aicardi J., Bax M. Gillberg C. Diseases of the Nervous System in Childhood. 3rd ed. Mac Keith Press. 2009.

4. Albalwi A.A., Saleh M.N., Alharbi A.A., Al-Bakri Q., & Alatawi S.F. Translation and cross-cultural adaptation of the functional mobility scale in children with cerebral palsy into Arabic. Frontiers in public health. 2023; 11: 1199337. https://doi.org/10.3389/fpubh.2023.1199337.

5. Allen John, Zareen Zunera, Doyle Samantha et al. Multi-Organ Dysfunction in Cerebral Palsy. Frontiers in Pediatrics. 2021; 9: 2296–2360. https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fped.2021.668544.

6. Chen K.L., Wang H.Y., Tseng M.H., Shieh J.Y., Lu L., Yao K.P., & Huang C.Y.. The Cerebral Palsy Quality of Life for Children (CP QOL-Child): evidence of construct validity. Research in developmental disabilities. 2013; 34 (3): 994–1000. https://doi.org/10.1016/j.ridd.2012.11.025.

7. Ching C.T., Liao S.Y., Cheng T.Y., Cheng C.H., Sun T.P., Yao Y.D., Hsiao C.S., & Chang K.M. A Mechanical Sensor Designed for Dynamic Joint Angle Measurement. Journal of healthcare engineering. 2017: 8465212. https://doi.org/10.1155/2017/8465212.

8. Cioni G., Sgandurra G., Muzzini S., Paolicelli P.B., Ferrari A. Forms of Hemiplegia. In: The Spastic Forms of Cerebral Palsy. Springer, Milano. 2010. https://doi.org/10.1007/978-88-470-1478-7_16.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

9. Compagnone E., Maniglio J., Camposeo S., et al. Functional classifications for cerebral palsy: correlations between the Gross Motor Function Classification System (GMFCS), the Manual Ability Classification System (MACS) and the Communication Function Classification System (CFCS). Res Dev Disabil. 2014; 35 (11): 2651–2657.

10. Emily Williams, Joanna Coghill. Understanding and managing pain in children with cerebral palsy. Paediatrics and Child Health. 2023; 33 (1): 17–22. https://doi.org/10.1016/j.paed. 2022.10.009.

11. Kharb A., Kishner S. Modyfikovana shkala Eshvorta. [Onovleno 1 travnya 2023 r.]. U: StatPearls [Internet]. Treasure Island (Floryda): StatPearls Publishing; sichen′ 2024 r. Dostupno za posylannyam: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK554572.

12. Dzhavvadzhi K.K., Vaha Dzh.D., Meshram R.Dzh. ta Taksande A. Shkaly otsinyuvannya pry tserebral′nomu paralichi: kompleksnyy ohlyad instrumentiv ta zastosuvan′. Cureus. 2023; 15 (10): e47939. https://doi.org/10.7759/cureus.47939.

13. Kiper P., Rimini D., Falla D., Baba A., Rutkovski S., Maystrello L., Turolla A. Chy vidobrazhaye bal za shkaloyu syly MRC instrumental′ni vymiryuvannya maksymal′noho krutnoho momentu ta m'yazovoyi aktyvnosti u tykh, khto perenis insul′t? Sensors. 2021; 21 (24): 8175. https://doi.org/10.3390/s21248175.

14. Kirsten Vitrikas, Khezer Dalton, Dakota Breysh. DTSP: ohlyad. Am Fam Physician. 2020; 101 (4): 213–220.

15. Pan′otstsi A.M., Douson N., Doke Dzh., Fiori S., Bredli A.P., Boyd R.N. ta in. Avtomatyzovani kil′kisni vymiryuvannya urazhen′ siroyi ta biloyi rechovyny korelyuyut′ z rukhovoyu ta kohnityvnoyu funktsiyeyu u ditey z odnostoronnim DTSP. NeuroImage: Clin. 2016; 11: 751–9. https://doi.org/10.1016/j.nicl.2016.05.018.

16. Patel′ D.R., Nilakantan M., Pandkher K. ta Merrik Dzh. Tserebral′nyy paralich u ditey: klinichnyy ohlyad. Translyatsiyna pediatriya. 2020; 9 (l): 125–135. https://doi.org/10.21037/ tp.2020.01.01.

17. Rozenbaum P.L., Val′ter S.D., Khanna S.E., Palisano R.Dzh., Rassel D.Dzh., Rayna P. ta in. Prohnoz shchodo rozvytku hruboyi motornoyi funktsiyi pry tserebral′nomu paralichi: pobudova kryvykh rozvytku motoryky. JAMA. 2002; 288: 1357–1363. https://doi.org/10.1001/jama.288. 11.135.

18. Sarati K., Doshi K. ta Arudzhis A. Klinichne obstezhennya ditey z tserebral′nym paralichem. Indiys′kyy zhurnal ortopediyi. 2019; 53 (1): 35–44. https://doi.org/10.4103/ ortho. IJOrtho_409_17.

19. Sarati K., Doshi K. ta Arudzhis A. Klinichne obstezhennya ditey z tserebral′nym paralichem. Indiys′kyy zhurnal ortopediyi, 2019; 53 (1): 35–44. https://doi.org/10.4103/ ortho. IJOrtho_409_17.

20. Senst S. Unilaterale spastische Cerebralparese (Hemiparese) [Odnostoronniy spastychnyy tserebral′nyy paralich (hemiparez)]. Der Orthopade. 2014; 43 (7): 649–655. https://doi.org/ 10.1007 /s00132-013-2219-5.

21. Shevell M.I., Dagenais L., Hall N.N. Suputni zakhvoryuvannya pry tserebral′nomu paralichi ta yikh zv'yazok z nevrolohichnym pidtypom ta rivnem GMFCS. Neurology. 2009; 72: 2090–2096. https://doi.org/10.1212/WNL.0b013e3181aa537b.

22. Volan-N′yeroda A., Lukasevych A., Leshchak Y., Druzhbyts′kyy M. ta Huzik A. Otsinka funktsional′noyi diyal′nosti u ditey z tserebral′nym paralichem, yaki otrymuyut′ likuvannya v dennomu dohlyadi: observatsiyne doslidzhennya. Medical science monitor: mizhnarodnyy medychnyy zhurnal eksperymental′nykh ta klinichnykh doslidzhen′. 2022; 28: e936207. https://doi.org/10.12659/MSM.936207.

Дата першого надходження статті до видання: 27.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК: 616-073.7:621.039.8:005.92

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3413-3429

Прохорець Вероніка Андріївна технік-дозиметрист відділення ядерної медицини Центру радіології ДНП «НДСЛ «Охматдит»МОЗ України», м. Київ, https://orcid.org/0009-0004-2000-1745

Ситор Максим Віталійович лікар-радіолог Центру радіології ДНП «НДСЛ «Охматдит» МОЗ України», м. Київ, https://orcid.org/0009-0001-4103-1538

Земсков Сергій Володимирович PhD, д.мед.н., професор, Директор Навчально-наукового інституту медицини Національного медичного університету ім. О.О. Богомольця, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-5039-1324

Натрус Лариса Валентинівна PhD, д.мед.н., професор, завідувачка кафедри сучасних технологій медичної діагностики та лікування Національного медичного університету ім. О.О. Богомольця, м. Київ, https://orcid.org/0000-0003-1763-0618

Ткаченко Михайло Миколайович PhD, д.мед.н., професор, завідувач кафедри радіології та радіаційної медицини Національного медичного університету ім. О.О. Богомольця, м. Київ, https://orcid.org/0000-0003-4210-1566

Красюк Ірина Василівна к.мед.н., доцент, завідувачка кафедри нефрології та урології Національного медичного університету ім. О.О. Богомольця, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-3483-5247

ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ ОБЛІКУ АКТИВНОСТІ РАДІОФАРМПРЕПАРАТІВ У ВІДДІЛЕННІ ЯДЕРНОЇ МЕДИЦИНИ

Анотація. У роботі розглянуто питання організації системи обліку активності генераторів, оптимізації використання радіофармпрепаратів та планування сцинтиграфічних досліджень у відділенні ядерної медицини при проведенні динамічної реносцинтиграфії та планарної остеосцинтиграфії. Актуальність даної тематики обумовлена необхідністю підвищення ефективності використання радіофармпрепаратів у клінічній практиці, зменшення втрат активності внаслідок фізичного розпаду радіонуклідів та оптимізації організації роботи персоналу відділення ядерної медицини. Особливу важливість проблема набуває при роботі з генераторами $^{99}Mo/^{99m}Tc$, активність яких поступово зменшується протягом циклу експлуатації, що безпосередньо впливає на

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

кількість можливих досліджень, ефективність використання маркерів (трейсерів) та економічні витрати медичного закладу.

Було розроблено та впроваджено електронну систему обліку на основі Microsoft Excel, яка дозволяє автоматизувати процес контролю активності радіофармпрепаратів на різних етапах підготовки та проведення сцинтиграфічних досліджень. Система забезпечує розрахунок активності препарату на момент набору та введення з урахуванням фізичного розпаду технецію-99m, автоматичне визначення часових інтервалів між етапами роботи з препаратом, а також контроль допустимого часу використання різних типів радіофармпрепаратів. Додатково система дозволяє проводити аналіз добового та загального навантаження відділення протягом усього періоду роботи генератора, визначати відсоток відхилення між очікуваною та фактичною активністю, аналізувати ефективність використання активності генератора та прогнозувати залишкову активність на наступні дні роботи.

Проведений аналіз показав, що використання структурованої системи електронного обліку дозволяє оптимізувати алгоритм запису пацієнтів на обстеження, більш раціонально планувати роботу персоналу та гамма-камери, зменшити втрати активності радіофармпрепаратів і покращити контроль дозових параметрів залежно від віку, маси тіла пацієнтів та типу сцинтиграфічного дослідження.

Використання автоматизованої системи також сприяло підвищенню ефективності використання добової та загальної активності генератора, а також зниженню економічного навантаження на відділення ядерної медицини.

Ключові слова: радіонуклідна діагностика, функціональна візуалізація, технецій-99m, радіофармпрепарати, динамічна реносцинтиграфія, планарна остеосцинтиграфія, маркери, оптимізація роботи

Prokhorets Veronika dosimetry technician in nuclear medicine department, Radiology Center, State Non-Profit Enterprise " NSCH 'Ohmatdyt' of the Ministry of Health of Ukraine", Kyiv, https://orcid.org/0009-0004-2000-1745

Sytor Maksym radiologist in Radiology Center, State Non-Profit Enterprise "NSCH 'Ohmatdyt' of the Ministry of Health of Ukraine", Kyiv, https://orcid.org/0009-0001-4103-1538

Zemskov Serhii MD, DSci, professor, Director of the Educational and scientific institute of medicine, Bogomolets National Medical University, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-5039-1324

Natrus Larysa MD, DSci, professor, Head of the department of Modern technologies of medical diagnostics and treatment, Bogomolets National Medical University, Kyiv, https://orcid.org/0000-0003-1763-0618

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Tkachenko Mykhailo MD, DSci, professor, Head of the department of Radiology and radiation medicine, Bogomolets National Medical University, Kyiv, https://orcid.org/0000-0003-4210-1566

Krasiuk Iryna MD, PhD, associate professor, Head of the department of Nephrology and urology, Bogomolets National Medical University, Kyiv, ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3483-5247

IMPLEMENTATION OF A RADIOPHARMACEUTICAL ACTIVITY ACCOUNTING SYSTEM IN A NUCLEAR MEDICINE DEPARTMENT

Abstract. This paper addresses the organization of a generator activity accounting system, the optimization of radiopharmaceutical usage, and the scheduling of scintigraphic examinations in a nuclear medicine department performing dynamic renal scintigraphy and planar bone scintigraphy. The relevance of this topic is driven by the need to improve the efficiency of radiopharmaceutical use in clinical practice, reduce activity losses caused by the physical decay of radionuclides, and optimize the workflow of nuclear medicine department personnel. This problem is of particular importance when operating $^{99}Mo/^{99m}Tc$ generators, as their activity progressively decreases throughout the operational cycle, directly affecting the number of possible examinations, the efficiency of tracer utilization, and the economic expenditures of the medical institution.

An electronic accounting system based on Microsoft Excel was developed and implemented to automate the control of radiopharmaceutical activity at various stages of preparation and execution of scintigraphic examinations. The system calculates the activity of the preparation at the times of drawing and injection, accounting for the physical decay of technetium-99m. It automatically determines the time intervals between handling stages and monitors the permissible usage time for different types of radiopharmaceuticals.

Additionally, the system enables the analysis of the department's daily and overall workload throughout the generator's entire operational period, calculates the percentage deviation between expected and actual activity, evaluates the efficiency of generator activity utilization, and forecasts the residual activity for subsequent working days.

The conducted analysis demonstrated that the application of a structured electronic accounting system optimizes the patient scheduling algorithm, allows for more rational planning of personnel and gamma camera operations, minimizes radiopharmaceutical activity losses, and enhances the control of dosimetric parameters based on the patient's age, body weight, and type of scintigraphic examination. The implementation of this automated system also contributed to increased efficiency in utilizing both daily and total generator activity, as well as a reduction in the economic burden on the nuclear medicine department.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Keywords: radionuclide diagnostics, functional imaging, technetium-99m, radiopharmaceuticals, dynamic renal scintigraphy, planar bone scintigraphy, tracers, workflow optimization.

Постановка проблеми

Методи ядерної медицини є важливою складовою сучасної функціональної діагностики. Одними з найбільш поширених досліджень є динамічна реносцинтиграфія та планарна остеосцинтиграфія, які виконуються із застосуванням радіофармпрепаратів на основі технецію-99m.

Динамічна реносцинтиграфія – золотий стандарт оцінки функції нирок, що дозволяє оцінювати їх загальний функціональний стан, роздільну функцію кожної нирки окремо, розраховувати швидкість клубочкової фільтрації та швидкість екскреторних процесів, відіграючи важливу роль в урології, нефрології та трансплантології. Планарна остеосцинтиграфія – методика, що використовується при різних захворюваннях кісток, серед яких первинні пухлини кісток, вторинне ураження (метастазування), запальні захворювання (остеомієліт), орфанні захворювання (фіброзна дисплазія) тощо [1-5].

Особливістю радіофармпрепаратів є їх постійний фізичний розпад, унаслідок чого активність препарату зменшується з часом. Для технецію-99m період напіврозпаду становить приблизно 6 годин, що суттєво впливає на організацію роботи відділення ядерної медицини. У разі нераціонального планування часу проведення досліджень та нерівномірного розподілу потоку пацієнтів можуть виникати значні втрати активності, перевитрата радіофармпрепаратів та пов’язані з цим додаткові фінансові витрати.

У практичній діяльності багатьох відділень ядерної медицини облік введених активностей радіофармпрепарату часто здійснюється у паперовому вигляді або у вигляді окремих таблиць без систематизованого аналізу та підрахунку. Відсутність єдиного структурованого підходу до контролю активності введених радіофармпрепаратів ускладнює оцінку ефективності їх використання, аналізу добового навантаження відділення та прогнозування отримуваної активності на наступні дні.

Особливо актуальним є питання контролю різниці між очікуваною активністю та фактичною активністю препарату на момент введення. Врахування часових інтервалів між набором препарату та введенням дозволяє більш точно контролювати реальну активність, яка вводиться пацієнту, підтримуючи її значення на оптимальних рівнях, необхідних для проведення якісного та безпечного дослідження [6].

У зв’язку з вищезазначеним, виникає необхідність впровадження простої та ефективної системи електронного обліку активності радіофармпрепаратів, яка дозволить автоматизувати частину розрахунків, забезпечити систематизацію даних та покращити організацію роботи відділення ядерної медицини, керуючись міжнародними рекомендаціями дозового навантаження (у тому числі EANM Dosage card) та принципом ALARA [7].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблеми оптимізації використання радіофармпрепаратів та дозового контролю є важливим напрямом сучасної ядерної медицини. Значна кількість досліджень присвячена питанням стандартизації введених активностей, дозиметричному контролю та оптимізації протоколів досліджень.

Рекомендації Європейської асоціації ядерної медицини (EANM) містять стандартизовані підходи до визначення активності радіофармпрепаратів залежно від дослідження, маси тіла та віку пацієнта. Особлива увага приділяється променевому навантаженню на дитячий організм, що потребує суворішого підходу до оптимізації, контролю дозового навантаження та чіткого дотримання принципу ALARA [1-5,7].

У сучасних публікаціях розглядаються питання автоматизації процесів у відділеннях ядерної медицини, цифровізації систем обліку та впровадження інформаційних технологій для контролю використання трейсерів для радіофармпрепаратів. Разом з тим більшість робіт присвячена складним програмним рішенням, інтегрованим із внутрішньолікарняними інформаційними системами [8,9].

Водночас у практичній роботі багатьох медичних закладів використання спеціалізованого програмного забезпечення може бути обмеженим через економічні або технічні причини, тому актуальним залишається питання створення простих систем обліку, які можуть бути реалізовані за допомогою стандартних офісних програм та не потребують значних економічних витрат, окремого навчання персоналу, але які водночас були б достатньо варіабельними для оптимізації під потреби конкретного відділення.

Окремі дослідження показують, що розрахунок та аналіз загальної добової активності, часу введення радіофармпрепаратів, планування кількості пацієнтів з урахуванням їх віку та ваги дозволяє зменшити втрати активності та покращити ефективність використання технецію-99m. Однак питання оптимізації використання трейсерів, ефективного планування робочого часу на основі комплексного аналізу прогнозованої та фактичної активності, а також її оптимального використання висвітлено недостатньо [10].

Таким чином, впровадження системи структурованого електронного обліку є актуальним напрямом оптимізації роботи відділень ядерної медицини.

Мета статті

Метою роботи є розробка та впровадження системи електронного обліку активності генераторів $^{99}Mo/^{99m}Tc$, трейсерів та використання радіофармпрепаратів за допомогою Microsoft Excel для оптимізації роботи відділень ядерної медицини.

Матеріали та методи

Для об’єктивізації результатів впровадження розробленої системи та статистичного обґрунтування висновків було обрано дизайн порівняльного дослідження, проведеного на базі відділення ядерної медицини ДНП «НДСЛ «Охматдит» МОЗ України».

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Дизайн дослідження:

Аналіз базувався на порівнянні двох часових періодів експлуатації генераторів $^{99}Mo/^{99m}Tc$ та використання відповідних радіофармпрепаратів:

1. Контрольна група (ретроспективна): включала дані, отримані при повних циклах використання 5 генераторів технецію-99m до впровадження системи електронного обліку, під час яких контроль активності та планування графіку досліджень здійснювалися за традиційною схемою (паперові журнали, ручний розрахунок залишку активності).

2. Основна група (проспективна): включала дані, отримані при повних циклах використання перших 5 генераторів технецію-99m після впровадження автоматизованої системи на базі Microsoft Excel.

Критерії оцінки:

Ефективність системи оцінювалася за наступними показниками:

1. Коефіцієнт використання добової активності: співвідношення фактично введеної пацієнтам активності до теоретично доступної на момент проведення елюції.

2. Загальна ефективність використання генератора: відсотковий показник виходу технецію-99m протягом усього циклу експлуатації генератора.

3. Економічне навантаження: розраховувалося як сума витрат на придбання додаткових трейсерів (флаконів) та витрат, пов'язаних із невикористаною активністю («втраченими» дозами) внаслідок розпаду при нераціональному плануванні черги пацієнтів.

Статистичний аналіз:

Статистична обробка даних виконувалася безпосередньо у програмному середовищі Microsoft Excel. Для порівняння середніх значень ефективності в ретроспективній та проспективній групах використовувався t-критерій Стьюдента для незалежних вибірок. Різниця вважалася статистично значущою при $p<0.05$. Прогнозована потреба в активності розраховувалася на основі медіанних значень щоденного потоку пацієнтів за попередні періоди.

Виклад основного матеріалу

Організація системи електронного обліку

Для проведення порівняльного аналізу та оптимізації контролю використання радіофармпрепаратів у відділенні ядерної медицини ДНП «НДСЛ «Охматдит» МОЗ України» була розроблена система електронного обліку активності на базі програмного середовища Microsoft Excel. Основною метою створення даної системи стало забезпечення структурованого збору, аналізу та збереження інформації щодо введених активностей радіофармпрепаратів при проведенні динамічної реносцинтиграфії та планарної остеосцинтиграфії, а також підвищення ефективності планування роботи відділення та зменшення втрат активності, пов'язаних із фізичним розпадом технецію-99m.

Розроблена система дозволяє вести централізований електронний облік параметрів кожного проведеного дослідження. До її структури були включені

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

основні характеристики пацієнта та параметри використання радіофармпре-паратів, які є необхідними для дозиметричного та організаційного контролю.

Для кожного пацієнта в систему вносилися ідентифікаційний номер, дата народження, вік, маса тіла, вид радіофармпрепарату для сцинтиграфічного дослідження, час набору препарату, час введення та активність на момент введення.

Система автоматично визначала часовий інтервал між набором та введенням препарату, на основі чого розраховувала необхідну активність при наборі з урахуванням фізичного розпаду радіонукліда.

Дата	01.03.2026									
	Пацієнт (ID)	Дата народження	Вік (роки)	Вага (кг)	РФП	Активність при наборі (МБк)	Час набору активності	Час введення	Активність на момент введення	mSv
	144567	01.01.2001	25,0	50,0	DTPA	119,0	8:00:00	9:30:00	100,0	0,52
	144568	17.05.1996	29,0	78,0	MDP	589,0	8:01:00	10:00:00	468,0	2,76
	144569	30.08.1950	75,0	65,0	MDP	504,0	8:02:00	10:15:00	390,0	2,30
	144570	06.01.1956	70,0	70,0	MDP	591,0	8:03:00	11:00:00	420,0	2,48
	144571	08.03.1988	37,0	90,0	DTPA	268,0	8:04:00	11:30:00	180,0	0,94
	144572	13.03.2023	2,0	11,0	DTPA	65,0	8:05:00	12:00:00	41,0	1,07
	144573	25.04.1964	61,0	100,0	DTPA	332,0	8:06:00	12:30:00	200,0	1,04
	144574	01.08.1942	83,0	55,0	DTPA	193,0	8:07:00	13:00:00	110,0	0,57
	144575	30.05.2008	17,0	80,0	MDP	795,0	8:08:00	12:30:00	480,0	2,83
	144576	17.05.2024	1,0	12,0	DTPA	86,0	8:09:00	14:00:00	43,9	1,14
	144577	22.01.2014	12,0	40,0	MDP	574,0	8:10:00	13:30:00	310,0	3,41
	144578	07.11.1957	68,0	63,0	MDP	740,0	8:11:00	14:00:00	378,0	2,23
	144579	01.08.2013	12,0	51,0	DTPA	319,0	8:12:00	14:30:00	154,0	1,54
	144580	07.04.1958	67,0	75,0	MDP	957,0	8:13:00	14:45:00	450,0	2,66
	144581	18.10.2000	25,0	80,0	MDP	1049,0	8:14:00	15:00:00	480,0	2,83
	144582	02.01.1998	28,0	54,00	DTPA	236,0	8:15:00	15:00:00	108,0	0,56
	144583	17.05.2003	22,0	72,00	MDP	1330,0	8:16:00	18:00:00	432,0	2,55
	144584	29.09.1987	38,0	91,00	DTPA	592,0	8:17:00	18:30:00	182,0	0,95
	144585	11.12.2010	15,0	44,00	DTPA	461,0	8:18:00	19:00:00	134,0	0,84
	144586	24.07.1995	30,0	65,00	DTPA	281,0	8:19:00	15:00:00	130,0	0,68
	144587	08.03.2001	24,0	82,00	DTPA	398,0	8:20:00	16:00:00	164,0	0,85
	144588	31.10.1983	42,0	99,00	MDP	1523,0	8:21:00	16:30:00	594,0	3,50
	144589	14.02.2007	19,0	65,00	MDP	1057,0	8:22:00	17:00:00	390,0	2,30
	144590	19.06.1976	49,0	107,00	MDP	1379,0	8:23:00	15:00:00	642,0	3,79
	144591	13.12.1980	45,00	80	DTPA	385,0	8:24:00	16:00:00	160,0	0,83

Рисунок 1. Таблиця для організації щоденного робочого процесу

Оскільки активність технецію-99m постійно зменшується внаслідок радіоактивного розпаду, навіть незначні інтервали між набором препарату та плановим часом його введенням можуть впливати на реальну активність, яку отримує пацієнт.

У зв’язку з цим у таблиці реалізовано автоматичний перерахунок активності залежно від часу введення, що дозволяє забезпечити більш точний контроль введених доз та оцінювати відповідність фактичної активності запланованим значенням.

Окрему увагу було приділено педіатричним пацієнтам. Для дітей та підлітків система враховувала масо-орієнтовані коефіцієнти введення активності відповідно до рекомендацій Європейської асоціації ядерної медицини (EANM). Такий підхід дозволяє адаптувати введену активність залежно від маси тіла пацієнта та забезпечує дотримання принципу ALARA, який передбачає мінімізацію променевого навантаження при збереженні необхідної діагностичної якості зображення.

Для дорослих пацієнтів використовувалися стандартні активності відповідно до локальних клінічних протоколів відділення.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

DTPA			MDP		
Вага	Коефіцієнт	Активність на момент введення	Вага	Коефіцієнт	Активність на момент введення
6,0	4,00	24,00	6	10,00	60
7,00	3,88	27,13	7	9,64	67,5
8,00	3,75	30,00	8	9,38	75
9,00	3,78	33,98	9	9,44	85
10,00	3,80	38,00	10	9,50	95
11,00	3,73	41,03	11	9,32	102,5
12,00	3,66	43,92	12	9,17	110
13,00	3,62	47,00	13	9,04	117,5
14,00	3,57	49,98	14	8,93	125
15,00	3,54	53,03	15	8,83	132,5
16,00	3,50	56,00	16	8,75	140
17,00	3,47	58,99	17	8,68	147,5
18,00	3,44	61,92	18	8,61	155
19,00	3,42	64,98	19	8,55	162,5
20,00	3,40	68,00	20	8,50	170
21,00	3,38	70,98	21	8,45	177,5
22,00	3,36	73,92	22	8,41	185
23,00	3,35	76,94	23	8,37	192,5
24,00	3,33	79,92	24	8,33	200
25,00	3,32	82,88	25	8,30	207,5
26,00	3,30	85,80	26	8,27	215
27,00	3,25	87,75	27	8,15	220
28,00	3,20	89,60	28	8,04	225
29,00	3,20	92,80	29	8,02	232,5
30,00	3,20	96,00	30	8,00	240
31,00	3,19	98,98	31	7,98	247,5
32,00	3,19	101,98	32	7,97	255
33,00	3,18	104,82	33	7,95	262,5
34,00	3,18	107,98	34	7,94	270
35,00	3,14	110,01	35	7,86	275
36,00	3,11	112,00	36	7,78	280
37,00	3,07	113,70	37	7,77	287,5
38,00	3,11	117,99	38	7,76	295
39,00	3,10	120,98	39	7,76	302,5
40,00	3,10	124,00	40	7,75	310

Рисунок 2. Коефіцієнти для розрахунку введеної активності для педіатричних пацієнтів

Структура електронної системи обліку також включала добові та місячні звіти використання радіофармпрепаратів. У межах добового звіту проводився аналіз сумарної очікуваної активності, фактичної активності, введеної пацієнтам протягом дня, кількості проведених досліджень, а також відсотка відхилення між очікуваними та фактичними значеннями активності. Це дозволяло оцінювати ефективність організації роботи відділення, виявляти випадки нераціонального використання трейсерів та аналізувати причини втрат активності. Особливе значення мало визначення відхилень між розрахованими та фактичними показниками, оскільки такі зміни можуть бути пов’язані із затримками проведення досліджень, нерівномірним потоком пацієнтів або зміною часу введення препарату.

Необхідна активніть на день		14823,0	МБк
		DTPA	MDP
Необхідна кількість флаконів		2	2

Рисунок 3. Таблиця для автоматичного розрахунку необхідної загальної активності на день для проведення запланованих обстежень та кількості трейсерів

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Місячний звіт системи дозволив проаналізувати загальне навантаження на відділення ядерної медицини, оцінити середню кількість пацієнтів на день, сумарну використану активність радіофармпрепаратів та динаміку використання технецію-99m протягом різних періодів роботи. Проведення такого аналізу створює можливість для оптимізації замовлення радіофармпрепаратів, більш раціонального розподілу пацієнтів протягом роботи одного генератора та покращення організації роботи персоналу.

День	Теоретична активність (ГБк)	Реальна прокачана активність (ГБк)	Вихід генератора (%)	Передбачувана активність (ГБк)
0 (пн)	8	7,6	95	
1 (вт)	6,22	5,9	94,85530547	
2 (ср)	4,83	4,1	84,88612836	
3 (чт)	3,76			3,4434
4 (пт)	2,92			2,674149956
5 (сб)	2,27			2,078876849
6 (нд)	1,76			1,6118
7 (пн)	1,37			1,254652548
8 (вт)	1,07			0,979911114
9 (ср)	0,83			0,7601
10 (чт)	0,64			0,586115059
11 (пт)	0,5			0,45790239
12(сб)	0,39			0,3572
13(нд)	0,3			0,274741434
14 (пн)	0,23			0,210635099

Рисунок 4. Таблиця передбачення активності генератора на основі даних про попередні елюції

Додатковою функцією системи стало прогнозування потреби в активності радіофармпрепаратів на наступні дні. Для цього використовувалися дані щодо середньої кількості пацієнтів, типів сцинтиграфічних досліджень та середньої активності, необхідної для проведення процедур. Використання прогнозування дозволяє більш ефективно планувати використання генератора технецію-99m, мінімізувати залишки препарату в кінці робочого дня та знижувати втрати активності внаслідок розпаду.

Залишкова активність (ГБк)	Втрати активності (%)	Планове використання трейсеру	Реальне використання трейсеру
0,1	1,320	2	3
0,02	0,340	2	2
0,3	7,320	2	3
0,0	0,000	2	2
0,07	2,590	1	2
0,3	22,220	1	2
0	0,000	2	2
0	0,000	1	1
0,05	8,330	1	1
0,01	2,000	1	1
	Надмірне використання трейсерів було у такі дні:		0 (пн), 2 (ср), 4 (пт), 7 (пн)

Рисунок 5. Таблиця для аналізу використання активності та трейсерів

Запропонована система електронного обліку не потребує використання складного спеціалізованого програмного забезпечення та може бути реалізована

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

у звичайних умовах роботи відділення ядерної медицини. Використання Microsoft Excel забезпечує доступність системи, простоту внесення даних та можливість швидкої адаптації структури таблиць відповідно до потреб конкретного медичного закладу. Крім того, автоматизація розрахунків дозволяє зменшити кількість помилок при визначенні активності та покращити контроль дозиметричних параметрів при проведенні сцинтиграфічних досліджень.

Розрахунок активності на момент введення

Одним із ключових етапів роботи системи електронного обліку стало автоматичне визначення активності радіофармпрепарату при наборі.

Необхідність такого розрахунку пов'язана з фізичними властивостями технецію-99m, який постійно зазнає радіоактивного розпаду. У процесі роботи відділення ядерної медицини між моментом набору препарату та його введенням пацієнту проходить певний проміжок часу, протягом якого активність радіофармпрепарату поступово зменшується. Відповідно, фактична активність на момент введення може суттєво відрізнятися від початкової активності при наборі.

Для визначення реальної активності препарату використовувався закон радіоактивного розпаду:

$$A = A_0 e^{-\lambda t}$$

де A_0- початкова активність препарату при наборі, A- активність на момент введення, λ- стала радіоактивного розпаду, а t- часовий інтервал між набором та введенням препарату.

Для технецію-99m період напіврозпаду становить приблизно 6 годин, тому навіть протягом відносно короткого часу активність препарату може помітно знижуватися. Особливо це актуально при великому потоці пацієнтів або змінах графіка проведення досліджень. У випадку тривалих затримок між набором препарату та його введенням може виникати необхідність корекції початкової активності для забезпечення достатньої якості сцинтиграфічного зображення.

Для педіатричних пацієнтів у системі додатково використовувався масо-орієнтований підхід до визначення рекомендованої активності радіофармпре-паратів відповідно до рекомендацій Європейської асоціації ядерної медицини.

Розрахунок проводився за співвідношенням:

$$A_{ped} = k \times m$$

де A_{ped}- рекомендована активність для дитини, k- коефіцієнт активності відповідно до вікової групи та типу дослідження, а m- маса тіла пацієнта.

Такий підхід дозволяє індивідуалізувати дозування радіофармпрепаратів та забезпечити мінімально необхідне променеве навантаження при збереженні достатньої діагностичної інформативності сцинтиграфічного дослідження. Це особливо важливо у педіатричній практиці, де перевищення рекомендованої дози радіофармпрепарату може призводити до необґрунтованого збільшення дозового навантаження.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У межах розробленої системи електронного обліку особлива увага приділялася контролю часових параметрів використання радіофармпрепаратів. Окрім визначення активності на момент введення, система дозволяла враховувати допустимий час використання різних радіофармпрепаратів після їх приготування. Це є важливим організаційним та дозиметричним аспектом роботи відділення ядерної медицини, оскільки тривале використання препарату може впливати не лише на рівень активності, але й на якість діагностичного дослідження.

Для радіофармпрепаратів, що використовуються при динамічній реносцинтиграфії, зокрема ^{99m}Tc-DTPA, рекомендований час використання після приготування становив до 6 годин. Для препаратів, що застосовуються при остеосцинтиграфії, зокрема ^{99m}Tc-MDP, допустимий час використання був довшим і становив до 8 годин. Так як у системі електронного обліку автоматично враховувався час між моментом набору препарату та його використанням, це дозволило контролювати відповідність часових параметрів рекомендованим межам.

Врахування допустимого часу використання радіофармпрепаратів мало важливе практичне значення під час аналізу добового навантаження та планування роботи відділення. У випадках перевищення рекомендованого часу використання система дозволяла виявляти потенційні ризики зниження ефективності препарату або виникнення надлишкових втрат активності внаслідок фізичного розпаду. Це також створювало можливість для більш раціонального розподілу пацієнтів протягом робочого дня та оптимізації часу проведення сцинтиграфічних досліджень.

Добовий звіт активності

Одним із ключових елементів розробленої системи електронного обліку став добовий звіт активності, який використовувався для щоденного аналізу у відділенні ядерної медицини. Формування такого звіту дозволяло систематизувати інформацію щодо проведених сцинтиграфічних досліджень, оцінювати ефективність використання технецію-99m та аналізувати організаційні особливості роботи відділення протягом робочого дня.

У межах добового звіту проводився аналіз сумарної очікуваної активності, фактичної використаної активності, кількості пацієнтів за день з урахуванням типу обстежень, а також відсотка відхилення між очікуваними та фактичними значеннями активності. Використання такого підходу дозволяло отримувати комплексну інформацію щодо ефективності використання радіофармпрепаратів та виявляти фактори, які впливали на втрати активності внаслідок фізичного розпаду або організаційних затримок.

Необхідна активність визначалася на основі попередньо розрахованих значень відповідно до кількості запланованих пацієнтів, типу сцинтиграфічного дослідження та рекомендованих активностей для конкретного радіофармпрепарату. Очікувана активність була взята з таблиці теоретичної активності

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

генератора, що може бути отримана у разі щоденної елюції. Фактична активність, у свою чергу, враховувала реальні параметри введення препарату з урахуванням часу між набором та розрахованим часом введення, а також фізичного розпаду технецію-99m. Порівняння цих показників дозволяло оцінювати точність планування роботи відділення та ефективність використання активності протягом дня.

Значні відхилення між очікуваною та фактичною активністю могли бути пов'язані з особливостями логістики пацієнтів, перенесенням у часі або скасуванням досліджень, затримками під час проведення процедур, а також тривалими часовими інтервалами між набором та введенням препарату. Крім того, на ефективність використання активності впливали нерівномірний розподіл пацієнтів протягом дня та особливості роботи генератора технецію-99m.

Для оцінки ступеня відхилення використовувалась формула:

$$\Delta A = \frac{A_{\text{факт}} - A_{\text{очік}}}{A_{\text{очік}}} \times 100\%$$

де $A_{\text{факт}}$- фактична активність, а $A_{\text{очік}}$- очікувана активність радіофармпрепарату.

Використання даного показника дозволяло оцінювати стабільність роботи відділення та визначати дні з найбільшими втратами активності. Аналіз відсотка відхилення також створював можливість для корекції графіку проведення досліджень та оптимізації часу введення радіофармпрепаратів.

У випадках значного перевищення очікуваних втрат система дозволяла оперативно виявляти проблемні етапи організації роботи та приймати рішення щодо більш раціонального розподілу пацієнтів протягом робочого дня.

Отримані результати використовувалися не лише для поточного контролю використання радіофармпрепаратів, але й для подальшого формування місячних звітів та прогнозування потреби в активності на наступні дні. Це дозволяло покращити планування використання генератора технецію-99m, мінімізувати залишкову невикористану активність та підвищити загальну ефективність роботи відділення ядерної медицини.

Звіт за період роботи генератора та аналіз навантаження

Окрім добового контролю використання радіофармпрепаратів, розроблена система електронного обліку дозволяла формувати звіт за повний період роботи генератора ^{99}Mo/^{99m}Tc.

Такий підхід забезпечував можливість комплексного аналізу використання активності протягом усього циклу експлуатації генератора та дозволяв ретроспективно оцінювати ефективність організації роботи відділення ядерної медицини на більш тривалому часовому проміжку.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У межах звіту за період роботи генератора проводився аналіз загальної кількості виконаних сцинтиграфічних досліджень та окрему для кожного типу обстежень, сумарної використаної активності, середньої кількості пацієнтів за день, середнього відхилення між очікуваною та фактичною активністю, а також визначалися дні з максимальним навантаженням на обладнання та персонал відділення. Додатково аналізувалася динаміка використання радіофармпрепаратів протягом усього періоду експлуатації генератора.

Використання такого звіту дозволяло оцінити особливості зміни активності генератора у часі. Оскільки активність генератора поступово зменшується внаслідок фізичного розпаду молібдену-99, ефективність використання технецію-99m значною мірою залежить від правильного планування кількості досліджень та раціонального розподілу пацієнтів протягом усього циклу роботи генератора. Аналіз сумарної використаної активності дозволяв оцінити, наскільки ефективно використовувався доступний об'єм активності та які обсяги препарату залишалися невикористаними наприкінці циклу.

Особливе значення мало визначення середньої кількості пацієнтів за день та аналіз днів із максимальним навантаженням. Це дозволяло оцінити рівномірність розподілу пацієнтів протягом періоду роботи генератора та визначити часові проміжки з найбільшим навантаженням на гамма-камеру. У деяких випадках нерівномірний розподіл пацієнтів призводив до перевантаження обладнання у певні дні та недостатнього використання активності в інші періоди. Аналіз таких змін створював можливість для оптимізації алгоритму запису пацієнтів та більш раціонального планування сцинтиграфічних досліджень.

Ще одним важливим показником у звіті стало середнє відхилення між очікуваною та фактичною активністю, що надало можливість краще планувати організацію робочого процесу на наступні робочі дні. Додатково система дозволяла оцінювати динаміку використання різних типів радіофармпрепаратів, зокрема ^{99m}Tc-DTPA та ^{99m}Tc-MDP, з урахуванням допустимого часу їх використання після приготування. Це створювало можливість аналізу ефективності використання трейсерів при різних типах сцинтиграфічних досліджень та дозволяло визначати оптимальні часові інтервали для проведення процедур.

Аналіз даних за період роботи генератора також використовувався для прогнозування потреби в активності на наступні цикли експлуатації ^{99}Mo/^{99m}Tc-генератора. На основі середньої кількості пацієнтів, типів досліджень та рівня використання активності стало можливим більш точно планувати обсяги необхідних радіофармпрепаратів та оптимізувати процес замовлення генераторів. Результатом стало зменшення економічних витрат відділення та мінімізація непродуктивних втрат активності.

Прогнозування отриманої активності

Додатковим елементом розробленої системи стало прогнозування потреби в активності радіофармпрепаратів на наступні дні роботи відділення. Такий підхід дозволяє не лише оцінювати поточне використання генератора та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

препаратів, а й формувати більш точне планування майбутніх досліджень. В основі прогнозування використовувалися статистичні дані попередніх періодів роботи, зокрема середня кількість пацієнтів за день, типи проведених процедур, а також характер розподілу навантаження протягом тижня. Аналіз цих параметрів давав змогу враховувати коливання потоку пацієнтів та особливості використання різних радіофармпрепаратів у клінічній практиці.

Під час формування прогнозу також враховувались фактичні значення отриманої активності генератора у попередні дні, що дозволяло оцінювати реальну ефективність елюції та поступове зниження виходу генератора в процесі експлуатації. На основі співвідношення між теоретично очікуваною та реально отриманою активністю система автоматично формувала прогнозовані значення для наступних днів використання. Це забезпечувало більш реалістичну оцінку доступної активності та дозволяло своєчасно коригувати планування досліджень.

Використання такого підходу є особливо важливим для відділень ядерної медицини з великим потоком пацієнтів, де навіть незначні похибки планування можуть призводити до суттєвих втрат активності, перевитрати радіофармпрепаратів або необхідності перенесення досліджень. Запровадження системи прогнозування дозволяє оптимізувати використання генераторів та радіофармпрепаратів, зменшити економічні втрати та підвищити ефективність організації роботи відділення.

Аналіз ефективності системи

У результаті впровадження системи електронного обліку активності радіофармпрепаратів було досягнуто покращення організації контролю використання технецію-99m у відділенні ядерної медицини. Автоматизація основних розрахунків дозволила зменшити кількість ручних обчислень та мінімізувати ризик помилок при визначенні активності на момент введення препарату. Особливо важливим це стало при роботі з великим потоком пацієнтів, коли значна кількість досліджень виконується протягом обмеженого часу, а затримки між набором та введенням препарату можуть впливати на фактичну активність.

Використання структурованої електронної таблиці створило можливість централізованого зберігання інформації щодо проведених сцинтиграфічних досліджень та забезпечило більш систематизований підхід до контролю дозових параметрів. Наявність єдиної бази даних дозволила значно спростити процес формування добових та місячних звітів, а також покращити аналіз використання радіофармпрепаратів у різні періоди роботи відділення.

Важливим елементом аналізу стала оцінка навантаження на гамма-камеру та персонал відділення. На основі кількості пацієнтів, часу проведення досліджень та сумарної використаної активності стало можливим визначати періоди найбільшого навантаження протягом робочого дня. Це дозволило більш раціонально розподіляти час проведення сцинтиграфічних процедур та оптимізувати графік роботи персоналу.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Система також забезпечила можливість контролю відхилень між очікуваною та фактичною активністю препарату. Аналіз таких відхилень дозволяв оцінювати ефективність планування використання радіофармпрепаратів та виявляти фактори, що призводять до надлишкових втрат активності. У більшості випадків основними причинами відхилень були затримки проведення досліджень, нерівномірний потік пацієнтів та збільшення часу між набором препарату та його введенням.

Додатковою перевагою системи стала можливість проведення аналізу використання різних типів радіофармпрепаратів, зокрема ^{99m}Tc-DTPA та ^{99m}Tc-MDP. Врахування допустимого часу використання препаратів після приготування дозволяло оцінювати ефективність організації роботи відділення та своєчасно виявляти випадки перевищення рекомендованих часових меж використання трейсерів. Це мало важливе значення для забезпечення належної якості сцинтиграфічних досліджень та оптимізації використання генератора технецію-99m.

Окрему увагу було приділено можливості прогнозування потреби в активності на наступні дні. Аналіз попередніх показників добового та місячного навантаження дозволив оцінювати середню потребу у радіофармпрепаратах залежно від кількості пацієнтів та типів досліджень. Такий підхід створював передумови для більш раціонального планування використання активності та зменшення невикористаних об’ємів препарату наприкінці робочого дня.

Важливою перевагою запропонованої системи стало те, що її впровадження не потребувало використання спеціалізованого програмного забезпечення або додаткових технічних ресурсів. Використання Microsoft Excel дозволило реалізувати систему у звичайних умовах роботи відділення ядерної медицини без значних фінансових витрат. Простота структури таблиці забезпечувала можливість швидкого внесення даних, автоматичного виконання розрахунків та адаптації системи відповідно до локальних протоколів роботи медичного закладу.

Крім того, система може бути модифікована для використання при інших типах радіонуклідних досліджень та адаптована до різних схем введення радіофармпрепаратів. Це створює перспективи для подальшого розвитку електронних систем обліку у ядерній медицині та інтеграції дозиметричного контролю в повсякденну клінічну практику.

Висновки

Запропонована система електронного обліку активності радіофармпрепаратів дозволила структурувати інформацію щодо використання радіофармпрепаратів у відділенні ядерної медицини та забезпечити централізований контроль параметрів сцинтиграфічних досліджень. Автоматичний розрахунок активності при наборі, з урахуванням фізичного розпаду технецію-99m, підвищив точність контролю введених активностей та дозволив більш коректно оцінювати реальне дозове навантаження під час проведення динамічної реносцинтиграфії та остеосцинтиграфії.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Аналіз очікуваної та фактичної активності препарату створив можливість оцінити ефективність використання радіофармпрепаратів, виявити причини втрат активності та визначити вплив часових затримок між набором і введенням препарату на кінцеві показники активності. Формування добових та місячних звітів забезпечило можливість аналізу навантаження на відділення ядерної медицини, оцінки кількості проведених досліджень та оптимізації графіка роботи персоналу й гамма-камери. Використання системи прогнозування потреби в активності на наступні дні дозволило покращити планування використання генератора технецію-99m та зменшити непродуктивні втрати радіофармпрепаратів унаслідок фізичного розпаду.

Додатковою перевагою системи стала можливість контролю допустимого часу використання різних трейсерів, зокрема ^{99m}Tc-DTPA та ^{99m}Tc-MDP, що сприяло оптимізації організації сцинтиграфічних досліджень та підвищенню ефективності використання активності протягом робочого дня. Використання запропонованої автоматизованої системи дозволило підвищити показник ефективності використання як добової, так і загальної активності генератора на 7-12% та 16-18% відповідно. Крім того, оптимізація системи обліку, алгоритму запису пацієнтів на дослідження та раціональне використання радіофармпрепаратів сприяли зменшенню загального економічного навантаження на відділення ядерної медицини приблизно на 4-6%. Використання електронної системи обліку на базі Microsoft Excel є простим, доступним та ефективним інструментом оптимізації роботи відділення ядерної медицини без необхідності впровадження складного спеціалізованого програмного забезпечення.

Література:

1. Van den Wyngaert, T., Strobel, K., Kampen, W.U. et al. The EANM practice guidelines for bone scintigraphy. Eur J Nucl Med Mol Imaging 43, 1723–1738 (2016). https://doi.org/10.1007/s00259-016-3415-4

2. Blaufox, M.D., De Palma, D., Taylor, A. et al. The SNMMI and EANM practice guideline for renal scintigraphy in adults. Eur J Nucl Med Mol Imaging 45, 2218–2228 (2018). https://doi.org/10.1007/s00259-018-4129-6

3. Julian M.M. Rogasch, Reza Vali, Lise Borgwardt, Lisa J. States, Ruth Lim, Helen Nadel, Arnoldo Piccardo, Isabel Roca-Bielsa, Lorenzo Biassoni, Pietro Zucchetta, Zvi Bar-Sever, Joint EANM/SNMMI procedural guideline for paediatric bone hybrid imaging with 99mTc-labelled radiopharmaceuticals and [18F]fluoride, EANM Innovation, Volume 1, 2025, 100009, ISSN 3051-2913, https://doi.org/10.1016/j.eanmi.2025.100009.

4. Nechaiev, M. (2026). Diagnostic value of renal scintigraphy in detecting early kidney allograft complications. Ukrainian Journal of Nephrology and Dialysis, (1(89), 25-34. https://doi.org/10.31450/ukrjnd.1(89).2026.04

5. Nechaiev, M. P. (2025). Renal scintigraphy of the transplanted kidney: Innovative approaches to monitoring and prognostic value. Ukrainian Journal of Nephrology and Dialysis, (4(88), 63-71. https://doi.org/10.31450/ukrjnd.4(88).2025.08

6. F. Jacods, H. Thierens, A.Piepsz, K. Bacher, C. Van de Wiele, H. Ham,& R.A. Dierckx "Optimised tracer-dependent dosage cards to obtain weight-independent effective doses", Eur J Nucl Med Mol Imaging, vol. 32, Published 24 December 2004

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

7. Gerstmair A, As low as reasonably achievable (ALARA). Reference article, Radiopaedia.org (Accessed on 12 May 2026) https://doi.org/10.53347/rID-35183

8. Perales, J.L.G. Experience with radiopharmacy information system. EJNMMI radiopharm. chem. 7, 17 (2022). https://doi.org/10.1186/s41181-022-00169-w

9. Soualy Y, Renaud SC, Torchio J, Fouillet J, Ensenat J, Rubira L, Fersing C. Process-Related Incidents in Nuclear Medicine: A Four-Year Single-Center Retrospective Analysis to Support the Implementation of a Scenario-Based Radiopharmacy Training. Pharmacy (Basel). 2026 Feb 10;14(1):32. doi: 10.3390/pharmacy14010032. PMID: 41718233; PMCID: PMC12921750.

10. Pioneering Sustainability In Nuclear Medicine: A Comprehensive Exploration Of Environmental, Economic, And Social Dimensions In Global Healthcare Practice. Int. J. Environ. Sci. [Internet]. 2025 Sep. 24 [cited 2026 May 12];:1244-60. Available from: https://theaspd.com/index.php/ijes/article/view/10217

References

1. Van den Wyngaert, T., Strobel, K., Kampen, W.U. et al. The EANM practice guidelines for bone scintigraphy. Eur J Nucl Med Mol Imaging 43, 1723–1738 (2016). https://doi.org/10.1007/s00259-016-3415-4

2. Blaufox, M.D., De Palma, D., Taylor, A. et al. The SNMMI and EANM practice guideline for renal scintigraphy in adults. Eur J Nucl Med Mol Imaging 45, 2218–2228 (2018). https://doi.org/10.1007/s00259-018-4129-6

3. Julian M.M. Rogasch, Reza Vali, Lise Borgwardt, Lisa J. States, Ruth Lim, Helen Nadel, Arnoldo Piccardo, Isabel Roca-Bielsa, Lorenzo Biassoni, Pietro Zucchetta, Zvi Bar-Sever, Joint EANM/SNMMI procedural guideline for paediatric bone hybrid imaging with 99mTc-labelled radiopharmaceuticals and [18F]fluoride, EANM Innovation, Volume 1, 2025, 100009, ISSN 3051-2913, https://doi.org/10.1016/j.eanmi.2025.100009.

4. Nechaiev, M. (2026). Diagnostic value of renal scintigraphy in detecting early kidney allograft complications. Ukrainian Journal of Nephrology and Dialysis, (1(89), 25-34. https://doi.org/10.31450/ukrjnd.1(89).2026.04

5. Nechaiev, M. P. (2025). Renal scintigraphy of the transplanted kidney: Innovative approaches to monitoring and prognostic value. Ukrainian Journal of Nephrology and Dialysis, (4(88), 63-71. https://doi.org/10.31450/ukrjnd.4(88).2025.08

6. F. Jacods, H. Thierens, A.Piepsz, K. Bacher, C. Van de Wiele, H. Ham,& R.A. Dierckx "Optimised tracer-dependent dosage cards to obtain weight-independent effective doses", Eur J Nucl Med Mol Imaging, vol. 32, Published 24 December 2004

7. Gerstmair A, As low as reasonably achievable (ALARA). Reference article, Radiopaedia.org (Accessed on 12 May 2026) https://doi.org/10.53347/rID-35183

8. Perales, J.L.G. Experience with radiopharmacy information system. EJNMMI radiopharm. chem. 7, 17 (2022). https://doi.org/10.1186/s41181-022-00169-w

9. Soualy Y, Renaud SC, Torchio J, Fouillet J, Ensenat J, Rubira L, Fersing C. Process-Related Incidents in Nuclear Medicine: A Four-Year Single-Center Retrospective Analysis to Support the Implementation of a Scenario-Based Radiopharmacy Training. Pharmacy (Basel). 2026 Feb 10;14(1):32. doi: 10.3390/pharmacy14010032. PMID: 41718233; PMCID: PMC12921750.

10. Pioneering Sustainability In Nuclear Medicine: A Comprehensive Exploration Of Environmental, Economic, And Social Dimensions In Global Healthcare Practice. Int. J. Environ. Sci. [Internet]. 2025 Sep. 24 [cited 2026 May 12];:1244-60. Available from: https://theaspd.com/index.php/ijes/article/view/10217

Дата першого надходження статті до видання: 29.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК: 616.8-009.7-085

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3430-3439

Процак Тетяна Василівна кандидат медичних наук, доцент кафедри анатомії людини ім. М. Г. Туркевича Буковинського державного медичного університету, м. Чернівці, https://orcid.org/0000-0002-9620-3667

Юзефович Софія Євгеніївна студентка І курсу медичного факультету Буковинського державного медичного університету, м. Чернівці

ФАНТОМНІ БОЛІ: ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ, МЕХАНІЗМ ДІЇ ТА ТЕРАПІЯ

Анотація. Фантомні болі – це реальні, часто інтенсивні больові відчуття в частині тіла, яка була ампутована або видалена (найчастіше кінцівки). Зафіксована частота фантомного болю в кінцівці після травми, пошкодження або захворювання периферичних судин становить від 60% до 80%. Прояви фантомного болю пояснюють патогенетичними механізмами синдрому, що базуються на периферичній диферентації та формуванні невром, процесах центральної сенситизації на рівні спинного мозку, а також нейропластичній реорганізації соматосенсорної кори. Виявлено взаємозв'язок між кірковим перерозподілом зон сенсорного гомункулуса та інтенсивністю фантомних проявів. Одним із основних чинників розвитку фантомного болю кінцівки є поєднання підвищеної реактивності на ноцицептивні сигнали та зниження гальмівного впливу з боку супраспінальних (надспинальних) центрів [7] . Профілактика фантомно-больового синдрому (ФБС) є ключовим питанням у роботі з пацієнтами, оскільки запобігти закріпленню «больової пам'яті» в мозку значно легше, ніж лікувати вже сформований хронічний стан. Сучасна медицина розглядає профілактику як мультимодальний процес, що починається ще до моменту ампутації.

Ефективність лікування ФБС безпосередньо залежить як від психо-емоційних чинників, так і від соматичних та механічних.

Комплексна оцінка зазначених чинників дозволяє застосувати персоніфіковану стратегію лікування, яка поєднує медикаментозну корекцію, психологічну підтримку та хірургічну або технічну корекцію стану кукси, тобто базується на мультимодальному підході.

Ключові слова: фантомна кінцівка, біль, кукса, травма, фантомні болі, нейропластичність, соматосенсорна кора, дзеркальна терапія.

Protsak Tetiana Vasylivna Candidate of Medical Sciences, Associate Professor of the Mykola Turkevich Human anatomy department of Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0000-0002-9620-3667

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Yuzefovych Sofiia Evgeniivna 1st year student of Medical faculty of Bukovinian State Medical University, Chernivtsi

PHANTOM PAIN. CAUSES, MECHANISMS AND THERAPY

Abstract. Phantom pain is a real and often intense painful sensation perceived in a body part that has been amputated or removed, most commonly a limb. The reported incidence of phantom limb pain following trauma, injury, or peripheral vascular disease ranges from 60% to 80%. Manifestations of phantom pain are explained by pathogenetic mechanisms based on peripheral deafferentation and neuroma formation, processes of central sensitization at the spinal cord level, as well as neuroplastic reorganization of the somatosensory cortex. A relationship has been identified between cortical redistribution within the sensory homunculus and the intensity of phantom manifestations. One of the main factors contributing to the development of phantom limb pain is the combination of increased reactivity to nociceptive signals and reduced inhibitory influence from supraspinal centers [7].

Prevention of phantom pain syndrome (PPS) is a key issue in patient management, since preventing the consolidation of "pain memory" in the brain is significantly easier than treating an already established chronic condition. Modern medicine considers prevention to be a multimodal process that begins even before amputation.

The effectiveness of treatment for phantom pain syndrome (PPS) directly depends on psychoemotional, somatic, and mechanical factors. A comprehensive assessment of these factors makes it possible to apply a personalized treatment strategy that combines pharmacological correction, psychological support, and surgical or technical correction of the stump condition, thus relying on a multimodal approach.

Keywords: phantom limb, pain, stump, trauma, phantom pain, neuroplasticity, somatosensory cortex, mirror therapy.

Актуальність. Після повномасштабного воєнного вторгнення в Україну тема фантомного болю набула особливої ваги. Сотні військових і цивільних втратили кінцівки, а разом з ними – і звичне сприйняття власного тіла. Але ще болючіше те, що іноді втрачене не зникає повністю – мозок продовжує «відчувати» його. Фантомні болі стають не лише фізичним, а й психологічним викликом. Ця тема важлива не тільки для тих, хто особисто пережив ампутацію, а й для близьких – щоб розуміти, підтримувати та правильно реагувати. [1]

Постановка проблеми. Фантомно-больовий синдром (ФБС) попри значний прогрес у сучасній хірургії та протезуванні залишається одним із найскладніших травмуючих наслідків ампутації. За статистикою, від 60% до 80% пацієнтів, що втратили кінцівку, відчувають болі різної інтенсивності в неіснуючій частині тіла. У медико-соціальному аспекті цей синдром зумовлює

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

тривалу дезадаптацію, що проявляється стійкою втратою працездатності, соціальною відчуженістю та високим ризиком розвитку депресивних станів. В умовах повномасштабної війни в Україні ця проблема набула статусу національного виклику: стрімке зростання кількості пацієнтів із травматичними ампутаціями (як військових, так і цивільних) потребує удосконалення протоколів реабілітації. Центральна проблема полягає у відсутності єдиної уніфікованої теорії виникнення ФБС. Традиційна медицина часто фокусується на куксі (периферичному чиннику), тоді як сучасні дослідження вказують на глибоку дезадаптивну реорганізацію кори головного мозку. Мозок продовжує «бачити» відсутню кінцівку через збережені нейронні ланцюги в сенсорному гомункулусі.

Цей розрив між фізичною відсутністю органу та його «ментальною присутністю» створює патологічну больову пам'ять, яку неможливо усунути традиційними методами лікування хронічного болю, тобто класичними анальгетиками. Багато пацієнтів стають резистентними до медикаментозного лікування, що створює гостру потребу в перегляді терапевтичних підходів від суто симптоматичного лікування кукси до комплексної корекції роботи центральної нервової системи та пошуку нових мультимодальних стратегій.

Метою є з’ясувати природу виникнення фантомно-больового синдрому (ФБС), розкрити нейрофізіологічні механізми його розвитку, розглянути сучасні підходи до діагностики, проаналізувати ефективність існуючих стратегій терапії.

Виклад основного матеріалу. Вперше термін «фантомна кінцівка» ввів американський невролог Сілас Вейр Мітчел у 1871 році. Мітчел описував, що «тисячі примарних кінцівок полюють на стількох же хороших солдатів, регулярно катуючи їх». Проте ще в 1551 році французький військовий хірург Амбруаз Паре вперше задокументував фантомний біль, звітуючи, що пацієнти «… довший час після ампутації ті кажуть, що досі відчувають біль в ампутованій частині». [2]

На сьогодні центральною проблемою щодо фантомно-больового синдрому є відсутність єдиної вичерпної наукової теорії виникнення болю. Враховуючи актуальність цієї проблеми для українців, цивільних і військових, які втратили кінцівки на полі бою або під час обстрілів, науковці-медики спрямовують зусилля на всебічне вивчення перш за все механізмів нетипового болю. Важливо зазначити різницю між поняттями «фантомний біль» і «фантомне відчуття». Фантомні відчуття переживають особи, у яких з народження відсутні кінцівки, є травми спинного мозку, ампутації, в той час, як фантомний біль зазвичай виникає внаслідок ампутації. 90-98% людей відчувають біль одразу після ампутації, але є випадки, коли дискомфорт виникає через декілька тижнів. Також вчені з’ясували, що чим менша довжина кукси, тим частіше трапляється фантомний біль [3]. Фантомний біль можливий не тільки в кінцівках, а й в інших органах, а саме: апендиксі, сечовому міхурі, молочній залозі, пальці, оці, обличчі, носі, чоловічому статевому органі, прямій кишці, шлунку (частково), зубах, язику,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

матці [4]. Пацієнти вказують на різні види відчуттів, пов'язаних з фантомними болями. По-перше, це загальна чутливість: температура, дотик, тиск, свербіння, іноді тепло і поколювання. По-друге, рух: відчуття, що існує кінцівка, яка рухається. По-третє, функціональність: здається, ніби кінцівка перебуває у зігненому або розігненому стані.

Існують різні теорії щодо виникнення болю. Перша пов'язана зі змінами в ПНС. Під час ампутації периферичні нерви перерізаються. Це призводить до значного ушкодження тканин і нейронів, що викликає порушення нормального патерну аферентного нервового входу до спинного мозку. Далі відбувається процес, який називається деаферентацією, а проксимальна частина перерізаного нерва починає проростати з утворенням невром. У цих невромах відбувається накопичення молекул, що підсилюють експресію натрієвих каналів, унаслідок чого виникає гіперзбудливість і спонтанні розряди. Така аномальна периферична активність розглядається як потенційне джерело болю кукси, включно з фантомним болем.

Дослідження, які показують зменшення фантомного болю при застосуванні препаратів, що блокують натрієві канали, додатково підтверджують цю теорію. Однак це не може пояснити механізм фантомного болю у пацієнтів із вродженою відсутністю кінцівок [5].

Інші дослідники пов'язують виникнення болю зі змінами в ЦНС. Сенсорний гомункулус – це топографічне представлення чутливого розподілу тіла в корі головного мозку. Зазвичай ця топографія відображає ділянки тіла вздовж поверхні постцентральної звивини тім'яної частки. Топографія сенсорного гомункулуса відповідає контралатеральному боці тіла. Починаючи з медіальної частини постцентральної звивини, ця зона відповідає чутливій іннервації статевих органів і нижніх кінцівок. Рухаючись більш латерально вздовж постцентральної звивини, верхні та суперолатеральні ділянки звивини відповідають шиї, плечу та тулубу. Латеральна частина постцентральної звивини відповідає верхній кінцівці та кисті. Інферолатеральна ділянка постцентральної звивини відповідає лицевим і бульбарним структурам. Цікаво, що обличчя займає найбільшу площу в сенсорному гомункулусі [6].

За останні кілька років було проведено ряд значних досліджень кіркової реорганізації, і вона є одним із найчастіше згадуваних факторів фантомного болю. Під час цього процесу ділянки кори, що відповідають за ампутовану частину тіла, частково «займаються» сусідніми зонами як у первинній соматосенсорній, так і в моторній корі. Кіркова реорганізація частково пояснює, чому ноцицептивна стимуляція нервів у куксі та навколишніх тканинах може викликати біль і відчуття у відсутній кінцівці. Також існує кореляція між ступенем кіркової реорганізації та інтенсивністю болю, який відчуває пацієнт [7]. Таким чином, можна пояснити причину виникнення болю в частині ампутованої кінцівки та одночасний тиск в ділянці обличчя, адже вона і є «сусідньою» ділянкою. Зв'язки між клітинами сенсорного гомункулуса стають активнішими

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

та ділянка обличчя заповнює раніше функціональну ділянку ампутованого органу чи кінцівки.

Пов’язують фантомні болі і зі змінами в спинному мозку. У спинному мозку відбувається процес, який називається **центральною сенситизацією**. Центральна сенситизація – це процес, при якому підвищується нейронна активність, розширюється рецептивне поле нейронів і нервові структури стають гіперчутливими. Це пов’язано зі збільшенням активності N-метил-D-аспартатних (NMDA) рецепторів у задніх рогах спинного мозку, що робить їх більш сприйнятливими до активації субстанцією Р, тахікінінами та нейрокінінами, а також супроводжується подальшою підвищеною експресією рецепторів у цій ділянці. Така перебудова нейронних компонентів спинного мозку може призводити до того, що нисхідні інгібіторні (гальмівні) волокна втрачають свої мішені. Поєднання підвищеної реактивності на ноцицептивні сигнали та зниження гальмівного впливу з боку супраспінальних центрів визнано одним із основних чинників розвитку фантомного болю ампутованої кінцівки [7].

Науково доведено, що запобігти фантомному болю на 100% неможливо, але можна суттєво знизити його інтенсивність. Ключовим методом зараз вважається превентивна аналгезія. Оскільки ризик розвитку фантомного болю вищий у людей, які відчували біль у кінцівці перед ампутацією, деякі лікарі рекомендують місцеву анестезію (спинномозкову або епідуральну) протягом кількох годин або днів до ампутації, оскільки блокування нервових імпульсів ще до моменту розрізу тканин знижує «больову пам'ять» нервової системи. Саме це може зменшити біль одразу після операції та зменшити ризик тривалого фантомного болю в кінцівках. Інтраопераційні методи також безпосередньо впливають на подальшу долю нервових закінчень. Хірург має перерізати нерв гостро та максимально проксимально, щоб він «сховався» у м'яких тканинах, що знижує ризик утворення невром, перенаправити перерізані нерви до нових м'язових мішеней, щоб забезпечити їм можливість іннервувати м'яз. Коли нерв отримує нову роботу, він рідше генерує аномальні больові сигнали. З метою профілактики ФБС доцільно застосовувати і ранню дзеркальну терапію, яка передбачає початок тренувань ще до загоєння кукси з метою збереження цілісності «схеми тіла» у мозку, важливо не дати соматосенсорній корі мозку «забути» про кінцівку [8].

Варто зважати на чинники, що здатні підсилити фантомний біль. Ефективність лікування фантомно-больового синдрому (ФБС) безпосередньо залежить від ідентифікації та корекції факторів, що провокують або підтримують больові відчуття. Їх можна розподілити на дві основні групи: психоемоційні чинники та ментальне здоров'я і соматичні та механічні чинники.

Тривожно-депресивні розлади визнані провідними факторами ризику виникнення та хронізації ФБС. Психологічний стан пацієнта безпосередньо впливає на поріг больової чутливості. З метою об'єктивізації стану пацієнта обов'язковим є скринінг за Госпітальною шкалою тривоги та депресії (HADS), а

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

для військовослужбовців важливим є обстеження за Місісіпською шкалою для виявлення ознак посттравматичного стресового розладу (ПТСР). З огляду на ці чинники, до терапевтичного процесу важливо залучати психіатрів та психотерапевтів.

Тригерами для генерації больових імпульсів можуть виступати локальні патологічні зміни в ділянці ампутації. Це може бути неврома кукси, що характеризується специфічною клінічною картиною, коли пацієнти скаржаться на гострий «стріляючий» біль, що іррадіює проксимально (вище місця ампутації) та дистально (у фантомну кінцівку), або гіпертрофовані рубці, коли наявність щільної рубцевої тканини в ділянці ампутації створює умови для постійного механічного подразнення нервових закінчень. Причиною екзацербації (загострення) болю можуть стати помилки протезування: неправильно підібраний або некоректно підігнаний протез, наявність гіпертрофованого рубця в ділянці ампутації [8].

Враховуючи складність етіології та багатогранність чинників, що провокують больовий синдром, сучасна стратегія допомоги пацієнтам базується на мультимодальному підході. Його фундаментальною складовою є фармакологічна терапія, спрямована на корекцію нейрохімічних процесів у центральній та периферичній нервових системах.

Оскільки «стандартні» знеболювальні у цьому випадку працюють рідко, в лікуванні ФБС широко використовуються антидепресанти. Зокрема, показав найкращі загальні результати амітриптилін, який є трициклічним антидепресантом, хоча дослідження нортриптиліну та дезіпраміну також демонструють подібну ефективність. З метою «заспокоєння» перезбуджених нервів ще призначають протисудомні препарати (габапентин, прегабалін). Вони мають змішані результати. Загалом дані щодо габапентину суперечливі, однак огляд Кокранівської бази даних, який проаналізував дані кількох досліджень, показав, що сумарні результати свідчать на користь габапентину. Для блокування «пам'яті болю» призначають антагоністи NMDA-рецепторів. Ці препарати показали ефективність при больових синдромах, зокрема кетамін і декстрометорфан [7]. Як засіб «резерву» при тяжких формах пропонуються опіоїдні анальгетики – трамадол, фентаніл, тапентадол. Призначаючи ці препарати, важливо зважати на ризики: розвиток толерантності, тобто потреби у збільшенні дози, фізичної залежності та виникнення опіоїд-індукованої гіпералгезії – стану, коли тривале вживання опіоїдів парадоксально робить пацієнта більш чутливим до болю.

У 1990 роках вперше була запропонована дзеркальна терапія. Рамачандран – індійський невролог і психолог. Він є доктором медичних наук, директором Центру мозку та когніції, професором психології та нейрофізіології в Каліфорнійському університеті в Сан-Дієго [13] і Роджерс-Рамачандран – академічна дослідниця з Каліфорнійського університету в Сан-Дієго. Вони вперше розробили цю методику, намагаючись допомогти пацієнтам із фантомним болем усунути те, що вони назвали «вивченим паралічем» болісної

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

фантомної кінцівки. Візуальний зворотний зв'язок, який виникав під час спостереження за відображенням здорової кінцівки замість відсутньої, дозволяв пацієнту сприймати рухи у фантомній кінцівці. Їхня гіпотеза полягала в тому, що щоразу, коли пацієнт намагався рухати паралізованою кінцівкою, він отримував сенсорний зворотний зв'язок (через зір і пропріоцепцію), що кінцівка не рухається. Цей зворотний зв'язок «закріплювався» в нейронних ланцюгах мозку через процес геббівського навчання, так що навіть після втрати кінцівки мозок «вчився», що ця кінцівка (і відповідний фантом) є паралізованою. Щоб перенавчити мозок і таким чином усунути цей вивчений параліч, Рамачандран і Роджерс-Рамачандран створили дзеркальну коробку [9].

Механізм дії полягає в тому, що пацієнт розміщує неуражену кінцівку в одну частину коробки, а куксу – в іншу. Далі він дивиться у дзеркало, розташоване з боку здорової кінцівки, і виконує «дзеркально симетричні» рухи – так, як це робить диригент, або як ми робимо, коли плескаємо в долоні. Оскільки пацієнт бачить відображення рухів здорової руки, створюється враження, ніби рухається і фантомна кінцівка. Завдяки цьому штучному візуальному зворотному зв'язку пацієнт отримує можливість «рухати» фантомною кінцівкою та розслабляти її із потенційно болісних положень[10]. Дзеркальна терапія продемонструвала здатність підвищувати збудливість моторної кори та спинного мозку, можливо, через вплив на систему дзеркальних нейронів [11]. Дзеркальні нейрони становлять приблизно 20% усіх нейронів, присутніх у людському мозку, і відповідають за реконструкцію латеральності, тобто здатності розрізняти лівий і правий бік. Під час використання винайденого приладу ці дзеркальні нейрони активуються, що сприяє відновленню уражених частин. Вважається, що ця система використовує спостереження руху для стимуляції моторних процесів, які були б залучені до виконання цього руху [9]. Проводяться паралелі з моторною уявою, коли людина не спостерігає відображення руху в дзеркалі, а лише уявляє його [11]. Однак нейронні механізми дзеркальної терапії та моторної уяви, ймовірно, є різними. Припускається, що природна схильність мозку надавати перевагу зоровому зворотному зв'язку над усіма іншими видами сигналів може робити дзеркальну терапію більш потужним інструментом у порівнянні з іншими методами лікування. Проте наразі бракує достатніх наукових доказів, які б повністю підтримували цю гіпотезу [10, 11]. Слід зазначити, що головна відмінність нейронної реорганізації під час використання дзеркальної коробки полягає в тому, що нейрони іпсилатеральної півкулі формують зв'язки з кінцівкою на тому самому боці, тоді як традиційні методи терапії спрямовані на нейронну реорганізацію контралатеральної півкулі [9].

Також, допомагає при фантомних болях ботулінічний токсин (ботокс), відомий своєю здатністю блокувати передачу нервових імпульсів до м'язів, що зменшує їх скорочення та спазми. Проте його терапевтичний ефект не обмежується лише м'язовою релаксацією. Доведено, що ботулотоксин впливає на сенсорні нервові закінчення, знижуючи виділення нейромедіаторів, які беруть

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

участь у передачі больових сигналів до центральної нервової системи. У випадку фантомних болей важливим є те, що ін'єкції препарату зменшують надмірну активність нервів у залишкових тканинах, тим самим послаблюючи хибні сигнали, які мозок інтерпретує як біль. Це дозволяє не лише знизити інтенсивність симптомів, але й впливає на частоту больових епізодів. Ефект зазвичай проявляється протягом 3–7 днів після ін'єкції, досягає максимуму на другому тижні та зберігається від 3 до 6 місяців. Це значно перевищує тривалість дії більшості таблетованих знеболювальних засобів. Однією з головних переваг ботулінічного токсину є його локальна дія. На відміну від системних препаратів, він працює саме у тій ділянці, де формується патологічна активність нервів. Це зменшує ризик системних побічних ефектів, таких як сонливість, проблеми з травленням чи зниження концентрації уваги. Ще однією перевагою є можливість використання методу в комплексі з іншими видами терапії. Ботулотоксин можна поєднувати з фізіотерапією, психотерапевтичною підтримкою, медикаментозним лікуванням, що підвищує загальну ефективність програми реабілітації. Дослідження показують, що пацієнти, які отримують ін'єкції ботулінічного токсину, відзначають не лише зниження інтенсивності болю, а й поліпшення сну, настрою та здатності повертатися до фізичної активності. Це робить метод не лише симптоматичним, але й функціонально корисним.

Процедура введення ботулінічного токсину передбачає проведення детального обстеження безпосередньо перед ін'єкцією. Лікар визначає зони, що відповідають за виникнення больових імпульсів, використовуючи методи ультразвукової візуалізації або електроміографії для точного визначення місць введення препарату. Ін'єкції виконуються тонкою голкою безпосередньо у м'язи або тканини поблизу джерела патологічної активності. Кількість ін'єкцій і доза препарату підбираються індивідуально залежно від інтенсивності та локалізації болю. Процедура зазвичай займає не більше 30 хвилин і не потребує госпіталізації. Після ін'єкцій пацієнт може повернутися до звичного способу життя, дотримуючись рекомендацій лікаря щодо фізичних навантажень у перші дні [12].

Варто зауважити, що ін'єкції ботулотоксину типу В також застосовуються для лікування гіпергідрозу (надмірного потовиділення) після ампутації, який може ускладнювати використання протеза та негативно впливати на перебіг фантомного болю і болю кукси [7].

Задача лікаря – на основі аналізу причин та механізмів запропонувати пацієнту з ФБС найбільш дієвий алгоритм мультимодальної терапії для покращення якості життя пацієнтів та успішної реабілітації.

Висновки

1. ФБС є одним із найскладніших травмуючих наслідків ампутації і є результатом складної дезадаптивної взаємодії між периферичною та центральною нервовими системами.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

2. Ключовим фактором стійкості болю визнано кіркову реорганізацію сенсорного гомункулуса та феномен центральної сенситизації.

3. Профілактика ФБС – це критично важливий етап, що запобігає закріпленню «больової пам'яті» в мозку. Сучасна медицина розглядає профілактику як мультимодальний процес, що починається ще до моменту ампутації, включає відповідні інтраопераційні методи та ранню дзеркальну терапію.

4. Монотерапія у випадку ФБС є малоефективною, натомість мультимодальний підхід, який поєднує фармакологічну корекцію (антиконвульсанти, NMDA-антагоністи) та методи нейровізуального зворотного зв'язку (дзеркальна терапія), дозволяє досягти значного зниження інтенсивності болю.

5. Фантомний біль вимагає інтегрованого підходу і злагодженої роботи мультидисциплінарної команди: хірургів, анестезіологів, неврологів та психотерапевтів.

Література

1. https://onclinic.ua/blog/digest-fantomni-boli-chomu-mozok-mozhe-vidchuvaty-chastyny-tila-pislya-yikh-vydalennya
2. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%BE%D0%BC%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%B1%D1%96%D0%BB%D1%8C_(%D1%8F%D0%B2%D0%B8%D1%89%D0%B5)
3. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%BE%D0%BC%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%B1%D1%96%D0%BB%D1%8C_(%D1%8F%D0%B2%D0%B8%D1%89%D0%B5)
4. Phantom Limb Pain | Springer Nature Link
5. https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC3198614/
6. Neurosurgery, Sensory Homunculus - StatPearls - NCBI Bookshelf
7. Phantom Limb Pain - StatPearls - NCBI Bookshelf
8. https://razan.com.ua/pro-fantomnyj-bil
9. Mirror Therapy - Physiopedia
10. Moseley GL, Gallace A, Spence C. Is mirror therapy all it is cracked up to be? Current evidence and future directions. PAIN. 2008;138(1):7–10.
11. Diers M, Christmann C, Koeppe, C, Ruf M, Flor, H. Mirrored, imagined, and executed movements differentially activate sensorimotor cortex in amputees with and without phantom limb pain. PAIN. 2010;149(2):296–304.
12. https://medicasano.com.ua/blog/likuvannia-fantomnykh-boliv-botulinichnym-toksynom/
13. V. S. Ramachandran - Wikipedia
14. https://scispace.com/authors/diane-rogers-ramachandran-j35q305l7r

References

1. https://onclinic.ua/blog/digest-fantomni-boli-chomu-mozok-mozhe-vidchuvaty-chastyny-tila-pislya-yikh-vydalennya
2. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%BE%D0%BC%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%B1%D1%96%D0%BB%D1%8C_(%D1%8F%D0%B2%D0%B8%D1%89%D0%B5)
3. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%BE%D0%BC%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%B1%D1%96%D0%BB%D1%8C_(%D1%8F%D0%B2%D0%B8%D1%89%D0%B5)

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

4. Phantom Limb Pain | Springer Nature Link
5. https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC3198614/
6. Neurosurgery, Sensory Homunculus - StatPearls - NCBI Bookshelf
7. Phantom Limb Pain - StatPearls - NCBI Bookshelf
8. https://razan.com.ua/pro-fantomnyj-bil
9. Mirror Therapy - Physiopedia
10. Moseley GL, Gallace A, Spence C. Is mirror therapy all it is cracked up to be? Current evidence and future directions. PAIN. 2008;138(1):7–10.
11. Diers M, Christmann C, Koeppe, C, Ruf M, Flor, H. Mirrored, imagined, and executed movements differentially activate sensorimotor cortex in amputees with and without phantom limb pain. PAIN. 2010;149(2):296–304.
12. https://medicasano.com.ua/blog/likuvannia-fantomnykh-boliv-botulinichnym-toksynom/
13. V. S. Ramachandran - Wikipedia
14. https://scispace.com/authors/diane-rogers-ramachandran-j35q305l7r

Дата першого надходження статті до видання: 01.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК: 611.957+611.96]-042.2:616-089.152

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3440-3448

Процак Тетяна Василівна кандидат медичних наук, доцент кафедри анатомії людини ім. М. Г. Туркевича Буковинського державного медичного університету, м. Чернівці, https://orcid.org/0000-0002-9620-3667

Кухта Олеся Романівна студентка І курсу медичного факультету №1 Буковинського державного медичного університету, м. Чернівці, https://orcid.org/0009-0001-0063-6856

КОМПЛЕКСНИЙ АНАЛІЗ АНОЗОГНОЗІЇ У НЕВРОЛОГІЧНІЙ ТА ПСИХІАТРИЧНІЙ ПРАКТИЦІ: ЕТІОПАТОГЕНЕЗ, КЛІНІЧНІ СИНДРОМИ ТА СУЧАСНІ СТРАТЕГІЇ НЕЙРОРЕАБІЛІТАЦІЇ

Анотація. У статті показаний вичерпний, мультидисциплінарний аналіз анозогнозії – фундаментальної нездатності пацієнта усвідомлювати наявність власного захворювання чи когнітивного дефекту. Актуальність дослідження зумовлена значною поширеністю метакогнітивного дефіциту серед хворих неврологічного та психіатричного профілів, що призводить до відмови від терапії та екстремального навантаження на систему охорони здоров'я. Розглянуто новітні (опубліковані у 2020–2025 роках) концепції етіопатогенезу, зокрема порушення коннективності острівцевої частки (insula) при черепно-мозкових травмах [3], гіперконнективність дефолт-системи мозку (DMN) при деменціях [1, 2], а також порушення інтроспективної точності (ІА) при розладах шизофренічного спектра [8].

Проведено клінічний аналіз специфічних фенотипів анозогнозії, включаючи синдром Антона-Бабінського (візуальну анозогнозію при кірковій сліпоті) [4, 5]. Вперше широко інтегровано дані сучасних українських досліджень щодо психосоматичних розладів [9], проактивної психологічної підтримки [10], специфіки бойової психічної травми та ПТСР в умовах війни [13, 14], а також постінсультного когнітивного дефіциту [11, 12, 16, 17].

Обґрунтовано інноваційні стратегії лікування: апаратну нейромодуляцію [18], дзеркальну терапію [19], інноваційну фармакотерапію [7] та впровадження віртуальної реальності (VR) у реабілітацію [6].

Ключові слова: анозогнозія, метакогнітивний дефіцит, синдром Антона-Бабінського, інтроспективна точність, шизофренія, нейрореабілітація, дефолт-система мозку, цереброваскулярна патологія.

Protsak Tetiana Vasylivna Candidate of Medical Sciences, Associate Professor of the Mykola Turkevich Human Anatomy Department, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0000-0002-9620-3667

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Kukhta Olesia Romanivna, 1st-year student of the Medical Faculty No. 1, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0009-0001-0063-6856

COMPREHENSIVE ANALYSIS OF ANOSOGNOSIA IN NEUROLOGICAL AND PSYCHIATRIC PRACTICE: ETIOPATHOGENESIS, CLINICAL SYNDROMES, AND MODERN NEUROREHABILITATION STRATEGIES

Abstract. This article provides a comprehensive, multidisciplinary analysis of anosognosia — the fundamental inability of a patient to recognize the presence of their own illness or cognitive deficit. The relevance of the study is driven by the significant prevalence of metacognitive deficits among patients with neurological and psychiatric profiles, which inevitably leads to treatment refusal and an extreme burden on the healthcare system. The newest (published 2020-2025) concepts regarding etiopathogenesis are detailed, specifically impairments in insular connectivity following brain injuries [3], hyperconnectivity of the default mode network (DMN) in dementias [1, 2], and impairments in Introspective Accuracy (IA) in schizophrenia spectrum disorders [8].

A clinical analysis of specific anosognosia phenotypes was conducted, including Anton-Babinski syndrome (visual anosognosia in cortical blindness) [4, 5]. For the first time, a massive integration of data from modern Ukrainian studies regarding psychosomatic disorders [9], proactive psychological support [10], combat mental trauma and PTSD in wartime [13, 14], and post-stroke cognitive deficits [11, 12, 16, 17] has been accomplished. Innovative treatment strategies are substantiated: hardware neuromodulation [18], mirror therapy [19], innovative pharmacotherapy [7], and the introduction of virtual reality (VR) into rehabilitation [6].

Keywords: anosognosia, metacognitive deficit, Anton-Babinski syndrome, introspective accuracy, schizophrenia, neurorehabilitation, default mode network, cerebrovascular pathology.

Постановка проблеми. Анозогнозія — це фундаментальна, структурно або функціонально зумовлена нездатність пацієнта усвідомлювати наявність у себе неврологічного дефекту, соматичного захворювання або психіатричного розладу. На відміну від класичного психологічного заперечення, анозогнозія є прямим наслідком розпаду нейронних мереж, що відповідають за само-моніторинг та оновлення переконань.

Статистика демонструє транскордонну природу цієї проблеми. Відсутність критики до свого моторного або когнітивного статусу спостерігається у значної когорти пацієнтів після інсульту [3]. При нейродегенеративних патологіях (деменції, легкі когнітивні порушення) втрата інсайту фіксується у переважної більшості пацієнтів, ускладнюючи догляд [1, 2]. У психіатрії дефіцит інтроспективної точності є базовим компонентом розладів шизофренічного

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

спектра [8]. Наслідки метакогнітивного дефіциту є катастрофічними: масова відмова від прийому життєво необхідних препаратів, ігнорування реабілітації та небезпечна поведінка через гіпертрофовану оцінку власних можливостей. Для України ця проблема набула безпрецедентної гостроти. Епідемія ПТСР на тлі бойових дій та сплеск цереброваскулярної патології вимагають від вітчизняних лікарів глибинного розуміння втрати самоусвідомлення для ефективної маршрутизації та лікування [13, 14, 18].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом 2020–2025 рр. світова наука здійснила якісний стрибок у розумінні анозогнозії. Міжнародні дослідники (S. Lenzoni та ін.) концептуалізували феномен мнестичної анозогнозії через дисфункцію нейронних мереж [1], а J. Y. Wu (2021) виявив асоціацію гіперконнективності дефолт-системи мозку (DMN) із втратою критики при когнітивному дефіциті [2]. N. W. Churchill (2021) довів ключову роль порушення зв'язків острівцевої частки (insula) в оцінці когнітивних функцій [3]. У психіатрії праці S. Das (2023, 2024) розкривають механізми марев при втраті інсайту [8] та ефективність застосування новітніх антипсихотиків [7]. Інтеграцію віртуальної реальності (VR) для подолання резистентності успішно протестовано групою J. Bond [6].

Окремої уваги заслуговують публікації українських науковців в умовах воєнного стану. Група професора О. Chaban дослідила епігенетичні механізми дисфункції HPA-вісі при психосоматичних розладах [9] та довела ефективність проактивної психологічної підтримки [10]. Вітчизняні неврологи (M. Petrenko, Y. Havlovska, V. Ognev, N. Ovodyuk) здійснили прорив у вивченні цереброваскулярних маркерів когнітивного зниження за допомогою МРТ SWI та транскраніального доплера [11, 12, 16, 17].

Також активно вивчаються когнітивні наслідки ПТСР (Vus V. I., Vasyl R.) [13, 14] та постковідний дефіцит (Khaustova O.) [15].

Проте комплексний аналіз взаємозв'язків між цими патологіями потребує подальшої систематизації.

Мета. Систематизація та порівняльна характеристика новітніх нейробіологічних механізмів (етіопатогенезу) формування анозогнозії, аналіз її клінічних фенотипів у неврології та психіатрії, а також критична оцінка сучасних інноваційних стратегій нейрореабілітації з інтеграцією досягнень української науки у глобальний дискурс.

Виклад основного матеріалу.

1. Анозогнозія розглядається як глобальна дисфункція нейронних мереж метапізнання та самомоніторингу. При черепно-мозкових травмах та інсультах ключова роль належить острівцевій частці (insula). Дослідження N. W. Churchill (2021) показало, що здатність об'єктивно оцінювати свої когнітивні можливості прямо корелює з функціональною коннективністю інсули. Її пошкодження призводить до втрати здатності генерувати сигнал про "помилку", що формує анозогнозію [3].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

При нейродегенеративних захворюваннях патогенез пояснюється "Когнітив-ною моделлю усвідомлення" (CAM). S. Lenzoni (2020) описав механізм "скам'янілого Я", коли через деградацію гіпокампальних мереж пацієнти використовують застарілу автобіографічну модель себе [1]. Робота J. Y. Wu (2021) доповнює це, вказуючи, що патологічна *гіперконнективність* у DMN на ранніх стадіях деменції асоціюється з найвищими показниками анозогнозії [2]. У психіатрії втрата інсайту формується через порушення нейронних ланцюгів префронтальної кори (зниження інтроспективної точності, ІА), що призводить до непохитної впевненості у реальності галюцинацій [8].

2. Клінічні фенотипи у неврології та психіатрії

Синдром Антона-Бабінського (візуальна анозогнозія): Виникає при кірковій сліпоті внаслідок двобічного ураження потиличних часток. У дослідженні M. Ziaul (2024) описано випадок синдрому після ішемічного інсульту в басейні задніх мозкових артерій. Пацієнт повністю втратив зір, але заперечував це, генеруючи масивні зорові конфабуляції [4]. Відсутність інсайту пояснюється дисконекцією між пошкодженою зоровою корою та збереженими лобовими центрами. Синдром також фіксується при інфекційних ураженнях, зокрема енцефаліті вірусу Західного Нілу [5].

Втрата інсайту при шизофренії: Дефіцит може набувати форми соматопарафренічних марев, як-от pseudocyesis (марення вагітності). S. Das (2023) описав випадок 44-річної пацієнтки, яка ігнорувала об'єктивні медичні докази відсутності вагітності [8]. Проте застосування новітнього атипового антипсихотика люматеперону сприяло частковому відновленню критики до свого стану без екстрапірамідних побічних ефектів навіть у терапевтично резистентних випадках [7].

3. Український науковий контекст. Група O. Chaban довела, що порушення інсайту та ворожість пов'язані з розвитком метаболічного синдрому (MetS) через епігенетичну дизрегуляцію HPA-вісі при стресі (9). Для запобігання втраті критики та тривожності ця група розробила модель "проактивної психологічної підтримки", 2-місячний курс якої достовірно покращує якість життя пацієнтів [10]. Важливою є і антистигматизаційна робота сімейних лікарів України [18]. M. Petrenko (2020) встановив кореляцію між гемодинамічними показниками транскраніального доплера, відкладенням заліза в базальних гангліях (за МРТ SWI) та когнітивним зниженням при мікроангіопатії мозку, що дозволяє прогнозувати втрату інсайту [11]. Y. Havlovska (2023) довела, що низький рівень нейротрофічного фактора мозку (BDNF) є предиктором гострого когнітивного дефіциту після інсульту [12]. Також доведено лінійну залежність якості життя від швидкості мозкового кровотоку [17] та виражений когнітивний дефіцит у пацієнтів, які перенесли COVID-19 [15]. V. Vus (2024) наголошує на епідемії "моральної травми" серед військових, що супроводжується екзистенційною кризою та порушенням ідентичності [13]. На доклінічних моделях ПТСР R. Vasyl (2025) довів, що потужний стрес знижує експресію ко-шаперону Fkbp5

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

у гіпокампі, що порушує процеси консолідації пам'яті та адекватного усвідомлення травматичного досвіду [14].

4. Інноваційні стратегії нейрореабілітації. Логічне переконання пацієнта з анозогнозією є шкідливим і неефективним через фізичне руйнування компаратора помилок. Сучасна медицина пропонує обхідні шляхи.

Методи tDCS та rTMS дозволяють цілеспрямовано реактивувати збережені ділянки лобової кори, що відповідають за самомоніторинг. Впровадження цих технологій вимагає жорстких біоетичних протоколів, оскільки зміна активності мозку безпосередньо впливає на автономію особистості [18].

Систематичний огляд V. Stara (2023) доводить, що застосування дзеркальної терапії у підгострому та хронічному періодах інсульту «обманює» пошкоджений моторний компаратор, стимулюючи глобальну нейропластичність та відновлення усвідомлення власного тіла [19].

Протокол «gameChange VR» (J. Bond, 2021) занурює пацієнтів із психотичною анозогнозією у змодельовані соціальні ситуації. Це дозволяє безпечно тестувати хибні переконання, знижуючи інтроспективне упередження без прямого психологічного тиску з боку лікаря [6].

Висновки

1. Анозогнозія є глибоким нейробіологічним дефіцитом, зумовленим розпадом ключових мозкових мереж. Її найчастішими механізмами є дисконекція острівцевої частки при травмах та інсультах, патологічна гіперконнективність дефолт-системи мозку при деменціях та зниження інтроспективної точності у психіатричній практиці.

2. Українська нейронаука доводить беззаперечний зв'язок між цереброваскулярними порушеннями, рівнем мозкового кровотоку (за даними TCD і МРТ), концентрацією BDNF та когнітивним зниженням. Значущими є результати використання проактивної психотерапії та розкриття молекулярних механізмів ПТСР (експресія Fkbp5) у контексті сучасної війни в Україні.

3. Підсумовуючи, зміна парадигми від суто психологічного тлумачення заперечення хвороби до глибокого нейробіологічного розуміння анозогнозії кардинально трансформує підходи до діагностики. Зокрема, виявлення зміненої коннективності в дефолт-системі мозку (DMN) та руйнування зв'язків в острівцевій частці стають об'єктивними нейровізуалізаційними маркерами метакогнітивного дефіциту. Це підтверджує, що втрата інсайту, незалежно від її природи (чи то зниження інтроспективної точності при шизофренії, чи кіркова сліпота), є не проявом впертості або небажання лікуватися, а тяжким структурним бар'єром, який безпосередньо погіршує повсякденне функціонування і потребує специфічного терапевтичного втручання.

Перспективи подальших досліджень. Подальші наукові та клінічні дослідження мають бути сфокусовані на масштабному переході від традиційних конфронтаційних розмов до інноваційних методів стимуляції нейропластичності.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Найбільш перспективними напрямками є:

- Широке використання апаратної нейромодуляції (tDCS, rTMS, DBS) з урахуванням сучасних нейроетичних стандартизацій.
- Масштабування застосування дзеркальної терапії для комплексного моторно-когнітивного відновлення.
- Впровадження інноваційної психофармакології (зокрема люматеперону) для терапевтично резистентних пацієнтів зі втратою інсайту.
- Інтеграція автоматизованих технологій віртуальної реальності (VR) та комунікативних протоколів у рутинну психіатричну практику для безпечної корекції марев.

Крім того, стратегічним напрямком майбутніх досліджень має стати розробка мультимодальних протоколів нейрореабілітації, які поєднують когнітивні парадигми з передовими технологіями. Наприклад, інтеграція відеосамоспостереження з методами навчання на основі помилок дозволяє ефективніше впливати на зруйновані механізми самомоніторингу та відчуття власної дії (agency) після інсульту. Водночас, використання віртуальної реальності (VR) у поєднанні з оцінкою досвіду пацієнтів (через панелі на кшталт LEAP) створює персоналізоване та безпечне середовище для корекції глибоких марев без прямої конфронтації. Глобальна мета полягає у створенні адаптивних алгоритмів лікування, де методи візуальної терапії (наприклад, дзеркальної терапії або GMI) чи нейромодуляції підбираються індивідуально під конкретний нейроанатомічний дефект кожного пацієнта задля максимальної стимуляції адаптивної нейропластичності.

Література

1. Lenzoni, S., Morris, R. G., & Mograbi, D. C. (2020). The Petrified Self 10 Years After: Current Evidence for *Mnemonic anosognosia*. *Frontiers in psychology*, *11*, 465. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.00465

2. Chen, S., Song, Y., Wu, H., Ge, H., Qi, W., Xi, Y., Wu, J., Ji, Y., Chen, K., Lin, X., & Chen, J. (2022). Hyperconnectivity Associated with Anosognosia Accelerating Clinical Progression in Amnestic Mild Cognitive Impairment. *ACS chemical neuroscience*, *13*(1), 120–133. https://doi.org/1 0.1021/acschemneuro.1c00595

3. Churchill, N. W., Hutchison, M. G., Graham, S. J., & Schweizer, T. A. (2021). Insular Connectivity Is Associated With Self-Appraisal of Cognitive Function After a Concussion. *Frontiers in neurology*, *12*, 653442. https://doi.org/10.3389/fneur.2021.653442

4. Das JM, Naqvi IA. Anton Syndrome. [Updated 2023 Apr 3]. In: StatPearls [Internet]. Treasure Island (FL): StatPearls Publishing; 2026 Jan-. Available from: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK538155/

5. Srichawla B. S. (2022). Neuroinvasive West Nile Virus (WNV) Encephalitis With Anton Syndrome: Epidemiology and Pathophysiology Review. *Cureus*, *14*(6), e26264. https://doi.org/10.7759/cureus.26264

6. Bond, J., Robotham, D., Kenny, A., Pinfold, V., Kabir, T., Andleeb, H., Larkin, M., Martin, J. L., Brown, S., Bergin, A. D., Petit, A., Rosebrock, L., Lambe, S., Freeman, D., & Waite, F. (2021). Automated Virtual Reality Cognitive Therapy for People With Psychosis: Protocol for a Qualitative

ISSN 2786-4952 Online

Investigation Using Peer Research Methods. *JMIR research protocols*, *10*(10), e31742. https://doi.org/10.2196/31742

7. Shahab, M. H., Prasad, S., Kalli, S., Usmani, S. S., Liaqat, S., Umer, M., Amuk Williams, O. C., & Ashraf, N. (2024). Treatment of a resistant case of schizoaffective disorder with lumateperone: A case report. *SAGE open medical case reports*, *12*, 2050313X241266502. https://doi.org/10.1177/2050313X241266502

8. Das, S., Prasad, S., Ajay Kumar, S., Denise Makonyonga, R., Saadoun, M., & Mergler, R. (2023). Delusion of Pregnancy: A Case Report and Literature Review. *Clinical medicine insights. Case reports*, *16*, 11795476231161169. https://doi.org/10.1177/11795476231161699. Lemche, E., Chaban, O. S., & Lemche, A. V. (2021). *Corrigendum: Neuroendocrinological and epigenetic mechanisms subserving autonomic imbalance and HPA dysfunction in the metabolic syndrome*. URL: https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/33927595/

10. Khaustova, O. O., Markova, M. V., Driuchenko, M. O., & Burdeinyi, A. O. (2022). Proactive psychological and psychiatric support of patients with chronic non-communicable diseases in a randomised trial: a Ukrainian experience. *General psychiatry*, *35*(5), e100881. https://doi.org/10.1136/gpsych-2022-100881

11. Mykola, P., Svyrydova, N., & Trufanov, Y. (2020). Susceptibility-weighted imaging and transcranial Doppler ultrasound in patients with cerebral small vessel disease. *Neurological sciences : official journal of the Italian Neurological Society and of the Italian Society of Clinical Neurophysiology*, *41*(10), 2853–2858. https://doi.org/10.1007/s10072-020-04414-5

12. Havlovska, Y. Y., Lytvynenko, N. V., & Shkodina, A. D. (2023). Serum Level of Brain-Derived Neurotrophic Factor and Thrombotic Type Are Predictive of Cognitive Impairment in the Acute Period of Ischemic Strokes Patients. *Neurology research international*, *2023*, 5578850. https://doi.org/10.1155/2023/5578850

13. Vus, V. I., Shkoliar, M. V., Proskuriakov, S., & Fradelos, E. (2024). Maintaining the mental health of Ukrainians in time of war: searching for a mechanism to provide a comprehensive system of psychosocial support and mental health awareness. *Polski merkuriusz lekarski : organ Polskiego Towarzystwa Lekarskiego*, *52*(3), 373–379. https://doi.org/10.36740/Merkur202403116

14. Vasyl, R., Haran, B., Lahuta, T., Liberzon, I., & Dosenko, V. (2025). Corticosteroid-induced gene expression is attenuated in the hippocampus of mice with model of post-traumatic stress disorder. *Brain research*, *1863*, 149760. https://doi.org/10.1016/j.brainres.2025.149760

15. Asanova, A., Khaustova, O., Abdriakhimov, R., Sapon, D., Kleban, K., & Rakhman, L. (2022). COGNITIVE IMPAIRMENT IN PATIENTS HOSPITALIZED WITH COVID-19 PNEUMONIA: CORRELATION WITH DEMOGRAPHIC, CLINICAL AND EMOTIONAL PROFILE. *Wiadomosci lekarskie (Warsaw, Poland : 1960)*, *75*(8 pt 1), 1868–1875. https://doi.org/10.36740/WLek202208109

16. Ognev, V. A., Mishchenko, M. M., Mishchenko, A. N., & Trehub, P. O. (2022). NATIONAL TRENDS IN MORBIDITY AND MORTALITY FROM CIRCULATORY SYSTEM AND CEREBROVASCULAR DISEASES AND STROKES. *Wiadomosci lekarskie (Warsaw, Poland : 1960)*, *75*(5 pt 1), 1152–1155. https://doi.org/10.36740/WLek202205118

17. Ovodyuk, N. M., Goryanska, K. M., Ivanchuk, A. O., Kovtunyak, A. K., Griva, A. V., & Shestak, N. V. (2022). FEATURES OF CEREBRAL HEMODYNAMICS IN PATIENTS AFTER STROKE DEPENDING ON THE VARIABILITY OF BLOOD PRESSURE AND THEIR QUALITY OF LIFE. *Wiadomosci lekarskie (Warsaw, Poland : 1960)*, *75*(5 pt 1), 1083–1089. https://doi.org/10.36740/WLek202205106

18. Kvasnevska, Y., Faustova, M., Voronova, K., Basarab, Y., & Lopatina, Y. (2024). "We need to talk about it, test it, prevent it, and that is our job": qualitative report on the awareness of primary care physicians regarding HIV in Ukraine. *Frontiers in health services*, *4*, 1444575. https://doi.org/10.3389/frhs.2024.1444575

ISSN 2786-4952 Online

19. Kundi, M. K., & Spence, N. J. (2023). Efficacy of mirror therapy on lower limb motor recovery, balance and gait in subacute and chronic stroke: A systematic review. *Physiotherapy research international : the journal for researchers and clinicians in physical therapy*, *28*(2), e1997. https://doi.org/10.1002/pri.1997

20. Shaw, J., Pyreddy, S., Rosendahl, C., Lai, C., Ton, E., & Carter, R. (2025). Current Neuroethical Perspectives on Deep Brain Stimulation and Neuromodulation for Neuropsychiatric Disorders: A Scoping Review of the Past 10 Years. *Diseases (Basel, Switzerland)*, *13*(8), 262. https://doi.org/10.3390/diseases13080262

REFERENCES

1. Lenzoni, S., Morris, R. G., & Mograbi, D. C. (2020). The Petrified Self 10 Years After: Current Evidence for *Mnemonic anosognosia*. *Frontiers in psychology*, *11*, 465. https://doi.org /10.3389/fpsyg.2020.00465

2. Chen, S., Song, Y., Wu, H., Ge, H., Qi, W., Xi, Y., Wu, J., Ji, Y., Chen, K., Lin, X., & Chen, J. (2022). Hyperconnectivity Associated with Anosognosia Accelerating Clinical Progression in Amnestic Mild Cognitive Impairment. *ACS chemical neuroscience*, *13*(1), 120–133. https://doi. org/10.1021/acschemneuro.1c00595

3. Churchill, N. W., Hutchison, M. G., Graham, S. J., & Schweizer, T. A. (2021). Insular Connectivity Is Associated With Self-Appraisal of Cognitive Function After a Concussion. *Frontiers in neurology*, *12*, 653442. https://doi.org/10.3389/fneur.2021.653442

4. Das JM, Naqvi IA. Anton Syndrome. [Updated 2023 Apr 3]. In: StatPearls [Internet]. Treasure Island (FL): StatPearls Publishing; 2026 Jan-. Available from: https://www.ncbi.nlm. nih.gov/books/NBK538155/

5. Srichawla B. S. (2022). Neuroinvasive West Nile Virus (WNV) Encephalitis With Anton Syndrome: Epidemiology and Pathophysiology Review. *Cureus*, *14*(6), e26264. https://doi.org/ 10.7759/cureus.26264

6. Bond, J., Robotham, D., Kenny, A., Pinfold, V., Kabir, T., Andleeb, H., Larkin, M., Martin, J. L., Brown, S., Bergin, A. D., Petit, A., Rosebrock, L., Lambe, S., Freeman, D., & Waite, F. (2021). Automated Virtual Reality Cognitive Therapy for People With Psychosis: Protocol for a Qualitative Investigation Using Peer Research Methods. *JMIR research protocols*, *10*(10), e31742. https://doi.org/10.2196/31742

7. Shahab, M. H., Prasad, S., Kalli, S., Usmani, S. S., Liaqat, S., Umer, M., Amuk Williams, O. C., & Ashraf, N. (2024). Treatment of a resistant case of schizoaffective disorder with lumateperone: A case report. *SAGE open medical case reports*, *12*, 2050313X241266502. https://doi. org/10.1177/2050313X241266502

8. Das, S., Prasad, S., Ajay Kumar, S., Denise Makonyonga, R., Saadoun, M., & Mergler, R. (2023). Delusion of Pregnancy: A Case Report and Literature Review. *Clinical medicine insights. Case reports*, *16*, 11795476231161169. https://doi.org/10.1177/11795476231161699. Lemche, E., Chaban, O. S., & Lemche, A. V. (2021). *Corrigendum: Neuroendocrinological and epigenetic mechanisms subserving autonomic imbalance and HPA dysfunction in the metabolic syndrome*. URL: https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/33927595/

10. Khaustova, O. O., Markova, M. V., Driuchenko, M. O., & Burdeinyi, A. O. (2022). Proactive psychological and psychiatric support of patients with chronic non-communicable diseases in a randomised trial: a Ukrainian experience. *General psychiatry*, *35*(5), e100881. https://doi.org/1 0.1136/gpsych-2022-100881

11. Mykola, P., Svyrydova, N., & Trufanov, Y. (2020). Susceptibility-weighted imaging and transcranial Doppler ultrasound in patients with cerebral small vessel disease. *Neurological sciences : official journal of the Italian Neurological Society and of the Italian Society of Clinical Neurophysiology*, *41*(10), 2853–2858. https://doi.org/10.1007/s10072-020-04414-5

ISSN 2786-4952 Online

12. Havlovska, Y. Y., Lytvynenko, N. V., & Shkodina, A. D. (2023). Serum Level of Brain-Derived Neurotrophic Factor and Thrombotic Type Are Predictive of Cognitive Impairment in the Acute Period of Ischemic Strokes Patients. *Neurology research international*, *2023*, 5578850. https://doi.org/10.1155/2023/5578850

13. Vus, V. I., Shkoliar, M. V., Proskuriakov, S., & Fradelos, E. (2024). Maintaining the mental health of Ukrainians in time of war: searching for a mechanism to provide a comprehensive system of psychosocial support and mental health awareness. *Polski merkuriusz lekarski : organ Polskiego Towarzystwa Lekarskiego*, *52*(3), 373–379. https://doi.org/10.36740/Merkur202403116

14. Vasyl, R., Haran, B., Lahuta, T., Liberzon, I., & Dosenko, V. (2025). Corticosteroid-induced gene expression is attenuated in the hippocampus of mice with model of post-traumatic stress disorder. *Brain research*, *1863*, 149760. https://doi.org/10.1016/j.brainres.2025.149760

15. Asanova, A., Khaustova, O., Abdriakhimov, R., Sapon, D., Kleban, K., & Rakhman, L. (2022). COGNITIVE IMPAIRMENT IN PATIENTS HOSPITALIZED WITH COVID-19 PNEUMONIA: CORRELATION WITH DEMOGRAPHIC, CLINICAL AND EMOTIONAL PROFILE. *Wiadomosci lekarskie (Warsaw, Poland : 1960)*, *75*(8 pt 1), 1868–1875. https://doi.org/10.36740/WLek202208109

16. Ognev, V. A., Mishchenko, M. M., Mishchenko, A. N., & Trehub, P. O. (2022). NATIONAL TRENDS IN MORBIDITY AND MORTALITY FROM CIRCULATORY SYSTEM AND CEREBROVASCULAR DISEASES AND STROKES. *Wiadomosci lekarskie (Warsaw, Poland : 1960)*, *75*(5 pt 1), 1152–1155. https://doi.org/10.36740/WLek202205118

17. Ovodyuk, N. M., Goryanska, K. M., Ivanchuk, A. O., Kovtunyak, A. K., Griva, A. V., & Shestak, N. V. (2022). FEATURES OF CEREBRAL HEMODYNAMICS IN PATIENTS AFTER STROKE DEPENDING ON THE VARIABILITY OF BLOOD PRESSURE AND THEIR QUALITY OF LIFE. *Wiadomosci lekarskie (Warsaw, Poland : 1960)*, *75*(5 pt 1), 1083–1089. https://doi.org/10.36740/WLek202205106

18. Kvasnevska, Y., Faustova, M., Voronova, K., Basarab, Y., & Lopatina, Y. (2024). "We need to talk about it, test it, prevent it, and that is our job": qualitative report on the awareness of primary care physicians regarding HIV in Ukraine. *Frontiers in health services*, *4*, 1444575. https://doi.org/10.3389/frhs.2024.1444575

19. Kundi, M. K., & Spence, N. J. (2023). Efficacy of mirror therapy on lower limb motor recovery, balance and gait in subacute and chronic stroke: A systematic review. *Physiotherapy research international : the journal for researchers and clinicians in physical therapy*, *28*(2), e1997. https://doi.org/10.1002/pri.1997

20. Shaw, J., Pyreddy, S., Rosendahl, C., Lai, C., Ton, E., & Carter, R. (2025). Current Neuroethical Perspectives on Deep Brain Stimulation and Neuromodulation for Neuropsychiatric Disorders: A Scoping Review of the Past 10 Years. *Diseases (Basel, Switzerland)*, *13*(8), 262. https://doi.org/10.3390/diseases13080262

Дата першого надходження статті до видання: 01.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК: 617.731-074:612.843.36

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3449-3457

Процак Тетяна Василівна кандидат медичних наук, доцент кафедри анатомії людини ім. М. Г. Туркевича Буковинського державного медичного університету, м. Чернівці, https://orcid.org/0000-0002-9620-3667

Кухта Олеся Романівна студентка І курсу медичного факультету №1 Буковинського державного медичного університету, м. Чернівці, https://orcid.org/0009-0001-0063-6856

НЕЙРОБІОЛОГІЯ ЗОРОВОГО АНАЛІЗАТОРА: ВІД РЕТИНАЛЬНИХ БІОМАРКЕРІВ НЕЙРОДЕГЕНЕРАЦІЇ ДО КІРКОВОЇ НЕЙРОПЛАСТИЧНОСТІ ТА ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ВІЗУАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ

Анотація. У представленій статті здійснено глибокий та вичерпний мультидисциплінарний аналіз нейробіології зорового аналізатора, який розглядається не просто як орган чуття, а як повноцінне функціональне та ембріологічне продовження центральної нервової системи (ЦНС). Актуальність цього дослідження зумовлена тим, що патологічні зміни у зоровому шляху є одними з найраніших та найчутливіших предикторів розвитку системних нейродегенеративних, цереброваскулярних та тяжких психіатричних розладів. Авторами детально розглянуто діагностичний потенціал оптичної когерентної томографії (ОКТ), яка здатна фіксувати мікроструктурну деградацію сітківки задовго до маніфестації рухових чи когнітивних симптомів при хворобі Паркінсона та судинних мікроангіопатіях [2, 13]. Окрім цього, особливу увагу приділено феноменології ураження вищих кіркових центрів, зокрема синдрому Антона-Бабінського, який слугує унікальною моделлю розпаду нейронних мереж самоусвідомлення та формування глибокої візуальної анозогнозії після перенесених ішемічних інсультів [5, 6].

Вперше у рамках подібного систематичного огляду здійснено масштабну та структуровану інтеграцію даних сучасних українських досліджень, що проводяться в екстремальних умовах бойових дій. Детально проаналізовано роботи вітчизняних науковців щодо критичного впливу порушень церебральної гемодинаміки на швидкість візуально-просторової обробки інформації [13, 18, 19]. Висвітлено визначальну роль сироваткового нейротрофічного фактора мозку (BDNF) як предиктора постінсультної нейропластичності [14]. Окремий, стратегічно важливий акцент зроблено на вивченні специфіки бойової психічної травми (ПТСР), яка супроводжується руйнівними візуальними інтрузіями (флешбеками) на тлі зниження експресії ко-шаперону Fkbp5 у гіпокампі [16, 17].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

На основі синтезу цих масивів даних у статті науково обґрунтовано інноваційні стратегії візуальної реабілітації: оптогенетичне відновлення клітин сітківки [1], використання візуального зворотного зв'язку у дзеркальній терапії для подолання паралічу [8, 9], застосування технологій віртуальної реальності (VR) для безпечної корекції марев у психіатрії [7], а також впровадження дієвих моделей проактивної психосоматичної підтримки пацієнтів [11, 12, 20].

Ключові слова: зоровий аналізатор, ретинальні біомаркери, нейропластичність, синдром Антона-Бабінського, оптична когерентна томографія, оптогенетика, дзеркальна терапія, цереброваскулярна патологія, ПТСР.

Protsak Tetiana Vasylivna Candidate of Medical Sciences, Associate Professor of the Mykola Turkevich Human Anatomy Department, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0000-0002-9620-3667

Kukhta Olesia Romanivna 1st-year student of the Medical Faculty No. 1, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0009-0001-0063-6856

NEUROBIOLOGY OF THE VISUAL SYSTEM: FROM RETINAL BIOMARKERS OF NEURODEGENERATION TO CORTICAL NEUROPLASTICITY AND INNOVATIVE VISUAL REHABILITATION TECHNOLOGIES

Abstract. This article provides a deep and comprehensive multidisciplinary analysis of the neurobiology of the visual analyzer, viewing it not merely as a sensory organ but as a fully functional and embryological extension of the central nervous system (CNS). The relevance of this study is underscored by the fact that pathological changes in the visual pathway serve as some of the earliest and most sensitive predictors of systemic neurodegenerative, cerebrovascular, and severe psychiatric disorders. The authors detail the diagnostic potential of optical coherence tomography (OCT), which can detect microstructural retinal degradation long before the manifestation of motor or cognitive symptoms in Parkinson's disease and microangiopathies [2, 13]. Furthermore, special attention is given to the phenomenology of higher cortical center lesions, particularly Anton-Babinski syndrome, which serves as a unique model for the disintegration of neural self-awareness networks and the formation of profound visual anosognosia following ischemic strokes [5, 6].

For the first time in such a systematic review, a large-scale and structured integration of data from modern Ukrainian studies—conducted under the extreme conditions of military conflict—is presented. The works of domestic scientists regarding the critical impact of cerebral hemodynamic impairments on the speed of visuospatial information processing are meticulously analyzed [13, 18, 19]. The

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

defining role of serum brain-derived neurotrophic factor (BDNF) as a predictor of post-stroke neuroplasticity is highlighted [14]. A separate, strategically important emphasis is placed on exploring the specifics of combat mental trauma (PTSD), which is accompanied by destructive visual intrusions (flashbacks) against the backdrop of decreased Fkbp5 co-chaperone expression in the hippocampus [16, 17]. Based on the synthesis of these massive datasets, the article scientifically substantiates innovative visual rehabilitation strategies: optogenetic restoration of retinal cells [1], the use of visual feedback in mirror therapy to overcome paralysis [8, 9], the application of virtual reality (VR) technologies for the safe correction of psychiatric delusions [7], and the implementation of proactive psychosomatic patient support models [11, 12, 20].

Keywords: visual analyzer, retinal biomarkers, neuroplasticity, Anton-Babinski syndrome, optical coherence tomography, optogenetics, mirror therapy, cerebrovascular pathology, PTSD.

Постановка проблеми. Зоровий аналізатор є найскладнішою сенсорною системою людини. Ембріологічно сітківка та зоровий нерв виступають прямим випинанням проміжного мозку, тому будь-які патологічні процеси в ЦНС маніфестують на рівні зорового шляху напрочуд рано [1]. Ішемічні інсульти можуть призводити до кіркової сліпоти, а втрата здатності адекватно інтерпретувати візуальні стимули часто лежить в основі візуальної анозогнозії – синдрому Антона-Бабінського [4, 5].

Для України ця проблема набуває гіпертрофованих масштабів. В умовах війни нація стикається з епідемією ПТСР, ключовим симптомом якого є інтрузивні візуальні флешбеки, що руйнують психіку пацієнтів [16, 17]. Крім того, стрес-індукований сплеск судинних мікроангіопатій призводить до масового погіршення візуально-просторових функцій серед населення [13, 18]. Усе це вимагає кардинального перегляду діагностичних підходів та використання нейропластичності для інноваційної візуальної реабілітації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом 2020–2026 рр. світова наука довела роль зорового аналізатора як діагностичного «вікна». Дослідження M. Kowalczyk (2024) встановили високу прогностичну цінність ОКТ при хворобі Паркінсона [2], а Y. Zhang (2021) описав ефективність використання стовбурових клітин для захисту сітківки від дегенерації [3]. Завдяки розвитку оптогенетики (Guo X., 2026) з'явилася перспектива відновлення активності сітківки в обхід загиблих фоторецепторів [1].

Українські науковці в умовах воєнного стану також демонструють видатні результати світового рівня. Доведено прямий зв'язок між показниками мозкової доплерографії, накопиченням заліза та зниженням візуально-просторових функцій [13]. Окремо досліджено нейромолекулярні механізми обробки травматичних зорових образів при ПТСР [16, 17] та ефективність впровадження проактивних психологічних інтервенцій для подолання сенсорної тривоги [11, 12, 20].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Мета - Систематизація знань щодо нейробіології зорового аналізатора, визначення ролі сітківки як біомаркера системної патології, аналіз клінічних фенотипів ураження вищих зорових центрів та стисла оцінка інноваційних стратегій візуальної реабілітації з широкою інтеграцією досягнень української науки**.**

Виклад основного матеріалу;

1. Оптична когерентна томографія (ОКТ) з функцією ангіографії здійснила революцію в діагностиці. У пацієнтів із продромальною стадією хвороби Паркінсона фіксується мікроструктурне стоншення внутрішніх шарів сітківки, що безпосередньо корелює з тяжкістю майбутніх візуальних галюцинацій [2]. Компенсація нейрозапалення при ретинопатіях мезенхімальними стовбуровими клітинами відкриває нові терапевтичні горизонти, відновлюючи трофіку гангліонарних нейронів [3, 10].

Судинне русло сітківки є надзвичайно точним дзеркалом церебральної мікроангіопатії. Українські вчені довели, що підвищення індексу резистентності (RI) у мозкових артеріях достовірно пов'язане з патологічним накопиченням заліза у блідій кулі та стрімким зниженням швидкості візуально-просторової обробки інформації [13, 18].

2. Ураження потиличних часток кори призводить до глибоких розладів сприйняття, найяскравішим з яких є синдром Антона-Бабінського. При ішемічному інсульті в басейні задніх мозкових артерій пацієнт зазнає тотальної кіркової сліпоти. Проте через розрив зв'язків з лобовими мережами моніторингу мозок не усвідомлює відсутності зору, генеруючи масивні візуальні конфабуляції [5]. Цей синдром також фіксується при тяжких нейроінфекціях [6].

У психіатричній практиці розпад інтроспективної точності призводить до химерних марев та візуальних галюцинацій, які не піддаються логічному переконанню. Для їх лікування сьогодні пропонуються новітні атипові антипсихотики, такі як люматеперон, що дозволяє відновити критичність до зорових ілюзій [7].

3. В умовах бойових дій ПТСР часто маніфестує через інтрузивні візуальні флешбеки — раптові вторгнення яскравих, гіперреалістичних образів травми у свідомість [16]. Дослідження на тваринних моделях стресу довело, що це явище зумовлене зниженням експресії ко-шаперону Fkbp5 у гіпокампі, що блокує процеси нормальної консолідації пам'яті [17].

У сфері інсультології доведено, що швидкість мозкового кровотоку після ішемії безпосередньо визначає здатність пацієнта подолати просторове зорове нехтування (неглект) [19].

Зниження рівня нейротрофічного фактора (BDNF) виступає незалежним предиктором формування гострого візуально-просторового дефіциту [14]. Для пом'якшення таких станів українськими фахівцями розроблено протоколи "проактивної психологічної підтримки", які допомагають адаптуватися до сенсорних втрат [11, 12].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

4. Відкриття феномену нейропластичності докорінно змінило підхід до лікування сліпоти. Оптогенетика дозволяє доставляти гени світлочутливих білків (каналородопсину) у вцілілі клітини сітківки, частково відновлюючи візуальні сигнали в обхід загиблих фоторецепторів [1]. На кірковому рівні систематичні тренування активують альтернативні екстрастріарні шляхи, повертаючи здатність розпізнавати рух у сліпому полі після інсульту [4].

Дзеркальна терапія ефективно використовує зоровий зворотний зв'язок, "обманюючи" премоторну кору, що допомагає подолати параліч кінцівок через активацію дзеркальних нейронів [8, 9]. У психіатрії для корекції марев впроваджуються VR-симуляції, які дозволяють пацієнтам безпечно тестувати реальність без стресу прямої конфронтації [7].

Висновки:

1. Зоровий аналізатор – це не просто сенсорний орган, а повноцінне анатомо-функціональне продовження головного мозку, патологія якого слугує найранішим і найточнішим біомаркером системних захворювань. Оптична когерентна томографія (ОКТ) здатна фіксувати мікроструктурне стоншення шарів сітківки за роки до розгортання розгорнутої клінічної картини хвороби Паркінсона або судинної деменції. Це робить офтальмологічний скринінг незамінним інструментом у превентивній неврології та геріатрії.

2. Ураження вищих кортикальних зорових центрів, зокрема при ішемічних інсультах у басейні задніх мозкових артерій, призводить до феномену кіркової сліпоти з подальшим розвитком синдрому Антона-Бабінського. У цьому стані масивна дисконекція мозкових мереж генерує тотальну візуальну анозогнозію, змушуючи мозок компенсувати відсутність зору продукуванням глибоких, химерних конфабуляцій. Це доводить, що процеси самоусвідомлення критично залежать від цілісності лобово-потиличних зв'язків.

3. Українська наука внесла фундаментальний вклад у розуміння патології зорово-когнітивних функцій в екстремальних умовах. Чітко доведена кореляція між порушеннями мозкової гемодинаміки, рівнем BDNF та зниженням візуально-просторової обробки інформації в постінсультному та постковідному періодах. Водночас дослідження ПТСР розкрило молекулярні механізми психотравми: стрес-індуковане зниження експресії Fkbp5 у гіпокампі пояснює фізіологічну неможливість мозку погасити руйнівні візуальні флешбеки.

4. Сучасна нейрореабілітація зазнає радикальної трансформації завдяки впровадженню технологій, що стимулюють нейропластичність. Перехід від пасивного догляду до активного втручання — через оптогенетичне відновлення клітин сітківки, спрямоване тренування зорових полів, дзеркальну терапію та інтеграцію VR-технологій – відкриває безпрецедентні можливості для подолання сенсорних і моторних дефектів.

Перспективи подальших досліджень. Подальші дослідження повинні бути сфокусовані на системній інтеграції оптичної когерентної томографії (ОКТ) у рутинний клінічний скринінг для ранньої, доклінічної діагностики

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

мікроангіопатій та нейродегенерацій. Стратегічним завданням залишається адаптація інноваційних технологій — таких як оптогенетика, дзеркальна терапія та віртуальна реальність (VR) — до реалій української медицини. Це включає нагальну необхідність розробки доступних тест-систем на основі молекулярних маркерів стресу (BDNF, Fkbp5) для об'єктивного моніторингу лікування ПТСР у ветеранів, а також розширення масштабів проактивної психосоматичної підтримки населення, що постраждало від наслідків бойових дій.

Література

(1) Guo, X., Liu, H., Song, Y. J., Wang, J. H., Liu, D., Zheng, Z. W., Li, J. J., Li, B., Song, A., He, W., Yang, L. L., & Wang, S. (2026). Neuro-Immune Crosstalk: Molecular Mechanisms, Biological Functions, Diseases, and Therapeutic Targets. *MedComm*, *7*(2), e70497. https://doi.org/10.1002/mco2.70497

(2) Filippi, M., Balestrino, R., & Agosta, F. (2023). Editorial: Biomarkers of non-motor symptoms in Parkinson's disease and parkinsonisms. *Frontiers in neurology*, *14*, 1257064. https://doi.org/10.3389/fneur.2023.1257064

(3) Adak, S., Magdalene, D., Deshmukh, S., Das, D., & Jaganathan, B. G. (2021). A Review on Mesenchymal Stem Cells for Treatment of Retinal Diseases. *Stem cell reviews and reports*, *17*(4), 1154–1173. https://doi.org/10.1007/s12015-020-10090-x

(4) Saionz, E. L., Feldon, S. E., & Huxlin, K. R. (2021). Rehabilitation of cortically induced visual field loss. *Current opinion in neurology*, *34*(1), 67–74. https://doi.org/10.1097/WCO.0000000000000884

(5) Ziaul, Y. H., Mittal, J., Afroze, T., & Kumar, V. (2024). Anton-Babinski Syndrome: A Visual Anosognosia. *Cureus*, *16*(3), e55679. https://doi.org/10.7759/cureus.55679

(6) Srichawla B. S. (2022). Neuroinvasive West Nile Virus (WNV) Encephalitis With Anton Syndrome: Epidemiology and Pathophysiology Review. *Cureus*, *14*(6), e26264. https://doi.org/10.7759/cureus.26264

(7) Bond, J., Robotham, D., Kenny, A., Pinfold, V., Kabir, T., Andleeb, H., Larkin, M., Martin, J. L., Brown, S., Bergin, A. D., Petit, A., Rosebrock, L., Lambe, S., Freeman, D., & Waite, F. (2021). Automated Virtual Reality Cognitive Therapy for People With Psychosis: Protocol for a Qualitative Investigation Using Peer Research Methods. *JMIR research protocols*, *10*(10), e31742. https://doi.org/10.2196/31742

(8) Cascella, M., Manchiaro, P., Marinangeli, F., Di Fabio, C., Sollecchia, G., Vittori, A., & Cerrone, V. (2026). Mirror Neurons and Pain: A Scoping Review of Experimental, Social, and Clinical Evidence. *Healthcare (Basel, Switzerland)*, *14*(2), 280. https://doi.org/10.3390/healthcare14020280

(9) Kundi, M. K., & Spence, N. J. (2023). Efficacy of mirror therapy on lower limb motor recovery, balance and gait in subacute and chronic stroke: A systematic review. *Physiotherapy research international : the journal for researchers and clinicians in physical therapy*, *28*(2), e1997. https://doi.org/10.1002/pri.1997

(10) Kaur, G., & Singh, N. K. (2021). The Role of Inflammation in Retinal Neurodegeneration and Degenerative Diseases. *International journal of molecular sciences*, *23*(1), 386. https://doi.org/10.3390/ijms23010386

(11) Khaustova, O. O., Markova, M. V., Driuchenko, M. O., & Burdeinyi, A. O. (2022). Proactive psychological and psychiatric support of patients with chronic non-communicable diseases in a randomised trial: a Ukrainian experience. *General psychiatry*, *35*(5), e100881. https://doi.org/10.1136/gpsych-2022-100881

ISSN 2786-4952 Online

(12) Lemche, E., Chaban, O. S., & Lemche, A. V. (2021). Corrigendum: Neuroendocrinological and Epigenetic Mechanisms Subserving Autonomic Imbalance and HPA Dysfunction in the Metabolic Syndrome. *Frontiers in neuroscience*, *15*, 678258. https://doi.org/10.3389/fnins.2021.678258

(13) Gao, Y., Liang, C., Zhang, Q. *et al.* Brain iron deposition and cognitive decline in patients with cerebral small vessel disease : a quantitative susceptibility mapping study. *Alz Res Therapy* **17**, 17 (2025). https://doi.org/10.1186/s13195-024-01638-x

(14) Havlovska, Yaroslava Yu., Lytvynenko, Nataliya V., Shkodina, Anastasiia D., Serum Level of Brain-Derived Neurotrophic Factor and Thrombotic Type Are Predictive of Cognitive Impairment in the Acute Period of Ischemic Strokes Patients, Neurology Research International, 2023, 5578850, 8 pages, 2023. https://doi.org/10.1155/2023/5578850

(15) Asanova, A., Khaustova, O., Abdriakhimov, R., Sapon, D., Kleban, K., & Rakhman, L. (2022). COGNITIVE IMPAIRMENT IN PATIENTS HOSPITALIZED WITH COVID-19 PNEUMONIA: CORRELATION WITH DEMOGRAPHIC, CLINICAL AND EMOTIONAL PROFILE. *Wiadomosci lekarskie (Warsaw, Poland : 1960)*, *75*(8 pt 1), 1868–1875. https://doi.org/10.36740/WLek202208109

(16) Vus, V. I., Shkoliar, M. V., Proskuriakov, S., & Fradelos, E. (2024). Maintaining the mental health of Ukrainians in time of war: searching for a mechanism to provide a comprehensive system of psychosocial support and mental health awareness. *Polski merkuriusz lekarski : organ Polskiego Towarzystwa Lekarskiego*, *52*(3), 373–379. https://doi.org/10.36740/Merkur202403116

(17) Vasyl, R., Haran, B., Lahuta, T., Liberzon, I., & Dosenko, V. (2025). Corticosteroid-induced gene expression is attenuated in the hippocampus of mice with model of post-traumatic stress disorder. *Brain Research*, *1863*, Article 149760. https://doi.org/10.1016/j.brainres.2025.149760

(18) Ognev, V. A., Mishchenko, M. M., Mishchenko, A. N., & Trehub, P. O. (2022). NATIONAL TRENDS IN MORBIDITY AND MORTALITY FROM CIRCULATORY SYSTEM AND CEREBROVASCULAR DISEASES AND STROKES. *Wiadomosci lekarskie (Warsaw, Poland : 1960)*, *75*(5 pt 1), 1152–1155. https://doi.org/10.36740/WLek202205118

(19) Ovodyuk, N. M., Goryanska, K. M., Ivanchuk, A. O., Kovtunyak, A. K., Griva, A. V., & Shestak, N. V. (2022). FEATURES OF CEREBRAL HEMODYNAMICS IN PATIENTS AFTER STROKE DEPENDING ON THE VARIABILITY OF BLOOD PRESSURE AND THEIR QUALITY OF LIFE. *Wiadomosci lekarskie (Warsaw, Poland : 1960)*, *75*(5 pt 1), 1083–1089. https://doi.org/10.36740/WLek202205106

(20) Kvasnevska, Y., Faustova, M., Voronova, K., Basarab, Y., & Lopatina, Y. (2024). "We need to talk about it, test it, prevent it, and that is our job": qualitative report on the awareness of primary care physicians regarding HIV in Ukraine. *Frontiers in health services*, *4*, 1444575. https://doi.org/10.3389/frhs.2024.1444575

REFERENCES

(1) Guo, X., Liu, H., Song, Y. J., Wang, J. H., Liu, D., Zheng, Z. W., Li, J. J., Li, B., Song, A., He, W., Yang, L. L., & Wang, S. (2026). Neuro-Immune Crosstalk: Molecular Mechanisms, Biological Functions, Diseases, and Therapeutic Targets. *MedComm*, *7*(2), e70497. https://doi.org/10.1002/mco2.70497

(2) Filippi, M., Balestrino, R., & Agosta, F. (2023). Editorial: Biomarkers of non-motor symptoms in Parkinson's disease and parkinsonisms. *Frontiers in neurology*, *14*, 1257064. https://doi.org/10.3389/fneur.2023.1257064

(3) Adak, S., Magdalene, D., Deshmukh, S., Das, D., & Jaganathan, B. G. (2021). A Review on Mesenchymal Stem Cells for Treatment of Retinal Diseases. *Stem cell reviews and reports*, *17*(4), 1154–1173. https://doi.org/10.1007/s12015-020-10090-x

ISSN 2786-4952 Online

(4) Saionz, E. L., Feldon, S. E., & Huxlin, K. R. (2021). Rehabilitation of cortically induced visual field loss. *Current opinion in neurology*, *34*(1), 67–74. https://doi.org/10.1097/WCO.0000000000000884

(5) Ziaul, Y. H., Mittal, J., Afroze, T., & Kumar, V. (2024). Anton-Babinski Syndrome: A Visual Anosognosia. *Cureus*, *16*(3), e55679. https://doi.org/10.7759/cureus.55679

(6) Srichawla B. S. (2022). Neuroinvasive West Nile Virus (WNV) Encephalitis With Anton Syndrome: Epidemiology and Pathophysiology Review. *Cureus*, *14*(6), e26264. https://doi.org/10.7759/cureus.26264

(7) Bond, J., Robotham, D., Kenny, A., Pinfold, V., Kabir, T., Andleeb, H., Larkin, M., Martin, J. L., Brown, S., Bergin, A. D., Petit, A., Rosebrock, L., Lambe, S., Freeman, D., & Waite, F. (2021). Automated Virtual Reality Cognitive Therapy for People With Psychosis: Protocol for a Qualitative Investigation Using Peer Research Methods. *JMIR research protocols*, *10*(10), e31742. https://doi.org/10.2196/31742

(8) Cascella, M., Manchiaro, P., Marinangeli, F., Di Fabio, C., Sollecchia, G., Vittori, A., & Cerrone, V. (2026). Mirror Neurons and Pain: A Scoping Review of Experimental, Social, and Clinical Evidence. *Healthcare (Basel, Switzerland)*, *14*(2), 280. https://doi.org/10.3390/healthcare14020280

(9) Kundi, M. K., & Spence, N. J. (2023). Efficacy of mirror therapy on lower limb motor recovery, balance and gait in subacute and chronic stroke: A systematic review. *Physiotherapy research international : the journal for researchers and clinicians in physical therapy*, *28*(2), e1997. https://doi.org/10.1002/pri.1997

(10) Kaur, G., & Singh, N. K. (2021). The Role of Inflammation in Retinal Neurodegeneration and Degenerative Diseases. *International journal of molecular sciences*, *23*(1), 386. https://doi.org/10.3390/ijms23010386

(11) Khaustova, O. O., Markova, M. V., Driuchenko, M. O., & Burdeinyi, A. O. (2022). Proactive psychological and psychiatric support of patients with chronic non-communicable diseases in a randomised trial: a Ukrainian experience. *General psychiatry*, *35*(5), e100881. https://doi.org/10.1136/gpsych-2022-100881

(12) Lemche, E., Chaban, O. S., & Lemche, A. V. (2021). Corrigendum: Neuroendocrinological and Epigenetic Mechanisms Subserving Autonomic Imbalance and HPA Dysfunction in the Metabolic Syndrome. *Frontiers in neuroscience*, *15*, 678258. https://doi.org/10.3389/fnins.2021.678258

(13) Gao, Y., Liang, C., Zhang, Q. *et al.* Brain iron deposition and cognitive decline in patients with cerebral small vessel disease : a quantitative susceptibility mapping study. *Alz Res Therapy* **17**, 17 (2025). https://doi.org/10.1186/s13195-024-01638-x

(14) Havlovska, Yaroslava Yu., Lytvynenko, Nataliya V., Shkodina, Anastasiia D., Serum Level of Brain-Derived Neurotrophic Factor and Thrombotic Type Are Predictive of Cognitive Impairment in the Acute Period of Ischemic Strokes Patients, Neurology Research International, 2023, 5578850, 8 pages, 2023. https://doi.org/10.1155/2023/5578850

(15) Asanova, A., Khaustova, O., Abdriakhimov, R., Sapon, D., Kleban, K., & Rakhman, L. (2022). COGNITIVE IMPAIRMENT IN PATIENTS HOSPITALIZED WITH COVID-19 PNEUMONIA: CORRELATION WITH DEMOGRAPHIC, CLINICAL AND EMOTIONAL PROFILE. *Wiadomosci lekarskie (Warsaw, Poland : 1960)*, *75*(8 pt 1), 1868–1875. https://doi.org/10.36740/WLek202208109

(16) Vus, V. I., Shkoliar, M. V., Proskuriakov, S., & Fradelos, E. (2024). Maintaining the mental health of Ukrainians in time of war: searching for a mechanism to provide a comprehensive system of psychosocial support and mental health awareness. *Polski merkuriusz lekarski : organ Polskiego Towarzystwa Lekarskiego*, *52*(3), 373–379. https://doi.org/10.36740/Merkur202403116

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

(17) Vasyl, R., Haran, B., Lahuta, T., Liberzon, I., & Dosenko, V. (2025). Corticosteroid-induced gene expression is attenuated in the hippocampus of mice with model of post-traumatic stress disorder. *Brain Research*, *1863*, Article 149760. https://doi.org/10.1016/j.brainres.2025.149760

(18) Ognev, V. A., Mishchenko, M. M., Mishchenko, A. N., & Trehub, P. O. (2022). NATIONAL TRENDS IN MORBIDITY AND MORTALITY FROM CIRCULATORY SYSTEM AND CEREBROVASCULAR DISEASES AND STROKES. *Wiadomosci lekarskie (Warsaw, Poland : 1960)*, *75*(5 pt 1), 1152–1155. https://doi.org/10.36740/WLek202205118

(19) Ovodyuk, N. M., Goryanska, K. M., Ivanchuk, A. O., Kovtunyak, A. K., Griva, A. V., & Shestak, N. V. (2022). FEATURES OF CEREBRAL HEMODYNAMICS IN PATIENTS AFTER STROKE DEPENDING ON THE VARIABILITY OF BLOOD PRESSURE AND THEIR QUALITY OF LIFE. *Wiadomosci lekarskie (Warsaw, Poland : 1960)*, *75*(5 pt 1), 1083–1089. https://doi.org/10.36740/WLek202205106

(20) Kvasnevska, Y., Faustova, M., Voronova, K., Basarab, Y., & Lopatina, Y. (2024). "We need to talk about it, test it, prevent it, and that is our job": qualitative report on the awareness of primary care physicians regarding HIV in Ukraine. *Frontiers in health services*, *4*, 1444575. https://doi.org/10.3389/frhs.2024.1444575

Дата першого надходження статті до видання: 01.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК: 616.366-089.86-089.168.1-06-037

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3458-3465

Рева Володимир Борисович кандидат медичних наук, доцент, доцент закладу вищої освіти кафедри хірургії №2, Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0000-0003-1921-5776

Рева Тетяна Василівна кандидат медичних наук, доцент, доцент закладу вищої освіти кафедри внутрішньої медицини, клінічної фармакології та професійних хвороб, Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0000-0003-0035-1655

Ігнатьєва Анна Сергіївна здобувач вищої освіти спеціальності «Медицина», Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0009-0004-1866-5657

АНАЛІЗ ФАКТОРІВ РИЗИКУ ВИНИКНЕННЯ ПОСТХОЛЕЦИСТЕКТОМІЧНОГО СИНДРОМУ

Анотація. Постхолецистектомічний синдром - це сукупність симптомів, що зберігаються або з'являються після видалення жовчного міхура, тобто проведення холецистектомії. Характеризується цей стан болем у правому підребер'ї, диспепсією, нудотою, рефлюксом жовчі. Постхолецистектомічний синдром може виникати рано або через тривалий час після операції. Для запобігання виникнення цього захворювання важливим є вивчення факторів ризику виникнення цього стану.

Під час аналізу 94 історій хвороб встановлено, що на 30-ту добу після холецистектомії у 5 пацієнтів з гострим холециститом та у 2 пацієнтів з хронічним холециститом спостерігалися прояви постхолецистектомічного синдрому, що становить 7,4% і 7,7% відповідно.

У хворих із постхолецистектомічним синдромом основними скаргами були нудота, важкість у верхніх відділах живота, загальна слабкість і гіркота в роті; у частини пацієнтів (3 з гострою формою) додатково відмічалася блювота. При ультразвуковому дослідженні виявлено розширення холедоха до 10 мм у групі гострого холециститу та до 8 мм у групі хронічного, а також ознаки супутнього панкреатиту. Ендоскопічно визначали наявність жовчі в шлунку та еритематозні зміни слизової верхніх відділів шлункового-кишкового тракту у 4 пацієнтів. Показники лейкоцитів залишалися в межах норми.

Серед досліджених факторів ризику оцінювали тривалість захворювання, частоту загострень та інтраопераційні ускладнення. Встановлено, що більша тривалість патології та часті загострення асоціювалися з підвищеним ризиком розвитку постхолецистектомічного синдрому у пацієнтів обох груп.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Інтраопераційні ускладнення відмічалися у вигляді складного перебігу втручання: у 5 пацієнтів з гострим холециститом спостерігали багатошаровість стінки жовчного міхура з газовими включеннями, у 2 - ретровезикальний абсцес, у 3 - паравезикальний абсцес, що потребувало дренування та відтермінування ентерального харчування.

Ключові слова: постхолецистектомічний синдром, гострий холецистит, хронічний холецистит, холецистектомія, ускладнення, фактори ризику

Reva Volodymyr Borisovich PhD, MD,associate professor Department of surgery №2, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0000-0003-1921-5776

Reva Tetiana Vasylivna PhD, MD,associate professor, Department of the Internal medicine, Clinical pharmacology and Occupational disease, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0000-0003-0035-1655

Ihnatieva Anna Serhiivna higher education applicant, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0009-0004-1866-5657

ANALYSIS OF RISK FACTORS FOR THE DEVELOPMENT OF POSTCHOLECYSTECTOMY SYNDROME

Abstract: Postcholecystectomy syndrome is a set of symptoms that persist or appear after removal of the gallbladder, i.e., after cholecystectomy. This condition is characterized by pain in the right hypochondrium, dyspepsia, nausea, and bile reflux. Postcholecystectomy syndrome may occur early or long after surgery. Studying the risk factors for its development is important for prevention.

An analysis of 94 medical records showed that on the 30th day after cholecystectomy, manifestations of postcholecystectomy syndrome were observed in 5 patients with acute cholecystitis and in 2 patients with chronic cholecystitis, accounting for 7.4% and 7.7%, respectively.

In patients with postcholecystectomy syndrome, the main complaints included nausea, heaviness in the upper abdomen, general weakness, and bitterness in the mouth; some patients (3 with the acute form) also experienced vomiting. Ultrasound examination revealed dilation of the common bile duct up to 10 mm in the acute cholecystitis group and up to 8 mm in the chronic group, as well as signs of concomitant pancreatitis. Endoscopic examination showed the presence of bile in the stomach and erythematous changes in the mucosa of the upper gastrointestinal tract in 4 patients. Leukocyte counts remained within normal limits.

Among the studied risk factors, the duration of the disease, frequency of exacerbations, and intraoperative complications were evaluated. It was found that a longer disease duration and frequent exacerbations were associated with an increased risk of developing postcholecystectomy syndrome in patients of both groups.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Intraoperative complications included a complicated course of surgery: in 5 patients with acute cholecystitis, multilayered gallbladder wall with gas inclusions was observed; in 2 patients, a retrovesical abscess; and in 3 patients, a paravesical abscess, which required drainage and delayed enteral feeding.

Keywords: postcholecystectomy syndrome, acute cholecystitis, chronic cholecystitis, cholecystectomy, complications, risk factors.

Постановка проблеми. Холецистектомія протягом багатьох років залишається однією з найчастіше виконуваних операцій в абдомінальній хірургії у всьому світі. Вже декілька десятиліть саме лапароскопічна методика виконання холецистектомії вважається «золотим стандартом» лікування жовчнокам'яної хвороби та гострого холециститу. У порівнянні з відкритими методика втручаннями цей метод асоціюється з нижчою частотою інтра- та післяопераційних ускладнень 1. До прикладу, у США лапароскопічна холецистектомія виконується більш ніж у 90% випадків 2. Попри високу ефективність операції, до 40% пацієнтів після видалення жовчного міхура продовжують скаржитися на диспепсичні прояви, що дозволяє розглядати їх як прояви постхолецистектомічного синдрому. Постхолецистектомічний синдром є досить поширеним післяопераційним станом, який може формуватися вже через кілька тижнів або місяців після оперативного втручання. Найчастіше симптоми, такі як печія, біль у грудній клітці та епігастральній ділянці, здуття живота виникають у проміжку від 2 до 6 місяців після операції 3-5. Патофізіологічно це виникає внаслідок відсутності жовчного міхура, що призводить до суттєвих змін у фізіології жовчоутворення та жовчовиділення, а саме прискорюється ентерогепатична циркуляція жовчних кислот, змінюється їх секреція та реабсорбція, а також скорочується транзит кишкового вмісту через товсту кишку 6. Це може пояснювати появу нових диспептичних скарг у пацієнтів, які мали подібні симптоми ще до операції. Після втрати резервуарної функції жовчного міхура порушується ритмічність надходження жовчі в дванадцятипалу кишку, що супроводжується змінами моторики верхніх відділів шлунково-кишкового тракту (ШКТ) та сприяє розвитку патологічного рефлюксу шлунково-кишкового вмісту в стравохід 7-9.

Це, у свою чергу, підвищує ризик рефлюксних явищ різної локалізації: дуоденогастрального, біліарноантрального та навіть біліарностравохідного. Додатково описані функціональні та гормональні зміни у верхніх відділах ШКТ, що також впливають на клінічну картину 10.

На основі цього можна зробити висновок, що постхолецистектомічний синдром є мультифакторним станом, у розвитку якого беруть участь як біліарні, так і позабіліарні механізми 11.

До факторів ризику розвитку постхолецистектомічного синдрому відносять ургентний характер холецистектомії, наявність жовчнокам'яної хвороби та тривалий анамнез передопераційної симптоматики 12,13.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вперше постхолецистектомічний синдром був описаний у 1947 році Вомаком і Крайдером, які звернули увагу на комплекс змін з боку жовчовивідної системи та інших органів травної системи після холецистектомії. Зі збільшенням проведення холецистектомії у світі, все більше стає актуальним питання виявлення можливих факторів, що провокують виникнення постхолецистектомічного синдрому.

Мета статті. Провести ретроспективний аналіз історій хвороб пацієнтів з діагнозами "гострий холецистит" й "хронічний холецистит", яким було проведено лапароскопічну холецистектомію та визначати фактори ризику виникнення постхолецистектомічного синдрому у цих пацієнтів.

Виклад основного матеріалу. У нашому дослідженні було проаналізовано 94 історії хвороб, серед яких 71 пацієнт була жіночої статі та 23 - чоловічої, що пояснюється тим, що жіноча стать є фактором ризику виникнення жовчнокам'яної хвороби та гострого безкам'яного холециститу.

Усі пацієнти були розподілені залежно від перебігу захворювання на дві групи: пацієнти з гострим холециститом (група 1), що склала 68 осіб та пацієнти з хронічним холециститом (група 2) - 26 осіб відповідно.

Середня тривалість захворювання у пацієнтів із гострим холециститом становила 4,78±1,31 років, тоді як у пацієнтів із хронічним холециститом - 7,23±2,36 років.

Задля забезпечення коректності дослідження ми застосували критерії виключення з дослідження, що включали такі захворювання як вірусні гепатити В, С, Д, венеричні захворювання, ВІЛ/СНІД, аутоімунні патології, цукровий діабет 1 та 2 типу, токсичні ураження печінки, цироз печінки, виразкову хворобу шлунка в стадії загострення, гастроезофагеальну рефлюксну хворобу, супутні хронічні захворювання у стадії декомпенсації або загострення, онкологічні, ревматологічні, неврологічні та психічні патології, гострий інфаркт міокарда, серцеву недостатність II–III ступеня, а також період вагітності, лактації та дитячий та підлітковий вік.

Під час госпіталізації всім пацієнтам був проведений комплекс лабораторно-інструментальних досліджень. Було визначено лабораторні показники крові, зокрема кількість лейкоцитів, ШОЕ, глюкозу крові, загальний білірубін та амілазу крові.

Серед інструментальних методів усім пацієнтам виконували ультразвукове дослідження органів черевної порожнини, а також езофагофіброгастродуоденоскопію (ЕФГДС). До проведення оперативного втручання за допомогою УЗД встановлювали тип холециститу: гострий або хронічний, а також наявність або відсутність конкрементів.

Під час ЕФГДС оцінювали стан стравоходу, шлунка та дванадцятипалої кишки щодо гострих або хронічних змін, а також наявність жовчі у шлунку. Усім пацієнтам проводили біопсію шлунка для виявлення Helicobacter pylori та оцінки морфологічних змін слизової оболонки.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Періопераційні результати обстежень

У пацієнтів із гострим холециститом були виявлені такі ультразвукові зміни: у 64 пацієнтів (94,1%) - наявність конкрементів, у 50 пацієнтів (73,5%) - потовщення стінки жовчного міхура >10 мм, у 5 пацієнтів (7,4%) - багатошарова структура стінки жовчного міхура з газовими прошарками, у 2 пацієнтів (2,9%) - ретровезикальний абсцес та у 3 пацієнтів (4,4%) - паравезикальний абсцес. Такі ехографічні ознаки відповідали флегмонозній або гангренозній формі гострого холециститу. У пацієнтів із хронічним холециститом при УЗД виявлено: у 24 пацієнтів (92,3%) - конкременти, у 19 пацієнтів (73,1%) - потовщення стінки жовчного міхура >3 мм.

При ЕФГДС у пацієнтів із гострим холециститом визначалися такі зміни: у 60 пацієнтів (88,2%) - еритематозний гастродуоденіт, у 8 пацієнтів (11,8%) - наявність жовчі в шлунку. У той же час у всіх 26 пацієнтів (100%) із хронічним холециститом були виявлені катаральні зміни стравоходу, шлунка та дванадцятипалої кишки, а також у 9 пацієнтів (34,6%) - жовч у шлунку.

При аналізі загального аналізу крові у пацієнтів першої групи у 41 пацієнта (60,3%) спостерігався помірний лейкоцитоз до 15×10^9/л, а у 27 пацієнтів (39,7%) - виражений лейкоцитоз понад 15×10^9/л, що характерно для гострих запальних процесів. У той час у 24 пацієнтів (92,3%) другої групи рівень лейкоцитів перебував у межах норми, а у 2 пацієнтів відзначався помірний лейкоцитоз, що узгоджується з хронічним перебігом захворювання.

Післяопераційні результати обстежень

У післяопераційному періоді комплекс досліджень (визначення лейкоцитів у крові, УЗД органів черевної порожнини та ЕФГДС) проводився на 3-тю, 10-ту та 30-ту добу за умови неускладненого перебігу післяопераційного періоду. Для постановки діагнозу ми оцінювали клінічні скарги пацієнтів, дані УЗД, ендоскопії та лабораторних показників на 30-ту післяопераційну добу.

Було встановлено, що у 5 пацієнтів із гострим холециститом на 30-ту добу після операції спостерігалися нудота, важкість у верхній частині живота, загальна слабкість та гіркота у роті, а у 3 з них також була блювота. УЗД виявило розширення холедоха до 10 мм та ознаки панкреатиту. При ЕФГДС визначалися жовч у шлунку та у 4 пацієнтів - еритематозні зміни слизової. Рівень лейкоцитів залишався у межах норми.

У 2 пацієнтів із хронічним холециститом на 30-ту добу після операції відзначалися нудота, загальна слабкість та гіркота у роті, а у 1 пацієнта - важкість у верхній частині живота.

При УЗД визначалося розширення холедоха до 8 мм. ЕФГДС виявила катаральні зміни верхніх відділів ШКТ та жовч у шлунку. Лейкоцити залишалися в межах норми.

Таким чином, у 5 пацієнтів (7,4%) із гострим холециститом та у 2 пацієнтів (7,7%) із хронічним холециститом на основі комплексної оцінки встановлено діагноз постхолецистектомічний синдром.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Виявлення факторів ризику виникнення постхолецистектомічного синдрому

Для виявлення факторів, що ймовірно призвели до виникнення постхолецистектомічного синдрому було проведено опитування цих пацієнтів, під час якого аналізували тривалість захворювання, частоту загострень, а також перебіг і ускладнення оперативного втручання.

1. Тривалість захворювання

Середня тривалість захворювання у пацієнтів із гострим холециститом становила 4,78±1,31 років, тоді як у пацієнтів із хронічним холециститом - 7,23±2,36 років. У 1 пацієнта (20%) першої групи тривалість хвороби становила до 1 року, у 2 пацієнтів (40%) - 1-5 років, а ще у 2 пацієнтів (40%) - понад 5 років. У другій групі у половини пацієнтів захворювання тривало 5-7 років, а в іншої половини - понад 7 років.

2. Наявність загострень холециститу

Загострення спостерігалися у всіх пацієнтів (100%) обох груп.

У 1 пацієнта (20%) першої групи загострення виникали 1-2 рази на місяць, у ще 1 пацієнта (20%) - 2-5 разів на місяць, а у 3 пацієнтів (60%) - понад 5 разів на місяць. У пацієнтів другої групи у половини загострення виникали 1-2 рази на рік, а в іншої половини - 2-5 разів на місяць.

3. Інтраопераційні ускладнення

За даними передопераційного УЗД у 5 пацієнтів із гострим холециститом визначалися багатошаровість стінки жовчного міхура з газовими прошарками, у 2 пацієнтів - ретровезикальний абсцес, у 3 пацієнтів - паравезикальний абсцес. Ці зміни ускладнювали оперативне втручання, вимагали встановлення дренажів та відтермінування ентерального харчування.

Висновки.

1.Частота виникнення постхолецистектомічного синдрому у пацієнтів з гострим холециститом склала 7,4%, а у пацієнтів з хронічним холециститом - 7,7%.

2.Факторами ризику виникнення постхолецистектомічного синдрому є довга тривалість захворювання, висока частота загострень та наявність інтраопераційних ускладнень.

ЛІТЕРАТУРА

1.Coelho JCU, Dalledone GO, Schiel W, Berbardin JP, Claus CMP, Matias JEF, Freitas ACT. DOES MALE GENDER INCREASE THE RISK OF LAPAROSCOPIC CHOLECYSTECTOMY? Arq Bras Cir Dig. 2019 Aug 26;32(2):e1438. doi: 10.1590/0102-672020190001e1438. PMID: 31460598; PMCID: PMC6713049.

2.Kang Z, Lu M, Jiang M, Zhou D, Huang H. Proteobacteria Acts as a Pathogenic Risk-Factor for Chronic Abdominal Pain and Diarrhea in Post-Cholecystectomy Syndrome Patients: A Gut Microbiome Metabolomics Study. Med Sci Monit. 2019 Sep 29;25:7312-7320. doi: 10.12659/MSM.915984. PMID: 31563920; PMCID: PMC6784683.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

3.Saleem S, Weissman S, Gonzalez H, Rojas PG, Inayat F, Alshati A, Gaduputi V. Post-cholecystectomy syndrome: a retrospective study analysing the associated demographics, aetiology, and healthcare utilization. Transl Gastroenterol Hepatol. 2021 Oct 25;6:58. doi: 10.21037 /tgh.2019.11.08. PMID: 34805580; PMCID: PMC8573368.

4.Isherwood J, Oakland K, Khanna A. A systematic review of the aetiology and management of post cholecystectomy syndrome. Surgeon. 2019 Feb;17(1):33-42. doi: 10.1016/j.surge. 2018.04.001. Epub 2018 May 2. PMID: 29730174.

5.Sami-Bostan M, Ugurlu C, Yildirim M, Koca B. The relationship between bile reflux and common bile duct diameter after cholecystectomy: a clinical case-control study. Cir Cir. 2023;91(1):9-14. English. doi: 10.24875/CIRU.22000490. PMID: 36787612.

6.Shin Y, Choi D, Lee KG, Choi HS, Park Y. Association between dietary intake and postlaparoscopic cholecystectomic symptoms in patients with gallbladder disease. Korean J Intern Med. 2018 Jul;33(4):829-836. doi: 10.3904/kjim.2016.223. Epub 2017 Nov 10. PMID: 29117670; PMCID: PMC6030420.

7.Mercan E, Duman U, Tihan D, Dilektasli E, Senol K. Cholecystectomy and duodenogastric reflux: interacting effects over the gastric mucosa. Springerplus. 2016 Nov 14;5(1):1970. doi: 10.1186/s40064-016-3641-z. PMID: 27917345; PMCID: PMC5108731.

8.Lake A, Rao SSC, Larion S, Spartz H, Kavuri S. Bile Reflux Gastropathy and Functional Dyspepsia. J Neurogastroenterol Motil. 2021 Jul 30;27(3):400-407. doi: 10.5056/jnm20102. PMID: 34210905; PMCID: PMC8266494.

9.Chen H, Li X, Ge Z, Gao Y, Chen X, Cui Y. Rabeprazole combined with hydrotalcite is effective for patients with bile reflux gastritis after cholecystectomy. Can J Gastroenterol. 2010 Mar;24(3):197-201. doi: 10.1155/2010/846353. PMID: 20352149; PMCID: PMC2852226.

10.Shrestha R, Chayaput P, Wongkongkam K, Chanruangvanich W. Prevalence and predictors of postcholecystectomy syndrome in Nepalese patients after 1 week of laparoscopic cholecystectomy: a cross-sectional study. Sci Rep. 2024 Feb 28;14(1):4903. doi: 10.1038/s41598-024-55625-1. PMID: 38418688; PMCID: PMC10902287.

11.Shirah BH, Shirah HA, Zafar SH, Albeladi KB. Clinical patterns of postcholecystectomy syndrome. Ann Hepatobiliary Pancreat Surg. 2018 Feb;22(1):52-57. doi: 10.14701/ahbps .2018.22.1.52. Epub 2018 Feb 26. PMID: 29536056; PMCID: PMC5845611.

12.Zackria R, Lopez RA. Postcholecystectomy Syndrome. 2023 Aug 28. In: StatPearls [Internet]. Treasure Island (FL): StatPearls Publishing; 2025 Jan–. PMID: 30969724.

13.Ng C, Ejimakor M, Goldson TM, Forjuoh SN. The postcholecystectomy syndrome in morbid obesity. Proc (Bayl Univ Med Cent). 2020 Apr 27;33(3):393-394. doi: 10.1080/0 8998280.2020.1757975. PMID: 32675961; PMCID: PMC7340458.

REFERENCES

1.Coelho JCU, Dalledone GO, Schiel W, Berbardin JP, Claus CMP, Matias JEF, Freitas ACT. DOES MALE GENDER INCREASE THE RISK OF LAPAROSCOPIC CHOLECYSTECTOMY? Arq Bras Cir Dig. 2019 Aug 26;32(2):e1438. doi: 10.1590/0102-672020190001e1438. PMID: 31460598; PMCID: PMC6713049.

2.Kang Z, Lu M, Jiang M, Zhou D, Huang H. Proteobacteria Acts as a Pathogenic Risk-Factor for Chronic Abdominal Pain and Diarrhea in Post-Cholecystectomy Syndrome Patients: A Gut Microbiome Metabolomics Study. Med Sci Monit. 2019 Sep 29;25:7312-7320. doi: 10.12659/ MSM.915984. PMID: 31563920; PMCID: PMC6784683.

3.Saleem S, Weissman S, Gonzalez H, Rojas PG, Inayat F, Alshati A, Gaduputi V. Post-cholecystectomy syndrome: a retrospective study analysing the associated demographics, aetiology, and healthcare utilization. Transl Gastroenterol Hepatol. 2021 Oct 25;6:58. doi: 10.21037 /tgh.2019.11.08. PMID: 34805580; PMCID: PMC8573368.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

4.Isherwood J, Oakland K, Khanna A. A systematic review of the aetiology and management of post cholecystectomy syndrome. Surgeon. 2019 Feb;17(1):33-42. doi: 10.1016/j.surge.2018.04.001. Epub 2018 May 2. PMID: 29730174.

5.Sami-Bostan M, Ugurlu C, Yildirim M, Koca B. The relationship between bile reflux and common bile duct diameter after cholecystectomy: a clinical case-control study. Cir Cir. 2023;91(1):9-14. English. doi: 10.24875/CIRU.22000490. PMID: 36787612.

6.Shin Y, Choi D, Lee KG, Choi HS, Park Y. Association between dietary intake and postlaparoscopic cholecystectomic symptoms in patients with gallbladder disease. Korean J Intern Med. 2018 Jul;33(4):829-836. doi: 10.3904/kjim.2016.223. Epub 2017 Nov 10. PMID: 29117670; PMCID: PMC6030420.

7.Mercan E, Duman U, Tihan D, Dilektasli E, Senol K. Cholecystectomy and duodenogastric reflux: interacting effects over the gastric mucosa. Springerplus. 2016 Nov 14;5(1):1970. doi: 10.1186/s40064-016-3641-z. PMID: 27917345; PMCID: PMC5108731.

8.Lake A, Rao SSC, Larion S, Spartz H, Kavuri S. Bile Reflux Gastropathy and Functional Dyspepsia. J Neurogastroenterol Motil. 2021 Jul 30;27(3):400-407. doi: 10.5056/jnm20102. PMID: 34210905; PMCID: PMC8266494.

9.Chen H, Li X, Ge Z, Gao Y, Chen X, Cui Y. Rabeprazole combined with hydrotalcite is effective for patients with bile reflux gastritis after cholecystectomy. Can J Gastroenterol. 2010 Mar;24(3):197-201. doi: 10.1155/2010/846353. PMID: 20352149; PMCID: PMC2852226.

10.Shrestha R, Chayaput P, Wongkongkam K, Chanruangvanich W. Prevalence and predictors of postcholecystectomy syndrome in Nepalese patients after 1 week of laparoscopic cholecystectomy: a cross-sectional study. Sci Rep. 2024 Feb 28;14(1):4903. doi: 10.1038/s41598-024-55625-1. PMID: 38418688; PMCID: PMC10902287.

11.Shirah BH, Shirah HA, Zafar SH, Albeladi KB. Clinical patterns of postcholecystectomy syndrome. Ann Hepatobiliary Pancreat Surg. 2018 Feb;22(1):52-57. doi: 10.14701/ahbps.2018.22.1.52. Epub 2018 Feb 26. PMID: 29536056; PMCID: PMC5845611.

12.Zackria R, Lopez RA. Postcholecystectomy Syndrome. 2023 Aug 28. In: StatPearls [Internet]. Treasure Island (FL): StatPearls Publishing; 2025 Jan–. PMID: 30969724.

13.Ng C, Ejimakor M, Goldson TM, Forjuoh SN. The postcholecystectomy syndrome in morbid obesity. Proc (Bayl Univ Med Cent). 2020 Apr 27;33(3):393-394. doi: 10.1080/08998280.2020.1757975. PMID: 32675961; PMCID: PMC7340458.

Дата першого надходження статті до видання: 28.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК: 616.37-002-008.811.9-036-07-092

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3466-3474

Рева Володимир Борисович доцент, кандидат медичних наук, доцент закладу вищої освіти кафедри хірургії №2, Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0000-0003-1921-5776

Бакунець Світлана Сергіївна студентка 5 курсу, спеціальність 222 «Медицина», Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0009-0007-4820-858X

Гецко Владислав Дмитрович студент 5 курсу, спеціальність 222 «Медицина», Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0009-0003-7936-8114

Руснак Анна-Марія Євгенівна студентка 5 курсу, спеціальність 222 «Медицина», Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0009-0003-4638-8581

СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД НА ПАТОГЕНЕЗ ДЕСТРУКТИВНИХ ФОРМ ПАНКРЕАТИТУ

Анотація. Деструктивні форми гострого панкреатиту залишаються однією з найбільш складних, небезпечних і актуальних проблем сучасної абдомінальної хірургії та інтенсивної терапії. Це обумовлено стабільно високим рівнем летальності, частотою розвитку тяжких ранніх та пізніх ускладнень, а також значним негативним впливом на подальшу якість життя пацієнтів. Патогенез цього захворювання є вкрай складним, багатофакторним і включає каскадну взаємодію внутрішньоклітинних, ферментативних, імунних та судинних механізмів. Ключовою пусковою ланкою є передчасна внутрішньоклітинна активація панкреатичних ферментів (зокрема трипсиногену) безпосередньо в тканині підшлункової залози, що незворотно призводить до автолізу, масивного розвитку запалення та формування панкреонекрозу. Важливу роль на ранніх етапах відіграють порушення кальцієвого гомеостазу, тяжка мітохондріальна дисфункція та стрімке енергетичне виснаження ацинарних клітин, які сприяють переходу від запрограмованого апоптозу до неконтрольованого некрозу. Значну участь у прогресуванні патологічного процесу бере генералізована системна запальна відповідь із масивним вивільненням прозапальних цитокінів (цитокіновий шторм), що зумовлює швидкий розвиток синдрому системної запальної відповіді (ССЗВ) та, як наслідок, поліорганної недостатності. Додатковими обтяжуючими чинниками виступають оксидативний стрес, ендотеліальна

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

дисфункція та виражені порушення мікроциркуляції, які поглиблюють ішемію тканин і сприяють незворотним некротичним змінам. Крім того, критичне значення має порушення бар'єрної функції кишечника на тлі системної гіпоперфузії, що призводить до транслокації кишкової мікрофлори та інфікування спочатку стерильних некротичних тканин. Сучасні наукові дослідження спрямовані на глибоке вивчення молекулярних і клітинних механізмів патогенезу, що відкриває нові перспективні можливості для розробки таргетної консервативної терапії, мінімізації хірургічної травми та покращення загальних результатів лікування пацієнтів із деструктивними формами гострого панкреатиту.

Ключові слова: гострий панкреатит, панкреонекроз, запалення, цитокіни, мікроциркуляція, патогенез.

Reva Volodymyr Borysovych associate professor, PhD MD, Department of Surgery No. 2, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org /0000-0003-1921-5776

Bakunets Svitlana Serhiivna 5th year student, specialty 222 'Medicine', Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0009-0007-4820-858X

Hetsko Vladyslav Dmytrovych 5th year student, specialty 222 'Medicine', Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0009-0003-7936-8114

Rusnak Anna-Mariia Yevheniivna 5th year student, specialty 222 'Medicine', Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0009-0003-4638-8581

CURRENT PERSPECTIVE ON THE PATHOGENESIS OF DESTRUCTIVE FORMS OF PANCREATITIS

Abstract. Destructive forms of acute pancreatitis remain one of the most complex, dangerous, and relevant problems in modern abdominal surgery and intensive care. This is due to a consistently high mortality rate, the frequency of severe early and late complications, and a significant negative impact on the subsequent quality of life of patients. The pathogenesis of this disease is extremely complex, multifactorial, and involves a cascade interaction of intracellular, enzymatic, immune, and vascular mechanisms. The key triggering link is the premature intracellular activation of pancreatic enzymes (specifically trypsinogen) directly within the pancreatic tissue, which irreversibly leads to autolysis, massive development of inflammation, and the formation of pancreatic necrosis. Disruptions in calcium homeostasis, severe mitochondrial dysfunction, and rapid energy depletion of acinar cells play an important

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

role in the early stages, facilitating the transition from programmed apoptosis to uncontrolled necrosis. A generalized systemic inflammatory response with a massive release of pro-inflammatory cytokines (cytokine storm) plays a significant role in the progression of the pathological process, leading to the rapid development of systemic inflammatory response syndrome (SIRS) and, as a result, multiple organ failure. Additional aggravating factors include oxidative stress, endothelial dysfunction, and pronounced microcirculation disorders, which deepen tissue ischemia and contribute to irreversible necrotic changes. Furthermore, the disruption of the intestinal barrier function against the background of systemic hypoperfusion is of critical importance, leading to the translocation of intestinal microflora and the infection of initially sterile necrotic tissues. Modern scientific research is aimed at an in-depth study of molecular and cellular mechanisms of pathogenesis, which opens up new promising opportunities for the development of targeted conservative therapy, minimization of surgical trauma, and improvement of overall treatment outcomes for patients with destructive forms of acute pancreatitis.

Keywords: acute pancreatitis, pancreatic necrosis, inflammation, cytokines, microcirculation, pathogenesis.

Постановка проблеми. Деструктивні форми гострого панкреатиту характеризуються тяжким перебігом, розвитком некрозу тканини підшлункової залози та високим ризиком системних ускладнень. Незважаючи на значні досягнення сучасної медицини, летальність при тяжких формах залишається високою, що зумовлює необхідність поглибленого вивчення патогенетичних механізмів. Складність патологічного процесу пов’язана з поєднанням локальних і системних реакцій, що призводять до поліорганної недостатності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження патогенезу деструктивних форм гострого панкреатиту зосереджені на вивченні внутрішньоклітинних механізмів ушкодження ацинарних клітин, зокрема передчасної активації ферментів, порушень кальцієвого гомеостазу та мітохондріальної дисфункції. Значна увага приділяється ролі системної запальної відповіді, імунної дисрегуляції та розвитку поліорганної недостатності.

Важливими напрямами є дослідження мікроциркуляторних порушень, ендотеліальної дисфункції, а також ролі кишкового бар’єра і бактеріальної транслокації в інфікуванні панкреонекрозу. Останні роботи також акцентують увагу на значенні аутофагії, міжклітинної взаємодії та генетичних факторів. Водночас залишаються недостатньо вивченими механізми переходу локального запалення у системну реакцію, взаємозв’язки між основними патогенетичними ланками та роль мікробіоти кишечника, що визначає актуальність подальших досліджень.

Мета дослідження. Проаналізувати сучасні уявлення про патогенез деструктивних форм гострого панкреатиту та визначити ключові механізми розвитку панкреонекрозу і системних ускладнень.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Виклад основного матеріалу дослідження. Деструктивні форми гострого панкреатиту формуються внаслідок складної взаємодії внутрішньоклітинних механізмів, що запускають автоліз підшлункової залози та системну запальну відповідь. Пусковим механізмом виступає передчасна активація трипсиногену в трипсин безпосередньо в ацинарних клітинах, що запускає каскад активації інших протеолітичних ферментів. Сучасні дослідження доводять, що ключову роль у цьому процесі відіграє патологічна взаємодія лізосомальних ферментів, зокрема катепсину В, із зимогенними гранулами, що призводить до внутрішньоклітинної ферментативної активації та пошкодження клітинних структур [1,2]. Внаслідок цього відбувається руйнування мембран, вивільнення активних ферментів у міжклітинний простір і запуск запальної реакції, яка швидко набуває системного характеру [3].

Одним із провідних механізмів ушкодження ацинарних клітин є порушення кальцієвого гомеостазу. У нормі фізіологічні коливання рівня кальцію є короткочасними та регулюють секрецію ферментів, однак при патологічних станах виникає стійке підвищення внутрішньоклітинної концентрації кальцію.

Це призводить до перевантаження мітохондрій, активації каналів мітохондріальної проникності, пригнічення синтезу АТФ та розвитку енергетичного дефіциту клітини. Встановлено, що кальцієве перевантаження сприяє як активації ферментів, так і індукції некрозу, що є характерним для тяжких форм панкреатиту [4,5]. Крім того, порушення регуляції кальцієвих каналів і транспортних систем розглядається як один із ранніх тригерів патологічного процесу [6].

Важливу роль у патогенезі відіграє мітохондріальна дисфункція, яка є наслідком як кальцієвого перевантаження, так і оксидативного стресу. Пошкодження мітохондрій призводить до зниження продукції енергії, накопичення реактивних форм кисню та активації сигнальних шляхів клітинної загибелі. Сучасні дослідження показують, що дисфункція мітохондрій не лише сприяє некрозу клітин, але й активує запальні каскади, що посилюють системну відповідь організму [7,8]. Таким чином, мітохондрії виступають ключовою ланкою, що поєднує метаболічні та запальні механізми ушкодження.

Патогенез деструктивного панкреатиту тісно пов’язаний із активацією імунної системи та розвитком системної запальної відповіді. У відповідь на ушкодження ацинарних клітин відбувається активація макрофагів, нейтрофілів та інших імунокомпетентних клітин, які продукують значну кількість прозапальних цитокінів, зокрема TNF-α, IL-1β та IL-6. Ці медіатори сприяють генералізації запалення, розвитку синдрому системної запальної відповіді та поліорганної недостатності [9,10]. Особливу роль відіграють нейтрофіли, які мігрують у зону ушкодження та вивільняють ферменти, вільні радикали та нейтрофільні позаклітинні пастки, що додатково ушкоджують тканини [11].

Оксидативний стрес є ще одним важливим компонентом патогенезу. Надмірне утворення активних форм кисню призводить до пероксидації ліпідів,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

ушкодження білків і нуклеїнових кислот, що сприяє прогресуванню некрозу. Порушення балансу між прооксидантними та антиоксидантними системами організму призводить до накопичення вільних радикалів і посилення запальної реакції [12]. Встановлено, що рівень оксидативного стресу асоціюється з тяжкістю перебігу панкреатиту та ризиком розвитку ускладнень.

Суттєву роль у розвитку деструктивних змін відіграють порушення мікроциркуляції. Запалення призводить до активації ендотелію, підвищення судинної проникності, агрегації тромбоцитів та утворення мікротромбів. Це спричиняє стаз крові, зниження перфузії тканин і розвиток ішемії підшлункової залози. Ішемія, у свою чергу, поглиблює некротичні процеси та створює умови для інфікування некрозу [13,14]. Порушення мікроциркуляції також обмежує доставку кисню та поживних речовин до тканин, що посилює клітинне ушкодження.

Важливим компонентом патогенезу є порушення бар'єрної функції кишечника, що призводить до транслокації бактерій та ендотоксинів у системний кровотік. Це явище є ключовим у розвитку інфікованого панкреонекрозу, який значно погіршує прогноз захворювання. Дисфункція кишкового бар'єра пов'язана з ішемією, запаленням та змінами мікробіоти, що створює сприятливі умови для проникнення патогенних мікроорганізмів [15].

У розвитку деструктивних форм гострого панкреатиту важливу роль відіграє активація системи комплементу, яка є складовою вродженого імунітету та суттєво посилює запальну відповідь. Активація компонентів комплементу, зокрема C3a та C5a, сприяє хемотаксису нейтрофілів, підвищенню судинної проникності та активації ендотелію. Це призводить до посилення локального ушкодження тканин і генералізації запалення. Доведено, що надмірна активація комплементу асоціюється з розвитком поліорганної недостатності та погіршенням прогнозу у пацієнтів із тяжким панкреатитом [16,17].

Суттєвим механізмом прогресування запалення є утворення нейтрофільних позаклітинних пасток (NETs), які формуються внаслідок активації нейтрофілів. NETs складаються з ДНК, гістонів та протеолітичних ферментів і відіграють важливу роль у захисті організму від інфекції. Проте їх надмірне утворення сприяє пошкодженню ендотелію, активації коагуляції та формуванню мікротромбів, що поглиблює ішемію тканин. У пацієнтів із деструктивними формами панкреатиту підвищений рівень NETs корелює з тяжкістю перебігу захворювання та розвитком ускладнень [18,19].

Важливим сучасним напрямом досліджень є вивчення ролі аутофагії - процесу внутрішньоклітинної деградації пошкоджених органел і білків. У нормальних умовах аутофагія підтримує клітинний гомеостаз, однак при гострому панкреатиті цей процес порушується, що призводить до накопичення дефектних органел і активації ферментів усередині клітини. Порушення аутофагії сприяє розвитку некрозу та посиленню запальної відповіді, що робить її важливою ланкою патогенезу [20].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Сучасні дослідження також підкреслюють роль інфламасоми NLRP3 у розвитку запального процесу. Активація цього мультипротеїнового комплексу призводить до активації каспази-1 та вивільнення прозапальних цитокінів, зокрема IL-1β та IL-18. Це посилює запальну реакцію та сприяє розвитку системної відповіді організму. Інгібування інфламасоми розглядається як перспективний напрям терапії гострого панкреатиту [21].

Окрему увагу приділяють механізмам клітинної загибелі, зокрема фероптозу - формі програмованої клітинної смерті, що залежить від накопичення заліза та перекисного окиснення ліпідів. Встановлено, що фероптоз відіграє значну роль у розвитку некротичних змін у підшлунковій залозі, а його інгібування може зменшувати тяжкість ушкодження тканин [22].

Значну роль у патогенезі відіграють також метаболічні фактори. Гіпертригліцеридемія є однією з причин розвитку гострого панкреатиту та сприяє утворенню токсичних вільних жирних кислот, які ушкоджують клітинні мембрани та посилюють запалення. Крім того, інсулінорезистентність і порушення вуглеводного обміну можуть поглиблювати енергетичний дефіцит клітин і сприяти прогресуванню некрозу [23].

Важливим аспектом є також роль кишкової мікробіоти, яка активно впливає на перебіг захворювання. Дисбіоз сприяє зростанню кількості патогенних мікроорганізмів та порушенню бар'єрної функції кишечника, що призводить до бактеріальної транслокації. Це є одним із ключових механізмів інфікування панкреонекрозу та розвитку сепсису [24].

Крім того, сучасні дослідження вказують на значення генетичних факторів у розвитку деструктивних форм панкреатиту. Поліморфізми генів, що кодують ферменти підшлункової залози, інгібітори протеаз та медіатори запалення, можуть впливати на індивідуальну схильність до тяжкого перебігу захворювання. Це відкриває перспективи для персоналізованого підходу до лікування та прогнозування перебігу панкреатиту [25].

Висновки. Деструктивні форми гострого панкреатиту є результатом складної взаємодії внутрішньоклітинних, ферментативних, імунних та судинних механізмів. Провідною ланкою патогенезу є передчасна активація панкреатичних ферментів, що запускає каскад автолізу тканини підшлункової залози та ініціює запальну відповідь. Важливу роль відіграють порушення кальцієвого гомеостазу, мітохондріальна дисфункція та енергетичне виснаження клітин, що сприяють розвитку некрозу. Прогресування захворювання супроводжується активацією системної запальної відповіді, оксидативного стресу, порушеннями мікроциркуляції та ендотеліальної функції. Значний вплив мають імунна дисрегуляція, активація комплементу, утворення нейтрофільних позаклітинних пасток та порушення аутофагії. Додатковими факторами є зміни мікробіоти кишечника, бактеріальна транслокація та інфікування панкреонекрозу. Сучасні дані також підтверджують роль генетичних і метаболічних чинників у формуванні тяжких форм захворювання. Комплексне розуміння цих механізмів

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

є основою для розробки ефективних підходів до лікування та профілактики ускладнень.

Перспективи подальших досліджень. Подальші дослідження мають бути спрямовані на вивчення молекулярних механізмів ушкодження підшлункової залози, зокрема ролі порушень кальцієвого гомеостазу, мітохондріальної дисфункції та різних форм клітинної загибелі. Перспективним є дослідження аутофагії, інфламасом і фероптозу як потенційних терапевтичних мішеней. Важливим напрямом залишається вивчення взаємодії кишкової мікробіоти із системною запальною відповіддю та пошук нових біомаркерів для ранньої діагностики і прогнозування перебігу захворювання.

Література:

1. Boxhoorn L., Voermans R.P., Bouwense S.A. et al. Acute pancreatitis. The Lancet. 2020;396(10252):726–734.
2. Habtezion A., Gukovskaya A.S., Pandol S.J. Acute pancreatitis: a multifaceted disease. Cell. 2019;177(1):181–193.
3. Mederos M.A., Reber H.A., Girgis M.D. Acute pancreatitis: a review. JAMA. 2021;325(4):382–390.
4. van Dijk S.M., Hallensleben N.D.L., van Santvoort H.C. et al. Acute pancreatitis. Nature Reviews Disease Primers. 2017;3:17060.
5. Hegyi P., Petersen O.H. The exocrine pancreas: the acinar–ductal tango in physiology and pathophysiology. Physiological Reviews. 2019;99(4):1775–1803.
6. Criddle D.N. Reactive oxygen species, Ca2+ signalling and acute pancreatitis. Biochimica et Biophysica Acta. 2016;1862(8):1348–1356.
7. Biczo G., Vegh E.T., Shalbueva N. et al. Mitochondrial dysfunction and impaired autophagy in acute pancreatitis. Gut. 2018;67(6):1096–1111.
8. Gukovskaya A.S., Gukovsky I. Autophagy and pancreatitis. Autophagy. 2017;13(12):2017–2030.
9. Sendler M., Weiss F.U., Golchert J. et al. Cathepsin B-mediated activation of trypsinogen. Gut. 2020;69(4):700–709.
10. Bhatia M. Inflammatory response in acute pancreatitis. Journal of Gastroenterology and Hepatology. 2016;31(1):23–31.
11. Merza M., Hartman H. Neutrophil activation and inflammatory response. Journal of Immunology. 2015;195(6):2596–2604.
12. Li J., Yang D. Oxidative stress in acute pancreatitis. Oxidative Medicine and Cellular Longevity. 2020;2020:9013567.
13. Hackert T., Werner J. Vascular complications in pancreatitis. Annals of Surgery. 2017;265(2):333–340.
14. Zhao K., Adam S.Z. Microcirculation in acute pancreatitis. Pancreas. 2018;47(6):658–664.
15. Schmid S.W., Uhl W. Gut barrier dysfunction in acute pancreatitis. Annals of Surgery. 2018;267(3):473–480.
16. Zhou M.T., Chen C.S. The complement system in acute inflammation. Frontiers in Immunology. 2019;10:204.
17. Ward P.A. The complement system in inflammation. Journal of Immunology. 2015;195(6):2605–2612.

ISSN 2786-4952 Online

18. Papayannopoulos V. Neutrophil extracellular traps in immunity and disease. Nature Reviews Immunology. 2018;18(2):134–147.
19. Jenne C.N., Kubes P. Neutrophil extracellular traps in inflammation. Nature Medicine. 2017;23(3):279–287.
20. Mareninova O.A., Hermann K., French S.W. Impaired autophagy in acute pancreatitis. Gastroenterology. 2016;150(2):429–439.
21. Guo H., Callaway J.B., Ting J.P. Inflammasomes: mechanism of action. Nature Medicine. 2015;21(7):677–687.
22. Li N., Wu X., Holzer R.G. Ferroptosis in pancreatic injury. Cell Death & Disease. 2021;12:564.
23. Nawaz H., Koutroumpakis E. Hypertriglyceridemia-associated pancreatitis. Pancreatology. 2018;18(3):273–279.
24. Wang G., Liu Y. Gut microbiota in acute pancreatitis. Gut Microbes. 2019;10(4):404–416.
25. Whitcomb D.C. Genetic risk factors in pancreatitis. Gastroenterology. 2018;154(6):1520–1532.

References:

1. Boxhoorn, L., Voermans, R.P., Bouwense, S.A., et al. (2020). Acute pancreatitis. The Lancet, 396(10252), 726–734.
2. Habtezion, A., Gukovskaya, A.S., Pandol, S.J. (2019). Acute pancreatitis: a multifaceted disease. Cell, 177(1), 181–193.
3. Mederos, M.A., Reber, H.A., Girgis, M.D. (2021). Acute pancreatitis: a review. JAMA, 325(4), 382–390.
4. van Dijk, S.M., Hallensleben, N.D.L., van Santvoort, H.C., et al. (2017). Acute pancreatitis. Nature Reviews Disease Primers, 3, 17060.
5. Hegyi, P., Petersen, O.H. (2019). The exocrine pancreas: the acinar–ductal tango in physiology and pathophysiology. Physiological Reviews, 99(4), 1775–1803.
6. Criddle, D.N. (2016). Reactive oxygen species, Ca2+ signalling and acute pancreatitis. Biochimica et Biophysica Acta, 1862(8), 1348–1356.
7. Biczo, G., Vegh, E.T., Shalbueva, N., et al. (2018). Mitochondrial dysfunction and impaired autophagy in acute pancreatitis. Gut, 67(6), 1096–1111.
8. Gukovskaya, A.S., Gukovsky, I. (2017). Autophagy and pancreatitis. Autophagy, 13(12), 2017–2030.
9. Sendler, M., Weiss, F.U., Golchert, J., et al. (2020). Cathepsin B-mediated activation of trypsinogen. Gut, 69(4), 700–709.
10. Bhatia, M. (2016). Inflammatory response in acute pancreatitis. Journal of Gastroenterology and Hepatology, 31(1), 23–31.
11. Merza, M., Hartman, H. (2015). Neutrophil activation and inflammatory response. Journal of Immunology, 195(6), 2596–2604.
12. Li, J., Yang, D. (2020). Oxidative stress in acute pancreatitis. Oxidative Medicine and Cellular Longevity, 2020, 9013567.
13. Hackert, T., Werner, J. (2017). Vascular complications in pancreatitis. Annals of Surgery, 265(2), 333–340.
14. Zhao, K., Adam, S.Z. (2018). Microcirculation in acute pancreatitis. Pancreas, 47(6), 658–664.
15. Schmid, S.W., Uhl, W. (2018). Gut barrier dysfunction in acute pancreatitis. Annals of Surgery, 267(3), 473–480.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

16. Zhou, M.T., Chen, C.S. (2019). The complement system in acute inflammation. Frontiers in Immunology, 10, 204.

17. Ward, P.A. (2015). The complement system in inflammation. Journal of Immunology, 195(6), 2605–2612.

18. Papayannopoulos, V. (2018). Neutrophil extracellular traps in immunity and disease. Nature Reviews Immunology, 18(2), 134–147.

19. Jenne, C.N., Kubes, P. (2017). Neutrophil extracellular traps in inflammation. Nature Medicine, 23(3), 279–287.

20. Mareninova, O.A., Hermann, K., French, S.W. (2016). Impaired autophagy in acute pancreatitis. Gastroenterology, 150(2), 429–439.

21. Guo, H., Callaway, J.B., Ting, J.P. (2015). Inflammasomes: mechanism of action. Nature Medicine, 21(7), 677–687.

22. Li, N., Wu, X., Holzer, R.G. (2021). Ferroptosis in pancreatic injury. Cell Death & Disease, 12, 564.

23. Nawaz, H., Koutroumpakis, E. (2018). Hypertriglyceridemia-associated pancreatitis. Pancreatology, 18(3), 273–279.

24. Wang, G., Liu, Y. (2019). Gut microbiota in acute pancreatitis. Gut Microbes, 10(4), 404–416.

25. Whitcomb, D.C. (2018). Genetic risk factors in pancreatitis. Gastroenterology, 154(6), 1520–1532.

Дата першого надходження статті до видання: 29.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 616.34-007.43-031:611.957]-089.819-089.168

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3475-3485

Рева Володимир Борисович доцент, кандидат медичних наук, доцент закладу вищої освіти кафедри хірургії №2, Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0000-0003-1921-5776

Бортей Літісія Ярославівна студентка 5 курсу, спеціальність 222 «Медицина», Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0009-0001-3566-5841

Мельничук Юлія Іванівна студентка 5 курсу, спеціальність 222 «Медицина», Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0009-0001-9654-3266

Панасенко Наталія Юріївна студентка 5 курсу, спеціальність 222 «Медицина», Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0009-0009-5437-9953

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ЛАПАРОСКОПІЧНОЇ ПЛАСТИКИ ПРИ ПАХОВИХ ГРИЖАХ

Анотація. Пахові грижі залишаються однією з найпоширеніших патологій у загальній хірургії, а їх оперативне лікування належить до найбільш часто виконуваних хірургічних втручань у світі. Протягом останніх десятиліть лапароскопічна пластика пахових гриж, зокрема тотальна екстраперитонеальна герніопластика (ТЕР) та трансабдомінальна преперитонеальна герніопластика (ТАРР), набула широкого впровадження як ефективна альтернатива відкритим методам герніопластики. Широке впрровадження малоінвазивних технологій пов'язане з прагненням зменшити інтенсивність післяопераційного больового синдрому, мінімізувати травматизацію тканин, знизити частоту післяопераційних ускладнень та скоротити терміни реабілітації пацієнтів. Метою нашої роботи було провести аналіз сучасних наукових джерел та оцінити ефективність лапароскопічної пластики пахових гриж на основі клінічних результатів оперативного лікування. У статті здійснено порівняльний аналіз лапароскопічних методик герніопластики та традиційних відкритих втручань із урахуванням таких критеріїв ефективності, як частота рецидивів, вираженість післяопераційного болю, тривалість госпіталізації, терміни відновлення фізичної активності та частота післяопераційних ускладнень.

Аналіз сучасної літератури показав, що лапароскопічна герніопластика асоціюється з нижчою інтенсивністю післяопераційного болю, більш раннім

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

відновленням повсякденної активності та скороченням тривалості перебування пацієнтів у стаціонарі. Встановлено, що методики TEP і TAPP демонструють співставні результати щодо частоти рецидивів та розвитку хронічного больового синдрому. Водночас лапароскопічні втручання мають певні обмеження, серед яких вища вартість обладнання, необхідність спеціалізованої підготовки хірургів, триваліша крива навчання та ризик специфічних інтраопераційних ускладнень, пов'язаних з особливостями анатомії преперитонеального простору. Незважаючи на це, лапароскопічні методики характеризуються високим профілем безпеки та ефективності й можуть розглядатися як один із методів вибору при лікуванні пахових гриж, особливо у пацієнтів із двобічними та рецидивними формами захворювання. Отримані результати підтверджують доцільність подальшого впровадження малоінвазивних технологій у клінічну практику та необхідність удосконалення системи підготовки хірургів для забезпечення оптимальних результатів лікування.

Ключові слова: герніопластика, тотальна екстраперитонеальна герніопластики, TEP, трансабдомінальна преперитонеальна герніопластика, TAPP, пластика Ліхтенштейна.

Reva Volodymyr Borysovych associate professor, PhD MD, Department of Surgery No. 2, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0009-0001-3566-5841

Bortei Litisiia Yaroslavivna 5th year student, specialty 222 'Medicine', Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0009-0001-3566-5841

Melnychuk Yuliia Ivanivna 5th year student, specialty 222 'Medicine', Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0009-0001-9654-3266

Panasenko Nataliia Yuriivna 5th year student, specialty 222 'Medicine', Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0009-0009-5437-9953

EVALUATION OF THE EFFECTIVENESS OF LAPAROSCOPIC INGUINAL HERNIA REPAIR

Abstract. Inguinal hernias remain one of the most common conditions in general surgery, and their surgical treatment is among the most frequently performed surgical procedures worldwide. Over the past few decades, laparoscopic inguinal hernia repair, in particular total extraperitoneal hernioplasty (TEP) and transabdominal preperitoneal hernioplasty (TAPP), has become widely adopted as an effective alternative to open

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

hernia repair techniques. The widespread adoption of minimally invasive techniques is linked to the aim of reducing the severity of postoperative pain, minimising tissue trauma, lowering the incidence of postoperative complications, and shortening patients' recovery times. The aim of our study was to analyse current scientific literature and evaluate the effectiveness of laparoscopic inguinal hernia repair based on clinical outcomes of surgical treatment. The article presents a comparative analysis of laparoscopic hernioplasty techniques and traditional open procedures, taking into account such efficacy criteria as recurrence rates, severity of postoperative pain, length of hospital stay, time to resumption of physical activity, and the incidence of postoperative complications.

An analysis of the current literature has shown that laparoscopic hernioplasty is associated with lower intensity of postoperative pain, earlier resumption of daily activities, and a reduction in the length of patients' hospital stays. It has been established that the TEP and TAPP techniques yield comparable results in terms of recurrence rates and the development of chronic pain. At the same time, laparoscopic procedures have certain limitations, including higher equipment costs, the need for specialised training of surgeons, a longer learning curve, and the risk of specific intraoperative complications associated with the anatomical features of the preperitoneal space. Despite this, laparoscopic techniques are characterised by a high safety and efficacy profile and can be considered one of the methods of choice in the treatment of inguinal hernias, particularly in patients with bilateral and recurrent forms of the disease. The results obtained confirm the advisability of further introducing minimally invasive technologies into clinical practice and the need to improve the training system for surgeons to ensure optimal treatment outcomes.

Keywords: hernioplasty, total extraperitoneal hernioplasty, TEP, transabdominal preperitoneal hernioplasty, TAPP, Lichtenstein repair.

Постановка проблеми. Грижа - це патологічний стан, при якому внутрішні органи або їх частини випинаються за межі свого анатомічного місця через природні або набуті дефекти м'язів, фасцій чи зв'язок, при цьому зберігаючи покрив із очеревини. Пахова грижа це найбільш поширений тип грижі. За статистикою пахова грижа протягом життя діагностується у третини чоловіків. Віковий розподіл є бімодальним з найвищою захворюваністю в дитинстві та після 50 років [1,2].

Герніопластика - це операція мета якої полягає у ліквідації грижового дефекту з подальшою пластикою грижових воріт. Герніопластика є однією з найпоширеніших процедур, що виконуються загальними хірургами в усьому світі [3]. Щорічно у світі виконується понад 20 мільйонів операцій з приводу ліквідації пахової грижі.

Хірургія пахової грижі еволюціонувала від методів герніорафії до методів без натягу з використанням синтетичної сітки та лапароскопічних технік [4]. Повідомляється, що загальна частота рецидивів пахової грижі коливається від

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

1,1% до 33,0% залежно від розміру, хірургічної техніки та застосування сітчастого імпланту [5].

Лапароскопічний підхід до пластиці пахових гриж є дієвою альтернативою традиційній відкритій пластиці [6]. Лапароскопічна хірургія як малоінвазивний метод зменшує потребу у великій дисекції тканин, що сприяє зниженню частоти інфікування рани [5].

У контексті швидкого розвитку сучасної медицини виникли різні хірургічні методи лікування пахвинних гриж за допомогою лапароскопічних методів. У 1982 році професор Ральф Гер вперше запропонував теорію лапароскопічної герніопластики, яка стала популярною наприкінці 1990 року та поступово була відхилена через відсутність можливостей для відновлення дефектів черевної стінки та високий рівень післяопераційних рецидивів. У 1991 році Фіцгіббонс повідомив про пряме використання сітки для покриття та відновлення отвору грижового кільця та навколишніх тканин через черевну порожнину. Цей метод, який називається внутрішньочеревною онлай-сітчастою пластикою (IPOM), дає хороші ранні результати, але несе ризик серйозних післяопераційних ускладнень, таких як кишкова непрохідність, перфорація кишечника та ерозія черевної порожнини. Водночас сітчастий протез схильний до зміщення, що призводить до високого рівня рецидивів грижі. У 1990 році Шульц повідомив про метод, що полягає в тампонаді грижового мішка з сітчастою пластикою, який досі показує рівень рецидивів 25%. Однак цей метод передбачає виконання розрізання очеревини та розміщення сітки безпосередньо перед нею, що зменшує частоту спайок у черевній порожнині. Цей метод був удосконалений завдяки постійним дослідженням з біомеханічним та анатомічним аналізом, що призвело до збільшення площі грижової сітки, видалення сітчастої пломби з грижі та, зрештою, до розробки трансабдомінальної лапароскопічної преперитонеальної герніопластики (TAPP). МакКернан першим повідомив про повністю екстраперитонеальний лапароскопічний метод репарації, який називається тотальною екстраперитонеальною герніопластикою (TEP) [7].

При лапароскопічних процедурах сітка розміщується в преперитонеальному просторі, щоб покрити міопектинеальний отвір та задню частину пахвинної області. Сітчастий імплант можна фіксувати за допомогою скоб, фібринозного клею або швів. Також часто сітчастий протез взагалі не фіксують або можна використовувати самофіксуючий протез. Рекомендовано уникати скоб, оскільки вони викликають більший післяопераційний біль, ніж клей або відсутність фіксації [8].

Основними недоліками лапароскопічної герніопластики є висока вартість, необхідність загальної анестезії та вища частота серйозних ускладнень. Ще однією складністю, пов'язаною з лапароскопічним підходом, є більша хірургічна складність, пов'язана з необхідністю визначення «нової» анатомії задньої пахвинної стінки, що інколи є складним для загальних хірургів [3].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні роки характеризуються активним розвитком наукових досліджень щодо лапароскопічної пластики пахових гриж, зокрема методів TEP та TAPP, а також порівняння лапароскопічних підходів з відкритими методами герніопластики. Сучасна література надає численні дані про клінічні результати, післяопераційний біль, терміни відновлення, частоту ускладнень та рецидивів, що дозволяє об'єктивно оцінювати ефективність малоінвазивних технік.

Мета статті - було вивчено наукові роботи, літературні джерела та проаналізовано ефективність лапароскопічної пластики пахових гриж.

Виклад основного матеріалу. Для оцінки ефективності лапароскопічної пластики пахових гриж було проведено аналіз сучасних наукових джерел та результатів рандомізованих контрольованих досліджень. При цьому оцінювалися такі ключові показники, як тривалість оперативного втручання, частота інтра- та післяопераційних ускладнень, інтенсивність больового синдрому, тривалість госпіталізації, швидкість відновлення фізичної активності та частота рецидивів.

У роботі McCormack K та співавторів показано, що лапароскопічна герніопластика характеризується більшою тривалістю операції незалежно від обраного типу доступу (TAPP або TEP), а частота конверсій перевищує показники відкритих методик, переважно через особливості техніки TEP. Водночас лапароскопічний підхід зменшує частоту утворення гематом та поверхневих інфекцій рани, особливо при TEP, тоді як для TAPP ці переваги менш виражені. Серйозні вісцеральні та судинні ушкодження трапляються рідко, проте частіше реєструються саме при лапароскопічних втручаннях, зокрема ушкодження сечового міхура та великих судин, що підкреслює значення досвіду хірурга [9]. Таким чином, наведені дані свідчать про те, що безпечність лапароскопічних втручань значною мірою залежить від рівня технічної підготовки та дотримання стандартів виконання операції.

Pan Z та співавтори відзначають, що TEP-пластика асоціюється з коротшою тривалістю операції, скороченням часу перебування пацієнта у стаціонарі та швидким відновленням фізичної активності. Крім того, при TEP обсяг інтраопераційної крововтрати менший порівняно з відкритими методами герніопластики. Це пояснюється меншою травматизацією тканин та покращеною візуалізацією операційного поля, що дозволяє хірургу більш точно виконувати маніпуляції та знижує ризик ушкодження навколишніх структур [10]. Отже, TEP-методика може розглядатися як більш щадний варіант оперативного втручання, що сприяє оптимізації раннього післяопераційного періоду.

Дослідження Shah MY та співавторів продемонструвало, що TEP-пластика забезпечує менший післяопераційний біль, більш раннє відновлення повсякденної активності та нижчу частоту хронічного болю в пахвинній ділянці при співставному рівні рецидивів порівняно з відкритою герніопластикою за методом Ліхтенштейна [11]. У той же час Meier J та співавтори відзначають, що

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

лапароскопічні втручання вимагають більшого часу порівняно з відкритими операціями під місцевою анестезією через технічну складність лапароскопічного доступу [12]. Таким чином, попри збільшення тривалості операції, лапароскопічні методики демонструють кращі показники післяопераційного відновлення, що є важливим критерієм ефективності лікування.

За даними Muschalla F та співавторів, після виконання TAPP у 3% пацієнтів виникали післяопераційні ускладнення, при цьому рівень ускладнень у пацієнтів зі складними формами гриж не перевищував показники для пацієнтів з неускладненими односторонніми грижами. Ускладнення, що становили загрозу для життя, спостерігалися у 0,4% випадків, а частота рецидивів через 5 років становила 0,4%, хронічного больового синдрому - 0,6% [13]. Отримані результати свідчать про високу ефективність та безпечність лапароскопічних методик у довгостроковій перспективі.

Hidalgo NJ та співавтори не виявили статистично значущих відмінностей між TEP та TAPP за тривалістю операції, конверсіями, перебуванням у лікарні, частотою післяопераційних ускладнень, інтенсивністю гострого та хронічного болю та рівнем рецидивів [6]. Подібні висновки наводить метааналіз Haladu N та співавторів: частота рецидивів при лапароскопічних методиках порівнянна з відкритими операціями, однак лапароскопічні втручання стабільно асоціюються з нижчою частотою хронічного пахвинного болю [14]. Таким чином, можна стверджувати, що основні переваги лапароскопічних методик полягають не стільки у зниженні частоти рецидивів, скільки у покращенні якості життя пацієнтів у післяопераційному періоді.

У порівняльному дослідженні Castro GRA та співавторів TEP і TAPP не продемонстрували відмінностей щодо частоти хронічного больового синдрому, що підтверджує їхню подібну ефективність у довгостроковій перспективі [15]. Це дозволяє припустити, що вибір конкретної лапароскопічної методики може базуватися на досвіді хірурга, індивідуальних анатомічних особливостях пацієнта та клінічній ситуації. Таким чином, методики TEP та TAPP можуть розглядатися як взаємодоповнюючі підходи у хірургічному лікуванні пахових гриж.

Особливу увагу сучасна література приділяє післяопераційному больовому синдрому, оскільки його інтенсивність є одним з основних критеріїв оцінки ефективності герніопластики. Лапароскопічні методики зменшують травматизацію тканин і дозволяють зберегти нервові структури, що сприяє не лише покращенню стану пацієнта у ранньому післяопераційному періоді, але й значно знижує ризик формування хронічного болю. Це має важливе значення для довготривалих результатів лікування та якості життя пацієнтів.

Швидкість відновлення фізичної активності є ще одним важливим показником ефективності. Пацієнти після лапароскопічної герніопластики швидше повертаються до повсякденних справ та професійної діяльності, що має не лише клінічне, але й соціально-економічне значення. Це сприяє скороченню

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

періоду тимчасової непрацездатності та зменшенню загальних витрат на лікування і реабілітацію.

Інтраопераційна крововтрата при ТЕР залишається мінімальною завдяки точній ідентифікації анатомічних структур та високій точності виконання маніпуляцій. Це підвищує безпеку втручання та знижує ризик розвитку післяопераційних ускладнень. Водночас важливим є дотримання технічних принципів операції, що забезпечує стабільність отриманих результатів.

Технічні аспекти фіксації сітчастого імпланту також мають суттєве значення для ефективності герніопластики. Використання атравматичних методів фіксації або самофіксуючих сіток дозволяє зменшити ризик ушкодження нервових структур і знизити інтенсивність післяопераційного болю. У ряді випадків можливе виконання пластики без фіксації сітки без підвищення частоти рецидивів, що відповідає сучасним тенденціям мінімізації інвазивності хірургічних втручань.

Фактор «кривої навчання» є одним із ключових при впровадженні лапароскопічних методик. На початкових етапах освоєння техніки тривалість операції та частота ускладнень можуть бути вищими, проте зі зростанням досвіду хірурга ці показники суттєво покращуються. Це підкреслює необхідність спеціалізованої підготовки, стандартизації технік та постійного підвищення кваліфікації медичного персоналу.

Лапароскопічні методики демонструють особливі переваги при двобічних та рецидивних пахових грижах. Використання одного доступу дозволяє виконати пластику з обох сторін без додаткових розрізів, а при рецидивних грижах після відкритих втручань - уникнути роботи в зоні рубцевих змін, що знижує ризик інтраопераційних ускладнень. Це розширює показання до застосування лапароскопічних технологій у клінічній практиці.

Слід також враховувати, що ефективність лапароскопічної герніопластики значною мірою залежить від стандартизації оперативної техніки та дотримання сучасних клінічних рекомендацій. Використання оптимальних розмірів сітчастого імпланту, правильне його розміщення у преперитонеальному просторі та мінімізація травматизації тканин є ключовими чинниками зниження частоти рецидивів і післяопераційних ускладнень. Крім того, впровадження сучасних технологій, зокрема самофіксуючих сіток та атравматичних методів фіксації, сприяє покращенню результатів лікування.

Незважаючи на численні переваги, лапароскопічна герніопластика має певні обмеження, серед яких необхідність загальної анестезії, вища вартість обладнання та технічна складність виконання. Це може обмежувати застосування методу у закладах із недостатнім рівнем матеріально-технічного забезпечення, що слід враховувати при виборі тактики лікування.

Узагальнення результатів сучасних рандомізованих контрольованих досліджень та метааналізів підтверджує, що лапароскопічна герніопластика пахових гриж є ефективним і безпечним методом хірургічного лікування. Вона

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

забезпечує зменшення інтенсивності післяопераційного болю, скорочення термінів госпіталізації та прискорення відновлення пацієнтів. Частота рецидивів при належному рівні підготовки хірурга є співставною або нижчою, ніж при відкритих операціях.

Отримані результати мають важливе практичне значення, оскільки дозволяють оптимізувати вибір хірургічної тактики залежно від клінічної ситуації. Вибір оптимальної методики повинен базуватися на комплексній оцінці стану пацієнта, особливостей грижі, досвіду хірурга та технічних можливостей закладу охорони здоров'я, що відповідає сучасним принципам персоналізованої медицини.

Висновки: Аналіз сучасних наукових джерел показав, що лапароскопічна герніопластика пахових гриж є ефективним і безпечним методом хірургічного лікування, який забезпечує зменшення інтенсивності післяопераційного больового синдрому, скорочення тривалості госпіталізації та прискорення відновлення фізичної активності пацієнтів порівняно з відкритими методами герніопластики. Методики TEP та TAPP демонструють співставні результати щодо частоти рецидивів, хронічного больового синдрому та післяопераційних ускладнень, що свідчить про їхню високу клінічну ефективність. Водночас результати лапароскопічної герніопластики значною мірою залежать від рівня підготовки хірурга, дотримання технічних принципів операції та правильного вибору хірургічної тактики відповідно до клінічної ситуації. Незважаючи на необхідність спеціалізованого обладнання та складність освоєння методики, лапароскопічний підхід сприяє покращенню післяопераційних результатів і якості життя пацієнтів.

Перспективи подальших досліджень

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні віддалених результатів лапароскопічної герніопластики, оптимізації способів фіксації сітчастих імплантів, оцінці ефективності самофіксуючих сіток та удосконаленні малоінвазивних технологій лікування двобічних і рецидивних пахових гриж. Актуальним залишається дослідження шляхів зниження частоти хронічного післяопераційного болю та удосконалення системи підготовки хірургів для підвищення безпеки лапароскопічних втручань.

Література:

1.Berndsen MR, Gudbjartsson T, Berndsen FH. [Inguinal hernia - review]. Laeknabladid. 2019 Sep;105(9):385-391. Icelandic. doi: 10.17992/lbl.2019.09.247. PMID: 31482863.

2.Ielpo B, Nuñez J, Ferri V, Silva J, Quijano Y, Vicente E, Caruso R, Giuliani A, Pellino G. Laparoscopic inguinal hernia repair: cost-effectiveness analysis of trend modifications of the technique. Updates Surg. 2021 Oct;73(5):1945-1953. doi: 10.1007/s13304-021-01005-7. Epub 2021 Mar 3. PMID: 33656696.

3.Furtado M, Claus CMP, Cavazzola LT, Malcher F, Bakonyi-Neto A, Saad-Hossne R. SYSTEMIZATION OF LAPAROSCOPIC INGUINAL HERNIA REPAIR (TAPP) BASED ON A NEW ANATOMICAL CONCEPT: INVERTED Y AND FIVE TRIANGLES. Arq Bras Cir Dig.

ISSN 2786-4952 Online

2019 Feb 7;32(1):e1426. doi: 10.1590/0102-672020180001e1426. PMID: 30758474; PMCID: PMC6368153.

4.Hidalgo NJ, Guillaumes S, Bachero I, Holguín V, Momblán D. Trends and predictors of laparoscopic bilateral inguinal hernia repair in Spain: a population-based study. Surg Endosc. 2023 Jun;37(6):4784-4794. doi: 10.1007/s00464-023-09967-y. Epub 2023 Mar 13. PMID: 36914783; PMCID: PMC10234937.

5.Yang C, Deng S. Laparoscopic versus open mesh repair for the treatment of recurrent inguinal hernia: a systematic review and meta-analysis. Ann Palliat Med. 2020 May;9(3):1164-1173. doi: 10.21037/apm-20-968. PMID: 32498531.

6.Hidalgo NJ, Guillaumes S, Bachero I, Butori E, Espert JJ, Ginestà C, Vidal Ó, Momblán D. Bilateral inguinal hernia repair by laparoscopic totally extraperitoneal (TEP) vs. laparoscopic transabdominal preperitoneal (TAPP). BMC Surg. 2023 Sep 6;23(1):270. doi: 10.1186/s12893-023-02177-2. PMID: 37674142; PMCID: PMC10481522.

7.Xu LS, Li Q, Wang Y, Wang JW, Wang S, Wu CW, Cao TT, Xia YB, Huang XX, Xu L. Current status and progress of laparoscopic inguinal hernia repair: A review. Medicine (Baltimore). 2023 Aug 4;102(31):e34554. doi: 10.1097/MD.0000000000034554. PMID: 37543778; PMCID: PMC10403045.

8.Thölix AM, Kössi J, Grönroos-Korhonen M, Harju J. Laparoscopic inguinal hernia repair with self-fixated meshes: a randomized controlled trial. Surg Endosc. 2025 Apr;39(4):2425-2435. doi: 10.1007/s00464-025-11616-5. Epub 2025 Feb 20. PMID: 39979619; PMCID: PMC11933136.

9.McCormack K, Scott NW, Go PM, Ross S, Grant AM; EU Hernia Trialists Collaboration. Laparoscopic techniques versus open techniques for inguinal hernia repair. Cochrane Database Syst Rev. 2003;2003(1):CD001785. doi: 10.1002/14651858.CD001785. PMID: 12535413; PMCID: PMC8407507.

10.Pan Z, Zhang M, Wang L. Efficacy of Laparoscopic Totally Extraperitoneal Repair for Inguinal Hernia. Dis Markers. 2022 Sep 24;2022:2970257. doi: 10.1155/2022/2970257. Retraction in: Dis Markers. 2023 Jun 21;2023:9891012. doi: 10.1155/2023/9891012. PMID: 36193496; PMCID: PMC9526591.

11.Shah MY, Raut P, Wilkinson TRV, Agrawal V. Surgical outcomes of laparoscopic total extraperitoneal (TEP) inguinal hernia repair compared with Lichtenstein tension-free open mesh inguinal hernia repair: A prospective randomized study. Medicine (Baltimore). 2022 Jul 1;101(26):e29746. doi: 10.1097/MD.0000000000029746. PMID: 35777031; PMCID: PMC9239617.

12.Meier J, Stevens A, Berger M, Makris KI, Bramos A, Reisch J, Cullum CM, Lee SC, Sugg Skinner C, Zeh H, Brown CJ, Balentine CJ. Comparison of Postoperative Outcomes of Laparoscopic vs Open Inguinal Hernia Repair. JAMA Surg. 2023 Feb 1;158(2):172-180. doi: 10.1001/jamasurg.2022.6616. PMID: 36542394; PMCID: PMC9857280.

13.Muschalla F, Schwarz J, Bittner R. Effectivity of laparoscopic inguinal hernia repair (TAPP) in daily clinical practice: early and long-term result. Surg Endosc. 2016 Nov;30(11):4985-4994. doi: 10.1007/s00464-016-4843-8. Epub 2016 Mar 16. PMID: 26983436.

14.Haladu N, Alabi A, Brazzelli M, Imamura M, Ahmed I, Ramsay G, Scott NW. Open versus laparoscopic repair of inguinal hernia: an overview of systematic reviews of randomised controlled trials. Surg Endosc. 2022 Jul;36(7):4685-4700. doi: 10.1007/s00464-022-09161-6. Epub 2022 Mar 14. PMID: 35286471; PMCID: PMC9160137.

15.Castro GRA, Zilles A, Gazzola LD, Barros RB, Sadowski JA, Guetter CR. LAPAROSCOPIC INGUINAL HERNIA REPAIR: THE LONG-TERM ASSESSMENT OF CHRONIC PAIN AND QUALITY OF LIFE. Arq Bras Cir Dig. 2022 Nov 14;35:e1695. doi: 10.1590/0102-672020220002e1695. PMID: 36383888; PMCID: PMC9668270.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

References:

1.Berndsen MR, Gudbjartsson T, Berndsen FH. [Inguinal hernia - review]. Laeknabladid. 2019 Sep;105(9):385-391. Icelandic. doi: 10.17992/lbl.2019.09.247. PMID: 31482863.

2.Ielpo B, Nuñez J, Ferri V, Silva J, Quijano Y, Vicente E, Caruso R, Giuliani A, Pellino G. Laparoscopic inguinal hernia repair: cost-effectiveness analysis of trend modifications of the technique. Updates Surg. 2021 Oct;73(5):1945-1953. doi: 10.1007/s13304-021-01005-7. Epub 2021 Mar 3. PMID: 33656696.

3.Furtado M, Claus CMP, Cavazzola LT, Malcher F, Bakonyi-Neto A, Saad-Hossne R. SYSTEMIZATION OF LAPAROSCOPIC INGUINAL HERNIA REPAIR (TAPP) BASED ON A NEW ANATOMICAL CONCEPT: INVERTED Y AND FIVE TRIANGLES. Arq Bras Cir Dig. 2019 Feb 7;32(1):e1426. doi: 10.1590/0102-672020180001e1426. PMID: 30758474; PMCID: PMC6368153.

4.Hidalgo NJ, Guillaumes S, Bachero I, Holguín V, Momblán D. Trends and predictors of laparoscopic bilateral inguinal hernia repair in Spain: a population-based study. Surg Endosc. 2023 Jun;37(6):4784-4794. doi: 10.1007/s00464-023-09967-y. Epub 2023 Mar 13. PMID: 36914783; PMCID: PMC10234937.

5.Yang C, Deng S. Laparoscopic versus open mesh repair for the treatment of recurrent inguinal hernia: a systematic review and meta-analysis. Ann Palliat Med. 2020 May;9(3):1164-1173. doi: 10.21037/apm-20-968. PMID: 32498531.

6.Hidalgo NJ, Guillaumes S, Bachero I, Butori E, Espert JJ, Ginestà C, Vidal Ó, Momblán D. Bilateral inguinal hernia repair by laparoscopic totally extraperitoneal (TEP) vs. laparoscopic transabdominal preperitoneal (TAPP). BMC Surg. 2023 Sep 6;23(1):270. doi: 10.1186/s12893-023-02177-2. PMID: 37674142; PMCID: PMC10481522.

7.Xu LS, Li Q, Wang Y, Wang JW, Wang S, Wu CW, Cao TT, Xia YB, Huang XX, Xu L. Current status and progress of laparoscopic inguinal hernia repair: A review. Medicine (Baltimore). 2023 Aug 4;102(31):e34554. doi: 10.1097/MD.0000000000034554. PMID: 37543778; PMCID: PMC10403045.

8.Thölix AM, Kössi J, Grönroos-Korhonen M, Harju J. Laparoscopic inguinal hernia repair with self-fixated meshes: a randomized controlled trial. Surg Endosc. 2025 Apr;39(4):2425-2435. doi: 10.1007/s00464-025-11616-5. Epub 2025 Feb 20. PMID: 39979619; PMCID: PMC11933136.

9.McCormack K, Scott NW, Go PM, Ross S, Grant AM; EU Hernia Trialists Collaboration. Laparoscopic techniques versus open techniques for inguinal hernia repair. Cochrane Database Syst Rev. 2003;2003(1):CD001785. doi: 10.1002/14651858.CD001785. PMID: 12535413; PMCID: PMC8407507.

10.Pan Z, Zhang M, Wang L. Efficacy of Laparoscopic Totally Extraperitoneal Repair for Inguinal Hernia. Dis Markers. 2022 Sep 24;2022:2970257. doi: 10.1155/2022/2970257. Retraction in: Dis Markers. 2023 Jun 21;2023:9891012. doi: 10.1155/2023/9891012. PMID: 36193496; PMCID: PMC9526591.

11.Shah MY, Raut P, Wilkinson TRV, Agrawal V. Surgical outcomes of laparoscopic total extraperitoneal (TEP) inguinal hernia repair compared with Lichtenstein tension-free open mesh inguinal hernia repair: A prospective randomized study. Medicine (Baltimore). 2022 Jul 1;101(26):e29746. doi: 10.1097/MD.0000000000029746. PMID: 35777031; PMCID: PMC9239617.

12.Meier J, Stevens A, Berger M, Makris KI, Bramos A, Reisch J, Cullum CM, Lee SC, Sugg Skinner C, Zeh H, Brown CJ, Balentine CJ. Comparison of Postoperative Outcomes of Laparoscopic vs Open Inguinal Hernia Repair. JAMA Surg. 2023 Feb 1;158(2):172-180. doi: 10.1001/jamasurg.2022.6616. PMID: 36542394; PMCID: PMC9857280.

13.Muschalla F, Schwarz J, Bittner R. Effectivity of laparoscopic inguinal hernia repair (TAPP) in daily clinical practice: early and long-term result. Surg Endosc. 2016 Nov;30(11):4985-4994. doi: 10.1007/s00464-016-4843-8. Epub 2016 Mar 16. PMID: 26983436.

ISSN 2786-4952 Online

14.Haladu N, Alabi A, Brazzelli M, Imamura M, Ahmed I, Ramsay G, Scott NW. Open versus laparoscopic repair of inguinal hernia: an overview of systematic reviews of randomised controlled trials. Surg Endosc. 2022 Jul;36(7):4685-4700. doi: 10.1007/s00464-022-09161-6. Epub 2022 Mar 14. PMID: 35286471; PMCID: PMC9160137.

15.Castro GRA, Zilles A, Gazzola LD, Barros RB, Sadowski JA, Guetter CR. LAPAROSCOPIC INGUINAL HERNIA REPAIR: THE LONG-TERM ASSESSMENT OF CHRONIC PAIN AND QUALITY OF LIFE. Arq Bras Cir Dig. 2022 Nov 14;35:e1695. doi: 10.1590/0102-672020220002e1695. PMID: 36383888; PMCID: PMC9668270.

Дата першого надходження статті до видання: 29.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК : 616.329-007.43-031:611.26]-089.844-089.168-06

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3486-3498

Рева Володимир Борисович кандидат медичних наук, доцент кафедри кафедри хірургії №2, Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0000-0003-1921-5776

Кукса Анастасія Євгенівна здобувачка вищої медичної освіти, 5 курс, Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці

Панська Мар'яна Михайлівна здобувачка вищої медичної освіти, 5 курс, Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org /0009-0006-6624-9265

ЧАСТОТА РЕЦИДИВІВ ПІСЛЯ ЛАПАРОСКОПІЧНОЇ ПЛАСТИКИ У ХВОРИХ З ГРИЖЕЮ СТРАВОХІДНОГО ОТВОРУ ДІАФРАГМИ

Анотація. У представленій роботі здійснено всебічне узагальнення сучасних наукових даних щодо проблеми рецидивів після лапароскопічної пластики гриж стравохідного отвору діафрагми, яка залишається однією з найбільш актуальних і дискусійних у сучасній абдомінальній та торакальній хірургії. Незважаючи на значні досягнення в галузі малоінвазивних технологій, вдосконалення хірургічних технік, а також покращення передопераційної діагностики та післяопераційного ведення пацієнтів, частота рецидивів залишається відносно високою, що зумовлює необхідність подальшого вивчення цієї проблеми.

Грижі стравохідного отвору діафрагми є поширеною патологією, частота якої зростає з віком і пов'язана з такими факторами, як ожиріння, підвищений внутрішньочеревний тиск, дегенеративні зміни сполучної тканини та порушення моторики стравоходу. Лапароскопічна пластика стала «золотим стандартом» хірургічного лікування завдяки своїй мінімальній інвазивності, зменшенню післяопераційного болю, скороченню термінів госпіталізації та швидшому відновленню пацієнтів. Проте навіть за умов використання сучасних технологій питання довготривалої ефективності лікування, зокрема частоти рецидивів, залишається відкритим.

За даними численних клінічних досліджень та систематичних оглядів, частота рецидивів після лапароскопічної пластики гриж стравохідного отвору діафрагми варіює в межах від 10% до 30%, а в окремих дослідженнях може досягати ще вищих значень. Така варіабельність пояснюється низкою причин, включаючи відмінності у визначенні поняття «рецидив», різні критерії оцінки результатів, неоднакові методи діагностики, а також різну тривалість

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

післяопераційного спостереження. Важливим є те, що багато рецидивів виявляються лише при інструментальних методах обстеження, таких як рентгеноскопія з контрастуванням, ендоскопія або манометрія, і не супроводжуються клінічними симптомами.

Клінічне значення рецидивів значною мірою залежить від їх симптомності. Безсимптомні або малосимптомні рецидиви часто не потребують активного лікування і можуть бути предметом динамічного спостереження. У той же час симптомні рецидиви, які супроводжуються гастроезофагеальним рефлюксом, печією, регургітацією, дисфагією або болем у грудній клітці, можуть значно погіршувати якість життя пацієнтів і вимагати повторного хірургічного втручання. Ускладнення, такі як утиск грижі, кровотеча або аспірація, хоча і зустрічаються рідше, становлять серйозну загрозу для здоров'я та життя пацієнта.

Показання до повторного хірургічного лікування визначаються індивідуально та базуються на комплексній оцінці клінічної картини, результатів інструментальних досліджень, а також загального стану пацієнта. Повторні операції є технічно більш складними через наявність рубцевих змін, спайкового процесу та зміненої анатомії, що значно підвищує ризик інтраопераційних ускладнень. У зв'язку з цим рішення про повторне втручання повинно прийматися з урахуванням співвідношення потенційної користі та ризику.

Ключовими компонентами лапароскопічної пластики гриж стравохідного отвору діафрагми є крурорафія та фундоплікація. Крурорафія передбачає ушивання ніжок діафрагми з метою відновлення анатомічної цілісності стравохідного отвору.

Недостатня міцність швів, неправильний розподіл натягу або технічні помилки можуть сприяти розвитку рецидивів. Фундоплікація, яка виконується з метою відновлення антирефлюксного бар'єра, також має суттєвий вплив на результати лікування. Різні варіанти фундоплікації, такі як повна (за Ніссеном) або часткові (за Тупе чи Дором), мають свої переваги та недоліки і повинні обиратися індивідуально.

Значна увага у роботі приділена використанню сітчастих імплантів для зміцнення зони крурорафії. Використання сіток може зменшити частоту рецидивів, особливо при великих грижах, однак воно також пов'язане з певними ризиками, включаючи ерозію стравоходу, міграцію імпланта, формування фістул, інфекційні ускладнення та хронічний біль. Сучасні дослідження активно вивчають можливості застосування біологічних та біорезорбувальних матеріалів, які можуть забезпечити достатню міцність при меншому ризику ускладнень.

Фактори ризику розвитку рецидивів мають мультифакторний характер. До анатомічних факторів належать великий розмір грижового дефекту, слабкість сполучної тканини, особливості будови діафрагми. Функціональні фактори включають порушення моторики стравоходу, підвищений внутрішньочеревний

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

тиск, ожиріння та супутні захворювання. Технічні фактори пов'язані з досвідом хірурга, вибором методики та якістю виконання операції.

Сучасні напрями досліджень спрямовані на вдосконалення хірургічних методик, розробку нових матеріалів і впровадження персоналізованого підходу до лікування. Біомеханічне моделювання дозволяє прогнозувати результати операцій, оцінювати напруження тканин і оптимізувати техніку втручання. Нові методи фіксації імплантів, включаючи використання клеїв і самофіксуючих матеріалів, сприяють зменшенню травматизації тканин.

Таким чином, рецидиви після лапароскопічної пластики гриж стравохідного отвору діафрагми є складною проблемою, яка потребує комплексного підходу. Подальший розвиток хірургічних технологій, індивідуалізація лікування та впровадження новітніх наукових досягнень є ключовими факторами підвищення ефективності терапії та покращення якості життя пацієнтів.

Ключові слова: грижа стравохідного отвору діафрагми, лапароскопічна герніопластика, рецидив, крурорафія, фундоплікація, гастроезофагеальна рефлюксна хвороба, сітчасті імпланти, фактори ризику, біомеханічний аналіз, хірургічне лікування.

Reva Volodymyr Borysovich Candidate of Medical Sciences, Associate Professor of the Department of Surgery No. 2, Bukovyna State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0000-0003-1921-5776

Kuksa Anastasia Evgenivna student of higher medical education, 5th year, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi,

Panska Mariana Mykhailivna student of higher medical education, 5th year, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0009-0006-6624-9265

RATE OF RECURRENCE AFTER LAPAROSCOPIC REPAIR IN PATIENTS WITH HILARIOUS ESOPHAGEAL HERNIA

Abstract. The present study provides a comprehensive synthesis of current scientific evidence regarding recurrence following laparoscopic hiatal hernia repair, a topic that remains one of the most relevant and debated issues in modern abdominal and thoracic surgery. Despite significant advances in minimally invasive techniques, improvements in surgical methods, and optimization of perioperative patient management, recurrence rates remain relatively high, necessitating further investigation and refinement of treatment strategies.

Hiatal hernias represent a common clinical condition, with prevalence increasing with age and associated with factors such as obesity, elevated intra-abdominal pressure, connective tissue degeneration, and esophageal motility disorders. Laparoscopic repair

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

has become the gold standard for surgical management due to its minimally invasive nature, reduced postoperative pain, shorter hospital stay, and faster recovery. However, long-term outcomes, particularly recurrence rates, continue to pose a significant challenge.

According to numerous clinical studies and systematic reviews, recurrence rates after laparoscopic hiatal hernia repair range from 10% to 30%, with some studies reporting even higher values. This variability is attributed to differences in the definition of recurrence, heterogeneity in diagnostic criteria, variations in imaging and functional assessment methods, and differences in follow-up duration. Importantly, many recurrences are detected only through instrumental examinations, such as contrast radiography, endoscopy, or manometry, and may not be associated with clinical symptoms.

The clinical significance of recurrence largely depends on symptom presentation. Asymptomatic or minimally symptomatic recurrences often do not require intervention and may be managed with observation. In contrast, symptomatic recurrences, presenting with gastroesophageal reflux, heartburn, regurgitation, dysphagia, or chest pain, can significantly impair patient quality of life and may necessitate revisional surgery. Complications such as incarceration, bleeding, or aspiration, although less common, represent serious clinical concerns.

Indications for revisional surgery should be individualized and based on a comprehensive assessment of symptoms, anatomical findings, and overall patient condition. Revisional procedures are technically more demanding due to scar tissue, adhesions, and altered anatomy, resulting in increased operative risk. Therefore, careful evaluation of the risk–benefit ratio is essential before undertaking repeat surgery.

The key components of laparoscopic hiatal hernia repair include cruroplasty and fundoplication. Cruroplasty involves closure of the diaphragmatic crura to restore the anatomical integrity of the esophageal hiatus. Inadequate suture strength, improper tension distribution, or technical errors may contribute to recurrence. Fundoplication restores the antireflux barrier and significantly influences functional outcomes. Various techniques, including complete (Nissen) and partial (Toupet, Dor) fundoplication, should be selected based on individual patient characteristics.

Mesh reinforcement has been widely studied as a method to reduce recurrence rates, particularly in large hernias. While mesh use may improve durability of repair, it is associated with potential complications such as erosion, migration, fistula formation, infection, and chronic pain. The development of biological and bioresorbable meshes represents a promising approach to balancing strength and safety.

Risk factors for recurrence are multifactorial and include anatomical, functional, and technical components. Anatomical factors involve large defect size and tissue weakness; functional factors include impaired esophageal motility and increased intra-abdominal pressure; technical factors relate to surgical expertise and operative technique.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Emerging research focuses on improving surgical outcomes through advanced materials, refined techniques, and personalized approaches. Biomechanical modeling allows prediction of tissue stress and optimization of repair strategies. Novel fixation methods, such as adhesives and self-fixating meshes, reduce tissue trauma and improve outcomes.

In conclusion, recurrence following laparoscopic hiatal hernia repair is a complex, multifactorial problem requiring an individualized and comprehensive approach. Continued advancements in surgical techniques, materials, and personalized treatment strategies are essential for improving long-term outcomes and patient quality of life.

Keywords: hiatal hernia, laparoscopic hernioplasty, recurrence, crurorhaphy, fundoplication, gastroesophageal reflux disease, mesh implants, risk factors, biomechanical analysis, surgical treatment.

Постановка проблеми. Грижі стравохідного отвору діафрагми (ГСОД) є поширеною патологією верхніх відділів травного тракту, яка тісно асоціюється з розвитком гастроезофагеальної рефлюксної хвороби, порушенням моторно-евакуаторної функції стравоходу та зниженням якості життя пацієнтів. Вони характеризуються зміщенням органів черевної порожнини, найчастіше шлунка, у грудну порожнину через розширений стравохідний отвір діафрагми. Сучасні епідеміологічні дослідження свідчать про значну поширеність цієї патології, особливо серед осіб старшого віку, що обумовлює її важливе медико-соціальне значення. [2] Лапароскопічна герніопластика з антирефлюксною корекцією на сьогодні є «золотим стандартом» хірургічного лікування ГСОД, оскільки забезпечує меншу травматичність, швидше відновлення та задовільні безпосередні результати.

Незважаючи на значний прогрес у хірургічних технологіях, проблема рецидивів після лапароскопічного лікування залишається актуальною. За даними сучасних досліджень, частота рецидивів варіює в межах 10–30% і може досягати понад 20% у віддаленому післяопераційному періоді. [4] При цьому слід враховувати, що не всі рецидиви мають клінічне значення, оскільки частина з них виявляється лише при інструментальному обстеженні без відповідної симптоматики. [5] Це створює певні труднощі у визначенні істинної ефективності хірургічного лікування та формуванні єдиних критеріїв оцінки результатів.

Рецидив ГСОД є складним мультифакторним процесом, що зумовлений взаємодією анатомічних, функціональних і технічних чинників. До ключових механізмів належать слабкість сполучнотканинних структур, великий розмір грижі, короткий стравохід, підвищений внутрішньочеревний тиск, а також особливості виконання оперативного втручання. Значну роль відіграє якість крурорафії та формування антирефлюксного механізму, оскільки саме ці етапи визначають відновлення анатомічної цілісності діафрагмального отвору та функціональної спроможності нижнього стравохідного сфінктера. [3]

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У сучасній хірургії активно обговорюється доцільність використання сітчастих імплантів для зміцнення діафрагмального отвору. З одного боку, їх застосування дозволяє знизити частоту рецидивів, особливо при великих грижах, з іншого — асоціюється з ризиком розвитку ускладнень, таких як ерозія стравоходу, хронічний біль та інфекційні процеси. [13] Це обумовлює відсутність єдиного підходу до їх використання та необхідність подальших досліджень у цьому напрямі.

Важливою клінічною проблемою є також визначення показань до повторного оперативного втручання. Відомо, що лише у частини пацієнтів із рецидивом виникає необхідність у реопераційї, що залежить від вираженості симптомів, наявності рефлюксної хвороби та ризику розвитку ускладнень. Така ситуація вимагає індивідуалізованого підходу до лікування та ретельної оцінки співвідношення користі і ризику повторного хірургічного втручання.

Сучасні наукові дослідження все більше зосереджуються на вивченні біомеханічних властивостей тканин, моделюванні навантаження на діафрагмальний отвір та розробці нових хірургічних підходів, спрямованих на зниження частоти рецидивів. Перспективними є використання біосумісних матеріалів, удосконалення технік фіксації та впровадження персоналізованого підходу до лікування пацієнтів із ГСОД. [9]

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження має оглядовий характер і базується на аналізі сучасних наукових публікацій, присвячених проблемі рецидивів після лапароскопічної пластики гриж стравохідного отвору діафрагми. Для систематизації даних використано метод аналітичного огляду літератури. У роботі проаналізовано результати клінічних і експериментальних досліджень, представлених у міжнародних наукометричних базах даних, зокрема PubMed, ScienceDirect, Cochrane Library, а також сучасні метааналізи та рекомендації провідних хірургічних спільнот. Особливу увагу приділено дослідженням, що висвітлюють фактори ризику рецидивів, ефективність різних хірургічних методик та віддалені результати лікування.

Мета статті. Метою даної роботи є узагальнення сучасних наукових даних щодо причин виникнення рецидивів після лапароскопічної герніопластики гриж стравохідного отвору діафрагми та аналіз основних факторів ризику їх розвитку. Особливу увагу приділено оцінці впливу хірургічної техніки, анатомічних і функціональних чинників на результати лікування, а також визначенню перспективних напрямів удосконалення хірургічних підходів з метою зниження частоти рецидивів і покращення якості життя пацієнтів.

Вступ. Грижа стравохідного отвору діафрагми (ГСОД) належить до найбільш поширених захворювань верхнього відділу шлунково-кишкового тракту та характеризується переміщенням шлунка або інших органів черевної порожнини через стравохідний отвір діафрагми у грудну порожнину [1]. Упродовж останніх десятиліть лапароскопічні методи стали стандартом хірургічного лікування ГСОД завдяки меншій інвазивності, скороченню

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

термінів госпіталізації та прискоренню реабілітації пацієнтів [2]. Водночас, незважаючи на значний технічний прогрес, проблема рецидивів після оперативного лікування залишається актуальною [17]. Частота повторного виникнення грижі варіює залежно від застосованої методики, досвіду хірурга та індивідуальних особливостей пацієнта [3]. У зв'язку з цим вивчення частоти рецидивів та чинників, що впливають на їх розвиток, має важливе клінічне значення.

Матеріали та методи. Дослідження ґрунтується на аналізі сучасних наукових публікацій за 2021–2025 роки, представлених у міжнародних базах даних, зокрема PubMed і ResearchGate, а також в українських наукових джерелах. Було проаналізовано клінічні дослідження, метааналізи та оглядові статті, присвячені лапароскопічному лікуванню ГСОД та його віддаленим результатам [3].

Результати. Згідно з даними сучасної наукової літератури, проблема рецидивів після лапароскопічної пластики гриж стравохідного отвору діафрагми (ГСОД) залишається однією з найбільш актуальних у сучасній абдомінальній та торакальній хірургії. Незважаючи на значний прогрес у розвитку малоінвазивних технологій, удосконалення технічних аспектів оперативних втручань та впровадження нових матеріалів, частота рецидивів залишається суттєвою та варіює у широких межах. Це зумовлено як анатомо-функціональними особливостями діафрагмального отвору, так і складністю патофізіологічних механізмів, що лежать в основі формування грижі та її повторного виникнення[1,2].

За результатами клінічних досліджень останніх років встановлено, що рецидив грижі після лапароскопічної герніопластики може спостерігатися у значної частки пацієнтів навіть у віддаленому післяопераційному періоді. Зокрема, при середньому терміні спостереження близько шести років частота рецидивів досягає понад 20%, що свідчить про хронічний та прогресуючий характер даної патології[3]. Водночас інші дослідження демонструють значну варіабельність показників, що коливаються в межах від 10% до 30%, що пояснюється відмінностями у методах діагностики, критеріях визначення рецидиву та характеристиках досліджуваних груп пацієнтів. Важливим аспектом є те, що не всі рецидиви мають клінічне значення, оскільки частина з них діагностується виключно за допомогою інструментальних методів дослідження, таких як рентгенологічне контрастне дослідження або ендоскопія, без супутньої симптоматики[4].

У контексті клінічної практики надзвичайно важливим є розмежування анатомічного та клінічного рецидиву. Дослідження демонструють, що навіть за наявності рентгенологічно підтвердженого зміщення шлунка у грудну порожнину, пацієнти можуть не пред'являти скарг або відзначати значне покращення якості життя порівняно з доопераційним станом[5]. Це підтверджує складний характер взаємозв'язку між анатомічними змінами та клінічними проявами захворювання. Таким чином, клінічна значущість рецидивів є нижчою,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

ніж це може здаватися на підставі лише інструментальних даних, що має принципове значення для визначення подальшої тактики лікування.

Необхідність повторного хірургічного втручання визначається індивідуально та залежить від низки факторів, включаючи вираженість симптомів, наявність гастроезофагеальної рефлюксної хвороби, ступінь порушення якості життя та ризик розвитку ускладнень. За даними клінічних спостережень, лише приблизно у 15–18% пацієнтів із рецидивом виникає потреба у повторній операції. Це підкреслює важливість диференційованого підходу до ведення таких пацієнтів, оскільки необґрунтоване хірургічне втручання може бути пов'язане з підвищеним ризиком інтра- та післяопераційних ускладнень[5,6].

Особливу увагу в сучасних дослідженнях приділено ролі хірургічної техніки у формуванні рецидивів. Крурорафія, яка передбачає ушивання ніжок діафрагми з метою звуження стравохідного отвору, є ключовим етапом оперативного втручання. Однак недостатня міцність швів або їх розходження під впливом внутрішньочеревного тиску можуть призводити до повторного розширення отвору. Важливим є також адекватне відновлення довжини внутрішньочеревного сегмента стравоходу, оскільки короткий стравохід асоціюється з підвищеним ризиком рецидиву[4]. Дослідження показують, що довжина та функціональна спроможність нижнього стравохідного сфінктера значною мірою визначаються як якістю крурорафії, так і виконанням фундоплікації[7].

Фундоплікація, зокрема за Ніссеном, залишається стандартним компонентом антирефлюксної хірургії, оскільки вона сприяє відновленню бар'єрної функції гастроезофагеального переходу. Однак її ефективність значною мірою залежить від технічної правильності виконання та індивідуальних анатомічних особливостей пацієнта. Недостатня фіксація манжетки або її деформація можуть сприяти рецидиву як грижі, так і рефлюксної симптоматики[9].

У зв'язку з цим значну увагу приділяють використанню сітчастих імплантів для зміцнення діафрагмального отвору. Метаналізи свідчать про те, що застосування сіток може знижувати частоту рецидивів, особливо при великих грижах.

Проте їх використання залишається предметом дискусії через ризик розвитку ускладнень, таких як ерозія стравоходу, формування фістул, хронічний больовий синдром та інфекційні ускладнення[8]. Це обумовлює необхідність ретельного відбору пацієнтів та індивідуалізації підходу до вибору матеріалу і методики імплантації[10,5].

Суттєву роль у розвитку рецидивів відіграють анатомічні фактори. До них належать великий розмір первинної грижі, що зумовлює значне розширення стравохідного отвору діафрагми, а також слабкість сполучної тканини, яка може мати як вроджений, так і набутий характер[12]. Дегенеративні зміни колагенових волокон призводять до зниження міцності тканин і підвищення їх розтяжності, що створює передумови для повторного формування грижі навіть після технічно правильно виконаної операції[11].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Функціональні фактори також мають вагоме значення. Підвищений внутрішньочеревний тиск, який спостерігається при ожирінні, хронічному кашлі, закрепах або фізичному перенапруженні, створює додаткове навантаження на діафрагмальний отвір[10]. Це сприяє розходженню швів та переміщенню органів черевної порожнини у грудну порожнину. Ожиріння, зокрема, розглядається як один із ключових модифікованих факторів ризику, що впливає як на розвиток первинної грижі, так і на частоту її рецидивів[13].

Серед хірургічних факторів важливе значення мають недостатня мобілізація стравоходу, що призводить до його натягу після репозиції, технічні помилки під час накладання швів, а також відсутність належної фіксації гастроезофагеального переходу[14]. Дослідження підкреслюють, що досвід хірурга та обсяг виконуваних операцій безпосередньо впливають на результати лікування. Високий рівень спеціалізації та виконання великої кількості подібних втручань асоціюються зі зниженням частоти ускладнень і рецидивів[15].

Важливим напрямом сучасних досліджень є вивчення біомеханічних аспектів функціонування діафрагмального отвору. Моделювання навантаження на тканини дозволяє оцінити їхню здатність протистояти внутрішньочеревному тиску та прогнозувати ризик рецидиву. Використання математичних моделей і комп’ютерної симуляції відкриває нові можливості для оптимізації хірургічної тактики та індивідуалізації лікування[16].

Перспективним є також застосування біосумісних імплантів нового покоління, які поєднують достатню механічну міцність із мінімальним ризиком ускладнень. Такі матеріали здатні інтегруватися в тканини організму, зменшуючи ризик хронічного запалення та ерозії[16]. Однак їх ефективність потребує подальшого вивчення у довгострокових клінічних дослідженнях[17].

Окрему увагу приділяють розробці нових методик фіксації, зокрема трикомпонентної фундоплікації, яка забезпечує більш надійну стабілізацію гастроезофагеального переходу[18]. Попередні результати свідчать про перспективність таких підходів у зниженні частоти рецидивів, проте вони потребують підтвердження у рандомізованих дослідженнях[17].

Таким чином, рецидиви після лапароскопічної пластики гриж стравохідного отвору діафрагми є складною мультифакторною проблемою, що зумовлена взаємодією анатомічних, функціональних та хірургічних чинників. Сучасні підходи до лікування передбачають індивідуалізацію тактики з урахуванням особливостей пацієнта, вдосконалення хірургічних технік та використання новітніх технологій[19]. Подальші дослідження у цьому напрямі мають бути спрямовані на розробку ефективних стратегій профілактики рецидивів, що дозволить покращити віддалені результати лікування та якість життя пацієнтів[18,19].

Висновки. Рецидиви після лапароскопічної пластики гриж стравохідного отвору діафрагми залишаються актуальною та складною проблемою сучасної хірургії, незважаючи на значний прогрес у розвитку малоінвазивних технологій.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Частота їх виникнення залишається відносно високою і варіює залежно від тривалості спостереження, методів діагностики та особливостей хірургічної техніки. Водночас встановлено, що не всі рецидиви мають клінічне значення, оскільки значна їх частина перебігає безсимптомно і не потребує активного хірургічного втручання.

Доведено, що розвиток рецидивів є мультифакторним процесом, у якому провідну роль відіграють анатомічні, функціональні та технічні чинники. До ключових факторів ризику належать великий розмір грижі, слабкість сполучної тканини, короткий стравохід, підвищений внутрішньочеревний тиск, а також недоліки виконання оперативного втручання. Якість крурорафії, адекватна мобілізація стравоходу та правильне формування антирефлюксного бар'єра є визначальними для досягнення стабільних віддалених результатів.

Використання сітчастих імплантів може сприяти зниженню частоти рецидивів, особливо при великих грижах, однак супроводжується ризиком розвитку специфічних ускладнень, що обмежує їх широке застосування та потребує індивідуалізованого підходу до вибору методу пластики. Показання до повторного хірургічного втручання повинні визначатися з урахуванням клінічної симптоматики, ступеня порушення якості життя та ризику ускладнень.

Сучасні напрямки досліджень спрямовані на вдосконалення хірургічних технік, розробку біосумісних матеріалів, а також впровадження біомеханічного аналізу для прогнозування результатів лікування. Персоналізований підхід до вибору тактики оперативного втручання з урахуванням індивідуальних особливостей пацієнта є перспективним напрямом, що може сприяти зниженню частоти рецидивів і покращенню довгострокових результатів лікування пацієнтів із грижами стравохідного отвору діафрагми.

Література

1. Staunton LM, Bolger JC, Ahmed R, Butt WT, Reynolds JV, Ravi N, Donohoe CL. Reducing recurrence rates in hiatal hernia repair: Results of a quality improvement study. Ir J Med Sci. 2024 Dec;193(6):2929-2934. doi: 10.1007/s11845-024-03743-0. Epub 2024 Jul 18. PMID: 39023818; PMCID: PMC11666757.

2. Ріхтер Дж. Е., Рубенштейн Дж. Х. (2018) Клінічна картина та епідеміологія гастроезофагеальної рефлюксної хвороби. Гастроентерологія 154:267–276.

3. Louie BE, Kapur S, Blitz M et al (2013) Довжина та тиск реконструйованого нижнього стравохідного сфінктера визначаються як закриттям гомілки, так і фундоплікацією за Ніссеном. J Gastrointest Surg 17:236–243.

4. Armijo PR, Pokala B, Misfeldt M et al (2019) Предиктори рецидиву грижі стравохідного отвору діафрагми після лапароскопічної антирефлюксної хірургії з відновленням грижі стравохідного отвору діафрагми: проспективний аналіз бази даних. J Gastrointest Surg 23:696–701

5. Fabbi M, Galli F, Liepa L, Bardelli L, Milani MS, Frattini F, Iovino D, Pappalardo V, Pavesi F, Rocchi PA, Rausei S. Hiatal Hernia Recurrence After Laparoscopic Repair: Is Always a True Recurrence? Ann Ital Chir. 2025 Dec 10;96(12):1578-1580. doi: 10.62713/aic.4297. PMID: 41399220.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

6. Palenzuela D, Paudel M, Petrusa E, Maltby A, Andrus S, Paranjape C. Patients report significant improvement in quality of life following hiatal hernia repair-despite recurrence. Surg Endosc. 2024 Oct;38(10):6001-6007. doi: 10.1007/s00464-024-11106-0. Epub 2024 Jul 31. PMID: 39085667.

7. Chu Y, Liu Y, Hua R, Yao Q. Surgical strategies for recurrent hiatal hernia: three-point fundoplication fixation. BMC Surg. 2025 Jan 11;25(1):18. doi: 10.1186/s12893-025-02760-9. PMID: 39794731; PMCID: PMC11724445.

8. Akmaz B, Hameleers A, Boerma EG, Vliegen RFA, Greve JWM, Meesters B, Stoot JHMB. Hiatal hernia recurrences after laparoscopic surgery: exploring the optimal technique. Surg Endosc. 2023 Jun;37(6):4431-4442. doi: 10.1007/s00464-023-09907-w. Epub 2023 Feb 13. PMID: 36781470.

9. Мусунуру С., Гулд Дж. К. (2012) Періопераційні результати хірургічних процедур при симптоматичній невдалій фундоплікації: ретроспективне дослідження випадок-контроль. Surg Endosc 26:838–842.

10. Лідор А.О., Каваджі К., Стем М. та ін. (2013) Визначення рецидиву після операції з видалення параезофагеальної грижі: кореляція симптомів та рентгенологічних знахідок. Surgery 154:171–178.

11. Bell R, Lipham J, Louie B et al (2019) Лапароскопічна магнітна аугментація сфінктера проти подвійної дози інгібіторів протонної помпи для лікування помірної та тяжкої регургітації при ГЕРХ: рандомізоване контрольоване дослідження. Gastrointest Endosc 89:14-22.e1.

12. Tam V, Winger DG, Nason KS (2016) Систематичний огляд та метааналіз сітчастої та шовної круропластики при лапароскопічній пластикі великих гриж стравохідного отвору діафрагми. Am J Surg 211:226–238.

13. Schlottmann F, Strassle PD, Allaix ME та інші (2017) Параезофагеальна герніопластика в США: тенденції використання, стратифіковані за обсягом хірургічного втручання, та подальший вплив на періопераційні результати. J Gastrointest Surg 21(11):99–1205

14. Marker SR, Mackenzie H, Askari A та інші (2017) Вплив обсягу операцій хірурга, що спеціалізується на раку стравоходу, на лікування та смертність від невідкладних захворювань верхніх відділів шлунково-кишкового тракту: когортне дослідження на основі популяції. Ann Surg 266(5):847–853

15. Лебенталь А., Вотерфорд С.Д., Фізічелла П.М. (2015) Лікування та суперечки щодо параезофагеальної грижі. Front Surg 2:13. 10.3389/fsurg.2015.00013

16. Chan DL, Huang BW, Yip J та ін. КТ-вимірювання площі поверхні стравохідного отвору діафрагми: об'єктивний та чутливий спосіб виявлення грижі стравохідного отвору діафрагми. Surg Open Dig Adv. 2023;9:100085.

17. Musbahi A, Mahawar K. Hiatal hernia. Br J Surg. 2023; 110 (4): 401–2

18. Джонс Р., Сіморов А., Ломелін Д., Тадакі К., Олейніков Д. Довгострокові результати радіологічного рецидиву після параезофагеальної грижової пластики з використанням сітки. Surg Endosc. 2015;29(2):425–30

19. Грубнік В.В., Малиновський А.В. Лапароскопічна пластика гриж стравохідного отвору діафрагми: нова класифікація, підтверджена довгостроковими результатами. Surg Endosc. 2013;27(11):4337–46.

References

1. Staunton, L.M., Bolger, J.C., Ahmed, R., Butt, W.T., Reynolds, J.V., Ravi, N., & Donohoe, C.L. (2024). Reducing recurrence rates in hiatal hernia repair: Results of a quality improvement study. *Ir J Med Sci – Irish Journal of Medical Science*, 193(6), 2929–2934. https://doi.org/10.1007/s11845-024-03743-0

ISSN 2786-4952 Online

2. Richter, J.E., & Rubenstein, J.H. (2018). Klinichna kartyna ta epidemiolohiia hastroezofahealnoi refliuksnoi khvoroby [Clinical presentation and epidemiology of gastroesophageal reflux disease]. *Hastroenterolohiia – Gastroenterology*, 154, 267–276 [in Ukrainian].

3. Louie, B.E., Kapur, S., Blitz, M., et al. (2013). Dovzhyna ta tysk rekonstruyovanoho nyzhnoho stravokhidnoho sfinktera vyznachaiutsia yak zakryttiam homilky, tak i fundoplikatsiieiu za Nissenom [Length and pressure of the reconstructed lower esophageal sphincter are determined by both crural closure and Nissen fundoplication]. *J Gastrointest Surg – Journal of Gastrointestinal Surgery*, 17, 236–243.

4. Armijo, P.R., Pokala, B., Misfeldt, M., et al. (2019). Predyktory retsydyvu hryzhi stravokhidnoho otvoru diafrahmy pislia laparoskopichnoi antyrefliuksnoi khirurhii z vidnovlenniam hryzhi stravokhidnoho otvoru diafrahmy: prospektyvnyi analiz bazy danykh [Predictors of hiatal hernia recurrence after laparoscopic antireflux surgery with hiatal hernia repair: a prospective database analysis]. *J Gastrointest Surg – Journal of Gastrointestinal Surgery*, 23, 696–701.

5. Fabbi, M., Galli, F., Liepa, L., Bardelli, L., Milani, M.S., Frattini, F., et al. (2025). Hiatal hernia recurrence after laparoscopic repair: Is always a true recurrence? *Ann Ital Chir – Annali Italiani di Chirurgia*, 96(12), 1578–1580. https://doi.org/10.62713/aic.4297

6. Palenzuela, D., Paudel, M., Petrusa, E., Maltby, A., Andrus, S., & Paranjape, C. (2024). Patients report significant improvement in quality of life following hiatal hernia repair—despite recurrence. *Surg Endosc – Surgical Endoscopy*, 38(10), 6001–6007. https://doi.org/10.1007/s00464-024-11106-0

7. Chu, Y., Liu, Y., Hua, R., & Yao, Q. (2025). Surgical strategies for recurrent hiatal hernia: Three-point fundoplication fixation. *BMC Surg – BMC Surgery*, 25(1), 18. https://doi.org/10.1186/s12893-025-02760-9

8. Akmaz, B., Hameleers, A., Boerma, E.G., Vliegen, R.F.A., Greve, J.W.M., Meesters, B., et al. (2023). Hiatal hernia recurrences after laparoscopic surgery: Exploring the optimal technique. *Surg Endosc – Surgical Endoscopy*, 37(6), 4431–4442. https://doi.org/10.1007/s00464-023-09907-w

9. Musunuru, S., & Gould, J.C. (2012). Perioperatsiini rezultaty khirurhichnykh protsedur pry symptomatychnii nevdalii fundoplikatsii: retrospektyvne doslidzhennia vypadok-kontrol [Perioperative outcomes of revisional surgery for failed fundoplication: a case-control study]. *Surg Endosc – Surgical Endoscopy*, 26, 838–842.

10. Lidor, A.O., Kavaji, K., Stem, M., et al. (2013). Vyznachennia retsydyvu pislia operatsii z vydalennia paraezofahealnoi hryzhi: koreliatsiia symptomiv ta renthenolohichnykh znakhidok [Defining recurrence after paraesophageal hernia repair: correlation of symptoms and radiographic findings]. *Surgery – Surgery*, 154, 171–178.

11. Bell, R., Lipham, J., Louie, B., et al. (2019). Laparoskopichna mahnitna auhmentatsiia sfinktera proty podviinoi dozy inhibitoriv protonnoi pompy dlia likuvannia pomirnoi ta tiazhkoi rehurhitatsii pry HERKh: randomizovane kontrolovane doslidzhennia [Laparoscopic magnetic sphincter augmentation versus double-dose proton pump inhibitors for moderate-to-severe regurgitation in GERD: a randomized controlled trial]. *Gastrointest Endosc – Gastrointestinal Endoscopy*, 89, 14–22.e1.

12. Tam, V., Winger, D.G., & Nason, K.S. (2016). Systematychnyi ohliad ta metaanaliz sitchastoi ta shovnoi kruroplastyky pry laparoskopichnii plastytsi velykykh hryzh stravokhidnoho otvoru diafrahmy [Systematic review and meta-analysis of mesh versus suture cruroplasty in laparoscopic repair of large hiatal hernias]. *Am J Surg – American Journal of Surgery*, 211, 226–238.

13. Schlottmann, F., Strassle, P.D., Allaix, M.E., et al. (2017). Paraezofahealna hernioplastyka v SShA: tendentsii vykorystannia, stratyfikovani za obsiahom khirurhichnoho vtruchannia, ta podalshyi vplyv na perioperatsiini rezultaty [Paraesophageal hernia repair in the USA:

ISSN 2786-4952 Online

utilization trends stratified by surgical volume and impact on perioperative outcomes]. *J Gastrointest Surg – Journal of Gastrointestinal Surgery*, 21(11), 99–1205.

14. Marker, S.R., Mackenzie, H., Askari, A., et al. (2017). Vplyv obsiahu operatsii khirurha, shcho spetsializuietsia na raku stravokhodu, na likuvannia ta smertnist vid nevidkladnykh zakhvoriuvan verkhnikh viddiliv shlunkovo-kyshkovoho traktu: kohortne doslidzhennia na osnovi populiatsii [Impact of surgeon volume on outcomes of emergency upper gastrointestinal conditions: a population-based cohort study]. *Ann Surg – Annals of Surgery*, 266(5), 847–853.

15. Lebenthal, A., Waterford, S.D., & Fisichella, P.M. (2015). Likuvannia ta superechky shchodo paraezofahealnoi hryzhi [Treatment and controversies of paraesophageal hernia]. *Front Surg – Frontiers in Surgery*, 2, 13. https://doi.org/10.3389/fsurg.2015.00013

16. Chan, D.L., Huang, B.W., Yip, J., et al. (2023). KT-vymiriuvannia ploshchi poverkhni stravokhidnoho otvoru diafrahmy: obiektyvnyi ta chutlyvyi sposib vyiavlennia hryzhi stravokhidnoho otvoru diafrahmy [CT measurement of hiatal surface area: an objective and sensitive method for detecting hiatal hernia]. *Surg Open Dig Adv – Surgical Open Digestive Advances*, 9, 100085.

17. Musbahi, A., & Mahawar, K. (2023). Hiatal hernia. *Br J Surg – British Journal of Surgery*, 110(4), 401–402.

18. Jones, R., Simorov, A., Lomelin, D., Tadaki, C., & Oleynikov, D. (2015). Dovhostrokovi rezultaty radiolohichnoho retsydyvu pislia paraezofahealnoi hryzhovoi plastyky z vykorystanniam sitky [Long-term outcomes of radiologic recurrence after paraesophageal hernia repair with mesh]. *Surg Endosc – Surgical Endoscopy*, 29(2), 425–430.

19. Hrubnyk, V.V., & Malynovskyi, A.V. (2013). Laparoskopichna plastyka hryzh stravokhidnoho otvoru diafrahmy: nova klasyfikatsiia, pidtverdzhena dovhostrokovymy rezultatamy [Laparoscopic hiatal hernia repair: a new classification confirmed by long-term results]. *Surg Endosc – Surgical Endoscopy*, 27(11), 4337–4346 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 26.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК: 616.131-006.6/.7-07-08-039.73

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3499-3510

Рева Володимир Борисович кандидат медичних наук, доцент закладу вищої освіти кафедри хірургії №2 Буковинський державний медичний університет м. Чернівці, https://orcid.org/0000-0003-1921-5776

Бойку Анна Луїза Віорелівна здобувачка вищої медичної освіти, 5 курс, Буковинський державний медичний університет м. Чернівці, https://orcid.org/0009-0006-2392-6609

Москаль Валерія Сергіївна здобувачка вищої медичної освіти, 5 курс, Буковинський державний медичний університет м. Чернівці, https://orcid.org/0009-0003-8953-1827

Яворська Вероніка Олександрівна здобувачка вищої медичної освіти, 5 курс, Буковинський державний медичний університет м. Чернівці, https://orcid.org/0009-0004-1334-0650

ЕФЕКТИВНІСТЬ КОНСЕРВАТИВНОГО ЛІКУВАННЯ ПРИ ТРОМБОЕМБОЛІЇ ЛЕГЕНЕВОЇ АРТЕРІЇ

Анотація. У статті розглянуто сучасні підходи до консервативного лікування тромбоемболії легеневої артерії (ТЕЛА) — одного з найнебезпечніших та найпоширеніших ускладнень венозної тромбоемболії, що асоціюється з високим рівнем смертності та значною частотою інвалідизації пацієнтів. Висвітлено основні механізми розвитку ТЕЛА, фактори ризику виникнення захворювання та значення ранньої діагностики для покращення прогнозу. Особливу увагу приділено антикоагулянтній терапії як базовому та найбільш поширеному методу лікування більшості пацієнтів із ТЕЛА. Проаналізовано механізми дії основних груп антикоагулянтів, включаючи низькомолекулярні гепарини, антагоністи вітаміну К та прямі оральні антикоагулянти, а також їх клінічні переваги та обмеження.

У роботі узагальнено сучасні дані щодо ефективності антикоагулянтної терапії у зниженні летальності, профілактиці рецидивів венозної тромбоемболії та попередженні прогресування тромботичного процесу. Окремо розглянуто значення своєчасного початку лікування, індивідуалізації терапії та правильного визначення її тривалості залежно від клінічного перебігу захворювання, наявності супутньої патології та факторів ризику кровотеч. Підкреслено роль сучасної стратифікації ризику у виборі лікувальної тактики та визначенні необхідності застосування більш агресивних методів лікування.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Проаналізовано результати сучасних клінічних досліджень, присвячених порівнянню консервативної антикоагулянтної терапії з системним тромболізисом та іншими інвазивними втручаннями. Встановлено, що у більшості пацієнтів низького та проміжного ризику саме консервативне лікування забезпечує оптимальне співвідношення ефективності та безпеки. Значну увагу приділено використанню прямих оральних антикоагулянтів, які характеризуються стабільним фармакокінетичним профілем, меншою кількістю лікарських взаємодій та зниженням потреби в лабораторному контролі, що позитивно впливає на прихильність пацієнтів до лікування та якість їх життя.

Наведені у статті дані свідчать про те, що консервативна терапія залишається основою лікування ТЕЛА у сучасній клінічній практиці. Її ефективність значною мірою залежить від своєчасної діагностики, індивідуалізованого підходу до вибору антикоагулянтної терапії та постійної оцінки балансу між ризиком тромбозу та ризиком геморагічних ускладнень.

Ключові слова: тромбоемболія легеневої артерії, консервативне лікування, антикоагулянтна терапія, прямі оральні антикоагулянти, гепарини, ризик кровотеч, стратифікація ризику, ефективність лікування.

Reva Volodymyr candidate of Medical Sciences, Associate Professor Department of Surgery №2 Bukovinian State Medical University Chernivtsi, https://orcid.org/0000-0003-1921-5776

Boiku Anna Luiza student of higher medical education, 5th year Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0009-0006-2392-6609

Valeriia Moskal student of higher medical education, 5th year Bukovinian State Medical University**,** Chernivtsi, https://orcid.org/0009-0003-8953-1827

Yavorska Veronika student of higher medical education, 5th year Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0009-0004-1334-0650

EFFECTIVENESS OF CONSERVATIVE TREATMENT FOR PULMONARY EMBOLISM

Abstract. The article reviews current approaches to the conservative treatment of pulmonary embolism (PE), one of the most dangerous and common complications of venous thromboembolism associated with high mortality and significant disability. The paper outlines the main mechanisms of PE development, major risk factors, and the importance of early diagnosis in improving clinical outcomes. Particular attention is paid to anticoagulant therapy as the cornerstone and most widely used treatment strategy for the majority of patients with PE. The mechanisms of action of the main classes of anticoagulants, including low molecular weight heparins, vitamin K

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

antagonists, and direct oral anticoagulants, as well as their clinical advantages and limitations, are analyzed.

The article summarizes current evidence regarding the effectiveness of anticoagulant therapy in reducing mortality, preventing recurrent venous thromboembolism, and limiting thrombus progression. Special emphasis is placed on the importance of early treatment initiation, individualized therapeutic approaches, and the appropriate duration of anticoagulation depending on the clinical course of the disease, comorbidities, and bleeding risk factors. The role of modern risk stratification systems in selecting treatment strategies and determining the need for more aggressive therapeutic interventions is also highlighted.

The paper analyzes recent clinical studies comparing conservative anticoagulant therapy with systemic thrombolysis and other invasive treatment methods. Available evidence demonstrates that in most low- and intermediate-risk patients, conservative treatment provides the optimal balance between efficacy and safety. Considerable attention is given to direct oral anticoagulants, which are characterized by a stable pharmacokinetic profile, fewer drug interactions, and reduced need for laboratory monitoring, thereby improving treatment adherence and patients' quality of life.

The presented data confirm that conservative therapy remains the foundation of PE management in modern clinical practice. Its effectiveness largely depends on timely diagnosis, individualized selection of anticoagulant therapy, and continuous assessment of the balance between thrombotic and hemorrhagic risks.

Keywords: pulmonary embolism, conservative treatment, anticoagulant therapy, direct oral anticoagulants, heparins, bleeding risk, risk stratification, treatment effectiveness.

Постановка проблеми: Тромбоемболія легеневої артерії (ТЕЛА) є одним із найнебезпечніших ускладнень венозної тромбоемболії та залишається важливою причиною раптової смерті у клінічній практиці. За сучасними даними, ТЕЛА займає провідне місце серед серцево-судинних причин летальності, поступаючись лише інфаркту міокарда та інсульту. Висока частота недіагностованих випадків, варіабельність клінічних проявів і швидкий розвиток ускладнень зумовлюють значні труднощі у своєчасному виявленні та лікуванні цього стану. Особливої актуальності набуває питання вибору оптимальної терапевтичної тактики, оскільки від неї безпосередньо залежить прогноз захворювання, ризик рецидиву та рівень смертності. У більшості клінічних випадків основою лікування є консервативна антикоагулянтна терапія, що потребує чіткого наукового обґрунтування та постійного вдосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій: У сучасній науковій літературі значна увага приділяється питанням діагностики, стратифікації ризику та лікування ТЕЛА. Результати досліджень останніх років свідчать про ефективність антикоагулянтної терапії як базового методу лікування, зокрема із

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

застосуванням прямих оральних антикоагулянтів, які демонструють сприятливий профіль безпеки та зручність використання. У міжнародних рекомендаціях акцентується увага на індивідуалізації терапії залежно від клінічного стану пацієнта та ризику ускладнень. Водночас залишаються дискусійними питання щодо оптимальної тривалості лікування, вибору препарату у складних клінічних ситуаціях (онкопатологія, похилий вік, коморбідні стани), а також критеріїв переходу до більш агресивних методів терапії. Недостатньо вивченими залишаються аспекти довгострокових результатів консервативного лікування та його впливу на якість життя пацієнтів, що зумовлює необхідність подальших досліджень у цьому напрямі.

Мета статті: Проаналізувати сучасні дані наукової літератури щодо ефективності консервативного лікування тромбоемболії легеневої артерії, оцінити роль антикоагулянтної терапії у різних клінічних сценаріях, а також визначити основні чинники, що впливають на результати лікування та прогноз захворювання.

Виклад основного матеріалу: Аналіз сучасної наукової літератури показав, що тромбоемболія легеневої артерії (ТЕЛА) залишається одним із найтяжчих проявів венозної тромбоемболії, який характеризується значною варіабельністю клінічного перебігу — від безсимптомних або малосимптомних форм до критичних станів із розвитком гострої правошлуночкової недостатності та високою летальністю. Саме тому питання вибору оптимальної лікувальної тактики, зокрема ефективності консервативного лікування, є ключовим у сучасній медицині [1, 4, 15].

Сучасні клінічні рекомендації Європейського товариства кардіологів та Американського товариства гематологів визначають антикоагулянтну терапію як основний і обов’язковий компонент лікування більшості пацієнтів із ТЕЛА [1, 2, 11]. Її метою є не лише запобігання росту тромбу, але й профілактика рецидиву венозної тромбоемболії, що має критичне значення для зниження смертності та ускладнень у довгостроковій перспективі.

Фармакологічний механізм антикоагулянтів є багаторівневим і залежить від їх фармакологічного класу, однак загальна мета всіх цих препаратів полягає у гальмуванні ключових етапів коагуляційного каскаду, що запобігає подальшому росту тромбу та стабілізує вже сформовані тромботичні маси, створюючи умови для ендогенного фібринолізу [4, 5, 6].

Нефракціонований гепарин реалізує свій ефект шляхом зв’язування з антитромбіном III, що призводить до різкого підвищення його активності та інактивації тромбіну (фактор IIa), а також факторів Xa, IXa, XIa та XIIa, у результаті чого блокується як утворення фібрину, так і подальша стабілізація тромбу [4, 7].

Низькомолекулярні гепарини мають більш селективну дію переважно на фактор Xa, що забезпечує більш передбачуваний антикоагулянтний ефект і менший ризик гепарин-індукованої тромбоцитопенії [7, 8].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Прямі оральні антикоагулянти (DOAC) діють більш таргетовано: інгібітори фактора Xa (наприклад, ривароксабан, апіксабан) блокують утворення тромбіну на кінцевому етапі коагуляційного каскаду, тоді як прямі інгібітори тромбіну (дабігатран) безпосередньо зв'язуються з активним центром тромбіну, запобігаючи перетворенню фібриногену у фібрин [6, 9]. Завдяки цьому DOAC не лише ефективно запобігають росту тромбу, але й знижують ризик його повторної активації без необхідності рутинного лабораторного моніторингу, що є суттєвою клінічною перевагою [6, 10].

Антагоністи вітаміну K (зокрема варфарин) реалізують свій ефект через блокаду ферменту епоксидредуктази вітаміну K у печінці, що призводить до порушення γ-карбоксилювання факторів коагуляції II, VII, IX та X, а також білків C і S. У результаті синтезуються біологічно неактивні форми цих білків, що поступово знижує коагуляційний потенціал крові [8, 11]. Важливо, що цей механізм має відкладений ефект, оскільки впливає не на вже наявні фактори, а на їх новий синтез, тому терапевтичний ефект розвивається протягом кількох діб [11].

Ключовим патофізіологічним наслідком антикоагулянтної терапії є не пряме руйнування тромбу, а припинення його прогресування, що дозволяє природній фібринолітичній системі організму поступово деградувати фібринову матрицю тромбу за участю плазміну [4, 5, 12]. Саме баланс між пригніченням коагуляції та активацією ендогенного фібринолізу забезпечує клінічне покращення стану пацієнтів із тромбоемболією легеневої артерії без необхідності рутинного застосування тромболітичної терапії [9, 12, 13].

Порівняльні дослідження різних схем антикоагулянтної терапії демонструють, що прямі оральні антикоагулянти (DOAC) мають щонайменше еквівалентну ефективність у порівнянні з класичною схемою (гепарини з переходом на антагоністи вітаміну K), але при цьому характеризуються більш сприятливим профілем безпеки та меншою частотою великих кровотеч [6, 17, 19]. Це підтверджує сучасну тенденцію до їх переважного використання у клінічній практиці [8, 13].

Окрему роль у виборі лікувальної стратегії відіграє стратифікація ризику пацієнтів із ТЕЛА. Згідно з сучасними підходами, виділяють низький, проміжний та високий ризик летальності, що визначає обсяг терапевтичних заходів [1, 8]. У пацієнтів низького та більшості випадків проміжного ризику консервативне лікування є методом вибору, тоді як агресивні втручання резервуються для гемодинамічно нестабільних пацієнтів [10].

Важливим аспектом є порівняння антикоагулянтної терапії з тромболітичним лікуванням. Дані метааналізів свідчать, що хоча системний тромболізис може швидше відновлювати перфузію легеневих судин, його застосування супроводжується суттєво вищим ризиком великих кровотеч, включаючи внутрішньочерепні ускладнення [9]. У пацієнтів проміжного ризику не доведено достовірного зниження загальної смертності при рутинному

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

використанні тромболізису, що робить антикоагуляцію більш безпечною стратегією [9, 12].

Подальший аналіз показав, що ефективність консервативного лікування значною мірою залежить від часу його початку. Раннє призначення антикоагулянтів асоціюється зі зниженням ризику прогресування тромбозу та покращенням виживаності пацієнтів, , оскільки на ранніх етапах тромб ще не повністю організований і є більш чутливим до впливу ендогенного фібринолізу. [3, 15]. Затримка терапії, навпаки, підвищує ймовірність гемодинамічної декомпенсації та розвитку ускладнень [4]. А також до структурної стабілізації тромбу за рахунок фіброзу та клітинної інфільтрації, що знижує ефективність консервативної терапії [4, 14, 15].

Тривалість антикоагулянтної терапії є ще одним критично важливим фактором. За даними сучасних досліджень, короткі курси лікування пов'язані з високим ризиком рецидиву, тоді як продовжена терапія значно знижує ймовірність повторної тромбоемболії [12, 13]. При цьому рішення про подовження лікування повинно базуватися на балансі між ризиком рецидиву та ризиком кровотеч [2, 11]. Продовжена або пролонгована антикоагулянтна терапія, забезпечує стійке пригнічення коагуляційної активності крові та значно знижує ймовірність повторного тромбоутворення, що підтверджується результатами великих клінічних досліджень та метааналізів [12, 14].

Водночас подовження лікування не є універсальним рішенням і потребує ретельної індивідуалізації, оскільки тривале пригнічення коагуляції неминуче супроводжується підвищенням ризику геморагічних ускладнень різного ступеня тяжкості [11, 13].

Саме тому сучасна клінічна парадигма базується на концепції динамічного балансу між двома конкуруючими ризиками — ризиком рецидиву тромбоемболії та ризиком великих кровотеч. Цей баланс оцінюється за допомогою клінічних шкал ризику, аналізу супутньої патології, віку пацієнта, функції нирок, а також попередніх епізодів кровотеч або тромбозів [2, 11].

Крім того, сучасні підходи підкреслюють необхідність регулярної переоцінки доцільності продовження терапії в процесі лікування, оскільки ризик як тромботичних, так і геморагічних ускладнень може змінюватися з часом. Таким чином, оптимальна тривалість антикоагулянтної терапії не є фіксованою величиною, а являє собою індивідуально визначений клінічний компроміс, спрямований на максимальне зниження загального ризику несприятливих подій [11, 12, 13].

Важливо згадати, що реальні клінічні спостереження підтверджують, що впровадження сучасних антикоагулянтів суттєво покращило результати лікування ТЕЛА. Зокрема, відзначається зниження госпітальної летальності, зменшення частоти повторних епізодів тромбоемболії та скорочення тривалості стаціонарного лікування [14, 16]. Це особливо важливо в умовах зростання загальної захворюваності на венозну тромбоемболію у старіючій популяції [5].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Окремі дослідження підкреслюють, що реальна клінічна практика часто демонструє варіабельність у виборі антикоагулянтів, що залежить від доступності препаратів, досвіду лікаря та індивідуальних особливостей пацієнта [16, 17].

Незважаючи на це, загальна тенденція свідчить про поступовий перехід до більш безпечних і зручних схем лікування із застосуванням DOAC [6, 15].

Важливим доповненням до сучасного розуміння тромбоемболії легеневої артерії є детальна оцінка супутніх і провокуючих факторів ризику, які визначають як імовірність первинного епізоду захворювання, так і ризик його рецидиву. У сучасній клінічній практиці ТЕЛА розглядається як мультифакторне захворювання, у розвитку якого ключову роль відіграє взаємодія спадкових, набутох та транзиторних чинників, що реалізуються через класичну тріаду Вірхова: венозний застій, ушкодження судинної стінки та гіперкоагуляційний стан [10, 11].

Однією з найвагоміших груп ризику є онкологічні захворювання. Пухлинний процес супроводжується активацією прокоагулянтних механізмів через секрецію тканинного фактора, запальних цитокінів та муцинів, що значно підвищує схильність до тромбоутворення. Крім того, хіміотерапія, катетеризація центральних вен та кахексія додатково підсилюють ризик венозної тромбоемболії, формуючи так званий “паранеопластичний тромботичний стан”, який потребує тривалої та часто інтенсивнішої антикоагулянтної терапії [10, 12].

Іншим суттєвим фактором є хірургічні втручання, особливо ортопедичні операції на нижніх кінцівках, абдомінальні та онкологічні операції. Післяопераційний період характеризується поєднанням тканинного ушкодження, іммобілізації та активації системного запалення, що створює сприятливі умови для формування тромбів у глибоких венах із подальшою емболізацією в легеневе русло [11, 13]. Саме тому профілактична антикоагуляція в післяопераційних пацієнтів є стандартом сучасної медицини.

Тривала іммобілізація, незалежно від її причини (травма, інсульт, тривале перебування в ліжку або тривалі подорожі), є ще одним значним фактором ризику. Зниження м’язової активності нижніх кінцівок призводить до уповільнення венозного кровотоку, що сприяє венозному застою та формуванню тромбів. Особливо високий ризик спостерігається у пацієнтів похилого віку, у яких фізіологічно знижена активність коагуляційної та фібринолітичної систем [10, 14].

Окрему групу становлять серцево-судинні захворювання, зокрема серцева недостатність, фібриляція передсердь та хронічні форми ішемічної хвороби серця. При цих станах відбувається порушення гемодинаміки з розвитком венозного застою, а також системне запалення ендотелію, що підвищує тромбогенність судинного русла [11, 15]. Додатково гіпоксія, характерна для серцевої недостатності, активує фактори, що посилюють коагуляційний потенціал крові.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Не менш важливими є індивідуальні та генетичні фактори ризику, серед яких виділяють спадкові тромбофілії (мутація фактора V Leiden, дефіцит протеїну С, протеїну S та антитромбіну III). Ці стани призводять до первинної гіперкоагуляції та значно підвищують ризик як первинного епізоду ТЕЛА, так і її рецидивів навіть за відсутності додаткових провокуючих факторів [12, 16].

Важливо також враховувати вплив віку, ожиріння, куріння та гормональної терапії. З віком відбуваються зміни в ендотелії судин, зниження активності фібринолітичної системи та зростання рівня прокоагулянтних факторів, що формує природну схильність до тромбоутворення. Ожиріння супроводжується хронічним низькорівневим запаленням і підвищенням рівня факторів згортання, тоді як естрогенвмісні препарати можуть змінювати баланс коагуляції в бік гіперкоагуляції [11, 14, 17]. Спектр факторів ризику розвитку ТЕЛА є надзвичайно широким і включає як транзиторні, так і постійні чинники, що взаємно потенціюють один одного, що важливо враховувати під час індивідуального підходу до кожного пацієнта призначаючи лікування.

Європейські та міжнародні клінічні рекомендації підкреслюють необхідність комплексного підходу до ведення пацієнтів, який включає не лише медикаментозну терапію, але й ранню мобілізацію, контроль факторів ризику та довгострокове спостереження [1, 11, 18]. Оновлені настанови також акцентують увагу на необхідності регулярної переоцінки ризику кровотеч у процесі лікування [18].

Огляд сучасних досліджень показує, що навіть у складних клінічних випадках консервативна терапія дозволяє досягти стабілізації стану пацієнтів за умови правильної стратифікації ризику та адекватного моніторингу [7, 8]. Це підтверджує високу універсальність антикоагулянтної стратегії у різних клінічних сценаріях. Мова йде про пацієнтів із проміжним або високим ризиком ускладнень, наявністю вираженої супутньої патології, а також осіб похилого віку, у яких поєднуються декілька несприятливих факторів одночасно. У таких пацієнтів клінічна картина може бути атиповою: від відносно стабільного стану з мінімальними симптомами до поступового прогресування дихальної недостатності без вираженої гемодинамічної нестабільності, що ускладнює своєчасну діагностику та вибір тактики лікування [7, 9].

Згідно з даними клінічних спостережень, у пацієнтів із субмасивною (проміжного ризику) ТЕЛА навіть за наявності дисфункції правого шлуночка або підвищення кардіальних біомаркерів у більшості випадків можливо досягти стабілізації стану виключно на тлі антикоагулянтної терапії без застосування системного тромболізису. При цьому важливу роль відіграє динамічний моніторинг ехокардіографічних показників, сатурації кисню та клінічних ознак прогресування правошлуночкової недостатності [8, 10].

Додатково слід відзначити, що сучасні дослідження вказують на покращення якості життя пацієнтів, які отримують прямі оральні антикоагулянти (DOAC), у порівнянні з класичними схемами лікування, що пов’язано не лише зі

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

зменшенням потреби у регулярному лабораторному контролі, але й зі стабільнішим фармакокінетичним і фармакодинамічним профілем цих препаратів [6, 13, 19]. На відміну від антагоністів вітаміну К, дія яких значною мірою залежить від дієти, функції печінки та численних лікарських взаємодій, DOAC характеризуються більш передбачуваною біодоступністю, швидким початком дії та відносно коротким періодом напіввиведення. Це забезпечує стабільний рівень антикоагулянтного ефекту без виражених коливань, що знижує ризик як тромботичних ускладнень при недостатній антикоагуляції, так і кровотеч при її надмірності.

Крім того, мінімальна потреба в частому лабораторному моніторингу (зокрема контролі МНВ) значно спрощує процес лікування, зменшує психологічне навантаження на пацієнта та підвищує прихильність до терапії. Стабільність фармакокінетичних параметрів також дозволяє більш точно прогнозувати ефект препарату в різних клінічних умовах, що особливо важливо у пацієнтів із коморбідною патологією. У сукупності ці властивості сприяють більш безпечному та ефективному тривалому лікуванню, а також покращенню повсякденної активності та загального самопочуття пацієнтів [6, 13, 19].

Висновки: Консервативне лікування тромбоемболії легеневої артерії, що базується на антикоагулянтній терапії, є основною та патогенетично обґрунтованою стратегією ведення більшості пацієнтів. Його ефективність зумовлена пригніченням ключових ланок коагуляційного каскаду, що дозволяє стабілізувати тромб, попередити його прогресування та створити умови для природного фібринолізу, забезпечуючи тим самим зниження летальності та частоти рецидивів.

Сучасні антикоагулянти, включаючи низькомолекулярні гепарини, антагоністи вітаміну К та прямі оральні антикоагулянти, демонструють високу клінічну ефективність, проте найбільш перспективними є DOAC, які поєднують ефективність із кращим профілем безпеки, передбачуваною фармакокінетикою та зручністю застосування, що підвищує прихильність пацієнтів до лікування та покращує довгострокові результати.

Ключовими чинниками успішності консервативної терапії є своєчасний початок лікування та оптимальна його тривалість. Раннє призначення антикоагулянтів дозволяє впливати на ще нестабільний тромб, тоді як адекватно підібрана тривалість терапії забезпечує ефективну профілактику рецидивів. Водночас надмірне або недостатнє лікування може порушувати баланс між ризиком тромбозу та кровотеч, що потребує постійної клінічної оцінки.

Стратифікація ризику є визначальним етапом у виборі лікувальної тактики, оскільки дозволяє виділити пацієнтів, для яких достатньою є консервативна терапія, та тих, хто потребує інтенсивніших втручань. У більшості випадків низького та проміжного ризику антикоагулянтна терапія забезпечує стабілізацію стану навіть за наявності супутньої патології, що підтверджує її універсальність у різних клінічних сценаріях.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Ефективність консервативного лікування значною мірою залежить від індивідуалізованого підходу, який враховує супутні фактори ризику, коморбідні стани та динаміку клінічного перебігу. Саме персоналізація терапії у поєднанні з регулярним моніторингом дозволяє мінімізувати частоту ускладнень, оптимізувати результати лікування та суттєво покращити прогноз пацієнтів із ТЕЛА.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі: Подальші дослідження доцільно спрямувати на вдосконалення індивідуалізованих підходів до антикоагулянтної терапії з урахуванням клінічних особливостей пацієнтів та супутніх факторів ризику. Актуальним є розвиток більш точних моделей стратифікації ризику та пошук біомаркерів, що дозволять прогнозувати рецидиви тромбоемболії та геморагічні ускладнення.

Перспективним також є подальше вивчення ефективності та безпеки прямих оральних антикоагулянтів у різних клінічних групах, а також уточнення оптимальної тривалості лікування. Додаткової уваги потребує оцінка віддалених наслідків ТЕЛА та впливу терапії на якість життя пацієнтів.

Література

1. Konstantinides SV, Meyer G, Becattini C, et al. 2020 ESC Guidelines for the diagnosis and management of acute pulmonary embolism. Eur Heart J. 2020;41(4):543-603. doi: 10.1093/eurheartj/ehaa612.

2. Ortel TL, Neumann I, Ageno W, et al. American Society of Hematology 2020 guidelines for management of venous thromboembolism. Blood Adv. 2020;4(19):4693-4738. doi: 10.1182/bloodadvances.2020001830.

3. Righini M, Robert-Ebadi H, Le Gal G. Diagnosis and management of pulmonary embolism. BMJ. 2020;370:m2177. doi: 10.1136/bmj.m2177.

4. Agnelli G, Becattini C. Acute pulmonary embolism. N Engl J Med. 2021;385(9):803-814. doi: 10.1056/NEJMra2102567.

5. Tritschler T, Aujesky D. Venous thromboembolism: advances in diagnosis and treatment. JAMA. 2020;324(18):1765-1776. doi: 10.1001/jama.2020.17272.

6. Malik A, Ha NB, Barnes GD. Choice and Duration of Anticoagulation for Venous Thromboembolism. J Clin Med. 2024;13(1):301. doi: 10.3390/jcm13010301.

7. Naoum JJ. Anticoagulation Management Post Pulmonary Embolism. Methodist Debakey Cardiovasc J. 2024;20(3):27-35. doi: 10.14797/mdcvj.1338.

8. Benavente K, Fujiuchi B, Virk HH, et al. A Practical Clinical Approach to Pulmonary Embolism Management. J Clin Med. 2024;13(24):7637. doi: 10.3390/jcm13247637.

9. Mathew D, Seelam S, Bumrah K, et al. Systemic thrombolysis vs anticoagulation in intermediate-risk PE: systematic review and meta-analysis. BMC Cardiovasc Disord. 2023;23:482. doi: 10.1186/s12872-023-03528-w.

10. Ageno W, Becattini C, Brighton T, Selby R, Kamphuisen PW. Cardiovascular risk and management of venous thromboembolism. Thromb Haemost. 2021;121(5):586-596.

11. Kakkos SK, Gohel M, Baekgaard N, et al. European Society for Vascular Surgery guidelines on venous thrombosis. Eur J Vasc Endovasc Surg. 2021;61(1):9-82. doi: 10.1016/j.ejvs.2020.09.023.

12. Walia A, Prasad V. Extended anticoagulation for venous thromboembolism: what evidence justifies it? Front Pharmacol. 2023;14:1241979. doi: 10.3389/fphar.2023.1241979.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

13. Kimmerle AR, Noflatscher M, Raggam RB. Optimal long-term anticoagulation after acute pulmonary embolism: current state of the art. Curr Opin Pulm Med. 2024;30(5):421-428. doi: 10.1097/MCP.0000000000001106.

14. Westafer LM, Presti T, Shieh MS, et al. Trends in initial anticoagulation among patients with acute pulmonary embolism. Ann Emerg Med. 2024;84(5):518-529. doi: 10.1016/j.annemergmed .2024.05.009.

15. Yuriditsky E, Zhang RS, Ahuja T, et al. The latest in the management of pulmonary embolism. Breathe (Sheff). 2025;21(2):240100. doi: 10.1183/20734735.0100-2024.

16. Real-world patterns and outcomes of anticoagulation therapy in pulmonary embolism. J Cardiovasc Dev Dis. 2024;12(10):394. doi: 10.3390/jcdd12100394.

17. Contemporary anticoagulant treatment strategies in acute pulmonary embolism. Vasc Pharmacol. 2023;153:107245. doi: 10.1016/j.vph.2023.107245.

18. Opitz CF, Meyer FJ. Pulmonary Embolism: An Update Based on the Revised AWMF-S2k Guideline. Hamostaseologie. 2024;44(2):111-118. doi: 10.1055/s-0044-1779011.

19. Del Toro Mijares R, Rojas Murguia A, Porres-Aguilar M, Mukherjee D. Anticoagulation in the Management of Acute Pulmonary Embolism: A Review. Int J Angiol. 2024;33(2):95-100. doi: 10.1055/s-0044-1782537.

20. Barnes GD, Burnett A, Allen A, Blumenstein M, Clark NP, Cuker A, Dager WE, Deitelzweig SB, Ellsworth S, Garcia D, et al. Thromboembolism and anticoagulant therapy during the COVID-19 pandemic: updated clinical guidance. J Thromb Thrombolysis. 2020;50(1):72-81. doi: 10.1007/s11239-020-02138-z.

References:

21. Konstantinides SV, Meyer G, Becattini C, et al. 2020 ESC Guidelines for the diagnosis and management of acute pulmonary embolism. Eur Heart J. 2020;41(4):543-603. doi: 10.1093 /eurheartj/ehaa612.

22. Ortel TL, Neumann I, Ageno W, et al. American Society of Hematology 2020 guidelines for management of venous thromboembolism. Blood Adv. 2020;4(19):4693-4738. doi: 10.1182/ bloodadvances.2020001830.

23. Righini M, Robert-Ebadi H, Le Gal G. Diagnosis and management of pulmonary embolism. BMJ. 2020;370:m2177. doi: 10.1136/bmj.m2177.

24. Agnelli G, Becattini C. Acute pulmonary embolism. N Engl J Med. 2021;385(9):803-814. doi: 10.1056/NEJMra2102567.

25. Tritschler T, Aujesky D. Venous thromboembolism: advances in diagnosis and treatment. JAMA. 2020;324(18):1765-1776. doi: 10.1001/jama.2020.17272.

26. Malik A, Ha NB, Barnes GD. Choice and Duration of Anticoagulation for Venous Thromboembolism. J Clin Med. 2024;13(1):301. doi: 10.3390/jcm13010301.

27. Naoum JJ. Anticoagulation Management Post Pulmonary Embolism. Methodist Debakey Cardiovasc J. 2024;20(3):27-35. doi: 10.14797/mdcvj.1338.

28. Benavente K, Fujiuchi B, Virk HH, et al. A Practical Clinical Approach to Pulmonary Embolism Management. J Clin Med. 2024;13(24):7637. doi: 10.3390/jcm13247637.

29. Mathew D, Seelam S, Bumrah K, et al. Systemic thrombolysis vs anticoagulation in intermediate-risk PE: systematic review and meta-analysis. BMC Cardiovasc Disord. 2023;23:482. doi: 10.1186/s12872-023-03528-w.

30. Ageno W, Becattini C, Brighton T, Selby R, Kamphuisen PW. Cardiovascular risk and management of venous thromboembolism. Thromb Haemost. 2021;121(5):586-596.

31. Kakkos SK, Gohel M, Baekgaard N, et al. European Society for Vascular Surgery guidelines on venous thrombosis. Eur J Vasc Endovasc Surg. 2021;61(1):9-82. doi: 10.1016/ j.ejvs.2020.09.023.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

32. Walia A, Prasad V. Extended anticoagulation for venous thromboembolism: what evidence justifies it? Front Pharmacol. 2023;14:1241979. doi: 10.3389/fphar.2023.1241979.

33. Kimmerle AR, Noflatscher M, Raggam RB. Optimal long-term anticoagulation after acute pulmonary embolism: current state of the art. Curr Opin Pulm Med. 2024;30(5):421-428. doi: 10.1097/MCP.0000000000001106.

34. Westafer LM, Presti T, Shieh MS, et al. Trends in initial anticoagulation among patients with acute pulmonary embolism. Ann Emerg Med. 2024;84(5):518-529. doi: 10.1016/j.annemergmed.2024.05.009.

35. Yuriditsky E, Zhang RS, Ahuja T, et al. The latest in the management of pulmonary embolism. Breathe (Sheff). 2025;21(2):240100. doi: 10.1183/20734735.0100-2024.

36. Real-world patterns and outcomes of anticoagulation therapy in pulmonary embolism. J Cardiovasc Dev Dis. 2024;12(10):394. doi: 10.3390/jcdd12100394.

37. Contemporary anticoagulant treatment strategies in acute pulmonary embolism. Vasc Pharmacol. 2023;153:107245. doi: 10.1016/j.vph.2023.107245.

38. Opitz CF, Meyer FJ. Pulmonary Embolism: An Update Based on the Revised AWMF-S2k Guideline. Hamostaseologie. 2024;44(2):111-118. doi: 10.1055/s-0044-1779011.

39. Del Toro Mijares R, Rojas Murguia A, Porres-Aguilar M, Mukherjee D. Anticoagulation in the Management of Acute Pulmonary Embolism: A Review. Int J Angiol. 2024;33(2):95-100. doi: 10.1055/s-0044-1782537.

40. Barnes GD, Burnett A, Allen A, Blumenstein M, Clark NP, Cuker A, Dager WE, Deitelzweig SB, Ellsworth S, Garcia D, et al. Thromboembolism and anticoagulant therapy during the COVID-19 pandemic: updated clinical guidance. J Thromb Thrombolysis. 2020;50(1):72-81. doi: 10.1007/s11239-020-02138-z.

Дата першого надходження статті до видання: 08.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 618.19-006

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3511-3522

Рева Володимир Борисович кандидат медичних наук, доцент кафедри хірургії №2, Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0000-0003-1921-5776

Кушнір Віталіна Вадимівна здобувач вищої освіти спеціальності «Медицина», Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0009-0005-9290-3825

Легай Анна Володимирівна здобувач вищої освіти спеціальності «Медицина», Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0009-0006-9182-0136

Білошицька Єлизавета Олександрівна здобувач вищої освіти спеціальності «Медицина», Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0009-0004-8331-4263

СУЧАСНИЙ ПІДХІД ДО ЛІКУВАННЯ ДИСГОРМОНАЛЬНИХ ЗАХВОРЮВАНЬ МОЛОЧНОЇ ЗАЛОЗИ (ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ)

Анотація. Дисгормональні захворювання молочної залози, або мастопатії, являють собою доброякісні зміни тканин, які можуть проявлятися проліферацією або регресом. Вони виникають через порушення гормонального балансу і діагностуються у 70% жінок віком від 30 до 50 років. До основних форм належать дифузна фіброзно-кістозна мастопатія, вузлова мастопатія та фіброаденоми. Ці стани зазвичай супроводжуються болем, набряком і появою ущільнень у тканинах молочної залози.

Дисгормональні захворювання молочної залози в сучасній клінічній практиці доцільно розглядати як різноманітний спектр доброякісних і прикордонних станів. У їх патогенезі ключову роль відіграють гормонозалежні проліферативні та інволютивні процеси, підвищена локальна тканинна чутливість до естрогенів і прогестерону, а також складна взаємодія між епітеліальними, стромальними та мікрооточувальними компонентами.

Останніми роками підходи до лікування таких пацієнток зазнали суттєвих змін: замість рутинного застосування хірургічних методів все частіше обирають ризик-адаптовану, морфологічно підтверджену і малоінвазивну стратегію. Основа цього підходу полягає в тому, що вибір лікування базується не на загальному визначенні патології, а на конкретному клініко-морфологічному фенотипі ураження

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Захворювання молочних залоз охоплюють широкий спектр патологій, як доброякісних (мастопатія, кісти, фіброаденоми), так і злоякісних (рак), причиною яких часто стають гормональні порушення. Основними симптомами є біль, наявність ущільнень, виділення із сосків та зміни у формі грудей. Варто зазначити, що 55-70% жінок стикаються з доброякісними утвореннями, які потребують регулярного контролю. Фахівці рекомендують щомісячно проводити самодіагностику та раз на рік проходити огляд у мамолога.

Ключові слова: дисгормональні захворювання молочної залози, доброякісні захворювання молочної залози, фіброзно-кістозні зміни, масталгія, фіброаденома, внутрішньопротокова папілома, вакуум-асистована ексцизія, хірургія молочної залози.

Reva Volodymyr MD, associate professor, Department of the Internal medicine, Surgery No. 2, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, e https://orcid.org/0000-0003-1921-5776

Kushir Vitalina higher education student in the specialty "Medicine", Bukovyna State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0009-0005-9290-3825

Lehai Anna higher education student in the specialty "Medicine", Bukovyna State Medical University, Chernivtsihttps://orcid.org/0009-0006-9182-0136

Biloshytska Yelyzaveta higher education student in the specialty "Medicine", Bukovyna State Medical University, Chernivtsi

MODERN APPROACH TO THE TREATMENT OF DYSHORMONICAL DISEASES OF THE MASS GLAND (LITERATURE REVIEW)

Abstract: Dyshormonal diseases of the breast, or mastopathy, are benign changes in tissues that can manifest as proliferation or regression. They arise due to hormonal imbalance and are diagnosed in 70% of women aged 30 to 50 years. The main forms include diffuse fibrocystic mastopathy, nodular mastopathy and fibroadenomas. These conditions are usually accompanied by pain, swelling and the appearance of seals in the breast tissues.

Dyshormonal diseases of the breast in modern clinical practice should be considered as a diverse spectrum of benign and borderline conditions. In their pathogenesis, hormone-dependent proliferative and involutive processes, increased local tissue sensitivity to estrogens and progesterone, as well as a complex interaction between epithelial, stromal and microenvironmental components play a key role. In recent years, the approaches to the treatment of such patients have undergone significant changes: instead of the routine use of surgical methods, a risk-adapted,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

morphologically confirmed and minimally invasive strategy is increasingly being chosen. The basis of this approach is that the choice of treatment is based not on a general definition of pathology, but on a specific clinical and morphological phenotype of the lesion.

Breast diseases cover a wide range of pathologies, both benign (mastopathy, cysts, fibroadenomas) and malignant (cancer), which are often caused by hormonal disorders. The main symptoms are pain, the presence of seals, nipple discharge and changes in the shape of the breast. It is worth noting that 55-70% of women are faced with benign formations that require regular monitoring. Experts recommend monthly self-diagnosis and once a year to undergo an examination by a mammologist.

Keywords: dyshormonal breast diseases, benign breast diseases, fibrocystic changes, mastalgia, fibroadenoma, intraductal papilloma, vacuum-assisted excision, breast surgery.

Постановка проблеми: Згідно з даними різних дослідників, захворювання молочних залоз спостерігаються у 40–80% жінок репродуктивного віку [1]. Найпоширенішим серед таких захворювань залишається мастопатія, яка вражає від 60 до 90% представниць жіночої статі. Актуальність цієї проблеми зумовлена тим, що мастопатія збільшує ризик розвитку раку молочної залози у 3-5 разів [2]. Рак молочної залози продовжує утримувати провідне місце в структурі причин смертності жінок від онкологічних хвороб як в Україні, так і у світі. Серед запальних захворювань молочних залоз переважає гострий лактаційний мастит, частка якого становить 0,5–1% від усіх випадків гнійно-септичних хвороб [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій: Стаття описана у вигляді систематизованого аналітичного огляду сучасної наукової літератури, присвяченої методам лікування дисгормональних захворювань молочної залози. Для аналізу було використано статті, опубліковані у 2021-2026 роках у провідних міжнародних наукових журналах, а також рекомендації та гайдлайни професійних організацій.

Мета: Метою цієї статті є узагальнення сучасних доказових підходів до лікування дисгормональних захворювань молочної залози з позицій хірургії, онконастороженості та персоналізованої медицини, із використанням зарубіжних джерел 2021-2026 років, включно з новими рекомендаціями фахових товариств, метааналізами та гайдлайнами.

Виклад основного матеріалу: У сучасній міжнародній літературі термін, що відповідає пострадянському поняттю «дисгормональні захворювання молочної залози», зазвичай трактується в рамках ширшої категорії benign breast disease або fibrocystic changes / hormone-responsive benign breast lesions. Цей термін позначає не одну конкретну нозологічну одиницю, а радше спектр доброякісних і певною мірою прикордонних змін у тканинах молочної залози, які пов’язані з гормонально обумовленими процесами, такими як проліферація, інволюція, локальна рецепторна чутливість і ремоделювання термінальної

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

дуктуло-лобулярної одиниці. Саме тому в сучасному науковому підході такі стани класифікуються не лише на основі клінічних проявів, але насамперед враховуючи їхні морфологічні характеристики та рівень онкологічного ризику [4].

Найбільш уживаною є морфологічна класифікація доброякісних гормонально чутливих уражень молочної залози на три великі групи: непроліферативні ураження, проліферативні ураження без атипії та проліферативні ураження з атипією. Саме такий поділ має найбільше клінічне значення, оскільки він корелює не лише з гістологічною будовою, а й із подальшим ризиком раку молочної залози: непроліферативні зміни мають найнижчий ризик, проліферативні без атипії асоціюються з помірним його підвищенням, а проліферативні з атипією належать до групи високого ризику [5].

До непроліферативних форм уражень молочної залози передусім належать фіброзно-кістозні зміни. До них входять кісти, апокринова метаплазія, стромальний фіброз і різні інволютивно-проліферативні зміни. Нині все частіше наголошується, що фіброкістозні зміни не є окремим захворюванням у звичному розумінні, а становлять патоморфологічний континуум гормонально зумовлених процесів. Вони часто є підґрунтям клінічних симптомів, таких як болючість, ущільнення або циклічне набухання молочних залоз [6].

До проявів непроліферативного спектра дисгормональної патології також нерідко відносять масталгію - біль у ділянці молочних залоз. Масталгія може мати циклічний або нециклічний характер і залишається найбільш поширеною скаргою при гормонально чутливих доброякісних патологіях молочних залоз, зокрема при фіброзно-кістозних змінах. Водночас вона не вважається морфологічним показником передракових або злоякісних змін [7].

До проліферативних уражень без атипії належать стани, при яких спостерігається активне розростання епітеліального або стромального компонента, проте без ознак цитологічної або архітектурної атипії. До цієї категорії входять такі патології, як звичайна протокова гіперплазія (usual ductal hyperplasia), склерозуючий аденоз (sclerosing adenosis), частина папілярних уражень без ознак атипії, а також деякі B3-ураження з невизначеним злоякісним потенціалом. Ці стани займають проміжне положення між простими доброякісними змінами та атиповими проліферaціями, що робить їх ключовими у визначенні хірургічної тактики [8].

До проліферативних уражень із атипією належать патології, у яких розростання епітеліальних клітин супроводжується цитологічними й архітектурними ознаками неопластичної трансформації низького ступеня. Ця група має ключове значення для хірургії та онкологічної профілактики, оскільки такі зміни значно підвищують ризик розвитку раку молочної залози порівняно з непроліферативними порушеннями або проліферацією без атипії [9].

Атипова протокова гіперплазія (ADH) являє собою розростання мономорфних епітеліальних клітин у протоках із ознаками низькодиференційованої

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

ductal carcinoma in situ. Цей стан відносять до категорії B3 через високий ризик недооцінки супутньої карциноми або ширшого процесу під час core-біопсії. Плоска епітеліальна атипія (FEA) є ураженням термінальної дуктуло-лобулярної одиниці, яке характеризується заміщенням нормального епітелію одним чи кількома шарами монотонних клітин із легкою цитологічною атипією. Часто цей стан супроводжується мікрокальцифікатами. Лобулярна неоплазія (LN), що включає атипову лобулярну гіперплазію та in situ лобулярну карциному, виникає в часточках молочної залози й характеризується мономорфною дискогезивною проліферацією клітин через втрату адгезії, зумовлену дефіцитом E-cadherin. На відміну від "звичайної мастопатії", LN вважається специфічним проліферативним станом, який часто потрапляє до диференційно-діагностичного спектра B3-уражень. Завдяки своєму високоризиковому фенотипу цей стан потребує індивідуалізованого підходу як до діагностики, так і до терапії [10].

Фіброепітеліальні ураження молочної залози, включаючи фіброаденому та phyllodes-пухлину, становлять окрему групу патологічних станів, які не завжди охоплюються вузьким визначенням фіброзно-кістозних змін. Проте у клінічній практиці вони часто розглядаються як частина спектру дисгормональних або гормонозалежних патологій, що пояснюється їхньою тісною залежністю від вікових змін, змін гормональної чутливості та специфічних стромально-епітеліальних взаємодій [11].

Фіброаденома являє собою доброякісне біпазне новоутворення молочної залози, яке складається із проліферуючих стромального та епітеліального компонентів. У клінічній практиці вона найчастіше діагностується у молодих жінок і морфологічно проявляється як чітко відмежований, рухомий вузол. Згідно з сучасними науковими оглядами та клінічними рекомендаціями, проста фіброаденома, яка є радіологічно та патологічно конкордантною і не демонструє атипії, не вимагає рутинного хірургічного втручання. Це має важливе значення для встановлення меж між формами дисгормональної патології, які потребують оперативного лікування, та тими, які можуть лише спостерігатися [12].

Phyllodes-пухлина є фіброепітеліальним утворенням, домінуючий компонент якого представлений проліферуючою стромою з характерною листкоподібною архітектурою. Відмінною ознакою цього типу пухлини є її біологічний спектр, що включає варіанти від доброякісних до злоякісних форм. У випадках підозри або підтвердження phyllodes-пухлини необхідне повне хірургічне висічення для запобігання прогресуванню патології. У контексті дисгормональних змін цей вид пухлини важливий не лише як можливий диференційний діагноз для фіброепітеліальних уражень, але також як особливий випадок, який виходить за межі класичного уявлення про мастопатію [13].

Першим принципом сучасного лікування є деескалація непотрібної операційної активності. Огляд Marin, C., Weiss, A 2024 року щодо хірургічного менеджменту доброякісних і високоризикових уражень молочної залози показав, що історично широка практика рутинного висічення багатьох проліферативних

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

уражень нині переглядається, оскільки сучасні дані демонструють нижчий, ніж вважалося раніше, ризик прихованої карциноми для частини з них. Це означає перехід від підходу "висікти все підозріле" до моделі селективного втручання після верифікації ризику апгрейду [14].

Іншим важливим принципом діагностики є опора на трикомпонентний підхід, який передбачає узгодженість клінічних, візуалізаційних та морфологічних даних. У контексті фіброзно-кістозних змін, наукові висновки огляду Bennett, D. L., Buckley, A 2024 року підкреслюють, що типові ознаки доброякісних новоутворень на візуалізаційних зображеннях, зокрема наявність кіст або шаруватих кальцифікатів, дозволяють мінімізувати необхідність проведення необґрунтованих біопсій і повторних контрольних досліджень. Натомість у разі виявлення щільних вузлів, атипових кальцифікатів чи архітектурної деформації постає необхідність виконання біопсії товстою голкою (core-needle biopsy) із подальшим зіставленням її результатів із радіологічними даними [6]. Саме цей процес радіологічно-патоморфологічного співставлення сьогодні розглядається як центральний механізм для прийняття рішення між динамічним спостереженням і хірургічним втручанням [15].

Масталгія, яка часто виступає основним клінічним проявом дисгормональних порушень, зазвичай не асоціюється зі злоякісними процесами за відсутності інших тривожних ознак. У масштабному інформаційному огляді Society of Breast Imaging за 2024 рік наголошується, що біль без супутніх підозрілих симптомів і при негативних даних анамнезу та обстеження лише у виняткових випадках пов'язаний із раком. Переважно такі стани мають фізіологічну або доброякісну природу. Це підкреслює важливість вибіркового підходу до використання методів візуалізації, які не слід застосовувати автоматично. Для хірурга це принципово, оскільки ізольована масталгія не є достатньою підставою для оперативного втручання [16].

Фармакологічна терапія використовується вибірково, здебільшого у випадках стійкої масталгії, яка значно знижує якість життя пацієнток. Дані метааналізу Sinha, M. K., Barman, A 2022 року свідчать про те, що застосування перорального тамоксифену значно перевищує ефективність плацебо для тривалої масталгії. При цьому доза 10 мг виявилася такою ж ефективною, як і доза 20 мг, без явних переваг збільшеної кількості препарату. Проте навіть за таких умов сучасний підхід до лікування передбачає обережність: ендокринні засоби не повинні призначатися широко чи безсистемно. Їх використання має враховувати симптоматику, вік пацієнтки, супутні ризики та прогнозовану переносимість [17].

Стосовно фіброепітеліальних утворень хірургічне втручання також стало більш селективним. Відповідно до рекомендацій American Society of Breast Surgeons та Society of Breast Imaging 2025 року, фіброаденоми, підтверджені методом Core-біопсії, які мають радіологічну та морфологічну відповідність і не містять атипії, більше не вважаються обов'язковими для рутинного видалення.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Такі випадки допускають лише спостереження. Основними показаннями до хірургічного втручання залишаються клінічна симптоматика, збільшення розмірів ураження, великі розміри, бажання пацієнтки або обґрунтована підозра на phyllodes-пухлину. Отже, наявність доброякісного утворення та сама по собі вже не є підставою для операції [13,18].

У разі ж підозри на phyllodes-пухлину або якщо результати Core-біопсії відносять ураження до категорії fibroepithelial lesion without definitive classification, хірургічне висічення залишається основним методом лікування. Актуальна настанова Rosenberger, L. H., White, R. 2025 року рекомендує повне видалення таких утворень при підозрі на phyllodes-пухлину [13]. Міжнародні консенсуси з В3-уражень підкреслюють, що ризик недооцінки вираженості стромального компоненту становить ту межу, за якою будь-яка спроба уникнути оперативного втручання вже є небезпечною. Таким чином, хірургічний підхід сьогодні зосереджується не стільки на скороченні загальної кількості операцій, скільки на ретельному відборі пацієнток, для яких хірургічна процедура дійсно необхідна й сприяє покращенню прогнозу [19].

Особливий акцент робиться на В3-ураженнях, які займають проміжне положення між доброякісними утвореннями та карциномами, що потребує уваги та обережності. Згідно з висновками Третього міжнародного консенсусу 2023 року [20] та рекомендацій Європейського співтовариства за 2024 рік, для багатьох В3-уражень, таких як radial scar, flat epithelial atypia, папілярні ураження без атипії та частина lobular neoplasia, вакуумна біопсія під контролем УЗД може замінити традиційну відкриту операцію. Однак при ADH відкриття хірургічне висічення все ще розглядається як краща стратегія через більшу ймовірність апгрейду до злоякісної патології. Цей поступ є важливим поворотом у сучасному підході до лікування захворювань молочної залози [21].

Внутрішньопротокова папілома слугує яскравим прикладом необхідності відходу від традиційного підходу, заснованого на універсальних протоколах, до більш індивідуалізованого підходу у лікуванні. У метааналізі Lou, C., Wang, W. 2024 року, що охопив 7371 випадок доброякісних внутрішньопротокових папілом, було виявлено середню частоту прогресування до високого ступеня ризику (high-risk lesions) або карциноми, яка становила 6,94%. Однак серед пацієнток під клінічним наглядом ця частота була значно меншою і становила лише 1,51%. Дослідники також ідентифікували ключові предиктори підвищеного ризику, серед яких – вік, наявність особистого чи сімейного анамнезу раку молочної залози, множинний характер уражень, розмір ураження ≥10 мм, пальпована маса та наявність кальцифікатів. Такі дані дозволяють дійти висновку про доцільність відмови від рутинного хірургічного висічення всіх папілом на користь селективного підходу до хірургічного втручання [22].

Застосування малоінвазивних технологій сьогодні є ключовим компонентом сучасної стратегії лікування. Згідно з даними дослідження Tan, X., Xuhong, J., проведеного у 2024 році, методика видалення доброякісних уражень

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

молочної залози за допомогою ультразвуково-контрольованої вакуум-аспіраційної ексцизії виявилася безпечною й ефективною альтернативою традиційним методам. У порівнянні з відкритою операцією, цей підхід асоціювався з меншою травматичністю та скороченням частоти ускладнень [23]. Подальший австралійський мультицентровий аналіз Poels, D., de Viana, D. 2025 року підтвердив високу ефективність цього методу: успішне повне видалення було досягнуто у 95% випадків, тривалість процедури становила в середньому 15 хвилин, інфекцій не спостерігалося, а гематоми, що потребували подальшої хірургічної корекції, фіксувалися у менш ніж 1% випадків. Отримані результати свідчать про реальну можливість переходу від традиційної відкритої біопсії до амбулаторних інтервенційних стратегій у ретельно відібраних клінічних випадках, що відповідає сучасним тенденціям в хірургічній практиці [24].

Висновки: Сучасний підхід до лікування дисгормональних захворювань молочної залози базується на індивідуалізації методів лікування, відмові від універсальних схем та впровадженні морфологічно підтвердженої і адаптованої до ризиків тактики. Для більшості доброякісних гормонозалежних змін пріоритетними є клінічний нагляд, управління симптомами та зведення до мінімуму непотрібних хірургічних втручань. Водночас операції залишаються ключовими у випадках наявності атипії, розбіжностей у діагностичних даних, підозри на пухлину phyllodes або уражень із доведеним ризиком прогресування. Сучасні рекомендації щодо вибіркового підходу до лікування папілом та фіброаденом переконливо свідчать про те, що майбутнє боротьби з цією патологією полягає не в рутинному проведенні відкритих хірургічних ексцизій, а у впровадженні точної стратифікації пацієнтів. Більш перспективним є мультидисциплінарний та малоінвазивний метод, де обсяг втручань визначається характером і біологічними властивостями ураження, а не лише фактом його існування.

Література:

1. The impact of estrogen on benign breast tumors and exploration of recurrence mechanisms / Z. Fan et al. Frontiers in Oncology. 2025. Vol. 15. URL: https://doi.org/10.3389/fonc.2025.1609832

2. Skriver, C., Cronin-Fenton, D., Borgquist, S., Hansen Viuff, J., Alkner, S., Rydén, L., Lænkholm, A. V., Manjer, J., Bengtsson, Y., Frederiksen, K., Friis, S., & Mellemkjær, L. (2025). Statin use and risk of breast cancer among women with benign breast disease: a Danish nationwide cohort study. British journal of cancer, 132(9),828–836.https://doi.org/10.1038/s41416-025-02974-x

3. ДИСГОРМОНАЛЬНІ ГІПЕРПЛАЗІЇ МОЛОЧНОЇ ЗАЛОЗИ – КНП "ЖИТОМИРСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ОНКОЛОГІЧНИЙ ДИСПАНСЕР" ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ. КНП "ЖИТОМИРСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ОНКОЛОГІЧНИЙ ДИСПАНСЕР" ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ – Вітаємо на офіційно сайті!. URL: https://onko.zt.lic.org .ua/korysno-znaty/dysgormonalni-giperplaziyi-molochnoyi-zalozy/

4. Sherman, M. E., Vierkant, R. A., Winham, S. J., Vachon, C. M., Carter, J. M., Pacheco-Spann, L., Jensen, M. R., McCauley, B. M., Hoskin, T. L., Seymour, L., Gehling, D., Fischer, J., Ghosh, K., Radisky, D. C., & Degnim, A. C. (2024). Benign Breast Disease and Breast Cancer Risk in the Percutaneous Biopsy Era. JAMA surgery, 159(2), 193–201. https://doi.org/10.1001 /jamasurg.2023.6382

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

5. A systematic review of determinants of breast cancer risk among women with benign breast disease / A. Burke et al. npj Breast Cancer. 2025. Vol. 11, no. 1. URL: https://doi.org/10.1038/s41523-024-00703-w

6. Bennett, D. L., Buckley, A., & Lee, M. V. (2024). Fibrocystic Change. Radiologic clinics of North America, 62(4), 581–592. https://doi.org/10.1016/j.rcl.2023.12.008

7. Mastalgia - The Burden Beneath / A. A. Sharma et al. European Journal of Breast Health. 2024. Vol. 20, no. 1. P. 15–18. URL: https://doi.org/10.4274/ejbh.galenos.2023.2023-3-10

8. Kulka, J., Madaras, L., Floris, G., & Lax, S. F. (2022). Papillary lesions of the breast. Virchows Archiv : an international journal of pathology, 480(1), 65–84. https://doi.org/10.1007/s00428-021-03182-7

9. Risk factors for breast cancer development by tumor characteristics among women with benign breast disease / J. D. Figueroa et al. Breast Cancer Research. 2021. Vol. 23, no. 1. URL: https://doi.org/10.1186/s13058-021-01410-1

10. Baker, J., Noguchi, N., Marinovich, M. L., Sprague, B. L., Salisbury, E., & Houssami, N. (2024). Atypical ductal or lobular hyperplasia, lobular carcinoma in-situ, flat epithelial atypia, and future risk of developing breast cancer: Systematic review and meta-analysis. Breast (Edinburgh, Scotland), 78, 103807. https://doi.org/10.1016/j.breast.2024.103807

11. Ramala, S. R., Jr, Chandak, S., Chandak, M. S., & Annareddy, S. (2023). A Comprehensive Review of Breast Fibroadenoma: Correlating Clinical and Pathological Findings. Cureus, 15(12), e49948. https://doi.org/10.7759/cureus.49948

12. Pandit, P., Murkey, S. P., Agarwal, A., Jaiswal, A., & Agrawal, S. (2023). Understanding Fibroadenoma of the Breast: A Comprehensive Review of Pre-operative and Post-operative Clinicopathological Correlations. Cureus, 15(12), e51329. https://doi.org/10.7759/cureus.51329

13. Rosenberger, L. H., White, R. L., Tafra, L., Boughey, J. C., Johnson, N. M., Pass, H. A., Boolbol, S., Landrum, K. M., Gao, Y., & Yao, K. (2025). American Society of Breast Surgeons and Society of Breast Imaging 2025 Guidelines for the Management of Benign Breast Fibroepithelial Lesions. JAMA surgery, 160(12), 1378–1385. https://doi.org/10.1001/jamasurg.2025.4392

14. Marin, C., Weiss, A., & Gooch, J. C. (2024). Updates in the Surgical Management of Benign and High-Risk Breast Lesions. Clinical breast cancer, 24(4), 278–285. https://doi.org/10.1016/j.clbc.2023.12.008

15. Takaoka, K., & Oura, S. (2025). A Case of Breast Cancer Arising From a Florid Adenosis Nodule. Cureus, 17(6), e85725. https://doi.org/10.7759/cureus.85725

16. Bui, A. H., Smith, G. J., Dyrstad, S. W., Robinson, K. A., Herman, C. R., Owusu-Brackett, N., & Fowler, A. M. (2024). An Image-Rich Educational Review of Breast Pain. Journal of breast imaging, 6(3), 311–326. https://doi.org/10.1093/jbi/wbae001

17. Sinha, M. K., Barman, A., Sahu, S., Jha, A. K., & Asharaf, A. A. (2022). Tamoxifen in Mastalgia: A Meta-Analysis. Journal of obstetrics and gynaecology Canada : JOGC = Journal d'obstetrique et gynecologie du Canada : JOGC, 44(10), 1084–1094. https://doi.org/10.1016/j.jogc.2022.06.006

18. Holt, L., Chamberlain, V., Shern, T., Gadd, M. A., Verdial, F. C., Kwait, R. M., Specht, M. C., Smith, B. L., & Ozmen, T. (2026). Risk Stratification of Fibroepithelial Breast Lesions: Clinical and Ultrasound Features Associated with Fibroadenoma and Phyllodes Tumors. Annals of surgical oncology, 10.1245/s10434-026-19349-y. Advance online publication. https://doi.org/10.1245/s10434-026-19349-y

19. Willers, N., Neven, P., Floris, G., Colpaert, C., Oldenburger, E., Han, S., Van Ongeval, C., Smeets, A., Duhoux, F. P., Wildiers, H., Denolf, P., Laudus, N., Dequeker, E., De Brabander, I., Van Damme, N., & De Schutter, H. (2023). The Upgrade Risk of B3 Lesions to (Pre)Invasive Breast Cancer After Diagnosis on Core Needle or Vacuum Assisted Biopsy. A Belgian National Cohort Study. Clinical breast cancer, 23(4), e273–e280. https://doi.org/10.1016/j.clbc.2023.03.006

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

20. Elfgen, C., Leo, C., Kubik-Huch, R. A., Muenst, S., Schmidt, N., Quinn, C., McNally, S., van Diest, P. J., Mann, R. M., Bago-Horvath, Z., Bernathova, M., Regitnig, P., Fuchsjäger, M., Schwegler-Guggemos, D., Maranta, M., Zehbe, S., Tausch, C., Güth, U., Fallenberg, E. M., Schrading, S., … Varga, Z. (2023). Third International Consensus Conference on lesions of uncertain malignant potential in the breast (B3 lesions). Virchows Archiv : an international journal of pathology, 483(1), 5–20. https://doi.org/10.1007/s00428-023-03566-x

21. Rubio, I. T., Wyld, L., Marotti, L., Athanasiou, A., Regitnig, P., Catanuto, G., Schoones, J. W., Zambon, M., Camps, J., Santini, D., Dietz, J., Sardanelli, F., Varga, Z., Smidt, M., Sharma, N., Shaaban, A. M., & Gilbert, F. (2024). European guidelines for the diagnosis, treatment and follow-up of breast lesions with uncertain malignant potential (B3 lesions) developed jointly by EUSOMA, EUSOBI, ESP (BWG) and ESSO. European journal of surgical oncology : the journal of the European Society of Surgical Oncology and the British Association of Surgical Oncology, 50(1), 107292. https://doi.org/10.1016/j.ejso.2023.107292

22. Lou, C., Wang, W., & Zhou, B. (2024). Treatment Strategy for Breast Benign Intraductal Papilloma: A Meta-Analysis. Journal of environmental pathology, toxicology and oncology : official organ of the International Society for Environmental Toxicology and Cancer, 43(3), 39–49. https://doi.org/10.1615/JEnvironPatholToxicolOncol.2024052888

23. Tan, X., Xuhong, J., Ai, X., Niu, Q., Liu, J., Zhang, Y., Qi, X., & Jiang, J. (2024). Effectiveness of ultrasound-guided vacuum-assisted excision for treating benign breast lesions. Cancer innovation, 4(1), e158. https://doi.org/10.1002/cai2.158

24. Poels, D., de Viana, D., Van Wyngaard, T., Bennett, I., & Law, M. (2025). Surgeon Performed Vacuum Assisted Breast Biopsy/Excision Is a Viable Paradigm for the Management of Benign and B3 Lesions-An Australian Multicenter Experience. World journal of surgery, 49(12), 3343–3349. https://doi.org/10.1002/wjs.70132

References:

1. The impact of estrogen on benign breast tumors and exploration of recurrence mechanisms / Z. Fan et al. Frontiers in Oncology. 2025. Vol. 15. URL: https://doi.org/10.3389/fonc.2025.1609832

2. Skriver, C., Cronin-Fenton, D., Borgquist, S., Hansen Viuff, J., Alkner, S., Rydén, L., Lænkholm, A. V., Manjer, J., Bengtsson, Y., Frederiksen, K., Friis, S., & Mellemkjær, L. (2025). Statin use and risk of breast cancer among women with benign breast disease: a Danish nationwide cohort study. British journal of cancer, 132(9),828–836.https://doi.org/10.1038/s41416-025-02974-x

3. DYSHORMONAL HYPERPLASIA OF THE MAMMARY GLAND – KNP "ZHYTOMYR REGIONAL ONCOLOGICAL DISPENSARY" OF THE ZHYTOMYR REGIONAL COUNCIL. KNP "ZHYTOMYR REGIONAL ONCOLOGICAL DISPENSARY" OF THE ZHYTOMYR REGIONAL COUNCIL – Welcome to the official website!. URL: https://onko.zt.lic.org.ua/korysno-znaty/dysgormonalni-giperplaziyi-molochnoyi-zalozy/

4. Sherman, M. E., Vierkant, R. A., Winham, S. J., Vachon, C. M., Carter, J. M., Pacheco-Spann, L., Jensen, M. R., McCauley, B. M., Hoskin, T. L., Seymour, L., Gehling, D., Fischer, J., Ghosh, K., Radisky, D. C., & Degnim, A. C. (2024). Benign Breast Disease and Breast Cancer Risk in the Percutaneous Biopsy Era. JAMA surgery, 159(2), 193–201. https://doi.org/10.1001/jamasurg.2023.6382

5. A systematic review of determinants of breast cancer risk among women with benign breast disease / A. Burke et al. npj Breast Cancer. 2025. Vol. 11, no. 1. URL: https://doi.org/10.1038/s41523-024-00703-w

6. Bennett, D. L., Buckley, A., & Lee, M. V. (2024). Fibrocystic Change. Radiologic clinics of North America, 62(4), 581–592. https://doi.org/10.1016/j.rcl.2023.12.008

7. Mastalgia - The Burden Beneath / A. A. Sharma et al. European Journal of Breast Health. 2024. Vol. 20, no. 1. P. 15–18. URL: https://doi.org/10.4274/ejbh.galenos.2023.2023-3-10

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

8. Kulka, J., Madaras, L., Floris, G., & Lax, S. F. (2022). Papillary lesions of the breast. Virchows Archiv : an international journal of pathology, 480(1), 65–84. https://doi.org/10.1007/s00428-021-03182-7

9. Risk factors for breast cancer development by tumor characteristics among women with benign breast disease / J. D. Figueroa et al. Breast Cancer Research. 2021. Vol. 23, no. 1. URL: https://doi.org/10.1186/s13058-021-01410-1

10. Baker, J., Noguchi, N., Marinovich, M. L., Sprague, B. L., Salisbury, E., & Houssami, N. (2024). Atypical ductal or lobular hyperplasia, lobular carcinoma in-situ, flat epithelial atypia, and future risk of developing breast cancer: Systematic review and meta-analysis. Breast (Edinburgh, Scotland), 78, 103807. https://doi.org/10.1016/j.breast.2024.103807

11. Ramala, S. R., Jr, Chandak, S., Chandak, M. S., & Annareddy, S. (2023). A Comprehensive Review of Breast Fibroadenoma: Correlating Clinical and Pathological Findings. Cureus, 15(12), e49948. https://doi.org/10.7759/cureus.49948

12. Pandit, P., Murkey, S. P., Agarwal, A., Jaiswal, A., & Agrawal, S. (2023). Understanding Fibroadenoma of the Breast: A Comprehensive Review of Pre-operative and Post-operative Clinicopathological Correlations. Cureus, 15(12), e51329. https://doi.org/10.7759/cureus.51329

13. Rosenberger, L. H., White, R. L., Tafra, L., Boughey, J. C., Johnson, N. M., Pass, H. A., Boolbol, S., Landrum, K. M., Gao, Y., & Yao, K. (2025). American Society of Breast Surgeons and Society of Breast Imaging 2025 Guidelines for the Management of Benign Breast Fibroepithelial Lesions. JAMA surgery, 160(12), 1378–1385. https://doi.org/10.1001/jamasurg.2025.4392

14. Marin, C., Weiss, A., & Gooch, J. C. (2024). Updates in the Surgical Management of Benign and High-Risk Breast Lesions. Clinical breast cancer, 24(4), 278–285. https://doi.org/10.1016/j.clbc.2023.12.008

15. Takaoka, K., & Oura, S. (2025). A Case of Breast Cancer Arising From a Florid Adenosis Nodule. Cureus, 17(6), e85725. https://doi.org/10.7759/cureus.85725

16. Bui, A. H., Smith, G. J., Dyrstad, S. W., Robinson, K. A., Herman, C. R., Owusu-Brackett, N., & Fowler, A. M. (2024). An Image-Rich Educational Review of Breast Pain. Journal of breast imaging, 6(3), 311–326. https://doi.org/10.1093/jbi/wbae001

17. Sinha, M. K., Barman, A., Sahu, S., Jha, A. K., & Asharaf, A. A. (2022). Tamoxifen in Mastalgia: A Meta-Analysis. Journal of obstetrics and gynaecology Canada : JOGC = Journal d'obstetrique et gynecologie du Canada : JOGC, 44(10), 1084–1094. https://doi.org/10.1016/j.jogc.2022.06.006

18. Holt, L., Chamberlain, V., Shern, T., Gadd, M. A., Verdial, F. C., Kwait, R. M., Specht, M. C., Smith, B. L., & Ozmen, T. (2026). Risk Stratification of Fibroepithelial Breast Lesions: Clinical and Ultrasound Features Associated with Fibroadenoma and Phyllodes Tumors. Annals of surgical oncology, 10.1245/s10434-026-19349-y. Advance online publication. https://doi.org/10.1245/s10434-026-19349-y

19. Willers, N., Neven, P., Floris, G., Colpaert, C., Oldenburger, E., Han, S., Van Ongeval, C., Smeets, A., Duhoux, F. P., Wildiers, H., Denolf, P., Laudus, N., Dequeker, E., De Brabander, I., Van Damme, N., & De Schutter, H. (2023). The Upgrade Risk of B3 Lesions to (Pre)Invasive Breast Cancer After Diagnosis on Core Needle or Vacuum Assisted Biopsy. A Belgian National Cohort Study. Clinical breast cancer, 23(4), e273–e280. https://doi.org/10.1016/j.clbc.2023.03.006

20. Elfgen, C., Leo, C., Kubik-Huch, R. A., Muenst, S., Schmidt, N., Quinn, C., McNally, S., van Diest, P. J., Mann, R. M., Bago-Horvath, Z., Bernathova, M., Regitnig, P., Fuchsjäger, M., Schwegler-Guggemos, D., Maranta, M., Zehbe, S., Tausch, C., Güth, U., Fallenberg, E. M., Schrading, S., … Varga, Z. (2023). Third International Consensus Conference on lesions of uncertain malignant potential in the breast (B3 lesions). Virchows Archiv : an international journal of pathology, 483(1), 5–20. https://doi.org/10.1007/s00428-023-03566-x

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

21. Rubio, I. T., Wyld, L., Marotti, L., Athanasiou, A., Regitnig, P., Catanuto, G., Schoones, J. W., Zambon, M., Camps, J., Santini, D., Dietz, J., Sardanelli, F., Varga, Z., Smidt, M., Sharma, N., Shaaban, A. M., & Gilbert, F. (2024). European guidelines for the diagnosis, treatment and follow-up of breast lesions with uncertain malignant potential (B3 lesions) developed jointly by EUSOMA, EUSOBI, ESP (BWG) and ESSO. European journal of surgical oncology : the journal of the European Society of Surgical Oncology and the British Association of Surgical Oncology, 50(1), 107292. https://doi.org/10.1016/j.ejso.2023.107292

22. Lou, C., Wang, W., & Zhou, B. (2024). Treatment Strategy for Breast Benign Intraductal Papilloma: A Meta-Analysis. Journal of environmental pathology, toxicology and oncology : official organ of the International Society for Environmental Toxicology and Cancer, 43(3), 39–49. https://doi.org/10.1615/JEnvironPatholToxicolOncol.2024052888

23. Tan, X., Xuhong, J., Ai, X., Niu, Q., Liu, J., Zhang, Y., Qi, X., & Jiang, J. (2024). Effectiveness of ultrasound-guided vacuum-assisted excision for treating benign breast lesions. Cancer innovation, 4(1), e158. https://doi.org/10.1002/cai2.158

24. Poels, D., de Viana, D., Van Wyngaard, T., Bennett, I., & Law, M. (2025). Surgeon Performed Vacuum Assisted Breast Biopsy/Excision Is a Viable Paradigm for the Management of Benign and B3 Lesions-An Australian Multicenter Experience. World journal of surgery, 49(12), 3343–3349. https://doi.org/10.1002/wjs.70132

Дата першого надходження статті до видання: 02.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 17.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 616.133.33-004.6-073

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3523-3532

Рева Володимир Борисович кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри хірургії №2, Буковинський Державний Медичний Університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0000-0003-1921-5776

Спіжавка Андрій Іванович студент 6 курсу Буковинського Державного Медичного Університету, м. Чернівці, https://orcid.org/0009-0006-7456-7765

СУЧАСНІ МЕТОДИ ДІАГНОСТИКИ І ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ ОКЛЮЗІЇ У ХВОРИХ НА ОБЛІТЕРУЮЧИЙ АТЕРОСКЛЕРОЗ СУДИН НИЖНІХ КІНЦІВОК

Анотація. Облітеруючий атеросклероз судин нижніх кінцівок є серйозною патологією периферичних артерій, що характеризується перекриттям просвіту судини атеросклеротичною бляшкою. Це захворювання є третьою провідною причиною атеросклеротичної захворюваності в світі після ішемічної хвороби серця та інсульту. Облітеруючий атеросклероз небезпечний також і тим, що прогнозування його перебігу та симптоматики є дуже важким завданням для лікарів.

Приблизно 20% хворих старше 65 років, маючи виражені бляшки, не відчувають ніякого дискомфорту та суб'єктивних ознак. Більше того, після появи перших симптомів та переходу у наступні стадії у 10-40% хворих впродовж 3-5 років розвивається гангрена, що призводить до негайної ампутації кінцівки, які проводяться кожні 30 секунд по всьому світу, або летального результату при відсутності лікування.

Своєчасне визначення рівня оклюзії та критичної ішемії має ключове значення для попередження прогресуючого перебігу та ускладнень облітеруючого атеросклерозу судин нижніх кінцівок.

Саме тому, у цій статті розглядатимуться новітні методи ранньої та комплексної діагностики атеросклерозу судин нижніх кінцівок з подальшим визначенням рівня оклюзії в просвіті судин. Комплексний підхід до діагностики включає в собі об'єктивне дослідження, функціональні методи, візуалізаційні методи – ультразвукова доплерометрія, КТ-ангіографія, магніто-резонансна ангіографія та інвазивна візуалізація. Також наведено обґрунтування доцільності та пріоритетності використання тих чи інших способів виявлення та візуалізації оклюзії при комплексному підході до діагностики облітеруючого атеросклерозу судин нижніх кінцівок.

Ключові слова: атеросклероз, судини нижніх кінцівок, оклюзія, гомілково-плечовий індекс, УЗ-доплерометрія, КТ-ангіографія.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Reva Volodymyr Borysovych associate professor, PhD, Department of Surgery 2, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0000-0003-1921-5776

Spizhavka Andrii Ivanovych 6th year student of Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0009-0006-7456-7765

MODERN METHODS OF DIAGNOSTIC AND DETERMINATION OF THE LEVEL OF OCCLUSION IN PATIENTS WITH OBLITERATING ATHEROSCLEROSIS OF THE LOWER EXTREMITIES

Abstract. Obliterating atherosclerosis of the lower extremities is a serious peripheral arterial disease, characterized by occlusion of the vascular lumen by an atherosclerotic plaque. This disease ranks as the third leading cause of atherosclerotic morbidity worldwide, following coronary artery disease and stroke. It is also particularly dangerous due to the difficulty in predicting its clinical course and symptom progression. Approximately 20% of patients over the age of 65 with significant atherosclerotic plaques remain asymptomatic and do not report any subjective complaints. Moreover, after the onset of initial symptoms and progression to subsequent stages, gangrene develops in 10-40% of patients within 3-5 years, leading to urgent limb amputation – procedures that are performed globally every 30 seconds – or death in the absence of treatment. Timely determination of the level of occlusion and critical limb ischemia is therefore essential for preventing disease progression and complications of lower extremity obliterating atherosclerosis.

For this reason, this article focuses on modern methods of early and comprehensive diagnosis of lower extremities atherosclerosis, with subsequent determination of the level of vascular occlusion. A comprehensive diagnostic approach includes clinical examination, functional testing and imaging techniques such as Doppler ultrasound, CT angiography, magnetic resonance angiography (MRA), and invasive imaging methods. In addition, the study provides a rationale for the appropriateness and prioritization of specific diagnostic and imaging modalities in detecting and visualizing vascular occlusions within an integrated approach to the diagnosis of lower extremity obliterating atherosclerosis.

Keywords: atherosclerosis, lower extremities vessels, occlusion, ankle-brachial index, Doppler ultrasound, CT-angiography.

Постановка проблеми. Облітеруючий атеросклероз (ОА) судин нижніх кінцівок є доволі поширеною хворобою: понад 200 млн людей страждають від цієї хвороби щорічно у всьому світі, а щорічна летальність сягає 75 тис. смертей, зростаючи при цьому у 2 рази за останні 30 років. [1]

Більшість пацієнтів – безсимптомні, в яких хвороба не впливає на їхню життєдіяльність. Втім, серед них, у певних осіб може бути тяжке захворювання

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

без помітних симптомів, що може бути пов'язано з недостатньо рухомим способом життя, щоб виявити симптоми та/або зниженою больовою чутливістю. Цю підгрупу пацієнтів відносять до «маскованого» ОА. Хоча всі безсимптомні пацієнти володіють підвищеним ризиком серцево-судинних подій, підгрупа з «маскованим» ОА також має високий ризик подій з боку кінцівок. Ця ситуація пояснює, чому у цій підгрупі пацієнтів спостерігається специфічний шлях розвитку «безсимптомного» захворювання, що швидко переходить у тяжку стадію атеросклерозу.

ОА судин нижніх кінцівок має кілька різних клінічних проявів, класифікованих відповідно до класифікації Резерфорда. Навіть за подібного ступеня прогресування захворювання, симптоми та їх інтенсивність можуть відрізнятися у різних пацієнтів, тому надзвичайно важливим є ретельне обстеження хворих з ураженими нижніми кінцівками та подальше визначення рівня оклюзії судин. [2]

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Був проведений огляд та детальний аналіз сучасних наукових досліджень, присвячених застосуванням різних методів діагностики ОА судин нижніх кінцівок: від простих опитувальників до інструментальних та інвазивних методів візуалізації оклюзії просвіту судини. Для цього було використано наукові бази даних PubMed та ScienceDirect.

Мета статті – аналіз сучасних методів діагностики оклюзії та визначення його рівня у хворих на ОА судин нижніх кінцівок, а також аналіз доцільності та пріоритетності використання даних методів у практиці лікаря на основі доказової бази.

Виклад основного матеріалу.

1. Огляд та об'єктивне обстеження

У симптоматичних пацієнтів найтиповішим проявом захворювання є переміжна кульгавість, яка виявляється при проходженні певної відстані пацієнтом. Наявність лише переміжної кульгавості свідчить про легкий перебіг ОА (1-3 категорія за класифікацією Резерфорда). Коли у хворого відзначається критична ішемія судин нижніх кінцівок, вона супроводжується болем в стані спокою (4 категорія) та розвитком виразок і гангрени (5-6 категорія). Артеріальні виразки зазвичай болючі та часто ускладнюються місцевою інфекцією та запальним процесом, а за відсутності болю доцільно запідозрити периферичну нейропатію. Клінічний огляд є фундаментальним, але діагноз має бути підтверджений фізіологічними та інструментальними об'єктивними дослідженнями. [3]

Цілком доступним і простим методом, який часто використовується для оцінки порушень функцій ходьби у пацієнтів з ОА судин нижніх кінцівок, є уніфіковані опитувальники. Одним з них є Опитувальник щодо порушення ходьби – WIQ (Walking Impairment Questionnaire), який складається з чотирьох наборів питань: перший стосується виявлення причин порушення якості ходьби, другий визначає безболісну максимальну дистанцію ходьби (МДХ) із середньою

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

швидкістю, третій – можливу швидкість ходьби на 100, а четвертий – можливість підйому на зростаючу кількість сходових прольотів. Згодом, всі бали з чотирьох груп додаються і бал WIQ є середнім арифметичним цих чотирьох показників. Чим вищий бал, тим краща здатність пацієнта ходити. Останні три набори питань носять більшу діагностичну цінність, оскільки їхня оцінка є більш об'єктивною. Проведене науковцями дослідження, де визначали поріг для балів за шкалою WIQ, який найкраще передбачав би ходьбу на не більше, ніж 250 м, використовуючи тредміл-тест, продемонструвало, що бали WIQ точнішими, ніж власні оцінки пацієнтів щодо свого стану. Результати показали визначений поріг балу WIQ у 64% для прогнозування МДХ у 250 м та помірну кореляцію балів (r = 0,51±0,08) з МДХ, оціненою на стандартизованому тредміл-тесті. Було доведено, що використання простої моделі оцінювання, що складається лише з декількох простих, дозволяє точно класифікувати пацієнтів з ОА судин нижніх кінцівок у 73% випадків. [4, 5]

Також в Європі був запропонований інший опитувальник в якості методу скринінгу – Единбурзький опитувальник кульгавості – ECQ (Edinburgh Claudication Questionnaire). Проте, нещодавні дослідження продемонстрували низьку діагностичну ефективність: чутливість становила 46,8%, а специфічність – 63,2%. З цього було зроблено висновок, що корисність ECQ як інструменту скринінгу атеросклерозу судин нижніх кінцівок слід ставити під сумнів. [6]

Наступним широко поширеним методом специфічного об'єктивного обстеження хворого на ОА судин нижніх кінцівок є вимірювання гомілково-плечового індексу (ГПІ). Лікар спочатку вимірює систолічний артеріальний тиск (САТ) на верхніх кінцівках в області плеча, потім вимірює САТ на нижніх кінцівках в області щиколотки. Співвідношення нижнього САТ до верхнього і визначає ГПІ. . Він є неінвазивним і простим методом діагностики ОА першої лінії і також є хорошим інструментом для стратифікації серцево-судинного ризику. Показник ГПІ <= 0,90 є підставою для діагностики захворювання і має чутливість 75% та специфічність 86%. При клінічній підозрі на ОА, нормальний ГПІ (0,90-1,0) не виключає однозначно цей діагноз, і тому необхідні подальші дослідження ГПІ після фізичного навантаження на тредміл-тесті або доплерівське УЗД.

Варто зазначити, що чутливість тесту нижча у пацієнтів з цукровим діабетом або термінальною стадією хронічної хвороби нирок у зв'язку з медіальною кальцифікацією. У такому випадку показник ГПІ є хибно підвищеним (>1,40) і тому рекомендовані альтернативні тести, такі як пальцево-плечовий індекс (ППІ), оскільки медіальна кальцифікація рідше вражає пальцеві артерії стопи. [3, 7]

Крім ГПІ та ППІ, можуть використовуватися й інші, більш точні методи вимірювання: сегментарний перфузійний тиск (СПТ) та транскутанний тиск кисню (ТТК). СПТ дозволяє локалізувати падіння тиску нижче за потоком від значної оклюзії. У свою чергу, ТТК оцінює тканинну оксигенацію, що

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

використовується не тільки для кількісної оцінки наслідків мальперфузії, але й для ідентифікації життєздатності тканин після реваскуляризації або після консервативної терапії ОА. [8]

2. Функціональні тести

Хорошим доповненням для об'єктивної функціональної оцінки пацієнта та виявлення помірного стенозу є тредміл-тест. Він є також корисним у випадках, коли ішемічне походження болю в кінцівці невідоме або коли ГПІ в стані спокою хворого в межах норми. Тест припиняють, коли пацієнт не здатний далі ходити через посилення болю, тим самим, після вправи визначають МДХ, САТ та ГПІ. Для підтвердження діагнозу ОА судин нижніх кінцівок має бути зниження САТ в області щиколотки більше, ніж на 30 мм рт. ст. або зниження ГПІ на більше, ніж 20%. [7]

3. Візуалізаційні методи

Візуалізація артеріальних судин поділяється на неінвазивну та інвазивну. Очевидно, перший тип для оцінки анатомії та ступеню оклюзії просвіту судини у пацієнтів з ОА зазнав більшої популярності та значного технічного розвитку протягом останнього десятиліття. Доплерівське УЗД є безпечним методом для всіх пацієнтів, але залежить від кваліфікації лікаря, який його проводить. Чутливість та специфічність залежать також від декількох факторів, включаючи наявність кальцифікатів в стінці артерії, розташування і глибину судини та наявність множинних оклюзій у різних місцях. Стегнові та підколінні артерії, як правило, добре видимі, тоді як клубові артерії важко оцінити через наявність кишкових газів та можливої наявності підвищеної маси тіла. Цей метод ще може потребувати деякого часу на проведення повного обстеження. Тим не менш, доплерівське УЗД широко використовується лікарями всього світу як безпечний, інформативний та відносно недорогий метод візуалізації оклюзії та якості кровотоку в дистальних судинах нижніх кінцівок, починаючи від загальної стегнової артерії. [9]

Був також запроваджений сучасний метод контрастно-підсиленої ультрасонографії, який також може бути використаний для вивчення мікроперфузії. На основі метааналізу 14 досліджень, де вимірювали за допомогою контрастного УЗД час від введення контрасту до його надходження в просвіт артерії нижніх кінцівок (час до піку), була відзначена статистично значуща різниця в часі до піку між здоровими особами та пацієнтами з атеросклерозом судин нижніх кінцівок. В здорової (контрольної) групи показник складав 18,5 с, а в дослідній групі сягав 33,4 с, різниця складала 24,8 с ($p<0,01$). Таким чином, це доводить корисність застосування контрастно-підсиленої УЗД, однак даних для оцінки її діагностичної здатності в практиці поки мало. [10]

Комп'ютерно-томографічна ангіографія (КТ-ангіографія) також набула широкої популярності серед неінвазивних методів візуалізації артерій нижніх кінцівок. На сьогодні, КТ-ангіографія може бути виконана швидко з високою просторовою роздільною здатністю, зменшеною кількістю як внутрішньовен-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

ного контрасту, так і променевого навантаження. У хворих з ОА цей метод використовується для визначення двостороннього судинного дерева нижніх кінцівок та визначення ступеня атеросклеротичного ураження та оклюзії, одночасно диференціюючи гострі та хронічні зміни в артеріях. [11]

Сучасні технології можуть запропонувати й інші альтернативні методи проведення КТ-ангіографії. Наприклад, у нещодавньому дослідженні 60-річному чоловіку з прогресуючим атеросклерозом судин нижніх кінцівок було зроблено кінематографічну візуалізацію (рендеринг) КТ-ангіографії. Ця техніка тривимірної реконструкції, яка створює фотореалістичні зображення і забезпечує інтуїтивне анатомічне розуміння та легше просторове сприйняття структурних взаємозв'язків. Проте такий метод є відносно більш інвазивним, оскільки вимагається внутрішньоартеріальне введення контрастної речовини, а не внутрішньовенно, як при стандартній КТ-ангіографії. Це пояснюється меншим об'ємом введеної речовини. Тому, пацієнту було введено контрастну речовину через інтервенційний доступ у ліву зовнішню клубову артерію. Такий метод візуалізації дав надзвичайно високу просторову роздільну здатність судинних деталей дрібних артерій та артеріальних оклюзій, що дозволило покращити інтерпретацію патологічного стану та, в майбутньому, полегшити план лікування. [12]

Використання магніто-резонансної ангіографії (МРА) доцільне у випадках неінформативності або протипоказань до доплерівського УЗД чи КТ-ангіографії. Чутливість та специфічність МРА у візуалізації атеросклеротичних бляшок зі стенозом більше 50% така ж, як і у КТ-ангіографії – 90-100%. Даний метод має кілька переваг у порівнянні з КТ-ангіографією: він не має іонізуючого випромінювання, кальцифікати не заважають діагностиці, можливість проводити гемодинамічні вимірювання і він може бути корисним для оцінки набряку кісткового мозку у пацієнтів, що мають виразки через можливий остеомієліт. Проте недоліками є: тривалість проведення процедури, протипоказання для пацієнтів з металічними імплантатами або протезами. [13]

Переходячи до інвазивних методів інструментальної діагностики ОА, варто відзначити цифрову субтракційну ангіографію (ЦСА), яка історично вважалася золотим стандартом діагностики для визначення розміру, ступеня оклюзії та лікування судин. Вона часто потрібна для керівництва перкутанними периферичними інтервенційними процедурами або для ідентифікації прохідних артерій для дистального шунтування. ЦСА також корисна для візуалізації артерій нижче коліна, особливо у пацієнтів з критичною ішемією, та у випадках обмеження доступу всіх інших методів візуалізації для виявлення сегментів гомілковостопного суглоба. В одному ретроспективному аналізі була проведена порівняльна характеристика ЦСА та внутрішньосудинного ультразвукового дослідження (ВСУЗД), оцінюючи візуалізацію просвіту судини. В когорті з 43 пацієнтів, більшість з них були у віці 60-89 років. 58% осіб мали класифікацію III за Резерфордом, а 42% мали критичну ішемію.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Місцями внутрішньоартеріального доступу були стегнова, задня та передня великогомілкові судини у 37%, 37% та 26% відповідно. В результаті, вимірювані розміри судин, отримані за допомогою ЦСА, були значно меншими за ті, що отримані за допомогою ВСУЗД. Для жінок розмір судин був однаковим або меншим в обох методах візуалізації. З цього було зроблено підсумок, що ВСУЗД пропонує більший ступінь точності у вимірюванні діаметра артерій, а ангіографічна візуалізація недооцінює розмір судин. [14, 15]

4. Доцільність та пріоритетність

Комплексне оцінювання уражень артеріальних судин нижніх кінцівок при ОА вимагає поєднання клінічних, функціональних та візуалізаційних методів дослідження. Раціональний вибір алгоритму діагностики базується на принципах поетапності, інформативності та мінімальної інвазивності, що дозволяє забезпечити точне визначення рівня оклюзії та запровадити належну лікувальну тактику.

Враховуючи діагностичну цінність та інвазивність проведення того чи іншого методу діагностики ОА судин нижніх кінцівок, доцільно дотримуватися наступної послідовності, починаючи з найменш точних, але найменш інвазивних:

1) Клінічний огляд та об’єктивне обстеження хворого, включаючи уніфікований опитувальник WIQ;
2) Визначення ГПІ і/або ППІ;
3) Тредміл-тест – насамперед у тих випадках, коли вимірювання ГПІ в стані спокою неінформативне;
4) Доплерівське УЗД як метод первинної візуалізації;
5) КТ-ангіографія або МРА – для отримання більш точної та розширеної інформації щодо атеросклеротичного ураження;
6) ВСУЗД або ЦСА – як додаткові інвазивні методи візуалізації при неефективності та неінформативності попередніх методів.

Такий поетапний підхід дозволяє мінімізувати діагностичні ризики, підвищити точність визначення рівня оклюзії та забезпечити індивідуалізований підхід до лікування. [16]

Висновки

1. Новітні методи дослідження при ОА судин нижніх кінцівок мають високу діагностичну цінність за умови їх раціонального комбінування та пріоритетності;
2. Пріоритет надається неінвазивним методам обстеження та візуалізації з поступовим переходом до більш складних та інвазивних технологій, які, у свою чергу, вимагають вищої кваліфікації лікаря. Така стратегія забезпечить досягнення максимальної інформативності при збереженні безпеки пацієнта;
3. Подальші перспективи в галузі діагностики ОА судин нижніх кінцівок мають бути спрямовані на вдосконалення раннього виявлення захворювання, використовуючи вищезгадані діагностичні комбінації традиційних методів

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

(опитувальники, ГПІ, доплерівське УЗД) із сучасними підходами до оцінки мікроциркуляції та ендотеліальної функції. Також в якості перспективи є підвищення точності та стандартизація функціональних тестів, зокрема тредміл-тесту, для об'єктивізації клінічних результатів.

Література:

1. Sartipy, F.; Sigvant, B.; Lundin, F.; Wahlberg, E. Ten Year Mortality in Different Peripheral Arterial Disease Stages: A Population Based Observational Study on Outcome. Eur. J. Vasc. Endovasc. Surg. 2018, 55, 529–536.

2. Aboyans V, Ricco JB, Bartelink MEL, Björck M, Brodmann M, Cohnert T, Collet JP, Czerny M, De Carlo M, Debus S, et al; ESC Scientific Document Group. 2017 ESC guidelines on the diagnosis and treatment of peripheral arterial diseases, in collaboration with the European Society for Vascular Surgery (ESVS): document covering atherosclerotic disease of extracranial carotid and vertebral, mesenteric, renal, upper and lower extremity arteries. Eur Heart J. 2018;39:763–816. doi: 10.1093/eurheartj/ehx095

3. Criqui, M.H.; Matsushita, K.; Aboyans, V.; Hess, C.N.; Hicks, C.W.; Kwan, T.W.; McDermott, M.M.; Misra, S.; Ujueta, F.; Council on Arteriosclerosis; et al. Lower Extremity Peripheral Artery Disease: Contemporary Epidemiology, Management Gaps, and Future Directions: A Scientific Statement From the American Heart Association. Circulation 2021, 144, e171–e191.

4. Tollenaere Q, Métairie A, Le Pabic E, Le Faucheur A, Mahé G. Use of the Walking Impairment Questionnaire and Walking Estimated-Limitation Calculated by History questionnaire to detect maximal walking distance equal to or lower than 250 m in patients with lower extremity arterial disease. Front Cardiovasc Med. 2023;10:968213. Published 2023 Mar 21. doi:10.3389/fcvm.2023 .968213

5. Schieber, Molly & Fuglestad, Matthew & Hernandez, Hernan & Stein, Adam & Gao, Yue & Brunette, Katyarina & DeSpiegelaere, Holly & Myers, Sara & Casale, George & Pipinos, Iraklis. (2020). Claudication Distances, the Walking Impairment Questionnaire, and Muscle Heme-Oxygen Saturation Best Describe the Home Daily Activity of Claudicating Patients With Peripheral Artery Disease. Journal of Vascular Surgery. 72. e312. 10.1016/j.jvs.2020.06.093.

6. Ibeggazene S, Stirrup A, Pymer S, et al. The Edinburgh Claudication Questionnaire has poor diagnostic accuracy in people with intermittent claudication. Vascular. 2023;31(1):115-121. doi:10.1177/17085381211059665

7. Matsushita K, Sang Y, Ning H, et al. Lifetime Risk of Lower-Extremity Peripheral Artery Disease Defined by Ankle-Brachial Index in the United States. J Am Heart Assoc. 2019;8(18):e012177. doi:10.1161/JAHA.119.012177

8. Misra S, Shishehbor MH, Takahashi EA, et al. Perfusion Assessment in Critical Limb Ischemia: Principles for Understanding and the Development of Evidence and Evaluation of Devices: A Scientific Statement From the American Heart Association. Circulation. 2019;140(12):e657-e672. doi:10.1161/CIR.0000000000000708

9. Sabeti S, Nayak R, McBane RD, Fatemi M, Alizad A. Contrast-free ultrasound imaging for blood flow assessment of the lower limb in patients with peripheral arterial disease: a feasibility study. Sci Rep. 2023;13(1):11321. Published 2023 Jul 13. doi:10.1038/s41598-023-38576-x

10. Hou XX, Chu GH, Yu Y. Prospects of Contrast-Enhanced Ultrasonography for the Diagnosis of Peripheral Arterial Disease: A Meta-analysis. J Ultrasound Med. 2018;37(5):1081-1090. doi:10.1002/jum.14451

11. Shwaiki O, Rashwan B, Fink MA, et al. Lower extremity CT angiography in peripheral arterial disease: from the established approach to evolving technical developments. Int J Cardiovasc Imaging. 2021;37(10):3101-3114. doi:10.1007/s10554-021-02277-1

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

12. Necker F, Yamamoto A. Intra-Arterial CT Angiography Cinematic Rendering in Peripheral Arterial Disease. Radiology. 2023;307(2):e221110. doi:10.1148/radiol.221110

13. Takahashi EA, Kinsman KA, Neidert NB, Young PM. Guiding peripheral arterial disease management with magnetic resonance imaging. Vasa. 2019;48(3):217-222. doi:10.1024/0301-1526/a000742

14. Mustapha JA, Saab FA, Martinsen BJ, et al. Digital Subtraction Angiography Prior to an Amputation for Critical Limb Ischemia (CLI): An Expert Recommendation Statement From the CLI Global Society to Optimize Limb Salvage. J Endovasc Ther. 2020;27(4):540-546. doi:10.1177/1526602820928590

15. Pliagas G, Saab F, Stavroulakis K, et al. Intravascular Ultrasound Imaging Versus Digital Subtraction Angiography in Patients with Peripheral Vascular Disease. J Invasive Cardiol. 2020;32(3):99-103. doi:10.25270/jic/19.00418

16. Bates, K, Moore, M, Cibotti-Sun, M. 2024 Lower Extremity Peripheral Artery Disease Guideline-at-a-Glance. JACC. 2024 Jun, 83 (24) 2605–2609.

References

1. Sartipy, F.; Sigvant, B.; Lundin, F.; Wahlberg, E. Ten Year Mortality in Different Peripheral Arterial Disease Stages: A Population Based Observational Study on Outcome. Eur. J. Vasc. Endovasc. Surg. 2018, 55, 529–536.

2. Aboyans V, Ricco JB, Bartelink MEL, Björck M, Brodmann M, Cohnert T, Collet JP, Czerny M, De Carlo M, Debus S, et al; ESC Scientific Document Group. 2017 ESC guidelines on the diagnosis and treatment of peripheral arterial diseases, in collaboration with the European Society for Vascular Surgery (ESVS): document covering atherosclerotic disease of extracranial carotid and vertebral, mesenteric, renal, upper and lower extremity arteries. Eur Heart J. 2018;39:763–816. doi: 10.1093/eurheartj/ehx095

3. Criqui, M.H.; Matsushita, K.; Aboyans, V.; Hess, C.N.; Hicks, C.W.; Kwan, T.W.; McDermott, M.M.; Misra, S.; Ujueta, F.; Council on Arteriosclerosis; et al. Lower Extremity Peripheral Artery Disease: Contemporary Epidemiology, Management Gaps, and Future Directions: A Scientific Statement From the American Heart Association. Circulation 2021, 144, e171–e191.

4. Tollenaere Q, Métairie A, Le Pabic E, Le Faucheur A, Mahé G. Use of the Walking Impairment Questionnaire and Walking Estimated-Limitation Calculated by History questionnaire to detect maximal walking distance equal to or lower than 250 m in patients with lower extremity arterial disease. Front Cardiovasc Med. 2023;10:968213. Published 2023 Mar 21. doi:10.3389/fcvm.2023.968213

5. Schieber, Molly & Fuglestad, Matthew & Hernandez, Hernan & Stein, Adam & Gao, Yue & Brunette, Katyarina & DeSpiegelaere, Holly & Myers, Sara & Casale, George & Pipinos, Iraklis. (2020). Claudication Distances, the Walking Impairment Questionnaire, and Muscle Heme-Oxygen Saturation Best Describe the Home Daily Activity of Claudicating Patients With Peripheral Artery Disease. Journal of Vascular Surgery. 72. e312. 10.1016/j.jvs.2020.06.093.

6. Ibeggazene S, Stirrup A, Pymer S, et al. The Edinburgh Claudication Questionnaire has poor diagnostic accuracy in people with intermittent claudication. Vascular. 2023;31(1):115-121. doi:10.1177/17085381211059665

7. Matsushita K, Sang Y, Ning H, et al. Lifetime Risk of Lower-Extremity Peripheral Artery Disease Defined by Ankle-Brachial Index in the United States. J Am Heart Assoc. 2019;8(18) :e012177. doi:10.1161/JAHA.119.012177

8. Misra S, Shishehbor MH, Takahashi EA, et al. Perfusion Assessment in Critical Limb Ischemia: Principles for Understanding and the Development of Evidence and Evaluation of Devices: A Scientific Statement From the American Heart Association. Circulation. 2019;140(12):e657-e672. doi:10.1161/CIR.0000000000000708

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

9. Sabeti S, Nayak R, McBane RD, Fatemi M, Alizad A. Contrast-free ultrasound imaging for blood flow assessment of the lower limb in patients with peripheral arterial disease: a feasibility study. Sci Rep. 2023;13(1):11321. Published 2023 Jul 13. doi:10.1038/s41598-023-38576-x

10. Hou XX, Chu GH, Yu Y. Prospects of Contrast-Enhanced Ultrasonography for the Diagnosis of Peripheral Arterial Disease: A Meta-analysis. J Ultrasound Med. 2018;37(5):1081-1090. doi:10.1002/jum.14451

11. Shwaiki O, Rashwan B, Fink MA, et al. Lower extremity CT angiography in peripheral arterial disease: from the established approach to evolving technical developments. Int J Cardiovasc Imaging. 2021;37(10):3101-3114. doi:10.1007/s10554-021-02277-1

12. Necker F, Yamamoto A. Intra-Arterial CT Angiography Cinematic Rendering in Peripheral Arterial Disease. Radiology. 2023;307(2):e221110. doi:10.1148/radiol.221110

13. Takahashi EA, Kinsman KA, Neidert NB, Young PM. Guiding peripheral arterial disease management with magnetic resonance imaging. Vasa. 2019;48(3):217-222. doi:10.1024/0301-1526/a000742

14. Mustapha JA, Saab FA, Martinsen BJ, et al. Digital Subtraction Angiography Prior to an Amputation for Critical Limb Ischemia (CLI): An Expert Recommendation Statement From the CLI Global Society to Optimize Limb Salvage. J Endovasc Ther. 2020;27(4):540-546. doi:10.1177/1526602820928590

15. Pliagas G, Saab F, Stavroulakis K, et al. Intravascular Ultrasound Imaging Versus Digital Subtraction Angiography in Patients with Peripheral Vascular Disease. J Invasive Cardiol. 2020;32(3):99-103. doi:10.25270/jic/19.00418

16. Bates, K, Moore, M, Cibotti-Sun, M. 2024 Lower Extremity Peripheral Artery Disease Guideline-at-a-Glance. JACC. 2024 Jun, 83 (24) 2605–2609.

Дата першого надходження статті до видання: 22.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 08.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК: 612.8:616.8

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3533-3543

Романенко Ірина Володимирівна PhD, доцент кафедри патологічної фізіології ЗВО Вінницький національний медичний університет ім. М. І. Пирогова, м. Вінниця, https://orcid.org/0000-0003-3747-8983

Піліпонова Вікторія Володимирівна кандидат медичних наук, доцент, завідувач кафедри патологічної фізіології ЗВО Вінницький національний медичний університет ім. М. І. Пирогова, м. Вінниця, https://orcid.org/0000-0002-5465-5809

Шаповалов Микита Сергійович здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти галузі знань 22 «Охорона здоров'я» спеціальності 222 «Медицина», студент ІІІ курсу, Медичного факультету №1 ЗВО Вінницький національний медичний університет ім. М.І. Пирогова, м. Вінниця, https://orcid.org/0009-0008-9485-0888

РОЛЬ ДИСФУНКЦІЇ ГЛІМФАТИЧНОЇ СИСТЕМИ У ПАТОГЕНЕЗІ НЕЙРОДЕГЕНЕРАТИВНИХ ЗАХВОРЮВАНЬ

Анотація. Нейродегенеративні патології формують гетерогенну групу прогресуючих хвороб, серед яких найбільша поширеність припадає на хворобу Альцгеймера та Паркінсона. Наразі ці стани розглядаються як одна з найбільших криз для світової галузі охорони здоров'я. Хвороба Альцгеймера виступає найчастішою причиною деменції нейродегенеративного характеру, тоді як хвороба Паркінсона є моторним нейродегенеративним розладом. Обидві патології об'єднує ключова спільна риса — відкладення нейротоксичних протеїнів. Брак ефективних терапевтичних стратегій, здатних радикально змінити перебіг цих патологій, спонукав до пошуку нових ланок патогенезу задля створення перспективних методів лікування.

Нещодавнє відкриття глімфатичної системи, яка забезпечує транспорт ліквору в тканини мозку та виведення продуктів метаболізму, спогукало вивченню її ролі у розвитку цих типових протеїнопатій. Тому метою роботи стало дослідження патогенетичного зв'язку між структурно-функціональними змінами глімфатичної системи і розвитком каскаду нейрозапалення при ключових нейродегенеративних патологіях.

На основі аналізу сучасних наукових публікацій продемонстровано, що базовим рушієм глімфатичного кліренсу є аквапорин-4 (AQP4) — водний канал, локалізований на мембранах кінцевих ніжок астроцитів, порушення AQP4-залежному глімфатичному дренажі призводить до позаклітинного накопичення

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

токсичних білкових агрегатів (бета-амілоїду та альфа-синуклеїну). Також встановлено, що ендотеліальна дисфункція та підвищена проникність гема-тоенцефалічного бар'єра діють як тригери, що блокують глімфатичний дренаж, сприяючи масовій інфільтрації імунних клітин та хронізації нейрозапалення.

Окрім цього, в роботі обґрунтовано наявність патологічного «замкненого кола» між мітохондріальною та глімфатичною дисфункціями: порушення кліренсу спричиняє внутрішньоклітинне ураження мітохондрій, а викликаний цим енергетичний дефіцит і оксидативний стрес поглиблюють дисфункцію астроцитів, остаточно перекриваючи шляхи відтоку.

Отже, на тлі глобального старіння населення та відсутності ефективної етіологічної терапії, вивчення фундаментальних механізмів елімінації нейротоксинів набуває критичного значення.

Ключові слова: глімфатична система, ендотеліальна дисфункція, мітохондріальна дисфункція, нейродегенерація, хвороба Альцгеймера, хвороба Паркінсона.

Romanenko Iryna Volodymyrivna Doctor of Philosophy, Associate Professor of the Department of Pathological Physiology, National Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsia, https://orcid.org/0000-0003-3747-8983

Piliponova Viktoriia Volodymyrivna Candidate of Medical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Pathological Physiology, National Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsia, https://orcid.org/0000-0002-5465-5809

Shapovalov Mykyta Serhiiovych student of second (master's) level of higher education in the field of knowledge 22 «Healthcare» specialty 222 «Medicine», third year student, Faculty of Medicine No. 1, National Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsia, https://orcid.org/0009-0008-9485-0888

THE ROLE OF GLYMPHATIC SYSTEM DYSFUNCTION IN THE PATHOGENESIS OF NEURODEGENERATIVE DISEASES

Abstract. Neurodegenerative disorders constitute a heterogeneous group of progressive diseases, with Alzheimer’s disease and Parkinson’s disease being the most prevalent. These conditions are currently regarded as one of the greatest challenges facing the global healthcare sector. Alzheimer’s disease is the most common cause of neurodegenerative dementia, whilst Parkinson’s disease is a motor neurodegenerative disorder. Both conditions share a key common feature: the accumulation of neurotoxic proteins. The lack of effective therapeutic strategies capable of radically altering the course of these diseases has prompted a search for new mechanisms of pathogenesis to develop promising treatments.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

The recent discovery of the glymphatic system, which facilitates the transport of cerebrospinal fluid into brain tissue and the removal of metabolic waste products, has stimulated research into its role in the development of these common proteopathies. Therefore, the aim of this study was to investigate the pathogenetic link between structural and functional changes in the glymphatic system and the development of the neuroinflammatory cascade in key neurodegenerative pathologies.

Based on an analysis of current scientific publications, it has been demonstrated that the primary driver of glymphatic clearance is aquaporin-4 (AQP4) — a water channel localised on the membranes of astrocyte end feet. The disruption of AQP4-dependent glymphatic drainage leads to the extracellular accumulation of toxic protein aggregates (beta-amyloid and alpha-synuclein). It has also been established that endothelial dysfunction and increased permeability of the blood-brain barrier act as triggers that block glymphatic drainage, contributing to massive infiltration of immune cells and the chronicity of neuroinflammation.

Furthermore, the study substantiates the existence of a pathological vicious cycle between mitochondrial and glymphatic dysfunction: impaired clearance causes intracellular mitochondrial damage, and the resulting energy deficit and oxidative stress exacerbate astrocyte dysfunction, ultimately blocking the outflow pathways.

Consequently, against the backdrop of a global ageing population and the absence of effective aetiological therapy, the study of the fundamental mechanisms of neurotoxin elimination is of critical importance.

Keywords: glymphatic system, endothelial dysfunction, mitochondrial dysfunction, neurodegeneration, Alzheimer's disease, Parkinson's disease.

Постановка проблеми. Нейродегенеративні розлади – це гетерогенна група прогресуючих захворювань, серед яких двома найпоширенішими є хвороба Альцгеймера (ХА) та хвороба Паркінсона (ХП) [6]. Вони являють собою одну з наймасштабніших криз глобальної системи охорони здоров'я, демонструючи найвищу соціально-економічну та демографічну загрозу. Згідно з останніми звітами Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) за 2025 рік та масштабним аналізом Global Burden of Disease (2021), ці розлади стали провідною причиною інвалідизації населення та погіршення здоров'я у світі [14, 15, 16]. Загальний показник втрачених років здорового життя (DALY) унаслідок цих захворювань з 1990 року зріс на 18% [14, 16].

Станом на сьогодні, понад 55 мільйонів людей у світі страждають на ХА. Дана патологія стабільно визнається однією з провідних причин смертності, посідаючи 6-те місце у світовому рейтингу причин смерті. ХП є одним із нейродегенеративних захворювань, що розвивається найшвидше. У 2019 році глобальна поширеність цієї патології перевищила 8,5 мільйона осіб [6, 14, 15].

Характерною рисою цих захворювань є накопичення нейротоксичних білків та прогресуюча втрата специфічних груп нейронів. Нещодавнє відкриття глімфатичної системи, що відповідає за циркуляцію спинномозкової рідини та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

очищення її від метаболічних відходів, спонукало до вивчення її ролі у патогенезі цих класичних протеїнопатій. Розуміння молекулярних механізмів, що лежать в основі патогенетичних процесів, покращить наявні наразі терапевтичні підходи, ефективність яких часто сильно обмежена [10,16].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На основі наукометричних баз Elsevier, PubMed, Scopus та Web of Science проведено аналіз досліджень, опублікованих переважно за останні 5 років. Порушення функціонування відносно нещодавно описаної глімфатичної системи все частіше розглядається як фундаментальний механізм нейродегенерацій. Сучасні роботи доводять, що ефективна елімінація метаболітів через периваскулярні простори, яка критично залежить від поляризації водних каналів аквапорин-4, є основою мозкового гомеостазу.

Разом з тим, невирішеною частиною загальної проблеми залишається комплексне розуміння того, яким чином структурно-функціональні зміни глімфатичної системи ініціюють нейрозапалення. Зокрема, недостатньо вивченим є синергічний вплив ендотеліальної дисфункції, підвищеної проникності гематоенцефалічного бар'єру та мітохондріальної дисфункції. Саме систематизації цих патогенетичних механізмів на прикладі найпоширеніших нейродегенеративних розладів (хвороба Альцгеймера та хвороба Паркінсона) є завданням даної роботи.

Робота виконана в рамках НДР кафедри патофізіології ВНМУ ім. М.І. Пирогова «Патофізіологічні та молекулярні механізми ураження внутрішніх органів за дії екзо- та ендогенних чинників та шляхи їх медикаментозної корекції», 0123U101518.

Мета статті – дослідити патогенетичний зв'язок між структурно-функціональними змінами глімфатичної системи і розвитком каскаду нейрозапалення при ключових нейродегенеративних патологіях.

Виклад основного матеріалу.

Мозок становить приблизно 2% від загальної маси тіла та споживає близько 25% глюкози та 20% кисню, необхідного людському організму. Таким чином, мозок є одним з органів з найвищим рівнем метаболізму, що тягне за собою високу продукцію метаболічних відходів. Підтримка гомеостазу в ньому є ключовим і водночас дуже складним завданням, у якому важливу роль відіграє глімфатична система [9, 17].

Глімфатична система — це функціональна мережа каналів у головному мозку, яка діє як система очищення, видаляючи продукти метаболізму та нейротоксичні відходи (наприклад, бета-амілоїд) [10].

Тривалий час вчені не до кінця розуміли, яким чином мозок підтримує свою закриту екосистему і позбавляється відходів. Відкриту таким чином систему назвали глімфатичною (glymphatic): нею керують гліальні клітини головного мозку, але конструкцією та функціями вона нагадує лімфатичну. Це

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

гліязалежна система периваскулярних каналів, за допомогою яких відбувається обмін між цереброспінальною та інтерстиційною рідинами [1].

До глімфатичної системи належать простори Вірхова-Робіна – це простори, заповнені рідиною, які забезпечують потік спинномозкової рідини (ліквору) в паренхіму мозку. Ці простори також відомі як периваскулярні простори ЦНС і відіграють значну роль в управлінні припливом великої кількості субарахноїдальної рідини через паренхіму мозку та витіканням інтерстиціальної рідини (ІР) мозку перед її виведенням через перивенозні шляхи [1, 2, 13].

Багато речовин, таких як бета-амілоїд (Аβ) і тау-білок, мають потенційно нейротоксичну дію на клітини ЦНС. Глімфатичний кліренс базується на об'ємному потоці спинномозкової рідини (ліквору). Ліквор здебільшого виробляється в судинних сплетеннях шлуночкової системи мозку в кількості 430–530 мл на добу [8].

Односпрямований рух рідини в межах глімфатичної системи відбувається у три базові етапи. На першому етапі ліквор із субарахноїдального простору проникає в мозкову тканину (паренхіму) через періартеріальні шляхи. Далі ця спинномозкова рідина потрапляє в інтерстицій, де змішується з міжклітинною рідиною та розчиненими в ній метаболітами. Ключове значення для забезпечення цього потоку мають астроцити та спеціалізовані водні канали — аквапорини-4 (AQP4), які щільно розташовані на їхніх кінцевих ніжках навколо кровоносних судин [6, 11].

Загалом, молекули AQP4 є типовими для тканин мозку і виступають надзвичайно важливою ланкою роботи глімфатичної системи. При нейродегенеративних процесах фіксуються структурні та функціональні відхилення AQP4 [11]. Наприклад, у хворих на ХА втрачається правильна периваскулярна орієнтація цих каналів [8, 12]. До того ж існує зв'язок між погіршенням когнітивних функцій при ХА та поліморфізмами гена AQP4 [13].

Дослідження на тваринних моделях показало, що введений в стріатум мишей флуоресцентний β1–40 амілоїд видалявся з мозку через глімфатичний паравенозний шлях відтоку. Більше того, нокаут AQP4 зменшив кліренс β1–40 амілоїду на 55%. Важливо, що сам Аβ може впливати на потік у глімфатичному шляху за механізмом зворотного зв'язку [3]. Існують аналогічні передумови щодо співіснування глімфатичних розладів та агрегації альфа-синуклеїну (α-Syn) при ХП. Дослідження на тваринній моделі показало, що зниження експресії AQP4 призводить до подальшого накопичення α-Syn та порушує глімфатичну циркуляцію. Однак надмірна експресія α-Syn може призвести до реактивного астрогліозу, який порушує полярність AQP4 та його видалення шляхом глімфатичного кліренсу [7, 11].

На завершальному, третьому етапі відпрацьована інтерстиціальна рідина відводиться у перивенозні простори, звідки остаточно виводиться з мозку. Пік глімфатичної активності припадає саме на період сну [7, 12]. Це пояснюється

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

тим, що фази сну - неспання безпосередньо регулюють розмір міжклітинного простору. Як продемонстрували дослідження на тваринах, під час природного сну або медикаментозного наркозу інтерстиціальний простір збільшується на 60% . Таке розширення, відповідно, різко посилює швидкість і об'єм обміну між спинномозковою та міжклітинною рідинами [1, 4].

Отже, зміни у дренажній функції глімфатичної системи мозку можуть сприяти недостатності кліренсу токсичних білків, тим самим сприяючи розвитку нейродегенеративних захворюваннь, таких як ХА та ХП [2,3].

Мозок - орган з імуноприв'ілейованим статусом; його церебральні кровоносні судини мають специфічні анатомічні та функціональні характеристики та утворюють гематоенцефалічний бар'єр (ГЕБ), який є функціональним бар'єром. Мікросудини ГЕБ структурно відрізняються від периферичних кровоносних судин – вони містять лише один шар ендотеліальних клітин (ЕК) [5, 8].

Церебральний ендотелій позбавлений фенестрацій та скріплений білками щільних контактів (окклюдини, клаудини та білки сполучної адгезії), саме тому надходження речовин з крові до мозку обмежене. Високий вміст мітохондрій забезпечує стійкість до неселективного молекулярного проникнення, яка приблизно в 100 разів вища, ніж у інших периферичних кровоносних судин [9].

Мембрана ЕК містить численні транспортери, які ще більше посилюють бар'єрну функцію. Транспортери дозволяють переносити молекули з просвіту до ЕК і навпаки [4]. Після потрапляння в ЕК ГЕБ токсичні речовини піддаються впливу певних ферментів, таких як система цитохрому Р-450, моноаміноксидаза та інші; таким чином, ГЕБ ефективно захищає мозок від потрапляння системних макромолекул у паренхіму та впливу токсичних речовин.

ГЕБ також захищає мозок від патогенних інфекцій та регулює транспорт кисню, поживних речовин та метаболічних відходів. Він підтримує іонний баланс по обидва боки бар'єру, сприяючи транспортуванню поживних речовин. За відсутності специфічних транспортних систем або ліпофільних молекул макромолекули не можуть дифундувати через ГЕБ [6, 10].

Церебральні ЕК, астроцити та перицити утворюють нейроваскулярну одиницю, яка підтримує функції ГЕБ. Мембранні молекули цих клітин функціонують як імунні контролери та сприяють інфільтрації лейкоцитів під час нейрозапалення. Таким чином, оклюзія кровоносних судин, запалення та інфекція можуть впливати на цереброваскулярну систему, що, у свою чергу, впливає на весь організм [5].

Тому виражена ендотеліальна дисфункція стає логічним продовженням зриву глімфатичного кліренсу та призводить до розвитку ХА: порушення роботи ендотеліальних транспортерів (зокрема Р-глікопротеїну) блокує виведення токсичних білків, сприяючи масивному накопиченню Аβ та нейрофібрилярних клубків [5, 12]. Це накопичення стимулює мікроглію до викиду прозапальних цитокінів (TNF-α, IL-1β, INF-γ), які безпосередньо атакують ендотелій,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

порушуючи бар'єрні функції та підвищуючи експресію молекул міжклітинної адгезії (ICAM-1, VCAM-1, E-селектин) шляхом активації ядерного фактора (NF)-κB, що дозволяє лейкоцитам масово мігрувати та проникати в тканини мозку. ICAM-1 також експресується в амілоїдних бляшках, де він приваблює імунні клітини та індукує запальні реакції [5, 10].

Каскад нейрозапалення довершується тим, що фактор росту судинного ендотелію стимулює компенсаторний, але патологічний ангіогенез — утворення нових, незрілих і багатих на фенестрацій капілярів, через які токсини та периферичні імунні комплекси безперешкодно інфільтрують ЦНС, остаточно руйнуючи її імунопривілейований статус і перетворюючи дисфункцію ГЕБ на ключову ланку та біомаркер нейродегенерації [4, 9].

Нейродегенеративні патології класифікують як протеїнопатії, оскільки їхній розвиток нерозривно пов'язаний із формуванням у тканинах мозку специфічних білкових агрегатів, що мають значний прямий чи опосередкований вплив на прогресування захворювання [9]. У випадку ХП таким ключовим протеїном, надлишок якого запускає каскад патологічних змін, виступає α-Syn [4]. Збій у підтримці мітохондріального гомеостазу стимулює утворення та подальше відкладення токсичних агрегатів. З іншого боку, за нормальних умов саме глімфатична система забезпечує елімінацію метаболічних відходів з ЦНС [6].

У фізіологічних умовах α-Syn присутній у мозку і залучений до регуляції синаптичної передачі в нейронах. Проте в мітохондріях, ізольованих у пацієнтів із ХП, виявляється аномально висока концентрація цього білка. Його надмірне накопичення супроводжується процесом агрегації, що надає йому нейротоксичних властивостей, причому синуклеїнопатія та дисфункція мітохондрій взаємно підсидюють одна одну в патогенезі ХП [2, 3]. Наявність агрегованого α-Syn інгібує роботу мітохондріального комплексу I, знижуючи синтез АТФ, а також спричиняє деполяризацію мембрани органел, що різко посилює генерацію активних форм кисню (АФК) [1, 2].

Сформоване окислювальне середовище, у свою чергу, стимулює подальшу олігомеризацію протеїну. Таким чином, виникає замкнене коло (петля позитивного зворотного зв'язку): надлишок АФК прискорює утворення олігомерів α-Syn, які ще сильніше блокують комплекс I і продукують нові АФК, поглиблюючи агрегацію. Цей патологічний процес зумовлений тим, що α-Syn демонструє вищу спорідненість саме до мітохондрій, ніж до інших внутрішньоклітинних структур [13].

Подібна двостороння взаємодія між білковими включеннями та мітохондріями спостерігається і при ХА. Взаємозв'язок між накопиченням Аβ та мітохондріями описується в рамках гіпотези мітохондріального каскаду. Згідно з останньою, оксидативний стрес у поєднанні з мітохондріальними порушеннями є фундаментальним фактором розвитку ХА [2, 4]. Аβ індукує морфологічні зміни органел, порушення в електронно-транспортному ланцюзі та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

загальний енергетичний дефіцит. Зрив мітохондріального балансу провокує гіперпродукцію АФК та розвиток оксидативного стресу. Тут також формується патологічне замкнене коло, де Аβ запускає оксидативний стрес, який в свою чергу, активує механізми подальшого відкладення Аβ [8, 13].

Ще до офіційного опису глімфатичної системи було відомо критичне значення сну в патогенезі нейродегенерацій. Під час сну глімфатичний кліренс досягає максимуму, дозволяючи інтенсивно вимивати метаболіти, зокрема й нейротоксичні білкові скупчення [7, 12]. Отже, комбінація мітохондріальної дисфункції та недостатності глімфатичного дренажу відіграє ключову роль у прогресуванні нейродегенеративних хвороб. Глибоке розуміння того, як саме взаємодіють ці два механізми, відкриває перспективи для створення новітніх терапевтичних стратегій [5, 15].

Висновки.

1. Гомеостаз головного мозку та повноцінне функціонування його глімфатичної системи критично залежать від структурної цілісності ГЕБ, провідною структурною одиницею якого є ендотеліальні клітини.
2. Розвиток ендотеліальної дисфункції (що супроводжується втратою еластичності судин, пошкодженням ГЕБ та індукцією нейрозапалення) виступає безпосереднім тригером, який блокує роботу глімфатичної системи, тим самим ініціюючи процеси нейродегенерації.
3. Глімфатична та мітохондріальна дисфункції створюють патологічне замкнене коло: накопичення нейротоксичних білків спричиняє ураження мітохондрій, тоді як вторинний енергетичний дефіцит і оксидативний стрес посилюють астроцитарну дисфункцію, остаточно перекриваючи шляхи глімфатичного відтоку.
4. Через глобальне старіння населення кількість хворих на нейродегенеративні патології неухильно зростає. Висока поширеність та відсутність етіологічної терапії становлять значну соціально-економічну проблему, що вимагає термінового вивчення нових патогенетичних механізмів для розробки дієвих методів лікування.

Література:

1. Ang, P. S., Zhang, D. M., Azizi, S. A., Norton de Matos, S. A., & Brorson, J. R. (2024). The glymphatic system and cerebral small vessel disease. Journal of stroke and cerebrovascular diseases : the official journal of National Stroke Association, 33(3), 107557. https://doi.org/10.1016/j.jstrokecerebrovasdis.2024.107557

2. Buccellato, F. R., D'Anca, M., Serpente, M., Arighi, A., & Galimberti, D. (2022). The Role of Glymphatic System in Alzheimer's and Parkinson's Disease Pathogenesis. Biomedicines, 10(9), 2261. https://doi.org/10.3390/biomedicines10092261

3. Ding, X. B., Wang, X. X., Xia, D. H., Liu, H., Tian, H. Y., Fu, Y., Chen, Y. K., Qin, C., Wang, J. Q., Xiang, Z., Zhang, Z. X., Cao, Q. C., Wang, W., Li, J. Y., Wu, E., Tang, B. S., Ma, M. M., Teng, J. F., & Wang, X. J. (2021). Impaired meningeal lymphatic drainage in patients with

idiopathic Parkinson's disease. Nature medicine, 27(3), 411–418. https://doi.org/10.1038/s41591-020-01198-1

4. Dnyandev G. Gadhave, Vrashabh V. Sugandhi, & Keshav Raj Paudel. (2024). Neurodegenerative disorders: Mechanisms of degeneration and therapeutic approaches with their clinical relevance, Ageing Research Reviews, Volume 99, 102357, ISSN 1568-1637, https://doi.org/10.1016/j.arr.2024.102357.

5. Fang, Y. C., Hsieh, Y. C., Hu, C. J., & Tu, Y. K. (2023). Endothelial Dysfunction in Neurodegenerative Diseases. International journal of molecular sciences, 24(3), 2909. https://doi.org/10.3390/ijms24032909

6. Gadhave, D. G., Sugandhi, V. V., Jha, S. K., Nangare, S. N., Gupta, G., Singh, S. K., Dua, K., Cho, H., Hansbro, P. M., & Paudel, K. R. (2024). Neurodegenerative disorders: Mechanisms of degeneration and therapeutic approaches with their clinical relevance. Ageing research reviews, 99, 102357. https://doi.org/10.1016/j.arr.2024.102357

7. Gulyássy, P., Todorov-Völgyi, K., Tóth, V., Györffy, B. A., Puska, G., Simor, A., Juhász, G., Drahos, L., & Kékesi, K. A. (2022). The Effect of Sleep Deprivation and Subsequent Recovery Period on the Synaptic Proteome of Rat Cerebral Cortex. Molecular neurobiology, 59(2), 1301–1319. https://doi.org/10.1007/s12035-021-02699-x

8. Hladky, S. B., & Barrand, M. A. (2022). The glymphatic hypothesis: the theory and the evidence. Fluids and barriers of the CNS, 19(1), 9. https://doi.org/10.1186/s12987-021-00282-z

9. Knopp, R. C., Erickson, M. A., Rhea, E. M., Reed, M. J., & Banks, W. A. (2023). Cellular senescence and the blood-brain barrier: Implications for aging and age-related diseases. Experimental biology and medicine (Maywood, N.J.), 248(5), 399–411. https://doi.org/10.1177/15353702231157917

10. Kopeć, K., Szleszkowski, S., Koziorowski, D., & Szlufik, S. (2023). Glymphatic System and Mitochondrial Dysfunction as Two Crucial Players in Pathophysiology of Neurodegenerative Disorders. International journal of molecular sciences, 24(12), 10366. https://doi.org/10.3390/ijms241210366

11. Salman, M. M., Kitchen, P., Iliff, J. J., & Bill, R. M. (2021). Aquaporin 4 and glymphatic flow have central roles in brain fluid homeostasis. Nature reviews. Neuroscience, 22(10), 650–651. https://doi.org/10.1038/s41583-021-00514-z

12. Scott-Massey, A., Boag, M. K., Magnier, A., Bispo, D. P. C. F., Khoo, T. K., & Pountney, D. L. (2022). Glymphatic System Dysfunction and Sleep Disturbance May Contribute to the Pathogenesis and Progression of Parkinson's Disease. International journal of molecular sciences, 23(21), 12928. https://doi.org/10.3390/ijms232112928

13. Wardlaw, J. M., Benveniste, H., Nedergaard, M., & Smith, K. J., Black, S. E., … colleagues from the Fondation Leducq Transatlantic Network of Excellence on the Role of the Perivascular Space in Cerebral Small Vessel Disease (2020). Perivascular spaces in the brain: anatomy, physiology and pathology. Nature reviews. Neurology, 16(3), 137–153. https://doi.org/10.1038/s41582-020-0312-z

14. World Health Organization. (2024). Over 1 in 3 people affected by neurological conditions, the leading cause of illness and disability worldwide. Geneva, Switzerland. URL: https://www.who.int/news/item/14-03-2024-over-1-in-3-people-affected-by-neurological-conditions--the-leading-cause-of-illness-and-disability-worldwide

15. World Health Organization. (2025). 11 million lives lost each year: urgent action needed on neurological care. Geneva, Switzerland. URL: https://www.who.int/news/item/14-10-2025-11-million-lives-lost-each-year-urgent-action-needed-on-neurological-care

16. Yang, Z., Jing, Z., Song, Q., Ding, X., & Lu, X. (2026). Global, regional and national burden of neurodegenerative diseases attributable to smoking: A descriptive study based on the

ISSN 2786-4952 Online

Global Burden of Disease Study 2021. Tobacco induced diseases, 24, 10.18332/tid/217009. https://doi.org/10.18332/tid/217009

17. Zahran, A., Abu-Khazneh, O., Bdair, M., Hajjeh, O., AbuBaha, M., Shehadeh, W., Awashra, A., Alazizi, I., Fuqha, R., Saife, S., Fuqha, H., Milhem, F., Hamshary, H., Abuzahra, D., & Shuaib, U. (2026). Glymphatic System Dysfunction in Central Nervous System Diseases. CNS neuroscience & therapeutics, 32(3), e70810. https://doi.org/10.1002/cns.70810

***References**:*

1. Ang, P. S., Zhang, D. M., Azizi, S. A., Norton de Matos, S. A., & Brorson, J. R. (2024). The glymphatic system and cerebral small vessel disease. Journal of stroke and cerebrovascular diseases : the official journal of National Stroke Association, 33(3), 107557. https://doi.org/10.1016/j.jstrokecerebrovasdis.2024.107557

2. Buccellato, F. R., D'Anca, M., Serpente, M., Arighi, A., & Galimberti, D. (2022). The Role of Glymphatic System in Alzheimer's and Parkinson's Disease Pathogenesis. Biomedicines, 10(9), 2261. https://doi.org/10.3390/biomedicines10092261

3. Ding, X. B., Wang, X. X., Xia, D. H., Liu, H., Tian, H. Y., Fu, Y., Chen, Y. K., Qin, C., Wang, J. Q., Xiang, Z., Zhang, Z. X., Cao, Q. C., Wang, W., Li, J. Y., Wu, E., Tang, B. S., Ma, M. M., Teng, J. F., & Wang, X. J. (2021). Impaired meningeal lymphatic drainage in patients with idiopathic Parkinson's disease. Nature medicine, 27(3), 411–418. https://doi.org/10.1038/s41591-020-01198-1

4. Dnyandev G. Gadhave, Vrashabh V. Sugandhi, & Keshav Raj Paudel. (2024). Neurodegenerative disorders: Mechanisms of degeneration and therapeutic approaches with their clinical relevance, Ageing Research Reviews, Volume 99, 102357, ISSN 1568-1637, https://doi.org/10.1016/j.arr.2024.102357.

5. Fang, Y. C., Hsieh, Y. C., Hu, C. J., & Tu, Y. K. (2023). Endothelial Dysfunction in Neurodegenerative Diseases. International journal of molecular sciences, 24(3), 2909. https://doi.org/10.3390/ijms24032909

6. Gadhave, D. G., Sugandhi, V. V., Jha, S. K., Nangare, S. N., Gupta, G., Singh, S. K., Dua, K., Cho, H., Hansbro, P. M., & Paudel, K. R. (2024). Neurodegenerative disorders: Mechanisms of degeneration and therapeutic approaches with their clinical relevance. Ageing research reviews, 99, 102357. https://doi.org/10.1016/j.arr.2024.102357

7. Gulyássy, P., Todorov-Völgyi, K., Tóth, V., Györffy, B. A., Puska, G., Simor, A., Juhász, G., Drahos, L., & Kékesi, K. A. (2022). The Effect of Sleep Deprivation and Subsequent Recovery Period on the Synaptic Proteome of Rat Cerebral Cortex. Molecular neurobiology, 59(2), 1301–1319. https://doi.org/10.1007/s12035-021-02699-x

8. Hladky, S. B., & Barrand, M. A. (2022). The glymphatic hypothesis: the theory and the evidence. Fluids and barriers of the CNS, 19(1), 9. https://doi.org/10.1186/s12987-021-00282-z

9. Knopp, R. C., Erickson, M. A., Rhea, E. M., Reed, M. J., & Banks, W. A. (2023). Cellular senescence and the blood-brain barrier: Implications for aging and age-related diseases. Experimental biology and medicine (Maywood, N.J.), 248(5), 399–411. https://doi.org/10.1177/15353702231157917

10. Kopeć, K., Szleszkowski, S., Koziorowski, D., & Szlufik, S. (2023). Glymphatic System and Mitochondrial Dysfunction as Two Crucial Players in Pathophysiology of Neurodegenerative Disorders. International journal of molecular sciences, 24(12), 10366. https://doi.org/10.3390/ijms241210366

11. Salman, M. M., Kitchen, P., Iliff, J. J., & Bill, R. M. (2021). Aquaporin 4 and glymphatic flow have central roles in brain fluid homeostasis. Nature reviews. Neuroscience, 22(10), 650–651. https://doi.org/10.1038/s41583-021-00514-z

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

12. Scott-Massey, A., Boag, M. K., Magnier, A., Bispo, D. P. C. F., Khoo, T. K., & Pountney, D. L. (2022). Glymphatic System Dysfunction and Sleep Disturbance May Contribute to the Pathogenesis and Progression of Parkinson's Disease. International journal of molecular sciences, 23(21), 12928. https://doi.org/10.3390/ijms232112928

13. Wardlaw, J. M., Benveniste, H., Nedergaard, M., & Smith, K. J., Black, S. E., … colleagues from the Fondation Leducq Transatlantic Network of Excellence on the Role of the Perivascular Space in Cerebral Small Vessel Disease (2020). Perivascular spaces in the brain: anatomy, physiology and pathology. Nature reviews. Neurology, 16(3), 137–153. https://doi.org/10.1038/s41582-020-0312-z

14. World Health Organization. (2024). Over 1 in 3 people affected by neurological conditions, the leading cause of illness and disability worldwide. Geneva, Switzerland. URL: https://www.who.int/news/item/14-03-2024-over-1-in-3-people-affected-by-neurological-conditions--the-leading-cause-of-illness-and-disability-worldwide

15. World Health Organization. (2025). 11 million lives lost each year: urgent action needed on neurological care. Geneva, Switzerland. URL: https://www.who.int/news/item/14-10-2025-11-million-lives-lost-each-year-urgent-action-needed-on-neurological-care

16. Yang, Z., Jing, Z., Song, Q., Ding, X., & Lu, X. (2026). Global, regional and national burden of neurodegenerative diseases attributable to smoking: A descriptive study based on the Global Burden of Disease Study 2021. Tobacco induced diseases, 24, 10.18332/tid/217009. https://doi.org/10.18332/tid/217009

17. Zahran, A., Abu-Khazneh, O., Bdair, M., Hajjeh, O., AbuBaha, M., Shehadeh, W., Awashra, A., Alazizi, I., Fuqha, R., Saife, S., Fuqha, H., Milhem, F., Hamshary, H., Abuzahra, D., & Shuaib, U. (2026). Glymphatic System Dysfunction in Central Nervous System Diseases. CNS neuroscience & therapeutics, 32(3), e70810. https://doi.org/10.1002/cns.70810

Дата першого надходження статті до видання: 29.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК [616.98:578.827]-084:615.37-053.6

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3544-3554

Романчук Катерина Юріївна кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри інфекційних хвороб, Вінницький національний медичний університет ім. М.І.Пирогова, м. Вінниця, https://orcid.org/0009-0005-1565-5610

Самохвалова Аміна Олександрівна здобувач вищої освіти зі спеціальності «Медицина», Вінницький національний медичний університет ім. М.І.Пирогова, м. Вінниця, https://orcid.org/0009-0009-3188-4041

ОБІЗНАНІСТЬ ТА СТАВЛЕННЯ ЮНАКІВ ДО РИЗИКІВ ІНФІКУВАННЯ ВІРУСОМ ПАПІЛОМИ ЛЮДИНИ ТА ВАКЦИНАЦІЇ ПРОТИ ВПЛ: РЕЗУЛЬТАТИ ПОПЕРЕЧНОГО ОПИТУВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ ТА СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Анотація: Вірус папіломи людини (ВПЛ) є однією з найпоширеніших інфекцій, що передаються статевим шляхом, та становить вагому медико-соціальну проблему у зв'язку з його роллю у розвитку доброякісних і злоякісних новоутворень аногенітальної ділянки, ротоглотки, а також раку шийки матки. Попри традиційне фокусування профілактичних програм на жіночому населенні, сучасні епідеміологічні дані свідчать про важливу роль чоловіків у циркуляції ВПЛ у популяції, формуванні ланцюгів передачі інфекції та розвитку ВПЛ-асоційованих захворювань у самих чоловіків. Водночас рівень обізнаності молодих чоловіків щодо ВПЛ, його наслідків та можливостей специфічної профілактики в Україні залишається недостатньо вивченим.

У статті розкрито результати оцінки рівня обізнаності юнаків щодо вірусу папіломи людини, з'ясовано їх ставлення до вакцинації загалом та вакцинації проти ВПЛ зокрема, а також визначено чинники, що впливають на прихильність молоді до вакцинопрофілактики.

Доведено, що юнаки демонструють недостатній рівень обізнаності щодо ВПЛ, його онкогенного потенціалу та ролі чоловіків у передачі інфекції. Водночас спостерігається відносно позитивне ставлення до профілактичної вакцинації: більшість опитаних визнають вакцинацію ефективним методом профілактики захворювань, однак суттєвим стримувальним чинником залишаються побоювання щодо можливих побічних реакцій вакцин. Серед основних бар'єрів до вакцинації проти ВПЛ домінують не економічні причини, а недостатня медична комунікація. З'ясовано, що саме сімейний лікар визначений молоддю як найбільш авторитетне джерело інформації щодо профілактики ВПЛ, що підкреслює важливу роль первинної ланки медичної допомоги у формуванні прихильності до імунізації.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Ключові слова: вірус папіломи людини, ВПЛ, вакцинація, вакцинопрофілактика, обізнаність молоді, чоловіче здоров'я, профілактика інфекцій.

Romanchuk Kateryna Candidate of Medical Sciences, Associate Professor of the Department of Infectious Diseases, M. Pyrohov Vinnytsia National Medical University, Vinnytsia, https://orcid.org/0009-0005-1565-5610

Samokhvalova Amina Higher Education Applicant, Specialty «Medicine», M. Pyrohov Vinnytsia National Medical University, Vinnytsia, https://orcid.org/0009-0009-3188-4041

AWARENESS AND ATTITUDES OF YOUNG MEN TOWARDS HUMAN PAPILLOMAVIRUS INFECTION RISKS AND HPV VACCINATION: RESULTS OF A CROSS-SECTIONAL SURVEY AMONG SCHOOL AND UNIVERSITY STUDENTS

Abstract: Human papillomavirus (HPV) is one of the most common sexually transmitted infections and represents a significant medical and social challenge due to its role in the development of benign and malignant neoplasms of the anogenital region, oropharynx, and cervical cancer. Despite the traditional focus of prevention programs on the female population, current epidemiological data indicate the critical role of men in the circulation of HPV within the population, the formation of transmission chains, and the development of HPV-associated diseases in men themselves. At the same time, the level of awareness among young men regarding HPV, its consequences, and the possibilities for specific prevention in Ukraine remains insufficiently studied.

The article presents the results of an assessment of young men's awareness regarding the human papillomavirus, examines their attitudes toward vaccination in general and HPV vaccination in particular, and identifies the factors influencing youth adherence to vaccine prevention.

It is proven that young men demonstrate an insufficient level of awareness regarding HPV, its oncogenic potential, and the role of men in the transmission of the infection. At the same time, a relatively positive attitude towards preventive vaccination is observed: most respondents recognize vaccination as an effective method of disease prevention; however, fears regarding potential adverse reactions remain a significant deterrent. Among the main barriers to HPV vaccination, the dominant factors are not economic reasons but insufficient medical communication. It was found that the family doctor is identified by young people as the most authoritative source of information regarding HPV prevention, highlighting the crucial role of primary health care in fostering adherence to immunization.

Keywords: human papillomavirus, HPV, vaccination, vaccine prevention, youth awareness, men's health, infection prevention.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Постановка проблеми. Вірус папіломи людини (ВПЛ) є однією з найпоширеніших інфекцій, що передаються статевим шляхом, та залишається вагомою проблемою сучасної системи громадського здоров'я. Як показують результати оцінок World Health Organization, більшість сексуально активних людей інфікуються ВПЛ принаймні один раз упродовж життя, при цьому значна частина випадків має безсимптомний або субклінічний перебіг, що створює умови для прихованої циркуляції вірусу в популяції [1]. Особливе епідеміологічне та клінічне значення мають високоонкогенні типи ВПЛ, передусім 16-й і 18-й генотипи, які асоціюються з розвитком раку шийки матки, анального раку, злоякісних новоутворень ротоглотки, статевого члена, вульви та піхви [2]. За даними міжнародних епідеміологічних досліджень, саме ВПЛ-інфекція є етіологічним чинником понад 90% випадків раку шийки матки та анального раку, що підкреслює надзвичайно високий онкогенний потенціал вірусу та значущість своєчасної профілактики [3]. Персистенція високоонкогенних типів ВПЛ розглядається як ключова передумова розвитку ВПЛ-асоційованих злоякісних новоутворень, що визначає важливу роль вакцинопрофілактики у стратегіях зниження онкологічної захворюваності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тривалий час науковий і суспільний дискурс щодо ВПЛ був зосереджений переважно на жіночому здоров'ї, насамперед у контексті профілактики раку шийки матки. Водночас сучасні дослідження переконливо доводять, що чоловіки відіграють важливу роль у підтриманні циркуляції ВПЛ у популяції, виступаючи резервуаром інфекції та забезпечуючи передачу вірусу статевим партнерам [4, 5]. Крім того, ВПЛ-інфекція асоціюється у чоловіків із розвитком аногенітальних кондилом, інтраепітеліальних неоплазій, раку статевого члена, анального каналу та ротоглотки [4, 5], що вказує на суттєві ризики для чоловічого репродуктивного та онкологічного здоров'я. У низці країн відзначено зростання частоти ВПЛ-асоційованих орофарингеальних карцином саме серед чоловічого населення, що додатково актуалізує проблему формування профілактичної настороженості у молодих чоловіків [4, 5].

Одним із найбільш ефективних методів первинної профілактики ВПЛ-інфекції є вакцинація. Накопичені міжнародні дані демонструють високу ефективність бівалентної, квадривалентної та дев'ятивалентної вакцин щодо попередження інфікування вакцинальними типами ВПЛ, розвитку передракових змін шийки матки, аногенітальних кондилом та інших ВПЛ-асоційованих станів [6]. Довготривалі популяційні спостереження у країнах із високим охопленням щепленнями показали суттєве зниження поширеності ВПЛ серед молодих вікових груп, формування ефекту колективного захисту та зменшення частоти передракових уражень шийки матки [7, 8]. Натомість недостатній рівень охоплення вакцинацією створює умови для подальшої циркуляції високоонкогенних типів ВПЛ у популяції та збереження ризиків розвитку ВПЛ-асоційованих злоякісних новоутворень. У 2020 році World Health Organization

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

ініціювала глобальну стратегію елімінації раку шийки матки як проблеми громадського здоров'я, одним із ключових компонентів якої визначено розширення охоплення вакцинацією проти ВПЛ [9].

Для України питання вакцинопрофілактики ВПЛ набуває особливої актуальності в контексті модернізації національної політики імунізації та адаптації до сучасних міжнародних підходів у сфері громадського здоров'я. Попри зростання уваги до проблеми, рівень поінформованості населення щодо ВПЛ, особливо серед молодих чоловіків, залишається недостатньо дослідженим. Наявні українські роботи переважно зосереджені на жіночих вибірках, студентській молоді медичних спеціальностей або окремих клініко-епідеміологічних аспектах ВПЛ-інфекції [10, 11]. При цьому саме молоді чоловіки є важливою цільовою групою для профілактичних втручань, оскільки їхня поінформованість, ставлення до вакцинації та готовність до профілактичної поведінки безпосередньо впливають на ефективність популяційного контролю ВПЛ.

Незважаючи на доведену роль чоловіків у підтриманні циркуляції ВПЛ та зростаючий тягар ВПЛ-асоційованих захворювань серед чоловічого населення, саме ця група залишається недостатньо охопленою профілактичними та інформаційно-просвітницькими програмами, тому, вивчення рівня обізнаності юнаків щодо ВПЛ, їхнього ставлення до вакцинопрофілактики та готовності до профілактичних дій має важливе наукове й практичне значення для розробки сучасних комунікаційних стратегій, спрямованих на підвищення прихильності молоді до вакцинації та формування відповідальної поведінки щодо власного здоров'я.

Мета дослідження – оцінити рівень обізнаності юнаків щодо вірусу папіломи людини, визначити їх ставлення до вакцинації загалом та вакцинації проти ВПЛ зокрема, а також виявили основні чинники, що впливають на прихильність до вакцинопрофілактики серед учнівської та студентської молоді.

Виклад основного матеріалу.

Матеріали і методи дослідження. У березні 2026 року проведено одномоментне поперечне соціологічне дослідження методом анонімного добровільного онлайн-анкетування із використанням цифрової платформи Google Forms. Такий формат збору даних дозволив забезпечити оперативність отримання інформації, добровільність участі респондентів та зниження ймовірності соціально бажаних відповідей під час оцінки питань, пов'язаних із репродуктивним здоров'ям, вакцинацією та ставленням до профілактики інфекційних захворювань.

До опитування були залучені 196 юнаків віком 15–25 років – представників учнівської та студентської молоді м. Хмельницького, зокрема кадетів старших класів військового ліцею та студентів немедичних закладів вищої освіти. Включення до вибірки юнаків без спеціальної медичної освіти дозволило оцінити рівень поінформованості щодо ВПЛ та вакцинації проти нього серед

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

умовно загальної молодіжної популяції, яка не має фахової підготовки у сфері медицини та громадського здоров'я.

Авторська анкета була структурована за кількома змістовими блоками: соціально-демографічні характеристики; поінформованість про ВПЛ; знання про можливі наслідки інфікування; обізнаність щодо шляхів передачі вірусу; ставлення до вакцинації як профілактичного інструменту; оцінка готовності до вакцинації проти ВПЛ; економічні аспекти доступності вакцини; джерела довіри щодо отримання профілактичної інформації та фактори, що можуть впливати на прийняття рішення про вакцинацію.

Переважна частина запитань анкети мала закритий характер і передбачала вибір одного або декількох варіантів відповіді. Для оцінки ставлення респондентів до вакцинації та рівня довіри до імунопрофілактики використовувалися шкальні питання з п'ятибальною системою оцінювання, де вищі значення відповідали більш позитивному ставленню або вищому рівню довіри.

Опитування проводилося на добровільних засадах. Учасники були поінформовані про анонімний характер дослідження, використання результатів у узагальненому вигляді та наукову мету збору даних. Респондентам гарантувалася конфіденційність отриманої інформації та відсутність можливості ідентифікації окремих учасників. Участь в анкетуванні вважалася формою інформованої згоди респондентів на участь у дослідженні.

Для аналізу отриманих результатів використано методи описової статистики з визначенням абсолютних величин та частотних показників (%), що дозволило оцінити основні тенденції у рівні знань, ставленні молодих чоловіків до проблеми ВПЛ та особливостях сприйняття профілактичної вакцинації. Статистичне опрацювання результатів здійснювали з використанням стандартних підходів до аналізу соціологічних та медико-профілактичних досліджень.

Результати дослідження

У ході проведеного анкетування було проаналізовано відповіді 196 юнаків віком 15–25 років**,** які належать до учнівської та студентської молоді м. Хмельницького.

Отримані результати дозволили оцінити рівень обізнаності респондентів щодо вірусу папіломи людини, визначити їх ставлення до вакцинації як профілактичного інструменту, а також виявити ключові бар'єри та чинники, що можуть впливати на прихильність молодих чоловіків до специфічної профілактики ВПЛ-інфекції.

Рівень поінформованості щодо ВПЛ та його медико-соціального значення

Первинний аналіз відповідей показав, що лише 57,7% (n=113) опитаних чули про вірус папіломи людини, тоді як 42,3% (n=83**)** вперше дізналися про існування ВПЛ під час проходження анкетування. Отримані дані свідчать про недостатній базовий рівень інформованості юнаків щодо однієї з найпоширеніших інфекцій, що передаються статевим шляхом.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

При оцінці знань щодо онкогенного потенціалу ВПЛ встановлено, що лише 46,9% (n=92) респондентів знали про причинно-наслідковий зв'язок між ВПЛ-інфекцією та розвитком раку шийки матки, тоді як 53,1% (n=104**)** не володіли такою інформацією. Зважаючи на широке висвітлення проблеми цервікального раку в інформаційному просторі, цей показник може вказувати на обмежене залучення молодих чоловіків до просвітницького дискурсу щодо репродуктивного здоров'я та інфекційної онкології.

Водночас дещо вищим виявився рівень обізнаності щодо асоціації ВПЛ з іншими злоякісними новоутвореннями, зокрема онкологічними захворюваннями, що можуть виникати і в чоловіків: 55,6% (n=109) респондентів дали ствердну відповідь, тоді як 44,4% (n=87) не знали про такий зв'язок. Отриманий результат є позитивним з огляду на традиційне домінування уявлення про ВПЛ як виключно «жіночу проблему», однак він також свідчить, що майже половина опитаних не усвідомлює значущості ВПЛ для чоловічого здоров'я.

Про здатність ВПЛ спричиняти розвиток папілом та бородавок знали 58,7% (n=115) опитаних, тоді як 41,3% (n=81) не асоціювали цей вірус із формуванням доброякісних епітеліальних новоутворень. Це може відображати фрагментарність знань молоді про клінічні прояви ВПЛ-інфекції та переважне сприйняття вірусу лише в контексті онкологічної патології.

Окремої уваги заслуговують відповіді на запитання щодо ролі чоловіків у поширенні інфекції. Лише 57,1% (n=112) респондентів усвідомлювали, що чоловіки можуть бути носіями ВПЛ та передавати вірус статевим партнерам, тоді як 42,9% (n=84) не володіли цією інформацією. Така ситуація свідчить про недостатнє розуміння юнаками власної епідеміологічної ролі у циркуляції ВПЛ, що потенційно може негативно впливати на формування відповідальної профілактичної поведінки.

Узагальнений аналіз відповідей цього блоку демонструє, що рівень знань респондентів щодо ВПЛ є середнім, а їх обізнаність характеризується нерівномірністю: окремі аспекти проблеми відомі більшості опитаних, тоді як інші важливі питання – зокрема роль чоловіків у передачі інфекції та онкогенний потенціал ВПЛ – залишаються недостатньо усвідомленими значною частиною молоді.

Поінформованість щодо вакцинації проти ВПЛ та ставлення до імунопрофілактики

Результати анкетування показали, що про існування вакцинації проти ВПЛ знали 54,1% (n=106) респондентів, тоді як 45,9% (n=90) не чули про можливість такої специфічної профілактики.

Щодо загального ставлення до вакцинації проведений аналіз продемонстрував неоднорідність позицій респондентів. Так, при оцінці твердження «Я довіряю вакцинації загалом» найвищу оцінку («5») обрали 32,7% (n=64) опитаних, оцінку «4» – 20,9% (n=41), середню позицію («3») – 31,1% (n=61), низький рівень довіри («2») – 5,6% (n=11), а повну недовіру («1») – 9,7% (n=19)

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

респондентів. Отримані результати свідчать про переважання помірно позитивного або нейтрально позитивного ставлення до вакцинації, хоча частка осіб із низьким рівнем довіри також залишається помітною.

Схожа тенденція спостерігається і при оцінці твердження «Вакцинація є ефективним методом профілактики захворювань»: максимальний рівень згоди продемонстрували 38,3% (n=75) респондентів, оцінку «4» обрали 24,0% (n=47), нейтральну позицію – 23,5% (n=46), низький рівень згоди – 10,2% (n=20), а повну незгоду – 4,0% (n=8) опитаних. Це свідчить, що загальна впевненість у ефективності вакцинації серед молодих чоловіків є відносно високою, навіть попри недостатню специфічну поінформованість про ВПЛ.

Однак суттєвим психологічним бар'єром до вакцинації виявилися побоювання щодо можливих побічних реакцій. При оцінці твердження «Мене турбують можливі побічні реакції вакцин» максимальний рівень занепокоєння («5») обрали 24,5% (n=48**)** респондентів, оцінку «4» – 12,8% (n=25), нейтральну позицію – 24,5% (n=48), низький рівень занепокоєння – 12,8% (n=25**)**, тоді як повну відсутність занепокоєння («1») вказали 24,0% (n=47) опитаних. Такий розподіл відповідей демонструє поляризацію ставлення молоді до безпечності вакцин та наявність вираженого інформаційного запиту щодо профілю безпеки імунобіологічних препаратів.

Вакцинальний статус, готовність до імунізації та фактори прихильності до вакцинації

При самооцінці вакцинального статусу щодо ВПЛ частина респондентів повідомила про наявність повного (13,3%) або часткового (7,1%) курсу вакцинації проти ВПЛ. Однак з огляду на значну частку осіб, які не змогли визначити власний вакцинальний статус (56,1%), цілком переконливо стверджувати, що такий значний відсоток юнаків вакцинованих проти ВПЛ є достовірним, не має можливості, можна припустити, що у юнаків існує певне нерозумінням відмінностей між вакцинами календаря профілактичних щеплень і рекомендованими вакцинами, до яких належить вакцинація проти ВПЛ. На нашу думку, це вказує на низький рівень вакцинальної грамотності молоді, тобто недостатнє розуміння принципів імунопрофілактики, власного щеплювального анамнезу та профілактичних можливостей сучасної медицини.

Серед причин, що перешкоджають вакцинації проти ВПЛ, домінувала така – відсутність рекомендації лікаря, яку зазначили 40,8% (n=80) опитаних. Другим за значущістю бар'єром виявилася недостатність інформації – 22,4% (n=44). Значно рідше респонденти вказували на фінансові причини, що може свідчити про те, що ключовим стримувальним фактором є не стільки економічна недоступність вакцинації, скільки дефіцит якісної медичної комунікації та недостатня поінформованість населення.

Попри це, 38,3% (n=75) респондентів зазначили, що розглядають можливість вакцинації проти ВПЛ у майбутньому, 14,3% (n=28) не планують щеплення, а 46,9% (n=92) вагалися з відповіддю. Така висока частка невизначеності

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

свідчить про значний потенціал впливу цілеспрямованих інформаційних кампаній на формування позитивного рішення щодо вакцинації.

Соціально-економічні аспекти доступності вакцинації та канали профілактичної комунікації

При оцінці готовності самостійно оплатити вакцинацію проти ВПЛ позитивно відповіли 32,1% (n=63) респондентів, негативно – 29,6% (n=58), тоді як 38,3% (n=75) не змогли визначитися. Отримані дані демонструють помірний рівень потенційної фінансової прихильності до вакцинації, однак одночасно вказують на суттєву роль економічного чинника у прийнятті остаточного рішення.

При аналізі максимально прийнятної вартості повного курсу вакцинації встановлено, що найбільш прийнятною для більшості опитаних є сума до 3000 грн, яку готові сплатити 32,1% (n=63) респондентів.

Водночас 44,9% (n=88) заявили, що не готові оплачувати вакцинацію власним коштом, що підкреслює значущість фінансової доступності специфічної профілактики. Готовність витратити від 3000 до 6000 грн продемонстрували 10,2% (n=20), від 10000 до 20000 грн – 2,6% (n=5), а понад 20000 грн – 6,1% (n=12) опитаних.

При цьому можливість безкоштовної вакцинації потенційно могла б суттєво підвищити прихильність до імунізації: 48,0% (n=94) респондентів зазначили, що це однозначно вплинуло б на їх рішення, ще 36,7% (n=72) відповіли «більше так», і лише 14,3% (n=28) вказали, що безкоштовність не вплинула б на їх вибір. Отже, сумарно 84,7% юнаків прямо або опосередковано пов’язують власну готовність до вакцинації з її фінансовою доступністю.

Водночас 55,1% (n=108) опитаних підтримали ідею безкоштовної вакцинації проти ВПЛ для молоді, а 75,0% (n=147) – підтримали включення вакцинації проти ВПЛ до Національного календаря профілактичних щеплень, що свідчить про загалом позитивне сприйняття інституційних профілактичних ініціатив.

Найбільший рівень довіри як джерело профілактичної інформації респонденти продемонстрували до сімейних лікарів (77,5%), тоді як другим за значущістю каналом інформування були визначені соціальні мережі (52,9%). Це свідчить про доцільність поєднання традиційної медичної комунікації з сучасними цифровими інструментами поширення науково обґрунтованої інформації серед молоді.

Таким чином, проведене дослідження демонструє подвійний феномен. З одного боку, у значної частини юнаків спостерігається недостатня обізнаність щодо ВПЛ та окремих аспектів вакцинопрофілактики, а з іншого – молодь демонструє відносно високий рівень довіри до медичних фахівців, підтримку профілактичних державних ініціатив та потенційну відкритість до вакцинації за умов належного інформування й підвищення доступності імунізації. Отже, основною проблемою є не стільки сформоване негативне ставлення до

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

вакцинації, скільки дефіцит системної, адресної та гендерно-чутливої профілактичної комунікації щодо ВПЛ серед молодих чоловіків.

Висновки

1. За результатами проведеного поперечного анкетування 196 юнаків учнівської та студентської молоді встановлено, що рівень обізнаності щодо вірусу папіломи людини залишається недостатнім. Лише 57,7% респондентів раніше чули про ВПЛ, 46,9% знали про зв'язок ВПЛ із розвитком раку шийки матки, 55,6% були поінформовані про асоціацію ВПЛ з іншими онкологічними захворюваннями, у тому числі в чоловіків, а 57,1% усвідомлювали, що чоловіки можуть бути носіями вірусу та передавати його статевим партнерам. Отримані результати свідчать про фрагментарний характер знань і недостатнє розуміння молодими чоловіками власної ролі в епідеміології ВПЛ-інфекції.

2. Встановлено, що рівень специфічної поінформованості щодо вакцинопрофілактики ВПЛ є помірним: лише 54,1% респондентів знали про існування вакцинації проти ВПЛ. При цьому загальне ставлення до імунопрофілактики можна оцінити як переважно позитивне або помірно позитивне: більшість опитаних визнають вакцинацію ефективним методом профілактики захворювань, однак суттєвим стримувальним чинником залишаються побоювання щодо можливих побічних реакцій вакцин. Висока частка респондентів, які не змогли чітко визначити власний вакцинальний статус щодо ВПЛ, вказує на низький рівень вакцинальної грамотності молоді, недостатнє розуміння нею принципів імунопрофілактики, власного щеплювального анамнезу та профілактичних можливостей сучасної медицини.

3. Серед основних бар'єрів до вакцинації проти ВПЛ домінують не економічні причини, а недостатня медична комунікація: найчастіше респонденти вказували на відсутність рекомендації лікаря та брак інформації про вакцинацію. Водночас саме сімейний лікар визначений молоддю як найбільш авторитетне джерело інформації щодо профілактики ВПЛ, що підкреслює важливу роль первинної ланки медичної допомоги у формуванні прихильності до імунізації.

4. Виявлено наявність значного профілактичного потенціалу серед юнаків: понад третина респондентів розглядає можливість вакцинації проти ВПЛ у майбутньому, більшість підтримує включення вакцинації проти ВПЛ до Національного календаря профілактичних щеплень, а можливість безкоштовної вакцинації може суттєво підвищити готовність молоді до проходження щеплення.

5. Результати дослідження вказують на необхідність розроблення та впровадження цілеспрямованих освітньо-профілактичних програм, орієнтованих на чоловічу молодь, із використанням комбінованої моделі комунікації, що поєднує активну участь медичних працівників, насамперед сімейних лікарів, та сучасні цифрові канали інформування, зокрема соціальні мережі.

Практичне значення отриманих результатів. Отримані дані можуть бути використані для оптимізації стратегій вакцинопрофілактики ВПЛ серед молодих

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

чоловіків, удосконалення санітарно-просвітницької роботи та формування сучасних гендерно-орієнтованих підходів до профілактики ВПЛ-асоційованих захворювань.

Перспективи подальших досліджень

Перспективним напрямом подальших наукових пошуків є розширення дослідження шляхом включення до вибірки молодих чоловіків із різних регіонів України, що дозволить оцінити можливі регіональні відмінності в рівні обізнаності щодо ВПЛ та ставленні до вакцинації.

Окремої уваги потребує вивчення ефективності різних моделей профілактичної комунікації – через сімейних лікарів, освітні заклади, соціальні мережі та цифрові інформаційні кампанії – з метою визначення найбільш дієвих інструментів підвищення прихильності молоді до вакцинації проти ВПЛ.

Подальші дослідження доцільно також спрямувати на оцінку впливу війни на доступність профілактичних медичних послуг, зокрема вакцинації проти ВПЛ, а також на зміни психоемоційного стану та ставлення молоді до питань профілактики інфекційних та онкологічних захворювань в умовах тривалої соціальної кризи.

Література:

1. World Health Organization. One in three men worldwide are infected with genital human papillomavirus [Електронний ресурс]. 2023. Режим доступу: WHO article (дата звернення: 11.05.2026).

2. Tobaiqy M, MacLure K. A systematic review of human papillomavirus vaccination challenges and strategies to enhance uptake. Vaccines (Basel). 2024;12(7):746.

3. World Health Organization. Human papillomavirus (HPV) and cervical cancer [Internet]. Geneva: WHO; 2025 [cited 2026 Apr 28]. Available from: WHO fact sheet

4. Bruni L., Albero G., Serrano B., Mena M., Gómez D., Muñoz J., Bosch F. X., de Sanjosé S. Global and regional estimates of genital human papillomavirus prevalence among men: a systematic review and meta-analysis. *The Lancet Global Health*. 2023. Vol. 11, No. 9. P. e1345–e1362. DOI: 10.1016/S2214-109X(23)00305-4. https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/

5. Shen F., Du Y., Cao K., et al. Acceptance of the Human Papillomavirus Vaccine among General Men and Men with a Same-Sex Orientation and Its Influencing Factors: A Systematic Review and Meta-Analysis. *Vaccines.* 2024. Vol. 12, No. 1. Art. 16. DOI: 10.3390/vaccines 12010016. https://www.mdpi.com/2076-393X/12/1/16?utm_source=chatgpt.com

6. Lei J, Ploner A, Elfström KM, et al. HPV vaccination and the risk of invasive cervical cancer. *N Engl J Med.* 2020;383:1340–1348. https://doi.org/10.1056/NEJMoa1917338

7. Drolet M, Bénard É, Pérez N, Brisson M, HPV Vaccination Impact Study Group. Population-level impact and herd effects following human papillomavirus vaccination programmes: a systematic review and meta-analysis. *Lancet Infect Dis.* 2019;19(5):565–580.

8. Falcaro M, et al.The effects of the national HPV vaccination programme in England on cervicalcancer incidence.*Lancet.* 2021;398(10316):2084–2092.https://doi.org/10.1016/S0140-6736(21)02178-4

9. World Health Organization.Global strategy to accelerate the elimination of cervical cancer as a publichealth problem.Geneva: WHO; 2020. https://www.who.int/publications/i/item/97892 40014107

ISSN 2786-4952 Online

10. Berezhna A., Rzaieva A. Evaluation of Ukrainian medical students' knowledge, attitude, and practice regarding the prevention of papillomavirus infection. *Eastern Ukrainian Medical Journal*. 2023. Vol. 11, № 2. P. 194–204.

11. Chernyshov P. V., Humenna I. Human papillomavirus: vaccination, related cancer awareness, and risk of transmission among female medical students. *Acta Dermatovenerologica Alpina, Pannonica et Adriatica*. 2019. Vol. 28. P. 75–79.

References

1. World Health Organization. (2023, September 1). *One in three men worldwide are infected with genital human papillomavirus*. https://www.who.int/news/item/01-09-2023-one-in-three-men-worldwide-are-infected-with-genital-human-papillomavirus

2. Tobaiqy, M., & MacLure, K. (2024). A systematic review of human papillomavirus vaccination challenges and strategies to enhance uptake. *Vaccines*, *12*(7), 746. https://doi.org/10.3390/vaccines12070746

3. World Health Organization. (2025). *Human papillomavirus (HPV) and cervical cancer*. https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/human-papillomavirus-(hpv)-and-cervical-cancer

4. Bruni, L., Albero, G., Serrano, B., Mena, M., Gómez, D., Muñoz, J., Bosch, F. X., & de Sanjosé, S. (2023). Global and regional estimates of genital human papillomavirus prevalence among men: a systematic review and meta-analysis. *The Lancet Global Health*, *11*(9), e1345–e1362. https://doi.org/10.1016/S2214-109X(23)00305-4

5. Shen, F., Du, Y., Cao, K., Chen, Z., Ma, Z., & Zhu, X. (2024). Acceptance of the human papillomavirus vaccine among general men and men with a same-sex orientation and its influencing factors: A systematic review and meta-analysis. *Vaccines*, *12*(1), 16. https://doi.org/10.3390/vaccines12010016

6. Lei, J., Ploner, A., Elfström, K. M., Wang, J., Westman, A., Westerluin, N., Zethraeus, N., Andersson, O., Sparén, P., & Dillner, J. (2020). HPV vaccination and the risk of invasive cervical cancer. *New England Journal of Medicine*, *383*(14), 1340–1348. https://doi.org/10.1056/NEJMoa1917338

7. Drolet, M., Bénard, É., Pérez, N., Brisson, M., & HPV Vaccination Impact Study Group. (2019). Population-level impact and herd effects following human papillomavirus vaccination programmes: A systematic review and meta-analysis. *The Lancet Infectious Diseases*, *19*(5), 565–580. https://doi.org/10.1016/S1473-3099(19)30147-X

8. Falcaro, M., Castañon, A., Ndlela, B., Checchi, M., Soldan, K., Lopez-Bernal, J., Elliss-Brookes, L., & Sasieni, P. (2021). The effects of the national HPV vaccination programme in England on cervical cancer incidence. *The Lancet*, *398*(10316), 2084–2092. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(21)02178-4

9. World Health Organization. (2020). *Global strategy to accelerate the elimination of cervical cancer as a public health problem*. https://www.who.int/publications/i/item/9789240014107

10. Berezhna, A., & Rzaieva, A. (2023). Evaluation of Ukrainian medical students' knowledge, attitude, and practice regarding the prevention of papillomavirus infection. Eastern Ukrainian Medical Journal, 11(2), 194–204. https://doi.org/10.21272/eumj.2023;11(2):194-204

11. Chernyshov, P. V., & Humenna, I. (2019). Human papillomavirus: vaccination, related cancer awareness, and risk of transmission among female medical students. Acta Dermatovenerologica Alpina, Pannonica et Adriatica, 28(2), 75–79.

Дата першого надходження статті до видання: 29.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 612.336.067:612.82.062

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3555-3567

Русалов Віталій Леонідович кандидат медичних наук, доцент, НМУ імені О.О. Богомольця, м. Київ, https://orcid.org/0000-0001-9972-9448

Лагодич Тетяна Сергіївна кандидат медичних наук, доцент, НМУ імені О.О. Богомольця, м. Київ, https://orcid.org/0009-0004-3531-471X

МІКРОБІОМ КИШЕЧНИКА ЯК МОДИФІКАТОР КОГНІТИВНИХ ФУНКЦІЙ ТА КОГНІТИВНОГО СТАРІННЯ

Анотація. У статті узагальнено сучасні дані щодо ролі мікробіому кишечника як важливого модифікатора когнітивних функцій та процесів когнітивного старіння. Розглянуто основні механізми взаємодії в межах осі «кишечник–мозок», яка забезпечує двоспрямований зв'язок між центральною нервовою системою та кишковою мікробіотою через нейронні, імунні, ендокринні та метаболічні шляхи регуляції. Показано, що зміни складу мікробіоти можуть впливати на пам'ять, навчання, емоційний стан, нейропластичність і швидкість когнітивного спаду.

Особливу увагу приділено ролі бактеріальних метаболітів, зокрема коротколанцюгових жирних кислот, похідних триптофану, вторинних жовчних кислот і поліфенольних сполук, які беруть участь у регуляції гематоенцефалічного бар'єра, дозріванні мікроглії, нейромедіаторному балансі та контролі нейрозапалення. Висвітлено значення порушення бар'єрних систем організму при дисбіозі кишечника, що сприяє транслокації бактеріальних компонентів у системний кровообіг і розвитку хронічного запального процесу.

Проаналізовано можливий внесок мікробіому у патогенез хвороби Альцгеймера, зокрема через стимуляцію амілоїдогенезу, гіперфосфорилювання тау-білка, активацію мікроглії та посилення оксидативного стресу. Окремо розглянуто вікові зміни кишкової мікробіоти, що супроводжуються зменшенням бактеріального різноманіття, зростанням частки умовно-патогенних мікроорганізмів і формуванням хронічного низькорівневого запалення (inflammaging), яке асоціюється з когнітивним спадом.

Отримані дані свідчать, що мікробіом кишечника є важливим модифікатором когнітивного резерву та темпів когнітивного старіння. Порушення його складу можуть сприяти нейрозапаленню, метаболічним розладам і прогресуванню когнітивного дефіциту, тоді як підтримання мікробного гомеостазу асоціюється зі збереженням когнітивних функцій. Подальші клінічні дослідження необхідні для уточнення механізмів взаємодії осі «кишечник–мозок» та пошуку нових профілактичних підходів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Ключові слова: мікробіом кишечника, вісь «кишківник–мозок», когнітивні функції, нейрозапалення, мікробні метаболіти, системне запалення, нейропластичність.

Rusalov Vitalii Leonidovych candidate of medical sciences, associate professor, Bogomolets National Medical University, Kyiv, https://orcid.org/0000-0001-9972-9448

Lagodych Tetiana Sergiivna candidate of medical sciences, associate professor, Bogomolets National Medical University, Kyiv, https://orcid.org/0009-0004-3531-471X

GUT MICROBIOME AS A MODIFIER OF COGNITIVE FUNCTION AND COGNITIVE AGING

Abstract. The article summarizes current data on the role of the gut microbiome as an important modifier of cognitive functions and cognitive aging processes. The main mechanisms of interaction within the gut–brain axis are considered, which provides bidirectional communication between the central nervous system and the intestinal microbiota through neural, immune, endocrine, and metabolic regulatory pathways. It is shown that alterations in microbiota composition may affect memory, learning, emotional state, neuroplasticity, and the rate of cognitive decline.

Particular attention is paid to the role of bacterial metabolites, including short-chain fatty acids, tryptophan derivatives, secondary bile acids, and polyphenolic compounds, which participate in the regulation of the blood–brain barrier, microglial maturation, neurotransmitter balance, and control of neuroinflammation. The significance of barrier dysfunction under intestinal dysbiosis is highlighted, as it promotes translocation of bacterial components into the systemic circulation and contributes to the development of chronic inflammatory processes.

The possible contribution of the microbiome to the pathogenesis of Alzheimer's disease is analyzed, particularly through stimulation of amyloidogenesis, tau protein hyperphosphorylation, microglial activation, and enhancement of oxidative stress. Age-related changes in the intestinal microbiota are also discussed, including reduced bacterial diversity, increased abundance of opportunistic microorganisms, and the development of chronic low-grade inflammation (inflammaging), which is associated with cognitive decline.

The presented data indicate that the gut microbiome is an important modifier of cognitive reserve and the rate of cognitive aging. Disturbances in its composition may contribute to neuroinflammation, metabolic disorders, and progression of cognitive impairment, whereas maintenance of microbial homeostasis is associated with preservation of cognitive functions. Further clinical studies are required to clarify the mechanisms of the gut–brain axis and to identify new preventive approaches for age-related cognitive disorders.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Keywords: gut microbiome, microbiota-gut-brain axis, cognitive functions, neuroinflammation, microbial metabolites, systemic inflammation, neuroplasticity.

Постановка проблеми. Організм людини населений розмаїттям мікроорганізмів, зокрема бактеріями, грибами та вірусами, які колонізують різні біотопи: кишечник, шкіру, легені, ротову порожнину тощо. Сукупність цих мікроорганізмів визначають як мікробіоту, тоді як термін мікробіом охоплює не лише мікробні спільноти, а й їхній генетичний матеріал, метаболічну активність і взаємодію з організмом хазяїна. Накопичення масиву даних щодо функціональних можливостей мікробіому за різних умов, а також вивчення фундаментальних механізмів взаємодії в системі «мікробіота–хазяїн» дають змогу глибше зрозуміти роль мікробних спільнот у фізіології та патогенезі багатьох захворювань. При цьому кишкова мікробіота вважається ключовим елементом підтримки гомеостазу людини [1].

Мікробіом розглядається як складна метаболічно активна система, здатна модулювати імунну, ендокринну та нервову регуляцію [2, 3, 4]. Особливий інтерес становить концепція осі «кишечник–мозок» (gut–brain axis), яка описує двоспрямовану взаємодію між центральною нервовою системою та кишковою мікробіотою через нейронні, гуморальні й імунні механізми [5].

Експериментальні та клінічні дані свідчать, що зміни складу кишкової мікробіоти безпосередньо впливають на когнітивні функції, зокрема на пам’ять, навчання та поведінкові реакції. Доведено, що цілеспрямована модифікація мікробіому за допомогою пробіотиків або трансплантації фекальної мікробіоти асоціюється зі змінами когнітивних показників, що вказує на потенційний причинно-наслідковий зв’язок [6].

Останніми роками спостерігається стрімке зростання кількості досліджень, присвячених ролі кишкового мікробіома у підтриманні здоров’я людини, зокрема його впливу на психоемоційний стан і функціонування головного мозку [7].

Експериментальні дослідження демонструють, що мікробіота здатна модулювати нейрохімічні процеси в мозку, і що дисбаланс кишкової флори може погіршити емоційний та когнітивний баланс, сприяючи розвитку когнітивних та поведінкових симптомів, типових для деменції [8].

Сучасні досягнення у сфері мікробіомних досліджень свідчать, що кишкова мікробіота є важливим регулятором неврологічного здоров’я. Зростаюча кількість доказів вказує на те, що дисбіоз кишечника може передувати клінічним проявам хвороба Альцгеймера та корелювати з тяжкістю її перебігу [8]. Імовірними механізмами цього зв’язку є нейрозапалення, індуковане мікробними метаболітами, порушення регуляції нейромедіаторних систем (серотонін, γ-аміномасляна кислота), ендокринні зміни через гіперактивацію осі гіпоталамус–гіпофіз–наднирники, а також порушення цілісності кишкового та гематоенцефалічного бар’єрів [9].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Важливим аспектом є також роль мікробіому у процесах старіння. З віком знижується різноманіття мікробіоти та збільшується частка умовно-патогенних мікроорганізмів, що супроводжується розвитком хронічного низькорівневого запалення (inflammaging). Це явище розглядається як один із ключових механізмів розвитку когнітивного спаду та нейродегенерації. Метаболіти мікробіому, такі як коротколанцюгові жирні кислоти, а також зміни в обміні триптофану, можуть впливати на нейропластичність і функціонування нейромедіаторних систем [10].

Попри значний прогрес у розумінні взаємодії між мікробіомом та імунною системою, залишаються суттєві прогалини у вивченні цих процесів безпосередньо в людській популяції. Це обумовлює необхідність подальших клінічних і трансляційних досліджень з метою розробки мікробіом-орієнтованих стратегій профілактики когнітивного спаду та сповільнення когнітивного старіння.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для вивчення ролі кишкового мікробіому як модифікатора когнітивних функцій та процесів старіння мозку проведено систематичний аналіз наукових публікацій, розміщених у базі даних PubMed (The National Center for Biotechnology Information) за період 2021–2026 рр. Пошук здійснювався за ключовими словами: «gut microbiome», «cognitive aging», «neuroinflammation», «gut-brain axis» та «psychobiotics». До аналізу було залучено результати фундаментальних оглядів, мета-аналізів та окремих рандомізованих клінічних випробувань (RCT), що дозволило комплексно оцінити сучасний стан вивчення осі «кишечник–мозок» від експериментальних моделей до клінічної практики.

Мета статті - систематизувати та проаналізувати сучасні наукові дані щодо ролі кишкового мікробіому в регуляції когнітивних функцій, а також з’ясувати імунологічні та метаболічні механізми, що зумовлюють вплив мікробного дисбіозу на процеси когнітивного старіння та розвиток нейро-дегенеративних розладів.

Виклад основного матеріалу. Протягом десятиліть дослідженнь вчені встановили міцний зв'язок між кишечником і мозком, який модулюється нейронами, нейромедіаторами, гормонами та імунними медіаторами. Останніми роками зростає інтерес до ролі кишкової мікробіоти — складної екосистеми мікроорганізмів і вірусів, що колонізують кишечник.

Дослідження вказують на можливий зв’язок окремих мікроорганізмів із когнітивними функціями, емоційним станом і нейродегенеративними процесами. [11].

Завдяки інтеграції нейроендокринних, імунних та метаболічних шляхів, кишкова мікробіота формує багаторівневу систему двостороннього зв’язку з центральною нервовою системою. Ця складна комунікаційна мережа виступає фундаментальним регулятором розвитку мозку, архітектоніки обробки інформації та біологічних траєкторій його старіння [6].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Одним із найбільш вивчених механізмів у структурі осі «мікробіота–кишечник–мозок» є нейронний шлях, головною магістраллю якого виступає блукаючий нерв. Будучи ключовим компонентом парасимпатичної нервової системи, він на 80% складається з аферентних волокон, що забезпечує безперервну передачу сигналів від шлунково-кишкового тракту безпосередньо до структур ЦНС, відповідальних за когнітивні функції та емоційний стан. Дослідження на моделях із ваготомією підтвердили, що позитивні когнітивні та поведінкові ефекти пробіотиків (наприклад, *L. rhamnosus*) нівелюються після пошкодженні блукаючого нерва. Це свідчить, що для багатьох штамів бактерій нейронний шлях є критично необхідним для впливу на мозок [12].

Згідно з сучасними уявленнями, вплив кишкової мікробіоти на активність блукаючого нерву реалізується через два ключові механізми. Перший механізм передбачає безпосередню взаємодію мікроорганізмів із елементами ентеральної нервової системи. Ця взаємодія ініціює генерацію локальних біоелектричних сигналів, які через систему сенсорних нейронних ланцюгів транслюються до структур центральної нервової системи.

Особливе значення має той факт, що ці аферентні сигнали спрямовуються до ділянок мозку, відповідальних за вищі когнітивні функції, емоційний контроль та формування адаптивної відповіді на стрес (зокрема, до ядер довгастого мозку та лімбічної системи). Таким чином, мікробіота виступає як первинний модулятор нейрональної активності, що здатний впливати на функціональний стан мозку та визначати вектор когнітивного розвитку або прогресування нейродегенеративних процесів. Другий механізм реалізується через дистантну стимуляцію блукаючого нерву бактеріальними метаболітами та структурними компонентами мікроорганізмів [13].

Доведено, що коротколанцюгові жирні кислоти (КЖК), включаючи ацетат, пропіонат і бутират, служать ключовими сигнальними молекулами, що з'єднують кишечник і мозок. Бактерії, що продукують бутират, зокрема з типу Firmicutes, ферментують харчові волокна для утворення цих метаболітів [14]. КЖК сприяють здоров'ю центральної нервової системи, активуючи рецептори, пов'язані з G-білком (GPR41/43), пригнічуючи активність гістондеацетилази та підвищуючи експресію білків щільних контактів. Ці процеси зміцнюють цілісність гематоенцефалічного бар'єру (ГЕБ), регулюють дозрівання мікроглії та пригнічують нейрозапалення, опосередковане ліпополісахаридом, що зрештою підтримує залежну від гіпокампу пам'ять і просторову навігацію [15]. Важливо, що нижчі рівні КЖК у плазмі крові тісно пов'язані зі зниженням когнітивних показників у пацієнтів з хворобою Альцгеймера (ХА), що підтверджує їхній потенціал як біомаркерів, так і мішеней втручання [16].

Зростаюча кількість доказів демонструє, що кишкова мікробіота впливає на функцію мозку не лише через свій склад, але й через метаболіти та молекулярні сигнали, які модулюють запалення, нейротоксичність та нейрональний метаболізм. Мікробіота кишечника регулює когнітивне здоров'я через

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

модуляцію профілю жовчних кислот: зміщення метаболічного вектору в бік надлишкового синтезу вторинних жовчних кислот бактеріями ініціює каскад системного запалення, що відображається в патологічних змінах біомаркерів спинномозкової рідини та нейровізуалізаційних ознаках нейродегенерації [8].

Також, Oluwagbemigun та співавт. встановили зв'язок між дефіцитом 5-гідроксиіндолоцтової кислоти (5-HIAA) — нейропротекторного катаболіту серотоніну — та зростанням ризику деменції. Паралельно з цим, вивчення кишкового вірому виявило виснаження профагів Lactococcus при ХА. Ця втрата потенційно порушує бактеріальний синтез лактату, що обмежує доступність критичного енергетичного субстрату для нейронів і поглиблює церебральний гіпометаболізм [17].

Окрему роль відіграють бактеріальні метаболіти поліфенолів. У роботі Luo та співавт. [6] показано, що мікробіом перетворює харчові поліфеноли на біологічно активні сполуки, які мають антиоксидантний ефект і здатні знижувати рівень окислювального стресу в мозку.

Цікаво, що у експериментальних моделях нормалізація мікробіому призводить до зниження рівня маркерів оксидативного стресу в гіпокампі та покращення когнітивних функцій, що свідчить про причинний зв'язок між мікробіомом і оксидативним ушкодженням нейронів.

Одним із ключових механізмів, через які мікробіом кишечника впливає на центральну нервову систему, є порушення бар'єрних систем організму, зокрема кишкового бар'єра та ГЕБ. Згідно з панівною гіпотезою, дисбіоз кишечника ініціює каскад порушень цілісності кишкового бар'єра (феномен «протікання кишечника»), що відкриває шлях бактеріальним метаболітам та ендотоксинам у системний кровообіг. Така транслокація ініціює каскад системних імунних реакцій: підвищення концентрації цитокінів у загальному кровотоці провокує хронічне нейрозапалення, яке, своєю чергою, стає провідним чинником деструкції нейронів та прогресування нейродегенеративних процесів [18].

Підвищення рівня прозапальних цитокінів, зокрема TNF-α та IL-1β, призводить до порушення цілісності ендотеліальних клітин ГЕБ і зниження експресії білків щільних контактів, що підвищує його проникність. В експериментальних моделях було показано, що мікробіом безпосередньо впливає на розвиток і функціонування гематоенцефалічного бар'єра. У тварин, вирощених у стерильних умовах, спостерігається підвищена проникність ГЕБ, яка частково нормалізується після колонізації кишечника мікробіотою [7, 19]. Це свідчить про те, що нормальний мікробіом необхідний для підтримання бар'єрної функції мозку.

Окрему роль у модуляції когнітивного статусу відіграє ліпідна сигналізація. За даними Zhao T. та співавт., підвищення рівня n-6 поліненасичених жирних кислот, зокрема арахідонової кислоти у мембранах еритроцитів, демонструє стійку позитивну кореляцію з поширеністю прозапальних таксонів, таких як *Coriobacteriales Incertae Sedis*. Водночас такий ліпідний

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

профіль негативно асоціюється з показниками за Montreal Cognitive Assessment (MoCA). Це підтверджує гіпотезу, що дисбаланс співвідношення n-6/n-3 PUFA посилює нейрозапалення через вісь "кишечник–мозок", прискорюючи когнітивний спад [20].

Окремим важливим механізмом впливу мікробіому на когнітивну сферу є його здатність безпосередньо синтезувати нейромедіатори або регулювати доступність їхніх метаболічних попередників. Кишкова мікробіота функціонує як потужний нейроендокринний орган, здатний продукувати широкий спектр сигнальних молекул, ідентичних людським нейротрансмітерам. ГАМК є основним гальмівним медіатором центральної нервової системи, що відіграє ключову роль у підтримці емоційного гомеостазу та когнітивної гнучкості. Встановлено, що представники родів *Lactobacillus* та *Bifidobacterium* здатні синтезувати ГАМК із глутамату за допомогою ферменту глутаматдекарбоксилази. Мікробно-індукована модуляція ГАМК-ергічної системи через аферентні волокна блукаючого нерву розглядається як перспективний шлях корекції тривожних станів та вік-залежних когнітивних розладів [21].

Кишечник є головним депо серотоніну, де синтезується близько 95% його загальної кількості. Мікробіота виступає критичним регулятором цього процесу, впливаючи на ентерохромафінні клітини та контролюючи метаболізм незамінної амінокислоти триптофану. За умов еубіозу мікроорганізми сприяють спрямуванню триптофану по серотоніновому шляху, підтримуючи нейропластичність. Натомість при дисбіозі активація імунної системи перемикає метаболізм на кінуреніновий шлях, що призводить до накопичення нейротоксичних метаболітів (зокрема хінолінової кислоти), які провокують нейрозапалення та синаптичну дисфункцію [22].

Певні штами бактерій, зокрема роду *Bacillus* та *Escherichia*, здатні до синтезу дофаміну та норадреналіну — медіаторів, що детермінують швидкість обробки інформації та робочу пам’ять. Крім того, представники *Lactobacillus* синтезують ацетилхолін, дефіцит якого є провідною ланкою патогенезу когнітивного дефіциту при нейродегенеративних захворюваннях [23].

Сучасні дослідження демонструють, що мікробіом кишечника бере участь у ключових процесах нейродегенерації, зокрема у формуванні та накопиченні β-амілоїду і гіперфосфорильованого тау-білка, які є основними патоморфологічними маркерами хвороби Альцгеймера.

Одним із найбільш цікавих відкриттів останніх років є те, що деякі кишкові бактерії здатні продукувати амілоїдоподібні білки, які за структурою подібні до β-амілоїду людини. За даними Raber [14], ці бактеріальні амілоїди можуть активувати Toll-подібні рецептори та стимулювати імунну систему, що призводить до хронічного запалення і потенційно запускає механізми агрегації власного β-амілоїду в мозку.

Крім того, підвищення рівня ліпополісахаридів у крові при дисбіозі асоціюється з посиленням відкладення β-амілоїду в мозку. LPS може проникати

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

через порушений гематоенцефалічний бар'єр і активувати мікроглію, що призводить до підвищеної продукції прозапальних цитокінів і стимуляції амілоїдогенезу.

Щодо тау-білка, встановлено, що хронічне нейрозапалення, індуковане дисбіозом, сприяє його гіперфосфорилюванню, що є критичним етапом формування нейрофібрилярних клубків. Підвищення рівня цитокінів, таких як IL-1β і TNF-α, активує внутрішньоклітинні сигнальні шляхи, пов'язані з кіназами, які беруть участь у фосфорилюванні тау-білка [14, 24].

Когнітивне старіння є закономірним фізіологічним процесом, що характеризується поступовим зниженням швидкості обробки інформації, здатності до концентрації уваги та функцій довгострокової пам'яті, за умови відсутності вираженої нейродегенеративної патології. З точки зору нейрофізіології, ці зміни супроводжуються структурною перебудовою ЦНС: редукцією об'єму нервової тканини, компенсаторним розширенням лікворних просторів та уповільненням синаптичної передачі [25].

Проте динаміка цих процесів не є лінійною і значною мірою визначається екзогенними та ендогенними модифікаторами, серед яких особливе місце посідає кишковий мікробіом.

Найбільш критичними детермінантами когнітивного спаду є процеси хронічного запалення та окиснювального стресу. Мікробіота кишечника виступає потужним регулятором редокс-статусу організму. Наприклад, представники роду Lactobacillus демонструють амбівалентний вплив: з одного боку, вони можуть стимулювати утворення активних форм кисню, а з іншого — виступати джерелом антиоксидантних ферментів, таких як каталаза та супероксид-дисмутаза, нівелюючи пошкодження клітинних мембран нейронів.

Важливим метаболічним посередником є бутират — продукт мікробної ферментації клітковини.

Бутират сприяє зниженню окиснювального стресу через оптимізацію співвідношення NADH/NAD+, що безпосередньо покращує енергетичний метаболізм клітин мозку та захищає їх від передчасної деградації [25].

Фундаментальною основою взаємодії «мікробіота–мозок» є концепція ендосимбіотичного походження мітохондрій. Згідно з цією теорією, спільна еволюційна природа мітохондрій та бактерій обумовлює їхню здатність до взаємної регуляції.

Кишкові мікроорганізми можуть впливати на мітохондріальну функцію нейронів через модуляцію мітохондріального біогенезу, регуляцію апоптозу нервових клітин, підтримку цілісності мітохондріальної ДНК [26, 27].

Таким чином, мікробіота кишечника виступає не просто сукупністю мікроорганізмів, а активним модифікатором когнітивного резерву. Вона здатна або прискорювати фізіологічне старіння через механізми запалення, або виступати нейропротектором, підтримуючи метаболічний гомеостаз і захищаючи когнітивні функції, що залишаються стабільними до глибокої старості.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Висновки. Мікробіом кишечника є важливим регулятором функціонального стану центральної нервової системи та суттєвим модифікатором когнітивних функцій упродовж усього життя людини. Його вплив реалізується через багатокомпонентну вісь «кишечник–мозок», що включає нейронні, імунні, ендокринні та метаболічні механізми взаємодії.

Порушення складу та функціональної активності кишкової мікробіоти асоціюється зі зниженням пам'яті, уваги, здатності до навчання, а також із прискоренням темпів когнітивного старіння та підвищенням ризику нейродегенеративних захворювань, зокрема хвороби Альцгеймера.

Ключову роль у модуляції когнітивного статусу відіграють бактеріальні метаболіти — коротколанцюгові жирні кислоти, похідні триптофану, жовчні кислоти, нейромедіатороподібні сполуки та антиоксидантні метаболіти поліфенолів, які впливають на нейрозапалення, нейропластичність, бар'єрні функції та енергетичний метаболізм мозку.

Вікові зміни мікробіоти кишечника, що супроводжуються зниженням її різноманіття та розвитком хронічного низькорівневого запалення (inflammaging), можуть бути одним із патогенетичних чинників когнітивного спаду в осіб похилого віку.

Підтримання мікробного гомеостазу є перспективним напрямом профілактики когнітивних порушень і збереження когнітивного резерву. Подальші клінічні дослідження необхідні для уточнення причинно-наслідкових зв'язків та розробки ефективних мікробіом-орієнтованих стратегій корекції вікових когнітивних змін.

Література:

1. Bagheri S., Ryszkiel I., Stanek A. Gut Microbiota Impact on Cognitive Function in Humans // *Nutrients*. — 2026. — Vol. 18, No. 3. — Article 369. — DOI: https://doi.org/10.3390/nu18030369

2. Kasarello K., Cudnoch-Jędrzejewska A., Czarzasta K. Communication of gut microbiota and brain via immune and neuroendocrine signaling // *Frontiers in Microbiology*. — 2023. — Vol. 14. — Article 1118529. — DOI: https://doi.org/10.3389/fmicb.2023.1118529

3. Diotaiuti P., Misiti F., Marotta G., Falese L., Calabrò G. E., Mancone S. The Gut Microbiome and Its Impact on Mood and Decision-Making: A Mechanistic and Therapeutic Review // *Nutrients*. — 2025. — Vol. 17, No. 21. — Article 3350. — DOI: https://doi.org/10.3390/nu17213350

4. Русалов В., Лагодич Т., Мельник С., Лазаренко В. Вплив грудного вигодовування на розвиток мікробіоти новонародженого // Перспективи та інновації науки. — 2026. — № 5 (63). — (у друці).

5. Miller B. C., Haggler J. A., Chaudhari D. S., et al. Gut microbiome signatures predict cognitive impairment in older cancer survivors // *GeroScience*. — 2025. — DOI: https://doi.org/10.1007/s11357-025-01917-x

6. Luo L. Promoting cognitive health through the nexus of gut microbiota and dietary phytochemicals // *Frontiers in Nutrition*. — 2025. — Vol. 12. — Article 1636131. — DOI: https://doi.org/10.3389/fnut.2025.1636131

7. Komanduri M., Savage K., Lea A., McPhee G., Nolidin K., Deleuil S., Stough C., Gondalia S. The Relationship between Gut Microbiome and Cognition in Older Australians // *Nutrients*. — 2022. — Vol. 14, No. 1. — Article 64. — DOI: https://doi.org/10.3390/nu14010064

8. Cipriano G. L., Grimaldi A., Marra A., Quartarone A., Maresca G. Gut microbiota and cognitive decline: a scoping review of microbial mechanisms and adaptive responses in dementia // *Frontiers in Aging Neuroscience.* — 2026. — Vol. 18. — Article 1782720. — DOI: https://doi.org/10.3389/fnagi.2026.1782720

9. Ren J., Wang Q., Hong H., Tang C. Fecal Microbiota Transplantation in Alzheimer's Disease: Mechanistic Insights Through the Microbiota–Gut–Brain Axis and Therapeutic Prospects // *Microorganisms.* — 2025. — Vol. 13, No. 8. — Article 1956. — DOI: https://doi.org/10.3390/microorganisms13081956

10. Kolobaric A., Andreescu C., Jašarević E., et al. Gut microbiome predicts cognitive function and depressive symptoms in late life // *Molecular Psychiatry*. — 2024. — Vol. 29. — P. 3064–3075. — DOI: https://doi.org/10.1038/s41380-024-02551-3

11. Chakrabarti A., Geurts L., Hoyles L., et al. The microbiota–gut–brain axis: pathways to better brain health. Perspectives on what we know, what we need to investigate and how to put knowledge into practice // *Cellular and Molecular Life Sciences.* — 2022. — Vol. 79. — Article 80. — DOI: https://doi.org/10.1007/s00018-021-04060-w

12. Liu Y., Sanderson D., Mian M. F., McVey Neufeld K. A., Forsythe P. Loss of vagal integrity disrupts immune components of the microbiota-gut-brain axis and inhibits the effect of Lactobacillus rhamnosus on behavior and the corticosterone stress response // *Neuropharmacology.* — 2021. — Vol. 195. — Article 108682. — DOI: https://doi.org/10.1016/j.neuropharm.2021.108682 . — PMID: 34175326

13. Yu C. D., Xu Q. J., Chang R. B. Vagal sensory neurons and gut-brain signaling // *Current Opinion in Neurobiology.* — 2020. — Vol. 62. — P. 133–140. — DOI: https://doi.org/10.1016/j.conb.2020.03.006. — PMID: 32380360. — PMCID: PMC7560965

14. Shin Y., Han S., Kwon J., Ju S., Choi T. G., Kang I., Kim S. S. Roles of Short-Chain Fatty Acids in Inflammatory Bowel Disease // *Nutrients.* — 2023. — Vol. 15, No. 20. — Article 4466. — DOI: https://doi.org/10.3390/nu15204466 . — PMID: 37892541. — PMCID: PMC10609902

15. Choe U. Role of dietary fiber and short-chain fatty acids in preventing neurodegenerative diseases through the gut-brain axis // *Journal of Functional Foods.* — 2025. — Vol. 129. — Article 106870. — DOI: https://doi.org/10.1016/j.jff.2025.106870

16. Marizzoni M., Coppola L., Festari C., Luongo D., Salamone D., Naviglio D., Soricelli A., Mirabelli P., Salvatore M., Cattaneo A., Frisoni G. B. Circulating short chain fatty acids in Alzheimer's disease: A cross-sectional observational study // *Journal of Alzheimer's Disease.* — 2025. — Vol. 106, No. 1. — P. 38–43. — DOI: https://doi.org/10.1177/13872877251337773. — PMID: 40501283. — PMCID: PMC12231880

17. Oluwagbemigun K., Anesi A., Vrhovsek U., Mattivi F., Adami P., Pentzek M., et al. An investigation into the relationship of circulating gut microbiome molecules and inflammatory markers with the risk of incident dementia in later life // *Molecular Neurobiology*. — 2024. — Vol. 61. — P. 9776–9793. — DOI: https://doi.org/10.1007/s12035-023-03513-6

18. Kowalski K., Mulak A. Brain-gut-microbiota axis in Alzheimer's disease // *Journal of Neurogastroenterology and Motility*. — 2019. — Vol. 25, No. 1. — P. 48–60. — DOI: https://doi.org/10.5056/jnm18087

19. Лагодич Т., Русалов В. Вікові особливості обміну енергії та терморегуляції (огляд літератури) // Перспективи та інновації науки. — 2025. — № 1 (47). — С. 2297–2305. — DOI: https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-1(47)-2297-2305

20. Zhao Y., Lei Y., Ning H., Zhang Y., Chen G., Wang C., et al. PGF2α facilitates pathological retinal angiogenesis by modulating endothelial FOS-driven ELR+ CXC chemokine expression // *EMBO Molecular Medicine.* — 2023. — Vol. 15. — Article e16373. — DOI: https://doi.org/10.15252/emmm.202216373

21. Mu L., Wang Y. The role of gut microbiota-derived metabolites in neuroinflammation // *Neuroprotection.* — 2025. — Vol. 3. — P. 131–144. — DOI: https://doi.org/10.1002/nep3.70001

22. Gao K., Mu C.-l., Farzi A., Zhu W.-y. Tryptophan metabolism: a link between the gut microbiota and brain // *Advances in Nutrition.* — 2020. — Vol. 11, No. 3. — P. 709–723. — DOI: https://doi.org/10.1093/advances/nmz127

23. Zou X., Zou G., Wang K., Chen Z. Gut microbiota and its metabolites in Alzheimer's disease: from pathogenesis to treatment // *PeerJ*. — 2024. — Vol. 12. — Article e17061. — DOI: https://doi.org/10.7717/peerj.17061. — PMID: 38495755. — PMCID: PMC10944166

24. Русалов В. Л. Влияние пептидогликанов, тейхоевых кислот и липополисахаридов бактерий на метаболическую активность и апоптоз нейтрофилов и субпопуляций Т-лимфоцитов in vitro: дис. … канд. мед. наук: 14.03.04. — 2009.

25. Komanduri M. S. Understanding the role of gut microbiota in brain and cognitive health of healthy older population: thesis / M. S. Komanduri. — Melbourne: Swinburne University of Technology, 2023. — DOI: https://doi.org/10.25916/sut.26369599.v1

26. Qiao L., Yang G., Wang P., Xu C. The potential role of mitochondria in the microbiota-gut-brain axis: Implications for brain health // *Pharmacological Research*. — 2024. — Vol. 209. — Art. 107434. — DOI: https://doi.org/10.1016/j.phrs.2024.107434

27. Лагодич Т., Русалов В. Особливості фізіології центральної нервової системи та ендокринної системи у людей похилого віку (огляд літератури) // Перспективи та інновації науки. — 2025. — № 2 (48). — С. 2119–2130. — DOI: https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-2(48)-2119-2130. — PMID: 39332752.

References:

1. Bagheri, S., Ryszkiel, I., & Stanek, A. (2026). Gut Microbiota Impact on Cognitive Function in Humans. *Nutrients, 18*(3), 369. https://doi.org/10.3390/nu18030369

2. Kasarello, K., Cudnoch-Jędrzejewska, A., & Czarzasta, K. (2023). Communication of gut microbiota and brain via immune and neuroendocrine signaling. *Frontiers in Microbiology, 14*, 1118529. https://doi.org/10.3389/fmicb.2023.1118529

3. Diotaiuti, P., Misiti, F., Marotta, G., Falese, L., Calabrò, G. E., & Mancone, S. (2025). The Gut Microbiome and Its Impact on Mood and Decision-Making: A Mechanistic and Therapeutic Review. *Nutrients, 17*(21), 3350. https://doi.org/10.3390/nu17213350

4. Rusalov, V., Lahodych, T., Melnyk, S., & Lazarenko, V. (2026). Vplyv hrudnoho vyhodovuvannia na rozvytok mikrobioty novonarodzhenoho [The impact of breastfeeding on the development of neonatal microbiota]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky, 5*(63) (in press) [in Ukrainian].

5. Miller, B. C., Haggler, J. A., Chaudhari, D. S., et al. (2025). Gut microbiome signatures predict cognitive impairment in older cancer survivors. *GeroScience*. https://doi.org/10.1007/s11357-025-01917-x

6. Luo, L. (2025). Promoting cognitive health through the nexus of gut microbiota and dietary phytochemicals. *Frontiers in Nutrition, 12*, 1636131. https://doi.org/10.3389/fnut.2025.1636131

7. Komanduri, M., Savage, K., Lea, A., McPhee, G., Nolidin, K., Deleuil, S., Stough, C., & Gondalia, S. (2022). The relationship between gut microbiome and cognition in older Australians. *Nutrients, 14*(1), 64. https://doi.org/10.3390/nu14010064

8. Cipriano, G. L., Grimaldi, A., Marra, A., Quartarone, A., & Maresca, G. (2026). Gut microbiota and cognitive decline: a scoping review of microbial mechanisms and adaptive responses in dementia. *Frontiers in Aging Neuroscience, 18,* 1782720. https://doi.org/10.3389/fnagi.2026.1782720

9. Ren, J., Wang, Q., Hong, H., & Tang, C. (2025). Fecal Microbiota Transplantation in Alzheimer's Disease: Mechanistic Insights Through the Microbiota–Gut–Brain Axis and Therapeutic Prospects. *Microorganisms, 13*(8), 1956. https://doi.org/10.3390/microorganisms13081956

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

10. Kolobaric, A., Andreescu, C., Jašarević, E., et al. (2024). Gut microbiome predicts cognitive function and depressive symptoms in late life. *Molecular Psychiatry, 29*, 3064–3075. https://doi.org/10.1038/s41380-024-02551-3

11. Chakrabarti, A., Geurts, L., Hoyles, L., et al. (2022). The microbiota–gut–brain axis: pathways to better brain health. Perspectives on what we know, what we need to investigate and how to put knowledge into practice. *Cellular and Molecular Life Sciences, 79*, 80. https://doi.org /10.1007/s00018-021-04060-w

12. Liu, Y., Sanderson, D., Mian, M. F., McVey Neufeld, K. A., & Forsythe, P. (2021). Loss of vagal integrity disrupts immune components of the microbiota–gut–brain axis and inhibits the effect of Lactobacillus rhamnosus on behavior and the corticosterone stress response. *Neuropharmacology, 195,* 108682. https://doi.org/10.1016/j.neuropharm.2021.108682

13. Yu, C. D., Xu, Q. J., & Chang, R. B. (2020). Vagal sensory neurons and gut-brain signaling. *Current Opinion in Neurobiology, 62*, 133–140. https://doi.org/10.1016/j.conb.2020 .03.006

14. Shin, Y., Han, S., Kwon, J., Ju, S., Choi, T. G., Kang, I., & Kim, S. S. (2023). Roles of short-chain fatty acids in inflammatory bowel disease. *Nutrients, 15*(20), 4466. https://doi.org/ 10.3390/nu15204466

15. Choe, U. (2025). Role of dietary fiber and short-chain fatty acids in preventing neurodegenerative diseases through the gut–brain axis. *Journal of Functional Foods, 129*, 106870. https://doi.org/10.1016/j.jff.2025.106870

16. Marizzoni, M., Coppola, L., Festari, C., Luongo, D., Salamone, D., Naviglio, D., Soricelli, A., Mirabelli, P., Salvatore, M., Cattaneo, A., & Frisoni, G. B. (2025). Circulating short chain fatty acids in Alzheimer's disease: A cross-sectional observational study. *Journal of Alzheimer's Disease, 106*(1), 38–43. https://doi.org/10.1177/13872877251337773

17. Oluwagbemigun, K., Anesi, A., Vrhovsek, U., Mattivi, F., Adami, P., Pentzek, M., et al. (2024). An investigation into the relationship of circulating gut microbiome molecules and inflammatory markers with the risk of incident dementia in later life. *Molecular Neurobiology, 61*, 9776–9793. https://doi.org/10.1007/s12035-023-03513-6

18. Kowalski, K., & Mulak, A. (2019). Brain-gut-microbiota axis in Alzheimer's disease. *Journal of Neurogastroenterology and Motility, 25*(1), 48–60. https://doi.org/10.5056/jnm18087

19. Lahodych, T., & Rusalov, V. (2025). Vikovi osoblyvosti obminu enerhii ta termorehuliatsii (ohliad literatury) [Age-related features of energy metabolism and thermoregulation (literature review)]. Perspektyvy ta innovatsii nauky, 1(47), 2297–2305. https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-1(47)-2297-2305 [in Ukrainian].

20. Zhao, Y., Lei, Y., Ning, H., Zhang, Y., Chen, G., Wang, C., et al. (2023). PGF2α facilitates pathological retinal angiogenesis by modulating endothelial FOS-driven ELR+ CXC chemokine expression. *EMBO Molecular Medicine, 15*, e16373. https://doi.org/10.15252/emmm.202216373

21. Mu, L., & Wang, Y. (2025). The role of gut microbiota-derived metabolites in neuroinflammation. *Neuroprotection, 3*, 131–144. https://doi.org/10.1002/nep3.70001

22. Gao, K., Mu, C.-L., Farzi, A., & Zhu, W.-Y. (2020). Tryptophan metabolism: A link between the gut microbiota and brain. *Advances in Nutrition, 11*(3), 709–723. https://doi.org/ 10.1093/advances/nmz127

23. Zou, X., Zou, G., Wang, K., & Chen, Z. (2024). Gut microbiota and its metabolites in Alzheimer's disease: from pathogenesis to treatment. *PeerJ, 12*, e17061. https://doi.org/ 10.7717/peerj.17061

24. Rusalov, V. L. (2009). *Vliyanie peptidoglikanov, teikhoevykh kislot i lipopolisakharidov bakteriy na metabolicheskuyu aktivnost i apoptoz neytrofilov i subpopulyatsiy T-limfotsitov in vitro [Influence of peptidoglycans, teichoic acids and bacterial lipopolysaccharides on metabolic activity*

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

and apoptosis of neutrophils and T-lymphocyte subpopulations in vitro] (Candidate of Medical Sciences dissertation, 14.03.04) [in Russian].

25. Komanduri, M. S. (2023). *Understanding the role of gut microbiota in brain and cognitive health of healthy older population* (Master's thesis). Swinburne University of Technology. https://doi.org/10.25916/sut.26369599.v1

26. Qiao, L., Yang, G., Wang, P., & Xu, C. (2024). The potential role of mitochondria in the microbiota-gut-brain axis: Implications for brain health. *Pharmacological Research, 209*, 107434. https://doi.org/10.1016/j.phrs.2024.107434

27. Lahodych, T., & Rusalov, V. (2025). Osoblyvosti fiziolohii tsentralnoi nervovoi systemy ta endokrynnoi systemy u liudei pokhyloho viku (ohliad literatury) [Features of the physiology of the central nervous system and endocrine system in elderly people (literature review)]. Perspektyvy ta innovatsii nauky, 2(48), 2119–2130. https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-2(48)-2119-2130 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 06.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 617.7-007.681-021.3-089-085.21:615.835-78:615.036

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3568-3576

Сакович Василь Микитович доктор медичних наук, професор, асистент кафедри неврології, нейрохірургії та офтальмології, Дніпровський державний медичний університет, м. Дніпро, https://orcid.org/0000-0003-1756-4083

Алексєєва Олена Віталіївна доктор філософії, асистент кафедри неврології, нейрохірургії та офтальмології, Дніпровський державний медичний університет, м. Дніпро, https://orcid.org/0000-0002-3106-4539

Сакович Євдокія Федорівна завідувачка відділення Гіпербаричної оксигенації, КНТ «Дніпропетровська обласна клінічна лікарня ім. І. І. Мечникова» ДОР», м. Дніпро

ВІДДАЛЕНІ РЕЗУЛЬТАТИ ЗАСТОСУВАННЯ ГІПЕРБАРИЧНОЇ ОКСИГЕНАЦІЇ ТА НЕЙРОПРОТЕКТОРНОЇ ТЕРАПІЇ В КОМПЛЕКСНОМУ ЛІКУВАННІ ПЕРВИННОЇ ОПЕРОВАНОЇ ГЛАУКОМИ (КЛІНІЧНИЙ ВИПАДОК)

Анотація. Зір – одна з важливих функцій людини, завдяки якій отримується до 90% інформації про навколишній світ. Глаукома - одне з розповсюджених захворювань органа зору і головною проблемою є безсимптомний перебіг, що призводить до несвоєчасного виявлення захворювання, коли вже відбулись незворотні процеси та значна втрата зору. Причиною багатьох офтальмологічних захворювань ключову роль відіграють ішемічні, гемодинамічні зрушення та набряк тканин, що знаходяться у стані оборотного парабіозу. Виділяють дві форми гіпоксії: гемодинамічну та тканинну. Гіпоксія призводить до енергодефіциту, активації вільнорадикальних процесів, зсуву окислювально - відновної рівноваги у тканинах. Гіпербарична оксигенація (ГБО) - сучасний та доступний метод терапії різних видів патології, у виникненні й прогресуванні яких відіграє важливу роль гіпоксія. Нейропротекторні препарати (цитиколін) - впливає на такі патогенетичні ланки: зменшує оксидативний стрес, пригнічує апоптоз, підтримує метаболізм нейронів, стабілізує мітохондрії.

Пацієнтка Н., 83 роки страждає на глаукому з 2010 року, неодноразово оперована. Пацієнтці проведено стандартні офтальмологічні дослідження перед початком лікування та через 6 місяців: візометрію з корекцією та без, рефрактометрію, тонометрію, біомікроскопію, офтальмоскопію за допомогою безконтактної асферичної лінзи, гоніоскопію за допомогою контактної три дзеркальної лінзи Гольдмана, статичну та кінетичну периметрію, оптичну когерентну томографію (ОКТ). Ми проаналізували клінічний випадок первинної

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

відкритокутової оперованої глаукоми, в лікуванні якого застосовували комплексну системну та місцеву медикаментозну нейропротекторну терапію та сеанси гіпербаричної оксигенації. Комплексний підхід до лікування первинної відкритокутової оперованої глаукоми з застосуванням методу гіпербаричної оксигенації, системної та місцевої нейропротекторної терапії посприяв покращенню гостроти зору, розширенню меж поля зору, покращенню показників статичної периметрії. Таким чином ми встановили, що комплексний метод лікування показав терапевтичну ефективність.

Ключові слова: оперована глаукома, гіпербарична оксигенація, нейропротекція, лікування.

Sakovych Vasyl Mykytovych Doctor of Medical Sciences, Professor, assistant of the Department of Neurology, Neurosurgery and Ophthalmology, Dnipro State Medical University, Dnipro, https://orcid.org/0000-0003 -1756-4083

Aleksieieva Olena Vitaliivna Assistant of the Department of Neurology, Neurosurgery and Ophthalmology, Dnipro State Medical University, Dnipro, https://orcid.org/0000-0002-3106-4539

Sakovych Yevdokiia Fedorivna Chief of Hyperbaric oxygenation department, Dnipropetrovsk Regional Clinical named after I. I. Mechnikova, Dnipro

LONG-TERM RESULTS OF THE APPLICATION OF HYPERBARIC OXYGENATION AND NEUROPROTECTIVE THERAPY IN THE COMPREHENSIVE TREATMENT OF PRIMARY SURGERY GLAUCOMA (CLINICAL CASE)

Abstract. Vision is one of the important functions of a person, thanks to which up to 90% of information about the surrounding world is obtained. Glaucoma is one of the common diseases of the organ of vision and the main problem is the asymptomatic course, which leads to untimely detection of the disease, when irreversible processes and significant vision loss have already occurred. The cause of many ophthalmological diseases is a key role played by ischemic, hemodynamic shifts and edema of tissues that are in a state of reversible parabiosis. Two forms of hypoxia are distinguished: hemodynamic and tissue. Hypoxia leads to energy deficiency, activation of free radical processes, and a shift in the redox balance in tissues. Hyperbaric oxygenation (HBO) is a modern and affordable method of therapy for various types of pathology, in the occurrence and progression of which hypoxia plays an important role. Neuroprotective drugs (citicoline) - affect the following pathogenetic links: reduces oxidative stress, inhibits apoptosis, supports neuronal metabolism, stabilizes mitochondria.

Patient N., 83 years old, has been suffering from glaucoma since 2010, has undergone multiple surgeries. The patient underwent standard ophthalmological

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

examinations before the start of treatment and after 6 months: visometry with and without correction, refractometry, tonometry, biomicroscopy, ophthalmoscopy using a non-contact aspheric lens, gonioscopy using a contact three-mirror Goldmann lens, static and kinetic perimetry, optical coherence tomography (OCT). We analyzed a clinical case of primary open-angle glaucoma treated with complex systemic and local drug neuroprotective therapy and hyperbaric oxygenation sessions. A comprehensive approach to the treatment of primary open-angle glaucoma with the use of hyperbaric oxygenation, systemic and local neuroprotective therapy contributed to the improvement of visual acuity, expansion of the boundaries of the visual field, and improvement of static perimetry indicators. Thus, we established that the comprehensive treatment method showed therapeutic efficacy.

Keywords: operated glaucoma, hyperbaric oxygenation, neuroprotection, treatment.

Постановка проблеми. Зір – одна з важливих функцій людини, завдяки якій отримується до 90% інформації про навколишній світ. У доповіді ВООЗ, яка присвячена аналізу проблем, що пов'язані з офтальмологічною патологією та її наслідками, підкреслено: «У світі, який побудований на здатності бачити, зір є ключовим органом чуттів в особи, життєво необхідним на кожному етапі життя». Головною проблемою є безсимптомний перебіг, що призводить до несвоєчасного виявлення захворювання, коли вже відбулись незворотні процеси та значна втрата зору [1].

У світі налічується близько 60,5 млн хворих на глаукому і 20% з них має невиліковну стадію. Тимчасова або постійна втрата працездатності через глаукому за останні 25 років зросла більше ніж на 120%. Розповсюдженість глаукоми в Україні становить 612,7 випадків на 100 тис. населення і кожного року ця цифра збільшується [2].

Глаукома - одне з розповсюджених захворювань органа зору. Щохвилини у світі від глаукоми сліпне одна людина. За результатами проведеного дослідження визначено, що показники первинної інвалідності в Дніпропетровській області відображає стан поширеності певної офтальмологічної патології в державі та світі. Основними причинами серед уперше визнаних особами з інвалідністю внаслідок офтальмологічної патології в період дослідження (2018-2022 рр.) в Дніпропетровській області та в Україні була глаукома [3].

Причиною багатьох офтальмологічних захворювань ключову роль відіграють ішемічні, гемодинамічні зрушення та набряк тканин, що знаходяться у стані оборотного парабіозу. Виділяють дві форми гіпоксії: гемодинамічну (викликану зниженням швидкості тканинного кровотоку) та тканинну (пов'язану зі зменшенням ефективної дифузії кисню у тканинах). Гіпоксія призводить до енергодефіциту та активації вільнорадикальних процесів, веде до деструкції клітин; припинення доставки кисню призводить до зсуву окислювально - відновної рівноваги у тканинах [4].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Гіпербарична оксигенація - сучасний та доступний метод терапії різних видів патології, у виникненні й прогресуванні яких відіграє важливу роль гіпоксія. ГБО забезпечує місцевий та системний вплив за рахунок таких ефектів, як: антигіпоксичний (зменшує або повністю усуває кисневу недостатність органів і тканин), оксидативний, структурно – репаративний (зменшує або усуває функціональні зрушення, стимулює репаративні процеси в рані, покращує метаболізм), детоксикаційний, фармакодинамічний, імуномодифікуючий, антибактеріальний (антимікробний вплив безпосередньо і за рахунок підвищення чутливості патогенної мікрофлори до антибіотиків в умовах гіпероксії), мембрано стабілізуючий [5]. Також проводились дослідження впливу ГБО на рівень внутрішньоочного тиску (ВОТ), однак проведені клінічні випробування не виявили значного зниження ВОТ після терапії, що вказує на те, що ГБО не замінює традиційну антиглаукомну терапію, а є лише допоміжною нейропротекцією [6]. Застосування нейропротекторів при медикаментозній терапії офтальмологічних захворювань розповсюджується на патологію сітківки (різні форми дегенерації, діабетична ретинопатія, артеріальні та венозні оклюзії, травми, набряк та ішемія сітківки) та зорового нерва (глаукоматозна нейропатія, ішемічна зорова нейропатія, травми, неврит зорового нерва та його пошкодження від підвищеного внутрішньочерепного тиску). Метою нейропротекторної терапії є мінімізація вторинної дегенерації та максимальне відновлення нервової тканини. Цитиколін стимулює відновлення активності Na/K-АТФази та має антиапоптотичний ефект; сприяє синтезу мембранних фосфоліпідів, що сприяє нейрорепарації (призводить до відновлення та регенерації аксонів і синапсів). Цитиколіну притаманні антиоксидантні властивості: послаблює активацію фосфоліпази А2 та перекисне окиснення ліпідів; запобігає утворенню вільних радикалів і таким чином зменшує запалення в нервовій тканині. Прямий антиоксидантний ефект цитиколін відбувається через стимуляцію синтезу глутатіону та підвищення активності ферменту глутатіонредуктази. У випадках ішемії, коли спостерігається значне ви вільнення прозапальної арахідонової кислоти, гліцеринів та вільних жирних кислот, цитиколін запобігає прогресуванню прозапального каскаду [7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Глаукома розглядається як гетерогенна група захворювань зі специфічною зміною біомеханіки передньої і задньої камер ока, результатом чого є збільшення продукції та зменшення відтоку водянистої вологи. Прогресуюча дегенерація гангліозних клітин сітківки, мікроглії, астроцитів, клітин Мюллера призводять до хронічного пошкодження, стоншення нейроретинального шару і звуження поля зору [2].

Гіпербарична оксигенація – метод, що використовує лікувальні властивості кисню, який подається під тиском вище атмосферного і забезпечує доставку кисню до тканин за рахунок додаткового розчинення в рідких середовищах органа зору та плазмі крові. Це ефективний додатковий метод

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

лікування глаукомної оптичної нейропатії, оскільки додатково насичує тканини ока киснем, покращує мікроциркуляцію та нейропластичність, стимулює репаративні процеси,зменшує гіпоксію, оксидативний стрес та запобігає загибелі нервових клітин. Застосування ГБО в комплексному лікуванні у вітчизняній та іноземній клінічній практиці підтверджується експериментальними та клінічними дослідженнями протягом багатьох років [4,5]. Також проводились дослідження впливу ГБО на рівень внутрішньоочного тиску (ВОТ), однак проведені клінічні випробування не виявили значного зниження ВОТ після терапії, що вказує на те, що ГБО не замінює традиційну антиглаукомну терапію, а є лише допоміжною нейропротекцією [6]. Метою нейропротекторної терапії є мінімізація морфологічного і функціонального дефекту та максимальне відновлення нервової тканини. Цитиколіну притаманні антиоксидантні властивості: послаблює активацію фосфоліпази А2 та перекисне окиснення ліпідів, запобігає накопиченню вільних жирних кислот та утворенню вільних радикалів. Стимулює відновлення активності Na/K-АТФази та має антиапоптотичний ефект, сприяє синтезу мембранних фосфоліпідів, у тому числі фосфатидил етаноламіну та фосфатидилсерину, що призводить до відновлення та регенерації аксонів і синапсів, тобто до нейрорепарації. У випадках ішемії, запобігає прогресуванню прозапального каскаду, (коли спостерігається значне вивільнення прозапальної арахідонової кислоти, гліцеринів та вільних жирних кислот) [7].

Мета: проаналізувати клінічний випадок первинної відкритокутової оперованої глаукоми, в лікуванні якого застосовували комплексну системну та місцеву медикаментозну нейропротекторну терапію та сеанси гіпербаричної оксигенації.

Виклад основного матеріалу.

Пацієнтка Н., 83 роки страждає на глаукому з 2010 року. В 2015 році після гострого нападу глаукоми лівого ока різко знизився зір, неодноразово проводилось оперативне лікування, але з 2017 року – око не функціонує. В 2018 році прооперована ФЕК+ІОЛ + EX-PRESS. У зв’язку з нестабільністю ВОТ в післяопераційному періоді неодноразово проведено ревізію фільтраційної подушки (ФП) та задня трепанація склери правого ока.

Хронічні системні захворювання – гіпертонічна хвороба 2 ст., ІХС; алергологічний анамнез не обтяжений.

Пацієнтці проведено стандартні офтальмологічні дослідження перед початком лікування та через 6 місяців: візометрію з корекцією та без, рефрактометрію, тонометрію, біомікроскопію, офтальмоскопію за допомогою безконтактної асферичної лінзи, гоніоскопію за допомогою контактної три дзеркальної лінзи Гольдмана, статичну та кінетичну периметрію, оптичну когерентну томографію (ОКТ). Дослідження проведені згідно з письмовою згодою учасниці і відповідно до принципів біоетики, викладених у Гельсінській декларації «Етичні принципи медичних досліджень за участю людей» і «Загальній декларації про біоетику та права людини (ЮНЕСКО)».

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Пацієнтка проходила стаціонарне лікування протягом 15 днів. Весь час за хворим проводилось спостереження. Загальний стан задовільний. Шкіра та видимі слизові оболонки блідо – рожеві,чисті. В легенях везикулярне дихання. Тони серця ритмічні, ясні. Живіт м'який, безболісний. Печінка та селезінка не збільшені. Фізіологічні відправлення не порушені. АТ 130/80. Р – 68 уд.за хв., температура тіла – 36,7°С.

При госпіталізації:

VOD= 0,2 sph + 1.75D cyl – 2,5 ax 75 = 0,3

VOS= 0 (нуль);

ВОТ OD – 10мм.рт.ст, ВОТ OS – 6 мм.рт.ст. (пневмотонометрія)

Об'єктивно: праве око спокійне, придатковий апарат не змінений, кон'юнктива блідо – рожева, гладка, ФП зверху помірно виражена, ішемізована, кістозна. Рогівка прозора, передня камера глибока, волога прозора, канюля EX-PRESS зверху. Райдужна оболонка – субатрофія. Зіниця округла, 3 мм., фотореакції збережені. ІОЛ - центрована, поверхня чиста. Скловидне тіло – змішана деструкція. Очне дно: ДЗН деколорований, межі чіткі, глаукома екскавація. Нейроретинальний обідок дифузно витончений. Калібр судин a:v = 1:2. Центральна зона – рефлекси згладжені. Периферія без особливостей.

Ліве око – око спокійне; придатковий апарат не змінений, кон'юнктива блідо – рожева, гладка, ФП помірно виражена у верхньо – темпоральному квадранті. Рогівка прозора, передня камера глибока, волога прозора, канюля EX-PRESS на 1год.. Райдужна оболонка – субатрофія, неоваскуляризація, базальна колобома зверху. Зіниця округла, 4 мм., ригідна. ІОЛ - центрована, поверхня чиста, фіброз задньої капсули. Скловидне тіло – змішана деструкція. Рефлекс тьмяно – рожевий. Очне дно не офтальмоскопується.

При госпіталізації було застосовано місцеву та системну терапію: в праве око в краплях – цитиколін 2% з гіалуроновою кислотою 0,075% по 1кр. 3 рази на день, парабульбарно емоксипін 0,5 мл; в/в крапельно нейроксон 1000мг, мексидол 4,0. Сеанси ГБО проводили в одномісній барокамері БЛКС 301М: кількість сеансів – 12, тривалість сеансу - 45 хв., тиск - 1,5 ата. кожні 3 місяці.

В результаті лікування стан пацієнтки покращився: підвищилась гостроти зору, розширились межі поля зору (рис.1, рис.2), покращились показники статичної периметрії (рис 3, рис.4).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

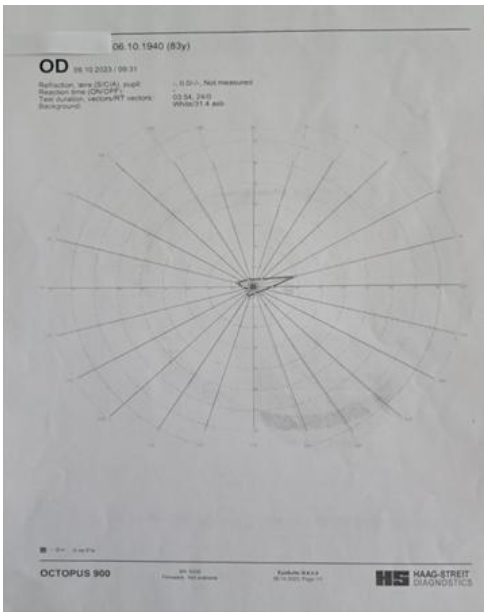

Рис.1 Межі поля зору до лікування

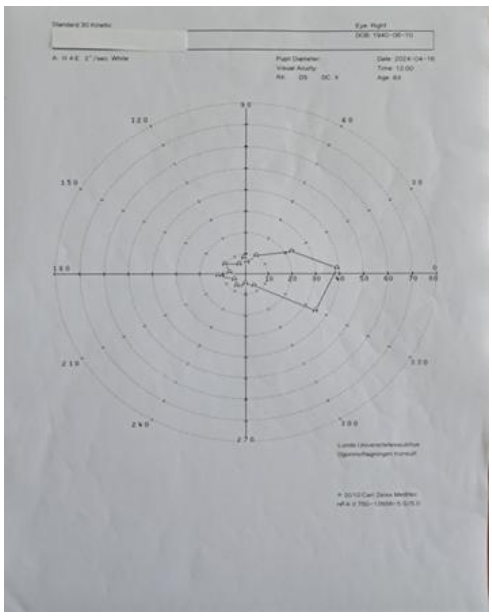

Рис.2 Межі поля зору після лікування

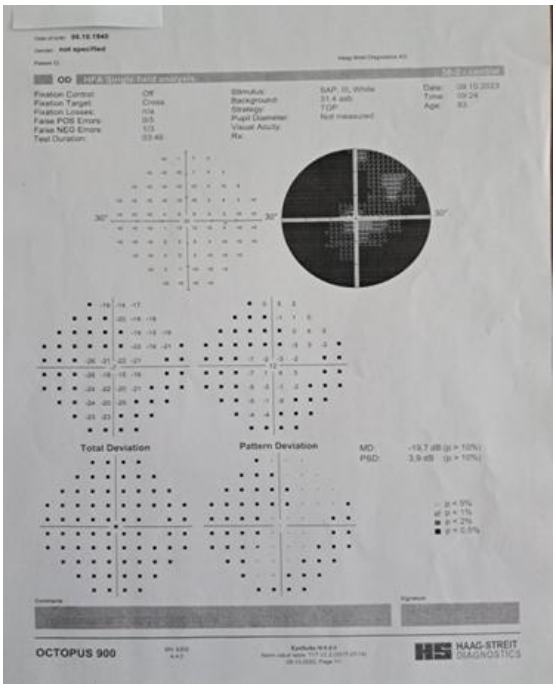

Рис.3 Дані периметрії до лікування

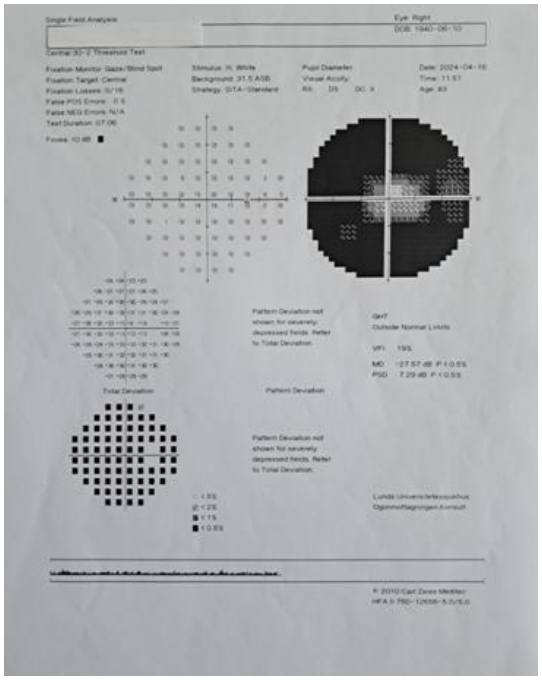

Рис.4 Дані периметрії після лікування

(При виписці на 15 день лікування):

VOD= 0,4 sph + 1.75D cyl – 2,5 ax 75 = 0,5;

VOS= 0 (нуль);

ВОТ OD – 9 мм.рт.ст, ВОТ OS – 6 мм.рт.ст (пневмотонометрія)

Об’єктивно: праве око праве око спокійне, придатковий апарат не змінений, кон’юнктива блідо – рожева, гладка, ФП зверху помірно виражена, ішемізована, кістозна. Рогівка прозора, передня камера глибока, волога прозора, канюля EX-PRESS зверху. Райдужна оболонка – субатрофія. Зіниця округла, 3

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

мм., фотореакції збережені. ІОЛ - центрована, поверхня чиста. Скловидне тіло – змішана деструкція. Очне дно: ДЗН деколорований, межі чіткі, глаукома екскавація. Нейроретинальний обідок дифузно витончений. Калібр судин a:v = 1:2. Центральна зона – рефлекси згладжені. Периферія без особливостей.

Ліве око – око спокійне; придатковий апарат не змінений, кон'юнктива блідо – рожева, гладка, ФП помірно виражена у верхньо – темпоральному квадранті. Рогівка прозора, передня камера глибока, волога прозора, канюля EX-PRESS на 1год.. Райдужна оболонка – субатрофія, неоваскуляризація, базальна колобома зверху. Зіниця округла, 4 мм., ригідна. ІОЛ - центрована, поверхня чиста, фіброз задньої капсули. Скловидне тіло – змішана деструкція. Рефлекс тьмяно – рожевий. Очне дно не офтальмоскопується.

Пацієнтка виписана для продовження лікування амбулаторно за місцем мешкання: в праве око в очних краплях – цитиколін 2% з гіалуроновою кислотою 0,075% по 1кр. 3 рази на день – 2 місяці, внутрішньо – цитиколін 500мг по 1 таб. 2 рази на день - 2 місяці; мексидол 100мг по 1 таб. 2 рази на день - 2 тижні.

Висновки: на прикладі клінічного випадку ми описали комплексний підхід до лікування первинної відкритокутової оперованої глаукоми з застосуванням методу гіпербаричної оксигенації, системної та місцевої нейропротекторної терапії, який посприяв покращенню гостроти зору, розширенню меж поля зору, покращенню показників статичної периметрії. Таким чином ми встановили, що комплексний метод лікування показав терапевтичну ефективність.

Література:

1. World report on vision. Geneva: World Health Organization. license: CC BY-NC-SA 3.0 IGO [Internet]. Retrieved from: https://www.who.int/publications/i/item/9789241516570

2. Сердюк В. М. Поширеність та епідеміологія первинної відкритокутової глаукоми [Електронний ресурс] / В.М. Сердюк, О.А. Ісаєв // Український офтальмологічний журнал.- 2021.- Т. 14, №3.-С.55-57.- Режим доступу: https://oculist.in.ua/number14/388-3-14-55-57-abstract-ua.html

3. Борисова І.С. Інвалідність унаслідок офтальмологічної патології в Україні та Дніпропетровській області (2018-2022 рр.). Сучасні підходи до визначення статусу «особа з інвалідністю» [Електронний ресурс] / І.С. Борисова // Медичні перспективи.- 2025. - Т. 30, № 1. - С. 108-116. - Режим доступу: https://doi.org/10.26641/2307-0404.2025.1.325367

4. Shinomiya N. Molecular mechanisms of hyperbaric oxygen therapy. Hyperbaric Oxygenation Therapy: Molecular Mechanisms and Clinical Applications. - 2020.- 3-20

5. Чуєв П. М. Гіпербарооксигенотерапія: навч. посіб. / П. М. Чуєв. — Одеса: ОДМУ, 1999. — 187 с.

6. Singh Archana Changes in the intraocular pressure after hyperbaric oxygen therapy in a multiplace chamber / Singh Archana, Singh V. B., Swathi K. P., Agrawal Mohini, Kelkar Akshada, Pearce Bob // Journal of Clinical Ophthalmology and Research. - 2025. - №13(2). - p 195-197. Retrieved from: DOI:10.4103/jcor.jcor_199_24

7. Новак Л.П. Застосування цитиколіну в офтальмологічній практиці: нейропротекція при ішемічній оптичній нейропатії, діабетичній ретинопатії та амбліопії [Електронний ресурс] / Л.П. Новак, О.В. Туманова // Архів офтальмології України. - 2021. – Т. 9, № 1. – С. 28-33. - Режим доступу: https://doi.org/10.22141/2309-8147.9.1.2021.229521

ISSN 2786-4952 Online

References:

1. World report on vision. Geneva: World Health Organization. license: CC BY-NC-SA 3.0 IGO [Internet]. Retrieved from: https://www.who.int/publications/i/item/9789241516570

2. Serdiuk, V. M., & Isaiev, O. A. (2021). Poshyrenist ta etiologiia pervynnoi vidkrytokutovoi glaukomy [Prevalence and epidemiology of primary open-angle glaucoma]. *Ukrainskyi oftalmologichnyi zhurnal - Ukrainian journal Ophthalmology*, 14(3), 55-57. Retrieved from: https://oculist.in.ua/number14/388-3-14-55-57-abstract-ua.html [in Ukrainian].

3. Borysova I. S. (2025). Invalidnist unaslidok oftalmologichnoi patologii v Ukraini ta Dnipropetrovskii oblasti (2018-2022 rr.). Suchasni pidhody do vyznachennia statusu «osoba z invalidnistiu» [Disability due to ophthalmic pathology in Ukraine and Dnipro region (2018-2022). Modern approaches to determining the status of "person with disability"]. Medychni perspektyvy - *Medicni perspektivi*, 30(1), 108-116. Retrieved from: https://doi.org/10.26641/2307-0404.2025.1.325367 [in Ukrainian].

4. Shinomiya, N. (2020). Molecular mechanisms of hyperbaric oxygen therapy. *Hyperbaric Oxygenation Therapy: Molecular Mechanisms and Clinical Applications*, 3-20

5. Chuiev, P. M. (1999). *Hiperbarooksyterapiia* [*Hyperbarooxytherapy*]. Odesa: ODMU [in Ukrainian].

6. Singh, Archana; Singh, V. B.; Swathi, K. P.; Agrawal, Mohini; Kelkar, Akshada; Pearce, Bob (2025) Changes in the intraocular pressure after hyperbaric oxygen therapy in a multiplace chamber. *Journal of Clinical Ophthalmology and Research*, 13(2), 195-197. Retrieved from: DOI:10.4103/jcor.jcor_199_24

7. Novak, L.P., & Tumanova, O.V. **(**2021). Zastosuvannia cytykolinu v oftalmologichnii praktyci: neiroprotekciia pry ishemichnii optychnii neiropatii, diabetychnii retynopatii ta ambliopii [Citicoline in ophthalmologic practice: neuroprotection in ischemic optic neuropathy, diabetic retinopathy and amblyopia]. *Arhiv oftalmologii Ukrainy - Archive of Ukrainian Ophthalmology*, 9 (1), 28-33. Retrieved from: https://doi.org/10.22141/2309-8147.9.1.2021.229521 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 616.34-002:616-056.52

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3577-3585

Салижин Тетяна Іванівна кандидат медичних наук, доцент кафедри внутрішньої медицини №1, клінічної імунології та алергології ім. Є.М. Нейка, Івано-Франківського національного медичного університету, м.Івано-Франківськ, https://orcid.org/0000-0003-4206-622X

Нейко Василь Євгенович доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри пропедевтики внутрішньої медицини ім. проф. М.М.Бережницького, Івано-Франківського національного медичного університету, м.Івано-Франківськ, https://orcid.org/0000-0002-6033-2387

Дзвонковська Валентина Володимирівна доктор медичних наук, професор кафедри пропедевтики внутрішньої медицини ім. професора М.М.Бережницького, Івано-Франківського національного медичного університету, м.Івано-Франківськ, https://orcid.org/0009-0001-8576-8806

Фешовець Назар Михайлович доктор філософії в галузі медицини, асистент кафедри хірургічних хвороб, Івано-Франківського національного медичного університету, м.Івано-Франківськ, https://orcid.org/0000-0003-0388-836X

ВПЛИВ ОЖИРІННЯ НА ВИРАЖЕНІСТЬ КИШКОВОЇ СИМПТОМАТИКИ ПРИ ЗАПАЛЬНИХ ЗАХВОРЮВАНЬ КИШЕЧНИКА

Анотація

Запальні захворювання кишечника (ЗЗК) та ожиріння є двома глобальними пандеміями, що мають тенденцію до стрімкого зростання та взаємного обтяження. Вісцеральна жирова тканина є ендокринним органом, що продукує прозапальні цитокіни та підтримує стан хронічного системного запалення. Це суттєво модифікує імунопатогенез ЗЗК, призводячи до більш тяжкого клінічного перебігу. Крім того, наявність надлишкової маси тіла здатна модифікувати вісцеральну чутливість та маскувати справжню активність запального процесу, що зумовлює потребу в інтеграції валідованих психометричних інструментів – оцінки результатів, повідомлених пацієнтами.

Мета статті: оцінити вплив супутнього ожиріння на клінічний перебіг та інтенсивність гастроентерологічних симптомів у пацієнтів із ЗЗК із використанням валідованої шкали GSRS.

Матеріали та методи дослідження. У дослідження було включено 38 пацієнтів із верифікованим діагнозом ЗЗК на тлі надлишкової маси тіла або

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

ожиріння, а також контрольну групу з 10 практично здорових осіб. Кількісна оцінка гастроентерологічних скарг проводилася за допомогою опитувальника GSRS (7-рангова шкала) за п'яти клінічними синдромами: рефлюкс, абдомінальний біль, диспепсія, діарея, закреп.

Результати. Аналіз даних до початку терапії виявив порушення функціонального стану шлунково-кишкового тракту у хворих: загальний показник GSRS становив 3,89±0,24 бала проти 1,14±0,06 у контрольній групі ($p<0,01$). У клінічній картині домінували синдром діареї (4,88±0,34 бала), абдомінальний біль (4,82±0,31 бала) та диспепсія (4,65±0,35 бала). Через 21 добу комплексної терапії зафіксовано достовірне покращення: загальний індекс GSRS знизився до 2,08±0,17 бала ($p<0,01$).

Проте, попри позитивну динаміку, показники пацієнтів після лікування залишалися достовірно вищими порівняно з групою здорового контролю ($p<0,05$) за всіма клінічними синдромами.

Висновки. Настільки висока інтенсивність скарг свідчить про порушення функціонального стану кишечника, які суттєво обтяжуються коморбідним ожирінням. Збереження залишкової симптоматики після курсу терапії, ймовірно, вказує на наявність персистуючого локального запалення та вісцеральної гіперчутливості, що обґрунтовує необхідність включення заходів із корекції маси тіла до довгострокових алгоритмів ведення таких пацієнтів.

Ключові слова: запальні захворювання кишечника, ожиріння, лікування захворювань кишечника, опитувальник GSRS, гастроентерологічні симптоми, якість життя, закрепи.

Tetiana Salyzhyn Candidate of Medical Sciences, Associate Professor at the Department of Internal Medicine No. 1, Clinical Immunology and Allergology named after Ye. M. Neiko, Ivano-Frankivsk National Medical University, Ivano-Frankivsk, https://orcid.org/0000-0003-4206-622X

Vasyl Neiko Doctor of Medical Sciences, Professor, Head of the Department of Propaedeutics of Internal Medicine named after Professor M. M. Berezhnytskyi, Ivano-Frankivsk National Medical University, Ivano-Frankivsk, https://orcid.org/0000-0002-6033-2387

Valentyna Dzvonkovska Doctor of Medical Sciences, Professor at the Department of Propaedeutics of Internal Medicine named after Professor M. M. Berezhnytskyi, Ivano-Frankivsk National Medical University, Ivano-Frankivsk, https://orcid.org/0009-0001-8576-8806

Nazar Feshovets PhD in Medicine, Assistant at the Department of Surgical Diseases, Ivano-Frankivsk National Medical University, Ivano-Frankivsk, https://orcid.org/0000-0003-0388-836X

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

THE INFLUENCE OF OBESITY ON THE INTESTINAL SYMPTOMS IN INFLAMMATORY BOWEL DISEASES

Abstract

Background. Inflammatory bowel disease (IBD) and obesity are two global pandemics that show a trend of rapid growth and mutual exacerbation. Visceral adipose tissue is an endocrine organ that produces proinflammatory cytokines and maintains a state of chronic systemic inflammation. This significantly modifies the immuno-pathogenesis of IBD, leading to a more severe clinical course. Furthermore, the presence of excess body weight can modify visceral sensitivity and mask the true activity of the inflammatory process, which necessitates the integration of validated psychometric tools – patient-reported outcomes (PROs).

Objective: To evaluate the impact of concomitant obesity on the clinical course and intensity of gastroenterological symptoms in patients with IBD using the validated Gastrointestinal Symptom Rating Scale (GSRS).

Materials and methods. The study included 38 patients with a verified diagnosis of IBD accompanied by overweight or obesity, as well as a control group of 10 practically healthy individuals. The quantitative assessment of gastroenterological complaints was conducted using the GSRS questionnaire (7-point scale) across five clinical syndromes: reflux, abdominal pain, dyspepsia, diarrhea, and constipation.

Results. Analysis of the data prior to the start of therapy revealed functional disorders of the gastrointestinal tract in the patients: the overall GSRS score was 3.89±0.24 points versus 1.14±0.06 in the control group ($p<0.01$). The clinical picture was dominated by diarrhea syndrome (4.88±0.34 points), abdominal pain (4.82±0.31 points), and dyspepsia (4.65±0.35 points). After 21 days of complex therapy, a significant improvement was recorded: the overall GSRS index decreased to 2.08±0.17 points ($p<0.01$). However, despite the positive dynamics, the patients' scores after treatment remained significantly higher compared to the healthy control group ($p<0.05$) across all clinical syndromes.

Conclusions. Such a high intensity of complaints indicates functional disorders of the intestine, which are significantly burdened by comorbid obesity. The persistence of residual symptoms after the course of therapy likely indicates the presence of persistent local inflammation and visceral hypersensitivity, which justifies the necessity of incorporating weight management measures into the long-term management algorithms for such patients.

Keywords: inflammatory bowel disease, obesity, treatment of bowel diseases, GSRS questionnaire, gastroenterological symptoms, quality of life, constipation.

Постановка проблеми. На сьогодні запальні захворювання кишечника (ЗЗК) та ожиріння є двома глобальними пандеміями неінфекційного генезу, що мають тенденцію до стрімкого зростання та взаємного обтяження. За даними епідеміологічних досліджень 2021–2024 років, глобальний стандартизований за

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

віком показник захворюваності на хронічні запальні патології шлунково-кишкового тракту невпинно зростає, створюючи значний клінічний та економічний тягар для систем охорони здоров'я в усьому світі [1, 2]. Паралельно з цим, поширеність ожиріння досягла критичних масштабів: за сучасними оцінками, понад 30 % пацієнтів із верифікованими ЗЗК страждають на надлишкову масу тіла або ожиріння [3, 4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За даними сучасних наукових досліджень, ожиріння більше не розглядається клініцистами як виключно пасивний коморбідний стан. Вісцеральна жирова тканина є метаболічно активним ендокринним органом, що продукує широкий спектр прозапальних адипокінів та цитокінів (зокрема, TNF-α, IL-6), які підтримують стан хронічного системного запалення низької градації [5, 6]. Цей прозапальний фон суттєво модифікує імунопатогенез ЗЗК, призводячи до більш тяжкого клінічного перебігу, підвищеної частоти рецидивів, зниження клінічної відповіді на терапію та збільшення тривалості стаціонарного лікування [3, 7]. Наявність надлишкової маси тіла здатна модифікувати вісцеральну чутливість, порушувати моторно-евакуаторну функцію шлунково-кишкового тракту та посилювати диспепсичні явища, маскуючи справжню активність запального процесу [8]. У зв'язку з цим, застосування виключно ендоскопічних чи лабораторних критеріїв є недостатнім для повноцінного моніторингу стану хворих. Наявність надлишкової маси тіла здатна модифікувати вісцеральну чутливість, порушувати моторно-евакуаторну функцію шлунково-кишкового тракту та посилювати диспепсичні явища, маскуючи справжню активність запального процесу [9]. У зв'язку з цим, застосування виключно ендоскопічних чи лабораторних критеріїв є недостатнім для повноцінного моніторингу стану хворих

У сучасній гастроентерологічній практиці виникає гостра потреба в інтеграції валідованих психометричних інструментів – оцінки результатів, повідомлених пацієнтами (Patient-Reported Outcomes, PROs). Використання стандартизованого специфічного опитувальника GSRS (Gastrointestinal Symptom Rating Scale) дозволяє кількісно об'єктивізувати ключові клінічні синдроми: абдомінальний біль, рефлюкс, диспепсію, діарею та закреп [10]. Застосування шкали GSRS у пацієнтів із ЗЗК на тлі ожиріння мінімізує суб'єктивність лікарської оцінки та дає змогу достовірно відслідкувати вплив метаболічних порушень на вираженість гастроентерологічних симптомів [11]. Саме такий комплексний підхід відкриває нові можливості для моніторингу ефективності лікування та своєчасної корекції терапевтичної тактики.

Мета статті: оцінити вплив супутнього ожиріння на клінічний перебіг та інтенсивність гастроентерологічних симптомів у пацієнтів із ЗЗК із використанням валідованої шкали GSRS.

Матеріали та методи дослідження. У клінічне дослідження було включено 38 пацієнтів із верифікованим діагнозом ЗЗК, які мали супутню патологію у вигляді надлишкової маси тіла або ожиріння різного ступеня. Для

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

порівняльного аналізу та визначення референтних значень було сформовано контрольну групу з 10 практично здорових осіб. Діагностика ЗЗК базувалася на загальноприйнятих міжнародних клінічних, ендоскопічних та морфологічних критеріях. Антропометричне обстеження для підтвердження метаболічних порушень включало вимірювання зросту, маси тіла та розрахунок індексу маси тіла (ІМТ).

Кількісна оцінка суб'єктивних гастроентерологічних скарг та профілю функціональних порушень здійснювалася за допомогою стандартизованого опитувальника GSRS. Хворим пропонувалося самостійно оцінити інтенсивність проявів хвороби за останній тиждень, використовуючи 7-рангову шкалу, де 1 бал відповідав повній відсутності дискомфорту, а 7 балів – дуже тяжкому дискомфорту. Відповідно до методології опитувальника, розраховувалися середні показники для п'яти специфічних клінічних синдромів: рефлюкс, абдомінальний біль, диспепсія, діарея, закреп. Додатково обчислювався загальний індекс GSRS як інтегральний показник тяжкості гастроентерологічної симптоматики.

Математично-статистична обробка отриманого масиву даних здійснювалася за допомогою спеціалізованих пакетів прикладних програм. Для оцінки вірогідності різниці між середніми показниками у незалежних групах (основній та контрольній) застосовували параметричний t-критерій Стьюдента для непов’язаних вибірок. Динаміку показників в межах однієї вибірки визначали за допомогою t-критерію Стьюдента для пов’язаних вибірок. Статистично достовірним вважався результат із показником $p<0,05$.

Виклад основного матеріалу. Для об'єктивізації клінічної картини та оцінки вираженості гастроентерологічних скарг усім учасникам дослідження було проведено анкетування за допомогою стандартизованого опитувальника GSRS. Оцінка результатів здійснювалася шляхом розрахунку середнього балу для п'яти основних синдромів (рефлюкс, абдомінальний біль, диспепсія, діарея, закреп), а також визначення загального інтегрального показника GSRS.

Результати оцінки профілю гастроентерологічних симптомів у обстежених осіб представлені у Таблиці 1.

Таблиця 1

Динаміка показників гастроентерологічних симптомів за шкалою GSRS у пацієнтів із ЗЗК на тлі надлишкової маси тіла та ожиріння (M±m, бали)

Клінічний синдром (підшкала GSRS)	**Контрольна група (n=10)**	**Хворі на ЗЗК (до лікування) (n=38)**	**Хворі на ЗЗК (через 21 добу) (n=38)**
Синдром рефлюксу	1,12±0,05	2,95±0,22*	1,78±0,16**#
Абдомінальний біль	1,15±0,08	4,82±0,31*	2,35±0,21**#
Диспепсичний синдром	1,20±0,10	4,65±0,35*	2,52±0,24**#
Синдром діареї	1,10 ±0,06	4,88±0,34*	2,24±0,20**#

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Клінічний синдром (підшкала GSRS)	Контрольна група (n=10)	Хворі на ЗЗК (до лікування) (n=38)	Хворі на ЗЗК (через 21 добу) (n=38)
Синдром закрепу	1,15±0,07	2,15±0,28*	1,55±0,15**#
Загальний бал GSRS	1,14±0,06	3,89±0,24*	2,08±0,17**#

Примітки:

* –різниця статистично достовірна порівняно з контрольною групою ($p<0,01$);

** – різниця статистично достовірна порівняно з показниками до лікування ($p<0,01$);

– різниця залишається статистично достовірною порівняно з контрольною групою ($p<0,05$).

Аналіз даних до початку терапії продемонстрував порушення функціонального стану шлунково-кишкового тракту у хворих на ЗЗК. Загальний показник GSRS в основній групі становив 3,89±0,24 бала, що було достовірно вищим ($p<0,01$) за аналогічний показник у контрольній групі практично здорових осіб (1,14±0,06 бала), які не відмічали жодного дискомфорту.

При детальному аналізі кожної з п'яти підшкал було встановлено, що у пацієнтів із ЗЗК на тлі надлишкової маси тіла та ожиріння домінували синдром діареї (4,88±0,34 бала), абдомінальний біль (4,82±0,31 бала) та прояви диспепсії, зокрема метеоризм і здуття (4,65±0,35 бала). Показники за цими підшкалами перевищували значення контрольної групи у 4–4,5 раза ($p<0,01$). Синдроми рефлюксу (2,95±0,22) та закрепу (2,15±0,28) були виражені меншою мірою, проте також демонстрували статистично значущу відмінність ($p<0,01$) від референтних значень контролю.

Оцінка клінічної ефективності лікування проводилася через 21 добу від початку терапії. На тлі проведеного комплексу лікувальних заходів у пацієнтів основної групи спостерігалося виражене суб'єктивне покращення самопочуття, що знайшло своє відображення у достовірному зниженні балів за всіма шкалами опитувальника GSRS. Загальний інтегральний показник GSRS знизився в 1,8 раза і склав 2,08±0,17 бала, що є достовірно кращим результатом порівняно з даними до початку лікування ($p<0,01$).

Найбільш вагома позитивна динаміка була зафіксована за підшкалами, що відповідали за типову симптоматику. Так, вираженість абдомінального болю зменшилася до 2,35±0,21 бала ($p<0,01$), синдрому діареї – до 2,24±0,20 бала ($p<0,01$), а диспепсії – до 2,52±0,24 бала ($p<0,01$) порівняно з вихідним рівнем. Прояви рефлюксу та закрепу також зменшились внаслідок проведеного лікування ($p<0,01$).

Проте, незважаючи на досягнення позитивної клінічної динаміки та достовірне купірування гострої симптоматики ЗЗК через 21 добу терапії, повного відновлення функціонального стану травного тракту досягнуто не було.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Показники пацієнтів основної групи після лікування залишалися достовірно вищими ($p<0,05$) порівняно з показниками групи здорового контролю як за загальним балом GSRS, так і за кожним окремим клінічним синдромом.

Висновок. Проведене дослідження дозволило об'єктивізувати вплив надлишкової маси тіла та ожиріння на клінічний перебіг і вираженість гастроентерологічних симптомів у пацієнтів із ЗЗК.

До початку лікування у хворих основної групи спостерігалася виражена клінічна картина з переважанням синдрому діареї, абдомінального болю та вираженої диспепсії. Загальний індекс за валідованою шкалою GSRS становив 3,89±0,24 бала, що достовірно ($p<0,01$) перевищувало показники практично здорових осіб контрольної групи (1,14±0,06 бала). Настільки висока інтенсивність скарг, ймовірно, свідчить про порушення функціонального стану шлунково-кишкового тракту, які суттєво обтяжуються метаболічними та прозапальними ефектами коморбідного ожиріння.

Через 21 добу комплексної терапії було зафіксовано статистично значущу ($p<0,01$) позитивну клінічну динаміку: загальний інтегральний бал GSRS знизився майже вдвічі – до 2,08±0,17 бала. Це супроводжувалося суттєвим регресом гострих проявів усіх досліджуваних гастроентерологічних синдромів. Проте, незважаючи на клінічне покращення, показники пацієнтів основної групи після проведеного лікування все ще достовірно відрізнялися від референтних значень здорового контролю ($p<0,05$). Збереження залишкової симптоматики, ймовірно, вказує на наявність персистуючого локального запалення та вісцеральної гіперчутливості, підтримка яких зумовлена наявністю надлишкової жирової тканини. Це обґрунтовує необхідність обов'язкового включення заходів із корекції маси тіла до довгострокових алгоритмів ведення таких пацієнтів.

Конфлікт інтересів. Автори заявляють, що не мають конфлікту інтересів.

Література:

1. Mokhtar NM, Nawawi KNM, Verasingam J, Zhiqin W, Sagap I, Azman ZAM, et.al. A four-decade analysis of the incidence trends, sociodemographic and clinical characteristics of inflammatory bowel disease patients at single tertiary centre, Kuala Lumpur, Malaysia. BMC Public Health. 2019 Jun 13;19(Suppl 4):550. doi: 10.1186/s12889-019-6858-2

2. Hamilton B, Green H, Heerasing N, Hendy P, Moore L, Chanchlani N, Walker G, Bewshea C, Kennedy NA, Ahmad T, Goodhand J. Incidence and prevalence of inflammatory bowel disease in Devon, UK. Frontline Gastroenterol. 2020 Jun 24;12(6):461-470. doi: 10.1136/flgastro-2019-101369.

3. Ghusn W, Loftus EV Jr, Johnson AM. Reviewing the impact of obesity on inflammatory bowel disease and considerations for optimizing management. Curr Opin Gastroenterol. 2024 Jul 1;40(4):268-275. doi: 10.1097/MOG.0000000000001025.

4. Wilson NC, Dilsaver DB, Walters RW, Nandipati KC. Bariatric Surgery Outcomes in Patients with Inflammatory Bowel Disease in the United States: An Analysis of the Nationwide Readmissions Database. Obes Surg. 2024 Apr;34(4):1279-1285. doi: 10.1007/s11695-024-07111-w.

5. Alharbi W, Alasmari T, Rasheed NA, Alonazi JA, Alaqil NK, Al Samih M, et.al. Characteristics, Complications, Comorbidities, and Other Manifestations of Inflammatory Bowel

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Disease: A 7-Year Tertiary Center Experience. Clinics and Practice. 2026; 16(3):45. https://doi.org/10.3390/clinpract16030045.

6. Talutis SD, Kuhnen FAH. Pathophysiology and Epidemiology of Diverticular Disease. Clin Colon Rectal Surg. 2021 Mar;34(2):81-85. doi: 10.1055/s-0040-1716698.

7. Ojemolon PE, Shaka H, Kwei-Nsoro R, Kanemo P, Shah M, Abusalim AI, et.al. Trends and Disparities in Colonic Diverticular Disease Hospitalizations in Patients With Morbid Obesity: A Decade-Long Joinpoint Analysis. Cureus. 2023 Mar 29;15(3):e36843. doi: 10.7759/cureus.36843.

8. Колеснікова, ОВ, Радченко АО. Сучасний погляд на вік-асоційовані захворювання шлунково-кишкового тракту. Огляд. Сучасна гастроентерологія 5-6 (2022): 127-128. DOI http://doi.org/10.30978/MG-2022-5-47.

9. Zatorski H, Fichna J. The role of obesity and adipose tissue in the pathogenesis of inflammatory bowel diseases and diverticular disease. Expert Rev Gastroenterol Hepatol. 2021;15(4):395-404. doi:10.1080/17474124.2021.1860018.

10. D'Amico F, Danese S, Peyrin-Biroulet L. Patient-reported outcomes in inflammatory bowel disease: Real-world clinical practice integration. Minerva Gastroenterol Dietol. 2020;66(3): 238-245. doi:10.23736/S1121-421X.20.02725-6.

11. Black CJ, Drossman DA, Talley NJ, et al. Functional gastrointestinal disorders: advances in understanding and management. Lancet. 2020;396(10263):1664-1674. doi:10.1016/S0140-6736(20)32115-2.

References:

1. Mokhtar NM, Nawawi KNM, Verasingam J, Zhiqin W, Sagap I, Azman ZAM, et.al. A four-decade analysis of the incidence trends, sociodemographic and clinical characteristics of inflammatory bowel disease patients at single tertiary centre, Kuala Lumpur, Malaysia. BMC Public Health. 2019 Jun 13;19(Suppl 4):550. doi: 10.1186/s12889-019-6858-2

2. Hamilton B, Green H, Heerasing N, Hendy P, Moore L, Chanchlani N, Walker G, Bewshea C, Kennedy NA, Ahmad T, Goodhand J. Incidence and prevalence of inflammatory bowel disease in Devon, UK. Frontline Gastroenterol. 2020 Jun 24;12(6):461-470. doi: 10.1136/flgastro-2019-101369.

3. Ghusn W, Loftus EV Jr, Johnson AM. Reviewing the impact of obesity on inflammatory bowel disease and considerations for optimizing management. Curr Opin Gastroenterol. 2024 Jul 1;40(4):268-275. doi: 10.1097/MOG.0000000000001025.

4. Wilson NC, Dilsaver DB, Walters RW, Nandipati KC. Bariatric Surgery Outcomes in Patients with Inflammatory Bowel Disease in the United States: An Analysis of the Nationwide Readmissions Database. Obes Surg. 2024 Apr;34(4):1279-1285. doi: 10.1007/s11695-024-07111-w.

5. Alharbi W, Alasmari T, Rasheed NA, Alonazi JA, Alaqil NK, Al Samih M, et.al. Characteristics, Complications, Comorbidities, and Other Manifestations of Inflammatory Bowel Disease: A 7-Year Tertiary Center Experience. Clinics and Practice. 2026; 16(3):45. https://doi.org/10.3390/clinpract16030045.

6. Talutis SD, Kuhnen FAH. Pathophysiology and Epidemiology of Diverticular Disease. Clin Colon Rectal Surg. 2021 Mar;34(2):81-85. doi: 10.1055/s-0040-1716698.

7. Ojemolon PE, Shaka H, Kwei-Nsoro R, Kanemo P, Shah M, Abusalim AI, et.al. Trends and Disparities in Colonic Diverticular Disease Hospitalizations in Patients With Morbid Obesity: A Decade-Long Joinpoint Analysis. Cureus. 2023 Mar 29;15(3):e36843. doi: 10.7759/cureus.36843.

8. Колеснікова, ОВ, Радченко АО. Сучасний погляд на вік-асоційовані захворювання шлунково-кишкового тракту. Огляд. Сучасна гастроентерологія 5-6 (2022): 127-128. DOI http://doi.org/10.30978/MG-2022-5-47.

ISSN 2786-4952 Online

9. Zatorski H, Fichna J. The role of obesity and adipose tissue in the pathogenesis of inflammatory bowel diseases and diverticular disease. Expert Rev Gastroenterol Hepatol. 2021;15(4):395-404. doi:10.1080/17474124.2021.1860018.

10. D'Amico F, Danese S, Peyrin-Biroulet L. Patient-reported outcomes in inflammatory bowel disease: Real-world clinical practice integration. Minerva Gastroenterol Dietol. 2020;66(3) :238-245. doi:10.23736/S1121-421X.20.02725-6.

11. Black CJ, Drossman DA, Talley NJ, et al. Functional gastrointestinal disorders: advances in understanding and management. Lancet. 2020;396(10263):1664-1674. doi:10.1016/S0140-6736(20)32115-2.

Дата першого надходження статті до видання: 22.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 616.248-008.6(048.8)

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3586-3599

Саніна Наталія Анатоліївна кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри Внутрішньої медицини №1, Дніпровський державний медичний університет, м. Дніпро, https://orcid.org/0000-0001-6603-0219

Калишко Єлизавета Олексіївна студентка V курсу Медичного факультету, Дніпровський державний медичний університет, м. Дніпро, https://orcid.org/0009-0009-4799-3840

ДИСФУНКЦІЯ МАЛИХ ДИХАЛЬНИХ ШЛЯХІВ ПРИ БРОНХІАЛЬНІЙ АСТМІ (огляд літератури)

Анотація. Бронхіальна астма (БА) — хронічне запальне захворювання, в основі патогенезу якого лежить спазм гладкої бронхіальної мускулатури, а клінічними проявами є експіраторна задишка та кашель з хрипами. Дисфункція малих дихальних шляхів є поширеним явищем у пацієнтів з даною патологією. Об'єм форсованого видиху за 1 секунду є ненадійним показником для визначення даної патології. Натомість, було представлено низку інших досліджень, таких як комп'ютерна томографія, плетизмографія, імпульсна осцилометрія, багаторазове промивання дихання та трансбронхіальна біопсія. Однак у світі ще досі не існує загальновизнаного методу «золотого стандарту» її діагностики у клінічній практиці. В рамках пошуку найкращих біомаркерів або їх комбінації з методами візуалізації дисфункції малих дихальних шляхів було проведено однорічне проспективне багатоцентрове дослідження ATLANTIS, для якого було запрошено пацієнтів з астмою різних ступенів тяжкості та контрольна група здорових учасників. Результати продемонстрували, що опитувальна анкета на основі симптомів у поєднанні з осцилометрією у майбутньому може стати кінцевою діагностичною точкою визначення дисфункції малих дихальних шляхів при бронхіальній астмі. Низкою досліджень було оцінено вплив інгаляційної терапії, що проникає в малі дихальні шляхи. Продемонстровано, що препарати з тонкодисперсними частинками є кращим підходом до лікування та досягнення контролю бронхіальної астми. Також зросли інтерес і попит до впливу біологічної терапії на дану патологію. Проведені проспективні та ретроспективні дослідження, що оцінювали такі препарати як меполізумаб, бенралізумаб та дупілумаб. Перші спостереження демонстрували поліпшення функції малих дихальних шляхів, другі — деякі суперечливості щодо їх впливу та використання. Загалом, проведені дослідження підкреслили потенційну важливість терапії, спрямованої на дисфункцію малих дихальних шляхів, у лікуванні бронхіальної астми.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Ключові слова. Астма, малі дихальні шляхи, осцилометрія, спірометрія, анкета.

Sanina Nataliya Anatoliivna Candidate of Medical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Internal Medicine No. 1, Dnipro State Medical University, Dnipro, https://orcid.org/0000-0001-6603-0219

Kalyshko Elizaveta Oleksiivna V-year student of the Faculty of Medicine, Dnipro State Medical University, Dnipro, https://orcid.org/0009-0009-4799-3840

SMALL AIRWAY DYSFUNCTION IN BRONCHIAL ASTHMA (literature review)

Abstract. Bronchial asthma is a chronic inflammatory disease, the pathogenesis of which is based on spasm of bronchial smooth muscles, and clinical manifestations are expiratory dyspnea and cough with wheezing. Small airway dysfunction is a common phenomenon in patients with this pathology. Forced expiratory volume in 1 second is an unreliable indicator for the diagnosis of this pathology. Instead, a number of other studies have been presented, such as computed tomography, plethysmography, pulse oscillometry, multiple breath washes, and transbronchial biopsy. However, there is still no generally recognized “gold standard” method for its diagnosis in clinical practice in the world. As part of the search for the best biomarkers or their combination with imaging methods for small airway dysfunction, a one-year prospective multicenter study ATLANTIS was conducted, for which patients with asthma of various severity and a control group of healthy participants were invited. The results demonstrated that a symptom-based questionnaire in combination with oscillometry may in the future become the final diagnostic point for determining small airway dysfunction in bronchial asthma. A number of studies have evaluated the effects of inhaled therapy that penetrates the small airways. It has been demonstrated that drugs with fine particles are a better approach to treat and achieve control of bronchial asthma. There has also been increased interest and demand for the effects of biological therapy on this pathology. Prospective and retrospective studies have been conducted that evaluated drugs such as mepolizumab, benralizumab and dupilumab. The first observations demonstrated improvements in small airway function, the second showed some controversy regarding their effects and use. Overall, the studies conducted highlighted the potential importance of therapy targeting small airway dysfunction in the treatment of bronchial asthma.

Keywords. Asthma, small airways, oscillometry, spirometry, questionnaire.

Постановка проблеми. Незважаючи на існування та щорічне оновлення міжнародних протоколів GINA, захворюваність на бронхіальну астму зростає. Доведено, що разом із цим набуває розвитку дисфункція малих дихальних

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

шляхів у якості супутнього клінічно значущого явища. Об'єм форсованого видиху за 1 секунду (ОФВ1) та пікова швидкість видиху (ПШВ) є важливими показниками діагностики астми та оцінки ризику несприятливих наслідків [1]. Однак, значення спірометрії набувають патологічних значень лише у випадку перекриття приблизно 75% малих дихальних шляхів, тому дані показники не дозволяють надійно оцінити їх стан [2, 3]. З огляду на відсутність методу «золотого стандарту» оцінки, всесвітнє партнерство створило однорічне проспективне дослідження ATLANTIS для пошуку найкращого варіанту або комбінації біомаркерів, фізіологічних тестів та маркерів візуалізації для визначення наявності дисфункції дрібних дихальних шляхів [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У даній роботі зібрана інформація про методи діагностики дисфункції дрібних дихальних шляхів [8-21], результати ретроспективного дослідження ATLANTIS [23] та можливі шляхи терапії даної патології [39, 41-45].

Мета статті. Визначити метод «золотого стандарту» оцінки дисфункції дрібних дихальних при бронхіальній астмі.

Матеріали та методи. У роботі було проведено аналіз міжнародних наукових публікацій.

Виклад основного матеріалу. Малі дихальні шляхи (МДШ) визначаються як ті, що мають діаметр ≤2 мм і включать в себе респіраторні бронхіоли, альвеолярні протоки та мішок [5]. Історично астму вважали захворюванням, що вражає переважно великі дихальні шляхи, частково через обмеження доступних методів оцінки. Однак, завдяки сучасності доведено, що принаймні 50% пацієнтів з БА різних ступенів тяжкості мають дисфункцію малих дихальних шляхів з більш вираженою симптоматикою, гіршою якістю життя та частими загостреннями [6]. Аналіз дослідження «Тягар обструктивних захворювань» також демонструє підвищену ймовірність виникнення серцево-судинних захворювань [7]. Правильна ідентифікація дисфункції малих дихальних шляхів важлива не лише для кращого встановлення прогнозу астми пацієнта, але й для допомоги у виборі терапії.

Історично ОФВ1 та ПШВ зазвичай використовувалися в перехресних дослідженнях, часто невеликих за розміром, та охоплювали підгрупи за тяжкістю БА. Оскільки дані показники є ненадійними для визначення дисфункції дрібних дихальних шляхів було запропоновано низку інших методів її оцінки, таких як: комп'ютерна томографія (КТ), плетизмографія, імпульсна осцилометрія (ІО), багаторазове промивання дихання та трансбронхіальна біопсія [8-21].

Комп'ютерна томографія високої роздільної здатності, на сьогоднішній день, ще недостатньо візуалізує окремі малі дихальні шляхи [8]. Однак, оцінюючи товщину їх стінки та денситометрію легень, може забезпечити непрямі вимірювання дисфункції [9]. Крім того, поєднання КТ з моделюванням виявилося корисним у випадку диференційної діагностики з емфіземою (наприклад, оцінка зміни щільності між зображеннями на вдиху та видиху [10],

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

а також для одержання моделі тривимірного осадження аерозолю в усіх легеневих ділянках [11]. Але наразі ці методи використовуються лише в клінічних випробуваннях.

Тілесна плетизмографія є більш чутливим методом у порівнянні зі спірометрією для визначення обструкції малих дихальних шляхів [12]. Такі параметри як функціональна залишкова ємність легень (ФЗЄЛ), залишковий об'єм (ЗО) та його співвідношення до загальної ємності легень (ЗЄЛ) є маркерами газозатримки, що вказує на гіперінфляцію, характерну для дисфункції і часто вказує саме на неконтрольований перебіг бронхіальної астми [13, 14]. Однак обладнання для плетизмографії є складним, потребує досвідченого персоналу і використовується більше у спеціалізованій пульмонологічній практиці, аніж в закладах первинної медичної допомоги.

Імпульсна осцилометрія вимірює механічні властивості легень під час регулярного, спокійного дихання шляхом застосування коливань тиску біля рота [15]. Реактивний опір легень, його площа та падіння з 5 до 20 Гц свідчать про обструкцію малих дихальних шляхів [16]. На сьогоднішній день доступні портативні пристрої, що дозволяють впровадити цю методику у клінічну практику, однак його висока вартість ускладнює досягнення цього в неспеціалізованій допомозі [17].

Багаторазове промивання дихання оцінює розподіл вентиляції, вимірюючи, наскільки ефективно легені можуть очиститися від індикаторного інертного газу (наприклад, азоту). Обструкція малих дихальних шляхів впливає на його поширення по всій легеневій площі, збільшуючи час, необхідний для вимивання [18]. Гетерогенність вентиляції виражається через три індекси: очищення легень та останніми двома, що пов'язані з провідними та ацинарними МДШ. Продемонстровано, що вони корелюють зі спірометрією для визначення обмеження потоку повітря у пацієнтів з астмою та змінюються під час її загострення [19]. Не дивлячись на те, що використання даної методики стає рутинним у клінічній практиці, це стосується більше муковісцидозу, ніж БА.

Дисфункція малих дихальних шляхів потенційно може бути виявлена і у зразках трансбронхіальної біопсії. Про це свідчить інфільтрація тучними клітинами підслизової оболонки [20], альвеолярне накопичення еозинофілів та макрофагів, підвищення рівня CD4+ лімфоцитів [21]. Однак цей метод вимагає інвазивного забору проб тканин і обмежується дослідженнями.

Хоча ОФВ1 як показник не використовується сам по собі у діагностиці, такі показники спірометрії як форсований видихальний потік між 25 та 75% (ФВВ 25-75%) або на рівні 50% (ФВВ 50%) та форсована життєва ємність легень (ФЖЄЛ) використовувалися для виявлення затримки повітря як непрямих маркерів дисфункції малих дихальних шляхів [22]. Однак в цілому цей метод дослідження є неточною оцінкою загального стану легень.

Дослідження ATLANTIS є проспективним, обсерваційним, з 1-річним періодом спостереження, у якому взяли участь 773 учасники, серед яких хворі на

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

бронхіальну астму різних ступенів тяжкості та контрольна група здорових людей. Воно продемонструвало, що поширеність дисфункції малих дихальних шляхів у пацієнтів з БА залежала від використаного показника, варіюючись від 19,3% до 73,1%. Ця широка варіабельність ілюструє важливість визначення інструменту «золотого стандарту». Для досягнення цього до даних ATLANTIS було застосовано моделювання структурними рівняннями (SEM) для оцінки внеску всіх фізіологічних змінних. SEM — статистично неупереджений метод, що поєднує в собі факторний та регресійний аналізи в єдину структуру. Кінцева клінічна SEM-модель включала 3 латентні зміни: гетерогенність вентиляції, обмеження експіраторного потоку та затримку газів. Це дозволило визначити клінічний бал дисфункції малих дихальних шляхів, що корелював з тяжкістю та контролем астми, ризиком загострень, гіперінфляцією та ступенем обмеження потоку повітря [23].

Важливо підкреслити, що пацієнти з БА в ATLANTIS мали вищий систолічний артеріальний тиск у порівнянні з контрольною групою. Причому, крім наведеного показника, з клінічним балом дисфункції малих дихальних шляхів корелював і діастолічний артеріальний тиск [23]. Це узгоджується з результатами дослідження «Тягар обструктивних захворювань». Потрібні подальші спостереження щоб зрозуміти вплив дисфункції малих дихальних шляхів на кардіометаболічні результати.

Попередні аналізи, що використовують шкалу ORACLE (Оксфордська шкала ризику нападів астми), продемонстрували: високий рівень еозинофілів в крові (визначений як ≥150 клітин/мкл) або збільшена фракція оксиду азоту у видихуваному вигляді (визначена як ≥25 ppb) можуть кількісно визначити надмірний ризик загострень БА [24].

Визначення «золотого стандарту» є критично важливим для діагностики дисфункції малих дихальних шляхів, але жоден з методів не підходить для сортування на рівні популяції. Ідеальним інструментом для такого використання могла б стати анкета на основу симптомів «Інструмент дисфункції малих дихальних шляхів». Вона була створена шляхом проведення інтерв'ю та фокус-груп у осіб як з наведеною патологією, так і без неї. Анкета включала в себе 63 пункти, що охоплюють ознаки та симптоми, які вказують на наявність дисфункції малих дихальних шляхів [25]. Пункт 8 («Я іноді задихаюся, коли сиджу або лежу спокійно») у поєднанні з характеристиками пацієнта такими як вік, індекс маси тіла виявив патологію, що розглядається, з достатнім ступенем точності.

Додавання прогнозованого значення показника ОФВ1 на спірометрії лише підвищило прецизність діагностики. Ці дані дають початкову вказівку на те, що комбінація імпульсної осцилометрії з одним пунктом з анкети може бути корисною для визначення дисфункції малих дихальних шляхів і може бути достатньою як діагностична кінцева точка в клінічних спостереженнях бронхіальної астми [26].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Низка контрольованих досліджень та аналізів реальних випадків оцінювали вплив інгаляційної терапії, яка може проникати у малі дихальні шляхи у пацієнтів з БА [27-37]. Зокрема, було показано, що препарати з тонкодисперсними частинками (визначені як ті, що мають середній аеродинамічний діаметр за масою <2 мкм [38]) краще проникають у МДШ і у хворих було більше шансів досягти контролю астми під час їх використання [39].

Однак жодні клінічні випробування остаточно не підтвердили, що тонкодисперсна терапія є найкращим підходом до лікування БА, а два мета-аналізи мали суперечливі результати щодо їх переваг [40].

Також зростає інтерес до впливу біологічної терапії на дисфункцію малих дихальних шляхів, особливо у пацієнтів з еозинофільною астмою. Наприклад, у клінічному проспективному дослідженні меполізумаб асоціювався з покращенням функції МДШ, яке вплинуло на поліпшення контролю БА. Дупілумаб пов’язували зі стабілізацією показників імпульсної осцилометрії [41]. Результати ретроспективних досліджень, проведених у «реальних умовах» є більш неоднозначними. Меполізумаб пов’язували з покращенням показників ОФВ1 на 25-75% лише у трьох спостереженнях [42-44], хоча інше не продемонструвало жодного ефекту.

Бенралізумаб поліпшив показники спірометрії, за виключенням ОФВ1, та контроль бронхіальної астми, хоча стабілізації показників імпульсної осцилометрії не спостерігалося. Дупілумаб пов’язували лише з числовим (але не статистично значущим) покращенням показників ОФВ1 на 25-75% [45].

Загалом, всі ці різні дослідження підкреслюють потенційну важливість терапії, спрямованої на дисфункцію малих дихальних шляхів, у лікуванні астми.

Висновки з даного дослідження. Дисфункція малих дихальних шляхів є поширеним та клінічно значущим компонентом бронхіальної астми, що асоціюється з більш вираженою симптоматикою, гіршим контролем захворювання, підвищеним ризиком загострень та можливими кардіометаболічними ускладненнями. Результати міжнародного спостереження ATLANTIS демонструють перспективність використання комбінованих діагностичних підходів, зокрема імпульсної осцилометрії у поєднанні з клінічними опитувальниками та біомаркерами, що дасть змогу виявити метод «золотого стандарту» оцінки даної патології. Рання ідентифікація дисфункції малих дихальних шляхів також має важливе значення для оптимізації терапії, що включає інгаляційні лікарські засоби з тонкодисперсними частинками та сучасну біологічну терапію.

Перспективи подальших досліджень. В подальшому перспективним є виявлення методу «золотого стандарту» діагностики дисфункції малих дихальних шляхів в ході наступних, більш тривалих досліджень таких як ATLANTIS.

Література:

1. Reports - Global Initiative for Asthma - GINA. Global Initiative for Asthma - GINA. URL: https://ginasthma.org/reports/ (date of access: 21.04.2026).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

2. Small airway impairment in moderate to severe asthmatics without significant proximal airway obstruction / T. Perez et al. Respiratory Medicine. 2013. Vol. 107, no. 11. P. 1667–1674. URL: https://doi.org/10.1016/j.rmed.2013.08.009 (date of access: 21.04.2026).

3. Oppenheimer B. W., Goldring R. M., Berger K. I. Distal Airway Function Assessed by Oscillometry at Varying Respiratory Rate: Comparison with Dynamic Compliance. COPD: Journal of Chronic Obstructive Pulmonary Disease. 2009. Vol. 6, no. 3. P. 162–170. URL: https://doi.org/10.1080/15412550902918410 (date of access: 22.04.2026).

4. Unmet needs for the assessment of small airways dysfunction in asthma: introduction to the ATLANTIS study / D. S. Postma et al. European Respiratory Journal. 2015. Vol. 45, no. 6. P. 1534–1538. URL: https://doi.org/10.1183/09031936.00214314 (date of access: 22.04.2026).

5. Toumpanakis D., Usmani O. S. Small airways in asthma: Pathophysiology, identification and management. Chinese Medical Journal Pulmonary and Critical Care Medicine. 2023. URL: https://doi.org/10.1016/j.pccm.2023.07.002 (date of access: 22.04.2026).

6. The prevalence of small airways disease in adult asthma: A systematic literature review / O. S. Usmani et al. Respiratory Medicine. 2016. Vol. 116. P. 19–27. URL: https://doi.org/10.1016/j.rmed.2016.05.006 (date of access: 22.04.2026).

7. The association of spirometric small airways obstruction with respiratory symptoms, cardiometabolic diseases, and quality of life: results from the Burden of Obstructive Lung Disease (BOLD) study / B. Knox-Brown et al. Respiratory Research. 2023. Vol. 24, no. 1. URL: https://doi.org/10.1186/s12931-023-02450-1 (date of access: 22.04.2026).

8. Comprehensive efficacy of omalizumab for severe refractory asthma: a time-series observational study / T. Tajiri et al. Annals of Allergy, Asthma & Immunology. 2014. Vol. 113, no. 4. P. 470–475.e2. URL: https://doi.org/10.1016/j.anai.2014.06.004 (date of access: 22.04.2026).

9. Quantitative computed tomography–derived clusters: Redefining airway remodeling in asthmatic patients / S. Gupta et al. Journal of Allergy and Clinical Immunology. 2014. Vol. 133, no. 3. P. 729–738.e18. URL: https://doi.org/10.1016/j.jaci.2013.09.039 (date of access: 22.04.2026).

10. Association between Functional Small Airway Disease and FEV1Decline in Chronic Obstructive Pulmonary Disease / S. P. Bhatt et al. American Journal of Respiratory and Critical Care Medicine. 2016. Vol. 194, no. 2. P. 178–184. URL: https://doi.org/10.1164/rccm.201511-2219oc (date of access: 22.04.2026).

11. Functional imaging using computer methods to compare the effect of salbutamol and ipratropium bromide in patient-specific airway models of COPD / L. De Backer et al. International Journal of Chronic Obstructive Pulmonary Disease. 2011. P. 637. URL: https://doi.org/10.2147/copd.s21917 (date of access: 22.04.2026).

12. Do small airway abnormalities characterize asthma phenotypes? In search of proof / M. Contoli et al. Clinical & Experimental Allergy. 2012. Vol. 42, no. 8. P. 1150–1160. URL: https://doi.org/10.1111/j.1365-2222.2012.03963.x (date of access: 22.04.2026).

13. Lung function in adults with stable but severe asthma: air trapping and incomplete reversal of obstruction with bronchodilation / R. L. Sorkness et al. Journal of Applied Physiology. 2008. Vol. 104, no. 2. P. 394–403. URL: https://doi.org/10.1152/japplphysiol.00329.2007 (date of access: 22.04.2026).

14. The ENFUMOSA cross-sectional European multicentre study of the clinical phenotype of chronic severe asthma. European Respiratory Journal. 2003. Vol. 22, no. 3. P. 470–477. URL: https://doi.org/10.1183/09031936.03.00261903 (date of access: 22.04.2026).

15. Technical standards for respiratory oscillometry: test loads for calibration and verification / C. Thamrin et al. European Respiratory Journal. 2020. Vol. 56, no. 4. P. 2003369. URL: https://doi.org/10.1183/13993003.03369-2020 (date of access: 22.04.2026).

16. Functional CT imaging for identification of the spatial determinants of small-airways disease in adults with asthma / A. J. Bell et al. Journal of Allergy and Clinical Immunology. 2019.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Vol. 144, no. 1. P. 83–93. URL: https://doi.org/10.1016/j.jaci.2019.01.014 (date of access: 22.04.2026).

17. Significances of spirometry and impulse oscillometry for detecting small airway disorders assessed with endobronchial optical coherence tomography in COPD / Z.-Q. Su et al. International Journal of Chronic Obstructive Pulmonary Disease. 2018. Volume 13. P. 3031–3044. URL: https://doi.org/10.2147/copd.s172639 (date of access: 22.04.2026).

18. Small airways in asthma: from bench-to-bedside / L. CALZETTA et al. Minerva Medica. 2022. Vol. 113, no. 1. URL: https://doi.org/10.23736/s0026-4806.21.07268-2 (date of access: 22.04.2026).

19. Characterization of acinar airspace involvement in asthmatic patients by using inert gas washout and hyperpolarized 3helium magnetic resonance / S. Gonem et al. Journal of Allergy and Clinical Immunology. 2016. Vol. 137, no. 2. P. 417–425. URL: https://doi.org/10.1016/j.jaci. 2015.06.027 (date of access: 22.04.2026).

20. Mast Cell Phenotype, Location, and Activation in Severe Asthma / S. Balzar et al. American Journal of Respiratory and Critical Care Medicine. 2011. Vol. 183, no. 3. P. 299–309. URL: https://doi.org/10.1164/rccm.201002-0295oc (date of access: 22.04.2026).

21. Lymphocyte and Eosinophil Influx into Alveolar Tissue in Nocturnal Asthma / M. KRAFT et al. American Journal of Respiratory and Critical Care Medicine. 1999. Vol. 159, no. 1. P. 228–234. URL: https://doi.org/10.1164/ajrccm.159.1.9804033 (date of access: 22.04.2026).

22. Small airways obstruction and its risk factors in the Burden of Obstructive Lung Disease (BOLD) study: a multinational cross-sectional study / B. Knox-Brown et al. The Lancet Global Health. 2023. Vol. 11, no. 1. P. e69-e82. URL: https://doi.org/10.1016/s2214-109x(22)00456-9 (date of access: 22.04.2026).

23. Exploring the relevance and extent of small airways dysfunction in asthma (ATLANTIS): baseline data from a prospective cohort study / D. S. Postma et al. The Lancet Respiratory Medicine. 2019. Vol. 7, no. 5. P. 402–416. URL: https://doi.org/10.1016/s2213-2600(19)30049-9 (date of access: 22.04.2026).

24. Predicting the benefits of type-2 targeted anti-inflammatory treatment with the prototype Oxford Asthma Attack Risk Scale (ORACLE) / S. Couillard et al. ERJ Open Research. 2022. Vol. 8, no. 1. P. 00570–2021. URL: https://doi.org/10.1183/23120541.00570-2021 (date of access: 22.04.2026).

25. Development of a tool to recognize small airways dysfunction in asthma (SADT) / L. Schiphof-Godart et al. Health and Quality of Life Outcomes. 2014. Vol. 12, no. 1. URL: https://doi.org/10.1186/s12955-014-0155-7 (date of access: 22.04.2026).

26. Development of a tool to detect small airways dysfunction in asthma clinical practice / J. Kocks et al. European Respiratory Journal. 2022. P. 2200558. URL: https://doi.org/10.1183 /13993003.00558-2022 (date of access: 22.04.2026).

27. Effect of HFA-flunisolide on peripheral lung inflammation in asthma / H.-P. Hauber et al. Journal of Allergy and Clinical Immunology. 2003. Vol. 112, no. 1. P. 58–63. URL: https://doi.org /10.1067/mai.2003.1612 (date of access: 22.04.2026).

28. Evidence of remodeling in peripheral airways of patients with mild to moderate asthma: Effect of hydrofluoroalkane-flunisolide / C. Bergeron et al. Journal of Allergy and Clinical Immunology. 2005. Vol. 116, no. 5. P. 983–989. URL: https://doi.org/10.1016/j.jaci.2005.07.029 (date of access: 22.04.2026).

29. Managing Small Airway Disease in Patients with Severe Asthma: Transitioning from the “Silent Zone” to Achieving “Quiet Asthma” / G. E. Carpagnano et al. Journal of Clinical Medicine. 2024. Vol. 13, no. 8. P. 2320. URL: https://doi.org/10.3390/jcm13082320 (date of access: 22.04.2026).

ISSN 2786-4952 Online

30. Effects of formoterol or salmeterol on impulse oscillometry in patients with persistent asthma / A. Manoharan et al. Journal of Allergy and Clinical Immunology. 2016. Vol. 137, no. 3. P. 727–733.e1. URL: https://doi.org/10.1016/j.jaci.2015.06.012 (date of access: 22.04.2026).

31. Hozawa S., Terada M., Hozawa M. Comparison of the effects of budesonide/formoterol maintenance and reliever therapy with fluticasone/salmeterol fixed-dose treatment on airway inflammation and small airway impairment in patients who need to step-up from inhaled corticosteroid monotherapy. Pulmonary Pharmacology & Therapeutics. 2014. Vol. 27, no. 2. P. 190–196. URL: https://doi.org/10.1016/j.pupt.2013.12.003 (date of access: 22.04.2026).

32. Hoshino M. Comparison of Effectiveness in Ciclesonide and Fluticasone Propionate on Small Airway Function in Mild Asthma. Allergology International. 2010. Vol. 59, no. 1. P. 59–66. URL: https://doi.org/10.2332/allergolint.09-oa-0122 (date of access: 22.04.2026).

33. Hozawa S., Terada M., Hozawa M. Comparison of budesonide/formoterol Turbuhaler with fluticasone/salmeterol Diskus for treatment effects on small airway impairment and airway inflammation in patients with asthma. Pulmonary Pharmacology & Therapeutics. 2011. Vol. 24, no. 5. P. 571–576. URL: https://doi.org/10.1016/j.pupt.2011.05.004 (date of access: 22.04.2026).

34. Asthma-Related Outcomes in Patients Initiating Extrafine Ciclesonide or Fine-Particle Inhaled Corticosteroids / D. S. Postma et al. Allergy, Asthma & Immunology Research. 2017. Vol. 9, no. 2. P. 116. URL: https://doi.org/10.4168/aair.2017.9.2.116 (date of access: 22.04.2026).

35. Real-life comparison of beclometasone dipropionate as an extrafine- or larger-particle formulation for asthma / D. Price et al. Respiratory Medicine. 2013. Vol. 107, no. 7. P. 987–1000. URL: https://doi.org/10.1016/j.rmed.2013.03.009 (date of access: 22.04.2026).

36. Treatment of the bronchial tree from beginning to end: targeting small airway inflammation in asthma / M. van den Berge et al. Allergy. 2012. Vol. 68, no. 1. P. 16–26. URL: https://doi.org/10.1111/all.12062 (date of access: 22.04.2026).

37. Asthma control with extrafine-particle hydrofluoroalkane-beclometasone vs. large-particle chlorofluorocarbon-beclometasone: a real-world observational study / N. Barnes et al. Clinical & Experimental Allergy. 2011. Vol. 41, no. 11. P. 1521–1532. URL: https://doi.org/10.1111/j.1365-2222.2011.03820.x (date of access: 22.04.2026).

38. Harmonizing the Nomenclature for Therapeutic Aerosol Particle Size: A Proposal / E. V. Hillyer et al. Journal of Aerosol Medicine and Pulmonary Drug Delivery. 2018. Vol. 31, no. 2. P. 111–113. URL: https://doi.org/10.1089/jamp.2017.1396 (date of access: 22.04.2026).

39. Lung Deposition of Inhaled Extrafine Beclomethasone Dipropionate/Formoterol Fumarate/Glycopyrronium Bromide in Healthy Volunteers and Asthma: The STORM Study / O. S. Usmani et al. Journal of Aerosol Medicine and Pulmonary Drug Delivery. 2022. URL: https://doi.org/10.1089/jamp.2021.0046 (date of access: 22.04.2026).

40. Single inhaler with beclometasone, formoterol, and glycopyrronium versus triple therapies in adults with uncontrolled asthma: a systematic review and meta-analysis / F. Braido et al. Scientific Reports. 2025. Vol. 15, no. 1. URL: https://doi.org/10.1038/s41598-025-88374-w (date of access: 22.04.2026).

41. Evaluation of Small Airways Dysfunction With Dupilumab Using Airway Oscillometry in Uncontrolled Severe Asthma / K. E. Stewart et al. Clinical & Experimental Allergy. 2025. URL: https://doi.org/10.1111/cea.70002 (date of access: 22.04.2026).

42. Mepolizumab effectiveness on small airway obstruction, corticosteroid sparing and maintenance therapy step-down in real life / B. Sposato et al. Pulmonary Pharmacology & Therapeutics. 2020. Vol. 61. P. 101899. URL: https://doi.org/10.1016/j.pupt.2020.101899 (date of access: 22.04.2026).

43. Real-Life Effectiveness of Mepolizumab on Forced Expiratory Flow between 25% and 75% of Forced Vital Capacity in Patients with Severe Eosinophilic Asthma / A. Maglio et al.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Biomedicines. 2021. Vol. 9, no. 11. P. 1550. URL: https://doi.org/10.3390/biomedicines9111550 (date of access: 22.04.2026).

44. Long-Term Efficacy and Safety Among Patients with Severe Eosinophilic Asthma Treated with Mepolizumab and its Effect on Small Airways / R. Strauss et al. The Journal of Allergy and Clinical Immunology: In Practice. 2023. URL: https://doi.org/10.1016/j.jaip.2023.08.010 (date of access: 22.04.2026).

45. Clinical Remission in Patients Affected by Severe Eosinophilic Asthma on Dupilumab Therapy: A Long-Term Real-Life Study / C. M. I. Quarato et al. Journal of Clinical Medicine. 2024. Vol. 13, no. 1. P. 291. URL: https://doi.org/10.3390/jcm13010291 (date of access: 22.04.2026).

References:

1. Reports - Global Initiative for Asthma - GINA. (n.d.). Global Initiative for Asthma - GINA. https://ginasthma.org/reports/ [in English].

2. Perez, T., Chanez, P., Dusser, D., & Devillier, P. (2013). Small airway impairment in moderate to severe asthmatics without significant proximal airway obstruction. Respiratory Medicine, 107(11), 1667–1674. https://doi.org/10.1016/j.rmed.2013.08.009 [in English].

3. Oppenheimer, B. W., Goldring, R. M., & Berger, K. I. (2009). Distal airway function assessed by oscillometry at varying respiratory rate: Comparison with dynamic compliance. COPD: Journal of Chronic Obstructive Pulmonary Disease, 6(3), 162–170. https://doi.org/10.1080/15412550902918410 [in English].

4. Postma, D. S., Brightling, C., Fabbri, L., van der Molen, T., Nicolini, G., Papi, A., Rabe, K. F., Siddiqui, S., Singh, D., van den Berge, M., & Kraft, M. (2015). Unmet needs for the assessment of small airways dysfunction in asthma: introduction to the ATLANTIS study. European Respiratory Journal, 45(6), 1534–1538. https://doi.org/10.1183/09031936.00214314 [in English].

5. Toumpanakis, D., & Usmani, O. S. (2023). Small airways in asthma: Pathophysiology, identification and management. Chinese Medical Journal Pulmonary and Critical Care Medicine. https://doi.org/10.1016/j.pccm.2023.07.002. [in English].

6. Usmani, O. S., Singh, D., Spinola, M., Bizzi, A., & Barnes, P. J. (2016). The prevalence of small airways disease in adult asthma: A systematic literature review. Respiratory Medicine, 116, 19–27. https://doi.org/10.1016/j.rmed.2016.05.006 [in English].

7. Knox-Brown, B., Patel, J., Potts, J., Ahmed, R., Aquart-Stewart, A., Barbara, C., Buist, A. S., Cherkaski, H. H., Denguezli, M., Elbiaze, M., Erhabor, G. E., Franssen, F. M. E., Al Ghobain, M., Gislason, T., Janson, C., Kocabaş, A., Mannino, D., Marks, G., Mortimer, K., . . . Amaral, A. F. S. (2023). The association of spirometric small airways obstruction with respiratory symptoms, cardiometabolic diseases, and quality of life: results from the Burden of Obstructive Lung Disease (BOLD) study. Respiratory Research, 24(1). https://doi.org/10.1186/s12931-023-02450-1 [in English].

8. Tajiri, T., Niimi, A., Matsumoto, H., Ito, I., Oguma, T., Otsuka, K., Takeda, T., Nakaji, H., Inoue, H., Iwata, T., Nagasaki, T., Kanemitsu, Y., Izuhara, Y., & Mishima, M. (2014). Comprehensive efficacy of omalizumab for severe refractory asthma: a time-series observational study. Annals of Allergy, Asthma & Immunology, 113(4), 470–475.e2. https://doi.org/10.1016/j.anai.2014.06.004 [in English].

9. Gupta, S., Hartley, R., Khan, U. T., Singapuri, A., Hargadon, B., Monteiro, W., Pavord, I. D., Sousa, A. R., Marshall, R. P., Subramanian, D., Parr, D., Entwisle, J. J., Siddiqui, S., Raj, V., & Brightling, C. E. (2014a). Quantitative computed tomography–derived clusters: Redefining airway remodeling in asthmatic patients. Journal of Allergy and Clinical Immunology, 133(3), 729–738.e18. https://doi.org/10.1016/j.jaci.2013.09.039 [in English].

10. Bhatt, S. P., Soler, X., Wang, X., Murray, S., Anzueto, A. R., Beaty, T. H., Boriek, A. M., Casaburi, R., Criner, G. J., Diaz, A. A., Dransfield, M. T., Curran-Everett, D., Galbán, C. J.,

ISSN 2786-4952 Online

Hoffman, E. A., Hogg, J. C., Kazerooni, E. A., Kim, V., Kinney, G. L., Lagstein, A., . . . Han, M. K. (2016). Association between Functional Small Airway Disease and FEV1Decline in Chronic Obstructive Pulmonary Disease. American Journal of Respiratory and Critical Care Medicine, 194(2), 178–184. https://doi.org/10.1164/rccm.201511-2219oc. [in English].

11. De Backer, L., De Backer, W., Vos, W., De Backer Jan, Devolder, A., Verhulst Stijn, Claes, R., Salgado, R., & Germonpre, P. (2011). Functional imaging using computer methods to compare the effect of salbutamol and ipratropium bromide in patient-specific airway models of COPD. International Journal of Chronic Obstructive Pulmonary Disease, 637. https://doi.org/10.2147/copd.s21917 [in English].

12. Contoli, M., Kraft, M., Hamid, Q., Bousquet, J., Rabe, K. F., Fabbri, L. M., & Papi, A. (2012). Do small airway abnormalities characterize asthma phenotypes? In search of proof. Clinical & Experimental Allergy, 42(8), 1150–1160. https://doi.org/10.1111/j.1365-2222.2012.03963.x [in English].

13. Sorkness, R. L., Bleecker, E. R., Busse, W. W., Calhoun, W. J., Castro, M., Chung, K. F., Curran-Everett, D., Erzurum, S. C., Gaston, B. M., Israel, E., Jarjour, N. N., Moore, W. C., Peters, S. P., Teague, W. G., & Wenzel,, S. E. (2008). Lung function in adults with stable but severe asthma: air trapping and incomplete reversal of obstruction with bronchodilation. Journal of Applied Physiology, 104(2), 394–403. https://doi.org/10.1152/japplphysiol.00329.2007 [in English].

14. The ENFUMOSA cross-sectional European multicentre study of the clinical phenotype of chronic severe asthma. (2003). European Respiratory Journal, 22(3), 470–477. https://doi.org/10.1183/09031936.03.00261903 [in English].

15. Thamrin, C., Dellacà, R. L., Hall, G. L., Kaczka, D. W., Maksym, G. N., Oostveen, E., Simpson, S. J., & King, G. G. (2020). Technical standards for respiratory oscillometry: test loads for calibration and verification. European Respiratory Journal, 56(4), 2003369. https://doi.org/10.1183/13993003.03369-2020. [in English].

16. Bell, A. J., Foy, B. H., Richardson, M., Singapuri, A., Mirkes, E., van den Berge, M., Kay, D., Brightling, C., Gorban, A. N., Galbán, C. J., & Siddiqui, S. (2019). Functional CT imaging for identification of the spatial determinants of small-airways disease in adults with asthma. Journal of Allergy and Clinical Immunology, 144(1), 83–93. https://doi.org/10.1016/j.jaci.2019.01.014. [in English].

17. Su, Z.-Q., Guan, W.-J., Li, S.-Y., Ding, M., Chen, Y., Jiang, M., Chen, X.-B., Zhong, C.-H., Tang, C.-L., & Zhong, N.-S. (2018a). Significances of spirometry and impulse oscillometry for detecting small airway disorders assessed with endobronchial optical coherence tomography in COPD. International Journal of Chronic Obstructive Pulmonary Disease, Volume 13, 3031–3044. https://doi.org/10.2147/copd.s172639. [in English].

18. CALZETTA, L., AIELLO, M., FRIZZELLI, A., BERTORELLI, G., & CHETTA, A. (2022a). Small airways in asthma: from bench-to-bedside. Minerva Medica, 113(1). https://doi.org/10.23736/s0026-4806.21.07268-2. [in English].

19. Gonem, S., Hardy, S., Buhl, N., Hartley, R., Soares, M., Kay, R., Costanza, R., Gustafsson, P., Brightling, C. E., Owers-Bradley, J., & Siddiqui, S. (2016). Characterization of acinar airspace involvement in asthmatic patients by using inert gas washout and hyperpolarized 3helium magnetic resonance. Journal of Allergy and Clinical Immunology, 137(2), 417–425. https://doi.org/10.1016/j.jaci.2015.06.027. [in English].

20. Balzar, S., Fajt, M. L., Comhair, S. A. A., Erzurum, S. C., Bleecker, E., Busse, W. W., Castro, M., Gaston, B., Israel, E., Schwartz, L. B., Curran-Everett, D., Moore, C. G., & Wenzel, S. E. (2011). Mast Cell Phenotype, Location, and Activation in Severe Asthma. American Journal of Respiratory and Critical Care Medicine, 183(3), 299–309. https://doi.org/10.1164/rccm.201002-0295oc. [in English].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

21. KRAFT, M., MARTIN, R., WILSON, S., DJUKANOVIC, R., & HOLGATE, S. (1999). Lymphocyte and Eosinophil Influx into Alveolar Tissue in Nocturnal Asthma. American Journal of Respiratory and Critical Care Medicine, 159(1), 228–234. https://doi.org/10.1164/ajrccm.159.1.9804033. [in English].

22. Knox-Brown, B., Patel, J., Potts, J., Ahmed, R., Aquart-Stewart, A., Cherkaski, H. H., Denguezli, M., Elbiaze, M., Elsony, A., Franssen, F. M. E., Ghobain, M. A., Harrabi, I., Janson, C., Jõgi, R., Juvekar, S., Lawin, H., Mannino, D., Mortimer, K., Nafees, A. A., . . . Amaral, A. F. S. (2023a). Small airways obstruction and its risk factors in the Burden of Obstructive Lung Disease (BOLD) study: a multinational cross-sectional study. The Lancet Global Health, 11(1), Article e69-e82. https://doi.org/10.1016/s2214-109x(22)00456-9. [in English].

23. Postma, D. S., Brightling, C., Baldi, S., Van den Berge, M., Fabbri, L. M., Gagnatelli, A., Papi, A., Van der Molen, T., Rabe, K. F., Siddiqui, S., Singh, D., Nicolini, G., Kraft, M., Pizzichini, E., Cukier, A., Stelmach, R., Olivenstein, R., Zhang, Q., Badorrek, P., . . . Hanania, N. (2019a). Exploring the relevance and extent of small airways dysfunction in asthma (ATLANTIS): baseline data from a prospective cohort study. The Lancet Respiratory Medicine, 7(5), 402–416. https://doi.org/10.1016/s2213-2600(19)30049-9. [in English].

24. Couillard, S., Do, W. I. H., Beasley, R., Hinks, T. S. C., & Pavord, I. D. (2022). Predicting the benefits of type-2 targeted anti-inflammatory treatment with the prototype Oxford Asthma Attack Risk Scale (ORACLE). ERJ Open Research, 8(1), 00570–2021. https://doi.org/10.1183/23120541.00570-2021. [in English].

25. Schiphof-Godart, L., van der Wiel, E., ten Hacken, N. H., van den Berge, M., Postma, D. S., & van der Molen, T. (2014). Development of a tool to recognize small airways dysfunction in asthma (SADT). Health and Quality of Life Outcomes, 12(1). https://doi.org/10.1186/s12955-014-0155-7. [in English].

26. Kocks, J., van der Molen, T., Voorham, J., Baldi, S., van den Berge, M., Brightling, C., Fabbri, L. M., Kraft, M., Nicolini, G., Papi, A., Rabe, K. F., Siddiqui, S., Singh, D., Vonk, J., Leving, M., & Flokstra-de Blok, B. (2022). Development of a tool to detect small airways dysfunction in asthma clinical practice. European Respiratory Journal, 2200558. https://doi.org/10.1183/13993003.00558-2022. [in English].

27. Hauber, H.-P., Gotfried, M., Newman, K., Danda, R., Servi, R. J., Christodoulopoulos, P., & Hamid, Q. (2003). Effect of HFA-flunisolide on peripheral lung inflammation in asthma. Journal of Allergy and Clinical Immunology, 112(1), 58–63. https://doi.org/10.1067/mai.2003.1612. [in English].

28. Bergeron, C., Hauber, H. P., Gotfried, M., Newman, K., Dhanda, R., Servi, R. J., Ludwig, M. S., & Hamid, Q. (2005). Evidence of remodeling in peripheral airways of patients with mild to moderate asthma: Effect of hydrofluoroalkane-flunisolide. Journal of Allergy and Clinical Immunology, 116(5), 983–989. https://doi.org/10.1016/j.jaci.2005.07.029. [in English].

29. Carpagnano, G. E., Portacci, A., Dragonieri, S., Montagnolo, F., Iorillo, I., Lulaj, E., Maselli, L., Buonamico, E., & Quaranta, V. N. (2024). Managing Small Airway Disease in Patients with Severe Asthma: Transitioning from the “Silent Zone” to Achieving “Quiet Asthma”. Journal of Clinical Medicine, 13(8), 2320. https://doi.org/10.3390/jcm13082320. [in English].

30. Manoharan, A., von Wilamowitz-Moellendorff, A., Morrison, A., & Lipworth, B. J. (2016). Effects of formoterol or salmeterol on impulse oscillometry in patients with persistent asthma. Journal of Allergy and Clinical Immunology, 137(3), 727–733.e1. https://doi.org/10.1016/j.jaci.2015.06.012. [in English].

31. Hozawa, S., Terada, M., & Hozawa, M. (2014). Comparison of the effects of budesonide/formoterol maintenance and reliever therapy with fluticasone/salmeterol fixed-dose treatment on airway inflammation and small airway impairment in patients who need to step-up from

inhaled corticosteroid monotherapy. Pulmonary Pharmacology & Therapeutics, 27(2), 190–196. https://doi.org/10.1016/j.pupt.2013.12.003. [in English].

32. Hoshino, M. (2010). Comparison of Effectiveness in Ciclesonide and Fluticasone Propionate on Small Airway Function in Mild Asthma. Allergology International, 59(1), 59–66. https://doi.org/10.2332/allergolint.09-oa-0122. [in English].

33. Hozawa, S., Terada, M., & Hozawa, M. (2011a). Comparison of budesonide/formoterol Turbuhaler with fluticasone/salmeterol Diskus for treatment effects on small airway impairment and airway inflammation in patients with asthma. Pulmonary Pharmacology & Therapeutics, 24(5), 571–576. https://doi.org/10.1016/j.pupt.2011.05.004. [in English].

34. Postma, D. S., Dekhuijzen, R., van der Molen, T., Martin, R. J., van Aalderen, W., Roche, N., Guilbert, T. W., Israel, E., van Eickels, D., Khalid, J. M., Herings, R. M. C., Overbeek, J. A., Miglio, C., Thomas, V., Hutton, C., Hillyer, E. V., & Price, D. B. (2017). Asthma-Related Outcomes in Patients Initiating Extrafine Ciclesonide or Fine-Particle Inhaled Corticosteroids. Allergy, Asthma & Immunology Research, 9(2), 116. https://doi.org/10.4168/aair.2017.9.2.116. [in English].

35. Price, D., Thomas, M., Haughney, J., Lewis, R. A., Burden, A., von Ziegenweidt, J., Chisholm, A., Hillyer, E. V., & Corrigan, C. J. (2013). Real-life comparison of beclometasone dipropionate as an extrafine- or larger-particle formulation for asthma. Respiratory Medicine, 107(7), 987–1000. https://doi.org/10.1016/j.rmed.2013.03.009. [in English].

36. Van den Berge, M., ten Hacken, N. H. T., van der Wiel, E., & Postma, D. S. (2012). Treatment of the bronchial tree from beginning to end: targeting small airway inflammation in asthma. Allergy, 68(1), 16–26. https://doi.org/10.1111/all.12062. [in English].

37. Barnes, N., Price, D., Colice, G., Chisholm, A., Dorinsky, P., Hillyer, E. V., Burden, A., Lee, A. J., Martin, R. J., Roche, N., von Ziegenweidt, J., & Israel, E. (2011). Asthma control with extrafine-particle hydrofluoroalkane-beclometasone vs. large-particle chlorofluorocarbon-beclometasone: a real-world observational study. Clinical & Experimental Allergy, 41(11), 1521–1532. https://doi.org/10.1111/j.1365-2222.2011.03820.x. [in English].

38. Hillyer, E. V., Price, D. B., Chrystyn, H., Martin, R. J., Israel, E., van Aalderen, W. M. C., Papi, A., Usmani, O. S., & Roche, N. (2018). Harmonizing the Nomenclature for Therapeutic Aerosol Particle Size: A Proposal. Journal of Aerosol Medicine and Pulmonary Drug Delivery, 31(2), 111–113. https://doi.org/10.1089/jamp.2017.1396. [in English].

39. Usmani, O. S., Baldi, S., Warren, S., Panni, I., Girardello, L., Rony, F., Taylor, G., DeBacker, W., & Georges, G. (2022). Lung Deposition of Inhaled Extrafine Beclomethasone Dipropionate/Formoterol Fumarate/Glycopyrronium Bromide in Healthy Volunteers and Asthma: The STORM Study. Journal of Aerosol Medicine and Pulmonary Drug Delivery. https://doi.org/10.1089/jamp.2021.0046. [in English].

40. Braido, F., Vlachaki, I., Nikolaidis, G. F., Tzelis, D., Barouma, I., Piraino, A., Madoni, A., & Scichilone, N. (2025). Single inhaler with beclometasone, formoterol, and glycopyrronium versus triple therapies in adults with uncontrolled asthma: a systematic review and meta-analysis. Scientific Reports, 15(1). https://doi.org/10.1038/s41598-025-88374-w. [in English].

41. Stewart, K. E., Kuo, C. R., Chan, R., & Lipworth, B. J. (2025). Evaluation of Small Airways Dysfunction With Dupilumab Using Airway Oscillometry in Uncontrolled Severe Asthma. Clinical & Experimental Allergy. https://doi.org/10.1111/cea.70002. [in English].

42. Sposato, B., Camiciottoli, G., Bacci, E., Scalese, M., Carpagnano, G. E., Pelaia, C., Santus, P., Maniscalco, M., Masieri, S., Corsico, A., Scichilone, N., Baglioni, S., Murgia, N., Folletti, I., Bardi, G., Grosso, A., Cameli, P., Latorre, M., Musarra, A., . . . Rogliani, P. (2020). Mepolizumab effectiveness on small airway obstruction, corticosteroid sparing and maintenance therapy step-down in real life. Pulmonary Pharmacology & Therapeutics, 61, 101899. https://doi.org/10.1016/j.pupt.2020.101899. [in English].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

43. Maglio, A., Vitale, C., Pellegrino, S., Calabrese, C., D'Amato, M., Molino, A., Pelaia, C., Triggiani, M., Pelaia, G., Stellato, C., & Vatrella, A. (2021). Real-Life Effectiveness of Mepolizumab on Forced Expiratory Flow between 25% and 75% of Forced Vital Capacity in Patients with Severe Eosinophilic Asthma. Biomedicines, 9(11), 1550. https://doi.org/10.3390/biomedicines 9111550. [in English].

44. Strauss, R., Leflein, H., Kolesar, A., & Hammel, J. (2023). Long-Term Efficacy and Safety Among Patients with Severe Eosinophilic Asthma Treated with Mepolizumab and its Effect on Small Airways. The Journal of Allergy and Clinical Immunology: In Practice. https://doi.org/ 10.1016/j.jaip.2023.08.010. [in English].

45. Quarato, C. M. I., Tondo, P., Lacedonia, D., Soccio, P., Fuso, P., Sabato, E., Hoxhallari, A., Foschino Barbaro, M. P., & Scioscia, G. (2024). Clinical Remission in Patients Affected by Severe Eosinophilic Asthma on Dupilumab Therapy: A Long-Term Real-Life Study. Journal of Clinical Medicine, 13(1), 291. https://doi.org/10.3390/jcm13010291. [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК: 616.712-007.24-053+616.711-007.5-021.3

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3600-3614

Сасюк Анатолій Іванович кандидат медичних наук, доцент кафедри дитячої хірургії, Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова, Вінниця, https://orcid.org/0000-0001-7454-2986

ПОЄДНАНА ДЕФОРМАЦІЯ ГРУДНОЇ КЛІТКИ ТА ПІДЛІТКОВОГО ІДІОПАТИЧНОГО СКОЛІОЗУ (ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ)

Анотація. Підлітковий ідіопатичний сколіоз (ПІС) часто супроводжується деформаціями передньої стінки грудної клітки, найпоширенішою з яких є лійкоподібна деформація (ЛДГК). Поєднання цих патологій призводить до складних біомеханічних змін та суттєво впливає на серцево-легеневу функцію пацієнтів, що потребує комплексного підходу до діагностики та лікування. Мною було проведено аналіз сучасних наукових літературних джерел щодо етіології, методів діагностики, клінічного перебігу та хірургічного лікування поєднаної патології підліткового ідіопатичного сколіозу та лійкоподібної деформації грудної клітки. У статті наведено огляд та узагальнення даних клінічних, радіологічних та ретроспективних досліджень щодо морфологічної оцінки грудної клітки (індекс Haller та інші параметри), впливу деформації на внутрішні органи та результатів оперативних втручань. Визначено, що лійкоподібна деформація грудної клітки у поєднанні зі сколіозом може викликати компресію серця та зниження функції правого шлуночка. Доведено низьку ефективність консервативного лікування ЛДГК. Оптимальним методом визнана мінімально інвазивна операція за Nuss. Обґрунтовано необхідність суворого планування черговості хірургічних втручань (на хребті чи грудній клітці) залежно від ступеня вираженості кожної з деформацій для уникнення післяопераційного прогресування сколіозу. Також встановлено високий ризик (до 19%) розвитку сколіотичних деформацій у пацієнтів, які в ранньому дитинстві перенесли торакотомію. Поєднана деформація грудної клітки та підлітковий ідіопатичний сколіоз є складною мультидисциплінарною проблемою. Ефективне лікування вимагає індивідуального підходу, поєднання сучасних 3D-методів візуалізації та чіткого алгоритму хірургічної корекції.

Ключові слова: ідіопатичний підлітковий сколіоз, лійкоподібна деформація грудної клітки, кілеподібна деформація грудної клітки, діти, лікування, процедура за Nuss, серцево-легеневі ускладнення.

Sasiuk Anatolii Ivanovich PhD, Associate Professor of the Department of Pediatric Surgery, National Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsya, Vinnytsia, https://orcid.org/0000-0001-7454-2986

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

COMBINED CHEST WALL DEFORMITY AND ADOLESCENT IDIOPATHIC SCOLIOSIS (A LITERATURE REVIEW)

Abstract. Adolescent idiopathic scoliosis (AIS) is frequently accompanied by anterior chest wall deformities, the most common of which is pectus excavatum (PE). The combination of these pathologies leads to complex biomechanical alterations and significantly affects the cardiopulmonary function of patients, necessitating a comprehensive approach to diagnosis and treatment. An analysis of current scientific literature was conducted regarding the etiology, diagnostic modalities, clinical course, and surgical management of the combined pathology of adolescent idiopathic scoliosis and pectus excavatum. The article presents a review and synthesis of data from clinical, radiological, and retrospective studies on the morphological assessment of the chest (Haller index and other parameters), the impact of the deformity on internal organs, and the outcomes of surgical interventions. It has been determined that pectus excavatum combined with scoliosis can cause cardiac compression and a decrease in right ventricular function. The low efficacy of conservative treatment for PE has been proven. The minimally invasive Nuss procedure is recognized as the optimal surgical method. The necessity of strict planning regarding the sequence of surgical interventions (on the spine or chest wall) is substantiated, depending on the severity of each deformity, in order to prevent the postoperative progression of scoliosis. A high risk (up to 19%) of developing scoliotic deformities has also been established in patients who underwent thoracotomy in early childhood. Combined chest wall deformity and adolescent idiopathic scoliosis represent a complex multidisciplinary problem. Effective management requires an individualized approach, the integration of advanced 3D imaging techniques, and a precise algorithm for surgical correction.

Keywords: adolescent idiopathic scoliosis, pectus excavatum, pectus carinatum, children, treatment, Nuss procedure, cardiopulmonary complications.

Постановка проблеми. З позицій сучасної доказової медицини, сколіоз це тривимірна (3D) деформація хребта, ступінь якої визначається величиною кута Кобба $>10^0$. Поширеність патології досягає 2-3% в загальній популяції, майже 10% пацієнтів потребують корсетного лікування, а 0,1-0,3% хірургічної корекції [47].

Серед всіх сколіозів окрему клінічну позицію займає підлітковий ідіопатичний сколіоз (ПІС), стан із невиявленою причиною захворювання. В якості етіологічних чинників було запропоновано багато фізичних механізмів, які пояснюють розвиток ПІС дисбалансом сил, з різним вектором напрямку: краніальним, каудальним та вентральним [6; 42; 46].

Однією із особливостей деформації грудних хребців, є те, що вона призводить до спотворення передньої стінки грудної клітки, яка особливо активно розвивається під час стрибка росту дитини у підлітковому віці. Залишається незрозумілим виникнення ПІС частіше при наявності деформації

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

передньої стінки грудної клітки [12; 23]. Більшість гіпотез апелюють до механічних властивостей грудної клітки, таких як дисбаланс сил, що спричинений асиметричним тиском внутрішньо-грудних органів, м'язів спини та безпосередньо самої потенції росту організму. Одним із пояснень, є анатомічне положення серця, яке деформована груднина штовхає ліворуч, натомість серце, в свою чергу, штовхає грудні хребці праворуч. Дану гіпотезу підтверджує той факт, що сколіотичний згин хребта розташовується на тому ж самому аксіальному рівні, що і деформація грудної клітки [47].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема поєднаного перебігу підліткового ідіопатичного сколіозу (ПІС) та деформацій передньої стінки грудної клітки, зокрема лійкоподібної (ЛДГК), знаходиться в центрі уваги багатьох сучасних дослідників. Фундаментальні праці останніх років (Y. Wang, J.H. Chung, E.T. Beltsios та ін.) доводять, що взаємний вплив цих просторових деформацій створює складний анатомо-біомеханічний конфлікт, який веде до компресії органів середостіння та зниження серцево-легеневої функції (зниження фракції викиду, діастолічна дисфункція правого шлуночка). У сучасних публікаціях (J.A. Harris, T.R. Easwer) активно дискутується перехід від класичних рентгенологічних критеріїв (індекс Haller) до комплексних 3D-методів візуалізації та кореляційних індексів, що дозволяють оцінити асиметрію грудної клітки в цілому. Разом з тим, незважаючи на визнання ефективності мінімально інвазивної процедури Nuss для корекції ЛДГК, у фаховій літературі залишається відкритим та суперечливим питання алгоритму вибору тактики лікування. Зокрема, тривають дискусії щодо оптимальної черговості виконання оперативних втручань на хребті та груднині для запобігання прогресуванню сколіозу в післяопераційному періоді. Крім того, окремої уваги потребують нещодавні когортні дослідження, які вказують на високий ризик ятрогенного сколіозу після ранніх торако- та стернотомій, що залишається недостатньо вивченим аспектом торакальної хірургії та ортопедії. Невирішеність цих питань і відсутність універсальних клінічних протоколів ведення таких пацієнтів зумовлюють актуальність даного дослідження.

Мета статті – на основі аналізу вітчизняних та зарубіжних наукових публікацій систематизувати сучасні дані про патогенез, діагностику та алгоритми хірургічного лікування пацієнтів із поєднаною деформацією грудної клітки та підлітковим ідіопатичним сколіозом.

Матеріали та методи. Пошук наукових джерел здійснювався у базах даних PubMed/MEDLINE, Scopus, Web of Science та Google Scholar за ключовими словами: підлітковий ідіопатичний сколіоз, лійкоподібна деформація грудної клітки, операція Nuss, індекс Haller, а також їх англомовними відповідниками. Аналізувалися переважно публікації за останні 10–15 років, а також окремі фундаментальні праці минулих років. До огляду включено оригінальні клінічні та ретроспективні когортні дослідження, систематичні огляди та метааналізи. Описи поодиноких клінічних випадків (case reports) з аналізу виключалися.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Опрацювання відібраного матеріалу проводилося методами системного аналізу, синтезу та узагальнення.

Виклад основного матеріалу. Два найбільш поширені типи деформації грудної клітки, це лійкоподібна деформація грудної клітки (pectus excavatum, >90% всіх випадків) та кільоподібна грудна клітка (pectus carinatum) [2]. Для визначення ступеня деформації грудної клітки в даних ситуаціях застосовують індекс J.A. Haller, (1987), розрахунок якого відбувається шляхом ділення величини поперечного діаметру (**a**) на найкоротшу передньо-задню відстань thorax (**b**), за даними комп'ютерної томографії [19]. Нормальна величина індексу знаходиться в межах 2,5. При перевищенні величини індексу в 3,2 зазвичай засвідчує необхідність оперативного втручання [24; 48]. Однак, індекс Haller не враховує можливу існуючу асиметрію, що не дає змогу забезпечити цілісну оцінку морфологічної структури грудної клітки (рис. 1) [7].

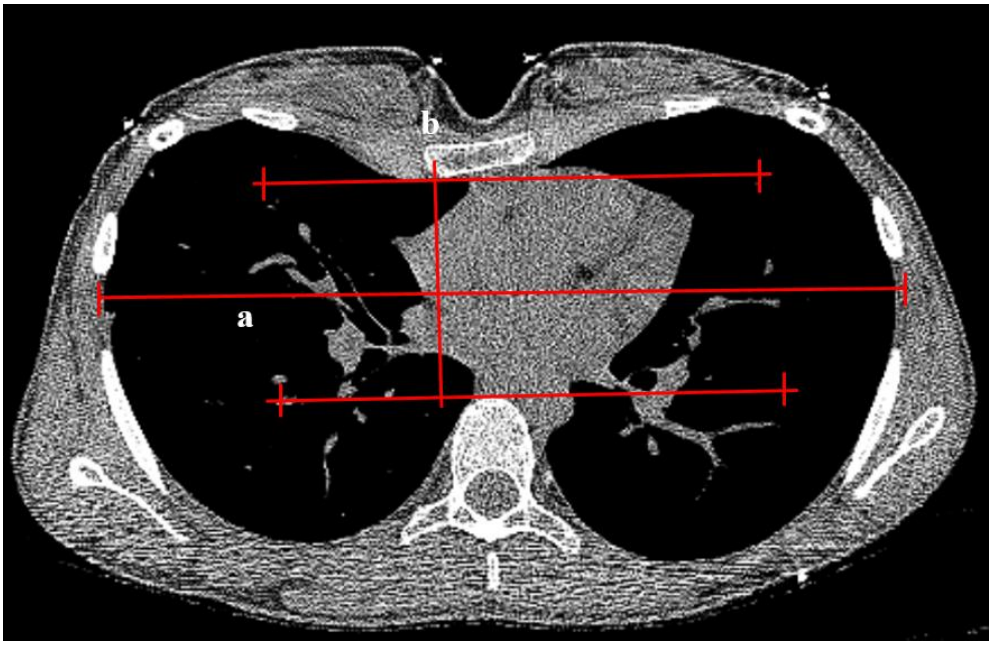

Рис. 1. 14 річна пацієнтка із воронкоподібною деформацією грудної клітки. Схема розрахунку індексу Haller на основі безконтрастних сагітальних КТ сканів.

З метою подолання цього недоліку, і в тому числі шляхом зовнішнього вимірювання параметрів штангенциркулем, 3-D сканерів та більш складних методів візуалізації, для оцінки величини лійкоподібної деформації thorax запропонований кореляційний індекс (співвідношення передньо-заднього до медіально-латерального розмірів відносно ідеально скорегованих вимірів асиметричної грудної клітки [35]. Також для кращої корекції клінічно сприйнятної важкості деформації запропонований індекс депресії який визначається шляхом нормалізації вимірювань грудної клітки до діаметра поперечного тіла хребця [15]. Велике значення у визначенні ступеня деформації грудної клітки належить куту нахилу груднини.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

J.A. Harris із співавт., (2014) та T.R. Easwer із співавт, (2011), надали огляд найчастіше використовуємих параметрів, виходячи із анатомічного аспекту деформацій грудної клітки у поєднанні із ІПС (рис. 2; табл. № 1) [13; 20].

Таблиця 1

Опис параметрів.

Назва параметру	**Опис параметру**
Сагітальний діаметр	Довжина 3
Груднинно-вертебральна відстань	Довжина 2
Вертебральна відстань	Довжина 5
Кут між грудниною та верхівкою хребця	Кут viж довжинами 7 та 8
Відхилення середньої лінії	Кут між довжиною 9 та передньо-задньою площиною
Обертання грудної клітки	Кут між довжинами 8 та 9
Коефіцієнт задньої геміторакальної симетрії	Співвідношення обох довжин 6
Співвідношення груднини до ребер	Співвідношення обох довжин 1
Реберний горб	Довжина 4

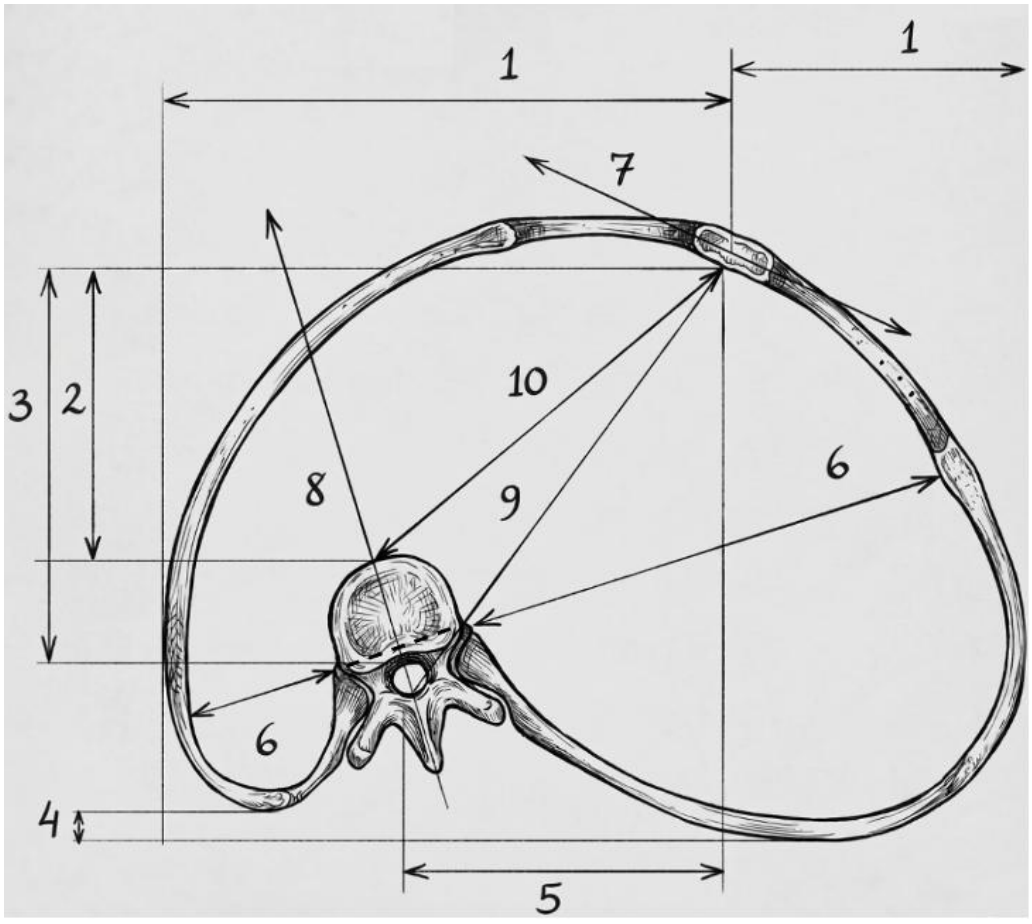

Рис. 2. Огляд параметрів грудної клітки на аксіальних зрізах КТ.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Однак, в будь якій клінічній ситуації, оцінка важкості деформації повинна враховувати наявність та виразність серцево-легеневих симптомів [7].

Лійкоподібна деформація грудної клітки (ЛДГК) сама по собі є достатньо поширеною вродженою деформацією грудної стінки із частотою 0.1-0,3% [8]. У представників чоловічої статі ЛДГК зустрічається в 3-5 разів частіше ніж у представниць жіночої популяції [17; 26]. Згідно з існуючими даними, ЛДГК спричиняється надмірним розростанням тканини реберних хрящів, що призводить до увігнутої передньої стінки грудної клітки [25;33]. ЛДГК характеризується центральним заглибленням нижньої частини груднини, яка при цьому зміщується назад у порожнину грудної клітки, зменшуючи таким чином її передньо-задній розмір, що призводить до можливого стиснення серця. Тривале стиснення серця, при існуючому сколіозі, демонструє різного ступеня виразності деформацій правого шлуночка, які пов’язані із зниженням фракції викиду у стані спокою до 6% порівняно із нормою [39]. Виявлені також численні негативні ознаки нерегулярної діастолічної та систолічної функції правого шлуночка серця, звуження атріовентрикулярної борозни, які посилюються під час навантажень та корелюють із важкістю вади [37; 38; 43].

В 15-22% ЛДКГ супроводжується деформацією хребта, а іноді і стенозом хребтового каналу [50].

В своєму дослідженні на 142 пацієнтах, Y. Wang та співавт., (2012), з’ясували, що у 80% випадках хребетний стовп мав викривлення праворуч, охоплюючи грудний відділ до III поперековий хребець, а в 17% сколіоз захоплював VI-X грудні хребці із 100% деформацією хребта праворуч, яка мала тенденцію до свого прогресування з віком [48]. Зазначено, що положення на животі у таких пацієнтів, коригувальні інтраопераційні зусилля під час корекції сколіозу, компресія грудної клітки, яка виникає під час лікування гіпсовими пов’язками або бандажами можуть негативно впливати на функцію серця [44].

Деякі автори зазначають, що в цілому ПІС поєднується із вираженими деформаціями грудної клітки у 21, 5% випадків, більшість з яких потребують хірургічної корекції її форми [5; 31]. Сучасні дослідники наголошують про значну поширеність ПІС поєднаних із деформацією грудної клітки порівняно із загальною популяцією. Більшість випадків деформацій грудної клітки поєднувались із викривленням середнього і нижнього грудного відділів хребта (I тип за Ленке). При цьому існує прямий зв'язок між виразністю деформацій та ступенем ротації грудних хребців [44; 45]. Лівобічна та правобічна деформації зустрічаються практично з однією частотою [17].

Хоча деформації грудної клітки вражають переважно передню частину грудної клітки, загальна деформація thorax не обмежується цією ділянкою та охоплює її бічні за задні ділянки, хребта та лопаток, що потребує широкого спектру методів діагностичної візуалізації, таких як звичайну та біпланарну рентгенографію, КТ, МРТ, 3-D УЗД та топографію поверхні із подальшою комп’ютерною обробкою отриманих результатів. Такі інноваційні діагностичні

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

підходи дозволяють оцінювати не лише деформацію хребта але і проводити систематичну оцінку патологоанатомічних змін грудної клітки та тулуба в цілому (таблиця № 2) [40].

Таблиця 2

Загальний аналіз методів візуалізації грудної клітки при ІПС та їх клінічних параметрів.

Метод візуальної діагностики	**Оцінка деформації ребер**	**Основне клінічне значення**
Рентгенографія	Оцінка деформації ребер у різних площинах	Оцінка ступеня сколіозу та прогресування патології під час подальшого спостереження
Біпланарна стереорентгенографія	Оцінка деформації кісткових структур. Можливість 3-D реконструкції	Оцінка ступеня сколіозу та визначення можливого прогресування захворювання
Визначення топографії поверхні	Визначення зовнішнього контуру тулуба, типу деформації грудної клітки	Об’єктивізація оцінки деформації
УЗД	Візуалізація задніх відділів хребта. Дозволяє оцінити тільки дорзальну частину деформації ребер	Скринінг на сколіоз та оцінка його ступеня важкості
КТ	Володіє високою точністю структур грудної клітки та внутрішніх органів. Можливість реконструкції 3-D зображень та автоматична сегментація	Візуалізація складних кісткових аномалій, з метою передопераційного планування або як визначення вхідних даних для хірургічної навігації хребта
МРТ	В основному використовується для візуалізації м’яких структур	Оцінка наявності супутніх аномалій спинного мозку

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Поміж спроб створення класифікаційних ознак поєднаної патології, визначено, що захворювання частіше асоціюється із групою хворих, яка представлена подвійним викривленням груднини [9].

Серед прогностичних факторів розвитку поєднаної патології виділяють більш старший вік пацієнтів [34; 51].

Сучасні джерела літератури переконливо доводять низьку ефективність консервативних методів лікування даної поєднаної патології, і в тому числі із застосуванням корсетотерапії та показують гарні результати після процедури Nuss.

Операція Nuss має ряд беззаперечних переваг, за рахунок своєї безпечності їй притаманний низький відсоток смертності, забезпечує задовільні результати корекції ЛДГК при виконанні її командою досвідчених фахівців [14; 32]. Підхід Nuss пов'язаний з меншими розрізами шкіри, меншою інтраопераційною крововтратою, коротшою тривалістю втручання, що забезпечує нижчий рівень ускладнень та коротший термін госпіталізації порівняно із відкритими хірургічними методами [21; 28].

При визначенні показів до оперативної корекції, рекомендовано застосовувати міждисциплінарний підхід, із урахуванням віку, статті та уподобань пацієнтів, важкості як ЛДГК, так і сколіотичної деформації, а також із наявними серцево-судинними симптомами, що засвідчує необхідність індивідуальної ранньої деформації грудної клітки [11].

Сучасні фахівці рекомендують проводити оперативну корекцію у підлітковому віці, протягом якого груднина знаходиться ближче до стадії скелетної зрілості, але в той же час залишається достатньо пластичною, що дозволяє серцю зміщуватись ліворуч, дещо зменшуючи компресію серця [1; 17]. Це також дозволяє значно покращити серцево-легеневі функції пацієнтів [36].

Однак і оперативна корекція патології, вже в ранньому післяопераційному періоді (через 3 місяці), супроводжується прогресуванням (набутого) сколіозу в 1,1-4,5% випадків [16; 17; 29; 26; 30].

Для попередження такого ускладнення, рекомендовано у пацієнтів із незначною деформацією грудної клітки спочатку провести корекцію хребта, а потім виконати операцію Nuss. І навпаки, у пацієнтів із вираженою ЛДГК та сколіозом, спочатку виконати операцію Nuss, а в другу чергу провести корекцію сколіозу [3; 49]. В 2017 р. J.H. Chung та співавт., опублікували дані ретроспективного дослідження, в якому на основі визначення до- та післяопераційного індексу Haller та ступеня нахилу груднини, автори оцінили вплив процедури Nuss на вже існуючий сколіоз. В процесі дослідження було з’ясовано, що в групах пацієнтів із легким та помірним сколіозом післяопераційний кут Кобба зменшувався при легкому сколіозі, але збільшувався при доопераційній величині кута $>15^0$ та більше [10]. Негативні наслідки E.T. Beltsios із співавт., (2020), пояснюють можливим впливом на хребет, через навантаження, що виникає на кінці ребер, які розташовані близько до хребців [5].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Важливо, що навіть після хірургічної корекції спостерігається значне зниження загальної ємкості легень та вдиху, імовірно через зниження еластичності (піддатливості) грудної стінки [22; 41].

Важливими та маловивченими, а тому і суперечливими на сьогодні є питання зв'язку між операціями на грудній стінці (торакотомії і стернотомії) у немовлят із ризиком розвитку сколіозу [18]. Аналіз 30 когортних ретроспективних досліджень, які охоплювали публікації впродовж 1975-2023 рр. та включали 5722 пацієнтів, показав розвиток сколіозу в 19% після проведених стернотомій, торакотомій або обох операцій, що перевищувало рівень ІПС у популяціях, який в цілому складав 1-4% [27].

При цьому гендерне співвідношення між представниками жіночої та чоловічої статі в післяопераційному періоді складало 1:1, порівняно із існуючим співвідношенням ІПС від 4:1 до 10:1 в загальній популяції [4].

В даній групі пацієнтів виявлено прогресування сколіотичних вигинів до хірургічних величин, значно частіше порівняно із ІПС, що вимагає наполегливих рекомендацій більш частого обстеження пацієнтів на сколіоз, починаючи із раннього дитинства [18].

Висновки. Аналіз сучасних наукових джерел літератури відносно поєднаної деформації грудної клітки та підліткового ідіопатичного сколіозу беззаперечно засвідчує складність та актуальність даної проблеми на теперішньому етапі розвитку медичної науки, яка ще далека від свого остаточного рішення.

Поєднання підліткового ідіопатичного сколіозу (ПІС) та лійкоподібної деформації грудної клітки (ЛДГК) є складною мультидисциплінарною проблемою. Ці патології взаємно обтяжують одна одну через дисбаланс сил та анатомічний зсув (зокрема, зміщення серця ліворуч деформованою грудниною з подальшим тиском на грудні хребці праворуч).

Класичний індекс Haller, хоч і залишається базовим критерієм (показник >3,2 для операції), не враховує асиметрію деформації. Сучасний алгоритм обстеження вимагає використання 3D-візуалізації (КТ, МРТ, 3D-сканування поверхні) та кореляційних індексів для прецизійного передопераційного планування.

Навіть при безсимптомному перебігу, поєднання ЛДГК та ПІС викликає пряму компресію серця, що призводить до прихованої дисфункції правого шлуночка (зниження фракції викиду, звуження атріовентрикулярної борозни) та зниження загальної ємності легень.

Консервативне лікування поєднаної патології визнано малоефективним. Золотим стандартом корекції ЛДГК є мінімально інвазивна процедура Nuss. Ключовим у лікуванні є суворе дотримання черговості: при легкій ЛДГК та тяжкому сколіозі першочергово коригують хребет; при вираженій ЛДГК (ризик компресії серця в положенні на животі) першим етапом виконується операція

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Nuss. Ігнорування цього правила загрожує прогресуванням сколіозу в післяопераційному періоді.

Оперативні втручання на грудній клітці (торакотомії та стернотомії), перенесені в ранньому дитячому віці, є потужним тригером розвитку сколіозу в майбутньому (до 19% випадків, гендерне співвідношення 1:1). Це диктує необхідність внесення таких пацієнтів до групи високого ризику з обов'язковим регулярним скринінгом хребта в процесі росту.

Література:

1. Acipayam A., Güllü U. U., Güngör Ş. Cardiac anomalies in pediatric patients with pectus excavatum. Rev Assoc Méd Brasil. 2023. Vol. 69. P. e20221301.

2. Al-Qadi M. O. Disorders of the Chest Wall: Clinical Manifestations. Clin Chest Med. 2018. Vol. 39, No. 2. P. 361–375.

3. Bafus B. T., Chiravuri D., van der Velde M. E. et al. Severe hypotension associated with the prone position in a child with scoliosis and pectus excavatum undergoing posterior spinal fusion. J Spinal Disord Tech. 2008. Vol. 21, No. 6. P. 451–454.

4. Barton C. B., Weinstein S. L. Adolescent idiopathic scoliosis: Natural history. Pathogenesis of Idiopathic Scoliosis. 2017. P. 27–50.

5. Beltsios E. T., Mitsos S. I., Panagiotopoulos N. T. Pectus excavatum and scoliosis: a review about the patient's surgical management. Gen Thorac Cardiovasc Surg. 2020. Vol. 68, No. 11. P. 1225–1233.

6. Bortz C. The Prevalence of Hip Pathologies in Adolescent Idiopathic Scoliosis. J Orthop. 2022. Vol. 31. P. 29–32.

7. Buziashvili D., Gopman J. M., Weissler H. et al. An evidence-based approach to management of pectus excavatum and carinatum. Ann Plast Surg. 2019. Vol. 82, No. 3. P. 352–358.

8. Chang P. Y., Lai J. Y., Chen J. C., Wang C. J. The long-term changes of the bone and cartilage after Ravitch's thoracoplasty: identification with multislice CT with 3D reconstruction. J Pediatr Surg. 2006. Vol. 41. P. 1947–1950.

9. Choi J. H. Classification of Pectus Excavatum According to Objective Parameters From Chest Computed Tomography. Ann Thorac Surg. 2016. Vol. 102, No. 6. P. 1886–1891.

10. Chung J. H., Park H. J., Kim K. T. Scoliosis after pectus excavatum correction: does it improve or worsen? Eur J Cardio-Thorac Surg. 2017. Vol. 52, No. 1. P. 76–82.

11. de Araújo M. E. A., da Penha A. P., Westphal F. L. et al. Nuss procedure for pectus excavatum repair: critical appraisal of the evidence. Rev Col Bras Cir. 2014. Vol. 41, No. 6. P. 400–405.

12. de Beer S. A. The Dynamic Compression Brace for Pectus Carinatum: Intermediate results in 286 patients. Ann Thorac Surg. 2017. Vol. 103, No. 6. P. 1742–1749.

13. Easwar T. R., Hong J. Y., Yang J. H., Suh S. W., Modi H. N. Does lateral vertebral translation correspond to Cobb angle and relate in the same way to axial vertebral rotation and rib hump index? A radiographic analysis on idiopathic scoliosis. Eur Spine J. 2011. Vol. 20. P. 1095–1105.

14. Ewais M. M., Chaparala S., Uhl R., Jaroszewski D. E. Outcomes in adult pectus excavatum patients undergoing Nuss repair. Patient Relat Outcome Meas. 2018. Vol. 9. P. 65–90.

15. Fagelman K. M., Methratta S., Cilley R. E. et al. The Depression Index: an objective measure of the severity of pectus excavatum based on vertebral diameter, a morphometric correlate to patient size. J Pediatr Surg. 2015. Vol. 50, No. 7. P. 1130–1133.

16. Floccari I. V., Sucato D. J., Ramo B. A. Scoliosis Progression After the Nuss Procedure for Pectus Excavatum: A Case Report. Spine Deform. 2019. Vol. 7, No. 6. P. 1003–1009.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

17. Ghionzoli M., Martin A., Bongini M. et al. Scoliosis and pectus excavatum in adolescents: does the Nuss procedure affect the scoliotic curvature? J Laparoendosc Adv Surg Tech A. 2016. Vol. 26, No. 9. P. 734–739.

18. Ginzburg M., White R. Scoping Review of the Correlation between Infantile Chest Wall Surgery and Scoliosis Risk. Medical Research Archives. 2025. Vol. 13, No. 8.

19. Haller J. A. Jr., Kramer S. S., Lietman S. A. Use of CT scans in selection of patients for pectus excavation surgery: a preliminary report. J Pediatr Surg. 1987. Vol. 22, No. 10. P. 904–906.

20. Harris J. A., Mayer O. H., Shah S. A., Campbell R. M., Balasubramanian S. A comprehensive review of thoracic deformity parameters in scoliosis. Eur Spine J. 2014. Vol. 23. P. 2594–2602.

21. Hebra A., Calder B. W., Lesher A. Minimally invasive repair of pectus excavatum. J Vis Surg. 2016. Vol. 2. P. 73.

22. Jaroszewski D. E., Fonkalsrud E. W. Repair of pectus chest deformities in 320 adult patients: 21 year experience. Ann Thorac Surg. 2007. Vol. 84. P. 429–433.

23. Karner C. M. Gpr126/Adgrg6 deletion in cartilage models idiopathic scoliosis and pectus excavatum in mice. Hum Mol Genet. 2015. Vol. 24, No. 15. P. 4365–4373.

24. Kelly R. E., Goretsky M. J., Obermeyer R. Twenty-one years of experience with minimally invasive repair of pectus excavatum by the Nuss procedure in 1215 patients. Ann Surg. 2010. Vol. 252, No. 6. P. 1072–1081.

25. Kondo S., Takagi D., Osaga S. et al. The costochondral length in patients with pectus excavatum is longer than that of the normal thorax. Pediatr Surg Int. 2020. Vol. 36, No. 3. P. 305–316.

26. Kuru P. Quality of life improves after minimally invasive repair of pectus excavatum. Asian Cardiovasc Thorac Ann. 2015. Vol. 23, No. 3. P. 302–307.

27. Kuznia A., Hernandez A., Lee L. Adolescent Idiopathic Scoliosis: Common Questions and Answers. Am Fam Physician. 2020. Vol. 101, No. 1. P. 19–23.

28. Mao Y. Z., Tang S., Li S. Comparison of the Nuss versus Ravitch procedure for pectus excavatum repair: an updated meta-analysis. J Pediatr Surg. 2017. Vol. 52, No. 10. P. 1545–1552.

29. Meng Y. Acquired scoliosis following Nuss procedure for pectus excavatum: A case report. Medicine (Baltimore). 2019. Vol. 98, No. 1. P. e13855.

30. Nagasao T., Noguchi M., Miyamoto J., Jiang H., Ding W., Shimizu Y. et al. Dynamic effects of the Nuss procedure on the spine in asymmetric pectus excavatum. J Thorac Cardiovasc Surg. 2010. Vol. 140. P. 1294–1299.

31. Niedbala A. Acquired thoracic scoliosis following minimally invasive repair of pectus excavatum. Am Surg. 2003. Vol. 69, No. 6. P. 530–533.

32. Nuss D., Kelly R. E. Minimally invasive surgical correction of chest wall deformities in children (Nuss procedure). Adv Pediatr. 2008. Vol. 55. P. 395–410.

33. Park C. H., Kim T. H., Haam S. J., Lee S. Rib overgrowth may be a contributing factor for pectus excavatum: Evaluation of prepubertal patients younger than 10 years old. J Pediatr Surg. 2015. Vol. 50, No. 11. P. 1945–1948.

34. Park H. J. Effects of Nuss procedure on thoracic scoliosis in patients with pectus excavatum. J Thorac Dis. 2017. Vol. 9, No. 10. P. 3810–3816.

35. Poston P. M., Patel S. S., Rajput M. et al. The correction index: setting the standard for recommending operative repair of pectus excavatum. Ann Thorac Surg. 2014. Vol. 97, No. 4. P. 1176–1179.

36. Pu Y., Jian Y., Huang W., Yang Z. Prevalence and incidence of chest wall deformities in children below 18 years old: the first systematic review and meta-analysis. Arch Med Sci. 2025. Vol. 21, No. 4. P. 1421–1431.

ISSN 2786-4952 Online

37. Raggio I. M., Martínez-Ferro M., Bellía-Munzón G. et al. Diastolic and systolic cardiac dysfunction in pectus excavatum: relationship to exercise and malformation severity. Radiol Cardiothorac Imaging. 2020. Vol. 2. P. e200011.

38. Rodriguez-Granillo G. A., Raggio I. M., Deviggiano A. et al. Impact of pectus excavatum on cardiac morphology and function according to the site of maximum compression: effect of physical exertion and respiratory cycle. Eur Heart J Cardiovasc Imaging. 2020. Vol. 21. P. 77–84.

39. Saleh R. S., Finn J. P., Fenchel M. et al. Cardiovascular magnetic resonance in patients with pectus excavatum compared with normal controls. J Cardiovasc Magn Reson. 2010. Vol. 12. P. 73.

40. San Román Gaitero A., Shoykhet A., Spyrou I., Stoorvogel M., Vermeer L., Schlösser T. P. C. Imaging Methods to Quantify the Chest and Trunk Deformation in Adolescent Idiopathic Scoliosis: A Literature Review. Healthcare. 2023. Vol. 11. P. 1489.

41. Saxena A. K. Pectus excavatum, pectus carinatum and other forms of thoracic deformities. J Indian Assoc Pediatr Surg. 2005. Vol. 10. P. 147–157.

42. Smit T. H. Adolescent idiopathic scoliosis: The mechanobiology of differential growth. JOR Spine. 2020. Vol. 3, No. 4. P. e1115.

43. Sonaglioni A., Nicolosi G. L., Trevisan R. et al. The influence of pectus excavatum on cardiac kinetics and function in otherwise healthy individuals: a systematic review. Int J Cardiol. 2023. Vol. 381. P. 135–144.

44. Tauchi R., Suzuki Y., Tsuji T. et al. Clinical Characteristics and Thoracic factors in patients with Idiopathic and Syndromic Scoliosis Associated with Pectus Excavatum. Spine Surg Relat Res. 2018. Vol. 2, No. 1. P. 37–41.

45. Tomaszewski R., Wictor I., Machala I. Evaluation of thoracic vertebrae rotation in patients with pectus excavatum. Acta Ortop Traumatol Turc. 2017. Vol. 51, No. 4. P. 284–289.

46. Ucar I. Is scoliosis related to mastication muscle asymmetry and temporomandibular disorders? A cross-sectional study. Musculoskelet Sci Pract. 2023. Vol. 58. P. 1025–1033.

47. Van Es L., van Royen B. J., Oomen M. Clinical significance of concomitant pectus deformity and adolescent idiopathic scoliosis: systematic review with best evidence synthesis. NASS J. 2022. Vol. 11. P. 100140.

48. Wang Y., Chen G., Xie L. et al. Mechanical factors play an important role in pectus excavatum with thoracic scoliosis. J Cardiothorac Surg. 2012. Vol. 7. P. 118.

49. Ye J. D., Lu G. P., Feng J. J., Zhong W. H. Effect on chest deformation of simultaneous correction of pectus excavatum with scoliosis. J Healthc Eng. 2017. Vol. 2017. P. 831869.

50. Zhao S., Xue X., Li K., Miao F. Pectus excavatum, kyphoscoliosis associated with thoracolumbar spinal stenosis: a rare case report and literature review. BMC Surg. 2022. Vol. 22. P. 266.

51. Zhong W. Effects of Pectus Excavatum on the Spine of Pectus Excavatum Patients with Scoliosis. J Healthc Eng. 2017. Vol. 2017. P. 5048625.

References:

1. Acipayam, A., Güllü, U. U., & Güngör, Ş. (2023). Cardiac anomalies in pediatric patients with pectus excavatum. *Rev Assoc Méd Brasil, 69,* e20221301.

2. Al-Qadi, M. O. (2018). Disorders of the chest wall: Clinical manifestations. *Clin Chest Med*, *39*(2), 361–375.

3. Bafus, B. T., Chiravuri, D., van der Velde, M. E., et al. (2008). Severe hypotension associated with the prone position in a child with scoliosis and pectus excavatum undergoing posterior spinal fusion. *J Spinal Disord Tech*, *21*(6), 451–454.

4. Barton, C. B., & Weinstein, S. L. (2017). Adolescent idiopathic scoliosis: Natural history. *Pathogenesis of Idiopathic Scoliosis,* 27–50.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

5. Beltsios, E. T., Mitsos, S. I., & Panagiotopoulos, N. T. (2020). Pectus excavatum and scoliosis: a review about the patient's surgical management. *Gen Thorac Cardiovasc Surg*, *68*(11), 1225–1233.

6. Bortz, C. (2022). The prevalence of hip pathologies in adolescent idiopathic scoliosis. *J Orthop*, *31*, 29–32.

7. Buziashvili, D., Gopman, J. M., Weissler, H., et al. (2019). An evidence-based approach to management of pectus excavatum and carinatum. *Ann Plast Surg*, *82*(3), 352–358.

8. Chang, P. Y., Lai, J. Y., Chen, J. C., & Wang, C. J. (2006). The long-term changes of the bone and cartilage after Ravitch's thoracoplasty: identification with multislice CT with 3D reconstruction. *J Pediatr Surg*, *41*, 1947–1950.

9. Choi, J. H. (2016). Classification of pectus excavatum according to objective parameters from chest computed tomography. *Ann Thorac Surg*, *102*(6), 1886–1891.

10. Chung, J. H., Park, H. J., & Kim, K. T. (2017). Scoliosis after pectus excavatum correction: does it improve or worsen? *Eur J Cardio-Thorac Surg*, *52*(1), 76–82.

11. de Araújo, M. E. A., da Penha, A. P., Westphal, F. L., et al. (2014). Nuss procedure for pectus excavatum repair: critical appraisal of the evidence. *Rev Col Bras Cir*, *41*(6), 400–405.

12. de Beer, S. A. (2017). The dynamic compression brace for pectus carinatum: Intermediate results in 286 patients. *Ann Thorac Surg*, *103*(6), 1742–1749.

13. Easwar, T. R., Hong, J. Y., Yang, J. H., Suh, S. W., & Modi, H. N. (2011). Does lateral vertebral translation correspond to Cobb angle and relate in the same way to axial vertebral rotation and rib hump index? A radiographic analysis on idiopathic scoliosis. *Eur Spine J*, *20*, 1095–1105.

14. Ewais, M. M., Chaparala, S., Uhl, R., & Jaroszewski, D. E. (2018). Outcomes in adult pectus excavatum patients undergoing Nuss repair. *Patient Relat Outcome Meas*, *9*, 65–90.

15. Fagelman, K. M., Methratta, S., Cilley, R. E., et al. (2015). The Depression Index: an objective measure of the severity of pectus excavatum based on vertebral diameter, a morphometric correlate to patient size. *J Pediatr Surg*, *50*(7), 1130–1133.

16. Floccari, I. V., Sucato, D. J., & Ramo, B. A. (2019). Scoliosis progression after the Nuss procedure for pectus excavatum: A case report. *Spine Deform*, *7*(6), 1003–1009.

17. Ghionzoli, M., Martin, A., Bongini, M., et al. (2016). Scoliosis and pectus excavatum in adolescents: does the Nuss procedure affect the scoliotic curvature? *J Laparoendosc Adv Surg Tech A*, *26*(9), 734–739.

18. Ginzburg, M., & White, R. (2025). Scoping review of the correlation between infantile chest wall surgery and scoliosis risk. *Medical Research Archives*, *13*(8).

19. Haller, J. A. Jr., Kramer, S. S., & Lietman, S. A. (1987). Use of CT scans in selection of patients for pectus excavation surgery: a preliminary report. *J Pediatr Surg*, *22*(10), 904–906.

20. Harris, J. A., Mayer, O. H., Shah, S. A., Campbell, R. M., & Balasubramanian, S. (2014). A comprehensive review of thoracic deformity parameters in scoliosis. *Eur Spine J*, *23*, 2594–2602.

21. Hebra, A., Calder, B. W., & Lesher, A. (2016). Minimally invasive repair of pectus excavatum. *J Vis Surg*, *2*, 73.

22. Jaroszewski, D. E., & Fonkalsrud, E. W. (2007). Repair of pectus chest deformities in 320 adult patients: 21 year experience. *Ann Thorac Surg*, *84*, 429–433.

23. Karner, C. M. (2015). Gpr126/Adgrg6 deletion in cartilage models idiopathic scoliosis and pectus excavatum in mice. *Hum Mol Genet*, *24*(15), 4365–4373.

24. Kelly, R. E., Goretsky, M. J., & Obermeyer, R. (2010). Twenty-one years of experience with minimally invasive repair of pectus excavatum by the Nuss procedure in 1215 patients. *Ann Surg*, *252*(6), 1072–1081.

25. Kondo, S., Takagi, D., Osaga, S., et al. (2020). The costochondral length in patients with pectus excavatum is longer than that of the normal thorax. *Pediatr Surg Int*, *36*(3), 305–316.

ISSN 2786-4952 Online

26. Kuru, P. (2015). Quality of life improves after minimally invasive repair of pectus excavatum. *Asian Cardiovasc Thorac Ann*, *23*(3), 302–307.

27. Kuznia, A., Hernandez, A., & Lee, L. (2020). Adolescent idiopathic scoliosis: Common questions and answers. *Am Fam Physician*, *101*(1), 19–23.

28. Mao, Y. Z., Tang, S., & Li, S. (2017). Comparison of the Nuss versus Ravitch procedure for pectus excavatum repair: an updated meta-analysis. *J Pediatr Surg*, *52*(10), 1545–1552.

29. Meng, Y. (2019). Acquired scoliosis following Nuss procedure for pectus excavatum: A case report. *Medicine (Baltimore)*, *98*(1), e13855.

30. Nagasao, T., Noguchi, M., Miyamoto, J., Jiang, H., Ding, W., Shimizu, Y., et al. (2010). Dynamic effects of the Nuss procedure on the spine in asymmetric pectus excavatum. *J Thorac Cardiovasc Surg*, *140*, 1294–1299.

31. Niedbala, A. (2003). Acquired thoracic scoliosis following minimally invasive repair of pectus excavatum. *Am Surg*, *69*(6), 530–533.

32. Nuss, D., & Kelly, R. E. (2008). Minimally invasive surgical correction of chest wall deformities in children (Nuss procedure). *Adv Pediatr*, *55*, 395–410.

33. Park, C. H., Kim, T. H., Haam, S. J., & Lee, S. (2015). Rib overgrowth may be a contributing factor for pectus excavatum: Evaluation of prepubertal patients younger than 10 years old. *J Pediatr Surg*, *50*(11), 1945–1948.

34. Park, H. J. (2017). Effects of Nuss procedure on thoracic scoliosis in patients with pectus excavatum. *J Thorac Dis*, *9*(10), 3810–3816.

35. Poston, P. M., Patel, S. S., Rajput, M., et al. (2014). The correction index: setting the standard for recommending operative repair of pectus excavatum. *Ann Thorac Surg*, *97*(4), 1176–1179.

36. Pu, Y., Jian, Y., Huang, W., & Yang, Z. (2025). Prevalence and incidence of chest wall deformities in children below 18 years old: the first systematic review and meta-analysis. *Arch Med Sci*, *21*(4), 1421–1431.

37. Raggio, I. M., Martínez-Ferro, M., Bellía-Munzón, G., et al. (2020). Diastolic and systolic cardiac dysfunction in pectus excavatum: relationship to exercise and malformation severity. *Radiol Cardiothorac Imaging*, *2*, e200011.

38. Rodriguez-Granillo, G. A., Raggio, I. M., Deviggiano, A., et al. (2020). Impact of pectus excavatum on cardiac morphology and function according to the site of maximum compression: effect of physical exertion and respiratory cycle. *Eur Heart J Cardiovasc Imaging*, *21*, 77–84.

39. Saleh, R. S., Finn, J. P., Fenchel, M., et al. (2010). Cardiovascular magnetic resonance in patients with pectus excavatum compared with normal controls. *J Cardiovasc Magn Reson*, *12*, 73.

40. San Román Gaitero, A., Shoykhet, A., Spyrou, I., Stoorvogel, M., Vermeer, L., & Schlösser, T. P. C. (2023). Imaging methods to quantify the chest and trunk deformation in adolescent idiopathic scoliosis: A literature review. *Healthcare*, *11*, 1489.

41. Saxena, A. K. (2005). Pectus excavatum, pectus carinatum and other forms of thoracic deformities. *J Indian Assoc Pediatr Surg*, *10*, 147–157.

42. Smit, T. H. (2020). Adolescent idiopathic scoliosis: The mechanobiology of differential growth. *JOR Spine*, *3*(4), e1115.

43. Sonaglioni, A., Nicolosi, G. L., Trevisan, R., et al. (2023). The influence of pectus excavatum on cardiac kinetics and function in otherwise healthy individuals: a systematic review. *Int J Cardiol*, *381*, 135–144.

44. Tauchi, R., Suzuki, Y., Tsuji, T., et al. (2018). Clinical characteristics and thoracic factors in patients with idiopathic and syndromic scoliosis associated with pectus excavatum. *Spine Surg Relat Res*, *2*(1), 37–41.

45. Tomaszewski, R., Wictor, I., & Machala, I. (2017). Evaluation of thoracic vertebrae rotation in patients with pectus excavatum. *Acta Ortop Traumatol Turc*, *51*(4), 284–289.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

46. Ucar, I. (2023). Is scoliosis related to mastication muscle asymmetry and temporomandibular disorders? A cross-sectional study. *Musculoskelet Sci Pract*, *58*, 1025–1033.

47. Van Es, L., van Royen, B. J., & Oomen, M. (2022). Clinical significance of concomitant pectus deformity and adolescent idiopathic scoliosis: systematic review with best evidence synthesis. *NASS J*, *11*, 100140.

48. Wang, Y., Chen, G., Xie, L., et al. (2012). Mechanical factors play an important role in pectus excavatum with thoracic scoliosis. *J Cardiothorac Surg*, *7*, 118.

49. Ye, J. D., Lu, G. P., Feng, J. J., & Zhong, W. H. (2017). Effect on chest deformation of simultaneous correction of pectus excavatum with scoliosis. *J Healthc Eng*, *2017*, 831869.

50. Zhao, S., Xue, X., Li, K., & Miao, F. (2022). Pectus excavatum, kyphoscoliosis associated with thoracolumbar spinal stenosis: a rare case report and literature review. *BMC Surg*, *22*, 266.

51. Zhong, W. (2017). Effects of Pectus Excavatum on the Spine of Pectus Excavatum Patients with Scoliosis. *J Healthc Eng*, *2017*, 5048625.

Дата першого надходження статті до видання: 28.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 615.8:616.8

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3615-3622

Свиридюк Катерина Валеріївна студентка 2 курсу магістратури за спеціальністю «Терапія та реабілітація» Національний університет водного господарства та природокористування м. Рівне, https://orcid.org/0009-0001-0906-5463

Нестерчук Наталія Євгенівна доктор наук з фізичного виховання і спорту, професор, завідувач кафедри «Терапія та реабілітація» Навчально-науковий інститут охорони здоров'я Національного університету водного господарства та природокористування, м. Рівне, https://orcid.org/0000-0003-2199-3403

ФІЗИЧНА ТЕРАПІЯ ЯК КЛЮЧОВИЙ КОМПОНЕНТ РЕАБІЛІТАЦІЇ ПРИ СИНДРОМІ ГІЙЄНА-БАРРЕ

Анотація. У статті комплексно розглянуто значення фізичної терапії як ключового компонента мультидисциплінарної реабілітації пацієнтів із синдромом Гієна-Барре. Висвітлено сучасні наукові підходи до організації відновного процесу з урахуванням патофізіологічних особливостей захворювання, стадій його перебігу, ступеня неврологічного дефіциту та індивідуальних функціональних можливостей пацієнтів. Проаналізовано основні клінічні прояви синдрому, зокрема прогресуючу м'язову слабкість, порушення чутливості, координації та рівноваги, що суттєво обмежують рухову активність і здатність до самообслуговування.

Особливу увагу приділено ролі фізичної терапії у відновленні функціональної незалежності пацієнтів. Обґрунтовано застосування лікувальних вправ, спрямованих на поступове відновлення м'язової сили, витривалості, координації рухів і постурального контролю. Описано принципи побудови індивідуалізованих програм фізичної терапії, що включають пасивні, активні та активно-асистовані рухи, тренування рівноваги, функціональні вправи, а також методи вертикалізації та відновлення ходи. Розглянуто доцільність використання дихальних вправ для покращення функції зовнішнього дихання, профілактики застійних явищ у легенях і зменшення ризику ускладнень.

Визначено основні напрями реабілітаційних втручань, які передбачають підвищення толерантності до фізичних навантажень, профілактику контрактур, пролежнів і вторинних ускладнень, а також відновлення навичок повсякденної активності. Наголошено на важливості раннього початку реабілітаційних заходів, що сприяє скороченню тривалості відновного періоду та покращенню прогнозу. Окремо підкреслено значення поступовості навантаження та контролю за станом пацієнта з метою запобігання перевтомі та ускладненням.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Доведено, що ефективність фізичної терапії значною мірою залежить від міждисциплінарної взаємодії фахівців, зокрема лікарів, фізичних терапевтів, ерготерапевтів та медичного персоналу. Систематичне та цілеспрямоване застосування засобів фізичної терапії сприяє позитивній динаміці відновлення, підвищенню рівня функціональної незалежності, соціальної адаптації пацієнтів і покращенню якості їхнього життя.

Узагальнено, що фізична терапія є невід'ємною складовою реабілітації при синдромі Гієна-Барре, а її індивідуалізація та своєчасність є ключовими чинниками досягнення ефективних результатів. Визначено перспективи подальших досліджень, спрямованих на оптимізацію реабілітаційних програм і впровадження інноваційних методів відновлення.

Ключові слова: фізична терапія, синдром Гієна–Барре, реабілітація, функціональне відновлення, м'язова сила, координація, рівновага, мобільність.

Svyrydiuk Kateryna Valeriivna 2th-year Master's student, specialty "Therapy and Rehabilitation", National University of Water and Environmental Engineering, https://orcid.org/0009-0001-0906-5463

Nesterchuk Nataliia Yevhenivna Doctor of Sciences in Physical Education and Sport, Professor, Head of the Department «Therapy and Rehabilitation» Educational and Scientific Institute of Health, National University of Water and Environmental Engineering, Rivne, https://orcid.org/0000-0003-2199-3403

PHYSICAL THERAPY AS A KEY COMPONENT OF REHABILITATION IN GUILLAIN-BARRÉ SYNDROME

Abstract. The article comprehensively examines the importance of physical therapy as a key component of multidisciplinary rehabilitation for patients with Guillain-Barré syndrome. Modern scientific approaches to organizing the rehabilitation process are highlighted, taking into account the pathophysiological features of the disease, its stages, the severity of neurological deficits, and the individual functional capabilities of patients. The main clinical manifestations of the syndrome are analyzed, including progressive muscle weakness, sensory disturbances, impaired coordination, and balance disorders, which significantly limit motor activity and the ability for self-care.

Special attention is paid to the role of physical therapy in restoring patients' functional independence. The use of therapeutic exercises aimed at gradually improving muscle strength, endurance, coordination, and postural control is substantiated. The principles of developing individualized physical therapy programs are described, including passive, active-assisted, and active movements, balance training, functional exercises, as well as methods of verticalization and gait restoration. The relevance of respiratory exercises for improving pulmonary function, preventing congestion, and reducing the risk of complications is also emphasized.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

The main directions of rehabilitation interventions are identified, including increasing tolerance to physical activity, preventing contractures, pressure ulcers, and secondary complications, as well as restoring activities of daily living. The importance of early initiation of rehabilitation measures is substantiated, as it contributes to shortening the recovery period and improving prognosis. Particular emphasis is placed on the gradual progression of physical load and continuous monitoring of the patient's condition in order to prevent fatigue and complications.

It is proven that the effectiveness of physical therapy largely depends on interdisciplinary collaboration among healthcare professionals, including physicians, physical therapists, occupational therapists, and nursing staff. Systematic and purposeful application of physical therapy interventions promotes positive recovery dynamics, increases patients' functional independence, enhances social adaptation, and improves quality of life.

In conclusion, physical therapy is an integral component of rehabilitation in Guillain-Barré syndrome, and its individualization and timeliness are key factors in achieving effective outcomes. Prospects for further research aimed at optimizing rehabilitation programs are also identified.

Keywords: physical therapy, Guillain–Barré syndrome, rehabilitation, functional recovery, muscle strength, coordination, balance, mobility .

Постановка проблеми. Проблема відновлення пацієнтів із синдромом Гієна–Барре залишається актуальною у зв'язку з високим ризиком розвитку стійких рухових, сенсорних та функціональних порушень, які суттєво обмежують повсякденну активність і знижують якість життя. Навіть за умов своєчасного медикаментозного лікування у значної частини пацієнтів спостерігається тривалий період відновлення, що супроводжується зниженням м'язової сили, порушенням координації, рівноваги та здатності до самостійного пересування.

Незважаючи на досягнення сучасної медицини, ефективність відновлення значною мірою залежить від своєчасності, індивідуалізації та комплексності реабілітаційних заходів. Особливе місце у цьому процесі займає фізична терапія, яка спрямована на відновлення функціональної незалежності, покращення рухових можливостей та профілактику вторинних ускладнень.

Разом із тим, на сьогодні відсутній єдиний підхід до побудови програм фізичної терапії для даної категорії пацієнтів. Недостатньо визначеними залишаються питання оптимальної інтенсивності навантаження, етапності втручань та критеріїв оцінки ефективності відновлення. Це ускладнює процес реабілітації та може призводити до подовження термінів відновлення.

Таким чином, існує необхідність у поглибленому дослідженні ролі фізичної терапії як ключового компонента відновлення, а також у розробці науково обґрунтованих і клінічно ефективних програм, спрямованих на покращення функціонального стану пацієнтів і підвищення рівня їхньої незалежності у повсякденному житті.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Аналіз останніх досліджень. Проблеми відновлення пацієнтів із синдромом Гієна–Барре та застосування фізичної терапії як складової реабілітаційного процесу активно висвітлюються у сучасних наукових дослідженнях як вітчизняних, так і зарубіжних учених. Значну увагу приділено вивченню впливу реабілітаційних втручань на відновлення рухових функцій, рівноваги, координації та підвищення рівня функціональної незалежності пацієнтів [1].

У працях сучасних дослідників відзначається, що застосування комплексних програм фізичної терапії сприяє покращенню м'язової сили, витривалості та загального функціонального стану пацієнтів. Зокрема, ряд авторів наголошує на доцільності використання індивідуалізованих програм, які враховують стадію захворювання, рівень ураження нервової системи та загальний стан пацієнта. Встановлено, що систематичне застосування лікувальних вправ, тренування рівноваги та функціональних навичок позитивно впливає на процес відновлення та сприяє зменшенню тривалості реабілітаційного періоду [2].

Разом з тим, у наукових публікаціях підкреслюється важливість раннього початку фізичної терапії, що дозволяє запобігти розвитку вторинних ускладнень, зокрема м'язової атрофії, контрактур та порушень дихальної функції. Окремі дослідження присвячені вивченню ефективності респіраторної реабілітації, яка є важливою складовою відновлення пацієнтів із вираженими порушеннями дихання.

Аналіз наукових джерел свідчить також про ефективність застосування програм різної інтенсивності. Встановлено, що поступове збільшення фізичного навантаження сприяє більш вираженому відновленню функціональних можливостей, однак потребує чіткого контролю з метою уникнення перевтоми та погіршення стану пацієнта. У зв'язку з цим важливого значення набуває питання оптимізації режимів навантаження та підбору адекватних методів фізичної терапії.

Водночас більшість досліджень мають обмежений характер, що зумовлено невеликою кількістю вибірок, різноманітністю методик та відсутністю єдиних стандартів оцінки ефективності реабілітаційних втручань. Це ускладнює узагальнення отриманих результатів та впровадження їх у практичну діяльність.

Мета статті – дослідити особливості та обґрунтувати значення фізичної терапії як ключового компонента відновлення пацієнтів із синдромом Гієна–Барре, проаналізувати сучасні підходи до побудови реабілітаційних програм, визначити їх ефективність щодо відновлення м'язової сили, координації, рівноваги та функціональної незалежності. Також метою є оцінка впливу різних за інтенсивністю та тривалістю фізіотерапевтичних втручань на динаміку відновлення, обґрунтування доцільності раннього початку реабілітації та індивідуалізації програм фізичної терапії з урахуванням клінічного стану пацієнтів.

Виклад основного матеріалу. Синдром Гієна-Барре – це гостре автоімунне захворювання периферичної нервової системи, яке характеризується швидким розвитком м'язової слабкості, порушенням чутливості та іноді

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

дисфункцією автономної та дихальної систем. Незважаючи на прогрес у медикаментозному лікуванні, повне відновлення пацієнтів без комплексної фізичної терапії неможливе.

Фізична терапія є основним компонентом реабілітації пацієнтів із синдромом Гієна-Барре. Вона спрямована на відновлення м'язової сили, координації, рівноваги, збереження функціональної незалежності та покращення якості життя. Мета даного викладу – продемонструвати значення фізичної терапії у комплексному відновленні пацієнтів із синдромом Гієна-Барре та описати сучасні методи її застосування [3].

Патофізіологія та клінічні прояви синдрому розвиваються внаслідок автоімунного ураження мієлінових оболонок або аксонів периферичних нервів. Найбільш поширена форма – демієлінізуюча, коли імунна система атакує мієлін, що порушує проведення нервових імпульсів. У тяжчих випадках уражаються аксони, що призводить до триваліших порушень рухових функцій.

Основні клінічні прояви включають м'язову слабкість, що починається зазвичай у нижніх кінцівках та поступово піднімається вгору, втрату сухожильних рефлексів, порушення координації та чутливості. У деяких випадках спостерігається ураження дихальної системи, що потребує інтенсивної терапії. Класифікація форм синдрому Гієна-Барре включає аксональні та демієлінізуючі варіанти, що визначає прогноз і тактику реабілітації [4].

Раннє визначення тяжкості захворювання є ключовим для планування фізичної терапії, оскільки дозволяє обрати відповідний комплекс вправ та методів відновлення.

Фізична терапія має кілька основних цілей:

- Відновлення м'язової сили.

Після гострого періоду пацієнти часто втрачають значну частину м'язової маси, тому поступове нарощування силових можливостей є першочерговим завданням.

- Покращення координації та рівноваги. Порушення координації призводить до ризику падінь, тому спеціальні вправи на баланс є обов'язковими.

- Профілактика контрактур і атрофії. Пасивні та активні рухи запобігають деформаціям суглобів та м'язовим атрофіям.

- Збереження та відновлення дихальної функції. Дихальна фізіотерапія допомагає уникнути ускладнень, таких як пневмонія чи застій секрету в легенях.

- Поліпшення якості життя. Фізична терапія сприяє швидшій адаптації до повсякденного життя та поверненню соціальної активності.

На ранніх етапах захворювання застосовуються пасивні рухи, що виконуються терапевтом для збереження рухливості суглобів і запобігання контрактурам. З розвитком відновлення пацієнт переходить до активних рухів, які стимулюють м'язи та відновлюють силу.

Рання ходьба часто здійснюється з підтримкою або за допомогою ходунків. Балансові вправи виконуються на спеціальних платформах, на одній нозі, з

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

закритими очима та із зміною опорної поверхні, що покращує сенсорну інтеграцію та координацію рухів.

Дихальні вправи включають діафрагмальне дихання, контрольовані вдихи та видихи, використання пікових вимірювачів та інгаляторів. Це зменшує ризик респіраторних ускладнень та підтримує оптимальний об'єм легень.

Ерготерапія спрямована на відновлення дрібної моторики та навичок повсякденної діяльності: одягання, приготування їжі, користування побутовими предметами. Також застосовуються адаптаційні пристрої для полегшення повсякденного життя.

Фізіотерапевтичні методи. До них належить електростимуляція м'язів, яка запобігає атрофії та сприяє відновленню м'язової активності. Гідрокінезотерапія (вправи у воді) знижує навантаження на суглоби та дозволяє безпечніше виконувати силові та координаційні вправи [5].

Реабілітація при синдромі Гієна-Барре проводиться поетапно:

Гострий етап: фокус на пасивних рухах, дихальних вправах та профілактиці ускладнень.

Підгострий етап: активізація пацієнта, збільшення навантаження, початок тренування ходьби та рівноваги.

Відновлювальний етап: комплексна ЛФК, тренування балансу, координації, ерготерапія, відновлення соціальної адаптації.

Кожен етап індивідуалізується залежно від тяжкості захворювання та швидкості відновлення пацієнта.

Оцінка ефективності фізичної терапії. Ефективність фізичної терапії оцінюється за допомогою стандартизованих шкал та функціональних тестів:

Barthel Index – оцінює незалежність у повсякденних діях.

Medical Research Council (MRC) scale – оцінка м'язової сили.

Berg Balance Scale – тестування рівноваги [6].

Функціональні тести: ходьба 10 метрів, підйом сходів, тести на координацію.

Регулярне оцінювання дозволяє коригувати план реабілітації та контролювати прогрес пацієнта.

Сучасні дослідження підтверджують, що рання фізична терапія скорочує термін відновлення та покращує функціональні результати пацієнтів із синдромом Гієна-Барре. Новітні технології включають роботизовані тренажери, віртуальну реальність для тренування координації, електростимуляцію та інтеграцію мультидисциплінарних команд (фізіотерапевт, ерготерапевт, логопед, психолог) [7]

Сучасний підхід акцентує увагу на індивідуалізації терапії та комплексному підході до відновлення пацієнтів [8].

Висновки. Проведений аналіз наукових даних та практичний досвід показують, що фізична терапія є ключовим компонентом реабілітаційного процесу при синдромі Гієна-Барре. Раннє залучення фізіотерапевтичних методів

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

сприяє відновленню м'язової сили, покращенню координації та рівноваги, збереженню функцій дихальної системи та підвищенню функціональної незалежності пацієнтів.

Індивідуалізація програм фізичної терапії з урахуванням тяжкості ураження та етапу захворювання є визначальним фактором ефективності відновлення. Використання сучасних методів, таких як електростимуляція, гідрокінезотерапія та тренажерні системи для балансування й ходьби, дозволяє прискорити процес реабілітації та підвищити рівень якості життя пацієнтів.

Таким чином, фізична терапія є невід'ємною складовою комплексної реабілітації при синдромі Гієна-Барре, що забезпечує оптимальні функціональні результати та зниження ризику інвалідизації.

Література:

1. Vallejos J. G., Jeldres C., Abarza de la P. V., Muñoz R. J. M. General aspects of rehabilitation in Guillain-Barré syndrome: a literature review // Medwave. 2026. Vol. 26, № 2. P. e3143. DOI: 10.5867/medwave.2026.02.3143.

2. Simatos Arsenault N., Vincent P.-O., Yu B. H. S., Bastien R., Sweeney A. Influence of exercise on patients with Guillain-Barré syndrome: a systematic review // Physiotherapy Canada. 2016. Vol. 68, № 4. P. 367–376. DOI: 10.3138/ptc.2015-58.

3. Petkevičiūtė P., Valinčiūtė J., Varžaitytė L. Effectiveness of rehabilitation in patients with Guillain-Barre syndrome: a systematic review of the literature // Reabilitacijos mokslai: slauga, kineziterapija, ergoterapija. 2022. № 1. P. 1–10.

4. Dimitrova A., Izov N., Maznev I., Grigorova-Petrova K., Lubenova D., Vasileva D. Physical therapy and functional motor recovery in patient with Guillain-Barré syndrome: case report // European Scientific Journal. 2017. Vol. 13, № 33. P. 11–18. DOI: 10.19044/esj.2017.v13n33p11.

5. Conomy J. P. Guillain-Barré syndrome: the physical therapist and patient care // Physical Therapy. 1971. Vol. 51, № 5. P. 517–523. DOI: 10.1093/ptj/51.5.517.

6. Berman S. R., Logue F. E. Guillain-Barré syndrome // Physical Therapy. 1962. Vol. 42, № 3. P. 180–183. DOI: 10.1093/ptj/42.3.180.

7. Effectiveness of physiotherapy intervention in Guillain Barre syndrome: a case report // Journal of Clinical and Diagnostic Research. 2023. P. 1–5.

8. Physical exercise in Guillain-Barré syndrome: a scoping review // 2024. P. 1–12

References:

1. Vallejos J. G., Jeldres C., Abarza de la P. V., Muñoz R. J. M. General aspects of rehabilitation in Guillain-Barré syndrome: a literature review // Medwave. 2026. Vol. 26, № 2. P. e3143. DOI: 10.5867/medwave.2026.02.3143.

2. Simatos Arsenault N., Vincent P.-O., Yu B. H. S., Bastien R., Sweeney A. Influence of exercise on patients with Guillain-Barré syndrome: a systematic review // Physiotherapy Canada. 2016. Vol. 68, № 4. P. 367–376. DOI: 10.3138/ptc.2015-58.

3. Petkevičiūtė P., Valinčiūtė J., Varžaitytė L. Effectiveness of rehabilitation in patients with Guillain-Barre syndrome: a systematic review of the literature // Reabilitacijos mokslai: slauga, kineziterapija, ergoterapija. 2022. № 1. P. 1–10.

4. Dimitrova A., Izov N., Maznev I., Grigorova-Petrova K., Lubenova D., Vasileva D. Physical therapy and functional motor recovery in patient with Guillain-Barré syndrome: case report // European Scientific Journal. 2017. Vol. 13, № 33. P. 11–18. DOI: 10.19044/esj.2017.v13n33p11.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

5. Conomy J. P. Guillain-Barré syndrome: the physical therapist and patient care // Physical Therapy. 1971. Vol. 51, № 5. P. 517–523. DOI: 10.1093/ptj/51.5.517.

6. Berman S. R., Logue F. E. Guillain-Barré syndrome // Physical Therapy. 1962. Vol. 42, № 3. P. 180–183. DOI: 10.1093/ptj/42.3.180.

7. Effectiveness of physiotherapy intervention in Guillain Barre syndrome: a case report // Journal of Clinical and Diagnostic Research. 2023. P. 1–5.

8. Physical exercise in Guillain-Barré syndrome: a scoping review // 2024. P. 1–12

Дата першого надходження статті до видання: 27.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 614.2:378.046.4:616-051

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3623-3639

Сіліна Тетяна Миколаївна доктор медичних наук, професор, професор кафедри сімейної медицини та амбулаторно-поліклінічної допомоги, НМУОЗ України імені П. Л. Шупика, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-6552-1048

Кухарська Наталія Геннадіївна кандидат медичних наук, асистент кафедри сімейної медицини та амбулаторно-поліклінічної допомоги, НМУОЗ України ім. П. Л. Шупика, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-0057-4608

Данко Дана Валеріївна кандидат педагогічних наук, доктор психологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної медицини та гігієни, Ужгородський національний університет, м. Ужгород, https://orcid.org/0000-0003-2992-5333

ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОГРАМ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ СІМЕЙНИХ ЛІКАРІВ У КОНТЕКСТІ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Анотація. Зміни в системі охорони здоров'я актуалізують проблему науково обґрунтованого оцінювання ефективності програм післядипломної освіти сімейних лікарів. Водночас посилення ролі первинної медичної допомоги та зростання вимог до якості медичних послуг визначають необхідність переосмислення підходів до безперервного професійного розвитку лікарів. Визначення критеріїв ефективності освітніх програм у цьому контексті (зокрема, рівня засвоєння знань, сформованості практичних навичок, змін у професійній поведінці та впливу на якість медичної допомоги) набуває особливого значення.

Аналіз сучасних теоретичних підходів дає змогу розглядати післядипломну освіту як безперервний процес професійного розвитку, що ґрунтується на компетентнісній моделі підготовки фахівців і передбачає інтеграцію традиційних та інноваційних форм навчання. Особливу роль відіграють багаторівневі моделі оцінювання, які забезпечують комплексний аналіз результатів навчання та їхньої практичної значущості для клінічної діяльності сімейного лікаря. Застосування сучасних методів дослідження, зокрема тестування, анкетування, інтерв'ю та клінічних симуляцій, забезпечує об'єктивне оцінювання результатів навчання.

Встановлено, що ефективність програм післядипломної освіти визначають взаємопов'язані чинники, серед яких провідну роль відіграють мотивація лікарів, доступність освітніх ресурсів, формат навчання та рівень організаційної підтримки.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Неповна реалізація цих компонентів знижує практичну результативність навчання та обмежує їхній вплив на якість медичної допомоги. Водночас міжнародний досвід засвідчує доцільність переходу до гнучких, персоналізованих та цифровізованих моделей післядипломної освіти.

Перспективними напрямами вдосконалення визначено цифровізацію освітнього процесу, персоналізацію навчання, узгодження програм із реформою системи охорони здоров'я та зосередження на оцінюванні результатів безпосередньо на рівні пацієнта. Реалізація зазначених підходів сприятиме підвищенню ефективності післядипломної освіти сімейних лікарів та забезпеченню якісного функціонування первинної медичної допомоги.

Ключові слова: медична освіта, післядипломна освіта, сімейні лікарі, безперервний професійний розвиток, ефективність навчання, система охорони здоров'я, реформування охорони здоров'я.

Silina Tetiana Doctor of Medical Sciences, Professor, Professor of the Department of Family Medicine and Outpatient Polyclinic Care, Shupyk National Medical Academy of Postgraduate Education of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-6552-1048

Kukharska Natalia Candidate of Medical Sciences, Assistant Professor of the Department of Family Medicine and Outpatient Polyclinic Care, Shupyk National Institute of Health Care of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-0057-4608

Danko Dana Candidate of Pedagogical Sciences, Doctor of Psychological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Social Medicine and Hygiene, Uzhhorod National University, Uzhhorod, https://orcid.org/0000-0003-2992-5333

EVALUATION OF THE EFFECTIVENESS OF POSTGRADUATE EDUCATION PROGRAMS FOR FAMILY PHYSICIANS IN THE CONTEXT OF HEALTHCARE SYSTEM REFORM

Abstract. Changes in the healthcare system highlight the issue of evidence-based evaluation of the effectiveness of postgraduate education programs for family physicians. At the same time, the strengthening role of primary health care and rising demands for the quality of medical services determine the need to rethink approaches to the continuous professional development of doctors. In this context, the definition of criteria for evaluating educational programs becomes particularly important, including the level of knowledge acquisition, the development of practical skills, changes in professional behavior, and the impact on the quality of medical care.

The synthesis of current theoretical approaches allows postgraduate medical education to be viewed as a continuous process of professional development based on

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

a competency-based training model and involving the integration of traditional and innovative forms of learning. Special emphasis is placed on multi-level assessment models that enable a comprehensive analysis of learning outcomes and their practical relevance to the clinical practice of family physicians. The use of modern research methods, including testing, questionnaires, interviews, and clinical simulations, ensures the objectivity of educational outcome assessment.

It has been established that the effectiveness of postgraduate education programs is determined by a set of interrelated factors, among which physicians' motivation, accessibility of educational resources, learning format, and the level of organizational support play a key role. Insufficient implementation of these components may reduce the practical effectiveness of training and limit its impact on the quality of medical care. At the same time, international experience confirms the feasibility of transitioning to flexible, personalized, and digitalized models of postgraduate education.

Promising directions for improvement include the digitalization of the educational process, personalization of learning, integration of educational programs with healthcare system reforms, and a stronger focus on evaluating outcomes at the patient level. The implementation of these approaches will contribute to enhancing the effectiveness of postgraduate education for family physicians and ensuring the efficient functioning of the primary healthcare system.

Keywords: medical education, postgraduate education, family physicians, continuous professional development, training effectiveness, healthcare system, healthcare reform.

Постановка проблеми. Реформування медичної галузі в Україні актуалізує питання якості післядипломної освіти сімейних лікарів. Основними орієнтирами є підвищення якості медичних послуг, посилення ролі первинної медичної допомоги та впровадження європейських стандартів організації практики. Трансформації в системі охорони здоров'я передбачають посилення ролі сімейного лікаря як основної фігури первинної ланки, що передбачає не лише високий рівень базової підготовки, а й постійне оновлення знань і навичок у межах безперервного професійного розвитку (далі – БПР) [1]. Згідно з сучасними підходами до реформування медичної освіти, післядипломна підготовка є важливим засобом забезпечення якості медичної допомоги й адаптації лікарів до нових клінічних, технологічних та організаційних викликів системи охорони здоров'я.

Роль післядипломної освіти сімейних лікарів полягає у формуванні й підтримці професійної компетентності, розвитку клінічного мислення та здатності ухвалювати обґрунтовані рішення в умовах реальної практики. У сучасній медичній освіті БПР є стратегічним напрямом, що забезпечує конкурентоспроможність лікаря, підвищує якість медичних послуг і сприяє впровадженню доказової медицини в щоденну практику. Для сімейних лікарів це особливо важливо, оскільки саме вони забезпечують первинний контакт

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

пацієнта з системою охорони здоров'я, координують процес лікування та визначають ефективність використання ресурсів системи загалом. Від рівня їхньої підготовки насамперед залежить якість профілактики, раннього виявлення захворювань та безперервності медичної допомоги [2].

Водночас проблема оцінювання ефективності програм післядипломної освіти залишається нерозв'язаною. Традиційні підходи до оцінювання часто обмежуються перевіркою теоретичних знань або формальними показниками успішності, що не дає змоги оцінити реальний вплив навчання на клінічну практику, професійну поведінку лікаря та результати лікування пацієнтів. Сучасні дослідження підкреслюють необхідність комплексного підходу до оцінювання, що враховує як освітні результати, так і практичну ефективність діяльності лікаря в реальних умовах системи охорони здоров'я. Крім того, постає потреба в розробленні уніфікованих критеріїв та показників оцінювання, що відповідають міжнародним стандартам та враховують специфіку національної системи охорони здоров'я. Саме в умовах реформування охорони здоров'я питання ефективності післядипломної освіти сімейних лікарів набуває особливої значущості, оскільки від якості підготовки медичних кадрів залежить успішність функціонування всієї системи первинної медичної допомоги та рівень здоров'я населення [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження у сфері післядипломної медичної освіти сімейних лікарів зосереджені на розвитку безперервного професійного розвитку, упровадженні компетентнісного підходу та інноваційних освітніх технологій. Зокрема, Ю. Антипкін та співавтори наголошують на необхідності адаптації підготовки лікарів до сучасних викликів охорони здоров'я [1]. Роль БПР як важливого напряму модернізації освіти, орієнтованого на інтеграцію навчання в клінічну практику, підкреслюють К. Симчіч та С. Федоров [2], а також О. Волосовець і С. Кривопустов [3].

Міжнародні дослідження підтверджують значущість інноваційних підходів та оцінювання ефективності освіти. Зокрема, Р. де Леу та колеги (R. de Leeuw et al.) [4], Т. Томасік та співавтори (T. Tomasik et al.) [5], Т. Ніколаєнко-Камишова [6] аналізують освітні потреби лікарів. Позитивний вплив післядипломної підготовки на клінічну практику обґрунтовують А. Д. Хан та колеги (A. J. Khan et al.) [7].

Питання доказової медицини висвітлюють Дж. Флорес-Матео (G. Flores-Mateo) та Х. М. Аргімон (J. M. Argimon) [8], а чинники ефективності – Х. Війк та співавтори (H. Wijk et al.) [9].

Оцінювання якості освіти передбачає застосування об'єктивних методів, зокрема OSCE, ефективність яких обґрунтовує колектив авторі на чолі з М. Кордою [10]. Підходи до стандартизації програм і оцінювання ефективності навчання розкривають Р. Д. Гарвін (R. D. Garvin), П. А. Карні (P. A. Carney) [11] та А. Алсаламах (A. Alsalamah), К. Каллінан (C. Callinan) [12], а сучасні освітні інтервенції – Е. А. Хартфорд та співавтори (E. A. Hartford et al.) [13].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Розвиток критичного мислення як складника професійної компетентності обґрунтовують А. Подаваленко та колеги [14; 16], А. Лякішева [15] та Н. Білоусова зі співавторами [17]. Застосування інноваційних і цифрових технологій у післядипломній освіті висвітлюють у своїх роботах та І. Редько [18].

Попри значну кількість досліджень, відсутня цілісна модель інтеграції цифрових технологій у підготовку сімейних лікарів і уніфікований підхід до комплексного оцінювання ефективності освітніх програм з урахуванням їхнього впливу на клінічну практику. Більшість праць зосереджено на окремих аспектах, зокрема на БПР [2; 3; 6], інноваційних технологіях [18] або інструментах оцінювання (OSCE) [10], що зумовлює їхню фрагментарність. У статті здійснено комплексне узагальнення теоретико-методологічних засад аналізу ефективності післядипломної освіти та обґрунтовано багаторівневий підхід до її оцінювання, що інтегрує результати засвоєння знань, формування навичок, зміни в професійній поведінці та їхній вплив на якість медичної допомоги.

Метою статті є аналіз ефективності програм післядипломної освіти сімейних лікарів у контексті реформування системи охорони здоров'я, зокрема їхнього впливу на формування професійних компетентностей, якість надання первинної медичної допомоги та відповідність сучасним вимогам БПР, а також визначення шляхів удосконалення освітніх програм відповідно до актуальних потреб галузі.

Для досягнення мети сформульовано такі завдання:

1) обґрунтувати значення післядипломної освіти сімейних лікарів для підвищення якості медичної допомоги;
2) проаналізувати сучасні підходи та моделі оцінювання ефективності освітніх програм у системі післядипломної освіти;
3) визначити основні чинники ефективності, проблеми та перспективні напрями вдосконалення післядипломної освіти сімейних лікарів.

Виклад основного матеріалу. Післядипломна освіта сімейних лікарів є важливим складником сучасної системи медичної освіти, що забезпечує постійне оновлення знань, удосконалення клінічних навичок і формування професійної компетентності відповідно до вимог доказової медицини та потреб системи охорони здоров'я. У науковій літературі наголошується, що сучасний етап розвитку медичної освіти характеризується переходом від традиційної кваліфікаційної моделі підготовки фахівця до системи БПР, яка передбачає навчання протягом усього життя та інтеграцію формальної, неформальної й інформальної освіти в єдиний процес фахового зростання [4, с. 2]. Такий підхід зумовлений стрімким розвитком медичних технологій, оновленням клінічних протоколів і зростанням вимог до якості медичної допомоги, особливо на рівні первинної ланки.

БПР визначається як стратегічний напрям післядипломної освіти, що забезпечує системне підтримання та вдосконалення фахової компетентності

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

лікаря. У сучасних умовах БПР – це не лише процес накопичення знань, а й інтегрована система розвитку клінічного мислення, комунікативних навичок, етичної поведінки та здатності до ухвалення клінічних рішень у складних і невизначених ситуаціях. Як зазначено в дослідженнях, БПР є «наріжним каменем» післядипломної освіти, що забезпечує конкурентоспроможність лікаря та підвищення якості медичних послуг. Важливо, що сучасні системи БПР також передбачають застосування дистанційних технологій, персоналізованих освітніх траєкторій та оцінювання результатів навчання через портфоліо компетентностей [2, с. 69; 5].

Моделі навчання лікарів у післядипломній освіті традиційно поділяються на класичні (лекційно-семінарські, циклові форми підвищення кваліфікації) та сучасні інноваційні. Традиційна модель характеризується переважанням пасивного засвоєння знань, уніфікованими програмами та періодичністю навчання через визначені інтервали часу. Водночас її основним обмеженням є недостатній зв’язок із реальними клінічними потребами та повільна адаптація до змін у медичній практиці. Натомість сучасні підходи ґрунтуються на принципах безперервності, гнучкості та практичної спрямованості. Вони реалізуються через симуляційне навчання, клінічне стажування, а також використанням дистанційних платформ і змішаних форматів навчання. У наукових джерелах наголошується, що впровадження інноваційних освітніх технологій сприяє підвищенню мотивації лікарів до саморозвитку та ефективнішому формуванню фахових компетентностей [6, с. 102].

У сучасній післядипломній освіті важливим є компетентнісний підхід, який передбачає орієнтацію не лише на знання, а й на здатність лікаря ефективно застосовувати їх у практичній діяльності. У цьому контексті компетентність трактується як інтеграція знань, умінь, навичок, фахових цінностей і досвіду, необхідних для надання якісної медичної допомоги. У структурі фахової компетентності сімейного лікаря виокремлюють загальнопрофесійні, соціально-особистісні та спеціалізовані компоненти, що відображають багатовимірність його діяльності. Компетентнісний підхід є основою сучасної трансформації післядипломної медичної освіти, оскільки дає змогу оцінювати не лише обсяг знань, а й готовність лікаря до розв’язання складних клінічних завдань у реальних умовах практики. Теоретичні основи післядипломної освіти сімейних лікарів ґрунтуються на концепції БПР, поєднанні традиційних і сучасних моделей навчання та впровадженні компетентнісного підходу як основного методологічного принципу [2; 7]. Це забезпечує не лише підвищення рівня фахової підготовки лікарів, а й безпосередньо впливає на якість та ефективність системи первинної медичної допомоги.

Оцінювання ефективності програм післядипломної освіти сімейних лікарів є складним багатовимірним процесом, що потребує системного підходу до визначення критеріїв, інструментів і моделей аналізу результатів навчання. За сучасних умов реформування медичної освіти особливого значення набуває не

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

лише факт засвоєння знань, а й реальний вплив освітніх програм на професійну діяльність лікаря та якість надання медичної допомоги. Ефективність медичної освіти потребує багаторівневого оцінювання: від індивідуальних навчальних здобутків лікаря до системних змін у практиці охорони здоров'я [8] (табл. 1).

Таблиця 1

Оцінювання ефективності програм післядипломної освіти сімейних лікарів

Критерій оцінювання	Метод оцінювання	Показники ефективності	Переваги	Обмеження
Знання	Тестування, іспити	Рівень засвоєння теоретичного матеріалу	Об'єктивність, простота вимірювання	Не відображає практичні навички
Клінічні навички	OSCE, симуляції	Якість виконання клінічних маніпуляцій	Наближеність до реальної практики	Потребує ресурсів
Поведінка лікаря	Спостереження, аудит практики	Зміни в клінічній діяльності	Відображає реальну практику	Складність збору даних
Результати для пацієнтів	Клінічні показники, задоволеність	Якість медичної допомоги	Найбільш значущий критерій	Вплив багатьох чинників
Мотивація до навчання	Анкетування	Рівень залученості лікарів	Простота реалізації	Суб'єктивність
Безперервний професійний розвиток	Аналіз участі в програмах	Частота та активність навчання	Дає довгострокову оцінку	Не завжди відображає якість

Джерело: сформовано авторами на основі [7–16]

Методологія оцінювання ґрунтується на визначенні критеріїв ефективності освітніх програм, що охоплюють рівень засвоєння теоретичних знань, сформованість практичних навичок, зміни в професійній поведінці лікаря, а також вплив навчання на якість медичної допомоги. Оцінювання знань традиційно здійснюється за допомогою тестування, письмових іспитів або комп'ютеризованих систем контролю, що дає змогу визначити рівень когнітивного засвоєння матеріалу. Водночас високий рівень знань не гарантує їхнього ефективного застосування в клінічній практиці [7; 9].

Оцінювання практичних навичок передбачає перевірку здатності лікаря виконувати клінічні маніпуляції, ухвалювати рішення та діяти відповідно до стандартів доказової медицини. Для цього широко застосовуються симуляційні методи навчання, клінічні кейси та стандартизовані пацієнти. Одним із найбільш валідних інструментів оцінювання клінічних навичок є об'єктивний

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

структурований клінічний іспит (OSCE), який дає змогу стандартизовано оцінити різні аспекти професійної діяльності лікаря [10].

Важливим, але складним для вимірювання критерієм є зміни в професійній поведінці лікаря. Йдеться про застосування здобутих знань і навичок у реальній клінічній практиці, дотримання клінічних протоколів, комунікацію з пацієнтами та міждисциплінарну взаємодію. Для оцінювання цього аспекту застосовуються методи спостереження, аудиту медичної документації, самооцінювання та зворотного зв'язку від пацієнтів і колег. Дослідження засвідчують, що саме поведінкові зміни є основним показником ефективності освітніх програм, оскільки вони безпосередньо впливають на результати лікування [11].

Найвищим рівнем оцінювання є визначення впливу освітніх програм на якість медичної допомоги та клінічні результати. Це передбачає аналіз показників ефективності лікування, рівень задоволеності пацієнтів, частоту ускладнень і госпіталізацій, а також економічну ефективність медичних втручань. Однак оцінювання цього рівня є найскладнішим, оскільки воно потребує довготривалого спостереження та врахування низки зовнішніх чинників, що впливають на результати медичної діяльності [7; 11].

Серед моделей оцінювання ефективності освітніх програм найбільш поширеною є модель Дональда Кіркпатріка, яка передбачає чотири рівні: реакція, навчання, поведінка та результати. Перший рівень містить оцінку задоволеності учасників навчання, другий – вимірювання знань і навичок, третій – аналіз змін у професійній поведінці, а четвертий – визначення впливу на результати діяльності, зокрема якість медичної допомоги [12]. Ця модель широко застосовується в медичній освіті завдяки своїй універсальності та логічній структурі, що дає змогу комплексно оцінювати ефективність освітніх втручань.

Крім моделі Кіркпатріка, у сучасних дослідженнях застосовуються інші підходи, зокрема модель Мура, яка деталізує рівні оцінювання та враховує контекст професійної діяльності лікаря. Вона охоплює сім рівнів, від участі в навчанні до покращення стану здоров'я пацієнтів, що дає змогу точніше оцінити вплив освітніх програм на систему охорони здоров'я загалом [13].

Методи дослідження ефективності освітніх програм охоплюють як кількісні, так і якісні підходи. Опитування є одним із найпоширеніших методів, що дає змогу оцінити рівень задоволеності учасників, їхню мотивацію та самооцінювання здобутих знань і навичок. Тестування застосовується для об'єктивного оцінювання когнітивних результатів навчання. Використання інтерв'ю та фокус-груп дає змогу глибше дослідити досвід учасників, виявити перешкоди в застосуванні набутих навичок, а також проаналізувати якісні аспекти навчання.

Провідним методом є об'єктивний структурований клінічний іспит (OSCE), який вважається «золотим стандартом» оцінювання клінічних компетентностей. Він забезпечує стандартизацію та об'єктивність результатів, а

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

також дає змогу комплексно перевірити навички фахівця: від клінічного мислення до комунікації з пацієнтами. Застосування OSCE в післядипломній освіті сприяє підвищенню якості підготовки лікарів та забезпечує точну оцінку їхньої готовності до практичної діяльності. Методологія оцінювання ефективності освітніх програм у післядипломній освіті сімейних лікарів ґрунтується на комплексному підході, що поєднує чітко визначені критерії ефективності, сучасні моделі оцінювання та різні методи дослідження [10]. Це дає змогу не лише оцінити результати навчання, а й визначити їхній реальний вплив на професійну діяльність лікаря та якість медичної допомоги, що є основним завданням сучасної системи медичної освіти.

Результати дослідження та аналіз наукових джерел засвідчують, що ефективність програм післядипломної освіти сімейних лікарів визначається комплексом взаємопов'язаних чинників, серед яких основне значення мають мотивація лікарів, доступність освітніх ресурсів, формат навчання, а також рівень системної підтримки організацій охорони здоров'я. Водночас порівняння з міжнародними даними дає змогу виявити спільні тенденції та особливості, що впливають на ефективність освіти в різних країнах.

Одним із провідних чинників, що визначають ефективність післядипломної освіти, є мотивація лікарів до навчання. Дослідження показують, що внутрішня мотивація, пов'язана з професійним розвитком, прагненням до підвищення якості медичної допомоги та особистісним зростанням, значно підвищує рівень засвоєння знань і їхнє подальше застосування на практиці. Водночас низький рівень мотивації істотно знижує ефективність навіть досконало організованих освітніх програм. У міжнародних дослідженнях зазначено, що мотивація тісно пов'язана з підтримкою керівництва, наявністю часу для навчання та релевантністю освітнього контенту клінічній практиці [8; 9]. Крім того, сучасні підходи до дистанційного навчання демонструють, що інтерактивність і персоналізація освітнього процесу здатні підвищувати залученість та мотивацію лікарів до участі в навчанні.

Не менш важливим чинником є доступ до навчання, який передбачає як фізичну доступність освітніх ресурсів, так і можливість поєднання навчання з професійною діяльністю. У країнах з обмеженими ресурсами проблема доступності є особливо актуальною, що зумовлює розвиток дистанційних та цифрових форматів навчання. Згідно з результатами систематичних оглядів, цифрові освітні технології сприяють подоланню географічних та часових перешкод, забезпечуючи гнучкість навчання та зменшуючи витрати. Водночас ефективність таких підходів залежить насамперед від технічної інфраструктури, доступу до інтернету та рівня цифрової грамотності лікарів [4; 8]. З огляду на це, доступність навчання є не лише організаційним, а й технологічним викликом, що потребує системного врегулювання.

Формат навчання (онлайн, офлайн або змішаний) також істотно впливає на ефективність освітніх програм. Міжнародні дослідження демонструють, що

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

онлайн-навчання може бути не менш ефективним, ніж традиційні форми, а в окремих випадках навіть перевищувати їх за показниками засвоєння знань і навичок. Зокрема, метааналізи свідчать про статистично значущі переваги онлайн-навчання у формуванні когнітивних результатів. Водночас інші дослідження вказують на відсутність істотних відмінностей між онлайн- та офлайн-форматами, підкреслюючи, що важливу роль відіграє не сам формат, а якість педагогічного дизайну. Окрему увагу привертає змішане навчання (blended learning), яке поєднує переваги обох підходів і демонструє високий рівень задоволеності та ефективності серед учасників освітнього процесу. Вибір формату навчання має ґрунтуватися на потребах цільової аудиторії, ресурсних можливостях та специфіці навчального контенту [14–16].

Ще одним важливим чинником є системна підтримка, яка охоплює організаційні, адміністративні та фінансові аспекти реалізації освітніх програм. Дослідження засвідчують, що ефективність навчання значно зростає за умови наявності підтримки керівництва медичних закладів, створення сприятливого освітнього середовища та інтеграції освітніх програм у систему професійного розвитку лікарів. Відсутність такої підтримки може призводити до низького рівня участі лікарів у навчанні, формального виконання вимог та обмеженого впливу освітніх програм на практичну діяльність. Крім того, важливу роль відіграє забезпечення ресурсами, зокрема доступом до сучасних навчальних матеріалів, симуляційних центрів та цифрових платформ [9; 17].

Порівняння отриманих результатів із міжнародними даними засвідчує наявність спільних закономірностей у визначенні ефективності післядипломної медичної освіти, а також дає змогу краще зрозуміти напрями її оптимізації. Зокрема, у глобальних дослідженнях акцентовано, що ефективність освітніх програм формується під впливом комплексної взаємодії мотиваційних, організаційних, освітніх і технологічних чинників, і жоден із них не може забезпечити результат ізольовано. У більшості країн із розвиненими системами охорони здоров’я спостерігається стійка тенденція до переходу від традиційних, епізодичних форм підвищення кваліфікації до безперервних, гнучких і персоналізованих моделей навчання, що ґрунтуються на принципах компетентнісного підходу. Наприклад, у країнах Європейського Союзу БПР лікарів інтегровано в систему ліцензування та акредитації, що стимулює фахівців до постійного вдосконалення знань і навичок. Рекомендації Організації економічного співробітництва та розвитку підкреслюють важливість поєднання формального навчання з неформальними освітніми активностями, такими як клінічні аудити, професійні спільноти та наставництво, що сприяє ефективнішому перенесенню знань на практику [4; 5; 7].

Водночас міжнародний досвід демонструє, що навіть за умови активного впровадження цифрових технологій традиційні форми навчання не втрачають своєї актуальності. Зокрема, очні тренінги, симуляційне навчання та робота зі стандартизованими пацієнтами залишаються незамінними для формування

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

клінічних навичок і розвитку комунікативної компетентності. З огляду на це, в більшості сучасних освітніх систем пріоритет надається змішаним моделям навчання, які поєднують онлайн- та офлайн-компоненти, забезпечуючи баланс між гнучкістю та практичною спрямованістю освітнього процесу.

Крім того, важливим аспектом міжнародного досвіду є інтеграція оцінювання ефективності освітніх програм у систему управління якістю медичної допомоги. У провідних країнах світу широко застосовуються багаторівневі моделі оцінювання, що дає змогу відстежувати не лише освітні результати, а і їхній вплив на клінічну практику та показники здоров'я населення. Це передбачає застосування індикаторів якості медичної допомоги, аналіз клінічних результатів, а також оцінювання задоволеності пацієнтів. Такий підхід відповідає сучасній парадигмі доказової освіти, де ефективність навчання розглядається крізь призму його реального впливу на систему охорони здоров'я.

Розширений аналіз міжнародного досвіду підтверджує, що підвищення ефективності післядипломної освіти сімейних лікарів можливе лише за умов системного підходу, який передбачає поєднання інноваційних освітніх технологій, високого рівня мотивації лікарів, належної організаційної підтримки та впровадження сучасних моделей оцінювання результатів навчання. Це формує підґрунтя для адаптації кращих міжнародних практик у національному контексті та сприяє підвищенню якості медичної допомоги на рівні первинної ланки [10].

Попри активний розвиток системи післядипломної освіти сімейних лікарів та впровадження сучасних підходів до БПР, у практиці її реалізації зберігається низка системних проблем і викликів, що обмежують ефективність освітніх програм. Однією з основних проблем є формальність навчання, яка проявляється в зосередженості на виконанні нормативних вимог, а не на досягненні реальних результатів навчання. У багатьох випадках участь в освітніх заходах розглядається як необхідна умова для підтвердження кваліфікації або отримання балів БПР, що знижує внутрішню мотивацію лікарів до глибокого засвоєння матеріалу та його практичного застосування. Такий підхід призводить до ситуації, коли навчання виконує радше адміністративну, ніж професійну функцію, і не забезпечує значних змін у клінічній практиці [8].

Іншою важливою проблемою є низький рівень мотивації частини лікарів до участі в освітніх програмах. Це пов'язано як із зовнішніми чинниками, зокрема перевантаженістю роботою, відсутністю вільного часу, недостатньою фінансовою або організаційною підтримкою, так і з внутрішніми аспектами, як-от відсутністю чіткого усвідомлення цінності навчання для професійного розвитку. Дослідження підтверджують, що за відсутності внутрішньої мотивації навіть якісно розроблені освітні програми не дають очікуваного ефекту, оскільки знання залишаються на теоретичному рівні та не трансформуються в зміну поведінки лікаря. Водночас недостатня персоналізація навчальних програм та їхня невідповідність реальним клінічним потребам також можуть знижувати зацікавленість лікарів у навчанні [9].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Значним викликом є також нерівний доступ до освітніх ресурсів, що виявляється у відмінностях між регіонами, типами медичних закладів та умовами праці лікарів. У сільській місцевості або віддалених регіонах доступ до якісних освітніх заходів часто обмежений через відсутність навчальних центрів, складність участі в очних заходах та недостатній рівень цифрової інфраструктури. Хоча розвиток онлайн-освіти частково розв'язує цю проблему, він водночас ставить нові вимоги до технічного забезпечення та цифрових компетентностей лікарів. Нерівність доступу до навчання призводить до поглиблення професійної диференціації між лікарями та впливає на якість медичної допомоги в різних регіонах [9–10].

Значущою проблемою є й недостатня практична орієнтація освітніх програм. У низці випадків навчання залишається надмірно теоретизованим, із недостатньою увагою до формування клінічних навичок, розвитку клінічного мислення та відпрацювання реальних професійних ситуацій. Відсутність інтерактивних методів навчання, таких як симуляції, клінічні кейси, робота зі стандартизованими пацієнтами, обмежує можливості для ефективного перенесення знань на практику. Унаслідок цього лікарі демонструють високий рівень теоретичної підготовки, проте відчувають труднощі під час застосування знань у клінічній діяльності [4].

Важливо зазначити, що ці проблеми взаємопов'язані й підсилюють одна одну. Так, надмірна формалізація освітнього процесу часто призводить до втрати мотивації лікарів, що нівелює ефективність навіть доступних освітніх програм. Нерівний доступ до ресурсів обмежує можливості для впровадження практично орієнтованих методів навчання, а недостатня системна підтримка ускладнює подолання цих викликів на рівні організації охорони здоров'я. За умови подальшого розвитку післядипломної освіти сімейних лікарів подолання зазначених проблем потребує комплексного підходу, що передбачає підвищення мотивації до навчання, забезпечення рівного доступу до освітніх ресурсів, удосконалення змісту та форматів навчання, а також інтеграцію практично орієнтованих методів в освітній процес. Це дасть змогу підвищити ефективність освітніх програм і забезпечити їхній реальний вплив на якість медичної допомоги [4; 8].

В умовах сучасних трансформацій системи охорони здоров'я перспективи розвитку післядипломної освіти сімейних лікарів пов'язані зі впровадженням інноваційних підходів, що забезпечують підвищення якості навчання, його практичну спрямованість та відповідність реальним потребам клінічної практики. Одним з основних напрямів є цифровізація освіти, яка відкриває нові можливості для організації освітнього процесу, розширення доступу до освітніх ресурсів і підвищення гнучкості навчання. Використання онлайн-платформ, інтерактивних модулів, віртуальних симуляцій і мобільних застосунків дає змогу лікарям навчатися в зручний час і в індивідуальному темпі, що особливо важливо за умови високого професійного навантаження. Крім того, цифрові технології

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

сприяють створенню єдиного освітнього середовища, де можна інтегрувати різні формати навчання та забезпечити безперервний моніторинг результатів [11].

Важливим напрямом удосконалення є персоналізація навчання, яка передбачає адаптацію освітніх програм до індивідуальних потреб, рівня підготовки та професійного досвіду лікаря. Сучасні підходи до медичної освіти орієнтуються на формування індивідуальних освітніх траєкторій, що дає змогу підвищити ефективність навчання та мотивацію до професійного розвитку. Персоналізація реалізується через застосування модульних програм, систем електронного портфоліо, а також аналітичних інструментів, які дають змогу відстежувати прогрес лікаря та визначати напрями подальшого навчання. Такий підхід сприяє цілеспрямованому формуванню компетентностей і забезпечує відповідність навчання реальним потребам клінічної практики.

Інтеграція післядипломної освіти з реформою системи охорони здоров'я є ще одним важливим напрямом розвитку. Освітні програми мають бути тісно пов'язані з пріоритетами реформ, зокрема розвитком первинної медичної допомоги, упровадженням доказової медицини, підвищенням якості та безпеки медичних послуг. Це передбачає оновлення змісту освіти відповідно до сучасних клінічних протоколів, а також інтеграції в навчальні програми питань менеджменту, комунікації, міждисциплінарної взаємодії та медичної етики. Важливо, щоб післядипломна освіта не існувала ізольовано, а була інтегрованою частиною системи управління якістю медичної допомоги [18].

Особливої уваги потребує розвиток підходів до оцінювання результатів навчання на рівні пацієнта. Традиційні методи оцінювання, орієнтовані на знання та навички, мають доповнюватися аналізом клінічних результатів, показників якості медичної допомоги та задоволеності пацієнтів. Такий підхід відповідає сучасній концепції доказової освіти, де ефективність навчання оцінюється через його вплив на результати лікування та здоров'я населення. Упровадження систем моніторингу та аналізу даних дасть змогу об'єктивно оцінювати ефективність освітніх програм і забезпечить зворотний зв'язок для їхнього постійного вдосконалення. Перспективи розвитку післядипломної освіти сімейних лікарів пов'язані з переходом до більш гнучкої, персоналізованої та практично орієнтованої моделі навчання, інтегрованої з системою охорони здоров'я та орієнтованої на результат, тобто підвищення якості медичної допомоги та покращення здоров'я пацієнтів [19]. Реалізація цих напрямів потребує комплексного підходу, що передбачає модернізацію освітньої інфраструктури, підготовку викладачів, упровадження інноваційних технологій та формування культури БПР лікарів.

Висновки. Результати дослідження підтверджують, що післядипломна освіта сімейних лікарів є основним складником системи охорони здоров'я. Вона безпосередньо визначає якість медичної допомоги та результативність функціонування первинної ланки. В умовах реформування галузі особливого значення набуває не лише організація освітнього процесу, а й об'єктивне

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

оцінювання його результатів, що дає змогу визначити реальний вплив навчання на професійну діяльність лікаря.

Доведено, що ефективність програм післядипломної освіти оцінюється на основі комплексного підходу, який охоплює аналіз рівня знань, сформованості практичних навичок, змін у професійній поведінці та впливу на якість медичної допомоги. Застосування сучасних моделей оцінювання, зокрема багаторівневих підходів, забезпечує повне розуміння ефективності освітніх програм та їхньої практичної значущості.

Встановлено, що на ефективність післядипломної освіти істотно впливають мотивація лікарів, доступ до навчальних ресурсів, формат освітніх програм та рівень системної підтримки. Доведено, що ізольований вплив окремих чинників є недостатнім, а максимальний ефект досягається за умови їхньої комплексної взаємодії. Порівняння з міжнародним досвідом підтверджує універсальність цих закономірностей і необхідність їхнього врахування під час розроблення освітніх стратегій.

Водночас виявлено низку проблем, що обмежують ефективність післядипломної освіти, серед яких формалізація навчання, недостатній рівень мотивації, нерівний доступ до освітніх можливостей та обмежена практична орієнтація програм. Наявність цих викликів засвідчує необхідність подальшого вдосконалення як змісту, так і організації освітнього процесу.

Обґрунтовано, що перспективи розвитку післядипломної освіти сімейних лікарів пов’язані з цифровізацією навчання, персоналізацією освітніх траєкторій, інтеграцією з реформою системи охорони здоров’я та впровадженням підходів до оцінювання результатів на рівні пацієнта. Реалізація цих напрямів сприятиме підвищенню ефективності освітніх програм, посиленню їхньої практичної спрямованості та забезпеченню сталого професійного розвитку лікарів. З огляду на це, вдосконалення системи післядипломної освіти на основі сучасних наукових підходів і міжнародного досвіду є необхідною умовою для підвищення якості медичної допомоги та ефективного функціонування системи охорони здоров’я загалом.

Література:

1. Професійна підготовка лікарів в Україні в умовах сьогодення / Ю. Антипкін та ін.. *Сімейна Медицина. Європейські практики*, 2026. №1. С. 18–23. DOI: https://doi.org/10.30841/2786-720X.1.2026.353780

2. Симчич Х. С., Федоров С. В. Безперервний професійний розвиток лікаря як ключовий напрям післядипломної освіти. *Медична освіта*, 2017. № 2. С. 68-71. DOI: https://doi.org/10.11603/me.2414-5998.2017.2.7674

3. Волосовець О. П., Кривопустов С. П. Сучасна система післядипломної педіатричної освіти та безперервного професійного розвитку дитячих лікарів. *Медицина та фармація: освітні дискурси*. 2025. №4. С. 18–23. DOI: https://doi.org/10.32782/eddiscourses/2025-4-3

4. De Leeuw R., de Soet A., van der Horst S., Walsh K., Westerman M., Scheele F. How We Evaluate Postgraduate Medical E-Learning: Systematic Review, *JMIR Medical Education,* 2019. Vol. 5. №1. DOI: https://doi.org/10.2196/13128

5. Tomasik T., Windak A., Domagała A., Dubas K., Šumskas L., Rosiński J. An evaluation of family physicians' educational needs and experiences in health promotion and disease prevention in Poland and Lithuania – a qualitative study. *BMC Fam Pract*. 2011. Vol. 12. Article 13. DOI: https://doi.org/10.1186/1471-2296-12-13

6. Ніколаєнко-Камишова Т. П. Стосовно проблеми безперервного професійного навчання лікарів загальної практики-сімейної медицини. *Здобутки клінічної і експериментальної медицини.* 2022. №1. С. 101–104. DOI: https://doi.org/10.11603/1811-2471.2022.v.i1.12995

7. Khan A. J., Sethi A., Fazid S., Ul Haq Z., Raza J., Patel M. How does postgraduate diploma in Family Medicine impact on primary care doctors? *BMC Med Educ*. 2022. Vol. 22. Article 79. DOI: https://doi.org/10.1186/s12909-022-03136-w

8. Flores-Mateo, G., Argimon, J.M. Evidence based practice in postgraduate healthcare education: A systematic review. *BMC Health Serv Res*. 2007. Vol. 7. Article 119. DOI: https://doi.org/10.1186/1472-6963-7-119

9. Wijk H., Ponzer S., Heikkilä K., Kihlström L., Nordquist J. Factors influencing effectiveness in postgraduate medical education – a qualitative study of experiences of the responsible clinical consultants. *BMC Med Educ*. 2019. Vol. 19. Article 3. DOI: https://doi.org/10.1186/s12909-018-1433-6

10. Корда М. М., Шульгай, А. Г., Машталір, А. І., Радчук, В. Б. Об'єктивний структурований клінічний іспит як індикатор практичної підготовки здобувачів вищої освіти. *Медична освіта*. 2024. №2. С. 10–15. DOI: https://doi.org/10.11603/m.2414-5998.2024.2.14807

11. Garvin R. D., Carney P. A. Residency Education Redesign: The Interplay of Innovation and Standardization. *Family Medicine*. 2021. Vol. 53, №. 7. P. 611–617. DOI: 10.22454/FamMed.2021.862031

12. Alsalamah A, Callinan C "The Kirkpatrick model for training evaluation: bibliometric analysis after 60 years (1959–2020)". *Industrial and Commercial Training,* 2022. Vol. 54, № 1. P. 36–63. DOI: https://doi.org/10.1108/ICT-12-2020-0115

13. Educational interventions to improve pediatric emergency care: A qualitative assessment of the perspectives of African healthcare workers / E. A Hartford et al. *PLOS Glob Public Health*. 2025. Vol. 5, № 1. Article e0004095. DOI: https://doi.org/10.1371/journal.pgph.0004095

14. Подаваленко А. П., Зеленська Л. Д., Білера Н. В. Аналіз обізнаності лікарів із технологією критичного мислення на заняттях післядипломної освіти. *Медицина та фармація: освітні дискурси*. 2024. Вип. 3. С. 89–96. https://doi.org/10.32782/eddiscourses/2024-3-13

15. Лякішева А. В., Вітюк В. В., Кашуб'як І. О. Кейсбук методів і прийомів технології розвитку критичного мислення в Новій українській школі : навч.- метод. посіб. Луцьк: ФОП Іванюк В. П., 2022. 116 с. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/21285/ 1/casebook .pdf (дата звернення: 14.04.2026).

16. Подаваленко А. П., Зеленська Л. Д., Білера Н. В. Розвиток професійної компетентності лікарів на циклах підвищення кваліфікації з використанням методів критичного мислення. *Інноваційна педагогіка*. 2024. Вип. 72. С. 89–92. DOI: https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/72.15

17. Підготовка до командної роботи фахівців з охорони здоров'я у процесі безперервного професійного розвитку: міждисциплінарний підхід / Н. А. Білоусова та ін. *Hypertension*. 2025. Т. 17, № 4. С. 13–18. DOI: https://doi.org/10.22141/2224-1485.17.4.2024.370

18. Редько І. Особливості використання сучасних інноваційних технологій у післядипломній освіті. *Неонатологія, хірургія та перинатальна медицина*. 2021. Т. 11. № 3 (41). С. 17–20. DOI: https://doi.org/10.24061/2413-4260.XI.3.41.2021.2

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

19. Романенко К. М., Мареніченко В. В. Зарубіжний досвід удосконалення системи післядипломної медичної освіти: можливості для України. *Наукові перспективи*. 2023. № 10 (40). С. 269–279. DOI: https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-10(40)-269-279

References:

1. Antypkin, Yu., Kaminskyi, V., Yeremenko, O., Tolstanov, O., Marushko, R., … & Tsybarovskyi, Ye. (2026). Profesiina pidhotovka likariv v Ukraini v umovakh sohodennia. Simeina Medytsyna [Professional training of doctors in Ukraine in today's conditions]. *Yevropeiski praktyky – Family Medicine. European practices*. *1*, 18–23. https://doi.org/10.30841/2786-720X.1 .2026.353780 [in Ukrainian].

2. Symchych, K. S., & Fedorov, S. V. (2017). Bezperervnyi profesiinyi rozvytok likaria yak kliuchovyi napriam pisliadyplomnoi osvity [Continuous professional development of a doctor as a key area of postgraduate education]. *Medychna osvita – Medical education*, *2*, 68-71. https://doi.org/10.11603/me.2414-5998.2017.2.7674. [in Ukrainian].

3. Volosovets, O. P., & Kryvopustov, S. P. (2025). Suchasna systema pisliadyplomnoi pediatrychnoi osvity ta bezperervnoho profesiinoho rozvytku dytiachykh likariv [Modern system of postgraduate pediatric education and continuous professional development of pediatric doctors]. *Medytsyna ta farmatsiia: osvitni dyskursy – Medicine and pharmacy: educational discourses*, *4*, 18–23. https://doi.org/10.32782/eddiscourses/2025-4-3 [in Ukrainian].

4. De Leeuw, R., de Soet, A., van der Horst, S., Walsh, K., Westerman, M., & Scheele, F. (2019). How We Evaluate Postgraduate Medical E-Learning: Systematic Review, *JMIR Medical Education, 5*(1). https://doi.org/10.2196/13128

5. Tomasik, T., Windak, A., Domagala, A., Dubas, K., Šumskas, L., & Rosiński, J. (2011). An evaluation of family physicians' educational needs and experiences in health promotion and disease prevention in Poland and Lithuania - a qualitative study. *BMC Fam Pract*, 12, 13. https://doi.org/10.1186/1471-2296-12-13

6. Nikolaienko-Kamyshova, T. P. (2022). Stosovno problemy bezperervnoho profesiinoho navchannia likariv zahalnoi praktyky-simeinoi medytsyny [Regarding the problem of continuous professional education of general practitioners-family medicine doctors]. *Zdobutky klinichnoi i eksperymentalnoi medytsyny – Achievements of clinical and experimental medicine*, *1*, 101–104. https://doi.org/10.11603/1811-2471.2022.v.i1.12995 [in Ukrainian].

7. Khan, A.J., Sethi, A., Fazid, S, Ul Haq, Z., Raza, J., & Patel, M. (2022). How does postgraduate diploma in Family Medicine impact on primary care doctors?. *BMC Med Educ, 22*, 79. https://doi.org/10.1186/s12909-022-03136-w

8. Flores-Mateo, G., & Argimon, J. M. (2007). Evidence based practice in postgraduate healthcare education: A systematic review. *BMC Health Serv Res 7*, 119. https://doi.org/10. 1186/1472-6963-7-119

9. Wijk, H., Ponzer, S., Heikkilä, K., Kihlström, L., & Nordquist, J. (2019). Factors influencing effectiveness in postgraduate medical education – a qualitative study of experiences of the responsible clinical consultants. *BMC Med Educ 19*, 3. https://doi.org/10.1186/s12909-018-1433-6

10. Korda, M. M., Shulhai, A. H., Mashtalir, A. I., & Radchuk, V. B. (2024). Obiektyvnyi strukturovanyi klinichnyi ispyt yak indykator praktychnoi pidhotovky zdobuvachiv vyshchoi osvity [Objective structured clinical examination as an indicator of practical training of higher education applicants]. *Medychna osvita – Medical education*, *2*, 10–15. https://doi.org/10.11603/m.2414-5998.2024.2.14807

11. Garvin, R. D., & Carney, P. A. (2021). Residency Education Redesign: The Interplay of Innovation and Standardization. *Family Medicine, 53*(7), 611–617. https://doi.org/10.22454 /FamMed.2021.862031

ISSN 2786-4952 Online

12. Alsalamah, A., & Callinan, C. (2022). "The Kirkpatrick model for training evaluation: bibliometric analysis after 60 years (1959–2020)". *Industrial and Commercial Training*, *54*(1), 36–63. https://doi.org/10.1108/ICT-12-2020-0115

13. Hartford, E. A, Rees, C. A., Kihurani, I., Hussain, S. R., Seifert, E., … & Schultz, M. L. (2025). Educational interventions to improve pediatric emergency care: A qualitative assessment of the perspectives of African healthcare workers. *PLOS Glob Public Health.;5*(1), e0004095. https://doi.org/10.1371/journal.pgph.0004095

14. Podavalenko, A. P., Zelenska, L. D., & Bilera, N. V. (2024). Analiz obiznanosti likariv iz tekhnolohiieiu krytychnoho myslennia na zaniattiakh pisliadyplomnoi osvity [Analysis of doctors' awareness of critical thinking technology in postgraduate education classes]. *Medytsyna ta farmatsiia: osvitni dyskursy – Medicine and Pharmacy: Educational Discourses, 3,* 89–96. https://doi.org/10.32782/eddiscourses/2024-3-13 [in Ukrainian].

15. Liakisheva, A. V., Vitiuk, V. V., & Kashubiak, I. O. (2022) *Keisbuk metodiv i pryiomiv tekhnolohii rozvytku krytychnoho myslennia v Novii ukrainskii shkoli : navch.- metod. posib. [Casebook of methods and techniques of technology for developing critical thinking in the New Ukrainian School: teaching and methodological manua].* Lutsk. Retrieved from https://evnuir.vnu .edu.ua/bitstream/123456789/21285/1/casebook.pdf [in Ukrainian].

16. Podavalenko, A. P., Zelenska, L. D., & Bilera, N. V. (2024). Rozvytok profesiinoi kompetentnosti likariv na tsyklakh pidvyshchennia kvalifikatsii z vykorystanniam metodiv krytychnoho myslennia [Development of professional competence of doctors in advanced training cycles using critical thinking methods]. *Innovatsiina pedahohika – Innovative pedagogy, 72,* 89–92. https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/72.15 [in Ukrainian].

17. Bilousova, N., Sirenko, Y., Nesukai, V., Lobach, L., Yakovenko, L., Simahina, T., … & Sokolov, M. Pidhotovka do komandnoi roboty fakhivtsiv z okhorony zdorovia u protsesi bezperervnoho profesiinoho rozvytku: mizhdystsyplinarnyi pidkhid [Preparing healthcare professionals for teamwork in the process of continuous professional development: an interdisciplinary approach]. *Hypertension, 17,* 13–18. DOI: 10.22141/2224-1485.17.4.2024.370 [in Ukrainian].

18. Redko, I. (2021). Osoblyvosti vykorystannia suchasnykh innovatsiinykh tekhnolohii u pisliadyplomnii osviti [Features of the use of modern innovative technologies in postgraduate education]. *Neonatolohiia, khirurhiia ta perynatalna medytsyna – Neonatology, surgery and perinatal medicine. 11*(3(41)), 17–20. https://doi.org/10.24061/2413-4260.XI.3.41.2021.2. [in Ukrainian].

19. Romanenko, K. M., & Marenichenko, V. V. Zarubizhnyi dosvid udoskonalennia systemy pisliadyplomnoi medychnoi osvity: mozhlyvosti dlia Ukrainy [Foreign experience in improving the system of postgraduate medical education: opportunities for Ukraine]. *Naukovi perspektyvy – Scientific perspectives, 10,* 269–279. https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-10(40)-269-279 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 06.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 19.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 614.2:617.7-001-036.8:338.5

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3640-3651

Слинько Марина Миколаївна міжнародна чемпіонка, суддя всеукраїнських та міжнародних чемпіонатів з нейл-індустрії. експертка з нігтьової естетики, м. Київ, https://orcid.org/0009-0003-1641-9076

ВПЛИВ АВТОРСЬКОЇ ТЕХНІКИ КОМБІНОВАНОГО МАНІКЮРУ НА МОРФОФУНКЦІОНАЛЬНИЙ СТАН ПЕРИУНГВАЛЬНОЇ ЗОНИ ТА СТАБІЛЬНІСТЬ ДЕКОРАТИВНОГО ПОКРИТТЯ: РЕЗУЛЬТАТИ ПРОСПЕКТИВНОГО СПОСТЕРЕЖНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Анотація. Порушення морфофункціонального стану періунгвальної зони є поширеною проблемою у сучасній практиці манікюру, що пов’язана з високою частотою застосування травматичних технік обробки кутикули, які призводять до дегідратації, мікропошкоджень та зниження бар’єрної функції шкіри. Це, у свою чергу, негативно впливає не лише на стан тканин, але й на стабільність декоративного покриття та тривалість його носіння. В умовах зростання попиту на безпечні та довготривалі естетичні результати особливої актуальності набуває впровадження дерматофункціональних підходів, орієнтованих на відновлення гідроліпідного балансу та мінімізацію травматичного впливу. Проведено проспективне спостережне дослідження у січні–лютому 2026 року тривалістю 6 тижнів за участю 42 клієнтів із різними початковими станами періунгвальної зони. Дизайн дослідження передбачав двоетапну оцінку: одразу після процедури та через 3 тижні. Використано методи спостереження, візуально-аналітичної оцінки (сухість, мікропошкодження, гіперкератоз, еластичність, текстура), порівняльного аналізу та кількісної обробки результатів. Встановлено, що після застосування авторської методики відбувається суттєве покращення стану періунгвальної зони: частка сухості зменшилась із 73,8% до 38,1% після першої процедури та до 26,2% через 3 тижні, мікропошкоджень – із 64,3% до 26,2% та 16,7% відповідно, нерівномірної текстури – із 69,0% до 33,3% та 21,4%. У довгостроковій динаміці (6 тижнів) зафіксовано кумулятивний ефект: частота задирок знизилась до 14,3%, ознаки пересушення – до 23,8%, гіперкератоз – до 21,4%.

Встановлено підвищення еластичності та стабілізацію текстурних характеристик шкіри, що супроводжувалося покращенням якості та довговічності декоративного покриття. Авторська техніка комбінованого манікюру з масляною герметизацією кутикули є ефективним дерматофункціональним підходом, що забезпечує відновлення бар’єрної функції шкіри, зменшення її реактивності та формування стійкого кумулятивного ефекту. Застосування даної методики сприяє оптимізації морфофункціонального стану періунгвальної зони та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

підвищенню стабільності декоративного покриття, що дозволяє рекомендувати її як науково обґрунтований інструмент у практиці сучасного манікюру.

Ключові слова: періунгвальна зона, комбінований манікюр, масляна герметизація кутикули, гідратація, мікропошкодження, гіперкератоз, декоративне покриття, дерматофункціональний підхід.

Slynko Maryna international champion, judge of national and international nail industry championships, expert in nail aesthetics, Kyiv, https://orcid.org/0009-0003-1641-9076

THE IMPACT OF AN AUTHORIAL COMBINED MANICURE TECHNIQUE ON THE MORPHOFUNCTIONAL STATE OF THE PERIUNGUAL AREA AND THE STABILITY OF DECORATIVE COATING: RESULTS OF A PROSPECTIVE OBSERVATIONAL STUDY

Abstract. Disorders of the morphofunctional state of the periungual zone represent a common problem in modern manicure practice, primarily associated with the frequent use of traumatic cuticle treatment techniques that lead to dehydration, microdamage, and impairment of the skin barrier function. This, in turn, negatively affects not only the condition of the tissues but also the stability of decorative coatings and their wear duration. In the context of the growing demand for safe and long-lasting aesthetic outcomes, the implementation of dermatofunctional approaches aimed at restoring the hydrolipid balance and minimizing traumatic impact becomes particularly relevant. A prospective observational study was conducted in January–February 2026 over a 6-week period involving 42 clients with different baseline conditions of the periungual zone. The study design included a two-stage assessment: immediately after the procedure and after 3 weeks. The methods applied comprised observation, visual-analytical assessment (dryness, microdamage, hyperkeratosis, elasticity, texture), comparative analysis, and quantitative data processing. It was found that the application of the author's technique resulted in a significant improvement in the condition of the periungual zone: the prevalence of dryness decreased from 73.8% to 38.1% after the first procedure and to 26.2% after 3 weeks; microdamage decreased from 64.3% to 26.2% and 16.7%, respectively; uneven texture decreased from 69.0% to 33.3% and 21.4%. In the long-term dynamics (6 weeks), a cumulative effect was observed: the incidence of hangnails decreased to 14.3%, signs of dryness to 23.8%, and hyperkeratosis to 21.4%. Increased elasticity and stabilization of skin texture characteristics were also noted, accompanied by improved quality and durability of the decorative coating. The author's technique of combined manicure with oil-based cuticle sealing is an effective dermatofunctional approach that ensures restoration of the skin barrier function, reduction of tissue reactivity, and formation of a stable cumulative effect. The application of this technique contributes to the optimization of the morphofunctional state of the periungual zone and enhances the stability of

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

decorative coatings, allowing it to be recommended as a scientifically grounded tool in modern manicure practice.

Keywords: periungual zone, combined manicure, oil-based cuticle sealing, hydration, microdamage, hyperkeratosis, decorative coating, dermatofunctional approach.

Постановка проблеми. У сучасній практиці виконання манікюрних процедур спостерігається суперечність між досягненням високого естетичного результату та необхідністю збереження морфофункціонального стану періунгвальної зони. Поширені традиційні підходи до обробки кутикули, орієнтовані переважно на візуальний ефект, нерідко призводять до порушення цілісності шкірного бар'єра, зміни гідроліпідного балансу та виникнення мікротравматизації тканин, що, у свою чергу, негативно впливає на відновні процеси шкіри та знижує стабільність декоративного покриття. За таких умов актуалізується проблема недостатньої інтеграції дерматологічних знань у технології манікюру, а також відсутності науково обґрунтованих підходів до поєднання механічної обробки з методами відновлення та захисту періунгвальної зони. Це зумовлює необхідність розроблення та впровадження комбінованих дерматофункціональних технік, спрямованих на мінімізацію травматичного впливу та підтримання фізіологічного стану тканин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному науковому дискурсі проблематика виконання манікюрних процедур розглядається крізь призму поєднання дерматологічних, ергономічних і технологічних підходів. Так, К. Едвардс, Н. Фортінго та Е. Франклін [1] обґрунтовують роль ергономіки у забезпеченні безпеки та ефективності професійної діяльності. Дж. Гарріс-Робертс, Дж. Боуен, Дж. Самнер та ін. [2; 3; 4] аналізують поширеність професійно зумовлених симптомів у працівників нігтьового сервісу. М. Тьягі та А. Сінгал [5] характеризують вплив косметичних засобів на нігтьовий апарат, а Дж. Райнеке та М. Хіншоу [6] – фактори підтримання здоров'я нігтів і періунгвальної зони. Ц. Лі, З. Ма, Ю. Яо та ін. [7] досліджують вплив розподілу тиску під час полірування на якість обробки поверхонь. М. Лтейф, М. Ель Хаєк, Х. Азурі та Д. Антоніос [8] додатково підтверджують наявність професійних ризиків у діяльності майстрів.

Окрему увагу приділено впливу хімічних і біохімічних факторів: Н. Голд, Т. Мірза, У. Авва та ін. [9; 10] аналізують вплив антисептичних засобів на шкірний бар'єр. Ж. Чен, Ю. Лю, З. Чжао та ін. [11] досліджують механізми оксидативного стресу шкіри та способи його зниження. Водночас, попри наявність значного наукового доробку, у сучасних дослідженнях відсутня комплексна систематизація підходів до поєднання механічного впливу та біохімічного відновлення періунгвальної зони, що зумовлює необхідність подальших наукових розробок у цьому напрямі.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Мета статті полягає у науковому обґрунтуванні комбінованого дерматофункціонального підходу до виконання манікюрних процедур та визначенні його впливу на морфофункціональний стан періунгвальної зони і стабільність декоративного покриття.

Виклад основного матеріалу. Функціональний стан періунгвальної зони та нігтьового апарату розглядається як ключовий детермінант не лише морфологічної цілісності нігтя, але й стабільності декоративного покриття, що зумовлює необхідність поглибленого аналізу факторів, які впливають на процеси кератинізації, гідратації та регенерації тканин. У цьому контексті особливого значення набуває дослідження впливу комбінованих манікюрних технік, що поєднують механічний, апаратний та біохімічний вплив, на морфофункціональні характеристики періунгвальної зони.

Нігті являють собою щільні рогові пластинки, основна функція яких полягає у захисті тканин нігтьового ложа від дії різноманітних факторів зовнішнього середовища: механічних, термічних і хімічних [1; 2]. Нігтьове ложе з боків і проксимально, обмежене шкірними складками – відповідно бічними та заднім нігтьовими валиками, дистально переходить у гіпоніхій. Внутрішній епітеліальний шар нігтьового ложа складається з кількох клітинних шарів і простягається від лунки до гіпоніхію, щільно прилягає до нігтьової пластинки та може становити до третини її товщини. У здорових осіб нігтьова пластинка є гладкою, дещо випуклою та значною мірою прозорою, а її рожевий колір зумовлений просвічуванням густої капілярної мережі нігтьового ложа [3]. Площа та товщина нігтя залежать від анатомічних особливостей дистальної фаланги, функціонального стану організму та професійних факторів; середня товщина нігтьової пластинки на кистях становить близько 0,5 мм, на стопах – до 1 мм [4; 5].

Формування та ріст нігтьової пластинки визначаються активністю матриксу, який складається з інтенсивно проліферуючих клітин, розташованих у проксимальній частині нігтя. Порушення його функціонування внаслідок травматичного, запального або судинного впливу призводить до змін кератинізації та морфології нігтя. Швидкість росту нігтів варіює залежно від локалізації, віку та статі: на кистях вона приблизно вдвічі вища, ніж на стопах, у молодому віці – на 30% інтенсивніша, ніж у літніх осіб, а у жінок перевищує відповідні показники у чоловіків на 15–25% [6; 7].

Біохімічна структура нігтьової пластинки також відіграє визначальну роль у формуванні її механічних і функціональних властивостей. Основу нігтя становить альфа-кератин: фібрилярний білок, організований у багатошарові структури, розділені ліпідними прошарками, що забезпечують еластичність і стійкість до зовнішніх впливів. До 10% складу становить амінокислота цистеїн, що визначає міцність нігтя, тоді як мінеральні компоненти (кальцій, фосфор, магній) впливають на його структурну стабільність. Порушення біохімічного балансу, оксидативний стрес та зовнішні пошкодження призводять до розвитку

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

дистрофічних змін, що проявляються порушенням кератинізації, ламкістю та деформацією нігтів [8; 9; 10].

У контексті манікюрних втручань, особливої уваги набуває періунгвальна зона як функціонально активна структура, чутлива до механічного та хімічного впливу. Традиційні підходи до обробки кутикули часто супроводжуються порушенням її бар'єрної функції, що підвищує ризик дегідратації, мікротравматизації та вторинних змін нігтьової пластинки [11]. Натомість сучасні дослідження вказують на доцільність використання делікатних комбінованих технік, що забезпечують збереження фізіологічної структури тканин, оптимізацію гідроліпідного балансу та зниження рівня оксидативного стресу [12, с. 499].

Подальший аналіз морфофункціонального впливу манікюрних втручань потребує конкретизації технологічних підходів, що застосовуються у сучасній практиці. У цьому контексті комбінований манікюр розглядається як інтегративна методика, що поєднує апаратні та мануальні техніки обробки періунгвальної зони, забезпечуючи диференційований вплив на тканини залежно від їх морфологічного стану.

Комбінований манікюр поєднує апаратну обробку та мануальні техніки (шкірниці) (рис. 1) у межах європейського (неінвазивного) та класичного (обрізного) методів.

Рис. 1 Мануальна техніка комбінованого манікюру
Джерело: [10].

Такий підхід забезпечує варіативність інструментального впливу, дозволяючи адаптувати процедуру до типу шкіри, щільності кутикули та стану нігтьової пластинки. Зокрема, апаратні насадки застосовуються для делікатного підняття та очищення кутикули, тоді як мануальні інструменти використо-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

вуються локально для видалення залишкових ділянок гіперкератозу, що мінімізує ризик травматизації тканин.

Подальший розвиток комбінованих технік у манікюрній практиці зумовлює необхідність їх наукового осмислення як системного дермато-функціонального впливу на періунгвальну зону. У цьому контексті запропонована авторська методика базується на інтеграції апаратної обробки та мануальної корекції з урахуванням індивідуальних морфологічних характеристик тканин.

Авторська методика поєднує апаратний манікюр із мануальною корекцією, адаптованою до анатомічних особливостей клієнта (товщина кутикули, наявність гіперкератозу, рівень чутливості). Такий підхід забезпечує диференційований вплив на різні ділянки періунгвальної зони, дозволяючи мінімізувати механічну травматизацію, запобігти формуванню задирок і знизити ризик розвитку запальних реакцій. Використання контрольованих параметрів апаратної обробки у поєднанні з локальним застосуванням мануальних інструментів узгоджується з сучасними уявленнями про безпечні технології догляду за нігтями та шкірою [4; 5].

Ключовим етапом методики є масляна герметизація кутикули, яка виконує функцію відновлення та підтримання бар'єрних властивостей шкіри. На фінальному етапі процедури наноситься ліпідне покриття, що містить біологічно активні компоненти (сквалан, вітамін Е, кераміди), які забезпечують формування захисного шару на поверхні кутикули (рис. 2).

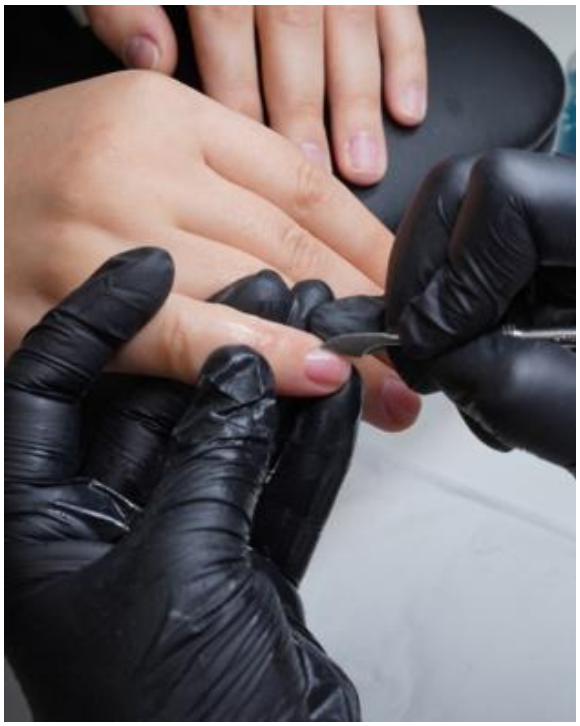

Рис. 2 Масляна герметизація кутикули

Джерело: [10].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Завдяки своїм фізико-хімічним властивостям такі компоненти сприяють зменшенню трансепідермальної втрати вологи, підвищенню гідратації та еластичності тканин, а також виконують антиоксидантну функцію, знижуючи негативний вплив оксидативного стресу на клітинні структури.

У контексті емпіричної перевірки запропонованої методики, у січні-лютому 2026 р., було проведено проспективне спостережне дослідження, спрямоване на оцінку змін морфофункціонального стану періунгвальної зони у динаміці після застосування авторської техніки комбінованого манікюру. Спостереження здійснювалося упродовж 6-тижневого періоду та включало двоетапну оцінку стану шкіри: безпосередньо після процедури та під час повторного візиту (через 3 тижні).

До вибірки було включено 42 клієнти з різними початковими характеристиками стану періунгвальної зони, що дозволило забезпечити варіативність емпіричних даних. Структура вибірки за основними клінічними ознаками представлена у табл. 1.

Таблиця 1

Структура вибірки за початковим станом періунгвальної зони (n=42)

№ п/п	Показник	Вибірка	
1		Кількість осіб	Частка, %
2	Сухість кутикули	31	73,8
3	Гіперкератоз	24	57,1
4	Мікропошкодження (задирки)	27	64,3
5	Нерівномірна текстура	29	69,0

Джерело: досліджено автором

Як видно з даних табл. 1, у досліджуваній вибірці домінують порушення морфофункціонального стану періунгвальної зони, зокрема сухість кутикули зафіксована у 73,8% обстежених, нерівномірна текстура – у 69,0%, мікропошкодження (задирки) – у 64,3%, а гіперкератоз – у 57,1% випадків. Така структура вибірки вказує на переважання станів, пов’язаних із порушенням гідроліпідного балансу та процесів кератинізації, що формує підвищену чутливість тканин до механічного впливу та ризик їх травматизації.

Подальша оцінка ефективності методики здійснювалася за основними морфофункціональними показниками, результати яких після першої процедури наведено на рис. 3.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

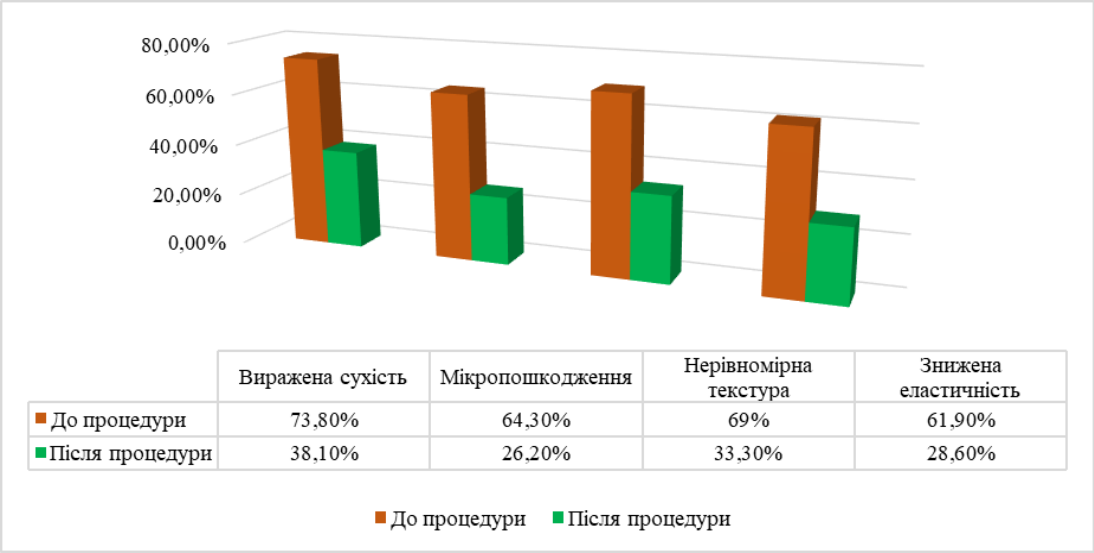

	Виражена сухість	Мікропошкодження	Нерівномірна текстура	Знижена еластичність
До процедури	73,80%	64,30%	69%	61,90%
Після процедури	38,10%	26,20%	33,30%	28,60%

Рис. 3 Динаміка морфофункціональних показників після першої процедури (n=42)

Джерело: досліджено автором

Дані рис. 3 свідчать про суттєве покращення стану періунгвальної зони вже після першої процедури. Найбільш виражене зниження спостерігалося щодо мікропошкоджень (на 38,1%) та сухості шкіри (на 35,7%), що підтверджує ефективність делікатного комбінованого впливу. Особливу роль у формуванні даного ефекту відігравав етап полірування кутикули із застосуванням олії. У результаті цього етапу поверхня шкіри ставала більш гладкою, однорідною та візуально доглянутою, що супроводжувалося підвищенням показників гідратації та еластичності. Під час повторного візиту було зафіксовано збереження позитивної динаміки, що відображено на рис. 4.

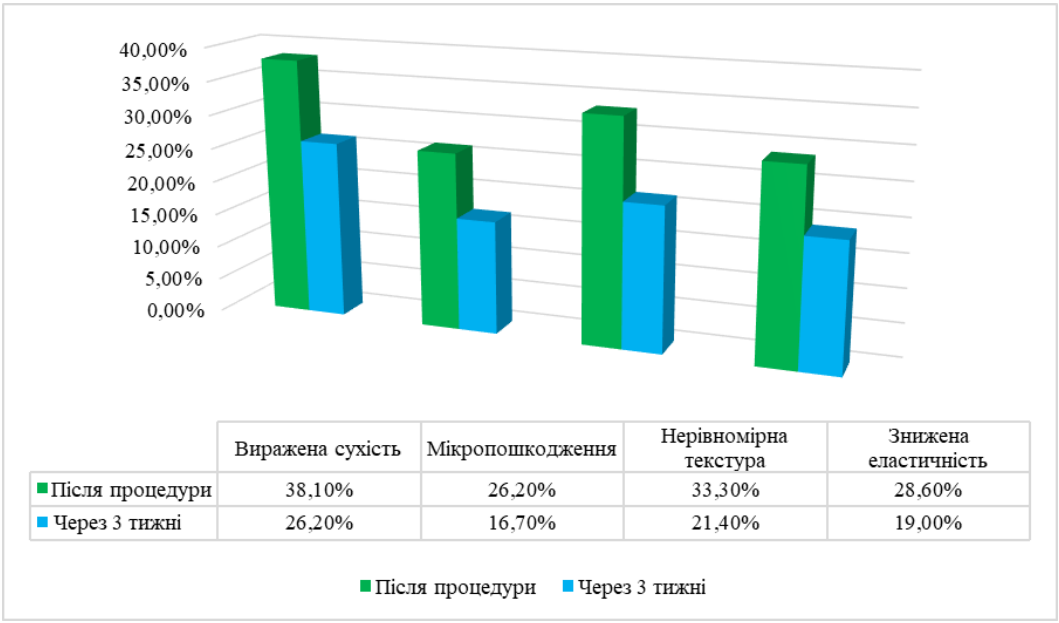

	Виражена сухість	Мікропошкодження	Нерівномірна текстура	Знижена еластичність
Після процедури	38,10%	26,20%	33,30%	28,60%
Через 3 тижні	26,20%	16,70%	21,40%	19,00%

Рис. 4 Стан періунгвальної зони через 3 тижні після процедури (n=42)

Джерело: досліджено автором

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Аналіз даних відображених у рис. 3 демонструє стійку позитивну динаміку морфофункціональних показників періунгвальної зони через 3 тижні після процедури: частка вираженої сухості зменшилась із 38,1% до 26,2% -11,9%, мікропошкоджень – із 26,2% до 16,7% -9,5%, нерівномірної текстури – із 33,3% до 21,4% -11,9%, зниженої еластичності – із 28,6% до 19,0% -9,6%. У перерахунку на абсолютні значення (n=42) це відповідає скороченню кількості випадків сухості з 16 до 11 осіб, мікропошкоджень – з 11 до 7, нерівномірної текстури – з 14 до 9, зниженої еластичності – з 12 до 8. Отримані результати підтверджують не лише збереження ефекту після первинного втручання, але й його подальше посилення, що свідчить про пролонговану дію методики та тенденцію до стабілізації функціонального стану періунгвальної зони.

Найголовнішим показником стало те, що при регулярному застосуванні методики спостерігався кумулятивний ефект, що проявлявся у зменшенні потреби в інтенсивній механічній обробці та підвищенні стабільності стану періунгвальної зони (рис. 5).

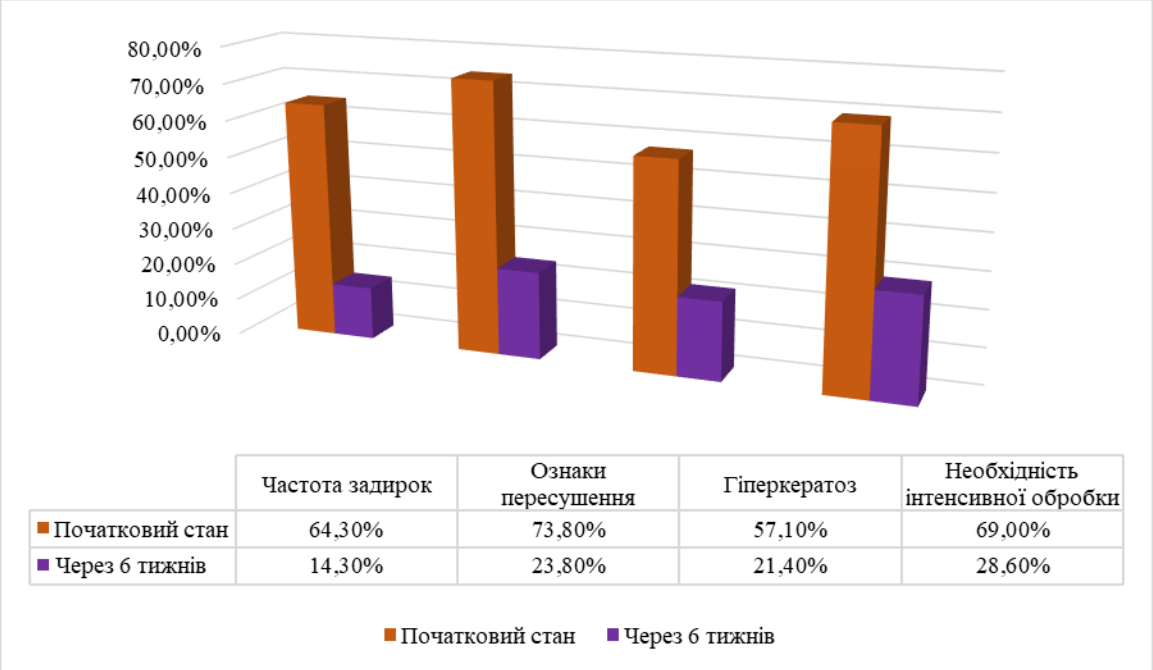

	Частота задирок	Ознаки пересушення	Гіперкератоз	Необхідність інтенсивної обробки
Початковий стан	64,30%	73,80%	57,10%	69,00%
Через 6 тижнів	14,30%	23,80%	21,40%	28,60%

Рис. 5 Оцінка кумулятивного ефекту при повторному застосуванні методики (n=42)

Джерело: досліджено автором

Отримані результати свідчать про виражений кумулятивний ефект методики: частота задирок зменшилась із 64,3% до 14,3% – 50,0%, ознаки пересушення – із 73,8% до 23,8% – 50,0%. Аналогічна динаміка простежується щодо гіперкератозу (57,1% до 21,4% – 35,7%) та необхідності інтенсивної обробки (69,0% до 28,6% – 40,4%), що вказує на стабілізацію морфо-функціонального стану періунгвальної зони.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Так, можна констатувати, що сформований у результаті герметизації ліпідний бар'єр забезпечує пролонговане зволоження періунгвальної зони, стабілізує стан кутикули та сприяє покращенню її текстурних характеристик, що безпосередньо впливає на якість та довговічність декоративного покриття. Водночас такий підхід відповідає сучасним дерматологічним принципам збереження цілісності шкірного бар'єра та профілактики мікропошкоджень [5; 6]. Узагальнення отриманих емпіричних результатів підтверджує, що інтеграція делікатного комбінованого впливу з масляною герметизацією формує стійкий відновлювальний ефект, знижує реактивність тканин та підвищує їх адаптаційний потенціал, що дозволяє розглядати запропоновану методику як ефективний інструмент довготривалого підтримання здорового стану періунгвальної зони.

Висновки. Узагальнюючи результати проведеного проспективного спостережного дослідження, встановлено, що застосування авторської техніки комбінованого манікюру з масляною герметизацією кутикули забезпечує суттєве покращення морфофункціонального стану періунгвальної зони: частота сухості зменшилась із 73,8% до 23,8% – 50,0%, мікропошкоджень – із 64,3% до 14,3% – 50,0%, гіперкератозу – із 57,1% до 21,4% – 35,7%, а нерівномірної текстури – із 69,0% до 21,4% – 47,6%.

Встановлено, що вже після першої процедури відбувається зниження основних патологічних проявів у середньому на 33–38%, тоді як через 3 тижні додаткове покращення становить ще 9–12%, що підтверджує пролонговану дію методики. Доведено, що інтеграція делікатного апаратно-мануального впливу з ліпідною герметизацією сприяє відновленню бар'єрної функції шкіри, зменшенню її реактивності та оптимізації процесів кератинізації, що у сукупності підвищує стабільність декоративного покриття та тривалість його носіння

Література:

1. Edwards C., Fortingo N., Franklin E. Ergonomics [Електронний ресурс]. Treasure Island (FL) : StatPearls Publishing, 2026. URL: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK580551/ (дата звернення: 22.04.2026).

2. Harris-Roberts J., Bowen J., Sumner J. та ін. Work-related symptoms in nail salon technicians. *Occupational Medicine*. 2011. Vol. 61, No. 5. P. 335–340. DOI: 10.1093/occmed/kqr096.

3. David G.C. Ergonomic methods for assessing exposure to risk factors for work-related musculoskeletal disorders. *Occupational Medicine*. 2005. Vol. 55, No. 3. P. 190–199. DOI: 10.1093/occmed/kqi082.

4. Слинько М.М. Інноваційні форми насадок для полірування шкіри: анатомічна адаптація і вплив мікровібрацій [Електронний ресурс]. *Ukrainian Medical Journal*. URL: https://umj.com.ua/uk/publikatsia-270399-innovatsijni-formi-nasadok-dlya-poliruvannya-shkiri-anatomichna-adaptatsiya-i-vpliv-mikrovibratsij (дата звернення: 22.04.2026).

5. Tyagi M., Singal A. Nail cosmetics: what a dermatologist should know! *Indian Journal of Dermatology, Venereology and Leprology*. 2023. P. 1–8. DOI: 10.25259/IJDVL_77_2023.

ISSN 2786-4952 Online

6. Reinecke J.K., Hinshaw M.A. Nail health in women. *International Journal of Women's Dermatology*. 2020. Vol. 6, No. 2. P. 73–79. DOI: 10.1016/j.ijwd.2020.01.006.

7. Li Q., Ma Z., Yao Y. та ін. Optimization of the tool influence function for small tool polishing based on the control of polishing pressure distribution. *Applied Sciences*. 2025. Vol. 15, No. 6. P. 3044. DOI: 10.3390/app15063044.

8. Lteif M., El Hayek M.S., Azouri H., Antonios D. Assessment of work-related symptoms, perceived knowledge, and attitude among nail salon technicians. *Toxicology and Industrial Health*. 2020. Vol. 36, No. 11. P. 852–862. DOI: 10.1177/0748233720951294.

9. Gold N.A., Mirza T.M., Avva U. Alcohol sanitizer [Електронний ресурс]. In: *StatPearls*. Treasure Island (FL) : StatPearls Publishing, 2023. URL: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/ (дата звернення: 22.04.2026).

10. Слинько М.М. Манікюр і тип шкіри рук: чому герметизація кутикули має значення [Електронний ресурс]. *Ukrainian Medical Journal*. URL: https://umj.com.ua/uk/publikatsia-266454-manikyur-i-tip-shkiri-ruk-chomu-germetizatsiya-kutikuli-maye-znachennya (дата звернення: 22.04.2026).

11. Chen J., Liu Y., Zhao Z. та ін. Oxidative stress in the skin: impact and related protection. *International Journal of Cosmetic Science*. 2021. Vol. 43, No. 5. P. 495–509. DOI: 10.1111/ics.12728.

References:

1. Edwards C., Fortingo N., Franklin E. (2026) Ergonomics. Treasure Island (FL): StatPearls. Available at: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK580551/ (accessed 22 April 2026).

2. Harris-Roberts J., Bowen J., Sumner J. et al. (2011) Work-related symptoms in nail salon technicians. Occupational Medicine, vol. 61, no. 5, pp. 335–340. DOI: 10.1093/occmed/kqr096.

3. David G. C. (2005) Ergonomic methods for assessing exposure to risk factors for work-related musculoskeletal disorders. Occupational Medicine, vol. 55, no. 3, pp. 190–199. DOI: 10.1093/occmed/kqi082.

4. Slynko M. M. (2026) Innovatsiini formy nasadok dlia poliruvannia shkiry: anatomichna adaptatsiia i vplyv mikrovibratsii [Innovative forms of skin polishing attachments: anatomical adaptation and the effect of microvibrations]. Ukrainian Medical Journal (electronic journal). Available at: https://umj.com.ua/uk/publikatsia-270399-innovatsijni-formi-nasadok-dlya-poliruvannya-shkiri-anatomichna-adaptatsiya-i-vpliv-mikrovibratsij (accessed 22 April 2026). (in Ukrainian)

5. Tyagi M., Singal A. (2023) Nail cosmetics: what a dermatologist should know! Indian Journal of Dermatology, Venereology and Leprology, pp. 1–8. DOI: 10.25259/IJDVL_77_2023.

6. Reinecke J. K., Hinshaw M. A. (2020) Nail health in women. International Journal of Women's Dermatology, vol. 6, no. 2, pp. 73–79. DOI: 10.1016/j.ijwd.2020.01.006.

7. Li Q., Ma Z., Yao Y. et al. (2025) Optimization of the tool influence function for small tool polishing based on the control of polishing pressure distribution. Applied Sciences, vol. 15, no. 6, p. 3044. DOI: 10.3390/app15063044.

8. Lteif M., El Hayek M. S., Azouri H., Antonios D. (2020) Assessment of work-related symptoms, perceived knowledge, and attitude among nail salon technicians. Toxicology and Industrial Health, vol. 36, no. 11, pp. 852–862. DOI: 10.1177/0748233720951294.

9. Gold N. A., Mirza T. M., Avva U. (2023) Alcohol sanitizer. StatPearls. Treasure Island (FL): StatPearls. Available at: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/ (accessed 22 April 2026).

10. Slynko M. M. (2026) Manikiur i typ shkiry ruk: chomu hermetyzatsiia kutykuly maie znachennia [Manicure and hand skin type: why cuticle sealing matters]. Ukrainian Medical Journal (electronic journal). Available at: https://umj.com.ua/uk/publikatsia-266454-manikyur-i-tip-shkiri-ruk-chomu-germetizatsiya-kutikuli-maye-znachennya (accessed 22 April 2026). (in Ukrainian)

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

11. Chen J., Liu Y., Zhao Z. et al. (2021) Oxidative stress in the skin: impact and related protection. International Journal of Cosmetic Science, vol. 43, no. 5, pp. 495–509. DOI: 10.1111/ics.12728.

Дата першого надходження статті до видання: 26.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 614.1/.2:616-083.98

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3652-3665

Смірнова Валентина Леонідівна кандидатка медичних наук, доцентка кафедри громадського здоров'я та управління охороною здоров'я Тернопільського національного медичного університету імені І. Я. Горбачевського МОЗ України, https://orcid.org/0000-0001-7473-9826

Панчишин Наталія Ярославівна кандидатка медичних наук, доцентка кафедри громадського здоров'я та управління охороною здоров'я Тернопільського національного медичного університету імені І.Я. Горбачевського МОЗ України, https://orcid.org/0000-0001-5786-3083

Баранович Софія Мар'янівна здобувачка вищої освіти 2 року навчання за спеціальністю «Громадське здоров'я» медичного факультету Тернопільського національного медичного університету імені І.Я. Горбачевського МОЗ України, https://orcid.org/0009-0007-7751-9707

Галицька-Хархаліс Олександра Ярославівна кандидатка медичних наук, доцентка кафедри анатомії людини Тернопільського національного медичного університету імені І.Я. Горбачевського МОЗ України, https://orcid.org/0000-0002-5205-4591

КЛІНІКО-ДЕМОГРАФІЧНІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ СТРУКТУРИ ВИКЛИКІВ ЕКСТРЕНОЇ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ

Анотація. Екстрена медична допомога (ЕМД) є ключовим елементом системи охорони здоров'я, який забезпечує своєчасне реагування на невідкладні стани, що становлять загрозу життю та здоров'ю населення. У сучасних умовах її діяльність формується не лише клінічними потребами пацієнтів, а й комплексом соціально-демографічних, організаційних і поведінкових факторів. Поширення хронічних неінфекційних захворювань, процеси старіння населення, зміни в доступності первинної медичної допомоги та трансформація моделей звернення по медичну допомогу спричиняють істотні зміни у структурі звернень і викликів ЕМД.

Структура викликів ЕМД є багатовимірною та характеризується чіткими закономірностями. Переважають умовно ургентні та неургентні звернення, що можуть бути ефективно стабілізовані на догоспітальному етапі. Виявлено також зростання кількості викликів у вихідні та святкові дні, тоді як у будні їх розподіл є більш рівномірним. Статевий розподіл загалом збалансований, проте має

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

нозологічні особливості: у чоловіків частіше реєструються травми та гострі стани, у жінок — хронічна патологія. Аналіз результатів обслуговування підтвердив функціональну диференціацію бригад: лікарські частіше здійснюють госпіталізацію та обслуговують тяжкі випадки, тоді як парамедичні ефективно вирішують більшість звернень на місці без транспортування.

Отримані дані свідчать про чітку функціональну диференціацію між лікарськими та парамедичними бригадами ЕМД: парамедичні бригади забезпечують основний обсяг первинного реагування, його доступність і безперервність, тоді як лікарські бригади зосереджуються на веденні тяжких і критичних станів. Домінування серцево-судинної патології серед звернень та переважання викликів, які можуть бути ефективно опрацьовані парамедиками, підтверджує доцільність такої моделі розподілу навантаження, де критичні стани залишаються в зоні відповідальності лікарських бригад. Отримані результати підкреслюють необхідність оптимізації маршрутизації пацієнтів і раціонального розподілу ресурсів між бригадами.

Ключові слова: екстрена медична допомога, лікарські та парамедичні бригади.

Smirnova Valentyna PhD, Associate Professor, Department of Public Health and Health Care Management, Ivan Horbachevsky Ternopil National Medical University, https://orcid.org/0000-0001-7473-9826

Panchyshyn Nataliia PhD, Associate Professor, Department of Public Health and Health Care Management, Ivan Horbachevsky Ternopil National Medical University, https://orcid.org/0000-0001-5786-3083

Baranovych Sofiia a 2nd year student majoring in Public Health of the Faculty of Medicine, Ivan Horbachevsky Ternopil National Medical University, https://orcid.org/0009-0007-7751-9707

Halytska-Kharkhalis Oleksandra PhD, Associate Professor, Department of Human Anatomy, Ivan Horbachevsky Ternopil National Medical University, https://orcid.org/0000-0002-5205-4591

CLINICAL, DEMOGRAPHIC, AND ORGANIZATIONAL FACTORS INFLUENCING THE STRUCTURE OF EMERGENCY MEDICAL SERVICES CALLS

Abstract. Emergency medical services (EMS) is a key component of the healthcare system, ensuring a timely response to urgent conditions that pose a threat to the life and health of the population. In today’s context, its operations are shaped not only by patients’ clinical needs but also by a complex interplay of sociodemographic,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

organizational, and behavioral factors. The spread of chronic noncommunicable diseases, population aging, changes in the availability of primary care, and the transformation of healthcare-seeking patterns are causing significant changes in the structure of EMS calls and requests.

The analysis revealed that the structure of emergency medical services calls is multidimensional and exhibits clear patterns. Conditionally urgent and non-urgent cases predominate, which can be effectively stabilized at the prehospital stage. An increase in the number of calls on weekends and holidays was also observed, whereas on weekdays their distribution is more even. The gender distribution is generally balanced but exhibits nosological characteristics: injuries and acute conditions are more frequently recorded in men, while chronic conditions are more common in women. An analysis of service outcomes confirmed the functional differentiation of the teams: physician-led teams more often perform hospitalizations and treat severe cases, while paramedical teams effectively resolve most calls on-site without transportation.

The data obtained indicate a clear functional differentiation between physician-led and paramedic teams within the emergency medical services: paramedic teams provide the bulk of the initial response, ensuring its accessibility and continuity, while physician-led teams focus on managing severe and critical conditions. The predominance of cardiovascular conditions among calls and the prevalence of cases that can be effectively managed by paramedics confirm the appropriateness of this workload distribution model, in which critical conditions remain the responsibility of physician-led teams. The results obtained underscore the need to optimize patient routing and the rational allocation of resources among teams.

Keywords: emergency medical services, physician-led and paramedic teams.

Постановка проблеми. Екстрена медична допомога (ЕМД) є невід'ємною складовою системи охорони здоров'я, що забезпечує оперативне реагування на стани, які становлять безпосередню загрозу життю та здоров'ю населення. У сучасних умовах її функціонування визначається не лише клінічними потребами пацієнтів, але й широким спектром соціально-демографічних, організаційних та поведінкових чинників. Зростання поширеності хронічних неінфекційних захворювань, старіння населення, зміни у доступності первинної медичної допомоги, а також трансформація моделей звернення за медичною допомогою зумовлюють суттєві зміни у структурі викликів ЕМД [1, 2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У практиці функціонування служби дедалі частіше фіксується дисбаланс між реальними клінічними потребами пацієнтів і характером використання ресурсів екстреної допомоги, що проявляється у значній частці неургентних звернень. Така тенденція створює додаткове навантаження на систему, знижує її оперативність у критичних ситуаціях і актуалізує потребу в удосконаленні механізмів медичного тріажу, маршрутизації пацієнтів і взаємодії між рівнями медичної допомоги [3, 4].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Комплексне вивчення структури викликів ЕМД є необхідною передумовою для науково-обґрунтованого вдосконалення організації ЕМД, підвищення її доступності, своєчасності та якості відповідно до актуальних потреб населення [5, 6].

Мета статті – провести комплексний аналіз структури викликів ЕМД за ступенем терміновості, територіальними, часовими та демографічними характеристиками, а також провести оцінку особливостей розподілу навантаження між лікарськими та парамедичними бригадами з метою виявлення проблемних аспектів і напрямів оптимізації функціонування системи ЕМД.

Виклад основного матеріалу. Дослідження проведено в 2025 році на базі однієї зі станції ЕМД Івано-Франківської області, яка забезпечує надання ЕМД лікарськими та парамедичними бригадами населенню адміністративного центру району та прилеглих територій, включаючи міські й сільські населені пункти територіальних громад. Інфраструктура станції включає 8 бригад екстреної медичної допомоги (лікарські та парамедичні), які працюють у цілодобовому режимі (24/7) та базуються на центральній підстанції, інших підстанціях і пунктах постійного базування.

При написанні даної статті використані матеріали кваліфікаційної роботи Баранович С.М. «Неоднорідність доступу до екстреної медичної допомоги: виклик для забезпечення рівності в охороні громадського здоров'я».

Для аналізу функціонування системи ЕМД у 2025 році було використано метод вибіркових часових зрізів із включенням репрезентативних місяців (січень, березень, серпень, жовтень), що відображають різні сезонні періоди. Такий підхід дозволяє оцінити річну варіабельність показників при збереженні достатнього обсягу спостережень і аналітичної точності. У дослідженні для комплексної оцінки функціонування системи ЕМД використано систему взаємодоповнюючих показників, що охоплюють ключові аспекти навантаження та його структури: терміновість викликів, територію обслуговування, дні тижня, стать пацієнтів, результати викликів та структуру захворювань і станів. Такий підхід забезпечує багатовимірний медико-статистичний аналіз і дозволяє всебічно охарактеризувати особливості надання ЕМД.

Комплексний аналіз загальної кількості викликів екстреної медичної допомоги у 2025 році (січень – 876, березень – 884, серпень – 820, жовтень – 817) свідчить про відносну стабільність навантаження із тенденцією до помірного зниження у другій половині року. Максимальне значення зафіксовано у березні (884 виклики), що на 8 випадків (+0,9%) більше, ніж у січні. Це може відображати сезонне зростання звернень, пов'язане з загостренням хронічних захворювань та впливом інфекційних факторів наприкінці зимового періоду. У серпні спостерігається зниження до 820 викликів (–7,2% від березня), що, ймовірно, пов'язано зі змінами поведінкових моделей населення, відпускним періодом та загальним зменшенням захворюваності. У жовтні показник залишається майже стабільним – 817 викликів (–0,4% від серпня), що свідчить

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

про відсутність різких коливань у цей період. У цілому, різниця між максимальним і мінімальним значенням становить 67 викликів (7,6%), що підтверджує помірну варіабельність і відносно рівномірний розподіл навантаження протягом року.

Аналіз структури викликів ЕМД за терміновістю демонструє чітко сформовану ієрархію категорій із домінуванням екстрених звернень та суттєвими відмінностями у функціональному навантаженні лікарських і парамедичних бригад.

Таблиця 1

Розподіл викликів в лікарських та парамедичних бригадах ЕМД за терміновістю

Терміновість виклику	**Вид бригад**	**Січень**		**Березень**		**Серпень**		**Жовтень**	
		К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%
Екстрені	лікарські	324	74,5	259	70,0	237	74,5	223	73,36
	парамедичні	315	71,4	354	68,9	354	70,5	366	71,34
Неекстрені	лікарські	93	21,4	88	23,8	63	19,8	57	18,75
	парамедичні	112	25,4	137	26,6	122	24,3	127	24,76
Критичні	лікарські	18	4,1	17	4,6	16	5,0	21	6,91
	парамедичні	13	2,9	14	2,7	20	4,0	17	3,31
Відмова / непрофільні	лікарські	—	—	6	1,6	2	0,6	3	0,99
	парамедичні	1	0,3	9	1,8	6	1,2	3	0,58
Разом	лікарські	435	100	370	100	318	100	304	100
	парамедичні	441	100	514	100	502	100	513	100

У структурі викликів лікарських бригад (табл. 1) стабільно переважають екстрені стани, частка яких коливається в межах 70,0-74,5%. Це свідчить про чітку орієнтацію лікарських бригад на надання допомоги при невідкладних станах, що потребують кваліфікованого медичного втручання. Частка неекстрених викликів є значною, але другорядною – 18,75-23,8%, із тенденцією до зниження у другій половині року (з 23,8% у березні до 18,75% у жовтні). Це може свідчити про поступову оптимізацію маршрутизації пацієнтів. Особливої уваги заслуговує категорія критичних станів, частка яких демонструє поступове зростання – з 4,1% у січні до 6,91% у жовтні. У абсолютних значеннях це відносно невелика кількість випадків (18 – 21), проте їх питома вага зростає, що може вказувати на підвищення тяжкості клінічних випадків. Категорія відмов / непрофільних викликів залишається мінімальною (до 1,6%), що свідчить про відносно ефективну фільтрацію звернень.

Для парамедичних бригад (табл. 1) також характерне домінування екстрених викликів, однак їх частка є дещо нижчою – 68,9-71,4% ніж у лікарських бригад. Натомість частка неекстрених викликів є стабільно вищою – 24,3-26,6%, що перевищує аналогічні показники лікарських бригад у середньому на 3–6%. Це свідчить про більшу залученість парамедиків до обслуговування

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

менш критичних станів. Частка критичних викликів у парамедичних бригадах є нижчою (2,7-4,0%), ніж у лікарських, що підтверджує їх допоміжну роль у веденні найтяжчих пацієнтів. Водночас, у серпні спостерігається певне зростання (до 4,0%), що може мати сезонний характер. Категорія відмов / непрофільних викликів дещо вища, ніж у лікарських бригадах (до 1,8%), що може відображати більший обсяг первинних контактів із пацієнтами.

Порівняння двох типів бригад дозволяє сформулювати ключові закономірності: лікарські бригади мають вищу частку екстрених (до 74,5%) та критичних викликів (до 6,91%), що підтверджує їх орієнтацію на складні клінічні випадки; парамедичні бригади частіше обслуговують неекстрені виклики (до 26,6%), забезпечуючи розвантаження лікарського ресурсу. Різниця у частці критичних станів між бригадами становить у середньому 2-3%, що є клінічно значущим показником функціональної диференціації.

Отримані результати вказують на формування диференційованої моделі надання ЕМД, у якій: лікарські бригади концентруються на більш тяжких і критичних станах; парамедичні забезпечують масовість, доступність і первинне реагування. Зростання частки критичних викликів у лікарських бригадах на фоні зменшення загальної кількості виїздів може свідчити про підвищення клінічної складності навантаження. Водночас, стабільно висока частка неекстрених викликів у парамедичних бригадах підкреслює наявність проблеми нераціонального використання ресурсів ЕМД.

Аналіз території обслуговування (місто/село) відображає просторові особливості доступності медичної допомоги та дозволяє виявити диспропорції у навантаженні, пов’язані з щільністю населення, транспортною доступністю та інфраструктурними чинниками. Комплексний аналіз територіального розподілу навантаження на лікарські та парамедичні бригади ЕМД свідчить про наявність стійких просторових закономірностей функціонування системи ЕМД.

Незалежно від типу бригад, у структурі викликів чітко домінує сільська місцевість, частка якої в обох випадках перевищує міську та коливається в межах близько 51,3-60,4% для лікарських і 59,1-64,9% для парамедичних бригад.

Таблиця 2

Розподіл навантаження на лікарські та парамедичні бригади ЕМД за територією обслуговування

Територія обслуговування	**Вид бригад**	**Січень**		**Березень**		**Серпень**		**Жовтень**	
		К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%
Місто	лікарські	200	46,0	159	43	126	39,6	148	48,7
	парамедичні	155	35,1	208	40,5	188	37,5	210	40,9
Село	лікарські	235	54,0	211	57	192	60,4	156	51,3
	парамедичні	286	64,9	306	59,5	315	62,7	303	59,1
Разом	лікарські	435	100	370	100	318	100	304	100
	парамедичні	441	100	514	100	502	100	513	100

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Для лікарських бригад (табл. 2) характерна відносно більша частка міських викликів та більш виражені сезонні коливання, зокрема зниження активності в літній період та її зростання восени. Натомість, парамедичні бригади демонструють вищу стабільність навантаження та загалом більший обсяг обслуговуваних викликів, що вказує на поступовий перерозподіл функціональних ролей у системі ЕМД.

Порівняльний аналіз виявляє, що парамедичні бригади не лише обслуговують більший обсяг викликів, але й більшою мірою залучені до роботи в сільській місцевості (перевага до 10-13% у частці сільських звернень порівняно з лікарськими бригадами). Це вказує на їх провідну роль у забезпеченні територіальної доступності медичної допомоги в умовах інфраструктурних обмежень.

Показник розподілу викликів за днями тижня дає змогу оцінити часову організацію навантаження, виявити пікові періоди та оптимізувати графіки роботи бригад і диспетчерських служб. Аналіз розподілу викликів ЕМД за днями тижня виявляє чіткі часові закономірності навантаження як для лікарських, так і для парамедичних бригад, що відображають вплив соціально-поведінкових і сезонних факторів.

Для лікарських бригад характерною є варіабельність навантаження протягом тижня із наявністю виражених піків у різні дні залежно від періоду спостереження. У січні максимальні значення припадають на п’ятницю (18,9%) та четвер (17,7%), що може бути пов’язано з накопиченням звернень наприкінці робочого тижня. У березні пік зміщується на понеділок (17,0%) і суботу (16,2%), що відображає як “ефект початку тижня”, так і зростання звернень у вихідні. У літній період (серпень) спостерігається більш рівномірний розподіл із підвищенням навантаження у неділю (18,6%) та суботу (16,7%), що може бути пов’язано зі змінами способу життя населення та сезонною активністю. У жовтні навантаження знову концентрується у середині та наприкінці робочого тижня: середа і п’ятниця (по 16,8%), четвер (15,5%). Загалом, для лікарських бригад характерні виражені коливання навантаження залежно від дня тижня; тенденція до зростання звернень наприкінці робочого тижня; сезонна зміна пікових днів.

На відміну від лікарських, парамедичні бригади (табл. 3) демонструють більш рівномірний і стабільний розподіл викликів протягом тижня, однак із чіткими піками на початку та наприкінці тижня. Найбільш навантаженим днем стабільно виступає понеділок (17,5% у січні; 16,9% у березні та серпні; 18,7% у жовтні), що свідчить про накопичення звернень після вихідних. Значне навантаження також припадає на неділю (до 17,7% у березні та 16,5% у серпні), що підкреслює роль парамедичних бригад у забезпеченні доступності допомоги у вихідні дні.

Інші дні тижня характеризуються відносно рівномірним розподілом (у межах приблизно 11-15%) без різких пікових значень, що вказує на стабільність функціонального навантаження.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Порівняння двох типів бригад дозволяє виділити принципові відмінності: лікарські бригади мають більш виражену нерівномірність навантаження, із концентрацією викликів у певні дні (до 18,9%), що свідчить про їх більшу залученість до складніших або відкладених випадків. Парамедичні бригади характеризуються вищою рівномірністю розподілу та стабільно високим навантаженням на початку тижня (до 18,7%), що відображає їх роль у забезпеченні безперервності надання допомоги. Для обох типів бригад простежується “ефект понеділка” та “ефект вихідних”, однак він значно більш виражений у парамедичних бригад. Максимальні пікові значення в лікарських бригадах є дещо вищими (до 18,9%), ніж у парамедичних (до 18,7%), але останні демонструють більшу стабільність упродовж усього тижня.

Отримані результати свідчать, що тижнева динаміка навантаження в системі ЕМД формується під впливом поєднання організаційних (режим роботи амбулаторної ланки), поведінкових (відкладення звернень) та сезонних факторів. Виявлені закономірності обґрунтовують необхідність адаптивного планування змін із посиленням бригад у понеділок та вихідні дні; диференційованого розподілу ресурсів між лікарськими та парамедичними бригадами; оптимізації графіків роботи з урахуванням пікових періодів навантаження. Таким чином, розподіл викликів за днями тижня є важливим індикатором організації роботи служби ЕМД та підтверджує доцільність гнучкого управління ресурсами з урахуванням часових коливань попиту на ЕМД.

Аналіз статі пацієнтів дозволяє виявити гендерні особливості звернень за ЕМД, що відображають як демографічну структуру населення, так і специфіку захворюваності та поведінкових моделей щодо звернення по медичну допомогу.

В структурі викликів лікарських бригад протягом усього досліджуваного періоду чітко домінують жінки, частка яких коливається в межах 55,7-59,5%, відповідно частка чоловіків є нижчою – 40,5-44,3%.

Динаміка показників свідчить про поступове зростання гендерного розриву: якщо у січні різниця становила близько 12,6%, то у жовтні вона збільшується майже до 19%. Це може відображати як демографічні особливості, так і більшу частоту звернень жінок за медичною допомогою, особливо у випадках хронічних або комбінованих патологій.

В парамедичних бригадах (табл. 4) також спостерігається переважання жінок, однак воно є значно менш вираженим. Частка жінок становить 51,2-53,5%, тоді як чоловіків – 46,5-48,8%. На відміну від лікарських бригад, гендерний розподіл тут є більш збалансованим, а коливання показників є незначними (у межах 2-4%). Це свідчить про більш універсальний характер звернень, які обслуговуються парамедиками, без вираженої гендерної специфіки.

Порівняння лікарських і парамедичних бригад дозволяє виділити такі ключові особливості: в лікарських бригадах спостерігається виражене домінування жінок (до 59,5%), що перевищує аналогічний показник у парамедичних бригадах на 5-7%.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Парамедичні бригади характеризуються гендерною рівновагою, де співвідношення чоловіків і жінок наближається до паритетного. Гендерна структура викликів у лікарських бригадах є більш чутливою до змін у часі (збільшення розриву), тоді як у парамедичних – стабільною. Зростання навантаження на парамедичні бригади відбувається рівномірно для обох статей, що свідчить про їх широку функціональну спрямованість.

Отримані результати можуть свідчити, що жінки частіше звертаються за ЕМД, особливо у випадках, які потребують лікарського втручання; лікарські бригади частіше залучаються до обслуговування пацієнтів із більш складними або хронічними станами, що можуть бути більш поширеними серед жіночого населення; парамедичні бригади забезпечують масовість і універсальність допомоги, обслуговуючи пацієнтів незалежно від статі. Гендерна структура викликів є важливим індикатором особливостей надання ЕМД та відображає як демографічні характеристики населення, так і функціональний розподіл ролей між різними типами бригад ЕМД. Виявлені відмінності доцільно враховувати при плануванні ресурсів, підготовці персоналу та організації надання медичної допомоги.

Аналіз результатів викликів ЕМД є методологічно обґрунтованим інструментом оцінки ефективності функціонування служби, оскільки відображає завершений етап клініко-організаційного процесу на догоспітальному рівні. Співвідношення між госпіталізацією та наданням допомоги на місці виступає інтегральним показником адекватності клінічного сортування (тріажу) і прийняття рішень: з одного боку, висока частка необґрунтованих госпіталізацій може свідчити про гіпердіагностику або дефіцит ресурсів для завершення випадку на місці, з іншого – надмірна частка завершених без госпіталізації викликів може вказувати на ризик недооцінки тяжкості стану.

Показник відмов від госпіталізації та хибних викликів відображає як якість комунікації з пацієнтом і його прихильність до рекомендацій, так і ефективність диспетчерського етапу відбору викликів. Частота летальних випадків на місці є непрямим індикатором клінічної складності контингенту та своєчасності надання допомоги.

У сукупності ці показники формують цілісну характеристику клінічної результативності роботи бригад, дозволяють оцінити відповідність прийнятих рішень чинним протоколам і реальним потребам пацієнтів, а також визначити ступінь навантаження на стаціонарний сектор системи охорони здоров’я. Зокрема, рівень госпіталізацій прямо корелює з обсягом потреби у стаціонарних ліжках і ресурсах, тоді як частка випадків, завершених на місці, відображає потенціал системи до раціоналізації потоків пацієнтів і зменшення надмірного використання стаціонарної допомоги.

Таким чином, аналіз результатів викликів виступає ключовим елементом медико-статистичної оцінки якості, ефективності та ресурсної збалансованості системи ЕМД.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Таблиця 3

Розподіл викликів в лікарських та парамедичних бригадах ЕМД за результатом виклику

Результат виклику	Вид бригад	Січень		Березень		Серпень		Жовтень	
		К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%
Допомога на місці	лікарські	184	42,3	184	49,73	145	45,60	116	38,16
	парамедичні	206	46,7	256	49,81	224	44,62	239	46,59
Госпіталізація	лікарські	214	49,2	159	42,97	157	49,37	162	53,29
	парамедичні	210	47,6	231	44,94	243	48,41	247	48,15
Відмова від госпіталізації / хибні виклики	лікарські	6	1,4	22	5,95	12	3,77	9	2,96
	парамедичні	22	5,0	22	4,28	32	6,37	20	3,90
Смерть на місці	лікарські	9	2,1	5	1,35	4	1,26	6	1,97
	парамедичні	3	0,7	5	0,97	3	0,60	6	1,17
Не визначено	лікарські	22	5,1	—	—	—	—	11	3,62
	парамедичні	—	—	—	—	—	—	1	0,19
Разом	лікарські	435	100	370	100	318	100	304	100
	парамедичні	441	100	514	100	502	100	513	100

В лікарських бригадах (табл. 3) спостерігається тенденція до зростання частки госпіталізацій: з 49,2% у січні до 53,29% у жовтні, що супроводжується зменшенням частки надання допомоги на місці з 42,3% до 38,16%. Після тимчасового підвищення цього показника у березні (49,73%), у другій половині року він знижується, що свідчить про посилення ролі лікарських бригад у маршрутизації пацієнтів до стаціонарного етапу лікування. Водночас частка відмов/хибних викликів коливається в межах 1,4-5,95%, а показник смертності на місці залишається відносно стабільним (1,26-2,1%), що відображає стабільний рівень критичних станів. Наявність категорії “не визначено” (до 5,1% у січні) може свідчити про окремі недоліки у веденні документації.

В парамедичних бригадах (табл. 3) структура результатів є більш збалансованою та стабільною. Частка надання допомоги на місці становить 44,62-49,81%, а госпіталізацій – 44,94-48,41%, що вказує на відносну рівновагу між догоспітальним веденням і транспортуванням пацієнтів. Відмови/хибні виклики мають дещо вищий рівень (3,9-6,37%), ніж у лікарських бригадах, що може бути пов’язано з обслуговуванням більшої частки неекстрених звернень. Показник смертності на місці є значно нижчим (0,6-1,17%), що підтверджує меншу концентрацію критичних станів у структурі викликів парамедиків.

Порівняльний аналіз свідчить, що лікарські бригади частіше залучаються до випадків, які потребують госпіталізації та спеціалізованого втручання, тоді як парамедичні бригади забезпечують значний обсяг допомоги на місці при відносно стабільному рівні госпіталізацій. Різниця у частці смертей на місці (до 2,1% у лікарських проти 1,17% у парамедичних) додатково підтверджує більш високу клінічну складність викликів у лікарських бригадах. В динаміці протягом

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

року простежується зміщення функціонального навантаження: лікарські бригади поступово концентруються на більш тяжких випадках із необхідністю госпіталізації, тоді як парамедичні – виконують роль основного провайдера первинної екстреної допомоги з можливістю завершення значної частини викликів на місці.

Поглиблений аналіз структури викликів екстреної медичної допомоги ЕМД за березень, серпень та жовтень 2025 року дає підстави не лише охарактеризувати нозологічний профіль звернень, але й чітко простежити функціональну диференціацію між лікарськими та парамедичними бригадами, що має ключове значення для оцінки ефективності організації системи ЕМД.

Найбільш показовою у цьому контексті є група серцево-судинних захворювань, яка домінує у всі періоди спостереження (від 36,6% до 42,5%). При детальному аналізі встановлено, що основну частку цієї групи становлять гіпертензивні стани: 263 випадки у березні (29,8% від усіх викликів), 202 випадки у серпні (24,6%) та 243 випадки у жовтні (29,7%). Клінічно ці звернення, як правило, не супроводжуються гострою загрозою життю, мають типовий перебіг і потребують стандартизованих втручань (контроль артеріального тиску, симптоматична терапія), що дозволяє віднести їх до сфери відповідальності парамедичних бригад. Таким чином, лише в межах однієї нозологічної категорії формується до третини всіх викликів, які можуть бути ефективно делеговані парамедичному рівню.

Водночас, інша частина серцево-судинної патології представлена клінічно складними станами – гострим коронарним синдромом. У сукупності це становить близько 4-6% усіх викликів щомісяця, однак саме ці випадки визначають потребу у лікарських бригадах, оскільки вимагають проведення диференційної діагностики, застосування спеціалізованих методів обстеження та прийняття рішень щодо невідкладної госпіталізації. Отже, у межах серцево-судинної патології спостерігається чіткий поділ: приблизно 70% викликів (гіпертензія) – парамедичний рівень, тоді як 30% – лікарський, що відображає принципову різницю у складності клінічних ситуацій.

Аналогічна закономірність простежується і в групі захворювань травної системи (9,4-12,3%). Із загальної кількості лише 13-14 випадків щомісяця припадають на гострий живіт і шлунково-кишкові кровотечі – стани, що потребують обов’язкової участі лікаря через ризик хірургічної патології та необхідність прийняття складних клінічних рішень. Натомість, понад 80% гастроентерологічних звернень мають менш тяжкий перебіг і можуть бути обслуговані парамедиками, що підкреслює наявність внутрішньої стратифікації навіть у межах однієї групи захворювань.

У структурі неврологічних викликів (6,5-9,0%) також спостерігається чіткий поділ за рівнем складності. Судомні стани та черепно-мозкові травми (у сумі 30-40 випадків щомісяця) потребують лікарського втручання через ризик порушення життєво важливих функцій, тоді як інші неврологічні скарги можуть

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

обслуговуватися парамедиками. Особливо виразною є диференціація у групі травматичних ушкоджень, частка яких зростає з 8,7% в січні до 11,8% у літній період. 10-20 випадків щомісяця (ДТП, опіки, електротравми) характеризуються як тяжкі та потребують лікарського супроводу. Решта травм (понад 70-80%) є відносно легкими, не супроводжуються критичними порушеннями та належать до компетенції парамедичних бригад.

Суттєву частину загального навантаження формують так звані стани середнього рівня поширеності – психічні розлади (до 6%), інтоксикації (до 3%), лихоманка (до 6%), респіраторні та урологічні захворювання (разом до 10%). Абсолютна більшість цих викликів (понад 80-90%) не супроводжується безпосередньою загрозою життю і може бути віднесена до зони діяльності парамедичних бригад.

Саме ця категорія звернень формує значний обсяг рутинної роботи ЕМД, фактично «перевантажуючи» систему випадками, які могли б бути вирішені на рівні первинної медичної допомоги.

На противагу цьому, малочисельні, але клінічно критичні стани – анафілаксія (до 2,2%), гіпоглікемія, синкопе, пологи – практично повністю належать до компетенції лікарських бригад, оскільки потребують негайного прийняття рішень та проведення інтенсивної терапії. Їх частка не перевищує 3-5 %, однак саме вони визначають потребу у висококваліфікованих кадрах та оснащенні.

Висновки. Отримані результати засвідчують формування диференційованої моделі ЕМД, у якій лікарські бригади зосереджені на веденні тяжких і критичних станів, тоді як парамедичні забезпечують масовість, доступність і безперервність первинного реагування, зокрема в сільській місцевості.

Парамедичні бригади характеризуються більшим обсягом викликів і рівномірнішим навантаженням, тоді як лікарські – вищою концентрацією складних випадків, геріатричних пацієнтів і госпіталізацій.

Найбільш поширеною категорією викликів протягом усього періоду спостереження були серцево-судинні захворювання, частка яких становила 36,6–42,5%. Переважна частка звернень (зокрема при гіпертензивних станах, більшості гастроентерологічних, травматичних і респіраторних випадків) не супроводжується безпосередньою загрозою життю та ефективно обслуговується на парамедичному рівні, формуючи основний обсяг навантаження. Натомість клінічно складні та критичні стани (гострий коронарний синдром, інсульт, тяжкі травми, анафілаксія тощо) становлять відносно невелику частку, однак визначають потребу у лікарських бригадах через необхідність спеціалізованих втручань і госпіталізації.

Отримані результати підтверджують доцільність подальшої оптимізації ЕМД через вдосконалення маршрутизації пацієнтів і раціональний розподіл функцій та ресурсів між типами бригад.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Література:

1. Корда М. М,. Гудима А. А,. Цимбалюк Г. Ю,. Мартинюк Л. П,. Федонюк Л. Я, Ляхович Р. М. Кіцак Я. М, Прохоренко О. О. Реформа екстреної медичної допомоги в Україні в контексті викликів надзвичайних ситуацій мирного і воєнного часу. Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України. 2024. № 2 (100). С. 11–20. https://doi.org/10.11603/1681-2786.2024.2.14781

2. Катинська Л. Р. Право на своєчасну медичну допомогу: механізм забезпечення. *Медичне право.* 2023. № 1. С. 43–51. https://doi.org/10.25040/medicallaw2023.01.043

3. Лєрмонтова, Ю. О., Лобова І. О., Федак Б. С. Дослідження особливостей організації та функціонування системи екстреної медичної допомоги в Україні. Міжнародний науковий журнал Інтернаука. 2018. № 9(1). С. 9-14. http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnj_2018_9(1)__3

4. Бойко І. В., Зима О. Т. Домедична допомога у системі охорони здоров'я та її співвідношення з суміжними категоріями. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2024. № 3(84). С. 108-114. https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.3.17

5. Sofuoglu Z, Jaeger B, Sofuoglu T, Kamyabi L, & Bianchi S. (2024). Determining the emergency medical services innovation needs through a coordination and support action. Open Research Europe. 2024. № 4. P. 264. https://doi.org/10.12688/openreseurope.18449.1

6. Про затвердження нормативно-правових актів з питань надання екстреної медичної допомоги : наказ МОЗ України від 24.09.2020 р. № 2179. – Режим доступу : https://zakon .rada.gov.ua/laws/show/z1192-20#Text.

References

1. Korda, M. M., Hudyma, A. A., Tsymbalyuk, H. Yu., Martynyuk, L. P., Fedonyuk, L. Ya., Lyakhovych, R. M., Kitsak, Ya. M., Prokhorenko, O. O. (2024). Reforma ekstrenoyi medychnoyi dopomohy v Ukrayini v konteksti vyklykiv nadzvychaynykh sytuatsiy myrnoho i voyennoho chasu [Reform of emergency medical care in Ukraine in the context of the challenges of emergency situations in peacetime and wartime]. *Visnyk sotsial'noyi hihiyeny ta orhanizatsiyi okhorony zdorov"ya Ukrayiny*, 2(100), 11-20. https://doi.org/10.11603/1681-2786.2024.2.14781 [in Ukrainian].

2. Katynska, L. R. (2023). Pravo na svoyechasnu medychnu dopomohu: mekhanizm zabezpechennya [The Right to Timely Medical Care: Mechanism of Implementation]. *Medicne Pravo,* 1(31), 43-51. https://doi.org/10.25040/medicallaw2023.01.043 [in Ukrainian].

3. Lyermontova, Yu. O., Lobova I. O., Fedak B. S. (2018). Doslidzhennya osoblyvostey orhanizatsiyi ta funktsionuvannya systemy ekstrenoyi medychnoyi dopomohy v Ukrayini [Research into the peculiarities of the organization and functioning of the emergency medical care system in Ukraine]. *Mizhnarodnyy naukovyy zhurnal Internauka*, 9(1), 9-14. http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnj_2018_9(1)__3 [in Ukrainian].

4. Boyko, I. V., Zyma, O. T. (2024). Domedychna dopomoha u systemi okhorony zdorov″ya ta yiyi spivvidnoshennya z sumizhnymy katehoriyamy [Home medical care in the health care system and its correlation with related categories]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu*. Seriya: Pravo, 3(84), 108-114. https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.3.17 [in Ukrainian].

5. Sofuoglu, Z, Jaeger, B, Sofuoglu, T, Kamyabi, L, & Bianchi, S. (2024). Determining the emergency medical services innovation needs through a coordination and support action. *Open Research Europe*, 2024; 4:264. https://doi.org/10.12688/openreseurope.18449.1

6. Nakaz Ministerstva okhorony zdorovia Ukrainy Pro zatverdzhennia normatyvno-pravovykh aktiv z pytan nadannia ekstrenoi medychnoi dopomohy vid 24.09.2020 r. No 2179 [Order of the Ministry of Health of Ukraine About the approval of regulatory and legal acts regarding

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

nutrition and emergency medical care dated 24.09.2020 No. 2179]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1192-20#Text [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 25.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 616.61-002.3:579.8:615.33

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3666-3678

Супруненко Сергій Миколайович кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри хірургії, Полтавський державний медичний університет, м. Полтава, https://orcid.org/0000-0001-7635-5594

Григоров Юрій Борисович доктор медичних наук, професор, професор кафедри клінічної медицини, Університет медицини та соціальних наук, м. Харків, https://orcid.org/0000-0003-4185-8540

Авдєєва Олена Вікторівна кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри клінічних дисциплін, Університет медицини та соціальних наук, м. Харків, https://orcid.org/0000-0002-3591-0720

ВПЛИВ МІКРОБІОМУ СЕЧОВИХ ШЛЯХІВ НА ФОРМУВАННЯ АНТИБІОТИКОРЕЗИСТЕНТНОСТІ ЗБУДНИКІВ ПІЄЛОНЕФРИТУ

Анотація. У роботі узагальнено сучасні дані про участь мікробіому сечових шляхів у формуванні антибіотикорезистентності збудників пієлонефриту та проаналізовано, чому класична культуральна модель пояснює лише частину клінічних невдач лікування.

Мета роботи – визначити роль мікробіому сечових шляхів у формуванні антибіотикорезистентності збудників пієлонефриту.

Показано, що при інфекціях сечових шляхів, які можуть передувати висхідному ураженню ниркової паренхіми, дисбіоз охоплює не лише міхур, а й кишковий резервуар. У проспективному річному дослідженні жінок із рецидивними інфекціями сечових шляхів у 24 епізодах інфекції сечовивідних шляхів виявлено зниження мікробного багатства кишкового мікробіому та дефіцит бутірат-продукувальних бактерій. У KUROM-дослідженні чутливість методом секвенування сечі наступного покоління перевищувала стандартну культуру як при спорадичному циститі (91,2% проти 32,4%), так і при рецидивному циститі (82,4% проти 16,4%), а в контрольній групі мікробіом визначався у 83,3% зразків. У пацієнтів із підозрою на ускладнену інфекцію розширена ПЛР-панель виявляла щонайменше один уропатоген у 92,86% зразків проти 50% для стандартної культури та додаткові коінфікуючі патогени у 71,2% позитивних проб. Для уропатогенної *Escherichia coli* характерне поєднання біоплівкоутворення та мультирезистентності: у 110 ізолятах біоплівки формували 72,8% штамів, продуцентів β-лактамази широкого спектра дії становили 42,5% серед нерецидивних та 53,0% серед рецидивних ізолятів, а полірезитсентний-фенотип виявлено у 77% штамів. У великій когорті з 148 994

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

пацієнтів частка ізолятів, нечутливих до трьох і більше класів антибіотиків, зростала від 12,5% при першому епізоді інфекції сечовивідних шляхів до 19,5% при шостому.

Отже, мікробіом сечових шляхів є не пасивним тлом, а динамічною екосистемою, у якій дисбіоз, полімікробні асоціації, біоплівки, резистом і повторна антибактеріальна експозиція створюють умови для селекції стійких збудників, а для пієлонефриту це має пряме значення через висхідний характер інфекції та ризик ранньої емпіричної терапевтичної помилки.

Ключові слова: мікробіом сечових шляхів, пієлонефрит, антибіотикорезистентність, уропатогени, UPEC, біоплівки, резистом, секвенування нового покоління.

Suprunenko Sergiy Mykolayovych Candidate of Medical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Surgery, Poltava State Medical University, Poltava, https://orcid.org/0000-0001-7635-5594

Hryhorov Yurii Borysovych Doctor of Medical Sciences, Professor, Professor in the Department of Clinical Medicine, University of Medicine and Social Sciences, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0003-4185-8540

Avdeyeva Olena Viktorivna PhD (Medical Sciences), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Clinical Sciences, University of Medicine and Social Sciences, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0002-3591-0720

THE INFLUENCE OF THE URINARY TRACT MICROBIOME ON THE DEVELOPMENT OF ANTIBIOTIC RESISTANCE IN PATHOGENS CAUSING PYELONEPHRITIS

Abstract. This paper summarises current data on the role of the urinary tract microbiome in the development of antibiotic resistance in pathogens causing pyelonephritis and analyses why the classical culture-based model explains only a fraction of clinical treatment failures.

The aim of the study is to determine the role of the urinary tract microbiome in the development of antibiotic resistance in pathogens causing pyelonephritis.

It has been shown that in urinary tract infections, which may precede ascending involvement of the renal parenchyma, dysbiosis affects not only the bladder but also the intestinal reservoir. In a prospective one-year study of women with recurrent urinary tract infections, 24 episodes of urinary tract infection revealed a reduction in the microbial diversity of the gut microbiome and a deficiency of butyrate-producing bacteria. In the KUROM study, sensitivity using next-generation urine sequencing exceeded that of standard culture in both sporadic cystitis (91.2% vs. 32.4%) and recurrent cystitis (82.4% vs. 16.4%), while in the control group, the microbiome was

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

detected in 83.3% of samples. In patients with suspected complicated infection, an expanded PCR panel detected at least one uropathogen in 92.86% of samples versus 50% for standard culture and additional co-infecting pathogens in 71.2% of positive samples. Uropathogenic *Escherichia coli* is characterized by a combination of biofilm formation and multidrug resistance: in 110 isolates, biofilms were formed by 72.8% of strains; broad-spectrum β-lactamase producers accounted for 42.5% of non-recurrent and 53.0% of recurrent isolates, and a multidrug-resistant phenotype was detected in 77% of strains. In a large cohort of 148,994 patients, the proportion of isolates resistant to three or more classes of antibiotics increased from 12.5% in the first episode of urinary tract infection to 19.5% in the sixth.

Thus, the urinary tract microbiome is not a passive background, but a dynamic ecosystem in which dysbiosis, polymicrobial associations, biofilms, Resistom, and repeated antibiotic exposure create conditions for the selection of resistant pathogens; for pyelonephritis, this is of direct relevance due to the ascending nature of the infection and the risk of early empirical therapeutic errors.

Keywords: urinary tract microbiome, pyelonephritis, antibiotic resistance, uropathogens, UPEC, biofilms, Resistom, next-generation sequencing.

Постановка проблеми.

Пієлонефрит залишається однією з найбільш клінічно значущих форм інфекцій сечових шляхів, оскільки поєднує високу частоту, ризик швидкого висхідного поширення інфекції, потребу в ранньому старті емпіричної антибактеріальної терапії та суттєві наслідки терапевтичної помилки [1, 2]. Тривалий час у клінічній практиці домінувала модель «стерильної сечі», у межах якої будь-яка бактеріальна знахідка трактувалася як безпосередній етіологічний агент, а відсутність росту в культурі тлумачилася як відсутність інфекції. Сучасні молекулярні підходи переконливо показали, що така схема є надто спрощеною. У контрольних зразках без симптомів інфекції мікробіом сечі визначався у 83,3% випадків, а при спорадичному й рецидивному циститі чутливість методом секвенування сечі наступного покоління (NGS) була значно вищою за стандартну культуру, що означає: уринарна екосистема існує і в нормі, і при патології, але її склад та функціональний стан відрізняються [2, 3].

Справжня складність проблеми полягає в тому, що антибіотико-резистентність формується не лише на рівні окремого ізолята, а всередині мікробної спільноти. Повторні курси антибіотиків змінюють склад уробіому та кишкового резервуару, зменшують колонізаційну резистентність, сприяють відбору біоплівкоутворювальних і мультирезистентних варіантів, а також ускладнюють інтерпретацію культуральних результатів [3, 4, 5]. Всесвітня організація охорони здоров’я (ВООЗ) визначила стійкість до антибіотиків як найсерйознішу загрозу громадському здоров'ю цього століття, що вимагає глобальних дій. Найпоширенішими бактеріями, що спричиняють приблизно 85% інфекції сечовивідних шляхів (ІСШ), є *Escherichia coli, Klebsiella pneumoniae* та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Enterococcus spp. [6, 7]. Водночас для пієлонефриту, який часто розвивається як продовження висхідної інфекції нижніх сечових шляхів, даних про власний мікробіом ниркової миски та його резистом досі небагато.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

За останні роки дослідження уринарного мікробіому суттєво змінили уявлення про патогенез інфекцій сечових шляхів та розвитку пієлонефриту. Однією з ключових робіт стало проспективне річне дослідження C. J. Worby та ін., у якому порівнювали жінок із рецидивними інфекціями сечових шляхів (ІСШ) і здорових контролів. Автори зафіксували епізоди ІСШ та показали, що в групі рецидивів кишковий мікробіом був збіднений за видовим різноманіттям і дефіцитний за бутірат-продукувальними бактеріями, тоді як кількість *Escherichia coli* (*E. coli)* у кишечнику та сечовому міхурі сама по собі не пояснювала схильність до рецидивів [1]. Це було принципово важливо, бо акцент змістився з простої присутності уропатогена на екологічний контекст його існування.

Yoo J. J. та ін. у межах KUROM-дослідження продемонстрували, що у здорових жінок уробіом не є порожнім: у контрольних зразках за NGS виявлялися мікробні сигнали з переважанням *Lactobacillus* і *Prevotella*. При спорадичному циститі чутливість NGS становила 91,2% проти 32,4% для стандартної культури, а при рецидивному циститі 82,4% проти 16,4%. Крім того, саме NGS дозволив виділити різні композиційні профілі для контролю, спорадичного та рецидивного варіантів, де при рецидивній інфекції поряд із *Lactobacillus* і *Prevotella* з'являлися *Enterobacterales, Escherichia, Shigella* та *Propionibacterium* [2]. Робота фактично довела, що стандартна культура системно недооцінює як низькобіомасні, так і полімікробні варіанти інфекції.

Велику увагу науковців викликають діагностичні підходи до виявлення мікробіому сечових шляхів. Стандартні діагностичні тести на посів сечі мають значні обмеження. Новітні молекулярні методи, такі як мультиплексна полімеразна ланцюгова реакція (ПЛР), пропонують швидке одночасне виявлення уропатогенів та генів антимікробної резистентності (AMR), що дозволяє своєчасно призначити цілеспрямовану терапію [8, 9, 10].

Окремий напрям досліджень стосується швидкого виявлення резистентності. L. Leech та ін. протестували розширену ПЛР-панель для 26 уропатогенів і 49 AMR-маркерів у 56 пацієнтів віком від 50 років із підозрою на ускладнену інфекцію та попередньою неефективністю терапії. Стандартна культура не виявила патогенів у 19,64% зразків, тоді як ПЛР була негативною лише у 7,14%;. У позитивних проб ПЛР знаходила додаткові коінфікуючі патогени, а серед результатів культури типу змішана урогенітальна флора або культурально-негативний результат були виявлені клінічно значущі збудники, придатні для таргетної терапії [11].

В роботі Somani [8], Sun та ін. [9], Kardjadj та ін. [10] була показана ефективність розширених панелей ПЛР у реальному часі для швидкої та точної ідентифікації уропатогенів, перевершуючи чутливість традиційних методів

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

визначення системного ураження сечовивідних шляхів. Впровадження цих передових молекулярних методів, особливо у випадках підозри на складні інфекції сечовивідних шляхів, підвищує ефективність діагностики, що призводить до швидшої ідентифікації та лікування збудника, що зрештою знижує захворюваність пацієнтів [8, 10]. Ці результати важливі для розуміння того, що мікробіомні технології розширюють діагностику пієлонефриту, але водночас вимагають суворих критеріїв якості матеріалу.

Паралельно накопичуються дані про резистом і біоплівки. У пілотному дослідженні O. Barraud та ін. у 40 пацієнтів з уросепсисом, пов'язаним зі ІСШ, був узгоджений з антибіотикограмою без суттєвих розбіжностей, стабільно виявляв гени blaCTX-M, відповідальні за резистентність до цефалоспоринів III покоління, і фіксував маркери стійкості до аміноглікозидів та фторхінолонів [12]. У свою чергу, P. Mahshouri та ін. на ізолятах уропатогенної *E. coli* (UPEC) показали, що ці здатні до формування біоплівки [13]. Систематичний огляд G. K. Bunduki та ін., вивчав рівні резистентності до тетрациклінів, сульфонамідів, хінолонів та амінопеніцилінів [14].

Мета роботи – визначити роль мікробіому сечових шляхів у формуванні антибіотикорезистентності збудників пієлонефриту.

Виклад основного матеріалу.

Мікробіом сечових шляхів доцільно розглядати не як випадковий набір мікроорганізмів, а як функціональну екосистему зі своєю колонізаційною резистентністю. За фізіологічних умов домінування *Lactobacillus* та інших коменсалів створює конкурентне середовище, у якому адгезія, трофічне забезпечення і локальна імунна відповідь залишають менше можливостей для експансії UPEC та інших грамнегативних ентеробактерій. Коли ця рівновага руйнується, виникають умови для висхідного інфікування. Саме тому для пієлонефриту важливий не лише факт наявності збудника у сечі, а й той мікробний фон, на якому відбулося його закріплення та подальше підняття до верхніх сечових шляхів [1, 2, 14, 15].

Робота Worby та ін. чітко показала, що схильність до рецидивних ІСШ пов'язана не з ізольованим збільшенням частки *E. coli*, а з більш глибоким порушенням осі «кишечник – сечовий міхур». У жінок із рецидивами мікробіом був біднішим за різноманіттям і збідненим на бутірат-продукувальні бактерії, причому це спостерігали на тлі 24 зареєстрованих інфекційних епізодів [1]. Для клініциста це означає, що резервуар резистентних штамів формується не лише в урині, а й у кишці. Саме там повторні курси антибіотиків відбирають стійкі кластери уропатогенів, які згодом знову потрапляють у сечові шляхи. Таким чином, антибіотикорезистентність при пієлонефриті не можна пояснити лише подіями в нирці або міхурі, бо вона починає формуватися ще на рівні кишкового мікробіому.

Другий ключовий механізм полягає у переході від моноінфекційної до полімікробної моделі. Результати KUROM-дослідження показали, що культура

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

пропускає значну частину мікробних сигналів і погано відображає композиційну структуру уробіому. При спорадичному циститі NGS виявляв мікробіом у 91,2% випадків проти 32,4% для стандартної культури, а при рецидивному циститі у 82,4% проти 16,4% [2]. Це означає, що значна частина клінічних епізодів, які ми звикли описувати як «неускладнений ріст одного патогена», насправді може включати супутні мікробні компоненти, метаболічну взаємодію між видами та прихований обмін детермінантами стійкості.

Полімікробність має прямий зв'язок із резистентністю. У дослідженні Leech та співавт. ПЛР виявила щонайменше один уропатоген у 92,86% зразків, тоді як культура лише у 50%; додаткові коінфікуючі патогени були встановлені у 71,2% позитивних проб [11]. Коли мікробіологічна картина штучно редукується до одного культурально вирощеного ізолята, лікар отримує спрощений об'єкт для призначення терапії. У реальності ж у пацієнта можуть співіснувати штами з різними профілями чутливості, різною швидкістю росту й різною здатністю до біоплівкоутворення [2, 11]. Саме це пояснює частину клінічних ситуацій, коли формально «чутливий» патоген не гарантує клінічного одужання (табл. 1).

Таблиця 1.

Кількісні характеристики досліджень, які відображають зв'язок мікробіому сечових шляхів і антибіотикорезистентності уропатогенів

Джерело	Матеріал / вибірка	Дані щодо мікробіому	Дані щодо резистентності	Клінічне значення для пієлонефриту
Worby et al., 2022 [1]	Жінки з rUTI n=15, контроль n=16; 24 епізоди UTI	У групі rUTI знижені мікробне багатство та частка бутірат-продукувальних бактерій; кількість E. coli сама по собі не пояснювала рецидив	Показано роль кишкового резервуару і впливу попередньої антибіотикотерапії на селекцію патогенів	Підтверджує значення осі «кишечник – сечовий міхур» у формуванні рецидивів і резистентності
Yoo et al., 2024 [2]	KUROM; здорові, sUC і rUC	Мікробіом визначено у 83,3% контролів; NGS: 91,2% при sUC і 82,4% при rUC; у rUC виявляли *Lactobacillus, Prevotella, Enterobacterales, Escherichia/Shigella, Propionibacterium*	Культура значно недооцінювала склад мікробної спільноти, що обмежує вибір терапії	Доводить, що уробіом має діагностичну цінність навіть при звичних клінічних формах UTI
Matsukawa et al., 2025 [16]	206 жінок із симптомами; 15 випадків ACNC	7,3% мали culture-negative syndrome; лише 5 стартових зразків були придатні до надійної інтерпретації; у частині зразків домінували Lactobacillus spp. та Gardnerella spp.	Показує, що низька біомаса може маскувати інфекцію або відображати іншу етіологію симптомів	Вказує на межі молекулярних тестів і потребу суворого контролю якості матеріалу

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Джерело	Матеріал / вибірка	Дані щодо мікробіому	Дані щодо резистентності	Клінічне значення для пієлонефриту
Leech et al., 2025 [11]	56 пацієнтів з підозрою на ускладнену UTI	ПЛР-панель для 26 уропатогенів і 49 AMR-маркерів виявила патоген у 92,86% зразків проти 50% для культури; коінфекції виявлено у 71,2% позитивних проб	Серед mixed flora та culture-negative зразків ПЛР ідентифікувала терапевтично значущі патогени у 13/18 та 7/11 випадках	Підтверджує роль прихованої полімікробності в терапевтичних невдачах
Mahshouri et al., 2025 [13]	110 ізолятів UPEC	72,8% штамів формували біоплівки; 81,2% із біоплівкоутворювачів були слабкими продуцентами	MDR-фенотип у 77%; ESBL у 42,5% нерецидивних та 53,0% рецидивних ізолятів; резистентність до ampicillin-sulbactam 81,8%	Пояснює стійкість персистуючих уропатогенів і високий ризик неуспішної емпіричної терапії
Ku et al., 2024 [17]	148 994 пацієнти з culture-confirmed UTI	При рецидивах змінюється мікробний профіль: частка E. coli знижується з 79% до 73%, а Klebsiella spp. зростає з 7% до 11%	Нечутливість до ≥3 класів антибіотиків зростає з 12,5% до 19,5% від 1-го до 6-го епізоду	Показує кумулятивний селективний ефект повторних курсів антибіотиків

Джерело: сформовано авторами на основі [1, 2, 11, 12, 13, 16, 17]

Примітка: UTI – інфекції сечовивідних шляхів, rUC – пацієнти з рецидивуючим неускладненим циститом, sUC – пацієнти які мають спорадичний/одиничний неускладнений цистит, NGS – секвенування сечі наступного покоління, AMR – гени антимікробної резистентності, UPEC – уропатогенна Escherichia coli, MDR – стійкі до множинних препаратів (полірезистентні), ESBL – продуценти β-лактамази широкого спектра дії

Особливу роль у формуванні стійкості відіграють біоплівки. Вони знижують пенетрацію антибіотика, змінюють швидкість метаболізму бактерій, захищають персистуючі клітини та полегшують горизонтальний перенос генів. У дослідженні Mahshouri та ін. [13] серед 110 UPEC-ізолятів 72,8% формували біоплівки. Серед біоплівкоутворювачів 81,2% були слабкими і 18,8% помірними продуцентами, але навіть така інтенсивність вже створювала клінічні передумови для персистенції. Одночасно 77% штамів мали MDR-фенотип, а продуценти β-лактамази широкого спектра дії (ESBL-продуценти) становили 42,5% серед нерецидивних і 53,0% серед рецидивних ізолятів [13]. Ці цифри важливі саме для пієлонефриту, бо висхідна інфекція зазвичай виникає не на «чистому полі», а на тлі попереднього або прихованого персистування збудника в нижніх відділах.

Ще один показовий штрих полягає в тому, що резистентність накопичується каскадно. У когорті Ku та ін. з 148 994 пацієнтів частка ізолятів, нечутливих до трьох і більше класів антибіотиків, збільшувалась від 12,5% при індексному епізоді ІСШ до 14,8% при другому, 16,4% при третьому, 18,0% при четвертому, 19,7% при п’ятому і 19,5% при шостому [17]. Паралельно зростала нечутливість до пеніцилінів, TMP-SMX, нітрофурантоїну та цефалоспоринів (рис. 1).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

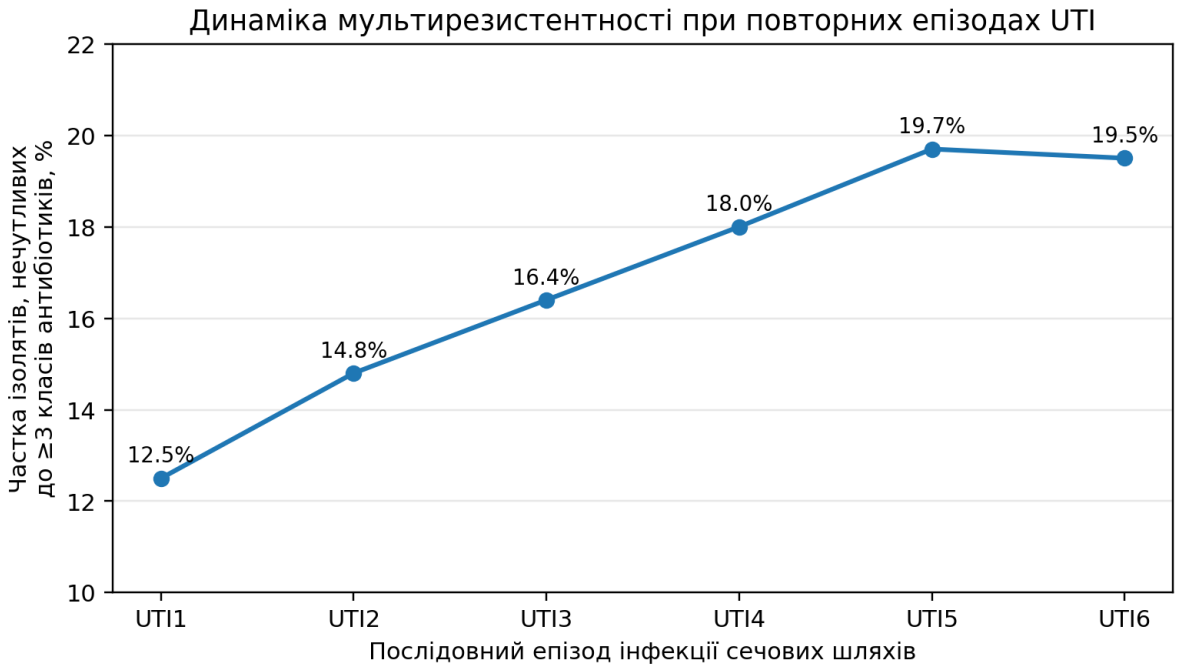

Рис. 1. Зростання частки ізолятів, нечутливих до ≥3 класів антибіотиків, при послідовних епізодах інфекції сечових шляхів.
Джерело: сформовано за даними Ки та ін., 2024 [17]

Для пацієнтів з історією повторних ІСШ це означає, що кожний новий епізод не просто повторює попередній, а відбувається вже в іншому селективному середовищі. Якщо на цьому етапі інфекція переходить у пієлонефрит, стартова емпірична терапія потрапляє в умови значно вищого ризику неефективноісті [17, 18].

Роль часової дистанції між епізодами також не можна недооцінювати. Honda та ін. [18] у вибірці 10 216 жінок показали, що резистентність у другому епізоді ІСШ найбільш тісно пов'язана з резистентністю першого епізоду при короткому інтервалі між інфекціями. Якщо проміжок не перевищував трьох місяців, відношення шансів резистентності до того самого препарату становив 41,70 для півімецилінам, 19,90 для фосфоміцин та 19,65 для ципрофлоксацин [18]. Клінічно це означає, що при пієлонефриті з недавнім анамнезом ІСШ попередня антибіотикограма не є другорядною інформацією, а одним із найбільш вагомих предикторів неуспіху емпіричної терапії.

Окремо слід зупинитися на проблемі культура негативна або змішана мікрофлора результатів. У класичній лабораторній практиці вони нерідко сприймаються як ознака контамінації або слабкої діагностичної цінності матеріалу. Проте в дослідженні Leech та ін. серед 18 результатів змішаної урогенітальної флори і 11 культурально-негативних зразків ПЛР ідентифікувала клінічно придатні для лікування патогени відповідно у 13 та 7 випадках [11]. Частина «сумнівних» результатів насправді відображає не відсутність інфекції, а невідповідність культурального методу реальній структурі уробіому.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Разом із тим молекулярні методи не вирішують усіх проблем автоматично. Дані Matsukawa та ін. показали, що навіть за наявності симптомів і високою кількістю лейкоцитів у сечі, окремі зразки можуть містити надто мало мікробної ДНК для надійної інтерпретації: із 15 випадків культурно-негативний симптоматичний цистит лише п’ять стартових зразків відповідали критеріям достовірного аналізу, а в семи кількість читання з вирахуванням дублікатів була меншою за 1000 [16]. Отже, сучасна діагностика має спиратися не на сліпу віру в технологію, а на правильний добір матеріалу, стандартизований протокол преаналітичного етапу та поєднання молекулярних даних із клінікою.

Надзвичайно важливим є поняття резистому. На відміну від стандартної антибіотикограми, яка відображає фенотип одного або кількох вирощених ізолятів, резистом описує сукупність генетичних детермінант стійкості в усьому мікробному середовищі. У пілотному дослідженні Barraud та ін. метагеноміка у пацієнтів з ІСШ-асоційованим сепсисом не лише узгоджувався з антибіотикограмою, а й стабільно ідентифікував blaCTX-M та маркери стійкості до аміноглікозидів і фторхінолонів [12]. Для пієлонефриту це має особливе значення, бо у важких випадках часовий ресурс до корекції терапії дуже обмежений. Чим раніше виявлено реальний резистом, тим нижча ймовірність ескалації до уросепсису.

Молекулярний зсув у діагностиці не скасовує класичних відомостей про вірулентність UPEC, а радше поглиблює їх. Відомо, що адгезини, сидерофори, токсини та фактори інвазії дозволяють UPEC закріплюватися на уротелії, підніматися висхідним шляхом і витримувати тиск антибактеріальної терапії. У систематичному огляді Bunduki та ін., який охопив 1888 ізолятів UPEC, найвищі рівні резистентності реєструвалися для тетрациклінів, сульфонамідів, хінолонів і амінопеніцилінів, причому для амінопеніцилінів частка становила 74,3%, а для тетрациклінів 69,1% [14]. Отже, вірулентність і резистентність не існують окремо: у практиці лікар стикається з патогеном, який одночасно добре колонізує, утримується у біоплівках і важко елімінується стандартними схемами.

Для пієлонефриту ця комбінація має принципове значення. Висхідне ураження ниркової миски і паренхіми розвивається на фоні вже сформованої бактеріальної стратегії виживання. Якщо в нижніх сечових шляхах існує полімікробний дисбіоз, якщо UPEC або інші *Enterobacterales* вже включені в біоплівкові спільноти, якщо кишковий резервуар несе селекціоновані курсовим лікуванням стійкі клональні варіанти, то епізод пієлонефриту стає не «першою подією», а пізньою клінічною маніфестацією більш тривалого мікробіологічного процесу. Саме тому терапія, орієнтована виключно на результат однієї культури, усе частіше виявляється запізнілою або неповною.

У практичному вимірі це означає, що стратегія діагностики пієлонефриту має змінюватися у трьох напрямах. Перший напрям, це ширше використання молекулярних методів у випадках рецидивів, попередньої антибіотикотерапії, змішана мікрофлора, негативний результат посіву або клінічної невідповідності

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

між тяжкістю стану і культуральною картиною. Другий напрям, це обов'язкове врахування антибіотикорезистентного анамнезу та часової дистанції від попереднього епізоду ІСШ, оскільки саме вони суттєво змінюють імовірність стійкості [17, 18]. Третій напрям, це перегляд профілактики: відмова від необґрунтованих повторних курсів антибіотиків і перехід до підходів, спрямованих на збереження колонізаційної резистентності мікробіому.

Висновки.

1. Мікробіом сечових шляхів є ключовим середовищем, у якому формується антибіотикорезистентність збудників пієлонефриту, оскільки дисбіоз, втрата колонізаційної резистентності та порушення осі «кишечник – сечовий міхур» створюють умови для персистенції та повторного висхідного занесення уропатогенів.

2. Молекулярні методи суттєво перевищують стандартну культуру за діагностичною чутливістю: при спорадичному циститі NGS виявляє мікробіом у 91,2% випадків проти 32,4% для культури, при рецидивному циститі у 82,4% проти 16,4%, а розширена ПЛР-панель визначає щонайменше один уропатоген у 92,86% зразків проти 50% для стандартної культури.

3. Формування стійкості тісно пов'язане з полімікробними асоціаціями, біоплівками та резистомом: 72,8% ізолятів UPEC здатні до біоплівкоутворення, 77% мають MDR-фенотип, а частка ESBL-продуцентів сягає 42,5–53,0%, що істотно ускладнює ерадикацію патогена при висхідній інфекції.

4. Кожний наступний епізод ІСШ відбувається в умовах вищої селекції резистентних штамів: частка ізолятів, нечутливих до трьох і більше класів антибіотиків, збільшується від 12,5% при першому епізоді до 19,5% при шостому, а короткий інтервал між інфекціями істотно підвищує ймовірність повторної стійкості до тих самих препаратів.

Література:

1. Worby C. J., Schreiber H. L., 4th, Straub T. J., van Dijk L. R., Bronson R. A., Olson B. S., Pinkner J. S., Obernuefemann C. L. P., Muñoz V. L.,… Earl A. M. Longitudinal multi-omics analyses link gut microbiome dysbiosis with recurrent urinary tract infections in women. *Nature microbiology*. 2022. Vol. 7(5). P. 630–639. https://doi.org/10.1038/s41564-022-01107-x.

2. Yoo J. J., Shin H. B., Moon J. E., Lee S. H., Jeong H., Yang H. J., Kim W. B., Lee K. W., Kim J. H., Kim Y. H. Korean urobiome platform (KUROM) study for acute uncomplicated sporadic versus recurrent cystitis in women: Clinical significance. *Investigative and clinical urology*. 2024. Vol. 65(4). P. 378–390. https://doi.org/10.4111/icu.20230369.

3. Baimakhanova B., Sadanov A., Trenozhnikova L., Balgimbaeva A., Baimakhanova G., Orasymbet S., Tleubekova D., Amangeldi A., Turlybaeva Z., Nurgaliyeva Z., Seisebayeva R., Kozhekenova Z., Sairankyzy S., Shynykul Z., Yerkenova S., Turgumbayeva A. Understanding the Burden and Management of Urinary Tract Infections in Women. *Diseases (Basel, Switzerland)*. 2025. Vol. 13(2). P. 59. https://doi.org/10.3390/diseases13020059.

4. Afshar Naderi H., Beheshti F., Harati Asl A. A., Hojati V., Azizi O. Chronic uropathogenic Escherichia coli infections in adolescence: in vitro analysis of clinical isolates, multidrug resistance, and in vivo hippocampal cognitive impacts. Naunyn-Schmiedeberg's archives of pharmacology.

2025. P. 10.1007/s00210-025-04836-y. Advance online publication. https://doi.org/10.1007/s00210-025-04836-y

5. Whelan S., Lucey B., Finn K. Uropathogenic *Escherichia coli* (UPEC)-Associated Urinary Tract Infections: The Molecular Basis for Challenges to Effective Treatment. *Microorganisms*. 2023. Vol. 11(9). P. 2169. https://doi.org/10.3390/microorganisms11092169

6. Asim M., Rizvi S. A., Ahmed V., Haq Q. M. R. An update on Escalating Drug Resistance among Uropathogenic Bacteria: Challenges in Treatment and Scope for Maneuver. *Current microbiology*. 2026. Vol. 83(5). P. 243. https://doi.org/10.1007/s00284-026-04813-5

7. Baimakhanova B., Sadanov A., Berezin V., Baimakhanova G., Trenozhnikova L., Orasymbet S., Seitimova G., Kalmakhanov S., Xetayeva G., Shynykul Z., Seidakhmetova A., Turgumbayeva A. Emerging Technologies for the Diagnosis of Urinary Tract Infections: Advances in Molecular Detection and Resistance Profiling. *Diagnostics (Basel, Switzerland)*. 2025. Vol. 15(19). P. 2469. https://doi.org/10.3390/diagnostics15192469

8. Somani B. K. Advancements in urinary tract infections: understanding, prevention, diagnosis, and treatment. *Therapeutic advances in infectious disease*. 2025. Vol. 12. P. 20499361251376457. https://doi.org/10.1177/20499361251376457

9. Sun Z., Liu W., Zhang J., Wang S., Yang F., Fang Y., Jiang W., Ding L., Zhao H., Zhang Y. The Direct Semi-Quantitative Detection of 18 Pathogens and Simultaneous Screening for Nine Resistance Genes in Clinical Urine Samples by a High-Throughput Multiplex Genetic Detection System. *Frontiers in cellular and infection microbiology*. 2021. Vol. 11. P. 660461. https://doi.org/10.3389/fcimb.2021.660461

10. Kardjadj M., Chang T. W., Chavez R., Derrick D., Spangler F. L., Priestly I. P., Park L. Y., Huard T. K. The Clinical Validity and Utility of PCR Compared to Conventional Culture and Sensitivity Testing for the Management of Complicated Urinary Tract Infections in Adults: A Secondary (Ad Hoc) Analysis of Pathogen Detection, Resistance Profiles, and Impact on Clinical Outcomes. *Microorganisms*. 2025. Vol. 13(4). P. 949. https://doi.org/10.3390/microorganisms13040949

11. Leech L., Bigley C., Chew M., Crawford A., Vawter J., Patel M. P. Expanded PCR panel for uropathogen identification and treatment recommendations in urinary tract infections. *Therapeutic advances in urology*. 2025. Vol. 17. P. 17562872251342421. https://doi.org/10.1177/17562872251342421.

12. Barraud O., Ravry C., François B., Daix T., Ploy M. C., Vignon P. Shotgun metagenomics for microbiome and resistome detection in septic patients with urinary tract infection. *International journal of antimicrobial agents*. 2019. Vol. 54(6). P. 803–808. https://doi.org/10.1016/j.ijantimicag.2019.09.009.

13. Mahshouri P., Alikhani M. Y., Momtaz H. E., Doosti-Irani A., Shokoohizadeh L. Analysis of phylogroups, biofilm formation, virulence factors, antibiotic resistance and molecular typing of uropathogenic Escherichia coli strains isolated from patients with recurrent and non-recurrent urinary tract infections. *BMC infectious diseases*. 2025. Vol. 25(1). P. 267. https://doi.org/10.1186/s12879-025-10635-w.

14. Bunduki G. K., Heinz E., Phiri V. S., Noah P., Feasey N., Musaya J. Virulence factors and antimicrobial resistance of uropathogenic Escherichia coli (UPEC) isolated from urinary tract infections: a systematic review and meta-analysis. *BMC infectious diseases*. 2021. Vol. 21(1). P. 753. https://doi.org/10.1186/s12879-021-06435-7.

15. Whelan S., Luce B., Finn K. Uropathogenic *Escherichia coli* (UPEC)-Associated Urinary Tract Infections: The Molecular Basis for Challenges to Effective Treatment. *Microorganisms*. 2023. Vol. 11(9). P. 2169. https://doi.org/10.3390/microorganisms11092169.

16. Matsukawa M., Sakai Y., Aoki K., Ishii Y. Urinary Microbiome Profiling by Shotgun Metagenomic Sequencing in Women Having Acute Cystitis-Like Symptoms With Negative Urine Cultures. *Cureus*. 2025. Vol. 17(12). P. e100451. https://doi.org/10.7759/cureus.100451.

ISSN 2786-4952 Online

17. Ku J. H., Tartof S. Y., Contreras R., Ackerson B. K., Chen L. H., Reyes I. A. C., Pellegrini M., Schmidt J. E., Bruxvoort K. J. Antibiotic Resistance of Urinary Tract Infection Recurrences in a Large Integrated US Healthcare System. *The Journal of infectious diseases*. 2024. Vol. 230(6). P. e1344–e1354. https://doi.org/10.1093/infdis/jiae233.

18. Honda T., Vazquez-Montes M. D. L. A., Fanshawe T. R., Stoesser N., Butler C. C., Walker A. S., Hayward G. The impact of inter-infection time on antimicrobial resistance profiles in women with multiple urinary tract infections over time. *The Journal of antimicrobial chemotherapy*. 2025. Vol. 80(8). P. 2234–2240. https://doi.org/10.1093/jac/dkaf194.

References:

1. Worby, C. J., Schreiber, H. L., 4th, Straub, T. J., van Dijk, L. R., Bronson, R. A., Olson, B. S., Pinkner, J. S., Obernuefemann, C. L. P., Muñoz, V. L.,… Earl, A. M. (2022). Longitudinal multi-omics analyses link gut microbiome dysbiosis with recurrent urinary tract infections in women. *Nature microbiology*, *7*(5), 630–639. https://doi.org/10.1038/s41564-022-01107-x.

2. Yoo, J. J., Shin, H. B., Moon, J. E., Lee, S. H., Jeong, H., Yang, H. J., Kim, W. B., Lee, K. W., Kim, J. H., & Kim, Y. H. (2024). Korean urobiome platform (KUROM) study for acute uncomplicated sporadic versus recurrent cystitis in women: Clinical significance. *Investigative and clinical urology*, *65*(4), 378–390. https://doi.org/10.4111/icu.20230369.

3. Baimakhanova, B., Sadanov, A., Trenozhnikova, L., Balgimbaeva, A., Baimakhanova, G., Orasymbet, S., Tleubekova, D., Amangeldi, A., Turlybaeva, Z., Nurgaliyeva, Z., Seisebayeva, R., Kozhekenova, Z., Sairankyzy, S., Shynykul, Z., Yerkenova, S., & Turgumbayeva, A. (2025). Understanding the Burden and Management of Urinary Tract Infections in Women. *Diseases (Basel, Switzerland)*, *13*(2), 59. https://doi.org/10.3390/diseases13020059.

4. Afshar Naderi, H., Beheshti, F., Harati Asl, A. A., Hojati, V., & Azizi, O. (2025). Chronic uropathogenic Escherichia coli infections in adolescence: in vitro analysis of clinical isolates, multidrug resistance, and in vivo hippocampal cognitive impacts. *Naunyn-Schmiedeberg's archives of pharmacology*, 10.1007/s00210-025-04836-y. Advance online publication. https://doi.org/10.1007/s00210-025-04836-y

5. Whelan, S., Lucey, B., & Finn, K. (2023). Uropathogenic *Escherichia coli* (UPEC)-Associated Urinary Tract Infections: The Molecular Basis for Challenges to Effective Treatment. *Microorganisms*, *11*(9), 2169. https://doi.org/10.3390/microorganisms11092169

6. Asim, M., Rizvi, S. A., Ahmed, V., & Haq, Q. M. R. (2026). An update on Escalating Drug Resistance among Uropathogenic Bacteria: Challenges in Treatment and Scope for Maneuver. *Current microbiology*, *83*(5), 243. https://doi.org/10.1007/s00284-026-04813-5

7. Baimakhanova, B., Sadanov, A., Berezin, V., Baimakhanova, G., Trenozhnikova, L., Orasymbet, S., Seitimova, G., Kalmakhanov, S., Xetayeva, G., Shynykul, Z., Seidakhmetova, A., & Turgumbayeva, A. (2025). Emerging Technologies for the Diagnosis of Urinary Tract Infections: Advances in Molecular Detection and Resistance Profiling. *Diagnostics (Basel, Switzerland)*, *15*(19), 2469. https://doi.org/10.3390/diagnostics15192469

8. Somani B. K. (2025). Advancements in urinary tract infections: understanding, prevention, diagnosis, and treatment. *Therapeutic advances in infectious disease*, *12*, 20499361251376457. https://doi.org/10.1177/20499361251376457

9. Sun, Z., Liu, W., Zhang, J., Wang, S., Yang, F., Fang, Y., Jiang, W., Ding, L., Zhao, H., & Zhang, Y. (2021). The Direct Semi-Quantitative Detection of 18 Pathogens and Simultaneous Screening for Nine Resistance Genes in Clinical Urine Samples by a High-Throughput Multiplex Genetic Detection System. *Frontiers in cellular and infection microbiology*, *11*, 660461. https://doi.org/10.3389/fcimb.2021.660461

10. Kardjadj, M., Chang, T. W., Chavez, R., Derrick, D., Spangler, F. L., Priestly, I. P., Park, L. Y., & Huard, T. K. (2025). The Clinical Validity and Utility of PCR Compared to Conventional

ISSN 2786-4952 Online

Culture and Sensitivity Testing for the Management of Complicated Urinary Tract Infections in Adults: A Secondary (Ad Hoc) Analysis of Pathogen Detection, Resistance Profiles, and Impact on Clinical Outcomes. *Microorganisms*, *13*(4), 949. https://doi.org/10.3390/microorganisms13040949

11. Leech, L., Bigley, C., Chew, M., Crawford, A., Vawter, J., & Patel, M. P. (2025). Expanded PCR panel for uropathogen identification and treatment recommendations in urinary tract infections. *Therapeutic advances in urology*, *17*, 17562872251342421. https://doi.org/10.1177/17562872251342421.

12. Barraud, O., Ravry, C., François, B., Daix, T., Ploy, M. C., & Vignon, P. (2019). Shotgun metagenomics for microbiome and resistome detection in septic patients with urinary tract infection. *International journal of antimicrobial agents*, *54*(6), 803–808. https://doi.org/10.1016/j.ijantimicag.2019.09.009.

13. Mahshouri, P., Alikhani, M. Y., Momtaz, H. E., Doosti-Irani, A., & Shokoohizadeh, L. (2025). Analysis of phylogroups, biofilm formation, virulence factors, antibiotic resistance and molecular typing of uropathogenic Escherichia coli strains isolated from patients with recurrent and non-recurrent urinary tract infections. *BMC infectious diseases*, *25*(1), 267. https://doi.org/10.1186/s12879-025-10635-w.

14. Bunduki, G. K., Heinz, E., Phiri, V. S., Noah, P., Feasey, N., & Musaya, J. (2021). Virulence factors and antimicrobial resistance of uropathogenic Escherichia coli (UPEC) isolated from urinary tract infections: a systematic review and meta-analysis. *BMC infectious diseases*, *21*(1), 753. https://doi.org/10.1186/s12879-021-06435-7.

15. Whelan, S., Lucey, B., & Finn, K. (2023). Uropathogenic *Escherichia coli* (UPEC)-Associated Urinary Tract Infections: The Molecular Basis for Challenges to Effective Treatment. *Microorganisms*, *11*(9), 2169. https://doi.org/10.3390/microorganisms11092169.

16. Matsukawa, M., Sakai, Y., Aoki, K., & Ishii, Y. (2025). Urinary Microbiome Profiling by Shotgun Metagenomic Sequencing in Women Having Acute Cystitis-Like Symptoms With Negative Urine Cultures. *Cureus*, *17*(12), e100451. https://doi.org/10.7759/cureus.100451.

17. Ku, J. H., Tartof, S. Y., Contreras, R., Ackerson, B. K., Chen, L. H., Reyes, I. A. C., Pellegrini, M., Schmidt, J. E., & Bruxvoort, K. J. (2024). Antibiotic Resistance of Urinary Tract Infection Recurrences in a Large Integrated US Healthcare System. *The Journal of infectious diseases*, *230*(6), e1344–e1354. https://doi.org/10.1093/infdis/jiae233.

18. Honda, T., Vazquez-Montes, M. D. L. A., Fanshawe, T. R., Stoesser, N., Butler, C. C., Walker, A. S., & Hayward, G. (2025). The impact of inter-infection time on antimicrobial resistance profiles in women with multiple urinary tract infections over time. *The Journal of antimicrobial chemotherapy*, *80*(8), 2234–2240. https://doi.org/10.1093/jac/dkaf194.

Дата першого надходження статті до видання: 23.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 616-08-039-71

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3679-3687

Татарко С. В. д.мед.н., професор, зав. кафедри анатомії людини, фізіології та патологічної фізіології Донецького національного медичного університету МОЗ України, м. Лиман, https://orcid.org/0000-0002-8620-0753

Михайлюк С. С. студентка 3 курсу медичного факультету Донецького національного медичного університету, Кропивницький, https://orcid.org/0009-0009-5311-6668

СУЧАСНІ УЯВЛЕННЯ ПРО МЕХАНІЗМИ РОЗВИТКУ ТА МЕТОДИ ТЕРАПІЇ ХВОРОБИ ПАРКІНСОНА

Анотація. Хвороба Паркінсона є одним із найпоширеніших прогресуючих нейродегенеративних захворювань центральної нервової системи, яке характеризується поступовою загибеллю дофамінергічних нейронів у чорній субстанції середнього мозку та зниженням рівня дофаміну в базальних гангліях. Ці зміни призводять до порушення регуляції рухів та формування характерного комплексу моторних і немоторних симптомів. У статті розглянуто сучасні уявлення про патогенез хвороби Паркінсона, включаючи роль оксидативного стресу, мітохондріальної дисфункції, нейрозапалення та порушення системи деградації білків, що сприяє накопиченню патологічного альфа-синуклеїну та формуванню тілець Леві.

Детально проаналізовано основні клінічні прояви захворювання, серед яких провідними є тремор спокою, брадикінезія, м’язова ригідність та постуральна нестабільність. Окрім рухових порушень, значну роль у клінічній картині відіграють немоторні симптоми, такі як когнітивні розлади, депресія, тривожні стани, розлади сну, вегетативна дисфункція, порушення шлунково-кишкової та сечовидільної систем, а також зміни мовлення та ковтання. Показано, що немоторні прояви часто передують руховим симптомам і значно впливають на якість життя пацієнтів.

Розглянуто основні фактори ризику розвитку захворювання, до яких належать похилий вік, чоловіча стать, генетична схильність та вплив несприятливих екологічних чинників, зокрема контакт із пестицидами та токсичними речовинами. Окрему увагу приділено генетичним мутаціям у генах SNCA, LRRK2, PRKN, PINK1 та GBA, які асоціюються з підвищеним ризиком розвитку хвороби.

Проаналізовано сучасні підходи до діагностики, що базуються на клінічному неврологічному обстеженні, виключенні інших патологій та застосуванні нейровізуалізаційних методів, таких як МРТ та DaT-сканування.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Розглянуто новітні лабораторні методи виявлення патологічного альфа-синуклеїну як потенційного біомаркера захворювання.

Описано сучасні принципи лікування, які включають фармакотерапію із застосуванням леводопи, агоністів дофаміну, інгібіторів МАО-В та COMT, антихолінергічних препаратів та амантадину. Також проаналізовано хірургічні методи лікування, зокрема глибоку стимуляцію мозку, яка дозволяє зменшити вираженість рухових симптомів у пацієнтів із медикаментозно резистентними формами захворювання. Підкреслено, що сучасна терапія має переважно симптоматичний характер і не зупиняє прогресування нейродегенеративного процесу.

Зроблено висновок про необхідність подальших досліджень молекулярних механізмів розвитку хвороби Паркінсона з метою створення ефективних нейропротекторних стратегій та удосконалення методів ранньої діагностики.

Ключові слова: хвороба Паркінсона, нейродегенеративні захворювання, дофамін, чорна субстанція, тільця Леві, брадикінезія, тремор.

Tatarko S. V. MD, PhD, Professor, Head of the Department of Human Anatomy, Physiology and Pathological Physiology, Donetsk National Medical University, Ministry of Health of Ukraine, Lyman, https://orcid.org/0000-0002-8620-0753

Mykhailiuk S. S. 3rd year medical student, Faculty of Medicine, Donetsk National Medical University, Kropyvnytskyi, https://orcid.org/0009-0009-5311-6668

PATHOPHYSIOLOGICAL MECHANISMS OF PARKINSON'S DISEASE DEVELOPMENT AND MODERN APPROACHES TO ITS TREATMENT

Abstract. Parkinson's disease is one of the most common progressive neurodegenerative disorders of the central nervous system, characterized by the gradual loss of dopaminergic neurons in the substantia nigra of the midbrain and a subsequent decrease in dopamine levels within the basal ganglia. These pathological changes lead to impaired motor control and the development of a characteristic combination of motor and non-motor symptoms. This article reviews current understanding of the pathogenesis of Parkinson's disease, including the roles of oxidative stress, mitochondrial dysfunction, neuroinflammation, and impaired protein degradation systems, which contribute to the accumulation of pathological alpha-synuclein and the formation of Lewy bodies.

The main clinical manifestations of the disease are analyzed in detail, with primary motor symptoms including resting tremor, bradykinesia, muscular rigidity, and postural instability. In addition to motor dysfunction, non-motor symptoms play a significant role in the clinical picture, such as cognitive impairment, depression, anxiety disorders, sleep disturbances, autonomic dysfunction, gastrointestinal and

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

urinary disorders, as well as speech and swallowing difficulties. It is emphasized that non-motor symptoms often precede motor manifestations and significantly reduce patients' quality of life.

Key risk factors for disease development are discussed, including advanced age, male sex, genetic predisposition, and exposure to environmental toxins such as pesticides. Particular attention is given to mutations in genes such as SNCA, LRRK2, PRKN, PINK1, and GBA, which are associated with an increased risk of Parkinson's disease.

Modern diagnostic approaches are reviewed, including clinical neurological examination, exclusion of other disorders, and neuroimaging techniques such as MRI and DaTscan imaging. Emerging laboratory methods for detecting pathological alpha-synuclein as a potential biomarker are also discussed.

Current treatment strategies are described, including pharmacological therapy with levodopa, dopamine agonists, MAO-B and COMT inhibitors, anticholinergic agents, and amantadine. Surgical approaches, particularly deep brain stimulation, are also analyzed as effective options for patients with medication-refractory symptoms. It is highlighted that current therapies are mainly symptomatic and do not halt disease progression.

The article concludes that further research into the molecular mechanisms of Parkinson's disease is essential for the development of neuroprotective strategies and improved methods of early diagnosis.

Keywords: Parkinson's disease, neurodegenerative diseases, dopamine, substantia nigra, Lewy bodies, bradykinesia, tremor.

Актуальність роботи. Хвороба Паркінсона (ХП) є одним із найпоширеніших нейродегенеративних захворювань нервової системи. За даними епідеміологічних досліджень, поширеність цієї патології зростає зі збільшенням тривалості життя населення. Захворювання призводить до прогресуючих порушень рухової функції, когнітивних розладів та значного зниження якості життя пацієнтів. Незважаючи на значну кількість досліджень, точні механізми розвитку ХП залишаються недостатньо вивченими. Тому вивчення патогенезу, факторів ризику та сучасних методів лікування цього захворювання є важливим напрямом сучасної медицини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження свідчать, що провідну роль у розвитку хвороби Паркінсона відіграють дегенерація дофамінергічних нейронів, накопичення альфа-синуклеїну, оксидативний стрес і нейрозапалення. Значна увага приділяється пошуку біомаркерів ранньої діагностики та нових методів лікування, здатних уповільнювати прогресування захворювання.

Сучасні публікації також висвітлюють удосконалення медикаментозної терапії та застосування глибокої стимуляції мозку. Перспективним напрямом є розробка персоналізованих і нейропротекторних підходів до лікування.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Мета роботи. Метою роботи є аналіз сучасних даних щодо механізмів розвитку ХП, основних клінічних проявів захворювання, факторів ризику та сучасних підходів до діагностики та лікування.

Матеріали та методи дослідження. У роботі використано метод аналізу та узагальнення сучасних наукових джерел, зокрема наукових статей, медичних оглядів та матеріалів міжнародних медичних організацій. Проведено порівняльний аналіз даних щодо патогенезу ХП, ролі генетичних та екологічних факторів, а також сучасних методів лікування цього захворювання.

Результати дослідження. ХП – це прогресуюче порушення рухів нервової системи. Воно призводить до того, що нервові клітини (нейрони) в певних ділянках мозку слабшають, ушкоджуються та гинуть. Це викликає симптоми, такі як проблеми з рухами, тремор, ригідність (скутість) і порушення рівноваги. У міру прогресування симптомів люди з ХП можуть мати труднощі з ходьбою, мовленням або виконанням простих повсякденних завдань.

Хвороба Паркінсона і мозок. Хоча при ХП уражається багато ділянок мозку, більшість основних симптомів виникає через втрату нейронів у ділянці біля основи мозку, яка називається чорна субстанція (substantia nigra). Нейрони цієї ділянки виробляють дофамін – хімічний посередник, який передає сигнали в мозку для забезпечення плавних і цілеспрямованих рухів. Дослідження показали, що до моменту появи симптомів більшість людей із ХП втрачають 60-80% або більше клітин, що виробляють дофамін у чорній субстанції.

У людей із ХП також відбувається втрата нервових закінчень, які виробляють нейромедіатор норепінефрин – головний хімічний посередник частини нервової системи, що контролює багато автоматичних функцій організму, таких як пульс і артеріальний тиск. Втрата норепінефрину може пояснювати деякі ХП, не пов’язані з рухами, наприклад втому або зміни артеріального тиску.

Уражені клітини мозку людей із ХП містять тільця Леві – відкладення білка альфа-синуклеїну. Дослідники поки що не знають точно, чому вони утворюються і яку роль відіграють у розвитку хвороби.

Деякі дослідження показують, що система утилізації білків у клітинах може працювати неправильно, через що білки накопичуються до токсичних рівнів і спричиняють загибель клітин. Інші дослідження свідчать, що білкові агрегати, які утворюються всередині клітин мозку при ХП, можуть сприяти загибелі нейронів [1].

Симптоми хвороби Паркінсона. ХП впливає на різних людей по-різному. Швидкість прогресування та конкретні симптоми можуть відрізнятися. Зазвичай симптоми починаються з одного боку тіла, але з часом уражають обидві сторони, хоча одна сторона часто залишається менш вираженою.

Чотири основні симптоми:

1. Тремор (тремтіння). Зазвичай починається в руці, але іноді спочатку уражається стопа або щелепа. Тремор має ритмічний характер руху вперед-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

назад. Часто виникає рух, схожий на «перекочування пігулки» між великим і вказівним пальцем. Він найбільш помітний у стані спокою або під час стресу. Під час сну тремор зникає і може зменшуватися при свідомому русі.

2. Ригідність (м'язова скутість). М'язи залишаються напруженими та жорсткими, що викликає біль і скутість. Якщо інша людина намагається рухати руку пацієнта, вона рухається короткими, ривковими рухами (так звана «зубчаста» ригідність).

3. Брадикінезія. Це уповільнення довільних і автоматичних рухів. Прості завдання стають складнішими, а звичайні дії (наприклад, одягання чи миття) займають значно більше часу. Обличчя може ставати менш виразним («маскоподібне обличчя»).

4. Постуральна нестабільність. Проблеми з рівновагою і зміни постави підвищують ризик падінь. У людей із ХП часто формується «паркінсонічна хода» – нахил вперед, дрібні швидкі кроки (фестинація), зменшене розмахування руками. Можуть виникати труднощі з початком руху («стартова затримка») або раптове «застигання» під час ходьби [3].

Інші можливі симптоми. Крім основних, можуть виникати й інші проблеми:

- Психічні та емоційні розлади – депресія або тривога можуть з'являтися навіть до появи рухових симптомів.
- Порушення ковтання та жування – у пізніх стадіях їжа та слина можуть накопичуватися в роті, викликаючи слинотечу або задуху.
- Зміни мовлення – тихий голос, монотонність, затримка перед початком мовлення або нечітка вимова.
- Проблеми з сечовипусканням або закрепи через порушення роботи автономної нервової системи.
- Проблеми зі шкірою – жирність обличчя, лупа, сухість шкіри або підвищене потовиділення.
- Порушення сну – безсоння, тривожні сни, денна сонливість або поведінковий розлад фази REM-сну [6].
- Деменція та когнітивні порушення – проблеми з пам'яттю, увагою, мисленням, особливо на пізніх стадіях.
- Ортостатична гіпотензія – різке падіння артеріального тиску при вставанні.
- М'язові спазми та дистонія – особливо в ногах і пальцях.
- Біль у м'язах і суглобах.
- Втома та зниження енергії.
- Сексуальна дисфункція через порушення нервових сигналів або депресію [4].

Хто має більший ризик розвитку хвороби Паркінсона:

Фактори ризику включають:

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Вік. Середній вік початку – приблизно 60 років, і ризик зростає з віком. Невеликий відсоток людей має ранній початок (до 50 років).

Біологічна стать. Хвороба частіше зустрічається у чоловіків.

Спадковість. Ризик вищий, якщо хвороба є у близьких родичів.

Фактори довкілля. Контакт із пестицидами або токсинами може підвищувати ризик.

Генетичні фактори:

Декілька генів пов'язані з ХП:

SNCA – ген альфа-синуклеїну.

LRRK2 – кодує білок дардарин, що бере участь у клітинних процесах.

DJ-1 – захищає клітини від окисного стресу.

PRKN (Parkin) – допомагає клітинам руйнувати та переробляти білки.

PINK1 – бере участь у функції мітохондрій.

GBA – пов'язаний із хворобою Гоше і підвищеним ризиком ХП [2].

Діагностика хвороби Паркінсона. Специфічного тесту для діагностики ХП немає. Лікарі використовують:

- медичний анамнез і неврологічне обстеження
- лабораторні аналізи для виключення інших захворювань
- методи візуалізації мозку (МРТ, SPECT, DaT-сканування)
- Новий лабораторний тест може виявляти аномальний альфа-синуклеїн у спинномозковій рідині [2].

Лікування. На сьогодні повного вилікування немає, але лікування може значно полегшити симптоми.

Основні групи препаратів:

- Препарати, що підвищують рівень дофаміну (наприклад, леводопа).
- Препарати, що впливають на інші нейромедіатори (наприклад, антихолінергічні засоби).
- Препарати для немоторних симптомів (антидепресанти тощо).

Карбідопа-леводопа. Основний препарат лікування – леводопа (L-dopa). Вона перетворюється на дофамін у мозку і зменшує рухові симптоми. Зазвичай її комбінують із карбідопою, яка запобігає перетворенню леводопи в дофамін поза мозком і зменшує побічні ефекти (наприклад нудоту).

Інші препарати:

- Агоністи дофаміну (апоморфін, праміпексол, ропінірол, ротиготин) – імітують дію дофаміну.
- Інгібітори МАО-В (селегілін, разагілін) – уповільнюють розщеплення дофаміну.
- Інгібітори COMT (ентакапон, опікапон, толкапон) – подовжують дію леводопи.
- Антихолінергічні препарати (тригексифенідил, бензтропін) – допомагають зменшити тремор.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

- Амантадин – противірусний препарат, який може зменшувати симптоми ХП та дискінезії.

Хірургічне лікування. Хірургічне лікування може розглядатися для людей із ХП, коли медикаментозна терапія вже недостатньо ефективно контролює симптоми. Дослідження, проведені протягом останніх десятиліть, призвели до значного вдосконалення хірургічних методів лікування. Один із видів операцій при ХП називається лезійна хірургія [5]. Вона передбачає вибіркове руйнування певних ділянок мозку, які беруть участь у виникненні симптомів ХП. Найпоширенішою такою операцією є палідіотомія. Під час цієї процедури хірург вибірково руйнує частину мозку, що називається бліда куля (globus pallidus). Палідіотомія може зменшувати тремор, ригідність і брадикінезію, ймовірно, шляхом переривання зв'язків між блідою кулею та стріатумом або таламусом. Деякі дослідження також показали, що палідіотомія може покращувати ходу та рівновагу і зменшувати потребу в леводопі, що, у свою чергу, знижує ризик розвитку дискінезій, спричинених лікарськими препаратами. Інша процедура – таламотомія – передбачає хірургічне руйнування частини таламуса. Цей метод використовується переважно для зменшення тремору. Оскільки ці процедури пов'язані з незворотним руйнуванням невеликої кількості мозкової тканини, у більшості випадків їх замінила глибока стимуляція мозку як метод лікування ХП. Крім того, сучасна технологія фокусованого ультразвуку дозволяє створювати ураження в мозку без проведення відкритої операції [5].

Глибока стимуляція мозку (Deep Brain Stimulation, DBS). Вона передбачає імплантацію електрода безпосередньо в мозок, зазвичай у субталамічне ядро або бліду кулю. Подібно до кардіостимулятора, генератор імпульсів (батарейний блок), імплантований у ділянці грудної клітки під ключицею, передає точно контрольовані електричні сигнали до електрода через провід, розташований під шкірою.

Коли пристрій увімкнений, генератор і електроди безболісно стимулюють мозок таким чином, що це допомагає блокувати сигнали, які викликають багато рухових симптомів ХП. Однак DBS не зупиняє прогресування ХП, і деякі симптоми з часом можуть поступово повертатися. Хоча покращення рухової функції може бути значним, ця процедура зазвичай не допомагає при порушеннях мовлення, «застиганні» під час ходьби, проблемах із поставою, рівновагою, тривожності, депресії або деменції. Зазвичай DBS застосовується у пацієнтів, у яких симптоми ХП добре реагують на леводопу, але з часом з'являються дискінезії або інші симптоми, які неможливо повністю контролювати лише медикаментозною терапією [5].

Висновок. Хвороба Паркінсона є одним із найпоширеніших нейродегенеративних захворювань, що характеризується прогресуючим ураженням дофамінергічних нейронів головного мозку. Основним патогенетичним механізмом розвитку хвороби є зниження рівня дофаміну внаслідок дегенерації нейронів у чорній субстанції, що призводить до порушення рухової активності.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Проведений аналіз літературних джерел показав, що клінічна картина хвороби Паркінсона включає як рухові симптоми (тремор, брадикінезію, ригідність та постуральну нестабільність), так і немоторні прояви, зокрема когнітивні порушення, розлади сну, депресію та вегетативні дисфункції. У розвитку захворювання важливу роль відіграють генетичні фактори, а також вплив факторів навколишнього середовища.

Сучасні методи лікування спрямовані переважно на зменшення симптомів захворювання та покращення якості життя пацієнтів. Найефективнішим методом фармакотерапії залишається застосування препаратів леводопи та інших засобів, що впливають на дофамінергічну систему.

Таким чином, подальші дослідження патофізіологічних механізмів хвороби Паркінсона є необхідними для розробки нових підходів до ранньої діагностики та ефективного лікування цього захворювання.

Література:

1. Kowal SL, Dall TM, Chakrabarti R, et al. The current and projected economic burden of Parkinson's disease in the United States. Mov Disord. 2013;28:311-318. -PubMed

2. Lim SS, Vos T, Flaxman AD, et al. A comparative risk assessment of the burden of disease and injury attributable to 67 risk factors and risk factor clusters in 21 regions, 1990-2010: a systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2010. Lancet. 2012;380:2224-260. - PMC - PubMed

3. Dorsey ER, Constantinescu R, Thompson JP, et al. Projected number of people with Parkinson disease in the most populous nations, 2005 through 2030. Neurology. 2007;68:384-386. -PubMed

4. Postuma RB, Aarsland D, Barone P, et al. Identifying prodromal Parkinson’s disease: pre-motor disorders in Parkinson’s disease. Mov Disord. 2012;27:617-626. -PubMed

5. Siderowf A, Stern MB. Premotor Parkinson’s disease: clinical features, detection, and prospects for treatment. Ann Neurol. 2008;64(suppl 2):S139-S147. -PubMed

6. Kouli A, Torsney KM, Kuan WL. Parkinson’s Disease: Etiology, Neuropathology, and Pathogenesis. In: Stoker TB, Greenland JC, editors. Parkinson’s Disease: Pathogenesis and Clinical Aspects. Codon Publications; Brisbane (AU): Dec 21, 2018. -PubMed

References

1. Kowal SL, Dall TM, Chakrabarti R, et al. The current and projected economic burden of Parkinson's disease in the United States. Mov Disord. 2013;28:311-318. -PubMed

2. Lim SS, Vos T, Flaxman AD, et al. A comparative risk assessment of the burden of disease and injury attributable to 67 risk factors and risk factor clusters in 21 regions, 1990-2010: a systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2010. Lancet. 2012;380:2224-260. - PMC - PubMed

3. Dorsey ER, Constantinescu R, Thompson JP, et al. Projected number of people with Parkinson disease in the most populous nations, 2005 through 2030. Neurology. 2007;68:384-386. -PubMed

4. Postuma RB, Aarsland D, Barone P, et al. Identifying prodromal Parkinson’s disease: pre-motor disorders in Parkinson’s disease. Mov Disord. 2012;27:617-626. -PubMed

5. Siderowf A, Stern MB. Premotor Parkinson’s disease: clinical features, detection, and prospects for treatment. Ann Neurol. 2008;64(suppl 2):S139-S147. -PubMed

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

6. Kouli A, Torsney KM, Kuan WL. Parkinson's Disease: Etiology, Neuropathology, and Pathogenesis. In: Stoker TB, Greenland JC, editors. Parkinson's Disease: Pathogenesis and Clinical Aspects. Codon Publications; Brisbane (AU): Dec 21, 2018. -PubMed

Дата першого надходження статті до видання: 28.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 614.2:616-083.98:613.8:377.01(4770

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3688-3697

Теренда Наталія Олександрівна доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри громадського здоров'я та управління охороною здоров'я Тернопільського національного медичного університету ім. І. Я. Горбачевського МОЗ України, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0001-5655-4326

Безноса Христина Володимирівна здобувач вищої освіти 2-го року навчання за спеціальністю «Громадське здоров'я» медичного факультету Тернопільського національного медичного університету ім. І. Я. Горбачевського МОЗ України, м. Тернопіль

Панчишин Наталія Ярославівна кандидат медичних наук, доцент кафедри громадського здоров'я та управління охороною здоров'я Тернопільського національного медичного університету імені І.Я. Горбачевського МОЗ України, https://orcid.org/0000-0001-5786-3083

АНАЛІЗ РІВНЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ПРАЦІВНИКІВ ЕКСТРЕНОЇ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація. Дослідження виявило специфічне для українського контексту поєднання надзвичайно інтенсивного гострого травматичного навантаження та безперервного хронічного виснаження, що призводить до швидшого та глибшого руйнування соціально-психологічних ресурсів, ніж це описано в більшості зарубіжних досліджень. Крім того, емпірично підтверджено існування двох основних груп ризику з принципово різними домінуючими механізмами: молоді фахівці страждають переважно від гострої тривоги, страху помилки та швидкого виснаження, тоді як ветерани професії – від деперсоналізації, цинізму та тотальної втрати сенсу діяльності.

Аналіз отриманих даних демонструє, що переважна більшість працівників екстреної медичної допомоги (від 63 % до 80 % за ключовими індикаторами) регулярно стикаються з проявами хронічного стресу. Найбільш масовими є відчуття браку часу на відпочинок, постійна тривога за якість роботи, підвищена дратівливість та порушення сну. Ці симптоми не є поодинокими чи епізодичними, вони формують стійкий фоновий стан, який суттєво ускладнює як професійну діяльність, так і особисте життя фахівців.

Дослідження також виявило чітку залежність між вираженістю більшості симптомів та стажем роботи / віком респондентів. У фахівців зі стажем до 4 років та віком 21-30 років домінують гострі тривожно-мотиваційні прояви: екстре-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

мально висока тривога щодо якості виконання професійних обов'язків сягає 92 %, а думки про зміну професії через накопичену втому до 74 %. У групі 31-40 років та стажу 5-12 років спостерігається пік комбінованого навантаження, коли максимальні значення емоційного виснаження та відчуття спустошеності досягають 92 %.

Нарешті, у ветеранів професії (стаж понад 20 років, вік 51+ років) переважають глибока емоційна спустошеність, виражена деперсоналізація (зниження чутливості до проблем пацієнтів до 58-62 %) та тотальна втрата віри в ефективність власної діяльності.

Ключові слова: війна, екстрена медична допомога, психологічне здоров'я, емоційне виснаження.

Terenda Nataliia Oleksandrivna DMS, Professor head of Department of Public Health and Health Care Management, I. Ya. Horbachevsky Ternopil National Medical University, Ministry of Health of Ukraine, Ternopil, https://orcid.org/0000-0001-5655-4326

Beznosa Khrystyna Volodymyrivna 2nd-year undergraduate student specialising in 'Public Health' at the Faculty of Medicine, I. Ya. Horbachevsky Ternopil National Medical University, Ministry of Health of Ukraine

Panchyshyn Nataliia Yaroslavivna PhD, Associate Professor, Department of Public Health and Health Care Management, Ivan Horbachevsky Ternopil National Medical University, Ministry of Health of Ukraine, Ternopil, https://orcid.org/0000-0001-5786-3083

ANALYSIS OF THE SOCIAL-PSYCHOLOGICAL HEALTH LEVEL OF EMERGENCY MEDICAL CARE WORKERS IN WAR CONDITIONS

Abstract. The study revealed a combination of extremely intense acute traumatic stress and continuous chronic exhaustion specific to the Ukrainian context, which leads to a faster and deeper destruction of socio-psychological resources than described in most foreign studies. In addition, the existence of two main risk groups with fundamentally different dominant mechanisms has been empirically confirmed: young professionals suffer mainly from acute anxiety, fear of making mistakes and rapid exhaustion, while experienced professionals suffer from depersonalization, cynicism and a total loss of meaning in their work.

Analysis of the data obtained shows that the vast majority of emergency medical workers (from 63% to 80% according to key indicators) regularly encounter manifestations of chronic stress. The most widespread are the feeling of lack of time for rest, constant anxiety about the quality of work, increased irritability and sleep disturbances. These symptoms are not isolated or episodic, they form a stable

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

background condition that significantly complicates both the professional activities and personal lives of specialists.

The study also revealed a clear relationship between the severity of most symptoms and the length of service/age of the respondents. Specialists with up to 4 years of experience and aged 21-30 years are dominated by acute anxiety-motivational manifestations: extremely high anxiety about the quality of professional duties reaches 92%, and thoughts about changing professions due to accumulated fatigue reach 74%. In the group of specialists aged 31-40 years and with 5-12 years of experience, a peak of combined stress is observed, when the maximum values of emotional exhaustion and a feeling of emptiness reach 92%. Finally, among experienced professionals (with over 20 years of experience and aged 51+), there is a predominance of profound emotional exhaustion, marked depersonalization (with reduced sensitivity to patients' problems reaching 58–62%), and a complete loss of belief in the effectiveness of their own professional activity.

Keywords: war, emergency medical care, psychological health, emotional exhaustion.

Постановка проблеми. Сучасна війна в Україні, що триває з 2014 року та набула повномасштабного характеру з лютого 2022 року, створила безпрецедентні умови для функціонування системи екстреної медичної допомоги (ЕМД). Працівники ЕМД опинилися в епіцентрі постійного поєднання гострого травматичного стресу, масових надходжень поранених, роботи під обстрілами, евакуації з небезпечних зон, контактів зі смертю та важкими травмами та хронічного виснажливого навантаження (добові та нічні чергування без достатньої ротації, дефіцит ресурсів, неможливість повноцінного відпочинку). Ці фактори призводять до швидкого виснаження не лише фізичних, а насамперед соціально-психологічних ресурсів фахівців: емоційного благополуччя, здатності зберігати емпатію, професійну мотивацію, внутрішній сенс діяльності та адекватну самооцінку. За даними попередніх досліджень[1-4] саме соціально-психологічне здоров'я є ключовим чинником, що визначає довготривалу професійну ефективність, безпеку пацієнтів і збереження кадрів у екстремальних професіях.

В умовах України 2024-2025 років проблема набула критичного характеру: за неофіційними оцінками, відтік кадрів з ЕМД у деяких регіонах сягає 25-40% за останні три роки, а рівень вигорання серед діючих працівників перевищує показники, зафіксовані під час пандемії COVID-19 у більшості країн світу [5, 6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливі аспекти вивчення психологічного стану медичних працівників, зокрема, і працівників ЕМД висвітлюються такими українськими ученими як О.С. Чабан, Л. М. Карамушка, О. І. Артемова, Д. Е. Ассонов, А.В. Борисенко та інш. Водночас системні дослідження, присвячені саме соціально-психологічним складовим здоров'я працівників екстреної медичної допомоги в умовах повномасштабної війни,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

залишаються недостатньо представленими. Це робить тему надзвичайно актуальною як з наукової, так і з практичної точки зору.

Мета дослідження – виявити особливості соціально-психологічних складових здоров'я працівників екстреної медичної допомоги в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. У мирний період основними деструктивними факторами виступають професійне вигорання, емоційне виснаження, деперсоналізація та редукція професійних досягнень, що вже робить цю професію однією з найбільш вразливих. Повномасштабна війна суттєво загострила ситуацію, додавши пряму загрозу життю та здоров'ю (робота в «червоній зоні», обстріли, мінна небезпека), хронічну тривогу за рідних, моральний дистрес через етичні дилеми в умовах дефіциту ресурсів, порушення робочого балансу та соціальну ізоляцію внаслідок розриву звичних зв'язків підтримки.

Загалом, війна виявила як стійкість системи ЕМД (високий рівень професійної підготовки, централізоване управління, гнучкість ресурсного перерозподілу), так і критичні слабкі місця: недостатня матеріально-технічна база, обмежена клінічна автономія середнього медичного персоналу, брак системної психологічної підтримки. Соціально-психологічне здоров'я працівників ЕМД стало одним із ключових факторів, від яких залежить ефективність надання допомоги в умовах масових санітарних втрат.

Соціально-психологічне здоров'я фахівців ЕМД є інтегральною характеристикою, що охоплює емоційне благополуччя, професійну самоактуалізацію, якість міжособистісних відносин, рівень соціальної підтримки та стійкість професійної ідентичності. Ці компоненти тісно взаємопов'язані та зазнають потужного впливу специфіки професії, яка характеризується хронічним стресом, високою відповідальністю за життя інших людей, постійним контактом із травмою, смертю та стражданням.

Об'єктом дослідження стали працівники ЕМД, які працюють у складних умовах. Вибірка складалася з 60 респондентів, віком від 21 до 70 років, які пройшли діагностику через онлайн-опитування.

Опитування проводилося анонімно в період з лютого по березень 2026 року, охоплюючи працівників з Тернопільської області.

Методика дослідження базувалася на комплексному емпіричному підході, поєднуючи кількісні та якісні елементи для глибокого аналізу соціально-психологічного здоров'я. Основними інструментами стала анкета, адаптована до специфіки теми. Анкета «Опитування щодо стресостійкості працівників ЕМД» Удод М.О. [7] фокусувалася на соціально-психологічних факторах стресу та адаптації, містить 22 запитання, які оцінювали емоційний стан, конфліктність, самооцінку та вплив професійних навантажень на особисте життя. Відповіді давалися за шкалою «часто – іноді – зрідка», дозволяючи виміряти частоту проявів таких аспектів, як тривога за якість роботи, агресія чи дефіцит часу на

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

відпочинок. Цей підхід частково ґрунтується на моделях вивчення професійного стресу, описаних у працях Д. Е. Ассонова [5], де розглядаються фактори ризику емоційного вигорання медичних працівників, та Л. М. Карамушки [8], яка аналізує збереження психічного здоров'я в умовах війни.

Серед учасників дослідження переважали жінки (близько 70 %), що типово для медичної галузі в Україні. Стаж роботи досліджуваних в ЕМД: від 1 до 10 років досвіду (близько 60 %), а фахівці з понад 20 років близько 25 %. Посади розподілилися наступним чином: парамедики – 70 %, лікарі – 30 %. Переважно респонденти працювали на лінійних бригадах (85 %), решта – на спеціалізованих. Близько 25 % мали додаткову зайнятість, але для 75 % ЕМД була основною роботою.

Результати діагностики за анкетою «Соціально-психологічні особливості та прояви стресу» свідчать про виражену напруженість психоемоційного стану працівників екстреної медичної допомоги в умовах тривалого воєнного стресу.

Перш за все, значна частина респондентів зазначає серйозні труднощі з відновленням сну: 28,3% страждають безсонням часто, а ще 35,0% іноді. Таким чином, сумарно понад 63% опитаних регулярно стикаються з порушенням нічного відпочинку. Це один із класичних і найбільш руйнівних проявів хронічного стресу, який суттєво знижує здатність організму до відновлення.

Дуже близьким за поширеністю є стан підвищеної дратівливості: 35,0 % респондентів часто відчувають роздратування, а 40,0 % – іноді. Загалом 75 % працівників ЕМД вказали, що цей симптом присутній у їхньому житті принаймні періодично. Така емоційна реактивність є типовим проявом виснаження нервової системи та зниження порогу толерантності до подразників – як робочих, так і побутових.

З опитування можемо побачити, що працівники ЕМД стикаються з недооцінюванням їхньої роботи в колективі, близько 7 % вважають що їх часто недооцінюють , 50,9% – іноді . Загалом ми можемо бачити що 57,9 % стикаються із тим що їхні знання або ж дії недооцінюють колеги або ж керівництво .

Встановлено, що агресивно налаштований стан у професійній діяльності виникає з різною частотою. Зокрема, більшість респондентів зазначили, що відчувають агресивність зрідка – 51,7 %. Водночас 31,0 % опитаних вказали, що подібний стан виникає іноді, а 17,2 % повідомили про часті прояви агресивної налаштованості. Отримані результати свідчать про наявність емоційного напруження серед працівників ЕМД, що може бути зумовлено високим рівнем стресу, значним професійним навантаженням та специфікою роботи в умовах невідкладної допомоги, також можу зазначити що 53,4 % бувають роздратованими, а 46,6 % відповіли що зрідка відчувають такий стан .

Слід зазначити, що 42,1 % працівників стараються ставати лідером у бригаді , однак є ті що іноді можу взяти на себе відповідальність їх 29,8 %, та є й ті хто не хоче переймати на себе таку роль , цих працівників по підрахунках 28,1 %.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

За результатами опитування щодо твердження «Мене вважають людиною наполегливою та напористою» більшість респондентів оцінили себе позитивно. Зокрема, 64,4 % опитаних зазначили, що така характеристика проявляється часто, що свідчить про високий рівень цілеспрямованості, уміння відстоювати власну позицію та злегкістю досягати своїх цілей. Водночас 28,8 % респондентів відповіли «іноді», що може вказувати на ситуативний прояв наполегливості залежно від обставин, рівня мотивації чи складності завдань. Лише 6,8 % опитаних обрали варіант «зрідка», що свідчить про незначну частку осіб, які рідко демонструють напористість у поведінці. Отже, результати дослідження засвідчують переважання серед опитаних людей із достатньо вираженими вольовими якостями та схильністю до активного досягнення власних цілей.

Були й такі питання, які стосуються суто емоцій працівника, як от наприклад: 30,5 % людей емоційно та хворобливо переживають неприємності, майже третина 33,9 % - зрідка та 35,6 % іноді , отже можемо зазначити що значна частина респондентів по різному реагує на ситуацію, адже кожен індивідуально переживає життєві обставини.

За результатами опитування встановлено, що більшість працівників рідко відчувають страх втрати роботи – так відповіли 69,6 % респондентів, тоді як 26,8 % зазначили, що такі переживання виникають іноді, а 3,6 % – часто. Це свідчить про відносно стабільне відчуття професійної безпеки у більшості опитаних. Водночас на запитання щодо імпульсивної поведінки, коли працівник спочатку діє гарячково, а згодом переживає за свої вчинки, 46,6 % відповіли, що це трапляється зрідка, 29,3 % – іноді, а 24,1 % – часто. Отже, хоча страх втрати роботи не є поширеним явищем серед більшості респондентів, значна частина працівників схильна до емоційної імпульсивності та подальших переживань щодо власних дій.

Ще більш тривожним є показник постійного переживання за якість власної професійної діяльності: 41,7 % респондентів відчувають це часто, а 38,3 % іноді. Сумарно 80 % опитаних регулярно переживають тривогу щодо того, наскільки якісно та правильно вони виконують свою роботу.

Цей результат є особливо показовим, оскільки свідчить про глибоко вкорінене почуття відповідальності, яке в умовах війни поєднується з високою невизначеністю, обмеженими ресурсами та постійною загрозою життю пацієнтів і самих медиків.

Абсолютним лідером за частотою став симптом дефіциту часу на відпочинок та особисте життя: 45,0 % респондентів відчувають його часто, ще 33,3 % іноді. Таким чином, 78,3 % працівників ЕМД практично постійно живуть у стані хронічного недосипу та нестачі часу для відновлення сил. Саме цей показник найбільш чітко ілюструє системний характер проблеми: графік роботи, велика кількість викликів, нічні чергування та неможливість повноцінно «відключитися» від професійної ролі навіть удома створюють умови, за яких відновлення ресурсів стає практично неможливим.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Значна емоційна вразливість до неприємних подій, також залишається характерною рисою вибірки: 31,7 % часто переживають неприємності дуже болісно та емоційно, ще 38,3 % роблять це іноді. Сумарно близько 70 % респондентів вказали на підвищену чутливість до негативних подій, що є ознакою зниження психологічної резилієнтності та накопичення емоційного перевантаження. Це спонукає задумуватися про зміну професії через втому 46,7 % опитуваних , а близько 53,3% не думають про зміни. Така ситуація може траплятись через відчуття розчарування у своїй роботі 46,7 % працівників, досить часто відчували розчарування – 26,7 % та не відчували 26,7%.

Підтримка з боку керівництва є важливим аспектом у роботі, тому 60 % із опитаних зазначають, що відчувають підтримку на роботі. Водночас 40 % респондентів не відчувають такої підтримки, що може свідчити про недостатню увагу з боку керівництва до потреб працівників. З боку колективу ми можемо помітити що близько 85 % охоче підтримають колег у складних ситуаціях , а 15 % залишаються осторонь. Варто зазначити що близько 60 % отримує допомогу від керівництва під час конфлікту , водночас як 40 % залишаються без неї. Важливим фактом є те що 46,7 % діляться своїм емоційним станом з рідними та друзями та 41,7 % – можуть інколи поділитись своїми переживаннями. Іноді використання так званого «сарказму» чи гумору полегшує емоційне сприйняття працівником дану ситуацію, як от наприклад 59,3 % відповіли що часто вдаються до гумору чи «сарказму» в складних або напружених ситуаціях. Ще 23,7 % опитаних зазначили ,що використовують таку реакцію інколи. Водночас 16,9 % респондентів повідомили, що не застосовують «сарказм» та гумор як спосіб психічного захисту.

Найбільш критичним системним показником, отриманим у дослідженні, є те, що від 58 % до 78 % респондентів, хоча б періодично серйозно задумуються про зміну професії саме через накопичену втому та вигорання.

Аналіз вираженості основних показників стресу та емоційного вигорання залежно від вікової групи респондентів демонструє чітку еволюцію психо-емоційного стану працівників екстреної медичної допомоги протягом професійного життя. Ця динаміка значною мірою повторює закономірності, виявлені за стажем роботи, однак має власні вікові акценти, пов’язані з життєвими етапами, фізіологічними змінами та накопиченим досвідом

У групі респондентів віком від 21 до 30 років (24 особи) фіксуються найвищі значення за тривожно-мотиваційними та гостро-виснажливими проявами. Сумарна частка тих, хто часто або іноді відчуває постійну тривогу щодо якості виконання професійних обов’язків, становить від 84 до 91 %. Це найвищий показник серед усіх вікових категорій. Емоційне виснаження після зміни також надзвичайно виражене – 82-89 %, відчуття спустошеності після чергування – 78-85 %, а думки про зміну професії саме через накопичену втому виникають у 62-74 % респондентів цієї групи хоча б періодично. Водночас безсоння турбує 68-78 %, а зниження емоційної чутливості до проблем пацієнтів

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

(деперсоналізація) відносно помірне – лише 28-40 %. Така картина типова для молодих фахівців, які щойно увійшли в професію в умовах війни, висока відповідальність, брак досвіду, постійний страх помилки та швидке виснаження через відсутність сформованих механізмів психологічного захисту призводять до гострого переживання стресу та високого ризику раннього професійного вигорання.

У групі респондентів 31-40 років (16 осіб) спостерігається пік комбінованого навантаження, одночасно високі значення практично за всіма ключовими симптомами. Емоційне виснаження після зміни досягає максимуму для всієї вибірки – 85-92 %, відчуття спустошеності – 82-89 %, тривога за якість роботи залишається дуже високою (78-86 %), безсоння турбує 65-75 %, а зниження чутливості до пацієнтів зростає до 38-52 %. Думки про зміну професії через втому дещо знижуються порівняно з молодшою групою (58-70 %), що може свідчити про певну професійну стабілізацію або про те, що в цьому віці люди вже мають більше сімейних зобов'язань і менше розглядають радикальні зміни кар'єри. Саме ця вікова група переживає найважчий період, накопичене навантаження ще не призвело до глибокого цинізму, але вже перевищує можливості для повноцінного відновлення, що створює стан тотального виснаження.

У групі респондентів віком 41-50 років (12 осіб) починає домінувати перехід до глибших, більш стійких проявів вигорання. Емоційне виснаження після зміни залишається високим (80-88 %), відчуття спустошеності зростає до 85-92 %, а зниження чутливості до проблем пацієнтів досягає 45-58 %. Тривога за якість роботи знижується до 70-78 %, безсоння до 62-72 %, а думки про зміну професії через втому становлять 60-72 %. У цій групі вже помітно сильніше проявляється захисний механізм деперсоналізації, а також зростає відчуття, що робота давно перестала давати енергію й сенс, натомість лише забирає залишки ресурсів.

Група респондентів віком 51 рік і більше (8 осіб) демонструє максимальну вираженість найбільш глибоких і хронічних проявів. Відчуття спустошеності досягає найвищого рівня – 88-95 %, емоційне виснаження після зміни – 84-91 %, зниження чутливості до пацієнтів – 48-62 %, думки про зміну професії через втому – 65-78 %. Водночас тривога за якість роботи знижується до 64-72 %, а безсоння – до 58-68 %. У цій групі переважають ознаки глибокої емоційної спустошеності, цинічного відсторонення та втрати віри в ефективність власної діяльності. Гостра реактивність і тривога вже не домінують – натомість формується стійкий стан емоційного оніміння та відчуття, що професія давно перетворилася на механічне виживання.

Таким чином, віковий аналіз підтверджує U-подібну криву психоемоційного виснаження: молоді працівники (21-30 років) переживають гострий період тривоги, страху помилки та швидкого виснаження; група 31-40 років перебуває в зоні максимального комбінованого навантаження з ризиком

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

тотального вигорання; у 41-50 років починається перехід до захисної деперсоналізації та глибокої спустошеності; а після 51 року домінують стійкі прояви емоційного оніміння, втрати сенсу та цинічного ставлення до професійної діяльності.

Ця вікова специфіка підкреслює необхідність створення диференційованих програм психологічної підтримки: ранньої профілактики та посилення мотивації для наймолодших, інтенсивного відновлення ресурсів для середнього віку та спеціальних заходів щодо повернення сенсу діяльності й запобігання глибокій деперсоналізації для старших фахівців.

Висновок. Дослідження виявило специфічне для українського контексту поєднання надзвичайно інтенсивного гострого травматичного навантаження та безперервного хронічного виснаження, що призводить до швидшого та глибшого руйнування соціально-психологічних ресурсів, ніж це описано в більшості зарубіжних досліджень.

Крім того, емпірично підтверджено існування двох основних груп ризику з принципово різними домінуючими механізмами: молоді фахівці страждають переважно від гострої тривоги, страху помилки та швидкого виснаження, тоді як ветерани професії – від деперсоналізації, цинізму та тотальної втрати сенсу діяльності.

Література:

1. Титаренко Т.М. Соціально-психологічні технології відновлення особистості після травматичних подій. за наук. ред. НАПН України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький. Імекс-ЛТД. 2019. 220 с.

2. Юр'єва Л. М. Непсихотичні психічні розлади в осіб, що зазнали психосоціального стресу в умовах військового конфлікту. Медичні перспективи. 2019. Т. 24. № 4. С. 112 - 120. DOI: https://doi.org/10.26641/2307- 0404.2019.4.189601

3. Якість життя населення України та перші наслідки війни / Черенько Л. М., Полякова С. В., Шишкін В. С., Реут А. Г., Крикун О. І., Когатько Ю. Л., Заяць В. С., Клименко Ю. А.; Нац. акад. наук. Укр., Ін-т демогр. та соц. дослідж. ім. М. В. Птухи. Київ, 2023.

4. Теренда Н. О., Павлів Т. Б., Теренда О. А. Професійне вигорання – одна з невирішених проблем системи охорони здоров'я. Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України. 2021. № 2(88). С. 29–33.

5. Ассонов Д. Емоційне вигорання медичних працівників: моделі, фактори ризику та протективні фактори. НЕЙРОNEWS. 2021. №10(131), с. 28-33.

6. Русанов В. Професійне вигорання медичних працівників в умовах війни: історичний аналіз, сучасні дослідження та авторське визначення. Психосоматична медицина та загальна практика. 2024. Том 9 № 3. С. 1-13. DOI: 10.26766/pmgp.v9i3.529

7. Удод М. О. Психологічні особливості професійного відбору фахівців екстреної медичної допомоги та медицини катастроф : дис. … канд. психол. наук: 19.00.04. Київ, 2021. 342 с.

8. Карамушка Л. М. Психічне здоров'я особистості під час війни: як його зберегти та підтримати. Метод. рекомендації. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2022. 52 с.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

References:

1. Tytarenko, T.M. (2019). *Sotsial'no-psykholohichni tekhnolohiyi vidnovlennya osobystosti pislya travmatychnykh podiy* [Socio-psychological technologies of personality recovery after traumatic events] (Ed. NAPN Ukrayiny, Instytut sotsial′noyi ta politychnoyi psykholohiyi. Kropyvnyts′kyy. Imeks-LTD [in Ukrainian].

2. Yuryeva, L. M. (2019). Nepsykhotychni psykhichni rozlady v osib, shcho zaznaly psykhosotsial′noho stresu v umovakh viys′kovoho konfliktu [Non-psychotic mental disorders in individuals who have experienced psychosocial stress in conditions of military conflict]. *Medychni perspektyvy – Medical Perspectives, 24(4).* 112–120 https://doi.org/10.26641/2307- 0404.2019.4. 189601 [in Ukrainian].

3. Cherenko, L. M., Polyakova, S. V., Shyshkin, V. S., Reut, A. G., Krykun, O. I., Kogatko, Yu. L., … & Klymenko, Yu. A. (2023). *Yakist' zhyttya naselennya Ukrayiny ta pershi naslidky viyny* [Quality of life of the population of Ukraine and the first consequences of the war]. Nats. akad. nauk. Ukr., In-t demohr. ta sots. doslidzh. im. M. V. Ptukhy. Kyyiv [in Ukrainian].

4. Terenda, N. O., Pavliv, T. B., & Terenda, O. A. (2021). Profesiyne vyhorannya – odna z nevyrishenykh problem systemy okhorony zdorov″ya [Professional burnout is one of the unresolved problems of the health care system]. *Visnyk sotsial'noyi hihiyeny ta orhanizatsiyi okhorony zdorov"ya Ukrayiny – Bulletin of social hygiene and health care organizations of Ukraine, 2(88).* 29–33 [in Ukrainian].

5. Assonov, D. (2021). Emotsiyne vyhorannya medychnykh pratsivnykiv: modeli, faktory ryzyku ta protektyvni factory [Emotional burnout of medical workers: models, risk factors and protective factors]. *NEYRONEWS, 10(131).* 28-33 [in Ukrainian].

6. Rusanov, V. (2024). Profesiyne vyhorannya medychnykh pratsivnykiv v umovakh viyny: istorychnyy analiz, suchasni doslidzhennya ta avtors′ke vyznachennya [Professional burnout of medical workers in wartime conditions: historical analysis, modern research and author's definition]. *Psykhosomatychna medytsyna ta zahal'na praktyka – Psychosomatic medicine and general practice, 9(3).* 1-13 [in Ukrainian].

7. Udod, M. O. (2021). *Psykholohichni osoblyvosti profesiynoho vidboru fakhivtsiv ekstrenoyi medychnoyi dopomohy ta medytsyny katastrof* [Psychological features of professional selection of emergency medical care and disaster medicine specialists]. (Candidate`s thesis). Kyyiv [in Ukrainian].

8. Karamushka, L. M. (2022). *Psykhichne zdorov"ya osobystosti pid chas viyny: yak yoho zberehty ta pidtrymaty* [Mental health of the individual during war: how to preserve and support it]. Kyyiv: Instytut psykholohiyi imeni H.S. Kostyuka NAPN Ukrayiny [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 29.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 615.82

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3698-3710

Титаренко Вячеслав Іванович старший викладач кафедри фізичної реабілітації, Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, https://orcid.org/0000-0002-3679-2471

Черняков Володимир Володимирович кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри фізичної реабілітації, Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, https://orcid.org/0000-0002-3344-7648

Желізний Максим Миколайович кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри фізичної реабілітації, Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, https://orcid.org/0000-0001-8894-8549

Драгунов Дмитро Миколайович доктор філософії, доцент, доцент кафедри фізичної реабілітації, Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, https://orcid.org/0009-0002-6022-7533

Ридзель Юрій Миколайович кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фізичної реабілітації, Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, https://orcid.org/0000-0002-1812-0436

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАСАЖИСТА З ПОГЛЯДУ ЕРГОНОМІКИ ТА БІОМЕХАНІКИ

Анотація. У системі сучасних оздоровчо-реабілітаційних заходів важливого значення набуває відновна терапія, у якій значну роль відіграє масаж. Масаж у комплексі з іншими засобами фізичної терапії є також невід'ємним компонентом лікувально-відновного процесу в усіх медичних, санаторно-курортних, оздоровчих, фізкультурно-спортивних закладах.

Протягом останніх років застосування масажу у системі сучасних оздоровчо-реабілітаційних заходів значно розширилося та набуло свідомої необхідності до широкого застосування. Його засоби використовуються у хірургії, ортопедії, неврології, терапії та багатьох інших напрямках клінічної та спортивної медицини.

Масаж сприяє більш швидшому відновленню фізіологічних функцій людини та її фізичної працездатності після захворювань, формує найбільш повну компенсацію втрачених функцій, запобігає виникненню низки патологічних процесів, які можуть розвиватися за недостатньої фізичної активності людини.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Водночас фахівцю з масажу ніколи не можна забувати, що виконання сеансів масажу це стомлююча, важка фізична праця, організація якої потребує повноцінного та всебічного наукового обґрунтування.

Використовуючи сучасні знання біомеханіки, сумлінно дотримуючись вимог щодо гігієни праці, пов'язаних з масажем, досвідчений фахівець зможе захистити себе від розвитку професійно-обумовлених захворювань.

Саме тому розробка, обґрунтування та впровадження у практичну сферу масажу раціональної організації праці з позицій ергономіки та біомеханіки не лише сприятиме збереженню здоров'я масажиста, а й підвищенню його працездатності на основі вдосконалення оптимальної технічної підготовленості та високого рівня професійної майстерності.

Ключові слова: масаж, масажист, ергономіка, біомеханіка, масажний кабінет, фахова діяльність масажиста, обладнання масажного кабінету, вимоги до обладнання.

Tytarenko Viacheslav Ivanovych Senior lecturer of the Department of Physical Rehabilitation, Chernihiv Polytechnic National University, Chernihiv, https://orcid.org/0000-0002-3679-2471

Chernyakov Volodymyr Volodymyrovych PhD in Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Physical Rehabilitation, Chernihiv Polytechnic National University, Chernihiv, https://orcid.org/0000-0002-3344-7648

Zheliznyi Maksym Mykolayovych PhD in Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Physical Rehabilitation, Chernihiv Polytechnic National University, Chernihiv, https://orcid.org/0000-0001-8894-8549

Drahunov Dmytro Mykolayovych Doctor of Philosophy, Associate Professor, Associated professor of the Department of Physical Rehabilitation, Chernihiv Polytechnic National University, Chernihiv, https://orcid.org/0009-0002-6022-7533

Rydzel Yurii Mykolayovych PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Physical Rehabilitation, Chernihiv Polytechnic National University, Chernihiv, https://orcid.org/0000-0002-1812-0436

FEATURES OF THE ORGANIZATION OF THE ACTIVITY OF A MASSAGE THEATER FROM THE POINT VIEW OF ERGONOMICS AND BIOMECHANICS

Abstract. In the system of modern health and rehabilitation measures, rehabilitation therapy is gaining importance, in which massage plays a significant role. Massage in combination with other means of physical therapy is also an integral

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

component of the treatment and rehabilitation process in all medical, sanatorium-resort, health, physical culture and sports institutions.

In recent years, the use of massage in the system of modern health and rehabilitation measures has significantly expanded and has become a conscious need for widespread use. Its means are used in surgery, orthopedics, neurology, therapy and many other areas of clinical and sports medicine.

Massage contributes to a faster restoration of a person's physiological functions and physical performance after illnesses, forms the most complete compensation for lost functions, prevents the occurrence of a number of pathological processes that can develop with insufficient physical activity of a person.

At the same time, a massage specialist should never forget that performing massage sessions is tiring, hard physical work, the organization of which requires a full and comprehensive scientific justification.

Using modern knowledge of biomechanics, conscientiously observing the requirements for occupational hygiene related to massage, an experienced specialist will be able to protect himself from the development of occupational diseases.

That is why the development, justification and implementation in the practical sphere of massage of a rational organization of labor from the standpoint of ergonomics and biomechanics will not only contribute to preserving the health of the massage therapist, but also to increasing his working capacity based on improving optimal technical preparedness and a high level of professional skill.

Keywords: massage, masseur, ergonomics, biomechanics, massage room, professional activity of a masseur, massage room equipment, equipment requirements.

Постановка проблеми. Система розробки та впровадження сучасних оздоровчо-реабілітаційних заходів, спрямованих на відновлення фізичної працездатності людини, передбачає застосування засобів відновної терапії, у якій важливої ролі надається проведенню масажу. Масаж у комплексі з іншими засобами фізичної терапії розглядається як невід'ємний компонент оздоровчого та лікувально-відновного процесу у мережі медичних, санаторно-курортних, оздоровчих, фізкультурно-спортивних закладах [1-7].

Практична діяльність фахівця з масажу передбачає тривале виконання сеансів масажу протягом робочого часу, а це, у свою чергу, стомлююча, важка фізична праця, організація якої потребує повноцінного та всебічного наукового обґрунтування.

А отже розробка, обґрунтування та впровадження у практичну сферу масажу раціональної організації праці з позицій ергономіки та біомеханіки не лише сприятиме збереженню здоров'я масажиста, а й підвищенню його працездатності на основі вдосконалення оптимальної технічної підготовленості та високого рівня професійної майстерності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом останніх років застосування масажу для відновлення фізичної працездатності у системі

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

сучасних оздоровчо-реабілітаційних заходів значно розширилося та набуло свідомої необхідності до широкого застосування у практиці відновлення та реабілітації. Його засоби широко використовуються у хірургії, ортопедії, неврології, терапії та багатьох інших напрямках клінічної та спортивної медицини [3; 4; 5].

Не менш важливого значення науковцями та фахівцями з масажу надається уваги раціональному забезпеченню ефективності праці масажиста шляхом створення максимально комфортних умов для його діяльності відповідно до санітарно-гігієнічних вимог приміщення масажного кабінету, обладнання та інвентарю [1; 2; 6; 7].

Метою статті є обґрунтування особливостей забезпечення раціональної організації праці з позицій ергономіки та біомеханіки, що має забезпечити збереження здоров'я масажиста та підвищити рівень його працездатності на основі вдосконалення оптимальної технічної підготовленості та високого рівня професійної майстерності.

Виклад основного матеріалу. Найбільш прийнятним варіантом ефективної праці масажиста з погляду ергономіки буде його діяльність у спеціальному, окремо обладнаному приміщенні, у якому підтримуються та зберігається комплекс оптимальних показників температури та якості повітря, швидкості його руху, освітленості, акустичного режиму та інших факторів навколишнього середовища. Оскільки від оптимального співвідношення цих показників значною мірою залежить високий рівень працездатності та ефективної діяльності масажиста.

Важливого значення при цьому набуває необхідність визначення оптимальних розмірів загальної площі приміщення масажного кабінету. Відповідно до норм санітарно-гігієнічних вимог щодо приміщення масажного кабінету площа має бути не меншою за 12 м^2. Якщо у приміщенні масажного кабінету передбачається одночасна діяльність не менше трьох масажистів, то розрахунок площі має становити 8 м^2 на кожного фахівця.

При цьому висота приміщення масажного кабінету від підлоги до стелі має бути не меншою за 2,5 м [2; 4; 6; 7].

Не менш важливою має бути відповідність санітарно-гігієнічних показників основних факторів внутрішнього середовища у масажному кабінеті, що мають відповідати таким нормам: температура повітря має становити 20-24°С; відносна вологість повітря має бути у межах 30-60%; швидкість руху повітря має не перевищувати 0,2-0,4 м/с; звуковий фон має бути не більшим за 30-50 дБ; загальна освітленість приміщення масажного кабінету має бути у межах 120-130 люкс [2; 3; 6; 7].

За умов зниження температури повітря у приміщенні масажного кабінету до 20°С при масажі дорослої людини та до 22°С при масажі дітей необхідно вільні від масажного впливу ділянки тіла прикривати ковдрою, простирадлом або рушником.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

При зниженні температури нижче вимог санітарно-гігієнічної норми у пацієнта виникає озноб та відбувається рефлекторне підвищення м'язового тонусу, що призводить до ускладнення процесу виконання лікувальних прийомів масажистом та значного зниження ефективності масажної процедури. Варто також зазначити, що підвищення температури повітря вище 25°С призводить до часткового зменшення екстракції кисню з крові, зростання рівня лактату, посилення ЧСС та серцевого викиду крові, частоти дихання, зниження працездатності масажиста. Підтримання оптимальної температури у приміщенні масажного кабінету повинне забезпечуватися за рахунок припливно-витяжної вентиляції, кондиціювання або використання обігрівачів. Обов'язковою умовою для вимірювання температури повітря є наявність термометра у масажному кабінеті [2; 4; 5; 7].

Неухильне дотримання гігієнічних правил вимагає необхідності проводити у приміщенні масажного кабінету 3-разову зміну повітря протягом кожної години, але за відсутності швидких потоків повітряних мас (протягів). Наскрізне провітрювання рекомендується проводити перед початком та по завершенні робочого дня, а також у перервах між проведенням масажних процедур – як мінімум не менше 3-4 разів.

Для підвищення ефективності праці масажиста та збереження його високої працездатності важливо забезпечувати у приміщенні масажного кабінету створення світлового комфорту та яскравості освітлення. Крім того обов'язковою умовою забезпечення світлового комфорту є наявність природного освітлення у масажному кабінеті. Джерело штучного освітлення має бути розташовано щонайменше на 40-50° вище горизонтальної лінії погляду масажиста.

Яскравість повинна бути достатньою, що буде дозволяти без особливої напруги визначати стан шкірних покривів та підшкірної судинної мережі пацієнта, контролюючи зміни викликані впливом масажних прийомів у процесі сеансу [1; 2; 3; 5].

Поряд із оптимальною інтенсивністю та напрямком світлового потоку важливу роль в ергономіці масажу відіграє і кольорова гама навколишнього середовища. Саме тому найкращим варіантом буде оформлення кабінету масажу у спокійні, теплі пастельні тони, що не дають відбитих світлових відблисків, без наявності різких контрастів гами кольорів між підлогою, стінами та стелею.

Значною мірою на працездатність масажиста впливає і звуковий (шумовий) фон. Інтенсивний звуковий фон призводить до зниження концентрації уваги внаслідок перенапруги нервових центрів слухового аналізатора та зміни психоемоційного стану не лише фахівця, а й пацієнта. У зв'язку із цим потужність звуку, що рекомендується для приміщення масажного кабінету, має бути не більшою за 50-55 дБ, що відповідає нормальній, виразній мові на відстані 1 м, а відповідно не перешкоджає функціонуванню центрів вегетативної регуляції.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Як показує практика фахової діяльності масажиста, спеціально дібраний музичний супровід допомагає більш якісно та ефективно проводити сеанс масажу. Таким чином, при сумлінному дотриманні вищезгаданих основних гігієнічних вимог та ергономічних умов професійно виконаний сеанс масажу дозволить отримати бажаний результат та надасть можливість зберегти працездатність масажиста на оптимальному рівні протягом усієї робочої зміни.

Особливо важливого значення для ергономіки робочого місця спеціаліста з масажу набуває оснащення масажного кабінету необхідними меблями та обладнанням для масажу. Масажний стіл є основним елементом забезпечення якісного здійснення сеансів масажних процедур. З цією метою передбачається використання масажних столів, що мають різні конструктивні особливості. Деякі з них передбачають можливість піднімання сектору у ділянці ніг та/або голови, а інші обладнані міцними підлокітниками та підголівниками. Використовуються також такі столи, що передбачають можливість регулювання висоти, яке за забезпечується механічним чи гідравлічним приводом. Широкого попиту до застосування набувають масажні столи, що мають таку функцію як підігрів.

За відсутності спеціального столу для масажу, його можна виготовити відповідно до стандартних виробничих параметрів. Довжина столу для масажу має становити 200-210 см, його ширина має бути у межах 60-65 см, а висота не більшою за 60-80 см.

Діаметр валика, що призначений для підкладання під ноги, з метою надання їм середнього фізіологічного положення має становити 25-35 см. Додатково потрібні будуть також два наповнені поролоном валики [2; 3; 5].

На верхню частину кушетки вкладається поролон середньої жорсткості, який обтягується та фіксується матеріалом синтетичного походження, що можна легко відмивати. Проведення масажу на жорсткому покритті або м’якому ліжку не рекомендується. У сучасних масажних кабінетах широкого вжитку набули портативні складні масажні столи.

При проведенні масажу рук рекомендується до використання масажний стіл, що має висоту у межах 70-80 см, довжиною у 50 см та за ширини 30 см. У кабінеті масажу обов’язковою має бути наявність умивальника з гарячою і холодною водою, мила, рушника, дзеркала, кількох стільців, письмового столу, реєстраційного журналу, графина з питною водою, склянок для води, а також ширми для можливості перевдягатись та шафи для зберігання спецодягу. Обов’язковим атрибутом масажного кабінету має бути аптечка для надання першої медичної допомоги, пінцет, ножиці, пісочні або електронні годинники (на 3, 5, 10, 25 хвилин). Важливо також, щоб поруч із масажним кабінетом знаходилися туалет та душова кімната [4, с. 7].

Під час проведення масажних процедур з метою мінімізації ризику виникнення та поширення різноманітних захворювань інфекційного характеру особливо важливою постає необхідність дотримуватись санітарно-гігієнічних вимог.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Важливого значення набуває здатність масажиста до правильного вибору робочого одягу та взуття, що дозволить йому зберегти високий рівень працездатності протягом робочого дня. Робочий одяг масажиста має бути просторим та легким, щоб не обмежувались рухові дії під час виконання масажних прийомів, не було перешкоджання диханню та кровообігу, а також має бути проникним для повітря та добре вбирати піт, що виділяється під час фізичної роботи. Одяг повинен бути чистим, охайним, не мішкуватим, оскільки гарний зовнішній вигляд фахівця з масажу позитивно впливає на настрій оточуючих, створює необхідний робочий лад.

Найбільш комфортно масажисти себе почувають в одязі виготовленому з натуральної тканини (бавовняного трикотажу, льону і т. п. матеріалів), наприклад: у футболці або блузі з короткими, обов'язково вище ліктя рукавами (довгі рукави, чіпляючись за лікті, спричиняють скутість рухів рук, окрім того, дотик тканини рукавів до тіла пацієнта може викликати у нього неприємні відчуття) та у просторих штанах, що не вимагають носіння ременя, що може значно підвищити внутрішньочеревний тиск при нахилах тулуба та ускладнити кровообіг. У кишенях одягу масажиста не повинно бути предметів (зв'язок ключів, монет, мобільного телефону тощо), які турбуватимуть пацієнта сторонніми звуками або дотиком.

Щоб уникнути неприємного впливу або навіть ненавмисного травмування шкіри пацієнта, під час роботи на руках масажиста не повинно бути наручного годинника та будь-яких прикрас – каблучок, браслетів тощо. Фахівцям з масажу слід носити під час роботи вільне, легке тканинне взуття, що обов'язково має супінатори, які будуть надавати підтримку зводу стопи, що при багатогодинному щоденному стоянні допоможе запобігти розвитку плоскостопості. Не рекомендується працювати у домашніх капцях або шльопанцях, а жінкам – ще й у взутті на високих підборах, що спричинить погіршення рівноваги за рахунок зменшення ефективної площі опори.

Кисті рук масажиста повинні бути сухими та пластичними, а також витривалими та сильними. Водночас надзвичайно важливо, щоб вони були ще чистими, теплими та м'якими.

Підвищена пітливість кистей завдає самому масажистові великих неприємностей. Необхідно суворо дотримуватись правил гігієни рук, використовувати різні препарати для зменшення та запобігання пітливості. Безпосередній контакт з тілом пацієнта, вимагає від масажиста ретельного догляду за шкірою рук та станом нігтів.

Помічено, що невелика ділянка жорсткої ороговілої шкіри, мозоль або неакуратно обрізаний ніготь, навіть зрідка дряпаючі шкіру, можуть вивести пацієнта зі стану комфортного розслаблення та стати причиною тривалої мимовільної напруги м'язів. Тому кожен практикуючий фахівець зобов'язаний постійно стежити та доглядати стан шкіри кистей рук і мати коротко острижені, підпиляні та відшліфовані нігті, що не виступають за м'якоть пальця.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

При першому відвідуванні пацієнту необхідно роз'яснити, що масаж проводять на чистій шкірі, тому що забруднена шкіра сприяє небезпеці інфікування під час масажу. Густий волосяний покрив на поверхні ділянки, що масажується, рекомендується зняти машинкою, але не голити, тому що бритва знімає не тільки волосся, а й поверхневий шар епідермісу, через що шкіра стає тонкою та легко вразливою до подразнень та інфікування.

Обов'язковою вимогою до пацієнта є відсутність в нього алкогольного чи наркотичного сп'яніння під час виконання сеансу масажу.

Проведення сеансу масажу (особливо сеансу загального масажу) потребує неодноразової зміни взаємного просторового розташування масажиста і масового.

Для того щоб правильно та технічно виконувати всі види масажних прийомів під час сеансу, фахівець повинен періодично переміщатися щодо тіла пацієнта. У зв'язку з цим відбувається зміна масажистом свого вихідного положення, яке активно впливає на конструкцію його робочої пози, видозмінює, пристосовує та адаптує її до конкретної ситуації, що виражається у поперемінній роботі «стоячи», «з опорою на одне коліно», «сидячи», у більшому або меншому нахилі вперед, вбік, повороті (ротації) тулуба, різному рівню піднімання та утримання рук, у зміні тиску на опорну ногу тощо. Саме тому одним з принципово важливих завдань є навчання фахівців усвідомленому, ергономічно обґрунтованому моделюванню та вибору найбільш підходящого взаємного розташування та оптимальної робочої пози у кожній конкретній ситуації, незалежно від умов праці та різновиду масажу.

Виходячи з особливостей ергономіки фахової діяльності масажиста, важливо у процесі навчання виконанню прийомів масажу не тільки надати відомості про рухи кистей рук, що безпосередньо контактують з поверхнею ділянки тіла, що підлягає масажу, а й визначити напрямок та траєкторію їх рухів залежно від положення пацієнта, що масажується, та положення самого фахівця з масажу.

При виконанні прийомів масажу використовують положення, прийняті у класичній системі масажу. Якщо рука ковзає вперед великим та вказівним пальцями (променевим краєм) це означає, що вона рухається «переднім ходом», якщо рука рухається «зворотним ходом», отже, вона ковзає вперед мізинцем (ліктьовим краєм кисті) [2; 3; 5].

Під «ближньою» ногою або рукою пацієнта мається на увазі кінцівка, що розташована ближче до масажиста, який стоїть або сидить збоку від пацієнта; під «дальньою» – розташована далі від масажиста [2; 3; 5; 7].

Якщо масажист розташовується боком до пацієнта, то «ближньою рукою масажиста» називається рука, що знаходиться ближче до пацієнта, – а інша рука, що далі від пацієнта – «дальньою рукою масажиста».

У тому випадку, коли поперечні осі (осі плечей) тіла масажиста та тіла масажованого пацієнта взаємно перпендикулярні, то це означає, що масажист

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

стоїть «перпендикулярно» по відношенню до ділянки тіла, що масажується (тобто масажист стоїть обличчям до столу, де лежить пацієнт). Якщо ці осі паралельні, то масажист стоїть «подовжньо» (тобто масажист стоїть лівим чи правим боком до пацієнта) [2; 5; 6].

Водночас, при розташуванні фахівця у «перпендикулярному» вихідному положенні до пацієнта, то при виконанні масажних прийомів у ділянці шиї, спини, попереку, грудей та косих м'язів живота масажується «далека» сторона (ділянка тіла, що розташована далі, тобто з протилежного боку від масажиста) [2].

Щоб масажувати «ближню» сторону (ділянка, розташована на даний момент ближче до масажиста), масажисту необхідно буде перейти на протилежний бік.

Якщо ж фахівець перебуває у «подовжньому» вихідному положенні, то можна масажувати одночасно «далеку» та «ближню» сторони тулуба (ділянку таза, спину, груди, шию) пацієнта.

Здійснюючи сеанс масажу рук або ніг, прийоми слід виконувати тільки на «ближній» кінцівці. Щоб масажувати далеку кінцівку, масажист обов'язково повинен перейти на протилежний бік. У «подовжньому» вихідному положенні при виконанні усіх видів масажних прийомів руки масажиста повинні рухатися лише переднім ходом.

Практичне застосування цього правила передбачає дотримання таких вимог: масажувати слід кінцівки, що розташовані ближче до масажиста (ближні), а масажувати ділянки на тулубі, розташовані далі від нього (дальні).

Це правило дозволяє масажисту вибрати найбільш раціональне з точки зору ергономіки вихідне положення для енергоефективного виконання масажних прийомів.

Для профілактики деформацій хребта та пов'язаних з ним професійних захворювань спеціаліста з масажу важливою умовою є біомеханічно правильне розташування верхніх та нижніх кінцівок масажиста у процесі виконання масажних прийомів.

Положення рук. Оптимальним варіантом при виконанні прийомів масажу є таке взаємне положення ланок верхньої кінцівки, в якому плече – передпліччя – кисть масажиста розташовуються по спадній вниз.

Слід зазначити, що, з точки зору біомеханіки, кисть масажиста займає найбільш вигідне положення по відношенню до передпліччя, коли розгинання у променево-зап'ястковому суглобі становить 15-30°, кут згинання (у середній точці траєкторії руху) в плечовому суглобі – 20-25°, відведення плеча у лікті – не більше за 20-30°.

Таке взаємне розташування є оптимальним не тільки з міркувань економії м'язової енергії при утриманні рук у робочому положенні, а ще й дозволяє ефективно управляти рухами за допомоги використання сили тяжіння та інерції. З метою усунення проявів нераціональної м'язової напруженості під час роботи,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

необхідно, щоб плечі фахівця були вільно розправлені та не підняті вгору внаслідок неконтрольованої напруги верхніх пучків трапецієподібних м'язів («заморожені плечі»).

При виконанні сеансу масажу важливо також враховувати, що ділянка тіла, що масажується, обов'язково повинна знаходитися у зоні оптимальної досяжності рук – частини робочого простору, обмеженої дугами, що описуються передпліччям при русі у ліктьових суглобах.

Положення ніг. Раціональність робочої пози фахівця з масажу досягається за рахунок високого рівня стійкості. При роботі стоячи в «перпендикулярному» вихідному положенні надійна ергономічна стійкість дотримується при постановці ступнів трохи ширше за ширину плечей, під кутом 30-40° між собою. При цьому одна зі ступнів може бути трохи (приблизно на третину або половину своєї довжини) виставлена вперед. При масажуванні стоячи у «подовжньому» вихідному положенні обидві ступні розташовуються вздовж краю масажного столу, під кутом між собою від 45° до 90°. Відстань між ними має становити 2-3 довжини ступні. Обов'язковий розворот ступні «ближньої» ноги у бік масажного столу обумовлений необхідністю підвищення ергономічної стійкості у напрямі основних зусиль.

При проведенні масажних прийомів необхідно переносити вагу свого тіла з однієї ноги на іншу (1-2 рази на хвилину, що дає можливість регулювати навантаження на м'язи та суглобово-зв'язковий апарат стоп). Для профілактики передчасної втоми масажиста має бути можливість вибору між діяльністю у різних вихідних положеннях та позах (перпендикулярне та поздовжнє, сидячи та стоячи) та їх почергове, ергономічно виправдане використання протягом окремого сеансу та всього робочого дня.

У зв'язку з цим масажисту слід змінювати своє положення та робочу позу не рідше ніж 1 раз на 3-5 хв.

Водночас для того, щоб тривале одноманітне навантаження на обмежене коло м'язів з часом не призвело до негативних морфологічних змін, що можуть призвести до погіршення стану здоров'я. Також неприпустимо розташування масажного столу впритул до стіни, що може призвести до формування деформацій хребта. Стіл повинен бути розташований таким чином, щоб масажист мав вільний доступ до нього з усіх чотирьох боків.

Не менш важливим з позицій біомеханіки є оптимальна висота масажного столу. Для визначення оптимальної висоти масажного столу фахівцю необхідно впритул стати до його краю, ступні та коліна повністю випрямлених ніг повинні торкатися одне одного, тулуб тримати рівним, плечі розгорнути, руки вільно опустити вниз.

Висота столу знаходиться в оптимальних межах, якщо його поверхня розташовується у діапазоні, обмеженому такими антропометричними точками (орієнтирами): знизу – пальцева точка (кінчик нігтьової фаланги 3-го пальця), зверху – точка (тильна сторона середніх фаланг стиснутих в кулак). Ширина

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

столу, що рекомендується, має бути у межах 55-65 см, тому що ширше ложе масажного столу змушує масажиста працювати з глибоким нахилом тулуба та витягнутими руками, фактично зводячи до нуля усі зусилля по оптимізації робочої пози за рахунок точного регулювання висоти столу.

При виконанні фізичної діяльності для досягнення результату власної діяльності будь-яким фахівцем витрачається певна кількість сил, часу та енергії. Ці показники багато у чому залежатимуть від раціональності робочих рухів із позицій ергомоторики та біомеханіки.

Зазначене ствердження значною мірою стосується також і виконання прийомів масажу, які є різноманітними за формою високодиференційованими робочими рухами. Для оптимізації витрати нервово-м'язової енергії під час виконання прийомів класичного масажу необхідно дотримуватися системи біомеханічних критеріїв.

1. Залежно від виду масажного прийому, його сили, амплітуди, темпу та необхідної інтенсивності впливу на тканини ділянки, що масажується, робочі рухи можуть виконуватися за рахунок включення різних комбінацій ланок опорно-рухового апарату масажиста: в основному за допомогою пальців, кисті та передпліччя; кисті, передпліччя та плеча; кисті, передпліччя та плеча із залученням тулуба та ніг.

2. Істотне значення для економної витрати нервово-м'язової енергії має траєкторія руху.

При цьому дугові рухи мають перевагу з позицій економізації витрат нервово-м'язової енергії на відміну прямолінійних. При прямолінійних осьових траєкторіях для стабілізації надмірних ступенів свободи ланок верхніх кінцівок потрібна значно більша активність м'язів, що виконують роль фіксаторів і нейтралізаторів, ніж при рухах рук, що здійснюються закругленими дуговими траєкторіями.

3. При виконанні прийомів масажу економія м'язової енергії також досягається за рахунок дотримання таких умов, як одночасність та симетричність рухів обома руками. Характерно й те, що найменш стомлюючими є симетричні, але при цьому протилежно спрямовані рухи обох рук в одній площині.

4. З погляду кумуляції м'язової енергії важливо уміти рівномірно розподіляти навантаження. Для цього масажисту потрібно навчитися вільно, однаково якісно та впевнено працювати обома руками.

5. Плавність, злитість та ритмічність рухів, що виконуються при виконанні масажних прийомів, є важливою умовою профілактики настання втоми під час роботи масажиста.

Виконуючи масажні прийоми, необхідно прагнути до того, щоб кожна масажна дія була завершеною, безперервною на всій ділянці, що масажується, наприклад, від початку м'яза і до його прикріплення. При цьому попередній і наступний рухи повинні бути плавно пов'язані між собою. Як зв'язки при переході від прийому до прийому, зміні масажистом свого положення,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

рекомендується виконувати прийом «погладжування» або «потряхування», забезпечуючи тим самим безперервність мануального контакту з масажованими ділянками тіла.

6. Важливо також пам'ятати, що межа локальної та загальної втоми настає значно пізніше при періодичній (через 30-60 с) зміні працюючих м'язів. Це досягається чергуванням різних видів прийомів, що створює більш рівномірне навантаження на м'яз працюючої кінцівки та одночасно із цим є необхідною умовою правильної методики масажного впливу.

7. Режим поступового збільшення і зменшення сили та інтенсивності масажного впливу дає можливість м'язам і суглобам масажиста, що беруть участь у виконанні прийому, легше пристосуватися до нового динамічного навантаження, точніше підлаштуватись на потрібний ритм та інші параметри руху.

Одночасно з цим, при поступовому наростанні сили виконання прийому пацієнт не відчуває дискомфортних відчуттів у вигляді болю, лоскоту і т. п., тому що біологічні тканини ділянки, що масажується, мають достатній час для адаптації до нового впливу.

Безумовне виконання вищевикладених рекомендацій дасть можливість оптимізувати витрати енергії та сприятиме, таким чином, підвищенню працездатності спеціаліста з масажу та ефективному проведенню сеансів класичного масажу.

Сучасні підходи до технології класичного масажу базуються на глибоких знаннях анатомії, фізіології, біомеханіки та інших медико-біологічних дисциплін. Методичні основи проведення масажу науково обґрунтовані, ефективні та знаходять широке застосування у медицині, спорті, фітнесі та інших сферах СПА-індустрії.

Глибоке знання біомеханічних положень та ергономічних умов у процесі професійної діяльності спеціаліста з масажу дозволяє постійно підвищувати якість та ефективність проведення масажних прийомів, і тим самим удосконалювати майстерність масажиста та запобігати розвитку професійно обумовлених захворювань.

Висновки. Аналіз досвіду практичної діяльності дозволяє стверджувати, що висококваліфіковані масажисти, використовуючи біомеханічні закономірності раціональної робочої пози, витрачають порівняно невелику кількість нервово-психічної енергії, тим самим віддаляючи настання фази стомлення та сприяючи збільшенню періоду високої працездатності.

Важливим постулатом ефективності праці спеціаліста з масажу також є стереотипність виконання ним усіх видів масажних прийомів, що дозволяє довести до автоматизму зразкове володіння технікою прийомів класичного масажу та чинити конкретний диференційований вплив на фізіологічні системи організму людини, що масажується, успішно домагаючись необхідного результату з оптимальними витратами власної м'язової енергії.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Література:

1. Вакуленко Д.В., Вакуленко Л.О., Кутакова О.В., Прилуцька Г.В. Лікувально-реабілітаційний масаж: навч. посіб. Київ: ВСВ Медицина, 2020. 568 с.

2. Вакуленко Л.О., Вакуленко Д.В., Кутакова О.В., Прилуцька Г.В. Реабілітаційний масаж. Тернопіль: ТДМУ, 2019. 524 с.

3. Класичний масаж: методичні вказівки до практичних занять для здобувачів вищої освіти спеціальності 017 – Фізична культура і спорт (освітній ступінь бакалавр) / Укл.: В.І. Титаренко, В.В. Черняков. Чернігів: НУ «Чернігівська політехніка», 2023. 62 с.

4. Методичні вказівки до виконання лабораторних робіт із навчальної дисципліни «Профілактично-лікувальний масаж» для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня за освітньо-професійною програмою «Фізична терапія, ерготерапія» спеціальності 227 «Фізична терапія, ерготерапія» денної форми навчання / Укл. О.І. Ніколенко. Рівне: НУВГП, 2020. 15 с.

5. Реабілітаційний масаж: конспект лекцій / Укл.: О.С. Степаненко, А.В. Ольховик, С.А. Король, Д.С. Воропаєв. Суми: СумДУ, 2021. 152 с.

6. Спортивний масаж: методичні вказівки до практичних занять для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 017 – Фізична культура і спорт / Укл.: В.І. Титаренко, В.В. Черняков. Чернігів: НУ «Чернігівська політехніка», 2024. 83 с.

7. Техніка і методика класичного та лікувального масажу: методичні вказівки до практичних занять для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 227 Терапія та реабілітація / Укл. В.І. Титаренко. Чернігів : НУ «Чернігівська політехніка», 2025. 156 с.

References

1. Vakulenko D.V., Vakulenko L.O., Kutakova O.V., & Prylutska H.V. (2020). *Likuvalno-reabilitatsiinyi masazh [Therapeutic and rehabilitation massage]*. Kyiv: VSV Medytsyna [in Ukrainian].

2. Vakulenko, L. O., Vakulenko, D. V., & Kutakova, O. V. (2019). *Reabilitatsiinyi masazh [Rehabilitation massage]*. Ternopil: TDMU [in Ukrainian].

3. Tytarenko V.I., & Cherniakov V.V. (2023). *Klasychnyi masazh [Classic massage]*. Chernihiv: NU «Chernihivska politekhnika» [in Ukrainian].

4. Nikolenko O.I. (2020). *Profilaktychno-likuvalnyi masazh [Preventive and therapeutic massage]*. Rivne: NUVHP [in Ukrainian].

5. Stepanenko O.S. Olkhovyk A.V., Korol S.A., & Voropaiev D.S. (2021). *Reabilitatsiinyi masazh [Rehabilitation massage]*. Sumy: SumDU [in Ukrainian].

6. Tytarenko V.I., & Cherniakov V.V. (2024). *Sportyvnyi masazh [Sports massage]*. Chernihiv: NU «Chernihivska politekhnika» [in Ukrainian].

7. Tytarenko V.I. (2025). *Tekhnika i metodyka klasychnoho ta likuvalnoho masazhu [Techniques and methods of classical and therapeutic massage]*. Chernihiv: NU «Chernihivska politekhnika» [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 25.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 616.13-004.6-036.1-07:577.112.85

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3711-3726

Ткач Єлизавета Петрівна кандидат медичних наук, доцент кафедри внутрішньої медицини, клінічної фармакології та професійних хвороб, Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0000-0001-5166-0859

МІСЦЕ ТА РОЛЬ LP(A) В РОЗВИТКУ ТА ПРОГРЕСУВАННЮ АТЕРОСКЛЕРОЗУ

Анотація. Ліпопротеїн(а) (Lp(a)) все частіше визнається незалежним, генетично зумовленим та причинним фактором ризику атеросклеротичних серцево-судинних захворювань, про який йдеться у сучасних настановах EAS/AHA/NLA/ESC/ACC останніх років, у більшості з яких рекомендоване визначення його рівня щонайменше однократно протягом життя. Хоча основні механізми залишаються не до кінця визначеними, беззаперечні дані підтверджують багатофакторний вплив Lp(a) на атерогенез. Lp(a) сприяє ендотеліальній дисфункції та запаленню судин, посилює затримку та окислення фосфоліпідів у стінці артерії. Ці зміни призводять до утворення пінистих клітин та активації гладком'язових клітин, що є ознаками раннього розвитку атеросклеротичної бляшки. Крім того, Lp(a) проявляє протромботичні ефекти через структурну гомологію з плазміногеном, перешкоджаючи процесу фібринолізу та сприяючи тромбозу, що може збільшити ризик розриву бляшки та гострих кардіо-цереброваскулярних подій. Загалом всі ці взаємообтяжувальні механізми підкреслюють унікальний внесок Lp(a) як у розвиток, так і у прогресування атеросклерозу. В клінічну практику уводять нові групи препаратів – інгібіторів Lp(a). Серед яких декілька класів уже пройшли клінічні дослідження I та II фаз, а окремі продовжені на III фазу. Це специфічні антисенсові олігонуклеотиди (ASO), агенти на основі малих інтерферуючих РНК (siRNA), пероральні селективні низькомолекулярні інгібітори синтезу Lp(a), які суттєво знижують концентрацію цього генетично-детермінованого фактора ризику атеросклерозу. З появою нових таргетних методів лікування, спрямованих на зниження рівня Lp(a), глибоке розуміння патофізіології Lp(a) є необхідним для втілення цих знань у клінічну практику.

Ключові слова: Ліпопротеїн(а), атеросклероз, ішемічна хвороба серця, атеросклеротичне кардіоваскулярне захворювання, серцево-судинний ризик, таргетна терапія Lp(a)

Tkach Yelyzaveta Petrivna PhD, Associate Professor of the Department of Internal Medicine, Clinical Pharmacology and Occupational Diseases, Bukovynian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0000-0001-5166-0859

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

THE PLACE AND ROLE OF LP(A) IN THE DEVELOPMENT AND PROGRESSION OF ATHEROSCLEROSIS OF VARIOUS LOCATIONS

Abstract. Lipoprotein(a) (Lp(a)) is increasingly recognized as an independent, genetically determined and causal risk factor for atherosclerotic cardiovascular diseases, which is mentioned in the current EAS/AHA/NLA/ESC/ACC guidelines of recent years, most of which recommend determining its level at least once during life. Although the underlying mechanisms remain incompletely defined, indisputable data confirm the multifactorial influence of Lp(a) on atherogenesis. Lp(a) promotes endothelial dysfunction and vascular inflammation, enhances the retention and oxidation of phospholipids in the arterial wall. These changes lead to foam cell formation and smooth muscle cell activation, which are hallmarks of early atherosclerotic plaque development. In addition, Lp(a) exerts prothrombotic effects through structural homology to plasminogen, interfering with fibrinolysis and promoting thrombosis, which may increase the risk of plaque rupture and acute cardiocerebrovascular events. Taken together, these interrelated mechanisms underscore the unique contribution of Lp(a) to both the development and progression of atherosclerosis. New groups of drugs are being introduced into clinical practice – Lp(a) inhibitors. Among them, several classes have already passed clinical trials of phases I and II, and some have been extended to phase III. These are specific antisense oligonucleotides (ASO), agents based on small interfering RNA (siRNA), and oral selective low-molecular-weight inhibitors of Lp(a) synthesis, which significantly reduce the concentration of this genetically determined risk factor for atherosclerosis. With the advent of new targeted therapies aimed at lowering Lp(a), a thorough understanding of the pathophysiology of Lp(a) is essential to translate this knowledge into clinical practice.

Keywords: Lipoprotein(a), atherosclerosis, coronary artery (heart) disease, atherosclerotic cardiovascular disease, cardiovascular risk, Lp(a)-targeted therapy.

Постановка проблеми. Атеросклеротичні серцево-судинні захворювання (АССС3) продовжують залишатися провідною причиною смертності в усьому світі. За даними ВООЗ, у 2022 році від серцево-судинних хвороб померло близько 19,8 млн людей, що становило більше третини усіх смертей у світі, причому близько 85% цих випадків припадали на інфаркт міокарда та інсульт, а понад 75% смертей належали країнам з низьким і середнім рівнем доходу [1].

Тому, одним із пріоритетних напрямів сучасної кардіології залишається пошук більш ефективних підходів до контролю модифікованих і немодифікованих факторів ризику серцево-судинних захворювань. Окрім традиційних факторів, таких як артеріальна гіпертензія, дисліпідемія, куріння, ожиріння та цукровий діабет, дедалі більшого значення набуває генетично детермінований чинник ризику АССС3 - Lp(a). У 2025 «ESC/EAS Focused Update of the 2019 ESC/EAS Guidelines for the management of dyslipidaemias» рекомендовано

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

розглядати кратність визначення Lp(a) за життя у людини, а також встановлено його рівні, при яких він набуває значення як клінічно значущий модифікатор ризику [2].

Додатково актуальність моніторингу цього біомаркера підкреслюється його високою поширеністю. За даними Американської асоціації серця, підвищений рівень Lp(a) має приблизно 1 із 5 людей у світі, що обґрунтовує доцільність його ширшого використання для уточнення індивідуального серцево-судинного ризику та персоналізації профілактичних стратегій [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За декілька останніх років Lp(a) фактично перемістився з категорії «додаткового біомаркера» в іншу категорію «клінічно важливого незалежного чинника ризику» АССС3. 2022 році консенсус Європейського товариства з атеросклерозу (EAS) узагальнив генетичні, епідеміологічні та клінічні дані на користь важливого причинного зв'язку підвищеного Lp(a) з розвитком АССС3 та аортальним стенозом, а у 2025 році у фокусному оновленні 2019 року ESC/EAS настанови з менеджменту дисліпідемій Lp(a) вже прямо розглядається як модифікатор ризику/фактор, що посилює (обважчує, інтенсифікує) кардіоваскулярний ризик: його рекомендують визначати щонайменше один раз у житті кожному дорослому, а рівень >50 мг/дл (≥105 нмоль/л) вважають клінічно вагомим для уточнення ризику. Водночас у цій же настанові наголошується, що поки немає доведеного ефекту впливу на клінічно значущі кінцеві результати (outcome-ефект), тобто на те, що можливо реально змінить прогноз пацієнта через зниження Lp(a) (такі дослідження тільки проводяться та не завершені), основною залишається поточна тактика - максимально інтенсивний контроль за іншими модифікованими факторами атерогенезу, насамперед рівнем ХС- ЛПНЩ [2,4].

Найважливішим в публікаціях останній років є еволюція поглядів про роль Lp(a): перехід від поняття «асоціації з ризиком» до демонстрації тісного зв'язку Lp(a) з прогресуванням атеросклеротичної бляшки. У серійному ССТА-дослідженні, опублікованому у 2024 році в JAMA Cardiology, вищі рівні Lp(a) були пов'язані з більш вираженим прогресуванням коронарного атеросклерозу, частішою появою некальцинованих бляшок низької щільності та ознаками перикоронарного запалення, тобто з утворенням атеросклеротичних бляшок певного фенотипу, які більше схильні до розриву. Відбулися важливі зрушення у розумінні патофізіології атерогенезу: нині Lp(a) розглядається не просто як маркер ризику, а як повноцінний учасник формування атерогенної запально-активної вразливої бляшки [5]. Таким морфотипом вразливої бляшки може бути фіброатерома з тонкою фіброзною капсулою (покришкою), яка найчастіше асоціюється зі STEMI, NSTEMI, раптовою коронарною подією.

Також за останні роки важливі дані продемонстровані у напрямку вивчення проблеми вторинної профілактики АССС3. Велике дослідження в США, опубліковане у European Heart Journal у 2025 році, на підставі аналізу американської сімейної кардіологічної бази даних (The US Family Heart

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Database), показало, що у 273 770 пацієнтів з уже наявним АССС3 (перенесені інфаркт міокарда, ішемічний інсульт, коронарну реваскулярзацію, іншу атеросклеротичну кардіоваскулярну подію) вищі концентрації рівня Lp(a) асоціювалися зі зростанням ризику повторних АССС3-подій. Порівняно з низькими рівнями Lp(a) (<15 нмоль/л), зростання його рівня до 180–299 нмоль/л збільшило ризик повторних подій на 29% (HR 1,29), а для рівня Lp(a) ≥300 нмоль/л на 45% (HR 1,45) відповідно. Було додатково зазначено, що на тлі високоінтенсивної гіполіпідемічної терапії під контролем рівнів ХС ЛПНЩ, особливо з використанням PCSK9-інгібіторів цей ризик був дещо нижчим, але повністю не усувався. Це абсолютно переконливо підтримує концепцію резидуального ризику, яка полягає в тому, що навіть при жорстко контрольованому рівні ХС ЛПНЩ підвищений рівень Lp(a) залишається клінічно значущим джерелом залишкового ризику розвитку кардіоваскулярних подій [6].

Цільова терапія, спрямована на рівні Lp(a) в цих умовах набирає обертів, розвивається як напрям, демонструє достатню кількість досліджень та трайлів на різних фазах клінічних досліджень [7-9]. До 2025 року опубліковано кілька досліджень I та II фази нових препаратів, що таргетують Lp(a) та знижують його рівень, розпочаті для окремих з них дослідження III фази.

Мета статті - вивчити та проаналізувати сучасні дані про патофізіологічну роль генетично-детермінованого фактора ризику Lp(a) у патогенезі атеросклерозу та ускладнень, а також при підвищенні його рівня критично дослідити можливості терапевтичних стратегій ведення пацієнтів у межах первинної та вторинної профілактики атеросклеротичних серцево-судинних захворювань.

Виклад основного матеріалу. Атеросклероз – це хронічне запальне захворювання артеріальної стінки, яке починається з ендотеліальної дисфункції та утворення жирових смуг і завершується утворенням складних бляшок з багатим на ліпіди ядром і фіброзною капсулою, яка може виразкуватися або розриватися.

Ендотеліальна дисфункція часто викликана активними формами кисню, які збільшують проникність ендотелію для ліпопротеїнів, сприяючи накопиченню їх в субендотеліальному шарі та рекрутингу лейкоцитів [10, 11]. У випадку атеросклерозу провідну роль відіграє ректуринг моноцитів у судинну стінку, проте до запального інфільтрату пізніше залучаються Т- та В-лімфоцити, нейтрофіли, дендритні клітини [12].

Lp(a) сприяє розвитку АССС3 через проатерогенні та прозапальні ефекти, які можуть бути частково опосередковані окисленими фосфоліпідами (ОФЛ), які переносятся на Lp(a). Lp(a) – це частинка, подібна до структури ЛПНЩ, хоча і має відмінності. Концентрації Lp(a) генетично визначаються геном LPA, і розподіл у популяціях варіюється (найвищі рівні у осіб африканського походження). Його фізіологічна роль залишається не до кінця вивченою, дані свідчать про те, що Lp(a) може сприяти загоєнню ран та пригнічувати ріст і метастазування раку [12].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Проспективні дослідження виявили стійкі зв'язки Lp(a) з наслідками АССС3 та кальцинованою хворобою аортального клапана, а генетичні дослідження підтверджують причинно-наслідкові зв'язки. Ризик розвитку АССС3 постійно зростає з вищими концентраціями Lp(a). Концентрація Lp(a) 125 нмоль/л (50 мг/дл) вважається високою і пов'язана приблизно з 40% збільшенням ризику АССС3. Рівень Lp(a) 100 мг/дл (≥250 нмоль/л) приблизно подвоює ризик АССС3. Рівень Lp(a) 180 мг/дл (≥430 нмоль/л) збільшує ризик розвитку АССС3 в 4 рази, подібно до ризику гетерозиготної сімейної гіперхолестеринемії [13, 14].

Оскільки концентрації Lp(a) залишаються подібними з часом і незначно змінюються факторами способу життя, одного вимірювання впродовж життя зазвичай достатньо. Вторинні причини високого Lp(a) включають захворювання нирок, печінки або щитовидної залози, вагітність, менопаузу, деякі ліки. Запалення може збільшувати або знижувати Lp(a). Ризик АССС3 особливо високий для осіб з підвищеним рівнем Lp(a) та іншими факторами ризику, а вимірювання Lp(a) допомагає зі стратифікацією [13].

Lp(a) структурно нагадує ЛПНЩ, з ключовою відмінністю наявністю аполіпопротеїну (a) - апо(a), який ковалентно через один дисульфідний зв'язок пов'язаний з аполіпопротеїном B-100 - апо-B100 та стабілізується нековалентними взаємодіями [12].

Апо(a) має структурну гомологію з плазміногеном і містить білкові домени, відомі як крінгли (цікавий факт, вони були названі так через їхню схожість зі скандинавською випічкою). Апо(a) складається з двох крінгл-доменів (крінгл IV (KIV) та крінгл V (KV) та каталітично неактивного домену серинової протеази. Крінгли апо(a) мають певні підтипи і кожна особина апо(a) несе різні підтипи крінглів, чим пояснює значну гетерогенність розміру апо(a). Частинки Lp(a) складаються з ядра, подібного до ЛПНЩ, що містить нейтральні ліпіди, фосфоліпіди та апоB-100, оточеного моношаром фосфоліпідів та ковалентно приєднаного до апо(a). Апо(a) містить кілька доменів KIV, зокрема, змінну кількість повторів KIV-2, KV та протеазних доменів. ОФЛ переважно зв'язуються з KIV-9, сприяючи атерогенному та прозапальному потенціалу Lp(a) [12, 15].

Lp(a) має протромботичні, агрегантні та антифібринолітичні властивості. Це досить важливо в розумінні механізмів атеротромбозу та розвитку ускладнених проявів атеросклеротичної патології, а також у розвитку ретромбозів після проведення ендоваскулярних процедур, таких як ЧКВ, АКШ, каротидної ендартектомії, ендоваскулярної ангіопластики периферичних артерій тощо. Механізмів декілька, що сприяють артеріальному тромбозу після розриву бляшки: 1) Lp(a) проявляє антифібринолітичні властивості, конкуруючи з плазміногеном за зв'язування фібрину через апо(a). Крім того, Lp(a) зв'язується з тетранектином, білком, який прискорює активацію плазміногену через тканинний активатор плазміногену, додатково пригнічуючи фібриноліз. Активований плазмін може парадоксально посилювати зв'язування Lp(a) з

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

фібрином, тим самим перешкоджаючи плазмін-опосередкованій деградації фібрину[10, 16]; 2) Lp(a) додатково підвищує ризик тромбозу через інші компоненти гемостазу, зокрема через індукцію експресії тканинного фактора на моноцитах та взаємодію з інгібітором шляху тканинного фактора (TFPI) (зовнішній шлях гіперкоагуляції); 3) посилює агрегацію тромбоцитів через пептид, що активує рецептор тромбіну (SFLLRN) [12, 17]. Саме ці протромботичні, агрегаційні та антифібринолітичні властивості Lp(a) можуть сприяти фізіологічному загоєнню ран. [12].

Lp(a), стимулюючи активацію ендотелію, залучення моноцитів та формування пінистих клітин, що походять від макрофагів, сприяє атерогенезу.

Більше детально можна це описати певними механізмами. Lp(a) зв'язується та розкладає ОФЛ через ліпопротеїн-асоційовану фосфоліпазу А2 (ЛФЛ А2) [11, 12, 18, 19]. Продукти розкладу ОФЛ є прозапальними, але зазвичай виводяться альбуміном при низьких та помірних рівнях Lp(a) [19]. Як основний носій ОФЛ, Lp(a) модулює це запалення. При низьких рівнях Lp(a) може сприяти виведенню ОФЛ з плазми, потенційно проявляючи захисний ефект. Однак, зв'язуючись з апо(а), ОФЛ конкурентно інгібують ЛФЛ А2, знижуючи його ферментативну активність та сприяючи накопиченню ОФЛ аутокринним чином. Цей ефект послаблюється за відсутності апо(а), що підкреслює його важливу роль [12, 18].

Lp(a) сприяє активації ендотелію шляхом підвищення регуляції молекул адгезії, включаючи молекулу адгезії судинних клітин-1 (VCAM-1), молекулу міжклітинної адгезії-1 (ICAM-1), Е-селектин та Р-селектин, тим самим посилюючи рекрутинг лейкоцитів [11-12]. Він також індукує хемотаксис моноцитів через білок-1 хемоатрактанта моноцитів та активує через ОФЛ сигнальний шлях ядерного фактора κВ (NF-κB), який регулює експресію прозапальних цитокінів, адгезію та виживання клітин, рекрутинг лейкоцитів. Разом з β2-інтегрином Mac-1 Lp(a) сприяє інфільтрації моноцитів [12]. Ці моноцити, що інфільтруються, в подальшому диференціюються в макрофаги, разом з активованими гладком'язовими клітинами (ГМК) судинної стінки секретують цитокіни, такі як IL-1β, IL-12 та IL-6, посилюючи запальне середовище в атеросклеротичній бляшці. Окислені ЛПНЩ та ОФЛ катаболізуються макрофагами, що призводить до утворення пінистих клітин та сприяє розвитку некротичних явищ ліпідного ядра [11, 20].

Хронічне запалення, опосередковане макрофагами, руйнує фіброзну капсулу, утворюючи тонкопокривні фіброатероми, схильні до розриву, тим самим збільшуючи вразливість бляшки та ризик серцево-судинних подій [11]. Підвищені рівні Lp(a) пов'язані з атеросклеротичними бляшками складної морфології, які більш схильні до повторного розриву та загоєння [11], тим самим прискорюючи прогресування атеросклеротичного захворювання.

Крінглі на апо(а) виконують важливі функції. Наприклад, KIV-10 посилює адгезію Lp(a) до клітин судинної стінки та фібрину. Крінгли, такі як KIV-6 та KIV-7, взаємодіють з рецепторами-поглиначами на пінистих клітинах [12]. Така

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

взаємодія сприяє секреції прозапальних цитокінів (IL-1 та IL-6, матриксних металопротеїназ), які посилюють локальне запалення та стимулюють проліферацію судинних ГМК та ранню міграцію до атеросклеротичних уражень [12]. Важливо, що Lp(a) має також і прямий вплив на патофізіологію ГМК через пригнічення активації плазміногену та утворення плазміну, що призводить до зниження рівня регулятора міграції та проліферації ГМК - активного сигнального білка TGF-β (трансформуючого фактора росту-β). Нейтралізація TGF-β призводить до індукованої Lp(a) проліферації ГМК, що свідчить про мітогенну роль фрагмента Lp(a) та впливає на ремоделювання судинної стінки (формування неоінтими) [12, 21]. Примітно, що Lp(a)-позитивні ураження можуть не мати тромбів, що підкреслює їхню незалежну від тромбу роль у сприянні росту неоінтими. Чому це так важливо для клінічної практики? Через те, що надмірне утворення неоінтими може призвести до звуження просвіту судин та викликати рестенози після стентування чи ангіопластики.

У сучасних наукових роботах та оглядах підвищений Lp(a) розглядається як маркер залишкового атеротромботичного ризику і після судинних втручань. Найпереконливіші клінічні дані отримані після ЧКВ, де високий Lp(a) асоціюється з подіями MACE, повторною реваскуляризацією, рестенозом і тромбозом стента [22, 23]. Для аортокоронарного шунтування, каротидної ендартектомії та стентування, а також периферичних втручань наявні дані менш однорідні: окремі дослідження демонструють зв’язок Lp(a) з оклюзією шунтів, рестенозом або несприятливими клінічними наслідками для кінцівок, таких як збереження та функціональність, однак результати досліджень залишаються частково суперечливими [24, 25].

Розглядається впровадження нових терапевтичних засобів, які зменшують рівень не тільки ХС ЛПНЩ, а й інших атерогенних ліпопротеїнів (у т.ч. спрямовані на Lp(a)), а також новітні досягнення в оцінці ризику серцево-судинних захворювань, що мають відношення до лікування осіб з дисліпідемією як у рамках первинної, так і вторинної профілактики. Ці рекомендації засновані на високоякісних доказах великих рандомізованих, плацебо-контрольованих досліджень серцево-судинних наслідків, опублікованих за останні роки, зокрема результати таких досліджень як FOURIER (подальше дослідження серцево-судинних наслідків з інгібуванням PCSK9 у пацієнтів з підвищеним ризиком), ODYSSEY OUTCOMES (оцінка серцево-судинних наслідків після ГКС під час лікування алірокумабом) та інші. Результати дослідження ODYSSEY OUT COMES надають переконливі докази того, що клінічні переваги алірокумабу частково пояснюються зниженням концентрації Lp(a), незалежно від його впливу на рівень холестерину ЛПНЩ. У когорті з 18 924 пацієнтів з ГКС в анамнезі, які отримували високоінтенсивну статинову терапію, лікування алірокумабом було пов'язане зі зниженням загальної кількості серцево-судинних подій, що підтверджується коефіцієнтом ризику (HR - 0,85). Крім того, кожне зниження рівня Lp(a) на 5 мг/дл відповідало орієнтовно додатковому відносному

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

зниженню кількості серцево-судинних подій на 2,5%, що підкреслює значний потенціал зниження рівня Lp(a) [26, 27].

У дослідженні FOURIER додавання інгібітора PCSK9 еволокумабу до статинотерапії у 27 564 пацієнтів пацієнтів із встановленим АССС3 значно знижувало рівень ХС ЛПНЩ (на 59%) і достовірно зменшувало ризик великих серцево-судинних подій, однак не продемонструвало достовірного зниження смертності протягом 26 міс спостереження. Основні виграшні моменти були у значному зниженні ризику інфарктів, інсультів та потреби у реваскуляризації (ПКТ – ВР знижено на 15% (HR -0,85), ВКТ – на 20% (HR – 0,80)) [27].

Наразі офіційно не схвалено жодного препарату для зниження рівня Lp(a), і в клінічній практиці Lp(a) в основному використовується для (пере)визначення серцево-судинного ризику, особливо у осіб з пограничним серцево-судинним ризиком та людей із сімейним анамнезом передчасної ІХС, згідно з різними рекомендаціями. Були розроблені специфічні антисенсові олігонуклеотиди (ASO), спрямовані на Lp(a), та агенти на основі малих інтерферуючих РНК (siRNA), щоб забезпечити суттєве зниження рівня Lp(a) шляхом пригнічення синтезу апо(а) у печінці. Ці препарати кон'юговані з N-ацетилгалактозаміном (GalNAc) для забезпечення їх зв'язування з асіалоглікопротеїнами, які специфічно експресуються на поверхні гепатоцитів. Такі препарати включають пелакарсен (ін'єкційний ASO) та олпасіран, зерласіран, леподисіран (ін'єкційні siRNA-агенти). Мувалаплін є ще одним терапевтичним варіантом для зниження рівня Lp(a), оскільки він є пероральним селективним низькомолекулярним інгібітором утворення Lp(a), що потенційно має певні переваги [7, 28].

Дослідження OCEAN(a)-DOSE по ефективності олпасірану, який забезпечував досить інтенсивне зниження рівня Lp(a), при регулярному уведенні кожні 12 тижнів в дозах ≥75 мг зберігав ефективність майже через рік після уведення останньої дози препарату на рівні 40-50% зменшення концентрації Lp(a) [8]. Дослідження II фази препарату зерласіран показало час-усереднене зниження рівня Lp(a) більше, ніж на 80% за 36 тижнів [9]. Для мувалапліну у рандомізованому, плацебо-контрольованому дослідженні KRAKEN зниження Lp(a) досягало 85,8% [28]. У фазі II дослідження ALPACA леподисіран у дозі 400 мг знижував Lp(a) в середньому на 93,9% на період 2-6 місяців після введення [29].

Оприлюднено результати нового мережевного мета-аналізу, базованого на 25 РКД, що охоплює 7715 учасників, що забезпечує комплексне порівняння siRNA, ASO, перорального інгібітора низьких молекул мувалапліну та нетаргетної терапії для зниження рівня Lp(a) у плазмі. Загалом, терапія на основі siRNA досягла найбільшого зниження, значно перевершуючи мувалаплін та ASO, тоді як нетаргетні агенти продемонстрували помірний ефект [30].

Для пелакарсену зафіксовано середнє зниження рівня Lp(a) на 54% (95%; ДІ: -72,15% до -36,15%), леподисірану 72% (95%; ДІ: -84,44% до -59,30%), олпасірану 92% (95%; ДІ: -100,09% до -84,03%), мувалапліну 77% (95%; ДІ: -

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

90,32% до -63,2%), інклісірану 18% (95%; ДІ: -24,95% до -11,4%). Серед 9 досліджень, що повідомляли про абсолютні зміни, олпасіран знову продемонстрував найбільший ефект по зниженню концентрації Lp(a) (MD: −250,70 нмоль/л), далі йшли зерласіран (MD: −205,63 нмоль/л). Аналіз підгруп, стратифікований за типом втручання (таргетна, нетаргетна терапія), показав, що олпасіран постійно займав найвищі позиції; зерласіран, мувалаплін та леподисіран продемонстрували порівнянну ефективність, всі з яких були значно більшими за нетаргетні препарати. Важливо, що фонове використання інгібітора PCSK9 помітно посилювало ефект зерласірану. Це підкреслює клінічний потенціал комбінованої терапії у групах високого ризику[30].

Модельні дослідження показують, що зниження рівня Lp(a) на 105 нмоль/л може знизити ризик розвитку ACCC3 приблизно на 20% протягом 5-річного періоду [31], тоді як дослідження рандомізації за методом Менделя показують, що абсолютне зниження рівня Lp(a) на 164,3 нмоль/л (приблизно 65,7 мг/дл) забезпечує серцево-судинну користь, еквівалентну зниженню рівня ХС ЛПНЩ на 1 ммоль/л [32].

Механістично (з точки зору механізмів), терапія siRNA та ASO спрямовані на печінкові транскрипти LPA, але принципово відрізняються за механізмами дії. ASO гібридизується з мРНК LPA та індукує деградацію, опосередковану РНКазою-Н, тоді як siRNA включається до комплексу РНК-індукованого сайленсингу, де антисенс-ланцюг керує каталітичним розщепленням мРНК LPA, забезпечуючи тривалий сайленсинг (вимкнення чи заглушення, зазвичай тимчасове) генів [33]. Отже, агенти ASO наступного покоління, кон'юговані з N-ацетилгалактозаміном, такі як пелакарсен, демонструють приблизно в 30 разів вищу ефективність, ніж їхні некон'юговані попередники [34]. Тому пелакарсен може уводитися щомісяця, тоді як терапія siRNA досягає стійкого пригнічення (сайленсингу генів) з інтервалами 3-8 місяців [35] і логічним є рідше уведення. На противагу цьому, мувалаплін діє через окремий механізм, блокуючи ковалентний зв'язок апо(а) з апоВ100, запобігаючи складанню Lp(a) без прямого пригнічення синтезу апо(а) [28].

Доклінічні та клінічні дані послідовно демонструють, що терапія siRNA призводить до найбільшого та стійкого зниження рівня Lp(a), тоді як пероральний мувалаплін може пропонувати додаткові переваги у гнучкості дозування та режиму прийому. У сукупності цей мета-аналіз також продемонстрував, що ці три цільові класи – siRNA, ASO та мувалаплін – забезпечують і помірне зниження рівня апоВ та ХС ЛПНЩ, що свідчить про додаткову користь для серцево-судинної системи [30].

Загалом результати свідчать, що проблема пошуку препаратів таргетної інгібіції Lp(a) вже фактично вирішена, проте поки залишається відкритим питання – чи вплине ця терапія на зменшення частоти інфарктів, інсультів, кардіоваскулярної смерті та ін. Можливо на це дадуть відповідь великі outcome-дослідження III фази, що ще тривають. Це торкається Lp(a)HORIZON для

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

пелакарсену, OCEAN(a)-Outcomes для олпасірану й ACCLAIM-Lp(a) для леподисірану. Тобто сьогодні роль в атерогенезі, прогресуванні атеросклерозу і цільова інгібіція Lp(a), як можлива прогноз-модифікована таргетна терапія перебуває на переломному етапі: епідеміологічна та механістична база вже дуже сильна, поточні дослідження показали вагоме і тривале зниження рівня біомаркера, але вирішальні дані про зменшення клінічних подій ще очікуються. Відповідно тому, сучасні настанови поки не роблять Lp(a) терапевтичною мішенню, як ось до прикладу ХС ЛПНЩ, а рекомендують використовувати визначення його рівня для уточнення стратифікації кардіоваскулярного ризику і запровадження більш інтенсивної профілактики АССС3 [36-38].

Висновки. Lp(a) є не лише незалежним фактором ризику АССС3, а й імовірним рушієм прогресування атеросклерозу різних локалізацій та повторних подій у пацієнтів із вже наявною кардіоваскулярною патологією. У клінічній практиці визначення Lp(a) дедалі більше потрібне для виявлення пацієнтів із високим залишковим (резидуальним) ризиком, у яких слід агресивніше контролювати рівні ХС ЛПНЩ та впливати на інші модифіковані фактори ризику. Одночасно результати дослідження Lp(a)-таргетних препаратів олпасірану, зерласірану, леподисірану, мувалапліну та пелакарсену створюють реальну перспективу першої специфічної Lp(a)-терапії, але чи стане така терапія прогноз-модифікуючою чи ні, її місце в стандартах лікування остаточно визначать лише outcome-трайли. Загалом, існує нагальна потреба в науково обґрунтованих рекомендаціях щодо зниження рівня Lp(a) у щоденній клінічній практиці, а також у розробці модифікованих підходів первинної та вторинної профілактики розвитку АССС3.

Література

1. World Health Organization. Cardiovascular diseases (CVDs) [Internet]. Geneva: World Health Organization; 2025 Jul 31 [cited 2026 Apr 30]. Available at: https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/cardiovascular-diseases-%28cvds%29?utm_source

2. ESC/EAS Scientific Document Group. 2025 Focused Update of the 2019 ESC/EAS Guidelines for the management of dyslipidaemias. Eur Heart J. 2025;46(42):4359-4378. https://doi.org/10.1093/eurheartj/ehaf190

3. Reyes-Soffer G, Ginsberg HN, Berglund L, Duell PB, Heffron SP, Kamstrup PR, et al. (2022). Lipoprotein(a): A genetically determined, causal, and prevalent risk factor for atherosclerotic cardiovascular disease: a scientific statement from the American Heart Association. Arterioscler Thromb Vasc Biol. 2022;42(1):e48-e60. https://doi.org/10.1161/ATV.0000000000000147

4. Kronenberg F, Mora S, Stroes ESG, Ference BA, Arsenault BJ, Berglund L, et al. (2022). Lipoprotein(a) in atherosclerotic cardiovascular disease and aortic stenosis: a European Atherosclerosis Society consensus statement, European Heart Journal, Volume 43, Issue 39, 14 October 2022, Pages 3925–3946, https://doi.org/10.1093/eurheartj/ehac361

5. Nurmohamed, N. S., Gaillard, E. L., Malkasian, S., de Groot, R. J., Ibrahim, S., Bom, M. J., et al. (2024). Lipoprotein(a) and Long-Term Plaque Progression, Low-Density Plaque, and Pericoronary Inflammation. JAMA cardiology, 9(9), 826–834. https://doi.org/10.1001/jamacardio.2024.1874

6. MacDougall, D. E., Tybjærg-Hansen, A., Knowles, J. W., Stern, T. P., Hartsuff, B. K., McGowan, M. P., Baum, S. J., Wilemon, K. A., & Nordestgaard, B. G. (2025). Lipoprotein(a) and recurrent atherosclerotic cardiovascular events: the US Family Heart Database. European heart journal, 46(44), 4762–4775. https://doi.org/10.1093/eurheartj/ehaf297

7. Katsiki, N., Vrablik, M., Banach, M., & Gouni-Berthold, I. (2025). Lp(a)-Lowering Agents in Development: A New Era in Tackling the Burden of Cardiovascular Risk?. Pharmaceuticals (Basel, Switzerland), 18(5), 753. https://doi.org/10.3390/ph18050753

8. O'Donoghue, M. L., Rosenson, R. S., Gencer, B., López, J. A. G., Lepor, N., Baum, S. J., et al. (2024). The off-treatment effects of olpasiran on lipoprotein(a) lowering: OCEAN(a)-DOSE extension period results. *Journal of the American College of Cardiology*, *84*(9), 790–797. https://doi.org/10.1016/j.jacc.2024.05.058

9. Nissen, S. E., Wang, Q., Nicholls, S. J., Navar, A. M., Ray, K. K., Schwartz, G. G., et al. (2024). Zerlasiran-A small-interfering RNA targeting lipoprotein(a): A phase 2 randomized clinical trial. *JAMA, 332*(23), 1992–2002. https://doi.org/10.1001/jama.2024.21957

10. Durlach V, Bonnefont-Rousselot D, Boccara F, et al. (2021)Lipoprotein(a): pathophysiology, measurement, indication and treatment in cardiovascular disease. A consensus statement from the Nouvelle Société Francophone d'Athérosclérose (NSFA). Arch Cardiovasc Dis. 2021;114 (12):828–847. https://doi:10.1016/j.acvd.2021.10.009

11. Lampsas, S., Xenou, M., Oikonomou, E., Pantelidis, P., Lysandrou, A., Sarantos, S., et al.(2023). Lipoprotein(a) in Atherosclerotic Diseases: From Pathophysiology to Diagnosis and Treatment. *Molecules (Basel, Switzerland)*, *28*(3), 969. https://doi.org/10.3390/molecules28030969

12. Mwipatayi, B. P., Dodd, J. E., Ahmad Bazlee, A. H., Stratford, G., Lee, B., Mori, T., et al. (2025). Lipoprotein(a) and Its Role in Peripheral Arterial Disease: A Narrative Review. Vascular health and risk management, 21, 965–981. https://doi.org/10.2147/VHRM.S555127

13. Blumenthal, R. S., Morris, P. B., Gaudino, M., Johnson, H. M., Anderson, T. S., Bittner, V. A., et al. (2026). 2026 ACC/AHA/AACVPR/ABC/ACPM/ADA/AGS/APhA/ASPC/NLA/PCNA Guideline on the Management of Dyslipidemia: A Report of the American College of Cardiology/American Heart Association Joint Committee on Clinical Practice Guidelines. Journal of the American College of Cardiology, S0735-1097(25)10254-4. Advance online publication. https://doi.org/10.1016/j.jacc.2025.11.016

14. Marston, N. A., Giugliano, R. P., Melloni, G. E. M., Park, J. G., Morrill, V., Blazing, M. A., et al. (2022). Association of Apolipoprotein B-Containing Lipoproteins and Risk of Myocardial Infarction in Individuals With and Without Atherosclerosis: Distinguishing Between Particle Concentration, Type, and Content. JAMA cardiology, 7(3), 250–256. https://doi.org/10.1001/jamacardio.2021.5083

15. Maranhão RC, Carvalho PO, Strunz CC, Pileggi F. (2014). Lipoprotein (a): structure, pathophysiology and clinical implications. Arq Bras Cardiol. 2014;103(1):76–84. https://doi:10.5935/abc.20140101

16. Kostner, K. M., & Kostner, G. M. (2024). The 10 essential questions regarding lipoprotein(a). *Current opinion in clinical nutrition and metabolic care*, *27*(2), 136–143. https://doi.org/10.1097/MCO.0000000000000994

17. Koschinsky ML, Boffa MB. (2021). Genetics to the rescue: sophisticated approaches provide critical insights into the determination of Lp(a) levels. J Am Coll Cardiol. 2021;78(5):450–452. https://doi:10.1016/j.jacc.2021.06.004

18. Huang, F., Wang, K., & Shen, J. (2020). Lipoprotein-associated phospholipase A2: The story continues. *Medicinal research reviews*, *40*(1), 79–134. https://doi.org/10.1002/med.21597

19. Koutsogianni, A. D., Liberopoulos, E., Tellis, K., & Tselepis, A. D. (2022). Oxidized phospholipids and lipoprotein(a): An update. *European journal of clinical investigation*, *52*(4), e13710. https://doi.org/10.1111/eci.13710

ISSN 2786-4952 Online

20. Syrovets, T., Thillet, J., Chapman, M. J., & Simmet, T. (1997). Lipoprotein(a) is a potent chemoattractant for human peripheral monocytes. *Blood*, *90*(5), 2027–2036.

21. Kojima, S., Harpel, P. C., & Rifkin, D. B. (1991). Lipoprotein (a) inhibits the generation of transforming growth factor beta: an endogenous inhibitor of smooth muscle cell migration. The Journal of cell biology, 113(6), 1439–1445. https://doi.org/10.1083/jcb.113.6.1439

22. Alshibane, M. A., Ali, M. A. M., Ahmed, M., Salah Eldin Elmubarak, S. M., Ali Mohamed Zain, N. Q. A., Omer Hamid Zain Elabdin, S., & Fathi Mohammed, A. (2026). Elevated Lipoprotein(a) and Cardiovascular Outcomes After Percutaneous Coronary Intervention: A Systematic Review. *Cureus*, *18*(3), e106009. https://doi.org/10.7759/cureus.106009

23. Wu, X., Wu, M., Huang, H., Liu, Z., Huang, H., & Wang, L. (2025). Elevated Lipoprotein(a) Predicts Stent Edge Restenosis and Adverse Two-Year Outcomes After PCI: An Intravascular Ultrasound Study. *International journal of general medicine*, *18*, 3713–3725. https://doi.org/10.2147/IJGM.S533584

24. Marques, J. C., Marques, M. F., Ribeiro, H., Neves, A. P., Zlatanovic, P., & Neves, J. R. (2025). The Impact of Elevated Lipoprotein (a) Levels on Postoperative Outcomes in Carotid Endarterectomy: A Systematic Review. *Journal of clinical medicine*, *14*(7), 2253. https://doi.org/10.3390/jcm14072253

25. Kar S. (2025). Lipoprotein A and the Association With Peripheral Arterial Disease: A Review of the Risk in Peripheral Arterial Disease. *Reviews in cardiovascular medicine*, *26*(11), 41551. https://doi.org/10.31083/RCM41551

26. Kausik K. Ray, Michael Szarek, Deepak L. Bhatt, Vera A. Bittner, Sergio Fazio, Shaun G. Goodman, et al. (2026) Lipoprotein(a) Levels and Time to Cardiovascular Benefit With Alirocumab in Patients With Recent Acute Coronary Syndrome, JACC,Volume 86(21),2025,2071-2076 https://doi.org/10.1016/j.jacc.2025.08.043.

27. Sabatine, M. S., Giugliano, R. P., Keech, A. C., Honarpour, N., Wiviott, S. D., Murphy, S. A., Kuder, J. F., Wang, H., Liu, T., Wasserman, S. M., Sever, P. S., Pedersen, T. R., & FOURIER Steering Committee and Investigators (2017). Evolocumab and Clinical Outcomes in Patients with Cardiovascular Disease. *The New England journal of medicine*, *376*(18), 1713–1722. https://doi.org/10.1056/NEJMoa1615664

28. Nicholls, S. J., Ni, W., Rhodes, G. M., Nissen, S. E., Navar, A. M., Michael, L. F., et al. (2025). Oral muvalaplin for lowering of lipoprotein(a): A randomized clinical trial. *JAMA*, *333*(3), 222–231. https://doi.org/10.1001/jama.2024.24017

29. Nissen, S. E., Ni, W., Shen, X., Wolski, K., Ma, X., Lim, S., et al. (2025). Lepodisiran-A long-duration small interfering RNA targeting lipoprotein(a). *The New England Journal of Medicine*, *392*(17), 1673–1683. https://doi.org/10.1056/NEJMoa2415818

30. Wu, A.-x., Wang, X.-j., Zhao, C., Hu, J.-q., Li, J.-w., Xu, Y., Li, Y., & Liu, S. (2026). Comparative efficacy and safety of novel Lp(a)-lowering therapies for ASCVD prevention: A network meta-analysis. *Pharmacological Research*, *227*, 108178. https://doi.org/10.1016/j.phrs.2026.108178

31. Madsen, C. M., Kamstrup, P. R., Langsted, A., Varbo, A., & Nordestgaard, B. G. (2020). Lipoprotein(a)-Lowering by 50 mg/dL (105 nmol/L) May Be Needed to Reduce Cardiovascular Disease 20% in Secondary Prevention: A Population-Based Study. *Arteriosclerosis, thrombosis, and vascular biology*, *40*(1), 255–266. https://doi.org/10.1161/ATVBAHA.119.312951

32. Lamina, C., Kronenberg, F., & Lp(a)-GWAS-Consortium (2019). Estimation of the Required Lipoprotein(a)-Lowering Therapeutic Effect Size for Reduction in Coronary Heart Disease Outcomes: A Mendelian Randomization Analysis. *JAMA cardiology*, *4*(6), 575–579. https://doi.org/10.1001/jamacardio.2019.1041

33. Agrawal, N., Dasaradhi, P. V., Mohmmed, A., Malhotra, P., Bhatnagar, R. K., & Mukherjee, S. K. (2003). RNA interference: biology, mechanism, and applications. *Microbiology and*

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

molecular biology reviews : MMBR, *67*(4), 657–685. https://doi.org/10.1128/MMBR.67.4.657-685.2003

34. Springer, A. D., & Dowdy, S. F. (2018). GalNAc-siRNA Conjugates: Leading the Way for Delivery of RNAi Therapeutics. *Nucleic acid therapeutics*, *28*(3), 109–118. https://doi.org/10.1089/nat.2018.0736

35. Yeang, C., Karwatowska-Prokopczuk, E., Su, F., Dinh, B., Xia, S., Witztum, J. L., & Tsimikas, S. (2022). Effect of Pelacarsen on Lipoprotein(a) Cholesterol and Corrected Low-Density Lipoprotein Cholesterol. *Journal of the American College of Cardiology*, *79*(11), 1035–1046. https://doi.org/10.1016/j.jacc.2021.12.032

36. National Library of Medicine. (n.d.). *Assessing the impact of lipoprotein (a) lowering with pelacarsen (TQJ230) on major cardiovascular events in patients with CVD (Lp(a)HORIZON)* (ClinicalTrials.gov Identifier: NCT04023552). *ClinicalTrials.gov*.

37. National Library of Medicine. (n.d.). *Olpasiran trials of cardiovascular events and lipoprotein(a) reduction (OCEAN(a))-outcomes trial* (ClinicalTrials.gov Identifier: NCT05581303). *ClinicalTrials.gov*.

38. National Library of Medicine. (n.d.). *A study to investigate the effect of lepodisiran on the reduction of cardiovascular risk in adults with elevated lipoprotein(a) (ACCLAIM-Lp(a))* (ClinicalTrials.gov Identifier: NCT06292013). *ClinicalTrials.gov*.

References

1. World Health Organization. Cardiovascular diseases (CVDs) [Internet]. Geneva: World Health Organization; 2025 Jul 31 [cited 2026 Apr 30]. Available at: https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/cardiovascular-diseases-%28cvds%29?utm_source

2. ESC/EAS Scientific Document Group. 2025 Focused Update of the 2019 ESC/EAS Guidelines for the management of dyslipidaemias. Eur Heart J. 2025;46(42):4359-4378. https://doi.org/10.1093/eurheartj/ehaf190

3. Reyes-Soffer G, Ginsberg HN, Berglund L, Duell PB, Heffron SP, Kamstrup PR, et al. (2022). Lipoprotein(a): A genetically determined, causal, and prevalent risk factor for atherosclerotic cardiovascular disease: a scientific statement from the American Heart Association. Arterioscler Thromb Vasc Biol. 2022;42(1):e48-e60. https://doi.org/10.1161/ATV.0000000000000147

4. Kronenberg F, Mora S, Stroes ESG, Ference BA, Arsenault BJ, Berglund L, et al. (2022). Lipoprotein(a) in atherosclerotic cardiovascular disease and aortic stenosis: a European Atherosclerosis Society consensus statement, European Heart Journal, Volume 43, Issue 39, 14 October 2022, Pages 3925–3946, https://doi.org/10.1093/eurheartj/ehac361

5. Nurmohamed, N. S., Gaillard, E. L., Malkasian, S., de Groot, R. J., Ibrahim, S., Bom, M. J., et al. (2024). Lipoprotein(a) and Long-Term Plaque Progression, Low-Density Plaque, and Pericoronary Inflammation. JAMA cardiology, 9(9), 826–834. https://doi.org/10.1001/jamacardio.2024.1874

6. MacDougall, D. E., Tybjærg-Hansen, A., Knowles, J. W., Stern, T. P., Hartsuff, B. K., McGowan, M. P., Baum, S. J., Wilemon, K. A., & Nordestgaard, B. G. (2025). Lipoprotein(a) and recurrent atherosclerotic cardiovascular events: the US Family Heart Database. European heart journal, 46(44), 4762–4775. https://doi.org/10.1093/eurheartj/ehaf297

7. Katsiki, N., Vrablik, M., Banach, M., & Gouni-Berthold, I. (2025). Lp(a)-Lowering Agents in Development: A New Era in Tackling the Burden of Cardiovascular Risk?. Pharmaceuticals (Basel, Switzerland), 18(5), 753. https://doi.org/10.3390/ph18050753

8. O'Donoghue, M. L., Rosenson, R. S., Gencer, B., López, J. A. G., Lepor, N., Baum, S. J., et al. (2024). The off-treatment effects of olpasiran on lipoprotein(a) lowering: OCEAN(a)-DOSE extension period results. *Journal of the American College of Cardiology*, *84*(9), 790–797. https://doi.org/10.1016/j.jacc.2024.05.058

9. Nissen, S. E., Wang, Q., Nicholls, S. J., Navar, A. M., Ray, K. K., Schwartz, G. G., et al. (2024). Zerlasiran-A small-interfering RNA targeting lipoprotein(a): A phase 2 randomized clinical trial. *JAMA*, *332*(23), 1992–2002. https://doi.org/10.1001/jama.2024.21957

10. Durlach V, Bonnefont-Rousselot D, Boccara F, et al. (2021)Lipoprotein(a): pathophysiology, measurement, indication and treatment in cardiovascular disease. A consensus statement from the Nouvelle Société Francophone d'Athérosclérose (NSFA). Arch Cardiovasc Dis. 2021;114 (12):828–847. https://doi:10.1016/j.acvd.2021.10.009

11. Lampsas, S., Xenou, M., Oikonomou, E., Pantelidis, P., Lysandrou, A., Sarantos, S., et al.(2023). Lipoprotein(a) in Atherosclerotic Diseases: From Pathophysiology to Diagnosis and Treatment. *Molecules (Basel, Switzerland)*, *28*(3), 969. https://doi.org/10.3390/molecules28030969

12. Mwipatayi, B. P., Dodd, J. E., Ahmad Bazlee, A. H., Stratford, G., Lee, B., Mori, T., et al. (2025). Lipoprotein(a) and Its Role in Peripheral Arterial Disease: A Narrative Review. Vascular health and risk management, 21, 965–981. https://doi.org/10.2147/VHRM.S555127

13. Blumenthal, R. S., Morris, P. B., Gaudino, M., Johnson, H. M., Anderson, T. S., Bittner, V. A., et al. (2026). 2026 ACC/AHA/AACVPR/ABC/ACPM/ADA/AGS/APhA/ASPC/NLA/PCNA Guideline on the Management of Dyslipidemia: A Report of the American College of Cardiology/American Heart Association Joint Committee on Clinical Practice Guidelines. Journal of the American College of Cardiology, S0735-1097(25)10254-4. Advance online publication. https://doi.org/10.1016/j.jacc.2025.11.016

14. Marston, N. A., Giugliano, R. P., Melloni, G. E. M., Park, J. G., Morrill, V., Blazing, M. A., et al. (2022). Association of Apolipoprotein B-Containing Lipoproteins and Risk of Myocardial Infarction in Individuals With and Without Atherosclerosis: Distinguishing Between Particle Concentration, Type, and Content. JAMA cardiology, 7(3), 250–256. https://doi.org/10.1001/jamacardio.2021.5083

15. Maranhão RC, Carvalho PO, Strunz CC, Pileggi F. (2014). Lipoprotein (a): structure, pathophysiology and clinical implications. Arq Bras Cardiol. 2014;103(1):76–84. https://doi:10.5935/abc.20140101

16. Kostner, K. M., & Kostner, G. M. (2024). The 10 essential questions regarding lipoprotein(a). *Current opinion in clinical nutrition and metabolic care*, *27*(2), 136–143. https://doi.org/10.1097/MCO.0000000000000994

17. Koschinsky ML, Boffa MB. (2021). Genetics to the rescue: sophisticated approaches provide critical insights into the determination of Lp(a) levels. J Am Coll Cardiol. 2021;78(5):450–452. https://doi:10.1016/j.jacc.2021.06.004

18. Huang, F., Wang, K., & Shen, J. (2020). Lipoprotein-associated phospholipase A2: The story continues. *Medicinal research reviews*, *40*(1), 79–134. https://doi.org/10.1002/med.21597

19. Koutsogianni, A. D., Liberopoulos, E., Tellis, K., & Tselepis, A. D. (2022). Oxidized phospholipids and lipoprotein(a): An update. *European journal of clinical investigation*, *52*(4), e13710. https://doi.org/10.1111/eci.13710

20. Syrovets, T., Thillet, J., Chapman, M. J., & Simmet, T. (1997). Lipoprotein(a) is a potent chemoattractant for human peripheral monocytes. *Blood*, *90*(5), 2027–2036.

21. Kojima, S., Harpel, P. C., & Rifkin, D. B. (1991). Lipoprotein (a) inhibits the generation of transforming growth factor beta: an endogenous inhibitor of smooth muscle cell migration. The Journal of cell biology, 113(6), 1439–1445. https://doi.org/10.1083/jcb.113.6.1439

22. Alshibane, M. A., Ali, M. A. M., Ahmed, M., Salah Eldin Elmubarak, S. M., Ali Mohamed Zain, N. Q. A., Omer Hamid Zain Elabdin, S., & Fathi Mohammed, A. (2026). Elevated Lipoprotein(a) and Cardiovascular Outcomes After Percutaneous Coronary Intervention: A Systematic Review. *Cureus*, *18*(3), e106009. https://doi.org/10.7759/cureus.106009

23. Wu, X., Wu, M., Huang, H., Liu, Z., Huang, H., & Wang, L. (2025). Elevated Lipoprotein(a) Predicts Stent Edge Restenosis and Adverse Two-Year Outcomes After PCI: An

ISSN 2786-4952 Online

Intravascular Ultrasound Study. *International journal of general medicine*, *18*, 3713–3725. https://doi.org/10.2147/IJGM.S533584

24. Marques, J. C., Marques, M. F., Ribeiro, H., Neves, A. P., Zlatanovic, P., & Neves, J. R. (2025). The Impact of Elevated Lipoprotein (a) Levels on Postoperative Outcomes in Carotid Endarterectomy: A Systematic Review. *Journal of clinical medicine*, *14*(7), 2253. https://doi.org/10.3390/jcm14072253

25. Kar S. (2025). Lipoprotein A and the Association With Peripheral Arterial Disease: A Review of the Risk in Peripheral Arterial Disease. *Reviews in cardiovascular medicine*, *26*(11), 41551. https://doi.org/10.31083/RCM41551

26. Kausik K. Ray, Michael Szarek, Deepak L. Bhatt, Vera A. Bittner, Sergio Fazio, Shaun G. Goodman, et al. (2026) Lipoprotein(a) Levels and Time to Cardiovascular Benefit With Alirocumab in Patients With Recent Acute Coronary Syndrome, JACC,Volume 86(21),2025,2071-2076 https://doi.org/10.1016/j.jacc.2025.08.043.

27. Sabatine, M. S., Giugliano, R. P., Keech, A. C., Honarpour, N., Wiviott, S. D., Murphy, S. A., Kuder, J. F., Wang, H., Liu, T., Wasserman, S. M., Sever, P. S., Pedersen, T. R., & FOURIER Steering Committee and Investigators (2017). Evolocumab and Clinical Outcomes in Patients with Cardiovascular Disease. *The New England journal of medicine*, *376*(18), 1713–1722. https://doi.org/10.1056/NEJMoa1615664

28. Nicholls, S. J., Ni, W., Rhodes, G. M., Nissen, S. E., Navar, A. M., Michael, L. F., et al. (2025). Oral muvalaplin for lowering of lipoprotein(a): A randomized clinical trial. *JAMA*, *333*(3), 222–231. https://doi.org/10.1001/jama.2024.24017

29. Nissen, S. E., Ni, W., Shen, X., Wolski, K., Ma, X., Lim, S., et al. (2025). Lepodisiran-A long-duration small interfering RNA targeting lipoprotein(a). *The New England Journal of Medicine*, *392*(17), 1673–1683. https://doi.org/10.1056/NEJMoa2415818

30. Wu, A.-x., Wang, X.-j., Zhao, C., Hu, J.-q., Li, J.-w., Xu, Y., Li, Y., & Liu, S. (2026). Comparative efficacy and safety of novel Lp(a)-lowering therapies for ASCVD prevention: A network meta-analysis. *Pharmacological Research*, *227*, 108178. https://doi.org/10.1016/j.phrs.2026.108178

31. Madsen, C. M., Kamstrup, P. R., Langsted, A., Varbo, A., & Nordestgaard, B. G. (2020). Lipoprotein(a)-Lowering by 50 mg/dL (105 nmol/L) May Be Needed to Reduce Cardiovascular Disease 20% in Secondary Prevention: A Population-Based Study. *Arteriosclerosis, thrombosis, and vascular biology*, *40*(1), 255–266. https://doi.org/10.1161/ATVBAHA.119.312951

32. Lamina, C., Kronenberg, F., & Lp(a)-GWAS-Consortium (2019). Estimation of the Required Lipoprotein(a)-Lowering Therapeutic Effect Size for Reduction in Coronary Heart Disease Outcomes: A Mendelian Randomization Analysis. *JAMA cardiology*, *4*(6), 575–579. https://doi.org/10.1001/jamacardio.2019.1041

33. Agrawal, N., Dasaradhi, P. V., Mohmmed, A., Malhotra, P., Bhatnagar, R. K., & Mukherjee, S. K. (2003). RNA interference: biology, mechanism, and applications. *Microbiology and molecular biology reviews : MMBR*, *67*(4), 657–685. https://doi.org/10.1128/MMBR.67.4.657-685.2003

34. Springer, A. D., & Dowdy, S. F. (2018). GalNAc-siRNA Conjugates: Leading the Way for Delivery of RNAi Therapeutics. *Nucleic acid therapeutics*, *28*(3), 109–118. https://doi.org/10.1089/nat.2018.0736

35. Yeang, C., Karwatowska-Prokopczuk, E., Su, F., Dinh, B., Xia, S., Witztum, J. L., & Tsimikas, S. (2022). Effect of Pelacarsen on Lipoprotein(a) Cholesterol and Corrected Low-Density Lipoprotein Cholesterol. *Journal of the American College of Cardiology*, *79*(11), 1035–1046. https://doi.org/10.1016/j.jacc.2021.12.032

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

36. National Library of Medicine. (n.d.). *Assessing the impact of lipoprotein (a) lowering with pelacarsen (TQJ230) on major cardiovascular events in patients with CVD (Lp(a)HORIZON)* (ClinicalTrials.gov Identifier: NCT04023552). *ClinicalTrials.gov*.

37. National Library of Medicine. (n.d.). *Olpasiran trials of cardiovascular events and lipoprotein(a) reduction (OCEAN(a))-outcomes trial* (ClinicalTrials.gov Identifier: NCT05581303). *ClinicalTrials.gov*.

38. National Library of Medicine. (n.d.). *A study to investigate the effect of lepodisiran on the reduction of cardiovascular risk in adults with elevated lipoprotein(a) (ACCLAIM-Lp(a))* (ClinicalTrials.gov Identifier: NCT06292013). *ClinicalTrials.gov*.

Дата першого надходження статті до видання: 28.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК: 615.8:053.9

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3727-3739

Удодік Софія Русланівна студентка 2 курсу магістратури за спеціальністю «Терапія та реабілітація» Національний університет водного господарства та природокористування м. Рівне, https://orcid.org/0009-0005-5566-8539

Пляшко Софія Анатоліївна студентка 1 курсу бакалаврату за спеціальністю «Терапія та реабілітація» Національний університет водного господарства та природокористування м. Рівне, https://orcid.org/0009-0004-0141-0375

Нестерчук Наталія Євгенівна доктор наук з фізичного виховання і спорту, професор, завідувач кафедри «Терапія та реабілітація» Навчально-науковий інститут охорони здоров'я Національного університету водного господарства та природокористування, м. Рівне, https://orcid.org/0000-0003-2199-3403

РОЛЬ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ У ПРОФІЛАКТИЦІ ПАДІНЬ ЛІТНІХ ЛЮДЕЙ

Анотація. У статті висвітлено актуальні аспекти застосування фізичної терапії у профілактиці падінь серед літніх людей. Обґрунтовано, що падіння є однією з провідних причин травматизації, втрати функціональної незалежності, інвалідизації та зниження якості життя осіб літнього віку. Зазначено, що процеси вікової інволюції організму супроводжуються зменшенням м'язової сили, погіршенням координації рухів, зниженням постурального контролю, порушенням рівноваги та ходи, що суттєво підвищує ризик виникнення падінь.

Додатковими чинниками ризику є наявність хронічних неінфекційних захворювань, когнітивних порушень, гіподинамії та несприятливих умов побутового середовища.

Проаналізовано сучасні підходи до організації реабілітаційних заходів, спрямованих на профілактику падінь серед літніх людей. Встановлено, що фізична терапія є ефективним інструментом корекції функціональних порушень та підтримання рухової активності у даної категорії населення.

Визначено, що систематичне застосування терапевтичних вправ, спрямованих на розвиток м'язової сили, координації, гнучкості, витривалості та тренування рівноваги, сприяє покращенню функціонального стану опорно-рухового апарату, підвищенню стабільності під час пересування та зниженню ризику повторних падінь. Особливу увагу приділено вправам на розвиток

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

постурального контролю та функціональної мобільності як ключовим компонентам профілактичних програм.

У роботі акцентовано увагу на необхідності комплексного та міждисциплінарного підходу до профілактики падінь, що передбачає взаємодію фізичних терапевтів, лікарів, ерготерапевтів і членів родини пацієнта. Обґрунтовано доцільність проведення попередньої оцінки функціонального стану літніх людей з метою виявлення індивідуальних факторів ризику та визначення оптимальної тактики реабілітаційного втручання.

Доведено, що найбільш ефективним підходом є розробка індивідуальної програми фізичної терапії, яка враховує вік пацієнта, рівень фізичної підготовленості, функціональні можливості, супутню патологію та особливості повсякденної активності. Індивідуалізація реабілітаційних заходів забезпечує безпечність та ефективність терапевтичного процесу, сприяє підвищенню прихильності пацієнтів до занять та покращенню їхнього психоемоційного стану.

Результати дослідження підтверджують, що фізична терапія є важливим компонентом системи профілактики падінь серед літніх людей та ефективним засобом збереження їхньої функціональної незалежності. Використання комплексних реабілітаційних програм дозволяє знизити ризик травматизації, покращити якість життя та підтримати соціальну активність осіб літнього віку.

Ключові слова: фізична терапія, реабілітація, літні люди, падіння, індивідуальна програма.

Udodik Sofiia Ruslanivna 2th-year Master's student, specialty “Therapy and Rehabilitation”, National University of Water and Environmental Engineering, https://orcid.org/0009-0005-5566-8539

Plyashko Sofiia Anatoliivna first-year undergraduate student specialty “Therapy and Rehabilitation”, National University of Water and Environmental Engineering, https://orcid.org/0009-0004-0141-0375

Nesterchuk Nataliia Yevhenivna Doctor of Sciences in Physical Education and Sport, Professor, Head of the Department «Therapy and Rehabilitation» Educational and Scientific Institute of Health Care, National University of Water and Environmental Engineering, Rivne, https://orcid.org/0000-0003-2199-3403

THE ROLE OF PHYSICAL THERAPY IN FALL PREVENTION AMONG ELDERLY PEOPLE

Abstract.

The article highlights current aspects of the application of physical therapy in the prevention of falls among elderly people. It is substantiated that falls are one of the

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

leading causes of injury, loss of functional independence, disability, and reduced quality of life in older adults. It is noted that age-related involutional changes in the human body are accompanied by a decrease in muscle strength, deterioration of motor coordination, reduced postural control, and impaired balance and gait, which significantly increases the risk of falls. Additional risk factors include the presence of chronic non-communicable diseases, cognitive impairments, physical inactivity, and unfavorable living conditions.

Modern approaches to the organization of rehabilitation interventions aimed at fall prevention among elderly people are analyzed. It has been established that physical therapy is an effective tool for correcting functional impairments and maintaining physical activity in this population group.

It is determined that the systematic use of therapeutic exercises aimed at developing muscle strength, coordination, flexibility, endurance, and balance training contributes to the improvement of the functional state of the musculoskeletal system, increased stability during ambulation, and a reduced risk of recurrent falls. Particular attention is given to exercises targeting postural control and functional mobility as key components of preventive programs.

The study emphasizes the importance of a comprehensive and interdisciplinary approach to fall prevention, involving cooperation between physical therapists, physicians, occupational therapists, and family members of the patient. The necessity of a preliminary assessment of the functional status of elderly people is justified in order to identify individual risk factors and determine the optimal strategy for rehabilitation intervention.

It has been proven that the most effective approach is the development of an individualized physical therapy program that takes into account the patient’s age, level of physical fitness, functional capacity, comorbid conditions, and characteristics of daily activity.

Individualization of rehabilitation interventions ensures safety and effectiveness of the therapeutic process, increases patient adherence to therapy, and improves their psycho-emotional state.

The results of the study confirm that physical therapy is an essential component of fall prevention systems among elderly people and an effective means of maintaining their functional independence. The use of comprehensive rehabilitation programs reduces the risk of injury, improves quality of life, and supports the social activity of older adults.

Keywords: physical therapy, rehabilitation, elderly people, falls, individualized program.

Постановка проблеми.

Падіння серед літніх людей є однією з провідних причин травматизму, втрати самостійності та зниження якості життя в осіб похилого віку. За даними міжнародних досліджень, значна частка людей віком 65+ щорічно зазнає

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

щонайменше одного падіння, що часто призводить до переломів, тривалої іммобілізації та необхідності стороннього догляду.

Основними передумовами виникнення падінь є вікові зміни опорно-рухового апарату та нервової системи, зокрема зниження м'язової сили, порушення рівноваги, погіршення координації рухів і постурального контролю. Додатковими чинниками виступають мультиморбідність, когнітивні порушення та низький рівень фізичної активності, що підвищує вразливість літніх людей до втрати рівноваги в повсякденних умовах.

Незважаючи на доведену ефективність фізичної терапії у зниженні ризику падінь, у практиці зберігається проблема недостатньої індивідуалізації реабілітаційних програм та їх адаптації до функціонального стану конкретного пацієнта. Це зумовлює необхідність подальшого наукового обґрунтування ролі фізичної терапії як системного інструменту профілактики падінь та удосконалення підходів до розробки індивідуальних програм втручання для літніх людей.

Аналіз останніх досліджень.

Останні десятиліття характеризуються значним зростанням наукового інтересу до проблеми падінь серед літніх людей та розробки ефективних стратегій їх профілактики. Більшість сучасних досліджень у цій сфері зосереджені на вивченні ефективності фізичної активності та програм фізичної терапії як основного немедикаментозного підходу до зниження ризику падінь.

Результати систематичних оглядів і метааналізів свідчать, що фізичні вправи суттєво покращують показники рівноваги, постурального контролю та функціональної мобільності у літніх людей. Зокрема, встановлено, що участь у структурованих програмах фізичних вправ знижує частоту падінь і кількість осіб, які зазнають падіння, порівняно з контрольними групами, що не отримували втручання. Також доведено, що тренування рівноваги та вправи, спрямовані на розвиток сили нижніх кінцівок, мають найбільший профілактичний ефект щодо падінь у літньому віці .

Окремі наукові роботи підкреслюють, що фізична активність є одним із ключових модифікованих факторів ризику падінь, оскільки сприяє уповільненню вікових змін, зокрема саркопенії, зниженню функціональних можливостей та погіршенню координації рухів . При цьому наголошується, що найбільш ефективними є програми, які поєднують вправи на баланс, силу, гнучкість та функціональну тренованість.

Сучасні дослідження також акцентують увагу на тому, що ефективність профілактики падінь значною мірою залежить від структури та індивідуалізації програм фізичної терапії. Дані метааналізів показують, що вправи, які включають завдання на постуральні реакції та тренування рівноваги в умовах нестабільності, демонструють найвищу ефективність у зниженні ризику падінь .

Водночас у науковій літературі підкреслюється, що попри значну кількість доказів ефективності фізичних вправ, існує проблема неоднорідності підходів до

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

їх застосування. Різні дослідження використовують відмінні протоколи втручання, різну інтенсивність і тривалість програм, що ускладнює формування єдиних клінічних рекомендацій. Крім того, недостатньо розробленими залишаються питання довгострокового ефекту та оптимальної персоналізації фізичної терапії відповідно до функціонального стану конкретного пацієнта. Сучасні дослідження підтверджують високу ефективність фізичної терапії у профілактиці падінь серед літніх людей, однак актуальними залишаються питання стандартизації підходів та розробки індивідуалізованих програм втручання з урахуванням клінічних і функціональних особливостей пацієнтів.

Мета статті : обґрунтувати позитивний вплив застосування засобів фізичної терапії у профілактиці падінь у літніх людей шляхом вивчення особливостей їхнього способу життя, основних причин порушення ходи та застосування ефективних підходів фізичної терапії для зниження ризику падінь.

Виклад основного матеріалу.

Падіння є актуальною проблемою і у зв'язку з глобальною тенденцію населення до старіння [1]. Падіння є одним із геріатричних синдромів, які за тяжкістю наслідків відноситься до так званих «геріатричних гігантів» [2]. Це серйозна проблема в системі охорони здоров'я, оскільки може призводити до тяжких наслідків, втрати самостійності, а в окремих випадках — навіть до летального результату в осіб літнього віку. Вона також негативно впливає на психічне здоров'я та сприяє соціальній ізоляції. Частота падінь суттєво зростає після 60 років.

За даними досліджень у віці 65 років та старше, щорічно падають 35 %, тобто, кожна третя особа [3]. Майже всі випадки переломів стегна у людей похилого та старечого віку спричинені падінням [4]. Половина цих осіб не здатна відновити ходьбу, 20 % таких випадків закінчується смертю з причини іммобілізації та ускладнень. Половина тих, хто вже впав, має ризик повторного падіння протягом року. Часто після падіння у особи виникає страх повторного падіння, що призводить до зменшення активності, соціальної ізоляції, що ще більше підвищує ризик падіння [5].

У процесі старіння організму відбуваються комплексні морфофункціональні зміни м'язово-скелетної, нервової та сенсорної систем, які суттєво впливають на рівень рухової активності та функціональну незалежність людини. Одним із ключових патофізіологічних механізмів є саркопенія - вікове прогресивне зниження м'язової маси, сили та функціональної здатності скелетних м'язів, що призводить до порушення постурального контролю та зменшення моторної активності. Одночасно спостерігається зниження еластичності та рухливості суглобів, що обмежує амплітуду рухів, ускладнює локомоцію та знижує адаптаційні можливості організму в умовах змінного або нестабільного середовища.

Вікові зміни нервової системи характеризуються поступовим зниженням швидкості проведення нервових імпульсів, що проявляється уповільненням

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

рефлекторних реакцій та моторної відповіді. Це, своєю чергою, обмежує здатність людини своєчасно реагувати на раптові або потенційно небезпечні зміни навколишнього середовища. Поряд із цим відбувається погіршення функціонального стану сенсорних систем, зокрема зорового аналізатора та пропріоцептивної чутливості, що негативно впливає на точність просторового орієнтування та сприяє формуванню дезадаптивних моделей поведінки під час рухової діяльності.

Дослідження свідчать, що вікові зміни супроводжуються порушеннями ходи та зниженням здатності підтримувати рівновагу. За даними науковців, такі порушення спостерігаються більш ніж у 10% осіб віком 60–69 років та понад у 60% людей віком понад 80 років [6].

Основні типи порушень ходи:

- Асиметрична хода: внаслідок ураження однієї сторони тіла, зокрема, при ураженнях головного мозку або периферичних нервів.
- Труднощі з ініціацією ходи: затримка або зупинка під час початку руху свідчить про ураження лобових часток мозку.
- Ретропульсія: ненавмисне відхилення назад при початку ходи, характерне для хвороби Паркінсона та уражень лобових часток.
- Відвисла стопа: характеризується неможливістю підняти передню частину стопи, що призводить до високого підйому ноги під час кроку.
- Короткі кроки: ознака нейром'язових захворювань або уражень центральної нервової системи.
- Широка база ходи: свідчить про порушення функції мозочка або проблеми з рівновагою.
- Циркумдукція: круговий рух ноги під час кроку, часто спостерігається при слабкості м'язів тазу або обмеженні згинання колінного суглоба.
- Нахил тулуба вперед: характерний для хвороби Паркінсона та деяких форм деменції.
- Фестинація: поступове прискорення кроків з переходом у біг.
- Зміна відмашки рук: зменшення або відсутність руху рук під час ходи [8].

Етіологічні фактори порушень ходи є різноманітними та можуть мати неврологічне, ортопедичне або системне походження. До неврологічних причин належать хвороба Паркінсона, деменція, периферична нейропатія та цереброваскулярні захворювання, які призводять до розладів координації рухів, зниження контролю над руховими актами та порушення рівноваги. Ортопедичні фактори включають остеоартрит, деформації кістково-суглобового апарату та м’язову слабкість, що обмежує рухливість і змінює біомеханіку ходи. Окрім цього, значний вплив мають інші соматичні стани, зокрема серцева або дихальна недостатність, ожиріння та загальні порушення рівноваги, які знижують толерантність до фізичного навантаження і погіршують якість ходи. У пацієнтів геріатричного віку порушення ходи зазвичай мають поліетіологічний характер,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

зумовлений поєднанням таких чинників, як зниження гостроти зору, дегенеративно-дистрофічні ураження опорно-рухового апарату (зокрема остеоартрит кульшових та колінних суглобів), а також хронічна ішемія головного мозку, що проявляється у формі судинної енцефалопатії. Ці фактори можуть діяти окремо або в комбінації, що ускладнює діагностику та лікування [9].

Фізична терапія є важливою складовою профілактичних заходів щодо зниження частоти падінь серед осіб похилого віку, оскільки її втручання орієнтовані на підвищення м'язової сили, стабілізацію постурального контролю, покращення координації рухів, гнучкості суглобів та загальної функціональної мобільності пацієнтів (рис. 1). Інтегративний підхід у фізичній терапії передбачає врахування вікових змін у фізіології літніх людей та комплексне вирішення проблем, що виникають через ці зміни. Основна мета такого підходу – підвищення функціональних можливостей організму, покращення фізичної активності та зменшення ризику падінь .

Комплексні програми фізичної терапії для профілактики падінь у літніх людей охоплюють чотири ключові напрями:

1. Покращення рівноваги через статичні (стояча рівновага) та динамічні (рух на нестійких поверхнях) вправи для розвитку стабільності.
2. Зміцнення м'язової сили, з акцентом на м'язи нижніх кінцівок, за допомогою вправ з помірним опором.
3. Корекція ходьби та мобільності, включаючи тренування правильної техніки, ритму ходи та використання допоміжних засобів.
4. Підвищення гнучкості, що досягається активними та пасивними вправами на розтяжку, особливо в ділянці тазостегнових і колінних суглобів [10].

Фізична терапія є ефективним засобом підвищення впевненості у власних силах серед осіб літнього віку, що сприяє зниженню ризику падінь. Це досягається через поступове ускладнення вправ, емоційну підтримку з боку терапевта, навчання самоконтролю та підвищення самооцінки пацієнтів.

Пріоритетним напрямом фізичної терапії в осіб похилого віку є підвищення рівня впевненості у власних функціональних можливостях та збереження автономності у повсякденній діяльності. Реалізація цього завдання забезпечується шляхом поступового збільшення складності фізичних вправ відповідно до індивідуальних можливостей пацієнта, застосування психологічної підтримки та формування навичок самоконтролю. Важливою складовою реабілітаційного процесу є навчання безпечному використанню допоміжних засобів пересування, а також адаптації та орієнтації в навколишньому середовищі. Систематичне досягнення позитивної динаміки, навіть за умов незначних функціональних покращень, сприяє підвищенню самооцінки, покращенню психоемоційного стану та оптимізації рівня фізичного функціонування пацієнтів похилого віку [11, 12].

Психологічний аспект є невід'ємною складовою фізичної терапії для осіб літнього віку, оскільки емоційний стан та впевненість у власних силах суттєво

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

впливають на ефективність профілактики падінь. Страх падіння (fear of falling, FoF) є поширеним явищем серед людей похилого віку, особливо після перенесених травм, і може призводити до уникнення фізичної активності, що, в свою чергу, спричиняє зниження м’язової сили, погіршення координації рухів та підвищення ризику нових падінь.

Результати наукових досліджень свідчать, що страх падіння є вагомим чинником зниження рівня фізичної активності серед осіб похилого віку, зокрема обмеження участі у програмах ходьби, фізичних вправах та рекреаційно-спортивній діяльності. Така тенденція негативно впливає на функціональний стан організму, сприяє погіршенню фізичних можливостей і зниженню якості життя літніх людей. Водночас страх падіння розглядається не лише як наслідок порушень рівноваги чи попереднього травматичного досвіду, а і як один із проявів генералізованої тривожності. Це обумовлює необхідність комплексного підходу до фізичної терапії із включенням психологічної підтримки та психоемоційної корекції у структуру реабілітаційних програм [13].

Інтеграція когнітивно-поведінкової терапії з фізичними вправами є ефективною у зменшенні страху падіння та уникнення активності серед літніх людей. Такі комплексні підходи дозволяють не лише покращити фізичні показники, але й підвищити впевненість у власних силах, що є ключовим фактором у профілактиці падінь [13]. Таким чином, врахування психологічного компонента в фізичній терапії є критично важливим для ефективної профілактики падінь серед осіб літнього віку.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Рис. 1. Фізична терапія як основа профілактики падінь у літніх людей

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Використання сучасних технологій, зокрема віртуальної реальності (VR), у фізичній терапії літніх людей сприяє зменшенню страху падінь та покращенню фізичних показників.

Дослідження показали, що VR-тренування позитивно впливають на баланс, координацію та знижують ризик падінь серед осіб похилого віку. Зокрема, систематичний огляд та мета-аналіз, проведений Lee et al. (2023), виявив, що інтерактивні VR-програми покращують м'язову силу нижніх кінцівок, швидкість ходьби та рівновагу, а також зменшують ризик падінь у літніх людей [14]. Інше дослідження, проведене у 2018, продемонструвало ефективність VR-тренувань з використанням Xbox 360 Kinect у покращенні статичної та динамічної рівноваги, а також зниженні рівня депресії серед осіб віком понад 60 років [15]. Крім того, дослідження, проведене в Ірані, показало, що шеститижнева програма VR-вправ на основі Xbox Kinect значно покращила баланс та зменшила страх падінь серед літніх людей, які проживають у пансіонатах [16]. Ці результати свідчать про доцільність інтеграції VR-технологій у програми фізичної терапії для літніх людей з метою профілактики падінь та покращення якості життя.

Групові форми фізичної активності є важливим компонентом профілактики падінь у осіб похилого віку та сприяють покращенню соматичного і психоемоційного стану. Проведення групових занять забезпечує соціальну підтримку, підвищує мотивацію до рухової активності та сприяє зниженню страху падіння. Індивідуалізація фізичного навантаження відповідно до функціональних можливостей учасників підвищує безпечність і ефективність реабілітаційного процесу. Водночас групова взаємодія позитивно впливає на соціальну інтеграцію та формування впевненості у власних функціональних можливостях. Ефективність групових програм визначається дотриманням принципів безпечності, доступності та варіативності змісту занять.

Індивідуалізований підхід у фізичній терапії розглядається як один із провідних компонентів ефективної профілактики падінь серед осіб літнього віку. Такий підхід ґрунтується на комплексному урахуванні медичних, функціональних, психологічних та соціальних характеристик пацієнта.

Адаптація програм фізичної терапії для осіб похилого віку повинна здійснюватися з урахуванням наявних хронічних захворювань та функціонального стану пацієнта. За наявності соматичної патології, зокрема остеоартриту, фізичні вправи мають бути спрямовані на підтримання рухливості суглобів із мінімізацією механічного навантаження та врахуванням вираженості больового синдрому.

Особливе значення у процесі фізичної терапії має моніторинг серцево-судинної реактивності. У пацієнтів з артеріальною гіпертензією та іншими кардіологічними захворюваннями рекомендоване застосування помірної інтенсивності фізичного навантаження у поєднанні із систематичним контролем показників артеріального тиску та загального функціонального стану.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У разі неврологічних порушень, зокрема хвороби Паркінсона або наслідків інсульту, реабілітаційні програми повинні включати вправи, спрямовані на покращення постурального контролю, координації рухів та відновлення тонкої моторики, що сприяє підвищенню рівня функціональної незалежності пацієнтів.

Таким чином, індивідуалізація фізичної терапії є багатофакторним процесом, що дозволяє не лише зменшити ризик падінь, але й підвищити загальну функціональну незалежність та якість життя осіб похилого віку.

Висновки.

Фізична терапія відіграє ключову роль у корекції порушень ходи. Основними методами є кінезіотерапія, вправи для покращення рівноваги, м'язової сили та координації рухів. Особливу увагу приділяють індивідуальному підходу, який враховує загальний стан здоров'я пацієнта, його рухові можливості та супутні захворювання. Використання спеціалізованих тренажерів і сенсорної терапії підвищує ефективність терапевтичних програм.

Профілактичні програми, спрямовані на підвищення фізичної активності, знижують ризик падінь у літніх людей. Ефективність фізичної терапії залежить від систематичного проведення занять, які включають вправи для зміцнення м'язів ніг, стабілізації рівноваги, тренування ходи та координації. Інтеграція психологічної підтримки допомагає знизити страх падінь і підвищує мотивацію до виконання вправ.

Для профілактики падінь необхідно забезпечити індивідуальний підхід до кожного пацієнта з урахуванням його фізичного стану та умов проживання. Рекомендовано впроваджувати регулярні терапевтичні вправи, які покращують силу м'язів, координацію та рівновагу. Забезпечення безпечних умов у домашньому середовищі (усунення слизьких поверхонь, встановлення поручнів) є важливим доповненням до терапії. Профілактичні програми повинні включати навчання пацієнтів і їхніх родичів щодо запобігання падінням і підтримки активного способу життя.

Література:

1. World Population Ageing 2019. New York : United Nations, 2020. URL: https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/

2. Sherrington C., Fairhall N. J., Wallbank G. K., Tiedemann A., Michaleff Z. A., Howard K., Clemson L., Hopewell S., Lamb S. E. Exercise for preventing falls in older people living in the community // Cochrane Database of Systematic Reviews. 2019. № 1. CD012424.

3. Managing pain in osteoarthritis: focus on the person. 2018. URL: https://bpac.org.nz/2018/osteoarthritis.aspx

4. Ashburn A. et al. Exercise- and strategy-based physiotherapy-delivered intervention for preventing repeat falls in people with Parkinson's disease: the PDSAFE randomized controlled trial // Health Technology Assessment. 2019. Vol. 23, № 36. C. 1–150. DOI: https://doi.org/10.3310/hta23360

5. Mahlknecht P., Kiechl S., Bloem B. R., Willeit J., Scherfler C., Gasperi A. et al. Prevalence and burden of gait disorders in elderly men and women aged 60–97 years: a population-based study // PLOS ONE. 2013. Vol. 8, № 7.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

6. Порушення ходи у дорослих і літніх людей. MSD Manual Professional Version. Merck & Co., Inc., 2023.

7. Pirker W., Katzenschlager R. Порушення ходи у дорослих і літніх людей: клінічний огляд // Wiener Klinische Wochenschrift. 2017. Т. 129, № 3–4. С. 81–95.

8. Gait disorders in older adults. Merck Manual Professional Version. URL: https://www.merckmanuals.com

9. Stanford Medicine 25. Gait examination. URL: https://stanfordmedicine25.stanford.edu

10. Jansen C. P., Nerz C., Labudek S. et al. Lifestyle-integrated functional exercise to prevent falls and promote physical activity: results from the LiFE-is-LiFE randomized trial // International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity. 2021. Т. 18. С. 115.

11. Sherrington C. et al. Exercise for preventing falls in older people living in the community // Cochrane Database of Systematic Reviews. 2023.

12. Arkkukangas M. et al. Implementation of motivational interviewing in a fall prevention exercise program: experiences from a randomized controlled trial // BMC Geriatrics. 2019. Т. 19. С. 1–9.

13. Okoye E. C. et al. Social support, self-efficacy, fear of falling, and physical activity among older adults in a middle-income country // Gerontology and Geriatric Medicine. 2022. Т. 8.

14. Hornyak V., Brach J. S., Wert D. M., Hile E., Studenski S., VanSwearingen J. M. Relationship of fear of falling and gait performance in older adults // Archives of Physical Medicine and Rehabilitation. 2016. Т. 94, № 12. С. 2529–2534.

15. Wetherell J. L. et al. Integrated exposure therapy and exercise reduces fear of falling and avoidance in older adults: a randomized pilot study // American Journal of Geriatric Psychiatry. 2018. Т. 26, № 8. С. 849–859.

16. Lee J. Y., Kwon S. H., Kim J., Lee Y. Effects of virtual reality exercise interventions on physical performance and fall prevention in frail older adults: a systematic review and meta-analysis // Journal of the American Geriatrics Society. 2023.

17. Kamińska M. S., Miller A., Rotter I., Szylińska A., Grochans E. The effectiveness of virtual reality training in reducing the risk of falls among elderly people // Clinical Interventions in Aging. 2018. Т. 13. С. 2329–2338.

18. Zahedian-Nasab N., Jaberi A., Shirazi F., Kavousipor S. Effect of virtual reality exercises on balance and fall in elderly people with fall risk: a randomized controlled trial // BMC Geriatrics. 2021. Т. 21. С. 509.

References:

1. World Population Ageing 2019. New York : United Nations, 2020. URL: https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/

2. Sherrington C, Fairhall NJ, Wallbank GK, Tiedemann A, Michaleff ZA, Howard K, Clemson L, Hopewell S, Lamb SE. Exercise for preventing falls in older people living in the community. Cochrane Database of Systematic Reviews. 2019;(1):CD012424.

3. Managing pain in osteoarthritis: focus on the person. 2018. Available at: https://bpac.org.nz/2018/osteoarthritis.aspx

4. Ashburn A, et al. Exercise- and strategy-based physiotherapy-delivered intervention for preventing repeat falls in people with Parkinson's disease: the PDSAFE randomized controlled trial. Health Technology Assessment. 2019;23(36):1–150. https://doi.org/10.3310/hta23360

5. Mahlknecht P, Kiechl S, Bloem BR, Willeit J, Scherfler C, Gasperi A, et al. Prevalence and burden of gait disorders in elderly men and women aged 60–97 years: a population-based study. PLOS ONE. 2013;8(7):e69809.

6. Gait disorders in adults and older adults. MSD Manual Professional Edition. Merck & Co., Inc.; 2023.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

7. Pirker W, Katzenschlager R. Gait disorders in adults and the elderly: a clinical guide. Wiener Klinische Wochenschrift. 2017;129(3–4):81–95.

8. Gait disorders in older adults. Merck Manual Professional Edition. Available at: https://www.merckmanuals.com

9. Stanford Medicine 25. Gait examination. Available at: https://stanfordmedicine25. stanford.edu

10. Jansen C. P., Nerz C., Labudek S. et al. Lifestyle-integrated functional exercise to prevent falls and promote physical activity: results from the LiFE-is-LiFE randomized trial // International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity. 2021. T. 18. C. 115.

11. Sherrington C, et al. Exercise for preventing falls in older people living in the community. Cochrane Database of Systematic Reviews. 2023.

12. Arkkukangas M, et al. Implementation of motivational interviewing in a fall prevention exercise program: experiences from a randomized controlled trial. BMC Geriatrics. 2019;19:1–9.

13. Okoye EC, et al. Social support, self-efficacy, fear of falling, and physical activity among older adults in a middle-income country. Gerontology and Geriatric Medicine. 2022;8:1–9.

14. Hornyak V, Brach JS, Wert DM, Hile E, Studenski S, VanSwearingen JM. Relationship of fear of falling and gait performance in older adults. Archives of Physical Medicine and Rehabilitation. 2016;94(12):2529–2534.

15. Wetherell JL, Bower ES, Johnson K, Chang DG, Ward SR, Petkus AJ. Integrated exposure therapy and exercise reduces fear of falling and avoidance in older adults: a randomized pilot study. American Journal of Geriatric Psychiatry. 2018;26(8):849–859.

16. Lee JY, Kwon SH, Kim J, Lee Y. Effects of virtual reality exercise interventions on physical performance and fall prevention in frail older adults: a systematic review and meta-analysis. Journal of the American Geriatrics Society. 2023.

17. Kamińska MS, Miller A, Rotter I, Szylińska A, Grochans E. The effectiveness of virtual reality training in reducing the risk of falls among elderly people. Clinical Interventions in Aging. 2018;13:2329–2338.

18. Zahedian-Nasab N, Jaberi A, Shirazi F, Kavousipor S. Effect of virtual reality exercises on balance and fall in elderly people with fall risk: a randomized controlled trial. BMC Geriatrics. 2021;21:509.

Дата першого надходження статті до видання: 27.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 378.015.31:502/504

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3740-3749

Федонюк Лариса Ярославівна доктор медичних наук, професор, завідувачка кафедри медичної біології, Тернопільський національний медичний університет ім. І. Я. Горбачевського МОЗ України, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0003-4910-6888

Привроцька Ірина Богданівна кандидат біологічних наук, доцент кафедри медичної біології, Тернопільський національний медичний університет ім. І. Я. Горбачевського МОЗ України, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0002-4610-4943

Стравський Ярослав Степанович доктор ветеріарних наук, професор кафедри медичної біології, Тернопільський національний медичний університет ім. І. Я. Горбачевського МОЗ України, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0001-6541-9097

Подобівський Степан Степанович кандидат біологічних наук, доцент кафедри медичної біології, Тернопільський національний медичний університет ім. І. Я. Горбачевського МОЗ України, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0002-6667-1478

ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ НА ЗАСАДАХ ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ ЗДОБУВАЧІВ У КОНТЕКСТІ СТРАТЕГІЇ ТА ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Анотація. Екологічна освіта та виховання, які спираються на екологічну свідомість особистості здатні формувати всебічно розвинену Людину з раціональним, науково обґрунтованим ставленням до Природи.

Саме тому міжнародні громадські організації, проекти екологічної спрямованості, які реалізуються сьогодні в рамках ініціатив ООН, Айсек, BUP акцентують на необхідності підвищення рівня обізнаності, розуміння ролі кожного в пом’якшенні соціально-екологічних проблем.

Питання оптимізації взаємодії суспільства та природи шляхом підвищення рівня екологічної культури вимагає інтенсивного екологічного виховання всього населення, насамперед учнівської та студентської молоді. Наявність екологічної освіти та культури, екологічної свідомості та вихованості створює підґрунтя для позитивного ставлення до Природи, а також усвідомлення Людиною себе як її частини.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Метою роботи було проаналізувати вплив заходів екологічного спрямування на формування екологічної свідомості учнів загальноосвітніх шкіл м. Тернопіль (Україна) та м. Жешув (Польща).

Впродовж 2021-2025 навчального року студенти медичного факультету Тернопільського національного медичного університету ім. І. Я. Горбачевського МОЗ України приймали участь у міжнародному проєкті «Чотири стихії природи – гармонія повсякденному житті Тернопільського краю та Підкарпатського воєводства», який реалізовувався у рамках міжнародного проекту «Стихії природи: життя в гармонії буття» разом із Жешувським університетом. Основним гаслом проєкту послужив вислів: «Земля, Вода, Повітря і Вогонь – це чотири елементи, які пов'язують все в Природі і нас з Природою». Метою заходів було донести до аудиторії, що довкілля є невід'ємною частиною нашого життя; що люди відійшли від розуміння того, що неслухняність законам природи порушує симбіоз цих чотирьох елементів, перетворюючи їх на руйнівні елементи.

Учасники проєкту представили ряд цікавих і змістовних презентацій українською та англійською мовами, в яких 4 стихії природи продемонстровані як чотири елементи, що пов'язують все в Природі і Людину з Природою: «Магія стихії Земля», «Вогонь-друг, Вогонь-ворог», «Кому потрібне Повітря?», «Вода – це життя», «Earth is Our Miracle», «Fire-Friend, Fire-Enemy», «The Air Around Us», «Water is Life». Окрім викладу теоретичного матеріалу у презентаціях, учні загальноосвітніх шкіл мали можливість бути учасниками освітніх екологічних активностей і навчально-просвітницьких заходів.

Завдяки просвітницьким заходам відбувається не лише поширення наукових знань серед шкільної молоді про Природу, її ресурси та небезпеку, яку може нести за собою неправильне відношення до природи, а й популяризація спеціальностей університету, а це важливий внесок у сприяння професійному самовизначенню майбутніх абітурієнтів.

Ключові слова: цілі сталого розвитку, екологічне виховання, здобувачі, стихія Землі, стихія Води, стихія Повітря, стихія Вогню, екологічний проєкт.

Fedoniuk Larysa Yaroslavivna Prof., DSc, PhD, MD, Chief of the Medical Biology Department, I. Horbachevsky Ternopil National Medical University of the Ministry of Health of Ukraine, Ternopil, https://orcid.org/0000-0003-4910-6888

Pryvrotska Iryna Bohdanivna PhD, Associate Professor, Department of Medical Biology, I. Horbachevsky Ternopil National Medical University of the Ministry of Health of Ukraine, Ternopil, https//orcid.org/0000-0002-4610-4943

Stravskyy Yaroslav Stepanovych Prof., DSc, PhD, MD, Department of the Medical Biology, I. Horbachevsky Ternopil National Medical University of the Ministry of Health of Ukraine, Ternopil, https://orcid.org/0000-0001-6541-9097

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Podobivskiy Stepan Stepanovich PhD, Associate Professor, Department of Medical Biology, I. Horbachevsky Ternopil National Medical University of the Ministry of Health of Ukraine, Ternopil, https//orcid.org/0000-0002-6667-1478

FORMATION OF PERSONALITY BASED ON ECOLOGICAL EDUCATION OF CHILDREN IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT STRATEGY AND GOALS

Abstract. Environmental education, based on the ecological consciousness of the individual, are capable of forming a comprehensively developed person with a rational, scientifically based attitude towards nature. That is why international public organizations and environmental projects implemented today within the framework of UN, ISEC, and BUP initiatives emphasize the need to raise awareness and understanding of the role of each individual in mitigating socio-environmental problems.

The issue of optimizing the interaction between society and nature by raising the level of environmental culture requires intensive environmental education of the entire population, especially schoolchildren and students.

The presence of environmental education and culture, environmental awareness, and upbringing creates the basis for a positive attitude towards nature, as well as the awareness of humans as part of it.

The aim of the work was to analyze the impact of environmental measures on the formation of environmental awareness among students of e schools in Ternopil (Ukraine) and Rzeszów (Poland).

During the 2021-2025 years, medical students of I. Horbachevsky Ternopil National Medical University participated in the international project “Four Elements of Nature - Harmony in Everyday Life in the Ternopil Region and Podkarpackie Province,” which was implemented as part of the international project "Elements of Nature: Life in Harmony with Being" together with the University of Rzeszów.

The main slogan of the project was: “Earth, Water, Air, and Fire are the four elements that connect everything in Nature and us with Nature.” The goal of the events was to convey to the audience that the environment is an integral part of our lives; that people have strayed from the understanding that disobeying the laws of nature disrupts the symbiosis of these four elements, turning them into destructive forces. The project participants gave a series of interesting and informative presentations in Ukrainian and English, in which the four elements of nature were shown as four elements that connect everything in Nature and Man with Nature: “The Magic of the Earth Element,” “Fire-Friend, Fire-Enemy,” “Who Needs Air?,” “Water is Life,” “Earth is Our Miracle,” “Fire-Friend, Fire-Enemy,” “The Air Around Us,” and “Water is Life.” In addition to the theoretical material presented in the presentations, secondary school students had the opportunity to participate in educational environmental activities and educational events.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Thanks to these educational events, not only is scientific knowledge about nature, its resources, and the dangers of treating nature improperly being disseminated among schoolchildren, but the university's specialties are also being promoted, which is an important contribution to the professional self-determination of future applicants.

Keywords: sustainable development goals, environmental education, students, Earth element, Water element, Air element, Fire element, environmental project.

Постановка проблеми. Сьогодні проблеми сталого розвитку, екологічно-свідомого природокористування є надзвичайно важливими. Екологічні знання людини набувають сьогодні не лише теоретичного значення, але й практично необхідного характеру. З'являються дані нових досліджень, які вказують на те, що вирубка лісів в Амазонії, тріщини у льодовикових покривах можуть мати більш серйозний вплив, ніж вчені прогнозували раніше. Водночас, глобальні корпорації збільшують використання невідновлюваних ресурсів, не вкладають достатньої кількості коштів для очищення відходів. Для Україні екологічні проблеми у східних регіонах ще більше загострилися через війну.

Це вказує на те, що саме формування екологічної свідомості у молоді дозволить запобігти глобальній екологічній катастрофі. Екологічна освіта та виховання, які спираються на екологічну свідомість особистості здатні формувати всебічно розвинену Людину з раціональним, науково обґрунтованим ставленням до Природи.

Саме тому міжнародні громадські організації, проекти екологічної спрямованості, які реалізуються сьогодні в рамках ініціатив ООН, Айсек, BUP акцентують на необхідності підвищення рівня обізнаності, розуміння ролі кожного в пом'якшенні соціально-екологічних проблем.

Ще у 2000 році ООН виділила курс на сталий розвиток як пріоритет глобального світу. Сформовано 17 Глобальних цілей, реалізація яких до 2030 року сприятиме тому, що світ зупиниться «за крок до точки неповернення». Ці цілі потребують екологічного виховання особистості, як запоруки сталого розвитку суспільства, зокрема: Подолання бідності у всіх формах і всюди. Подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, покращення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства. Забезпечення здорового способу життя та добробуту людей будь-якого віку. Зміцнення засобів здійснення й активізація роботи в рамках глобального партнерства в інтересах сталого розвитку.

На сучасному етапі розвитку суспільства екологія перестала бути просто наукою про природу, вона перетворилась в науку про виживання людства, всіх і кожного на нашій планеті. Порушення екологічної рівноваги зумовило розповсюдження генетичних, алергічних, паразитарних, онкологічних хвороб. Згідно з даними ВООЗ 24 % усіх захворювань серед дорослих та 33 % дитячих хвороб спричинені екологічними факторами. В Україні причиною 155 тис. смертей в рік тією чи іншою мірою стає забруднення довкілля.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Питання оптимізації взаємодії суспільства та природи шляхом підвищення рівня екологічної культури вимагає інтенсивного екологічного виховання всього населення, насамперед учнівської та студентської молоді. Наявність екологічної освіти та культури, екологічної свідомості та вихованості створює підґрунтя для позитивного ставлення до Природи, а також усвідомлення Людиною себе як її частини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні забруднення і безконтрольне руйнування біосфери розглядається фахівцями з питань навколишнього середовища як глобальна екологічна криза, що охопила не лише Україну, але й навіть розвинені країни [1, 2]. Головним фактором, що визначає безпечну перспективу розвитку суспільства є екологічна стабільність, яка визначається, як імовірність стійкого, стабільного функціонування біосфери у просторі та часі при визначених вимогах до забезпечення оптимальних умов збереження і подальшого розвитку життя на нашій планеті [3]. Тому найактуальнішою стає проблема оптимізації взаємодії суспільства та природи шляхом підвищення рівня екологічної культури, що вимагає інтенсивного екологічного виховання всього населення, насамперед учнівської та студентської молоді.

Екологічне виховання сьогодні є одним із провідних напрямів виховання молоді, що викликане потребою часу та темпами розвитку економіки. Наявність екологічної освіти та культури, екологічної свідомості та вихованості створює підґрунтя для позитивного ставлення до Природи, а також усвідомлення Людиною себе як її частини [4]. Сукупність знань, уявлень людини про її взаємозв’язки, взаємозалежності, взаємодію зі світом природи зумовлює нас ставитись до екологічної освіти не лише як до наукових розробок в галузі природного навколишнього середовища чи збереження біосфери, а й поступово втілювати у щоденну практику цих знань на рівні усвідомленого стилю життя: берегти людство та природне довкілля [5].

Ефективне екологічне виховання шкільної та студентської молоді передбачає: різноплановість екологічної освіти, охоплення всіх її рівнів, забезпечення потреби держави в екологічно грамотних кадрах з урахуванням потреб усіх регіонів; використання всієї різноманітності форм і методів екологічного навчання; врахування специфіки навчальних матеріалів відповідно до особливостей і потреб вищих навчальних закладів і регіонів; тісний взаємозв’язок екологічної тематики навчання з життєво важливими потребами учнів, студентів і населенні в цілому; ознайомлення студентів із новітніми результатами екологічних досліджень у прикладних галузях [6]. Важливою якістю екологічного виховання особистості є сформованість у неї екологічної відповідальності, тобто усвідомлення необхідності брати на себе конкретні зобов’язання для гармонізації її зв’язків із навколишнім середовищем та здатність прогнозувати наслідки власної діяльності [7].

Природа формує людину, ставить її на вищий щабель розвитку, вчить людину бути Людиною. А від Людини залежить стан екології, природного

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

багатства, збереження природи від стихійного та безконтрольного її використання.

Метою екологічної освіти і виховання є формування особистості, яка має високий рівень екологічної культури, тобто володіє новою екологічною свідомістю, екологічним світоглядом, згідно з яким людина здатна взаємодіяти зі світом природи на основі розуміння його законів, співпрацювати з природою, а не керувати нею. Основним завданням екологічної освіти та виховання в країні повинно бути формування екологічної свідомості про необхідність гармонійного співіснування людського суспільства з навколишнім природним середовищем та охорону довкілля від техногенного забруднення. На це мають бути спрямовані зміст і методи навчання [8, 9].

Мета статті. Проаналізувати вплив заходів екологічного спрямування на формування екологічної свідомості учнів загальноосвітніх шкіл м. Тернопіль (Україна) та м. Жешув (Польща), формування у них високого рівня екологічної культури та екологічної свідомості за допомогою навчально-просвітницьких заходів.

Виклад основного матеріалу. Моральність кожної людини повинна бути високою і бездоганною. Надзвичайно важлива роль у екологічному вихованні молоді належить сьогодні навчальним закладам. Екологічний аспект має пронизувати всю навчально-виховну діяльність, у процесі якої формується екологічне мислення. В діяльності кожного закладу має займати одне з основних місць екологічне виховання, мають діяти гуртки по екологічному спрямуванню, тоді якщо активно втілювати це в навчальну програму, молодь нарешті навчиться слідкувати за станом навколишнього довкілля, його екологією.

Для того, щоб сформувати високий рівень екологічної свідомості у суспільстві, проведення заходів просвітницької роботи необхідно розпочинати якомога раніше, зокрема, з раннього дитинства, у дошкільних навчальних закладах, та, звичайно, у школах.

Молодь може взяти участь в створенні громадських екологічних організацій, проведенні масових природоохоронних акцій, організації акцій щодо збереження біорізноманіття, проведення конкурсів, конференцій, фестивалів та виставок, організації екологічних таборів.

Люди пішли від розуміння Природи, від зв'язку з Землею, від гнучкості Води, від сили Вогню і від піднесенності Повітря. Землетруси, повені, зсуви, селеві потоки, бурі, урагани, снігові заноси, лісові пожежі лише протягом останніх 20 років забрали життя більше трьох мільйонів чоловік. За даними ООН, за цей період майже один мільярд жителів нашої планети зазнав збитків від стихійних лих. Серед надзвичайних ситуацій природного походження на Україні найчастіше трапляються: 1 - геологічні небезпечні явища (зсуви, обвали та осипи, просадки земної поверхні); 2 - метеорологічні небезпечні явища (зливи, урагани, сильні снігопади, сильний град, ожеледь); 3 - гідрологічні небезпечні явища (повені, паводки, підвищення рівня ґрунтових вод та ін.); 4 - природні

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

пожежі лісових та хлібних масивів. Стихійні явища часто виникають в комплексі, що значно посилює їх негативний вплив. У окремих випадках вони мають катастрофічний характер. Ми можемо продовжити наше життя в гармонії з Природою, згадавши, що ми є її частиною, з вдячністю і повагою до Землі, Води, Вогню і Повітря. Медики першими стикаються з негативним впливом екологічних проблем на здоров'я людини. Саме тому формування у дошкільнят-школярів-студентів високого рівня екологічної свідомості та культури є актуальним на сьогодні. Тому, свідоме та бережне ставлення до Природи повинне формуватися з дитинства, у сім'ї, у дитячому дошкільному закладі, в школі, і, можливо, воно лише за умови формування у дітей екологічного світогляду, згідно з яким Людина здатна взаємодіяти зі світом Природи на основі розуміння його законів, співпрацювати з Природою, а не керувати нею [10].

Впродовж 2021-2025 навчального року студенти медичного факультету Тернопільського національного медичного університету ім. І. Я. Горбачевського МОЗ України приймали участь у міжнародному проєкті «Чотири стихії природи – гармонія повсякденному житті Тернопільського краю та Підкарпатського воєводства», який реалізовувався у рамках міжнародного проекту «Стихії природи: життя в гармонії буття» разом із Жешувським університетом. Основним гаслом проєкту послужив вислів: «Земля, Вода, Повітря і Вогонь – це чотири елементи, які пов'язують все в Природі і нас з Природою».

Метою заходів було донести до аудиторії, що довкілля є невід'ємною частиною нашого життя; що люди відійшли від розуміння того, що неслухняність законам природи порушує симбіоз цих чотирьох елементів, перетворюючи їх на руйнівні елементи.

Учасники проєкту представили ряд цікавих і змістовних презентацій українською та англійською мовами, в яких 4 стихії природи продемонстровані як чотири елементи, що пов'язують все в Природі і Людину з Природою: «Магія стихії Земля», «Вогонь-друг, Вогонь-ворог», «Кому потрібне Повітря?», «Вода – це життя», «Earth is Our Miracle», «Fire-Friend, Fire-Enemy», «The Air Around Us», «Water is Life».

Окрім викладу теоретичного матеріалу у презентаціях, учні загальноосвітніх шкіл мали можливість бути учасниками освітніх активностей. Учням було продемонстровано науково-пізнавальний фільм про гельмінтів та їх небезпеку для організму людини. Школярі мали змогу розглянути макропрепарати кишкових паразитів, а також особисто, користуючись світловим мікроскопом, розглянути деяких представників плоских червів. Цікавинкою освітніх заходів було проведення «Королівського вогняного масажу». Під час спілкування зі шкільною аудиторією студенти-медики уміло демонстрували досліди щодо фізичних і хімічних властивостей повітря та води, їх користі для людини. Учні з великим задоволенням брали участь у навчальних іграх «Умняшка», «Будь уважним», «Вгадай слово», «Так-Ні'шки», розгадували ребуси, пазли та кросворди на тему «4 стихії Природи – життя в гармонії буття»,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

приймали участь у вікторинах, зокрема «Рукавичка», «Хмаринка», «Сонечко». Різноманітні активності англійською мовою були проведені і для учнів шкіл та ліцеїв м. Жешув: розв'язування кросвордів «Earth and Human», «Fire-Human-Nature», «Water in Nature. Water Properties», розв'язування пазлу «Sun», «Climate Changes», «Cloud», бліц опитування «Earth and Ecology», «Fire and Safety», «Gas laws», «Confusing Game», «Be Attentive», «Find Out the Word», мовний квест «Friendship with Earth», «Where is Fire?», «Balloons», гра так - ні «Fire Friend», «Water is an Elixir of Life», продемонстровано науково-пізнавальний фільм про гельмінтів та їх небезпеку для організму людини «Dangerous Helminths».

Отже, основні тенденції розвитку екологічної освіти та виховання сучасної молоді пов'язані зі створенням єдиного простору, який орієнтований на взаємодію знань та вмінь щодо стійкого розвитку суспільства у взаєморозумінні людини та природи. Екологічна компетентність особистості має стати умовою та критерієм гармонізації взаємодії в системі «особистість – природа – суспільство». Підхід у екологічній освіті та вихованні повинен суттєво розширюватись та доповнюватись вимогою до виховання «екологічної культури як складової загальної культури людини», а формування «екологічної свідомості як частини світогляду особистості» [4, 7, 10].

І тому, найважливішим чинником вирішення екологічної освіти стає виховання та формування екологічної свідомості, яка в умовах сьогодення повинна формуватись та реалізовуватись на засадах стратегії сталого розвитку суспільства і природи. Хотілося б, щоб молоді люди, яким відкриває свої двері сучасність, пам'ятали слова римського мислителя Л.Сенеки, сказані ще в І столітті до нашої ери: «Жити щасливо і жити в злагоді з Природою – одне й те саме».

Якщо екологічна освіта людини визначатиметься сукупністю її знань про особливості взаємодії суспільства та природи, то екологічне виховання окрім екологічних знань охоплюватиме широкий спектр людських якостей і характеристик, принципів та норм, певний світогляд та світосприйняття, набуваючи складніший зміст. Екологічне виховання – це процес систематичного та цілеспрямованого впливу на духовний і фізичний розвиток особистості з метою формування екологогуманістичного світогляду, підготовки до виробничої, громадської та культурної діяльності.

Отже, зв'язок між освітою та проекологічною поведінкою, а також те, що освіта впливає на поведінку головним чином шляхом підвищення екологічної обізнаності сприяє розвитку знань щодо сталого розвитку та бути молоді екологічно компетентною.

Завдяки подібним просвітницьким заходам відбувається не тільки поширення наукових знань серед шкільного загалу про природу, її ресурси та небезпеку, яку може нести за собою неправильне відношення до природи, а й популяризація спеціальностей університету. А це – важливий внесок у сприяння професійному самовизначенню майбутніх абітурієнтів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Уміння студентів-медиків передавати набуті знання учням сприятиме укоріненню екологічного мислення та закріплення його на різних рівнях їх свідомості.

Подальша реалізація проєкту передбачає організацію серед учнів і студентів навчальних закладів Тернополя квесту «Екологія мегаполіса», наукового пікніка «Фундаментальні та прикладні дослідження в біології та екології», природничих читань «Здорова молодь – здорова нація», еко-вікторини «Бережіть планету», а також науково-практичної конференції для студентів і молодих вчених з міжнародною участю спільно з Жешувським університетом.

Висновки. 1. Екологічні знання людини набувають сьогодні не лише теоретичного значення, але й практично необхідного характеру. 2. Завдяки просвітницьким заходам відбувається не лише поширення наукових знань серед шкільної молоді про Природу, її ресурси та небезпеку, яку може нести за собою неправильне відношення до природи, а й популяризація спеціальностей університету, а це важливий внесок у сприяння професійному самовизначенню майбутніх абітурієнтів. 3. Екологічна освіта та виховання, які спираються на екологічну свідомість особистості здатні формувати всебічно розвинену Людину з раціональним, науково обґрунтованим ставленням до Природи.

Література:

1. Євстігнєєв А.С. Екологічна безпека спеціального природокористування в Україні у контексті сталого розвитку: теоретикоправові аспекти: монографія. К.: МПБП «Гордон», 2018. 494 с.

2. Oktay Kızkapan & Oktay Bektaş. The Effect of Project Based Learning on SeventhGrade Students' Academic Achievement. International Journal of Instruction. 2017. №10 (01), P. 37-54.

3. Савельчук І. Б. Використання технологій зеленої соціальної роботи як механізму забезпечення сталого розвитку громади. Соціальне підприємництво: теорія, практика та міжнародний досвід: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., 18 трав. 2018 р. М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана», ф-т економіки та упр. Київ : КНЕУ, 2018. С. 152–155.

4. Орденов С. С. Формування екологічної свідомості в умовах глобалізації / С. С. Орденов // Вісник Національного Авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія. – 2021. – №. 2. – С. 46-50.

5. Степова О.В. Особливості інтегрування екологічної освіти в навчальний процес закладів вищої освіти / О.В. Степова, В.В. Рома // Екологічні науки. – 2019. – № 1 (24), т. 1. – С. 138-143.

6. Карук І.В. Екологічна освіта та виховання дошкільників як пріоритетний напрям розвитку культури європейського суспільства. Наука і техніка сьогодні: журнал. 2023. № 9(23)2023. С.320-329.

7. Гобела В. В. Особливості стратегічного планування екологізації // Stages of Formation and Development of the Economy of Independent Ukraine: Collective monograph. - Nuremberg: Verlag SWG imex GmbH, 2021. - С. 439-448.

8. Толочко С. В., Бордюг Н. С. Реалізація компетентнісного потенціалу формування екологічної компетентності в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти. Актуальні питання гуманітарних наук. 2022. № 49. С. 189-195.

9. González-Moreira A., Ferreira C., Vidal J. Review on research methods for studying transition

from early childhood education to primary education. Education Sciences. 2023. Vol. 13, No. 3. Article 254.

10. Клешня Г. М. Коеволюція системи «людина – суспільство – природа / Г. М. Клешня // Вісник Національного Авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія. – 2021. – №. 2. – С. 35-40.

References:

1. Yevstihnieiev A.S. (2018) Ekolohichna bezpeka spetsialnoho pryrodokorystuvannia v Ukraini u konteksti staloho rozvytku: teoretykopravovi aspekty: monohrafiia. [Ecological safety of special nature use in Ukraine in the context of sustainable development: theoretical and legal aspects: monograph] *K.: MPBP «Hordon»*, 494 [in Ukrainian]

2. Oktay Kızkapan & Oktay Bektaş (2017) The Effect of Project Based Learning on SeventhGrade Students' Academic Achievement. *International Journal of Instruction*, (10 (1)), 37-54.

3. Savelchuk I. B. (2018) Vykorystannia tekhnolohii zelenoi sotsialnoi roboty yak mekhanizmu zabezpechennia staloho rozvytku hromady. Sotsialne pidpryiemnytstvo: teoriia, praktyka ta mizhnarodnyi dosvid [Using green social work technologies as a mechanism for ensuring sustainable community development. Social entrepreneurship: theory, practice, and international experience]. *zb. materialiv Mizhnar. nauk.-prakt. conference, 18 trav. 2018 M-vo osvity i nauky Ukrainy, DVNZ "Kyiv. nats. econ. un-t im. V. Hetman", f-t ekonomiky ta upr. Kyiv: KNEU*, 152–155. [in Ukrainian]

4. Ordenov S. S. (2021) Formuvannia ekolohichnoi svidomosti v umovakh hlobalizatsii [Formulation of ecological consciousness in the context of globalization]. *Visnyk Natsionalnoho Aviatsiinoho universytetu. Seriia: Filosofiia. Kulturolohiia*, (2), 46-50 [in Ukrainian]

5. Stepova O.V. (2019) Osoblyvosti intehruvannia ekolohichnoi osvity v navchalnyi protses zakladiv vyshchoi osvity [Features of integrating environmental education into the educational process of higher education institutions]. *Ekolohichni nauky*, (1 (24)), 138-143. [in Ukrainian]

6. Karuk I.V. (2023) Ekolohichna osvita ta vykhovannia doshkilnykiv yak priorytetnyi napriam rozvytku kultury yevropeiskoho suspilstva [Environmental education and upbringing of preschoolers as a priority area for the development of European society]. *Nauka i tekhnika sohodni: zhurnal*, (9(23)), 320-329. [in Ukrainian]

7. Hobela V.V. (2021) Osoblyvosti stratehichnoho planuvannia ekolohizatsii // Stages of Formation and Development of the Economy of Independent Ukraine: Collective monograph. [Peculiarities of strategic planning of greening // Stages of formation and development of the economy of independent Ukraine: Collective monograph] *Nuremberg: Verlag SWG imex GmbH*, 439-448. [in Ukrainian]

8. Tolochko S. V., Bordiuh N. S. (2022) Realizatsiia kompetentnisnoho potentsialu formuvannia ekolohichnoi kompetentnosti v osvitnomu protsesi zakladiv zahalnoi serednoi osvity [Realization of the competence potential for forming environmental competence in the educational process of general secondary education institutions. Topical issues in the humanities]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, (49), 189-195. 9. González-Moreira A., Ferreira C., Vidal J. (2023) Review on research methods for studying transition from early childhood education to primary education. *Education Sciences*, (13(3)), 254.

10. Kleshnya H.M. (2021) Coevolution of the system "man – society – nature [Coevolution of the "human-society-nature" system]. *Bulletin of the National Aviation University. Series: Philosophy. Culturology*, (2), 35-40. [in Ukrainian]

Дата першого надходження статті до видання: 26.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 577.1:612.015.11:612.67

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3750-3761

Ферцак Христина Володимирівна здобувач вищої освіти медичного факультету, Івано-Франківський національний медичний університет, м. Івано-Франківськ, https://orcid.org/0009-0007-3369-4992

Соколовський Юрій Володимирович здобувач вищої освіти медичного факультету Івано-Франківський національний медичний університет, м. Івано-Франківськ, https://orcid.org/0009-0001-4286-8997

Токарик Галина Володимирівна кандидат хімічних наук, доцент кафедри біологічної та медичної хімії імені академіка Г.О. Бабенка, Івано-Франківський національний медичний університет, м. Івано-Франківськ, https://orcid.org/0009-0006-6564-0326

Парцей Христина Юріївна доктор філософії, доцент кафедри біологічної та медичної хімії імені академіка Г.О. Бабенка, Івано-Франківський національний медичний університет, м. Івано-Франківськ, https://orcid.org/0009-0006-3667-5482

Шкурашівська Світлана Василівна кандидат біологічних наук, доцент кафедри біологічної та медичної хімії імені академіка Г.О. Бабенка, Івано-Франківський національний медичний університет, м. Івано-Франківськ, https://orcid.org/0000-0001-8567-5805

ХОЛЕСТЕРИН І ДОВГОЛІТТЯ: БІОХІМІЧНІ ОСНОВИ ТА ФЕНОМЕН “ПАРАДОКСУ ХОЛЕСТЕРИНУ”

Анотація. Холестерин є фундаментальною ліпідною молекулою, що відіграє ключову роль у підтриманні клітинного та системного гомеостазу. Традиційно підвищений рівень ліпопротеїнів низької щільності (ЛПНЩ) розглядався як основний фактор ризику розвитку атеросклерозу та серцево-судинних захворювань. Проте сучасні геронтологічні дослідження виявили так званий «парадокс холестерину», згідно з яким у літніх популяціях помірно підвищений рівень холестерину може асоціюватися з більшою тривалістю життя.

У статті розглянуто біохімічні механізми цього феномену та оцінено роль холестерину у процесах старіння й довголіття. Холестерин забезпечує структурну цілісність клітинних мембран, є попередником стероїдних гормонів, жовчних кислот і вітаміну D, а також бере участь у регуляції імунної відповіді. Класичні моделі підкреслюють атерогенний потенціал ЛПНЩ через його

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

окислення, активацію макрофагів та формування атеросклеротичних бляшок. Водночас великомасштабні когортні дослідження та метааналізи свідчать, що у людей старше 70 років високий рівень холестерину не має прямого зв'язку з підвищеною смертністю.

Навпаки, дані з «блакитних зон» довголіття (Сардинія, Окінава) демонструють, що помірно підвищений рівень ЛПНЩ може мати захисний ефект, підтримуючи гормональний синтез, імунний захист та відновлення клітинних мембран.

«Парадокс холестерину» підкреслює вікову специфіку ліпідного метаболізму: те, що є фактором ризику у молодому віці, може виконувати компенсаторну функцію у старшому. Це ставить під сумнів універсальність сучасних стратегій зниження холестерину та акцентує на важливості персоналізованої медицини.

Для літніх пацієнтів агресивне зниження холестерину може бути недоцільним, а клінічні рішення повинні враховувати вік, генетичні особливості, рівень запалення та загальний метаболічний стан.

Таким чином, холестерин слід розглядати не лише як потенційний фактор ризику, але й як багатофункціональну біомолекулу, значення якої змінюється протягом життя. Визнання «парадоксу холестерину» відкриває нові перспективи для геронтології та профілактичної медицини, підкреслюючи індивідуалізований підхід до контролю ліпідного обміну та якості життя у старшому віці.

Ключові слова: холестерин, ліпопротеїни низької щільності (ЛПНЩ), атеросклероз, довголіття, старіння, парадокс холестерину, ліпідний обмін, геронтологія, імунна відповідь, стероїдогенез.

Fertsak Khrystyna Volodymyrivna a student of the Faculty of Medicine, Ivano-Frankivsk National Medical University, Ivano-Frankivsk, https://orcid.org/0009-0007-3369-4992

Sokolovsky Yuriy Volodymyrovych a student of the Faculty of Medicine, Ivano-Frankivsk National Medical University, Ivano-Frankivsk, https://orcid.org/0009-0001-4286-8997

Tokaryk Halyna Volodymyrivna Candidate of Chemical Sciences, Associate Professor of the Department of Biological and Medical Chemistry named after Academician G.O. Babenka, Ivano-Frankivsk National Medical University, Ivano-Frankivsk, https://orcid.org/0009-0006-6564-0326

Partsei Khrystyna Yuriyvna Doktor filosofii, Associate Professor of the Department of Biological and Medical Chemistry named after Academician G.O. Babenka, Ivano-Frankivsk National Medical University, Ivano-Frankivsk, https://orcid.org/0009-0006-3667-5482

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Shkurashivska Svitlana Vasylivna Candidate of Biological Sciences, Associate Professor of the Department of Biological and Medical Chemistry named after Academician H.O. Babenko, Ivano-Frankivsk National Medical University, Ivano-Frankivsk, https://orcid.org/0000-0001-8567-5805

CHOLESTEROL AND LONGEVITY: BIOCHEMICAL FOUNDATIONS AND THE PHENOMENON OF THE "CHOLESTEROL PARADOX"

Abstract. Cholesterol is a fundamental lipid molecule that plays a central role in maintaining cellular and systemic homeostasis. Traditionally, elevated levels of low-density lipoproteins (LDL) have been considered a major risk factor for atherosclerosis and cardiovascular disease. However, recent gerontological studies have revealed the so-called "cholesterol paradox," which suggests that in elderly populations moderately increased cholesterol levels may correlate with longer life expectancy.

This article explores the biochemical mechanisms underlying this phenomenon and evaluates the role of cholesterol in aging and longevity. Cholesterol contributes to the structural integrity of cell membranes, serves as a precursor for steroid hormones, bile acids, and vitamin D, and participates in immune regulation. Classical models emphasize the atherogenic potential of LDL through oxidative modification, macrophage activation, and plaque formation. Yet, large-scale cohort studies and meta-analyses demonstrate that in individuals over 70 years of age, higher cholesterol levels are not directly associated with increased mortality. On the contrary, data from "blue zones" of longevity, such as Sardinia and Okinawa, indicate that moderately elevated LDL may provide protective effects by supporting hormonal synthesis, immune defense, and membrane repair.

The paradox highlights the age-specific nature of lipid metabolism: what constitutes a risk factor in younger populations may function as a compensatory mechanism in advanced age. These findings challenge the universality of current lipid-lowering strategies and underscore the importance of personalized medicine. For elderly patients, aggressive cholesterol reduction may be inappropriate, and clinical decisions should integrate age, genetic background, inflammatory status, and overall metabolic profile.

In conclusion, cholesterol should be regarded not only as a potential cardiovascular risk factor but also as a multifunctional biomolecule whose role varies across the lifespan. Recognition of the "cholesterol paradox" provides new perspectives for gerontology and preventive medicine, emphasizing individualized approaches to lipid management and quality of life in aging populations.

Keywords: cholesterol, low-density lipoproteins (LDL), longevity, aging, cholesterol paradox, lipid metabolism, gerontology, immune response, steroidogenesis.

Постановка проблеми. Холестерин тривалий час розглядався як ключовий фактор ризику розвитку атеросклерозу та серцево-судинних

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

захворювань. Класичні клінічні рекомендації наполягають на агресивному зниженні рівня ЛПНЩ, що вважаються «поганим» холестерином. Однак сучасні геронтологічні дослідження виявили феномен «парадоксу холестерину», згідно з яким у людей похилого віку помірно підвищений рівень ЛПНЩ може асоціюватися з довшою тривалістю життя та кращим функціональним станом. Це ставить під сумнів універсальність існуючих підходів і актуалізує необхідність перегляду стандартів оцінки ліпідного профілю з урахуванням вікових особливостей метаболізму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема впливу холестерину на тривалість життя залишається однією з найбільш дискусійних у сучасній біохімії та клінічній медицині. Холестерин є одним із найважливіших ліпідів організму людини. Традиційно його підвищений рівень, особливо у формі ЛПНЩ, розглядався як ключовий фактор ризику розвитку атеросклерозу та ішемічної хвороби серця [14,15]. Останні дослідження демонструють іншу тенденцію у популяціях довгожителів. Наприклад, проспективне дослідження 997 осіб старше 70 років надало докази, що спростовують зв'язок між рівнем холестерину в крові та частотою виникнення ІХС або смерті від ІХС [21].

Мета дослідження. Метою роботи є комплексне вивчення біохімічної ролі холестерину та його впливу на процеси старіння і довголіття людини. Особливу увагу приділено аналізу феномену «парадоксу холестерину» у геронтології, оцінці його можливих механізмів та визначенню доцільності перегляду стандартних підходів до контролю ліпідного профілю у літніх пацієнтів.

Виклад основного матеріалу.

Біохімічна роль холестерину. Холестерин є стериновим ліпідом, який належить до класу циклічних ізопреноїдних сполук і має тетрациклічне ядро (циклопентанпергідрофенантрен). Його молекула складається з гідрофобного стероїдного кільця та короткого гідроксильного полярного фрагмента, що забезпечує амфіфільні властивості. Завдяки цій структурі холестерин інтегрується у фосфоліпідний бішар клітинних мембран, де регулює їхню плинність, проникність та стабільність. У мембранах він взаємодіє з насиченими та ненасиченими жирними кислотами, впливаючи на фазові переходи ліпідів і формування «ліпідних рафтів» — мікродоменів, що беруть участь у сигнальних процесах та ендоцитозі [4].

Ключовою функцією холестерину є участь у стероїдогенезі. У мітохондріях клітин кори надниркових та гонад холестерин перетворюється на прегненолон за участю ферменту CYP11A1 (холестерин-десмолаза). Прегненолон є попередником усіх стероїдних гормонів: глюкокортикоїдів (кортизол), мінералокортикоїдів (альдостерон), а також статевих гормонів (тестостерон, естрогени, прогестерон).

Ці гормони регулюють широкий спектр процесів – від гомеостазу глюкози та іонів натрію до розвитку вторинних статевих ознак і підтримки репродуктивної функції [8].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Холестерин також є вихідною молекулою для синтезу вітаміну D3 (холекальциферолу). Під дією ультрафіолетового випромінювання у шкірі відбувається фотоліз 7-дегідрохолестерину з утворенням превітаміну D3, який ізомеризується у холекальциферол. Подальші гідроксилювання у печінці (25-гідроксилаза) та нирках (1α-гідроксилаза) формують біологічно активний кальцитріол. Цей гормон регулює експресію білків-транспортерів кальцію та фосфату, забезпечуючи мінералізацію кісткової тканини та імуномодулюючі ефекти [9].

У печінці холестерин є субстратом для синтезу жовчних кислот (холева, хенодезоксихолева), які утворюються шляхом послідовних гідроксилювань і кон'югації з гліцином або таурином. Жовчні кислоти діють як біологічні детергенти, емульгуючи тригліцериди та сприяючи утворенню міцел, що забезпечує абсорбцію жирів і жиророзчинних вітамінів (A, D, E, K) у тонкому кишечнику [16].

Крім того, холестерин бере участь у імунній відповіді. Ліпідні рафти мембран, багаті на холестерин, є платформами для активації рецепторів Т-лімфоцитів та В-клітин. Він також модулює функцію макрофагів і дендритних клітин, впливаючи на продукцію цитокінів. Дослідження показують, що адекватний рівень холестерину необхідний для ефективної роботи природженого та адаптивного імунітету [12].

З біохімічної точки зору холестерин є не лише структурним компонентом, але й метаболічним регулятором. Він контролює активність ферменту HMG-CoA-редуктази – ключового ензиму мевалонатного шляху, що визначає швидкість синтезу холестерину. Цей механізм зворотного зв'язку забезпечує баланс між ендогенним синтезом і екзогенним надходженням ліпіду.

Таким чином, холестерин виконує багатогранні функції:

- підтримує фізико-хімічні властивості мембран;
- є попередником стероїдних гормонів;
- забезпечує синтез вітаміну D;
- слугує субстратом для жовчних кислот;
- бере участь у регуляції імунної відповіді та метаболізму.

Його біохімічна роль виходить далеко за межі «поганого» ліпіду, що асоціюється з атеросклерозом, і демонструє фундаментальне значення для життєдіяльності організму.

Класичні уявлення про холестерин і серцево-судинні ризики. Протягом другої половини XX століття холестерин, особливо у складі ліпопротеїнів низької щільності, був визначений як ключовий фактор ризику розвитку атеросклерозу та ішемічної хвороби серця. Класична концепція ґрунтується на результатах епідеміологічних досліджень, зокрема Framingham Heart Study та «Seven Countries Study», які показали чітку кореляцію між високим рівнем загального холестерину та підвищеною частотою серцево-судинних подій [14,15].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Біохімічно ЛПНЩ є основним транспортним комплексом, що переносить холестерин від печінки до периферичних тканин. При надлишку ЛПНЩ відбувається його проникнення крізь ендотелій артерій, де він піддається окисленню.

Окислений ЛПНЩ активує ендотеліальні клітини, стимулює експресію адгезивних молекул (VCAM-1, ICAM-1) та залучає моноцити. Останні диференціюються у макрофаги, які поглинають окислені ЛПНЩ через scavenger-рецептори, утворюючи «пінисті клітини». Накопичення пінистих клітин у субендотеліальному просторі призводить до формування атеросклеротичної бляшки [8].

Атерогенез супроводжується хронічним запаленням: активація макрофагів та Т-лімфоцитів стимулює продукцію цитокінів (IL-1β, TNF-α), що підтримують запальний процес. З часом бляшка кальцифікується, її фіброзна «шапка» може розриватися, що спричиняє тромбоутворення та гострі коронарні синдроми. Саме цей механізм пояснює традиційне уявлення про ЛПНЩ як «поганий холестерин» [14].

На основі цих даних були сформовані міжнародні клінічні рекомендації. Європейське товариство кардіологів (ESC) та Американська кардіологічна асоціація (AHA) визначають цільові рівні ЛПНЩ залежно від категорії ризику пацієнта.

Для осіб із високим ризиком (наявність ІХС, цукрового діабету, хронічної хвороби нирок) рекомендовано знижувати ЛПНЩ <1,4 ммоль/л [10,11].

Фармакологічний контроль холестерину здійснюється переважно за допомогою статинів – інгібіторів HMG-CoA-редуктази, які блокують ендогенний синтез холестерину у печінці. Статини не лише знижують рівень ЛПНЩ, але й мають плейотропні ефекти: покращують функцію ендотелію, зменшують запалення та стабілізують атеросклеротичні бляшки [11].

Додатково засто-совуються езетиміб (інгібітор абсорбції холестерину у кишечнику) та інгібітори PCSK9, які підвищують експресію ЛПНЩ -рецепторів і посилюють кліренс холестерину з плазми [8].

Таким чином, класична парадигма розглядає холестерин як головний етіологічний чинник атеросклерозу. Вона базується на:

- епідеміологічних даних про кореляцію між високим холестерином і серцево-судинними подіями;
- біохімічних механізмах окислення ЛПНЩ та утворення пінистих клітин;
- клінічних дослідженнях ефективності статинів у зниженні ризику інфаркту та інсульту.

Ця концепція стала основою сучасної профілактичної кардіології та визначила агресивну стратегію зниження холестерину у молодих та середнього віку пацієнтів. Водночас вона не враховує вікових особливостей метаболізму, що й стало предметом дискусії у світлі нових даних про «парадокс холестерину». Одні дослідники вважають його результатом зворотної причинності (низький

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

холестерин може бути маркером хронічних хвороб), інші – підтвердженням захисної ролі ліпідів у старінні [1,3,7,18].

Парадокс холестерину в геронтології. У класичній кардіології високий рівень холестерину, особливо ліпопротеїнів низької щільності, розглядався як головний чинник ризику атеросклерозу та ішемічної хвороби серця. Проте у геронтології дедалі більше уваги привертає феномен, відомий як «парадокс холестерину». Він полягає у тому, що у людей похилого та старечого віку помірно підвищений рівень холестерину не лише не асоціюється з підвищеною смертністю, але й може корелювати з довшою тривалістю життя [1,3,7]. Висновки були зроблені на основі аналізу даних з більш ніж 5200 медичних досліджень, які були проведені в період з 1970 по 2016 рік. Загалом в цих дослідженнях брали участь понад 1,3 мільйона людей. В результаті науковці прийшли до висновків, що люди з вищим рівнем холестерину мають менше шансів померти раніше від будь-якої причини. Крім того, виявлено, що вищий рівень "поганого" холестерину (ЛПНЩ), який вважається фактором ризику розвитку серцево-судинних захворювань, не пов'язаний із збільшенням загальної смертності [22,23]. Одним із ключових доказів є дані з так званих «блакитних зон» довголіття – регіонів світу, де спостерігається висока концентрація довгожителів (Сардинія, Окінава, Лома-Лінда). Дослідження показали несподіваний зв’язок між рівнем холестерину та тривалістю життя. Виявилося, що у літніх мешканців цих регіонів рівень ЛПНЩ у межах 130–160 мг/дл часто асоціюється з кращим виживанням порівняно з низькими показниками [5,6]. Аналогічні результати отримані у проспективних когортних дослідженнях у Європі та США, де у людей старше 70 років не виявлено прямого зв’язку між високим холестерином і смертністю від серцево-судинних причин [3,19].

Молекулярні та клітинні механізми цього феномену пояснюють кілька гіпотез. По-перше, холестерин у старшому віці може виконувати роль метаболічного резерву, необхідного для синтезу стероїдних гормонів, які підтримують адаптаційні можливості організму [8]. По-друге, ЛПНЩ бере участь у імунній відповіді, зв’язуючи та нейтралізуючи бактеріальні токсини, що особливо важливо у літніх людей із ослабленим імунітетом [12]. По-третє, холестерин стабілізує клітинні мембрани, захищаючи їх від пошкоджень, спричинених оксидативним стресом, який зростає з віком [4].

Таким чином, біологічна роль холестерину у процесах старіння та довголіття виходить за межі його класичного значення як транспортного ліпіду. На молекулярному рівні він є ключовим регулятором клітинної гомеостазії, впливаючи на сигнальні шляхи, метаболізм та стійкість клітин до стресових факторів.

Одним із важливих аспектів є участь холестерину у формуванні ліпідних рафтів – спеціалізованих мікродоменів плазматичної мембрани, багатих на сфінголіпіди та холестерин. Ці структури слугують платформами для активації рецепторів і передачі сигналів, зокрема у Т-лімфоцитах та нейронах. З віком

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

зміни у складі мембран можуть порушувати функцію ліпідних рафтів, що впливає на імунну відповідь та когнітивні процеси [4].

Холестерин також регулює сенесценцію клітин. Дослідження показують, що адекватний рівень холестерину підтримує цілісність теломерів та знижує активацію сигнальних шляхів, пов'язаних із старінням (p53, p16INK4a). Низький рівень холестерину у літніх людей може асоціюватися з підвищеною клітинною дисфункцією та апоптозом, тоді як помірне підвищення сприяє збереженню клітинної життєздатності [3].

Важливим є вплив холестерину на запальні процеси. ЛПНЩ може взаємодіяти з компонентами імунної системи, зв'язуючи бактеріальні ендотоксини та знижуючи їхню цитотоксичність. Це пояснює, чому у літніх людей помірно підвищений рівень холестерину може мати захисний ефект проти інфекцій. Водночас надмірне накопичення окисленого ЛПНЩ стимулює хронічне запалення та атерогенез, що підкреслює двоїсту роль цього ліпіду [8,12].

На рівні нервової системи холестерин є незамінним для синаптогенезу та мієлінізації. Він входить до складу мієлінових оболонок аксонів, забезпечуючи швидку передачу нервових імпульсів. Крім того, холестерин є попередником нейростероїдів (алопрегненолон, дегідроепіандростерон), які модулюють активність ГАМК- та NMDA-рецепторів, впливаючи на когнітивні функції та психоемоційний стан. Дослідження когнітивних функцій показали, що низький рівень холестерину у літніх людей може асоціюватися з підвищеним ризиком деменції та когнітивного зниження [9,17].

Це пояснюється тим, що холестерин є необхідним для формування синаптичних мембран і мієлінових оболонок, а також для синтезу нейростероїдів, які регулюють нейрональну активність.

Генетичні фактори також відіграють роль у регуляції холестерину. Варіації у генах APOE та PCSK9 визначають індивідуальні особливості ліпідного профілю та ризик розвитку серцево-судинних захворювань. Наприклад, алель APOE ε4 асоціюється з підвищеним ризиком хвороби Альцгеймера, тоді як інгібітори PCSK9 демонструють ефективність у зниженні ЛПНЩ, але їхня користь у літніх людей залишається дискусійною [8].

Клінічні спостереження підтверджують, що агресивне зниження холестерину у найстарших вікових групах не завжди приносить користь. Наприклад, у дослідженні JAMA (2004) було показано, що у людей старше 80 років низький рівень ЛПНЩ асоціювався з вищою смертністю, тоді як помірно підвищений рівень мав захисний ефект [20].

Це ставить під сумнів універсальність цільових значень холестерину для всіх вікових категорій і суперечить класичній тезі «чим нижче, тим краще».

Таким чином, «парадокс холестерину» можна розглядати як прояв вікової специфічності метаболізму. Те, що є фактором ризику у молодому віці, може виконувати компенсаторну або навіть захисну функцію у старшому. Це узгоджується з концепцією персоналізованої медицини, яка враховує не лише

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

лабораторні показники, але й вік, генетичні особливості, рівень запалення та загальний метаболічний стан пацієнта [2,10,12].

Водночас слід підкреслити, що «парадокс холестерину» не означає відмову від контролю ліпідів. Для молодих і середнього віку людей зниження ЛПНЩ залишається критично важливим для профілактики атеросклерозу.

Проте для осіб старшого віку дедалі частіше переглядається доцільність агресивної терапії, зосереджуючись на якості життя та загальному ризиковому профілі.

Отже, «парадокс холестерину» є важливим напрямом сучасної геронтології, який змінює традиційні уявлення про роль ліпідів у старінні та довголітті. Він підкреслює необхідність індивідуалізованого підходу до лікування та профілактики, що враховує специфіку різних вікових груп.

Висновки. У результаті проведеного аналізу встановлено, що холестерин є незамінним компонентом клітинного та системного метаболізму людини. Він забезпечує структурну стабільність біомембран, бере участь у синтезі стероїдних гормонів, жовчних кислот та вітаміну D, а також виконує регуляторні функції у процесах імунної відповіді та підтриманні гомеостазу.

Класична парадигма розглядала високий рівень холестерину як провідний фактор ризику атеросклерозу та серцево-судинних захворювань. Проте сучасні великомасштабні дослідження ставлять під сумнів універсальність цього твердження, особливо у геронтологічному контексті. Дані когортних спостережень та метааналізів свідчать про відсутність прямого зв’язку між підвищеним рівнем холестерину та загальною смертністю у людей похилого віку. Навпаки, у популяціях довгожителів помірно підвищений рівень ЛПНЩ може мати захисне значення, підтримуючи гормональний баланс, імунну функцію та стабільність клітинних мембран.

Феномен «парадоксу холестерину» демонструє, що низький рівень холестерину у найстарших вікових групах частіше асоціюється з підвищеною смертністю, тоді як помірно підвищений рівень може сприяти довголіттю. Це ставить під сумнів доцільність агресивного зниження холестерину у літніх пацієнтів та підкреслює необхідність перегляду стандартних підходів до оцінки ліпідного профілю.

Сучасна медицина дедалі більше орієнтується на персоналізований підхід, який враховує не лише рівень холестерину, але й інші фактори ризику: вік, генетичні особливості, наявність супутніх захворювань та загальний метаболічний стан. Такий підхід дозволяє оптимізувати профілактику та терапію, зосереджуючись не лише на лабораторних показниках, а й на якості життя пацієнта.

Отже, холестерин слід розглядати не лише як «ризиковий» ліпід, але й як багатофункціональний біомолекулярний регулятор, значення якого змінюється залежно від вікових та фізіологічних умов.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Література

1. Errigo A., Dore M. P., Portoghese M., Pes G. M. The cholesterol paradox in long-livers from a Sardinia longevity hot spot (Blue Zone) // Nutrients. 2025. Vol. 17, № 3. P. 512. DOI: 10.3390/nu17030512.

2. Bertolotti M., Lancellotti G., Mussi C. Changes in cholesterol homeostasis associated with aging and age-related conditions: pathophysiological and clinical implications // Journal of Gerontology and Geriatrics. 2024. Vol. 72, № 1. P. 45–56. DOI: 10.36150/2499-6564-N72.

3. Hu F., Wang Z., Liu Y., Gao Y., Xu C., Cai Y. Association between total cholesterol and all-cause mortality in oldest old: a national longitudinal study // Frontiers in Endocrinology. 2024. Vol. 15. P. 1345. DOI: 10.3389/fendo.2024.01345.

4. Goldstein JL, Brown MS. The LDL receptor and the regulation of cholesterol metabolism // Science. 1985. Vol. 232, № 4746. P. 34–47.

5. Buettner Dan. The Blue Zones: Lessons for Living Longer From the People Who've Lived the Longest. Washington DC : National Geographic Society, 2012. 271 p.

6. Poulain M., Pes G. M., Salaris L. Blue Zones: areas of exceptional longevity around the world // Vienna Yearbook of Population Research. 2013. Vol. 11. P. 87–108.

7. Ravnskov U., Diamond D. M., Hama R., Hamazaki T., Hammarskjöld B. et al. Lack of association between cholesterol and mortality in elderly populations // BMJ Open. 2016. Vol. 6, № 6. P. e010401. DOI: 10.1136/bmjopen-2015-010401.

8. Ference B. A., Ginsberg H. N., Graham I., Ray K. K., Packard C. J. et al. Low-density lipoproteins cause atherosclerotic cardiovascular disease // European Heart Journal. 2017. Vol. 38, № 32. P. 2459–2472. DOI: 10.1093/eurheartj/ehx144.

9. Zhou Z., Li C., Liu J., Xu Y. Cholesterol and cognitive decline in aging // Aging Cell. 2020. Vol. 19, № 5. P. e13108. DOI: 10.1111/acel.13108.

10. Visseren F. L. J., Mach F., Smulders Y. M., Carballo D., Koskinas K. C. et al. 2021 ESC Guidelines on cardiovascular disease prevention in clinical practice // European Heart Journal. 2021. Vol. 42, № 34. P. 3227–3337. DOI: 10.1093/eurheartj/ehab484.

11. Grundy S. M., Stone N. J., Bailey A. L., Beam C., Birtcher K. K. et al. 2018 AHA/ACC guideline on the management of blood cholesterol // Circulation. 2019. Vol. 139, № 25. P. e1082–e1143. DOI: 10.1161/CIR.0000000000000625.

12. Barzilai N., Crandall J. P., Kritchevsky S. B., Espeland M. A. Metabolic pathways in aging and longevity // Cell. 2023. Vol. 186, № 2. P. 243–259. DOI: 10.1016/j.cell.2022.12.015.

13. World Health Organization. Cholesterol and cardiovascular risk statistics. Geneva : World Health Organization, 2024. URL: WHO Global Health Observatory (дата звернення: 11.05.2026).

14. Kannel W. B., Dawber T. R., Kagan A., Revotskie N., Stokes J. Factors of risk in the development of coronary heart disease—six-year follow-up experience // Annals of Internal Medicine. 1961. Vol. 55, № 1. P. 33–50.

15. Keys Ancel. Seven Countries: A Multivariate Analysis of Death and Coronary Heart Disease. Cambridge : Harvard University Press, 1980.

16. Schaefer E. J., Lamon-Fava S., Cohn S. D. Lipoproteins, nutrition, and aging // American Journal of Clinical Nutrition. 2002. Vol. 75, № 2. P. 191–212.

17. Singh R. B., Mori H., Chen J., Mendis S. Global studies on cholesterol and longevity // Nutrition and Health. 2018. Vol. 24, № 4. P. 231–239.

18. Petrovic D. et al. Cholesterol and frailty in elderly populations // Journal of the American Geriatrics Society. 2020. Vol. 68, № 9. P. 2045–2053.

19. Newman A. B. et al. Total cholesterol and mortality in older adults: the Cardiovascular Health Study // The Journals of Gerontology Series A. 2001. Vol. 56, № 10. P. M689–M696.

20. Strandberg T. E., Tilvis R. S. LDL cholesterol, statin use, and mortality in elderly people // JAMA. 2004. Vol. 292, № 11. P. 1339–1346.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

21. Hill T. M., Tinetti M. E. Geriatric medicine // JAMA. 1995. Vol. 273, № 21.

22. Pes G. M. et al. Longevity and aging in Blue Zone populations // Geriatrics and Gerontology International. 2021.

23. Cholesterol paradox in aging populations // Journal of the American Geriatrics Society. 2022.

24. Personalized lipid management in older adults // Nature Reviews Cardiology. 2023.

References

1. Errigo, A., Dore, M. P., Portoghese, M., & Pes, G. M. (2025). The cholesterol paradox in long-livers from a Sardinia longevity hot spot (Blue Zone). Nutrients, 17(3), 512. https://doi.org/10.3390/nu17030512

2. Bertolotti, M., Lancellotti, G., & Mussi, C. (2024). Changes in cholesterol homeostasis associated with aging and age-related conditions: pathophysiological and clinical implications. Journal of Gerontology and Geriatrics, 72(1), 45–56. https://doi.org/10.36150/2499-6564-N72

3. Hu, F., Wang, Z., Liu, Y., Gao, Y., Xu, C., & Cai, Y. (2024). Association between total cholesterol and all-cause mortality in oldest old: a national longitudinal study. Frontiers in Endocrinology, 15, 1345. https://doi.org/10.3389/fendo.2024.01345

4. Goldstein, J. L., & Brown, M. S. (1985). The LDL receptor and the regulation of cholesterol metabolism. Science, 232(4746), 34–47.

5. Buettner Dan. (2012). The Blue Zones: Lessons for Living Longer From the People Who've Lived the Longest. Washington DC: National Geographic Society.

6. Poulain, M., Pes, G. M., & Salaris, L. (2013). Blue Zones: areas of exceptional longevity around the world. Vienna Yearbook of Population Research, 11, 87–108.

7. Ravnskov, U., Diamond, D. M., Hama, R., Hamazaki, T., Hammarskjöld, B., et al. (2016). Lack of association between cholesterol and mortality in elderly populations. BMJ Open, 6(6), e010401. https://doi.org/10.1136/bmjopen-2015-010401

8. Ference, B. A., Ginsberg, H. N., Graham, I., Ray, K. K., Packard, C. J., et al. (2017). Low-density lipoproteins cause atherosclerotic cardiovascular disease. European Heart Journal, 38(32), 2459–2472. https://doi.org/10.1093/eurheartj/ehx144

9. Zhou, Z., Li, C., Liu, J., & Xu, Y. (2020). Cholesterol and cognitive decline in aging. Aging Cell, 19(5), e13108. https://doi.org/10.1111/acel.13108

10. Visseren, F. L. J., Mach, F., Smulders, Y. M., Carballo, D., Koskinas, K. C., et al. (2021). 2021 ESC Guidelines on cardiovascular disease prevention in clinical practice. European Heart Journal, 42(34), 3227–3337. https://doi.org/10.1093/eurheartj/ehab484

11. Grundy, S. M., Stone, N. J., Bailey, A. L., Beam, C., Birtcher, K. K., et al. (2019). 2018 AHA/ACC guideline on the management of blood cholesterol. Circulation, 139(25), e1082–e1143. https://doi.org/10.1161/CIR.0000000000000625

12. Barzilai, N., Crandall, J. P., Kritchevsky, S. B., & Espeland, M. A. (2023). Metabolic pathways in aging and longevity. Cell, 186(2), 243–259. https://doi.org/10.1016/j.cell.2022.12.015

13. World Health Organization. (2024). Cholesterol and cardiovascular risk statistics. Geneva: World Health Organization. WHO Global Health Observatory

14. Kannel, W. B., Dawber, T. R., Kagan, A., Revotskie, N., & Stokes, J. (1961). Factors of risk in the development of coronary heart disease—six-year follow-up experience. Annals of Internal Medicine, 55(1), 33–50.

15. Keys Ancel. (1980). Seven Countries: A Multivariate Analysis of Death and Coronary Heart Disease. Cambridge: Harvard University Press.

16. Schaefer, E. J., Lamon-Fava, S., & Cohn, S. D. (2002). Lipoproteins, nutrition, and aging. American Journal of Clinical Nutrition, 75(2), 191–212.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

17. Singh, R. B., Mori, H., Chen, J., & Mendis, S. (2018). Global studies on cholesterol and longevity. Nutrition and Health, 24(4), 231–239.

18. Petrovic, D., et al. (2020). Cholesterol and frailty in elderly populations. Journal of the American Geriatrics Society, 68(9), 2045–2053.

19. Newman, A. B., et al. (2001). Total cholesterol and mortality in older adults: the Cardiovascular Health Study. The Journals of Gerontology Series A, 56(10), M689–M696.

20. Strandberg, T. E., & Tilvis, R. S. (2004). LDL cholesterol, statin use, and mortality in elderly people. JAMA, 292(11), 1339–1346.

21. Hill, T. M., & Tinetti, M. E. (1995). Geriatric medicine. JAMA, 273(21).

22. Pes, G. M., et al. (2021). Longevity and aging in Blue Zone populations. Geriatrics and Gerontology International.

23. Cholesterol paradox in aging populations. (2022). Journal of the American Geriatrics Society.

24. Personalized lipid management in older adults. (2023). Nature Reviews Cardiology.

Дата першого надходження статті до видання: 27.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 616.728.3-002.77-085

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3762-3773

Фіщенко Володимир Олександрович доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри травматології та ортопедії Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова, м. Вінниця, https://orcid.org/0000-0002-4742-9416

Боцул Олександр Вікторович Phd, асистент кафедри травматології та ортопедії Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова, м. Вінниця, https://orcid.org/0000-0003-0177-2064

Рябошапко Олег Миколайович Phd, асистент кафедри травматології та ортопедії Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова, м. Вінниця, https://orcid.org/0000-0002-2071-0371

Макогончук Андрій Вікторович кандидат медичних наук, доцент кафедри травматології та ортопедії Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова, м. Вінниця, https://orcid.org/0000-0002-5031-5217

Маціпура Максим Миколайович PhD, асистент кафедри травматології та ортопедії Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова, м. Вінниця, https://orcid.org/0000-0002-5631-8056

Оберемчук Олександра Олександрівна аспірант кафедри травматології та ортопедії Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова, м. Вінниця, https://orcid.org/0009-0003-3200-4268

ОЦІНКА ОКРЕМИХ ПОКАЗНИКІВ ШКАЛ KOOS У ПАЦІЄНТІВ ІЗ ГОНАРТРОЗОМ II–III СТУПЕНІВ ПРИ ТРАДИЦІЙНОМУ КОНСЕРВАТИВНОМУ ЛІКУВАННІ

Анотація. Остеоартроз колінного суглоба є однією з найпоширеніших причин хронічного болю, зниження рухової активності та обмеження працездатності серед пацієнтів середнього й старшого віку. Особливого значення набуває оцінка результатів лікування при гонартрозі II-III ступенів, коли структурні зміни вже є клінічно вираженими, але у значної частини пацієнтів ще застосовуються консервативні терапевтичні підходи. Гонартроз II-III ступенів є клінічно значущою проблемою, оскільки супроводжується болем, скутістю, функціональними обмеженнями та зниженням якості життя пацієнтів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Попри широке застосування традиційного консервативного лікування, його ефективність потребує оцінки не лише за динамікою симптомів, а й за показниками повсякденної активності, фізичного навантаження та якості життя. Метою статті було оцінити окремі показники шкал KOOS у пацієнтів із гонартрозом II-III ступенів при традиційному консервативному лікуванні. Дослідження включало 120 пацієнтів із гонартрозом II-III ступенів за класифікацією Kellgren-Lawrence, які у 2018-2022 роках перебували на диспансерному лікуванні та отримували консервативну терапію. Клінічну оцінку проводили за допомогою опитувальника KOOS із визначенням показників функції та повсякденної діяльності, функції суглобів під час спорту й активного відпочинку та якості життя.

Після лікування середнє значення за шкалою функції та повсякденної діяльності становило 72,64±12,11 бала, за шкалою функції суглобів під час спорту й активного відпочинку - 61,24±12,57 бала, а за шкалою якості життя - 69,79±12,52 бала.

У 12 пацієнтів, незважаючи на проведене лікування та повторні звернення протягом 5 років, відбулося прогресування захворювання з подальшим залученням оперативних методів лікування.

Отримані результати свідчать, що традиційне консервативне лікування позитивно впливає на функціональний стан і якість життя пацієнтів із гонартрозом II-III ступенів, однак не забезпечує повного відновлення, що обґрунтовує необхідність індивідуалізації терапії та тривалого динамічного спостереження.

Ключові слова: травматологія, гонартроз, шкала KOOS, функції суглобів, повсякденне життя, якість життя, консервативне лікування.

Fishchenko Volodymyr Doctor of Medical Sciences, Professor, Head of the Department of Traumatology and Orthopedics National Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsya, https://orcid.org/0000-0002-4742-9416

Botsul Oleksandr PhD, Assistant of the Department of Traumatology and Orthopedics National Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsya, https://orcid.org/0000-0003-0177-2064

Riaboshapko Oleg PhD, Assistant of the Department of Traumatology and Orthopedics National Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsya, https://orcid.org/0000-0002-2071-0371

Makogonchuk Andrii Candidate of Medical Sciences, Associate Professor of the Department of Traumatology and Orthopedics National Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsia, https://orcid.org/0000-0002-5031-5217

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Matsipura Maksym PhD, Assistant of the Department of Traumatology and Orthopedics National Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsya, https://orcid.org/0000-0002-5631-8056

Oberemchuk Oleksandra Postgraduate student of the Department of Traumatology and Orthopedics National Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsia, https://orcid.org/0009-0003-3200-4268

EVALUATION OF SELECTED KOOS SCALE INDICATORS IN PATIENTS WITH GRADE II–III GONARTHROSIS UNDER TRADITIONAL CONSERVATIVE TREATMENT

Abstract. Osteoarthritis of the knee joint is one of the most common causes of chronic pain, reduced motor activity, and limited working capacity among middle-aged and older patients. Assessment of treatment outcomes in grade II–III gonarthrosis is of particular importance, when structural changes are already clinically pronounced, but conservative therapeutic approaches are still used in a significant proportion of patients. Grade II-III gonarthrosis is a clinically significant problem, as it is accompanied by pain, stiffness, functional limitations, and decreased quality of life in patients. Despite the widespread use of traditional conservative treatment, its effectiveness requires assessment not only by the dynamics of symptoms, but also by indicators of daily activity, physical load, and quality of life. The aim of the article was to evaluate selected KOOS scale indicators in patients with grade II-III gonarthrosis under traditional conservative treatment. The study included 120 patients with grade II-III gonarthrosis according to the Kellgren-Lawrence classification, who received outpatient follow-up and conservative therapy during 2018-2022. Clinical assessment was performed using the KOOS questionnaire, with determination of indicators of function and activities of daily living, joint function during sport and active recreation, and quality of life. After treatment, the mean value on the function and activities of daily living scale was 72.64±12.11 points, on the joint function during sport and active recreation scale - 61.24±12.57 points, and on the quality of life scale - 69.79±12.52 points. In 12 patients, despite the treatment performed and repeated visits over 5 years, disease progression occurred, with subsequent involvement of surgical treatment methods. The obtained results indicate that traditional conservative treatment has a positive effect on the functional state and quality of life of patients with grade II-III gonarthrosis, but does not ensure complete recovery, which substantiates the need for treatment individualization and long-term dynamic follow-up.

Keywords: traumatology, gonarthrosis, KOOS scale, joint function, activities of daily living, quality of life, conservative treatment.

Statement of the problem. Osteoarthritis of the knee joint, or gonarthrosis, is one of the most clinically significant forms of osteoarthritis, since it is the knee joint

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

that directly participates in walking, maintaining the vertical position of the body, performing everyday movements and most types of physical activity. In the modern sense, osteoarthritis is considered not only as "wear and tear" of the articular cartilage, but as a complex disease of the entire joint, in the pathological process of which cartilage, subchondral bone, synovial membrane, ligamentous apparatus, menisci, periarticular muscles and other structures are involved. Therefore, the clinical manifestations of gonarthrosis are formed not by any one, specific mechanism, but by a combination of degenerative, inflammatory, mechanical and metabolic changes, which ultimately manifest themselves in the form of such clinical symptoms as pain, stiffness, functional limitation and a gradual decrease in the patient's quality of life [1]. It is important to note that structural changes in the joint do not always directly correspond to the patient's subjective sensations. Some patients with radiologically pronounced changes can maintain relatively acceptable activity for a long time, while others already at stages II–III have significant functional limitations [2].

Modern reviews emphasize that the pathogenesis of the disease is not linear: mechanical stress can trigger biochemical reactions in the joint tissues, and chronic low-intensity inflammation, in turn, supports cartilage degradation and increases pain syndrome [3]. Also involved in the formation of the disease are signaling pathways associated with cartilage matrix catabolism, apoptosis and senescence of chondrocytes, oxidative stress, cytokine production, as well as changes in the subchondral bone and synovial membrane. Given the presence of such different processes involved in the pathogenesis of the disease, it is predictable that with an outwardly similar clinical picture, patients may have different activity of the pathological process, and even different response to treatment and different rates of severity and progression [4].

At the present stage of science and medicine, it is most correct to consider osteoarthritis not as an isolated pathology of the joint, but as a chronic multifactorial disease associated with such factors as obesity, a sedentary lifestyle, trauma, and an increase in the duration of the period of active human life [5].

The prevalence of osteoarthritis in the world demonstrates a stable trend of growth, which makes this pathology one of the leading causes of chronic pain and disability among the adult population. The disease has significant regional differences in prevalence, which are sometimes associated with ethnic and national components, but the general trend indicates an increase in the number of patients, which is associated with both the aging of the population and the spread of risk factors, primarily overweight [6].

Osteoarthritis is not only a medical but also a social problem, as it leads to the loss of years of healthy life, limitation of motor activity, and limitation of functional independence of patients [7].

Osteoarthritis of the knee and hip is associated not only with direct medical costs, but also with indirect costs related to temporary disability, reduced work productivity and the need for long-term treatment. A study of the economic burden of osteoarthritis among workers in the Netherlands showed that the disease is accompanied by

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

significant costs due to absenteeism, and the average cost of one episode of absence from work due to osteoarthritis of the knee or hip was thousands of euros [8]. Data on patients with moderate to severe osteoarthritis indicate that the economic burden consists of many components: consultations, drug treatment, injections, physiotherapy, diagnostic procedures, rehabilitation, loss of working time and the need for external help. The PONOS study showed that the average direct costs per patient were 1675.3 euros, while indirect costs were even higher - 3501.4 euros [9].

Despite the availability of various conservative approaches - drug, injection, physiotherapy and rehabilitation - the problem lies in the heterogeneity of patient responses to treatment and the need for standardized assessment of results [10]. In this context, the KOOS scale is a useful tool, as it allows to assess not only pain or individual symptoms, but also function in daily life, the possibility of active recreation and quality of life, i.e. those indicators that directly reflect the real state of the patient after treatment.

The purpose of the article is to evaluate the indicators of the scale of function and daily activity, joint function during sports and active rest, and KOOS quality of life in patients with gonorthrosis of stages II–III under traditional conservative treatment.

Research objects and methods.

The study group included 120 patients with grade II-III gonarthrosis according to the Kellgren-Lawrence classification, who received outpatient follow-up and conservative treatment at Vinnytsia City Clinical Emergency Hospital and the "Vinprofimed" clinic during 2018-2022. Conservative therapy involved different combinations of intra-articular hyaluronic acid injections, non-steroidal anti-inflammatory drugs, chondroprotective agents, and non-pharmacological treatment methods.

ViscoPlus Gel hyaluronic acid, manufactured by Biomedical, Germany, was administered intra-articularly at a dose of 75 mg, 3 ml, 2.5 %. Shock wave therapy was performed in 7-day courses using the FioPro-2000 device, AlviPrague brand, manufactured in the Czech Republic and Ukraine. Iontophoresis was carried out with the ComboRehab² Vac CT2201 device at frequencies of 1 MHz and 3 MHz, manufactured in Ukraine. Laser therapy was performed using the LasoRehab Mobile LS2100 device with a radiation frequency range of 1 Hz to 10,000 Hz and a maximum power of 200 mW±20 %, manufactured in Ukraine. NSAIDs were used in combination with glucosamine sulfate in accordance with the ESCEO and OARSI 2019 recommendations.

The study protocol was reviewed by the Bioethics Committee of National Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsya. According to protocol No. 8 dated 30.09.2021 and protocol No. 3 dated 12.03.2024, the research was recognized as compliant with the main bioethical principles of the Declaration of Helsinki, the Council of Europe Convention on Human Rights and Biomedicine of 1977, relevant WHO provisions, and current Ukrainian legislation.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Clinical evaluation of treatment outcomes was performed using the KOOS questionnaire, a standardized instrument for assessing the condition of the knee joint. Patients completed the questionnaire before treatment and then at 3, 6, and 12 months after the beginning of therapy.

The KOOS questionnaire includes five separate domains: symptoms, including separate questions concerning joint stiffness; pain; function in daily living; function during sport and recreational activities; and knee-related quality of life. Each domain is calculated independently, with the maximum possible score of 100 points corresponding to the absence of symptoms. Scores of 90-100 points were interpreted as an excellent result, 70-89 points as good, 50-69 points as satisfactory, while values below 50 points were considered unsatisfactory for the corresponding subscale.

Presentation of the main material.

Research results and their discussion.

The mean values on the function and activities of daily living scale after treatment were 72.64±12.11 points. Thus, it can be concluded that the average level of functioning and ability to perform daily activities is moderate, with the possibility of further improvement as a result of additional measures or treatment (Fig. 1).

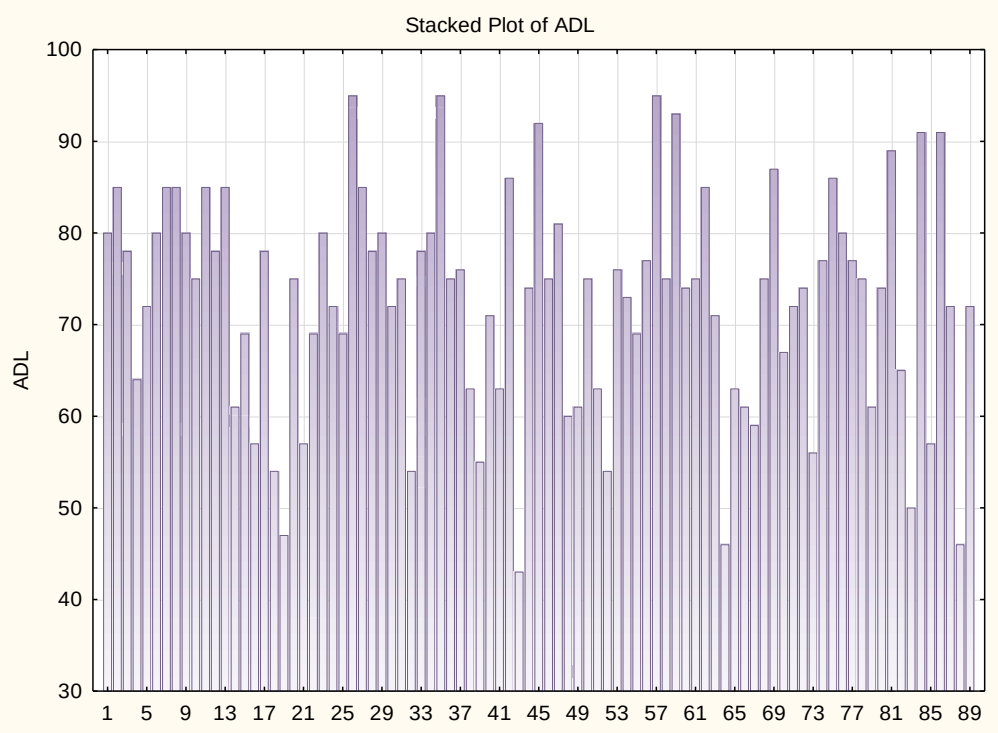

Fig. 1. Values of the KOOS function and activities of daily living scale in patients of the retrospective study group.

The mean values on the joint function during sport and active recreation scale after treatment were 61.24±12.57 points. That is, the average level of joint function during sport and active recreation after treatment is moderate, with the possibility of further improvement as a result of additional measures or treatment (Fig. 2).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

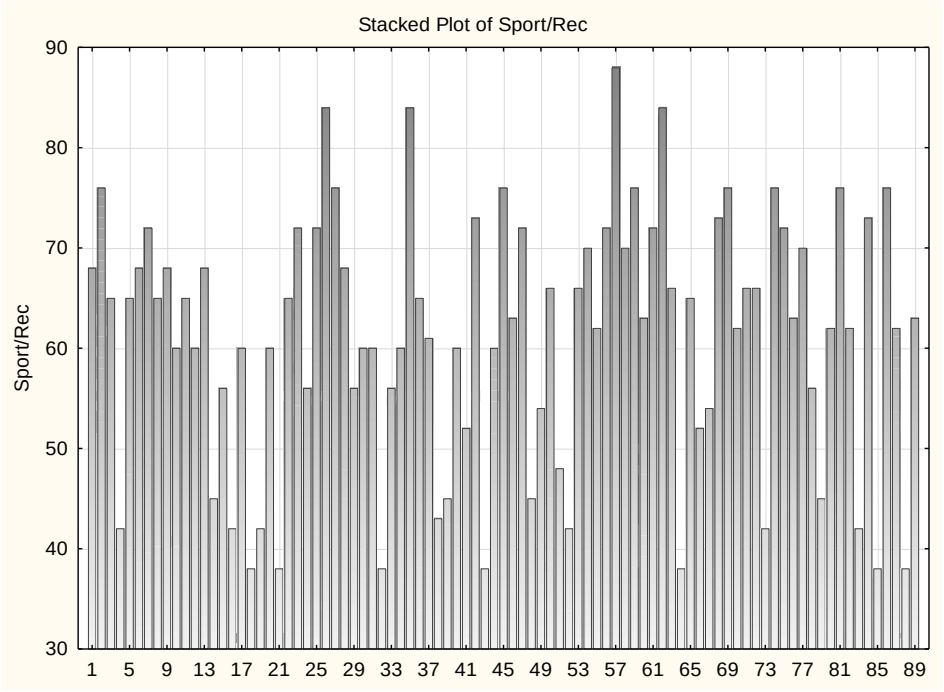

Fig. 2. Values of the KOOS joint function during sport and active recreation scale in patients of the retrospective study group.

The mean values on the quality of life scale after treatment were 69.79±12.52 points (Fig. 3), which means that the average level of quality of life after treatment is moderate, with the possibility of further improvement as a result of additional measures or treatment. In 12 patients, despite the treatment performed and repeated visits over 5 years, the disease progressed, with subsequent involvement of surgical methods.

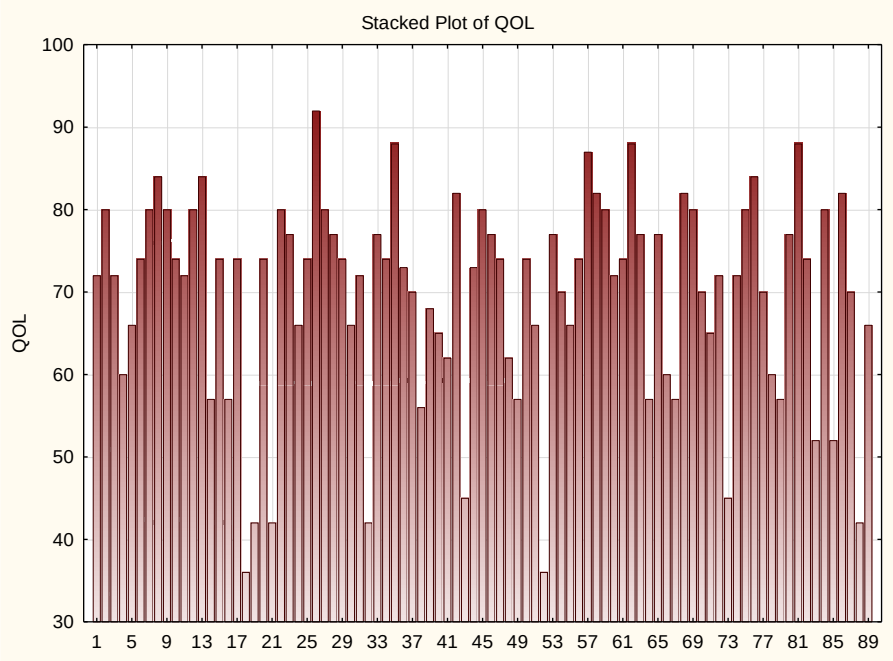

Fig. 3. Values of the KOOS quality of life scale in patients of the retrospective study group.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

When considering specific cases of unsatisfactory treatment outcomes, the most frequent manifestations of recurrence of clinical symptoms according to the scales were: pain when walking up and down stairs, pain while standing upright, pain and inability to fully bend the leg at the knee joint during active physical loads.

The data obtained in our study indicate that traditional conservative treatment of patients with grade II-III gonarthrosis has a positive, but not exhaustive, clinical effect. The best results among the analyzed KOOS subscales were obtained for the function and activities of daily living indicator, whereas joint function during sport and active recreation remained more limited. Such a distribution is expected, since everyday activity usually requires a smaller functional reserve of the knee joint than movements with greater mechanical load, in particular fast walking, squatting, climbing stairs, active recreation, or sports exercises.

Similar logic can be traced in the study by Deyle et al., where physical therapy was compared with intra-articular glucocorticoid injection in patients with osteoarthritis of the knee joint. After 1 year of follow-up, physical therapy demonstrated better results regarding pain and functional limitations than injection treatment, which emphasizes the importance not only of a rapid symptomatic effect, but also of long-term work on the functional state of the joint [11].

The issue of the rehabilitation format also remains important. Allen et al. compared standard physical therapy, an Internet-based exercise program, and a control group. The very fact of studying different ways of organizing therapeutic activity indicates that for patients with gonarthrosis, not only the content of treatment is important, but also the accessibility, regularity, and control of program performance [12].

The review by Lawford, Bennell, and Hinman summarizes current views on the role of exercise in osteoarthritis of the knee joint and emphasizes its focus on reducing pain, improving muscle strength, joint function, and the ability to perform daily activities [13]. This is well consistent with our results: after traditional treatment, patients on average achieved a moderate level of functioning, but not complete recovery. In other words, conservative treatment should not be regarded as a one-time course after which complete normalization of all KOOS indicators is expected; rather, it is a stage of long-term patient management, where the basic reduction of symptoms should be supplemented by supportive physical activity.

In the same direction, the data of McHugh et al., who analyzed the effectiveness of remote exercise programs in patients with gonarthrosis, should be considered. Remote rehabilitation formats have become important precisely because osteoarthritis of the knee joint is a chronic condition and requires not short-term, but regular correction of the motor regimen [14].

Interesting in this context are the results of Xiao et al., who studied a home-based Wuqinxi program in older patients with gonarthrosis. This approach demonstrates that even outside inpatient conditions or a specialized rehabilitation center, pain and function can be influenced if the program is systematic and adapted to the patient [15].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Modern digital solutions further expand the possibilities of such support. In the randomized study by Dieter et al., the self-directed mHealth program re.flex was evaluated in patients with gonarthrosis, using, in particular, KOOS pain and activities of daily living indicators [16].

Importantly, KOOS Pain and KOOS Activities of Daily Living were selected as clinically significant assessment criteria, since they reflect not only subjective symptom reduction, but also the patient's real ability to perform daily activities. This echoes our approach; however, in our article the focus is shifted to a broader range of individual KOOS subscales, including function during sport and active recreation and quality of life.

In modern reviews of gonarthrosis treatment, the need for a multimodal approach is increasingly emphasized. Shtroblia et al. consider various areas of knee osteoarthritis management – from lifestyle modification and physical activity to pharmacological, injection, and other modern therapeutic strategies [17].

Injection therapy, in particular intra-articular administration of hyaluronic acid, is one of the common components of conservative treatment. Bruyere et al., in an umbrella review of systematic reviews and meta-analyses of randomized placebo-controlled trials, analyzed the effect of intra-articular hyaluronic acid injections on pain and function in gonarthrosis [18].

Comparison of different intra-articular treatment methods also demonstrates the heterogeneity of clinical effects. Jawanda et al., in a systematic review and network meta-analysis, showed that injections of platelet-rich plasma, bone marrow aspirate concentrate, and hyaluronic acid outperformed corticosteroids in terms of pain and function scores at a minimum follow-up period of 6 months [19].

The duration of symptoms before the start of treatment is an equally important factor. Van Middelkoop et al., in a meta-analysis of individual participant data, showed that patients with a shorter duration of gonarthrosis symptoms benefit more from therapeutic exercises than patients with a longer disease course [20].

Thus, the results of our study are consistent with current literature data in that conservative treatment of gonarthrosis can improve functional status, daily activity, and quality of life, but its effectiveness has limits. The KOOS domains associated with a higher level of physical load appear to be the most sensitive to residual impairments, whereas daily activity recovers better.

Conclusions. Traditional conservative treatment of patients with gonarthrosis of II–III degrees has a positive effect on the functional state of the knee joint, the ability to perform daily activities and the overall quality of life. At the same time, the results obtained indicate that recovery is incomplete, especially with regard to physical activity, which requires a greater load on the knee joint. The preservation of clinical manifestations in some patients and cases of further progression of the disease justify the need for individualization of treatment, long-term observation and improvement of existing conservative therapeutic approaches.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Література

1. Hunter, D. J., & Bierma-Zeinstra, S. (2019). Osteoarthritis. *The Lancet, 393*(10182), 1745-1759. DOI: 10.1016/S0140-6736(19)30417-9

2. Primorac, D., Molnar, V., Rod, E., Jeleč, Ž., Čukelj, F., Matišić, V., et al. (2020). Knee Osteoarthritis: A Review of Pathogenesis and State-Of-The-Art Non-Operative Therapeutic Considerations. *Genes, 11*(8), 854. DOI: 10.3390/genes11080854

3. Giorgino, R., Albano, D., Fusco, S., Peretti, G. M., Mangiavini, L., Messina, C. (2023). Knee Osteoarthritis: Epidemiology, Pathogenesis, and Mesenchymal Stem Cells: What Else Is New? An Update. *International Journal of Molecular Sciences, 24*(7), 6405. DOI: 10.3390/ijms24076405

4. Yao, Q., Wu, X., Tao, C., Gong, W., Chen, M., Qu, M., et al. (2023). Osteoarthritis: pathogenic signaling pathways and therapeutic targets. *Signal Transduction and Targeted Therapy, 8*, 56. DOI: 10.1038/s41392-023-01330-w

5. Zhang, Y., Jordan, J. M., et al. (2025). Osteoarthritis. *Nature Reviews Disease Primers*. DOI: 10.1038/s41572-025-00594-6

6. Safiri, S., Kolahi, A. A., Smith, E., Hill, C., Bettampadi, D., Mansournia, M. A., et al. (2020). Global, regional and national burden of osteoarthritis 1990-2017: a systematic analysis of the Global Burden of Disease Study 2017. *Annals of the Rheumatic Diseases, 79*(6), 819-828. DOI: 10.1136/annrheumdis-2019-216515

7. Ren, J. L., Yang, J., & Hu, W. (2025). The global burden of osteoarthritis knee: a secondary data analysis of a population-based study. *Clinical rheumatology*, *44*(4), 1769-1810. DOI: 10.1007/s10067-025-07347-6

8. Hardenberg, M., Speklé, E. M., Coenen, P., Brus, I. M., Kuijer, P. P. F. M. (2022). The economic burden of knee and hip osteoarthritis: absenteeism and costs in the Dutch workforce. *BMC Musculoskeletal Disorders, 23*, 364. DOI: 10.1186/s12891-022-05306-9

9. Savvari, P., Skiadas, I., Barmpouni, M., Papadakis, S. A., Psychogios, V., Pastroudis, A. P., ... & Menegas, D. (2024). Moderate to severe osteoarthritis: what is the economic burden for patients and the health care system? Insights from the "PONOS" study. *Cartilage*, *15*(3), 268-277. DOI: 10.1177/19476035231196524

10. Courties, A., Sellam, J., Berenbaum, F. (2024). Osteoarthritis year in review 2024: Epidemiology and therapy. *Osteoarthritis and Cartilage, 32*(11), 1397-1404. DOI: 10.1016/j.joca.2024.07.012

11. Deyle, G. D., Allen, C. S., Allison, S. C., Gill, N. W., Hando, B. R., Petersen, E. J., et al. (2020). Physical Therapy versus Glucocorticoid Injection for Osteoarthritis of the Knee. *New England Journal of Medicine, 382*, 1420-1429. DOI: 10.1056/NEJMoa1905877

12. Allen, K. D., Arbeeva, L., Callahan, L. F., Golightly, Y. M., Goode, A. P., Heiderscheit, B. C., et al. (2018). Physical therapy vs internet-based exercise training for patients with knee osteoarthritis: results of a randomized controlled trial. *Osteoarthritis and Cartilage, 26*(3), 383-396. DOI: 10.1016/j.joca.2017.12.008

13. Lawford, B. J., Bennell, K. L., Hinman, R. S. (2024). Exercise for osteoarthritis of the knee. Cochrane Database of Systematic Reviews.

14. McHugh, C. G., Kostic, A. M., Katz, J. N., & Losina, E. (2022). Effectiveness of remote exercise programs in reducing pain for patients with knee osteoarthritis: A systematic review of randomized trials. *Osteoarthritis and cartilage open*, *4*(3), 100264. DOI: 10.1016/j.ocarto.2022.100264

15. Xiao, C. M., Li, J. J., Kang, Y., & Zhuang, Y. C. (2021). Follow-up of a Wuqinxi exercise at home programme to reduce pain and improve function for knee osteoarthritis in older people: a randomised controlled trial. *Age and ageing*, *50*(2), 570-575. DOI: 10.1093/ageing/afaa179

16. Dieter, V., Martus, P., Seißler, D., Serna-Higuita, L. M., Janssen, P., & Krauss, I. (2025). Effectiveness of the Self-Directed mHealth Exercise Intervention re. flex in Patients With Knee

ISSN 2786-4952 Online

Osteoarthritis: Randomized Controlled Trial. *Journal of Medical Internet Research*, *27*, e71558. DOI: 10.2196/71558

17. Shtroblia, V., Petakh, P., Kamyshna, I., Halabitska, I., & Kamyshnyi, O. (2025). Recent advances in the management of knee osteoarthritis: a narrative review. *Frontiers in medicine*, *12*, 1523027. DOI: 10.3389/fmed.2025.1523027

18. Bruyere, O., Alokail, M., Al-Daghri, N., Reginster, J. Y., & Sabico, S. (2025, August). Effects of intra-articular hyaluronic acid injections on pain and function in knee osteoarthritis patients: an umbrella review of systematic reviews and meta-analyses of randomized placebo-controlled trials. In *aging clinical and experimental research* (vol. 37, no. 1, pp. 19-19). One new york plaza, suite 4600, New York, NY, United States: Springer.

19. Jawanda, H., Khan, Z. A., Warrier, A. A., Acuña, A. J., Allahabadi, S., Kaplan, D. J., ... & Chahla, J. (2024). Platelet-rich plasma, bone marrow aspirate concentrate, and hyaluronic acid injections outperform corticosteroids in pain and function scores at a minimum of 6 months as intra-articular injections for knee osteoarthritis: a systematic review and network meta-analysis. *Arthroscopy: The Journal of Arthroscopic & Related Surgery*, *40*(5), 1623-1636. DOI: 10.1016/j.arthro.2024.01.037

20. Van Middelkoop, M., Schiphof, D., Hattle, M., Simkins, J., Bennell, K. L., Hinman, R. S., ... & Bierma-Zeinstra, S. M. A. (2024). People with short symptom duration of knee osteoarthritis benefit more from exercise therapy than people with longer symptom duration: An individual participant data meta-analysis from the OA trial bank. *Osteoarthritis and cartilage*, *32*(12), 1620-1627. DOI: 10.1016/j.joca.2024.07.007

References

1. Hunter, D. J., & Bierma-Zeinstra, S. (2019). Osteoarthritis. *The Lancet*, *393*(10182), 1745-1759. DOI: 10.1016/S0140-6736(19)30417-9

2. Primorac, D., Molnar, V., Rod, E., Jeleč, Ž., Čukelj, F., Matišić, V., et al. (2020). Knee Osteoarthritis: A Review of Pathogenesis and State-Of-The-Art Non-Operative Therapeutic Considerations. *Genes*, *11*(8), 854. DOI: 10.3390/genes11080854

3. Giorgino, R., Albano, D., Fusco, S., Peretti, G. M., Mangiavini, L., Messina, C. (2023). Knee Osteoarthritis: Epidemiology, Pathogenesis, and Mesenchymal Stem Cells: What Else Is New? An Update. *International Journal of Molecular Sciences*, *24*(7), 6405. DOI: 10.3390/ijms24076405

4. Yao, Q., Wu, X., Tao, C., Gong, W., Chen, M., Qu, M., et al. (2023). Osteoarthritis: pathogenic signaling pathways and therapeutic targets. *Signal Transduction and Targeted Therapy*, *8*, 56. DOI: 10.1038/s41392-023-01330-w

5. Zhang, Y., Jordan, J. M., et al. (2025). Osteoarthritis. *Nature Reviews Disease Primers*. DOI: 10.1038/s41572-025-00594-6

6. Safiri, S., Kolahi, A. A., Smith, E., Hill, C., Bettampadi, D., Mansournia, M. A., et al. (2020). Global, regional and national burden of osteoarthritis 1990-2017: a systematic analysis of the Global Burden of Disease Study 2017. *Annals of the Rheumatic Diseases*, *79*(6), 819-828. DOI: 10.1136/annrheumdis-2019-216515

7. Ren, J. L., Yang, J., & Hu, W. (2025). The global burden of osteoarthritis knee: a secondary data analysis of a population-based study. *Clinical rheumatology*, *44*(4), 1769-1810. DOI: 10.1007/s10067-025-07347-6

8. Hardenberg, M., Speklé, E. M., Coenen, P., Brus, I. M., Kuijer, P. P. F. M. (2022). The economic burden of knee and hip osteoarthritis: absenteeism and costs in the Dutch workforce. *BMC Musculoskeletal Disorders*, *23*, 364. DOI: 10.1186/s12891-022-05306-9

9. Savvari, P., Skiadas, I., Barmpouni, M., Papadakis, S. A., Psychogios, V., Pastroudis, A. P., ... & Menegas, D. (2024). Moderate to severe osteoarthritis: what is the economic burden for patients and the health care system? Insights from the "PONOS" study. *Cartilage*, *15*(3), 268-277. DOI: 10.1177/19476035231196524

ISSN 2786-4952 Online

10. Courties, A., Sellam, J., Berenbaum, F. (2024). Osteoarthritis year in review 2024: Epidemiology and therapy. *Osteoarthritis and Cartilage*, *32*(11), 1397-1404. DOI: 10.1016/j.joca .2024.07.012

11. Deyle, G. D., Allen, C. S., Allison, S. C., Gill, N. W., Hando, B. R., Petersen, E. J., et al. (2020). Physical Therapy versus Glucocorticoid Injection for Osteoarthritis of the Knee. *New England Journal of Medicine*, *382*, 1420-1429. DOI: 10.1056/NEJMoa1905877

12. Allen, K. D., Arbeeva, L., Callahan, L. F., Golightly, Y. M., Goode, A. P., Heiderscheit, B. C., et al. (2018). Physical therapy vs internet-based exercise training for patients with knee osteoarthritis: results of a randomized controlled trial. *Osteoarthritis and Cartilage*, *26*(3), 383-396. DOI: 10.1016/j.joca.2017.12.008

13. Lawford, B. J., Bennell, K. L., Hinman, R. S. (2024). Exercise for osteoarthritis of the knee. Cochrane Database of Systematic Reviews.

14. McHugh, C. G., Kostic, A. M., Katz, J. N., & Losina, E. (2022). Effectiveness of remote exercise programs in reducing pain for patients with knee osteoarthritis: A systematic review of randomized trials. *Osteoarthritis and cartilage open*, *4*(3), 100264. DOI: 10.1016/j.ocarto.2022. 100264

15. Xiao, C. M., Li, J. J., Kang, Y., & Zhuang, Y. C. (2021). Follow-up of a Wuqinxi exercise at home programme to reduce pain and improve function for knee osteoarthritis in older people: a randomised controlled trial. *Age and ageing*, *50*(2), 570-575. DOI: 10.1093/ageing/afaa179

16. Dieter, V., Martus, P., Seißler, D., Serna-Higuita, L. M., Janssen, P., & Krauss, I. (2025). Effectiveness of the Self-Directed mHealth Exercise Intervention re. flex in Patients With Knee Osteoarthritis: Randomized Controlled Trial. *Journal of Medical Internet Research*, *27*, e71558. DOI: 10.2196/71558

17. Shtroblia, V., Petakh, P., Kamyshna, I., Halabitska, I., & Kamyshnyi, O. (2025). Recent advances in the management of knee osteoarthritis: a narrative review. *Frontiers in medicine*, *12*, 1523027. DOI: 10.3389/fmed.2025.1523027

18. Bruyere, O., Alokail, M., Al-Daghri, N., Reginster, J. Y., & Sabico, S. (2025, August). Effects of intra-articular hyaluronic acid injections on pain and function in knee osteoarthritis patients: an umbrella review of systematic reviews and meta-analyses of randomized placebo-controlled trials. In *aging clinical and experimental research* (vol. 37, no. 1, pp. 19-19). One new york plaza, suite 4600, New York, NY, United States: Springer.

19. Jawanda, H., Khan, Z. A., Warrier, A. A., Acuña, A. J., Allahabadi, S., Kaplan, D. J., ... & Chahla, J. (2024). Platelet-rich plasma, bone marrow aspirate concentrate, and hyaluronic acid injections outperform corticosteroids in pain and function scores at a minimum of 6 months as intra-articular injections for knee osteoarthritis: a systematic review and network meta-analysis. *Arthroscopy: The Journal of Arthroscopic & Related Surgery*, *40*(5), 1623-1636. DOI: 10.1016/j.arthro.2024.01.037

20. Van Middelkoop, M., Schiphof, D., Hattle, M., Simkins, J., Bennell, K. L., Hinman, R. S., ... & Bierma-Zeinstra, S. M. A. (2024). People with short symptom duration of knee osteoarthritis benefit more from exercise therapy than people with longer symptom duration: An individual participant data meta-analysis from the OA trial bank. *Osteoarthritis and cartilage*, *32*(12), 1620-1627. DOI: 10.1016/j.joca.2024.07.007

Дата першого надходження статті до видання: 26.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 618.14-002:616-008.9:159.9

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3774-3787

Хаща Іван Іванович доктор медичних наук, професор, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, https://orcid.org/0009-0005-5588-6253

ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ ЖИТТЯ ТА ПСИХОЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ЖІНОК З ЕНДОМЕТРІОЗОМ НА ФОНІ МЕТАБОЛІЧНОГО СИНДРОМУ

Анотація. Мета дослідження полягає у визначенні особливостей психоемоційного стану та рівня якості життя жінок з ендометріозом на тлі метаболічного синдрому.

Комплекс методів дослідження охоплює теоретичні підходи (аналіз, синтез, узагальнення). Пошук відповідної літератури здійснювався у базах даних PubMed, Google Scholar за ключовими словами: ендометріоз, метаболічний синдром, психологічне здоров'я, психоемоційний статус, якість життя. Для аналізу та узагальнення інформації про психологічні особливості жінок з ендометріозом проведено огляд наукових публікацій за 2021–2025 роки.

Результати дослідження засвідчують, що в пацієнток з ендометріозом на тлі метаболічного синдрому спостерігається більш виражений больовий синдром порівняно з жінками з ізольованим ендометріозом. Виявлено також вищу поширеність і вираженість депресивних розладів у цій групі, а також тенденцію до підвищення рівня тривожності.

Показники якості життя за SF-36 у пацієнток з ендометріозом, особливо в разі його поєднання з метаболічним синдромом, нижчі порівняно з практично здоровими жінками, що виявлялося зниженням фізичного, емоційного та соціального функціонування.

Установлено чіткий зв'язок між інтенсивністю больового синдрому, психоемоційними порушеннями та зниженням якості життя. Це підтверджує комплексний характер впливу захворювання.

Поєднання ендометріозу з метаболічним синдромом асоціюється з погіршенням психоемоційного стану та зниженням якості життя пацієнток, що проявляється посиленням больового синдрому, підвищенням рівня тривожності й депресії та обмеженням функціональної активності. Отримані результати підтверджують необхідність комплексного підходу до ведення таких пацієнток з урахуванням не лише соматичних, а й психоемоційних аспектів, а також зумовлюють доцільність подальших досліджень, спрямованих на вивчення механізмів їхньої взаємодії й оптимізацію мультидисциплінарних стратегій лікування.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Ключові слова: ендометріоз, больовий синдром, психоемоційний статус, тривожність, депресія, якість життя.

Khashcha Ivan Doctor of Medical Sciences, Professor, Uzhhorod National University, Uzhhorod, https://orcid.org/0009-0005-5588-6253

ASSESSMENT OF QUALITY OF LIFE AND PSYCHO-EMOTIONAL STATE OF WOMEN WITH ENDOMETRIOSIS ON THE BACKGROUND OF METABOLIC SYNDROME

Abstract. The aim of this study is to identify the characteristics of the psychological and emotional state and the quality of life of women with endometriosis who also have metabolic syndrome.

The set of research methods includes theoretical approaches (analysis, synthesis, generalization). The search for relevant literature was carried out in the PubMed, Google Scholar databases using the keywords: endometriosis, metabolic syndrome, psychological health, psychoemotional status, quality of life. To analyze and summarize information about the psychological characteristics of women with endometriosis, a review of scientific publications for 2021–2025 was conducted.

The results of the study show that patients with endometriosis on the background of metabolic syndrome have a more pronounced pain syndrome compared to women with isolated endometriosis. A higher prevalence and severity of depressive disorders in this group was also found, as well as a tendency to increase the level of anxiety. Quality of life indicators according to SF-36 in patients with endometriosis, especially in the case of its combination with metabolic syndrome, are lower compared to practically healthy women, which was manifested by a decrease in physical, emotional and social functioning. A clear relationship has been established between the intensity of pain syndrome, psychoemotional disorders and a decrease in quality of life. This confirms the complex nature of the impact of the disease.

The combination of endometriosis and metabolic syndrome is associated with a deterioration of the psycho-emotional state and a decrease in the patients' quality of life, manifested by increased pain syndrome, rising levels of anxiety and depression, and limited functional activity. The results justify the need for a comprehensive approach to managing such patients, considering not only somatic but also psycho-emotional aspects, and highlight the expediency of further research aimed at studying the interaction mechanisms of these conditions and optimizing multidisciplinary treatment strategies

Keywords: endometriosis, pain syndrome, psycho-emotional status, anxiety, depression, quality of life.

Постановка проблеми. Ендометріоз як хронічне запальне захворювання, яке уражає 10–15 % жінок репродуктивного віку, супроводжується розвитком

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

больового синдрому, високою частотою безпліддя та зниженням якості життя [1; 2]. Важливим аспектом перебігу цього захворювання є його тісний зв'язок із психоемоційними порушеннями, зокрема тривогою та депресією, які можуть посилювати сприйняття болю й знижувати ефективність лікування [3].

Останніми роками дедалі частіше фіксується поєднання ендометріозу з метаболічним синдромом як комплексним патологічним станом, для якого характерні системне хронічне запалення та ендокринні порушення. Така коморбідність потенційно погіршує клінічний перебіг захворювання, посилює симптоматику та негативно впливає на психоемоційний стан і показники якості життя пацієнток, знижуючи їхню працездатність та соціальну активність.

Особливої актуальності набуває комплексний аналіз психоемоційного стану та якості життя жінок з ендометріозом на тлі метаболічного синдрому. Обмеженість сучасних досліджень щодо взаємозв'язку цих патологічних станів зумовлює потребу в поглибленому вивченні проблеми. Це необхідно для оптимізації лікувальних підходів та впровадження мультидисциплінарної стратегії ведення пацієнток.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз сучасних наукових досліджень підтверджує значний вплив ендометріозу на психоемоційний стан та якість життя жінок.

У пацієнток з ендометріозом тривалі клінічні прояви захворювання спричиняють комплексні системні порушення вегетативної нервової системи та психологічного стану. Больовий синдром є провідним патологічним симптомом цього захворювання. Як зазначають Л. Дзанноні та співавтори (L. Zannoni et al.), ендометріоз у 46 % випадків супроводжується синдромом тазового болю [4]. Наявні дослідження підтверджують, що розвиток больового синдрому впливає на рівень тривоги й депресії, а також лабільність настрою. Ці висновки обґрунтовують Е. Гудвін та колеги (E. Goodwin et al.), які у своїй праці продемонстрували, що жінки з безсимптомним ендометріозом не мають статистично значущої різниці за рівнем якості життя порівняно із загальною популяцією [5].

У своєму дослідженні А. Міхаелідес та співавтори (A. Michaelides et al.) довели, що пацієнтки з больовим синдромом у поєднанні з тривогою та депресією демонструють нижчу ефективність терапії й вищу чутливість до болю, ніж особи без супутніх психоемоційних розладів [6].

Психоемоційний стан пацієнтки з ендометріозом на тлі метаболічного синдрому залишається недостатньо дослідженим, оскільки диференціювати ізольований вплив цих патологій складно через поєднання клінічних картин. Зокрема, клінічні симптоми ендометріозу (зокрема, тазовий біль та дисменорея різного ступеня вираженості), що перебігають за наявності метаболічних порушень, асоційовані з емоційно-особистісними розладами й негативно впливають на соціальні та сімейні відносини пацієнтки [7]. Так, А. Ремперт та колеги (A. Rempert et al.) встановлюють тісний зв'язок постійного болю та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

дисменореї з психологічними розладами [8]. Крім того, залізодефіцитна анемія, що розвивається внаслідок надмірних маткових кровотеч, пов'язана з високим рівнем стресу. Результати досліджень підтверджують взаємозв'язок між цими патологіями: у жінок з анемією частіше діагностують депресивні розлади, тоді як за наявності депресії ризик розвитку анемічного синдрому значно зростає. При цьому поширеність анемії збільшується пропорційно до ступеня тяжкості депресивного стану [9; 10].

Ще одним чинником розвитку психоемоційних порушень та зниження якості життя пацієнток з ендометріозом є безпліддя, яке діагностують у 50 % випадків. Безпліддя як ізольований чинник є ризиком розвитку депресії. Зокрема, Н. Саларі та співавтори (N. Salari et al.) встановили, що тяжкі депресивні симптоми спостерігалися в 31,6 % жінок, і пов'язані передусім із посиленням дистресу, зумовленого неможливістю зачаття [11]. У разі поєднання ендометріозу, метаболічного синдрому та безпліддя ці показники можуть значно зростати, оскільки кожен із компонентів чинить як ізольовану, так і комплексну тригерну дію на психічне здоров'я жінки.

Попри значну кількість досліджень, присвячених вивченню психоемоційного стану жінок з ендометріозом, низка питань залишається недостатньо висвітленою й потребує подальшого вивчення. Зокрема, відсутні системні дані щодо особливостей психоемоційних порушень у пацієнток із поєднанням ендометріозу та метаболічного синдрому, а також їхнього впливу на показники якості життя. Наявні наукові дослідження переважено зосереджені на ізольованому перебігу ендометріозу або окремих його симптомах, що не дає змоги ґрунтовно оцінити системний вплив коморбідної патології на стан пацієнток.

Дослідження спрямоване на комплексний аналіз психоемоційного статусу та якості життя жінок з ендометріозом на тлі метаболічного синдрому із застосуванням доказових шкал та опитувальників, що дає змогу точніше схарактеризувати їхній стан. Отримані результати сприятимуть поглибленню усвідомлення впливу коморбідності на перебіг захворювання та обґрунтують доцільність упровадження мультидисциплінарного підходу до лікування таких пацієнток. **Мета дослідження** полягає у визначенні особливостей психоемоційного стану та рівня якості життя жінок з ендометріозом на тлі метаболічного синдрому.

Відповідно до мети сформульовано такі завдання:

1) оцінити інтенсивність больового синдрому в пацієнток з ізольованим ендометріозом та за його поєднання з метаболічним синдромом;

2) дослідити особливості психоемоційного стану (рівень тривожності та депресії) в цих пацієнток;

3) визначити показники якості життя пацієнток з ендометріозом та встановити їхній взаємозв'язок із клінічними проявами патології та психоемоційними порушеннями.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Виклад основного матеріалу. Хронічний тазовий біль є одним з найбільш значних клінічних проявів ендометріозу. Цей симптом є основним показником, що асоціюється з вираженими психоемоційними змінами, тривожними розладами, зниженням фізичної та соціальної активності, загального самопочуття та настрою, сексуальної функції, і, як наслідок, погіршення якості життя. Зважаючи на те, що встановлення причини хронічного тазового болю потребує досить тривалого часу, цю проблему потрібно розглядати як соціально значиму.

У дослідженні Ґ. Ламву та співавторів (G. Lamvu et al.) [12] взяли участь 317 жінок із США та 134 жінки, які проживали за межами США, у віці старше 19 років з діагнозом ендометріозу. Вони проходили анонімне онлайн опитування з 23 питань. Згідно з результатами, більш ніж у 50% випадків діагноз ендометріозу був встановлений через понад шість років від початку виникнення перших симптомів. Загалом 54,3% пацієнток щодня відчували біль, пов'язаний з ендометріозом. Учасниці дослідження (що проживали як у США, так і за межами країни) повідомляли про значне погіршення самопочуття, що заважало їх сімейному (45,7/45,5%) та соціальному життю (40,1/44,0%), освіті та кар'єрі (42,9/46,3%), а також сексуальній функції (68,1/70,1%). Жінки зазначали, що хвороба призвела до виникнення інших станів, зокрема втоми (93,6%), захворювань травної системи (91,8%) та порушення сну (87,4%).

Основна причина зниження якості життя жінок – тривалий больовий синдром. Здебільшого високі рівні тривожності та депресії пов'язані з больовими відчуттями в тазовій ділянці на фоні ендометріозу. Стійкий больовий синдром при ендометріозі вказує на хронізацію патологічного процесу. Тривале регулярне надходження больових імпульсів у кору головного мозку порушує фізіологічну взаємодію кори та підкіркових структур з антиноцицептивною та ноцицептивною системами. Як наслідок, розвиваються невротичні стани.

Варто зазначити, що патогенетичні механізми розвитку болю за ендометріозу є предметом активного вивчення. Однією з основних причин формування больового синдрому за цієї патології вважають формування підвищеного іннервaційного поля в міометрії. Науковці виявили підвищену експресію білків нейрофіламентів у міометрії навколо ендометріоїдних гетеротопій [13]. Крім того, у фаховій літературі описано високий рівень чинника росту нервів в ектопічному ендометрії, а також обґрунтовано вагому роль проангіогенних чинників у розвитку больового синдрому [14].

У дослідженні С. Булун та колег (S. Bulun et al.) виявлено, що поширеність тазового болю, дисменореї та диспареунії значно вища серед жінок з ендометріозом. Окрім того, нерідко поєднання ендометріозу та метаболічного синдрому призводить до посилення больових відчуттів і часто не дозволяє оцінити ізольований вплив ендометріозу на розвиток больового синдрому [15].

При дослідженні больового синдрому при ендометріозі на фоні метаболічного синдрому важливим аспектом є вивчення здатності жінок боротися з болем (самоефективність). М. Реес та співавтори (M. Rees et al.) [16]

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

опитали 230 жінок з ендометріозом і коморбідним метаболічним синдромом та проаналізували ефективність самоконтролю перебігу захворювання і його впливу на якість життя. Виявлено, що зменшення віри у власні сили і не визначеність щодо перебігу захворювання статистично значимо знижують якість життя пацієнток. Автори визнали, що самоефективність часто знижується при хронічному больовому синдромі, а низька самоефективність пов'язана з високою інтенсивністю болю.

Науковці також [17] вивчили вплив модифікації больового синдрому на психоемоційний статус і якість життя пацієнток із хронічним тазовим болем, асоційованим, зокрема, з ендометріозом на фоні метаболічного синдрому. Незалежно від типу лікування (хірургічного, гормонального) значно знизилася інтенсивність болю (як під час, так і поза менструацією), і покращилася оцінка якості життя та загального стану здоров'я. Однак рівень тривожності в пацієнток знизився незначно, а показник депресії не змінився

Подібні дослідження підтверджують, що при клінічному веденні жінок з ендометріозом на тлі метаболічного синдрому необхідно дотримуватись мультидисциплінарного підходу з акцентом на психологічний статус, оскільки регрес больового синдрому не завжди супроводжується нормалізацією психологічного стану.

Ендометріоз може знижувати не тільки фізичну якість життя, а й психоемоційну сферу. М. Царбоне та колеги (M. Carbone et al.) [18] проаналізували наукові роботи, в яких оцінювався зв'язок між нейропсихічними елементами та ендометріозом, з метою виявлення корисної клінічної інформації для медичного персоналу та розробки персоналізованого багатопрофільного лікування пацієнток з ендометріозом. Виявлено, що в жінок з ендометріозом часто трапляються певні риси характеру, які допомагають встановити їх типовий особистісний профіль. Ці риси дозволяють гінекологам ідентифікувати жінок із хронічним тазовим болем, зумовленим ендометріозом. Більшість таких рис входить у кластер особистості С, що охоплює тривожність, невпевненість, низьку самооцінку, залежність від прийняття рішень та страх розлуки, прагнення контролю й перфекціонізму. Такі якості найбільш яскраво виявляються у жінок з ендометріозом, які відчувають помірний або сильний біль.

Для повної оцінки психологічного статусу важливий аналіз ризику розвитку психічних розладів. С. Естес та колеги (S. Estes et al.) [19] порівнювали частоту порушень психічного здоров`я у жінок із США із документованим ендометріозом та без нього. У ретроспективному порівняльному когортному дослідженні з використанням даних про скарги на стан здоров'я за період з 1 травня 2000 року по 31 березня 2019 року взяло участь 72 677 жінок з ендометріозом та 147 251 жінок без ендометріозу віком від 18 до 50 років. Середній період спостереження становив 529 днів. Показник на 1000 людино-років тривожності, депресії та самоспрямованого насильства серед жінок з ендометріозом становив 57,1, 47,7 та 0,9 відповідно. Встановлено, що жінки з

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

діагнозом ендометріозу схильні до більш високого ризику депресії, тривожності та самоспрямованого насильства в порівнянні з жінками без ендометріозу. Крім того, у жінок з ендометріозом біль – важливий фактор ризику виникнення розладів настрою.

Визначення психоемоційного статусу передбачає вимірювання рівня особистісної та ситуативної тривожності. Його здійснюють найчастіше за шкалою тривоги Спілбергера (State-Trate Anxiety Inventory, STAI), госпітальною шкалою тривоги та депресії (Hospital Anxiety and Depression Scale, HADS), а також шкалою депресії Бека (Beck Depression Inventory).

Принципово важливою є безпосередня участь пацієнтки в анкетуванні, оскільки саме її суб'єктивна оцінка дає змогу об'єктивувати рівень задоволеності життям та динаміку змін свого стану під час терапії, тому в даному контексті важливо аналізувати проспективні дослідження.

Госпітальна шкала тривоги та депресії (HADS) містить 14 тверджень, розподілених на дві шкали: 7 пунктів для оцінки рівня тривоги та 7 – депресії. Цей інструмент розробили А. С. Зігмонд (A. S. Zigmond) та Р. П. Снейт (R. P. Snaith) у 1983 році. Шкала є суб'єктивною й призначена для скринінгового виявлення тривоги та депресії. Кожному твердженню шкали HADS відповідають чотири варіанти відповіді, що відображають градацію вираженості ознаки: від 0 (відсутність) до 3 (максимальна вираженість) балів. Після заповнення опитувальника бали за кожною субшкалою сумують окремо. Отриманий результат інтерпретують за трьома рівнями: від відсутності до наявності клінічно значущих симптомів тривоги та депресії.

Шкалу депресії Бека запропонували А. Т. Бек та його колеги (A. T. Beck et al.) в 1961 році на основі клінічних спостережень за найбільш значущими симптомами депресії.

Опитувальник містить 21 категорію симптомів та скарг; кожна з них складається з 4–5 тверджень, що відображають специфічні прояви депресії. Кожен пункт шкали оцінюють від 0 до 3 балів відповідно до наростання тяжкості симптому, а сумарний показник варіює від 0 до 63 балів.

Шкалу тривоги Спілбергера застосовують для визначення рівня ситуативної (реактивної) та особистісної тривожності. Цю методику розробив Ч. Спілбергер – американський психолог, фахівець із психології особистості, емоцій та стресу. Особистісна тривожність відображає стійку схильність сприймати широкий спектр ситуацій як загрозливих та реагувати на них станом тривоги. Реактивна тривожність характеризується напруженням, занепокоєнням, нервозністю в конкретний момент як відповідь на дію зовнішніх подразників чи стресових чинників. Висока реактивна тривожність зумовлює порушення когнітивних функцій, зокрема уваги, тоді як високий рівень особистісної тривожності прямо корелює з невротичним конфліктом, емоційними розладами та розвитком психосоматичних захворювань. Опитувальник містить дві субшкали для роздільної оцінки цих видів тривожності.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Дані щодо застосування шкали депресії Бека наводять С. Церан та колеги (M. Ceran et al.) [20]. Дослідники, крім оцінки шкали Бека, вивчали психоемоційний стан за опитувальником якості життя Всесвітньої організації охорони здоров'я (World Health Organization Quality of Life – BREF) у пацієнток із безпліддям залежно від наявності ендометріозу. Попри те що в обох групах жінки страждали на безпліддя, у групі хворих з ендометріозом рівень депресії статистично значущо вищий, ніж у групі пацієнток без цієї патології. Показники тривожності також вищі в групі жінок з ендометріозом, проте статистично значущої різниці між групами за цим параметром зафіксовано не виявлено.

Вплив ендометріозу на психоемоційний стан жінок проаналізували Н. Лі та колеги (N. Li et al.) [21]. Пацієнтки з ендометріозом (n = 90) та лейоміомою матки (n = 59) заповнювали анкети, що містили ВАШ для оцінювання інтенсивності больового синдрому, шкали HADS та SF-36. Серед жінок з ендометріозом частота тривожної симптоматики становила 28,9 % (у контрольній групі – 10,2 %), а депресивної – 14,4 % (у контрольній групі – 3,4 %). Автори дійшли висновку, що порівняно з лейоміомою матки, ендометріоз асоційований із вищим ризиком розвитку тривоги й депресії та істотним зниженням якості життя.

У науковій праці 2021 року [22] під час опитування із застосуванням шкали HADS у пацієнток з ендометріозом порівняно з жінками контрольної групи виявлено значно вищі показники тривоги – 10,06 (3,04) проти 6,92 (2,98) бала ($p < 0,001$), а також депресії – 6,39 (3,89) проти 2,74 (2,01) бала ($p < 0,002$).

Під час оцінювання рівня особистісної та ситуативної тривожності за методикою Спілбергера статистично значущих відмінностей стану жінок з ендометріозом від показників контрольної групи автори не виявляли. Проте в групі пацієнток з ендометріозом на тлі метаболічного синдрому отримано цікаві результати: у всіх випадках клінічно вираженої тривоги спостерігали поєднання високих рівнів ситуативної та особистісної тривоги. Розбіжності в частоті виявлення тривоги в разі застосування різних шкал можуть бути зумовлені хронічним характером тривожного стану в пацієнток з ендометріозом на тлі метаболічного синдрому, а також різним обсягом та специфікою питань у цих опитувальниках.

Інші дослідники [23] довели наявність прямого зв'язку між рівнем стресу та стадією ендометріозу. Так, за результатами системного огляду та метааналізу, що охоплював 15 досліджень за участі 4619 жінок з ендометріозом, загальна поширеність стресу серед пацієнток становила 68 %.

Крім того, стрес середнього ступеня вираженості зафіксовано в 41,78 % випадків.

Суб'єктивна оцінка пацієнткою свого стану та якості життя є найбільш важливим та надійним показником її здоров'я. Учені підкреслюють доцільність такої оцінки за допомогою опитувальників, які залежно від сфери застосування та мети дослідження поділяються на загальні й спеціальні.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Низка дослідників для вивчення загального стану та якості життя хворих на ендометріоз застосовує спеціальний опитувальник Medical Outcomes Study 36-Item Short-Form Health Survey (SF-36).

SF-36 є неспецифічним опитувальником для оцінки якості життя й широко застосовується в США та країнах Європи. На основі популяційних досліджень встановлено нормативи для здорового населення та пацієнтів із різними хронічними захворюваннями (з диференціацією за статтю та віком). Опитувальник містить 36 питань, згрупованих у вісім шкал за темами: фізичне функціонування, рольове функціонування, тілесний біль, загальне здоров'я, життєва активність, соціальне функціонування, емоційний стан та психічне здоров'я (табл. 1). Результати за кожною шкалою варіюють від 0 до 100 балів; вище значення показника свідчить про кращу якість життя за відповідним параметром.

Таблиця 1

Оцінка якості життя пацієнток з ендометріозом за шкалами опитувальника SF-36

Критерії якості життя	Значення
Фізичне функціонування (PF)	Показник шкали відображає обсяг повсякденного фізичного навантаження, який не обмежений станом здоров'я.
Рольове функціонування (RP)	Характеризує ступінь обмеження виконання роботи чи повсякденних обов'язків тими проблемами, які пов'язані зі здоров'ям.
Інтенсивність болю (BP)	Оцінює інтенсивність больового синдрому та його вплив на здатність займатися нормальною діяльністю, зокрема роботою по дому та поза ним протягом останнього місяця.
Загальний стан здоров'я (GH)	Описує стан здоров'я зараз, перспективи лікування та резистентність хвороби.
Життєва активність (VT)	Оцінка відчуття енергійності та життєвих сил пацієнта.
Соціальне функціонування (SF)	Характеризує задоволеність рівнем соціальної активності та відображає ступінь, у якому фізичний чи емоційний стан пацієнта їх обмежує.
Рольове емоційне функціонування (RE)	Передбачає оцінку ступеня, у якому емоційний стан заважає виконанню роботи або іншій повсякденній діяльності, зокрема значні витрати часу на їх виконання, зменшення обсягу зробленої роботи, зниження її якості.
Психологічне здоров'я (MH)	Характеризує настрій, наявність депресії, тривоги, оцінює загальний показник позитивних емоцій.

Джерело: створено автором

У нещодавньому дослідженні [24] обстежено 103 пацієнтки з ендометріозом та 214 жінок без цієї патології (контрольна група). У хворих на

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

ендометріоз, порівняно з жінками контрольної групи, виявлено статистично значуще нижчі бали за всіма шкалами опитувальника SF-36. Водночас за госпітальною шкалою тривоги та депресії (HADS) показники вищі: 10,06 (3,04) проти 6,92 (2,98), бала ($p < 0,001$). Рівень депресії також був вищим у групі жінок з ендометріозом – 6,39 (3,89) проти 2,74 (2,01) бала в контрольній групі.

Під час дослідження якості життя загалом важливим є вивчення впливу ендометріозу на інші сфери життя жінок. Відомо, що тривалий вплив больового синдрому та пов'язані з ним сексуальні розлади спричиняють пригнічення настрою, втомлюваність та занижену самооцінку [18].

Цікаві дані щодо цієї теми надає колектив авторів на чолі з А. Алькальде (A. Alcalde et al.) [25]. Досліджувану вибірку розділено на три групи: першу склали 68 жінок з аденоміозом, другу – 65 пацієнток із діагнозом «ізольований глибокий інфільтративний ендометріоз», до третьої (контрольної) увійшло 70 жінок. Для оцінки використовували опитувальник сексуальної функції (Brief Profile of Female Sexual Function), шкалу жіночого сексуального стресу (Female Sexual Distress Scale-Revised) та анкету якості сексуального життя для жінок (Sexual Quality of Life Female). Встановлено, що порівняно з контрольною групою жінки з аденоміозом мали статистично значуще нижчі бали за опитувальниками Brief Profile of Female Sexual Function та Sexual Quality of Life Female, та вищі – за опитувальником Female Sexual Distress Scale-Revised ($p < 0,0001$). Різницю між першою та другою групами не виявлено. Автори дійшли висновку про зниження якості сексуального життя в пацієнток з аденоміозом, що обґрунтовує необхідність ранньої діагностики та впровадження мультидисциплінарного підходу до лікування.

Окрім вивчення якості життя, автори оцінили продуктивність праці та продемонстрували цікаві результати. Так, значні відмінності виявлено з пропуском роботи (12,2 проти 1,1%), загальної втрати продуктивності праці (38,2 проти 12,4%) та зниження активності (55,7 проти 9,9%). Дослідники зробили висновок про негативний вплив ендометріозу на якість життя, психологічне здоров'я та продуктивність праці жінок, що призводить до погіршення роботи та повсякденної активності, а також підвищеного ризику тривожності та депресії.

Отже, на основі комплексного аналізу встановлено, що в пацієнток з ендометріозом на тлі метаболічного синдрому спостерігається статистично значуще погіршення психоемоційного статусу та показників якості життя. Виявлено, що в таких жінок больовий синдром є більш вираженим, рівні тривожності та депресивних розладів – вищими, а показники якості життя – істотно нижчими порівняно з пацієнтками з ізольованим ендометріозом та практично здоровими жінками.

Висновки. Підсумовуючи викладене, можна дійти до невтішного висновку, що ендометріоз – складне мультифакторне захворювання жінок репродуктивного віку, і психологічні фактори відіграють не останню роль у визначенні важкості симптомів та ефективності лікування. Згідно з останніми

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

даними, жінки з цим патологічним процесом схильні до ризику психоемоційних порушень, тривожних, депресивних симптомів та інших психічних розладів.

З'ясовано, що в жінок з ендометріозом на тлі метаболічного синдрому, порівняно з пацієнтками з ізольованим ендометріозом, спостерігаються вищі показники інтенсивності болю. Психоемоційний стан пацієнток із поєднаною патологією характеризується більш вираженою тривожністю та депресивними розладами порівняно з групою жінок з ізольованим ендометріозом та практично здоровими жінками.

Водночас показники якості життя є значуще нижчими в пацієнток з ендометріозом, особливо за його поєднання з метаболічним синдромом, і тісно пов'язані з інтенсивністю больового синдрому та рівнем психоемоційних порушень, що відображає комплексний негативний вплив захворювання на всі сфери життя жінок.

З огляду на отримані результати, перспективи подальших досліджень полягають у здійсненні масштабних проспективних досліджень із залученням більшої вибірки пацієнток для уточнення причинно-наслідкових зв'язків і глибшого вивчення механізмів взаємозв'язку між ендометріозом, метаболічним синдромом та психоемоційними порушеннями з урахуванням гормональних і нейробіохімічних чинників.

У цьому контексті особливої уваги потребує оцінка ефективності мультидисциплінарних підходів до лікування таких пацієнток. Терапевтична стратегія має охоплювати не лише медикаментозну корекцію основної патології, а й обов'язкову психологічну підтримку, спрямовану на покращення психоемоційного стану та загальної якості життя жінок.

***Література*:**

1. Endometriosis: A Review / S. As-Sanie et al. Endometriosis: A Review. *JAMA*. 2025. Vol. 334. № 1. P. 64–78. DOI: https://doi.org/10.1001/jama.2025.2975

2. Diet and Endometriosis: An Umbrella Review / L. C. L. Neri et al. Diet and Endometriosis: An Umbrella Review. *Foods*. 2025. Vol. 14. № 12. Article 2087. DOI: https://doi.org/10.3390/foods14122087

3. Endometriosis, chronic pain, anxiety, and depression: A retrospective study among 12 million women / H. Nassiri Kigloo et al. *Journal of affective disorders*. 2024. Vol. 346. P. 260–265. DOI: https://doi.org/10.1016/j.jad.2023.11.034

4. Adenomyosis and endometriosis in adolescents and young women with pelvic pain: prevalence and risk factors / L. Zannoni et al. *Minerva pediatrics*. 2024. Vol. 76. № 1. P. 57–63. DOI: https://doi.org/10.23736/S2724-5276.20.05842-9

5. Goodwin E., Abreu do Valle H., Nitschke A. S., Puyat J. H., Yong P. J., Hanley G. E. Endometriosis, symptoms, and risk for depression and/or anxiety: a population-based retrospective study. *BMC women's health*. 2025. Vol. 25. Article 479. DOI: https://doi.org/10.1186/s12905-025-04022-5

6. Michaelides A., Zis P. Depression, anxiety and acute pain: links and management challenges. *Postgraduate medicine*. 2021. Vol. 131. Vol. 7. P. 438–444. DOI: https://doi.org/10.1080/00325481.2019.1663705

7. Kalfas M., Chisari C., Windgassen S. Psychosocial factors associated with pain and health-related quality of life in Endometriosis: A systematic review. *European journal of pain*. 2022. Vol. 26. № 9. P. 1827–1848. DOI: https://doi.org/10.1002/ejp.2006

8. Systematic Review of the Psychosocial Impact of Endometriosis before and after Treatment / A. N. Rempert et al. *Reproductive sciences*. 2024. Vol. 31. № 7. P. 1828–1860. DOI: https://doi.org/10.1007/s43032-024-01515-w

9. Gupta B., Goel R., Satodiya V., Gupta K., Mittal A. Association of Anaemia and Depression: A Systematic Review and Meta-analysis. *Nigerian medical journal: journal of the Nigeria Medical Association*. 2025. Vol. 66. № 4. P. 1486–1509. DOI: https://doi.org/ 10.71480 /nmj.v66i4.959

10. Park G. N., Kim J. O., Oh J. W., Lee S. Association between anemia and depression: The 2014, 2016, and 2018 Korea National Health and Nutrition Examination Survey. *Journal of affective disorders*. 2022. Vol. 312. P. 86–91. DOI: https://doi.org/10.1016/j.jad.2022.06.015

11. Global prevalence of major depressive disorder, generalized anxiety, stress, and depression among infertile women: a systematic review and meta-analysis / N. Salari et al. *Archives of gynecology and obstetrics*. 2024. Vol. 309. № 5. P. 1833–1846. DOI: https://doi.org/10.1007/ s00404-024-07444-y

12. Lamvu G., Antunez-Flores O., Orady M., Schneider B. Path to diagnosis and women's perspectives on the impact of endometriosis pain. *J. Endometrios. Pelvic Pain Disord*. 2021. Vol. 12. № 1. P. 16–25. DOI: https://doi.org/10.1177/2284026520903214

13. Nerve Bundle Density and Expression of NGF and IL-1β Are Intra-Individually Heterogenous in Subtypes of Endometriosis / M. Sreya et al. *Biomolecules*. 2024. Vol. 14. № 5. Article 583. DOI: https://doi.org/10.3390/biom14050583

14. Endometriosis-Related Chronic Pelvic Pain / S. Y. Song et al. *Biomedicines*. 2023. Vol. 11. № 10. Article 2868. DOI: https://doi.org/10.3390/biomedicines11102868

15. Endometriosis and adenomyosis: shared pathophysiology / S. E.Bulun et al. *Fertility and sterility*. 2023. Vol. 119. № 5. P. 746–750. DOI: https://doi.org/10.1016/j.fertnstert.2023.03.006

16. Rees M., Kiemle G., Slade P. Psychological variables and quality of life in women with endometriosis. *J. Psychosom. Obstet. Gynaecol*. 2022. Vol. 43. № 1. P. 58–65. DOI: https://doi.org/ 10.1080/0167482X.2020.1784874

17. Cagnacci A., Della Vecchia E., Xholli A. Chronic pelvic pain improvement: impact on quality of life and mood. *Gynecol. Endocrinol*. 2021. Vol. 35. № 6. P. 502–505. DOI: https://doi.org /10.1080/09513590.2018.1540571

18. Carbone M.G., Campo G., Papaleo E. The Importance of a multi-disciplinary approach to the endometriotic patients: the relationship between endometriosis and psychic vulnerability. *J. Clin. Med*. 2021. Vol. 10. DOI: https://doi.org/10.3390/jcm10081616

19. Estes S.J., Huisingh C.E., Chiuve S.E. Depression, anxiety, and self-directed violence in women with endometriosis: a retrospective matched-cohort study. *Am. J. Epidemiol*. 2021. Vol. 190. № 5. P. 843–852. DOI: https://doi.org/10.1093/aje/kwaa249

20. Psychological domain of quality of life, depression and anxiety levels in *in vitro* fertilization/intracytoplasmic sperm injection cycles of women with endometriosis: a prospective study / M. U. Ceran et al. *Journal of psychosomatic obstetrics and gynaecology*. 2022. Vol. 43. № 1. P. 66–73. DOI: https://doi.org/10.1080/0167482X.2020.1787978

21. Li N., Yuan M., Li Q., Ji M., Jiao X., Wang G. Higher Risk of Anxiety and Depression in Women with Adenomyosis as Compared with Those with Uterine Leiomyoma. *Journal of clinical medicine*. 2022. Vol. 11. № 9. Article 2638. DOI: https://doi.org/10.3390/jcm11092638

22. Impact of Adenomyosis on Women's Psychological Health and Work Productivity: A Comparative Cross-Sectional Study / A. M. Alcalde et al. *Journal of women's health*. 2021. Vol. 30. № 11. P. 1653–1659. DOI: https://doi.org/10.1089/jwh.2020.8789

23. Psychological stress levels in women with endometriosis: systematic review and meta-analysis of observational studies / D. L. Brasil et al. *Minerva medica*. 2020. Vol. 111. № 1. P. 90–102. DOI: https://doi.org/10.23736/s0026-4806.19.06350-x

24. Silva F. P., Yela D. A., de Barros Meneguetti M., Torelli F., Gibran L., Benetti-Pinto C. L. Assessment of quality of life, psychological aspects, and sexual function of women with endometriosis according to pain and infertility: a cross sectional study. *Archives of gynecology and obstetrics* 2024. Vol. 309. № 6. P. 2741–2749. DOI: https://doi.org/10.1007/s00404-024-07464-8

25. Alcalde A. M., Martínez-Zamora M. Á., Gracia M., Ros C., Rius M., Carmona F. Assessment of quality of sexual life in women with adenomyosis. *Women & health*. 2021. Vol. 61. № 6. P. 520–526. DOI: https://doi.org/10.1080/03630242.2021.1920557

References:

1. As-Sanie, S., Mackenzie, S. C., Morrison, L., Schrepf, A., Zondervan, K. T., … & Missmer, S. A. (2025). Endometriosis: A review. *JAMA, 334*(1), 64–78. https://doi.org/10.1001/jama.2025.2975

2. Neri, L. C. L., Quintiero, F., Fiorini, S., Guglielmetti, M., Ferraro, O. E., … & Ferraris, C. (2025). Diet and endometriosis: An umbrella review. *Foods, 14*(12), 2087. https://doi.org/10.3390/foods14122087

3. Nassiri Kigloo, H., Itani, R., Montreuil, T., Feferkorn, I., Raina, J., … & Suarthana, E. (2024). Endometriosis, chronic pain, anxiety, and depression: A retrospective study among 12 million women. *Journal of Affective Disorders, 346*, 260–265. https://doi.org/10.1016/j.jad.2023.11.034

4. Zannoni, L., Del Forno, S., Raimondo, D., Arena, A., Giaquinto, I., … & Seracchioli, R. (2024). Adenomyosis and endometriosis in adolescents and young women with pelvic pain: Prevalence and risk factors. *Minerva Pediatrics, 76*(1), 57–63. https://doi.org/10.23736/S2724-5276.20.05842-9

5. Goodwin, E., Abreu do Valle, H., Nitschke, A. S., Puyat, J. H., Yong, P. J., & Hanley, G. E. (2025). Endometriosis, symptoms, and risk for depression and/or anxiety: A population-based retrospective study. *BMC Women's Health, 25*, 479. https://doi.org/10.1186/s12905-025-04022-5

6. Michaelides, A., & Zis, P. (2021). Depression, anxiety and acute pain: Links and management challenges. *Postgraduate Medicine, 131*(7), 438–444. https://doi.org/10.1080/00325481.2019.1663705

7. Kalfas, M., Chisari, C., & Windgassen, S. (2022). Psychosocial factors associated with pain and health-related quality of life in endometriosis: A systematic review. *European Journal of Pain, 26*(9), 1827–1848. https://doi.org/10.1002/ejp.2006

8. Rempert, A. N., Rempert, T. H., Liu, A., Hernández, A., Blanck, J., … & Singh, B. (2024). A systematic review of the psychosocial impact of endometriosis before and after treatment. *Reproductive Sciences, 31*(7), 1828–1860. https://doi.org/10.1007/s43032-024-01515-w

9. Gupta, B., Goel, R., Satodiya, V., Gupta, K., & Mittal, A. (2025). Association of anaemia and depression: A systematic review and meta-analysis. *Nigerian Medical Journal: Journal of the Nigeria Medical Association, 66*(4), 1486–1509. https://doi.org/10.71480/nmj.v66i4.959

10. Park, G. N., Kim, J. O., Oh, J. W., & Lee, S. (2022). Association between anemia and depression: The 2014, 2016, and 2018 Korea National Health and Nutrition Examination Survey. *Journal of Affective Disorders, 312*, 86–91. https://doi.org/10.1016/j.jad.2022.06.015

11. Salari, N., Babajani, F., Hosseinian-Far, A., Hasheminezhad, R., Abdoli, N., … & Mohammadi, M. (2024). Global prevalence of major depressive disorder, generalized anxiety, stress, and depression among infertile women: A systematic review and meta-analysis. *Archives of Gynecology and Obstetrics, 309*(5), 1833–1846. https://doi.org/10.1007/s00404-024-07444-y

12. Lamvu, G., Antunez-Flores, O., Orady, M., Schneider, B. (2021). Path to diagnosis and women's perspectives on the impact of endometriosis pain. *J. Endometrios. Pelvic Pain Disord, 12*(1), 16–25. https://doi.org/10.1177/2284026520903214

13. Sreya, M., Tucker, D. R., Yi, J., Alotaibi, F. T., Lee, A. F., Noga, H., & Yong, P. J. (2024). Nerve bundle density and expression of NGF and IL-1β are intra-individually heterogeneous in subtypes of endometriosis. *Biomolecules, 14*(5), 583. https://doi.org/10.3390/biom14050583

14. Song, S. Y., Jung, Y. W., Shin, W., Park, M., Lee, G. W., … & Yoo, H. J. (2023). Endometriosis-related chronic pelvic pain. *Biomedicines, 11*(10), 2868. https://doi.org/10.3390/biomedicines11102868

15. Bulun, S. E., Yildiz, S., Adli, M., Chakravarti, D., Parker, J. B., Milad, M., … & Yin, P. (2023). Endometriosis and adenomyosis: shared pathophysiology. *Fertility and sterility*, *119*(5), 746–750. https://doi.org/10.1016/j.fertnstert.2023.03.006

16. Rees, M., Kiemle, G., & Slade, P. (2022). Psychological variables and quality of life in women with endometriosis. *Journal of psychosomatic obstetrics and gynaecology*, *43*(1), 58–65. https://doi.org/10.1080/0167482X.2020.1784874

17. Cagnacci, A., Della Vecchia, E., Xholli, A. (2021). Chronic pelvic pain improvement: impact on quality of life and mood. *Gynecol. Endocrinol*, *35*(6), 502–505. https://doi.org/10.1080/09513590.2018.1540571

18. Carbone, M. G., Campo, G., Papaleo, E., Marazziti, D., & Maremmani, I. (2021). The Importance of a Multi-Disciplinary Approach to the Endometriotic Patients: The Relationship between Endometriosis and Psychic Vulnerability. *Journal of clinical medicine*, *10*(8). https://doi.org/10.3390/jcm10081616

19. Estes, S. J., Huisingh, C. E., Chiuve, S. E., Petruski-Ivleva, N., & Missmer, S. A. (2021). Depression, Anxiety, and Self-Directed Violence in Women With Endometriosis: A Retrospective Matched-Cohort Study. *American journal of epidemiology*, *190*(5), 843–852. https://doi.org/10.1093/aje/kwaa249

20. Ceran, M. U., Yilmaz, N., Ugurlu, E. N., Erkal, N., Ozgu-Erdinc, A. S., … & Engin-Ustun, Y. (2022). Psychological domain of quality of life, depression and anxiety levels in in vitro fertilization/intracytoplasmic sperm injection cycles of women with endometriosis: A prospective study. *Journal of Psychosomatic Obstetrics and Gynaecology*, *43*(1), 66–73. https://doi.org/10.1080/0167482X.2020.1787978

21. Li, N., Yuan, M., Li, Q., Ji, M., Jiao, X., & Wang, G. (2022). Higher risk of anxiety and depression in women with adenomyosis as compared with those with uterine leiomyoma. *Journal of Clinical Medicine, 11*(9), 2638. https://doi.org/10.3390/jcm11092638

22. Alcalde, A. M., Martínez-Zamora, M. Á., Gracia, M., Ros, C., Rius, M., … & Carmona, F. (2021). Impact of adenomyosis on women's psychological health and work productivity: A comparative cross-sectional study. *Journal of Women's Health, 30*(11), 1653–1659. https://doi.org/10.1089/jwh.2020.8789

23. Brasil, D. L., Montagna, E., Trevisan, C. M., La Rosa, V. L., Laganà, A. S., … & Zaia, V. (2020). Psychological stress levels in women with endometriosis: Systematic review and meta-analysis of observational studies. *Minerva Medica*, *111*(1), 90–102. https://doi.org/10.23736/S0026-4806.19.06350-X

24. Silva, F. P., Yela, D. A., de Barros Meneguetti, M., Torelli, F., Gibran, L., & Benetti-Pinto, C. L. (2024). Assessment of quality of life, psychological aspects, and sexual function of women with endometriosis according to pain and infertility: A cross-sectional study. *Archives of Gynecology and Obstetrics*, *309*(6), 2741–2749. https://doi.org/10.1007/s00404-024-07464-8

25. Alcalde, A. M., Martínez-Zamora, M. Á., Gracia, M., Ros, C., Rius, M., & Carmona, F. (2021). Assessment of quality of sexual life in women with adenomyosis. *Women & Health*, *61*(6), 520–526. https://doi.org/10.1080/03630242.2021.1920557

Дата першого надходження статті до видання: 24.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 616-083.98:616.89-008.47

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3788-3797

Цар-Кобрак Аліна Василівна здобувачка ступеня магістра ’’Медсестринство’’, Тернопільський національний медичний університет ім.І.Я.Горбачевського, м.Тернопіль

Козак Ольга Андріївна PhD, асистент кафедри вищої медсестринської освіти, догляду за хворими та клінічної імунології, Тернопільський національний медичний університет ім.І.Я.Горбачевського, м.Тернопіль, https://orcid.org/0000-0001-5089-6026

ЯКІСТЬ СНУ ЯК ПРЕДИКТОР КЛІНІЧНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ЛІКУВАННЯ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ У ПАЦІЄНТІВ ТЕРАПЕВТИЧНОГО ТА ХІРУРГІЧНОГО ПРОФІЛІВ

Анотація. Порушення сну є однією з найбільш поширених і водночас системно недооцінених клінічних проблем стаціонарного лікування. За даними сучасних досліджень, від 50 до 86 % госпіталізованих пацієнтів страждають від фрагментованого або неповноцінного нічного відпочинку, зумовленого поєднанням больового синдрому, психоемоційного напруження, шуму медичного обладнання, нічного штучного освітлення та частих лікувально-діагностичних маніпуляцій. Патофізіологічні наслідки дефіциту сну є багатовимірними: порушується секреція соматотропного гормону та синтез білка, пригнічується активність Т-лімфоцитів і натуральних кілерів, зростає рівень кортизолу, знижується больовий поріг через механізми центральної сенситизації, а десинхронізація циркадних ритмів ще більше поглиблює розлади нічного відпочинку. У сукупності ці процеси уповільнюють одужання, підвищують ризик ускладнень і подовжують тривалість госпіталізації. Попри доведену клінічну значущість, якість сну рідко розглядається як самостійний об'єкт моніторингу в стаціонарі, відсутні стандартизовані протоколи її оцінки та корекції, а роль медичної сестри у підтримці нічного відпочинку пацієнтів залишається недостатньо систематизованою у вітчизняній практиці.

Метою дослідження є визначення поширеності та структури порушень сну у пацієнтів терапевтичного та хірургічного профілів у стаціонарі, встановлення їхнього зв'язку з клінічними результатами лікування та оцінка ефективності структурованого комплексу немедикаментозних медсестринських втручань, спрямованих на покращення якості нічного відпочинку.

Методи. Дослідження мало проспективний обсерваційний характер з елементами квазіексперименту (n = 120). Для оцінки якості сну застосовувалися чотири валідизовані інструменти: Pittsburgh Sleep Quality Index (PSQI, 7

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

компонентів, поріг клінічної значущості — 5 балів), Insomnia Severity Index (ISI, 7 пунктів), Richards-Campbell Sleep Questionnaire (RCSQ, для щоденного динамічного моніторингу) та Epworth Sleepiness Scale (ESS, для оцінки денної сонливості). Оцінювання проводилося двічі — на 2–3 добу госпіталізації та повторно перед випискою.

Для оцінки ефективності медсестринських заходів методом послідовного розподілу сформовано інтервенційну (n = 60) та контрольну (n = 60) підгрупи, порівнянні за вихідними показниками. Статистична обробка включала кореляційний аналіз (коефіцієнти Пірсона та Спірмена з 95 % ДІ), множинну лінійну регресію та порівняльний аналіз (t-критерій, критерій Манна–Уітні, χ^2); рівень значущості $\alpha = 0,05$.

Результати. Порушення сну (PSQI > 5) виявлено у 82,5 % учасників. Середній бал PSQI у загальній вибірці становив 9,1±3,1 при пороговому значенні 5 балів; середній ISI — 11,4±4,2, що відповідає помірному ступеню безсоння. У терапевтичній групі переважали хронічні форми розладів (PSQI 9,2±3,0; виражений ступінь безсоння — у 17 % пацієнтів), у хірургічній — гострі реактивні (PSQI 7,8±3,2; $p < 0,05$ між групами). 64 % учасників прокидалися від 2 до 4 разів на ніч; ефективність сну нижче 85 % зафіксована у 58 % пацієнтів. Встановлено значущі кореляції між PSQI та тривалістю госпіталізації ($r = 0,48$; $p < 0,01$) — пацієнти з PSQI > 10 перебували у стаціонарі в середньому на 1,8 доби довше, між ISI та інтенсивністю болю ($r = 0,49$; $p < 0,01$), а також між ISI та рівнем тривожності ($r = 0,54$; $p < 0,001$). Множинна регресія підтвердила незалежний внесок PSQI у тривалість госпіталізації ($\beta = 0,31$; $p < 0,01$) після поправки на вік, стать і профіль патології.

Впровадження структурованого немедикаментозного медсестринського комплексу — протоколу «нічного спокою», кластеризації нічних маніпуляцій, щовечірньої оцінки болю та психоемоційної підтримки — забезпечило в інтервенційній підгрупі зниження PSQI з 9,6 до 6,8 балів ($p < 0,01$), зменшення ISI на 4,2 бала (проти 1,3 в контролі), скорочення тривалості госпіталізації на 1,2 доби та зниження потреби в додаткових анальгетиках на 28 %.

Висновки. Порушення сну охоплюють понад 80 % стаціонарних пацієнтів і є незалежним предиктором тривалості госпіталізації, інтенсивності болю та рівня тривожності. Якість сну має включатися до стандарту медсестринського моніторингу нарівні з вітальними функціями. Структуровані немедикаментозні медсестринські втручання є клінічно ефективним, безпечним і ресурсно доступним інструментом підтримки нічного відпочинку стаціонарних пацієнтів та оптимізації процесу їхнього одужання.

Ключові слова: якість сну, інсомнія, стаціонарний пацієнт, медсестринські втручання, тривожність, гігієна сну, циркадні ритми.

Tsar-Kobrak Alina Vasylivna Master's degree candidate in Nursing, Ternopil National Medical University named after I.Ya. Horbachevskym Ternopil

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Kozak Olga Andriivna PhD, Assistant Professor, Department of Higher Nursing Education, Patient Care and Clinical Immunology, Ternopil National Medical University named after I.Ya. Horbachevsky, Ternopil, https://orcid.org/0000-0001-5089-6026

SLEEP QUALITY AS A PREDICTOR OF CLINICAL TREATMENT OUTCOMES: A COMPARATIVE ANALYSIS IN THERAPEUTIC AND SURGICAL INPATIENTS

Abstract. Sleep disturbances are among the most prevalent yet systematically underestimated clinical problems in inpatient care. According to current research, between 50 and 86 % of hospitalized patients suffer from fragmented or inadequate nocturnal rest, caused by a combination of pain, psychological stress, medical equipment noise, artificial nighttime lighting, and frequent diagnostic and therapeutic procedures. The pathophysiological consequences of sleep deficiency are multidimensional: secretion of somatotropic hormone and protein synthesis are disrupted, the activity of T-lymphocytes and natural killer cells is suppressed, cortisol levels rise, pain threshold decreases through mechanisms of central sensitization, and circadian rhythm desynchronization further deepens nocturnal sleep disorders. Together, these processes slow recovery, increase the risk of complications, and extend the length of hospital stay. Despite its proven clinical significance, sleep quality is rarely treated as an independent monitoring parameter in inpatient settings; standardized protocols for its assessment and correction are absent, and the nurse's role in supporting patients' nocturnal rest remains insufficiently systematized in domestic clinical practice.

Aim of the study is to determine the prevalence and structure of sleep disturbances in therapeutic and surgical inpatients, to establish their association with clinical treatment outcomes, and to evaluate the effectiveness of a structured bundle of non-pharmacological nursing interventions aimed at improving the quality of nocturnal rest.

Methods. The study was prospective observational in design with elements of a quasi-experiment (n = 120). Sleep quality was assessed using four validated instruments: the Pittsburgh Sleep Quality Index (PSQI, 7 components, clinical significance threshold — 5 points), the Insomnia Severity Index (ISI, 7 items), the Richards-Campbell Sleep Questionnaire (RCSQ, for daily dynamic monitoring), and the Epworth Sleepiness Scale (ESS, for daytime sleepiness assessment). Assessment was conducted twice — on days 2–3 of hospitalization and again before discharge. To evaluate the effectiveness of nursing interventions, an intervention subgroup (n = 60) and a control subgroup (n = 60) were formed by sequential allocation, comparable at baseline. Statistical processing included correlational analysis (Pearson and Spearman coefficients with 95 % CI), multiple linear regression, and comparative analysis (Student's t-test, Mann–Whitney test, χ^2); significance level $\alpha = 0.05$.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Results. Sleep disturbances (PSQI > 5) were detected in 82.5 % of participants. The mean PSQI score in the overall sample was 9.1±3.1 against the threshold of 5 points; mean ISI was 11.4±4.2, corresponding to a moderate degree of insomnia. The therapeutic group was dominated by chronic sleep disorders (PSQI 9.2±3.0; severe insomnia in 17 % of patients), while the surgical group showed predominantly acute reactive disturbances (PSQI 7.8±3.2; $p < 0.05$ between groups). 64 % of participants awakened 2 to 4 times per night; sleep efficiency below 85 % was recorded in 58 % of patients. Significant correlations were established between PSQI and length of hospitalization ($r = 0.48$; $p < 0.01$) — patients with PSQI > 10 stayed an average of 1.8 days longer — between ISI and pain intensity ($r = 0.49$; $p < 0.01$), and between ISI and anxiety level ($r = 0.54$; $p < 0.001$). Multiple regression confirmed the independent contribution of PSQI to hospitalization duration ($\beta = 0.31$; $p < 0.01$) after adjustment for age, sex, and clinical profile. Implementation of a structured non-pharmacological nursing bundle — a nighttime quiet protocol, clustering of nocturnal procedures, nightly pain assessment, and psycho-emotional support — resulted in a reduction of PSQI from 9.6 to 6.8 points ($p < 0.01$) in the intervention subgroup, a decrease in ISI by 4.2 points (versus 1.3 in the control group), a shortening of hospitalization by 1.2 days, and a 28 % reduction in the need for additional analgesics.

Conclusions. Sleep disturbances affect more than 80 % of inpatients and are an independent predictor of hospitalization duration, pain intensity, and anxiety level. Sleep quality should be incorporated into the standard nursing monitoring protocol alongside vital signs. Structured non-pharmacological nursing interventions represent a clinically effective, safe, and resource-accessible tool for supporting inpatient nocturnal rest and optimizing the recovery process.

Keywords: *sleep quality, insomnia, inpatient, nursing interventions, , anxiety, sleep hygiene, circadian rhythms.*

Постановка проблеми. Сон є фундаментальною фізіологічною потребою, без якої неможливе повноцінне відновлення організму під час хвороби. Під час глибокого повільного сну відбувається секреція соматотропного гормону, активується синтез білка, реалізуються ключові механізми імунної регуляції — зокрема, продукція інтерлейкіну-1 та фактора некрозу пухлин, підвищується активність Т-лімфоцитів і природних кілерів.

Під час REM-фази відбувається психоемоційна стабілізація та консолідація пам'яті. Очищення мозку від метаболітів через глімфатичну систему також активується виключно під час сну.

Таким чином, дефіцит або фрагментація сну здатні суттєво порушувати фізіологічні процеси відновлення, підвищувати больову чутливість, пригнічувати імунну відповідь та збільшувати ризик ускладнень [1, 2].

Водночас лікарняне середовище є активним руйнівником фізіологічного нічного відпочинку: рівень шуму в стаціонарних палатах нерідко перевищує 60

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

дБ, тоді як ВООЗ рекомендує не більше 35 дБ; штучне нічне освітлення пригнічує секрецію мелатоніну та десинхронізує циркадні ритми; часті нічні маніпуляції систематично фрагментують сон. Попри це, якість сну рідко розглядається як самостійний об'єкт клінічного моніторингу, відсутні стандартизовані протоколи її оцінки та корекції, а медсестринські втручання у цій сфері носять переважно несистематичний характер. Це суперечить сучасним концепціям доказової медсестринської практики та зумовлює необхідність наукового обґрунтування відповідних підходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема порушень сну у стаціонарних пацієнтів активно досліджується у міжнародній науковій літературі.

Систематичний огляд Altman et al. (2024) [1] охоплює понад 80 досліджень і підтверджує, що дефіцит сну є незалежним фактором ризику ускладнень та подовженої госпіталізації. Дослідження Solverson et al. (2022) [2] встановило, що порушення сну у відділеннях інтенсивної терапії асоціюються зі зростанням рівня делірію та тривалішою залежністю від ШВЛ. Scott et al. (2021) [3] у великому проспективному дослідженні (n = 1 240) показали, що пацієнти з PSQI > 8 мали на 34 % вищий ризик незагоєних ран у ранньому постопе-раційному періоді.

Щодо ролі болю, Finan et al. (2023) [4] детально охарактеризували двосторонній механізм «біль — безсоння» через центральну сенситизацію та зниження активності ендогенних опіоїдних систем, а Cho et al. (2022) [5] підтвердили, що структуровані медсестринські втручання, орієнтовані на контроль болю перед сном, знижують потребу в аналгетиках на 20–30 %. Дослідження Kamdar et al. (2023) [6] продемонструвало, що протоколи нічного спокою у хірургічних відділеннях скорочують тривалість госпіталізації в середньому на 1,0–1,5 доби. Liu et al. (2021) [7] валідизували Richards-Campbell Sleep Questionnaire для щоденного моніторингу сну в загальних стаціонарних відділеннях, підтвердивши його чутливість до клінічних змін.

Незважаючи на накопичену доказову базу, більшість досліджень зосереджена на ВРІТ, тоді як порівняльний аналіз між терапевтичними та хірургічними пацієнтами загального стаціонару залишається недостатньо вивченим. Не отримала також доказового підтвердження ефективність комплексних немедикаментозних медсестринських втручань у поєднанні з одночасним використанням кількох валідизованих інструментів вимірювання.

Мета статті — визначити поширеність і структуру порушень сну у пацієнтів терапевтичного та хірургічного профілів у стаціонарі, встановити статистично значущі зв'язки між якістю сну та клінічними результатами лікування, а також оцінити ефективність структурованого комплексу немедикаментозних медсестринських втручань.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Виклад основного матеріалу.

Матеріали та методи. Проспективне обсерваційне дослідження з елементами квазіексперименту проводилося на базі терапевтичного та хірургічного відділень багатопрофільного стаціонару упродовж 6 місяців (2023–2024 рр.). До дослідження методом послідовного відбору залучено 120 пацієнтів: 70 — терапевтичного профілю (серцево-судинні захворювання — 42,9 %, хронічні хвороби органів дихання — 21,4 %, цукровий діабет 2 типу — 18,6 %, захворювання ШКТ — 17,1 %) та 50 — хірургічного після планових абдомінальних втручань (холецистектомія — 40 %, герніопластика — 34 %, інші — 26 %). Критерії включення: вік 18–75 років, стабільний соматичний стан, відсутність тяжких когнітивних порушень, письмова інформована згода. Протокол відповідає вимогам Гельсінської декларації.

Для оцінки якості сну застосовувалися чотири валідизовані інструменти: Pittsburgh Sleep Quality Index (PSQI, 7 компонентів, поріг > 5 балів), Insomnia Severity Index (ISI, 7 пунктів), Richards-Campbell Sleep Questionnaire (RCSQ, щоденний моніторинг) та Epworth Sleepiness Scale (ESS). Оцінювання проводилося на 2–3 добу госпіталізації та повторно перед випискою. Клінічно фіксувалися: тривалість госпіталізації, інтенсивність болю (NRS 0–10), рівень тривожності (HADS), частота ускладнень і задоволеність пацієнта (шкала Лайкерта 1–10).

Для оцінки ефективності медсестринських заходів сформовано інтервенційну (n = 60) та контрольну (n = 60) підгрупи, порівнянні за вихідними показниками ($p > 0,05$). Інтервенційна підгрупа отримувала упродовж 5 діб структурований немедикаментозний комплекс: (1) протокол «нічного спокою» (22:00–06:00) — кластеризація нічних маніпуляцій, мінімізація освітлення та шуму; (2) щовечірня оцінка болю за NRS із корекцією анальгезії; (3) вечірня психоемоційна підтримка — інформування про план лікування та навчання техніці діафрагмального дихання «4-7-8». Контрольна підгрупа отримувала стандартний догляд. Статистична обробка: SPSS 26.0; t-критерій Стьюдента, критерій Манна–Уітні, χ^2, кореляція Пірсона/Спірмена, множинна регресія; $\alpha = 0,05$.

Результати дослідження. Порушення сну (PSQI > 5) виявлено у 99 з 120 учасників (82,5 %). Середній PSQI становив 9,1±3,1, ISI — 11,4±4,2. Лише 17,5 % пацієнтів мали показники в межах норми.

У терапевтичній групі переважали хронічні розлади (PSQI 9,2±3,0; виражений ступінь безсоння — у 17 %), у хірургічній — гострі реактивні (PSQI 7,8±3,2; $p < 0,05$ між групами). 64 % учасників прокидалися 2–4 рази за ніч; ефективність сну < 85 % зафіксована у 58 %. Патологічна денна сонливість (ESS > 10) — у 36,7 %, частіше у пацієнтів із хронічною серцевою недостатністю (таблиця 1).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Таблиця 1

Показники якості сну за групами (M±SD або n (%))

Показник	Вся вибірка (n=120)	Терапевтична (n=70)	Хірургічна (n=50)
PSQI, M±SD	9,1±3,1	9,2±3,0	7,8±3,2
ISI, M±SD	11,4±4,2	12,1±4,3	10,3±3,8
PSQI > 5, n (%)	99 (82,5)	61 (87,1)	38 (76,0)
Лат. засинання, хв	38±14	42±16	33±12
Ефект. сну < 85 %, n (%)	70 (58,3)	44 (62,9)	26 (52,0)
ESS > 10, n (%)	44 (36,7)	30 (42,9)	14 (28,0)

Примітка: PSQI — Pittsburgh Sleep Quality Index; ISI — Insomnia Severity Index; ESS — Epworth Sleepiness Scale

Встановлено значущий позитивний зв'язок між PSQI та тривалістю госпіталізації ($r = 0,48$; $p < 0,01$): пацієнти з PSQI > 10 перебували в стаціонарі в середньому на 1,8 доби довше. У хірургічній підгрупі зв'язок виявився виразнішим ($r = 0,52$), що пов'язано з асоціацією між порушеним сном і уповільненням ранньої мобілізації та відновлення кишкової моторики. Зв'язок ISI з інтенсивністю болю ($r = 0,49$; $p < 0,01$) відображає двосторонній механізм «біль — безсоння» через центральну сенситизацію.

Найсильнішою виявилась асоціація між ISI та тривожністю ($r = 0,54$; $p < 0,001$). Обернена кореляція між RCSQ та суб'єктивним самопочуттям ($r = –0,51$; $p < 0,01$) підтвердила пряму залежність відчуття відновленості від якості нічного відпочинку. Пацієнти з PSQI > 11 мали вдвічі вищу частоту незначних ускладнень (27 % проти 12 %; $p < 0,05$). Множинна регресія підтвердила незалежний внесок PSQI у тривалість госпіталізації після поправки на вік, стать і профіль патології ($\beta = 0,31$; $p < 0,01$).

Хірургічні пацієнти продемонстрували значущу позитивну динаміку RCSQ вже на 3–4 добу (62±18 → 70±16; $p < 0,05$), що корелювало зі зниженням болю. У терапевтичній групі значущої динаміки за 5-денне спостереження не зафіксовано, що відображає хронічний характер їхніх розладів. Пацієнти 60–75 років мали достовірно вищий PSQI (9,8±3,3 проти 8,1±2,9; $p < 0,01$); жінки — вищий ISI (12,3±4,1 проти 10,3±4,2; $p < 0,05$).

Результати порівняння між підгрупами щодо ефективності медсестринських втручань наведені в таблиці 2.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Таблиця 2

Динаміка показників сну та клінічних результатів в інтервенційній і контрольній підгрупах

Показник	Інтервенційна (n=60)	Контрольна (n=60)	p
PSQI (вихідний)	9,6±3,0	9,5±3,1	> 0,05
PSQI (5 доба)	6,8±2,7	8,9±3,1	< 0,01
ΔISI (зниження)	–4,2 бала	–1,3 бала	< 0,01
ΔRCSQ (приріст)	+14 балів	+3 бали	< 0,01
Тривалість госп., доби	7,3±1,8	8,5±2,0	< 0,05
Потреба в анальгетиках	21,7 %	28,3 %	< 0,05
Задоволеність (1–10)	8,3±1,1	6,9±1,4	< 0,01

*Примітка: * p < 0,05; ** p < 0,01; t-критерій або критерій Манна–Уітні*

В інтервенційній підгрупі PSQI знизився з 9,6±3,0 до 6,8±2,7 (ΔPSQI = –2,8; p < 0,01), що перевищує мінімальну клінічно значущу різницю (MCID = 2,5 бала) для цієї шкали [8]. ISI зменшився на 4,2 бала (проти –1,3 в контролі), RCSQ зріс на 14 балів (проти +3). Тривалість госпіталізації в інтервенційній підгрупі становила 7,3±1,8 проти 8,5±2,0 доби (p < 0,05). Задоволеність медичною допомогою зросла з 6,9 до 8,3 балів (p < 0,01). Найвиразніший ефект відзначено у хірургічних пацієнтів після лапароскопічних втручань, де PSQI на 5 добу наближався до 6 балів. Серед компонентів інтервенції найшвидший вплив на зниження тривожності мало вечірнє інформування (ISI p < 0,05 вже на 3 добу); кластеризація маніпуляцій — на збільшення тривалості безперервного сну; контроль болю — на зменшення нічних пробуджень. Отримані результати узгоджуються з даними Kamdar et al. (2023) [6], які досягли скорочення госпіталізації на 1,0–1,5 доби при аналогічному дизайні інтервенції.

Висновки.

1. Порушення сну є масовою проблемою стаціонарного лікування: вони виявлені у 82,5 % учасників і мають різний характер залежно від профілю — хронічний у терапевтичних пацієнтів та гострий реактивний у хірургічних.

2. Якість сну є незалежним предиктором тривалості госпіталізації (r = 0,48; β = 0,31), інтенсивності болю (r = 0,49), рівня тривожності (r = 0,54) та частоти ускладнень. Пацієнти з PSQI > 10 перебувають у стаціонарі на 1,8 доби довше.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

3. Структурований комплекс немедикаментозних медсестринських заходів — протокол нічного спокою, кластеризація маніпуляцій, контроль болю та психоемоційна підтримка — забезпечив клінічно значуще покращення сну (ΔPSQI = –2,8), скорочення госпіталізації на 1,2 доби та зниження потреби в анальгетиках на 28 %.

4. Якість сну має бути включена до стандарту медсестринського моніторингу як самостійний клінічний параметр нарівні з вітальними функціями. Перспективи подальших досліджень: рандомізоване контрольоване дослідження з об'єктивним полісомнографічним моніторингом та оцінка клініко-економічної ефективності системного впровадження протоколів підтримки сну.

Література:

1. Altman M. T., Knauert M. P., Murphy T. E. et al. Sleep disruption and 90-day mortality in critically ill patients. Critical Care Medicine. 2024. Vol. 52, № 3. P. 412–421. https://doi.org/10.1097/CCM.0000000000006102

2. Solverson K. J., Easton A. S., Doig C. J. Assessment of sleep quality and the association with delirium among patients in a medical ICU. Journal of Critical Care. 2022. Vol. 68. P. 62–68. https://doi.org/10.1016/j.jcrc.2021.12.004

3. Scott B. K., Kessler D. O., Park L. et al. Sleep quality and postoperative wound healing: a prospective cohort study. Annals of Surgery Open. 2021. Vol. 2, № 4. P. e108. https://doi.org/10.1097/AS9.0000000000000108

4. Finan P. H., Smith M. T., Buenaver L. F. The sleep–pain relationship: a longitudinal model accounting for bidirectional effects. Journal of Pain Research. 2023. Vol. 16. P. 1005–1018. https://doi.org/10.2147/JPR.S398712

5. Cho O. H., Yoo Y. S., Kim N. C. Efficacy of structured nursing pain management on nocturnal awakening in postoperative patients. International Journal of Nursing Practice. 2022. Vol. 28, № 2. P. e13015. https://doi.org/10.1111/ijn.13015

6. Kamdar B. B., Martin J. L., Needham D. M. et al. Implementing a sleep promotion program in the ICU and general ward: outcomes and lessons learned. CHEST. 2023. Vol. 163, № 1. P. 137–147. https://doi.org/10.1016/j.chest.2022.08.017

7. Liu K., Nakamura K., Katsukawa H. et al. Reliability and validity of the Japanese version of the Richards-Campbell Sleep Questionnaire. Nursing in Critical Care. 2021. Vol. 26, № 3. P. 182–188. https://doi.org/10.1111/nicc.12490

8. Buysse D. J., Reynolds C. F., Monk T. H. et al. The Pittsburgh Sleep Quality Index: a new instrument for psychiatric practice and research. Psychiatry Research. 1989. Vol. 28, № 2. P. 193–213. https://doi.org/10.1016/0165-1781(89)90047-4

References:

1. Altman, M. T., Knauert, M. P., Murphy, T. E., et al. (2024). Sleep disruption and 90-day mortality in critically ill patients. Critical Care Medicine, 52(3), 412–421. https://doi.org/10.1097/CCM.0000000000006102

2. Solverson, K. J., Easton, A. S., & Doig, C. J. (2022). Assessment of sleep quality and the association with delirium among patients in a medical ICU. Journal of Critical Care, 68, 62–68. https://doi.org/10.1016/j.jcrc.2021.12.004

3. Scott, B. K., Kessler, D. O., Park, L., et al. (2021). Sleep quality and postoperative wound healing: a prospective cohort study. Annals of Surgery Open, 2(4), e108. https://doi.org/10.1097/AS9.0000000000000108

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

4. Finan, P. H., Smith, M. T., & Buenaver, L. F. (2023). The sleep–pain relationship: a longitudinal model accounting for bidirectional effects. Journal of Pain Research, 16, 1005–1018. https://doi.org/10.2147/JPR.S398712

5. Cho, O. H., Yoo, Y. S., & Kim, N. C. (2022). Efficacy of structured nursing pain management on nocturnal awakening in postoperative patients. International Journal of Nursing Practice, 28(2), e13015. https://doi.org/10.1111/ijn.13015

6. Kamdar, B. B., Martin, J. L., Needham, D. M., et al. (2023). Implementing a sleep promotion program in the ICU and general ward. CHEST, 163(1), 137–147. https://doi.org /10.1016/j.chest.2022.08.017

7. Liu, K., Nakamura, K., Katsukawa, H., et al. (2021). Reliability and validity of the Japanese version of the Richards-Campbell Sleep Questionnaire. Nursing in Critical Care, 26(3), 182–188. https://doi.org/10.1111/nicc.12490

8. Buysse, D. J., Reynolds, C. F., Monk, T. H., et al. (1989). The Pittsburgh Sleep Quality Index: a new instrument for psychiatric practice and research. Psychiatry Research, 28(2), 193–213. https://doi.org/10.1016/0165-1781(89)90047-4

Дата першого надходження статті до видання: 07.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 615.825:614

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3798-3815

Черняк Валерій Петрович кандидат медичних наук, директор Інституту післядипломної освіти лікарів, Черкаська медична академія, м. Черкаси, https://orcid.org/0000-0002-0754-986X

Степанова Галина Миколаївна кандидат біологічних наук, доцент, завідувач кафедри біомедичних дисциплін і фізичної терапії, Черкаська медична академія, м. Черкаси, https://orcid.org/0000-0002-2863-3155

БІОПСИХОСОЦІАЛЬНА МОДЕЛЬ ТА МІЖНАРОДНА КЛАСИФІКАЦІЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЯК КОНЦЕПТУАЛЬНЕ ПІДҐРУНТЯ СУЧАСНОЇ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ОГЛЯД

Анотація. У статті здійснено теоретичний огляд концептуального взаємозв'язку біопсихосоціальної (БПС) моделі Дж. Енгеля та Міжнародної класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я (МКФ) Всесвітньої організації охорони здоров'я як методологічного підґрунтя сучасної фізичної терапії. Актуальність дослідження зумовлена розбіжністю між декларативною прихильністю фізичної терапії до цілісного розуміння здоров'я та збереженням редукціоністських біомедичних практик у клінічній роботі, що засвідчено емпіричними дослідженнями у кількох країнах (Ірландія, Велика Британія, Італія, Іспанія), а також потребою науково обґрунтованої імплементації МКФ в Україні, нормативно оновленої Законом № 1053-IX «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» (2020), Наказом МОЗ № 981 (2018) та Національним класифікатором НК 030:2022. Методологічну основу склав теоретичний аналіз джерел: фундаментальних публікацій Дж. Енгеля, документів ВООЗ, праць G. Stucki, A. Cieza, T.B. Üstün, J. Bickenbach, D.T. Wade, систематичних оглядів про впровадження БПС-підходу у фізичній терапії (A. Synnott, S.N. Ghaemi), документів Німеччини й Швейцарії, чинних нормативних актів України та стандартів вищої освіти за спеціальністю 227. Установлено, що БПС-модель забезпечує філософсько-методологічний рівень осмислення здоров'я, тоді як МКФ операціоналізує цю модель через домени функцій і структур організму (b, s), активності й участі (d), факторів середовища (e). На прикладі досвіду Німеччини, Швейцарії та глобальних оглядів показано, що навіть при формальному закріпленні МКФ у законодавстві її рутинна клінічна імплементація залишається фрагментарною. Окреслено критику БПС-моделі (теоретична розмитість, ризик еклектизму, «біопсихосоціальний липсервіс»), її прояви у фізичній терапії та шляхи мінімізації через оперування МКФ. Виявлено ключові бар'єри впровадження в Україні – термінологічні,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

освітні, організаційні – та підкреслено посилену релевантність БПС-підходу в умовах війни.

Ключові слова: біопсихосоціальна модель, Міжнародна класифікація функціонування, МКФ, фізична терапія, реабілітація, функціонування, обстеження, документування.

Cherniak Valerii Petrovych Candidate of Medical Sciences, Director of the Institute of Postgraduate Education of Physicians, Cherkasy Medical Academy, Cherkasy, https://orcid.org/0000-0002-0754-986X

Stepanova Halyna Mykolaivna Candidate of Biological Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Biomedical Disciplines and Physical Therapy, Cherkasy Medical Academy, Cherkasy, https://orcid.org/0000-0002-2863-3155

THE BIOPSYCHOSOCIAL MODEL AND THE INTERNATIONAL CLASSIFICATION OF FUNCTIONING AS A CONCEPTUAL FOUNDATION OF CONTEMPORARY PHYSICAL THERAPY: A THEORETICAL REVIEW

Abstract. The article presents a theoretical review of the conceptual relationship between G.L. Engel's biopsychosocial (BPS) model and the World Health Organization's International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF) as a methodological foundation of contemporary physical therapy. The relevance of the study stems from the discrepancy between the declarative commitment of physical therapy to a holistic understanding of health and the persistence of reductionist biomedical practices in clinical work — a discrepancy documented by empirical studies in several countries (Ireland, the UK, Italy, Spain) — as well as from the need for evidence-based implementation of the ICF in Ukraine, normatively updated by Law No. 1053-IX «On Rehabilitation in Health Care» (2020), the Order of the Ministry of Health No. 981 (2018), and National Classifier NC 030:2022. The methodological basis comprises theoretical analysis of sources: G.L. Engel's foundational publications, WHO documents, works of G. Stucki, A. Cieza, T.B. Üstün, J. Bickenbach, D.T. Wade, systematic reviews of BPS implementation in physical therapy (A. Synnott, S.N. Ghaemi), documents of Germany and Switzerland, current Ukrainian regulations, and higher education standards for specialty 227. It is established that the BPS model provides the philosophical and methodological level of understanding health, while the ICF operationalizes this model through the domains of body functions and structures (b, s), activity and participation (d), and environmental factors (e). Drawing on the experience of Germany, Switzerland, and global reviews, it is shown that even with formal legal anchoring of the ICF, its routine clinical implementation remains fragmentary. Critique of the BPS model (theoretical vagueness, risk of eclecticism, «biopsychosocial lip service») is outlined, along with its manifestations in physical

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

therapy and ways of mitigation through ICF operationalization. Key barriers to implementation in Ukraine are identified — terminological, educational, organizational — with emphasis on the heightened relevance of the BPS approach in wartime conditions.

Keywords: biopsychosocial model, International Classification of Functioning, ICF, physical therapy, rehabilitation, functioning, assessment, documentation.

Постановка проблеми. Становлення реабілітації як самостійної галузі охорони здоров'я в Україні впродовж останнього десятиріччя зумовило перехід від традиційної біомедичної парадигми, орієнтованої на нозологію та анатомо-фізіологічний дефект, до цілісного, особистісно-орієнтованого розуміння здоров'я людини. Цей перехід закріплено на нормативно-правовому рівні: Закон України № 1053-IX «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» від 3 грудня 2020 р. визначає метою реабілітації досягнення та підтримання оптимального рівня функціонування особи у її середовищі, а ключовими інструментами – індивідуальний реабілітаційний план та оцінювання повсякденного функціонування на основі Міжнародної класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я (МКФ) [1].

Фізична терапія як невід'ємна складова реабілітаційних послуг офіційно декларує прихильність до біопсихосоціального (БПС) підходу: вимога застосовувати «біопсихосоціальну модель обмежень життєдіяльності у професійній діяльності» закріплена як перший програмний результат навчання у Стандарті вищої освіти за спеціальністю 227 «Фізична терапія, ерготерапія» для другого (магістерського) рівня [2]. Проте міжнародні емпіричні дослідження та систематичні огляди свідчать, що між цією декларацією і реальною клінічною практикою існує значний розрив: фізичні терапевти схильні зберігати біомедично орієнтований підхід в обстеженні та плануванні втручання навіть тоді, коли формально дотримуються БПС-парадигми [3, 4]. Ця ситуація, по суті, відтворює «біопсихосоціальний лип-сервіс», описаний S.N. Ghaemi: модель декларується, проте на практиці зводиться до еклектичного додавання окремих психосоціальних запитань до стандартного біомедичного огляду без концептуальної інтеграції [5].

МКФ, прийнята 54-ю Всесвітньою асамблеєю охорони здоров'я у 2001 р., концептуально розроблена як міжнародно визнаний інструмент, що операціоналізує БПС-модель і дозволяє системно описувати функціонування людини в інтеракції з контекстуальними факторами [6]. В Україні переклад МКФ затверджено наказом Міністерства охорони здоров'я від 23 травня 2018 р. № 981 [7], а гармонізований із нею Національний класифікатор НК 030:2022 «Класифікатор функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я» введено в дію наказом Міністерства економіки [8]. Попри це, в українському фаховому дискурсі концептуальний зв'язок між БПС-моделлю та МКФ розкрито здебільшого фрагментарно, методичних матеріалів для фізичних терапевтів

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

бракує, а критичне переосмислення БПС-моделі та порівняльний аналіз досвіду інших країн майже не представлені. Це зумовлює актуальність систематизованого теоретичного аналізу із залученням критичної оптики та елементів аналітики порівняльного характеру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуальною основою сучасного розуміння функціонування є класичні праці Дж. Енгеля. У статті «The need for a new medical model: a challenge for biomedicine» (1977) автор запропонував БПС-модель як альтернативу редукціоністській біомедичній парадигмі [9], а у роботі «The clinical application of the biopsychosocial model» (1980) проілюстрував її прикладне використання [10]. Сучасний теоретичний перегляд моделі здійснили D.T. Wade та P.W. Halligan, які наголошують на її особливій актуальності для систем охорони здоров'я, орієнтованих на хронічні стани, і підкреслюють, що саме БПС-модель є концептуальною основою МКФ [11]. Водночас модель послідовно піддається обґрунтованій критиці. S.N. Ghaemi у програмній статті «The rise and fall of the biopsychosocial model» (2009) показав, що в умовах відсутності методичного припису, як саме інтегрувати три рівні аналізу, БПС перетворюється на форму еклектизму, що дозволяє клініцисту «робити будь-що»; ця слабкість суттєво знижує наукову цінність моделі [5]. D. Bolton у нещодавній публікації аргументує, що БПС-моделі потрібне теоретичне «оживлення» через залучення сучасних теорій в галузях нейронауки, психології розвитку та соціальної епідеміології [12].

Базовим міжнародним документом є власне «International Classification of Functioning, Disability and Health» ВООЗ (2001) [6]. Теоретичне обґрунтування МКФ як операційного втілення БПС-моделі та її ролі в реабілітаційній медицині послідовно розвивали G. Stucki зі співавторами: у працях про МКФ як перспективну класифікаційну рамку для реабілітаційної медицини [13], про цінність та застосування МКФ у клінічній практиці [14] та про МКФ як уніфікаційну модель для концептуального опису стратегії реабілітації [15]. Питання змісту, валідності та процесу розроблення МКФ розкрили A. Cieza та G. Stucki [16]. Прикладну методологію впровадження МКФ у клінічну реабілітаційну практику запропонували A. Rauch, A. Cieza та G. Stucki [17]. На розвиток операційного інструментарію МКФ спрямований проєкт Core Sets [18]; методологічно важливою є праця J. Bickenbach зі співавторами «ICF Core Sets: Manual for clinical practice» [19].

Емпіричний пласт літератури про реальний стан застосування БПС-підходу у фізичній терапії охоплює низку якісних та кількісних досліджень. У систематичному огляді A. Synnott зі співавторами на основі метасинтезу якісних досліджень показано, що фізичні терапевти можуть стигматизувати пацієнтів із психосоціальними чинниками болю в спині та відчувають себе не підготовленими для роботи з цими чинниками [3]. У систематичному огляді систематичних оглядів L. Roy зі співавторами картовано бар'єри та фасилітатори впровадження БПС-підходу у практику фізичної терапії за рамкою Theoretical

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Domains Framework (TDF), охопивши десять доменів – від знань і навичок до ролей, переконань та емоцій [20]. У кросс-секційному дослідженні V. Carrasco-Uribarren зі співавторами серед 447 іспанських фізичних терапевтів встановлено, що, незважаючи на теоретичну прихильність більшості до БПС-моделі, лише 9,8 % завжди застосовують її, а 40,7 % – часто; ключовими бар'єрами визначено недостатні психологічні навички (63,6 %), складнощі координації (47,6 %) та брак часу (43,6 %) [21]. Метасинтез O. Holopainen зі співавторами підтверджує, що навчальні інтервенції лише частково усувають невпевненість фізичних терапевтів у роботі з психосоціальними чинниками [4]. На рівні клінічної імплементації самої МКФ критичний огляд N.M. Wiegand зі співавторами – промовисто названий «All talk, no action?» – показує, що дифузія МКФ як терміна є успішною, проте її рутинна клінічна імплементація лишається ідіосинкратичною й рідко належно оцінюваною [22].

Досвід інших країн представлений у працях, що поєднують нормативний аналіз із оцінкою практики. M.F. Schuntermann описав ранній етап впровадження МКФ в Німеччині на основі Соціального кодексу IX (SGB IX, 2001), вказавши на проблеми операціоналізації концептів активності й участі через кваліфікатори [23]. M. Schubert зі співавторами проаналізували розрив між юридичним посиланням на МКФ у новому німецькому Законі про участь (Bundesteilhabegesetz, 2016) та відсутністю спільних обов'язкових інструментів оцінювання потреб [24]. У публікаціях Швейцарського центру параплегії та Університету Люцерна систематизовано клінічну модель ICF Rehab-Cycle, що задає процедурний стандарт використання МКФ у спеціалізованих закладах [25].

У вітчизняній літературі питання впровадження МКФ в управління реабілітацією розглянуто, зокрема, у працях Т.Г. Бакалюк зі співавторами [26]. Нормативне підґрунтя формують Закон № 1053-IX [1], наказ МОЗ № 981 [7], НК 030:2022 [8] та Стандарт ВО 227 для другого (магістерського) рівня [2]. Невирішеною частиною загальної проблеми залишається систематизований аналіз концептуальної відповідності БПС-моделі та МКФ із урахуванням критичної рецепції моделі, емпірично описаних бар'єрів її імплементації та порівняльного контексту досвіду інших країн – саме у застосуванні до української фізичної терапії воєнного періоду.

Мета статті. На основі теоретичного аналізу сучасної наукової літератури охарактеризувати концептуальний взаємозв'язок біопсихосоціальної моделі та Міжнародної класифікації функціонування з урахуванням критичної рецепції моделі, обґрунтувати їхнє значення як теоретичного підґрунтя сучасної фізичної терапії та окреслити основні виклики імплементації інтегрованого підходу в український контекст з опорою на порівняльний досвід.

Виклад основного матеріалу. БПС-модель Дж. Енгеля сформувалася як методологічна відповідь на обмеження домінантної у другій половині XX ст. біомедичної парадигми. Остання, попри значні досягнення у з'ясуванні механізмів захворювань, є редукціоністською: вона зводить хворобу до відхилення

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

вимірюваних біологічних параметрів, не залишаючи концептуального простору для соціальних, психологічних і поведінкових вимірів хвороби [9]. Дж. Енгель показав, що такий підхід є особливо неадекватним для роботи з хронічними станами, психосоматичними розладами і станами, у яких суб'єктивний досвід пацієнта є невід'ємною складовою клінічної картини [9].

БПС-модель ґрунтується на загальній теорії систем Л. фон Берталанфі і постулює, що людина одночасно функціонує на кількох ієрархічно організованих та взаємозалежних рівнях: біологічному, психологічному та соціальному [9, 10]. Ці рівні не є адитивними, а перебувають у двосторонній динамічній взаємодії. У публікації 1980 р. Дж. Енгель проілюстрував практичне застосування моделі на прикладі пацієнта з гострим інфарктом міокарда, продемонструвавши, що повноцінний клінічний підхід неможливий без урахування психологічного стану хворого, його соціальної ситуації та комунікації з медичним персоналом [10].

Саме на завдання операціоналізації цього бачення орієнтована МКФ. Її передісторією є Міжнародна класифікація наслідків хвороб (ICIDH, 1980), що розглядала послідовність «хвороба – дефект – обмеження – соціальна роль» лінійно. Критика лінійності та медикалізації ICIDH ініціювала тривалий процес перегляду, який завершився прийняттям МКФ 22 травня 2001 р. [6]. Принципово новим стало те, що МКФ відмовилася від категорії «наслідки хвороби» на користь опису функціонування як позитивного, багатовимірного конструкту [16].

Структурно МКФ складається з двох частин. Частина перша – «Функціонування та обмеження життєдіяльності» – охоплює функції організму (b), структури організму (s), активність і участь (d). Частина друга – «Контекстуальні фактори» – містить фактори середовища (e) та особистісні фактори, які визнаються в моделі, проте у класифікації не розгортаються через значну культурну варіативність [6]. Категорії МКФ організовані ієрархічно і кодуються комбінацією літери та числового коду; ступінь порушення позначається кваліфікаторами від 0 (немає порушення) до 4 (повне порушення) [16, 7]. Концептуальна модель МКФ зображає взаємодію між станом здоров'я, компонентами функціонування та контекстуальними факторами як двосторонню та нелінійну: той самий стан здоров'я (наприклад, ампутація нижньої кінцівки) може супроводжуватися різним рівнем функціонування залежно від факторів середовища та особистісних факторів. Для прикладного використання МКФ розроблено комплексні та короткі ICF Core Sets для конкретних станів і контекстів допомоги [18], а також інструменти, гармонізовані з МКФ, такі як WHODAS 2.0 [17].

Концептуальна відповідність між БПС-моделлю та МКФ є відносинами доповнюваності: БПС-модель забезпечує філософсько-методологічний рівень, тоді як МКФ – операційно-класифікаційний. Систематизовано це представлено в табл. 1.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Таблиця 1

Концептуальна відповідність рівнів БПС-моделі та компонентів МКФ

Рівень БПС-моделі	Компонент(и) МКФ	Приклад категорій
Біологічний	Функції організму (b); структури організму (s)	b280 (відчуття болю); s750 (структура нижньої кінцівки)
Психологічний	Розумові функції (b1); активність і участь (d) у частині пізнавальних завдань; особистісні фактори	b152 (емоційні функції); d175 (розв'язання проблем)
Соціальний	Активність і участь (d) у частині міжособистісних взаємодій та основних сфер життя; фактори середовища (e)	d750 (неформальні соціальні стосунки); e310 (найближча сім'я); e580 (служби, системи й політика охорони здоров'я)

Як видно з таблиці, біологічний рівень БПС-моделі знаходить чітке відображення у компонентах функцій (b) та структур (s) організму МКФ. Психологічний рівень кодується частково через розумові функції (b1), частково через домени активності й участі, що передбачають пізнавальне навантаження (d175 – розв'язання проблем, d177 – ухвалення рішень), а також через категорію особистісних факторів. Соціальний рівень БПС віддзеркалюється у частині компонента «активність і участь», що описує міжособистісні взаємодії та основні сфери життя (d710, d750, d870), та у компоненті факторів середовища (e), який охоплює продукти й технології, природне середовище, підтримку та стосунки, ставлення, а також служби, системи й політику [6, 16].

Попри широке прийняття БПС-моделі, її теоретичні та практичні обмеження зафіксовано у значному масиві критичної літератури. У теоретичному вимірі найвпливовішою є аргументація S.N. Ghaemi, який указав на дві системні слабкості. По-перше, модель є концептуально розмитою: вона не специфікує способу, у який біологічне, психологічне й соціальне мають інтегруватися в єдиному клінічному рішенні. По-друге, у відсутності такого методичного припису БПС-модель виродилася в «дозвіл робити будь-що» – клініцист орієнтується на той рівень аналізу, до якого має схильність, через що модель легітимує існуючі догматичні преференції замість їх корекції; еклектизм, на думку Ghaemi, «породжує догматизм» [5]. Близьку діагностику пропонує D. Bolton, який у роботі 2023 р. констатує, що візіонерський, але програмний характер постулатів Енгеля нині потребує підкріплення сучасними каузальними теоріями (нейробіологією стресу, теорією прив'язаності, моделями соціальних детермінант здоров'я) – без чого модель залишається переконливою риторикою без виразного наукового змісту [12].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Ці теоретичні зауваги мають прямий вияв у практиці фізичної терапії. У систематичному огляді A. Synnott зі співавторами зафіксовано, що навіть у системах охорони здоров'я з декларованою БПС-орієнтацією фізичні терапевти схильні: (а) уникати ідентифікації психосоціальних чинників, що перешкоджають одужанню; (б) висловлювати стигматизаційні судження щодо пацієнтів, у яких такі чинники виражені; (в) відчувати недостатню підготовленість для роботи з ними [3]. Метасинтез O. Holopainen зі співавторами на матеріалі 12 якісних досліджень із 113 учасниками показав, що навіть після спеціалізованих навчальних інтервенцій фізичні терапевти не почуваються впевнено в усіх компонентах БПС-роботи; ключові потреби стосуються тривалого менторингу та індивідуалізованої підтримки, а не лише разових тренінгів [4]. У систематичному огляді систематичних оглядів L. Roy зі співавторами зафіксовано бар'єри в десяти доменах теоретичної рамки TDF: знаннях, навичках, переконаннях про власні можливості, переконаннях про наслідки, рольовій ідентичності, контексті середовища, соціальних впливах, емоціях [20]. Кількісне дослідження V. Carrasco-Uribarren зі співавторами в Іспанії (n = 447) встановило, що при ретельному декларуванні БПС-моделі лише 9,8 % фізичних терапевтів застосовують її «завжди», а 40,7 % – «часто»; інші вказують на брак психологічних навичок, складнощі координації з іншими фахівцями, дефіцит часу та хибні очікування пацієнтів як головні бар'єри [21]. Тобто, феномен «біопсихосоціального лип-сервісу» є не теоретичною абстракцією, а емпірично документованою рисою професійної практики у різних країнах.

Принципово важливо, що ці слабкості БПС-моделі частково компенсуються, коли модель оперується через МКФ. По-перше, МКФ запроваджує спільну професійну мову з конкретними категоріями, що знімає частину звинувачення в розмитості: «психосоціальні чинники» перестають бути загальним відсиланням і отримують конкретне закріплення в категоріях b1, d7, e (зокрема e3 – підтримка та стосунки, e4 – ставлення). По-друге, МКФ пропонує процедурний стандарт – ICF Rehab-Cycle, у якому кроки оцінювання, постановки цілей, втручання та оцінки результату прив'язані до однакового набору категорій, що ускладнює мовчазне «зсковзування» в чисто біомедичний підхід [25]. По-третє, ICF Core Sets задають мінімальний обов'язковий обсяг доменів для конкретного стану, що зменшує залежність від індивідуальних схильностей клініциста. Таким чином, МКФ не усуває критики БПС-моделі повністю, але переводить дискусію зі сфери чистої методології у сферу інструментально вимірюваної практики – і саме у цьому полягає її стратегічна цінність для фізичної терапії.

Інтеграція БПС/МКФ-підходу розгортається у чотирьох взаємопов'язаних площинах: обстеження, формулювання реабілітаційного діагнозу, планування втручання та документування. На етапі обстеження структурування анамнезу й об'єктивного огляду за доменами МКФ забезпечує системне збирання

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

інформації не лише про порушення функцій і структур, а й про обмеження активності, участі, а також про сприятливі та перешкодні фактори середовища і особистісні фактори [15, 17]. На рівні реабілітаційного діагнозу інтегрований підхід вимагає переходу від суто нозологічних формулювань до опису пацієнта в термінах профілю функціонування. Стан позначається на рівні нозології (за МКХ-11), однак реабілітаційні цілі формулюються в категоріях МКФ.

Постановка цілей за SMART-критеріями у межах доменів МКФ дозволяє розрізняти цілі рівня функцій (зменшення больового синдрому за ВАШ), активності (виконання трансферу з ліжка на крісло без сторонньої допомоги), участі (повернення до професійної діяльності) [17]. Така трирівнева структура цілей структурно відповідає індивідуальному реабілітаційному плану, передбаченому Законом № 1053-IX [1].

Для ілюстрації того, як цей підхід працює у конкретному клінічному епізоді, нижче наведено гіпотетичну, але типову віньєтку (узагальнений профіль, не конкретний пацієнт):

Пацієнт N., 34 роки, ветеран, після ампутації нижньої кінцівки на рівні стегна внаслідок мінно-вибухової травми. У межах суто біомедичного підходу обстеження зосередилося б на структурі кукси (s750), функціях нервово-м'язово-скелетної системи (b730–b770) та больовому синдромі (b280); втручання – на загоєнні рани, профілактиці контрактур, підготовці до протезування, відновленні базової мобільності. У межах БПС/МКФ-підходу до обстеження додатково включаються: домен d (виконання трансферів d420, ходьби з протезом d450, користування громадським транспортом d470, повернення до оплачуваної роботи d850); домен e (доступність протеза та сервісного обслуговування – e1151; архітектурна доступність житла й публічних просторів – e150, e155; ставлення родини й найближчого оточення – e310, e320, e410, e420; служби й політика – e570, e580); психологічні складові (емоційні функції b152 із урахуванням ризику ПТСР, мотивація b1301). Реабілітаційні цілі формулюються на трьох рівнях. Функціональний: підтримання обсягу рухів у кульшовому суглобі та зменшення фантомного болю до ВАШ ≤ 3/10 за 4 тижні. Активність: незалежна ходьба з протезом на відстань 100 м за 8 тижнів. Участь: повернення до часткової професійної діяльності за 6 місяців. Без БПС/МКФ-оптики цілі рівня участі та фактори середовища ризикують залишитися поза увагою фізичного терапевта, бо «не належать до його компетенції» – і реабілітація стає функціонально неповною.

У сфері документування використання категорій МКФ забезпечує спільну професійну мову мультидисциплінарної команди, порівнюваність даних між закладами, можливість відстеження динаміки функціонування та інтеграцію з електронною системою охорони здоров'я. Саме із цією метою в Україні розроблено НК 030:2022 [8]. Стандартизованими інструментами, прив'язаними до доменів МКФ, у фізичній терапії широко використовуються: ВАШ та числова

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

рейтингова шкали болю (b280); індекс Бартел та шкала FIM (для домену d); тест TUG, 6MWT, Шкала балансу Берг (для функцій b – нервово-м'язово-скелетних та домену d4 – мобільність); WHODAS 2.0 для інтегрованої оцінки обмежень життєдіяльності [17].

Розгляд міжнародного досвіду виявляє стійкий патерн: формальне нормативне закріплення МКФ випереджає її рутинну клінічну імплементацію. Найповніше задокументованим є випадок Німеччини. Соціальний кодекс IX (Sozialgesetzbuch IX), чинний з 01 липня 2001 р., є першою національною нормативною рамкою, що системно спирається на біопсихосоціальну логіку та концепти участі (Teilhabe) і обмеження життєдіяльності (Behinderung), узгоджені з МКФ [23]. У Bundesteilhabegesetz (Федеральному законі про участь, 2016) МКФ прямо згадується як референтна модель для оцінювання потреб у реабілітаційних послугах [24].

Однак, як зазначають M. Schubert зі співавторами, юридичне посилання на МКФ є рамковим і необов'язковим: відсутні спільні стандарти інструментів оцінювання, а різні страхові установи та постачальники послуг застосовують МКФ у різний спосіб і в різному обсязі [24]. Тобто навіть за умови раннього й виразного нормативного закріплення розрив між «правом на МКФ» і «практикою МКФ» зберігається понад два десятиріччя.

Швейцарія представляє альтернативну модель: системна імплементація МКФ значною мірою опирається не лише на загальнонаціональне законодавство, а й на ініціативу провідних клінічних і наукових інституцій. Швейцарський центр параплегії (Swiss Paraplegic Research) у співпраці з Університетом Люцерна розробив модель ICF Rehab-Cycle, яка задає процедурний стандарт використання МКФ у спеціалізованих закладах: послідовність кроків (assessment – assignment – intervention – evaluation), кожен з яких прив'язаний до набору категорій МКФ і Core Sets для відповідного стану [25]. Сильний бік цієї моделі – дисциплінованість і системність, обмеження – локалізованість: повнота імплементації залежить від інституційної ініціативи, тому масштабованість на всю країну вимагає окремих зусиль.

На глобальному рівні картина систематизована N.M. Wiegand зі співавторами в огляді 2012 р. з промовистою назвою «All talk, no action?». Аналіз даних PubMed та Google за 2001–2010 рр. показав, що дифузія МКФ як терміна та концепту є успішною, проте її клінічна імплементація – «вкрай ідіосинкратична» (highly idiosyncratic), а докази практичних переваг МКФ-орієнтованої практики для членів реабілітаційних команд та пацієнтів є «у кращому разі слабкими» [22].

Цей висновок суттєво коригує оптимістичні очікування: саме лише прийняття МКФ на нормативному рівні не гарантує її трансформативного впливу на клінічну практику, потрібен подальший методологічний і організаційний супровід.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Таблиця 2

Порівняльна характеристика імплементації МКФ: Німеччина, Швейцарія, глобальний рівень, Україна

Країна	Нормативне закріплення МКФ	Стан клінічної імплементації	Ключові виклики
Німеччина	SGB IX (2001), Bundesteilhabegesetz (2016) посилається на МКФ як референтну модель	Гетерогенне використання різними страховими інституціями та постачальниками послуг; рамковість юридичних формулювань	«Юридично необов'язкове» формулювання посилань на МКФ; відсутність спільних обов'язкових інструментів оцінювання потреб
Швейцарія	Інтеграція МКФ у клінічну практику окремих інституцій (зокрема Swiss Paraplegic Research)	Розроблення моделі ICF Rehab-Cycle, систематичне використання Core Sets у спеціалізованих закладах	Залежність повноти впровадження від інституційної ініціативи окремих центрів
Глобально	МКФ схвалена 191 державою — членом ВООЗ (2001)	Дифузія МКФ як терміна та концепту – висока; рутинна клінічна імплементація – ідіосинкратична, рідко належно оцінювана	«All talk, no action»: розрив між концептуальним прийняттям та клінічною практикою
Україна	Закон № 1053-IX (2020); Наказ МОЗ № 981 (2018); НК 030:2022; Стандарт ВО 227 (магістр) – вимога ПРфт 1	Стадія активного впровадження; ЕКОПФО запроваджується; рутинна МКФ-документація у ФТ обмежена	Термінологічні, освітні, ресурсні та інфраструктурні бар'єри; додатковий тиск воєнного контексту

На цьому тлі український випадок є водночас і запізнілим, і потенційно перспективним. Запізнілим – оскільки система реабілітації, БПС-орієнтована за нормативною рамкою, лише розгортається; перспективним – оскільки реформа відбувається з урахуванням двадцятилітнього міжнародного досвіду й може уникнути частини «дитячих хвороб» першого покоління імплементацій. Україна

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

вже має: законодавче закріплення мети реабілітації як підтримання функціонування (Закон № 1053-IX) [1]; затверджений переклад МКФ (Наказ МОЗ № 981) [7]; гармонізований Національний класифікатор НК 030:2022 [8]; обов'язкову вимогу застосовувати БПС-модель у Стандарті ВО 227 для магістрів [2]; запровадження системи оцінювання повсякденного функціонування особи (ЕКОПФО) як заміщення колишньої медико-соціальної експертизи. Водночас рутинне використання категорій МКФ у документації фізичних терапевтів обмежене, а методичний супровід – здебільшого ентузіастський.

Основні бар'єри імплементації, спостережувані в українських умовах, типологічно близькі до тих, що описані в міжнародній літературі, та водночас мають специфіку. Термінологічний бар'єр виявляється у повсякденному паралельному використанні термінологій – нозологічної (МКХ), функціональної (МКФ) та кваліфікаційної (інвалідність як юридична категорія); узгодженість української термінології МКФ із чинними професійними стандартами потребує подальшого редакторського доопрацювання, а пошук відповідників для тонких розрізнень оригіналу (capacity vs performance, activity vs participation) залишається відкритим завданням. Освітній бар'єр полягає в тому, що БПС-вимога Стандарту ВО 227 [2] значно випереджає реальну насиченість підручників, навчальних кейсів і симуляційних завдань відповідним змістом; це створює ризик відтворення «лип-сервіс»-схеми, описаної в емпіричних дослідженнях інших країн [3, 21]. Організаційний бар'єр пов'язаний із часом, потрібним на ICF-орієнтоване обстеження, та з відсутністю інтегрованих із МКФ форм у багатьох електронних системах закладів охорони здоров'я. Ресурсний бар'єр пов'язаний із демографічною й матеріально-технічною базою реабілітації.

Окремої уваги заслуговує контекст повномасштабної війни. Війна одночасно посилює потребу в БПС/МКФ-підході (зростання числа осіб із бойовими травмами, ампутаціями, наслідками мінно-вибухових поранень, ПТСР і коморбідними станами – тобто саме тих категорій, де ізольоване відновлення біологічних функцій без інтеграції психологічного та соціального вимірів є низькоефективним) і ускладнює його впровадження (дефіцит фахівців, перевантаження закладів, тимчасова релокація пацієнтів та команд, інфраструктурні руйнування). Ця подвійність робить імплементацію МКФ не теоретично бажаною, а практично необхідною, але вимагає реалістичного планування: зокрема, доцільно розпочинати з пріоритетних клінічних контекстів – реабілітація після ампутацій, постінсультна реабілітація, реабілітація осіб із ПТСР і психосоматичними проявами – де відносна користь від БПС/МКФ-оптики максимальна. Друга ілюстративна віньєтка унаочнює, як одна й та сама нормативна вимога працює (або не працює) на рівні щоденної практики:

Пацієнт К., 58 років, після ішемічного інсульту, госпіталізований у регіональний реабілітаційний підрозділ. У документації заклад декларує застосування МКФ; у реальній історії хвороби, окрім нозологічного діагнозу, є лише запис: «фізичний терапевт – вертикалізація, ходьба з опорою». БПС-вимір

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

тут де-факто відсутній. Натомість повна МКФ-документація мала б охоплювати: профіль b (b110 – свідомість, b730 – м'язова сила, b760 – контроль довільних рухів, b167 – мовні функції); профіль s (s110 – структура головного мозку); профіль d (d410–d465 – зміна положення тіла, d530–d540 – самообслуговування, d630 – приготування їжі, d710 – основні міжособистісні взаємодії, d850 – оплачувана робота для працездатного віку); профіль e (e310 – родина як джерело догляду й мотивації, e120 – допоміжні засоби мобільності, e150 – архітектурна доступність житла, e580 – маршрут до місця амбулаторної реабілітації після виписки). За такої повноти запису фізичний терапевт уже на стаціонарному етапі бачить, що ключовою перешкодою для повернення додому буде не лише сила нижніх кінцівок, а й архітектурна доступність житла – і має змогу включити цей фактор у план виписки. Без МКФ-структури проблема виявляється post factum, коли пацієнт повертається до підрозділу через падіння у власному будинку.

Перспективними напрямами розвитку є: розроблення вітчизняних україномовних методичних матеріалів з ICF-орієнтованого обстеження у фізичній терапії; адаптація ICF Core Sets до клінічних протоколів; запровадження післядипломної освіти з БПС/МКФ-підходу із тривалим менторським супроводом, а не лише коротких тренінгів (як показує метасинтез [4]); проведення вітчизняних емпіричних досліджень про реальний стан МКФ-документування у фізичній терапії за зразком згаданих міжнародних оглядів; інтеграція МКФ-категорій в електронні системи закладів охорони здоров'я.

Висновки. Здійснений теоретичний огляд із залученням критичної оптики та елементів порівняльного аналізу дозволяє сформулювати такі висновки. По-перше, БПС-модель Дж. Енгеля є теоретико-методологічною рамкою, що визначає цілісне, багаторівневе системне розуміння здоров'я; її обґрунтована критика (теоретична розмитість, ризик еклектизму, феномен «лип-сервісу», емпірично зафіксований у фізичній терапії в кількох країнах) не спростовує моделі, але вказує на необхідність її методичного підкріплення. По-друге, МКФ є прикладною класифікаційною системою, що операціоналізує БПС-модель і частково компенсує її слабкості через спільну професійну мову, процедурний стандарт ICF Rehab-Cycle та Core Sets. По-третє, концептуальне співвідношення БПС-моделі та МКФ є відносинами доповнюваності: перша забезпечує філософсько-методологічний рівень, друга – інструментально-класифікаційний. По-четверте, інтегрований БПС/МКФ-підхід має конкретні наслідки для обстеження, формулювання реабілітаційного діагнозу, постановки SMART-цілей і документування у фізичній терапії, що проілюстровано у клінічних віньєтках. По-п'яте, порівняльний досвід Німеччини, Швейцарії та глобальні огляди (зокрема «All talk, no action?» N.M. Wiegand зі співавторами) демонструють: формальне нормативне закріплення МКФ випереджає її рутинну клінічну імплементацію, тому Україні слід планувати не лише нормативну, а й методичну та освітню стадії впровадження. По-шосте, в умовах війни значущість

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

БПС/МКФ-підходу для української фізичної терапії додатково зростає за рахунок специфіки контингенту реабілітантів. Перспективи подальших розвідок пов'язані з емпіричним вивченням стану ICF-орієнтованої документації у фізичній терапії в Україні, розробленням україномовних методичних матеріалів та адаптацією Core Sets МКФ до конкретних клінічних контекстів.

Література:

1. Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я : Закон України від 03.12.2020 № 1053-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20 (дата звернення: 28.04.2026).

2. Про внесення змін до стандарту вищої освіти зі спеціальності 227 Терапія та реабілітація для другого (магістерського) рівня вищої освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 30.10.2024 № 1549. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2024/30-10-2024/227-terapiya-ta-reabilitatsiya-mahistr-1549-vid-30-10-2024.pdf (дата звернення: 28.04.2026).

3. Synnott A., O'Keeffe M., Bunzli S., Dankaerts W., O'Sullivan P., O'Sullivan K. Physiotherapists may stigmatise or feel unprepared to treat people with low back pain and psychosocial factors that influence recovery: a systematic review. *Journal of Physiotherapy*. 2015. Vol. 61, № 2. P. 68–76. DOI: 10.1016/j.jphys.2015.02.016.

4. Holopainen R., Simpson P., Piirainen A., Karppinen J., Schütze R., Smith A., O'Sullivan P., Kent P. Physiotherapists' perceptions of learning and implementing a biopsychosocial intervention to treat musculoskeletal pain conditions: a systematic review and metasynthesis of qualitative studies. *Pain*. 2020. Vol. 161, № 6. P. 1150–1168. DOI: 10.1097/j.pain.0000000000001809.

5. Ghaemi S.N. The rise and fall of the biopsychosocial model. *The British Journal of Psychiatry*. 2009. Vol. 195, № 1. P. 3–4. DOI: 10.1192/bjp.bp.109.063859.

6. International Classification of Functioning, Disability and Health: ICF / World Health Organization. Geneva : WHO, 2001. 299 p.

7. Про затвердження перекладу Міжнародної класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я та Міжнародної класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я дітей і підлітків : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 23.05.2018 № 981. URL: https://moz.gov.ua/uk/decrees/nakaz-moz-ukraini-vid-23052018--981-pro-zatverdzhennja-perekladu-mizhnarodnoi-klasifikacii-funkcionuvannja-obmezhen-zhittedijalnosti-ta-zdorov%E2%80%99ja-ta-mizhnarodnoi-klasifikacii-funkcionuvannja-obmezhen-zhittedijalnosti-ta-zdorov%E2%80%99ja-ditej-i-pidlitkiv (дата звернення: 28.04.2026).

8. Національний класифікатор НК 030:2022 «Класифікатор функціонування, обмеження життєдіяльності та здоров'я» : затверджено наказом Міністерства економіки України. URL: https://moz.gov.ua/uploads/8/44015-nk_030_2022_klasifikator_funkcionuvanna_obmezenna_zittedial_nosti.pdf (дата звернення: 28.04.2026).

9. Engel G.L. The need for a new medical model: a challenge for biomedicine. *Science*. 1977. Vol. 196, № 4286. P. 129–136. DOI: 10.1126/science.847460.

10. Engel G.L. The clinical application of the biopsychosocial model. American Journal of Psychiatry. 1980. Vol. 137, № 5. P. 535–544. DOI: 10.1176/ajp.137.5.535.

11. Wade D.T., Halligan P.W. The biopsychosocial model of illness: a model whose time has come. *Clinical Rehabilitation*. 2017. Vol. 31, № 8. P. 995–1004. DOI: 10.1177/0269215517709890.

12. Bolton D. A revitalized biopsychosocial model: core theory, research paradigms, and clinical implications. *Psychological Medicine*. 2023. Vol. 53, № 16. P. 7504–7511. DOI: 10.1017/S0033291723002660.

ISSN 2786-4952 Online

13. Stucki G. International Classification of Functioning, Disability, and Health (ICF): a promising framework and classification for rehabilitation medicine. *American Journal of Physical Medicine & Rehabilitation.* 2005. Vol. 84, № 10. P. 733–740. DOI: 10.1097/01.phm.0000 179521.70639.83.

14. Stucki G., Cieza A., Ewert T., Kostanjsek N., Chatterji S., Üstün T.B. Application of the International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF) in clinical practice. *Disability and Rehabilitation*. 2002. Vol. 24, № 5. P. 281–282. DOI: 10.1080/09638280110105222.

15. Stucki G., Cieza A., Melvin J. The International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF): a unifying model for the conceptual description of the rehabilitation strategy. *Journal of Rehabilitation Medicine*. 2007. Vol. 39, № 4. P. 279–285. DOI: 10.2340/16501977-0041.

16. Cieza A., Stucki G. The International Classification of Functioning Disability and Health: its development process and content validity. *European Journal of Physical and Rehabilitation Medicine*. 2008. Vol. 44, № 3. P. 303–313.

17. Rauch A., Cieza A., Stucki G. How to apply the International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF) for rehabilitation management in clinical practice. *European Journal of Physical and Rehabilitation Medicine*. 2008. Vol. 44, № 3. P. 329–342.

18. Cieza A., Ewert T., Üstün T.B., Chatterji S., Kostanjsek N., Stucki G. Development of ICF Core Sets for patients with chronic conditions. *Journal of Rehabilitation Medicine*. 2004. Suppl. 44. P. 9–11. DOI: 10.1080/16501960410015353.

19. ICF Core Sets: manual for clinical practice / J. Bickenbach, A. Cieza, A. Rauch, G. Stucki (eds.). 2nd edition. Göttingen : Hogrefe Publishing, 2021. 136 p.

20. Roy J.-S., Bouyer L.J., Langevin P., Mercier C. Beyond the Joint: The Role of Central Nervous System Reorganizations in Chronic Musculoskeletal Disorders. *The Journal of orthopaedic and sports physical therapy*. 2017. Vol. 47, № 11. P. 817–821. DOI: 10.2519/jospt.2017.0608.

21. Díaz-Fernández Á., Cortés-Pérez I., Obrero-Gaitán E., Ortega-Martínez A. R., Osuna-Pérez M. C., Zagalaz-Anula N., Lomas-Vega, R. Chronic Pain Management Approaches among Spanish Physiotherapists: Influences, Practices, Barriers, and Challenges. *Journal of personalized medicine*. 2024. Vol. 14, № 9. Article 903. DOI: 10.3390/jpm14090903.

22. Wiegand N.M., Belting J., Fekete C., Gutenbrunner C., Reinhardt J.D. All talk, no action?: the global diffusion and clinical implementation of the international classification of functioning, disability, and health. American Journal of Physical Medicine & Rehabilitation. 2012. Vol. 91, № 7. P. 550–560. DOI: 10.1097/PHM.0b013e31825597e5.

23. Schuntermann M.F. The implementation of the International Classification of Functioning, Disability and Health in Germany: experiences and problems. *International Journal of Rehabilitation Research*. 2005. Vol. 28, № 2. P. 93–102. DOI: 10.1097/00004356-200506000-00001.

24. Schubert M., Schian M., Viehmeier S. Das Bundesteilhabegesetz: neue Anforderungen an die Bedarfsermittlung mit besonderer Beachtung der medizinischen Rehabilitation. Bundesg esundheitsblatt – Gesundheitsforschung – Gesundheitsschutz. 2016. Vol. 59, № 9. P. 1053–1059. DOI: 10.1007/s00103-016-2393-9.

25. Stucki G., Bickenbach J. Functioning: the third health indicator in the health system and the key indicator for rehabilitation. European Journal of Physical and Rehabilitation Medicine. 2017. Vol. 53, № 1. P. 134–138. DOI: 10.23736/S1973-9087.17.04565-8.

26. Бакалюк Т.Г., Голяченко А.О., Стельмах Г.О., Голяченко О.А. Міжнародна класифікація функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я в управлінні реабілітацією. Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України. 2019. № 4. С. 36–39. DOI: 10.11603/1681-2786.2019.4.10946.

ISSN 2786-4952 Online

References

1. Pro reabilitatsiiu u sferi okhorony zdorov'ia : Zakon Ukrainy vid 03.12.2020 № 1053-IX [On Rehabilitation in Health Care: Law of Ukraine of 03.12.2020 No. 1053-IX]. zakon.rada.gov.ua. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20 [in Ukrainian].

2. Pro vnesennia zmin do standartu vyshchoi osvity zi spetsialnosti 227 «Terapiia ta reabilitatsiia» dlia druhoho (mahisterskoho) rivnia vyshchoi osvity : Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 30.10.2024 № 1549 [On Amendments to the Higher Education Standard in Specialty 227 «Therapy and Rehabilitation» for the Second (Master's) Level of Higher Education: Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine of 30.10.2024 No. 1549]. mon.gov.ua. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2024/30-10-2024/227-terapiya-ta-reabilitatsiya-mahistr-1549-vid-30-10-2024.pdf [in Ukrainian].

3. Synnott, A., O'Keeffe, M., Bunzli, S., Dankaerts, W., O'Sullivan, P., & O'Sullivan, K. (2015). Physiotherapists may stigmatise or feel unprepared to treat people with low back pain and psychosocial factors that influence recovery: a systematic review. Journal of Physiotherapy, 61(2), 68–76. DOI: 10.1016/j.jphys.2015.02.016 [in English].

4. Holopainen, R., Simpson, P., Piirainen, A., Karppinen, J., Schütze, R., Smith, A., O'Sullivan, P., & Kent, P. (2020). Physiotherapists' perceptions of learning and implementing a biopsychosocial intervention to treat musculoskeletal pain conditions: a systematic review and metasynthesis of qualitative studies. Pain, 161(6), 1150–1168. DOI: 10.1097/j.pain.0000000000001809 [in English].

5. Ghaemi, S.N. (2009). The rise and fall of the biopsychosocial model. The British Journal of Psychiatry, 195(1), 3–4. DOI: 10.1192/bjp.bp.109.063859 [in English].

6. World Health Organization (2001). International Classification of Functioning, Disability and Health: ICF. Geneva: WHO [in English].

7. Pro zatverdzhennia perekladu Mizhnarodnoi klasyfikatsii funktsionuvannia, obmezhen zhyttiediialnosti ta zdorov'ia ta Mizhnarodnoi klasyfikatsii funktsionuvannia, obmezhen zhyttiediialnosti ta zdorov'ia ditei i pidlitkiv : Nakaz Ministerstva okhorony zdorov'ia Ukrainy vid 23.05.2018 № 981 [On Approval of the Translation of the ICF and the ICF for Children and Youth: Order of the Ministry of Health of Ukraine of 23.05.2018 No. 981]. moz.gov.ua. URL: https://moz.gov.ua/uk/decrees/nakaz-moz-ukraini-vid-23052018--981-pro-zatverdzhennja-perekladu-mizhnarodnoi-klasifikacii-funkcionuvannja-obmezhen-zhittedijalnosti-ta-zdorov%E2%80%99ja-ta-mizhnarodnoi-klasifikacii-funkcionuvannja-obmezhen-zhittedijalnosti-ta-zdorov%E2%80%99ja-ditej-i-pidlitkiv [in Ukrainian].

8. Natsionalnyi klasyfikator NK 030:2022 «Klasyfikator funktsionuvannia, obmezhennia zhyttiediialnosti ta zdorov'ia» [National Classifier NC 030:2022 «Classifier of Functioning, Disability and Health»]. moz.gov.ua. URL: https://moz.gov.ua/uploads/8/44015-nk_030_2022_klasifikator_funkcionuvanna_obmezenna_zittedial_nosti.pdf [in Ukrainian].

9. Engel, G.L. (1977). The need for a new medical model: a challenge for biomedicine. Science, 196(4286), 129–136. DOI: 10.1126/science.847460 [in English].

10. Engel, G.L. (1980). The clinical application of the biopsychosocial model. American Journal of Psychiatry, 137(5), 535–544. DOI: 10.1176/ajp.137.5.535 [in English].

11. Wade, D.T., & Halligan, P.W. (2017). The biopsychosocial model of illness: a model whose time has come. Clinical Rehabilitation, 31(8), 995–1004. DOI: 10.1177/0269215517709890 [in English].

12. Bolton, D. (2023). A revitalized biopsychosocial model: core theory, research paradigms, and clinical implications. Psychological Medicine, 53(16), 7504–7511. DOI: 10.1017/S0033291723002660 [in English].

13. Stucki, G. (2005). International Classification of Functioning, Disability, and Health (ICF): a promising framework and classification for rehabilitation medicine. American Journal of

ISSN 2786-4952 Online

Physical Medicine & Rehabilitation, 84(10), 733–740. DOI: 10.1097/01.phm.0000179521.70639.83 [in English].

14. Stucki, G., Cieza, A., Ewert, T., Kostanjsek, N., Chatterji, S., & Üstün, T.B. (2002). Application of the International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF) in clinical practice. Disability and Rehabilitation, 24(5), 281–282. DOI: 10.1080/09638280110105222 [in English].

15. Stucki, G., Cieza, A., & Melvin, J. (2007). The International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF): a unifying model for the conceptual description of the rehabilitation strategy. Journal of Rehabilitation Medicine, 39(4), 279–285. DOI: 10.2340/16501977-0041 [in English].

16. Cieza, A., & Stucki, G. (2008). The International Classification of Functioning Disability and Health: its development process and content validity. European Journal of Physical and Rehabilitation Medicine, 44(3), 303–313 [in English].

17. Rauch, A., Cieza, A., & Stucki, G. (2008). How to apply the International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF) for rehabilitation management in clinical practice. European Journal of Physical and Rehabilitation Medicine, 44(3), 329–342 [in English].

18. Cieza, A., Ewert, T., Üstün, T.B., Chatterji, S., Kostanjsek, N., & Stucki, G. (2004). Development of ICF Core Sets for patients with chronic conditions. Journal of Rehabilitation Medicine, Suppl. 44, 9–11. DOI: 10.1080/16501960410015353 [in English].

19. Bickenbach, J., Cieza, A., Rauch, A., & Stucki, G. (Eds.). (2021). ICF Core Sets: manual for clinical practice. Göttingen: Hogrefe Publishing [in English].

20. Roy, J.-S., Bouyer, L.J., Langevin, P., & Mercier, C. (2017). Beyond the Joint: The Role of Central Nervous System Reorganizations in Chronic Musculoskeletal Disorders. *The Journal of orthopaedic and sports physical therapy*, *47*(11), 817–821. DOI: 10.2519/jospt.2017.0608 [in English].

21. Díaz-Fernández, Á., Cortés-Pérez, I., Obrero-Gaitán, E., Ortega-Martínez, A. R., Osuna-Pérez, M. C., Zagalaz-Anula, N., & Lomas-Vega, R. (2024). Chronic Pain Management Approaches among Spanish Physiotherapists: Influences, Practices, Barriers, and Challenges. *Journal of personalized medicine*, *14*(9), 903. DOI: 10.3390/jpm14090903 [in English].

22. Wiegand, N.M., Belting, J., Fekete, C., Gutenbrunner, C., & Reinhardt, J.D. (2012). All talk, no action?: the global diffusion and clinical implementation of the international classification of functioning, disability, and health. American Journal of Physical Medicine & Rehabilitation, 91(7), 550–560. DOI: 10.1097/PHM.0b013e31825597e5 [in English].

23. Schuntermann, M.F. (2005). The implementation of the International Classification of Functioning, Disability and Health in Germany: experiences and problems. International Journal of Rehabilitation Research, 28(2), 93–102. DOI: 10.1097/00004356-200506000-00001 [in English].

24. Schubert, M., Schian, M., & Viehmeier, S. (2016). Das Bundesteilhabegesetz : Neue Anforderungen an die Bedarfsermittlung und -feststellung mit besonderem Fokus auf medizinische Rehabilitationsleistungen [The federal participation law : New requirements for needs assessment with special emphasis on medical rehabilitation services]. *Bundesgesundheitsblatt, Gesundheits forschung, Gesundheitsschutz*, *59*(9), 1053–1059. https://doi.org/10.1007/s00103-016-2393-9 [in German].

25. Stucki, G., & Bickenbach, J. (2017). Functioning: the third health indicator in the health system and the key indicator for rehabilitation. European Journal of Physical and Rehabilitation Medicine, 53(1), 134–138. DOI: 10.23736/S1973-9087.17.04565-8 [in English].

26. Bakaliuk, T.H., Holiachenko, A.O., Stelmakh, H.O., & Holiachenko, O.A. (2019). Mizhnarodna klasyfikatsiia funktsionuvannia, obmezhen zhyttiediialnosti ta zdorov'ia v upravlinni reabilitatsiieiu [International Classification of Functioning, Disability and Health in the management of rehabilitation]. Visnyk sotsialnoi hihiieny ta orhanizatsii okhorony zdorov'ia Ukrainy – Bulletin

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

of Social Hygiene and Health Care Organization of Ukraine, (4), 36–39. DOI: 10.11603/1681-2786.2019.4.10946 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК: 618.39-06:616-007.17

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3816-3833

Чигір Ірина Вікторівна кандидат медичних наук, доцент кафедри пропедевтики дитячих захворювань із доглядом за хворими дітьми Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова, м. Вінниця, https://orcid.org/0000-0001-5635-6485

Хромих Катерина Вадимівна кандидат медичних наук, доцент кафедри педіатрії №2 Вінницького національного медичного університету імені М.І. Пирогова, м. Вінниця, https://orcid.org/0000-0001-7241-5190

Курець Олександра Олександрівна кандидат медичних наук, доцент кафедри пропедевтики дитячих захворювань із доглядом за хворими дітьми Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова, м. Вінниця, https://orcid.org/0000-0002-8365-1647

КЛІНІЧНІ ПРОЯВИ НЕДИФЕРЕНЦІЙОВАНОЇ ДИСПЛАЗІЇ СПОЛУЧНОЇ ТКАНИНИ У ВАГІТНИХ ПРИ НЕВИНОШУВАННІ

Анотація. Невиношування вагітності залишається однією з ключових проблем сучасного акушерства, що має мультифакторну природу. Одним із важливих, проте недостатньо вивчених чинників є недиференційована дисплазія сполучної тканини (НДСТ), яка характеризується системністю ураження та поліморфізмом клінічних проявів. Порушення структури позаклітинного матриксу при НДСТ можуть впливати на функціональну спроможність органів репродуктивної системи та сприяти розвитку акушерських ускладнень.

Мета дослідження. Узагальнити сучасні наукові дані щодо клінічних проявів НДСТ у вагітних та їх ролі у розвитку невиношування вагітності.

Матеріали та методи. Проведено систематичний пошук наукових публікацій у базах PubMed, Scopus, Web of Science та Google Scholar за період 2016-2026 рр. Відбір джерел здійснювався відповідно до рекомендацій PRISMA.

До аналізу включено клінічні, когортні дослідження, дослідження типу «випадок-контроль», а також систематичні огляди, присвячені НДСТ та акушерським ускладненням. У результаті якісного аналізу відібрано 27 наукових публікацій.

Результати. Встановлено, що НДСТ у вагітних має мультисистемний характер і супроводжується широким спектром клінічних проявів, включаючи гіпермобільність суглобів, судинні порушення та астенічний синдром. Показано, що навіть субклінічні прояви дисплазії асоціюються з підвищеним ризиком акушерських ускладнень.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Основними патогенетичними механізмами невиношування є порушення структури колагену, що призводить до істміко-цервікальної недостатності, передчасного розриву плодових оболонок та порушення матково-плацентарної перфузії. Додаткову роль відіграють імунологічні порушення, включаючи наявність аутоантитіл. Частота невиношування, передчасних пологів та плацентарної недостатності у жінок із НДСТ є достовірно вищою порівняно з популяцією.

Висновки. НДСТ є важливим фактором ризику невиношування вагітності, що реалізується через комплекс структурних, судинних та імунологічних механізмів.

Своєчасне виявлення клінічних проявів НДСТ та їх комплексна оцінка мають ключове значення для ранньої діагностики, стратифікації ризиків і покращення результатів вагітності. Необхідні подальші дослідження, спрямовані на стандартизацію діагностичних критеріїв та оптимізацію ведення таких пацієнток.

Ключові слова: недиференційована дисплазія сполучної тканини, вагітність, невиношування, акушерські ускладнення, клінічні прояви, істміко-цервікальна недостатність.

Chyhir Iryna MD, PhD, associated professor, department of propedeutics of pediatric diseases with patient care, National Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsia, https://orcid.org/0000-0001-5635-6485

Khromykh Kateryna MD, PhD, associated professor, Department of Pediatric №2, National Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsia, https://orcid.org/0000-0001-7241-5190

Kurets Oleksandra MD, PhD, associated professor, department of propedeutics of pediatric diseases with patient care, National Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsia, https://orcid.org/0000-0002-8365-1647

CLINICAL MANIFESTATIONS OF UNDIFFERENTIATED CONNECTIVE TISSUE DYSPLASIA IN PREGNANT WOMEN WITH MISCARRIAGE. LITERATURE REVIEW

Abstract. Miscarriage remains a major challenge in modern obstetrics due to its multifactorial nature. Undifferentiated connective tissue dysplasia (UCTD) is increasingly recognized as an important but underexplored factor associated with pregnancy loss. Structural abnormalities of the extracellular matrix in UCTD may impair the functional integrity of reproductive organs and contribute to obstetric complications.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Objective. To summarize current scientific evidence on the clinical manifestations of UCTD in pregnant women and its role in the development of miscarriage.

Materials and Methods. A systematic literature search was conducted in PubMed, Scopus, Web of Science, and Google Scholar for studies published between 2016 and 2026. Study selection followed PRISMA guidelines. Clinical studies, cohort and case-control studies, as well as systematic reviews focusing on UCTD and pregnancy complications were included. A total of 27 publications were selected for qualitative synthesis.

Results. UCTD in pregnant women is characterized by a multisystemic and polymorphic clinical presentation, including joint hypermobility, vascular abnormalities, and asthenic features. Even subclinical manifestations are associated with an increased risk of obstetric complications. Key pathogenetic mechanisms of miscarriage include collagen structure abnormalities leading to cervical insufficiency, premature rupture of membranes, and impaired uteroplacental perfusion. Immunological factors, particularly autoantibody production, also contribute to adverse pregnancy outcomes. The incidence of miscarriage, preterm birth, and placental insufficiency is significantly higher in women with UCTD compared to the general population.

Conclusions. UCTD represents a significant risk factor for miscarriage through complex structural, vascular, and immunological mechanisms. Early identification and comprehensive assessment of UCTD manifestations are essential for risk stratification and improving pregnancy outcomes. Further research is needed to standardize diagnostic criteria and optimize clinical management strategies.

Keywords: undifferentiated connective tissue dysplasia, pregnancy, miscarriage, obstetric complications, clinical manifestations, isthmic-cervical insufficiency.

Вступ

Невиношування вагітності залишається однією з найактуальніших проблем сучасного акушерства, оскільки асоціюється не лише з високою частотою репродуктивних втрат, але й із значним медико-соціальним навантаженням. За даними сучасних епідеміологічних досліджень, частота самовільного переривання вагітності коливається в межах 10-20%, причому значна частка випадків має мультифакторну природу [1, 2]. У структурі причин невиношування поряд із гормональними, імунологічними та інфекційними чинниками все більшої уваги набувають системні порушення сполучної тканини, зокрема недиференційована дисплазія сполучної тканини (НДСТ), яка характеризується поліморфізмом клінічних проявів та недостатньою діагностичною визначеністю [3].

У сучасних уявленнях НДСТ розглядається як мультисистемний стан, що формується внаслідок генетично детермінованих або набутих порушень синтезу та організації компонентів позаклітинного матриксу, передусім колагену та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

еластину. Як показано у роботах M. Mathesan & S. Ethirajan [4], зміни структури колагенових волокон призводять до зниження механічної міцності та еластичності тканин, що може впливати на функціональний стан органів із високим вмістом сполучної тканини. Подібні висновки наведені M. Bonglack et al. [5], який підкреслює системний характер ураження та його здатність модифікувати функцію гладеньком'язових структур, включаючи органи репродуктивної системи. Це створює передумови для формування морфофункціональної неспроможності тканин, критично важливих для збереження вагітності.

Клінічні прояви НДСТ у жінок репродуктивного віку є надзвичайно різноманітними і часто недооцінюються у практичній медицині. За даними T.A. Balan et al. [6], наявність фенотипових ознак дисплазії асоціюється з підвищеним ризиком ускладнень вагітності, включаючи передчасні пологи та порушення перебігу гестації. Водночас C. Serena et al. [7] встановили, що структурні зміни сполучної тканини можуть впливати на функціональну спроможність матки та шийки матки, сприяючи розвитку патологічних станів, які лежать в основі невиношування. У дослідженні F. Rossi et al. [8] показано, що ефективність адаптації репродуктивної системи до вагітності значною мірою залежить від цілісності позаклітинного матриксу та координації регуляторних механізмів.

Особливу увагу в останні роки приділяють ролі НДСТ у формуванні істміко-цервікальної недостатності (ІЦН) та передчасного розриву плодових оболонок. За даними L. Volo̧žonoka et al. [9], порушення структурної організації колагену шийки матки призводить до її передчасного вкорочення та втрати механічної стійкості. Аналогічно, у роботах D. Shilo & E. Shalev [10] підкреслюється, що зміни біомеханічних властивостей сполучної тканини можуть сприяти підвищеній проникності та слабкості плодових оболонок, що є одним із ключових механізмів передчасного переривання вагітності. Крім того, N. Frost & S.J. Barclay [11] відзначає, що у вагітних із диспластичними змінами частіше реєструються порушення матково-плацентарного кровообігу, що додатково ускладнює перебіг гестації.

Важливим аспектом є також системний характер клінічних проявів НДСТ, які включають гіпермобільність суглобів, варикозну хворобу, сколіотичні деформації, астенічний тип конституції та інші фенотипові ознаки. Як зазначають M. Antunes et al. [12], наявність таких проявів може розглядатися як маркер генералізованої слабкості сполучної тканини, що поширюється і на структури репродуктивної системи. Водночас M. K. Pope et al. [13] підкреслили, що клінічні прояви НДСТ нерідко залишаються поза увагою лікарів, що ускладнює своєчасну ідентифікацію групи ризику щодо невиношування вагітності.

Незважаючи на зростаючу кількість досліджень, присвячених ролі дисплазії сполучної тканини у патології вагітності, наявні дані залишаються фрагментарними. Більшість робіт зосереджені на окремих ускладненнях або

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

патогенетичних механізмах, тоді як комплексна систематизація клінічних проявів НДСТ у вагітних саме в контексті невиношування відсутня. Недостатньо вивченими залишаються питання взаємозв'язку між фенотиповими ознаками, функціональними порушеннями репродуктивної системи та клінічною реалізацією у вигляді втрати вагітності. Така ситуація обмежує можливості ранньої діагностики та профілактики репродуктивних ускладнень.

У зв'язку з цим доцільним є узагальнення сучасних наукових даних щодо клінічних проявів НДСТ у вагітних та їх ролі у формуванні невиношування. Передбачається, що системні прояви НДСТ можуть розглядатися як важливі клінічні маркери ризику порушення перебігу вагітності. Основними завданнями є аналіз сучасних уявлень про клінічні прояви НДСТ, оцінка їх зв'язку з невиношуванням вагітності та систематизація наявних даних для покращення ранньої діагностики та прогнозування акушерських ускладнень.

Мета дослідження

Метою даного дослідження є узагальнення сучасних наукових даних щодо клінічних проявів НДСТ у вагітних та їх ролі у розвитку невиношування вагітності, а також систематизація існуючих уявлень про клінічне значення цієї патології в акушерській практиці.

Матеріали та методи

Під час підготовки даного огляду було здійснено системний пошук наукових публікацій у провідних міжнародних базах даних, зокрема PubMed, Scopus, Web of Science та Google Scholar. До аналізу залучалися джерела, опубліковані протягом 2016-2026 років.

Пошукова стратегія базувалася на використанні англомовних ключових слів і їх комбінацій: *undifferentiated connective tissue dysplasia, pregnancy, miscarriage, recurrent pregnancy loss, connective tissue disorders, obstetric complications*, із застосуванням булевих операторів AND та OR для підвищення релевантності результатів.

До включення відбиралися публікації, що висвітлювали клінічні особливості НДСТ, перебіг вагітності у жінок із цією патологією, а також роботи, присвячені проблемі невиношування вагітності, акушерських ускладнень і механізмів їх формування в умовах порушення структури сполучної тканини. У дослідження включалися результати клінічних, когортних і досліджень типу «випадок-контроль», систематичних оглядів і експериментальних робіт, опублікованих у фахових рецензованих виданнях.

Не включалися джерела, що не відповідали тематиці огляду, дублікати публікацій, а також роботи з обмеженою доказовістю чи відсутністю даних щодо клінічних проявів НДСТ або особливостей гестаційного перебігу.

Процес відбору літератури здійснювався відповідно до принципів The Preferred Reporting Items for Systematic reviews and Meta-Analyses (PRISMA) [14], що забезпечують чіткість і відтворюваність етапів пошуку, скринінгу та включення досліджень (Рис. 1).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

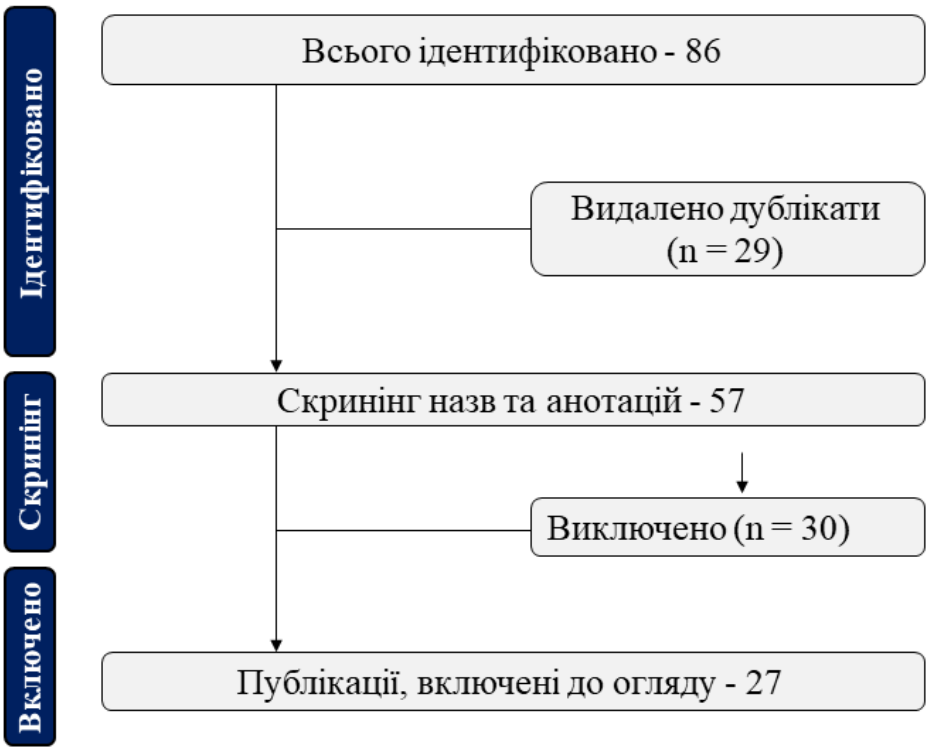

Рисунок 1. Схема відбору наукових публікацій відповідно до рекомендацій PRISMA 2020.

На початковому етапі було виявлено 86 джерел. Після усунення повторів залишилось 57 публікацій. Подальший скринінг назв та анотацій, повних текстів дозволив виключити ще 30 робіт через недостатню релевантність. У підсумку до якісного аналізу було включено 27 наукових публікацій, які сформували основу для узагальнення сучасних уявлень щодо клінічних проявів НДСТ у вагітних та їх зв'язку з невиношуванням вагітності.

Результати

Загальна характеристика клінічних проявів НДСТ у вагітних

Проведений аналіз сучасних наукових джерел свідчить, що НДСТ у вагітних характеризується вираженим клінічним поліморфізмом та системністю ураження, що значно ускладнює її своєчасну діагностику. Встановлено, що НДСТ не має чітких діагностичних критеріїв, а клінічна картина формується на основі поєднання різноманітних симптомів, що не відповідають повністю жодному із визначених системних захворювань сполучної тканини [7].

Однією з ключових характеристик НДСТ є наявність фенотипових ознак дисплазії, які відображають генералізоване порушення структури позаклітинного матриксу. За даними епідеміологічних досліджень, синдром гіпермобільності суглобів, як один із найбільш поширених проявів дисплазії, зустрічається приблизно у 5-30% популяції, що свідчить про значну поширеність диспластичних змін навіть поза клінічно маніфестованими формами захворювання [15]. У вагітних жінок із невиношуванням частота фенотипових ознак НДСТ є ще

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

вищою. Зокрема, у дослідженні, що включало жінок із загрозою переривання вагітності та звичним невиношуванням, було показано, що диспластичні стигми (включаючи ознаки слабкості сполучної тканини) виявляються у більшості обстежених пацієнток, що підтверджує їх значущу роль у формуванні репродуктивної патології [16].

Клінічні прояви НДСТ у вагітних охоплюють широкий спектр симптомів, серед яких провідне місце займають порушення з боку опорно-рухового апарату - артралгії, міалгії, м'язова слабкість, а також підвищена втомлюваність. Ці прояви мають тенденцію до посилення під час вагітності у зв'язку з фізіологічним збільшенням навантаження на сполучну тканину. Окрім цього, у значної частки пацієнток спостерігаються судинні зміни, включаючи варикозну трансформацію вен та підвищену ламкість судин, що також відображає системний характер ураження [17, 18].

Додатковим важливим результатом аналізу є встановлення мультисистемного характеру НДСТ. Залучення різних органів і систем підтверджується клінічними спостереженнями, які демонструють поєднання соматичних проявів із функціональними порушеннями. У цьому контексті НДСТ слід розглядати як системний стан, що впливає не лише на опорно-руховий апарат, але й на серцево-судинну, дихальну та інші системи, що має особливе значення в умовах гестації.

Разом із тим, клінічні прояви НДСТ часто залишаються недооціненими в практичній медицині. Це пов'язано з тим, що окремі симптоми, такі як гіпермобільність суглобів або варикозне розширення вен, нерідко трактуються як варіанти норми. Однак узагальнення результатів досліджень свідчить, що саме сукупність таких ознак має високу клінічну значущість і може розглядатися як маркер системної слабкості сполучної тканини.

Аналіз клінічних досліджень також показує, що навіть при відносно сприятливому перебігу НДСТ під час вагітності, ризик розвитку ускладнень залишається суттєвим. Так, у когортному дослідженні, що включало 100 вагітностей у жінок із НДСТ, встановлено, що 29% вагітностей супроводжувалися акушерськими ускладненнями, незважаючи на переважно стабільний перебіг захворювання [19]. Додатково було показано, що загальна частота несприятливих наслідків вагітності (включаючи викидні, передчасні пологи та інші ускладнення) у жінок із системними захворюваннями сполучної тканини, включаючи НДСТ, залишається підвищеною, що підтверджується даними довготривалих спостережень, де НДСТ становила близько 14% серед усіх аутоімунних захворювань у вагітних [20].

Таким чином, отримані результати дозволяють зробити висновок, що клінічні прояви НДСТ у вагітних мають системний, мультифакторний характер і супроводжуються значною поширеністю фенотипових та функціональних порушень. Висока частота субклінічних проявів у поєднанні з їх недооцінкою в клінічній практиці обмежує можливості ранньої діагностики. Водночас наявність навіть помірно виражених диспластичних ознак асоціюється з підвищеним

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

ризиком акушерських ускладнень, що підкреслює необхідність комплексного підходу до оцінки стану вагітних із підозрою на НДСТ.

Вплив НДСТ на репродуктивну систему та механізми невиношування вагітності

Аналіз сучасних клінічних досліджень показує, що НДСТ чинить комплексний вплив на репродуктивну систему жінки, реалізуючись через порушення структурної та функціональної цілісності тканин, критично важливих для підтримання вагітності. Ключовим патогенетичним механізмом є дефект синтезу та організації компонентів позаклітинного матриксу, насамперед колагену, що призводить до зниження механічної міцності тканин і їх функціональної неспроможності.

Встановлено, що порушення структури колагенових волокон має безпосередній вплив на стан шийки матки та плодових оболонок. У клінічних спостереженнях показано, що слабкість сполучної тканини асоціюється з розвитком істміко-цервікальної недостатності (ІЦН), яка є одним із провідних механізмів невиношування вагітності. Дегенеративні зміни колагену призводять до передчасного вкорочення та дилатації шийки матки, що створює умови для втрати вагітності у II триместрі [9, 22]. Іншим важливим механізмом є підвищена схильність до передчасного розриву плодових оболонок (ПРПО), що також безпосередньо пов’язано з дефектами позаклітинного матриксу. У ретроспективному дослідженні, яке включало 106 вагітностей у жінок із НДСТ, передчасний розрив оболонок спостерігався у 17,9% випадків, що значно перевищує популяційні показники [23]. Це підтверджує, що структурна неспроможність колагенових волокон відіграє ключову роль у порушенні цілісності амніотичних оболонок. Важливим компонентом патогенезу слід розглядати порушення матково-плацентарної взаємодії. Дефекти сполучної тканини можуть впливати на процеси імплантації, ремоделювання спіральних артерій та формування адекватного плацентарного кровотоку. У цьому контексті встановлено, що у жінок із НДСТ спостерігається підвищена частота затримки внутрішньоутробного росту плода, яка в окремих дослідженнях досягає 6,6-7% випадків [23]. Хоча ці показники можуть варіювати, вони відображають загальну тенденцію до порушення плацентарної перфузії. Порушення васкулярного компоненту також підтверджується підвищеною частотою прееклампсії. За даними клінічних досліджень, прееклампсія у жінок із НДСТ розвивається приблизно у 6% вагітностей, що перевищує середні популяційні значення [24]. Це свідчить про участь ендотеліальної дисфункції та судинних порушень у патогенезі акушерських ускладнень при НДСТ.

Окрім структурних змін, важливу роль відіграє імунологічний компонент. У жінок із НДСТ часто виявляються аутоантитіла, зокрема антинуклеарні та антифосфоліпідні антитіла, які можуть порушувати процеси імплантації та сприяти тромботичним ускладненням у плаценті. Встановлено, що наявність таких антитіл асоціюється зі значно вищим ризиком втрати вагітності та інших несприятливих наслідків [25].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Узагальнення результатів великих когортних досліджень демонструє, що невиношування вагітності є одним із ключових клінічних проявів НДСТ. Так, у багатофакторному аналізі 224 вагітностей частота викиднів становила близько 20,1%, що є суттєво вищим порівняно із загальною популяцією [26]. В інших дослідженнях цей показник коливається на рівні 17%, що також підтверджує тенденцію до підвищеного ризику втрати вагітності навіть при відносно легкому перебігу захворювання. Крім того, важливим механізмом є загальна функціональна неспроможність сполучнотканинних структур матки. Порушення еластичності та скоротливої здатності міометрія можуть призводити до дискоординації скорочень та підвищення ризику передчасних пологів. У клінічних дослідженнях показано, що частота передчасних пологів у жінок із НДСТ є варіабельною. За результатами R. Vagelli et al. [27] даний показник становить 10,5%, в той час, як за даними C. Serena et al. він досягає 18%, що значно перевищує середні показники в популяції [7]. Таким чином, отримані результати свідчать, що НДСТ впливає на перебіг вагітності через поєднання кількох патогенетичних механізмів, включаючи структурну слабкість сполучної тканини, судинні порушення та імунологічну дисфункцію. Кожен із цих компонентів окремо і в сукупності формує підґрунтя для розвитку невиношування вагітності та інших акушерських ускладнень.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що ключовими механізмами реалізації репродуктивних порушень при НДСТ є: зниження механічної стійкості шийки матки та плодових оболонок, порушення плацентарної перфузії, а також імунозапальні зміни, що впливають на ранні етапи гестації. Саме комплексний характер цих порушень визначає високий ризик невиношування та обґрунтовує необхідність мультидисциплінарного підходу до ведення вагітних із ознаками дисплазії сполучної тканини.

Акушерські та системні ускладнення при НДСТ

Узагальнення результатів клінічних досліджень свідчить, що НДСТ асоціюється з підвищеним ризиком розвитку як акушерських, так і системних ускладнень, що обумовлено її мультиорганним характером та варіабельністю клінічних проявів. Встановлено, що спектр ускладнень значною мірою залежить від залучення конкретних органів і систем, а також від активності патологічного процесу.

Одним із ключових аспектів є можливість прогресування НДСТ у диференційовані системні захворювання сполучної тканини. За даними спостережень, ризик трансформації у визначене аутоімунне захворювання може досягати до 40% випадків протягом тривалого періоду спостереження, хоча в більшості пацієнтів перебіг залишається стабільним. Водночас більш консервативні оцінки свідчать, що трансформація у системний червоний вовчак відбувається приблизно у 10% пацієнтів, особливо за умови тривалої стабілізації захворювання протягом понад трьох років [28, 29]. Особливу увагу привертає вплив НДСТ на перебіг вагітності, оскільки цей стан асоціюється з високою

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

частотою акушерських ускладнень. У клінічному дослідженні за участю 78 вагітностей у жінок із НДСТ було показано, що значна частка випадків супроводжувалася несприятливими наслідками, включаючи передчасні пологи та ускладнення гестації [27]. За узагальненими даними різних досліджень, частота передчасних пологів у цій групі пацієнток перевищує 35%, що суттєво перевищує популяційні показники та підкреслює клінічну значущість даної патології [16, 24, 30]. Важливим ускладненням є також невиношування вагітності, яке проявляється як у вигляді ранніх репродуктивних втрат, так і пізніх гестаційних ускладнень. Показано, що жінки з НДСТ мають значно вищий ризик самовільного переривання вагітності, що обумовлено як структурною неспроможністю сполучної тканини, так і імунологічними механізмами. Наявність антифосфоліпідних антитіл, що часто супроводжує НДСТ, додатково підвищує ризик тромботичних ускладнень у плаценті та сприяє розвитку плацентарної недостатності [31, 32].

Крім акушерських ускладнень, у пацієнток із НДСТ можуть розвиватися серйозні системні ураження. Зокрема, при залученні дихальної системи можливе формування інтерстиціального ураження легень або легеневого фіброзу, що суттєво погіршує прогноз. Встановлено, що до 88% пацієнтів із ідіопатичною неспецифічною інтерстиціальною пневмонією можуть відповідати критеріям НДСТ, що свідчить про тісний зв'язок між цими станами [33, 34]. Ураження серцево-судинної системи також є важливим клінічним аспектом. У пацієнток із НДСТ описано випадки кардіомегалії, порушень ритму та інших функціональних змін, що можуть ускладнювати перебіг вагітності. В умовах гестації ці порушення можуть набувати більш вираженого характеру через підвищене гемодинамічне навантаження [35, 36]. Додатково слід враховувати ризик загострення або прогресування захворювання під час вагітності. За даними клінічних спостережень, близько 25% жінок із НДСТ можуть продемонструвати еволюцію захворювання у визначену форму сполучнотканинної патології до кінця вагітності, що вимагає ретельного динамічного моніторингу стану пацієнток [29].

Водночас навіть за відносно стабільного перебігу НДСТ відзначається суттєвий вплив на якість життя пацієнток, включаючи як фізичні, так і психоемоційні аспекти. Хронічний біль, втомлюваність та тривожні розлади можуть посилюватися під час вагітності, що додатково ускладнює ведення таких пацієнток [37, 38, 39]. Тож, результати аналізу свідчать, що НДСТ асоціюється з широким спектром ускладнень, які охоплюють як акушерські, так і системні прояви. Найбільш значущими з них є невиношування вагітності, передчасні пологи, плацентарна недостатність, а також ризик прогресування у більш тяжкі форми системних захворювань. Висока частота ускладнень і їх мультифакторний характер підкреслюють необхідність ранньої ідентифікації пацієнток групи ризику та впровадження комплексного міждисциплінарного підходу до їх ведення.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Таким чином, узагальнення сучасних наукових даних свідчить, що НДСТ є важливим, проте часто недооціненим фактором ризику розвитку невиношування вагітності. Системний характер цієї патології зумовлює широкий спектр клінічних проявів і ускладнень, що реалізуються через поєднання структурної неспроможності сполучної тканини, порушень матково-плацентарної взаємодії та імунологічних механізмів. Встановлено, що навіть помірно виражені фенотипові ознаки дисплазії можуть мати суттєве прогностичне значення щодо перебігу гестації, підвищуючи ризик передчасних пологів, плацентарної недостатності та репродуктивних втрат. Водночас відсутність чітких діагностичних критеріїв і недостатня увага до системних проявів НДСТ у клінічній практиці обмежують можливості своєчасної ідентифікації пацієнток групи ризику. Отримані результати підкреслюють доцільність впровадження комплексного підходу до оцінки вагітних із ознаками дисплазії сполучної тканини, що включає аналіз фенотипових маркерів, функціонального стану органів та індивідуальних факторів ризику. Подальші дослідження мають бути спрямовані на уточнення патогенетичних механізмів, розробку стандартизованих діагностичних критеріїв і оптимізацію профілактичних та лікувальних стратегій, що дозволить покращити результати вагітності та якість життя пацієнток.

Висновки

НДСТ є мультисистемним патологічним станом, який відіграє суттєву роль у формуванні порушень перебігу вагітності. Клінічні прояви НДСТ характеризуються вираженим поліморфізмом і включають як фенотипові ознаки, так і функціональні розлади з боку різних органів і систем, що відображає генералізовану слабкість сполучної тканини. Встановлено, що такі зміни створюють морфофункціональне підґрунтя для розвитку ключових патогенетичних механізмів невиношування вагітності, зокрема ІЦН, передчасного розриву плодових оболонок та порушень матково-плацентарної перфузії.

Показано, що вагітні з НДСТ мають підвищений ризик акушерських ускладнень, включаючи самовільні викидні, передчасні пологи, затримку внутрішньоутробного росту плода та прееклампсію. Додаткову роль у їх розвитку відіграють імунологічні порушення, зокрема наявність аутоантитіл, що посилюють дисфункцію плаценти. Водночас системний характер НДСТ зумовлює можливість прогресування захворювання та залучення життєво важливих органів, що ускладнює перебіг вагітності та потребує підвищеної клінічної настороженості.

Отже, своєчасне виявлення клінічних проявів НДСТ має важливе значення для ідентифікації групи підвищеного ризику щодо невиношування вагітності. Комплексна оцінка фенотипових ознак, соматичного статусу та індивідуальних факторів ризику дозволяє покращити прогнозування перебігу гестації та обґрунтувати персоналізований підхід до ведення таких пацієнток. Подальші наукові дослідження мають бути спрямовані на поглиблення розуміння

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

патогенезу НДСТ, стандартизацію діагностичних підходів і розробку ефективних профілактичних стратегій, що сприятиме зниженню частоти репродуктивних втрат.

Література

1. Al-Alami, Z., Abu-Huwaij, R., Hamadneh, S., & Taybeh, E. (2024). Understanding Miscarriage Prevalence and Risk Factors: Insights from Women in Jordan. Medicina (Kaunas, Lithuania), 60(7), 1044. https://doi.org/10.3390/medicina60071044

2. Podilyakina, Y., Stabayeva, L., Kulov, D., Kamyshanskiy, Y., Amirbekova, Z., Stundžienė, R., & Zhamantayev, O. (2025). Risk factors for first-trimester spontaneous abortion and the role of preconception care. Frontiers in global women's health, 6, 1615983. https://doi.org/10.3389/fgwh.2025.1615983

3. Muñoz Muñoz, C., Farinha, F., McDonnell, T., J'bari, H., Nguyen, H., Isenberg, D., Rahman, A., Williams, D., Alijotas-Reig, J., & Giles, I. (2024). Comparing pregnancy outcomes in patients with Systemic Lupus Erythematosus (SLE) and Undifferentiated Connective Tissue Disease (UCTD): a descriptive cohort study. Revista clinica espanola, 224(6), 357–365. https://doi.org/10.1016/j.rceng.2024.04.013

4. Mathesan, M., & Ethirajan, S. (2024). Harmonizing Motherhood: Navigating Pregnancy Outcomes in Connective Tissue Disorders. Cureus, 16(6), e62134. https://doi.org/10.7759/cureus.62134

5. Bonglack, M., Hoehn, J., Ray, M. M., et al. (2025). Pelvic floor disorders in Ehlers–Danlos syndrome compared to control population. Discover Medicine, 2, 155. https://doi.org/10.1007/s44337-025-00385-8

6. Balan, T. A., Balan, R. A., Socolov, D., Gheorghiță, V. R., Bușureanu, T. A., Păvăleanu, I., Coșovanu, E. T., & Căruntu, I.-D. (2024). Pregnancy-Related Precancerous Cervical Lesions: Pathogenesis, Diagnosis, Evolution, and Impact upon Gestation and Fertility. Journal of Clinical Medicine, 13(22), 6718. https://doi.org/10.3390/jcm13226718

7. Serena, C., Clemenza, S., Simeone, S., Zullino, S., Ottanelli, S., Rambaldi, M. P., Vannuccini, S., Petraglia, F., & Mecacci, F. (2022). Undifferentiated Connective Tissue Disease in Pregnancy: A Topic Yet to be Explored. Frontiers in pharmacology, 13, 820760. https://doi.org/10.3389/fphar.2022.820760

8. Rossi, F., Luppi, S., Fejza, A., Giolo, E., Ricci, G., & Andreuzzi, E. (2025). Extracellular matrix and pregnancy: functions and opportunities caught in the net. Reproductive biology and endocrinology : RB&E, 23(1), 24. https://doi.org/10.1186/s12958-025-01348-5

9. Voložonoka, L., Bārdiņa, L., Kornete, A., Krūmiņa, Z., Rots, D., Minkauskienė, M., Rota, A., Strelcoviene, Z., Vilne, B., Kempa, I., Miskova, A., Gailīte, L., & Rezeberga, D. (2024). Unravelling the genetic landscape of cervical insufficiency: Insights into connective tissue dysfunction and hormonal pathways. PloS one, 19(9), e0310718. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0310718

10. Shilo, D., & Shalev, E. (2023). New Insights on the Biomechanics of the Fetal Membrane. Frontiers in bioscience (Scholar edition), 15(2), 6. https://doi.org/10.31083/j.fbs1502006

11. Frost, N., & Barclay, S. J. (2024). Neuraxial biomechanics, fluid dynamics, and myodural regulation: rethinking management of hypermobility and CNS disorders. Frontiers in neurology, 15, 1479545. https://doi.org/10.3389/fneur.2024.1479545

12. Antunes, M., Scirè, C. A., Talarico, R., Alexander, T., Avcin, T., Belocchi, C., Doria, A., Franceschini, F., Galetti, I., Govoni, M., Hachulla, E., Launay, D., Lepri, G., Macieira, C., Matucci-Cerinic, M., Montecucco, C. M., Moraes-Fontes, M. F., Mouthon, L., Paolino, S., Ramoni, V., …

ISSN 2786-4952 Online

Beretta, L. (2019). Undifferentiated connective tissue disease: state of the art on clinical practice guidelines. RMD open, 4(Suppl 1), e000786. https://doi.org/10.1136/rmdopen-2018-000786

13. Pope, M. K., Ratajska, A., Johnsen, H., Rypdal, K. B., Sejersted, Y., & Paus, B. (2019). Diagnostics of Hereditary Connective Tissue Disorders by Genetic Next-Generation Sequencing. Genetic testing and molecular biomarkers, 23(11), 783–790. https://doi.org/10.1089/gtmb.2019.0064

14. Page, M. J., McKenzie, J. E., Bossuyt, P. M., Boutron, I., Hoffmann, T. C., Mulrow, C. D., Shamseer, L., Tetzlaff, J. M., Akl, E. A., Brennan, S. E., Chou, R., Glanville, J., Grimshaw, J. M., Hróbjartsson, A., Lalu, M. M., Li, T., Loder, E. W., Mayo-Wilson, E., McDonald, S., McGuinness, L. A., … Moher, D. (2021). The PRISMA 2020 statement: an updated guideline for reporting systematic reviews. BMJ (Clinical research ed.), 372, n71. https://doi.org/10.1136/bmj.n71

15. Nesterovskiy, Y., & Zavadenko, N. (2014). EHMTI-0330. The prevalence of undifferentiated connective tissue dysplasia syndrome in children with migraine. The Journal of Headache and Pain, 15(Suppl 1), D44. https://doi.org/10.1186/1129-2377-15-S1-D44

16. Ibadova, T. V., Maliar, V. V., Maliar, V. V., & Maliar, V. V. (2021). EPIDEMIOLOGY OF THE PREVALENCE OF PHENOTOPIC SIGNS UNDIFFERENTIATED CONNECTIVE TISSUE DYSPLASIA SYNDROME IN WOMAN WITH MISCARRIAGES. Wiadomosci lekarskie (Warsaw, Poland : 1960), 74(4), 880–883.

17. Marwa, K., & Anjum, F. (2023). Undifferentiated Connective Tissue Disease. In StatPearls. StatPearls Publishing. https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/34283427/

18. Spinillo, A., Beneventi, F., Caporali, R., Ramoni, V., & Montecucco, C. (2017). Undifferentiated connective tissue diseases and adverse pregnancy outcomes. An undervalued association?. American journal of reproductive immunology (New York, N.Y. : 1989), 78(6), 10.1111/aji.12762. https://doi.org/10.1111/aji.12762

19. Zucchi, D., Tani, C., Monacci, F., Elefante, E., Carli, L., Parma, A., Stagnaro, C., Ferro, F., Gori, S., Strigini, F. A. L., & Mosca, M. (2020). Pregnancy and undifferentiated connective tissue disease: outcome and risk of flare in 100 pregnancies. Rheumatology (Oxford, England), 59(6), 1335–1339. https://doi.org/10.1093/rheumatology/kez440

20. Sieiro Santos, C., Ordás Martínez, J., Moriano Morales, C., Alvarez Castro, C., & Díez Álvarez, E. (2025). Pregnancy outcomes in connective tissue diseases: a 30-year study of 465 cases from a single-center Spanish registry with insights on hydroxychloroquine use. Pregnancy outcomes in connective tissue diseases: a 30-year study of 465 cases from a single-center Spanish registry with insights on hydroxychloroquine use. ARP rheumatology, 4(1), 29–36. https://doi.org/10.63032/RMXO6650

21. Mosca, M., Tani, C., Talarico, R., & Bombardieri, S. (2011). Undifferentiated connective tissue diseases (UCTD): simplified systemic autoimmune diseases. Autoimmunity reviews, 10(5), 256–258. https://doi.org/10.1016/j.autrev.2010.09.013

22. Maliar, V., Korchynska, O., Maliar, V., & Maliar, V. (2023). CESAREAN SECTION IN CASES OF STRESS-COMPROMISED PREGNANCY IN WOMEN WITH UNDIFFE RENTIATED CONNECTIVE TISSUE DYSPLASIA. Wiadomosci lekarskie (Warsaw, Poland : 1960), 76(11), 2481–2484. https://doi.org/10.36740/WLek202311122

23. You, F. N., Luo, L., Liu, X. J., Zhang, X. W., & Li, C. (2023). Beijing da xue xue bao. Yi xue ban = Journal of Peking University. Health sciences, 55(6), 1045–1052. https://doi.org/10.19723/j.issn.1671-167X.2023.06.014

24. Kaufman, K. P., Eudy, A. M., Harris, N., Neil, L., & Clowse, M. E. B. (2022). Pregnancy Outcomes in Undifferentiated Connective Tissue Disease Compared to Systemic Lupus Erythematosus: A Single Academic Center's Experience. Arthritis care & research, 74(10), 1631–1639. https://doi.org/10.1002/acr.24644

ISSN 2786-4952 Online

25. Ravi, P., Thabah, M. M., Verghese, R. J., Dineshbabu, S., & Kadhiravan, T. (2021). Diagnosis of Undifferentiated Connective Tissue Disease in a Patient With Digital Gangrene and Positive Antinuclear Antibodies. Cureus, 13(6), e15883. https://doi.org/10.7759/cureus.15883

26. Radin, M., Schreiber, K., Cecchi, I., Bortoluzzi, A., Crisafulli, F., de Freitas, C. M., Bacco, B., Rubini, E., Foddai, S. G., Padovan, M., Gallo Cassarino, S., Franceschini, F., Andrade, D., Benedetto, C., Govoni, M., Bertero, T., Marozio, L., Roccatello, D., Andreoli, L., & Sciascia, S. (2020). A multicentre study of 244 pregnancies in undifferentiated connective tissue disease: maternal/fetal outcomes and disease evolution. Rheumatology (Oxford, England), 59(9), 2412–2418. https://doi.org/10.1093/rheumatology/kez620

27. Vagelli, R., Tani, C., Carli, L., Totti, D., Tristano, M., Strigini, F., & Mosca, M. (2016). Pregnancy in patients with undifferentiated connective tissue disease: Clinical outcomes in 78 cases. Annals of the Rheumatic Diseases, 75(Suppl 2), 621–622. https://doi.org/10.1136/annrheumdis-2016-eular.5812

28. Riccardi, A., Marcoccia, A., Borgia, A., Guastafierro, T., Bondanini, F., Fasano, S., Irace, R., Messiniti, V., Sanduzzi, A., Bocchino, M., Ciani, A., D'Alto, M., Argiento, P., De Matteis, G. M., Spanò, A., & Valentini, G. (2019). Undifferentiated connective tissue disease at risk of systemic sclerosis: A weighted score to identify patients who will evolve. Autoimmunity reviews, 18(9), 102358. https://doi.org/10.1016/j.autrev.2019.102358

29. Ciancarella, C., Ceccarelli, F., Picciariello, L., Natalucci, F., Celia, A. I., Garufi, C., Mancuso, S., Tripodi, G., Truglia, S., Gattamelata, A., Spinelli, F. R., Alessandri, C., & Conti, F. (2025). Evolutionary trajectory of undifferentiated connective tissue disease and impact of 2019 EULAR/ACR systemic lupus erythematosus classification criteria: insights from a longitudinal study. Clinical and experimental medicine, 25(1), 134. https://doi.org/10.1007/s10238-025-01668-1

30. Chumak, O. Yu., & Volokha, A. P. (2024). Peculiarities of humoral immunity parameters in newborns with markers of undifferentiated connective tissue dysplasia. Modern Pediatrics. Ukraine, 6(142), 6–14. https://doi.org/10.15574/SP.2024.6(142).614

31. Du M, Zhang R, Na Y, Peng L and Bao S (2026) Hydroxychloroquine therapy for women with both recurrent pregnancy loss and autoimmune disease: association with pregnancy outcomes and maternal-fetal complications. Front. Immunol. 17:1756063. doi: 10.3389/fimmu.2026.1756063

32. Rathod, M., Modi, S., Peshin, S., & Kang, A. (2024). A Challenging Case: Unraveling the Complexities of Undifferentiated Connective Tissue Disease. Cureus, 16(6), e62818. https://doi.org/10.7759/cureus.62818

33. Kim, H. C., Ji, W., Kim, M. Y., Colby, T. V., Jang, S. J., Lee, C. K., Han, S. B., & Kim, D. S. (2015). Interstitial pneumonia related to undifferentiated connective tissue disease: pathologic pattern and prognosis. Chest, 147(1), 165–172. https://doi.org/10.1378/chest.14-0272

34. Kinder, B. W., Shariat, C., Collard, H. R., Koth, L. L., Wolters, P. J., Golden, J. A., Panos, R. J., & King, T. E., Jr (2010). Undifferentiated connective tissue disease-associated interstitial lung disease: changes in lung function. Lung, 188(2), 143–149. https://doi.org/10.1007/s00408-009-9226-7

35. D'Alto, M., Riccardi, A., Argiento, P., Di Stefano, I., Romeo, E., Iacono, A. M., D'Andrea, A., Fasano, S., Sanduzzi, A., Bocchino, M., Docimo, L., Tolone, S., Russo, M. G., & Valentini, G. (2018). Cardiac involvement in undifferentiated connective tissue disease at risk for systemic sclerosis (otherwise referred to as very early-early systemic sclerosis): a TDI study. Clinical and experimental medicine, 18(2), 237–243. https://doi.org/10.1007/s10238-017-0477-y

36. Herasymova, O., & Filonova, T. (2021). Undifferentiated connective tissue dysplasia as a predictor of heart rate disorders in combination with gastroesophageal reflux disease in children . ScienceRise: Medical Science, (4(43), 41–45. https://doi.org/10.15587/2519-4798.2021.238132

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

37. Siegel, C., Sevim, E., Stamm, B., et al. (2021). Quantifying the psychosocial impact of undifferentiated connective tissue disease (UCTD). Annals of the Rheumatic Diseases, 80, 607. https://doi.org/10.1136/annrheumdis-2021-eular.929

38. Siegel, C. H., Kleinman, J., Barbhaiya, M., Sevim, E., Vega, J., Mancuso, C. A., Lockshin, M. D., & Sammaritano, L. R. (2022). The Psychosocial Impact of Undifferentiated Connective Tissue Disease on Patient Health and Well-Being: A Qualitative Study. Journal of clinical rheumatology : practical reports on rheumatic & musculoskeletal diseases, 28(2), e340–e347. https://doi.org/10.1097/RHU.0000000000001714

39. Cavazzana, I., Semeraro, P., Tomasi, C., Kessler, E. S., Piantoni, S., Caproli, A., Fredi, M., & Franceschini, F. (2025). Undifferentiated connective tissue disease: the diagnoses critically revised-experience of a single center. Clinical and experimental medicine, 25(1), 100. https://doi.org/10.1007/s10238-025-01614-1

References

1. Al-Alami, Z., Abu-Huwaij, R., Hamadneh, S., & Taybeh, E. (2024). Understanding Miscarriage Prevalence and Risk Factors: Insights from Women in Jordan. Medicina (Kaunas, Lithuania), 60(7), 1044. https://doi.org/10.3390/medicina60071044

2. Podilyakina, Y., Stabayeva, L., Kulov, D., Kamyshanskiy, Y., Amirbekova, Z., Stundžienė, R., & Zhamantayev, O. (2025). Risk factors for first-trimester spontaneous abortion and the role of preconception care. Frontiers in global women's health, 6, 1615983. https://doi.org/10.3389/fgwh.2025.1615983

3. Muñoz Muñoz, C., Farinha, F., McDonnell, T., J'bari, H., Nguyen, H., Isenberg, D., Rahman, A., Williams, D., Alijotas-Reig, J., & Giles, I. (2024). Comparing pregnancy outcomes in patients with Systemic Lupus Erythematosus (SLE) and Undifferentiated Connective Tissue Disease (UCTD): a descriptive cohort study. Revista clinica espanola, 224(6), 357–365. https://doi.org/10.1016/j.rceng.2024.04.013

4. Mathesan, M., & Ethirajan, S. (2024). Harmonizing Motherhood: Navigating Pregnancy Outcomes in Connective Tissue Disorders. Cureus, 16(6), e62134. https://doi.org/10.7759/cureus.62134

5. Bonglack, M., Hoehn, J., Ray, M. M., et al. (2025). Pelvic floor disorders in Ehlers–Danlos syndrome compared to control population. Discover Medicine, 2, 155. https://doi.org/10.1007/s44337-025-00385-8

6. Balan, T. A., Balan, R. A., Socolov, D., Gheorghiță, V. R., Bușureanu, T. A., Păvăleanu, I., Coșovanu, E. T., & Căruntu, I.-D. (2024). Pregnancy-Related Precancerous Cervical Lesions: Pathogenesis, Diagnosis, Evolution, and Impact upon Gestation and Fertility. Journal of Clinical Medicine, 13(22), 6718. https://doi.org/10.3390/jcm13226718

7. Serena, C., Clemenza, S., Simeone, S., Zullino, S., Ottanelli, S., Rambaldi, M. P., Vannuccini, S., Petraglia, F., & Mecacci, F. (2022). Undifferentiated Connective Tissue Disease in Pregnancy: A Topic Yet to be Explored. Frontiers in pharmacology, 13, 820760. https://doi.org/10.3389/fphar.2022.820760

8. Rossi, F., Luppi, S., Fejza, A., Giolo, E., Ricci, G., & Andreuzzi, E. (2025). Extracellular matrix and pregnancy: functions and opportunities caught in the net. Reproductive biology and endocrinology : RB&E, 23(1), 24. https://doi.org/10.1186/s12958-025-01348-5

9. Voložonoka, L., Bārdiņa, L., Kornete, A., Krūmiņa, Z., Rots, D., Minkauskienė, M., Rota, A., Strelcoviene, Z., Vilne, B., Kempa, I., Miskova, A., Gailīte, L., & Rezeberga, D. (2024). Unravelling the genetic landscape of cervical insufficiency: Insights into connective tissue dysfunction and hormonal pathways. PloS one, 19(9), e0310718. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0310718

10. Shilo, D., & Shalev, E. (2023). New Insights on the Biomechanics of the Fetal Membrane. Frontiers in bioscience (Scholar edition), 15(2), 6. https://doi.org/10.31083/j.fbs1502006

11. Frost, N., & Barclay, S. J. (2024). Neuraxial biomechanics, fluid dynamics, and myodural regulation: rethinking management of hypermobility and CNS disorders. Frontiers in neurology, 15, 1479545. https://doi.org/10.3389/fneur.2024.1479545

12. Antunes, M., Scirè, C. A., Talarico, R., Alexander, T., Avcin, T., Belocchi, C., Doria, A., Franceschini, F., Galetti, I., Govoni, M., Hachulla, E., Launay, D., Lepri, G., Macieira, C., Matucci-Cerinic, M., Montecucco, C. M., Moraes-Fontes, M. F., Mouthon, L., Paolino, S., Ramoni, V., … Beretta, L. (2019). Undifferentiated connective tissue disease: state of the art on clinical practice guidelines. RMD open, 4(Suppl 1), e000786. https://doi.org/10.1136/rmdopen-2018-000786

13. Pope, M. K., Ratajska, A., Johnsen, H., Rypdal, K. B., Sejersted, Y., & Paus, B. (2019). Diagnostics of Hereditary Connective Tissue Disorders by Genetic Next-Generation Sequencing. Genetic testing and molecular biomarkers, 23(11), 783–790. https://doi.org/10.1089/gtmb.2019.0064

14. Page, M. J., McKenzie, J. E., Bossuyt, P. M., Boutron, I., Hoffmann, T. C., Mulrow, C. D., Shamseer, L., Tetzlaff, J. M., Akl, E. A., Brennan, S. E., Chou, R., Glanville, J., Grimshaw, J. M., Hróbjartsson, A., Lalu, M. M., Li, T., Loder, E. W., Mayo-Wilson, E., McDonald, S., McGuinness, L. A., … Moher, D. (2021). The PRISMA 2020 statement: an updated guideline for reporting systematic reviews. BMJ (Clinical research ed.), 372, n71. https://doi.org/10.1136/bmj.n71

15. Nesterovskiy, Y., & Zavadenko, N. (2014). EHMTI-0330. The prevalence of undifferentiated connective tissue dysplasia syndrome in children with migraine. The Journal of Headache and Pain, 15(Suppl 1), D44. https://doi.org/10.1186/1129-2377-15-S1-D44

16. Ibadova, T. V., Maliar, V. V., Maliar, V. V., & Maliar, V. V. (2021). EPIDEMIOLOGY OF THE PREVALENCE OF PHENOTOPIC SIGNS UNDIFFERENTIATED CONNECTIVE TISSUE DYSPLASIA SYNDROME IN WOMAN WITH MISCARRIAGES. Wiadomosci lekarskie (Warsaw, Poland : 1960), 74(4), 880–883.

17. Marwa, K., & Anjum, F. (2023). Undifferentiated Connective Tissue Disease. In StatPearls. StatPearls Publishing. https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/34283427/

18. Spinillo, A., Beneventi, F., Caporali, R., Ramoni, V., & Montecucco, C. (2017). Undifferentiated connective tissue diseases and adverse pregnancy outcomes. An undervalued association?. American journal of reproductive immunology (New York, N.Y. : 1989), 78(6), 10.1111/aji.12762. https://doi.org/10.1111/aji.12762

19. Zucchi, D., Tani, C., Monacci, F., Elefante, E., Carli, L., Parma, A., Stagnaro, C., Ferro, F., Gori, S., Strigini, F. A. L., & Mosca, M. (2020). Pregnancy and undifferentiated connective tissue disease: outcome and risk of flare in 100 pregnancies. Rheumatology (Oxford, England), 59(6), 1335–1339. https://doi.org/10.1093/rheumatology/kez440

20. Sieiro Santos, C., Ordás Martínez, J., Moriano Morales, C., Alvarez Castro, C., & Díez Álvarez, E. (2025). Pregnancy outcomes in connective tissue diseases: a 30-year study of 465 cases from a single-center Spanish registry with insights on hydroxychloroquine use. Pregnancy outcomes in connective tissue diseases: a 30-year study of 465 cases from a single-center Spanish registry with insights on hydroxychloroquine use. ARP rheumatology, 4(1), 29–36. https://doi.org/10.63032/RMXO6650

21. Mosca, M., Tani, C., Talarico, R., & Bombardieri, S. (2011). Undifferentiated connective tissue diseases (UCTD): simplified systemic autoimmune diseases. Autoimmunity reviews, 10(5), 256–258. https://doi.org/10.1016/j.autrev.2010.09.013

22. Maliar, V., Korchynska, O., Maliar, V., & Maliar, V. (2023). CESAREAN SECTION IN CASES OF STRESS-COMPROMISED PREGNANCY IN WOMEN WITH UNDIFFE RENTIATED CONNECTIVE TISSUE DYSPLASIA. Wiadomosci lekarskie (Warsaw, Poland : 1960), 76(11), 2481–2484. https://doi.org/10.36740/WLek202311122

ISSN 2786-4952 Online

23. You, F. N., Luo, L., Liu, X. J., Zhang, X. W., & Li, C. (2023). Beijing da xue xue bao. Yi xue ban = Journal of Peking University. Health sciences, 55(6), 1045–1052. https://doi.org /10.19723/j.issn.1671-167X.2023.06.014

24. Kaufman, K. P., Eudy, A. M., Harris, N., Neil, L., & Clowse, M. E. B. (2022). Pregnancy Outcomes in Undifferentiated Connective Tissue Disease Compared to Systemic Lupus Erythematosus: A Single Academic Center's Experience. Arthritis care & research, 74(10), 1631–1639. https://doi.org/10.1002/acr.24644

25. Ravi, P., Thabah, M. M., Verghese, R. J., Dineshbabu, S., & Kadhiravan, T. (2021). Diagnosis of Undifferentiated Connective Tissue Disease in a Patient With Digital Gangrene and Positive Antinuclear Antibodies. Cureus, 13(6), e15883. https://doi.org/10.7759/cureus.15883

26. Radin, M., Schreiber, K., Cecchi, I., Bortoluzzi, A., Crisafulli, F., de Freitas, C. M., Bacco, B., Rubini, E., Foddai, S. G., Padovan, M., Gallo Cassarino, S., Franceschini, F., Andrade, D., Benedetto, C., Govoni, M., Bertero, T., Marozio, L., Roccatello, D., Andreoli, L., & Sciascia, S. (2020). A multicentre study of 244 pregnancies in undifferentiated connective tissue disease: maternal/fetal outcomes and disease evolution. Rheumatology (Oxford, England), 59(9), 2412–2418. https://doi.org/10.1093/rheumatology/kez620

27. Vagelli, R., Tani, C., Carli, L., Totti, D., Tristano, M., Strigini, F., & Mosca, M. (2016). Pregnancy in patients with undifferentiated connective tissue disease: Clinical outcomes in 78 cases. Annals of the Rheumatic Diseases, 75(Suppl 2), 621–622. https://doi.org/10.1136/annrheumdis-2016-eular.5812

28. Riccardi, A., Marcoccia, A., Borgia, A., Guastafierro, T., Bondanini, F., Fasano, S., Irace, R., Messiniti, V., Sanduzzi, A., Bocchino, M., Ciani, A., D'Alto, M., Argiento, P., De Matteis, G. M., Spanò, A., & Valentini, G. (2019). Undifferentiated connective tissue disease at risk of systemic sclerosis: A weighted score to identify patients who will evolve. Autoimmunity reviews, 18(9), 102358. https://doi.org/10.1016/j.autrev.2019.102358

29. Ciancarella, C., Ceccarelli, F., Picciariello, L., Natalucci, F., Celia, A. I., Garufi, C., Mancuso, S., Tripodi, G., Truglia, S., Gattamelata, A., Spinelli, F. R., Alessandri, C., & Conti, F. (2025). Evolutionary trajectory of undifferentiated connective tissue disease and impact of 2019 EULAR/ACR systemic lupus erythematosus classification criteria: insights from a longitudinal study. Clinical and experimental medicine, 25(1), 134. https://doi.org/10.1007/s10238-025-01668-1

30. Chumak, O. Yu., & Volokha, A. P. (2024). Peculiarities of humoral immunity parameters in newborns with markers of undifferentiated connective tissue dysplasia. Modern Pediatrics. Ukraine, 6(142), 6–14. https://doi.org/10.15574/SP.2024.6(142).614

31. Du M, Zhang R, Na Y, Peng L and Bao S (2026) Hydroxychloroquine therapy for women with both recurrent pregnancy loss and autoimmune disease: association with pregnancy outcomes and maternal-fetal complications. Front. Immunol. 17:1756063. doi: 10.3389/fimmu.2026.1756063

32. Rathod, M., Modi, S., Peshin, S., & Kang, A. (2024). A Challenging Case: Unraveling the Complexities of Undifferentiated Connective Tissue Disease. Cureus, 16(6), e62818. https://doi .org/10.7759/cureus.62818

33. Kim, H. C., Ji, W., Kim, M. Y., Colby, T. V., Jang, S. J., Lee, C. K., Han, S. B., & Kim, D. S. (2015). Interstitial pneumonia related to undifferentiated connective tissue disease: pathologic pattern and prognosis. Chest, 147(1), 165–172. https://doi.org/10.1378/chest.14-0272

34. Kinder, B. W., Shariat, C., Collard, H. R., Koth, L. L., Wolters, P. J., Golden, J. A., Panos, R. J., & King, T. E., Jr (2010). Undifferentiated connective tissue disease-associated interstitial lung disease: changes in lung function. Lung, 188(2), 143–149. https://doi.org/10.1007/s00408-009-9226-7

35. D'Alto, M., Riccardi, A., Argiento, P., Di Stefano, I., Romeo, E., Iacono, A. M., D'Andrea, A., Fasano, S., Sanduzzi, A., Bocchino, M., Docimo, L., Tolone, S., Russo, M. G., & Valentini, G. (2018). Cardiac involvement in undifferentiated connective tissue disease at risk for

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

systemic sclerosis (otherwise referred to as very early-early systemic sclerosis): a TDI study. Clinical and experimental medicine, 18(2), 237–243. https://doi.org/10.1007/s10238-017-0477-y

36. Herasymova, O., & Filonova, T. (2021). Undifferentiated connective tissue dysplasia as a predictor of heart rate disorders in combination with gastroesophageal reflux disease in children . ScienceRise: Medical Science, (4(43), 41–45. https://doi.org/10.15587/2519-4798.2021.238132

37. Siegel, C., Sevim, E., Stamm, B., et al. (2021). Quantifying the psychosocial impact of undifferentiated connective tissue disease (UCTD). Annals of the Rheumatic Diseases, 80, 607. https://doi.org/10.1136/annrheumdis-2021-eular.929

38. Siegel, C. H., Kleinman, J., Barbhaiya, M., Sevim, E., Vega, J., Mancuso, C. A., Lockshin, M. D., & Sammaritano, L. R. (2022). The Psychosocial Impact of Undifferentiated Connective Tissue Disease on Patient Health and Well-Being: A Qualitative Study. Journal of clinical rheumatology : practical reports on rheumatic & musculoskeletal diseases, 28(2), e340–e347. https://doi.org/10.1097/RHU.0000000000001714

39. Cavazzana, I., Semeraro, P., Tomasi, C., Kessler, E. S., Piantoni, S., Caproli, A., Fredi, M., & Franceschini, F. (2025). Undifferentiated connective tissue disease: the diagnoses critically revised-experience of a single center. Clinical and experimental medicine, 25(1), 100. https://doi.org/10.1007/s10238-025-01614-1

Дата першого надходження статті до видання: 21.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 07.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 616.24-099-053.2:615.9

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3834-3848

Чорномидз Ірина Богданівна кандидат медичних наук, доцент кафедри дитячих хвороб з дитячою хірургією, Тернопільський національний медичний університет імені І.Я. Горбачевського МОЗ України, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0002-9797-7891

Чорномидз Андрій Васильович кандидат медичних наук, доцент кафедри фармакології з клінічною фармакологією, Тернопільський національний медичний університет імені І.Я. Горбачевського МОЗ України, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0001-5479-8298

ПЕДІАТРИЧНА ПНЕВМОТОКСИЧНІСТЬ: ВІД ІНГАЛЯЦІЙНОЇ ТРАВМИ ДО СИСТЕМНИХ КСЕНОБІОТИКІВ

Анотація. Токсичні ураження легень у дітей залишаються складною міждисциплінарною проблемою на стику пульмонології, токсикології та інтенсивної терапії. Зміна епідеміологічного ландшафту – зростання випадків EVALI (хвороба вейперів), побутових отруєнь та хронічного впливу дрібнодисперсних частинок PM2.5 – вимагає перегляду діагностичних та лікувальних підходів. Анатомо-фізіологічні особливості дихальної системи дітей зумовлюють підвищену вразливість до оксидативного стресу та швидкий розвиток дихальної недостатності.

Мета. Систематизувати сучасні дані щодо етіології, патофізіологічних механізмів, клінічних патернів та доказових стратегій лікування токсичних уражень легень у дітей, включаючи інгаляційні та системні (гематогенні) шляхи надходження токсинів, а також вплив атмосферного забруднення.

Матеріали та методи. Проведено аналіз наукової літератури, міжнародних клінічних настанов (ATS, EAPCCT, CDC, WHO) та вітчизняних протоколів за 2014–2026 рр. Використано бази даних PubMed/MEDLINE, Cochrane Library та eLIBRARY.

Основний зміст. Представлено класифікацію респіраторних токсидромів: іританти (хлор, аміак), асфіксанти (чадний газ), системні пневмотоксини (паракват, аміодарон, цитостатики). Розглянуто механізми цитотоксичності: генерація ROS, руйнування сурфактанту, імунна дисрегуляція. Окремо розглянуто роль PM2.5 як хронічного пневмотоксину. Наведено диференційовані підходи до респіраторної підтримки та медикаментозної терапії.

Висновки. Токсичний пневмоніт вимагає відмови від рутинних шаблонів лікування інфекційних пневмоній. Рання ідентифікація агента та розуміння механізму його дії є критичними для вибору тактики ІТ. Пацієнти потребують тривалого катамнестичного спостереження

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Ключові слова: токсичний пневмоніт, діти, інгаляційна травма, сурфактант, EVALI, PM2.5, інтенсивна терапія.

Chornomydz Iryna MD, PhD, Associate Professor of the Department of of Children`s Diseases and Pediatric Surgery,, I. Horbachevsky Ternopil National Medical University, Ministry of Health of Ukraine, Ternopil, https://orcid.org/0000-0002-9797-7891

Chornomydz Andrii MD, PhD, Associate Professor of the Department of Pharmacology and Clinical Pharmacology, I. Horbachevsky Ternopil National Medical University, Ministry of Health of Ukraine, Ternopil, https://orcid.org/0000-0001-5479-8298

PEDIATRIC PNEUMOTOXICITY: FROM INHALATION INJURY TO SYSTEMIC XENOBIOTICS

Abstract. Toxic lung injuries in children remain a complex interdisciplinary challenge. The changing epidemiological landscape – the rise in EVALI cases, household poisonings, and chronic PM2.5 exposure – necessitates a revision of diagnostic and therapeutic approaches.

Objective. To systematize modern data on etiology, pathophysiology, clinical patterns, and evidence-based treatment strategies for toxic lung injuries in children.

Materials and Methods. Analysis of scientific literature and international clinical guidelines (ATS, EAPCCT, CDC, WHO) for 2014–2024 was conducted using PubMed/MEDLINE and Cochrane Library.

Main Body. A classification of respiratory toxidromes is presented. Mechanisms of cytotoxicity – ROS generation, surfactant disruption, immune dysregulation – are detailed. The role of PM2.5 as a chronic pneumotoxin is discussed. Differentiated approaches to respiratory support and pharmacotherapy are provided..

Conclusions. Toxic pneumonitis requires abandoning routine infectious pneumonia treatment templates. Early agent identification is critical. Long-term follow-up is mandatory to prevent bronchiolitis obliterans and COPD.

Keywords: toxic pneumonitis, children, inhalation injury, surfactant, EVALI, PM2.5, intensive care.

Постановка проблеми. Дихальна система, будучи основним інтерфейсом між внутрішнім середовищем організму та навколишнім світом, неминуче стає першою мішенню для широкого спектра екзогенних токсичних агентів. У педіатричній практиці проблема токсичних уражень легень становить особливий міждисциплінарний виклик, зумовлений не лише поширеністю побутових та техногенних загроз, але й унікальною фізіологічною вразливістю дитячого організму. На відміну від дорослих, діти мають значно вищу хвилинну

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

вентиляцію легень на кілограм маси тіла, що призводить до інгаляції більшої дози токсину за одиницю часу при однаковій тривалості експозиції [1]. Крім того, незавершеність процесів альвеогенезу та ремоделювання легеневої тканини, що тривають протягом перших років життя, створює передумови для більш тяжкого перебігу гострого ураження та формування хронічної легеневої патології у віддаленому майбутньому [2].

Епідеміологічна структура токсичних уражень респіраторного тракту зазнала суттєвих змін за останнє десятиліття. Якщо раніше домінували інгаляційні отруєння продуктами горіння (чадний газ, ціаніди) та промисловими іритантами, то сьогодні на перший план виходять побутові хімічні агенти та новітні загрози. Особливу занепокоєність світової медичної спільноти викликає стрімке зростання випадків EVALI (E-cigarette or Vaping Product Use-Associated Lung Injury) – ураження легень, асоційованого з використанням електронних сигарет та вейпінгу, яке клінічно імітує вірусну пневмонію, але має тяжкий деструктивний характер [3].

Окремої уваги заслуговує проблема хронічного впливу атмосферного забруднення. Дрібнодисперсні частинки PM2.5 (аерозольні частинки діаметром менше 2,5 мкм), що утворюються при згорянні палива, промислових викидах та пожежах, здатні проникати безпосередньо в альвеолярний простір. На відміну від великих частинок, що затримуються у верхніх дихальних шляхах, PM2.5 долають мукоциліарний бар'єр і спричиняють системне запалення, оксидативний стрес та дестабілізацію атеросклеротичних бляшок. За даними ВООЗ (2021), безпечного рівня PM2.5 не існує, а середньорічна концентрація має не перевищувати 5 мкг/м³ [4]. Для дітей з незрілими антиоксидантними системами навіть помірне перевищення цього порогу асоційовано з погіршенням функції зовнішнього дихання та підвищенням ризику розвитку бронхіальної астми [5].

Важливо зазначити, що концепція «токсичної легені» не обмежується виключно інгаляційним шляхом надходження ксенобіотиків. Легені, володіючи розгалуженою капілярною сіткою та специфічною метаболічною активністю ендотелію, стають органом-мішенню для низки токсинів, що потрапляють в організм ентеральним або парентеральним шляхом. Такі речовини, як гербіцид паракват, певні цитостатики чи антиаритмічні препарати, здатні викликати каскад окислювального стресу та фібропроліферації саме в легеневій паренхімі, минаючи інші органи [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика токсичних уражень легень у дітей активно висвітлюється у світовій науковій літературі, проте залишається недостатньо систематизованою у вітчизняній педіатричній практиці. Серед ключових напрямів досліджень останнього десятиліття виділяють кілька пріоритетних.

EVALI з моменту опису як окремої нозологічної форми у 2019 р. став предметом інтенсивного вивчення. Дослідження Layden J.E. et al. [7], встановило, що вітамін Е ацетат виявлявся у бронхоальвеолярному лаважі 94%

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

хворих із підтвердженим EVALI, що дозволило ідентифікувати його як ключовий патогенетичний агент. Подальші роботи виявили синергічну пневмотоксичність важких металів у складі аерозолю вейп-пристроїв – нікелю, хрому та свинцю, – що підсилює оксидативне ушкодження альвеолоцитів.

Суттєвим внеском у розуміння хронічної пневмотоксичності стали оновлені Настанови ВООЗ щодо якості повітря (2021) [4], які вперше встановили граничний рівень PM2.5 у 5 мкг/м³ на рік – удвічі нижчий за попередній стандарт. Мета-аналіз Guarnieri M. & Balmes J.R. [5] підтвердив причинно-наслідковий зв'язок між довготривалою експозицією PM2.5 і розвитком бронхіальної астми у дітей, а дослідження Tessum C.W. et al. [8] продемонструвало нерівномірний розподіл PM2.5-навантаження залежно від соціально-економічних факторів.

У галузі патофізіології ГРДС консенсусний документ Pediatric Acute Lung Injury Consensus Conference Group (2015) [9] систематизував критерії діагностики та протоколи протективної ШВЛ у педіатричних пацієнтів, ставши стандартом доказової медицини для цієї вікової групи. Вітчизняні дослідники – зокрема Волосовець О.П., Кривопустов С.П., Сенаторова Г.С. та Курділь Н.В. – зробили вагомий внесок у вивчення особливостей перебігу токсичних уражень дихальної системи та їх хімічних пусковий механізмів в українській дитячій популяції.

Водночас ряд ключових питань залишається дискусійним: роль глюкокортикостероїдів при різних формах токсичного пневмоніту, оптимальна тривалість катамнестичного спостереження, а також ефективність ранньої замісної сурфактантної терапії при хімічних ураженнях у дітей – усе це обумовлює актуальність даного огляду.

Метою нашої роботи є систематизувати сучасні дані щодо етіології, патогенезу та доказових методів інтенсивної терапії токсичних уражень легень у дітей, охоплюючи як класичні інгаляційні травми, так і системні токсичні впливи, включаючи хронічний вплив атмосферного забруднення.

Матеріали та методи дослідження. Дана робота є аналітичним оглядом літератури, виконаним відповідно до принципів доказової медицини та методологічних вимог до оглядових статей у фахових виданнях категорії Б.

Стратегія пошуку. Пошук наукових джерел проводився у міжнародних базах даних PubMed/MEDLINE, Cochrane Library та Google Scholar, а також у вітчизняній електронній бібліотеці «Наукова педіатрія України». Для пошуку використовувались такі ключові терміни та їх комбінації: "toxic lung injury children", "inhalation injury pediatric", "EVALI", "paraquat lung toxicity", "PM2.5 children respiratory", "bronchiolitis obliterans post-toxic", "ARDS pediatric management", "drug-induced lung injury", а також їх україномовні еквіваленти.

Часові межі. До аналізу включено публікації за 2014–2026 рр. Для класичних патофізіологічних концепцій та фундаментальних клінічних настанов допускалось включення більш ранніх робіт за умови їх наукової значущості та актуальності.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Критерії включення джерел: рандомізовані контрольовані дослідження, систематичні огляди та мета-аналізи; клінічні настанови міжнародних професійних організацій (ATS, EAPCCT, CDC, WHO, ACEP, ESPGHAN, EULAR); оригінальні дослідження на педіатричних когортах; вітчизняні наукові публікації та навчальні посібники, присвячені токсикології дитячого віку.

Критерії виключення: листи до редакції, тези конференцій без повного тексту, джерела без зазначення методології, а також публікації, що не пройшли рецензування.

Аналіз та синтез. Отримані дані систематизовано за такими блоками: етіологія та класифікація токсичних агентів; патофізіологічні механізми пошкодження; клінічні патерни та методи діагностики; стратегії інтенсивної терапії; прогноз та реабілітація. Усього проаналізовано 28 літературних джерел.

Виклад основного матеріалу. Розуміння патогенезу токсичних пневмопатій вимагає погляду на легені не просто як на газообмінний орган, а як на метаболічно активну структуру з величезною площею ендотеліальної поверхні (~70 м²). В основі розвитку токсичного ураження лежить універсальний каскад реакцій, що призводить до порушення цілісності альвеолярно-капілярної мембрани (АКМ). Залежно від фізико-хімічних властивостей агента, первинний удар може припадати як на епітелій дихальних шляхів, так і на ендотелій легеневих капілярів, проте фінальною ланкою патогенезу майже завжди виступає формування некардіогенного набряку легень та гострого респіраторного дистрес-синдрому (ГРДС) [10].

Оксидативний стрес та пошкодження антиоксидантних систем. Ключовим молекулярним механізмом є ініціація оксидативного стресу через надмірне утворення активних форм кисню. Озон, пари металів, фосген та високі концентрації кисню (гіпероксія) діють як потужні окислювачі. Вони виснажують пул ендогенних антиоксидантів, насамперед відновленого глутатіону – критичного для дитячого організму, антиоксидантні системи якого ще не досягли функціональної зрілості. Перекисне окислення ліпідів (ПОЛ) клітинних мембран спричиняє деструкцію альвеолоцитів I та II типів, оголюючи базальну мембрану і відкриваючи шлях для транссудації рідини в альвеоли [11].

Особливу небезпеку становить PM2.5. Ці частинки не лише самі генерують ROS за рахунок перехідних металів та органічних сполук на своїй поверхні, а й активують ядерний фактор NF-κB та проінфламаторні цитокіни (TNF-α, IL-6, IL-8) в альвеолярних макрофагах. Хронічна субклінічна запальна відповідь на PM2.5 є доведеним механізмом зниження легеневої функції у дітей, що мешкають поблизу доріг з інтенсивним рухом або промислових підприємств [5].

Пошкодження сурфактантної системи. Стабільність сурфактанту є запорукою адекватної механіки дихання, особливо у дітей раннього віку [12]. Ліпофільні речовини (вуглеводні: бензин, гас, органічні розчинники) при аспірації діють як прямі розчинники ліпідного шару сурфактанту. Це призводить до миттєвого підвищення поверхневого натягу в альвеолах, розвитку

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

мікроателектазів та порушення вентиляційно-перфузійного співвідношення. Крім прямої хімічної деструкції, існує вторинна інактивація сурфактанту білками плазми (зокрема фібриногеном), що формують так звані «гіалінові мембрани» [13].

Системна пневмотоксичність (гематогенний шлях). Класичним прикладом є гербіцид паракват, який має унікальну спорідненість до легеневої тканини. Його молекулярна структура дозволяє йому «обманювати» транспортні системи поліамінів, які активно акумулюють токсин всередині пневмоцитів та клітин Клара. Накопичення параквату запускає безперервний цикл відновлення-окислення (redox cycling), перетворюючи кисень на супероксид-аніони та призводячи до тотального фіброзу навіть після елімінації отрути з крові [6]. Саме тому при отруєнні паракватом введення кисню суворо лімітоване – надлишок O2 виступає субстратом для посилення цього руйнівного циклу.

Хімічне запалення та цитокіновий шторм. Завершальною фазою гострого пошкодження є розвиток «хімічного запалення». Зруйновані клітини вивільняють прозапальні медіатори, залучаючи нейтрофіли та макрофаги. Активовані лейкоцити продукують протеолітичні ферменти та додаткові порції вільних радикалів, замикаючи «порочне коло» (circulus vitiosus) запалення. У дітей цей процес може протікати більш бурхливо через схильність до гіперергічних реакцій, що клінічно проявляється швидким наростанням дихальної недостатності навіть при відносно незначній дозі токсину [14].

Клініко-діагностичні патерни та класифікація респіраторних токсидромів

Клінічна маніфестація токсичних уражень легень характеризується значним поліморфізмом, що ускладнює своєчасну діагностику за відсутності чіткого анамнезу контакту з отрутою (таблиця 1). Загальноприйнятим є поділ токсичних агентів на три основні групи: іританти (подразнювальної дії), асфіксанти (задушливої дії) та речовини із системною пневмотоксичністю [15].

Іританти. Першу і найбільш обширну групу становлять іританти, клінічна картина яких чітко корелює з їх розчинністю у воді.

Високорозчинні агенти (аміак, хлор, діоксид сірки, пари соляної та сірчаної кислот, формальдегід) миттєво реагують з вологою слизових оболонок верхніх дихальних шляхів. Це викликає ларингоспазм, сльозотечу, ринорею та стридорозне дихання, що парадоксальним чином захищає дистальні відділи легень від масивної інгаляції [16].

Низькорозчинні у воді сполуки – фосген, оксиди азоту (NOx), озон, кадмій, пари ртуті – не викликають миттєвого подразнення. Проходячи «транзитом» через верхні дихальні шляхи, вони досягають термінальних бронхіол та альвеол, де ініціюють відстрочений токсичний набряк.

Підступність цих отрут полягає у наявності «періоду уявного благополуччя» (від 6 до 24 годин), коли дитина може не мати скарг, але вже розвивається катастрофічне ураження АКМ [17].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Аспіраційні пневмоніти (вуглеводні). Потрапляння навіть незначної кількості (<1 мл) вуглеводнів (бензин, гас, уайт-спірит, толуол, ефірні олії) у трахею внаслідок низької в'язкості та високої летючості викликає хімічний пневмоніт з геморагічним компонентом. Клінічно це проявляється нестримним кашлем, тахіпное та швидким розвитком гіпоксемії. Необхідно диференціювати гострий хімічний пневмоніт від екзогенної ліпоїдної пневмонії, що розвивається підгостро внаслідок аспірації мінеральних олій та характеризується накопиченням ліпідів у альвеолярних макрофагах [18].

Асфіксанти та метгемоглобіноутворювачі. Група асфіксантів (моноксид вуглецю, ціаніди, сірководень) та метгемоглобіноутворювачів (нітрити, анілін) спрямовує свою дію на блокування транспорту кисню або тканинного дихання. Особливістю діагностики при отруєнні CO та ціанідами є відсутність змін на пульсоксиметрії (SpO2 може залишатися нормальною при критичній гіпоксії) та відсутність первинних рентгенологічних змін у легенях. На пізніх етапах можливий розвиток нейрогенного набряку легень [19].

Системна (неінгаляційна) пневмотоксичність. Найбільш складною для діагностики є група речовин із системною пневмотоксичністю, оскільки легеневі симптоми часто виникають на тлі поліорганної недостатності (таблиця 2). До цієї категорії належать:

1. Пестициди та гербіциди:

• Паракват – через систему поліамінів накопичується в пневмоцитах із розвитком незворотного фіброзу.

• Фосфорорганічні сполуки (дихлофос) – через мускариновий ефект викликають масивну бронхорею та бронхоспазм.

2. Drug-Induced Lung Injury (DILI):

• Цитостатики (блеоміцин, бусульфан, метотрексат, циклофосфамід) – інтерстиціальний пневмоніт та фіброз.

• Аміодарон – накопичується у легенях, спричиняючи фосфоліпідоз («пінисті клітини»).

• Нітрофурантоїни – гострі реакції гіперчутливості з еозинофільною інфільтрацією (синдром Леффлера).

• НПЗЗ/саліцилати – «аспіринова астма» та некардіогенний набряк легень у сенсибілізованих пацієнтів [20].

EVALI (хвороба вейперів). Сучасний діагностичний алгоритм вимагає особливої настороженості щодо EVALI у підлітків. Спектр агентів у рідинах для вейпінгу (вітамін Е ацетат, діацетил, формальдегід, важкі метали: нікель, хром, свинець) створює унікальну клінічну картину, що поєднує ознаки ліпоїдної пневмонії, організуючої пневмонії та дифузного альвеолярного пошкодження. Рентгенологічно це проявляється двобічними затемненнями за типом «матового скла», що часто помилково трактується як вірусна пневмонія, стійка до антибіотикотерапії [7]. Важливо, що важкі метали у складі аерозолю вейпу чинять додаткову генотоксичну дію, асоційовану з підвищеним ризиком злоякісних новоутворень легень у довгостроковій перспективі.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Таблиця 1

Спектр інгаляційних токсинів та стратегії ведення пацієнтів

Токсичний агент	**Механізм пневмотоксичності**	**Клінічний патерн та радіологія**	**Специфічне лікування та особливості**	**Джерело / Рекомендації**
Чадний газ (CO) *та частинки PM2.5 при пожежах*	CO: Утворення HbCO, блокада цитохромоксидази. PM2.5: частинки <2,5 мкм проникають у альвеоли, активують запальні каскади, підвищують ризик аритмій та кардіоваскулярних подій.	Гіпоксія при нормальній SpO2 (пульсоксиметр не виявляє HbCO). Нормальна рентгенограма на ранніх етапах. При масивній пожежі – двобічні інфільтрати.	100% NBO-кисень до HbCO <5%. HBO при втраті свідомості, ішемії міокарда. Евакуація з зони диму (знижує дозу PM2.5).	ACEP, UHMS Guidelines; WHO Air Quality Guidelines 2021
Хлор, Аміак (Високорозчинні іританти)	Утворення HCl/HNO3 (хлор) або лужний опік (аміак) → некроз епітелію, вивільнення ROS.	Ларингоспазм, стридор, набряк верхніх ДШ. Рентген: ознаки набряку легень (відстрочено).	Зволожений O2, β2-агоністи. Небулайзерна 4% NaHCO3 (хлор – дискусійно). ГКС: ефективність не доведена.	ATS, EAPCCT
Оксиди азоту (NO2), Фосген (Низькорозчинні іританти)	Низька розчинність → проникнення в альвеоли → ПОЛ → підвищення проникності АКМ.	"Період уявного благополуччя" (до 24 год), потім фульмінантний некардіогенний набряк легень.	Суворий ліжковий режим. Високі дози ГКС (профілактично). ШВЛ з PEEP.	Toxicology Guidelines; NATO protocols
Вуглеводні (Бензин, гас, розчинники)	Розчинення ліпідного шару сурфактанту → альвеолярний колапс → геморагічний пневмоніт.	Кашель, тахіпное. КТ: консолідація, пневматоцеле в динаміці.	ПРОТИПОКАЗАНО: блювання, промивання шлунку. Антибіотики лише при лихоманці >48 год.	ESPGHAN, AAP
Вейпінг (EVALI) (Вітамін Е ацетат, діацетил, важкі метали)	Накопичення ліпідів у макрофагах, цитокіновий шторм, дифузне альвеолярне пошкодження. Важкі метали (Ni, Cr) – додатковий генотоксичний ефект.	Задишка, гіпоксія. КТ: "матове скло" (ground-glass opacity), двобічні інфільтрати.	Системні ГКС (метилпреднізолон 1–2 мг/кг). Виключення інфекції. Відмова від вейпінгу.	CDC, ATS Guidelines (2020)

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Таблиця 2

Неінгаляційні (системні) пневмотоксини

Токсичний агент / Група	**Шлях надходження**	**Механізм ураження легень**	**Терапевтична тактика**	**Рівень доказовості / Джерело**
Паракват (Гербіцид)	Per os (випадково / суїцид)	Накопичення в пневмоцитах I/II типу через систему поліамінів. Циклічна генерація $O2^{\bullet-}$ → незворотний фіброз.	Кисень протипоказаний (посилює фіброз). Імуносупресія: пульс-терапія ЦФ + МП. Гемосорбція (ефект у перші 2–4 год).	WHO (IPCS), Cochrane Reviews
Аміодарон (Антиаритмік)	I.V. / Per os	Інгібування фосфоліпази → накопичення ліпідів у макрофагах ("пінисті клітини") → пневмоніт.	Відміна препарату. ГКС (тривалий курс – через T½ аміодарону до кількох місяців).	ESC, AHA
Метотрексат (Цитостатик)	I.V. / Per os	Реакція гіперчутливості IV типу, гранулематозне запалення.	Відміна. Фолієва кислота. ГКС при тяжкому перебігу.	EULAR, онкологічні протоколи
Ацетилсаліцилова кислота (Саліцилати)	Per os (передозування)	Підвищення проникності судин (некардіогенний набряк) + нейрогенний набряк через гіперстимуляцію дихального центру.	Форсований діурез з олужненням сечі. Гемодіаліз при тяжкій симптоматиці.	EAPCCT, AACT Guidelines
Токсини змій (Viperidae)	Укус (шкіра)	Коагулопатія споживання → дифузні альвеолярні крововиливи (DAH).	Антивенін. Корекція коагулопатії (СЗП, кріопреципітат).	WHO Guidelines for Snakebite Management

Сучасні стратегії інтенсивної терапії та менеджменту

Загальні принципи та деконтамінація. Менеджмент токсичних уражень легень у дітей базується на фундаментальних принципах реанімації (ABCDE), однак вимагає суворої персоніфікації залежно від ідентифікованого агента. Першочерговим заходом є припинення контакту з токсином та адекватна деконтамінація. Для інгаляційних агентів критичним є забезпечення прохідності дихальних шляхів, оскільки хімічний опік верхніх відділів респіраторного тракту може призвести до блискавичного набряку гортані, що потребуватиме екстреної трахеотомії або конікотомії [16].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Респіраторна підтримка: диференційований підхід. Наріжним каменем терапії є респіраторна підтримка, стратегія якої кардинально відрізняється від ведення бактеріальних пневмоній. Оксигенотерапія, хоча і є життєво необхідною при гіпоксії, може мати парадоксальні ефекти.

При отруєнні монооксидом вуглецю показана негайна подача 100% кисню (включно з гіпербаричною оксигенацією) для прискорення дисоціації карбоксигемоглобіну. Натомість, при отруєнні паракватом оксигенотерапія суворо лімітується і призначається лише при критичному зниженні SpO2 (<88–90%), оскільки надлишок кисню є субстратом для посилення фіброгенного redox-циклу. Це підкреслює важливість точної ідентифікації токсину перед початком агресивної респіраторної підтримки [6].

У випадках розвитку токсичного ГРДС та неефективності неінвазивних методів (HFNC, CPAP) показана протективна ШВЛ: дихальний об'єм 4–6 мл/кг ідеальної маси тіла, адекватне PEEP для запобігання ателектотравмі. Специфічною особливістю дітей з хімічним пневмонітом є підвищений ризик баротравми через нерівномірність ураження паренхіми та наявність ділянок емфіземи [9].

Фармакологічна терапія. Застосування системних глюкокортикостероїдів (ГКС) не є рутинним і залежить від патогенезу ураження. Доказова база підтримує використання високих доз ГКС при отруєнні оксидами азоту, фосгеном та при EVALI для запобігання облітеруючому бронхіоліту. Натомість, при ураженні хлором чи аміаком ефективність стероїдів не доведена, а при інгаляції вуглеводнів вони можуть підвищувати ризик суперінфекції [21].

Бронхолітична терапія (β2-агоністи) є стандартом при наявності обструктивного компонента. Однак слід з обережністю застосовувати її при підозрі на сенсибілізацію міокарда до катехоламінів (зокрема при отруєнні хлорованими вуглеводнями) для уникнення фатальних аритмій.

Антибіотикотерапія: відмова від профілактичного підходу. Токсичний пневмоніт є асептичним запальним процесом («хімічним опіком»), і раннє профілактичне призначення антимікробних препаратів лише сприяє селекції резистентної флори. Антибіотикотерапія показана виключно при лабораторному та клінічному підтвердженні вторинної бактеріальної інфекції, що зазвичай відбувається не раніше 48–72 годин після інциденту. Виняток становлять аспірація із забруднених водойм та наявність імунодефіциту [22].

Прогноз, віддалені наслідки та профілактика

Успішне купірування гострої дихальної недостатності не повинно розглядатися як фінальна крапка в лікуванні. Токсичне ураження респіраторного тракту у дитячому віці є потужним тригером, здатним спотворити нормальну траєкторію розвитку легень. Оскільки процеси альвеогенезу тривають до 8–10 років, будь-яке масивне пошкодження в цей критичний період може призвести до незворотного ремоделювання легеневої тканини. Катамнестичні дослідження демонструють, що діти, які перенесли тяжку інгаляційну травму, мають достовірно вищий ризик розвитку ХОЗЛ у ранньому дорослому віці [23].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Найбільш грізним віддаленим ускладненням, що розвивається через 2–6 тижнів після гострого епізоду (особливо після впливу оксидів азоту, аміаку, діоксиду сірки та компонентів вейпінгу), є облітеруючий бронхіоліт (bronchiolitis obliterans). Цей процес характеризується концентричним фіброзним звуженням просвіту термінальних бронхіол. Своєчасна діагностика вимагає КТ високої роздільної здатності (ознаки «мозаїчної перфузії» та повітряних пасток) і спірометрії (незворотна обструкція) [24].

Значна частина пацієнтів страждає від синдрому гіперреактивності бронхів (RADS – Reactive Airways Dysfunction Syndrome), індукованого одноразовою масивною експозицією іританту. Цей стан може персистувати роками, вимагаючи тривалої базисної терапії інгаляційними кортикостероїдами [25].

Окремим аспектом є профілактика хронічної експозиції PM2.5. У дітей з перенесеними токсичними ураженнями легень слід рекомендувати: моніторинг AQI (Air Quality Index) перед плановою фізичною активністю на свіжому повітрі; використання масок-респіраторів FFP2/N95 при значеннях PM2.5 >35 мкг/м³; оснащення навчальних закладів та будинків системами фільтрації повітря з HEPA-фільтрами.

Ці заходи набувають особливої актуальності в умовах воєнного конфлікту в Україні, де масштабні пожежі та руйнування промислових об'єктів суттєво підвищують рівень атмосферного забруднення [8].

Висновки

1. Проблема токсичних уражень легень у дітей трансформувалася з вузькопрофесійної токсикологічної ніші в актуальну проблему загальної педіатрії та пульмонології. Зміна спектра етіологічних чинників – від промислових газів до побутової хімії, вейпінгу та хронічного впливу PM2.5 – вимагає від лікаря постійного оновлення знань.

2. Ключем до успішного лікування є рання ідентифікація токсидрому та розуміння механізму цитотоксичності агента. Особливо важливим є диференційований підхід до оксигенотерапії: при отруєнні CO – максимальна оксигенація, при ураженні паракватом – суворе обмеження кисню.

3. Токсичний пневмоніт є асептичним процесом. Відмова від профілактичної антибіотикотерапії та стероїдів без доведених показань є обов'язковою умовою раціональної терапії.

4. Пацієнти, що перенесли хімічну травму легень, потребують обов'язкового довготривалого катамнестичного спостереження (спірометрія, КТ ВЗДР) для своєчасного виявлення облітеруючого бронхіоліту та RADS.

5. Хронічний вплив PM2.5 слід розглядати як самостійний пневмотоксичний фактор у дітей. Профілактика включає моніторинг якості повітря, використання засобів індивідуального захисту та гігієну приміщень.

Перспективи подальших досліджень Попри значний прогрес у розумінні механізмів токсичного пошкодження легень, низка питань потребує подальшого наукового дослідження.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Одним із пріоритетних напрямів залишається визначення оптимальної тривалості та інтенсивності катамнестичного спостереження за дітьми, що перенесли токсичний пневмоніт. Перспективним є формування регіональних реєстрів таких пацієнтів з обов'язковим щорічним контролем спірометрії та дифузійної здатності легень, що дозволить встановити доказові часові рамки для скринінгу облітеруючого бронхіоліту.

Окремої уваги заслуговує роль замісної сурфактантної терапії при хімічних ураженнях легень у дітей старшого віку. Якщо при РДС новонароджених ефективність препаратів сурфактанту є беззаперечно доведеною, то їх застосування при токсичних пневмонітах в інших вікових групах залишається предметом дискусії, а наявні дані поодиноких клінічних спостережень не дозволяють сформулювати доказових рекомендацій. Багатоцентрові рандомізовані дослідження в цьому напрямі є вкрай необхідними.

В умовах воєнного конфлікту в Україні стратегічного значення набуває вивчення кумулятивного пневмотоксичного ефекту атмосферного забруднення, зумовленого руйнуванням промислових об'єктів, масштабними пожежами та застосуванням різних видів озброєнь. Проведення багатоцентрових вітчизняних досліджень, спрямованих на оцінку легеневої функції у дітей із постраждалих регіонів, є вкрай актуальним і соціально значущим завданням. Воно нерозривно пов'язане з ширшою проблемою хронічної субклінічної експозиції PM2.5 – як у контексті воєнного часу, так і в умовах промислових регіонів у мирний період, – що потребує міждисциплінарної кооперації між педіатрами, пульмонологами, екологами та епідеміологами.

Нарешті, нагальним практичним завданням є розроблення та валідація україномовних педіатричних протоколів диференційної діагностики токсичних пневмопатій, адаптованих до умов первинної медичної допомоги, де часто відсутній доступ до КТ та бронхоскопії. Реалізація цього завдання сприятиме скороченню часу до встановлення правильного діагнозу та підвищенню якості надання невідкладної допомоги дітям по всій країні.

Література

1. Miller M. D. Pediatric Environmental Health. *Nelson Textbook of Pediatrics*. 21st ed. Elsevier, 2022. P. 1240–1245.

2. Sly P. D., Flack F. Susceptibility of the developing lung to toxic insults. *Paediatric Respiratory Reviews*. 2008. Vol. 9, No. 4. P. 235–243.

3. Belok S. H., Parikh R., Bernardo J. [et al.]. E-cigarette, or vaping, product use-associated lung injury: a review. *Pneumonia*. 2020. Vol. 12. P. 12.

4. World Health Organization. WHO Global Air Quality Guidelines: Particulate Matter (PM2.5 and PM10), Ozone, Nitrogen Dioxide, Sulfur Dioxide and Carbon Monoxide. Geneva : WHO Press, 2021.

5. Guarnieri M., Balmes J. R. Outdoor air pollution and asthma. *Lancet*. 2014. Vol. 383, No. 9928. P. 1581–1592.

ISSN 2786-4952 Online

6. Dinis-Oliveira R. J., Duarte J. A., Sánchez-Navarro A. [et al.]. Paraquat poisonings: mechanisms of lung toxicity, clinical features, and treatment. *Critical Reviews in Toxicology*. 2008. Vol. 38, No. 1. P. 13–71.

7. Layden J. E., Ghinai I., Pray I. [et al.]. Pulmonary illness related to e-cigarette use in Illinois and Wisconsin – final report. *New England Journal of Medicine*. 2020. Vol. 382, No. 10. P. 903–916.

8. Tessum C. W., Paolella D. A., Chambliss S. E. [et al.]. PM2.5 polluters disproportionately and systemically affect people of color in the United States. *Science Advances*. 2021. Vol. 7, No. 18. P. eabf4491.

9. Pediatric Acute Lung Injury Consensus Conference Group. Pediatric acute respiratory distress syndrome: consensus recommendations. *Pediatric Critical Care Medicine*. 2015. Vol. 16, No. 5. P. 428–439.

10. Ware L. B., Matthay M. A. The acute respiratory distress syndrome. *New England Journal of Medicine*. 2000. Vol. 342, No. 18. P. 1334–1349.

11. Besh L. V. Pathology of the respiratory system in children: view of a clinician. *Lviv Medical Journal*. 2018. Vol. 24, No. 1. P. 45–50.

12. Сенаторова Г. С., Логвінова О. Л. Роль сурфактантної системи легень у формуванні хронічної бронхолегеневої патології у дітей. *Здоров'я дитини*. 2019. Т. 14, № 2. С. 122–128.

13. Rebello C. M., Mascaretti R. S. Surfactant therapy in neonates and children: current evidence. *J Pediatr (Rio J)*. 2012. Vol. 88, No. 6. P. 443–445.

14. Волосовець О. П., Кривопустов С. П. Невідкладні стани в педіатрії : навч. посіб. Київ : Медицина, 2017.

15. Шейман Б. С., Волошина Н. О., Урін О. О. Клінічна токсикологія дітей та підлітків : навч. посіб. Київ, 2018.

16. Gorguner M., Akgun M. Acute inhalation injury. *Eurasian Journal of Medicine*. 2010. Vol. 42, No. 1. P. 28–35.

17. Курділь Н. В. Токсикологічні аспекти надзвичайних ситуацій хімічного характеру. *Український журнал сучасної токсикології*. 2019. № 1–2. С. 14–22.

18. Anand S. [et al.]. Hydrocarbon poisoning in children: A review. *Journal of Evolution of Medical and Dental Sciences*. 2017. Vol. 6, No. 81. P. 5709–5714.

19. Hampson N. B., Piantadosi C. A., Thom S. R. [et al.]. Practice recommendations in the diagnosis, management, and prevention of carbon monoxide poisoning. *Am J Respir Crit Care Med*. 2012. Vol. 186, No. 11. P. 1095–1101.

20. Camus P., Bonniaud P., Fanton A. [et al.]. Drug-induced and iatrogenic infiltration of the lung. *Respiration*. 2004. Vol. 71, No. 4. P. 301–326.

21. Balucani C. [et al.]. Steroid use in acute lung injury and ARDS: a systematic review. *World Journal of Critical Care Medicine*. 2016. Vol. 5, No. 1. P. 80–92.

22. Nelson L. S. [et al.]. Goldfrank's Toxicologic Emergencies. 11th ed. McGraw-Hill Education, 2019.

23. Kajekar R. Environmental factors and developmental outcomes in the lung. *Pharmacology & Therapeutics*. 2007. Vol. 114, No. 2. P. 129–145.

24. Colom A. J., Teper A. M. Post-infectious and post-toxic bronchiolitis obliterans. *Pediatric Pulmonology*. 2019. Vol. 54, No. 2. P. 212–219.

25. Tarlo S. M., Lemiere C. Occupational asthma and the reactive airways dysfunction syndrome (RADS). *New England Journal of Medicine*. 2014. Vol. 370, No. 7. P. 640–649.

References

1. Miller, M. D. (2022). Pediatric environmental health. In *Nelson textbook of pediatrics* (21st ed., pp. 1240–1245). Elsevier.

ISSN 2786-4952 Online

2. Sly, P. D., & Flack, F. (2008). Susceptibility of the developing lung to toxic insults. *Paediatric Respiratory Reviews*, *9*(4), 235–243.

3. Belok, S. H., Parikh, R., Bernardo, J., et al. (2020). E-cigarette, or vaping, product use-associated lung injury: A review. *Pneumonia*, *12*, 12.

4. World Health Organization. (2021). *WHO global air quality guidelines: Particulate matter (PM2.5 and PM10), ozone, nitrogen dioxide, sulfur dioxide and carbon monoxide*. WHO Press.

5. Guarnieri, M., & Balmes, J. R. (2014). Outdoor air pollution and asthma. *Lancet*, *383*(9928), 1581–1592.

6. Dinis-Oliveira, R. J., Duarte, J. A., Sánchez-Navarro, A., et al. (2008). Paraquat poisonings: Mechanisms of lung toxicity, clinical features, and treatment. *Critical Reviews in Toxicology*, *38*(1), 13–71.

7. Layden, J. E., Ghinai, I., Pray, I., et al. (2020). Pulmonary illness related to e-cigarette use in Illinois and Wisconsin – final report. *New England Journal of Medicine*, *382*(10), 903–916.

8. Tessum, C. W., Paolella, D. A., Chambliss, S. E., et al. (2021). PM2.5 polluters disproportionately and systemically affect people of color in the United States. *Science Advances*, *7*(18), eabf4491.

9. Pediatric Acute Lung Injury Consensus Conference Group. (2015). Pediatric acute respiratory distress syndrome: Consensus recommendations. *Pediatric Critical Care Medicine*, *16*(5), 428–439.

10. Ware, L. B., & Matthay, M. A. (2000). The acute respiratory distress syndrome. *New England Journal of Medicine*, *342*(18), 1334–1349.

11. Besh, L. V. (2018). Pathology of the respiratory system in children: View of a clinician. *Lviv Medical Journal*, *24*(1), 45–50.

12. Senatorova, H. S., & Lohvinova, O. L. (2019). Rol surfaktantnoi systemy lehen u formuvanni khronichnoi bronkholehenevoi patolohii u ditei [The role of the lung surfactant system in the formation of chronic bronchopulmonary pathology in children]. *Zdorovia Dytyny*, *14*(2), 122–128.

13. Rebello, C. M., & Mascaretti, R. S. (2012). Surfactant therapy in neonates and children: Current evidence. *Jornal de Pediatria (Rio J)*, *88*(6), 443–445.

14. Volosovets, O. P., & Kryvopustov, S. P. (2017). *Nevidkladni stany v pediatrii: Navchalnyi posibnyk* [Emergencies in pediatrics: A study guide]. Medytsyna.

15. Sheiman, B. S., Voloshyna, N. O., & Urin, O. O. (2018). *Klinichna toksykolohiia ditei ta pidlitkiv: Navchalnyi posibnyk* [Clinical toxicology of children and adolescents: A study guide]. Kyiv.

16. Gorguner, M., & Akgun, M. (2010). Acute inhalation injury. *Eurasian Journal of Medicine*, *42*(1), 28–35.

17. Kurdil, N. V. (2019). Toksykolohichni aspekty nadzvychainykh sytuatsii khimichnoho kharakteru [Toxicological aspects of chemical emergencies]. *Ukrainskyi zhurnal suchasnoi toksykolohii*, (1–2), 14–22.

18. Anand, S., et al. (2017). Hydrocarbon poisoning in children: A review. *Journal of Evolution of Medical and Dental Sciences*, *6*(81), 5709–5714.

19. Hampson, N. B., Piantadosi, C. A., Thom, S. R., et al. (2012). Practice recommendations in the diagnosis, management, and prevention of carbon monoxide poisoning. *American Journal of Respiratory and Critical Care Medicine*, *186*(11), 1095–1101.

20. Camus, P., Bonniaud, P., Fanton, A., et al. (2004). Drug-induced and iatrogenic infiltration of the lung. *Respiration*, *71*(4), 301–326.

21. Balucani, C., et al. (2016). Steroid use in acute lung injury and ARDS: A systematic review. *World Journal of Critical Care Medicine*, *5*(1), 80–92.

22. Nelson, L. S., et al. (2019). *Goldfrank's toxicologic emergencies* (11th ed.). McGraw-Hill Education.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

23. Kajekar, R. (2007). Environmental factors and developmental outcomes in the lung. *Pharmacology & Therapeutics*, *114*(2), 129–145.

24. Colom, A. J., & Teper, A. M. (2019). Post-infectious and post-toxic bronchiolitis obliterans. *Pediatric Pulmonology*, *54*(2), 212–219.

25. Tarlo, S. M., & Lemiere, C. (2014). Occupational asthma and the reactive airways dysfunction syndrome (RADS). *New England Journal of Medicine*, *370*(7), 640–649.

Дата першого надходження статті до видання: 25.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 616.89-008.441.13:612.8:159.9:355.01(477)

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3849-3862

Шакер Анастасія Олександрівна студентка Університет медицини та соціальних наук, м. Харків, https://orcid.org/0009-0009-7430-4027.

Чабан Владислав Олександрович PhD, викладач кафедри патологічної анатомії, судової медицини та патологічної фізіології Дніпровський державний медичний університет, м. Дніпро, https://orcid.org/0000-0002-6002-5571

ВІЙНА ЯК ТРИГЕР АДДИКЦІЇ: НЕЙРОФІЗІОЛОГІЧНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ (ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ)

Анотація. У статті здійснено аналіз сучасних літературних джерел щодо нейрофізіологічних і психологічних механізмів формування аддиктивної поведінки в умовах війни. Актуальність дослідження зумовлена зростанням психоемоційного навантаження на населення внаслідок тривалих бойових дій, що супроводжується підвищеним ризиком розвитку залежностей як форми дезадаптивної поведінки. Аддикція розглядається як хронічне рецидивуюче захворювання мозку, що формується внаслідок взаємодії нейробіологічних, психологічних і соціальних чинників. Охарактеризовано функціонування системи винагороди як ключового нейрофізіологічного механізму аддикції. Показано роль мезолімбічної дофамінергічної системи у формуванні мотивації, відчуття задоволення та закріпленні поведінкових реакцій. Встановлено, що хронічний стрес і психоактивні речовини спричиняють її дисрегуляцію, що проявляється змінами дофамінової передачі та розвитком «дефіциту винагороди». Розглянуто значення нейропластичності у закріпленні аддиктивних патернів, а також зниження функціональної активності префронтальної кори, що призводить до порушення когнітивного контролю. Проаналізовано вплив серотонінергічної, глутаматергічної та ГАМК-ергічної систем у підтриманні емоційної регуляції та формуванні залежності. Висвітлено вплив війни як хронічного стресора, що активує гіпоталамо-гіпофізарно-надниркову вісь і підвищує рівень кортизолу, спричиняючи порушення функцій гіпокампа, мигдалеподібного тіла та префронтальної кори. Описано формування дисбалансу між системами винагороди та негативного афекту, що сприяє використанню аддиктивної поведінки як неадаптивної стратегії копінгу. Наведені дані емпіричних досліджень щодо зростання тривожних, депресивних і посттравматичних розладів у населення України, що асоціюється з підвищеним ризиком аддикції, особливо серед дітей і підлітків.

Ключові слова: аддикція, залежна поведінка, воєнний стрес, нейрофізіологічні механізми, система винагороди, дофамінергічна система,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

нейропластичність, гіпоталамо-гіпофізарно-надниркова вісь, когнітивний контроль, посттравматичний стресовий розлад.

Chaker Anastasiia Oleksandrivna Student University of Medicine and Social Sciences, Kharkiv, https://orcid.org/0009-0009-7430-4027

Chaban Vladyslav Oleksandrovych PhD, Lecturer of the Department of Pathological Anatomy, Forensic Medicine and Pathological Physiology, Dnipro State Medical University, Dnipro, https://orcid.org/0000-0002-6002-5571

WAR AS A TRIGGER FOR ADDICTION: NEUROPHYSIOLOGICAL AND PSYCHOLOGICAL MECHANISMS (LITERATURE REVIEW)

Abstract. The article analyzes modern literary sources on the neurophysiological and psychological mechanisms of the formation of addictive behavior in conditions of military stress. The relevance of the study is determined by the increasing psycho-emotional burden on the population due to prolonged military actions, which is associated with a higher risk of addiction as a form of maladaptive behavior. Addiction is considered a chronic relapsing brain disorder resulting from the interaction of neurobiological, psychological, and social factors. The functioning of the brain reward system is characterized as a key neurophysiological mechanism of addiction. The role of the mesolimbic dopaminergic system in the formation of motivation, pleasure, and reinforcement of behavioral patterns is demonstrated. It is established that chronic stress and psychoactive substances lead to its dysregulation, manifested by alterations in dopamine transmission and the development of a "reward deficiency" state. The importance of neuroplasticity in reinforcing addictive patterns is emphasized, as well as the decreased functional activity of the prefrontal cortex, which results in impaired cognitive control.

The influence of serotonergic, glutamatergic, and GABAergic systems in emotional regulation and the development of addiction is analyzed. The impact of war as a chronic stressor is highlighted, including activation of the hypothalamic–pituitary–adrenal axis and increased cortisol levels, leading to dysfunction of the hippocampus, amygdala, and prefrontal cortex.

The formation of an imbalance between reward and negative affect systems is described, contributing to the use of addictive behavior as a maladaptive coping strategy.

Empirical studies indicating an increase in anxiety, depressive, and post-traumatic stress disorders among the Ukrainian population are presented, which are associated with a higher risk of addiction, particularly among children and adolescents.

Keywords: addiction, addictive behavior, wartime stress, neurophysiological mechanisms, reward system, dopaminergic system, neuroplasticity, hypothalamic–pituitary–adrenal axis, cognitive control, post-traumatic stress disorder.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Постановка проблеми. У сучасних умовах повномасштабних воєнних конфліктів проблема психічного здоров'я населення набуває особливої актуальності. Тривалий вплив бойових дій, постійна загроза життю, вимушене переміщення населення, соціальна нестабільність та хронічне психоемоційне перенапруження сприяють розвитку психічних і поведінкових порушень, серед яких особливе місце займають адиктивні розлади [1, 2]. В умовах воєнного стресу залежна поведінка дедалі частіше розглядається не лише як психосоціальна проблема, а як складний нейробіологічний процес, що супроводжується структурно-функціональними змінами центральної нервової системи [3, 4].

За сучасними дослідженнями, адикція є хронічним рецидивуючим захворюванням мозку, її розвиток пов'язують із порушенням роботи системи винагороди, змінами нейромедіаторної регуляції та зниженням когнітивного контролю [3, 5]. Провідну роль у розвитку залежної поведінки відіграє мезолімбічна дофамінергічна система, що забезпечує формування відчуття задоволення, мотиваційних реакцій та закріплення поведінкових патернів [4, 6]. Хронічний стрес, характерний для воєнного періоду, спричиняє порушення функціонування цієї системи, що супроводжується посиленням негативного емоційного стану [7, 8].

Важливу роль відіграє вплив тривалого стресу на гіпоталамо-гіпофізарно-надниркову вісь, активація якої супроводжується надмірною продукцією кортизолу та розвитком нейрофізіологічних змін в структурах головного мозку [9, 10]. За даними останніх досліджень хронічний психотравмуючий вплив призводить до функціональних порушень гіпокампа, мигдалеподібного тіла та префронтальної кори, які відповідають за емоційну регуляцію, пам'ять, контроль поведінки та прийняття рішень [11, 12]. Зниження активності префронтальної кори сприяє ослабленню когнітивного контролю та підвищує ризик формування компульсивних моделей поведінки, включаючи хімічні та нехімічні адикції [13].

Воєнний стрес супроводжується не лише нейрофізіологічними, а й глибокими психологічними змінами. У населення, яке перебуває в умовах постійної небезпеки, значно зростає рівень тривожних, депресивних і посттравматичних стресових розладів [1, 14]. У таких умовах психоактивні речовини або адиктивні форми поведінки часто використовуються як неадаптивний механізм психологічного копінгу, спрямований на тимчасове зниження рівня емоційного напруження [8, 15]. Формування залежності при цьому супроводжується поступовим переходом від позитивного підкріплення до негативного, коли вживання психоактивних речовин стає способом уникнення емоційного дискомфорту та проявів хронічного стресу [7, 16].

Актуальність проблеми пов'язана зі зростанням поширеності психічних розладів серед населення країн, що перебувають у стані воєнного конфлікту. За останніми даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, у регіонах, охоплених війною, суттєво збільшується частота тривожних, депресивних та поведінкових порушень, що створює передумови для розвитку адиктивної

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

поведінки [1, 17]. Особливо вразливими залишаються діти, підлітки, військовослужбовці та внутрішньо переміщені особи, для яких хронічна психотравматизація може стати пусковим механізмом довготривалих нейропсихологічних порушень [2].

Поглиблене вивчення змін у роботі системи винагороди, нейромедіаторного дисбалансу, механізмів нейропластичності та стрес-асоційованих порушень дозволить краще зрозуміти патогенетичні основи адиктивної поведінки та сприятиме розробці ефективних методів діагостики та корекції в умовах війни.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Сучасні наукові дані розглядають адикцію як складний нейробіологічний процес, пов'язаний із порушенням функціонування системи винагороди, механізмів мотивації та когнітивного контролю [3, 4]. Формування залежної поведінки супроводжується стійкими змінами дофамінергічної передачі, що зумовлює поступовий перехід від періодичного вживання психоактивних речовин до компульсивної поведінки [4, 7]. У сучасних дослідженнях адикція також визначається як хронічне рецидивуюче захворювання мозку, для якого характерні порушення емоційної регуляції та поведінкового самоконтролю [3, 5].

Окрему роль у розвитку залежності відіграють молекулярні механізми нейропластичності та патологічної пам'яті. Повторний вплив адиктивних стимулів спричиняє перебудову нейронних зв'язків, унаслідок чого патологічні поведінкові реакції можуть зберігатися навіть після тривалого періоду утримання [18]. Окремі дослідження вказують, що в процесі формування залежності активуються не лише механізми позитивного підкріплення, а й системи негативного емоційного реагування, через що вживання психоактивних речовин поступово стає способом уникнення психоемоційного дискомфорту [7, 16].

Значна увага у наукових публікаціях приділяється ролі префронтальної кори у формуванні адиктивної поведінки. Порушення її функціональної активності супроводжується зниженням здатності до контролю імпульсів, оцінки наслідків власних дій та регуляції поведінки [13, 19].

Встановлено, що тривалий стресовий вплив негативно позначається на структурно-функціональному стані префронтальної кори, гіпокампа та мигдалеподібного тіла, що може сприяти розвитку як адиктивних, так і посттравматичних розладів [8–12].

Також активно досліджується вплив психотравмуючих факторів на психічне здоров'я населення в умовах воєнних конфліктів. Дані міжнародних організацій та клінічних досліджень свідчать про суттєве зростання частоти тривожних, депресивних і посттравматичних розладів серед осіб, які перебувають в умовах хронічного стресу [1, 2, 17].

У таких умовах вживання психоактивних речовин нерідко розглядається як форма неадаптивного психологічного копінгу або спроба тимчасового зниження емоційного напруження [15, 20].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Аналіз сучасних джерел свідчить про взаємозв'язок між хронічним воєнним стресом, нейрофізіологічними змінами центральної нервової системи та ризиком формування адиктивної поведінки. Разом із тим окремі механізми взаємодії стрес-асоційованих порушень і процесів розвитку залежності потребують подальшого комплексного вивчення.

Мета статті - аналіз нейрофізіологічних та психологічних механізмів формування адиктивної поведінки в умовах воєнного стресу. Особливу увагу приділено ролі системи винагороди, нейромедіаторних порушень, змін функціональної активності головного мозку та впливу хронічного психоемоційного перенапруження на розвиток залежності. Також досліджується значення стрес-асоційованих нейропсихологічних змін у формуванні неадаптивних поведінкових стратегій у населення, яке перебуває в умовах тривалого воєнного впливу.

Матеріали і методи. У процесі підготовки статті було використано методи теоретичного аналізу, систематизації та узагальнення сучасних наукових джерел, присвячених нейрофізіологічним механізмам адикції та впливу хронічного стресу на функціонування центральної нервової системи.

Матеріалами дослідження стали сучасні публікації з нейробіології, психіатрії, нейропсихології та стрес-асоційованих розладів, представлені у міжнародних наукових виданнях, а також аналітичні матеріали міжнародних організацій у сфері психічного здоров'я.

Виклад основного матеріалу. Система винагороди є однією з ключових нейрофізіологічних структур мозку, що забезпечує формування мотивації, емоційного підкріплення, адаптивної поведінки та механізмів навчання. Саме її функціонування лежить в основі відчуття задоволення, формування позитивного підкріплення та закріплення поведінкових реакцій, спрямованих на повторення певної дії [3]. У нормальних умовах система винагороди забезпечує підтримання життєво важливих форм поведінки, пов'язаних із виживанням, соціальною взаємодією та адаптацією організму до зовнішнього середовища [4].

Центральним компонентом системи винагороди є мезолімбічний дофамінергічний шлях, який включає вентральну тегментальну ділянку, nucleus accumbens, префронтальну кору, мигдалеподібне тіло та гіпокамп [6]. Провідна роль у цій системі належить дофаміну — нейромедіатору, що бере участь у формуванні мотивації, відчуття задоволення та поведінкового підкріплення [5]. Під впливом природних або патологічних стимулів активуються дофамінергічні нейрони вентральної тегментальної ділянки, що супроводжується вивільненням дофаміну та формуванням позитивного емоційного досвіду [4].

У сучасних дослідженнях адикція розглядається як наслідок патологічної перебудови системи винагороди, за якої природні механізми мотивації поступово заміщуються компульсивним прагненням до отримання психоактивного стимулу [3]. Повторна стимуляція дофамінергічної системи призводить до змін синаптичної передачі, нейропластичних процесів та порушення регуляції емоційної поведінки [18]. E. J. Nestler підкреслює, що тривалий вплив

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

психоактивних речовин або стресових факторів спричиняє довготривалі молекулярні та клітинні зміни у структурах мозку, відповідальних за пам'ять і навчання, що забезпечує стійкість адиктивної поведінки навіть після припинення дії стимулу [18].

Важливою особливістю функціонування системи винагороди є її взаємозв'язок із префронтальною корою, яка відповідає за когнітивний контроль, планування та оцінку наслідків поведінки [13]. У нормі префронтальна кора регулює імпульсивні реакції та забезпечує контроль над поведінковими рішеннями. Однак за умов хронічного стресу або повторного впливу психоактивних речовин відбувається зниження її функціональної активності, що супроводжується послабленням самоконтролю та підвищенням ризику формування залежності [13]. Порушення взаємодії між системою винагороди та кортикальними структурами сприяє переходу від добровільного до компульсивного характеру адиктивної поведінки [19].

Значну роль у функціонуванні системи винагороди відіграють також інші нейромедіаторні системи, зокрема серотонінергічна, глутаматергічна та ГАМК-ергічна [3]. Глутаматергічна система бере участь у процесах навчання, формування асоціативної пам'яті та закріплення патологічних поведінкових реакцій, тоді як ГАМК-ергічні механізми забезпечують гальмівний контроль нейронної активності [19]. Дисбаланс між збуджувальними та гальмівними процесами в центральній нервовій системі сприяє розвитку емоційної нестабільності, імпульсивності та порушення адаптивних механізмів поведінки [3].

У працях G. F. Koob та M. Le Moal описано концепцію «антивинагороди», відповідно до якої при хронічній стимуляції системи винагороди активуються механізми негативного афекту та стресової відповіді [7]. На певному етапі формування залежності людина перестає вживати психоактивну речовину для отримання задоволення, а використовує її як спосіб самого уникнення психоемоційного дискомфорту, тривоги або проявів абстиненції [7]. Це свідчить про поступовий перехід від позитивного до негативного підкріплення, який є характерною ознакою хронічної адикції [16].

Вплив війни на нейрофізіологічні механізми аддикції. Війна є потужним психотравмуючим чинником, який впливає не лише на емоційний стан людини, а й на функціонування центральної нервової системи. Тривале перебування в умовах небезпеки, невизначеності, втрати соціальної стабільності, вимушеного переміщення або пережитого насильства супроводжується хронічною активацією стресових механізмів організму [1, 2]. У таких умовах адиктивна поведінка може формуватися як неадаптивна спроба знизити рівень внутрішнього напруження, тривоги, страху або емоційного виснаження [15].

Одним із провідних механізмів впливу війни на розвиток адикції є тривала активація гіпоталамо-гіпофізарно-надниркової осі. У відповідь на стрес активується секреція кортикотропін-рилізинг-гормону, адренокортикотропного гормону та кортизолу, які забезпечують адаптацію організму до загрози [10].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Проте за умов хронічного воєнного стресу ця система втрачає гнучкість регуляції, що може призводити до стійкого порушення емоційного контролю, сну, пам'яті та здатності до раціонального прийняття рішень [9, 10].

Особливо чутливими до тривалого стресу є префронтальна кора, гіпокамп і мигдалеподібне тіло. Префронтальна кора забезпечує контроль імпульсів, планування поведінки та оцінку наслідків дій, тому її функціональне пригнічення підвищує ризик імпульсивних і компульсивних реакцій [13, 11]. Гіпокамп бере участь у процесах пам'яті та контекстуальної оцінки небезпеки, тоді як мигдалеподібне тіло відповідає за реакції страху та емоційну значущість подій [12]. За умов повторної психотравматизації баланс між цими структурами порушується, що створює передумови для тривожності, гіперзбудження та пошуку швидких способів емоційного полегшення [14].

Війна також впливає на систему винагороди, яка відіграє ключову роль у формуванні залежної поведінки. Хронічний стрес змінює дофамінергічну передачу в мезолімбічному шляху, внаслідок чого природні джерела задоволення поступово втрачають свою ефективність, а людина може шукати сильніші стимули для тимчасового полегшення психоемоційного стану [4, 8]. У цьому контексті психоактивні речовини або інші адиктивні стимули набувають значення штучного механізму регуляції настрою та напруження [3, 5].

Важливо, що в умовах хронічного стресу залежність формується не лише через механізм позитивного підкріплення, тобто отримання задоволення. На пізніших етапах провідним стає негативне підкріплення, коли адиктивна поведінка використовується для уникнення тривоги, внутрішньої порожнечі, емоційного болю або симптомів абстиненції [7, 16]. Саме цей перехід є особливо характерним для осіб, які пережили тривалий травматичний досвід, оскільки залежна поведінка поступово стає способом саморегуляції в умовах виснажених адаптаційних ресурсів [8].

Окрему роль відіграють нейропластичні зміни, що виникають під впливом повторного стресу та адиктивних стимулів. Тривала дія психотравмуючих факторів сприяє перебудові синаптичних зв'язків у структурах мозку, пов'язаних із пам'яттю, мотивацією та емоційним реагуванням [18]. Унаслідок цього травматичні спогади, сигнали небезпеки або емоційні тригери можуть посилювати потяг до психоактивних речовин чи інших форм залежної поведінки [8, 12]. Такий механізм пояснює, чому в осіб із травматичним досвідом ризик рецидиву може зростати навіть після періоду утримання.

Роль стресу в розвитку залежності . Стрес є одним із ключових чинників, що впливають на формування та прогресування адиктивної поведінки. У сучасних нейробіологічних дослідженнях залежність розглядається не лише як наслідок дії психоактивних речовин, а як складний процес взаємодії між системами стресової відповіді, емоційної регуляції та механізмами винагороди [3, 8]. Особливого значення ця проблема набуває в умовах тривалого психоемоційного перенапруження, характерного для воєнних конфліктів, коли хронічний стрес стає постійним фактором впливу на нервову систему [1].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Фізіологічна стресова реакція є адаптивним механізмом, спрямованим на мобілізацію ресурсів організму у відповідь на небезпеку. Центральну роль у цьому процесі відіграє гіпоталамо-гіпофізарно-надниркова вісь, активація якої супроводжується секрецією кортизолу та інших стресових гормонів [10]. У короткотривалій перспективі така реакція сприяє адаптації до змін навколишнього середовища, однак тривалий або повторний стрес призводить до виснаження регуляторних механізмів і розвитку нейрофізіологічних порушень [9].

Хронічний стрес безпосередньо впливає на функціонування структур головного мозку, які беруть участь у регуляції емоцій та поведінки. Особливо чутливими є префронтальна кора, гіпокамп та мигдалеподібне тіло [11]. Під впливом надлишкової концентрації кортизолу знижується функціональна активність префронтальної кори, яка відповідає за самоконтроль, планування та оцінку наслідків поведінки [13]. У результаті послаблюється здатність людини контролювати імпульсивні реакції та протистояти патологічним потягам, що створює передумови для розвитку залежності [13, 11].

Мигдалеподібне тіло, яке бере участь у формуванні реакцій страху та тривоги, в умовах хронічного стресу демонструє підвищену активність [12]. Це супроводжується посиленням емоційної напруги, тривожності та негативного афекту, що підвищує потребу у швидкому способі психологічного полегшення [8]. У такій ситуації психоактивні речовини або інші адиктивні стимули можуть використовуватися як спосіб тимчасового зниження внутрішнього дискомфорту [15].

Важливим аспектом є взаємозв’язок між стресом та негативним підкріпленням у механізмах залежності. На початкових етапах психоактивні речовини можуть викликати відчуття задоволення або ейфорії, однак у подальшому їх вживання все частіше пов’язане зі спробою уникнення тривоги, психоемоційного виснаження або симптомів абстиненції [7]. G. F. Koob описує цей процес як активацію системи «антивинагороди», за якої домінують механізми негативного емоційного стану та хронічного стресу [16]. Таким чином, залежність поступово трансформується із поведінки, спрямованої на отримання задоволення, у патологічний спосіб уникнення внутрішнього дискомфорту.

Стрес також впливає на процеси нейропластичності. Під дією тривалого психоемоційного перенапруження відбуваються зміни синаптичних зв’язків та функціональної активності нейронних мереж, відповідальних за мотивацію, пам’ять і поведінкове навчання [18]. Такі зміни можуть сприяти закріпленню патологічних поведінкових моделей та формуванню стійкого потягу до адиктивних стимулів [21]. Особливу роль у цьому відіграють травматичні спогади та емоційні тригери, які можуть активувати стресову відповідь навіть через тривалий час після психотравмуючої події [12, 14].

Хронічне емоційне напруження, порушення відчуття безпеки, соціальна нестабільність та постійний страх створюють сприятливі умови для формування залежної поведінки як неадаптивного механізму психологічного копінгу [15, 17].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Когнітивні та поведінкові зміни. Однією з ключових когнітивних змін при адикції є порушення функцій префронтальної кори, яка відповідає за виконавчий контроль, планування, концентрацію уваги та регуляцію імпульсивних реакцій [13]. Дисфункція цієї ділянки мозку призводить до зниження здатності оцінювати наслідки власної поведінки, контролювати потяги та приймати раціональні рішення [13, 19]. У результаті формується схильність до компульсивних дій, навіть за умови усвідомлення їх негативних наслідків.

Під впливом хронічного стресу та психоактивних стимулів порушуються також процеси пам'яті та навчання. Гіпокамп, який бере участь у формуванні довготривалої пам'яті та просторової орієнтації, є надзвичайно чутливим до надлишкової дії кортизолу [9, 12]. Тривалий психоемоційний вплив може спричиняти зниження нейропластичності, погіршення концентрації уваги та порушення здатності до обробки нової інформації [11]. Такі зміни негативно впливають на адаптаційні можливості людини та ускладнюють процес соціального функціонування.

На цьому тлі адиктивна поведінка може набувати характеру патологічного способу регуляції емоційного стану, коли психоактивні речовини або інші форми залежності використовуються для тимчасового зниження внутрішнього напруження [8].

Одним із характерних проявів когнітивних змін при адикції є порушення мотиваційної сфери. Унаслідок змін дофамінергічної передачі природні стимули поступово втрачають емоційну значущість, тоді як адиктивний стимул стає домінуючим джерелом мотивації [4, 6]. Це супроводжується звуженням кола інтересів, зниженням соціальної активності та втратою здатності отримувати задоволення від звичайної діяльності [5]. Формується патологічна спрямованість поведінки на пошук адиктивного стимулу, що поступово витісняє інші потреби та соціальні цінності.

Хронічний стрес і травматичний досвід також впливають на емоційно-поведінкову сферу. За даними досліджень, у людей, які пережили психотравмуючі події, часто спостерігаються підвищена агресивність, імпульсивність, емоційне виснаження та порушення міжособистісної взаємодії [12, 14].

Умови війни додатково посилюють ці прояви через постійне відчуття небезпеки, соціальну нестабільність та виснаження адаптаційних ресурсів організму [2]. На цьому тлі ризик формування залежної поведінки суттєво зростає, особливо за відсутності психологічної підтримки та ефективних механізмів копінгу [15].

Суттєве значення мають також процеси патологічного навчання та формування стійких поведінкових патернів. Hyman, Malenka та Nestler зазначають, що адикція супроводжується закріпленням патологічних асоціативних зв'язків між емоційними переживаннями, зовнішніми тригерами та адиктивною поведінкою [21]. Унаслідок цього навіть нейтральні стимули можуть викликати потяг до

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

психоактивної речовини або іншої форми залежності. Такий механізм значною мірою пояснює високий ризик рецидивів навіть після тривалого періоду ремісії [21].

В сучасній літературі приділяють увагу когнітивним змінам у осіб із посттравматичним стресовим розладом. Для таких пацієнтів характерними є нав'язливі спогади, порушення концентрації уваги, емоційне оніміння та труднощі адаптації до соціального середовища [14]. Поєднання посттравматичних проявів із адиктивною поведінкою значно ускладнює перебіг психічних порушень та погіршує ефективність реабілітаційних заходів [15].

Профілактика та корекція аддиктивної поведінки в умовах воєнного стресу. Проблема профілактики та корекції адиктивної поведінки в умовах воєнного стресу є одним із важливих напрямів сучасної психіатрії, медичної психології та соціальної медицини. Тривалий вплив психотравмуючих факторів, постійне емоційне напруження, втрата відчуття безпеки та соціальна нестабільність створюють умови для формування дезадаптивних моделей поведінки, серед яких залежність посідає особливе місце [1, 2]. У зв'язку з цим профілактичні та корекційні заходи мають бути спрямовані не лише на боротьбу із самою адикцією, а й на зниження впливу хронічного стресу та відновлення психоемоційної стабільності.

Одним із ключових напрямів профілактики є раннє виявлення осіб із підвищеним ризиком розвитку залежної поведінки. Особливу увагу необхідно приділяти людям, які пережили психотравмуючі події, втрату близьких, вимушене переміщення, бойові дії або тривалий психоемоційний вплив [2]. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, своєчасна психологічна підтримка та формування доступної системи психосоціальної допомоги здатні знижувати ризик розвитку психічних і поведінкових розладів у популяціях, що перебувають у зоні конфлікту [1].

Важливе значення у профілактиці адиктивної поведінки має формування адаптивних механізмів психологічного копінгу. У сучасних дослідженнях підкреслюється, що люди з ефективними стратегіями емоційної регуляції мають нижчу схильність до використання психоактивних речовин як способу подолання стресу [8]. До таких механізмів належать розвиток навичок емоційного контролю, підтримання соціальних зв'язків, психоосвіта, формування стресостійкості та навичок саморегуляції [22]. Особливу роль у цьому процесі відіграє психологічна підтримка сім'ї та соціального оточення, які сприяють зменшенню рівня тривоги та емоційної ізоляції.

Корекція адиктивної поведінки потребує комплексного підходу, що поєднує психотерапевтичні, медико-психологічні та соціальні методи допомоги. Одним із провідних напрямів є психотерапія, спрямована на відновлення когнітивного контролю, корекцію патологічних поведінкових моделей та зниження рівня психоемоційного напруження [22]. У сучасній практиці значну

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

ефективність демонструють когнітивно-поведінкова терапія, методи травмофокусованої психотерапії та психоосвітні програми, які допомагають пацієнтам усвідомити механізми формування залежності та сформувати адаптивні способи реагування на стресові ситуації [15].

Важливим аспектом є робота з посттравматичними проявами, оскільки у багатьох випадках саме психотравматичний досвід стає одним із провідних чинників розвитку залежної поведінки [12, 14]. Тривалий воєнний стрес супроводжується змінами у функціонуванні префронтальної кори, мигдалеподібного тіла та системи винагороди, що впливає на емоційну стабільність, імпульсивність та здатність до самоконтролю [13, 11]. У зв'язку з цим корекційні програми мають включати методи, спрямовані на зниження тривожності, стабілізацію емоційного стану та відновлення адаптаційних ресурсів нервової системи. Поширення знань про вплив хронічного стресу на психічне здоров'я, механізми розвитку адикції та способи психологічної самодопомоги сприяє підвищенню рівня обізнаності населення та формуванню відповідального ставлення до власного психоемоційного стану [1]. Особливо актуальними такі заходи є серед підлітків, молоді, військовослужбовців та внутрішньо переміщених осіб, які належать до груп підвищеного ризику [2].

Сучасні наукові підходи також підкреслюють значення мультидисциплінарної допомоги у корекції адиктивної поведінки. Ефективна підтримка осіб із залежністю в умовах воєнного стресу потребує взаємодії психіатрів, психологів, соціальних працівників, сімейних лікарів та фахівців із психосоціальної реабілітації [15]. Такий підхід дозволяє враховувати не лише нейробіологічні аспекти залежності, а й соціальні, емоційні та поведінкові фактори, які впливають на перебіг адиктивних розладів.

Важливим напрямом профілактики є також підтримання нейропсихологічного здоров'я населення в умовах тривалого стресу. Регулярна фізична активність, нормалізація режиму сну, підтримання соціальної взаємодії та зменшення рівня хронічного психоемоційного перенапруження позитивно впливають на функціонування системи винагороди та нейромедіаторний баланс [9]. Це сприяє підвищенню стресостійкості та зменшує ризик формування патологічних моделей поведінки.

Висновки з даного дослідження. У результаті проведеного наративного аналізу літератури встановлено, що адиктивна поведінка є складним нейробіологічним і психофізіологічним процесом, формування якого пов'язане з порушенням функціонування системи винагороди, нейромедіаторним дисбалансом та змінами механізмів емоційної регуляції. Провідну роль у розвитку залежності відіграють мезолімбічна дофамінергічна система, префронтальна кора, гіпокамп та мигдалеподібне тіло, дисфункція яких супроводжується порушенням когнітивного контролю, формуванням компульсивної поведінки та патологічного підкріплення.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Хронічний стрес є одним із ключових чинників розвитку адикції. Тривала активація гіпоталамо-гіпофізарно-надниркової осі та надмірна дія стресових гормонів призводять до нейропластичних змін у структурах головного мозку, що підвищує вразливість до формування залежної поведінки. В умовах воєнного стресу ці процеси набувають особливої актуальності через постійний психотравмуючий вплив, емоційне виснаження та порушення адаптаційних механізмів.

Проаналізовано, що воєнні конфлікти суттєво впливають на психічне здоров'я населення та сприяють зростанню поширеності тривожних, депресивних, посттравматичних і поведінкових розладів. За таких умов адиктивна поведінка часто формується як неадаптивний механізм психологічного копінгу, спрямований на тимчасове зниження внутрішнього напруження та емоційного дискомфорту.

Ефективна профілактика та корекція адиктивної поведінки в умовах воєнного стресу повинна мати комплексний характер і включати психотерапевтичну допомогу, психосоціальну підтримку, формування адаптивних копінг-стратегій та раннє виявлення осіб групи ризику. Урахування нейрофізіологічних механізмів залежності та стрес-асоційованих змін нервової системи є важливим для розробки сучасних підходів до профілактики, реабілітації та збереження психічного здоров'я населення в умовах тривалого воєнного впливу.

Перспективи подальших досліджень.

Перспективи подальших наукових досліджень полягають у поглибленому вивченні нейрофізіологічних механізмів формування адиктивної поведінки в умовах хронічного воєнного стресу, зокрема змін функціонування системи винагороди, нейропластичності та стрес-асоційованих нейромедіаторних порушень.

Актуальним залишається дослідження довготривалого впливу психотравмуючих факторів на когнітивні функції, емоційну регуляцію та адаптаційні можливості нервової системи.

Наукову цінність можуть мати міждисциплінарні дослідження, спрямовані на вивчення взаємозв'язку між посттравматичними розладами, хронічним стресом та ризиком розвитку різних форм адиктивної поведінки серед населення, яке перебуває в умовах воєнного конфлікту.

Перспективним є також пошук сучасних методів психоневрологічної корекції, ранньої профілактики та реабілітації осіб із підвищеною вразливістю до формування залежності.

Подальшого дослідження потребує оцінка ефективності психотерапевтичних, психосоціальних та нейропсихологічних підходів до профілактики адиктивних розладів у військовослужбовців, внутрішньо переміщених осіб, дітей та підлітків, які зазнали тривалого психоемоційного впливу війни.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Література

1. Mental Health and Psychosocial Support in Conflict Settings / World Health Organization. Geneva : WHO, 2022.

2. Policy Brief: Mental Health and Conflict-Affected Populations / United Nations. New York : United Nations, 2022.

3. Koob G. F., Volkow N. D. Neurobiology of addiction: a neurocircuitry analysis // Lancet Psychiatry. 2016. Vol. 3(8). P. 760–773.

4. Volkow N. D., Morales M. The brain on drugs: from reward to addiction // Cell. 2015. Vol. 162(4). P. 712–725.

5. Volkow N. D., Wang G. J., Fowler J. S., Tomasi D. Addiction circuitry in the human brain // Annual Review of Pharmacology and Toxicology. 2012. Vol. 52. P. 321–336.

6. Russo S. J., Nestler E. J. The brain reward circuitry in mood disorders // Nature Reviews Neuroscience. 2013. Vol. 14(9). P. 609–625.

7. Koob G. F., Le Moal M. Addiction and the brain antireward system // Annual Review of Psychology. 2008. Vol. 59. P. 29–53

8.Sinha R. Chronic stress, drug use, and vulnerability to addiction // Annals of the New York Academy of Sciences. 2008. Vol. 1141. P. 105–130.

9. McEwen B. S. Neurobiological and systemic effects of chronic stress // Chronic Stress. 2017. Vol. 1. P. 1–11.

10. Herman J. P., McKlveen J. M., Ghosal S. et al. Regulation of the hypothalamic-pituitary-adrenocortical stress response // Comprehensive Physiology. 2016. Vol. 6(2). P. 603–621.

11. Arnsten A. F. T. Stress signalling pathways that impair prefrontal cortex structure and function // Nature Reviews Neuroscience. 2009. Vol. 10(6). P. 410–422.

12. Bremner J. D. Traumatic stress: effects on the brain // Dialogues in Clinical Neuroscience. 2006. Vol. 8(4). P. 445–461.

13. Goldstein R. Z., Volkow N. D. Dysfunction of the prefrontal cortex in addiction: neuroimaging findings and clinical implications // Nature Reviews Neuroscience. 2011. Vol. 12(11). P. 652–669.

14. Yehuda R., LeDoux J. Response variation following trauma: a translational neuroscience approach to understanding PTSD // Neuron. 2007. Vol. 56(1). P. 19–32.

15. Trauma and Violence / Substance Abuse and Mental Health Services Administration (SAMHSA). Rockville : SAMHSA, 2023.

16. Koob G. F. Neurobiology of opioid addiction: opponent process, hyperkatifeia, and negative reinforcement // Biological Psychiatry. 2020. Vol. 87(1). P. 44–53.

17. Charlson F., van Ommeren M., Flaxman A. et al. New WHO prevalence estimates of mental disorders in conflict settings // The Lancet. 2019. Vol. 394(10194). P. 240–248.

18. Nestler E. J. Cellular basis of memory for addiction // Dialogues in Clinical Neuroscience. 2013. Vol. 15(4). P. 431–443.

19. Kalivas P. W., Volkow N. D. The neural basis of addiction: a pathology of motivation and choice // American Journal of Psychiatry. 2005. Vol. 162(8). P. 1403–1413.

20. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-5-TR). 5th ed. Washington : APA Publishing, 2022.

21. Hyman S. E., Malenka R. C., Nestler E. J. Neural mechanisms of addiction: the role of reward-related learning and memory // Annual Review of Neuroscience. 2006. Vol. 29. P. 565–598.

22. Holmes E. A., Ghaderi A., Harmer C. J. et al. The Lancet Psychiatry Commission on psychological treatments research in tomorrow's science // Lancet Psychiatry. 2018. Vol. 5(3). P. 237–286.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

References

1. World Health Organization. Mental Health and Psychosocial Support in Conflict Settings. Geneva: WHO; 2022.

2. United Nations. Policy Brief: Mental Health and Conflict-Affected Populations. New York: United Nations; 2022.

3. Koob GF, Volkow ND. Neurobiology of addiction: a neurocircuitry analysis. Lancet Psychiatry. 2016;3(8):760-773.

4. Volkow ND, Morales M. The brain on drugs: from reward to addiction. Cell. 2015;162(4):712-725.

5. Volkow ND, Wang GJ, Fowler JS, Tomasi D. Addiction circuitry in the human brain. Annu Rev Pharmacol Toxicol. 2012;52:321-336.

6. Russo SJ, Nestler EJ. The brain reward circuitry in mood disorders. Nat Rev Neurosci. 2013;14(9):609-625.

7. Koob GF, Le Moal M. Addiction and the brain antireward system. Annu Rev Psychol. 2008;59:29-53.

8. Sinha R. Chronic stress, drug use, and vulnerability to addiction. Ann N Y Acad Sci. 2008;1141:105-130.

9. McEwen BS. Neurobiological and systemic effects of chronic stress. Chronic Stress. 2017;1:1-11.

10. Herman JP, McKlveen JM, Ghosal S, et al. Regulation of the hypothalamic-pituitary-adrenocortical stress response. Compr Physiol. 2016;6(2):603-621.

11. Arnsten AFT. Stress signalling pathways that impair prefrontal cortex structure and function. Nat Rev Neurosci. 2009;10(6):410-422.

12. Bremner JD. Traumatic stress: effects on the brain. Dialogues Clin Neurosci. 2006;8(4):445-461.

13. Goldstein RZ, Volkow ND. Dysfunction of the prefrontal cortex in addiction: neuroimaging findings and clinical implications. Nat Rev Neurosci. 2011;12(11):652-669.

14. Yehuda R, LeDoux J. Response variation following trauma: a translational neuroscience approach to understanding PTSD. Neuron. 2007;56(1):19-32.

15. Substance Abuse and Mental Health Services Administration (SAMHSA). Trauma and Violence. Rockville, MD: SAMHSA; 2023.

16. Koob GF. Neurobiology of opioid addiction: opponent process, hyperkatifeia, and negative reinforcement. Biol Psychiatry. 2020;87(1):44-53.

17. Charlson F, van Ommeren M, Flaxman A, et al. New WHO prevalence estimates of mental disorders in conflict settings. Lancet. 2019;394(10194):240-248.

18. Nestler EJ. Cellular basis of memory for addiction. Dialogues Clin Neurosci. 2013;15(4):431-443.

19. Kalivas PW, Volkow ND. The neural basis of addiction: a pathology of motivation and choice. Am J Psychiatry. 2005;162(8):1403-1413.

20. American Psychiatric Association. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-5-TR). 5th ed. Washington, DC: APA Publishing; 2022.

21. Hyman SE, Malenka RC, Nestler EJ. Neural mechanisms of addiction: the role of reward-related learning and memory. Annu Rev Neurosci. 2006;29:565-598.

22. Holmes EA, Ghaderi A, Harmer CJ, et al. The Lancet Psychiatry Commission on psychological treatments research in tomorrow's science. Lancet Psychiatry. 2018;5(3):237-286.

Дата першого надходження статті до видання: 29.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК: 612.3:591.39:661.852:661.782-092.9

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3863-3872

Шаторна Віра Федорівна доктор біологічних наук, професор, завідувач кафедри медичної біології, фармакогнозії, ботаніки та гістології Дніпровського державного медичного університету, м. Дніпро, https://orcid.org/0000-0002-5853-9864

Ломига Лариса Леонідівна доктор філософії з біології, викладач кафедри медичної біології, фармакогнозії, ботаніки та гістології Дніпровського державного медичного університету, м. Дніпро, https://orcid.org/0000-0002-7881-1386

Земляний Олександр Анатолійович кандидат біологічних наук, доцент кафедри медичної біології, фармакогнозії, ботаніки та гістології Дніпровського державного медичного університету, м. Дніпро, https://orcid.org/0000-0002-8604-5642

ВПЛИВ СУКЦИНАТІВ ЦИНКУ ТА МІДІ НА ДИНАМІКУ НАКОПИЧЕННЯ ВАЖКИХ МЕТАЛІВ В СЕРЦІ ЩУРІВ ПРИ КАДМІЄВІЙ ІНТОКСИКАЦІЇ

Анотація. Експериментальне дослідження проведено на вагітних самицях щурів лінії «Вістар», введення розчинів проводили внутрішньошлунково щоденно з першого дня вагітності впродовж 20-ти діб. Морфологічним матеріалом дослідження стали серця дорослих самиць на 13-ту та 20-ту добу експерименту після хронічного впливу хлориду кадмію при ізольованому введенні його та в комбінації з сукцинатом цинку або сукцинатом міді. Дослідження і порівняння рівню накопичення кадмію, цинку та міді у серцях проводилось з використанням методу поліелементного аналізу з атомною емісією на обох термінах, що дозволило виявити динаміку змін накопичення мікроелементів в умовах експерименту.

За результатами поліелементного аналізу порівнювали динаміку змін вмісту кадмію, цинку та міді в серцях вагітних самиць для виявлення потенційних біоантагоністичних властивостей сукцинатів металів щодо кардіотоксичної дії хлориду кадмію в хронічному експерименті на щурах. Аналіз та порівняння результатів накопичення мікроелементів у серцях вагітних самиць щурів групи впливу хлоридом кадмію та групах комбінованого впливу визначили наявність диселементозу не лише по кількості кадмію, але і зміни рівню накопичення цинку та міді. Ізольоване хронічне введення хлориду кадмію призводить до підвищення рівня його накопичення у серцях самиць у 1,9 разів

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

(13-та доба) і у 2,4 рази (20-та доба) вище за контроль. Комбіноване введення хлориду кадмію з сукцинатом цинку достовірно знижує рівень накопичення кадмію серцями вагітних самиць, що демонструє біоантагоністичні властивості сукцинату цинку відносно хлориду кадмію при одночасному надходженні. Комбіноване введення хлориду кадмію з сукцинатом міді продемонструвало різноспрямовані ефекти: у серцях вагітних самиць фіксувався найвищий рівень накопичення кадмію як на 13-ту, так і на 20-ту добу експерименту, що свідчить про підсилення рівню накопичення кадмію при його одночасному надходженні з міддю в організм щура в експерименті.

Ключові слова: серце, щури, експеримент, важкі метали, кадмій, мідь, цинк, диселементоз.

Shatorna Vira Doctor of Biological Sciences, Professor, Head of the Department of Medical Biology, Pharmacognosy, Botany and Histology of the Dnipro State Medical University, Dnipro, https://orcid.org/0000-0002-5853-9864

Lomyga Larysa Doctor of Philosophy in Biology, Lecturer at the Department of Medical Biology, Pharmacognosy, Botany and Histology, Dnipro State Medical University, Dnipro, https://orcid.org/0000-0002-7881-1386

Zemlanyy Oleksandr Candidate of Biological Sciences, Associate Professor of the Department of Medical Biology, Pharmacognosy, Botany and Histology of the Dnipro State Medical University, Dnipro, https://orcid.org/0000-0002-8604-5642

INFLUENCE OF ZINC AND COPPER SUCCINATES ON THE DYNAMICS OF HEAVY METALS ACCUMULATION IN THE HEART OF RATS WITH CADMIUM INTOXICATION

Abstract. The experimental study was conducted on pregnant female Wistar rats, the solutions were administered intragastrically daily from the first day of pregnancy for 20 days. The morphological material for the study was the hearts of adult females on the 13th and 20th days of the experiment after chronic exposure to cadmium chloride with its isolated administration and in combination with zinc succinate or copper succinate. The study and comparison of the level of accumulation of cadmium, zinc and copper in the hearts was carried out using the method of multi-element analysis with atomic emission at both terms, which allowed to identify the dynamics of changes in the accumulation of trace elements under experimental conditions.

According to the results of the multi-element analysis, the dynamics of changes in the content of cadmium, zinc and copper in the hearts of pregnant females were compared to identify potential bioantagonistic properties of metal succinates in relation to the cardiotoxic effect of cadmium chloride in a chronic experiment on rats. Analysis and comparison of the results of the accumulation of trace elements in the hearts of

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

pregnant female rats in the cadmium chloride exposure group and the combined exposure groups determined the presence of diselementosis not only in terms of the amount of cadmium, but also changes in the level of zinc and copper accumulation. Isolated chronic administration of cadmium chloride leads to an increase in the level of its accumulation in the hearts of females 1.9 times (day 13) and 2.4 times (day 20) higher than the control. Combined administration of cadmium chloride with zinc succinate significantly reduces the level of cadmium accumulation in the hearts of pregnant females, which demonstrates the bioantagonistic properties of zinc succinate relative to cadmium chloride with simultaneous administration. Combined administration of cadmium chloride with copper succinate demonstrated diverse effects: in the hearts of pregnant females, the highest level of cadmium accumulation was recorded on both the 13th and 20th days of the experiment, which indicates an increase in the level of cadmium accumulation when it is simultaneously administered with copper to the rat body in the experiment.

Keywords: heart, rats, experiment, heavy metals, cadmium, copper, zinc, diselementosis.

Постановка проблеми.

Глобальне антропогенне забруднення біосфери сполуками важких металів та їхній деструктивний вплив на організм людини зумовлюють нагальну потребу в детальному вивченні їхніх токсикокінетичних параметрів, шляхів проникнення та молекулярно-біохімічних механізмів пошкодження клітин. Проведення фундаментальних та експериментальних досліджень у цьому напрямі є підґрунтям для створення ефективних лікувально-профілактичних комплексів і засобів таргетної терапії.

Водночас отримані результати мають вирішальне значення для оптимізації стратегій охорони громадського здоров'я та визначення пріоритетних векторів подальших наукових пошуків.

Накопичення нових експериментальних даних дозволяє обґрунтувати інноваційні підходи до профілактики та патогенетичного лікування металоіндукованих патологій. Крім того, науково доведені факти слугують нормативним базисом для розробки державних програм екологічної безпеки та координування майбутніх медико-біологічних проєктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Кумуляція важких металів на різних трофічних рівнях біосфери залишається критичним чинником індукції дегенеративно-дистрофічних процесів у нервовій, репродуктивній, травній та серцево-судинній системах [1, 2, 3, 4], а також тригером тератогенезу й канцерогенезу [5]. Протягом останніх трьох десятиліть персистуюче техногенне забруднення ґрунтів, водоносних горизонтів та атмосферного повітря металотоксикантами створює стійкі передумови для зростання соматичної патології, зумовленої хронічною експериментальною та екологічною інтоксикацією.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Серед спектра ксенобіотиків промислових регіонів України особливе місце посідає кадмій, верифікований як канцероген I класу небезпеки [6]. Завдяки вираженій фітотоксичності та здатності до біонакопичення в агроекосистемах, цей елемент займає провідну позицію у ряду міграції важких металів (Cd > Cu > Zn > Pb) [7], легко потрапляючи в організм людини через аліментарні ланцюги із зерновими культурами, овочами та морепродуктами.

Токсикокінетика кадмію характеризується його швидкою абсорбцією, системним транспортом та гетерогенним розподілом у внутрішніх органах. У судинному руслі металотоксикант зв'язується із сульфгідрильними групами металотіонеїну, що є ключовим ланцюгом ендогенної детоксикації. Проте обмежена ємність цієї білкової системи не забезпечує повної елімінації ксенобіотика, спричиняючи його тривалу кумуляцію [8, 9], а період його напіввиведення з організму становить від 10 до 30 років.

Історичним підґрунтям вивчення кадмій-індукованої кардіоваскулярної патології стали праці Р. Керрола (1966) [10], який вперше довів пряму кореляцію між атмосферною концентрацією кадмію та рівнем смертності від есенціальної гіпертензії та атеросклеротичного кардіосклерозу. Сучасні клініко-експериментальні дані розширюють це уявлення, пов'язуючи хронічний вплив кадмію з маніфестацією артеріальної гіпертензії, цукрового діабету [11], а також його безпосереднім депонуванням у міокарді та судинній стінці [12].

Провокуючи дисбаланс гомеостазу заліза, кадмій інтенсифікує процеси перекисного окиснення ліпідів та оксидативного стресу [13], що в сукупності індукує каскад хронічного запалення та ендотеліальної дисфункції.

Мета статті – визначення диселементозів та дослідження динаміки змін рівня накопичення кадмію, міді і цинку серцями вагітних самиць при хронічному введенні з метою визначення антагоністичних властивостей міді та цинку відносно до кадмію.

Виклад основного матеріалу.

Експериментальні роботи проводились у віварії ДДМУ при температурі 20-25°С, вологості не менше 50%, у провітрюваних приміщеннях та світловому режимі день/ніч в стандартних пластикових клітках не більше 3-4 осіб в кожній, на стандартному раціоні харчування. Наукове дослідження виконувалось на сертифікованих молодих вагітних самицях щурів (2,5-3 місяці) лінії Wistar вагою 150-180 г., яких отримували з розплідника «Далі 2001» (м. Київ). З першого дня і впродовж всієї вагітності самицям щурів щоденно перорально через зонд вводили досліджувані розчини в нижчезазначених дозах. Всі вагітні самиці щурів були розділені на 4 групи:

Перша група – контроль; друга група – ізольоване введення розчину кадмію хлориду у дозі 2,0 мг/кг; третя група – комбіноване введення розчину кадмію хлориду у дозі 2,0 мг/кг та розчину сукцинату цинку в дозі 5 мг/кг з метою дослідження його корегуючої дії; четверта група – комбіноване введення розчину кадмію хлориду у дозі 2,0 мг/кг та сукцинату міді 0,1 мг/кг з метою

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

дослідження його корегуючої дії. Загалом визначались 2 напрямки дослідження - ізольований вплив хлориду кадмію та комбінований вплив кадмію з сукцинатами міді або цинку. Умови утримання та поводження з тваринами повністю відповідали вимогам «Положення про поводження з лабораторними тваринами у наукових дослідженнях», розробленого відповідно до Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження».

Комплементарний аналіз отриманих даних дозволив встановити специфічні особливості акумуляції ксенобіотика на початкових етапах спостереження. Зокрема, на 13-ту добу експерименту максимальна концентрація кадмію в міокарді вагітних самиць реєструвалася за умов поєднаного застосування хлориду кадмію та сукцинату міді, досягаючи 0,1234±0,0117 мкг/г.

Цей показник у 2,3 рази перевищував значення контрольної групи та в 1,2 рази рівень накопичення кадмію у тварин із кадмієвою інтоксикацією (0,104±0,0244 мкг/г). Натомість включення до схеми введення сукцинату цинку продемонструвало виражений протективний ефект: вміст металотоксиканту становив 0,0858±0,0175 мкг/г, демонструючи тенденцію до наближення до фізіологічної норми. Отже, вже на проміжному терміні (13-та доба) хронічного ентерального навантаження чітко маніфестувала гетерогенність накопичення кадмію в серцевому м'язі самиць залежно від застосованого біомодифікатора.

Згідно з даними поліелементного аналізу, на фінальному етапі спостереження (20-та доба) зафіксовано статистично недостовірне зростання концентрації кадмію в міокарді тварин контрольної групи до 0,0699±0,0033 мкг/г. Така тенденція, ймовірно, обумовлена високим фоновим антропогенним навантаженням промислового регіону України, де проводилося дослідження, що призводить до хронічної екзогенної кумуляції елемента через ланцюги живлення або повітря.

На цьому тлі закономірно зростав рівень акумуляції ксенобіотика у групі ізольованого введення, досягаючи 0,1656±0,0045 мкг/г. Особливої уваги заслуговує феномен синергічної дії у групі комбінованого застосування токсиканта із сукцинатом міді. На 20-ту добу в цій когорті щурів верифіковано максимальний вміст кадмію (0,2121±0,0219 мкг/г), який у 1,3 рази перевищував значення групи моноінтоксикації та втричі - показники контролю. Отриманий результат свідчить про складні інтерметалічні взаємодії, за яких сукцинат міді на пізніх термінах експерименту може виступати фасилітатором депонування кадмію в кардіоміоцитах. Таким чином, ізольоване введення хлориду кадмію в зазначеній дозі та способі введення призводить до підвищення рівню накопичення кадмію тканинами серця дорослих самиць як на 13-тій, так і на 20-тій добі експерименту. Комбіноване введення кадмію з сукцинатом міді ще більше підвищує рівень накопичення кадмію, а комбіноване введення з сукцинатом цинку знижує рівень накопичення кадмію в серцях дорослих самиць.

Наступний елемент, який визначався нами в тканинах серця вагітних самиць усіх груп був цинк, який належить до найбільш важливих і незамінних

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

для життєдіяльності організму мікроелементів. За поширенням в організмі даний елемент знаходиться на 2-му місці після заліза, він бере активну участь у метаболізмі вуглеводів і ліпідів, функціонуванні репродуктивної, кардіоваскулярної та нервової систем , впливає практично на всі ланки імунної системи.

В усіх експериментальних групах рівень цинку був вищий за контроль. На 13-ту добу експерименту в серцях вагітних самиць найвищий рівень цинку визначався в групі ізольованого введення кадмію і становив 87,90±7,36 мкг/г, що у 2,2 рази перевищувало контрольні показники(рис.1)

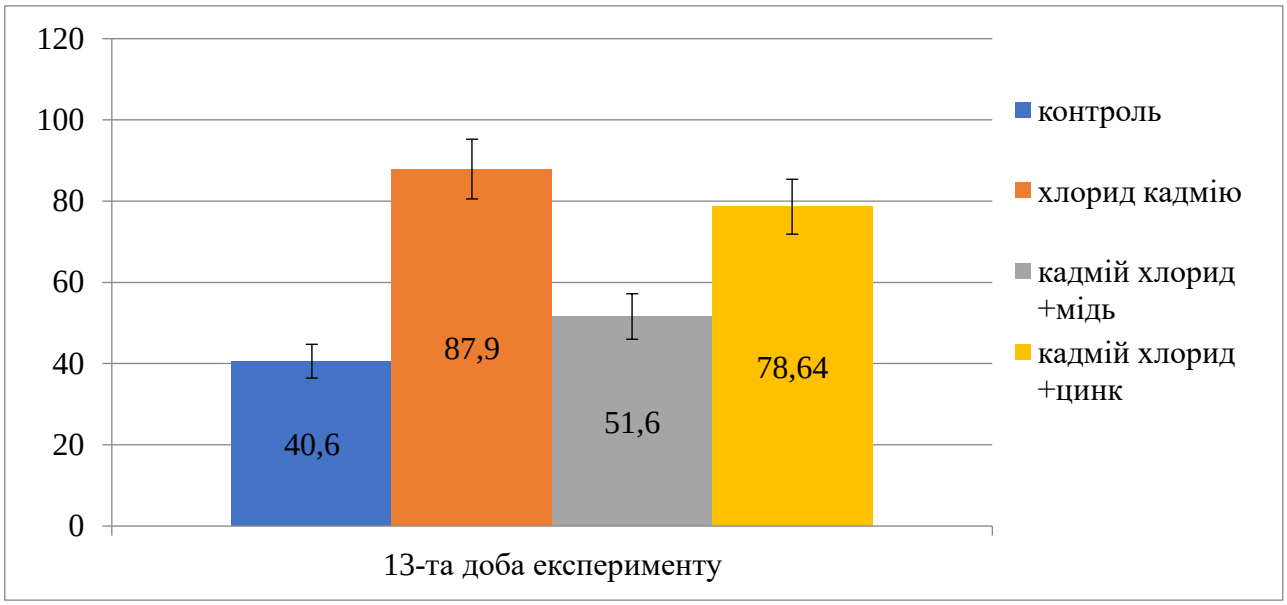

Рис. 1. Рівень накопичення цинку (мкг/г) у серцях вагітних самиць щурів в піддослідних групах на 13-ту добу експерименту.

В групі комбінованого введення кадмію з сукцинатом міді рівень цинку недостовірно перевищував контрольні показники, а високий рівень цинку (78,64±6,76 мкг/г) в групі комбінованого введення кадмію з цинком не є показовим, тому що ці тварини щоденно отримували досліджуваний елемент.

На 20-тій добі дослідження в групі ізольованого введення кадмію визначалось зниження рівню цинку в серцях вагітних самиць щурів у порівнянні до попереднього терміну дослідження (рис.2).

Навіть в контрольній групі рівень цинку недостовірно знижувався у порівнянні до 13-тої доби експерименту. Ми пов'язуємо зниження рівню цього мікроелементу з фізіологічними потребами вагітної самиці та розвитком ембріонів.

В групі ізольованого введення кадмію рівень цинку становив 59,85±7,80 мкг/г, що було у 1,5 разів нижче за рівень на 13-ту добу експерименту. Недостовірне зниження в серцях вагітних самиць цинку (48,76±4,13 мкг/г) у порівнянні до попереднього терміну дослідження визначалось також і в групі комбінованого введення кадмію та сукцинату міді (рис.2 та 3).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

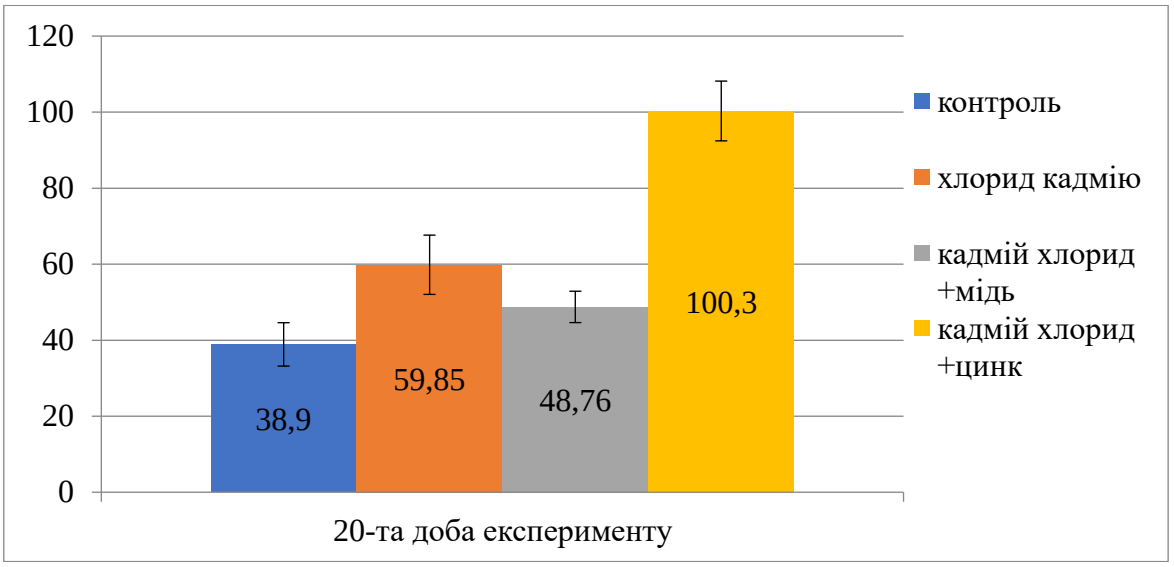

Рис.2. Рівень накопичення цинку (мкг/г) у серцях вагітних самиць щурів в піддослідних групах на 20-ту добу експерименту.

У групі поєднаного введення ксенобіотика із сукцинатом цинку спостерігалося прогресуюче збільшення вмісту цинку в міокарді вагітних самиць, проте зазначені дані не підлягали компаративному аналізу згідно з регламентом та методологічними умовами проведення експерименту. Узагальнюючи отримані результати, можна констатувати, що ентеральне навантаження хлоридом кадмію - як у монорежимі, так і в комбінації з досліджуваними сукцинатами біогенних металів - ініціює істотну перебудову мікроелементного профілю, що маніфестує змінами рівнів акумуляції цинку в серцевому м'язі самиць упродовж усього гестаційного періоду.

Додатковим вектором дослідження стало визначення та компаративний аналіз концентрації міді в міокарді вагітних самиць щурів у всіх експериментальних когортах. Мідь є есенціальним мікроелементом, що відіграє фундаментальну роль у забезпеченні життєдіяльності організму, зокрема в процесах гемопоезу, імуногенезу, клітинного метаболізму та нейрофізіологічної активності. Будучи кофактором численних ензимних систем, мідь бере участь у регуляції метаболічних каскадів і входить до складу ключових антиоксидантних ферментів, які нівелюють наслідки оксидативного стресу. Крім того, цей метал є незамінним компонентом для підтримання конформаційної стабільності структурних та функціональних протеїнів.

У ході експерименту встановлено феномен істотного підвищення вмісту міді в серцевому м'язі вагітних самиць усіх дослідних груп на 13-ту добу спостереження. У контрольній групі цей показник становив 8,37±0,32 мкг/г, тоді як за умов ізольованого хронічного навантаження хлоридом кадмію концентрація міді достовірно зростала у 2,5 рази, сягаючи 20,90±0,54 мкг/г (рис. 3.). Отримані дані свідчать, що ентеральне введення кадмію вже на проміжному етапі гестації ініціює виражені зсуви мікроелементного гомеостазу. Особливістю

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

метаболічної відповіді у групі комбінованого застосування токсиканта із сукцинатом цинку також стало дворазове збільшення рівня міді - до 17,70±1,29 мкг/г (рис. 3.). Водночас динаміка кумуляції міді в когорті сумісного введення кадмію та сукцинату міді не вважається репрезентативною через щоденне екзогенне надходження цього металу у складі терапевтично-профілактичного комплексу.

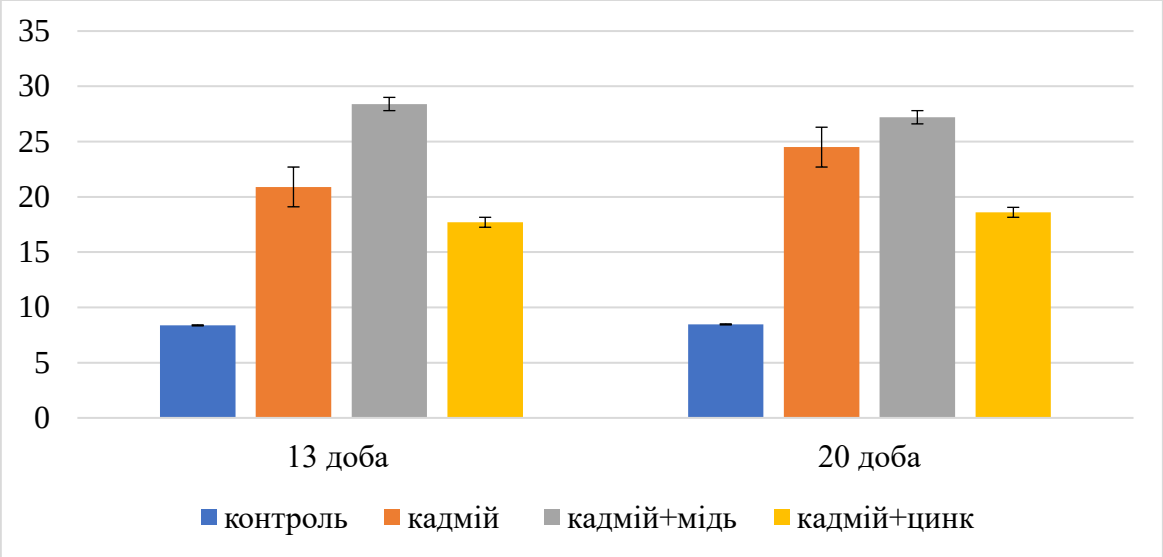

Рис. 3. Рівень накопичення міді (мкг/г) у серцях вагітних самиць щурів в піддослідних групах на 13-ту та 20-ту добу експерименту

На 20-ту добу експерименту в контрольній групі концентрація міді суттєво не відрізнялася від значень, зафіксованих на проміжному етапі (13-та доба). Натомість у групі ізольованого введення хлориду кадмію вміст цього мікроелемента перевищував контрольні показники у 2,9 рази, досягаючи 24,50±1,40 мкг/г. Тенденція до прогресуючої кумуляції досліджуваного металу зберігалася й у тварин, які отримували кадмій у комбінації із сукцинатом цинку, де його рівень становив 18,60±1,80 мкг/г. У групі поєднаного застосування ксенобіотика із сукцинатом міді стійко високі значення накопичення були прогностично очікуваними, тому в контексті міжгрупового порівняння цей показник не мав визначального значення. Отже, хронічне щоденне ентеральне навантаження кадмієм - як у монорежимі, так і в поєднанні з сукцинатами металів, зумовлює стійку перебудову обміну міді в міокарді вагітних самиць на обох термінах спостереження.

Застосування методу поліелементного аналізу тканин серця вагітних щурів дозволило констатувати, що інтоксикація хлоридом кадмію не обмежується ізольованим накопиченням цього токсиканта, а виступає тригером вторинного диселементозу, який маніфестує дисбалансом цинку та міді. Математичний та компаративний аналіз отриманих експериментальних даних верифікував виражений модифікуючий ефект сукцинатів цинку та міді на інтенсивність і

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

характер кумуляції мікроелементів у серцевому м'язі дорослих самиць за умов їхнього сумісного введення з кадмієм.

Таким чином, проведений порівняльний аналіз довів, що сукцинат цинку та сукцинат міді мають біоантагоністичні властивості щодо рівню накопичення кадмію в хронічному експерименті на щурах. Сукцинат цинку має більш виражені біоантагоністичні властивості у порівнянні до сукцинату міді за дослідженими параметрами при використанні заявленої дози та способі введення в експериментальних умовах.

Висновки.

1. Хронічне ентеральне навантаження хлоридом кадмію у досліджуваному дозовому режимі викликає стійку інтенсифікацію кумуляції токсиканта в міокарді дорослих самиць щурів на обох термінах спостереження (13-та та 20-та доба). Екзогенне введення сукцинату міді на тлі кадмієвої інтоксикації чинить синергічний ефект, додатково підвищуючи рівень депонування кадмію в серці, тоді як застосування сукцинату цинку демонструє виражені біоантагоністичні властивості, достовірно знижуючи акумуляцію ксенобіотика.

2. Ізольоване введення кадмію ініціює фазні зміни вмісту цинку в міокарді вагітних самиць: на проміжному етапі (13-та доба) фіксується компенсаторне зростання концентрації елемента до 87,90±7,36 мкг/г, яке на фінальному етапі (20-та доба) змінюється глибоким дефіцитом - зниженням до 59,85±7,80 мкг/г. Супутнє застосування сукцинату міді нівелює початкове кадмій-індуковане підвищення цинку на 13-ту добу, наближаючи його до фізіологічної норми, та стабілізує цей рівень до кінця експерименту без суттєвої динаміки на 20-ту добу.

3. Моноінтоксикація хлоридом кадмію призводить до вираженого порушення обміну міді, що маніфестує стійким достовірним збільшенням її концентрації в серцевому м'язі самиць у 2,2 рази протягом усього гестаційного періоду. Поєднане введення токсиканта із сукцинатом цинку не запобігає розвитку цього зсуву, супроводжуючись аналогічним дворазовим підвищенням рівня міді в міокарді (до 17,70±1,29 мкг/г).

Подальші дослідження повинні краще з'ясувати механізми органотоксичності та ембріотоксичності важких металів, розробити більш ефективні методи профілактики та посилити лікування шляхом визначення потенційних біоантагоністів токсичності важких металів.

Література:

1. Carroll RE. The relationship of cadmium in the air to cardiovascular disease rate. JAMA. 1966;198:267–9.

2. Lamas GA, Navas-Acien A, Mark DB, Lee KL. Heavy metals, cardiovascular disease, and the unexpected benefits of edetate chelation therapy. J Am Coll Cardiol. 2016;67(20):2411–8. doi: https://doi.org/10.1016/j.jacc.2016.02.066

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

3. Lundin KK, Qadeer YK, Wang Z, Virani S, Leischik R, Lavie CJ, Strauss M, Krittanawong C. Contaminant metals and cardiovascular health. J Cardiovasc Dev Dis. 2023;10(11):450. doi: 10.3390/jcdd10110450

4. Lin H-C, Hao W-M, Chu P-H. Cadmium and cardiovascular disease: an overview of pathophysiology, epidemiology, therapy, and predictive value. Rev Port Cardiol. 2021;40(8):611–7. doi: 10.1016/j.repc.2021.01.009

5. Романюк АМ, Сікора ВВ, Romanyuk AM, Sikora VV, Линдіна ЮМ, Линдін МС. Поширеність важких металів у навколишньому середовищі ті їх роль у життєдіяльності організму (огляд літератури). Буковинський медичний вісник. 2017;21(2):163–8.

6. International Agency for Research on Cancer, IARC. List of classification. https://monographs.iarc.who.int/list-of-classifications

7. Цвєткова НМ, Гунько СО. Корелятивна характеристика кадмію у ґрунтах степового Придніпров'я. Biosyst Divers. 2015;23(2):190–6. doi:https://doi.org/10.15421/011527

8. Egger A, Grabmann G, Gollmann-Tepeköylü C, Pechriggl E, Artner C, Türkcan A. Chemical imaging and assessment of cadmium distribution in the human body. Metallomics. 2019;11(12):2010–9. doi:10.1039/C9MT00178F

9. Lech T, Sadlik JK. Cadmium concentration in human autopsy tissues. Biol Trace Elem Res. 2017;179(2):172–7. doi:10.1007/s12011-017-0959-5

10. Carroll RE. The relationship of cadmium in the air to cardiovascular disease death rates. JAMA. 1966 Oct 17;198(3):267–9. PMID: 5952924

11. Gallagher CM, Meliker JR. Blood and urine cadmium, blood pressure, and hypertension: a systematic review and meta-analysis. Environ Health Perspect. 2010;118(12):1676–84. doi:10.1289/ehp.1002077

12. Li H, Fagerberg B, Sallsten G, Borné Y, Hedblad B, Engström G, et al. Smoking-induced risk of future cardiovascular disease is partly mediated by cadmium in tobacco: Malmö Diet and Cancer Cohort Study. Environ Health. 2019;18(1):56. doi:10.1186/s12940-019-0495-1

13. Berglund M, Larsson K, Grandér M, Casteleyn L, Kolossa-Gehring M, Schwedler G, et al. Exposure determinants of cadmium in European mothers and their children. Environ Res. 2015;141:69–76. doi:10.1016/j.envres.2014.09.042

Автори повідомляють про відсутність конфлікту інтересів.
ORCID кожного автора та їх внесок до статті:

ШаторнаВ.Ф.. - https://orcid.org/0000-0002-5853-9864 AEF
Ломига Л.Л.. https://orcid.org/0000-0002-7881-1386 BCD
Земляний О.А. https://orcid.org/0000-0002-8604-5642 BED

Дата першого надходження статті до видання: 27.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 613.2:54

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3873-3879

Шевчук Тарас Володимирович к.мед.н., доцент кафедри загальної гігієни та екології Вінницького національного медичного університету імені М.І.Пирогова, м. Вінниця, https://orcid.org/0000-0001-9346-3335

Ваколюк Лариса Миколаївна к.мед.н., доцент кафедри загальної гігієни та екології Вінницького національного медичного університету імені М.І.Пирогова, м.Вінниця, https://orcid.org/0000-0003-0073-3477

Дреженкова Інна Леонідівна к.мед.н., доцент кафедри загальної гігієни та екології Вінницького національного медичного університету імені М.І.Пирогова, м. Вінниця, https://orcid.org/0000-0002-6794-2516

Браткова Ольга Юріївна к.мед.н., доцент, завідувачка кафедри загальної гігієни та екології Вінницького медичного університету імені М.І.Пирогова, м. Вінниця, https://orcid.org/0000-0003-3968-2195

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ ХАРЧОВИХ РЕЧОВИН

Анотація. У статті розглянуто сучасні підходи до класифікації харчових речовин та їх значення для забезпечення раціонального харчування людини. Наголошено, що збалансований харчовий раціон є ключовим фактором підтримання гомеостазу, нормального перебігу метаболічних процесів і профілактики аліментарно-зумовлених захворювань. Авторами підкреслюється, що як дефіцит, так і надлишок окремих нутрієнтів або порушення їх співвідношення можуть призводити до розвитку патологічних станів.

У роботі проаналізовано існуючі класифікації харчових речовин, зокрема за джерелом походження (органічні та неорганічні) та за біологічною дією (пластичні, енергетичні, каталітичні та смакові). Обґрунтовано доцільність використання функціонального підходу до класифікації нутрієнтів, який найбільш повно відображає їх фізіологічну роль в організмі та практичне значення в дієтології й гігієні харчування.

Запропоновано поділ харчових речовин на основні групи: макронутрієнти (білки, жири, вуглеводи, вода), що забезпечують енергетичні та пластичні потреби організму, необхідні для забезпечення організму енергією, матеріалом для росту, розвитку та підтримки життєдіяльності; мікронутрієнти (вітаміни, мінеральні речовини), які виконують регуляторні функції, необхідні організму в дуже не великих кількостях, проте відіграють важливу роль специфічних регуляторів метаболічних процесів більшості фізіологічних функцій та необхідні

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

для розвитку або підтримки функціональних можливостей організму і профілактики захворювань; допоміжні або функціональні компоненти, що сприяють оптимізації обміну речовин і зміцненню здоров’я, природно присутні в харчових продуктах або додаються під час виробництва і виконують специфічні функції з корекції обміну речовин та сприяють поліпшенню здоров'я, лікуванню або профілактиці захворювань та підвищенню якості життя; біологічно активні добавки як джерело компенсації дефіциту нутрієнтів, які заповнюють дефіцит певних харчових нутрієнтів і приймаються додатково до раціону у вигляді капсул, таблеток чи іншому вигляді; а також технологічні харчові добавки, що використовуються у виробництві продуктів харчування, додаються в продукти харчування з метою покращення органолептичних властивостей (смаку, запаху, кольору), збільшення терміну зберігання продуктів, надання або стабілізації певної консистенції або забезпечення технологічних процесів виробництва харчового продукту.

Зроблено висновок, що систематизація харчових речовин на основі їх функціонального значення є важливим інструментом для формування раціонального харчування, розробки індивідуалізованих рекомендацій та підвищення якості життя населення.

Ключові слова: нутрієнти, макронутрієнти, мікронутрієнти, функціональне харчування, гомеостаз, метаболізм.

Shevchuk Taras Volodymyrovych Candidate of Medical Sciences, Associate Professor of the Department of General Hygiene and Ecology, National Pirogov Medical University, Vinnytsia, https://orcid.org/0000-0001-9346-3335

Vakolyuk Larisa Mykolaivna Candidate of Medical Sciences, Associate Professor of the Department of General Hygiene and Ecology, National Pirogov Medical University, Vinnytsia, https://orcid.org/0000-0003-0073-3477

Drezhenkova Inna Leonidivna Candidate of Medical Sciences, Associate Professor of the Department of General Hygiene and Ecology, Vinnytsia National Pirogov Medical University, Vinnytsia, https://orcid.org/0000-0002-6794-2516

Bratkova Olga Yuriivna Candidate of Medical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of General Hygiene and Ecology, Vinnytsia National Pirogov Medical University, Vinnytsia, https://orcid.org/0000-0003-3968-2195

MODERN APPROACHES TO THE CLASSIFICATION OF NUTRIENTS

Abstract. The article reviews modern approaches to the classification of nutrients and their importance for ensuring rational human nutrition. It is emphasized that a balanced diet is a key factor in maintaining homeostasis, the normal course of

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

metabolic processes and the prevention of nutritionally related diseases. The authors emphasize that both a deficiency and an excess of individual nutrients or a violation of their ratio can lead to the development of pathological conditions.

The paper analyzes existing classifications of nutrients, in particular by source of origin (organic and inorganic) and by biological action (plastic, energetic, catalytic and taste). The feasibility of using a functional approach to the classification of nutrients, which most fully reflects their physiological role in the body and practical importance in dietetics and food hygiene, is substantiated.

It is proposed to divide nutrients into main groups: macronutrients (proteins, fats, carbohydrates, water), which provide the body's energy and plastic needs, necessary to provide the body with energy, material for growth, development and support of vital activity; micronutrients (vitamins, minerals), which perform regulatory functions, are necessary for the body in very small quantities, but play an important role as specific regulators of metabolic processes of most physiological functions and are necessary for the development or maintenance of the body's functional capabilities and the prevention of diseases; auxiliary or functional components that contribute to the optimization of metabolism and health promotion, are naturally present in food products or are added during production. and perform specific functions to correct metabolism and contribute to improving health, treating or preventing diseases and improving the quality of life; biologically active additives as a source of compensation for nutrient deficiencies , which fill the deficiency of certain food nutrients and are taken in addition to the diet in the form of capsules, tablets or other form; as well as technological food additives used in the production of food products, added to food products in order to improve organoleptic properties (taste, smell, color), increase the shelf life of products, provide or stabilize a certain consistency or ensure technological processes for the production of a food product.

It is concluded that the systematization of nutrients based on their functional significance is an important tool for the formation of rational nutrition, the development of individualized recommendations, and the improvement of the quality of life of the population.

Keywords: nutrients, macronutrients, micronutrients, functional nutrition, homeostasis, metabolism.

Постановка проблеми. У сучасних умовах зростання поширеності хронічних неінфекційних захворювань проблема раціонального харчування набуває особливої актуальності. Харчові речовини виступають не лише джерелом енергії та пластичного матеріалу, але й важливими регуляторами метаболічних процесів. Порушення їх якісного або кількісного складу в раціоні є одним із провідних чинників розвитку метаболічних розладів, серцево-судинної патології, ожиріння та інших аліментарно-зумовлених станів.

У зв’язку з цим систематизація харчових компонентів та їх класифікація набувають не лише теоретичного, а й практичного значення.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика класифікації харчових речовин та їх ролі у забезпеченні раціонального харчування є предметом численних наукових досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних учених. У сучасних дослідженнях демонструють тенденцію до перегляду та розширення традиційних класифікацій. Так, K. B. Comerford, Y. Papanikolaou, J. Miller Jones, A. Drewnowski акцентують увагу на необхідності врахування не лише кількісних характеристик нутрієнтів, але й їх якісного складу та біологічної цінності, що має важливе значення для формування здорового харчового раціону [1].

Окремий напрям наукових пошуків пов'язаний із виділенням функціональних харчових компонентів, які не належать до класичних есенціальних нутрієнтів, проте чинять суттєвий вплив на метаболічні процеси та профілактику захворювань. У цьому контексті заслуговують на увагу дослідження S. Dickie, J. Woods, P. Machado, M. Lawrence, у яких запропоновано підходи до класифікації харчових продуктів з урахуванням ступеня їх технологічної обробки[2].

Водночас, незважаючи на значну кількість досліджень, питання систематизації харчових речовин із позицій їх функціонального значення залишається недостатньо узагальненим, що зумовлює актуальність подальших наукових пошуків у цьому напрямі.

Таким чином, аналіз сучасних публікацій свідчить про поступовий перехід від традиційних класифікацій до більш комплексних, функціонально орієнтованих моделей, які враховують не лише хімічну природу нутрієнтів, але й їх фізіологічну роль, що є важливим для розвитку нутриціології, дієтології та профілактичної медицини.

Мета статті - проаналізувати сучасні підходи до класифікації харчових речовин та визначити їх значення у забезпеченні фізіологічних функцій і підтриманні гомеостазу організму.

Виклад основного матеріалу. Харчовий раціон людини формується з різних харчових продуктів, кожен із яких містить сукупність харчових речовин, необхідних для забезпечення життєдіяльності організму. Раціональне харчування передбачає гармонійне поєднання різних харчових продуктів, що забезпечує збалансоване надходження всіх необхідних компонентів у відповідних кількісних і якісних співвідношеннях. Дисбаланс у надходженні окремих харчових компонентів, зокрема їх недостатнє, надмірне споживання або навіть співвідношення харчових речовин, може призводити до порушення метаболічних процесів, розладів гомеостазу та розвитку патологій дефіцитного або надмірного харчування.

Для всебічного розуміння значення окремих компонентів їжі та їхньої фізіологічної ролі були розроблений ряд класифікацій, що засновані на певних принципах. Такі класифікації дають змогу систематизувати знання про харчові речовини, їхній хімічний склад, біологічні цінність, фізіологічні функції, механізми впливу на організм, а також основні джерела надходження.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Застосування класифікацій дає можливість лікарям давати гігієнічні рекомендації по збалансованому споживанню харчових нутрієнтів, що забезпечує нормальне функціонування органів і систем, збереження здоров'я, підтримку високої працездатності, якості життя та профілактику аліментарно-зумовлених захворювань[3].

Класифікація за джерелом походження:

1. Органічні речовини, які можуть бути тваринного, рослинного чи мікробного походження і мають у своєму складі різноманітні білки, жири, вуглеводи та вітаміни.

2. Неорганічні речовини, до яких належить: вода і мінеральні речовини.

Класифікація за біологічною дією:

1. Пластичні речовини, що є матеріалом для побудови тканин організму: білки, жири, вода.

2. Енергетичні речовини, що є джерелом енергії для організму: передусім вуглеводи, жири та білки у разі дефіциту вуглеводів.

3. Каталітичні речовини, забезпечують регуляцію обмінних процесів в організмі: вітаміни, мінеральні речовини та мікроелементи, ферменти та коферменти, антиоксиданти.

4. Смакові, що надають їжі смакові характеристики: сахариди, сіль, органічні кислоти, ефірні олії, натуральні та синтетичні підсолоджувачі тощо

Проте, ми вважаємо доцільним використовувати **класифікацію харчових речовин**, що базується на **функціональному підході**, оскільки вона враховує фізіологічне значення та виконання певних функцій. Такий підхід є найбільш раціональним інструментом у дієтології, нутриціології та гігієні харчування. Він сприяє формуванню збалансованих раціонів, розробки персоналізованих рекомендацій щодо харчування та ефективній профілактиці аліментарно-зумовлених захворювань.

Отже, виділяються такі групи харчових речовин (нутрієнтів):

1. **Основні** (також використовується такий термін як макронутрієнти) – харчові речовини які є базовим компонентом раціону (добова потреба харчових компонентів від десятків до кількох тисяч грамів) та необхідні для забезпечення організму енергією, матеріалом для росту, розвитку та підтримки життєдіяльності.

До них належать: білки, жири, вуглеводи та вода.

Слід зауважити, що в деяких класифікаціях харчових нутрієнтів взагалі не зазначена вода, як харчова речовина, хоча вода складає біля 60% маси тіла людини, є найбільшою складову раціонального харчування і у випадку виключенні води з харчування негативні наслідки виникають найшвидше.

2. **Регуляторні** (також використовується такі терміни як мікронутрієнти, або мінорні речовини) – харчові речовини які необхідні організму в дуже не великих кількостях (добова потреба харчових компонентів від мікрограм до кількох грам), проте відіграють важливу роль специфічних регуляторів

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

метаболічних процесів більшості фізіологічних функцій та необхідні для розвитку або підтримки функціональних можливостей організму і профілактики захворювань.

До них належать: вітаміни, вітаміноподібні речовини, мінеральні речовини [4].

3. **Допоміжні речовини** (можливо використання терміну функціональні харчові речовини) – харчові компоненти, які природно присутні в харчових продуктах або додаються під час виробництва і виконують специфічні функції з корекції обміну речовин та сприяють поліпшенню здоров'я, лікуванню або профілактиці захворювань та підвищенню якості життя.

До них належать: фітонутрієнти, пробіотики, пребіотики, ефірні олії (імбир, м'ята, кориця, гвоздика), пектини, поліфіноли, флаваноїди, олігосахариди, омега-3 і омега-6 жирні кислоти, харчова клітковина, спирти та багато інших.

4. **Біологічно активні добавки (БАД)** – концентрати натуральних або синтетичних речовин, які заповнюють дефіцит певних харчових нутрієнтів і приймаються додатково до раціону у вигляді капсул, таблеток чи іншому вигляді.

5. **Технологічні (виробничі) харчові добавки** – природні або синтетичні речовини, які додаються в продукти харчування з метою покращення органолептичних властивостей (смаку, запаху, кольору), збільшення терміну зберігання продуктів, надання або стабілізації певної консистенції або забезпечення технологічних процесів виробництва харчового продукту.

До них належать: сахариди, натуральні та синтетичні підсолоджувачі, органічні кислоти (лимонна, яблучна, оцтова, винна, молочна), підсилювачі смаку і запаху, консерванти, антиоксиданти, стабілізатори, емульгатори, барвники, загусники та інші.

Висновки. У результаті проведеного аналізу встановлено, що харчові речовини відіграють визначальну роль у забезпеченні життєдіяльності організму, підтриманні гомеостазу та профілактиці аліментарно-зумовлених захворювань [5]. Показано, що існуючі підходи до класифікації нутрієнтів, зокрема за походженням і біологічною дією, мають важливе теоретичне значення, однак не повною мірою відображають їх функціональну роль у сучасних умовах.

Обґрунтовано доцільність застосування функціонального підходу до класифікації харчових речовин, який передбачає їх поділ на макронутрієнти, мікронутрієнти, допоміжні компоненти, біологічно активні добавки та технологічні харчові добавки. Такий підхід дозволяє більш комплексно оцінювати значення нутрієнтів, враховувати їх вплив на метаболічні процеси та забезпечувати формування збалансованого харчового раціону.

Отже, систематизація харчових речовин на основі їх функціонального значення є перспективним напрямом розвитку нутриціології та гігієни харчування, що сприятиме підвищенню ефективності профілактики захворювань, оптимізації харчування населення та покращенню якості життя.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Література:

1. Comerford K. B., Papanikolaou Y., Miller Jones J., Rodriguez J, Slavin J, Angadi S, Drewnowski A. Toward an evidence-based definition and classification of carbohydrate food quality. Nutrients. 2021. Vol. 13, No. 8. P. 2667. DOI: 10.3390/nu13082667.
2. Dickie S., Woods J., Machado P., Lawrence M. Evaluating nutrient-based and food-based classification systems of foods. Frontiers in Nutrition. 2023. Vol. 10. https://doi.org/10. 3389/fnut.2023.1071356
3. Григоренко О. О., Петренко О. В. Основи раціонального харчування. Київ: Медицина, 2018. 256 с.
4. Мельник І. В. Гігієна харчування з основами нутриціології. Київ: ВСВ «Медицина», 2020. 312 с.
5. W. Willett, J. Rockström, B. Loken et al. Food in the Anthropocene: the EAT–Lancet Commission on healthy diets from sustainable food systems The Lancet. 2019. Vol. 393, Iss. 10170. P. 447–492. DOI: doi.org.

References:

1. Comerford, K. B., Papanikolaou, Y., Miller Jones, J., Rodriguez, J, Slavin, J, Angadi. S, Drewnowski, A. (2021). Naukovo obgruntovane vyznachennia ta klasyfikatsiia yakosti vuhlevodiv u kharchovykh produktakh [Toward an evidence-based definition and classification of carbohydrate food quality]. Nutriienty - Nutrients, 13, 2667. DOI: 10.3390/nu13082667.
2. Dickie, S., Woods, J., Machado, P., Lawrence, M. (2023). A novel fud prosessing-beist niutrishn klassifikейшн skim for gaiding polisi екshns applaid tu dhi Ostreylian fud saplai [A novel food processing-based nutrition classification scheme for guiding policy actions applied to the Australian food supply]. Frontiers in Nutrition- Frontiers in Nutrition, 10.
3. Hryhorenko, O. O., & Petrenko, O. V. (2018) Osnovy ratsionalnoho kharchuvannia [Fundamentals of Balanced Nutrition]. Kyiv: Medytsyna [in Ukrainian].
4. Melnyk, I. V. (2020). Hihiiena kharchuvannia z osnovamy nutrytsiolohii [Food Hygiene with Basics of Nutritional Science]. Kyiv: Medytsyna [in Ukrainian]
5. Willett, W., Rockstrom, J., Loken, B., Springmann, M., Lang, T., Vermeulen, S., et al. (2020). Food in the Anthropocene: the EAT-Lancet Commission on healthy diets from sustainable food systems [Food in the Anthropocene: the EAT-Lancet Commission on healthy diets from sustainable food systems]. The Lancet. 393.

Дата першого надходження статті до видання: 25.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 57.02:614.9:591.1:591.2:591.5

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3880-3897

Шевчук Тетяна Ігорівна кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри медичної біології Вінницького національного медичного університету імені М. І. Пирогова, м. Вінниця, https://orcid.org/0000-0003-2725-4716

Хлєстова Світлана Святославівна кандидат педагогічних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри медичної біології Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова, м. Вінниця, https://orcid.org/0000-0001-7888-2427

Горбатюк Світлана Михайлівна кандидат біологічних наук, доцент, доцент кафедри медичної біології Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова, м. Вінниця, https://orcid.org/0000-0002-8685-938X

Васенко Тетяна Борисівна асистент кафедри медичної біології Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова, м. Вінниця, https://orcid.org/0000-0001-7858-0461

МОРФОФУНКЦІОНАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ АДАПТАЦІЇ ОРГАНІЗМІВ ДО ПАРАЗИТИЧНОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ

Анотація. У статті розглядається паразитизм як складне біологічне явище і механізми адаптації організмів до паразитичного способу життя. Паразитизм, як специфічна форма міжвидових взаємовідносин, характеризується вираженою асиметричністю взаємодії між паразитом і хазяїном.

Актуальність роботи зумовлена значним впливом паразитів на процеси еволюції, структуру біогеоценозів, екологічну рівновагу в біосистемах, світове біорізноманіття і, що важливо, на здоров'я людини, викликаючи патологічні зміни в організмі і зниження життєздатності. Поширення паразитарних захворювань в світі викликає необхідність дослідження взаємодій в системі «паразит-хазяїн», детального вивчення паразитизму як біологічного феномену та механізмів адаптації паразитів, що дозволить вирішити низку проблем сучасної паразитології.

Невирішеними залишаються питання взаємодії системи «паразит-хазяїн», зміни ареалів поширення паразитів, регуляції чисельності і складу популяцій, зростання захворюваності і поширення паразитів серед людських популяцій, розробки методів діагностики паразитозів, їх профілактики, а також створення дієвих протипаразитарних препаратів і вакцин.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Тому метою дослідження стало визначення паразитизму як медико-біологічного явища, аналіз механізмів адаптації паразитів та виявлення актуальних проблем в сучасній медичній паразитології.

Встановлено, що паразитизм є формою біотичних взаємодій, яка пройшла тривалий і складний еволюційний розвиток, в процесі якого між паразитом і хазяїном встановлюється тісний біохімічний і метаболічний зв'язок, а також виникають біологічні адаптації, які дають можливість існувати обом складовим паразитарної системи. Систематизовано і узагальнено основні напрямки морфофункціональних адаптацій, які стосуються змін в будові тіла паразитів, модифікації життєвих циклів, підвищення здатності до розмноження та удосконалення механізмів і шляхів передачі паразитів від одного хазяїна до іншого.

Перспективним напрямком дослідження є вивчення імунологічних і молекулярно-генетичних механізмів адаптації паразитів.

Ключові слова: паразитизм, паразит, хазяїн, взаємодія, адаптація, морфологія паразитів, життєві цикли паразитів.

Shevchuk Tetiana Ihorivna Philosophy Doctor (PhD) of Medical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of medical biology, National Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsia, https://orcid.org/0000-0003-2725-4716

Khliestova Svitlana Svyatoslavivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associated Professor, Acting Head of the Medical Biology Department, National Pirogov Memorial Medical University Vinnytsia, Vinnytsia, https://orcid.org/0000-0001-7888-2427

Horbatiuk Svitlana Mikhailivna Candidate of Biological Sciences, Associated Professor, Associated Professor of the Medical Biology Department, National Pirogov Memorial Medical University Vinnytsia, Vinnytsia, https://orcid.org/0000-0002-8685-938X

Vasenko Tetiana Borysivna assistant of the Medical Biology Department, National Pirogov Memorial Medical University Vinnytsia, Vinnytsia, https://orcid.org/0000-0001-7858-0461

MORPHOFUNCTIONAL MECHANISMS OF ADAPTATION OF ORGANISMS TO PARASITIC FUNCTIONING

Abstract. The article views parasitism as a complex biological phenomenon and a set of mechanisms for adaptation of organisms to parasitic functioning. Parasitism, as a specific form of interspecies interactions, is characterized by a pronounced asymmetry of interaction between parasites and hosts.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

The topicality of the work is preconditioned by significant impact of parasites on the processes of evolution, the structure of biogeocenoses, the ecological balance in biosystems, global biodiversity and, importantly, on human health, since parasites cause considerable pathological changes to human body depriving it vital sustainability. The proliferation of parasitic diseases in the world calls for the study of interactions in the "parasite-host" systems, including a detailed study of parasitism as a biological phenomenon and mechanisms of parasitic adaptation, which would eventually bring us to resolving some challenges intrinsic to modern parasitology.

The problems of interaction within the "parasite-host" systems, changes in the parasites' habitat, regulation of the numbers and composition of parasite populations, the growing incidence and proliferation of parasites among human populations, the development of parasitosis diagnosing and prevention methods, as well as development of effective antiparasitic drugs and vaccines still remain unresolved.

Therefore, the study is focused on defining parasitism as a medical and biological phenomenon, analysis of parasite adaptation mechanisms, and identifying pressing issues in modern medical parasitology.

It is known that parasitism is considered a form of biotic interactions that has undergone a long and complex evolutionary development, during which a close biochemical and metabolic collaboration is established between the parasite and the host, featuring biological adaptations that enable both components of the parasitic system to exist. We have summarized and systematized the main patterns of morphofunctional adaptations that relate to changes in the parasite body structure, life cycle and reproductive modifications, and sophisticated mechanisms and routes of transmission of parasites from one host to another.

We consider the study of immunological and molecular-genetic mechanisms of parasite adaptation a promising research trend.

Keywords: parasitism, parasite, host, interaction, adaptation, parasite morphology, parasite life cycles.

Постановка проблеми. Паразитизм, як форма співжиття, достатньо поширений в природі. Паразитичний спосіб життя ведуть організми, що відносяться до різних систематичних груп: вірусів, бактерій, грибів, рослин і тварин, тому паразитизм є поліфілетичним явищем і еволюційним фактором, який відіграв важливу роль у формуванні основних груп еукаріотичних організмів. Поєднання максимальної адаптації паразита до хазяїна зі збереженням життєдіяльності останнього забезпечує стабільність системи «паразит-хазяїн» [1].

Незважаючи на високий рівень вивчення паразитизму, механізми адаптації паразитів до умов довкілля і організму хазяїна як середовища існування, залишаються недостатньо з'ясованими. Актуальними залишаються питання коеволюції паразитизму, механізми взаємодії паразита і хазяїна на всіх структурних рівнях організації живого, причини формування складних життєвих

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

циклів паразитів, методи контролю поширеності паразитарних захворювань та залежність від глобальних змін навколишнього середовища. Потребує пояснення парадокс вираженого морфологічного спрощення паразитів і одночасного їх функціонального ускладнення та здатності виживати в складних і мінливих умовах середовища [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Упродовж останніх років проблема паразитизму активно досліджується як українськими, так і зарубіжними вченими. Зокрема, в Україні значний внесок в розвиток вчення про паразитологію зробили Ю.І Кузьмін, В. В. Корнюшин, П.В. Люлін, В.М. Апатенко, Є.А. Вашев та ін.

Закордонні науковці, такі як А. Зайлахер, В.Е. Райф, П. Венк у своїх роботах вказують на важливу роль паразитів у формуванні і підтримці сучасних тваринних популяцій і біогеоценозів, а також здатності паразитів модулювати щільність популяцій своїх хазяїв, розподіляти екологічні ніші, зміцнювати зв'язки в екосистемах, регулювати чисельність хазяїв. Л. Заман, Д.Р. Мейєр, С. Девангам вважають, що сумісна коеволюція паразита і хазяїна сприяє морфологічному ускладненню організмів і подальшому їх розвитку гено- і фенотипового поліморфізму. Вивченням коеволюційної динаміки, теоретичних підходів до моделювання коеволюції хазяїна і паразита і самих моделей спільного розвитку займались Л.Дж. Бакінгем, Б. Ешбі.

Мета статті – визначення паразитизму як медико-біологічного явища, аналіз механізмів адаптації паразитів, визначення принципів коеволюції паразита і хазяїна та виявлення актуальних проблем в сучасній медичній паразитології.

Виклад основного матеріалу. Сучасні теоретичні моделі спільної коеволюції паразита і хазяїна охоплюють широкий спектр біологічних припущень і технічних підходів щодо розуміння механізмів взаємодії в системі «паразит-хазяїн», особливо на молекулярно-генетичному та популяційному рівнях [3].

Для кращого розуміння механізмів адаптації паразитів до організму хазяїна варто розглянути процеси становлення системи паразит-хазяїн, два основні компоненти якої знаходяться в тісному контакті, взаємно впливають один на одного і вимагають наявності пристосувань у обох організмів, які б забезпечили співжиття в певних умовах середовища [4].

З метою збереження існування і відносної рівноваги в системі паразит-хазяїн сформувалися морфофізіологічні, біологічні та екологічні адаптації. Паразит здатний до так званої фізіологічної або антигенної мімікрії, яка полягає у синтезі паразитом на своїй поверхні білків, ідентичних за структурою до білків хазяїна. В результаті імунна система хазяїна не розпізнає їх як чужорідних і, відповідно, не виробляє антитіла проти антигенів паразита.

Паразити живуть в специфічних умовах внутрішнього середовища хазяїна. З одного боку це дає їм ряд екологічних переваг, а з іншого – ускладнює їх

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

життєвий цикл порівняно з вільноживучими видами. Однією з переваг паразитичного способу життя є забезпечення паразита поживними речовинами, вітамінами, що сприяє швидкому розвитку та розмноженню паразитів. Ще однією екологічною перевагою мешканців живих організмів є захищеність від безпосереднього впливу чинників довкілля, таких як небезпека засихання, різкі коливання температур тощо.

Перехід до паразитичного способу життя супроводжується появою у паразитів ряду адаптації, що полегшують їх існування, розвиток і розмноження в специфічних умовах організму хазяїна. Різноманітність форм паразитизму, різне систематичне положення паразитів, а також проживання їх в різних органах і системах господаря обумовлюють різноманіття цих адаптації.

Суттєвими адаптаційними характеристиками у паразитів є підвищена здатність до розмноження, наявність складних життєвих циклів, використання переносників і проміжних хазяїв.

Для більшості паразитів характерна висока плодючість. Так самка аскариди людської відкладає біля 240 тис. яєць за добу, а за рік – 64 млн. яєць, самка анкілостоми відкладає за добу 30000 яєць, стьожак широкий, паразитуючи в тонкій кишці людини і деяких рибоїдних тварин, виділяє з фекаліями в навколишнє середовище більше 2 млн. яєць [5].

Але можливість виживання потомства і потрапляння його в сприятливе середовище – організм хазяїна – у паразитів часто незначна. Переважна більшість яєць або личинок паразитів гине на різних стадіях життєвого циклу під впливом факторів навколишнього середовища або імунної системи хазяїна, тому велика плодючість збільшує шанси на виживання і завершення циклу розвитку, підтримуючи таким чином існування виду.

У деяких паразитів пристосування до примноження потомства проявляється у вигляді партеногенезу, поліембріонії, безстатевого розмноження (шизогонії), а також чергування різних видів розмноження – статевого із заплідненням та без нього (партеногенезу) або статевого і нестатевого. Поліембріонія – це вид нестатевого поліцитогенного розмноження, який полягає у розвитку кількох зародків з однієї заплідненої яйцеклітини.

Шизогонія є різновидом нестатевого моноцитогенного розмноження, який характеризується спочатку багаторазовим поділом ядра материнської клітини, потім поділом цитоплазми, в результаті чого утворюється багато одноядерних дочірніх клітин. Партеногенез є особливою формою статевого розмноження, яке полягає у розвитку організму з незапліднених яйцевих клітин. Так, наприклад, в розвитку сисунів з яйця утворюється личинкова стадія мірацидій, яка проникає в організм черевоногого молюска, де перетворюється на материнську спороцисту. Ця стадія в зв'язку з паразитизмом зазнала глибокої дегенерації, вона містить майже виключно органи жіночої статевої системи, завдяки яким спороциста розмножується партеногенетично, в результаті чого утворюються багатоклітинні редії, які в свою чергу також здатні до партеногенезу. З кожної

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

редії в подальшому утворюються церкарії, які покидають молюск і вільно плавають в пошуках остаточного або другого проміжного хазяїна [6].

Крім того механізмами, які забезпечують високу плодючість паразитів, є гермафродитизм, вторинно набута здатність до безстатевого розмноження, неотенія, гіпертрофія статевої системи, чергування поколінь, зміна хазяїв в життєвому циклі, внутрішня акумуляція паразита в організмі хазяїна, наявність вільноживучих форм.

Неотенія (від грецьких слів neos – незрілий, юний і teino – розтягую, подовжую) – здатність деяких організмів досягати статевої зрілості і розмножуватися на личинкових стадіях до завершення індивідуального розвитку. При цьому організм має ознаки, характерні для личинкових стадій, а статева система досягла відповідного розвитку, що дає змогу розмножуватися на личинкових стадіях, або на ранніх етапах ембріогенезу. Така здатність організмів має пристосувальне значення, оскільки сприяє збільшенню кількості особин, а також виживанню виду в несприятливих умовах існування дорослих особин. Явище неотенії пов’язано з пристосуванням до інших середовищ існування, втратою вузької спеціалізації дорослих форм, скороченням часу для розвитку і розмноження. Неотенічні ознаки знайдені у птахів, ссавців і, в тому числі, і у людини, включаючи аллометричне збільшення головного мозку і прояв деяких ембріональних ознак в дорослому стані [7, 8].

Всі можливі адаптації паразитів направлені на полегшення пошуку хазяїна, проникнення в його тіло, збереження життєдіяльності в організмі хазяїна, розмноження, живлення, при потребі виведення з організму хазяїна в навколишнє середовище або пасивний перехід до іншого хазяїна. Тобто ці пристосування тісно пов’язані з основними функціями паразитичного організму і, відповідно, мають своє морфологічне відображення в будові тіла.

Напрямки розвитку морфологічних адаптацій можуть бути різні: перебудова деяких органів, які були у вільно існуючих форм; часткова або повна редукція органів або цілих систем органів, функцію яких бере на себе організм хазяїна; виникнення морфологічних структур, яких не було у вільно існуючих споріднених організмів.

Зазвичай форма тіла паразита пов’язана з місцем та способом існування. У більшості екто- і ендопаразитів спостерігається форма тіла, сплощена у дорсовентральному напрямку, що полегшує прилягання до поверхні органу, можливість пересування. Наприклад, спинно-черевне сплощення спостерігається у сисунів, стьожкових, у деяких членистоногих (воші, клопи, кліщі). Видовжена циліндрична форма круглих червів дозволяє їм знаходитися у вузьких протоках, кровоносних судинах, порожнистих органах.

Більшість червів мають добре розвинений шкірно-м’язовий мішок, який дозволяє рухатись і змінювати форму тіла. Тіло таких сисунів, як метагонім і нанофієт, покрито шипиками, які є внутрішньо-цитоплазматичними структурами тегументу і сприяють кращій фіксації паразита до тканин хазяїна.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Практично у всіх зовнішніх паразитів і паразитів, що мешкають в порожнинних органах, є адаптації для прикріплення до тіла хазяїна. Вони зустрічаються у найпростіших (присмоктувальні диски лямблії), у гельмінтів (присоски, шипики, гачки плоских червів, хітинізований ротовий апарат ряду круглих черв'яків) і паразитичних членистоногих (своєрідні кінцівки).

Ендопаразити, що мешкають в порожнинних органах, мають покриви, що володіють антиферментні властивостями, швидко регенерують або взагалі непроникні для ферментів господаря.

Паразити, що харчуються кров'ю (представлені в основному членистоногими), мають колючо-сисний ротовий апарат, а також хітиновий покрив, що сильно розтягується, часто розгалужену систему травлення, антикоагулянтні властивості слини і консервантні властивості ферментів травної системи.

Ендопаразити, активно відшукують хазяїна, мають органи орієнтації в середовищі (світлочутливі вічка, термо- і хеморецептори), і органи пересування (війки, джгутики, псевдоподії, м’язеві хвостові відростки)

Передній кінець тіла паразитів, що проникає в організм господаря, забезпечений органами проникнення – спеціалізованими залозами, колючими стилетами і т.д. Це стосується навіть деяких найпростіших, здатних проникати в тканини хазяїна через неушкоджені покриви. До прикладу, під дією різноманітних еволюційних факторів апікомплексні паразити розвинули низку специфічних адаптацій для проникнення в організм хазяїна і виживання. Для проникнення в клітину хазяїна паразити мають так званий апікальний комплекс – це високоорганізована динамічна структура, яка складається з цитоскелета, що утворює апікальний конус, який в свою чергу складається з коноїда, апікального полярного кільця, спіральних мікротрубочок і везикулярних органел – роптрій. Цікавим є факт епіцелюлярного розташування апікомплексних і спосіб живлення за рахунок формування спеціальної травної органели. Також у вегетативних стадій паразитів міститься спеціальний полісахарид – амілопектин, який являє собою своєрідний енергетичний резерв, необхідний для виживання ооцисти в навколишньому середовищі, процесу ексцистації та інвазії у клітини хазяїна [9].

Онтогенез паразитів досить складний порівняно з вільноживучими формами. Дійсно, вільноживучі організми здатні легко долати проблеми розмноження і розселення, що значно ускладнено в паразитичних форм.

Більшість паразитів розвивається зі складним метаморфозом, який включає багато стадій розвитку, причому личинкові форми здатні паразитувати в різних хазяїв, в різних органах цих хазяїв і в різних середовищах. При цьому личинкові стадії виконують різні функції: розселення, активного росту, іноді розмноження або пасивного очікування попадання в інше середовище існування.

Життєвий цикл паразита – це сукупність всіх етапів розвитку паразита між певним станом його життя і тим самим станом (етапом) життя даного паразита у наступному поколінні. Також можна сказати, що життєвий цикл – це сукупність всіх стадій онтогенезу паразита і шляхів передачі його від одного хазяїна до іншого.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Простий життєвий цикл включає не більше двох стадій розвитку. Наприклад, у деяких найпростіших виділяють стадію трофозоїта і цисти. У гельмінтів цикл складний, він включає більше двох стадій, розвиток проходить з перетвореннями.

Личинки можуть вести як паразитичний спосіб існування, так і вільноживучий. Організм хазяїна, в якому проживають личинки паразита, називається проміжним. Проміжний хазяїн відіграє велику роль в життєвому циклі паразита: він є джерелом зараження для кінцевого хазяїна, виконує функції розселення, резервуару, забезпечує виживання популяції паразита у випадку тимчасового зникнення кінцевого хазяїна [10].

В життєвих циклах паразитів часто наявний кінцевий хазяїн, в якому паразит розвивається або розмножується статевим шляхом.

Серед всіх представників тваринного світу можна виділити кілька груп організмів, які можуть бути хазяями паразитів. До першої групи відноситься невелика кількість типів тварин, в яких не знайдено жодних паразитів, але вони маловивчені і в подальшому в них можуть виявити паразитичні організми. До іншої категорії організмів, які є хазяями невеликої кількості паразитів, відносять найпростіших і нижчих безхребетних (війчасті черви, кишковопорожнинні). До третьої групи відносять організми, які можуть бути хазяями багатьох видів паразитів: безхребетні (молюски, членистоногі) і всі хребетні тварини.

Хазяїн в життєвому циклі паразита має значення не лише як місце перебування, живлення чи розмноження, а й сприяє розповсюдженню паразита в навколишньому середовищі шляхом розсіювання яєць, цист, личинок або інших дисперсійних форм. Часто зв'язок між паразитом і хазяїном прослідковується через властиві їм ланцюги живлення.

Цікавим з цього погляду є паратенічний паразитизм. Зазвичай в паратенічному хазяїні знаходяться личинкові стадії паразита і не розвиваються до статевозрілої особини. Личинки здатні тривалий час зберігати життєздатність та інвазивність. З боку паразита відмічаються деякі адаптації, які перешкоджають перетравленню їх в кишечнику травними соками хазяїна, уможливлюють проходження крізь товщу стінки кишечника, потрапляти в кровоносне русло і мігрувати гематогенним шляхом до тканин і там інкапсулюватися. Прикладом паратенічного хазяїна можуть бути гризуни, свині, вівці, птахи в життєвому циклі токсокари [11].

В їхньому організмі мігруючі личинки залишаються на початковій стадії і не здатні перетворюватись у дорослих особин, але якщо паратенічний хазяїн стає жертвою остаточного хазяїна, то личинки в тонкій кишці останнього перетворяться в дорослих гельмінтів. Таким чином, паратенічний хазяїн відіграє важливу роль в життєвому циклі паразита, оскільки не лише накопичує в своєму тілі стадії, інвазивні для остаточного хазяїна, а й полегшує контакт між резервуарним і остаточним хазяїном і сприяє замиканню життєвого циклу паразита.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Іншим прикладом паратенічного паразита є дрібні хижі риби, які є кормом для великих, а ті в свою чергу джерелом харчування хижих ссавців, які є остаточним хазяїном для стьожака широкого [12].

Для багатьох паразитів характерне явище чергування поколінь. Можливе чергування статевого розмноження як із заплідненням, так і без нього, тобто партеногенезу; чергування статевого і безстатевого розмноження. Це явище отримало назву гетерогенії. Чергування поколінь розвинулось історично у тих тварин, які гинули у великих кількостях, або в яких була утруднена зустріч особин різної статі. Для паразитів гетерогенія забезпечує високу плодючість, підвищує ймовірність зустрічі з можливими хазяями, які змінюються в процесі життєвого циклу. Таким чином, чергування поколінь необхідне для підтримання існування виду паразита [13]. Для запобігання загибелі хазяїна у результаті надмірного збільшення чисельності паразитів у процесі еволюції з'явився феномен зміни хазяїв у життєвих циклах паразитів.

Так, більшість сисунів частину життєвого циклу проводять у тілі молюсків, де інтенсивно розмножуються партеногенетично. Велика кількість паразитів може загрожувати життю хазяїна. Наступні стадії розвитку сисуни проходять у інших типів тваринного світу (риби, раки, краби). Це сприяє збереженню як сисунів, так і молюсків і інших проміжних і остаточних хазяїв [14].

Здатність паразитів передаватися від одного хазяїна до іншого трансплацентарно також сприяє поширенню паразитів, збереженню їх життєздатності і патогенності. При цьому відпадає необхідність пошуку наступного хазяїна, немає негативного впливу на паразита чинників навколишнього середовища. Трансплацентарний шлях передачі відмічено у токсоплазми, токсокар [15].

Широкому поширенню деяких паразитів сприяє довершений механізм передачі або поєднання кількох механізмів передачі, шляхів і способів проникнення в організм хазяїна. Так, наприклад, при токсокарозі механізм передачі поєднує кілька шляхів зараження. Основний здійснюється за схемою: собака – ґрунт – собака, при якому зараження відбувається через яйця з навколишнього середовища. Перший допоміжний цикл розвитку токсокар характеризується трансплацентарною передачею личинок плоду за схемою: кінцевий хазяїн (доросла собака) – плацента – кінцевий хазяїн (цуценята). Другий допоміжний цикл розвитку токсокар може здійснюватися за допомогою паратенічних (резервуарних) хазяїв шляхом їх поїдання кінцевим хазяїном [16].

Кілька варіантів життєвого циклу характерні для карликового ціп'яка. При одному з них всі стадії розвитку паразит проходить в організмі людини, яка стає для нього одночасно проміжним і остаточним хазяїном. При екзогенному зараженні яйця потрапляють через рот, з яєць в кишечнику вивільняються личинки онкосфери, які проникають у ворсинки тонкої кишки, перетворюються в цистицеркоїди. Останні, руйнуючи ворсинки, прикріплюються гачками і присосками до слизової оболонки і перетворюються у дорослих гельмінтів. Також можлива ендогенна аутоінвазія, при якій статевозрілі особини

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

розвиваються з онкосфер, що вийшли з яєць в просвіті тонкої кишки. При недотриманні правил особистої гігієни можлива аутореінвазія (повторне самозараження при потраплянні яєць на руки вже хворої на гіменолепідоз людини або на продукти харчування). Інколи можливий ще один варіант життєвого циклу карликового ціп'яка, коли остаточним хазяїном і джерелом інвазії можуть бути пацюки і миші, проміжним – борошняний хрущак і його личинки. Такі особливості розвитку карликового ціп'яка сприяють поширенню захворювання серед людей, підтриманню інвазії тривалий час за рахунок аутоінвазії і аутореінвазії, а також збереженню паразита як біологічного виду [17, 18].

Всі паразити, що розвиваються зі зміною господарів, використовують в якості таких види, пов'язані між собою безпосередніми харчовими взаємовідносинами або живуть з ними в одному середовищі. Більшість проміжних господарів є джерелом харчування для основних. Інший поширений шлях потрапляння паразита в організм господаря – це використання численних переносників, які забезпечують не тільки постійну циркуляцію паразитів в екологічних системах, але і їх широке розселення.

Вищим ступенем адаптації паразитів до хазяїв є повна залежність паразита від життєдіяльності хазяїна. При цьому паразит нерідко викликає такі реакції хазяїна, які забезпечують максимальну ймовірність зараження останнього. Так, самки гостриків, відкладаючи яйця в області анального отвору, викликають свербіж. Розчісування сверблячих місць сприяє поширенню яєць цього паразита руками по навколишніх предметів. Таким же чином забезпечується розселення коростяний кліщ. Зуд в ураженій кінцівці, припиняється від зіткнення з водою, сприяє циркуляції в природі такого паразита, як ришта. Висока температура хворих паразитарними захворюваннями, що поширюються за допомогою кровосисних членистоногих, привертає переносників нерідко з великих відстаней і також виявляється корисною для паразитів.

Нерідко особливості життєдіяльності паразитів виявляються синхронізованими з способом життя господарів. Так, відкладання яєць шистосомами відбувається зазвичай в самий жаркий час доби, коли найбільш імовірним виявляється контакт господарів з водою, куди для розвитку повинні потрапити яйця цих паразитів. В цей же час в поверхневих шарах води накопичуються в пошуках господарів церкарії цих шистосом. Таким чином полегшується циркуляція паразита відразу на двох стадіях його життєвого циклу [19, 20].

Якщо в циркуляцію паразита включені кілька господарів, то спостерігаються їх взаємні адаптації, що опиняються вигідними паразитам і забезпечують його ефективний розвиток. Так, вихід мікрофілярій в кровоносні судини людини відбувається в години доби, відповідні періоду максимальної активності комах, які є їх переносниками [21]. Зазвичай синхронізація розмноження паразитів і хазяїв відбувається тоді, коли хазяїн лише короткий час знаходиться в умовах, придатних для обох партнерів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Ще одним пристосуванням, що полегшує контакт паразита і хазяїна, є модифікація поведінки останнього, спричинена наявністю в ньому паразитів. Це відбувається особливо в тих випадках, коли перехід паразита від одного хазяїна до іншого відбувається трофічним щляхом. Наявність паразита в організмі певного хазяїна може спричинити його наближення до того місця, в якому зазвичай живиться наступний хазяїн; в уражених хазяїв відмічається зниження деяких фізичних можливостей, наприклад, ослаблюється здатність до втечі від хижака; іноді відмічається зміна зовнішнього вигляду заражених особин і робить їх більш помітними для хижаків, наприклад, поява темних плям на тілі риби навколо метацеркаріїв. Так, риби, уражені личинками стрічкових черв'яків, плавають в основному біля поверхні води і частіше виловлюються рибалками і хижими тваринами [22].

Стрічкові черв'яки, що використовують в якості проміжних господарів копитних тварин, знижують їх життєздатність, і, таким чином, хижаки поїдають їх в першу чергу. Прикладом може бути ценуроз – це захворювання, що викликається личинковою стадією (ценуром) стьожкових гельмінтів роду Multiceps. Статевозрілі особини цих гельмінтів паразитують в організмі кінцевого хазяїна: собак, вовків, лисиць, шакалів, песців, а проміжним хазяїном є велика і мала рогата худоба (вівці, кози, корови, рідше буйволи, зубри, олені). Людина зрідка також може бути проміжним хазяїном і екологічним тупиком в життєвому циклі цього паразита. Личинки в організмі проміжного хазяїна локалізуютьсчя переважно в головному мозку, при цьому викликаючи морфологічні і функціональні зміни в тканині мозку і, як наслідок, психічні розлади і зміни поведінки ураженої тварини, яка швидше за інших стає жертвою хижаків [23, 24, 25].

Сисуни, що заражають травоїдних тварин і людину через випадкове проковтування комах, викликають знерухомлення останніх і щільне прикріплення до рослин, що полегшує їм потрапляння в травний тракт господаря. Так, наприклад, в життєвому циклі ланцетоподібного сисуна є два проміжних хазяїна: перший – наземний молюск (Helicella, Zebrina), другий – мурахи. Церкарії покидають організм молюска у вигляді слизуватих грудочок, які проковтують мурахи, в м’язах і жировому тілі яких розвивається наступна личинкова стадія – метацеркарій. Наявність в організмі мурахи личинки викликає характерне заціпеніння комахи при зниженні температури до 11–12 ˚С, що полегшує їх проковтування остаточним хазяїном (велика і мала рогата худоба, свині, коні тощо) з травою [26].

Специфічним пристосуванням до знаходження паразитом хазяїна є уподібнення паразита до їжі, якою живиться хазяїн. Таке явище мімікрії притаманне переважно личинковим стадіям гельмінтів: церкаріям сисунів, корацидіям стьожаків [27]. Так, наприклад церкарії сисунів уподібнюються личинкам комах, планктонним ракоподібним, якими живляться потенційні хазяї, що сприяє попаданню личинки в організм проміжного або остаточного хазяїна і замикає життєвий цикл паразита.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У тих випадках, коли личинкові стадії самостійно проникають в організм хазяїна, пошук останніх досить складний і потребує спеціальних пристосувань. Так, наприклад, мірацидії сисунів здатні реагувати на концентрацію певних хімічних речовин, що виділяє молюск, який є наступним хазяїном гельмінтів і в якому паразит проходить певні стадії розвитку. Церкарії після виходу з організму молюска повинні знайти наступного хазяїна. Завдяки наявності м'язевого хвоста церкарії здатні рухатися у воді, при чому швидкість руху залежить від температури середовища і становить приблизно від 1 до 25 мм/с. Ці личинкові стадії також здатні реагувати на деякі подразники, які допомагають їм віднайти хазяїна. Вони можуть сприймати світло, температуру, швидкість течії, концентрацію хімічних речовин тощо [28, 29].

Важливо не лише знайти хазяїна, але і потрапити в його тіло в певне місце. Так, наприклад, ехінококові міхурі локалізуються переважно в паренхіматозних органах (печінці, селезінці, нирках), які в першу чергу поїдаються хижаками – остаточними хазяями ехінокока. Личинкові стадії ланцетоподібного сисуна (спороцисти і церкарії) розвиваються в печінці проміжного хазяїна – наземного молюска [30].

Ще одним важливим моментом в еволюції життєвих циклів паразитів є скорочення тривалості вільноживучої фази і продовження періоду паразитичного існування. Такі адаптаційні властивості обмежують шкідливий вплив чинників навколишнього середовища і значно зменшують втрати паразитів.

Для захисту паразитів в навколишньому середовищі виникли певні морфологічні пристосування: спори і цисти найпростіших, товста оболонка яєць гельмінтів. В більшості геогельмінтів значна частина розвитку личинки відбувається в яйці в навколишньому середовищі. Це стосується, наприклад, аскариди і волосоголовця, у яких період дозрівання яєць триває від 2–3 тижнів до 2–3 місяців, після чого формується зріле яйце з личинкою всередині. В такому вигляді інвазивність яєць зберігається кілька років [31].

Іноді вільно існуючу фазу паразита заміняє включення до життєвого циклу паразита ще одного або кількох хазяїв, в яких відбувається розвиток личинкових стадій. Це спостерігається у сисунів, стьожкових.

В деяких паразитів відмічається повне зникнення вільно існуючих стадій. Наприклад, у малярійного плазмодія, трипаносом, лейшманій функцію розповсюдження паразита в середовищі бере на себе переносник.

Повна відсутність вільноживучих стадій відмічається у паразитів, цикл розвитку яких замикається в одному організмі, який відіграє роль і проміжного, і остаточного хазяїв. Так, наприклад, всі стадії розвитку карликового ціп'яка проходять в організмі людини, при цьому людина є одночасно як проміжним, так і остаточним хазяїном для даного паразита.

Паразити є природними компонентами біогеоценозів і викликані ними захворювання є нормальним станом природного угрупування. Іноді паразит, який спричинює патологічний процес в одному організмі, може бути корисним

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

для популяції і виду в цілому. Паразити є досконалими регуляторами чисельності популяцій тварин, ніж хижаки, так як вони регулюють чисельність і самих хижаків. Тобто, паразит в природі виконує функцію стабілізатора біогеоценозів [32].

На популяційному рівні також можна спостерігати адаптації паразитів до хазяїв. Сюди можна віднести наявність в життєвих циклах паразитів вільноживучих стадій або рухливих личинок для активного пошуку хазяїна, включення в життєві цикли розвитку проміжних або резервуарних хазяїв, наявність стадій спокою (цисти, яйця) для захисту від несприятливих умов навколишнього середовища. Цікавим моментом є синхронізація циклів розвитку паразитів і поведінки хазяїв [33].

Морфофізіологічні адаптації пов'язані зі зміною зовнішньої і внутрішньої будови паразитів та функціонуванням їх систем органів. Захищеність від несприятливих зовнішніх факторів, постійна наявність легкодоступної їжі, відносна стабільність умов існування та розмноження робить непотрібним складне диференціювання організму, тому для більшості паразитів в процесі еволюції характерне спрощення будови, навіть до повної втрати цілих систем органів.

Наприклад, у стьожкових червів відсутні кровоносна, дихальна та травна системи органів, що пояснює їх локалізацію в просвіті тонкої кишки.

Висновки. Таким чином, система паразит-хазяїн включає різні аспекти взаємовідносин, які базуються на морфофізіологічних і поведінкових особливостях обох організмів з урахуванням екологічних зв'язків системи з навколишнім середовищем та іншими компонентами біогеоценозу.

Морфофункціональні адаптації паразитів є результатом тривалої еволюції та високого ступеня спеціалізації. Еволюція системи паразит-хазяїн включає також і еволюцію геномів обох складових цієї системи, яка йшла в напрямку збереження генів, які контролюють екологічну, етологічну, метаболічну та імунологічну взаємодію між паразитом і хазяїном.

Система паразит-хазяїн не є сталою, а динамічно змінюється під впливом різних факторів, таких як зміна клімату, стихійні лиха, а також антропогенного впливу: вирубка лісів, меліорація земель, завезення різних видів тварин в нетипові для них місця існування тощо.

Основними принципами пристосувань паразитів є комплексність адаптацій, які мають системний характер і охоплюють всі рівні структурної організації. Цитоморфологічні адаптивні зміни відбуваються у напрямку редукції або, навпаки, удосконалення і спеціалізації деяких органів, що забезпечує захист від імунної системи хазяїна та пристосування до розмноження і живлення.

Перспективними напрямками досліджень є вивчення молекулярно-генетичних і метаболічних основ паразитизму, його еволюційних аспектів, імунологічних механізмів взаємодії в системі «паразит-хазяїн» та використання біотехнологічних підходів до моделювання паразитарних систем.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Література:

1. Poulin, R., Salloum, P. M., Bennett, J. Evolution of parasites in the Anthropocene: new pressures, new adaptive directions. *Biological reviews of the Cambridge Philosophical Society*. 2024. 99(6), 2234–2252. DOI: 10.1111/brv.13118.

2. Idan Al-Musaedi A. Host Manipulation by Parasites. *Exploring the World of Parasites. IntechOpen*. 2024. https://doi.org/10.5772/intechopen.1007588.

3. Buckingham LJ, Ashby B. Coevolutionary theory of hosts and parasites. *J Evol Biol*. 2022. Feb;35(2):205-224. doi: 10.1111/jeb.13981.

4. Betts A, Gray C, Zelek M, MacLean RC, King KC. High parasite diversity accelerates host adaptation and diversification. *Science*. 2018 May 25;360(6391):907-911. doi: 10.1126/science.aam 9974.

5. Menconi, V., Guardone, L., Lazzaro, E., Bottazzo, R., Besutti, V., Danesi, P., Manfrin, A., Basso, A., Arcangeli, G., Cortinovis, L., Bilska-Zając, E., Angeloni, G. A Case of Dibothriocephalosis (*Dibothriocephalus latus*) from Iseo Lake (Northern Italy): An Update on a Persistent Sanitary Issue. *Pathogens*. 2025. *14*(1), 100. https://doi.org/10.3390/pathogens14010100.

6. Hu Y, Zhan RJ, Lu SL, Zhang YY, Zhou MY, Huang H, Wang DD, Zhang T, Huang ZX, Zhou YF, Lv ZY. Global distribution of zoonotic digenetic trematodes: a scoping review. *Infect Dis Poverty*. 2024. 13(1):46. doi: 10.1186/s40249-024-01208-1.

7. Stamos, D. Neoteny and the Meaning of Life. *Journal of Theoretical and Philosophical Psychology*. 2023. 45. 101-117. 10.1037/teo0000252.

8. Vershinin, V.L., Berzin, D.L. Life Cycle Modifications, Neoteny, Retardation, Heterochrony (Using the Example of Amphibians). *Paleontol. J.* 2025. 59, 1267–1272. https://doi.org/10.1134/S003103012560088X.

9. Valigurová A, Florent I. Nutrient Acquisition and Attachment Strategies in Basal Lineages: A Tough Nut to Crack in the Evolutionary Puzzle of Apicomplexa. *Microorganisms*. 2021. 9(7):1430. doi: 10.3390/microorganisms9071430.

10. Poulin, R. Crustaceans as Intermediate Hosts in the Life Cycles of Parasites. *Ecology and Conservation*. 2025. Vol. 10. https://doi.org/10.1093/oso/9780197768242.003.0005.

11. Lopez-Alamillo S, Padyala P, Carey M, Duffey MM, Weatherhead JE. Human toxocariasis. *Clin Microbiol.* 2025. Rev 38:e00101-23. https://doi.org/10.1128/cmr.00101-23.

12. Scholz T, Kuchta R, Brabec J. Possible New Focus of Diphyllobothriasis, Central Europe. *Emerg Infect Dis*. 2024;30(12):2698-2700. https://doi.org/10.3201/eid3012.241330.

13. Benesh D. P. Autonomy and integration in complex parasite life cycles. *Parasitology*. 2016. 143(14), 1824–1846. https://doi.org/10.1017/S0031182016001311.

14. Ravishankar, V., Kumar, G. S. Analysis of trematodes and cestodes in humans. *International Journal of Health Sciences*. 2021. 5(S1), 770–781. https://doi.org/10.53730/ijhs.v5nS1.14305.

15. Знаменська, Т., Воробйова, О., Бакаєва, О., Старенька, С., Федчук, К., Голота, Т., Самініна, В. Сучасний підхід та клінічний досвід діагностики природженого токсоплазмозу. *Неонатологія, хірургія та перинатальна медицина*. 2021. 11(4(42), 88–95. https://doi.org /10.24061/2413-4260.XI.4.42.2021.13.

16. Joy AT, Chris OI, Godwin NC. Toxocariasis and Public Health: An Epidemiological Review. *Glob J Infect Dis Clin Res.* 2017. 3(1): 028-039. Doi:10.17352/2455-5363.000016.

17. Coello Peralta RD, Salazar Mazamba ML, Pazmiño Gómez BJ, Cushicóndor Collaguazo DM, Gómez Landires EA, Ramallo G. Hymenolepiasis Caused by Hymenolepis nana in Humans and Natural Infection in Rodents in a Marginal Urban Sector of Guayaquil, Ecuador. *Am J Case Rep*. 2023. 24:e939476. doi: 10.12659/ajcr.939476.

ISSN 2786-4952 Online

18. Aguilar-Marcelino L, Aguilar-Figueroa BR, Oropeza-Guzmán G, Mendoza-Galvez B, Bautista-Garfias CR, Viladomat GRC. Hymenolepiasis. *Unique Scientific Publishers.* 2023. Vol. 3, pp: 122-127. https://doi.org/10.47278/book.oht/2023.86.

19. L. Payne, P.L. Chiodini, A.L. Bustinduy. An Update on Schistosomiasis. Clinical Microbiology Newsletter. Volume 45, Issue 15. 2023. P. 125-132. https://doi.org/10.1016/j.clinmicnews.2023.08.001.

20. Kim, S., Ismail, H.A.H.A., Jung, S. et al. A cross-sectional study on schistosomiasis prevalence, intensity and risk factors in Kassala State, Sudan. *Sci Rep* 15, 40572. 2025. https://doi.org/10.1038/s41598-025-24231-0.

21. Matapo BB, Mpabalwani EM, Kaonga P, Simuunza MC, Bakyaita N, Masaninga F, Siyumbwa N, Siziya S, Shamilimo F, Muzongwe C, Mwase ET, Sikasunge CS. Lymphatic Filariasis Elimination Status: *Wuchereria bancrofti* Infections in Human Populations after Five Effective Rounds of Mass Drug Administration in Zambia. *Trop Med Infect Dis.* 2023. 22;8(7):333. doi: 10.3390/tropicalmed8070333.

22. Králová-Hromadová, I., Radačovská, A., Čisovská Bazsalovicsová, E., Kuchta, R. Chapter Three - Ups and downs of infections with the broad fish tapeworm Dibothriocephalus latus in Europe from 1900 to 2020: Part I. *Advances in Parasitology*. 2021. Volume 114. P. 75-166. https://doi.org/10.1016/bs.apar.2021.08.008.

23. Labuschagne J, Frean J, Parbhoo K, Mutyaba D, Pillay T, Boughan S, Nkala H. Disseminated Human Subarachnoid Coenurosis. *Trop Med Infect Dis.* 2022. 7(12):405. doi: 10.3390/tropicalmed7120405.

24. Abbas, I., Tamponi, C., Madau, G. et al. Treatment and management of coenurosis by *Taenia multiceps*: field data from outbreaks in endemic regions and literature review. *Parasites Vectors.* 2024. 17, 335. https://doi.org/10.1186/s13071-024-06430-2.

25. Emara EM, Bedair AH, Elaafy OM, Elrazik AAA, Bishr DSM, Aladawy OA, et al. Neuroimmunopathology in Coenurosis: A Minireview. *J Cell Immunol*. 2025;7(3):113–115. DOI: https://doi.org/10.33696/immunology.7.229.

26. Schweiger F, Kuhn M. Dicrocoelium dendriticum infection in a patient with Crohn's disease. *Can J Gastroenterol.* 2008. 22(6):571-573. doi: 10.1155/2008/912791.

27. Rząd, I., Więcaszek, B., Linowska, A., Korzelecka-Orkisz, A., Dzika, E. *Diphyllobothrium* sp. and Other Parasites of Migrating and Rare Fish Species in the Southern Baltic Sea and Coastal Waters, Poland. *Animals*. 2024. 14(7), 1029. https://doi.org/10.3390/ani14071029.

28. Madsen, H., R. Stauffer, Jr., J. Zoonotic Trematode Infections; Their Biology, Intermediate Hosts and Control. 2022. In Parasitic Helminths and Zoonoses - From Basic to Applied Research. IntechOpen. https://doi.org/10.5772/intechopen.102434.

29. Ali, M. H., Hossain, M. S., Labony, S. S., Bhuiyan, M. K. J., Islam, M. T., Khan, M. A. H. N. A., Alim, M. A., Anisuzzaman, A. Epidemiology, economic losses, and snail intermediate hosts of bovine fasciolosis in Bangladesh. *Veterinary Parasitology, Regional Studies and Reports.* 2026. 68, 101421. https://doi.org/10.1016/j.vprsr.2026.101421.

30. Paranjpe V, McCabe P, Mollah F. A fluke catch: biliary obstruction and pancreatitis from dicrocoeliasis. *VideoGIE*. 2020; 5, 567-568.

31. Sklyarova, V., Shatylovich, K., Sklyarov, P., Filipyuk, A. Should ascariasis be considered as a reproductology problem? *Wiadomosci lekarskie.* 2021. 74(9 cz 1), 2138–2146. PMID: 34725290.

32. Chih-Wei Wang, Hsuan-Wien Chen, Takuya Sato, Takefumi Nakazawa. When can multiple parasites with complex life cycles coexist under conflicts of host manipulation? *International Journal for Parasitology.* 2025. Vol. 55, Iss.14. P. 771-781 https://doi.org/10.1016/j.ijpara.2025.08.012.

ISSN 2786-4952 Online

33. Шевчук Т.І., Хлєстова С.С., Васенко Т.Б. Еволюція системи «паразит-хазяїн». *The greatest humankind achievements in healthcare and veterinary medicine* (Feb. 7–8, 2024. Riga, the Republic of Latvia): International scientific conference. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2024. Pp. 80-83. http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/434/11638/24347-1

References:

1. Poulin, R., Salloum, P. M., & Bennett, J. (2024). Evolution of parasites in the Anthropocene: new pressures, new adaptive directions. Biological reviews of the Cambridge Philosophical Society, 99(6), 2234–2252. DOI: 10.1111/brv.13118.

2. Idan Al-Musaedi A. Host Manipulation by Parasites. Exploring the World of Parasites. IntechOpen; 2024. https://doi.org/10.5772/intechopen.1007588.

3. Buckingham LJ, Ashby B. Coevolutionary theory of hosts and parasites. *J Evol Biol*. 2022 Feb;35(2):205-224. doi: 10.1111/jeb.13981. Epub 2022 Jan 30. doi: 10.1111/jeb.13981.

4. Betts A, Gray C, Zelek M, MacLean RC, King KC. High parasite diversity accelerates host adaptation and diversification. Science. 2018 May 25;360(6391):907-911. doi: 10.1126/science. aam9974.

5. Menconi, V., Guardone, L., Lazzaro, E., Bottazzo, R., Besutti, V., Danesi, P., Manfrin, A., Basso, A., Arcangeli, G., Cortinovis, L., Bilska-Zając, E., & Angeloni, G. (2025). A Case of Dibothriocephalosis (*Dibothriocephalus latus*) from Iseo Lake (Northern Italy): An Update on a Persistent Sanitary Issue. *Pathogens*, *14*(1), 100. https://doi.org/10.3390/pathogens14010100.

6. Hu Y, Zhan RJ, Lu SL, Zhang YY, Zhou MY, Huang H, Wang DD, Zhang T, Huang ZX, Zhou YF, Lv ZY. Global distribution of zoonotic digenetic trematodes: a scoping review. Infect Dis Poverty. 2024 Jun 14;13(1):46. doi: 10.1186/s40249-024-01208-1.

7. Stamos, David. (2023). Neoteny and the Meaning of Life. Journal of Theoretical and Philosophical Psychology. 45. 101-117. 10.1037/teo0000252

8. Vershinin, V.L., Berzin, D.L. Life Cycle Modifications, Neoteny, Retardation, Heterochrony (Using the Example of Amphibians). *Paleontol. J.* 59, 1267–1272 (2025). https://doi.org/10.1134/S003103012560088X .

9. Valigurová A, Florent I. Nutrient Acquisition and Attachment Strategies in Basal Lineages: A Tough Nut to Crack in the Evolutionary Puzzle of Apicomplexa. *Microorganisms*. 2021 Jul 2;9(7):1430. doi: 10.3390/microorganisms9071430.

10. Poulin, R. Crustaceans as Intermediate Hosts in the Life Cycles of Parasites. *Ecology and Conservation: Volume 10* (New York, 2025; online edn, Oxford Academic, 23 Oct. 2025), https:// doi.org/10.1093/oso/9780197768242.003.0005.

11. Lopez-Alamillo S, Padyala P, Carey M, Duffey MM, Weatherhead JE. 2025. Human toxocariasis. *Clin Microbiol Rev* 38:e00101-23. https://doi.org/10.1128/cmr.00101-23.

12. Scholz T, Kuchta R, Brabec J. Possible New Focus of Diphyllobothriasis, Central Europe. *Emerg Infect Dis*. 2024;30(12):2698-2700. https://doi.org/10.3201/eid3012.241330.

13. Benesh D. P. (2016). Autonomy and integration in complex parasite life cycles. *Parasitology*, *143*(14), 1824–1846. https://doi.org/10.1017/S0031182016001311.

14. Ravishankar, V., & Kumar, G. S. (2021). Analysis of trematodes and cestodes in humans. *International Journal of Health Sciences*, *5*(S1), 770–781. https://doi.org/10.53730 /ijhs.v5nS1.14305.

15. Znamenska, T., Vorobiova, O., Bakaieva, O., Starenka, S., Fedchuk, K., Holota, T., & Saminina, V. (2021). Suchasnyi pidkhid ta klinichnyi dosvid diahnostyky pryrodzhenoho toksoplazmozu [A Modern Approach and Clinical Experience in the Diagnosis of Congenital Toxoplasmosis]. *Neonatolohiia, khirurhiia ta perynatalna medytsyna [Neonatology, Surgery, and Perinatal Medicine]*. 11(4(42), 88–95. https://doi.org/10.24061/2413-4260.XI.4.42.2021.13.

ISSN 2786-4952 Online

16. Joy AT, Chris OI, Godwin NC (2017) Toxocariasis and Public Health: An Epidemiological Review. Glob J Infect Dis Clin Res. 2017; 3(1): 028-039. Available from: 10.17352/2455-5363.000016.

17. Coello Peralta RD, Salazar Mazamba ML, Pazmiño Gómez BJ, Cushicóndor Collaguazo DM, Gómez Landires EA, Ramallo G. Hymenolepiasis Caused by Hymenolepis nana in Humans and Natural Infection in Rodents in a Marginal Urban Sector of Guayaquil, Ecuador. Am J Case Rep. 2023 May 31;24:e939476. doi: 10.12659/ajcr.939476.

18. Aguilar-Marcelino L, Aguilar-Figueroa BR, Oropeza-Guzmán G, Mendoza-Galvez B, Bautista-Garfias CR and Viladomat GRC, 2023. Hymenolepiasis. In: Aguilar-Marcelino L, Younus M, Khan A, Saeed NM and Abbas RZ (eds), One Health Triad, Unique Scientific Publishers, Faisalabad, Pakistan, Vol. 3, pp: 122-127. https://doi.org/10.47278/book.oht/2023.86.

19. L. Payne, P.L. Chiodini, A.L. Bustinduy. An Update on Schistosomiasis. Clinical Microbiology Newsletter. Volume 45, Issue 15. 2023. P. 125-132. https://doi.org/10.1016/j.clinmicnews.2023.08.001

20. Kim, S., Ismail, H.A.H.A., Jung, S. et al. A cross-sectional study on schistosomiasis prevalence, intensity and risk factors in Kassala State, Sudan. *Sci Rep* 15, 40572 (2025). https://doi.org/10.1038/s41598-025-24231-0.

21. Matapo BB, Mpabalwani EM, Kaonga P, Simuunza MC, Bakyaita N, Masaninga F, Siyumbwa N, Siziya S, Shamilimo F, Muzongwe C, Mwase ET, Sikasunge CS. Lymphatic Filariasis Elimination Status: *Wuchereria bancrofti* Infections in Human Populations after Five Effective Rounds of Mass Drug Administration in Zambia. Trop Med Infect Dis. 2023 Jun 22;8(7):333. doi: 10.3390/tropicalmed8070333.

22. Králová-Hromadová, I., Radačovská, A., Čisovská Bazsalovicsová, E., Kuchta, R. Chapter Three - Ups and downs of infections with the broad fish tapeworm Dibothriocephalus latus in Europe from 1900 to 2020: Part I. Advances in Parasitology. 2021. Volume 114. P. 75-166. https://doi.org/10.1016/bs.apar.2021.08.008.

23. Labuschagne J, Frean J, Parbhoo K, Mutyaba D, Pillay T, Boughan S, Nkala H. Disseminated Human Subarachnoid Coenurosis. Trop Med Infect Dis. 2022 Nov 29;7(12):405. doi: 10.3390/tropicalmed7120405

24. Abbas, I., Tamponi, C., Madau, G. *et al.* Treatment and management of coenurosis by *Taenia multiceps*: field data from outbreaks in endemic regions and literature review. *Parasites Vectors* 17, 335 (2024). https://doi.org/10.1186/s13071-024-06430-2

25. Emara EM, Bedair AH, Elaafy OM, Elrazik AAA, Bishr DSM, Aladawy OA, et al. Neuroimmunopathology in Coenurosis: A Minireview. J Cell Immunol. 2025;7(3):113–115. DOI: https://doi.org/10.33696/immunology.7.229.

26. Schweiger F, Kuhn M. Dicrocoelium dendriticum infection in a patient with Crohn's disease. Can J Gastroenterol. 2008 Jun;22(6):571-573. doi: 10.1155/2008/912791.

27. Rząd, I., Więcaszek, B., Linowska, A., Korzelecka-Orkisz, A., & Dzika, E. (2024). *Diphyllobothrium* sp. and Other Parasites of Migrating and Rare Fish Species in the Southern Baltic Sea and Coastal Waters, Poland. *Animals*, *14*(7), 1029. https://doi.org/10.3390/ani14071029.

28. Madsen, H., & R. Stauffer, Jr., J. (2022). Zoonotic Trematode Infections; Their Biology, Intermediate Hosts and Control. In Parasitic Helminths and Zoonoses - From Basic to Applied Research. IntechOpen. https://doi.org/10.5772/intechopen.102434

29. Ali, M. H., Hossain, M. S., Labony, S. S., Bhuiyan, M. K. J., Islam, M. T., Khan, M. A. H. N. A., Alim, M. A., & Anisuzzaman, A. (2026). Epidemiology, economic losses, and snail intermediate hosts of bovine fasciolosis in Bangladesh. Veterinary Parasitology, Regional Studies and Reports, 68, 101421. https://doi.org/10.1016/j.vprsr.2026.101421.

30. Paranjpe V, McCabe P, Mollah F. A fluke catch: biliary obstruction and pancreatitis from dicrocoeliasis. VideoGIE. 2020; 5, 567-568.

ISSN 2786-4952 Online

31. Sklyarova, V., Shatylovich, K., Sklyarov, P., & Filipyuk, A. (2021). Should ascariasis be considered as a reproductology problem? *Wiadomosci lekarskie (Warsaw, Poland : 1960)*, 74(9 cz 1), 2138–2146. PMID: 34725290.

32. Chih-Wei Wang, Hsuan-Wien Chen, Takuya Sato, Takefumi Nakazawa. When can multiple parasites with complex life cycles coexist under conflicts of host manipulation? International Journal for Parasitology. 2025. Vol. 55, Iss.14. P. 771-781 https://doi.org/10.1016/j.ijpara.2025.08.012.

33. Shevchuk T.I., Khliestova S.S., Vasenko T.B. Evoliutsiia systemy «parazyt-khaziain» [The evolution of the "parasite-host" system]. *The greatest humankind achievements in healthcare and veterinary medicine* (Feb. 7–8, 2024. Riga, the Republic of Latvia): International scientific conference. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2024. Pp. 80-83. http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/434/11638/24347-1.

Дата першого надходження статті до видання: 22.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 08.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 613.86-057.875:[612.843.7:004.9](045)

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3898-3910

Широких Олена Олександрівна кандидат біологічних наук, доцент, доцент кафедри природничих наук та здоров'язбереження, Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, м. Харків, https://orcid.org/0000-0001-9617-3333

Максаков Роман Дмитрович здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, спеціальності 091 Біологія, Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, м. Харків

ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ СТАН ЗОРОВОГО АНАЛІЗАТОРА ПРИ ВИКОРИСТАННІ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ: АНАТОМО-ФІЗІОЛОГІЧНІ ТА ГІГІЄНІЧНІ АСПЕКТИ

Анотація. У статті обґрунтовано актуальність проблеми функціонального стану зорового аналізатора при використанні цифрових технологій, що зумовлена стрімкою цифровізацією освітнього процесу та зростанням зорового навантаження на здобувачів освіти. Висвітлено, що інтенсивне використання електронних пристроїв призводить до розвитку функціональних порушень зорової системи які проявляються у вигляді цифрового зорового синдрому. Визначено мету дослідження, що полягає в аналізі функціонального стану зорового аналізатора при використанні цифрових технологій. Висвітлено характерика анатомо-фізіологічних особливостей та обґрунтуванні гігієнічних аспектів профілактики зорового перенавантаження.

Окреслено методи дослідження: теоретичний аналіз наукових джерел, узагальнення сучасних досліджень, анкетування здобувачів освіти, статистичний аналіз отриманих даних та порівняння показників зорового навантаження. Здійснено аналіз сучасних наукових підходів до вивчення зорового аналізатора як складної анатомо-фізіологічної системи, яка забезпечує сприйняття та обробку зорової інформації. Висвітлено основні механізми розвитку зорового перенапруження, зокрема порушення акомодації, зниження частоти моргання, нестабільність слізної плівки та вплив синього спектра світла на функціональний стан органа зору.

Обґрунтовано, що тривале використання цифрових технологій є значущим фактором ризику виникнення функціональних порушень зорового аналізатора. За результатами емпіричного дослідження, здійсненого серед студентської молоді, встановлено високу поширеність симптомів зорового перевантаження, таких як втома очей, сухість, печіння, розмитість зору та головний біль.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Виявлено недостатній рівень сформованості гігієнічних навичок, зокрема низьку обізнаність щодо профілактичних рекомендацій та правил раціонального використання цифрових пристроїв.

Запропоновано та обґрунтовано необхідність впровадження профілактичних заходів, спрямованих на зменшення зорового навантаження, підвищення рівня гігієнічної культури та формування раціональних зорових звичок у здобувачів освіти. Доведено, що комплексний підхід до вивчення анатомо-фізіологічних та гігієнічних аспектів функціонування зорового аналізатора є важливою умовою збереження зорового здоров'я в умовах цифровізації освітнього середовища.

Ключові слова: зоровий аналізатор, цифрові технології, функціональний стан, анатомія, фізіологія, гігієна, цифровий зоровий синдром, зорове навантаження, акомодація, профілактика.

Shyrokykh Olena Candidate of Sciences in Biology, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Natural Sciences and Health Care, Municipal Establishment «Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy» of Kharkiv Regional Council, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0001-9617-3333

Maksakov Roman Student of higher education at the first (Bachelor's) level of higher education, specialty 091 Biology, Municipal Establishment «Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy» of Kharkiv Regional Council, Kharkiv

FUNCTIONAL STATE OF THE VISUAL ANALYZER UNDER THE USE OF DIGITAL TECHNOLOGIES: ANATOMICAL, PHYSIOLOGICAL AND HYGIENIC ASPECTS

Abstract. The article substantiates the relevance of the problem of the functional state of the visual analyzer under the use of digital technologies, which is caused by the rapid digitalization of the educational process and the increasing visual load on students. It is highlighted that intensive use of electronic devices leads to the development of functional disorders of the visual system, manifested as digital eye strain syndrome. The aim of the study is defined as analyzing the functional state of the visual analyzer under the use of digital technologies, characterizing its anatomical and physiological features, and substantiating hygienic aspects of preventing visual overload.

The research methods are outlined as follows: theoretical analysis of scientific sources, generalization of current studies, questionnaire survey of students, statistical analysis of obtained data, and comparison of visual load indicators. Modern scientific approaches to studying the visual analyzer as a complex anatomical and physiological system that ensures perception and processing of visual information are analyzed. The main mechanisms of visual strain development are highlighted, including

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

accommodation disorders, reduced blinking frequency, tear film instability, and the impact of blue light spectrum on the functional state of the visual organ.

It is substantiated that prolonged use of digital technologies is a significant risk factor for functional disorders of the visual analyzer. Based on the results of an empirical study conducted among students, a high prevalence of visual strain symptoms was identified, including eye fatigue, dryness, burning sensation, blurred vision, and headaches. An insufficient level of hygienic habits was revealed, in particular low awareness of preventive recommendations and rules for rational use of digital devices.

The necessity of implementing preventive measures aimed at reducing visual load, improving hygienic awareness, and forming rational visual habits among students is proposed and substantiated. It is proven that a comprehensive approach to studying the anatomical, physiological, and hygienic aspects of the visual analyzer functioning is an important condition for preserving visual health in the context of educational digitalization.

Keywords: visual analyzer, digital technologies, functional state, anatomy, physiology, hygiene, digital eye strain syndrome, visual load, accommodation, prevention.

Постановка проблеми. У сучасну епоху стрімкого розвитку цифрових технологій більшість людей перебуває під значним впливом різноманітних електронних пристроїв, таких як комп’ютери, смартфони, планшети та інші гаджети з екранами. Цифрові технології, які все більше стали частиною освітньої, професійної й соціальної діяльності, суттєво підвищили навантаження зорового аналізатора протягом доби. Зокрема, використання електронних пристроїв особливо характерне для молодого покоління. Здобувачі освіти змушені тривалий час проводити перед екранами, працюючи над навчальними завданнями, опановуючи матеріал або взаємодіючи в рамках дистанційного навчання. Працівники в різних галузях також активно залучені до роботи з цифровими ресурсами – обробки графіків, таблиць, роботи з інструментами дизайну чи аналітики. У побуті, значну частину вільного часу людина витрачає на соціальні мережі, перегляд відео тощо.

Це впливає на режим відпочинку та сну, сприяє постійному напруженню зорової системи. Дослідження стану зорового аналізатора здобувачів освіти, свідчать про високу поширеність цифрового зорового синдрому (ЦЗС) – комплексу функціональних порушень, що виникають унаслідок тривалої роботи з екранами та проявляються втомою очей, сухістю, розмитістю зору й головним болем.

Згідно з даними досліджень, проведених у різних країнах, симптоми ЦЗС виявляються у 50–80 % студентів, які активно використовують електронні пристрої у процесі навчання та відпочинку. Особливо гостро ця проблема проявилася під час переходу на дистанційне навчання, що призвело до значного

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

збільшення кількості часу роботи з екранами [1]. Симптоми цифрового зорового синдрому спостерігаються не лише серед дорослих, але також у дітей і підлітків, що підтверджується численними науковими публікаціями. Ще на початку пандемії COVID-19 зросла активність використання цифрових пристроїв серед школярів й це супроводжувалось значним навантаженням на зорову систему. Таке навантаження сприяло виникненню або прогресуванню короткозорості (міопії), особливо серед молодших вікових груп [2]. В Україні проблема ускладнюється через тривалі бойові дії, які змусили більшість учнів перейти на дистанційне навчання.

Також, однією з актуальних сфер досліджень є залежність між тривалістю проведеного часу перед екраном і станом захворювання зорової системи. Наприклад, було встановлено зв'язок між тривалим використанням цифрових пристроїв (понад шість годин на день) і значним зменшенням гостроти зору. Це може свідчити про зміни у функціональній взаємодії зорового та вестибулярного аналізаторів. Існують докази статистично значущого зв'язку між часом щоденної роботи за цифровими екранами та частотою появи таких симптомів, як зорова втома, відчуття сухості очей і головний біль. При нехтуванні правил гігієни зору, дуже маленькі перерви у роботі й низька обізнаність щодо профілактичних заходів значно поглиблюють негативний вплив цифрових навантажень на стан зорової системи.

Водночас не менш важливим є вивчення впливу синього світла, яке випромінюють цифрові пристрої, на фізіологічні процеси організму. До таких процесів належать циркадні ритми, що регулюють цикл сну і неспання, а також зорові функції. Тривалий вплив цього спектра світла може провокувати не лише втому очей, але й суттєво перешкоджати нормальній регуляції сну та пов'язаним із цим нейротрофічним процесам.

Попри наявності значної кількості наукових публікацій, питання впливу інтенсивного використання цифрових технологій на функціональний стан органа зору досі залишається актуальним і потребує подальшого дослідження. Особливо це стосується здобувачів освіти, які через свої навчальні та побутові особливості часто проводять багато часу за роботою з цифровими пристроями. Ситуація вимагає проведення комплексного аналізу анатомо-фізіологічних механізмів розвитку зорового навантаження, а також оцінки можливих порушень функціонування органа зору в умовах сучасного цифрового освітнього середовища.

Актуальність цього питання обумовлена збільшенням часу, проведеного більшості людей перед екранами у повсякденному житті та під час навчання, роботи тощо, так і суперечливими результатами досліджень щодо впливу цифрових пристроїв на здоров'я очей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема впливу цифрових технологій на стан органа зору в останні роки активно досліджується як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями. Значна кількість робіт присвячена

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

вивченню анатомо-фізіологічних особливостей зорової системи, механізмів її функціонування та змін, які виникають під впливом тривалого зорового навантаження. Це пов’язано з тим, що в умовах цифровізації зір людини щодня зазнає все більшого навантаження.

Зорова система людини є однією з провідних сенсорних систем, яка забезпечує сприйняття більшої частини інформації з навколишнього середовища. За даними досліджень, близько 90 % інформації людина отримує саме через зоровий аналізатор. Він являє собою складну функціональну систему, що включає периферичний, провідниковий і центральний відділи, які працюють узгоджено та забезпечують формування цілісного зорового образу. Периферична частина зорового аналізатора представлена очним яблуком і допоміжними структурами. Саме тут відбувається первинне сприйняття світла. Подальша передача сигналу здійснюється через провідникові шляхи до кори головного мозку, де відбувається його обробка та усвідомлення. Така багаторівнева організація зорової системи пояснює її високу чутливість до будь-яких перевантажень [3; 4]. Як зазначається у працях з анатомії та фізіології органа зору, важливу роль у забезпеченні чіткого бачення відіграють оптичні структури ока – рогівка, кришталик і склоподібне тіло, які забезпечують заломлення та проведення світлових променів до сітківки. Сітківка, у свою чергу, виконує функцію перетворення світлового сигналу в нервовий імпульс завдяки роботі паличок і колбочок [5].

Окрему увагу дослідники приділяють механізму акомодації, який забезпечує здатність ока чітко бачити предмети на різній відстані. Цей процес реалізується за рахунок зміни кривизни кришталика під впливом війкового м’яза. Разом із акомодацією важливу роль відіграє конвергенція – узгоджений рух очей при фіксації погляду на близьких об’єктах.

В своїх дослідженнях вчені А.О. Світлицький, А.В. Чернявський, Т.М. Матвєйшина, М.С. Щербаков доводять, що дисфункція будь-якого компонента оптичної системи може призвести до зниження зору та його функціональних порушень [6]. Саме це особливо актуально в умовах тривалого використання цифрових пристроїв. Проте в дослідження Д.М. Шейніна, М.Р. Юсіфова, В.П. Куліша було встановлено, що частота моргання суттєво знижується при довготривалому фокусуванні зору на екранах цифрових пристроїв. Це може призводити до порушення стабільності слізної плівки, сухості очей та відчуття дискомфорту. В результаті такої напруги виникає підвищена втомлюваність органів зору. Це може стати пусковим механізмом для розвитку ряду синдромів, пов'язаних із зоровим перевантаженням [7].

У сучасних дослідженнях значна увага приділяється так званому цифровому зоровому синдрому. За даними M. Rosenfield, SA. Khonsary, J.F. Salmon та інших авторів, робота з екранами має свої особливості: зображення формується з пікселів, що змушує очі постійно напружуватися для підтримання чіткості [8; 9; 10]. У зв’язку з цим у науковій літературі широко використовується

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

поняття цифрового зорового синдрому. Так науковці A. Alamri, K.A. Amer, A.A. Aldosari та інші досліджували вплив тривалого використання комп'ютерів на стан зорової системи студентів та виявили значну поширеність симптомів комп'ютерного зорового синдрому [11].

Н.С. Лаврик, О.М. Пальоха та Г.О. Чміль в своїх дослідженнях також звернули увагу впливу роботи за монітором комп'ютера на функціональний стан ока людини та зміни зволоження переднього відрізка очного яблука при роботі за моніторами комп'ютерів [12, 13].

Іншим важливим компонентом патогенезу є дисфункція поверхні ока. За даними дослідження JH. Moon, KW. Kim та NJ. Moon зменшення частоти моргань та зниження стабільності слізної плівки викликають підвищене випаровування сльози, гіперосмолярність і подразнення рецепторів рогівки. Це проявляється симптомами сухості, печіння та почервоніння очей та призводити до хронічних порушень [14]. Дослідження JK. Portello, M. Rosenfield та CA. Chu показали, що під час роботи за комп'ютером значно зменшується частота моргання. Це, у свою чергу, сприяє порушенню стабільності слізної плівки та є одним із важливих чинників розвитку симптомів комп'ютерного зорового синдрому [15].

Крім того, значну роль відіграють зміни на рівні центральної нервової системи. За даними JP. Craig, KK. Nichols, EK. Akpek, B. Caffery, HS. Dua, CK. Joo, Z. Liu, JD. Nelson, JJ. Nichols, K. Tsubota та F. Stapleton, тривале зорове навантаження може викликати функціональні зміни в корі головного мозку, що відповідає за обробку зорової інформації [16].

За даними М.В. Панченко та П.А. Бездітка, у студентів із високим рівнем цифрового навантаження частіше спостерігаються симптоми сухого ока та зниження гостроти зору [17]. Тривале використання цифрових пристроїв призводить до постійного зосередження на близькій відстані, що викликає перенапруження акомодаційного апарату, зниження частоти моргання та порушення цілісності слізної плівки.

Саме ці чинники, як наголошують автори досліджень І. Праксоса, І. Праджанапараміта, К. Каур, Б. Гурнані, С. Наяк стають основою розвитку функціональних порушень зору під час інтенсивного використання цифрових технологій [18, 19].

Аналіз наукових джерел показує, що функціональні порушення органа зору при використанні цифрових технологій проявляються у вигляді порушення акомодації, сухості очей, зниження чіткості зору та загальної зорової втоми.

Отже, аналіз літератури показує, що інтенсивне використання цифрових технологій суттєво впливає на функціональний стан зорового аналізатору. Саме тому питання профілактики та раціонального використання цифрових пристроїв є надзвичайно актуальним у сучасних умовах. Це підтверджує актуальність подальших досліджень у цьому напрямі та необхідність розробки ефективних підходів до профілактики зорового перенапруження.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Мета статті – проаналізувати особливості функціонального стану органа зору в умовах інтенсивного використання цифрових технологій, охарактеризувати анатомо-фізіологічні механізми зорового навантаження та визначити основні гігієнічні аспекти профілактики функціональних порушень зору.

Виклад основного матеріалу. У період 2025-2026 років у Харкові (Україна) на базі Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради було проведено дослідження, спрямоване на вивчення впливу цифрових технологій на функціональний стан зорового аналізатору студентської молоді.

Метою опитування було оцінити наслідки інтенсивного використання цифрових пристроїв.

Для збору необхідних даних створено авторську анкету, яка була розроблена з урахуванням сучасних наукових підходів до аналізу цифрового зорового синдрому та різних функціональних розладів зору.

Завдяки цьому ми отримали структуровану інформацію про особливості навантаження, поширеність скарг здобувачів освіти та їхній рівень обізнаності щодо профілактики порушень зору. До участі в дослідженні залучено 191 здобувач освіти у віці від 17 до 25 років.

Анкета містила 25 запитань та складалась з чотирьох блоків, кожен із яких охоплював конкретний аспект дослідження, забезпечуючи його всебічність та структурованість. Усі етапи дослідження відповідали етичним нормам: здобувачі освіти брали участь добровільно, попередньо отримавши інформацію про цілі роботи.

Отримані результати були систематизовані та проаналізовані. Дані представлено у вигляді статистичних показників, що дало змогу визначити основні тенденції впливу цифрового навантаження на стан органа зору.

Першим етапом аналізу стало вивчення соціально-демографічних характеристик учасників (*Блок І. Загальна характеристика респондента).* Найбільшість учасників дослідження становила молодь підліткового та раннього студентського віку.

Саме ця група активно користується цифровими технологіями, тому зазнає найбільшого зорового навантаження. Аналіз наявності офтальмологічних порушень показав, що переважна більшість студентів – 72,5% – не мають діагностованих патологій органа зору. Водночас серед загальної вибірки виявлено такі порушення: короткозорість спостерігалася у 14,3% здобувачів освіти, далекозорість – у 7,7%, астигматизм – у 5,5%. Проте це не означає, що постійне використання цифрових пристроїв не впливає на їхній зір. Отримані дані допомогли сформувати загальну характеристику респондентів і визначити можливі групи ризику серед здобувачів освіти.

Другим етапом аналізу результатів стало вивчення того, як саме студенти користуються цифровими технологіями *(Блок ІІ. Характер використання*

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

цифрових технологій). Результати опитування показали, що цифрові пристрої займають важливе місце у повсякденному житті здобувачів освіти. Більшість опитаних – 81,3% – користуються гаджетами більше ніж 6 годин на день, що свідчить про дуже високий рівень зорового навантаження. Ще 17,6% проводять за екранами від 2 до 4 годин на добу. І лише 1,1% користуються цифровими пристроями менше ніж 2 години на день. Ці результати підтверджують сучасну тенденцію до значного збільшення часу, який молодь проводить за цифровими пристроями. Найчастіше здобувачі освіти користуються смартфонами та ноутбуками. Саме ці пристрої вони використовують як для навчання, так і для спілкування та розваг.

Аналіз причин використання цифрових технологій показав, що більшість респондентів 61,5% використовують їх переважно для навчання. Це свідчить про те, що цифрові пристрої стали важливою частиною сучасного освітнього процесу.

Разом із тим частина здобувачів освіти використовує гаджети і для інших потреб: 18,7% – для спілкування в соціальних мережах, 14,3% – для роботи, а 5,5% – для розваг. Було також проаналізовано тривалість безперервної роботи з екранами. Результати показали, що 40,7% респондентів користуються цифровими пристроями понад 2 години без перерви. Ще 36,3% працюють з гаджетами від 1 до 2 годин без відпочинку, а 22% – від 30 до 60 хвилин. Така тривала робота з екранами може бути одним із факторів ризику розвитку зорового перевантаження.

Третім етапом аналізу результатів анкетування було визначення поширеності симптомів цифрового зорового синдрому серед студентів *(Блок ІІІ. Симптоми функціональних порушень органа зору)*. Результати опитування показали, що одним із найпоширеніших симптомів є втома очей. Зокрема, 71,4% респондентів зазначили, що іноді відчувають втому очей. Ще 17,6% повідомили, що цей симптом виникає часто, а 4,4% відчувають його постійно. Отримані результати свідчать про досить високий рівень зорового навантаження серед студентів.

Ще одним поширеним симптомом є сухість або печіння в очах. Зокрема, 57,1% респондентів зазначили, що іноді відчувають цей дискомфорт, а 11% повідомили, що така проблема виникає у них часто.

Почервоніння очей після використання цифрових пристроїв також є досить поширеним явищем. Так, 40,7% студентів відзначили, що цей симптом з’являється час від часу, тоді як 17,6% стикаються з ним досить часто. Крім того, більше половини опитаних – 57,1% – повідомили про появу нечіткого або розмитого зору після тривалої роботи з екранами. Окремо варто звернути увагу на головний біль після використання гаджетів. За результатами опитування, 53,8% студентів іноді відчувають головний біль після тривалої роботи з цифровими пристроями (табл.1).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Таблиця 1

Аналіз даних про симптоми функціональних порушень органа зор

Симптом функціональних порушень органа зору	Часто (%)	Іноді (%)	Постійно (%)
Втома очей	17,6	71,4	4,4
Сухість або печіння в очах	11,0	57,1	–
Почервоніння очей	17,6	40,7	–
Розмитість (нечіткість) зору після роботи з екранами	–	57,1	–
Головний біль після використання цифрових пристроїв	–	53,8	–

Таким чином, результати дослідження показують, що навіть за відсутності діагностованих офтальмологічних захворювань значна частина студентів регулярно стикається із симптомами зорового перевантаження. Найчастіше це пов'язано з тривалим використанням цифрових пристроїв.

Дані, наведені у таблиці 2 *(Блок IV. Профілактика та зорові звички,* показують, що профілактичні зорові звички серед студентів сформовані недостатньо. Більшість респондентів іноді роблять перерви під час роботи з цифровими пристроями – 61,5%. Проте лише 29,7% здобувачів освіти роблять це регулярно. Також виявлено низький рівень обізнаності щодо правила 20–20–20. Майже половина опитаних – 48,4% не знає про це правило. Лише 8,7% студентів застосовують його на практиці. Використання фільтрів синього світла або нічного режиму також не є поширеним. Зокрема, 42,9% респондентів взагалі не користуються цими функціями. Крім того, вправи для очей виконують небагато студентів. Лише 13,1% опитаних роблять їх регулярно (табл. 2).

Таблиця 2

Профілактичні зорові звички студентів під час використання цифрових пристроїв

Показник	Варіант відповіді	Частка респондентів (%)
Частота перерв під час роботи з цифровими пристроями	Роблять регулярно	29,7
	Роблять іноді	61,5
	Не роблять	8,8
Обізнаність щодо правила 20-20-20	Не знають про правило	48,4
	Чули, але не застосовують	42,9
	Регулярно застосовують	8,7
Використання фільтра синього світла / нічного режиму	Використовують	36,3
	Іноді використовують	20,8
	Не використовують	42,9

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Показник	Варіант відповіді	Частка респондентів (%)
Виконання вправ для очей	Виконують регулярно	13,1
	Не виконують	40,7

Отримані результати показують, що є потреба підвищувати рівень обізнаності студентів щодо гігієни зору. Особливо це важливо в умовах активного використання цифрових пристроїв у навчанні та повсякденному житті.

Для більш детального аналізу ми порівняли, як часто виникають зорові симптоми залежно від того, скільки часу студенти проводять за екранами. Учасників дослідження поділили на три групи: ті, хто користується цифровими пристроями до 2 годин на день, від 2 до 4 годин та понад 6 годин на день. Аналіз показав, що найбільша частина студентів проводить за гаджетами понад 6 годин на добу. Саме серед них найчастіше спостерігалися різні прояви зорового дискомфорту. Так, втому очей відзначили 94,6% респондентів. Сухість або печіння в очах зазначили 73,0 % опитаних. Почервоніння очей після тривалої роботи з екранами спостерігалося у 60,8% студентів. Також 74,3% повідомили про появу нечіткого або розмитого зору. Крім того, 71,6% респондентів відзначили головний біль після тривалого використання цифрових пристроїв.

У групі студентів, які користуються гаджетами від 2 до 4 годин на день, подібні симптоми теж зустрічалися, але трохи рідше. Загалом результати показують досить очевидну тенденцію: чим більше часу студенти проводять за цифровими пристроями, тим частіше у них з’являються симптоми зорового перевантаження.

Таким чином, результати дослідження показали, що тривале використання цифрових пристроїв дійсно створює значне навантаження на зоровий аналізатор у здобувачів освіти. Найчастіше вони скаржаться на втому очей, сухість або печіння, розмитість зору, головний біль і почервоніння очей. При цьому більшість студентів не дуже дотримується простих профілактичних рекомендацій, які могли б зменшити це навантаження.

Отримані нами дані підтверджують, що проблема цифрового зорового синдрому є актуальною. Тому важливо більше звертати увагу на профілактику: робити перерви, правильно організовувати робоче місце та піклуватися про здоров’я очей під час роботи з гаджетами.

Висновки.

Отже, результати наших дослідження доводять, що інтенсивне використання цифрових технологій є вагомим чинником ризику для функціонального стану зорового аналізатору людини. Аналіз наукових джерел показав, що проблема цифрового зорового синдрому є однією з актуальних медико-біологічних проблем сучасності. Результати проведеного дослідження підтверджують актуальність проблеми впливу цифрових технологій на функціональний стан органа зору здобувачів освіти.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Таким чином, дана робота підкреслює важливість формування правильних зорових звичок, підвищення рівня обізнаності та впровадження профілактичних рекомендацій як необхідної умови збереження здоров'я очей у сучасному цифровому світі.

Література :

1. Al-Atawi S. K. Risk factors of digital eye strain among computer users at Al-Baha University. *African Vision and Eye Health.* 2023;82(1). P. 815 URL: https://surl.li/ozkxej

2. AlQarni AM., AlAbdulKader AM., Alghamdi AN., Altayeb J., Jabaan R., Assaf L., Alanazi RA. Prevalence of Digital Eye Strain Among University Students and Its Association with Virtual Learning During the COVID-19 Pandemic. *Clin Ophthalmol.* 2023, Jun 20; №17. P. 1755–1768. doi: 10.2147/OPTH.S406032. PMID: 37351540; PMCID: PMC10284626.

3. Анатомія органів чуття. Анатомія ока та структур утворів. Anatom.ua (PDF). URL: https://surl.lt/uzmsub

4. Анатомія та фізіологія органа зору людини. Optics Biomed (онлайн публікація). URL: https://surl.li/iazavi

5. Безкоровайна І.М., Ряднова В.В., Воскресенська Л.К. Офтальмологія : Навчальний посібник для студентів вищих медичних закладів III–IV рівнів акредитації. Полтава : Дивосвіт, 2012. 248 с. : іл., 64 с.

6. Світлицький А.О., Чернявський А.В., Матвєйшина Т.М., Щербаков М. С. Епоніми в клінічній анатомії органу зору людини. Morphologia, Т. 16, № 3, 2022. С. 172–178. DOI: 10.26641/1997-9665.2022.3.172-178.

7. Шейніна Д.М., Юсіфов М.Р., Куліш В.П. Вікові зміни структур ока. *Innovative Solutions in Science: Balancing Theory and* Practice : Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Conference, San Francisco, USA, 23–25 December 2024. San Francisco, 2024. P. 189–191.

8. Khonsary SA. Guyton and Hall: Textbook of Medical Physiology. Surg Neurol Int. 2017 Nov 9; № 8. P. 275. doi: 10.4103/sni.sni_327_17. PMCID: PMC5691553.

9. Rosenfield M. Computer vision syndrome: a review of ocular causes and potential treatments. *Ophthalmic Physiol Opt,* 2011, № 31, P. 502–515. doi: 10.1111/j.1475-1313.2011.00834.x

10. Salmon John F., and Brad Bowling. *Kanski's Clinical Ophthalmology : A Systematic Approach*. Ninth edition. Edinburgh: Elsevier, 2020. URL: https://surl.li/nnfljz

11. Alamri A, Amer KA, Aldosari AA, Althubait BMS, Alqahtani MS, Al Mudawi AAM, Al Mudawi BAM, Alqahtani FAM, Alhamoud NSY. Computer vision syndrome: Symptoms, risk factors, and practices. *J Family Med Prim Care.* 2022 Sep;11(9), P. 5110–5115. doi: 10.4103/jfmpc.jfmpc_1627_21. Epub 2022 Oct 14. PMID: 36505560; PMCID: PMC9730965.

12. Лаврик Н.С., Пальоха О.М., Чміль А.О. Зміни зволоження переднього відрізка очного яблука при роботі за моніторами комп'ютерів. *Зб. наук. праць співробітників КМАПО ім. П.Л. Шупика*. Київ, 2004. Вип. 13, кн. 4. С. 510–514.

13. Лаврик Н.С., Пальоха О.М., Чміль Г.О. Дослідження впливу роботи за монітором комп'ютера на функціональний стан ока. *Офтальмологический журнал.* 2003. № 2. С. 64–67.

14. Moon JH., Kim KW., Moon NJ. Smartphone use is a risk factor for pediatric dry eye disease according to region and age: a case control study. BMC Ophthalmol. 2016 Oct 28; № 16(1). P. 188. doi: 10.1186/s12886-016-0364-4. PMID: 27788672; PMCID: PMC5084437.

15. Portello JK., Rosenfield M., Chu CA. Blink rate, incomplete blinks and computer vision syndrome. *Optom Vis Sci.* 2013 May; 90(5). P.482. doi: 10.1097/OPX.0b013e31828f09a7. PMID: 23538437.

ISSN 2786-4952 Online

16. Craig JP., Nichols KK., Akpek EK., Caffery B., Dua HS., Joo CK., Liu Z., Nelson JD., Nichols JJ., Tsubota K., Stapleton F. TFOS DEWS II Definition and Classification Report. Ocul Surf. 2017 Jul; № 15(3). P. 2762–2783. doi: 10.1016/j.jtos.2017.05.008. Epub 2017 Jul 20. PMID: 28736335.

17. Панченко М. В., Бездітко П. А. Dry eye disease in students with myopia during COVID-19 pandemic. *Archive of Ukrainian Ophthalmology*. 2021. Т. 9, № 3. С. 34–37. DOI: 10.22141/2309-8147.9.3.2021.247907.

18. Kaur K., Gurnani B., Nayak S. *et al.* Digital Eye Strain - A Comprehensive Review. *Ophthalmol Ther* 11, 2022. P. 1655–1680. https://doi.org/10.1007/s40123-022-00540-9.

19. Praksosa I., Prajnaparamita I. The Impact of Screen Time on Eye Health: Clinical Implications and Prevention: A Literature Review. *Journal of Diverse Medical Research : Medicosphere, 2*(4), 2025. P. 154–158. https://doi.org/10.33005/jdiversemedres.v2i4.94

References:

1. Al-Atawi, S.K. (2023). Risk factors of digital eye strain among computer users at Al-Baha University. *African Vision and Eye Health*, 82(1), 815. Retrieved from https://surl.li/ozkxej

2. AlQarni, A.M., AlAbdulKader, A.M., Alghamdi, A.N., Altayeb, J., Jabaan, R., Assaf, L., & Alanazi, R.A. (2023). Prevalence of digital eye strain among university students and its association with virtual learning during the COVID-19 pandemic. *Clinical Ophthalmology*, 17, 1755–1768. https://doi.org/10.2147/OPTH.S406032

3. Anatom.ua. (n.d.). Anatomiia orhaniv chuttia. Anatomiia oka ta strukturnykh utvoriv [Anatomy of sensory organs. Anatomy of the eye and structural formations]. Retrieved from https://surl.lt/uzmsub [in Ukrainian].

4. Optics Biomed. (n.d.). Anatomiia ta fiziolohiia orhana zoru liudyny [Anatomy and physiology of the human visual organ]. Retrieved from https://surl.li/iazavi [in Ukrainian].

5. Bezkorovaina, I.M., Riadnova, V.V., & Voskresenska, L.K. (2012). *Oftalmolohiia* [Ophthalmology]. Poltava: Dyvosvit [in Ukrainian].

6. Svitlytskyi, A.O., Cherniavskyi, A.V., Matvieishyna, T.M., & Shcherbakov, M.S. (2022). Eponimy v klinichnii anatomii orhanu zoru liudyny [Eponyms in clinical anatomy of the human visual organ]. *Morphologia*, 16(3), 172–178. https://doi.org/10.26641/1997-9665.2022.3.172-178 [in Ukrainian].

7. Sheinina, D.M., Yusifov, M.R., & Kulish, V.P. (2024). Vikovi zminy struktur oka [Age-related changes in eye structures]. *Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Conference "Innovative Solutions in Science: Balancing Theory and Practice"* (pp. 189–191). San Francisco, USA [in Ukrainian].

8. Khonsary, S.A. (2017). Guyton and Hall: Textbook of Medical Physiology. *Surgical Neurology International*, 8, 275. https://doi.org/10.4103/sni.sni_327_17

9. Rosenfield, M. (2011). Computer vision syndrome: A review of ocular causes and potential treatments. *Ophthalmic and Physiological Optics*, 31, 502–515. https://doi.org/10.1111/j.1475-1313.2011.00834.x

10. Salmon, J.F., & Bowling, B. (2020). *Kanski's Clinical Ophthalmology: A Systematic Approach* (9th ed.). Edinburgh: Elsevier. Retrieved from https://surl.li/nnfljz

11. Alamri, A., Amer, K.A., Aldosari, A.A., Althubait, B.M.S., Alqahtani, M.S., Al Mudawi, A.A.M., Al Mudawi, B.A.M., Alqahtani, F.A.M., & Alhamoud, N.S.Y. (2022). Computer vision syndrome: Symptoms, risk factors, and practices. *Journal of Family Medicine and Primary Care*, 11(9), 5110–5115. https://doi.org/10.4103/jfmpc.jfmpc_1627_21

12. Lavryk, N.S., Palokha, O.M., & Chmil, A.O. (2004). Zminy zvolozhennia perednoho vidrizka ochnoho yabluka pry roboti za monitoramy kompiuteriv [Changes in hydration of the

ISSN 2786-4952 Online

anterior segment of the eyeball during computer monitor use]. *Zbirnyk naukovykh prats spivrobitnykiv KMAPO im. P.L. Shupyka*, 13(4), 510–514 [in Ukrainian].

13. Lavryk, N.S., Palokha, O.M., & Chmil, H.O. (2003). Doslidzhennia vplyvu roboty za monitorom kompiutera na funktsionalnyi stan oka [Study of the influence of computer monitor work on the functional state of the eye]. *Oftalmolohicheskii zhurnal*, 2, 64–67 [in Ukrainian].

14. Moon, J.H., Kim, K.W., & Moon, N.J. (2016). Smartphone use is a risk factor for pediatric dry eye disease according to region and age: A case-control study. *BMC Ophthalmology*, 16(1), 188. https://doi.org/10.1186/s12886-016-0364-4

15. Portello, J.K., Rosenfield, M., & Chu, C.A. (2013). Blink rate, incomplete blinks and computer vision syndrome. *Optometry and Vision Science*, 90(5), 482–487. https://doi.org/10.1097/OPX.0b013e31828f09a7

16. Craig, J.P., Nichols, K.K., Akpek, E.K., Caffery, B., Dua, H.S., Joo, C.K., Liu, Z., Nelson, J.D., Nichols, J.J., Tsubota, K., & Stapleton, F. (2017). TFOS DEWS II Definition and Classification Report. *Ocular Surface*, 15(3), 276–283. https://doi.org/10.1016/j.jtos.2017.05.008

17. Panchenko, M.V., & Bezditko, P.A. (2021). Dry eye disease in students with myopia during COVID-19 pandemic. *Archive of Ukrainian Ophthalmology*, 9(3), 34–37. https://doi.org/10.22141/2309-8147.9.3.2021.247907 [in Ukrainian].

18. Kaur, K., Gurnani, B., Nayak, S., et al. (2022). Digital eye strain – A comprehensive review. *Ophthalmology and Therapy*, 11, 1655–1680. https://doi.org/10.1007/s40123-022-00540-9

19. Praksosa, I., & Prajnaparamita, I. (2025). The impact of screen time on eye health: Clinical implications and prevention: A literature review. *Journal of Diverse Medical Research: Medicosphere*, 2(4), 154–158. https://doi.org/10.33005/jdiversemedres.v2i4.94

Дата першого надходження статті до видання: 29.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 616-006:614.253.5

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3911-3918

Шмиговська Наталія Іванівна студентка 2 курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 223 Медсестринство ОПП Сестринська справа КЗВО «Волинський медичний інститут» ВОР, м. Луцьк, https://orcid.org/0009-0004-9104-0151

РОЛЬ МЕДИЧНОЇ СЕСТРИ ГРОМАДИ В РАННІЙ ДІАГНОСТИЦІ ОНКОЛОГІЧНИХ ЗАХВОРЮВАНЬ

Анотація. Сучасний стан онкологічної допомоги в Україні характеризується критичним зміщенням етапності виявлення захворювань. Повномасштабна агресія зумовила трансформацію медико-соціального ландшафту: ігнорування ранніх симптомів населенням через домінування потреб безпеки призвело до зростання частки запущених форм раку (IV стадія).

Водночас лікарі змушені адаптувати свою роботу до умов війни. Вони намагаються «ущільнювати» маршрути пацієнтів, щоб за один візит пройти максимальну кількість обстежень, підбирають альтернативні медичні заклади залежно від безпекової ситуації та наявності ліків, а також виконують не лише медичну, а й психологічну і навігаційну роль для хворих. З огляду на це дослідники наголошують на необхідності покращити та пришвидшити процес діагностики можливих онкологічних захворювань, активніше супроводжувати пацієнтів (особливо старшого віку) та зменшити фінансові й інформаційні бар'єри доступу до медичної допомоги. [1]

У статті досліджено комплексну роль медичної сестри громади як ключового координатора в системі ранньої діагностики онкологічних захворювань. Підкреслено актуальність проблеми з огляду на високий рівень захворюваності та смертності від раку в Україні та світі. На основі статистичних даних ВООЗ та Національного канцер-реєстру України обґрунтовано критичну необхідність зміщення фокусу на виявлення патологій на I–II стадіях, що підвищує рівень виживаності пацієнтів до 95-100% .

На основі аналізу сучасних реформ охорони здоров'я в Україні обґрунтовано необхідність розширення повноважень середнього медичного персоналу: від виконання маніпуляцій до активного управління здоров'ям громади. Основну увагу приділено впливу щоденної організаційної та комунікаційної діяльності медсестри на показники виживаності пацієнтів. Детально розглянуто алгоритм організації, що охоплює етапи пре-аналітичної підготовки, логістичного супроводу та післядіагностичної навігації («маршрутизації») пацієнтів. Проаналізовано пряму залежність між якістю логістичного супроводу на рівні громади та зростанням шансів на повне одужання (до 95% на ранніх стадіях

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

відповідно до даних Національного канцер-реєстру). Стаття пропонує модель наскрізного супроводу пацієнта, де медсестра громади виступає гарантом безперервності діагностичного процесу, що є вирішальним для зниження смертності від новоутворень в Україні.

Ключові слова: медсестра громади, скринінгові програми, рання діагностика, медична сестра громади , виживаність, маршрут пацієнта.

Shmygovska Natalia Ivanivna 2nd-year Master's student, specialty 223 Nursing, Educational Program "Nursing," Volyn Medical Institute, Volyn Regional Council, Lutsk, https://orcid.org/0009-0004-9104-0151

THE ROLE OF THE COMMUNITY NURSE IN EARLY DIAGNOSIS OF ONCOLOGICAL DISEASES

Abstract. The current state of oncological care in Ukraine is characterized by a critical shift in the stages of disease detection. The full-scale aggression has transformed the medico-social landscape: the public's tendency to ignore early symptoms due to the prioritization of security needs has led to an increase in the proportion of advanced cancer cases (Stage IV).

At the same time, physicians are forced to adapt their work to the realities of war. They strive to "streamline" patient pathways to ensure the maximum number of examinations are completed in a single visit, select alternative medical facilities based on the security situation and the availability of medications, and take on not only medical but also psychological and navigational roles for their patients.

In light of this, researchers emphasize the need to improve and expedite the diagnostic process for potential oncological diseases, provide more active support for patients (especially the elderly), and reduce financial and informational barriers to accessing medical care. [1]

The article explores the comprehensive role of the community nurse as a key coordinator in the system of early diagnosis of oncological diseases. The relevance of the problem is emphasized in view of the high incidence and mortality rates from cancer in Ukraine and worldwide. Based on statistical data from WHO and the National Cancer Registry of Ukraine, the critical need to shift the focus to detecting pathologies at stages I–II is substantiated, which increases patient survival rates up to 95–100%.

The analysis of current healthcare reforms in Ukraine highlights the necessity of expanding the responsibilities of mid-level medical personnel: from performing procedures to actively managing community health. Particular attention is paid to the impact of the nurse's daily organizational and communication activities on patient survival indicators. The article examines in detail the organizational algorithm covering the stages of pre-analytical preparation, logistical support, and post-diagnostic navigation ("patient routing"). A direct correlation between the quality of logistical support at the community level and the increased chances of complete

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

recovery (up to 95% at early stages according to the National Cancer Registry) is analyzed.

The article proposes a model of continuous patient support, where the community nurse acts as a guarantor of the continuity of the diagnostic process, which is crucial for reducing cancer mortality in Ukraine.

Keywords: community nurse, screening programs, early diagnosis, nursing, survival, patient pathway.

Постановка проблеми. Онкологічні захворювання залишаються однією з провідних причин смертності як в Україні, так і у світі. За даними Національного порталу стратегічної інформації, злоякісні новоутворення займають четверте місце серед причин смертності в Україні (73 715 випадків), поступаючись ішемічній хворобі серця, COVID-19 та інсультам. У глобальному масштабі, за даними ВООЗ (2023), рак легенів входить до шести основних причин смертності, поступаючись лише ішемічній хворобі серця та інсультам.

За оперативними даними Національного канцер-реєстру України, у 2024 р. зареєстровано 111 247 нових випадків злоякісних новоутворень (54 025 — у чоловіків, 57 222 — у жінок). На кінець 2024 р. на обліку перебувало 1 112 748 пацієнтів із діагнозом онкологічної хвороби. Структура онкологічної захворюваності в Україні має гендерні особливості та свідчить про високу частку форм раку, для яких існують ефективні методи раннього виявлення. Серед жінок найчастіше діагностують рак молочної залози, шкіри та тіла матки, серед чоловіків — рак шкіри, передміхурової залози та сечового міхура. Також одним із найпоширеніших онкологічних захворювань незалежно від статі залишається колоректальний рак. [4]

Особливу тривогу викликає показник однорічної летальності: за даними Канцер- реєстру, у 2024 році він сягнув 21,9%, що означає , що кожен п’ятий хворий не прожив і року з моменту встановлення діагнозу. Така статистика свідчить про надзвичайну актуальність проблеми ранньої діагностики онкології, адже своєчасне виявлення захворювання значно підвищує шанси на ефективне лікування та зниження рівня смертності.

Незважаючи на впровадження сучасних скринінгових програм та роботу мобільних діагностичних центрів показники занедбаності онкологічних захворювань в Україні залишаються стабільно високими. Цей парадокс пояснюється двома ключовими чинниками:

1.Психологічний бар’єр (канцерофобія та недостатня обізнаність) : Значна частина населення уникає профілактичних оглядів через ірраціональний страх перед діагнозом. Брак довіри до системи охорони здоров’я та поширені фаталістичні настрої («рак — це вирок») призводять до того, що пацієнти свідомо ігнорують симптоми аж до моменту появи болю чи серйозних ускладнень.

2. Організаційна прогалина: Програма «Скринінг здоров’я 40+» або будь-які інші цифрові сервіси вимагають певного рівня цифрової грамотності , якої

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

може не бути в людей похилого віку. Крім того, пацієнти, які пройшли первинне обстеження, нерідко залишаються поза межами системи після отримання результатів. Відсутність адміністративного супроводу та чіткої навігації між первинною ланкою і спеціалізованою допомогою призводить до «втрати» пацієнта в системі охорони здоров'я.

У такій ситуації особливої ваги набуває потреба у фахівці, здатному забезпечити безперервність маршруту пацієнта від первинного огляду до отримання спеціалізованої медичної допомоги. Завдяки високому рівню довіри з боку місцевого населення та постійній присутності в первинній ланці, саме медсестра громади стає найбільш відповідною фігурою для виконання цієї функції. Її діяльність спрямована не лише на інформування та підтримку пацієнтів, але й на організацію комунікації між різними рівнями медичної допомоги, що робить її ключовою ланкою у подоланні існуючих бар'єрів.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема ранньої діагностики онкологічних захворювань є предметом активних досліджень як в Україні, так і за кордоном. За даними Національного інституту раку та Національного канцер-реєстру України, рівень занедбаності онкології залишається стабільно високим, незважаючи на впровадження сучасних скринінгових програм .У роботах Єфіменко О.В. та Ковальчук І.М. (2024) підкреслюється важливість залучення середнього медичного персоналу до профілактичної роботи з населенням, адже саме медсестри громади мають найбільший контакт із пацієнтами на первинному рівні .

Дослідження Власенка І.О. та Ємельянова В.М. (2023) акцентують на необхідності створення ефективної системи навігації пацієнтів між первинною та спеціалізованою допомогою. Автори зазначають, що медсестра громади може виконувати функцію координатора, забезпечуючи супровід пацієнта після первинного обстеження .

Міжнародні джерела також підтверджують цю тенденцію. У систематичному огляді Skrobanski H. та співавт. (2019) показано, що пацієнти охочіше довіряють медсестрам первинної ланки, ніж лікарям, що сприяє своєчасному повідомленню про симптоми .

Ream E. та колеги (2020) підкреслюють, що довіра до медсестер базується на їхній постійній присутності та готовності надати психологічну підтримку, що зменшує страх пацієнтів перед діагностикою.

Таким чином, аналіз досліджень свідчить, що як в Україні, так і за кордоном, медсестра громади розглядається не лише як виконавець профілактичних заходів, але й як ключовий координатор скринінгових програм. Її діяльність спрямована на подолання психологічних бар'єрів, підвищення обізнаності населення та забезпечення безперервності маршруту пацієнта в системі охорони здоров'я.

Мета статті – теоретично обґрунтувати та розробити модель діяльності медичної сестри громади як координатора скринінгових програм , спрямовану на

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

підвищення ефективності ранньої діагностики онкологічних захворювань. Особлива увага приділяється трансформації існуючої системи взаємодії між первинною ланкою та спеціалізованою онкологічною допомогою через впровадження алгоритмів патронажу. Це дозволить оптимізувати маршрутизацію пацієнтів та мінімізувати часові втрати на етапі підозри на новоутворення.

Виклад основного матеріалу. В 2024 році щонайменше кожен 5-й хворий (21,9%) не пережив року з моменту встановлення діагнозу, що свідчить про пізнє виявлення патологічного процесу – 20,1% первинних випадків було виявлено у 4-й стадії хвороби. Не визначеною була стадія злоякісних новоутворів у 17-2-17,9% первинних хворих Миколаївської та Одеської областей та у 13,3-14,2% первинних хворих м. Київ, Рівненської та Харківської областей при середньому значенні 6,8%.

Слід підкреслити, що труднощі в своєчасній діагностиці в областях, де особливо відчутний вплив воєнних дій, можна пояснити. Проте в таких областях як Волинська, Закарпатська, Тернопільська, Хмельницька, Черкаська слід шукати причини тому, що від 28,4% до 36,4% первинних хворих 2023 року не пережили одного року після виявлення злоякісних новоутворень. [3]

Невтішна динаміка поширення новоутворень, відображена у вищезгаданих цифрах , демонструє розрив між наявними протоколами профілактики та їхньою практичною реалізацією. Подолання цього дефіциту вбачається у впровадженні нового професійного стандарту «Медична сестра громади», що зараз перебуває на етапі активної розробки та адаптації в Україні.

Звіт про стан медсестринства у світі, підготовлений Всесвітньою організацією охорони здоров'я (ВООЗ) у 2020 році, наводить докази ефективності (з точки зору задоволеності пацієнтів і результатів для здоров'я) медичних послуг, які надають медсестри, у покращенні результатів як для неінфекційних хвороб , так і для інфекційних.[5]

Медсестри займають унікальне місце в охороні здоров'я, часто виступаючи основною контактною особою для пацієнтів. Ця привілейована позиція дозволяє їм будувати міцні стосунки на основі довіри та розуміння. Завдяки цим зв'язкам медсестри можуть вести змістовні розмови про профілактику раку, варіанти скринінгу та зміни способу життя, які можуть знизити ризик раку. [6]

Експертні висновки підтверджують, що інвестиції в медсестринство первинної ланки дозволяють значно підвищити рівень охоплення населення профілактичними заходами.

У контексті української системи охорони здоров'я це означає трансформацію ролі медичної сестри у проактивного координатора. Завдяки розширеній автономії, вона реалізує стратегію онкопревенції через активне виявлення осіб із груп ризику, проведення скринінгових анкетувань та адвокацію ранньої діагностики. Таким чином, інвестиції в підготовку такого фахівця є економічно обґрунтованим пріоритетом, оскільки виявлення патології на ранніх стадіях суттєво знижує витрати на подальше високовартісне лікування.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Щоденна робота медичної сестри громади на первинній ланці базується на поєднанні чіткого менеджменту пацієнтів та ефективної комунікації. Розуміючи стратегічну важливість безпосереднього контакту з громадою, доцільно структурувати щоденну роботу фахівця за допомогою деталізованого алгоритму дій. Початковим етапом є аналіз медичних карт прикріпленого населення для виявлення груп підвищеного онкологічного ризику.

Першочергова увага приділяється особам, які відповідають наступним критеріям:

1. відсутність профілактичних обстежень протягом останніх двох років ,
2. наявність тривалого стажу тютюнопаління (понад 10 років),
3. робота в шкідливих чи небезпечних умовах праці.

Наступним , не менш важливим , кроком є валідоване анкетування, яке медична сестра громади проводить під час очного візиту або патронажу. Використання структурованих опитувальників дозволяє об’єктивізувати суб’єктивні скарги пацієнта та виявити приховані "червоні прапорці", як-от невмотивована слабкість, зміни стану шкірних покривів чи тривалий кашель. Приклад блоку питань анкети:

- Чи помічали ви зміни в кольорі або розмірі родимок за останні 3 місяці?
- Чи турбує вас кашель або охриплість голосу, що не минають понад 3 тижні?
- Чи були випадки невмотивованої слабкості або субфебрильної температури?

На відміну від формального заповнення карток, така бесіда базується на професійній комунікації, де медсестра допомагає пацієнту усвідомити важливість ранніх симптомів.

У разі виявлення хоча б однієї підозрілої ознаки, діяльність фахівця переходить у площину навігації пацієнта. Медсестра громади бере на себе роль кейс-менеджера: вона не лише координує запис до лікаря первинної ланки, а й забезпечує логістичний супровід пацієнта на етапі діагностики. Це включає контроль за вчасним проходженням обстежень та усунення бар’єрів (інформаційних чи організаційних), що можуть виникнути на шляху до встановлення остаточного діагнозу. Такий безперервний супровід мінімізує ризик "втрати" пацієнта в системі та є визначальним фактором у підвищенні показників виживаності.

Особливе місце в структурі щоденної діяльності медсестри громади посідає реалізація цільової програми "Скринінг здоров'я 40+", яка передбачає базові обстеження для раннього виявлення серцево-судинних хвороб, цукрового діабету і проблем ментального здоров'я.[2] Оскільки саме цей віковий поріг є критичним для маніфестації більшості онкологічних захворювань, медсестра використовує цю програму як стандартизований інструмент раннього виявлення. Вона забезпечує не лише інформаційну підтримку проєкту в межах громади, а й безпосередньо координує проходження пацієнтами передбаченого пакету обстежень.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Завдяки інтеграції програми "Скринінг здоров'я 40+" у процес патронажу, медсестра громади отримує можливість системно охопити найбільш вразливу категорію населення. Це дозволяє перетворити періодичні огляди на дієвий механізм онкопревенції, де кожен візит пацієнта віком понад 40 років супроводжується перевіркою термінів проходження мамографії, колоноскопії чи інших специфічних досліджень, що в сукупності забезпечує безперервність онкологічного нагляду на рівні громади.

Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що ефективність сучасної онкопрофілактики на рівні первинної ланки медичної допомоги неможлива без докорінного перегляду ролі медичного персоналу середньої ланки.

Впровадження моделі роботи медичної сестри громади, яка поєднує в собі функції координатора, кейс-менеджера та адвоката здоров’я, дозволяє перетворити пасивне очікування пацієнта на проактивний моніторинг. Системне використання інструментів стратифікації ризиків, валідованого анкетування та інтеграція цільових програм, таких як "Скринінг здоров'я 40+", створюють надійний механізм раннього виявлення патологій.

Саме безперервний супровід пацієнта — від первинного контакту в межах громади до післядіагностичної навігації — стає тим вирішальним фактором, що забезпечує скорочення термінів встановлення діагнозу та, як наслідок, суттєво покращує показники виживаності та загальний прогноз лікування онкологічних захворювань.

Висновки.

1. Аналіз статистичних даних Канцер-реєстру підтверджує наявність розриву між наявними профілактичними протоколами та їх практичною реалізацією, що призводить до високих показників пізнього виявлення онкологічних захворювань.
2. Впровадження професійного стандарту «Медична сестра громади» є стратегічним кроком, який відповідає рекомендаціям ВООЗ щодо розширення автономії медсестринства як основного інструменту покращення доступу до превентивної допомоги на первинній ланці.
3. Ефективність онкопрофілактики безпосередньо корелює з організаційною та комунікаційною діяльністю медсестри. Застосування алгоритмів проактивного патронажу, валідованого анкетування та інтеграція програми «Скринінг здоров’я 40+» дозволяють ефективно ідентифікувати групи ризику.
4. Комплексний супровід пацієнта, що включає післядіагностичну навігацію та координацію маршруту між ПМД та спеціалізованою ланкою, мінімізує втрату часу на етапі встановлення діагнозу, що є ключовим фактором підвищення показників виживаності.

Отже, запропонований підхід до організації роботи медичної сестри громади дозволяє вийти за межі суто маніпуляційної практики та створити цілісну систему онкопрофілактики, яка здатна суттєво оптимізувати шлях пацієнта до вчасної діагностики.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Література:

1.Війна змінила статистику онкологічних захворювань у прифронтових громадах: рак діагностують рідше, але на пізніших стадіях / Аналітичний звіт. — Здоров'я України. — квітень 2026. — Режим доступу: https://health-ua.com/terapiya-i-semeynaya-meditsina/organizaciia-medicnoyi-dopomogi/82152-viina-zminila-statistiku-onkologicnix-zaxvoriuvan-u-prifrontovix-gromadax-rak-diagnostuiut-ridse-ale-na-piznisix-stadiiax

2. Міністерство охорони здоров'я України. Програма «Скринінг здоров'я 40+»: офіційний сайт МОЗ України. м. Київ, 2023.https://screening.moz.gov.ua

3.Національний канцер-реєстр України. Бюлетень №26. м. Київ, 2025. С. 16. http://ncru.inf.ua/publications/BULL_26/PDF/7-23-oglyad_26.pdf

4. Хмілевський О. В. Всесвітній день боротьби проти раку: скринінг і рання діагностика онкозахворювань в Україні. Clinical Oncology. 2024. https://www.clinicaloncology.com.ua/article/35356/vsesvitnij-den-borotbi-proti-raku-skrining-i-rannya-diagnostika-onkozahvoryuvan-v-ukraïni

5. Liebermann E., Sego R., Vieira D., Cheng Q., Xu B., Arome M., Azevedo A., Ginsburg O., So W. K. W. Roles and activities of nurses in cancer prevention and early detection in low- and middle-income countries: A scoping review. Asia-Pacific Journal of Oncology Nursing. 2023. Vol. 10, No. 7. Article 100242.https://doi.org/10.1016/j.apjon.2023.100242

6. Herzing University. The critical role of nurses in cancer prevention: Making a difference. 2024.https://www.herzing.edu/blog/critical-role-nurses-cancer-prevention-making-difference-through-early-detection-and-education

References:

1.Health of Ukraine. (2026, April). The war has changed the statistics of cancer diseases in frontline communities: Cancer is diagnosed less often, but at later stages: Analytical report. Retrieved from https://health-ua.com/terapiya-i-semeynaya-meditsina/organizaciia-medicnoyi-dopomogi/82152-viina-zminila-statistiku-onkologicnix-zaxvoriuvan-u-prifrontovix-gromadax-rak-diagnostuiut-ridse-ale-na-piznisix-stadiiax [in Ukrainian].

2. Ministry of Health of Ukraine. (2023). *Screening health program 40+: Official site.* Retrieved from https://screening.moz.gov.ua [in Ukrainian].

3. National Cancer Registry of Ukraine. (2025). *Bulletin No. 26* (p. [in Ukrainian] 16). Retrieved from http://ncru.inf.ua/publications/BULL_26/PDF/7-23-oglyad_26.pdf [in Ukrainian].

4. Khmilevskyi, O. V. (2024). World Cancer Day: Screening and early diagnosis of cancer in Ukraine. *Clinical Oncology*. Retrieved from https://www.clinicaloncology.com.ua/article/35356/vsesvitnij-den-borotbi-proti-raku-skrining-i-rannya-diagnostika-onkozahvoryuvan-v-ukraïni [in Ukrainian].

5. Liebermann, E., Sego, R., Vieira, D., Cheng, Q., Xu, B., Arome, M., Azevedo, A., Ginsburg, O., & So, W. K. W. (2023). Roles and activities of nurses in cancer prevention and early detection in low- and middle-income countries: A scoping review. *Asia-Pacific Journal of Oncology Nursing, 10*(7), Article 100242. https://doi.org/10.1016/j.apjon.2023.100242

6. Herzing University. (2024). *The critical role of nurses in cancer prevention: Making a difference.* Retrieved from https://www.herzing.edu/blog/critical-role-nurses-cancer-prevention-making-difference-through-early-detection-and-education

Дата першого надходження статті до видання: 04.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 616.127:616-003.821-07-08

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3919-3928

Шумко Галина Іванівна кандидат медичних наук, доцент кафедри внутрішньої медицини, клінічної фармакології та професійних хвороб, Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0000-0002-2087-9396

Шелест Катерина Віталіївна здобувач вищої освіти спеціальності «Медицина», Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0009-0001-5353-9259

Губаль Василь Михайлович здобувач вищої освіти спеціальності «Медицина», Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0009-0002-0051-0353

Натяжко Микола Григорович здобувач вищої освіти спеціальності «Медицина», Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0009-0006-9498-1816

СУЧАСНІ СТРАТЕГІЇ ДІАГНОСТИКИ ТА МЕНЕДЖМЕНТУ ТРАНСТИРЕТИНОВОЇ АМІЛОЇДНОЇ КАРДІОМІОПАТІЇ

Анотація. За останні 5 років транстиретинова амілоїдна кардіоміопатія (ATTR-CM) перестала бути рідкісною та маловідомою патологією. Її значення, як важливого чинника серцевої недостатності, стало більш вагомим. Особливо це стосується пацієнтів похилого віку з серцевою недостатністю зі збереженою фракцією викиду (СНзбФВ), нез'ясованим потовщенням стінок лівого шлуночка, аортальним стенозом, проблемами провідності, тощо. Сучасний підхід до ATTR-CM базується на ранній діагностиці, неінвазивному визначенні типу амілоїду і якнайшвидшому старті хворобомодифікувальної терапії.

ATTR-CM тривалий час залишалася поза увагою клініцистів, мімікруючи під гіпертрофічну кардіоміопатію, гіпертензивне ремоделювання міокарда або стандартну СНзбФВ. Перебіг цього захворювання, включно з віком його початку, первинним фенотипом і клінічними проявами, істотно залежить від специфічної мутації та сімейної історії хвороби. У разі відсутності лікування пацієнти з ATTR-CM зазвичай стикаються з прогресуючою серцевою недостатністю, і середня тривалість життя у таких випадках становить орієнтовно від 3 до 5 років.

ATTR-амілоїдоз представлений двома основними формами: спадковою (hATTR або ATTRv), зумовленою мутаціями у гені TTR, та дикого типу (ATTRwt), яка переважно діагностується у чоловіків віком понад 70 років.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Прогрес у розумінні патогенезу цього захворювання зумовив зміну парадигми лікування, забезпечивши впровадження хворобомодифікувальної (цільової) терапії, здатної уповільнювати прогресування хвороби та покращувати прогноз виживаності пацієнтів.

За останні роки відбувся суттєвий прорив у сфері лікування. Раніше основною терапевтичною опцією був тафамідис – єдиний схвалений препарат для ATTR-CM. Досягнення першого покоління терапії, засвідчили значне поліпшення виживаності пацієнтів з ATTR-CM. Однак у 2024 - 2025 роках терапевтичний арсенал розширився за рахунок додавання акорамідису, вутрісірану, а також прогресу в дослідженнях RNA-сайленсерів, методів амілоїдного очищення і навіть генетичного лікування. На сьогодні в клінічних випробуваннях агенти другого покоління, зокрема стабілізатор TTR акорамідис та РНК-сайленсери, такі як вутрусіран і еплонтерсен, продемонстрували перспективні результати. Крім того, тривають дослідження нових стратегій лікування, серед яких редагування геному та застосування моноклональних антитіл, що націлені на амілоїдні відкладення TTR. Ця стаття представляє сучасний огляд методів діагностики та варіанти терапії ATTR-амілоїдозу, акцентуючи увагу на важливості раннього виявлення хвороби та індивідуалізованих підходах до лікування.

Ключові слова: транстиретинова амілоїдна кардіоміопатія, ATTR-CM, серцева недостатність, тафамідис, акорамідис, вутрусіран, генетичне тестування, прецизійна медицина.

Shumko Halyna Ivanivna PhD, MD, associate professor, Department of the Internal medicine, Clinical pharmacology and Occupational diseases, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0000-0002-2087-9396

Shelest Kateryna Vitaliivna higher education student in the specialty "Medicine", Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, ehttps://orcid.org/0009-0001-5353-9259

Hubal Vasyl Mykhailovych higher education student in the specialty "Medicine", Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0009-0002-0051-0353

Natyazko Mykola Grigorovich higher education student in the specialty "Medicine", Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0009-0006-9498-1816

MODERN STRATEGIES FOR THE DIAGNOSIS AND MANAGEMENT OF TRANSTHYRETIN AMYLOID CARDIOMYOPATHY

Abstract. Over the past five years, transthyretin amyloid cardiomyopathy (ATTR-CM) has transitioned from being a rare and obscure condition to a major factor

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

in heart failure. Its significance has grown particularly among elderly patients presenting with heart failure with preserved ejection fraction (HFpEF), unexplained left ventricular wall thickening, aortic stenosis, and conduction disturbances. The modern approach to ATTR-CM is based on early diagnosis, non-invasive amyloid typing, and the prompt initiation of disease-modifying therapy.

For a long time, ATTR-CM remained overlooked by clinicians, often mimicking hypertrophic cardiomyopathy, hypertensive myocardial remodeling, or standard HFpEF.

The course of the disease – including the age of onset, primary phenotype, and clinical manifestations – depends substantially on the specific mutation and family history. In the absence of treatment, ATTR-CM patients typically face progressive heart failure, with an average life expectancy ranging from approximately 3 to 5 years.

ATTR amyloidosis is categorized into two main forms: hereditary (hATTR or ATTRv), caused by mutations in the *TTR* gene, and wild-type (ATTRwt), which is predominantly diagnosed in men over 70 years of age. Advances in understanding the pathogenesis of this disease have led to a paradigm shift in management, ensuring the implementation of disease-modifying (targeted) therapy capable of slowing disease progression and improving patient survival outcomes.

The recent years have witnessed a significant breakthrough in the field of treatment. Previously, the primary therapeutic option was tafamidis – the only approved drug for ATTR-CM. The achievements of this first-generation therapy demonstrated a substantial improvement in survival for ATTR-CM patients. However, in 2024 - 2025, the therapeutic arsenal expanded with the addition of acoramidis and vutrisiran, alongside progress in research on RNA silencers, amyloid clearance methods, and even genetic therapies. Currently, in clinical trials, second-generation agents – specifically the TTR stabilizer acoramidis and RNA silencers such as vutrisiran and eplontersen – have demonstrated promising results. Furthermore, investigations into novel strategies are ongoing, including genome editing and the use of monoclonal antibodies targeting TTR amyloid deposits. This article provides a contemporary overview of diagnostic methods and therapeutic options for ATTR amyloidosis, emphasizing the importance of early detection and individualized treatment approaches.

Keywords: transthyretin amyloid cardiomyopathy, ATTR-CM, heart failure, tafamidis, acoramidis, vutrisiran, genetic testing, precision medicine.

Постановка проблеми. Амілоїдоз серця залишається недостатньо діагностованим патологічним станом, незважаючи на його зростаюче визнання у сучасній кардіологічній практиці [1]. Особливо це стосується форм захворювання, асоційованих із транстиретином, поширеність яких значно зростає з віком та супутніми коморбідними станами, такими як СНзбФВ [2]. За епідеміологічними даними, частота цього захворювання серед пацієнтів похилого віку з СНзбФВ і вираженою гіпертрофією лівого шлуночка може сягати 13 % [3].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на те, що СНзбФВ є переважною клінічною формою при ATTR-CM, орієнтовно у третини пацієнтів на пізніх стадіях хвороби встановлюється перехід до фенотипу серцевої недостатності зі зниженою фракцією викиду (СНзнФВ), де показник фракції викиду лівого шлуночка становить менше 30 %. Особливістю цього стану є вкрай несприятливий прогноз, який значно погіршується за наявності супутнього порушення функції нирок. Таким чином, ураження серця при амілоїдозі залишається серйозною проблемою, що потребує вдосконалення методів раннього діагностування та лікування [4].

Мета: узагальнення сучасних публікацій про транстиретиновий амілоїдоз серця на основі літературних джерел 2021-2026 років, з акцентом на патогенез, клінічні фенотипи, діагностичний алгоритм, роль мультимодальної візуалізації, сучасні хворобомодифікуючі стратегії, результати ключових клінічних досліджень і новітні рекомендації щодо лікування та ведення пацієнтів.

Виклад основного матеріалу. Амілоїдоз – це різнорідна група захворювань, що виникає внаслідок позаклітинного відкладання неправильно згорнутих агрегатів амілоїдного білка. Ці патологічні зміни спричиняють поступове ушкодження тканин і порушення функцій органів. На сьогодні виявлено понад 40 різних білків, здатних утворювати амілоїдні фібрили та викликати амілоїдоз у людей, з яких 19 пов'язані із системними проявами захворювання [2].

Найпоширенішими формами системного амілоїдозу є амілоїдоз легких ланцюгів імуноглобулінів (AL), амілоїдна хвороба, що індукується сироватковим амілоїдом А (АА), і амілоїдоз транстиретину (ATTR). Кожен підтип характеризується специфічним білком-попередником, ураженням певних органів і різними підходами до лікування. [3] ATTR дикого типу та спадковий ATTR здебільшого уражають серце, тоді як AL часто впливає на нирки. У свою чергу, амілоїдоз АА є системним і зазвичай пов'язаний із хронічними запальними процесами [4].

Амілоїдна кардіоміопатія розвивається внаслідок патологічного згортання білків, що призводить до утворення амілоїдних відкладень у тканинах серця. Залежно від етіологічного чинника, це порушення поділяють на два основні типи.

Перший, відомий як AL-кардіоміопатія, зумовлений неправильним згортанням легких ланцюгів моноклонального імуноглобуліну, які синтезуються плазматичними клітинами кісткового мозку [3, 4]. Другий тип ATTR-кардіоміопатія (ATTR-CM) – виникає унаслідок аномального згортання білка транстиретину (TTR). Цей тип кардіоміопатії може спостерігатися як у випадках нормального дикого типу білка (ATTRwt-CM), так і через мутації у гені TTR, які зазвичай спричиняють структурну зміну білка.

Найпоширеніша мутація включає заміну ізолейцину на валін у 122-й позиції, що призводить до фенотипу спадкової кардіоміопатії ATTRv-CM із явними порушеннями структури та функції білка [5].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Сьогодні клінічна підозра на ATTR-CM ґрунтується на поєднанні кардіальних та екстракардіальних проявів. Згідно з рекомендаціями Американського коледжу кардіології (ACC) 2023, серед найбільш характерних кардіальних ознак виділяють необґрунтоване потовщення стінок лівого шлуночка за відсутності виразної гіпертензії чи клапанної патології, серцеву недостатність, діастолічну дисфункцію, фібриляцію передсердь, порушення провідності серця, а також підвищення рівня кардіальних біомаркерів. У категорії екстракардіальних симптомів особливу увагу привертають синдром карпального каналу, спінальний стеноз, ортопедичні операції на кульшових або колінних суглобах, периферична чи автономна нейропатія, ортостатична гіпотензія. При цьому для ATTR найбільш характерними проявами є спонтанний розрив сухожилля біцепса та стеноз хребтового каналу [5, 6].

Електрокардіографія (ЕКГ) та ехо-кардіографія (ехо-КГ) залишаються базовими, але надзвичайно важливими методами первинної діагностики серцево-судинних захворювань. Інформативними є сукупність ознак: концентричне потовщення стінок, потовщення клапанів і міжпередсердної перегородки, біатріальне збільшення, рестриктивний діастолічний патерн та характерне зниження глобальної поздовжньої деформації (global longitudinal strain) з відносним апікальним збереженням [7].

Кардіальна магнітно-резонансна томографія (МРТ) наразі займає центральне місце у візуальній діагностиці завдяки можливості виявлення дифузного накопичення контрасту (late gadolinium enhancement) і збільшення позаклітинного об’єму, що є характерними ознаками інфільтративних уражень [8].

Проривом останніх років стало впровадження неінвазивної діагностики ATTR-CM із використанням кістковотропної сцинтиграфії з технецієм, за умови попереднього виключення AL-амілоїдозу [9]. Згідно з рекомендаціями ACC 2023, алгоритм діагностики побудовано наступним чином: на першому етапі виконується скринінг на моноклональний білок за допомогою аналізу вільних легких ланцюгів у сироватці крові та імунофіксації сироватки / сечі. У разі негативних результатів AL-амілоїдоз практично виключається і тоді за допомогою сцинтиграфії можливо підтвердити наявність ATTR-CM без потреби проведення ендоміокардіальної біопсії. На завершальному етапі проводиться генетичне тестування для визначення підтипу амілоїду: ATTRwt чи ATTRv [3].

За останні роки відбувся суттєвий прорив у сфері лікування ATTR-CM. Відбулося впровадження хворобомодифікувальної терапії, здатної уповільнювати прогресування хвороби та покращувати прогноз виживаності пацієнтів. З терапевтичної точки зору, першим і найбільш тривало доступним хворобомодифікуючим препаратом для лікування ATTR-CM став тафамідис – це стабілізатор тетрамеру транстиретину. За даними ACC, цей препарат уповільнює прогресування захворювання, проте не сприяє регресії вже існуючих амілоїдних відкладень [3]. Водночас клінічні дослідження показали, що він зменшує загальну смертність і кількість серцево-судинних госпіталізацій. У сучасному

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

огляді Tschöpe, C., Elsanhoury, A., & Kristen, A. V. 2025 року тафамідис продовжує розглядатися як базовий варіант терапії для пацієнтів із симптоматичним ATTR-CM, особливо на ранніх стадіях захворювання за класифікацією Нью-Йоркської асоціації серця (NYHA I-III) [1].

Довготривала ефективність тафамідису була додатково досліджена у сучасному мультицентровому когортному аналізі, проведеному у 2025 році. Хоча застосування тафамідису суттєво вплинуло на перебіг захворювання, дослідження, проведене Masri та співавторами, показало, що у сучасній клінічній когорті пацієнтів із ATTR-CM, з медіаною спостереження в 43 місяці, рівень смертності залишається високим. Цей висновок має важливе значення, адже він підкреслює, що навіть із лікуванням ATTR-CM залишається серйозним прогресуючим захворюванням [10].

Найбільш значущим досягненням 2024 року стало дослідження Judge D. P., Gillmore J. D. у рамках якого друге покоління стабілізатора TTR, акорамідис, показало переконливий клінічний ефект у порівнянні з плацебо. У дослідженні взяли участь 632 пацієнти, а довгострокові результати, які охоплюють період до 42 місяців, підтверджують зменшення ризику загальної смертності або першої серцево-судинної госпіталізації серед тих, хто продовжував отримувати акорамідис, порівняно з групою, яка раніше отримувала плацебо. У 2024 році FDA схвалило використання акорамідису, а вже у 2025 році він отримав схвалення для лікування ATTR-CM і на європейському рівні [11].

Важливим етапом терапевтичного прогресу в лікуванні ATTR-CM стало впровадження підходів, спрямованих не лише на стабілізацію TTR-білка, але й на пригнічення його синтезу. Згідно з даними дослідження HELIOS-B, опублікованими у 2025 році, терапія вутрусіраном у пацієнтів з ATTR-CM асоціювалася зі статистично значущим зниженням ризику смертності з будь-якої причини та частоти повторних серцево-судинних подій порівняно з плацебо. Крім того, сучасні огляди та розширені аналізи виділяють позитивний вплив препарату на функціональний клас за шкалою NYHA, результати 6-хвилинного тесту ходьби, якість життя пацієнтів, а також структурно-функціональні характеристики серця. Зазначені результати стали підґрунтям для офіційного регуляторного схвалення вутрусірану як засобу лікування ATTR-CM у 2025 році [12].

Систематизовані висновки 2025 року підтверджують, що препарати, спрямовані на TTR, загалом сприяють покращенню виживаності пацієнтів із ATTR-CM. Метааналіз рандомізованих досліджень, проведений Prata A.A. та Katsuyama E.S., підтвердив суттєвий позитивний вплив зазначених інтервенцій на показники виживаності. При цьому не було виявлено статистично значущих розбіжностей у сумарній ефективності між класами стабілізаторів та препаратами «knock-down» терапії [13]. При цьому мережевий метааналіз Aimo, A., Castiglione, V. 2025 року вказав на найпереконливіший вплив препарату тафамідису та вутрусірану порівняно з плацебо щодо виживаності.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Препарат акорамідис досягав лише наближення до статистичної значущості за первинною кінцевою точкою. Це свідчить про те, що остаточне позиціонування кожного препарату ще перебуває в процесі визначення [14].

Симптоматична терапія ATTR-CM має свої особливості і не може бути адаптована на основі стандартних схем лікування серцевої недостатності. Сучасні огляди та консенсуси підкреслюють важливість врахування специфіки захворювання, яка включає рестриктивну фізіологію, ризик ортостатичної гіпотензії та порушення провідності.

Найважливішими елементами лікування залишаються обережне використання діуретиків, контроль ритму та провідності. У випадках фібриляції передсердь антикоагуляція рекомендована незалежно від шкали CHA_2DS_2-VASc [15].

Крім того, ACC застерігає щодо застосування β-блокаторів, блокаторів ренін-ангіотензин-альдостеронової системи та неди-гідропіридинових антагоністів кальцію, які можуть погано переноситися або погіршувати стан пацієнтів [16].

Згідно з твердженнями Ang S. P., Chia J. E. 2025 року впровадження геномодулюючої терапії ознаменувало нову еру в підходах до лікування ATTR-CM. Сучасні стратегії, такі як використання малих інтерферуючих РНК (siRNA) і технології редагування генів CRISPR-Cas9, спрямовані на усунення основної причини патології через пригнічення чи модифікацію гена TTR, що ефективно зупиняє синтез транстиретину на генетичному рівні.

Застосування siRNA демонструє суттєве зниження концентрації TTR у крові, чим сприяє зниженню рівня смертності, зменшенню частоти серцево-судинних ускладнень і покращенню клінічних показників, зокрема NT-proBNP та тропоніну, а також морфологічних і функціональних параметрів серця, включаючи зменшення товщини стінок лівого шлуночка й покращення діастолічної функції.

Паралельно, методи, засновані на CRISPR-Cas9, відкривають нові горизонти в лікуванні, забезпечуючи постійне блокування синтезу TTR і пропонуючи перспективу для тривалої стабілізації захворювання [17].

Висновки. Транстиретиновий амілоїдоз серця є прогресуючою інфільтративною кардіоміопатією, яка потребує раннього виявлення, чіткої етіологічної верифікації та своєчасного призначення таргетної терапії. Сучасні діагностичні алгоритми, що поєднують мультимодальну візуалізацію, виключення AL-амілоїдозу, сцинтиграфію та генетичне тестування, дозволяють значно покращити розпізнавання ATTR-CM на доклінічно важливих етапах.

Поява тафамідису, акорамідису, вутрісірану істотно змінила підходи до лікування цього захворювання, а сучасна стратегія ведення пацієнтів ґрунтується на принципах ранньої діагностики, персоналізації терапії та мультидисциплінарного супроводу.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Література:

1. Tschöpe C., Elsanhoury A., Kristen A. V. Transthyretin Amyloid Cardiomyopathy-2025 Update: Current Diagnostic Approaches and Emerging Therapeutic Options. *Journal of Clinical Medicine*. 2025. Vol. 14, No. 13. P. 4785. DOI: 10.3390/jcm14134785

2. Long-Term Survival With Tafamidis in Patients With Transthyretin Amyloid Cardiomyopathy / P. Elliott et al. *Circulation: Heart Failure*. 2022. Vol. 15, No. 1. P. e008193. DOI: 10.1161/CIRCHEARTFAILURE.120.008193

3. Keller D. M., Straburzyńska-Migaj E., Lesiak M. Advancing treatments for transthyretin amyloid cardiomyopathy: Innovations in RNA silencing, gene editing, TTR stabilization, and degradation. *Kardiologia Polska*. 2025. Vol. 83, No. 2. P. 121–137. DOI: 10.33963/v.phj.104054

4. Transthyretin Cardiac Amyloidosis: Current and Emerging Therapies / A. G. M. Patel et al. *Current Cardiology Reports*. 2025. Vol. 27, No. 1. P. 33. DOI: 10.1007/s11886-024-02172-w

5. 2023 ACC Expert Consensus Decision Pathway on Comprehensive Multidisciplinary Care for the Patient With Cardiac Amyloidosis: A Report of the American College of Cardiology Solution Set Oversight Committee / M. Kittleson et al. *Journal of the American College of Cardiology*. 2023. Vol. 81, No. 11. P. 1076–1126. DOI: 10.1016/j.jacc.2022.11.022

6. Cardiac amyloidosis red flags: What all the cardiologist have to know / A. Maloberti et al. *International Journal of Cardiology. Cardiovascular Risk and Prevention*. 2024. Vol. 21. P. 200271. DOI: 10.1016/j.ijcrp.2024.200271

7. Transthyretin Amyloid Cardiomyopathy: Current Diagnostic Approach and Risk Stratification with Multimodality Imaging / G. Tziomalos et al. *Journal of Clinical Medicine*. 2025. Vol. 14, No. 6. P. 2014. DOI: 10.3390/jcm14062014

8. Transthyretin Amyloid Cardiomyopathy-Current and Future Therapies / J. D. Yadav et al. *The Annals of Pharmacotherapy*. 2021. Vol. 55, No. 12. P. 1502–1514. DOI: 10.1177/1060 0280211000351

9. Non-Invasive Diagnostic Algorithm in Transthyretin Cardiac Amyloidosis: Is Bone Scintigraphy Always Enough? / G. Marchionni et al. *Journal of Clinical Medicine*. 2025. Vol. 14, No. 23. P. 8458. DOI: 10.3390/jcm14238458

10. A Multicenter Study of Contemporary Long-Term Tafamidis Outcomes in Transthyretin Amyloid Cardiomyopathy / A. Masri et al. *JACC: CardioOncology*. 2025. Vol. 7, No. 3. P. 282–293. DOI: 10.1016/j.jaccao.2024.12.005

11. Long-Term Efficacy and Safety of Acoramidis in ATTR-CM: Initial Report From the Open-Label Extension of the ATTRibute-CM Trial / D. P. Judge et al. *Circulation*. 2025. Vol. 151, No. 9. P. 601–611. DOI: 10.1161/CIRCULATIONAHA.124.072771

12. Vutrisiran in Patients with Transthyretin Amyloidosis with Cardiomyopathy / M. Fontana et al. *The New England Journal of Medicine*. 2025. Vol. 392, No. 1. P. 33–44. DOI: 10.1056/NEJMoa2409134

13. Prata, A. A., Katsuyama, E. S., Scardini, P. G., Covre, A. C., Neto, W. F., Fernandes, J. M., Barbosa, G. S., Fukunaga, C., Pinheiro, R. P., Antunes, V. L. J., Gioli-Pereira, L., & Fernandes, F. (2025). The efficacy and safety of specific therapies for cardiac Transthyretin-mediated amyloidosis: a systematic review and meta-analysis of randomized trials. BMC cardiovascular disorders, 25(1), 296. https://doi.org/10.1186/s12872-025-04653-4

14. Aimo, A., Castiglione, V., Emdin, M., Lorenzoni, V., & Vergaro, G. (2025). Relative efficacy of tafamidis, acoramidis, patisiran and vutrisiran in patients with transthyretin cardiac amyloidosis: a network meta-analysis. European heart journal open, 5(6), oeaf147. https://doi.org /10.1093/ehjopen/oeaf147

15. Maurer, M. S., Witteles, R. M., Garcia-Pavia, P., Sheikh, F. H., Morbach, C., Rodriguez Duque, D., Aldinc, E., Eraly, S. A., & Gillmore, J. D. (2025). Impact of Heart Failure Severity on

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Vutrisiran Efficacy in Transthyretin Amyloidosis With Cardiomyopathy. Journal of the American College of Cardiology, 85(20), 1927–1939. https://doi.org/10.1016/j.jacc.2025.03.477

16. Facin, L. C., Romeiro, I. P. F., Sapahia, K., Morais, B. A. A. H., Muniz, J. Q. V., Pereira, J. D., Gomes, C., Migliavaca, C. B., Zimerman, A., & Biolo, A. (2025). Disease-Modifying Therapies for Transthyretin Amyloid Cardiomyopathy: A Systematic Review and Meta-Analysis. Terapias Modificadoras de Doença para a Cardiomiopatia por Amiloidose por Transtirretina: Uma Revisão Sistemática e Metanálise. Arquivos brasileiros de cardiologia, 122(8), e20240830. https://doi.org /10.36660/abc.20240830

17. Ang, S. P., Chia, J. E., & Mukherjee, D. (2025). Emerging, novel gene-modulating therapies for transthyretin amyloid cardiomyopathy. Heart failure reviews, 30(4), 759–770. https://doi.org/10.1007/s10741-025-10502-5

References:

1. Tschöpe, C., Elsanhoury, A., & Kristen, A. V. (2025). Transthyretin Amyloid Cardiomyopathy-2025 Update: Current Diagnostic Approaches and Emerging Therapeutic Options. *Journal of Clinical Medicine*, *14*(13), 4785. doi.org

2. Elliott, P., Drachman, B. M., Gottlieb, S. S., Hoffman, J. E., Hummel, S. L., Lenihan, D. J., ... & Shah, S. J. (2022). Long-term survival with tafamidis in patients with transthyretin amyloid cardiomyopathy. *Circulation: Heart Failure*, *15*(1), e008193. doi.org

3. Keller, D. M., Straburzyńska-Migaj, E., & Lesiak, M. (2025). Advancing treatments for transthyretin amyloid cardiomyopathy: Innovations in RNA silencing, gene editing, TTR stabilization, and degradation. *Kardiologia Polska*, *83*(2), 121–137. doi.org

4. Patel, A. G. M., Li, P., Badrish, N., Kesari, A., & Shah, K. B. (2025). Transthyretin cardiac amyloidosis: Current and emerging therapies. *Current Cardiology Reports*, *27*(1), 33. doi.org

5. Kittleson, M., Ruberg, F., Ambardekar, A., et al. (2023). 2023 ACC expert consensus decision pathway on comprehensive multidisciplinary care for the patient with cardiac amyloidosis: A report of the American College of Cardiology Solution Set Oversight Committee. *Journal of the American College of Cardiology*, *81*(11), 1076–1126. doi.org

6. Maloberti, A., Ciampi, C., Politi, F., Fabbri, S., Musca, F., & Giannattasio, C. (2024). Cardiac amyloidosis red flags: What all the cardiologist have to know. *International Journal of Cardiology. Cardiovascular Risk and Prevention*, *21*, 200271. doi.org

7. Tziomalos, G., Zegkos, T., Baltagianni, E., et al. (2025). Transthyretin amyloid cardiomyopathy: Current diagnostic approach and risk stratification with multimodality imaging. *Journal of Clinical Medicine, 14*(6), 2014. doi.org

8. Yadav, J. D., Othee, H., Chan, K. A., Man, D. C., Belliveau, P. P., & Towle, J. (2021). Transthyretin amyloid cardiomyopathy-current and future therapies. *The Annals of Pharmacotherapy*, *55*(12), 1502–1514. doi.org

9. Marchionni, G., Pecci, G., Alfarano, M., et al. (2025). Non-invasive diagnostic algorithm in transthyretin cardiac amyloidosis: Is bone scintigraphy always enough?. *Journal of Clinical Medicine*, *14*(23), 8458. doi.org

10. Masri, A., Bhattacharya, P., Medoff, B., et al. (2025). A multicenter study of contemporary long-term tafamidis outcomes in transthyretin amyloid cardiomyopathy. *JACC: CardioOncology*, *7*(3), 282–293. doi.org

11. Judge, D. P., Gillmore, J. D., Alexander, K. M., et al. (2025). Long-term efficacy and safety of acoramidis in ATTR-CM: Initial report from the open-label extension of the ATTRibute-CM trial. *Circulation*, *151*(9), 601–611. doi.org

12. Fontana, M., Berk, J. L., Gillmore, J. D., et al. (2025). Vutrisiran in patients with transthyretin amyloidosis with cardiomyopathy. *The New England Journal of Medicine*, *392*(1), 33–44. doi.org

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

13. Prata, A. A., Katsuyama, E. S., Scardini, P. G., Covre, A. C., Neto, W. F., Fernandes, J. M., Barbosa, G. S., Fukunaga, C., Pinheiro, R. P., Antunes, V. L. J., Gioli-Pereira, L., & Fernandes, F. (2025). The efficacy and safety of specific therapies for cardiac Transthyretin-mediated amyloidosis: a systematic review and meta-analysis of randomized trials. BMC cardiovascular disorders, 25(1), 296. https://doi.org/10.1186/s12872-025-04653-4

14. Aimo, A., Castiglione, V., Emdin, M., Lorenzoni, V., & Vergaro, G. (2025). Relative efficacy of tafamidis, acoramidis, patisiran and vutrisiran in patients with transthyretin cardiac amyloidosis: a network meta-analysis. European heart journal open, 5(6), oeaf147. https://doi.org /10.1093/ehjopen/oeaf147

15. Maurer, M. S., Witteles, R. M., Garcia-Pavia, P., Sheikh, F. H., Morbach, C., Rodriguez Duque, D., Aldinc, E., Eraly, S. A., & Gillmore, J. D. (2025). Impact of Heart Failure Severity on Vutrisiran Efficacy in Transthyretin Amyloidosis With Cardiomyopathy. Journal of the American College of Cardiology, 85(20), 1927–1939. https://doi.org/10.1016/j.jacc.2025.03.477

16. Facin, L. C., Romeiro, I. P. F., Sapahia, K., Morais, B. A. A. H., Muniz, J. Q. V., Pereira, J. D., Gomes, C., Migliavaca, C. B., Zimerman, A., & Biolo, A. (2025). Disease-Modifying Therapies for Transthyretin Amyloid Cardiomyopathy: A Systematic Review and Meta-Analysis. Terapias Modificadoras de Doença para a Cardiomiopatia por Amiloidose por Transtirretina: Uma Revisão Sistemática e Metanálise. Arquivos brasileiros de cardiologia, 122(8), e20240830. https://doi.org/ 10.36660/abc.20240830

17. Ang, S. P., Chia, J. E., & Mukherjee, D. (2025). Emerging, novel gene-modulating therapies for transthyretin amyloid cardiomyopathy. Heart failure reviews, 30(4), 759–770. https://doi.org/10.1007/s10741-025-10502-5

Дата першого надходження статті до видання: 26.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 616.718-001.45-022.6-08

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3929-3936

Щербенюк Наталія Василівна кандидат медичних наук, асистент кафедри клінічної фармації та клінічної фармакології, Вінницький національний медичний університет ім. М.І.Пирогова, м. Вінниця, https://orcid.org/0009-0002-3741-3610

Крикус Оксана Юріївна асистент кафедри клінічної фармації та клінічної фармакології, Вінницький національний медичний університет ім. М.І.Пирогова, м. Вінниця, https://orcid.org/0000-0001-7359-6042

Гулида Ангеліна Олександрівна здобувач вищої освіти кафедри клінічної фармації та клінічної фармакології, Вінницький національний медичний університет ім. М.І.Пирогова, м. Вінниця

МУЛЬТИДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД ДО ЛІКУВАННЯ ІНФІКОВАНИХ ВОГНЕПАЛЬНИХ РАН НИЖНІХ КІНЦІВОК: АНАЛІЗ РЕЗИСТЕНТНОСТІ ТА КЛІНІЧНИЙ КЕЙС

Анотація У теперішній час, в умовах наростання рівню військово-політичної напруги на міжнародній арені, все частіше виникає питання в лікуванні травм, спричинених дією високоенергетичних засобів ураження, що спричиняють множинні, поєднані травми кісток та м’яких тканин. Як відомо, ці травми мають надзвичайно високий ризик інфікування мікроорганізмами, що в мирний час зустрічалися рідко. Особливе місце серед таких поранень займають вогнепальні осколкові поранення нижніх кінцівок (далі — ВОСП). Дані поранення вважають первинно інфікованими через сукупність факторів, таких як: велика дальність польоту та кінетична енергія заряду, що в свою чергу веде до збільшення зони «молекулярного струсу», який швидко трансформується в зону некрозу навколо раневого каналу, що є беззаперечно сприятливими умовами для росту та розвитку мікроорганізмів. Наступним важливим чинником є велика кількість дрібних елементів, що утворюється внаслідок руйнування або вибуху бойової частини. В момент самого проходження травмуючої частинки утворюється так звана «пульсуюча порожнина», тобто при первинному контакті формується зона високого тиску, внаслідок розтягнення тканин, по мірі поглиблення ушкоджень внаслідок еластичності тканин порожнина швидко скорочується і всередині раневого каналу формується негативний тиск. Ці перепади тиску створюють помповий механізм і повітря з зовнішнього середовища потрапляє в рану. Останнім та не менш важливим чинником є безпосереднє потрапляння мікроорганізмів з брудом, а саме землею та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

частинками військової форми. Тобто механізм контамінації рани внаслідок ВОСП є складним та багатокомпонентним, спочатку осколки що мають нерівні краї та не є стерильними при контакті з одягом військового спричиняють розрив та потрапляння частинок одягу безпосередньо в глибину рани далі помповий механізм що зумовлює потрапляння додаткової кількості повітря з бактеріями в рану, наступне – формування зони «молекулярного струсу» з розвитком некрозу та утворенням поживного середовища. Всі ці фактори без належного лікування на догоспітальному етапі призведуть до вибухового росту бактерій в зоні осколкового поранення.

Ключові слова: вогнепальні осколкові поранення**,** антибіотикорезистентність, стійкість до карбапенемів, метало-бета-лактамаза NDM-тип.

Shcherbenyuk Natalia Vasylivna Candidate of Medical Sciences, Assistant Professor of the Department of Clinical Pharmacy and Clinical Pharmacology, Vinnytsia National Medical University named after M.I. Pirogov, Vinnytsia, https://orcid.org/0009-0002-3741-3610

Krykus Oksana Yuriivna Assistant Professor of the Department of Clinical Pharmacy and Clinical Pharmacology, Vinnytsia National Medical University named after M.I. Pirogov, Vinnytsia, https://orcid.org/0000-0001-7359-6042

Gulida Angelina Oleksandrivna Higher Education Student of the Department of Clinical Pharmacy and Clinical Pharmacology, Vinnytsia National Medical University named after M.I. Pirogov, Vinnytsia

MULTIDISCIPLINARY APPROACH TO THE TREATMENT OF INFECTED GUNSHOT WOUNDS OF THE LOWER EXTREMITIES: RESISTANCE ANALYSIS AND CLINICAL CASE

Abstract Currently, amidst the rising level of military-political tension in the international arena, the issue of treating injuries caused by high-energy destructive agents—which result in multiple, combined injuries to bones and soft tissues—is increasingly arising. As is known, these injuries carry an extremely high risk of infection by microorganisms that were rarely encountered in peacetime. A special place among such injuries is occupied by gunshot shrapnel wounds of the lower extremities. These wounds are considered primarily infected due to a combination of factors, such as: the long range and kinetic energy of the charge, which in turn leads to an increase in the zone of "molecular concussion" that rapidly transforms into a zone of necrosis around the wound channel, creating indisputably favorable conditions for the growth and development of microorganisms. The next important factor is the large number of small elements formed as a result of the destruction or explosion of the warhead. At the moment the damaging particle passes through, a so-called "pulsating cavity" is

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

formed; that is, during the primary contact, a high-pressure zone is formed due to tissue stretching, and as the damage deepens, the cavity rapidly contracts due to tissue elasticity, forming negative pressure inside the wound channel. These pressure fluctuations create a pumping mechanism, and air from the external environment enters the wound. The last and equally important factor is the direct entry of microorganisms with dirt, namely soil and particles of military uniforms. Thus, the mechanism of wound contamination as a result of gunshot shrapnel wounds is complex and multi-component: first, the fragments, which have uneven edges and are not sterile, cause tearing upon contact with the soldier's clothing and the penetration of clothing particles directly into the depths of the wound; then, the pumping mechanism causes additional air with bacteria to enter the wound; finally, the formation of the "molecular concussion" zone occurs with the development of necrosis and the creation of a nutrient medium. Without proper treatment at the pre-hospital stage, all these factors lead to the explosive growth of bacteria in the zone of the shrapnel wound.

Keywords: gunshot shrapnel wounds, antibiotic resistance, carbapenem resistance, NDM-type metallo-beta-lactamase.

Постановка проблеми. Сучасний етап військово-політичної нестабільності та ведення активних бойових дій на території України зумовлює зростання в структурі травм військовослужбовців саме вогнепальних осколкових поранень. Специфіка сучасних уражаючих компонентів сприяє мікробному забрудненню рани та в перспективі розвиток тяжких інфекційних ускладнень викликаних саме *Klebsiella pneumoniae*. Саме цей збудник згідно сучасних досліджень має високий ступінь вірулентності та резистентності то антибактеріальних лікарських засобів резерву. Практична значущість дослідження полягає в потребі формування нових протоколів лікування, розробці нових ефективних схем «терапії порятунку» та реєстрації препаратів, що довели свою ефективність проти найпоширенішого збудника.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням інфекційних ускладнень та антибіотикорезистентності у пацієнтів з вогнепальними осколковими пораненнями в Україні займаються чимало вчених. Важливий вклад в розумінні механізмів стійкості та епідеміологічної зміни етіології інфекційних ускладнень зробили: С. Шрайбер (S. Schreiber), В. Кондратюк, В. Голубнича, О. Люнгквіст (O. Ljungquist), Г. Лобань. Однак попри наявність грунтовних досліджень, практичне використання синергічних комбінацій в умовах обмеженого доступу до лікарських засобів в Україні лишається актуальним.

Мета статті. Метою цієї статті є дослідження аналізу мікробіологічного профілю та особливостей антибіотикорезистентності при важких вогнепальних осколкових пораненнях нижніх кінцівок в умовах сучасної України.

Виклад основного матеріалу. Епідеміологічна трансформація мікробіому вогнепальних ран в умовах повномасштабного вторгнення росії.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

За данними німецького травматологічного центру[1], в період з червня 2022 по травень 2025 року в структурі найпоширеніших збудників провідна позиція належить *Klebsiella pneumoniae*, яку виявляють у 53% випадків. Це свідчить про разючу зміну в етіологічній структурі інфекцій, адже за даними дослідження групи K. H. S. [2] , у період 2014–2020 років найпоширенішим збудником у структурі госпітальних інфекцій військових шпиталів України вважався *Acinetobacter baumannii*. Цей зсув можна пояснити багатьма причинами, наприклад – широким використання антибіотиків широкого спектру дії на ранніх стадіях надання медичної допомоги, тривала госпіталізація, створенням та впровадженням багатоетапної евакуації поранених.

Згідно з ще одного дослідження [3], в результаті тестування на стійкість до груп антибіотиків та секвенування геному бактерій від пацієнтів з бойовими пораненнями, включаючи мінно-вибухові було доведено стійкість *K. Pneumoniae* до карбапенемів та колістину. Ще одним цікавим висновком даної статті є те що, всі виділені збудники зберігають свою вірулентність.

Тож аналіз сучасних даних дозволяє оцінити не тільки зміну етіологічної структури, а ще й критичне зростання стійкості до антибіотиків широкого спектру дії, а саме до карбапенемів.

Далі наведемо таблицю з детальними статистичними даними щодо поширеності та рівнів резистентності найпоширеніших збудників до карбапенемів.

Таблиця 1

Показники поширеності та резистентності

Показник поширеності та резистентності (2022-2025)	**Значення для *K. pneumoniae***	**Значення для *A. baumannii***
Частота виявлення у бойових пораненнях	до 53% [1]	~36% [5]
Рівень стійкості до іміпенему	69.6% [4]	75.0% [6]
Рівень стійкості до меропенему	82.1% [4]	> 80.0% [6]
Частка мультирезистентних штамів (MDR/XDR)	78.6% [4]	84.6% [5]

Клінічний кейс

Пацієнт, військовослужбовець ЗСУ, чоловік, з множинними ВОСП нижніх кінцівок поступив етапами медичної евакуації в ЗОЗ для надання спеціалізованої хірургічної допомоги.

При надходженні пацієнта стан оцінено як тяжкий. Основні скарги: біль в ділянці поранень, інтенсивний головний біль, підвищення температури тіла та епізодичні втрати свідомості.

Свідомість збережена (GCS 14), ЧД 22 рухи/хв, ЧСС 112 уд/хв, АТ 105/65, температура тіла 38,9 °С. У ділянках гомілок та стегон обох нижніх кінцівок

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

знаходяться марлі просочені антисептичним засобом. При зніманні пов'язок візуалізуються великі ранові дефекти з рівними краями, оточені зоною гіперемії та набряку. З поверхонь рани виділяється значна кількість каламутної, сіро-зеленої рідини з неприємним запахом. При ревізії візуалізовано зони некротизованої м'язової тканини, що не кровоточать при розрізі. Під час проведення ВХО рани, взято фрагменти некротизованих тканин та м'язів з дна рани та аспірацію ексудату для проведення бактеріологічного посіву та визначення антибіотикочутливості.

Лікування включало радикальний дебридмент рани, промивання великою кількістю стерильного розчину, емпірична антибіотикотерапія та стандартна терапія ран негативним тиском.

Оскільки накладання будь-яких швів на вогнепальне поранення згідно сучасних протоколів суворо заборонено, інтраопераційно було встановлено VAC-систему. Цей метод є надзвичайно ефективним через постійну аспірацію ексудату в якому перебувають мікроорганізми та токсини. Ще однією перевагою даного методу є стимуляція ангіогенезу та формування грануляційної тканини.

На фоні даної лікарської тактики очікуване поліпшення стану пацієнта не настало.

За результатами бактеріологічного посіву з визначенням антибіотикочутливості встановлено:

Матеріал: Біоптат м'яких тканин (дно раневого каналу, зона некрозу)

Діагноз: Вогнепальне осколкове поранення (ВОСП) нижніх кінцівок, ускладнене гнійно-некротичним процесом.

І. Результати ідентифікації патогена

- Виділена культура: *Klebsiella pneumoniae*
- Концентрація: 10^7 КУО/г
- Фенотип: XDR, підозра на продукцію метало-бета-лактамаз (NDM-тип).

ІІ. Антибіотикограма

Таблиця 2

Антибіотикограма

Група антибіотиків	**Препарат**	**Результат**
Пеніциліни	Ампіцилін, Амоксицилін	Стійкий (R)
Інгібіторозахищені	Піперацилін/тазобактам, Амоксицилін/клавуланат	Стійкий (R)
Цефалоспорини (II-IV)	Цефуроксим, Цефтріаксон, Цефотаксим, Цефепім, Цефтазидим	Стійкий (R)

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Група антибіотиків	Препарат	Результат
Карбапенеми	Меропенем, Іміпенем, Ертапенем	Стійкий (R)
Фторхінолони	Ципрофлоксацин, Моксифлоксацин	Стійкий (R)
Аміноглікозиди	Гентаміцин, Тобраміцин	Стійкий (R)
Цефалоспорини (сидерофорний цефалоспорин)	Цефідерокол	Чутливий (S)
Комбінована терапія	Синенгія: Азтреонам-авібактам	Чутливий (S)

Терапевтична дилема

Отже за даними антибіотикочутливості виявлено стійкість до більшості груп протимікробних засобів. Лабораторно було підтверджено чутливість до Цефідероколу (препарат, що був розроблений у відповідь на появу у збудників метало-бета-лактамаз), та Азтреонаму-авібактаму. Такий профіль чутливості є патогномічним саме до штамів продуцентів NDM (New Delhi Metallo-beta-lactamase).

Незважаючи на наявність переконливих доказів про доцільність назначення саме цих засобів, за результатами наукових досліджень та сформованого профілю чутливості, наразі в Україні назначення цих препаратів виявляється неможливим. На момент 2025 року дані препарати не є зареєстрованими.

Лікувальна тактика була змінена згідно з наказом МОЗ №1513 [7], надалася перевага комбінації Цефтазидим/авібактам та Азтреонам, схемою «спільного введення». Введення внутрішньовенно одночасно, кожні 8 годин 2,5г Цефтазидим/авібактаму та Азтреонаму 2,0г, методом подовженої інфузії з метою створення постійної високої концентрації активної речовини в кров'яному руслі. У зв'язку з високою динамічною нестабільністю вогнепальних ран, через феномен прогресуючого некрозу пацієнту потрібен регулярний огляд рани в операційній кожні 24-48 годин до ознак повно стабілізації та відсутності прогресування некрозу.

Висновки:

Отже, підводячи підсумки варто зазначити, що в умовах сучасного повномасштабного вторгнення росії на територію України, змінилися характеристики ран та характеристики збудників. За майже 10 років відбувся епідеміологічний перехід від найпоширенішого збудника *Acinetobacter baumannii* до *Klebsiella pneumoniae.* Також відмічається тенденція до розвитку розширеної антибіотикорезистентності та змін сучасних стратегій лікування. Тож в лікуванні ВОСП нижніх кінцівок важливий системний підхід, та синергія хірургічних втручань з терапевтичним веденням.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Література

1. War injuries and antimicrobial resistance: what impact do multi-resistant pathogens have on the treatment of Ukrainian war-wounded patients? / S. Schreiber et al. Eur J Trauma Emerg Surg. 2026. Vol. 52, No. 1. P. 60. DOI: 10.1007/s00068-026-03116-5.

2. Phenotypic and genotypic characterization of antibiotic resistance in military hospital-associated bacteria from war injuries in the Eastern Ukraine conflict between 2014 and 2020 / V. Kondratiuk et al. J Hosp Infect. 2021. Vol. 112. P. 69–76. DOI: 10.1016/j.jhin.2021.03.020.

3. Pandrug-resistant Klebsiella pneumoniae isolated from Ukrainian war victims are hypervirulent / O. Ljungquist et al. J Infect. 2024. Vol. 89, No. 6. Art. 106312. DOI: 10.1016/ j.jinf.2024.106312.

4. Antibiotic resistance characteristics and genetic determinants of hypervirulence in Klebsiella pneumoniae isolated from wounded individuals in Ukraine / V. Kondratiuk et al. J Hosp Infect. 2026. Vol. 167. P. 232–237. DOI: 10.1016/j.jhin.2025.10.016.

5. Holubnycha V. M., Kholodylo O. V. War impact on antimicrobial resistance and bacteriological profile of wound infections in Ukraine. Commun Med (Lond). 2025. Vol. 5, No. 1. P. 394. DOI: 10.1038/s43856-025-01056-6.

6. War in Ukraine: incursion of antimicrobial resistance / G. Loban' et al. Ir J Med Sci. 2023. Vol. 192, No. 6. P. 2905–2907. DOI: 10.1007/s11845-023-03401-x.

7. Про затвердження Стандартів медичної допомоги «Раціональне застосування антибактеріальних і антифунгальних препаратів з лікувальною та профілактичною метою» : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 23.08.2023 № 1513. URL: https:// moz.gov.ua/uk/decrees/nakaz-moz-ukraini-vid-23082023--1513-pro-zatverdzhennja-standartu-medichnoi-dopomogi-racionalne-zastosuvannja-antibakterialnih-i-antifungalnih-preparativ-z-likuvalnoju-ta-profilaktichnoju-metoju

References:

1. Schreiber S, Pirpilashvili V, Osche D, Mörsdorf P, Fritz T, Hawi H, Müller SE, Pizanis A, Becker SL, Pohlemann T, Liodakis E, Orth M. War injuries and antimicrobial resistance: what impact do multi-resistant pathogens have on the treatment of Ukrainian war- wounded patients? Eur J Trauma Emerg Surg. 2026 Feb 23;52(1):60. doi: 10.1007/s00068-026-03116-5. PMID: 41729258; PMCID: PMC12929360.

2. Kondratiuk V, Jones BT, Kovalchuk V, Kovalenko I, Ganiuk V, Kondratiuk O, Frantsishko A. Phenotypic and genotypic characterization of antibiotic resistance in military hospital-associated bacteria from war injuries in the Eastern Ukraine conflict between 2014 and 2020. J Hosp Infect. 2021 Jun;112:69-76. doi: 10.1016/j.jhin.2021.03.020. Epub 2021 Mar 28. PMID: 33789157.

3. Ljungquist O, Magda M, Giske CG, Tellapragada C, Nazarchuk O, Dmytriiev D, Thofte O, Öhnström V, Matuschek E, Blom AM, Riesbeck K. Pandrug-resistant Klebsiella pneumoniae isolated from Ukrainian war victims are hypervirulent. J Infect. 2024 Dec;89(6):106312. doi: 10.1016/j.jinf.2024.106312. Epub 2024 Oct 11. PMID: 39396555.

4. Kondratiuk V, McGann P, Jones BT, Fomina N, Nazarchuk O, Kovalchuk V. Antibiotic resistance characteristics and genetic determinants of hypervirulence in Klebsiella pneumoniae isolated from wounded individuals in Ukraine. J Hosp Infect. 2026 Jan;167:232-237. doi: 10.1016/j.jhin.2025.10.016. Epub 2025 Oct 31. PMID: 41177264.

5. Holubnycha VM, Kholodylo OV. War impact on antimicrobial resistance and bacteriological profile of wound infections in Ukraine. Commun Med (Lond). 2025 Sep 24;5(1):394. doi: 10.1038/s43856-025-01056-6. PMID: 40993205; PMCID: PMC12460610.

6. Loban' G, Faustova M, Dobrovolska O, Tkachenko P. War in Ukraine: incursion of antimicrobial resistance. Ir J Med Sci. 2023 Dec;192(6):2905-2907. doi: 10.1007/s11845-023-03401-x. Epub 2023 May 13. PMID: 37178279; PMCID: PMC10182337.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

7. Ministry of Health of Ukraine. (2023). On approval of the standard of medical care "Rational use of antibacterial and antifungal drugs for therapeutic and prophylactic purposes" (Order No. 1513). Available from: https://moz.gov.ua/uk/decrees/nakaz-moz-ukraini-vid-23082023--1513-pro-zatverdzhennja-standartu-medichnoi-dopomogi-racionalne-zastosuvannja-antibakterialnih-i-antifungalnih-preparativ-z-likuvalnoju-ta-profilaktichnoju-metoju

Дата першого надходження статті до видання: 07.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 618.2-06:616.89-008.454

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3937-3944

Яремчук Лілія Вікторівна кандидат медичних наук, доцент кафедри акушерства та гінекології №1 Вінницького національного медичного університету ім. М.І.Пирогова, м. Вінниця, https://orcid.org/0000-0002-3847-4493

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ «МАТИ-КЕНГУРУ» ЯК НЕФАРМАКОЛОГІЧНОГО ІНСТРУМЕНТУ ПРОФІЛАКТИКИ ПІСЛЯПОЛОГОВОЇ ДЕПРЕСІЇ У ЖІНОК, ЯКІ НАРОДИЛИ ПЕРЕДЧАСНО

Анотація. Післяпологова депресія (ППД) є однією з провідних медико-соціальних проблем сучасного акушерства та неонатології, що суттєво впливає на психоемоційний стан жінки, формування материнсько-дитячої взаємодії та подальший розвиток новонародженого. Особливої актуальності ця проблема набуває у жінок, які народили передчасно, оскільки передчасні пологи (до 37 тижнів гестації) супроводжуються не лише підвищеним ризиком соматичних ускладнень у немовляти, але й значним психологічним навантаженням для матері. Перебування новонародженого у відділенні інтенсивної терапії, тривала розлука з дитиною, обмеження раннього тілесного контакту, невизначеність щодо прогнозу стану немовляти та відчуття втрати контролю над ситуацією формують підґрунтя для розвитку тривожних і депресивних розладів.

За даними досліджень, частота ППД у загальній популяції становить 10–20%, однак серед жінок із передчасними пологами вона є достовірно вищою. У післяпологовому періоді застосування фармакологічних методів лікування ППД часто є обмеженим через грудне вигодовування та потенційний ризик негативного впливу на немовля, що зумовлює необхідність впровадження ефективних і безпечних немедикаментозних підходів профілактики.

Метою роботи є узагальнення сучасних наукових даних щодо ефективності методу «мати-кенгуру» як нефармакологічного інструменту профілактики післяпологової депресії у жінок, які народили передчасно. Встановлено, що тривалий контакт «шкіра до шкіри» між матір'ю та новонародженим сприяє стабілізації життєво важливих показників дитини, зниженню рівня стресу, оптимізації лактації та нормалізації нейроендокринної регуляції, зокрема підвищенню секреції окситоцину. Водночас цей метод чинить виражений позитивний вплив на психоемоційний стан матері, знижує рівень тривожності та депресивних проявів, сприяє формуванню материнської прив'язаності та підвищенню впевненості у власних можливостях догляду за дитиною.

Отже, метод «мати-кенгуру» є патогенетично обґрунтованим, ефективним і доступним підходом до профілактики післяпологової депресії у жінок із

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

передчасними пологами та заслуговує на широке впровадження у клінічну практику.

Ключові слова: післяпологова депресія, передчасні пологи, метод кенгуру, акушерство, окситоцин, психоемоційний стан.

Yaremchuk Liliya Viktorivna Candidate of Medical Sciences, Associate Professor, Department of Obstetrics and Gynecology No. 1, Vinnytsia National Medical University named after M.I. Pirogov, Vinnytsia, https://orcid.org/0000-0002-3847-4493

USE OF THE "KANGAROO MOTHER CARE" METHOD AS A NON-PHARMACOLOGICAL TOOL FOR THE PREVENTION OF POSTPARTUM DEPRESSION IN WOMEN WHO HAVE GIVEN PREMATURE BIRTH

Abstract. Postpartum depression (PPD) is one of the leading medical and social challenges in modern obstetrics and neonatology, significantly affecting a woman's psycho-emotional state, the formation of mother–infant interaction, and the subsequent development of the newborn. This issue is particularly relevant among women who experience preterm birth, as delivery before 37 weeks of gestation is associated not only with increased neonatal morbidity but also with considerable psychological stress for the mother.

Factors such as neonatal intensive care unit admission, prolonged mother–infant separation, limited early physical contact, uncertainty regarding the infant's prognosis, and a perceived loss of control contribute to an increased risk of anxiety and depressive disorders in this population.

The prevalence of PPD in the general population ranges from 10% to 20%; however, significantly higher rates are observed among women after preterm delivery. In the postpartum period, pharmacological treatment options are often restricted due to breastfeeding and potential adverse effects on the infant, highlighting the need for effective and safe non-pharmacological preventive strategies.

The aim of this study is to summarize current scientific evidence regarding the effectiveness of kangaroo mother care (KMC) as a non-pharmacological approach to preventing postpartum depression in women with preterm birth. Prolonged skin-to-skin contact between the mother and the newborn has been shown to stabilize vital physiological parameters of the infant, reduce stress levels, improve breastfeeding outcomes, and support neuroendocrine regulation, particularly by increasing oxytocin secretion. Importantly, this method also exerts a significant positive effect on the mother's psycho-emotional condition, reducing anxiety and depressive symptoms, enhancing maternal bonding, and increasing confidence in caregiving abilities.

Therefore, kangaroo mother care represents a pathogenetically grounded, effective, and accessible strategy for the prevention of postpartum depression in women following preterm birth and should be widely implemented in clinical practice.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Keywords: postpartum depression, premature birth, kangaroo mother care, obstetrics, oxytocin, mental health.

Постановка проблеми. Передчасні пологи залишаються однією з провідних проблем сучасної акушерсько-гінекологічної практики, що має не лише медичні, а й виражені психосоціальні наслідки. Народження дитини раніше терміну часто супроводжується ускладненнями з боку здоров'я новонародженого, необхідністю його перебування у відділенні інтенсивної терапії та обмеженням раннього контакту з матір'ю. У сукупності ці фактори створюють значне емоційне навантаження на жінку.

У таких умовах суттєво зростає ризик розвитку післяпологової депресії — одного з найпоширеніших психічних розладів у післяпологовий період. Особливо вразливою групою є жінки, які народили передчасно, оскільки вони частіше переживають почуття тривоги, провини, безпорадності та страху за життя дитини. Водночас післяпологова депресія негативно впливає не лише на психічне здоров'я матері, але й на формування емоційного зв'язку з немовлям, якість догляду за ним і подальший розвиток дитини.

Незважаючи на актуальність проблеми, питання ефективної профілактики післяпологової депресії у жінок після передчасних пологів залишається недостатньо вирішеним.

Медикаментозні методи не завжди є доцільними, особливо в період грудного вигодовування, що зумовлює необхідність пошуку безпечних і доступних нефармакологічних підходів [1].

У цьому контексті особливу увагу привертає метод «мати-кенгуру», який передбачає ранній і тривалий контакт «шкіра до шкіри» між матір'ю та передчасно народженою дитиною. Проте, незважаючи на доведені переваги цього методу для фізичного стану новонароджених, його роль у профілактиці післяпологової депресії потребує подальшого наукового обґрунтування та ширшого впровадження у клінічну практику.

Отже, актуальність дослідження зумовлена необхідністю вивчення ефективності методу «мати-кенгуру» як нефармакологічного інструменту профілактики післяпологової депресії у жінок, які народили передчасно, з метою покращення їх психоемоційного стану та якості материнсько-дитячої взаємодії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема післяпологової депресії у жінок, які народили передчасно, активно досліджується у сучасній медичній та психологічній науці. За результатами численних досліджень, частота депресивних і тривожних розладів у післяпологовий період коливається в межах 15–33%, причому цей показник є значно вищим серед матерів недоношених дітей . Додаткові метааналізи свідчать, що загальна поширеність післяпологової депресії становить близько 19–22%, із тенденцією до зростання у групі жінок із передчасними пологами .

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Сучасні дослідження підтверджують, що передчасні пологи є потужним психотравмуючим фактором, який пов'язаний із тривалим перебуванням дитини у відділенні інтенсивної терапії, обмеженням контакту «мати–дитина» та підвищеним рівнем стресу у жінок. У зв'язку з цим значна увага приділяється пошуку ефективних нефармакологічних методів профілактики післяпологової депресії.

Одним із найбільш досліджених підходів є метод «мати-кенгуру»[2]. Результати систематичного огляду та мета аналізу (2023 р.), що охопив 30 досліджень із загальною вибіркою понад 7700 матерів передчасно народжених дітей, показали, що застосування цього методу достовірно знижує ризик розвитку помірної та тяжкої післяпологової депресії (відносний ризик 0,76). Крім того, було встановлено зменшення рівня стресу та тривожності, а також покращення формування емоційного зв'язку між матір'ю та дитиною.

Аналогічні результати отримані в іншому систематичному огляді, який підтвердив, що метод «мати-кенгуру» є ефективним інструментом зниження симптомів післяпологової депресії у матерів недоношених і маловагових новонароджених, хоча автори відзначають неоднорідність досліджень і необхідність подальшої стандартизації методології.

Важливі дані отримані і в клінічних дослідженнях. Зокрема, у проспективному дослідженні за участю 177 матерів було встановлено, що рівень депресії знизився з 37,3% до 16,9% після впровадження методу «мати-кенгуру», що свідчить про його виражений психопрофілактичний ефект[3].

Окремі рандомізовані контрольовані дослідження також демонструють позитивний вплив КМС на психоемоційний стан матері. Наприклад, показано, що поєднання методу «мати-кенгуру» з психологічною підтримкою (зокрема, елементами майндфулнес) дозволяє ще ефективніше знижувати рівень стресу у матерів передчасно народжених дітей[4].

Таким чином, аналіз сучасної наукової літератури свідчить про зростання кількості досліджень, які підтверджують ефективність методу «мати-кенгуру» як нефармакологічного засобу профілактики післяпологової депресії. Водночас, незважаючи на переконливі результати, залишаються питання щодо оптимальної тривалості, умов застосування та інтеграції цього методу у стандартні протоколи медичної допомоги, що зумовлює необхідність подальших наукових досліджень у даному напрямі.

Мета статті - теоретичне обґрунтування та аналіз ефективності методу «мати-кенгуру» як нефармакологічного інструменту профілактики післяпологової депресії у жінок, які народили передчасно, а також визначення його впливу на психоемоційний стан матері та формування раннього материнсько-дитячого зв'язку.

Виклад основного матеріалу. Передчасні пологи є значним стресовим чинником для жінки, оскільки вони супроводжуються не лише фізіологічними труднощами, але й вираженим психоемоційним навантаженням. У більшості

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

випадків недоношені новонароджені потребують спеціалізованого догляду у відділеннях інтенсивної терапії, що обмежує ранній контакт матері з дитиною[5]. Це, у свою чергу, порушує формування емоційної прив'язаності та підвищує ризик розвитку післяпологової депресії.

Післяпологова депресія проявляється зниженим настроєм, тривожністю, апатією, порушенням сну, а також зниженням інтересу до дитини. У жінок, які народили передчасно, ці симптоми можуть бути більш вираженими через додаткові фактори стресу — страх за життя немовляти, почуття провини та невизначеність щодо майбутнього.

У зв'язку з обмеженнями медикаментозного лікування у післяпологовий період (особливо під час грудного вигодовування), все більшої актуальності набувають нефармакологічні методи профілактики депресивних станів. Одним із таких методів є «мати-кенгуру».

Метод «мати-кенгуру» — це нефармакологічний підхід до догляду за передчасно народженими дітьми, який включає тривалий контакт «шкіра до шкіри» між матір'ю та дитиною, раннє та виключно грудне вигодовування, а також активне залучення матері до догляду за немовлям. Суть методу полягає у тому, що дитина розміщується вертикально на грудях матері, що створює умови, максимально наближені до внутрішньоутробних[6].

Сучасні наукові дослідження підтверджують позитивний вплив методу «мати-кенгуру» на психічне здоров'я жінок. Зокрема, систематичні огляди свідчать, що використання цього методу пов'язане зі статистично значущим зниженням рівня післяпологової депресії. Мета аналізи досліджень демонструють зменшення ризику розвитку помірних і тяжких депресивних симптомів приблизно на чверть у матерів, які застосовували цей підхід. Клінічні спостереження також показують, що частота депресії може знижуватися майже вдвічі після впровадження методу «мати-кенгуру».

Ефективність цього методу пояснюється кількома взаємопов'язаними механізмами. Передусім контакт «шкіра до шкіри» сприяє відновленню емоційного зв'язку між матір'ю та дитиною, що зменшує відчуття тривоги, самотності та ізоляції. Важливу роль відіграє і гормональна регуляція, адже під час тілесного контакту підвищується рівень окситоцину — гормону, що відповідає за формування прив'язаності, зниження стресу, покращення настрою та стимуляцію лактації. Одночасно спостерігається зниження рівня кортизолу, який є основним гормоном стресу, що позитивно впливає на психоемоційний стан жінки. Крім того, активна участь матері у догляді за передчасно народженою дитиною формує відчуття контролю над ситуацією, зменшує страх і безпорадність, а також сприяє підвищенню самооцінки.

Метод «мати-кенгуру» має низку важливих переваг як нефармакологічний підхід. Він є безпечним, оскільки не потребує медикаментозного втручання, доступним для застосування навіть у ресурсно обмежених умовах, а також забезпечує комплексний ефект, позитивно впливаючи як на стан матері, так і на

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

розвиток дитини. Окрім цього, метод є економічно вигідним, адже не потребує використання дорогого обладнання. Важливою перевагою є можливість його впровадження вже у стаціонарі, що дозволяє розпочати профілактику післяпологової депресії на ранніх етапах.

Важливим аспектом є також відновлення раннього контакту «мати–дитина», який часто порушується у випадку передчасних пологів. Метод «мати-кенгуру» дозволяє компенсувати цю втрату, сприяючи формуванню міцного емоційного зв'язку, що є важливим фактором профілактики післяпологової депресії.

Наукові дослідження підтверджують, що жінки, які практикують цей метод, мають нижчий рівень депресивних симптомів, тривожності та стресу порівняно з тими, хто не застосовує контакт «шкіра до шкіри». Також відзначається покращення якості сну, емоційного стану та загального самопочуття матерів.

Отже, метод «мати-кенгуру» є ефективним, безпечним, дешевим[7] і доступним нефармакологічним інструментом профілактики післяпологової депресії у жінок після передчасних пологів. Його впровадження у клінічну практику сприяє не лише покращенню психічного здоров'я матері, але й гармонійному розвитку дитини.

Висновки. Передчасні пологи є суттєвим чинником ризику розвитку післяпологової депресії, оскільки супроводжуються значним психоемоційним навантаженням, тривогою за життя та здоров'я новонародженого, а також частою вимушеною розлукою матері з дитиною. У таких умовах порушується формування раннього емоційного зв'язку, що додатково ускладнює психічний стан жінки та може негативно впливати на її здатність до повноцінного догляду за немовлям.

Проведений аналіз наукових досліджень засвідчив, що метод «мати-кенгуру» є ефективним недорогим і технологічно простим нефармакологічним інструментом профілактики післяпологової депресії у жінок, які народили передчасно. Його застосування сприяє зниженню рівня депресивних проявів, тривожності та стресу, а також покращує загальний психоемоційний стан матері. Важливо, що позитивний ефект методу підтверджується як результатами систематичних оглядів і мета аналізів, так і клінічними спостереженнями.

Ключову роль у реалізації профілактичного ефекту відіграє контакт «шкіра до шкіри», який забезпечує не лише фізіологічну стабілізацію стану новонародженого, але й активізує нейрогормональні механізми у матері, зокрема підвищення рівня окситоцину та зниження рівня кортизолу. Це сприяє формуванню емоційної прив'язаності, зменшенню відчуття тривоги, страху та ізоляції, а також підвищенню впевненості жінки у власних материнських можливостях.

Застосування методу «мати-кенгуру» має комплексний позитивний вплив, оскільки одночасно покращує як психічне здоров'я матері, так і фізичний та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

емоційний розвиток дитини. Його безпечність, доступність і економічна доцільність роблять цей підхід особливо цінним у сучасній системі охорони здоров'я, зокрема в умовах обмежених ресурсів.

Таким чином, метод «мати-кенгуру» доцільно розглядати як важливу складову комплексної перинатальної допомоги жінкам в перинатальних центрах після передчасних пологів. Його раннє впровадження у клінічну практику сприяє не лише профілактиці післяпологової депресії, але й покращенню якості материнсько-дитячої взаємодії та довгострокових результатів розвитку дитини. Подальші дослідження у цьому напрямі мають бути спрямовані на уточнення оптимальних умов застосування методу, а також на розробку стандартизованих протоколів його впровадження у практику медичних закладів.

Література:

1. Всесвітня організація охорони здоров'я. Метод «мати-кенгуру»: практичний посібник. Женева : WHO, 2003. 54 с.

2. Boundy E. O., Dastjerdi R., Spiegelman D. та ін. Метод «мати-кенгуру» та неонатальні наслідки: метааналіз // Pediatrics. 2016. Т. 137, № 1. e20152238.

3. Moore E. R., Bergman N., Anderson G. C., Medley N. Ранній контакт «шкіра до шкіри» для матерів і новонароджених // Cochrane Database of Systematic Reviews. 2016. № 11. CD003519.

4. Feldman R., Eidelman A. I., Sirota L., Weller A. Порівняння контакту «шкіра до шкіри» та традиційного догляду: вплив на розвиток передчасно народжених дітей // Pediatrics. 2002. Т. 110, № 1. С. 16–26.

5. Cho E. S., Kim S. J., Kwon M. S. та ін. Вплив методу «мати-кенгуру» на фізіологічні показники недоношених дітей, формування прив'язаності та рівень стресу матері // Journal of Pediatric Nursing. 2016. Т. 31, № 4. С. 430–438.

6. O'Brien K., Bracht M., Robson K. та ін. Оцінка моделі інтегрованого сімейного догляду у відділенні інтенсивної терапії новонароджених // The Lancet Child & Adolescent Health. 2018. Т. 2, № 4. С. 245–254.

7. Зінченко А. О. Рятівні обійми. Як метод кенгуру допомагає передчасно народженим малюкам // Медсестринство. 2022. № 1. DOI: 10.11603/2411-1597.2022.1.12870.

References:

1. World Health Organization. (2003). *Kangaroo mother care: A practical guide*. Geneva: WHO.

2. Boundy, E. O., Dastjerdi, R., Spiegelman, D., et al. (2016). Kangaroo mother care and neonatal outcomes: A meta-analysis. *Pediatrics*, 137(1), e20152238.

3. Moore, E. R., Bergman, N., Anderson, G. C., & Medley, N. (2016). Early skin-to-skin contact for mothers and their healthy newborn infants. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, (11), CD003519.

4. Feldman, R., Eidelman, A. I., Sirota, L., & Weller, A. (2002). Comparison of skin-to-skin (kangaroo) and traditional care: Parenting outcomes and preterm infant development. *Pediatrics*, 110(1), 16–26.

5. Cho, E. S., Kim, S. J., Kwon, M. S., et al. (2016). The effects of kangaroo mother care in the neonatal intensive care unit. *Journal of Pediatric Nursing*, 31(4), 430–438.

6. O'Brien, K., Bracht, M., Robson, K., et al. (2018). Evaluation of the family integrated care model. *The Lancet Child & Adolescent Health*, 2(4), 245–254.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

7. Zinchenko, A. O. (2022). Riativni obiimy. Yak metod kenhuru dopomahaie peredchasno narodzhenym maliukam [Saving hugs. How kangaroo mother care helps premature newborns]. *Medsestrynstvo*, (1). https://doi.org/10.11603/2411-1597.2022.1.12870 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 01.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

СЕРІЯ «Психологія»

UDC: 159.92

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3945-3953

Aysel Abbaslı Ilyas PhD student, Azerbaijan State Pedagogical University, https://orcid.org/0009-0006-8009-989X

UNDERSTANDING AGGRESSIVE BEHAVIOR IN ADOLESCENTS AND YOUTH: TYPES AND CAUSES

Abstract. Aggression among adolescents and young people has become an increasingly significant psychological and social issue in contemporary society. This article examines the nature of aggression, its main types, and the underlying causes that contribute to its development during adolescence and early youth. Aggression is defined as a form of behavior aimed at causing physical or psychological harm to others, often manifested through verbal, physical, or indirect actions. The study highlights that aggressive tendencies are not only individual traits but are strongly influenced by environmental, social, and educational factors. Particular attention is given to the role of family upbringing, which is identified as one of the most critical determinants in the formation of aggressive behavior. Dysfunctional family environments, lack of parental control, exposure to violence, and ineffective communication patterns are emphasized as primary contributors. In addition, the article explores the influence of biological factors, including genetic predispositions and hormonal changes, as well as psychological factors such as stress, frustration, emotional instability, and unmet needs. The research further categorizes aggression into several types, including physical, verbal, psychological, passive, and indirect aggression. It also considers the impact of modern technological factors, such as excessive use of digital media, exposure to violent content, and online interactions, which can reinforce aggressive patterns among youth. Social influences, including peer pressure and unfavorable group dynamics, are also discussed as significant triggers of aggressive behavior. The findings suggest that aggression often originates in early childhood and intensifies during adolescence if not addressed through proper educational and psychological interventions. Preventive measures should include effective family education, the development of emotional regulation skills, and the promotion of positive social environments. The study concludes that aggression can be reduced through consistent guidance, self-regulation practices, and the cultivation of ethical and empathetic behavior among young individuals.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Keywords: Aggression, Adolescents, Youth, Family, Upbringing, Environment, Behavior.

Айсель Аббасли Ільяс докторант, Азербайджанський державний педагогічний університет, https://orcid.org/0009-0006-8009-989X

РОЗУМІННЯ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ У ПІДЛІТКІВ ТА МОЛОДІ: ТИПИ ТА ПРИЧИНИ

Анотація. Агресія серед підлітків і молоді стала дедалі більш значущою психологічною та соціальною проблемою в сучасному суспільстві. У статті розглядаються сутність агресії, її основні типи та причини, що сприяють її формуванню в підлітковому та ранньому юнацькому віці. Агресія визначається як форма поведінки, спрямована на завдання фізичної або психологічної шкоди іншим, яка часто проявляється у вербальних, фізичних або непрямих діях. Дослідження підкреслює, що агресивні тенденції є не лише індивідуальними рисами, а значною мірою формуються під впливом середовищних, соціальних та освітніх чинників. Особливу увагу приділено ролі сімейного виховання, яке визначається як один із найважливіших факторів формування агресивної поведінки. Дисфункційне сімейне середовище, відсутність батьківського контролю, вплив насильства та неефективні моделі спілкування розглядаються як основні причини. Крім того, у статті аналізується вплив біологічних факторів, зокрема генетичної схильності та гормональних змін, а також психологічних чинників, таких як стрес, фрустрація, емоційна нестабільність і незадоволені потреби.

Дослідження також класифікує агресію на кілька типів, включаючи фізичну, вербальну, психологічну, пасивну та непряму агресію. Окремо розглядається вплив сучасних технологічних факторів, таких як надмірне використання цифрових медіа, перегляд насильницького контенту та онлайн-взаємодія, які можуть посилювати агресивні моделі поведінки серед молоді. Соціальні чинники, зокрема тиск однолітків і несприятлива групова динаміка, також визначаються як важливі тригери агресії.

Результати дослідження свідчать, що агресія часто формується ще в ранньому дитинстві та посилюється в підлітковому віці за відсутності належного виховання та психологічної підтримки. Профілактичні заходи повинні включати ефективне сімейне виховання, розвиток навичок емоційної саморегуляції та формування позитивного соціального середовища. У висновку зазначається, що рівень агресії може бути знижений завдяки систематичному виховному впливу, практикам самоконтролю та формуванню етичної й емпатійної поведінки у молоді.

Ключові слова: Агресія, підлітки, молодь, сім’я, виховання, середовище, поведінка.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Problem Statement. The development of the younger generation as intellectually competent, socially responsible, and well-rounded individuals constitutes a fundamental priority for modern societies, educational institutions, and family systems. Contemporary research emphasizes that youth development is closely linked to both social values and national identity, where qualities such as responsibility, diligence, and civic awareness play a crucial role [1]. In many contexts, young people actively contribute to societal progress, demonstrating resilience, commitment, and a strong sense of belonging to their nation. In the case of Azerbaijan, youth have displayed remarkable courage and dedication in critical historical moments, particularly in defending national interests and contributing to the restoration of territorial integrity. Their participation in significant national events illustrates not only physical bravery but also a deep-rooted sense of patriotism and collective responsibility [2]. Such experiences reinforce the role of youth as active agents in shaping both present and future societal development.

However, alongside these positive characteristics, it is important to acknowledge the presence of negative behavioral tendencies among certain groups of adolescents and young people. Some individuals exhibit a lack of motivation, disengagement from education, and involvement in unfavorable social environments. These conditions often lead to unproductive lifestyles, difficulties in interpersonal communication, and the emergence of inappropriate or disruptive behaviors within family, school, and peer contexts [3].

Within this framework, aggression can be conceptualized as a complex psychological phenomenon embedded in the personality structure of the individual. It manifests through intense emotional states such as anger, hostility, and resentment, which may be directed toward others or, in some cases, toward oneself. Aggressive behavior is typically understood as intentional actions aimed at inflicting physical or psychological harm, expressed through verbal, physical, or indirect means [4]. Although aggression is influenced by multiple factors, contemporary studies highlight the decisive role of upbringing, particularly within the family environment. Dysfunctional family dynamics, lack of parental supervision, exposure to violence, and ineffective communication patterns are consistently identified as key contributors to the development of aggressive tendencies. Environments characterized by neglect, harsh discipline, and emotional deprivation significantly increase the likelihood of aggression during adolescence [5].

The life and work of the national leader of our people, Heydar Aliyev, serve as an exemplary model for generations, particularly in the context of family values and upbringing. He expressed highly valuable views on family education, emphasizing that family upbringing is a unique phenomenon based on the mutual love between parents and children. As he noted, if moral corruption enters the family environment and a child observes that family resources are obtained through dishonest means, this may lead to the formation of conflicting moral values and ultimately result in the distortion of the child’s upbringing [2].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Analysis of Recent Research and Publications. Aggression has been widely studied in both classical and modern psychological and pedagogical research. Prominent scholars such as Freud and Jung emphasized the instinctive and biological nature of aggression, suggesting that aggressive impulses are inherent in human beings. Later studies expanded this perspective by incorporating social and environmental factors. Azerbaijani researchers, including Əlizadə, Bayramov, Çələbiyev, and others, have investigated aggression in the context of education and family upbringing. International scholars have also examined the role of peer influence, media exposure, and socio-economic conditions. Despite numerous studies, there is no single universally accepted definition of aggression, which reflects its complex and multidimensional nature.

Purpose of the Article. The aim of this article is to analyze aggressive behavior among adolescents and young people, identify its main types, and explore the key factors contributing to its development.

Main Body. It should be emphasized that within psycho-pedagogical literature, a universally accepted definition of violence and aggression has not yet been fully established. Distinguished psychologists such as Z. Freud, C. Jung, and others have proposed varying interpretations, leading to the general conclusion that aggression manifests in different degrees across all societies, age groups, and contexts. Its occurrence largely depends on the level of social development, cultural norms, the degree of humanistic and democratic progress, as well as individuals' educational background, cultural awareness, and tolerance [6]. Sigmund Freud (1856–1939) argued that extreme levels of aggression may even culminate in death. In his view, violence, aggression, and anger are dynamic and activating impulses inherently present in the human organism as a consequence of human nature. These impulses stimulate and direct individuals toward aggressive and violent actions. Nevertheless, Freud maintained that such impulses can be regulated, thereby preventing potential destructive outcomes.

When intensified, these impulses may evolve into an instinct directed toward the destruction of oneself or others. Therefore, an individual must continuously engage in self-reflection, analyze personal characteristics, and develop the ability to exercise self-control [4, p. 7]. Freud further suggested that intergroup conflicts, hostility, and animosity are inevitable phenomena. The collision of interests among individuals generates contradictions, which, in turn, give rise to aggression and violence. At the same time, he pointed out that hostility directed at one group may paradoxically foster unity and cohesion among others. Scholars examining the origins of aggression indicate that aggressive behavior and violence can emerge at any stage of life. However, such tendencies often originate in childhood and become more pronounced during adolescence and early adulthood. These patterns are shaped by a combination of biological and genetic predispositions, personality types, individual psychological characteristics, environmental conditions, the influence of mass media, and, most importantly, family upbringing and subsequent educational experiences [7].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

When upbringing and supervision weaken or lose their significance, behavioral disturbances arise, leading to manifestations of aggression and rudeness. Prominent Azerbaijani pedagogues and psychologists, Professors A. Alizade and H. Alizade, have highlighted that when educational (upbringing) aspects are neglected, the instructional function of teaching becomes overly dominant. As a result, teachers tend to focus exclusively on knowledge transmission. However, they often overlook the fact that effective educational outcomes cannot be achieved through instruction alone. Even a less experienced teacher understands that it is impossible to effectively teach a student who is undisciplined and lacks basic manners. Consequently, when upbringing is marginalized, the process of learning becomes considerably more challenging [5, p. 282].

Alongside these considerations, there are several key factors that contribute to the emergence of aggressive behavior. These can be outlined as follows:

1. Biological factors – Aggression may be genetically inherited, meaning that certain individuals carry a predisposition toward aggressive tendencies, which can be passed on to subsequent generations.

2. Psychological influences within the family or social group – Exposure to stressful or provoking psychological environments within families or collectives can foster aggression.

3. Negative socio-psychological conditions among adolescents and youth groups – Unfavorable peer environments may intensify aggressive tendencies.

4. Inappropriate pedagogical interactions – Ineffective communication, negative teacher-student relationships, and poor pedagogical cooperation may contribute to aggressive behavior.

5. Socio-economic difficulties within the family – Financial instability, poverty, and lack of proper household management can create stress that leads to aggression.

6. Improper upbringing environment – Dysfunctional or inconsistent parenting styles can negatively affect behavior.

7. Unhealthy family relationships – Poor communication and conflict between parents and children or among family members may increase aggression.

8. Negative adult behavior toward children – Exposure to aggressive actions, psychological pressure, or physical abuse from adults can significantly influence children’s behavior.

9. Stress – One of the major causes, as aggression may arise as a response to intense emotional tension.

10. Improper support for children with special needs – Inadequate approaches in working with children and youth with conditions such as autism, Down syndrome, or thalassemia may lead to behavioral difficulties.

11. Negative peer influence – Unfavorable friendships and social circles may encourage aggressive tendencies.

12. Physiological factors – Hormonal changes, including increased levels of adrenaline or testosterone, may heighten the likelihood of aggressive behavior.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

13. Mental health conditions – Disorders such as personality disorders, psychosis, or depression may contribute to aggression and violent tendencies.

14. Loneliness and unmet needs – Emotional deprivation and lack of fulfillment of basic needs can provoke aggressive reactions.

15. Misuse of technology and media – Excessive or inappropriate use of digital media may negatively influence behavior.

Aggression can manifest under various circumstances as a result of the interaction of these factors and may appear in different forms.

In many cases, when adolescents or young individuals are unable to satisfy their basic needs, such as food, rest, social interaction, or emotional support, they may experience feelings of helplessness, failure, disappointment, or frustration. These emotional states, combined with stress and anxiety, can lead to aggressive behavior. Similarly, excessive fatigue, physical discomfort, loneliness, and social isolation may further intensify such tendencies. Unemployment and inactivity among young people can also contribute to behavioral deterioration. The renowned French philosopher, educator, and psychologist Jean-Jacques Rousseau emphasized this idea in his work, advising that one should never leave the hands idle or the mind unoccupied, as idleness can lead to moral decline and destructive behavior.

Moreover, excessive exposure to violent films, inappropriate content, and superficial entertainment on television and the Internet can significantly contribute to the development of aggression. In today's technology-driven era, adolescents have easy access to digital devices and online platforms. However, when these technologies are not used for educational and intellectual development, but instead for prolonged gaming, social media consumption (such as TikTok), and passive entertainment, they may negatively affect cognitive abilities, critical thinking, imagination, and overall mental development. Therefore, it is essential to promote the conscious and responsible use of smartphones and digital technologies, ensuring that they serve educational purposes and contribute to intellectual growth rather than behavioral decline.

Improper use of technology, exposure to low-quality media content, and inappropriate technological products can become significant sources of aggression in children. Prolonged engagement in computer and online games, in particular, may contribute to the development of aggressive and violent tendencies among children and adolescents. At school age, children are often psychologically vulnerable and more susceptible to external influences. It should be taken into consideration that they can quickly become absorbed in virtual environments, where the desire to win may lead them to use any means, including shouting or inappropriate language. Such factors have a negative impact on their psychological well-being and may result in disturbances of the nervous system, as well as the development of various somatic disorders. Therefore, parents must be well-informed about harmful influences affecting a child's mental health and should be able to intervene in a timely and effective manner. The use of наркотіс substances, addictive medications, tobacco, and alcohol can further increase the likelihood of undesirable behaviors, including aggression and

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

violence, not only in adults but also among adolescents and young people. Exposure to violence or aggression directed at a young person may also provoke strong feelings of anger, which in turn can lead to retaliatory aggressive behavior. In this way, aggression often becomes both a reaction and a learned pattern of response.

Aggressive tendencies in adolescents and youth frequently give rise to negative emotions such as hostility, resentment, anger, and hatred. As a consequence, individuals may resort to destructive or harmful behaviors. If such situations are left unaddressed and without proper supervision, they may result in psychological disorders, self-harm, or other serious health problems.

It is important to note that aggression is often rooted in a range of emotional states, including fear, frustration, the need for self-defense, the desire for self-expression and self-affirmation, as well as egocentric tendencies. These emotions can act as driving forces behind behavior. Youth, by nature, is associated with energy and dynamism; however, when this energy is not guided in a constructive direction, it may manifest in the form of aggression and maladaptive behavior.

Aggressive behavior can take various forms. Leading psychologists have classified these manifestations into several main types, which can be summarized as follows:

-Physical aggression – direct physical harm, bodily injury, or violent attacks.

-Psychological aggression – insults, humiliation, shouting, ridicule, or verbal abuse.

-Indirect aggression – influencing others in a harmful way through third parties or indirect actions.

-Reactive aggression – verbal or physical responses to external provoking stimuli.

-Verbal aggression – open use of offensive language, swearing, or harsh expressions.

-Negativism – opposition to established rules or authority, expressed through destructive actions such as breaking or damaging objects.

-Passive aggression – silent resistance, refusal to respond, or indirect opposition.

Professor N.Z. Chalabiyev, in his textbook *Family Psychology*, emphasizes that family violence and aggression have existed throughout all historical periods. The roots of domestic violence can be traced back to ancient times and are even reflected in folklore and oral traditions. Despite the progress of modern civilization, various forms of family aggression still persist within contemporary families. Such environments can contribute to the emergence of both psychological and physical aggression among children, adolescents, and young people [6, p. 320].

From this perspective, the role of the family environment and effective parental supervision is of critical importance in shaping children's behavior. Adolescence, often referred to as a "crisis period," is a particularly sensitive stage of development. During this time, young individuals may display irritability, disrespectful attitudes toward parents and teachers, and a tendency to engage in conflicts with peers and adults.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Preventing such behaviors largely depends on parental authority, proper upbringing, and strong cooperation between the family and the school.

In some cases, parents fail to pay sufficient attention to the problems of adolescents, communicate with them inadequately, or show little interest in their education and social environment. As a result, young individuals may feel unable to share their concerns or seek support from their parents, leading them to turn to alternative social environments. This situation often gives rise to misunderstandings and conflicts within the family, where adolescents may respond with disobedience, resistance, and even aggression toward their parents.

Conclusion. In conclusion, it can be stated that aggressive and violent tendencies observed during adolescence and youth often originate in early childhood. Although various causes, types, and contributing factors have been discussed, it is important to highlight that these negative traits can be corrected through appropriate re-education and guidance. Adolescents and young individuals should be encouraged to engage in self-development and self-regulation. Practices such as self-reflection, monitoring one's emotions and reactions, and developing emotional awareness can play a significant role in reducing aggression. Additional supportive activities, including meditation, yoga, physical exercise, outdoor walks, artistic expression (such as music, dance, and drawing), reading, and spending quality time with family and friends, can contribute to emotional balance and gradual behavioral improvement.

References

1. Aliyev, H. A. (1979, April 30). *The formation of an active life position, the practice and current problems of moral education*. Xalq Newspaper.

2. Aliyev, I. H. (2022, February 2). *Speech at the Youth Forum dedicated to the 25th anniversary of Azerbaijan Youth Day*. Xalq Newspaper.

3. Alizade, A. A., Alizade, H. A., & Alizade, S. H. (2019). *Psychopedagogy*. Baku: Ecoprint.

4. Anderson, C. A., & Bushman, B. J. (2002). Human aggression. *Annual Review of Psychology*, *53*, 27–51.

5. Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Prentice Hall.

6. Chalabiyev, N. Z. (2015). *Family psychology*. Baku: Mutarjim.

7. Freud, S. (1920). *Beyond the pleasure principle*. International Psychoanalytic Press.

8. Freud, S. (2016). *An introduction to psychoanalysis* (A. Gunduz, Trans.). Qanun Publishing. (Original work published earlier)

9. Fromm, E. (1973). *The anatomy of human destructiveness*. Holt, Rinehart and Winston.

10. Giddens, A. (2021). *Sociology* (9th ed.). Polity Press.

11. Lerner, R. M., & Steinberg, L. (2019). *Handbook of adolescent psychology* (4th ed.). Wiley.

12. Steinberg, L. (2017). *Adolescence* (11th ed.). McGraw-Hill Education.

Література

1.Əliyev İ.H. Azərbaycan gəncləri gününün 25 illiyinə həsr olunmuş Gənclər forumunda nitq. 02 fevral 2022-ci il // *Xalq qəzeti*, 02.02.2022.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

2.Əliyev H.Ə. Fəal həyat mövqeyinin formalaşması, mənəvi tərbiyənin təcrübəsi və aktual problemləri. Beynəlxalq Ümumittifaq Konfransı materialları. Bakı, 17–27 aprel 1979 // *Xalq qəzeti*, 30 aprel 1979.

3. Freyd Z. *Psixoanalizlə ilkin tanışlıq*. Tərcümə edən: Araz Gündüz. Bakı: Qanun, 2016,160s.

4.Əlizadə Ə.Ə., Əlizadə H.Ə., Əlizadə S.H. *Psixopedaqogika*. Bakı: Ekoprint, 2019, 368 s.

5.Çələbiyev N.Z. *Ailə psixologiyası*. Bakı: Mütərcim, 2015, 424 s.

6.Lerner R.M., Steinberg L. *Handbook of Adolescent Psychology* (4th ed.). Hoboken, NJ: Wiley, 2019.

7.Giddens A. *Sociology* (9th ed.). Cambridge: Polity Press, 2021.

8.Steinberg L. *Adolescence* (11th ed.). New York: McGraw-Hill Education, 2017.

9.Anderson C.A., Bushman B.J. Human aggression // *Annual Review of Psychology*, 2002, Vol. 53, pp. 27–51.

10.Bandura A. *Social Learning Theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1977.

11.Freud S. *Beyond the Pleasure Principle*. Vienna: International Psychoanalytic Press, 1920.

Дата першого надходження статті до видання: 29.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

UDC 378.147:159.9:811.111:005.95

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3954-3965

Batryn Natalia Volodymyrivna PhD in Philology, Ass. Professor of Department of international economic relations, West Ukrainian National University, Ternopil, https://orcid.org/0000-0001-5449-6302

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF USING THE ADKAR MODEL IN TEACHING BUSINESS ENGLISH AND MANAGEMENT DURING WARTIME

Abstract. Wartime conditions fundamentally transform educational environments by increasing psychological stress, disrupting the learning process, and altering students' motivation. In higher education, these challenges are particularly visible in Business English and Management courses, where communication, collaboration, leadership, and decision-making competencies are central to successful learning outcomes. This article explores the psychological aspects of implementing the ADKAR Model in teaching Business English and Management during wartime. Originally developed as a change management framework, the ADKAR Model (Awareness, Desire, Knowledge, Ability, and Reinforcement) is analyzed as a pedagogical and psychological mechanism that supports adaptation, resilience, and professional identity formation under crisis conditions. The study examines how each stage of the model addresses specific psychological needs, including uncertainty reduction, emotional regulation, motivation restoration, self-efficacy development, and long-term adaptation. The article also discusses trauma-informed pedagogy, emotional resilience, communication anxiety, and crisis-oriented educational practices. Special attention is paid to the role of psychological safety and emotional support in maintaining students' academic engagement during periods of instability and uncertainty. The article emphasizes that wartime education requires flexible teaching approaches capable of responding to students' emotional and cognitive needs while preserving the quality of professional training. The findings suggest that the ADKAR model may serve not only as an educational management tool but also as an effective psychological framework for supporting students' adaptation and sustainable learning in wartime realities.

Keywords: ADKAR Model, wartime education, educational psychology, psychological resilience, trauma-informed pedagogy, change management, student motivation, emotional resilience, communication competence, self-efficacy, crisis learning, adaptive teaching.

Батрин Наталія Володимирівна кандидат філологічних наук, доцент кафедри міжнародних економічних відносин, Західноукраїнський національний університет, Тернопіль, https://orcid.org/0000-0001-5449-6302

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ МОДЕЛІ ADKAR У ВИКЛАДАННІ ДІЛОВОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ТА МЕНЕДЖМЕНТУ ПІД ЧАС ВОЄННОГО ЧАСУ

Анотація. Умови воєнного часу докорінно трансформують освітнє середовище, посилюючи психологічний стрес, порушуючи навчальний процес і змінюючи мотивацію студентів. У закладах вищої освіти ці виклики особливо помітні під час викладання ділової англійської мови та менеджменту, де комунікація, співпраця, лідерство та навички прийняття рішень є ключовими складовими успішного навчання. У статті досліджуються психологічні аспекти впровадження моделі ADKAR у викладання ділової англійської мови та менеджменту в умовах війни. Спочатку розроблена як модель управління змінами, модель ADKAR (Awareness, Desire, Knowledge, Ability, Reinforcement − усвідомлення, бажання, знання, здатність і підкріплення) аналізується як педагогічний і психологічний механізм, що підтримує адаптацію, стійкість та формування професійної ідентичності в кризових умовах. У дослідженні розглядається, як кожен етап моделі відповідає певним психологічним потребам, зокрема зниженню невизначеності, емоційній саморегуляції, відновленню мотивації, розвитку самоефективності та довготривалій адаптації. У статті також висвітлюються питання травмо-орієнтованої педагогіки, емоційної стійкості, комунікативної тривожності та кризово-орієнтованих освітніх практик. Особливу увагу приділено ролі психологічної безпеки та емоційної підтримки у збереженні академічної залученості студентів у періоди нестабільності та невизначеності. У статті наголошується, що освіта в умовах війни потребує гнучких підходів до навчання, здатних реагувати на емоційні й когнітивні потреби студентів, одночасно зберігаючи якість професійної підготовки. Результати дослідження свідчать про те, що модель ADKAR може слугувати не лише інструментом управління освітнім процесом, а й ефективною психологічною основою для підтримки адаптації студентів та забезпечення сталого навчання в умовах воєнної реальності.

Ключові слова: модель ADKAR, освіта в умовах війни, педагогічна психологія, психологічна стійкість, травмо-орієнтована педагогіка, управління змінами, мотивація студентів, емоційна стійкість, комунікативна компетентність, самоефективність, кризове навчання, адаптивне викладання.

Problem Statement. Wartime conditions create psychological, social, and educational disruptions that significantly affect the quality of higher education. Students studying Business English and Management during periods of armed conflict often experience chronic stress, anxiety, emotional exhaustion, reduced motivation, communication insecurity, and difficulties with concentration and professional self-development. These psychological factors negatively influence the acquisition of communication, leadership, and managerial competencies that are essential for future

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

professional activity. Traditional teaching approaches frequently fail to address the emotional and psychological needs of students in war conditions because they focus primarily on academic content delivery rather than adaptive psychological support. As a result, there is a growing need for pedagogical frameworks that combine educational effectiveness with emotional resilience, motivation enhancement, and psychological stabilization. The ADKAR Model, originally developed for organizational change management, offers a structured approach to individual adaptation through the stages of Awareness, Desire, Knowledge, Ability, and Reinforcement. However, its psychological and pedagogical potential in wartime higher education, particularly in teaching Business English and Management, remains insufficiently explored in academic research. Therefore, the problem lies in identifying how the ADKAR Model can be adapted and applied as a psychologically supportive pedagogical framework that helps students overcome wartime educational challenges, maintain motivation, develop communication and management competencies, and strengthen emotional resilience under conditions of prolonged crisis and uncertainty.

Literature Review. The psychological and pedagogical challenges of teaching during wartime have become an increasingly important area of educational research, particularly within higher education. Contemporary studies emphasize that armed conflict affects not only institutional structures and learning environments but also students' emotional stability, motivation, cognitive functioning, and professional identity formation. Researchers argue that educational continuity during crises requires flexible, trauma-informed, and psychologically supportive teaching approaches that promote resilience and adaptive learning [1].

Recent studies on wartime higher education demonstrate that prolonged exposure to war-related stress significantly influences students' psychological well-being and academic performance. Błaszczyk et al. (2025) investigated resilience mechanisms among students at Lviv University during the Russian-Ukrainian war and found that educational continuity depended on a process described as "shared resilience," where institutional flexibility and collaborative student practices jointly supported adaptation under crisis conditions. The authors emphasized that wartime education intensified emotional stress, uncertainty, and academic pressure while simultaneously increasing the importance of peer support and adaptive teaching methods [2].

The concept of trauma-informed pedagogy has also gained considerable attention in higher education research. Henshaw (2022) argued that trauma-informed educational approaches were essential for supporting students exposed to crisis situations, emphasizing the importance of safety, trust, empowerment, collaboration, and cultural responsiveness in educational environments. According to the author, higher education institutions must recognize the psychological effects of trauma on students' cognitive functioning, emotional regulation, and learning behaviors [3].

Similarly, Sichka, Darragh, and Petrie (2025) explored trauma-sensitive English language teaching in Ukraine during wartime and demonstrated that integrating social-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

emotional learning strategies into English instruction helped reduce anxiety, strengthen emotional resilience, and improve communication confidence among students. Their findings indicated that language learning during wartime requires emotionally supportive classroom environments where students feel psychologically safe to participate in communicative activities [4].

Research on English language education in wartime conditions further confirms the importance of psychological adaptation in the learning process. Westerlund et al. (2023) examined English teaching in Ukrainian higher education institutions during the pandemic and wartime periods and found that emotional instability, stress, and disrupted communication significantly affected students' learning experiences. The study highlighted the growing role of flexible instructional methods, emotional support, and technology-assisted learning in maintaining educational engagement during crises [5].

The role of resilience-oriented pedagogy has also been explored in recent educational research. Tykha (2025) investigated trauma-informed pedagogy through expressive writing practices among Ukrainian English language students and concluded that reflective and emotionally expressive educational activities contributed to psychological healing, emotional regulation, and resilience development [6]. The study demonstrated that language education could function not only as academic training but also as a mechanism of emotional support during wartime.

Educational management during wartime has become another important focus of contemporary scholarship. Nazaruk et al. (2025) analyzed educational management practices in Ukraine during the war and concluded that crisis conditions require transformational leadership, adaptive management strategies, and psychosocial support systems within educational institutions [7].

The researchers emphasized that educational leaders had to balance academic objectives with emotional and psychological support for students and teachers.

Research on stress resistance among university students also demonstrates the necessity of psychologically supportive pedagogical interventions. Kryvoshei (2025) argued that active learning methods, emotional self-regulation strategies, and psychosocial support mechanisms significantly strengthened students' resilience in wartime educational contexts [8]. The study highlighted the importance of adaptive teaching methods that reduce emotional overload and support coping strategies among learners.

Another significant contribution to wartime educational research was provided by Gladovic (2026), who examined the influence of war trauma and forced displacement on higher education pedagogy. The author proposed a framework integrating trauma-responsive curriculum design, displacement-informed pedagogy, and psychologically safe institutional practices.

The study demonstrated that wartime experiences fundamentally reshaped students' educational needs and required more empathetic and adaptive instructional approaches [9].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Additionally, Lavrysh et al. (2026) found that higher education institutions in Ukraine function not only as academic environments but also as spaces for coping, emotional connection, and resilience building [10]. Their research emphasized that supportive communication, collaborative learning, and psychologically safe educational communities contributed significantly to students' emotional adaptation during crisis conditions.

Despite the growing body of research on wartime pedagogy, trauma-informed education, and resilience in higher education, limited attention has been paid to the application of structured change-management frameworks such as the ADKAR Model in educational settings during wartime. Existing studies primarily focus on emotional support, institutional adaptation, and resilience-building strategies, while the psychological potential of systematic change-oriented models remains underexplored.

The ADKAR Model, developed by Hiatt (2006), conceptualized change as a sequential process involving Awareness, Desire, Knowledge, Ability, and Reinforcement [11]. Although widely used in organizational management, the model offers substantial pedagogical value because it aligns with key psychological adaptation processes involved in learning under crisis conditions. The model's emphasis on motivation, behavioral adaptation, gradual competence development, and sustained reinforcement corresponds closely with contemporary theories of self-efficacy (Bandura, 1997, p.216), emotional resilience, and adaptive learning.

Therefore, the present study addresses a significant research gap by examining the psychological aspects of implementing the ADKAR Model in teaching Business English and Management during wartime. The study contributes to contemporary wartime pedagogy by integrating change-management theory, trauma-informed teaching, and resilience-oriented educational practices into a unified psychological and pedagogical framework.

Purpose Statement. The purpose of this study is to investigate the psychological aspects of applying the ADKAR Model in teaching Business English and Management during wartime conditions. The study aims to examine how the stages of Awareness, Desire, Knowledge, Ability, and Reinforcement can support students' psychological adaptation, emotional resilience, motivation, communication confidence, and professional competency development in higher education during periods of crisis and instability.

Additionally, the research seeks to determine the pedagogical value of the ADKAR framework as a trauma-informed and change-oriented educational approach that promotes effective learning, psychological safety, and long-term professional development under wartime conditions.

Presenting main material. Wartime conditions significantly transform the educational process and create numerous psychological barriers that affect students' academic performance, emotional stability, and professional development. In higher education, students studying Business English and Management are particularly vulnerable to psychological stress because these disciplines require active

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

communication, teamwork, critical thinking, emotional engagement, and strategic decision-making [5]. Students in Ukrainian higher education institutions during wartime demonstrate increased levels of anxiety, emotional fatigue, concentration difficulties, and communication insecurity. The researchers note that educational instability negatively affects students' ability to participate in collaborative and communicative learning activities, which are central to language and management education [5].

Business English instruction becomes psychologically demanding because students are expected to communicate publicly, negotiate, participate in discussions, and present ideas in a foreign language. Under conditions of chronic stress, many students experience fear of mistakes, reduced self-confidence, and communication avoidance. The wartime trauma significantly increases language anxiety and emotional sensitivity during communicative tasks [4].

Similarly, management education is affected by wartime uncertainty because students often struggle with strategic thinking, leadership simulations, and long-term planning. The crisis conditions weaken students' perception of professional stability and future career opportunities, which negatively influences motivation and academic engagement [7]. Moreover, prolonged stress affects cognitive functioning. Trauma-related psychological reactions frequently impair memory retention, analytical reasoning, attention span, and information processing [3]. Consequently, traditional intensive teaching methods may become ineffective or emotionally overwhelming during wartime.

These challenges demonstrate the necessity of pedagogical models that support both academic achievement and psychological adaptation.

The ADKAR Model, developed by Hiatt (2006), was originally designed as a framework for organizational change management. The model includes five interconnected stages: Awareness, Desire, Knowledge, Ability, and Reinforcement [11].

Although ADKAR was initially intended for organizational transformation, its structure aligns closely with educational and psychological adaptation processes. Learning itself may be understood as a form of behavioral and cognitive change that requires emotional readiness, motivation, competence development, and long-term reinforcement [11]. During wartime, students experience continuous adaptation to unstable educational conditions, emotional stress, technological disruptions, and changing social realities. Therefore, the ADKAR framework provides a structured mechanism that can help students gradually adapt to educational challenges while maintaining psychological resilience.

The model is particularly valuable because it integrates emotional, cognitive, and behavioral dimensions of adaptation. Unlike traditional content-centered teaching approaches, ADKAR recognizes that successful learning depends on psychological readiness and emotional engagement. Bandura's (1997) theory of self-efficacy further supports the pedagogical relevance of the model [12, p. 214]. Students' belief in their

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

ability to succeed directly influences academic persistence, communication confidence, and emotional resilience. The ADKAR framework systematically strengthens these psychological factors through gradual progression and reinforcement.

Awareness, the first stage of the ADKAR Model, focuses on understanding why change or action is necessary. In wartime education, awareness plays an important psychological role because students frequently experience uncertainty, emotional disorientation, and decreased motivation. Instructors must explain the practical and professional relevance of continuing education during crisis conditions. Students who understand the value of Business English and Management competencies are more likely to maintain engagement despite emotional difficulties.

Business English courses can strengthen awareness by demonstrating how English communication supports international cooperation, humanitarian communication, global employment opportunities, academic mobility, and intercultural dialogue [4]. Management education can emphasize the importance of crisis leadership, organizational resilience, adaptive decision-making, conflict management, and strategic recovery planning [7]. Educational meaning-making significantly contributes to students' psychological resilience during wartime. When learners perceive education as purposeful and socially relevant, they demonstrate stronger emotional adaptation and persistence [2].

At the psychological level, awareness reduces feelings of chaos and helplessness because students begin to view learning as part of long-term personal and professional survival. Instructors can support awareness through transparent communication, clearly structured learning objectives, flexible academic expectations, and emotionally supportive classroom interaction [3]. These practices contribute to psychological safety, which is essential for effective learning during periods of crisis.

Desire, motivation and emotional engagement during crisis, the second stage of the ADKAR Model, concerns students' willingness to participate actively in the learning process. Wartime conditions often weaken motivation because emotional exhaustion, uncertainty, displacement, and economic insecurity reduce students' psychological energy. The emotional connection and social support significantly influence students' motivation in wartime higher education. Students remain academically engaged when they feel emotionally supported and socially connected within educational communities [10].

In Business English instruction, desire may be strengthened through interactive and professionally meaningful activities such as role-playing negotiations, international communication projects, business correspondence tasks, teamwork discussions, and intercultural communication simulations [4]. These activities restore students' perception of participation in global professional environments despite wartime isolation.

In management education, motivation increases when students analyze real crisis-management cases and explore adaptive leadership strategies relevant to wartime realities [7]. The psychological role of the instructor is especially significant at this

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

stage. Empathetic communication, emotional validation, and recognition of students' difficulties help strengthen trust and emotional engagement [3]. Besides, Self-Determination Theory also explains the importance of autonomy and competence in maintaining motivation. Students who experience some control over their educational process demonstrate stronger resilience and persistence under stress [13].

Therefore, teachers should provide flexible participation formats, adaptive deadlines, opportunities for collaborative learning, personalized feedback, and recognition of progress.

Knowledge, trauma-informed educational practices, the third stage of the ADKAR Model, focuses on acquiring skills and information necessary for adaptation and professional development. However, wartime trauma significantly affects cognitive functioning and information processing. Trauma influences memory, attention, emotional regulation, and concentration [3]. Consequently, educators must apply trauma-informed pedagogical approaches that reduce cognitive overload and support emotional stability.

Trauma-informed Business English instruction should include shorter instructional segments, visual learning materials, repetitive language practice, predictable lesson organization, and emotionally safe communication environments [4]. Language acquisition under stress becomes more effective when students experience psychological safety and reduced fear of failure. Similarly, management education should prioritize practical and adaptive competencies, including crisis communication, strategic flexibility, conflict resolution, emotional intelligence, and adaptive leadership [7]. Also, reflective and expressive learning practices improve emotional regulation and resilience among students affected by wartime trauma [6]. Therefore, integrating reflective discussions, journals, and collaborative problem-solving activities into educational practice may significantly enhance psychological adaptation.

The ADKAR framework contributes to cognitive stabilization because it organizes learning into gradual and manageable stages. Structured progression reduces anxiety and increases students' confidence in their ability to learn successfully [11].

Ability, developing self-efficacy and professional confidence, the third stage of the ADKAR Model, refers to the practical application of acquired knowledge. In psychological terms, this stage is closely related to self-efficacy, students' belief in their own competence and effectiveness. Bandura (1997) argued that self-efficacy develops through successful experiences, supportive feedback, and gradual mastery of increasingly complex tasks. Wartime conditions often weaken self-confidence because students experience repeated uncertainty and emotional stress.

Business English learners may doubt their communication abilities, particularly in speaking activities that involve public interaction. Teachers can strengthen ability by creating low-risk and supportive communicative environments. Effective strategies include pair and group discussions, guided presentations, simulation exercises, collaborative projects, and constructive formative assessment.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Management students benefit from leadership simulations, strategic decision-making exercises, teamwork projects, crisis-management case studies, and conflict-resolution scenarios. Repeated successful practice contributes not only to academic competence but also to psychological recovery. Students begin to reconstruct professional identity and regain confidence in their future capabilities [4, 7]. Thus, ability development functions as both an educational and psychological stabilization mechanism.

Reinforcement, long-term adaptation and emotional resilience, the final stage of the ADKAR Model, focuses on sustaining positive behavioral and educational changes over time. During wartime, students' motivation and emotional stability may fluctuate due to ongoing stress, displacement, or security threats. Therefore, continuous reinforcement becomes essential for maintaining learning engagement and psychological resilience.

Instructors can reinforce adaptation through regular encouragement, recognition of academic progress, peer-support systems, reflective learning practices, portfolio assessment, and mentoring relationships [10]. Educational environments functioning as communities of emotional support significantly strengthen students' resilience and persistence during crises.

In Business English education, reinforcement may involve long-term communication projects, participation in international online collaboration, and professional networking activities. In Management education, reinforcement strategies may include leadership portfolios, strategic planning projects, and collaborative problem-solving tasks.

Psychologically, reinforcement contributes to emotional stability, future-oriented thinking, persistence, professional optimism, and resilience [2]. The ADKAR framework therefore supports not only academic continuity but also long-term psychological adaptation during wartime.

Conclusions. This study examined the psychological aspects of applying the ADKAR Model in teaching Business English and Management during wartime conditions, focusing on its capacity to support student adaptation, emotional resilience, and professional development in higher education. The analysis demonstrates that wartime learning environments are characterized by elevated psychological stress, uncertainty, and cognitive overload, which significantly disrupt students' motivation, communication confidence, and long-term academic engagement.

The findings suggest that traditional pedagogical approaches are insufficient in crisis contexts because they often prioritize knowledge transmission over psychological adaptation. In contrast, the ADKAR Model offers a structured, psychologically informed framework that aligns educational progression with students' emotional and cognitive needs. Each stage of the model contributes to a specific dimension of adaptation: Awareness reduces uncertainty and creates meaning; Desire restores motivation and engagement; Knowledge supports cognitive accessibility through trauma-informed instruction; Ability strengthens self-efficacy

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

through practice; and Reinforcement ensures sustainability of learning and emotional stability.

The analysis highlights that awareness and desire are particularly critical in wartime education, as students often experience emotional exhaustion, anxiety, and reduced academic confidence. Establishing the relevance of education and fostering emotional engagement are therefore essential for maintaining participation in Business English and Management learning processes. Research indicates that when students perceive education as meaningful and supportive, their resilience and persistence significantly increase [2, 10].

Furthermore, trauma-informed pedagogical strategies are essential for effective implementation of the ADKAR Model in crisis settings. Reduced cognitive load, structured learning environments, emotional safety, and reflective practices contribute to improved knowledge acquisition and psychological stability [3, 6]. These approaches are particularly important in Business English and Management education, where communication performance, collaboration, and decision-making are central learning outcomes.

The study also confirms that ability development plays a key role in restoring students' professional identity and self-confidence. Through guided practice, simulations, and collaborative tasks, students gradually regain communication competence and leadership skills despite wartime instability. This process strengthens self-efficacy and supports long-term psychological recovery [8].

Finally, reinforcement ensures continuity of learning and emotional resilience by sustaining motivation and consolidating positive educational experiences. Supportive feedback, mentoring, and collaborative learning environments contribute to long-term adaptation and professional optimism even under prolonged crisis conditions [10].

Overall, the study concludes that the ADKAR Model is a valuable interdisciplinary framework for wartime higher education. It effectively integrates principles of change management, educational psychology, and trauma-informed pedagogy, offering a structured approach to supporting students' emotional well-being and academic success. Its application in Business English and Management education not only enhances learning outcomes but also contributes to psychological resilience, professional identity formation, and long-term adaptability in conditions of uncertainty and crisis. Future research should focus on empirical validation of the ADKAR Model in wartime educational settings, including quantitative measurement of student motivation, communication competence, and psychological resilience, as well as comparative studies across different disciplines and cultural contexts.

References:

1. Sych, T. (2024). Zabezpechennia psykholohichnoho zdorov'ia uchasnykiv osvitnoho protsesu v kryzovykh umovakh viiny. [Ensuring psychological health of the participants in the educational process in the crisis wartime conditions]. Mizhnarodnyy naukovyy zhurnal «Universytety

ISSN 2786-4952 Online

i liderstvo – International Scientific Journal of Universities and Leadership, 18, 138–152 [in Ukrainian]. DOI:10.31874/2520-6702-2024-18-138-152.

2. Błaszczyk, M., Kovalisko, N., Pieńkowski, P., et al. (2025). Coping with adversity: mechanisms of resilience in Ukrainian universities during the Russian-Ukrainian War—a perspective from Lviv University students. *Higher Education*. https://doi.org/10.1007/s10734-025-01506-z

3. Henshaw, L. A. (2022). Building trauma-informed approaches in higher education. *Behavioral Sciences*, 12(10), 368. https://doi.org/10.3390/bs12100368

4. Sichka, V., Darragh, J. J., & Petrie, G. M. (2025). Trauma-sensitive English teaching and SEL amid war in Ukraine. *ELT Journal*. https://doi.org/10.1093/elt/ccaf044

5. Westerlund, R., Chugai, O., Petrenko, S., & Zuyenok, I. (2023). Teaching and learning English at higher educational institutions in Ukraine through pandemics and wartime. *Advanced Education*. https://doi.org/10.20535/2410-8286.283353

6. Tykha, U. (2025). Fostering resilience in higher education: exploring trauma-informed pedagogy through expressive writing practices. *Journal of Learning Development in Higher Education*. https://doi.org/10.47408/jldhe.vi35.1329

7. Nazaruk, S., Budnyk, O., Tkachuk, T., Fomin, K., Sokołowska, B., & Ruszkowska, M. (2025). Pedagogical discourse on educational management in wartime: The Ukrainian case. *Multidisciplinary Journal of School Education*, *14*(1 (27), 13-32. https://doi.org/ 10.35765/mjse.2025.1427.01

8. Kryvoshei, K. (2025). Formuvannya stresostiykosti: innovatsiyni pedahohichni interventsiyi dlya zdobuvachiv vyshchoyi osvity v umovakh viyny [Building stress resistance: innovative pedagogical interventions for higher education students in war contexts]. Naukovyy visnyk Vinnyts′koyi akademiyi bezperervnoyi osvity. Seriya «Pedahohika. Psykholohiya» – Scientific Bulletin of Vinnytsia Academy of Continuing Education. Series «Pedagogy. Psychology», 1, 95–100 [in Ukrainian]. DOI:10.32782/academ-ped.psyh-2025-1.16.

9. Gladovic, C. (2026). Knowledge from displacement: war trauma in higher education. *Higher Education Research & Development*, 45(2), 489–507. https://doi.org/10.1080/ 07294360. 2026.2617291

10. Lavrysh, Y., Watanabe, M., Lytovchenko, I., et al. (2026). Education as emotional support: coping, connection and resilience among Ukrainian students in wartime. *Teaching in Higher Education*. https://doi.org/10.1080/13562517.2026.2614962

11. Hiatt, J. (2006). *ADKAR: A Model for Change in Business, Government and Our Community*. Prosci Research.

12. Bandura, A. (1997). *Self-Efficacy: The Exercise of Control*. New York: W.H. Freeman.

13. Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2020). Intrinsic and extrinsic motivation from a self-determination theory perspective: Definitions, theory, practices, and future directions. *Contemporary Educational Psychology, 61,* 101860. https://doi.org/10.1016/j.cedpsych.2020.101860

Література:

1. Сич, Т. (2024). Забезпечення психологічного здоров’я учасників освітнього процесу ЗВО в кризових умовах війни.Міжнародний науковий журнал і лідерство», 18,138-152. DOI:10.31874/2520-6702-2024-18-138-152.

2. Błaszczyk, M., Kovalisko, N., Pieńkowski, P., et al. (2025). Coping with adversity: mechanisms of resilience in Ukrainian universities during the Russian-Ukrainian War—a perspective from Lviv University students. *Higher Education*. https://doi.org/10.1007/s10734-025-01506-z

3. Henshaw, L. A. (2022). Building trauma-informed approaches in higher education. *Behavioral Sciences*, 12(10), 368. https://doi.org/10.3390/bs12100368

4. Sichka, V., Darragh, J. J., & Petrie, G. M. (2025). Trauma-sensitive English teaching and SEL amid war in Ukraine. *ELT Journal*. https://doi.org/10.1093/elt/ccaf044

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

5. Westerlund, R., Chugai, O., Petrenko, S., & Zuyenok, I. (2023). Teaching and learning English at higher educational institutions in Ukraine through pandemics and wartime. *Advanced Education*. https://doi.org/10.20535/2410-8286.283353

6. Tykha, U. (2025). Fostering resilience in higher education: exploring trauma-informed pedagogy through expressive writing practices. *Journal of Learning Development in Higher Education*. https://doi.org/10.47408/jldhe.vi35.1329

7. Nazaruk, S., Budnyk, O., Tkachuk, T., Fomin, K., Sokołowska, B., & Ruszkowska, M. (2025). Pedagogical discourse on educational management in wartime: The Ukrainian case. *Multidisciplinary Journal of School Education*, *14*(1 (27), 13-32. https://doi.org/10.35765/mjse.2025.1427.01

8. Кривошей К. Формування стресостійкості: інноваційні педагогічні інтервенції для здобувачів вищої освіти в умовах війни // Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія «Педагогіка. Психологія». 2025. № 1. С. 95–100. DOI: 10.32782/academ-ped.psyh-2025-1.16.

9. Gladovic, C. (2026). Knowledge from displacement: war trauma in higher education. *Higher Education Research & Development*, 45(2), 489–507. https://doi.org/10.1080/07294360.2026.2617291 Lavrysh, Y., Watanabe, M., Lytovchenko, I., et al. (2026). Education as emotional support: coping, connection and resilience among Ukrainian students in wartime. *Teaching in Higher Education*. https://doi.org/10.1080/13562517.2026.2614962

10. Hiatt, J. (2006). *ADKAR: A Model for Change in Business, Government and Our Community*. Prosci Research.

11. Bandura, A. (1997). *Self-Efficacy: The Exercise of Control*. New York: W.H. Freeman.

12. Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2020). Intrinsic and extrinsic motivation from a self-determination theory perspective: Definitions, theory, practices, and future directions. *Contemporary Educational Psychology, 61*, 101860. https://doi.org/10.1016/j.cedpsych.2020.101860

Дата першого надходження статті до видання: 29.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

UDC: 159.923:316.6

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3966-3976

Krymova Nataliia Oleksiivna Ph.D. in Psychology, Associate professor, «Southern Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky», Odesa, https://orcid.org/0000-0002-3845-955X

Dolomanzi Nadiia Oleskandrivna is a master's student at the State Institution «Southern Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky», Odesa

NARCISSISM AS A PREDICTOR OF YOUTH INVOLVEMENT IN SELFIE CULTURE

Abstract. The article provides a scientific, theoretical and empirical analysis of the influence of narcissistic personality traits on the involvement of young people in selfie culture, revealing the psychological mechanisms of self-presentation, dependence on external approval, and the role of self-acceptance and psychological well-being as regulators of this process.

The paper substantiates that narcissism as a personal characteristic of modern youth is a significant psychological factor that affects involvement in selfie culture in the digital environment. It is shown that selfie culture is not only a form of self-expression, but also a mechanism for constructing social identity, self-presentation, and obtaining external confirmation of one's own value. The above-mentioned issues are interdisciplinary in nature and are at the intersection of personality psychology, social psychology, and media psychology.

The methodological basis is the use of psychodiagnostic methods, as well as the analysis of the obtained empirical data. The study is based on a comprehensive approach to studying the personal characteristics of young people, which allowed us to identify the features of their connection with involvement in selfie culture. The analysis of the results made it possible to determine characteristic trends in the field of self-presentation, the level of orientation towards external approval, as well as the specifics of internal psychological mechanisms that regulate the behavior of an individual in the digital environment. The data obtained indicate that the use of selfies as a form of self-expression is determined not only by external social factors, but also by internal personal characteristics, in particular, the characteristics of self-attitude, the ability to self-regulation and the level of subjective well-being of the individual. It was established that involvement in selfie culture can be both adaptive and compensatory in nature, depending on the individual psychological characteristics of the individual. It has been found that the level of severity of narcissistic tendencies determines the degree of dependence on external approval as a key factor in maintaining self-esteem

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

and psychological balance of the individual. It was determined that narcissism should be considered not only as a personal characteristic, but as a complex psychological construct that performs the function of regulating the interaction of an individual with the digital environment.

Keywords: narcissism, youth, selfie culture, self-esteem, identity, self-presentation, social networks, online communication, personality psychology, psychological factors, socio-psychological characteristics.

Кримова Наталія Олексіївна кандидат психологічних наук, доцент кафедри сімейної та спеціальної педагогіки і психології, Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», м. Одеса, https://orcid.org/0000-0002-3845-955X

Доломанжи Надія Олександрівна магістрантка Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», м. Одеса

НАРЦИСИЗМ ЯК ПРЕДИКТОР ЗАЛУЧЕННЯ МОЛОДІ ДО СЕЛФІ-КУЛЬТУРИ

Анотація. У статті наданий науково-теоретичний та емпіричний аналіз впливу нарцисичних рис особистості на залученість молоді до селфі-культури із виявленням психологічних механізмів самопрезентації, залежності від зовнішнього схвалення та ролі самоприйняття і психологічного благополуччя як регуляторів даного процесу.

У роботі обґрунтовано, що нарцисизм як особистісна характеристика сучасної молоді виступає значущим психологічним чинником, який впливає на залученість до селфі-культури в умовах цифрового середовища. Показано, що селфі-культура є не лише формою самовираження, а й механізмом конструювання соціальної ідентичності, самопрезентації та отримання зовнішнього підтвердження власної цінності. Зазначена проблематика має міждисциплінарний характер і перебуває на перетині психології особистості, соціальної психології та медіапсихології.

Методологічну основу становить використання психодіагностичних методик, а також аналіз отриманих емпіричних даних. Дослідження базується на комплексному підході до вивчення особистісних характеристик молоді, що дозволило виявити особливості їхнього зв’язку із залученістю до селфі-культури.

Здійснений аналіз результатів дав змогу визначити характерні тенденції у сфері самопрезентації, рівень орієнтації на зовнішнє схвалення, а також специфіку внутрішніх психологічних механізмів, що регулюють поведінку особистості в цифровому середовищі. Отримані дані свідчать про те, що використання селфі як форми самовираження зумовлюється не лише зовнішніми

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

соціальними чинниками, а й внутрішніми особистісними характеристиками, зокрема особливостями самоставлення, здатністю до саморегуляції та рівнем суб'єктивного благополуччя особистості.

Встановлено, що залученість до селфі-культури може мати як адаптивний, так і компенсаторний характер залежно від індивідуально-психологічних особливостей особистості. З'ясовано, що рівень вираженості нарцисичних тенденцій зумовлює ступінь залежності від зовнішнього схвалення як ключового чинника підтримання самооцінки та психологічної рівноваги особистості. Визначено, що нарцисизм доцільно розглядати не лише як особистісну характеристику, а як складний психологічний конструкт, що виконує функцію регуляції взаємодії індивіда з цифровим середовищем.

Ключові слова: нарцисизм, молодь, селфі-культура, самооцінка, ідентичність, самопрезентація, соціальні мережі, онлайн-спілкування, психологія особистості, психологічні чинники, соціально-психологічні особливості.

Formulation of the problem. In today's digital society, there is a significant transformation of the ways of self-presentation of the individual. Social networks create new conditions for demonstrating oneself, which is especially evident in the spread of selfie culture as a form of visual self-expression [7]. For young people who are at the stage of identity formation, this practice is of particular importance, since it is associated with finding oneself, gaining social recognition and building an image of the «I».

In this context, the study of narcissism as a personality characteristic that is directly related to self-presentation, the need for approval and orientation to external evaluation is of particular importance [6; 11]. Social networks act as an environment that reinforces these trends, creating conditions for constant comparison, evaluation and demonstration of oneself [4].

Despite the availability of research in this area, the relationship between narcissism and involvement in selfie culture in combination with other psychological characteristics remains insufficiently studied, which determines the relevance of this work.

Analysis of recent research and publications. The issue of the influence of narcissism on the involvement of young people in selfie culture is actively studied in modern psychological science and is at the intersection of personality psychology, social and media psychology. The theoretical foundations of understanding narcissism were laid in the works of classical authors [6; 8], however, in modern research, the main attention is focused on its manifestations in the digital environment.

In particular, modern scientific works demonstrate that narcissism is associated with increased activity in social networks, orientation to self-presentation and dependence on social approval [4; 5; 11]. It has been established that individuals with more pronounced narcissistic traits create and publish selfies more often, and also pay more attention to the visual image and reactions of the audience [3; 10].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Empirical studies indicate the presence of a statistically significant relationship between the publication of selfies on social networks and the level of severity of narcissistic personality traits [8]. It has been established that the use of social media creates conditions for the formation and maintenance of a positively colored image of the «I», and also ensures regular receipt of external approval in the form of likes, comments and reactions. Such a feedback system can contribute to the strengthening of narcissistic tendencies, in particular, orientation towards external validation and reinforcement of self-esteem.

In addition, individuals with a higher level of narcissism demonstrate a pronounced tendency towards positive self-presentation in the online environment, which is manifested in more frequent posting of selfies and carefully controlled construction of their own digital image.

A separate direction of modern research is related to the study of internal psychological factors that influence behavior in the digital environment, in particular self-esteem, self-acceptance and psychological well-being [1; 2]. It has been established that these characteristics can act as regulators of involvement in selfie culture and determine its adaptive or compensatory nature.

Thus, modern research confirms the existence of a connection between narcissism and digital self-presentation, however, the issue of a comprehensive analysis of this relationship, taking into account internal psychological factors, remains insufficiently studied, which makes this study relevant.

The purpose of the article – to conduct a comprehensive scientific, theoretical and empirical analysis of the influence of narcissistic personality traits on youth involvement in selfie culture, as well as to identify psychological mechanisms of self-presentation and dependence on external approval.

Presentation of the main material. In today's digital society, there is a significant transformation of the ways of self-presentation of the individual. Social networks create new conditions for demonstrating oneself, which is especially evident in the spread of selfie culture as a form of visual self-expression [7]. For young people who are at the stage of identity formation, this practice is of particular importance, since it is associated with finding oneself, gaining social recognition and building an image of the «I».

The concept of narcissism has a deep theoretical basis in psychology and is considered as a complex multidimensional phenomenon. It was first systematically described in the works of Z. Freud, who considered narcissism as a normal stage of mental development associated with the formation of the «I» [6].

Later, the study of narcissism was expanded in the works of H. Kohut and O. Kernberg, who defined it as a personality structure that can have both adaptive and pathological manifestations. H. Kohut emphasized [9] that the formation of healthy narcissism occurs under conditions of adequate reflection of the child’s experience and empathetic support from significant others at an early age. The deficit of such interactions leads to a violation of the integrity of the self, which is manifested in the

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

formation of vulnerable or grandiose narcissistic structures. In adulthood, this can manifest itself in dependence on external approval, instability of self-esteem and difficulties in affective regulation.

O. Kernberg considered pathological narcissism as a consequence of a violation of the integration of the self and object representations, linking the narcissistic organization of the personality with the dominance of primitive defense mechanisms, in particular idealization, devaluation and splitting. The narcissistic personality, according to this approach, is characterized by a grandiose image of the self, a deficit of empathy and complications in the formation of mature object relations, which causes chronic interpersonal conflicts.

In the κleinian psychoanalytic tradition, narcissism is conceptualized as a defensive organization of the psyche that prevents the individual from experiencing the depressive position, namely the recognition of object ambivalence and one's own aggression toward the object. In this framework, narcissistic defenses function to protect the psyche from the anxiety associated with loss, guilt, and dependence on the object.

H. Rosenfeld described destructive narcissism, in which the idealized self becomes fused with destructive impulses and simultaneously opposes dependency on the object. In this context, narcissism serves as a defense against experiences of loss, guilt, and psychic dependence; however, this protection is achieved at the cost of emotional isolation and the devaluation of others.

Representatives of the mentalization-based approach conceptualize narcissism as a consequence of a limited capacity for mentalization, particularly in situations of heightened affective arousal. Narcissistic reactions emerge when the psyche is unable to sustain the complexity of both internal and external mental states. From this perspective, narcissism represents a mode of simplifying the internal world and reducing affective overload through the reduction of the other to a merely functional role.

In contemporary psychoanalytic discourse, narcissism is increasingly understood as a dynamic mode of self-organization aimed at maintaining psychological coherence in the presence of internal and interpersonal threats. This perspective allows narcissistic manifestations to be interpreted not only as pathological phenomena but also as adaptive strategies that develop in response to a deficit of stable experiences of recognition.

Particular attention in current research is devoted to the phenomenon of vulnerable narcissism, which often remains underdiagnosed in both clinical and social contexts. In contrast to overt grandiosity, it is characterized by heightened sensitivity to shame, a tendency toward self-devaluation, and a latent need for recognition. Within this framework, narcissism is not merely an excess of self-love but rather a manifestation of a chronic deficit in a stable sense of personal worth.

From the perspective of developmental psychology, narcissism can be regarded as an indicator of the quality of early interpersonal relationships and the psyche's

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

capacity to maintain ego integrity under conditions of frustration. A mature personality is not devoid of narcissistic needs; however, it is capable of integrating them into more complex systems of self-reflection, empathy, and mutual recognition. Thus, within contemporary psychoanalytic approaches, narcissism is conceptualized as a continuum of self-relational forms reflecting the degree of psychological maturity and relational integration of the personality.

From this perspective, narcissism can be understood as a mechanism of affective self-regulation that becomes activated in response to disruptions in the experience of personal significance. In this context, phenomena such as grandiosity, idealization, and devaluation serve a compensatory function aimed at preserving the coherence of the self. They operate as psychological strategies for stabilizing the ego, intended to mitigate its vulnerability and restore internal psychological equilibrium.

In contemporary psychology, narcissism is regarded not merely as a clinical phenomenon, but as a complex configuration of personality traits that includes elevated self-esteem, a strong need for recognition, orientation toward self-presentation, heightened sensitivity to evaluation, and a pronounced desire for social approval [11]. An important distinction is made between adaptive and maladaptive forms of narcissism.

Adaptive narcissism is associated with confidence, ambition, and the capacity for self-realization, whereas maladaptive narcissism is characterized by dependence on external validation, internal instability of self-esteem, and increased vulnerability to criticism.

Thus, contemporary approaches to the study of narcissism conceptualize it not as a static personality trait or exclusively as a clinical deviation, but rather as a dynamic system of self-regulation and interpersonal interaction that is shaped and continuously modulated by cultural, social, and developmental factors. This interpretation is consistent with modern theoretical models that conceptualize narcissism as a continuum of manifestations, within which grandiose and vulnerable forms represent different poles of a single underlying psychological phenomenon.

Furthermore, emphasis is placed on the decisive role of early interpersonal relationships in the development of affective regulatory capacities, which corresponds to the principles of psychoanalytic and relational theories of personality development. Within contemporary conceptual frameworks, narcissism is also interpreted as a response to a deficit in experiences of recognition, as well as a set of adaptive strategies aimed at maintaining a stable sense of self-esteem under conditions of psychological vulnerability. In this regard, it is also essential to consider the socio-cultural context, particularly the influence of media environments and possible gender-related differences in the expression of narcissistic tendencies.

Within the digital environment, narcissism acquires new forms of expression. Social networking platforms create conditions for continuous self-presentation, whereby individuals are able to construct and actively manage their personal image while simultaneously receiving immediate social feedback. This significantly enhances

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

the importance of external evaluation and may contribute to the development of dependence on social approval as a primary mechanism for sustaining self-esteem.

Selfie culture represents one of the most prominent manifestations of contemporary digital communication. It functions not only as a means of documenting life events, but also as a tool for constructing and transmitting identity. Through selfies, individuals produce a visual representation of the self that may not fully correspond to the actual «self», yet aligns with desired or socially approved images of identity.

From the perspective of social psychology, selfie culture is closely associated with theories of self-presentation and impression management [7]. Individuals tend to strive to appear attractive, successful, and socially significant, which becomes particularly salient in the context of high competition within social networking environments.

In this sense, selfies function not only as a medium of self-expression, but also as an instrument of social positioning and identity negotiation.

For young people, selfie culture carries additional significance, as it coincides with a critical developmental period of identity formation. The need for recognition, self-exploration, and the establishment of social connections makes digital platforms an important environment for personality development.

The relationship between narcissism and selfie culture can be explained through several key psychological mechanisms.

First, there is the mechanism of self-presentation. Individuals with elevated levels of narcissism tend to actively control the image they present to others [9], which is expressed through the careful selection and editing of photographs, the frequency of postings, and a strong orientation toward audience feedback and reactions.

Second, the need for external validation plays a crucial role. Likes, comments, and other forms of feedback function as indicators of social approval, thereby contributing to the maintenance and reinforcement of self-esteem [3].

Third, selfie culture may serve a compensatory function. In cases of unstable or fragile self-esteem, it can be used as a means of obtaining confirmation of one’s significance, value, and social worth.

An important aspect of analyzing narcissism in the context of selfie culture is its connection to identity formation within the digital environment. Contemporary youth increasingly use social networking platforms as a space for experimenting with the «self», which allows not only the reflection of reality but also the construction of a desired version of oneself. In this process, selfies function as a visual instrument through which individuals perform the presentation of their identity, adapting it to perceived social expectations.

A distinctive feature of digital self-presentation is its controllability and selectivity. Unlike face-to-face interaction, social networks enable users to regulate which aspects of personality are displayed and which are concealed. This creates conditions for the construction of an idealized self-image that may not fully correspond to the actual self. In individuals with higher levels of narcissism, this tendency may

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

become more pronounced, as they strive to maintain a consistently positive impression on others [4].

At the same time, it is important to emphasize that such behavior is not necessarily indicative of maladjustment. In moderate forms, it may serve a psychological protective function, enabling individuals to maintain stable self-esteem and a sense of personal significance. Thus, selfie culture should be understood not only as an external manifestation of narcissism but also as a complex mechanism of internal psychological regulation.

Finally, particular attention should be given to the influence of social media on the formation of standards of appearance and behavior. Continuous exposure to idealized representations fosters social comparison processes. Individuals evaluate themselves in relation to others, which may both stimulate self-improvement and generate dissatisfaction with the self [11].

In this context, selfies become a tool through which individuals attempt to conform to existing standards or even surpass them.

In the conducted study, the aim of which was to theoretically and empirically analyze the influence of narcissistic personality traits on young people's engagement in selfie culture, 60 respondents belonging to the «youth» age category participated. This made it possible to carry out a comprehensive analysis of personality characteristics and their relationship with involvement in selfie culture. To achieve the stated objective, a set of psychodiagnostic instruments was employed, namely the «Dark Triad» questionnaire (SD3), the Individual Composition of Qualitative Indicators of Self-Acceptance by O. P. Sannikova and I. O. Hordiienko, the Rosenberg Self-Esteem Scale, the Self-Monitoring Scale by M. Snyder, and the Psychological Well-Being Scale by C. Ryff.

The analysis of the results obtained using the «Dark Triad» questionnaire showed that medium and elevated levels of narcissism predominate in the sample, being identified in approximately 68,3% of respondents, whereas a low level was observed in 31,7%. This indicates a pronounced orientation of young people toward self-presentation, social recognition, and increased sensitivity to external evaluation. Machiavellianism indicators demonstrated predominantly moderate levels (61,7%), with high levels identified in 23,3% and low levels in 15% of respondents, which suggests the presence of adaptive social behavior and a flexible capacity for impression management. The level of psychopathy in most cases remained within the normative range: a medium level was found in 70% of respondents, a low level in 20%, while only 10% demonstrated elevated scores. Thus, narcissism appears as the leading component among the «Dark Triad» traits and has the most pronounced influence on behavioral manifestations in youth.

The results of the self-acceptance assessment indicated that a medium level of the integral self-acceptance index characterizes 63,3% of respondents, a high level 21,7%, and a low level 15%. A more detailed analysis of self-acceptance components revealed that both emotional and cognitive components are more frequently expressed

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

at a moderate level, indicating partial self-acceptance and a relatively coherent self-concept. At the same time, the behavioral component of self-acceptance in most respondents is characterized by lower or moderate indicators, while high levels are observed significantly less frequently. This may suggest that actual behavior does not always correspond to the internal self-image, and that self-realization is more often transferred into the digital space. In this context, social networking platforms, particularly selfie culture, function as an alternative environment in which individuals can construct and express a desired self-image, thereby compensating for the limited behavioral self-realization in offline life.

The analysis of results obtained using the Rosenberg Self-Esteem Scale showed that a high level of self-esteem is characteristic of 30% of respondents, a medium level is observed in 58,3%, while a low level is identified in 11,7% of the participants. These data indicate a relative stability of self-esteem among the majority of young people; however, they also suggest its potential dependence on external factors. It was established that under conditions of medium and reduced levels of self-esteem, the need for social approval increases, which correlates with narcissistic tendencies and the desire to obtain positive feedback in the digital environment.

The results obtained using the Self-Monitoring Scale demonstrated that a medium level of this characteristic is present in 65% of respondents, a high level in 25%, and a low level in 10%. This indicates that the majority of young people are capable of regulating their behavior in accordance with social context and perceived expectations. In combination with elevated levels of narcissism, high self-monitoring contributes to the formation of controlled self-presentation, which is manifested in the deliberate construction of a desired self-image in social networking platforms.

The analysis of psychological well-being based on C. Ryff's model revealed that a high level is characteristic of 23,3% of respondents, a medium level of 63,3%, while a low level is identified in 13,4% of the participants. Across individual subscales, medium values also predominate, which indicates relative emotional stability and adaptive functioning. At the same time, it was found that respondents with lower levels of psychological well-being demonstrate a stronger orientation toward external approval, which may intensify narcissistic manifestations as a compensatory mechanism for maintaining self-esteem.

It was further revealed that narcissistic traits, predominantly represented at medium and elevated levels, are associated with orientation toward self-presentation, a heightened need for social approval, and increased sensitivity to external evaluation. In contrast to other components of the «Dark Triad», namely machiavellianism and psychopathy, these traits do not demonstrate a decisive influence on the investigated processes, which allows narcissism to be considered the central element in the formation of behavior within the digital space.

It has been established that narcissism is closely interconnected with indicators of self-acceptance, self-esteem, and psychological well-being. In particular, the medium levels of self-acceptance and self-esteem observed in the majority of

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

respondents are accompanied by a less pronounced behavioral component of self-acceptance, which indicates a certain discrepancy between the internal self-concept and its behavioral realization in real life. Within this context, social networking platforms, particularly selfie culture, function as an alternative space for self-expression, where individuals are able to construct and present a desired self-image and obtain necessary social validation.

Conclusion. Thus, narcissism in the contemporary socio-cultural context should be understood not merely as a stable personality trait, but rather as an important and dynamic mechanism of interaction with the digital environment. This mechanism structures and regulates the ways in which individuals engage in self-presentation practices, construct and maintain their online identity, and negotiate their social image in response to external feedback. In particular, narcissism plays a crucial role in determining the degree to which individuals become dependent on external approval, such as likes, comments, and other forms of social validation, which serve as key regulators of self-esteem and emotional stability in online contexts.

Moreover, the findings suggest that selfie culture operates simultaneously as a form of psychological adaptation and as a compensatory strategy that allows individuals to maintain a coherent and socially validated sense of self in the absence of stable offline reinforcement. Consequently, selfie practices may function as a means of reinforcing self-worth, particularly in individuals with heightened narcissistic tendencies, by providing continuous opportunities for social comparison, feedback reception, and identity construction.

In this regard, narcissism should be conceptualized within the contemporary socio-cultural framework not only as an individual difference variable, but also as a central psychological mechanism that shapes patterns of engagement with digital technologies, influences the structure and content of self-presentation, and determines the extent to which individuals rely on external social approval as a source of self-definition and psychological regulation.

References:

1. Maksymenko, S. D. (2017). Zahalna psykholohiia [General psychology]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].

2. Savchyn, M. V. (2018). Psykholohiia osobystosti [Personality psychology]. Kyiv: Akademvydav [in Ukrainian].

3. Andreassen, C. S., Pallesen, S., & Griffiths, M. D. (2017). The relationship between addictive use of social media, narcissism, and self-esteem. Addictive Behaviors, 64, 287–293. https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2016.03.006

4. Buffardi, L. E., & Campbell, W. K. (2008). Narcissism and social networking sites. Personality and Social Psychology Bulletin, 34(10), 1303–1314. https://doi.org/10.1177/0146167208320061

5. Fox, J., & Rooney, M. (2015). The Dark Triad and social networking behavior. Personality and Individual Differences, 76, 161–165. https://doi.org/10.1016/j.paid.2014.12.039

6. Freud, S. (1957). On narcissism: An introduction. London: Hogarth Press.

7. Goffman, E. (1959). The presentation of self in everyday life. New York: Doubleday.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

8. Yang, X. J., Zhou, Z. K., Liu, Q. Q., & Niu, G. F. (2017). The relationship between narcissism and social networking site use. Advances in Psychological Science, 25, 1552–1564. https://doi.org/10.3724/SP.J.1042.2017.01552

9. Kohut, H. (1971). The analysis of the self. New York: International Universities Press.

10. Marshall, T. C., Lefringhausen, K., & Ferenczi, N. (2015). The Big Five, self-esteem, and narcissism as predictors of social media behavior. Personality and Individual Differences, 86, 35–40. https://doi.org/10.1016/j.paid.2015.05.045

11. Twenge, J. M., & Campbell, W. K. (2009). The narcissism epidemic: Living in the age of entitlement. New York: Free Press.

Література:

1. Максименко С. Д. Загальна психологія. Київ: Центр учбової літератури, 2017. 512 с.

2. Савчин М. В. Психологія особистості. Київ: Академвидав, 2018. 400 с.

3. Andreassen C. S., Pallesen S., Griffiths M. D. The relationship between addictive use of social media, narcissism, and self-esteem. *Addictive Behaviors*. 2017. Vol. 64. P. 287-293. https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2016.03.006

4. Buffardi L. E., Campbell W. K. Narcissism and social networking sites. *Personality and Social Psychology Bulletin.* 2008. Vol. 34(10). P. 1303-1314. https://doi.org/10.1177/0146167208320061

5. Fox J., Rooney M. The Dark Triad and social networking behavior. Personality and Individual Differences. 2015. Vol. 76. P. 161-165. https://doi.org/10.1016/j.paid.2014.12.039

6. Freud S. On narcissism: An introduction. London: Hogarth Press, 1957. 90 p.

7. Goffman E. The presentation of self in everyday life. New York: Doubleday, 1959. 259 p.

8. Yang X. J., Zhou Z. K., Liu Q. Q., Niu G. F. The relationship between narcissism and social networking site use. Advanc. Psychol. Sci.25, 2017. P. 1552–1564. doi: 10.3724/SP.J.1042.2017.01552

9. Kohut H. The analysis of the self. New York: International Universities Press, 1971. 384 p.

10. Marshall T. C., Lefringhausen K., Ferenczi N. The Big Five, self-esteem, and narcissism as predictors of social media behavior. *Personality and Individual Differences*. 2015. Vol. 86. P. 35-40. https://doi.org/10.1016/j.paid.2015.05.045

11. Twenge J. M., Campbell W. K. The narcissism epidemic: Living in the age of entitlement. New York: Free Press, 2009. 352 p.

Дата першого надходження статті до видання: 03.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 19.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

UDC: 159.964

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3977-3991

Krynychko Valeriia Vasylivna Candidate of Medical Sciences, Associate Professor, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, https://orcid.org/0000-0002-0391-417X

Krynychko Volodymyr Andriiovych Master of Psychology, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, https://orcid.org/0009-0008-8770-1868

COGNITIVE-LINGUISTIC MECHANISMS OF BODILY EXPERIENCE: BODILY INTELLIGENCE, ASSOCIATIVE AND METAPHORICAL BODY MODELS AS RESOURCES FOR THE SALUTOGENIC DEVELOPMENT OF THE BODILY SELF

Abstract. In this article, we address the problem of integrating the cognitive-linguistic mechanisms of bodily experience, bodily intelligence, associative and metaphorical models of the body, and salutogenic resources into a coherent model of the architecture of the bodily self. It is shown that analyses of these phenomena within separate disciplines – cognitive linguistics, embodied cognition theory, the psychology of corporeality, psychosomatic psychology, and salutogenesis – although yielding substantial insights, do not provide sufficient theoretical coherence for describing the systemic organization of the bodily dimension of the self-concept. Drawing on an examination of contemporary approaches in cognitive linguistics, embodied cognition theory, research on body schema and body image, the concept of bodily intelligence, and the salutogenesis model, it is demonstrated that existing studies predominantly focus on individual components of bodily experience (linguistic models of the body, body image, bodily awareness, the body as a health resource) and do not describe the systemic mechanisms of their interaction within the structure of the self. This substantiates the need for an integrative model that simultaneously encompasses the cognitive-linguistic, phenomenological, emotional-value, and resource-based levels of organization of the bodily self. The author proposes the concept of the architecture of the bodily self as the structural-functional organization of the bodily dimension of personality, which includes cognitive-linguistic, perceptual-somatic, imagistic-representational, emotional-value, and resource-salutogenic dimensions integrated into a coherent system of self-perception and self-regulation. The architecture of the bodily self is conceptualized as a multilevel, multidimensional system in which phenomenologically experienced bodily existence, body schema, body image, bodily self-awareness, bodily locus of control, bodily intelligence, and psychosomatic competence function as coordinated components of a generalized resistance resource. The cognitive-linguistic mechanisms of bodily experience (associative and metaphorical

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

models of the body, verbalization of internal bodily states) are described as the "semantic framework" of the architecture of the bodily self, which determines the modes of meaning-making, linguistic encoding, and integration of bodily experiences into the individual's life narrative. It is shown that, through a system of metaphors and associative fields, interpretive frames are formed within which representations of health, illness, boundaries, and vulnerability, as well as scenarios of bodily resilience and transformation, are constructed. The role of bodily intelligence is elucidated as a resource component of the architecture of the bodily self that integrates the awareness of bodily signals, knowledge of their meaning, and engagement in bodily practices, thereby ensuring the transition from the mere description of corporeality to its conscious construction and maintenance. Within a salutogenic framework, the bodily self is interpreted as a generalized resistance resource that mediates the formation of a sense of coherence and psychological well-being, in particular through the development of an internal bodily locus of control, an inner dialogue with the body, and positive embodiment. The prospects for further research on the architecture of the bodily self are highlighted, specifically the development of individual-psychological profiles of the bodily self, the refinement of the role of cognitive-linguistic models of the body in shaping bodily coherence, and the design of interventions oriented toward the salutogenic development of the bodily self in the context of health psychology, psychosomatic psychology, and body-oriented psychology.

Keywords: salutogenic approach; phenomenology of the bodily self; architecture of the bodily self; body image; bodily locus of control; psychodiagnostics of the bodily self; predictors of the development of the bodily self; psychosomatic phenomena of normal functioning; structural and functional characteristics of the bodily self; individual-psychological profiles of the bodily self; psychological well-being.

Криничко Валерія Василівна кандидат медичних наук, доцент, докторант кафедри психології Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, Міністерство освіти і науки України, https://orcid.org/0000-0002-0391-417X

Криничко Володимир Андрійович магістр психології, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, Міністерство освіти і науки України, https://orcid.org/0009-0008-8770-1868

КОГНІТИВНО-МОВНІ МЕХАНІЗМИ ТІЛЕСНОГО ДОСВІДУ: ТІЛЕСНИЙ ІНТЕЛЕКТ, АСОЦІАТИВНІ Й МЕТАФОРИЧНІ МОДЕЛІ ТІЛА ЯК РЕСУРСИ САЛЮТОГЕННОГО РОЗВИТКУ ТІЛЕСНОГО Я

Анотація. В даній роботі розглянуто проблему інтеграції когнітивно-мовних механізмів тілесного досвіду, тілесного інтелекту, асоціативних і

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

метафоричних моделей тіла та салютогенних ресурсів у цілісну модель архітектури тілесного Я. Показано, що аналіз цих феноменів у межах окремих дисциплін – когнітивної лінгвістики, теорії втіленого пізнання, психології тілесності, психосоматичної психології та салютогенезу – хоч і дає глибокі результати, проте не забезпечує достатньої теоретичної цілісності для опису системної організації тілесного виміру Я-концепції. На основі аналізу новітніх підходів у когнітивній лінгвістиці, теорії embodied cognition, дослідженнях body schema/body image, концепту тілесного інтелекту та моделі salutogenesis показано, що існуючі роботи здебільшого зосереджені на окремих компонентах тілесного досвіду (мовні моделі тіла, образ тіла, тілесна усвідомленість, тіла як ресурсу здоров'я) і не описують системні механізми їх взаємодії в структурі Я.

Це обґрунтовує необхідність інтегративної моделі, яка дозволяє одночасно врахувати когнітивно-мовний, феноменологічний, емоційно-ціннісний та ресурсний рівні організації тілесного Я. Запропоновано авторське поняття архітектури тілесного Я як структурно-функціональної організації тілесного виміру особистості, яка охоплює когнітивно-мовний, перцептивно-соматичний, образно-репрезентативний, емоційно-ціннісний та ресурсно-салютогенний виміри, інтегровані в цілісну систему самосприйняття й саморегуляції.

Архітектура тілесного Я розглядається як багаторівнева, багатовимірна система, у межах якої феноменологічно переживане тілесне буття, тілесна схема, образ тіла, тілесна самосвідомість, тілесний локус контролю, тілесний інтелект і психосоматична компетентність функціонують як узгоджені компоненти генералізованого ресурсу опору.

Описано когнітивно-мовні механізми тілесного досвіду (асоціативні й метафоричні моделі тіла, вербалізація внутрішніх тілесних станів) як «семантичний каркас» архітектури тілесного Я, що визначає способи осмислення, мовного кодування й інтеграції тілесних переживань у життєвий наратив особистості. Показано, що через систему метафор і асоціативних полів формуються інтерпретаційні рамки, у яких конструюються уявлення про здоров'я, хворобу, межі й уразливість, а також сценарії тілесної стійкості й трансформації.

Розкрито роль тілесного інтелекту як ресурсного компонента архітектури тілесного Я, який поєднує усвідомлення тілесних сигналів, знання про їх значення та залученість до тілесних практик, забезпечуючи перехід від опису тілесності до її свідомого конструювання й підтримання. У межах салютогенного підходу тілесне Я інтерпретується як генералізований ресурс опору, що опосередковує формування відчуття когерентності (sense of coherence) та психологічного благополуччя, зокрема через розвиток інтернального тілесного локусу контролю, внутрішнього діалогу з тілом і позитивного embodiment. Підкреслено перспективи подальших досліджень архітектури тілесного Я – зокрема побудови індивідуально-психологічних профілів тілесного Я, уточнення ролі когнітивно-мовних моделей тіла у формуванні тілесної когерентності

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

орієнтованих на салютогенний розвиток тілесного Я в контексті психології здоров'я, психосоматичної та тілесно орієнтованої психології.

Ключові слова: салютогенний підхід, феноменологія тілесного Я, архітектура тілесного Я, образ тіла, тілесний локус контроля, психодіагностика тілесного Я, предиктори розвитоку тілесного Я, психосоматичні феномени нормального функціонування, структурно-функціональна характеристика тілесного Я, індивідуально-психологічні профілі тілесного Я, психологічне благополуччя.

STATEMENT OF THE PROBLEM

The present study focuses on the problem of the cognitive-linguistic mechanisms of bodily experience, bodily intelligence, associative and metaphorical models of the body, and their role in the salutogenic development of the bodily self, which lies at the intersection of several scholarly domains – cognitive linguistics, the psychology of corporeality, embodied cognition theory, and salutogenesis. It brings together questions of the linguistic encoding of corporeality, the structural organization of the bodily self, and resource-oriented approaches to mental health and well-being [1-6;8;10;12;19;25;34].

Despite this, existing research predominantly concentrates on individual components of this problem field: either on the analysis of metaphorical and associative models of the body in language and discourse, or on the development of psychological constructs such as bodily intelligence, the bodily self, body image/body schema, and psychosomatic competence, or on the application of the salutogenic model to general issues of health, stress resilience, and coping. As a result, these lines of inquiry evolve largely in parallel, without sufficiently articulated mechanisms of their interaction [1-6;8;10;12; 19;25;34;38]. Integral concepts that would consistently combine the cognitive-linguistic mechanisms of bodily experience (associative and metaphorical models of the body), bodily intelligence, bodily practices, and salutogenic resources within a single theoretical framework are currently fragmentary and underdeveloped. Existing works describe individual elements of the structure of the bodily self; however, there is no comprehensive approach that would allow one to speak of an ordered "architecture" of the bodily self as the systemic organization of bodily, cognitive-linguistic, and resource-based components [1-6;8;10;12;19;25;34]. In this context, the concept of the architecture of the bodily self is introduced as an original integrative proposal aimed at describing how cognitive-linguistic models of the body, bodily intelligence, and bodily resources are organized into a coherent structure that underpins the salutogenic, that is, health-oriented, development of the bodily self. The proposed approach is directed toward overcoming the current theoretical fragmentation and toward constructing a model that makes it possible to consider linguistic images of the body, bodily awareness practices, and the resources of embodied experience as interrelated components of the architecture of the bodily self [1-6;8;10;12; 19;25;34;38].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

The aim of the study is the conceptualization and theoretical justification of the architecture of the bodily self, in which the cognitive-linguistic mechanisms of bodily experience (associative and metaphorical models of the body), bodily intelligence, and bodily resources are considered as interrelated components that ensure the salutogenic, i.e., health-oriented, development of the bodily self [1-6;8;10;12;19;25;34;38].

ANALYSIS OF RECENT STUDIES AND PUBLICATIONS.

Within cognitive linguistics, corporeality is viewed as the basis for the conceptualization of experience, whereas language functions as an instrument for representing embodied patterns of the subject's interaction with the world. In K. I. Shyshkina's work "Metaphor as the foundation of euphemistic nomination of sociocultural taboos in Victorian fictional discourse: a linguo-cognitive perspective" and in A. P. Martyniuk's study "Embodiment of language: concepts, contradictions and prospects", the main approaches to embodied cognition are analyzed, demonstrating that bodily schemas and sensorimotor patterns underlie linguistic structures, in particular metaphors, terminological systems, and discursive practices. This review provides the theoretical context for examining how cognitive-linguistic mechanisms structure bodily experience at the level of individual and collective consciousness [1-6;8;10;12; 19;25;34;38].

Poetic and fictional discourse is regarded as a particularly productive space for the manifestation of embodied cognitive mechanisms. In cognitive-linguistic studies of poetic texts, in works devoted to the cognitive analysis of figurative systems and metaphoricity, the poetic text is described as a secondary model of reality in which metaphors, similes, and phraseological units encode bodily, emotional, and existential experience. This makes it possible to consider poetic discourse as a field for investigating the cognitive-linguistic mechanisms of bodily experience.

A separate line of inquiry is constituted by studies of metaphorical models of the body. In Kateryna Nedavnia's work "The metaphor of the body as the main mode of conceptualizing illness in the texts of the 2000s", it is shown that corporeality in poetic discourse is represented through a set of dominant metaphorical schemas – "the body as a machine", "the body as space", "the body as a container", "the body as a text". Kateryna Nedavnia emphasizes that these metaphorical models not only reflect cultural conceptions of the body but also set the frames for the experience and interpretation of bodily phenomena, shaping the ways in which health, illness, boundaries, and vulnerability are understood. In the international context, conceptual metaphor as a basic mechanism for structuring experience has been thoroughly described by George Lakoff and Mark Johnson in their classical works on conceptual metaphor theory, where bodily schemas (image schemas) are considered fundamental structures of thought that are projected onto more abstract domains. Subsequent studies within this tradition demonstrate that bodily metaphors (in particular those related to movement, space, balance, weight, and temperature) constitute a universal means of describing emotional and mental states, which makes them highly relevant for the analysis of the

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

bodily self and its cognitive architecture. Studies of associative models of the body are conducted primarily within the analysis of lexico-semantic fields and associative networks. In works devoted to the conceptualization of the notions “body” and “corporeality”, it has been shown that the “body” functions as the center of a ramified network of associations connected with the soul, space, functioning, social control, and normativity. Such studies indicate that associative models of the body form a specific cognitive architecture of the bodily self, in which corporeality is integrated with value-laden, moral, and cultural representations [1-6;8;10;12; 19;25;34;38].

In the work by O. B. Demydiuk, S. M. Nikiforova, and H. V. Lukianova “Specifics of the interdisciplinary approach in contemporary cognitive linguistics”, the importance of bodily cognition and associative structures for understanding new formats of communication, multimodal texts, and visual-verbal narratives is emphasized. This provides a foundation for considering associative models of the body as an important level of the cognitive organization of bodily experience that can be integrated into the broader framework of the architecture of the bodily self. Within psychological discourse, the concept of bodily intelligence is developed as a multidimensional capacity that encompasses awareness of bodily signals, knowledge about one’s own body, and engagement in bodily practices aimed at maintaining health. In O. Siliytina’s study “Research on the factors of the formation of an individual’s bodily intelligence”, the roles of self-attitude, gender roles, sexuality, regulatory and emotional structures, body image, and attitudes toward health as factors in the formation of bodily intelligence are analyzed. The author shows that bodily intelligence is associated with self-regulation, body image, and sexual anxiety, which underscores its significance as an integrative resource of personal functioning [1-6;8;10;12; 19;25;34].

Building on the work of Professor Jim Gavin, bodily intelligence is defined through three key components: awareness, knowledge, and engagement in bodily practices. Bodily intelligence is presented as the capacity to cultivate a harmonious relationship between body and psyche, which makes it directly relevant to the salutogenic approach to health and development.

The concept of the bodily self is systematically developed by researchers who analyze its structure, dynamics, and role in the psychological life of the individual. In Daria Turkova’s article “Models of the development of the bodily ‘self’ of the individual”, the bodily self is considered a multidimensional construct that includes cognitive, emotional-value, behavioral, and worldview components, integrated through psychosomatic competence and sanogenic thinking. The author emphasizes the importance of the bodily locus of control as a coping mechanism and describes models of the development of the bodily self in ontogenesis, which provides a theoretical basis for constructing the concept of the “architecture of the bodily self” [1-6;8;10;12; 19;25;34].

In her dissertation “Reflection of bodily experience as a means of self-design of the individual”, Anastasiia Olihovna Kolyarova analyzes the psychological features of

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

reflection on bodily experience as a means of developing the capacity to make sense of one's own bodily being. She shows that reflection on bodily experience contributes to the formation of an integrated attitude toward one's own body and enhances awareness of bodily boundaries and resources, which is an important factor in the development of the bodily self and bodily subjectivity. In the international context, related ideas are explored in the volume edited by Helena de Preester, where the notions of body image and body schema are analyzed as key structures of embodied self-awareness. Cognitive models of the bodily self are actively developed within the framework of embodied cognition theory, which views the mind as inseparable from the body and sensorimotor experience. In the works of Valentina Cuccio, particularly in the chapter "Body Schema and Body Image in Metaphorical Cognition" in the collective monograph "Metaphor: Embodied Cognition and Discourse" (Cambridge University Press), the distinction between the concepts of body schema and body image (following Shaun Gallagher's approach) is analyzed, and the idea of two levels of embodiment is proposed. At the first level, "invisible" metonymies draw their source domain from aspects of the body schema; at the second, "visible" metaphors take their source domains from aspects of the body image. Within this framework, bodily structures of perception and action (sensorimotor abilities, body schema, body image) are viewed as source domains for metaphorical and metonymic mappings through which bodily experience is recruited in the formation of abstract concepts. In interdisciplinary research on the embodied self, similar approaches are being developed. In the article by Vittorio Gallese and Valentina Cuccio, "The Paradigmatic Body: Embodied Simulation, Intersubjectivity, the Bodily Self, and Language", it is shown that mechanisms of embodied simulation and bodily self-awareness provide the basis for linguistic understanding, intersubjectivity, and communication. In the computational-cognitive review "The Embodied Crossmodal Self Forms Language and Interaction", the embodied, crossmodal self is described as an integrative structure that creates the conditions for speech and interaction, which further confirms the role of the embodied self as the basis of linguistic and cognitive processes.

Aaron Antonovsky's salutogenic model focuses on factors that sustain health and well-being, particularly on the concept of sense of coherence. The empirical literature summarizes evidence on the role of sense of coherence and resources across diverse domains, ranging from somatic health to psychological well-being. This model is used to analyze human health by emphasizing internal and external resources that ensure resilience to stress and adaptation under conditions of life difficulties, demonstrating that the key mechanisms of health maintenance are the meaningful integration of experience, access to resources, and the active use of coping strategies.

The research of V. V. Krynychko fits organically into this scientific field, developing it in the direction of a salutogenic approach to the bodily self. In monographic chapters and articles devoted to the embodied subject and sense of coherence as a resource basis of psychological well-being, the verbalization of the inner experience of the bodily self as a resource of bodily awareness and well-being,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

and the bodily self as a generalized resistance resource, it is argued that bodily experience and bodily awareness are key factors in the formation of sense of coherence and psychological well-being. Empirical studies by V. V. Krynychko on the phenomenology of the bodily self in congenital and acquired defects and injuries of the maxillofacial area, excess body weight, reconstructive and plastic surgery, as well as on the specific features of body image and the bodily locus of control, specify the cognitive, emotional-value, and behavioral structure of the bodily self and demonstrate its salutogenic potential. Research on the structural-functional organization of the bodily self (body schema, body image, bodily self-consciousness), bodily awareness, psychosomatic competence, positive embodiment, and bodily coherence forms the conceptual foundation for the author's model of the "architecture of the bodily self", in which the cognitive-linguistic mechanisms of bodily experience, bodily intelligence, bodily practices, and salutogenic resources are considered as interrelated elements of an integrated system. The analysis of contemporary research allows us to formulate a number of generalizations that outline the scholarly context for constructing a model of the architecture of the bodily self. First, within cognitive linguistics, corporeality is regarded as the basis for the conceptualization of experience, while language is seen as an instrument for representing embodied patterns of the subject's interaction with the world, as evidenced by studies on the embodiment of language and on metaphorical and associative models of the body in poetic and fictional discourse. Second, psychological research on corporeality and the embodied self – in particular studies on body image and body schema, bodily intelligence, the bodily self, psychosomatic competence, and the reflection of bodily experience – demonstrates that these constructs play a key role in shaping self-perception, self-regulation, and bodily subjectivity. Third, Aaron Antonovsky's salutogenic model, centered on the concept of sense of coherence and a resource-oriented view of health, provides a conceptual framework for understanding bodily, cognitive, and linguistic resources as factors in health maintenance and personal development, as confirmed by contemporary reviews and the adaptation of this approach in various contexts [34-38].

At the same time, the integration of the cognitive-linguistic mechanisms of bodily experience – associative and metaphorical models of the body, the construct of bodily intelligence, and the concept of salutogenic resources – into a single model of the salutogenic development of the bodily self and its "architecture of the bodily self" remains insufficiently elaborated. This justifies considering the development of a cognitive-linguistic model of bodily experience, in which bodily intelligence and associative and metaphorical models of the body are described as resources for the salutogenic development of the bodily self, as a current scientific task that has both theoretical and practical significance for health psychology, psychosomatic psychology, and body-oriented psychology.

PRESENTATION OF THE MAIN MATERIAL

*The **architecture of the bodily** self is the structural and functional organization of the bodily dimension of personality, which encompasses interrelated cognitive*

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

representations of one's own body, emotional-value attitudes toward it, bodily behavioral practices, and meaning- and worldview-based interpretations of bodily experience, integrated into a coherent system of self-perception and self-regulation that mediates psychosomatic functioning and psychological well-being.

The architecture of the bodily self is conceptualized as the systemic organization of several interrelated dimensions: the cognitive-linguistic (associative and metaphorical models of the body, verbalization of bodily experience), the perceptual-somatic (body schema, bodily awareness, somatic memory), the imagistic-representational (body image, subjective anatomy), the emotional-value (emotional attitude toward the body, bodily locus of control), and the resource-salutogenic (bodily intelligence, bodily practices, sense of coherence, psychosomatic competence). Within this framework, the bodily self emerges as a multidimensional structure that integrates bodily experience, linguistic representations, and life meanings into a unified whole.

The cognitive-linguistic dimension rests on conceptual metaphor, associative models of the body, and mechanisms of embodied thinking. Embodied schemas and bodily metaphors link sensorimotor experience to abstract categories, while the associative fields of the concepts "body" and "corporeality" define culturally mediated interpretive frames. In this way, cognitive-linguistic models of the body serve as the "semantic scaffold" of the architecture of the bodily self, determining how bodily experience is understood, verbalized, and integrated into one's personal life story.

The cognitive-linguistic mechanisms of bodily experience include, first and foremost, associative and metaphorical models of the body and the verbalization of inner bodily states.

Associative models present the body as the center of a network of meanings (soul, space, functioning, strength, control, beauty, morality), whereby corporeality is integrated into a broader personal and cultural context. Metaphorical models (the body as machine, space, container, text, etc.) establish the frames within which representations of health and illness, boundaries and vulnerability, control and loss of integrity are formed. The verbalization of inner bodily experience transforms "raw" sensations into meaningful narratives that are incorporated into the structure of the self and enhance the coherence of the bodily self.

In this model, bodily intelligence is one of the key resource components. It encompasses the ability

a) to recognize and differentiate bodily signals (awareness),

b) to understand their origin and significance for health and well-being (knowledge), and

c) to act in ways that maintain or restore bodily-psychic equilibrium (engagement in bodily practices).

Bodily intelligence provides the "operational" level of the architecture of the bodily self, linking cognitive-linguistic models with bodily practice: linguistic descriptions, metaphors, and associations become the basis for choosing coping strategies, self-care regimes, and modes of interaction with the body.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

The salutogenic approach provides a framework in which the architecture of the bodily self is viewed through the lens of resources and sense of coherence. Bodily resources are not limited to physical capacities; they also include bodily awareness, a positive attitude toward the body, a bodily locus of control, psychosomatic competence, and skills of bodily self-regulation. They function as "points of support" that make it possible to preserve or restore integrity in situations of stress, illness, trauma, or bodily change.

From this perspective, the bodily self appears as a generalized resistance resource: through a sense of "groundedness" in the body, an understanding of bodily signals, and the experience of influencing one's own state, the components of sense of coherence – comprehensibility, manageability, and meaningfulness – are formed. Accordingly, bodily resources constitute one of the central levels of the architecture of the bodily self, underpinning its role in sustaining psychological well-being.

The architecture of the bodily self can thus be summarized as a multilevel system in which phenomenologically lived bodily existence, body image, and regulatory mechanisms (in particular the bodily locus of control and bodily intelligence) are integrated into a coherent whole. In this way, the bodily self emerges as a structurally organized resource that unites cognitive, emotional-value, behavioral, and meaning-related components and provides the basis for salutogenic development and psychological well-being.

Conclusions

1. The study systematizes contemporary approaches to the bodily self in cognitive linguistics, embodied cognition theory, the psychology of corporeality, and salutogenesis, demonstrating the multidimensional nature of the bodily dimension of personality.

2. It is revealed that existing research is predominantly focused on separate aspects (linguistic models of the body, body image, bodily intelligence, salutogenesis) and does not offer a comprehensive integrative model.

3. The author proposes the concept and model of the architecture of the bodily self as a structural and functional, multilevel system that integrates cognitive-linguistic, perceptual-somatic, imagistic, emotional-value, and resource-salutogenic components.

4. It is substantiated that, within this architecture, the bodily self can be regarded as a generalized resistance resource that mediates the formation of a sense of coherence and psychological well-being and opens up prospects for further theoretical and empirical research.

References

1. Antonovsky A. (1987). Unraveling the mystery of health: How people manage stress and stay well. San Francisco, CA: Jossey-Bass.

2. Antonovsky A. (1993). The structure and properties of the sense of coherence scale. Social Science & Medicine, 36(6), 725–733.

3. Aziz A., Mahmood K. (2023). Examining the associations between psychological immunity and exam anxiety in the context of the COVID-19 pandemic. Psychology, 14(8), 1359–1375.

ISSN 2786-4952 Online

4. Bodys-Cupak I., Majda A., Skorupska-Krol A., Zalewska-Puchała J. (2016). Psychological immunity and coping with stress among nursing students. Nurse Education Today, 45, 18–23.

5. Cook-Cottone C. P. (2015). Incorporating positive body image into the treatment of eating disorders: A model of attunement and mindful self-care. Body Image, 14, 158–167.

6. Cook-Cottone C. P. (2016). Embodiment and the treatment of eating disorders: The body as a resource in recovery. Washington, DC: American Psychological Association.

7. Cook-Cottone C. P., Guyker W. M. (2018). The Mindful Self-Care Scale: Development and initial validation of the MSCS. Mindfulness, 9(4), 1618–1630.

8. Dubey A., Shahi D. (2011). Role of psychological immunity in subjective well-being. Psychological Studies, 56(4), 423–432.

9. Integrating positive body image, embodiment and self-compassion. (2021). Frontiers in Psychology, 12, 1–11.

10. IJntema R. C., Slomp J., Scholten L. (2023). Resilience mechanisms at work: The psychological immunity-psychological elasticity (PI-PE) model. International Journal of Environmental Research and Public Health, 20(1), 1–16.

11. Oláh A. (2009). Psychological immune system: A new approach to the protection of mental health. In A. Oláh & S. Rogers (Eds.), Psychological immune system: Protection and promotion of mental health (pp. 29–50). Budapest: Trefort Kiado.

12. Oláh A. (2010). The measurement of psychological immunity: The Psychological Immune System Inventory (PISI). In A. Oláh (Ed.), Psychological immune system: Theory and research (pp. 63–92). Budapest: Eötvös University Press.

13. Oláh A. (2021). Psychological immunity: A system of personal protective and promoting dispositions. In A. Oláh (Ed.), Psychological immune system: Conceptual and empirical foundations (pp. 15–42). Budapest: L'Harmattan.

14. Piran N. (2016). Embodied possibilities: The body in psychotherapeutic practice. Journal of Counseling Psychology, 63(2), 130–142.

15. Piran N. (2017). Embodied possibilities and disruptions: Theories of embodiment and eating disorders. New York, NY: Routledge.

16. Sense of coherence and physical health-related quality of life in chronic illness: A review. (2019). International Journal of Environmental Research and Public Health, 16(19), 1–15.

17. Siroká B., Gombor M., Aziz A., Mahmood K., Oláh A. (2024). The Psychological Immune Competence Inventory: Structure, reliability, and validity. European Journal of Mental Health, 19(2), 1–15.

18. Tylka T. L., Wood-Barcalow N. L. (2015). The Body Appreciation Scale-2: Item refinement and psychometric evaluation. Body Image, 12, 53–67.

19. Tylka T. L. (2018). Positive body image: A new conceptualization of body image. In T. L. Tylka & N. Piran (Eds.), Handbook of positive body image and embodiment (pp. 6–17). New York, NY: Oxford University Press.

20. Tylka T. L., Piran N. (2019). Body image, eating disorders, and embodiment: A decade of advances. Body Image, 31, 1–9.

21. Vargay K., et al. (2025). Psychological immune competence as a mediator in the relation between perceived stress and mood: A pandemic perspective. Primenjena psihologija, 18(4), 487–505.

22. Khomulenko T. B. (2018). Psykhosomatychna kompetentnist osobystosti: Strukturno-funktsionalna model [Psychosomatic competence of the individual: Structural-functional model]. Visnyk KhNPU imeni H. S. Skovorody. Psykholohiia – H. S. Skovoroda KhNPU Journal. Psychology, 60, 120–134 [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

23. Khomulenko T. B., Kramchenkova V., Turkova D., Lesnichenko N. (2019). The bodily locus of control as a coping resource: Development of a diagnostic inventory. Ukrainian Psychological Journal, 117, 55–68.

24. Khomulenko T. B., Kramchenkova V., Turkova D., Lesnichenko, N. (2020). Metodyka diahnostyky tilesnoho lokusu kontroliu [Diagnostic method of the bodily locus of control]. Visnyk KhNPU imeni H. S. Skovorody. Psykholohiia – H. S. Skovoroda KhNPU Journal. Psychology, 70, 293–304 [in Ukrainian].

25. Khomulenko T. V., Kyslova I. B., Bubyr, I. V. (2025). Ukrainian adaptation and validation of the Psychological Immune System Inventory. Ukrainian Psychological Journal, 123, 72–80.

26. Krynychko V. V. (2026). The embodied subject and sense of coherence as a resource foundation for psychological well-being: A salutogenic perspective. In Modern aspects of science: 64-th volume of the international collective monograph (pp. 152–165). Czech Republic: Scientific Perspectives. https://doi.org/10.52058/64-2026

27. Krynychko V. V. (2026). Individual characteristics of the physical self in congenital and acquired defects and traumas of the maxillofacial region. In Modern aspects of science: 65-th volume of the international collective monograph (pp. 100–115). Czech Republic: Scientific Perspectives. https://doi.org/10.52058/65-2026

28. Khomulenko T. B., Krynychko V. V., Vasylevskyy V. S. (2025). Experimental-introspective methodology for investigating the capacity for imagination. Psykholohiia ta sotsialna robota – Psychology and Social Work, 2(62), 200–213. https://doi.org/10.32782/2707-0409.2025.2.19

29. Khomulenko T. B., Krynychko V. V. (2025). History, patterns and prospects of development of psychology of corporeality and psychosomatics: Systematic analysis of scientific paradigms. Naukovi perspektyvy. Seriia "Psykholohiia" – Scientific Perspectives. Psychology Series, 9(63), 1361–1376. https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-9(63)-1361-1376

30. Khomulenko T. B., Krynychko V. V., Vasylevskyy V. S. (2025). Body image diagnostic method "Subjective anatomy": A multimodal approach to quantitative assessment of perceptual-somatic discrepancies. Slobozhanskyi Naukovyi Visnyk: Psychology Series, 2, 194–201. https://doi.org/10.32782/psyspu/2025.2.33

31. Khomulenko T. B., Krynychko V. V., Fomenko K. V. (2025). Operatory thinking: Conceptualization, psychodiagnostics and methodology standardization. Psychological Counseling and Psychotherapy, 24, 48–58. https://doi.org/10.26565/2410-1249-2025-24-07

32. Khomulenko T. B., Krynychko V. V. (2025). Theoretical model of the competence of the subject in the application of health-improvement psychotechnology: An applied resource. H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University Journal. Psychology, 73, 415–432. https://doi.org/10.34142/23129387.2025.73.27

33. Khomulenko T. B., Krynychko V. V. (2025). Features of target orientation in psychodiagnostics of somatic memory with consideration of age-specific and psychosomatic characteristics. Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii. Seriia "Psykholohiia" – Scientific Innovations and Advanced Technologies. Psychology Series, 10(50), 1337–1350. https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-10(50)-1337-1350

34. Khomulenko T. B., Krynychko V. V. (2025). Content analysis capabilities for structural-functional characterization of the cognitive component of bodily self. Perspektyvy ta innovatsii nauky. Seriia "Psykholohiia" – Perspectives and Innovations of Science. Psychology Series, 10(56), 1210–1223. https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-10(56)-1210-1223

35. Krynychko V. V., Krynychko V. A., Batyr (Uskova) L. M., Bindas T. V., Shmatkova L. M. (2025). Body image characteristics in men and women with excess weight. Naukovi perspektyvy

ISSN 2786-4952 Online

– Scientific Perspectives, 10(64), 1218–1238.https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-10 (64)-1218-1238

36. Krynychko V. V., Krynychko V. A., Batyr (Uskova) L. M., Bindas T. V., Shmatkova L. M. (2025). Features of body attitude and body locus of control in the sphere of beauty and health with different manifestations of operational thinking. Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii. Seriia "Psykholohiia" – Scientific Innovations and Advanced Technologies. Psychology Series, 11(51), 1294–1315. https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-11(51)-1294-1315

37. Krynychko V. V., Shukalova O. S. (2025). Analytical review of scientific and psychological literature: Emotional-value component of the bodily self: Principles of functioning and prospects for research into the salutogenic role. Perspektyvy ta innovatsii nauky. Seriia "Psykholohiia" – Perspectives and Innovations of Science. Psychology Series, 11(57), 1572–1595. https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-11(57)-1572-1595

38. Krynychko V. V. (2025). Phenomenology of the body self: Salutogenic approach, symptomatology of operatorial thinking, and body attitude in patients of plastic and maxillofacial surgery clinic with overweight. Naukovi perspektyvy – Scientific Perspectives, 11(65), 1895–1910. https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-11(65)-1895-1910

Література

1. Antonovsky A. Unraveling the mystery of health: How people manage stress and stay well. San Francisco, CA : Jossey-Bass, 1987.

2. Antonovsky A. The structure and properties of the sense of coherence scale. Social Science Medicine, 36(6), 725–733, 1993.

3. Aziz A., Mahmood K. Examining the associations between psychological immunity and exam anxiety in the context of the COVID-19 pandemic. Psychology, 14(8), 1359–1375, 2023.

4. Bodys-Cupak I., Majda A., Skorupska-Krol A., Zalewska-Puchała J. Psychological immunity and coping with stress among nursing students. Nurse Education Today, 45, 18–23, 2016.

5. Cook-Cottone C. (2015). Incorporating positive body image into the treatment of eating disorders: A model of attunement and mindful self-care. Body Image, 14, 158–167, 2015.

6. Cook-Cottone C. Embodiment and the treatment of eating disorders: The body as a resource in recovery. Washington, DC: American Psychological Association, 2016.

7. Cook-Cottone C. P., Guyker W. M. The Mindful Self-Care Scale: Development and initial validation of the MSCS. Mindfulness, 9(4), 1618–1630, 2018.

8. Dubey A., Shahi D. Role of psychological immunity in subjective well-being. Psychological Studies, 56(4), 423–432, 2011.

9. Integrating positive body image, embodiment and self-compassion. 2021. Frontiers in Psychology, 12, 1–11.

10. IJntema R. C., Slomp J., Scholten L. Resilience mechanisms at work: The psychological immunity-psychological elasticity (PI-PE) model. International Journal of Environmental Research and Public Health, 20(1), 1–16, 2023.

11. Oláh A. Psychological immune system: A new approach to the protection of mental health. In A. Oláh, S. Rogers (Eds.), Psychological immune system: Protection and promotion of mental health (pp. 29–50). Budapest: Trefort Kiado, 2009.

12. Oláh A. The measurement of psychological immunity: The Psychological Immune System Inventory (PISI). In A. Oláh (Ed.), Psychological immune system: Theory and research (pp. 63–92). Budapest: Eötvös University Press, 2010.

13. Oláh A. Psychological immunity: A system of personal protective and promoting dispositions. In A. Oláh (Ed.), Psychological immune system: Conceptual and empirical foundations (pp. 15–42). Budapest: L'Harmattan, 2021.

ISSN 2786-4952 Online

14. Piran N. Embodied possibilities: The body in psychotherapeutic practice. Journal of Counseling Psychology, 63(2), 130–142, 2016.

15. Piran N. Embodied possibilities and disruptions: Theories of embodiment and eating disorders. New York: Routledge. 2017.

16. Sense of coherence and physical health–related quality of life in chronic illness: A review. International Journal of Environmental Research and Public Health, 16(19), 1–15, 2019.

17. Siroká B., Gombor M., Aziz A., Mahmood K., Oláh A. The Psychological Immune Competence Inventory: Structure, reliability, and validity. European Journal of Mental Health, 19(2), 1–15. 2024.

18. Tylka T. L., Wood-Barcalow N. L. The Body Appreciation Scale-2: Item refinement and psychometric evaluation. Body Image, 12, 53–67. 2015.

19. Tylka T. L. Positive body image: A new conceptualization of body image. In T. L. Tylka N. Piran (Eds.), Handbook of positive body image and embodiment (pp. 6–17). New York: Oxford University Press. 2018.

20. Tylka T. L., Piran N. Body image, eating disorders, and embodiment: A decade of advances. Body Image, 31, 1–9. 2019.

21. Vargay K., et al. Psychological immune competence as a mediator in the relation between perceived stress and mood: A pandemic perspective. Primenjena psihologija, 18(4), 487–505, 2025.

22. Хомуленко Т. Б. (2018). Психосоматична компетентність особистості: структурно-функціональна модель. Вісник ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Психологія, 60, 120–134.

23. Khomulenko T., Kramchenkova V., Turkova D., Lesnichenko N., The bodily locus of control as a coping resource: Development of a diagnostic inventory. 2019. Ukrainian Psychological Journal, 117, 55–68.

24. Хомуленко Т., Крамченкова В., Туркова Д., Лесніченко Н., Методика діагностики тілесного локусу контролю. Вісник ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Психологія, 70, 293–304.2020.

25. Khomulenko T. V., Kyslova I. B., Bubyr I. V. Ukrainian adaptation and validation of the Psychological Immune System Inventory. Ukrainian Psychological Journal, 123, 72–80. 2025.

26. Krynychko V. V. The embodied subject and sense of coherence as a resource foundation for psychological well-being: a salutogenic perspective // Modern aspects of science: 64-th volume of the international collective monograph. Czech Republic, 2026. – P. 152–165. – ISBN 978-617-8614-27-0. – DOI: https://doi.org/10.52058/64-2026.

27. Krynychko V. V. Individual characteristics of the physical self in congenital and acquired defects and traumas of the maxillofacial region // Modern aspects of science: 65-th volume of the international collective monograph. Czech Republic, 2026. – P. 100–115. – ISBN 978-617-8614-29-4. – DOI: https://doi.org/10.52058/65-2026.

28. Khomulenko T. B., Krynychko V. V., Vasylevskyy V. S. Experimental-introspective methodology for investigating the capacity for imagination. Психологія та соціальна робота. 2025. Вип. 2(62). С. Вип. 2(62). С. 200–213. DOI: 10.32782/2707-0409.2025.2.19.

29. Khomulenko T. B., Krynychko V. V. History, patterns and prospects of development of psychology of corporeality and psychosomatics: systematic analysis of scientific paradigms. Наукові перспективи. Серія «Психологія». 2025. № 9(63). С. 1361–1376. DOI: 10.52058/2708-7530-2025-9(63)-1361-1376.

30. Khomulenko T. B., Krynychko V. V., Vasylevskyy V. S. Body image diagnostic method “Subjective anatomy”: a multimodal approach to quantitative assessment of perceptual-somatic discrepancies. Slobozhans'kyi Naukovyi Visnyk: Psychology Series, Issue 2, 2025, pages 194-201. https://doi.org/10.32782/psyspu/2025.2.33

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

31. Khomulenko T. B., Krynychko V. V., Fomenko K. V. Operatory thinking: conceptualization, psychodiagnostics and methodology standardization. Psychological Counseling and Psychotherapy. 2025. Issue 24. P. 48–58. DOI: 10.26565/2410-1249-2025-24-07.

32. Khomulenko T. B., Krynychko V. V. Theoretical model of the competence of the subject in the application of health-improvement psychotechnology: an applied resource. H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University Journal. Psychology. 2025. No. 73. P. 415–432. DOI: 10.34142/23129387.2025.73.27.

33. Khomulenko T. B., Krynychko V. V. Features of target orientation in psychodiagnostics of somatic memory with consideration of age-specific and psychosomatic characteristics. Наукові інновації та передові технології. Серія «Психологія». 2025. № 10(50). С. 1337–1350. DOI: 10.52058/2786-5274-2025-10(50)-1337-1350.

34. Khomulenko T. B., Krynychko V. V. Content analysis capabilities for structural-functional characterization of the cognitive component of bodily self. Перспективи та інновації науки. Серія «Психологія». 2025. № 10(56). С. 1210–1223. DOI: 10.52058/2786-4952-2025-10(56)-1210-1223.

35. Krynychko V. V., Krynychko V. A., Batyr (Uskova) L. M., Bindas T. V., Shmatkova L. M. Body image characteristics in men and women with excess weight. Наукові перспективи. 2025. № 10(64). С. 1218–1238. DOI: 10.52058/2708-7530-2025-10(64)-1218-1238.

36. Krynychko V. V., Krynychko V. A., Batyr (Uskova) L. M., Bindas T. V., Shmatkova L. M. Features of body attitude and body locus of control in the sphere of beauty and health with different manifestations of operational thinking. Наукові інновації та передові технології. Серія «Психологія». 2025. № 11(51). С. 1294–1315. DOI: 10.52058/2786-5274-2025-11(51)-1294-1315.

37. Krynychko V. V., Shukalova O. S. Analytical review of scientific and psychological literature: emotional-value component of the bodily self: principles of functioning and prospects for research into the salutogenic role. Перспективи та інновації науки. Серія «Психологія». 2025. № 11(57). С. 1572–1595. DOI: 10.52058/2786-4952-2025-11(57)-1572-1595.

38. Krynychko V. V. Phenomenology of the body self: salutogenic approach, symptomatology of operatorial thinking, and body attitude in patients of plastic and maxillofacial surgery clinic with overweight. Наукові перспективи. 2025. № 11(65). С. 1895–1910. DOI: 10.52058/2708-7530-2025-11(65)-1895-1910.

Дата першого надходження статті до видання: 29.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 15.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

UDC 159.964.2:159.923

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-3992-4002

Kryzhanivska Yuliia Senior Lecturer at Department of Psychology, Pedagogy, and Socio-economic Disciplines, Bogdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine, Khmelnytskyi, https://orcid.org/0009-0007-7539-2327

PSYCHOLOGICAL RESOLUTION OF INTERNAL PERSONAL CONFLICT USING SIGMUND FREUD'S PSYCHOANALYTIC TECHNIQUES

Abstract. This article presents a theoretical analysis of the psychoanalytic approach to resolving intrapersonal conflicts through the lens of Sigmund Freud's concepts and contemporary psychodynamic research. The relevance of the topic stems from the growing number of psycho-emotional disorders associated with internal personality conflicts, chronic stress, anxiety, and difficulties in psychological adaptation amid contemporary social challenges.

Attention is paid to the role of unconscious processes, psychological defense mechanisms, and their influence on the formation of behavioral reactions and a person's mental state.

The paper analyzes the main tenets of Sigmund Freud's psychodynamic theory, particularly the structural model of the psyche, which includes the "Id," "Ego," and "Super-ego," as well as the concept of repression as one of the key mechanisms in the formation of intrapersonal conflicts. It is argued that internal personality conflicts often arise because of a conflict between instinctual drives, moral norms, and the demands of the social environment. It has been established that such conflicts can manifest anxiety, depressive states, emotional tension, and maladaptive behavior.

Attention is given to psychoanalytic techniques, including free association, dream analysis, and the interpretation of transference and resistance. It has been established that the use of these methods facilitates the identification of repressed experiences, the recognition of hidden causes of internal conflicts, and the integration of unconscious material into the individual's conscious experience. It has been demonstrated that the process of becoming aware of and transforming maladaptive psychological defense mechanisms positively influences psychological resilience, the development of reflective thinking, the capacity for self-regulation, and adaptation to stressful situations.

It is concluded that psychoanalytic correction of intrapersonal conflicts is an effective tool for harmonizing the inner world of the individual, overcoming psychological tension, and achieving emotional well-being.

Keywords: psychoanalysis, conflict psychology, psychological counseling, intrapersonal conflict, psychological defense mechanisms.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Крижанівська Юлія Олександрівна старший викладач кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький, https://orcid.org/0009-0007-7539-2327

ПСИХОЛОГІЧНА КОРЕКЦІЯ ВНУТРІШНЬООСОБИСТІСНОГО КОНФЛІКТУ ТЕХНІКАМИ ПСИХОАНАЛІЗУ ЗИГМУНДА ФРОЙДА

Анотація. У статті здійснено теоретичний аналіз психоаналітичного підходу до корекції внутрішньоособистісних конфліктів крізь призму концепцій Зигмунда Фройда та сучасних психодинамічних досліджень. Актуальність теми зумовлена зростанням кількості психоемоційних порушень, пов'язаних із внутрішніми суперечностями особистості, хронічним стресом, тривожністю та труднощами психологічної адаптації в умовах сучасних соціальних викликів. Особливу увагу приділено ролі несвідомих процесів, механізмів психологічного захисту та їх впливу на формування поведінкових реакцій і психічного стану людини.

У роботі проаналізовано основні положення психодинамічної теорії З. Фройда, зокрема структурну модель психіки, що включає «Ід», «Его» та «Супер-Его», а також концепцію витіснення як одного з ключових механізмів формування внутрішньоособистісних конфліктів. Обґрунтовано, що внутрішні суперечності особистості часто виникають унаслідок конфлікту між інстинктивними потягами, моральними нормами та вимогами соціального середовища. Встановлено, що такі конфлікти можуть проявлятися у формі тривожності, депресивних станів, емоційної напруги та дезадаптивної поведінки.

Окрему увагу приділено психоаналітичним технікам, серед яких вільні асоціації, аналіз сновидінь, інтерпретація перенесення та опору. З'ясовано, що застосування цих методів сприяє виявленню витіснених переживань, усвідомленню прихованих причин внутрішніх конфліктів та інтеграції несвідомого матеріалу у свідомий досвід особистості. Доведено, що процес усвідомлення та трансформації неадаптивних механізмів психологічного захисту позитивно впливає на психологічну стійкість, розвиток рефлексивного мислення, здатність до саморегуляції та адаптації до стресових ситуацій.

Зроблено висновок, що психоаналітична корекція внутрішньоособистісних конфліктів є ефективним інструментом гармонізації внутрішнього світу особистості, подолання психологічної напруги та досягнення емоційного благополуччя.

Ключові слова: психоаналіз, психологія конфлікту, психологічна корекція, внутрішньоособистісний конфлікт, психологічний захист.

Problem statement. The psychoanalytic approach, founded by Sigmund Freud, has become one of the key approaches to understanding the nature of intrapersonal

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

conflicts and methods for their psychocorrection. At the heart of this approach lies the idea that a person's internal conflicts often arise from the tension between their natural drives and the demands of society and culture [18–19].

Sigmund Freud was one of the first to view the psyche as a complex system of interaction between unconscious desires, rational thinking, and moral norms, which constantly influence one another [24]. His structural theory of personality, which includes three main components the "Id," the "Ego," and the "Superego" was of great importance for the development of psychology; it was this concept that made it possible to explain more deeply the role of unconscious processes in shaping human behavior, experiences, and social interaction.

Within this theory, the personality is viewed as a complex and contradictory system in which each structure performs its own function, and their interaction determines a person's individual characteristics and their propensity for internal conflicts. It is the tension between the desires of the "Id," the control of the "Ego," and the moral demands of the "Superego," according to Sigmund Freud, that often becomes the source of psychological difficulties and mental health disorders [22].

Analysis of Recent Research and Publications. According to Sigmund Freud, the unconscious is the source of constant internal conflicts that can influence a person's emotional state, behavior, and personal development. In his view, many human actions and experiences are driven precisely by unconscious impulses and hidden internal processes. Contemporary psychoanalytic research (by N. Bachynska, Y. Butsykyn, M. Velykodna, L. Halushko, K. Horni, O. Kopchynska, I.Krasnopolska, Y. Medynska, S. Melnychuk, O. Mostova, M. Pustovoy, A. Semenets, N. Chorna and others) significantly expands our understanding of the nature of internal personality conflicts by combining theoretical approaches with clinical practice and empirical research.

The purpose of this article is to provide a theoretical justification and analysis of the potential of Freud's psychodynamic approach in resolving intrapersonal conflicts, as well as to examine the role of unconscious processes and psychological defense mechanisms in shaping an individual's psychological experiences and behavior.

Presentation of the main material. Analyzing human behavior through the lens of a psychoanalytic approach allows for a deeper understanding of the interaction between conscious and unconscious processes, as well as an examination of how past experiences influence personality development [26]. This approach helps identify internal conflicts arising from contradictions between a person's natural instincts, their rational "Ego," and society's moral norms.

Sigmund Freud believed that the "Ego" is constantly forced to maintain a balance between the demands of the "Id," the control of the "Superego," and the influence of the external world, comparing this process to a coachman trying to restrain and direct the "horses." It is precisely this continuous internal interaction that often becomes a source of psychological tension and intrapersonal conflicts, which can negatively affect a person's mental health. In this regard, psychoanalytic techniques

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

aim to identify the hidden unconscious causes of such conflicts, to make sense of them, and to gradually integrate them into the individual's conscious experience, which contributes to a better understanding of oneself and inner psychological balance [28].

The methodological foundation of psychoanalytic treatment of intrapersonal conflicts lies in Sigmund Freud's key ideas, particularly his conception of a structural model of the psyche and his theory of the unconscious [25]. Central to this is the understanding that a significant portion of a person's internal experiences and conflicts is shaped by unconscious processes that often remain hidden from the individual themselves. The psychoanalytic approach involves the use of techniques such as free association, dream analysis, and the interpretation of resistance and transference. It is these techniques that help reveal repressed experiences, unconscious desires, and traumatic memories that underline internal conflicts [27]. The application of these tools not only reveal hidden psychological dynamics but also helps the individual become aware of their own internal contradictions, which is an important step toward overcoming them.

Through psychoanalysis, a person gains the opportunity to better understand the sources of their experiences and to trace how they influence daily life, emotional state, and relationships with others. This, in turn, contributes to the psychological integration of the personality and the harmonization of their inner world. The effectiveness of psychoanalytic interventions lies in their ability to uncover the hidden mechanisms of intrapersonal conflicts, which often manifest as anxiety, emotional tension, irritability, and other forms of psychological distress [20].

At the same time, it is important to note that the development of psychoanalysis was not limited to the works of Sigmund Freud. Karl Gorn and Carl Jung also made significant contributions to the study of intrapersonal conflicts; their ideas contributed to the development of sociocultural and analytical psychology, significantly expanding the possibilities of psychocorrection practice [7; 15]. However, despite the further development of various psychotherapeutic approaches, it is Sigmund Freud's concept which emphasizes the role of defense mechanisms and unconscious processes in the formation of internal conflicts that remains one of the foundations of contemporary psychoanalytic practice to this day.

The works [3; 5; 9; 12; 14; 16; 21] present the results of studies based on the application of psychoanalytic methods, in particular the techniques of free association and dream analysis, in the context of clinical cases involving intrapersonal conflicts. Analysis of these works has shown that such approaches make it possible to identify the unconscious causes of conflicts, which are often linked to repressed traumatic experiences or unresolved childhood conflicts. It has been established that chronic anxiety and depressive disorders are often accompanied by a decline in self-esteem and a deterioration in quality of life, which is largely a consequence of prolonged internal personality conflicts. One of the key techniques of psychoanalysis is free association, which helps a person openly express their thoughts, feelings, and experiences without internal censorship. It is this that creates an opportunity to uncover hidden conflicts

ISSN 2786-4952 Online

and gain a deeper understanding of the individual's inner psychological dynamics. The process of becoming aware of and integrating repressed experiences helps reduce internal tension and develop more adaptive psychological defense mechanisms, which ultimately helps a person more effectively resolve internal conflicts.

Psychoanalysts have demonstrated [4] that the use of self-regulation methods and coping strategies is closely linked to the constructive resolution of internal conflicts, confirming the important role of self-awareness and psychological adaptability. The effectiveness of psychoanalytic treatment in such cases is explained by the fact that it allows unconscious impulses to be brought into the realm of conscious experience, thereby enabling the individual to reflect on them and change their attitude toward their own experience [11].

It is precisely this work with unconscious processes, initiated by Sigmund Freud, that remains an important foundation of many contemporary psychotherapeutic practices today, facilitating the integration of internal conflicts and the achievement of psychological equilibrium in the individual [2; 10; 17].

One of the key aspects of psychoanalytic work is the concept of repression, which explains how thoughts, feelings, or desires that are unacceptable to a person are pushed out of consciousness yet continue to influence their behavior and emotional state.

It is precisely these repressed experiences that often form the basis of intrapersonal conflicts, which can manifest through various psychological defense mechanisms compensation, repression, identification, and other forms of defensive behavior. Although such mechanisms temporarily help a person reduce anxiety levels, they simultaneously hinder awareness of the true causes of internal conflict and perpetuate its latent existence in the psyche [8].

The studies mentioned above indicate that ego-defensive mechanisms such as denial, projection, or regression can hinder the process of free association by blocking access to unconscious material. In this regard, one of the psychoanalysts' key tasks is to create a safe (therapeutic) space in which the client can gradually lower their own defensive barriers and confront repressed aspects of their inner world. Such work helps to reveal hidden conflicts which, according to Sigmund Freud, significantly influence the process of self-actualization and may limit a person's potential for full development and self-realization. This is precisely why the resolution of intrapersonal conflicts through awareness of unconscious processes is crucial for reducing internal tension and developing more adaptive coping strategies [13].

Overcoming traumatic experiences and neurotic manifestations through awareness of hidden psychological defense mechanisms, particularly repression, is one of the central tasks of psychoanalytic therapy. At the same time, psychoanalytic work is aimed not only at identifying internal contradictions but also at the gradual development of more mature and adaptive psychological defense mechanisms. Psychological defense mechanisms are viewed as a complex system that helps a person maintain inner balance and psychological stability.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Researchers have demonstrated that becoming aware of and gradually transforming defense mechanisms such as sublimation and other forms of psychological defense are crucial for reducing internal tension and enhancing psychological resilience [1]. This process involves a deeper understanding of the nature of internal conflicts, which, according to Sigmund Freud's theory, are a key factor in the formation of unconscious mental processes and behavioral patterns in humans. Psychoanalytic therapy is aimed not only at identifying hidden conflicts but also at helping a person become aware of their own unconscious defense mechanisms, which allows for a reduction in emotional distress and the attainment of greater inner harmony. Of particular importance is the work on overcoming intrapersonal conflicts through the awareness and modification of maladaptive forms of psychological defense. This contributes to better adaptation of the individual to life's difficulties, the development of self-regulation skills, and an overall improvement in psychological well-being.

A. Freud significantly developed the concept of psychological defense proposed by S. Freud, viewing defense mechanisms as a kind of "Ego" strategy aimed at reducing anxiety and maintaining internal psychological balance in situations of intrapersonal conflict. Such mechanisms help a person weaken or minimize negative emotional experiences associated with internal conflicts and gradually become integrated into a person's personal experience and response system.

At the same time, excessive rigidity or maladaptive ness of these defense mechanisms can negatively affect an individual's psychological state. In such cases, they not only hinder the constructive resolution of intrapersonal conflicts but can also lead to maladaptive behavior, intensify internal tension, and create obstacles to personal development [23]. This is precisely why in-depth psychocorrection within the psychoanalytic approach is aimed at identifying, becoming aware of, and gradually transforming such maladaptive defense mechanisms. Attention is paid to the fact that many of these mechanisms are formed as early as early childhood and may subsequently limit the development of psychological resilience and a person's ability to effectively overcome life's difficulties [6].

Conclusions. In summary, psychoanalytic correction of intrapersonal conflicts demonstrates its effectiveness through the process of awareness and gradual transformation of psychological defense mechanisms, which helps the individual achieve greater psychological harmony, adaptability, and emotional well-being. The awareness of repressed experiences and their integration into conscious experience allow a person to reinterpret their own life difficulties in a new way, develop reflective thinking, and form a more holistic understanding of themselves, which, in turn, contributes to the resolution of internal contradictions and the self-organization of the personality.

This process has a positive effect on a person's ability to adapt and cope with stressful situations, which is essential for maintaining mental health and inner stability. At the same time, independent awareness of personal issues is often complicated by

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

psychological defenses, which can distort the perception of reality and hinder deep reflection. That is why identifying and working through these defenses in the process of depth psychotherapy is a necessary condition for rethinking one's inner experience and personal development.

References:

1. Bachynska, N., & Semenets, A. (2025). Rol adaptovanykh psykhoanalitychnykh vtruchan u zmitsnenni psykholohichnoi stiikosti pravookhorontsiv: klinichna iliustratsiia [The role of adapted psychoanalytic interventions in strengthening the psychological resilience of law enforcement officers: A clinical illustration]. Ukrainskyi psykhoanalitychnyi zhurnal – Ukrainian Psychoanalytic Journal, 3(2), 81–89. https://doi.org/10.32782/upj/2025-3-2-7 [in Ukrainian].

2. Butsykin, Ye. (2024). Prokrastynatsiia. Sproba ekzystentsialnoho psykhoanalizu [Procrastination. An attempt at existential psychoanalysis]. Ukrainskyi psykhoanalitychnyi zhurnal – Ukrainian Psychoanalytic Journal, 2(3), 114–130. https://doi.org/10.32782/upj/2024-2-3-12 [in Ukrainian].

3. Velykodna, M. (2023). Psykhoanaliz i psykhoanalitychna psykhoterapiia yak dokazova praktyka: ohliad empirychnykh danykh pro efektyvnist roboty z doroslymy [Psychoanalysis and psychoanalytic psychotherapy as evidence-based practice: A review of empirical data on effectiveness in work with adults]. Ukrainskyi psykhoanalitychnyi zhurnal – Ukrainian Psychoanalytic Journal, 1(2), 39–47. https://doi.org/10.32782/upj/2023-2-5 [in Ukrainian].

4. Velykodna, M. (2025). Psykhoanaliz sohodni – yak doslidnytskyi metod, psykhoterapevtychnyi pidkhid ta metateoriia. Slovo redaktorky [Psychoanalysis today as a research method, psychotherapeutic approach, and metatheory. Editor's note]. Ukrainskyi psykhoanalitychnyi zhurnal – Ukrainian Psychoanalytic Journal, 3(2), 5–6. https://doi.org/10.32782/upj/2025-3-2-1 [in Ukrainian].

5. Velykodna, M., & Edelieva, K. (2025). Problematyka pidlitkovoho viku v psykhoanalizi: klinichna iliustratsiia [Problems of adolescence in psychoanalysis: A clinical illustration]. Ukrainskyi psykhoanalitychnyi zhurnal – Ukrainian Psychoanalytic Journal, 3(3), 59–69. https://doi.org/10.32782/upj/2025-3-3-7 [in Ukrainian].

6. Halushko, L. Ya. (2024). Motyvatsiino-hlybynne piznannia fenomenu «vtecha u khvorobu» yak vnutrishnoi stabilizovanoi superechnosti psykhiky subiekta [Motivational and deep cognition of the phenomenon of "escape into illness" as an internal stabilized contradiction of the subject's psyche]. Naukovi zapysky. Seriia: Psykholohiia – Scientific Notes. Series: Psychology, 2, 36–43. https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2024-2-5 [in Ukrainian].

7. Horni, K. (2025). Nashi vnutrishni konflikty. Konstruktyvna teoriia nevrozu [Our inner conflicts. A constructive theory of neurosis]. Kyiv: KNT [in Ukrainian].

8. Kopchynska, O. O. (2024). Vnutrishnia superechnist psykhiky ta navchena bezporadnist yak prychyny vidmovy vid samoaktualizatsii [Internal contradiction of the psyche and learned helplessness as causes of refusal of self-actualization]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia Psykholohiia – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Psychology, 1, 80–85. https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2024.1.15 [in Ukrainian].

9. Medynska, Yu. (2025). Vykorystannia psykhodynamichnoi psykhoterapii u roboti z kryzoiu serednoho viku: klinichna iliustratsiia [The use of psychodynamic psychotherapy in working with midlife crisis: A clinical illustration]. Ukrainskyi psykhoanalitychnyi zhurnal – Ukrainian Psychoanalytic Journal, 3(3), 5–12. https://doi.org/10.32782/upj/2025-3-3-1 [in Ukrainian].

10. Medynska, Yu. (2024). Psykhoanalitychne osmyslennia fenomenu chasu u psykhoterapevtychnii praktytsi [Psychoanalytic understanding of the phenomenon of time in

psychotherapeutic practice]. Ukrainskyi psykhoanalitychnyi zhurnal – Ukrainian Psychoanalytic Journal, 2(1), 14–21. https://doi.org/10.32782/upj/2024-1-3 [in Ukrainian].

11. Melnychuk, S. L. (2022). Teoretychnyi analiz osnov vnutrishnoosobystisnykh konfliktiv [Theoretical analysis of the foundations of intrapersonal conflicts]. Dniprovskyi naukovyi chasopys publichnoho upravlinnia, psykholohii, prava – Dnipro Scientific Journal of Public Administration, Psychology and Law, 1, 81–86. https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.1.12 [in Ukrainian].

12. Mostova, O. (2023). Zhal u psykhoanalitychnii roboti: klinichni proiavy, kontrperenesennia ta osoblyvosti psykhoterapii [Grief in psychoanalytic work: Clinical manifestations, countertransference, and features of psychotherapy]. Ukrainskyi psykhoanalitychnyi zhurnal – Ukrainian Psychoanalytic Journal, 1(3), 13–17. https://doi.org/10.32782/upj/2023-3-2 [in Ukrainian].

13. Onufriieva, L. A., & Vashchenko, I. V. (2018). Kontseptualni mezhi poniattia kopinh-stratehii osobystosti u psykholohii [Conceptual boundaries of the concept of coping strategies of personality in psychology]. Problemy suchasnoi psykholohii – Problems of Modern Psychology, 41, 228–239. https://doi.org/10.32626/2227-6246.2018-41.228-239 [in Ukrainian].

14. Pustovoit, M., & Krasnopolska, I. (2025). Pervynne psykhoanalitychne interviu: teoretychni zasady ta tekhnika klinichnoho zastosuvannia [Primary psychoanalytic interview: Theoretical foundations and techniques of clinical application]. Ukrainskyi psykhoanalitychnyi zhurnal – Ukrainian Psychoanalytic Journal, 3(2), 104–111. https://doi.org/10.32782/upj/2025-3-2-9 [in Ukrainian].

15. Rosler, K. (2023). Dokazy efektyvnosti Yunhian-skoi psykhoterapii: ohliad empirychnykh doslidzhen [Evidence for the effectiveness of Jungian psychotherapy: A review of empirical studies]. Ukrainskyi psykhoanalitychnyi zhurnal – Ukrainian Psychoanalytic Journal, 1(2), 48–54. https://doi.org/10.32782/upj/2023-2-6 [in Ukrainian].

16. Sihuta, K. (2025). Osoblyvosti zastosuvannia psykhoanalitychnoi psykhoterapii pry panichnykh atakakh: analiz klinichnoho vypadku [Features of the application of psychoanalytic psychotherapy in panic attacks: Analysis of a clinical case]. Ukrainskyi psykhoanalitychnyi zhurnal – Ukrainian Psychoanalytic Journal, 3(2), 112–117. https://doi.org/10.32782/upj/2025-3-2-10 [in Ukrainian].

17. Filts, O. (2024). Psykhoterapiia uzalezhnen (addyktsii): eskiz kontseptsii [Psychotherapy of addictions: An outline of the concept]. Ukrainskyi psykhoanalitychnyi zhurnal – Ukrainian Psychoanalytic Journal, 2(3), 90–100. https://doi.org/10.32782/upj/2024-2-3-9 [in Ukrainian].

18. Froyd, Z. (2023). Narys psykhoanalizu. Chastyna 1. Pryroda psykhichnoho [Outline of psychoanalysis. Part 1. The nature of the mental]. Ukrainskyi psykhoanalitychnyi zhurnal – Ukrainian Psychoanalytic Journal, 1(1), 54–61. https://doi.org/10.32782/upj/2023-1-9 [in Ukrainian].

19. Froyd, Z. (2023). Narys psykhoanalizu. Chastyna 2. Praktychni zavdannia [Outline of psychoanalysis. Part 2. Practical tasks]. Ukrainskyi psykhoanalitychnyi zhurnal – Ukrainian Psychoanalytic Journal, 1(2), 60–66. https://doi.org/10.32782/upj/2023-2-8 [in Ukrainian].

20. Kharadzhy, M., & Shpak, T. (2023). Psykholohichni mekhanizmy vnutrishno-osobystisnykh konfliktiv osobystosti [Psychological mechanisms of intrapersonal conflicts of personality]. Perspektyvy ta innovatsii nauky – Prospects and Innovations of Science, 16(34), 607–614. https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-16(34)-607-614 [in Ukrainian].

21. Khrystenko, O. (2024). Hrafichna interpretatsiia yak instrument terapevtychnoi mediatsii subiektyvnoho vporiadkuvannia chasu. Na prykladi klinichnoho vypadku z patsiientom psykhotychnoi struktury [Graphic interpretation as a tool of therapeutic mediation of subjective time ordering. On the example of a clinical case with a psychotic-structured patient]. Ukrainskyi psykhoanalitychnyi zhurnal – Ukrainian Psychoanalytic Journal, 2(1), 67–76. https://doi.org/10.32782/upj/2024-1-8 [in Ukrainian].

22. Chorna, N. (2024). Rol psykhoanalitychnoho pidkhodu u rozuminni povedinkovykh rozladiv [The role of the psychoanalytic approach in understanding behavioral disorders]. Naukovi

ISSN 2786-4952 Online

pratsi Mizhrehionalnoi akademii upravlinnia personalom. Psykholohiia – Scientific Works of the Interregional Academy of Personnel Management. Psychology, 3(64), 37–42. https://doi.org/10.32689/maup.psych.2024.3.6 [in Ukrainian].

23. Shevchenko, N. F., & Samitashvili-Biriuk, O. O. (2021). Osoblyvosti systemy psykholohichnoho zakhystu osobystosti v rizni periody doroslosti [Features of the system of psychological defense of personality in different periods of adulthood]. Zhurnal suchasnoi psykholohii – Journal of Modern Psychology, 2, 52–59. https://doi.org/10.26661/2310-4368/2020-2-6 [in Ukrainian].

24. Shevchenko, S., Skladnyi, P., Nehodenko, O., & Nehodenko, V. (2022). Doslidzhennia prykladnykh aspektiv teorii konfliktiv u systemakh bezpeky [Research of applied aspects of conflict theory in security systems]. Kiberbezpeka: osvita, nauka, tekhnika – Cybersecurity: Education, Science, Technique, 2(18), 150–162. https://doi.org/10.28925/2663-4023.2022.18.150162 [in Ukrainian].

25. Alzeer, J., Alzeer, J., & Benmerabet, H. (2023). The development of human personality: A comprehensive overview. Psychological Disorders and Research, 1–8. https://doi.org/10.31487/j.pdr.2023.01.01

26. Azmi, N. (2023). Analysis of individual behavior through a psychoanalytical approach: A literature review. International Journal of Education and Humanities, 3(3), 268–279. https://doi.org/10.58557/(ijeh).v3i3.184

27. Bhattacharya, D. (2026). Revisiting the foundations of the unconscious: A review of Sigmund Freud's psychoanalytic theory. Zenodo (CERN European Organization for Nuclear Research). https://doi.org/10.5281/zenodo.18205132

28. Firjatullah, T., Yasinta, S., Widyanika, I., & All Habsy, B. (2024). Memahami hakikat manusia berdasarkan teori konseling psikoanalisis. Journal Innovation in Education, 2(2), 158–176. https://doi.org/10.59841/inoved.v2i2.1200

Література

1. Бачинська Н., Семенець А. Роль адаптованих психоаналітичних втручань у зміцненні психологічної стійкості правоохоронців: клінічна ілюстрація. *Український психоаналітичний журнал*. 2025. № 3(2). С. 81–89. https://doi.org/10.32782/upj/2025-3-2-7

2. Буцикін Є. Прокрастинація. Спроба екзистенціального психоаналізу. *Український психоаналітичний журнал*. 2024. № 2(3). С. 114–130. https://doi.org/10.32782/upj/2024-2-3-12

3. Великодна М. Психоаналіз і психоаналітична психотерапія як доказова практика: огляд емпіричних даних про ефективність роботи з дорослими. *Український психоаналітичний журнал*. 2023. № 1(2). С. 39–47. https://doi.org/10.32782/upj/2023-2-5

4. Великодна М. Психоаналіз сьогодні – як дослідницький метод, психотера-певтичний підхід та метатеорія. Слово редакторки. *Український психоаналітичний журнал*. 2025. № 3(2). С. 5–6. https://doi.org/10.32782/upj/2025-3-2-1

5. Великодна М., Еделєва К. Проблематика підліткового віку в психоаналізі: клінічна ілюстрація. *Український психоаналітичний журнал*. 2025. № 3(3). С. 59–69. https://doi.org/10.32782/upj/2025-3-3-7

6. Галушко Л. Я. Мотиваційно-глибинне пізнання феномену «втеча у хворобу» як внутрішньої стабілізованої суперечності психіки суб'єкта. *Наукові записки. Серія: Психологія*. 2024. № 2. С. 36–43. https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2024-2-5

7. Горні К. Наші внутрішні конфлікти. Конструктивна теорія неврозу. К.: КНТ, 2025. 248 с.

8. Копчинська О. О. Внутрішня суперечність психіки та навчена безпорадність як причини відмови від самоактуалізації. *Науковий вісник Ужгородського національного*

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

університету. Серія Психологія. 2024. № 1. С. 80–85. https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2024.1.15

9. Мединська Ю. Використання психодинамічної психотерапії у роботі з кризою середнього віку: клінічна ілюстрація. *Український психоаналітичний журнал.* 2025. № 3(3). С. 5–12. https://doi.org/10.32782/upj/2025-3-3-1

10. Мединська Ю. Психоаналітичне осмислення феномену часу у психотерапевтичній практиці. *Український психоаналітичний журнал*. 2024. №2(1). С. 14–21. https://doi.org/10.32782/upj/2024-1-3

11. Мельничук С. Л. Теоретичний аналіз основ внутрішньоособистісних конфліктів. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2022. № 1, С. 81–86. https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.1.12

12. Мостова О. Жаль у психоаналітичній роботі: клінічні прояви, контрперенесення та особливості психотерапії. *Український психоаналітичний журнал.* 2023. № 1(3). С. 13–17. https://doi.org/10.32782/upj/2023-3-2

13. Онуфрієва Л. А., Ващенко І. В. Концептуальні межі поняття копінг-стратегій особистості у психології. *Проблеми сучасної психології*. 2018. №41. С. 228–239. https://doi.org/10.32626/2227-6246.2018-41.228-239

14. Пустовойт М., Краснопольська І. Первинне психоаналітичне інтерв'ю: теоретичні засади та техніка клінічного застосування. *Український психоаналітичний журнал.* 2025. № 3(2). С. 104–111. https://doi.org/10.32782/upj/2025-3-2-9

15. Рослер К. Докази ефективності Юнгіанської психотерапії: огляд емпіричних досліджень. *Український психоаналітичний журнал*. 2023. № 1(2). С. 48–54. https://doi.org/10.32782/upj/2023-2-6

16. Сігута К. Особливості застосування психоаналітичної психотерапії при панічних атаках: аналіз клінічного випадку. *Український психоаналітичний журнал.* 2025. № 3(2). С. 112–117. https://doi.org/10.32782/upj/2025-3-2-10

17. Фільц О. Психотерапія узалежнень (аддикцій): ескіз концепції. *Український психоаналітичний журнал*. 2024. № 2(3). С. 90–100. https://doi.org/10.32782/upj/2024-2-3-9

18. Фройд З. Нарис психоаналізу. Частина 1. Природа психічного. *Український психоаналітичний журнал*. 2023. № 1(1). С. 54–61. DOI: https://doi.org/10.32782/upj/2023-1-9

19. Фройд З. Нарис психоаналізу. Частина 2. Практичні завдання. *Український психоаналітичний журнал*. 2023. № 1(2), С. 60–66. DOI: https://doi.org/10.32782/upj/2023-2-8

20. Хараджи М., Шпак Т. Психологічні механізми внутрішньоособистісних конфліктів особистості. *Перспективи та інновації науки*. 2023. №16(34). С. 607-614. https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-16(34)-607-614

21. Христенко О. Графічна інтерпретація як інструмент терапевтичної медіації суб'єктивного впорядкування часу. На прикладі клінічного випадку з пацієнтом психотичної структури. *Український психоаналітичний журнал.* 2024. № 2(1). С. 67–76. https://doi.org/10.32782/upj/2024-1-8

22. Чорна Н. Роль психоаналітичного підходу у розумінні поведінкових розладів. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Психологія*. 2024. № 3(64). С. 37-42. DOI: https://doi.org/10.32689/maup.psych.2024.3.6

23. Шевченко Н. Ф., Саміташвілі-Бірюк О. О. Особливості системи психологічного захисту особистості в різні періоди дорослості. *Журнал сучасної психології*. 2021. №2. С. 52-59. https://doi.org/10.26661/2310-4368/2020-2-6

24. Шевченко С., Складний П., Негоденко О., Негоденко В. Дослідження прикладних аспектів теорії конфліктів у системах безпеки. *Кібербезпека: освіта, наука, техніка.* 2022. №2(18). С. 150–162. DOI: https://doi.org/10.28925/2663-4023.2022.18.150162

ISSN 2786-4952 Online

25. Alzeer J., Alzeer J. Benmerabet H. The Development of Human Personality: A Comprehensive Overview. *Psychological Disorders and Research*. 2023. P. 1–8. https://doi.org/10.31487/j.pdr.2023.01.01

26. Azmi N. Analysis of Individual Behavior Through a Psychoanalytical Approach: A Literature Review. *International Journal of Education and Humanities*. 2023. № 3(3). P. 268–279. https://doi.org/10.58557/(ijeh).v3i3.184

27. Bhattacharya D. Revisiting The Foundations of The Unconscious: A Review of Sigmund Freud's Psychoanalytic Theory. *Zenodo (CERN European Organization for Nuclear Research)* 2026. https://doi.org/10.5281/zenodo.18205132

28. Firjatullah T., Yasinta S., Widyanika I., All Habsy B. Memahami Hakikat Manusia Berdasarkan Teori Konseling Psikoanalisis. *Journal Innovation In Education*. 2024. №2(2). P. 158–176. https://doi.org/10.59841/inoved.v2i2.1200

Дата першого надходження статті до видання: 29.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

UDC.159.9

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4003-4014

Kutsyi Oleksandr Anatoliiovych Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Lviv Polytechnic National University, Lviv, https://orcid.org/0000-0003-3886-3787

Demkiv Yuliia Vasylivna 1st-year Master's student in Psychology, Lviv Polytechnic National University, Lviv, https://orcid.org/0009-0006-8517-5353

Palosh Yustyna Yaroslavivna 1st-year Master's student in Psychology, Lviv Polytechnic National University, Lviv, https://orcid.org/0009-0003-7011-6754

COMMUNICATIVE AND PSYCHOLOGICAL INFLUENCE IN AN ORGANIZATION AS A FACTOR OF THE EMPLOYEE FUNCTIONAL WORK STATE

Abstract. The article presents the results of testing a heuristic hypothesis that internal communication and psychological influence may play a significant role in the formation and maintenance of employees' functional work states. This study constitutes part of a broader and more systematic empirical investigation of organizational and psychological factors in Ukrainian organizations of different ownership types, fields of activity, duration of existence, and sizes.

The theoretical analysis of sources revealed the particular importance of employees' functional work states for achieving the required results of professional activity, maintaining an appropriate level of activation, and ensuring reliability and error-free performance over time. Existing theory emphasizes the role of cognitive processes in functional states; however, this is mainly justified at a rational level and it has not been empirically proven at a sufficient level. Internal communication and psychological influence are considered likely factors that reflect both formal and informal components of cognitive processes within organizations.

The obtained empirical results were processed using factor analysis based on the principal component method. The first identified factor demonstrated a significant positive role of the main functions of internal communication and such types of psychological influence as persuasion, suggestion, contagion, attraction, request, coercion, and organized management in shaping employees' ability to perform professional tasks through the initiation of necessary functional states. This occurs as a systemic process with the potential for mutual reinforcement.

At the same time, such types of psychological influence as aggression, manipulation, rumors, and ignoring were found to have a negative impact on the initiation of functional work states. Additionally, specific cases were identified in

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

which certain combinations of psychological influence produce a complex effect: simultaneously strengthening communication while reducing those forms of influence that positively affect functional states.

Keywords: organization, employees, functional work states, internal communication, main types of psychological influence, factor analysis.

Куций Олександр Анатолійович кандидат психологічних наук, доцент, Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, https://orcid.org/0000-0003-3886-3787

Демків Юлія Василівна магістрантка 1-курсу навчання за спеціальністю «Психологія», Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, https://orcid.org/0009-0006-8517-5353

Палош Юстина Ярославівна магістрантка 1-курсу навчання за спеціальністю «Психологія», Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, https://orcid.org/0009-0003-7011-6754

КОМУНІКАТИВНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВПЛИВ В ОРГАНІЗАЦІЇ ЯК ФАКТОР ФУНКЦІОНАЛЬНОГО РОБОЧОГО СТАНУ ЇЇ ПЕРСОНАЛУ

Анотація. Стаття містить результат перевірки евристичної гіпотези про те, що внутрішня комунікація та психологічний вплив можуть відігравати роль в утворенні та підтриманні функціональних робочих станів персоналу організації. Це є складовою більш великого та системного емпіричного дослідження організаційно-психологічних факторів в українських організаціях різної форми власності, сфери діяльності, часу існування та розмірів.

Теоретичний аналіз джерел виявив особливу важливість функціональних робочих станів персоналу організації в досягненні необхідних результатів професійної діяльності, підтриманні необхідного рівня активності, підтримання певний час надійності, безпомилковості у діяльності. Теорія вказує на важливість когнітивних процесів у функціональному стані, але на раціональному рівні обґрунтування. Емпіричних підтверджень цьому не має. Саме внутрішня комунікація та психологічний вплив є тими ймовірними факторами, що відображають як формальну, так й неформальну складову когнітивних процесів в організації.

Отримані емпіричні результати оброблено факторним аналізом за методом аналізу головних компонент. Перший отриманий фактор засвідчив значну позитивну роль основних функцій внутрішньої комунікації та таких видів психологічного впливу як переконання, навіювання, зараження, атракція, прохання, примушення, організоване управління у формуванні здатності персоналу виконувати професійні завдання через ініціацію необхідних

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

функціональних станів. Це відбувається як системний процес з можливістю взаємного підсилення. Такі різновиди психологічного впливу як агресія, маніпуляція, чутки та ігнорування мають негативну роль відносно ініціації функціональних робочих станів. Також, встановлено окремі випадки, в яких комбінації окремих видів психологічного впливу мають специфічний ефект одночасного посилення комунікації і зниження тих видів впливу, що позитивно впливають на функціональні стани.

Ключові слова: організація, персонал, функціональні робочі стани, внутрішня комунікація, основні види психологічного впливу, факторний аналіз.

Problem Statement. Contemporary changes in science demonstrate a growing tendency toward a stronger orientation on humanistic values and interdisciplinary systemic research, which is shaping the paradigm for the coming decades. This shift is due to the fact that the long-standing dominance of narrow specialization and technocratic approaches in research has led the professional sphere into a significant crisis.

At present, increasing attention is being paid to employees' well-being. In some cases, however, this focus becomes excessive, as it is pursued at the expense of performance efficiency, which in turn leads to a loss of competitiveness in a complex and unpredictable world where aggressive tendencies are also intensifying. Therefore, it is necessary to seek a middle ground - a balance between humanism and profitability, between care for employees and performance demands placed upon them.

It is evident that such complex challenges cannot be effectively addressed by the practical-professional field alone; science must play a key role in this process. In fact, this constitutes one of its fundamental functions.

It is also clear that further deepening into already extensively studied phenomena is less productive than searching for potentially more powerful, relevant, and effective factors.

At present, particular importance is attached to joint professional activity within organizations as a form that creates the foundation for achieving a synergistic effect. This represents a significant potential for maximizing efficiency, although the situation is far from simple. The most complex factor within any organization is the human one - yet it is also the most crucial. The long-term neglect of this factor by managers, especially in post-Soviet contexts, has resulted in a limited capacity to manage it effectively.

At the same time, the organization's ability to perform professional tasks depends fundamentally on the readiness and capacity of its personnel to work accurately, efficiently, collaboratively, and over the required period of time. This is ensured by an optimal functional work state, which varies depending on the specific tasks involved. Previous research has shown that work states are influenced by a wide range of factors - from physical working conditions to emotions, from nutrition quality to interpersonal relationships.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

However, the factor of internal communication and psychological influence within organizations has not yet been examined as a mechanism capable of regulating, shaping, determining, and maintaining employees' functional work states. Moreover, these factors remain largely overlooked in practical management contexts, which makes them highly latent at present.

For this reason, the study of internal communication and psychological influence may represent a truly promising alternative research direction, with substantial potential for addressing key challenges in managing the human factor within organizations.

Analysis of Recent Research and Publications. The generalization and analysis of recent sources on mental states [3; 4; 9], their features in professional activity [2; 11] and in the organizational environment [7] simultaneously indicate the following main conclusions:

1. A psychological state is an integrated form of reflection of internal and external influences (vigor, apathy, mood, etc.), which exists without a clear awareness of its substantive content, but determines the general background of mental functioning and influences the course of mental processes. In the Ukrainian tradition, this is described within the triad "process – state – feature", due to which S. D. Maksymenko defined the state as a relatively static, integrative moment of mental activity that encompasses emotional, volitional, and cognitive components [3]. In modern psychology, a state is the result of the integrative functioning of neurophysiological systems, cognitive evaluation of the situation, and the current needs of the individual. The systemic approach defines the state as a dynamic formation. Its mechanism is the formation of a functional system that unites processes (perception, thinking) under the influence of dominant motivation to solve a specific task [9]. This mechanism consists in activating physiological agitation, mobilizing the functional reserves of the organism, and cognitively processing information about the current situation. Mental states act as a regulator of professional activity, determining the performance capacity and reliability of personnel.

2. In occupational psychology, the "functional state" is a basis for predicting operator reliability and, unlike the "mental state", emphasizes the energetic and instrumental capabilities of the subject of activity. However, the functional state is also defined as an integral complex of characteristics of functions and qualities that directly or indirectly determine the activity itself. This phenomenon is considered as a systemic response of the subject, where the level of mobilization of reserves correlates with the complexity of the goal of activity [2].

3. In organizational psychology, functional states of personnel are differentiated depending on the type of tasks, which determine the most optimal functional state. At the same time, managers of the organization must learn to regulate this, since it directly determines a number of both direct performance indicators and the expended human energy resources [7].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Regarding internal communication of the organization – it is not only a means of data transmission, but also a tool for regulating the functional state of personnel. This can be compared to the "nervous system" of the organization through the formation of a unified informational, motivational, and psychological space. It is informational entropy (lack of understanding of goals, evaluation criteria, or prospects) that is a key cause of stress. This causes cognitive dissonance, which exhausts the adaptive resources of the organism even before the beginning of work. Effective communication, on the contrary, structures activity and transfers personnel into a state of optimal readiness [1]. Information balance is quite critical: informational stress (overload) arises when the capacity of analyzers to process signals or make decisions is exceeded under conditions of time deficit. The consequence is increased tension, premature fatigue, and exhaustion. Or another variant is sensory deprivation, which causes boredom, apathy, and a decrease in readiness for action [4; 11]. Particularly important are the feedback system in the organization [8]; informal horizontal communication ("psychotherapeutic valve") [1; 8].

Regarding psychological influence in the organization, it is not possible to speak of a significant body of research, but recent studies [6] indicate that it is actually applied in organizations and that it is possible to evaluate it through a developed and validated questionnaire with the identification of 11 main types of psychological influence.

Purpose of the Study: to empirically investigate and statistically determine the role of internal communication and the main types of psychological influence in the main components of the functional work state of personnel in an organization.

Presentation of the main material. The systemic and multi-purpose empirical study within the framework of the activity of a scientific student group in the direction of "Organizational Psychology" has already been reported in previous publications [6]. This publication highlights another potentially important result. Briefly, it can be reported about the organization of this study that through an anonymous survey using Google Forms (https://docs.google.com/forms/d/11Q_SzqcY3gMVHgVjiyTZdg2fVvP8PlKoDGcA8tvv6R0/edit), 13 students of the 3rd and 4th years of the Bachelor's level and 5 students of the 1st year of the Master's level from Lviv Polytechnic National University, specialty C4 "Psychology", offered to complete the corresponding survey to persons belonging to any Ukrainian organizations. To implement the objective of this article, the following instruments from the indicated survey were used:

Questionnaire for assessing the use of the main types of psychological influence in an organization, which has undergone validation, includes 44 questions, where 4 questions form the following scales and contains the following scales: persuasion, attraction, suggestion, contagion, inducement to imitation, request, coercion, verbal aggression, rumors, organized management, ignoring, and manipulation [6].

Author's questionnaire "Characteristics of professional activity". For a comprehensive assessment of the functional state, a special short questionnaire was developed, which determines the subjective perception of work tasks and the level of current effectiveness. The methodology is structurally divided into two blocks.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

The first block – "Typology of professional tasks" – diagnoses the preconditions for the emergence of specific states (fatigue, monotony) according to three scales: *variety* (a low level indicates the risk of monotony), *intensity* (assesses the pace of work and mobilization of resources), and *complexity* (determines the level of cognitive load).

The second block – "Effectiveness of activity" – allows to draw a conclusion about the preservation of working capacity. It includes the assessment of *error-free performance of duties*, *reliability* (the ability to work for a long time without decompensation), *overall effectiveness, and the level of cooperation in the team.* Such an approach makes it possible to identify which parameters of activity (pace, routine, or complexity) are the most exhausting for personnel.

Questionnaire for determining the performance of the main functions of internal communication in an organization [7]. The methodology is based on a three-factor model and determines how effectively information flows perform regulatory functions. The questionnaire evaluates three groups of functions:

- *Cognitive*: determine the quality of information exchange (clarity of instructions, availability of resources), which allows the employee to reduce the level of uncertainty and focus on tasks.
- *Integrative:* characterize the ability of communication to unite the team through the transmission of shared values, the formation of trust, and a sense of belonging.
- *Stimulating:* assess the motivational potential of communication, its ability to encourage action and inform about development prospects.

The instrument makes it possible to identify "problem areas" of communication that may provoke stress or an informational vacuum among employees.

Professional resilience questionnaire by O. M. Kokun [5]. The choice of this particular instrument is due to its narrow specialization: unlike classical tests, it focuses not on the general resilience of the personality, but on the specific ability of a specialist to maintain effectiveness, health, and motivation directly under the pressure of work tasks. The questionnaire consists of 24 statements, which make it possible to obtain a differentiated assessment across two groups of scales. The first group is based on the classical three-component model of S. Maddi, adapted to the professional context, and includes: the level of professional involvement (reflects the degree of engagement of the employee in the process and receiving satisfaction from work), the level of professional control (characterizes the belief in the possibility of influencing the results of work and managing the situation), and the level of risk acceptance (determines the readiness to act under conditions of uncertainty and perceive changes as an opportunity for development).

The second group of scales diagnoses cross-cutting psychological components that ensure stability: emotional (the ability to maintain balance in difficult situations), motivational (internal striving to overcome obstacles), social (the ability to use the support of colleagues), and the professional component itself (confidence in one's competence). The integral indicator is the General level of professional resilience – a

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

cumulative index that reflects the adaptive potential of the individual in resisting professional burnout.

Additional scales of the study were the characteristics of the sample, which are indicated below.

The sample of the study consisted of 126 persons and was generally characterized by the main indicators as follows:

- field of activity: 14 – administration (11.1%), 35 – production and trade (27.8%), 8 – volunteering (6.3%), 9 – intellectual activity (7.1%), 49 – services to the population (38.9%), 10 – security sector (7.9%);
- number of personnel: 32 organizations have less than 30 persons (25.4%), 23 – from 30 to 100 (18.3%), 30 – from 100 to 300 (23.8%), 18 – from 300 to 1000 (14.3%), 10 – from 1000 to 5000 (7.9%) and 13 – more than 5000 persons (10.3%);
- gender: 70 – female (55.6%), 52 – male (41.3%) and 4 – other (3.2%);
- total professional experience: 26 have experience up to 1 year (20.6%), 28 – 1–3 years (22.2%), 22 – from 3 to 7 years (17.5%), 24 – from 7 to 15 years (19%), 17 – from 15 to 25 years (13.5%) and 9 – more than 25 years (7.1%);
- position level: 59 employees (46.8%), lower-level managers – 16 (12.7%), middle-level – 35 (27.8%) and top-level – 16 (12.7%).

Thus, the characteristics of the sample are sufficiently equivalent to the general population, which ensures a satisfactory level of validity of the study.

The obtained empirical results were immediately processed by factor analysis using the principal component extraction method. The total explained variance is presented in Table 1, and the component matrix in Table 2.

Table 1

Total explained variance by factor analysis using the principal component analysis method.

Component	Initial eigenvalues		
	Total	% Dispersion	Cumulative %
1	8,109	23,850	23,850
2	6,042	17,770	41,620
3	2,966	8,725	50,345
4	2,644	7,777	58,121
5	1,999	5,879	64,001
6	1,828	5,375	69,376
7	1,236	3,635	73,011

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Table 1 indicates the extraction of 7 factors, which together accounted for 73% of the data. This can be considered a sufficiently significant indicator and suitable for generally recognizing the results as appropriate for interpretation.

Factor 1 is the most powerful and the most pronounced, as it immediately demonstrates confirmation of the hypothesis of this study as a whole and indicates the achievement of the purpose of the article. Thus, the unification into a single whole of the main functions of internal communication in the organization, such types of psychological influence as persuasion, suggestion, contagion, attraction, request, coercion, organized management, as well as all scales according to the professional resilience methodology indicates the systemic nature of these phenomena. At the same time, such types of psychological influence as aggression, manipulation, rumors, and ignoring did not enter the factor. This very clearly demonstrates not only the systemic nature, but also the possible synergistic nature of these phenomena. Thus, with several systemic applications of the corresponding types of psychological influence, combined with purposeful and sufficient performance of the functions of internal communication, all components of the functional state are activated, which makes the employee capable, sufficiently stable through motivation and emotions, and socially "reinforced". The absence in the factor of indicators related to activity characteristics (except for speed) and self-assessment of one's state, as well as the professional environment, may indicate a significant difference between these phenomena.

Factor 2 essentially confirmed a rather specific combination of types of psychological influence with communication and the scales of the professional resilience methodology, which in general reflect the components of the functional work state of personnel.

At the same time, the functions of internal communication have an inverse value, while almost all types of psychological influence entered the factor with a positive vector, but aggression, manipulation, rumors, and ignoring have the largest weight coefficients in the formation of this factor. The others have less influence. In addition, such a combination also has inverse indicators for most characteristics of professional activity (speed of activity, intellectual complexity, duration of working capacity, work efficiency, joint activity) and for motivation as a component of professional resilience . This may quite convincingly indicate that psychological influence can potentially have different vectors of influence, except for persuasion. And this is inversely related to such characteristics of activity as speed and intellectuality. This factor also negatively affects the quality of work in such parameters as duration of working capacity, work efficiency, and joint activity. Therefore, this may indicate that psychological influence can have a negative effect, especially when aggression, manipulation, rumors, and ignoring dominate. In this case, other types serve as a complement to the negative result, the consequence. Therefore, it is worth understanding that certain natural types of psychological influence have a purely negative potential for professional activity, and when they dominate in organizational culture, a negative synergistic effect may arise.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Table 2

Component matrix based on the results of factor analysis

	Component						
	1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
Duration of organization existence				,644			-,423
Size of organization				,523			-,567
Time in organization			-,460	,710			
Total experience			-,542	,668			
Position level			-,343	,351			,563
Cognitive function	,480	-,340	,416		-,465	,348	
Integrative function	,368	-,388	,477		-,524		
Stimulating function	,428	-,311	,429		-,542	,307	
Persuasion	,619		,316			-,337	
Suggestion	,488	,640					
Contagion	,373	,659					
Attraction	,574	,310	,374				
Request	,423	,442				-,594	
Aggression		,813				,341	
Coercion	,347	,735					
Organized managment	,461	,402				-,530	
Manipulation		,816					
Rumors		,715				,362	
Ignoring		,791					
Monotony of tasks			,361		,422		,309
Speed of activity	,374	-,330			,558		
Intellectual complexity		-,330		,403			
Error-free performance			,379				
Duration of working capacity		-,480	,324		,439		
Work efficiency		-,546	,372		,364		
Join activity		-,475	,321				
Overall level of professional resilience (PrRes)	,911						
Professional involvement PrRes	,808		-,318				
Professional control PrRes	,841						
Risk acceptance PrRes	,814						
Emotions PrRes	,685		-,319				
Motivation PrRes	,743	-,305	-,318				
Social component PrRes	,820						
Professional component PrRes	,805						

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Factor 3 indicates a certain probability that characterizes entry-level newcomers in the organization who are at the initial stages of career advancement. They have fairly good provision of internal communication functions, recognize the presence of persuasion and attraction in the organization, but have monotonous tasks, work jointly, without errors, effectively, and consider both their environment and themselves as capable of working. However, it appears that they overestimate themselves, since involvement, emotions, and motivation among the components of professional resilience have an inverse indicator at an average level. This may indicate that persuasion, attraction, and internal communication are not absolutely unconditional powerful means of maintaining the functional work state at the required level. Thus, due to shortcomings in involvement, emotional regulation, and maintenance of motivation, functional readiness for activity may weaken. However, this applies to beginners who have not yet acquired experience. It is possible that precisely due to being at this stage of professional development, their motivational, emotional, and involvement components are assessed by them at a high level. It is very likely that this is temporary.

Therefore, new employees, and especially young ones, should be carefully supported, at least to prevent burnout already at the beginning.

For the remaining factors, either nothing important, valuable, or specific was obtained, or confirmation and some detailing of the results obtained in the first three factors were received. Thus, factor No. 4 did not provide anything valuable. Factor 5 outlined the possibility that under conditions of monotonous tasks, increased speed of activity, the need for prolonged maintenance of working capacity, and sustaining good efficiency of work results, all main functions of internal communication in the organization will deteriorate. Most likely, this is due to imbalance in the system of organizing work processes, defining truly important goals rather than all at once, and striving to achieve results at any cost. At the same time, psychological influence is completely absent. Even those with negative potential are not present. Obviously, communication processes and psychological influence are capable of reinforcing each other in some way.

However, this becomes very situational if we consider factor 6. Thus, it was formed by the cognitive and stimulating scales of the performance of internal communication functions, direct indicators for rumors and aggression, and inverse indicators at a medium level for persuasion, request, and organized management. The seventh factor does not contain anything noteworthy.

The factor analysis revealed a number of specific features that generally characterize the role of internal communication and the main types of psychological influence in the functional work states of personnel in an organization. Thus, it has been established that under certain conditions, internal communication and certain types of psychological influence, in their combination, are capable of quite powerfully and systematically initiating functional work states with a high level of readiness, stability, and reliability of personnel for professional activity.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Conclusions.

The results of a systemic empirical study, with subsequent processing by factor analysis, confirmed the hypothesis that internal communication and certain types of psychological influence play a sufficiently positive role in the initiation and maintenance of functional work states of personnel in an organization, which are necessary for the performance of assigned tasks. Other types of psychological influence that are present in the organization at a significant level are potentially capable of negatively affecting not only functional work states, but also, through their dominance, reducing the likelihood of using more beneficial types of influence. Also, certain combinations of types of psychological influence are capable of producing a synergy effect, both with positive and negative outcomes. At the same time, negative effects are also possible with regard to the performance of the main functions of internal communication in the organization. Thus, it is possible to confirm the thesis, formulated through rational reasoning, about the role of cognitive processes in the formation and maintenance of functional work states of personnel in an organization. However, this is only the first step in the study of a concept and phenomenon that is still very new for organizational psychology, namely psychological influence. Therefore, the prospects for further research include expanding the scope of studies on the role of cognitive processes (communication and psychological influence) in other areas of the organizational and psychological environment.

References

1. Borysova L. P. (2016). Rol komunikatsii v pobudovi efektyvnoi systemy motyvatsii personalu orhanizatsii [The role of communication in building an effective system of personnel motivation in organizations] // Molodyi vchenyi. Vyp. 8. S. 7–10 [in Ukrainian].

2. Drab Ya. M. (2011). Kharakterystyka funktsionalnykh staniv operatyvnoho personalu elektroenerhetychnoho pidpryiemstva [Characteristics of functional states of operational personnel of an electric power enterprise]. // Visnyk Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Vyp. 3 [in Ukrainian].

3. Zahalna psykholohiia : pidruchnyk. (2004). [General Psychology: Textbook] / za red. S. D. Maksymenka. 2-he vyd. Vinnytsia : Nova Knyha. 704 s. [in Ukrainian].

4. Kokun O. M. (2006). Psykhofiziolohiia : navch. posib. [Psychophysiology: Study Guide]. Kyiv : Tsentr navchalnoi literatury. 184 s. [in Ukrainian].

5. Kokun O. (2010). Opytuvalnyk profesiinoi zhyttiestiikosti (ukrainska versiia) [Professional Resilience Questionnaire (Ukrainian version)] // Problemy ekstremalnoi ta kryzovoi psykholohii. Vyp. 1, № 1. S. 90–104. [in Ukrainian].

6. Kutsyi O.A., Huzar A.L., Tilipska S.P. (2026). Psykholohichnyi vplyv v ukrainskykh orhanizatsiiakh: pilotne doslidzhennia ta perspektyvy aprobatsii metodyky otsinky [Psychological influence in Ukrainian organizations: a pilot study and prospects for method validation]. Zhurnal «Perspektyvy ta innovatsii nauky» №4 (62). S. 3840 – 3852. [in Ukrainian].

7. Kutsyi O. A. (2025). Orhanizatsiina psykholohiia: systemno-synerhetychnyi pidkhid : navch. posib [Organizational Psychology: A Systemic-Synergetic Approach]. Lviv : Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniky. [in Ukrainian].

8. Lozovskyi O. M., Semenenko N. Yu. (2017). Rol komunikatsii v orhanizatsii [The role of communication in an organization] // Rol innovatsii v transformatsii suchasnoi nauky. S. 17. [in Ukrainian].

ISSN 2786-4952 Online

9. Maksymenko S. D. (2025). Zahalna psykholohiia : pidruchnyk [General Psychology: Textbook]. 4-te vyd. Kyiv : Vydavnytstvo Liudmyla. T. 1. 568 s. [in Ukrainian].

10. Pushkar Z., Pushkar B. (2024). Mystetstvo komunikatsii v upravlinni povedinkoiu personalu ta komandnoiu vzaiemodiieiu [The art of communication in managing personnel behavior and team interaction] // Aktualni problemy ekonomiky. Vyp. 6, № 276. S. 93–99. [in Ukrainian].

11. Sheviakov O. V., Babatenko O. V., Shramko I. A. (2020). Doslidzhennia funktsionalnykh staniv osobystosti v umovakh trudovoi diialnosti [Study of functional states of personality under working conditions] // Psykholohiia i osobystist. Vyp. 1, № 17. S. 43–55. DOI: 10.33989/2226-4078.2020.1.195229. [in Ukrainian].

Література:

1. Борисова Л. П. Роль комунікації в побудові ефективної системи мотивації персоналу організацій // Молодий вчений. 2016. Вип. 8. С. 7–10.

2. Драб Я. М. Характеристика функціональних станів оперативного персоналу електроенергетичного підприємства // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. 2011. Вип. 3.

3. Загальна психологія : підручник / за ред. С. Д. Максименка. 2-ге вид. Вінниця : Нова Книга, 2004. 704 с.

4. Кокун О. М. Психофізіологія : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 184 с.

5. Кокун О. Опитувальник професійної життєстійкості (українська версія) // Проблеми екстремальної та кризової психології. 2010. Вип. 1, № 1. С. 90–104.

6. Куций О.А., Гузар А.Л., Тіліпська С.П. Психологічний вплив в українських організаціях: пілотне дослідження та перспективи апробації методики оцінки. Журнал «Перспективи та інновації науки» №4(62). 2026. С. 3840 – 3852.

7. Куций О. А. Організаційна психологія: системно-синергетичний підхід : навч. посіб. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2025.

8. Лозовський О. М., Семененко Н. Ю. Роль комунікації в організації // Роль інновацій в трансформації сучасної науки. 2017. С. 17.

9. Максименко С. Д. Загальна психологія : підручник. 4-те вид. Київ : Видавництво Людмила, 2025. Т. 1. 568 с.

10. Пушкар З., Пушкар Б. Мистецтво комунікації в управлінні поведінкою персоналу та командною взаємодією // Актуальні проблеми економіки. 2024. Вип. 6, № 276. С. 93–99.

11. Шевяков О. В., Бабатенко О. В., Шрамко І. А. Дослідження функціональних станів особистості в умовах трудової діяльності // Психологія і особистість. 2020. Вип. 1, № 17. С. 43–55. DOI: 10.33989/2226-4078.2020.1.195229.

Дата першого надходження статті до видання: 06.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 19.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

UDC 159.98:355.01-057.36

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4015-4027

Prokofieva Liudmyla Oleksandrivna Lecturer at the Department of General and Practical Psychology, Izmail state university of humanities, Izmail, https://orcid org/0000-0002-0153-1263

FEATURES OF SOCIO-PSYCHOLOGICAL SUPPORT FOR MILITARY PERSONNEL FOLLOWING PARTICIPATION IN COMBAT OPERATIONS

Abstract. The article presents a theoretical analysis of socio-psychological support for military personnel after returning from combat zones and examines the main directions of psychological assistance aimed at successful reintegration into civilian life. Particular attention is paid to psychological assessment, rehabilitation measures, and socio-psychological adaptation during the post-combat period. The study identifies the primary psychological difficulties experienced by military personnel after participation in combat operations, including post-traumatic stress disorder (PTSD), emotional burnout, anxiety and depressive conditions, emotional instability, and difficulties in interpersonal relationships and social functioning.

The article emphasizes that the adaptation process is influenced by individual and socio-psychological factors, including psychological well-being, coping strategies, resilience, hardiness, post-traumatic growth, and personal responses to traumatic experiences. Attention is given to modern approaches to psychological rehabilitation, such as cognitive-behavioral therapy, group support, art therapy, psychoeducational interventions, and family counseling. It is highlighted that psychological support should be comprehensive and individualized, taking into account combat experience and emotional condition.

Special attention is devoted to the role of military psychologists in supporting psychological recovery and reintegration into civilian life. The importance of an interdisciplinary approach involving psychologists, medical professionals, social workers, and family members is emphasized as a key condition for effective rehabilitation. The article also outlines перспективні directions for further research, including the development of screening methods for early detection of post-traumatic conditions and the improvement of psychosocial rehabilitation programs for war veterans.

Keywords: military personnel, socio-psychological support, psychological counseling, psychological rehabilitation, adaptation, post-traumatic stress disorder, resilience, social reintegration.

Прокоф’єва Людмила Олександрівна викладач кафедри загальної та практичної психології Ізмаїльського державного гуманітарного університету, м. Ізмаїл, https://orcid org/0000-0002-0153-1263

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПІСЛЯ УЧАСТІ У БОЙОВИХ ДІЯХ

Анотація. У статті здійснено теоретичний аналіз соціально-психологічної підтримки військовослужбовців після повернення із зон бойових дій та розглянуто основні напрями психологічної допомоги, спрямованої на успішну реінтеграцію до цивільного життя. Особливу увагу приділено психологічній діагностиці, реабілітаційним заходам та соціально-психологічній адаптації у постбойовий період. Визначено основні психологічні труднощі, з якими стикаються військовослужбовці після участі у бойових діях, зокрема посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), емоційне вигорання, тривожні та депресивні стани, емоційну нестабільність, а також труднощі у міжособистісних взаєминах і соціальному функціонуванні.

У статті наголошено, що процес адаптації зумовлюється індивідуальними та соціально-психологічними чинниками, серед яких психологічне благополуччя, копінг-стратегії, резильєнтність, життєстійкість, посттравматичне зростання та індивідуальні реакції на травматичний досвід. Значну увагу приділено сучасним підходам до психологічної реабілітації, зокрема когнітивно-поведінковій терапії, груповій підтримці, арттерапії, психоосвітнім інтервенціям та сімейному консультуванню. Підкреслено, що психологічна підтримка має бути комплексною та індивідуалізованою з урахуванням бойового досвіду та емоційного стану військовослужбовців.

Особливу увагу зосереджено на ролі військових психологів у процесі психологічного відновлення та реінтеграції до цивільного життя. Наголошено на важливості міждисциплінарного підходу, який передбачає взаємодію психологів, медичних працівників, соціальних працівників і членів родини як необхідної умови ефективної реабілітації. Також окреслено перспективні напрями подальших досліджень, серед яких розроблення скринінгових методик раннього виявлення посттравматичних станів та вдосконалення програм психосоціальної реабілітації ветеранів війни.

Ключові слова: військовослужбовці, соціально-психологічна підтримка, психологічне консультування, психологічна реабілітація, адаптація, посттравматичний стресовий розлад, резильєнтність, соціальна реінтеграція.

Problem Statement. The return of military personnel from combat zones represents a complex process of psychosocial readaptation accompanied by significant transformations in the emotional, cognitive, behavioral, and social spheres of personality functioning. Under the current conditions of martial law, the issue of psychological support for military personnel following participation in combat operations has become particularly relevant, as the consequences of traumatic combat experiences negatively affect not only the mental health of service members but also their social functioning, interpersonal relationships, and reintegration into civilian life.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Combat activity is associated with prolonged exposure to high levels of stress, constant threats to life, physical and emotional exhaustion, which frequently lead to the development of post-traumatic reactions, emotional burnout, heightened anxiety, aggression, depressive conditions, feelings of guilt, and other maladaptive psycho-emotional manifestations.

Particular attention should be paid to the difficulties of socio-psychological adaptation experienced by military personnel after returning from combat zones. These difficulties manifest themselves in disrupted family relationships, emotional distancing from loved ones, feelings of social alienation, communication barriers with civilians, as well as complications in professional reintegration and the restoration of previous social roles. Military personnel often face challenges related to reinterpreting their life experiences, loss of a sense of security, difficulties in emotional self-regulation, and a decline in psychological well-being. The combination of these factors may contribute to the development of persistent maladaptive states, social isolation, increased risk of auto-aggressive behavior, and chronic mental disorders.

In this regard, the organization of comprehensive psychological support for military personnel becomes especially important. Such support should focus on the timely identification of post-traumatic manifestations, restoration of adaptive personal resources, development of effective coping strategies, and promotion of successful social reintegration. Contemporary scientific research pays considerable attention to the development of psychocorrective, psychorehabilitative, and psychoprophylactic programs aimed at maintaining psychological resilience, minimizing the consequences of combat stress, and restoring mental health after combat missions.

According to the methodological recommendations of the Ministry of Defense of Ukraine, psychological support for military personnel is understood as a system of comprehensive organizational, psychodiagnostic, psychocorrective, and rehabilitation measures aimed at preserving mental health, strengthening stress resistance, enhancing psychological readiness for military service duties, and ensuring effective personal functioning under both combat and post-combat conditions.

Analysis of recent research and publications.Psychological support for military personnel during the post-combat period constitutes one of the key factors in preserving mental health, restoring adaptive capacities, and preventing the destructive consequences of traumatic combat experience. A comprehensive system of psychological assistance, psychocorrection, and psychological rehabilitation is aimed not only at stabilizing the psycho-emotional condition of service members, but also at ensuring their successful social reintegration, restoration of interpersonal relationships, and improvement in quality of life after returning to civilian environments. Under conditions of prolonged military conflict, the issue of psychological support for military personnel acquires particular scientific and social significance, as participation in combat operations is associated with exposure to extreme stressors that may contribute to the development of post-traumatic reactions, emotional exhaustion, anxiety-depressive conditions, disturbances in emotional self-regulation, and difficulties in socio-psychological adaptation.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Within Ukrainian psychological science, the issues of psychological rehabilitation and psychological support for military personnel have become the subject of active theoretical and applied research. Significant contributions to the study of the psychological consequences of combat stress, psycho-emotional recovery, and adaptive resources of military personnel have been made by O. Kokun, O. Kolesnichenko, Y. Matsehora, I. Pishko, I. Prykhodko, V. Oliinyk and O. Borysova, among others. Theoretical aspects of contemporary approaches to the psychological rehabilitation of individuals with post-traumatic stress disorder have been examined in the works of I. Kruk, N. Lozinska, S. Larionov and I. Hryhus. Issues related to the effectiveness of psychorehabilitation technologies and methods of psychological support for war veterans have been explored in the studies of N. Holiardyk and N. Livandovska. The scientific works of these scholars provide an important theoretical and methodological foundation for further research into psychological assistance for military personnel during the post-combat period.

At the same time, an analysis of contemporary scientific literature indicates that the problem of psychological support for military personnel specifically at the stage of reintegration into civilian life and socio-psychological readaptation remains insufficiently explored. Issues requiring further investigation include comprehensive psychosocial support, individualization of rehabilitation programs, the influence of family environments on psychological recovery, as well as the mechanisms underlying the development of psychological resilience, hardiness, and post-traumatic growth following combat experience. In this regard, there is an increasing need for further theoretical conceptualization of this issue and for the development of effective models of psychological support aimed at restoring psychological well-being, strengthening adaptive capacities, and ensuring the successful social reintegration of military personnel after participation in combat operations.

The purpose of the article is to theoretically analyze the socio-psychological features of psychological support for military personnel after participation in combat operations, to identify the main psychological difficulties of post-combat adaptation, and to determine effective approaches to psychological rehabilitation and social reintegration into civilian life.

Presentation of the main material. Psychological support for military personnel is characterized by specific features determined by the impact of extreme military conditions, prolonged exposure to intense psycho-emotional stress, the consequences of combat stress, and the necessity for further socio-psychological readaptation following return to civilian life. Participation in combat operations is associated with significant psychotraumatic influence on personality functioning, which may manifest in disturbances of the emotional sphere, maladaptive behavioral reactions, difficulties in interpersonal interaction, decreased psychological well-being, and impaired mechanisms of psychological self-regulation. In this regard, psychological support for military personnel during the post-combat period acquires particular importance as a system of comprehensive psychological assistance aimed at

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

restoring adaptive personal resources and ensuring effective functioning within civilian society.

The principal organizational and theoretical-methodological tasks of psychological support for military personnel during their adaptation to civilian life include the implementation of measures aimed at mitigating the socio-economic and socio-psychological consequences of discharge from military service; reducing social tension within communities where military personnel and veterans reside; creating conditions for professional retraining, education, and further employment; improving systems of social protection, legal guarantees, and social support for military personnel and their family members; as well as developing effective mechanisms of socio-psychological adaptation and reintegration for individuals discharged from military service [1, p. 31].

The leading components of psychological support for military personnel include psychological assessment, psychological rehabilitation, and assistance in socio-psychological adaptation. Psychological assessment is aimed at a comprehensive evaluation of psycho-emotional condition, identification of post-traumatic manifestations, assessment of psychological stress levels, adaptive resources, and individual psychological characteristics of military personnel. For this purpose, standardized psychodiagnostic methods are applied, including the MMPI, Cattell's 16 Personality Factor Questionnaire, Eysenck's methodology, and the Luscher Color Test, as well as projective techniques such as the Rorschach Test and the Thematic Apperception Test (TAT). Observation, clinical interviews, and psychophysiological assessment methods also play a significant role in psychological evaluation, allowing specialists to determine levels of psycho-emotional tension, stress load, and the functioning of psychophysiological adaptation mechanisms in military personnel.

The mental states of military personnel during the post-combat period are shaped by psychotraumatic factors associated with direct threats to life, experiences of death, severe injuries, physical danger, and prolonged exposure to extreme stress [2, p. 91]. Combat-related psychological trauma may be either short-term but extremely intense or prolonged and repetitive in nature, resulting in the depletion of adaptive personal resources and disruption of mechanisms of psychological self-regulation. The consequences of combat experience often include intrusive memories of traumatic events, avoidance behaviors related to trauma-associated situations, heightened physiological arousal, emotional instability, and disturbances in cognitive-emotional functioning. At the same time, traumatic combat experiences may significantly transform an individual's perception of self and the surrounding world, accompanied by feelings of anxiety, guilt, shame, inner emptiness, reduced self-esteem, and loss of psychological security. In some military personnel, such psycho-emotional conditions may be combined with addictive behaviors, including alcohol or substance abuse as a means of reducing psychological tension.

Following participation in combat operations, a considerable number of military personnel demonstrate symptoms of post-traumatic stress disorder (PTSD), accompanied by heightened anxiety, sleep disturbances, aggressive reactions,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

emotional lability, and depressive conditions. Depressive manifestations are often associated with a loss of life meaning, feelings of guilt related to traumatic experiences or the death of fellow soldiers, as well as the development of auto-aggressive tendencies and increased suicide risk. In this context, traumatic combat experience becomes one of the leading factors contributing to impaired psychological well-being and socio-psychological maladaptation.

Contemporary psychological studies indicate that military personnel returning from combat zones demonstrate a wide range of psycho-emotional manifestations, including anxiety, frustration reactions, increased emotional sensitivity, critical thinking tendencies, and a relatively high degree of adaptive flexibility under changing life circumstances. Many service members are characterized by conscientiousness, responsibility, and high self-expectations combined with heightened sensitivity to failure and emotional vulnerability. At the same time, there may be a pronounced need for social recognition, a desire to confirm one's personal significance, as well as a combination of emotional sensitivity with psychological distancing and difficulties in establishing trusting interpersonal relationships [3].

When subjectively assessing their psycho-emotional condition, military personnel often describe their general well-being as relatively satisfactory; however, they simultaneously report decreased levels of activity despite maintaining an outwardly stable or conditionally positive emotional background. Prolonged exposure to intense psychological and physical stress, as well as continuous threats to life, may lead to the formation of complex psycho-emotional disturbances that can manifest both separately and in interconnected combinations. Even the presence of isolated symptoms of psychological maladaptation constitutes sufficient grounds for including military personnel in systems of psychological rehabilitation and psychocorrective support.

Psychological rehabilitation represents an essential component of the system of psychological support for military personnel during the post-combat period and involves targeted psychotherapeutic, psychocorrective, and psychoprophylactic interventions aimed at stabilizing psycho-emotional states, restoring adaptive personal resources, and developing effective coping strategies for overcoming the consequences of traumatic combat experiences. Effectively organized psychological rehabilitation contributes to the return of military personnel to active social life, professional functioning, and full social reintegration.

In examining the peculiarities of psychological rehabilitation among combat veterans, O. Melnyk identifies a number of individual psychological and socio-psychological factors that determine the effectiveness of military personnel adaptation [4, p. 317]. One of the leading factors is psychological well-being, understood as a positive perception of one's existence and a constructive view of the surrounding world. An important role in the adaptation process is also played by coping strategies, which reflect individual ways of responding to stressful and traumatic situations in accordance with available psychological resources.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Particularly significant in the process of psychological recovery are hardiness and resilience. Hardiness is characterized as the individual's ability to function effectively under stress, perceiving crisis situations as opportunities for personal development and preservation of psychological integrity. Resilience is understood as the capacity to overcome negative emotional experiences associated with traumatic events, prevent maladaptive manifestations, and utilize acquired experience in the process of further socio-psychological adaptation.

Of particular importance within the context of psychological support for military personnel is the phenomenon of post-traumatic growth, which involves positive personal changes resulting from переживання crisis and traumatic events. Such experiences may contribute to the reassessment of life values, transformation of personal priorities, increased appreciation of life, expansion of personal meanings, and the formation of new life perspectives [5].

In contemporary military psychology [1; 3; 4; 6; 7; 8; 9], several principal categories of military personnel requiring comprehensive psychological rehabilitation following participation in combat operations are identified. These include individuals experiencing manifestations of psychological trauma, service members who have suffered concussions or severe physical injuries, as well as those who have survived captivity, torture, or other forms of extreme psychotraumatic exposure. In this context, psychological rehabilitation of military personnel is understood as a multidimensional process of psychological recovery aimed at stabilizing psycho-emotional states, restoring impaired psychological functions, overcoming the consequences of combat-related traumatization, and renewing the individual's capacity for полноценное social functioning. Key objectives of psychological rehabilitation include acceptance of one's self-image following severe physical injuries, restoration of interpersonal relationships, reassessment of life values and meanings, and integration of traumatic combat experiences into the structure of personal life experience. Of particular importance in this process is the facilitation of post-traumatic growth as a mechanism of positive personal transformation following psychological trauma.

Psychological rehabilitation of military personnel is aimed not only at restoring mental health but also at rebuilding disrupted social connections, improving interpersonal interaction, and facilitating socio-psychological adaptation to altered life conditions. Within contemporary Ukrainian society, the system of socio-psychological rehabilitation for military personnel is guaranteed by the state and provides access to free psychological assistance for individuals requiring psychorehabilitative support.

Psychological rehabilitation is implemented through an individualized approach involving the development of personalized rehabilitation programs based on psycho-emotional condition, individual psychological characteristics, the nature of combat experience, and the current needs of the service member. Such an approach is grounded in trust-based psychotherapeutic interaction, psychodiagnostic assessment, and comprehensive evaluation of the individual's mental state. The individualization of rehabilitation interventions contributes to more effective restoration of adaptive

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

resources and promotes positive psychological recovery within relatively short periods of time. The rehabilitation process may combine pharmacological support, individual and group psychotherapy, and the application of modern psychocorrective technologies.

Among the most effective rehabilitation methods are cognitive training, neurofeedback therapy, resource-oriented psychotherapy, meditative and trance-based techniques, projective methods, and approaches focused on self-identification and self-actualization.

Given the multidimensional nature of combat-related psychological trauma, particular importance is attached to the comprehensive character of psycho-rehabilitative work, which involves various forms of psychological support for military personnel. One of the leading directions is individual psychotherapy and psychological counseling aimed at overcoming manifestations of post-traumatic stress disorder, anxiety and depressive conditions, as well as difficulties in socio-psychological adaptation. At the same time, group psychotherapy creates conditions for emotional support, development of belongingness, mutual understanding, and exchange of experiences among individuals with similar combat backgrounds [6, p. 11].

Veteran communities also play a substantial role in the process of psychological recovery by supporting social identity, strengthening feelings of belonging, and fostering mutual trust among military personnel. Participation in community initiatives and social activities contributes to overcoming social isolation and facilitates reintegration into civilian life. Another important direction of readaptation involves professional retraining, education, and career development, all of which contribute to enhanced self-esteem, increased confidence in personal abilities, and restoration of social activity.

Effective means of psychological recovery additionally include meditative practices, spiritual practices, physical activity, pet therapy, virtual reality therapy, and other contemporary psychotherapeutic technologies. Particular importance is attributed to social support provided by family members, friends, and the immediate social environment, as supportive social relationships represent one of the leading factors in overcoming the consequences of psychological traumatization and ensuring successful socio-psychological adaptation among military personnel.

A central role within the system of psychological support for military personnel belongs to military psychologists, whose professional activities encompass early identification of psycho-emotional disturbances, implementation of crisis interventions, organization of psychorehabilitative measures, psychoprophylactic work, and psychological support for family members of military personnel. Psychological support for service members should be systematic, comprehensive, and individualized, taking into account the specific nature of combat experience, levels of psycho-emotional stress, adaptive resources, and the current needs of the individual. A comprehensive approach to organizing psychological support contributes to effective restoration of mental health, successful social reintegration of military personnel, and

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

strengthening of public support for service members and the authority of the Armed Forces of Ukraine.

In contemporary military psychology, two principal approaches to the organization of psychological support systems for military personnel are generally distinguished: the traditional approach and the staff-based approach. The traditional approach involves the functioning of psychological services within higher military command structures, research institutions, and specialized departments subordinated to the Ministry of Defense and the General Staff. Within this framework, psychological activity is predominantly centralized and focused on the development of theoretical and methodological foundations of psychological support for military service, professional psychological selection, assessment of psychological readiness among service members, and the implementation of psychoprophylactic and psychoeducational measures.

In contrast, the staff-based approach is grounded in the integration of one or several military psychologists directly into the structure of individual military units, including battalions, brigades, and other independent formations, with clearly defined professional responsibilities, operational autonomy, and a hierarchical system of professional interaction [2, p. 91]. This organizational model enables prompt responses to psycho-emotional difficulties among military personnel and ensures continuous psychological support throughout all stages of combat activity.

For a long period, the traditional approach predominated within the Ukrainian system of military psychology, where psychological tasks were primarily performed by civilian psychologists. Their professional activities were mainly oriented toward professional psychological selection, assessment of readiness for military service, and the implementation of training programs aimed at developing stress resistance, psychological endurance, and stress management skills. In essence, this involved psychoeducational preparation designed to foster awareness of psycho-emotional reactions in crisis situations and to develop constructive coping strategies for responding to psychotraumatic stressors.

However, the contemporary conditions of wartime significantly complicate the implementation of comprehensive psychoeducational and psychoprophylactic activities. Current research findings indicate that military psychologists often operate under conditions of limited time, personnel shortages, and insufficient material and technical resources, which restricts the possibility of providing comprehensive psychological training for military personnel. In most cases, psychological work is concentrated on brief interventions focused on psychological first aid, the development of self-regulation skills, and the acquisition of self-help strategies for coping with negative psycho-emotional states.

This situation is largely attributable to the fact that military psychologists currently perform their professional duties in environments located in close proximity to combat zones, including military hospitals, medical facilities, and rehabilitation centers. In this regard, it appears appropriate to involve civilian psychologists with

ISSN 2786-4952 Online

relevant professional training in the implementation of the initial stages of psychological preparation for military personnel. Such an approach would contribute to the optimization of professional resource allocation and enable highly qualified military psychologists to concentrate on work under conditions of heightened psychological complexity and crisis-related stress.

Within the staff-based approach, particular significance is attached to the officer status of the military psychologist, which facilitates the establishment of trust-based relationships with service members, enhances the psychologist's professional authority, and increases the effectiveness of psychological interaction within military units. The direct integration of psychologists into military structures creates opportunities for the timely identification of psycho-emotional disturbances, rapid responses to crisis situations, and the implementation of systematic psychological support throughout combat operations and post-combat readaptation.

One of the key professionally significant characteristics of a military psychologist is the development of leadership qualities that ensure effective professional functioning under conditions of intense psycho-emotional strain and crisis situations.

The primary components of effective leadership may be conditionally classified into several groups. Motivational characteristics include self-confidence, orientation toward achievement, and commitment to professional self-development. Emotional-volitional qualities encompass the ability to maintain emotional stability, self-control, and psychological resilience under stressful conditions. Personal characteristics are reflected in the ability to influence others, organize interpersonal interaction, and maintain a favorable psychological climate within the group. Business-related qualities involve the capacity to make prompt decisions under conditions of uncertainty, time pressure, and elevated risk [7, p. 279].

At the same time, these leadership competencies are important not only for military psychologists but also for military personnel themselves, as they contribute to the development of psychological resilience, effective teamwork, adaptive personal resources, and the capacity for constructive coping with psychotraumatic situations arising during military service.

Conclusions. The theoretical analysis of the problem of psychological support for military personnel after returning from combat zones has demonstrated that the post-combat period represents a complex stage of socio-psychological readaptation accompanied by significant changes in the psycho-emotional, cognitive, behavioral, and value-semantic spheres of personality functioning. Combat experience associated with constant threats to life, experiences of loss, physical and emotional exhaustion exerts a long-term influence on the mental functioning of military personnel and may contribute to the development of post-traumatic reactions, anxiety-depressive conditions, emotional instability, disturbances in interpersonal interaction, and socio-psychological maladaptation. In this regard, psychological support for military personnel during the post-combat period constitutes an essential component of the

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

system for preserving mental health, restoring adaptive personal resources, and ensuring successful reintegration into civilian life.

The study established that the effectiveness of psychological rehabilitation is largely determined by the comprehensive consideration of individual psychological and socio-psychological factors, among which psychological well-being, coping strategies, hardiness, resilience, social support, and the individual's capacity for post-traumatic growth are of primary importance. Mechanisms of reinterpretation of traumatic experience, transformation of life meanings, development of new adaptive behavioral strategies, and activation of internal personal resources play a significant role in the process of psychological recovery. In this context, post-traumatic growth is regarded not only as a consequence of overcoming crisis experiences but also as an important factor in personal transformation, development of psychological resilience, and restoration of subjectivity among military personnel.

The analysis of contemporary approaches to psychological rehabilitation confirmed the effectiveness of comprehensive psychorehabilitative programs integrating individual and group psychotherapy, cognitive-behavioral methods, psychoeducational interventions, art therapy, body-oriented and meditative practices, as well as modern digital technologies of psychological support. It was determined that support from family members, veteran communities, and the immediate social environment constitutes an important factor in successful socio-psychological readaptation, as social support contributes to reducing psychological isolation, restoring a sense of social belonging, and enhancing the effectiveness of psycho-emotional recovery.

The study also demonstrated that the current system of psychological support for military personnel in Ukraine requires further improvement in accordance with the contemporary challenges of wartime conditions. Particular importance is attached to the development of the staff-based approach to the organization of military psychologists' activities, which ensures the direct integration of psychologists into military units and creates opportunities for systematic psychological support throughout all stages of combat activity. Another important direction for improving the system of psychological assistance involves strengthening interdisciplinary cooperation among psychologists, psychotherapists, medical professionals, social workers, and other specialists in order to implement a comprehensive approach to the psychosocial rehabilitation of war veterans.

Promising directions for future scientific research include the study of long-term consequences of combat experience for the mental health of military personnel, investigation of risk factors associated with the development of post-traumatic psychological disorders, and the development and implementation of innovative psychorehabilitative technologies. Of particular relevance is the creation of screening psychodiagnostic methods for the early detection of post-traumatic conditions, the implementation of psychological preparation programs for returning to civilian life, and the improvement of systems of psychoprophylaxis for psycho-emotional disturbances among military personnel.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Thus, psychological support for military personnel following participation in combat operations should be implemented as a holistic, systematic, and scientifically grounded activity aimed at restoring psychological well-being, developing adaptive personal resources, forming effective coping strategies for overcoming the consequences of psychological traumatization, and ensuring successful social reintegration into civilian society. The effectiveness of such support is largely determined by the timeliness of psychological assistance, the professional competence of specialists, the interdisciplinary character of rehabilitation work, and the integration of contemporary psychotherapeutic and psychorehabilitative approaches into the system of psychological support for military personnel.

References:

1. Adler A. B., Gutierrez I. A. (2022) Preparing soldiers to manage acute stress in combat: Acceptability, knowledge and attitudes. Psychiatry, Vol. 85 (1), P. 30–37. [in English].

2. Eddie D., Bentley K. H., Bernard R., Yeung A., Nyer M., Pedrelli P., Mischoulon D., Winkelman J. W. (2020) Major depressive disorder and insomnia: Exploring a hypothesis of a common neurological basis using waking and sleep-derived heart rate variability. Journal of Psychiatric Research, Vol. 123, P. 89–94. [in English].

3. Dzhyhun L. M., Berehova N. P., Hlavatska N. D. (2021) Osoblyvosti i suchasnyi stan psykholohichnoi reabilitatsii viiskovosluzhbovtsiv pislia prokhodzhennia sluzhby v umovakh boiovykh dii. Psychology Travelogs, № 2, P. 57–73 [in Ukrainian].

4. Kokun O., Agayev N., Pischko I., Stasiuk V. (2020) Characteristic impacts of combat stressors on posttraumatic stress disorder in Ukrainian military personnel who participated in the armed conflict in eastern Ukraine. International Journal of Psychology & Psychological Therapy, Vol. 20 (3), P. 315–326.

5. Martin N. M., von Hurst P. R., Conlon C. A., Smeele R. J. M., Mugridge O. A. R., Beck K. L. (2023) Body fat percentage and blood donation are the strongest determinants of iron stores in premenopausal women joining the New Zealand army. Military Medicine, Vol. 188 (7–8), P. e2550–e2556. [in English].

6. McGlinchey E., Spikol E., Robinson M., Ross J., Armour C. (2024) The challenges of leaving: Reintegration difficulties and negative mental health outcomes in UK Armed Forces veterans residing in Northern Ireland. Journal of Military, Veteran and Family Health, Vol. 10 (3), P. 109–120. [in English].

7. Chyzhevskyi S. O. (2015) Systema medyko-psykholohichnoi reabilitatsii viiskovo-sluzhbovtsiv Natsionalnoi hvardii Ukrainy. Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy, P. 277–280 [in Ukrainian].

8. Matsevko T., Bereznytska U., Soloshenko N. (2020) Psykholohichni stany viiskovosluzhbovtsiv pislia povernennia iz zony vedennia boiovykh dii. Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy, Vol. 55 (2), P. 59–67 [in Ukrainian].

9. Murphy D., Busuttil W. (2015) PTSD, stigma and barriers to help-seeking within the UK Armed Forces. Journal of the Royal Army Medical Corps, Vol. 161 (4), P. 322–326. [in English].

Література:

1. Adler A. B. & Gutierrez I. A. Preparing Soldiers to Manage Acute Stress in Combat: Acceptability, Knowledge and Attitudes. Psychiatry. 2022. 85 (1). P. 30–37.

2. Eddie, D., Bentley, K.H., Bernard, R., Yeung, A., Nyer, M., Pedrelli, P., Mischoulon, D., & Winkelman, J.W. Major depressive disorder and insomnia: Exploring a hypothesis of a common

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

neurological basis using waking and sleep-derived heart rate variability. Journal of Psychiatric Research. 2020. 123, 89-94.

3. Джигун Л.М., Берегова Н.П., Главацька Н.Д. Особливості і сучасний стан психологічної реабіліта ції військовослужбовців після проходження служби в умовах бойових дій. Psychology Travelogs. 2021. № 2. С. 57–73.

4. Kokun O., Agayev N., Pischko I., & Stasiuk V. Characteristic impacts of combat stressors on posttraumatic stress disorder in Ukrainian military personnel who participated in the armed conflict in eastern Ukraine. International Journal of Psychology & Psychological Therapy. 2020. 20 (3). P. 315–326.

5. Martin, N.M., von Hurst, P.R., Conlon, C.A., Smeele, R.J.M., Mugridge, O.A.R., & Beck, K.L. Body fat percentage and blood donation are the strongest determinants of iron stores in premenopausal women joining the New Zealand army. Military Medicine. 2023. 188(7-8), e2550-e2556.

6. McGlinchey, E., Spikol, E., Robinson, M., Ross, J., & Armour, C. (2024). The challenges of leaving: Reintegration difficulties and negative mental health outcomes in UK Armed Forces Veterans residing in Northern Ireland. Journal of Military, Veteran and Family Health. 10(3), 109-120.

7. Чижевський С. О. Система медико-психологічної реабілітації військовослужбовців Національної гвардії України. Вісник Національного університету оборони України. 2015. 277–280 с.

8. Мацевко, Т., Березницька, У., & Солошенко, Н. (2020). Психологічні стани військовослужбовців після повернення із зони ведення бойових дій. Вісник Національного університету оборони України. 55(2), 59–67.

9. Murphy D. & Busuttil W. PTSD, stigma and barriers to help-seeking within the UK Armed Forces. Journal of the Royal Army Medical Corps. 2015. 161 (4). P. 322–326. [in English]

Дата першого надходження статті до видання: 29.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 15.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

UDC 159.923.2:159.942

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4028-4043

Romanovska Olena PhD in Education Science, Master's degree in Psychology Associate professor, Department of Psychology and Sociology, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Department of Psychology and Sociology, https://orcid.org/0000-0002-4898-2141

Borysova Alina PhD in Psychology, Associate professor, Department of Psychology and Sociology, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Department of Psychology and Sociology, https://orcid.org/0000-0003-3323-4463

Bohdan Zhanna Dr. of Psychology, Associate professor, Head of Department of Psychology and Sociology, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Department of Psychology and Sociology, https://orcid.org/0000-0003-1560-9516

PSYCHOLOGICAL MECHANISMS OF EXPERIENCING LONELINESS UNDER CONDITIONS OF UNCERTAINTY

Abstract. The article examines psychological mechanisms of loneliness under conditions of uncertainty, particularly in prolonged war-related stress, social instability, and forced migration. The relevance is due to the growth of emotional maladaptation among people experiencing chronic uncertainty caused by military actions, loss of social ties, economic instability, and rapid changes in the social environment.

Loneliness is considered not only as social isolation but as a multidimensional phenomenon including cognitive, emotional, behavioral, socio-perceptual, and existential components. Uncertainty acts as a strong stress factor that reduces predictability and control over life, increases anxiety, and strengthens negative thinking patterns.

In wartime conditions, loneliness is intensified by displacement, breakdown of relationships, social alienation, and emotional tension. It is supported by interconnected mechanisms. Cognitively, it is linked to catastrophizing, negative interpretation of social interactions, and distrust. Emotionally, it manifests as anxiety, depressive symptoms, exhaustion, and hopelessness.

Behaviorally, loneliness is associated with avoidance, reduced social activity, and withdrawal. Socio-perceptually, it includes distorted perception of relationships, expectation of rejection, and feelings of alienation even in communication.

Loneliness, anxiety, and depression form a unified system of emotional maladaptation. Loneliness can be both a cause and a consequence of these states, reinforcing a negative cycle.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Key resources for overcoming loneliness include personal psychological resources, coping strategies, social support, and meaning-making processes that strengthen resilience.

It is concluded that loneliness under uncertainty is an integrative indicator of social and emotional maladaptation requiring comprehensive psychological analysis and intervention strategies.

Keywords: loneliness, uncertainty, war-related stress, psychological mechanisms, emotional maladaptation, anxiety, depression, social isolation, coping strategies, social support, psychological resilience.

Романовська Олена Олександрівна кандидат педагогічних наук, доцент, магистр психології, доцент кафедри психології і соціології, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, кафедра психології і соціології, https://orcid.org/0000-0002-4898-2141

Борисова Аліна Олексіївна кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології та соціології, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, кафедра психології та соціології, https://orcid.org/0000-0003-3323-4463

Богдан Жанна Борисівна доктор психологічних наук, доцент, завідувач кафедри психології та соціології, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, кафедра психології та соціології, ehttps://orcid.org/0000-0003-1560-9516

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ПЕРЕЖИВАННЯ САМОТНОСТІ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

Анотація. У статті здійснено теоретичний аналіз психологічних механізмів переживання самотності в умовах невизначеності, спричиненої воєнним стресом, соціальною нестабільністю та вимушеною міграцією. Обґрунтовано актуальність проблеми в сучасних кризових умовах, коли руйнування соціальних зв’язків, тривала емоційна напруга, втрата відчуття безпеки й контролю над майбутнім істотно посилюють прояви психологічної дезадаптації особистості. Визначено, що самотність є складним багатовимірним феноменом, який охоплює когнітивні, емоційні, поведінкові та соціально-перцептивні компоненти й не зводиться лише до об’єктивної соціальної ізоляції. Доведено, що невизначеність виступає потужним стресогенним чинником, який активізує тривожність, негативні когнітивні установки, внутрішню напругу та емоційне виснаження. Розкрито основні психологічні механізми переживання самотності, зокрема когнітивні спотворення, катастрофізацію майбутнього, уникнення соціальної взаємодії, зниження довіри до оточення та формування

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

стійкого почуття відчуження. Встановлено взаємозв'язок між самотністю, тривожними й депресивними проявами, що формують єдину систему психо-емоційної дезадаптації. Особливу увагу приділено ресурсам подолання самотності, серед яких виокремлено емоційну саморегуляцію, активні копінг-стратегії, соціальну підтримку, розвиток психологічної стійкості та смисло-життєві орієнтації. Зроблено висновок, що самотність в умовах невизначеності є інтегративним показником емоційної та соціальної дезадаптації особистості. Підкреслено необхідність розроблення ефективних психокорекційних програм, спрямованих на зміцнення психологічної стійкості особистості, покращення соціальної адаптації та зниження рівня емоційного дистресу в умовах тривалої суспільної кризи та соціальної нестабільності.

Ключові слова: самотність, невизначеність, воєнний стрес, психологічні механізми, тривожність, депресія, соціальна ізоляція, психологічна дезадаптація, соціальна підтримка, психологічна стійкість.

Statement of the Problem. Contemporary social conditions are characterized by a significant increase in uncertainty driven by wars, mass migration, economic instability, the transformation of social institutions, and information overload in the digital environment.

Under such conditions, individuals are forced to function in a constantly changing life context, which complicates adaptation, self-regulation, and the maintenance of psychological stability.

Against this background, loneliness becomes a complex, multidimensional psychological phenomenon that extends beyond an emotional experience and includes cognitive, emotional, behavioral, and socio-existential components. It may arise both as a consequence of objective social isolation and as a subjective experience of insufficient social support and a disrupted sense of belonging.

According to the World Health Organization, social isolation and loneliness constitute significant risk factors for physical and mental health. They are associated with an increased risk of depression, anxiety disorders, and premature mortality [1].

Meta-analytic data reported by J. Holt-Lunstad and co-authors confirm that social isolation and loneliness affect mortality to an extent comparable with traditional behavioral risk factors, such as obesity and smoking [2].

It is also emphasized that prolonged stress and a sense of uncertainty activate physiological stress systems, leading to the depletion of adaptive resources and an increase in an individual's psychological vulnerability [3].

In the Ukrainian context, the problem becomes particularly acute due to the consequences of the full-scale war. According to the WHO, the war in Ukraine has caused a significant increase in the need for mental health and psychosocial support, including trauma, depression, and anxiety disorders among the population [4]. The destruction of social ties, forced displacement, and chronic threat to life intensify the experience of uncertainty and loneliness.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Consequently, loneliness in conditions of uncertainty emerges as a complex psychological phenomenon, shaped by the interaction of social, cognitive, and emotional factors, and requires systematic scientific analysis.

Analysis of Recent Research and Publications. The problem of loneliness under uncertainty is interdisciplinary and is actively studied in contemporary psychology, psychiatry, and social sciences. Current research focuses on both the general mechanisms underlying the emergence of loneliness and its specific manifestations in crisis-related social situations, particularly war, migration, and social instability.

In international scientific literature, loneliness is regarded as a significant risk factor for mental and physical health. A meta-analytic study by J. Holt-Lunstad and co-authors demonstrates that social isolation and loneliness significantly increase the risk of premature mortality, comparable in impact to traditional medical risk factors [2]. This has become a basis for understanding loneliness not only as a psychological but also as a medico-social phenomenon.

Further research indicates a complex structure of loneliness, with both social and emotional components. Classic works by R. Weiss highlight the distinction between social and emotional loneliness [5], while contemporary studies demonstrate the link between social interactions and subjective feelings of isolation [6].

A separate direction of research concerns the impact of stress and uncertainty on mental health. It is well known that chronic stress activates physiological mechanisms, leading to depletion of the body's adaptive resources [7]. At the same time, uncertainty acts as a powerful trigger for anxiety and cognitive disorganization [8].

In Ukrainian scientific discourse, considerable attention is paid to the psychological consequences of war and forced migration. Research shows that the full-scale war in Ukraine has led to an increased level of psychological distress, anxiety, and social isolation among the population, particularly among internally displaced persons and refugees [9]. It has also been identified that the loss of social ties and the disruption of family systems are key factors in intensifying the experience of loneliness [5].

Specifically, the study [6] shows that the experience of loneliness in conditions of war is closely linked to psychological isolation and the loss of social ties. Some research focuses on the socio-psychological features of experiencing loneliness in the context of war challenges. For example, O. Markivska found that loneliness is accompanied by anxiety-depressive symptoms, emotional exhaustion, and disruption of the social support system [10].

Several works dedicated to Ukrainian migrants and forcibly displaced persons demonstrate that the combination of social isolation, loss of a stable environment, and uncertainty about the future creates an increased level of loneliness, which directly correlates with anxiety and depressive symptoms [10].

Another important research direction concerns the internal psychological mechanisms of loneliness. In particular, it has been found that the experience of

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

loneliness is related to attachment styles: anxious and avoidant types intensify the subjective feeling of isolation [11].

Ukrainian psychologists also emphasize the role of personal adaptive resources. Specifically, T. Tytarenko stresses that the ability for self-regulation, meaning-making, and using social support are key factors in overcoming crisis states, including loneliness [12].

Therefore, the analysis of contemporary research indicates that the problem of loneliness under uncertainty is multilevel and is studied in three main directions. First, loneliness is examined as a socio-psychological phenomenon. Second, it is interpreted as a consequence of stress and the experience of uncertainty. Third, loneliness is analyzed as a result of crisis social conditions, particularly war and migration processes.

At the same time, the psychological mechanisms of experiencing loneliness under conditions of combined chronic uncertainty and war stress remain insufficiently investigated. Specifically, the following aspects require clarification: the influence of cognitive appraisal of uncertainty on the intensity of loneliness experience; typical mental defense mechanisms activated under these conditions; transformation of the social support structure during prolonged crisis; and integration of existential experiences, including loss of meaning and the image of the future, into the experience of loneliness.

Consequently, the analysis of current research indicates that the problem of loneliness under uncertainty is multilevel. It is investigated as a socio-psychological phenomenon, a consequence of stress, and a result of crisis-like social conditions. At the same time, the psychological mechanisms of experiencing loneliness under the combined effect of war-related stress and chronic uncertainty remain insufficiently explored. The present study is devoted precisely to these unresolved aspects.

This article aims to provide theoretical substantiation of the psychological mechanisms underlying the experience of loneliness in the context of uncertainty, specifically in the context of war-related stress, and to identify the key factors that influence the intensity and specific nature of this experience. To achieve this aim, the article focuses on the following objectives: analysis of contemporary scientific approaches to understanding the phenomenon of loneliness; clarification of the role of uncertainty as a psychological factor in emotional maladaptation; delineation of the main psychological mechanisms of experiencing loneliness under war-related stress; substantiation of the interrelationship between loneliness, anxiety, and depressive manifestations; and identification of resources for coping with loneliness during prolonged social instability.

Presentation of the Main Research Material with Full Substantiation of the Obtained Scientific Results. The problem of experiencing loneliness under uncertainty becomes particularly relevant in the context of prolonged war-related stress, social instability, and forced migration, which significantly transform the structure of social ties and the psychological functioning of the individual. Within the

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

framework of this study, loneliness is conceptualized as a complex, multidimensional phenomenon emerging at the intersection of cognitive assessments, emotional reactions, and an individual's social experience.

The theoretical foundation of this research is the contemporary understanding of loneliness as a subjective experience of a deficit in meaningful social connections. This experience is not identical to objective social isolation, although it may accompany it. Another important premise is that uncertainty in life circumstances acts as a powerful psychological factor in maladaptation, reducing the sense of control and predictability of the future and thereby increasing emotional tension and individual vulnerability.

In contemporary psychological science, the phenomenon of loneliness is regarded as a complex, multidimensional, and interdisciplinary phenomenon that integrates cognitive, emotional, and social components of individual functioning. Its analysis is conducted within several interrelated theoretical approaches, each focusing on different aspects of the origins and experience of loneliness.

One of the fundamental approaches is the cognitive approach, which defines loneliness as a discrepancy between the desired and the actual levels of social connections. In this context, loneliness is interpreted as a subjective experience of deficient social interaction arising from negative evaluation of one's own interpersonal relationships [5; 6]. A key premise of this approach is that loneliness does not depend solely on objective social isolation but is shaped by the individual's perception and interpretation of social reality.

The cognitive model of development is the socio-cognitive approach, which emphasizes the role of social information processing and the interpretation of interpersonal signals. According to this approach, lonely individuals tend to exhibit heightened sensitivity to social threats, negative interpretations of others' behavior, and reduced trust, which create a vicious circle of social isolation [6; 13; 14]. Consequently, loneliness is considered a dynamic process maintained by cognitive distortions and social experience.

An important contemporary direction is the social neuroscience approach, which investigates the neurophysiological mechanisms underlying loneliness. Research indicates that the experience of loneliness is associated with increased reactivity to social threats, alterations in the reward system, and violations of social cognition [3; 5]. These findings confirm that loneliness has not only a psychological but also a neurobiological basis, affecting the processing of social information.

Phenomenological and existential approaches represent a distinct perspective, within which loneliness is considered a fundamental condition of human existence. In these conceptual frameworks, it is interpreted as an experience of alienation, loss of social embeddedness, and the impossibility of fully overcoming the gap between the self and others [8]. Such an approach emphasizes the profound, existential nature of loneliness, which extends beyond social interactions.

Within the socio-behavioral approach, loneliness is explained as a consequence of deficient social skills, unique behavioral patterns, and difficulties in establishing

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

interpersonal contacts. Individuals experiencing loneliness may employ behavioral strategies that paradoxically intensify their isolation, such as avoiding social situations or reducing self-disclosure [10].

Modern generalizing models integrate these approaches and view loneliness as the result of interactions among cognitive evaluations, emotional reactions, behavioral strategies, and social context, which together form a closed cycle of emotional and social maladaptation [6; 9]. In this context, loneliness is understood as a process with a regulatory function, indicating a mismatch between the need for social interaction and the level of social interaction.

Therefore, contemporary scientific approaches have shifted from viewing loneliness as a simple state of social isolation to interpreting it as a complex psychological construct encompassing cognitive, affective, behavioral, and neurobiological mechanisms.

Uncertainty in contemporary psychological science is considered a key stress-related factor, significantly affecting a person's emotional functioning and adaptive capacity. It is defined as the subjective experience of a lack of clarity, predictability, and control over future events, accompanied by increased cognitive tension and emotional instability [1].

Within the cognitive-behavioral approach, uncertainty is viewed as a central mechanism in the development of anxiety disorders, because it activates a tendency to catastrophize future events and reduces tolerance of ambiguous situations [2]. According to R. Carleton's model, intolerance of uncertainty is a stable cognitive disposition that determines how intensely a person reacts to uncertain situations and acts as an important predictor of anxiety and emotional maladaptation [2].

From the position of R. Lazarus and S. Folkman's transactional model of stress, uncertainty becomes pathogenic when an individual evaluates a situation as exceeding his coping resources. In this case, the person makes a primary cognitive assessment of the situation as threatening, which triggers a cascade of emotional reactions, including anxiety, tension, and a sense of helplessness [1].

Empirical studies confirm that a high level of uncertainty is associated with a greater intensity of negative emotional states, including anxiety, depression, and emotional exhaustion [4]. At the same time, prolonged exposure to uncertain life conditions leads to stable emotional maladaptation, which is characterized by reduced emotion regulation, deterioration of self-control, and increased sensitivity to stressful stimuli.

The problem of uncertainty becomes especially relevant under conditions of chronic social stress, including war, forced migration, and destruction of a familiar social environment. In such conditions, uncertainty is no longer only a situational factor. Instead, it becomes a constant background of life, creating a state of psychological instability and chronic emotional tension [5].

According to recent studies, prolonged exposure to uncertainty activates mechanisms of hypervigilance toward threats, disrupts the sense of safety and stability,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

and contributes to the formation of negative cognitive schemes about the future. This, in turn, leads to lower psychological resilience and stronger symptoms of emotional maladaptation [6].

In the context of social interaction, uncertainty also negatively affects the quality of interpersonal relationships, as it reduces trust, makes it more difficult to predict other people's behavior, and increases social alertness. As a result, a person may gradually shift towards avoidant patterns of behavior, which further strengthen feelings of isolation and loneliness [7].

Eventually, uncertainty functions not only as an external situational factor but also as a profound psychological mechanism that shapes a person's level of emotional resilience. Its influence is manifested through cognitive evaluation of the situation, emotional reactions, and behavioral strategies, thereby forming a complex structure of emotional maladaptation.

War-related stress creates a specific psychological context in which the experience of loneliness becomes systemic and multi-layered. Unlike "ordinary" social isolation, loneliness under wartime conditions results from the simultaneous impact of life-threatening circumstances, disrupted social bonds, forced migration, and chronic uncertainty about the future.

Psychological mechanisms of experiencing loneliness under uncertainty and war-related stress should be considered as a multilevel system that includes cognitive, emotional, behavioral, socio-perceptual, and integrative levels.

A cognitive mechanism involves the reinterpretation of social reality under the influence of stress. Under wartime conditions, a specific perception of the world emerges, characterized by danger, unpredictability, and uncontrollability. This leads to cognitive distortions, including catastrophizing the future, overgeneralizing negative experiences, and reduced trust in the social environment. As a result, social bonds are perceived as unstable or potentially threatening, intensifying the experience of alienation.

Emotional mechanism is characterized by the dominance of anxious and depressive states that develop in response to chronic stress. Wartime conditions maintain prolonged activation of the stress system, which is manifested in emotional exhaustion, increased anxiety, and feelings of hopelessness and loss of meaning. Such emotional states directly intensify the experience of loneliness as a form of emotional alienation.

The behavioral mechanism manifests as an increase in avoidant response strategies. In these conditions, there is a tendency to limit social contacts, reduce the level of self-disclosure, and avoid new interactions because of the fear of loss or repeated traumatization. This creates a closed cycle in which social avoidance leads to reduced support, which, in turn, intensifies feelings of loneliness.

The socio-perceptual mechanism is associated with changes in how people perceive others. In wartime, distrust of the social environment increases, expectations of rejection grow stronger, and a feeling of "strangeness" may develop even within

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

familiar social groups. As a result, a subjective experience of social isolation may arise even when formal contacts are present.

The integrative mechanism reflects the interaction among the above-mentioned levels within a unified psychological system that maintains loneliness. The combination of chronic stress, loss of social stability, and uncertainty about the future, which determines the persistence and self-sustaining nature of this experience, plays a key role.

Therefore, psychological mechanisms underlying the experience of loneliness under conditions of war-related stress should be examined as a multilevel system of interconnected processes. This system includes cognitive, emotional, behavioral, and socio-perceptual levels, which together form an integral structure of emotional maladjustment (Table 1).

Table 1

Emotional maladaptation structure

Level	**Content**	**Function**
Cognitive	assessing the world as dangerous	triggers alarm
Emotional	anxiety, depression	reinforces isolation
Behavioral	avoiding contacts	reduces support
Socio-perceptual	mistrust, alienation	distorts social connections
Integrative	interaction of all levels	forms stable loneliness

At the cognitive level, the specific ways of interpreting social reality play the leading role. Under conditions of war-related stress, these interpretations are marked by an increased tendency toward catastrophizing, negative forecasting, and a reduced basic level of trust in the social environment. Such cognitive distortions contribute to the formation of a worldview that is unpredictable and potentially threatening, directly affecting the perception of interpersonal relationships as unstable or insufficiently reliable.

The emotional level is mainly represented by the predominance of anxious and depressive reactions, which develop in response to the chronic impact of wartime stressors. Constant emotional tension, a sense of danger, and the loss of control over life events contribute to emotional exhaustion, which, in turn, intensifies the subjective experience of isolation and alienation.

The behavioral level is manifested in changes in coping strategies, with avoidant forms of response, social passivity, and reduced initiative in establishing new interpersonal contacts becoming dominant. Such behavioral patterns are compensatory. Nevertheless, in practice, they lead to a reduction in social interactions and, consequently, to an intensification of loneliness as a subjective state.

The socio-perceptual level reflects changes in the perception of other people and the social environment as a whole. In wartime conditions, distrust, expectations of

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

rejection, and a sense of social distance increase even within the existing contacts. This creates an internal experience of social isolation, notwithstanding the actual number of interpersonal relationships.

The integrative level functions as a system-forming component that unites certain psychological processes into a single dynamic structure of emotional maladaptation. Within this level, loneliness does not appear as a set of isolated reactions, but rather as a stable psychological state maintained by the cyclical interaction of cognitive distortions, negative emotions, avoidance behavior, and impaired social perception.

Therefore, the interaction of these levels forms a closed system of psychological maintenance of loneliness, in which cognitive distortions intensify negative emotional states. Emotional maladaptation influences behavioral strategies, and changes in social perception reinforce the feeling of isolation. Taken together, this makes it possible to consider loneliness under wartime conditions as an integrative phenomenon of a person's emotional and social maladjustment.

In contemporary psychological science, loneliness is considered not only as a separate emotional state, but also as an important component of a broader complex of psycho-emotional distress, closely associated with anxiety and depressive manifestations. Most recent studies show that these phenomena are in relation to mutual reinforcement and form a stable system of emotional maladaptation [1; 2].

From the standpoint of the cognitive approach, loneliness is associated with negative patterns of thinking, including expectations of rejection, low self-esteem, and beliefs about one's own social unacceptability. Such cognitive attitudes contribute to the development of anxiety, as the individual constantly expects negative evaluation from others, as well as depressive states, expressed through feelings of hopelessness and loss of social significance [3; 4].

The emotional aspect of this relationship is reflected in the fact that persistent negative experiences, including anxiety, sadness, internal tension, and emotional exhaustion, accompany loneliness. Studies show that a statistically high level of loneliness significantly correlates with indicators of anxiety and depression. This allows these states to be considered as interconnected components of a single distress syndrome [2; 5].

According to the socio-neuropsychological approach, loneliness activates mechanisms that increase sensitivity to social threats, leading to a constant state of hypervigilance. This hyperactivation strengthens anxiety responses, while its prolonged persistence depletes emotional resources and contributes to the development of depressive symptoms [5].

At the same time, depressive manifestations have a reverse effect on the level of loneliness. Decrease in motivation for social interaction, anhedonia, and emotional withdrawal, characteristic of depression, leads to a decrease in social contacts and deterioration in their quality. As a result, a closed cycle is formed in which loneliness intensifies depression, while depression, in turn, intensifies loneliness [6].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

A similar mechanism can be observed in the case of anxiety. Increased social anxiety contributes to the avoidance of interpersonal contacts because of fear of negative evaluation or rejection. This reduces both the number and the quality of social ties, which, in turn, strengthens the experience of loneliness [4].

Empirical studies confirm significant correlations among these indicators. In particular, it has been found that the level of loneliness is positively associated with anxiety ($r \approx 0.50–0.60$) and depression ($r \approx 0.60–0.70$), which indicates their close integration within the structure of a person's psycho-emotional state [2]. These results are consistent with meta-analytical data, which emphasize the role of loneliness as a predictor of mental disorders [1].

This relationship becomes especially distinct under conditions of chronic stress, including wartime stress. A constant sense of danger, uncertainty about the future, and disruption of social stability intensify both loneliness and anxiety-depressive manifestations, forming a unified system of emotional maladaptation [7].

Consequently, the relationship between loneliness, anxiety, and depression is bidirectional and dynamic. Loneliness acts both as a factor contributing to anxiety-depressive states and as a consequence of them, while their interaction forms a closed system, which psychologically maintains maladaptation. This makes it possible to regard these phenomena not in isolation, but as interconnected elements of a single psycho-emotional process.

Overcoming loneliness in the context of prolonged social instability is a complex, multilevel process that involves both internal and external personal resources. Contemporary research shows that coping with loneliness depends not only on the presence of social contacts but also on the specific features of cognitive appraisal of the situation, coping strategies, and the level of social support [1; 2].

Individual psychological resources are internal characteristics that determine a person's ability to function effectively under conditions of uncertainty. The key resources include tolerance for uncertainty, the ability to regulate emotions, the development of self-reflection and awareness of one's own mental states, and the formation of adaptive cognitive attitudes. Empirical data indicate that the use of cognitively oriented strategies, particularly cognitive reassessment and self-reflection, is associated with lower levels of loneliness. In contrast, emotionally avoidant strategies are linked to their intensification [2].

Within the contemporary approach, it is advisable to consider resources for overcoming loneliness as an integrative system, including individual psychological, behavioral, and social components, which, in interaction, ensure the restoration of emotional balance.

Behavioral resources are represented by a coping strategy system aimed at actively overcoming loneliness, including initiating and maintaining social contacts, engaging in different forms of social activity, maintaining physical activity, and developing individual interests and hobbies. These strategies contribute to the expansion of social interaction and to increases in subjective well-being, which indirectly reduce the intensity of loneliness.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Contemporary studies show that problem-focused coping strategies, such as actively seeking solutions and engaging in social activities, are associated with reduced loneliness. In contrast, passive and avoidance-based strategies contribute to its chronic development [2]. Different types of strategies are also identified, ranging from social to cognitive and behavioral ones, and their effectiveness may vary depending on the context [1].

Social resources are among the key factors in overcoming loneliness and are determined by the availability and quality of social support. They include interpersonal connections, particularly family and friendship relationships, various forms of group support, professional psychological assistance, and interaction within social networks and communities. Empirical studies indicate that higher levels of social support are associated with better indicators of mental well-being and lower levels of experienced loneliness [5].

Existential and meaning-related resources become particularly important under conditions of prolonged social instability. They are connected with a person's ability to meaningfully process their own experience and find meaning in difficult life circumstances. This group includes the formation of life goals, value orientations, a sense of belonging and significance, and engagement in spiritual practices. The activation of these resources helps to reduce existential loneliness and strengthen psychological resilience.

To systematize the identified resources for overcoming loneliness under prolonged social instability, it is appropriate to present them in a structured format. A summary of the main groups of resources, their content, and their psychological effects is presented in Table 2.

Table 2

Resources for overcoming loneliness

Group of resources	**Content**	**Psychological effect**
Individual psychological	reflection, emotional regulation	reduction of internal tension
Behavioral	active coping strategies	restoration of social activity
Social	support, interaction	reduction of isolation
Existential	meaning, values	stabilization of mental state

he analysis of the data presented in Table 2 indicates that resources for overcoming loneliness have a multilevel structure, encompassing both internal and external aspects of personal functioning. Individual psychological resources perform a basic regulatory function, reducing emotional tension and fostering a more adaptive cognitive appraisal of the situation. It is at this level that the initial understanding of loneliness takes place, as well as its integration into the person's interior experience.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Behavioral resources facilitate a transition from internal experience to external activity, helping restore social interaction and overcome isolation through active coping strategies. Social resources, in turn, serve as a key factor in compensating for the deficit of interpersonal connections by providing support, acceptance, and a sense of belonging.

Existential and meaning-related resources occupy a particularly important place, as they help stabilize the individual's mental state by fostering the development of life goals, value orientations, and a sense of meaning. Therefore, the table does not reflect isolated elements but an interconnected system of resources that, taken together, form the basis for overcoming loneliness.

For a more detailed understanding of how these resources interact, it is expedient to use a graphical model that illustrates the sequence of their activation in overcoming loneliness (Figure 1).

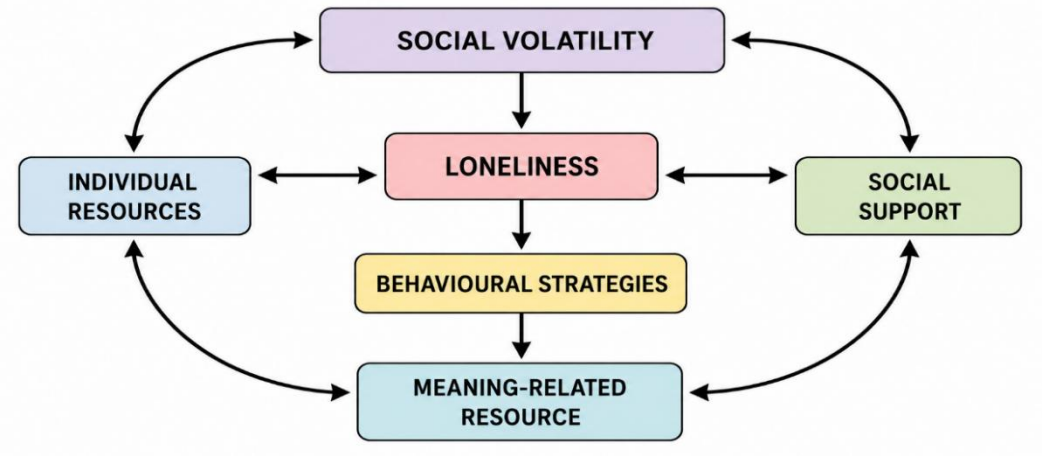

Figure 1. Cyclic model of experiencing and overcoming loneliness under social instability

The model presented in Figure 1 illustrates the sequential activation of distinct groups of resources in overcoming loneliness. The starting point is a situation of social instability, which leads to loneliness as an emotional response to the disruption of the familiar social environment.

At the first stage, individual psychological resources are activated, ensuring awareness and initial regulation of the emotional state. Hereinafter, behavioral strategies are engaged to change the external situation by restoring social activity. The next stage involves mobilizing social resources to help restore a sense of belonging and reduce isolation.

The final level is represented by meaning-related resources, which ensure the deeper integration of experience and the formation of stable psychological adaptation. In this respect, the model reflects the dynamic, stage-based nature of overcoming loneliness, where each subsequent level builds on the previous one.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Overall, overcoming loneliness in the conditions of prolonged social instability is supported by the interaction of the individual's internal and external resources. The combination of cognitive reassessment, active behavioral strategies, and social support plays a key role. Together, they all form the basis of psychological resilience and reduce the risk of emotional maladaptation.

Conclusions. The theoretical analysis performed has shown that loneliness in conditions of uncertainty, especially in the context of wartime stress, is a complex, multidimensional psychological phenomenon formed through the interaction of cognitive, emotional, behavioral, and socio-perceptual processes. It cannot be reduced to objective social isolation, as it is primarily determined by the individual's subjective evaluation of the quality and sufficiency of social connections.

It has been proven that uncertainty acts as a powerful stressogenic factor activating mechanisms of emotional maladaptation, reduces the sense of control and predictability, increases anxiety, and contributes to the formation of negative cognitive schemes. In combination with wartime stress, uncertainty turns into a chronic psychological background that intensifies the experience of loneliness and complicates the processes of adaptation.

It has also been substantiated that psychological mechanisms of experiencing loneliness are integrative in nature and operate at several levels: the cognitive level (negative interpretations of social reality, catastrophizing); the emotional level (anxiety, depressive states, emotional exhaustion); the behavioral level (avoidance-based coping strategies, social passiveness); and the socio-perceptual level (distrust, expectations of rejection).

The analysis indicates that the interaction of these mechanisms forms a self-reinforcing cycle of loneliness, in which cognitive distortions intensify negative emotional states, emotional maladaptation leads to avoidance behavior, and impaired social perception further intensifies feelings of isolation.

A close bidirectional relationship between loneliness, anxiety, and depression has also been confirmed, which allows us to regard these phenomena as interconnected components of a single psycho-emotional distress. Loneliness functions both as a risk factor for anxiety-depressive states and as their consequence, particularly under conditions of chronic stress.

It has been determined that overcoming loneliness in conditions of social instability is a multilevel process supported by the integration of individual psychological, behavioral, social, and existential meaning-related resources. The key roles are the development of emotional regulation, tolerance to uncertainty, active coping strategies, and the restoration of social support.

Therefore, in contemporary crisis conditions, loneliness should be viewed as an integrative indicator of emotional and social maladaptation, requiring a comprehensive approach to its study and to overcoming it.

It is expedient to direct further scientific research to the empirical testing of the proposed model of the psychological mechanisms underlying the experience of

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

loneliness under conditions of uncertainty, in particular through quantitative analysis of the relationships among cognitive, emotional, and behavioral indicators.

Practically significant are the development and testing of psychological interventions aimed at reducing loneliness, particularly programs to develop social skills, cognitive-behavioral strategies, and meaning-making in conditions of uncertainty.

In this way, future research should be directed both towards a deeper theoretical understanding of the phenomenon of loneliness and towards the development of effective practical tools for psychological support for an individual living under conditions of prolonged uncertainty and social instability.

References:

1. World Health Organization. Social isolation and loneliness [Sotsialna izoliatsiia ta samotnist: Social isolation and loneliness]. (n.d.). Retrieved from https://www.who.int/news-room/questions-and-answers/item/loneliness-and-social-isolation

2. Holt-Lunstad, J., Smith, T. B., Baker, M., Harris, T., Stephenson, D. Loneliness and social isolation as risk factors for mortality [Samotnist i sotsialna izoliatsiia yak faktory ryzyku smertnosti: Loneliness and social isolation as risk factors for mortality]. *PLoS Medicine*. https://doi.org /10.1371/journal.pmed.1000316

3. American Psychological Association. Stress effects on the body [Vplyv stresu na orhanizm: Stress effects on the body]. (n.d.). Retrieved from https://www.apa.org/topics/stress

4. World Health Organization. Mental health impact of war in Ukraine [Vplyv psykhichnoho zdorovia viiny v Ukraini: Mental health impact of war in Ukraine]. (n.d.). Retrieved from https://www.who.int/emergencies/situations/ukraine-emergency

5. Weiss, R. S. Loneliness: The experience of emotional and social isolation [Samotnist: dosvid emotsiinoi ta sotsialnoi izoliatsii: Loneliness: The experience of emotional and social isolation]. Cambridge, MA: MIT Press, 1973.

6. Cacioppo, J. T., Cacioppo, S. Social relationships and health: The toxic effects of perceived social isolation [Sotsialni vidnosyny ta zdorovia: toksychni efekty subiektyvnoi sotsialnoi izoliatsii: Social relationships and health: The toxic effects of perceived social isolation]. *Social and Personality Psychology Compass*. https://doi.org/10.1111/spc3.12087

7. McEwen, B. S. Protective and damaging effects of stress mediators [Zakhysni ta shkidlyvi efekty mediatori stresu: Protective and damaging effects of stress mediators]. *New England Journal of Medicine*. https://doi.org/10.1056/NEJM199801153380307

8. Carleton, R. N. Into the unknown: A review and synthesis of contemporary models involving uncertainty [U nevidome: ohliad i syntez suchasnykh modelei nevyznachenosti: Into the unknown: A review and synthesis of contemporary models involving uncertainty]. *Journal of Anxiety Disorders*. https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2016.02.008

9. Romanovska, O. V., Krutko, H. V. Problema psykholohichnoi izoliatsii ta samotnosti v umovakh viiny [The problem of psychological isolation and loneliness in wartime conditions]. Teoriia i praktyka sotsialnykh system upravlinnia – Theory and Practice of Social Systems Management. Retrieved from http://journals.uran.ua/tpu/article/view/ [in Ukrainian]

10. Markivska, O. S. Empirychne doslidzhennia samotnosti u zhinok v umovakh sotsialnykh transformatsii ta voiennykh vyklykiv [Empirical study of loneliness in women under social transformations and wartime challenges]. Bulletin of DonNU named after Vasyl Stus. Retrieved from https://jvestnik-psychology.donnu.edu.ua/article/view/ [in Ukrainian]

ISSN 2786-4952 Online

11. Lysenko, O., Zavada, T. The relationship between attachment styles and loneliness in adulthood [Zviazok styliv pryviazanosti ta samotnosti u doroslomu vitsi: The relationship between attachment styles and loneliness in adulthood]. (2025).

12. Tytarenko, T. M. Praktyky samovidnovlennia ukrainskykh tsyvilnykh na pochatku viiny [Practices of self-recovery of Ukrainian civilians at the beginning of the war]. Insight: the psychological dimensions of society. Retrieved from https://insight.journal.org.ua/index.php/insight/article/view/ [in Ukrainian]

13. Yurchynska, H., Maselska, L. Faktory psykholohichnoho blahopoluchchia ukrainskykh vymushenykh mihrantiv [Factors of psychological well-being of Ukrainian forced migrants]. Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. https://doi.org/10.17721/BPSY.2024.1(19).12

14. Cacioppo, J. T., Hawkley, L. C. Sotsialna neirobiolohiia samotnosti [Social neuroscience of loneliness]. *Trends in Cognitive Sciences*. https://doi.org/10.1016/j.tics.2009.06.009

15. Lazarus, R. S., Folkman, S. Stres, otsinka i podolannia [Stress, appraisal, and coping]. New York: Springer, 1984.

Література:

1. World Health Organization. Social isolation and loneliness. URL: https://www.who.int/news-room/questions-and-answers/item/loneliness-and-social-isolation

2. Holt-Lunstad J., Smith T. B., Baker M., Harris T., Stephenson D. Loneliness and social isolation as risk factors for mortality. PLoS Medicine. 2015. URL: https://doi.org/10.1371/journal.pmed.1000316

3. American Psychological Association. Stress effects on the body. URL: https://www.apa.org/topics/stress

4. World Health Organization. Mental health impact of war in Ukraine. URL: https://www.who.int/emergencies/situations/ukraine-emergency

5. Weiss R. S. Loneliness: The Experience of Emotional and Social Isolation. MIT Press, 1973.

6. Cacioppo J. T., Cacioppo S. Social relationships and health. Social and Personality Psychology Compass. 2014. https://doi.org/10.1111/spc3.12087

7. McEwen B. S. Protective and damaging effects of stress mediators. New England Journal of Medicine. 1998. https://doi.org/10.1056/NEJM199801153380307

8. Carleton R. N. Into the unknown. Journal of Anxiety Disorders. 2016. https://doi.org/10.1016/j.janxdis.2016.02.007

9. Романовська О. В., Крутько Г. В. Проблема психологічної ізоляції та самотності в умовах війни. 2024. URL: http://journals.uran.ua/tpu/article/view/

10. Марківська О. С. Самотність жінок в умовах воєнних викликів. 2025. URL: https://jvestnik-psychology.donnu.edu.ua/article/view/

11. Lysenko O., Zavada T. Зв'язок стилів прив'язаності і самотності. 2025.

12. Титаренко Т. М. Практики самовідновлення під час війни. 2024. URL: https://insight.journal.org.ua/index.php/insight/article/view/

13. Yurchynska H., Maselska L. Psychological well-being of Ukrainian forced migrants. 2024. https://doi.org/10.17721/BPSY.2024.1(19).12

14. Cacioppo J. T., Hawkley L. C. Social neuroscience of loneliness. 2009. https://doi.org/10.1016/j.tics.2009.06.008

15. Lazarus R. S., Folkman S. Stress, Appraisal, and Coping. 1984.

Дата першого надходження статті до видання: 29.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

UDC 364.4:[352+332.132](477)

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4044-4055

Verbytska Anna Viktorivna Candidate of Sciences in Public Administration, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Social Work, Chernihiv Polytechnic National University, Chernihiv, https://orcid.org/0000-0001-7805-1412

SOCIAL CHANGE AND SOCIAL WELFARE IN UKRAINIAN COMMUNITIES IN THE CONTEXT OF PRIVATE SECTOR ENGAGEMENT

Abstract. In the context of war, Ukrainian communities are facing large-scale social changes and challenges in recovery and ensuring citizen participation in strategic planning and decision-making processes. In the context of challenges at the community level, it is important to unite forces and interact with local stakeholders (representatives of local governments, public organizations, private sector, and activists) in the areas of cooperation, civic participation, joint planning, transparency mechanisms, coordination, strengthening trust and social welfare. The involvement of the private sector as an important actor in the processes of recovery of territorial communities is of particular relevance.

Business is considered not only as a source of financial resources, but also as a partner in social projects, local economic development, job creation and improving social welfare. The effectiveness of community interaction with the private sector largely depends on the level of institutional capacity of communities, the availability of clear cooperation mechanisms, the alignment of interests of the parties and the level of trust between them. The article presents the results of a survey on the potential for cooperation between communities and business. The main barriers to interaction between the community and the private sector are identified, including the lack of clearly defined cooperation mechanisms, insufficient consideration of business needs by the authorities, the presence of bureaucratic obstacles, and a low level of inter-sectoral trust. The expected results of interaction between the community and the private sector are presented, in particular, improving the quality of social, medical, and educational services, expanding opportunities for local business development, attracting resources to implement priority community initiatives, and introducing innovations.

Keywords: community recovery, community development, private sector engagement, social change, social welfare.

Вербицька Анна Вікторівна кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, https://orcid.org/0000-0001-7805-1412

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

СОЦІАЛЬНІ ЗМІНИ ТА СОЦІАЛЬНИЙ ДОБРОБУТ В ГРОМАДАХ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЗАЛУЧЕННЯ ПРИВАТНОГО СЕКТОРУ

Анотація. В умовах війни українські громади стикаються з масштабними соціальними змінами та викликами щодо відновлення та забезпечення партисипації громадян у процесах стратегічного планування та прийняття рішень. В умовах викликів на рівні громад важливим стає об'єднання зусиль та взаємодія місцевих стейкґолдерів (представників органів місцевого самоврядування, громадських організацій, приватного сектору, активістів) у сферах співпраці, громадянської участі, спільного планування, механізмів прозорості, координації, посилення довіри та соціального добробуту. Особливої актуальності набуває залучення приватного сектору як важливого актора процесів відновлення територіальних громад. Бізнес розглядається не лише як джерело фінансових ресурсів, але й як партнер у соціальних проєктах, розвитку місцевої економіки, створенні робочих місць та підвищенні соціального добробуту. Ефективність взаємодії громади з приватним сектором значною мірою залежить від рівня інституційної спроможності громад, наявності чітких механізмів співпраці, узгодженості інтересів сторін та рівня довіри між ними. У статті наведено результати опитування щодо потенціалу співпраці громади та бізнесу. Визначено основні бар'єри взаємодії між громадою та приватним сектором, серед яких визначено відсутність чітко визначених механізмів співпраці, недостатнє врахування потреб бізнесу з боку органів влади, наявність бюрократичних перешкод і низький рівень міжсекторальної довіри. Наведено очікувані результати взаємодії між громадою та приватним сектором, зокрема підвищення якості соціальних, медичних та освітніх послуг, розширення можливостей для розвитку місцевого бізнесу, залучення ресурсів до реалізації пріоритетних ініціатив громад та впровадження інновацій.

Ключові слова: відновлення громади, розвиток громади, залучення приватного сектору, соціальні зміни, соціальний добробут.

Постановка проблеми. In the context of the full-scale war of the Russian Federation against Ukraine, social changes related to the recovery and development of communities are emerging. Ukrainian communities remain centers of resilience, solidarity and self-organization. They play a key role in supporting basic services and shaping future recovery. At the same time, the need for effective partnerships between communities, civil society organizations and the private sector is growing. Along with the need to restore basic services, the importance of social cohesion, social welfare, economic capacity of communities, as well as the involvement of different population groups in the processes of planning, implementation and monitoring of projects is growing. The private sector plays a special role in this process as a potential partner in solving socio-economic problems at the local level. In the context of social change, business has already proven its ability to act flexibly, invest in critical areas, provide

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

employment and implement innovative solutions. Successful collaboration between communities and entrepreneurs can significantly strengthen the local economy, promote social cohesion, and increase social welfare.

However, in many communities, democratic participation mechanisms still remain limited. Martial law, centralization of power in military administrations, weak involvement in decision-making of groups that require special attention (veterans, IDPs, women, people with disabilities) create additional barriers. That is why it is important to ensure inclusive participation of communities in recovery processes, in particular by involving the private sector as a partner in local development.

In the context of a full-scale war in Ukraine, communities are facing large-scale social changes and challenges in ensuring inclusive participation of citizens in recovery processes, strategic planning and decision-making. In particular, limited access to mechanisms of transparency, public control, participatory planning, as well as uneven capacity of civil society organizations in different regions reduce the effectiveness of recovery processes. In such conditions, the development of the competencies of local stakeholders (representatives of local governments, public organizations, private sector, activists) in the areas of cooperation, civic participation, joint planning, transparency mechanisms, coordination, strengthening trust and social welfare becomes extremely important. The involvement of the private sector as an important actor in the processes of restoring territorial communities is of particular relevance. Business is considered not only as a source of financial resources, but also as a partner in the formation of social innovations, the development of the local economy, the creation of jobs and the improvement of the quality of social services. At the same time, the effectiveness of such interaction largely depends on the level of institutional capacity of communities, the availability of clear mechanisms of cooperation, the consistency of interests of the parties and the level of trust between them. Insufficient research into the practical aspects of intersectoral interaction in the context of social change necessitates the empirical analysis of the relevant processes at the local level.

Analysis of recent research and publications. The conceptual foundations of the study are foreign works that reveal the transformation of the role of the private sector in community development, as well as the formation of multi-level models of interaction between business, communities and other stakeholders. Murphy and Salonga consider the changing role of the private sector, emphasizing its growing involvement in the processes of supporting affected communities. The authors emphasize that business is increasingly combining the protection of its own activities with participation in the recovery and support of the development of communities affected by crisis. Such participation is seen as mutually beneficial, since it simultaneously contributes to increasing the resilience of communities and ensuring the stability of businesses [1].

McEwan, Mawdsley, Banks and Scheyvens analyze the growing role of the private sector in international development, in particular within the framework of the corporate community development approach, which involves the involvement of

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

corporations in community development processes. The authors consider corporate community development in the context of broader discussions about community development and the interaction of business with other actors [2].

Afieroho, Han, Soomro, Radujkovic analyze the conditions under which community participation in public-private partnerships can be transformative and create social value: effective community involvement involves not only participation, but also redistribution of responsibility among stakeholders and the formation of new governance models [3].

Jamali, Karam expand the understanding of the role of business not only as CSR, but as a systemic participation in social change [4].

Daellenbach, Dalgliesh-Waugh and Smith examine community resilience initiatives within the social marketing approach, focusing on the micro-, meso- and macro-levels of social change. The authors emphasize that effective community development initiatives require consideration of multi-level interaction and the involvement of meso-level leaders as key agents of change [5].

Kirby decomposes community resilience into interrelated components that cover individual, social, managerial and economic dimensions, considering the community as a dynamic system. It is emphasized that such resilience manifests itself as the ability of communities to mobilize various resource sources in conditions of uncertainty and change, particularly in the context of multiple crisis challenges. The role of participation as a factor that potentially enhances community resilience is emphasized separately [6].

Among the works of Ukrainian scientists, attention is focused on the transformation of social welfare at the community level and the growth of the role of non-state actors. The scientific research forms the basis for understanding social change as a process that occurs through the interaction of the community, the state and the private sector in ensuring social welfare. Thus, Revko considers the development of the social entrepreneurship ecosystem in the regions of Ukraine as a multi-level system of interaction between various stakeholders. The author identifies state institutions, social enterprises, classic business, donor and investment organizations, educational institutions, communities and the media as key participants in this ecosystem.

It is emphasized that their interaction is aimed at solving complex social, economic, cultural and environmental problems, and the main challenges of coordination between these actors and promising directions for the development of the social and entrepreneurial environment in Ukraine are outlined [7]. Nahorna analyzes social entrepreneurship as a tool for social change in crisis conditions, emphasizing the combination of economic and social dimensions, as well as its potential as a tool for community resilience [8]. Shvalb substantiates social well-being as a systemic characteristic of community development, which is formed through the interaction of various social actors [9]. Kravchenko reveals intersectoral interaction as the basis for ensuring social welfare at the local level, emphasizing the partnership of the

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

community, the state and other actors [10]. Martynenko and Vainola demonstrate practices for restoring social well-being in communities through the activities of non-state organizations, which confirms the growing role of non-state actors in crisis conditions [11].

The purpose of the article is to study the features, barriers, and potential of private sector engagemnt in the processes of recovery of territorial communities in the context of social change and ensuring social welfare, as well as to identify key factors for increasing the effectiveness of intersectoral interaction at the local level.

Presentation of the main material. The study used the concept of the private sector according to V. Kokot, who defined the private sector as all organizations whose main purpose is to generate profit through the production of goods, provision of services, and/or through the commercialization of existing products. These organizations include financial institutions and intermediaries, small and medium-sized enterprises (SMEs), private entrepreneurs, farmers, cooperatives, as well as large corporations operating in the formal and informal sectors. The involvement of the private sector in community development occurs when its participants go beyond traditional business activities and contribute to the sustainable development of the community, in particular: implement community development projects; use inclusive business models; create inclusive value chains; apply and support common practices of responsible business; promote gender equality; improve accountability and transparency of their business activities; bring innovative technologies to host communities, etc. [12].

The empirical basis of the study is a baseline assessment conducted prior to the training “Private Sector Engagement in Community Recovery and Development”, which took place on May 5–6, 2025 in Chernihiv, organized within the framework of the UNDP and EU flagship partnership “EU4Recovery – Empowering Communities in Ukraine”.

The survey allowed us to determine the initial perceptions of community representatives regarding the role of the private sector in the recovery and social development processes. 65 respondents participated in the survey (representatives of communities, local governments, civil society and business) from seven territorial communities of Chernihiv region (Chernihiv, Nizhyn, Pryluky, Ivanivka, Mykhailo-Kotsiubynske, Ripky and Horodnya).

Analysis of socio-demographic characteristics indicates a predominance of women in the sample (87.5% of respondents were women and 12.5% were men), which is typical for the public sector and local government. The age structure of respondents is characterized by a predominance of middle-aged people (36–59 years old), who make up over 75% of the sample (age distribution of respondents: 46–59 years old – 43.8%; 36–45 years old – 32.8%; 19–35 years old – 18.8%; over 60 years old – 4.7%). By field of activity, the largest share is made up of representatives of state authorities and local government (45.3%), as well as public organizations, volunteer initiatives and municipal institutions (Fig. 1).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

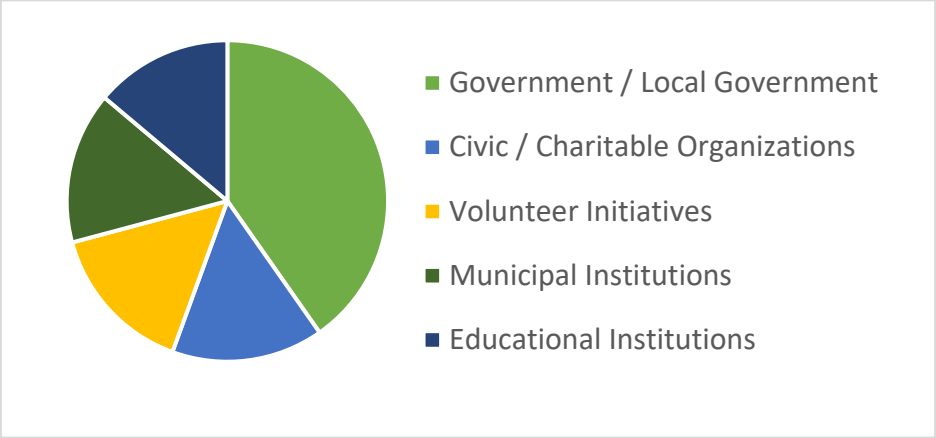

Fig. 1 Distribution of respondents by field of activity

Respondents mainly assess the level of cooperation with business as low (42.2%) or average (40.6%). The share of those who consider the interaction to be highly effective is insignificant (9.4%), 6.2% of respondents could not decide on the answer. This indicates that at the level of territorial communities, cooperation with business is episodic or unstable in nature and has not become systematic. The lack of stable partnership models indicates insufficient institutionalization of intersectoral interaction.

The key barriers to effective cooperation between communities and business are mainly institutional and communication in nature (Fig. 2). The most common problem, according to respondents, is the lack of clear cooperation mechanisms (57.8%), which indicates insufficient development of procedures, partnership models and interaction tools. Additional significant limitations are insufficient understanding of the needs and capabilities of the parties (43.8%); lack of common interests (32.8%); bureaucratic obstacles (25%); low level of trust (21.9%). Thus, the barriers to effective cooperation between communities and business are systemic in nature and are associated with the lack of coordination and established communication with the private sector.

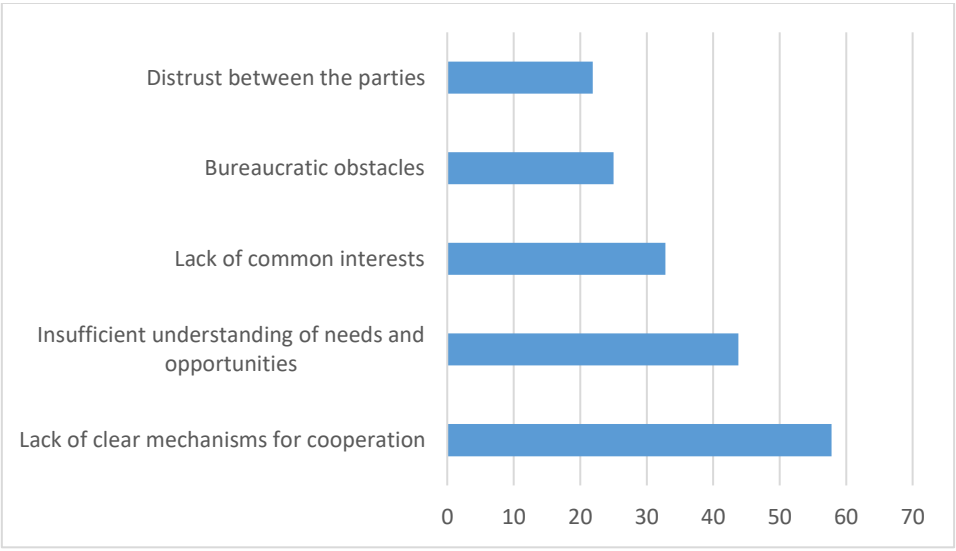

Fig. 2 Main barriers to effective cooperation between communities and business (respondents could choose multiple answers)

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Respondents identified potential benefits from engaging business (Fig. 3). The most common were job creation (79.7%); increased economic stability (75.0%); and development of social projects (65.6%). Such responses demonstrate that cooperation with business is viewed not only as an economic tool, but also as a mechanism for social development of the community.

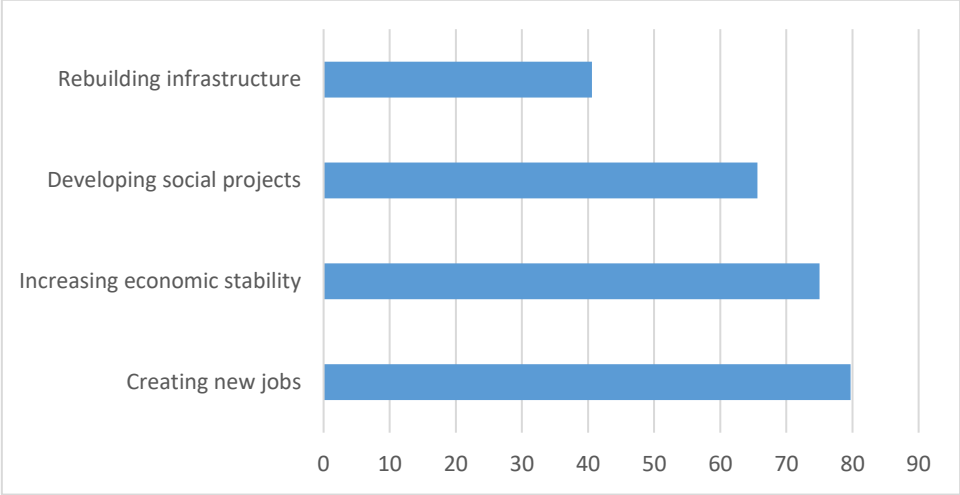

Fig. 3 Identified benefits of involving business in community development (respondents could choose multiple answer options)

Respondents' expectations regarding community cooperation with the private sector are focused on strategic aspects of development: creating new opportunities for community development (82.8%); improving the quality of social, educational and medical services (57.8%); attracting funding for projects (54.7%) (Fig. 4). Thus, partnership with business is perceived as a tool for comprehensive modernization of local systems, and not just a source of additional resources.

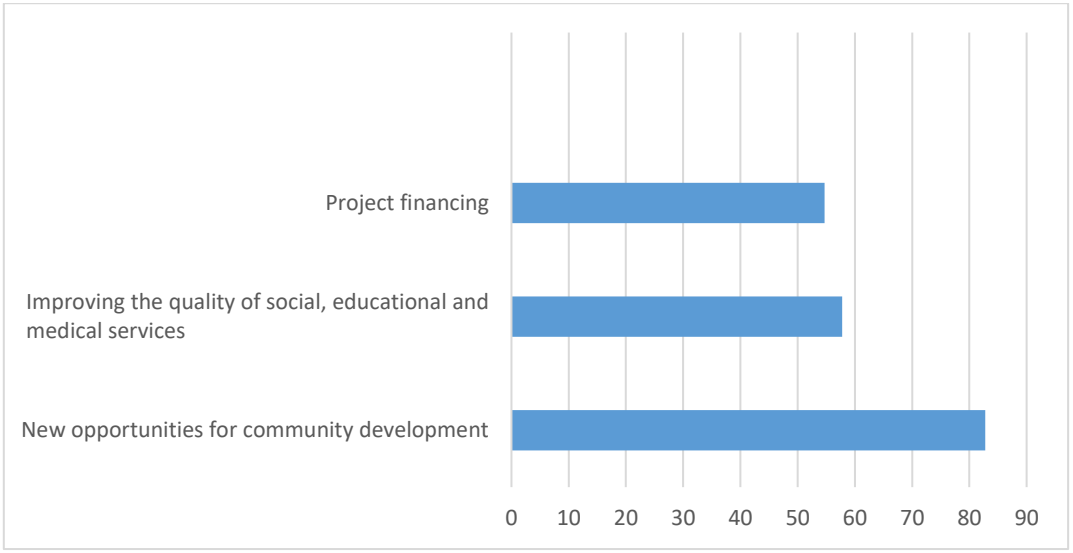

Fig. 4 Expected results of cooperation between communities and businesses (respondents could choose several answer options)

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

The key conditions for successful interaction between the community and the private sector, according to respondents, are the availability of technical tools and platforms (65.6%); advanced training of participants (56.2%); legal support (48.4%); access to information resources (46.9%). Therefore, there is a need to form a cooperation infrastructure that includes both digital solutions and competence development.

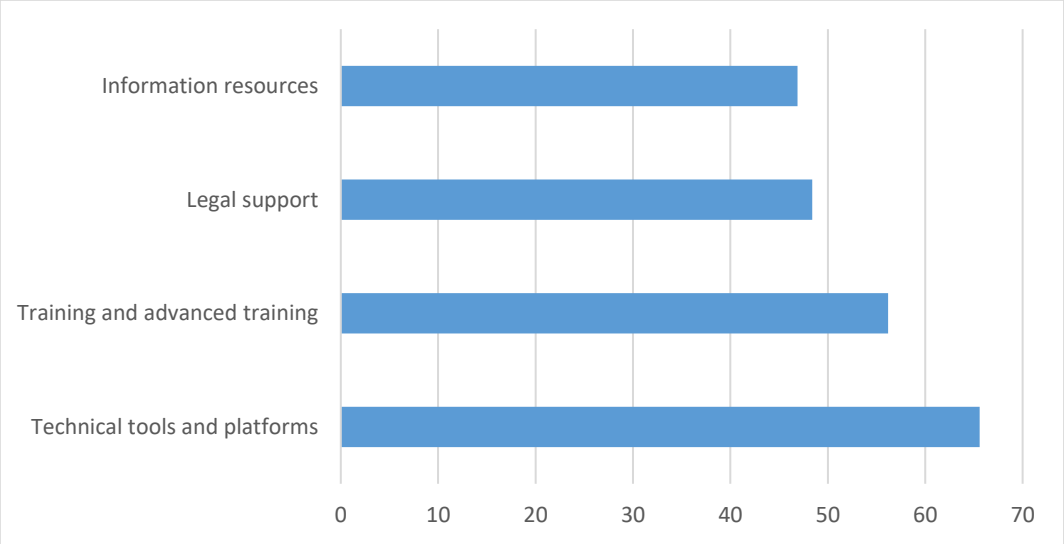

Fig. 5 Necessary resources and conditions for effective cooperation with business (respondents could choose several answer options)

The biggest challenge in the process of interaction between communities and business is considered by respondents to be the lack of business readiness to participate in joint initiatives (82.8%) (Fig. 6). The lack of trust (45.3%) was also identified as a significant problem. Such responses indicate low motivation of business for social participation; lack of clear incentives or benefits of cooperation; weak communication between sectors.

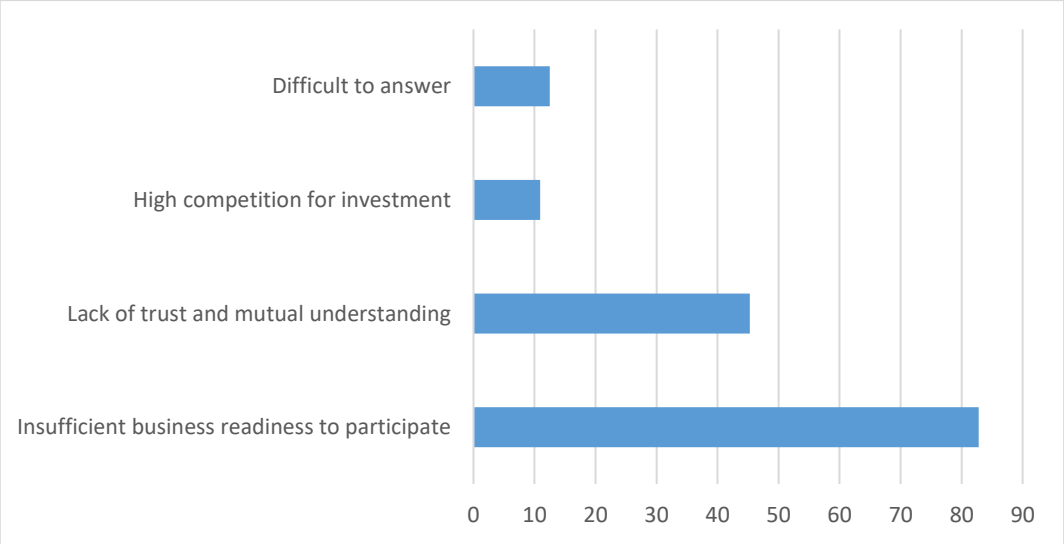

Fig. 6 Main problems in the process of interaction between communities and business

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Respondents identified the involvement of local businesses (62.5%); business participation in social initiatives (60.9%); and the formation of long-term partnerships (57.8%) as priority areas of community-business cooperation.

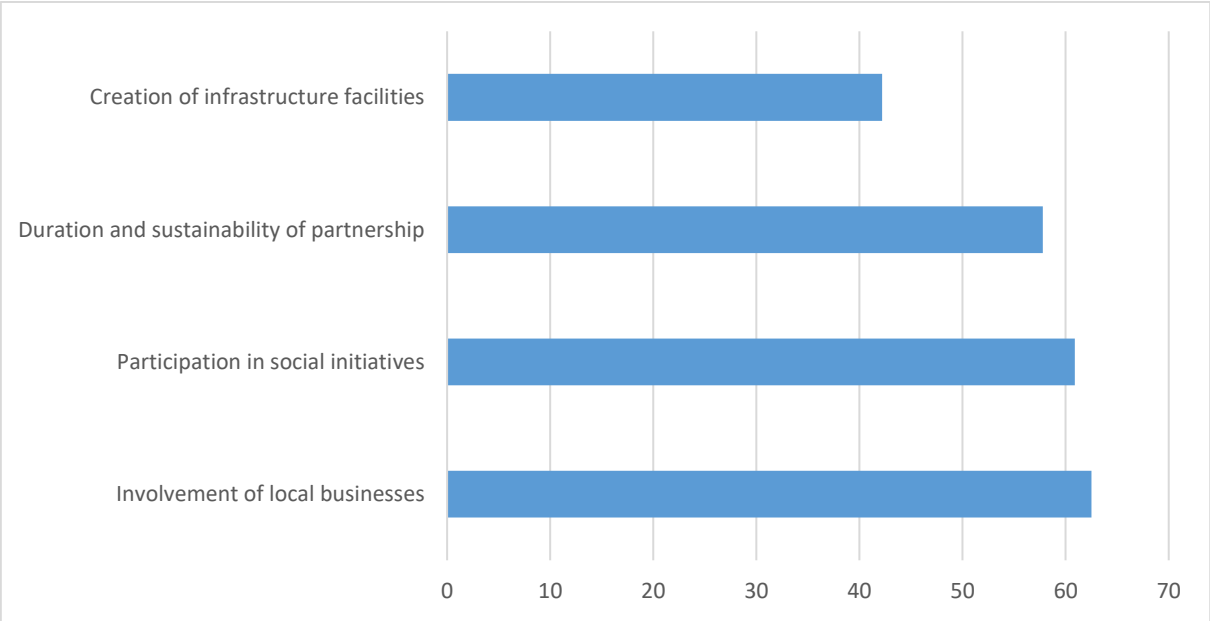

Fig. 7 Priority areas of cooperation between communities and business (respondents could choose several answer options)

The readiness for long-term partnerships is assessed by respondents mainly as average (45.3%) or low (23.4%), while 18.8% of respondents note the lack of a clear vision. Therefore, the strategic capacity of communities in the field of developing partnerships with the private sector needs to be improved.

The most significant factors in the effectiveness of community cooperation with the private sector were identified as a clear definition of common goals (81.2%); improved communication (76.6%); and development of trust (60.9%). Thus, according to respondents` answers, the effectiveness of cooperation directly depends on the quality of interaction, and not only on resource provision.

In open-ended responses, respondents suggested a number of areas that could strengthen community cooperation with the private sector. Development of the agricultural sector and the creation of a "modern farmers' market" as a platform where local producers would be able to adequately represent and sell their own products. Such a space could become a new tourist location, such as the "Rye Market" in Kyiv or thematic markets in Odessa, which, in combination with fairs in the "All Your Own" format (textiles, clothing, jewelry, products, flowers), can increase the visibility of local businesses. Development of social entrepreneurship as a tool for solving socially significant problems, in particular in the field of education, healthcare, and support for vulnerable groups of the population. Development of city programs to support local producers. Strengthening inclusiveness and creating conditions for involving people with disabilities in public life, business, and entrepreneurship.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Conclusions. The results of the survey on the potential for community-business cooperation indicate that the level of cooperation between the community and the private sector is assessed mainly as medium or low. The key obstacles in the interaction between the community and the private sector were most often noted by respondents as the lack of clear cooperation mechanisms, insufficient understanding of business needs by the authorities, bureaucratic barriers and mistrust between sectors. Among the expected results of cooperation, respondents identified the improvement of social, medical and educational services, the creation of new opportunities for local businesses, financing of priority community projects and the introduction of technological innovations. In terms of resource provision for interaction with business, most respondents noted the need for training for community activists, along with the need for technical equipment and legal support for initiatives. Among the main problems of interaction with business, respondents named the unwillingness of the private sector to participate in social projects and a low level of mutual trust. Priority areas of interaction were identified as long-term partnerships, involving local enterprises in the implementation of initiatives, business participation in social projects and infrastructure development.

To create conditions for effective interaction between the community and the private sector, it is advisable to develop the roadmap. This document will allow to outline the community's vision for the development of partnerships with the private sector, identify strategic directions, priority tasks and specific actions to strengthen public safety, social cohesion, recovery and sustainable development. The roadmap should be developed jointly by stakeholders (government and local self-government bodies, private sector, public sector) and used as a basis for the development of local policies, programs, action plans or submission of project initiatives.

References:

1. Murphy, K.T., Salonga, E.M. (2025). Private Sector Engagement for Community Resilience and Sustainable Development. In: Pal, I., Shrestha, S., Ninsawat, S., Kolathayar, S. (eds). *Proceedings of the 3rd International Symposium on Disaster Resilience and Sustainable Development*. Volume 1. DRSD 2023. Lecture Notes in Civil Engineering, vol 623. Springer, Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-96-2139-2_16

2. McEwan, C., Mawdsley, E., Banks, G. and Scheyvens, R. (2017), Enrolling the Private Sector in Community Development: Magic Bullet or Sleight of Hand?. *Development and Change*, 48: 28-53. https://doi.org/10.1111/dech.12283

3. Afieroho, U. E., Li, Y., Han, Y., Soomro, M. A., & Radujkovic, M. (2023). Trans-formational Community Engagement in Urban Infrastructure Public-Private Partnerships: A Governmentality Approach to Create Social Value. *Buildings*, 13(5), 1225. https://doi.org/10.3390/buildings13051225

4. Jamali, D., & Karam, C. (2018). Corporate social responsibility in developing countries as an emerging field of study. *International Journal of Management Reviews*, 20(1), 32–61.

5. Daellenbach K, Dalgliesh-Waugh C, Smith KA (2016), "Community resilience and the multiple levels of social change". *Journal of Social Marketing*, Vol. 6 No. 3 pp. 240–257, doi: https://doi.org/10.1108/JSOCM-06-2015-0032

ISSN 2786-4952 Online

6. Kirby, N. (2026). Strengthening community resilience through participation – a conceptual exploration. *Environmental Sociology*, 12(1), 76–91. https://doi.org/10.1080/23251042.2025.2479666

7. Revko, A. (2023). Rol kliuchovykh steikkholderiv u rozvytku ekosystemy sotsialnoho pidpryiemnytstva rehioniv [The role of key stakeholders in the social entrepreneurship ecosystem development of the Ukrainian regions]. *Economy and Society*, (56). https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-158

8. Nahorna, N. S. (2023). Osoblyvosti rozvytku sotsialnoho pidpryiemnytstva v umovakh voiennoho stanu [Peculiarities of the development of social entrepreneurship under martial law]. *Psykholohichni studii*, (2), 146–154. https://doi.org/10.32782/psych.studies/2023.2.19

9. Shvalb, Y. M. (2022). Sotsialne blahopoluchchia yak meta diialnosti fakhivtsia sotsialnoi roboty u hromadi [Social well-being as a goal of social work practice in community]. *Visnyk sotsialnoi roboty*, (1), 62–67.

10. Kravchenko, O. O. (2025). Mizhsektoralna spivpratsia na rivni hromady shchodo kompleksnoi reabilitatsii veteraniv ta veteranok [Intersectoral cooperation at the community level on comprehensive rehabilitation of veterans]. *Humanitas*, (2), 100–108. https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.2.14.

11. Martynenko, O. M., & Vainola, R. H. (2023). Sotsialna robota z simiamy ta ditmy u deokupovanykh hromadakh: dosvid blahodiinykh fondiv [Social work with families and children in de-occupied communities: experience of charitable foundations]. *Social Work and Education*, Vol. 12, No. 3 pp. 385-392. DOI: 10.25128/2520-6230.25.3.7

12. Kokot, V. (2019). Study "Engaging the private sector in community development". Kramatorsk: United Nations Development Programme (UNDP). Available at: https://files.acquia.undp.org/public/migration/ua/Private-sector-engagement-research-FINAL.pdf

Література:

1. Murphy K.T., Salonga E.M. Private Sector Engagement for Community Resilience and Sustainable Development. In: Pal, I., Shrestha, S., Ninsawat, S., Kolathayar, S. (eds) *Proceedings of the 3rd International Symposium on Disaster Resilience and Sustainable Development*. Volume 1. DRSD 2023. Lecture Notes in Civil Engineering. 2025. vol 623. Springer, Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-96-2139-2_16

2. McEwan C., Mawdsley, E. Banks, G. and Scheyvens R. Enrolling the Private Sector in Community Development: Magic Bullet or Sleight of Hand? *Development and Change*. 2017. 48: 28-53. https://doi.org/10.1111/dech.12283

3. Afieroho U. E., Li, Y., Han Y., Soomro M. A., & Radujkovic M. Transformational Community Engagement in Urban Infrastructure Public-Private Partnerships: A Governmentality Approach to Create Social Value. *Buildings*. 2023. 13(5). 1225. https://doi.org/10.3390/buildings13051225

4. Jamali D., Karam C. Corporate social responsibility in developing countries as an emerging field of study. *International Journal of Management Reviews*. 2018. Vol. 20, No. 1. P. 32–61.

5. Daellenbach K, Dalgliesh-Waugh C, Smith KA. Community resilience and the multiple levels of social change. *Journal of Social Marketing*. 2016. Vol. 6 No. 3 pp. 240–257. https://doi.org/10.1108/JSOCM-06-2015-0032

6. Kirby N. Strengthening community resilience through participation – a conceptual exploration. *Environmental Sociology*. 2026. 12(1). 76–91. https://doi.org/10.1080/23251042.2025.2479666

7. Ревко А. Роль ключових стейкхолдерів у розвитку екосистеми соціального підприємництва регіонів України. *Економіка та суспільство*. 2023. № 56. https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-158

ISSN 2786-4952 Online

8. Нагорна Н. С. Особливості розвитку соціального підприємництва в умовах воєнного стану. *Психологічні студії*. 2023. № 2. С. 146–154. DOI: https://doi.org/10.32782/psych. studies/2023.2.19

9. Швалб Ю. М. Соціальне благополуччя як мета діяльності фахівця соціальної роботи у громаді. Вісник соціальної роботи. 2022. № 1 (8). С. 62–67.

10. Кравченко О. Міжсекторальна співпраця на рівні громади щодо комплексної реабілітації ветеранів та ветеранок. *Ввічливість. Humanitas*. 2025. № 2. С. 100–108. https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.2.14.

11. Мартиненко О. М., Вайнола Р. Х. Соціальна робота з сім'ями та дітьми у деокупованих громадах: досвід благодійних фондів. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2025. Том. 12. № 3. С. 385-392. DOI: 10.25128/2520-6230.25.3.7.

12. Кокоть В. Дослідження «Залучення приватного сектору до розвитку громад». Краматорськ: Програма розвитку ООН (ПРООН), 2019. URL: https://files.acquia.undp.org/public/migration/ua/Private-sector-engagement-research-FINAL.pdf

Дата першого надходження статті до видання: 25.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 16.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.9:378.098

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4056-4069

Алексєєва Світлана Сергіївна здобувач ступеня доктора філософії зі спеціальності 053 – Психологія, старший викладач кафедри психології та особистісного розвитку Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти», Київ, https://orcid.org/0009-0002-7027-1415

ПСИХОЛОГІЧНІ РЕСУРСИ РОЗВИТКУ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. У статті здійснено теоретичний аналіз феномену резильєнтності особистості як ресурсу психологічної адаптації в умовах тривалого стресу та соціальної нестабільності. Актуальність дослідження зумовлена зростанням психоемоційного навантаження на особистість у сучасних умовах, пов’язаних із повномасштабною війною в Україні, хронічною невизначеністю, соціальною нестабільністю та необхідністю підтримання психологічного благополуччя й адаптаційного потенціалу особистості. Узагальнено сучасні зарубіжні та вітчизняні наукові підходи до розуміння резильєнтності. Встановлено, що у сучасній психології резильєнтність розглядається як багатовимірний біо-психо-соціальний феномен, який охоплює внутрішньоособистісні ресурси, механізми саморегуляції, адаптивні копінг-стратегії та соціально-реляційні чинники підтримання психологічної стійкості особистості. Проаналізовано основні теоретичні підходи до трактування резильєнтності як особистісної характеристики, динамічного процесу адаптації та результату ефективного функціонування в умовах несприятливих життєвих обставин. Розкрито еволюцію наукових уявлень про резильєнтність та окреслено сучасні тенденції її дослідження в умовах воєнного стану. Визначено структурні компоненти резильєнтності особистості: когнітивний, емоційно-регулятивний, особистісно-ресурсний та соціально-реляційний. Обґрунтовано значення когнітивної гнучкості, емоційної саморегуляції, самоефективності, самокомпасії, смислотворення, соціальної підтримки та адаптивних копінг-стратегій як ключових психологічних ресурсів розвитку резильєнтності. Проаналізовано сучасні психологічні засоби розвитку резильєнтності, серед яких когнітивно-поведінкові методи, майндфулнес-орієнтовані практики, техніки саморегуляції, тілесно-орієнтовані підходи та соціально-психологічні тренінги. Наголошено, що резильєнтність у сучасних умовах виступає важливим ресурсом підтримання психологічного благополуччя, суб’єктності та здатності особистості до позитивної адаптації й подальшого розвитку попри тривалий стрес і несприятливі життєві обставини. Результати дослідження можуть бути використані у

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

практиці психологічного супроводу, кризового консультування, психопрофілактичної роботи та розроблення програм розвитку резильєнтності в умовах воєнного стану.

Ключові слова: резильєнтність, психологічна стійкість, життєстійкість, психологічна адаптація, психологічне благополуччя, саморегуляція, когнітивна гнучкість, самокомпасія, копінг-стратегії, соціальна підтримка, воєнний стан, стрес.

Aleksieieva Svitlana PhD student in Specialty 053 – Psychology, Senior Lecturer at the Department of Psychology and Personal Development, Educational and Scientific Institute of Management and Psychology, SIHE "University of Educational Management", Kyiv, https://orcid.org/0009-0002-7027-1415

PSYCHOLOGICAL RESOURCES FOR THE DEVELOPMENT OF PERSONALITY RESILIENCE UNDER MARTIAL LAW CONDITIONS

Abstract. The article presents a theoretical analysis of the phenomenon of personality resilience as a resource for psychological adaptation under conditions of prolonged stress and social instability. The relevance of the study is обусловлена by the growing psycho-emotional burden on individuals in contemporary conditions associated with the full-scale war in Ukraine, chronic uncertainty, social instability, and the need to maintain psychological well-being and adaptive potential. Modern foreign and Ukrainian scientific approaches to understanding resilience are generalized. It has been established that contemporary psychology considers resilience as a multidimensional bio-psycho-social phenomenon that encompasses intrapersonal resources, self-regulation mechanisms, adaptive coping strategies, and socio-relational factors supporting psychological stability. The main theoretical approaches to interpreting resilience as a personality trait, a dynamic process of adaptation, and a result of effective functioning under adverse life circumstances are analyzed. The evolution of scientific views on resilience and current trends in its study under martial law conditions are outlined. The structural components of personality resilience are identified, including cognitive, emotional-regulatory, personal-resource, and socio-relational components. The significance of cognitive flexibility, emotional self-regulation, self-efficacy, self-compassion, meaning-making, social support, and adaptive coping strategies as key psychological resources for resilience development is substantiated. Modern psychological means of resilience development are analyzed, including cognitive-behavioral methods, mindfulness-oriented practices, self-regulation techniques, body-oriented approaches, and socio-psychological training programs. It is emphasized that resilience in contemporary conditions serves as an important resource for maintaining psychological well-being, subjectivity, and the individual's capacity for positive adaptation and further development despite prolonged stress and adverse life circumstances. The findings of the study can be

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

applied in psychological support practice, crisis counseling, psychoprophylactic work, and the development of resilience enhancement programs under martial law conditions.

Keywords: resilience, psychological resilience, hardiness, psychological adaptation, psychological well-being, self-regulation, cognitive flexibility, self-compassion, coping strategies, social support, martial law, stress.

Постановка проблеми. У сучасних умовах суттєво зростає кількість стресогенних чинників, що порушують психологічну рівновагу особистості та висувають підвищені вимоги до її адаптаційних можливостей. Повномасштабна війна в Україні, тривалий стан соціальної нестабільності, хронічна невизначеність, вимушені зміни життєвих умов, інформаційне перевантаження та постійна психоемоційна напруга актуалізують проблему збереження психологічного благополуччя, здатності до саморегуляції та підтримання ефективного функціонування особистості в умовах тривалого стресу. За таких умов особливого значення набуває *резильєнтність* як інтегративний психологічний ресурс, що забезпечує позитивну адаптацію, відновлення після несприятливих подій і збереження потенціалу особистісного розвитку.

У сучасній психологічній науці *резильєнтність* розглядається як багатовимірний біо-психо-соціальний феномен, який охоплює внутрішньоособистісні ресурси, механізми саморегуляції, адаптивні копінг-стратегії та соціально-реляційні чинники підтримання психологічної стійкості. Значний внесок у розроблення проблематики резильєнтності здійснили зарубіжні дослідники G. Bonanno, A. Masten, M. Rutter, M. Ungar, S. Luthar, S. Hobfoll, K. Connor, J. Davidson, Southwick та Charney, які розглядають резильєнтність як динамічний процес адаптації до стресових і травматичних життєвих обставин. У вітчизняній психології проблематика резильєнтності активно досліджується у працях О. Кокуна, Г. Лазос, О. Чиханцової, Е. Грішина, П. Лушина, О. Москаленко, Т. Мельничук та інших науковців, які акцентують увагу на особливостях розвитку резильєнтності в умовах воєнного стану та тривалої соціальної кризи.

Попри значну кількість досліджень, проблема *розвитку резильєнтності особистості* залишається актуальною та потребує подальшого теоретичного осмислення. Особливої уваги потребує аналіз сучасних підходів до розуміння резильєнтності, її структурних компонентів, психологічних факторів розвитку та можливостей цілеспрямованого формування резильєнтності як ресурсу психологічної адаптації й благополуччя особистості в умовах тривалого стресу та соціальної нестабільності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема резильєнтності особистості належить до актуальних напрямів сучасної психологічної науки та перебуває у центрі уваги як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників. Зростання інтересу до феномену резильєнтності пов’язане з необхідністю пояснення механізмів адаптації особистості до кризових, стресових і травматичних життєвих обставин, а також пошуком психологічних ресурсів збереження

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

психічного здоров'я та психологічного благополуччя в умовах тривалої невизначеності й соціальної нестабільності.

Теоретико-методологічну основу сучасних досліджень резильєнтності становлять концепції позитивної адаптації та психологічної стійкості особистості, представлені у працях G. Bonanno, K. Connor і J. Davidson, O. Friborg, S. Luthar, A. Masten, G. Richardson, M. Rutter, S. Southwick і D. Charney, M. Ungar та інших науковців. У межах цих підходів резильєнтність розглядається як багатовимірний динамічний феномен, що забезпечує здатність особистості ефективно адаптуватися до несприятливих життєвих обставин, підтримувати психологічну рівновагу та відновлюватися після стресових або травматичних подій.

Важливе значення для осмислення механізмів розвитку резильєнтності мають також ресурсна теорія S. Hobfoll, у якій акцентується роль збереження та мобілізації ресурсів особистості, а також положення позитивної психології M. Seligman і M. Csikszentmihalyi, що розглядають психологічне благополуччя, оптимізм, смислотворення та особистісне зростання як важливі чинники підтримання адаптаційного потенціалу особистості.

У зарубіжній психології проблема резильєнтності та психологічної стійкості активно досліджується у працях J. Block, M. Rutter, A. Masten, D. Cicchetti, E. Werner, N. Garmezy, S. Luthar, D. Fletcher, M. Sarkar, M. Tugade, B. Fredrickson та інших дослідників. Науковці аналізують резильєнтність як особистісний ресурс, динамічний процес адаптації або результат позитивного функціонування в умовах ризику. Особлива увага приділяється ролі когнітивної гнучкості, емоційної саморегуляції, соціальної підтримки, копінг-стратегій та механізмів посттравматичного відновлення у підтриманні психологічної стійкості особистості.

У вітчизняній психологічній науці проблематика резильєнтності останніми роками набула особливої актуальності у зв'язку з воєнними подіями та тривалим психоемоційним навантаженням на особистість. Значний внесок у дослідження психологічної стійкості, життєстійкості та резильєнтності здійснили Т. Титаренко, Л. Коробка, Н. Гусак, В. Чернобровкіна, В. Чернобровкін, А. Максименко, С. Богданов, О. Хамініч, а також сучасні дослідники Д. Дубінін, Е. Грішин, Л. Карамушка, Н. Каргіна, О. Кокун, Г. Лазос, П. Лушин, О. Мерзлякова, Я. Сухенко, Л. Сердюк, М. Сичинська, О. Чиханцова та ін. У працях українських науковців резильєнтність розглядається як ресурс психологічного благополуччя, адаптації та підтримання суб'єктності особистості в умовах кризових і травматичних подій, зокрема в контексті воєнного стану та тривалої соціальної нестабільності.

Водночас аналіз наукової літератури засвідчує відсутність єдиного підходу до трактування поняття резильєнтності та суміжних із ним концептів. В англомовній психологічній літературі широко використовуються терміни resilience та hardiness, які в україномовному науковому дискурсі перекладаються

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

як «резильєнтність», «психологічна стійкість», «психологічна пружність», «життєздатність» або «життєстійкість». Це зумовлює необхідність уточнення понятєвого апарату та розмежування відповідних феноменів. У сучасних дослідженнях resilience переважно трактується як динамічний процес позитивної адаптації та відновлення після стресу, тоді як hardiness розглядається як система особистісних установок, що забезпечують активне подолання труднощів через залученість, контроль і прийняття виклику (Maddi, 2013; Лазос, 2018; Чиханцова, 2021).

Попри значну кількість сучасних досліджень, проблема розвитку резильєнтності особистості потребує подальшого теоретичного осмислення. Недостатньо систематизованими залишаються питання структурних компонентів резильєнтності, механізмів її розвитку, взаємозв'язку з психологічним благополуччям, а також можливостей цілеспрямованого формування резильєнтності в умовах тривалого стресу та воєнного стану. Саме це зумовлює необхідність подальшого комплексного дослідження резильєнтності як багатовимірного ресурсу психологічної адаптації особистості.

Мета статті полягає у теоретичному аналізі феномену резильєнтності особистості, визначенні її структурних компонентів, психологічних факторів і засобів розвитку як ресурсу психологічної адаптації в умовах тривалого стресу та соціальної нестабільності.

Відповідно до поставленої мети визначено такі *завдання дослідження:*

1. Проаналізувати сучасні теоретичні підходи до розуміння феномену резильєнтності у вітчизняній та зарубіжній психології.
2. Визначити структурні компоненти резильєнтності особистості та їх психологічний зміст.
3. Охарактеризувати психологічні фактори розвитку резильєнтності особистості.
4. Проаналізувати сучасні психологічні засоби та психотехнології розвитку резильєнтності.
5. Визначити значення резильєнтності як ресурсу психологічної адаптації та психологічного благополуччя особистості в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах суттєво зросла частота та інтенсивність стресогенних подій, які порушують звичний перебіг життя людини та висувають підвищені вимоги до її адаптаційних можливостей.

Соціальна нестабільність, воєнні загрози, вимушені зміни життєвих умов, хронічний стрес і невизначеність майбутнього актуалізують проблему збереження психічної рівноваги, здатності до відновлення та підтримання ефективного функціонування особистості.

У цьому контексті *резильєнтність* набуває значення одного з ключових психологічних ресурсів, що забезпечує подолання несприятливих обставин, підтримання внутрішньої цілісності та здатності до адаптації в умовах тривалого психоемоційного навантаження (Bonanno & Diminich, 2013; Кокун, 2025).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У сучасній психологічній науці поняття *резильєнтності* належить до складних багатовимірних конструктів, які не мають єдиного загальноприйнятого визначення. За визначенням Американської психологічної асоціації, *резильєнтність* – це процес і результат успішної адаптації до складних життєвих обставин завдяки психічній, емоційній і поведінковій гнучкості та здатності пристосовуватися до зовнішніх і внутрішніх вимог (American Psychological Association, 2023). У науковому дискурсі *резильєнтність* розглядається як особистісна властивість, динамічний процес адаптації, результат позитивного функціонування після несприятливих подій або інтегративний ресурс подолання труднощів (Luthar et al., 2000; Masten, 2014).

Водночас у психологічній літературі важливо розмежовувати поняття *resilience* та *hardiness*. Якщо *resilience* переважно описує процес позитивної адаптації та здатність особистості відновлюватися після впливу стресових чи травматичних подій, то *hardiness* характеризує систему особистісних установок, що забезпечують активне подолання труднощів через залученість, контроль і прийняття виклику (Maddi, 2013). У вітчизняній психології *resilience* найчастіше перекладається як «резильєнтність», «психологічна стійкість», «психологічна пружність» або «життєздатність», тоді як hardiness – як «життєстійкість» (Лазос, 2018; Чиханцова, 2021).

Історично дослідження *резильєнтності* розпочалися у 70-х роках XX століття у межах вивчення адаптації дітей, які зростали в умовах значного соціального ризику. Однією з перших дослідниць феномену стала Emmy Werner, яка у межах довготривалого лонгітюдного дослідження дітей острова Kauai виявила, що частина дітей, попри несприятливі умови життя, демонструвала успішну психологічну та соціальну адаптацію (Werner & Smith, 1992). Саме ці результати стали підґрунтям для подальшого розвитку теорії резильєнтності та пошуку факторів, що забезпечують позитивну адаптацію в умовах ризику.

Сучасні дослідження розглядають *резильєнтність* як багаторівневий біо-психо-соціальний феномен, що формується у взаємодії внутрішніх і зовнішніх ресурсів особистості. У цьому контексті особливого значення набувають когнітивна гнучкість, емоційна саморегуляція, самоефективність, смислотворення, соціальна підтримка та здатність до конструктивного подолання труднощів (Ungar, 2011; Feder et al., 2019; Masten et al., 2021). В умовах воєнного стану резильєнтність виконує функцію підтримання психологічної стабільності, збереження суб'єктності та створює передумови для посттравматичного зростання особистості (Кокун, 2025; Чиханцова, 2025).

У сучасній психології сформувалося кілька *основних підходів до розуміння феномену резильєнтності*, які відображають еволюцію наукових уявлень про природу адаптації особистості до стресових і кризових умов. Попри відмінності у трактуваннях, більшість сучасних концепцій розглядають *резильєнтність* як багатовимірний динамічний феномен, що забезпечує підтримання психологічного функціонування та здатність особистості до відновлення в умовах несприятливих впливів (Luthar et al., 2000; Masten, 2014; Ungar, 2011).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Перший підхід пов'язаний із *трактуванням резильєнтності як відносно стійкої особистісної характеристики або індивідуальної здатності*. У межах цього підходу *резильєнтність* розглядається як сукупність внутрішніх психологічних ресурсів, що забезпечують витривалість, самоконтроль, емоційну стабільність і здатність долати труднощі. Представники цього напряму підкреслюють роль особистісних якостей, зокрема самоефективності, оптимізму, внутрішнього локусу контролю та здатності до саморегуляції (Wagnild & Young, 1993; Connor & Davidson, 2003). У такому розумінні резильєнтність постає як важливий внутрішньоособистісний ресурс, що підтримує психологічну стійкість у стресових умовах.

Другий підхід інтерпретує *резильєнтність як динамічний процес позитивної адаптації*. У центрі уваги перебувають не стільки стабільні риси особистості, скільки механізми її взаємодії зі стресом, ризиком і несприятливими життєвими обставинами. Відповідно до цього підходу, *резильєнтність* формується та проявляється в процесі мобілізації внутрішніх і зовнішніх ресурсів особистості. Luthar et al. (2000) визначають резильєнтність як процес позитивної адаптації в умовах значних життєвих труднощів, а Rutter (1999) наголошує на ролі взаємодії факторів ризику та захисних механізмів у підтриманні адаптивного функціонування особистості. Такий підхід дозволяє розглядати резильєнтність як контекстуально зумовлений і змінний процес, який залежить від життєвих умов, соціального середовища та індивідуального досвіду людини.

Третій підхід трактує *резильєнтність як результат успішної адаптації*, тобто як збереження або відновлення психологічного, соціального чи професійного функціонування після впливу стресових або травматичних подій. У цьому випадку увага акцентується на позитивних адаптаційних наслідках, які демонструє особистість попри несприятливі обставини. Masten et al. (1990) розглядають *резильєнтність* як прояв успішної адаптації в умовах високого ризику, а Bonanno (2004) пов'язує її зі здатністю підтримувати відносно стабільний рівень психологічного та фізичного функціонування після психотравмуючих подій. У межах цього підходу резильєнтність виступає індикатором ефективного подолання труднощів і збереження адаптаційного потенціалу особистості.

У сучасній психології дедалі більшого поширення набуває *інтегративний біо-психо-соціальний підхід*, у межах якого *резильєнтність розглядається як багаторівнева система адаптації, що формується у взаємодії індивідуальних, соціальних і культурних факторів*.

Відповідно до соціально-екологічної концепції Ungar (2011), резильєнтність залежить не лише від внутрішніх ресурсів особистості, а й від доступності соціальної підтримки, культурних моделей подолання труднощів, сімейного середовища та суспільних умов. Такий підхід дозволяє осмислювати резильєнтність як системний феномен, що формується в процесі взаємодії людини з її соціальним і культурним контекстом.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Таким чином, сучасні теоретичні підходи до розуміння *резильєнтності* не є взаємовиключними, а взаємодоповнюють один одного. У сучасному науковому дискурсі *резильєнтність* доцільно розглядати одночасно як особистісний ресурс, динамічний процес адаптації та результат ефективного функціонування в умовах життєвих труднощів.

*Структура резильєнтності, я*к багатовимірного психологічного конструкту, *охоплює взаємопов'язані когнітивні, емоційно-регулятивні, особистісно-ресурсні та соціально-реляційні компоненти*. Їх взаємодія забезпечує здатність особистості підтримувати адаптивне функціонування, ефективно долати труднощі та відновлювати психологічну рівновагу після стресових або травматичних подій.

Когнітивний компонент резильєнтності відображає особливості інтерпретації життєвих подій, здатність до когнітивної гнучкості, переосмислення труднощів і пошуку конструктивних способів їх подолання. Важливими складовими цього компонента є оптимістичний стиль мислення, здатність до прогнозування, смислотворення та підтримання внутрішнього відчуття перспективи. Саме когнітивна гнучкість дозволяє особистості адаптувати поведінку відповідно до змін життєвих умов і знижує ризик дезадаптивних реакцій у стресових ситуаціях (Masten, 2014; Kalisch et al., 2017).

Емоційно-регулятивний компонент пов'язаний зі здатністю особистості усвідомлювати, регулювати та конструктивно переживати емоційні стани в умовах психологічного навантаження. Його основу становлять емоційна саморегуляція, стресостійкість, здатність підтримувати психологічну рівновагу та контролювати імпульсивні реакції. Дослідження свідчать, що високий рівень емоційної регуляції сприяє зниженню тривожності, підтриманню психологічного благополуччя та ефективнішому подоланню кризових ситуацій (Connor & Davidson, 2003; Feder et al., 2019).

Особистісно-ресурсний компонент охоплює систему внутрішніх психологічних ресурсів, які підтримують адаптаційний потенціал особистості. До них належать самоефективність, внутрішній локус контролю, життєві цілі, автономність, позитивне самоставлення, упевненість у власних можливостях і здатність до самопідтримки. У сучасних моделях резильєнтності саме ці характеристики розглядаються як основа підтримання внутрішньої стійкості та суб'єктності особистості в умовах невизначеності та хронічного стресу (Friborg et al., 2003; Southwick & Charney, 2018).

Соціально-реляційний компонент відображає роль міжособистісних взаємин і соціальної підтримки у формуванні та підтриманні резильєнтності. Його важливими складовими є сімейна згуртованість, підтримувальні соціальні зв'язки, комунікативна компетентність, довіра до інших і здатність залучати зовнішні ресурси допомоги. У сучасних соціально-екологічних моделях резильєнтності наголошується, що адаптаційні можливості особистості значною мірою залежать від якості її взаємодії із соціальним середовищем (Ungar, 2011;

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Friborg et al., 2003). Особливого значення цей компонент набуває в умовах тривалого стресу, воєнних подій і соціальної нестабільності, коли саме підтримувальні взаємини стають одним із ключових чинників психологічного відновлення.

Таким чином, сучасні підходи дозволяють розглядати *резильєнтність* як складну багаторівневу систему психологічних ресурсів і механізмів адаптації, що забезпечують підтримання психологічної стабільності, здатність до відновлення та збереження потенціалу особистісного розвитку в умовах життєвих труднощів і тривалого стресу.

Розвиток резильєнтності розглядається як керований і цілеспрямований процес формування психологічних ресурсів, адаптаційних механізмів і навичок саморегуляції, що забезпечують здатність особистості ефективно функціонувати в умовах стресу та невизначеності. Сучасні дослідження переконливо доводять, що *резильєнтність не є виключно вродженою рисою*, а *формується впродовж життя* під впливом індивідуального досвіду, соціального середовища та спеціально організованих психологічних впливів (Southwick & Charney, 2018; Мерзлякова, 2023).

У межах сучасних теоретичних моделей *розвиток резильєнтності* пов'язують із взаємодією *внутрішньоособистісних ресурсів*, *поведінково-регулятивних механізмів* і *соціально-реляційних чинників*. Саме їх поєднання забезпечує підтримання психологічної стабільності, здатність до адаптації та відновлення після несприятливих подій (Luthar et al., 2000; Masten, 2014). У сучасних українських дослідженнях особлива увага приділяється *резильєнтності як ресурсу адаптації в умовах тривалого воєнного стресу, соціальної нестабільності та невизначеності майбутнього* (Чиханцова, 2023; Єна, 2024; Кокун, 2025).

Одним із *ключових напрямів розвитку резильєнтності* є *формування внутрішньоособистісних ресурсів*, які забезпечують підтримання суб'єктності, внутрішньої цілісності та психологічної стійкості особистості. До таких ресурсів належать оптимізм, самоефективність, внутрішній локус контролю, когнітивна гнучкість, позитивне самоставлення, здатність до смислотворення та емоційної саморегуляції. Саме ці характеристики створюють внутрішню основу адаптації та сприяють конструктивному реагуванню на труднощі (Connor & Davidson, 2003; Masten, 2014).

Важливого значення у структурі внутрішніх ресурсів набуває *самоприйняття та самокомпасія*. У сучасних дослідженнях *самокомпасія* (self-compassion) розглядається як здатність ставитися до себе з добротою, прийняттям і розумінням у ситуаціях невдачі або психологічного страждання замість самокритики та самозасудження (Neff, 2011). *Теоретична модель самокомпасії охоплює три взаємопов'язані компоненти:* доброту до себе, усвідомлення спільності людського досвіду та майндфулнес як здатність до неоцінного усвідомлення власних переживань. Дослідження підтверджують, що

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

високий рівень самокомпасії пов'язаний із нижчими показниками тривожності й депресії, ефективнішими копінг-стратегіями та вищим рівнем психологічного благополуччя (Neff, 2011).

Не менш важливим *чинником розвитку резильєнтності* є *когнітивна гнучкість та здатність до позитивного переосмислення життєвого досвіду*. У сучасній психології доведено, що адаптивне когнітивне опрацювання складних життєвих ситуацій сприяє зниженню рівня дистресу та підтримує здатність особистості до відновлення після психотравмуючих подій (Kalisch et al., 2017). Саме тому серед *найбільш ефективних засобів розвитку резильєнтності* провідне місце посідають когнітивно-поведінкові методи, зокрема когнітивна реструктуризація, спрямована на трансформацію дисфункційних переконань у більш адаптивні моделі мислення.

У сучасних підходах значного поширення набула *когнітивно-поведінкова терапія третьої хвилі*, яка охоплює терапію прийняття та відповідальності (Acceptance and Commitment Therapy – ACT), майндфулнес-орієнтовані підходи та практики самокомпасії. *Терапія прийняття та відповідальності*, розроблена Hayes et al. (2006), спрямована на розвиток психологічної гнучкості через прийняття внутрішнього досвіду, усвідомленість, прояснення цінностей та реалізацію ціннісно орієнтованої поведінки. Ключовою *метою ACT* є не усунення негативних переживань, а формування здатності діяти відповідно до власних цінностей навіть за наявності психологічного дискомфорту.

Дослідження засвідчують ефективність ACT-інтервенцій у підвищенні рівня резильєнтності, психологічного благополуччя та емоційної регуляції (Hayes et al., 2006; Hayes, 2016).

Важливим *напрямом розвитку резильєнтності* є також *формування здатності до позитивного життєвого планування, підтримання смислової перспективи та структурування власного життя*. У межах позитивної психології Seligman (2011) обґрунтовує значення позитивних емоцій, залученості, смислу, міжособистісних стосунків і досягнень як складових flourishing – повноцінного психологічного функціонування особистості. *Практики позитивної психології*, зокрема техніки «три добрі речі», «листи вдячності» та вправа «Найкраще можливе Я», сприяють розвитку оптимістичного бачення майбутнього, підвищують рівень суб'єктивного благополуччя та підтримують адаптаційний потенціал особистості. У вітчизняних дослідженнях Т. Титаренко (2020) підкреслює значення *практик посттравматичного життєтворення* як способу відновлення суб'єктності та здатності проектувати майбутнє в умовах воєнної травми.

Особливе місце серед *чинників розвитку резильєнтності* посідають *механізми саморегуляції*. Сучасні дослідження демонструють, що регулярне використання *технік саморегуляції* безпосередньо пов'язане з вищими показниками психологічної стійкості, емоційного благополуччя та адаптивного функціонування особистості. Найбільш доказовими *методами розвитку*

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

саморегуляції є майндфулнес-практики, дихальні техніки, прогресивна м'язова релаксація, тілесно-орієнтовані техніки та фізична активність (Southwick & Charney, 2018; Яцюк, 2023). Майндфулнес-орієнтовані інтервенції, зокрема програма Mindfulness-Based Stress Reduction (MBSR), демонструють високу ефективність у зниженні рівня стресу, розвитку емоційної регуляції та підвищенні психологічної гнучкості.

У сучасних умовах особливої актуальності набуває *тілесно-орієнтований підхід до розвитку резильєнтності*, який ґрунтується на визнанні нерозривного взаємозв'язку психічного й фізіологічного функціонування людини. Розвиток інтероцептивної чутливості, усвідомлення тілесних реакцій і здатність до регуляції фізіологічного стану розглядаються як важливі механізми управління стресовими реакціями та підтримання психологічної стабільності (Карамушка, 2024; Креденцер, 2024).

Окрему роль у *розвитку резильєнтності* відіграють *соціально-реляційні ресурси*, зокрема соціальна підтримка, сімейна згуртованість, підтримувальні міжособистісні взаємини та включеність у професійні чи громадські спільноти.

У межах *соціально-екологічного підходу* резильєнтність розглядається як феномен, що формується не лише завдяки внутрішнім ресурсам особистості, а й через доступність підтримувального соціального середовища (Ungar, 2011). Дослідження Feder et al. (2019) підтверджують, що наявність стабільних соціальних зв'язків істотно знижує ризик дезадаптації та підтримує процес психологічного відновлення після травматичних подій.

У сучасній психологічній практиці *найбільш ефективними визнаються комплексні інтервенції розвитку резильєнтності*, які одночасно впливають на когнітивний, емоційно-регулятивний, особистісно-ресурсний і соціально-реляційний компоненти адаптаційного потенціалу особистості (Лазос, 2019; Мельничук, 2024; Southwick & Charney, 2018). Особливу ефективність у цьому контексті демонструють *соціально-психологічні тренінги*, які поєднують розвиток навичок саморегуляції, формування адаптивних копінг-стратегій, підтримання групової взаємодії та актуалізацію соціальної підтримки (Карамушка, 2024; Мілютіна, 2004).

Отже, сучасні дослідження дозволяють розглядати *розвиток резильєнтності* як комплексний багаторівневий процес, що ґрунтується на взаємодії внутрішньоособистісних ресурсів, механізмів саморегуляції, адаптивних копінг-стратегій і соціальної підтримки.

В умовах тривалого воєнного стресу резильєнтність набуває значення ключового ресурсу збереження психологічного благополуччя, суб'єктності та здатності особистості до подальшого розвитку.

Висновки. Теоретичний аналіз сучасних наукових підходів до проблеми резильєнтності засвідчив, що в сучасній психології цей феномен розглядається як багатовимірний, динамічний і системно зумовлений конструкт, який відображає здатність особистості до позитивної адаптації, збереження психологічної

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

рівноваги та відновлення в умовах значущих життєвих труднощів, хронічного стресу й травматичних подій.

У результаті аналізу сучасних моделей резильєнтності визначено, що її структура охоплює взаємопов'язані когнітивний, емоційно-регулятивний, особистісно-ресурсний та соціально-реляційний компоненти. Когнітивний компонент забезпечує гнучкість мислення, здатність до позитивного переосмислення життєвого досвіду та підтримання смислової перспективи. Емоційно-регулятивний компонент пов'язаний зі здатністю особистості управляти емоційними станами та підтримувати психологічну рівновагу в умовах стресу. Особистісно-ресурсний компонент охоплює систему внутрішніх психологічних ресурсів, зокрема самоефективність, оптимізм, внутрішній локус контролю, позитивне самоставлення та здатність до самопідтримки. Соціально-реляційний компонент відображає роль міжособистісних взаємин, соціальної підтримки та сімейної згуртованості у підтриманні психологічної стійкості особистості.

Доведено, що розвиток резильєнтності забезпечується взаємодією внутрішньоособистісних ресурсів, поведінково-регулятивних механізмів і соціально-реляційних факторів. Серед найбільш значущих психологічних ресурсів розвитку резильєнтності виокремлено когнітивну гнучкість, самокомпасію, емоційну саморегуляцію, здатність до смислотворення, активні копінг-стратегії, позитивне життєве планування та соціальну підтримку.

Встановлено, що сучасні психологічні засоби розвитку резильєнтності ґрунтуються на комплексному впливі на когнітивний, емоційно-регулятивний, особистісно-ресурсний і соціальний рівні функціонування особистості.

Найбільш ефективними виявляються когнітивно-поведінкові методи, практики самокомпасії, майндфулнес-орієнтовані інтервенції, тілесно-орієнтовані техніки, техніки саморегуляції та соціально-психологічні тренінги, які сприяють розвитку адаптивних копінг-стратегій, психологічної гнучкості та здатності до відновлення після стресу.

Особливого значення резильєнтність набуває в умовах воєнного стану, коли тривалий психоемоційний вплив, високий рівень невизначеності та хронічний стрес створюють підвищене навантаження на адаптаційні ресурси особистості.

У цьому контексті резильєнтність виступає важливим ресурсом збереження психологічного благополуччя, підтримання суб'єктності, ефективного функціонування та здатності особистості до подальшого розвитку попри несприятливі життєві обставини.

Отже, результати проведеного теоретичного аналізу дозволяють розглядати резильєнтність як ключовий ресурс психологічної адаптації особистості в умовах тривалого стресу та соціальної нестабільності, а також створюють теоретичне підґрунтя для подальших емпіричних досліджень і розроблення комплексних програм психологічного супроводу та розвитку резильєнтності в сучасних умовах.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Література:

1. Воронова, В., Воронова, В., & Ковальчук, В. (2026). Психологічні предиктори резильєнтності особистості. *Physical Culture Sports and Health of the Nation, 20*(39), 295–303. https://doi.org/10.31652/2071-5285-2025-20(39)-295-303

2. Грішин, Е. (2021). Резилієнтність особистості: сутність феномену, психодіагностика та засоби розвитку. *Вісник ХНПУ імені Г. С. Сковороди «Психология», (64),* 62–81. https://doi.org/10.34142/23129387.2021.64.04

3. Кіреєва, З. О., Швайкін, С. А., & Турлаков, І. Д. (2025). Взаємопов'язаність особистісних ресурсів, що забезпечують стійкість під час війни. У *Психологічне благополуччя та ментальне здоров'я в умовах невизначеності* (с. 223–226). Liha-Pres. https://doi.org/10.36059/978-966-397-496-5-64

4. Ковальчук, З. Я., & Заверуха, О. Я. (2024). Психологічні особливості розвитку емоційної стійкості та резильєнтності: вікові аспекти феномену. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна, (2),* 37–44. https://doi.org/10.32782/2311-8458/2024-2-5

5. Кокун, О. М., & Мельничук, Т. І. (2023). *Резилієнс-довідник: Практичний посібник*. Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. https://lib.iitta.gov.ua/734632

6. Кокун, О. (Ред.). (2024). *Забезпечення психофізіологічної стійкості різних верств населення України в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення*. Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi79/0059610.pdf

7. Кокун, О. (2025). *Життєстійкість і резильєнтність людини в сучасному світі: Теорія, дослідження, практика*. Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/744751

8. Кузікова, С. (2023). Резильєнтність як чинник посттравматичного зростання особистості. https://doi.org/10.30525/978-9934-26-444-3-3

9. Лазос, Г. (2018). Резільєнтність: концептуалізація понять, огляд сучасних досліджень. *Актуальні проблеми психології. Консультативна психологія і психотерапія, 14*(3), 26–64. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/716873/1/Lazos_APP_V3N14_2018.pdf

10. Лазос, Г. П. (2019). Теоретико-методологічна модель резильєнтності як основа побудови психотехнології її розвитку. *Організаційна психологія. Економічна психологія, (2/3(17))* , 77–89. https://www.orgpsy-journal.in.ua/index.php/opep/article/view/39

11. Лушин, П. В., & Сухенко, Я. В. (2025). Системна резильєнтність: екофасилітативна перспектива (на прикладі батьківсько-дитячих стосунків). *Вісник післядипломної освіти: збірник наукових праць. Серія «Соціальні та поведінкові науки; Управління та адміністрування», 31*(60), 91–110. https://doi.org/10.58442/3041-1858-2025-31(60)-91-110

References:

1. Voronova, V., Voronova, V., & Kovalchuk, V. (2026). Psykholohichni predyktory rezylientnosti osobystosti. *Physical Culture Sports and Health of the Nation, 20*(39), 295–303. https://doi.org/10.31652/2071-5285-2025-20(39)-295-303

2. Hrishyn, E. (2021). Rezyliientnist osobystosti: sutnist fenomenu, psykhodiahnostyka ta zasoby rozvytku. *Visnyk KhNPU imeni H. S. Skovorody «Psykholohyia», (64),* 62–81. https://doi.org/10.34142/23129387.2021.64.04

3. Kireieva, Z. O., Shvaikin, S. A., & Turlakov, I. D. (2025). Vzaiemopov'iazanist osobystisnykh resursiv, shcho zabezpechuiut stiikist pid chas viiny. In *Psykholohichne blahopoluchchia ta mentalne zdorovia v umovakh nevyznachenosti* (pp. 223–226). Liha-Pres. https://doi.org/10.36059/978-966-397-496-5-64

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

4. Kovalchuk, Z. Ya., & Zaverukha, O. Ya. (2024). Psykholohichni osoblyvosti rozvytku emotsiinoi stiikosti ta rezylientnosti: vikovi aspekty fenomenu. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Seriia psykholohichna*, *(2)*, 37–44. https://doi.org/10.32782/2311-8458/2024-2-5

5. Kokun, O. M., & Melnychuk, T. I. (2023). *Rezyliiens-dovidnyk: Praktychnyi posibnyk*. Instytut psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy. https://lib.iitta.gov.ua/734632

6. Kokun, O. (Ed.). (2024). *Zabezpechennia psykhofiziolohichnoi stiikosti riznykh verstv naselennia Ukrainy v umovakh voiennoho stanu ta pisliavoiennoho vidnovlennia*. Instytut psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy. https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi79/0059610.pdf

7. Kokun, O. (2025). *Zhyttiestiikist i rezylientnist liudyny v suchasnomu sviti: Teoriia, doslidzhennia, praktyka*. Instytut psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/744751

8. Kuzikova, S. (2023). Rezylientnist yak chynnyk posttravmatychnoho zrostannia osobystosti. https://doi.org/10.30525/978-9934-26-444-3-3

9. Lazos, H. (2018). Rezilientnist: kontseptualizatsiia poniat, ohliad suchasnykh doslidzhen. *Aktualni problemy psykholohii. Konsultatyvna psykholohiia i psykhoterapiia*, *14*(3), 26–64. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/716873/1/Lazos_APP_V3N14_2018.pdf

10. Lazos, H. P. (2019). Teoretyko-metodolohichna model rezylientnosti yak osnova pobudovy psykhotekhnolohii yii rozvytku. *Orhanizatsiina psykholohiia. Ekonomichna psykholohiia*, *(2/3(17))* , 77–89. https://www.orgpsy-journal.in.ua/index.php/opep/article/view/39

11. Lushyn, P. V., & Sukhenko, Ya. V. (2025). Systemna rezylientnist: ekofasylytatyvna perspektyva (na prykladi batkivsko-dytiachykh stosunkiv). *Visnyk pisliadyplomnoi osvity: zbirnyk naukovykh prats. Seriia «Sotsialni ta povedinkovi nauky; Upravlinnia ta administruvannia»*, *31*(60), 91–110. https://doi.org/10.58442/3041-1858-2025-31(60)-91-110 .

Дата першого надходження статті до видання: 27.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.923:614.253.5:355.01

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4070-4083

Ансович Валерій Михайлович аспірант Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України, м. Київ, https://orcid.org/0009-0000-5517-5252

ТРЕНІНГ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МЕДИЧНОГО ПРАЦІВНИКА В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація. У статті представлено авторську програму тренінгу розвитку комунікативної компетентності медичного працівника в умовах збройного конфлікту. Обґрунтовано, що війна як соціально-психологічний контекст кардинально змінює вимоги до якості клінічної комунікації: медик стикається одночасно з власним хронічним стресом, специфікою бойової травми у пацієнтів, необхідністю передавати важкі повідомлення родичам і підтримувати ефективну командну взаємодію в умовах хаосу і перевантаження.

Проаналізовано шість ключових комунікативних дефіцитів медичного персоналу в умовах війни: емоційна дисрегуляція у комунікації, дефіцит активного слухання, труднощі передачі важких повідомлень, порушення міждисциплінарної комунікації, дефіцит психологічної безпеки в команді і нездатність до самокомпасії у комунікації. Програма структурована у чотирьох модулях – «Основи терапевтичної комунікації», «Важкі комунікативні ситуації», «Командна комунікація», «Стійкість і відновлення» – і реалізується через 10 занять загальним обсягом 20 академічних годин. Описано шість методологічних принципів програми: контекстуальність, рефлексивність, психологічна безпека середовища, практичне відпрацювання, поступове ускладнення та наративність.

Принципово важливим є те, що програма спрямована не лише на формування окремих комунікативних навичок, а на розвиток інтегральної здатності медичного працівника підтримувати терапевтичну якість взаємодії в умовах інтенсивного стресу та невизначеності. Показано, що системна робота з комунікативними дефіцитами дозволяє не лише підвищити ефективність клінічної взаємодії, а й виступає чинником профілактики професійного вигорання та вторинної травматизації персоналу. Запропонована програма розглядається як елемент більш широкої системи психологічного забезпечення медичної діяльності, що інтегрує навчання, підтримку і відновлення ресурсів фахівців у воєнному контексті. Практична цінність полягає у можливості впровадження у системі безперервної медичної освіти і внутрішньолікарняного навчання персоналу, зокрема в умовах воєнного стану.

Ключові слова: комунікативна компетентність, медичний працівник, тренінг, клінічна комунікація, воєнний час, терапевтичний контакт, важкі повідомлення, командна комунікація, вигорання, психологічна безпека.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Ansovych Valerii Mykhailovych PhD student, H. S. Kostiuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0009-0000-5517-5252

TRAINING FOR COMMUNICATIVE COMPETENCE OF HEALTHCARE WORKERS IN WARTIME CONDITIONS

Abstract. The article presents the author's training programme for developing the communicative competence of healthcare workers in conditions of armed conflict. It is substantiated that war as a socio-psychological context radically changes the demands placed on the quality of clinical communication: the healthcare worker simultaneously faces chronic personal stress, the specificities of combat trauma in patients, the need to convey difficult messages to relatives, and the necessity of maintaining effective team interaction under conditions of chaos and overload. Six key communicative deficits of medical personnel in wartime are analysed: emotional dysregulation in communication, deficit of active listening, difficulties in conveying difficult messages, impaired interdisciplinary communication, deficit of psychological safety within the team, and inability to practise self-compassion in communication.

The programme is structured in four modules – Foundations of Therapeutic Communication, Difficult Communicative Situations, Team Communication, Resilience and Recovery – and is implemented through 10 sessions totalling 20 academic hours. Six methodological principles of the programme are described: contextuality, reflexivity, psychologically safe environment, practical rehearsal, gradual complexity, and narrativity. Importantly, the programme is aimed not only at the development of discrete communicative skills but at fostering an integrated capacity of healthcare workers to maintain the therapeutic quality of interaction under conditions of intense stress and uncertainty. It is demonstrated that systematic work with communicative deficits not only enhances the effectiveness of clinical interaction but also serves as a factor in preventing professional burnout and secondary traumatization among medical personnel. The proposed programme is conceptualised as part of a broader system of psychological support for medical practice, integrating training, support, and resource recovery for professionals in the wartime context. The practical value lies in the possibility of implementation within continuing medical education systems and in-hospital staff training, including under martial law conditions.

Keywords: communicative competence, healthcare worker, training, clinical communication, wartime, therapeutic contact, difficult messages, team communication, burnout, psychological safety.

Постановка проблеми. Довготривала збройна агресія росії поставила систему охорони здоров'я України перед безпрецедентними викликами. Медичний персонал – лікарі, медичні сестри, фельдшери, психологи, санітарні

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

інструктори – щодня стикається з масовим потоком поранених, із клінічно та психологічно складними ситуаціями, для яких довоєнна підготовка не надавала достатнього ресурсу. Серед цих викликів комунікативний вимір роботи медика посідає особливе місце: неефективна клінічна комунікація є не лише джерелом незадоволення пацієнтів, а й незалежним чинником помилок, конфліктів і прогресуючого вигорання персоналу [3; 7; 9].

Класичні визначення комунікативної компетентності медичного працівника включають здатність встановлювати терапевтичний контакт, забезпечувати інформовану згоду, надавати психологічну підтримку і ефективно взаємодіяти в команді [7; 10]. В умовах збройного конфлікту зазначені вимоги радикально ускладнюються. Медик, що сам перебуває у хронічному стресі, вимушений підтримувати комунікативну якість у ситуаціях, які за своєю інтенсивністю виходять за межі стандартних навчальних програм – розмова з бійцем, що втратив кінцівку; повідомлення родині про загибель; конфлікт у виснаженій команді на третю добу без сну тощо.

Аналіз стану психологічної готовності українського медичного персоналу до роботи в умовах збройного конфлікту свідчить про системний дефіцит саме у сфері комунікативних компетентностей: базова медична освіта приділяє цій темі недостатньо уваги, а спеціалізовані тренінгові програми або не адаптовані до реалій воєнного часу, або не є доступними для більшості медичного персоналу.

Зазначені обставини визначають актуальність розробки спеціалізованої тренінгової програми, яка є предметом даної статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Психологія клінічної комунікації є активно розвиненою міждисциплінарною галуззю, що спирається на дослідження у сферах психології здоров'я, медичної освіти, соціальної психології та психотерапії. Ключовими теоретичними джерелами є: модель клієнт-центрованого інтерв'ю Стюарта і Роттера [10], Калгарі-Кембриджська модель клінічної комунікації Сілвермана, Кьорца і Дрейпера [7], протокол передачі важких новин SPIKES [1] і модель SBAR структурованої командної комунікації [9].

У соціально-психологічній літературі комунікативна компетентність медика аналізується насамперед у зв'язку з: якістю терапевтичного альянсу і прихильністю пацієнта до лікування (Silverman et al.,); профілактикою і управлінням медичними помилками (Teamstepps); синдромом вигорання і деперсоналізацією (Maslach); вторинною травматизацією і психологічною стійкістю персоналу (Figley, Stamm). Дослідження показують, що комунікативна компетентність є гнучкою і навченою – вона піддається цілеспрямованому тренінгу, а ефекти такого навчання є стійкими за умови практичного відпрацювання у реалістичних сценаріях [7].

В умовах збройного конфлікту специфіку комунікативних компетентностей медичного персоналу досліджено у роботах Хобфолла [5], Філея [4] і Стамм [11] (вторинна травматизація і комунікативні наслідки), а також у

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

практичних посібниках НАТО і ВООЗ, присвячених психологічній підготовці персоналу до роботи в зонах конфліктів. У вітчизняному науковому просторі проблема клінічної комунікації в умовах війни є відносно новою: публікації Засєкіної [6], Титаренко [13] і Чепелєвої [2] закладають теоретичні засади для дослідження психологічного стану і комунікативного функціонування медиків в умовах воєнного стресу. Разом із тим цілісна тренінгова програма, адресована комунікативним компетентностям медичного персоналу з урахуванням специфіки українського воєнного контексту, у наявній літературі відсутня.

Мета статті – представити теоретико-методологічне обґрунтування і структурно-змістовний опис програми тренінгу розвитку комунікативної компетентності медичного працівника в умовах збройного конфлікту.

Виклад основного матеріалу дослідження. *Теоретичні засади програми.* Розробка програми спирається на розуміння комунікативної компетентності медичного працівника як інтегрального утворення, що охоплює три взаємопов'язані виміри. Перший – когнітивний, що включає знання про закономірності ефективної клінічної комунікації, моделі і протоколи (SPIKES, SBAR, активне слухання). Другий – навичковий, що передбачає сформованість автоматизованих вмінь підтримувати терапевтичний контакт, передавати структуровану інформацію, надавати і отримувати конструктивний зворотний зв'язок. Третій – регулятивний артикулює здатність підтримувати комунікативну якість в умовах власного стресу, виснаження і емоційного перевантаження. Саме третій вимір є найменш розробленим у наявних тренінгових програмах і найбільш дифіцитарним в умовах воєнного часу.

Теоретичну основу програми становить інтеграція кількох концептуальних підходів.

1. Клієнт-центрована концепція К. Роджерса [12], що визначає терапевтичну присутність, емпатію і автентичність як фундаментальні умови ефективного клінічного контакту незалежно від специфічних навичок.
2. Калгарі-Кембриджська модель клінічної комунікації [7], що надає операціоналізовану структуру для навчання і оцінки комунікативних навичок.
3. Модель психологічної безпеки Едмондсон [3], що обґрунтовує важливість безпечного середовища для формування відкритості і готовності до навчання.
4. Концепція самокомпасії Нефф [8], що забезпечує теоретичний фундамент для роботи зі стійкістю і відновленням медичного персоналу після важких комунікативних ситуацій.

Принциповою позицією програми є розуміння комунікативної компетентності не як набору фіксованих навичок, а як динамічного процесуального утворення, що є контекстуально залежним і потребує постійного рефлексивного розвитку. У термінах психолого-герменевтичного підходу [2] ефективний медичний комунікатор – це не той, хто «правильно» застосовує техніки, а той, хто здатний до інтерпретаційної відкритості, він спроможній чути те, що

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

говорить пацієнт поза межами наявних шаблонів, і продуктивно відповідати адекватно конкретній ситуації.

Комунікативна дефіцитарність медичного персоналу в умовах війни. Аналіз психологічної літератури і практичного досвіду роботи з медичним персоналом в умовах збройного конфлікту дозволяє виокремити шість ключових комунікативних дефіцитів, кожен із яких є не просто «навичковою прогалиною», а складним психологічним феноменом, що потребує адресної тренінгової інтервенції (таблиця 1).

Таблиця 1

Комунікативні дефіцити медичного персоналу в умовах війни та цілі тренінгових інтервенцій

Дефіцитарність	Психологічний зміст	Прояви в умовах війни	Мета тренінгової інтервенції
Емоційна дисрегуляція у комунікації	Порушення здатності підтримувати терапевтичний контакт в умовах власного стресу; «перенесення» емоційного навантаження на пацієнта	Зниження якості пояснень, підвищена дратівливість, уникання складних розмов із пораненими та їхніми родичами	Розвиток навичок емоційної регуляції в діалозі; диференціація власних і чужих станів
Дефіцит активного слухання	Зниження здатності утримувати увагу на змісті повідомлення пацієнта в умовах перевантаження; перехід до шаблонних відповідей	Пропуск клінічно значущих сигналів у розповіді пацієнта; деперсоналізоване спілкування	Відновлення та зміцнення навичок активного і рефлексивного слухання
Труднощі передачі важких повідомлень	Відсутність або недостатня сформованість алгоритмів повідомлення про смерть, ампутацію, незворотні наслідки; страх власної реакції	Уникання «важких розмов»; делегування іншим; травматизація медика через почуття провини	Освоєння структурованих протоколів важких повідомлень (SPIKES); відпрацювання у безпечному середовищі
Порушення міждисциплінарної комунікації	Зниження якості передачі клінічної інформації між членами команди в умовах хаосу і перевантаження; статусні бар'єри	Помилки при передачі зміни, дублювання або пропуск критичної інформації, міжпрофесійні конфлікти	Розвиток навичок структурованої командної комунікації (SBAR)

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Дефіцитарність	Психологічний зміст	Прояви в умовах війни	Мета тренінгової інтервенції
Дефіцит психологічної безпеки у команді	Нездатність відкрито обговорювати помилки, сумніви та власний стан з колегами; культура «мовчання» про психологічний біль	Накопичення нерозділеного стресу; уникання ситуацій зворотного зв'язку; ізоляція в команді	Формування навичок побудови психологічно безпечного комунікативного клімату в команді
Нездатність до самокомпасії у комунікації	Відсутність практик самопідтримки після емоційно важких комунікативних ситуацій; ігнорування власних потреб	Хронічне вигорання, деперсоналізація, зниження емпатії, порушення здатності до терапевтичного контакту	Розвиток практик відновлення після важких комунікативних ситуацій

Емоційна дисрегуляція постає центральною дефіцитарною зоною, оскільки вона прямо визначає якість усіх інших комунікативних функцій. Медик, що сам перебуває у стані гострого або хронічного стресу, фізіологічно обмежений у здатності підтримувати терапевтичну присутність: активація симпатичної нервової системи звужує когнітивний горизонт і знижує здатність до емпатії [5]. Дефіцит активного слухання є логічним наслідком – і одночасно самостійним чинником: пропуск клінічно значущих сигналів у розповіді пацієнта веде до діагностичних помилок і порушення терапевтичного альянсу.

Особливої уваги заслуговує дефіцит навичок передачі важких повідомлень, що в умовах масових втрат стає повсякденною реальністю військового медика. Відсутність структурованих протоколів і досвіду таких розмов призводить до того, що медики або уникають цих ситуацій (делегуючи колегам або відкладаючи), або проводять їх неефективно – завдаючи додаткової психологічної шкоди і собі, і родичам пацієнта.

Порушення міждисциплінарної комунікації є системною проблемою воєнної медицини: хаотичні умови евакуації і лікування, висока ротація персоналу і статусні ієрархії ускладнюють структуровану передачу клінічної інформації, підвищуючи ризик помилок [9].

Структура та організація програми. Програма розрахована на медичних працівників різних спеціальностей (лікарі, медичні сестри, фельдшери, психологи, соціальні працівники медичних установ) і реалізується у груповому форматі (12–16 учасників).

Загальний обсяг – 10 занять по 2 академічні години, що можуть проводитися у форматі щоденних занять (2-тижневий інтенсив) або у форматі навчання без відриву від виробництва (два заняття на тиждень упродовж 5 тижнів). Між заняттями учасники ведуть «щоденник комунікативних ситуацій»

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

– короткі структуровані нотатки про реальні комунікативні виклики, що стають матеріалом для рефлексії на наступному занятті.

Програма структурована у чотирьох модулях, що відтворюють логіку ускладнення від базових навичок до системних комунікативних компетентностей (таблиця 2). Перший модуль «Основи терапевтичної комунікації» закладає фундамент: усвідомлення власних комунікативних патернів, навички емоційної регуляції в діалозі і активного слухання.

Другий модуль «Важкі комунікативні ситуації» відпрацьовує найбільш дефіцитні компетентності: передачу важких новин за протоколом SPIKES, специфіку розмови з пораненим і комунікацію з родичами у кризових ситуаціях.

Третій модуль «Командна комунікація» формує навички структурованої передачі інформації (SBAR), зворотного зв'язку і психологічної безпеки в команді.

Четвертий модуль «Стійкість і відновлення» завершує програму фокусом на профілактиці вигорання і розвитку самокомпасії як ресурсу підтримки комунікативної якості у довгостроковій перспективі.

Таблиця 2

Структура програми тренінгу комунікативної компетентності медичного працівника в умовах війни

Модуль	Тема заняття	Ключові техніки	Компетентності, що формуються
«Основи терапевтичної комунікації»	Заняття 1. Комунікація як терапевтичний інструмент	Аналіз відеоепізодів; рефлексивна бесіда; «діагностика власного стилю»	Усвідомлення власних комунікативних патернів і їхнього впливу на якість контакту з пацієнтом
	Заняття 2. Емоційна регуляція у клінічній взаємодії	«Сканування тіла»; «Стоп-кадр»; техніки швидкого заземлення	Розпізнавання та регуляція власних емоцій; збереження терапевтичної позиції під тиском
	Заняття 3. Активне та рефлексивне слухання	Вправа «Луна»; парафраз і відображення; «Чотири рівні слухання»	Активне слухання; парафраз; резюмування; утримання уваги на пацієнті
«Важкі комунікативні ситуації»	Заняття 4. Повідомлення важких новин: протокол SPIKES	Рольові ігри зі зворотним зв'язком; аналіз клінічних ситуацій; відеомоделювання	Структурована передача важких новин; управління власними реакціями; утримання простору для емоцій пацієнта

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Модуль	Тема заняття	Ключові техніки	Компетентності, що формуються
	Заняття 5. Розмова з пораненим: специфіка воєнної травми	«Терапевтичне мовчання»; техніка «нормалізації»; вправа «Два рівні розмови»	Чутливість до бойової травми в діалозі; диференціація підтримки і порятунку; збереження гідності пацієнта
	Заняття 6. Комунікація з родичами пацієнта в кризових ситуаціях	Симуляція «Вітальня»; техніка «Три кола підтримки»; відпрацювання відмов і пояснень	Побудова довіри з родичами; пояснення медичної інформації доступною мовою; управління агресією і горем
«Командна комунікація»	Заняття 7. SBAR і структурована передача інформації	Практикум SBAR; «Брифінг команди»; вправа «Ланцюг помилок»	Структурована командна комунікація; передача критичної інформації; профілактика комунікативних помилок
	Заняття 8. Зворотний зв'язок і психологічна безпека в команді	«Модель SBI»; дебрифінг у колі; «Температура команди»	Конструктивний зворотний зв'язок; формування культури психологічної безпеки; відкрите обговорення помилок
«Стійкість і відновлення»	Заняття 9. Профілактика вигорання і вторинної травматизації	«Карта ресурсів»; «Термометр вигорання»; техніки самозбереження	Розпізнавання ознак вигорання і вторинної травми; побудова індивідуальної системи психологічного відновлення
	Заняття 10. Самокомпасія і відновлення після важких ситуацій	«Пауза самокомпасії»; ритуал завершення зміни; «Лист собі після важкого дня»	Самокомпасія як ресурс; практики психологічного відновлення; підтримання терапевтичної присутності

Методологічні принципи програми. Програма побудована на шести взаємопов'язаних методологічних принципах, що визначають її відмінність від традиційних навчальних підходів до розвитку комунікативних навичок медичного персоналу (таблиця 3).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Таблиця 3

Методологічні принципи програми та їхня реалізація у структурі тренінгу

Принцип	Теоретичне обґрунтування	Реалізація у структурі тренінгу
Контекстуальності	Навички комунікації формуються і закріплюються у ситуаціях, максимально наближених до реальних умов роботи (Silverman et al., 2013)	Усі рольові ігри і симуляції побудовані на клінічних сценаріях воєнного часу; залучаються стандартизовані «пацієнти» і «родичі» зі сценаріями бойової травми
Рефлексивності	Осмислення власного комунікативного досвіду є центральним механізмом формування компетентності (Schön, 1983; Кол, 2015)	Кожне заняття завершується структурованою рефлексією; ведучий використовує техніки розпитування (фасилітація), а не пряме навчання; учасники ведуть «щоденник комунікативних ситуацій»
Безпечного середовища	Психологічна безпека є необхідною умовою відкритості і готовності до навчання (Edmondson, 1999; Титаренко, 2020)	Нормалізація помилок і невпевненості; конфіденційність; позиція ведучого – «рівний серед рівних»; відмова від оцінювання і рейтингування
Практичного відпрацювання	Комунікативна компетентність є «втіленою» (embodied): вона не передається через знання, а формується через повторювану практику з зворотним зв'язком (Kolb, 1984)	Не менше 60% часу кожного заняття – активна практика (рольові ігри, симуляції, парні вправи); теоретичний блок є мінімальним
Поступового ускладнення	Послідовна побудова компетентності від базових до складніших рівнів відповідає принципу зони найближчого розвитку (Vygotsky, 1978)	Чотири модулі відтворюють логіку ускладнення: від базових навичок саморегуляції і слухання – через важкі ситуації – до командної комунікації і психологічної стійкості
Наративності	Осмислення комунікативного досвіду через його вербалізацію і наративну організацію розширює інтерпретаційні горизонти учасника (Чепелєва, 2010; McAdams, 2013)	«Щоденник комунікативних ситуацій»; техніки вербалізації власного досвіду після важких ситуацій; «Лист собі після важкого дня» (Заняття 10)

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Принцип контекстуальності реалізується через насичення програми клінічними сценаріями воєнного часу: рольові ігри відтворюють конкретні ситуації польового шпиталю, центру медичної реабілітації або лікарні у прифронтовій зоні, що принципово відрізняє програму від загальних тренінгів комунікативних навичок, у яких воєнна специфіка відсутня.

Принцип рефлексивності базується на положенні Шьона [12] про «рефлексуючого практика»: медик розвиває комунікативну компетентність не через засвоєння правил, а через осмислення власного досвіду, виявлення патернів і поступову їхню трансформацію.

Принцип безпечного середовища є особливо критичним для медичного персоналу: люди, від рішень яких залежать людські життя, нерідко мають гостро виражені перфекціонізм і страх помилки, що блокує відкритість і готовність до навчання. Ведучий тренінгу активно формує культуру, де помилка у безпечних умовах симуляції є цінним навчальним матеріалом, а не свідченням некомпетентності.

Принцип практичного відпрацювання спирається на класичну концепцію навчання через досвід Колба [6]: комунікативна компетентність формується не через слухання лекцій, а через повторювану практику з якісним зворотним зв'язком. Це означає, що учасники тренінгу багаторазово проживають типові й складні комунікативні ситуації, поступово автоматизуючи ефективні способи реагування.

Важливим компонентом є структурований зворотний зв’язок від ведучого та групи, який дозволяє учаснику усвідомити власні сильні сторони і зони розвитку без руйнівної критики. У результаті формується не декларативне знання про «правильну комунікацію», а втілена (embodied) здатність діяти адекватно в реальних клінічних умовах високого стресу.

Змістовний опис модулів програми. Перший модуль «Основи терапевтичної комунікації» (Заняття 1–3) є фундаментальним для всієї програми. Заняття 1 «Комунікація як терапевтичний інструмент» відкриває тренінг діагностикою власних комунікативних патернів через аналіз відеоепізодів і структуровану рефлексивну бесіду. Ключовим відкриттям занять є усвідомлення того, що комунікація є не «природньою» і апріорі наявною навичкою, а складним набутим умінням, що потребує рефлексії і практики.

Заняття 2 «Емоційна регуляція у клінічній взаємодії» є одним із центральних у програмі, оскільки адресує фундаментальний для воєнної медицини дефіцит. Учасники освоюють техніки швидкого заземлення («Сканування тіла», «5-4-3-2-1»), техніку «Стоп-кадр» (короткий усвідомлений перехід між пацієнтами) і методи диференціації власних і чужих емоційних станів. Заняття 3 «Активне та рефлексивне слухання» відновлює і зміцнює навички, що деградують під тиском перевантаження: вправа «Луна» (точне відтворення почутого), парафраз і відображення, усвідомлення «чотирьох рівнів слухання» – від фактичного змісту до ціннісного підтексту.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Другий модуль «Важкі комунікативні ситуації» (Заняття 4–6) є серцем програми за рівнем психологічної складності і практичної значущості. Заняття 4 відпрацьовує протокол SPIKES (Setup, Perception, Invitation, Knowledge, Emotions, Strategy) – найбільш емпірично обґрунтований алгоритм передачі важких новин [1]. Учасники відпрацьовують усі шість кроків протоколу через рольові ігри зі зворотним зв'язком за стандартизованою шкалою і аналіз відеомоделювання. Заняття 5 «Розмова з пораненим» адресує специфіку комунікації з людьми, що пережили бойову травму: нормалізація реакцій, терапевтичне мовчання, диференціація підтримки і «порятунку», збереження гідності пацієнта. Заняття 6 «Комунікація з родичами у кризових ситуаціях» моделює одну з найбільш психологічно складних ситуацій воєнної медицини і відпрацьовує техніку «Три кола підтримки» (інформування, емоційна підтримка, практична допомога).

Третій модуль «Командна комунікація» (Заняття 7–8) будує компетентності, що безпосередньо впливають на безпеку пацієнтів. Заняття 7 відпрацьовує протокол SBAR (Situation, Background, Assessment, Recommendation) – структурований формат передачі клінічної інформації між членами команди, який суттєво знижує ризик комунікативних помилок [9]. Учасники практикують SBAR у серії наростаючих за складністю клінічних ситуацій, включаючи передачу зміни і екстрену комунікацію при погіршенні стану пацієнта. Заняття 8 «Зворотний зв'язок і психологічна безпека» розвиває навичку конструктивного зворотного зв'язку за моделлю SBI (Situation-Behavior-Impact) і формує навички дебрифінгу після критичних інцидентів.

Четвертий модуль «Стійкість і відновлення» (Заняття 9–10) є принципово важливим доповненням, що відрізняє програму від суто навичкових підходів. Заняття 9 «Профілактика вигорання і вторинної травматизації» будує усвідомлення ознак вигорання і вторинної травми [4; 11] і розробляє індивідуальну систему психологічного відновлення («Карта ресурсів», «Термометр вигорання»). Заняття 10 «Самокомпасія і відновлення» завершує програму освоєнням практик самокомпасії за моделлю Нефф [8] – «Паузи самокомпасії», ритуалу завершення зміни і «Листа собі після важкого дня» – що формують стійку систему психологічного самозбереження.

Специфіка застосування програми в умовах воєнного стану. Реалізація тренінгу в умовах збройного конфлікту вимагає врахування низки специфічних обставин. По-перше, учасники є самі людьми із травматичним досвідом або поточним бойовим стресом: це означає, що деякі сценарії рольових ігор можуть резонувати з їхнім власним досвідом і активувати надто інтенсивні реакції. Ведучий має бути підготовлений до надання психологічної підтримки учасникам і до гнучкої модифікації інтенсивності завдань.По-друге, умови проведення тренінгу можуть бути дуже далекими від ідеальних: відсутність нормального приміщення, регулярні повітряні тривоги, висока ротація персоналу. Програма розроблена з урахуванням цих обмежень: кожне заняття є завершеним модулем

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

і може бути проведено незалежно від інших у разі вимушених пропусків; тривалість і насиченість занять може бути гнучко адаптована. По-третє, в умовах воєнного часу особливої ваги набуває принцип «безпечного середовища»: медики нерідко несуть у тренінговий простір гостро болісний досвід, що потребує чуйного і компетентного супроводу ведучого. По-четверте, актуальним є питання дистанційного або гібридного формату проведення: значна частина медичного персоналу є переміщеною, працює у польових умовах або не має можливості регулярно відвідувати очні заняття. Онлайн-адаптація програми є можливою для модулів 1 і 3, де рефлексивні і командні вправи можуть ефективно реалізовуватись у відеоконференц-форматі. Модулі 2 і 4, що вимагають інтенсивного практичного відпрацювання у «живих» рольових іграх, є менш адаптованими до дистанційного формату і потребують спеціальної методичної адаптації.

Висновки. Розроблена програма тренінгу комунікативної компетентності медичного працівника в умовах війни є комплексним психологічним інструментом, що інтегрує теоретичні засади клієнт-центрованого підходу, Калгарі-Кембриджської моделі клінічної комунікації, моделі психологічної безпеки Едмондсон і концепції самокомпасії Нефф з практичними протоколами SPIKES і SBAR.

Ключовими теоретичними результатами є: (1) концептуалізація комунікативної компетентності медика як тривимірного утворення, що включає когнітивний, навичковий і регулятивний виміри, причому саме регулятивний вимір є найбільш дефіцитним і найменш розробленим у наявних тренінгових програмах; (2) систематизація шести специфічних комунікативних дефіцитів медичного персоналу в умовах збройного конфлікту і їхній аналіз як складних психологічних феноменів, а не лише навичкових прогалин; (3) обґрунтування шести методологічних принципів програми, що визначають її відмінність від традиційних підходів до навчання клінічної комунікації.

Ключовими практичними результатами є: чотиримодульна структура програми (Основи терапевтичної комунікації → Важкі комунікативні ситуації → Командна комунікація → Стійкість і відновлення), реалізована через 10 занять загальним обсягом 20 академічних годин; система конкретних технік і вправ, адаптованих до воєнного контексту; рекомендації щодо організаційних умов проведення і специфіки роботи ведучого.

Програма може бути впроваджена у системі безперервної медичної освіти, у форматі внутрішньолікарняного навчання персоналу, а також як компонент системи психологічної підтримки медичного персоналу в умовах воєнного стану.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з: емпіричною перевіркою ефективності програми у квазіексперементальному дизайні з контрольною групою із застосуванням стандартизованих інструментів оцінки комунікативних навичок (CSAS, SEGUE); вивченням тривалості ефектів тренінгу у поздовжньому дизайні (3 і 6 місяців після завершення); адаптацією програми для різних

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

категорій медичного персоналу (бойові медики, лікарі-реаніматологи, медичні психологи); розробкою онлайн-версії модулів 1 і 3 для дистанційного навчання персоналу в умовах воєнного стану.

Література

1. Baile W. F., Buckman R., Lenzi R., Glober G., Beale E. A., Kudelka A. P. SPIKES – A six-step protocol for delivering bad news: Application to the patient with cancer. *The Oncologist.* 2000. Vol. 5. № 4. P. 302–311. https://doi.org/10.1634/theoncologist.5-4-302

2. Чепелєва Н. В. Психологічні механізми розуміння і інтерпретації особистого досвіду. *Наукові студії із соціальної та політичної психології.* 2017. Вип. 39. С. 3–12.

3. Edmondson A. C. Psychological safety and learning behavior in work teams. *Administrative Science Quarterly.* 1999. Vol. 44. № 2. P. 350–383. https://doi.org/10.2307/2666999

4. Figley C. R. (Ed.). *Treating Compassion Fatigue.* Brunner-Routledge, 2002. 232 p.

5. Hobfoll S. E. et al. Five essential elements of immediate and mid-term mass trauma intervention: Empirical evidence. *Psychiatry.* 2007. Vol. 70. № 4. P. 283–315. https://doi.org/10.1521/psyc.2007.70.4.283

6. Засєкіна Л. В. Психологічне здоров'я медичного персоналу в умовах надзвичайних ситуацій. *Психологія і суспільство.* 2022. № 1. С. 54–67.

7. Kurtz S., Silverman J., Draper J. *Teaching and Learning Communication Skills in Medicine.* 2nd ed. Radcliffe Publishing, 2005. 304 p.

8. Neff K. D. *Self-Compassion: The Proven Power of Being Kind to Yourself.* William Morrow, 2011. 320 p.

9. Leonard M., Graham S., Bonacum D. The human factor: The critical importance of effective teamwork and communication in providing safe care. *Quality and Safety in Health Care.* 2004. Vol. 13. Suppl. 1. P. 85–90. https://doi.org/10.1136/qshc.2004.010033

10. Rogers C. R. *On Becoming a Person: A Therapist's View of Psychotherapy.* Houghton Mifflin, 1961. 420 p.

11. Stamm B. H. *The Concise ProQOL Manual.* 2nd ed. ProQOL.org, 2010. 78 p.

12. Schön D. A. *The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action.* Basic Books, 1983. 374 p.

13. Титаренко Т. М. *Психологічне здоров'я особистості: засоби самодопомоги в умовах тривалої травматизації : монографія.* Нац. акад. пед. наук України. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2018. 160 с.

References

1. Baile, W. F., Buckman, R., Lenzi, R., Glober, G., Beale, E. A., & Kudelka, A. P. (2000). SPIKES – A six-step protocol for delivering bad news: Application to the patient with cancer. *The Oncologist*, *5*(4), 302–311. https://doi.org/10.1634/theoncologist.5-4-302

2. Chepelieva, N. V. (2017). Psykholohichni mekhanizmy rozuminnia i interpretatsii osobystoho dosvidu [Psychological mechanisms of understanding and interpretation of personal experience]. *Naukovi studii iz sotsialnoi ta politychnoi psykholohii, 39,* 3–12. [in Ukrainian]

3. Edmondson, A. C. (1999). Psychological safety and learning behavior in work teams. *Administrative Science Quarterly, 44*(2), 350–383. https://doi.org/10.2307/2666999

4. Figley, C. R. (Ed.). (2002). *Treating Compassion Fatigue.* Brunner-Routledge.

5. Hobfoll, S. E., Watson, P., Bell, C. C., Bryant, R. A., Brymer, M. J., Friedman, M. J., … Ursano, R. J. (2007). Five essential elements of immediate and mid-term mass trauma intervention: Empirical evidence. *Psychiatry, 70*(4), 283–315. https://doi.org/10.1521/psyc.2007.70.4.283

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

6. Zasiekina, L. V. (2022). Psykholohichne zdorovia medychnoho personalu v umovakh nadzvychainykh sytuatsii [Psychological health of medical personnel in emergency situations]. *Psykholohiia i suspilstvo, 1*, 54–67. [in Ukrainian]

7. Kurtz, S., Silverman, J., & Draper, J. (2005). *Teaching and Learning Communication Skills in Medicine* (2nd ed.). Radcliffe Publishing.

8. Neff, K. D. (2011). *Self-Compassion: The Proven Power of Being Kind to Yourself*. William Morrow.

9. Leonard, M., Graham, S., & Bonacum, D. (2004). The human factor: The critical importance of effective teamwork and communication in providing safe care. *Quality and Safety in Health Care, 13*(Suppl. 1), 85–90. https://doi.org/10.1136/qshc.2004.010033

10. Rogers, C. R. (1961). *On Becoming a Person: A Therapist's View of Psychotherapy*. Houghton Mifflin.

11. Stamm, B. H. (2010). *The Concise ProQOL Manual* (2nd ed.). ProQOL.org.

12. Schön, D. A. (1983). *The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action*. Basic Books.

13. Tytarenko, T. M. (2018). *Psykholohichne zdorovia osobystosti: zasoby samodopomohy v umovakh tryvaloi travmatyzatsii* [*Psychological health of personality: self-help tools under conditions of prolonged traumatisation*]. Imeks-LTD. [in Ukrainian]

Дата першого надходження статті до видання: 29.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 17.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.9:316.77:159.954:378.011.3-051

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4084-4105

Антошків Анастасія Василівна доктор філософії зі спеціальності 053 Психологія, старший викладач кафедри психології та соціальної роботи, Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0002-8988-2841

КОМУНІКАТИВНА КРЕАТИВНІСТЬ ЯК ЧИННИК ЕФЕКТИВНОЇ ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

Анотація. У статті обґрунтовано науково-теоретичні засади осмислення комунікативної креативності як чинника ефективної освітньо-професійної підготовки майбутніх психологів та розкрито її місце у структурі професійно важливих якостей фахівця психологічного профілю. Визначено сутність комунікативної креативності майбутнього психолога як інтегрального особистісно-професійного утворення, що виявляється у здатності до гнучкого, оригінального, психологічно доцільного й морально-етичного конструювання міжособистісної взаємодії, продукування варіативних способів комунікативного реагування відповідно до ситуації, емоційного стану співрозмовника, характеру професійного запиту та умов фахової діяльності. З'ясовано, що комунікативна креативність майбутнього фахівця не зводиться до мовленнєвої оригінальності, охоплюючи когнітивну гнучкість, розвинену емпатійність, варіативність рішень, діалогічність, здатність до саморегуляції та рефлексивного осмислення власної комунікативної поведінки. Розкрито зв'язок аналізованого явища із професійним мисленням, комунікативною компетентністю, емпатією, рефлексивністю, професійною ідентичністю та морально-етичною культурою психолога, що дало змогу обґрунтувати її системоутворююче значення у структурі освітньо-професійної підготовки майбутнього фахівця. Виокремлено компоненти комунікативної креативності, зокрема когнітивний, емоційно-перцептивний, вербально-операційний та рефлексивний, показано їх значення для професійного становлення майбутнього психолога. Доведено, що комунікативна креативність підвищує якість професійного спілкування психолога з клієнтом, допомагає уникати шаблонності, сприяє особистісно-професійному самовираженню та посилює практичну готовність до консультативної, психодіагностичної й просвітницької діяльності. Окреслено психолого-педагогічні засоби формування комунікативної креативності здобувачів фаху психолога у закладах вищої освіти, серед яких особливе місце посідають інтерактивні методи навчання, тренінгові технології, рольові та ситуативні вправи, кейс-метод і рефлексивні практики.

Ключові слова: особистість, суб'єкт, фахівець, комунікація, креативність, комунікативна креативність, здобувачі вищої освіти, майбутні психологи,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

освітньо-професійна підготовка, професійно важливі якості, комунікативна компетентність, професійна ідентичність, професійне мислення, емпатія, рефлексивність, морально-етична культура, психолого-педагогічні засоби.

Antoshkiv Anastasiia Vasylivna Doctor of Philosophy in specialty 053 Psychology, Senior Lecturer at the Department of Psychology and Social Work, West Ukrainian National University, Ternopil, https://orcid.org/0000-0002-8988-2841

COMMUNICATIVE CREATIVITY AS A FACTOR IN THE EFFECTIVE EDUCATIONAL AND PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE PSYCHOLOGISTS

Abstract. The article substantiates the scientific and theoretical foundations for understanding communicative creativity as a factor in the effective educational and professional training of future psychologists and reveals its place in the structure of professionally important qualities of a psychology specialist. The essence of communicative creativity of a future psychologist is defined as an integral personal and professional construct manifested in the ability to flexibly, originally, psychologically appropriately, and morally and ethically construct interpersonal interaction, to generate variable ways of communicative response in accordance with the situation, the emotional state of the interlocutor, the nature of the professional request, and the conditions of professional activity. It is established that communicative creativity of a future specialist is not limited to speech originality, but encompasses cognitive flexibility, developed empathy, variability of decisions, dialogicity, the ability to self-regulation, and reflective comprehension of one's own communicative behavior. The connection of the analyzed phenomenon with professional thinking, communicative competence, empathy, reflexivity, professional identity, and the moral and ethical culture of the psychologist is revealed, which made it possible to substantiate its system-forming significance in the structure of educational and professional training of the future specialist. The components of communicative creativity, in particular cognitive, emotional-perceptive, verbal-operational, and reflective, are distinguished, and their significance for the professional development of a future psychologist is shown. It is proved that communicative creativity improves the quality of a psychologist's professional communication with a client, helps avoid stereotyped patterns, promotes personal and professional self-expression, and strengthens practical readiness for counseling, psychodiagnostic, and psychoeducational activities. The psychological and pedagogical means of forming communicative creativity of psychology students in higher education institutions are outlined, among which a special place belongs to interactive teaching methods, training technologies, role-playing and situational exercises, the case method, and reflective practices.

Keywords: personality, subject, specialist, communication, creativity, communicative creativity, higher education students, future psychologists, educational

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

and professional training, professionally important qualities, communicative competence, professional identity, professional thinking, empathy, reflexivity, moral and ethical culture, psychological and pedagogical means.

Постановка проблеми. В сучасних умовах особливої значущості набуває проблема вдосконалення освітньо-професійної підготовки майбутніх психологів як фахівців, здатних ефективно діяти в ситуаціях психосоціального напруження, ціннісно-смислової невизначеності та соціокомунікативної складності фахової взаємодії, що істотно посилює вимоги не лише до рівня теоретичної обізнаності, а й до сформованості професійно важливих якостей, які забезпечують достатньо продуктивну, етично детерміновану та ситуативно-доцільну комунікацію з різними категоріями людей. У цьому контексті необхідним постає осмислення внутрішніх ресурсів особистості майбутнього психолога, які уможливлюють не так відтворення засвоєних моделей професійного спілкування, як їх гнучке, творчо переосмислене й констектуально виправдане застосування відповідно до динаміки міжособистісного контакту, психоемоційного стану співрозмовника, характеру запиту клієнта та умов-чинників професійної діяльності. Одним із них є комунікативна креативність, що виявляється у здатності до нестандартного, однак професійно релевантного конструювання діалогу, до значеннєво-точного й емоційно-чутливого реагування, до уникнення шаблонів у спілкуванні й вироблення індивідуально доцільних способів психологічної допомоги.

Значущість проблеми посилюється й тим, що діяльність психолога сутнісно має діалогічний, інтерпретаційний, консультативний і рефлексивний характер, а її ефективність безпосередньо залежить від здатності творчо реалізовувати себе у професійному спілкуванні, поєднуючи власну комунікативну компетентність, розвинену емпатію, фахове мислення, морально-етичну культуру та готовність до саморозвитку і самовдосконалення. До того ж сучасна система вищої освіти дедалі більшою мірою орієнтується на компетентнісну, особистісно-розвивальну та практико-спрямовану моделі освітньо-професійної підготовки, у межах яких особливого значення набуває розвиток здатності до творчого застосування цих знань у реальних умовах майбутньої професійної діяльності. Відтак осмислення комунікативної креативності як чинника ефективної професійної підготовки майбутніх психологів має виразне прикладне значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення наукових джерел засвідчує, що проблема комунікативної креативності формується на перетині декількох взаємопов'язаних дослідницьких напрямів, серед яких провідними є психологія творчості, психологія спілкування, педагогіка і психологія вищої школи, теорія професійної підготовки фахівців соціономічного профілю та студії, присвячені професійному становленню майбутнього психолога. Зокрема, у межах психології творчості (О. Брюховецька [11], А. Іванченко [19], В. Павленко [32], М. Саврасов [42], Е. Торанс [50], В. Шапар [41] та ін.)

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

креативність традиційно осмислюється як здатність особи до продукування нових, оригінальних, соціально доцільних і результативних ідей, способів дії та інтерпретацій, однак сучасне наукове бачення дедалі частіше розширює це розуміння, включаючи до нього не лише інтелектуально-продуктивний, а й особистісно-поведінковий вимір, що виявляється у гнучкості реагування, відкритості до нового досвіду, варіативності рішень та здатності діяти в умовах невизначеності. У свою чергу, у працях із психології спілкування (А. Антошків [3; 4], Р. Белоусова [7], О. Власова [12], В. Іванова [17], Н. Каргіна [20], В. Шапар [41] та ін.) комунікація розглядається як складний полікомпонентний процес, що поєднує інформаційний, інтерактивний, перцептивний, а також смислотворчий та емоційний аспекти, завдяки чому виникають підстави трактувати аналізоване явище як інтегральну рису особистості, що виявляється у здатності до творчої організації міжособистісної взаємодії з урахуванням контексту, особливостей партнера по спілкуванню та цілей професійної діяльності. Вагомий пласт праць зосереджений на висвітленні феноменології комунікативної креативності особистості, її змістових ознак, структурних компонентів, психологічних детермінант і особливостей функціонування у просторі міжособистісного спілкування (А. Антошків [3; 4], Р. Белоусова [7], Н. Каргіна [20], М. Колісник [4; 22], Л. Ліхіцька [29], А. Пищик [38], О. Саннікова [44], М. Ткаченко [46], В. Шишов [22] та ін.), де особливу увагу приділено з'ясуванню її ролі у забезпеченні продуктивної соціальної взаємодії, розвитку творчого потенціалу суб'єкта спілкування та формуванні здатності до нестандартного доцільного реагування в умовах контекстуальної варіативності. Окрему групу становлять наукові праці, присвячені освітньо-професійній підготовці майбутніх психологів (Я. Андрєєва [34], В. Андрієвська [1], О. Блінов [9], М. Бондар [10], В. Гусак [13], Л. Єременко [16], Н. Іванцова [18], З. Крупник [30], А. Лазарук [24-28; 47], Т. Надвинична [30], О. Низовець [31], В. Павленко [32], В. Панок [33-35], Ю. Паскевська [36], Н. Пов'якель [39], Д. Романовська [35], О. Рудакевич [28], В. Шафранський [25], Я. Чаплак [34; 35], А. Фурман [47], В. Штифурак [48] та ін.), у межах яких висвітлено концептуальні засади професійного становлення майбутнього фахівця, специфіку формування його професійної компетентності, особистісно-професійних якостей та психолого-педагогічних умов ефективної фахової підготовки. Водночас у наукових працях, присвячених професійній підготовці майбутніх фахівців (Дж. Аверілл [49], О. Амплєєва [1], Н. Барабанова [5], В. Баранюк [6], О. Біла [8], Г. Данченко [14], Н. Діомідова [15], В. Іванова [17], О. Кокун [21], В. Кремень [23], Л. Ліхіцька [29], Л. Петришин [37], О. Субіна [45] та ін.), акцентовано увагу на формуванні комунікативної компетентності, високої емпатійності, розвиненої рефлексивності, консультативних умінь, професійної ідентичності, психологічної культури та етичної відповідальності, тоді як комунікативна креативність, попри її очевидну значущість для ефективного професійного становлення здобувачів фаху психолога, нерідко залишається в межах суміжних понять або розглядається фрагментарно. Тобто в

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

науковому дискурсі простежується потреба у теоретичному окресленні цього феномену як чинника ефективної освітньо-професійної підготовки майбутніх психологів, оскільки специфіка їх фахової діяльності вимагає не тільки належного оволодіння стандартними комунікативними техніками, а й здатності творчо інтерпретувати професійні ситуації, варіювати способи взаємодії, виявляти чутливість до емоційного стану іншого, утримувати смислову глибину діалогу та знаходити доцільні комунікативні рішення у складних, кризових або нестандартних умовах. Відтак комунікативну креативність майбутніх психологів слід розглядати як складне особистісно-професійне утворення, розвиток якого має здійснюватися цілеспрямовано в освітньому процесі закладу вищої освіти, а подальше осмислення цього феномену відкриває перспективи для оновлення змісту їх професійної підготовки, посилення її практичної спрямованості та вдосконалення підходів до формування психолога нового покоління.

Мета статті – обґрунтування комунікативної креативності як чинника ефективної освітньо-професійної підготовки майбутніх психологів.

Виклад основного матеріалу. В сучасному психолого-педагогічному дискурсі поняття комунікативної креативності набуває особливої значущості у зв'язку з переорієнтацією професійної освіти на розвиток компетентного, творчо мислячого, достатньо рефлексивного та соціально відповідального фахівця, здатного ефективно діяти в умовах динамічної професійної взаємодії. При цьому в найзагальнішому значенні комунікативна креативність може бути витлумачена як інтегральна властивість особистості, що виявляється у здатності породжувати нові, доречні та продуктивні способи міжособистісних взаємин. Водночас зміст цього поняття суттєво ускладнюється, якщо розглядати його не як окрему рису, а як багатовимірне особистісне утворення, що поєднує інтелектуальну гнучкість, мовленнєву варіативність, емоційну чутливість, здатність до психосоціального прогнозування, діалогічну відкритість, уміння регулювати власні стани та професійно конструювати ситуацію спілкування. Вказане потребує врахування різних науково-теоретичних позицій до трактування сутності комунікативної креативності особистості, кожна з яких виявляє окремий аспект цього феномену.

Так, з позицій А. Пищик комунікативна креативність визначається як здатність особистості до дивергентного опрацювання комунікативної ситуації, породження декількох можливих варіантів реагування, відходу від стереотипних моделей спілкування та вибору найбільш продуктивної форми взаємодії залежно від контексту. У цьому значенні вона постає як специфічний вияв творчого мислення у сфері людських відносин, де новизна поєднується з доречністю, гуманністю, соціальною прийнятністю та функціональною ефективністю [38].

З погляду О. Саннікової та І. Страцинської комунікативна креативність розуміється як відносно стійка інтегральна властивість особистості, що виявляє її схильність до нестандартного, гнучкого, ініціативного й відкритого способу побудови взаємин з іншими людьми. Тут акцент переноситься із ситуативного акту комунікації на внутрішні передумови творчого спілкування людини,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

зокрема на відкритість до досвіду, толерантність до невизначеності, внутрішню свободу та здатність до самостійного конструювання поведінки [44]. У такому розумінні означуване явище трактується як ресурс самовираження, що забезпечує як адаптацію до комунікативних вимог, так і активне перетворення соціальної взаємодії на більш змістовну, продуктивну та розвивальну.

М. Ткаченко та М. Бабчук трактують комунікативну креативність як здатність творчо організовувати процес власної міжособистісної та групової взаємодії, досягаючи взаєморозуміння, емоційного резонансу, координації дій і смислового узгодження навіть за умов розбіжності позицій, напруження чи невизначеності; наголошується не стільки на індивідуальному продукуванні нестандартних комунікативних засобів, як на їх соціальній продуктивності, тобто спроможності сприяти налагодженню міжособистісного контакту, згуртуванню учасників взаємодії, конструктивному подоланню комунікативних бар'єрів і створенню належних умов для спільного смислотворення [46].

На думку Н. Каргіної та І. Мельничук комунікативна креативність особи розглядається як здатність тонко відчувати емоційний стан іншої людини, гнучко добирати засоби впливу та психосоціальної підтримки, знаходити індивідуально значущі форми відгуку, що не руйнують, а поглиблюють контакт. У такому розумінні вона виявляє себе як особливий тип емоційно насиченої творчості індивіда, де новизна й оригінальність мають бути співмірними з доречністю, емпатійністю, точністю та повагою до внутрішнього світу співрозмовника [20].

За зауваженнями М. Колісник та В. Шишора, комунікативна креативність визначається як здатність до варіативного, оригінального й функціонального використання вербальних і невербальних засобів у процесі спілкування, що забезпечує точність, виразність, переконливість та адаптивність комунікативної поведінки. У цьому випадку увага акцентується на тому, як індивід реалізує свій потенціал через мовлення, інтонацію, паузи, запитання, перефразування, невербальні засоби, побудову діалогу й зміну комунікативної ролі [22].

З позиції А. Іванченко комунікативна креативність постає як здатність суб'єкта самостійно регулювати перебіг соціальної взаємодії, оперативно змінювати способи реагування, зберігати високу продуктивність спілкування за різних умов й здійснювати самоконтроль своєї комунікативної активності без втрати її природності, гнучкості та відкритості. При цьому творчість у спілкуванні тлумачиться не як спонтанна імпровізація, а як організований і керований процес, у якому особа поєднує свободу вибору із самодисципліною, а ініціативність – із відповідальністю за наслідки соціальної взаємодії [19].

Узагальнення різних теоретичних позицій (А. Антошків [3; 4], Р. Белоусова [7], Н. Каргіна [20], М. Колісник [4; 22], Л. Ліхіцька [29], А. Пищик [38], О. Саннікова [44], М. Ткаченко [46], В. Шишов [22] та ін.) дає змогу виокремити низку взаємодоповнювальних способів визначення комунікативної креативності особи: як її здатності до дивергентного опрацювання комунікативної ситуації; як інтегральної особистісної властивості, що зумовлює творчий стиль соціальної

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

взаємодії; як соціально-психологічного ресурсу організації міжособистісного та групового контакту; як емоційно-емпатійної здатності до нестандартного соціокомунікативного реагування; як мовленнєво-діяльнісної спроможності варіативно використовувати вербальні й невербальні засоби; як регулятивного механізму гнучкого керування комунікативною поведінкою. Проте кожне з наведених визначень фіксує лише окремий вимір досліджуваного феномену, тоді як для потреб сучасної психологічної науки та професійної підготовки майбутніх психологів необхідне цілісне, системне, концептуально розгорнуте тлумачення. Тому доцільним постає уточнення аналізованого поняття, тобто його розгляд як цілісного особистісно-професійного утворення суб'єкта діяльності, важливого для його ефективного життєфункціонування у соціальному просторі.

У цьому контексті комунікативну креативність визначимо як інтегральне особистісно-професійне утворення, що виявляється у здатності майбутнього психолога до гнучкого, оригінального, доцільного й виваженого конструювання міжособистісної взаємодії, продукування варіативних способів комунікативного реагування відповідно до ситуації, емоційного стану співрозмовника, характеру професійного запиту та цілей психологічної допомоги [3; 4]. В такому розумінні комунікативна креативність постає як здатність ефективно, результативно й творчо конструювати соціокомунікативний простір, у якому поєднуються когнітивна новизна, емоційна чутливість, соціальна доречність та організаційна продуктивність. Саме така інтерпретація аналізованого явища є продуктивною для аналізу підготовки майбутніх психологів, фахова діяльність яких потребує налагодження соціальної взаємодії, мотивування партнерів до співпраці та підтримання конструктивної динаміки професійного спілкування.

Водночас важливо наголосити, що комунікативна креативність не зводиться лише до мовленнєвої оригінальності, виразності висловлювань чи здатності продукувати незвичні репліки, оскільки подібне звуження суттєво спрощує її соціально-психологічну природу і не відповідає реальній складності професійної взаємодії у сфері психологічної допомоги. Її сутність охоплює значно ширший спектр характеристик, серед яких провідне місце належить гнучкості мислення, емпатійності, здатності змінювати домінуючу комунікативну стратегію залежно від ситуації, умінню враховувати емоційний стан іншої людини, варіативності професійних рішень, високої толерантності до невизначеності, спостережливості та спроможності будувати діалог відповідно до контексту, мети і динаміки комунікативної взаємодії. При цьому комунікативно креативна особистість виявляє чутливість до прихованих значень та смислів, прогнозує можливі реакції співрозмовника, переосмислює способи досягнення взаєморозуміння і вміє знайти форму діалогічного впливу, яка буде не тільки оригінальною й новою, а й констекстуально доречною [1; 2; 6; 8; 11; 14; 36; 38; 44 та ін.].

Для професії психолога таке розуміння комунікативної креативності є особливо важливим, оскільки професійне спілкування в цій сфері не може бути

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

зведене до стандартних соціальних алгоритмів, комунікативних шаблонів, наперед заданих мовленнєвих формул чи універсальних технік діалогування. Психолог працює з внутрішнім світом людини, її суперечностями, травматичним досвідом, кризовими станами, емоційною амбівалентністю, труднощами саморозуміння та міжособистісного функціонування, а тому кожна ситуація фахової взаємодії, окрім професійних знань, вимагає й здатності тонко відчувати момент, гнучко добирати слова, вчасно змінювати інтонацію, витримувати паузу, переорієнтовувати бесіду, ставити підтримувальні або пояснювальні запитання, переводити емоційне напруження в спроможність до когнітивного осмислення та створювати безпечний простір для саморозкриття іншої людини [2; 3; 7; 9; 10; 24 та ін.]. У цьому сенсі комунікативна креативність психолога проявляється в умінні щоразу заново вибудовувати контакт як унікальний творчо-професійний акт, у якому поєднуються емпатія, рефлексія, діалогічність, професійна стриманість і творча чутливість до конкретної особистості.

Зазначимо, що в структурі професійно важливих якостей майбутнього психолога комунікативна креативність посідає особливе місце, забезпечуючи внутрішню динамічність, гнучкість і продуктивність його фахової діяльності. Якщо окремі професійні риси-якості визначають здатність суб'єкта сприймати, аналізувати, інтерпретувати, співпереживати, оцінювати та супроводжувати клієнта, то сформована комунікативна креативність надає їм рухливості, варіативності та ситуативної доцільності, завдяки чому вони перетворюються на дієві механізми професійної взаємодії. Її значення виявляється насамперед у тому, що вона поєднує індивідуально-психологічні ресурси особистості із вимогами ситуації, даючи змогу майбутньому фахівцю, застосовуючи наявні знання та вміння, творчо перебудовувати їх відповідно до зміни контексту, емоційного стану співрозмовника та цілей психологічного впливу [30].

Найбільш очевидним є зв'язок комунікативної креативності особистості з її однойменною компетентністю, яка традиційно розглядається як одна з базових складових професійної підготовки психолога. Комунікативна компетентність здобувачів фаху психолога охоплює знання ними закономірностей спілкування, володіння вербальними й невербальними засобами взаємодії, навички активного слухання, ведення ефективного діалогу, логічної аргументації, способів переконання, встановлення контакту та підтримання конструктивної атмосфери спілкування, однак сама по собі не гарантує творчого використання цих ресурсів у конкретній ситуації. Саме креативність надає особі здатності виходити за межі шаблонних діалогічних стратегій і трансформуватися у простір живої фахової взаємодії, у якій вона знайде найбільш доречну, психологічно виправдану форму звернення, реагування, підтримки чи інтерпретації [1; 2; 5; 6; 11; 14; 16; 31; 36].

Особливої уваги потребує вивчення взаємозв'язку комунікативної креативності психолога з емпатією, оскільки у цій професії неможливо досягти справді продуктивної взаємодії без здатності відчувати емоційний стан іншої людини, розуміти внутрішню логіку її дій, вловлювати смислові й афективні

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

нюанси афективних переживань та будувати ефективну взаємодію з нею. При цьому здатність до співчуття і співпереживання забезпечує такий емоційно-перцептивний базис, коли комунікативна діяльність фахівця-психолога набуває гуманістичного характеру, без чого творча комунікація ризикує перетворитися на зовнішньо ефектну, але внутрішньо порожню або навіть психотравмуючу активність, у якій новизна не підтримує людину, а порушує її межі чи підмінює справжнє внутрішнє розуміння стилізованою взаємодією. Натомість емпатійний фахівець виявляється у здатності віднаходити індивідуально чутливі способи звернення до клієнта, формулювати свої висловлювання, що резонують з його переживаннями, змінювати темп, тон і стиль ведення діалогу відповідно до емоційного стану співрозмовника, а також утримувати баланс між доцільною підтримкою та професійною дистанцією [2; 7; 9; 12; 13; 16; 22; 30 та ін.].

Комунікативна креативність фахівця-психолога органічно пов'язана з його рефлексивністю, яка забезпечує здатність аналізувати власні внутрішні стани, мотиви, реакції, установки та способи впливу на іншу людину. У сфері фахового спілкування рефлексивність виступає умовою усвідомленого самоконтролю, професійної самокорекції та внутрішньої відповідальності за перебіг і результати соціокомунікативної взаємодії. Завдяки рефлексивності активність суб'єкта з розвиненою комунікативною креативністю набуває структурованого характеру, даючи йому змогу оцінювати доречність власних слів, способів реагування, інтонацій, інтерпретацій та мовленнєвих ініціатив. Рефлексивна особистість не так створює нові способи взаємодії, як співвідносить їх із професійно значущими цілями, емоційним станом співрозмовника, морально-етичними межами спілкування та прогнозованими наслідками дискурсивної практики [10].

Осмислення місця комунікативної креативності у структурі професійно важливих якостей майбутнього психолога є зв'язок з професійною ідентичністю, тобто із процесом усвідомлення себе як представника певного фаху, прийняття його цінностей, норм, ролей, функцій і способів діяльності. Слід враховувати, що професійна ідентичність не формується через поінформованість про фах психолога, а вибудовується у процесі внутрішнього привласнення особистістю свого професійного досвіду, проживання відповідних ролей, співвіднесення особистих якостей із професійними очікуваннями та поступового вироблення власного психологічного мислення [21]. У цьому процесі через засоби, прийоми та інструменти комунікативної креативності майбутній психолог створює унікальний спосіб соціальної взаємодії, який поєднує його знання, емпатію, тактовність, гнучкість та індивідуально-особистісну автентичність.

Не можна оминути зв'язку комунікативної креативності психолога з його морально-етичною культурою, адже будь-яка комунікативна ініціатива, навіть найбільш оригінальна та потенційно ефективна, має співвідноситися із нормами й принципами професійної етики, поваги до гідності іншої людини, визнання її особистісної автономії та недопущення маніпулятивного впливу. Етична культура фахівця-психолога надає творчості у спілкуванні гуманістичного

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

змісту й захищає від невиправданого експериментування з переживаннями клієнтів. Для майбутнього психолога це означає, що його вміння нестандартно будувати діалог має формуватися паралельно зі здатністю ставити собі запитання про межі допустимого, доречного і морально виправданого [24-28; 47].

Осмислення комунікативної креативності майбутнього психолога як складного особистісно-професійного утворення, що забезпечує продуктивне, гнучке, морально детерміноване й контекстуально доцільне вибудовування його професійної взаємодії, уможливлює виділення в його змістовому просторі низки взаємопов'язаних складових-компонентів, зокрема когнітивного, емоційно-перцептивного, вербально-операційного та рефлексивного.

1. Когнітивний компонент – охоплює гнучкість мислення, здатність до аналізу комунікативної ситуації, уміння бачити альтернативи, відходити від шаблонних інтерпретацій, співвідносити вербальні повідомлення з ширшим контекстом і прогнозувати можливі наслідки різних способів взаємодії в контексті професійної діяльності. Розвинена пізнавальна сфера забезпечує інтелектуальне підґрунтя творчої комунікації майбутнього фахівця, даючи змогу сприймати професійну взаємодію як складну, багатовимірну систему смислів, емоцій, намірів, прихованих суперечностей і можливих траєкторій подальшого діалогування. При цьому креативність виявляється у здатності не обмежуватися першою інтерпретацією сказаного, не фіксуватися на очевидних поясненнях, а шукати внутрішню логіку афективних переживань, співвідносити повідомлення співрозмовника з невербальною поведінкою, життєвим досвідом, актуальним емоційним станом і контекстуально-ситуаційними умовами фахової взаємодії. Йдеться про уміння побачити декілька можливих способів розвитку взаємодії, оцінити доречність різних комунікативних кроків, передбачити реакцію співрозмовника, а також швидко перебудувати власну стратегію у разі зміни емоційної атмосфери чи смислового напряму діалогу.

2. Емоційно-перцептивний компонент – містить емпатійність, емоційно-афективну чутливість до станів іншої людини, здатність розпізнавати відповідні сигнали, підтримувати міжособистісну взаємодію без втрати професійної дистанції. Вказане забезпечує внутрішню емоційну насиченість і гуманістичну спрямованість комунікативної взаємодії фахівця з клієнтом, завдяки чому творчість у спілкуванні не перетворюється на формальну інтелектуальну гру або риторичні маневри, а зберігає зв'язок із реальним переживанням іншої людини. До того ж емоційно-перцептивний рівень дає змогу майбутньому психологу відчувати тональність повідомлення, розпізнавати приховане напруження, вразливість, сором, захисні реакції, тривогу, розгубленість чи недовіру клієнта, що не завжди вербалізуються у спілкуванні й нерідко виявляються ключем до поглибленого розуміння внутрішнього стану людини.

3. Вербально-операційний компонент – пов'язаний із варіативністю наявних мовленнєвих засобів, умінням достатньо точно й водночас гнучко будувати власне висловлювання, добирати питання, формулювання, прийоми

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

уточнення, перефразування, підтримки або конфронтації відповідно до ситуації. У структурі діяльності майбутнього психолога цей компонент набуває особливої вагомості, оскільки професійна ефективність значною мірою залежить від того, наскільки влучно, точно, етично й ситуаційно доречно він зможе виразити розуміння, поставити запитання, окреслити проблему, відреагувати на емоцію, підтримати, прояснити, інтерпретувати або спрямувати діалогічну взаємодію. При цьому важливим є не тільки багатство словникового запасу чи розвиненість зв'язного мовлення майбутнього фахівця, а насамперед здатність його використовувати слово як інструмент психологічної роботи, підпорядковуючи наявну форму висловлювання потребам конкретної ситуації; вказане забезпечує практичну дієвість комунікативної креативності психолога, даючи йому змогу реалізувати продуктивний спосіб взаємодії через мовлення, інтонацію, побудову діалогу і адаптацію власного мовлення до індивідуальності співрозмовника.

4. Рефлексивний компонент – забезпечує здатність майбутнього фахівця аналізувати власну комунікативну поведінку, усвідомлювати її вплив на клієнта чи співрозмовника, коригувати свої професійні дії, виявляти межі власних соціальних стереотипів та зберігати відкритість до самовдосконалення та саморозвитку у соціокомунікативній сфері. В його рамках комунікативна творчість суб'єкта набуває внутрішньої керованості, професійної виваженості й особистої зрілості, оскільки без рефлексії будь-яка, навіть потенційно ефективна, творча взаємодія може стати імпульсивною, хаотичною, надмірною або недостатньо усвідомленою. Рефлексивність дає змогу майбутньому психологові постійно осмислювати власні дії: помічати, як його слова змінюють стан іншої людини, наскільки обрана стратегія сприяє або заважає соціальному контакту, які особисті упередження, захисні реакції чи звичні схеми впливають на характер та ефективність спілкування. У професійній діяльності така здатність забезпечує можливість самокорекції, професійного зростання та поступового вироблення індивідуального стилю взаємодії, що спирається на осмислений досвід.

У контексті сучасної вищої освіти комунікативна креативність доцільно розглядати не лише як важливу індивідуально-психологічну рису майбутнього психолога, а як один із визначальних чинників його ефективної освітньо-професійної підготовки, що забезпечує перехід від формального засвоєння знань до їх творчого, доцільного та фахового застосування у реальній практиці міжособистісної взаємодії з клієнтом. Професійна підготовка фахівця-психолога передбачає оволодіння системою теоретичних знань, методичних підходів, діагностичних інструментів, консультативних технік і загальних принципів побудови професійного контакту, а комунікативна креативність надає їй динамічності, гнучкості та здатності функціонувати в умовах невизначеності. Відтак комунікативна креативність – суттєвий показник готовності майбутнього психолога діяти у просторі переживань, суперечностей, запитів і потреб.

Одним із найбільш очевидних виявів значення комунікативної креативності у професійній підготовці майбутнього психолога є її безпосередній вплив

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

на підвищення якості професійного спілкування, що передбачає глибину розуміння співрозмовника, смислову точність відгуку, здатність створювати атмосферу довіри, безпеки та відкритості до спілкування. В освітньо-професійній підготовці майбутніх фахівців це означає, що розвиток комунікативної креативності прямо пов'язаний із формуванням уміння встановлювати контакт та утримувати його на рівні продуктивної, смислонасиченої та контекстуально доцільної взаємодії, а якість їх професійного спілкування зростає не тільки за рахунок оволодіння техніками взаємодії, а насамперед завдяки розвитку здатності творчо адаптувати їх до реальних соціокомунікативних умов.

У процесі фахового навчання студенти-психологи опановують типові моделі комунікації, структури консультативної бесіди, алгоритми діагностичної та інтерпретаційної роботи, однак за відсутності творчого осмислення цих моделей існує ризик того, що вони перетворяться на жорсткі схеми, які не враховують багатовимірності фахової взаємодії. Комунікативна креативність у цьому сенсі виконує функцію внутрішнього механізму деконструкції шаблонів, дозволяючи майбутньому фахівцеві бачити за типовою ситуацією її унікальний зміст, а за загальною технікою – потребу в індивідуалізованому застосуванні; сприяє формуванню професійної гнучкості, за якої студент не замикається в межах готових формулювань, а вчиться створювати власні, ситуаційно доцільні й етично виважені способи побудови діалогу.

Підготовка психолога не може вважатися повноцінною, якщо вона не формує здатності діяти в умовах, коли звичні комунікативні моделі виявляються неефективними, а клієнт демонструє опір, недовіру, емоційну дезорганізацію, внутрішню суперечливість чи небажання відкрито говорити про проблему. У таких ситуаціях комунікативна креативність дає змогу фахівцю зберігати свою професійну продуктивність, швидко переосмислювати актуальний перебіг взаємодії, змінювати тон, ритм, зміст і спосіб ведення діалогу, не втрачаючи особистісної рівноваги, виступає ресурсом адаптивного реагування, що дає змогу не руйнувати контакт у ситуації труднощів, а, навпаки, використовувати їх як точку входу до глибшого розуміння іншої людини. Вказане передбачає набуття не просто стійкості до комунікативних труднощів, а здатності творчо працювати в складних умовах, зберігаючи емпатію й рефлексію.

Водночас комунікативна креативність – важливий чинник професійного самовираження майбутнього психолога, забезпечуючи до того ж формування індивідуального стилю професійної взаємодії, через який особистість фахівця набуває виразного професійного втілення. Комунікативна креативність дає змогу поєднати професійні норми та вимоги до фахової взаємодії з клієнтами із індивідуальною своєрідністю, завдяки чому майбутній психолог не копіює механічно чужі моделі, а поступово виробляє свій стиль слухання, реагування, інтерпретації, підтримки та діалогування. Йдеться насамперед про здатність реалізовувати себе у професії через автентичну, моральну й водночас творчу форму фахової взаємодії з клієнтами. Також через комунікацію майбутній

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

фахівець виявляє свої цінності, сенси, професійну позицію, рівень особистісної зрілості та ступінь внутрішнього прийняття обраної діяльності.

Розглядаючи комунікативну креативність в контексті ефективної освітньо-професійної підготовки майбутніх психологів, необхідно також наголосити на її ролі у посиленні їх практичної готовності до консультативної діяльності, яка вимагає високого рівня гнучкості, точності, емпатійності, вміння організовувати міжособистісний контакт.

У консультуванні неможливо обмежитися сукупністю заздалегідь вивчених комунікативних технік, оскільки кожна зустріч із клієнтом має індивідуальну динаміку, смислову структуру, певний рівень відкритості, домінуючі психологічні захисти і щаблі саморозкриття.

Завдяки розвиненій комунікативної креативності зростає здатність студента адекватно реагувати на неочікувані повороти розмови, працювати з внутрішнім опором, знімати психоемоційне напруження, переформулювати запит, підтримувати процес осмислення та створювати умови для появи нових сенсів у свідомості клієнта.

Узагальнення й систематизація наукових даних дало змогу виокремити параметри комунікативної креативності та їх значення для професійного становлення майбутнього психолога (табл. 1).

Таблиця 1

Компоненти комунікативної креативності та їх значення для професійного становлення майбутнього психолога

Компоненти	Зміст компонента	Значення	Засоби формування
Когнітивний	Охоплює гнучкість мислення майбутнього психолога, його здатність до швидкого аналізу комунікативної ситуації, уміння бачити альтернативи, відходити від шаблонних інтерпретацій, співвідносити вербальні повідомлення з ширшим контекстом і прогнозувати можливі наслідки різних способів взаємодії	Розвиток цього компонента забезпечує інтелектуальне підґрунтя для ефективного професійного спілкування майбутнього психолога, сприяє розвитку здатності аналізувати складні ситуації взаємодії, обирати доцільні способи комунікативного реагування та уникати стереотипних рішень	Кейс-метод, проблемно-пошукові завдання, аналіз професійних ситуацій, дискусії, мозковий штурм, моделювання комунікативних сценаріїв

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Компоненти	Зміст компонента	Значення	Засоби формування
Емоційно-перцептивний	Охоплює емпатійність, чутливість майбутнього психолога до станів іншої людини, здатність розпізнавати емоційні сигнали, підтримувати емоційне включення без втрати відчуття професійної дистанції	Розвиток цього компонента поглиблює здатність майбутнього психолога до емпатійного розуміння співрозмовника, формує вміння встановлювати довірливий контакт, підтримувати взаємодію та враховувати емоційний стан іншої людини	Тренінгові технології, вправи на розвиток емпатії, рольові ігри, спостереження за невербальною поведінкою, групові обговорення, вправи на розпізнавання емоцій та почуттів
Вербально-операційний	Пов'язаний із варіативністю мовленнєвих засобів майбутнього психолога, умінням точно й водночас гнучко будувати власне висловлювання, добирати питання, формулювання, прийоми уточнення, перефразування, підтримки або конфронтації відповідно до ситуації	Розвиток цього компонента сприяє формуванню у майбутнього психолога здатності ефективно реалізувати професійне спілкування, а також адаптувати своє мовлення до ситуації, використовувати консультативні техніки та забезпечувати змістову й емоційну продуктивність діалогу	Комунікативні тренінги, рольові та професійно-ситуативні вправи, моделювання консультативних діалогів, інтерактивні методи навчання, вправи на перефразування, уточнення та активне слухання
Рефлексивний	Забезпечує здатність майбутнього психолога аналізувати власну комунікативну активність, усвідомлювати її вплив на співрозмовника, коригувати соціопрофесійні дії, виявляти межі власних соціальних стереотипів та зберігати відкритість до саморозвитку	Розвиток цього компонента формує в майбутнього психолога професійну зрілість, здатність до самоконтролю, самокорекції та усвідомленого вдосконалення власного стилю взаємодії, що підвищує якість професійного спілкування	Рефлексивні практики, ведення рефлексивного щоденника, самоаналіз комунікативних ситуацій, групове обговорення досвіду, письмові рефлексивні завдання

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Зі змісту таблиці слідує, що комунікативна креативність майбутнього психолога має складну будову, в якій когнітивний, емоційно-перцептивний, вербально-операційний, рефлексивний компоненти забезпечують здатність фахівця до гнучкого, доцільного, виваженого і продуктивного спілкування, а також засвідчує, що формування кожного з них потребує спеціально дібраних психолого-педагогічних засобів, орієнтованих як на засвоєння теоретичних знань і відпрацювання окремих умінь, так і на розвиток професійного мислення, емоційної чутливості, мовленнєвої варіативності та здатності до рефлексії.

Висновки. Всебічне теоретичне осмислення комунікативної креативності як чинника ефективної освітньо-професійної підготовки майбутніх психологів дало змогу зробити такі висновки.

По-перше, встановлено, що комунікативна креативність є складним особистісно-професійним утворенням, яке не зводиться до мовленнєвої оригінальності чи ситуативної винахідливості, а охоплює інтегровану здатність майбутнього фахівця до творчо-дивергентного мислення, гнучкого аналізу актуальних обставин, емоційно-чутливого реагування на конкретну ситуацію, варіативного використання мовленнєвих засобів і рефлексивного регулювання наслідків консультативно-професійної взаємодії.

По-друге, з’ясовано, що комунікативна креативність посідає важливе місце в структурі професійно важливих якостей майбутнього психолога, оскільки перебуває у взаємозв’язку із комунікативною компетентністю, професійним мисленням, емпатією, рефлексивністю, фаховою ідентичністю та морально-етичною культурою, забезпечуючи їх практичну реалізацію у просторі професійної комунікації та спілкування.

По-третє, обґрунтовано, що структурними компонентами комунікативної креативності майбутнього психолога є когнітивний, емоційно-перцептивний, вербально-операційний та рефлексивний, сукупність яких забезпечує здатність до фахово доцільного, смислонасиченого, гнучкого й етичного вибудовування взаємодії в складних та кризових умовах сьогодення.

По-четверте, доведено, що комунікативна креативність майбутнього психолога – важливий чинник освітньо-професійної підготовки, що підвищує якість його фахового спілкування, допомагає уникати шаблонності, забезпечує адаптивність у складних ситуаціях, а також сприяє особистісно-професійному самовираженню та посилює практично-прикладну готовність та здатність до консультативної, психодіагностичної та просвітницької діяльності.

По-п’яте, визначено, що формування комунікативної креативності майбутнього психолога у закладах вищої освіти потребує використання таких психолого-педагогічних засобів, як інтерактивні методи навчання, тренінгові технології, рольові й ситуативні вправи, кейс-метод та рефлексивні практики, які забезпечують поєднання пізнавальної активності, емоційного включення, практичного досвіду взаємодії та усвідомленого професійного саморозвитку.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Перспективи подальших досліджень убачаємо в емпіричному вивченні рівнів сформованості комунікативної креативності майбутніх психологів та обґрунтуванні психолого-педагогічних умов її цілеспрямованого розвитку у процесі освітньо-професійної підготовки в закладі вищої освіти.

Література:

1. Амплєєва О. М., Міхтахова Н. С. Комунікативна компетентність студентів як передумова адаптивної поведінки особистості. *Габітус*. 2022. № 34. С. 37-40.

2. Андрієвська В.В., Драніщева Е.І., Тищенко С.П. Методологічні проблеми трансформації комунікативної компетентності психолога в інформаційному суспільстві: монографія. Київ : Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 226 с.

3. Антошків А. В. Комунікативна креативність як чинник розвитку командотворчої компетентності психолога : дис. … д-ра філос. : 053 Психологія. Тернопіль, 2024. 190 с.

4. Антошків А., Колісник М. Комунікативна креативність особистості: психологічний зміст та детермінанти розвитку. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Серія «Психологія».* 2022. № 65. С. 8-23.

5. Барабанова Н. Р Соціокомунікативний аспект професійної компетентності фахівця: аналіз, стратегії розвитку : монографія. Одеса : Фенікс, 2018. 316 с.

6. Баранюк В. В. Формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної роботи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Хмельницький, 2016. 346 с.

7. Белоусова Р.В. Комунікативна креативність як професійно важлива властивість представників соціономічних професій. *Проблеми розвитку педагогіки вищої школи в XXI ст.: теорія і практика.* 2002. С. 105–107.

8. Біла О. О., Гуменникова Т. Р., Кічук Я. В., Рябушко С. О. Компетентність саморозвитку фахівця: педагогічні засади формування у вищій школі. Ізмаїл: ІДГУ, 2007. 236 с.

9. Блінов О.А., Криворучко П.П., Марченко В.М. Функції та специфіка роботи практичного психолога : навч. посіб. Київ : Київ. міжнар. ун-т, 2009. 461 с.

10. Бондар М. Професіограма фахівця-психолога: основні уміння та навички. *Практична психологія та соціальна робота*. 2009. № 15-16. С. 31-35.

11. Брюховецька О. В. Креативність як чинник формування комунікативної компетентності керівників освітніх організацій. *Наука і освіта*. 2010. №10. С. 151-155.

12. Власова О. І. Психологічна структура та чинники розвитку соціальних здібностей: монографія. Київ: Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка, 2006. 425 с.

13. Гусак В. М. Особливості спілкування майбутніх психологів з різними рівнями психологічної культури. *Габітус*. 2020. Вип. 19. С. 106–110.

14. Данченко Г. В. Психологічні детермінанти розвитку комунікативної компетентності менеджера освіти шкільного рівня: дис. … канд. психол. наук: 19.0.07. Київ, 2002. 207 с.

15. Діомідова Н. Ю., Кузнєцов М. А. Емоційний інтелект як чинник психоемоційних станів студентів в умовах іспиту: монографія. Харків: Діса плюс, 2017. 189 с.

16. Єременко Л. В. Формування соціальної компетентності майбутніх практичних психологів: автореф. дис. … канд. психол. наук: 19.0.05. Луганськ, 2013. 20 с.

17. Іванова В. Виховання комунікативної креативності у майбутніх фахівців дошкільної освіти: сучасний стан проблеми. *Молодь і ринок*. 2022. №5 (203). С. 21–28.

18. Іванцова Н. Б. Ґенеза професійної спрямованості практичного психолога: навч.-метод. посіб. Київ : Слово, 2023. 344 с.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

19. Іванченко А. О. Психологія креативності особистості: теоретико-методологічний та прикладний аспекти : автореф. дис. ... докт. психол. наук : 19.00.01. Харків, 2017. 40 с.

20. Каргіна Н. В., Мельничук І. В. Самозмінювання, самоставлення, особистісна зрілість та комунікативна креативність як чинники психологічного благополуччя особистості. *Наукові інновації та передові технології. Серія «Психологія».* 2025. № 1 (41). С. 1177–1189.

21. Кокун О. М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця : монографія. Київ : Інформ.-аналіт. агентство, 2012. 200 с.

22. Колісник М., Шишов В. Комунікативна креативність у системі професійно важливих якостей особистості соціономіста. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Психологія.* 2022. Вип. 66. С. 63–73.

23. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору. Київ, 2008. 424 с.

24. Лазарук А. Ф. Аксіопсихологічні детермінанти вчинку самовизначення майбутніх психологів : дис. ... докт. філос. з психології. Тернопіль, 2025. 373 с.

25. Лазарук А. Ф., Шафранський В. В. Мультимодальний формат освітньо-професійної підготовки майбутніх психологів: сутнісний зміст. *Наукові інновації та передові технології. Серія «Психологія».* 2025. №8 (48). С. 1565-1581.

26. Лазарук А.Ф. Психологія як бізнес-модель: між ціною і цінностями. *Сучасна психологія в Україні»: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції* (10 квітня 2026, м. Херсон-Кропивницький, Україна). Херсон-Кропивницький, ХДАЕУ, 2026. С. 39-44.

27. Лазарук А.Ф. Цінності як основа самоздійснення людини в сучасному світі. *Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід: збірник тез VII Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Тернопіль, 15-16 травня 2025 року). Тернопіль : Ю. В., Осадца, 2025. С. 64-68.

28. Лазарук А.Ф., Рудакевич О.М. Мультимодальний формат освітньо-професійної підготовки майбутніх психологів: практичний вимір. *Перспективи та інновації науки. Серія «Психологія».* 2025. № 8 (54). С. 1462-1481.

29. Ліхіцька Л., Старовойт Л. Особливості становлення комунікативної креативності майбутніх педагогів. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія*. 2026. Вип. 85. С. 56–63.

30. Надвинична Т., Крупник З. Задачна організація професійної діяльності психолога. *Психологія і суспільство.* 2024. №1. С. 197-202.

31. Низовець О.А. Особистісні детермінанти розвитку комунікативної компетентності майбутніх психологів : автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.0.07. Київ, 2011. 23 с.

32. Павленко В.В. Креативність: сутнісна характеристика поняття. *Креативна педагогіка.* 2016. Вип. 11. С. 120–131.

33. Панок В. Г. Практична психологія : теоретико-методологічні засади розвитку : монографія. Чернівці : Технодрук, 2019. 486 с.

34. Панок В. Г., Чаплак Я. В., Андрєєва Я. Ф. Основи психологічної допомоги: теорія та практика психоконсультування: навч. посіб. Чернівці : ЧНУ ім. Ю. Федьковича, 2019. 384с.

35. Панок В.Г., Чаплак Я.В., Романовська Д.Д. Психоконсультативні стратегії діяльності практичного психолога системи освіти: навч.-метод. посіб. Чернівці: ЧНУ ім. Ю. Федьковича, 2010. 232с.

36. Паскевська Ю. А. Формування мовленнєвої компетентності майбутніх психологів у процесі професійної підготовки: автореф. дис.… канд. психол. наук: 19.00.07.Київ, 2006.20с.

37. Петришин Л. Й. Мотивація як провідний чинник формування креативності майбутніх соціальних педагогів у ВНЗ. *Науковий вісник Ужгородського університету: Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2013. Вип. 29. С. 146-150.

ISSN 2786-4952 Online

38. Пищик А. М. Комунікативна креативність майбутнього інженера як предмет психологічного аналізу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія.* 2026. № 1. С. 27–33.

39. Пов'якель Н. І. Професіогенез саморегуляції мислення практичного психолога: монографія. Київ : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2019. 259 с.

40. Прикладна психологія : навчальний посібник / за ред. В.М. Павленко. Харків : ХНУ ім. В. Каразіна, 2015. 532 с.

41. Психологічний тлумачний словник найсучасніших термінів / за ред. В.Б. Шапар. Харків : Прапор, 2009. 672 с.

42. Саврасов М. В. Креативність суб'єкта навчально-професійної діяльності: метакогнітивний підхід: монографія. Слов'янськ-Тернопіль : ЗУНУ, 2021. 398 с.

43. Савчин М.В., Василенко Л.П. Вікова психологія : навч. посіб. Київ : Академія, 2021. 376 с.

44. Саннікова О. П. Страцинська І. А. Комунікативна креативність інтерналів і екстерналів: порівняльна характеристика. *Наука і освіта*. 2013. №3. С. 149-153.

45. Субіна О. О. Формування соціальної компетентності майбутніх викладачів в умовах професійної підготовки: монографія. Київ: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2016. 208 с.

46. Ткаченко М.С., Бабчук М.І. Соціально-психологічні засади комунікативної креативності. *Ментальне здоров'я*. 2024. № 2. С. 70–73.

47. Фурман А. В., Лазарук А. Ф. Самовизначення людини в сучасному світі: постнекласична інтерпретація. *Журнал сучасної психології*. 2025. № 2 (37). С. 118-130.

48. Штифурак В. С., Шаманська О. І., Педоренко В. М. Психологія професійного становлення психолога-консультанта : навчальний посібник. Вінниця : ВДПУ, 2021. 226 с.

49. Averill J. R. A tale of two snarks: emotional intelligence and emotional creativity compared. *Psychological Inquiry*. 2014. № 15. P. 228–233.

50. Torrance E.P. Guiding Creative Talent. New York: Prentice-Hall. 2012. 278 p.

References:

1. Amplieieva, O. M., & Mikhtakhova, N. S. (2022). Komunikatyvna kompetentnist studentiv yak peredumova adaptyvnoi povedinky osobystosti [Communicative competence of students as a prerequisite for adaptive behavior of personality]. *Habitus*, 34, 37–40 [in Ukrainian].

2. Antoshkiv, A.V. (2024). *Komunikatyvna kreatyvnist yak chynnyk rozvytku komandotvorchoi kompetentnosti psykholoha* [Communicative creativity as a factor in the development of a psychologist's team-building competence]. Doctor's thesis. Ternopil [in Ukrainian].

3. Antoshkiv, A., & Kolisnyk, M. (2022). Komunikatyvna kreatyvnist osobystosti: psykholohichnyi zmist ta determinanty rozvytku [Communicative creativity of personality: psychological content and determinants of development]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H. S. Skovorody. Seriia "Psykholohiia"*, 65, 8–23 [in Ukrainian].

4. Barabanova, N. R. (2018). *Sotsiokomunikatyvnyi aspekt profesiinoi kompetentnosti fakhivtsia: analiz, stratehii rozvytku* [Sociocommunicative aspect of professional competence of a specialist: analysis, development strategies]. Odesa: Feniks [in Ukrainian].

5. Baraniuk, V.V. (2016). *Formuvannia profesiino-komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv sotsialnoi roboty* [Formation of professional and communicative competence of future social work specialists]. Candidate's thesis. Khmelnytskyi [in Ukrainian].

6. Belousova, R. V. (2002). Komunikatyvna kreatyvnist yak profesiino vazhlyva vlastyvist predstavnykiv sotsionomichnykh profesii [Communicative creativity as a professionally important characteristic of representatives of socionomic professions]. In *Problemy rozvytku pedahohiky*

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

vyshchoi shkoly v XXI st.: teoriia i praktyka [Problems of higher school pedagogy development in the 21st century: theory and practice] (pp. 105–107) [in Ukrainian].

7. Bila, O. O., Humennykova, T. R., Kichuk, Ya. V., & Riabushko, S. O. (2007). *Kompetentnist samorozvytku fakhivtsia: pedahohichni zasady formuvannia u vyshchii shkoli* [Competence of specialist's self-development: pedagogical foundations of formation in higher school]. Izmail: IDHU [in Ukrainian].

8. Blinov, O. A., Kryvoruchko, P. P., & Marchenko, V. M. (2009). *Funktsii ta spetsyfika roboty praktychnoho psykholoha* [Functions and specifics of the work of a practical psychologist]. Kyiv: Kyiv International University [in Ukrainian].

9. Bondar, M. (2009). Profesiohrama fakhivtsia-psykholoha: osnovni uminnia ta navychky [Professionogram of a psychologist: basic abilities and skills]. *Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota*, 15–16, 31–35 [in Ukrainian].

10. Briukhovetska, O. V. (2010). Kreatyvnist yak chynnyk formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti kerivnykiv osvitnikh orhanizatsii [Creativity as a factor in the formation of communicative competence of heads of educational organizations]. *Nauka i osvita*, 10, 151–155 [in Ukrainian].

11. Andriievska, V. V., Dranishcheva, E. I., & Tyshchenko, S. P. (2014). *Metodolohichni problemy transformatsii komunikatyvnoi kompetentnosti psykholoha v informatsiinomu suspilstvi* [Methodological problems of transformation of psychologist's communicative competence in the information society]. Kyiv–Kirovohrad: Imeks-LTD [in Ukrainian].

12. Vlasova, O. I. (2006). *Psykholohichna struktura ta chynnyky rozvytku sotsialnykh zdibnostei* [Psychological structure and factors of development of social abilities]. Kyiv: Taras Shevchenko National University of Kyiv [in Ukrainian].

13. Husak, V. M. (2020). Osoblyvosti spilkuvannia maibutnikh psykholohiv z riznymy rivniamy psykholohichnoi kultury [Features of communication of future psychologists with different levels of psychological culture]. *Habitus*, 19, 106–110 [in Ukrainian].

14. Danchenko, H. V. (2002). *Psykholohichni determinanty rozvytku komunikatyvnoi kompetentnosti menedzhera osvity shkilnoho rivnia* [Psychological determinants of the development of communicative competence of a school-level education manager]. Candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].

15. Diomidova, N. Yu., & Kuznietsov, M. A. (2017). *Emotsiinyi intelekt yak chynnyk psykhoemotsiinykh staniv studentiv v umovakh ispytu* [Emotional intelligence as a factor in students' psycho-emotional states under examination conditions]. Kharkiv: Disa Plius [in Ukrainian].

16. Yeremenko, L. V. (2013). *Formuvannia sotsialnoi kompetentnosti maibutnikh praktychnykh psykholohiv* [Formation of social competence of future practical psychologists]. Extended abstract of candidate's thesis. Luhansk [in Ukrainian].

17. Ivanova, V. (2022). Vykhovannia komunikatyvnoi kreatyvnosti u maibutnikh fakhivtsiv doshkilnoi osvity: suchasnyi stan problemy [Education of communicative creativity in future preschool education specialists: current state of the problem]. *Molod i rynok*, 5(203), 21–28 [in Ukrainian].

18. Ivantsova, N. B. (2023). *Geneza profesiinoi spriamovanosti praktychnoho psykholoha* [Genesis of professional orientation of a practical psychologist]. Kyiv: Slovo [in Ukrainian].

19. Ivanchenko, A. O. (2017). *Psykholohiia kreatyvnosti osobystosti: teoretyko-metodolohichnyi ta prykladnyi aspekty* [Psychology of personality creativity: theoretical-methodological and applied aspects]. Extended abstract of Doctor's thesis. Kharkiv [in Ukrainian].

20. Karhina, N. V., & Melnychuk, I. V. (2025). Samozminiuvannia, samostavlennia, osobystisna zrilist ta komunikatyvna kreatyvnist yak chynnyky psykholohichnoho blahopoluchchia osobystosti [Self-change, self-attitude, personal maturity and communicative creativity as factors of

psychological well-being of personality]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii. Seriia "Psykholohiia"*, 1(41), 1177–1189 [in Ukrainian].

21. Kokun, O. M. (2012). *Psykholohiia profesiinoho stanovlennia suchasnoho fakhivtsia* [Psychology of professional development of a modern specialist]. Kyiv: Informatsiino-analitychne ahentstvo [in Ukrainian].

22. Kolisnyk, M., & Shyshov, V. (2022). Komunikatyvna kreatyvnist u systemi profesiino vazhlyvykh yakostei osobystosti sotsionomista [Communicative creativity in the system of professionally important qualities of a socionomic specialist]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H. S. Skovorody. Psykholohiia*, 66, 63–73 [in Ukrainian].

23. Kremen, V. H. (2008). *Filosofiia liudynotsentryzmu v stratehiiakh osvitnoho prostoru* [Philosophy of anthropocentrism in strategies of educational space]. Kyiv [in Ukrainian].

24. Lazaruk, A. F. (2025). *Aksiopsykholohichni determinanty vchynku samovyznachennia maibutnikh psykholohiv* [Axiopsychological determinants of the act of self-determination of future psychologists]. Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in Psychology. Ternopil [in Ukrainian].

25. Lazaruk, A. F., & Shafranskyi, V. V. (2025). Multymodalnyi format osvitno-profesiinoi pidhotovky maibutnikh psykholohiv: sutnisnyi zmist [Multimodal format of educational and professional training of future psychologists: essential content]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii. Seriia "Psykholohiia"*, 8(48), 1565–1581 [in Ukrainian].

26. Lazaruk, A. F. (2026). Psykholohiia yak biznes-model: mizh tsinoiu i tsinnostiamy [Psychology as a business model: between price and values]. In *Suchasna psykholohiia v Ukraini: zbirnyk materialiv Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Modern psychology in Ukraine: proceedings of the International scientific and practical conference] (pp. 39–44). Kherson-Kropyvnytskyi: KhDAEU [in Ukrainian].

27. Lazaruk, A. F. (2025). Tsinnosti yak osnova samozdiisnennia liudyny v suchasnomu sviti [Values as the basis of human self-realization in the modern world]. In *Tsinnisni oriientyry v suchasnomu sviti: teoretychnyi analiz ta praktychnyi dosvid: zbirnyk tez VII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Value orientations in the modern world: theoretical analysis and practical experience: proceedings of the VII International scientific and practical conference] (pp. 64–68). Ternopil: Yu. V. Osadtsa [in Ukrainian].

28. Lazaruk, A. F., & Rudakevych, O. M. (2025). Multymodalnyi format osvitno-profesiinoi pidhotovky maibutnikh psykholohiv: praktychnyi vymir [Multimodal format of educational and professional training of future psychologists: practical dimension]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky. Seriia "Psykholohiia"*, 8(54), 1462–1481 [in Ukrainian].

29. Likhitska, L., & Starovoit, L. (2026). Osoblyvosti stanovlennia komunikatyvnoi kreatyvnosti maibutnikh pedahohiv [Peculiarities of the formation of communicative creativity of future teachers]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Seriia: Pedahohika i psykholohiia*, 85, 56–63 [in Ukrainian].

30. Nadvynychna, T., & Krupnyk, Z. (2024). Zadachna orhanizatsiia profesiinoi diialnosti psykholoha [Task organization of the professional activity of a psychologist]. *Psykholohiia i suspilstvo*, 1, 197–202 [in Ukrainian].

31. Nyzovets, O. A. (2011). *Osobystisni determinanty rozvytku komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh psykholohiv* [Personal determinants of the development of communicative competence of future psychologists]. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].

32. Pavlenko, V. V. (2016). Kreatyvnist: sutnisna kharakterystyka poniattia [Creativity: essential characteristics of the concept]. *Kreatyvna pedahohika*, 11, 120–131 [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

33. Panok, V. H. (2019). *Praktychna psykholohiia: teoretyko-metodolohichni zasady rozvytku* [Practical psychology: theoretical and methodological foundations of development]. Chernivtsi: Tekhnodruk [in Ukrainian].

34. Panok, V. H., Chaplak, Ya. V., & Andrieieva, Ya. F. (2019). *Osnovy psykholohichnoi dopomohy: teoriia ta praktyka psykokonsultuvannia* [Fundamentals of psychological assistance: theory and practice of psychological counseling]. Chernivtsi: Chernivtsi National University named after Yurii Fedkovych [in Ukrainian].

35. Panok, V. H., Chaplak, Ya. V., & Romanovska, D. D. (2010). *Psykhokonsultatyvni stratehii diialnosti praktychnoho psykholoha systemy osvity* [Psychoconsultative strategies of activity of a practical psychologist in the education system]. Chernivtsi: Chernivtsi National University named after Yurii Fedkovych [in Ukrainian].

36. Paskevska, Yu. A. (2006). *Formuvannia movlennievoi kompetentnosti maibutnikh psykholohiv u protsesi profesiinoi pidhotovky* [Formation of speech competence of future psychologists in the process of professional training]. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].

37. Petryshyn, L. Yo. (2013). Motyvatsiia yak providnyi chynnyk formuvannia kreatyvnosti maibutnikh sotsialnykh pedahohiv u VNZ [Motivation as a leading factor in the formation of creativity of future social pedagogues in higher educational institutions]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriia: Pedahohika. Sotsialna robota*, 29, 146–150 [in Ukrainian].

38. Pyshchyk, A. M. (2026). Komunikatyvna kreatyvnist maibutnoho inzhenera yak predmet psykholohichnoho analizu [Communicative creativity of a future engineer as a subject of psychological analysis]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Psykholohiia*, 1, 27–33 [in Ukrainian].

39. Poviakel, N. I. (2019). *Profesiohenez samorehuliatsii myslennia praktychnoho psykholoha* [Professionogenesis of self-regulation of thinking of a practical psychologist]. Kyiv: NPU im. M. P. Drahomanova [in Ukrainian].

40. Pavlenko, V. M. (Ed.). (2015). *Prykladna psykholohiia* [Applied psychology]. Kharkiv: V. N. Karazin Kharkiv National University [in Ukrainian].

41. Shapar, V. B. (Ed.). (2009). *Psykholohichnyi tlumachnyi slovnyk naisuchasnishykh terminiv* [Psychological explanatory dictionary of the most modern terms]. Kharkiv: Prapor [in Ukrainian].

42. Savrasov, M. V. (2021). *Kreatyvnist subiekta navchalno-profesiinoi diialnosti: metakohnityvnyi pidkhid* [Creativity of the subject of educational and professional activity: a metacognitive approach]. Sloviansk–Ternopil: ZUNU [in Ukrainian].

43. Savchyn, M. V., & Vasylenko, L. P. (2021). *Vikova psykholohiia* [Developmental psychology]. Kyiv: Akademiia [in Ukrainian].

44. Sannikova, O. P., & Stratsynska, I. A. (2013). Komunikatyvna kreatyvnist internaliv i eksternaliv: porivnialna kharakterystyka [Communicative creativity of internals and externals: comparative characteristics]. *Nauka i osvita*, 3, 149–153 [in Ukrainian].

45. Subina, O. O. (2016). *Formuvannia sotsialnoi kompetentnosti maibutnikh vykladachiv v umovakh profesiinoi pidhotovky* [Formation of social competence of future teachers in the conditions of professional training]. Kyiv: NPU im. M. P. Drahomanova [in Ukrainian].

46. Tkachenko, M. S., & Babchuk, M. I. (2024). Sotsialno-psykholohichni zasady komunikatyvnoi kreatyvnosti [Socio-psychological foundations of communicative creativity]. *Mentalne zdorovia*, 2, 70–73 [in Ukrainian].

47. Furman, A. V., & Lazaruk, A. F. (2025). Samovyznachennia liudyny v suchasnomu sviti: postneklasychna interpretatsiia [Human self-determination in the modern world: post-non-classical interpretation]. *Zhurnal suchasnoi psykholohii*, 2(37), 118–130 [in Ukrainian].

ISSN 2786-4952 Online

48. Shtyfurak, V. S., Shamanska, O. I., & Pedorenko, V. M. (2021). *Psykholohiia profesiinoho stanovlennia psykholoha-konsultanta* [Psychology of professional formation of a counseling psychologist]. Vinnytsia: VDPU [in Ukrainian].

49. Averill, J. R. (2014). A tale of two snarks: Emotional intelligence and emotional creativity compared. *Psychological Inquiry*, 15, 228–233 [in in English].

50. Torrance, E. P. (2012). *Guiding creative talent*. New York: Prentice-Hall [in in English].

Дата першого надходження статті до видання: 29.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 195.022.

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4106-4119

Бабій Микола Федорович кандидат психологічних наук, доцент кафедри соціогуманітарних технологій Луцького національного технічного університету, Луцький національний технічний університет, м. Луцьк, https://orcid.org/0000-0002-9550-3166

САМОТНІСТЬ ЯК ПСИХОЛОГІЧНА СКЛАДОВА ЖИТТЄВОЇ КРИЗИ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Анотація. У статті представленні результати наукового вивчення самотності як психологічної складової життєвої кризи у юнацькому віці. Його проведення зумовлене ростом кількості випадків кризових переживань у процесі становлення юної особистості. У юнацькому віці не збавляють оберти процеси самопізнання, формуванням системи ціннісних орієнтацій, переосмисленням життєвих цілей і визначенням подальших перспектив та намірів. У цей період особистість активно включається у систему міжособистісних взаємин, прагне до самоствердження та соціального визнання, що супроводжується підвищеною чутливістю до оцінок з боку соціального оточення.

Обґрунтовано, що складність процесів особистісного становлення, суперечливість внутрішніх переживань, невизначеність життєвих перспектив та трансформація соціальних ролей можуть спричиняти виникнення життєвих криз, одним із психологічних проявів яких є переживання самотності. Самотність розглядається як багатовимірний психологічний феномен, що проявляється у суб'єктивному відчутті ізольованості, недостатності емоційно значущих міжособистісних контактів та незадоволеності характером соціальної взаємодії. Підкреслено, що переживання самотності у юнацькому віці часто пов'язане з невідповідністю між потребою особистості у глибоких емоційних зв'язках і реальними можливостями їх реалізації.

Особливу увагу приділено аналізу психологічних чинників, що детермінують виникнення та розвиток відчуття самотності, серед яких виділяються труднощі соціальної адаптації, недостатній рівень розвитку комунікативних компетентностей, невпевненість у собі та особливості формування самосвідомості.

Наголошується, що самотність може виступати не лише індикатором кризових переживань, але й важливим фактором внутрішнього осмислення життєвого досвіду та особистісного зростання. Результати проведеного теоретичного аналізу дозволяють поглибити розуміння психологічної природи самотності у юнацькому віці та окреслити перспективи подальших наукових досліджень проблеми життєвих криз у контексті особистісного розвитку молоді.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Ключові слова: самотність, життєва криза, юнацький вік, особистісний розвиток, міжособистісні взаємини, самосвідомість, емоційні переживання, соціальна адаптація.

Babiy Mykola Fedorovych Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor of the Department of Socio-Humanitarian Technologies of Lutsk National Technical University, Lutsk National Technical University, Lutsk, https://orcid.org/0000-0002-9550-3166

LONELINESS AS A PSYCHOLOGICAL COMPONENT OF LIFE CRISIS IN YOUTH

Abstract. The article presents the results of a scientific study of loneliness as a psychological component of a life crisis in youth. Its implementation is due to the increase in the number of cases of crisis experiences in the process of forming a young personality. At a young age, the processes of self-discovery, the formation of a system of value orientations, the rethinking of life goals and the determination of future perspectives and intentions do not lose momentum. During this period, the individual is actively included in the system of interpersonal relationships, strives for self-affirmation and social recognition, which is accompanied by increased sensitivity to evaluations by the social environment.

It is substantiated that the complexity of the processes of personal formation, the contradiction of inner experiences, the uncertainty of life prospects and the transformation of social roles can cause the emergence of life crises, one of the psychological manifestations of which is the experience of loneliness. Loneliness is considered as a multidimensional psychological phenomenon manifested in the subjective feeling of isolation, lack of emotionally meaningful interpersonal contacts and dissatisfaction with the nature of social interaction. It is emphasized that the experience of loneliness in youth is often associated with a discrepancy between the individual's need for deep emotional connections and the real possibilities of their realization. Special attention is paid to the analysis of psychological factors that determine the emergence and development of the feeling of loneliness, among which the difficulties of social adaptation, the insufficient level of development of communicative competences, self-doubt and the peculiarities of the formation of self-awareness stand out. It is emphasized that loneliness can act not only as an indicator of crisis experiences, but also as an important factor in the internal understanding of life experience and personal growth. The results of the conducted theoretical analysis allow us to deepen the understanding of the psychological nature of loneliness in youth and outline the prospects for further scientific research into the problem of life crises in the context of personal development of young people.

Keywords: loneliness, life crisis, youth, personal development, interpersonal relationships, self-awareness, emotional experiences, social adaptation.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Постановка проблеми. У психологічних дослідженнях раннього юнацького віку особливої актуальності набуває проблема самотності як складного емоційно-психологічного феномена, що пов'язаний із переживанням дефіциту значущих міжособистісних зв'язків, недостатнім рівнем емоційної близькості та незадоволеністю якістю соціальної взаємодії. Підвищена потреба у соціальному визнанні, характерна для юнацького віку, посилює чутливість особистості до переживання соціальної ізольованості.

У цьому контексті особливої наукової значущості набуває проблема взаємозв'язку самотності з особливостями самопрезентації. Труднощі або страх саморепрезентації можуть ускладнювати процес встановлення міжособистісних контактів, тоді як неуспішні або неадекватні стратегії самоподачі здатні зумовлювати негативні соціальні реакції, що посилює переживання самотності. З огляду на це актуалізується необхідність поглибленого вивчення ролі самопрезентації у формуванні переживання самотності в ранньому юнацькому віці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема самотності у психологічній науці розглядається як складний багатовимірний феномен, що охоплює емоційні, когнітивні та соціально-поведінкові аспекти функціонування особистості. У сучасних дослідженнях самотність здебільшого трактують як суб'єктивне переживання дефіциту значущих міжособистісних контактів або незадоволеності їх якістю.

Значний внесок у дослідження феномену самотності зроблено у працях вітчизняних та зарубіжних науковців, де аналізується її психологічна природа, детермінанти та наслідки для особистісного розвитку. Дослідники підкреслюють, що у юнацькому віці переживання самотності пов'язане з інтенсивними процесами формування самосвідомості, становленням ідентичності та пошуком власного місця у системі соціальних взаємин.

У працях сучасних українських психологів самотність розглядається як багатовимірний конструкт, що може проявлятися у різних формах — соціальній, сімейній або романтичній, кожна з яких має специфічні психологічні детермінанти та особливості переживання у юнацькому віці. Дослідження також засвідчують, що інтенсивність переживання самотності тісно пов'язана з рівнем самооцінки, соціальних потреб та особливостями міжособистісної взаємодії молодої людини.

Окремий напрям наукових розвідок присвячений аналізу когнітивних і соціально-психологічних чинників виникнення самотності. У цьому контексті самотність розглядається як результат суб'єктивної оцінки власної незалученості до соціальних контактів або недостатнього рівня емоційної підтримки з боку оточення. Водночас дослідники наголошують, що юнацький вік характеризується підвищеною вразливістю до переживання самотності, що зумовлено інтенсивними процесами дорослішання та соціальної самореалізації.

Попри значну кількість досліджень, проблема самотності у контексті переживання життєвої кризи в юнацькому віці залишається недостатньо

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

висвітленою. Зокрема, потребують подальшого наукового осмислення психологічні механізми формування самотності як складової кризових переживань юнацтва та її вплив на процеси особистісного становлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

В українській психологічній науці проблема самотності також активно досліджується у контексті особистісного розвитку та міжособистісної взаємодії. Зокрема, у працях Н.В. Барінової самотність розглядається у зв'язку з кризовими періодами життєвого шляху особистості, де вона може виступати як наслідок внутрішніх суперечностей розвитку, переосмислення життєвих цінностей та пошуку власної ідентичності [1].

Важливий внесок у дослідження психологічних аспектів розвитку особистості зробила також Брюховецька О., яка аналізувала роль міжособистісних відносин та соціальних потреб у становленні особистості юнацького віку. У його працях підкреслюється, що дефіцит соціальної підтримки та незадоволеність міжособистісними контактами можуть сприяти формуванню переживання самотності у молоді [2].

Сучасні українські дослідження також спрямовані на емпіричне вивчення особливостей переживання самотності у юнацькому віці. Так, у дослідженні Л. Колісник самотність розглядається як багатовимірний психологічний конструкт, що може проявлятися у різних формах, зокрема соціальній, сімейній та романтичній самотності[3].

У працях В.Г Лашук самотність інтерпретується як суб'єктивне емоційне переживання, пов'язане з відсутністю близьких емоційних зв'язків та страхом їх втрати. Результати дослідження свідчать, що у значної частини юнаків переживання самотності має ситуативний характер і зумовлене порушенням моделей соціальної взаємодії [5].

Крім того, у дослідженнях В. Лашук встановлено зв'язок між рівнем переживання самотності та особливостями соціальних потреб юнацької молоді, її ставленням до себе та життєвих перспектив[6].

Таким чином, аналіз вітчизняних наукових досліджень засвідчує, що самотність у юнацькому віці розглядається як складне психологічне явище, зумовлене взаємодією особистісних, соціально-психологічних та комунікативних чинників[8;9]. Водночас питання її прояву як психологічної складової життєвої кризи юнацького віку потребує подальшого теоретичного осмислення та емпіричного дослідження.

Мета дослідження – визначити психологічні детермінанти формування самотності у ранньому юнацькому віці .

Виклад основного матеріалу. Дослідження проводилось на базі ЛНТУ. Вибірка складалася з 285 студентів першого курсу: 43 юнаків та 42 юнок. Вікові група: ранній юнацький вік(17-18). Були використані

Ми використовували наступні методики: Опитувальник "Самотність" (шкала вимірювання самотності UCLA), «Модифікований опитувальник

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

самоактуалізації особистості Э. Шостром» (САМОАЛ) «Методика експрес-діагностики ситуативної самоактуалізації особистості» (ССЛ).

У результаті проведеного дослідження та подальшої математичної обробки даних було виявлено негативний кореляційний зв'язок між рівнем переживання самотності та статтю респондентів (r = –0,21). Отриманий показник свідчить про те, що хлопці схильні відчувати самотність більшою мірою, ніж дівчата.

Ймовірно, це можна пояснити відмінностями у суб'єктивній значущості переживання самотності для представників різних статей. Незважаючи на те, що дівчата частіше вербалізують власні переживання самотності, вони, як правило, мають ширше коло соціальних контактів, у тому числі емоційно значущих, як з представниками протилежної, так і своєї статі. Натомість самотні юнаки значно рідше підтримують активну комунікацію не лише з дівчатами, але й з ровесниками своєї статі. Така тенденція була встановлена під час проведення бесід з учасниками дослідження. Відповідно, хлопці можуть глибше переживати власну самотність, хоча значно рідше відкрито демонструють ці переживання, схильні утримувати їх у внутрішньому переживанні.

Подібна інтерпретація також узгоджується зі специфікою завдань методики визначення суб'єктивного відчуття самотності Д. Рассела та М. Фергюсона, у якій респондентам пропонується оцінити частоту виникнення відчуття самотності.

Одним із завдань дослідження було визначення рівня самоактуалізації осіб, які переживають самотність, а також встановлення взаємозв'язку між цими показниками. Результати кореляційного аналізу засвідчили наявність помірного негативного зв'язку між рівнем самотності та самоактуалізацією (r = –0,54). Це дає підстави стверджувати, що зростання переживання самотності супроводжується зниженням рівня самоактуалізації особистості.

Отже, особи з високими показниками самотності демонструють нижчий рівень реалізації власного потенціалу, тоді як респонденти з недостатньо сформованими характеристиками самоактуалізації частіше характеризуються середнім або високим рівнем суб'єктивного відчуття самотності. У таких випадках самотність може сприйматися як негативний, деструктивний чинник, що ускладнює процес особистісної реалізації та розвитку. Водночас можна припустити, що люди з нижчим рівнем самоактуалізації менш інтегровані у соціальне середовище, рідше користуються популярністю у своєму оточенні та мають обмежену кількість задовільних соціальних і близьких комунікативних зв'язків, що також сприяє посиленню відчуття самотності.

З огляду на отримані результати доцільним стало вивчення кореляційних зв'язків між рівнем самотності та окремими шкалами тесту САМОАЛ (модифікований опитувальник самоактуалізованої особистості Е. Шострома).

Зокрема, встановлено негативний кореляційний зв'язок між рівнем самотності та аутосимпатією (r = –0,58). Це означає, що особи, які гостріше

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

переживають самотність, менш схильні приймати себе, нижче оцінюють власну унікальність та цілісність. Низький рівень самоприйняття та занижена самооцінка неодноразово розглядалися дослідниками як можливі передумови переживання самотності, що відображено у працях Е. Пепло та В. Сіляєвої.

Крім того, було зафіксовано негативний зв'язок між рівнем самотності та спонтанністю (r = –0,52). Отриманий результат свідчить про те, що самотнім людям часто бракує внутрішньої впевненості, довіри до себе та соціального середовища, що ускладнює вільне вираження власних почуттів, думок і переживань. Однією з можливих причин цього може бути страх відторгнення з боку інших, який, відповідно до гуманістичного підходу, є важливим чинником формування самотності. Переконання людини у тому, що її справжнє «Я» може бути відкинуте іншими, сприяє формуванню замкненості та ізоляції. У такій ситуації особистість змушена дотримуватися соціально прийнятних «масок» або ролей, що зумовлює переживання внутрішньої спустошеності. Практичним шляхом подолання цієї проблеми можуть бути психологічні тренінги особистісного розвитку, спрямовані на формування спонтанності, довіри до власних переживань та емоцій.

Оскільки феномен самотності безпосередньо пов'язаний із комунікативною сферою особистості, було також проаналізовано взаємозв'язки з такими показниками, як контактність та гнучкість у спілкуванні. Результати аналізу засвідчили негативний кореляційний зв'язок між рівнем самотності та контактністю (r = –0,53). При цьому контактність розглядається не лише як здатність до встановлення соціальних взаємодій, але й як внутрішня установка на формування емоційно значущих і взаємно приємних міжособистісних стосунків. Отже, у випадку самотніх людей йдеться насамперед не про кількісне скорочення соціальних контактів, а про збіднення їх якісного змісту.

Крім того, було встановлено негативний кореляційний зв'язок між рівнем самотності та гнучкістю у спілкуванні (r = –0,51). Це свідчить про те, що для осіб з високим рівнем переживання самотності характерною є наявність стереотипних моделей взаємодії, ригідність поведінки у спілкуванні та невпевненість у власній привабливості для партнерів комунікації. Недостатня гнучкість проявляється у труднощах переключення між різними видами діяльності та комунікативними ситуаціями, а також у використанні обмеженого набору поведінкових стратегій під час взаємодії з різними людьми.

Якщо розглядати самотність крізь призму дефіциту соціальної включеності, то саме недостатній рівень соціальної пластичності може виступати однією з причин її виникнення. У цьому контексті ефективним напрямом психологічної допомоги можуть стати тренінги розвитку комунікативної компетентності, спрямовані на формування навичок гнучкої та продуктивної міжособистісної взаємодії.

Наукові погляди засвідчують, що суб'єктивне переживання самотності може відрізнятись від реального рівня самотності. В зв'язку з цим

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

проаналізовано і виявлено негативний кореляційний зв'язок рівня самотності з автономністю (-0,35). Оскільки автономність є критерієм психічного здоров'я, зрілості та повноти життя, недостатність автономності у самотніх людей свідчить про патологічність переживання самотност. Тут варто підкреслити, що не сама самотність розглядається як патологія, а саме переживання самотності, її суб'єктивне бачення, тому що для самоактуалізації необхідна певна доля самотності, яка сприймається як джерело, ресурс незалежності та свободи[7].

Психологічна проблема самотності сильно пов'язана з процесами рефлексії. В нашому дослідженні за шкалою «Саморозуміння» встановлено негативний кореляційний зв'язок з рівнем самотності (-0,31), що можна пояснити як недостатнє розуміння самого себе у людей, які відчувають самотність. З цього приводу можна навіть поставити під сумнів їх відповідність їх суб'єктивного відчуття самотності реальній ситуації соціальної взаємодії. Однозначно те, що першими кроками допомоги самотнім людям є розширення їх уявлень про себе. Також недостатнє саморозуміння сприяє тому, що людина підвладна психологічним захистам, невпевнена, у своїй поведінці орієнтується на думку оточення. Таких людей називають«орієнтованими ззовні» замість «орієнтованих зсередини» (розробляється питання локусу контролю).

Суттєвою складовою самоактуалізації є прагнення до творчості, тому аналізуючи шкалу опитувальника «Креативність» встановлено наявність негативного кореляційного зв'язку рівня самотності з творчістю, креативністю (-0,28), що свідчить про більший прояв творчого потенціалу у людей, які не відчувають себе самотніми. В зв'язку з цим варто рекомендувати активно розвивати творчі сторони особистості для допомоги людям, які страждають від самотності.

Виявлено слабкі негативні кореляційні зв'язки (-0,27) між рівнем самотності та шкалами «орієнтація в часі» та «цінності». Це можна інтерпретувати як тенденцію нестачі гуманістичних цінностей у самотніх людей, прагнення маніпулювати іншими, а також про те, що самотні люди володіють меншою здатністю жити «тут і тепер», вони частіше занурюються в минуле, висувають завищені вимоги до майбутнього, невпевнені в собі, що досі не зазначалося у сучасних дослідників.

Таким чином, суттєві зв'язки рівня самотності було виявлено з гнучкістю, контактністю, спонтанністю, ауто симпатією, автономністю та саморозумінням.

За допомогою «Методики експрес-діагностки ситуативної самоактуалізації особистості (ССЛ)» було з'ясовано ступінь самоактуалізації у людини в різних ситуаціях (контекстах). В нашому дослідженні ми запропонували дві ситуації „Який я, коли відчуваю себе самотнім" та „Який я, коли не відчуваю себе самотнім".

Наші очікування підтвердилися в тому плані, що рівні самоактуалізації відрізняються у цих контекстах і в ситуації самотності практично у всіх досліджуваних рівень самоактуалізації нижче. Арифметично ця різниця має

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

розкид від 0 до 49 балів. Психологічний зміст цієї різниці наступний: чим більше відрив в рівні самоактуалізації в ситуації самотності та «не самотності», тим більш значущою є сама ситуація самотності для людини, вона сприймається як негативна, деструктивна, загрозлива, така, що занижує здібності людини, її уявлення про себе, емоційний фон, деформує сприйняття себе. Таким чином люди, які демонструють високий відрив рівня самоактуалізації в ситуації самотності від самоактуалізації в ситуації, коли вони не відчувають самотності, відчувають сильні негативні емоції до своєї самотності, бояться її і через це сильно контролюють свої відповіді, підпадають під дію феномену соціальної бажаності.

Щоб перевірити це, ми вирахували кореляційний зв'язок рівня самотності з самоактуалізацією у вибірці, взявши лише її частину – досліджуваних, у яких відносно невеликий розрив у самооцінюванні своєї самоактуалізації для двох вище згаданих ситуацій.

В цьому випадку виявлено негативний кореляційний зв'язок (-0,63), що свідчить про те, що саме при таких умовах справедлива дослідницька гіпотеза. Тобто зв'язок «вища самотність – нижча самоактуалізація» властивий в більшій мірі тим людям, які адекватно ставляться до своєї самотності, не відчувають сильних негативних емоцій і, в першу чергу, страху бути самотнім. Це стає зрозумілим з самого визначення самоактуалізації, в якому постулюється обов'язково наявність певного рівня самотності, яка сприймається як творча позитивна сила, вияв свободи та незалежності.

Тоді як самотні люди, що не схильні проявляти свої потенціальні можливості в повній мірі (яких А. Маслоу називає низькосамоактуалізованими) за твердженнями опитувальника, відчувають себе покинутими, прагнуть сховатись кудись, потребують допомоги, відчувають себе приниженими, дезорганізованими, тривожними, невпевненими, неврівноваженими, незадоволеними власним життям.

Психологічна допомога в таких випадках має бути спрямована на стабілізацію емоційного стану особистості

Оскільки одне із завдання нашого дослідження передбачало діагностику проявів самотності та внутрішніх мотивів в ранньому юнацькому віці, яку ми й провели за допомогою зазначених вище методик.

На наступному етапі дослідження було здійснено стандартизацію отриманих результатів за кожною з використаних методик. З цією метою визначалися показники низьких, середніх і високих значень за шкалою станайнів на основі відповідних процентильних розподілів.

Подальший етап роботи передбачав статистичну обробку емпіричних даних. Зміст цієї процедури полягав у визначенні коефіцієнтів кореляції між показниками різних психодіагностичних методик. Для аналізу взаємозв'язків використовувався коефіцієнт кореляції Пірсона (Rxy), який дозволяє встановити ступінь відповідності між змінними X та Y.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Оцінювання статистичної значущості отриманих кореляційних зв'язків здійснювалося за допомогою t-критерію Стьюдента, після чого рівень достовірності перевірявся за відповідними статистичними таблицями. Попередня інтерпретація значень коефіцієнта кореляції здійснювалася за такими критеріями: значення Rxy < 0,7 розглядалося як середній рівень взаємозв'язку, тоді як 0,7 < Rxy < 1 свідчило про високий рівень кореляції. Зазначений коефіцієнт використовувався для встановлення наявності взаємозв'язку між рівнем переживання самотності та внутрішніми мотиваційними характеристиками особистості, зокрема прагненням до прийняття, страхом відторгнення, мотиваційною агресивністю та ворожістю.

Аналіз відповідей респондентів за шкалою оцінювання самотності показав, що показники розподіляються таким чином, що можна виділити три рівні інтенсивності переживання самотності.

До першого рівня, який можна визначити як критичний, належать 20% студентів, для яких характерним є постійне та гостре переживання стану самотності.

До другого рівня (середнього) віднесено 61,4% респондентів, які відзначають періодичне або досить часте виникнення відчуття самотності.

До третього рівня (адаптивного) належать 18,6% опитаних. Для цієї групи характерним є рідкісне переживання самотності або його майже повна відсутність.

Таким чином, результати аналізу відповідей респондентів за опитувальником «Самотність» свідчать про різний ступінь інтенсивності переживання цього стану серед студентської молоді. При цьому приблизно п'ята частина вибірки (20%) характеризується достатньо вираженим рівнем самотності.

Одним із завдань нашого дослідження було з'ясувати, чи існують статистично значущі взаємозв'язки між переживанням самотності та внутрішніми мотиваційними характеристиками особистості. У якості потенційно пов'язаних із самотністю мотивів було розглянуто такі: прагнення до прийняття, страх відторгнення, агресивність та ворожість.

Аналіз кореляційної матриці дозволив виділити два відносно незалежні фактори. До першого фактору увійшли показники самотності, ворожості, страху відторгнення та прагнення до прийняття. Між цими змінними було встановлено низку статистично значущих зв'язків.

Зокрема, показники за шкалою UCLA (самотність) мають позитивний кореляційний зв'язок із ворожістю (Rxy = 0,25; p < 0,05), а також зі страхом відторгнення (Rxy = 0,26; p < 0,05). Це означає, що зі зростанням рівня самотності підвищуються також показники ворожості та страху бути відкинутим іншими. Водночас було виявлено обернений кореляційний зв'язок між рівнем самотності та мотивом прагнення до прийняття (Rxy = –0,36; p < 0,01). Іншими словами, підвищення інтенсивності переживання самотності супроводжується зниженням вираженості прагнення до соціального прийняття.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

До другого фактору увійшли показники агресивності та страху відторгнення, між якими також виявлено негативний кореляційний зв'язок (Rxy = –0,27; p < 0,05). Отже, зростання рівня мотиваційної агресивності супроводжується зниженням вираженості страху відторгнення, і навпаки.

Подальший аналіз результатів дослідження дозволив встановити цікаві особливості взаємозв'язку самотності з двома мотиваційними характеристиками — прагненням до прийняття (СП) та страхом відторгнення (СВ).

Учасники дослідження були розподілені на чотири умовні групи, причому середні показники самотності в цих групах варіювали в межах від 8,16 до 9,6 бала. На основі отриманих результатів було здійснено психологічну характеристику студентів, які можуть належати до груп ризику щодо переживання самотності.

«Несамотні». До групи В належать студенти з найнижчим середнім показником самотності (СП > М, СВ < М). Цю групу умовно можна визначити як найбільш захищену від переживання самотності. Для таких студентів характерним є високий рівень прагнення до соціального прийняття при низькому страху відторгнення. Завдяки цьому вони досить гармонійно функціонують у значущому для них соціальному середовищі — навчальній групі, колективі або команді.

«Холодні, аутичні». До групи С належать студенти, які демонструють найвищий середній рівень самотності (СП < М, СВ > М). Поєднання низького прагнення до прийняття з високим страхом відторгнення та вираженим переживанням самотності може свідчити про тенденцію до уникнення безпосереднього спілкування. Такі студенти часто зосереджені на власних внутрішніх переживаннях і можуть частково дистанціюватися від свого соціального середовища. Їм складніше виражати себе у спілкуванні, а також встановлювати навіть поверхневі контакти, які є важливими у юнацькому віці.

«Сором'язливі, несміливі». Особливий інтерес становить група А, для якої характерні високі показники як прагнення до прийняття, так і страху відторгнення.

Представники цієї групи переживають виражений внутрішній мотиваційний конфлікт: з одного боку, вони відчувають сильну потребу у міжособистісному спілкуванні, а з іншого — схильні уникати його через страх негативної оцінки. Подібна суперечність може бути зумовлена недостатньою впевненістю у собі, що є типовим для раннього юнацького віку, коли «Я-образ» ще перебуває у процесі формування, а також браком сформованих соціально-комунікативних навичок.

Остання група Д характеризується поєднанням вираженого прагнення до прийняття та низького рівня страху відторгнення при середньому показнику самотності 8,28 бала. Таких студентів можна умовно охарактеризувати як тих, що відносно байдужі до проблеми самотності, оскільки вони не демонструють виражених ознак її переживання.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Наступний етап емпіричного дослідження був спрямований на виявлення особливостей внутрішньої мотивації студентів із різним рівнем переживання самотності, зокрема у групах з високим рівнем її вираження та серед тих, хто практично не відчуває цього стану.

Для реалізації цього завдання було сформовано дві групи респондентів. До першої групи увійшли студенти з критичним рівнем переживання самотності (n = 15), тоді як до другої групи було віднесено студентів із адаптивним рівнем самотності (n = 14).

Насамперед було проведено аналіз середніх значень показників за використаними психодіагностичними методиками у кожній з груп. У студентів із критичним рівнем самотності середній показник за шкалою UCLA становив 10,8 бала, тоді як у групі студентів з адаптивним рівнем самотності цей показник дорівнював 8,28 бала.

Отримані результати засвідчили суттєві відмінності між групами за мотиваційними показниками «СП» (прагнення до прийняття) та «СВ» (страх відторгнення). Зокрема, у студентів з критичним рівнем самотності середній показник мотиву СП становив 128,2 бала, тоді як показник мотиву СВ дорівнював 136,5 бала. У студентів з адаптивним рівнем самотності спостерігається протилежна тенденція: середній показник мотиву СП становить 137,6 бала, а мотиву СВ - 127,3 бала.

Аналіз середніх значень за шкалами «Agr» (агресивність) та «Wor» (ворожість) також дозволив уточнити особливості відмінностей між групами. Зокрема, у студентів із критичним рівнем самотності середній показник агресивності становив 21,84 бала, тоді як у студентів із адаптивним рівнем самотності цей показник дорівнював 23,88 бала, а показник ворожості — 11,2 бала. Отримані дані свідчать про те, що суттєві відмінності між групами спостерігаються передусім за шкалою агресивності.

На основі аналізу кореляційної матриці результатів групи студентів із критичним рівнем самотності було встановлено такі взаємозв’язки: показники за шкалою UCLA мають позитивний кореляційний зв’язок із мотивом «СВ» (страх відторгнення) ($Rxy = 0,60$; $p < 0,05$), а також із показниками ворожості ($Rxy = 0,53$; $p < 0,05$). Це означає, що зі зростанням рівня самотності посилюється страх бути відкинутим іншими, а також проявляється більша схильність до ворожих установок.

Крім того, було виявлено позитивний кореляційний зв’язок між шкалою UCLA та мотивом «СП» (прагнення до прийняття) ($Rxy = 0,54$; $p < 0,05$). Отже, виражене прагнення до соціального прийняття також може супроводжуватися посиленням переживання самотності.

Аналіз кореляційної матриці у групі студентів із адаптивним рівнем самотності показав наявність оберненого кореляційного зв’язку між мотивом «СВ» та агресивністю ($Rxy = –0,57$; $p < 0,05$). Це свідчить про те, що зі зниженням страху відторгнення підвищується рівень агресивності, і навпаки.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Наступний етап дослідження передбачав аналіз достовірності відмінностей між двома групами респондентів. За результатами застосування t-критерію Стьюдента були отримані такі показники:

- СП - t = 2,953; p = 0,99
- СВ - t = 2,941; p = 0,99
- UCLA - t = 3,311; p = 0,99
- Agr - t = 2,677; p = 0,99

Отримані результати дозволяють стверджувати, що для студентів із критичним рівнем самотності найбільш характерним є мотив страху відторгнення (СВ). Особи з вираженим страхом негативної оцінки з боку інших схильні уникати соціальних контактів, дистанціюватися від оточення та зосереджуватися на власних внутрішніх переживаннях.

На відміну від цього, для студентів із адаптивним рівнем самотності більш типовими є прагнення до прийняття та підвищений рівень агресивності. Представники цієї групи, як правило, демонструють більшу активність у встановленні міжособистісних контактів та отримують від комунікації переважно позитивні емоції.

Таким чином, проведене дослідження дозволило визначити характерні внутрішні мотиваційні особливості як самотніх, так і несамотніх студентів. Для студентів, які переживають самотність, типовими є такі внутрішні мотиви, як прихована ворожість, підвищений страх відторгнення та надмірна потреба у соціальному прийнятті. Саме ці мотиваційні чинники можуть виступати психологічними передумовами формування різних форм переживання самотності.

Висновки

Проведений теоретичний аналіз та емпіричне дослідження дозволяють сформулювати низку узагальнюючих висновків.

Феномен самотності характеризується значною багатовимірністю та складністю проявів, що пояснюється різноманітністю її причин, форм переживання та наслідків для особистості. Попри актуальність цієї проблеми, кількість комплексних досліджень цього явища залишається обмеженою. Значення самотності та її вплив на особистість змінюються на різних етапах життєвого розвитку, що свідчить про динамічний характер цього феномену.

Результати емпіричного дослідження засвідчили наявність помірного негативного взаємозв'язку між рівнем самотності та самоактуалізацією (r = –0,54), що вказує на нижчий рівень особистісної реалізації у респондентів із вираженим переживанням самотності. Крім того, було зафіксовано негативні кореляційні зв'язки між самотністю та такими характеристиками, як автономність (–0,35), спонтанність (–0,52), аутосимпатія (–0,58), контактність (–0,53) та гнучкість у спілкуванні (–0,51).

Водночас проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми самотності та відкриває перспективи для подальших наукових пошуків, спрямованих на глибше вивчення психологічних механізмів переживання самотності у молоді.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Література

1. Барінова Н. В., Пагава О. В. Взаємозв‘язок проблем самотності та спілкування. *Вісник Харківського Національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія: «Психологія»,* № 902, 2010. С. 13–18,

2. Брюховецька О. Психологічні особливості переживання самотності в юнацькому віці. *Вісник післядипломної освіти. Вип. 25(54) Серія «Соціальні та поведінкові науки»; Серія «Управління та адміністрування».* С 44-55

3. Колісник Л.С. Самотність як соціально-психологічна проблема підлітків. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.* Серія: Психологія, 2017, № 2, С. 69–75

4. Колісник Л.О. Особливості переживання самотності у старшому юнацькому віці: *Вісник Одеського національного університету. Психологія*, 2014. 102-110 с.

5. Лашук В.Г. Психологічні особливості переживання самотності в юнацькому віці. Автореф. дис. ... канд. психол. наук. Київ : Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України, 2010. 20 с. :

6. Лащук В. Особливості соціальних потреб та оцінок осіб юнацького віку з різним рівнем переживання самотності. *Психологія і суспільство.* - 2011. № 3. - С. 104-109.

7. Рибалка В. Психологічна профілактика суїцидальних тенденцій проблемної особистості. Київ : Шк. світ, 2009. 128 с.

8. Федотова Т.В. Особливості переживання самотності в осіб раннього юнацького віку. *Психологічні перспективи.* 2015. Вип. 26. С. 297-307.

9. Швалб Ю. М. Психологія самотності: консультативна робота. *Психолог (Шкільний світ), №17*, 2007 С.5–7

References

1. Barinova N. V., Pahava O. V. Vzaiemozv‘iazok problem samotnosti ta spilkuvannia. [The link between loneliness and social interaction] Visnyk Kharkivskoho Natsionalnoho Universytetu im. V. N. Karazina. Seriia: «Psykholohiia», № 902, 2010. S. 13–18. [in Ukrainian]

2. Briukhovetska O. Psykholohichni osoblyvosti perezhyvannia samotnosti v yunatskomu vitsi. [Psychological aspects of experiencing loneliness in adolescence] Visnyk pisliadyplomnoi osvity. Vyp. 25(54) Seriia «Sotsialni ta povedinkovi nauky»; Seriia «Upravlinnia ta administru vannia». S 44-55[in Ukrainian]

3. Kolisnyk L.S. Samotnist yak sotsialno-psykholohichna problema pidlitkiv. [Loneliness as a socio-psychological problem among adolescents.] Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Seriia: Psykholohiia, 2017, № 2, S. 69–75 [in Ukrainian]

4. Kolisnyk L.O. Osoblyvosti perezhyvannia samotnosti u starshomu yunatskomu vitsi.[Characteristics of the experience of loneliness in late adolescence] Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Psykholohiia, 2014. 102-110 s. [in Ukrainian]

5. Lashuk V.H. Psykholohichni osoblyvosti perezhyvannia samotnosti v yunatskomu vitsi. [Psychological aspects of experiencing loneliness in adolescence] Avtoref. dys. ... kand. psykhol. nauk. Kyiv : In-t psykholohii im. H. S. Kostiuka APN Ukrainy, 2010. 20 s. [in Ukrainian]

6. Lashchuk V. Osoblyvosti sotsialnykh potreb ta otsinok osib yunatskoho viku z riznym rivnem perezhyvannia samotnosti.[Characteristics of the social needs and perceptions of adolescents with varying levels of loneliness] Psykholohiia i suspilstvo. - 2011. № 3. - S. 104-109. [in Ukrainian]

7. Rybalka V. Psykholohichna profilaktyka suitsydalnykh tendentsii problemnoi osobystosti. [Psychological prevention of suicidal tendencies in individuals with psychological difficulties] Kyiv : Shk. svit, 2009. 128 s. [in Ukrainian]

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

8. Fedotova T.V. Osoblyvosti perezhyvannia samotnosti v osib rannoho yunatskoho viku. [Characteristics of the experience of loneliness among early adolescents] Psykholohichni perspektyvy. 2015. Vyp. 26. S. 297-307. [in Ukrainian]

9. Shvalb Yu. M. Psykholohiia samotnosti: konsultatyvna robota. [The Psychology of Loneliness: Counselling] Psykholoh (Shkilnyi svit), №17, 2007 S.5–7 [in Ukrainian]

Дата першого надходження статті до видання: 01.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 17.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.9+004.6

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4120-4135

Бабкова Надія Вікторівна кандидат технічних наук, доцент, завідувачка кафедри інтелектуальних комп'ютерних систем Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», м. Харків, https://orcid.org/0000-0002-2200-7794

Гулієва Діна Олександрівна кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри інтелектуальних комп'ютерних систем Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», м. Харків, https://orcid.org/0000-0001-8310-745X

Кочуєва Зоя Анатоліївна кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри інтелектуальних комп'ютерних систем Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», м. Харків, https://orcid.org/0000-0002-4300-3370

Угольнікова Наталія Сергіївна кандидат філологічних наук, доцент кафедри інтелектуальних комп'ютерних систем Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», м. Харків, https://orcid.org/0000-0003-2322-0922

МЕСЕНДЖЕРИ ЯК СЕРЕДОВИЩЕ ОНЛАЙН-ОСВІТНЬОЇ КОМУНІКАЦІЇ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ТЕКСТОВОЇ ВЗАЄМОДІЇ СТУДЕНТІВ ЗАСОБАМИ NLP ТА ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Анотація. В статті обґрунтовано доцільність психологічного аналізу студентської текстової взаємодії в месенджерах та інших каналах онлайн-освітньої комунікації із залученням методів обробки природної мови (NLP) та штучного інтелекту. Актуальність теми зумовлена тим, що месенджери перестали бути лише допоміжним каналом неформального спілкування: в сучасному університетському середовищі вони виконують функції оперативного інформування, координації групової роботи, підтримки соціальної присутності, уточнення навчальних завдань, обміну матеріалами, організації взаємодії між студентами, викладачами, тьюторами та адміністративними підрозділами. Водночас така комунікація створює психологічно значущі ризики: інформаційне перевантаження, фрагментацію повідомлень, змішування навчального й особистого простору, втрату концентрації, зниження залученості, конфліктність групового обговорення та нерівномірну участь студентів у цифровій взаємодії.

Метою статті є теоретико-емпіричне переосмислення месенджерів як середовища онлайн-освітньої комунікації та визначення можливостей NLP/ШІ

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

для виявлення психологічно значущих текстових маркерів у студентських повідомленнях. Методологічну основу становлять аналіз сучасних досліджень онлайн-навчання, цифрової комунікації, студентської залученості та можливостей NLP/LLM, а також адаптація емпіричної логіки магістерського дослідження, у якому розглядалися практики використання месенджерів студентами, їхні комунікативні задачі, проблеми організації інформації та чинники залученості. Запропоновано концептуальну модель, у якій текстові повідомлення студентів розглядаються як дані для аналізу комунікативних патернів, а результати NLP-обробки інтерпретуються не як автоматична психологічна діагностика, а як інструмент раннього виявлення ризиків і підтримки рішень фахівця. Показано, що ефективне використання таких технологій потребує етичних обмежень, прозорості, захисту приватності, людини в контурі прийняття рішень та орієнтації на підтримувальну, а не контролюючу педагогічну практику.

Ключові слова: месенджери, онлайн-навчання, освітня комунікація, студентська взаємодія, NLP, штучний інтелект, психологічні маркери, залученість студентів, інформаційне перевантаження, цифрова підтримка.

Babkova Nadiia Candidate of Technical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Intelligent Computer Systems at the National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0002-2200-7794

Guliieva Dina Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Intelligent Computer Systems at the National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0001-8310-745X

Kochuieva Zoia Candidate of Technical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Intelligent Computer Systems at the National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”, Kharkivhttps://orcid.org/0000-0002-4300-3370

Ugolnikova Nataliia Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Intelligent Computer Systems at the National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0003-2322-0922

MESSENGER APPS AS A PLATFORM FOR ONLINE EDUCATIONAL COMMUNICATION: A PSYCHOLOGICAL ANALYSIS OF STUDENT TEXTUAL INTERACTION USING NLP AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE

Abstract. This article justifies the feasibility of psychological analysis of student text-based interaction in messengers and other online educational communication

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

channels using natural language processing (NLP) and artificial intelligence methods. The relevance of the topic stems from the fact that messengers are no longer merely an auxiliary channel for informal communication: in the modern university environment, they serve to provide timely information, coordinate group work, maintain a social presence, clarify academic assignments, exchange materials, and organize interaction among students, faculty, tutors, and administrative departments.

At the same time, such communication creates significant psychological risks: information overload, message fragmentation, blurring of academic and personal spaces, loss of concentration, reduced engagement, conflict in group discussions, and uneven student participation in digital interactions. The aim of this article is to re-examine messaging apps as a medium for online educational communication and to identify opportunities for NLP/AI to detect psychologically significant textual markers in student messages. The methodological framework is based on an analysis of current research on online learning, digital communication, student engagement, and the capabilities of NLP/LLM, as well as an adaptation of the empirical logic of a master's thesis that examined students' practices in using messaging apps, their communication tasks, information organization challenges, and factors influencing engagement. A conceptual model is proposed in which students' text messages are treated as data for analyzing communication patterns, and the results of NLP processing are interpreted not as automatic psychological diagnosis, but as a tool for early risk detection and to support specialist decisions. It is shown that the effective use of such technologies requires ethical constraints, transparency, privacy protection, human involvement in decision-making, and a focus on supportive rather than controlling pedagogical practices.

Keywords: messengers, online learning, educational communication, student interaction, NLP, artificial intelligence, psychological markers, student engagement, information overload, digital support.

Постановка проблеми. Цифровізація вищої освіти суттєво змінила не лише інструменти передавання навчальної інформації, а й психологічну природу комунікації між учасниками освітнього процесу. Якщо традиційна аудиторна взаємодія була обмежена простором заняття, розкладом консультацій та офіційними каналами обміну документами, то онлайн-навчання сформувало постійно доступне комунікативне середовище, у якому навчальні повідомлення, особисті реакції, організаційні уточнення, групові дискусії та емоційні відповіді студентів поєднуються в одному цифровому потоці. Для українських університетів ця проблема має додаткову актуальність через досвід тривалого дистанційного та змішаного навчання, кризові умови, вимушену мобільність студентів та викладачів, а також необхідність підтримувати соціальну присутність в ситуаціях, коли фізична присутність в аудиторії є нестабільною або неможливою[1].

Психологічна проблема полягає в тому, що месенджерна комунікація одночасно розширює і ускладнює освітню взаємодію. З одного боку, студент

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

отримує швидкий доступ до інформації, може уточнити завдання, звернутися по допомогу до одногрупників або викладача, долучитися до обговорення, отримати нагадування про дедлайн. З іншого боку, той самий канал створює постійний потік сигналів, який підвищує когнітивне навантаження, змушує перемикатися між темами, розмиває межу між навчальним і приватним часом, формує очікування постійної доступності та може спричиняти цифрову втому. Саме тому психологічний аналіз месенджерів має виходити за межі простого питання «зручно чи незручно» і розглядати їх як середовище, що впливає на увагу, саморегуляцію, мотивацію, групову динаміку, відчуття належності та переживання підтримки. В сучасній дистанційній освіті важливо не просто створити груповий чат, а визначити, які типи повідомлень мають розміщуватися в чаті, які – в каналі оголошень, які – в LMS або електронній пошті, як закріплювати ключову інформацію, як регламентувати відповіді, як відокремлювати неформальне спілкування від формального, як запобігати конфліктам і як підтримувати студентів, які поступово зникають із комунікативного поля.

Дослідження синхронного й асинхронного електронного навчання підкреслюють, що різні формати взаємодії мають різні психологічні функції: синхронність підтримує ефект присутності, тоді як асинхронність створює умови для гнучкості, саморегуляції та обдуманої відповіді [2].

Текстова взаємодія в месенджерах залишає цифрові сліди: частотність повідомлень, інтенсивність реакцій, повторювані запити, емоційно забарвлені формулювання, сигнали невпевненості, прохання про допомогу, конфліктні висловлювання, ознаки ізоляції або втрати залученості. Методи NLP можуть допомогти виявляти такі патерни на рівні агрегованого аналізу, не перетворюючи їх на автоматизовані діагнози. В цьому полягає принципова етична межа: ШІ може позначити комунікативний ризик, але не має самостійно оцінювати особистість студента, ставити психологічний висновок або приймати рішення щодо втручання.

Особливо важливою є проблема студентської залученості. Дослідження ставлення студентів до онлайн-навчання показують, що мотивація й залученість залежать не лише від змісту курсу, а й від того, як студент сприймає середовище навчання, наскільки воно зрозуміле, підтримувальне, соціально насичене та кероване [3]. В месенджерах ці параметри набувають конкретного вигляду: чи зрозуміло студенту, де шукати дедлайн; чи не загубилося завдання серед неформальних повідомлень; чи може студент безпечно поставити питання; чи відчуває він, що його повідомлення отримує відповідь; чи не перетворюється чат на джерело додаткової тривоги. Тому месенджер є не лише каналом передачі інформації, а й психологічним індикатором якості навчальної взаємодії.

Проблема дезалучення студентів в онлайн-курсах також пов’язана з комунікацією. Сучасні дослідження доводять, що незадоволеність онлайн-середовищем, відволікання, кібербайдикування та низька саморегуляція можуть передбачати вихід студента з активної навчальної участі [4]. В месенджерах це

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

може проявлятися як відмова читати повідомлення, вимкнення сповіщень, реакція лише на термінові дедлайни, уникання групових обговорень, пасивність у спільних проєктах або різке зниження частоти звернень. Для викладача такі процеси часто стають помітними запізно, коли студент уже втратив темп навчання. NLP-аналіз може допомогти виявляти ранні комунікативні сигнали, однак тільки за умови, що його результати інтерпретуються фахівцем і використовуються для підтримки, а не для санкцій.

Соціалізація студентів у дистанційній освіті є ще одним практично важливим виміром. Онлайн-навчання може зменшувати спонтанні контакти, випадкові розмови, неформальне уточнення складних питань після заняття, що впливає на групову належність і взаємну підтримку. Дослідження впливу дистанційної освіти на соціалізацію студентів вказують, що віддалений формат здатен змінювати якість соціальних зв'язків, а отже, потребує спеціально організованих комунікаційних практик [5]. Месенджери частково компенсують цю втрату, однак без правил вони можуть одночасно підтримувати й руйнувати соціальну взаємодію: активні студенти отримують більше видимості, пасивні – залишаються непоміченими, конфлікти – швидше поширюються, а важлива інформація – втрачається в потоці.

З огляду на це, актуальним є завдання створення психологічно обґрунтованої моделі використання месенджерів у навчанні. Така модель має включати регламентацію повідомлень, тематичне структурування чатів, канали оголошень, закріплені матеріали, використання чат-ботів для FAQ і нагадувань, правила етичної взаємодії, а також можливості автоматизованого, але обмеженого NLP-аналізу текстової комунікації. Метою є не тотальний моніторинг студентів, а зменшення хаосу, підвищення зрозумілості навчального середовища, посилення психологічної безпеки та підтримка тих студентів, чиї повідомлення або комунікативна поведінка свідчать про труднощі.

Отже, поставлена проблема має міждисциплінарний характер. Вона поєднує психологію освіти, комунікативістику, цифрову педагогіку, NLP, етику штучного інтелекту та практику організації онлайн-курсів. Її зв'язок із важливими практичними завданнями полягає в потребі створити зрозумілі, безпечні й ефективні канали взаємодії у вищій освіті. Її наукова значущість полягає в тому, що месенджерна комунікація може бути досліджена не лише як соціотехнічний інструмент, а й як психологічно насичене текстове середовище, у якому проявляються залученість, саморегуляція, групова динаміка, стрес, перевантаження та потреба в підтримці.

Аналіз останніх досліджень. Сучасні дослідження онлайн-навчання показують, що психологічні аспекти дистанційної освіти не можуть бути зведені лише до технічної доступності платформ. В статті Н. Тавровецької та О. Вельдбрехт онлайн-навчання в українських університетах розглядається як складне явище, пов'язане з адаптацією студентів, зміною режимів взаємодії, переживанням суб'єктивного комфорту й необхідністю підтримки в умовах

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

цифрового середовища [1]. О. Берестоκ аналізує синхронні та асинхронні режими електронного навчання, акцентуючи увагу на їхніх стратегіях, методах і завданнях [2]. Це дослідження дозволяє концептуально розмежувати месенджерну комунікацію як переважно асинхронну, але таку, що може містити синхронні елементи через дзвінки, швидкі реакції та обговорення в реальному часі.

Для психологічного аналізу це розмежування принципове: асинхронність знижує тиск негайної відповіді, але водночас може створювати відчуття постійної незавершеності комунікативного процесу.

J. Ferrer та співавтори підкреслюють зв'язок між ставленням до онлайн-навчання, мотивацією та залученістю студентів [3], що дозволяє розглядати месенджери як чинник не лише організаційної зручності, а й суб'єктивного ставлення до навчального середовища. Якщо месенджерний простір сприймається як хаотичний, нав'язливий або неструктурований, він може знижувати мотивацію; якщо ж він структурований, підтримувальний і передбачуваний, він може сприяти залученості.

S. G. M. Akar досліджує причини дезалучення студентів з онлайн-курсів і показує значення незадоволеності, відволікання та кібербайдикування [4]. Ці результати дозволяють пояснити, чому в месенджерах виникає парадокс: канал створюється для підвищення оперативності, але надмірний потік повідомлень може стимулювати уникання. Студент, який не встигає обробляти цифровий потік, вимикає сповіщення або перестає реагувати на групові повідомлення, що знижує якість його участі в навчальному процесі.

Q. Liu, S. Geertshuis і R. Grainger аналізують вплив дистанційної освіти на соціалізацію студентів [5]. Для теми месенджерів це дослідження особливо значуще, оскільки студентські групові чати виконують функцію компенсації браку неформальної аудиторної взаємодії. Водночас цифрова соціалізація не тотожна живій: вона залежить від активності учасників, норм спілкування, видимості повідомлень, способів реагування та якості модерації.

Емпірично близькою до цієї теми є стаття O. Estrada Molina про вплив WhatsApp і Telegram на студентську залученість [6]. Дослідження показує, що освітнє використання месенджерів може підвищувати залученість через групові чати, взаємооцінювання, мультимедійний обмін і опитування. Однак ці ефекти не виникають автоматично: вони залежать від педагогічного дизайну, ролі викладача, чіткості завдань і способів організації взаємодії.

Огляд A. R. Masalimova та співавторів щодо мобільних застосунків миттєвого обміну повідомленнями в STEAM-освіті узагальнює міжнародні практики використання месенджерів для підтримки співпраці, обміну матеріалами, зворотного зв'язку та позааудиторної взаємодії [7]. Ця робота підтверджує, що месенджери стали частиною освітньої інфраструктури, але також демонструє потребу в методичних моделях, які б дозволили уникнути випадкового й надмірно неформального використання чатів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Окремий блок сучасних досліджень стосується освітніх чат-ботів і генеративного ШІ. N. F. Davar, M. A. A. Dewan і X. Zhang систематизують можливості та виклики AI-чатботів в освіті [8]. Вони підкреслюють, що такі системи можуть підтримувати індивідуалізацію навчання, відповідати на типові питання, зменшувати навантаження викладача, але водночас створюють ризики помилкових відповідей, залежності від автоматизованої підтримки та порушення приватності. Для месенджерної комунікації це відкриває перспективу інтеграції FAQ-ботів і аналітичних модулів, але за чітких етичних обмежень.

Міжнародні рекомендації UNESCO щодо генеративного ШІ в освіті та дослідженнях наголошують на необхідності регулювання, захисту прав людини, прозорості, підзвітності й педагогічної доцільності використання таких систем [9]. Ці принципи мають бути безпосередньо перенесені на NLP-аналіз студентських месенджерів. Аналіз текстової комунікації не може бути прихованим, необмеженим або каральним; студенти мають розуміти, які дані аналізуються, з якою метою і хто ухвалює рішення на основі результатів.

У рекомендаціях ВООЗ щодо етики та управління штучним інтелектом для здоров'я сформульовано принципи автономії людини, безпеки, прозорості, відповідальності, інклюзивності та стійкості [10]. Хоча освітня комунікація не є клінічною сферою, вона може містити психологічно чутливі дані. Тому використання NLP для виявлення ознак перевантаження, дистресу або кризових сигналів має розглядатися як високочутлива практика, що потребує мінімізації даних, обмеження доступу, експертної інтерпретації та відмови від автоматичного діагностування.

Дослідження LLM в сфері ментального здоров'я демонструють потенціал великих мовних моделей для аналізу текстових даних, але також підкреслюють ризики упередженості, неточності, галюцинацій, нестачі клінічно валідованих даних і небезпеку надмірної довіри до машинних висновків [11]. Для психології онлайн-навчання це означає, що LLM не можна використовувати як самостійного експерта, але їх можна залучати як інструмент попереднього узагальнення комунікативних патернів або формування пояснень для фахівця.

В роботі X. Xu та співавторів Mental-LLM показано можливості великих мовних моделей для прогнозування показників ментального здоров'я на основі онлайн-текстів [12]. Важливим є те, що якість моделей суттєво залежить від налаштування на конкретну задачу й тип даних. Це має пряме значення для месенджерів: тексти студентських чатів відрізняються від соціальних мереж, форумів або клінічних записів, тому моделі потребують адаптації, а результати не можна переносити без перевірки.

MentaLLaMA K. Yang та співавторів є прикладом інтерпретованого аналізу текстів у сфері ментального здоров'я, де модель не лише класифікує повідомлення, а й формує пояснення [13]. Для освітньої комунікації це важливо, оскільки педагог або психолог потребує не просто індикатора «ризик/немає ризику», а розуміння того, які саме мовні ознаки свідчать про напруження,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

демотивацію, ізоляцію або конфліктність. Проте пояснення моделі має бути допоміжним, а не остаточним судженням.

D. A. Scherbakov та співавтори аналізують застосування NLP до соціальних детермінантів здоров'я в дослідженнях ментального здоров'я [14]. Цей напрям допомагає розширити погляд на студентські повідомлення: вони можуть відображати не лише індивідуальні емоції, а й контекстуальні чинники – перевантаження навчанням, невизначеність дедлайнів, труднощі доступу до ресурсів, конфлікти в групі, брак підтримки.

Огляд B. G. Teferra та співавторів щодо скринінгу депресії засобами NLP демонструє, що мовні дані можуть містити індикатори психологічних станів, однак точність і етичність таких підходів залежать від якості даних, цілей використання й ролі фахівця [15]. У цій статті такі підходи не переносяться як клінічна діагностика, а використовуються ширше – як аргумент на користь аналізу текстових маркерів дистресу й потреби в підтримці в освітній комунікації.

Технологічно перспективним є підхід Retrieval-Augmented Generation (RAG), описаний P. Lewis та співавторами [16]. В месенджерному середовищі RAG може використовуватися для того, щоб AI-асистент або модуль підтримки не генерував відповідь лише з параметрів моделі, а спирався на затверджені правила курсу, етичний кодекс комунікації, FAQ, календар дедлайнів, контакти психологічної служби та методичні матеріали. Це зменшує ризик довільних рекомендацій.

Підхід ReAct, запропонований S. Yao та співавторами, поєднує міркування мовної моделі з використанням зовнішніх інструментів [17]. У контексті студентських месенджерів це може бути основою для системи, яка спочатку аналізує повідомлення, потім звертається до модулів класифікації тем, тональності або FAQ, а фінальне рішення залишає людині. Така архітектура відповідає принципу контрольованої підтримки, а не автономного втручання.

Нарешті, X. Feng та співавтори у систематичному огляді ефективності AI-чатботів для зменшення психічного дистресу серед підлітків і молодих дорослих показують, що чатботи можуть мати підтримувальний потенціал, але їхня ефективність залежить від дизайну, доказовості та меж застосування [18]. Для університетського месенджера це означає, що автоматизований бот може нагадати про дедлайн або запропонувати звернутися до тьютора, але не повинен імітувати повноцінну психологічну допомогу там, де потрібен фахівець.

Попри наявність зазначених досліджень, невирішеними залишаються кілька частин загальної проблеми. По-перше, недостатньо досліджено саме психологічну структуру студентської месенджерної комунікації: які повідомлення відображають залученість, а які – перевантаження; як відрізнити продуктивну активність від шуму; як виявити групову ізоляцію без порушення приватності. По-друге, бракує моделей інтеграції NLP в реальні освітні практики, де результати аналізу використовуються викладачем або психологом

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

етично й підтримувально. По-третє, недостатньо описано межі між корисним моніторингом комунікаційних ризиків і неприйнятним контролем студентів. Саме цим аспектам присвячена дана стаття.

Метою статті є теоретико-емпіричне обґрунтування месенджерів як психологічно значущого середовища онлайн-освітньої комунікації та визначення можливостей застосування NLP і штучного інтелекту для аналізу текстової взаємодії студентів. Стаття не розглядає ШІ як інструмент автоматичної психологічної діагностики, а трактує його як допоміжний засіб раннього виявлення комунікативних ризиків і підтримки рішень викладача, тьютора або психолога.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вихідним положенням дослідження є розуміння месенджера як середовища, у якому освітня комунікація набуває змішаного характеру. В межах одного цифрового простору студент може отримати формальне повідомлення про дедлайн, поставити неформальне питання одногрупникам, відреагувати емодзі на пояснення викладача, переслати файл, записати голосове повідомлення, взяти участь в опитуванні, прочитати суперечку щодо вимог до завдання або пропустити важливу інформацію через надмірну кількість повідомлень. Така багатофункціональність робить месенджери зручними, але психологічно складними. Вони не є нейтральним інструментом: їхній інтерфейс, швидкість повідомлень, формат сповіщень, наявність групових чатів і приватних діалогів впливають на поведінку учасників навчання.

Пропонується розглядати NLP/ШІ-аналіз студентської комунікації у чотирьох напрямах. Перший напрям – тематичний аналіз: виділення повторюваних питань, тем дедлайнів, проблем з інструкціями, запитів на додаткові матеріали. Другий – емоційно-комунікативний аналіз: виявлення повідомлень із маркерами тривоги, роздратування, невпевненості, перевантаження або потреби в підтримці. Третій – аналіз залученості: виявлення участі в обговореннях, реакцій на повідомлення, послідовності відповідей, а також поступового зниження активності. Четвертий – аналіз ризиків групової взаємодії: виявлення конфліктних фрагментів, домінування окремих учасників, ігнорування запитів, фрагментація дискусій.

Важливо підкреслити, що ці напрями не мають реалізовуватися як система прихованого стеження. Психологічно безпечне застосування NLP у месенджерах передбачає прозорі правила: студенти мають знати, що аналіз може проводитися лише для покращення організації курсу й підтримки комунікації; персональні дані мають мінімізуватися; результати мають подаватися на агрегованому рівні; будь-які індивідуальні висновки повинні перевірятися людиною; автоматичні рішення щодо оцінок, дисциплінарних дій або психологічного статусу є неприпустимими.

Запропонована модель передбачає (рис. 1), що вхідними даними є повідомлення з групових чатів, каналів, LMS-форумів або тематичних

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

обговорень. На першому етапі відбувається попередня обробка: очищення тексту, видалення технічних елементів, анонімізація, визначення мови, розділення навчальних і неформальних повідомлень. На другому етапі застосовуються NLP-модулі: класифікація тем, аналіз тональності, виявлення запитів про допомогу, аналіз повторюваних проблем, визначення інтенсивності обговорень. На третьому етапі результати узагальнюються у вигляді інтерпретації для викладача, тьютора або психолога.

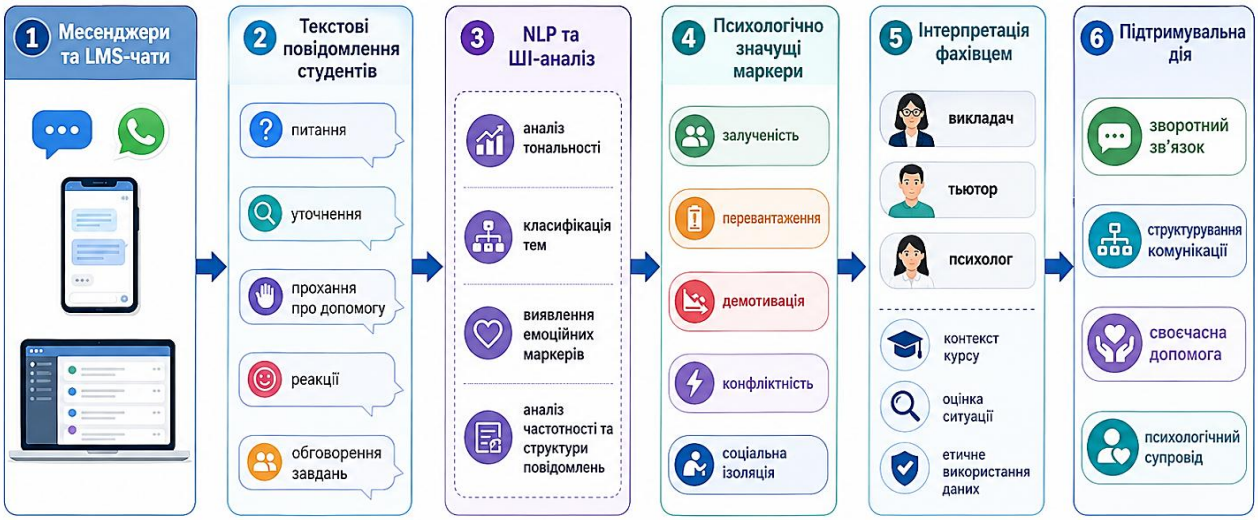

Рисунок 1. Концептуальна модель психологічного аналізу студентської комунікації в месенджерах засобами NLP та ШІ

Результатом такого аналізу може бути не повідомлення «студент має проблему», а зовсім інший тип висновку: «в групі зросла кількість уточнень щодо дедлайну», «після оголошення нового завдання з'явилася хвиля повідомлень із маркерами невизначеності», «частина студентів не отримує відповіді на запити», «обговорення перейшло в конфліктний тон», «є потреба в окремому поясненні вимог». Такий формат є психологічно коректнішим, бо фокусується на комунікативному середовищі, а не на патологізації індивіда.

Для практичної реалізації моделі важливо поєднати технологічні й організаційні рішення. Технологічно можуть використовуватися чат-боти, автоматичне тегування тем, пошук за закріпленими категоріями, нагадування про дедлайни, узагальнення довгих дискусій, генерація FAQ на основі повторюваних запитів. Організаційно потрібні правила: окремий канал для оголошень, окремий чат для обговорень, чіткі позначки тем, регламент часу відповіді, правила етичної взаємодії, відповідальний модератор або тьютор, механізм звернення до психологічної служби.

Психологічні маркери, які можуть виявлятися в текстовій комунікації, не слід розуміти як прямі діагностичні ознаки. В межах онлайн-навчання важливими є маркери навчальної демотивації («не розумію, навіщо це робити», «все одно не встигну»), перевантаження («забагато дедлайнів», «не можу

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

розібратися»), тривожності («я точно провалю», «боюся здати неправильно»), соціальної ізоляції («ніхто не відповідає», «я не в темі»), конфліктності («ви знову нічого не пояснили», «це несправедливо»), а також маркери потреби в підтримці («можна мені пояснити окремо», «я не справляюся»). Їхня цінність полягає не в автоматичній оцінці, а в можливості своєчасно змінити комунікацію.

Порівняно з традиційним педагогічним спостереженням, NLP-аналіз має перевагу в масштабі. Викладач може не помітити патерн у великому чаті, особливо якщо повідомлень багато. Алгоритм може підрахувати повторювані теми, показати піки активності, знайти запитання без відповідей, виявити фрагменти дискусії, що потребують модерації. Проте алгоритм не розуміє педагогічний контекст так, як викладач або психолог. Тому результат аналізу має бути сигналом для перевірки, а не готовим висновком.

На основі узагальнення матеріалів сучасних джерел можна сформулювати практичні принципи організації месенджерної комунікації (табл. 1).

Таблиця 1

Типи освітньої комунікації в месенджерах та їх психологічні особливості

Тип комунікації	**Учасники**	**Основні задачі**	**Психологічні переваги**	**Ризики**
Студент-студент	Одногрупники, учасники проєктних команд	Уточнення завдань, обмін матеріалами, взаємодопомога	Почуття належності, підтримка, швидке вирішення питань	Інформаційний шум, конфліктність, нерівномірна участь
Студент-викладач	Студент, викладач, асистент курсу	Зворотний зв’язок, уточнення дедлайнів, пояснення вимог	Оперативність, персоналізована підтримка, зниження невизначеності	Розмиті межі часу, надмірні очікування доступності
Студент-тьютор / навчальний офіс	Студенти, тьютори, адміністратори	Організаційні питання, розклад, документи, дедлайни	Передбачуваність, зменшення тривоги щодо процедур	Фрагментація каналів, втрата офіційної інформації
Груповий канал оголошень	Викладач / адміністратор -> група	Офіційні повідомлення, інструкції, ресурси	Чіткість, зменшення повторних питань	Ігнорування повідомлень, якщо канал перевантажений
Неформальний груповий чат	Студенти, іноді тьютор	Соціальна взаємодія, підтримка, обговорення досвіду	Соціальна присутність, емоційна підтримка	Змішування навчального й особистого простору

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Перший принцип – функціональне розмежування каналів: оголошення не мають губитися в дискусіях, а неформальна взаємодія не має блокувати доступ до інструкцій. Другий – передбачуваність: студенти мають знати, де ставити питання, коли очікувати відповідь, де шукати матеріали. Третій – мінімізація шуму: важливо уникати дублювання однакових повідомлень у багатьох каналах і надмірного використання термінових сповіщень. Четвертий – підтримка соціальної присутності: чат має залишати простір для взаємодопомоги, але не перетворюватися на джерело тиску. П'ятий принцип – етична модерація. Модератор або тьютор має не лише видаляти некоректні повідомлення, а й підтримувати конструктивний тон, узагальнювати дискусії, переносити конфліктні питання в приватний або формальний канал, заохочувати менш активних студентів до безпечної участі. Шостий принцип – технологічна підтримка без тотального контролю. Чат-боти й NLP-модулі можуть допомагати з FAQ, нагадуваннями, структуризацією матеріалів і агрегованими сигналами ризику, але не повинні замінювати людське розуміння ситуації (рис. 2).

Рисунок 2. Модель організації ефективної студентської комунікації в месенджерах

Окремо слід зазначити роль викладача. В месенджерному середовищі викладач стає не лише джерелом знань, а й організатором комунікаційного простору. Його повідомлення задають тон, структуру, рівень формальності й очікування щодо взаємодії. Якщо викладач відповідає фрагментарно, змінює правила без пояснення, використовує чат лише для термінових вимог або ігнорує питання, месенджер може стати джерелом напруження. Якщо ж викладач структуровано публікує інформацію, закріплює ключові повідомлення,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

періодично узагальнює дискусії й підтримує доброзичливий тон, чат стає ресурсом навчання.

З позиції психології групової динаміки месенджер також може бути індикатором ролей в студентській групі. Одні студенти беруть на себе роль неформальних координаторів, інші – експертів з пошуку інформації, треті – мовчазних читачів, четверті – критиків або ініціаторів дискусій. NLP може допомогти побачити нерівномірність участі, однак інтерпретація цих ролей має бути обережною. Пасивність не завжди є проблемою; активність не завжди є продуктивною; конфлікт не завжди є негативним, якщо він веде до уточнення правил і кращого розуміння завдання.

Для психологічного супроводу онлайн-навчання важливо, щоб месенджерна комунікація не була ізольована від інших каналів. Вона має бути інтегрована з LMS, електронною поштою, відеоконференціями, календарем курсу й офіційними документами. Якщо месенджер використовується як єдине джерело всіх рішень, виникає ризик втрати формальності й юридичної визначеності. Якщо ж він використовується як швидкий шар взаємодії поверх структурованого навчального середовища, його психологічна ефективність зростає.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що головний науковий результат полягає в переорієнтації аналізу месенджерів з техніко-функціонального рівня на психологічно-комунікативний. Месенджер не просто «допомагає спілкуватися»; він формує специфічний режим уваги, участі, соціальної видимості, взаємної підтримки й переживання навчального середовища. NLP і ШІ, у свою чергу, не мають підміняти педагогічну або психологічну оцінку, але можуть зробити приховані комунікативні патерни помітнішими для фахівця. Саме в цьому поєднанні – структурованої організації месенджерів, психологічного розуміння студентської взаємодії та обережного застосування NLP – полягає практична цінність запропонованого підходу.

Висновки. Таким чином, месенджери в сучасному онлайн-навчанні слід розглядати не лише як технічний канал оперативного обміну повідомленнями, а й як повноцінне психологічно значуще середовище студентської взаємодії. Вони впливають на те, як студенти отримують інформацію, ставлять запитання, координують групову роботу, переживають соціальну присутність, реагують на дедлайни, справляються з невизначеністю та вибудовують зв’язок із викладачем або тьютором. Це є важливим для психології освіти, оскільки якість цифрової комунікації безпосередньо пов’язана з увагою, залученістю, саморегуляцією й відчуттям підтримки в онлайн-середовищі. Ефективність месенджерів визначається не самим фактом їх використання, а якістю комунікаційного дизайну: структурою каналів, регламентами, роллю модератора, способом закріплення інформації та психологічною безпекою групи.

Перспективи подальших розвідок полягають у проведенні емпіричних досліджень на реальних анонімізованих корпусах студентських повідомлень з українських онлайн-курсів. Доцільно порівняти різні типи месенджерних

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

просторів: груповий чат, канал оголошень, LMS-форум, чат з тьютором, чат проєктної команди. Також перспективним є створення етичного протоколу використання ШІ в освітній комунікації, який би регламентував згоду студентів, анонімізацію, межі аналізу, відповідальність фахівців і заборону автоматизованих санкцій.

Подальші дослідження мають бути міждисциплінарними й поєднувати психологічну експертизу, педагогічний дизайн, аналіз даних, NLP, кібербезпеку й етику штучного інтелекту. Лише за такої умови месенджери можуть розглядатися не як хаотичний допоміжний канал, а як кероване, підтримувальне й психологічно безпечне середовище онлайн-освітньої комунікації.

Література

1. Tavrovetska, N., & Veldbrekht, O. (2023). Psychological aspects of online learning implementation at Ukrainian universities. *Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series "Pedagogy and Psychology", 9*(2), 38–47. https://doi.org/10.52534/msu-pp2.2023.38

2. Berestok, O. V. (2021). Synchronous and asynchronous e-learning modes: Strategies, methods, objectives. *Engineering and Educational Technologies, 9*(1), 19–27. https://doi.org/10.30929/2307-9770.2021.09.01.02

3. Ferrer, J., Ringer, A., Saville, K., Parris, M. A., & Kashi, K. (2022). Students' motivation and engagement in higher education: The importance of attitude to online learning. *Higher Education, 83*, 317–338. https://doi.org/10.1007/s10734-020-00657-5

4. Akar, S. G. M. (2024). Why do students disengage from online courses? *The Internet and Higher Education, 62*, Article 100948. https://doi.org/10.1016/j.iheduc.2024.100948

5. Liu, Q., Geertshuis, S., & Grainger, R. (2024). The impact of distance education on the socialization of college students. *BMC Psychology, 12*, Article 312. https://doi.org/10.1186/s40359-024-01796-7

6. Estrada Molina, O. (2022). The effects of WhatsApp and Telegram on student engagement: An analysis from the mixed-methods approach. *Education Research International, 2022*, Article 2881404. https://doi.org/10.1155/2022/2881404

7. Masalimova, A. R., Zheltukhina, M. R., Sergeeva, O. V., Sokolova, N. L., Sizova, Z. M., & Kochneva, L. V. (2025). Mobile instant messaging applications in STEAM education: Scoping review. *Online Journal of Communication and Media Technologies, 15*(4), Article e202534. https://doi.org/10.30935/ojcmt/17425

8. Davar, N. F., Dewan, M. A. A., & Zhang, X. (2025). AI chatbots in education: Challenges and opportunities. *Information, 16*(3), Article 235. https://doi.org/10.3390/info16030235

9. Miao, F., & Holmes, W. (2023). *Guidance for generative AI in education and research*. UNESCO. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000386693

10. World Health Organization. (2021). *Ethics and governance of artificial intelligence for health: WHO guidance*. World Health Organization. https://www.who.int/publications/i/item/9789240029200

11. Guo, Z., Lai, A., Thygesen, J. H., Farrington, J., Keen, T., Li, K., & Gkotsis, G. (2024). Large language models for mental health applications: Systematic review. *JMIR Mental Health, 11*, Article e57400. https://doi.org/10.2196/57400

12. Xu, X., Yao, B., Dong, Y., Gabriel, S., Yu, H., Hendler, J., Ghassemi, M., Dey, A. K., & Wang, D. (2024). Mental-LLM: Leveraging large language models for mental health prediction via online text data. *Proceedings of the ACM on Interactive, Mobile, Wearable and Ubiquitous Technologies, 8*(1), Article 31. https://doi.org/10.1145/3643540

ISSN 2786-4952 Online

13. Yang, K., Ji, S., Zhang, T., Xie, Q., Kuang, Z., & Ananiadou, S. (2024). MentaLLaMA: Interpretable mental health analysis on social media with large language models. In *Proceedings of the ACM Web Conference 2024* (pp. 4489–4500). Association for Computing Machinery. https://doi.org/10.1145/3589334.3648137

14. Scherbakov, D. A., Hubig, N. C., Lenert, L. A., Alekseyenko, A. V., & Obeid, J. S. (2025). Natural language processing and social determinants of health in mental health research: AI-assisted scoping review. *JMIR Mental Health, 12*, Article e67192. https://doi.org/10.2196/67192

15. Teferra, B. G., Rueda, A., Pang, H., Valenzano, R., Samavi, R., Krishnan, S., & Bhat, V. (2024). Screening for depression using natural language processing: Literature review. *Interactive Journal of Medical Research, 13*, Article e55067. https://doi.org/10.2196/55067

16. Lewis, P., Perez, E., Piktus, A., Petroni, F., Karpukhin, V., Goyal, N., Küttler, H., Lewis, M., Yih, W.-t., Rocktäschel, T., Riedel, S., & Kiela, D. (2020). Retrieval-augmented generation for knowledge-intensive NLP tasks. In H. Larochelle, M. Ranzato, R. Hadsell, M. F. Balcan, & H. Lin (Eds.), *Advances in Neural Information Processing Systems, 33* (pp. 9459–9474). Curran Associates. https://proceedings.neurips.cc/paper/2020/hash/6b493230205f780e1bc26945df7481e5-Abstract.html

17. Yao, S., Zhao, J., Yu, D., Du, N., Shafran, I., Narasimhan, K., & Cao, Y. (2023). ReAct: Synergizing reasoning and acting in language models. In *Proceedings of the 11th International Conference on Learning Representations*. OpenReview. https://openreview.net/forum?id=WE_vluYUL-X

18. Feng, X., Li, L., Zhang, J., Liu, Y., Zhang, Y., Zhao, Y., & Wang, Y. (2025). The effectiveness of AI chatbots in alleviating mental distress and promoting health behaviors among adolescents and young adults: Systematic review and meta-analysis. *Journal of Medical Internet Research, 27*, Article e79850. https://doi.org/10.2196/79850

References

1. Tavrovetska, N., & Veldbrekht, O. (2023). Psychological aspects of online learning implementation at Ukrainian universities. *Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series "Pedagogy and Psychology", 9*(2), 38–47. https://doi.org/10.52534/msu-pp2.2023.38

2. Berestok, O. V. (2021). Synchronous and asynchronous e-learning modes: Strategies, methods, objectives. *Engineering and Educational Technologies, 9*(1), 19–27. https://doi.org/10.30929/2307-9770.2021.09.01.02

3. Ferrer, J., Ringer, A., Saville, K., Parris, M. A., & Kashi, K. (2022). Students' motivation and engagement in higher education: The importance of attitude to online learning. *Higher Education, 83*, 317–338. https://doi.org/10.1007/s10734-020-00657-5

4. Akar, S. G. M. (2024). Why do students disengage from online courses? *The Internet and Higher Education, 62*, Article 100948. https://doi.org/10.1016/j.iheduc.2024.100948

5. Liu, Q., Geertshuis, S., & Grainger, R. (2024). The impact of distance education on the socialization of college students. *BMC Psychology, 12*, Article 312. https://doi.org/10.1186/s40359-024-01796-7

6. Estrada Molina, O. (2022). The effects of WhatsApp and Telegram on student engagement: An analysis from the mixed-methods approach. *Education Research International, 2022*, Article 2881404. https://doi.org/10.1155/2022/2881404

7. Masalimova, A. R., Zheltukhina, M. R., Sergeeva, O. V., Sokolova, N. L., Sizova, Z. M., & Kochneva, L. V. (2025). Mobile instant messaging applications in STEAM education: Scoping review. *Online Journal of Communication and Media Technologies, 15*(4), Article e202534. https://doi.org/10.30935/ojcmt/17425

8. Davar, N. F., Dewan, M. A. A., & Zhang, X. (2025). AI chatbots in education: Challenges and opportunities. *Information, 16*(3), Article 235. https://doi.org/10.3390/info16030235

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

9. Miao, F., & Holmes, W. (2023). *Guidance for generative AI in education and research*. UNESCO. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000386693

10. World Health Organization. (2021). *Ethics and governance of artificial intelligence for health: WHO guidance*. World Health Organization. https://www.who.int/publications/i/item/9789240029200

11. Guo, Z., Lai, A., Thygesen, J. H., Farrington, J., Keen, T., Li, K., & Gkotsis, G. (2024). Large language models for mental health applications: Systematic review. *JMIR Mental Health, 11*, Article e57400. https://doi.org/10.2196/57400

12. Xu, X., Yao, B., Dong, Y., Gabriel, S., Yu, H., Hendler, J., Ghassemi, M., Dey, A. K., & Wang, D. (2024). Mental-LLM: Leveraging large language models for mental health prediction via online text data. *Proceedings of the ACM on Interactive, Mobile, Wearable and Ubiquitous Technologies, 8*(1), Article 31. https://doi.org/10.1145/3643540

13. Yang, K., Ji, S., Zhang, T., Xie, Q., Kuang, Z., & Ananiadou, S. (2024). MentaLLaMA: Interpretable mental health analysis on social media with large language models. In *Proceedings of the ACM Web Conference 2024* (pp. 4489–4500). Association for Computing Machinery. https://doi.org/10.1145/3589334.3648137

14. Scherbakov, D. A., Hubig, N. C., Lenert, L. A., Alekseyenko, A. V., & Obeid, J. S. (2025). Natural language processing and social determinants of health in mental health research: AI-assisted scoping review. *JMIR Mental Health, 12*, Article e67192. https://doi.org/10.2196/67192

15. Teferra, B. G., Rueda, A., Pang, H., Valenzano, R., Samavi, R., Krishnan, S., & Bhat, V. (2024). Screening for depression using natural language processing: Literature review. *Interactive Journal of Medical Research, 13*, Article e55067. https://doi.org/10.2196/55067

16. Lewis, P., Perez, E., Piktus, A., Petroni, F., Karpukhin, V., Goyal, N., Küttler, H., Lewis, M., Yih, W.-t., Rocktäschel, T., Riedel, S., & Kiela, D. (2020). Retrieval-augmented generation for knowledge-intensive NLP tasks. In H. Larochelle, M. Ranzato, R. Hadsell, M. F. Balcan, & H. Lin (Eds.), *Advances in Neural Information Processing Systems, 33* (pp. 9459–9474). Curran Associates. https://proceedings.neurips.cc/paper/2020/hash/6b493230205f780e1bc26945df7481e5-Abstract.html

17. Yao, S., Zhao, J., Yu, D., Du, N., Shafran, I., Narasimhan, K., & Cao, Y. (2023). ReAct: Synergizing reasoning and acting in language models. In *Proceedings of the 11th International Conference on Learning Representations*. OpenReview. https://openreview.net/forum?id=WE_vluYUL-X

18. Feng, X., Li, L., Zhang, J., Liu, Y., Zhang, Y., Zhao, Y., & Wang, Y. (2025). The effectiveness of AI chatbots in alleviating mental distress and promoting health behaviors among adolescents and young adults: Systematic review and meta-analysis. *Journal of Medical Internet Research, 27*, Article e79850. https://doi.org/10.2196/79850

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 17.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.923.2.3.36

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4136-4146

Бабчук Олена Григоріївна кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри психології і педагогіки, Одеський державний університет внутрішніх справ, Одеса, https://orcid.org/0000-0001-5712-909X

ПСИХОСОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ У СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ

Анотація. У статті розглядаються особливості соціальної роботи та психосоціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб із числа медичних працівників в умовах сучасних суспільних трансформацій, спричинених повномасштабною війною в Україні. Особлива увага приділяється медичним працівникам як специфічній соціально-професійній групі, що одночасно зазнала негативного впливу воєнних подій та продовжує виконувати важливі функції у сфері охорони здоров'я.

Проаналізовано соціально-економічні та психологічні труднощі, з якими стикаються медичні працівники-ВПО у процесі адаптації до нових умов життя та професійної діяльності. Визначено, що на їхній психологічний стан впливають численні стресогенні чинники, серед яких втрата житла, порушення соціальних зв'язків, професійна невизначеність, високий рівень емоційного навантаження та ризик виникнення посттравматичних психологічних реакцій. Наголошується, що зазначені фактори позначаються на професійній ефективності медичних працівників і зумовлюють потребу в системній соціальній та психологічній підтримці.

У роботі висвітлено основні механізми соціальної допомоги та інтеграції внутрішньо переміщених осіб в Україні, зокрема державні програми підтримки, діяльність міжнародних гуманітарних організацій і ініціативи громадянського суспільства.

Значну увагу приділено питанням працевлаштування медичних працівників, забезпечення житлом, надання соціальних гарантій та організації психологічної реабілітації.

Також здійснено порівняльний аналіз систем соціальної підтримки України та Франції. Встановлено, що українська система соціального захисту переважно орієнтована на кризове реагування та мобілізацію ресурсів, тоді як французька модель характеризується стабільністю інституційної підтримки та розвиненими механізмами соціальної інтеграції.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи, адаптація, медичні працівники, соціальна робота, стрес, допомога, психосоціальна підтримка, система охорони здоров'я, соціальна інтеграція.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Babchuk Olena Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Psychology and Pedagogy of the Odesa State University of Internal Affairs, Odesa, https://orcid.org/0000-0001-5712-909X

PSYCHOSOCIAL ADAPTATION OF INTERNALLY DISPLACED MEDICAL WORKERS IN THE SOCIAL SUPPORT SYSTEM

Abstract. The article examines the features of social work and psychosocial support for internally displaced persons among medical workers in the context of modern social transformations caused by the full-scale war in Ukraine. Special attention is paid to medical workers as a specific socio-professional group that has simultaneously been negatively affected by military events and continues to perform important functions in the field of health care. The socio-economic and psychological difficulties faced by IDP medical workers in the process of adaptation to new living conditions and professional activities were analyzed. It was determined that their psychological state is influenced by numerous stressors, including loss of housing, disruption of social ties, professional uncertainty, high levels of emotional stress, and the risk of post-traumatic psychological reactions. It is emphasized that these factors affect the professional efficiency of medical workers and determine the need for systemic social and psychological support.

The paper highlights the main mechanisms of social assistance and integration of internally displaced persons in Ukraine, in particular, state support programs, the activities of international humanitarian organizations and civil society initiatives. Considerable attention is paid to the issues of employment of medical workers, provision of housing, provision of social guarantees and organization of psychological rehabilitation. A comparative analysis of the social support systems of Ukraine and France was also carried out. It was found that the Ukrainian social protection system is mainly focused on crisis response and resource mobilization, while the French model is characterized by the stability of institutional support and developed mechanisms of social integration.

Keywords: internally displaced persons, adaptation, medical workers, social work, stress, assistance, psychosocial support, healthcare system, social integration

Постановка проблеми. Повномасштабна війна в Україні спричинила масштабні гуманітарні наслідки, серед яких однією з найгостріших проблем стало масове внутрішнє переміщення населення. Значна кількість громадян була змушена залишити свої домівки та переїхати до більш безпечних регіонів країни. Особливу категорію серед внутрішньо переміщених осіб становлять медичні працівники. Їхнє переміщення має подвійний характер: з одного боку, вони виступають як постраждала соціальна група, яка потребує державної та соціальної підтримки, а з іншого як ключовий професійний ресурс системи охорони здоров’я.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У сучасних умовах система охорони здоров'я України зазнає значного навантаження через зростання кількості пацієнтів, руйнування медичної інфраструктури та нестачу медичного персоналу у деяких регіонах. Переміщення медичних працівників створює нові виклики, пов'язані з їх професійною адаптацією, інтеграцією у нові колективи та забезпеченням належних умов праці.

Аналіз останніх досліджень. Проблематика внутрішнього переміщення населення активно досліджується українськими та зарубіжними науковцями. У сучасних наукових працях значна увага приділяється питанням соціальної та психологічної адаптації внутрішньо переміщених осіб, їх інтеграції у нове соціальне середовище, організації психологічної підтримки, а також удосконаленню механізмів соціального захисту.

Наукові дослідження охоплюють різні аспекти життєдіяльності внутрішньо переміщених осіб, зокрема проблеми смислоутворення, переживання тривоги та емоційної напруги, особливості соціально-психологічної адаптації, а також труднощі формування довіри у міжособистісних і суспільних взаєминах. Окремо акцентується увага на необхідності нормативно-правового визначення категорій «вимушені переселенці» та «внутрішньо переміщені особи».

Водночас низка досліджень присвячена аналізу впливу воєнних подій на систему охорони здоров'я та професійну діяльність медичних працівників. Проте проблема соціально-психологічної підтримки внутрішньо переміщених медичних працівників і надалі залишається недостатньо розробленою у сучасному науковому дискурсі.

Метою статті є теоретичний аналіз особливостей психосоціальної адаптації внутрішньо переміщених медичних працівників у системі соціальної підтримки, визначення основних соціально-психологічних труднощів їх адаптації до нових умов життєдіяльності та професійної діяльності, а також обґрунтування напрямів удосконалення механізмів соціальної та психологічної допомоги в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Повномасштабна війна в Україні спричинила глибоку гуманітарну кризу та стала причиною масового внутрішнього переміщення населення. Мільйони людей були змушені покинути свої домівки та переїхати до більш безпечних регіонів держави. Унаслідок цього внутрішньо переміщені особи опинилися в умовах різких життєвих змін, пов'язаних із втратою житла, звичного соціального середовища, професійної стабільності та звичних умов життя.

Воєнні події суттєво вплинули і на сферу охорони здоров'я. Значна кількість медичних працівників була змушена залишити місця проживання та професійної діяльності.

За інформацією Міністерства охорони здоров'я України, тисячі лікарів, медичних сестер та інших працівників медичної сфери продовжили професійну діяльність у нових регіонах країни після вимушеного переміщення.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Станом на 2025–2026 роки в Україні зареєстровано близько 4,6 мільйона внутрішньо переміщених осіб. Значна частина ВПО зосереджена у центральних та західних областях країни, що зумовлено відносно безпековою ситуацією та наявністю розвиненої соціальної інфраструктури. Найбільша кількість внутрішньо переміщених осіб проживає у Дніпропетровській, Харківській, Київській та Львівській областях. Така концентрація населення створює додаткове навантаження на системи охорони здоров'я, освіти та соціального забезпечення в цих регіонах [8].

Демографічна структура внутрішньо переміщених осіб характеризується переважанням жінок, дітей та осіб працездатного віку, що формує специфічні запити та потреби у сфері соціальної політики й соціального захисту.

Переміщення медичних працівників має неоднозначний вплив на систему охорони здоров'я. З одного боку, воно сприяє перерозподілу кадрових ресурсів та частково компенсує дефіцит медичних фахівців у регіонах із підвищеним навантаженням на медичні заклади. З іншого боку, адаптація медичних працівників до нових умов професійної діяльності та інтеграція у нові колективи нерідко супроводжуються суттєвими психологічними труднощами.

Для багатьох медиків переміщення означає не лише зміну місця роботи, але й втрату звичного соціального середовища, професійних зв'язків та стабільності. Такі обставини можуть негативно впливати на їхній психологічний стан та ефективність професійної діяльності.

Одним із найскладніших аспектів адаптації внутрішньо переміщених медичних працівників є подолання соціально-економічних труднощів. Втрата житла, необхідність пошуку нового місця проживання, фінансова нестабільність та додаткові витрати, пов'язані з облаштуванням побуту, створюють значне навантаження на медичних працівників [1].

Особливо складною є ситуація для тих фахівців, які були змушені переїжджати разом із родинами. У таких випадках виникають додаткові проблеми, пов'язані з працевлаштуванням членів сім'ї, організацією навчання дітей та адаптацією до нового соціального середовища.

Важливим компонентом соціальної адаптації виступає професійна інтеграція у нових медичних закладах. Попри високий попит на медичні кадри, процес працевлаштування нерідко супроводжується певними труднощами, серед яких адаптація до нових організаційних структур, внутрішніх правил медичних установ та змінених умов професійної діяльності [3].

Однією з найбільш актуальних проблем залишається забезпечення житлом. Значна частина медичних працівників змушена проживати у тимчасових місцях перебування або орендувати житло, що посилює фінансове навантаження та ускладнює процес стабілізації життєвих умов.

Суттєвим викликом є також професійна адаптація у нових медичних установах. Незважаючи на високий рівень затребуваності медичних фахівців, їх інтеграція у нові колективи часто супроводжується бюрократичними

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

труднощами, відмінностями у внутрішніх регламентах медичних закладів та необхідністю пристосування до нових професійних вимог і стандартів діяльності.

Важливим чинником адаптації є також зміна соціального середовища. Вимушене переміщення нерідко супроводжується порушенням звичних соціальних зв'язків, що може зумовлювати почуття самотності, соціальної ізоляції та труднощі соціальної адаптації.

Психологічний стан внутрішньо переміщених медичних працівників є одним із визначальних факторів, що впливають на ефективність їхньої професійної діяльності та загальну якість життя. Вимушене переселення, переживання воєнних подій, розлука з близькими людьми та невизначеність майбутнього здатні викликати широкий спектр негативних психологічних реакцій [6].

Серед найбільш поширених психологічних проявів у медичних працівників-ВПО спостерігаються підвищена тривожність, емоційна нестабільність, хронічна втома, порушення сну та зниження професійної мотивації. Особливої уваги потребує проблема посттравматичного стресового розладу, який може розвиватися у осіб, що пережили психотравмувальні події. Підвищений ризик виникнення посттравматичного стресового розладу характерний для медичних працівників, які працювали у прифронтових районах або надавали допомогу постраждалим внаслідок бойових дій [4].

Однією з найбільш актуальних психологічних проблем у професійному середовищі медиків є синдром професійного вигорання. Цей стан проявляється поступовим емоційним виснаженням, зниженням професійної зацікавленості та відчуттям безсилля перед постійними професійними та емоційними навантаженнями.

В умовах війни ризик розвитку професійного вигорання серед медичних працівників суттєво зростає. Медики змушені виконувати професійні обов'язки в ситуаціях підвищеного психоемоційного навантаження, обмеженості ресурсів та постійної взаємодії з пацієнтами, які пережили травматичні події.

Основними проявами професійного вигорання є емоційне виснаження, деперсоналізація у взаємодії з пацієнтами, а також зниження відчуття професійної ефективності та результативності діяльності. Для внутрішньо переміщених медичних працівників ці прояви можуть посилюватися додатковими стресовими чинниками, пов'язаними з адаптацією до нового соціального та професійного середовища.

Особливе місце серед психологічних проблем медичних працівників посідає феномен вторинної травматизації. Він виникає внаслідок тривалого контакту з людьми, які пережили психотравмувальні події, зокрема поранення, втрату близьких або руйнування житла [6].

Постійне емоційне включення у переживання пацієнтів може призводити до накопичення психологічного напруження та емоційного виснаження. У довготривалій перспективі це здатне спричинити розвиток депресивних станів,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

зниження професійної задоволеності та погіршення загального психоемоційного стану медичних працівників.

У зв'язку з цим важливого значення набуває розвиток системи психосоціальної підтримки медиків-ВПО. Комплексна допомога може включати індивідуальне психологічне консультування, групову психотерапевтичну роботу, тренінги зі стресостійкості, а також програми професійної та психологічної реабілітації.

Психологічна допомога спрямована на зниження рівня тривожності, відновлення емоційної рівноваги, розвиток навичок психологічної саморегуляції та підвищення професійної стійкості особистості. Важливу роль у забезпеченні такої підтримки відіграють як державні установи, так і міжнародні гуманітарні організації. Особливого значення психологічна підтримка набуває для медичних працівників, які щоденно взаємодіють із пацієнтами, що постраждали внаслідок воєнних дій, та зазнають підвищеного емоційного навантаження [7].

Система соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб в Україні охоплює комплекс державних програм і механізмів допомоги. Важливими складовими цієї системи є соціальні виплати, гуманітарна підтримка, забезпечення базових потреб населення, а також програми працевлаштування та професійної адаптації [3].

Поряд із державними структурами вагомий внесок у підтримку внутрішньо переміщених осіб здійснюють міжнародні організації та благодійні фонди. Їхня діяльність спрямована на реалізацію програм психологічної допомоги, професійної реінтеграції, соціальної адаптації та психосоціальної підтримки населення.

Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в умовах війни має кризово-орієнтований характер і потребує швидкої координації ресурсів державних структур, міжнародних організацій та громадських ініціатив. Особливо вразливою категорією є медичні працівники, які, перебуваючи у статусі ВПО, продовжують здійснювати професійну діяльність в умовах постійного психоемоційного напруження.

Для кращого розуміння психологічного стану внутрішньо переміщених медичних працівників важливим є звернення до сучасних теорій стресу, адаптації та резильєнтності.

У психологічній науці стрес розглядається як складний психофізіологічний стан, що виникає під впливом кризових подій, значущих життєвих змін або екстремальних умов існування [5].

Однією з базових концепцій є теорія стресу Ганс Сельє, у межах якої стрес трактується як універсальна реакція організму на зовнішні або внутрішні загрози. Учений виокремив три основні стадії адаптаційного процесу: тривоги, опору та виснаження. В умовах тривалого воєнного напруження медичні працівники нерідко перебувають у стані хронічного стресу, що підвищує ризик емоційного виснаження та професійного вигорання.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Вагоме значення для пояснення психологічних реакцій особистості має також когнітивна теорія стресу Річард Лазарус, відповідно до якої рівень стресу залежить від індивідуальної оцінки ситуації людиною. Якщо подія сприймається як небезпечна, неконтрольована або загрозлива, психологічне напруження суттєво посилюється. Для медичних працівників-ВПО джерелами такого стресу можуть бути загроза безпеці, невизначеність майбутнього, зміна соціального оточення та висока професійна відповідальність.

У сучасній психологічній науці важливе місце займає поняття резильєнтності, яке трактується як здатність особистості адаптуватися до несприятливих життєвих обставин, протидіяти стресовим впливам та відновлювати психологічну рівновагу після кризових подій. Для медичних працівників резильєнтність має особливе значення, адже їх професійна діяльність пов'язана з високим рівнем емоційного навантаження та постійною відповідальністю. В умовах війни психологічна стійкість стає необхідною умовою збереження психічного здоров'я та професійної ефективності [9].

Формуванню резильєнтності сприяють різні чинники, серед яких важливе місце посідають соціальна підтримка, професійна мотивація, усвідомлення значущості власної діяльності, здатність до емоційної саморегуляції та використання конструктивних копінг-стратегій. Результати досліджень свідчать, що медичні працівники з високим рівнем психологічної стійкості легше адаптуються до нових умов життя та професійної діяльності, а також здатні зберігати ефективність роботи навіть у кризових ситуаціях.

Важливим компонентом психологічної адаптації є застосування копінг-стратегій, тобто способів подолання стресових ситуацій. У психологічній літературі виокремлюють кілька основних типів таких стратегій [6].

Проблемно-орієнтовані копінг-стратегії спрямовані на активне вирішення проблеми та пошук практичних способів виходу зі складної ситуації. Для медичних працівників це може проявлятися у професійному розвитку, пошуку нових можливостей працевлаштування, підвищенні кваліфікації або участі у професійних спільнотах.

Емоційно-орієнтовані копінг-стратегії пов'язані з регуляцією емоційного стану та зниженням психологічного напруження. До таких способів належать отримання психологічної підтримки, спілкування з близькими людьми, участь у групах підтримки, а також звернення за професійною психологічною допомогою.

У окремих випадках особистість може використовувати уникальні копінг-стратегії, які проявляються в уникненні проблемної ситуації або емоційному дистанціюванні від неї. Проте подібні способи реагування не завжди є ефективними у довготривалій перспективі, оскільки можуть ускладнювати процес психологічної адаптації та посилювати внутрішнє напруження.

Важливе значення у процесі адаптації внутрішньо переміщених медичних працівників має соціальна підтримка. Під соціальною підтримкою розуміють

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

систему міжособистісної взаємодії, яка забезпечує людині емоційну, інформаційну та практичну допомогу у складних життєвих обставинах.

Для медичних працівників-ВПО основними джерелами соціальної підтримки можуть бути сім'я та близьке оточення, професійні колеги, громадські організації, психологічні служби, а також державні програми соціальної допомоги.

Наявність стабільної системи соціальної підтримки сприяє зниженню рівня психологічного напруження, підвищенню стресостійкості та формуванню психологічної резильєнтності. Водночас система соціальної підтримки в Україні функціонує переважно в умовах кризового реагування, коли держава змушена оперативно мобілізовувати ресурси для забезпечення базових потреб населення, зокрема фінансової допомоги, гуманітарної підтримки та сприяння працевлаштуванню внутрішньо переміщених осіб [1].

Особливу категорію серед внутрішньо переміщених осіб становлять медичні працівники, чисельність яких перевищує 4600 осіб. До цієї групи належать лікарі, середній медичний персонал та працівники допоміжних медичних служб. Специфіка соціального становища медичних працівників полягає в тому, що вони одночасно є особами, які постраждали від наслідків війни, і водночас залишаються важливими суб'єктами системи охорони здоров'я, продовжуючи виконувати суспільно значущі професійні обов'язки. Поєднання статусу внутрішньо переміщеної особи та високого рівня професійної відповідальності спричиняє значне психоемоційне навантаження, посилює професійний стрес і підвищує ризик розвитку емоційного вигорання.

Соціально-психологічні труднощі медичних працівників із числа внутрішньо переміщених осіб умовно поділяються на три основні групи [8]:

Першу групу становлять соціальні конфлікти, які виникають у процесі інтеграції до нових трудових колективів і системи охорони здоров'я. Вони можуть бути пов'язані з конкуренцією за робочі місця, відмінностями в організаційній культурі медичних закладів, а також необхідністю адаптації до нових управлінських підходів і професійних вимог.

До другої групи належать психологічні конфлікти, зумовлені наслідками пережитого воєнного досвіду. Найбільш поширеними серед них є посттравматичні стресові реакції, тривожні та депресивні стани, емоційне виснаження, а також вторинна травматизація, що виникає внаслідок постійної роботи з пацієнтами, які пережили травматичні події.

Третю групу складають професійні конфлікти, пов'язані зі зміною умов професійної діяльності. Вони проявляються у необхідності адаптації до нових клінічних протоколів, відмінностей у стандартах медичної практики між регіонами, а також у професійному перевантаженні через дефіцит медичних кадрів.

Українська модель соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами має кризово-мобілізаційний характер і функціонує в умовах воєнного стану.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Основними суб'єктами її реалізації є Міністерство соціальної політики України, Міністерство охорони здоров'я України, органи місцевого самоврядування, міжнародні організації, зокрема UNHCR, UNICEF, Міжнародний Червоний Хрест, а також численні волонтерські ініціативи.

Основними напрямами підтримки внутрішньо переміщених осіб є надання фінансової допомоги, забезпечення тимчасовим житлом, гуманітарна підтримка, доступ до медичних послуг, психологічна та психосоціальна допомога, а також реалізація програм працевлаштування і професійної перекваліфікації.

Серед основних недоліків сучасної системи підтримки внутрішньо переміщених осіб виокремлюють нерівномірний доступ до ресурсів у різних регіонах, перевантаженість соціальних служб, а також нестабільність реалізації житлових програм.

До найбільш дієвих механізмів підтримки належать індивідуальний соціальний супровід, групова психотерапевтична робота, програми професійної адаптації, підтримка професійної ідентичності медичних працівників, а також міжвідомча взаємодія між медичними та соціальними службами.

Особливо важливого значення набуває інтеграція психологічної допомоги у систему охорони здоров'я, оскільки це сприяє не лише збереженню психічного здоров'я медичних працівників, а й підвищенню ефективності їх професійної діяльності. Своєчасна психологічна підтримка дозволяє знизити рівень емоційного виснаження, попередити розвиток професійного вигорання та підвищити здатність медичних працівників до адаптації в умовах тривалого стресу [7].

Порівняльний аналіз систем соціальної підтримки України та Франції дає змогу простежити відмінності у підходах до вирішення проблем внутрішнього переміщення населення та інтеграції вразливих соціальних груп [2].

Українська система соціальної підтримки функціонує переважно в умовах кризового реагування. Основні зусилля держави спрямовані на мобілізацію ресурсів для забезпечення базових потреб населення, зокрема надання фінансової допомоги, гуманітарної підтримки, забезпечення житлом та сприяння працевлаштуванню внутрішньо переміщених осіб. Водночас система соціального захисту в Україні зазнає значного навантаження через масштабність внутрішнього переміщення населення, обмеженість ресурсів та необхідність оперативного реагування на нові соціальні виклики.

Французька модель соціальної підтримки, навпаки, характеризується високим рівнем інституційної стабільності та системності. Соціальна інтеграція у Франції ґрунтується на діяльності розвиненої мережі державних інституцій, які забезпечують довготривалу підтримку, соціальну адаптацію та інтеграцію нових соціальних груп у суспільство.

Значна увага приділяється програмам професійної адаптації, психологічної підтримки, мовної та культурної інтеграції, а також розвитку механізмів соціального супроводу населення.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Порівняння двох моделей свідчить про необхідність подальшого вдосконалення української системи соціальної підтримки шляхом посилення міжвідомчої взаємодії, розвитку програм психосоціальної реабілітації та впровадження довгострокових механізмів соціальної інтеграції внутрішньо переміщених осіб, зокрема медичних працівників.

Висновки. Дослідження показало, що внутрішньо переміщені медичні працівники є особливо вразливою соціально-професійною групою, яка стикається з комплексом соціальних, економічних та психологічних проблем.

Вимушене переміщення, зміна умов праці та підвищене професійне навантаження можуть негативно впливати на їхній психоемоційний стан та ефективність професійної діяльності. У цих умовах особливого значення набуває розвиток системи психосоціальної підтримки, спрямованої на збереження психологічного здоров'я медичних працівників та підвищення їхньої професійної стійкості. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами є складною багаторівневою системою, що поєднує гуманітарний, соціальний та психологічний компоненти. Медичні працівники-ВПО становлять особливу групу підвищеного ризику, для якої характерне поєднання професійної відповідальності та особистого травматичного досвіду.

Література:

1. Гуменюк Л.Й., Бреус А.О. Соціально-психологічна адаптація вимушених переселенців в Україні *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2017. Вип. 2. С. 108-122.

2. Малюга Л. Ю. Соціальне забезпечення населення у Франції: зміст та шляхи вдосконалення соціального законодавства України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Вип. 1. С. 100-108

3. Музиченко І. В. Вимушені переселенці: проблема соціально-психологічної адаптації. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2016 № 9. С. 18–21.

4. Мульована Л. І. Методи психологічної допомоги. *Молодий Вчений*, 2014. 10(13), С. 114–116.

5. Наугольник Л. Б. Психологія стресу: підручник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2015. 324 с.

6. Осьодло В. І., Зубовський Д. С. Посттравматичне зростання особистості вимушених переселенців: сучасний стан та перспективи. *Укр. психолог. журн*., 1, 2017. С. 63–79.

7. Уварова С., Бойченко Н., Гришкан С., Улько Н. Психологічна допомога в кризових ситуаціях. К.: ПВНЗ «МІГП», 2016. 248 с.

8. Цирковникова І. Соціальні та психологічні метаморфози адаптації внутрішньо переміщених осіб, результати дослідження. *Ввічливість. Humanitas*, 2022. Вип. 2. С. 64–71.

9. Чиханцова О. А. Розвиток резильєнтності особистості в ситуаціях невизначеності. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. 2023. Т. 34(73), № 1. С. 35-40

References:

1. Humeniuk, L.Y., & Breus, A.O. (2017). Sotsialno-psykholohichna adaptatsiia vymushenykh pereselentsiv v Ukraini [Socio-psychological adaptation of internally displaced persons in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav – Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs,* 2, 108–122. [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

2. Maliuha, L.Yu. (2019). Sotsialne zabezpechennia naselennia u Frantsii: zmist ta shliakhy vdoskonalennia sotsialnoho zakonodavstva Ukrainy [Social security of the population in France: content and ways of improving the social legislation of Ukraine]. *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk – Precarpathian Legal Herald*, 1, 100–108. [in Ukrainian].

3. Muzychenko, I.V. (2016). Vymusheni pereselentsi: problema sotsialno-psykholohichnoi adaptatsii [Forced migrants: the problem of socio-psychological adaptation]. *Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti – Education and Development of Gifted Personality*, 9, 18–21. [in Ukrainian].

4. Mulovana, L.I. (2014). Metody psykholohichnoi dopomohy [Methods of psychological assistance]. *Molodyi Vchenyi – Young Scientist*, 10(13), 114–116. [in Ukrainian].

5. Nauholnyk, L.B. (2015). *Psykholohiia stresu [Psychology of stress*]. Lviv: Lvivskyi derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav. [in Ukrainian].

6. Osodlo, V.I., & Zubovskyi, D.S. (2017). Posttravmatychne zrostannia osobystosti vymushenykh pereselentsiv: suchasnyi stan ta perspektyvy [Post-traumatic growth of internally displaced persons: current state and prospects]. *Ukrainskyi psykholohichnyi zhurnal – Ukrainian Psychological Journal*, 1, 63–79. [in Ukrainian].

7. Uvarova, S., Boichenko, N., Hryshkan, S., & Ulko, N. (2016). *Psykholohichna dopomoha v kryzovykh sytuatsiiakh [Psychological assistance in crisis situations*]. Kyiv: PVNZ «МІНР». [in Ukrainian].

8. Tsyrkovnykova, I. (2022). Sotsialni ta psykholohichni metamorfozy adaptatsii vnutrishno peremishchenykh osib, rezultaty doslidzhennia [Social and psychological metamorphoses of adaptation of internally displaced persons: research results]. *Vvichlyvist. Humanitas – Politeness. Humanitas*, 2, 64–71. [in Ukrainian].

9. Chykhantsova, O.A. (2023). Rozvytok rezylientnosti osobystosti v sytuatsiiakh nevyznachenosti [Development of personality resilience in situations of uncertainty]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho – Scientific Notes of V.I. Vernadsky Taurida National University*, 34(73)(1), 35–40. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 29.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.9:316.46:94(477)«1917/1921»

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4147-4159

Беднарчик Тарас Романович доцент кафедри філософії та суспільних наук Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова, м. Вінниця, https://orcid.org/0000-0003-2336-4635

Ратушняк Ігор Іванович старший викладач кафедри філософії та суспільних наук, Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова, магістрант Навчально-науковий інститут психології та ментального здоров'я. Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова. м. Вінниця, https://orcid.org/0000-0003-1152-8815

Бушмельова Ганна Петрівна магістрантка Навчально-науковий інститут психології та ментального здоров'я, Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова, м. Вінниця, https://orcid.org/0009-0001-0334-3987

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ЛІДЕРСТВА СИМОНА ПЕТЛЮРИ: МЕМУАРНО-ДОКУМЕНТАЛЬНИЙ ТА ТЕОРЕТИЧНИЙ ПІДХІД

Анотація. У статті здійснено комплексний соціально-психологічний аналіз лідерства Симона Васильовича Петлюри в умовах Української революції 1917-1921 рр. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю переосмислення феномену харизматичного лідерства в ситуаціях соціальної дезінтеграції та нормативної невизначеності. Джерельну базу становлять мемуарно-документальні свідчення ключових учасників революційних подій, а також публіцистична спадщина самого Петлюри, що дозволяє реконструювати як зовнішні оцінки, так і внутрішню логіку саморепрезентації лідера. Теоретико-методологічну основу дослідження формують концепції харизматичного лідерства, соціальної ідентичності, психології мас, ситуаційного та трансформаційного лідерства, а також теорія аномії.

Метою статті є виявлення соціально-психологічних механізмів формування, легітимації та відтворення лідерства Петлюри в умовах революційної кризи. У дослідженні використано методи теоретичного узагальнення, порівняльного аналізу, інтерпретації мемуарних джерел та елементів психобіографічного підходу. Доведено, що лідерство Петлюри виникло як результат взаємодії трьох ключових чинників: революційної аномії, що формувала запит на символічний авторитет; індивідуальних харизматичних якостей ідеологічного лідера; а також групово-динамічних механізмів масової ідентифікації.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Встановлено, що особливістю феномену Петлюри є поєднання ідеологічного типу лідерства з функціями військово-політичного керівника, що зумовило як мобілізаційний потенціал його авторитету, так і прояви «темної сторони» харизми. Показано, що конструювання образу вождя здійснювалося через публіцистичну діяльність, символічні практики та ритуалізацію влади, а після загибелі лідера трансформувалося у процес «рутинізації харизми» в емігрантському середовищі. Наукова новизна полягає у поєднанні мемуарно-документального матеріалу з сучасними соціально-психологічними теоріями, що дозволяє інтерпретувати постать Петлюри як результат взаємного конструювання особистості та колективної ідентичності.

Ключові слова: лідерство, харизматичний лідер, Симон Петлюра, соціальна психологія, соціальна ідентичність, аномія, Українська революція 1917-1921 рр., психологія мас, ситуаційне лідерство, трансформаційне лідерство, колективна ідентифікація, посмертна харизма.

Bednarchyk Taras Romanovych Associate Professor of the Department of Philosophy and Social Sciences, National Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsia, https://orcid.org/0000-0003-2336-4635

Ratushniak Ihor Ivanovych Senior Lecturer of the Department of Philosophy and Social Sciences, Vinnytsia National Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsia, https://orcid.org/0000-0003-1152-8815

Bushmelova Hanna Petrivna Master's Student, Educational and Research Institute of Psychology and Mental Health, Vinnytsia National Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsia, https://orcid.org/0009-0001-0334-3987

SOCIO-PSYCHOLOGICAL ANALYSIS OF SYMON PETLIURA'S LEADERSHIP: MEMOIR-DOCUMENTARY AND THEORETICAL APPROACH

Abstract. The article presents a comprehensive socio-psychological analysis of the leadership of Symon Petliura in the context of the Ukrainian Revolution (1917-1921). The relevance of the study is determined by the need to reconsider the phenomenon of charismatic leadership under conditions of social disintegration and normative uncertainty. The source base consists of memoir and documentary evidence from key participants in the revolutionary events, as well as Petliura's own publicistic writings, which make it possible to reconstruct both external evaluations and the internal logic of the leader's self-representation. The theoretical and methodological framework of the study is formed by the concepts of charismatic leadership, social identity, crowd psychology, situational and transformational leadership, as well as the theory of anomie.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

The aim of the article is to identify the socio-psychological mechanisms of the formation, legitimation, and reproduction of Petliura's leadership in the context of revolutionary crisis. The study employs methods of theoretical generalization, comparative analysis, interpretation of memoir sources, and elements of the psychobiographical approach. It is demonstrated that Petliura's leadership emerged as a result of the interaction of three key factors: revolutionary anomie that generated a demand for symbolic authority; individual charismatic qualities of an ideological leader; and group-dynamic mechanisms of mass identification.

It is established that a specific feature of Petliura's leadership lies in the combination of an ideological leadership type with the functions of a military-political leader, which determined both the mobilization potential of his authority and the manifestations of the "dark side" of charisma. It is shown that the construction of the leader's image was carried out through publicistic activity, symbolic practices, and the ritualization of power, and after his death transformed into a process of the "routinization of charisma" within the émigré community. The scientific novelty lies in the integration of memoir-documentary materials with contemporary socio-psychological theories, which makes it possible to interpret Petliura's figure as a result of the mutual construction of personality and collective identity.

Keywords: leadership, charismatic leader, Symon Petliura, social psychology, social identity, anomie, Ukrainian Revolution (1917-1921), crowd psychology, situational leadership, transformational leadership, collective identification, posthumous charisma.

Постановка проблеми. Феномен лідерства в умовах суспільних потрясінь належить до найбільш дискусійних проблем соціальної психології. Революційна доба 1917-1921 рр. в Україні стала унікальним полем (полігоном), на якому формувалися нові моделі масової поведінки, колективної ідентичності та персоніфікованого авторитету. Постать Симона Васильовича Петлюри особливо показова і психологічно парадоксальна: людина без військової освіти і кар'єри, публіцист і партійний організатор з соціалістичним минулим, автор численних статей про культуру і кооперацію, стала Головним Отаманом Армії Української Народної Республіки (УНР), символом збройного спротиву і фактичним главою держави в умовах безперервної соціально-політичної кризи.

Саме ця невідповідність між ідеологічним психологічним типажем Петлюри і тією роллю, яку поклала на нього революція, робить соціально-психологічний аналіз його лідерства особливо актуальним. Чому саме ця людина, а не досвідчені військові чи впливові політики, опинилась у центрі масового запиту на вождя? Відповідь криється у самій природі революційної аномії та механізмах харизматичного авторитету.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичну базу дослідження складають класичні та сучасні концепції соціальної психології. М. Вебер,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

виокремив харизматичний тип панування як особливо значущий в умовах революційних зламів, коли традиційна і раціонально-легальна легітимність руйнуються [1]. Р. Хаус розвинув цю ідею, підкресливши роль емоційного впливу лідера і його ціннісної системи [38]. Ґ. Ле Бон, описав механізми розчинення індивідуального «Я» в умовах колективного збудження [12, с. 97-114], а З. Фройд, розкрив природу ідентифікації мас з вождем через механізм перенесення [31, с. 68].

Теорія соціальної ідентичності А. Тайфеля і Дж. Тернера пояснює конструювання «ми-групи» навколо символічної постаті лідера [39]. Ситуаційна теорія Ф. Фідлера акцентує відповідність стилю лідерства конкретним умовам [37]. Концепція аномії застосована у сучасному розгортанні С. Абратіна, І. Файзі і Г. Наєбі та О. Тарадая [33; 36; 29]. Трансформаційна модель Б. Басса розкриває механізм переорієнтації індивідуальних мотивацій на колективну місію [34].

В українській науці питання лідерства революційної доби досліджували В. Верстюк, С. Кульчицький, С. Литвин, І. Лисяк-Рудницький [2; 11; 13; 16; 18]. Психологічний вимір харизматичного лідерства аналізували О. Гуменюк та В. Рейкін [6; 26]. Публіцистична спадщина самого Петлюри, зібрана у томах «Статей, листів, документів» та окремих збірниках [22; 23; 24], є першоджерелом для розуміння його власної ідентичності лідера.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значну наукову спадщину, лідерство Петлюри не отримало систематичного соціально-психологічного аналізу. Більшість праць зосереджені на біографічному або суто політичному вимірі без урахування психологічних механізмів, що зробили цю особистість центром масового запиту на авторитет. Особливо недослідженим залишається питання про свідому і несвідому участь самого Петлюри у формуванні власного образу вождя, а також те, як цей образ продовжував конструюватися вже після його загибелі в 1926 р.

Показовим є контраст між оцінками сучасників. С. Єфремов, публіцист і громадський діяч, заступник голови Української Центральної Ради (УЦР), зафіксував у «Щоденниках» еволюцію власного сприйняття: від критики «безглуздих витівок» і «хвастливості» молодого Петлюри через пам'ять про його «вдумливість і розважність» в УЦР до підсумкового визнання «єдиною безперечно чесною людиною» серед революційних провідників [9, с. 379-380]. Ця динаміка потребує теоретичного пояснення в категоріях соціальної психології.

Мета та завдання статті. Метою статті є здійснення соціально-психологічного аналізу лідерства Симона Петлюри в умовах Української революції 1917-1921 рр. на основі мемуарно-документальних джерел та теоретичних концепцій.

Завдання дослідження: охарактеризувати революційну аномію як соціально-психологічну умову появи харизматичного лідера; розкрити

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

особистісний профіль Петлюри крізь призму теорій харизматичного і трансформаційного лідерства; проаналізувати механізми масової ідентифікації з постаттю Головного Отамана; простежити символічно-комунікативні практики конструювання образу вождя; показати процес «рутинізації харизми» у посмертному вшануванні Петлюри серед еміграції.

Виклад основного матеріалу

1. Аномія революційної доби та запит на харизматичного лідера

Революційна доба 1917-1921 рр. в Україні являла собою стан глибокої аномії в розумінні Е. Дюркгайма: масштабне руйнування нормативно-ціннісних регуляторів соціальної поведінки внаслідок одночасного краху кількох соціальних порядків: монархічного, ліберально-демократичного, гетьманського. С. Абратін визначає аномію як соціально-психологічну силу, що породжується гострими суспільними дезінтеграціями [33, p. 112], а О. Тарадай підкреслює, що вона є не тимчасовим розладом, а стійким станом цивілізаційної напруги [29]. М. Деффлем зауважує, що саме в умовах нормативної невизначеності виникає масовий запит на символічний авторитет, здатний відновити порядок [35, p. 8-9].

Саме цей запит фіксують мемуаристи, які представляли різні і навіть протилежні табори революційної доби. П. Скоропадський, гетьман Української Держави у квітні-грудні 1918 р., людина консервативно-монархічних поглядів і досвідчений воєначальник, характеризує Петлюру як особу, «котра вміла використати момент» [28, с. 146]. Ця оцінка особливо цінна: навіть з протилежного ідеологічного полюсу визнається ситуативна майстерність Петлюри.

Д. Дорошенко, міністр закордонних справ в уряді Скоропадського, людина консервативної традиції, фіксує, що Петлюра «мав дар переконувати людей», що забезпечувало йому підтримку різних верств [8, с. 212]. Показово, що обидва автори, ідеологічно далекі від Петлюри, підтверджують його комунікативну харизму.

І. Файзі і Г. Наєбі вказують, що в умовах аномії соціальні інститути втрачають здатність регулювати поведінку індивідів [36, p. 285]. Зміна влад у 1917-1919 рр.: УЦР, Українська Держава, Директорія УНР, більшовицька окупація - наочно ілюструє цей процес. Автори регіонального збірника «Директорія УНР у Вінниці у грудні 1918 р.», спираючись на архівні матеріали, місцеву пресу та документи Подільського регіону, фіксують, як у цьому легітимаційному вакуумі постать Петлюри ставала центром консолідації [10]. І. Лисяк-Рудницький зафіксував ключовий результат: «друга УНР» (1919) фактично витворила інститут глави держави в особі Петлюри як «голови Директорії» та «Головного Отамана» [18, с. 58].

2. Парадокс ідеологічного лідерства: публіцист на чолі армії. Центральний соціально-психологічний парадокс Петлюри полягає у невідповідності між його особистісним профілем і роллю, яку поклала на нього революція. За своїм психологічним складом він належав до типу ідеологічного лідера: людини слова, ідей і переконання, а не командування. Він не мав

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

військової освіти, не воював на фронтах Першої світової війни, не мав досвіду безпосереднього командування збройними силами. Соціалістичний політичний досвід, журналістська кар'єра, редакційна праця у «Раді» та «Українському житті» формували зовсім інший психологічний типаж: переконливого оратора і публіциста.

Проте саме Петлюра, а не досвідчені військові, став очільником Військового секретаріату УНР у 1917 р. і зрештою Головним Отаманом. Веберівська концепція харизми пояснює цей феномен: харизматичний авторитет не передбачає технічної компетентності, він ґрунтується на визнанні послідовниками надзвичайних особистісних якостей лідера [1, с. 241]. Р. Хаус вказує, що ключовими рисами харизматичного лідера є домінантність, впевненість у власних переконаннях і здатність формулювати ціннісний порядок денний [38, p. 192]. Ідеологічна послідовність, незламність переконань, здатність утримувати символічний горизонт національної держави навіть в умовах поразок - саме ці риси і робили Петлюру незамінним.

Коли В. Винниченко, перший голова Директорії УНР, людина з ширшим на той час політичним авторитетом і літературною славою, покинув свій пост навесні 1919 р., Петлюра не тільки залишився, а й взяв на себе повноту відповідальності. О. Шульгин, перший міністр закордонних справ УНР і досвідчений дипломат, описує у спогадах «Без території», як Петлюра в еміграції продовжував бути «уособленням ідеї» навіть без армії і держави [32, с. 77]. Б. Басс пояснює цей феномен через трансформаційне лідерство: такий лідер переорієнтовує послідовників від індивідуального інтересу до колективної місії [34, p. 20]. Публіцистична спадщина Петлюри, зібрана у томах «Статей, листів, документів» [22; 23; 24], яскраво свідчить про цю функцію: він формулював смисли, якими жили інші.

Відмова від співпраці зі Скоропадським у 1918 р. є окремим психологічним документом. Більшість діячів УЦР так чи інакше знайшли «modus vivendi» з Гетьманатом. Петлюра відмовився від будь-якого компромісу. О. Лотоцький, громадсько-політичний діяч, генеральний писар Генерального Секретаріату УЦР, відомий дослідник церковного права і дипломат, відзначає «невгамовну енергію» Петлюри і його «послідовність у відстоюванні принципів» [19, с. 99]. Ця послідовність, що психологічно межує з принциповою ригідністю, в умовах аномії виконувала важливу функцію: вона давала послідовникам відчуття стабільного ціннісного ядра в умовах розпаду всього навколо.

Водночас ця сама риса виявила і зворотний бік ідеологічного лідерства. Конфлікт з полковником П. Болбочаном, досвідченим військовим командиром і організатором Кримської операції 1918 р., та його страта у червні 1919 р. є соціально-психологічно показовим епізодом. О. Полянський, аналізуючи причини трагедії, вказує на глибоку ідеологічну прірву між Болбочаном, людиною правонаціоналістичних поглядів, і соціалістичним керівництвом Директорії УНР [25]. Харизматичний лідер ідеологічного типу виявляється

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

особливо вразливим до появи поруч функціонально компетентного конкурента: він схильний інтерпретувати сильних підлеглих як загрозу символічному авторитету, а не як ресурс. Це класичний механізм «темної сторони харизми», що його психологія лідерства фіксує поряд з мобілізаційними можливостями харизматичного авторитету.

Разом з тим Петлюра як Головний Отаман послідовно розбудовував правову і дисциплінарну основу республіканського війська. О. Вовк, досліджуючи військове законодавство УНР доби Директорії, показує, що за підписом Петлюри були введені в дію Наказ про утворення військово-польових судів (22.11.1918), Дисциплінарний статут Армії УНР (21.01.1919), Військовий карний статут (07.07.1919), а також Тимчасова постанова про утворення військової жандармерії (14.03.1920) [4]. Окрему групу складають правові акти про захист цивільного населення: Наказ про заборону самочинних реквізицій (12.02.1919),

Відозва проти погромних дій (27.08.1919), Наказ про боротьбу з протиєврейською погромною агітацією (07.07.1920). Списки засуджених до вищої міри покарання затверджував особисто Головний Отаман, що означало свідоме взяття на себе відповідальності за дисципліну армії. З соціально-психологічного погляду ця законодавча активність виконувала подвійну функцію: вона легітимізувала Петлюру як будівничого регулярного республіканського війська і водночас зміцнювала його авторитет серед тих, хто прагнув порядку в умовах загальної аномії.

3. Механізми масової ідентифікації

Ґ. Ле Бон описував масу як психологічне утворення, в якому домінують колективні уявлення та сугестія [12, с. 97-114]. З. Фройд розкрив глибшу динаміку: лідер займає місце «Я-ідеалу» кожного члена групи, і через це члени групи ідентифікуються між собою [31, с. 68]. Постать Петлюри виконувала функцію ціннісного «Я-ідеалу» нації, що бореться за державність. Теорія соціальної ідентичності А. Тайфеля і Дж. Тернера уточнює цей механізм: лідер стає репрезентантом «ми-групи» у протиставленні до «вони-груп» [39]. Для революційної України «вони» - більшовики, денікінці, польська окупаційна адміністрація; «ми» - ті, хто бореться під орудою Петлюри.

Ця ідентифікаційна функція простежується у свідченнях представників найрізноманітніших груп. Полковник армії УНР Михайло Середа у нарисі «Отаманщина» фіксує: козацтво сприймало слово Петлюри «як закон» і піднесло йому хліб і сіль «від усього селянства України» [27].

М. Омелянович-Павленко, командувач армії, підкреслює: «Його авторитет тримався не на наказах, а на особистому прикладі» [21, с. 58]. Ю. Тютюнник констатує, що навіть у найважчих умовах Зимового походу «ім'я Петлюри об'єднувало» [30, с. 27].

С. Єфремов підсумовує: «Один козак із мільйона свинопасів нічого не вдіє… Але коли прийде час, то й козаки народяться і наростуть» [9, с. 380]. Ця образна мова фіксує розуміння Петлюри як символу можливого майбутнього.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Ситуаційна теорія Ф. Фідлера акцентує відповідність стилю лідерства конкретним умовам [37]. Петлюра демонстрував таку гнучкість: у відносно стабільні періоди він вдавався до делегування і переговорів, тоді як у кризових умовах діяв рішуче. Документи Директорії УНР підтверджують цю управлінську варіативність [7]. Унікальне свідчення Зд. Ґрохольського, подільського землевласника, одного з організаторів від польської сторони вінницької зустрічі Пілсудського і Петлюри 16 травня 1920 р., показує Петлюру в момент дипломатичної репрезентації: він знав, що «прийом важливо провести згідно з вимогами дипломатичного корпусу», і виявляв практичну вправність, несподівану для людини, що безперервно воює [5, с. 263].

4. Символічно-комунікативні практики конструювання образу

Конструювання образу лідера відбувалося на кількох рівнях одночасно. Перший - це власна публіцистична і документальна діяльність Петлюри. Він писав, формулював, роз'яснював і через це свідомо формував власний символічний образ. Публіцистична спадщина, зібрана у томах «Статей, листів, документів» [22; 23; 24], демонструє цілеспрямоване самопозиціонування: Петлюра апелював не до влади, а до ідеї; не до наказу, а до переконання. С. Кульчицький підсумовує: Петлюра виявився «найбільш послідовним і самовідданим» серед усіх творців і оборонців державності [11, с. 48].

Другий рівень - ритуалізація влади: паради, молебні, видача відзнак, особисте відвідування поранених. М. Омелянович-Павленко [21, с. 113], і Тютюнник [30, с. 142] одностайно фіксують особистий контакт Петлюри з військом як ключовий чинник лояльності. С. Литвин підкреслює, що Петлюра «першим проаналізував соціальні та національні причини збройної поразки» [16, с. 512], тобто навіть поразку він перетворював на смислову рамку, що зберігала ідентичність спільноти. З погляду теорії харизматичного лідерства обидва рівні - публіцистичний і ритуальний - є способами легітимізації авторитету, що не опирається на інституційну або традиційну основу, а тримається виключно на особистісному визнанні.

5. Посмертна харизма: конструювання образу Петлюри в еміграції

Після загибелі Симона Петлюри у Парижі 25 травня 1926 р. розпочався процес, який М. Вебер описав як «рутинізацію харизми», тобто перетворення особистого авторитету в інституційну пам'ять і символ [1, с. 258]. У випадку Петлюри цей процес набув особливої форми: не рутинізації через державний інститут, а конструювання образу символічного вождя розпорошеною емігрантською спільнотою, що втратила державу, армію і територію, але зберегла ім'я.

Ключову роль у цьому конструюванні відіграли художники, публіцисти і громадські діячі еміграції. Особливе місце посідає М. Битинський (1893-1972) - підполковник Армії УНР, художник-геральдист, поет і громадський діяч, що жив і працював у Празі. Зі збірника «Микола Битинський у документах епохи» (2025) відомо, що саме він є автором проекту «Хреста Симона Петлюри» (1932),

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

заснованого до 10-річчя загибелі вождя, яким відзначали учасників збройної боротьби за державність під його проводом [20, с. 323-327]. Заснування нагороди іменем загиблого лідера є точним прикладом «рутинізації харизми»: особистий авторитет кристалізується у символ і передається через ритуал нагородження.

Битинський також публікував статті про Петлюру у діаспорних часописах «Гуртуймося» і «Тризуб», підтримуючи живу пам'ять у громаді. С. Литвин і В. Добровольська показують, що ці часописи відігравали роль інституційної пам'яті УНР в еміграції [17]. З погляду теорії соціальної ідентичності А. Тайфеля і Дж. Тернера, група, позбавлена матеріальних атрибутів існування, підтримує свою ідентичність через символічну фігуру вождя [39]. О. Шульгин у «Без території» констатує: уряд і армія зникли, але «чин» уряду УНР, тобто дух і ідея державності, зберігалися через символічні практики вшанування [32, с. 78].

Таким чином, Петлюра не тільки творив «міф нації» за допомогою власної публіцистики і символічної присутності, а й сам ставав «матеріалом», з якого емігрантська спільнота творила «міф Петлюри». Ці два взаємно обумовлені процеси відображають класичний механізм харизматичного лідерства: особистість і спільнота конструюють один одного взаємно.

Висновки. Лідерство Симона Петлюри являло собою складний соціально-психологічний феномен, детермінований взаємодією трьох рівнів чинників: ситуативного (революційна аномія, легітимаційний вакуум), особистісного (харизматичні якості ідеологічного лідера, послідовність переконань, трансформаційна публіцистика) та групово-динамічного (механізми масової ідентифікації, конструювання соціальної ідентичності, ритуалізація влади).

Відповідь на головне питання дослідження - чому саме ця людина, а не досвідчені військові, стала вождем нації - дає поєднання «веберівської концепції харизми» і теорії аномії: в умовах руйнування нормативного порядку послідовники звертаються не до технічної компетентності, а до ціннісної послідовності і здатності утримувати смисловий горизонт. Саме ці риси підтверджують навіть опоненти: Скоропадський і Дорошенко. Такий спектр свідків надає мемуарній базі особливої доказової сили. Водночас конфлікт з Болбочаном і його трагічна розв'язка свідчать про «темну сторону» ідеологічного харизматичного лідерства - тенденцію монополізувати символічну функцію. Законодавча активність Петлюри у сфері військового права, задокументована О. Вовком [4], є важливим контраргументом однобічним оцінкам: паралельно з ідеологічним лідерством він послідовно розбудовував правові основи регулярної армії.

До наукового обігу вперше залучено регіональний збірник «Директорія УНР у Вінниці у грудні 1918 р.» [10], спогади подільського землевласника З. Ґрохольського [5] та матеріали збірника «Микола Битинський у документах епохи» [20], що дозволяє розкрити процес посмертного конструювання харизми в емігрантській спільноті. Перспективою подальших досліджень є порівняльний соціально-психологічний аналіз механізмів лідерства різних діячів Української революції засобами психобіографії та контент-аналізу мемуарних джерел.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Література

1. Вебер М. *Господарство і суспільство* / пер. з нім. М. Кушніра. – Київ : Всесвіт, 2012. – 1112 с.

2. Верстюк В. Ф. Симон Петлюра і Директорія // *Сучасність*. – 1997. – № 6. – С. 55–64.

3. Винниченко В. *Відродження нації: Історія української революції (1917–1920)*. – Київ, 1990. – Ч. 2. – С. 210–215.

4. Вовк О. Й. Сфера військового законодавства Української Народної Республіки доби Директорії (історико-правовий аналіз) // *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. – 2025. – Вип. 92, ч. 1. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.1.3

5. Ґрохольський З. *Спогади 1891–1927 років* / пер. з пол. В. Колесник, Д. Кайдалов ; Музей Вінниці. – Вінниця : ТВОРИ, 2024. – 416 с. – ISBN 978-617-552-669-9. – С. 236–237, 249, 263, 266–268.

6. Гуменюк О. Г. Теоретико-методологічний аналіз особистісних теорій лідерства // *ScienceRise*. – 2016. – № 10/1(27). – С. 30–36. DOI: https://doi.org/10.15587/2313-8416.2016.79439

7. *Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 1920 рр.: Документи і матеріали*. Т. 1 / упоряд. В. Ф. Верстюк та ін. – Київ : Вид-во імені Олени Теліги, 2006. – 688 с.

8. Дорошенко Д. *Мої спомини про недавнє минуле*. У 4 ч. – Львів : Червона Калина, 1923–1924. – С. 210–215.

9. Єфремов С. *Щоденники 1923–1929*. – Київ, 1997. – С. 379–380.

10. Кравчук О. М., Калитко С. Л., Ратушняк І. І. *Директорія УНР у Вінниці у грудні 1918 р.: документи і матеріали*. – Вінниця : ТВОРИ, 2020. – 268 с. – ISBN 978-966-949-386-6.

11. Кульчицький С. В. *Симон Петлюра: «Я вірю і певний, що Україна як держава буде!»* – Київ : Парламентське видавництво, 2021. – 672 с. – ISBN 978-966-922-208-4.

12. Лебон Ґ. *Психологія людських спільнот* / пер. з франц., за наук. ред. Г. Понеділка. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2020. – 228 с. – ISBN 978-966-941-460-1.

13. Литвин С. Х. Документальні джерела у вітчизняних та зарубіжних архівних установах щодо життя і діяльності Симона Петлюри // *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. – 2018. – № 3. – С. 37–42. DOI: https://doi.org/10.32461/2226-3209.3.2018.147120

14. Литвин С. Х. Мемуари та спомини сучасників як джерело дослідження життя і діяльності Симона Петлюри // *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. – 2018. – № 4. – С. 3–7. DOI: https://doi.org/10.32461/2226-3209.4.2018.152933

15. Литвин С. Х. Симон Петлюра в українській історіографії новітньої доби (1990–1999) // *Бібліотечний вісник*. – 2000. – № 1. – С. 44–48.

16. Литвин С. Х. *Симон Петлюра у боротьбі за Самостійну Україну*. – Київ : Смолоскип, 2018. – 680 с. – ISBN 978-617-7173-89-1.

17. Литвин С. Х., Добровольська В. В. Періодичні видання української діаспори 1920–1930-х рр. як джерело дослідження діяльності Симона Петлюри // *Історичні сторінки*. – 2019. DOI: https://doi.org/10.20535/2307-5244.49.2019.189541

18. Лисяк-Рудницький І. *Історичні есе*. Т. 2. Вид. 2-ге. – Київ : Дух і Літера, 2019. – 624 с. – ISBN 978-966-378-676-6.

19. Лотоцький О. *Сторінки минулого*. – Варшава, 1932. – С. 98–102.

20. *Микола Битинський у документах епохи* / упоряд. К. В. Завальнюк, Р. М. Зелінський, О. М. Кравчук та ін. – Вінниця : Меркьюрі-Поділля, 2025. – 672 с. – ISBN 978-966-2696-77-15. – С. 323–327.

ISSN 2786-4952 Online

21. Омелянович-Павленко М. *Спогади командарма (1917–1920).* – Київ, 2007. – С. 56–60, 112–115.

22. Петлюра С. В. *Вибрані твори та документи* / уклад. Л. В. Голота. – Київ : Довіра, 1994. – 271 с. – ISBN 5-85154-100-8.

23. Петлюра С. В. *Статті* / упоряд. О. О. Климчук. – Київ : Дніпро, 1993. – 341 с.

24. Петлюра С. В. *Статті, листи, документи*. Т. 1. – Нью-Йорк : УВАН у США, 1956. – 480 с.

25. Полянський О. Полковник Петро Болбочан в Українській революції 1917–1921 рр. // *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Історія*. – 2017. – Вип. 1, ч. 3. – ISSN 2307-7778. URL: https://journals.tnpu.ternopil.ua/index.php/history/article/view/700

26. Рейкін В. С. Феномен харизматичного лідерства: домінанти та дискусійні аспекти // *Економіка та суспільство*. – 2022. – № 37. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-62

27. Середа М. Отаманщина // *Літопис Червоної калини*. – Львів, 1930. – № 5–12.

28. Скоропадський П. *Спогади (1917–1918).* – Київ, 1995. – С. 145–147, 152–153.

29. Тарадай О. Л. Еволюція феномену аномії: від Дюркгайма до сучасної дезорганізації суспільства // *Вісник гуманітарних наук*. – 2025. – ISSN 3083-5712. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.17506180

30. Тютюнник Ю. *Зимовий похід 1919–1920 рр.* – Київ, 2004. – С. 25–30, 140–145.

31. Фройд З. *Психологія мас і аналіз людського «Я»* / пер. з нім. П. Таращука. – Київ : Знання, 2010. – 112 с.

32. Шульгин О. *Без території. Ідеологія та чин уряду УНР на чужині*. – Париж : Меч, 1934. – С. 75–80.

33. Abrutyn S. Toward a General Theory of Anomie: The Social Psychology of Disintegration // *European Journal of Sociology*. – 2019. – Vol. 60, Iss. 1. – P. 109–136. DOI: https://doi.org/10.1017/S0003975619000043

34. Bass B. M. *Leadership and Performance beyond Expectations*. – New York : The Free Press, 1985. – 256 p.

35. Deflem M. Anomie // *Core Concepts in Sociology* / ed. by J. M. Ryan. – Hoboken : Wiley-Blackwell, 2019. – P. 8–9. DOI: https://doi.org/10.1002/9781394260331.ch3

36. Faizi I., Nayebi H. Anomie Theories of Durkheim and Merton // *Comparative Sociology*. – 2023. – Vol. 22, Iss. 2. – P. 280–297. DOI: https://doi.org/10.1163/15691330-bja10076

37. Fiedler F. E. *A Theory of Leadership Effectiveness*. – New York : McGraw-Hill, 1967. – 310 p.

38. House R. J. A 1976 Theory of Charismatic Leadership // *Leadership: The Cutting Edge* / ed. by J. G. Hunt, L. L. Larson. – Carbondale : Southern Illinois University Press, 1977. – P. 189–207.

39. Tajfel H., Turner J. C. An Integrative Theory of Intergroup Conflict // *The Social Psychology of Intergroup Relations* / ed. by W. G. Austin, S. Worchel. – Monterey : Brooks/Cole, 1979. – P. 33–47.

40. Weber M. *Wirtschaft und Gesellschaft*. – Tübingen : Mohr, 1922. – 840 s.

References

1. Weber, M. (2012). *Hospodarstvo i suspilstvo* [Economy and society] (M. Kushnir, Trans.). Kyiv: Vsesvit. [in Ukrainian].

2. Verstiuk, V. F. (1997). Symon Petliura i Dyrektoriia [Symon Petliura and the Directorate]. *Suchasnist*, 6, 55–64. [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

3. Vynnychenko, V. (1990). *Vidrodzhennia natsii: Istoriia ukrainskoi revoliutsii (1917–1920)* [Revival of the nation: History of the Ukrainian Revolution (1917–1920)] (Vol. 2, pp. 210–215). Kyiv. [in Ukrainian].

4. Vovk, O. Y. (2025). Sfera viiskovoho zakonodavstva Ukrainskoi Narodnoi Respubliky doby Dyrektorii (istoryko-pravovyi analiz) [The sphere of military legislation of the Ukrainian People's Republic during the Directorate period (historical and legal analysis)]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Pravo,* 92(1). https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.1.3 [in Ukrainian].

5. Grokholskyi, Z. (2024). *Spohady 1891–1927 rokiv* [Memoirs of 1891–1927] (V. Kolesnyk & D. Kaidalov, Trans.). Vinnytsia: TVORY. [in Ukrainian].

6. Humeniuk, O. H. (2016). Teoretyko-metodolohichnyi analiz osobystisnykh teorii liderstva [Theoretical and methodological analysis of personality leadership theories]. *ScienceRise,* 10/1(27), 30–36. https://doi.org/10.15587/2313-8416.2016.79439 [in Ukrainian].

7. Verstiuk, V. F., et al. (Eds.). (2006). *Dyrektoriia, Rada Narodnykh Ministriv Ukrainskoi Narodnoi Respubliky. Lystopad 1918 – lystopad 1920 rr.: Dokumenty i materialy* [Directorate, Council of People's Ministers of the Ukrainian People's Republic. November 1918 – November 1920: Documents and materials] (Vol. 1). Kyiv: Vydavnytstvo imeni Oleny Telihy. [in Ukrainian].

8. Doroshenko, D. (1923–1924). *Moi spomyny pro nedavne mynule* [My memories of the recent past] (Parts 1–4). Lviv: Chervona Kalyna. [in Ukrainian].

9. Yefremov, S. (1997). *Shchodennyky 1923–1929* [Diaries 1923–1929]. Kyiv. [in Ukrainian].

10. Kravchuk, O. M., Kalytko, S. L., & Ratushniak, I. I. (2020). *Dyrektoriia UNR u Vinnytsi u hrudni 1918 r.: Dokumenty i materialy* [The Directorate of the Ukrainian People's Republic in Vinnytsia in December 1918: Documents and materials]. Vinnytsia: TVORY. [in Ukrainian].

11. Kulchytskyi, S. V. (2021). *Symon Petliura: "Ia viriu i pevnyi, shcho Ukraina yak derzhava bude!"* [Symon Petliura: "I believe and am certain that Ukraine as a state will exist!"]. Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo. [in Ukrainian].

12. Le Bon, G. (2020). *Psykholohiia liudskykh spilnot* [Psychology of human communities] (H. Ponedilka, Ed.). Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniky. [in Ukrainian].

13. Lytvyn, S. Kh. (2018). Dokumentalni dzherela u vitchyznianykh ta zarubizhnykh arkhivnykh ustanovakh shchodo zhyttia i diialnosti Symona Petliury [Documentary sources in domestic and foreign archival institutions regarding the life and activity of Symon Petliura]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv,* 3, 37–42. https://doi.org/10.32461/2226-3209.3.2018.147120 [in Ukrainian].

14. Lytvyn, S. Kh. (2018). Memuary ta spomyny suchasnykiv yak dzherelo doslidzhennia zhyttia i diialnosti Symona Petliury [Memoirs and recollections of contemporaries as a source for studying the life and activity of Symon Petliura]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv,* 4, 3–7. https://doi.org/10.32461/2226-3209.4.2018.152933 [in Ukrainian].

15. Lytvyn, S. Kh. (2000). Symon Petliura v ukrainskii istoriohrafii novitnoi doby (1990–1999) [Symon Petliura in contemporary Ukrainian historiography (1990–1999)]. *Bibliotechnyi visnyk,* 1, 44–48. [in Ukrainian].

16. Lytvyn, S. Kh. (2018). *Symon Petliura u borotbi za Samostiinu Ukrainu* [Symon Petliura in the struggle for independent Ukraine]. Kyiv: Smoloskyp. [in Ukrainian].

17. Lytvyn, S. Kh., & Dobrovolska, V. V. (2019). Periodychni vydannia ukrainskoi diaspory 1920–1930-kh rr. yak dzherelo doslidzhennia diialnosti Symona Petliury [Periodicals of the Ukrainian diaspora of the 1920s–1930s as a source for studying the activity of Symon Petliura]. *Istorychni storinky*. https://doi.org/10.20535/2307-5244.49.2019.189541 [in Ukrainian].

18. Lysiak-Rudnytskyi, I. (2019). *Istorychni ese* [Historical essays] (Vol. 2). Kyiv: Dukh i Litera. [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

19. Lototskyi, O. (1932). *Storinky mynuloho* [Pages of the past]. Warsaw. [in Ukrainian].

20. Zavalniuk, K. V., Zelinskyi, R. M., Kravchuk, O. M., et al. (Eds.). (2025). *Mykola Bytynskyi u dokumentakh epokhy* [Mykola Bytynskyi in the documents of the era]. Vinnytsia: Merkurii-Podillia. [in Ukrainian].

21. Omelianovych-Pavlenko, M. (2007). *Spohady komandarma (1917–1920)* [Memoirs of the commander (1917–1920)]. Kyiv. [in Ukrainian].

22. Petliura, S. V. (1994). *Vybrani tvory ta dokumenty* [Selected works and documents]. Kyiv: Dovira. [in Ukrainian].

23. Petliura, S. V. (1993). *Statti* [Articles]. Kyiv: Dnipro. [in Ukrainian].

24. Petliura, S. V. (1956). *Statti, lysty, dokumenty* [Articles, letters, documents] (Vol. 1). New York: UVAN u SShA. [in Ukrainian].

25. Polianskyi, O. (2017). Polkovnyk Petro Bolbochan v Ukrainskii revoliutsii 1917–1921 rr. [Colonel Petro Bolbochan in the Ukrainian Revolution of 1917–1921]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. V. Hnatiuka. Seriia: Istoriia*, 1(3). [in Ukrainian].

26. Reikin, V. S. (2022). Fenomen kharyzmatychnoho liderstva: dominanty ta dyskusiini aspekty [The phenomenon of charismatic leadership: Dominants and discussion aspects]. *Ekonomika ta suspilstvo*, 37. https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-62 [in Ukrainian].

27. Sereda, M. (1930). Otamanshchyna [Atamanism]. *Litopys Chervonoi Kalyny*, 5–12.

28. Skoropadskyi, P. (1995). *Spohady (1917–1918)* [Memoirs (1917–1918)]. Kyiv.

29. Taradai, O. L. (2025). Evoliutsiia fenomenu anomii: vid Durkhaima do suchasnoi dezorhanizatsii suspilstva [Evolution of the phenomenon of anomie: From Durkheim to the modern disorganization of society]. *Visnyk humanitarnykh nauk*. https://doi.org/10.5281/zenodo.17506180 [in Ukrainian].

30. Tiutiunnyk, Yu. (2004). *Zymovyi pokhid 1919–1920 rr.* [Winter campaign of 1919–1920]. Kyiv. [in Ukrainian].

31. Freud, S. (2010). *Psykholohiia mas i analiz liudskoho "Ia"* [Group psychology and the analysis of the ego] (P. Tarashchuk, Trans.). Kyiv: Znannia. [in Ukrainian].

32. Shulhyn, O. (1934). *Bez terytorii. Ideolohiia ta chyn uriadu UNR na chuzhyni* [Without territory. Ideology and activity of the government of the Ukrainian People's Republic in exile]. Paris: Mech. [in Ukrainian].

33. Abrutyn, S. (2019). Toward a general theory of anomie: The social psychology of disintegration. *European Journal of Sociology*, 60(1), 109–136. https://doi.org/10.1017/S00039 75619000043

34. Bass, B. M. (1985). *Leadership and performance beyond expectations*. New York: The Free Press.

35. Deflem, M. (2019). Anomie. In J. M. Ryan (Ed.), *Core concepts in sociology* (pp. 8–9). Hoboken: Wiley-Blackwell. https://doi.org/10.1002/9781394260331.ch3

36. Faizi, I., & Nayebi, H. (2023). Anomie theories of Durkheim and Merton. *Comparative Sociology*, 22(2), 280–297. https://doi.org/10.1163/15691330-bja10076

37. Fiedler, F. E. (1967). *A theory of leadership effectiveness*. New York: McGraw-Hill.

38. House, R. J. (1977). A 1976 theory of charismatic leadership. In J. G. Hunt & L. L. Larson (Eds.), *Leadership: The cutting edge* (pp. 189–207). Carbondale: Southern Illinois University Press.

39. Tajfel, H., & Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. In W. G. Austin & S. Worchel (Eds.), *The social psychology of intergroup relations* (pp. 33–47). Monterey: Brooks/Cole.

40. Weber, M. (1922). *Wirtschaft und Gesellschaft*. Tübingen: Mohr.

Дата першого надходження статті до видання: 07.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.923.2:159.942.5

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4160-4172

Белякова Світлана Миколаївна кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри практичної психології, Університету Григорія Сковороди в Переяславі, м. Переяслав, https://orcid.org/0000-0003-4995-0253

Бережна Олена Віталіївна здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності «Практична психологія», кафедри практичної психології, Університету Григорія Сковороди в Переяславі, м. Переяслав, https://orcid.org/0009-0009-4580-7178

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ САМООЦІНКИ ТА ЖИТТЄВОЇ ЗАДОВОЛЕНОСТІ ДОРОСЛОЇ ОСОБИСТОСТІ

Анотація. У сучасних умовах соціальної нестабільності, професійного стресу та поширення культури соціального порівняння проблема життєвої задоволеності дорослої особистості набуває особливої актуальності. У цьому контексті важливого значення набуває самооцінка як внутрішній психологічний ресурс, що визначає ставлення людини до себе, власних можливостей і життєвих перспектив.

У статті здійснено теоретичний аналіз самооцінки як психологічного чинника життєвої задоволеності дорослої особистості. Розкрито сутність самооцінки як складного багатокомпонентного психологічного утворення, що охоплює когнітивний, емоційно-ціннісний та поведінково-регулятивний компоненти. Уточнено зміст самооцінки у взаємозв'язку із самоприйняттям, психологічним благополуччям, емоційною стійкістю та здатністю особистості до самореалізації.

Обґрунтовано, що самооцінка виконує не лише оцінну, а й регулятивну функцію, оскільки впливає на рівень впевненості у собі, професійну активність, характер міжособистісної взаємодії та здатність особистості конструктивно долати життєві труднощі. Визначено, що адекватна позитивна самооцінка сприяє формуванню психологічного комфорту, емоційної рівноваги та вищого рівня життєвої задоволеності, тоді як занижена самооцінка може супроводжуватися самознеціненням, тривожністю та внутрішньою невпевненістю.

Установлено, що між самооцінкою та життєвою задоволеністю існує взаємозумовлений зв'язок: позитивна самооцінка підвищує рівень задоволеності життям, а переживання життєвої задоволеності підтримує відчуття особистісної цінності та психологічної стабільності. Окреслено основні напрями психологічної підтримки розвитку адекватної самооцінки, зокрема розвиток самоприйняття, емоційної стійкості та навичок саморегуляції.Зазначено, що розвиток

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

адекватної самооцінки є важливою умовою гармонізації внутрішнього стану та підвищення якості життя дорослої особистості.

Ключові слова: самооцінка, життєва задоволеність, доросла особистість, психологічне благополуччя, самоприйняття, емоційна стійкість, психологічна саморегуляція, самореалізація, позитивне самосприйняття, психологічні ресурси особистості.

Beliakova Svitlana Mykolaivna Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Department of Practical Psychology, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, Pereiaslav, https://orcid.org/0000-0003-4995-0253

Berezhna Olena Vitaliivna Applicant for the Second (Master's) Level of Higher Education in the specialty "Practical Psychology", Department of Practical Psychology, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, Pereiaslav, https://orcid.org /0009-0009-4580-7178

SELF-ESTEEM AS A PSYCHOLOGICAL FACTOR OF LIFE SATISFACTION OF AN ADULT PERSONALITY

Abstract. In the context of contemporary social instability, professional stress, and the spread of a culture of social comparison, the issue of life satisfaction in adulthood has become increasingly relevant. In this regard, self-esteem acquires particular importance as an internal psychological resource that determines an individual's attitude toward oneself, one's abilities, and life prospects.

The article presents a theoretical analysis of self-esteem as a psychological factor influencing life satisfaction in adulthood. The essence of self-esteem is revealed as a complex multidimensional psychological construct that includes cognitive, emotional-value, and behavioral-regulatory components. The content of self-esteem is clarified in relation to self-acceptance, psychological well-being, emotional stability, and an individual's capacity for self-realization.

It is substantiated that self-esteem performs not only an evaluative but also a regulatory function, as it affects self-confidence, professional activity, interpersonal interaction, and the ability to cope constructively with life difficulties. It has been determined that adequate positive self-esteem contributes to psychological comfort, emotional balance, and a higher level of life satisfaction, whereas low self-esteem may be accompanied by self-devaluation, anxiety, and inner insecurity.

The study establishes that there is an interdependent relationship between self-esteem and life satisfaction: positive self-esteem increases life satisfaction, while the experience of life satisfaction supports a sense of personal value and psychological stability. The main directions of psychological support for the development of adequate self-esteem are outlined, including the development of self-acceptance, emotional resilience, and self-regulation skills. It is emphasized that the development of adequate

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

self-esteem is an important condition for harmonizing an individual's inner state and improving the quality of life of an adult person.

Keywords:self-esteem, life satisfaction, adult personality, psychological well-being, self-acceptance, emotional resilience, psychological self-regulation, self-realization, positive self-perception, psychological resources of personality.

Постановка проблеми.У сучасних умовах соціальної нестабільності, високого рівня психологічного навантаження, професійного стресу та постійних змін особливої актуальності набуває проблема життєвої задоволеності особистості як важливого показника психологічного благополуччя людини. Задоволеність життям відображає суб'єктивну оцінку людиною власного життєвого досвіду, ступінь реалізації потреб, цілей, цінностей і очікувань, а також рівень внутрішньої гармонії та психологічного комфорту. У психологічній науці життєва задоволеність розглядається як складне інтегративне утворення, що формується під впливом сукупності особистісних, соціальних, емоційних і когнітивних чинників. Одним із ключових внутрішніх детермінантів, який визначає характер сприйняття людиною себе, власних досягнень, можливостей і міжособистісних взаємин, виступає самооцінка. Саме від особливостей самооцінки значною мірою залежить здатність особистості адекватно оцінювати життєві події, долати труднощі, підтримувати позитивне самосприйняття та зберігати емоційну стабільність.

Актуальність дослідження самооцінки як психологічного чинника життєвої задоволеності дорослої особистості зумовлена зростанням кількості психологічних проблем, пов'язаних із внутрішньою невпевненістю, емоційним виснаженням, зниженням рівня самоприйняття та труднощами особистісної самореалізації. У дорослому віці самооцінка виконує важливу регулятивну функцію, впливаючи на професійну діяльність, міжособистісні стосунки, мотивацію, рівень психологічної адаптації та загальне відчуття задоволеності власним життям. Низька або нестабільна самооцінка може супроводжуватися підвищеною тривожністю, внутрішньою напруженістю, незадоволеністю собою та песимістичним сприйняттям життєвих перспектив, тоді як адекватна позитивна самооцінка сприяє формуванню психологічної стійкості, впевненості у власних можливостях і позитивного ставлення до життя. Незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених проблемам самооцінки та психологічного благополуччя, питання взаємозв'язку самооцінки із життєвою задоволеністю дорослої особистості потребує подальшого теоретичного осмислення та систематизації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.Проблема самооцінки як психологічного чинника життєвої задоволеності особистості перебуває у центрі уваги як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Теоретичні та прикладні аспекти самооцінки досліджують О. Бойко та Г. Горун [2], О. Чернякова, О. Гришко й А. Палій [10], С. Кузікова та С. Лукомська [5], які розкривають її

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

значення у процесі особистісного становлення, самосприйняття, адаптації до життєвих криз і психологічного благополуччя.

Питання впливу самооцінки на самореалізацію, життєві перспективи та професійну мотивацію висвітлено у працях В. Басюк і О. Стахової [1], А. Павлюк [6], І. Спіріної та М. Дядюри [9]. Взаємозв'язок ставлення до себе із життєвою задоволеністю та психологічним благополуччям особистості досліджує І. Яворська-Вєтрова [11].

Серед зарубіжних досліджень важливе значення мають праці М. Ф. Курназ, Е. Теке та Х. Гюнайдин [12], у яких представлено метааналіз взаємозв'язку самооцінки та життєвої задоволеності, а також дослідження М. Щесняк та співавторів [13; 14], присвячені ролі самооцінки у структурі суб'єктивного благополуччя, самопрезентації та переживання самотності. Вплив самооцінки і самоспівчуття на життєву задоволеність дорослих осіб аналізує Г. Л. Вотсон [15].

У наукових працях досліджено сутність самооцінки, її структуру, функції, механізми формування та вплив на психологічне благополуччя, емоційну стійкість, професійну активність і життєву задоволеність особистості. Водночас проблема самооцінки саме як психологічного чинника життєвої задоволеності дорослої особистості потребує подальшого теоретичного узагальнення та комплексного аналізу з урахуванням сучасних соціально-психологічних умов, підвищеного рівня стресу та трансформації системи життєвих цінностей дорослої людини.

Мета статті –теоретично обґрунтувати сутність самооцінки як психологічного чинника життєвої задоволеності дорослої особистості, уточнити її структурні компоненти та функції, а також визначити особливості взаємозв'язку самооцінки із самоприйняттям, психологічним благополуччям, емоційною стійкістю й життєвою задоволеністю особистості.

Виклад основного матеріалу. Для розкриття самооцінки як психологічного чинника життєвої задоволеності дорослої особистості насамперед доцільно звернутися до визначення самого поняття самооцінки, оскільки саме воно є вихідною категорією для подальшого аналізу. У психологічному контексті самооцінка не зводиться лише до загального ставлення людини до себе, а охоплює складну систему уявлень, переживань, оцінок і внутрішніх суджень, через які особистість осмислює власну цінність, можливості, досягнення, соціальну значущість і життєві перспективи. Близьким до цього є поняття самоцінності, яке акцентує увагу на внутрішньому відчутті власної значущості.

На думку С. Кузікової та С. Лукомської, «самоцінність – це внутрішня віра у власну цінність, незалежна від зовнішніх досягнень чи підтвердження, що впливає на впевненість у собі та емоційне здоров'я» [5, с. 358].

Це положення є важливим для теми дослідження, оскільки життєва задоволеність дорослої людини значною мірою залежить не лише від об'єктивних життєвих обставин, а й від того, наскільки людина здатна приймати

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

себе, визнавати власну цінність і підтримувати позитивне ставлення до себе незалежно від зовнішніх оцінок.

У науковій літературі самооцінка розглядається як складне особистісне утворення, що поєднує когнітивний, емоційно-ціннісний і поведінково-регулятивний компоненти.

Самооцінка є багатокомпонентним психологічним утворенням, у структурі якого поєднуються уявлення особистості про себе, емоційне ставлення до власного «Я» та механізми саморегуляції поведінки.

Когнітивний компонент охоплює уявлення людини про себе, власні можливості, якості, здібності, досягнення та соціальну значущість. Саме цей компонент забезпечує усвідомлення особистістю власних сильних і слабких сторін, формує систему самооцінних суджень та впливає на реалістичність сприйняття себе.

Емоційно-ціннісний компонент відображає ставлення людини до власного «Я», рівень самоприйняття, самоповаги, аутосимпатії та внутрішньої цінності. Він визначає емоційне забарвлення самосприйняття, впливає на психологічний комфорт, упевненість у собі та переживання життєвої задоволеності.

Поведінково-регулятивний компонент пов’язаний зі здатністю особистості регулювати власну поведінку, приймати рішення, реагувати на труднощі та реалізовувати життєві цілі відповідно до уявлень про себе. Цей компонент забезпечує адаптивність поведінки, рівень домагань, активність особистості та готовність до самореалізації.

З огляду на зазначене, інтеграція структурних компонентів самооцінки визначає характер самосприйняття особистості, особливості її емоційного благополуччя та рівень життєвої задоволеності.

Є. Верещак та Т. Запорожченко зазначають, що «самооцінка – це специфічна риса особистості, психологічне утворення, яке характеризує ставлення людини до себе як індивіда, соціальної істоти та фізичного об’єкта» [3, с. 2].

У цьому визначенні важливим є те, що самооцінка охоплює не одну, а кілька площин самосприйняття: особистісну, соціальну й тілесну. Саме тому вона впливає на те, як доросла людина оцінює власну успішність, прийнятність у соціальному середовищі, здатність до професійної реалізації, побудови стосунків і досягнення життєвих цілей.

Н. Герасімова та І. Герасимова зазначають, що «самооцінка відображує всю палітру внутрішніх діалогів різноманітних «Я» в сукупності, яка являє собою унікальне утворення, яке можна визначити як «цілісно множинне Я»: «Я актуальне – Я можливе», «Я – інші в мені», «Я для інших – Я для себе», «Моє Я – Моє Ти», «Я зараз – Я в минулому», «Я тілесне – Я психологічне», «Я сьогодення – демонстроване Я» [4, с. 1239].

Це дає підстави розглядати самооцінку як внутрішній механізм узгодження різних образів «Я», від якого залежить цілісність самосприйняття та психологічний комфорт особистості.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Важливо підкреслити, що самооцінка виконує не лише оцінну, а й регулятивну функцію. Вона визначає, як людина реагує на труднощі, чи здатна вона підтримувати впевненість у собі, чи сприймає власний досвід як ресурс для розвитку.О. Чернякова, О. Гришко та А. Палій зазначають, що «самооцінка є не лише індикатором адаптивності, а й предиктором успішного особистісного зростання, оскільки визначає рівень суб'єктивного прийняття себе як особистості, здатної до розвитку, самореалізації та ефективної взаємодії із середовищем» [10, с. 242].

Це дає підстави стверджувати, що самооцінка виступає не пасивним відображенням ставлення до себе, а активним психологічним механізмом, який впливає на життєву активність, рівень домагань, здатність до саморозвитку та характер взаємодії з іншими людьми. У цьому контексті положення О. Чернякової, О. Гришко та А. Палій [10] є особливо значущими, оскільки вони дозволяють розглядати самооцінку як складник ширшої системи самосвідомості, що взаємодіє із самосприйняттям, образом «Я» та здатністю особистості до зростання.

На думку О. Пенькової [7], самооцінка є важливим внутрішнім механізмом саморегуляції особистості, який формується у взаємозв'язку із самопізнанням, самоставленням та емоційно-ціннісним ставленням людини до себе. Такий підхід дає змогу пояснити, чому саме адекватна самооцінка є важливою умовою життєвої задоволеності: людина, яка реалістично сприймає власні можливості, краще регулює поведінку, усвідомлює особисті ресурси, легше приймає рішення та більш конструктивно реагує на життєві труднощі.

В. Басюк та О. Стахова [1] також підкреслюють, що самооцінка є важливим чинником психологічного благополуччя, самореалізації та позитивного сприйняття особистістю власного життя. Адекватна самооцінка сприяє впевненості у власних силах, готовності до подолання труднощів, формуванню життєвих цілей і позитивному ставленню до себе. Натомість занижена самооцінка може супроводжуватися невпевненістю, тривожністю, внутрішніми сумнівами та негативно позначатися на рівні життєвої задоволеності дорослої особистості.

У контексті життєвої задоволеності важливого значення набуває характер самооцінки особистості. Адекватна самооцінка забезпечує реалістичне сприйняття власних можливостей, сприяє психологічній стійкості та конструктивному ставленню до життєвих труднощів. Занижена самооцінка часто супроводжується невпевненістю, самознеціненням і тривожністю, тоді як завищена може зумовлювати внутрішню нестійкість, залежність від зовнішнього схвалення та труднощі міжособистісної взаємодії.

Особливої уваги потребує зв'язок самооцінки із самоприйняттям, оскільки саме самоприйняття є однією з психологічних основ задоволеності життям. І. Яворська-Вєтрова [11] наголошує, що важливим чинником життєвої задоволеності та психологічного благополуччя особистості є позитивне ставлення людини до себе, яке проявляється у самоприйнятті, самоповазі, аутосимпатії та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

впевненості у власних можливостях. Це означає, що доросла особистість переживає життєву задоволеність не лише тоді, коли досягає зовнішнього успіху, а й тоді, коли здатна приймати власний досвід, визнавати свої сильні сторони, не знецінювати себе через помилки й бачити перспективи подальшого розвитку. Високий рівень самоприйняття сприяє підтриманню внутрішнього психологічного балансу, емоційної стійкості та формуванню відчуття задоволеності власним життям.

У дорослому віці самооцінка набуває особливого значення, оскільки саме цей період пов'язаний із професійною реалізацією, побудовою стабільних соціальних зв'язків, відповідальністю за життєвий вибір і переоцінкою власних досягнень. Як зазначають І. Спіріна та М. Дядюра, самооцінка у дорослому віці безпосередньо впливає на мотивацію професійних досягнень, професійну активність та прагнення особистості до самореалізації. Адекватна самооцінка забезпечує впевненість людини у власних професійних можливостях, сприяє формуванню внутрішньої мотивації досягнення, підвищує рівень відповідальності та готовність до професійного розвитку [9].

Подібну позицію висловлює А. Павлюк [6], яка розглядає самооцінку в період ранньої дорослості як важливий чинник особистісної самореалізації, професійної ідентичності та становлення системи життєвих цінностей. Отже, у дорослому віці самооцінка безпосередньо пов'язана з відчуттям життєвої успішності, особистісної спроможності та задоволеності власним шляхом.

У контексті досліджуваної проблеми важливо також уточнити сутність поняття життєвої задоволеності, оскільки саме вона виступає одним із ключових показників психологічного благополуччя особистості. У психологічній науці життєва задоволеність розглядається як інтегративне суб'єктивне утворення, що відображає загальну оцінку людиною власного життя, ступінь реалізації особистісних потреб, цілей, цінностей і очікувань. Вона охоплює емоційне ставлення особистості до власного життєвого досвіду, відчуття внутрішньої гармонії, психологічного комфорту та усвідомлення змістовності життя. Життєва задоволеність є важливим показником психологічного благополуччя, оскільки відображає рівень внутрішньої рівноваги, адаптованості особистості, її здатність позитивно сприймати себе, власне життя та перспективи подальшого розвитку. Саме тому рівень життєвої задоволеності значною мірою залежить від особливостей самосприйняття, характеру самооцінки та здатності особистості підтримувати позитивне ставлення до себе.

Значущість самооцінки для життєвої задоволеності підтверджується також у працях О. Сокоть та В. Гаврилькевич [8], які вказують, що самооцінка впливає не лише на самосприйняття людини, а й на її мотиваційну сферу, соціальну адаптацію, поведінку, якість життя та здатність до самореалізації. У цьому аспекті самооцінка постає як психологічний ресурс, що допомагає особистості підтримувати внутрішню гармонію та ефективно реалізовувати себе у професійній і соціальній сферах.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

О. Бойко та Г. Горун [2] також підкреслюють, що самооцінка є одним із ключових психологічних чинників розвитку та становлення особистості, оскільки визначає ставлення людини до себе, власних можливостей, життєвих цілей і взаємодії з соціальним середовищем. Тому рівень самооцінки безпосередньо впливає на якість життя особистості, її емоційний стан, соціальну активність і здатність адаптуватися до життєвих змін.

У сучасних умовах проблема самооцінки набуває особливої актуальності під впливом соціальної нестабільності, інформаційного перевантаження, професійного стресу та поширення культури постійного соціального порівняння. Соціальні мережі, орієнтація на зовнішні стандарти успішності та високі вимоги до особистісної реалізації можуть посилювати внутрішню невпевненість і негативно впливати на життєву задоволеність дорослої особистості.

Зарубіжні дослідження також підтверджують вагомість самооцінки у формуванні життєвої задоволеності дорослої людини. Як зазначає Г. Вотсон [15], самооцінка є важливим психологічним чинником життєвої задоволеності дорослої особистості, оскільки впливає на рівень внутрішнього благополуччя, емоційної стійкості та позитивного ставлення людини до власного життя. Дорослі особи з вищим рівнем самооцінки демонструють більш виражене відчуття життєвої задоволеності, впевненості у собі та психологічного комфорту. Важливим доповненням є положення про те, що поєднання високої самооцінки та самоспівчуття сприяє стійкості до стресу, гармонізації емоційного стану та підвищенню загального рівня задоволеності життям. Отже, самооцінка діє не ізольовано, а у взаємозв’язку з іншими внутрішніми ресурсами особистості.

Окремо слід звернути увагу на дослідження М. Щесняк, Г. Бєлецької, Д. Мадей, Е. Пєньковської та В. Родзень [13], які акцентують, що самооцінка у дорослому й похилому віці виконує важливу компенсаторну функцію, допомагаючи особистості зберігати внутрішню стабільність в умовах самотності, соціальних змін і вікових труднощів. Люди з вищим рівнем самооцінки краще адаптуються до змін життєвих обставин, підтримують активну соціальну взаємодію та демонструють вищий рівень задоволеності життя.

М. Курназ, Е. Теке та Х. Ґюнайдин [12], узагальнюючи результати емпіричних досліджень, також встановили наявність помірного, але статистично значущого позитивного взаємозв’язку між самооцінкою та задоволеністю життям, причому у дорослих цей зв’язок виявився більш вираженим, ніж у підлітків. Це свідчить про те, що у дорослому віці самооцінка стає більш стабільним особистісним ресурсом, який впливає на суб’єктивне сприйняття життєвих досягнень, соціальної реалізації та психологічного благополуччя.

Водночас взаємозв’язок самооцінки та життєвої задоволеності не слід розглядати лише в одному напрямі. Як зазначають М. Щесняк, П. Мазур, В. Родзень та К. Шпунар [14], життєва задоволеність у дорослому віці виступає не лише показником психологічного благополуччя, а й важливою основою формування позитивної самооцінки особистості. Люди, які позитивно оцінюють

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

власне життя, частіше усвідомлюють свої сильні сторони, компетентність, особистісну цінність і здатність до досягнення життєвих цілей. Натомість низький рівень задоволеності життям може супроводжуватися самознеціненням, невпевненістю у власних можливостях та негативним сприйняттям себе. Отже, між самооцінкою та життєвою задоволеністю існує взаємопідсилювальний зв'язок: позитивна самооцінка сприяє вищій задоволеності життям, а переживання життєвої задоволеності, своєю чергою, підтримує відчуття особистісної цінності, компетентності та внутрішньої рівноваги.

Узагальнення наукових підходів дає змогу стверджувати, що самооцінка є одним із ключових психологічних чинників життєвої задоволеності дорослої особистості. Вона визначає характер самосприйняття, рівень самоприйняття, здатність до саморегуляції, професійної та соціальної самореалізації, емоційну стійкість і готовність особистості конструктивно долати життєві труднощі. Адекватна позитивна самооцінка сприяє формуванню внутрішньої впевненості, психологічного комфорту, відчуття цінності власного життя та готовності до подальшого розвитку. Натомість занижена або нестійка самооцінка може зумовлювати невпевненість, тривожність, самознецінення, труднощі адаптації та зниження рівня життєвої задоволеності. Тому в межах досліджуваної проблеми самооцінку доцільно розглядати не лише як характеристику ставлення людини до себе, а як важливий внутрішній ресурс психологічного благополуччя дорослої особистості.

Ураховуючи значущість самооцінки як психологічного чинника життєвої задоволеності дорослої особистості, важливого значення набуває застосування психологічних засобів, спрямованих на розвиток позитивного самосприйняття, самоприйняття, емоційної стійкості та внутрішньої впевненості особистості. Психологічна робота у цьому напрямі має бути комплексною й орієнтованою на гармонізацію когнітивної, емоційної та поведінкової сфер особистості.

Одним із важливих напрямів психологічної підтримки є розвиток самоприйняття та позитивного ставлення людини до себе. З цією метою доцільно використовувати вправи на усвідомлення власних сильних сторін і особистісних ресурсів, техніки позитивного самоспостереження, ведення щоденника позитивного досвіду, а також практики позитивних самотверджень (афірмацій). Використання таких психологічних засобів сприяє зниженню внутрішньої критичності, формуванню позитивного образу «Я» та підвищенню рівня самоприйняття особистості.

Важливе значення у розвитку адекватної самооцінки мають когнітивно-поведінкові техніки, спрямовані на виявлення та корекцію негативних переконань щодо себе. Доцільним є застосування технік аналізу автоматичних негативних думок, когнітивного переосмислення, виявлення ірраціональних установок та формування реалістичного самосприйняття. Така психологічна робота дає змогу знизити рівень самознецінення, тривожності та невпевненості у власних можливостях.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Не менш важливим напрямом є розвиток емоційної стійкості та навичок саморегуляції, оскільки здатність особистості конструктивно реагувати на труднощі безпосередньо впливає на рівень життєвої задоволеності. З цією метою можуть застосовуватися дихальні техніки, методи релаксації, практики емоційного самоконтролю та майндфулнес-техніки. Їх використання сприяє стабілізації емоційного стану, зниженню психоемоційного напруження та підтриманню внутрішнього психологічного комфорту.

Підвищенню самооцінки також сприяє розвиток навичок самореалізації та особистісної ефективності. Важливо допомагати особистості формувати реалістичні життєві цілі, розвивати навички рефлексії, усвідомлення власних досягнень і відповідальності за особистісний розвиток. Ефективними у цьому напрямі є техніки поетапного досягнення результату, що сприяють формуванню впевненості у власних силах, підвищенню мотивації до саморозвитку та переживанню життєвої успішності.

Окрему увагу доцільно приділяти розвитку конструктивної міжособистісної взаємодії, оскільки позитивна самооцінка значною мірою формується у процесі соціальної комунікації. У цьому контексті ефективними є тренінги комунікативної компетентності, розвиток асертивної поведінки, вправи на формування навичок конструктивної взаємодії та психологічні групи підтримки. Застосування таких засобів сприяє покращенню соціальної адаптації, підвищенню впевненості у міжособистісних контактах і зміцненню психологічного благополуччя особистості.

Отже, застосування психологічних засобів розвитку самооцінки сприяє формуванню позитивного самосприйняття, емоційної стійкості, внутрішньої впевненості та здатності особистості конструктивно реалізовувати власний потенціал. Розвиток адекватної самооцінки є важливою умовою підвищення життєвої задоволеності дорослої особистості, її психологічного благополуччя та гармонійного особистісного розвитку.

Висновки. Узагальнення наукових підходів дало змогу встановити, що самооцінка є складним багатокомпонентним психологічним утворенням, яке охоплює когнітивний, емоційно-ціннісний та поведінково-регулятивний компоненти й визначає характер ставлення людини до себе, власних можливостей, досягнень і життєвих перспектив. У взаємозв’язку із життєвою задоволеністю самооцінку доцільно розглядати як внутрішній психологічний ресурс, що забезпечує позитивне самосприйняття, емоційну стійкість, самоприйняття та здатність особистості конструктивно оцінювати власне життя.

Самооцінка виконує не лише оцінну, а й регулятивну функцію, оскільки впливає на рівень самоприйняття, особливості поведінки, мотивацію досягнення, професійну активність, характер міжособистісної взаємодії та здатність особистості долати життєві труднощі. Обґрунтовано, що адекватна позитивна самооцінка сприяє формуванню внутрішньої впевненості, психологічного комфорту, емоційного благополуччя та вищого рівня життєвої задоволеності.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Натомість занижена або нестійка самооцінка може супроводжуватися самознеціненням, тривожністю, внутрішніми сумнівами, труднощами соціальної адаптації та зниженням суб'єктивного відчуття задоволеності життям.

Між самооцінкою та життєвою задоволеністю існує взаємозумовлений зв'язок: позитивна самооцінка підвищує рівень задоволеності життям, а переживання життєвої задоволеності, своєю чергою, підтримує відчуття особистісної цінності, компетентності та психологічної рівноваги. Доведено, що у дорослому віці значущість самооцінки посилюється у зв'язку з професійною самореалізацією, відповідальністю за життєвий вибір, побудовою соціальних зв'язків та переоцінкою особистісних досягнень.

В сучасних умовах соціальної нестабільності, інформаційного перевантаження, професійного стресу та поширення культури соціального порівняння проблема розвитку адекватної самооцінки набуває особливої актуальності. У зв'язку з цим обґрунтовано доцільність застосування психологічних засобів розвитку самоприйняття, емоційної стійкості, позитивного самосприйняття та навичок конструктивної саморегуляції як важливих умов підвищення життєвої задоволеності дорослої особистості.

Перспективи подальших наукових досліджень вбачаються у проведенні емпіричного вивчення взаємозв'язку самооцінки та життєвої задоволеності дорослої особистості з урахуванням вікових, професійних, гендерних і соціально-психологічних особливостей. Перспективним є також дослідження впливу соціальних мереж, професійного вигорання, кризових життєвих ситуацій та рівня самоприйняття на формування самооцінки й психологічного благополуччя особистості. Практичного значення набуває розроблення та апробація психокорекційних і тренінгових програм, спрямованих на розвиток адекватної самооцінки та підвищення життєвої задоволеності дорослих.

Література:

1. Басюк В. С., Стахова О. О. Самооцінка як чинник формування життєвих перспектив студентської молоді. URL: https://eprints.zu.edu.ua/39553/1/%D0%91%D0%B0%D1%81%D1%8E%D0%BA%2C%20%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D1%82%D0%B5%D0%B7%D0%B8.pdf (дата звернення: 07.05.2026).

2. Бойко О. Т., Горун Г. Р. Самооцінка як важливий критерій становлення особистості. *Вісник Національного університету оборони України. Питання психології*. 2023. № 2 (72). С. 29–34.

3. Верещак Є., Запорожченко Т. Самооцінка у молодших школярів як чинник впливу на навчальну діяльність. *Молодий вчений*. 2025. № 5 (136). С. 1–5.

4. Герасімова Н. Є., Герасимова І. В. Розвиток самосвідомості як умова формування самооцінки молодших школярів. *Наукові перспективи*. 2025. № 6 (60). С. 1235–1247.

5. Кузікова С. Б., Лукомська С. О. Розвиток самоцінності особистості у контексті адаптації до життєвих криз. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія*. 2025. Вип. 73. С. 357–370.

6. Павлюк А. В. Самооцінка як чинник особистісної самореалізації у період ранньої дорослості : кваліфікаційна робота здобувача вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності 053 «Психологія». Київ : Маріупольський державний університет, 2025. 68 с.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

7. Пенькова О. І. Самооцінка як фактор становлення процесу самовдосконалення особистості школяра. *Актуальні проблеми психології: Загальна психологія. Історична психологія. Етнічна психологія*. 2014. Т. IX, вип. 7. С. 244–249.

8. Сокоть О., Гаврилькевич В. Роль самооцінки у розвитку особистості та професійному самовизначенні старшокласників. *Психологічні травелоги*. 2025. № 1. С. 147–159.

9. Спіріна І. Д., Дядюра М. С. Вплив самооцінки на мотивацію досягнень у професійній діяльності дорослих осіб : кваліфікаційна робота магістра спеціальності 053 «Психологія». Дніпро : Дніпровський гуманітарний університет, 2024. 86 с.

10. Чернякова О. В., Гришко О. Д., Палій А. М. Самооцінка та самосприйняття як ключові аспекти особистісного росту. *Габітус*. 2025. Вип. 71. С. 242–247.

11. Яворська-Вєтрова І. В. Ставлення до себе як чинник задоволеності життям і психологічного благополуччя особистості. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2023. Т. 34 (73), № 4. С. 6–12.

12. Kurnaz M. F., Teke E., Günaydın H. Relationship Between Self-Esteem and Life Satisfaction: A Meta-Analysis Study. *Research on Education and Psychology*. 2020. Vol. 4, № 2. P. 236–253.

13. Szcześniak M., Bielecka G., Madej D., Pieńkowska E., Rodzeń W. The Role of Self-Esteem in the Relationship Between Loneliness and Life Satisfaction in Late Adulthood: Evidence from Poland. *Psychology Research and Behavior Management.* 2020. Vol. 13. P. 1201–1212.

14. Szcześniak M., Mazur P., Rodzeń W., Szpunar K. Influence of Life Satisfaction on Self-Esteem Among Young Adults: The Mediating Role of Self-Presentation. *Psychology Research and Behavior Management.* 2021. Vol. 14. P. 1473–1482.

15. Watson G. L. Investigating the Influence of Self-Esteem and Self-Compassion on Adult Life Satisfaction: A Longitudinal Study. Psychologia. 2024. Vol. 3, № 1. P. 30–39.

References:

1. Basiuk, V.S., & Stakhova, O.O. Samootsinka yak chynnyk formuvannia zhyttievykh perspektyv studentskoi molodi [Self-esteem as a factor in shaping life prospects of student youth]. Retrieved from: https://eprints.zu.edu.ua/39553/1/%D0%91%D0%B0%D1%81%D1%8E%D0%BA%2C%20%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D1%82%D0%B5%D0%B7%D0%B8.pdf [in Ukrainian].

2. Boiko, O.T., & Horun, H.R. (2023). Samootsinka yak vazhlyvyi kryterii stanovlennia osobystosti [Self-esteem as an important criterion of personality formation]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy. Pytannia psykholohii – Bulletin of the National Defence University of Ukraine. Issues of Psychology*, 2(72), 29–34 [in Ukrainian].

3. Vereshchak, Ye., & Zaporozhchenko, T. (2025). Samootsinka u molodshykh shkoliariv yak chynnyk vplyvu na navchalnu diialnist [Self-esteem in primary school children as a factor influencing educational activity]. *Molodyi vchenyi – Young Scientist*, 5(136), 1–5 [in Ukrainian].

4. Herasimova, N.Ye., & Herasymova, I.V. (2025). Rozvytok samosvidomosti yak umova formuvannia samootsinky molodshykh shkoliariv [Development of self-awareness as a condition for the formation of self-esteem in younger schoolchildren]. *Naukovi perspektyvy – Scientific Perspectives*, 6(60), 1235–1247 [in Ukrainian].

5. Kuzikova, S.B., & Lukomska, S.O. (2025). Rozvytok samotsinnosti osobystosti u konteksti adaptatsii do zhyttievykh kryz [Development of personal self-worth in the context of adaptation to life crises]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H.S. Skovorody. Psykholohiia – Bulletin of H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University. Psychology*, 73, 357–370 [in Ukrainian].

ISSN 2786-4952 Online

6. Pavliuk, A.V. (2025). Samootsinka yak chynnyk osobystisnoi samorealizatsii u period rannoi doroslosti [Self-esteem as a factor of personal self-realization in early adulthood]. Bachelor's thesis, Mariupol State University, Kyiv, 68 p. [in Ukrainian].

7. Penkova, O.I. (2014). Samootsinka yak faktor stanovlennia protsesu samovdoskonalennia osobystosti shkoliara [Self-esteem as a factor in the development of the process of self-improvement of a student's personality]. *Aktualni problemy psykholohii: Zahalna psykholohiia. Istorychna psykholohiia. Etnichna psykholohiia – Actual Problems of Psychology: General Psychology. Historical Psychology. Ethnic Psychology*, IX(7), 244–249 [in Ukrainian].

8. Sokot, O., & Havrylkevych, V. (2025). Rol samootsinky u rozvytku osobystosti ta profesiinomu samovyznachenni starshoklasnykiv [The role of self-esteem in personality development and professional self-determination of high school students]. *Psykholohichni travelohy – Psychology Travelogs*, 1, 147–159 [in Ukrainian].

9. Spirina, I.D., & Diadiura, M.S. (2024). Vplyv samootsinky na motyvatsiiu dosiahnen u profesiinii diialnosti doroslykh osib [Influence of self-esteem on achievement motivation in professional activity of adults]. Master's thesis, Dnipro Humanitarian University, Dnipro, 86 p. [in Ukrainian].

10. Cherniakova, O.V., Hryshko, O.D., & Palii, A.M. (2025). Samootsinka ta samospryiniattia yak kliuchovi aspekty osobystisnoho rostu [Self-esteem and self-perception as key aspects of personal growth]. *Habitus – Scientific journal «Habitus»*, 71, 242–247 [in Ukrainian].

11. Yavorska-Vietrova, I.V. (2023). Stavlennia do sebe yak chynnyk zadovolenosti zhyttiam i psykholohichnoho blahopoluchchia osobystosti [Self-attitude as a factor of life satisfaction and psychological well-being of personality]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V.I. Vernadskoho. Seriia: Psykholohiia – Scientific Notes of V.I. Vernadsky Taurida National University. Series: Psychology*, 34(73), 4, 6–12 [in Ukrainian].

12. Kurnaz, M.F., Teke, E., & Günaydın, H. (2020). Relationship Between Self-Esteem and Life Satisfaction: A Meta-Analysis Study. *Research on Education and Psychology*, 4(2), 236–253.

13. Szcześniak, M., Bielecka, G., Madej, D., Pieńkowska, E., & Rodzeń, W. (2020). The Role of Self-Esteem in the Relationship Between Loneliness and Life Satisfaction in Late Adulthood: Evidence from Poland. *Psychology Research and Behavior Management*, 13, 1201–1212.

14. Szcześniak, M., Mazur, P., Rodzeń, W., & Szpunar, K. (2021). Influence of Life Satisfaction on Self-Esteem Among Young Adults: The Mediating Role of Self-Presentation. *Psychology Research and Behavior Management*, 14, 1473–1482.

15. Watson, G.L. (2024). Investigating the Influence of Self-Esteem and Self-Compassion on Adult Life Satisfaction: A Longitudinal Study. *Psychologia*, 3(1), 30–39.

Дата першого надходження статті до видання: 29.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.923.2:17.022.1]:615.8-057.87

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4173-4185

Білозерська Світлана Іванівна кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, м. Дрогобич, https://orcid.org/0000-0001-9636-1756

Зубкович Степан Ігорович аспірант спеціальності 053 «Психологія», Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, м. Дрогобич

ДУХОВНО-ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ФІЗИЧНОЇ ТЕРАПІЇ: ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ

Анотація. У статті здійснено теоретико-психологічний аналіз духовно-ціннісних орієнтирів майбутніх фахівців фізичної терапії як внутрішньої детермінанти їх професійного становлення. Обґрунтовано, що духовно-ціннісна сфера є стрижневим компонентом професійної підготовки, який визначає гуманістичну спрямованість діяльності, формує професійну ідентичність, забезпечує емпатійну компетентність, моральну стійкість, психологічну витривалість та здатність до конструктивного реагування на складні клінічні та екзистенційні ситуації. Особлива увага приділяється впливу сучасних соціокультурних викликів, зокрема воєнного стану, посттравматичної реабілітації пацієнтів, інклюзивного середовища та масової травматизації населення, на розвиток ціннісних орієнтацій майбутніх фізичних терапевтів.

Розкрито структуру духовно-ціннісних орієнтирів як багатовимірного утворення, що включає смисложиттєвий, емоційно-ціннісний, морально-етичний та рефлексивний компоненти, та показано їх взаємозв'язок із формуванням професійної позиції фахівця. Проаналізовано психологічні механізми становлення ціннісних орієнтирів у процесі професійної підготовки, зокрема інтеріоризацію професійних норм і цінностей, ідентифікацію з образом гуманістично орієнтованого спеціаліста, рефлексивну діяльність, а також практичну взаємодію з пацієнтами, що актуалізує емпатійні та моральні компетенції.

Окремо виділено роль психолого-педагогічної підтримки, деонтологічних практикумів, розвитку комунікативних навичок, тренінгів з емоційної регуляції та супервізійного супроводу у формуванні духовно-ціннісних орієнтирів. Показано, що такі орієнтири виконують одночасно регулятивну та ресурсну функції, сприяють запобіганню професійному вигоранню, розвитку резильєнтності, підтримці психологічної стабільності та підвищенню якості терапевтичної взаємодії. Висновки статті підкреслюють стратегічне значення цілеспрямованого розвитку духовно-ціннісних орієнтирів у освітньому процесі майбутніх

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

фізичних терапевтів та обґрунтовують перспективу подальших емпіричних досліджень з метою оцінки рівня сформованості ціннісних установок і розробки ефективних програм їх підтримки та розвитку.

Ключові слова: духовно-ціннісні орієнтири, фізична терапія, професійне становлення, гуманістичні цінності, емпатія, посттравматична реабілітація, психологічна зрілість фахівця.

Bilozerska Svitlana Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor at the Department of Psychology, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Drohobych, https://orcid.org/0000-0001-9636-1756

Zubkovych Stepan Postgraduate Student in the specialty 053 Psychology, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Drohobych

SPIRITUAL-VALUE ORIENTATIONS OF FUTURE PHYSICAL THERAPY SPECIALISTS: PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF FORMATION

Abstract. The article presents a theoretical and psychological analysis of the spiritual and value orientations of future physical therapy specialists as an internal determinant of their professional development. It is substantiated that the spiritual and value sphere is a core component of professional training, which determines the humanistic orientation of activity, forms professional identity, provides empathic competence, moral stability, psychological endurance and the ability to respond constructively to complex clinical and existential situations. Special attention is paid to the influence of modern socio-cultural challenges, in particular martial law, post-traumatic rehabilitation of patients, inclusive environment and mass traumatization of the population, on the development of value orientations of future physical therapists.

The structure of spiritual and value orientations as a multidimensional formation, which includes meaningful life, emotional and value, moral and ethical and reflective components, is revealed, and their relationship with the formation of a professional position of a specialist is shown. The psychological mechanisms of the formation of value orientations in the process of professional training are analyzed, in particular, the internalization of professional norms and values, identification with the image of a humanistically oriented specialist, reflective activity, as well as practical interaction with patients, which actualizes empathic and moral competencies. The role of pedagogical support, deontological workshops, development of communication skills, trainings on emotional regulation and supervisory support in the formation of spiritual and value orientations is separately highlighted. It is shown that such orientations perform both a regulatory and resource function, contribute to the prevention of professional burnout, the development of resilience, the maintenance of psychological stability and the improvement of the quality of therapeutic interaction. The conclusions of the article emphasize the strategic importance of the targeted development of

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

spiritual and value orientations in the educational process of future physical therapists and substantiate the prospect of further empirical research to assess the level of formation of value attitudes and develop effective programs for their support and development.

Keywords: spiritual and value orientations, physical therapy, professional development, humanistic values, empathy, post-traumatic rehabilitation, psychological maturity of a specialist.

Постановка проблеми. Сучасна фізична терапія постає не лише як галузь медичної допомоги, а як глибоко гуманістична професія, у центрі якої перебуває людина в стані фізичної, психологічної та екзистенційної вразливості. Специфіка діяльності фахівця полягає у тривалій і безпосередній взаємодії з пацієнтами, які переживають біль, втрату рухливості, функціональні обмеження життєдіяльності, а нерідко – і кризу смислу, спричинену травмою, інвалідністю чи хронічним захворюванням. У такому контексті реабілітаційний процес виходить за межі суто фізіологічного відновлення, охоплюючи психоемоційний стан особистості та її здатність відновити відчуття гідності й перспективи життя.

За цих умов професійна ефективність визначається не лише технічною майстерністю, клінічними знаннями чи володінням методиками, а й духовно-ціннісною зрілістю терапевта. Йдеться про здатність бачити в пацієнтові не «об’єкт реабілітації», а цілісну особистість із власним досвідом, смислами, потребами та правом на повноцінне існування. Така позиція зумовлює характер професійної взаємодії: вона набуває рис партнерства, підтримки та співтворчості у процесі відновлення.

Духовно-ціннісні орієнтири виступають інтегративним компонентом професійної зрілості майбутнього фахівця фізичної терапії. Вони визначають гуманістичну спрямованість діяльності, стиль комунікації, рівень емпатійності, здатність до відповідального прийняття рішень та етичну регуляцію професійної поведінки. Саме ціннісна основа забезпечує узгодженість між знаннями, уміннями та моральними принципами, формуючи внутрішню цілісність фахівця.

Особливої стратегічної ваги проблема формування духовно-ціннісних орієнтирів набуває в умовах сучасної України, де система фізичної терапії функціонує в ситуації масової травматизації населення, спричиненої війною. Реабілітація військовослужбовців, осіб із посттравматичними ушкодженнями, дітей з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб потребує не лише високої клінічної компетентності, а й психологічної стійкості, гуманістичної спрямованості та смислової залученості фахівця. У цих умовах духовно-ціннісна зрілість стає ресурсом як для пацієнта, так і для самого терапевта, запобігаючи професійному вигоранню та знеособленню взаємодії.

Отже, психологічні аспекти формування духовно-ціннісних орієнтирів студентів спеціальності «Фізична терапія» потребують системного теоретичного осмислення. Йдеться про дослідження механізмів інтеріоризації професійних

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

цінностей, розвитку емпатії та рефлексії, формування внутрішнього локусу відповідальності та смисложиттєвих орієнтацій як підґрунтя професійної компетентності. Саме інтеграція аксіологічного, гуманістичного й психологічного підходів дозволить забезпечити підготовку фахівців, здатних не лише відновлювати функції тіла, а й підтримувати цілісність людської особистості в умовах складних соціальних викликів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У межах гуманістичної психології духовність інтерпретується як внутрішній вимір особистісного зростання, пов'язаний із прагненням до самореалізації, ціннісного вибору та автентичного способу буття. Так, К. Роджерс розглядав особистість як відкриту до досвіду систему, що прагне до самоактуалізації за умови безумовного прийняття та емпатійного середовища [9]. У концепції А. Маслоу духовність постає як вищий рівень розвитку, пов'язаний із самоактуалізацією, переживанням пікових досвідів та орієнтацією на буттєві цінності – істину, добро, красу, справедливість [8]. Таким чином, духовний вимір у гуманістичній традиції розуміється як здатність особистості до цілісності, внутрішньої узгодженості та відповідального вибору.

Особливої глибини проблематика духовності набуває в логотерапевтичному підході В. Франкл, який наголошував на фундаментальному значенні смислу як провідного мотиву людської поведінки. На його переконання, прагнення до смислу є базовою екзистенційною потребою людини, а фрустрація цього прагнення породжує внутрішню порожнечу та ціннісну дезорієнтацію. Смисл, за В. Франклом, не конструюється довільно, а відкривається особистістю у відповідальному ставленні до життя, праці, страждання та міжособистісних взаємин. У цьому контексті духовність постає як здатність виходити за межі ситуативних обставин, зберігаючи внутрішню свободу та відповідальність [7].

Для фахівців фізичної терапії смисложиттєві орієнтири мають не лише особистісне, а й професійно-етичне значення. Їхня діяльність безпосередньо пов'язана з підтримкою клієнта у відновленні функціональності, автономії та якості життя.

Робота з людьми, які переживають фізичні обмеження, біль або втрату звичних можливостей, неминуче торкається екзистенційних вимірів буття – гідності, надії, віри у власні сили. У такій взаємодії фахівець виступає не лише як носій медико-біологічних знань, а як особистість, здатна до емпатії, ціннісної підтримки та смислового супроводу пацієнта.

З позицій аксіологічного підходу ціннісні орієнтації розглядаються як інтегративне утворення особистості, що визначає її ставлення до професії, людей і самої себе. Українські вчені підкреслюють, що вони проявляються в усвідомленні соціальної значущості професійної діяльності, стійких інтересах, моральній відповідальності та прагненні до творчої самореалізації [2]. У сфері фізичної терапії ці орієнтації набувають особливої ваги, оскільки фахівець постійно взаємодіє з людським стражданням, тілесною вразливістю та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

екзистенційними запитами пацієнтів щодо сенсу відновлення і подальшого життя.

Гуманістичні засади підготовки фахівців з фізичної реабілітації та терапії обґрунтовують такі українські вчені І. П. Зенченков і Т. Д. Федірчик. Обидва науковці наголошують, що ефективна професійна діяльність у цій галузі не може обмежуватися засвоєнням суто медико-біологічних знань. Критично важливою умовою є сформованість духовних і загальнолюдських цінностей – поваги до гідності пацієнта, відповідальності, емпатійності, здатності до морального вибору. Водночас їхні підходи мають певні акценти.

І. П. Зенченков звертає увагу на ризик редукціоністського підходу у професійній підготовці, коли підвищення рівня спеціалізованих знань може спричинити формування вузько прагматичного, «механічного» ставлення до людини. У такій парадигмі пацієнт сприймається переважно як біологічна система, сукупність симптомів і функціональних порушень. Натомість втрачається розуміння духовної сутності особистості, її переживань, надій, страхів і смислових запитів. Подібна деформація професійної свідомості знижує гуманістичний потенціал фахівця та обмежує терапевтичну ефективність взаємодії [3].

Логічно розгортаючи гуманістичну позицію щодо підготовки майбутніх фахівців, І. П. Зенченков обґрунтовує необхідність цілісного формування духовних цінностей, які не існують ізольовано, а функціонують як взаємопов’язана система. Передусім ідеться про етичні (гуманістичні) цінності, що становлять аксіологічне ядро професіоналізму. У цій площині професійна діяльність осмислюється не як технічне виконання процедур, а як відповідальне служіння людині. Ключовим стає зсув акценту з інструментального питання «Що я можу робити?» до екзистенційно зорієнтованого «Що я можу зробити для людини, яка потребує допомоги?» Така позиція передбачає сформованість терпіння, поваги до гідності пацієнта, доброти, співчуття та здатності до емпатійного розуміння його стану. Етичні цінності визначають моральні межі професійної діяльності й забезпечують гуманний характер взаємодії.

Другою складовою є естетичні (творчі) цінності, що розкриваються у здатності фахівця до індивідуалізації терапевтичного процесу. Реабілітаційна практика характеризується варіативністю клінічних ситуацій, психоемоційних станів пацієнтів та непередбачуваністю перебігу відновлення. За таких умов шаблонність мислення є недостатньою. Фахівець має творчо адаптувати методики до конкретної особистості, знаходити оптимальні рішення у нестандартних ситуаціях, прагнути до гармонії та внутрішньої впорядкованості реабілітаційного процесу. Естетичний вимір у цьому контексті означає не лише «красу» дій, а їхню доцільність, цілісність і узгодженість із потребами людини.

Третьою групою І.П. Зенченков визначає теоретичні цінності (цінності-знання). Творчість і гуманність не можуть бути ефективними без глибокого наукового підґрунтя. Знання мають перетворитися для студента на самостійну

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

цінність – інструмент орієнтації в інформаційному просторі, основу професійного мислення та джерело інноваційності. У цьому аспекті йдеться не лише про накопичення фактів, а про формування системності, критичного аналізу та здатності інтегрувати наукові дані у практичну діяльність. Лише поєднання етичного імперативу, творчої гнучкості та фундаментальної підготовки забезпечує професійну зрілість майбутнього фахівця [3].

Розширюючи цю проблематику, Т. Д. Федірчик (у співавторстві з А. О. Бражанюком) аналізує формування духовних цінностей через концепт професійної культури майбутніх фізичних терапевтів та ерготерапевтів. Автори визначають її як інтегровану характеристику особистості, що синтезує професійні мотиви, цінності, компетентності та професійно значущі якості. Таким чином, духовно-ціннісний вимір виступає не додатковим компонентом, а фундаментом, на якому вибудовується вся система професійної підготовки [6].

Особливе місце у структурі професійної культури посідає ціннісно-мотиваційний компонент, який охоплює як загальнолюдські, так і професійні цінності студентів. Саме вони визначають характер поведінки у професійних ситуаціях, рівень відповідальності та усвідомлення соціальної значущості діяльності у сфері профілактики й збереження здоров'я людини. Від глибини цього усвідомлення залежить ступінь внутрішньої залученості майбутнього фахівця до професії.

Водночас дослідники виокремлюють особистісний компонент, що конкретизується у таких якостях, як емпатія, чуйність, толерантність, системність мислення та цілеспрямованість. Ці характеристики безпосередньо корелюють із духовними цінностями, окресленими І. Зенченковим, і забезпечують їхню практичну реалізацію у взаємодії з пацієнтами.

Принципово важливим є положення про взаємозв'язок цінностей і результату професійної підготовки. Автори аргументують, що професійна спрямованість та внутрішні мотиви (ціннісний рівень) безпосередньо впливають на інтенсивність і якість засвоєння фахових компетентностей. Більше того, сформованість гуманістичних якостей визначає характер застосування знань і технік у реальній практиці: чи будуть вони використані формально, чи стануть інструментом підтримки людської гідності та відновлення якості життя [1;3;6].

Отже, обидві концепції сходяться у ключовому висновку: лише гармонійне поєднання високої фахової компетентності з духовними та гуманістичними цінностями формує справжнього професіонала у сфері фізичної терапії.

У концепції С.А. Мукомел та О.С. Карнацької духовно-ціннісна сфера постає не лише як показник особистісної зрілості майбутнього спеціаліста, а й як ресурс його психологічної безпеки. Професійні цінності виконують регулятивну, смислотворчу та захисну функції, забезпечуючи баланс між інтенсивною допомогою іншому та збереженням власної психічної стабільності. Розвиваючи аксіологічну лінію аналізу, С. А. Мукомел та О. С. Карнацька розглядають професійні цінності не лише як світоглядну основу діяльності фізичного

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

терапевта, а й як важливий механізм його психологічного самозахисту. Такий підхід є надзвичайно актуальним з огляду на специфіку професії, що передбачає постійну взаємодію з болем, обмеженням можливостей пацієнтів, тривалими реабілітаційними процесами та емоційно насиченими ситуаціями [4].

Авторки виокремлюють низку ключових ціннісних орієнтацій – гуманізм, емпатію, відповідальність, орієнтацію на здоров'я, саморозвиток і групову взаємодію – та обґрунтовують їхню захисну функцію щодо професійного вигорання, емоційного виснаження і фрустрації [4].

Отже, інтеграція гуманістичних, екзистенційних і аксіологічних підходів у підготовку фахівців фізичної терапії сприяє формуванню цілісної професійної позиції, у якій поєднуються наукова компетентність і духовно-ціннісна зрілість. Саме така інтеграція забезпечує не лише відновлення фізичних функцій пацієнта, а й підтримку його особистісної гідності та смислової перспективи життя. Духовно-ціннісна зрілість майбутнього фізичного терапевта визначає водночас і якість терапевтичної взаємодії, і тривалість його професійної продуктивності. Вона є тим інтегративним чинником, що поєднує гуманістичну спрямованість діяльності з внутрішньою стійкістю фахівця, створюючи основу для ефективної, етично відповідальної та психологічно збалансованої професійної практики.

Мета статті розкрити психологічні механізми та чинники формування духовно-ціннісних орієнтирів майбутніх фахівців фізичної терапії як необхідної умови їхньої професійної зрілості та ефективності в сучасних соціально-травматичних реаліях, а також визначення психолого-педагогічних умов і засобів їх цілеспрямованого розвитку в освітньому середовищі закладу вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Духовно-ціннісні орієнтири доцільно розглядати як стійку, інтегровану систему внутрішніх установок, що визначають моральну, етичну та екзистенційну позицію особистості у професійній діяльності. Вони охоплюють глибинні переконання щодо цінності людини, сенсу праці, меж відповідальності та способів взаємодії з Іншим. На відміну від ситуативних мотивів, духовно-ціннісні орієнтири мають відносно стабільний характер і виконують регулятивну функцію, спрямовуючи професійну поведінку відповідно до гуманістичних принципів.

Фізична терапія як професія має низку специфічних особливостей, які істотно підсилюють значення духовно-ціннісного виміру. По-перше, це постійний тілесний контакт із пацієнтом, що вимагає не лише технічної компетентності, а й етичної чутливості. По-друге, робота з хронічним болем, обмеженням рухливості та втратою автономії передбачає взаємодію з глибокими переживаннями людини – страхом, розпачем, почуттям безпорадності. По-третє, реабілітаційний процес часто є тривалим і відбувається в умовах екзистенційної кризи пацієнта, коли під сумнів ставляться звичні життєві ролі та смисли. Нарешті, діяльність фізичного терапевта потребує поєднання високої технічної точності з емпатією, тактом і безумовною повагою до людської гідності.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

У цьому контексті принциповою є *цінність життя* як базова аксіологічна установка. Ставлення до людського тіла має ґрунтуватися на визнанні його безумовної цінності, незалежно від функціональних обмежень чи рівня втрати автономії. Пацієнт не зводиться до клінічного випадку або сукупності симптомів; він залишається носієм гідності, досвіду та унікальної життєвої історії. Особливого значення набуває також етика «дотику». Оскільки фізична терапія є контактною професією, дотик стає не лише інструментом впливу на м'язово-скелетну систему, а й засобом комунікації. Духовна зрілість фахівця визначає характер цього контакту: чи буде він механічним і формалізованим, чи набуде підтримувального, безпечного та довірливого змісту. Етична рефлексія власних дій і намірів є передумовою формування терапевтичного простору, у якому пацієнт почувається захищеним.

В умовах воєнного стану в Україні значення духовно-ціннісних орієнтирів істотно зростає. Масова травматизація населення, необхідність посттравматичної реабілітації військовослужбовців і цивільних, робота з дітьми та внутрішньо переміщеними особами створюють додаткове психологічне навантаження на фахівців. Майбутні терапевти стикаються не лише з клінічними труднощами, а й із моральними дилемами, власною тривогою та потребою зберігати професійну стійкість у ситуації соціальної нестабільності. За таких обставин духовно-ціннісні орієнтири постають не як додаткова перевага, а як етична необхідність і внутрішній ресурс.

Професійна діяльність фізичного терапевта пов'язана з ризиками емоційного виснаження, співпереживальної перевтоми та професійного вигорання [1]. Сформована духовно-ціннісна система сприяє збереженню внутрішньої рівноваги, підтримці стійкої професійної мотивації, конструктивному переживанню складних клінічних випадків і розвитку резильєнтності. Вона виконує смислотворчу та захисну функції, допомагаючи інтегрувати професійний досвід без руйнівних наслідків для особистості.

Отже, духовно-ціннісні орієнтири є не лише показником особистісної зрілості майбутнього фізичного терапевта, а й системоутворювальним чинником його професійної компетентності.

Саме вони забезпечують гуманістичний характер діяльності, психологічну стійкість фахівця та якість реабілітаційної допомоги в умовах сучасних соціальних викликів.

Духовно-ціннісні орієнтири майбутніх фахівців фізичної терапії доцільно розглядати як багатовимірне особистісно-професійне утворення, що має складну структуру взаємопов'язаних компонентів. Кожен із цих компонентів виконує власну регулятивну роль у процесі професійного становлення майбутнього спеціаліста, забезпечуючи узгодженість його ціннісних переконань, професійних мотивів та поведінкових стратегій у взаємодії з пацієнтом. У цьому контексті доцільно здійснити аналіз основних компонентів духовно-ціннісних орієнтирів як структурних складових даного феномену.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Смисложиттєвий компонент відображає рівень усвідомлення студентом соціальної та гуманістичної значущості обраної професії. Йдеться про прийняття професійної діяльності не лише як джерела зайнятості, а як покликання, спрямованого на підтримку життя, відновлення функціональності та збереження людської гідності. Усвідомлення гуманістичної місії допомоги формує внутрішню мотивацію, сприяє стійкості до професійних труднощів і забезпечує смислову інтеграцію досвіду навчання та практики.

Емоційно-ціннісний компонент охоплює систему ставлень до пацієнта як до унікальної особистості. Емпатія, толерантність, милосердя, повага до гідності людини виступають не ситуативними емоційними реакціями, а стійкими ціннісними установками, що визначають стиль професійної взаємодії. Саме цей компонент забезпечує гуманний характер реабілітаційного процесу, створює атмосферу довіри та психологічної безпеки, необхідну для ефективного відновлення.

Морально-етичний компонент пов'язаний із нормативною регуляцією професійної поведінки. Відповідальність, доброчесність, професійна чесність, дотримання етичних стандартів визначають межі допустимих рішень і дій фахівця. У сфері фізичної терапії, де поєднуються тілесний контакт і високий рівень довіри з боку пацієнта, моральна надійність спеціаліста є критично важливою умовою професійної легітимності.

Рефлексивний компонент забезпечує здатність до самопізнання, критичного аналізу власних дій, оцінки професійних досягнень і труднощів. Розвинена рефлексія сприяє усвідомленню власних ціннісних орієнтирів, корекції поведінкових стратегій, запобіганню професійним деформаціям і вигоранню. Вона створює підґрунтя для безперервного професійного самовдосконалення та особистісного зростання.

Інтеграція зазначених компонентів формує цілісну професійну позицію майбутнього фізичного терапевта, що поєднує смислову визначеність, емоційну зрілість, етичну відповідальність і рефлексивну відкритість до розвитку. Саме така інтегративна модель духовно-ціннісних орієнтирів забезпечує гуманістичний характер професійної діяльності, її внутрішню узгодженість і стійкість у складних соціальних та клінічних умовах.

Формування духовно-ціннісних орієнтирів у процесі професійної підготовки постає як складний, тривалий і багаторівневий процес, що охоплює взаємодію когнітивних, емоційних і поведінкових механізмів особистісного становлення. Воно не обмежується формальним або декларативним засвоєнням етичних принципів і професійних норм, а передбачає їх глибоку інтеріоризацію та інтеграцію у структуру професійної ідентичності майбутнього фахівця. Саме такий підхід дає змогу виокремити та науково обґрунтувати основні психологічні механізми формування духовно-ціннісних орієнтирів.

Насамперед ідеться про інтеріоризацію професійних норм і цінностей, які транслюються освітнім середовищем – через зміст навчальних дисциплін, стиль

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

взаємодії викладачів зі студентами, професійні стандарти й приклади клінічної практики. У цьому контексті університет виступає не лише джерелом знань, а й простором формування етичної культури, де цінності гуманізму, відповідальності та поваги до гідності людини набувають особистісного сенсу.

Другим механізмом є професійна ідентифікація з образом гуманістично орієнтованого спеціаліста. Студент поступово співвідносить себе з ідеалом компетентного й морально зрілого фізичного терапевта, інтегруючи у власну «Я-концепцію» відповідні ціннісні орієнтири. Цей процес відбувається через наслідування значущих професійних моделей, участь у практиці та усвідомлення соціальної місії професії.

Важливу роль відіграє рефлексивна діяльність, спрямована на осмислення особистого досвіду взаємодії з пацієнтами. Саме через рефлексію відбувається переосмислення емоційних реакцій, моральних дилем і професійних труднощів, що дозволяє уникнути формалізації діяльності та сприяє внутрішньому зростанню.

Ключовим чинником становлення духовно-ціннісної сфери є також практична взаємодія з пацієнтами, яка актуалізує емпатійні, моральні та відповідальні якості студента. Без безпосереднього досвіду контакту з людиною в її вразливості цінності залишаються абстрактними; саме практика надає їм конкретного змісту й емоційної наповненості.

У цьому процесі особливої ваги набуває педагогічна підтримка професійного становлення. Створення атмосфери довіри, діалогу та етичної відповідальності в освітньому середовищі сприяє відкритості студентів до саморефлексії, формуванню внутрішньої мотивації та розвитку професійної зрілості. Позиція викладача як наставника, а не лише контролера знань, істотно впливає на ціннісну інтеграцію майбутніх фахівців.

Узагальнюючи викладене, можна констатувати, що професійне становлення студента як майбутнього фахівця фізичної терапії передбачає формування і розвиток трьох ключових психологічних аспектів.

Першим є емпатія та «тілесний резонанс» - здатність тонко відчувати стан іншого через власне тілесне сприйняття. Психологічно це вимагає сформованої диференціації «Я-Інший», що дозволяє співпереживати, не ототожнюючись повністю з болем пацієнта. Така диференціація запобігає емоційному виснаженню та підтримує професійну стабільність.

Другим аспектом виступає рефлексивність, яка забезпечує постійний аналіз власних емоційних реакцій і професійних намірів. Усвідомлення причин роздратування, нетерпіння чи надмірного прагнення до швидкого результату дозволяє уникати проєкцій і професійної деформації. Рефлексія формує етичну чутливість і сприяє внутрішній чесності у взаємодії з пацієнтом.

Третім важливим аспектом є толерантність до невизначеності. Реабілітаційний процес не гарантує швидких і лінійних результатів; прогрес може бути повільним або непередбачуваним.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Смислова стійкість і прийняття невизначеності дозволяють фахівцеві підтримувати пацієнта навіть за мінімальних змін, зберігаючи професійну віру в цінність процесу відновлення.

З огляду на це, освітній процес підготовки майбутніх фізичних терапевтів має включати цілеспрямовані педагогічні інструменти. Доцільним є впровадження деонтологічних практикумів**,** у межах яких аналізуються не лише клінічні, а й етичні кейси, що формують здатність до морального вибору. Важливим напрямом є розвиток soft skills – навичок ненасильницького спілкування, активного слухання, конструктивного зворотного зв'язку. Не менш значущою є супервізійна підтримка, яка створює безпечний простір для обговорення складних емоцій і професійних труднощів, що виникають під час практики.

Таким чином, формування духовно-ціннісних орієнтирів майбутніх фахівців фізичної терапії потребує системного, інтегративного підходу, у якому поєднуються освітній вплив, особистісна рефлексія та практичний досвід. Лише за таких умов можливе становлення професіонала, здатного поєднувати клінічну компетентність із гуманістичною зрілістю та психологічною стійкістю.

Висновки. Узагальнюючи викладене, слід наголосити, що духовно-ціннісні орієнтири майбутніх фахівців фізичної терапії становлять системоутворювальний чинник їхнього професійного становлення. Вони інтегрують смисложиттєві, емоційно-ціннісні, морально-етичні та рефлексивні компоненти особистості, забезпечуючи цілісність професійної позиції та гуманістичну спрямованість діяльності.

Саме на цій основі формується здатність майбутнього спеціаліста сприймати пацієнта як унікальну особистість, вибудовувати етичну та довірливу взаємодію, зберігати емпатійну чутливість і водночас підтримувати психологічну стійкість у складних клінічних ситуаціях.

Духовно-ціннісна сфера виступає внутрішнім регулятором професійної поведінки, визначає характер прийняття рішень, стиль комунікації та рівень відповідальності фахівця. Вона не лише підсилює терапевтичну ефективність, а й запобігає професійному вигоранню, забезпечуючи смислову опору та моральну витривалість у процесі реабілітаційної діяльності. Таким чином, формування духовно-ціннісних орієнтирів має розглядатися як пріоритетний напрям професійної підготовки, що потребує цілеспрямованого психолого-педагогічного супроводу, інтеграції рефлексивних практик, етичних кейсів та супервізійної підтримки.

Перспективи подальших наукових досліджень вбачаються в емпіричному вивченні рівня сформованості духовно-ціннісних орієнтирів студентів спеціальності «Фізична терапія», визначенні психологічних механізмів їх розвитку та розробленні комплексних освітніх програм, спрямованих на зміцнення гуманістичної основи професії. Це сприятиме підготовці фахівців, здатних поєднувати клінічну компетентність із високою моральною культурою та особистісною зрілістю.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Література:

1. Андрійчук О. Підготовка фізичних терапевтів до практичної діяльності. *Вісник Кам'янець-Подільського нац. університету*. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини. 2019. № 14. С. 10–14.

2. Білозерська С.І. Аксіологічні орієнтири підвищення якості педагогічної освіти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Психологія» № 3. 2021. С.75-81.

3. Зенченков І. П. Використання особистісно-орієнтованого підходу для формування духовних цінностей майбутнього фахівця з основ здоров`я. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.* Серія 15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). 2014. Вип. 5. С. 63-68.

4. Мукамел С.А., Карнацька О.С. Ціннісні орієнтації майбутніх фізичних терапевтів як фактор збереження власного психічного здоровя. *«Перспективи та інновації науки»* № 12(58) 2025. С. 3940- 3952.

5. Прокопенко, О. Духовно-ціннісні орієнтири в освітньому процесі: шлях до зрілої я-концепції. *Психологічний журнал*, 2024. (12). С. 62–69

6. Федірчик Т.Д. Професійна культура майбутніх фізичних терапевтів та ерготерапевтів: сутнісно-компонентний аналіз. *Теорія і методика професійної освіти*. Вип. 22. Т. 4. 2020. С. 169-171.

7. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу. Психолог у концтаборі. Київ : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2019. 316 с.

8. Maslow A. Toward a psychology of beind. 3rd edition. New York : John Wiley and Sons Ltd, 1998. 320 p.

9. Rogers C. Freedom to learn for the 80's. Columbus – Toronto – London – Sydney : Ch. E. Merrill Publ. Company, A Bell & Howell Company, 1983. 312 p.

References

1. Andriychuk O. (2019) Pidhotovka fizychnykh terapevtiv do praktychnoyi diyal′nosti [Training of physical therapists for practical activities]. *Visnyk Kam"yanets'-Podil's'koho nats. universytetu. Fizychne vykhovannya, sport i zdorov"ya lyudyny*. № 14. S. 10–14.

Bilozers′ka S.I. (2021) Aksiolohichni oriyentyry pidvyshchennya yakosti pedahohichnoyi osvity. [Axiological guidelines for improving the quality of pedagogical education] *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu.* Seriya: Psykholohiya» № 3. S.75-81.

3. Zenchenkov I. P. (2014) Vykorystannya osobystisno-oriyentovanoho pidkhodu dlya formuvannya dukhovnykh tsinnostey maybutn′oho fakhivtsya z osnov zdorov`ya [Using a personality-oriented approach to the formation of spiritual values of a future specialist in the basics of health]. *Naukovyy chasopys Natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova*. Seriya 15: Naukovo-pedahohichni problemy fizychnoyi kul′tury (fizychna kul′tura i sport). Vyp. 5. S. 63-68.

4. Mukamel S.A., Karnats′ka O.S. (2025) Tsinnisni oriyentatsiyi maybutnikh fizychnykh terapevtiv yak faktor zberezhennya vlasnoho psykhichnoho zdorov″ya [Value orientations of future physical therapists as a factor in preserving their own mental health]. *«Perspektyvy ta innovatsiyi nauky»* № 12(58). S. 3940- 3952.

5. Prokopenko, O. (20240 Dukhovno-tsinnisni oriyentyry v osvitn′omu protsesi: shlyakh do zriloyi ya-kontseptsiyi [Spiritual and value orientations in the educational process: the path to a mature self-concept]. Psykholohichnyy zhurnal. (12). S. 62–69

6. Fedirchyk T.D. (2020) Profesiyna kul′tura maybutnikh fizychnykh terapevtiv ta erhoterapevtiv: sutnisno-komponentnyy analiz [Professional culture of future physical therapists and

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

occupational therapists: an essential component analysis]. Teoriya i metodyka profesiynoyi osvity. Vyp. 22. T. 4. S. 169-171

7. Frankl V. (2016) Lyudyna v poshukakh spravzhn′oho sensu. Psykholoh u kontstabori [Man in search of true meaning. Psychologist in a concentration camp] /per. z anhl. O. Zamoys′koyi. Kharkiv : KSD. 160 s.

8. Maslow A. (1998) Toward a psychology of beind. 3rd edition. New York : John Wiley and Sons Ltd. 320 p.

9. Rogers C. (1983) Freedom to learn for the 80’s. Columbus – Toronto – London – Sydney : Ch. E. Merrill Publ. Company, A Bell & Howell Company. 312 p.

Дата першого надходження статті до видання: 07.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.9

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4186-4196

Богучарова Олена Іванівна доктор психологічних наук, професор кафедри психології, соціології та педагогіки, Донецький державний університет внутрішніх справ м. Кропивницький, https://orcid.org/ 0000-0001-5617-9175

Сень Єлизавета Олексіївна бакалавр, Донецький державний університет внутрішніх справ м. Кропивницький, https://orcid.org/0009-0008-0709-291X

Тиненик Яна Олександрівна бакалавр, Донецький державний університет внутрішніх справ м. Кропивницький, https://orcid.org/0009-0002-0790-1891

КЕЙС-МЕТОД У СЛУЖБОВИХ РОЗСЛІДУВАННЯХ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ПОЛІЦІЇ ТА ЯК ПРАКТИЧНА СКЛАДОВА ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ ПСИХОЛОГІЇ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ЮРИДИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ

Анотація.тУ статті здійснено теоретико-методологічний аналіз можливостей використання кейс-методу як складової експериментальної психології у професійній підготовці майбутніх юридичних психологів у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання. Розкрито історико-педагогічні передумови становлення експериментального підходу та кейс-методу, окреслено їх психолого-педагогічні засади й дидактичний потенціал. Проаналізовано, зокрема, історичні та методологічні витоки експериментального підходу, закладені В. Вундтом в Лейпцизькому університеті, так само, як і компетентнісний потенціал, запроваджений на системній основі в Гарвардській школі бізнесу. Обґрунтовано доцільність інтеграції кейс-технологій з експериментальним моделюванням професійних ситуацій у сфері службових розслідувань у Національній поліції України. Доведено, що застосування кейс-методу сприяє розвитку ключових компетентностей майбутніх фахівців: аналітичних, практичних, комунікативних, соціальних і творчих, а також формує здатність до прийняття обґрунтованих професійних рішень. Підкреслено трансформацію ролей учасників освітнього процесу, де викладач виступає фасилітатором, а здобувачі освіти – активними суб'єктами аналізу конкретних випадків поліцейської практики. Визначено обмеження методу, зокрема значні часові витрати та високі вимоги до підготовки викладача. Представлено результати формувального експерименту (n=60), які засвідчили статистично значуще зростання рівня дослідницьких компетентностей у курсантів і студентів експериментальної групи ($t=3,21$; $p<0,01$), у порівнянні з контрольною групою.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Встановлено, що поєднання кейс-методу з експериментальним підходом забезпечує ефективну інтеграцію теоретичних знань і практичних навичок, сприяє розвитку професійного мислення та підвищує якість підготовки фахівців. Використання кейс-методу як складової експериментальної психології у професійній підготовці майбутніх юридичних психологів є ефективним засобом формування їхньої готовності до діяльності в умовах службових розслідувань у Національній поліції України.

Ключові слова: кейс-метод, службові розслідування, експериментальна та юридична психологія, професійна підготовка, дослідницька компетентність, курсанти, студенти.

Bohucharova Olena Ivanivna Doctor of Science in Psychology, Professor of the Department of Psychology, Sociology, Pedagogy, Donentsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi, https://orcid.org/0000-0001-5617-9175

Sen Elizaveta Oleksiyivna Bachelor, Donentsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi, https://orcid.org/0009-0008-0709-291X

Tynenyk Yana Oleksandrivna Bachelor, Donentsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi, https://orcid.org/0009-0002-0790-1891

CASE METHOD IN OFFICIAL INVESTIGATIONS IN THE NATIONAL POLICE AND AS A PRACTICAL COMPONENT OF EXPERIMENTAL PSYCHOLOGY IN THE PROFESSIONAL TRAINING OF LEGAL PSYCHOLOGISTS

Abstract. The article provides a theoretical and methodological analysis of the case method as a component of experimental psychology in the professional training of future legal psychologists at higher education institutions with specific learning conditions. The historical and pedagogical foundations of the experimental approach and the case method are outlined, along with their psychological, pedagogical, and didactic potential. The historical and methodological foundations of the experimental approach in particularly initiated by Wilhelm Wundt at Leipzig University are analyzed, as well as the competitive potential of the case method, systematically implemented at Harvard Business School. The study substantiates the integration of case-based learning with experimental modeling of professional situations in the context of internal investigations within the National Police of Ukraine. It is demonstrated that the case method contributes to the development of key competencies, including analytical, practical, communicative, social, and creative skills, as well as the ability to make informed professional decisions. The transformation of roles in the educational process is emphasized, where the teacher acts as a facilitator and students become active participants in analysis and decision-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

making. The limitations of the method are identified, including time consumption and the need for high instructor competence. The results of a formative experiment (n=60) indicate a statistically significant increase in research competence among cadets in the experimental group ($t=3.21$; $p<0.01$).

The integration of case-based learning with experimental methodology enhances analytical thinking, hypothesis formulation, data processing, and professional decision-making, ensuring effective integration of theoretical knowledge and practical skills. The use of the case method as a component of experimental psychology in the professional training of future legal psychologists is an effective means of forming their readiness to work in the conditions of official investigations in the National Police of Ukraine.

Keywords: case method, official investigations, experimental and legal psychology, professional training, research competence, cadets, students.

Постановка проблеми. Найважливішим завданням профільної правоохоронної освіти в Україні є підготовка освіченої, творчої особистості здобувачів закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання – курсантів поліції – відповідно до викликів XXI століття [15; 19].

Вирішення цієї методолого-методичної проблеми передбачає психолого-педагогічне обґрунтування змісту та методів навчально-виховного процесу із широким використанням сучасних освітніх технологій і інтерактивних підходів [16].

Особливе місце серед них займає кейс-метод як інструмент практичної складової експериментальної психології, що дозволяє моделювати реальні ситуації службових розслідувань у Національній поліції України [5; 8]. Його використання сприяє не лише засвоєнню теоретичних знань, а й формуванню професійних компетентностей майбутніх юридичних психологів [7; 18].

Сучасна вища освіта не може обмежуватися традиційною передачею знань, позбавленою емоційності та практичного змісту. Натомість інтерактивні методи – зокрема кейс-метод, мозковий штурм, ситуаційні завдання, симуляції – активізують пізнавальну діяльність здобувачів освіти, розвивають критичне мислення, аналітичні здібності та навички прийняття рішень [10; 14].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Метод case-study вперше був застосований у навчальному процесі Гарвардської школи бізнесу у 1921 році де було започатковано систематичне використання навчальних ситуацій для формування управлінських компетентностей [13]. Відтоді він набув поширення в різних галузях освіти, зокрема й у підготовці фахівців правоохоронної сфери [10; 17].

Теоретичні засади експериментальної психології сформувалися у працях В. Вундта, який заснував першу психологічну лабораторію Лейпцизькому університеті. Подальший розвиток методології експериментального дослідження пов’язаний із іменами Г. Еббінгауза, І. Павлова інших науковців та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

отримали подальший розвиток у сучасних навчальних виданнях [2; 4]. У сфері юридичної психології питання психологічного забезпечення правоохоронної діяльності та судового процесу досліджувалися в межах міждисциплінарного підходу, що поєднує правознавство, психологію та криміналістику [1].

Мета статті – дослідження теоретичних та практичних особливостей методу кейс-стаді у підготовці фахівців правоохоронної сфери та емпірична перевірка ефективності кейс-методу у формуванні дослідницької компетентності курсантів і студентів в експериментальній психології**.**

Виклад основного матеріалу. Основними характеристиками психологічного експерименту є: наявність незалежної та залежної змінних; контроль сторонніх факторів; відтворюваність результатів; статистична обробка даних; інтерпретація результатів з урахуванням валідності та надійності [2; 4]. Компетентнісний підхід у підготовці юридичних психологів спитається на формування професійної компетентності юридичного психолога та включає: дослідницьку компетентність; аналітичне мислення; етичну відповідальність; комунікативні навички; стресостійкість [15]. Кейс-метод дозволяє формувати всі зазначені компоненти через моделювання професійно значущих ситуацій [7; 16].

З методичної точки зору кейс – це спеціально підготовлений навчальний матеріал, який містить структурований опис реальної або змодельованої професійної ситуації [11].

У контексті підготовки юридичних психологів це, передусім, ситуації, пов’язані зі службовими розслідуваннями, міжособистісними конфліктами, психологічною оцінкою поведінки працівників поліції [5; 8]. Кейс-метод як інструмент експериментальної психології дозволяє: моделювати професійні ситуації службових перевірок; аналізувати поведінку суб’єктів у стресових і конфліктних умовах; відпрацьовувати алгоритми прийняття рішень; формувати навички психологічної діагностики та прогнозування [9; 14].

Кейси мають відповідати таким ключовим вимогам: реалістичність і відповідність професійній практиці; актуальність і проблемність; орієнтація на розвиток аналітичного мислення; наявність кількох можливих рішень [11; 17].

У процесі роботи з кейсами курсанти та студенти проходять основні етапи: ознайомлення з ситуацією; аналіз інформації; генерування альтернативних рішень; прийняття рішення; захист позиції; порівняння з реальними практиками [12].

Особливу цінність кейс-мет**о**д має саме у сфері службових розслідувань у Національній поліції, оскільки дозволяє: відтворювати типові та нетипові дисциплінарні ситуації; аналізувати психологічні причини правопорушень серед персоналу; формувати навички об’єктивної оцінки поведінки; уникати типових помилок під час проведення перевірок [5; 6]. Процес пошуку та прийняття рішень, який здобувачі проходять під час роботи над кейсом, звичайно представляють у вигляді шістьох фаз (табл. 1).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Таблиця 1

Фази процесу пошуку та прийняття рішень під час роботи над кейсом

1. *Знайомство* з конкретним випадком	*Мета:* розуміння проблемної ситуації і ситуації прийняття рішень
2. *Інформація*, яка отримується з наданих матеріалів і здобувається самостійно	*Мета:* навчитися здобувати і оцінювати інформацію, необхідну для пошуку рішень
3. *Обговорення* можливостей альтернативних рішень	*Мета:* розвиток альтернативного мислення
4. *Резолюція.* Прийняття рішень в групах	*Мета:* співставлення і оцінка варіативних рішень
5. *Диспут.* Окремі групи захищають свої рішення	*Мета:* аргументований захист рішень
6. *Співставлення результатів.* Порівняння рішень, прийнятих в групах, з рішенням, прийнятим в дійсності	*Мета:* оцінити взаємозв'язок інтересів, в яких знаходяться окремі рішення

Джерело: розроблене авторами на основі узагальнень даних [12; 16]

У межах дисципліни «Експериментальна психологія» кейси мають таку структуру: опис професійної ситуації (наприклад, аналіз достовірності показань свідка); формулювання дослідницької проблеми; висунення гіпотез; планування експерименту; обробка даних; інтерпретація результатів; етична експертиза. Таке структурування дозволяє інтегрувати теоретичні знання з практичною діяльністю правоохоронців. Кейс виступає не лише навчальним матеріалом, а й інструментом формування дослідницьких компетентностей [15; 20].

Особливості застосування кейс-методу у підготовці до професійної психологічної діяльності пов'язані з тим, що юридичні психологи мають справу з: психологічною експертизою; профайлингом; психологічним супроводом слідчих дій; аналізом достовірності показань; оцінкою психоемоційного стану осіб у стресових умовах тощо.

Педагогічні умови ефективного застосування кейс-методу забезпечується наступним чином: поєднання кейсів із реальними професійними ситуаціями; використання автентичних емпіричних даних; організація групової дискусії та рефлексії; інтеграція статистичних програм у процес аналізу результатів; поетапне ускладнення дослідницьких завдань.

Особливо важливо формувати у курсантів і студентів уміння: формулювати гіпотези; визначати незалежні та залежні змінні; контролювати сторонні фактори; здійснювати інтерпретацію статистично значущих результатів; оцінювати валідність і надійність експерименту. Переваги кейс-методу в експериментальній підготовці: формування дослідницького мислення; розвиток критичного аналізу емпіричних даних; підвищення мотивації до навчання; моделювання реальних професійних ситуацій; розвиток комунікативних

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

компетентностей. Крім того, кейс-метод сприяє формуванню професійної відповідальності та етичної свідомості майбутніх фахівців.

Мета кейсу – аналітика випадку, а не його оцінювання, а тим більше завчасне оцінювання, до вирішення проблеми. Власне це швидка допомога у набутті рефлексійних навичок та мета-аналізу. Разом з відпрацюванням аналітичних навичок метод ситуаційних вправ ініціює розвиток інтелектуальної проникливості, тестологічної перевірки рівня компетентності, здатності відокремлювати важливе від тривіального; виховує почуття відповідальності в процесі навчання. Тобто, кейс-підхід має сприяти вдосконаленню здатності вичленовувати проблеми та приймати ефективні рішення, зокрема в сфері службових перевірок в поліції. Крім цього, такий метод вчить курсантів і студентів аналізувати та розробляти програми дій, що, в свою чергу, мотивує їх до правильної поведінки та прийняття ефективних рішень у разі, коли настане час діяти в реальній ситуації.

Кейси, симулятивні вправи також допомагають у перенесенні обставин освітнього середовища в навчальній аудиторії у робоче оточення для покращення виконання посадових обов'язків. Особливо це можливо з огляду на те, що курсанти і студенти:

а) краще усвідомлюють власні пріоритети та цінності, які мають відношення до їх майбутньої професійної діяльності;

б) вчаться визначати класи й види більш чи менш типових ситуацій;

в) розвивають в собі ширші можливості для аналізу, оцінюють наслідки різних рішень.

Розглянемо п'ять видів навчання за методом кейс-стаді в експериментальній психології.

По-перше, кейси не вживаються з метою транслювання чи поширення знань (хоча, звичайно, деяка трансляція знань і відбувається). Кейси надають «образи». «функціонал» реальних проблем чи реальних ситуацій, які забезпечують курсантів і студентів знанням про те, що має бути зроблено, яким має бути алгоритм дій. Обговорення кейсів є потенційним тригером обміну думками перспективами та досвідом практичної роботи в Національній поліції в різних підрозділах.

По-друге, кейс фасилітує, полегшує інтеграцію та застосування знань. Кейс-метод базується на взаємообміні досвідом курсантів і студентів найбільш зручним і економним способом.

По-третє, кейс-метод розвиває в курсантів і студентів здатність вирішувати складні, але корисні прикладні проблеми і завдання.

По-четверте, навчання кейс-методом загострює оцінювання пріоритетів та цінностей. Курсанти і студенти в процесі навчання демонструють власне ставлення, цінності та орієнтації, які підтримуються чи не сприймаються іншими навколишнім освітнім оточенням, слухачами.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Результати такого інтерактивного навчання приймають різні форми, зокрема, як правило, спільне порівняння та перевірка набутого досвіду привносять інноваційні, нові, творчі елементи у практичну діяльність курсантів і студентів.

Таблиця 2

Основні методичні варіанти метода кейсу

Метод/ method (англ.)	**Пізнання проблем**	**Отримання інформації**	**Пошук варіантів рішення**	**Вирішення кейсу / прийняття рішення**	**Оцінка (критика) рішення**
Метод ситуаційних вправ/ case-study method	*Завдання* – аналіз прихованих проблем	Інформація надається	На підставі наданої інформації розробляють та приймають рішення щодо проблеми		Порівняння свого рішення з тим, що прийнято реально.
Метод проблемних ситуацій / case-problem method	Проблеми чітко названі	Інформація надається	*Завдання* – на підставі сформульованих проблем і наявної інформації розробляють /приймають рішення		Порівняння свого рішення з тим, що прийнято реально
Метод ситуацій-випадків/ case-incident method	Інформація надається, але неповно	Завдання – самостійне отримання інформації			
Метод визначення проблем/ stated-problem method	Проблеми сформульо вані	Інформація надається	Наводяться готові рішення з обґрунтуванням: можливий пошук додаткових альтернатив		Завдання – оцінка (критика) прийнятих рішень

Джерело: розроблене авторами на основі узагальнень даних [9-14]

По-п’яте, кейси завжди корисні в плані збагачення досвіду та удосконалення навичок, які курсанти і студенти мають застосовувати, аби наблизити ті цінності, які вони вважають найбільш бажаними.

Увесь комплекс набутого досвіду під час вирішення кенйсів вкладається в одну формулу – творче вирішення проблеми – формування підстав аналізу ситуації – прийняття рішення.

Існує ціла низка спроб розрізняти та типологізувати метод кейсу, незалежно від предмету дослідження. Типологія кейсів як психолого-педагогічного інструменту, що використовується для досягнення певних освітніх цілей, має такий вигляд: кейс, який потребує вирішення; кейс, який потребує визначення проблеми; кейс, який потребує застосування теоретичних понять. Стосовно відображення матеріалу, виду отримання й обробки інформації, процесу прийняття й оцінки рішення розрізняють чотири варіанти кейс-методу.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Метод ситуаційних вправ (case-study method) – метод відрізняє великий обсяг матеріалу, оскільки окрім опису ситуації надається увесь обсяг інформаційного матеріалу, яким користуються здобувачі – курсанти і студенти. Основний наголос в кейсі робиться на аналізі та синтезі проблеми і прийнятті рішення.

Метод проблемних ситуацій (case-problem method). В цьому варіанті під час опису кейса чітко формулюється сама проблема, тому залишається більше часу на пошук варіантів рішення та їх детальне обговорення.

Метод ситуацій-випадків (case-incident method). Цей варіант відрізняється тим, що в центрі уваги знаходиться процес отримання інформації. З цієї причини ситуація часто відображається не в повному обсязі. Однак така форма роботи потребує багато часу, її можна вважати особливо наближеною до практики, тому що на практиці саме отримання інформації складає суттєву частину всього процесу прийняття рішення.

Метод визначення проблем (stated-problem method). Характерною рисою цього варіанту є надання готових рішень та їх обґрунтування. Завдання курсантів і студентів полягає в першу чергу в ознайомленні зі структурою процесу прийняття рішення на практиці, в критичній оцінці прийнятих рішень і по можливості у розробці альтернативних рішень.

У межах дисципліни «Експериментальна психологія» кейси можуть моделювати: проведення лабораторного експерименту з дослідження рівня тривожності підозрюваних (Case-Incident Method); аналіз впливу стресу на когнітивні процеси свідків Case-problem method; дослідження достовірності показань із використанням психофізіологічних методів (Case-study method); етичні дилеми в організації експерименту в умовах слідчої ізоляції (Stated-problem method). Такі кейси дозволяють інтегрувати теоретичні знання з методології експерименту, правової, кримінальної статистики та юридичної психології.

Нами було організоване емпіричне дослідження ефективності кейс-методу. Мета дослідження: емпірично перевірити ефективність кейс-методу у формуванні дослідницької компетентності курсантів і студентів. **Вибірка:** 60 курсантів і студентів 3 курсу спеціальності «Право», «Психологія» (спеціалізація - юридична психологія). Експериментальна група (ЕГ) - 30 осіб (навчання з використанням кейс-методу). Контрольна група (КГ) - 30 осіб (традиційне навчання). Методики: тест на знання методології експерименту (авторська розробка). Оцінювання навичок планування експерименту (експертна шкала). Методика визначення рівня дослідницької компетентності (модифікований варіант шкали дослідницьких умінь).

Організація експерименту: дослідження проводилося протягом одного семестру (4 місяці). В експериментальній групі: використовувалися 8 навчальних кейсів; проводився груповий аналіз ситуацій; здійснювалося статистичне опрацювання даних (t-критерій Стьюдента).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Результати дослідження: до експерименту - середній показник дослідницької компетентності: ЕГ: 62,4 бала КГ: 61,8 бала ($p > 0,05$ – статистично значущих відмінностей не виявлено). Після експерименту: ЕГ: 82,7 бала; КГ: 69,3 бала ($t = 3,21$ при $p < 0,01$)

Отримані дані свідчать про статистично значуще зростання рівня дослідницької компетентності у курсантів і студентів експериментальної групи. Інтерпретація результатів довела наступне. Зростання показників пояснюються: активізацією аналітичного мислення; формуванням навичок планування експерименту; розвитком умінь статистичного аналізу; залученням до професійного моделювання.

Висновки. Кейс-метод є ефективною технологією формування дослідницької компетентності курсантів. Інтеграція кейсів з експериментальним моделюванням підвищує рівень засвоєння матеріалу. Емпірично підтверджено статистично значущий позитивний вплив кейс-методу. Доцільним є впровадження системи експериментальних кейсів у підготовку юридичних психологів.

Література:

1. Бандурка О. М. Юридична психологія: сучасні виклики та перспективи. Харків : Право, 2021. 191 с.

2. Данилюк І.В., Буркало Н.І. Експериментальна психологія: навч. посіб. Київ: Видавництво Ліра-К, 2023. 232 с.

3. Дисциплінарний статут Національної поліції України : затв. Законом України від 15.03.2018 № 2337-VIII.

4. Експериментальна психологія : підручник / за ред. С. Д. Максименка. Київ : Центр учбової літератури, 2018. 624 с.

5. Службове розслідування в органах Національної поліції України : навч. посібник / за ред. О. І. Кудерміної. Київ : Національна академія внутрішніх справ, 2020. 139 с.

6. Організація дисциплінарного провадження в Національній поліції України: методичні рекомендації. Київ : НАВС, 2021. 54 с.

7. Попіль І. Кейс-метод у професійній підготовці: компетентнісний підхід. *Advanced Education*. 2021.№18. DOI: https://doi.org/10.20535/2410-8286.233567

8. Порядок проведення службових розслідувань у Національній поліції України : затв. наказом МВС України № 893 від 07.11.2018.

9. Bonney K. M. Case study teaching method improves student performance and perceptions of learning gains. *Journal of Microbiology & Biology Education*. 2015. Vol. 16(1). P. 21–28. DOI: https://doi.org/10.1128/jmbe.v16i1.846

10. Freeman S. et al. Active learning increases student performance in science, engineering, and mathematics. *PNAS*. 2014. DOI: https://doi.org/10.1073/pnas.1319030111

11. Kim S., Phillips W. R., Pinsky L., Brock D., Phillips K., Keary J. A conceptual framework for developing teaching cases: A review and synthesis of the literature across disciplines. *Medical Education*. 2006. DOI: https://doi.org/10.1111/j.1365-2929.2006.02344.x

12. Kolb D. A. Experiential learning: Experience as the source of learning and development. 2nd ed. New York : Pearson Education, 2015.

13. Lundeberg M., Levin B., Harrington H. Who learns what from cases and how? The research base for teaching and learning with cases. *Educational Psychology Review*. 1999.

ISSN 2786-4952 Online

14. McLean S. F. Case-based learning and its application in medical and health-care fields: A review. *Journal of Medical Education and Curricular Development*. 2016. Vol. 3. DOI: https://doi.org/10.4137/JMECD.S20377

15. OECD. The future of education and skills 2030. Paris : OECD Publishing, 2020. DOI: https://doi.org/10.1787/54b8c6e4-e

16. Prince M., Felder R. Inductive teaching and learning methods: Definitions, comparisons, and research bases. *Journal of Engineering Education*. 2006. DOI: https://doi.org/10.1002/j.2168-9830.2006.tb00884.x

17. Thistlethwaite J. E. et al. The effectiveness of case-based learning in health professional education: A systematic review. *Medical Teacher*. 2012. Vol. 34(6). P. e421–e444. DOI: https://doi.org/10.3109/0142159X.2012.680939

18. Yukhymenko-Lescroart M., Sharma G. Case-based learning in higher education: A meta-analysis. *Educational Research Review*. 2020. Vol. 30. DOI: https://doi.org/10.1016/j.edurev. 2020.100328

19. World Bank. Skills development in higher education: Global practices. Washington, DC, 2021. DOI: https://doi.org/10.1596/978-1-4648-1705-7

References:

1. Bandurka, O. M. (2021). Yurydychna psykholohiia: suchasni vyklyky ta perspektyvy. Pravo.

2. Danyliuk, I. V., & Burkalo, N. I. (2023). Eksperymentalna psykholohiia (navch. posib.). Vydavnytstvo Lira-K.

3. Verkhovna Rada of Ukraine. (2018). *Dystsyplinarnyi statut Natsionalnoi politsii Ukrainy* (Law No. 2337-VIII).

4. Maksymenko, S. D. (Ed.). (2018). Eksperymentalna psykholohiia. Tsentr uchbovoi literatury.

5. Kudermina, O. I. (Ed.). (2020). Sluzhbove rozsliduvannia v orhanakh Natsionalnoi politsii Ukrainy. Natsionalna akademiia vnutrishnikh sprav.

6. Orhanizatsiia dystsyplinarnoho provadzhennia v Natsionalnii politsii Ukrainy. (2021). NAVS.

7. Popil, I. (2021). Case method in professional training: Competence-based approach. *Advanced Education, 18*. https://doi.org/10.20535/2410-8286.233567

8. Ministry of Internal Affairs of Ukraine. (2018). Poriadok provedennia sluzhbovykh rozsliduvan u Natsionalnii politsii Ukrainy (Order No. 893).

9. Bonney, K. M. (2015). Case study teaching method improves student performance and perceptions of learning gains. *Journal of Microbiology & Biology Education, 16* (1), 21–28. https://doi.org/10.1128/jmbe.v16i1.846

10. Freeman, S., et al. (2014). Active learning increases student performance in science, engineering, and mathematics. *Proceedings of the National Academy of Sciences*. https://doi.org/ 10.1073/pnas.1319030111

11. Kim, S., Phillips, W. R., Pinsky, L., Brock, D., Phillips, K., & Keary, J. (2006). A conceptual framework for developing teaching cases: A review and synthesis of the literature across disciplines. *Medical Education*. https://doi.org/10.1111/j.1365-2929.2006.02344.x

12. Kolb, D. A. (2015). Experiential learning: Experience as the source of learning and development (2nd ed.). Pearson Education.

13. Lundeberg, M., Levin, B., & Harrington, H. (1999). Who learns what from cases and how? The research base for teaching and learning with cases. *Educational Psychology Review*.

14. McLean, S. F. (2016). Case-based learning and its application in medical and health-care fields: A review. *Journal of Medical Education and Curricular Development, 3*. https://doi.org/ 10.4137/JMECD.S20377

ISSN 2786-4952 Online

15. OECD. (2020). The future of education and skills 2030. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/54b8c6e4-e

16. Prince, M., & Felder, R. (2006). Inductive teaching and learning methods: Definitions, comparisons, and research bases. *Journal of Engineering Education*. https://doi.org/10.1002/j.2168-9830.2006.tb00884.x

17. Thistlethwaite, J. E., et al. (2012). The effectiveness of case-based learning in health professional education: A systematic review. *Medical Teacher*, *34*(6), e421–e444. https://doi.org/10.3109/0142159X.2012.680939

18. Yukhymenko-Lescroart, M., & Sharma, G. (2020). Case-based learning in higher education: A meta-analysis. *Educational Research Review, 30*. https://doi.org/10.1016/j.edurev.2020.100328

19. World Bank. (2021). *Skills development in higher education: Global practices*. World Bank. https://doi.org/10.1596/978-1-4648-1705-7

Дата першого надходження статті до видання: 07.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК: 159.9378.3

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4197-4211

Бондаревич Світлана Майславівна доцент, кандидат психологічних наук, доцент кафедри «Практичної психології», Одеський національний морський університет, Одеса, https://orcid.org/0000-0002-7350-2947

Іпатенко Олена Юріївна студентка 4 курсу, бакалавр «Практична психологія», Одеський Національний Морський Університет, Одеса

АНАЛІЗ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ ТІЛЕСНО-ОРІЄНТОВАНОЇ ТЕРАПІЇ У ФАХІВЦІВ МОРСЬКОЇ ГАЛУЗІ

Анотація. У статті проаналізовано наукові засади тілесно-орієнтованої терапії як інтегративного методу психологічного впливу, що забезпечує регуляцію психоемоційних станів через роботу з тілесними проявами напруження. Також, існує наявність запиту на доступні та ефективні методи психологічної саморегуляції. Актуальність теми зумовлена практичною необхідністю пошуку методів психологічного супроводу осіб, діяльність яких відбувається в умовах хронічного стресу. Мета дослідження: є теоретичне та емпіричне дослідження психологічних особливостей при застосуванні методу тілесно-орієнтованої психотерапії у фахівців морської галузі. Емпіричне дослідження проведено із застосуванням комплексу психодіагностичних методик, зокрема шкали тривожності Спілбергера–Ханіна, шкали сприйнятого стресу, методики САН та опитувальника для визначення типів темпераменту Айзенка, а також авторського інтерв'ю. Встановлено, що значна частина фахівців морської галузі характеризується підвищеним рівнем ситуативної та особистісної тривожності, високим рівнем сприйнятого стресу та наявністю виражених соматичних проявів психоемоційного напруження. У результаті якісного аналізу інтерв'ю виявлені типові джерела стресу (професійна відповідальність, аварійні ситуації, погодні умови, соціальна ізоляція), тілесні прояви напруження (м'язові затиски, порушення сну, головний біль) та особливості поведінкових стратегій (емоційне стримування, уникнення, використання неадаптивних способів регуляції). Доведено, що психологічні особливості особистості, зокрема рівень тривожності, стресостійкість і здатність до саморегуляції, суттєво впливають на ефективність застосування тілесно-орієнтованої психотерапії. Обґрунтовано її потенціал як ефективного засобу зниження психоемоційного напруження, профілактики професійного вигорання та оптимізації психофізіологічного стану фахівців морської галузі. **Висновки.** Таким чином, проведене дослідження та аналіз отриманих результатів показав,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

що використання методу тілесно-орієнтованої психотерапії є одним із перспективних напрямів у сучасній психологічній практиці, який розглядає тіло як важливий ресурс психоемоційної регуляції та відновлення внутрішнього балансу. Отримані результати можуть бути корисними для розробки програм психологічного супроводу, спрямованих на підвищення стресостійкості та формування навичок саморегуляції.

Ключові слова: тілесно-орієнтована терапія, тривожність, стресостійкість, психоемоційне напруження, фахівці морської галузі, саморегуляція, професійний стрес, психофізіологічна адаптація.

Bondarevych Svitlana Mayslavivna associate professor, candidate of psychological sciences, associate professor of the Department of "Practical Psychology", Odesa National Maritime University, Odesa, https://orcid.org/0000-0002-7350-2947

Ipatenko Olena Yuriivna 4th year student, bachelor's degree "Practical Psychology", Odessa National Maritime University, Odesa

ANALYSIS OF PSYCHOLOGICAL FEATURES OF THE APPLICATION OF THE BODY-ORIENTED THERAPY METHOD IN MARITIME INDUSTRY SPECIALISTS

Abstract. The article analyzes the scientific principles of body-oriented therapy as an integrative method of psychological influence, which provides regulation of psycho-emotional states through work with bodily manifestations of tension. Also, there is a demand for accessible and effective methods of psychological self-regulation. The relevance of the topic is due to the practical need to find methods of psychological support for individuals whose activities take place in conditions of chronic stress. The purpose of the study: is a theoretical and empirical study of psychological features when applying the method of body-oriented psychotherapy in specialists in the maritime industry. The empirical study was conducted using a complex of psychodiagnostic methods, in particular the Spielberger-Khanin anxiety scale, the perceived stress scale, the SAN method and the questionnaire for determining Eysenck's temperament types, as well as an author's interview. It has been established that a significant part of maritime specialists is characterized by an increased level of situational and personal anxiety, a high level of perceived stress and the presence of pronounced somatic manifestations of psycho-emotional stress. As a result of qualitative analysis of interviews, typical sources of stress (professional responsibility, emergency situations, weather conditions, social isolation), physical manifestations of stress (muscle cramps, sleep disturbances, headache) and features of behavioral strategies (emotional restraint, avoidance, use of maladaptive methods of regulation) were identified. It has been proven that psychological characteristics of the personality,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

in particular the level of anxiety, stress resistance and ability to self-regulation, significantly affect the effectiveness of the use of body-oriented psychotherapy. Its potential as an effective means of reducing psycho-emotional stress, preventing professional burnout and optimizing the psycho-physiological state of maritime specialists has been substantiated. **Conclusions.** Thus, the conducted research and analysis of the obtained results showed that the use of the method of body-oriented psychotherapy is one of the promising directions in modern psychological practice, which considers the body as an important resource for psycho-emotional regulation and restoration of internal balance. The obtained results can be useful for the development of psychological support programs aimed at increasing stress resistance and forming self-regulation skills.

Keywords: body-oriented therapy, anxiety, stress resistance, psycho-emotional stress, maritime industry specialists, self-regulation, professional stress, psycho-physiological adaptation.

Постановка проблеми. Сучасні умови розвитку морегосподарської галузі актуалізують проблему збереження психічного здоров'я фахівців, професійна діяльність яких здійснюється в умовах підвищеної відповідальності, невизначеності, високого рівня ризику й тривалого перебування в ізольованому просторі. Робота моряків пов'язана не лише з фізичними навантаженнями, але й зі значним психоемоційним напруженням, що зумовлює ризики розвитку тривожних станів, хронічного стресу, порушень саморегуляції та професійного вигорання. У цьому контексті особливий науковий інтерес становить тілесно-орієнтована терапія як напрям сучасної психотерапії, що ґрунтується на концепції єдності психіки та тіла.

Отже, виникає необхідність, з одного боку, недостатньою дослідженістю застосування тілесно-орієнтованої терапії саме щодо фахівців морської галузі, а з іншого - практичною необхідністю пошуку методів психологічного супроводу осіб, діяльність яких відбувається в умовах хронічного стресу. Метод тілесно-орієнтованої терапії є одним із перспективних напрямів у сучасній психологічній практиці, який розглядає тіло як важливий ресурс психоемоційної регуляції та відновлення внутрішнього балансу.

Актуальність дослідження. Специфіка морського середовища передбачає вплив численних стресогенних чинників: змінного режиму праці та відпочинку, обмежених соціальних контактів, багатомісячної ізоляції, необхідності швидкого прийняття рішень у потенційно небезпечних умовах, високої ціни професійної помилки. За таких умов особливого значення набуває не лише психологічна адаптація фахівця, а й пошук ефективних психокорекційних підходів, спрямованих на підтримання внутрішньої рівноваги та ресурсності особистості.

Актуальність теми дослідження зумовлена практичною необхідністю пошуку методів психологічного супроводу осіб, діяльність яких відбувається в умовах хронічного стресу.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять праці вітчизняних і зарубіжних учених, присвячені проблемам тривожності, стресу, адаптації та тілесно-орієнтованого підходу.

Теорію тривоги розробляли Ч. Спілбергер , Ю. Ханін, Р. Мей, З. Фрейд, К. Хорні, які розглядали тривожність як багатовимірний феномен, що має як ситуативні, так і особистісні прояви.

Проблематика стресу та адаптації представлена у працях Г. Сельє, Р. Лазаруса, С. Фолкман, [1; 6] де стрес розуміється не лише як реакція організму, а як динамічний процес взаємодії особистості та середовища.

Методологічні основи тілесно-орієнтованої терапії закладені у працях В.Райха, який обґрунтував концепцію м'язового панцира як тілесного прояву психологічних захистів. Значний внесок у розвиток напряму зробили О. Лоуен, М. Фельденкрайз, Ф. Александер, П. Левін, І. Рольф, Б. Розенберг та інші дослідники [2; 3; 7; 10].

Попри значну кількість наукових праць, питання застосування тілесно-орієнтованої терапії у психологічному супроводі фахівців морської галузі залишається недостатньо вивченим, що і визначає наукову нішу даного дослідження.

Як психологічний феномен тривога є природною реакцією на ситуації невизначеності, небезпеки та підвищеної відповідальності, однак її високий рівень може негативно впливати на когнітивні процеси, поведінку та загальне психічне самопочуття особистості [8; 9].

У професійній діяльності моряків тривожність може посилюватися через екстремальність умов праці, тривалу ізоляцію та підвищену відповідальність.

Не менш значущим психологічним ресурсом виступає стресостійкість, яка забезпечує здатність особистості ефективно функціонувати за умов психофізіологічного навантаження, зберігати самоконтроль та відновлюватися після стресових впливів [1; 5; 6].

Низький рівень стресостійкості, навпаки, корелює з підвищеною тривожністю, емоційною лабільністю та ризиком професійного виснаження.

Тілесно-орієнтована психотерапія в цьому контексті розглядається як перспективний інструмент психологічної допомоги, здатний впливати як на соматичний рівень стресу через зниження м'язового напруження, регуляцію дихання та стабілізацію нейровегетативних процесів, так і на емоційний та особистісний рівні функціонування [2; 7; 10].

Актуальність теми також посилюється суперечністю у зростанні потреби в психологічному супроводі фахівців морської галузі та недостатній розробленості тілесно-орієнтованих програм для цієї категорії.

Теоретичне обґрунтування потенціалу тілесно-орієнтованої терапії. Тілесно-орієнтований підхід базується на розумінні того, що значна частина психоемоційного досвіду, зокрема стресові та травматичні реакції, фіксується не

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

лише на рівні психіки, але й у тілесних патернах - у вигляді хронічного м'язового напруження, порушень дихання, зміненого тонусу, соматичних симптомів.

У цьому контексті тілесно-орієнтована психотерапія діє через декілька взаємопов'язаних механізмів.

Фізіологічний механізм пов'язаний зі зниженням соматичного напруження, активацією парасимпатичної нервової системи, нормалізацією вегетативного балансу [2; 3; 7].

Емоційний механізм передбачає доступ до заблокованих переживань через тілесне усвідомлення та безпечне проживання афектів. [2; 10]

Когнітивно-рефлексивний механізм пов'язаний з усвідомленням взаємозв'язку між тілесними реакціями, автоматичними думками та поведінковими сценаріями [5; 9].

Особистісно-корекційний механізм сприяє розвитку саморегуляції, підвищенню психологічної стійкості та інтеграції образу Я [4; 5; 9].

Отже, тілесно-орієнтована психотерапія виступає ефективним засобом профілактики психоемоційного виснаження та підтримки адаптаційних ресурсів моряків.

Теоретичне та практичне значення дослідження. Наукова новизна полягає у комплексному аналізі психологічних особливостей при застосуванні тілесно-орієнтованої терапії у фахівців морської галузі. Уперше на вибірці працівників морського транспорту емпірично досліджується вплив психологічних особливостей особистості на ефективність тілесно-орієнтованого підходу як засобу психологічної саморегуляції та зниження психоемоційного напруження.

Теоретичне значення дослідження полягає у поглибленні наукових уявлень про роль тілесних механізмів у регуляції психоемоційних станів фахівців морегосподарської галузі.

Практичне значення полягає у можливості використання результатів для розробки програм психологічного супроводу моряків, профілактики професійного вигорання, формування стресостійкості та адаптивних копінг-стратегій. Таким чином, особливої актуальності набуває відсутність якісної психологічної допомоги та підтримки для працівників морської галузі.

Мета дослідження: є теоретичне та емпіричне дослідження психологічних особливостей при застосуванні методу тілесно-орієнтованої психотерапії у фахівців морської галузі.

Об'єкт дослідження: психологічні особливості застосування методу тілесно-орієнтованої психотерапії у фахівців морської галузі.

Гіпотези дослідження: 1. застосування методу тілесно-орієнтованої психотерапії залежить від психологічних особливостей у фахівців морегосподарської галузі;

2. психологічні особливості особистості мають вплив на ефективність застосування тілесно-орієнтованої психотерапії у фахівців морської галузі.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Завдання дослідження:

1. Визначити науково-теоретичні підходи до вивчення застосування тілесно-орієнтованої терапії у фахівців морегосподарської галузі.
2. Дослідити психологічні особливості особистості, релевантні до ефективності тілесно-орієнтованого впливу.
3. Розробити практичні рекомендації щодо використання тілесно-орієнтованих технік у психологічному супроводі моряків.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети використано комплекс взаємодоповнювальних методів.

На теоретичному рівні застосовано аналіз, синтез, систематизацію та узагальнення наукових підходів до проблеми.

Емпіричний блок дослідження включав психодіагностичні методики:

Авторське структуроване інтерв'ю, методику визначення типів темпераменту Айзенка, методику САН;шкалу тривожності Спілбергера–Ханіна, шкалу сприйнятого стресу.

Для обробки результатів використовувалися кількісний аналіз, методи математичної статистики та графічна візуалізація даних.

Емпіричну вибірку становили 40 фахівців морського транспорту віком від 21 до 45 років з досвідом роботи в рейсах.

Виклад основного матеріалу. Попри високий рівень психоемоційного навантаження, що зумовлений специфікою професійної діяльності (тривала ізоляція, змінний графік роботи, підвищена відповідальність, вплив екстремальних факторів), питання психологічного супроводу цієї категорії фахівців залишається недостатньо інтегрованим у практику професійної підготовки та підтримки персоналу.

У більшості випадків акцент робиться на технічній компетентності та фізичній витривалості моряків, тоді як психоемоційний стан, рівень тривожності, стресостійкість та здатність до саморегуляції залишаються поза належною увагою.

Відсутність своєчасної та якісної психологічної підтримки у професійній діяльності фахівців морської галузі може призводити до накопичення хронічного стресу, розвитку тривожних і депресивних станів, зниження когнітивної ефективності, а також підвищення ризику професійного вигорання. У свою чергу, це негативно впливає не лише на психологічне благополуччя самих працівників, але й на безпеку їхньої професійної діяльності, що є критично важливим у контексті морського транспорту, де ціна помилки може мати значні техногенні та людські наслідки [1; 6; 9].

Ефективність їхньої роботи значною мірою залежить від рівня психологічної готовності, емоційної стійкості та здатності до саморегуляції. Теоретичні підходи Ганса Сельє та Річарда Лазаруса дозволяють глибше зрозуміти природу професійного стресу моряків і підкреслюють важливість психологічної підтримки та психокорекції у морській галузі [2;6;10-11].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Високий рівень стресу, тривале перебування в ізоляції, фізичне перевантаження та постійна відповідальність за прийняття рішень створюють умови, у яких психічний стан моряка безпосередньо впливає на якість виконання професійних обов'язків. Саме тому психологічний супровід фахівців морської галузі сьогодні розглядається як необхідна складова професійної підготовки та профілактики професійних ризиків. Своєчасна психологічна допомога сприяє зниженню рівня тривожності, емоційного виснаження та попередженню професійного вигорання.

Крім того, психологічна підготовка моряків повинна мати системний і профілактичний характер. Важливо не лише допомагати працівникам долати наслідки стресу, але й формувати у них навички психологічної стійкості ще на етапі професійного навчання. Розвиток емоційної стабільності, навичок самоконтролю, конструктивної комунікації та психічної саморегуляції дозволяє фахівцям морської галузі ефективніше адаптуватися до складних умов праці та зберігати професійну надійність у кризових ситуаціях. У зв'язку з цим психокорекційна та профілактична робота в морській сфері є важливим напрямом сучасної психології праці та потребує подальшого наукового вивчення й практичного впровадження.

Дослідження Річарда Лазаруса показали, що психологічний стрес залежить не лише від зовнішніх умов, але й від того, як людина оцінює ситуацію та власні можливості впоратися з нею [2]. У межах когнітивної теорії стресу Лазарус довів, що тривале емоційне перевантаження без достатніх ресурсів саморегуляції може призводити до дезадаптації, професійного вигорання та психофізіологічних порушень. Саме тому для працівників морської сфери важливим є розвиток навичок емоційної стійкості та саморегуляції.

У цьому контексті постає науково-практична суперечність між, з одного боку, зростанням психоемоційного навантаження у фахівців морської галузі та підвищеними вимогами до їх психологічної стійкості, а з іншого - недостатньою науковою розробленістю та впровадженням ефективних, зокрема тілесно-орієнтованих, засобів психологічного супроводу цієї професійної групи.

Незважаючи на доведену ефективність тілесно-орієнтованої терапії у роботі зі стресом, тривожністю та соматизованими проявами психоемоційного напруження, її потенціал у роботі з фахівцями морської галузі залишається недостатньо дослідженим і практично реалізованим [1;2; 7; 10].

Для працівників морської галузі проблема накопичення тілесної напруги є особливо актуальною. Під час рейсу моряки змушені контролювати власні емоції, дотримуватись професійної дисципліни та діяти в умовах високої відповідальності. У результаті цього емоційне напруження часто не знаходить безпечного способу вираження та накопичується у тілі. Дослідження у сфері психосоматики підтверджують, що тривале пригнічення емоцій може проявлятися через головний біль, порушення сну, м'язові болі, втому та підвищену тривожність [1].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Механізми терапевтичного впливу тілесно-орієнтованої терапії. Механізми терапевтичного впливу тілесно-орієнтованої терапії доцільно розглядати як багаторівневу систему, що охоплює фізіологічні, емоційні, когнітивні та особистісні процеси. Вони ґрунтуються на ідеї про нерозривний зв'язок психіки та тіла, що була обґрунтована у працях Вільгельма Райха, а згодом розвинена у роботах Олександра Лоуена, Пітера Левіна, Девіда Боаделли [5; 12].

Фізіологічний механізм. Фізіологічний механізм тілесно-орієнтованої терапії пов'язаний із безпосереднім впливом на соматичні та нейровегетативні процеси організму. Згідно з концепцією Вільгельм Райх, хронічне емоційне пригнічення формує так званий «м'язовий панцир» [8] - систему стійких м'язових напружень, що обмежують вільний перебіг енергії та порушують природні регуляторні процеси організму.

На думку Олександра Лоуена [4], тілесна робота через дихання, рух та напруження-розслаблення сприяє відновленню енергетичної циркуляції в організмі, що, у свою чергу, нормалізує функціонування серцево-судинної, дихальної та нервової систем. Особливе значення має активація парасимпатичного відділу вегетативної нервової системи, що забезпечує зниження рівня тривоги, стабілізацію психофізіологічного стану та відновлення внутрішньої рівноваги.

Сучасні дослідження підтверджують , що тілесні практики сприяють відновленню нейровегетативної регуляції, що є критично важливим при хронічному стресі, психосоматичних розладах та емоційному виснаженні [5].

Однією з основних систем організму, що першочергово реагує на стресові впливи, є вегетативна нервова система. Вона забезпечує регуляцію внутрішніх органів, підтримання гомеостазу, адаптацію організму до змін зовнішнього середовища та контроль життєво важливих функцій - серцевої діяльності, дихання, судинного тонусу, травлення, м'язового напруження та ендокринних процесів. Вегетативна нервова система складається із симпатичного та парасимпатичного відділів, які функціонують у тісному взаємозв'язку та забезпечують баланс процесів активації й відновлення організму.

У ситуації небезпеки або психоемоційного напруження активується симпатичний відділ вегетативної нервової системи. Це супроводжується мобілізацією ресурсів організму: пришвидшується серцебиття, підвищується артеріальний тиск, напружуються м'язи, змінюється ритм дихання, підвищується рівень адреналіну та кортизолу [9]. Така реакція має адаптивний характер і допомагає людині швидко реагувати на загрозу. Ганс Сельє визначав цей процес як загальний адаптаційний синдром, який забезпечує тимчасову мобілізацію організму для подолання стресової ситуації [10].

Проте проблема виникає тоді, коли стресові фактори діють тривалий час і організм не має можливості повноцінно відновлюватися. У таких умовах симпатична нервова система залишається у стані постійної активації, а парасимпатичний відділ, який відповідає за відпочинок і відновлення, поступово

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

пригнічується [7]. Це призводить до хронічного нервового перенапруження, виснаження адаптаційних ресурсів та порушення роботи багатьох систем організму.

У психофізіологічному аспекті хронічний стрес проявляється через постійну готовність організму до «боротьби» або «втечі». Людина перебуває у стані внутрішнього напруження навіть тоді, коли безпосередньої загрози вже немає. Найчастіше це проявляється через поверхневе дихання, підвищений м'язовий тонус, порушення сну, пришвидшене серцебиття, головний біль, підвищену тривожність та емоційну нестабільність [1]. Для працівників морської галузі подібні прояви особливо характерні через тривале перебування у стресогенних умовах професійної діяльності.

Важливе значення для розуміння тілесних проявів стресу мають дослідження Вільгельма Райха, який одним із перших у психотерапії звернув увагу на взаємозв'язок психічного напруження та стану м'язової системи [8]. На думку вченого, людина, яка змушена тривалий час пригнічувати власні емоції, поступово формує хронічне м'язове напруження. Так виникає так званий «м'язовий панцир» - система тілесних блоків, що виконує захисну функцію та допомагає стримувати емоційні переживання.

Райх вважав, що кожна пригнічена емоція має своє тілесне відображення. Наприклад, страх часто супроводжується затримкою дихання та напруженням грудної клітки; пригнічений гнів може проявлятися через напруження щелеп, шиї та рук; постійна тривога - через хронічне напруження плечового поясу та спини [8]. Якщо подібні емоційні реакції повторюються систематично, м'язове напруження поступово закріплюється та стає звичним для організму.

З позиції тілесно-орієнтованої терапії тілесний блок є результатом незавершеної або пригніченої емоційної реакції. У природних умовах будь-яка емоція супроводжується певною фізіологічною активністю: зміною дихання, руховою реакцією, м'язовим скороченням. Проте якщо людина не має можливості відкрито проявити свої переживання, нервова система ніби «заморожує» цю реакцію у тілі [1]. Саме тому тривале емоційне стримування сприяє накопиченню хронічної м'язової напруги.

Олександр Лоуен, розвиваючи ідеї Райха, зазначав, що м'язовий панцир не лише обмежує рухливість тіла, але й впливає на емоційну сферу особистості [4]. Людина поступово втрачає здатність вільно виражати почуття, знижується рівень тілесної чутливості, виникає емоційна скутість та внутрішнє відчуження від власних переживань. Хронічне м'язове напруження також порушує природну регуляцію дихання, кровообігу та нервової системи, що негативно впливає на загальний психофізичний стан людини.

Сучасні нейропсихологічні дослідження підтверджують, що хронічний стрес здатний змінювати роботу автономної нервової системи та впливати на механізми емоційної регуляції. Постійне підвищення рівня кортизолу та адреналіну сприяє розвитку психосоматичних порушень, серцево-судинних

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

захворювань, тривожних розладів, хронічної втоми та професійного вигорання. Крім того, тривале перебування у стані нервового напруження знижує здатність людини до саморегуляції та адаптації до складних життєвих обставин.

Особливо небезпечним є те, що тілесні блоки часто формуються непомітно для самої людини. З часом хронічне напруження починає сприйматися як «нормальний» стан організму. Людина звикає до поверхневого дихання, скутості рухів, постійного внутрішнього напруження або втоми. Це призводить до погіршення контакту з власними емоціями та тілесними потребами [1].

У контексті професійної діяльності моряків проблема тілесних блоків набуває особливої актуальності. Постійна необхідність контролювати власні емоції, діяти в умовах небезпеки, дотримуватись дисципліни та швидко приймати рішення створює умови для хронічного психоемоційного перенапруження. Внаслідок цього у працівників морської галузі часто спостерігаються психосоматичні прояви: порушення сну, підвищена тривожність, головний біль, м’язові болі, емоційне виснаження та ознаки професійного вигорання [1].

Саме тому у сучасній психології все більшого значення набувають методи тілесно-орієнтованої терапії, спрямовані на зниження рівня хронічного напруження, відновлення роботи вегетативної нервової системи та усунення тілесних блоків. Через дихальні техніки, вправи на тілесне усвідомлення, релаксацію та роботу з м’язовими затисками людина поступово відновлює контакт із власним тілом, навчається розпізнавати сигнали перевантаження та ефективніше регулювати емоційні стани [10].

Таким чином, тривалий хронічний стрес негативно впливає на функціонування вегетативної нервової системи та сприяє формуванню стійких тілесних блоків і м’язового панцира. Хронічне м’язове напруження є не лише фізіологічною реакцією організму, але й важливим показником внутрішнього психоемоційного стану людини. Розуміння механізмів зв’язку психіки та тіла є необхідною основою для ефективної психологічної допомоги та психокорекційної роботи, особливо у професіях із високим рівнем стресового навантаження.

Результати дослідження.

Для дослідження психологічних особливостей фахівців морської галузі було використано комплекс психодіагностичних методик, що дозволяють оцінити рівень тривожності, стресу, а також актуальний психоемоційний стан (таблиця 1).

Таблиця 1.

Розподіл респондентів за рівнем ситуативної та особистісної тривожності (за Спілбергером–Ханіним)

Рівень тривожності	Ситуативна (%)	Особистісна (%)
Низький	15%	10%
Середній	45%	40%
Високий	40%	50%

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Отримані результати свідчать про те, що значна частина досліджуваних має підвищений рівень тривожності**,** зокрема: 40% респондентів демонструють високий рівень ситуативної тривожності; 50% — високий рівень особистісної тривожності.

Це вказує на те, що тривожність у фахівців морської галузі має як реактивний, так і стійкий характер, що пов'язано зі специфікою професійної діяльності (робота в умовах ризику, невизначеності, ізоляції) (таблиця 2).

Таблиця 2.

Рівень сприйнятого стресу у досліджуваних (PSS)

Рівень стресу	Кількість осіб	%
Низький	6	15%
Середній	18	45%
Високий	16	40%

Результати свідчать, що: 85% респондентів мають середній або високий рівень стресу**;** 40% перебувають у стані вираженого психоемоційного напруження**.**

Це підтверджує, що професійна діяльність у морській галузі є хронічно стресогенною, а тривалий вплив стресу може призводити до виснаження адаптаційних ресурсів.

Аналіз результатів інтерв'ю та узагальнення емпіричних даних.

Результати проведених інтерв'ю за авторським опитувальником суттєво доповнили кількісні показники дослідження та дозволили глибше розкрити психологічні особливості фахівців морської галузі в умовах професійного стресу. У процесі аналізу встановлено, що основними джерелами психоемоційного напруження є висока відповідальність за безпеку, необхідність оперативного реагування в аварійних ситуаціях, вплив складних погодних умов, а також тривале перебування в умовах соціальної ізоляції. Зазначені фактори формують стійке напруження, яке проявляється як на психологічному, так і на тілесному рівнях.

Респонденти відзначали наявність хронічного м'язового напруження, переважно в ділянці шиї та плечового поясу, болю в спині, порушень сну та головного болю. Такі прояви можуть розглядатися як соматичні кореляти психоемоційного напруження та підтверджують положення тілесно-орієнтованого підходу щодо фіксації стресу на тілесному рівні. Зокрема, це відповідає концепції «м'язового панцира» В. Райха, згідно з якою хронічні емоційні переживання закріплюються у вигляді стійких тілесних напружень [8].

Результати інтерв'ювання також свідчать про залежність рівня тривожності від ситуаційних чинників професійної діяльності. Найбільш інтенсивні тривожні переживання виникають у періоди несприятливих погодних умов, під

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

час штормів, а також у ситуаціях технічних несправностей судна, що потребують негайного реагування. У таких умовах активується стан підвищеної мобілізації, який за відсутності ефективних механізмів саморегуляції може трансформуватися у хронічне психоемоційне напруження [1; 6].

Виявлено також динамічний характер переживання напруження протягом рейсу. На початкових етапах переважає підвищена ситуативна тривожність, пов'язана з адаптацією до нових умов і входженням у робочий ритм. У подальшому цей стан трансформується у фізичну втому та виснаження, що проявляється у зниженні активності, погіршенні самопочуття та зростанні дратівливості. Така динаміка відповідає класичній моделі стресу, описаній Г.Сельє, де фаза тривоги змінюється фазою резистентності, а згодом - виснаженням [10].

Особливої уваги заслуговує проблема соціальної ізоляції, яка є невід'ємною складовою професійної діяльності моряків. Для молодших фахівців (віком 20–25 років) характерним є більш виражене переживання туги за родиною, труднощі адаптації до тривалого перебування у відриві від звичного соціального середовища. У той же час більш досвідчені працівники демонструють певні компенсаторні стратегії, серед яких поширеним є неформальне спілкування у колективі, що інколи супроводжується вживанням алкоголю як засобу зниження напруження. Однак подібні способи регуляції мають короткотривалий ефект і не вирішують проблему на глибинному рівні, а в окремих випадках можуть навіть посилювати психоемоційне виснаження.

Важливим результатом дослідження є також виявлення різного рівня усвідомлення респондентами зв'язку між психоемоційним станом та тілесними проявами. Частина учасників зазначала, що раніше не замислювалася над тим, що стрес і напруження можуть «накопичуватися» в тілі, тоді як інші, навпаки, демонстрували зацікавленість у використанні тілесних технік для покращення свого стану. Це свідчить про наявність потенційного запиту на впровадження простих і доступних методів саморегуляції, орієнтованих на роботу з тілом.

У цьому контексті особливого значення набувають підходи тілесно-орієнтованої психотерапії, зокрема біоенергетичний аналіз А. Лоуена, який розглядає тіло як ключовий інструмент доступу до емоційного досвіду та його трансформації.

Техніки, спрямовані на усвідомлення тілесних відчуттів, роботу з диханням, зниження м'язового напруження та відновлення енергетичного балансу, можуть виступати ефективним засобом профілактики психоемоційного виснаження. Аналогічно, підхід В. Райха акцентує увагу на необхідності «розпускання» м'язових блоків як способу вивільнення пригнічених емоцій та відновлення психофізіологічної рівноваги.

Таким чином, результати дослідження підтверджують, що психоемоційний стан фахівців морської галузі має тісний взаємозв'язок із тілесними проявами напруження, рівнем тривожності та здатністю до саморегуляції.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У контексті виявлених проблем особливого значення набуває розробка та впровадження ефективних програм психологічного супроводу, орієнтованих на специфіку діяльності фахівців морської галузі.

Застосування тілесно-орієнтованої психотерапії має значний потенціал у роботі з фахівцями морегосподарської галузі, оскільки не потребує складних умов для її виконання, легко інтегрується у повсякденну діяльність та може використовуватися у форматі коротких, але ефективних практик. Вона спрямована на швидке зниження рівня напруження, відновлення психофізіологічного балансу та підвищення рівня усвідомлення власного стану фахівцем.

До найбільш ефективних технік, які можуть бути адаптовані до умов морського середовища, належать дихальні вправи для стабілізації нервової системи, вправи на тілесне заземлення, техніки розслаблення м'язового напруження, а також практики, спрямовані на відновлення контакту з тілесними відчуттями. Вони є доступними у виконанні та можуть застосовуватися навіть в обмежених просторових і часових умовах.

Важливим напрямом у впровадженні тілесно-орієнтованого підходу є психоосвіта фахівців, яка спрямована на формування розуміння зв'язку між тілом і психікою, а також сприяє розвитку навичок саморегуляції. Усвідомлення власних тілесних реакцій дозволяє своєчасно виявляти ознаки перевантаження та ефективніше з ними працювати.

Таким чином, вапровадження таких програм надає зниження рівня тривожності, підвищення стресостійкості, покращення загального психоемоційного стану особистості, та, як наслідок, підвищує ефективність професійної діяльності фахівців і безпечність навколишнього середовища.

Отже, актуальність дослідження зумовлюється необхідністю теоретичного обґрунтування та емпіричної перевірки можливостей застосування тілесно-орієнтованої психотерапії як ефективного інструменту психологічної підтримки, спрямованого на зниження рівня тривожності, підвищення стресостійкості, оптимізацію психофізіологічного стану фахівців морської галузі.

Висновки. Таким чином, проведений аналіз дозволяє стверджувати, що психологічні особливості особистості: рівень тривожності, стресостійкість, особливості саморегуляції та психофізіологічної адаптації - є важливими показниками для застосування методів тілесно-орієнтованої психотерапії у фахівців морської галузі.

Тілесно-орієнтована психотерапія має значний потенціал як метод психологічної підтримки в умовах професійного стресу, оскільки забезпечує інтегративний вплив на фізіологічний, емоційний, поведінковий і особистісний рівні функціонування людини.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці та емпіричній перевірці спеціалізованих програм тілесно-орієнтованої психокорекції для працівників морського транспорту.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Література:

1. Карпов В. В. Психологія екстремальної діяльності моряків. Одеса : Фенікс, 2018.
2. Лазарус Р. Психологічний стрес і копінг-процеси / Р. Лазарус. Київ : Основи, 2022. 324 с.
3. Левін П. Пробудження тигра. Зцілення травми / П. Левін. Київ : Наш формат, 2023. 256 с.
4. Лоуен А. Біоенергетика / А. Лоуен. Київ : Софія, 2022. 318 с.
5. Максименко С. Д. Загальна психологія : підручник. 3-тє вид. Київ : Центр учбової літератури, 2023. 560 с.
6. Савчин М. В. Психологія адаптації особистості : монографія. Київ : Академвидав, 2022. 342с.
7. Сельє Г. Стрес без дистресу / Г. Сельє. Київ : Основи, 2022. 284 с.
8. Сучасні психотехнології тілесно-орієнтованої терапії : колективна монографія / за ред.
О. Л. Вознюк. Київ : Видавничий дім «Слово», 2022. 412 с.
9. Спілбергер Ч. Теорія тривожності: сучасний підхід / Ч. Спілбергер. Львів: Сполом, 2023.296с.
10. Титаренко Т. М. Психологія особистості в умовах стресу : монографія. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2022. 367 с.
11. Райх В. Аналіз характеру / В. Райх. Київ : Психологічна думка, 2023. 448 с.
12. Sapolsky R. Why Zebras Don’t Get Ulcers. New York : Holt Paperbacks, 2004.
13. Selye H. The Stress of Life. New York : McGraw-Hill, 1976.

References:

1. Karpov V. V. (2018). *Psykholohiya ekstremal'noyi diyal'nosti moryakiv [Psychology of extreme activity of sailors]*. Odesa : Feniks [in Ukrainian].
2. Lazarus R. (2022). *Psykholohichnyy stres i kopinh-protsesy [Psychological stress and coping processes]*. Kyiv : Osnovy [in Ukrainian].
3. Levin P. (2023). *Probudzhennya tyhra. Ztsilennya travmy [Awakening of the tiger. Healing of trauma]*. P. Levin. Kyiv : Nash format [in Ukrainian].
4. Louen A. (2022). *Bioenerhetyka [Bioenergetics]*. A. Louen. Kyiv : Sofiya [in Ukrainian].
5. Maksymenko S. D. (2023). *Zahal'na psykholohiya [General psychology]*. 3-tye vyd. Kyiv : Tsentr uchbovoyi literatury [in Ukrainian].
6. Savchyn M. V. (2022). *Psykholohiya adaptatsiyi osobystosti : monohrafiya [Psychology of personality adaptation]*. Kyiv : Akademvydav [in Ukrainian].
7. Sel′ye H. (2022). *Stres bez dystresu [Stress without distress]*. H. Sel′ye. Kyiv : Osnovy [in Ukrainian].
8. Voznyuk O. L. (2022). *Suchasni psykhotekhnolohiyi tilesno-oriyentovanoyi terapiyi : kolektyvna monohrafiya [Modern psychotechnologies of body-oriented therapy]*. red. O. L. Voznyuk. Kyiv : Vydavnychyy dim «Slovo» [in Ukrainian].
9. Spilberher CH. (2023). *Teoriya tryvozhnosti: suchasnyy pidkhid [Theory of anxiety: a modern approach]*. CH. Spilberher. L′viv : Spolom [in Ukrainian].
10. Tytarenko T. M. (2022). *Psykholohiya osobystosti v umovakh stresu : monohrafiya [Psychology of the personality in stress conditions]*. Kyiv : Instytut psykholohiyi imeni H. S. Kostyuka NAPN Ukrayiny [in Ukrainian].
11. Raykh V. (2023). *Analiz kharakteru [Analysis of character]*. V. Raykh. Kyiv : Psykholohichna dumka [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

12. Sapolsky R. (2004). Why Zebras Don’t Get Ulcers. New York : Holt Paperbacks [USA].
13. Selye H. (1976). The Stress of Life. New York : McGraw-Hill [USA].

Дата першого надходження статті до видання: 24.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.9:378.092

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4212-4224

Брюховецька Олександра Вікторівна доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології та особистісного розвитку Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти». Київ, https://orcid.org/0000-0002-4884-2878

ПСИХОЛОГІЧНА РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У КОНТЕКСТІ ВОЄННО-СТРЕСОВИХ ВПЛИВІВ

Анотація. У статті здійснено теоретичний аналіз проблеми психологічної резильєнтності військовослужбовців у контексті воєнно-стресових впливів в умовах повномасштабної війни в Україні. Актуальність дослідження зумовлена зростанням масштабів психотравмувальних наслідків війни, тривалим характером бойового стресу, підвищеним ризиком психічної дезадаптації військовослужбовців та необхідністю пошуку ефективних психологічних ресурсів підтримання психічного здоров'я і професійної ефективності в умовах воєнного стану.

На основі аналізу сучасних зарубіжних і вітчизняних наукових підходів розкрито сутність феномену резильєнтності як динамічного багатовимірного процесу позитивної адаптації особистості до кризових, стресових і травматичних подій. Визначено основні теоретичні підходи до розуміння резильєнтності, зокрема концепцію «ordinary magic» A. Masten, модель психологічної гнучкості G. Bonanno, теорію життєстійкості S. Maddi, соціально-екологічний підхід M. Ungar та теорію збереження ресурсів S. Hobfoll.

Установлено, що психологічна резильєнтність військовослужбовців формується в результаті взаємодії індивідуально-психологічних, соціально-психологічних і середовищних чинників та охоплює когнітивні, емоційні, поведінкові й ціннісно-смислові механізми адаптації. Обґрунтовано, що резильєнтність забезпечує здатність особистості підтримувати психологічну рівновагу, ефективно функціонувати в умовах тривалого бойового стресу, зберігати професійну ефективність та відновлюватися після психотравмувальних впливів.

Проаналізовано специфіку воєнно-стресових впливів на військовослужбовців, серед яких: постійна загроза життю, участь у бойових діях, переживання втрат, моральна травма, хронічне психоемоційне виснаження та тривала мобілізація адаптаційних ресурсів. Визначено, що особливу роль у підтриманні психологічної стійкості військовослужбовців відіграють соціальна підтримка, згуртованість військового колективу, ефективні копінг-стратегії, самоефективність, внутрішній локус контролю, емоційна саморегуляція, смисложиттєві орієнтації та позитивне переосмислення досвіду.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Доведено, що резильєнтність доцільно розглядати як один із провідних психологічних ресурсів адаптації військовослужбовців до екстремальних умов війни та важливий чинник профілактики психічної дезадаптації. Підкреслено необхідність розвитку системи психологічного супроводу військовослужбовців, спрямованої на підтримання психологічної стійкості, профілактику наслідків бойового стресу та зміцнення внутрішніх і зовнішніх ресурсів особистості в умовах воєнного стану.

Ключові слова: резильєнтність; психологічна резильєнтність; військовослужбовці; воєнно-стресові впливи; бойовий стрес; психологічна стійкість; адаптація; психічне здоров'я; моральна травма; посттравматичне зростання; психологічні ресурси; соціальна підтримка; військова психологія; кризова психологія.

Brukhovetska, Oleksandra Doctor of Psychological Sciences, Professor, Head of the Department of Psychology and Personal Development of the Educational and Scientific Institute of Management and Psychology, SIHE "University of Educational Management", Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-4884-2878

PSYCHOLOGICAL RESILIENCE OF MILITARY PERSONNEL IN THE CONTEXT OF WARTIME STRESS INFLUENCES

Abstract. The article presents a theoretical analysis of the problem of psychological resilience of military personnel in the context of wartime stress under conditions of the full-scale war in Ukraine. The relevance of the study is determined by the increasing scale of war-related psychological traumatization, the prolonged nature of combat stress, the elevated risk of mental maladjustment among military personnel, and the necessity to identify effective psychological resources for maintaining mental health and professional functioning under martial law conditions.

Based on the analysis of contemporary foreign and Ukrainian scientific approaches, the essence of resilience is revealed as a dynamic multidimensional process of positive adaptation to crisis, stressful, and traumatic events. The main theoretical approaches to understanding resilience are characterized, including A. Masten's concept of "ordinary magic", G. Bonanno's model of psychological flexibility, S. Maddi's hardiness theory, M. Ungar's socio-ecological approach, and S. Hobfoll's conservation of resources theory.

It has been established that the psychological resilience of military personnel is formed through the interaction of individual psychological, socio-psychological, and environmental factors and includes cognitive, emotional, behavioral, and value-semantic mechanisms of adaptation. It is substantiated that resilience enables individuals to maintain psychological balance, function effectively under prolonged combat stress, preserve professional efficiency, and recover after traumatic experiences.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

The specific features of wartime stress affecting military personnel are analyzed, including constant threats to life, participation in combat operations, experiences of loss, moral injury, chronic psycho-emotional exhaustion, and prolonged mobilization of adaptive resources. It has been determined that social support, unit cohesion, effective coping strategies, self-efficacy, internal locus of control, emotional self-regulation, meaning-making orientations, and positive reinterpretation of experience play a significant role in maintaining psychological resilience among military personnel.

The study proves that resilience should be considered one of the leading psychological resources for adapting military personnel to extreme wartime conditions and an important factor in preventing mental maladjustment. The necessity of developing a system of psychological support aimed at maintaining psychological resilience, preventing the consequences of combat stress, and strengthening internal and external personal resources under martial law conditions is emphasized.

Keywords: resilience; psychological resilience; military personnel; wartime stress; combat stress; psychological stability; adaptation; mental health; moral injury; post-traumatic growth; psychological resources; social support; military psychology; crisis psychology.

Постановка проблеми. Повномасштабна війна в Україні, що триває з 24 лютого 2022 року, стала одним із наймасштабніших *психотравмувальних чинників сучасності* та спричинила безпрецедентне зростання психологічного навантаження на населення країни. Постійна загроза життю, бойові дії, втрата близьких, вимушене переміщення, руйнування соціальних зв'язків і тривале перебування в умовах невизначеності суттєво впливають на психічне здоров'я українців. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, унаслідок війни значна частина населення України потребує *психологічної підтримки* або *спеціалізованої психіатричної допомоги*, а проблеми психічного здоров'я набувають довготривалого та системного характеру (World Health Organization [WHO], 2023).

Особливо вразливою категорією населення є *військовослужбовці*, які зазнають безпосереднього впливу бойового стресу, пов'язаного з постійною загрозою життю, участю у бойових діях, фізичним та емоційним виснаженням, високим рівнем відповідальності, тривалою мобілізаційною напругою та необхідністю функціонування в умовах хронічної небезпеки. Тривалий вплив *воєнно-стресових факторів* підвищує ризик розвитку посттравматичного стресового розладу, тривожних і депресивних станів, емоційного вигорання, дезадаптивних форм поведінки та інших негативних психологічних наслідків (Litz et al., 2009; Pietrzak et al., 2010). Водночас сучасна психологічна наука дедалі більше акцентує увагу не лише на патологічних наслідках психотравматизації, а й на тих *психологічних ресурсах*, які забезпечують здатність особистості адаптуватися до екстремальних умов, підтримувати внутрішню рівновагу та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

відновлюватися після пережитого стресу [4]. Одним із ключових психологічних феноменів, що відображає цю здатність, є *резильєнтність* (resilience).

У сучасних наукових підходах *резильєнтність* розглядається як динамічний процес позитивної адаптації особистості до складних життєвих обставин, кризових подій та травматичних впливів (Masten, 2001; Bonanno, 2004). На відміну від традиційного розуміння *стійкості* як відносно стабільної особистісної риси, сучасні концепції визначають *резильєнтність* як багатовимірний конструкт, що формується внаслідок взаємодії індивідуально-психологічних характеристик, соціального середовища, системи міжособистісної підтримки та особливостей життєвого досвіду людини. Такий підхід дозволяє розглядати резильєнтність не лише як внутрішній ресурс особистості, а і як процес, що може цілеспрямовано розвиватися засобами психологічного супроводу та психосоціальної підтримки.

Особливого значення *проблема резильєнтності* набуває в умовах воєнного стану, коли здатність військовослужбовця зберігати психологічну стійкість, емоційну саморегуляцію, ефективність професійної діяльності та адаптивність до екстремальних умов безпосередньо впливає не лише на його психічне здоров'я, а й на успішність виконання службово-бойових завдань [5]. Саме тому *резильєнтність у сучасній військовій психології* розглядається як один із провідних психологічних ресурсів особистості, що забезпечує ефективне подолання наслідків бойового стресу та профілактику дезадаптивних психічних станів (Southwick et al., 2014).

У зарубіжній психологічній науці накопичено значний масив досліджень, присвячених проблематиці *резильєнтності військовослужбовців, ветеранів та осіб, які пережили екстремальні події*. Зокрема, D. Bonanno (2004) досліджував феномен психологічної стійкості після психотравмувальних подій; Z. Solomon та R. Dekel (2007) аналізували довготривалі наслідки бойового стресу; G. A. Bonanno, S. Galea, A. Bucciarelli та D. Vlahov (2007) вивчали механізми адаптації особистості до масових кризових подій; J. Pietrzak, R. Johnson, S. Goldstein та ін. (2010) досліджували взаємозв'язок між резильєнтністю та психічним здоров'ям ветеранів бойових дій. Значний внесок у розвиток сучасної концепції резильєнтності також зробили A. Masten (2001), G. Richardson (2002), S. Southwick та D. Charney (2012), які розглядали резильєнтність як комплексний багаторівневий феномен позитивної адаптації особистості в умовах стресу.

В українській психологічній науці проблема психологічної стійкості та адаптації особистості в умовах війни також набуває дедалі більшої актуальності. Окремі аспекти життєстійкості та психологічного ресурсу військовослужбовців досліджували О. Осьодло та С. Зубовський (2018); проблеми психологічного здоров'я в умовах війни висвітлювали М. Титаренко (2018), О. Кокун, Н. Агаєв, І. Пішко та ін. (2023); феномен посттравматичного зростання вивчали В. Климчук (2020) та О. Мельник (2019). Водночас проблема психологічної резильєнтності військовослужбовців у контексті тривалого воєнно-стресового

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

впливу залишається недостатньо дослідженою, особливо щодо психологічних механізмів підтримання адаптивності та збереження психічного здоров'я в умовах повномасштабної війни.

Актуальність дослідження обумовлена також практичною потребою у розробленні науково обґрунтованих програм *психологічного супроводу, профілактики психічної дезадаптації та розвитку психологічної стійкості військовослужбовців*. Вивчення психологічних особливостей резильєнтності дозволить поглибити розуміння внутрішніх і зовнішніх ресурсів адаптації особистості до бойового стресу та сприятиме вдосконаленню системи психологічної допомоги військовослужбовцям в умовах триваючого воєнного стану. Саме тому дослідження *психологічної резильєнтності військовослужбовців* у контексті воєнно-стресових впливів постає важливим науково-практичним завданням сучасної військової та кризової психології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема резильєнтності є однією з провідних у сучасній психологічній науці та активно досліджується в межах клінічної, кризової, військової, соціальної та організаційної психології. Наукове вивчення феномену резильєнтності має понад п'ятдесятирічну історію та пов'язане з поступовим переходом від патогенетичної моделі психічного здоров'я до ресурсного підходу, що акцентує увагу не лише на наслідках психотравмувальних подій, а й на психологічних механізмах адаптації та відновлення особистості після пережитого стресу.

Перші фундаментальні дослідження резильєнтності були пов'язані з вивченням дітей із груп ризику. Вагомий внесок у становлення концепції зробили E. Werner та R. Smith (1982), які в межах довготривалого лонгітюдного дослідження на острові Кауаї встановили, що навіть за наявності значних несприятливих умов частина дітей демонструє здатність до успішної адаптації та психологічного благополуччя. Саме ці дослідження заклали підґрунтя для подальшого вивчення чинників психологічної стійкості особистості.

Подальший розвиток теорії резильєнтності пов'язаний із працями A. Masten (2001), яка концептуалізувала резильєнтність як «ordinary magic» («звичайну магію») – результат функціонування базових адаптаційних систем людини.

Такий підхід дозволив розглядати резильєнтність не як виняткову властивість окремих осіб, а як універсальний психологічний ресурс, потенційно притаманний кожній людині. Значний внесок у розвиток сучасного розуміння резильєнтності зробив G. Bonanno (2004), який дослідив множинні траєкторії адаптації після психотравмувальних подій та довів, що збереження відносно стабільного психічного функціонування після травми є однією з найбільш поширених реакцій людини на стресові події.

Важливе значення для розвитку ресурсного підходу до вивчення стійкості особистості мають праці S. Maddi (2006), який розробив концепцію життєстійкості (hardiness). Учений визначив три базові компоненти життєстійкості –

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

залученість, контроль та прийняття ризику (challenge), – що забезпечують здатність особистості ефективно протистояти стресогенним впливам. У свою чергу, K. Connor та J. Davidson (2003) створили одну з найбільш поширених психодіагностичних методик оцінювання резильєнтності – Connor-Davidson Resilience Scale (CD-RISC), яка охоплює такі компоненти, як особистісна компетентність, довіра до власних можливостей, позитивне прийняття змін, контроль та духовні ресурси.

Суттєве значення для сучасної психології резильєнтності має соціально-екологічний підхід M. Ungar (2008; 2011), який розглядає резильєнтність як результат взаємодії індивідуальних, сімейних, соціальних і культурних ресурсів. У межах цього підходу резильєнтність трактується як багатовимірний та контекстуально зумовлений процес, що формується не лише внутрішніми характеристиками особистості, а й доступністю зовнішніх ресурсів підтримки.

Саме соціально-екологічний підхід сьогодні є одним із провідних у дослідженнях психологічної адаптації особистості в умовах війни та масових кризових подій.

У контексті військової психології проблема резильєнтності досліджувалася переважно через призму бойового стресу, посттравматичної адаптації та психологічного відновлення військовослужбовців. Значний внесок у вивчення психологічної стійкості ветеранів зробили Z. Solomon та R. Dekel (2007), які досліджували довготривалі наслідки бойового стресу в ізраїльських військовослужбовців. R. Pietrzak, S. Johnson, J. Goldstein та ін. (2010) вивчали взаємозв’язок між рівнем резильєнтності, соціальною підтримкою та психічним здоров’ям американських військовослужбовців — учасників бойових дій в Іраку та Афганістані. B. Litz та співавтори (2009) досліджували феномен моральної травми та її вплив на психологічну стійкість військових.

Вагомий внесок у розвиток ресурсної моделі подолання кризових ситуацій зробив S. Hobfoll (2007), який обґрунтував теорію збереження ресурсів (Conservation of Resources Theory). Учений визначив п’ять базових елементів підтримання психологічної стійкості в умовах масових кризових подій: відчуття безпеки, здатність до самозаспокоєння, відчуття ефективності, соціальну підтримку та наявність надії. Положення цієї теорії активно використовуються у сучасних дослідженнях психологічної допомоги особам, які переживають воєнно-стресові впливи.

В українській психологічній науці проблема резильєнтності та психологічної стійкості особистості в умовах війни набула особливої актуальності після початку російської агресії у 2014 році та значно активізувалася в умовах повномасштабної війни.

Значний внесок у дослідження психологічних ресурсів військовослужбовців зробили В. Осьодло та Д. Зубовський (2018; 2020), які вивчали феномен посттравматичного зростання та особливості психологічної адаптації учасників бойових дій. В. Климчук (2020; 2021) досліджував психологію посттравматич-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

ного зростання, механізми адаптації особистості до психотравмувальних подій та роль смисложиттєвих ресурсів у подоланні наслідків війни.

Проблематику психологічного здоров'я та життєстійкості особистості в умовах тривалої травматизації розкривала Т. Титаренко (2017; 2018), яка акцентувала увагу на процесах життєтворення, психологічного відновлення та переосмислення життєвого досвіду в кризових умовах. О. Кокун, Н. Агаєв, І. Пішко та ін. (2023) досліджували особливості психологічної допомоги військовослужбовцям, ветеранам і членам їхніх родин, а також проблеми психоемоційного виснаження в умовах війни. Теоретичні моделі посттравматичного зростання аналізувала Г. Лазос (2016). П. Лушин та Я. Сухенко (2025) розглядають резильєнтність як багаторівневий системний феномен, що реалізується в індивідуальному, сімейному, організаційному та суспільному контекстах.

Попри значний науковий інтерес до проблеми психологічної стійкості особистості, аналіз сучасних досліджень засвідчує, що питання психологічної резильєнтності військовослужбовців у контексті тривалих воєнно-стресових впливів потребує подальшого комплексного вивчення. Наявні дослідження переважно зосереджені на окремих аспектах психотравматизації, посттравматичного стресового розладу, життєстійкості або посттравматичного зростання, тоді як резильєнтність як цілісний багатовимірний феномен адаптації в умовах повномасштабної війни залишається недостатньо дослідженою.

Особливо актуальним є вивчення психологічних механізмів підтримання стійкості військовослужбовців в умовах тривалого бойового стресу, а також визначення внутрішніх і зовнішніх ресурсів, що забезпечують їхню адаптивність, психологічне благополуччя та здатність до професійного функціонування в умовах воєнного стану.

Метою статті є теоретичний аналіз психологічної резильєнтності військовослужбовців у контексті воєнно-стресових впливів, визначення основних психологічних механізмів, особистісних і соціально-психологічних чинників її формування та обґрунтування ролі резильєнтності як ресурсу адаптації й збереження психічного здоров'я в умовах воєнного стану.

Відповідно до поставленої мети визначено такі *завдання дослідження:*

1. Проаналізувати сучасні теоретичні підходи до розуміння феномену психологічної резильєнтності у вітчизняній та зарубіжній психологічній науці.
2. Розкрити психологічний зміст резильєнтності як динамічного процесу адаптації особистості до кризових і травматичних подій.
3. Охарактеризувати специфіку воєнно-стресових впливів на психічне функціонування військовослужбовців в умовах повномасштабної війни.
4. Визначити основні психологічні наслідки тривалого бойового стресу та їхній вплив на адаптаційні ресурси особистості військовослужбовця.
5. Обґрунтувати значення резильєнтності як психологічного ресурсу збереження психічного здоров'я, професійної ефективності та психологічної адаптації військовослужбовців в умовах воєнного стану.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Виклад основного матеріалу. Проблема *психологічної резильєнтності* є однією з ключових у сучасній кризовій, військовій та клінічній психології. У науковому дискурсі резильєнтність розглядається як здатність особистості підтримувати або відновлювати психологічне функціонування в умовах значних стресових, кризових чи травматичних впливів (Masten, 2001). На відміну від традиційного розуміння стійкості як відносно стабільної особистісної риси, сучасні підходи трактують *резильєнтніст*ь як динамічний багатовимірний процес, що формується в результаті взаємодії індивідуально-психологічних, соціальних і середовищних чинників.

Однією з найбільш впливових концепцій є модель A. Masten (2001), відповідно до якої резильєнтність визначається як «ordinary magic» («звичайна магія») – результат функціонування базових адаптаційних систем людини. У межах цього підходу резильєнтність не розглядається як виняткова характеристика окремих осіб, а трактується як універсальний потенціал адаптації, що ґрунтується на ефективності когнітивної, емоційної, поведінкової та соціальної саморегуляції [8]. Особливого значення набуває здатність особистості підтримувати психологічну рівновагу в умовах тривалого стресу та невизначеності.

Суттєвий внесок у розвиток концепції резильєнтності зробив G. Bonanno (2004), який довів, що після психотравмувальних подій найбільш поширеною реакцією є не хронічна дезадаптація, а збереження відносно стабільного психологічного функціонування. Учений описав кілька типових траєкторій адаптації після травматичних подій: резильєнтність, поступове відновлення, хронічну дисфункцію та відстрочену реакцію [1]. Особливу увагу він приділив психологічній гнучкості (flexibility) як ключовому механізму адаптації, що забезпечує здатність особистості змінювати стратегії поведінки залежно від вимог ситуації (Bonanno & Burton, 2013).

У межах ресурсного підходу важливого значення набула концепція життєстійкості (hardiness), запропонована S. Maddi (2006). Науковець визначив три базові компоненти життєстійкості: залученість (commitment), контроль (control) та прийняття виклику (challenge). Саме ці компоненти забезпечують здатність людини протистояти стресогенним впливам, підтримувати активну життєву позицію та зберігати відчуття суб’єктності навіть у кризових умовах [7]. Дослідження S. Maddi засвідчили ефективність розвитку життєстійкості через спеціальні тренінгові програми, що особливо актуально для військовослужбовців, діяльність яких пов’язана з високим рівнем невизначеності та ризику.

Сучасні підходи до розуміння резильєнтності також активно інтегрують соціально-екологічну перспективу. M. Ungar (2008; 2011) розглядає резильєнтність як результат взаємодії особистості із соціальним середовищем та здатність людини залучати ресурси, необхідні для підтримання психологічного благополуччя. У межах цього підходу особливе значення мають сімейна підтримка, згуртованість спільноти, соціальна довіра, доступ до ресурсів допомоги та ефективність соціальних інституцій [11]. Такий підхід є особливо

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

важливим для дослідження резильєнтності в умовах війни, коли соціальне середовище зазнає суттєвих трансформацій.

У сучасній психології *резильєнтність* тісно пов'язується з механізмами саморегуляції, адаптивного копінгу, емоційного інтелекту, самоефективності та смислотворення. Дослідження показують, що високий рівень резильєнтності асоціюється зі здатністю до позитивної когнітивної переоцінки ситуації, внутрішнім локусом контролю, розвиненими навичками емоційної регуляції та конструктивними копінг-стратегіями (Connor & Davidson, 2003; Southwick & Charney, 2012). Водночас резильєнтність не означає відсутності страху, тривоги чи емоційного виснаження, а відображає здатність особистості інтегрувати складні переживання без втрати психологічної цілісності.

Таким чином, у сучасній психологічній науці *резильєнтність* розглядається як інтегральний багаторівневий феномен, що охоплює когнітивні, емоційні, поведінкові та соціальні механізми адаптації особистості до кризових умов. Саме такий підхід є методологічно продуктивним для аналізу психологічної стійкості військовослужбовців в умовах тривалих воєнно-стресових впливів.

Воєнний стан створює *специфічний тип психотравмувального середовища*, що характеризується тривалою загрозою життю, невизначеністю, високою інтенсивністю емоційного напруження та постійною мобілізацією адаптаційних ресурсів особистості. Для військовослужбовців вплив *воєнного стресу* має комплексний характер і охоплює фізичні, когнітивні, емоційні, моральні та соціальні аспекти функціонування особистості [5]. На відміну від цивільного населення, військовослужбовці безпосередньо залучені до бойових дій, що передбачає тривале перебування в умовах небезпеки, необхідність швидкого прийняття рішень у критичних ситуаціях, переживання втрати побратимів, фізичне виснаження та постійну готовність до загрози. Такі умови формують *стан хронічного бойового стресу*, який може призводити до емоційного виснаження, порушення процесів саморегуляції, тривожних і депресивних реакцій, розвитку посттравматичного стресового розладу та інших дезадаптивних станів (Hoge et al., 2004).

Одним із найбільш деструктивних наслідків бойового досвіду є *моральна травма* (moral injury), що виникає внаслідок переживання подій, які суперечать базовим моральним переконанням особистості. B. Litz та співавтори (2009) зазначають, що моральна травма супроводжується почуттям провини, сорому, втрати довіри до себе та світу, а також порушенням цілісності особистісної ідентичності. На відміну від класичного ПТСР, моральна травма пов'язана не лише зі страхом, а й із глибокими екзистенційними переживаннями та кризою смислів [6].

У сучасних дослідженнях підкреслюється, що тривалий вплив бойового стресу спричиняє не лише *психологічні,* а й *нейробіологічні зміни*. Хронічна активація системи стресової відповіді може призводити до порушення

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

функціонування гіпокампа, мигдалеподібного тіла та префронтальної кори, що негативно впливає на процеси емоційної регуляції, пам'яті та когнітивного контролю (Bremner, 2006). Водночас наявність розвинених механізмів резильєнтності значно знижує ризик дезадаптації та сприяє підтриманню ефективного функціонування в умовах тривалого стресу.

Дослідження R. Pietrzak та S. Southwick (2011) показали, що *ключовими захисними факторами резильєнтності військовослужбовців* є позитивний командний клімат, згуртованість підрозділу, підтримка родини, адаптивні копінг-стратегії, наявність сенсу служби та сформоване почуття професійної місії. Важливе значення також мають самоефективність, психологічна гнучкість, здатність до емоційної саморегуляції та підтримання реалістичного оптимізму [9].

У контексті повномасштабної війни в Україні проблема *психологічної стійкості військовослужбовців* набуває особливої актуальності. Тривалий характер бойових дій, висока інтенсивність психоемоційного навантаження, невизначеність часових перспектив війни та поєднання військових і цивільних стресорів створюють умови хронічного виснаження адаптаційних ресурсів. За таких умов *резильєнтність* виступає не лише індивідуальним психологічним ресурсом, а й важливим чинником збереження боєздатності, професійної ефективності та психічного здоров'я військовослужбовців.

Аналіз сучасних наукових досліджень свідчить, що *резильєнтність формується під впливом складної взаємодії особистісних, соціально-психологічних та ситуаційних чинників*. У контексті військової діяльності особливого значення набувають соціальна підтримка, рівень згуртованості підрозділу, адаптивні копінг-стратегії, емоційна саморегуляція, самоефективність та смисложиттєві орієнтації.

Одним із найбільш вагомих чинників резильєнтності є *соціальна підтримка*. Метааналізи підтверджують, що підтримка з боку родини, побратимів та значущого соціального оточення суттєво знижує ризик розвитку посттравматичних реакцій і сприяє ефективнішій адаптації до бойового стресу (Brewin et al., 2000). Для військовослужбовців особливого значення набуває феномен бойового братерства, що забезпечує відчуття приналежності, взаємної підтримки та колективної відповідальності.

Важливим психологічним ресурсом є також *самоефективність* – переконання особистості у власній здатності контролювати ситуацію та ефективно діяти в умовах труднощів (Bandura, 1997). Високий рівень самоефективності сприяє формуванню активних копінг-стратегій, знижує рівень безпорадності та підтримує мотивацію до подолання стресових ситуацій.

Серед *особистісних характеристик*, що позитивно пов'язані з резильєнтністю, дослідники виділяють емоційну стабільність, когнітивну гнучкість, внутрішній локус контролю, оптимізм та здатність до позитивної переоцінки життєвих обставин (Scheier & Carver, 1985). Важливу роль також відіграє

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

сформованість навичок *емоційної саморегуляції*, що забезпечують здатність контролювати інтенсивність негативних переживань та підтримувати ефективне функціонування в умовах бойового навантаження.

Окреме значення у структурі резильєнтності має *смисловий компон*ент. Дослідження показують, що усвідомлення значущості власної діяльності, наявність життєвої мети та відчуття причетності до захисту держави суттєво підвищують психологічну стійкість військовослужбовців. Саме *смисложиттєві орієнтації* сприяють інтеграції травматичного досвіду та підтримують здатність особистості зберігати внутрішню цілісність у кризових умовах [10].

У сучасних умовах війни *резильєнтність* доцільно розглядати як багаторівневий інтегральний ресурс, що забезпечує здатність військовослужбовців підтримувати психологічне благополуччя, адаптуватися до екстремальних умов та відновлюватися після психотравмувальних впливів. Саме тому розвиток резильєнтності має бути одним із пріоритетних напрямів системи психологічного супроводу військовослужбовців в умовах воєнного стану.

Висновки. У результаті теоретичного аналізу встановлено, що проблема психологічної резильєнтності є одним із пріоритетних напрямів сучасної кризової та військової психології в умовах повномасштабної війни в Україні. Доведено, що тривалий вплив воєнно-стресових чинників — постійна загроза життю, участь у бойових діях, переживання втрат, емоційне та фізичне виснаження — суттєво підвищує ризик розвитку дезадаптивних психічних станів у військовослужбовців.

На основі аналізу сучасних наукових підходів визначено, що психологічна резильєнтність є багатовимірним динамічним процесом позитивної адаптації особистості до кризових і травматичних подій, який формується внаслідок взаємодії індивідуально-психологічних, соціальних і середовищних чинників. Встановлено, що ключовими психологічними механізмами резильєнтності є емоційна саморегуляція, внутрішній локус контролю, психологічна гнучкість, адаптивні копінг-стратегії, самоефективність та смисложиттєві орієнтації.

З’ясовано, що воєнно-стресові впливи охоплюють не лише фізичний та емоційний, а й морально-ціннісний та екзистенційний рівні функціонування особистості. Особливу небезпеку для психічного здоров’я військовослужбовців становлять хронічний бойовий стрес, моральна травма та психоемоційне виснаження. Водночас доведено, що розвинені механізми резильєнтності сприяють підтриманню психологічного благополуччя та знижують ризик посттравматичних реакцій навіть в умовах тривалого стресу.

Визначено, що важливими чинниками розвитку резильєнтності військовослужбовців є соціальна підтримка, згуртованість військового колективу, позитивний командний клімат, довіра до командування та ефективний психологічний супровід. Обґрунтовано, що резильєнтність доцільно розглядати як багаторівневий системний феномен, який формується на особистісному, міжособистісному, організаційному та соціальному рівнях, а її розвиток має бути

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

одним із ключових напрямів системи психологічного забезпечення військовослужбовців в умовах воєнного стану.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з емпіричним вивченням психологічних особливостей резильєнтності військовослужбовців різних категорій, аналізом взаємозв'язку між рівнем резильєнтності та показниками психічного здоров'я, а також розробленням і апробацією програм розвитку психологічної стійкості в умовах тривалого воєнного стресу.

Література:

1. Bonanno G. A. Loss, trauma, and human resilience: Have we underestimated the human capacity to thrive after extremely aversive events? *American Psychologist*. 2004. Vol. 59, No. 1. P. 20–28. URL: https://doi.org/10.1037/0003-066X.59.1.20

2. Connor K. M., Davidson J. R. T. Development of a new resilience scale: The Connor-Davidson Resilience Scale (CD-RISC). *Depression and Anxiety*. 2003. Vol. 18, No. 2. P. 76–82. URL: https://doi.org/10.1002/da.10113

3. Hobfoll S. E. The influence of culture, community, and the nested-self in the stress process: Advancing conservation of resources theory. *Applied Psychology*. 2001. Vol. 50, No. 3. P. 337–421. URL: https://doi.org/10.1111/1464-0597.00062

4. Климчук В. О. Психологія посттравматичного зростання особистості в умовах війни. *Психологічний часопис*. 2020. Т. 6, № 8. С. 102–115. URL: https://doi.org/10.31108/1.2020.6.8.9

5. Кокун О. М., Агаєв Н. А., Пішко І. О. Психологічна допомога військовослужбовцям в умовах воєнного стану : методичний посібник. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2023. 180 с.

6. Litz B. T., Stein N., Delaney E., Lebowitz L., Nash W. P., Silva C., Maguen S. Moral injury and moral repair in war veterans: A preliminary model and intervention strategy. *Clinical Psychology Review*. 2009. Vol. 29, No. 8. P. 695–706. URL: https://doi.org/10.1016/j.cpr.2009.07.003

7. Maddi S. R. Hardiness: The courage to grow from stresses. *The Journal of Positive Psychology*. 2006. Vol. 1, No. 3. P. 160–168. URL: https://doi.org/10.1080/17439760600619609

8. Masten A. S. Ordinary magic: Resilience processes in development. *American Psychologist*. 2001. Vol. 56, No. 3. P. 227–238. URL: https://doi.org/10.1037/0003-066X.56.3.227

9. Pietrzak R. H., Johnson D. C., Goldstein M. B., Malley J. C., Southwick S. M. Psychological resilience and postdeployment social support protect against traumatic stress and depressive symptoms in soldiers returning from Operations Enduring Freedom and Iraqi Freedom. *Depression and Anxiety*. 2010. Vol. 27, No. 8. P. 745–751. URL: https://doi.org/10.1002/da.20699

10. Титаренко Т. М. Психологічне здоров'я особистості в умовах війни. *Психологічні науки: проблеми і здобутки*. 2018. Т. 2, № 12. С. 142–158.

11. Ungar M. Resilience across cultures. *British Journal of Social Work*. 2008. Vol. 38, No. 2. P. 218–235. URL: https://doi.org/10.1093/bjsw/bcl343

References:

1. Bonanno, G. A. (2004). Loss, trauma, and human resilience: Have we underestimated the human capacity to thrive after extremely aversive events? *American Psychologist*, 59(1), 20–28. https://doi.org/10.1037/0003-066X.59.1.20

2. Connor, K. M., & Davidson, J. R. T. (2003). Development of a new resilience scale: The Connor-Davidson Resilience Scale (CD-RISC). *Depression and Anxiety*, 18(2), 76–82. https://doi.org/10.1002/da.10113

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

3. Hobfoll, S. E. (2001). The influence of culture, community, and the nested-self in the stress process: Advancing conservation of resources theory. *Applied Psychology*, 50(3), 337–421. https://doi.org/10.1111/1464-0597.00062

4. Klymchuk, V. O. (2020). Psykholohiia posttravmatychnoho zrostannia osobystosti v umovakh viiny [Psychology of post-traumatic growth of personality under war conditions]. *Psykholohichnyi chasopys* [Psychological Journal], 6(8), 102–115. https://doi.org/10.31108/1.2020.6.8.9

5. Kokun, O. M., Ahaiev, N. A., & Pishko, I. O. (2023). *Psykholohichna dopomoha viiskovosluzhbovtsiam v umovakh voiennoho stanu* [Psychological assistance to military personnel under martial law conditions]. Kyiv: Instytut psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy.

6. Litz, B. T., Stein, N., Delaney, E., Lebowitz, L., Nash, W. P., Silva, C., & Maguen, S. (2009). Moral injury and moral repair in war veterans: A preliminary model and intervention strategy. *Clinical Psychology Review*, 29(8), 695–706. https://doi.org/10.1016/j.cpr.2009.07.003

7. Maddi, S. R. (2006). Hardiness: The courage to grow from stresses. *The Journal of Positive Psychology*, 1(3), 160–168. https://doi.org/10.1080/17439760600619609

8. Masten, A. S. (2001). Ordinary magic: Resilience processes in development. *American Psychologist*, 56(3), 227–238. https://doi.org/10.1037/0003-066X.56.3.227

9. Pietrzak, R. H., Johnson, D. C., Goldstein, M. B., Malley, J. C., & Southwick, S. M. (2010). Psychological resilience and postdeployment social support protect against traumatic stress and depressive symptoms in soldiers returning from Operations Enduring Freedom and Iraqi Freedom. *Depression and Anxiety*, 27(8), 745–751. https://doi.org/10.1002/da.20699

10. Tytarenko, T. M. (2018). Psykholohichne zdorovia osobystosti v umovakh viiny [Psychological health of personality under war conditions]. *Psykholohichni nauky: problemy i zdobutky* [Psychological Sciences: Problems and Achievements], 2(12), 142–158.

11. Ungar, M. (2008). Resilience across cultures. *British Journal of Social Work*, 38(2), 218–235. https://doi.org/10.1093/bjsw/bcl343

Дата першого надходження статті до видання: 29.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.922.8:316.47:37.015.3

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4225-4235

Булгакова Олена Юріївна доктор психологічних наук, професор, декан факультету дошкільної педагогіки та психології, Державний заклад «Південно-український національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», м. Одеса, https://orcid.org/0000-0002-1750-0349

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО СОЦІАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У ПІДЛІТКІВ

Анотація. У статті здійснено теоретичний аналіз психолого-педагогічних умов розвитку психологічної готовності до соціальної взаємодії у підлітків. Актуальність дослідження зумовлена сучасними соціальними трансформаціями, активною цифровізацією міжособистісного простору та зростанням значення соціальної компетентності у процесі становлення особистості підлітка.

Визначено, що в умовах інтенсивного розвитку інформаційного суспільства проблема формування здатності до конструктивної соціальної взаємодії набуває особливого значення, оскільки саме у підлітковому віці відбувається активне становлення системи міжособистісних відносин, соціальної ідентичності та моделей комунікативної поведінки. Розкрито сутність психологічної готовності до соціальної взаємодії як складного інтегративного утворення, що включає мотиваційний, когнітивний, емоційний та поведінковий компоненти. Встановлено, що мотиваційний компонент пов'язаний із потребою підлітка у спілкуванні, соціальному визнанні та співробітництві; когнітивний – зі здатністю розуміти соціальні ситуації та прогнозувати поведінку інших людей; емоційний – із розвитком емпатії, емоційної саморегуляції та здатності до емоційного розуміння; поведінковий – з умінням реалізовувати конструктивні моделі взаємодії у процесі спілкування. Проаналізовано сучасні зарубіжні дослідження, присвячені впливу соціального середовища, взаємин з однолітками, цифрової комунікації та соціально-емоційного навчання на розвиток підлітків. Визначено, що важливими психолого-педагогічними умовами розвитку психологічної готовності до соціальної взаємодії є створення психологічно безпечного освітнього середовища, підтримувальна система міжособистісних відносин, організація діяльності на засадах співробітництва, розвиток соціально-емоційної компетентності та підтримка автономії особистості. Особливу увагу приділено впливу цифрового простору на процес соціалізації підлітків. Встановлено, що соціальні мережі та онлайн-комунікація можуть як сприяти розширенню соціальних контактів, так і ускладнювати розвиток навичок безпосередньої міжособистісної взаємодії. У підсумку визначено, що ефективний розвиток психологічної готовності підлітків до

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

соціальної взаємодії можливий лише за умови комплексної реалізації психолого-педагогічних умов, спрямованих на формування соціальної компетентності, емоційної стійкості та позитивного досвіду міжособистісної взаємодії.

Ключові слова: психологічна готовність, соціальна взаємодія, підлітковий вік, психолого-педагогічні умови, соціальна компетентність, соціально-емоційне навчання, міжособистісні відносини, цифрова комунікація, соціалізація, підлітки.

Bulgakova Olena Yuriyivna Doctor of Psychological Sciences, Professor, Dean of the Faculty of Preschool Pedagogy and Psychology, State Institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky», Odesa, https://orcid.org/0000-0002-1750-0349

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF PSYCHOLOGICAL READINESS FOR SOCIAL INTERACTION IN ADOLESCENTS

Abstract. The article presents a theoretical analysis of the psychological and pedagogical conditions for the development of psychological readiness for social interaction in adolescents. The relevance of the study is determined by contemporary social transformations, the active digitalization of interpersonal space, and the increasing importance of social competence in the process of adolescent personality development. It is established that under the conditions of intensive development of the information society, the problem of forming the ability for constructive social interaction becomes especially significant, since adolescence is the period during which interpersonal relationships, social identity, and communicative behavior patterns are actively formed. The essence of psychological readiness for social interaction is revealed as a complex integrative construct that includes motivational, cognitive, emotional, and behavioral components. It is determined that the motivational component is associated with adolescents' need for communication, social recognition, and cooperation; the cognitive component involves the ability to understand social situations and predict the behavior of others; the emotional component includes the development of empathy, emotional self-regulation, and emotional understanding; while the behavioral component is manifested in the ability to implement constructive interaction patterns in the communication process. Contemporary international studies devoted to the influence of the social environment, peer relationships, digital communication, and social-emotional learning on adolescent development are analyzed. It is determined that important psychological and pedagogical conditions for the development of psychological readiness for social interaction include the creation of a psychologically safe educational environment, a supportive system of interpersonal relationships, the organization of collaborative activities, the development of social-emotional competence, and support for adolescents' autonomy. Particular

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

attention is paid to the influence of the digital environment on the process of adolescent socialization. It is established that social networks and online communication can both facilitate the expansion of social contacts and complicate the development of direct interpersonal interaction skills. As a result, it is concluded that the effective development of adolescents' psychological readiness for social interaction is possible only through the comprehensive implementation of psychological and pedagogical conditions aimed at developing social competence, emotional resilience, and positive interpersonal interaction experience.

Keywords: psychological readiness, social interaction, adolescence, psychological and pedagogical conditions, social competence, social-emotional learning, interpersonal relationships, digital communication, socialization, adolescents.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку суспільства характеризується суттєвими змінами у системі міжособистісних відносин, трансформацією соціального простору спілкування та активним впливом цифрового середовища на процес соціалізації підростаючого покоління. У цих умовах проблема розвитку психологічної готовності підлітків до соціальної взаємодії набуває особливої актуальності, оскільки саме здатність до конструктивного спілкування, встановлення міжособистісних контактів, емоційного розуміння інших людей та ефективної взаємодії з соціальним середовищем значною мірою визначає успішність адаптації особистості та її психологічне благополуччя.

Підлітковий вік є одним із найскладніших та найдинамічніших періодів онтогенезу, що супроводжується інтенсивним розвитком самосвідомості, зміною системи цінностей, прагненням до самостійності та розширенням сфери соціальних контактів. У цей період значно зростає роль міжособистісних взаємин, особливо взаємодії з однолітками, яка стає важливим чинником формування самооцінки, соціальної ідентичності та поведінкових стратегій особистості [8]. Саме тому рівень психологічної готовності до соціальної взаємодії істотно впливає на характер соціалізації підлітка, його здатність до адаптації, конструктивного вирішення конфліктів та формування безпечних моделей поведінки.

Особливої значущості проблема розвитку психологічної готовності до соціальної взаємодії набуває в умовах сучасного інформаційного суспільства, де значна частина соціальних контактів переноситься у цифровий простір. Дослідження свідчать, що онлайн-комунікація суттєво впливає на формування дружніх стосунків, рівень соціальної довіри, розвиток соціальних навичок та емоційну близькість між підлітками [1; 2; 9]. Водночас надмірна орієнтація на віртуальне спілкування може ускладнювати розвиток навичок безпосередньої міжособистісної взаємодії, знижувати рівень емпатії та створювати труднощі у реальному соціальному середовищі.

У сучасних психологічних дослідженнях підкреслюється, що психологічна готовність до соціальної взаємодії є складним інтегративним утворенням, яке

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

включає когнітивний, емоційний, мотиваційний та поведінковий компоненти. Вона пов'язана зі здатністю особистості розуміти соціальні ситуації, враховувати позицію іншої людини, будувати конструктивні стратегії спілкування та ефективно регулювати власну поведінку у процесі взаємодії [5]. Розвиток такої готовності значною мірою залежить від психолого-педагогічних умов, у яких відбувається становлення особистості підлітка.

Науковці наголошують, що сприятливе освітнє середовище, підтримувальні міжособистісні відносини, розвиток соціально-емоційних навичок та формування позитивного соціального досвіду є важливими чинниками психологічного розвитку підлітків [4; 6]. Водночас недостатня увага до розвитку соціальної компетентності, емоційної стійкості та навичок конструктивної взаємодії може призводити до труднощів у спілкуванні, підвищеної конфліктності, соціальної ізоляції або дезадаптивних форм поведінки.

Особливого значення у цьому контексті набуває проблема створення психолого-педагогічних умов, які забезпечують гармонійний розвиток особистості підлітка та сприяють формуванню його готовності до соціальної взаємодії. Йдеться не лише про організацію освітнього процесу, а й про формування середовища психологічної безпеки, підтримки, співробітництва та розвитку позитивного соціального досвіду. Саме такі умови сприяють розвитку соціального інтелекту, емпатії, рефлексії, навичок комунікації та відповідального ставлення до міжособистісних відносин.

Отже, актуальність дослідження зумовлена необхідністю поглибленого вивчення психолого-педагогічних умов розвитку психологічної готовності до соціальної взаємодії у підлітків в умовах сучасних соціальних трансформацій та цифровізації міжособистісного простору. Недостатня розробленість цієї проблеми у сучасній психологічній та педагогічній науці визначає потребу у подальшому теоретичному аналізі та уточненні умов, які забезпечують ефективне формування готовності підлітків до конструктивної соціальної взаємодії.

Метою статті є теоретичний аналіз психолого-педагогічних умов розвитку психологічної готовності до соціальної взаємодії у підлітків та визначення основних чинників, що впливають на формування здатності до конструктивної міжособистісної взаємодії в умовах сучасного соціального середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема розвитку психологічної готовності підлітків до соціальної взаємодії активно розглядається у сучасних зарубіжних дослідженнях у контексті соціального, емоційного, мотиваційного та цифрового розвитку особистості. Науковці звертають увагу на те, що соціальна взаємодія у підлітковому віці вже не обмежується безпосереднім спілкуванням у родині, школі чи групі однолітків, а дедалі більше охоплює онлайн-комунікацію, соціальні мережі та змішані форми міжособистісного контакту. Це змінює умови соціалізації підлітків і потребує нового осмислення тих психолого-педагогічних чинників, які сприяють формуванню готовності до конструктивної взаємодії.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У дослідженні E. A. Al-Jbouri, A. A. Volk, N. Spadafora та N. C. Z. Andrews проаналізовано вплив офлайн- і онлайн-мереж дружби на близькість підліткових взаємин. Автори показують, що цифрові технології стають важливим інструментом підтримання соціальних контактів, однак їхній вплив залежить від того, наскільки підлітки використовують онлайн-простір для реального посилення соціальної пов'язаності, а не для заміни живої взаємодії [1]. Це дозволяє розглядати готовність до соціальної взаємодії як здатність ефективно поєднувати безпосередні та цифрові форми спілкування.

Близькою до цього є позиція E. Colì, M. Gui та G. Riva, які досліджують довіру підлітків в онлайн-соціальних взаємодіях. Учені підкреслюють, що цифрове середовище створює нові можливості для комунікації, але водночас потребує від підлітків здатності критично оцінювати інформацію, розпізнавати ризики та будувати безпечні форми довіри у віртуальному просторі [2]. У цьому контексті психологічна готовність до соціальної взаємодії включає не лише комунікативні навички, а й соціальну обачність, здатність до саморегуляції та відповідальне ставлення до власної поведінки в онлайн-середовищі.

Важливе теоретичне підґрунтя для розуміння мотиваційних основ соціальної взаємодії становить теорія самодетермінації E. L. Deci та R. M. Ryan. У межах цієї концепції розвиток особистості пов'язується із задоволенням базових психологічних потреб в автономії, компетентності та пов'язаності з іншими людьми [3]. Для підліткового віку це має особливе значення, оскільки готовність до соціальної взаємодії формується не через зовнішній примус, а через підтримку внутрішньої мотивації, досвіду прийняття, можливості виявляти ініціативу та відчувати власну значущість у групі.

У систематичному огляді R. García-Carrión, B. Villarejo-Carballido та L. Villardón-Gallego розкрито значення інтерактивних втручань у школах і громадах для підтримки психічного здоров'я дітей та підлітків. Дослідники доводять, що програми, побудовані на діалозі, співпраці, залученні однолітків і розвитку соціальної підтримки, позитивно впливають на емоційне благополуччя та соціальне функціонування підлітків [4]. Це підтверджує важливість психолого-педагогічних умов, які не обмежуються інформуванням, а передбачають активне включення підлітків у взаємодію.

Значущим для досліджуваної проблеми є підхід F. M. Gresham та S. N. Elliott, у якому соціальні навички розглядаються як основа соціально-емоційного навчання. Розроблена авторами система оцінювання соціальних умінь орієнтована на аналіз здатності особистості до співпраці, самоконтролю, відповідальності, емпатії та конструктивної поведінки у міжособистісних ситуаціях [5]. Це дозволяє виокремити конкретні показники психологічної готовності до соціальної взаємодії та використовувати їх як орієнтири для психолого-педагогічної роботи.

У межах концепції позитивного розвитку молоді R. M. Lerner та співавтори розглядають становлення підлітка як результат взаємодії особистісних ресурсів

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

і соціального середовища. Автори підкреслюють значення підтримувальних відносин, можливостей для участі у спільній діяльності, розвитку компетентності, впевненості, характеру, турботи та соціальної пов'язаності [6]. Такий підхід дає змогу розглядати психолого-педагогічні умови розвитку готовності до соціальної взаємодії як систему впливів, що сприяють не лише корекції труднощів, а й розкриттю потенціалу підлітка.

Дослідження A. S. Masten та A. J. Barnes присвячене проблемі резильєнтності у розвитку дітей та підлітків. Автори зазначають, що психологічна стійкість формується у взаємодії індивідуальних можливостей і ресурсів середовища, серед яких важливе місце посідають підтримувальні стосунки, ефективна саморегуляція та позитивний досвід подолання труднощів [7]. Це має безпосередній зв'язок із готовністю до соціальної взаємодії, оскільки підліток, який володіє стійкішими механізмами адаптації, краще витримує напруження у спілкуванні та здатний обирати конструктивні моделі поведінки.

Класичне для сучасної developmental psychology дослідження K. H. Rubin, W. M. Bukowski та J. G. Parker акцентує увагу на значенні взаємин з однолітками, групової належності та міжособистісних контактів у соціальному й емоційному розвитку дітей та підлітків. Автори показують, що саме у групі однолітків формуються навички співпраці, розв'язання конфліктів, соціального порівняння, емоційної підтримки та самопрезентації [8]. Це підтверджує думку про те, що розвиток психологічної готовності до соціальної взаємодії неможливий без створення умов для позитивного досвіду спілкування з ровесниками.

У дослідженні S. Steinsbekk, O. Bjørklund, P. Valkenburg, J. Nesi та L. Wichstrøm простежено зв'язки між використанням соціальних медіа, соціальними навичками та офлайн-дружбою у віці від 10 до 18 років. Автори підкреслюють, що цифрове спілкування не має однозначно негативного чи позитивного впливу: його значення залежить від соціальних навичок підлітка, якості офлайн-взаємин і способів використання онлайн-комунікації [9]. Це посилює актуальність формування у підлітків не лише загальної комунікативної компетентності, а й уміння відповідально діяти у змішаному соціальному просторі.

Окреме значення має праця D. S. Yeager, R. E. Dahl та C. S. Dweck, у якій розглянуто причини, через які втручання, спрямовані на зміну поведінки підлітків, часто не досягають очікуваного результату. Автори доводять, що ефективні програми мають враховувати ключові психологічні потреби підліткового віку: прагнення до автономії, статусу, поваги та соціального визнання [10]. Це положення є принциповим для розроблення психолого-педагогічних умов розвитку готовності до соціальної взаємодії, оскільки підлітки краще реагують не на прямий контроль, а на такі форми впливу, які підтримують їхню суб'єктність і дозволяють відчути власну значущість.

Отже, аналіз сучасних досліджень свідчить, що психологічна готовність до соціальної взаємодії у підлітків формується під впливом комплексу

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

взаємопов'язаних чинників. До них належать якість взаємин з однолітками, розвиток соціально-емоційних навичок, підтримка автономії, наявність позитивного досвіду співпраці, здатність до саморегуляції, сформованість довіри та вміння взаємодіяти як в офлайн-, так і в онлайн-середовищі. Водночас у науковій літературі недостатньо систематизовано саме психолого-педагогічні умови, які забезпечують цілеспрямований розвиток цієї готовності у підлітковому віці. Це визначає необхідність подальшого теоретичного узагальнення та обґрунтування відповідних умов у межах досліджуваної проблеми.

Виклад основного матеріалу. Психологічна готовність до соціальної взаємодії у підлітковому віці є складним інтегративним утворенням, яке забезпечує здатність особистості ефективно включатися у систему міжособистісних відносин, будувати конструктивне спілкування, розуміти емоційні стани інших людей та регулювати власну поведінку відповідно до соціальної ситуації. У сучасних умовах ця готовність формується під впливом не лише безпосереднього соціального оточення, а й цифрового середовища, що значно ускладнює процес соціалізації підлітків та актуалізує необхідність створення спеціальних психолого-педагогічних умов для розвитку соціальної компетентності.

Підлітковий вік характеризується посиленням потреби у міжособистісному визнанні, груповій належності та встановленні емоційно значущих контактів з однолітками. Саме у цей період соціальна взаємодія стає провідним чинником розвитку самосвідомості та самооцінки особистості. Підліток починає активно орієнтуватися на соціальне схвалення, прагне до самоствердження у групі та формує власні способи поведінки у міжособистісних ситуаціях [8]. Внаслідок цього рівень психологічної готовності до соціальної взаємодії безпосередньо впливає на успішність адаптації підлітка до соціального середовища та його психологічне благополуччя.

Сучасні дослідження свідчать, що готовність до соціальної взаємодії формується через поєднання декількох взаємопов'язаних компонентів: мотиваційного, когнітивного, емоційного та поведінкового. Мотиваційний компонент пов'язаний із потребою підлітка у встановленні соціальних контактів, прагненням до співпраці, прийняття та соціального визнання. Значний вплив на його розвиток має задоволення базових психологічних потреб особистості в автономії, компетентності та пов'язаності з іншими людьми [3]. Якщо освітнє середовище підтримує ініціативність підлітка, створює можливості для самовираження та позитивного досвіду взаємодії, це сприяє формуванню внутрішньої мотивації до соціальної активності.

Когнітивний компонент психологічної готовності до соціальної взаємодії охоплює здатність розуміти соціальні ситуації, прогнозувати поведінку інших людей, враховувати позицію співрозмовника та аналізувати наслідки власних дій. Важливого значення у цьому процесі набуває розвиток соціального інтелекту та рефлексії. Підліток поступово навчається оцінювати власну

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

поведінку очима інших людей, усвідомлювати вплив своїх слів і вчинків на міжособистісні відносини та адаптувати власні комунікативні стратегії до різних ситуацій взаємодії.

Емоційний компонент включає здатність до емпатії, емоційної саморегуляції, розуміння переживань інших людей та конструктивного реагування у ситуаціях міжособистісної напруги. Саме у підлітковому віці емоційна сфера характеризується нестабільністю, підвищеною чутливістю до оцінювання та інтенсивністю переживань, що нерідко ускладнює міжособистісну взаємодію. У зв'язку з цим важливою психолого-педагогічною умовою розвитку готовності до соціальної взаємодії виступає формування навичок емоційної саморегуляції, конструктивного вираження почуттів та безпечного переживання конфліктних ситуацій [5].

Поведінковий компонент проявляється у конкретних формах соціальної активності підлітка: умінні встановлювати контакт, підтримувати діалог, співпрацювати, вирішувати конфлікти та дотримуватися соціально прийнятних норм поведінки. Розвиток цього компонента значною мірою залежить від практичного соціального досвіду. Саме тому важливою умовою формування психологічної готовності до соціальної взаємодії є створення середовища, у якому підліток має можливість брати участь у спільній діяльності, групових проєктах, командних формах навчання та ситуаціях взаємодопомоги.

Однією з ключових психолого-педагогічних умов розвитку готовності до соціальної взаємодії є формування безпечного освітнього середовища.

Психологічна безпека створює умови для відкритого спілкування, вільного висловлення думок та зниження страху соціального відкидання. У підлітковому віці негативний досвід оцінювання, приниження або соціальної ізоляції може суттєво порушувати розвиток соціальної активності та формувати уникальні або агресивні моделі поведінки. Натомість підтримувальна атмосфера взаємоповаги та прийняття сприяє розвитку впевненості у міжособистісних контактах і позитивного ставлення до взаємодії з іншими людьми [4].

Важливою умовою розвитку психологічної готовності до соціальної взаємодії виступає організація діяльності, орієнтованої на співробітництво. Колективні форми навчання, спільне розв'язання завдань, участь у дискусіях та проєктній діяльності сприяють розвитку комунікативних навичок, уміння домовлятися, враховувати інтереси інших людей та розподіляти відповідальність. У процесі такої взаємодії підліток отримує досвід соціальної підтримки, взаємозалежності та конструктивного вирішення суперечностей.

Суттєвий вплив на формування готовності до соціальної взаємодії має характер взаємин між педагогом і підлітком. Авторитарні форми педагогічної взаємодії, засновані на жорсткому контролі та домінуванні, часто обмежують самостійність підлітка, знижують його впевненість у власних можливостях та ускладнюють розвиток відкритого спілкування. Натомість партнерська взаємодія, заснована на повазі, довірі та підтримці автономії, сприяє формуванню

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

позитивного соціального досвіду та розвитку відповідального ставлення до міжособистісних відносин [10].

У сучасних умовах особливої актуальності набуває проблема впливу цифрового середовища на розвиток соціальної взаємодії. Соціальні мережі, онлайн-комунікація та цифрові платформи створюють нові форми соціальних контактів, які можуть як розширювати можливості спілкування, так і ускладнювати розвиток реальних міжособистісних навичок [1; 9]. У зв'язку з цим важливою психолого-педагогічною умовою є формування у підлітків культури безпечної та відповідальної онлайн-взаємодії, здатності критично оцінювати інформацію, дотримуватися етичних норм спілкування та підтримувати баланс між цифровими й безпосередніми формами соціальних контактів.

Окремого значення набуває розвиток резильєнтності як здатності особистості конструктивно долати труднощі та адаптуватися до змінних соціальних умов. Дослідження показують, що психологічна стійкість безпосередньо пов'язана з якістю міжособистісних відносин, наявністю підтримувального середовища та сформованістю соціально-емоційних навичок [7]. Це дозволяє розглядати розвиток резильєнтності як важливий напрям психолого-педагогічної роботи, спрямованої на формування готовності підлітків до ефективної соціальної взаємодії.

Було встановлено, що ефективність розвитку психологічної готовності до соціальної взаємодії значною мірою залежить від комплексності психолого-педагогічного впливу. Формування окремих комунікативних навичок без створення сприятливого соціально-психологічного середовища не забезпечує стійких позитивних змін. Лише поєднання підтримувальних міжособистісних відносин, розвитку соціально-емоційної компетентності, організації співробітництва, підтримки автономії підлітка та формування позитивного досвіду взаємодії створює умови для гармонійного розвитку особистості.

У результаті проведеного теоретичного аналізу визначено, що психологічна готовність підлітків до соціальної взаємодії є багатокомпонентним утворенням, розвиток якого залежить від системи психолого-педагогічних умов. До основних із них належать психологічно безпечне освітнє середовище, підтримувальна міжособистісна взаємодія, організація спільної діяльності, розвиток соціально-емоційних навичок, підтримка автономії підлітка та формування культури конструктивної онлайн- і офлайн-комунікації. Саме комплексна реалізація цих умов забезпечує розвиток здатності підлітків до ефективної соціальної взаємодії в сучасному суспільстві.

Висновки. У результаті теоретичного аналізу було встановлено, що психологічна готовність до соціальної взаємодії у підлітковому віці є складним багатокомпонентним утворенням, яке охоплює мотиваційний, когнітивний, емоційний та поведінковий компоненти. Її розвиток визначається не лише індивідуальними особливостями особистості, а й характером соціального середовища, системою міжособистісних відносин та психолого-педагогічними умовами, у яких відбувається становлення підлітка.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Було з'ясовано, що підлітковий вік є сенситивним періодом для розвитку соціальної взаємодії, оскільки саме у цей час значно зростає роль спілкування з однолітками, потреба у соціальному визнанні, груповій належності та міжособистісному прийнятті. Встановлено, що рівень сформованості психологічної готовності до соціальної взаємодії безпосередньо впливає на успішність соціалізації підлітків, їхню здатність до конструктивного спілкування, емоційної саморегуляції та адаптації до сучасного соціального середовища.

У ході дослідження визначено, що важливими психолого-педагогічними умовами розвитку готовності підлітків до соціальної взаємодії є створення психологічно безпечного освітнього середовища, підтримувальна система міжособистісних відносин, організація діяльності на засадах співробітництва, розвиток соціально-емоційної компетентності та підтримка автономії особистості. Доведено, що саме комплексний характер цих умов забезпечує формування позитивного соціального досвіду, розвиток комунікативних навичок, емпатії, рефлексії та відповідального ставлення до взаємодії з іншими людьми.

Встановлено, що сучасний цифровий простір суттєво впливає на процес соціалізації підлітків та змінює особливості міжособистісної взаємодії. Соціальні мережі та онлайн-комунікація створюють нові можливості для підтримання соціальних контактів, однак одночасно потребують розвитку критичного мислення, навичок безпечної комунікації та здатності підтримувати баланс між віртуальними й безпосередніми формами спілкування. У зв'язку з цим важливою умовою розвитку психологічної готовності до соціальної взаємодії є формування культури відповідальної онлайн-взаємодії.

Було визначено, що ефективний розвиток психологічної готовності підлітків до соціальної взаємодії можливий за умови поєднання підтримувальної педагогічної позиції, організації спільної діяльності, розвитку навичок соціально-емоційного навчання та створення ситуацій позитивної міжособистісної взаємодії. Саме така система психолого-педагогічних умов сприяє гармонійному розвитку особистості підлітка, формуванню його соціальної компетентності та готовності до конструктивної взаємодії у сучасному суспільстві.

Література:

1. Al-Jbouri, E. A., Volk, A. A., Spadafora, N., & Andrews, N. C. Z. (2024). Friends, followers, peers, and posts: Adolescents' in-person and online friendship networks and social media use influences on friendship closeness via the importance of technology for social connection. *Frontiers in Developmental Psychology*, 2. https://doi.org/10.3389/fdpys.2024.1419756

2. Colì, E., Gui, M., & Riva, G. (2023). Adolescents and trust in online social interactions. *Children*, 10(8), 1408. https://doi.org/10.3390/children10081408

3. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2017). Self-determination theory: Basic psychological needs in motivation, development, and wellness. New York: Guilford Press.

4. García-Carrión, R., Villarejo-Carballido, B., & Villardón-Gallego, L. (2019). Children and adolescents mental health: A systematic review of interaction-based interventions in schools and communities. *Frontiers in Psychology*, 10, 918. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.00918

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

5. Gresham, F. M., & Elliott, S. N. (2020). Social skills improvement system: Social-emotional learning edition. Minneapolis: Pearson Assessments.

6. Lerner, R. M., Lerner, J. V., Geldhof, G. J., Gestsdóttir, S., King, P. E., Sim, A. T. R., Batanova, M., & Dowling, E. M. (2018). Studying positive youth development in different nations: Theoretical and methodological issues. *Applied Developmental Science*, 22(4), 242–254. https://doi.org/10.1080/10888691.2017.1284794

7. Masten, A. S., & Barnes, A. J. (2018). Resilience in children: Developmental perspectives. *Children*, 5(7), 98. https://doi.org/10.3390/children5070098

8. Rubin, K. H., Bukowski, W. M., & Parker, J. G. (2006). Peer relationships, interactions, and groups. In N. Eisenberg (Ed.), Social, emotional, and personality development. Volume 6 of the Handbook of child psychology (6th ed., pp. 571–645). Editors-in-Chief: W. Damon & R. M. Lerner. Hoboken, NJ: Wiley.

9. Steinsbekk, S., Bjørklund, O., Valkenburg, P., Nesi, J., & Wichstrøm, L. (2024). The new social landscape: Relationships among social media use, social skills, and offline friendships from age 10-18 years. *Computers in human behavior*, *156*, 108235. https://doi.org/10.1016/j.chb. 2024.108235

10. Yeager, D. S., Dahl, R. E., & Dweck, C. S. (2018). Why Interventions to Influence Adolescent Behavior Often Fail but Could Succeed. *Perspectives on psychological science : a journal of the Association for Psychological Science*, 13(1), 101–122. https://doi.org/10.1177/17456 91617722620

Дата першого надходження статті до видання: 24.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.9.072

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4236-4249

Василевський Вадим Сергійович докторант кафедри загальної та диференційної психології, Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет», м. Слов'янськ, https://orcid.org/0009-0002-4938-5944

ПСИХОДІАГНОСТИКА СИМВОЛІЗАЦІЇ ОБРАЗУ ТІЛА У ЖІНОК

Анотація. У представленому дослідженні символ розуміється опредметненою формою презентації дійсності – об'єктів та предметів реальності. Тіло у широкому узагальненні розуміється як символ вітальності. Протиставляючись духу, тіло піддається символізації-опредмечуванню і по суті образ тіла стає предметом – асоціюється із інструментом досягнення певних цілей та реалізації потреб. Тіло може виступати символом матеріального благополуччя і тут образ тіла стає консументарним: жінка (чоловік) розглядає тіло як напрям власних інвестицій задля отримання матеріальних благ, як товар, що можна обміняти на гроші. Крім того, тіло може набувати образу візитівки, уможливлюючи самопрезентацію у комунікативній сфері. Салютогенний та гедоністичний образ тіла відображає уявлення про тіло як носія здоровя та задоволення, тобто розкриває вже не предметний, а функціональний свій аспект. У першому випадку образ тіла розкривається через функцію «бути здоровим» і на поведінковому рівні піклування за тілом є способом підтримки належного стану організму, у другому випадку образ тіла представлений функцією «отримувати задоволення» і тут піклування за тілом пов'язане із задоволенням гедоністичний потреб – чуттєвої насолоди**.**Фізичний образ тіла є результатом уявлення про тіло як функціональний апарат. Тут тіло сприймається як джерело сили, витривалості, рухливості, а піклування за тілом реалізується для задоволення потреби у досягненнях. Обтяжливий образ тіла є негативним і розкриває занепокоєність і стурбованість станом свого організму, тіла, зовнішності. Духовний образ тіла, протиставляється усім попереднім способам символізації образу тіла, адже поєднує фізичний та духовний аспект тілесності. Тут піклування за власним тілом нерозривно зв'язано із піклуванням про власне ментальне здоров'я і психічний стан.

Піклування і трубота за власним тілом при домінуванні різних символічних значень в образі тіла несуть різні функції і задовольняють різні потреби.

Створено опитувальник для вивчення символізації образу тіла у жінок, що містить 35 тверджень і сім шкал: «образ тіла як здоровя», «образ тіла як товару», «образ тіла як вмістилища душі», «образ тіла як сили», «образ тіла як тягаря»,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

«образ тіла як джерела задоволення» і «образ тіла як візитівки». Доведено високу валідність та надійність представленої методики.

Ключові слова: образ до тіла, зовнішність, ставлення до зовнішності, жінки, психодіагностика, методика, опитувальник, ставлення до тіла, образ, символ, символізація.

Vasylevskyi Vadym Serhiiovych doctoral student, Department of General and Differential Psychology, State Higher Educational Institution «Donbas State Pedagogical University», Sloviansk, https://orcid.org/0009-0002-4938-5944

PSYCHODIAGNOSTICS OF BODY IMAGE SYMBOLIZATION IN WOMEN

Abstract. In the presented study, a symbol is understood as an objectified form of presentation of reality - objects and objects of reality. The body in a broad generalization is understood as a symbol of vitality. Opposing the spirit, the body is subjected to symbolization-objectification, and essentially the image of the body becomes an object - it is associated with a tool for achieving certain goals and realizing needs. The body can act as a symbol of material well-being, and here the image of the body becomes consumerist: a woman (man) considers the body as a direction of her own investment in order to obtain material goods, as a commodity that can be exchanged for money. In addition, the body can acquire the image of a business card, enabling self-presentation in the communicative sphere. The salutogenic and hedonistic image of the body reflects the idea of the body as a carrier of health and pleasure, that is, it reveals its functional aspect, not its objective. In the first case, the body image is revealed through the function of "being healthy" and at the behavioral level, caring for the body is a way of maintaining the proper state of the organism, in the second case, the body image is represented by the function of "getting pleasure" and here, caring for the body is connected with the satisfaction of hedonistic needs - sensual pleasure. The physical image of the body is the result of the perception of the body as a functional apparatus. Here, the body is perceived as a source of strength, endurance, mobility, and body care is implemented to satisfy the need for achievements. A burdensome body image is negative and reveals concern and preoccupation with the state of one's body, body, and appearance. The spiritual image of the body is opposed to all previous ways of symbolizing the image of the body, because it combines the physical and spiritual aspects of physicality. Here, taking care of your own body is inextricably linked with taking care of your own mental health and mental state. Caring for and caring for one's own body with the dominance of different symbolic meanings in the body image have different functions and satisfy different needs.

A questionnaire was created to study the symbolization of body image in women, which contains 35 statements and seven scales: "body image as health", "body image as a commodity", "body image as a container of the soul", "body image as strength",

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

"body image as a burden", "body image as a source of pleasure" and "body image as a business card". The high validity and reliability of the presented method has been proven.

Keywords: body image, appearance, attitude to appearance, women, psychodiagnostics, technique, questionnaire, attitude to the body, image, symbol, symbolization.

Постановка проблеми. Засоби масової інформації, спрямовані на візуалізацію контенту, популяризують часом надмірні акценти на зовнішності та її презентації в певних образах. Безліч соціальних мереж та акцентування уваги на зовнішньому вигляді породжують велику кількість вербальної агресії та стандартів красоти. Подібна тенденція надмірної та позасуб'єктної оцінки зовнішності людини є типовою й для українського суспільства, що призводить до викривлення образу фізичного Я особистості та надмірної стурбованості зовнішнім виглядом. Насьогодні, теми що пов’язані з прийняттям чи не прийняттям особистістю власного зовнішнього вигляду стають актуальними як ніколи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблемами, пов’язаними з тілом та його прийняттям, зараз активно займаються іноземні та вітчизняні вчені: Н. Даниленко, Г. Дуглас, М. Карповець, В.Криничко, Ш. Купер, І. Святенко, В. Терес, М. Тіль Т. Хомуленко та інші.

Психологічна проблема символізації загалом аналізується через інтегративний рівень розуміння розвитку символів і символізації. Символізація є «унікальним, властивим лише людині психічним процесом заміщення одних образів іншими утвореннями, які характеризуються лише віддаленою схожістю з первісними уявленнями – схожістю, яка заснована на випадкових, вторинних, частково істотних деталях» [цит за 1].

Символізація має виконує такі основні функції:

- вираження архетипного матеріалу та задоволення пригніченого імпульсу;
- маскування несвідомих прагнень та вираження їх у свідомості;
- маскування об’єкта потягу через заміщення його символом;
- маскування несвідомого смислу та перенесення на символ реальних емоційних реакцій суб’єкта;
- маскування змісту несвідомого від цензури Зверх-Я та реалізація його у поведінці суб’єкта [2].

Резюмуючи вищесказане, можна стверджувати, що функціями символізації є маскування певного несвідомого змісту психіки та його вираження в свідомості у видозміненому вигляді. Маскування несвідомого змісту відбувається завдяки архетипній символіці.

Наукове осягнення особливостей символізації та її функціональності важливо розкрити саме зміст механізмів символізації, відкритих З. Фрейдом під час аналізу сновидінь. З. Фрейдом було розкрито такі механізми символізації:

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

«– натяк – вказівка на щось (виражається за допомогою символу, кольору та ін.);

– згущення зумовлене такими процесами: 1) певні латентні елементи взагалі пропускаються; 2) з багатьох комплексів латентних часток у явне потрапляють тільки окремі фрагменти; 3) латентні елементи, які мають між собою щось спільне, постають разом, зливаючись у єдину цілість;

– зміщення, результатом якого є те, що психічний акцент переходить із важливого елемента на якийсь інший, менш важливий;

образність – перетворення думок на зорові образи; вторинна обробка – з'єднання елементів в одне ціле, що стає доступним після безпосереднього наслідку роботи» [6].

Т. Яценко [3; 5] уточнено зміст таких механізмів символізації, як згущення, зміщення, натяк, локалізація, генералізація, маскування кількістю, від супротивного, гіперболізація, мінімізація, порушення фізичних закономірностей предметів (відсутність чи викривлення окремих їх частин), схематизація в контексті психодинамічного розуміння психіки. Натяк є одним із «найдієвіших» механізмів символізації.

Т. Яценко було визначено, що «в процесі психоаналізу комплексу тематичних психомалюнків, що механізм натяку виявляється через семантику символу, у якій зливається архаїчний, історичний, особистісний його зміст (символу) і наявні асоціативні зв'язки з іншим поведінковим (психічним) матеріалом, та водночас через предметний образ символічного зображення і його колір» [3].

Дослідниця Т. Яценко пише: «Опредметнена символізація психіки має перевагу над вербальними формами завдяки процесам внутрішнього смислового «конденсату», узагальненого абстрагування і фільтрації смислів від сюжетно-ситуативної конкретики. Опредметнені форми презентації забезпечують перспективу визначення логічної впорядкованості психіки шляхом психоаналітичної інтерпретації поведінкового матеріалу, що спирається на очевидне, спостережуване, порівнюване тощо. Синтезована (згорнута) форма матеріалізовано-візуалізованих презентацій дає змогу у вербально-діалогічній взаємодії здійснити поступальне, багаторівневе «розпакування» смислового навантаження» [7].

Символізація розглядається І.О.Сергатою як процес, за якого витіснені бажання розкриваються у символічній формі. Також аналізуючи роботи З. Фрейда, можна виділити такі механізми символізації, як: натяк, згущення, зміщення, образність, вторинна обробка [1]. Природа символу, згідно з ідеями К. Г. Юнга, обумовлена, зокрема, тим, що має місце проекція на певну предметність (в алхімії, наприклад, – на речовину, метал) підсвідомого змісту психіки. Ця проекція має місце тоді, коли людина постає перед невідомим, таємницею [7] – станом свідомості, природу якого неможливо пояснити, спираючись на чуттєвий і раціональний досвід чи вербально-логічне визначення. «Таким чином, слово і

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

зображення символічні, якщо вони мають на увазі дещо більше, ніж їх очевидне безпосереднє. Вони мають більш ширший «несвідомий» аспект, який усякий раз точно не визначений, і пояснити його неможливо [3].

Коли ми досліджуємо символ, він веде нас у області, що знаходяться за межами здорового глузду» [цит за 3]. Функціонування символу у процесі духовної практики інтегрує усі рівні антропо-буття через дію, що відбувається, у першу чергу, на тілесному рівні структури організму людини; дію, яка корелюється із рефлексивно-усвідомлюваними формами (мета, бажання, ідеало-спрямовуючі інтенції тощо). Ці форми виникають поступово, все більше диференціюючись, але при цьому в духовних практиках не втрачають свого зв'язку з тілесним рівнем. «Усякий же символ, у властивих йому тональностях, є відображення певного цілого, яке лише спроековано у ньому і є сховище інформації про те, що він зображає, відкриваючи людині священне тлумачення космічних ритмів» [цит за 3]. Усвідомлювати дійсність у формі символу означає сприймати її у найглобальнішому контексті як з точки зору масштабу охоплення явищ, так і з точки зору повноти спектру засобів осягнення [3].

Зміст символу прочитується при усвідомленні й інтерпретації символу в якості когітально-логічного процесу. Символ є узагальненням, утім природа цього узагальнення відрізняється від узагальнення, яке має місце у понятті. Узагальнення у символі дає «нескінченну змістовну перспективу» [цит за 3]. Природа загального у символі і загального у понятті значно відрізняються. У символічному осягненні дійсності одиничне тотожне загальному безпосередньо, без логічно-опосередковуючої процедури абстрагування від несуттєвого. Загальне у символі «... є саме одиничне і часткове. Одиничне тут і є саме загальне» [цит за 3]. «Можна сказати, що ідея «символу» – це ідея трансцендентального відношення (ставлення) до реальності, яка у цілому і у своїх деталях не є самототожною, а є лише вказівкою на дещо інше, ніж вона сама... Під «символом» Традиція розуміє не деякий спеціальний предмет, призначений слугувати відмінною ознакою, а будь-яку річ взагалі» [цит за 3]. Таке розуміння символу уможливлює розрізнення символу з іншими об'єктами, де критерієм відмінності є зовнішня ознака як артефакт символотворчого процесу [3].

Символ є діючим функціоналом енергії символотворчого процесу і має такі змістові взаємодіючі виміри: 1) вичленування «матерії» символу, його матеріального субстрату у ході наслідування на матеріалі тілесності на доінтерпретативному етапі символотворення; 2) інтерпретація символу на вербально-логічному рівні; 3) формування системи ідей і принципів, породжених інтерпретативними процедурами, мета яких полягає у створенні світоглядного ідеологічного рівня [3].

Енергія символу міститься не у самому символі як певній об'єктивній, зовнішньо-предметній даності. Енергія символу зумовлюється внутрішньо-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

тілесними характеристиками стану особистості, відчувається, зокрема, як певний неперервний м'язовий тонус та стан буття і у ході інтерпретативних процедур трансформується у дискретності розумово-логічних вербальних визначень. Саме процес символотворення, який здійснюється у духовних практиках, конституює можливість виявлення змістовних характеристик тілесності внаслідок встановлення ситуації своєрідного «діалогу» тіла людини і «тіла» символу. При цьому, залежно від форм духовних практик і рівня їх розвитку, ми маємо досить широкий спектр дистанціювання цих двох «тіл» [3].

Символ (спочатку як спонтанно виникаючий символ, а далі – як символ, свідомо асимільований у структуру духовної пракитики), на відміну від форм відображення (поняття) дійсності, у найбільш конденсованому і розгорнутому вигляді містить у собі енергетичний потенціал психіки. «Більша частина психічної енергії зв'язана у інстинктах і паттернах біологічної поведінки і архетипах, паттернах або формах психічної поведінки» [3].

Підбиваючи підсумок сказаному вище, А. Осипов зазначає, що символ виконує функцію інтеграції рівнів антропо-буття та об'єктивації змісту тілесності, який розгортається у символовторчому процесі духовних практик. Дієвість символу обумовлена взаємодією «тіла», «матерії» символу із дієво-тілесним рівнем антропо-буття. Символ виступає одиницею, яка конституює єдність мікро- і макрокосму [3].

А. Осипов відрізняє два аспекти усвідомлення змісту символу. Один з них артикулюється логіко-дискурсивними, опосередковуючими формами думки аналітичного розуму (коґітальний аспект). Другий – як усвідомлення тілесності у формі енергійної її складової і належить до сфери буття, виступаючи головним засобом духовної трансформації особистості [3].

А. Осипов стверджує, що символ акумулює у собі енергетичний потенціал психіки. Усвідомлення енергії символу, яке здійснюється у формі усвідомлення власного внутрішнього стану тілесності, дає адептові духовності можливість осягнення єдності як мікро- і макрокосму, так і внутрішньої єдності, само-цілісності й само-довершеності [3].

На думку А. Осипова, розгортання змісту тілесності у його енергійній формі, яке виступає онтологічним підґрунтям духовної практики, стає об'єктом інтерпретації символу на вербально-інтерпретативному етапі символотворення [3].

Психометрична **вибірка** представлена 221 жінкою, віком 16-70 років.

Виклад основного матеріалу. Аналіз одномоментної надійності опитувальника «Символізація образу тіла» показала високий показник альфа Кронбаха. що становить 0,831524. Факторна структура опитувальника становить понад 90% дисперсії.

У таблиці 1 показано психометричні показники за першою шкалою «Образ тіла як символ здоров'я».

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Таблиця 1

Шкала 1 «Образ тіла як символу здоров'я»

Твердження	Факторні навантаження	Альфа Кронбаха	M±σ
1.Красиве тіло є свідченням, передусім, здорового стану організму	0,961361	0,817110	3,54±1,36
8.Піклування за власним тілом є логічним продовженням турботи за власним здоров'ям в цілому.	0,963364	0,812170	3,52±1,32
15.Догляд за тілом є частиною оздоровчих практик.	0,958763	0,817172	3,48±1,28
22.Доглянута шкіра, волосся та нігті є результатом піклування за власним здоров'ям.	0,921767	0,817373	3,42±1,24
29. Піклуючись про зовнішність через заняття спортом та / чи дієту (правильне харчування) я підтримую, передусім, власне здоров'я.	0,964761	0,816173	3,45±1,25
Факторна вага	5,061371		
% дисперсії	0,144611		

У таблиці 2 показано психометричні показники за першою шкалою «Образ тіла як символу інвестицій».

Таблиця 2

Шкала 2 «Образ тіла як символу інвестицій»

Твердження	Факторні навантаження	Альфа Кронбаха	M±σ
1. Красиве тіло довзоляє бути конкурентоздатною на «ринку наречених»	-0,872847	0,831243	2,64±1,21
9.Піклування за тілом дозволяє бути привабливою для заможних чоловіків.	-0,872847	0,831233	2,54±1,38
16.Красива зовнішність дозволяє мені отримувати у житті красиві речі.	-0,872847	0,831341	2,50±1,45
23.Завдяки власній привабливості я можу бути більш впевненою у власному майбутньому.	-0,872847	0,831347	2,52±1,37
30. Сучасні стандарти краси змушують мати підтягнуте тіло та красиве обличчя, щоб подобатися іншим.	-0,872847	0,831461	2,62±1,43
Факторна вага	4,672393		
% дисперсії	0,133497		

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У таблиці 3 показано психометричні показники за першою шкалою «Образ тіла як символу публічності».

Таблиця 3

Шкала 3 «Образ тіла як символу публічності»

Твердження	Факторні навантаження	Альфа Кронбаха	M±σ
3.Я не можу дозволити собі не піклуватися про власне обличчя, адже я публічна людина	-0,944069	0,821462	3,83±1,14
10.Як не крути – перше враження про тебе складається за твоєю зовнішністю.	-0,946336	0,820849	3,82±1,23
17.Моя робота вимагає доглянутого зовнішнього вигляду.	-0,942810	0,820925	3,76±1,56
24.Від мого зовнішнього вигляду залежить успіх у професійній діяльності.	-0,943386	0,820870	3,56±1,77
31. Моє тіло та обличчя є візитівками у професійному спілкуванні.	-0,938529	0,820518	3,72±1,54
Факторна вага	5,243699		
% дисперсії	0,149820		

У таблиці 4 показано психометричні показники за першою шкалою «Образ тіла як символу сили».

Таблиця 4

Шкала 4 «Образ тіла як символу сили»

Твердження	Факторні навантаження	Альфа Кронбаха	M±σ
4.Підтягнуте тіло дозволяє мені витримувати усі необхідні навантаження.	0,837378	0,816922	2,91±1,17
11.Сильне і стрункe тіло є вимогою моєї діяльності.	0,851035	0,816876	2,89±1,27
18.Моє життя ставить мені такі виклики, що мати слабке неспортивне тіло є неприпустимим.	0,833375	0,816690	2,94±1,21
25.Я докладаю багато зусиль у спорті, щоб мати сильне та гнучке тіло.	0,843772	0,816983	2,93±1,20
32. Я слідкую за правильним харчуванням, щоб мати стрункe та сильне тіло.	0,845976	0,816968	2,92±1,20
Факторна вага	4,407856		
% дисперсії	0,125939		

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У таблиці 5 показано психометричні показники за першою шкалою «Образ тіла як символу тягаря».

Таблиця 5

Шкала 5 «Образ тіла як символу тягаря»

Твердження	Факторні навантаження	Альфа Кронбаха	M±б
5. Моє тіло завдає мені багато страждань.	-0,979627	0,825131	2,43±1,25
12.Я безуспішно намагаюся боротися із недоліками власного тіла.	-0,979627	0,825130	2,40±1,28
19.Піклування за власним тілом і красивою зовнішністю не стали моїми звичками.	-0,979627	0,825131	2,43±1,20
26.Я несистематично займаюся спортом і не слідкую за способом харчування.	-0,973044	0,825550	2,41±1,24
33. Не впевнена, що зможу якось покращити стан свого тіла.	-0,963802	0,825866	2,38±1,21
Факторна вага	5,046770		
% дисперсії	0,144193		

У таблиці 6 показано психометричні показники за першою шкалою «Образ тіла як символу задоволення».

Таблиця 6

Шкала 6 «Образ тіла як символу задоволення»

Твердження	Факторні навантаження	Альфа Кронбаха	M±б
6.Моє тіло є джерелом задоволення.	0,922351	0,812780	2,63±1,09
13.Турбота про тіло надає мені відчуття радості.	0,914181	0,812387	2,61±1,14
20.Піклування за власним тілом і красивою зовнішністю є особливими ритуалами у моєму житті.	0,880165	0,812644	2,67±1,13
27.Я регулярно займаюся спортом, тому що це надає мені життєву енергію.	0,916291	0,813370	2,57±1,10
34. Отримую насолоду від правильного харчування, масажу і різних тілесних практик.	0,933094	0,812995	2,59±1,07
Факторна вага	4,876301		
% дисперсії	0,139323		

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У таблиці 7 показано психометричні показники за першою шкалою «Образ тіла як символу Душі».

Таблиця 7

Шкала 7 «Образ тіла як символу Душі»

Твердження	Факторні навантаження	Альфа Кронбаха	M±σ
7.Моє тіло – Храм душі.	0,889343	0,813094	3,24±1,36
14.Турбота про тіло є частиною піклування про себе.	0,907400	0,812936	3,19±1,19
21.Піклування за власним тілом і красивою зовнішністю починається із роботи зі своїм внутрішнім станом.	0,927821	0,812298	3,21±1,10
28. Йога, медитація, правильне харчування для мене є духовними практиками.	0,928683	0,812079	3,19±1,07
35. Отримую душевний спокій від руху і ненадмірного харчування.	0,920060	0,812203	3,22±1,08
Факторна вага	5,182729		
% дисперсії	0,148078		

У таблиці 8 показано граничні значення норми для показників символізації образу тіла у жінок.

Таблиця 8

Граничні значення норми для показників символізації образу тіла у жінок

Шкали	Мінімум	Максимум	Середнє	Стандартне відхилення
Образ тіла як символу здоров'я	5,00	25,00	17,72	6,82
Образ тіла як символу інвестицій	5,00	25,00	13,22	6,05
Образ тіла як символу публічності	10,00	25,00	14,14	5,71
Образ тіла як символу сили	5,00	25,00	14,62	5,86
Образ тіла як символу тягаря	5,00	25,00	12,09	6,17
Образ тіла як символу задоволення	5,00	24,00	13,69	4,91
Образ тіла як символу Душі	5,00	25,00	16,08	5,41

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Виходячи із даних таблиці граничні значення норми для показників Образ тіла як символу здоров'я становлять 11- 22 бали, Образу тіла як символу інвестицій – 8-19 балів, Образу тіла як символу публічності – 9-19 балів, Образу тіла як символу сили – 9-19 балів, Образ тіла як символу тягаря – 7-18 балів, Образу тіла як символу задоволення – 7-17 балів, Образ тіла як символу Душі – 11-21 балів.

У таблиці 9 показно інтеркореляції показників символізації образу тіла.

Таблиця 9

Інтеркореляції показників символізації образу тіла

	Образ тіла як символу здоров'я	Образ тіла як символу інвестицій	Образ тіла як символу публічності	Образ тіла як символу сили	Образ тіла як символу тягаря	Образ тіла як символу задоволення	Образ тіла як символу Душі
Образ тіла як символу здоров'я	1,00						
Образ тіла як символу інвестицій	-0,15	1,00					
Образ тіла як символу публічності	-0,11	0,58****	1,00				
Образ тіла як символу сили	0,07	-0,56****	-0,32***	1,00			
Образ тіла як символу тягаря	-0,29***	-0,20*	0,14	0,03	1,00		
Образ тіла як символу задоволення	0,42****	-0,38****	-0,27***	0,58****	-0,03	1,00	
Образ тіла як символу Душі	0,21**	-0,33****	-0,10	0,65****	-0,07	0,58****	1,00

Визначено найміцніші зв'язки між показниками Образ тіла як символу Душі та Образ тіла як символу сили, а також Образ тіла як символу інвестицій та Образ тіла як символу публічності, крім тог встановлено сильні кореляції між показниками Образ тіла як символу задоволення та Образ тіла як символу сили. Образ тіла як символу Душі та Образ тіла як символу задоволення сильно пов'язані позитивно. Образ тіла як символу задоволення позитивно пов'язані із показниками Образу тіла як символу здоров'я. Негативні кореляції визначено

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

між показниками Образ тіла як символу сили та Образ тіла як символу інвестицій, між показниками Образу тіла як символу задоволення та Образу тіла як символу інвестицій, між показниками Образу тіла як символу Душі та Образу тіла як символу інвестицій, між показниками Образу тіла як символу сили та Образу тіла як символу публічності, між показниками Образ тіла як символу тягаря та Образу тіла як символу здоров'я.

Конвергентна валідність. Визначено низку кореляцій між показниками символізації тіла та ставленням до нього за методикою О. Лабунської (рис. 1). Визначено, що Образ тіла як джерела і носія Здоров'я (салютогенний образ тіла) позитивно пов'язаний із задоволенням тілом (0,56, $p<0,0001$), так само, як і образ тіла як сили (0,51, $p<0,0001$), джерела задоволення (0,54, $p<0,0001$). вмістилища душі (0,44, $p<0,0001$). Образ тіла як тягаря негативно пов'язане із задоволеністю тілом (-0,67, $p<0,0001$).

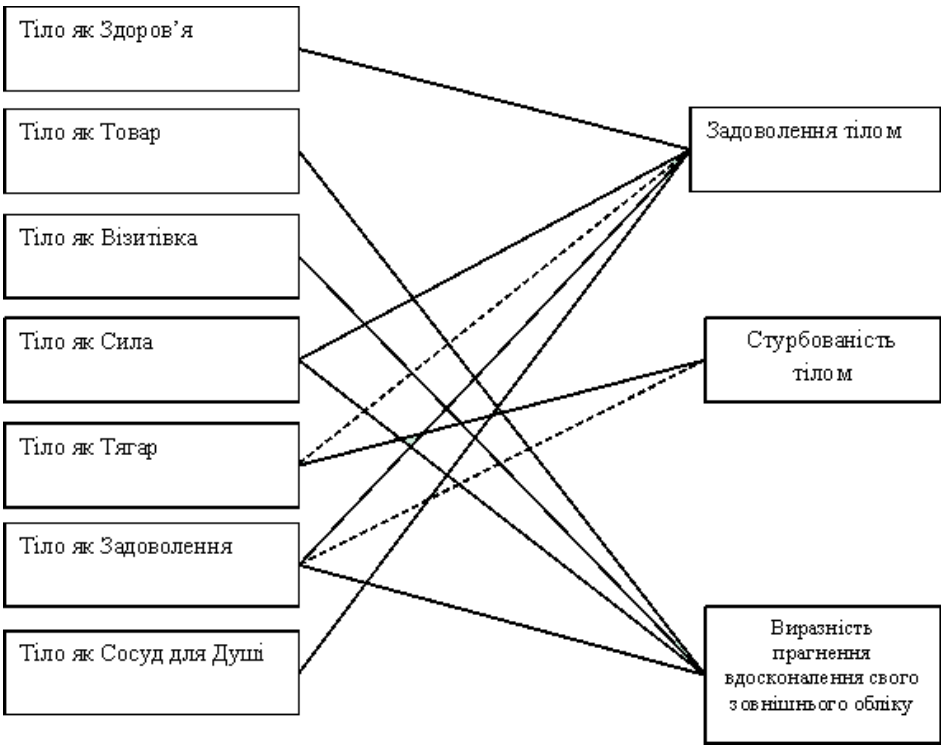

Рис. 1. Кореляції символізації образу тіла
та задоволеності / стурбованості тілом.

Образ тіла як товару та об'єкту інвестицій (консументарний образ тіла) позитивно пов'язаний із прагненням вдосконалювати власну зовнішність (0,57, $p<0,0001$), так само як і образ тіла як візитівки (0,45, $p<0,0001$), сили (0,41, $p<0,0001$) та задоволення (0,43, $p<0,0001$). Гедоністичний образ тіла негативно корелює із стурбованістю тілом (-0,26, $p<0,01$).

Тест-ретестован надійність опитувальника, що перевірялась на вибірці 70 жінок є високою і характеризується коефіцієнтами кореляції у діапазоні від 0,7 до 0,95.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Висновки. Символ розуміється опредметненою формою презентації дійсності – об'єктів та предметів реальності. Тіло у широкому узагальненні розуміється як символ вітальності. Протиставляючись духу, тіло піддається символізації-опредмечуванню і по суті образ тіла стає предметом – асоціюється із інструментом досягнення певних цілей та реалізації потреб. Таким чином, тіло може виступати символом матеріального благополуччя і тут образ тіла стає консументарним: жінка (чоловік) розглядає тіло як напрям власних інвестицій задля отримання матеріальних благ, як товар, що можна обміняти на гроші. Піклування про власне тіло тут є поведінковим проявом турботи за власне матеріальне становище, де красива зовнішність ототожнюється із отриманням фінансового благополуччя. Крім того, тіло може набувати образу візитівки, уможливлюючи самопрезентацію у комунікативній сфері: тут піклування і догляд за тілом є поведінковим проявом уявлення про можливість впливу на інших через красиву зовнішність, що забезпечує успіх, владу та професійну самореалізацію.

Салютогенний та гедоністичний образ тіла відображає уявлення про тіло як носія здоровя та задоволення, тобто розкриває вже не предметний, а функціональний свій аспект. У першому випадку образ тіла розкривається через функцію «бути здоровим» і на поведінковому рівні піклування за тілом є способом підтримки належного стану організму, у другому випадку образ тіла представлений функцією «отримувати задоволення» і тут піклування за тілом пов'язане із задоволенням гедоністичний потреб – чуттєвої насолоди**.** Фізичний образ тіла є результатом уявлення про тіло як функціональний апарат. Тут тіло сприймається як джерело сили, витривалості, рухливості, а піклування за тілом реалізується для задоволення потреби у досягненнях.

Обтяжливий образ тіла є негативним і розкриває занепокоєність і стурбованість станом свого організму, тіла, зовнішності.

Духовний образ тіла, протиставляється усім попереднім способам символізації образу тіла, адже поєднує фізичний та духовний аспект тілесності. Тут піклування за власним тілом нерозривно зв'язано із піклуванням про власне ментальне здоров'я і психічний стан.

Розроблений опитувальник для вивчення символізації образу тіла у жінок є валідним та надійним. Опитувальник містить сім шкал: «образ тіла як здоровя», «образ тіла як товару», «образ тіла як вмістилища душі», «образ тіла як сили», «образ тіла як тягаря», «образ тіла як джерела задоволення» і «образ тіла як візитівки».

Література:

1. Сергата І.О. Глибинно-психологічний зміст понять «архетип» та «Символізація» Габітус. Випуск 15. 2020. С. 82-85.

2. Наукова школа академіка НАПН України Тамари Яценко : колективна монографія / за заг. ред. акад. Т.С. Яценко. Дніпро : Інновація, 2019. 350 с.

3. Осипов А. О. Тілесність та символічний характер духовності. Наукові праці. Соціологія. Випуск 172. Том 184. С. 144-148.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

4. Яценко Т.С. Діагностико-корекційні особливості глибинно-психологічної практики. Наук. часоп. НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 12, Психологічні науки : зб. наук. пр. Київ, 2010. № 29. С. 30–35.

5. Яценко Т., Іваненко Б,. Євтушенко І. Глибинна психокорекція та упередження психічного вигорання. Київ : Главник, 2008. 176 с.

6. Freud S. Studienausgabe, Band 1: Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse und Neue Folge. Frankfurt am Main : S. FISCHER Verlag GmbH, 1989.

7. Jung C. The Spirit Mercurius. 184 p.

References

1. Serhata I.O. Hlybynno-psykholohichnyi zmist poniat «arkhetyp» ta «Symvolizatsiia» [The deep-psychological content of the concepts "archetype" and "Symbolization".]. Habitus. Vypusk 15. 2020. S. 82-85.

2. Naukova shkola akademika NAPN Ukrainy Tamary Yatsenko : kolektyvna monohrafiia [Scientific school of Academician of the National Academy of Sciences of Ukraine Tamara Yatsenko: collective monograph] / za zah. red. akad. T.S. Yatsenko. Dnipro : Innovatsiia, 2019. 350 s.

3. Osypov A. O. Tilesnist ta symvolichnyi kharakter dukhovnosti. [Corporeality and symbolic nature of spirituality.] *Naukovi pratsi. Sotsiolohiia - Scientific works. Sociology.* Vypusk 172. Tom 184. S. 144-148.

4. Iatsenko T.S. Diahnostyko-korektsiini osoblyvosti hlybynno-psykholohichnoi praktyky [Diagnostic and corrective features of deep psychological practice.]. *Nauk. chasop. NPU im. M.P. Drahomanova. Seriia 12, Psykholohichni nauky - Science magazine NPU named after M.P. Drahomanova. Series 12, Psychological sciences* Kyiv, 2010. № 29. S. 30–35.

5. Yatsenko T., Ivanenko B,. Yevtushenko I. Hlybynna psykhokorektsiia ta uperedzhennia psykhichnoho vyhorannia [In-depth psychocorrection and prejudice of mental burnout.]. Kyiv : Hlavnyk, 2008. 176 s.

6. Freud S. Studienausgabe, Band 1: Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse und Neue Folge. Frankfurt am Main : S. FISCHER Verlag GmbH, 1989.

7. Jung C. The Spirit Mercurius. 184 p.

Дата першого надходження статті до видання: 26.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 16.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.942:316.614.5

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4250-4262

Володарська Наталія Дмитрівна кандидат психол. н., старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник Інституту психології імені Г.С. Костюка Національної академії педагогічних наук України, м. Київ, https://orsid.org/0000-0003-1223-718X

ВНУТРІШНЯ РЕСУРСНІСТЬ ЯК ЧИННИК АДАПТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В СКЛАДНИХ УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація. Мета. В статті виокремлена роль внутрішньої ресурсності в адаптації особистості в умовах війни. Визначені прояви типів копінг-стратегій особистості в складних життєвих умовах війни за методикою (Р. Лазарус та С. Фолкман) та методикою визначення рівня внутрішньої ресурсності особистості (О. Штепа). **Методи.** Було проведено опитування за Google формою, в якій застовувались дані методики. Оцінювались наявність визначених ресурсів і прояв типів захисних реакцій копінг-стратегій.

Результати. Важливими в оперуванні власними ресурсами були визначені: реалістичне оцінювання їх, вміння реалізовувати їх через постановку життєвих цілей, планів, гармонію в спілкуванні з іншими людьми, вміння оновлювати власні ресурси шляхом творчості, любові, успіху в професійній діяльності. Констатовані особливості життєвого фону в умовах п’ятого року війни. Виокремлений набір актуалізованих копінг-стратегій, що створюють підгрунтя для диференційованого планування психологічних інтервенцій у відновленні внутрішніх ресурсів особистості. Припущено, що різні етапи війни для різних регіонів (активні бойові дії, прифронтові зони, відносно безпечні території) створюють нерівномірний рівень внутрішньої ресурсності особистості. Непередбачуваність та хаотичність подій, таких як раптові обстріли, евакуації або зміни в комунікаціях, може призводити до коливань у психічному стані респондентів. У випадку виникнення труднощів у досягненні бажаного (оскільки зустрічаючись з новим, невідомим, таким, що не відповідає наміченому, сфантазованому) виникає розгубленість, втеча-уникнення, конфронтаційний копінг, дистанціювання. У таких випадках людина не створює умови для розвитку внутрішніх ресурсів.

Висновки. Лише впевненість у власних силах, наявність чітких цілей і здатність їх досягати формує стратегії відповідальності, здатності відстояти власні принципи, що збільшує рівень внутрішньої ресурсності особистості. Були отримані найбільші показники копінг-стратегій по категоріям: планування вирішення проблеми; пошук соціальної підтримки та позитивна оцінка. Такі копінг-стратегії характерні при середньому і низькому рівні внутрішньої

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

ресурсності. Саме пошук підтримки в складнихї сучасних реаліях стає тим внутрішнім ресурсом, який допомагає особистості адаптуватись.

Ключові слова: психотерапія, внутрішня ресурсність, психічне здоров'я, захисні механізми особистості.

Volodarska Nataliia Dmytrivna PhD in Psychology, Senior Researcher, Leading Researcher of G.S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, https://orsid.org/0000-0003-1223-718X

INTERNAL RESOURCEFULNESS AS A FACTOR OF PERSONAL ADAPTATION IN DIFFICULT CONDITIONS OF WAR

Abstract. Purpose. The article highlights the role of internal resourcefulness in personal adaptation in war conditions. Manifestations are determined of types of coping strategies of individual in difficult life conditions of war using the methodology (R. Lazarus and S. Folkman) and methodology for determining level of internal resourcefulness of individual (O. Shtepa). **Methods**. The Google form survey was conducted, wherein these methods were used. Presence of certain resources and manifestation of types of defensive reactions and coping strategies were assessed. **Results.** It was identified the following as important in operating one's own resources: their realistic assessment, ability to implement them through setting life goals, plans and harmony in communication with other people, ability to renew one's own resources through creativity, love, and success in professional activities. Peculiarities were stated of life background in conditions of the fifth year of war. The set of updated coping strategies was identified, which create basis for differentiated planning of psychological interventions in restoring internal resources of individual. It was assumed that different stages of war for different regions (active combat operations, frontline zones, relatively safe territories) created an uneven level of internal resourcefulness of an individual. Unpredictability and chaos of events, such as sudden shelling, evacuations or changes in communications can lead to fluctuations in mental state of respondents. In the event of complications in achieving desired (when encountering something new, unknown, that does not correspond to what was intended or imagined), confusion, escape-avoidance, confrontational coping, and distancing appear. In such cases, a person does not have conditions for development of internal resources. **Conclusions.** Only confidence in own strengths, presence of clear goals and ability to achieve them, form strategies of responsibility, ability to defend one's own principles, which increases the level of internal resourcefulness of individual. The highest indicators of coping strategies were obtained in the following categories: problem-solving planning; seeking social support and positive evaluation. Such coping strategies are characteristic of medium and low levels of internal resourcefulness. It is the search for support in complex modern realities that becomes an internal resource that helps person to adapt.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Keywords: psychotherapy, internal resourcefulness, mental health, personal defense mechanisms.

Постановка проблеми. Щоденні стресори війни ускладнюють адаптацію особистості в кризових умовах сьогодення. При дослідженні внутрішніх ресурсів як чинників адаптації особистості до щоденних стресорів війни, значущим стає певний воєнний фон та його фази. Ці показники загроз психічному здоров'ю змінюються дуже швидко. Так динамічність воєнного життєвого фону означає, що інтенсивність бойових дій, рівень загрози для життя та доступ до ресурсів опитування є лише частково репрезентативним для реального стану респондентів. Різні етапи війни для різних регіонів (активні бойові дії, прифронтові зони, відносно безпечні території) створюють нерівномірний рівень внутрішньої ресурсності особистості. Однакові методики, опитувальники можуть по-різному відображати психологічний стан людей у різних життєвих умовах під час війни.

Непередбачуваність та хаотичність подій, таких як раптові обстріли, евакуації або зміни в комунікаціях, може призводити до коливань у психічному стані респондентів між моментами збору даних. Це ускладнює здатність адекватно вимірювати реальні прояви внутрішніх ресурсів особистості в умовах війни в різних соціально-географічних і життєвих контекстах (це втрачене житло внаслідок бомбардування, зміни проживання (в іншій країні), покупка нового, інше). З огляду на останні дослідження адаптації особистості до життя в умовах війни, можна виділити актуальність проблеми розвитку її внутрішньої ресурсності.

Мета статті – виокремлення ролі внутрішньої ресурсності в адаптації особистості в умовах війни.

Аналіз останніх досліджень. Дослідження змін рівня ресурсності у цивільного населення в різні періоди війни дає можливість підбору і апробації різних технологій психологічного супроводу. Визначення різних складових внутрішніх ресурсів особистості виокремлює площину впливу програм підтримки (центри психологічного консультування, реабілітаційні центри, хаби психологічного супроводу, психотерапії, тощо) [1]. Дослідження виокремлюють складові внутрішніх ресурсів особистості в умовах війни. Сутність розвитку внутрішніх ресурсів особистості розглядається в психосоціальній і ціннісній мобілізації, що ґрунтується на глибокому усвідомленні ситуації, активному включенні в соціальні процеси та прагненні зберігати людяність попри руйнівні життєві обставини. Зовнішня загроза в даному випадку не блокує, а активізує внутрішні ресурси — резильентність, толерантність до невизначеності, емпатію, гідність, взаємопідтримку, готовність до солідарної дії [2, 3]. Травма-орієнтовані методи, а саме: наративна експозиційна терапія (Neuner et al., 2004) чи EMDR (Shapiro, 2001), ефективні при психотерапії ПТСР. Однак критики вказують, що без відновлення базової безпеки й підтримки розвиток внутрішньої ресурсності стає неможливим [4].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Сучасні психосоціальні підходи дедалі частіше враховують роль щоденних стресорів (хронічних труднощів, таких як зубожіння, соціальна ізоляція, нестача базових ресурсів і постійна невизначеність), які формують тривале психічне виснаження. На відміну від гострих травматичних подій, що мають відносно чіткі часові межі, ці чинники діють постійно, вбудовуючись у повсякденний досвід людини, накопичуючись і поступово підриваючи адаптаційні ресурси. Їхній вплив є менш помітним, проте більш стійким, оскільки він пов'язаний не з одиничною подією, а з тривалим порушенням умов життя, почуття контролю та безпеки. Постійні стресові умови сьогодення можуть мати не менш глибокий, а іноді й сильніший вплив на психіку. Нестабільність, економічний тиск, соціальна ізоляція та втрата контролю поступово виснажують внутрішні ресурси людей. Цей процес не завжди супроводжується різкими симптомами, але призводить до стійкої втоми, тривожності, депресії та зниження здатності до саморегуляції.

Розвиток внутрішніх ресурсів активізує адаптацію особистості в складних умовах війни, що визначає актуальність проблеми знаходження адекватних напрямків та технологій психотерапевтичних засобів для цього в умовах війни.

Методи. Для визначення можливостей реагування в складних життєвих обставинах застосовується методика Річарда Лазаруса на визначення внутрішніх ресурсів: когнітивно-феноменологічні здатності людини (здатність чинити опір, емоційна стабільність, атрибутивні тенденції), що у співвідношенні з характеристиками «зовнішніх» вимог зумовлюють тип стресової реакції індивіда. Ми використовували методику визначення внутрішньої ресурсності особистості (Штепи О.), яка дає можливість виокремити найбільш значущі складові адаптації особистості в умовах війни [4,5]. Методика типів реагування (копінг-стратегій за Лазарусом) визначає поведінкову складову адаптації особистості в складних умовах війни [6].

Саме з таким поєднанням методик в гугл-формі ми отримуємо характеристики адаптаційного процесу у особистості в складних умовах війни. Крім того, у складних умовах війни гугл-форма опитування дозволяє швидко та безпечно залучити достатню кількість респондентів. Таким чином, вибірка добровольців забезпечує практичну можливість збору даних та підтримує методологічну обґрунтованість дослідження, водночас дозволяючи враховувати основні джерела варіабельності відповідей.

Основний виклад матеріалу. В роботах (Кочубейник О., 2024) досліджувався вплив стресорів війни на цивільне населення. У висновках цих робіт підкреслювалось, що як чоловіки, так і жінки схильні відчувати подібний рівень стресу у відповідь на щоденні стресори війни, незалежно від їхніх соціальних або культурних ролей [7]. Тому в нашому дослідженні не враховувались кількісні показники жіночої та чоловічої статі у вибірках. Наша вибірка складала 144 досліджуваних різного віку від 18 до 55 років (2026 рік). У вибірці більшість складала студентська молодь і працюючі люди, що підвищує достовірність висновків. На першому етапі нашого дослідження в проведенні

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

сімейної терапії (20 сімейних пар, м. Київ, центр “New Leaf” 2025-2026 рр.) використовувався малюнок “Мій дім” [8]. Ця проективна методика дала можливість враховувати ті аспекти, які були важливими для респондентів, але могли залишатися поза увагою стандартних методик. Таким чином, результати цього етапу стали підґрунтям для формування гугл-форми змістовно валідного та чутливого інструменту, здатного адекватно вимірювати реальні прояви внутрішніх ресурсів в умовах війни у різних соціально-географічних і життєвих контекстах (це втрачене житло внаслідок бомбардування, зміни проживання (в іншій країні), покупка нового, інше). Розповіді про намальований будинок включали певні історії родин досліджуваних (які у них були стосунки, які життєві труднощі вони пережили, як вони їх вирішували). Які були життєві сценарії проживання різних втрат. Можливо, були розлучення, втрати рідних, здоров’я і хто допомагав їм. Які стосунки з братами, сестрами, їхніми дітьми, племінниками? Чи були проблеми з освітою дітей, як їх вирішували? Чи були сімейні “коаліції” в стосунках між родичами? Хто і що відстоював, кого захищав? Коли ці подробиці розглядаються парою, стає зрозумілим певні реакції один одного на ту чи іншу подію (роздратування, злість, гнів чи радість). Які створювались коаліції між родичами? Виділяють ореол цих коаліцій. Як це впливало на стосунки з іншими членами сімейної системи?

Ці особливості формування стосунків в родинах впливають на дії особистості в кризових, складних життєвих ситуаціях (сприяють або унеможливлюють зміни стереотипів в поведінці, поглядах на те “як треба” і “як не треба” або допомагають знаходити нові). Розуміючи ці усталені форми взаємодії, можливо їх корегувати. Стратегії проявляються у реальних діях, рішеннях і ціннісних установках людей, які трансформують пережитий стрес у джерело внутрішнього зростання. Для них війна — це не лише травматичний досвід, а й привід до глибокого переосмислення життєвих пріоритетів, відновлення родинних зв’язків, зміцнення відчуття спільності та відповідальності за інших.

Якщо стресовий чинник існував у житті респондента задовго до початку війни, то повне руйнування життєвих практик не відбувається, але змінюється якість та інтенсивність необхідних адаптаційних стратегій особистості. Сімейні традиції, цінності, певні забобони, сімейні таємниці допомагають краще розуміти, як особистістю сприймається світ, обробляється інформація ззовні, що стає тригерами в складних життєвих ситуаціях. Адже людина звертається за досвідом своїх рідних, близького оточення, коли зовнішні обставини стають нестабільними, та звичні життєві сенси руйнуються. Зверталась увага на наступне:

- вивчати стереотипи поведінки, взаємодії в сім’ї, шукати їм альтернативу;
- досліджувати гнучкість системи, її здатність до вдосконалення, про що може свідчить перегрупування коаліції і підсистем у відповідь на зміни умов (які психотерапевт створює);
- досліджувати чутливість сім’ї до дій окремих членів сім’ї, тобто резонанс сімейної системи та її відповідні дії;

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

- аналізувати умови проживання сім'ї, ресурси підтримки і стресу;
- оцінювати успішність проходження стадій розвитку сім'ї;
- досліджувати способи використання симптомів ідентифікованого пацієнта для підтримки бажаних для сім'ї патернів поведінки (вторинна вигода).

Аналізувалось: як малюють (хто активніший, хто більше деталей малює, хто малює фундамент, які кольори вибирають). Чи це казковий нереальний будинок, фантастичний, чи когось (знайомих, з журналу), чи реально планують в майбутньому? Як спілкуються під час малювання (передають один одному олівці, фарби, фломастери)? Після намальованого обговорюється, що стало зайвим в цьому малюнку, а чого не домалювали? Які виникали непорозуміння, конфлікти? Щоб додали в малюнок? Ці відповіді давали можливість підібрати методи розвитку внутрішньої ресурсності особистості.

Оскільки внутрішній ресурс може мати когнітивно-феноменологічні здатності людини: здатність чинити опір, емоційна стабільність, атрибутивні тенденції (за Лазарусом Р., 1981), ми розглядали копінг-стратегії [6]. Ці характеристики у співвідношенні з характеристиками «зовнішніх» вимог зумовлюють тип стресової реакції індивіда. У зв'язку з цим, особливого значення набувають потреби в постійному саморозвитку, удосконаленню, в розвитку механізмів саморегуляції, самосвідомості, самотворенні.

Аналізуючи результати гугл-форми за методикою копінг-стратегій, були отримані характеристики реагування особистості на п'ятий рік війни.

Таблиця 1

Розподіл показників типів копінг-стратегій на п'ятий рік війни 2026р. (n=144).

Конфронтація %	Дистанціювання %	Самоконтроль %	Пошук соц.підт. %	Прийняти відповідаль %	Втеча-уникання %	Планування %	Позитив %
Робити Нічого не вийде -36,3. Намагався щось зробити-39,3. Злився на інших -8,3. Вихід почутів – 41,3 Ризик-42,3. Настояти на своєму-49,3.	Змиритись- 40,9. Наче нічого не відбулось -35,1. Побачити в чомусь позитив – 43,6. Забути все-39,6. Не думати занадто серйзно -47,3. Думати як неважливе -47	Не спалити мости-39,9. Не показув. почут.-37,6. Діяти, не поспішаючи 36,9. Приховувати погану інф.-30,2. Щоб емоції не заважали – 47,3. Подумки що сказати -52. Рівнявся на ідеал-31.3.	Спілкувався з інш.-63,9. Пошук співчуття-38,9. Звернення за допомогою -40. Говорити з іншим - 55,4. Просив поради-39,3. Говорив про свої відчуття-39,6	Критикував і докоряв собі-35,1. Виправдовував себе -11,4. Розумів свою причетність до проблеми-41,2 Запевняв, що в інший раз все буде по-іншому – 32	Надія на чудо-33,6. Більше спати-30,2. Алкоголь, куріння - 26,2. Уникання людей- 40,7. Зривався на інших- 40,9 Відмова від реальності-39,9 Бажання все закінчити-54,4. Фантазування про кінець-42,0	Зосереджуюсь на наступн.-46,0. Планувати-39,6. Зміни задля влаштування-47. Користуватись минулим-43. Наполеглевість -25,0. Знаходження інших способів-48,7.	Творчість-28,9. Особис.зростання -41,7. Набуття нового досвіду-45. Нова віра -36,2. Відкривати щось нове-49. Зміни в собі-41,2 Молитись-27,3.

Отримані дані в певних питаннях мали тенденцію до збільшення прояву, а саме: певна частка респондентів вибирали "не спалювати за собою мости,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

залишати все як є" (39,9%). Це пояснює стан невизначеності особистості в умовах війни, намагання щось пояснити для себе, знайти відповіді на незрозумілі питання. Отримано більшість відповідей "говорила з іншими, щоб взнати більше про ситуацію" (55,2%), "починала щось робити, головне робити хоч щось" (40%), «бажання, щоб швидше все закінчилось» (54,4%). Таке відволікання допомагає змінити фокус уваги з хвилюючих думок на інші, які менш тривожать. Зміна певної поведінкової реакції дає пошук нових шляхів, дій, значень, сенсів. "Зосереджувалась на тому, що мені треба було робити далі, на наступні дії" (46,2%), це пояснює певну концентрацію уваги на моменті "тут і зараз". Це для особистості стає механізмом зниження тривоги, страхів. В ситуації незрозумілості майбутніх життєвих обставин, зосереджуватись на виконанні певної роботи стає певним адаптивним механізмом. Нажаль, менше половини респондентів мали цю характеристику. Респонденти з цією характеристикою найчастіше демонструють залученість у волонтерські, гуманітарні чи інформаційні ініціативи, орієнтовані на спільне благо. Отримані результати відповідей визначають подовження впливу стресорів війни (п'ятий рік війни) на зміни поведінкових реакцій респондентів. Зменшується активність волонтерської діяльності, підвищується самокритика, агресія, яка спрямована на себе, депресивні стани.

Показники самокритики, прояв певної самоагресії "Критикувала і картала себе" (35,7%) характеризують зниження внутрішньої ресурсності. Виснаження особистісних ресурсів відбувається під постійним впливом стресорів війни. Отримані відповіді "Сподіваюсь на диво" (32,6%) характеризують зростання певного фантазування людей в складних умовах війни, нереальних варіантах подій. В історії війн спостерігалось зростання у цивільних громадян віри в певні "дива", релігійної активності. "Змирилась з долею, буває, що мені не щастить" (41,7 %) – зменшується впевненість в кращій долі, в можливості змінити життєві обставини або хоча б ставлення до них. Окремою копінг-стратегією визначалась "вів себе, ніби нічого не сталося" (35,7 %), такий захисний механізм нівелює загрозливість життєвої ситуації, зменшує пошук шляхів виходу з неї. "Намагалась не показувати свої почуття" (37,5%), така "заморозка" емоцій знижує рівень ресурсності особистості. Це унеможливлює прояв активних дій, пошук нових життєвих сенсів. "Намагалась побачити щось позитивне" (44,4%) характеризує пошук інших смислів, позитивного в складних умовах війни. "Намагалася забути все це" (39,9%) – механізм витіснення з пам'яті спогадів, що викликають тривогу, страхи, певні переживання. В ситуації невизначеності, стані фрустрації, виростає прояв «знаходив(ла) нову віру в щось» - 33,3 %.

В нашому дослідженні ризик підвищення усвідомленості відповідей є особливо актуальним, оскільки ми вивчаємо ресурсність особистості, в яку входить емоційна сфера. Емоції мають суб'єктивний та мінливий характер, а їхнє сприйняття залежить від самооцінки та поточного психічного стану респондента. Учасники опитування можуть надмірно аналізувати власні емоції, модифікувати

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

відповіді під впливом інструкцій або схилятися до самоцензури, що може змінити природну картину їхніх психологічних реакцій. Саме гугл-форма дозволяє мінімізувати вплив сторонньої уваги, присутності. Такий підхід підвищує точність операціоналізації змінної та забезпечує коректність подальших вимірювань. Крім того, він дозволяє адекватно врахувати варіативність індивідуального досвіду війни: дві особи можуть зазнавати однакових подій, але переживати їх по-різному залежно від особистісних ресурсів, контексту та попереднього досвіду.

На наш погляд, урахування комплексної природи щоденних стресорів робить наше дослідження більш чутливим до реальних умов життя учасників і сприяє отриманню валідних висновків щодо того, як саме тривалий стрес війни позначається на психологічному функціонуванні. Отримані результати по методиці рівня ресурсності особистості визначили особливості показників п’ятнадцяти шкал, їх проявів в умовах війни.

Найбільше проявились шкали ресурсності: робота над собою, знання власних ресурсів, допомога іншим, творчість та уміння оновлювати власні ресурси. Саме ці шкали стали показовими в адаптаційних можливостях особистості на п’ятому році війни. Виснаження емоційне, фізичне, ментальне знижує можливість використання творчих ресурсів особистості, що зазначають успіх, любов, віру у добро. Тому по цим шкалам були отримані нижчі показники. Щоденні бомбардування, оповіщення про небезпеку, заклики пройти в безпечне місце, сховок, впливають на «віру у добро», «доброту до людей» (тих, хто пропагує зло, ненависть, агресію). У людей формується зневіра у можливість вірити в добро, доброту до людей. Знижується впевненість у своїх силах, витримати щоденну напругу (і емоційну і фізичну). Люди, не витримуючи таку напругу, відзначають, що «терпець урвався», «немає сил все це терпіти», «закінчується запас витривалості».

Таблиця 2

Розподіл показників внутрішньої ресурсності (n= 144)

№ шкали	Шкали ресурсності	В балах
1.	Упевненість у собі	6,15
2.	Доброта до людей	5,5
3.	Допомога іншим	6,25
4.	Успіх	6,15
5.	Любов	5,5
6.	Творчість	6,24
7.	Віра у добро	5,5
8.	Прагнення до мудрості	5,85
9.	Робота над собою	6,4
10.	Самореалізація у професії	5,29
11.	Відповідальність	5,5

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

№ шкали	Шкали ресурсності	В балах
12.	Знання власних ресурсів	6,34
13.	Уміння оновлювати власні ресурси	6,23
14.	Уміння використовувати власні ресурси	6,09
15.	Загальний рівень психологічної ресурсності	77,07

Підраховуючи загальний рівень психологічної ресурсності, було отримано = 77,07. В діапазоні рівнів психологічної ресурсності ця цифра констатує середній рівень. Методика передбачає показники: 0-56 балів – психологічна ресурсність не діагностується; 57-69 балів – низький рівень психологічної ресурсності; 70-92 бали – середній рівень психологічної ресурсності; 93-106 балів – високий рівень психологічної ресурсності; 107-112 балів – сумнівні дані для діагностування наявності психологічної ресурсності.

Прийняття відповідальності як активна, ініціативна стратегія особистості керується бажаним і необхідним, що збалансовує можливості внутрішніх ресурсів особистості. У випадку виникнення труднощів у досягненні бажаного (зустрічаючись з новим, невідомим, таким, що не відповідає наміченому, сфантазованому) виникає розгубленість, втеча-уникнення, конфронтаційний копінг, дистанціювання. У таких випадках людина не створює умови для розвитку внутрішніх ресурсів. Лише впевненість у власних силах, наявність чітких цілей і здатність їх досягати формує стратегії відповідальності, здатності відстояти власні принципи, що збільшує рівень внутрішньої ресурсності особистості.

Були отримані найбільші показники копінг-стратегій по категоріям: планування вирішення проблеми; пошук соціальної підтримки та позитивна оцінка. Такі копінг-стратегії характерні при середньому і низькому рівні внутрішньої ресурсності. Саме пошук підтримки в складних сучасних реаліях стає тим внутрішнім ресурсом, який допомагає особистості адаптуватись.

Проаналізуємо прояви цих показників. Показники різних типів копінг-стратегій особистості могли змінюватись упродовж різних життєвих етапів.

Якісь з них превалюють в ситуаціях загрози життю, виправдовуючи необхідність збереження фізичного, психічного здоров’я особистості. В ситуаціях безпеки ці стратегії можуть підвищувати тривожність особистості, бути зайвими подразниками в її переживаннях. Від цього може зростати емоційна напруга, пошук соціальної підтримки, невизначеність в плануванні життєвих цілей, засобів їх досягнення. Тому на п’ятому році війни показники ресурсності знижуються, змінюється важливість або неважливість певних життєвих цінностей, тих чи інших стратегій психологічних захистів особистості. Це і переживання, що пов’язані з втратами можливості нових планів (поїхати на відпочинок за кордон, придбання житла, отримання нової роботи чи збереження робочого місця на попередній роботі, інше). Це проявляється в копінг-стратегії – «планування вирішення проблеми».

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Респонденти проговорювали свої переживання і порівнювали з переживаннями інших (сусідів, родичів, їх цінностями, потребами, міркуваннями щодо майбутнього). Порівнювались історії проживання знайомих в інших країнах, можливості працевлаштування, медичної допомоги. Розмови про різні варіанти влаштування свого життя, майбутнього, актуалізували страхи певних змін («як це все уявити?», «все зміниться в нашому житті на «до» і «після» переїзду», «якщо мої сусіди призвичаїлись до життя за кордоном, то і нам пощастить»). Проговорюючи певні обмеження у зв'язку зі зміною місця проживання, особистість зважує на ризики, нові можливості («світ не без добрих людей», «хтось допоможе», «якось воно буде»). Це проявляється в копінг-стратегії – «пошук соціальної підтримки».

Деякі, хто вперше перетинають кордон своєї країни, радіють такій можливості. Навіть в жахливих умовах війни виникають нові можливості в житті особистості («побачити інші країни», «як люди живуть», «іншу культуру, кухню, іншу природу», «якби не війна, то так і помер, не побачивши інший світ»). Це характеризує копінг-стратегію «позитивне оцінювання».

Пролонгованість стану емоційної напруги в таких складних умовах життя впливає на труднощі адаптації особистості. Молоді сім'ї висловлювали розгубленість в питаннях подальшого проживання в Україні, народжування дітей в такий складний період військової загрози життю. В сім'ях, де є діти шкільного віку, висловлювались сумніви щодо місця їх навчання (схилялись до кращих можливостей за кордоном). Якщо в сім'ї є особи з захворюваннями, що потребують постійної медичної допомоги (переливання крові, спеціальні ліки, особливе лікування, діаліз нирок, тощо), то вирішення цих проблем розглядалось в площині виїзду за межі країни. Висловлювались про різні можливості адаптації за кордоном («якщо знаєш мову, то можна знайти роботу», «лікуватись в умовах війни складно», «потрібен час для відновлення нервів», «від цих переживань голова обертом, нічого не хочеться», «у кого є гроші, тому немає чого переживати», «жити в іншій країні можна лише з грошима»). Ці складні проблеми знижують рівень внутрішньої ресурсності особистості.

Отримані результати є релевантними для вибірки людей, що переживають щоденні стресори війни (144 респондентів м. Київ, 2026р.), але їх узагальнення на інші популяції потребує обережності. Перебування людей у зонах активних бойових дій, суттєво знижує можливість повторного збору даних у тих самих респондентів. Етичні міркування також відіграли значну роль: повторне проходження опитувальників, що містить значну кількість чутливих пунктів про воєнні події, могло б спричинити повторну травматизацію та підвищити емоційне навантаження. Це відкриває можливості для розроблення інтегрованих інтервенцій в психологічному супроводі, які поєднують роботу з наслідками хронічного стресу, підтримку адаптаційних ресурсів і профілактику виснаження цивільного населення в умовах війни та поствоєнного відновлення.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Корекційна робота була зорієнтована на труднощі клієнтської системи; виявлення усвідомлення того, що відбувається і спрямування енергії на розвиток змін в проблемі; забезпечення самопідтримки і для клієнтів, і для терапевта; вибір експерименту в проведенні психотерапії, проведення його; опитування клієнтів після експерименту – інсайти і завершення.

Зазначені особливості також підкреслюють потребу в подальших дослідженнях, які могли б уточнити та розширити отримані висновки.

Висновки. Основний принцип адаптації особистості в складних умовах війни – розвиток внутрішньої ресурсності, її складових. Саме тому необхідно визнати, що існують не тільки проблеми в адаптації, але й і позитивні речі у розвитку складових внутрішніх ресурсів. Це розвиток резильєнтності особистості, толерантності до невизначеності, творче пристосування. Саме ці позитивні зміни надають наснаги особистості у вирішенні проблем взаємодії в сім'ї, в соціальному оточенні в складних умовах війни. Оскільки досліджувані знаходяться в умовах війни, характеристики їх внутрішньої ресурсності знаходяться під впливом незалежної змінної (щоденні стресори). Ця змінна має вплив на рівень внутрішньої ресурсності і не може бути змінена експериментатором. Тому класичний експериментальний підхід із рандомізацією неможливий.

Результати дослідження підкреслюють, що індивідуальні реакції на стрес можуть визначатися іншими чинниками, такими як особистісні ресурси, попередній досвід родини, соціальна підтримка та конкретні умови перебування під впливом конфлікту. Такий висновок дозволяє зосередити увагу на універсальних механізмах адаптації та стресових реакцій, не обмежуючи аналіз виключно гендерними відмінностями, і підвищує обґрунтованість подальших рекомендацій щодо підтримки адаптації цивільного населення до складних життєвих ситуацій в умовах війни.

Застосування гугл-форми підібраних методик демонструє високу валідність і надійність, що забезпечує стабільність результатів при повторних вимірюваннях, а також дозволяє проводити порівняльні та лонгітюдні дослідження для оцінки змін внутрішньої ресурсності в умовах війни.

На наш погляд, її застосування є практично релевантним, оскільки отримані дані можна використовувати для психологічного консультування та розробки програм психологічної підтримки, а також для порівняння з результатами інших наукових робіт.

Література:

1. Сердюк Л.З. *Психологічні технології сприяння позитивному психічному здоров'ю різних верств населення України в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення*: практичний посібник / І.В. Данилюк, О. А. Чиханцова, та ін.; за ред. Л.З. Сердюк. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2024. 168 с. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/742839/

2. Школяр М.В. (2023). Повсякденні практики та стиль життя українців на тлі війни. *Habitus: Журнал соціальних та гуманітарних наук*, 46, 6. URL: http://habitus.od.ua/journals/2023/46-2023/6.pdfhabitus.od.ua

ISSN 2786-4952 Online

3. Федорчук, В. М. (2014). Тренінг особистісного зростання: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури.

4. Штепа О. С. Емпіричне вивчення психологічних ресурсів особистості / О. С. Штепа // Актуальні проблеми психології: Психологія особистості. Психологічна допомога особистості / за ред. С. Д. Максименка, М. В. Папучі. – К., 2011. – Т. 11. – Вип. 4. –Ч. 2. – С. 335–361.

5. Штепа О.С. Особливості зв'язку психологічної та персональної ресурсності особистості. *Проблеми сучасної психології.* 2013. № 21. С. 782-791. DOI: http://nbuv.gov.ua /UJRN/Pspl_2013_21_71

6. Lazarus R. Stressbezogene transaktionen zwischen PERSON UND Umweit. In R.Nitsch (Hrsg.). Stress: Teorien, untersuchungen, Massnahmen/ Bern: Huber,1981. S.213-259.

7. Кочубейнік О. Війна як об'єкт соціально-психологічних досліджень: November 2024 Scientific Bulletin of Kherson State University Series Psychological Sciences DOI:10.32999/ksu 2312-3206/2024-3-2

8. Терлецька Л.Г. Психологія здоров'я: арт-терапія малюнком: навчальний посібник. Л.Г. Терлецька. – Київ: Видавничий Дім «Слово», 2019.

9. Shapiro Ian, Casiano Hacker-Cordón (eds.): Democracy's Value ... December 2001. DOI: https://doi.org/10.1007/s11615-001-0106-x.

References:

1. Serdyuk, L.Z., Danylyuk, I.V., & Chykhantsova, O. A., et al. (2024). Psykholohichni tekhnolohiyi spryyannya pozytyvnomu psykhichnomu zdorovyu riznykh verstv naselennya Ukrayiny v umovakh voyennoho stanu ta pislyavoyennoho vidnovlennya. Praktychnyy posibnyk [Psychological technologies for promoting positive mental health of different segments of the population of Ukraine in conditions of martial law and post-war recovery. Practical Guide]. L.Z. Serdyuk (Ed.), Kyiv: Instytut psykholohiyi imeni H.S. Kostyuka NAPN Ukrayiny. https://lib.iitta. gov.ua/id/eprint /742839/ [In Ukrainian].

2. Shkolyar, M.V. (2023). Povsyakdenni praktyky ta styl zhyttya ukrayintsiv na tli viyny [Everyday practices and lifestyle of Ukrainians against the backdrop of war] *Habitus: Zhurnal sotsialnykh ta humanitarnykh nauk – Habitus: Journal of Social Sciences and Humanities*, *46*, 6. URL: http://habitus.od.ua/journals/2023/46-2023/6.pdfhabitus.od.ua [In Ukrainian].

3. Fedorchuk, V. M. (2014). *Treninh osobystisnoho zrostannya: Navch. Posib [Personal growth training: Study Guide]*. Kyiv: Tsentr uchbovoyi literatury [In Ukrainian].

4. Shtepa, O. S. (2011). Empirychne vyvchennya psykholohichnykh resursiv osobystosti [Empirical study of psychological resources of an individual]. S. D. Maksymenko, M. V. Papuchi (Eds.), Aktualni *problemy psykholohiyi: Psykholohiya osobystosti. Psykholohichna dopomoha osobystosti – Current problems of psychology: Psychology of individual. Psychological assistance to individual*. (Vols. 11), *4*, (pp. 335-361). Kyiv [In Ukrainian].

5. Shtepa, O.S. (2013). Osoblyvosti zvyazku psykholohichnoyi ta personalnoyi resursnosti osobystosti [Peculiarities of relationship between psychological and personal resourcefulness of an individual]. *Problemy suchasnoyi psykholohiyi –Problems of modern psychology, 21*,782-791. http://nbuv.gov.ua/UJRN /Pspl_2013_21_71 [In Ukrainian].

6. Lazarus, R. Stressbezogene transaktionen zwischen PERSON UND Umweit. In R.Nitsch (Hrsg.). Stress: Teorien, untersuchungen, Massnahmen/ Bern: Huber,1981. S.213-259.

7. Kochubeynik, O. (2024). Viyna yak obyekt sotsialno-psykholohichnykh doslidzhen [War as an object of socio-psychological researches]. *Naukovyy visnyk Khersonskoho derzhavnoho* universytetu Seriya «Psykholohichni nauky» – Scientific Bulletin of Kherson State University Series Psychological Sciences DOI:10.32999/ksu2312-3206/2024-3-2 [In Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

8. Terletska, L.H. (2019). Psykholohiya zdorovya: art-terapiya malyunkom. Navchalnyy posibnyk [Health Psychology: Art Therapy with Drawing. Trainig Manual]. Kyiv: Vydavnychyy Dim «Slovo» [In Ukrainian].

9. Shapiro Ian, Casiano Hacker-Cordón (eds.): Democracy's Value ... December 2001. DOI: https://doi.org/10.1007/s11615-001-0106-x.

Дата першого надходження статті до видання: 29.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.98:34:614.253.8

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4263-4272

Волошенко Марина Олександрівна доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри психології та соціальної роботи, Національний університет «Одеська політехніка», м. Одеса, https://orcid.org/0000-0003-0940-3829

Азаркіна Олена Володимирівна кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології та соціальної роботи, Національний університет «Одеська політехніка», м. Одеса, https://orcid.org/0000-0002-2496-3691

ПРАВОВІ ЗАСАДИ РОБОТИ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА: АНАЛІЗ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ

Анотація. У статті здійснено теоретичний аналіз правових засад роботи практичного психолога крізь призму сучасного зарубіжного досвіду. Актуальність дослідження зумовлена активною трансформацією психологічної практики в умовах цифровізації суспільства, поширенням дистанційних форм психологічної допомоги, розвитком телепсихології та впровадженням технологій штучного інтелекту у сферу психічного здоров'я. Визначено, що сучасна професійна діяльність практичного психолога дедалі більше потребує чіткого правового регулювання, оскільки психологічна допомога пов'язана з високим рівнем відповідальності, необхідністю захисту прав клієнта, дотриманням конфіденційності та забезпеченням безпечної професійної взаємодії.

Проаналізовано сучасні зарубіжні дослідження, присвячені правовим та етичним аспектам психологічної практики, зокрема питанням інформованої згоди, професійної відповідальності, цифрової безпеки, захисту персональних даних та регулювання дистанційного психологічного консультування. Встановлено, що у міжнародній практиці діяльність практичного психолога розглядається як професійна сфера, що потребує поєднання етичних принципів із чіткими нормативно-правовими механізмами регламентації. Особливу увагу приділено проблемам телепсихології та онлайн-консультування, які суттєво змінили традиційні підходи до організації психологічної допомоги. Визначено, що дистанційний формат роботи супроводжується специфічними правовими ризиками, серед яких питання конфіденційності, безпечності цифрових платформ, технічного захисту інформації, ліцензування та професійної відповідальності психолога. Розкрито особливості використання штучного інтелекту у психологічній практиці та пов'язані з цим етичні й правові виклики. Встановлено, що сучасні AI-технології створюють нові можливості для розширення доступу до психологічної допомоги, однак одночасно актуалізують проблеми прозорості алгоритмів, захисту персональних даних, відповідальності

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

за автоматизовані рішення та дотримання професійних стандартів. У підсумку визначено, що зарубіжний досвід свідчить про посилення тенденції до інтеграції правових, етичних та цифрових механізмів регулювання професійної діяльності практичного психолога, що сприяє підвищенню якості психологічної допомоги та забезпеченню психологічної безпеки клієнта.

Ключові слова: практичний психолог, правові засади, психологічна практика, зарубіжний досвід, телепсихологія, конфіденційність, професійна відповідальність, етичні норми, цифрова безпека, штучний інтелект.

Voloshenko Maryna Oleksandrivna Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Psychology and Social Work, Odesa Polytechnic National University, Odesa, https://orcid.org/0000-0003-0940-3829

Azarkina Olena Volodymyrivna Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor of the Department of Psychology and Social Work Odesa Polytechnic National University, Odesa, https://orcid.org/0000-0002-2496-3691

LEGAL FOUNDATIONS OF THE WORK OF A PRACTICAL PSYCHOLOGIST: ANALYSIS OF FOREIGN EXPERIENCE

Abstract. The article presents a theoretical analysis of the legal foundations of the work of a practical psychologist through the prism of contemporary foreign experience. The relevance of the study is determined by the active transformation of psychological practice in the context of the digitalization of society, the spread of remote forms of psychological assistance, the development of telepsychology, and the implementation of artificial intelligence technologies in the field of mental health. It is established that the modern professional activity of a practical psychologist increasingly requires clear legal regulation, since psychological assistance is associated with a high level of responsibility, the need to protect clients' rights, maintain confidentiality, and ensure safe professional interaction. Contemporary international studies devoted to the legal and ethical aspects of psychological practice are analyzed, particularly issues related to informed consent, professional responsibility, digital security, personal data protection, and the regulation of remote psychological counseling. It is determined that in international practice the work of a practical psychologist is considered a professional field that requires the integration of ethical principles with clearly defined legal and regulatory mechanisms. Particular attention is paid to the problems of telepsychology and online counseling, which have significantly transformed traditional approaches to the organization of psychological assistance. It is established that remote forms of psychological practice are associated with specific legal risks, including issues of confidentiality, the security of digital platforms, technical information protection, licensing, and the professional responsibility of

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

psychologists. The study also reveals the peculiarities of the use of artificial intelligence in psychological practice and the related ethical and legal challenges. It is determined that modern AI technologies create new opportunities for expanding access to psychological assistance; however, they simultaneously actualize issues related to algorithm transparency, personal data protection, responsibility for automated decisions, and compliance with professional standards. As a result, it is concluded that foreign experience demonstrates an increasing tendency toward the integration of legal, ethical, and digital mechanisms for regulating the professional activity of practical psychologists, which contributes to improving the quality of psychological assistance and ensuring clients' psychological safety.

Keywords: practical psychologist, legal foundations, psychological practice, foreign experience, telepsychology, confidentiality, professional responsibility, ethical standards, digital security, artificial intelligence.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток психологічної практики супроводжується суттєвими трансформаціями професійного середовища, розширенням сфер діяльності практичного психолога та активним впровадженням цифрових технологій у процес надання психологічної допомоги. У цих умовах особливої актуальності набуває проблема правового регулювання професійної діяльності психолога, оскільки ефективність психологічної допомоги значною мірою залежить не лише від професійної компетентності спеціаліста, а й від дотримання етичних, правових та організаційних норм професійної взаємодії.

У сучасному міжнародному професійному просторі діяльність практичного психолога дедалі більше пов'язується із питаннями юридичної відповідальності, захисту персональних даних, забезпечення конфіденційності, дотримання професійних меж, прав клієнтів та безпечного використання цифрових технологій у психотерапевтичній практиці. Особливого значення ці питання набули в умовах активного розвитку телепсихології, онлайн-консультування та дистанційних форм психологічної допомоги, що суттєво змінили традиційні уявлення про професійну взаємодію психолога і клієнта [4; 8].

Досвід зарубіжних країн свідчить про те, що сучасна психологічна практика вже не може функціонувати виключно в межах професійної етики без чіткої нормативно-правової регламентації. У більшості країн професійна діяльність психологів супроводжується системою законодавчих вимог, професійних стандартів, ліцензійних процедур та механізмів контролю якості психологічної допомоги. Особлива увага приділяється питанням інформованої згоди, захисту цифрових даних, етичного використання онлайн-технологій та правового регулювання дистанційної психологічної практики [2; 4].

Актуальність дослідження посилюється також стрімким розвитком штучного інтелекту та цифрових сервісів у сфері психічного здоров'я. Використання автоматизованих систем, чат-ботів, цифрових платформ і технологій обробки

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

персональних даних створює нові професійні можливості, але одночасно породжує складні правові та етичні ризики. У зв'язку з цим особливого значення набувають питання відповідальності спеціаліста, безпечного використання інформації, захисту конфіденційності та дотримання професійних стандартів у цифровому середовищі [3; 6].

Важливим аспектом професійної діяльності практичного психолога є також робота з особами, які пережили психотравматичний досвід, кризові стани або перебувають у ситуаціях підвищеної психологічної вразливості. У таких умовах дотримання правових та етичних норм виступає не лише професійною вимогою, а й необхідною умовою психологічної безпеки клієнта. Недостатня увага до правових аспектів психологічної практики може призводити до порушення меж професійної взаємодії, ризику повторної травматизації та втрати довіри до психологічної допомоги [7].

Сучасні міжнародні дослідження свідчать, що проблема правового забезпечення діяльності практичного психолога охоплює широкий спектр питань: нормативне регулювання психологічної практики, юридичну відповідальність спеціаліста, етичне прийняття професійних рішень, стандарти дистанційного консультування, безпеку цифрових технологій та захист прав клієнтів [1; 8; 9]. Водночас у вітчизняному науковому просторі проблема аналізу зарубіжного досвіду правового регулювання діяльності практичного психолога залишається недостатньо систематизованою, що визначає необхідність її подальшого теоретичного осмислення.

Отже, актуальність дослідження зумовлена необхідністю аналізу сучасних зарубіжних підходів до правового регулювання діяльності практичного психолога, визначення основних етичних і юридичних принципів професійної практики та узагальнення міжнародного досвіду забезпечення професійної відповідальності психолога в умовах цифровізації психологічної допомоги та трансформації сучасного соціального середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема правових засад роботи практичного психолога у сучасних зарубіжних дослідженнях розглядається переважно через взаємозв'язок професійної етики, юридичної відповідальності, цифрової безпеки, конфіденційності та регламентації дистанційних форм психологічної допомоги. Особливої актуальності ця проблематика набула після поширення телепсихології, онлайн-консультування та цифрових сервісів у сфері психічного здоров'я, що істотно розширило межі професійної діяльності психолога і водночас створило нові правові ризики.

У дослідженні Q. An, J. Gao, Z. Sang та M. Qian проаналізовано професійні етичні виклики психологічних інтервенцій у період пандемії COVID-19. Автори наголошують, що кризові умови посилюють потребу у чітких професійних правилах, адже психологічна допомога часто надається дистанційно, у стислий час і в ситуації високої емоційної напруги. У такому контексті особливого значення набувають питання інформованої згоди, компетентності спеціаліста,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

конфіденційності, меж професійної відповідальності та захисту прав клієнта [1].Системний огляд E. du Preez, K. van Kessel та X. Webb присвячено етичним аспектам відеотерапії. У роботі підкреслено, що дистанційна психологічна допомога не може розглядатися лише як технічна альтернатива очній роботі, оскільки вона вимагає окремого правового й етичного регулювання. Автори звертають увагу на необхідність захисту персональних даних, забезпечення безпечного цифрового каналу зв'язку, фіксації меж конфіденційності та уточнення дій психолога у випадку кризових або небезпечних ситуацій під час онлайн-сесії [2].

Окремий напрям сучасних досліджень пов'язаний із використанням штучного інтелекту у сфері професійної допомоги. M. Ghosh розглядає етичні ризики застосування AI-технологій, зокрема проблему прозорості алгоритмів, відповідальності за ухвалення рішень, захисту чутливих даних та можливого упередження цифрових систем. Для практичного психолога ці положення мають принципове значення, оскільки застосування цифрових інструментів у роботі з клієнтом потребує не лише технічної грамотності, а й усвідомлення правових меж використання автоматизованих сервісів [3].

У праці C. McCord, P. Bernhard, M. Walsh, C. Rosner та K. Console запропоновано узагальнену модель телепсихологічної практики, у якій правові та етичні аспекти розглядаються як обов'язкова складова професійної діяльності. Автори акцентують увагу на необхідності врахування юрисдикції, ліцензування, стандартів конфіденційності, технічної безпеки та документування психологічної допомоги. Важливим є положення про те, що телепсихологія потребує не спрощення професійних стандартів, а їх адаптації до цифрового формату [4].

J. G. Perle та B. Nierenberg аналізують можливості телепсихології у зменшенні навантаження на систему психічного здоров'я. Водночас автори підкреслюють, що розширення доступу до психологічної допомоги через цифрові технології має супроводжуватися правовим контролем якості послуг, дотриманням професійної компетентності, чітким визначенням меж відповідальності та захистом клієнта від потенційних ризиків дистанційної взаємодії [5].

У роботі T. Pham порушено питання етичних і правових аспектів використання штучного інтелекту у сфері охорони здоров'я. Автор звертає увагу на необхідність формування політик безпечного та справедливого використання AI, зокрема щодо прозорості, підзвітності, недискримінації та захисту даних. Для аналізу зарубіжного досвіду роботи практичного психолога ці положення є важливими, оскільки психологічна практика дедалі частіше перетинається з цифровими платформами, електронними записами, автоматизованими оцінювальними інструментами та онлайн-сервісами психічного здоров'я [6].

C. Stark, J. L. Tapia-Fuselier Jr. та K. Bunch пропонують травма-інформовану модель етичного прийняття рішень. У цій моделі особлива увага приділяється безпеці клієнта, уникненню повторної травматизації, повазі до автономії, прозорості дій спеціаліста та відповідальності у професійній

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

взаємодії. Такий підхід дозволяє розглядати правові засади роботи психолога не лише як формальне дотримання норм, а як практичний механізм захисту людини у вразливому психологічному стані [7].

У рекомендаціях T. Van Daele та співавторів щодо політики і практики телепсихотерапії та e-mental health у Європі й за її межами наголошено на необхідності комплексного регулювання дистанційної психологічної допомоги. Дослідники підкреслюють важливість професійних стандартів, міждержавного правового узгодження, цифрової безпеки, підготовки фахівців до онлайн-роботи та етичного супроводу електронних сервісів психічного здоров'я [8].

T. R. Wind, M. Rijkeboer, G. Andersson та H. Riper розглядають пандемію COVID-19 як поворотний момент для розвитку e-health у сфері психічного здоров'я. Автори зазначають, що масовий перехід до дистанційних форм допомоги виявив не лише переваги цифрових сервісів, а й недостатню готовність правових і професійних систем до швидких змін. Це стосується питань конфіденційності, технічної безпеки, доступності допомоги, якості послуг і професійної відповідальності спеціалістів [9].

Аналіз зарубіжних досліджень дає підстави стверджувати, що правові засади роботи практичного психолога сьогодні дедалі частіше розглядаються не ізольовано, а у зв'язку з етичними стандартами, цифровою компетентністю, безпекою клієнта та професійною відповідальністю. Найбільш актуальними напрямами є регулювання телепсихології, захист персональних даних, правові межі використання штучного інтелекту, забезпечення конфіденційності, інформованої згоди та травма-інформованого прийняття професійних рішень. Це підтверджує необхідність подальшого узагальнення зарубіжного досвіду для осмислення правових основ діяльності практичного психолога в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах професійна діяльність практичного психолога виходить далеко за межі традиційного консультативного процесу та дедалі більше інтегрується у складну систему соціальних, правових, медичних і цифрових взаємодій. Це зумовлює необхідність чіткого нормативного регулювання психологічної практики, оскільки робота психолога безпосередньо пов'язана з питаннями психічного здоров'я, захисту прав людини, конфіденційності та професійної відповідальності. Зарубіжний досвід свідчить, що сучасні правові засади діяльності практичного психолога формуються на перетині етичних стандартів, законодавчих норм і професійних регламентів, які забезпечують безпечність психологічної допомоги як для клієнта, так і для самого спеціаліста.

Одним із базових принципів правового забезпечення психологічної практики у більшості зарубіжних країн є принцип професійної відповідальності. Практичний психолог розглядається як фахівець, який несе юридичну й етичну відповідальність за зміст, методи та наслідки професійного втручання. Особливого значення це набуває у роботі з кризовими станами, психотравматичними

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

переживаннями, суїцидальними ризиками або іншими ситуаціями психологічної небезпеки. У таких випадках професійні рішення психолога мають відповідати не лише етичним стандартам, а й чинним правовим вимогам щодо безпеки клієнта та захисту його прав [1].

У сучасній зарубіжній практиці важливе місце посідає принцип інформованої згоди. Перед початком психологічної роботи клієнт має бути поінформований про характер психологічної допомоги, межі конфіденційності, можливі ризики, умови зберігання персональних даних, особливості дистанційної взаємодії та межі професійної компетентності психолога. Такий підхід спрямований на забезпечення автономії клієнта та його права на усвідомлене прийняття рішення щодо участі у психологічному процесі [2]. У зарубіжних системах професійного регулювання інформована згода розглядається не як формальний документ, а як необхідний елемент етичної та правової взаємодії між психологом і клієнтом.

Особливого значення у сучасних умовах набуває проблема конфіденційності та захисту персональних даних. Практичний психолог працює з інформацією, яка належить до категорії особливо чутливих даних, тому порушення конфіденційності може мати серйозні психологічні та юридичні наслідки. Зарубіжні дослідження підкреслюють, що в умовах цифровізації психологічної допомоги традиційні механізми забезпечення конфіденційності вже є недостатніми [4; 8]. Онлайн-консультування, відеотерапія, електронні записи, використання цифрових платформ та хмарних сервісів потребують додаткових механізмів захисту інформації, включаючи шифрування даних, безпечні канали зв’язку та чіткі правила доступу до документації.

Розвиток телепсихології став одним із найбільш значущих факторів трансформації правових засад діяльності практичного психолога. Поширення дистанційної психологічної допомоги, особливо після пандемії COVID-19, спричинило необхідність оновлення професійних стандартів та правових регламентів [9]. У сучасній зарубіжній практиці телепсихологія вже розглядається як окремий напрям професійної діяльності, що потребує спеціальної підготовки, цифрової компетентності та знання правових аспектів дистанційної взаємодії.

Дослідники зазначають, що дистанційний формат психологічної допомоги супроводжується низкою специфічних ризиків. Йдеться про складність перевірки особи клієнта, ризик втрати конфіденційності, технічні збої, обмежені можливості кризового втручання та труднощі у забезпеченні психологічної безпеки під час онлайн-сесій [2; 4]. Саме тому у більшості зарубіжних професійних рекомендацій особлива увага приділяється правовому регулюванню телепсихології, визначенню меж відповідальності психолога та створенню стандартів дистанційної професійної практики.

Суттєвий вплив на трансформацію правових засад роботи практичного психолога має також розвиток штучного інтелекту та цифрових технологій. Сучасні психологічні сервіси дедалі частіше використовують автоматизовані

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

системи оцінювання, чат-боти, алгоритми аналізу поведінки та цифрові інструменти психодіагностики. Це створює нові можливості для розширення доступу до психологічної допомоги, однак одночасно породжує складні етичні й правові питання [3].

Однією з головних проблем є визначення меж відповідальності за рішення, ухвалені із використанням AI-технологій. Якщо автоматизована система надає рекомендації або аналізує психологічний стан клієнта, виникає питання: хто несе відповідальність за можливі помилки – програмне забезпечення, розробник чи практичний психолог, який використовує цифровий інструмент у своїй роботі [6]. У зв'язку з цим зарубіжні дослідники наголошують на необхідності створення чітких нормативних механізмів контролю за використанням AI у сфері психічного здоров'я.

Важливою складовою правових засад діяльності практичного психолога є дотримання професійних меж. У зарубіжній практиці професійні межі розглядаються як необхідна умова безпечної терапевтичної взаємодії, що запобігає залежності, маніпуляціям, порушенню автономії клієнта та неетичному використанню професійної влади. Особливого значення це питання набуває у дистанційній психологічній практиці, де межі між професійним та особистим простором часто стають менш чіткими через використання соціальних мереж, месенджерів та постійної онлайн-доступності психолога [2; 8].

У сучасних міжнародних підходах правові засади роботи психолога тісно пов'язуються з травма-інформованою професійною практикою. Це передбачає усвідомлення потенційної психологічної вразливості клієнта, дотримання принципів безпеки, добровільності, передбачуваності та недопущення повторної травматизації [7]. Такий підхід змінює традиційне розуміння професійної відповідальності психолога, розширюючи його від формального дотримання правил до забезпечення психологічної безпеки людини у процесі професійної взаємодії.

Важливим аспектом зарубіжного досвіду є також проблема міждержавного правового регулювання психологічної практики. Умови глобалізації та розвитку онлайн-консультування призводять до ситуацій, коли психолог і клієнт можуть перебувати у різних країнах із різними законодавчими системами. Це створює складнощі щодо ліцензування, юрисдикції, професійної відповідальності та застосування етичних стандартів [8]. У зв'язку з цим сучасні професійні організації дедалі активніше розробляють міжнародні рекомендації щодо дистанційної психологічної допомоги.

Було встановлено, що сучасні правові засади діяльності практичного психолога не можуть обмежуватися лише формальними нормативними документами. Вони охоплюють систему професійних стандартів, етичних принципів, цифрової компетентності, механізмів захисту прав клієнта та професійної відповідальності спеціаліста. Зарубіжний досвід демонструє, що ефективність психологічної практики значною мірою залежить від здатності

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

поєднувати гуманістичний характер психологічної допомоги з чіткими правовими механізмами регулювання професійної діяльності.

У результаті проведеного аналізу визначено, що найбільш актуальними напрямами розвитку правових засад роботи практичного психолога є регулювання телепсихології, захист персональних даних, правові аспекти використання штучного інтелекту, забезпечення конфіденційності, розвиток травма-інформованої практики та формування міжнародних стандартів цифрової психологічної допомоги. Це свідчить про поступову трансформацію сучасної психологічної практики у бік більшої правової визначеності, професійної відповідальності та міждисциплінарної інтеграції.

Висновки. У результаті теоретичного аналізу було встановлено, що правові засади роботи практичного психолога є важливим складником сучасної професійної діяльності у сфері психічного здоров'я та охоплюють систему нормативних, етичних і професійних вимог, спрямованих на забезпечення безпечної та відповідальної психологічної допомоги. Визначено, що в сучасних умовах правове регулювання психологічної практики набуває особливого значення у зв'язку з активним розвитком телепсихології, цифрових технологій, онлайн-консультування та використання штучного інтелекту у сфері психологічної допомоги.

Було з'ясовано, що у зарубіжному досвіді діяльність практичного психолога розглядається як професійна практика, що потребує чіткої нормативної регламентації, дотримання етичних стандартів, захисту прав клієнта та визначення меж професійної відповідальності спеціаліста. Особлива увага приділяється питанням інформованої згоди, конфіденційності, захисту персональних даних, цифрової безпеки та професійних меж у процесі психологічної взаємодії.

Встановлено, що поширення дистанційних форм психологічної допомоги суттєво трансформувало традиційні підходи до правового забезпечення професійної діяльності психолога. Телепсихологія та онлайн-консультування створили нові можливості для надання психологічної допомоги, однак одночасно актуалізували проблеми технічної безпеки, ліцензування, міждержавної юрисдикції, контролю якості послуг та відповідальності спеціаліста у цифровому середовищі. У зв'язку з цим зарубіжні професійні організації дедалі активніше розробляють рекомендації та стандарти дистанційної психологічної практики.

У ході дослідження визначено, що сучасні цифрові технології та системи штучного інтелекту створюють нові етичні та правові виклики для професійної діяльності практичного психолога. Особливої актуальності набувають питання безпечного використання цифрових сервісів, прозорості алгоритмів, відповідальності за автоматизовані рішення та захисту конфіденційної інформації клієнтів.

Це свідчить про необхідність постійного оновлення професійних стандартів відповідно до технологічних змін сучасного суспільства.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Було встановлено, що важливим напрямом розвитку правових засад психологічної практики є впровадження травма-інформованого підходу, який орієнтований на забезпечення психологічної безпеки клієнта, запобігання повторній травматизації та дотримання принципів добровільності, поваги й професійної відповідальності. У сучасних міжнародних підходах правові норми дедалі тісніше поєднуються з етичними принципами та гуманістичними засадами психологічної допомоги.

У підсумку визначено, що зарубіжний досвід демонструє тенденцію до посилення правової визначеності професійної діяльності практичного психолога, розвитку міжнародних стандартів цифрової психологічної допомоги та інтеграції правових, етичних і технологічних механізмів регулювання професійної практики. Це дозволяє розглядати правові засади роботи практичного психолога як необхідну умову забезпечення професійної компетентності, безпеки клієнта та ефективності психологічної допомоги у сучасному соціальному середовищі.

Література:

1. An, Q., Gao, J., Sang, Z., & Qian, M. (2021). Professional ethical concerns and recommendations on psychological interventions during the COVID-19 pandemic in China. *International Journal of Mental Health Promotion*, 23(1), 1–12. https://doi.org/10.32604/IJMHP.2021.014422

2. du Preez, E., van Kessel, K., & Webb, X. (2024). A systematic review of the ethical considerations of delivering video-based therapy. *Psychotherapy and Counselling Journal of Australia*, 12(1). https://doi.org/10.59158/001c.115608

3. Ghosh, M. (2025). Artificial intelligence (AI) and ethical concerns: a review and research agenda. *Cogent Business & Management*, 12(1). https://doi.org/10.1080/23311975.2025.2551809

4. McCord, C., Bernhard, P., Walsh, M., Rosner, C., & Console, K. (2020). A consolidated model for telepsychology practice. *Journal of clinical psychology*, 76(6), 1060–1082. https://doi.org/10.1002/jclp.22954

5. Perle, J. G., & Nierenberg, B. (2013). How Psychological Telehealth Can Alleviate Society's Mental Health Burden: A Literature Review. Journal of Technology in Human Services, 31(1), 22–41. https://doi.org/10.1080/15228835.2012.760332

6. Pham T. (2025). Ethical and legal considerations in healthcare AI: innovation and policy for safe and fair use. Royal Society open science, 12(5), 241873. https://doi.org/10.1098/rsos.241873

7. Stark, C., Tapia-Fuselier, Jr, J. L., & Bunch, K. (2022). The Trauma-Informed Ethical Decision-Making Model: An Integrative Framework. Journal of Trauma Studies in Education, 1(1), 86-103. https://journals.library.appstate.edu/index.php/JTSE/article/view/195

8. Van Daele, T., Karekla, M., Kassianos, A. P., Compare, A., Haddouk, L., Salgado, J., & Fonseca, A. (2020). Recommendations for policy and practice of telepsychotherapy and e-mental health in Europe and beyond. *Journal of Psychotherapy Integration*, 30(2), 160–173. https://doi.org/10.1037/int0000218

9. Wind, T. R., Rijkeboer, M., Andersson, G., & Riper, H. (2020). The COVID-19 pandemic: The "black swan" for mental health care and a turning point for e-health. *Internet Interventions*, 20, 100317. https://doi.org/10.1016/j.invent.2020.100317

Дата першого надходження статті до видання: 29.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.9.072

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4273-4279

Галацан Галина Юріївна доктор філософії зі спеціальності 053 Психологія, Херсонський державний університет, м.Херсон, https://orcid.org /0000-0003-0009-2913

ЗАЛЕЖНІСТЬ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОСТІ ВІД СТАНУ ТРИВОЖНОСТІ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Анотація. В статті представлено вплив стану тривожності на формування творчого потенціалу тринадцятирічних підлітків з порушенням розумового розвитку. Питання розвитку творчої особистості сьогодні є актуальним як з точки зору психології, педагогіки, нейропсихологічних та соціальних досліджень. Формування творчості для учнів з порушеним розвитком набуває ще більшої гостроти, оскільки аспект творчого відтворення дійсності є водночас можливістю психічного розвитку, удосконалення мозкових процесів та соціальної адаптації. Підлітковий вік – це той період розвитку, який формує майбутнє дитини з одного боку, а з іншого – це складний психофізіологічний період змін як гормональних, психологічних, так і соціальних. Він містить декілька періодів становлення. Тринадцятирічні підлітки починають входити в період дорослішання і тому в них ще не повністю сформовані когнітивні та психологічні чинники розвитку і серед цих чинників чільне місце належить тривожності, яку доцільно якщо не усунути, оскільки в дітей з порушеним розумовим розвитком тривожність доволі яскраво виражена, але є можливість за допомогою представленої авторської корекційно-розвивальної програми, значно знизити.

В статті представлено динаміку змін видів тривожності, що визначалась за Ч.Спілбергером (1989), під впливом корекційно-розвивальної програми, яка складалась з групових та індивідуальних занять. Враховуючи, що контингент досліджуваних складали учні з порушеним розумовим розвитком, необхідно зрозуміти як тривожність впливає на творче мислення.

Корекційно-розвивальна програма враховувала стан мисленнєвих процесів, стан вищих психічних функцій, сформованість самооцінки, мотивації та емоційно-вольової сфери, оскільки всі ці процеси тісно взаємопов’язані з станом тривожності, яка притаманна усім особам з нормотиповим розвитком і особливо яскраво виражена в учнів з порушеним розумовим розвитком. В статті представлено результати експериментального дослідження з достовірними статистичними даними.

Ключові слова: тривожність, корекційно-розвивальні заняття, підлітки з порушенням розумового розвитку, творчий розвиток.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Galatsan Galina Yuriivna Doctor of Philosophy with specialty 053 Psychology, Kherson State University, Kherson, https://orcid.org/0000-0003-0009-2913

THE STAY OF FORMATION OF CREATIVITY IS THE TYPE OF ANXIOUSNESS IN PIDLYTKOVY VITSI

Abstract. The article presents the dependence of the state of anxiety on the formation of the creative potential of thirteen-year-old adolescents with impaired mental development. The issue of the development of a creative personality is relevant today from the point of view of psychology, pedagogy, neuropsychological and social research. The formation of creativity for students with impaired development is becoming even more acute, since the aspect of creative reproduction of reality is at the same time an opportunity for mental development, improvement of brain processes and social adaptation. Adolescence is the period of development that shapes the future of the child on the one hand, and on the other hand, it is a complex psychophysiological period of changes, both hormonal, psychological and social. It contains several periods of formation. Thirteen-year-old adolescents are beginning to enter the period of adulthood and therefore their cognitive and psychological development factors are not yet fully formed, and among these factors, anxiety is the most important, which should be eliminated, if not eliminated, since anxiety is quite pronounced in children with impaired mental development, but it is possible to significantly reduce it with the help of the presented author's correctional and developmental program. The article presents the dynamics of changes in the types of anxiety, which was determined by Ch. Spielberger (1989), under the influence of the correctional and developmental program, which consisted of group and individual classes. Considering that the contingent of the studied subjects consisted of students with impaired mental development, it is necessary to understand how anxiety affects creative thinking.

The correctional and developmental program took into account the state of thought processes, the state of higher mental functions, the formation of self-esteem, motivation and the emotional-volitional sphere, since all these processes are closely interconnected with the state of anxiety, which is inherent in all individuals with normotypical development and is especially pronounced in students with impaired mental development. The article presents the results of an experimental study with reliable statistical data.

Keywords: anxiety, correctional and developmental classes, adolescents with impaired mental development, creative development.

Постановка проблеми. Дослідження творчості новітньої епохи стоїть одним з важливих питань психології, нейрофізіології та соціальної взаємодії. Можливості творчих процесів обумовлені нейрокогнітивними процесами, взаємодією обох мозкових півкуль та великою кількістю психічних процесів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Функціональна спеціалізація мозку, швидше за все, отримує «вигоду від процесу сенсорного кодування, переключення процесів пам'яті та когнітивного контролю», як зазначають Saggar et al. (2019) [6]. Водночас деякі автори вважають, що формування творчості пов'язано з розвитком дивергентного мислення, що залежить від здатності вчителя розглядати та допомагати учневі розвинути свої таланти та здібності і визначатися у майбутньому життєвому шляху [2].

Однак є багато факторів, які негативно впливають на творчі здібності. Таким чином, комплексний підхід дозволяє вивчати як зовнішні, так і внутрішні (суб'єктивні) фактори, що визначають поведінку та розвиток дитини.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Важливі аспекти формування творчої складової та розвитку сучасної особистості, що є важливою її якістю, потребує певних чинників впливу, як зазначає С.Соляник (2024). А.Ільченко (2019). А. Бабак, В.Ворожбіт-Горбатюк (2022) трактують креативність як рівень обдарованості, який проявляється і в індивідуальному, продуктивному та гнучному мисленні і становить відносно стійку характеристику особистості. Н.Скакун (2019) вважає креативність рушійною силою цивілізації.

Мета статті: показати залежність сформованості творчості від стану тривожності в тринадцятирічних підлітків з порушенням розумового розвитку шляхом застосування корекційно-розвивальної програми, яка містить індивідуальні та групові практики втручання.

Виклад основного матеріалу. Активізація внутрішніх резервів сприяє вивільненню творчих можливостей особистості. Водночас реалізацію творчого потенціалу може ускладнювати стан тривожності, який є характерним для підліткового віку, пов'язаний з творчим мисленням і, таким чином, знижує рівень виконання завдань. Тривожність впливає на реалізацію не лише питань творчості, але є перепоною соціалізації, а саме – страхом бути відверненим [5], піддаватися різкій критиці та ігноруванню з боку однолітків.

Існує оптимальний рівень тривоги, який сприяє підвищенню мотивації, когнітивних процесів на виконання поставленої мети. Часто невизначеність викликає страх та сумніви. Як страх, так і творчість володіють інтуїтивними процесами. Особливого значення набуває підлітковий вік – це період бурхливого становлення особистості, коли формується майбутній характер. В цей період відбувається активний розвиток творчого мислення та креативного самовираження.

Підлітковий вік є важливим етапом на шляху дорослішання. Центральним новотвором підліткового віку є становлення «Я-концепції» та виникнення рефлексії, що сприяє готовності до ризику та пошуку нових рішень. Збільшення обсягу пам'яті призводить до логічного осмислення мисленнєвих операцій, сприяє рефлексії, аналізуванню, виникненню абстрактних ідей. Розвивається уява, що наближується до теоретичного мислення. Формується індивідуальність та інтелектуалізація, вміння самостійно приймати рішення. Зовнішні фактори дозволяють реалізувати потенціал. Водночас креативність не існує у вакуумі, а

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

формує складний вузол психологічних характеристик, серед яких тривожність значно виділяється.

Підлітковий вік характеризується яскраво вираженою мотивацією спілкування з однолітками, розподілом рольових функцій, міжособистісною адекватністю, самовпевненістю у взаємодії. Підлітки тринадцяти років не встигають до цього віку набути усіх цих якостей, тому спостерігаємо їх деяке недорозвинення, що особливо виражено в дітей з порушеним розумовим розвитком.

Тринадцятирічний вік вважається негативною фазою підліткового дозрівання, оскільки характеризується зниженням успішності, працездатності, згортанням та відмиранням попередньо напрацьованої установленої системи інтересів. Це поворотний пункт у розвитку. Розвиток дитини, або перехід від одного ступеня до іншого, відбувається революційним шляхом [4].

Діти з порушеним розумовим розвитком являють собою категорію дітей, для яких розвиток творчих здібностей має неабияке значення, адже заняття творчістю сприяють розвитку всіх психічних процесів та соціалізації дітей.

Специфічна діяльність носить корекційну спрямованість, забезпечуючи розвиток дрібної моторики, координацію рухів, зоровий контроль, формування нових внутрішньо мозкових зв’язків, вміння планувати свою діяльність, встановлювати зв'язок між дією та результатом. В підлітків тринадцятирічного віку спостерігається підвищений рівень як ситуативної, так і особистісної тривожності, що було доведено експериментальним шляхом на 55 підлітках з порушенням розумового розвитку даної вікової категорії і статистично підтверджено Т-критерієм Вілкоксона ($p< 0,001$). Відмічено, що тривожність в цій групі досліджуваних була пов’язана з страхом стосовно результату виконаної роботи.

Тривожність розумово відсталих підлітків утруднює їх концентрацію під час творчого процесу і таким чином гальмує результат роботи. З метою зниження тривожності необхідно створювати сприятливу атмосферу, приязне суспільство, надавати взаємодопомогу та підкріплювати креативні навички.

На думку А.Прихожан (2007), тривожність обумовлена когнітивним, емоційним та операційним аспектами, а наявність тривожності як стійкого утворення є свідченням порушень особистісного розвитку [3].

З метою зменшення стану тривожності було застосовано авторську корекційно-розвивальну програму з розвитку креативності, яка включала заняття для зниження тривожності і містила як індивідуальні, так і групові практики. Під час роботи з даною групою підлітків було здійснено спробу формувати уяву та емоційну складову, які є базою для формування творчості.

Груповий варіант роботи передбачає формування когнітивного розвитку, мовленнєвої комунікації та соціальної взаємодії. Під час роботи у групі розвивається гнучкість мислення, формується мовлення, розвивається фантазія, асоціативне мислення, комунікація, саморегуляція, структурованість, розвиток усвідомлення, бачення новизни в вже знайомих речах, тобто спостережливість,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

а після завершення завдання – гордість за свою роботу, придбання нових знань та навичок.

Застосування програми передбачає розвиток креативності та її психологічних складових. (За кордоном креативність ідентифікується з творчістю). Діти відчувають емоційну захищеність, активну взаємодію і зменшення ознак тривожності. Все це сприяє формуванню впевненості в собі, піднімає відчуття підвищених можливостей та здатності пишатися собою та своїми успіхами.

Таким чином, в підлітків цього віку розвивається творча уява, дивергентне мислення та когнітивна сфера. Проявляються оригінальність у створенні нових ідей.

Окрім групових занять, особливого значення набувають індивідуальні практики. В залежності від теми заняття, кожне з них переслідує свою мету, серед яких є розвиток креативності, асоціативного мислення, гнучкості мисленнєвих процесів, оригінальності, виявлення рівня уяви, спостережливості, когнітивних процесів, мовленнєвого розвитку та мовленнєвої креативності, емоційного вираження, невербальної комунікації, тренування соціальних навичок, розвиток як загальної так і дрібної моторики, фантазії, саморегуляції та інших психологічних складових розвитку. Водночас відбувається зниження тривожності. З кожним індивідуальним заняттям поглиблюється та ускладняється психологія підлітка. Він докладніше ставиться до наданого йому завдання, більш спокійно реагує на зовнішні пливи та подразники.

Підлітки формують самоцінність, отримують задоволення від творчого процесу і збагачуються духовно. При отриманні високого результату в них формується адекватна самооцінка за рахунок порівняння попередніх та набутих досягнень.

Динаміка стану тривожності розумово відсталих тринадцятирічних підлітків представлена у таблиці.

Таблиця

Динаміка стану тривожності розумово відсталих 13-річних підлітків а процесі застосування корекційно-розвивальної програми (за Ч.Спілбергером)

Контингент	Тривожність			
	Ситуативна		Особистісна	
	до	після	до	після
Дівчата n=23	51,3 ± 6,26	43,57 ± 3,41	50,32 ± 5,48	41,52 ± 4,38
Т-критерій Вілкоксона	p<0,001	p<0,001	p<0,001	p<0,001
Хлопці n= 32	50,75 ± 3,46	52,83 ± 6,66	50,59 ± 2,71	43,94 ± 3,1
Т-критерій Вілкоксона	p<0,001	p<0,001	p<0,001	p<0,001

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

При загальній інтерпретації показників тривожності були використані наступні орієнтовні оцінки тривожності: до 30 балів – низька, 31-44 бали – помірна та 45 і більше – висока.

Враховуючи контингент досліджуваних дітей, можна зробити похибку на орієнтовні оцінки. Згідно даних таблиці, спостерігаються зниження тривожності в дівчат та в хлопців цієї вікової категорії. Водночас тривожність є змінною характеристикою і залежить від створених для творчої діяльності умов (Галацан, 2024).

Доцільно навести приклади індивідуальної та групової практики.

Серед групових практик, які знижують рівень тривожності можна запропонувати заняття на тему «Мій спокій» з використанням килимків для релаксації на кожного учня, запис спокійної мелодії, тривалістю до 5 хвилин, картки з інструкціями дихання (один комплект на групу). Тривалість такого заняття 20-25 хвилин.

Також можна запропонувати заняття на тему «Емоції в кольорі», де учні представляють свою уяву, використовуючи картки PECS (комплекс карток із зображення емоцій), кольорові олівці та аркуш паперу формату А4 на кожного учня, на якому вони можуть відобразити свій настрій, відповідно до малюнків на картках.

Серед індивідуальних практик позитивний результат щодо зниження тривожності досягли заняття з « Малювання/ ліплення», де учні змогли розслабитися, відображаючи у малюнках або у ліпленні фігурки тварин або цілі сюжети з дитячих казок або оповідань.

Позитивний результат на стан емоцій створює і індивідуальне заняття на тему «Моя вигадана країна», під час якого учні мають можливість проявити свою фантазію та уяву і не переживати за критику з боку однолітків, оскільки це власне бачення поставленої дитиною задачі.

Висновки. Таким чином, застосована корекційно-розвивальна програма дає можливість знизити всі види тривожності, від яких залежить стан формування творчості, але для повного усунення тривожності необхідно додатково застосовувати релаксаційні вправи, тривалі заняття з психологом, дихальні вправи на розслаблення та збільшений час втручання, враховуючи складний контингент учнів – з порушеним розумовим розвитком.

Література:

1. Галацан Г.Ю. Корекційна програма з формування детермінант креативності підлітків з порушеним розумовим розвитком. *Перспективи та інновації науки*, 2024, №6(40), С.684-692. http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/issue/view/247/344

2. Ляшенко О.І. Стратегічні пріоритети розвитку загальноосвітньої школи України, 2016, ; 4, С.5-10.

3. Психологія спілкування: Навчальний посібник/ М.Філоненко. К. : Центр учбової літератури, 2008. 224 с.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

4. Ярушина Т.А. Вікові та статеві особливості креативності у підлітковому віці. Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і Психологія», 2011, № 2 (2), С.160-165.

5. Daker RJ , Viskontas IV., Porter GF, Colaizzi GA, Lyons IM, Green AE (2023)

Investigating links between creativity anxiety, creative performance, and state-level anxiety and effort during creative thinking. *Scientific Reports* , 13(1):17095

https://doi.org/10.1038/s41598-023-39188-1

6. Saggar M. et al. Creativity slumps and bumps: Examining the neurobehavioral basis of creativity development during middle childhood. 2019. P.94-10. doi: 10.1016/j.neuroimage. 2019.03.080.

References:

1. Halatsan H.IU. Korektsiina prohrama z formuvannia determinant kreatyvnosti pidlitkiv z porushenym rozumovym rozvytkom. Perspektyvy ta innovatsii nauky [Correctional program for the formation of determinants of creativity in adolescents with impaired mental development]. *Prospects and innovations of science]*. 2024, №6(40), С.684-692. [in Ukrainian].

http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/issue/view/247/344

2. Liashenko O.I. Stratehichni priorytety rozvytku zahalnoosvitnoi shkoly Ukrainy [Strategic priorities for the development of general education schools in Ukraine[, 2016, ; 4, С.5-10. [in Ukrainian].

3. Psykholohiia spilkuvannia: Navchalnyi posibnyk/ M.Filonenko. K. : Tsentr uchbovoi literatury [Psychology of communication: Textbook/ M. Filonenko. K.: Center for educational literature], 2008. 224 с. [in Ukrainian].

4. Yarushyna T.A. Vikovi ta statevi osoblyvosti kreatyvnosti u pidlitkovomu vitsi. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu imeni Alfreda Nobelia*. Seriia «Pedahohika i Psykholohiia» [Age and gender characteristics of creativity in adolescence]. *Bulletin of Alfred Nobel University of Dnipropetrovsk. Series "Pedagogy and Psychology*", 2011, № 2 (2), С.160-165. [in Ukrainian].

5. Daker RJ , Viskontas IV., Porter GF, Colaizzi GA, Lyons IM, Green AE (2023)

Investigating links between creativity anxiety, creative performance, and state-level anxiety and effort during creative thinking. *Scientific Reports* , 13(1):17095

https://doi.org/10.1038/s41598-023-39188-1 [in English].

6. Saggar M. et al. Creativity slumps and bumps: Examining the neurobehavioral basis of creativity development during middle childhood. 2019. P.94-10. doi: 10.1016/j.neuroimage. 2019.03.080. [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 05.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 19.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.9:378.147:611.8

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4280-4290

Галян Андрій Ігорович кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології ментального здоров'я, Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, https://orcid.org/0000-0002-3588-0592

ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙНЯТТЯ НЕЙРОМІФІВ СТУДЕНТАМИ-ПСИХОЛОГАМИ З РІЗНОЮ БІОЛОГІЧНОЮ ПІДГОТОВКОЮ

Анотація. У статті здійснено теоретико-емпіричний аналіз засвоєння нейронаукової інформації майбутніми психологами під час вивчення навчальної дисципліни «Анатомія та фізіологія центральної нервової системи». Це зумовлено необхідністю інтеграції сучасних нейронаукових знань у професійну підготовку психологів, а також поширеністю нейроміфів серед здобувачів освіти й педагогічних працівників. Особливу увагу приділено впливу доуніверситетської біологічної підготовки, суб'єктивному сприйняття складності навчального матеріалу та ефективності спеціалізованих освітніх стратегій щодо подолання когнітивних викривлень у сфері нейронаук.

Проаналізовано сучасні зарубіжні дослідження, присвячені феномену нейроміфів, механізмам їх когнітивної резистентності та ролі освітніх інтервенцій у формуванні критичного мислення. Обґрунтовано, що суб'єктивна складність навчальної дисципліни є інтегральним психологічним утворенням, яке відображає рефлексивне оцінювання студентами власних когнітивних ресурсів, попереднього досвіду та емоційного ставлення до навчання. Водночас високий рівень складності не обов'язково є перешкодою для засвоєння науково коректних уявлень про функціонування мозку.

Встановлено відсутність статистично значущих відмінностей між студентами з різним рівнем доуніверситетської біологічної підготовки щодо поширеності нейроміфів, динаміки навчального прогресу та суб'єктивного сприйняття складності навчальної дисципліни. Не виявлено статистично значущого зв'язку між рівнем суб'єктивної складності та успішністю деконструкції нейроміфів, що підтверджує провідну роль структурованого навчального контенту й адаптивних освітніх стратегій у формуванні нейронаукової грамотності майбутніх психологів.

Констатовано, що спеціально розроблена методика викладання здатна компенсувати початкову нерівність знань і забезпечувати ефективне подолання когнітивних упереджень у здобувачів гуманітарного профілю.

Ключові слова: анатомія, фізіологія, нейроміфи, нейронаукова грамотність, професійна підготовка психологів, суб'єктивна складність, когнітивні упередження, навчальний прогрес, центральна нервова система.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Halian Andrii Ihorovych Ph.D. in Psychology, Senior Lecturer, Department of Practical Psychology of Mental Health, Lviv Polytechnic National University, Lviv, https://orcid.org/0000-0002-3588-0592

FEATURES OF THE PERCEPTION OF NEUROMYTHS BY PSYCHOLOGY STUDENTS WITH DIFFERENT BIOLOGICAL TRAINING

Abstract. The article presents a theoretical and empirical analysis of the neuroscientific information acquired by future psychologists during the study of the academic discipline "Anatomy and Physiology of the Central Nervous System". This is due to the integration of modern neuroscientific knowledge into the professional training of psychologists, as well as the expansion of neuromyths among students and teachers. Particular attention is paid to the influence of pre-university biological training, the subjective perception of the complexity of educational material and the effectiveness of specialized educational strategies in expanding cognitive distortions in the field of neuroscience.

Modern foreign studies devoted to the phenomenon of neuromyths, the mechanisms of their cognitive resistance and the role of educational interventions in the formation of critical thinking are analyzed. It is substantiated that the subjective complexity of an academic discipline is an integral psychological formation that reflects students' reflective assessment of their own cognitive resources, previous experience, and emotional attitude to learning. At the same time, a high level of resilience is not necessarily an obstacle to the assimilation of scientifically correct ideas about the functioning of the brain.

It is established that there are statistically significant differences between students with different levels of pre-university biological training in terms of increasing neuromyths, the dynamics of academic progress, and subjective perception of the complexity of the academic discipline. A statistically significant relationship was found between the level of subjective resilience and the success of deconstructing neuromyths, which confirms the leading role of structured educational and adaptive educational strategies in the formation of neuroscientific literacy of future psychologists. It was found that a specially developed teaching methodology is able to compensate for the initial inequality of knowledge and ensure the effective overcoming of cognitive biases in applicants of the humanitarian profile.

Keywords: anatomy, neuromyths, neuroscientific literacy, professional training of psychologists, subjective complexity, cognitive improvements, educational progress, central nervous system, physiology.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку психологічної науки інтеграція знань про мозок у практику підготовки майбутніх фахівців стала не просто допоміжним елементом, а необхідним фундаментом професійної компетентності. Психологія дедалі більше спирається на нейробіологічні докази,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

що підвищує вимоги до організації вивчення майбутніми психологами навчальної дисципліни «Анатомія та фізіологія центральної нервової системи» як обов'язкової. Однак ефективність її опанування часто гальмується двома чинниками, а саме: різним рівнем базової підготовки першокурсників та широким розповсюдженням «нейроміфів», що характеризуються як хибні, але популярні уявлення про функціонування мозку [1].

Традиційно вважається, що студенти, які поглиблено вивчали біологію до вступу у заклад вищої освіти, мають перевагу у сприйнятті складного нейрофізіологічного матеріалу та менше піддаються впливу псевдонаукових концепцій. Проте емпіричні дані щодо кореляції між доуніверситетською базою та динамікою реального навчального прогресу, особливо в контексті суб'єктивного сприйняття складності навчального курсу, залишаються фрагментарними.

У межах професійної підготовки майбутніх психологів окреслена проблема набуває критичного значення, оскільки психолог постає посередником між біологічною реальністю та ментальним життям людини, тому наявність у нього нейроміфів може призвести до використання неефективних або навіть шкідливих методів корекційного впливу. З огляду на це, пріоритетним завданням вищої школи стає формування нейронаукової грамотності здобувачів, яка передбачає, з одного боку, розуміння основних теоретичних концептів та концепцій, а з іншого – здатність до критичної верифікації інформаційних потоків крізь призму принципів доказової нейропсихології та нейрофізіології.

Процес опанування навчальної дисципліни «Анатомія та фізіологія центральної нервової системи» традиційно супроводжує високий рівень суб'єктивно оцінюваної складності з-поміж студентів гуманітарного профілю. Теоретично обґрунтованим є припущення, що сприйняття змісту навчання як надмірно складного виступає когнітивним бар'єром, який актуалізує захисні механізми повернення до спрощених, міфологізованих інтерпретацій [2]. Отже, виявлення та аналіз кореляційної залежності між об'єктивними показниками знань та суб'єктивною репрезентацією навчальних труднощів є фундаментальною умовою для проектування адаптивних анти-міфологічних стратегій в освітньому просторі ЗВО.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Суб'єктивну складність ми визначаємо як інтегральне переживання труднощів, що виникають у студента під час опанування навчального матеріалу. Цей показник формується на основі рефлексивного оцінювання власних когнітивних можливостей, попереднього освітнього досвіду, а також рівня мотивації та емоційного ставлення до змісту навчання [2].

Попри глобальні зусилля з популяризації науки, дослідження останніх років (S. Dekker et al. [3], E. Wauthia et al. [4], M. Torrijos-Muelas et al. [5]) констатують стабільно високий рівень поширеності нейроміфів серед педагогічних працівників усіх ланок освіти, від дошкільної до вищої, що впливає на формування хибних нейронаукових уявлень у здобувачів освіти. Особливе

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

занепокоєння викликає той факт, що навіть успішне вивчення біологічних дисциплін не завжди призводить до автоматичного розвінчання академічних оман. У науковій літературі точаться дискусії щодо того, чи є попередня шкільна підготовка, наприклад, навчання у профільних біологічних класах, визначальним чинником успіху в опануванні нейронаук, а також, чи спеціалізована методика викладання у закладах вищої освіти здатна нівелювати початкову нерівність знань.

Окрему увагу в сучасних наукових дискусіях приділяють гетерогенності структури нейронаукових знань. Так, у нещодавніх дослідженнях (F. von Hausen et al. [6]) було зафіксовано чіткий міждоменний градієнт: найбільш резистентними до деконструкції виявилися освітні нейроміфи, тоді як загальні знання про функціонування мозку продемонстрували найвищий рівень точності. Автори підкреслюють, що загальна нейронаукова грамотність не є універсальним захисним чинником проти когнітивних упереджень. Її вплив має селективний характер і безпосередньо залежить від типу твердження, що оцінюється. Зокрема, виявлено парадоксальну закономірність, за якої високий рівень загальних знань про мозок може корелювати з нижчою ймовірністю коректної верифікації міфів про розлади дефіциту уваги / гіперактивності, водночас сприяючи розвінчанню концепції стилів навчання.

Зазначене актуалізує необхідність вивчення нейроміфів у контексті спеціалізованої підготовки, оскільки подібні переконання безпосередньо детермінують педагогічні очікування та стратегію ухвалення навчальних рішень. Питання ефективності цілеспрямованих освітніх інтервенцій у подоланні когнітивних викривлень детально висвітлено у праці авторів, що досліджували вплив спеціалізованого курсу «Нейропедагогіка – біологія навчання» на рівень нейронаукової грамотності 132 педагогів та студентів. Емпірично встановлено, що до початку навчання понад 50% респондентів демонстрували прихильність до значної кількості нейроміфів, на тлі низького рівня фундаментальних знань про функціонування ЦНС (M. Levi-Shahar & H. Raviv [7]). Результати пост-тестового контролю засвідчили статистично значущу редукцію як помилкових суджень, так і відповідей категорії «не знаю», причому найбільш виражена позитивна динаміка щодо подолання невпевненості спостерігалася серед викладачів гуманітарного профілю. Застосування регресійного аналізу дало змогу авторам ідентифікувати дефіцит базових нейроанатомічних знань як значущий предиктор вразливості до нейроміфів. Водночас зроблено важливий висновок: хоча спеціалізована освіта суттєво мінімізує поширеність помилкових уявлень, вона не здатна повністю їх елімінувати. Це актуалізує концепцію безперервного розвитку нейронаукової грамотності як фундаментального компонента сучасної педагогічної та психологічної освіти, що корелює з нашими припущеннями про необхідність адаптивних стратегій навчання.

Результати інших дослідження підтверджують, що спрямований зворотний зв’язок є ефективним інструментом корекції нейроміфологічних переконань,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

проте останні виявляють значну когнітивну резистентність. Встановлено, що навіть після успішної деконструкції хибних уявлень, вони продовжують здійснювати латентний вплив на логічні міркування суб'єктів, що вказує на складну динаміку оновлення ментальних моделей у процесі навчання нейронаукам (M.P.G. Lithander et al. [8]), та те що ефект від навчальних інтервенцій був невеликим (R.A. Ferreira & C. Rodríguez [9]).

Метою публікації є розкриття особливостей трансформації уявлень про нейроміфи студентами-психологами з різною біологічною підготовкою під час вивчення начальної дисципліни «Анатомія та фізіологія центральної нервової системи».

Наше завдання передбачало перевірку припущень про те, що студенти, які поглиблено вивчали біологію до вступу в університет, мають нижчий показник суб'єктивної складності дисципліни, а вивчення навчальної дисципліни «Анатомія та фізіологія центральної нервової системи» значущо знижує кількість прийнятих нейроміфів незалежно від попередньої підготовки.

Виклад основного матеріалу. З метою емпіричної перевірки запропонованих гіпотез було реалізовано пілотне дослідження на базі закладу вищої освіти серед здобувачів першого року навчання за спеціальністю 053 Психологія. Вибіркову сукупність склав 51 студент, які на момент опитування завершили вивчення нормативної навчальної дисципліни «Анатомія та фізіологія центральної нервової системи». Збір первинних емпіричних даних здійснювався шляхом дистанційного анкетування із використанням анкетування (платформа *Google Forms*), що дало змогу забезпечити стандартизацію процедури опитування та обробки результатів. Статистична обробка та математична верифікація отриманих емпіричних даних здійснювалася з використанням пакетів прикладних програм для статистичного аналізу IBM SPSS Statistics (версія 27.0) та Statistica (версія 12.0). Емпіричне дослідження динаміки нейронаукової грамотності студентів-психологів базувалося на комплексному аналізі результатів тестування до та після вивчення навчальної дисципліни «Анатомія та фізіологія центральної нервової системи».

Для забезпечення об'єктивності висновків на першому етапі було проведено психометричну перевірку розробленого інструментарію. Оцінка внутрішньої узгодженості за допомогою коефіцієнта *alpha* (альфа) Кронбаха підтвердила надійність як опитувальника нейроміфів (*alpha* = 0,718), так і шкали суб'єктивної складності (*alpha* = 0,763). Отримані показники дають змогу стверджувати, що результати вимірювання є релевантними та придатними для подальшої статистичної інтерпретації.

Основним завданням аналізу було з'ясувати, чи існують значущі відмінності в опануванні нейрофізіологічного матеріалу між студентами з різним рівнем доуніверситетської підготовки. Вибірка була розподілена на три підгрупи: група 3 – респонденти, які мали поглиблений досвід вивчення біології у шкільний період, група 2 – ті, хто додатково цікавився та вивчав біологію, та група 1 – чия попередня освіта мала суто гуманітарну спрямованість.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Аналізування розпочато з порівняння вхідного рівня знань (pre-test) та підсумкових результатів (post-test) за допомогою непараметричних критеріїв, що дозволило зафіксувати загальну траєкторію подолання нейроміфів (рис. 1). Результати первинної діагностики (pre-test) засвідчили відсутність статистично значущих відмінностей між експериментальними групами за критерієм Краскела-Уолліса ($p = 0{,}704$). З психологічної точки зору це підтверджує гіпотезу про універсальність нейроміфологічних конструктів: незалежно від попереднього профілю підготовки (природничого чи гуманітарного), студенти демонструють приблизно ідентичний рівень вразливості до когнітивних упереджень у галузі нейронаук. Медіанні значення на рівні 6–7 балів свідчать про те, що до початку систематичного навчання нейроміфи є інтегральною частиною когнітивної структури суб'єктів.

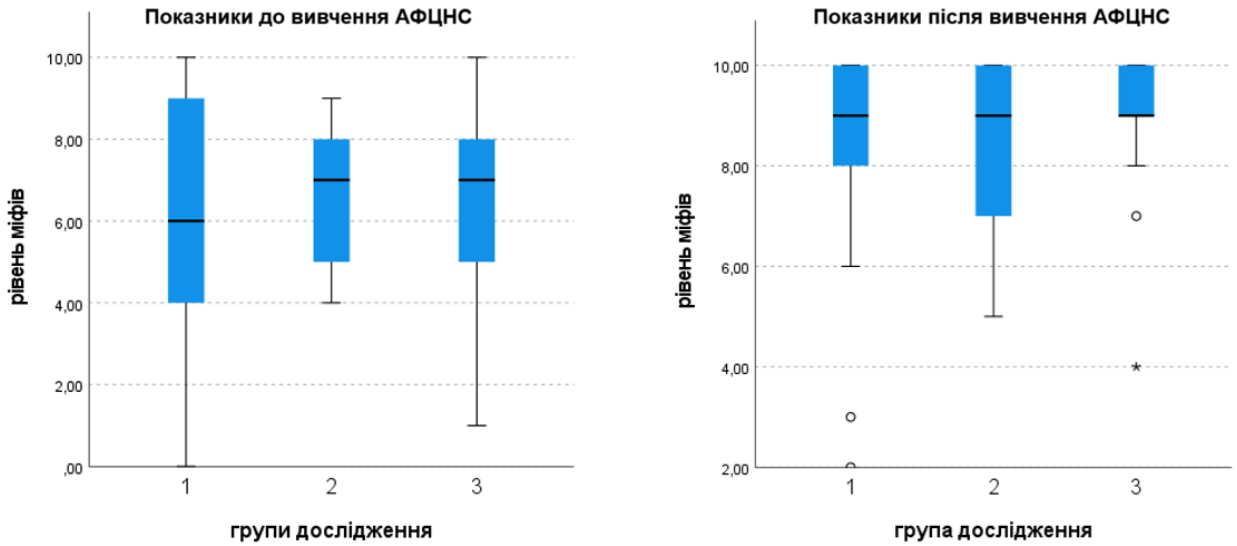

Рис. 1. Динаміка рівня міфів у досліджуваних групах до та після вивчення навчальної дисципліни «Анатомія та фізіологія центральної нервової системи».

Порівняльний аналіз розподілу даних до та після опанування навчальної дисципліни фіксує суттєву позитивну трансформацію ментальних моделей студентів. Медіанний показник точності відповідей зріс до 9 балів у всіх групах дослідження.

Це вказує на високу ефективність академічного курсу як інструменту ревізії знань, що корелює з результатами інших досліджень щодо деконструкції освітніх міфів.

Попри загальну позитивну тенденцію, графічний аналіз після завершення курсу виявив наявність виразних аномальних значень у нижньому діапазоні шкали. Наявність респондентів, чиї показники залишилися на низькому рівні (2-4 бали), свідчить про феномен індивідуальної резистентності до наукової корекції. Це підтверджує теоретичне припущення про те, що нейроміфи можуть

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

виступати як надстійкі когнітивні схеми, які зберігають свій вплив на міркування навіть за умов прямого спростування та наявності доказової бази.

Статистичні показники після завершення навчального курсу (p = 0,981) констатують повну конвергенцію результатів між групами. Це уможливлює висновок, що цілеспрямоване академічне навчання є значущим чинником інтелектуального вирівнювання, який нівелює дефіцит попередньої біологічної підготовки.

Отже, успішність опанування нейронаукового контенту та подолання бар'єрів суб'єктивної складності більше залежать від архітектоніки самого навчального курсу та стратегій зворотного зв'язку, ніж від доунівер-ситетської освіти здобувача.

Окрему увагу було приділено феномену суб'єктивної складності, який ми розглядаємо як модератора навчального прогресу (рис. 2). Для перевірки гіпотези про детермінуючий вплив доуніверситетського рівня біологічних знань на рівень когнітивного навантаження та суб'єктивної складності дисципліни, було застосовано непараметричний критерій Краскала-Уолліса. Згідно з отриманими показниками (p = 0,728), статистично значущих відмінностей у сприйнятті складності навчального матеріалу між групами з різним освітнім досвідом не виявлено.

Це уможливлює констатування, що суб'єктивна складність опанування фундаментальних нейроанатомічних знань є універсальним параметром, що не залежить від профілю доуніверситетської підготовки респондентів.

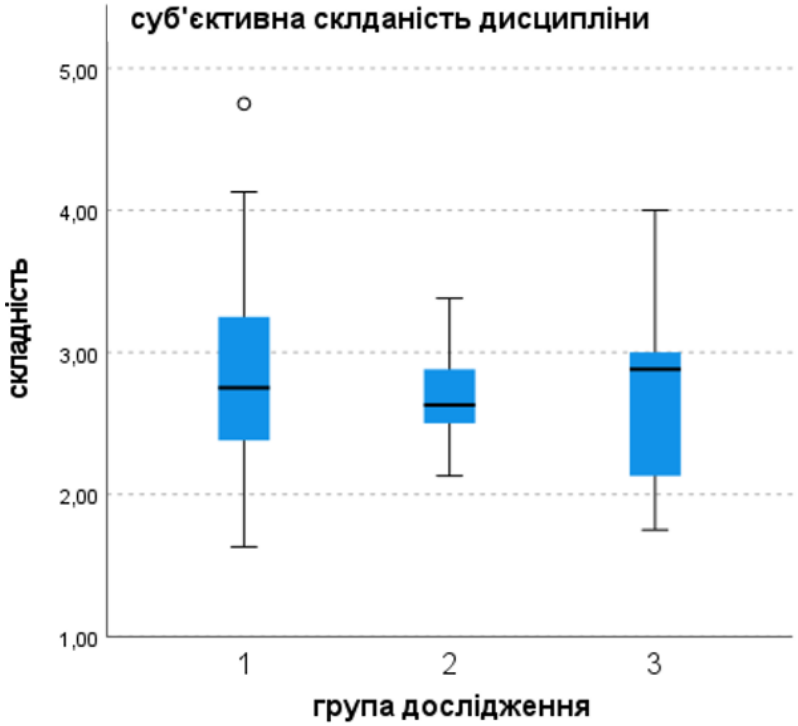

Рис. 2. Рівень суб'єктивної складності навчальної дисципліни «Анатомія та фізіологія центральної нервової системи».

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Візуалізація результатів за допомогою діаграм уможливлює виокремлення деяких особливостей ментальної репрезентації освітнього процесу. Показники суб'єктивної складності в усіх вибірках зосереджені в діапазоні 2,6-2,9 балів. Це свідчить про те, що навчальна дисципліна «Анатомія та фізіологія центральної нервової системи» оцінюється здобувачами як об'єкт середнього рівня складності, що є оптимальним для формування стійких компетенцій. У межах Групи 1 зафіксовано найбільшу варіативність оцінок та наявність аномального значення (близько 4,8 бали). З позиції когнітивної психології це вказує на існування «бар'єру входження» для деяких суб'єктів без профільної підготовки, для яких академічний дискурс створює критичне суб'єктивне навантаження. Респонденти Групи 2 продемонстрували найбільш компактний розподіл значень. Це підтверджує, що попередня база знань є чинником стабілізації когнітивної адаптації, забезпечуючи більш прогнозований і рівномірний темп засвоєння навчальної інформації.

Встановлено, що суб'єктивна складність детермінована не стільки дефіцитом знань респондента, скільки внутрішньою архітектонікою навчального контенту, що підкреслює необхідність проєктування освітнього середовища, орієнтованого на етапну деконструкцію когнітивних бар'єрів.

Застосування критерію Краскала-Уолліса для порівняння показників прогресу між трьома групами дослідження виявило відсутність статистично значущих відмінностей ($p = 0,934$). Цей факт свідчить про те, що інтенсивність приросту нейронаукових знань є рівномірною для всієї вибірки. Це означає, що прогрес знань з навчальної дисципліни забезпечується методикою викладання, забезпечуючи стабільний пізнавальний розвиток незалежно від вихідного рівня біологічної компетенції здобувачів.

Аналіз рисунка 3 уможливлює виокремлення специфічних патернів навчальної динаміки. Медіанний рівень прогресу в усіх групах зафіксовано на позначці 2,0 бали. Це вказує на те, що типовий студент, незалежно від профілю підготовки, демонструє константну здатність до корекції нейроміфологічних уявлень у межах запропонованого навчального курсу. У вибірці студентів без профільної підготовки спостерігається найбільший розмах позитивних значень (до 10 балів прогресу). Це свідчить про наявність у цій групі респондентів із високим потенціалом до когнітивної перебудови, де початковий дефіцит знань у поєднанні з ефективним навчанням забезпечив їм максимально виражену динаміку подолання нейроміфів. Група 2 з досвідом біологічної підготовки до НМТ демонструє найбільш компактний міжквартильний розмах. Психологічно це інтерпретується як вища стабільність когнітивного засвоєння. Наявна база знань діє як стабілізатор, що забезпечує рівномірний, хоча й менш амплітудний приріст нових компетенцій. У Групі 3 наявність аутлайєра (значення близько 8 балів) вказує на індивідуальні випадки інтенсивної ревізії залишкових нейроміфів, що підкреслює важливість персоналізованого підходу навіть для підготовлених здобувачів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

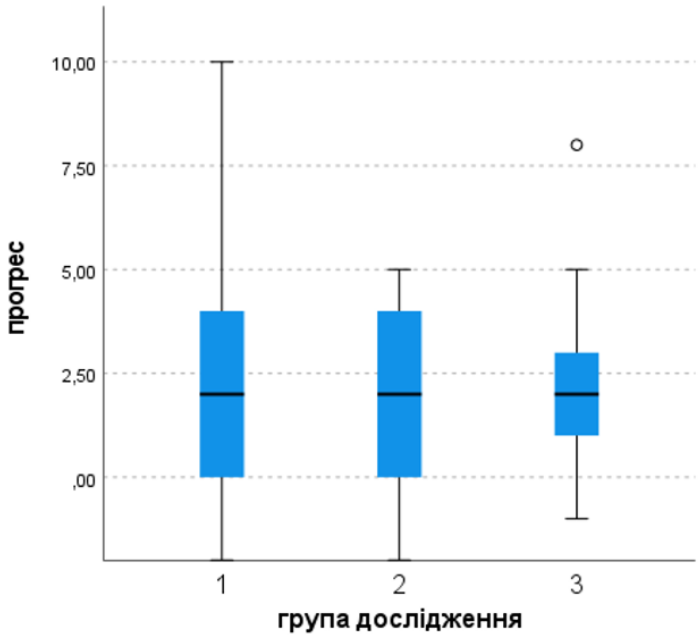

Рис. 3. Приріст правильних відповідей при визначенні нейроміфів у групах респондентів

Відсутність міжгрупової диференціації за показником прогресу ($p > 0,05$) є значущим показником інклюзивності навчальної програми. Встановлено, що суб'єктивні когнітивні бар'єри долаються студентами з однаковою ефективністю, що нівелює ризики академічної депривації здобувачів гуманітарного профілю при вивченні складних нейроанатомічних дисциплін. Отже, навчальний прогрес детермінує внутрішня структура навчального курсу та активність суб'єкта навчання, а не рівень доуніверситетської біологічної освіти.

Емпірична перевірка гіпотези щодо взаємозв'язку між рівнем сформованості нейронаукової грамотності та суб'єктивним сприйняттям інтелектуальних труднощів здійснювалася шляхом розрахунку коефіцієнта рангової кореляції Спірмена. Згідно з отриманими даними (див. табл. 1), між показниками точності верифікації нейроміфів на завершальному етапі навчання («міфи після») та оцінкою когнітивного навантаження («складність») не встановлено статистично значущої залежності ($r_s = -0,048$, $p=0,737$).

Це засвідчує високу автономність процесів деконструкції когнітивних упереджень відносно суб'єктивних станів інтелектуальної напруженості здобувачів. Психологічна інваріантність отриманих результатів дає змогу стверджувати, що когнітивний бар'єр у формі відчуття складності навчального контенту не є лімітуючим чинником для успішної ревізії ментальних моделей і оновлення системи знань про функціонування центральної нервової системи.

Отже, результативність опанування дисципліни детермінує переважно архітектоніка дидактичного впливу та внутрішня логіка опанування наукових фактів, залишаючись резистентною до модераційного впливу емоційно-вольової оцінки навчальних труднощів респондентами.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Висновки. Теоретико-емпіричний аналіз дав змогу виявити гомогенності поширення нейроміфів серед студентів-психологів на початку навчання. Відсутність статистично значущих відмінностей між групами за критерієм Краскала-Уолліса підтверджує, що вразливість до когнітивних упереджень у галузі нейронаук є універсальною характеристикою і не залежить від профілю доуніверситетської підготовки респондентів. Водночас зафіксований після завершення навчального курсу значущий приріст медіанних показників грамотності засвідчує високу ефективність академічного впливу на трансформацію ментальних моделей студентів.

Встановлено, що показники навчального прогресу та суб'єктивного сприйняття складності навчальної дисципліни не мають міжгрупової диференціації. Тому, ефективна методика викладання нівелює ризики академічної депривації для здобувачів гуманітарного профілю. Суб'єктивні когнітивні бар'єри долаються студентами з однаковою результативністю, незалежно від наявності чи відсутності поглибленої біологічної бази знань. Специфічною особливістю є лише поява поодиноких аутлайєрів із низьким рівнем прогресу, що вказує на феномен індивідуальної когнітивної резистентності до наукової корекції знань.

Проведений кореляційний аналіз виявив відсутність зв'язку між рівнем подолання упереджень та суб'єктивною складністю навчальної дисципліни. Це засвідчує, що відчуття інтелектуальної напруги не виступає блокуючим чинником для оновлення системи знань. Отже, успішність подолання когнітивних бар'єрів детермінує не емоційно-вольова оцінка труднощів навчання чи дефіцит вхідних знань, а внутрішня архітектоніка навчального матеріалу, орієнтованого на етапну ревізію помилкових уявлень про функціонування мозку.

Література:

1. Tabullo A. Why do Psychology Students Believe in Neuromyths? A Study of Personality, Contextual and Cognitive Predictors. *Trends in Neuroscience and Education*. 2026. 100284. https://doi.org/10.1016/j.tine.2026.100284.

2. Галян А. Психологічні чинники появи відчуття суб'єктивної складності при вивченні нейроанатомічних дисциплін. *Наукові перспективи*. 2026. № 4(70). С. 1665-1679. https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-4(70)-1665-1679

3. Dekker S., Lee N.C., Howard-Jones P., Jolles J. Neuromyths in Education: Prevalence and Predictors of Misconceptions among Teachers. *Frontiers in Psychology*. 2012. Vol. 3. pp. 429. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2012.00429

4. Wauthia E., Beauset R., Bertieaux D., Duroisin N. Neuromyths in education: Comparing perceptions between pre-service and in-service teachers. *Teaching and Teacher Education*. 2026. Vol. 172. 105400, https://doi.org/10.1016/j.tate.2026.105400.

5. Torrijos-Muelas M., González-Víllora S., Bodoque-Osma A.R. The Persistence of Neuromyths in the Educational Settings: A Systematic Review. *Frontiers in Psychology*. 2021. Vol. 11. 591923. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.591923

6. von Hausen F., Carrasco-Manríquez C., Quiroz-Martinez D., Larraín-Valenzuela M.J. From neuromyths to neuroscience literacy: a cross-domain study of brain misconceptions among

ISSN 2786-4952 Online

educators in Chilean special schools. *Frontiers in Psychology* 2026. Vol. 17. 1768430. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2026.1768430

7. Levi-Shahar M., Raviv H. Challenging Neuromyths: The Effect of a Neuropedagogy Course on Teachers' Understanding of Neuroscience Literacy. *Journal of Neuroeducation*. 2026. Vol. 6. pp. 96-113. https://doi.org/10.1344/joned.v6i2.52166

8. Lithander M.P.G., Geraci L., Karaca M., Hunsberger, R. The Effect of Correcting Neuromyths on Students' and Teachers' Later Reasoning. *Journal of Intelligence.* 2024. Vol. 12(10). pp. 98. https://doi.org/10.3390/jintelligence12100098

9. Ferreira R.A., Rodríguez C. Effect of a Science of Learning Course on Beliefs in Neuromyths and Neuroscience Literacy. *Brain Sci*. 2022. Vol. 12(7). pp. 811. https://doi.org/ 10.3390/brainsci12070811

References

1. Tabullo, A. (2026). Why do Psychology Students Believe in Neuromyths? A Study of Personality, Contextual and Cognitive Predictors. *Trends in Neuroscience and Education*. 100284. https://doi.org/10.1016/j.tine.2026.100284.

2. Halian, A. (2026). Psykholohichni chynnyky poyavy vidchuttya sub'yektyvnoyi skladnosti pry vyvchenni neyro anatomichnykh dystsyplin [Psychological factors of the emergence of a feeling of subjective difficulty in the study of neuroanatomical courses]. *Naukovi perspektyvy – Scientific perspectives*, *4*(70), 1665-1679. https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-4(70)-1665-1679

3. Dekker, S., Lee, N.C., Howard-Jones, P., & Jolles, J. (2012). Neuromyths in Education: Prevalence and Predictors of Misconceptions among Teachers. *Frontiers in Psychology, 3*, 429. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2012.00429

4. Wauthia, E., Beauset, R., Bertieaux, D., Duroisin, N. (2026). Neuromyths in education: Comparing perceptions between pre-service and in-service teachers. *Teaching and Teacher Education, 72*, 105400, https://doi.org/10.1016/j.tate.2026.105400.

5. Torrijos-Muelas, M., González-Víllora, S., & Bodoque-Osma, A.R. (2021). The Persistence of Neuromyths in the Educational Settings: A Systematic Review. *Frontiers in Psychology*. *11*, 591923. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.591923.

6. von Hausen, F., Carrasco-Manríquez, C., Quiroz-Martinez, D., & Larraín-Valenzuela, M.J. (2026). From neuromyths to neuroscience literacy: a cross-domain study of brain misconceptions among educators in Chilean special schools. *Frontiers in Psychology, 17*, 1768430. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2026.1768430

7. Levi-Shahar, M., & Raviv, H. (2026). Challenging Neuromyths: The Effect of a Neuropedagogy Course on Teachers' Understanding of Neuroscience Literacy. *Journal of Neuroeducation, 6*, 96-113. https://doi.org/10.1344/joned.v6i2.52166.

8. Lithander, M.P.G., Geraci, L., Karaca, M., & Hunsberger, R. (2024). The Effect of Correcting Neuromyths on Students' and Teachers' Later Reasoning. *Journal of Intelligence*, *12*(10), 98. https://doi.org/10.3390/jintelligence12100098

9. Ferreira, R.A., & Rodríguez, C. (2022). Effect of a Science of Learning Course on Beliefs in Neuromyths and Neuroscience Literacy. *Brain Sci, 12*(7), 811. https://doi.org/ 10.3390/brainsci12070811.

Дата першого надходження статті до видання: 26.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК:159.947.3/.5:796(045)

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4291-4302

Герасимова Інна Володимирівна кандидат педагогічних наук, транзакційний аналітик, доцент кафедри педагогіки і психології, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси, https://orcid .org/0000-0003-3981-1428

Герасімова Наталія Євгеніївна кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогіки і психології, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси, https://orcid.org/0000-0001-5455-4891

ПСИХОЛОГІЧНА СТІЙКІСТЬ ТА МОТИВАЦІЙНА СПРЯМОВАНІСТЬ ЯК ДЕТЕРМІНАНТИ ЕФЕКТИВНОСТІ СПОРТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: КОМПЛЕКСНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КОГНІТИВНИХ ТА ПОВЕДІНКОВИХ МЕХАНІЗМІВ

Анотація. У сучасному спорті вищих досягнень, де фізичні та техніко-тактичні можливості атлетів наблизилися до своїх фізіологічних меж, домінуючим чинником перемоги стає психологічний ресурс. Феномен психологічної стійкості, або резильєнтності, сьогодні розглядається не просто як статична риса характеру, а як динамічний процес адаптації, що базується на складному біопсихосоціальному захисному фільтрі. Цей фільтр функціонує як інтегрована система, що модулює реакцію індивіда на екстремальні змагальні стресори, перетворюючи потенційну деструктивну напругу на когнітивний ресурс для досягнення цілей.

Центральне місце у структурі резильєнтності посідає мотиваційна спрямованість особистості. Новітні дослідження підтверджують, що внутрішня мотивація, яка ґрунтується на автентичному інтересі до самовдосконалення та отриманні задоволення від процесу подолання труднощів, є фундаментальним предиктором емоційної стабільності. На відміну від зовнішньої мотивації (орієнтації виключно на винагороду чи соціальне схвалення), внутрішні спонуки мінімізують ризик когнітивного дисонансу під час поразок та забезпечують довготривалу професійну ідентичність атлета. Саме внутрішня мотивація виступає каталізатором «стану потоку», що дозволяє спортсмену зберігати фокус у критичні моменти змагальної діяльності.

Еволюція методів психологічного супроводу призвела до виникнення наукової дискусії між прихильниками традиційного психологічного тренінгу навичок (PST) та новітніх майндфулнес-орієнтованих підходів.

Традиційний PST-протокол фокусується на активному контролі та придушенні негативних думок і емоцій. Проте емпіричні дані останніх років

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

свідчать про те, що спроби прямого контролю над стресом часто призводять до зворотного ефекту – посилення тривожності.

На противагу цьому, протокол MAC пропонує стратегію усвідомленого прийняття. Замість боротьби з деструктивними станами, атлет навчається дистанціюватися від них, фокусуючи увагу на поточному руховому завданні. Цей підхід демонструє вищу ефективність у контексті підтримки спортивної результативності в умовах дефіциту часу та високої відповідальності.

Особливого значення набуває аналіз впливу глобальних криз, зокрема наслідків пандемічних обмежень та соціальної ізоляції, на ментальне здоров'я елітних атлетів. Вимушена дескруптизація тренувального циклу та відсутність змагального досвіду призвели до явищ «деперсоналізації» та кризи ідентичності. Психологічна стійкість у цьому контексті проявилася як здатність до когнітивної гнучкості та переосмислення цілей.

Спортсмени з високим рівнем резильєнтності зуміли використати періоди ізоляції для ментального відновлення та глибшого самоаналізу, тоді як атлети з екстернальним локусом контролю продемонстрували ознаки емоційного вигорання.

Інтеграція технологій у процес психологічної підготовки відкриває нові горизонти для формування змагальної стійкості. Застосування віртуальної реальності (VR) дозволяє моделювати стресові сценарії з високим ступенем імерсивності, створюючи безпечне середовище для апробації когнітивних стратегій подолання. VR-симуляції змагального тиску, шуму трибун та непередбачуваних помилок дозволяють атлетам автоматизувати адаптивні реакції, що суттєво знижує когнітивне навантаження під час реальних виступів.

Підсумовуючи, сучасна модель оптимізації психологічного стану атлетів елітного рівня має бути мультидисциплінарною. Вона повинна синтезувати біологічні показники стресостійкості (варіабельність серцевого ритму, рівень кортизолу), психологічні інтервенції (поєднання MAC та когнітивної реструктуризації) та технологічну підтримку. Тільки такий інтегрований підхід дозволяє сформувати особистість, здатну не лише протистояти тиску сучасного спорту, а й використовувати його як платформу для особистісного та професійного зростання.

Ключові слова: психологічна стійкість, ментальна витривалість, внутрішня мотивація, MAC-протокол, спортивна результативність, тривожність, біопсихосоціальний фільтр, віртуальна реальність, ментальне здоров'я, когнітивне реструктурування.

Gerasymova Inna Volodymyrivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Transactional Analyst, Scientific-and-Research Instituteof Pedagogical Education, Social Work and Arts, Bohdan Khmelnytsky National University at Cherkasy, Cherkasy, https://orcid.org/0000-0003-3981-1428

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Gerasimova Natalia Eugenievna Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Scientific-and-Research Institute of Pedagogical Education, Social Work and Arts, Bohdan Khmelnytsky National University at Cherkasy, Cherkasy, https://orcid.org/0000-0001-5455-4891

PSYCHOLOGICAL RESILIENCE AND MOTIVATIONAL ORIENTATION AS DETERMINANTS OF SPORTS ACTIVITY EFFICIENCY: A COMPREHENSIVE STUDY OF COGNITIVE AND BEHAVIORAL MECHANISMS

Abstract. In modern high-performance sports, where the physical and technical-tactical capabilities of athletes have approached their physiological limits, the dominant factor in victory is psychological resource. The phenomenon of psychological stability, or resilience, is now considered not simply as a static character trait, but as a dynamic process of adaptation based on a complex biopsychosocial protective filter. This filter functions as an integrated system that modulates the individual's response to extreme competitive stressors, transforming potentially destructive tension into a cognitive resource for achieving goals.

Central to the resilience framework is the motivational orientation of the individual. Recent research confirms that intrinsic motivation, which is based on an authentic interest in self-improvement and enjoyment of the process of overcoming difficulties, is a fundamental predictor of emotional stability. Unlike extrinsic motivation (focusing solely on reward or social approval), intrinsic motivation minimizes the risk of cognitive dissonance during defeats and ensures the athlete's long-term professional identity. It is intrinsic motivation that acts as a catalyst for the "flow state" that allows the athlete to maintain focus during critical moments of competitive activity.

The evolution of psychological support methods has led to a scientific debate between proponents of traditional psychological skills training (PST) and newer mindfulness-oriented approaches.

Traditional PST protocols focus on actively controlling and suppressing negative thoughts and emotions. However, recent empirical evidence suggests that attempts to directly control stress often have the opposite effect–increasing anxiety.

In contrast, the MAC protocol offers a strategy of conscious acceptance. Instead of struggling with destructive states, the athlete learns to distance themselves from them, focusing on the current motor task. This approach has shown greater effectiveness in the context of maintaining athletic performance in conditions of time scarcity and high responsibility.

Of particular importance is the analysis of the impact of global crises, in particular the consequences of pandemic restrictions and social isolation, on the mental health of elite athletes. The forced decryption of the training cycle and the lack of competitive experience have led to the phenomena of "depersonalization" and identity

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

crisis. Psychological resilience in this context has manifested itself as the ability to cognitive flexibility and rethink goals. Athletes with high levels of resilience were able to use periods of isolation for mental recovery and deeper introspection, while athletes with an external locus of control showed signs of emotional burnout.

The integration of technology into the process of psychological training opens up new horizons for the formation of competitive resilience. The use of virtual reality (VR) allows for the simulation of stressful scenarios with a high degree of immersion, creating a safe environment for testing cognitive coping strategies. VR simulations of competitive pressure, crowd noise, and unpredictable errors allow athletes to automate adaptive responses, which significantly reduces the cognitive load during real performances.

In summary, a modern model for optimizing the psychological state of elite athletes should be multidisciplinary. It should synthesize biological indicators of stress resistance (heart rate variability, cortisol levels), psychological interventions (a combination of MAC and cognitive restructuring), and technological support. Only such an integrated approach allows you to form a personality capable not only of resisting the pressure of modern sport, but also of using it as a platform for personal and professional growth.

Keywords: psychological resilience, mental toughness, intrinsic motivation, MAC protocol, sports performance, anxiety, biopsychosocial filter, virtual reality, mental health, cognitive restructuring.

Постановка проблеми. Сучасний спорт елітного рівня трансформувався у висококонкурентне середовище, де фізичні та технічні кондиції атлетів часто перебувають на межі людських можливостей. У таких умовах психологічний фактор стає не просто допоміжним елементом підготовки, а вирішальною диференційною ознакою, що відокремлює видатні досягнення від пересічних результатів.

Проблема формування психологічної стійкості набуває особливої гостроти у світлі глобальних трансформацій останніх років, які принесли нові джерела стресу: від соціальної ізоляції та порушення тренувальних циклів до зростаючого медійного тиску та кризи професійної ідентичності [6, 9].

Традиційні підходи до психологічної підготовки, зосереджені на жорсткому контролі емоцій та придушенні негативних станів, демонструють обмежену ефективність, а в деяких випадках – призводять до психологічного виснаження та зниження результативності [2, 11, 12]. Спортсмени часто стикаються з парадоксальною ситуацією: прагнення до досконалості та гіперфокус на результаті породжують надмірну тривожність, яка дезорганізує моторику та когнітивні процеси в критичні моменти змагань [6, 11, 12]. Це зумовлює необхідність перегляду парадигми психологічного супроводу в спорті – переходу від моделі «усунення дефіцитів» до моделі «розвитку психологічної гнучкості та стійкості» [9].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Актуальність дослідження підсилюється тим фактом, що психологічна стійкість не є статичною рисою, а являє собою динамічний процес, що піддається тренуванню. Розуміння механізмів, за допомогою яких мотиваційна структура особистості впливає на цей процес, дозволяє розробляти персоналізовані інтервенції, що враховують індивідуальні особливості атлета та специфіку виду спорту [3, 6]. Таким чином, аналіз взаємозв'язку між типом мотивації, ментальною витривалістю та здатністю до адаптації є стратегічно важливим завданням для сучасної спортивної науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковий дискурс свідчить про глибоку зміну парадигми у вивченні спортивної психології, де традиційний акцент на ізольованому управлінні стресовими станами змістився у бік комплексного вивчення адаптаційного потенціалу та системної резильєнтності особистості.

Центральною віссю сучасних досліджень, стала «Модель спортивної резильєнтності», яка розглядає стійкість не як статичну рису, а як динамічну флексибельність [3, 6]. У цьому контексті резильєнтність визначається як здатність психіки не просто повертатися до гомеостазу після дестабілізуючих впливів, як-от травми чи поразки, а ставати сильнішою через механізм «антикрихкості». Важливим аспектом цього процесу є використання кризових ситуацій як тригера для посттравматичного зростання, де стрес виступає необхідним паливом для переходу на новий рівень ментальної організації через радикальну когнітивну переоцінку.

Паралельно з еволюцією концепту стійкості, останні наукові дослідження на репрезентативній вибірці підтвердили фундаментальну роль внутрішньої мотивації у формуванні емоційної стабільності [9]. Атлети, орієнтовані на власне майстерність, демонструють значно вищий поріг резильєнтності, оскільки їхня самооцінка захищена від коливань, спричинених зовнішнім соціальним тиском чи очікуванням нагород.

У цьому ж контексті наукові дослідження встановили, що ментальна витривалість виступає критичною сполучною ланкою між особистою відданістю атлета та його фактичними результатами [11, 12]. Цей конструкт пояснює значну частку різниці в результативності на елітному рівні, виокремлюючи чотири ключові компоненти: контроль, відданість, виклик та впевненість, що разом запобігають ефекту «задишки під тиском» [11, 12].

Сучасний етап розвитку галузі також характеризується переходом до мультидисциплінарної конвергенції та переосмисленням засобів психологічної підготовки. Це виявилося у поступовому відході від традиційних технік PST, спрямованих на контроль емоцій, на користь майндфулнес-технологій (MAC). Емпіричне підтвердження у працях останніх років [11, 12] продемонструвало переваги прийняття емоційних станів над їх придушенням [2]. Парадигма MAC пропонує атлетам шлях через усвідомлену присутність, де прийняття тривоги та деідентифікація з негативними думками дозволяють зберігати високу

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

концентрацію на виконанні спортивного завдання незалежно від емоційного фону.

Нарешті, окремий пласт дискурсу присвячений технологічній трансформації галузі, де використання віртуальної реальності (VR) для симуляції змагального тиску суттєво підвищує швидкість прийняття рішень та точність антиципації. VR-технології стимулюють нейронну адаптацію, дозволяючи атлету проходити «ментальне загартування» у безпечних, але реалістичних умовах.

Завершує загальну картину цифровізація екології спорту, де мобільні системи моніторингу та біометричні дані дозволяють фахівцям оперативно ідентифікувати ризики вигорання, забезпечуючи сталість досягнень. Психіка спортсмена у сучасній науці розглядається як складний нейробіологічний інтерфейс, інтегрований у «захисний кокон» соціального середовища, де успіх визначається взаємодією когнітивного контролю та психологічної безпеки всієї системи.

Сучасна наукова парадигма відходить від спрощеного розуміння психіки спортсмена як набору вольових якостей, натомість пропонуючи модель складного нейробіологічного інтерфейсу. У такому контексті мозок та нервова система атлета розглядаються як високотехнологічний вузол зв’язку, що безперервно опрацьовує масиви вхідних даних: від пропріоцептивних сигналів м’язів до складних тактичних схем і соціальних очікувань. Цей «інтерфейс» відповідає за миттєву трансформацію біологічних імпульсів у цілеспрямовану дію, де ефективність нейронних мереж безпосередньо корелює зі здатністю підтримувати пікову продуктивність в умовах екстремального тиску.

Психіка тут виступає не просто дзеркалом реальності, а активним фільтром, який визначає, чи стане стресовий стимул каталізатором для «стану потоку» чи причиною функціонального збою.

Проте функціонування цього інтерфейсу неможливе без належного оточення, яке вчені влучно називають «захисним коконом» соціального середовища. Цей кокон формується з мікросистем: тренерського штабу, медичного персоналу, сім’ї та команди. Він виконує роль зовнішньої оболонки, що амортизує деструктивний вплив критичних навантажень.

Коли середовище є стабільним та підтримуючим, воно мінімізує фонову тривогу, дозволяючи нейробіологічним ресурсам спортсмена повністю зосередитися на виконанні завдання. Якщо ж цей «кокон» має розриви – наприклад, через конфлікти в команді або відсутність довіри до тренера – психіка змушена витрачати енергію на «соціальне виживання», що неминуче знижує спортивний результат.

Тільки за умови високої психологічної безпеки когнітивні функції атлета розкриваються повною мірою. У сучасній науці успіх – це не індивідуальне досягнення, а системний ефект. Це стан, при якому нейробіологічний потенціал індивіда гармонійно синхронізується з екологією його оточення, створюючи

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

умови для стабільного прогресу та збереження ментального здоров'я в умовах спорту великих досягнень.

Психіка спортсмена, таким чином, є точкою перетину біології та соціуму, де перемога готується не лише в спортзалі, а й через створення здорової психосоціальної архітектури.

Виклад основного матеріалу. Психологічна стійкість у сучасному спорті вищих досягнень розглядається не як статична риса характеру, а як складний динамічний процес, що охоплює здатність індивіда не лише витримувати тиск, а й ефективно адаптуватися та швидко відновлюватися після зіткнення з несприятливими обставинами [3].

Фундаментальною ідеєю цієї концепції є здатність атлета повертатися до нормального рівня функціонування після серйозних психоемоційних або фізичних збурень, якими у спортивному контексті найчастіше виступають болючі поразки, хронічні або гострі травми, міжособистісні конфлікти з тренерським штабом, а також критичне тренувальне навантаження, що межує з перевтомою [3].

Спортивна стійкість трактується як екологічно адаптивна траєкторія, яка дозволяє спортсмену підтримувати внутрішню рівновагу в мінливому середовищі шляхом інтеграції метакогнітивних, емоційних та поведінкових здібностей.

Метакогнітивний рівень передбачає усвідомлення власних мисленнєвих процесів для коригування стратегій підготовки, емоційний – контроль інтенсивних почуттів для запобігання вигоранню, а поведінковий – конкретні дії для подолання перешкод, що у синергії дозволяє зберігати позитивну рівновагу навіть у періоди найвищої конкуренції. Ключовим компонентом цієї моделі виступає біопсихосоціальний захисний фільтр, що функціонує як буфер між зовнішнім стресором та внутрішнім станом спортсмена.

На психологічному рівні внутрішні ресурси, такі як оптимізм, саморегуляція та відчуття сенсу, докорінно змінюють оцінку ситуації, перетворюючи потенційну загрозу на цікавий виклик, що позитивно впливає на нейроендокринну відповідь та когнітивну гнучкість [3].

Соціальний сегмент цього фільтра включає підтримку з боку сім'ї та команди, що мінімізує відчуття ізоляції, тоді як біологічні чинники створюють необхідну фізіологічну базу для ментальної витривалості [3].

Таким чином, стійкість є інтегративним результатом взаємодії індивідуальної готовності та зовнішніх ресурсів, що дозволяє використовувати стрес як інструмент для подальшого професійного та особистісного зростання.

Психологічна резильєнтність не є статичною рисою характеру, а являє собою динамічний процес адаптації, де мотивація виступає основним енергетичним фундаментом та паливом для подолання перешкод. Дослідження останніх років акцентують увагу на тому, що структура мотиваційної сфери безпосередньо визначає якість психологічної відповіді на стрес, де тип мотивації виступає чітким предиктором здатності до стійкості [9].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Зокрема, внутрішня мотивація – прагнення до самовдосконалення та отримання задоволення від самого процесу діяльності – є найбільш стабільним чинником емоційної стабільності. Атлети з домінуючою внутрішньою мотивацією сприймають труднощі не як загрози, а як виклики, що сприяють розвитку, що дозволяє їм демонструвати високий рівень психологічної гнучкості та використовувати адаптивні стратегії пошуку рішень навіть у стані критичного виснаження [9].

Натомість зовнішня мотивація, орієнтована на винагороди, схвалення оточуючих або страх покарання, тісно корелює з підвищеною тривожністю та використанням уникаючих стратегій. Для таких атлетів кожна поразка або помилка стає деструктивним чинником, що сприймається як пряма загроза їхній професійній та особистісній ідентичності [6, 9].

Паралельно з цим, ментальна витривалість, яку часто називають «фактором Х» у сучасному спорті, визначається як здатність спортсмена залишатися рішучим, зосередженим та непохитно впевненим у собі в ситуаціях найвищого тиску [11, 12].

Згідно з новітніми даними, саме рівень ментальної витривалості пояснює значну частину варіативності продуктивності на елітному рівні, де фізичні параметри атлетів часто є майже ідентичними. Встановлений статистично значущий зв'язок між рівнем стійкості та конкретними спортивними результатами дозволяє розглядати ментальну витривалість як специфічний когнітивний міст, що забезпечує ефективну трансформацію фізичних можливостей у реальні досягнення під час змагань [8, 11, 12].

У контексті еволюції психологічних інтервенцій спостерігається парадигмальний зсув від традиційного тренінгу навичок (PST), що базувався на спробах контролювати думки, до підходів «третьої хвилі», представлених протоколом MAC. На відміну від класичних методів, MAC не фокусується на зміні змісту або валентності думок спортсмена, а спрямований на розвиток здатності діяти ефективно незважаючи на наявність негативних переживань, болю або сумнівів [2, 11, 12].

Програма навчає спортсменів двом ключовим аспектам: некритичній усвідомленості (спостереженню за своїм станом без оцінки) та непохитній відданості цілям, незалежно від поточного емоційного фону [2]. Мета-аналізи підтверджують, що впровадження MAC-тренувань не лише суттєво покращує здатність спортсмена входити в стан потоку, але й значно знижує рівень спортивної тривожності, забезпечуючи оптимальне функціонування в екстремальних умовах [11, 12].

Сучасні аспекти спортивної психології характеризуються глибокою технологічною інтеграцією та розвитком персоналізованих стратегій ментальної регуляції. Інтеграція технологій віртуальної реальності (VR) у систему підготовки атлетів трансформувала традиційні підходи до психологічного тренування, перетворивши їх з теоретичних занять на активний сенсомоторний

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

досвід. Застосування імерсивних середовищ дозволяє моделювати високореалістичні сценарії, які з високим ступенем валідності імітують змагальний стрес [5]. Це створює умови для «безпечної експозиції» до стресорів: атлети можуть багаторазово переживати критичні моменти гри, такі як виконання пенальті або проходження фінального етапу забігу, що сприяє десенсибілізації до страху та поступовому відпрацюванню адаптивних когнітивних реакцій без ризику фізичного виснаження або травматизації.

Дослідження підтверджують, що VR-симуляції сприяють суттєвому покращенню навичок ідеомоторного тренування та кінестетичної точності, що є критичним для представників технічних видів спорту [1]. Окрім суто тренувального ефекту, VR виступає як об'єктивний інструмент нейропсихологічної діагностики, що було підтверджено аналізом за участю професійних футболістів: досвідчені гравці демонстрували вищу швидкість сканування поля та кращі результати у віртуальних вправах порівняно з новачками, що прямо корелює з їхньою ігровою грамотністю в реальних умовах [10].

Паралельно з технологічним прогресом спортивна наука остаточно змістила акцент на глибоко персоналізовані протоколи регуляції емоційного збудження, наголошуючи на важливості індивідуальних передзмагальних рутин, які враховують унікальний психофізіологічний профіль кожного атлета [11, 12]. Такі рутини базуються на мультимодальному підході, що включає техніки психофізіологічної активації через специфічні дихальні вправи та когнітивні тригери для досягнення стану бойової готовності, а також методи системного заспокоєння та майндфулнесу з використанням біологічного зворотного зв’язку для нівелювання симпатичної гіперактивності [4]. Цей адаптивний підхід дозволяє атлетам зберігати когнітивну гнучкість під екстремальним тиском, тоді як методи когнітивного реструктурування допомагають формувати стійку ідентичність, диференціюючи особистісну цінність атлета від його спортивних результатів [4, 7]. Це стає ключовим чинником превенції депресивних розладів та ідентифікаційних криз.

Емпіричні дані свідчать, що систематичний розвиток ментальних навичок є невід'ємним фактором успіху, оскільки атлети, які впроваджують структурований ментальний тренінг, демонструють стабільне зростання успішності виступів [6]. Фундаментальними механізмами тут виступають оптимізація позитивного внутрішнього діалогу, що змінює сприйняття зусилля і дозволяє довше зберігати високу інтенсивність роботи, а також нейронна ініціація через техніки візуалізації. Під час ментальної репетиції активується система дзеркальних нейронів та премоторна кора, що створює стійкі нейронні ансамблі, які полегшують реальне виконання рухів і підвищують координацію та технічну стабільність [6].

Сучасний розвиток галузі вказує на синергію VR-середовищ із моніторингом серцевого ритму та енцефалографією, що дозволяє створювати адаптивні цикли навчання, де складність симуляції відповідає поточному

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

стресовому стану атлета. Таким чином, симбіоз імерсивних технологій та науково обґрунтованих методів психологічної регуляції визначає нову парадигму в спорті вищих досягнень, забезпечуючи не лише екстраординарні результати, але й психологічне довголіття атлета в умовах глобальної конкуренції.

Висновки. На основі системного аналізу сучасної наукової літератури, методологічних трансформацій у спортивній психології та результатів останніх емпіричних досліджень було встановлено, що психологічна стійкість остаточно трансформувалася з описової характеристики в ключову детермінанту, яка визначає межі реалізації фізичного потенціалу атлета.

Дослідження останніх років підтверджують, що на елітарному рівні саме психологічний профіль стає вирішальним диференціатором між пересічним виконавцем та переможцем [8]. У цьому контексті стійкість функціонує як когнітивний модулятор, що перекодовує фізіологічне збудження (дистрес) у стан мобілізації (евстрес), дозволяючи інтерпретувати критичні ситуації, як-от поразка в сеті чи агресія трибун, як умови для активації додаткових ресурсів. Така операційна стабільність мінімізує амплітуду коливань результативності, що є критичним для довгострокового успіху в професійному спорті.

Водночас сучасна парадигма мотивації зміщує акцент з інтенсивності прагнень на їхню якісну структуру. Внутрішня мотивація виступає когнітивним протектором та створює психологічний буфер проти емоційного вигорання, оскільки самооцінка атлета перестає залежати виключно від зовнішніх показників [9].

Натомість патологія зовнішньої мотивації, орієнтована на статус та фінансову винагороду, провокує дефіцит уваги та веде до когнітивного паралічу, коли мозок перевантажується прогнозуванням наслідків поразки замість концентрації на поточному русі. Ці процеси зумовлюють глобальний перехід від традиційних стратегій контролю до парадигми усвідомленого прийняття та зобов’язання (МАС).

Роботи останніх років доводять, що спроби вольового придушення тривоги лише посилюють її присутність у свідомості, тоді як стратегія прийняття дозволяє сприймати дискомфорт як нейтральний сенсорний досвід, зберігаючи когнітивну пропускну здатність для входу в стан «потоку» [2, 11, 12].

Паралельно з цим, технологічна конвергенція, зокрема впровадження віртуальної реальності (VR), відкриває нові можливості для когнітивного загартовування. Праці вчених підкреслюють, що висока екологічна валідність VR дозволяє тренувати префронтальну кору мозку зберігати контроль над лімбічною системою в умовах афекту, пришвидшуючи цикли "сприйняття-дія" на підсвідомому рівні [1, 10].

Сучасний світ вимагає від нас не лише глибоких знань у своїй галузі, а й надзвичайної гнучкості мислення. У часи, коли технології оновлюються швидше, ніж ми встигаємо до них звикнути, здатність швидко перенавчатися стає головною конкурентною перевагою. Це не просто про накопичення

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

інформації, а про вміння відсіювати застарілі методи та впроваджувати інноваційні підходи, які дозволяють залишатися актуальним фахівцем незалежно від зовнішніх обставин.

Розвиток інтелектуальної складової безпосередньо впливає на когнітивні здібності атлета, що критично важливо для тактичного мислення та прийняття рішень у стресових ситуаціях. Спортсмен, який приділяє час самоосвіті та читанню, розвиває нейронну пластичність, що допомагає краще розуміти біомеханіку власного тіла та аналізувати стратегії суперників. Таке поєднання фізичної сили з аналітичним розумом перетворює спорт із простої демонстрації витривалості на інтелектуальну гру, де перемагає той, хто здатен мислити ширше за встановлені шаблони.

Проте технологічний прогрес має супроводжуватися роботою над багатовимірною ідентичністю атлета. Звуження особистості до ролі «атлета-функції» створює високі ризики екзистенційної катастрофи у випадку травм чи завершення кар'єри [4]. Розвиток багатошарової ідентичності (спортсмен, інтелектуал, сім'янин) забезпечує емоційну стабільність та психологічну цілісність, що не лише підвищує якість життя, а й безпосередньо сприяє спортивному довголіттю.

Література

1. Bedir, D., & Erhan, S. E. (2021). The effect of virtual reality-based imagery training on shot performance and imagery skills of curling, bowling, and archery athletes. *Journal of Education and Learning*.

2. Gardner, F. L., & Moore, Z. E. (2007). *The psychology of enhancing human performance: The Mindfulness-Acceptance-Commitment (MAC) approach*. Springer Publishing Company.

3. Gupta, S., & McCarthy, P. J. (2022). The sporting resilience model: A systematic review of resilience in sport performers. *Frontiers in Psychology*, 13, 1003053.

4. Henriksen, K., Schinke, R., et al. (2025). Psychological care in sport: Cognitive-behavioural and humanistic models for adaptive stress response. *International Journal of Sport and Exercise Psychology*.

5. Ivanov, A., et al. (2022). Effectiveness of virtual reality for mental resilience training in sports. *Academy Visions*, 51, 13.

6. McCarthy, P. J. (2025, April). 8 elite mental skills that top athletes use daily in 2025. *Dr. Paul McCarthy Mental Coach*.

7. Petrenko, O., et al. (2021). Cognitive-behavioral therapy for psychological consequences of social isolation in athletes. *Habitus*, 21, 109–113.

8. Sehrawat, V., Kumari, S., & Nara, S. (2024). Psychological resilience and sports performance: A correlational study. *Research Journal (ARTS)*, 23(1 & 2), 95–103.

9. Stepanskyi, V. V. (2024). *Psychological resilience of athletes with different motivations* [Master's thesis]. Lviv Polytechnic National University.

10. Wood, G., et al. (2021). Testing the validity of the REZZIL® virtual reality soccer training software. *Frontiers in Sports and Active Living*.

11. Zhang, Z., & Yu, S. (2025). Mental toughness as a mediator between sports psychological skills and athlete burnout: A buffering model. *Frontiers in Psychology*, 16.

12. Zhang, Z., et al. (2025). The impact of mindfulness training on athletes: A meta-analysis. *Frontiers in Psychology*.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

References

1. Bedir, D., & Erhan, S. E. (2021). The effect of virtual reality-based imagery training on shot performance and imagery skills of curling, bowling, and archery athletes. *Journal of Education and Learning*.

2. Gardner, F. L., & Moore, Z. E. (2007). *The psychology of enhancing human performance: The Mindfulness-Acceptance-Commitment (MAC) approach*. Springer Publishing Company.

3. Gupta, S., & McCarthy, P. J. (2022). The sporting resilience model: A systematic review of resilience in sport performers. *Frontiers in Psychology*, 13, 1003053.

4. Henriksen, K., Schinke, R., et al. (2025). Psychological care in sport: Cognitive-behavioural and humanistic models for adaptive stress response. *International Journal of Sport and Exercise Psychology*.

5. Ivanov, A., et al. (2022). Effectiveness of virtual reality for mental resilience training in sports. *Academy Visions*, 51, 13.

6. McCarthy, P. J. (2025, April). 8 elite mental skills that top athletes use daily in 2025. *Dr. Paul McCarthy Mental Coach*.

7. Petrenko, O., et al. (2021). Cognitive-behavioral therapy for psychological consequences of social isolation in athletes. *Habitus*, 21, 109–113.

8. Sehrawat, V., Kumari, S., & Nara, S. (2024). Psychological resilience and sports performance: A correlational study. *Research Journal (ARTS)*, 23(1 & 2), 95–103.

9. Stepanskyi, V. V. (2024). *Psychological resilience of athletes with different motivations* [Master's thesis]. Lviv Polytechnic National University.

10. Wood, G., et al. (2021). Testing the validity of the REZZIL® virtual reality soccer training software. *Frontiers in Sports and Active Living*.

11. Zhang, Z., & Yu, S. (2025). Mental toughness as a mediator between sports psychological skills and athlete burnout: A buffering model. *Frontiers in Psychology*, 16.

12. Zhang, Z., et al. (2025). The impact of mindfulness training on athletes: A meta-analysis. *Frontiers in Psychology*.

Дата першого надходження статті до видання: 26.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 316.6:32.019.5

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4303-4325

Гірняк Андрій Несторович доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології та соціальної роботи, Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0003-3854-4866

Павлюк Денис Юрійович здобувач третього рівня вищої освіти (PhD) зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль, https://orcid.org/0009-0001-3850-4170

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПОНЯТТЯ ОБРАЗУ ДЕРЖАВИ В СУЧАСНОМУ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Анотація. У статті обґрунтовано концептуалізацію поняття образу держави та розглянуто його як соціально-психологічний конструкт, що формується на перетині об'єктивних ознак держави, соціального контексту, комунікативних впливів і суб'єктних характеристик громадян. Показано, що образ держави не зводиться до уявлень про політико-правовий устрій, функціонування інституцій чи міжнародний статус, а охоплює індивідуально-особистісні й ціннісно-смислові складові її сприйняття. Розкрито міждисциплінарний характер досліджуваного феномену, що поєднує філософський, правовий, політологічний, соціологічний, комунікативний, психологічний і соціально-психологічний підходи до його осмислення. Уточнено співвідношення понять «образ держави», «імідж держави», «бренд держави» та «репутація держави». Доведено, що образ держави є найширшим поняттям, оскільки охоплює не лише зовнішнє враження чи цілеспрямовано сформовану репрезентацію держави, а й систему уявлень, емоцій, оцінок, очікувань, стереотипів, цінностей і життєвих сенсів, крізь які громадяни сприймають державу як суспільний інститут і частину власного життєвого світу. Обґрунтовано, що імідж, бренд і репутація держави можуть розглядатися як похідні, функціональні або комунікативно оформлені прояви її образу. Особливу увагу приділено суб'єктним чинникам сприйняття образу держави її громадянами, показано, що його зміст, емоційне забарвлення, рівень довіри до інституцій, очікування та готовність до громадянської поведінки залежать від віку, статі, рівня освіти, місця проживання, соціального статусу, релігійності, політичних переконань, громадянської позиції, національної ідентичності, емоційної стабільності, тривожності, локусу контролю, базових переконань і соціального досвіду. Висунуто припущення, що серед зазначених характеристик провідну роль відіграють сенсожиттєві орієнтації особистості. Визначено, що в умовах російсько-української війни держава постає у свідомості громадян як суб'єкт захисту, символ незалежності, національної стійкості та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

колективного виживання. Запропоновано концептуальну модель сприйняття, згідно з якою образ формується на перетині об'єктивних характеристик держави, соціального контексту, комунікативних впливів і суб'єктних характеристик громадянина, об'єднаних на основі системи сенсожиттєвих орієнтацій.

Ключові слова: образ, образ держави, соціально-психологічний конструкт, сприйняття держави, суб'єктні характеристики, сенсожиттєві орієнтації, моральність, політична свідомість, громадянська ідентичність, імідж держави, російсько-українська війна, соціально-психологічний дискурс.

Hirnyak Andriy Nestorovych Doctor of Psychological Sciences, Professor, Head of the Department of Psychology and Social Work, West Ukrainian National University, Ternopil, https://orcid.org/0000-0003-3854-4866.

Pavliuk Denys Yuriiovych PhD student in the Specialty 053 Psychology, West Ukrainian National University, Ternopil, https://orcid.org/0009-0001-3850-4170.

CONCEPTUALIZATION OF THE CONCEPT OF THE IMAGE OF THE STATE IN MODERN SOCIO-PSYCHOLOGICAL DISCOURSE

Abstract. The article substantiates the conceptualization of the concept of the image of the state and considers it as a socio-psychological construct formed at the intersection of the objective features of the state, the social context, communicative influences, and the subjective characteristics of citizens. It is shown that the image of the state is not limited to ideas about the political and legal system, the functioning of institutions, or international status, but also encompasses the individual-personal and value-semantic components of its perception. The interdisciplinary nature of the phenomenon under study is revealed, combining philosophical, legal, political science, sociological, communicative, psychological, and socio-psychological approaches to its interpretation. The relationship between the concepts of "image of the state", "state image", "state brand", and "state reputation" is clarified. It is proved that the image of the state is the broadest concept, since it includes not only an external impression or a purposefully formed representation of the state, but also a system of ideas, emotions, evaluations, expectations, stereotypes, values, and life meanings through which citizens perceive the state as a social institution and as part of their own life-world. It is substantiated that the state image, brand, and reputation can be regarded as derivative, functional, or communicatively shaped manifestations of its image. Particular attention is paid to the subjective factors in citizens' perception of the image of the state. It is shown that its content, emotional coloring, level of trust in institutions, expectations, and readiness for civic behavior depend on age, gender, level of education, place of residence, social status, religiosity, political beliefs, civic position, national identity, emotional stability, anxiety, locus of control, basic beliefs, and social experience. The assumption is put forward that, among these characteristics, life-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

meaning orientations of the individual play a leading role. It is determined that under the conditions of the Russian-Ukrainian war, the state appears in the consciousness of citizens as a subject of protection, a symbol of independence, national resilience, and collective survival. A conceptual model of perception is proposed, according to which the image is formed at the intersection of the objective characteristics of the state, the social context, communicative influences, and the subjective characteristics of the citizen, integrated through the system of life-meaning orientations.

Keywords: image, image of the state, socio-psychological construct, perception of the state, subjective characteristics, life-meaning orientations, civic identity, state image, morality, political consciousness, Russian-Ukrainian war, socio-psychological discourse.

Постановка проблеми. В періоди суспільних потрясінь, воєнних викликів і політичних трансформацій особливої значущості набуває проблема сприйняття громадянами власної держави. Для суспільства важливий не тільки об'єктивний стан держави з погляду її політико-правового та соціально-економічного устрою, ефективності функціонування інституцій та міжнародного статусу, а й те, якою вона постає у свідомості громадян: захисницею, гарантом справедливості й безпеки, опорою, простором спільного майбутнього або, навпаки, відчуженою владною структурою. У цьому контексті образ держави впливає на рівень довіри до державних інституцій, громадянську активність, відчуття приналежності до політичної спільноти, готовність до відповідальності, солідарності та участі в суспільному житті. При цьому в умовах триваючої російсько-української війни образ держави набуває особливої значущості, сприймаючись громадянами як система органів влади, правових норм і соціальних інститутів, але насамперед як суб'єкт захисту, символ незалежності, національної стійкості та колективного виживання. Водночас посилюються очікування щодо здатності її забезпечувати безпеку, справедливість, ефективність управління, відповідальність, а також турботу про військовослужбовців, ветеранів, постраждалих громадян і соціально вразливі групи. За таких умов особливої ваги набуває соціально-психологічне осмислення механізмів формування образу держави, суб'єктних чинників його сприйняття та ролі сенсожиттєвих орієнтацій особистості у цьому процесі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика образу держави є предметом наукового осмислення в межах різних галузей соціогуманітарного знання, що зумовлює багатовекторність підходів до її вивчення. Так, в сучасних дослідженнях образ держави розглядається крізь призму політичної свідомості, правової культури, соціальних уявлень, іміджу держави, а також громадянської ідентичності, інформаційно-комунікативних впливів, функціонування в умовах глобалізації й воєнних викликів. Зокрема, теоретико-правові аспекти образу держави та його різновиди розкрито у працях Ю. Оборотова [26], Т. Волянюк [7], В. Завальнюка [13], М. Серебра [35] та ін.; проблеми політичної свідомості, політичної культури та ментальності як чинників сприйняття держави

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

висвітлювали В. Бебик [3], Н. Новікова [25], О. Рудакевич [33] та ін.; особливості іміджу держави, його формування в інформаційному просторі та міжнародному контексті досліджували В. Данилов [11], Е. Волотко [6], М. Копійка [16], О. Кулеба [20], Г. Лавриненко [21], Г. Піскорська [28], Н. Яковенко [28], С. Бринчак [4] та ін. Значний інтерес становлять праці, у яких образ держави аналізується через соціальні уявлення, базові переконання, архетипи, стереотипи та міфи, зокрема дослідження І. Дідук [12], Р. Карковської [15], М. Орап [27], Н. Савелюк [27], Я. Кальби [27], Н. Хазратової [40], О. Щурко [42; 43], Х. Турецької [37], С. Катаран [37] та ін. Водночас соціально-психологічне осмислення образу держави не можна вважати завершеним, оскільки більшість праць зосереджується на його політико-правових, іміджевих, комунікативних або культурологічних вимірах. Так, недостатньо розкритим залишається питання про суб'єктні ознаки й характеристики громадян (вік, стать, рівень освіти, релігійність, соціальний досвід, акцентуації характеру, ціннісні орієнтації), що впливають на сприйняття ними держави як значущого соціального інституту. Особливо перспективним є звернення до сенсожиттєвих орієнтацій (І. Дідук [12], А. Лазарук [22], М. Серебро [35]), які можуть визначати ставлення громадянина до держави, його очікування щодо гарантованих останньою соціальної справедливості, безпеки, свободи, відповідальності, національної приналежності та колективного майбутнього. Тому уточнення поняття образу держави в сучасному соціально-психологічному дискурсі з урахуванням ролі сенсожиттєвих орієнтацій як одного з провідних чинників його сприйняття є актуальним, важливим і необхідним.

Мета статті – концептуалізація поняття образу держави в сучасному соціально-психологічному дискурсі та наукове обґрунтування ролі суб'єктних характеристик громадян, зокрема сенсожиттєвих орієнтацій, у сприйнятті цього образу в умовах суспільних трансформацій і російсько-української війни.

Виклад основного матеріалу. Проблема образу держави належить до кола актуальних міждисциплінарних питань сучасної соціально-гуманітарної науки, поєднуючи правові, політичні, соціологічні, культурологічні та психологічні аспекти осмислення її як суспільного інституту. Значущість цієї проблематики зумовлена тим, що сприйняття держави громадянами впливає на рівень довіри до політичних інституцій, характер громадянської активності, відчуття соціальної захищеності та приналежності до політичної спільноти. В умовах суспільних трансформацій і російсько-української війни образ держави набуває ще більшої вагомості, оскільки пов'язується не лише з функціонуванням влади, а й із персональною безпекою, життєстійкістю, справедливістю та спільним майбутнім громадян.

Аналіз наукових джерел свідчить, що поняття «образ» належить до базових категорій гуманітарного та соціально-психологічного пізнання, пояснюючи, яким чином об'єктивна реальність відображається, переосмислюється й набуває суб'єктивного значення у свідомості людини. У найзагальнішому розумінні

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

В. Шинкарук тлумачить образ як форму репрезентації суб'єктом певного об'єкта, явища або події, що виникає внаслідок їх сприйняття, осмислення, емоційного переживання та подальшого включення у систему індивідуального й соціального досвіду [38]. Водночас образ – не просто копія чи відображення реальності, оскільки він завжди містить елемент інтерпретації, оцінювання, символізації та ціннісно-смислового впорядкування [41]. Тому один і той самий образ-об'єкт може набувати різного змісту у свідомості різних людей або соціальних груп.

У філософській традиції (Р. Сухомлин [36], В. Шинкарук [38] та ін.) поняття образу історично пов'язувалося з проблемою відображення реальної дійсності, співвідношенням об'єктивного і суб'єктивного, матеріального й ідеального, реальності та її уявного відтворення. Уже в античній філософії образ розглядався не тільки як зовнішня подібність до предмета, а як певна форма його пізнання та освоєння. Надалі поступово утверджувалося розуміння образу як такого утворення, що, відтворюючи об'єкт, опосередковує зв'язок людини зі світом. При цьому образ фіксує не всю повноту реальності, а насамперед ознаки, які набувають цінності й значення для суб'єкта. Тому у філософському сенсі образ постає як спосіб присутності реальності у свідомості людини, але така присутність завжди вибіркова, опосередкована й індивідуально організована.

У психологічному контексті (І. Гриник [10], І. Дідук [12], Я. Кальба [27], С. Камтаран [37], М. Орап [27], Н. Савелюк [27], Х. Турецька [37], Р. Хавула [10] та ін.) поняття образу набуває ширшого змісту, пов'язуючись з процесами сприйняття, пам'яті, уяви, мислення, переживання та оцінювання. За словами О. Лебедєвої, «образ постає психічною репрезентацією реальності, а людина, сприймаючи об'єкт, визначає його значення для себе: він безпечний або загрозливий, близький або чужий, справедливий або несправедливий, значущий чи байдужий» [23, с. 99]. Тому образ завжди має особистісний вимір, де відображаються попередній досвід суб'єкта, потреби, очікування, установки, цінності, базові переконання та життєві орієнтири. У цьому сенсі образ – не так результат відображення дійсності, як засіб організації життєвого досвіду. Через образи людина впорядковує соціальну реальність, визначає власне ставлення до неї, прогнозує події та обирає способи поведінки й діяльності. Вказане особливо важливе для осмислення таких складних соціальних об'єктів, як держава.

У соціально-психологічному вимірі (В. Бебик [3], М. Головатий [9], І. Дідук [12] та ін.) образ набуває особливої складності, оскільки формується не тільки в індивідуальній свідомості суб'єкта, а й у просторі соціальної взаємодії. На його становлення впливають групові норми, колективна пам'ять, політична культура, історичні наративи, соціальні стереотипи, архетипи, міфи, громадська думка, засоби масової інформації та комунікативні практики. Тобто індивідуальний психічний образ об'єкта постає результатом соціально зумовленої інтерпретації реальності, виникаючи на перетині особистого досвіду й колективних уявлень людини, її індивідуальних оцінок і суспільних символів,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

особистісних смислів і домінантних в суспільній свідомості дискурсів. Саме тому образ держави доцільно розглядати насамперед як соціально-психологічний конструкт.

Осмислення джерел із соціальної психології (І. Дідук [12], Р. Карковська [15], А. Поцелуйко [31], Н. Хазратова [40], О. Щурко [43] та ін.) показує, що образ держави постає як результат поєднання двох вимірів: з одного боку, реальних ознак держави, її інституцій, функцій, політики, правової системи, здатності забезпечувати безпеку й справедливість; з іншого – суб'єктивного сприйняття цих характеристик громадянами. Держава може декларувати певні цінності, виконувати конкретні функції, реалізовувати політичні рішення, однак у їх свідомості вони набувають значення лише через призму довіри, особистого досвіду, емоційного ставлення, соціальних очікувань і життєвих смислів, відтак образ держави завжди містить об'єктивну та суб'єктивну складові.

Як стверджує Т. Волянюк, особливість образу держави полягає також у тому, що він має виразний символічний характер. Держава сприймається не тільки як система органів влади, законів і територіальних меж, а й як символ суспільного порядку, безпеки, справедливості, приналежності, історичної пам'яті, національної ідентичності, колективного майбутнього. Автор доводить, що в різних соціальних обставинах домінантні смисли цього образу можуть змінюватися.

Так, у стабільних умовах громадяни можуть оцінювати державу через якість послуг, рівень добробуту, ефективність інституцій, законність і соціальну справедливість, натомість в умовах війни на перший план виходять такі смисли, як захист, виживання, стійкість, солідарність, незалежність, здатність до національного спротиву та збереження політичної спільноти [8].

Узагальнення наукових даних (Т. Волянюк [7], І. Дідук [12], В. Завальнюк [13], Я. Кальба [27], Р. Карковська [15], Ю. Оборотов [26], М. Орап [27], Н. Савелюк [27], М. Серебро [35], Н. Хазратова [40], О. Щурко [42], Х. Турецька [37], С. Катаран [37] та ін.) показує, що поняття образу держави формується на перетині різних галузей соціогуманітарного знання. При цьому держава як об'єкт сприйняття не може бути редукована лише до правової організації влади, політичного режиму або системи інституцій. У свідомості громадян вона постає водночас як правовий порядок, політична сила, соціальний гарант, символ національної приналежності, простір безпеки, історичної пам'яті, колективної ідентичності та колективного майбутнього.

Так, у філософському вимірі образ розглядається передусім як форма пізнання, символічного освоєння та інтерпретації реальності. У цьому контексті образ держави постає не як проста копія політико-правової дійсності, а як спосіб її смислового впорядкування. Філософський підхід дає змогу простежити, яким чином держава набуває значення для людини й суспільства, як вона входить у систему уявлень про порядок, владу, справедливість, свободу, спільне благо та суспільну організацію. На такому рівні образ держави може бути осмислений як

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

символічне утворення, що поєднує раціональні уявлення про державний устрій і смисли, пов'язані з перебуванням людини у політичній спільноті [17; 36; 38].

Правовий підхід акцентує увагу на державі як інституційно організованій формі публічної влади, що має визначені ознаки, функції, суверенітет, систему права, територію та механізми примусу. У його межах образ держави формується через уявлення індивідів про законність, правопорядок, справедливість, легітимність влади, захист прав і свобод людини, ефективність правових інститутів. При цьому через взаємодію з нормами права, правоохоронними органами, судами, адміністративними процедурами та державними установами громадянин часто здобуває досвід позитивного чи негативного сприйняття держави. Якщо правова система сприймається як справедлива, передбачувана й така, що захищає громадянина, образ держави набуває позитивного змісту. Якщо ж право асоціюється з формалізмом, нерівністю, корупцією або беззахисністю особи, образ держави може наповнюватися негативними оцінками й афективними емоціями [7; 8; 13; 18; 19; 26; 34 та ін.].

Політологічний підхід пов'язує образ держави з владою, легітимністю, політичним режимом, політичною культурою, громадянською участю та характером взаємодії між владою і суспільством. У цьому контексті держава сприймається як суб'єкт політичного управління, ухвалення рішень, розподілу ресурсів, захисту національних інтересів та організації суспільного життя. Політологічний аналіз дає змогу виявити, як на образ держави впливають форма правління, демократичність політичного режиму, рівень довіри до влади, прозорість інститутів, участь громадян у політичному процесі, а також здатність держави діяти ефективно в кризових умовах [2; 3; 4; 8; 11; 16; 25; 28; 33 та ін.].

Соціологічний підхід зосереджується на масових уявленнях громадян про державу, громадській думці, соціальних очікуваннях, групових відмінностях і колективних формах сприйняття. Він дає змогу вивчати, як різні соціальні групи – молодь, студентство, військові, внутрішньо переміщені особи, представники різних регіонів, професійних чи релігійних спільнот – по-різному бачать державу, оцінюють її завдання, функції та співвідносять її з власними життєвими потребами. У такому вимірі образ держави виявляється не тільки індивідуальним уявленням, а й елементом масової свідомості, що формується під впливом соціального досвіду, історичних обставин, рівня довіри до інституцій, соціальної нерівності, політичної участі та очікувань щодо майбутнього [30; 31; 40; 42].

Комунікативний підхід розглядає образ держави як результат медійних репрезентацій, інформаційного впливу, політичної реклами, публічного дискурсу, державної комунікації та міжнародного інформаційного довкілля. Так, в сучасному інформаційному суспільстві громадяни часто сприймають державу через повідомлення засобів масової інформації, соціальні мережі, офіційні заяви, політичні кампанії, експертні оцінки, візуальні символи та наративи. Вказане допомагає пояснити, як образ конструюється, підтримується, трансформується чи руйнується через медіа-практики. Стверджується, що в умовах інформаційної

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

війни образ держави стає об'єктом цілеспрямованого впливу, маніпуляції, дискредитації або, навпаки, консолідації суспільства навколо цінностей незалежності, безпеки й національної стійкості [4; 6; 16; 17; 20; 24; 26 та ін.].

Психологічний підхід пояснює образ держави через механізми сприйняття, емоційно-афективного реагування, оцінювання, установок, стереотипів, базових переконань, особистісного досвіду та індивідуальних особливостей людини. У цьому вимірі держава постає як значущий об'єкт, щодо якого людина формує певне ставлення – довіру або недовіру, надію або розчарування, почуття приналежності або відчуження. Вказане дає змогу зрозуміти, чому громадяни сприймають державу як захисника й ресурс підтримки, або як байдужу або репресивну силу, чи як простір власної відповідальності та громадянської участі. Важливими тут є не так політичні погляди людини, як її життєвий досвід, рівень тривожності, особливості характеру, актуальна ситуація, базова довіра до світу та здатність пов'язувати власне майбутнє з майбутнім держави [3; 9; 23; 37].

Соціально-психологічний підхід інтегрує зазначені площини та є найбільш продуктивним для дослідження образу держави, оскільки дає змогу розглядати аналізоване явище як результат взаємодії її об'єктивних ознак, соціального контексту, інформаційних впливів і суб'єктних характеристик громадян. У межах цього підходу образ держави не зводиться до офіційного іміджу, юридичного визначення держави, сукупності політичних оцінок, а постає як динамічна система соціальних уявлень, емоційних ставлень, оцінок, цінностей, очікувань і життєвих смислів, що формується у процесі соціального пізнання та взаємодії особистості з політико-правовою реальністю [12; 15; 27; 40; 42].

Для концептуалізації поняття «образ держави» важливо відмежувати його від суміжних категорій, які часто використовуються у науковому й публічному дискурсі як близькі або навіть тотожні. Насамперед ідеться про поняття «імідж держави», «бренд держави» та «репутація держави». Їх споріднює те, що всі вони стосуються сприйняття держави певними аудиторіями чи категоріями осіб – громадянами, соціальними групами, міжнародними партнерами, інвесторами, туристами, політиками. Водночас перелічені поняття мають різний зміст, різну глибину та різні механізми формування.

Найширша серед вказаних категорій – образ держави, яка охоплює зовнішнє враження про державу разом із глибинними уявленнями, емоціями, оцінками, очікуваннями, стереотипами, архетипами, цінностями та індивідуальними сенсами, крізь які громадяни сприймають державу. Образ держави формується у свідомості суб'єкта як результат взаємодії об'єктивних характеристик держави, соціального досвіду, історичної пам'яті, політичної культури, інформаційного довкілля та індивідуально-психологічних особливостей людини, й тому не може бути повністю створений або змінений лише за допомогою комунікативних технологій, оскільки має глибоку соціально-психологічну природу [7; 12; 15; 26].

Образ держави охоплює як раціональні, так і емоційно-смислові складові: з одного боку, він спирається на знання про державний устрій, політичні

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

інститути, закони, функції держави, її внутрішню та зовнішню політику, з іншого – містить почуття довіри або недовіри, гордості або розчарування, безпеки або тривоги, належності або відчуження. Важливо, що образ держави пов'язаний із ціннісними й сенсожиттєвими орієнтаціями особистості: громадянин сприймає державу не тільки як зовнішню інституцію, а як частину власного життєвого простору, майбутнього, соціальної належності та відповідальності.

На відміну від образу, імідж держави має більш технологізований характер, його можна розглядати як спеціально сформовану або керовану репрезентацію держави, спрямовану на створення певного позитивного враження у внутрішньої чи зовнішньої аудиторії. Державний імідж формується за допомогою низки політичних, медійних, комунікативних, дипломатичних і рекламних технологій та може підкреслювати демократичність, внутрішню стабільність, інвестиційну привабливість, культурну унікальність, військову спроможність, європейську ідентичність або гуманітарну роль країни у світі [4; 6; 11; 16; 20; 21; 28; 34].

Поняття бренду також пов'язане з маркетинговою логікою. Бренд держави – це спосіб позиціонування країни у світі, спрямований на формування її впізнаваності, привабливості, конкурентоспроможності та ін. Таке поняття-категорія використовується у сфері міжнародних відносин, туризму, інвестицій, експорту, культурної та публічної дипломатії. Відомо, що бренд держави зазвичай спирається на символи, наративи, візуальну айдентику, культурні коди, історичні образи, економічні переваги та ціннісні меседжі, які мають зробити країну зрозумілою і привабливою для зовнішніх аудиторій [2; 16].

Окремо слід розмежувати образ та репутацію держави. Зокрема, репутація є відносно стійкою оцінкою, що формується на основі дій органів влади, їх послідовності, ефективності інституцій, міжнародної поведінки, дотримання своїх зобов'язань, рівня довіри та прогнозованості. Усередині країни репутація пов'язана з довірою громадян до державних інституцій, сприйняттям ними справедливості, ефективності, відповідальності влади. Водночас на міжнародному рівні – залежить від того, чи виконує держава свої зобов'язання, чи є передбачуваним партнером, чи дотримується міжнародного права, чи здатна забезпечувати стабільність, безпеку та співпрацю [8; 18; 24; 26; 31 та ін.].

Важливо підкреслити, що перелічені поняття взаємопов'язані: позитивний образ держави може сприяти формуванню привабливого іміджу, сильного бренду та доброї репутації, водночас ефективна іміджева політика або успішний бренд можуть впливати на окремі елементи образу держави, особливо у зовнішньої аудиторії. Однак, якщо імідж або бренд не відповідають реальному досвіду громадян, рівню довіри до інституцій, політичній практиці чи соціальній справедливості, вони можуть сприйматися як штучні, поверхневі, маніпулятивні. До того ж в соціально-психологічному дискурсі важливо не підміняти образ держави іміджем або брендом, що звужує його до питань комунікації, реклами чи зовнішнього позиціонування. Слід враховувати, що образ держави охоплює

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

соціальне сприйняття, емоційне ставлення, ціннісну ідентифікацію, довіру, історичну пам'ять, громадянську приналежність і співвіднесення особистості з державою, виступаючи формою включення держави у внутрішній світ особи.

Осмислення образу держави як соціально-психологічного конструкту передбачає аналіз його внутрішньої будови, тобто компонентів-складових, через які держава репрезентується у свідомості громадян.

Передусім у структурі образу держави варто виокремити когнітивний компонент, що охоплює знання, уявлення та переконання громадян про державу, її походження, функції, інститути, територію, закони, історію, політичний устрій, міжнародне становище та роль у житті суспільства. На пізнавальному рівні громадяни формують певне розуміння того, що таке держава, для чого вона існує, які завдання має виконувати, які права й обов'язки пов'язують людину з державою. Така інформація може ґрунтуватися як на знанні, отриманому через освіту, політичну соціалізацію та особистий досвід, так і на фрагментарних уявленнях, стереотипах, медійних повідомленнях чи побутових судженнях. Якщо держава сприймається як інституція, що покликана гарантувати права, безпеку, справедливість і порядок, то її образ набуває позитивного змісту. Якщо ж вона асоціюється передусім із бюрократією, примусом, корупцією чи значною віддаленістю від потреб людини, то когнітивна основа образу буде негативною.

Другим важливим складником є емоційний компонент образу держави, що охоплює гордість, довіру, безпеку, надію, вдячність, причетність, солідарність, а також страх, розчарування, тривогу, образу, відчуження або недовіру. Ставлення суб'єкта до держави часто формується на основі особистого досвіду взаємодії з державними інституціями, пережитих суспільних подій, історичної пам'яті, родинних наративів, воєнного досвіду та інформаційного середовища. В умовах війни держава може сприйматися як захисник, організатор спротиву, гарант виживання та символ колективної стійкості. Водночас у частини громадян посилюються почуття тривоги, втоми, критичного ставлення, розчарування або недовіри, особливо якщо їх особистий досвід пов'язаний із втратою, небезпекою, соціальною незахищеністю чи несправедливістю.

Наступний складник образу – оцінний компонент, що відображає судження громадян про державу, її ефективність, справедливість, легітимність, силу, моральність, відкритість, відповідальність і здатність виконувати свої функції. На цьому рівні громадяни оцінюють, наскільки держава відповідає очікуванням, чи здатна захистити права людини, забезпечити порядок, підтримати вразливі групи, діяти чесно, прозоро й результативно. Такий компонент пов'язаний із довірою до державних інституцій, сприйняттям політичної влади, правової системи, соціальної політики, обороноздатності та міжнародної діяльності держави. Важливо розуміти, що критичне оцінювання своєї держави не завжди означає її негативний образ, оскільки в демократичному суспільстві критика інституцій може поєднуватися з високою цінністю державності, громадянською відповідальністю та готовністю брати участь у вдосконаленні суспільного життя.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Особливе місце у структурі образу держави посідає ціннісний компонент, пов'язаний з уявленнями громадян про те, якою держава має бути. На цьому рівні вона оцінюється через призму ідеалів: правової, демократичної, соціальної, справедливої, безпечної, сильної, європейської, незалежної, відповідальної та ін. Такий компонент відображає те, що громадяни знають або думають про державу, й те, яких моральних, політичних і соціальних стандартів вони від неї очікують. Після початку повномасштабної російсько-української війни образ держави значною мірою пов'язується громадянами з цінностями свободи, незалежності, безпеки, гідності, солідарності, справедливості та європейського вибору. Водночас цінності можуть по-різному інтерпретуватися різними соціальними групами, залежно від їх досвіду, політичної культури, рівня довіри, освіти, релігійності, характерологічних особливостей і сенсожиттєвих орієнтирів.

Для поглиблення соціально-психологічного аналізу доцільно виокремити смисловий компонент образу держави, що дає змогу перейти від загального опису уявлень і оцінок до розуміння того, яке місце держава посідає у світогляді людини. Такий компонент відображає, чи сприймається держава як простір самореалізації, безпеки, служіння, свободи, приналежності, відповідальності та власного майбутнього, чи, навпаки, як джерело обмеження, примусу, байдужості або відчуження. Сенсожиттєві орієнтації визначають, як людина осмислює власне життя, майбутнє, відповідальність, свободу, особисту активність, зв'язок із суспільством і можливості самореалізації. Якщо громадянин пов'язує власне майбутнє з перспективами країни, держава набуває для нього особистісного значення, сприймаючись як простір, у межах якого реалізуються життєві цілі, громадянська відповідальність, соціальна належність і відчуття причетності до спільної долі.

Натомість за умов втрати життєвої перспективи, низького рівня осмисленості життя, переживання безсилля або відчуження держава може сприйматися як нейтральна або навіть загрозлива структура, і в такому випадку її образ інтерпретується як негативний.

Останнім важливим складником є поведінковий компонент образу держави, що виявляється у готовності громадян підтримувати її, дотримуватися законів, брати участь у громадянському житті, голосувати, волонтерити, сплачувати податки, захищати державу, взаємодіяти з інституціями, довіряти їм або ж, навпаки, уникати контакту, дистанціюватися від неї, демонструвати пасивність чи недовіру. Такий компонент є своєрідним практичним наслідком того, як громадяни знають, відчувають, оцінюють та осмислюють свою державу. Під час війни позитивне сприйняття держави як цінності, захисника та простору для спільного майбутнього може посилювати готовність до волонтерства, участі у громадських ініціативах, підтримки армії та відповідального ставлення до соціальних обов'язків. Водночас негативний або відчужений образ держави може сприяти пасивності, недовірі, уникненню співучасті, соціальному дистанціюванню чи зниженню готовності до співпраці з інституціями.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Усі зазначені компоненти існують у взаємозв'язку: уявлення про державу впливають на емоційне ставлення до неї; емоції забарвлюють оцінки; оцінки співвідносяться з цінностями; цінності поглиблюються або трансформуються через життєві смисли; включення держави у життєсвіт особистості визначає готовність до певної громадянської поведінки. Наприклад, людина може знати про функції держави, емоційно переживати гордість за її спротив у війні, оцінювати її як важливу для збереження незалежності, бачити в ній цінність свободи й безпеки, пов'язувати з нею власне майбутнє та ін., – і саме це може зумовлювати її активну громадянську позицію.

Зазначимо, що образ держави завжди є образом для конкретного суб'єкта – окремої особистості, соціальної групи, покоління, професійної, релігійної чи регіональної спільноти. Тобто сприйняття держави залежить не тільки від об'єктивних характеристик самої держави, її інституцій, політики, правової системи чи репрезентації у суспільній свідомості, а й від особливостей того, хто цю державу сприймає, оцінює й осмислює. У цьому полягає одна з ключових засад соціально-психологічного підходу: будь-який соціальний об'єкт набуває значення лише у взаємодії з досвідом, потребами, установками, цінностями та життєвими смислами суб'єкта.

Як доводить вивчення наукової літератури (П. Гай-Нижник [1], В. Бебик [3], Т. Волянюк [8], І. Дідук [12], О. Іванова [14], Р. Карковська [15], О. Лебедєва [23], Н. Новікова [25], М. Орап [27], М. Попович [30], О. Рудакевич [33], Х. Турецька [37], Н. Хазратова [40] та ін.), сприйняття образу держави значним чином опосередковується соціально-демографічними характеристиками громадян. До них належать вік, стать, рівень освіти, місце проживання, соціальний статус, професія, матеріальне становище, сімейний стан та інші ознаки, що визначають соціальну позицію людини. Наприклад, представники різних вікових груп можуть по-різному сприймати державу через відмінність історичного досвіду, політичної соціалізації та життєвих очікувань. Зокрема, для молоді держава може поставати як простір можливостей, освіти, мобільності, самореалізації або, навпаки, як середовище обмежених перспектив, а для старших поколінь – асоціюватися зі стабільністю, соціальним захистом, порядком, пам'яттю про попередні політичні епохи або досвідом втрати довіри до владних інституцій.

Рівень освіти громадян також впливає на характер їх уявлень про державу. Так, висока освіченість може розширювати розуміння функцій держави, прав і свобод громадянина, механізмів політичної участі, значення правової культури й громадянської відповідальності. Водночас критичне мислення посилює вимогливість до державних інституцій, очікування прозорості, справедливості та ефективності. Важливу роль відіграють і світоглядні характеристики громадян, до яких можна віднести релігійність, політичні переконання, громадянську позицію, рівень національної ідентичності, ставлення до демократії, свободи, рівності, справедливості, прав людини, європейського вибору, національного

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

суверенітету. Світогляд визначає смислові рамки, у яких людина інтерпретує дії держави, її символи, політичні рішення та історичну роль. Для громадян з вираженою національною ідентичністю держава може поставати символом колективної суб'єктності, історичної тяглості та захисту національного буття, а для осіб, які орієнтуються насамперед на індивідуальну свободу, держава може оцінюватися передусім через здатність гарантувати права, не втручатися надмірно в приватне життя й забезпечувати простір для самореалізації.

Одним із чинників сприйняття образу держави є релігійність громадян, що впливає на морально-ціннісні критерії оцінювання ними держави, уявлення про справедливість, відповідальність, служіння, солідарність, милосердя, суспільний обов'язок. Водночас політичні переконання визначають, чи сприймається держава як інструмент забезпечення соціальної рівності, як гарант свободи, як носій національної ідеї, як механізм правового порядку або як структура, що потребує постійного громадського контролю. У цьому сенсі образ держави завжди включений у ширшу систему світоглядних координат особистості.

Значущими в контексті інтерпретації образу держави є індивідуально-психологічні характеристики громадян. До них належать акцентуації характеру, рівень емоційної стабільності, тривожність, особливості довіри, локус контролю, базові переконання, схильність до конформізму або автономності, рівень толерантності до невизначеності. Перелічені риси впливають на те, як людина емоційно реагує на дії держави, як інтерпретує політичні події, чи схильна вона довіряти інституціям, чи очікує від держави підтримки, контролю, захисту або загрози. Наприклад, особи з високою тривожністю можуть гостріше реагувати на нестабільність, політичні конфлікти, воєнні загрози, суперечливу інформацію, тому образ держави для них може бути тісно пов'язаний із потребою в безпеці та передбачуваності. Водночас люди з внутрішнім локусом контролю можуть сприймати державу як простір власної громадянської активності й відповідальності, тоді як особи із зовнішнім – частіше очікувати від держави соціальних рішень, захисту чи компенсації. Також акцентуації характеру індивіда можуть зумовлювати різні стилі сприйняття держави: від підвищеної критичності й недовіри до схильності її ідеалізувати.

Водночас, за Н. Хазратовою, образ держави формується не тільки на індивідуальному, а й на соціально-психологічному рівні, до чинників якого належать рівень громадянської активності, досвід взаємодії з державними інституціями, належність до соціальних груп, вплив референтного середовища, групові норми, соціальна довіра, колективна пам'ять і досвід спільного переживання кризових подій [40]. При цьому людина сприймає державу в контексті груп, до яких вона належить або з якими себе ідентифікує: родини, громади, професійного середовища, волонтерських спільнот, релігійних громад, студентського середовища, військових колективів, громадянського суспільства.

Позитивний досвід взаємодії з державними інституціями – один із чинників формування образу держави. Зокрема, справедливе рішення суду,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

ефективна адміністративна послуга, якісна медична допомога, система освіти, соціальна підтримка, захист у кризовій ситуації та ін. може зміцнювати довіру до держави. Водночас негативний досвід – бюрократія, несправедливість, корупція, байдужість, приниження гідності, неефективність – формувати відчужений або критичний образ. При цьому важливу роль відіграє не так сам факт взаємодії, а те, як людина його інтерпретує у межах власного досвіду, групових оцінок і суспільного дискурсу.

В сучасних умовах особливого значення набуває вплив війни на соціально-психологічне сприйняття держави. П. Гай-Нижник стверджує, що триваюча російсько-українська війна актуалізує образ держави як суб'єкта захисту, організатора спротиву, гаранта безпеки, символу незалежності та політичного виживання. Водночас війна посилює та збільшує вимоги громадян до держави: превалюють очікування щодо справедливості, відповідальності, ефективності, турботи про військових, ветеранів, родини загиблих, внутрішньо переміщених осіб, дітей, людей із травматичним досвідом та ін. [1].

Вважаємо, що найглибший рівень суб'єктної зумовленості образу держави становлять ціннісно-смислові характеристики громадян (ціннісні орієнтації, життєві цілі, відчуття осмисленості життя, відповідальність, уявлення про майбутнє та сенсожиттєві орієнтири), які визначають місце держави у їх світосприйнятті. Для одних громадян держава є умовою безпеки, простором свободи, можливістю самореалізації, об'єктом служіння й відповідальності, а для інших – залишається зовнішньою, формальною або відчуженою структурою, що не пов'язується з особистими цілями й життєвими перспективами. Дві людини одного віку, з однаковим рівнем освіти та схожим соціальним статусом можуть мати різні образи держави залежно від того, чи відчувають вони власне життя осмисленим, чи мають життєві цілі, чи вірять у можливість впливати на майбутнє, чи пов'язують свою особисту перспективу з перспективою країни.

Аналіз теоретичних передумов, міждисциплінарних підходів, структури образу держави та суб'єктних чинників його сприйняття та ставлення до неї дав змогу запропонувати узагальнену концептуальну модель:

1. Об'єктивні характеристики держави (політичний режим, правова система, ефективність державних інституцій, соціальна політика, рівень безпеки, економічна спроможність, міжнародна позиція, здатність держави гарантувати права і свободи громадян, забезпечувати справедливість, порядок і стабільність), які створюють реальне підґрунтя для формування образу держави, оскільки громадяни оцінюють державу через її конкретні дії, рішення, інституційні практики та результати діяльності. Водночас об'єктивні характеристики держави завжди сприймаються через призму соціального досвіду, очікувань, емоційних реакцій і ціннісних критеріїв. Наприклад, ефективність державних інституцій може оцінюватися не тільки за формальними показниками, а й за тим, чи відчувають громадяни справедливе ставлення, захищеність, повагу до їх гідності або можливість впливати на суспільні процеси.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

2. Соціальний контекст сприйняття держави (війна, суспільні кризи, реформи, глобалізаційні процеси, євроінтеграція, інформаційне середовище, історична та колективна пам'ять, рівень довіри, домінантні суспільні настрої), що визначає актуальні смисли, через які громадяни інтерпретують державу. В одних умовах держава може сприйматися як гарант соціального порядку, в інших – як суб'єкт реформ, у третіх – як захисник і символ національного виживання. Російсько-українська війна радикально посилила значення таких складників образу держави, як безпека, обороноздатність, незалежність, суверенітет, стійкість, міжнародна суб'єктність, здатність захищати громадян і підтримувати єдність суспільства. Відтак держава перестає сприйматися лише як система адміністративних інституцій, набуваючи екзистенційного значення як форма політичного, національного й культурного самозбереження.

3. Комунікативні впливи (інформація, символи, наративи, інтерпретації, засоби масової інформації, соціальні мережі, політична реклама, державна комунікація, публічні виступи лідерів, міжнародний дискурс, культурні продукти, візуальні образи та символічні практики), які впливають на те, як держава репрезентується і як її сприймають різні аудиторії. Комунікативні впливи можуть як посилювати позитивний образ держави, підкреслюючи її спроможність, солідарність, міжнародну підтримку, успіхи реформ, оборонну стійкість і гуманітарні цінності, так і формувати недовіру, тривогу, розчарування або відчуження, якщо інформаційний простір наповнений суперечливими повідомленнями, маніпуляціями, дезінформацією, ворожою пропагандою чи досвідом комунікативної непрозорості з боку владних інституцій.

4. Суб'єктні характеристики громадян (вік, стать, рівень освіти, місце проживання, професія, соціальний статус, релігійність, політичні переконання, соціальний досвід, акцентуації характеру, психоемоційна стабільність, рівень тривожності, локус контролю, особливості довіри, базові переконання, ціннісні орієнтації та сенсожиттєві орієнтації), які визначають, як конкретна людина або соціальна група сприймає, оцінює й осмислює державу. Вони пояснюють, чому в однаковому соціальному контексті та під впливом схожих інформаційних повідомлень громадяни можуть формувати різні образи держави (захисник і простір майбутнього, бюрократична структура, джерело соціальної підтримки, символ національної ідентичності, недостатньо ефективна інституція).

5. Сенсожиттєві орієнтації особистості, через які громадяни співвідносять державу з власними життєвими цілями, уявленнями про майбутнє, відчуттям відповідальності, свободою, безпекою, самореалізацією та приналежністю до політичної спільноти. Якщо держава включена у життєвий світ людини як умова самореалізації, безпеки, справедливості, служіння або спільного майбутнього, її образ набуває ціннісного змісту. Якщо ж держава не пов'язується з особистими цілями, життєвими перспективами, відчуттям суб'єктності, її образ у свідомості індивіда може залишатися зовнішнім, формальним або відчуженим.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Узагальнення наукових даних дало змогу виокремити основні концепти поняття образу держави в соціально-психологічному дискурсі (табл. 1).

Таблиця 1

Концептуальна модель сприйняття образу держави

Параметри	Зміст	Показники	Вплив
Об'єктивні характеристики держави	Описує реальні характеристики держави як політико-правового, соціального та інституційного утворення	Політичний режим, форма правління, правова система, ефективність державних інституцій, рівень законності, соціальна політика, економічна спроможність, політика безпеки, міжнародна позиція держави	Створює підґрунтя для формування уявлень, оцінок і очікувань громадян щодо держави. Якщо інституції діють ефективно, справедливо й передбачувано, це сприяє формуванню позитивного образу держави
Соціальний контекст	Відображає ширший суспільно-історичний контекст, у якому громадяни сприймають державу	Війна, суспільні кризи, реформи, глобалізація, євроінтеграція, економічні труднощі, соціальна напруга, колективна пам'ять, історичні травми, досвід державотворення, суспільні очікування	Визначає домінантні смисли сприйняття держави. В стабільних умовах держава може оцінюватися через якість послуг, добробут і правопорядок, а під час війни на перший план виходять безпека, захист, незалежність, стійкість, солідарність і здатність забезпечити виживання політичної спільноти
Комунікативні впливи	Охоплює інформаційне, медійне та символічне поле, через яке держава репрезентується громадянам і зовнішнім аудиторіям	Засоби масової інформації, соціальні мережі, політична реклама, державна комунікація, виступи політичних лідерів, офіційні повідомлення, міжнародний дискурс, публічна дипломатія, візуальні символи, інформаційна політика	Впливає на те, які риси держави стають помітними, значущими й емоційно забарвленими. Комунікація може посилювати довіру, консолідацію та відчуття належності, але також може породжувати недовіру, тривогу, розчарування

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Параметри	Зміст	Показники	Вплив
Суб'єктні характеристики громадянина	Впливає на сприйняття держави залежно від індивідуально-типологічних особливостей громадянина або певної соціальної групи	Вік, стать, рівень освіти, місце проживання, соціальний статус, професія, релігійність, політичні переконання, громадянська позиція, рівень національної ідентичності, акцентуації характеру, тривожність, емоційна стабільність, локус контролю, базові переконання, досвід взаємодії з державними інституціями	Визначає індивідуальні та групові відмінності у сприйнятті держави. Так, суб'єктні ознаки впливають на зміст уявлень про державу, рівень довіри до інституцій, емоційне ставлення, очікування від держави та готовність до громадянської участі, підтримки, критики або дистанціювання від неї
Система сенсожиттєвих орієнтацій	Холістично пов'язує державу з життєсвітом особистості. Держава оцінюється як частина особистого й колективного майбутнього	Сенсожиттєві орієнтації, життєві цілі, цінності, відповідальність, відчуття осмисленості життя, уявлення про майбутнє, свобода, самореалізація, безпека, приналежність, готовність служити спільноті, брати участь у її розвитку	Надає образу держави особистісної значущості. Визначає, чи сприймається держава як цінність, простір можливостей, гарант безпеки, інструмент справедливості, символ приналежності й власного майбутнього чи як структура примусу

Запропонована концептуальна модель дає змогу розглядати образ держави як динамічний соціально-психологічний конструкт, що формується у взаємодії об'єктивної реальності, соціального контексту, інформаційного середовища та внутрішнього світу громадян. Її наукова продуктивність полягає в тому, що вона уможливлює пояснення як загальних закономірностей формування образу держави у масовій свідомості громадян, так й індивідуальних відмінностей його сприйняття. Особливе місце в цій моделі посідають сенсожиттєві орієнтації особистості, які забезпечують перехід від зовнішнього сприйняття держави до її індивідуального осмислення як цінності, ресурсу, простору можливостей, гаранта безпеки або, навпаки, відчуженої зовнішньої структури.

Висновки. Всебічне осмислення й інтерпретація поняття образу держави в соціально-психологічному дискурсі дали змогу сформулювати такі висновки.

По-перше, образ держави доцільно розглядати як складний соціально-психологічний конструкт, що не зводиться до сукупності знань про державу, її інститути, функції, територію, правову систему чи політичний режим та формується на перетині об'єктивних ознак держави, соціального контексту,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

комунікативних впливів та індивідуального досвіду громадян. У цьому сенсі образ держави постає результатом суб'єктивного осмислення, емоційного переживання, оцінювання та включення політико-правової реальності у систему особистісних цінностей і суспільних смислів.

По-друге, міждисциплінарний аналіз засвідчив, що поняття образу держави ефективно пояснюється на перетині філософського, юридично-правового, політологічного, соціологічного, комунікативного, психологічного та соціально-психологічного підходів. Останній підхід дає змогу з'ясувати, чому образ держави не однаковий для всіх громадян, а залежить від їх досвіду, цінностей, ідентичності, емоційного стану, характерологічних особливостей та сенсожиттєвих орієнтирів.

По-третє, встановлено, що поняття «образ держави» є ширшим за поняття «імідж держави», «бренд держави» та «репутація держави». Образ держави охоплює глибинні уявлення, емоції, оцінки, очікування, стереотипи, архетипи, цінності та життєві сенси, через які громадяни сприймають державу. Натомість імідж держави є більш цілеспрямовано сформованою репрезентацією, бренд держави – переважно маркетинговою формою зовнішнього позиціонування, а репутація держави – відносно стійкою оцінкою її дій, ефективності та надійності.

По-четверте, структура образу держави як соціально-психологічного явища охоплює когнітивний, емоційний, оцінковий, ціннісний, смисловий і поведінковий компоненти. Особливе значення має смисловий компонент, що дає змогу розглядати державу не як об'єкт знання, політичної оцінки чи емоційного ставлення, а як частину світогляду особистості, де держава співвідноситься з життєвими цілями, відчуттям перспективного майбутнього, персональної відповідальності, свободи, безпеки, приналежності й самореалізації громадянина.

По-п'яте, сприйняття образу держави залежить від комплексу суб'єктних характеристик громадян, серед яких важливе місце посідають вік, стать, рівень освіти, місце проживання, соціальний статус, професія, релігійність, політичні переконання, громадянська позиція, рівень національної ідентичності, акцентуації характеру, емоційна стабільність, тривожність, локус контролю, базові переконання, досвід взаємодії з державними інституціями та приналежність до певних соціальних груп. Такі характеристики визначають психоемоційне забарвлення образу держави, рівень довіри, очікування та готовність до певних форм громадянської поведінки.

По-шосте, серед різних суб'єктних характеристик громадян найбільш вагомим чинником сприйняття образу держави є сенсожиттєві орієнтації особистості, які визначають, чи сприймається держава як цінність, простір можливостей, гарант безпеки, інструмент справедливості, символ приналежності та спільного майбутнього, або як відчужена структура зовнішнього примусу.

По-сьоме, в умовах російсько-української війни держава сприймається громадянами як суб'єкт захисту, гарант безпеки, символ національної стійкості, незалежності, спротиву та колективного майбутнього. Проте воєнний контекст

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

посилює критичні очікування, зокрема щодо справедливості, відповідальності, ефективності, турботи про громадян і здатності забезпечувати суспільну єдність.

Перспективами подальших досліджень може стати емпіричне вивчення соціально-психологічних особливостей та ознак сприйняття образу держави громадянами різних вікових, освітніх, професійних і релігійних груп, а також аналіз зв'язку між сенсожиттєвими орієнтаціями особистості та домінантними типами образу держави в умовах російсько-української війни.

Література:

1. Агресія Росії проти України: історичні передумови та сучасні виклики / наук. ред. П. П. Гай-Нижник. Київ : Леся, 2016. 586 с.

2. Алєксєєнко І.В. Трансформація інституту національної держави в умовах глобалізації: дис. … д-ра політ. наук. Київ, 2006. 417 с.

3. Бебик В. Політична свідомість українського суспільства. *Соціальна психологія*. 2007. № 5. С. 18-24.

4. Бринчак С. Особливості формування іміджу України як ресурс національного розвитку. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2023. № 48. С. 9-15.

5. Бульба В. Г. Історико-компаративний огляд класичних парадигм щодо визначення сутності та змісту функцій держави. *Державне будівництво*. 2010. № 2. С. 22-28.

6. Волотко Е. В. Роль засобів масової інформації у формуванні позитивного іміджу держави. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2019. № 4 (68). С. 82-87.

7. Волянюк Т. А. Образ держави та його різновиди : дис. … докт. філос. зі спец. 081 Право. Одеса, 2023. 207 с.

8. Волянюк Т. А. Політична свідомість і культура як чинники формування образу сучасної української держави. *Право та державне управління.* 2023. № 2. С. 353-358.

9. Головатий М. Ф. Політична психологія : підручник. Київ : МАУП, 2006. 400 с.

10. Гриник І. Я., Хавула Р. М. Феномен образу в психологічній науці: аналітичний погляд, сутність та особливості прояву. *Габітус*. 2022. Вип. 37. С. 85-89.

11. Данилов В. Особливості формування політичного іміджу держави. *Політичний менеджмент.* 2009. № 2. С. 67-72.

12. Дідук І. А. Основні смислові конструкти образу держави у політичній картині світу студентської молоді. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2014. № 2 (23). С. 61–67.

13. Завальнюк В. В. Держава з позицій юридичної антропології. *Актуальні проблеми держави і права.* 2010. Вип. 56. С. 13-18.

14. Іванова О. Ф., Шапошник Д. О. Взаємозв'язок базових переконань особистості з відтворенням подій історичного минулого. *Вісник Харківського національного університету*. 2010. №43. С. 84-88.

15. Карковська Р.В. Вплив соціально-психологічної адаптованості студентів на формування у них образу держави. *Проблеми гуманітарних наук. Психологія*. 2015. Вип. 35. С. 239-250

16. Копійка М. Особливості формування іміджу України в міжнародному інформаційному просторі. *Гілея: історичні науки, філософські науки, політичні науки*. 2017. Вип. 124 (№9). С. 266-269.

17. Корабльова В.М. Віртуальна реальність як простір симулякрів у поліонтологічному світі постсучасності. *Практична філософія*. 2008. № 1. С. 114-120.

18. Кресіна І. О., Хома Н. М. Моделі соціальної держави: модернізуючий вплив глобалізації. *Публічне право*. 2015. № 1. С. 185-196.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

19. Крестовська Н. М., Головченко М. Ф. Естетичний образ сучасної держави. *Право і суспільство.* 2021. № 4. С. 12-19.

20. Кулеба О.В. Роль сучасних інформаційно-комунікативних технологій у формуванні міжнародного іміджу держав. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 3. С. 104-107.

21. Лавриненко Г. Формування міжнародного іміджу України в західному світі (на прикладі Польщі). *Схід*. 2011. № 4 (111). С. 149-154.

22. Лазарук А. Цінності людини у науково-психологічному осмисленні. *Психологія і суспільство.* 2003. № 2. С. 19-37.

23. Лебедєва О. В. Психологічна теорія походження держави. *Молодий вчений*. 2015. №8 (2). С. 98-100.

24. Мусіюк І. І. Конструювання образу держави за допомогою глобальних ЗМІ. *Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії*. 2017. № 2. С. 100–108.

25. Новікова Н. Є Менталітет як детермінанта формування політичної культури в Україні. *Наукові записки НаУКМА. Політичні науки*. 2015. Т. 173. С. 30-34.

26. Оборотов Ю. М. Поняття «образ держави» та його різновиди в умовах глобалізації. *Актуальні проблеми держави і права*. 2003. Вип. 21. С. 7-12.

27. Орап М. О., Савелюк Н. М., Кальба Я. Є. Образ держави як втілення ментальності українського студентства. *Психологія: реальність і перспективи*. 2023. Вип. 20. С. 5-14.

28. Піскорська Г. А., Яковенко Н. Л. Імідж України в контексті російсько-українського конфлікту. *Міжнародні відносини. Серія: Політичні науки*. 2015. № 5. URL: http://journals. iir.kiev.ua/index.php/pol n/article/viewFile/2517/2247.

29. Платон. Держава / пер. з давньогрец. та комент. Д. Коваль. Київ : Основи, 2000. 354 с.

30. Попович М.В. Національна ідея і соціальні трансформації в Україні. Київ: Укр. Центр духовної культури, 2005. 328 с.

31. Поцелуйко А. О. Образ держави в соціальному конструктивізмі та структурному функціоналізмі. *Грані*. 2015. № 7 (123). С. 34-40.

32. Приходько І. Дослідження поняття «образ» у гуманітарній парадигмі. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. *Серія: Лінгвістика*. 2016. Вип. 25. С. 135-139.

33. Рудакевич О. М. Національна політична культура: теорія, методологія, український досвід. Тернопіль : Економічна думка, 2010. 456 с.

34. Савон К. В. Специфіка формування іміджу України в контексті процесу діджиталізації: дис. … д-ра філос. зі спец. 081 Право. Одеса, 2023. 205 с.

35. Серебро М. В. Сучасна держава як цінність: загальнотеоретичне дослідження : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2017. 200 с.

36. Сухомлин Р.Г. Концепт «образ» у філософській антропології. *Вісник Національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія*. 2011. № 1. С. 104-107.

37. Турецька Х. І., Катаран С. Т. Образ держави в структурі базових переконань особистості. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. 2018. Вип. 2. Т. 1. С. 166-170.

38. Філософський енциклопедичний словник / ред. В. І. Шинкарук ; НАН України, Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди. Київ : Абрис, 2002. 742 с.

39. Фурман А.В., Лазарук А.Ф. Самовизначення людини в сучасному світі: постнекласична інтерпретація. *Журнал сучасної психології*. 2025. № 2 (37). С. 118-130.

40. Хазратова Н.В. Типологічна модель індивідуально-психологічного образу держави. *Соціальна психологія*. 2004. № 4(6). С. 3-13.

41. Шапар В.Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків: Прапор, 2007. 640 с.

ISSN 2786-4952 Online

42. Щурко О. М. Архетип, стереотип і міф в міжнародному образі держави. *Гілея: науковий вісник.* 2016. Вип. 115 (№ 12). С. 411-414.

43. Щурко О. М. Функціональні аспекти образу держави на сучасному етапі. *S.P.A.C.E.* 2017. №4. С. 22–26.

44. Fan Y. Branding The Nation: Towards A Better Understanding. *Place Branding and Public Diplomacy.* 2010. Vol. 6, 2. P. 97-103.

45. Gerber A. S., Huber G. A., Doherty D. Personality and Political Attitudes: Relationships across Issue Domains and Political Contexts. *American Political Science Association*. 2010. URL: https://doi.org/10.1017/S0003055410000031.

46. Janoff-Bulman R. Assumptive worlds and the stress of traumatic events: Application of schema construct. *Social Cognition*. 1989. Vol. 7. P. 113–136.

References:

1. Hai-Nyzhnyk, P. P. (red.) (2016) *Ahresiia Rosii proty Ukrainy: istorychni peredumovy ta suchasni vyklyky* [Russia's aggression against Ukraine: historical prerequisites and modern challenges]. Kyiv: Lesia [in Ukrainian].

2. Alieksieienko, I. V. (2006) *Transformatsiia instytutu natsionalnoi derzhavy v umovakh hlobalizatsii* [Transformation of the institution of the national state in the conditions of globalization]: dys. … d-ra polit. nauk. Kyiv [in Ukrainian].

3. Bebyk, V. (2007) Politychna svidomist ukrainskoho suspilstva [Political consciousness of Ukrainian society]. *Sotsialna psykholohiia*, 5, 18-24 [in Ukrainian].

4. Brynchak, S. (2023) Osoblyvosti formuvannia imidzhu Ukrainy yak resurs natsionalnoho rozvytku [Features of forming the image of Ukraine as a resource of national development]. *Istoryko-politychni problemy suchasnoho svitu*, 48, 9-15 [in Ukrainian].

5. Bulba, V. H. (2010) Istoryko-komparatyvnyi ohliad klasychnykh paradyhm shchodo vyznachennia sutnosti ta zmistu funktsii derzhavy [Historical-comparative review of classical paradigms for determining the essence and content of state functions]. *Derzhavne budivnytstvo*, 2, 22-28 [in Ukrainian].

6. Volotko, E. V. (2019) Rol zasobiv masovoi informatsii u formuvanni pozytyvnoho imidzhu derzhavy [The role of mass media in forming a positive image of the state]. *Derzhava ta rehiony. Seriia: Derzhavne upravlinnia*, 4 (68), 82-87 [in Ukrainian].

7. Volianiuk, T. A. (2023) *Obraz derzhavy ta yoho riznovydy* [The image of the state and its varieties]: dys. … dokt. filos. zi spets. 081 Pravo. Odesa [in Ukrainian].

8. Volianiuk, T. A. (2023) Politychna svidomist i kultura yak chynnyky formuvannia obrazu suchasnoi ukrainskoi derzhavy [Political consciousness and culture as factors in forming the image of the modern Ukrainian state]. *Pravo ta derzhavne upravlinnia*, 2, 353-358 [in Ukrainian].

9. Holovatyi, M. F. (2006) *Politychna psykholohiia: pidruchnyk* [Political psychology: textbook]. Kyiv: MAUP [in Ukrainian].

10. Hrynyk, I. Ya., Khavula, R. M. (2022) Fenomen obrazu v psykholohichnii nautsi: analitychnyi pohliad, sutnist ta osoblyvosti proiavu [The phenomenon of image in psychological science: analytical view, essence and features of manifestation]. *Habitus*, 37, 85-89 [in Ukrainian].

11. Danylov, V. (2009) Osoblyvosti formuvannia politychnoho imidzhu derzhavy [Features of forming the political image of the state]. *Politychnyi menedzhment*, 2, 67-72 [in Ukrainian].

12. Diduk, I. A. (2014) Osnovni smyslovi konstrukty obrazu derzhavy u politychnii kartyni svitu studentskoi molodi [Main semantic constructs of the image of the state in the political worldview of student youth]. *Aktualni problemy sotsiolohii, psykholohii, pedahohiky*, 2 (23), 61-67 [in Ukrainian].

13. Zavalniuk, V. V. (2010) Derzhava z pozytsii yurydychnoi antropolohii [The state from the standpoint of legal anthropology]. *Aktualni problemy derzhavy i prava*, 56, 13-18 [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

14. Ivanova, O. F., Shaposhnyk, D. O. (2010) Vzaiemozviazok bazovykh perekonan osobystosti z vidtvorenniam podii istorychnoho mynuloho [The relationship between basic personal beliefs and the reproduction of events of the historical past]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu*, 43, 84-88 [in Ukrainian].

15. Karkovska, R. V. (2015) Vplyv sotsialno-psykholohichnoi adaptovanosti studentiv na formuvannia u nykh obrazu derzhavy [The influence of students' socio-psychological adaptability on the formation of their image of the state]. *Problemy humanitarnykh nauk. Psykholohiia*, 35, 239-250 [in Ukrainian].

16. Kopiika, M. (2017) Osoblyvosti formuvannia imidzhu Ukrainy v mizhnarodnomu informatsiinomu prostori [Features of forming Ukraine's image in the international information space]. *Hileia: istorychni nauky, filosofski nauky, politychni nauky*, 124 (9), 266-269 [in Ukrainian].

17. Korablova, V. M. (2008) Virtualna realnist yak prostir symuliakriv u poliontolohichnomu sviti postsuchasnosti [Virtual reality as a space of simulacra in the polyontological world of postmodernity]. *Praktychna filosofiia*, 1, 114-120 [in Ukrainian].

18. Kresina, I. O., Khoma, N. M. (2015) Modeli sotsialnoi derzhavy: modernizuiuchyi vplyv hlobalizatsii [Models of the welfare state: the modernizing influence of globalization]. *Publichne pravo*, 1, 185-196 [in Ukrainian].

19. Krestovska, N. M., Holovchenko, M. F. (2021) Estetychnyi obraz suchasnoi derzhavy [The aesthetic image of the modern state]. *Pravo i suspilstvo*, 4, 12-19 [in Ukrainian].

20. Kuleba, O. V. (2011) Rol suchasnykh informatsiino-komunikatyvnykh tekhnolohii u formuvanni mizhnarodnoho imidzhu derzhav [The role of modern information and communication technologies in forming the international image of states]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, 3, 104-107 [in Ukrainian].

21. Lavrynenko, H. (2011) Formuvannia mizhnarodnoho imidzhu Ukrainy v zakhidnomu sviti (na prykladi Polshchi) [Formation of Ukraine's international image in the Western world: the case of Poland]. *Skhid*, 4 (111), 149-154 [in Ukrainian].

22. Lazaruk, A. (2003) Tsinnosti liudyny u naukovo-psykholohichnomu osmyslenni [Human values in scientific and psychological understanding]. *Psykholohiia i suspilstvo*, 2, 19-37 [in Ukrainian].

23. Lebedieva, O. V. (2015) Psykholohichna teoriia pokhodzhennia derzhavy [Psychological theory of the origin of the state]. *Molodyi vchenyi*, 8 (2), 98-100 [in Ukrainian].

24. Musiiuk, I. I. (2017) Konstruiuvannia obrazu derzhavy za dopomohoiu hlobalnykh ZMI [Constructing the image of the state through global mass media]. *Mizhnarodni vidnosyny, suspilni komunikatsii ta rehionalni studii*, 2, 100-108 [in Ukrainian].

25. Novikova, N. Ye. (2015) Mentalitet yak determinanta formuvannia politychnoi kultury v Ukraini [Mentality as a determinant of political culture formation in Ukraine]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Politychni nauky*, 173, 30-34 [in Ukrainian].

26. Oborotov, Yu. M. (2003) Poniattia «obraz derzhavy» ta yoho riznovydy v umovakh hlobalizatsii [The concept of "image of the state" and its varieties in the conditions of globalization]. *Aktualni problemy derzhavy i prava*, 21, 7-12 [in Ukrainian].

27. Orap, M. O., Saveliuk, N. M., Kalba, Ya. Ye. (2023) Obraz derzhavy yak vtilennia mentalnosti ukrainskoho studentstva [The image of the state as an embodiment of the mentality of Ukrainian students]. *Psykholohiia: realnist i perspektyvy*, 20, 5-14 [in Ukrainian].

28. Piskorska, H. A., Yakovenko, N. L. (2015) Imidzh Ukrainy v konteksti rosiisko-ukrainskoho konfliktu [The image of Ukraine in the context of the Russian-Ukrainian conflict]. *Mizhnarodni vidnosyny. Seriia: Politychni nauky*, 5. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/viewFile/2517/2247 [in Ukrainian].

29. Platon. (2000) *Derzhava* [The Republic] / per. z davnohrets. ta koment. D. Koval. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].

ISSN 2786-4952 Online

30. Popovych, M. V. (2005) *Natsionalna ideia i sotsialni transformatsii v Ukraini* [The national idea and social transformations in Ukraine]. Kyiv: Ukr. Tsentr dukhovnoi kultury [in Ukrainian].

31. Potseluiko, A. O. (2015) Obraz derzhavy v sotsialnomu konstruktyvizmi ta strukturnomu funktsionalizmi [The image of the state in social constructivism and structural functionalism]. *Hrani*, 7 (123), 34-40 [in Ukrainian].

32. Prykhodko, I. D. (2016) Doslidzhennia poniattia «obraz» u humanitarnii paradyhmi [Study of the concept of "image" in the humanitarian paradigm]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriia: Linhvistyka*, 25, 135-139 [in Ukrainian].

33. Rudakevych, O. M. (2010) *Natsionalna politychna kultura: teoriia, metodolohiia, ukrainskyi dosvid* [National political culture: theory, methodology, Ukrainian experience]. Ternopil: Ekonomichna dumka [in Ukrainian].

34. Savon, K. V. (2023) *Spetsyfika formuvannia imidzhu Ukrainy v konteksti protsesu didzhytalizatsii* [Specifics of forming the image of Ukraine in the context of digitalization]: dys. … d-ra filos. zi spets. 081 Pravo. Odesa [in Ukrainian].

35. Serebro, M. V. (2017) *Suchasna derzhava yak tsinnist: zahalnoteoretychne doslidzhennia* [The modern state as a value: a general theoretical study]: dys. … kand. yuryd. nauk: 12.00.01. Odesa [in Ukrainian].

36. Sukhomlyn, R. H. (2011) Kontsept «obraz» u filosofskii antropolohii [The concept of "image" in philosophical anthropology]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Filosofiia. Kulturolohiia*, 1, 104-107 [in Ukrainian].

37. Turetska, Kh. I., Kataran, S. T. (2018) Obraz derzhavy v strukturi bazovykh perekonan osobystosti [The image of the state in the structure of basic personal beliefs]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriia: Psykholohichni nauky*, 2, 1, 166-170 [in Ukrainian].

38. Shynkaruk, V. I. (red.) (2002) *Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk* [Philosophical encyclopedic dictionary]. Kyiv: Abrys [in Ukrainian].

39. Furman, A. V., Lazaruk, A. F. (2025) Samovyznachennia liudyny v suchasnomu sviti: postneklasychna interpretatsiia [Human self-determination in the modern world: post-nonclassical interpretation]. *Zhurnal suchasnoi psykholohii*, 2 (37), 118-130 [in Ukrainian].

40. Khazratova, N. V. (2004) Typolohichna model indyvidualno-psykholohichnoho obrazu derzhavy [Typological model of the individual psychological image of the state]. *Sotsialna psykholohiia*, 4 (6), 3-13 [in Ukrainian].

41. Shapar, V. B. (2007) *Suchasnyi tlumachnyi psykholohichnyi slovnyk* [Modern explanatory psychological dictionary]. Kharkiv: Prapor [in Ukrainian].

42. Shchurko, O. M. (2016) Arkhetyp, stereotyp i mif v mizhnarodnomu obrazi derzhavy [Archetype, stereotype and myth in the international image of the state]. *Hileia: naukovyi visnyk*, 115 (12), 411-414 [in Ukrainian].

43. Shchurko, O. M. (2017) Funktsionalni aspekty obrazu derzhavy na suchasnomu etapi [Functional aspects of the image of the state at the present stage]. *S.P.A.C.E.*, 4, 22-26 [in Ukrainian].

44. Fan, Y. (2010) Branding the nation: Towards a better understanding. *Place Branding and Public Diplomacy*, 6 (2), 97-103 [in English].

45. Gerber, A. S., Huber, G. A., Doherty, D. (2010) Personality and political attitudes: Relationships across issue domains and political contexts. *American Political Science Review*. URL: https://doi.org/10.1017/S0003055410000031 [in English].

46. Janoff-Bulman, R. (1989) Assumptive worlds and the stress of traumatic events: Application of schema construct. *Social Cognition*, 7, 113-136 [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 27.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.98:159.923

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4326-4335

Главінська Олена Дмитрівна кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної та практичної психології Рівненського державного гуманітарного університету, Рівне, https://orcid.org/0000-0003-3967-2595

КРИЗОВЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ: ВІД ВТРАТИ КОНТРОЛЮ ДО ОСОБИСТІСНОЇ СУВЕРЕННОСТІ

Анотація. У статті розглядається проблема особистісної суверенності в умовах психологічної кризи та її значення у процесі кризового консультування. Сучасні соціальні трансформації, воєнні події, вимушене переселення, втрати та високий рівень невизначеності спричиняють зростання кількості кризових станів, що супроводжуються переживанням безпорадності, втрати контролю над власним життям, порушенням особистісних меж і зниженням психологічної стійкості. У таких умовах кризове консультування постає важливим інструментом психологічної підтримки особистості, спрямованим не лише на стабілізацію емоційного стану, а й на відновлення внутрішніх ресурсів людини, її здатності до саморегуляції та усвідомленого життєвого вибору.

Увагу зосереджено на феномені особистісної суверенності як психологічній характеристиці, що відображає здатність особистості зберігати автономність, цілісність, внутрішню свободу та контроль над власним життєвим простором навіть у кризових обставинах. Визначено основні компоненти особистісної суверенності: усвідомлення власних меж, відповідальність за прийняття рішень, емоційна саморегуляція, відчуття суб'єктності та здатність до відновлення після психотравмуючих подій. Наголошено, що втрата відчуття контролю є однією з ключових ознак кризового стану, тоді як відновлення особистісної суверенності сприяє психологічній стабілізації та адаптації особистості.

Проаналізовано основні підходи кризового консультування, спрямовані на підтримку особистісної автономії клієнта, формування безпечного психологічного простору та активізацію внутрішніх ресурсів. Окреслено значення емпатійної взаємодії, технік емоційної стабілізації, розвитку навичок саморефлексії та усвідомлення особистісних меж у процесі психологічної допомоги. Підкреслено, що ефективне кризове консультування має орієнтуватися не лише на подолання симптомів дезадаптації, а й на зміцнення внутрішньої опори особистості, її здатності до самостійного конструювання життєвої перспективи.

Ключові слова: кризове консультування, особистісна суверенність, психологічна криза, психологічна допомога, суб'єктність, особистісні межі, психологічна стійкість, емоційна саморегуляція.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Hlavinska Olena Dmytrivna Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor of the Department of General and Practical Psychology, Rivne State Humanitarian University, Rivne, https://orcid.org/0000-0003-3967-2595

CRISIS COUNSELING: FROM LOSS OF CONTROL TO PERSONAL SOVEREIGNTY

Abstract. The article has examined the problem of personal sovereignty in conditions of psychological crisis and its importance in the process of crisis counselling. Modern social transformations, military events, forced displacement, losses and a high level of uncertainty cause an increase in the number of crisis states, which are accompanied by feelings of helplessness, loss of control over one's own life, violation of personal boundaries and a decrease in psychological stability. In such conditions, crisis counselling becomes an important tool for psychological support of the individual, aimed not only at stabilizing the emotional state, but also at restoring the internal resources of a person, his ability to self-regulation and conscious life choices.

Attention is focused on the phenomenon of personal sovereignty as a psychological characteristic that reflects the ability of an individual to maintain autonomy, integrity, internal freedom and control over his own living space even in crisis circumstances. The main components of personal sovereignty are identified: awareness of one's own boundaries, responsibility for decision-making, emotional self-regulation, a sense of subjectivity and the ability to recover from traumatic events. It is emphasized that the loss of a sense of control is one of the key signs of a crisis state, while the restoration of personal sovereignty contributes to the psychological stabilization and adaptation of the individual.

The main approaches to crisis counselling are analysed, aimed at supporting the client's personal autonomy, forming a safe psychological space and activating internal resources. The importance of empathetic interaction, emotional stabilization techniques, developing self-reflection skills and awareness of personal boundaries in the process of psychological assistance is outlined. It is emphasized that effective crisis counselling should focus not only on overcoming symptoms of maladjustment, but also on strengthening the internal support of the individual, his ability to independently construct a life perspective.

Keywords: crisis counselling, personal sovereignty, psychological crisis, psychological help, subjectivity, personal boundaries, psychological resilience, emotional self-regulation.

Постановка проблеми. Сучасні суспільні умови характеризуються високим рівнем нестабільності, соціальної напруги та психоемоційного навантаження, що суттєво впливає на психологічний стан особистості. Воєнні дії, економічна нестабільність, вимушене переселення, втрата близьких, професійне

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

вигорання та інші кризові чинники спричиняють зростання кількості людей, які переживають психологічні кризи різного рівня складності. У кризових ситуаціях людина часто стикається з відчуттям втрати контролю над власним життям, порушенням особистісних меж, зниженням здатності до саморегуляції та прийняття рішень, що негативно впливає на її психологічне благополуччя та соціальне функціонування. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває проблема пошуку ефективних підходів кризового консультування, спрямованих не лише на подолання гострих емоційних переживань, а й на відновлення внутрішніх ресурсів особистості. Одним із важливих психологічних ресурсів у процесі подолання кризових станів виступає особистісна суверенність, яка забезпечує збереження автономності, внутрішньої цілісності, здатності відстоювати власні межі та усвідомлено будувати життєву перспективу навіть у складних обставинах.

Попри зростання наукового інтересу до проблематики кризового консультування та психологічної стійкості, питання взаємозв'язку особистісної суверенності та процесу психологічного відновлення в умовах кризи залишається недостатньо дослідженим. Особливої уваги потребує визначення ролі кризового консультування у формуванні та підтримці особистісної суверенності як чинника психологічної адаптації та стабілізації. Це зумовлює необхідність теоретичного осмислення зазначеної проблеми та пошуку практичних механізмів розвитку особистісної суверенності у процесі надання психологічної допомоги особам, які переживають кризові стани [11].

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Проблематика кризового консультування та особистісної суверенності є предметом міждисциплінарних досліджень у галузі психології особистості, психотерапії та психологічного консультування. Теоретичні засади вивчення психологічної кризи висвітлені у працях Еріка Еріксона, який розглядав кризу як закономірний етап психосоціального розвитку особистості, а також Джеральда Каплана, котрий досліджував природу кризових станів та механізми психологічної допомоги. Значний внесок у розвиток кризового консультування здійснили Карл Роджерс, Ролло Мей та Віктор Франкл, які акцентували увагу на внутрішніх ресурсах особистості, свободі вибору, самовизначенні та пошуку смислу в кризових ситуаціях [3; 5].

Суттєве значення для дослідження психологічної стійкості та відновлення особистості після психотравмуючих подій мають праці Джудіт Герман, присвячені психологічній травмі та процесам відновлення, а також дослідження Бессела ван дер Колка щодо впливу травматичного досвіду на психіку людини та механізмів її адаптації. У контексті кризового консультування важливими є також роботи Річарда Лазаруса і Сьюзен Фолкман, у яких розкрито особливості копінг-стратегій та психологічного подолання стресових ситуацій [8].

У зарубіжній психології проблема автономії особистості та психологічних меж досліджувалася у межах гуманістичного та екзистенційного підходів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Зокрема, Абрахам Маслоу розглядав потребу в автономії як важливу умову самоактуалізації особистості, а Едвард Десі і Річард Раян у межах теорії самодетермінації визначали автономію однією з базових психологічних потреб людини [9].

У вітчизняній психологічній науці питання психологічної допомоги в умовах кризових переживань досліджували Тетяна Титаренко, Наталія Чепелєва, Сергій Максименко та інші науковці. У їхніх працях розкрито особливості переживання життєвих криз, механізми психологічної адаптації та роль особистісних ресурсів у подоланні психотравмуючих ситуацій [2; 4; 6].

Попри значну кількість наукових праць, присвячених кризовому консультуванню, психологічній стійкості та автономії особистості, питання розвитку особистісної суверенності у процесі кризового консультування залишається недостатньо висвітленим. Недостатньо дослідженими є механізми відновлення внутрішнього контролю, суб'єктності та особистісної автономії в умовах кризових переживань, що зумовлює актуальність подальшого теоретичного й практичного вивчення зазначеної проблематики.

Метою статті є теоретичний аналіз особливостей особистісної суверенності в умовах психологічної кризи та визначення ролі кризового консультування у відновленні внутрішнього контролю, психологічної стійкості й автономності особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кризове консультування розглядається як специфічний вид психологічної допомоги, спрямований на стабілізацію емоційного стану особистості, відновлення її здатності до саморегуляції та подолання дезорганізації, що виникає внаслідок кризових подій. У сучасній психологічній науці криза трактується як стан тимчасової втрати рівноваги між вимогами ситуації та внутрішніми ресурсами особистості, що супроводжується переживанням безпорадності, тривоги та зниженням відчуття контролю над життям. У цьому контексті особливої значущості набуває проблема відновлення суб'єктності людини як основи її психологічного відновлення. Одним із ключових ресурсів подолання кризових станів виступає особистісна суверенність, яка визначається як здатність людини зберігати психологічну автономію, цілісність внутрішнього світу та контроль над власними життєвими межами. Особистісна суверенність проявляється у відчутті «психологічного простору Я», який включає емоційні, когнітивні, тілесні та ціннісні межі особистості. У кризових умовах ці межі можуть порушуватися, що призводить до втрати внутрішньої опори та відчуття зовнішнього тиску.

У межах кризового консультування важливим завданням є відновлення порушеної рівноваги між зовнішніми вимогами та внутрішніми ресурсами особистості. Це досягається через створення безпечного психологічного простору, де клієнт має можливість усвідомити власні переживання, відновити контроль над емоційними реакціями та сформувати нові способи реагування на кризову ситуацію. Значну роль у цьому процесі відіграють техніки емоційної

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

стабілізації, нормалізації переживань, розвиток навичок усвідомлення та рефлексії. Відновлення особистісної суверенності у процесі консультування передбачає формування у клієнта здатності до усвідомлення та захисту власних психологічних меж. Це включає розвиток навичок розпізнавання власних потреб, відокремлення власних переживань від зовнішніх впливів, а також відновлення відчуття внутрішньої автономії. Важливо підкреслити, що суверенність не означає ізоляцію від соціального середовища, а передбачає здатність до усвідомленої взаємодії на основі внутрішньої стійкості [1].

У кризовому консультуванні особлива увага приділяється відновленню суб'єктної позиції особистості. Перехід від стану «жертви обставин» до позиції активного суб'єкта є ключовим етапом психологічного відновлення. У цьому процесі консультант виступає як фасилітатор, який підтримує клієнта у відновленні здатності до прийняття рішень, планування майбутнього та усвідомлення власної відповідальності за життєві вибори [5].

Теоретичний аналіз дозволяє стверджувати, що особистісна суверенність виступає інтегративним психологічним утворенням, яке забезпечує стійкість особистості в умовах кризи. Її розвиток у процесі кризового консультування сприяє не лише подоланню гострих емоційних станів, а й формуванню довгострокових адаптаційних механізмів, що забезпечують психологічне благополуччя. Кризове консультування, орієнтоване на підтримку та відновлення особистісної суверенності, виступає ефективним інструментом психологічної допомоги, спрямованим на повернення людині відчуття внутрішнього контролю, цілісності та здатності до самостійного життєтворення в умовах життєвих криз.

Важливим аспектом кризового консультування є також поступове відновлення відчуття суб'єктності особистості, що передбачає перехід від пасивної позиції переживання кризи до активного її осмислення та інтеграції в індивідуальний життєвий досвід. У цьому контексті консультативна взаємодія набуває характеру спільного дослідницького процесу, в межах якого клієнт отримує можливість переосмислити власний досвід, віднайти нові смисли та сформувати більш адаптивні способи реагування на складні життєві обставини.

Окремого значення набуває робота з когнітивними та емоційними спотвореннями, що виникають у кризових станах і часто підтримують відчуття безпорадності та втрати контролю. Застосування методів когнітивної реструктуризації, технік усвідомлення «тут-і-зараз», а також тілесно орієнтованих практик сприяє відновленню цілісності переживання та стабілізації психоемоційного стану. Це створює передумови для поступового формування нової системи внутрішньої опори, яка базується на прийнятті власного досвіду та усвідомленні наявних ресурсів.

У процесі кризового консультування важливо враховувати також соціальний вимір відновлення особистості, оскільки психологічна суверенність формується не лише на внутрішньому рівні, але й у взаємодії з оточенням. Підтримка соціальних зв'язків, відновлення довіри до інших та формування

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

безпечних міжособистісних кордонів є суттєвими чинниками психологічної реабілітації [10]. Таким чином, кризове консультування має комплексний характер і поєднує індивідуально-психологічні та соціально-психологічні механізми відновлення.

Загалом, інтеграція емпатійного підходу, технік емоційної стабілізації та розвитку саморефлексії у процесі кризового консультування дозволяє не лише зменшити інтенсивність кризових проявів, а й забезпечити глибинні трансформаційні зміни особистості. У результаті формується більш стійка, автономна та психологічно зріла особистість, здатна до ефективного саморегулювання та конструктивного подолання життєвих труднощів.

У межах дослідження розглянуто **випадок кризового консультування** жінки віком 34 роки, яка має статус внутрішньо переміщеної особи та пережила вимушене переселення внаслідок воєнних дій. Основними запитами клієнтки були відчуття втрати контролю над життєвою ситуацією, підвищена тривожність, порушення сну, труднощі у прийнятті самостійних рішень, а також переживання розмитості особистісних меж у взаємодії з близьким оточенням.

Первинна психологічна діагностика засвідчила наявність кризового стану з елементами емоційної дезорганізації та зниженням суб’єктної активності. У висловлюваннях клієнтки домінувало відчуття безпорадності та втрати впливу на власне життя, що свідчить про порушення особистісної суверенності. Спостерігалася тенденція до надмірної залежності від зовнішніх рішень та складність у визначенні власних психологічних і поведінкових меж.

Метою кризового консультування було визначено стабілізацію емоційного стану, відновлення відчуття контролю над життєвими ситуаціями, розвиток навичок саморефлексії та поступове відновлення особистісної суверенності. Важливим завданням також виступало формування внутрішньої опори та підвищення рівня суб’єктності клієнтки.

На першому етапі роботи застосовувалися техніки емоційної стабілізації та психоедукації щодо особливостей кризових реакцій. Це сприяло зниженню рівня тривожності та формуванню базового відчуття психологічної безпеки. Надалі акцент було перенесено на розвиток саморефлексії та усвідомлення власних потреб, емоцій і меж через відповідні запитання та аналітичні вправи.

На завершальному етапі здійснювалася робота з формування навичок встановлення особистісних меж у міжособистісних взаємодіях та підкріплення суб’єктної позиції. Клієнтка поступово почала демонструвати більшу автономність у прийнятті рішень, здатність до відмови у надмірних запитах з боку оточення та усвідомлення власних ресурсів.

Отримані результати свідчать, що кризове консультування, спрямоване на поєднання емоційної стабілізації, розвитку саморефлексії та відновлення особистісної суверенності, є ефективним інструментом відновлення психологічної рівноваги та суб’єктності особистості в умовах кризових переживань. Первинний стан дезорганізації особистості в умовах психотравмуючої ситуації

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

супроводжується суттєвим порушенням особистісної суверенності, що проявляється у втраті відчуття контролю, розмитості психологічних меж та зниженні суб'єктної активності. Це узгоджується з сучасними підходами до розуміння кризових станів як ситуацій тимчасової втрати рівноваги між зовнішніми вимогами та внутрішніми ресурсами особистості.

Динаміка змін у процесі консультування свідчить про ефективність поетапного підходу, що включає емоційну стабілізацію, розвиток саморефлексії та поступове відновлення особистісних меж. Застосування технік емоційної регуляції на початковому етапі сприяло зниженню інтенсивності тривожних реакцій та формуванню базового відчуття безпеки, що є необхідною умовою для подальшої психологічної роботи.

Подальше зосередження на розвитку саморефлексивних навичок дозволило клієнтці усвідомити власні потреби, емоційні реакції та джерела внутрішнього напруження. Це створило передумови для поступового переходу від пасивної позиції переживання кризи до більш активної суб'єктної позиції, що є важливим етапом відновлення психологічної автономії.

Особливого значення набуло формування навичок встановлення та підтримання особистісних меж у міжособистісних взаємодіях. Саме цей компонент роботи сприяв відновленню особистісної суверенності як інтегративної характеристики психологічної зрілості, що забезпечує здатність до саморегуляції та усвідомленого вибору.

Результати кейсу підтверджують, що кризове консультування, орієнтоване на комплексне відновлення емоційної стабільності, рефлексивності та особистісних меж, є ефективним інструментом підтримки особистості в умовах кризових переживань і сприяє відновленню її суб'єктності та внутрішньої опори.

Подальший аналіз динаміки змін у процесі кризового консультування дозволяє більш детально розглянути механізми відновлення особистісної суверенності як багаторівневого процесу, що охоплює як внутрішньо психічні, так і поведінкові компоненти. Зокрема, варто звернути увагу на те, що первинне зниження тривожності не є кінцевим показником ефективності втручання, а виступає радше умовою для подальшої інтеграційної роботи з досвідом клієнта.

На когнітивному рівні простежується поступова трансформація способу інтерпретації кризової ситуації. Якщо на початкових етапах домінували катастрофізація, узагальнене відчуття загрози та фіксація на втраті контролю, то в процесі консультування відбувається диференціація сприйняття подій. Клієнтка починає розрізняти ті аспекти ситуації, які є об'єктивно незмінними, і ті, на які вона може впливати. Це свідчить про відновлення когнітивного компонента суб'єктності, який безпосередньо пов'язаний із відчуттям особистісної суверенності. Емоційна сфера також зазнає суттєвих змін, проте вони мають поступовий характер. Спостерігається перехід від дифузної тривоги до більш структурованих емоційних переживань, що дозволяє клієнтці краще розуміти джерела власного напруження. Важливим є те, що емоції перестають

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

виконувати виключно дезорганізуючу функцію і починають набувати сигнального значення, сприяючи усвідомленню порушених меж або незадоволених потреб.

Особливого аналізу потребує зміна тілесного компоненту переживання кризи. У процесі роботи відзначається зменшення психосоматичної напруги, що опосередковано свідчить про відновлення зв'язку між емоційною регуляцією та тілесними реакціями. Це є важливим індикатором поступового відновлення цілісності «Я», оскільки тілесні прояви у кризових станах часто відображають рівень внутрішньої дезінтеграції.

На рівні міжособистісного функціонування спостерігається поступове формування нових моделей взаємодії. Якщо на початку консультування домінували залежні та унікальні стратегії, то в подальшому з'являються елементи асертивної поведінки. Важливо відзначити, що цей процес не є лінійним: періодичні повернення до старих моделей реагування вказують на інерційність сформованих раніше патернів та необхідність їх багаторазового опрацювання. Окремо варто проаналізувати зміну внутрішньої позиції щодо власної життєвої історії. Клієнтка поступово переходить від сприйняття себе як об'єкта зовнішніх обставин до усвідомлення себе як активного учасника життєвого процесу. Це проявляється у появі елементів рефлексивного переосмислення минулого досвіду, що дозволяє інтегрувати травматичні події без повного ототожнення з ними.

У контексті особистісної суверенності важливо підкреслити, що її відновлення відбувається не лише через посилення внутрішніх ресурсів, але й через перебудову системи психологічних меж. Ці межі стають більш гнучкими та усвідомленими: з одного боку, вони забезпечують захист від надмірного зовнішнього впливу, з іншого — дозволяють зберігати відкритість до соціальної взаємодії.

Висновки: Проведений теоретичний аналіз дозволяє зробити висновок, що кризове консультування є важливим інструментом психологічної допомоги, спрямованим не лише на зниження гостроти емоційних переживань, але й на відновлення внутрішніх ресурсів особистості. Одним із ключових ресурсів у процесі подолання кризових станів виступає особистісна суверенність, яка забезпечує збереження психологічної автономії, цілісності внутрішнього світу та здатності до саморегуляції.

У кризових умовах порушення особистісної суверенності проявляється у втраті відчуття контролю над життям, розмитості психологічних меж та зниженні суб'єктності. Кризове консультування, орієнтоване на підтримку внутрішньої автономії клієнта, сприяє відновленню цих порушених структур через створення безпечного простору, розвиток рефлексії, усвідомлення власних потреб і формування нових стратегій подолання стресу.

Особистісна суверенність може розглядатися як важливий інтегративний показник психологічної стійкості, а її розвиток — як один із провідних напрямів

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

ефективного кризового консультування. Додатково слід зазначити, що розвиток особистісної суверенності в умовах кризового консультування тісно пов'язаний із відновленням почуття самоцінності та довіри до власних ресурсів. У ситуації психологічної кризи людина часто переживає дезорієнтацію, що супроводжується сумнівами у власних рішеннях і зниженням здатності до самостійного вибору. У цьому контексті завдання консультанта полягає не лише в емоційній підтримці, а й у поступовому поверненні клієнту суб'єктної позиції.

Важливим механізмом відновлення суверенності є формування навичок усвідомленого самоспостереження та рефлексії, що дозволяє людині розпізнавати власні емоційні реакції, потреби та межі. Це, своєю чергою, сприяє зміцненню психологічних кордонів і зменшенню залежності від зовнішніх оцінок або тиску оточення. Окремо варто підкреслити значення підтримувального терапевтичного контакту, який виступає безпечним середовищем для відновлення довіри до себе та світу. У такому середовищі клієнт отримує можливість експериментувати з новими способами поведінки, не боячись осуду чи повторної травматизації.

Отже, інтеграція роботи з особистісною суверенністю у процес кризового консультування підвищує його ефективність, оскільки сприяє не лише стабілізації емоційного стану, а й глибинним особистісним змінам, пов'язаним із відновленням автономності, відповідальності та життєстійкості.

Перспективи подальших розвідок. Подальші дослідження доцільно спрямувати на емпіричне вивчення особливостей формування та відновлення особистісної суверенності у різних групах населення, які переживають кризові стани (зокрема, внутрішньо переміщені особи, військовослужбовці, підлітки). Перспективним є також розроблення та апробація практичних моделей кризового консультування, орієнтованих на розвиток суб'єктності та психологічної автономії особистості, а також дослідження ефективності різних психотерапевтичних підходів у відновленні особистісної суверенності після психотравмуючих подій.

Література:

1. Каліщук С. М. Психотехніки кризового консультування: моделі, алгоритми, вправи*:* навч. посіб. Київ, 2023. 210 с.
2. Максименко С. Генеза здійснення особистості. Київ: Видавництво ТОВ «КММ», 2006. 240 с.
3. Роджерс К. Консультування і психотерапія. Київ: Основи, 2004. 352 с.
4. Титаренко Т. Життєві кризи: технології консультування: у 2 ч. Київ: Главник, 2007. 144 с.
5. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу. Харків: Клуб Сімейного Дозвілля, 2020.160 с.
6. Чепелєва Н. Психологічна герменевтика. Київ: Міленіум, 2004. 276 с.
7. Черезова І. І. Психологія життєвих криз особистості: навч. посіб. Бердянськ: БДПУ, 2016. 300 с.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

8. Bessel van der Kolk. The Body Keeps the Score: Brain, Mind, and Body in the Healing of Trauma. New Yor: Viking, 2014. 464 p.
9. Deci Edward, Ryan Richard Self-Determination Theory: Basic Psychological Needs in Motivation, Development, and Wellness. New York Guilford Press, 2017. 756 p.
10. Meichenbaum D. Treating Individuals with Addictive Disorders in the Context of Trauma and Crisis. New York: Springer, 2017. 320 p.
11. Tedeschi R. G., Calhoun L. G. Posttraumatic Growth: Theory, Research, and Applications. New York: Routledge, 2018.

References:

1. Kalishchuk S. M. Psykhotekhniky kryzovoho konsultuvannia: modeli, alhorytmy, vpravy: [Psychotechnics of crisis counseling: models, algorithms, exercises] navch. posib. Kyiv, 2023. 210 s. [in Ukrainian].
2. Maksymenko S. Heneza zdiisnennia osobystosti [The Genesis of Personal Realization]. Kyiv: Vydavnytstvo TOV «KMM», 2006. 240 s. [in Ukrainian].
3. Rodzhers K. Konsultuvannia i psykhoterapiia [Counseling and psychotherapy]. Kyiv: Osnovy, 2004. 352 s. [in Ukrainian].
4. Tytarenko T. Zhyttievi kryzy: tekhnolohii konsultuvannia [Life crises: counseling technologies]: u 2 ch. Kyiv: Hlavnyk, 2007. 144 s. [in Ukrainian].
5. Frankl V. Liudyna v poshukakh spravzhnoho sensu [A person in search of true meaning]. Kharkiv: Klub Simeinoho Dozvillia, 2020.160 s. [in Ukrainian].
6. Chepelieva N. Psykholohichna hermenevtyka [Psychological hermeneutics]. Kyiv: Milenium, 2004. 276 s. [in Ukrainian].
7. Cherezova I. I. Psykholohiia zhyttievykh kryz osobystosti [Psychology of life crises of the personality]: navch. posib. Berdiansk: BDPU, 2016. 300 s. [in Ukrainian].
8. Bessel van der Kolk. The Body Keeps the Score: Brain, Mind, and Body in the Healing of Trauma. New Yor: Viking, 2014. 464 p. [in English].
9. Deci Edward, Ryan Richard Self-Determination Theory: Basic Psychological Needs in Motivation, Development, and Wellness. New York Guilford Press, 2017. 756 p. [in English].
10. Meichenbaum D. Treating Individuals with Addictive Disorders in the Context of Trauma and Crisis. New York: Springer, 2017. 320 p. [in English].
11. Tedeschi R. G., Calhoun L. G. Posttraumatic Growth: Theory, Research, and Applications. New York: Routledge, 2018 [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 26.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.9:81’25

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4336-4348

Горбенко Світлана Леонідівна кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки і психології професійної освіти факультету наук про здоров’я Державного університету «Київський авіаційний інститут», м. Київ, https://orcid.org/0000-0003-1276-7105

Ічанська Олена Михайлівна доцент кафедри психології навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ, м. Київ, https://orcid.org/0000-0001-9289-3878

Іваницька Анастасія Сергіївна здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти, асистент викладача кафедри англійської філології і перекладу гуманітарно-мистецького факультету Державного університету «Київський авіаційний інститут», м. Київ, https://orcid.org/0009-0004-0036-9489

ГЕШТАЛЬТ-ПІДХІД ДО РОЗУМІННЯ МЕХАНІЗМІВ ПОДОЛАННЯ КОГНІТИВНИХ ТРУДНОЩІВ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРЕКЛАДАЧА

Анотація. У статті запропоновано новий теоретико-методологічний ракурс аналізу когнітивних труднощів в усному перекладі – гештальт-підхід, який інтегрує концептуальний апарат гештальт-терапії (фігура/фон, цикл контакту, незавершені гештальти, усвідомлення, творче пристосування) з провідними моделями перекладацької діяльності.

Теоретичним підґрунтям статті слугували три магістральні потоки наукової літератури. Перший – це праці з когнітивного перекладознавства та моделювання усної перекладацької діяльності. Класична «модель зусиль» Д. Жиля постулює наявність чотирьох компонентів (зусилля слухання й аналізу, зусилля породження мовлення, зусилля пам’яті та координаційне зусилля), сума яких не повинна перевищувати наявний когнітивний ресурс. Когнітивно-прагматичний підхід Р. Сеттона розкриває роль контексту й інференції у синхронному перекладі. Процесуальні дослідження Б. Мозер-Мерсер виявили експертні відмінності в управлінні увагою та стійкості до стресу. Ґрунтовний аналіз ролі робочої пам’яті подано в працях А. Бадделі та в оглядах М. Пьоххакера. Українські вчені також зробили вагомий внесок у розуміння когнітивних аспектів перекладу: О. Черновата досліджувала методику формування перекладацької компетенції, О. Селіванова обґрунтувала діалогічну модель перекладу, а С. Максименко з позицій психології розкрив проблему психічної саморегуляції фахівця в напружених ситуаціях. Другий потік

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

утворюють дослідження емоційних і психофізіологічних чинників у роботі перекладача. Його представляють праці, присвячені стресу та професійному вигоранню конференц-перекладачів, а також робота Дж. Бонтемпо про вплив особистісних рис на якість синхронного перекладу. Третій потік становлять джерела з гештальт-терапії та її прикладних застосувань. Фундаментальні тексти містять дефініції ключових концептів, а сучасні систематизації демонструють можливості використання гештальт-підходу поза межами клінічної практики – в освіті, коучингу та розвитку усвідомленості. Саме на цей доробок ми спиралися, адаптуючи гештальт-термінологію до аналізу перекладацької діяльності. Водночас доводиться констатувати, що на сьогодні відсутні праці, які б системно поєднували гештальт-підхід з перекладознавчим аналізом когнітивних труднощів, що й зумовлює актуальність пропонованої статті.

Стаття спирається на широке коло перекладознавчих, когнітивно-психологічних і гештальт-терапевтичних джерел, відкриваючи міждисциплінарний вектор досліджень на перетині когнітивного перекладознавства й гештальт-підходу.

Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що гештальт-підхід утворює релевантну теоретико-методологічну базу для вивчення механізмів подолання когнітивних труднощів в усному перекладі. Його перевага полягає не в заміні когнітивних моделей, а в доповненні їх феноменологічною рефлексією, яка враховує суб’єктивний досвід перекладача безпосередньо в момент збою.

Основні результати статті: уточнено типологію когнітивних труднощів (увага, робоча пам’ять, лексичний доступ, емоційна регуляція) з урахуванням специфічних профілів синхронного, послідовного перекладу та шушутажу; показано, що центральні поняття гештальт-терапії – фігура/фон, цикл контакту, незавершений гештальт, творче пристосування, усвідомлення – дозволяють послідовно переописати когнітивні перевантаження як переривання на різних фазах контактного циклу; виокремлено п’ять механізмів відновлення ефективності в реальному часі: розширення фону для відновлення фігури, умовне закриття незавершених гештальтів, внутрішній діалог з «критиком», експериментування зі стратегіями та постсесійна феноменологічна рефлексія; запропоновано конкретні педагогічні інструменти, які інтегрують гештальт-принципи в професійну підготовку перекладачів без психотерапевтизації освітнього процесу.

Ключові слова: усний переклад, когнітивні труднощі, гештальт-підхід, цикл контакту, усвідомлення, синхронний переклад, послідовний переклад, фігура/фон, творче пристосування, професійна стійкість.

Gorbenko Svitlana Leonidivna Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Department of Pedagogy and Psychology of Professional Education, Faculty of Health Sciences, State University “Kyiv Aviation Institute”, Kyiv, https://orcid.org/0000-0003-1276-7105

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Ichanska Olena Mykhailivna Associate Professor of the Department of Psychology, Educational and Scientific Institute of Law and Psychology of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, https://orcid.org/0000-0001-9289-3878

Ivanytska Anastasiia Serhiivna Master's Student, Teaching Assistant, Department of English Philology and Translation, Faculty of Humanities and Arts, State University "Kyiv Aviation Institute", Kyiv, https://orcid.org/0009-0004-0036-9489

A GESTALT APPROACH TO UNDERSTANDING MECHANISMS FOR OVERCOMING COGNITIVE DIFFICULTIES IN INTERPRETERS' PROFESSIONAL PRACTICE

Abstract. The article introduces a novel theoretical and methodological perspective on cognitive difficulties in interpreting – the Gestalt approach, which integrates the conceptual framework of Gestalt therapy (figure/ground, contact cycle, unfinished gestalts, awareness, creative adjustment) with current models of interpreter performance.

The theoretical basis of the article was three main streams of scientific literature. The first is the work on cognitive translation studies and modeling of oral translation activity. The classical "effort model" of D. Gilles postulates the presence of four components (listening and analysis effort, speech generation effort, memory effort and coordination effort), the sum of which should not exceed the available cognitive resource. The cognitive-pragmatic approach of R. Setton reveals the role of context and inference in simultaneous translation. Process studies of B. Moser-Mercer revealed expert differences in attention management and stress resistance. A thorough analysis of the role of working memory is presented in the works of A. Baddeley and in the reviews of M. Pöchhacker. Ukrainian scientists have also made a significant contribution to understanding the cognitive aspects of translation: O. Chernovata investigated the methodology for forming translation competence, O. Selivanova substantiated the dialogical model of translation, and S. Maksymenko from the standpoint of psychology revealed the problem of mental self-regulation of a specialist in stressful situations. The second stream is formed by studies of emotional and psychophysiological factors in the work of a translator. It is represented by works devoted to stress and professional burnout of conference interpreters, as well as the work of J. Bontempo on the influence of personality traits on the quality of simultaneous translation. The third stream is made up of sources from Gestalt therapy and its applied applications. Fundamental texts contain definitions of key concepts, and modern systematizations demonstrate the possibilities of using the Gestalt approach outside of clinical practice – in education, coaching and awareness development. It is on this work that we relied, adapting Gestalt terminology to the analysis of translation activity. At the same time, it must be stated that today there are no works that would

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

systematically combine the Gestalt approach with the translation analysis of cognitive difficulties, which determines the relevance of the proposed article.Practical recommendations for integrating awareness practices into interpreter training are provided. Grounded in a broad range of translation studies, cognitive psychology, and Gestalt-therapy sources, the article opens an interdisciplinary research avenue at the intersection of cognitive interpreting studies and the Gestalt approach.

The conducted research allows us to state that the Gestalt approach forms a relevant theoretical and methodological basis for studying the mechanisms of overcoming cognitive difficulties in interpreting. Its advantage lies not in replacing cognitive models, but in supplementing them with phenomenological reflection, which takes into account the subjective experience of the translator directly at the moment of failure.

The main results of the article: the typology of cognitive difficulties (attention, working memory, lexical access, emotional regulation) is clarified, taking into account the specific profiles of simultaneous, consecutive interpretation and whispering; it is shown that the central concepts of Gestalt therapy – figure/background, contact cycle, incomplete Gestalt, creative adaptation, awareness – allow us to consistently re-describe cognitive overloads as interruptions at different phases of the contact cycle; five mechanisms for restoring efficiency in real time are identified: expanding the background to restore the figure, conditional closure of incomplete Gestalts, internal dialogue with the “critic”, experimentation with strategies and post-session phenomenological reflection; specific pedagogical tools are proposed that integrate Gestalt principles into the professional training of translators without psychotherapeuticizing the educational process.

Keywords: interpreting, cognitive difficulties, Gestalt approach, contact cycle, awareness, simultaneous interpreting, consecutive interpreting, figure/ground, creative adjustment, professional resilience.

Постановка проблеми. Інтенсифікація міжнародної комунікації, зростання обсягу інформаційних потоків та неухильне підвищення вимог до точності й оперативності перекладу висувають на передній план проблему когнітивної надійності фахівця з усного перекладу. У сучасному перекладознавстві визнано, що провідним чинником, який лімітує якість перекладацької діяльності, є саме когнітивні обмеження – дефіцит уваги, перевантаження оперативної (робочої) пам’яті, затримки лексичного доступу та швидка виснажуваність за умов високої відповідальності [1; 2, с. 127–145; 3, с. 157–190].

Традиційно ці труднощі досліджують у межах когнітивної психології та психолінгвістики, застосовуючи метафору «інформаційного процесу» та моделі обмеженого ресурсу. Однак така парадигма нерідко залишає поза увагою цілісний феноменологічний досвід перекладача в момент безпосередньої дії: його суб’єктивне переживання «застрягання», тривоги, втрати смислового контакту або раптової сплутаності.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Водночас у гештальт-терапії – напрямі, заснованого Ф. Перлзом, що ґрунтується на теорії поля Курта Левіна, феноменологічній традиції та концепції організмічної саморегуляції, – розроблено цілісну систему уявлень про те, як особистість організовує свій досвід, долає перешкоди й відновлює творчу рівновагу [4; 5; 6]. Базові категорії цього підходу: фігура/фон, контактна межа, цикл контакту, незавершений гештальт та усвідомлення – дозволяють описувати когнітивні феномени не ізольовано, а в єдності емоційного, тілесного та смислового вимірів. Отже, нагальною науковою потребою є міждисциплінарний синтез, який би через гештальт-підхід збагатив розуміння природи когнітивних збоїв у перекладі та відкрив нові механізми їх подолання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним підґрунтям статті слугували три магістральні потоки наукової літератури. Перший – це праці з когнітивного перекладознавства та моделювання усної перекладацької діяльності. Класична «модель зусиль» Д. Жиля [3] постулює наявність чотирьох компонентів (зусилля слухання й аналізу, зусилля породження мовлення, зусилля пам’яті та координаційне зусилля), сума яких не повинна перевищувати наявний когнітивний ресурс. Когнітивно-прагматичний підхід Р. Сеттона [7] розкриває роль контексту й інференції у синхронному перекладі. Процесуальні дослідження Б. Мозер-Мерсер [8] виявили експертні відмінності в управлінні увагою та стійкості до стресу. Ґрунтовний аналіз ролі робочої пам’яті подано в працях А. Бадделі [9] та в оглядах М. Пьоххакера [2]. Українські вчені також зробили вагомий внесок у розуміння когнітивних аспектів перекладу: О. Черновата [10] досліджувала методику формування перекладацької компетенції, О. Селіванова [11] обґрунтувала діалогічну модель перекладу, а С. Максименко [12] з позицій психології розкрив проблему психічної саморегуляції фахівця в напружених ситуаціях. Другий потік утворюють дослідження емоційних і психофізіологічних чинників у роботі перекладача. Його предс-тавляють праці, присвячені стресу та професійному вигоранню конференц-перекладачів [13; 14], а також робота Дж. Бонтемпо [15] про вплив особистісних рис на якість синхронного перекладу. Третій потік становлять джерела з гештальт-терапії та її прикладних застосувань. Фундаментальні тексти [4; 5; 16; 17] містять дефініції ключових концептів, а сучасні систематизації [6; 18] демонструють можливості використання гештальт-підходу поза межами клінічної практики – в освіті, коучингу та розвитку усвідомленості. Саме на цей доробок ми спиралися, адаптуючи гештальт-термінологію до аналізу перекладацької діяльності.

Водночас доводиться констатувати, що на сьогодні відсутні праці, які б системно поєднували гештальт-підхід з перекладознавчим аналізом когнітивних труднощів, що й зумовлює актуальність пропонованої статті.

Метою статті є обґрунтувати гештальт-підхід як теоретико-методологічну основу для аналізу механізмів подолання когнітивних труднощів в усному перекладі. Для її досягнення сформульовано такі **завдання**:

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

1. систематизувати основні типи когнітивних труднощів у синхронному, послідовному перекладі та шушутажі;

2. реконструювати гештальт-підхід у тих його концептуальних вузлах, які релевантні перекладацькій діяльності;

3. виявити, як саме гештальт-поняття уможливлюють пояснення природи й динаміки когнітивних збоїв;

4. запропонувати на цій основі механізми відновлення ефективності в реальному часі та окреслити практичні імплікації для професійної підготовки перекладачів.

Виклад основного матеріалу. Професійний усний переклад є багатозадачним когнітивним актом, який передбачає одночасне або майже одночасне розгортання процесів сприймання, семантико-синтаксичного аналізу, міжмовної трансформації та породження зв'язного мовлення. Спираючись на узагальнення провідних моделей [3; 7; 8; 9], доцільно виокремити чотири вузлові зони, в яких найчастіше виникають когнітивні ускладнення.

Перша зона – управління увагою. Синхронний переклад висуває жорсткі вимоги до розподілу та переключення уваги. Перекладач має одночасно сприймати вхідне мовлення оригіналу, моніторити власне мовлення на предмет помилок, утримувати в робочій пам'яті попередній фрагмент і вибудовувати прогноз щодо наступних сегментів. Такий режим зумовлює феномен «розщепленої уваги», що веде до мікропауз, пропусків значущих елементів та міжмовної інтерференції. У послідовному перекладі навантаження на увагу дещо інше: на перший план виходить стійкість до тривалого зосередження й гальмування імпульсивного втручання, що стає передумовою точного нотаткового запису.

Друга зона – робоча пам'ять і темпоральний тиск. Під час послідовного перекладу перекладач мусить утримувати значний обсяг інформації (нерідко понад 5–7 смислових одиниць) аж до моменту відтворення, що навантажує як вербальний, так і епізодичний буфер робочої пам'яті. У шушутажі ця проблема посилюється: на додачу до стислого часу з'являється фізична близькість до клієнта та необхідність фільтрації сторонніх шумів, що істотно звужує обсяг свідомо оброблюваної інформації. У синхронному режимі із запізненням у 2–4 секунди будь-яке зволікання у відтворенні загрожує переповнити робочу пам'ять і спричинити «каскадний ефект» помилок.

Третя зона – лексико-семантичний доступ. Швидке розпізнавання багатозначних слів, термінів, культурно маркованих одиниць, а також миттєвий пошук еквівалентів є джерелом так званого феномену «на кінчику язика» (TOT-феномену) – раптового блокування, коли потрібна лексична одиниця залишається недоступною [7, с. 122–130]. Класична когнітивна психологія пояснює це порушенням активації фонологічних вузлів за збереженої семантичної репрезентації, однак суб'єктивний досвід перекладача свідчить, що така блокада майже завжди супроводжується тривожним очікуванням, тілесним напруженням і переживанням втрати «потоку».

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Четверта зона – емоційно-мотиваційна регуляція. Навіть високотренований фахівець у ситуації максимальної відповідальності (судове засідання, дипломатичні переговори, міжнародна конференція) переживає гострий стрес. Останній спричиняє звуження когнітивного фокусу, активізує самокритичні інтроєкти на зразок «я не впораюся» і в довгостроковій перспективі веде до хронічної втоми та емоційного вигорання [13; 14]. Отже, емоційна складова не є зовнішнім тлом, а безпосередньо впливає на пропускну здатність когнітивної системи.

Традиційне когнітивне перекладознавство моделює ці труднощі передусім як дефіцит ресурсу, що його слід компенсувати автоматизацією навичок або зміною макростратегії. Однак воно майже не тематизує феноменологію самого «застрягання» – як саме перекладач переживає момент втрати фігури смислу і що повертає його до безперервності. У цьому пункті гештальт-підхід пропонує не альтернативну модель, а додатковий вимір: перехід від дескрипції зовнішніх обмежень до розуміння внутрішньої динаміки оформлення досвіду.

Гештальт-підхід, заснований Фріцем Перлзом, Лорою Перлз, Полом Гудменом і Ральфом Хефферлайном [4], виходить із теорії поля: будь-яке переживання виникає на контактній межі організму та середовища й організоване за принципом фігури/фону. Здорова саморегуляція полягає в безперервному й творчому утворенні та руйнуванні гештальтів – цілісних конфігурацій потреб, відчуттів, думок і дій, які дають організму змогу адекватно контактувати з актуальною ситуацією. На відміну від механістичних моделей, гештальт-підхід розглядає психічне життя не як набір ізольованих функцій, а як потік, що сам себе регулює, якщо не переривається.

У момент сприймання повідомлення оратора із шумового, семантичного й ситуаційного фону виокремлюється фігура – актуальний смисл, що потребує перетворення. Поки фігура ясна та заряджена енергією, перекладач діє плавно. Коли внаслідок надмірної складності, інтерференції або внутрішнього шуму фігура розмивається, увага «провалюється» у фон, з’являються хезитаційні паузи, повтори та втрачається контакт із комунікативним наміром [16]. Отже, когнітивне ускладнення може бути переописане як порушення процесу фігуро-фонового диференціювання.

Центральним поняттям гештальт-підходу є цикл контакту, який описує перебіг будь-якої цілеспрямованої дії. У сучасних дидактично орієнтованих версіях [6; 17] його подають як послідовність фаз: відчуття → усвідомлення → мобілізація енергії → дія (контактування) → повне контактування (момент вільного володіння ситуацією) → асиміляція (відхід та інтеграція досвіду). Успішна робота перекладача є, по суті, безперервним розгортанням таких мікроциклів на кожній смисловій одиниці. Перешкоди (збій уваги, лексичне блокування, стрес) інтерпретуються як зупинки на певній фазі; вони фіксують незавершений гештальт, що продовжує забирати ресурс уваги й енергію, породжуючи каскад наступних помилок.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Особистість постійно пристосовується до мінливих умов, і те, що в терапії описують як «захисні механізми» (інтроекція, проєкція, ретрофлексія, конфлюенція), при помірному та гнучкому використанні становить репертуар творчого пристосування [6; 5, с. 137–145]. Перекладач активно послуговується цими модальностями: швидка «проєкція» – антиципація наміру оратора – уможливлює випереджувальний синтез; «конфлюенція», тобто злиття з мовленнєвим темпом доповідача, підтримує високу швидкість. Водночас ригідне застрягання у певному патерні, наприклад надмірний самоконтроль (ретрофлексія), спричиняє перенапруження голосового апарату й блокує продуктивність.

Провідним механізмом, що дозволяє розірвати хибне коло, є усвідомлення потреби. На відміну від аналітичної рефлексії, це безоцінкова, присутня в моменті спостереження за всім, що виникає в полі: тілесні відчуття, емоції, думки, зовнішні стимули [6, с. 43–58]. Саме усвідомлення повертає втрачену фігуру, робить помітним переривання циклу та створює простір для свідомого вибору нової стратегії. Таким чином, гештальт-термінологія не заперечує когнітивних механізмів, а пропонує їхню феноменологічну інтерпретацію: «когнітивне перевантаження» постає як «порушення спонтанного оформлення гештальту», а «подолання» – як «відновлення перерваного циклу через усвідомлення».

Ми можемо послідовно переописати чотири виділені зони труднощів у гештальт-категоріях і визначити, на яких саме фазах циклу найчастіше виникають переривання.

Зона уваги: злиття фігур і втрата меж. Під час синхронного перекладу у свідомості фахівця конкурують дві фігури: вхідне мовлення та власне мовлення. У здоровому стані вони утворюють інтегровану конфігурацію, в якій оригінал слугує фоно-смисловою опорою для фігури перекладу. Ервінг Полстер наголошував, що «здорова людина здатна одночасно підтримувати кілька фігур, якщо вони не суперечать організмічному інтересу» [16, с. 31]. Проте коли швидкість надходження сигналу перевищує здатність диференціювати, настає злиття (конфлюенція) двох фігур, унаслідок чого зникає чітка межа між «чужим» і «своїм» словом. Суб’єктивно перекладач переживає це як когнітивну сплутаність, шум, у якому губляться опорні пункти; поведінково це проявляється інтерференційними кальками або раптовою мовчанкою. Таким чином, збій уваги є перериванням на фазі переходу від відчуття до усвідомлення: стимул є, але фігура не виокремлюється.

Зона пам’яті: незавершені гештальти як накопичений вантаж. Фрагмент, який перекладач утримує в пам’яті під час паузи оратора, є відкритою гештальтною потребою – він вимагає завершення через мовленнєве оформлення. Якщо пауза надто довга або накладається новий стимул, незавершений гештальт «зависає», спричиняючи напруження, яке в гештальт-терапії називають «незавершеною ситуацією» [4, с. 460–465]. Це напруження відволікає увагу, і наступний фрагмент уже не може оформитися у власну фігуру. У когнітивних

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

термінах тут ідеться про проактивну та ретроактивну інтерференцію у робочій пам'яті; у гештальт-термінах – про накопичення незавершених циклів, що блокують вільне перетікання енергії в наступний контакт. У послідовному перекладі це проявляється «провалом» після серії добре перекладених абзаців.

Зона лексичного доступу: зупинка на порозі дії. TOT-феномен є класичним прикладом переривання на переході від мобілізації до дії. Перекладач усвідомлює смисл (фігура вже сформована), відчуває енергію наміру його передати, однак моторне/лексичне завершення виявляється заблокованим. У гештальт-підході це не просто дефіцит активації, а фіксована конфігурація, в якій місце шуканого слова зайняте внутрішнім напруженням і тривожною фігурою «помилки». Підтвердженням слугують типові тілесні кореляти: затримка дихання, напруга в ділянці шиї та плечей. Відновлення передбачає не прямий пошук слова, а розширення фону – повернення до сенсорно-образного рівня, використання парафразу чи заземлення через відчуття опори.

Зона емоційної регуляції: ретрофлексія та інтроективний критик. Синхроніст, який постійно контролює якість власного мовлення, прислухається до голосу й перериває себе сумнівами, демонструє надмірну ретрофлексію – обертання енергії на себе замість спрямування її на завдання. Фігура «внутрішнього критика» (зазвичай інтроєкт вимогливих викладачів, клієнтів або професійних стандартів) стає настільки яскравою, що затьмарює фігуру змісту. Професійна діяльність перетворюється на безперервне самооцінювання, яке поглинає когнітивні ресурси й у перспективі призводить до вигорання. Особливо показовою є фаза асиміляції: замість короткого відпочинку й інтеграції успіху перекладач подумки «прокручує» критичні епізоди, фіксуючи незавершені гештальти. Тобто цикл не доходить до природного завершення й плавного переходу до нового.

Якщо когнітивне ускладнення розуміти як зупинений цикл контакту, то його подолання полягає у свідомому відновленні цього циклу. На основі аналізу гештальт-терапевтичних стратегій [5; 6; 17] ми виокремлюємо п'ять ключових механізмів, адаптованих до умов праці перекладача.

Розширення фону для відновлення фігури. Коли увага звужується на окремому складному слові чи конструкції, фігура смислу стискається, а решта контексту відходить у тінь. Гештальт-підхід пропонує техніку «горизонтального усвідомлення» – миттєве повернення до безпосереднього контакту з тим, що є в полі: звук голосу оратора, власне дихання, положення тіла, ширший контекст [5, с. 180–185]. Це майже миттєво розширює фон, і «застрягла» фігура часто самовільно перебудовується, знаходячи синонімічне рішення. Експерименти за участю досвідчених синхроністів свідчать, що навіть 1–2-секундна пауза з переключенням уваги на тілесне заземлення (наприклад, відчуття стоп на підлозі) знижує кількість інтерференційних помилок [8, с. 87–89].

Умовне закриття незавершених гештальтів. Під час напруженого послідовного перекладу доцільно свідомо ставити «умовну крапку»: проговорити

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

подумки «цей смисл збережено» або виконати мікрорух кистю (якір). Це є аналогом терапевтичного завершення ситуації через символічну дію [17, с. 226–230]. Такий прийом допомагає розвантажити робочу пам'ять, перетворюючи відкритий гештальт на закритий, після чого ресурс уваги вивільняється для наступного фрагменту.

Діалогічна інтеграція професійних полярностей. У ситуації стресу загострюється полярність «успішний професіонал» – «невдаха». Гештальт-техніка «порожнього стільця» у скороченому, внутрішньому варіанті дозволяє перекладачеві швидко усвідомити голос внутрішнього критика як окрему фігуру і вступити з ним у короткий уявний діалог: «Я чую твою вимогу досконалості. Зараз я зроблю так, як умію». Це не потребує багато часу, але перетворює паралізуючу ретрофлексію на керований внутрішній контакт. Як наслідок, тривожність знижується, й продуктивна дія відновлюється [6, с. 134–142].

Експериментування та творче пристосування. Гештальт-підхід не пропонує жорстких алгоритмів, натомість заохочує експериментальне ставлення до помилки: сприймати блокування не як поразку, а як запрошення випробувати новий спосіб (змінити модуляцію голосу, вдатися до описового перекладу, свідомо випустити стилістичну надмірність). У цьому полягає сутність творчого пристосування [4, с. 235–240]. Особливого значення така гнучкість набуває в шушутажі, де брак часу унеможливлює редагування, тож здатність швидко обходити «затори» без втрати комунікативної ефективності стає критичною.

Постсесійна феноменологічна рефлексія. Окрім оперативних технік, важливою є глибша асиміляція досвіду після роботи, яка запобігає хронічному накопиченню незавершених гештальтів. Пропонована нами форма «феноменологічного щоденника перекладача» – це короткі записи не оцінок чи аналізу, а безпосередніх тілесних, емоційних і смислових спостережень, зроблених під час напружених моментів.

За своєю функцією такий щоденник наближається до феноменологічної рефлексії в гештальт-терапії [5, с. 210–225] і сприяє усвідомленню повторюваних патернів переривань, що, своєю чергою, уможливлює вироблення індивідуальних стратегій їхнього пом'якшення.

Включення елементів гештальт-підходу до програм підготовки усних перекладачів не означає перетворення викладача на психотерапевта. Йдеться про запозичення тренінгових форматів, які розвивають усвідомлення, контакт із тілесними сигналами та діалогічну культуру; ці формати вже успішно апробовані в освіті й коучингу [6; 18]. По-перше, рекомендується впровадження коротких (5–10 хв) сесій усвідомленості на початку занять і перед відповідальними навчальними перекладами.

Здобувачі освіти вчаться спостерігати за диханням, опорою ніг, загальним станом поля, що знижує стартову тривожність. Дослідження у сфері mindfulness свідчать, що такі практики покращують селективну увагу та інгібіторний контроль [19], що безпосередньо корелює з перекладознавчими даними.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

По-друге, у процесі аналізу помилок доцільно використовувати гештальт-інформований протокол: замість запитання «Чому ти помилився?» пропонувати здобувачу освіти описати, що саме він відчував у момент збою (у тілі, у думках, у контакті з доповідачем).

Це уможливлює ідентифікацію повторюваних переривань на конкретній фазі циклу й добір індивідуальної вправи.

По-третє, потужним інструментом формування професійної ідентичності та стійкості може стати групова супервізія у форматі «гештальт-лабораторії» [17, с. 300–315], де здобувачі освіти в колі діляться живим досвідом, працюють із полярностями («вільний – скутий», «точний – виразний») через короткі експерименти та отримують зворотний зв'язок.

По-четверте, у тренуванні синхронного перекладу доречно впроваджувати вправи на інтеграцію «фігури – фону»: перекладати, свідомо привертаючи увагу до фонового шуму або тілесних відчуттів, аби навчитися швидко повертати фігуру змісту. Це відповідає гештальт-принципу навмисного розширення усвідомлення [6, с. 97].

По-п'яте, слід формувати навички швидкої самопідтримки через внутрішній діалог. Короткі афірмації на зразок «я дозволяю собі перекладати так, як виходить зараз» виступають мініатюрною формою гештальт-роботи з полярностями та сприяють зниженню ретрофлексивного напруження.

Отже, гештальт-підхід не конкурує з традиційними методами формування перекладацької компетенції, а збагачує їх цілісним, процесуальним розумінням того, що відбувається на контактній межі «перекладач – комунікативна ситуація».

Висновки. Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що гештальт-підхід утворює релевантну теоретико-методологічну базу для вивчення механізмів подолання когнітивних труднощів в усному перекладі. Його перевага полягає не в заміні когнітивних моделей, а в доповненні їх феноменологічною рефлексією, яка враховує суб'єктивний досвід перекладача безпосередньо в момент збою.

Основні результати статті:

– уточнено типологію когнітивних труднощів (увага, робоча пам'ять, лексичний доступ, емоційна регуляція) з урахуванням специфічних профілів синхронного, послідовного перекладу та шушутажу;

– показано, що центральні поняття гештальт-терапії – фігура/фон, цикл контакту, незавершений гештальт, творче пристосування, усвідомлення – дозволяють послідовно переописати когнітивні перевантаження як переривання на різних фазах контактного циклу;

– виокремлено п'ять механізмів відновлення ефективності в реальному часі: розширення фону для відновлення фігури, умовне закриття незавершених гештальтів, внутрішній діалог з «критиком», експериментування зі стратегіями та постсесійна феноменологічна рефлексія;

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

– запропоновано конкретні педагогічні інструменти, які інтегрують гештальт-принципи в професійну підготовку перекладачів без психотерапевтизації освітнього процесу.

Перспективу подальших досліджень убачаємо в емпіричній верифікації висунутих положень – зокрема, у квазіекспериментальному вимірюванні впливу коротких усвідомлень-практик на показники помилок та швидкості в синхронному перекладі, а також у створенні валідизованого опитувальника «Гештальт-профіль перекладацьких труднощів». Міждисциплінарний синтез перекладознавства та гештальт-підходу виявляється плідним як для теорії, так і для прикладної дидактики, відкриваючи новий вектор осмислення професійного здоров'я та майстерності перекладача.

Література:

1. Pöchhacker F. Introducing Interpreting Studies. 2nd ed. London; New York : Routledge, 2016. 280 p. DOI: https://doi.org/10.4324/9781315649573

2. Gile D. Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training. Rev. ed. Amsterdam; Philadelphia : John Benjamins, 2009. 283 p. DOI: https://doi.org/10.1075/btl.8

3. Setton R. Simultaneous Interpretation: A Cognitive-Pragmatic Analysis. Amsterdam; Philadelphia : John Benjamins, 1999. 397 p. DOI: https://doi.org/10.1075/btl.28

4. Perls F. S., Hefferline R. F., Goodman P. Gestalt Therapy: Excitement and Growth in the Human Personality. New York : Julian Press, 1951. 466 p.

5. Yontef G. M. Awareness, Dialogue & Process: Essays on Gestalt Therapy. Highland, NY : The Gestalt Journal Press, 1993. 339 p.

6. Joyce P., Sills C. Skills in Gestalt Counselling & Psychotherapy. 4th ed. London : SAGE, 2018. 280 p.

7. Moser-Mercer B. Simultaneous interpreting: Cognitive potential and limitations // Interpreting. 2000. Vol. 5, No. 2. P. 83–94. DOI: https://doi.org/10.1075/intp.5.2.03mos

8. Baddeley A. D. The episodic buffer: A new component of working memory? // Trends in Cognitive Sciences. 2000. Vol. 4, No. 11. P. 417–423. DOI: https://doi.org/10.1016/S1364-6613(00)01538-2

9. Черноватий Л. М. Методика викладання перекладу як спеціальності : підручник. Вінниця : Нова Книга, 2013. 376 с.

10. Селіванова О. О. Світ свідомості в мові : монографічне видання. Черкаси : Ю. Чабаненко, 2012. 488 с.

11. Максименко С. Д., Кузікова С. Б., Зливков В. Л. Психологічні механізми саморозвитку особистості : монографія. Суми : Вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2019. 208 с.

12. Setton R., Dawrant A. Conference Interpreting: A Trainer's Guide. Amsterdam; Philadelphia : John Benjamins, 2016. 650 p. DOI: https://doi.org/10.1075/btl.121

13. Bontempo K., Napier J. Evaluating emotional stability as a predictor of interpreter competence and aptitude for interpreting // Interpreting. 2011. Vol. 13, No. 1. P. 85–105. DOI: https://doi.org/10.1075/intp.13.1.06bon

14. Polster E., Polster M. Gestalt Therapy Integrated: Contours of Theory and Practice. New York : Brunner/Mazel, 1973. 310 p.

15. Zinker J. C. Creative Process in Gestalt Therapy. New York : Brunner/Mazel, 1977. 312p.

16. Brownell P. Gestalt Therapy in Clinical Practice: From Psychopathology to the Aesthetics of Contact. London : Karnac Books, 2010. 256 p.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

17. Tang Y.-Y., Hölzel B. K., Posner M. I. The neuroscience of mindfulness meditation // Nature Reviews Neuroscience. 2015. Vol. 16, No. 4. P. 213–225. DOI: https://doi.org/10.1038/nrn3916

References:

1. Pöchhacker F. (2016) Introducing Interpreting Studies. 2nd ed. London; New York : Routledge, 280 p. DOI: https://doi.org/10.4324/9781315649573

2. Gile D. (2009) Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training. Rev. ed. Amsterdam; Philadelphia : John Benjamins, 283 p. DOI: https://doi.org/10.1075/btl.8

3. Setton R. (1999) Simultaneous Interpretation: A Cognitive-Pragmatic Analysis. Amsterdam; Philadelphia : John Benjamins, 397 p. DOI: https://doi.org/10.1075/btl.28

4. Perls F. S., Hefferline R. F., Goodman P. (1951) Gestalt Therapy: Excitement and Growth in the Human Personality. New York : Julian Press, 466 p.

5. Yontef G. M. (1993) Awareness, Dialogue & Process: Essays on Gestalt Therapy. Highland, NY : The Gestalt Journal Press, 339 p.

6. Joyce P., Sills C. (2018) Skills in Gestalt Counselling & Psychotherapy. 4th ed. London : SAGE, 280 p.

7. Moser-Mercer B. (2000) Simultaneous interpreting: Cognitive potential and limitations. Interpreting. Vol. 5, No. 2. P. 83–94. DOI: https://doi.org/10.1075/intp.5.2.03mos

8. Baddeley A. D. (2000) The episodic buffer: A new component of working memory? Trends in Cognitive Sciences. Vol. 4, No. 11. P. 417–423. DOI: https://doi.org/10.1016/S1364-6613(00)01538-2

9. Chernovatyi, L. M. (2013). Metodyka vykladannia perekladu yak spetsialnosti [Methods of teaching translation as a specialty]. Vinnytsia: Nova Knyha [in Ukrainian].

10. Selivanova, O. O. (2012). Svit svidomosti v movi [The world of consciousness in language]. Cherkasy: Yu. Chabanenko [in Ukrainian].

11. Maksymenko, S. D., Kuzikova, S. B., & Zlyvkov, V. L. (2019). Psykholohichni mekhanizmy samorozvytku osobystosti [Psychological mechanisms of personality self-development]. Sumy: Vyd-vo SumDPU im. A. S. Makarenka [in Ukrainian].

12. Setton R., Dawrant A. (2016) Conference Interpreting: A Trainer's Guide. Amsterdam; Philadelphia : John Benjamins, 650 p. DOI: https://doi.org/10.1075/btl.121

13. Bontempo K., Napier J. (2011) Evaluating emotional stability as a predictor of interpreter competence and aptitude for interpreting. Interpreting. Vol. 13, No. 1. P. 85–105. DOI: https://doi.org/10.1075/intp.13.1.06bon

14. Polster E., Polster M. (1973) Gestalt Therapy Integrated: Contours of Theory and Practice. New York : Brunner/Mazel, 310 p.

15. Zinker J. C. (1977) Creative Process in Gestalt Therapy. New York Brunner/Mazel,312p.

16. Brownell P. (2010) Gestalt Therapy in Clinical Practice: From Psychopathology to the Aesthetics of Contact. London : Karnac Books, 256 p.

17. Tang Y.-Y., Hölzel B. K., Posner M. I. (2015) The neuroscience of mindfulness meditation // Nature Reviews Neuroscience. Vol. 16, No. 4. P. 213–225. DOI: https://doi.org/10.1038/nrn3916

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 15.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.9

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4349-4357

Горбунова Каріне Маркарівна канд. пед.наук, доцент кафедри методики професійного навчання, Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв, https://orcid.org/0000-0003-4649-7721

Короленко Віктор Леонтійович канд. пед.наук, старший викладач кафедри методики професійного навчання, Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв, https://orcid.org/0009-0006-5484-3945

Мардзявко Катерина Олександрівна доктор філософії, ассистент кафедри методики професійного навчання, Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв, https://orcid.org/0000-0002-5215-1594

Гула Лариса Вікторівна старший викладач кафедри методики професійного навчання, Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв, вул. Євгенія Логінова https://orcid.org/0000-0002-5775-9478

Улітіна Катерина Анатоліївна асистент кафедри методики професійного навчання, Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв, https://orcid.org/0000-0002-3394-2024

ОСОБЛИВОСТІ ЕФЕКТИВНОЇ МІЖОСОБИСТІСТОЇ ВЗАЄМОДІЇ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація: Ефективна міжособистісна взаємодія є ключовим чинником успішного функціонування людини в суспільстві, оскільки вона забезпечує якісний обмін інформацією, формування довіри та досягнення спільних цілей у різних сферах життєдіяльності. У психологічному аспекті така взаємодія розглядається як складний багаторівневий процес, що включає когнітивні, емоційні та поведінкові компоненти. Важливу роль у цьому процесі відіграє здатність особистості до емпатії, яка дозволяє глибше розуміти емоційний стан співрозмовника та сприяє зниженню рівня конфліктності у спілкуванні. Не менш значущим є активне слухання, що передбачає не лише сприйняття інформації, а й її осмислення, уточнення та адекватне реагування.

Особливе місце посідає емоційний інтелект, який визначає здатність людини усвідомлювати власні емоції, керувати ними та розпізнавати емоції інших. Високий рівень емоційного інтелекту сприяє більш гнучкій поведінці у спілкуванні та підвищує ефективність взаємодії. Водночас важливим є розвиток

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

асертивності як уміння відкрито й конструктивно висловлювати власні думки та почуття без порушення прав інших людей. Значну роль відіграють і невербальні засоби комунікації, такі як жести, міміка, інтонація та просторове розташування співрозмовників, які часто передають більше інформації, ніж слова.

У процесі міжособистісної взаємодії важливо враховувати соціально-психологічні механізми сприйняття, зокрема вплив стереотипів, установок і першого враження, що можуть як сприяти, так і перешкоджати ефективному спілкуванню.

Крім того, значущим є зворотний зв'язок, який забезпечує корекцію поведінки та покращення взаєморозуміння між учасниками комунікації. Контекст взаємодії, включаючи культурні особливості, соціальні ролі та ситуаційні чинники, також істотно впливає на її результативність.

Отже, ефективна міжособистісна взаємодія ґрунтується на поєднанні психологічних знань, комунікативних навичок і особистісних якостей, що забезпечують гармонійні відносини та продуктивну співпрацю. Її розвиток є важливим завданням як для окремої особистості, так і для суспільства в цілому.

Ключові слова: міжособистісна взаємодія, комунікація, емпатія, активне слухання, емоційний інтелект, асертивність, невербальна комунікація, соціальне сприйняття, зворотний зв'язок, міжособистісні відносини, психологія спілкування, комунікативні навички, конфліктологія, саморегуляція, соціальна перцепція.

Gorbunova Karine Markarivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Vocational Training Methods, Mykolaiv National Agrarian University, Mykolaiv, https://orcid.org/0000-0003-4649-7721

Korolenko Viktor Leontiyovych Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer, Department of Vocational Training Methods, Mykolaiv National Agrarian University, Mykolaiv, https://orcid.org/0009-0006-5484-3945

Mardziavko Kateryna Oleksandrivna Doctor of Philosophy, Assistant of the Department of Vocational Training Methods, Mykolaiv National Agrarian University, Mykolaiv, https://orcid.org/0000-0002-5215-1594

Gula Larisa Viktorivna Senior Lecturer, Department of Vocational Training Methods, Mykolaiv National Agrarian University, Mykolaiv, https://orcid.org/0000-0002-5775-9478

Ulitina Kateryna Anatoliivna Assistant Professor, Department of Vocational Training Methods, Mykolaiv National Agrarian University, Mykolaiv, https://orcid.org/0000-0002-3394-2024

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

FEATURES OF EFFECTIVE INTERPERSONAL INTERACTION: PSYCHOLOGICAL ASPECT

Abstract. Effective interpersonal interaction is a key factor in an individual's successful functioning in society, as it ensures high-quality information exchange, the development of trust, and the achievement of common goals across various areas of life. From a psychological perspective, such interaction is considered a complex, multi-level process that includes cognitive, emotional, and behavioral components. An important role in this process is played by empathy, which enables a deeper understanding of another person's emotional state and helps reduce the level of conflict in communication. Equally significant is active listening, which involves not only perceiving information but also interpreting, clarifying, and responding appropriately.

A special place is occupied by emotional intelligence, which determines a person's ability to recognize their own emotions, regulate them, and understand the emotions of others. A high level of emotional intelligence contributes to more flexible behavior in communication and increases the effectiveness of interaction. At the same time, the development of assertiveness is important, as it reflects the ability to express one's thoughts and feelings openly and constructively without violating the rights of others. Nonverbal means of communication, such as gestures, facial expressions, intonation, and spatial distance, also play a significant role, often conveying more information than words.

In the process of interpersonal interaction, it is essential to consider socio-psychological mechanisms of perception, including the influence of stereotypes, attitudes, and first impressions, which can either facilitate or hinder effective communication. In addition, feedback is crucial, as it provides an opportunity to adjust behavior and improve mutual understanding between participants in communication. The context of interaction, including cultural characteristics, social roles, and situational factors, also significantly affects its effectiveness.

Thus, effective interpersonal interaction is based on a combination of psychological knowledge, communication skills, and personal qualities that ensure harmonious relationships and productive cooperation. Its development is an important task both for individuals and for society as a whole.

Keywords: interpersonal interaction, communication, empathy, active listening, emotional intelligence, assertiveness, nonverbal communication, social perception, feedback, interpersonal relationships, communication psychology, communication skills, conflict management, self-regulation, social perception.

Постановка проблеми: У сучасному суспільстві, яке характеризується високим рівнем соціальної динаміки, інформаційного навантаження та зростанням ролі комунікаційних процесів, проблема ефективної міжособистісної взаємодії набуває особливої актуальності. Незважаючи на розвиток цифрових технологій і розширення можливостей спілкування, якість міжособистісних

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

контактів нерідко знижується, що проявляється у зростанні непорозумінь, конфліктів, емоційного вигорання та соціальної ізоляції.

Однією з ключових причин такої ситуації є недостатній рівень сформованості комунікативних навичок, зокрема емпатії, активного слухання, емоційної саморегуляції та здатності до конструктивного самовираження. Крім того, значний вплив мають соціально-психологічні чинники, такі як стереотипізація, упередження та викривлення у сприйнятті інших людей, що ускладнює процес досягнення взаєморозуміння.

Важливо також враховувати вплив стресових умов, невизначеності та швидких змін у соціальному середовищі, які можуть негативно позначатися на якості комунікації.

Особливої уваги потребує проблема узгодження вербальних і невербальних аспектів спілкування, а також формування ефективного зворотного зв'язку, який є необхідною умовою для корекції поведінки та підвищення продуктивності взаємодії. Недостатня розробленість практичних підходів до розвитку цих навичок у різних соціальних групах також ускладнює розв'язання зазначеної проблеми.

Отже, постає необхідність комплексного психологічного аналізу особливостей ефективної міжособистісної взаємодії, визначення чинників, що впливають на її результативність, а також розробки практичних рекомендацій щодо вдосконалення комунікативних компетентностей особистості в умовах сучасного суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій: Проблема міжособистісної взаємодії активно досліджується у сучасній психологічній науці, що зумовлено її значущістю для різних сфер суспільного життя — освіти, професійної діяльності та соціалізації особистості. Аналіз наукових праць свідчить про наявність різних підходів до розуміння сутності, структури та чинників ефективності міжособистісної взаємодії.

Зокрема, у вітчизняних дослідженнях значна увага приділяється вивченню міжособистісних процесів у малих групах. Так, у роботі А. Гірняка розглядаються особливості діагностики міжособистісної взаємодії засобами соціометрії, де акцентується на важливості виявлення внутрішньогрупових зв'язків, рівня згуртованості та соціальної дистанції між учасниками групи [1]. Дослідження підтверджує, що характер міжособистісних відносин істотно впливає на ефективність спільної діяльності.

У працях сучасних українських науковців, зокрема Y. Kuksa, аналізуються особливості міжособистісної взаємодії студентів різних спеціальностей. Автор підкреслює залежність характеру взаємодії від індивідуально-психологічних характеристик та інтерактивної спрямованості особистості [3].

Подібні результати отримано і в дослідженнях гендерних відмінностей у комунікативній поведінці студентів, де виявлено специфіку формування взаємин залежно від статі та соціальних ролей [4].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Актуальним напрямом є дослідження розвитку комунікативної компетентності через міжособистісну взаємодію. Зокрема, І. Корнієнко та Б. Барчі доводять ефективність психологічних тренінгів як засобу формування навичок спілкування, емпатії та асертивності у студентів [5]. У цих роботах підкреслюється, що цілеспрямований розвиток комунікативних умінь значно підвищує якість взаємодії.

Окрему групу становлять дослідження міжособистісної взаємодії у професійних колективах. Так, у праці І. Сергєєвої та співавторів розглянуто психологічні особливості взаємодії працівників, де встановлено зв'язок між індивідуальними характеристиками, рівнем згуртованості колективу та ефективністю спільної діяльності [5]. Автори наголошують, що позитивний соціально-психологічний клімат є важливою умовою продуктивної взаємодії.

Крім того, у наукових публікаціях розглядаються вікові аспекти міжособистісної взаємодії. Зокрема, дослідження підлітків показують, що процес соціалізації значною мірою залежить від сформованості навичок взаєморозуміння, комунікації та прийняття інших [7]. Аналогічно, емпіричні роботи з використанням соціометричних методів демонструють важливість статусу особистості в групі для формування її поведінкових стратегій [8].

Таким чином, аналіз сучасних досліджень дозволяє зробити висновок, що міжособистісна взаємодія розглядається як багатовимірний феномен, який залежить від індивідуально-психологічних, соціальних та ситуаційних чинників.

Незважаючи на значну кількість наукових праць, проблема залишається актуальною, оскільки потребує подальшого комплексного вивчення, зокрема в умовах цифровізації суспільства та змін у формах комунікації.

Метою статті є здійснення комплексного психологічного аналізу особливостей ефективної міжособистісної взаємодії, визначення основних чинників, що впливають на її результативність, а також обґрунтування ролі комунікативних навичок, емоційного інтелекту та соціально-психологічних механізмів у забезпеченні продуктивного спілкування. Додатково передбачається узагальнення сучасних наукових підходів до проблеми та розробка практичних рекомендацій щодо підвищення рівня міжособистісної взаємодії в різних сферах життєдіяльності людини.

Виклад основного матеріалу. Ефективна міжособистісна взаємодія є складним соціально-психологічним процесом, що передбачає обмін інформацією, емоціями, цінностями та моделями поведінки між учасниками спілкування. Її результативність визначається сукупністю індивідуально-психологічних якостей особистості, рівнем сформованості комунікативних навичок, а також особливостями соціального середовища, в якому відбувається взаємодія.

У структурі міжособистісної взаємодії можна виділити кілька ключових груп чинників, які безпосередньо впливають на її ефективність: емоційні, когнітивні, комунікативні, невербальні та соціальні. Кожна з цих груп виконує специфічну функцію у процесі спілкування та формування взаєморозуміння між людьми.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Для узагальнення основних психологічних чинників ефективної міжособистісної взаємодії доцільно подати їх у табличній формі (табл. 1).

Таблиця 1

Основні психологічні чинники ефективної міжособистісної взаємодії

Група чинників	Зміст	Психологічне значення
Емоційні	Емпатія, емоційний інтелект	Формування довіри, зниження конфліктності
Когнітивні	Соціальне сприйняття, установки, стереотипи	Впливають на інтерпретацію поведінки інших
Комунікативні	Активне слухання, асертивність	Забезпечують зрозуміле та конструктивне спілкування
Невербальні	Міміка, жести, інтонація, дистанція	Передають додаткову інформацію та емоційний зміст

Аналіз наведених чинників свідчить, що ефективна міжособистісна взаємодія неможлива без комплексного розвитку як емоційної, так і когнітивної сфер особистості.

Комунікація передбачає передачу та прийом інформації за допомогою вербальних і невербальних засобів. Як зазначає Дейл Карнегі, успіх у спілкуванні значною мірою залежить від уміння зацікавити співрозмовника та проявити щирий інтерес до нього. З позиції когнітивної психології, ефективність комунікації визначається також здатністю враховувати особливості сприйняття інформації іншою людиною, її досвід, установки та очікування. Нерозуміння часто виникає через «семантичні бар'єри», коли одні й ті самі слова мають різне значення для різних людей.

Інтеракція відображає організацію спільної діяльності та взаємний вплив партнерів. У межах цього аспекту важливими є соціальні ролі, статуси та норми поведінки. Згідно з теорією соціального обміну (Джордж Хоманс), взаємодія базується на прагненні отримати винагороду та мінімізувати витрати. Це означає, що люди оцінюють ефективність взаємодії через баланс «віддачі» і «отримання». Водночас у гуманістичній психології (Карл Роджерс) підкреслюється значення безумовного прийняття, автентичності та відкритості у взаємодії, що сприяє глибшому взаєморозумінню.

Перцептивний аспект стосується процесу сприйняття і розуміння партнера по спілкуванню. Тут важливу роль відіграють механізми соціальної перцепції: ідентифікація, рефлексія, стереотипізація. Як підкреслював Соломон Аш, перше враження про людину часто формується швидко і може суттєво впливати на подальше ставлення до неї. Це може призводити до когнітивних викривлень, таких як ефект ореолу або упередженість підтвердження.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Важливим чинником ефективної взаємодії є емоційний інтелект — здатність усвідомлювати, розуміти і регулювати емоції. Концепцію емоційного інтелекту популяризував Деніел Гоулман, який довів, що він має не менше значення, ніж когнітивні здібності. Зокрема, емпатія як складова емоційного інтелекту, забезпечує глибше розуміння внутрішнього світу іншої людини, сприяє довірі та зменшує рівень конфліктності.

За дослідженнями Альберт Меграбян, значна частина інформації у спілкуванні передається невербально (через інтонацію, міміку, жести). Узгодженість між вербальними та невербальними сигналами є ключовою умовою достовірності повідомлення. Невербальна поведінка часто має підсвідомий характер і може сигналізувати про справжні емоції навіть тоді, коли слова їх приховують.

Соціальний контекст, у свою чергу, визначає правила та межі поведінки, впливаючи на характер взаємин у групі. На ефективність міжособистісної взаємодії також впливають соціально-психологічні механізми сприйняття, зокрема стереотипізація, ефект першого враження та установки. Вони можуть як полегшувати процес комунікації, так і викривляти його, створюючи бар'єри у взаєморозумінні. Тому важливим є розвиток критичного мислення та рефлексії у процесі оцінювання інших людей.

Значну роль відіграє зворотний зв'язок, який забезпечує корекцію поведінки учасників взаємодії. Конструктивний зворотний зв'язок сприяє підвищенню ефективності спілкування, формуванню взаєморозуміння та вдосконаленню комунікативних навичок.

Конфлікт є невід'ємною частиною міжособистісної взаємодії. Важливим є не уникнення конфліктів, а вміння їх конструктивно вирішувати. Теорія стилів поведінки в конфлікті, запропонована Кеннет Томас і Ральф Кілман, виділяє п'ять основних стратегій: конкуренція, співпраця, компроміс, уникнення та пристосування. Зокрема, медіація як концепція має глибоке коріння в юридичній та соціальній практиці, але з часом її значення стало очевидним. Це процес, при якому посередник (медіатор) допомагає сторонам конфлікту досягти взаємоприйнятного рішення[6]. Найбільш ефективною в довгостроковій перспективі є стратегія співпраці.

Серед основних перешкод можна виділити:

- стереотипи та упередження;
- недостатній рівень комунікативних навичок;
- емоційну нестабільність;
- різницю в цінностях і культурних нормах;
- інформаційні перевантаження.

Подолання цих бар'єрів потребує розвитку саморефлексії, критичного мислення та толерантності.

Таким чином, ефективна міжособистісна взаємодія є результатом узгодженої роботи когнітивних, емоційних і поведінкових механізмів. Вона

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

передбачає не лише передачу інформації, але й глибоке розуміння партнера, здатність до емпатії, гнучкість у поведінці та готовність до співпраці. Розвиток цих якостей є важливою умовою успішної соціалізації особистості та її професійної реалізації.

Висновки. У результаті проведеного аналізу теоретичних підходів до проблеми ефективної міжособистісної взаємодії встановлено, що вона є складним багаторівневим соціально-психологічним явищем, яке формується під впливом емоційних, когнітивних, поведінкових та соціальних чинників. Ефективність міжособистісного спілкування визначається не лише рівнем мовленнєвих навичок, а й здатністю особистості до емпатії, емоційної саморегуляції та адекватного сприйняття партнера по взаємодії.

Доведено, що одним із ключових чинників успішної комунікації є емоційний інтелект, який забезпечує усвідомлення власних емоцій та розуміння емоцій інших людей. Важливу роль також відіграють комунікативні навички, зокрема активне слухання та асертивність, які сприяють конструктивному обміну інформацією та зниженню рівня конфліктності у взаєминах.

Окремо встановлено значущість невербальної комунікації, яка часто виконує функцію підсилення або корекції вербального повідомлення, а також впливає на формування довіри між учасниками взаємодії. Соціально-психологічні механізми сприйняття, такі як стереотипи, установки та ефект першого враження, можуть як сприяти, так і ускладнювати процес взаєморозуміння.

Крім того, важливим компонентом ефективної взаємодії є зворотний зв’язок, який забезпечує можливість корекції поведінки та підвищення якості комунікації. Сукупність зазначених факторів визначає рівень продуктивності міжособистісних відносин у різних сферах життєдіяльності.

Отже, ефективна міжособистісна взаємодія є результатом інтеграції психологічних якостей особистості та соціальних умов спілкування. Її розвиток потребує цілеспрямованого формування емоційної чутливості, комунікативної компетентності та навичок конструктивної взаємодії, що є важливою передумовою успішної соціальної адаптації та професійної реалізації особистості.

Література:

1. Гірняк А. Н. Соціометричний підхід до вивчення міжособистісної взаємодії в малих групах. *Український журнал прикладної психології*. 2020. № 2. С. 45–52.

2. Гула Л. В. Психологічний аспект конфліктності людських стосунків // Українство: динаміка сенсів і вимірів національного буття : матеріали Всеукраїнської наукової конференції, м. Кривий Ріг, 6 листопада 2020 р. Кривий Ріг : ДЮІ МВС України, 2020. С. 119-121.

3. Kuksa Y. Interpersonal interaction of students of different specialties. *Psychology and Personality*. 2022. № 1. С. 78–85.

4. Кукса Ю. Гендерні особливості міжособистісної взаємодії студентів. *Психологія і особистість*. 2021. № 2. С. 102–109.

5. Корнієнко І. О., Барчі Б. М. Розвиток комунікативної компетентності студентів засобами тренінгу. *Психологічні науки: проблеми і здобутки*. 2019. № 1. С. 33–40.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

6. Короленко В. Л., Гула Л. В. Формування медіаційних компетентностей у здобувачів вищої освіти економічного спрямування. Modern Economics. 2025. № 50(2025). С. 89-94. DOI: https://doi.org/10.31521/modecon.V50(2025)-12.

7. Сергєєва І. В., Петров О. С., Коваленко М. Л. Психологічні особливості міжособистісної взаємодії у професійних колективах. *Наукові записки з психології*. 2021. № 3. С. 56–63.

8. Іванова Н. П. Особливості міжособистісної взаємодії підлітків у процесі соціалізації. *Вісник психології*. 2018. № 4. С. 88–94.

9. Мельник О. В. Соціометричний статус особистості як чинник міжособистісних відносин у групі. *Актуальні проблеми психології*. 2019. № 2. С. 120–126.

References:

1. Hirniak, A. N. (2020). Sociometric approach to the study of interpersonal interaction in small groups. Ukrainian Journal of Applied Psychology, (2), 45–52.

2. Hula, L. V. (2020). Psychological aspect of conflict in human relations. In Ukrainstvo: Dynamics of meanings and dimensions of national existence: Proceedings of the All-Ukrainian Scientific Conference (pp. 119–121). Kryvyi Rih: Donetsk Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine.

3. Ivanova, N. P. (2018). Features of adolescents' interpersonal interaction in the process of socialization. Bulletin of Psychology, (4), 88–94.

4. Korniienko, I. O., & Barchi, B. M. (2019). Development of students' communicative competence by means of training. Psychological Sciences: Problems and Achievements, (1), 33–40.

5. Korolenko, V. L., & Hula, L. V. (2025). Formation of mediation competencies in higher education students of economic specialties. Modern Economics, 50, 89–94. [https://doi.org/10.31521/modecon.V50(2025)12](https://doi.org/10.31521/modecon.V50%282025%29-12)

6. Kuksa, Y. (2021). Gender characteristics of interpersonal interaction of students. Psychology and Personality, (2), 102–109.

7. Kuksa, Y. (2022). Interpersonal interaction of students of different specialties. Psychology and Personality, (1), 78–85.

8. Melnyk, O. V. (2019). Sociometric status of personality as a factor of interpersonal relations in a group. Actual Problems of Psychology, (2), 120–126.

9. Serhieieva, I. V., Petrov, O. S., & Kovalenko, M. L. (2021). Psychological features of interpersonal interaction in professional teams. Scientific Notes in Psychology, (3), 56–63.

Дата першого надходження статті до видання: 03.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.922:316.34:364.15

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4358-4371

Гошовська Дарія Тарасівна кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогічної та вікової психології Волинського національного університету імені Лесі Українки, м. Луцьк, https://orcid.org/0000-0003-2675-8015

Гошовський Ярослав Олександрович доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри педагогічної та вікової психології Волинського національного університету імені Лесі Українки, м. Луцьк, https://orcid.org/0000-0003-3816-0619

Сологуб Тетяна Вікторівна асистент кафедри педагогічної та вікової психології, м. Луцьк, https://orcid.org/0000-0001-8275-4727

Чепелюк Наталія Олександрівна асистент кафедри педагогічної та вікової психології, м. Луцьк, https://orcid.org/0009-0005-1328-6524

Я-КОНЦЕПЦІЯ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ДЕПРИВАЦІЇ ЯК ЧИННИК ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ У СИСТЕМІ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ

Анотація. У статті здійснено комплексний аналіз особливостей формування Я-концепції підлітків в умовах різних видів депривації та визначено її вплив на виникнення і розвиток девіантної поведінки.

Актуальність дослідження зумовлена зростанням кількості підлітків, які перебувають у несприятливих соціально-психологічних умовах, що пов’язано із суспільними трансформаціями, міграційними процесами та наслідками кризових явищ.

Розкрито сутність Я-концепції як інтегративного утворення особистості, що включає когнітивний, емоційно-оцінний та поведінковий компоненти, та визначено її роль у регуляції поведінки підлітка.

Проаналізовано наукові підходи українських і зарубіжних дослідників до проблеми впливу депривації на розвиток особистості. Визначено, що емоційна, соціальна та когнітивна депривація спричиняють деформацію самосприйняття, формування нестійкої або негативної самооцінки, що підвищує рівень тривожності, агресивності та соціальної дезадаптації. Обґрунтовано механізм взаємозв’язку між депривацією, Я-концепцією та девіантною поведінкою, де остання розглядається як форма компенсації внутрішнього дискомфорту та спосіб задоволення нереалізованих потреб.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У статті представлено узагальнені результати емпіричного дослідження, які підтверджують наявність статистично значущого зв'язку між рівнем депривації, особливостями Я-концепції та схильністю до девіантної поведінки у підлітковому віці. Окреслено основні напрями психолого-педагогічного супроводу, спрямованого на розвиток позитивної Я-концепції, підвищення самооцінки та формування конструктивних моделей поведінки. Своєчасна психологічна підтримка та створення сприятливого освітнього середовища є ефективними засобами профілактики девіантних проявів серед підлітків.

Ключові слова: Я-концепція, підлітки, депривація, девіантна поведінка, психолого-педагогічний супровід.

Hoschovska Daria Tarasivna the Head of the Department of Psychology Candidate of Psichological Sciences Associate Professor, Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, https://orcid.org/0000-0003-2675-8015

Hoschovskyi Yaroslav Oleksandrovych Doctor of Psychological Sciences, Professor, Head of the Department of Pedagogical and Developmental Psychology at Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, https://orcid.org/0000-0003-3816-0619

Sologub Tetyana Viktorivna assistant professor of the Department of Pedagogical and Age Psychology, Lutsk, https://orcid.org/0000-0001-8275-4727

Chepelyuk Natalia Oleksandrivna assistant professor of the Department of Pedagogical and Age Psychology, Lutsk, https://orcid.org/0009-0005-1328-6524

SELF-CONCEPT OF ADOLESCENTS IN CONDITIONS OF DEPRIVATION AS A FACTOR OF DEVIANT BEHAVIOR IN THE SYSTEM OF PSYCHO-PEDAGOGICAL SUPPORT

Abstract. The article provides a comprehensive analysis of the peculiarities of the formation of adolescents' self-concept under conditions of various types of deprivation and determines its influence on the emergence and development of deviant behavior. The relevance of the study is обусловлена by the increasing number of adolescents living in unfavorable socio-psychological conditions, which is associated with social transformations, migration processes, and the consequences of crisis phenomena. The essence of the self-concept is revealed as an integrative construct of personality that includes cognitive, emotional-evaluative, and behavioral components, and its role in the regulation of adolescent behavior is substantiated.

The scientific approaches of Ukrainian and foreign researchers to the problem of the impact of deprivation on personality development are analyzed. It is determined that emotional, social, and cognitive deprivation lead to distortions in self-perception,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

the formation of unstable or negative self-esteem, and increased levels of anxiety, aggressiveness, and social maladjustment. The mechanism of interrelation between deprivation, self-concept, and deviant behavior is substantiated, where the latter is considered as a form of compensation for internal discomfort and a way to satisfy unmet needs.

The article presents generalized results of an empirical study confirming a statistically significant relationship between the level of deprivation, the characteristics of self-concept, and the propensity for deviant behavior in adolescence. The main directions of psychological and pedagogical support aimed at developing a positive self-concept, increasing self-esteem, and forming constructive behavioral patterns are outlined. It is proven that timely psychological assistance and the creation of a supportive educational environment are effective means of preventing deviant behavior among adolescents.

Keywords: self-concept, adolescents, deprivation, deviant behavior, psychological and pedagogical support.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується підвищенням соціальної нестабільності, трансформацією сімейних структур, інтенсифікацією міграційних процесів та наслідками тривалих кризових ситуацій, які суттєво впливають на психічний розвиток дітей і підлітків. У цих умовах особливої наукової значущості набуває проблема формування Я-концепції підлітків як центрального регулятора їхньої поведінки та соціальної адаптації.

Я-концепція в підлітковому віці є динамічною, внутрішньо суперечливою системою уявлень про себе, яка формується на перетині індивідуального досвіду та соціальних взаємодій. Її розвиток безпосередньо залежить від якості емоційних зв’язків, рівня соціальної підтримки та можливості задоволення базових психологічних потреб. У цьому контексті депривація виступає не лише як відсутність окремих умов розвитку, а як системне порушення процесів інтеграції досвіду, що призводить до викривлення самосприйняття та дезорганізації особистісної структури.

Особливої уваги потребує розуміння депривації як багаторівневого феномена, що охоплює емоційний (дефіцит прив’язаності та прийняття), соціальний (обмеження комунікативних зв’язків) та когнітивний (брак стимулів розвитку) виміри. У сукупності ці фактори порушують процес інтеріоризації соціальних норм і цінностей, що є ключовим механізмом формування зрілої Я-концепції. Як наслідок, у підлітків формується нестійкий або негативно забарвлений образ «Я», який характеризується заниженою самооцінкою, високим рівнем тривожності та емоційною лабільністю.

У таких умовах девіантна поведінка може розглядатися як специфічна форма психологічної адаптації до фруструючого середовища. Вона виконує функцію компенсації дефіциту визнання, емоційної підтримки та соціальної

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

інтеграції. Важливо підкреслити, що девіації у підлітковому віці не завжди мають стійкий антисоціальний характер, однак вони можуть виступати маркером глибших порушень у структурі Я-концепції та системі міжособистісних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний стан дослідження проблеми формування Я-концепції підлітків в умовах депривації та її зв'язку з девіантною поведінкою характеризується міждисциплінарністю та інтеграцією положень загальної, вікової, соціальної психології, педагогіки розвитку та соціології девіацій. У науковому дискурсі поступово формується тенденція до переходу від описових моделей до системно-динамічного розуміння особистості підлітка як відкритої саморегульованої системи, чутливої до впливу середовища.

Теоретичним підґрунтям дослідження Я-концепції залишаються класичні положення гуманістичної психології. Зокрема, К. Роджерс розглядав Я-концепцію як структуровану систему самосприйняття, що визначає поведінку через механізм конгруентності або неконгруентності досвіду. У цьому контексті депривaційні умови можуть розглядатися як фактори порушення конгруентності, коли зовнішній досвід суперечить внутрішнім потребам особистості, що призводить до формування захисних механізмів та викривлення образу «Я».

Концепція психосоціального розвитку Е. Еріксона дозволяє інтерпретувати підлітковий вік як стадію «ідентичність - рольова дифузія», де депривація виступає фактором ризику формування дифузної ідентичності (Erikson E., 1968).

Особливе місце в сучасній науковій літературі займає теорія прив'язаності Дж. Боулбі, яка пояснює витоки Я-концепції через ранній досвід взаємодії з первинними значущими фігурами.

У вітчизняній психологічній традиції проблема Я-концепції розглядається як багатовимірне психічне утворення, що інтегрує когнітивні, емоційні та ціннісно-смислові компоненти самосвідомості особистості. Її формування інтерпретується не лише як внутрішньопсихічний процес, а як результат складної взаємодії індивіда з соціальним середовищем, насамперед освітнім і сімейним.

Концептуально значущими є положення І. Беха, який підкреслює, що Я-концепція має передусім морально-ціннісну природу**,** оскільки саме система внутрішніх цінностей визначає спрямованість саморозвитку особистості та регулює її поведінку. Згідно з його підходом, становлення позитивного образу «Я» неможливе поза процесом інтеріоризації моральних норм, які виступають внутрішніми регуляторами поведінки. Я-концепція розглядається як ядро особистісної зрілості, що забезпечує інтеграцію «Я-реального» і «Я-ідеального» та визначає рівень саморегуляції поведінки (Бех І., 2003).

Т. Яценко проблему Я-концепції розглядає через призму глибинно-психологічних механізмів, зокрема несвідомих детермінант самосприйняття. Вона підкреслює, що у випадках психоемоційної депривації активізуються внутрішні конфлікти, які можуть бути витіснені у несвідому сферу, але

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

продовжують впливати на поведінку та самооцінку особистості. Це зумовлює внутрішню суперечливість образу «Я», емоційну нестабільність та схильність до деструктивних форм поведінкової компенсації (Яценко Т., 2004).

Вагомий внесок Я. Гошовського у розробку проблематики розвитку особистості в умовах психічної та соціальної депривації полягає у системному трактуванні депривації як багатовимірного порушення умов становлення особистості, що охоплює емоційний, соціальний та когнітивний рівні функціонування. У його підході депривація розглядається не як локальний дефіцит окремих впливів, а як комплексне середовищне обмеження, яке порушує нормальну динаміку формування самосвідомості та призводить до структурних змін у Я-концепції. Згідно з позицією дослідника, тривалий дефіцит емоційного прийняття, підтримки та значущих міжособистісних зв'язків у підлітковому віці зумовлює формування нестійкої та фрагментованої Я-концепції.

Особливо важливим є акцент Я. Гошовського на тому, що в умовах депривації порушується процес інтеріоризації соціального досвіду, внаслідок чого підліток не формує стійких внутрішніх критеріїв саморегуляції. У результаті його самоставлення стає ситуативним і значною мірою детермінується зовнішніми обставинами, зокрема оцінками референтного оточення. Це, у свою чергу, знижує рівень самоприйняття та ускладнює процес формування адекватної ідентичності.

З науково-психологічної точки зору така нестійкість Я-концепції може розглядатися як один із ключових механізмів ризику соціально-психологічної дезадаптації. Відсутність внутрішньої цілісності образу «Я» зумовлює труднощі у виборі соціально прийнятних моделей поведінки, підвищує чутливість до групового впливу та сприяє формуванню компенсаторних стратегій самоствердження, які можуть набувати девіантних форм Гошовський Я.. 2021).

У дослідженнях Д. Гошовської проблема соціалізації підлітків у складних життєвих обставинах розглядається як процес, що істотно ускладнюється під впливом депривaційних умов розвитку. Авторка підкреслює, що обмеження емоційних, соціальних та комунікативних ресурсів призводить до порушення нормального перебігу формування ідентичності. У таких умовах підліток стикається з труднощами інтеграції позитивного образу «Я», що ускладнює становлення цілісної Я-концепції та сприяє її фрагментації. Відбувається зміщення механізмів самоствердження у сферу альтернативних соціальних практик, зокрема через включення до референтних груп однолітків із девіантною спрямованістю. Таким чином, девіантні групи можуть виступати своєрідним компенсаторним простором для реалізації потреби у визнанні, належності та соціальній значущості (Гошовська Д., 2022).

О. Блінова проблему соціально-психологічної дезадаптації підлітків розглядає як наслідок порушення цілісності Я-концепції. Авторка доводить, що негативна або нестійка Я-концепція виступає одним із ключових психологічних чинників формування девіантної поведінки. Зокрема, занижена самооцінка,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

емоційна нестабільність та переживання соціальної ізоляції створюють умови для зниження рівня самоприйняття та посилення внутрішньої напруги. У таких умовах підлітки демонструють підвищену схильність до асоціальної активності, оскільки девіантні форми поведінки можуть виконувати функцію засобу самоствердження, привернення уваги та інтеграції у значущі для них соціальні групи.

У цьому контексті освітнє середовище інтерпретується не лише як простір засвоєння знань, а як ключовий соціально-психологічний фактор розвитку особистості, у межах якого дитина отримує досвід прийняття, підтримки та визнання. Саме ці переживання формують базове відчуття власної цінності, що є ядром позитивної Я-концепції. За відсутності такого досвіду, особливо в умовах емоційної або соціальної депривації, зростає ризик формування негативного самоставлення, заниженої самооцінки та внутрішньої невпевненості.

Більшість авторів сходяться на думці про тісний взаємозв'язок між умовами депривації, деформацією Я-концепції та формуванням девіантної поведінки. Водночас недостатньо розробленими залишаються питання комплексного психолого-педагогічного супроводу підлітків, який би поєднував діагностичний, корекційний та профілактичний компоненти.

Проблема депривації у сучасній науці розглядається як системне порушення умов психічного розвитку, що охоплює декілька рівнів функціонування особистості. Згідно з сучасними нейропсихологічними та соціально-психологічними дослідженнями (J. Rutter, M. Rutter), хронічна депривація спричиняє порушення емоційної регуляції, зниження когнітивної гнучкості та формування дисфункціональних моделей соціальної взаємодії. Це створює передумови для формування стійких викривлень Я-концепції, які мають тенденцію до закріплення у поведінкових патернах.

Дослідження девіантної поведінки (R. Merton, A. Cohen, сучасні соціально-психологічні школи) розглядають її як результат розриву між соціальними нормами та індивідуальними можливостями їх реалізації. У психологічному вимірі девіація інтерпретується як спосіб регуляції внутрішньої напруги, компенсації дефіциту соціального визнання та відновлення суб'єктивного контролю. Емпіричні дані свідчать, що підлітки з негативною або нестійкою Я-концепцією демонструють вищий рівень схильності до ризикованої, агресивної та асоціальної поведінки.

Окремий напрям сучасних досліджень присвячений ефективності психолого-педагогічного супроводу як системного інтервенційного механізму. Встановлено, що програми, спрямовані на розвиток рефлексії, емоційної компетентності та позитивного самоставлення, сприяють частковій або повній корекції деформованої Я-концепції.

Таким чином, сучасний стан наукової розробки проблеми свідчить про наявність значного теоретичного потенціалу, однак водночас виявляє недостатню системність у вивченні взаємозв'язку між депривацією, структурою Я-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

концепції та девіантною поведінкою підлітків, особливо в контексті ефективного психолого-педагогічного супроводу.

Виклад основного матеріалу. Формування Я-концепції у підлітковому віці є ключовим процесом становлення особистості, що визначає характер соціальної адаптації та поведінкових стратегій індивіда. У сучасній психологічній науці Я-концепція розглядається як інтегративна система уявлень людини про себе, яка включає когнітивний, емоційно-оцінний та поведінковий компоненти (Rogers, 1961; Бех, 2003). Вона виступає внутрішнім регулятором поведінки та визначає рівень самоприйняття, самооцінки й самореалізації особистості.

Підлітковий вік характеризується інтенсивною перебудовою самосвідомості, що супроводжується кризою ідентичності (Erikson, 1968). У цей період Я-концепція є особливо вразливою до впливу зовнішніх соціальних чинників, зокрема умов виховання, якості міжособистісних відносин та рівня емоційної підтримки.

У контексті даного дослідження особливого значення набуває поняття депривації, яке в психологічній літературі визначається як тривале або системне позбавлення індивіда можливості задоволення базових психічних потреб (Bowlby, 1969; Гошовський, 2022).

Я. Гошовський розглядає депривацію як системне порушення умов психічного розвитку, що призводить до деформації самосвідомості та формування нестійкої Я-концепції.

У межах досліджуваної проблематики традиційно виокремлюють кілька основних форм депривації, кожна з яких має специфічні психологічні наслідки та по-різному впливає на становлення Я-концепції підлітка.

Емоційна депривація характеризується дефіцитом любові, прийняття, емпатійної підтримки та стабільних емоційних зв’язків із значущими дорослими. Вона є однією з найглибших форм порушення розвитку, оскільки безпосередньо впливає на формування базового відчуття безпеки та довіри до світу. За відсутності стабільного емоційного контакту у підлітка формується внутрішня невпевненість, занижене самоставлення та труднощі у прийнятті власної цінності, що зумовлює деформацію Я-концепції.

Соціальна депривація пов’язана з обмеженням соціальних контактів, недостатністю включення в референтні групи та звуженням простору міжособистісної взаємодії. У психологічному плані це призводить до дефіциту соціального досвіду, необхідного для формування адекватної ідентичності та навичок соціальної адаптації. Підліток у таких умовах має обмежені можливості для соціального порівняння та самовизначення, що посилює ризик ізоляції та формування альтернативних, іноді девіантних форм соціальної інтеграції.

Когнітивна депривація, у свою чергу, проявляється у недостатності стимулів для розвитку мислення, критичності та рефлексії. Вона обмежує можливості формування складних когнітивних структур, необхідних для усвідомлення власного «Я» та побудови цілісної картини світу.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У сукупності зазначені форми депривації не функціонують ізольовано, а взаємодіють між собою, посилюючи негативний вплив на розвиток особистості. Їх комплексна дія призводить до порушення становлення Я-концепції, зниження рівня самоприйняття, емоційної нестабільності та формування дезадаптивних поведінкових стратегій.

Таким чином, депривація виступає системним чинником ризику, який детермінує як особливості формування самосвідомості підлітка, так і його подальшу соціальну поведінку, включно з можливими девіантними проявами.

Дослідження Д. Гошовської, Я. Гошовського (2021) підтверджують, що підлітки, які перебувають у депривaційних умовах, демонструють труднощі у формуванні позитивної ідентичності, що проявляється у фрагментованому образі «Я» та високій залежності від зовнішньої оцінки.

В умовах депривації відбувається порушення базових механізмів формування Я-концепції, що веде до зниження самооцінки, емоційної нестабільності та підвищеної тривожності (Blinnova, 2015). Дослідниця наголошує, що негативна Я-концепція є одним із ключових чинників соціально-психологічної дезадаптації підлітків.

У цьому контексті девіантна поведінка розглядається як форма відхилення від соціальних норм, яка може мати як компенсаторний, так і протестний характер (Merton, 1938).

Згідно з І. Бехом (2003), розвиток моральної свідомості та позитивного самоставлення є ключовим фактором профілактики девіантної поведінки, оскільки внутрішня система цінностей виступає регулятором поведінкових реакцій.

Особливе значення має психолого-педагогічний супровід, який розглядається як системна діяльність, спрямована на підтримку особистісного розвитку підлітка, формування позитивної Я-концепції та профілактику девіацій. Ефективність такого супроводу підтверджується сучасними дослідженнями, які доводять, що розвиток рефлексії, емоційної компетентності та навичок саморегуляції знижує рівень девіантної поведінки (Rogers, 1961; Блінова, 2015).

Отже, депривація є суттєвим чинником деформації Я-концепції підлітків, що, у свою чергу, підвищує ризик формування девіантної поведінки. Водночас психолого-педагогічний супровід виступає ефективним механізмом корекції та профілактики зазначених негативних явищ, забезпечуючи умови для гармонійного розвитку особистості.

Емпіричне дослідження було проведено на вибірці, що складала 80 підлітків віком 13–16 років, які перебували в умовах різного ступеня соціально-психологічної депривації.

Метою дослідження було виявлення особливостей Я-концепції та рівня схильності до девіантної поведінки.

Для досягнення поставленої мети було використано дві психодіагностичні методики:

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

1. Методика дослідження самооцінки Дембо–Рубінштейн (модифікована варіація) для визначення рівня та адекватності самооцінки як ключового компоненту Я-концепції.

2. Опитувальник схильності до девіантної поведінки (адаптована шкала) для визначення вираженості девіантних тенденцій у поведінці підлітків.

Отримані результати відображені в таблиці 1.

Таблиця 1

Рівень самооцінки підлітків (методика Дембо–Рубінштейн, n = 80)

№ з.п.	Рівень самооцінки	Кількість осіб	Відсоток (%)
1.	Занижена	34	42,5
2.	Нестійка (ситуативна)	30	37,5
3.	Адекватна	16	20,0

Аналіз отриманих даних засвідчує виражену тенденцію до деформації емоційно-оцінного компонента Я-концепції у більшості досліджуваних підлітків, що може розглядатися як наслідок впливу несприятливих соціально-психологічних умов розвитку, зокрема депривaційних факторів.

Так, у 42,5% підлітків (34 особи) виявлено занижену самооцінку. Такий результат свідчить про сформоване негативне самоставлення, невпевненість у власних можливостях, очікування невдачі та підвищену залежність від зовнішньої оцінки. З психологічної точки зору, занижена самооцінка часто є наслідком дефіциту емоційної підтримки з боку значущих дорослих, досвіду критики або неприйняття, а також недостатнього позитивного підкріплення успіхів дитини. В умовах депривації це посилюється через відсутність стабільних емоційних зв'язків і відчуття психологічної безпеки, що формує у підлітка внутрішню установку «я недостатньо хороший».

У 37,5% респондентів (30 осіб) зафіксовано нестійку, ситуативну самооцінку. Це свідчить про внутрішню суперечливість Я-концепції, коли позитивне або негативне самосприйняття змінюється залежно від ситуації, успіхів або реакції оточення. Така нестабільність є характерною для підліткового віку, однак у поєднанні з депривaційними умовами вона набуває більш вираженого характеру. Причинами можуть бути фрагментарний досвід соціальної взаємодії, нестача стабільних референтних груп, а також недостатній розвиток навичок рефлексії та саморегуляції. У результаті підліток не має внутрішньої опори для формування цілісного образу «Я».

Лише у 20% підлітків (16 осіб) виявлено відносно адекватну та стабільну самооцінку. Це свідчить про наявність позитивно сформованої Я-концепції, достатнього рівня емоційної підтримки та більш сприятливих умов соціалізації. Такі підлітки, як правило, мають досвід прийняття з боку сім'ї або значущого соціального оточення, що забезпечує формування базової впевненості у власній

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

цінності та можливостях. Вони демонструють більш високу психологічну стійкість і кращу адаптацію до соціальних вимог.

Отримані результати дозволяють зробити висновок, що переважання заниженої та нестійкої самооцінки у вибірці (80%) є показником загальної деформації Я-концепції підлітків. Це може бути зумовлено комплексом чинників, серед яких ключову роль відіграють емоційна депривація, недостатність підтримувального середовища, порушення сімейних взаємин та обмеженість позитивного соціального досвіду. У сукупності ці фактори ускладнюють формування стабільного позитивного самоставлення та створюють передумови для подальших поведінкових відхилень.

Підлітки із заниженою самооцінкою характеризуються підвищеною тривожністю, невпевненістю у власних можливостях та залежністю від зовнішньої оцінки. Це свідчить про деформацію емоційно-оцінного компонента Я-концепції, що є типовим для осіб, які перебувають в умовах депривації.

Таблиця 2

Рівень схильності до девіантної поведінки (n = 80**)**

№ з.п.	**Рівень девіантної поведінки**	**Кількість осіб**	**Відсоток (%)**
1.	Високий	36	45,0
2.	Середній	28	35,0
3.	Низький	16	20,0

Отримані емпіричні дані свідчать про доволі високий рівень вираженості девіантних тенденцій у досліджуваній групі підлітків, що може розглядатися як індикатор соціально-психологічної дезадаптації та недостатньо сформованих механізмів саморегуляції поведінки.

Зокрема, 45% респондентів (36 осіб) мають високий рівень схильності до девіантної поведінки, що є найбільш проблемною групою вибірки, оскільки такі підлітки демонструють стійку тенденцію до порушення соціальних норм, імпульсивність, низький рівень контролю поведінки та схильність до конфліктних взаємодій. З психологічної точки зору, високий рівень девіантності часто пов’язаний із внутрішньою напругою, фрустрацією базових потреб, дефіцитом позитивного самоставлення та недостатністю соціально прийнятних способів самоствердження. В умовах депривації такі прояви можуть виступати як компенсаторний механізм, спрямований на отримання уваги, визнання або емоційної розрядки.

35% підлітків (28 осіб) демонструють середній рівень схильності до девіантної поведінки, дана група характеризується ситуативними проявами відхилень від соціальних норм, які виникають переважно під впливом зовнішніх обставин, групового тиску або емоційно насичених ситуацій. Такі підлітки ще зберігають потенціал до соціально прийнятної поведінки, однак їхня

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

саморегуляція є нестійкою. Це може бути пов'язано з недостатньо сформованою системою внутрішніх цінностей, слабкою рефлексією власних дій та впливом референтних груп однолітків.

Лише 20% досліджуваних (16 осіб) мають низький рівень девіантних тенденцій, що свідчить про відносно стабільну соціальну адаптацію та сформовані механізми самоконтролю. У цих підлітків, як правило, спостерігається більш позитивна Я-концепція, адекватна самооцінка та наявність підтримувального соціального середовища. Вони здатні ефективніше регулювати власну поведінку відповідно до соціальних норм і конструктивно взаємодіяти з оточенням.

Аналіз якісних характеристик девіантної поведінки показав, що найбільш поширеними її формами є вербальна та фізична агресія**,** порушення дисциплінарних норм**,** імпульсивна поведінка**,** а також схильність до ризикованих соціальних дій**.** Вербальна агресія може розглядатися як найбільш доступний спосіб емоційної розрядки та захисту власних меж. Фізична агресія часто свідчить про низький рівень емоційної саморегуляції та недостатність альтернативних моделей поведінки. Порушення дисциплінарних норм відображає конфлікт із соціальними вимогами та авторитетами, тоді як імпульсивність вказує на недостатній розвиток механізмів гальмування поведінкових реакцій. Схильність до ризику може бути пов'язана з потребою у самоствердженні та пошуку нових емоційних переживань.

Значна частина підлітків демонструє підвищену схильність до девіантної поведінки, що є відображенням порушень у структурі особистісної регуляції. У контексті теоретичних положень дослідження це може бути пов'язано з деформацією Я-концепції, емоційною нестабільністю та впливом депривaційних умов розвитку.

Таким чином, отримані дані підтверджують необхідність впровадження системного психолого-педагогічного супроводу, спрямованого на формування соціально прийнятних моделей поведінки та зміцнення внутрішніх регуляторних механізмів особистості підлітка.

З метою виявлення латентних психологічних детермінант, які зумовлюють взаємозв'язок між особливостями Я-концепції та схильністю до девіантної поведінки підлітків, було проведено факторний аналіз узагальнених показників, отриманих за результатами двох психодіагностичних методик (оцінка самооцінки та діагностика схильності до девіантної поведінки).

У результаті статистичної обробки даних було виділено два основні фактори, які акумулюють найбільшу частку дисперсії досліджуваних змінних і відображають ключові психологічні закономірності досліджуваного явища.

Фактор 1 - «Негативна Я-концепція та емоційна нестабільність» містить такі змінні з високими факторними навантаженнями, як занижена самооцінка; нестійка (ситуативна) самооцінка; підвищена залежність від зовнішньої оцінки; емоційна нестабільність; почуття невпевненості у власних можливостях.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Даний фактор відображає системні порушення у структурі Я-концепції, які формуються під впливом несприятливих умов соціалізації, зокрема депривацій-ного характеру. Його ядром є відсутність стабільного позитивного образу «Я», що зумовлює внутрішню суперечливість самосприйняття та нестійкість самооцінки.

Підлітки з домінуванням цього фактора характеризуються підвищеною чутливістю до соціальних оцінок, зниженим рівнем самоприйняття, емоційною лабільністю та недостатньою сформованістю механізмів саморегуляції. У сукупності це формує стан внутрішньоособистісної вразливості, який виступає базовою психологічною передумовою дезадаптивної поведінки.

Фактор 2 - «Девіантна поведінка як форма соціально-психологічної компенсації» об’єднав такі змінні:

високий рівень схильності до девіантної поведінки;

агресивні поведінкові реакції;

імпульсивність;

порушення соціальних норм;

схильність до ризикованої поведінки.

Виокремлений фактор дозволяє розглядати девіантну поведінку як зовнішній поведінковий прояв внутрішньої психологічної дисгармонії. Вона виступає не лише як відхилення від соціальних норм, а й як компенсаторний механізм, спрямований на редукцію емоційної напруги, відновлення суб’єктивного відчуття значущості та самоствердження у соціальному середовищі.

Імпульсивність та агресивність у структурі цього фактора відображають недостатній рівень розвитку когнітивного контролю та емоційної регуляції, що є характерним для підлітків із деформованою системою самосвідомості.

Аналіз факторної структури дозволяє констатувати, що фактор «Негативна Я-концепція та емоційна нестабільність» виконує детермінуючу (первинну) роль, тоді як фактор «Девіантна поведінка» має вторинний, похідний характер.

Внутрішні деформації самосвідомості створюють психологічні передумови для формування девіантних форм поведінки, які виступають їх зовнішньою поведінковою реалізацією. Даний взаємозв’язок підтверджує гіпотезу про системний характер зв’язку між структурою Я-концепції та поведінковими відхиленнями у підлітковому віці.

Результати факторного аналізу підтверджують системний характер взаємозв’язку між Я-концепцією та девіантною поведінкою підлітків і обґрунтовують необхідність комплексного психолого-педагогічного супроводу як ефективного засобу профілактики та корекції девіантних проявів.

Психолого-педагогічний супровід у контексті досліджуваної проблеми слід розглядати як системний феномен, що інтегрує діагностичні, корекційні, профілактичні та розвивальні впливи, спрямовані на гармонізацію особистісного розвитку підлітка.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Таким чином, психолого-педагогічний супровід виконує функцію коригуючої ланки системи розвитку особистості, забезпечуючи перехід від деструктивних до адаптивних форм функціонування. Його ефективність визначається здатністю впливати на ключові структурні компоненти Я-концепції, трансформуючи їх у напрямі підвищення самоприйняття, стабілізації самооцінки та розвитку рефлексивних механізмів саморегуляції.

Висновки. Проведений теоретико-емпіричний аналіз дозволяє констатувати, що Я-концепція є центральним структурним утворенням особистості підлітка, яке визначає особливості його самосприйняття, самооцінки та поведінкової регуляції. У підлітковому віці вона перебуває у стані активного формування, що робить її особливо чутливою до впливу соціальних та психологічних чинників.

Встановлено, що депривація (емоційна, соціальна, когнітивна) виступає суттєвим деструктивним фактором розвитку особистості, який порушує процеси формування цілісної Я-концепції. В умовах дефіциту емоційної підтримки, соціальних контактів та стимулів розвитку у підлітків формується нестійкий або негативно забарвлений образ «Я», що проявляється у зниженій самооцінці, емоційній нестабільності та підвищеній залежності від зовнішньої оцінки. Деформація Я-концепції є одним із ключових психологічних чинників виникнення девіантної поведінки. Девіантні прояви у підлітковому віці можуть виконувати компенсаторну функцію, забезпечуючи тимчасове зниження внутрішньої напруги, потребу у визнанні або самоствердженні в соціальному середовищі.

Встановлено, що психолого-педагогічний супровід є ефективним засобом профілактики та корекції девіантної поведінки підлітків. Його результативність забезпечується через створення підтримувального освітнього середовища, розвиток емоційної компетентності, формування адекватної самооцінки та позитивної Я-концепції.

Література:

1. Бех І. Д. Виховання особистості // І. Бех : у 2 книгах. - К.: Либідь, 2003. 344 с.

2. Блинова О. Є. Роль соціальних стереотипів у регуляції поведінки особистості // О.Є. Блинова. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського*. Серія : Психологічні науки. 2013. Т. 2, Вип. 10. С. 37-41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdups_2013_2_10_8.

3. Гошовський Я., Гошовська Д. Психологічні особливості просторово-часової депривації та стигматизації особистості // Я. О. Гошовський, Д. Т. Гошовська. *Психологічні перспективи*. 2021. № 38. С. 10 – 21.

4. Гошовська Д., Гошовський Я. Девіантна специфіка самосвідомості людини з харчовою адикцією : теоретичний ракурс проблеми // Я. О. Гошовський, Д. Т. Гошовська. *Психологічні перспективи,* 2022, (40). 24 – 37. DOI: https://doi.org/10.29038/2227-1376-2022-40-hos.

5. Яценко Т., С. Теорія і практика групової психокорекції: Активне соціально-психологічне навчання // Т. С. Яценко: *навчальний посібник*. - К. : Вища школа, 2004. 679 с.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

6. Bowlby J. Attachment and Loss // J. Bowlby. Vol. 1. - New York : Basic Books, 1969.
7. Rogers C. *On Becoming a Person* // C. Rogers*: A Therapist's View of Psychotherapy*. Boston: Houghton Mifflin, 1961.
8. Erikson E. Identity: Youth and Crisis // E. Erikson. New York : W. W. Norton, 1968.
9. Cohen Albert K.. The Sociology of the Deviant Act // Albert K. Cohen: Anomie Theory and Beyond American Sociological Review Vol. 30, No. 1 (Feb., 1965), pp. 5-14.
10. Merton, R. K. (1938). Social structure and Anomie // R. K. Merton. *American Sociological Review, 3,* 672–682. https://doi.org/10.2307/2084686

References:

1. Bekh I. D.(2003). Vykhovannia osobystosti [Personality upbringing] : u 2 knyhakh. - Kyiv: Lybid, 2003. 344 p.
2. Blynova O. Ye. (2013). Rol sotsialnykh stereotypiv u rehuliatsii povedinky osobystosti. Naukovyi visnyk Mykolaivskoho derzhavnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho. [The role of social stereotypes in regulating personality behavior. Scientific Bulletin of Mykolaiv State University named after V. O. Sukhomlynskyi]. Seriia: Psykholohichni nauky. Vol. 2, Issue 10. Pp. 37–41. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmdups_2013_2_10_8.
3. Hoshovskyi Ya., Hoshovska D. (2021) Psykholohichni osoblyvosti prostorovo-chasovoi depryvatsii ta styhmatyzatsii osobystosti [Psychological features of spatial-temporal deprivation and stigmatization of personality]. Psykholohichni perspektyvy. 2021. No. 38. Pp. 10–21.
4. Hoshovska D., Hoshovskyi Ya.(2022) Deviantna spetsyfika samosvidomosti liudyny z kharchovoi adyktsiieiu: teoretychnyi rakurs problemy [Deviant specificity of self-consciousness in individuals with eating addiction: a theoretical perspective]. Psykholohichni perspektyvy. No. 40. Pp. 24–37. https://doi.org/10.29038/2227-1376-2022-40-hos
5. Yatsenko T. S. Teoriia i praktyka hrupovoi psykhokorektsii: aktyvne sotsialno-psykholohichne navchannia [Theory and Practice of Group Psychocorrection: Active Socio-Psychological Training]: navch. posib. / T. S. Yatsenko. - Kyiv : Vyshcha shkola, 2004. - 679 s.
6. Bowlby J. Attachment and Loss // J. Bowlby J.. Vol. 1. New York: Basic Books, 1969.
7. Rogers C (1961). On Becoming a Person // C. Rogers: A Therapist's View of Psychotherapy. Boston: Houghton Mifflin.
8. Erikson E. Identity // Erikson E. : Youth and Crisis. New York: W. W. Norton, 1968.
9. Cohen Albert K.. The Sociology of the Deviant Act // Albert K. Cohen: Anomie Theory and Beyond American Sociological Review Vol. 30, No. 1 (Feb., 1965), pp. 5-14.
10. Merton, R. K. (1938). Social structure and Anomie // R. K. Merton. *American Sociological Review, 3,* 672–682. https://doi.org/10.2307/2084686

Дата першого надходження статті до видання: 29.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 17.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.923:159.944.4:159.954

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4372-4385

Гринчук Олександра Іванівна кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної психології, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ, https://orcid.org/0000-0003-1874-2558

Мішкулинець Олена Олексіївна кандидат психологічних наук, викладач-методист, викладач психолого-педагогічних дисциплін, заступник директора з навчальної роботи, Відокремлений структурний підрозділ, "Гуманітарно-педагогічний фаховий коледж Мукачівського державного університету", м. Мукачево, https://orcid.org/0000-0002-5874-3830

Кравцов Юрій Сергійович доктор філософських наук, професор, професор кафедри соціально-психологічних і гуманітарних наук, Дніпровський державний технічний університет, м. Кам'янське, https://orcid.org/0000-0003-4968-9112

САМОВИРАЖЕННЯ ЯК ЧИННИК СТРЕСОСТІЙКОСТІ У КОНТЕКСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ КРЕАТИВНОСТІ ТА СУБ'ЄКТИВНОГО ВІДЧУТТЯ ЖИТТЄВОГО УСПІХУ

Анотація. У статті теоретично обґрунтовано самовираження як психологічний ресурс стресостійкості та чинник суб'єктивного відчуття життєвого успіху.

Актуальність теми зумовлена зростанням потреби у визначенні особистих ресурсів. Вони допомагають людям зберігати здатність до самостійної діяльності, емоційну стабільність, сенс життя та внутрішню цілісність в умовах тривалого стресу, невизначеності, соціального тиску та особистих криз. У статті проведено аналіз останніх емпіричних та теоретичних публікацій щодо творчості, творчої самоефективності, суб'єктивного благополуччя, стійкості, задоволеності життям, інтервенцій на основі мистецтва та відновлення психічного здоров'я. Встановлено, що творчість не слід зводити лише до художніх здібностей чи виняткового таланту. Вона функціонує як адаптивна здатність. Це дозволяє людині переосмислювати досвід, генерувати альтернативні реакції, регулювати емоції та трансформувати внутрішню напругу у символічні, вербальні, поведінкові чи соціальні форми самовираження. У статті визначено основні механізми, за допомогою яких самовираження може сприяти стійкості до стресу. А саме, емоційна регуляція, когнітивна переоцінка, відновлення відчуття контролю, зміцнення творчої самоефективності, соціальна зв'язаність

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

та пошук сенсу. Запропоновано концептуальну модель, у якій самовираження посилює стійкість, стійкість підтримує суб'єктивний життєвий успіх, а досвід успіху підсилює подальшу творчу діяльність. У статті також розглядаються практичні наслідки для психологічного консультування, освіти, соціальної роботи, програм з охорони психічного здоров'я на рівні громади та заходів з особистісного розвитку. В роботі самовираження розглядається як структурований психологічний ресурс, який можна включити до профілактичних та реабілітаційних програм, спрямованих на зміцнення стресостійкості та суб'єктивного благополуччя.

Ключові слова: самовираження, стресостійкість, креативність, суб'єктивне благополуччя, життєвий успіх, резильєнтність, арт-практики.

Hrynchuk Oleksandra Ivanivna Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Social Psychology, Vasyl Stefanyk Carpathian National University, Ivano-Frankivsk, https://orcid.org/0000-0003-1874-2558

Mishkulynets Olena Oleksiivna Candidate of Psychological Sciences, Instructor-Methodologist, Teacher of Psychological and Pedagogical Disciplines, Deputy Director for Academic Affairs, Separate Structural Unit Humanities and Pedagogical Professional College of Mukachevo State University, Mukachevo, https://orcid.org/0000-0002-5874-3830

Kravtsov Yuriy Sergeyovich Doctor of Philosophical Science, Professor, Professor of Department of Social, Psychological and Humanitarian Sciences, Dniprovska State Technical University, Kam'yanske, https://orcid.org/0000-0003-4968-9112

SELF-EXPRESSION AS A FACTOR IN STRESS RESILIENCE IN THE CONTEXT OF THE RELATIONSHIP BETWEEN CREATIVITY AND THE SUBJECTIVE SENSE OF LIFE SUCCESS

Abstract. This article provides a theoretical justification for self-expression as a psychological resource for stress resilience and a factor in the subjective sense of life success.

The relevance of the topic stems from the growing need to identify personal resources. These resources help people maintain their capacity for independent action, emotional stability, a sense of purpose, and inner integrity amid prolonged stress, uncertainty, social pressure, and personal crises. The article analyzes recent empirical and theoretical publications on creativity, creative self-efficacy, subjective well-being, resilience, life satisfaction, art-based interventions, and mental health recovery. It has been established that creativity should not be reduced solely to artistic abilities or

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

exceptional talent. It functions as an adaptive capacity. This allows a person to reframe experiences, generate alternative responses, regulate emotions, and transform internal tension into symbolic, verbal, behavioral, or social forms of self-expression. The article identifies the main mechanisms through which self-expression can contribute to stress resilience. Specifically, these include emotional regulation, cognitive reappraisal, restoring a sense of control, strengthening creative self-efficacy, social connectedness, and the search for meaning. A conceptual model is proposed in which self-expression enhances resilience, resilience supports subjective life success, and the experience of success reinforces further creative activity. The article also discusses practical implications for psychological counseling, education, social work, community-level mental health programs, and personal development initiatives. In this work, self-expression is viewed as a structured psychological resource that can be incorporated into preventive and rehabilitative programs aimed at strengthening stress resilience and subjective well-being.

Keywords: self-expression, stress resilience, creativity, subjective well-being, life success, resilience, art-based practices.

Постановка проблеми.

Проблема стресостійкості в сучасній психології дедалі частіше розглядається не лише через здатність людини витримувати навантаження, а через здатність зберігати внутрішню цілісність, адаптивність і відчуття власної дієвості в умовах тривалої невизначеності [1, 2, 3]. Соціальна турбулентність, академічне і професійне перевантаження, інформаційна напруга, досвід втрат, міграції, зміни життєвих планів і нестабільності формують ситуацію, у якій людині вже недостатньо лише контролювати симптоми стресу. Важливим стає питання: яким чином особистість може не тільки зменшити психологічну напругу, а й зберегти відчуття життєвого руху, сенсу та власного успіху.

В таких умовах самовираження стає одним з основних психологічних ресурсів. Воно дозволяє людині вивести внутрішній досвід у форму дії, слова, образу, творчого продукту, комунікації або нового способу організації власного життя [4, 5]. Самовираження не слід ототожнювати лише з мистецькою діяльністю.

Його ширший зміст охоплює здатність особистості надавати форму власним переживанням, осмислювати напругу, розпізнавати власні потреби та відновлювати суб’єктну позицію там, де стрес провокує відчуття безсилля [2, 6, 7].

Креативність виступає не як професійна характеристика особистості, а як адаптивна здатність до пошуку альтернативних рішень, переоцінки ситуації, створення смислових зв’язків і формування нового досвіду.

Саме тому в останніх дослідженнях креативність дедалі частіше аналізується у зв’язку з психологічним благополуччям, стресостійкістю, життєвою задоволеністю, кар’єрною реалізацією, відчуттям значущості та психологічною насиченістю життя [1, 4, 8, 9].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Наукова проблема полягає у недостатній інтегрованості трьох дослідницьких площин: креативності, стресостійкості та суб'єктивного життєвого успіху. Частина праць аналізує творчість як предиктор благополуччя [1, 9, 10], частина зосереджується на арт-практиках і психічному здоров'ї [2, 3, 6, 11], інші досліджують резильєнтність як механізм підтримки благополуччя в умовах стресу [9, 12, 13, 14]. Проте недостатньо розкрито, яким чином саме самовираження може виступати ланкою між творчим потенціалом, стресостійкістю і суб'єктивним переживанням життєвого успіху.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Сучасні наукові дослідження присвячені вивченню зв'язку між креативністю та благополуччям. Метааналіз Acar та ін. охопив 189 ефектів, 32 вибірки, 26 досліджень і 8189 учасників [1]. Автори встановили невеликий, але статистично значущий середній зв'язок між креативністю та благополуччям на рівні (r=+0,14). Важливо, що творчі активності мали сильніший зв'язок із благополуччям, ніж показники дивергентного мислення, що прямо підтримує ідею про практичну цінність самовираження, а не лише абстрактного творчого потенціалу [1].

Tan та ін. показали позитивний вплив креативності на суб'єктивне благополуччя, підкреслюючи, що творча активність може бути пов'язана з більшою задоволеністю життям, позитивними емоціями та відчуттям осмисленості [9]. Tang та ін. у крос-культурному дослідженні 1420 працівників із Китаю, Німеччини та США довели, що залученість у творчий процес під час пандемії COVID-19 пов'язана з творчим зростанням, процвітанням і соціальним благополуччям [10]. Отже, креативність не є ізольованою індивідуальною рисою, а проявляється як ресурс адаптації у складному соціальному контексті [5, 9, 10].

Підхід до творчого самовираження як чинника психічного здоров'я розвивається у працях Barnett і Vasiu [2], Barnish і Nelson-Horne [3], Cases-Cunillera та ін. [6], Jean-Berluche [7], Xie і Sun [11]. У цих дослідженнях творче вираження пов'язується з емоційною регуляцією, соціальною включеністю, підтримкою психічного здоров'я, відновленням після переживань і активізацією механізмів нейропластичності. Особливу цінність мають систематичні огляди, які показують не тільки терапевтичний потенціал арт-практик, а й проблему неоднорідності методик, малих вибірок і різного рівня доказовості.

Дослідження Keyes та ін. заслуговує на окрему увагу, оскільки воно спирається на велику вибірку 7182 дорослих. Автори встановили, що 2689 учасників, тобто 37,4%, були залучені до мистецтва та ремесла, а така залученість позитивно прогнозувала задоволеність життям, відчуття значущості життя і щастя навіть після контролю соціально-демографічних змінних [4]. Це підтверджує, що повсякденна творча активність може мати самостійне психологічне значення, незалежно від професійного статусу чи спеціальної мистецької підготовки.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Лінія досліджень, присвячена творчій самоефективності, демонструє ще один важливий механізм. Holinger і Kaufman розглядають віру людини в те, що творчість може сприяти короткостроковому й довгостроковому благополуччю [8]. Liu та ін. показали, що творча самоефективність опосередковує зв'язок між переконанням у цінності творчості та життєвою задоволеністю, сенсом життя і психологічною насиченістю [5]. Oh і Ryo доповнюють цю лінію, демонструючи послідовний зв'язок між творчою самоефективністю, когнітивною переоцінкою, позитивним афектом і кар'єрною задоволеністю [15].

Окремий блок досліджень стосується стресу і резильєнтності. Waugh і Sali трактують резильєнтність як здатність підтримувати благополуччя в умовах загроз і навантажень [13]. Автор C. Ma [16] у дослідженні серед студентів магістратури з медсестринства показала, що резильєнтність частково опосередковує зв'язок між академічним стресом і суб'єктивним благополуччям, а медіаційний ефект становить 20,9%. Karababa et al. виявили, що психологічна резильєнтність опосередковує зв'язок між самоефективністю та життєвою задоволеністю [12]. Zhou та ін. у вибірці 967 учасників показали, що суб'єктивне благополуччя опосередковує зв'язок між сприйнятим стресом і креативністю, причому частка медіаційного ефекту становила 41,31% [14].

Мета статті – визначити роль самовираження як ресурсу стресостійкості та проаналізувати взаємозв'язок між креативністю, резильєнтністю і суб'єктивним відчуттям життєвого успіху.

Виклад основного матеріалу.

Стаття підготовлена у форматі теоретико-методологічного літературного огляду з елементами наративного аналізу. Матеріалом стали наукові джерела баз PubMed, Scopus і Web of Science, опублікованих у 2021-2025 роках, які розкривають проблему креативності, самовираження, суб'єктивного благополуччя, резильєнтності, арт-практик і життєвої задоволеності. До переліку включено метааналізи, систематичні огляди, оглядові статті, крос-культурні дослідження, бібліометричний аналіз і кількісні емпіричні роботи.

У роботі застосовано методи теоретичного аналізу, порівняння, узагальнення, концептуального моделювання, структурно-логічного аналізу та інтеграції емпіричних результатів. Кількісні дані наведено лише як узагальнені показники з проаналізованих джерел. Власне емпіричне опитування в межах цієї статті не проводилося, тому отримані висновки мають теоретико-аналітичний характер і можуть бути використані як підґрунтя для подальшого експериментального дослідження.

Самовираження, креативність і стресостійкість: концептуальне поле

Самовираження розглядається як активне надання форми власному досвіду. Воно може бути словесним, художнім, тілесним, музичним, професійним, соціальним або поведінковим. Його сутність полягає не в естетичній якості продукту, а в тому, що людина перестає бути лише носієм напруги і стає

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

автором певної дії щодо неї. Саме ця позиція робить самовираження психологічно значущим у контексті стресостійкості (табл. 1).

Таблиця 1

Основні поняття та їх значення

Поняття	Змістове визначення	Можливі індикатори	Джерела
Самовираження	Надання форми власному досвіду через слово, образ, дію, творчий або соціальний продукт.	Регулярність творчих дій; здатність говорити про переживання; участь у творчих або групових практиках.	[2, 3, 6, 7, 11]
Креативність	Здатність до гнучкого продукування ідей, переоцінки ситуацій і створення нових способів дії.	Творчі активності; дивергентність; творча самоефективність; готовність шукати альтернативи.	[1, 5, 8, 9, 10]
Стресостійкість	Здатність підтримувати функціонування і благополуччя під впливом напруги та після неї.	Резильєнтність; відновлення після стресу; контроль емоцій; збереження діяльності.	[13, 14]
Суб'єктивне благополуччя	Оцінка життя через задоволеність, позитивний афект, відчуття значущості та психологічну насиченість.	Задоволеність життям; щастя; сенс життя; позитивні емоції; психологічне благополуччя.	[5, 9, 14]
Суб'єктивний життєвий успіх	Переживання власного життя як такого, що має напрям, сенс, цінність і внутрішню відповідність особистості.	Задоволеність життям; відчуття руху вперед; професійна і соціальна самореалізація.	[3, 10, 15]
Творча самоефективність	Віра людини у здатність діяти творчо і використовувати творчість для вирішення життєвих завдань.	Упевненість у творчих рішеннях; готовність до нових способів дії; креативна ініціатива.	[5, 8, 15]

Джерело: сформовано авторами на основі [1, 2, 3, 4, 6, 7, 9, 8, 10, 11, 13, 14, 15]

Креативність у такому підході не обмежується оригінальністю ідей. Вона включає здатність бачити кілька варіантів розвитку ситуації, знаходити нові способи поведінки, переносити досвід з однієї сфери в іншу, створювати символічні форми для складних переживань і зберігати гнучкість там, де стрес звужує поле мислення. Тому креативність може бути не лише характеристикою творчих професій, а й універсальним способом психологічної адаптації [1, 5, 8, 9, 10].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Стресостійкість у сучасному розумінні також виходить за межі здатності не реагувати на стрес. Waugh і Sali визначають резильєнтність як здатність підтримувати благополуччя в умовах загроз, що добре узгоджується з ідеєю активної, а не пасивної адаптації [13]. Якщо людина лише пригнічує емоції, це не обов'язково свідчить про стійкість. Якщо ж вона здатна усвідомити переживання, надати їм форму, знайти сенс і змінити спосіб дії, тоді йдеться про глибший рівень психологічної саморегуляції.

Суб'єктивне відчуття життєвого успіху визначається як інтегральне переживання того, що власне життя має напрям, цінність і внутрішню відповідність особистим смислам. Воно не збігається повністю з об'єктивними досягненнями, доходом, статусом або зовнішнім визнанням. Людина може мати формальні досягнення, але не відчувати успіху, якщо її життя не переживається як власне. І навпаки, у складних умовах людина може зберігати суб'єктивне відчуття успішності, якщо бачить сенс, розвиток, зв'язок з іншими та можливість діяти [5, 10, 15].

Креативність як механізм емоційної регуляції

Одним із ключових механізмів зв'язку між самовираженням і стресостійкістю є емоційна регуляція. Стресова ситуація часто супроводжується надлишком афекту, який складно відразу вербалізувати або раціонально пояснити [13, 14]. Творча дія дає можливість обійти пряме зіткнення з напругою і перевести її у символічну форму. Малюнок, текст, музика, рух, ремесло або інша творча практика стають проміжною площиною між переживанням і осмисленням [5, 8].

Jean-Berluche підкреслює, що творче самовираження може підтримувати когнітивне, емоційне, фізичне і соціальне благополуччя, оскільки воно активізує емоційну регуляцію, когнітивну гнучкість і соціальну пов'язаність [7]. Barnett і Vasiu описують нейронні механізми терапевтичного впливу творчих мистецтв, зокрема участь медіальної префронтальної кори та мигдалеподібного тіла у регуляції емоцій [2]. Хоча ці дані не можна спрощено переносити на всі види творчості, вони підтверджують, що творчий процес має не лише культурне, а й психофізіологічне підґрунтя.

У групових активних арт-інтервенціях, проаналізованих Barnish і Nelson-Horne, творча дія поєднується з міжособистісною підтримкою, структурою заняття і можливістю безпечної комунікації [3]. Це важливо для людей із тривогою чи депресивними симптомами, для яких пряме обговорення проблеми може бути надто складним. У таких випадках арт-активність дає можливість не уникати переживань, а поступово підводити їх до усвідомлення.

Кількісні висновки метааналізу Acar et al. підсилюють цю позицію. Сильніший зв'язок благополуччя саме з творчими активностями, а не з абстрактним дивергентним мисленням, свідчить про принципову роль дії [1]. Людина може мати високий творчий потенціал, але не використовувати його для

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

регуляції стресу. Тому ресурсним чинником стає не креативність як латентна здібність, а креативність, яка переходить у самовираження.

Самовираження як відновлення суб'єктності

Стрес часто переживається як втрата контролю. Людина відчуває, що події відбуваються з нею, але не через неї. Самовираження змінює цю позицію. Навіть невелика творча дія повертає відчуття авторства: я можу назвати, оформити, змінити, переосмислити, показати або передати свій досвід [11, 13, 14]. У цьому полягає важлива відмінність самовираження від пасивного відволікання. Воно не просто відводить увагу від проблеми, а створює нову форму взаємодії з нею.

Cases-Cunillera та ін. у змішаному багатоцентровому дослідженні арт-проєкту показують, що мистецька участь може підтримувати процес відновлення психічного здоров'я через творчість, соціальну взаємодію і залученість до спільноти [6]. Це особливо важливо для соціальної роботи та психологічної підтримки, оскільки багато людей у кризових умовах потребують не тільки індивідуальної допомоги, а й середовища, де їхній досвід буде прийнятий і символічно опрацьований.

Crealey та ін. звертають увагу на економічний вимір творчих інтервенцій. У систематичному огляді економічних оцінок було виявлено шість релевантних досліджень, і п'ять із них показали позитивну економічну доцільність або соціальну віддачу від інвестицій, зокрема в межах від 1,20 до понад 8 фунтів стерлінгів на кожен вкладений фунт [17].

Креативність, суб'єктивне благополуччя і життєвий успіх

Суб'єктивне відчуття життєвого успіху формується на перетині кількох вимірів: задоволеності життям, відчуття значущості, позитивного афекту, соціального визнання, особистісного розвитку і психологічної насиченості. Креативність може впливати на цей комплекс не тільки через зовнішні досягнення, а й через спосіб, у який людина переживає власну активність. Творча дія часто дає відчуття, що життя не зводиться до реагування на вимоги, а містить простір власного вибору [5, 8, 10, 15].

Науковці Keyes та ін. показали, що участь у творчих і ремісничих активностях позитивно прогнозує задоволеність життям, щастя та відчуття, що життя є вартісним [4]. Це має особливе значення, оскільки йдеться не про професійну творчість, а про повсякденні практики. Отже, суб'єктивний життєвий успіх може підтримуватися не лише великими досягненнями, а й регулярними малими діями, у яких людина відчуває себе здатною створювати, змінювати та завершувати.

У своїй роботі Liu та ін. вводять важливий пояснювальний механізм: творча самоефективність. Їхнє дослідження показує, що творча само-ефективність опосередковує зв'язок між переконанням у тому, що творчість сприяє благополуччю, і такими показниками, як життєва задоволеність, сенс життя та психологічна насиченість [5]. Це означає, що важлива не тільки наявність творчих можливостей, а й віра людини у власну здатність ними користуватися.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Oh і Ryo демонструють професійний вимір цієї проблеми. У їхній моделі творча самоефективність пов'язана з когнітивною переоцінкою, позитивним афектом і кар'єрною задоволеністю [15]. Успіх часто переживається не тільки у приватній, а й у професійній сфері. Людина, яка здатна творчо переосмислювати труднощі, з більшою ймовірністю зберігає позитивне ставлення до кар'єрної траєкторії навіть у періоди напруги. Тоді як Holinger і Kaufman звертають увагу на впевненість у власній творчості та благополуччі, тобто на переконання людини щодо того, чи здатна творчість приносити короткострокове і довгострокове благополуччя [8]. Ця ідея важлива для практичних програм: якщо учасник не вважає творчість корисною або сприймає її як щось недоступне, інтервенція може втратити ефективність. Отже, робота із самовираженням має включати не тільки вправи, а й зміну уявлень про власне право на творчість.

Стрес, резильєнтність і творча адаптація

Зв'язок між стресом і креативністю не є простим. Стрес може стимулювати пошук рішень, але за високої інтенсивності або тривалості він часто звужує увагу, підсилює ригідність мислення, знижує мотивацію і провокує емоційне виснаження. Тому творчість у стресових умовах не виникає автоматично. Її підтримує наявність внутрішніх і зовнішніх ресурсів: базової безпеки, соціальної підтримки, навичок саморегуляції, досвіду самовираження та віри у власну здатність впливати на ситуацію [12, 13, 16].

Творче самовираження може посилювати резильєнтність щонайменше через когнітивну гнучкість, яка дозволяє бачити не один фатальний сценарій, а кілька можливих рішень. А також - соціальне визнання і включення, коли особистий досвід може бути почутим, побаченим або розділеним у групі [5, 8].

Brosowsky та ін. показали, що під час пандемії повсякденні творчі заняття були пов'язані з вищою самооцінкою, оптимізмом і позитивним афектом, тоді як менша кількість творчих виходів асоціювалася з депресивністю, тривогою, негативним афектом і нудьгою [18]. У цьому контексті творчість виконує функцію психологічної протидії застою. Вона не усуває кризову ситуацію, але створює внутрішній рух там, де зовнішні обставини здаються заблокованими.

Таблиця 2.

Механізми впливу самовираження на стресостійкість і суб'єктивний життєвий успіх

Механізм	Психологічна дія	Очікуваний результат	Джерела
Емоційна символізація	Перенесення напруги у слово, образ, звук, рух або творчий продукт.	Зниження хаотичності переживань, краща емоційна регуляція.	[2, 3]
Когнітивна гнучкість	Пошук альтернативних інтерпретацій і способів дії.	Зменшення ригідності мислення, розширення поведінкового репертуару.	[1, 9, 14]

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Механізм	Психологічна дія	Очікуваний результат	Джерела
Творча самоефективність	Віра у здатність створювати рішення і діяти в умовах невизначеності.	Підвищення життєвої задоволеності, сенсу і психологічної насиченості.	[5, 8, 15]
Соціальна включеність	Спільна творча дія, групове обговорення, отримання відгуку.	Підтримка належності, зменшення ізоляції, посилення відчуття значущості.	[3, 4, 6, 11]
Відновлення суб'єктності	Перехід від пасивного переживання стресу до авторської дії.	Зростання контролю, внутрішньої опори й стресостійкості.	[12, 13, 16]
Смислова інтеграція	Включення складного досвіду у ширшу історію життя.	Формування відчуття життєвого руху, успіху і перспективи.	[5, 10, 14]

Джерело: сформовано авторами на основі [1, 2, 3, 4, 5, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 15]

Практичні напрями застосування самовираження як ресурсу стресостійкості

Практичне застосування ідеї самовираження як ресурсу стресостійкості можливе в кількох сферах. В освітньому середовищі йдеться про програми, які допомагають студентам не лише засвоювати інформацію про стрес, а й створювати власні способи його опрацювання: рефлексивне письмо, проєктні завдання, візуальні щоденники, групові творчі презентації, дизайн особистої стратегії відновлення. Дослідження Ма показує, що в умовах академічного стресу резильєнтність має реальний медіаційний зв'язок із суб'єктивним благополуччям [16]. Отже, освітні програми мають посилювати не тільки навчальні компетентності, а й здатність до саморегуляції та особистісного смислотворення.

У соціальній роботі самовираження може використовуватися для підтримки людей, які переживають втрату, переміщення, соціальну ізоляцію або кризу ідентичності. Тут важливо не ставити перед учасниками вимогу бути творчими у вузькому естетичному сенсі [3, 4, 6]. Навпаки, завдання фахівця полягає у створенні безпечного простору, де людина може говорити, малювати, писати, створювати, згадувати, будувати групову взаємодію і поступово повертати відчуття власного голосу.

У психологічному консультуванні самовираження може бути допоміжним інструментом для клієнтів, які важко вербалізують почуття. Рефлексивні метафори, листи без адресата, карта ресурсів, символічні образи, робота з особистими історіями та творчі завдання можуть допомогти перейти від неоформленої тривоги до структурованого розуміння власного стану. При цьому творчі практики мають бути добровільними, етично коректними і не повинні замінювати фахову допомогу там, де є виражені психічні розлади [1, 9].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У професійному розвитку самовираження може підтримувати суб'єктивне відчуття успіху через розвиток творчої самоефективності. Дослідження Oh і Ryo демонструє зв'язок між творчою самоефективністю, когнітивною переоцінкою, позитивним афектом і кар'єрною задоволеністю [15]. Це означає, що креативність важлива не тільки для професій мистецького типу. Вона потрібна у будь-якій сфері, де людина стикається зі змінами, невизначеністю, конфліктами, необхідністю приймати рішення і переосмислювати власну траєкторію.

У громадських програмах підтримки психічного здоров'я доречними є групові мистецькі й ремісничі активності, якщо вони мають чітку мету: підтримка соціального зв'язку, зниження ізоляції, формування безпечної комунікації, посилення відчуття значущості. Результати Keyes та ін. підтверджують, що навіть повсякденна творча активність може бути пов'язана з вищими показниками суб'єктивного благополуччя [4]. Тому такі програми можуть бути корисними як низькопорогові інтервенції для широких груп населення.

Узагальнення проаналізованих джерел дозволяє запропонувати модель, у якій стресові чинники спочатку порушують емоційну рівновагу, знижують відчуття контролю і звужують когнітивну гнучкість (рис. 1).

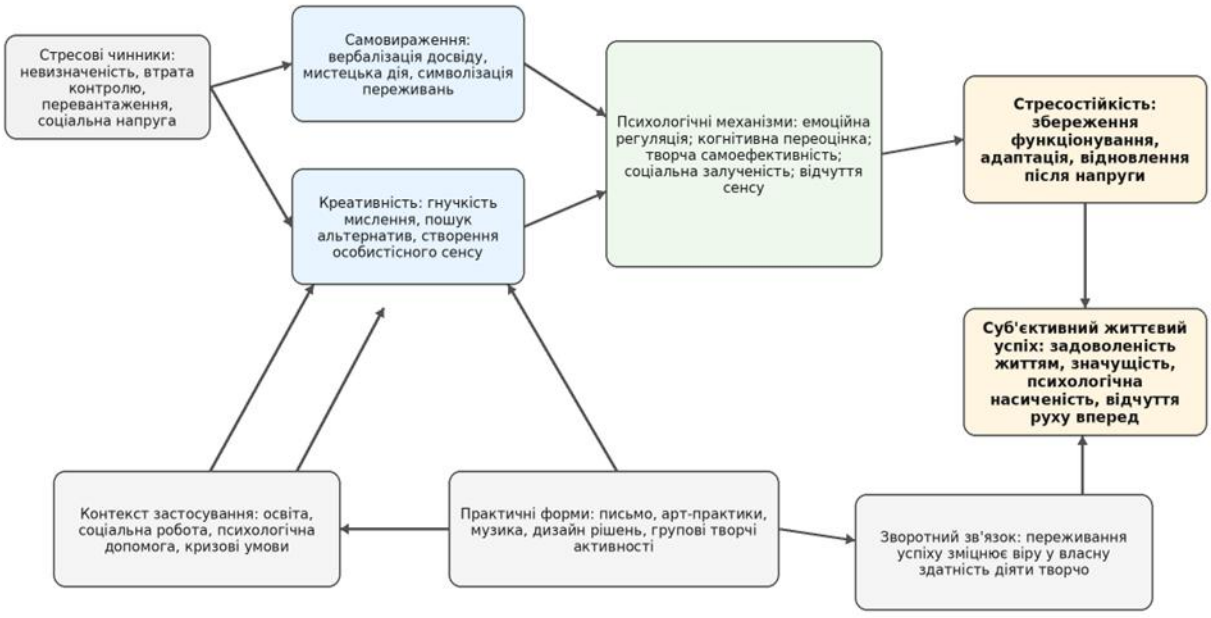

Рис. 1. **Концептуальна модель взаємозв'язку самовираження, креативності, стресостійкості та суб'єктивного життєвого успіху**

Джерело: сформовано авторами на основі [1, 3, 4, 5, 7, 8, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 18]

Якщо особистість має доступ до форм самовираження, вона отримує можливість перевести напругу у символічну, комунікативну або діяльнісну форму. Цей перехід активізує емоційну регуляцію, когнітивну переоцінку, творчу самоефективність, соціальну залученість і смислову інтеграцію [8, 9].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Зазначені механізми посилюють стресостійкість, оскільки людина зберігає здатність діяти, відновлюватися і не втрачати зв'язок із власними цілями. У свою чергу, стресостійкість підтримує суб'єктивне відчуття життєвого успіху: людина переживає себе не як пасивну жертву обставин, а як суб'єкта, який може змінювати спосіб відповіді на події [7, 15, 18]. Саме тому життєвий успіх у цій моделі не зводиться до зовнішніх показників. Він формується як внутрішнє переживання осмисленого руху, розвитку і відповідності власному досвіду.

Висновки

Самовираження є ресурсом стресостійкості, оскільки воно дозволяє людині не лише переживати стрес, а й активно опрацьовувати його через слово, образ, дію, творчу практику або соціальну взаємодію. Його психологічна цінність полягає у відновленні суб'єктності, емоційній символізації досвіду, розвитку когнітивної гнучкості та формуванні особистісного сенсу.

Креативність виступає не тільки як здатність продукувати нові ідеї, а як механізм адаптації. Дані сучасних досліджень свідчать про її зв'язок із суб'єктивним благополуччям, життєвою задоволеністю, позитивним афектом, психологічною насиченістю, творчою самоефективністю і соціальним благополуччям. Особливо важливим є те, що сильніший зв'язок із благополуччям демонструють саме творчі активності, а не лише абстрактні когнітивні показники креативності.

Перспективи подальших досліджень

Перспективи подальших досліджень полягають у проведенні емпіричних робіт із вимірюванням рівня самовираження, креативності, резильєнтності та суб'єктивного життєвого успіху в різних вікових, професійних і соціальних групах.

Література:

1. Acar S., Tadik H., Myers D., van der Sman C., Uysal R. Creativity and well-being: A meta-analysis. *The Journal of Creative Behavior*. 2021. Vol. 55(3). P. 738-751. https://doi.org/10.1002/jocb.485

2. Barnett K. S., Vasiu F. How the arts heal: A review of the neural mechanisms behind the therapeutic effects of creative arts on mental and physical health. *Frontiers in Behavioral Neuroscience*. 2024. Vol. 18. P. 1422361. https://doi.org/10.3389/fnbeh.2024.1422361

3. Barnish M. S., Nelson-Horne R. V. Group-based active artistic interventions for adults with primary anxiety and depression: A systematic review. *BMJ Open*. 2023. Vol. 13(6). P. e069310. https://doi.org/10.1136/bmjopen-2022-069310

4. Keyes H., Gradidge S., Forwood S. E., Gibson N., Harvey A., Kis E., Mutsatsa K., Ownsworth R., Roeloffs S., Zawisza M. Creating arts and crafting positively predicts subjective wellbeing. *Frontiers in Public Health*. 2024. Vol. 12. P. 1417997. https://doi.org/10.3389/fpubh.2024.1417997

5. Liu D., Wu C., Meng Y., Dang J. How self-belief in creativity and well-being is associated with life satisfaction, meaning in life, and psychological richness: The mediating effect of creative self-efficacy. *Journal of Intelligence*. 2025. Vol. 13(3). P. 25. https://doi.org/10.3390/jintelligence13030025

ISSN 2786-4952 Online

6. Cases-Cunillera J., del Rio Saez R., Santos-Lopez J. M., Simo-Algado S. Mental health recovery process through art: An exploratory mixed-methods multi-center study of an art-based community project. *Healthcare*. 2025. Vol. 13(10). P. 1103. https://doi.org/10.3390/healthcare 13101103

7. Jean-Berluche D. Creative expression and mental health. *Journal of Creativity*. 2024. Vol. 34(2). P. 100083. https://doi.org/10.1016/j.yjoc.2024.100083

8. Holinger M., Kaufman J. C. Measuring self-beliefs of creativity and well-being. *Thinking Skills and Creativity*. 2024. Vol. 53. P. 101604. https://doi.org/10.1016/j.tsc.2024.101604

9. Tan C.-Y., Chuah C.-Q., Lee S.-T., Tan C.-S. Being creative makes you happier: The positive effect of creativity on subjective well-being. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2021. Vol. 18(14). P. 7244. https://doi.org/10.3390/ijerph18147244

10. Tang M., Hofreiter S., Reiter-Palmon R., Bai X., Murugavel V. Creativity as a means to well-being in times of COVID-19 pandemic: Results of a cross-cultural study. *Frontiers in Psychology*. 2021. Vol. 12. P. 601389. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.601389

11. Xie Y., Sun X. An overview of the integration and development trends between arts and psychotherapy. *Frontiers in Psychology*. 2025. Vol. 16. P. 1617700. https://doi.org/10.3389/fpsyg. 2025.1617700

12. Karababa B., Aydin G., Yilmaz O., Akkus Y., Bayram E., Aydin G. Trust yourself, discover your resilience! From self-efficacy to life satisfaction: The mediating effect of psychological resilience. *Frontiers in Psychology*. 2025. Vol. 16. P. 1697876. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2 025.1697876

13. Waugh C. E., Sali A. W. Resilience as the ability to maintain well-being: An allostatic active inference model. *Journal of Intelligence*. 2023. Vol. 11(8). P. 158. https://doi.org/10.3390 /jintelligence11080158

14. Zhou S., Guan Q., Zhou W., Jiang T. Perceived stress and creativity: The roles of subjective well-being and depression. *Humanities and Social Sciences Communications*. 2025. Vol. 12. P. 999. https://doi.org/10.1057/s41599-025-05263-3

15. Oh S., Pyo J. Creative self-efficacy, cognitive reappraisal, positive affect, and career satisfaction: A serial mediation model. *Behavioral Sciences*. 2023. Vol. 13(11). P. 890. https://doi.org/10.3390/bs13110890

16. Ma C. The academic stress and subjective well-being of graduate nursing students: The mediating role of resilience. *Journal of Advanced Nursing*. 2023. Vol. 79(7). P. 2654-2663. https://doi.org/10.1111/jan.15619

17. Crealey G., McQuade L., O'Sullivan R., O'Neill C. Arts and creativity interventions for improving health and wellbeing in older adults: A systematic literature review of economic evaluation studies. *BMC Public Health*. 2023. Vol. 23. P. 2496. https://doi.org/10.1186/s12889-023-17369-x

18. Brosowsky N. P., Barr N., Mugon J., Scholer A. A., Seli P., Danckert J. Creativity, boredom proneness and well-being in the pandemic. *Behavioral Sciences*. 2022. Vol. 12(3). P. 68. https://doi.org/10.3390/bs12030068

References

1. Acar, S., Tadik, H., Myers, D., van der Sman, C., & Uysal, R. (2021). Creativity and well-being: A meta-analysis. *The Journal of Creative Behavior, 55*(3), 738-751. https://doi.org/10. 1002/jocb.485

2. Barnett, K. S., & Vasiu, F. (2024). How the arts heal: A review of the neural mechanisms behind the therapeutic effects of creative arts on mental and physical health. *Frontiers in Behavioral Neuroscience, 18*, 1422361. https://doi.org/10.3389/fnbeh.2024.1422361 [in English]

3. Barnish, M. S., & Nelson-Horne, R. V. (2023). Group-based active artistic interventions for adults with primary anxiety and depression: A systematic review. *BMJ Open, 13*(6), e069310. https://doi.org/10.1136/bmjopen-2022-069310 [in English]

ISSN 2786-4952 Online

4. Keyes, H., Gradidge, S., Forwood, S. E., Gibson, N., Harvey, A., Kis, E., Mutsatsa, K., Ownsworth, R., Roeloffs, S., & Zawisza, M. (2024). Creating arts and crafting positively predicts subjective wellbeing. *Frontiers in Public Health, 12*, 1417997. https://doi.org/10.3389/fpubh.2024.1417997 [in English]

5. Liu, D., Wu, C., Meng, Y., & Dang, J. (2025). How self-belief in creativity and well-being is associated with life satisfaction, meaning in life, and psychological richness: The mediating effect of creative self-efficacy. *Journal of Intelligence*, *13*(3), 25. https://doi.org/10.3390/jintelligence13030025 [in English]

6. Cases-Cunillera, J., del Rio Saez, R., Santos-Lopez, J. M., & Simo-Algado, S. (2025). Mental health recovery process through art: An exploratory mixed-methods multi-center study of an art-based community project. *Healthcare*, *13*(10), 1103. https://doi.org/10.3390/healthcare13101103

7. Jean-Berluche, D. (2024). Creative expression and mental health. *Journal of Creativity*, *34*(2), 100083. https://doi.org/10.1016/j.yjoc.2024.100083 [in English]

8. Holinger, M., & Kaufman, J. C. (2024). Measuring self-beliefs of creativity and well-being. *Thinking Skills and Creativity*, *53*, 101604. https://doi.org/10.1016/j.tsc.2024.101604 [in English]

9. Tan, C.-Y., Chuah, C.-Q., Lee, S.-T., & Tan, C.-S. (2021). Being creative makes you happier: The positive effect of creativity on subjective well-being. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, *18*(14), 7244. https://doi.org/10.3390/ijerph18147244

10. Tang, M., Hofreiter, S., Reiter-Palmon, R., Bai, X., & Murugavel, V. (2021). Creativity as a means to well-being in times of COVID-19 pandemic: Results of a cross-cultural study. *Frontiers in Psychology*, *12*, 601389. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.601389 [in English]

11. Xie, Y., & Sun, X. (2025). An overview of the integration and development trends between arts and psychotherapy. *Frontiers in Psychology*, *16*, 1617700. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2025.1617700 [in English]

12. Karababa, B., Aydin, G., Yilmaz, O., Akkus, Y., Bayram, E., & Aydin, G. (2025). Trust yourself, discover your resilience! From self-efficacy to life satisfaction: The mediating effect of psychological resilience. *Frontiers in Psychology, 16*, 1697876. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2025.1697876 [in English]

13. Waugh, C. E., & Sali, A. W. (2023). Resilience as the ability to maintain well-being: An allostatic active inference model. *Journal of Intelligence, 11*(8), 158. https://doi.org/10.3390/jintelligence11080158 [in English]

14. Zhou, S., Guan, Q., Zhou, W., & Jiang, T. (2025). Perceived stress and creativity: The roles of subjective well-being and depression. *Humanities and Social Sciences Communications, 12*, 999. https://doi.org/10.1057/s41599-025-05263-3 [in English]

15. Oh, S., & Pyo, J. (2023). Creative self-efficacy, cognitive reappraisal, positive affect, and career satisfaction: A serial mediation model. *Behavioral Sciences, 13*(11), 890. https://doi.org/10.3390/bs13110890 [in English]

16. Ma, C. (2023). The academic stress and subjective well-being of graduate nursing students: The mediating role of resilience. *Journal of Advanced Nursing, 79*(7), 2654-2663. https://doi.org/10.1111/jan.15619 [in English]

17. Crealey, G., McQuade, L., O'Sullivan, R., & O'Neill, C. (2023). Arts and creativity interventions for improving health and wellbeing in older adults: A systematic literature review of economic evaluation studies. *BMC Public Health, 23*, 2496. https://doi.org/10.1186/s12889-023-17369-x [in English]

18. Brosowsky, N. P., Barr, N., Mugon, J., Scholer, A. A., Seli, P., & Danckert, J. (2022). Creativity, boredom proneness and well-being in the pandemic. *Behavioral Sciences, 12*(3), 68. https://doi.org/10.3390/bs12030068 [in English]

Дата першого надходження статті до видання: 27.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.923.2.616.897

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4386-4397

Грись Антоніна Михайлівна головний науковий співробітник лабораторії психології соціально дезадаптованої особистості, Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, м. Київ, https://orcid.id/0000-0002-0153-2303

Павлюк Марія Михайлівна завідуюча лабораторії психології соціально дезадаптованої особистості, Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, м. Київ, https://orcid.id/0000-0002-0822-8128

ФІЛЬМ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПСИХОЛОГІЧНОЇ РОБОТИ З СОЦІАЛЬНО ДЕЗАДАПТОВАНИМИ ПІДЛІТКАМИ

Анотація. Статтю присвячено розкриттю фільму як інструмента психологічної роботи з соціально дезадаптованими підлітками. Представлено огляд українських і зарубіжних досліджень щодо можливостей використання фільму в психологічній практиці. Проаналізовано специфіку застосування фільмів у роботі з підлітками та визначено ключові акценти їх використання як засобу психологічної допомоги. Показано, що в українських дослідженнях переважає підхід, орієнтований на перегляд і подальший аналіз фільмів із фокусом на психологічні механізми впливу, зокрема ідентифікацію, катарсис та рефлексію. Натомість зарубіжний досвід характеризується активним використанням створення відеоматеріалів у межах групової проєктної роботи, а також застосуванням артпрактик.

У статті представлено сценарій авторського фільму, що відображає актуальний досвід переживань підлітка та способи вирішення міжособистісних конфліктів з урахуванням вікових особливостей і умов війни. Окреслено можливості використання фільму як основи для подальшої психокорекційної роботи з підлітками. Розкрито психологічні механізми формування залежної моделі поведінки підлітків під впливом міжособистісної взаємодії зі значущими іншими в процесі соціалізації.

Визначено потенціал застосування психодраматичних ігор для опрацювання сцен фільму як частини психотерапевтичної роботи. Охарактеризовано суперечності ранніх стосунків зі значущими іншими, що впливають на становлення автономності: надмірна або недостатня опіка, інтенсивна увага з боку дорослих, ігнорування вікових потреб підлітка, нестабільність емоційних контактів. Виокремлено основні чинники блокування автономної поведінки: негативна Я-концепція, жорсткий батьківський контроль, емоційне нехтування, нестабільність значущих стосунків, що може призводити до накопичення неконтрольованого гніву, агресії та ризику аутоагресивних проявів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Перспективи подальшої роботи пов’язані зі створенням індивідуальних ескізів фрагментів сцен фільму, що дає змогу відстежувати як статику, так і динаміку переживань підлітків.

Ключові слова: фільм; залежність; досвід; психологічний інструментарій; соціальна дезадаптація; автономність; сценарій; соціально-психологічна адаптація.

Hrys Antonina Chief Researcher, Laboratory of Psychology of Socially Maladapted Personality, G.S. Kostyuk Institute of Psychology of the NAES of Ukraine, Kyiv, https://orcid.id/0000-0002-0153-2303

Pavliuk Mariia Head of the Laboratory, Laboratory of Psychology of Socially Maladapted Personality, G.S. Kostyuk Institute of Psychology of the NAES of Ukraine, Kyiv, https://orcid.id/0000-0002-0822-8128

FILM AS A TOOL FOR PSYCHOLOGICAL WORK WITH SOCIALLY MASADAPTED ADOLESCENTS

Abstract. The article explores film as a psychological tool for working with socially maladjusted adolescents. The study presents an overview of Ukrainian and international research on the use of film in psychological practice and highlights key approaches to its application. It is emphasized that Ukrainian studies mainly focus on watching and analyzing films, with attention to the psychological mechanisms of influence such as identification, catharsis, and reflection. In contrast, international experience more often involves creating video materials within group project-based activities and applying art-based practices.

The article presents a script of an original film that reflects the актуальні переживання of an adolescent and strategies for resolving interpersonal conflicts, taking into account developmental characteristics and the realities of living under wartime conditions. The possibilities of using film as a basis for further psychological support and corrective work with adolescents are outlined. Psychological mechanisms of forming dependent behavioral patterns under the influence of interpersonal interaction with significant others during socialization are described.

The potential of psychodramatic games for working through each film scene as part of psychotherapeutic practice is demonstrated. The article also analyzes contradictions in early relationships with significant others and their influence on the development of adolescent autonomy, including excessive or insufficient parental care, intense adult attention, neglect of developmental needs, and instability in significant relationships. The main factors that block autonomous behavior are identified: negative self-concept, strict parental control, emotional neglect, and instability in meaningful relationships, which may contribute to the accumulation of uncontrolled anger, aggression, and the risk of autoaggressive manifestations.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Future perspectives include creating individual sketches of each film scene fragment, which can help track both static and dynamic aspects of adolescents' experiences.

Keywords: film; dependence; experience; psychological tools; social maladjustment; autonomy; screenplay; socio-psychological adaptation.

Актуальність вивчення фільму як інструменту психологічної роботи з підлітками визначається стійкою залученістю їх у віртуальний простір. У сучасних умовах, як показує шкільне середовище, навіть під час уроків підлітки грають у ігри, знімають фото, відео. Як от приміром сучасна гра для підлітків Brawl stars, яка займає увесь вільний час та є предметом жвавих дискусій і повсякденних наративів дітей у школі. Віртуальне середовище на сьогодні майже витіснило такі класичні Інститути соціалізації неповнолітніх як сім'я, неформальні об'єднання, школа. Цифрові компетентності сучасних підлітків значно перевищують компетентності їхніх батьків чи вчителів. Саме тому у роботі з підлітками важливо спиратися на їхній теперішній соціалізуючий контекст та використовувати його не лише як стихійне повсякденне тло спілкування та комунікації, а й вибудовувати на цій основі цілеспрямовані психологічні технології роботи із ними. Такі інструменти мають бути орієнтовані на засвоєння цінних соціальних навичок та розвиток аутопсихологічної компетентності підлітків.

Особливої значимості набуває цифровізація та її наслідки коли йдеться про соціально дезадаптованих неповнолітніх. Як показує наш досвід психологічного консультування підлітків та їх батьків, сьогодні чимало сімей через повномасштабне вторгнення опинилися серед так званих дистантних сімей, коли один із батьків (батько чи мати) воює, а інший – самотужки справляється із вихованням дітей. Або й украй катастрофічні життєві обставини, коли обоє батьків через вимушену трудову еміграцію чи війну перебувають за кордоном, а діти залишилися на когось із родичів. Такі життєві обставини у наслідку призводять до того, що спілкування із найріднішими відбувається зазвичай через онлайн-комунікацію, яка вкрай утруднює процес взаєморозуміння та особистісного дорослішання підлітків.

Тривала відсутність емоційно близьких взаємин штовхає підлітків на пошук соціальних зв'язків у віртуальному середовищі, що хоч якось компенсує відсутність живого спілкування та дає підліткам відчуття соціальної приналежності, що так важливо у цей віковий період.

Як показав наш досвід роботи із підлітками за кордоном у рамках проєкту «Діти і війна» у освітніх закладах підліткам пропонується широкий вибір факультативних занять у рамках яких вони мають змогу виплеснути свої емоції та ділитися своїми переживаннями у колі однолітків. Як от заняття з Art, фільм, проєктна діяльність тощо.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Значний потенціал такої роботи із підлітками і у рамках індивідуального психологічного консультування. Зокрема такі види психологічної роботи дають змогу підлтікам відчути себе успішними у тому, що їм близьке по духу теперішніх умов цифрового «буму». Теперішній час, коли навіть шкільні завдання на уроці не виконуються без залучення штучного інтелекту. Час, коли більшість шкільних підручників у планшетах учнів, час коли фотографування із класної дошки завдання вчителя-предметника із неймовірною швидкістю виконується, щоб якомога швидше відволіктися, навіть на уроці до захоплюючої сучасної підліткової гри - Brawl stars.

У рамках цієї статті ми поділимося досвідом застосування технології створення фільму як інструмента психологічної роботи з соціально дезадаптованими підлітками.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Вивченню ролі фільму на розвиток особистості у підлітковому віці присвячено дослідження українських вчених, серед яких Вікторія та Денис Предко, Катерина Кордубан. Автори розкривають специфіку впливів різних жанрів: фільм жахів, комедія, драма, фантастичний фільм, детектив на особистість підлітка. Зазначається, що кожен жанр здійснює своєрідний вплив на психіку, а також стверджується, що надання переваги тому чи іншому жанру зумовлюється внутрішніми потребами особистості, її психічним станом і несвідомими переживаннями. За результатами дослідження зроблено висновок про позитивний вплив на емоційний стан досліджуваних.

У роботі Сергія Красіна та Ганни Красіної йдеться про потенціал роботи із дитячо - батьківськими стосунками. На думку авторів, використання фільмів сприяє розвитку особистості, полегшує можливості обговорення складних питань, допомагає в покращенні сімейної взаємодії, у запобіганні та вирішенні конфліктів, розуміння власних станів, формування цінностей і норм поведінки.

Дослідниці – Валентина Чорна, Вікторія Ангельська, Людмила Коцур, Наталія Гуменюк стверджують, що перегляд фільмів є одним із інноваційних і ефективних інструментів медико-психологічної допомоги та дієвий метод реабілітації в Україні, що сприяє відновленню емоційної рівноваги та лікуванню наслідків психічних травм під час збройних конфліктів. Наголошуючи на універсальності його застосування як в індивідуальному, так і в груповому форматі для військовослужбовців, цивільних осіб, дітей та підлітків, волонтерів і внутрішньо переміщених осіб, які стикаються з почуттям ізоляції або мають труднощі в міжособистісній комунікації, зменшення стигматизації. Серед основних механізмів психологічного впливу кінотерапії, на думку вчених є: ідентифікація (ототожнення себе із персонажем фільму), що має особливе значення для осіб з ПТСР; катарсис, який забезпечує емоційне очищення та вивільнення пригнічених емоцій, зняття емоційної напруги; рефлексія, яка дає змогу осмислити побачене та співвіднести із власними емоційними переживаннями.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Як бачимо українські вчені акцентують увагу на перегляді фільмів, їх обговоренні та аналізі у контексті відновлення психоемоційних станів та налагодження комунікації: як міжособистісної так і соціальної.

Звернімося тепер до досвіду здійснених зарубіжних досліджень у цьому напрямку. Цікавим є дослідження **Tache-Codreanu, A., et al. (2022), у рамках якого фільм** розглядається як інструмент арт-терапії, що поєднує творчість, групову взаємодію, символічне самовираження та психоосвітні механізми. Представлено терапевтичні ефекти такі як: розвиток суб'єктності, формування почуття компетентності, зниження внутрішньої напруги через творчий продукт та переживання соціальної підтримки. Важливо, що у цьому дослідженні акцент зроблено на відеотворчості, що позитивно впливає на емоційний стан і поведінкові прояви підлітків. Сприяє подоланню тривоги, стресу, дає змогу корегувати порушення самооцінки, міжособистісні труднощі [].

Дослідження **Gagliano, A., et al. (2023).** присвячено вивченню ефективності filmmaking-проєкту для підлітків з емоційними та поведінковими проблемами у якому акцент зроблено на командну роботу, планування, комунікацію та створення відеопродукту. За результатами виявлено статистично значущі позитивні зміни у соціальних навичках, включно з соціальною когніцією, мотивацією та міжособистісною взаємодією. Також відзначено зниження показників емоційних та поведінкових труднощів. Таким чином, проведене дослідження продемонструвало, що filmmaking є ефективним освітньо-психологічним інструментом для підтримки підлітків із поведінковими порушеннями та труднощами емоційного розвитку.

У статті **Zhang, Y., Fung, A. L. C., Hu, M., Liu, H., & Ni, S. (2025),** представлено систематичний огляд досліджень, присвячених filmmaking як терапевтичній інтервенції для дітей і підлітків. Автори проаналізували 21 емпіричне дослідження, що охоплює різні формати відеотворчості (групові проєкти, освітньо-терапевтичні програми, творчі інтервенції). Встановлено, що filmmaking сприяє зниженню симптомів тривожності, депресивності та стресу, а також покращенню соціальної взаємодії та комунікативних навичок.

Дослідження також демонструють потенціал розвитку когнітивних здібностей, самоорганізації та рефлексії через творчий процес. Дана робота є важливим обґрунтуванням filmmaking як арт- і психосоціального методу підтримки підлітків та важливим інструментом роботи з тривогою, депресією, стресом, емоційною дисрегуляцією, труднощами соціальної адаптації.

Досвід зарубіжних вчених засвідчує, що у дослідженнях більше уваги приділяється на створенні відеопродукції та створенні фільмів, що передбачає різний формат творчої діяльності підлітків, яка має чітко виражені психотерапевтичні ефекти.

Виклад основного матеріалу.

Спираючись на сучасні досягнення як в українських, так і зарубіжних досліджень щодо використання фільму як інструменту надання психологічної

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

допомоги підліткам, що мають ознаки соціально-психологічної дезадаптації, а також на власний досвід психологічної практики, нами було створено інструмент для роботи, який дає змогу об'єктивувати психоемоційні переживання підлітків та визначити больові точки через фокус на конкретних темах, які представлено у сценарії фільму. Інструкція, яка задається підліткам: створити власний сценарій фільму. З детальним описом кожної серії та коротким поясненням для зняття відео. Сценарій кожен підліток створює індивідуально. А відео та створення фільму може відбуватися у груповому форматі. Нижче наведемо фрагмент сценарію, який створено підлітком – 12 років із неповної сім'ї. Запит батьків – залежність від телефона. Сценарій є надзвичайно інформативним з точки зору психоемоційного переживання підлітка.

Фрагмент фільму, створеного підлітком.

5 серія

Школа… Галас… Камера показує Вільяма і його нову компашку друзів, які щось шепочуть.

Потім камера показує нам Рейв. Вона йде спокійно, без зайвих рухів, або поглядів. Просто спокійно. Їй все одно. Вона думає про вчора та посміхається, але посмішка стає кривою.

Вільям: Ой, хто тут у нас?

Р: - Що тобі треба придурку? Й без тебе добре жилось.

Вільям: - «Підходить ближче». Яка ти злюка! *З смішком.*

Р: - Я сказала відстань!

Вільям: -Ну мила моя, ти така гарна сьогодні. Давай поговоримо.

Р: - Мені немає про що з тобою говорити «олух!».

Вільям: - Ну що ти так, я ж «с любов'ю» *сарказм.*

Рейвен тільки кинула на нього злий погляд, змішаний з нерозумінням та «пофігізмом».

Р: - Йди Ти.

Вільям: - Зустрінемось біля школи після уроків!

Рейв плказала йому середній палець…

В: -Тц...

В класі Рейв

Рейв сидить у навушниках, голова на парті. Тут стає занадто темно. Чиясь тінь лягла біля неї.

Хейз: - привіт Рейві.

Цей голос Рейв пізнає навіть із закритими очима. Вона вскочила і побачила Хейз. Вона посміхалась та трохи червоніла.

Рейв теж трохи почервоніла, бо згадала, що у них було вчора та вона продовжувала посміхатись.

Х: - Відійдемо?

Р: - Звісно!

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Вони зайшли в туалет.

Х: - То...ми тепер зустрічаємось?* Вона посміхнулась і відвела очі трохи в сторону.*

Р: - Так, звісно.*Вона посміхнулась та дивилась явно їй не в очі а на губи.

Х: - Що дивишся? Тяжко дивитись на губи, які не можеш чмокнути?

Р: -*підходе ближче*. Взагалі то *пауза*…Можу. *Вона кладе одну руку на щоку Хейз, а другу на шию та підтягує її. Вони поцілувались…

Х: - Рейв! *Трохи з смішком*.

Р: - А що? Не можна? *з посмішкою*.

Х: - Рейв, Рейв! Твоя посмішка прямо як в котика…

Р: - Ой! Не смущай мене! *Посміхається*.

Хтось заходить у туалет*

- Ой.. схоже я заважаю, вибачаюсь..

Хейз та Рейв засміялись і той хто зайшов також.

В кінці дня*

Х: - Давай сходимо кудись?

Р: - Зачекай мене тут чекають фанати*, показує на Вілла*

Х: - *сміється* хах, добре.

Вілл: - Ой я вже думав ти не прийдеш!

Р: - Що ти хотів, дурень?

В: - Не називай мене так! Я тут помітив, що ти стала ближче з Хейз.

Рейв змінялась на обличчі.

Р: - Що?

В: - Скажи чесно ви що лезбі?

Р: - Я не повинна тобі щось казати.

В: - Ні. Повинна.*Він розізлився*

Р: - Відстань!!! Не буду я тобі нічого казати дурак. Я вже не твоя!

В: - А чия? Хейз?

Р: - Так!

В: - Опа, так і знав ХАХАХАААХАХ!

Рейв зрозуміла, що сказала та «розхвилювалась».

Р: - Стій! Ти не так зрозумів… Ні.. я не так сказаала!

В: - Пізно моя маленька.

Р: - Та що тобі треба!?

В: - Ти.

Р: - Ні. Тобі потрібна не я, а моя любов та мої гроші! Ти як і того разу всього лише хотів скористатися мною.

В: - Ай, ти вже дістала!

Р: - Так а що? Ти ж до мене причепився теперь відчеплюйся.

В: - Ах відчеплювати? Добре! *Він дістав кулаки та просто підняв руку*

Р: - Ах так? Ну добре!

вона також підготувалась до бою

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

don't try to run right now!

один удар *другий*

звуки собак, що сваряться

В: - Ай! Мразь!

Р: - *Кусь.

В: - ААА!! Д..а!! Відчепись! *Він відштовхнув її магією та більше постраждав сам чим Рейв. Це виглядало дуже гарно. Рейв вся в крові. Хейз дивилась здалека та насолоджувалась.

Сміх

Р: - Налякав. *Вона підняла руку та кинула в нього камінь, так що він аж відлетів*. Все. Давай до зустрічі «невдахо».

В: - Хах..* Він дивився на неї як на золото, але одночасно і як на потвору.

Х: - Це було круто!

Р: - Ага.

Біля будинку.

Х: Ну бувай

Р: Бувай! До заватра моя хороша!

Вдома

Рейв кинула речі та пішла до ванної кімнати.

Р: - Ах, мабуть буде шрам.., Ну й добре.! *вона дивилась на себе з гордісттю*

Р: Ну що за красотка? *вона прикусила губу*

Вдома у Хейз**

Вона стрибнула у ліжко та одразу ж заснула

Камера падає, потім піднімається.

Покузають ліс. Темно. Чиєсь дихання, шелест трави, тріск палок хтось біжить. Показують Рейв.

Р: - Де ти? *спокійно*. Я ж тебе все одно знайду. *Тріск палки*.

Р: - Попався. *спокійно*. Вона йде на слух спокійно, не поспішає. Руки по карманах, а на обличчі посмішка… Але вона.. не така… Ми чуємо тріск палки і шелест трави. Людина присідає, бо стомилася. Ми чуємо збите дихання нам показують її зі спини.

Р: - Ось ти де… *спокійно*.

?? - Хто...ти..?

Дихання цієї людини збите, голосне.

Р: - Чшш, Не бійся, я не кусаюсь. Мабуть.

Екран темніє різкий шорох трави і тріскіт палки, а потім. Знову тиша шорох дерев, і Рейв.

Р: - … Нудно.*Із темноти майже не видно Рейв.

Кінець п'ятої серії.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

6 серія

Хейз сиділа вдома та дивилась в сусіднє вікно оскільки вони з Рейв живуть поруч. Але не побачила Рейв.

Х: - Де ж ти?... Хейз сподівалась, що Рейв також вигляне у вікно, але цього не відбулося. Тому вона вирішила написати їй. *в телефоні*.

Х: - Ти чому не дивишся у вікно і навіть не пишеш мені? Щось сталось?

Р: - Ні усе добре… Чекай.

Х: - Добре...

Рейв підішла до вікна і відкрила його. Подивилась у нього, але закрила одне око. *в телефоні*

Х: - Чому в тебе одне око закрите?

Р: - Потім розкажу.

Х: - Добре..

Р: - Люблю. Я спати.

Х: - І я тебе! Спокійної ночі! *не прочитано*.

Рейв впала на ліжко та виглядала зовсім погано. Було видно що щось відбувається з нею.

Р: - Ні… Що я.. зробила.. Це не я... І тихо, тихо та заглушено, наче в голові хтось сказав.

??: - Так, це не ти. Бо це я! Рейв злякалась ще сильніше та «скрутилась» та «сжалась» від страху.

Р: - Вистачить!...

На годиннику 3 години ночі, а Рейв лежить у навушниках, та слухає музику і приходить повідомлення. *В телефоні*.

Х: - Чому не спиш? Видно ж що в тебе щось світиться у вікні..

Р: - А..? Я забула вимкнути світло ха-ха...

Х: - Рейв… А якщо справді?

Р: - Музику слухаю.

Х: - Рейві.. Спати треба вже

Р: - Я знаю.

Р: - Іду спати.

Х: - Давай, іди спати, а то не виспишся, завтра ж понеділок.

Р: - Мг… Рейв встала вимкнула світло в останній раз подивилась у вікно, помахала Хейз впала на ліжко і заснула у навушниках.

Як завжди вона пішла в школу разом с Хейз, але вже не така радісна як була і Хейз це помітила і вирішила про це поговорити.

Х: - Рейв… Ти вся не своя… Щось сталось?

Р: - Так… сталось… ТОБТО…НІ! Все… добре… хахахах...

Х: - Оу… Рейв. Що сталось? Ти можеш мені сказати… Все буде добре.

Р: - Хейз… Я таке вчора зробила, що мені самій від себе тошно… Я боюся тобі це розповідати. Тут… Давай потім, або в іншому місці…

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Х: - Ну... Добре… Тоді сьогодні біля школи на «закинутому місці» чи у лісі як завжди?

Р: - Давай на закинутому місці краще...

Х: - Добре… Тоді… Пішли далі на урок...

Р: - Мг… Йди... Я зараз наздожену...

Зрачки Хейз зменшились вона виглядала стурбованою.

Х: - Д-добре...

Вона відвернулась і пішла в клас. Тим часом як Рейв подивилась на свою руку та помітила, що вона тремтить. Її трохи стошнило і зрачки розширились від тривоги. Вона вмилась та її руки все ще тремтіли. Вона пішла знову у класс де на неї чекала Хейз.

?? - Добрий день! Діти сьогоднішня тема: «Психічне здоров'я. Ми будемо писати на цю тему контрольну. Так що слухайте уважно. Все стає тихіше, а камера поступово віддаляється.

??? - Рейв? РЕЙВ! Вставай про що я розказував.!?

Р: ..А.. про.. психічне здоров'я..?

??? -Так. І не спи більше на уроках. Я ж казав, що це буде на контрольній.

Р: - Добре.. Добре.. Сергій Іванович.*Вона позіхнула та виглядала дуже погано наче не спала добу. Хейз це бачила. Видно було її переживання. Вона покусувала губу від стресу. А десь в голові її промайнуло: "Чому вона така стала?... Що у неї сталось..? Тошно самій від себе? Мені страшно… , страшно, страшно…

У такого роду кейсах підлітків надзвичайно багато цінної інформації, яка стаґ орієнтиром для подальшої психологічної роботи. Як відомо, залежний стиль особистості формується поступово та виявляється у безпорадності та нездатності приймати самостійні рішення. Найбільш поширеною темою залежних осіб стає «чіпляння» за інших. І у підлітковому віці це якраз доволі помітно, якщо підліток мало залучений у емоційно значимі стосунки.

Передумовами для залежної поведінки може стати і позитивний ранній досвід турботи та піклування, інтенсивної уваги з боку дорослих, який може стати основою для надійної прив'язаності, однак у подальшому він не змінюється у відповідності до вікових особливостей підростаючої особистості. Така тенденція спостерігається, коли батьки продовжують поводитися із підлітком, ніби з маленькою дитиною, таким чином створюючи перешкоди на шляху до особистісної автономності. За таких умов у підлітків формується негативна Я-концепція, яка стає причиною неприйняття у колі ровесників. Стосовно батьків це може виявлятися або ж у нездоровій протестній поведінці, або ж навпаки у сліпому підпорядкуванні батьківському контролю. Причиною залежної моделі поведінки також може бути нехтування дитиною, або ж нестабільність у значимих стосунках, що призводить до страху бути покинутим і знову відчувати себе безпорадним та беззахисним. У випадку ж емоційного насильства, через значний емоційний зв'язок із значимими іншими не відбувається повноцінної

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

індивідуації та порушення меж між «Я і Ти». Через надмірне домінування дорослих над дітьми, виникає модель поведінки, яка дозволяє іншим домінувати над собою через страх бути покараним, або ж покинутим. У такому випадку власні потреби та відчуття будуть ігноруватися, а натомість накопичується неконтрольований гнів, злість, агресія, яка у підлітків часто спрямовується на самого себе.

Висновки.

Застосування фільмів як інструменту для роботи з підлітками дає можливість зрозуміти складність внутрішніх переживань, які охоплюють увесь спектр вікових психофізіологічних особливостей підлітків. Чітко відображають стадію перебігу пубертату, яка характеризується жвавим інтересом підлітків до свого внутрішнього світу та інтимно-особистісного спілкування, тенденції сексуальної орієнтації підлітків, особливості самосприйняття, міжособистісні конфлікти з однолітками, специфіку внутрішньоособистісних конфліктів, страхи, проблеми сепарації та поступової індивідуації.

Фільм як інструмент психологічної роботи із підлітками може бути представлений у відеоформаті як чітко відпрацьований сценарій. Така робота надзвичайно захоплююча для самих підлітків.

Сценарій фільму також може бути відпрацьований і психодраматично. Психодрама для цього розкриває широкі можливості для проживання травматичних епізодів та дає змогу розкрити спонтанність і креативність підлітків. У процесі програвання психодраматичної гри на сцені, підлітку самому стає зрозуміло, що криється за його зануреністю у віртуальний простір. У представленому кейсі підлітком висловлено думку, про те, що це свого роду спосіб справлятися із тривогою та страхом. Якщо не телефон, то тривога така висока, що вона вбиває зсередини і тоді хочеться заподіювати сомому собі шкоду. Як тільки є телефон, так стає спокійніше і є чим зайнятися.

Таким чином, у підлітків, які демонструють залежні моделі поведінки у досвіді може бути невідповідність ставлення до них згідно їх вікових особливостей і особистісного змінювання, авторитарність, або надмірні очікування лояльності, що призводить до ригідності ролей, підпорядкування, що призводить до добровільної відмови від автономної поведінки.

Перспективами подальших досліджень у цьому напрямку вважаємо розкриття можливостей створення ескізів окремої сцени-фрагменту фільму для розкриття глибинного несвідомого досвіду формування соціально дезадаптованої поведінки підлітків та можливостей його трансформації.

Література:

1. Gagliano A., Smith J., Brown L., et al. Effectiveness of an educational filmmaking project in promoting the psychological well-being of adolescents with emotive/behavioural problems. *Healthcare*. 2023. Vol. 11, no. 12. Art. 1695. DOI: https://doi.org/10.3390/healthcare11121695

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

2. Zhang Y., Fung A. L. C., Hu M., Liu H., Ni S. Filmmaking as a therapeutic intervention for children and adolescents: A systematic review. *Research on Social Work Practice*. 2025. DOI: https://doi.org/10.1177/10497315251367324

3. Zhang Y., Lee K., Wang X., et al. The effectiveness and mechanisms of a filmmaking intervention for adolescent aggression. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*. 2026. DOI: https://doi.org/10.1186/s13034-026-01035-2

4. Предко В. В., Кордубан К., Предко Д. Вплив кінематографа на емоційну сферу особистості підлітка. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Series "Psychology"*. 2022. № 2(16). С. 39–43. DOI: https://doi.org/10.17721/BSP.2022.2(16).7

5. Красін С. А., Красіна Г. В. Кінотерапія в роботі з дитячо-батьківськими стосунками. *Наукові інновації та передові технології*. 2026. № 1(53). С. 1846–1855. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-5274-2026-1(53)-1846-1855

6. Чорна В. В., Ангельська В. Ю., Коцур Л. Д., Гуменюк Н. І. Кінотерапія як метод медико-психологічного відновлення та соціальної адаптації. *Психологічні студії*. 2025. № 1. DOI: https://doi.org/10.32782/psych.studies/2025.1.16

References:

1. Gagliano, A., Smith, J., Brown, L., et al. (2023). Effectiveness of an educational filmmaking project in promoting the psychological well-being of adolescents with emotive/ behavioural problems. *Healthcare, 11*(12), 1695. https://doi.org/10.3390/healthcare11121695

2. Zhang, Y., Fung, A. L. C., Hu, M., Liu, H., & Ni, S. (2025). Filmmaking as a therapeutic intervention for children and adolescents: A systematic review. *Research on Social Work Practice*. https://doi.org/10.1177/10497315251367324

3. Zhang, Y., Lee, K., Wang, X., et al. (2026). The effectiveness and mechanisms of a filmmaking intervention for adolescent aggression. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*. https://doi.org/10.1186/s13034-026-01035-2

4. Predko, V. V., Korduban, K., & Predko, D. (2022). Vplyv kinematohrafa na emotsiinu sferu osobystosti pidlitka [The influence of cinematography on the emotional sphere of adolescent personality]. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Series "Psychology", 2*(16), 39–43. https://doi.org/10.17721/BSP.2022.2(16).7

5. Krasin, S. A., & Krasina, H. V. (2026). Kinoterapiia v roboti z dytiacho-batkivskymy stosunkamy [Cinematherapy in working with parent–child relationships]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii, 1*(53), 1846–1855. https://doi.org/10.52058/2786-5274-2026-1(53)-1846-1855

6. Chorna, V. V., Anhel'ska, V. Yu., Kotsur, L. D., & Humenyuk, N. I. (2025). Kinoterapiia yak metod medyko-psykholohichnoho vidnovlennia ta sotsialnoi adaptatsii [Cinematherapy as a method of medico-psychological recovery and social adaptation]. *Psykholohichni studii, 1*. https://doi.org/10.32782/psych.studies/2025.1.16

Дата першого надходження статті до видання: 29.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.923.2.616.897

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4398-4409

Грись Антоніна Михайлівна головний науковий співробітник лабораторії психології соціально дезадаптованої особистості, Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, м. Київ, https://orcid.id/0000-0002-0153-2303

ОБРАЗ Я ЯК ІНСТРУМЕНТ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ НА САМОРЕГУЛЯЦІЮ ПІДЛІТКІВ ІЗ ДЕВІАНТНОЮ ПОВЕДІНКОЮ

Анотація. Статтю присвячено розкриттю особливостей Образу Я у підлітків із девіантною поведінкою, та можливостей його застовування як інструмента психологічного впливу на саморегуляцію у підлітків.

Представлено досвід вивчення Образу Я у українських та зарубіжних дослідженнях. Обгрунтовано можливості застосування досвіду підлітків для конструювання нових психологічних інструментів з метою розвитку саморегуляції та подолання девіантної поведінки. Підкреслено значимість досвіду побудови значимих стосунків у констекті конструювання інструментів для розвитку навичок міжособистісної взаємодії у соціальних групах. Як ресурс для забезпечення саморегуляції виділено досвід успішних дій у складних життєвих обставинах, а також досвід подолання труднощів у повсякденному житті підлітка.

Доведено, що найбільш важливим у контексті створення психологічних технологій для трансформації Образу Я є *досвід пізнання себе*, своїх внутрішніх ресурсів та можливостей на основі якого формується *досвід духовного становлення* та ціннісно-смислового самовизначення особистості. Інтеграція різного досвіду підлітків, накопиченого впродовж життя дає змогу підвищити рівень самоусвідомлення та саморегуляції.

У статті запропоновано, спираючись на досвід комунікації підлітків у соціальних мережах створювати відповідні психологічні інструменти, що будуть наближеними до реальних умов життя сучасних підлітків в умовах війни та змішаного формату навчання в освітніх закладах.

Зауважено на значимості застосування асоціативних методів роботи з підлітками, які дають змогу оминути механізми психологічного захисту та активізувати суб'єкту позицію підлітка при конструюванні соціально – значимого, безпечного середовища.

Визначено перспективи подальших досліджень у цьому напрямку, які полягають у визначенні специфіки індивідуального досвіду підлітків із девіантною поведінкою та його врахування у процесі конструювання психологічних інструментів у контексті розвитку навичок саморегуляції як засобу подолання соціально дезадаптованих поведінки.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Ключові слова: образ Я; саморегуляція; інтегрований досвід; психологічний інструментарій; девіантна поведінка; самопізнання; травматичний досвід; соціально-психологічна адаптація.

Hrys Antonina Chief Researcher, Laboratory of Psychology of Socially Maladapted Personality, G.S. Kostyuk Institute of Psychology of the NAES of Ukraine, Kyiv, https://orcid.id/0000-0002-0153-2303

THE I-IMAGE AS A TOOL OF PSYCHOLOGICAL INFLUENCE ON THE SELF-REGULATION OF ADOLESCENTS WITH DEVIANT BEHAVIOR

Abstract. The article explores the specific features of the Self-Image in adolescents with deviant behavior and the possibilities of using it as a psychological tool to influence self-regulation development. The study reviews Ukrainian and international research on the Self-Image and substantiates the relevance of using adolescents' personal experience for designing new psychological instruments aimed at strengthening self-regulation and overcoming deviant behavior. The importance of building meaningful relationships is emphasized as a key factor in developing interpersonal interaction skills within social groups. Successful coping experience in difficult life circumstances, as well as everyday problem-solving experience, is identified as an important resource for self-regulation.

It is argued that the most significant factor in developing psychological technologies for transforming the Self-Image is self-knowledge and awareness of one's internal resources and abilities, which contribute to spiritual development and value-meaning self-determination. The integration of adolescents' diverse life experiences enhances self-awareness and self-regulation. The article proposes using adolescents' communication in social networks as a basis for creating relevant psychological tools that reflect the real-life conditions of modern adolescents during wartime and blended learning. The significance of associative methods is highlighted, as they help bypass psychological defense mechanisms and activate adolescents' subject position in constructing a socially meaningful and safe environment. перспективи further research are outlined, focusing on identifying the specificity of individual experience in adolescents with deviant behavior and incorporating it into the development of psychological instruments aimed at improving self-regulation as a means of overcoming social maladaptation.

Keywords: Self-Image; self-regulation; integrated experience; psychological tools; deviant behavior; self-knowledge; traumatic experience; socio-psychological adaptation.

Постановка проблеми. Питання детермінації поведінки особистості цікавили і продовжують цікавити і нині у світлі подій воєнного часу. Варто згадати один із останніх інцидентів, який днями трапився у м. Києві, коли

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

посеред білого дня чоловік вийшов із квартири на вулицю та почав розстрілювати мирних жителів, забравши життя семи перехожих. Цей інцидент сколихнув увесь світ. Так як свідчать розслідування біографічних даних стрільця, він виявився сином полковника у відставці, професора кафедри автомобільної техніки у Росії.

Як свідчить наш досвід психологічної практики як дорослі, так і неповнолітні у більшості випадків не усвідомлюють глибинні мотиваційні чинники детермінації власної поведінки. Найефективніше свою поведінку можна відстежити у груповому форматі взаємодії, коли є можливість відстежити і свою поведінку і отримати зворотній зв'язок від інших учасників групи.

Мотиваційна карта, яка детермінує поведінку осіб із девіантною поведінкою часто є заплутаною «сіткою» взаємозв'язків між когнітивними, емоційними, поведінковими структурами, які і визначають рівень саморегуляції особистості, який ми можемо спостерігати у повсякденному житті особистості.

Образ Я як особистісна структура являє собою центральний механізм саморегуляції поведінки у соціумі. Чимало праць як українських, так і зарубіжних присвячено Образу Я. Більшість із них розкривають змістове наповнення та характеристики Образу Я у осіб із відхиленнями у поведінці. Йдеться про неадекватну самооцінку, низький рівень самоповаги, невпевненості у собі, комплекс неповноцінності, відчуття нікчемності тощо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Образ Я як психологічний механізм девіантної поведінки розглядався у працях українських Васильченко О.М., Гуменюк О.М., Булах І.С., Каламаж Р.В., Максимова Н.Ю., Співак Л.М. та ін. Дослідники по-різному розкривають аспекти Образу Я, структуруючи за когнітивними (уявлення про себе, знання себе), емоційними (самооцінка, самоповага, самоставлення) та конативними компонентами (певні дії чи специфічні реакції).

У працях Оксани Гуменюк особлива увага приділяється самоідентичності особистості, яка завдяки саморефлексії сприяє усвідомленню своїх рис, якостей, що з одного боку дають відчуття самототожності, а з іншого сприяють відчуттю спільності з іншими. Диференційовані ж образи себе сприяють відчуттю неповторності особистості. Відтак і характеристики Образу Я стосуються їх різних сфер їх прояву: фізичне Я, соціальне Я, диференціальне Я.

З точки зору розуміння Образу Я як психотехнології нам важливо звернутися і до типів Я як от: актуальне Я, бажане Я, фантастичне Я, відповідальне Я, відображальне Я, динамічне Я [13].

Функціональні характеристики Образу Я також відіграють важливу роль у контексті внутрішньої узгодженості уявлень, відчуття себе, поведінки, своєрідних стилів реагування та інтерпретації нового досвіду, характеру очікувань.

Як змістові, так і функціональні характеристики Образу Я забезпечують належний рівень саморегуляції поведінки особистості у соціокультурному

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

середовищі та визначають адаптаційний потенціал особистості. Навички цілеспрямованого планування діяльності розвиваються також завдяки когнітивно-емоційним складовим саморегуляції особистості.

Схильність до девіантної поведінки визначають посеред інших складових характеристики змісту Образу Я та взаємозв'язки між окремими структурними компонентами.

Н. Ю. Максимова виділяє основні форми девіантної поведінки: делінквентна поведінка - порушення правових норм, встановлених державою, аморальна поведінка - порушення моральних норм та поведінка, що порушує культурні та релігійні норми, традиції суспільства [10].

Саме у підлітковому віці є ризик проявів девіантної поведінки у зв'язку із труднощами адаптації та гострою потребою в самоствердженні. Негативне самоставлення, неадекватна самооцінка, криза ідентичності, усе це виступає факторами ризику поведінки, що відхиляється від норм. Однак як би ми не називали характеристики самосвідомості та змістові наповнення Образу Я у підлітковому віці, допоки ми не задіємо Я особистості, марно сподіватися на спонтанні чи стихійні трансформації поведінки підлітків із девіантними тенденціями. Саме тому ми розглядаємо Образ Я як інструмент психологічного впливу на саморегуляцію особистості підлітків схильних до девіантної поведінки.

Враховуючи як складність та багатоплановість самого Образу Я, так і девіантної поведінки, з точки зору розробки інструментів тут також потрібно підходити комплексно та системно, задіюючи внутрішні психологічні механізми їх функціонування та зв'язку з іншими особистісними утвореннями.

Звернімося тепер до зарубіжного досвіду вивчення означеної психоструктури. У дослідженні T. Wing Lo, Ghristopher H.K. Cheng та ін., яке було проведено серед підлітків Гонконгу, з'ясовано, що низька самооцінка та девіантний Образ Я виявляються у наступних проявах девіантної поведінки: відсутність мотивації, булінгу, агресії. Автори роблять висновок про те, що зміна девіантної ідентичності та побудова позитивного Образу Я сприятиме зниженню ризиків девіантної поведінки [19].

У дослідженні Saleha Bibi, Sobia Masood, Bushra Mussawar and Adnan Khaliq було досліджено підлітків Пакистану в рамках якого з'ясовано, що підлітки із нижчим рівнем позитивного Образу Я мали вищий рівень проявів девіантної поведінки.

У рамках цього дослідження девіантна поведінка вимірювалася на основі таких показників: пошук відчуттів, моральна відстороненість та поведінка, що пов'язана із ризиком [15].

Цікавим також у руслі нашого дослідження є науковий пошук Anat Zeira and Rachel Dekel в рамках якого увага авторів зосереджена на вивченні особливостей самооцінки та Образу Я підлітків і їх впливу на сприйняття майбутнього. Дослідники зазначають, що для того, щоб супроводжувати

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

підлітків до дорослості нам необхідно краще розуміти, що підлітки думають, відчувають, як сприймають теперішнє та майбутнє своє життя [21].

Мета статті: висвітлити можливості застосування Образу Я як інструменту психологічного впливу на саморегуляцію підлітків із девіантною поведінкою.

Коли ми обговорюємо інструменти психологічного впливу, одразу виникає питання про методологію, яка лежить в основі того чи іншого інструменту чи засобу впливу. Наш досвід вивчення структури Образу Я у осіб із девіантною поведінкою вимірюється у часі десятками років плідної праці у цьому напрямку. За цей час сформувалося чітке розуміння змістових та процесуально-динамічних характеристик Образу Я девіантів, що описується нами у вигляді цілісного бачення взаємозв'язків із іншими особистісними утвореннями, які детермінують та забарвлюють у негативне, позитивне чи нейтральне тло Я образ особистості. Насамперед ідеться про досвід та його структурування, починаючи із *тілесного досвіду*, який є первинним у становленні Образу Я особистості. Як влучно висловився у своїй праці Моше Фельденкрайз: «Ми всі думаємо, рухаємося, діємо у відповідності із нашим образом себе».

Відповідно змінювання негативних аспектів самосприйняття, також автор рекомендує розпочинати із вивчення специфіки тілесного руху, наголошуючи при цьому, що усвідомлення відбувається через рухи, які є специфічними для кожного із нас.

Наступним для розуміння Образу Я конкретної особистості є *емоційний досвід*, який особистості доводилося переживати за роки свого життя. Це може бути і сум і радість, сором та відчуття провини.

Досвід прийняття, підтримки та безоцінкового ставлення з боку значимих інших, або ж навпаки – байдужість чи нехтування, які можуть призвести до негативних наслідків самосприйняття.

З досвіду нашої роботи з дівчинкою, яка відчуває песимістичну налаштованість на усе своє теперішнє життя, яке вона зараз проживає (це життя в еміграції за кордоном через війну в Україні). Щоби вона не намагалася робити, у неї не виходить та ще й відчуває себе нікчемною, бо у соціальних групах, до яких вона належить її погано сприймають та сторонняться однолітки. Як вона сама висловлюється, що виглядає вона начебто у очах інших «дивакуватою». Відповідно знижується і її власна самооцінка та впевненість у собі. На запитання: як вибудовувалися стосунки із батьками та з однолітками в Україні, дівчинка вказує, що батько її залишився в Україні. Він алкогольно залежний, а мати увесь час навчає її нікому нічого не розповідати та не ділитися своїми відчуттями у новому соціальному оточенні. У дівчинки значне відчуття внутрішньої напруги та з'явилася велика кількість психосоматичних симптомів, також вона вже кілька місяців приймає антидепресанти.

У дослідженні Гаджієвої Айна Шірзад кизи, Адигозелової Шалала Алі наголошується на впливі емоційних станів на поведінку. Дослідниці

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

наголошують на тому, що у структурі неефективних дій лежать такі негативні емоційні ситуації як: емоційна нестійкість, стійка фрустрація, підвищена особистісна та реактивна тривожність, страхи, депресія, підвищене емоційне збудження, афективна насиченість переживаннями, нестійкість настрою, підвищена емоційна напруга.

Досвід побудови значимих стосунків. Як свідчить наш досвід психологічної практики, саме досвід стосунків із значимими іншими підлітків є одним із ключових чинників самоприйняття та саморозуміння.

Досвід подолання труднощів, травматичного та екстремального життєвого досвіду. І тут важливе розуміння того, що у кожного підлітка за роки життя вибудовується свій унікальний досвід, який і створює основу для втілення його у повсякденній поведінці.

Окремо слід виділити *досвід успішних дій* у складних життєвих обставинах зокрема, способи успішної дії в складних ситуаціях.

Та найбільш важливим у контексті створення психологічних технологій для трансформації Образу Я є *досвід пізнання себе*, своїх внутрішніх ресурсів та можливостей. Це і досвід самостійності мислення і досвід самостійного здобуття та пошуку знань про себе та своє оточення, досвід вибору та прийняття самостійних рішень.

На основі досвіду самопізнання формується *досвід духовного становлення* та ціннісно-смислового самовизначення. Це і про самостійне визначення власних сенсів життя та усвідомлених виборів, ціннісних пріоритетів. Саме тому підлітків важливо навчати усвідомленій поведінці та важливості відстеження власних внутрішніх станів, особливо після переживання складних життєвих обставин.

І насамкінець інтегрований досвід особистості, який при належному його опрацюванні здатен перейти із режиму виживання у режим безпеки. Бо коли досвід не інтеровано, він переживається як надто інтенсивний і не інтегрується у власну історію життя, а зберігається лише як окремий фрагмент, який не має ані початку, ані кінця. І як наслідок мозок не «згадує», а відтворює досвід через тіло, емоції чи автоматичні реакції. Коли досвід вдається інтегрувати за допомогою психологічних технік, ми таким чином даємо дозвіл мозку та тілу знову відчути цілісність та інтеграцію.

При цьому важливо накопичення практичного досвіду самопізнання не лише у спеціально створених (наприклад, тренінгових умовах), а й у реальних життєвих ситуаціях. Так як досвід якраз і накопичується через переживання життєвих подій, які кожною особистістю інтерпретуються по-своєму, що підсвічує унікальність досвіду, навіть у зовні здавалось би схожих ситуаціях. Саме такий досвід стає основою для подальших вчинків, який базується на власних відчуттях та переживаннях, на помилках та спробах, власному переосмисленні та оцінці пережитого досвіду. Так само як і у процесі накопичення будь-якого досвіду формується певна компетентність (як от

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

діяльнісна чи соціально-психологічна), у процесі роботи над собою формується аутопсихологічна компетентність, яка на наш погляд є центральною у процесі становлення Образу Я особистості.

Розуміючи психологічний механізм накопичення та функціонування досвіду ми можемо конструювати цілеспрямовано процес набуття та рефлексії власного досвіду, таким чином сприяючи усвідомленості та осмисленості життя.

І тут важливо навчитися розмежовувати окремі події, які трапляються у житті особистості, які є прикладами окремих випадків з життя. Але якщо особистість нездатна виносити певні висновки та повчальні уроки для себе із цих подій, то вони так і не стануть для неї привласненим індивідуальним досвідом, яким можна скористатися у майбутньому.

У зарубіжному дослідженні, присвяченому Образу Я йдеться про те, що Образ Я та самооцінка визначають характер сприйняття власного майбутнього, у тому числі і очікувань стосовно девіантної поведінки.

Низка досліджень вказують на те, що між самоконцепцією та девіантною поведінкою існує зв'язок – підлітки із нижчим рівнем позитивного Образу Я мали вищий рівень девіантної поведінки [19-21].

Ще одне дослідження присвячено вивченню самоповаги та девіантному Образу Я, який виявляється у агресивній поведінці, булінгу, зниженій мотивації. Зокрема автори зазначають, що змінюючи девіантну ідентичність та вибудовуючи позитивний образ Я можна зменшити ризики девіантної поведінки.

Виходячи із проведених досліджень та власного практичного досвіду роботи з підлітками із девіантною поведінкою, ми приходимо до усвідомлення необхідності специфічних прийомів та технік роботи з підвищення саморегуляції на основі саморозуміння на самопідтримки. Усвідомлене керування власними емоціями, мисленням та поведінкою. Для підлітків із девіантною поведінкою ці навички є надважливими і цінними. Як засвідчують сучасні дослідження саморегуляція пов’язана з адаптивними копінг стратегіями поведінки, з рівнем розвиненості емоційної саморегуляції, що забезпечує більш усвідомлений рівень цілепокладання. В той час як низький рівень самоконтролю у підлітків призводить до ризикованих способів поведінки (небезпечна поведінка, залежності тощо). Відтак високий рівень самоконтролю та саморегуляції є ключовим механізмом соціально-психологічної адаптації особистості та життєстійкості.

Саморегуляція є динамічним особистісним утворенням, що включає навички рефлексії, прогнозування, усвідомлення та їх застосування у реальному житті. У практиці надання психологічної допомоги особистості це може виглядати наступним чином: при перенесенні сформованих навичок із кабінету у реальний життєвий простір, варто чітко планувати конкретні кроки та час їх виконання. Чи то стосується практикування нових моделей поведінки, чи нових форм реагування на стрес, чи інших соціально важливих навичок. При цьому важливо, щоб клієнт самостійно планував ці кроки, а для підлітків ще краще – записував, фіксува, бодай у телефоні (так їм зручніше), щоб на наступних

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

зустрічах була можливість фіксувати їх результати. Така робота дає змогу відстежувати труднощі саморегуляції поведінки у повсякденному житті та розуміти функціональні труднощі їх реалізації. Навіть прості запитання типу: «Що було виконувати легко? А що важко?» дають значні ефекти для подальшого вдосконалення себе та навичок саморегуляції.

Цінними інструментами впливу на саморегуляцію підлітків є також вправи на самоусвідомлення. Наведемо коротко одну із таких вправ. Підліткам пропонується дати відповідь на питання Хто впливає на мою поведінку у повсякденному житті? Після цього пропонується відповісти навпроти кожної відповіді Хто Я у цій ситуації? Який Я у цій ситуації? Наступним кроком є розподіл відповідей на такі основні категорії:

1. Я така (ий), тому що це залежить від мене.
2. Я така (ий), тому що це залежить від інших.
3. Я така (ий), бо це залежить від конкретного випадку.
4. Я така (ий), тому що так вийшло спонтанно.

Далі пропонується обговорення отриманих результатів. Підліткам пропонується проаналізувати, яких відповідей у них найбільше і що вони означають для кожного із них. У кінці обговорення тренер задає запитання: «А Хто Я і яким Я стаю, коли беру на себе відповідальність? І як Я можу впливати на Себе? Що мені допомагає у цьому, а що заважає? Такий аналіз дає змогу активізувати суб'єктність підлітків та підвищити рівень самоусвідомлення, а відтак і саморегуляції власної поведінки.

Для зниження механізмів психологічного захисту можна використати асоціативні методи роботи із підлітками. Оскільки сучасні підлітки захоплюються інтернет-середовищем та письмовою комунікацією у соціальних мережах, можна запропонувати їм уявну телепортацію у інший простір. І спробувати там у цьому просторі презентувати себе. Відмітивши свої сильні та слабкі сторони, свою супер – силу та спробувати створити свій простір безпеки та ефективної комунікації. Як свідчить наш досвід роботи із підлітками, у процесі такої гри виявляється багато творчих здібностей та через здатності творити формуються навички впливати, конструювати середовище у відповідності до власних інтересів, потреб та цінностей.

Таким чином, у процесі застосування подібного роду інструментів для роботи із підлітками ми маємо можливість доторкнутися до усього різноманіття їх особистого досвіду – міжособистісного, емоційного, травматичного. Крім того процесуальна сторона роботи з підлітками дає змогу трансформувати психологічні інструменти у відповідності із їх індивідуальними особливостями та специфікою набутого досвіду.

Перспективами подальших досліджень у цьому напрямку є конструювання психологічних інструментів для роботи з Образом Я девіантів на основі урахування індивідуального досвіду формування соціально дезадаптованої поведінки.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Література:

1. Аршава І. Ф. Позитивність образу Я і психологічне благополуччя особистості : монографія. Дніпропетровськ : Інновація, 2011. 134 с.

2. Афанасьєва В. В. Формування девіантної поведінки підлітків під впливом глобалізаційних процесів українського суспільства та методи профілактичної роботи в умовах загальноосвітньої школи. Кіровоград : КІРоЛ «Україна», 2018. 141 с.

3. Афанасьєва В. В. Характерологічні порушення девіантних підлітків. Педагогічні науки. 2021. № 6 (169). 15 с.

4. Барабаш О. Поняття та види делінквентної поведінки людини. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. 2017. № 865. С. 62–66. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2017_865_11 (дата звернення: 12.09.2024).

5. Булах І. С. Психологічні основи особистісного зростання підлітків : дис. … д-ра психол. наук : 19.00.07. Київ, 2004. 581 с.

6. Гриньова Н. В., Глотова О. І. Дослідження особливостей самоставлення підлітків та психологічні умови його корекції. Ментальне здоров'я. 2025. URL: https://www.researchgate.net/publication/396668254_doslidzenna_osoblivostej_samostavlenna_pidlitkiv_ta_psihologicni_umovi_jogo_korekcii (дата звернення: 12.09.2024). DOI: 10.32782/3041-2005/2025-3.5.

7. Зінченко Н. В. Психологічні особливості розвитку образу «Я» підлітків: кваліфікаційна робота / наук. керівник І. С. Булах. Київ, 2025. URL: https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/85edc1a0-5afc-4792-9486-786df4b05188/content (дата звернення: 12.09.2024).

8. Калюжна Є. М. Я-концепція як ресурс досягнення цілісності та зрілості особистості. Психологія: Вісник ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. Харків : ХНПУ, 2014. С. 102–112.

9. Крижанівська К. Психологічні особливості самооцінки підлітків, схильних до девіантної поведінки : бакалаврська робота. Одеса, 2025. URL: https://hdl.handle.net/11300/30159 (дата звернення: 12.09.2024).

10. Максимова Н. Ю. Вплив ситуації психотравми на ментальне здоров'я підлітків. URL: https://www.researchgate.net/publication/393179673_Vpliv_situacii_psihotravmi_na_mentalne_zdorov'a_pidlitkiv (дата звернення: 12.09.2024). DOI: 10.36059/978-966-397-510-8-11.

11. Погорілко О. В., Скрипніков А. М., Герасименко Л. О., Ісаков Р. І. Аутоагресивна поведінка підлітків : монографія. Полтава : ТОВ «АСМІ», 2017. 141 с. URL: https://psychiatry.umsa.edu.ua/storage/resources/files/LUk8Z7IUdwbsTTphPXGve0wbEaF7pfbjHDrunoHu.pdf (дата звернення: 12.09.2024).

12. Рисіна І. Вплив типу виховання на Я-концепцію підлітків. 2024. URL: https://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/14270/1/%D0%A0%D0%B8%D1%81%D1%96%D0%BD%D0%B0%20%D0%86.%202024%20%D1%80.%20053%20%D0%9F%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F.pdf (дата звернення: 12.09.2024).

13. Вельдбрехт О., Зінченко Н., Тавровецька Н. Шкала самооцінки Розенберга: українська адаптація та психометричні властивості. Інсайт: психологічні виміри суспільства. 2025. № 13. URL: https://doi.org/10.32999/2663-970X/2025-13-7 (дата звернення: 12.09.2024).

14. Я-концепції підлітків з девіантною поведінкою : електрон. ресурс. URL: https://dspace.univd.edu.ua/bitstreams/fc11e62e-9c73-4e09-9c8c-dd625cd02fb9/download (дата звернення: 12.09.2024).

15. Bibi S., et al. The relationship between self-concept and deviant behavior among adolescents. Scientific Journal of Neurology and Neuroscience. 2021. URL: https://www.sciresliterature.org/Neurology/SJNN-ID43.pdf (date of access: 12.09.2024).

16. Hillier S., Worley A. The Feldenkrais Method: a systematic review of the evidence. Evidence-Based Complementary and Alternative Medicine. 2015. URL: https://doi.org/10.1155/2015/752160 (date of access: 12.09.2024).

ISSN 2786-4952 Online

17. Kaplan H. B. Deviant behavior and self-enhancement in adolescence. Journal of Youth and Adolescence. 1978. URL: https://doi.org/10.1007/BF01537977 (date of access: 12.09.2024).

18. Shek D. T. L., Yu L. Self-esteem, self-efficacy and deviant behaviour of young people in Hong Kong. International Journal on Disability and Human Development. 2011. URL: https://scholars.cityu.edu.hk/files/21372691/Self_Esteem_Self_Efficacy_and_Deviant_Behaviour_of_Young_People_in_Hong_Kong.pdf (date of access: 12.09.2024).

19. Ullmann G., Williams H. G., Hussey J., Durstine J. L., McClenaghan B. A. Effects of Feldenkrais exercises on balance, mobility, balance confidence, and gait performance in community-dwelling adults. Journal of Alternative and Complementary Medicine. 2010. URL: https://doi.org/10.1089/acm.2009.0612 (date of access: 12.09.2024).

20. Zeira A., Dekel R. The self-image of adolescents and its relationship to their perceptions of the future. International Social Work. 2005. URL: https://www.researchgate.net/publication/249729965_The_self-image_of_adolescents_and_its_relationship_to_their_perceptions_of_the_future (date of access: 12.09.2024).

21. Zeira A., Dekel R. Self-image of adolescents and its relationship to their perceptions of the future. URL: https://www.racheldekel.com/uploads/4/4/6/5/44658145/self_image.pdf (date of access: 12.09.2024).

References:

1. Afanasieva, V.V. (2018). Formuvannia deviantnoi povedinky pidlitkiv pid vplyvom hlobalizatsiinykh protsesiv ukrainskoho suspilstva ta metody profilaktychnoi roboty v umovakh zahalnoosvitnoi shkoly [Formation of deviant behavior of adolescents under the influence of globalization processes of Ukrainian society and methods of preventive work in general secondary school] (Monograph). KiroL «Ukraina» [in Ukrainian].

2. Afanasieva, V.V. (2021). Kharakterolohichni porushennia deviantnykh pidlitkiv [Characterological disorders of deviant adolescents]. Pedahohichni nauky – Pedagogical sciences, 6(169), 1–15 [in Ukrainian].

3. Arshava, I.F. (2011). Pozytyvnist obrazu Ya i psykholohichne blahopoluchchia osobystosti [Positivity of self-image and psychological well-being of personality] (Monograph). Dnipropetrovsk: Innovatsiia [in Ukrainian].

4. Barabash, O. (2017). Poniattia ta vydy delinkventnoi povedinky liudyny [Concept and types of delinquent human behavior]. Visnyk Natsionalnoho universytetu “Lvivska politekhnika”. Seriia: Yurydychni nauky – Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Series: Legal Sciences, 865, 62–66. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2017_865_11 [in Ukrainian].

5. Bibi, S., Khan, M.N., Iqbal, S., & Ahmad, N. (2021). The relationship between self-concept and deviant behavior among adolescents. Scientific Journal of Neurology and Neuroscience, 3(1). Retrieved from https://www.scires literature.org/Neurology/SJNN-ID43.pdf

6. Bulakh, I.S. (2004). Psykholohichni osnovy osobystisnoho zrostannia pidlitkiv [Psychological foundations of personal growth of adolescents] (Doctor’s thesis). Kyiv: National Pedagogical Dragomanov University [in Ukrainian].

7. Hillier, S., & Worley, A. (2015). The Feldenkrais Method: A systematic review of the evidence. Evidence-Based Complementary and Alternative Medicine, 2015, Article 752160. https://doi.org/10.1155/2015/752160

8. Hrynova, N.V., & Hlotova, O.I. (2025). Doslidzhennia osoblyvostei samostavlennia pidlitkiv ta psykholohichni umovy yoho korektsii [Study of the peculiarities of adolescents’ self-attitude and psychological conditions of its correction]. Mentalne zdorovia – Mental health, 3, 1–?. https://doi.org/10.32782/3041-2005/2025-3.5 [in Ukrainian].

ISSN 2786-4952 Online

9. Kaliuzhna, Ye.M. (2014). Ya-kontseptsiia yak resurs dosiahnennia tsilisnosti ta zrilosti osobystosti [Self-concept as a resource for achieving integrity and maturity of personality]. Psykholohiia: Visnyk KhNPU imeni H.S. Skovorody – Psychology: Bulletin of H.S. Skovoroda KhNPU, 18, 102–112 [in Ukrainian].

10. Kaplan, H.B. (1978). Deviant behavior and self-enhancement in adolescence. Journal of Youth and Adolescence, 7(3), 275–285. https://doi.org/10.1007/BF01537977

11. Kryzhanivska, K. (2025). Psykholohichni osoblyvosti samootsinky pidlitkiv, skhylnykh do deviantnoi povedinky [Psychological features of self-esteem of adolescents prone to deviant behavior] (Bachelor's thesis). Odesa: Odesa State University. Retrieved from https://hdl.handle .net/11300/30159 [in Ukrainian].

12. Maksymova, N.Yu. (2024). Vplyv sytuatsii psykhotravmy na mentalne zdorovia pidlitkiv [Impact of psychotrauma situations on adolescents' mental health]. https://doi.org/10.36059/978-966-397-510-8-11 [in Ukrainian].

13. Pohorilko, O.V., Skrypnikov, A.M., Herasymenko, L.O., & Isakov, R.I. (2017). Autoahresyvna povedinka pidlitkiv [Auto-aggressive behavior of adolescents] (Monograph). Poltava: TOV «ASMI». Retrieved from https://psychiatry.umsa.edu.ua/storage/resources/files/LUk8 Z7IUdwbsTTphPXGve0wbEaF7pfbjHDrunoHu.pdf [in Ukrainian].

14. Rysina, I. (2024). Vplyv typu vykhovannia na Ya-kontseptsiiu pidlitkiv [Influence of parenting type on adolescents' self-concept]. Retrieved from https://eprints.mdpu.org.ua/id /eprint/14270/1/%D0%A0%D0%B8%D1%81%D1%96%D0%BD%D0%B0%20%D0%86.%20202 4%20%D1%80.%20053%20%D0%9F%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE %D0%B3%D1%96%D1%8F.pdf [in Ukrainian].

15. Shek, D.T.L., & Yu, L. (2011). Self-esteem, self-efficacy and deviant behaviour of young people in Hong Kong. International Journal on Disability and Human Development, 10(3), 205–211. Retrieved from https://scholars.cityu.edu.hk/files/21372691/Self_Esteem_Self_Efficacy_and_ Deviant_Behaviour_of_Young_People_in_Hong_Kong.pdf

16. Ullmann, G., Williams, H.G., Hussey, J., Durstine, J.L., & McClenaghan, B.A. (2010). Effects of Feldenkrais exercises on balance, mobility, balance confidence, and gait performance in community-dwelling adults. Journal of Alternative and Complementary Medicine, 16(9), 957–964. https://doi.org/10.1089/acm.2009.0612

17. Veldbrekht, O., Zinchenko, N., & Tavrovetska, N. (2025). Shkala samootsinky Rozenberha: ukrainska adaptatsiia ta psykhometrychni vlastyvosti [Rosenberg self-esteem scale: Ukrainian adaptation and psychometric properties]. Insait: Psykholohichni vymiry suspilstva – Insight: Psychological Dimensions of Society, 13, 1–14. https://doi.org/10.32999/2663-970X/2025-13-7 [in Ukrainian].

18. Ya-kontseptsii pidlitkiv z deviantnoiu povedinkoiu [Self-concepts of adolescents with deviant behavior]. (n.d.). Retrieved from https://dspace.univd.edu.ua/bitstreams/fc11e62e-9c73-4e09-9c8c-dd625cd02fb9/download [in Ukrainian].

19. Zinchenko, N.V. (2025). Psykholohichni osoblyvosti rozvytku obrazu "Ya" pidlitkiv [Psychological features of development of adolescents' self-image] (Qualification thesis). Kyiv: Ukrainian State University named after Mykhailo Drahomanov. Retrieved from https://enpuirb. udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/85edc1a0-5afc-4792-9486-786df4b05188/content [in Ukr].

20. Zeira, A., & Dekel, R. (2005). The self-image of adolescents and its relationship to their perceptions of the future. International Social Work, 48(5), 613–622. Retrieved from https://www. researchgate.net/publication/249729965_The_self-image_of_adolescents_and_its_relationship_to _their_perceptions_of_the_future

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

21. Zeira, A., & Dekel, R. (2005). Self-image of adolescents and its relationship to their perceptions of the future. Retrieved from https://www.racheldekel.com/uploads/4/4/6/5/44658145/self_image.pdf

Дата першого надходження статті до видання: 29.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.923:159.944.4

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4410-4421

Гузь Наталія Василівна кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології, декан факультету соціально-педагогічної та мистецької освіти Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, м. Запоріжжя, https://orcid.org/0000-0002-4199-4457

Фалько Наталя Миколаївна доктор психологічних наук, професор, ректор Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, м. Запоріжжя, https://orcid.org/0000-0001-9475-6770

Крижановський Олексій Миколайович доктор психологічних наук, професор кафедри психології Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, м. Запоріжжя, https://orcid.org/0000-0002-5358-9758

Піддубна Валентина Василівна кандидат психологічних наук, асистент кафедри психології, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, м. Запоріжжя, https://orcid.org/0009-0002-3084-7934

ЖИТТЄСТІЙКІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ЯК РЕСУРС ПОДОЛАННЯ ЖИТТЄВИХ КРИЗ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇЇ АДАПТАЦІЇ Й РОЗВИТКУ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Анотація. У статті здійснено теоретичний аналіз життєстійкості особистості як ключового психологічного ресурсу подолання життєвих криз, забезпечення адаптації та особистісного розвитку в умовах сучасного суспільства. Актуальність дослідження зумовлена зростанням кількості кризових ситуацій, пов’язаних із соціальними трансформаціями, нестабільністю та воєнними викликами, що суттєво впливають на психічне здоров’я та благополуччя людини.

Розкрито сутність життєстійкості як інтегральної властивості особистості, що поєднує внутрішні ресурси (саморегуляцію, емоційну стійкість, смисложиттєві орієнтації, автономність) і здатність ефективно використовувати зовнішні ресурси. Показано її зв’язок із такими характеристиками, як адаптивність, гнучкість мислення, активна життєва позиція та здатність до конструктивного подолання труднощів.

Проаналізовано природу життєвих криз як складних психосоціальних явищ, що виникають унаслідок взаємодії зовнішніх обставин і внутрішніх конфліктів особистості.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Особливу увагу приділено взаємозв'язку життєстійкості та життєвих криз: доведено, що саме рівень життєстійкості визначає характер переживання кризових ситуацій, здатність особистості трансформувати їх у ресурс розвитку, зберігати внутрішню цілісність і підтримувати ефективну соціальну взаємодію. Розглянуто роль адаптивності як ключового компонента життєстійкості, що забезпечує відновлення функціонування, інтеграцію травматичного досвіду та формування нових життєвих стратегій.

Висвітлено, що життєстійкість формується упродовж життєвого шляху та може цілеспрямовано розвиватися через активізацію внутрішніх ресурсів, розвиток рефлексії, емоційної компетентності та смисложиттєвих орієнтацій. У цьому контексті вона постає як важливий чинник психологічної безпеки, адаптації та самореалізації особистості в умовах невизначеності.

Зроблено висновок, що життєстійкість є системоутворювальним ресурсом, який забезпечує ефективне подолання життєвих криз, збереження психологічного благополуччя та створює підґрунтя для безперервного особистісного розвитку.

Ключові слова: життєстійкість, життєва криза, адаптація, особистісний розвиток, психологічні ресурси, копінг-стратегії, саморегуляція.

Huz Nataliia PhD of Psychological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Department of Psychology, Dean of the Faculty of Social-Pedagogical and Artistic Education Bogdan Khmelnitsky Melitopol State Pedagogical University, Zaporizhzhia, https://orcid.org/0000-0002-4199-4457

Falko Natalia Doctor of psychological sciences, Professor, Rector Bogdan Khmelnitsky Melitopol State Pedagogical University, Zaporizhzhia, https://orcid.org/0000-0001-9475-6770

Kryzhanovskyi Oleksii Doctor of Psychology Sciences, Professor of the Department of Psychology Bogdan Khmelnitsky Melitopol State Pedagogical University, Zaporizhzhia, https://orcid.org/0000-0002-5358-9758

Piddubna Valentyna PhD of Psychological Sciences, Assistant of the Department of Psychology, Ukraine, Bogdan Khmelnitsky Melitopol State Pedagogical University, Zaporizhzhia, https://orcid.org/0009-0002-3084-7934

PERSONAL RESILIENCE AS A RESOURCE FOR OVERCOMING LIFE CRISES AND ENSURING ITS ADAPTATION AND DEVELOPMENT IN MODERN SOCIETY

Abstract. The article provides a theoretical analysis of the resilience of the individual as a key psychological resource for overcoming life crises, ensuring

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

adaptation and personal development in modern society. The relevance of the study is due to the increase in the number of crisis situations associated with social transformations, instability and military challenges, which significantly affect a person's mental health and well-being.

The essence of resilience as an integral property of the individual is revealed, combining internal resources (self-regulation, emotional stability, meaningful life orientations, autonomy) and the ability to effectively use external resources. Its connection with such characteristics as adaptability, flexibility of thinking, active life position and ability to constructively overcome difficulties is shown.

The nature of life crises as complex psychosocial phenomena that arise as a result of the interaction of external circumstances and internal conflicts of the individual is analyzed.

Particular attention is paid to the relationship between resilience and life crises: it is proven that it is the level of resilience that determines the nature of experiencing crisis situations, the ability of the individual to transform them into a resource for development, maintain internal integrity and maintain effective social interaction. The role of adaptability as a key component of resilience, which ensures the restoration of functioning, integration of traumatic experience and the formation of new life strategies, is considered.

It is highlighted that resilience is formed throughout life and can be purposefully developed through the activation of internal resources, the development of reflection, emotional competence and meaningful life orientations. In this context, it appears as an important factor of psychological security, adaptation and self-realization of the individual in conditions of uncertainty.

It is concluded that resilience is a system-forming resource that ensures effective overcoming of life crises, preservation of psychological well-being and creates a basis for continuous personal development.

Keywords: resilience, life crisis, adaptation, personal development, psychological resources, coping strategies, self-regulation.

Постановка проблеми. Сучасний світ характеризується високим рівнем невизначеності, динамічністю змін, інформаційним перенасиченням і зростанням психоемоційних навантажень. У таких умовах особистість постійно стикається з викликами, що потребують не лише адаптації, а й здатності зберігати внутрішню рівновагу, ефективно функціонувати та розвиватися.

Сучасна людина дедалі частіше стикається з різними типами життєвих криз: від нормативних (професійне самовизначення, створення сім'ї, зміна життєвих ролей) до глибоких ненормативних криз (втрата близьких, вимушене переселення, травматичний досвід війни, втрата роботи, різке погіршення соціально-економічних умов). У контексті української реальності ці виклики значно посилюються, що робить проблему ефективного подолання криз не лише індивідуальною, а й суспільно значущою.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Життєстійкість у цьому аспекті виступає не просто як здатність «витримати» стрес, а як активний внутрішній механізм подолання криз. Вона забезпечує здатність особистості: зберігати психологічну рівновагу в умовах невизначеності; конструктивно переосмислювати травматичний досвід; знаходити нові смисли та життєві орієнтири після кризових подій; мобілізувати внутрішні та зовнішні ресурси для виходу з кризи; трансформувати кризу в можливість для особистісного зростання.

Особливо важливо, що життєстійкість дозволяє уникнути деструктивних сценаріїв реагування на кризу: таких як апатія, безпорадність, тривала дезадаптація чи психологічне виснаження. Натомість вона сприяє формуванню активної життєвої позиції, відповідальності за власне життя та здатності приймати рішення навіть у складних умовах.

Крім того, подолання життєвих криз сьогодні вже не розглядається як разовий процес: це безперервна здатність адаптуватися до нових викликів. Саме тому життєстійкість стає ключовою компетентністю, яка забезпечує не лише «виживання» в кризі, а й подальший розвиток особистості після неї.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика життєстійкості особистості в українській психологічній науці розглядається у контексті ширших наукових пошуків, пов'язаних із вивченням психологічних ресурсів, стресостійкості, адаптаційних механізмів, саморегуляції та особистісного розвитку. Незважаючи на те, що поняття «життєстійкість» є близьким до західних концептів hardiness і resilience та активно інтегрується у вітчизняний науковий дискурс, українські дослідники здійснили вагомий внесок у розкриття його змістових, структурних і функціональних характеристик.

Зокрема, дослідженням життєстійкості займалися С. Богданов, О. Залеська, В. Климчук, Т. Титаренко, які зосереджували увагу на її сутності, ролі у подоланні життєвих криз та забезпеченні психологічного благополуччя. Різні аспекти формування життє- та стресостійкості аналізують К. Березяк, Н. Лупак, М. Кирилішина й В. Шкраб'юк [1], акцентуючи увагу на механізмах адаптації особистості до складних життєвих умов.

Вплив ціннісних орієнтацій на життєстійкість особистості досліджують О.Вакуленко та І.Чанчиков [3].

Важливе місце у вивченні життєстійкості займають праці Т. Титаренко та Т. Ларіної, у яких розкрито структуру цього феномену, умови його розвитку, а також окреслено конструктивні стратегії подолання життєвих труднощів [11].

Вплив життєстійкості на ефективність професійної діяльності та самореалізацію особистості досліджують А. Бобрицька та Н. Маєвська [2].

Окрему увагу приділено розробці практичних аспектів формування життєстійкості. Так, Т. Жванія, В. Сметаняк, Я. Реморов аналізують методи психологічного впливу, спрямовані на розвиток емоційного інтелекту як чинника підвищення рівня стресо- та життєстійкості молоді [5]. О. Жук та К. Шкарлатюк підкреслюють, що індивідуальна життєстійкість має соціальний

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

вимір, оскільки впливає на функціонування громади та реалізується через взаємодію із соціальними, освітніми, медичними й психологічними інституціями.

У дослідженні Т. Чередниченко узагальнено сучасні підходи до розуміння життєстійкості, зокрема на основі концепції Сальваторе Мадді, здійснено її співвіднесення із суміжними поняттями та окреслено основні наукові підходи до її інтерпретації [12]. Крім того, авторкою обґрунтовано зміст професійної життєстійкості як важливого ресурсу адаптації, розвитку та ефективного функціонування фахівця, зокрема у діяльності працівників ДСНС України.

Метою статті є теоретичне обґрунтування сутності життєстійкості особистості як ключового психологічного ресурсу подолання життєвих криз, а також розкриття її ролі у забезпеченні адаптації та особистісного розвитку в умовах сучасного суспільства.

Виклад основного матеріалу. Поняття «життєстійкість» (англ. *hardiness*) було введене у психологічний обіг С. Кобейсою та С. Мадді. У перекладі цей термін означає «сила», «міцність», «витривалість» і концептуально формується на перетині екзистенціальної психології, психології стресу та досліджень людської креативності [6, с. 88]. У межах їх підходу життєстійкість трактується як інтегральна особистісна якість, що забезпечує ефективне подолання стресу, виступає індикатором психічного здоров'я та відображає систему установок, які сприяють не уникненню труднощів, а їх трансформації у можливості для розвитку.

Продовжуючи цю логіку, сучасні дослідження розглядають життєстійкість як системоутворювальний чинник функціонування особистості. Так, за результатами досліджень T. Galtseva, M. Saliuk, стійкість є базовим компонентом життєздатності, що підтримує стабільність особистісної системи та визначає параметри її функціонування. Вона також виступає центральною змінною, яка опосередковує вплив стресогенних факторів на соматичне і психічне здоров'я та ефективність діяльності [16, с. 218]. У цьому контексті життєстійкість постає як ключовий ресурс подолання життєвих криз, оскільки саме вона забезпечує здатність особистості зберігати цілісність і ефективність у складних обставинах.

У зв'язку з цим значна увага сучасних науковців зосереджується на вивченні внутрішніх ресурсів людини, які дозволяють їй протистояти кризовим ситуаціям і водночас зберігати ідентичність та особистісну цілісність. Як наслідок, життєстійкість розглядається, з одного боку - як сукупність особистісних компонентів, що забезпечують можливість повноцінного життя в складних умовах; з іншого - як функціональна здатність до адаптації, самозахисту та підтримання внутрішньої стабільності.

Водночас у зарубіжних дослідженнях акцент робиться на адаптивно-регулятивному потенціалі життєстійкості. Зокрема, F. Cangiano та S. Parker визначають її як здатність особистості ефективно управляти власними ресурсами відповідно до соціальних умов і норм, де однією з ключових форм прояву є

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

подолання несприятливих обставин [14]. У контексті соціальних трансформацій підкреслюється, що сучасна людина має бути здатною орієнтуватися у розширеному соціальному просторі, демонструвати гнучкість і відкритість до змін. Так, Chang, Kuo зазначають важливість спрямованості на саморозвиток, різноманітність інтересів і усвідомлення значущості теперішнього моменту як простору для самореалізації [15].

Відповідно, дослідницькі зусилля спрямовані на виявлення тих здібностей особистості, які забезпечують її ефективну адаптацію до динамічного та кризового середовища.

Водночас підкреслюється, що життєстійкість є відносно стабільною характеристикою, яка варіюється залежно від контексту стресу, його інтенсивності та співвідношення факторів ризику і захисту [17]. З іншого боку, вона розглядається і як певний «енергетичний потенціал» особистості, що відображає її здатність долати труднощі та рівень зусиль, спрямованих на саморозвиток і зміну життєвих обставин.

Особливої актуальності проблема життєстійкості набуває в умовах сучасних соціальних і політичних трансформацій. Дослідження T. Galtseva, M. Saliuk засвідчують, що такі зміни суттєво впливають на психічне здоров'я та суб'єктивне благополуччя особистості, зумовлюючи зростання рівня стресу, тривожних і депресивних станів, а також поширення дезадаптивних форм поведінки [16]. У цьому контексті закономірно посилюється потреба в осмисленні життєстійкості як ключового ресурсу подолання життєвих криз, забезпечення адаптації та подальшого розвитку особистості.

Узагальнюючи наукові підходи, С. Максименко наголошує, що життєва криза детермінується як зовнішніми обставинами та соціальною ситуацією, так і внутрішніми особистісними конфліктами. Якщо зовнішні чинники зумовлюють необхідність реагування на нові умови, то внутрішня криза вимагає глибшого переструктурування особистості - перегляду життєвих завдань, адаптації внутрішньої ієрархії «Я» та навіть формування нових особистісних структур, які раніше були відсутні у досвіді індивіда [9, с.9]. Така подвійна природа кризи підкреслює складність процесів адаптації та значущість внутрішніх ресурсів особистості.

Переживання кризових подій, попри інтенсивність негативних емоцій (відчай, депресія), містить потужний потенціал для особистісного зростання. Як зазначає С. Максименко, криза може активізувати життєву енергію, сприяти самопізнанню та самоприйняттю, переосмисленню життєвого шляху, формуванню нових соціальних зв'язків і мобілізації глибинних психічних ресурсів. У кінцевому підсумку це може привести до пошуку сенсу життя, особливо в ситуаціях, які вже неможливо змінити [9, с.13]. Відтак, криза постає не лише як деструктивний, а й як трансформаційний феномен [13, с. 227]. Г. Титаренко підкреслює, що криза відкриває перед особистістю не лише страждання, а й нові можливості та перспективи, використання яких потребує сформованого вміння

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

осмислювати власний досвід і відповідально ставитися до свого фізичного та психологічного стану [9, с.52].

Емпіричні дослідження доповнюють ці положення, демонструючи, що особи з високим рівнем життєстійкості характеризуються розвиненим почуттям компетентності, вищими когнітивними показниками та ефективнішими копінг-стратегіями. Вони здатні підтримувати конструктивні міжособистісні взаємини та зберігати внутрішню цілісність навіть у складних життєвих умовах. Таким чином, життєстійкість проявляється як інтегральна характеристика, що поєднує впевненість у собі, автономність, саморегуляцію та активну життєву позицію, забезпечуючи не лише протистояння стресу, а й здатність до самовизначення, адаптації та розвитку.

Разом із тим недостатній рівень життєстійкості підвищує ризики дезадаптації, погіршення психічного і фізичного здоров'я та ускладнення соціальних взаємин. Як зазначає Г. Титаренко, життєві кризи виникають у складних обставинах, що різко змінюють життєвий шлях людини і потребують негайних рішень. До таких обставин належать не лише масштабні соціальні потрясіння, зокрема війна, яка торкнулася кожного жителя України, а й події особистісного, сімейного та професійного життя. Водночас подібні випробування, попри їхню складність, можуть сприяти глибшому усвідомленню життєвих смислів і переоцінці цінностей [9, с.41].

У цьому контексті важливого значення набуває баланс життєстійкості, що виявляється у здатності особистості співвідносити рівень стресу з наявними ресурсами, регулювати психічне напруження та підтримувати його в межах, безпечних для функціонування. Такий баланс тісно пов'язаний із самодостатністю, внутрішньою свободою та відповідальністю за власний життєвий вибір, що забезпечує гармонійне функціонування особистості навіть у нестабільних умовах.

Загалом життєстійкість доцільно розглядати як комплексну властивість особистості, що поєднує стабільність і гнучкість, забезпечуючи ефективне подолання криз, протидію зовнішньому тиску та збереження продуктивності. Її ключова функція полягає у забезпеченні соціальної взаємодії, самореалізації та безперервного розвитку в умовах невизначеності.

У вітчизняній психологічній традиції життєстійкість також інтерпретується як здатність ефективно функціонувати попри труднощі. Зокрема, Т. Титаренко та Т. Ларіна визначають її як уміння підтримувати баланс між адаптацією до нових умов і прагненням до повноцінного, гармонійного життя. Науковці підкреслюють, що життєстійкість сприяє пошуку конструктивних шляхів саморозвитку, формується протягом усього життя та пов'язана з розвитком гнучкості, відкритості до змін і готовності до самовдосконалення [11].

Розвиваючи цю думку, С. Кондратюк розглядає життєстійкість як внутрішній ресурс особистості та водночас здатність ефективно залучати зовнішні ресурси, особливо в умовах кризи чи війни [8]. У цьому ж контексті

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

знову актуалізується позиція Г. Титаренко про те, що криза, попри її болісність, відкриває нові можливості для розвитку, а здатність їх використати є важливою складовою життєстійкості [9, с.52].

Подібної позиції дотримується і В. Предко, який трактує життєстійкість як інтегральну якість, що ґрунтується на активній життєвій позиції, забезпечує самодетермінацію, внутрішню рівновагу та сприяє розкриттю ресурсного потенціалу особистості [10]. Узгоджено з цим, Т. Жванія підкреслює її комплексний характер, акцентуючи на здатності протистояти труднощам, діяти в нестандартних ситуаціях, регулювати емоційні стани та досягати самореалізації навіть за несприятливих умов [5, с. 1422]. Відтак, життєстійкість постає як динамічна система особистісних ресурсів, що забезпечує не лише опір негативним впливам, а й активне перетворення складних життєвих ситуацій у можливості для розвитку. Вона поєднує здатність до саморегуляції, рефлексії та усвідомленого вибору поведінкових стратегій, що дозволяє особистості зберігати цілісність і ефективність діяльності в умовах невизначеності та напруження.

Важливо розмежовувати життєстійкість і суміжні поняття. Як зазначає Т. Чередниченко, вона не є тотожною стресостійкості чи емоційній стабільності. Якщо стресостійкість пов’язана переважно з психофізіологічними механізмами подолання стресу, то життєстійкість має ширший зміст і полягає у здатності особистості ефективно існувати, розвиватися та самореалізовуватися попри життєві труднощі [12]. Вона виступає ключовою змінною, що опосередковує вплив стресових факторів на здоров’я та успішність діяльності [12, с.160], а також як властивість саморегульованої системи забезпечує здатність керувати власною психічною активністю в складних умовах [12, с.161]. У цьому контексті життєстійкість доцільно розглядати як інтегративну характеристику особистості, що поєднує когнітивні, емоційні та поведінкові ресурси, спрямовані на конструктивне подолання труднощів. Вона проявляється у здатності зберігати внутрішню рівновагу, підтримувати мотивацію до діяльності та знаходити смисл навіть у складних життєвих обставинах. Саме тому життєстійкість виконує не лише адаптаційну, а й розвивальну функцію, сприяючи особистісному зростанню та підвищенню ефективності професійної діяльності.

У структурі життєстійкості традиційно виокремлюють три базові компоненти: включеність (commitment) - активна залученість у життя і пошук смислу; контроль (control) - віра у власний вплив на події та здатність протидіяти безпорадності; виклик (challenge) - сприйняття змін як можливостей для розвитку.

Як зазначає Т. Чередниченко, вона формується через активне перетворення реальності, спрямоване на досягнення особистісно значущих цілей. Вона залежить від системи цінностей, моральних орієнтирів і здатності виходити за межі власних потреб. Як ресурс, життєстійкість дозволяє трансформувати кризові ситуації у нові можливості, сприяє подоланню стресу, підтриманню

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

психічного здоров'я, формуванню позитивного життєвого проєкту та ефективній адаптації. Її базовими складниками є смислова регуляція, адекватна самооцінка, розвинені вольові якості, соціальна компетентність і комунікативні здібності [12, с.159].

Доповнюючи наведені теоретичні положення, доцільно звернутися до результатів емпіричних досліджень, які поглиблюють розуміння життєстійкості як ресурсу подолання життєвих криз. Так, за даними Т. Жванії, В. Сметаняк та Я. Реморова, встановлено, що рівень життєстійкості суттєво зростає у процесі переживання втрат і кризових подій. Зокрема, у групі осіб, які мають досвід втрати, зафіксовано вищі показники за шкалою залученості, що свідчить про їхню здатність активно включатися в життєві процеси, зберігати внутрішню мотивацію та готовність діяти навіть в умовах невизначеності. Такі особистості демонструють здатність не втрачати контроль над подіями, концентруватися на теперішньому, підтримувати відкритість до взаємодії та спрямовувати зусилля на самопізнання і самореалізацію. Водночас у них також більш вираженою є здатність до контролю власного життя, що перевищує аналогічні показники осіб без досвіду втрат, що дозволяє зробити висновок, що негативні життєві події можуть виступати чинником акумуляції внутрішніх ресурсів, сприяючи формуванню здатності до активного подолання стресу, пошуку виходу зі складних ситуацій і прийняття життєвих викликів. Відповідно, загальний рівень життєстійкості у таких осіб є вищим [5, с.1425].

У цьому контексті важливо підкреслити роль життєстійких переконань як механізму ефективного подолання дистресу. Як зазначає Т. Чередниченко, вони впливають на когнітивну оцінку ситуації, знижуючи її травматичність і сприяючи активному пошуку шляхів розв'язання проблем. Життєстійкість також стимулює відповідальне ставлення до власного здоров'я та благополуччя, запобігаючи переходу стресу в хронічні психосоматичні розлади. Завдяки цьому особистість зберігає як психічне, так і фізичне здоров'я та здатність ефективно функціонувати у професійній діяльності [12, с.158].

Розвиваючи цю думку, Г. Варіна підкреслює, що життєстійка особистість схильна сприймати події власного життя як значущі, цікаві та такі, що відкривають можливості для розвитку. Науковиця інтерпретує життєві обставини як результат власного вибору й ініціативи, що підсилює відчуття суб'єктності та відповідальності. Така людина здатна до ефективної саморегуляції не лише у стресових ситуаціях, а й у ситуаціях досягнення успіху, використовуючи гнучкі стратегії регуляції діяльності, що дозволяє їй контролювати власну працездатність, приймати рішення щодо продовження або припинення діяльності, долаючи втому, що, своєю чергою, сприяє підвищенню задоволеності діяльністю та її результативності [4, с.32].

Більш узагальнено Г. Варіна розглядає життєздатну особистість як таку, що поєднує життєстійкі переконання (залученість, контроль, прийняття ризику), веде здоровий спосіб життя та застосовує ефективні копінг-стратегії для

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

подолання труднощів [4]. Ключовими характеристиками такої особистості є сила характеру, цілеспрямованість і оптимізм.

Життєстійкість у цьому аспекті виступає показником здатності людини адекватно співвідносити власні можливості з вимогами середовища, що забезпечує її захищеність від негативних впливів і віру у здатність досягати бажаних результатів [4, с.33]. У такому розумінні життєстійкість постає як важливий регулятор поведінки особистості, який забезпечує узгодженість між внутрішніми ресурсами та зовнішніми викликами. Вона сприяє формуванню активної життєвої позиції, здатності приймати відповідальні рішення та зберігати ефективність діяльності навіть у складних і невизначених умовах.

Висновки. Отже, життєстійкість є інтегральною властивістю особистості, що виступає ключовим ресурсом подолання життєвих криз, в яких вона проявляється найбільш повно, забезпечуючи не лише протистояння стресу, а й здатність до адаптації, саморозвитку та збереження внутрішньої рівноваги.

Життєві кризи мають амбівалентний характер: вони можуть як порушувати психологічну стабільність, так і відкривати можливості для особистісного зростання. У цьому контексті рівень життєстійкості. який охоплює такі взаємопов'язані компоненти, як адаптивність, саморегуляція, гнучкість мислення та активна життєва позиція, визначає, чи стане криза деструктивним чинником, чи ресурсом розвитку, сприяючи переосмисленню досвіду та формуванню нових життєвих стратегій. Відтак, життєстійкість і життєві кризи перебувають у діалектичному взаємозв'язку: кризи актуалізують і розвивають життєстійкість, а життєстійкість, своєю чергою, визначає характер їх переживання та наслідки, забезпечуючи адаптацію й особистісне зростання в сучасному суспільстві.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробкою практичних програм розвитку життєстійкості з урахуванням специфіки сучасних кризових умов.

Література

1. Березяк К., Лупак Н., Кирилішина М., Шкраб'юк В. Формування стресостійкості та життєстійкості в сучасних умовах. Наукові інновації та передові технології. 2024. № 8(36). С. 1548–1554.

2. Бобрицька А. А., Маєвська Н. А. Довербальні травми та життєстійкість особистості. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Психологія. 2024. Вип. 76. С. 21–27

3. Вакуленко О. Л., Чанчиков І. К. Особливості впливу ціннісних орієнтацій на життєстійкість особистості. Теорія і практика сучасної психології. 2019. Випуск 32. Том 1. С. 32-36.

4. Варіна Г. Б. Життєстійкість особистості як чинник психологічного благополуччя майбутніх психологів. Сучасна наука: тенденції та перспективи: матеріали Всеукр. Internet-конференції, 2018. С. 28-34.

5. Жванія Т. В., Сметаняк В. І., Реморов Я. С. Психологічні особливості формування життєстійкості в здобувачів освіти з досвідом втрати. Наукові перспективи. 2025. № 64. С. 1417–1432.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

6. Запека Я. Г. Емпіричне дослідження життєстійкості студентів. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки. 2019. Випуск 4. С. 87-93.

7. Коваленкова А. Умови розвитку життєстійкості особистості підліткового віку. Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки. 2024. Вип. 23 (68). С. 36–46.

8. Кондратюк С. Життєстійкість як ресурс подолання життєвих труднощів в умовах війни. Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права. 2022. Вип.4. С.78-83.

9. Особистість як суб'єкт подолання кризових ситуацій: психологічна теорія і практика : монографія / за ред. С. Д. Максименка, С. Б. Кузікової, В. Л. Зливкова. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2017. 540 с.

10. Предко В. В. Психологічне значення життєстійкості задля ефективного розвитку підлітка в умовах освітнього середовища. Габітус. 2020. Вип.19. С.185 - 189.

11. Титаренко Т.М., Ларіна Т.О. Життєстійкість особистості: соціальна необхідність і безпека : навчальний посібник. Київ, 2009. 76 с.

12. Чередниченко Т.В. Життєстійкість як чинник професійної адаптації працівників ДСНС. Габітус. 2023. Випуск 48. С.156-161.

13. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків: Прапор, 2007.640 с.

14. Cangiano, F., Parker, S.K., Yeo, G.B. (2019). Does daily proactivity affect well-being? The moderating role of punitive supervision. Journal of Organization Behavior, 40, 59-72. https://doi.org/10.1002/job.2321

15. Chang W.H., Kuo C.-C. Ni, Y.-L. (2022). Mindfulness enhances changes in athletes' subjective vitality: The moderating role of coach interpersonal style. Asian Journal of Sport and Exercise Psychology, 2(3), 190-197. https://doi.org/10.1016/j.ajsep.2021.10.002

16. Galtseva T., Saliuk M., Kutiepova-Bredun V., Ploshynska A., Hrysenko N. (Peculiarities of personality resilience formation in modern conditions.Amazonia Investiga, 2023. №12(62). Pp. 213-220. https://doi.org/10.34069/AI/2023.62.02.21

17. Leontiev D., Mospan, A., Osin E. . Positive personality resources as buffers against psychological reactions to uncertainty. Current Psychology. 2022. https://link.springer.com/article/10.1007/s12144-022-03879-

18. Maddi S. Hardiness: An operationalization of existential courage. Journal of Humanistic Psychology. 2004.V. 44. P. 279–298.

References:

1. Bereziak, K., Lupak, N., Kyrylishyna, M., Shkrabiuk, V. (2024). Formuvannia stresostiikosti ta zhyttiestiikosti v suchasnykh umovakh [Formation of stress resistance and resilience in modern conditions]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii- Scientific innovations and advanced technologies, 8(36),* 1548–1554 [in Ukrainian].

2. Bobrytska, A. A., Maievska, N. A. (2024). Doverbalni travmy ta zhyttiestiikist osobystosti [Post-verbal traumas and personality resilience]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriia: Psykholohiia. Bulletin of the V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: Psychology, 76,* 21–27[in Ukrainian].

3. Vakulenko, O. L., Chanchykov, I. K. (2019). Osoblyvosti vplyvu tsinnisnykh oriientatsii na zhyttiestiikist osobystosti [Peculiarities of the influence of value orientations on the vitality of the individual]. *Teoriia i praktyka suchasnoi psykholohii Theory and practice of modern psychology, 1 (32),* 32-36 [in Ukrainian].

4. Varina, H. B. (2018). Zhyttiestiikist osobystosti yak chynnyk psykholohichnoho blahopoluchchia maibutnikh psykholohiv [Personal resilience as a factor in the psychological well-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

being of future psychologists]. *Suchasna nauka: tendentsii ta perspektyvy - Modern science: trends and prospects*: materials of the All-Ukrainian Internet conference (pp. 28-34) [in Ukrainian].

5. Zhvaniia, T. V., Smetaniak, V. I., Remorov, Ya. S. (2025). Psykholohichni osoblyvosti formuvannia zhyttiestiikosti v zdobuvachiv osvity z dosvidom vtraty [Psychological features of the formation of resilience in students with experience of loss]. *Naukovi perspektyvy - Scientific perspectives, 64*, 1417–1432 [in Ukrainian].

6. Zapeka, Ya. H. (2019). Empirychne doslidzhennia zhyttiestiikosti studentiv [Empirical study of students' resilience.] . *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriia: Psykholohichni nauky Scietific Bulletin of Kherson State University. Series: Psychological Sciences, 4,* 87-93. [in Ukrainian].

7. Kovalenkova, A. (2024). Umovy rozvytku zhyttiestiikosti osobystosti pidlitkovoho viku [Conditions for the development of resilience of the adolescent personality]. *Naukovyi chasopys Ukrainskoho derzhavnoho universytetu imeni Mykhaila Drahomanova. Seriia 12. Psykholohichni nauky Scientific journal of the Mykhailo Dragomanov Ukrainian State University. Series 12. Psychological Sciences, 23 (68),* 36–46 [in Ukrainian].

8. Kondratiuk, S. (2022).Zhyttiestiikist yak resurs podolannia zhyttievykh trudnoshchiv v umovakh viiny [Resilience as a resource for overcoming life difficulties in war conditions]. *Dniprovskyi naukovyi chasopys publichnoho upravlinnia, psykholohii, prava - Dnipro Scientific Journal of Public Administration, Psychology, and Law, 4,* 78-83 [in Ukrainian].

9. Maksymenka, S. D., Kuzikovoi, S. B., Zlyvkova, V. L. (2017). Osobystist yak subiekt podolannia kryzovykh sytuatsii: psykholohichna teoriia i praktyka[Personality as a subject of overcoming crisis situations: psychological theory and practice]. Sumy: Vyd-vo SumDPU imeni A. S. Makarenka [in Ukrainian].

10. Predko, V. V. (2020). Psykholohichne znachennia zhyttiestiikosti zadlia efektyvnoho rozvytku pidlitka v umovakh osvitnoho seredovyshcha [The psychological importance of resilience for the effective development of a teenager in an educational environment]. *Habitus – Habitus, 19,* 185 - 189. [in Ukrainian].

11. Tytarenko, T.M., Larina, T.O. (2009). Zhyttiestiikist osobystosti: sotsialna neobkhidnist i bezpeka [Individual resilience: social necessity and security]. Kyiv [in Ukrainian].

12. Cherednychenko, T.V. (2023). Zhyttiestiikist yak chynnyk profesiinoi adaptatsii pratsivnykiv DSNS [Resilience as a factor in professional adaptation of State Emergency Service employees]. *Habitus – Habitus, 48,* 156-161 [in Ukrainian].

13. Shapar, V. B. (2007). Suchasnyi tlumachnyi psykholohichnyi slovnyk [Modern explanatory psychological dictionary]. Xarkiv: Prapor [in Ukrainian].

14. Cangiano, F., Parker, S.K., Yeo, G.B. (2019). Does daily proactivity affect well-being? The moderating role of punitive supervision. *Journal of Organization Behavior, 40,* 59-72. Retrieved from https://doi.org/10.1002/job.2321[In English].

15. Chang, W.H., Kuo , C.-C. Ni, Y.-L. (2022). Mindfulness enhances changes in athletes subjective vitality: The moderating role of coach interpersonal style. *Asian Journal of Sport and Exercise Psychology, 2(3),* 190-197. Retrieved from https://doi.org/10.1016/j.ajsep.2021.10.002

16. Galtseva, T., Saliuk, M., Kutiepova-Bredun, V., Ploshynska. A., Hrysenko. N. (2023). Peculiarities of personality resilience formation in modern conditions. *Amazonia Investiga, 12(62).* 213-220. Retrieved from https://doi.org/10.34069/AI [In English].

17. Leontiev, D., Mospan, A., Osin E. (2022). Positive personality resources as buffers against psychological reactions to uncertainty. *Current Psychology*. https://link.springer.com/article/10.1007/s12144-022-03879-[In English].

18. Maddi, S. Hardiness (2004). An operationalization of existential courage. *Journal of Humanistic Psychology, 44,* 279–298 [In English].

Дата першого надходження статті до видання: 28.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 16.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.923.5:316.7

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4422-4434

Гуцол Кирило Віталійович доктор філософії з психології, старший науковий співробітник лабораторії когнітивної психології Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-2820-2590

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ ДО СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація. У статті здійснено аналіз особливостей соціально-психологічної адаптації української молоді в умовах соціокультурних трансформацій воєнного часу. Обґрунтовано, що адаптація в сучасному українському контексті набуває процесуально-трансформаційного характеру, постаючи не як пристосування до стабільного середовища, а як динамічне входження особистості в радикально змінену соціальну реальність. Показано, що соціокультурні трансформації – повномасштабна збройна агресія, вимушена міграція, дигіталізація, дестабілізація нормативних систем – змінюють саму структуру адаптаційних процесів, актуалізуючи смислові, ідентифікаційні, метакогнітивні й регулятивні механізми. Запропонована теоретична позиція ґрунтується на психолого-герменевтичному підході Н. В. Чепелєвої і концепції процесуальної організації ментальних ресурсів, що дозволяє розглядати адаптацію як інтегральний індикатор функціонування ресурсної системи особистості. Емпіричне дослідження проведено з використанням методики соціально-психологічної адаптації Роджерса-Даймонда (модифікація А. Осницького). Виявлено диференційований характер адаптації молоді: встановлено значуще зниження емоційного комфорту, зростання ескапізму і поляризацію показників інтернальності та самоприйняття. Описано п'ять типових профілів адаптації молоді в умовах соціокультурних трансформацій: регулятивно-прагматичний, метакогнітивно-напружений, дезадаптивний, ідентифікаційно-адаптивний та інтегративний. Обґрунтовано зв'язок показників адаптації з вимірами ментальних ресурсів і запропоновано інтерпретацію адаптації як інтегрального показника функціонування ресурсної системи. Отримані результати розширюють уявлення про адаптацію як багатовимірний і контекстуально зумовлений феномен, що формується у взаємодії індивідуальних ресурсів і соціокультурних викликів. Водночас вони підкреслюють необхідність інтеграції психометричних і наративно-герменевтичних підходів для більш глибокого розуміння механізмів адаптації молоді в умовах тривалих суспільних трансформацій. Окреслено перспективи поздовжніх досліджень і розробки диференційованих програм психологічного супроводу молоді з урахуванням домінуючого адаптаційного профілю.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Ключові слова: соціально-психологічна адаптація, молодь, соціо-культурні трансформації, війна, ментальні ресурси, інтернальність, самоприй-няття, емоційний комфорт, профілі адаптації, дезадаптація.

Hutsol Kyrylo PhD in Psychology, Senior Research Officer of Department of Cognitive Psychology, G. S. Kostiuk Institute of Psychology of the NAES of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-2820-2590

SOCIO-PSYCHOLOGICAL ADAPTATION OF UKRAINIAN YOUTH TO SOCIOCULTURAL TRANSFORMATIONS UNDER WAR CONDITIONS

Abstract. The article presents analysis of the specific features of socio-psychological adaptation of Ukrainian youth in the context of wartime sociocultural transformations. It is substantiated that adaptation in the contemporary Ukrainian context acquires a processual-transformational character, functioning not as mere adjustment to a stable environment, but as the dynamic entry of the individual into a radically altered social reality. It is t demonstrated that sociocultural transformations – full-scale armed aggression, forced migration, digitalization, and the destabilization of normative systems – modify the very structure of adaptation processes, activating meaning-related, identificational, metacognitive, and regulatory mechanisms. The proposed theoretical framework is grounded in N. V. Chepelieva's psycho-hermeneutic approach and the concept of the processual organization of mental resources, which allows adaptation to be interpreted as an integral indicator of the individual's resource system functioning. An empirical study was conducted using the Rogers-Dymond Social-Psychological Adaptation Scale (A. Osnytskyi modification). Differentiated patterns of youth adaptation were identified: a significant decrease in emotional comfort, an increase in escapism, and a polarization of internality and self-acceptance scores were established.

Five typical adaptation profiles of youth under conditions of sociocultural transformations are described: regulatory-pragmatic, metacognitive-tense, maladaptive, identificational-adaptive, and integrative. The relationship between adaptation indicators and dimensions of mental resources is substantiated, and adaptation is interpreted as an integral indicator of the resource system functioning. The findings extend the understanding of adaptation as a multidimensional and contextually determined phenomenon emerging from the interaction between individual resources and sociocultural challenges. At the same time, they highlight the need to integrate psychometric and narrative-hermeneutic approaches for a deeper comprehension of the mechanisms underlying youth adaptation in conditions of prolonged social transformations.

Prospects for longitudinal research and the development of differentiated psychological support programs for youth based on dominant adaptation profiles are outlined.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Keywords: socio-psychological adaptation, youth, sociocultural transformations, war, mental resources, internality, self-acceptance, emotional comfort, adaptation profiles, maladaptation.

Постановка проблеми. Сучасне українське суспільство перебуває в умовах безпрецедентних соціокультурних трансформацій, спричинених повномасштабною збройною агресією росії, яка накладається на вже наявні процеси глобальної дигіталізації, масові міграційні потоки і дестабілізацію традиційних нормативних систем. У цих умовах проблема соціально-психологічної адаптації молоді набуває принципово нового змісту.

Якщо в класичних психологічних підходах адаптація розглядалася переважно як пристосування до відносно стабільного соціального середовища, то в умовах війни вона постає як процес входження у радикально змінену, нестабільну і часто небезпечну соціальну реальність. Це означає, що адаптація перестає бути лінійним процесом і набуває характеру динамічної перебудови взаємодії особистості із соціокультурним середовищем.

Особливої актуальності зазначена проблема набуває щодо молоді – вікової групи, що перебуває у фазі активного формування ідентичності, смислових систем і стратегій регуляції власної поведінки. Саме тому адаптація молоді до соціокультурних трансформацій є не лише індикатором її психологічного благополуччя, а й ключовим чинником особистісного розвитку, здатності до суб'єктної дії та побудови значущого майбутнього.

Разом із тим у сучасній вітчизняній психологічній літературі відсутні дослідження, що інтегрували б психометричне вимірювання адаптації із системними моделями особистісних ресурсів, враховуючи специфіку соціокультурного контексту воєнного часу. Заповнення цієї прогалини є безпосередньою теоретичною і практичною метою даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціально-психологічна адаптація є предметом дослідження в кількох теоретичних традиціях. У клієнт-центрованій традиції К. Роджерса адаптація розглядається як результат узгодженості між Я-концепцією та досвідом: людина є адаптованою тією мірою, якою здатна приймати себе і відкрито взаємодіяти з іншими [7]. Методика Роджерса-Даймонда стала операціоналізацією цього підходу, дозволяючи оцінити адаптацію як багатовимірний конструкт [8].

У вітчизняній науці поняття ментальних ресурсів найбільш послідовно розроблялось у межах психолого-герменевтичного підходу Н. В. Чепелєвої [1], яка визначає їх як виміри смислової таінтерпретаційної активності особистості щодо наративного опрацювання власного досвіду, які формуються у процесі циклічної взаємодії між ситуаційними викликами і смисловими ресурсами особистості. С. Ю. Рудницька [2] артикулює вищезазначені поняття через конструкти наративної когерентності в контексті розвитку життєвої компетентності особистості.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У зарубіжній психологічній традиції теорія збереження ресурсів С. Гобфолла [3] описує механізми «спіралі втрат» і «спіралі набутків», що є особливо релевантними для розуміння динаміки адаптаційних процесів в умовах хронічного стресу. Концепція психологічної резильєнтності Дж. Боннано [4] акцентує індивідуальні відмінності у відновленні після екстремальних подій. Дослідження в галузі метакогнітивної психології А. Уеллса [5] виявили роль метакогнітивних переконань у регуляції поведінки в умовах невизначеності. Концепція МакАдамса і МакЛін [6] про наративну ідентичність розкриває механізм інтеграції особистісного досвіду через «life story» і є особливо релевантною для розуміння адаптаційних процесів у молодому віці.

Разом із тим аналіз наявних концепцій виявляє спільне обмеження: або вони описують окремі аспекти адаптаційного функціонування (психометричний, наративний, ресурсний), або розглядають адаптацію поза специфікою соціокультурного контексту воєнного часу. Інтегративна модель, що поєднувала б психометричне вимірювання адаптації з системою ментальних ресурсів і водночас враховувала б соціокультурні трансформації як структуроутворювальний чинник, у науковій літературі досі не запропонована.

Мета статті – в контексті моделі ментальних ресурсів особистості схарактеризувати особливості соціально-психологічної адаптації української молоді в умовах соціокультурних трансформацій воєнного часу.

Виклад основного матеріалу дослідження

Теоретичні засади дослідження. Принциповою теоретичною позицією даного дослідження є розуміння соціально-психологічної адаптації не як статичного стану пристосованості, а як процесуальної системи регуляції взаємодії особистості з соціальним середовищем. В умовах соціокультурних трансформацій така система зазнає якісних змін, що не зводяться до посилення чи послаблення окремих показників: змінюється сама конфігурація адаптаційних процесів, їхня ієрархія і функціональні зв'язки.

У цьому контексті, адаптація може бути інтерпретована через модель ментальних ресурсів як результат функціонування ресурсної системи особистості; індикатор ефективності регуляції у нових умовах; форма інтеграції досвіду, набутого в умовах соціокультурних змін [1; 2].

Методика Роджерса-Даймонда дозволяє операціоналізувати ці процеси через систему показників, кожен з яких безпосередньо корелює з певним виміром ментальних ресурсів: самоприйняття → ідентифікаційний вимір (стабільність образу Я); інтернальність → метакогнітивний і регулятивний виміри (суб'єктна регуляція); емоційний комфорт → ресурсний стан (базова емоційна основа смислотворення); прийняття інших → соціокультурна інтеграція; ескапізм → дисфункціональний копінг (показник виснаження ресурсів).

Принциповою теоретичною позицією є також те, що соціокультурні трансформації виступають структуроутворювальним чинником адаптаційних процесів, а не лише контекстом. Повномасштабна війна, вимушена міграція,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

дигіталізація і дестабілізація нормативних систем не просто «навантажують» адаптацію – вони змінюють конфігурацію показників, їхню динаміку і функціональний зміст.

Методика і процедура дослідження. У дослідженні використано методику соціально-психологічної адаптації Роджерса-Даймонда в модифікації А. Осницького [8]. Опитувальник містить 101 твердження, відповіді на які фіксуються за 7-бальною шкалою. Методика вимірює шість основних інтегральних показників (адаптація, самоприйняття, прийняття інших, емоційний комфорт, інтернальність, прагнення до домінування) і ряд додаткових (дезадаптація, емоційний дискомфорт, ескапізм, зовнішній контроль). Вибірку склала студентська молодь вищих навчальних закладів м. Києва (n = 180; вік 18–25 років).

У таблиці 1 наведено співвідношення шкал методики з вимірами ментальних ресурсів і специфікою їхнього прояву в умовах війни.

Таблиця 1

Структура методики Роджерса-Даймонда у співвідношенні з вимірами ментальних ресурсів в умовах війни

Шкала	Зміст	Зв'язок із вимірами ментальних ресурсів	Специфіка в умовах війни
Адаптація	Інтегральний показник ефективності взаємодії особистості із соціальним середовищем	Регулятивний вимір; функціональна ефективність ресурсної системи	Поляризація: мобілізаційне зростання у частини молоді, дезадаптація – в іншої
Самоприйняття	Узгодженість Я-концепції та досвіду; прийняття власних рис і обмежень	Ідентифікаційний вимір; стабільність образу Я	Знижується через розриви ідентичності та невизначеність майбутнього
Прийняття інших	Відкритість до соціального оточення; довіра до людей	Соціокультурна інтеграція; підтримка соціальних зв'язків	Амбівалентне: зростає у волонтерів, знижується при соціальній ізоляції
Емоційний комфорт	Домінування позитивних емоцій; відсутність хронічної тривоги	Ресурсний стан; емоційна база смислотворення	Значно знижується; хронічний стрес і тривожність є домінуючими реакціями

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Шкала	Зміст	Зв'язок із вимірами ментальних ресурсів	Специфіка в умовах війни
Інтернальність	Локус контролю; суб'єктна відповідальність за власне життя	Суб'єктність; метакогнітивна і регулятивна регуляція	Поляризація: мобілізаційне зростання або дезорганізоване зниження
Ескапізм	Схильність до уникнення проблем і відповідальності	Дисфункціональний копінг; показник виснаження регулятивних ресурсів	Зростає як компенсаторний механізм за умов надмірного навантаження

Результати дослідження. Отримані результати свідчать, що адаптація молоді в умовах соціокультурних трансформацій воєнного часу має виражено диференційований і поляризований характер. На рівні групових тенденцій встановлено значуще зниження середніх показників емоційного комфорту (M = 38,4; SD = 12,1 при нормативному діапазоні 54–60 у.о.); підвищення рівня ескапізму (M = 18,7; SD = 6,4); зростання варіативності показників інтернальності та самоприйняття, що свідчить про поляризацію адаптаційних процесів.

Фіксується неоднорідність загального адаптаційного індексу: частина молоді демонструє збереження або підвищення адаптації (мобілізаційний патерн), тоді як інша – виражену дезадаптацію.

Самоприйняття. У значної частини вибірки зафіксовано зниження показника самоприйняття (M = 46,2; SD = 14,8). Якісний аналіз виявив три характерні причини:

- розрив звичного образу майбутнього – втрата або радикальна зміна раніше намічених освітніх, кар'єрних і особистісних планів;
- невизначеність ролей і статусів у нових умовах (молодь-переселенець, молодий чоловік призовного віку, студент на дистанційному навчанні тощо);
- екзистенційна криза ідентичності, пов'язана з необхідністю переосмислення власних цінностей і пріоритетів.

Самоприйняття корелює з ідентифікаційним виміром ментальних ресурсів: труднощі самоприйняття відображають порушення наративної зв'язності ідентичності, яку молодь ще не встигла достатньо зміцнити [6; 11].

Інтернальність. Виявлено дві полярні тенденції, що відповідають концепції поляризації адаптаційних процесів.

Перша полягає в зростанні інтернальності (26,1% вибірки): молодь бере активну відповідальність за власне життя в умовах, коли зовнішні опори зруйновані, що є виявом мобілізаційної суб'єктності.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Друга – зниження інтернальності (32,4% вибірки): реакція на досвід реальної неможливості контролювати ключові параметри власної безпеки і майбутнього. Значущою виявилась кореляція між рівнем інтернальності і загальним адаптаційним індексом ($r = 0,61$; $p < 0,001$), що підтверджує зв'язок між суб'єктністю і регулятивним виміром ментальних ресурсів [1; 3].

Емоційний комфорт. Зниження показника емоційного комфорту є одним із найбільш стабільних результатів дослідження. Хронічний стрес, тривожність і емоційне виснаження фіксуються не лише як індивідуальні реакції, а як системний феномен: 68,3% вибірки демонструє показники емоційного комфорту нижче нормативного діапазону. При цьому зафіксовано значущу кореляцію між зниженням емоційного комфорту і підвищенням ескапізму ($r = 0,53$; $p < 0,001$), що свідчить про компенсаторний характер уникальної поведінки. Таким чином, емоційний комфорт виступає ресурсним станом, що забезпечує базову емоційну основу смислотворення і соціальної взаємодії [4; 5].

Ескапізм. Підвищення показника ескапізму є одним із найбільш тривожних результатів, що свідчить про виснаження регулятивних ресурсів: замість активного опрацювання проблем значна частина молоді вдається до їх уникнення. Разом із тим надмірна патологізація цього патерну є теоретично невиправданою: в умовах хронічної надмірної стимуляції воєнного часу певний рівень дистанціювання від проблем є адаптивним механізмом збереження ресурсів [4]. Критичним є перехід уникнення із тимчасового захисту у стійку стратегію, що блокує смислотворення і ідентифікаційні процеси.

Типові профілі адаптації молоді в умовах соціокультурних трансформацій. На основі кластерного аналізу виділено п'ять типових профілів адаптації молоді, що відрізняються за конфігурацією показників, домінуючим виміром ментальних ресурсів, характерними ризиками і потенціалом розвитку (таблиця 2).

Таблиця 2

Типові профілі соціально-психологічної адаптації молоді в умовах соціокультурних трансформацій

Профіль	Провідні показники	Домінуючий вимір ментальних ресурсів	Характерні ризики	Потенціал розвитку
Регулятивно-прагматичний	Висока адаптація, висока інтернальність, знижена рефлексія	Регулятивний	Поверхневість смислів, ризик вигорання	Швидка адаптація до нових вимог

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Профіль	Провідні показники	Домінуючий вимір ментальних ресурсів	Характерні ризики	Потенціал розвитку
Метакогнітивно-напружений	Висока інтернальність, знижений емоційний комфорт, висока рефлексія	Метакогнітивний	Когнітивне виснаження, параліч рішень	Стратегічна ефективність у складних ситуаціях
Дезадаптивний	Знижена адаптація, низьке самоприйняття, виражений ескапізм	Дефіцит усіх вимірів	Хронічна пасивність і дезадаптація	Потребує цілеспрямованої психологічної підтримки
Ідентифікаційно-адаптивний	Помірна адаптація, гнучке самоприйняття, орієнтація на прийняття іншими	Ідентифікаційний	Нестабільність образу Я, залежність від схвалення	Висока соціальна мобільність і гнучкість
Інтегративний	Збалансовані показники всіх шкал	Усі виміри (координовано)	Складність підтримки балансу в умовах тривалого стресу	Найвищий рівень психологічної ефективності

Регулятивно-прагматичний профіль (19,4% вибірки) характеризується відносно високим загальним адаптаційним індексом при зниженій рефлексії та смисловій опрацьованості досвіду. Молодь із цим профілем орієнтована на практичну ефективність і конкретні результати, проте ризикує вигоріти при затяжному характері кризи. Даний профіль корелює з регулятивно-прагматичною конфігурацією ментальних ресурсів, описаною в попередніх дослідженнях [9; 10].

Метакогнітивно-напружений профіль (16,1% вибірки) відзначається поєднанням високої рефлексивності і низького емоційного комфорту. Характерне когнітивне перевантаження, надмірний самоконтроль і труднощі з прийняттям рішень через «параліч аналізу». Цей профіль безпосередньо відповідає механізмам, описаним у метакогнітивній теорії Уеллса [5]: надмірна активація метакогнітивного моніторингу без достатнього емоційного ресурсу призводить до функціональної перенаваженості системи.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Дезадаптивний профіль (21,7% вибірки) є найбільш тривожним: поєднання низького самоприйняття, вираженої дезадаптації і підвищеного ескапізму свідчить про дефіцит ресурсів у всіх вимірах. Молодь із цим профілем потребує цілеспрямованої психологічної підтримки і не може бути «залишена» на самостійне відновлення: без зовнішньої допомоги висока ймовірність стабілізації дезадаптивних патернів.

Ідентифікаційно-адаптивний профіль (22,8% вибірки) характеризується гнучким самоприйняттям і орієнтацією на соціальне оточення. Юнаки з таким профілем успішно знаходить ідентифікаційні опори через включення у значущі спільноти (волонтерські групи, студентські об'єднання, локальні мережі взаємопідтримки), однак її «образ Я» є ситуативно залежним від соціального схвалення, що робить її вразливою при зміні соціального середовища. Теоретично цей профіль відповідає ідентифікаційно-адаптивній конфігурації ментальних ресурсів [9].

Інтегративний профіль (20,0% вибірки) є найбільш психологічно продуктивним: збалансоване функціонування всіх вимірів ментальних ресурсів забезпечує найвищий рівень загальної ефективності і суб'єктивного благополуччя. Разом із тим підтримка такого балансу вимагає значних зусиль в умовах тривалої та різноспрямованої стресової дії [4; 12].

Інтерпретація результатів у контексті соціокультурних трансформацій. Інтерпретація отриманих результатів потребує виходу за межі суто психометричного аналізу і розгляду адаптаційних процесів у їхньому соціокультурному контексті. У таблиці 3 систематизовано основні параметри соціокультурних трансформацій і їхній диференційований вплив на показники адаптації молоді.

Наведена таблиця ілюструє принципову теоретичну позицію: соціокультурні трансформації не впливають на адаптацію однорідно. Кожен параметр трансформацій навантажує специфічний кластер показників, що і зумовлює поляризацію та диференціацію адаптаційних профілів.

Таким чином, психологічна підтримка молоді не може бути уніфікованою – вона має бути диференційованою відповідно до домінуючого адаптаційного профілю і специфіки соціокультурного контексту, в якому перебуває конкретна молода людина.

Обговорення результатів. Запропонована модель аналізу адаптації має кілька принципових відмінностей від наявних у літературі підходів, що визначають її теоретичну новизну.

По-перше, на відміну від традиційного психометричного підходу, що зводить адаптацію до середньогрупових показників, запропонована модель виявляє диференційовані профілі і їхній зв'язок із системою ментальних ресурсів, що дозволяє перейти від опису феномена до пояснення його психологічних механізмів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Таблиця 3

Параметри соціокультурних трансформацій та їхній вплив на адаптаційні процеси молоді

Параметр трансформацій	Психологічний зміст	Вплив на адаптаційні процеси	Домінуючі показники методики
Руйнування звичних наративів	Розрив образу майбутнього; криза ідентичності	Зниження самоприйняття; підвищення ескапізму	Самоприйняття (↓), ескапізм (↑)
Хронічний стрес воєнного часу	Емоційне виснаження; тривожність	Зниження емоційного комфорту; дезадаптація	Емоційний комфорт (↓), адаптація (↓)
Дигіталізація досвіду	Перенесення ідентифікаційних практик у цифровий простір	Диференціація: ресурс або дезадаптуючий чинник залежно від стратегії	Прийняття інших (±), ескапізм (±)
Мобілізація суб'єктності	Активізація внутрішнього контролю через суспільну участь	Зростання інтернальності; прагматична адаптація	Інтернальність (↑), адаптація (↑)
Екзистенційна невизначеність	Загроза безпеці, майбутньому, смислу буття	Поляризація всіх адаптаційних процесів	Усі показники (поляризація)

По-друге, на відміну від теорії Гобфолла [3], що розглядає ресурси переважно як те, чого особистість прагне набути і зберегти, запропонована модель акцентує процесуальний характер ментальних ресурсів: вони не просто «витрачаються» і «відновлюються», а перебудовуються і трансформуються разом із самою особистістю в умовах соціокультурних змін.

По-третє, порівняно з концепцією резильєнтності Боннано [4], що акцентує переважно індивідуальні відмінності у відновленні після кризи, запропонована модель систематично враховує соціокультурний контекст як структуроутворювальний, а не лише фоновий чинник. Тип адаптаційного профілю визначається не лише індивідуальними особливостями молодої людини, а й специфікою її соціокультурного середовища, наявними системами підтримки і характером трансформацій, з якими їй доводиться стикатись.

Суттєво, що молодість є віком формування наративної ідентичності [6; 11], у якому «life story» тільки кристалізується і є особливо вразливою до розривів, що, у свою чергу, пояснює, чому саме зниження самоприйняття і ескапізм є найбільш характерними для молоді адаптаційними реакціями: вони відображають порушення наративної зв'язності ідентичності, яку молода людина ще не встигла достатньо зміцнити. Участь у волонтерській або іншій суспільно

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

значущій діяльності постає ключовим ресурсом відновлення ідентифікаційного виміру через включення у колективний наратив з чіткою структурою ролей і цінностей [1; 12].

З нашої точки зору, окремо слід наголосити на практичному значенні концепції профілів адаптації. Визначення домінуючого профілю в конкретної молодої людини дозволяє адресно спрямувати психологічну допомогу: для дезадаптивного профілю – базова стабілізація і відновлення ресурсів; для метакогнітивно-напруженого – зниження надмірного самоконтролю і розвиток прийняття невизначеності; для регулятивно-прагматичного – смислотворчі практики і наративна рефлексія; для ідентифікаційно-адаптивного – зміцнення стабільного образу Я незалежно від соціального схвалення.

Висновки. Запропонована модель дозволяє розглядати соціально-психологічну адаптацію як процесуально-трансформаційний феномен і інтегральний індикатор функціонування ресурсної системи особистості в умовах соціокультурних трансформацій воєнного часу.

Ключовими теоретичними результатами постають: (1) обґрунтування необхідності розгляду адаптації як динамічної системи регуляції, а не статичного стану пристосованості; (2) виявлення безпосередніх функціональних зв'язків між показниками методики Роджерса-Даймонда і вимірами ментальних ресурсів; (3) демонстрація структуроутворювальної ролі соціокультурних трансформацій у конфігурації адаптаційних процесів; (4) введення поняття «профіль адаптації» як операціонального інструменту диференційованого психологічного супроводу молоді в умовах війни.

Серед ключових емпіричних результатів доцільно виділити зниження емоційного комфорту і підвищення ескапізму; поляризація показників інтернальності і самоприйняття; виявлення п'яти типових адаптаційних профілів, що відрізняються за домінуючим виміром ментальних ресурсів, характерними ризиками і потенціалом розвитку.

Практична цінність дослідження полягає у можливості диференційованого психологічного супроводу молоді з урахуванням домінуючого адаптаційного профілю і специфіки соціокультурного контексту. Запропонована модель є відкритою для подальшої емпіричної верифікації і практичного застосування в системі психологічної допомоги молоді в умовах воєнного часу.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з: емпіричною верифікацією виявлених профілів адаптації на репрезентативній вибірці молоді різних регіонів України; дослідженням динаміки адаптаційних профілів у поздовжньому дизайні; розробкою і апробацією диференційованих програм психологічного супроводу відповідно до типу профілю; вивченням взаємозв'язків між показниками методики Роджерса-Даймонда і показниками наративного аналізу в контексті інтегрованого діагностичного підходу; а також дослідженням специфіки адаптаційних профілів у різних субгрупах молоді (студентська молодь, внутрішньо переміщені особи юнацького віку, молодь у зонах активних бойових дій).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Література

1. Чепелєва Н. В. Психологічні механізми розуміння і інтерпретації особистого досвіду. *Наукові студії із соціальної та політичної психології.* 2017. Вип. 39. С. 3–12.

2. Рудницька С. Ю. Процесуально-смислова модель розвитку життєвої компетентності особистості. *Технології розвитку інтелекту.* 2023. Т. 7. № 1 (33). URL: https://psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_develop/article/view/616/188

3. Hobfoll S. E. Conservation of resources: A new attempt at conceptualizing stress. *American Psychologist.* 1989. Vol. 44. № 3. P. 513–524. https://doi.org/10.1037/0003-066X.44.3.513

4. Bonanno G. A. Loss, trauma, and human resilience. *American Psychologist.* 2004. Vol. 59. № 1. P. 20–28. https://doi.org/10.1037/0003-066X.59.1.20

5. Wells A. *Metacognitive therapy for anxiety and depression.* Guilford Press, 2009. 316 p.

6. McAdams D. P., McLean K. C. Narrative identity. *Current Directions in Psychological Science.* 2013. Vol. 22. № 3. P. 233–238. https://doi.org/10.1177/0963721413475622

7. Rogers C. R., Dymond R. F. (Eds.). *Psychotherapy and Personality Change: Coordinated Research Studies in the Client-Centered Approach.* University of Chicago Press, 1954. 446 p.

8. Осницький А. К. Психологічна адаптація. Методика діагностики соціально-психологічної адаптованості. *Питання психології.* 2004. № 3. С. 142–145.

9. Чепелєва Н. В., Рудницька С. Ю., Гуцол К. В. Діагностичний інструментарій визначення наративної компетентності особистості. *Технології розвитку інтелекту.* 2021. Т. 5. № 1 (29). URL: https://psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_develop/article/view/546

10. Гуцол К. В. Наратив як провідна дискурсивна практика смислотворення особистості. *Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України.* 2019. Т. 2. Вип. 11. С. 64–76. URL: http://appsychology.org.ua/index.php/ua/arkhiv/tom-2/vipusk-11-2019

11. Habermas T., Bluck S. Getting a life: The emergence of the life story in adolescence. *Psychological Bulletin.* 2000. Vol. 126. № 5. P. 748–769. https://doi.org/10.1037/0033-2909.126.5.748

12. Чепелєва Н. В (ред). *Дискурсивне конструювання досвіду у контексті розвитку особистості* : монографія / за ред. Н. В. Чепелєвої. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. 2022. 224 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/735735/

References

1. Chepelieva, N. V. (2017). Psykholohichni mekhanizmy rozuminnia i interpretatsii osobystoho dosvidu [Psychological mechanisms of understanding and interpretation of personal experience]. *Naukovi studii iz sotsialnoi ta politychnoi psykholohii, 39,* 3–12. [in Ukrainian]

2. Rudnytska, S. Yu. (2023). Protsesualno-smyslova model rozvytku zhyttievoi kompetentnosti osobystosti [Process-meaning model of personality life competence development]. *Tekhnolohii rozvytku intelektu, 7*(1/33). https://psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_develop/article/view/616/188 [in Ukrainian]

3. Hobfoll, S. E. (1989). Conservation of resources: A new attempt at conceptualizing stress. *American Psychologist, 44*(3), 513–524. https://doi.org/10.1037/0003-066X.44.3.513

4. Bonanno, G. A. (2004). Loss, trauma, and human resilience. *American Psychologist, 59*(1), 20–28. https://doi.org/10.1037/0003-066X.59.1.20

5. Wells, A. (2009). *Metacognitive therapy for anxiety and depression.* Guilford Press.

6. McAdams, D. P., & McLean, K. C. (2013). Narrative identity. *Current Directions in Psychological Science, 22*(3), 233–238. https://doi.org/10.1177/0963721413475622

7. Rogers, C. R., & Dymond, R. F. (Eds.). (1954). *Psychotherapy and Personality Change: Coordinated Research Studies in the Client-Centered Approach.* University of Chicago Press.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

8. Osnytskyi, A. K. (2004). Psykholohichna adaptatsiia. Metodyka diahnostyky sotsialno-psykholohichnoi adaptovanosti [Psychological adaptation. Diagnostic methodology of social-psychological adaptiveness]. *Pytannia psykholohii, 3,* 142–145. [in Ukrainian]

9. Chepelieva, N. V., Rudnytska, S. Yu., & Hutsol, K. V. (2021). Diahnostychnyi instrumentarii vyznachennia naratyvnoi kompetentnosti osobystosti [Diagnostic tools for determining narrative competence of personality]. *Tekhnolohii rozvytku intelektu, 5*(1/29). https://psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_develop/article/view/546 [in Ukrainian]

10. Hutsol, K. V. (2019). Naratyv yak providna dyskursyvna praktyka smyslotvorennia osobystosti [Narrative as the leading discursive practice of personality meaning-making]. *Aktualni problemy psykholohii, 2*(11), 64–76. URL: http://appsychology.org.ua/index.php/ua/arkhiv/tom-2/vipusk-11-2019 [in Ukrainian]

11. Habermas, T., & Bluck, S. (2000). Getting a life: The emergence of the life story in adolescence. *Psychological Bulletin, 126*(5), 748–769. https://doi.org/10.1037/0033-2909.126.5.748

12. Chepelieva, N. V. (Ed.). (2022). *Dyskursyvne konstruiuvannia dosvidu u konteksti rozvytku osobystosti* [*Discursive construction of experience in the context of personality development*]. Instytut psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/735735/ [in Ukrainian]

Дата першого надходження статті до видання: 23.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.98:364.62-055.2

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4435-4446

Данилевич Мирослава Василівна доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри туризму, Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського, м. Львів, https://orcid.org/0000-0002-1285-392X

Романчук Ольга Василівна доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри української та іноземних мов, Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського, м. Львів, https://orcid.org/0000-0002-1285-392X

Криштанович Світлана Володимирівна доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки та психології, Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського, м. Львів, https://orcid.org/0000-0002-2147-9028

Павленчик Наталія Федорівна доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки та менеджменту Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського, м. Львів, https://orcid.org/0000-0001-6164-5644

АРТТЕРАПІЯ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОЇ СТІЙКОСТІ ОСОБИСТОСТІ У КРИЗОВИХ УМОВАХ

Анотація. У статті здійснено теоретичне осмислення можливостей арттерапії як засобу розвитку емоційної стійкості особистості у кризових умовах. Актуальність дослідження зумовлена зростанням кількості ситуацій тривалого стресу, соціальної нестабільності, травматичних подій і життєвих втрат, які висувають підвищені вимоги до адаптаційних ресурсів людини. Особливу увагу у статті зосереджено на жінках-волонтерках, які в умовах війни виконують соціально значущі функції допомоги іншим, поєднуючи волонтерську активність із власними переживаннями небезпеки, невизначеності, відповідальності та емоційного виснаження. Обґрунтовано, що для цієї категорії осіб проблема емоційної стійкості має не лише індивідуально-психологічне, а й суспільне значення, оскільки пов’язана зі збереженням здатності до підтримки інших, профілактикою виснаження та зниженням ризику вторинної травматизації.

У роботі узагальнено сучасні підходи до розуміння емоційної стійкості як інтегративної властивості особистості, що включає саморегуляцію, контроль емоційних реакцій, когнітивну переоцінку подій, збереження внутрішньої рівноваги та здатність до відновлення після стресу.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Показано взаємозв'язок емоційної стійкості з резилієнтністю, копінг-стратегіями, психологічними ресурсами та соціальною підтримкою. Наголошено, що в кризових умовах емоційна стійкість не є фіксованою рисою, а розвивається під впливом індивідуальних і середовищних чинників.

Окремо проаналізовано психологічні ризики, характерні для жінок-волонтерок у воєнний період: хронічний стрес, рольове перевантаження, підвищену тривожність, емоційне виснаження, співчутливу втому та вторинну травматизацію. Поряд із цим визначено ресурси підтримки їх емоційної стійкості: навички саморегуляції, смислотворення, міжособистісну підтримку, психогігієну, внутрішню самоефективність і практики психологічного відновлення.

Обґрунтовано, що арттерапія є одним із найбільш доцільних ресурсоорієнтованих підходів у роботі з особистістю, яка перебуває в кризових умовах. Її потенціал полягає у створенні безпечного простору для невербального вираження переживань, зниження психоемоційної напруги, символічного опрацювання травматичного досвіду, активізації внутрішніх ресурсів і розвитку резилієнтності. У статті схарактеризовано основні модальності арттерапії — візуально-образотворчу, музично-ритмічну, рухово-тілесну, наративну та сенсорно-маніпулятивну — і показано їхній зв'язок із механізмами розвитку емоційної стійкості. Зроблено висновок, що арттерапія може розглядатися як ефективний засіб психологічної підтримки особистості у кризових умовах, а щодо жінок-волонтерок у воєнний час — як перспективний напрям профілактики виснаження та розвитку внутрішньої стійкості. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробленням і експериментальною перевіркою комплексної арттерапевтичної програми для жінок-волонтерок.

Ключові слова: емоційна стійкість, резилієнтність, арттерапія, кризові умови, жінки-волонтерки, психологічна підтримка.

Danylevych Myroslava Vasylivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Tourism, Ivan Boberskyi Lviv State University of Physical Culture, Lviv, https://orcid.org/0000-0002-1285-392X

Romanchuk Olha Vasylivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Ukrainian and Foreign Languages, , Ivan Boberskyi Lviv State University of Physical Culture, Lviv, https://orcid.org/0000-0001-8215-9741

Kryshtanovych Svitlana Volodymyrivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Pedagogy and Psychology, Ivan Bobersky Lviv State University of Physical Culture, Lviv, https://orcid.org/0000-0002-2147-9028

Pavlenchyk Nataliia Fedorivna Doctor of Economic Science, Professor, Head of the Department of Economics and Management, Ivan Bobersky Lviv State University of Physical Culture, Lviv, https://orcid.org/0000-0001-6164-5644

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

ART THERAPY AS A MEANS OF DEVELOPING EMOTIONAL RESILIENCE OF THE INDIVIDUAL IN CRISIS CONDITIONS

Abstract. The article provides a theoretical substantiation of art therapy as a means of developing emotional resilience of the individual in crisis conditions. The relevance of the study is determined by the growing number of prolonged stress situations, social instability, traumatic events, and life losses that place increased demands on personal adaptive resources. Special attention is paid to women volunteers who, in wartime conditions, perform socially significant helping functions while combining volunteer work with their own experiences of danger, uncertainty, responsibility, and emotional exhaustion. It is argued that for this category emotional resilience is not only an individual psychological characteristic but also a socially significant factor related to sustained helping capacity, prevention of burnout, and reduction of secondary traumatization risks.

The article summarizes modern approaches to emotional resilience as an integrative personal characteristic that includes self-regulation, control of emotional reactions, cognitive reappraisal, preservation of inner balance, and the ability to recover after stress. The relationship between emotional resilience, resilience, coping strategies, psychological resources, and social support is outlined. It is emphasized that under crisis conditions emotional resilience is not a fixed trait but can be strengthened through internal and contextual factors.

Psychological risks typical of women volunteers during wartime are analyzed, including chronic stress, role overload, heightened anxiety, emotional exhaustion, compassion fatigue, and secondary traumatization. At the same time, the article identifies the main support resources for their resilience, such as self-regulation skills, meaning-making, interpersonal support, psychohygiene, self-efficacy, and restorative psychological practices.

It is substantiated that art therapy is one of the most appropriate resource-oriented approaches for individuals living in crisis conditions. Its potential lies in creating a safe space for nonverbal expression, reducing psycho-emotional tension, symbolically processing traumatic experience, activating internal resources, and fostering resilience.

The article characterizes the main modalities of art therapy — visual art, music-based, movement-based, narrative, and sensory-manipulative — and shows their connection with mechanisms of emotional resilience development. It is concluded that art therapy can be considered an effective means of psychological support in crisis conditions and, in relation to women volunteers in wartime, a promising tool for burnout prevention and strengthening inner resilience. Further research should focus on the development and experimental verification of a comprehensive art-therapy program for women volunteers.

Keywords: emotional resilience, resilience, art therapy, crisis conditions, women volunteers, psychological support.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Постановка проблеми. Сучасний світ характеризується зростанням кількості кризових ситуацій, що супроводжуються загрозою безпеці, втратою життєвої стабільності, емоційним перенапруженням і потребою швидкої психологічної адаптації [2–4, 7, 12, 15]. Воєнні конфлікти, вимушене переселення, хронічний стрес, економічна нестабільність, втрата близьких, соціальна невизначеність та інші складні життєві обставини актуалізують проблему розвитку емоційної стійкості особистості як ресурсу збереження психічного здоров'я та ефективного функціонування [2–4, 7, 12, 15].

Особливої актуальності ця проблема набуває щодо жінок-волонтерок, які в умовах війни виконують соціально значущу місію допомоги постраждалим, військовим, внутрішньо переміщеним особам, дітям та іншим уразливим групам [3, 8, 10]. Таке служіння поєднується з постійним контактом із людським болем, високою відповідальністю, емоційною залученістю, рольовим перевантаженням і дефіцитом часу на власне відновлення [3, 8, 10]. Унаслідок цього зростають ризики тривожності, емоційного виснаження, співчутливої втоми та вторинної травматизації [3, 10].

У цьому контексті важливим науковим і практичним завданням є пошук екологічних, ресурсних і безпечних методів психологічної підтримки, здатних не лише знижувати дистрес, а й розвивати внутрішню стійкість особистості [2, 4, 7, 12, 15]. Одним із таких підходів є арттерапія, яка поєднує невербальне самовираження, емоційну регуляцію, символічне опрацювання досвіду та актуалізацію внутрішніх ресурсів [1, 5, 6, 9, 11, 13, 14]. Саме тому теоретичне обґрунтування потенціалу арттерапії у розвитку емоційної стійкості жінок-волонтерок в умовах війни є своєчасним і науково значущим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема емоційної стійкості особистості в кризових умовах перебуває в центрі уваги багатьох сучасних науковців. Теоретичні та прикладні аспекти психологічної стійкості, життєстійкості, психологічного здоров'я, емоційної регуляції та адаптації до складних життєвих обставин висвітлено у працях Л. Карамушки [2], Т. Титаренко [3], Н. Волотовської [4], V. Cardi, J. Leppanen, J. Treasure [6], X. Li та співавт. [7], N. Schutte, J. Malouff [8], N. O. Terenda та співавт. [10] та інших дослідників. У цих працях емоційна стійкість розглядається як інтегративне утворення, що поєднує саморегуляцію, здатність до когнітивної переоцінки подій, збереження внутрішньої рівноваги та відновлення після стресу [2; 3; 6–8].

Психологічні особливості волонтерської діяльності в умовах кризи та її вплив на психічний стан особистості висвітлено у працях A. Chudzicka-Czupała та співавт. [5], R. Gonzalez-Mendez, M. Díaz [15], N. O. Terenda та співавт. [10].

Дослідники наголошують, що волонтерська діяльність, з одного боку, сприяє формуванню смислу, соціальної залученості та переживанню власної значущості, а з іншого — може супроводжуватися хронічним стресом, співчутливою втомою, емоційним виснаженням і вторинною травматизацією [5; 10; 15]. Особливо вразливою до таких ризиків є категорія жінок-волонтерок, які

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

часто поєднують допомогу іншим із сімейними, професійними та побутовими обов'язками [5; 10].

Значна кількість сучасних досліджень присвячена вивченню терапевтичного потенціалу арттерапії у підтримці психічного здоров'я та зниженні емоційного дистресу. Ефективність арттерапії та інших творчих інтервенцій у роботі з тривожністю, наслідками травматичного досвіду, психоемоційним напруженням і кризовими станами висвітлено у працях A. Abbing та співавт. [5], N. Annous та співавт. [6], E. Frasco та співавт. [9], R. Joschko та співавт. [11], S. Mizera, K. Krysta [13], S.-R. Park, Y.-J. Cha [14], Н. Волотовської [1]. У зазначених дослідженнях підкреслюється, що арттерапія сприяє безпечному вираженню емоцій, зниженню рівня тривоги, стабілізації психоемоційного стану, активізації внутрішніх ресурсів та розвитку резилієнтності [1, 5, 6, 9, 11, 13, 14].

Водночас аналіз наукової літератури засвідчує, що, попри достатню кількість праць із проблем емоційної стійкості, волонтерської діяльності та арттерапії, недостатньо дослідженим залишається питання використання арттерапії саме як засобу розвитку емоційної стійкості жінок-волонтерок в умовах війни. Це й зумовлює актуальність нашого дослідження.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні арттерапії як засобу розвитку емоційної стійкості особистості у кризових умовах із акцентом на жінках-волонтерках, які здійснюють допоміжну діяльність в умовах війни.

Для реалізації мети поставлено такі завдання:

1. Узагальнити сучасні підходи до розуміння емоційної стійкості та резилієнтності особистості;
2. Охарактеризувати психологічні ризики та ресурси жінок-волонтерок у кризових умовах;
3. Визначити психологічні механізми впливу арттерапії на емоційну сферу особистості;
4. Окреслити потенціал арттерапії у розвитку емоційної стійкості жінок-волонтерок.

Виклад основного матеріалу дослідження. Емоційна стійкість є інтегративною властивістю особистості, яка проявляється у здатності зберігати внутрішню рівновагу, контролювати інтенсивність емоційних реакцій, не втрачати продуктивності діяльності та відновлювати психологічне функціонування після стресових подій [2–4, 7, 12, 15]. У кризових умовах вона забезпечує не лише витримування навантаження, а й збереження суб'єктності, здатності діяти осмислено та підтримувати інших [2, 4, 7]. У сучасній психології цю здатність дедалі частіше розглядають у зв'язку з резилієнтністю, яка описує ширший процес адаптації та відновлення після несприятливих подій [4, 7, 12, 15].

Для осіб, які перебувають у ролі постійних помічників, емоційна стійкість формується на перетині кількох груп чинників: індивідуальних ресурсів саморегуляції, когнітивної переоцінки подій, емоційної компетентності, смислових

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

орієнтирів і соціальної підтримки [2–4, 7, 12, 15]. У жінок-волонтерок до цього додається специфіка гендерно зумовленого навантаження: поєднання волонтерства з доглядовими, сімейними, професійними та побутовими ролями [3, 8]. Саме тому їхня стійкість часто має напружено-компенсаторний характер, коли внутрішня мобілізація досягається ціною хронічного виснаження [3, 8, 10].

Дані сучасних досліджень дають підстави говорити про подвійність волонтерського досвіду. З одного боку, участь у допомозі іншим посилює відчуття значущості, моральної причетності, соціальної інтегрованості та смислу [8, 10]. З іншого — тривалий контакт із людським болем, екстремальна невизначеність і перевантаження можуть супроводжуватися підвищенням стресу, симптомів тривоги та посттравматичного напруження [3, 8, 10]. Саме тому розвиток емоційної стійкості жінок-волонтерок слід розглядати як пріоритетний напрям психологічної підтримки, а не лише як індивідуальну справу самодопомоги. Основні чинники, психологічні механізми та їх значення для розвитку емоційної стійкості особистості у кризових умовах узагальнено в таблиці 1.

Таблиця 1

Чинники та механізми розвитку емоційної стійкості особистості у кризових умовах

№ з/п	Чинник	Психологічний механізм	Значення для жінок-волонтерок
1.	Саморегуляція	контроль емоційних реакцій, зниження імпульсивності	допомагає витримувати високі навантаження без дезорганізації
2.	Когнітивна переоцінка	зміна інтерпретації подій, осмислення досвіду	зменшує дистрес і відчуття безпорадності
3.	Соціальна підтримка	співрегуляція, емоційне прийняття, взаємодопомога	послаблює ізоляцію і ризик виснаження
4.	Смислотворення	відчуття значущості діяльності, ціннісна опора	підтримує мотивацію до допомоги іншим
5.	Відновлювальні практики	відпочинок, психогігієна, психологічна допомога	запобігають емоційному вигоранню
6.	Резилієнтність	адаптація після стресу, повернення до функціонування	посилює довготривалу стійкість в умовах війни

Примітка: сформовано автором на основі аналізу джерел [2–4, 7, 8, 12, 15].

Наведені в таблиці 1 дані дають змогу узагальнити, що емоційна стійкість особистості у кризових умовах формується під впливом сукупності взаємопов’язаних внутрішніх і зовнішніх чинників. Її розвиток зумовлюється не лише індивідуальними ресурсами саморегуляції, здатністю до когнітивної

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

переоцінки подій та емоційною компетентністю, а й наявністю соціальної підтримки, смислових опор і можливостей для своєчасного психоемоційного відновлення. Це свідчить про те, що емоційна стійкість не може розглядатися як ізольована особистісна риса, а постає як динамічний результат взаємодії особистості із соціальним середовищем та власними адаптаційними ресурсами.

Для жінок-волонтерок зазначені чинники набувають особливої ваги, оскільки саме вони забезпечують можливість підтримувати ефективну допоміжну діяльність без критичного виснаження власних ресурсів. Зокрема, поєднання саморегуляції, соціальної підтримки та смислотворення створює підґрунтя для збереження внутрішньої рівноваги навіть за умов тривалого емоційного навантаження. Отже, розвиток емоційної стійкості жінок-волонтерок доцільно розглядати як комплексний процес, що охоплює особистісний, міжособистісний і ціннісно-смисловий рівні психологічного функціонування. У цьому зв'язку особливої актуальності набувають методи психологічної підтримки, здатні поєднувати емоційну регуляцію, ресурсне відновлення та безпечне опрацювання переживань. Арттерапія у цьому контексті має особливу цінність, оскільки дозволяє працювати з емоційною сферою не лише через раціональне осмислення, а й через символ, образ, колір, ритм, тілесний рух і метафору [1, 5, 6, 9, 11, 13, 14]. Це особливо важливо для осіб, що переживають хронічний стрес або вторинну травматизацію, адже в таких станах вербалізація часто ускладнюється, а пряме проговорювання пережитого може посилювати напругу [1, 6, 14]. Невербальна форма вираження створює безпечну дистанцію між людиною та її болючим досвідом, одночасно допомагаючи його усвідомити й інтегрувати [5, 9, 11, 13, 14].

У психологічній підтримці жінок-волонтерок доречно використовувати різні модальності арттерапії. Візуально-образотворчі практики – малювання, колаж, мандали, робота з кольором – забезпечують контейнеризацію емоцій і дають змогу перевести невизначене переживання в конкретний образ [1, 5, 11, 13]. Музично-ритмічні практики сприяють регуляції психофізіологічного збудження, стабілізації настрою та синхронізації внутрішнього стану [9, 14]. Рухово-тілесні форми дають можливість послабити соматичне напруження, повернути контакт із тілом та відновити відчуття контролю [9, 14]. Наративні техніки допомагають переосмислювати події, віднаходити нові смисли та інтегрувати пережите в цілісну життєву історію [6, 9, 14]. Сенсорно-маніпулятивні практики, як-от ліплення чи робота з піском, зазвичай мають стабілізувальний і заземлювальний ефект [1, 6].

З погляду механізмів психологічного впливу арттерапія сприяє розвитку емоційної стійкості щонайменше у трьох напрямах. Перший – емоційна регуляція: зниження інтенсивності тривоги, напруги, розгубленості через безпечне вираження переживань [5, 11, 13, 14]. Другий – ресурсне відновлення: повернення відчуття опори, внутрішньої сили, здатності дбати про себе [1, 9, 14]. Третій – розвиток резилієнтності: допомога в інтеграції кризового досвіду,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

відновленні смислів і збереженні здатності до діяльності попри складні обставини [6, 9, 11, 12, 14, 15]. Саме така логіка є найбільш придатною для груп, які постійно перебувають у ролі помічників, зокрема для жінок-волонтерок. Для наочнішого відображення можливостей арттерапії у розвитку емоційної стійкості жінок-волонтерок основні напрями її впливу, відповідні засоби та очікувані психологічні ефекти подано в таблиці 2.

Таблиця 2

Потенціал арттерапії у розвитку емоційної стійкості жінок-волонтерок

№ з/п	Напрям впливу	Арттерапевтичні засоби	Очікуваний психологічний ефект
1.	Стабілізація емоційного стану	малювання емоцій, мандали, ритмічні вправи, дихання з музикою	зниження тривожності, напруги, внутрішнього хаосу
2.	Відновлення ресурсів	колаж ресурсів, образ «безпечного місця», ліплення символу опори	посилення відчуття безпеки, енергії, самоопори
3.	Опрацювання переживань	трансформація образу, символічні композиції, листи, щоденник	безпечне вираження складних емоцій, зменшення дистресу
4.	Розвиток резилієнтності	наративні техніки, групова творча взаємодія, образ майбутнього	відновлення смислу, суб’єктності, здатності рухатися далі
5.	Профілактика виснаження	регулярні короткі творчі практики, групи підтримки	зменшення ризику вигорання та співчутливої втоми
6.	Напрям впливу	Арттерапевтичні засоби	Очікуваний психологічний ефект

Примітка: Сформовано автором на основі аналізу джерел [1, 5, 6, 9–14].

Як видно з таблиці 2, потенціал арттерапії у розвитку емоційної стійкості жінок-волонтерок реалізується у кількох взаємопов’язаних напрямах: стабілізації емоційного стану, відновленні внутрішніх ресурсів, безпечному

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

опрацюванні переживань, розвитку резилієнтності та профілактиці виснаження. Це дає підстави розглядати арттерапію не як вузькофункціональний метод психологічного впливу, а як комплексний засіб підтримки, що поєднує корекційний, профілактичний і розвитковий потенціал. Особливо важливим є те, що арттерапевтичні засоби забезпечують роботу з емоційним досвідом у м'якій, екологічній і доступній формі, що має принципове значення для осіб, які тривалий час функціонують в умовах стресу, підвищеної відповідальності та емоційного перенавантаження. У зв'язку з цим арттерапію доцільно розглядати як перспективний напрям психологічного супроводу жінок-волонтерок у кризових умовах.

Разом із тим, наведені в таблиці 2 узагальнення не слід абсолютизувати. Попри значний потенціал арттерапії у підтримці емоційної стійкості, вона не може розглядатися як універсальний засіб, що автоматично усуває всі наслідки кризового досвіду. Аналіз сучасних досліджень засвідчує, що її ефективність залежить від низки чинників, зокрема структури програми, тривалості втручання, професійної підготовки фахівця та особливостей цільової групи [5, 9, 11, 13, 14]. Водночас саме для жінок-волонтерок перевага арттерапії полягає в її м'якості, доступності, можливості групового застосування та орієнтації не лише на зниження симптоматики, а й на активізацію внутрішніх ресурсів особистості [1, 6, 9, 14].

Таким чином, аналіз сучасних досліджень дозволяє стверджувати, що арттерапія є теоретично і практично обґрунтованим засобом розвитку емоційної стійкості особистості у кризових умовах [1, 5, 6, 9, 11, 13, 14]. У межах ширшого теоретичного підходу саме досвід жінок-волонтерок в умовах війни дає особливо виразний приклад того, як поєднуються високий рівень допоміжної активності, смислова мотивація, емоційне навантаження і потреба в психологічному відновленні [3, 8, 10]. Це робить зазначену групу надзвичайно важливою для подальших прикладних психологічних досліджень.

Висновки. У статті обґрунтовано, що емоційна стійкість особистості в кризових умовах є багатовимірною інтегративною характеристикою, яка охоплює саморегуляцію, здатність до когнітивної переоцінки подій, підтримання внутрішньої рівноваги, залучення соціальних і особистісних ресурсів та відновлення після стресу. Показано, що у сучасній психології її доцільно розглядати в тісному зв'язку з резилієнтністю, емоційною регуляцією та ресурсним потенціалом особистості.

З'ясовано, що в межах широкої проблематики кризових станів особливої уваги потребують жінки-волонтерки, діяльність яких у воєнний період супроводжується підвищеним ризиком хронічного стресу, емоційного виснаження, вторинної травматизації та рольового перевантаження. Водночас вони мають значний потенціал до смислотворення, соціальної залученості й мобілізації внутрішніх ресурсів, що робить розвиток їхньої емоційної стійкості важливим завданням психологічної науки і практики.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Доведено, що арттерапія є перспективним засобом розвитку емоційної стійкості особистості у кризових умовах, оскільки сприяє стабілізації емоційного стану, безпечному опрацюванню переживань, відновленню ресурсів та розвитку резилієнтності. Найбільш значущими в цьому контексті є її невербальність, екологічність, гнучкість форм застосування та можливість поєднання профілактичного, корекційного і розвиткового ефектів.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробленні та експериментальній перевірці комплексної арттерапевтичної програми розвитку емоційної стійкості жінок-волонтерок з урахуванням рівня тривожності, емоційного виснаження, вторинної травматизації та показників резилієнтності.

Література

1. Волотовська Н. Перспективи застосування арт-терапії як засобу протидії при посттравматичному стресовому розладі. *Психосоматична медицина та загальна практика*. 2023. Т. 8, № 4. DOI: 10.26766/pmgp.v8i4.464.

2. Карамушка Л. М. Психічне здоров'я особистості під час війни: як його зберегти та підтримати : метод. рекомендації. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2022. 52 с.

3. Теренда Н. О., Сеньчук Л. І., Литвинова О. Н., Панчишин Н. Я., Запорожан Л. П. Емоційне вигорання у волонтерів (на прикладі Рівненської області). *Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України*. 2024. № 2. С. 44–49. DOI: 10.11603/1681-2786.2024.2.14786.

4. Титаренко Т. М. Психологія життєстійкості особистості. *Психологія і суспільство*. 2018. № 2. С. 5–15.

5. Abbing A., Ponstein A., van Hooren S., de Sonneville L., Swaab H., Baars E. The effectiveness of art therapy for anxiety in adults: a systematic review of randomised and non-randomised controlled trials. *PLOS ONE*. 2018. Vol. 13, No. 12. e0208716. DOI: 10.1371/journal.pone.0208716.

6. Annous N., Al-Hroub A., El Zein F. A systematic review of empirical evidence on art therapy with traumatized refugee children and youth. *Frontiers in Psychology*. 2022. Vol. 13. Article 811515. DOI: 10.3389/fpsyg.2022.811515.

7. Cardi V., Leppanen J., Treasure J. The impact of emotion regulation on mental health. *Journal of Psychosomatic Research*. 2021. Vol. 143. 110364. DOI: 10.1016/j.jpsychores.2021.110364.

8. Chudzicka-Czupała A., Chiang S.-K., Tan C. M., Hapon N., Żywiołek-Szeja M., Karamushka L. et al. Association between mental health, psychological characteristics, and motivational functions of volunteerism among Polish and Ukrainian volunteers during the Russo-Ukrainian War. *Scientific Reports*. 2023. Vol. 13. Article 21177. DOI: 10.1038/s41598-023-47840-z.

9. Frasco E., Sherr L., Dedios Sanguineti M. C., Vera San Juan N., Burgess R. The impact of creative arts-based interventions for mental health in conflict-affected contexts: a systematic narrative review. *SSM - Mental Health*. 2025. Vol. 11. 100419. DOI: 10.1016/j.ssmmh.2025.100419.

10. Gonzalez-Mendez R., Díaz M. Volunteers' compassion fatigue, compassion satisfaction, and post-traumatic growth during the SARS-CoV-2 lockdown in Spain: self-compassion and self-determination as predictors. *PLOS ONE*. 2021. Vol. 16, No. 9. e0256854. DOI: 10.1371/journal.pone.0256854.

ISSN 2786-4952 Online

11. Joschko R., Klatte C., Grabowska W. A., Roll S., Berghöfer A., Willich S. N. Active visual art therapy and health outcomes: a systematic review and meta-analysis. *JAMA Network Open*. 2024. Vol. 7, No. 9. e2428709. DOI: 10.1001/jamanetworkopen.2024.28709.

12. Li X., Malli M. A., Cosco T. D., Zhou G. The relationship between self-compassion and resilience in the general population: protocol for a systematic review and meta-analysis. *JMIR Research Protocols*. 2024. Vol. 13. e60154.

13. Mizera S., Krysta K. The impact of visual art therapy on anxiety: a systematic review. *Psychiatria Danubina*. 2025. Vol. 37, Suppl. 1. P. 46–55.

14. Park S.-R., Cha Y.-J. Effects of online group art therapy on psychological distress and quality of life after family bereavement: In COVID-19 pandemic. *The Arts in Psychotherapy*. 2023. Vol. 82. 101972. DOI: 10.1016/j.aip.2022.101972.

15. Schutte N., Malouff J. The link between mindfulness and self-compassion: a meta-analysis. *International Journal of Applied Positive Psychology*. 2025. DOI: 10.1007/s41042-025-00228-y.

References

1. Volotovska, N. (2023). Perspektyvy zastosuvannia art-terapii yak zasobu protydii pry posttravmatychnomu stresovomu rozladi [Prospects for the use of art therapy as a means of counteracting post-traumatic stress disorder]. *Psykhosomatychna medytsyna ta zahalna praktyka*, 8(4). https://doi.org/10.26766/pmgp.v8i4.464 [in Ukrainian].

2. Karamushka, L. M. (2022). *Psykhichne zdorovia osobystosti pid chas viiny: yak yoho zberehty ta pidtrymaty* [Mental health of the individual during war: how to preserve and support it]. Kyiv: Instytut psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy [in Ukrainian].

3. Terenda, N. O., Senchuk, L. I., Lytvynova, O. N., Panchyshyn, N. Ya., & Zaporozhan, L. P. (2024). Emotsiine vyhorannia u volonteriv (na prykladi Rivnenskoi oblasti) [Emotional burnout among volunteers: the case of Rivne region]. *Visnyk sotsialnoi hihiieny ta orhanizatsii okhorony zdorovia Ukrainy*, 2, 44–49. https://doi.org/10.11603/1681-2786.2024.2.14786 [in Ukrainian].

4. Tytarenko, T. M. (2018). Psykholohiia zhyttiestiikosti osobystosti [Psychology of personality hardiness]. *Psykholohiia i suspilstvo*, 2, 5–15 [in Ukrainian].

5. Abbing, A., Ponstein, A., van Hooren, S., de Sonneville, L., Swaab, H., & Baars, E. (2018). The effectiveness of art therapy for anxiety in adults: a systematic review of randomised and non-randomised controlled trials. *PLOS ONE*, 13(12), e0208716. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0208716

6. Annous, N., Al-Hroub, A., & El Zein, F. (2022). A systematic review of empirical evidence on art therapy with traumatized refugee children and youth. *Frontiers in Psychology*, 13, 811515. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.811515

7. Cardi, V., Leppanen, J., & Treasure, J. (2021). The impact of emotion regulation on mental health. *Journal of Psychosomatic Research*, 143, 110364. https://doi.org/10.1016/j.jpsychores.2021.110364

8. Chudzicka-Czupała, A., Chiang, S.-K., Tan, C. M., Hapon, N., Żywiołek-Szeja, M., Karamushka, L., et al. (2023). Association between mental health, psychological characteristics, and motivational functions of volunteerism among Polish and Ukrainian volunteers during the Russo-Ukrainian War. *Scientific Reports*, 13, 21177.https://doi.org/10.1038/s41598-023-47840-z

9. Frasco, E., Sherr, L., Dedios Sanguineti, M. C., Vera San Juan, N., & Burgess, R. (2025). The impact of creative arts-based interventions for mental health in conflict-affected contexts: a systematic narrative review. *SSM - Mental Health*, 11, 100419. https://doi.org/10.1016/j.ssmmh.2025.100419

10. Gonzalez-Mendez, R., & Díaz, M. (2021). Volunteers' compassion fatigue, compassion satisfaction, and post-traumatic growth during the SARS-CoV-2 lockdown in Spain: self-compassion

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

and self-determination as predictors. *PLOS ONE*, 16(9), e0256854. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0256854

11. Joschko, R., Klatte, C., Grabowska, W. A., Roll, S., Berghöfer, A., & Willich, S. N. (2024). Active visual art therapy and health outcomes: a systematic review and meta-analysis. *JAMA Network Open*, 7(9), e2428709. https://doi.org/10.1001/jamanetworkopen.2024.28709

12. Li, X., Malli, M. A., Cosco, T. D., & Zhou, G. (2024). The relationship between self-compassion and resilience in the general population: protocol for a systematic review and meta-analysis. *JMIR Research Protocols*, 13, e60154.

13. Mizera, S., & Krysta, K. (2025). The impact of visual art therapy on anxiety: a systematic review. *Psychiatria Danubina*, 37(Suppl. 1), 46–55.

14. Park, S.-R., & Cha, Y.-J. (2023). Effects of online group art therapy on psychological distress and quality of life after family bereavement: In COVID-19 pandemic. *The Arts in Psychotherapy*, 82, 101972. https://doi.org/10.1016/j.aip.2022.101972

15. Schutte, N., & Malouff, J. (2025). The link between mindfulness and self-compassion: a meta-analysis. *International Journal of Applied Positive Psychology*. https://doi.org/10.1007/s41042-025-00228-y

Дата першого надходження статті до видання: 22.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.923.2:316.472-058.832:355.01

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4447-4458

Данченко Іван Володимирович аспірант, лабораторія когнітивної психології Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України, https://orcid.org/0009-0002-8305-7637

РОЗВИТОК ДІАЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЧЛЕНІВ РОДИН ВІЙСЬКОВИХ

Анотація. У статті представлено авторську програму тренінгу розвитку діалогічної компетентності особистості, розроблену з урахуванням специфіки психологічних особливостей членів родин військових. Обґрунтовано, що проходження професійної військової служби підвищує ризик специфічних наслідків як для кожного з членів родини, так і для всієї сімейної системи в цілому, що визначає відповідні особливості фокусу та задач психологічного супроводу. Показано, що тривалий вплив стресогенних факторів під час проходження служби сприяє виникненню або підсиленню феноменів асиметрії досвіду, нестерпності невизначеності, тривоги “неправильної” реакції, суттєвого порушення наративної зв'язності спільних наративів тощо.

Теоретичним фундаментом програми виступає діалогічна філософія М. Бубера, концепція «діалогічного Я» Г. Германса та наративно-герменевтичний підхід Н.В. Чепелєвої. Такий синтез дозволяє оформити поняття діалогічної компетентності як складної здатності особистості перебувати у безпосередньо-особистісному контакті з Іншим, зберігаючи цілісність взаємодії навіть за умов травматичної асиметрії досвіду, болю і невизначеності. Програма структурована у двох логічних блоках і реалізується через цикл із шести послідовних занять тривалістю по чотири години кожне, що поєднують рефлексивні та експресивні методики, психодраматичне відтворення тощо. Описано п'ять ключових комунікативних дефіцитів, що виникають у родинах військових, шість методологічних принципів реалізації програми (зокрема принципи суб’єктності, безпеки та феноменологічного фокусування) і детальний змістовий опис усіх етапів роботи. Окреслено специфіку застосування програми в умовах тривалого воєнного стану, а також проаналізовано можливості дистанційного формату та обмеження роботи в кризових умовах.

Ключові слова: діалогічна компетентність, родини військових, тренінг, діалог, копінг, сімейна комунікація, наративна ідентичність, стрес, психологічна підтримка, реабілітація, реінтеграція.

Danchenko Ivan Volodymyrovych PhD student, Laboratory of Cognitive Psychology, G.S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, https://orcid.org/0009-0002-8305-7637

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

DEVELOPMENT OF DIALOGICAL COMPETENCE IN MILITARY FAMILY MEMBERS

Abstract. The article presents an original training program for developing the personal dialogic competence, designed with the specific psychological characteristics of military family members in mind. It is substantiated that active military service increases the risk of specific consequences for both individual family members and the family system as a whole, which determines the particular focus and tasks of psychological support. It is shown that the long-term impact of stressors during service contributes to the emergence or reinforcement of such phenomena as asymmetry of experience, intolerance of uncertainty, anxiety over "incorrect" reactions, and significant disruption of narrative coherence in shared family narratives. The theoretical foundation of the program is built upon the dialogic philosophy of M. Buber, H. Hermans' "Dialogical Self" theory, and N.V. Chepeleva's narrative-hermeneutic approach.

This synthesis allows for the conceptualization of dialogic competence as a complex personal ability to maintain direct personal contact with the Other, preserving the integrity of interaction even under conditions of traumatic asymmetry of experience, pain, and uncertainty. The program is structured into two logical blocks and implemented through a cycle of six consecutive four-hour sessions that combine reflective and expressive techniques, psychodramatic enactment, etc. The paper describes five key communicative deficits arising in military families, six methodological principles for program implementation (specifically the principles of subjectivity, safety, and phenomenological focusing), and a detailed content description of all work stages.

The specifics of applying the program under conditions of prolonged martial law are outlined: particular attention is paid to self-support practices, also the possibilities of a remote format and the limitations of working in crisis conditions are analyzed.

Keywords: dialogical competence, military families, training, dialogue, coping, family communication, narrative identity, stress, psychological support, rehabilitation, reintegration.

Постановка проблеми. Проходження військової служби під час воєнного стану і активних військових дій, є одним із найбільш психологічно складних моментів у житті родини військового. Те, що у суспільному дискурсі зображено як ціннісно позитивне і героїчне явище, на практиці виявляється багатовимірним кризовим переходом, де поряд з повагою та гордістю часто присутні збільшення взаємного нерозуміння, відчуження, страхи, тривога, відчуття незручності тощо. За час проходження служби усі міняються, кожен по-своєму - і військові, і члени їх родин, - то ж способи і "мова" звичного стихійного спілкування не завжди виявляються достатніми, особливо після довгих періодів дефіциту прямого контакту одне одним.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Дана проблема є системною: за даними досліджень у країнах із тривалим досвідом збройних конфліктів, родини військових демонструють значно вищі показники дисфункційної комунікації, конфліктності і розлучень порівняно з цивільними родинами [5; 9; 13]. Особливої гостроти вона набуває в умовах повномасштабної збройної агресії росії проти України, де мільйони родин переживають тривалі розлуки, ротаційні повернення, необхідність постійно «заново знайомитись» тощо.

Психологічна допомога родинам військових в Україні наразі переважно зосереджена на індивідуальній роботі з військовими ветеранами. Значно менше уваги приділяється підтримці психологічного здоров'я їх родин - як індивідуальній, так і системній, - також самому простору між ними, тобто міжособистісного діалогу, що визначає якість самої "атмосфери" зв'язку і можливостей спільного відновлення. Таким чином розробка науково обґрунтованої програми, спрямованої на багатоаспектну діалогічну компетентність членів родин військових, є актуальним і практично значущим завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «діалогічна компетентність» виростає з кількох незалежних теоретичних традицій, що збігаються у центральній ідеї: справжній діалог є особливим психологічним феноменом, що редукується ні до обміну інформацією, ні до техніки комунікації. Філософську основу закладено у класичній праці Мартіна Бубера «Я і Ти» [2]: справжня зустріч відбувається лише тоді, коли людина звертається до Іншого у його повноті - як до «Ти», а не як до об'єкта або функції («Воно»). Бубер показав, що ця зустріч є не постійним станом, а скоріше еталоном, до якого можна наближатися і від якого можна відходити.

Концепція «діалогічного Я» Г. Германса і А. Германс-Конопки [6] розширила буберівську традицію, описавши внутрішній поліфонічний простір особистості: ефективний зовнішній діалог з Іншим потребує здатності до внутрішнього діалогу (між різними «Я-позиціями»). У цьому контексті діалогічна компетентність передбачає не лише техніку спілкування, а і перш за все розвиток внутрішньо-діалогічної грамотності, чуткості, «поліфонічності»; здатності почути голос партнера, не заглушуючи власного.

У наративній психології Д. МакАдамс [10] і Н.В. Чепелєва [3] описали родину як систему, що підтримується спільним наративом («family story»), яка інтегрує індивідуальні досвіди членів родини в єдину смислову «тканину». Руйнування цієї тканини, що часто відбувається при тривалих розлуках, травматичному досвіді або радикальній зміні ролей, є одночасно симптомом і причиною комунікативних труднощів у родині. Відновлення таких спільних наративів є тому і метою, і механізмом тренінгу.

Дослідження психологічних наслідків воєнного стресу для родин військових Ч. Фіґлі [5], Б. Стамма [13] і Б. ван дер Колка [16] виявили три системні чинника, які руйнують діалогічну якість співбуття: «вторинна

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

травматизація» партнера ("заразливість" травматичного стресу через наративні розповіді, мовчання тощо); явище «моральної травми», що унеможливлює щиру розмову через сором і провину; і «гомеостатичний захист» системи – неусвідомлене уникнення тем, що загрожують наявній рівновазі.

У вітчизняній науці теоретичне підґрунтя для розробки програми складають: психолого-герменевтичний підхід Н.В. Чепелєвої [3], що визначає особистість як інтерпретативного суб'єкта; концепція ментальних ресурсів С.Ю. Рудницької [12] і модель соціально-психологічної адаптації К.В. Гуцола [4], що описують умови і ресурси ефективного функціонування в умовах соціокультурних трансформацій. Разом із тим цілісна програма розвитку діалогічної компетентності саме для родин військових, адаптована до українського воєнного контексту, у наявній літературі відсутня.

Мета статті. Метою статті є представити теоретико-методологічне обґрунтування і структурно-змістовий опис програми тренінгу розвитку діалогічної компетентності членів родин військових, розробленої на засадах діалогічної філософії, наративно-герменевтичного підходу і сучасних досліджень психологічних наслідків воєнного стресу для сімейної системи.

Виклад основного матеріалу. *Теоретичні засади програми.* Програма ґрунтується на трьох взаємопов'язаних теоретичних засадах, що разом визначають розуміння діалогічної компетентності як предмета тренінгу.

Перша засада - діалогічна філософія М. Бубера [2] і концепція «діалогічного Я» Г. Германса [6] - визначає принципову мету тренінгу: не навчити "правильно спілкуватися", а допомогти особистості відновити здатність до «зустрічі», у буберівському сенсі поняття. Технічно-комунікативна компетентність (активне слухання, Я-повідомлення, SBAR тощо) у даному випадку є засобами, але не метою. Метою є якість «між» - той живий простір, "поле" контакту, в якому обидва партнери присутні у поточній повноті власного досвіду, не перетворюючи один одного на «Воно» (за Бубером), проекції власних переживань, минулих досвідів тощо.

Другою засадою є наративно-герменевтичний підхід Н.В. Чепелєвої [3] - який визначає механізм програми: трансформація діалогу відбувається через трансформацію наративу. Партнери по діалогу, які спроможні побудувати спільний наратив, де досвіди обидвох особистісних мікрокосмів (зокрема, фронтовий і цивільний) мають місце і сенс одне для одного, отримують якісно новий ресурс зв'язку. Кожен блок тренінгу є своєрідним кроком у конструюванні цього наративу.

Третьою засадою є сучасна нейробіологія стресу і травми, насамперед концепція «вікна толерантності» Д. Сіґела і терапія, орієнтована на тіло, Б. ван дер Колка [16] - яка визначає психофізіологічну специфіку програми: що справжній Діалог є повно можливим тоді, коли нервова система обох партнерів

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

перебуває у стані, достатньо близькому до оптимального збудження. Хронічний стрес, гіперзбудження або оніміння роблять справжню зустріч здебільшого неможливою, і це є не «проблемою волі», а фізіологічною специфікою феномену. Тому кожне заняття починається з тілесного заземлення.

*Комунікативні дефіцити у родинах військових***.** Аналіз теоретичної літератури і практичного досвіду психологічної підтримки родин військових дозволяє виокремити п'ять ключових комунікативних дефіцитів, кожен з яких може бути предметом специфічної адресованої інтервенції (таблиця 1).

Таблиця 1

Комунікативні дефіцити у родинах військових та цілі тренінгових інтервенцій

Дефіцит	***Психологічний зміст***	***Прояви у родинах військових***	***Ціль тренінгової інтервенції***
Нестерпність невизначеності в діалозі	Нездатність утримувати відкриту позицію у розмові, коли відповідь невідома або партнер мовчить	«Домальовування» картини бойового досвіду партнера; тиск на ветерана з вимогою «розповісти все»; тривожне переривання мовчання	Розвиток толерантності до невизначеності у діалозі; освоєння «присутньої тиші»
Асиметрія досвіду	Відчуття нездоланної прірви між досвідом того, хто був на фронті, і того, хто залишився вдома; знецінення власного досвіду або досвіду партнера	«Ти не можеш зрозуміти»; «У мене проблеми дрібні порівняно з твоїми»; взаємна ізоляція в окремих «реальностях»	Побудова «мостів» між різними досвідами; легітимізація обох реальностей у спільному наративі
Дефіцит активного слухання під навантаженням	Нездатність підтримувати якість слухання у стані власного стресу, виснаження або тривоги	«Слухаю, але не чую»; реакції-поради замість підтримки; переривання розповіді; відхід у власні переживання під час розмови	Відновлення навичок рефлексивного слухання; диференціація слухання-підтримки і слухання-вирішення
Страх «неправильної» реакції	Блокування діалогу через побоювання зашкодити, сказати «не те», посилити травму партнера або спровокувати негативну реакцію	Уникання розмов на «важкі» теми; надмірний контроль власних слів; надзвичайна обережність, що перетворюється на дистанцію	Зменшення страху «неправильного» діалогу; нормалізація помилок; розвиток «достатньо доброго» спілкування

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Дефіцит	***Психологічний зміст***	***Прояви у родинах військових***	***Ціль тренінгової інтервенції***
Порушення наративної зв'язності	Втрата спільного сімейного наративу після повернення/розлуки: спільна «life story» родини розривається і не відновлюється автоматично	«Ми стали чужими»; відчуття, що знайомий партнер став незнайомим; втрата спільних ритуалів, мови, смислів	Відновлення спільного наративу родини; конструювання «нової глави» спільної розповіді

Важливо, що п'ять описаних дефіцитів взаємопов'язані і взаємно посилюють один одного. Нестерпність невизначеності штовхає до тиску, тиск активує страх "неправильної" реакції у партнера, страх породжує уникання, уникання поглиблює асиметрію досвіду, а асиметрія руйнує спільний наратив, що знову посилює нестерпність невизначеності. Програма тренінгу розроблена таким чином, щоб послідовно переривати цей замкнений цикл, починаючи з найбільш доступної точки входу - усвідомлення власних патернів - і рухаючись до найбільш складної, створення спільного наративу.

Структура та організація програми. Програма реалізується у форматі малої групи і включає 6 занять по 4 години (включаючи перерву), що проводяться тричі на тиждень впродовж 2 тижнів. На початку кожного заняття учасники розбиваються по робочим парам (кожне заняття - нова пара).

Програма структурована у двох блоках, по три заняття у кожному (таблиця 2). Логіку побудови визначає послідовний рух від усвідомлення власної реальності, через розвиток здатності до усвідомленого внутрішнього діалогу - до побудови спільного смислового простору і закріплення здатності підтримувати діалогічну якість зовнішнього зв'язку з іншими.

Таблиця 2

Структура програми тренінгу розвитку діалогічної компетентності членів родин військових

Блок	***Заняття***	***Ключові техніки***	***Компетентності, що формуються***
ВНУТРІШНЯ ДІАЛОГІЧНІСТЬ	Заняття 1. «Моя реальність»	«Дерева досвіду», «Феноменологічна фіксація» (тіло-почуття-думки-воління). Відповідальне сприйняття (себе, іншого). «Пелюстки емоцій» (Р. Плутчика), «Моніторинг-Відгук» (тілесний, емоційний, когнітивний)	Легітимізація особистісного досвіду (свого, інших), усвідомлення асиметрії без ієрархії цінності. Внутр.локус контролю. Увага до свого світу. Емоційна грамотність.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Блок	***Заняття***	***Ключові техніки***	***Компетентності, що формуються***
	Заняття 2. «Мої сили і слабкості»	«Карта напруги», «Психодраматичне відтворення», зовнішній фідбек. «Блокуючі установки».	Орієнтація у власних патернах, зажимах, перекосах, страхах у діалозі тощо. Розширення бачення, як це буває у інших.
	Заняття 3. «Мої внутрішні Я»	«Я-концепції» (Г.Германс), «Его-стани» (Е.Берн) - внутр. і зовн. «Психоаналіз та психосинтез»	Усвідомлення і орієнтація у внутрішньо-особистісному просторі (Я-Дитина, Я-критик тощо). Свідома дисасоціація, конфронтація і асоціація щодо субособистісних інстанцій. Внутрішній моніторинг і усвідомлений діалог.
ЗОВНІШНЯ ДІАЛОГІЧНІСТЬ	Заняття 4. «Слухати - не значить чути»	«Якою мовою ми говоримо». «Чотири рівні слухання». «Ти сказав - Я почув» Вправа «Луна». «Три питання», відображення, парафраз, відгук тощо.	Інакшість “мови” іншого. Розрізнення інтенції іншого (напад / біль тощо) Базові комунікативні навички (активне слухання, прояснення, поглиблення, дублювання, резонанс тощо).
	Заняття 5. «Підтримка і зворотній зв’язок»	Тілесне заземлення, доєднання. Техніка співприсутності. Техніка «достатньо добра розмова» Техніка надання негативного фідбеку. «Я-повідомлення», «Пауза і повернення»	Особистісний резонанс, емпатія. Диференціація слухання-підтримки і слухання-вирішення. Совладання з напругою, мовчанням тощо. Екологічний зворотній зв'язок. Довіра іншому тощо
	Заняття 6. «Незлитне нероздільне»	3 виміри синергії (Я-Ти-Життя). Вправа «Квіти». «Свідомість бджоли та мухи», «Карта ресурсів відносин», ритуали зв'язку. Діалогічна ініціація («церемонія нової домовленості»). Коло завершення.	Контакт і з собою, і з іншим; саморегуляція у діалозі. Діалектична компетентність, здатність до поліфонічного мислення (утримувати різні інакшості). Рух від паралельних монологів до діалогу, конструювання спільного наративу. Позитивна домінанта. Усвідомлення перерішення. Наративна інтеграція.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Методологічні принципи програми. Програма побудована на шести методологічних принципах, що визначають її специфіку відносно наявних комунікативних тренінгів (таблиця 3).

Таблиця 3

Методологічні принципи програми та їхня реалізація у структурі тренінгу.

Принцип	***Теоретичне обґрунтування***	***Реалізація у структурі тренінгу***
Діалогічності	Смисл і ідентичність конституюються в просторі між «Я» і «Ти», а не в ізольованій свідомості (Бубер, 1923; Hermans & Herman(s-Konopka, 2010)	Парний формат як основна одиниця роботи; акцент не на «правильній комунікації», а на якості «між»; ведучий моделює діалогічну позицію у кожному занятті.
Легітимізації досвіду	Обидва досвіди, цивільний — є рівно дійсними; жоден не є ієрархічно вищим або «важливішим» (Figley, 2002; Stamm, 2010)	«Карта досвіду» Заняття 1 будується паралельно обома партнерами; ведучий явно і повторно нормалізує обидві реальності; заборона на знецінення
Наративної зв'язності	Формування цільного особистісного (та міжособистісного) наративу є ресурсом; його відновлення і трансформація є одночасно метою і механізмом тренінгу (McAdams, 1993; Чепелєва, 2017)	Наскрізна «ми-розповідь» від Заняття 1 до Заняття 10; кожен блок додає нову «главу»; Заняття 8 присвячене виключно конструюванню спільного наративу
Безпечного середовища	Психологічна безпека є необхідною умовою відкритості у болісному діалозі (Edmondson, 1999; Titarenko, 2018)	Нормалізація помилок і мовчання; конфіденційність; позиція ведучого «рівний серед рівних»; повільний темп перших двох занять для формування довіри
Тілесного заземлення	Якість діалогу прямо залежить від регуляторного стану учасників: неможливо бути у справжньому контакті, перебуваючи в стані надмірного збудження або оніміння (van der Kolk, 2014)	Кожне заняття розпочинається з 5-хвилинної практики заземлення; Заняття 5 повністю присвячене темі тіла у діалозі; ведучий стежить за станом групи і уповільнює темп при ознаках перевантаження
Поступового ускладнення	Навички діалогу формуються через поступове збільшення складності: від усвідомлення власних патернів до побудови спільного наративу (Kolb, 1984; Vygotsky, 1978)	Чотири блоки відтворюють логіку: Усвідомлення → Слухання → Будування мостів → Стійкість; кожен блок відкриває нові діалогічні завдання, що вимагають ресурсів попередніх

Змістовий опис блоків програми. Перший блок стосується розвитку внутрішнього виміру діалогічної компетентності, що закладає підґрунтя для

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

розвитку діалогічної компетентності зовнішньої, комунікативної; а також передбачає плавний безпечний вхід учасників в робоче поле групи. Коренева задача тут - не вчити зовнішнім навичкам, а зміцнити контакт з Я-реальним, з якого далі можливий більш стійкий розвиток контакту з Іншим.

Заняття 1 («Моя реальність») спрямоване на активацію і фокусування уваги учасника до свого внутрішнього світу, а також легітимізацію фактичного стану і загалом унікальності досвіду особистості. Зокрема, вводиться одна з опорних тез, що є зовнішньо-особистісний діалог є спілкуванням живих систем діалогу внутрішньо-особистісного - що ілюструється метафорою дерев з різним корінням, що ростуть поруч, переплітаються гілками, біохімічними процесами тощо. Також постулюється принцип: «жоден досвід не є більш реальним або більш важливим за інший». Вправа «Феноменологічна фіксація» дозволяє розрізняти аспекти стану і досвіду та фіксувати це в собі без додаткових оціночних надбудов, "як є" . Далі карта «Пелюсток емоцій» (Р. Плутчик) допомагає диференціювати складні почуття, а практика «Моніторинг-Відгук» вчить помічати власні реакції в момент їх виникнення у взаємодії з партнером.

У Занятті 2 («Мої сили і слабкості») акцент переходить до розгляду конструктивних та деструктивних патернів діалогічного процесу. «Карта напруги» допомагає дещо порефлексувати і локалізувати особисті проблемні зони учасників. Далі, через реальну взаємодію на життєвих кейсах («Психодраматичне відтворення») учасник може відчути зсередини, а також отримати зовнішній фідбек на свої і сильні сторони, і "сліпі зони" міжособистної взаємодії. Окрема увага приділяється «Блокуючим установкам», які можуть обмежувати діалогічну природу спілкування. Таким чином відбувається певна ревізія свого діалогічного арсеналу: як наявних або бракуючих ресурсів, так і наявних або можливих перепон.

Заняття 3 («Мої внутрішні Я») передбачає занурення у внутрішньо-особистісний простір, спираючись на «Я-концепції» Г. Германса та теорію «Его-станів» Е. Берна. Учасники вчаться усвідомлювати та ідентифікувати різні внутрішні інстанції та їх "голоси". Використання елементів психоаналізу та психосинтезу сприяє свідомій дисасоціації, ревізії та гармонізації даних феноменів - що в свою чергу підвищує здатність до внутрішнього моніторингу та переходу до усвідомленого внутрішнього діалогу.

Другий блок передбачає зміщення фокусу роботи з внутрішньо-діалогічного виміру на діалогічні аспекти міжособистісної взаємодії. Заняття 4 («Слухати не значить чути») передбачає усвідомлення різності персональних «мов» - своєї, інших - вміння "не злипатися" ними, "встановлювати перекладач" тощо. Так учасники усвідомлюють суб'єктивність звичних засобів самовиразу та сприйняття і необхідність усвідомленого "прокладання містків" між особистісними світами. Далі група переходить до ознайомлення і технічного відпрацювання базового комунікативного інструментарію: активне слухання, прояснення, поглиблення, дублювання, резонанс тощо.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Заняття 5 («Підтримка і зворотній зв'язок») орієнтовано на формування навичок емпатичної присутності і розрізнення його базових стратегій (підтримка, вирішення тощо). Тренуються вміння залишатися у контакті і з собою, і з іншим, у тому числі у моменти напруги, приймати недосконаліть діалогу, бути тут-і-зараз та ін. Окрім цього, учасники опановують принципи надання екологічного зворотного зв'язку (зокрема негативного) і як мати справу з діалогічною напругою у міжособистісній взаємодії.

Заключне Заняття 6 («Незлитне нероздільне») передбачає "збір" і інтеграцію отриманих знань та навичок. Пропонується метафора оркестру, у якому кожний інструмент має тримати свій стрій і мелодію, при цьому бути у динамічному контакті і взаємообміні з іншими музикантами, диригентом та ін. - співтворчо єднаючись індивідуальним з цілим. Вправа «Квіти» допомагає практично відчути даний принцип зсередини. Також вводиться поняття діалогічної ініціації, як способу фазового переходу між станами відношень, і Заняття завершується колом «нової домовленості (з собою)» щодо діалогу з собою та іншими, символічно підсумовуючи наративну інтеграцію тренінгового досвіду.

Специфіка застосування програми. Повномасштабна збройна агресія проти України є ситуацією, що принципово відрізняється від «класичної» реінтеграції після завершеного конфлікту. Особливості: ротаційність повернень (військовий повертається знову і знову, і щоразу «перезапускається» процес адаптації); невизначеність наступного відправлення; тривалий характер стресу, зокрема, що не дає завершеності "главі" спільного наративу тощо. У випадку необхідності скороченої програми, рекомендується у скороченому «бустерному» форматі з акцентом на Заняття 1, 3, 4, 6. Щодо дистанційного формату: Заняття адаптовані для онлайн-проведення без суттєвих методологічних втрат, хоча є менш ефективними у дистанційному форматі і потребують більшого спрямування з боку ведучого.

Висновки. Розроблена програма тренінгу розвитку діалогічної компетентності членів родин військових є системним психологічним інструментом, що інтегрує діалогічну філософію Бубера, концепцію «діалогічного Я» Г. Германса, наративно-герменевтичний підхід Н.В. Чепелєвої, а також сучасні дослідження травми і стресу.

Ключовими теоретичними результатами є: (1) концептуалізація діалогічної компетентності як системного феномена, що передбачає здатність бути присутнім у справжньому контакті з асиметричним інакшим (у т.ч. болісним) досвідом Іншого; (2) виявлення і систематизація п'яти специфічних комунікативних дефіцитів, підвищено властивих у родинах військових (кожен з яких є не лише навичковою прогалиною, а складним психологічним феноменом); (3) обґрунтування шести методологічних принципів програми, що визначають її особливість серед інших загально-комунікативних тренінгів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Ключовими практичними результатами є: методологія та методика проведення тренінгу; двоблокова структура програми з 6 заняттями; система конкретних технік і вправ, адаптованих до специфіки проблематики членів родин військових. Програма може бути впроваджена у системі психологічної підтримки ветеранів і їхніх родин, у центрах реінтеграції, у форматі групової або парної роботи, або індивідуальної консультативної підтримки.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з: (1) емпіричною перевіркою ефективності програми у квазіексперементальному дизайні з контрольною групою із застосуванням стандартизованих інструментів оцінки якості комунікації і сімейного благополуччя; (2) дослідженням тривалості ефектів тренінгу у поздовжньому дизайні (3 і 6 місяців); (3) адаптацією програми для різних категорій (подружні пари, родини із дітьми, родини загиблих, родини з множинними ротаціями); (4) розробкою і апробацією онлайн-версії програми.

Література:

1. Buber M. *I and Thou* (W. Kaufmann, Trans.). Charles Scribner's Sons, 1970. 185 p. (Original work published 1923)

2. Бубер М. *Я і Ти* / пер. з нім. М. Рибачук. Київ : Дух і Літера, 2012. 136 с.

3. Чепелєва Н. В. Психологічні механізми розуміння і інтерпретації особистого досвіду. *Наукові студії із соціальної та політичної психології.* 2017. Вип. 39. С. 3–12.

4. Гуцол К. В. Наратив як провідна дискурсивна практика смислотворення особистості. *Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України.* 2019. Т. 2. Вип. 11. С. 64–76.

5. Figley C. R. (Ed.). *Treating Compassion Fatigue.* Brunner-Routledge, 2002. 232 p.

6. Hermans H. J. M., Hermans-Konopka A. *Dialogical Self Theory: Positioning and Counter-Positioning in a Globalizing Society.* Cambridge University Press, 2010. 448 p.

7. Edmondson A. C. Psychological safety and learning behavior in work teams. *Administrative Science Quarterly.* 1999. Vol. 44. № 2. P. 350–383. https://doi.org/10.2307/2666999

8. Hobfoll S. E. et al. Five essential elements of immediate and mid-term mass trauma intervention: Empirical evidence. *Psychiatry.* 2007. Vol. 70. № 4. P. 283–315. https://doi.org /10.1521/psyc.2007.70.4.283

9. Lester P., Flake E. How wartime military service affects children and families. *The Future of Children.* 2013. Vol. 23. № 2. P. 121–141. https://doi.org/10.1353/foc.2013.0015

10. McAdams D. P. *The Stories We Live By: Personal Myths and the Making of the Self.* William Morrow, 1993. 336 p.

11. McAdams D. P., McLean K. C. Narrative identity. *Current Directions in Psychological Science.* 2013. Vol. 22. № 3. P. 233–238. https://doi.org/10.1177/0963721413475622

12. Рудницька С. Ю. Наративний аналіз ментальних ресурсів особистості. *Наукові перспективи.* 2026. № 4 (70). https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-4(70)

13. Stamm B. H. *The Concise ProQOL Manual.* 2nd ed. ProQOL.org, 2010. 78 p.

14. Titarenko T. M. *Psykholohichne zdorovia osobystosti: zasoby samodopomohy v umovakh tryvaloi travmatyzatsii* [Psychological health of personality: self-help tools under prolonged trauma]. Imeks-LTD, 2018. 160 p.

15. White M., Epston D. *Narrative Means to Therapeutic Ends.* Norton, 1990. 224 p.

16. van der Kolk B. A. *The Body Keeps the Score: Brain, Mind, and Body in the Healing of Trauma.* Viking, 2014. 464 p.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

References:

1. Buber, M. (1970). *I and Thou* (W. Kaufmann, Trans.). Charles Scribner's Sons. (Original work published 1923)

2. Buber, M. (2012). *Ya i Ty* [I and Thou] (M. Rybachuk, Trans.). Dukh i Litera. [in Ukrainian]

3. Chepelieva, N. V. (2017). Psykholohichni mekhanizmy rozuminnia i interpretatsii osobystoho dosvidu [Psychological mechanisms of understanding and interpretation of personal experience]. *Naukovi studii iz sotsialnoi ta politychnoi psykholohii, 39,* 3–12. [in Ukrainian]

4. Hutsol, K. V. (2019). Naratyv yak providna dyskursyvna praktyka smyslotvorennia osobystosti [Narrative as the leading discursive practice of personality meaning-making]. *Aktualni problemy psykholohii, 2*(11), 64–76. [in Ukrainian]

5. Figley, C. R. (Ed.). (2002). *Treating Compassion Fatigue.* Brunner-Routledge.

6. Hermans, H. J. M., & Hermans-Konopka, A. (2010). *Dialogical Self Theory: Positioning and Counter-Positioning in a Globalizing Society.* Cambridge University Press.

7. Edmondson, A. C. (1999). Psychological safety and learning behavior in work teams. *Administrative Science Quarterly, 44*(2), 350–383. https://doi.org/10.2307/2666999

8. Hobfoll, S. E., Watson, P., Bell, C. C., Bryant, R. A., Brymer, M. J., Friedman, M. J., … Ursano, R. J. (2007). Five essential elements of immediate and mid-term mass trauma intervention. *Psychiatry, 70*(4), 283–315. https://doi.org/10.1521/psyc.2007.70.4.283

9. Lester, P., & Flake, E. (2013). How wartime military service affects children and families. *The Future of Children, 23*(2), 121–141. https://doi.org/10.1353/foc.2013.0015

10. McAdams, D. P. (1993). *The Stories We Live By: Personal Myths and the Making of the Self.* William Morrow.

11. McAdams, D. P., & McLean, K. C. (2013). Narrative identity. *Current Directions in Psychological Science, 22*(3), 233–238. https://doi.org/10.1177/0963721413475622

12. Rudnytska, S. Yu. (2026). Naratyvnyi analiz mentalnykh resursiv osobystosti [Narrative analysis of mental resources of personality]. *Naukovi perspektyvy, 4*(70). https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-4(70) [in Ukrainian]

13. Stamm, B. H. (2010). *The Concise ProQOL Manual* (2nd ed.). ProQOL.org.

14. Titarenko, T. M. (2018). *Psykholohichne zdorovia osobystosti: zasoby samodopomohy v umovakh tryvaloi travmatyzatsii* [Psychological health of personality: self-help tools under prolonged trauma]. Imeks-LTD. [in Ukrainian]

15. White, M., & Epston, D. (1990). *Narrative Means to Therapeutic Ends.* Norton.

16. van der Kolk, B. A. (2014). *The Body Keeps the Score: Brain, Mind, and Body in the Healing of Trauma.* Viking.

Дата першого надходження статті до видання: 26.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.96

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4459-4469

Дідух Марина Миколаївна кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри авіаційної психології та управління людським фактором, Національний університет «Київський авіаційний інститут», м. Київ, https://orcid.org/0000-0003-2331-4603

Хохліна Олена Петрівна доктор психологічних наук, професор, провідний науковий співробітник Лабораторії консультативної психології та психотерапії, Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, Київ, https//orcid.org/0000-0002-2126-5011

Чернявська Світлана Миколаївна психолог, Академічний медичний центр «Мудрий лікар», https://orcid.org/0000-0002-4443-288X

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ПРОФЕСІОНАЛА В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ

Анотація. Важливим напрямком відтворення системи вищої освіти «нового формату», визначено перебудову соціальної взаємодії суб’єктів освітнього простору. В цьому випадку, сутність освітнього середовища визначається оцінкою якості освіти, тоді як його якісні ознаки визначаються особливостями його впливу на суб'єктів педагогічного процесу. Відповідно, реалізація цього напряму, передбачає висунення певних вимог до особистісних та професійних якостей особистості професіонала, зокрема до дослідження та розвитку його комунікативних компетентностей.

В роботі використано теоретичні та емпіричні методи дослідження, зокрема, метод теоретично-наукового аналізу літературних джерел, метод наукового синтезу та узагальнення психологічної практики, опитування, метод експертної оцінки, тестування із використанням стандартизованих психологічних методик, а саме Методики орієнтаційних стилів професійно-діяльнісного спілкування (О. Морозова) та Методики визначення оцінки рівня комунікативності (В. Ряховський) і методи якісної та кількісної обробки даних.

При проведенні дослідження встановлено, що більшість респондентів в процесі спілкування переважно спрямовані на діяльність, з середнім рівнем прояву комунікативності. Опитувані в міру відкриті та схильні до встановлення комунікативних контактів. Для них характерний помірний рівень життєрадісності, домінуванням чутливості та образного мислення, вони вільно почувають себе у різних обставинах, в тому числі, ділових та професійних. Результати за цими методиками свідчать про те, що заклади вищої освіти

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

створюють умови для виявлення та подальшого розвитку комунікативних компетенцій, унікальності й обдарованості кожного майбутнього фахівця.

В результаті проведеного дослідження визначено, що провідними шляхами оновлення змісту освіти й узгодження його із сучасними потребами, інтеграцією до європейського та світового освітніх просторів, в процесі яких формується професіонал, є орієнтація навчальних програм на формування ключових компетентностей, зокрема комунікативної компетентності.

Ключові слова: компетентність, комунікативна компетентність, соціальна взаємодія, освітнє середовище, професіонал.

Didukh Maryna Mykolaivna PhD (in Psychology), Docent, Associate professor of the Department of aviation psychology and human factor management, Faculty of health sciences, National University «Kyiv Aviation Institute», Kyiv, https://orcid.org/0000-0003-2331-4603

Khokhlina Olena Petrovna Doctor of Psychology, Professor, leading researcher Laboratory of counseling psychology and psychotherapy, G.S. Kostiuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, https//orcid.org/0000-0002-2126-5011

Chernyavska Svitlana Mykolaivna Psychologist, Academic Medical Center "Wise Doctor", https://orcid.org/0000-0002-4443-288X

COMMUNICATIVE COMPETENCE AS A FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF A PROFESSIONAL IN THE EDUCATIONAL SPACE

Abstract. The reconstruction of the social interaction of the subjects of the educational space is defined as an important direction of the reproduction of the "new format" higher education system. In this case, the essence of the educational environment is determined by the assessment of the quality of education, while its quality characteristics are determined by the features of its influence on the subjects of the pedagogical process. Accordingly, the implementation of this direction involves putting forward certain requirements to the personal and professional qualities of a professional's personality, in particular to the research and development of his communicative competences.

The work uses theoretical and empirical methods of research, in particular, the method of theoretical-scientific analysis of literary sources, the method of scientific synthesis and generalization of psychological practice, surveys, the method of expert evaluation, testing using standardized psychological methods, namely the Methods of orientational styles of professional communication (O. Morozova) and methods of determining the level of communication (V. Ryakhovskyi) and methods of qualitative and quantitative data processing.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

When conducting the research, it was established that most of the respondents in the process of communication are mainly focused on activities, with an average level of communicativeness. Interviewees are moderately open and inclined to establish communicative contacts. They are characterized by a moderate level of cheerfulness, dominated by sensitivity and imaginative thinking, they feel at ease in various circumstances, including business and professional ones. The results of these methods indicate that institutions of higher education create conditions for the identification and further development of communicative competences, uniqueness and giftedness of each future specialist.

As a result of the conducted research, it was determined that the leading ways of updating the content of education and harmonizing it with modern needs, integration into the European and world educational spaces, in the process of which a professional is formed, are the orientation of educational programs on the formation of key competencies, in particular, communicative competence.

Keywords: competence, communicative competence, social interaction, educational environment, professional.

Постановка проблеми. Розбудова сучасного демократично-правового суспільства завбачує активну та продуктивну діяльність фахівців в різних галузях знань, зокрема в освітньому просторі. Стрімкий розвиток педагогічної теорії та практики в умовах постпандемії та воєнного стану, визначив необхідність формування системного та цілісного методологічного і методичного забезпечення педагогічної науки на всіх напрямках державної освіти.

Так, С.Д.Максименко окреслив головні вектори трансформації освітнього простору в умовах воєнного часу. З-поміж важливих напрямків роботи визначено перебудову соціальної взаємодії суб'єктів навчального простору та переорієнтація на особистісний розвиток усіх учасників освітнього процесу. Відповідно до цього, актуальними стають погляди С. Л. Рубінштейна на організацію освітнього процесу та підбір відповідних методів роботи, які б створювали умови для виявлення та подальшого розвитку унікальності й обдарованості кожного учня. Відповідно, реалізація цих завдань передбачає висунення певних вимог до особистісних та професійних якостей особистості професіонала, зокрема до розвитку його компетентностей.

Саме компетентнісний підхід став концептуальним фактором модернізації змісту освіти та одним із принципів розвитку навчальних закладів. Компетентнісний підхід, як свідчать міжнародні тенденції прогресування освіти, сприяє оволодінню особистістю життєво необхідних та важливих компетенцій, які позитивно впливають на вміння орієнтуватись у сучасному суспільстві [8]. До важливих компетенцій фахівців в освітньому просторі є саме комунікативна компетентність.

Розкриваючи природу комунікативної компетентності з позиції загальнометодологічного підходу, можна підтвердити її «провідну» та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

«результативну» роль в психології. Вона дає можливість визначити прикладний потенціал, цільову перспективу та світоглядний підхід до сучасної освіти [10]. Конкретний рівень методологічного узагальнення демонструє, що саме поняття «комунікативної компетентності» є провідною категорією прикладної методології, яка в вітчизняній науці недостатньо представлена. Важливим завданням останньої є поєднання наукового підходу і безпосередньої професійної діяльності. Як відомо, в процесі реалізації комунікативного компоненту в процесі міжособистісної взаємодії, можна спостерігати зміни в емоційно-вольовій сфері, мотивації та формах людської активності, що проявляється у вчинках, спілкуванні, поведінці та діяльності. Саме тому, розвиток комунікативної сфери особистості, виступає в якості провідного аспекту підготовки студентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «компетентність» в сучасному психолого-педагогічному значенні, набуває актуальності лише в сучасних дослідженні. Так, в 60-70 роках XX століття, у вітчизняному літературному просторі виникає спеціальний напрям - компетентнісний підхід в освіті [2].

Логіка дослідження передбачає розкриття змісту понять «освітній простір», «компетенція», «комунікативна компетенція». Під «освітнім простором» ми будемо розуміти визначення, запропоноване С. Бондирєвою, а саме «єдиний освітній простір як особливе явище, вирішальним фактором структурування якого може виступити взаємодія індивідуалізації в своїх позиціях суб'єктів».

Сутність освітнього середовища визначається оцінкою якості освіти, тоді як якісні ознаки цього середовища визначаються особливостями його впливу на суб'єктів педагогічного процесу. Ця взаємодія характеризується цілеспрямованим та активним відношенням з середовищем, що здійснює вплив на інших суб’єктів освітнього простору та визначається як інформаційний компонент освіти. В цьому випадку педагог виступає в якості об’єкта стосовно учня. Як зазначає І. Шендрик, освітній простір розуміється як формування, що виникає в результаті взаємовпливу педагога та учня і виступає в якості об’єкта цілеспрямованого та активного педагогічного впливу, в результаті якого відбувається формування особистості. Відповідно, результати цього процесу будуть напряму залежати від компетентності об’єкта цього впливу.

Аналізуючи значення поняття «компетентність», ми звернемося до його визначення в Державному стандарті початкової загальної освіти, де воно визначається як інтегрована здібність, що набута в процесі навчання. Компетентність розуміється, як результат навчання, який завбачує перехід від збору окреслених знань, умінь та навичок до розвитку здібностей та можливостей їх застосування в практичній діяльності певної сфери [6]. Структурними елементами компетентності є: досвід, знання, ставлення та цінності, які у сукупності можуть реалізовуватися в практичній діяльності. Спеціаліст, який немає потрібних його професії компетенцій, не зможе їх

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

реалізувати в повній мірі в соціально значущих аспектах. Компетентність того, хто навчається та здобуває знання, є головною якісною ознакою освітнього процесу у вищому закладі освіти. Її опанування реалізується через набуття необхідних компетенцій, що визначають освітню мету професійної підготовки спеціаліста. Саме такого погляду ми будемо притримуватися в нашому дослідженні.

На думку Н.М. Бібік , О.Я. Савченко, О.В. «компетентність» розглядається як педагогічна категорія, що має дидактичну специфіку і може визначатися одночасно як етап в освітньому процесі, так і кінцевий результат цього процесу, а саме результат освіти [1; 7]. Тому, навчальний процес повинен бути спрямований на формування важливих компетентностей та розвиток ефективних механізмів їх застосування, що буде виступати в якості провідного шляху узгодження освіти із сучасними потребами та сприяти інтеграції на простори Європи та світу взагалі.

Мета дослідження – представлення результатів теоретичного вивчення понять «комунікативна компетентність», «комунікативна компетентність студента» та результатів емпіричного дослідження особливостей комунікативної компетентності особистості в залежності від сфери спілкування.

Виклад основного матеріалу. Головним в навчальному процесі є формування та розвиток творчих умінь особистості, прагнення до здобуття нових знань, широти і глибини їх засвоєння з обраної професії, застосування здібностей до пошуку нових нестандартних шляхів в практичній діяльності та прагнення до пошуку нового [5].

Безсумнівним є той факт, що однією із провідних якостей компетентного фахівця є саме комунікативність, яка детермінує здатність успішно реалізовуватися в системі міжособистісних відносин. Комунікація, як обмін інформацією, є однією з сторін спілкування, окрім інтерактивної, як взаємодії та перцептивної, як розуміння людини людиною [9].

Під комунікативною компетентністю ми будемо розуміти знання, уміння і навички особистості, які формуються впродовж певного періоду і забезпечують ефективність комунікативного процесу в ситуації спілкування, знаходження необхідного стилю і тону, стратегії мовленнєвої взаємодії, враховуючи особливості особистості співрозмовника. Не можна стверджувати, що комунікативна компетентність зводиться до автоматизму в процесі онтогенетичного розвитку. Високий рівень розвитку цієї якості є важливим завданням, що реалізується впродовж навчання у вищій школі.

Під комунікативною компетентністю студентів вищих закладів освіти слід розуміти інтегральну якість особистості, яка об’єднує в собі загальну культуру спілкування та її особливі прояви в професійній діяльності. З одного боку вона характеризує, а з іншого - визначає рівень професіоналізму особистості, що має певні знання, уміння та навички, які дають їй можливість демонструвати професійне розуміння та оцінку.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Завдання навчального закладу дати не тільки певний обсяг знань і вмінь студентам, а й сформувати особистість, яка спроможна творчо мислити, мати свою позицію, брати на себе відповідальність, приймати рішення і адаптуватися до умов життя, здатну до швидкої зміни соціальних ролей та встановлення міжособистісних відносин. Тобто бути людиною компетентною [3].

Комунікативна компетентність ґрунтується на предметних знаннях та навичках, проте знаходить своє відображення й у життєвих уміннях людини. В житті для досягнення успіху необхідно займатися самоосвітою, критично оцінювати інформацію, співпрацювати в колективі та налагоджувати стосунки з іншими людьми. Окрім перелічених можливостей, комунікативна компетентність визначається значним переліком і інших здібностей, що проявляються у вмінні вести діалог, активній участі у дискусіях, умінням слухати, сприймати і відтворювати інформацію, відстоювати свою точку зору та переконувати співрозмовника. До провідних засобів спілкування належить невербальні засоби. Тому, розвиток невербальної комунікації, як сукупності немовленнєвих засобів спілкування (міміка, жести, поза, тембр, інтонація голосу та інші засоби) є необхідною умовою підготовки спеціаліста.

Ґрунтуючись на дослідженнях І. Павлова, до кодів невербальної комунікації, які допомагають передавати інформацію, можна віднести тілесний код або «мову тіла», просторовий код, як організацію мікросередовища, проксодичний код, як звукове оформленням мови та предметно-символічний код, коли символічного значення набуває використання предметів. Тож, використання наочності, мотивація навчання, застосування дидактичних прийомів та інтерактивних форм в навчальній діяльності сприяють розвитку та розкриттю комунікативних здібностей, мовленнєвої культури та дають можливість ефективно виконувати соціальні ролі.

Саме такий підхід в навчальній діяльності буде сприяти розвитку можливостей особистості.

З метою вивчення розвитку комунікативних компетентностей студентів в залежності від провідної сфери спілкування, нами було проведено дослідження, з використанням Методики визначення орієнтаційних стилів професійно-діяльнісного спілкування (О. Морозова) та Методики визначення оцінки рівня комунікативності (В. Ряховський). При використанні методу кількісної обробки даних перевага надавалася відсотковому співвідношенню отриманих результатів. Також було використано метод кореляційного аналізу. Емпірична база дослідження складає 41 особа, віком від 18 до 20 років (студенти, що навчаються за спеціальністю «Психологія»).

Інтерпретуючи результати Методики орієнтаційних стилів професійно-діяльнісного спілкування (О. Морозова), ми виходили з того, що автор запропонував досліджувати стилі спілкування через виділення основних орієнтацій : стиль I - орієнтація на діяльність, стиль II - орієнтація на процес, стиль III - орієнтація на людей, стиль IV - орієнтація на майбутнє.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Аналіз отриманих результатів дав можливість зробити висновки, що середній бал у групі респондентів за стилем 1 (орієнтація на діяльність) дорівнює 14,7 бали. Даний показник виявився найбільшим серед отриманих за цією методикою, що визначило стиль орієнтації на діяльність, як домінуючий в межах нашої вибірки. Цей стиль окреслює основні характеристики в процесі комунікативної взаємодії, які спрямовані на спільне вирішення професійних питань, коли до уваги беруться інтереси спільної справи, що сприяє обміну досвідом та отриманню нових знань. Люди, що обирають цей стиль комунікації, характеризуються позитивними емоційно-вольовими якостями, такими як прямолінійність, прагматичність, легкість переключення уваги з одного важливого питання на інше, рішучість тощо. На другому місці за кількістю набраних балів у групі досліджуваних знаходиться стиль №3 (орієнтація на людей), відповідно 11,2 бали. У осіб, що обрали цей стиль, проявляється прагнення до обговорення людських потреб, почуттів, мотивів, прояву емпатійності, емоційність та співробітництво. За стилем №4 (орієнтація на перспективу, майбутнє) респонденти продемонстрували середні показники, а саме 8,8 балів. Даний стиль характеризує людей широкими поглядами, що прагнуть вводити інноваційні методи в діяльності, будують плани на перспективу, проте, в деяких випадках, у таких людей може проявлятися слабкий зв’язок із реальністю. За шкалою №2 (орієнтація на процес) досліджувані продемонстрували низький показник, набравши всього 5,3 бали. Для таких осіб характерними є планування, організація та контроль усього, що пов’язане із виконанням їх обов’язків. Це люди послідовні та систематичні, проте у них може проявлятися деяка обмеженість емоцій. Отже, респонденти нашої вибірки в процесі спілкування спрямовані переважно на діяльність.

З метою детальнішого вивчення прояву компетентностей в різних сферах, нами був здійснений поділ кожного стилю спілкування на 4 основні рівні розвитку, в залежності від набраної кількості балів. Тож було виділено:

I. Дуже низький – 0-5 балів
II. Низький – 6-10 балів.
III. Помірний – 11-15 балів.
IV. Високий – 16-20 балів.

Результати кількісного аналізу представлені у таблиці 1.1

Таблиця 1.1

Орієнтаційні стилі професійно-діяльнісного спілкування

Стилі	Стиль №1		Стиль №2		Стиль №3		Стиль №4	
	Абсол	%	Абсол	%	Абсол	%	Абсол	%
Дуже низький	1	2,5	21	52,5	10	25	15	37,5
Низький	4	10	17	42,5	6	15	12	30
Помірний	16	40	2	5	12	30	5	12,5
Високий	19	47,5	0	0	12	30	8	20

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Дослідження рівня комунікативності у групі опитуваних за методикою В. Ряховського, дало можливість отримати наступні результати. В середньому рівень розвитку комунікативності у групі студентів знаходиться на рівні 19,5 балів. Це свідчить про те, що респонденти вільно почувають себе у різних обставинах як незнайомих, так і нових та схильні до спілкування, проте у них може спостерігатися певний рівень обережності при встановленні контактів із незнайомими людьми.

Таблиця 1.2.

Комунікативна компетентність у групі досліджуваних

Рівень комунікативної компетентності	Абсолютне значення	%
30-32 бали	4	10
25-29 балів	9	22,5
19-24 бали	13	32,5
14-18 балів	3	7,5
9-13 балів	5	12,5
4-8 балів	6	15
3 та менше балів	0	0

Як видно з таблиці 1.2, у 32,5% досліджуваних від загальної кількості респондентів, комунікативна компетентність знаходиться на рівні 19-24 балів, що означає середній рівень розвитку цього показника. Однак, незначна кількість респондентів, продемонстрували надмірно високий рівень комунікативної компетентності. Так комунікативну компетентність на рівні 14-18 балів мають 15% опитаних. Для них характерна комунікативність, що може проявлятися в бажанні бути в курсі усіх справ, при одночасному небажанні доводити їх до кінця. 12,5% респондентів, із загальної кількості досліджуваних, мають комунікативну компетентність на рівні 9-13 балів. Для цих респондентів характерним є значний рівень прояву комунікативності, що, в деяких випадках, може викликати у оточуючих роздратування. Тільки 7,5% досліджуваних мають нормальний рівень прояву комунікативної компетентніості та проявляють здібність не тільки в бажанні говорити, а й бажанні слухати. Іноді у них можна спостерігати прояви інтровертованості. Від 25 до 29 балів за результатами цієї методики, набрали 22,5% опитаних, для яких самотність та уникнення нових знайомств є провідним способом співіснування з оточуючими. Решта 10% демонструють низькі показники комунікативної компетентності. На нашу думку, ці дані свідчать про недостатній рівень розвитку комунікативності та необхідності удосконалення цього показника.

При встановленні кореляційного зв’язку між обома методиками, ми відзначили високий рівень кореляції між стилем 3 (орієнтація на людей) та комунікативною компетентністю, відповідно r=0,8 та належний рівень оберненої

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

кореляції між стилем 4 (орієнтація на майбутнє) та комунікативною компетенцією. Між іншими стилями спілкування та комунікативною компетенцією кореляційні зав'язки не прослідковуються. Встановлення кореляційного зв'язку між комунікативною компетентністю та стилем 3 (орієнтація на людей) могло б свідчити про специфіку факультету та напрямів підготовки студентів, переважна більшість яких має гуманітарну спрямованість, що вимагає існування певних знань, умінь та навичок, які дають можливість ефективно реалізовувати комунікативний процес в професійній діяльності, Це обумовлює необхідність розвитку комунікативної компетентності, як важливої якості в процесі підготови майбутніх професіоналів.

Висновки. На основі результатів наукової розвідки, можна зробити висновки, що до характеристик спілкування ми будемо відносити такі показники, як тактики, стратегії та стилі комунікації, механізми впливу та взаєморозуміння в процесі спілкування. Тому в навчальній діяльності важливо та необхідно реалізовувати такі процеси, як планування та відтворення цілеспрямованих заходів, які будуть спрямовані на розвиток практичних вмінь, як структурних елементів комунікативної компетентності, так і комунікативності загалом.

Комунікативна компетентність завжди формується в соціумі, а в якості провідних чинників, які обумовлюють цей розвиток, виступають життєвий досвід людини, її пізнавальні здібності, культура, мистецтво та певні наукові прийоми і методи. Тому, для успішної реалізації цього процесу, необхідне формування таких здібностей, як готовність сприймати нову інформацію у навколишньому середовищі, у розумінні цінностей та норм різних соціальних груп, розумінні своїх власних потреб та ціннісних орієнтацій, своїх можливостей, прагнень та почуттів, а також способів персоналізації оточуючого середовища [4].

З врахуванням норм законодавства про освіту, слід сказати, що навчальний процес у повинен бути спрямований на забезпечення єдності виховання, навчання та розвитку студента та, в процесі реалізації відповідної освітньої програми, сприяти розвитку у студента визначених результатів навчання, а саме компетентностей, які в подальшому становленні спеціаліста будуть продемонстровані після завершення навчання.

В процесі взаємодії студента (навчальна діяльність) і педагога (педагогічна діяльність), за допомогою різних засобів і методів навчання, здійснюється формування та розвиток комунікатиної компетентності, створюючи умови для життєтворчості особистості, та підтримуючи її індивідуальність в спілкуванні [6]. Формування комунікативної компетентності є процесом набуття соціально-перцептивних характеристик спілкування та застосування їх у комунікативній діяльності в процесі реалізації своїх знань та вмінь.

Формування комунікативної компетенції в першу чергу повинно ґрунтуватися на таких переважних принципах, як демократизація та гуманізація

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

навчального процесу, а результатом навчання має бути самодостатній, підготовлений до свідомої та ефективної діяльності спеціаліст.

Література:

1. Бібік Н. М. Переваги і ризики запровадження компетентнісного підходу в шкільній освіті // *Український педагогічний журнал*. 2015. № 1. С. 47–58. ISSN 2411-1317.

2. Галицька М. М. Складові комунікативної компетентності студентів вищих навчальних закладів // *Освітологічний дискурс*. 2015. № 2(10). С. 39–48. Київ : Київський університет імені Бориса Грінченка.

3. Дідух М. М. Проблеми та головні напрямки адаптації студентів до умов навчання в закладах вищої освіти // *Юридична психологія*. 2019. № 1(24). С. 58–71. Київ : Національна академія внутрішніх справ. DOI: 10.33270/03192502.61.

4. Заброцький М. М. До визначення структури комунікативної компетентності педагога // *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12 : Психологічні науки*. 2005. № 6(30), ч. 1. С. 63–71. Київ : Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова.

5. Іванова О. В. Розвиток комунікативної компетентності як чинник формування резильєнтності педагога // *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2022. Т. 4, № 2. С. 1–6. DOI: 10.37472/v.naes.2022.4240.

6. Осадчий І. Г. *Якість загальної середньої освіти: система управління та інституційний аудит: концептуальні ідеї та методичні рекомендації*. Дніпро : ЛІРА, 2018. 177 с.

7. Савченко О. Я. Ключові компетентності – інноваційний результат шкільної освіти // *Рідна школа*. 2011. № 8/9. С. 4–8.

8. Celce-Murcia M. Rethinking the Role of Communicative Competence in Language Teaching // *Intercultural Language Use and Language Learning*. 2017. Vol. 9. P. 41–57. DOI: 10.1007/978-94-024-1267-1_3.

9. Khokhlina O., Pomytkina L., Lych O., Gorbenko S., Kazak A. Psychological determinacy of communication styles of aviation industry students // *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering*. 2020. Vol. 918, Issue 1. Article 012175. DOI: 10.1088/1757-899X/918/1/012175.

10. Savignon S. J. *Communicative Competence: Theory and Classroom Practice*. 2nd ed. New York : McGraw-Hill, 1997. 432 p.

References

1. Bibik N. M. Perevahy i ryzyky zaprovadzhennia kompetentnisnoho pidkhodu v shkilnii osviti // *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal*. 2015. No. 1. P. 47–58.

2. Halytska M. M. Skladovi komunikatyvnoi kompetentnosti studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv // *Osvitolohichnyi dyskurs*. 2015. No. 2(10). P. 39–48.

3. Didukh M. M. Problemy ta holovni napriamky adaptatsii studentiv do umov navchannia v zakladakh vyshchoi osvity // *Iurydychna psykholohiia*. 2019. No. 1(24). P. 58–71. DOI: 10.33270/03192502.61.

4. Zabrotskyi M. M. Do vyznachennia struktury komunikatyvnoi kompetentnosti pedahoha // *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriia 12: Psykholohichni nauky*. 2005. No. 6(30), part 1. P. 63–71.

5. Ivanova O. V. Rozvytok komunikatyvnoi kompetentnosti yak chynnyk formuvannia rezylientnosti pedahoha // *Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy*. 2022. Vol. 4, No. 2. P. 1–6. DOI: 10.37472/v.naes.2022.4240.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

6. Osadchyi I. H. *Yakist zahalnoi serednoi osvity: systema upravlinnia ta instytutsiinyi audyt: kontseptualni idei ta metodychni rekomendatsii*. Dnipro : LIRA, 2018. 177 p.

7. Savchenko O. Ya. Kliuchovi kompetentnosti – innovatsiinyi rezultat shkilnoi osvity // *Ridna shkola*. 2011. No. 8/9. P. 4–8.

8. Celce-Murcia M. Rethinking the Role of Communicative Competence in Language Teaching // *Intercultural Language Use and Language Learning*. 2017. Vol. 9. P. 41–57. DOI: 10.1007/978-94-024-1267-1_3.

9. Khokhlina O., Pomytkina L., Lych O., Gorbenko S., Kazak A. Psychological determinacy of communication styles of aviation industry students // *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering*. 2020. Vol. 918, Issue 1. Article 012175. DOI: 10.1088/1757-899X/918/1/012175.

10. Savignon S. J. *Communicative Competence: Theory and Classroom Practice*. 2nd ed. New York : McGraw-Hill, 1997. 432 p.

Дата першого надходження статті до видання: 29.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.923:159.9.072

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4470-4482

Дорогий Ярослав Юрійович доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри штучного інтелекту та кібербезпеки, ДВНЗ «Донецький національний технічний університет», https://orcid.org/0000-0003-3848-9852

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ КУЛЬТУРИ СКАСУВАННЯ: СИНЕРГІЯ ЕФЕКТУ FOMO ТА ДЕСТРУКТИВНИХ РИС ОСОБИСТОСТІ ТЕМНОЇ ТРІАДИ

Анотація. У представленому дослідженні проводиться комплексний аналіз соціально-психологічних чинників, що обумовлюють виникнення та поширення феномену культури скасування у сучасному цифровому суспільстві. Автор розглядає це явище не лише як інструмент соціального контролю, а як форму цифрового вігілантизму – самочинного правосуддя, що здійснюється через публічний осуд, дегуманізацію та остракізм об’єктів у мережі.

Основна увага зосереджена на детермінуючій ролі ефекту страху пропустити важливе (FOMO) та деструктивних рис особистості, що входять до структури Темної тріади (нарцисизм, макіавеллізм, психопатія). У роботі детально аналізуються механізми, за допомогою яких цифрова архітектура соціальних мереж та алгоритмічні моделі залучення користувачів сприяють трансформації морального обурення у агресивні форми онлайн-поведінки. Дослідження базується на синтезі емпіричних даних, що охоплюють аналіз медіаційних моделей, де FOMO виступає критичною сполучною ланкою між аверсивними рисами особистості та схильністю до кібербулінгу й публічного приниження.

Результати демонструють, що для осіб із високим рівнем нарцисизму, культура скасування стає платформою для морального самовозвеличення. Для макіавеллістів вона є стратегічним інструментом маніпуляції дискурсом, а для осіб із ознаками психопатії – легітимним способом виплеску агресії через низьку емпатію. Важливим висновком є те, що FOMO посилює стан «завжди онлайн», змушуючи користувачів постійно моніторити інфополе, що підвищує їхню вразливість до масової істерії та участі в кампаніях «скасування» заради підтвердження власної приналежності до домінуючої групи.

Особливий акцент зроблено на психологічних наслідках для жертв, зокрема на виникненні травматичного досвіду медіа-приниження (МНМ), що призводить до глибокої соціальної ізоляції, панічних атак та самоцензури. Дослідження підкреслює, що культура скасування часто функціонує як складний механізм емоційної регуляції: учасники використовують агресію для зняття психологічної напруги або подолання стану «шоку любові» від розчарування у

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

кумирах. Робота завершується обґрунтуванням необхідності розвитку цифрової грамотності та фокусування психологічних інтервенцій на зниженні рівня FOMO як драйвера онлайн-деструктивності.

Ключові слова: культура скасування, цифровий вігілантизм, Темна тріада, FOMO, нарцисизм, макіавеллізм, психопатія, онлайн-агресія, медіаційні моделі, кібербулінг, емоційна регуляція, цифрова дегуманізація.

Dorohyi Iaroslav Doctor of Technical Sciences, Professor, Head of the Department of Artificial Intelligence and Cybersecurity, State Higher Educational Institution “Donetsk National Technical University”, https://orcid.org/0000-0003-3848-9852.

SOCIO-PSYCHOLOGICAL DETERMINANTS OF CANCEL CULTURE: THE SYNERGY OF THE FOMO EFFECT AND DESTRUCTIVE DARK TRIAD PERSONALITY TRAITS

Abstract. The presented study provides a comprehensive analysis of the socio-psychological factors that determine the emergence and spread of the cancel culture phenomenon in modern digital society. The author examines this phenomenon not only as a tool for social control but as a form of digital vigilantism—extrajudicial justice carried out through public condemnation, dehumanization, and the ostracism of targets online.

The primary focus is on the determining role of the Fear of Missing Out (FOMO) effect and the destructive personality traits within the Dark Triad structure (narcissism, Machiavellianism, and psychopathy). The paper provides a detailed analysis of the mechanisms through which the digital architecture of social networks and algorithmic user engagement models facilitate the transformation of moral outrage into aggressive forms of online behavior. The research is based on a synthesis of empirical data covering mediation models where FOMO acts as a critical link between aversive personality traits and a tendency toward cyberbullying and public humiliation.

The results demonstrate that for individuals with high levels of narcissism, cancel culture becomes a platform for moral self-exaltation. For Machiavellians, it serves as a strategic tool for discourse manipulation, while for those with psychopathic traits, it acts as a legitimate outlet for aggression due to low empathy. A key finding is that FOMO intensifies the "always online" state, forcing users to constantly monitor the information field, which increases their vulnerability to mass hysteria and participation in "canceling" campaigns to confirm their belonging to the dominant group.

Special emphasis is placed on the psychological consequences for victims, particularly the emergence of traumatic Media Humiliation and Misrepresentation (MHM) experiences, which lead to profound social isolation, panic attacks, and self-censorship. The study highlights that cancel culture often functions as a complex

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

mechanism for emotional regulation: participants use aggression to relieve psychological tension or overcome "loveshock" resulting from disappointment in idols. The work concludes by substantiating the need for digital literacy development and focusing psychological interventions on reducing FOMO levels as a driver of online destructiveness.

Keywords: cancel culture, digital vigilantism, Dark Triad, FOMO, narcissism, Machiavellianism, psychopathy, online aggression, mediation models, cyberbullying, emotional regulation, digital dehumanization.

Постановка проблеми. Трансформація публічного дискурсу в епоху цифрових комунікацій призвела до виникнення нових форм соціального контролю, найбільш резонансною з яких стала культура скасування. Цей феномен, що визначається як колективна практика публічного осуду, бойкоту та соціального остракізму індивідів або організацій за сприйняті порушення соціальних норм, перетворився з маргінального явища на домінуючу силу в онлайн-середовищі [1-2]. Психологічна природа цього явища виходить далеко за межі простого етичного арбітражу, занурюючись у глибокі пласти особистісної деструктивності та когнітивних вразливостей, що підсилюються специфікою роботи алгоритмів соціальних медіа.

Актуальність даного дослідження зумовлена тим, що сучасна культура скасування все частіше набуває ознак цифрового вігілантизму – самочинного правосуддя, яке здійснюється в обхід офіційних інституцій [3-4]. Проблема полягає у тому, що механізми «скасування» часто базуються на дегуманізації об’єкта, що призводить до незворотних наслідків для психічного здоров’я, професійної репутації та соціального статусу жертв [1, 5]. Водночас участь агресорів у таких процесах часто мотивується не стільки пошуком справедливості, скільки специфічними внутрішніми станами.

Одним із таких станів є FOMO – первазивна тривога, спричинена відчуттям того, що інші мають винагороджувальний досвід, у якому індивід не бере участі [6-7]. У поєднанні з рисами темної тріади FOMO створює вибухову синергію. Нарцистична потреба у валідації, макіавеллістська схильність до маніпуляцій та психопатична відсутність емпатії знаходять у культурі скасування ідеальне поле для реалізації, де стан постійної тривоги через FOMO слугує паливом для підтримки агресивної активності [8-10]. Таким чином, дослідження синергії цих факторів дозволяє розкрити глибинні детермінанти онлайн-асоціальної поведінки та зрозуміти, чому цифрова епоха стала настільки сприятливою для виникнення культури публічного сорому.

Аналіз літературних джерел та публікацій. Наукове вивчення культури скасування та її детермінант є відносно новим, але динамічним напрямком у психології та медіадослідженнях. Аналіз літератури дозволяє виділити кілька ключових теоретичних та емпіричних блоків, на яких базується розуміння даної проблеми.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Концептуалізація культури скасування та цифрового вігілантизму. Дослідники визначають культуру скасування як практику використання соціальних мереж для покарання тих, хто сприймається як «нормативно винний» [11].

Норріс трактує цей феномен як спробу ізолювати когось за непокору суспільним нормам, що часто призводить до обмеження доступу особи до онлайн-платформ, пошкодження репутації та руйнування кар'єри [2].

Важливим аспектом є зв'язок між культурою скасування та цифровим вігілантизмом. Автори виокремлюють типологію цифрового вігілантизму, що включає чотири ідеальних типи:

1. *Flagging (сигналізація):* повідомлення інших користувачів про проблему або порушення.

2. *Investigating (розслідування):* колективний збір інформації про ціль.

3. *Hounding (цькування):* поєднання розслідування з активною мобілізацією для публічного осуду.

4. *Organized Leaking (організований витік):* цілеспрямоване оприлюднення конфіденційної інформації (доксинг) [3-4].

Психологічна література підкреслює, що ці дії часто коріняться в теорії соціальної ідентичності, де індивіди діють відповідно до комунальних норм для захисту своєї групи [4, 11].

Темна тріада як фундамент деструктивної поведінки. Поняття Темної тріади, введене Паулюсом та Вільямсом у 2002 році, об'єднує три субклінічні риси особистості: нарцисизм, макіавеллізм та психопатію [8, 12].

- *Нарцисизм* характеризується грандіозністю, відчуттям власної винятковості та потребою в захопленні. У цифровому просторі нарциси схильні до селективного поширення новин, що підкріплюють їхній імідж, та ворожих реакцій на негативний зворотний зв'язок [8-9].
- *Макіавеллізм* включає цинізм, маніпулятивність та стратегічний фокус на власних інтересах. Макіавеллісти розглядають міжособистісну маніпуляцію як ключ до успіху і схильні до стратегічного поширення дезінформації [8-9, 13].
- *Психопатія* вважається найбільш шкідливою рисою, що проявляється в низькій емпатії, імпульсивності та бездушності. Саме психопатія є найсильнішим предиктором онлайн-тролінгу та кібербулінгу [8-9, 14, 24].

Сучасні дослідження пов'язують Темну тріаду з кібербулінгом у спільнотах, вказуючи на те, що ці риси негативно корелюють з емоційним інтелектом та емпатією [15].

Еволюція та механізми FOMO. Феномен FOMO був офіційно введений у 2004 році та набув широкого визнання після 2010 року [7]. Автори визначили його як «первазивне побоювання, що інші можуть мати корисний досвід, від якого людина відсутня» [6-7]. FOMO концептуалізується як негативний емоційний стан, що виникає внаслідок незадоволених потреб у соціальній спорідненості, що базується на теорії самодетермінації [7].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Дослідження показують, що FOMO є ключовим предиктором технологічної адикції, зокрема надмірного використання смартфонів та соціальних мереж [10-16]. FOMO не є унітарним феноменом; він включає цикл із п'яти фаз: тригери, емоції, цифрове залучення, стани після FOMO та копінг-стратегії [6]. Важливо, що FOMO корелює з соціальною тривожністю та депресивними симптомами, створюючи вразливість до маніпулятивного контенту [17-18].

Синтез та медіаційні моделі. Новітні публікації почали інтегрувати Темну тріаду та FOMO в єдині моделі. Встановлено, що FOMO частково медіює зв'язок між рисами Темної тріади та проблемним використанням соціальних медіа [9-10]. Зокрема, було виявлено, що нарцисизм та макіавеллізм можуть виступати антецедентами FOMO, оскільки потреба бути «в курсі» є необхідною для підтримки стратегічного іміджу та маніпуляцій [19-20]. Водночас, попри ґрунтовне вивчення впливу цих чинників на адиктивну поведінку, питання їхньої прямої детермінуючої ролі у виникненні культури скасування та цифрового вігілантизму залишається недостатньо висвітленим. Наявність медіаційних зв'язків між Темною тріадою та FOMO створює теоретичне підґрунтя для припущення, що саме ця синергія є рушійною силою онлайн-остракізму.

Мета та задачі дослідження. Мета дослідження полягає у комплексному вивченні соціально-психологічних детермінант культури скасування через аналіз взаємодії ефекту FOMO та деструктивних рис особистості Темної тріади, а також у визначенні механізмів їхньої синергії в контексті онлайн-агресії.

Для досягнення мети було поставлено такі завдання:

1. Розкрити психологічний зміст культури скасування як форми цифрового вігілантизму та емоційної регуляції.
2. Визначити специфіку впливу кожної з рис Темної тріади на участь індивіда у практиках публічного засудження.
3. Проаналізувати роль FOMO як фактора, що стимулює постійну когнітивну орієнтацію на онлайн-контент та підвищує вразливість до соціальної напруги.
4. Дослідити медіаційні та модераційні зв'язки, що пояснюють, як FOMO підсилює деструктивні прояви Темної тріади в мережі.
5. Оцінити психологічні наслідки участі в культурі скасування для всіх сторін процесу (агресорів, цілей, свідків).

Результати дослідження. В результаті проведеного аналізу емпіричних даних було виявлено, що культура скасування функціонує як складна система, де індивідуальні психологічні дефекти резонують із середовищними тригерами.

Культура скасування як механізм емоційної регуляції та «шок любові». Участь у культурі скасування часто виступає засобом регуляції негативних емоцій. Дослідження в контексті конфліктів (наприклад, реакція ізраїльських користувачів на заяви знаменитостей) показало, що коли медіа-персона висловлює позицію, яка загрожує соціальній ідентичності користувача, він відчуває значне зростання негативних ефектів [21]. Публічне засудження («башинг»)

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

знаменитості в таких випадках стає інструментом емоційного розвантаження, що дозволяє відновити позитивний стан до базового рівня.

Це явище тісно пов'язане з парасоціальними відносинами. Коли улюблена знаменитість порушує очікування фанатів, виникає стан «шоку любові» - травматичний досвід втрати та зради. Для подолання цього дисонансу користувачі вдаються до перформативного морального обурення, яке легітимізує їхню агресію як форму боротьби за справедливість.

Темна тріада та «матриця ризику аудиторії». Емпіричні дані дозволяють диференціювати поведінкові профілі в межах культури скасування залежно від домінуючої риси Темної тріади (табл. 1).

Таблиця 1

Роль деструктивних рис особистості та когнітивних вразливостей у формуванні цифрового вігілантизму

Риса Темної тріади	**Психологічний механізм**	**Прояви в культурі скасування**	**Рівень небезпеки**
Нарцисизм	Пошук валідації та статусу	Моральне самовозвеличення, селективний шеймінг для зміцнення іміджу	Середній (стратегічний)
Макіавеллізм	Маніпуляція та цинічний розрахунок	Організоване цькування, використання скандалів для усунення конкурентів	Високий (довгостроковий)
Психопатія	Імпульсивність та відсутність емпатії	Жорсткий тролінг, кібербулінг заради стимуляції, дегуманізація цілі	Найвищий (гострий)

Дані підтверджують, що психопатія та садизм є найкращими предикторами тролінгу, тоді як нарцисизм корелює з агресією лише у випадках загрози его [9, 24]. Макіавеллізм же проявляється у більш витончених формах дезінформації та маніпуляції дискурсом [13].

Синергія FOMO та Темної тріади: медіаційний аналіз. Важливим відкриттям останніх років є виявлення того, що FOMO виступає медіатором між

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

деструктивними рисами та проблемною поведінкою. Згідно з дослідженнями, FOMO частково медіює зв'язок між усіма трьома рисами Темної тріади та проблемним використанням соціальних медіа [9-10].

Статистичні показники медіації демонструють наступне:

– непрямий зв’язок між Темною тріадою та залученістю в соціальні медіа через FOMO: β=.08 [10];

– непрямий зв’язок між Темною тріадою та проблемним використанням через FOMO: β=.15 [10];

– FOMO медіює від 23% до 35% зв’язку між особистісними рисами та адиктивною поведінкою [9].

Це означає, що особи з рисами Темної тріади не просто агресивні самі по собі; вони використовують соціальні медіа як інструмент для задоволення своїх потреб, але при цьому відчувають тривогу через можливість втратити контроль над інформаційним потоком або бути виключеними з домінуючої групи. Ця тривога підштовхує їх до ще активнішого моніторингу та участі в масових кампаніях «скасування», щоб підтвердити свою приналежність до «правильного» боку конфлікту.

Онлайн-вігілантність та «No Viral, No Justice». Феномен цифрового вігілантизму часто підживлюється відчуттям неефективності офіційних інституцій. У країнах з перехідною економікою або кризою довіри до влади (наприклад, Індонезія) рух «No Viral, No Justice» демонструє, як соціальні медіа стають інструментом самосуду [4]. Психологічна мотивація тут базується на теорії справедливості, проте за відсутності належної правової процедури вона легко трансформується в «полювання на відьом» [22].

Дослідження показують, що люди, які вважають державну систему справедливою, парадоксально також можуть підтримувати кібервігілантизм, вбачаючи в ньому швидкий спосіб покарання за девіантну поведінку, таку як сексизм чи расизм [23].

Наслідки для жертв та психологічна травматизація. Культура скасування залишає глибокі психологічні шрами. Цілі скасування стимулюють виникнення так званого досвіду МНМ (Media Humiliation and Misrepresentation – медіа-приниження та викривлення) [5]. Кількісні дослідження за допомогою шкали дегуманізації та об’єктивації підтверджують, що ті, хто вижив після масового шеймінгу розглядають це як унікальний травматичний досвід, що негативно впливає на всі аспекти благополуччя. Основні емоційні наслідки включають [1] (табл. 2):

– тривогу та панічні атаки через непередбачуваність та швидкість поширення хейту;

– соціальну ізоляцію через відмову друзів та роботодавців від співпраці;

– самоцензуру та страх майбутнього самовираження.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Таблиця 2

Психосоціальні детермінанти та часові параметри травматичного досвіду в умовах цифрового шеймінгу

Психологічний наслідок	**Опис механізму**	**Тривалість**
Репутаційна шкода	Втрата можливостей працевлаштування та професійних зв'язків	Довгострокова (через перманентність мережі)
Дегуманізація	Сприйняття жертви не як особистості, а як «символу зла»	Гостра під час активної фази
Кібер-стеження	Постійний моніторинг кожного слова жертви з метою пошуку нових помилок	Тривала (online vigilance агресорів)

Модеруючі фактори: вік та гендер. Дослідження вказують на значну роль демографічних показників. Молодші підлітки є більш вразливими до онлайн-ризиків через підвищений рівень FOMO, що пов’язано з процесом формування ідентичності та гострою потребою в соціальній валідації [25].

Гендерний аспект також є виразним: жінки частіше стають цілями вітриольних та сексуалізованих нападів, доксингу та «помсти порно» [26-27]. Водночас у ролі агресорів чоловіки частіше демонструють пряму агресію, тоді як жінки схильні до реляційної агресії та маніпуляцій [28].

Узагальнюючи результати аналізу, можна констатувати, що культура скасування є не просто стихійним виявом суспільного невдоволення, а складним психологічним конструктом, що підживлюється індивідуальними деструктивними рисами та посилюється специфічними цифровими станами. Виявлена медіаційна роль FOMO вказує на те, що тривога через потенційну втрату соціального зв’язку стає тим механізмом, який перетворює латентні риси Темної тріади на активну онлайн-агресію.

З огляду на це, для нівелювання негативного впливу культури скасування та попередження цифрового вігілантизму пропонуються такі рекомендації:

– *Психокорекційна робота з FOMO*: розробка тренінгових програм із цифрової гігієни, спрямованих на зниження рівня онлайн-тривожності та формування стратегій подолання страху пропустити інформацію.

– *Розвиток критичного мислення та медіаграмотності*: впровадження освітніх компонентів, що пояснюють роботу алгоритмів соціальних медіа та механізми маніпуляції емоціями (зокрема через ефект «шок любові»).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

– *Інституціалізація цифрової етики*: створення чітких протоколів модерації на платформах, які б враховували ризики дегуманізації та запобігали масовому хейту, забезпечуючи право об’єкта на захист і реабілітацію.

– *Підтримка ментального здоров'я:* впровадження протоколів допомоги особам, які зазнали медіа-приниження, для мінімізації довгострокових наслідків репутаційної шкоди та соціальної ізоляції.

Зазначені заходи дозволять переорієнтувати цифрову активність користувачів із деструктивного вігілантизму на конструктивний діалог, що є критично важливим для сталого розвитку цифрового суспільства.

Висновки. За результатами проведеного дослідження можна сформулювати наступні висновки щодо соціально-психологічних детермінант культури скасування:

1. *Культура скасування як симбіоз патології та технології.* Феномен cancel culture не є суто етичним явищем; він є продуктом взаємодії деструктивних рис особистості (Темна тріада) та специфічних цифрових вразливостей (FOMO). Соціальні медіа надають інструментарій для реалізації аверсивних схильностей, легітимізуючи їх через риторику соціальної справедливості.

2. *FOMO як енергетичний драйвер вігілантизму.* Страх пропустити важливе виконує роль когнітивного клею, що утримує індивіда в стані постійної «онлайн-пильності». Це не лише підвищує вразливість до масової істерії, але й медіює перетворення особистісної деструктивності в активні акти агресії. Для осіб з високим рівнем Темної тріади FOMO стає інструментом моніторингу соціального середовища з метою маніпуляції та домінування.

3. *Емоційна регуляція через агресію.* Для значної частини учасників культура скасування є засобом подолання внутрішнього дискомфорту («шок любові», загроза ідентичності). Короткочасне емоційне полегшення, отримане від публічного приниження іншого, створює механізм позитивного підкріплення, що веде до аддиктивної поведінки в мережі.

4. *Дегуманізація та відсутність реабілітації.* Специфіка цифрового простору (анонімність, швидкість, візуальна відстороненість) сприяє швидкій дегуманізації жертви. Це позбавляє процес «скасування» будь-яких ознак відновного правосуддя, перетворюючи його на форму соціальної страти без права на виправлення.

5. *Перспективи інтервенцій.* Оскільки Темна тріада є відносно стабільною структурою особистості, стратегії зниження шкоди мають бути зосереджені на роботі з FOMO та цифровою грамотністю. Зниження рівня онлайн-тривожності та розвиток критичного ставлення до алгоритмічного контенту можуть суттєво послабити медіаційні шляхи, що ведуть до деструктивної поведінки.

Дане дослідження підкреслює необхідність глибшого розуміння психологічних профілів користувачів при розробці етичних стандартів та алгоритмів модерації на цифрових платформах, оскільки культура скасування є не лише соціальним трендом, але й симптомом глибоких психологічних трансформацій в епоху постійної підключеності.

ISSN 2786-4952 Online

Література

1. Adeyemi V. The Psychological Impact of Cancel Culture: Anxiety, Social Isolation, and Self-Censorship. *Premier Journal of Psychology*. 2025. Vol. 2. Art. 100005. DOI: 10.70389/PJP .100005.

2. Norris P. Cancel Culture: Myth or Reality? Political Studies. 2021. Vol. 71, Iss. 1. DOI: 10.1177/00323217211037023.

3. Loveluck B. The many shades of digital vigilantism. A typology of online self-justice. *Global Crime*. 2020. Vol. 21, Iss. 3–4. P. 213–241. DOI: 10.1080/17440572.2019.1614444.

4. Ayu H. Digital Vigilantism and Its Compatibility with Criminal Justice Principles in Indonesia. The Easta Journal Law and Human Rights. 2025. Vol. 3, No. 03. P. 190–197. DOI: 10.58812/eslhr.v3i03.

5. Marie C. The Traumatic Impact of Media Humiliation, Misrepresentation and Victim-Shaming on Narrative Identity and Well-Being : Diss. ... PhD. Fielding Graduate University. 2020. 297 p. UMI Number: 27961901. URL: https://is.gd/uyrIuV (дата звернення: 03.05.2026).

6. Matijašević B., Penjak A., Mališa S. When the screen calls: online FoMo as a behavioural and pedagogical problem. *International Journal of Adolescence and Youth*. 2025. Vol. 30, Iss. 1. Art. 2554284. DOI: 10.1080/02673843.2025.2554284.

7. Gupta M., Sharma A. Fear of missing out: A brief overview of origin, theoretical underpinnings and relationship with mental health. *World Journal of Clinical Cases*. 2021. Vol. 9, Iss. 19. P. 4881–4889. DOI: 10.12998/wjcc.v9.i19.4881.

8. Dark triad. Wikipedia: the free encyclopedia. URL: https://is.gd/IZrxDS (дата звернення: 03.05.2026).

9. Panda T., Katevarapu S., Aarzoo. Dark Triad Personality Traits and Social Media Engagement: Implications for Audience Profiling in Digital Journalism. *Indian Journal of Psychological Assessment*. 2025. Vol. 3, Iss. 2. P. 26–35. URL: https://is.gd/QH8W05 (дата звернення: 03.05.2026)

10. Barberis N., Sanchez-Ruiz M. J., Cannavò M., Calaresi D., Verrastro V. The Dark Triad and Trait Emotional Intelligence as Predictors of Problematic Social Media use and Engagement: The Mediating Role of the Fear of Missing Out. *Clinical Neuropsychiatry*. 2023. Vol. 20, Iss. 2. P. 129–140. DOI: 10.36131/cnfioritieditore20230205.

11. Angela L., Aulia W., Rahma B. G. J. S. “No Viral, No Justice”: Unveiling the Phenomenon of Digital Vigilantism from a Psychological Perspective. *Buletin Psikologi*. 2024. Vol. 32, No. 2. DOI: 10.22146/buletinpsikologi.97562.

12. Baloch M. A., Meng F., Xu Z., Cepeda-Carrion I., Danish, Bari M. W. Dark Triad, Perceptions of Organizational Politics and Counterproductive Work Behaviors: The Moderating Effect of Political Skills. *Frontiers in Psychology*. 2017. Vol. 8. Art. 1972. DOI: 10.3389/fpsyg .2017.01972.

13. Junianto P., Irawan A., Taba M., Nuraeni B., Sumarya E. Machiavellian Marketing And Digital Deception: A Bibliometric Analysis Of Dark Triad Traits, Manipulation, And Misinformation In Social Media (1969-2025). *EKOMBIS REVIEW: Jurnal Ilmiah Ekonomi Dan Bisnis*. 2025. Vol. 13, Iss. 4. P. 4433–4448. DOI: 10.37676/ekombis.v13i4.9728.

14. Hu W., Zhao B. The relationship between dark traits and cyberbullying behavior among vocational school students: a moderated mediation model. *BMC Psychology*. 2025. Vol. 13, Iss. 1. Art. 833. DOI: 10.1186/s40359-025-03188-9.

15. Aghababaei N., Lefdahl-Davis E. M., Błachnio A. Editorial: Positive and Negative Psychosocial Outcomes of the "Dark" Personality Traits. *Frontiers in Psychology*. 2022. Vol. 13. Art. 919304. DOI: 10.3389/fpsyg.2022.919304.

16. Servidio R., Soraci P., Griffiths M. D., Boca S., Demetrovics Z. Fear of missing out and problematic social media use: A serial mediation model of social comparison and self-esteem. *Addictive Behaviors Reports*. 2024. Vol. 19. Art. 100536. DOI: 10.1016/j.abrep.2024.100536.

ISSN 2786-4952 Online

17. Gong Z., Guo Y., Tan J. Social media use and academic performance among college students: the chain mediating roles of social anxiety and fear of missing out and the moderating effect of teacher-student relationship. *Frontiers in Psychology*. 2025. Vol. 16. Art. 1649890. DOI: 10.3389/fpsyg.2025.1649890.

18. Du M., Zhao C., Hu H., Ding N., He J., Tian W., Zhao W., Lin X., Liu G., Chen W., Wang S., Wang P., Xu D., Shen X., Zhang G. Association between problematic social networking use and anxiety symptoms: a systematic review and meta-analysis. *BMC Psychology*. 2024. Vol. 12, Iss. 1. Art. 263. DOI: 10.1186/s40359-024-01705-w.

19. Servidio R., Griffiths M. D., Demetrovics Z. Dark Triad of Personality and Problematic Smartphone Use: A Preliminary Study on the Mediating Role of Fear of Missing Out. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2021. Vol. 18, Iss. 16. Art. 8463. DOI: 10.3390/ijerph18168463.

20. Liao C.-P., Wu C.-C., Chiu E. C. H. Digital Vulnerability: Exploring the Mediating Role of FoMO in the Relationship Between Dark Triad Personality and Social Media Addiction. *Journal of Consumer Affairs*. 2025. Vol. 59, Iss. 1. DOI: 10.1111/joca.70002.

21. Tukachinsky Forster R., Spitz D. H. I love you, but I have got to cancel you: Psychological consequences of participation in cancel culture. *Psychology of Popular Media*. 2026. Vol. 15, Iss. 2. P. 109–121. DOI: 10.1037/ppm0000598.

22. Muir S. R., Roberts L. D., Sheridan L., Coleman A. R. Examining the role of moral, emotional, behavioural, and personality factors in predicting online shaming. *PLoS One*. 2023. Vol. 18, Iss. 3. Art. e0279750. DOI: 10.1371/journal.pone.0279750.

23. Reynolds E. When do we believe in vigilante justice? *BPS Research Digest*. URL: https://is.gd/odSWiY (дата звернення: 03.05.2026).

24. Дорогий Я. Ю., Клочко А. О. Фактори впливу на інтернет-тролінг: аналіз особистісних, темпераментальних та ситуативних предикторів. *Наукові інновації та передові технології. Серія «Психологія»*. 2026. № 4(56).

25. Giancola M., Mari E., Palmiero M., Burrai J., Quaglieri A., Lausi G., Cordellieri P., Fraschetti A., Giannini A. M., Piccardi L. Adolescence and online vulnerability: The role of fear of missing out (FoMO): A cross-sectional study during the third wave of the COVID-19 pandemic. *PLoS One*. 2025. Vol. 20, Iss. 9. Art. e0332147. DOI: 10.1371/journal.pone.0332147.

26. Eckert S., Metzger-Riftkin J. Doxxing. *The International Encyclopedia of Gender, Media, and Communication* / eds: K. Ross, I. Bachmann, V. Cardo, S. Moorti, M. Scarcelli. Wiley-Blackwell, 2020. DOI: 10.1002/9781119429128.iegmc009.

27. Stroud S. R. The Dark Side of the Online Self: A Pragmatist Critique of the Growing Plague of Revenge Porn. *Journal of Mass Media Ethics*. 2014. Vol. 29, Iss. 3. P. 168–183. DOI: 10.1080/08900523.2014.917976.

28. Ragona A., Morelli M., Ruggeri L., Cattelino E., Chirumbolo A. FoMO as a Predictor of Cyber Dating Violence Among Young Adults: Understanding Digital Risk Factors in Romantic Relationships. *Societies*. 2025. Vol. 15, Iss. 9. Art. 258. DOI: 10.3390/soc15090258.

References

1. Adeyemi, V. (2025). The psychological impact of cancel culture: Anxiety, social isolation, and self-censorship. *Premier Journal of Psychology, 2*, Article 100005. https://doi.org/10.70389/PJP.100005

2. Norris, P. (2021). Cancel culture: Myth or reality? *Political Studies, 71*(1). https://doi.org/10.1177/00323217211037023

3. Loveluck, B. (2020). The many shades of digital vigilantism. A typology of online self-justice. *Global Crime, 21*(3–4), 213–241. https://doi.org/10.1080/17440572.2019.1614444

4. Ayu, H. (2025). Digital vigilantism and its compatibility with criminal justice principles in Indonesia. *The Easta Journal Law and Human Rights, 3*(03), 190–197. https://doi.org/10.58812 /eslhr.v3i03

5. Marie, C. (2020). *The traumatic impact of media humiliation, misrepresentation and victim-shaming on narrative identity and well-being* (Publication No. 27961901) [Doctoral dissertation, Fielding Graduate University]. ProQuest Dissertations Publishing.

6. Matijašević, B., Penjak, A., & Mališa, S. (2025). When the screen calls: Online FoMo as a behavioural and pedagogical problem. *International Journal of Adolescence and Youth, 30*(1), Article 2554284. https://doi.org/10.1080/02673843.2025.2554284

7. Gupta, M., & Sharma, A. (2021). Fear of missing out: A brief overview of origin, theoretical underpinnings and relationship with mental health. *World Journal of Clinical Cases, 9*(19), 4881–4889. https://doi.org/10.12998/wjcc.v9.i19.4881

8. Dark triad. (n.d.). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/wiki/Dark_triad

9. Panda, T., Katevarapu, S., & Aarzoo. (2025). Dark Triad personality traits and social media engagement: Implications for audience profiling in digital journalism. *Indian Journal of Psychological Assessment, 3*(2), 26–35.

10. Barberis, N., Sanchez-Ruiz, M. J., Cannavò, M., Calaresi, D., & Verrastro, V. (2023). The Dark Triad and trait emotional intelligence as predictors of problematic social media use and engagement: The mediating role of the fear of missing out. *Clinical Neuropsychiatry, 20*(2), 129–140. https://doi.org/10.36131/cnfioritieditore20230205

11. Angela, L., Aulia, W., & Rahma, B. G. J. S. (2024). "No viral, no justice": Unveiling the phenomenon of digital vigilantism from a psychological perspective. *Buletin Psikologi, 32*(2). https://doi.org/10.22146/buletinpsikologi.97562

12. Baloch, M. A., Meng, F., Xu, Z., Cepeda-Carrion, I., Danish, & Bari, M. W. (2017). Dark Triad, perceptions of organizational politics and counterproductive work behaviors: The moderating effect of political skills. *Frontiers in Psychology, 8*, Article 1972. https://doi.org/10.3389/fpsyg .2017.01972

13. Junianto, P., Irawan, A., Taba, M., Nuraeni, B., & Sumarya, E. (2025). Machiavellian marketing and digital deception: A bibliometric analysis of Dark Triad traits, manipulation, and misinformation in social media (1969-2025). *EKOMBIS REVIEW: Jurnal Ilmiah Ekonomi Dan Bisnis, 13*(4), 4433–4448. https://doi.org/10.37676/ekombis.v13i4.9728

14. Hu, W., & Zhao, B. (2025). The relationship between dark traits and cyberbullying behavior among vocational school students: A moderated mediation model. *BMC Psychology, 13*(1), Article 833. https://doi.org/10.1186/s40359-025-03188-9

15. Aghababaei, N., Lefdahl-Davis, E. M., & Błachnio, A. (2022). Editorial: Positive and negative psychosocial outcomes of the "dark" personality traits. *Frontiers in Psychology, 13*, Article 919304. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.919304

16. Servidio, R., Soraci, P., Griffiths, M. D., Boca, S., & Demetrovics, Z. (2024). Fear of missing out and problematic social media use: A serial mediation model of social comparison and self-esteem. *Addictive Behaviors Reports, 19*, Article 100536. https://doi.org/10.1016/j.abrep. 2024.100536

17. Gong, Z., Guo, Y., & Tan, J. (2025). Social media use and academic performance among college students: The chain mediating roles of social anxiety and fear of missing out and the moderating effect of teacher-student relationship. *Frontiers in Psychology, 16*, Article 1649890. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2025.1649890

18. Du, M., Zhao, C., Hu, H., Ding, N., He, J., Tian, W., Zhao, W., Lin, X., Liu, G., Chen, W., Wang, S., Wang, P., Xu, D., Shen, X., & Zhang, G. (2024). Association between problematic social networking use and anxiety symptoms: A systematic review and meta-analysis. *BMC Psychology, 12*(1), Article 263. https://doi.org/10.1186/s40359-024-01705-w

ISSN 2786-4952 Online

19. Servidio, R., Griffiths, M. D., & Demetrovics, Z. (2021). Dark Triad of personality and problematic smartphone use: A preliminary study on the mediating role of fear of missing out. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 18*(16), Article 8463. https://doi.org/10.3390/ijerph18168463

20. Liao, C.-P., Wu, C.-C., & Chiu, E. C. H. (2025). Digital vulnerability: Exploring the mediating role of FoMO in the relationship between Dark Triad personality and social media addiction. *Journal of Consumer Affairs, 59*(1). https://doi.org/10.1111/joca.70002

21. Tukachinsky Forster, R., & Spitz, D. H. (2026). I love you, but I have got to cancel you: Psychological consequences of participation in cancel culture. *Psychology of Popular Media, 15*(2), 109–121. https://doi.org/10.1037/ppm0000598

22. Muir, S. R., Roberts, L. D., Sheridan, L., & Coleman, A. R. (2023). Examining the role of moral, emotional, behavioural, and personality factors in predicting online shaming. *PLoS One, 18*(3), Article e0279750. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0279750

23. Reynolds, E. (2023, October 23). When do we believe in vigilante justice? *BPS Research Digest*. https://www.bps.org.uk/research-digest/when-do-we-believe-vigilante-justice

24. Dorohyi, Ya. Yu., & Klochko, A. O. (2026). Faktory vplyvu na internet-trolinh: analiz osobystisnykh, temperamentalnykh ta sytuatyvnykh predyktoriv [Factors influencing internet trolling: Analysis of personality, temperamental and situational predictors]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii. Seriia "Psykholohiia"*, (4(56)). [in Ukrainian]

25. Giancola, M., Mari, E., Palmiero, M., Burrai, J., Quaglieri, A., Lausi, G., Cordellieri, P., Fraschetti, A., Giannini, A. M., & Piccardi, L. (2025). Adolescence and online vulnerability: The role of fear of missing out (FoMO): A cross-sectional study during the third wave of the COVID-19 pandemic. *PLoS One, 20*(9), Article e0332147. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0332147

26. Eckert, S., & Metzger-Riftkin, J. (2020). Doxxing. In K. Ross, I. Bachmann, V. Cardo, S. Moorti, & M. Scarcelli (Eds.), *The international encyclopedia of gender, media, and communication*. Wiley-Blackwell. https://doi.org/10.1002/9781119429128.iegmc009

27. Stroud, S. R. (2014). The dark side of the online self: A pragmatist critique of the growing plague of revenge porn. *Journal of Mass Media Ethics, 29*(3), 168–183. https://doi.org/10.1080/08900523.2014.917976

28. Ragona, A., Morelli, M., Ruggeri, L., Cattelino, E., & Chirumbolo, A. (2025). FoMO as a predictor of cyber dating violence among young adults: Understanding digital risk factors in romantic relationships. *Societies, 15*(9), Article 258. https://doi.org/10.3390/soc15090258

Дата першого надходження статті до видання: 25.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.923:159.9.072

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4483-4496

Дорогий Ярослав Юрійович доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри штучного інтелекту та кібербезпеки, ДВНЗ «Донецький національний технічний університет», https://orcid.org/0000-0003-3848-9852

ДИФЕРЕНЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ЦИФРОВОЇ АГРЕСІЇ: ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК СУБКЛІНІЧНИХ РИС ОСОБИСТОСТІ З КОГНІТИВНИМИ ВИКРИВЛЕННЯМИ ТИПУ FOMO У ПРОЦЕСАХ СОЦІАЛЬНОГО СКАСУВАННЯ

Анотація. Дане дослідження присвячене комплексному диференціально-психологічному вивченню детермінант цифрової агресії через призму взаємодії стійких рис особистості та специфічних когнітивних викривлень. Основний фокус зосереджено на аналізі індивідів із високими показниками субклінічних рис, що складають структуру «Темної тріади» (макіавеллізм, нарцисизм, психопатія) та «Темної тетради» (із додаванням повсякденного садизму). У роботі теоретично обґрунтовано та емпірично підтверджено роль когнітивного викривлення «страх пропущеної вигоди» (FOMO) як ключового медіатора та модератора, що трансформує внутрішню напругу індивіда у деструктивні форми онлайн-поведінки, такі як кібербулінг, тролінг та активна участь у процесах соціального скасування (cancel culture).

Наукова новизна дослідження полягає у розкритті механізмів, за допомогою яких FOMO посилює агресивний потенціал темних рис. Встановлено, що для осіб із нарцистичними розладами FOMO виступає інструментом захисту грандіозного «Я», змушуючи їх вдаватися до реляційної агресії заради підтримки соціального статусу. Для осіб із психопатичними та садистичними рисами цифрова агресія є засобом реалізації імпульсів та отримання задоволення від спостерігання за стражданнями жертви, що в умовах мережевої анонімності створює ефект «токсичного розгальмування».

Окрему увагу приділено психологічній динаміці культури скасування. Виявлено «буферний ефект» агресії: участь у публічному шеймінгу дозволяє агресору тимчасово стабілізувати власну ідентичність та отримати емоційне полегшення після пережитого відчуття «зради» з боку публічної особи. Доведено, що цифрова агресія часто має компенсаторну природу, виникаючи як реакція на соціальне відчуження у реальному житті.

У висновках акцентовано на важливості розвитку емоційного інтелекту та переходу від стратегії FOMO до JOMO (радості від офлайн-присутності) як методів профілактики цифрової деструктивності. Результати дослідження можуть бути використані для розробки програм психологічної корекції та підвищення цифрової резистентності користувачів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Ключові слова: цифрова агресія, Темна тріада, Темна тетрада, макіавеллізм, субклінічний нарцисизм, субклінічна психопатія, повсякденний садизм, FOMO, культура скасування, кібербулінг, онлайн-тролінг, когнітивні викривлення, соціальне скасування, токсичне розгальмування, емоційна регуляція.

Dorohyi Iaroslav Doctor of Technical Sciences, Professor, Head of the Department of Artificial Intelligence and Cybersecurity, State Higher Educational Institution “Donetsk National Technical University”, https://orcid.org/0000-0003-3848-9852

DIFFERENTIAL PSYCHOLOGICAL ANALYSIS OF DIGITAL AGGRESSION: THE INTERCONNECTION OF SUBCLINICAL PERSONALITY TRAITS WITH FOMO-TYPE COGNITIVE DISTORTIONS IN SOCIAL CANCELING PROCESSES

Abstract. This study is devoted to a comprehensive differential psychological examination of the determinants of digital aggression through the prism of the interaction between stable personality traits and specific cognitive distortions. The primary focus is centered on the analysis of individuals with high scores in subclinical traits that constitute the "Dark Triad" (Machiavellianism, narcissism, psychopathy) and the "Dark Tetrad" (with the addition of everyday sadism). The work theoretically substantiates and empirically confirms the role of the "fear of missing out" (FOMO) cognitive distortion as a key mediator and moderator that transforms an individual's internal tension into destructive forms of online behavior, such as cyberbullying, trolling, and active participation in social canceling (cancel culture) processes.

The scientific novelty of the research lies in revealing the mechanisms through which FOMO enhances the aggressive potential of dark traits. It has been established that for individuals with narcissistic traits, FOMO acts as a tool for protecting the grandiose "Self," forcing them to resort to relational aggression to maintain social status. For individuals with psychopathic and sadistic traits, digital aggression serves as a means of realizing impulses and gaining pleasure from observing the victim's suffering, which, under conditions of network anonymity, creates a "toxic disinhibition" effect.

Special attention is paid to the psychological dynamics of cancel culture. A "buffer effect" of aggression was identified: participation in public shaming allows the aggressor to temporarily stabilize their own identity and obtain emotional relief after a perceived sense of "betrayal" by a public figure. It is proven that digital aggression often has a compensatory nature, arising as a reaction to social exclusion in real life.

The conclusions emphasize the importance of developing emotional intelligence and transitioning from a FOMO strategy to JOMO (joy of missing out/joy of offline presence) as methods for preventing digital destructiveness. The research results can

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

be used to develop psychological correction programs and increase the digital resilience of users.

Keywords: digital aggression, Dark Triad, Dark Tetrad, Machiavellianism, subclinical narcissism, subclinical psychopathy, everyday sadism, FOMO, cancel culture, cyberbullying, online trolling, cognitive distortions, social canceling, toxic disinhibition, emotional regulation.

Постановка проблеми. Сучасний цифровий простір перестав бути лише інструментом комунікації, перетворившись на складну екосистему, де формуються та трансформуються соціальні норми, ідентичності та конфлікти. Поява та стрімке поширення феномену цифрової агресії ставить перед психологічною наукою гострі питання щодо природи людської деструктивності в умовах опосередкованої взаємодії. Актуальність даного дослідження зумовлена трансформацією міжособистісної агресії у масові цифрові явища, найбільш яскравим проявом яких стала «культура скасування». Цей процес не лише руйнує репутації окремих індивідів, а й суттєво впливає на ментальне здоров'я спільнот, посилюючи тривожність, соціальну ізоляцію та самоцензуру [4].

Проблема цифрової агресії в межах психологічного аналізу вимагає диференційованого підходу, оскільки зовнішньо схожі акти (наприклад, написання гнівного коментаря або поширення компрометуючої інформації) можуть мати принципово різні внутрішні мотиви. З одного боку, ми маємо субклінічні риси особистості – Темну тріаду, яка включає макіавеллізм, нарцисизм та психопатію [1]. Ці риси створюють стійку схильність до експлуатації інших, відсутності емпатії та маніпулятивності. З іншого боку, існують когнітивні викривлення, породжені самою специфікою соціальних мереж, серед яких центральне місце посідає FOMO – страх бути виключеним із важливих соціальних процесів [5-6].

Взаємодія між стійкими рисами характеру та ситуативними когнітивними викривленнями створює «токсичний коктейль», який в умовах цифрової анонімності та ефекту розгальмування призводить до ескалації онлайн-насильства. Особливої гостроти проблема набуває у процесах соціального скасування, де індивідуальна агресія легітимізується груповими нормами та ідеологічними рамками. Це створює ілюзію моральної вищості агресора, хоча насправді поведінка може бути продиктована глибокими внутрішніми конфліктами, низькою самооцінкою або потребою в садистичному задоволенні [3, 7-8]. Таким чином, дослідження взаємозв'язку між Темною тріадою, FOMO та механізмами скасування є критично необхідним для розробки стратегій психологічної резистентності та гармонізації цифрового дискурсу.

Аналіз літературних джерел та публікацій. Теоретичний фундамент дослідження цифрової агресії базується на концепції Темної тріади, запропонованій Паулусом та Вільямсом у 2002 році. Автори виокремили три риси, які, не досягаючи клінічного рівня патології, суттєво впливають на соціальну

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

дезадаптацію: макіавеллізм, субклінічний нарцисизм та субклінічну психопатію [1]. Подальші дослідження призвели до розширення цієї моделі до Темної тетради шляхом включення повсякденного садизму, що особливо актуально для аналізу онлайн-тролінгу, де задоволення отримується безпосередньо від болю іншої людини [10].

Сучасні мета-аналізи підтверджують стійкий позитивний зв'язок між Темною тріадою та кіберагресією в різних культурах [1]. Важливим аспектом літературного аналізу є вивчення механізмів медіації. Так, встановлено, що «токсичне онлайн-розгальмування» є більш потужним медіатором для макіавеллізму та психопатії, ніж моральне розгальмування, оскільки специфіка мережі дозволяє цим рисам проявлятися більш відкрито через відсутність соціальних санкцій.

Дослідження FOMO спочатку фокусувалися на загальному добробуті та залежності від мереж, проте останні публікації почали пов'язувати FOMO з агресивними поведінками. FOMO розглядається як стан дефіциту задоволення базових психологічних потреб (автономії, компетентності, зв'язку), що змушує користувачів до гіперзв'язності, яка, у свою чергу, провокує конфліктність [6, 11].

Феномен культури скасування аналізується через призму теорії соціальної ідентичності (SIT) та теорії атрибуції. Праці [23] та [12] вказують на те, що «скасування» є формою цифрового активізму, який часто перетворюється на кібербулінг. Психологічні наслідки для «каттів» та «жертв» детально описані в дослідженні [3], де виявлено роль «шока любові» та необхідність емоційного виплеску через агресивні коментарі як засобу стабілізації его після зради кумира [3].

Окрему увагу в літературі приділено авторитарним тенденціям. Мосс та Коннор емпірично довели, що авторитарна складова політичної коректності (PCA) та праворадикальний ідентитаріанізм (WI) мають спільне коріння в Темній тріаді та відчутті вседозволеності, що пояснює агресивний характер сучасних «культурних війн» [7]. Порівняльний аналіз рис Темної тріади в контексті цифрової деструктивності представлено в таблиці 1.

Таблиця 1

Порівняльний аналіз рис Темної тріади в контексті цифрової деструктивності

Риса особистості	**Фундаментальна характеристика**	**Переважна форма цифрової агресії**	**Основний когнітивний механізм**
Макіавеллізм	Маніпулятивність, стратегічний цинізм	Кіберсталкінг, поширення дезінформації	Токсичне онлайн-розгальмування [1, 13]

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Риса особистості	Фундаментальна характеристика	Переважна форма цифрової агресії	Основний когнітивний механізм
Нарцисизм	Грандіозність, потреба у захваті	Реляційна агресія, публічний шеймінг	FOMO, захист ідентичності [2, 14]
Психопатія	Бездушність, низька імпульсивність	Тролінг, фламінг, кібербулінг	Емпатійна стратегія (когнітивна емпатія без афекту) [10]
Садизм	Отримання задоволення від страждань	Жорстокий тролінг, провокації	Позитивне підкріплення від чужого болю [8, 10]

Узагальнюючи результати аналізу літературних джерел, можна констатувати, що попри ґрунтовну вивченість окремих рис Темної тріади та феномену FOMO, їхня інтегративна взаємодія у специфічному контексті культури скасування залишається недостатньо розкритою. Зокрема, бракує досліджень, які б пояснювали динаміку переходу від когнітивного занепокоєння до активної групової агресії в цифровому середовищі. Це зумовлює необхідність переходу від дескриптивного опису окремих чинників до системного аналізу їхніх взаємозв'язків, що і визначає вектор нашого наукового пошуку.

Мета дослідження – здійснити цілісний диференціально-психологічний аналіз механізмів цифрової агресії, визначивши специфіку взаємодії субклінічних рис особистості з когнітивним викривленням FOMO у процесах ініціації та підтримки соціального скасування.

Задачі дослідження наступні:

1. Систематизувати дані наукових досліджень щодо впливу Темної тріади/тетради на схильність до різних видів цифрової агресії.
2. Дослідити роль FOMO як медіатора між нарцистичними/ макіавелістськими рисами та проблемним використанням цифрових технологій.
3. Проаналізувати психологічні мотиви участі у культурі скасування, зокрема роль захисту соціальної ідентичності та емоційної регуляції.
4. Виявити відмінності в емпатійних стратегіях та механізмах морального розгальмування у різних типів цифрових агресорів.
5. Оцінити вплив соціально-демографічних факторів (гендер, вік) на прояви цифрової деструктивності.
6. Розробити теоретичну модель «цифрового агресора», що інтегрує особистісні, когнітивні та ситуативні змінні.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Результати дослідження. *Темна тріада та тетрада як архітектурний фундамент онлайн-агресії.* Результати аналізу численних емпіричних даних вказують на те, що структура особистості є первинним предиктором вибору стратегії онлайн-поведінки. Зокрема, психопатія демонструє найбільш стабільний і сильний зв'язок із «проактивним тролінгом» - поведінкою, яка не спровокована зовнішніми факторами, а спрямована на отримання збудження від хаосу [9, 10]. На відміну від неї, макіавеллізм частіше проявляється у «реактивному тролінгу» або стратегічній дезінформації, де метою є не просто біль іншого, а досягнення певної соціальної або політичної переваги.

Дослідження [24] показує лонгітюдний зв'язок: високі показники всіх трьох рис Тріади в молодому віці прогнозують участь у кіберсталкінгу та «аутингу» в майбутньому. Проте існують важливі нюанси: нарцисизм, хоча й пов'язаний з агресією, часто демонструє слабші кореляції з прямим кібербулінгом порівняно з психопатією. Це пояснюється тим, що нарцис потребує соціальної групи для захоплення, тому його агресія частіше є «реляційною» (виключення з групи, чутки), а не прямою деструкцією, яка б призвела до повної ізоляції самого агресора.

Важливим відкриттям є роль садизму. У межах Темної тетради садизм виступає найпотужнішим предиктором онлайн-жорстокості. Встановлено, що садисти використовують інтернет як «безпечний майданчик» для реалізації своїх потягів, де відсутність фізичного контакту знижує ризик відплати, але дозволяє спостерігати за емоційною реакцією жертви [8].

FOMO: когнітивний драйвер та медіатор деструктивності. FOMO у даному дослідженні розглядається не просто як тривожність, а як когнітивне викривлення, що спотворює сприйняття соціальної реальності. Статистичні дані (SEM-моделювання) підтверджують, що FOMO є ключовим медіатором для певних рис особистості.

Для індивідів з високим рівнем нарцисизму [2]:

- нарцисизм безпосередньо впливає на рівень FOMO ($\beta=0.37, p<0.001$);
- FOMO, у свою чергу, стимулює проблемне використання смартфонів (PSU) ($\beta=0.39, p<0.001$);
- опосередкований ефект нарцисизму на PSU через FOMO є значущим ($\beta=0.14, p<0.01$).

Це свідчить про те, що нарцис «змушений» бути онлайн не через любов до технологій, а через страх пропустити момент, коли він може отримати схвалення, або, навпаки, момент, коли його репутація може бути поставлена під загрозу. Цей страх робить його гіперчутливим до будь-яких соціальних сигналів, що в умовах негативу миттєво переростає в агресію.

Для осіб із психопатичними рисами зв'язок інший: хоча вони можуть мати високий FOMO у плані «пропуску розваг», це не є основним драйвером їхньої агресії. Їхня поведінка більше зумовлена дефіцитом самоконтролю та прагненням до стимуляції, ніж тривогою за соціальне виключення [2].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Психологічна динаміка культури скасування: від ідентичності до «буферного ефекту». Культура скасування є унікальним полігоном для спостереження за тим, як Темна тріада та FOMO взаємодіють у масовому масштабі.

Дослідження [3] розкриває механізм «емоційного буфера». Коли учасники «скасовують» публічну особу, вони часто керуються почуттям зради (особливо якщо існували парасоціальні відносини).

Механізм «скасування» як емоційної регуляції наступний:

1. *Загроза ідентичності:* дії кумира, що суперечать цінностям фаната, викликають когнітивний дисонанс та загрозу соціальній ідентичності (наприклад, національній або релігійній).

2. *Негативний афект:* виникає стан, подібний до «шоку любові», що супроводжується гнівом та депресивними настроями.

3. *Агресивний акт (фламінг):* написання образливих постів або закликів до бойкоту надає короткострокове відчуття агентності та контролю.

4. *Буферний ефект:* акт агресії частково нейтралізує негативні емоції, надаючи суб'єкту відчуття «моральної перемоги».

Цей цикл є вкрай небезпечним, оскільки він створює позитивне підкріплення для агресивної поведінки: індивід вчиться, що агресія – це найшвидший шлях до покращення настрою. FOMO тут відіграє роль «підсилювача»: страх бути «останнім, хто дізнався про зраду» або «тим, хто мовчить, коли всі діють», змушує людей приєднуватися до натовпу агресорів навіть без глибокого аналізу ситуації [15].

Емпатійні стратегії та моральне розгальмування. Одним із найбільш цитованих результатів є опис «емпатійної стратегії» цифрових агресорів, особливо психопатів [10]. Встановлено дисоціацію між двома видами емпатії:

– *Когнітивна емпатія (висока):* здатність розуміти, що відчуває інша людина, які її слабкі місця та що саме викличе у неї біль.

– *Афективна емпатія (низька):* здатність співпереживати цьому болю.

Ця комбінація робить психопатичного агресора «майстром маніпуляцій» [10]. В онлайн-просторі це проявляється у витонченому тролінгу, де агресор б'є точно в ціль, використовуючи знання про психологію жертви, але залишаючись абсолютно холодним до її страждань. Садизм додає до цього ще один рівень: не просто холодність, а активне задоволення від підтвердження того, що жертва страждає [8, 10].

Моральне розгальмування (MD) стає когнітивним інструментом легітимізації. У процесах скасування MD проявляється через «мотивування моральністю»: агресор переконує себе, що його дії спрямовані на «очищення суспільства» або «захист жертв». Це дозволяє індивідам із Темною тріадою проявляти свої антисоціальні схильності, отримуючи при цьому соціальне схвалення від своєї групи [1] (табл. 2).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Таблиця 2

Статистичні предиктори онлайн-тролінгу (за даними досліджень [8, 10, 13, 16])

Предиктор	**Коефіцієнт (R2 / β)**	**Опис впливу**
Гендер (чоловічий)	R2=0.273	Чоловіки демонструють вищу схильність до жорсткого тролінгу
Психопатія	β=0.45	Найсильніший предиктор імпульсивної та шкідливої поведінки
Садизм	β=0.38	Предиктор задоволення від процесу цькування
Катагеластицизм	Дод. 10.2% дисперсії	Радість від висміювання інших як специфічна риса троля
Низька афективна емпатія	β=−0.31	Ключовий фактор, що знімає внутрішні обмеження на агресію

Парадокс «від онлайн-агресії до офлайн-тиші». Дослідження [17] висвітлюють складну динаміку, у якій цифрова агресія спочатку виступає як форма психологічної компенсації, але зрештою згасає під тиском реальної небезпеки. Логіка цього парадоксу розгортається у чотири етапи [18-19]:

1. *Соціальне відчуження:* пережитий досвід ігнорування або булінгу в реальному житті призводить до зростання самотності.
2. *Розвиток Темної тріади:* самотність та стрес можуть сприяти розвитку темних рис як механізму захисту та компенсації почуття безпорадності.
3. *Кібербулінг як «реванш»:* підлітки, що є жертвами в школі, стають агресорами в мережі («велетні в інтернеті»).
4. *Парадокс:* проте, якщо досвід віктимізації стає занадто інтенсивним, особи з Темною тріадою можуть перейти до стратегії «офлайн-тиші», повністю замикаючись у собі через виснаження психологічних ресурсів.

Це вказує на те, що цифрова агресія не є ознакою справжньої сили, а скоріше свідчить про глибоку дезадаптацію та порушення базового почуття безпеки.

Гендерні та вікові модератори. Гендерні відмінності у цифровій агресії є значущими, але складними. Чоловіки стабільно лідирують у формах агресії, пов'язаних із прямим насильством, тролінгом та садизмом. Жінки, натомість, частіше залучаються до реляційної агресії (виключення, плітки) та онлайн-активізму, що межує зі скасуванням.

Щодо FOMO, жінки (особливо дівчата-підлітки) демонструють вищий рівень цього викривлення, що частіше призводить до депресивних симптомів та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

віктимізації, тоді як у чоловіків FOMO частіше трансформується у гнів та активну агресію [20-21].

Віковий аспект показує, що пік цифрової агресії припадає на період 18–25 років. Це пов'язано з:

- високим рівнем FOMO через потребу в ідентифікації;
- нестабільністю самооцінки, яка змушує шукати валідацію через групові акти скасування;
- нижчим рівнем емоційного інтелекту, який у зрілому віці виступає потужним інгібітором темних рис.

З віком спостерігається перехід до JOMO (Joy of Missing Out) – здатності отримувати задоволення від офлайн-життя, що суттєво знижує схильність до онлайн-конфліктів [22].

Теоретична модель «цифрового агресора». На основі проведеного аналізу розроблено цілісну теоретичну модель, що пояснює механізм формування та реалізації цифрової агресії через інтеграцію трьох рівнів змінних:

1. *Особистісний рівень (диспозиційні змінні).* Це фундамент моделі, який визначає схильність індивіда до деструктивної поведінки. Основними компонентами тут є риси Темної тетради:

– субклінічна психопатія та садизм: виступають предикторами проактивної, жорсткої агресії (тролінгу), спрямованої на отримання задоволення від хаосу;

– макіавеллізм та нарцисизм: зумовлюють стратегічну та реляційну агресію, спрямовану на маніпуляцію соціальним статусом та захист власного «Я»;

– емпатійний дисонанс: поєднання високої когнітивної емпатії з дефіцитом афективної емпатії дозволяє агресору ефективно обирати «больові точки» жертви, не відчуваючи співчуття.

2. *Когнітивний рівень (медіаційні змінні).* Цей рівень пояснює, як особистісні риси трансформуються в дію під впливом особливостей цифрового середовища:

– FOMO: виступає як енергетичний драйвер, що створює стан постійної тривожної пильності та гіперчутливості до соціальних сигналів;

– моральне розгальмування: когнітивний механізм, що дозволяє агресору виправдовувати свої дії «вищими цілями» або «захистом справедливості», особливо в процесах скасування.

– ефект токсичного розгальмування: анонімність та асинхронність комунікації знижують поріг внутрішньої цензури.

3. *Ситуативний рівень (контекстуальні змінні).* Фактори, що безпосередньо ініціюють акт агресії в конкретний момент:

– загроза ідентичності: сприйняття дій публічної особи як «зради» спільних цінностей, що викликає стан «шок любові»;

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

– групова солідарність: легітимізація індивідуальної агресії через приєднання до масових процесів скасування, що створює ілюзію моральної вищості;

– пошук «буферного ефекту»: використання акту агресії як способу швидкої емоційної саморегуляції та компенсації почуття безпорадності.

Взаємодія в моделі наступна: особистісні риси створюють потенціал агресії, FOMO та моральне розгальмування формують готовність до дії, а ситуативна загроза ідентичності в умовах цифрової анонімності стає тригером, що запускає цикл деструктивної поведінки. Така інтегративна модель дозволяє перейти від опису окремих симптомів до прогнозування агресивної поведінки в онлайн-спільнотах.

Практичні рекомендації та стратегії психокорекції. На основі розробленої інтегративної моделі «цифрового агресора», що синтезує особистісні, когнітивні та ситуативні змінні, пропонується комплексна система психокорекційних та превентивних заходів:

– *Диференційована превенція (особистісний рівень):* програми підтримки мають враховувати структуру Темної тетради суб'єкта. Для профілів із високим садизмом та психопатією пріоритетом є жорстке обмеження «токсичного розгальмування» через посилення цифрової відповідальності. Для нарцистичних та макіавеллістських типів ефективнішою є стабілізація самооцінки, що знижує потребу в агресії як інструменті домінування.

– *Трансформація когнітивного профілю та медіатора FOMO*: головним вектором роботи є розрив зв’язку між тривожною пильністю та деструктивною дією. Впровадження практик цифрової усвідомленості сприяє переходу від дефіцитарної стратегії FOMO до JOMO – здатності відновлювати контроль над емоціями через цінність офлайн-присутності.

– *Нейтралізація морального розгальмування:* оскільки агресія часто легітимізується через «вищі цілі», критично важливим є розвиток медіа-грамотності та критичного мислення. Психокорекція має спрямовуватися на деконструкцію ілюзії «моральної вищості» агресора та усвідомлення маніпулятивної природи масового шеймінгу.

– *Відновлення емпатійного балансу (релюднення):* для подолання «емпатійного розриву» (висока когнітивна емпатія при низькій афективній) необхідні тренінги з регуманізації образу «жертви». Це робить акт агресії психологічно некомфортним, руйнуючи «буферний ефект» емоційного полегшення від цькування.

– *Управління ситуативними тригерами*: враховуючи роль «шока любові» (емоційного удару від зради ідеалів) та загроз ідентичності, важливо розвивати навички саморегуляції в моменти отримання негативних соціальних сигналів. Це дозволяє знаходити конструктивні канали вираження гніву без залучення до деструктивних онлайн-акцій.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

– *Віково-специфічна медіаосвіта*: робота з молоддю (18–25 років) має враховувати крихкість самооцінки. Необхідно роз'яснювати, що солідарність у «скасуванні» є ілюзорною формою валідації, яка насправді поглиблює дезадаптацію індивіда.

Висновки. Диференціально-психологічний аналіз цифрової агресії дозволяє синтезувати результати у систему висновків, що мають як теоретичне, так і прикладне значення:

1. *Особистісна архітектура:* субклінічні риси Темної тетради є стабільними предикторами деструктивності: психопатія та садизм зумовлюють проактивний тролінг, тоді як макіавеллізм та нарцисизм – стратегічне скасування та ставлення.

2. *Медіація FOMO:* «страх пропущеної вигоди» є центральним когнітивним вузлом, що з'єднує потребу в соціальній валідації із втратою контролю, полегшуючи перехід до агресії при отриманні негативних сигналів.

3. *Функція культури скасування*: для агресора участь у процесах «скасування» виконує роль емоційного буфера, дозволяючи захистити власну ідентичність через публічне «покарання» іншого.

4. *Специфіка профілю*: цифровий агресор діє в межах «емпатійного розриву», де здатність розуміти вразливості жертви (когнітивна емпатія) поєднується з повною відсутністю співчуття (афективна емпатія).

5. *Парадокс віктимізації*: онлайн-агресія часто є компенсаторною реакцією на реальну ізоляцію, проте тривалий досвід віктимізації зрештою виснажує ресурси індивіда, призводячи до повного соціального відходу.

6. *Демографічні бар'єри*: чоловіки схильні до прямих садистичних форм агресії, тоді як жінки – до реляційних. Природними інструментами зниження деструктивності з віком є розвиток емоційного інтелекту та перехід до філософії JOMO.

Підсумовуючи, цифрова агресія постає як складний феномен, де темні риси особистості реалізуються через когнітивні вразливості цифрової епохи. Розуміння цих механізмів є фундаментом для створення безпечного та гуманного віртуального простору.

Література

1. Wang C.-Y., Liu Y.-L., Chang C.-Y. The dark triad and cyber aggression: Testing the longitudinal mediation of moral disengagement and toxic online disinhibition. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*. 2026. Vol. 20, Iss. 2. Art. 6. DOI: 10.5817/CP2026-2-6.

2. Servidio R., Griffiths M. D., Demetrovics Z. Dark Triad of Personality and Problematic Smartphone Use: A Preliminary Study on the Mediating Role of Fear of Missing Out. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2021. Vol. 18, Iss. 16. Art. 8463. DOI: 10.3390/ijerph18168463.

3. Tukachinsky Forster R., Spitz D. H. I love you, but I have got to cancel you: Psychological consequences of participation in cancel culture. *Psychology of Popular Media*. 2026. Vol. 15, Iss. 2. P. 109–121. DOI: 10.1037/ppm0000598.

ISSN 2786-4952 Online

4. Adeyemi V. The Psychological Impact of Cancel Culture: Anxiety, Social Isolation, and Self-Censorship. *Premier Journal of Psychology*. 2025. Vol. 2. Art. 100005. DOI: 10.70389/PJP.100005.

5. Ragona A., Morelli M., Ruggeri L., Cattelino E., Chirumbolo A. FoMO as a Predictor of Cyber Dating Violence Among Young Adults: Understanding Digital Risk Factors in Romantic Relationships. *Societies*. 2025. Vol. 15, Iss. 9. Art. 258. DOI: 10.3390/soc15090258.

6. Giancola M., Mari E., Palmiero M., Burrai J., Quaglieri A., Lausi G., Cordellieri P., Fraschetti A., Giannini A. M., Piccardi L. Adolescence and online vulnerability: The role of fear of missing out (FoMO): A cross-sectional study during the third wave of the COVID-19 pandemic. *PLoS One*. 2025. Vol. 20, Iss. 9. Art. e0332147. DOI: 10.1371/journal.pone.0332147.

7. Moss J. T., O'Connor P. J. Political correctness and the alt-right: The development of extreme political attitudes. *PLoS ONE*. 2020. Vol. 15, Iss. 10. Art. e0239259. DOI: 10.1371/journal.pone.0239259.

8. March E., Steele G. High Esteem and Hurting Others Online: Trait Sadism Moderates the Relationship Between Self-Esteem and Internet Trolling. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*. 2020. Vol. 23, Iss. 7. P. 441–446. DOI: 10.1089/cyber.2019.0652.

9. Дорогий Я. Ю., Клочко А. О. Фактори впливу на інтернет-тролінг: аналіз особистісних, темпераментальних та ситуативних предикторів. *Наукові інновації та передові технології. Серія «Психологія»*. 2026. № 4(56).

10. Sest N., March E. Constructing the cyber-troll: Psychopathy, sadism, and empathy. *Personality and Individual Differences*. 2017. Vol. 119. P. 69–72. DOI: 10.1016/j.paid.2017.06.038.

11. Koca F., Saatçı F. The Mediator Role of Fear of Missing Out in the Parent-Adolescent Relationship Quality and Problematic Internet Use. *International Journal of Mental Health and Addiction*. 2022. Vol. 20, Iss. 3. P. 1897–1912. DOI: 10.1007/s11469-022-00822-0.

12. Bouvier G., Machin D. What gets lost in Twitter 'Cancel Culture' hashtags? calling out racists reveals some limitations of social justice campaigns. *Discourse & Society*. 2021. Vol. 32, Iss. 3. P. 307–327. DOI: 10.1177/0957926520977215.

13. Leite Â., Cardoso S., Monteiro A. P. Dark Personality Traits and Online Behaviors: Portuguese Versions of Cyberstalking, Online Harassment, Flaming and Trolling Scales. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2023. Vol. 20, Iss. 12. Art. 6136. DOI: 10.3390/ijerph20126136.

14. Jiang Y., Tong L., Cao W., Wang H. Dark Triad and relational aggression: the mediating role of relative deprivation and hostile attribution bias. *Frontiers in Psychology*. 2024. Vol. 15. Art. 1487970. DOI: 10.3389/fpsyg.2024.1487970.

15. Wijenayake S., van Berkel N., Kostakos V., Goncalves J. Impact of contextual and personal determinants on online social conformity. *Computers in Human Behavior*. 2020. Vol. 108. Art. 106302. DOI: 10.1016/j.chb.2020.106302.

16. Navarro-Carrillo G., Torres-Marín J., Carretero-Dios H. Do trolls just want to have fun? Assessing the role of humor-related traits in online trolling behavior. *Computers in Human Behavior*. 2021. Vol. 114. Art. 106551. DOI: 10.1016/j.chb.2020.106551.

17. Zhang S., Wang J., Gan X., Pu J. From Online Aggression to Offline Silence: A Longitudinal Examination of Bullying Victimization, Dark Triad Traits, and Cyberbullying. *Behavioral Sciences*. 2025. Vol. 15, Iss. 11. Art. 1583. DOI: 10.3390/bs15111583.

18. Pu J., Gan X. The Potential Roles of Social Ostracism and Loneliness in the Development of Dark Triad Traits in Adolescents: A Longitudinal Study. *Journal of Personality*. 2026. Vol. 94. P. 81–93. DOI: 10.1111/jopy.13018.

19. Williams K. D. Ostracism: A Temporal Need-Threat Model. *Advances in Experimental Social Psychology*. Academic Press, 2009. Vol. 41. P. 275–314. DOI: 10.1016/S0065-2601(08)00406-1.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

20. Fabris M. A., Marengo D., Longobardi C., Settanni M. Investigating the links between fear of missing out, social media addiction, and emotional symptoms in adolescence: The role of stress associated with neglect and negative reactions on social media. *Addictive Behaviors*. 2020. Vol. 106. Art. 106364. DOI: 10.1016/j.addbeh.2020.106364.

21. Radić Bursać S., Mandić S., Lotar Rihtarić M., Dodig Hundrić D., Ricijaš N. Cyberbullying Victimisation as a Mediator Between Social Media Use and Emotional Problems Among Elementary School Students. *Healthcare*. 2026. Vol. 14, Iss. 2. Art. 271. DOI: 10.3390/healthcare14020271.

22. Li Y., Han E. From Anxiety to Contentment: The Role of Multiple Mediations and Privacy Concerns in the Transition from the FOMO to the JOMO Among Dating App Users. *Behavioral Sciences*. 2025. Vol. 15, Iss. 2. Art. 168. DOI: 10.3390/bs15020168.

23. Norris P. Cancel culture: Myth or reality? *Political Studies*. 2023. Vol. 71, Iss. 1. P. 145–174. DOI: 10.1177/00323217211037023.

24. Wang C.-Y., Bi K. Exploring the influence of the dark triad on indirect cyber aggression: A longitudinal study of a taiwanese sample. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*. 2025. Vol. 28, Iss. 2. P. 105–111. DOI: 10.1089/cyber.2024.0303.

References

1. Wang, C.-Y., Liu, Y.-L., & Chang, C.-Y. (2026). The dark triad and cyber aggression: Testing the longitudinal mediation of moral disengagement and toxic online disinhibition. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace, 20*(2), Article 6. https://doi.org/10.5817/CP2026-2-6

2. Servidio, R., Griffiths, M. D., & Demetrovics, Z. (2021). Dark triad of personality and problematic smartphone use: A preliminary study on the mediating role of fear of missing out. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 18*(16), Article 8463. https://doi.org/10.3390/ijerph18168463

3. Tukachinsky Forster, R., & Spitz, D. H. (2026). I love you, but I have got to cancel you: Psychological consequences of participation in cancel culture. *Psychology of Popular Media, 15*(2), 109–121. https://doi.org/10.1037/ppm0000598

4. Adeyemi, V. (2025). The psychological impact of cancel culture: Anxiety, social isolation, and self-censorship. *Premier Journal of Psychology, 2*, Article 100005. https://doi.org/10.70389/PJP.100005

5. Ragona, A., Morelli, M., Ruggeri, L., Cattelino, E., & Chirumbolo, A. (2025). FoMO as a predictor of cyber dating violence among young adults: Understanding digital risk factors in romantic relationships. *Societies, 15*(9), Article 258. https://doi.org/10.3390/soc15090258

6. Giancola, M., Mari, E., Palmiero, M., Burrai, J., Quaglieri, A., Lausi, G., Cordellieri, P., Fraschetti, A., Giannini, A. M., & Piccardi, L. (2025). Adolescence and online vulnerability: The role of fear of missing out (FoMO): A cross-sectional study during the third wave of the COVID-19 pandemic. *PLoS One, 20*(9), Article e0332147. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0332147

7. Moss, J. T., & O'Connor, P. J. (2020). Political correctness and the alt-right: The development of extreme political attitudes. *PLoS ONE, 15*(10), Article e0239259. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0239259

8. March, E., & Steele, G. (2020). High esteem and hurting others online: Trait sadism moderates the relationship between self-esteem and internet trolling. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking, 23*(7), 441–446. https://doi.org/10.1089/cyber.2019.0652

9. Dorohyi, Ya. Yu., & Klochko, A. O. (2026). Faktory vplyvu na internet-trolinh: analiz osobystisnykh, temperamentalnykh ta sytuatyvnykh predyktoriv [Factors influencing internet trolling: Analysis of personality, temperamental and situational predictors]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii. Seriia «Psykholohiia»*, (4(56)). [in Ukrainian]

ISSN 2786-4952 Online

10. Sest, N., & March, E. (2017). Constructing the cyber-troll: Psychopathy, sadism, and empathy. *Personality and Individual Differences, 119*, 69–72. https://doi.org/10.1016 /j.paid.2017.06.038

11. Koca, F., & Saatçı, F. (2022). The mediator role of fear of missing out in the parent-adolescent relationship quality and problematic internet use. *International Journal of Mental Health and Addiction, 20*(3), 1897–1912. https://doi.org/10.1007/s11469-022-00822-0

12. Bouvier, G., & Machin, D. (2021). What gets lost in Twitter 'Cancel Culture' hashtags? calling out racists reveals some limitations of social justice campaigns. *Discourse & Society, 32*(3), 307–327. https://doi.org/10.1177/0957926520977215

13. Leite, Â., Cardoso, S., & Monteiro, A. P. (2023). Dark personality traits and online behaviors: Portuguese versions of cyberstalking, online harassment, flaming and trolling scales. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 20*(12), Article 6136. https://doi.org/10.3390/ijerph20126136

14. Jiang, Y., Tong, L., Cao, W., & Wang, H. (2024). Dark Triad and relational aggression: the mediating role of relative deprivation and hostile attribution bias. *Frontiers in Psychology, 15*, Article 1487970. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2024.1487970

15. Wijenayake, S., van Berkel, N., Kostakos, V., & Goncalves, J. (2020). Impact of contextual and personal determinants on online social conformity. *Computers in Human Behavior, 108*, Article 106302. https://doi.org/10.1016/j.chb.2020.106302

16. Navarro-Carrillo, G., Torres-Marín, J., & Carretero-Dios, H. (2021). Do trolls just want to have fun? Assessing the role of humor-related traits in online trolling behavior. *Computers in Human Behavior, 114*, Article 106551. https://doi.org/10.1016/j.chb.2020.106551

17. Zhang, S., Wang, J., Gan, X., & Pu, J. (2025). From online aggression to offline silence: A longitudinal examination of bullying victimization, dark triad traits, and cyberbullying. *Behavioral Sciences, 15*(11), Article 1583. https://doi.org/10.3390/bs15111583

18. Pu, J., & Gan, X. (2026). The potential roles of social ostracism and loneliness in the development of dark triad traits in adolescents: A longitudinal study. *Journal of Personality, 94*, 81–93. https://doi.org/10.1111/jopy.13018

19. Williams, K. D. (2009). Ostracism: A temporal need-threat model. *Advances in Experimental Social Psychology, 41*, 275–314. https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)00406-1

20. Fabris, M. A., Marengo, D., Longobardi, C., & Settanni, M. (2020). Investigating the links between fear of missing out, social media addiction, and emotional symptoms in adolescence: The role of stress associated with neglect and negative reactions on social media. *Addictive Behaviors, 106*, Article 106364. https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2020.106364

21. Radić Bursać, S., Mandić, S., Lotar Rihtarić, M., Dodig Hundrić, D., & Ricijaš, N. (2026). Cyberbullying victimisation as a mediator between social media use and emotional problems among elementary school students. *Healthcare, 14*(2), Article 271. https://doi.org/10.3390/healthcar e14020271

22. Li, Y., & Han, E. (2025). From anxiety to contentment: The role of multiple mediations and privacy concerns in the transition from the FOMO to the JOMO among dating app users. *Behavioral Sciences, 15*(2), Article 168. https://doi.org/10.3390/bs15020168

23. Norris, P. (2023). Cancel culture: Myth or reality? *Political Studies, 71*(1), 145–174. https://doi.org/10.1177/00323217211037023

24. Wang, C.-Y., & Bi, K. (2025). Exploring the influence of the dark triad on indirect cyber aggression: A longitudinal study of a taiwanese sample. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking, 28*(2), 105–111. https://doi.org/10.1089/cyber.2024.0303

Дата першого надходження статті до видання: 25.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.923:159.9.072

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4497-4509

Дорогий Ярослав Юрійович доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри штучного інтелекту та кібербезпеки, ДВНЗ «Донецький національний технічний університет», https://orcid.org/0000-0003-3848-9852

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ КОНЦЕПЦІЙ ТЕМНОЇ ТЕТРАДИ ТА ТЕМНОЇ ПЕНТАДИ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ПСИХОЛОГІЇ ОСОБИСТОСТІ

Анотація. Дане дослідження присвячене комплексному теоретичному та емпіричному аналізу еволюції «темних» конструкторів особистості, що відображає сучасний парадигмальний зсув у психології від класичної моделі Темної тріади до розширених концепцій Темної тетради та Темної пентади. Актуальність роботи зумовлена необхідністю уточнення структури соціально аверсивних рис у контексті зростання агресії в цифровому просторі та складних динамік в організаційному середовищі. Автор детально розглядає перехід до Темної тетради через інтеграцію повсякденного садизму, який, на відміну від психопатії, передбачає отримання внутрішньої винагороди від спостереження за стражданнями інших, що дозволяє пояснити деструктивні феномени, не пов’язані з інструментальною вигодою. Подальший розвиток наукової думки представлено через модель Темної пентади, яка додає вимір зловмисності як готовності нести особисті витрати заради заподіяння шкоди оточуючим. Фундаментальною основою аналізу виступає концепція D-фактора як латентного ядра аверсивності, що визначається як загальна тенденція максимізувати власну корисність ціною інтересів інших, підкріплена системою виправдовувальних переконань.

У роботі проаналізовано психометричні властивості сучасних діагностичних інструментів, таких як SD4, DTW та шкала D-Core, а також розглянуто проблему соціальної бажаності відповідей, пропонуючи впровадження гейміфікованих тестів як перспективний напрям подолання захисних механізмів особистості. Окрему увагу приділено номологічній мережі темних рис, їхнім специфічним кореляціям із п’ятифакторною моделлю та HEXACO, де найсильнішим негативним предиктором виявлено Доброзичливість та Чесність-Скромність. Дослідження підкреслює соціоекологічну зумовленість цих рис, розглядаючи їх не лише як патологічні прояви, а як специфічні стратегії адаптації до конкурентного середовища. Підсумкові висновки акцентують увагу на структурній перевазі Темної пентади та прогностичній цінності D-фактора для розуміння людської деструктивності, що має критичне значення для клінічної, організаційної та кримінологічної практики у XXI столітті.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Ключові слова: Темна тетрада, Темна пентада, D-фактор, макіавеллізм, нарцисизм, психопатія, повсякденний садизм, зловмисність, аверсивність, психометрія, девіантна поведінка.

Dorohyi Iaroslav Doctor of Technical Sciences, Professor, Head of the Department of Artificial Intelligence and Cybersecurity, State Higher Educational Institution "Donetsk National Technical University", https://orcid.org/0000-0003-3848-9852

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE DARK TETRAD AND DARK PENTAD CONCEPTS IN THE CONTEXT OF MODERN PERSONALITY PSYCHOLOGY

Abstract. This study is devoted to a comprehensive theoretical and empirical analysis of the evolution of "dark" personality constructs, reflecting a modern paradigmatic shift in psychology from the classical Dark Triad model to the expanded concepts of the Dark Tetrad and Dark Pentad. The relevance of the work is determined by the need to clarify the structure of socially aversive traits in the context of increasing aggression in the digital space and complex dynamics within organizational environments.

The author examines in detail the transition to the Dark Tetrad through the integration of everyday sadism, which, unlike psychopathy, involves obtaining intrinsic reward from observing the suffering of others, thereby explaining destructive phenomena unrelated to instrumental gain. Further development of scientific thought is presented through the Dark Pentad model, which adds the dimension of spitefulness as a willingness to incur personal costs for the sake of harming others. The fundamental basis of the analysis is the concept of the D-factor (Dark Factor of Personality) as a latent core of aversiveness, defined as a general tendency to maximize one's own utility at the expense of the interests of others, supported by a system of justifying beliefs. The paper analyzes the psychometric properties of modern diagnostic tools, such as the SD4, DTW, and D-Core Scale, and addresses the problem of social desirability in responses, proposing the implementation of gamified tests as a promising direction for overcoming personality defense mechanisms. Special attention is paid to the nomological network of dark traits and their specific correlations with the Big Five and HEXACO models, where Agreeableness and Honesty-Humility were found to be the strongest negative predictors.

The study emphasizes the socio-ecological conditioning of these traits, considering them not only as pathological manifestations but as specific adaptation strategies to a competitive environment. The final conclusions highlight the structural superiority of the Dark Pentad and the predictive value of the D-factor for understanding human destructiveness, which is of critical importance for clinical, organizational, and criminological practice in the 21st century.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Keywords: Dark Tetrad, Dark Pentad, D-factor, Machiavellianism, narcissism, psychopathy, everyday sadism, spitefulness, aversiveness, psychometrics, deviant behavior.

Постановка проблеми. Упродовж останніх десятиліть психологія особистості зазнала парадигмального зсуву у вивченні соціально аверсивних рис. Тривалий час домінуючою моделлю була Темна тріада, запропонована Полюсом та Вільямсом у 2002 році, яка об'єднувала макіавеллізм, субклінічні нарцисизм та психопатію [1-3]. Проте накопичення емпіричних даних вказало на існування «сліпих плям» у цій моделі, зокрема щодо мотивації, яка виходить за межі простого егоїзму чи інструментальної маніпуляції. Виникла потреба в уточненні структури «темного» консенсусу через інтеграцію садизму (Темна тетрада) та зловмисності (Темна пентада) [1, 4-5].

Проблема дослідження полягає у визначенні того, чи є ці нові компоненти самостійними конструкторами з унікальною прогностичною цінністю, чи вони є лише специфічними проявами єдиного загального чинника аверсивності. У контексті сучасної клінічної та диференціальної психології це питання має критичне значення для розробки точних діагностичних інструментів та стратегій профілактики девіантної поведінки. Актуальність теми підсилюється зростанням агресії в цифровому просторі (кібербулінг, тролінг) та складними динаміками в організаційному середовищі, де темні риси часто маскуються під «ефективне лідерство».

Аналіз літературних джерел. Дослідження аверсивних рис особистості у період 2021–2026 рр. характеризується поглибленим аналізом структури та номологічної мережі «темних» конструкторів. Пріоритетним вектором розвитку напряму залишається вдосконалення методичного інструментарію, зокрема через розробку та валідацію спеціалізованих шкал для вимірювання розширеної структури особистості [7, 8]. У наукових працях за 2021 рік було обґрунтовано, що інтеграція садизму як самостійного компонента дозволяє значно точніше пояснити варіативність антисоціальної поведінки, яка не має безпосередньої прагматичної чи матеріальної мотивації [5, 7].

Важливим етапом у розумінні фундаментального «ядра» аверсивності стала концепція D-фактора [9, 10]. Згідно з результатами останніх досліджень (2023, 2024 рр.), даний фактор розглядається як базова диспозиція, що виступає спільним знаменником для всіх специфічних темних рис, які проявляються як окремі поведінкові маніфестації [10-12]. Крос-культурна валідація відповідних шкал на італійських (2024 р.), шведських (2021 р.) та індійських (2024 р.) вибірках підтвердила універсальність та стабільність такої латентної структури особистості [6, 11, 13].

У межах розширення номологічної мережі темних рис було детально вивчено їхній зв'язок із кримінальним рецидивізмом, особливостями адаптації у пенітенціарних установах та соціоекологічними стратегіями життєвого шляху

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

[14-15]. Особливий акцент дослідники роблять на тому, що саме садизм є критичним диференційним чинником, який дозволяє відмежувати емоційну холодність психопатії від активного прагнення отримувати задоволення від заподіяння болю іншим [5, 14].

Концепція Темної пентади стала об’єктом активної наукової дискусії у 2021–2025 рр. Основна увага дослідників зосереджена на зловмисності як п’ятому елементі системи, що описує ірраціональне бажання завдати шкоди оточуючим навіть за умови неминучих особистих втрат [4, 16]. Додаткової глибини цим пошукам додають дослідження 2024 року, де аналізується кореляція зазначених рис із рівнем конкурентності та показниками емоційного інтелекту [17].

Таблиця 1

Систематизація об’єктів та результатів сучасних досліджень

Об’єкт дослідження	**Період**	**Ключовий науковий результат**
Методика Short Dark Tetrad (SD4)	2021	Доведено валідність садизму як четвертого самостійного фактора [7-8].
Концепція Dark Tetrad at Work (DTW)	2024	Виявлено статистично значущий зв’язок із контрпродуктивною робочою поведінкою та булінгом [6, 18].
Феномен кримінальної поведінки	2024	Обґрунтовано роль аверсивних рис особистості у прогнозуванні рецидивізму [15].
Модель D-фактора (D70, D16)	2023	Емпірично підтверджено існування єдиного латентного ядра аверсивності [11-12].
Шкала зловмисності (Spitefulness Scale)	2021	Проведено валідацію конструкту зловмисності в межах клінічних груп [16].
Фасетна модель (Faceted Dark Triad)	2025	Розроблено детальну фасетну структуру міжособистісного антагонізму [19].
Гейміфіковані методи оцінки	2025	Запропоновано підходи до подолання ефекту соціальної бажаності у відповідях респондентів [8].
Концепція Dark Core (крос-культурний аналіз)	2024	Доведено крос-культурну стабільність та універсальність D-фактора [12-13].

Аналіз сучасних публікацій свідчить про те, що наукова дискусія зміщується від простої констатації наявності аверсивних рис до пошуку їхнього спільного знаменника та розширення меж деструктивності за рахунок садизму та зловмисності. Попри значну кількість емпіричних даних щодо окремих

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

компонентів та розробку спеціалізованого інструментарію (табл. 1), у літературі все ще бракує цілісного порівняння багаторівневих моделей у їхньому взаємозв'язку із загальним ядром аверсивності. Необхідність систематизації цих підходів та визначення їхньої практичної цінності для прогнозування девіантної поведінки обумовила вибір теми, об'єкта та методів даної роботи.

Мета та задачі дослідження. Метою дослідження є проведення порівняльного аналізу структурних та функціональних особливостей концепцій Темної тетради та Темної пентади, а також визначення їхньої ролі в прогнозуванні деструктивної поведінки крізь призму D-фактора особистості.

Задачі дослідження наступні:

1. Здійснити концептуальний аналіз садизму та зловмисності як розширень класичної моделі.
2. Дослідити теоретичний базис D-фактора як об'єднавчого конструкту для Темної пентади.
3. Проаналізувати психометричну ефективність сучасних інструментів.
4. Визначити прогностичну цінність кожної моделі у сферах організаційної психології, девіантології та міжособистісних стосунків.
5. Оцінити вплив гендерних та культурних чинників на прояви темних рис.

Результати дослідження. *Еволюція від тріади до пентади: концептуальні трансформації*. Розвиток «темних» моделей у психології відображає прагнення науковців охопити складніші форми людської деструктивності. Класична Темна тріада (DT3), що складається з нарцисизму, макіавеллізму та психопатії, базувалася на ідеї «безжальної експлуатації» [1-2, 20]. Кожен з компонентів має своє походження: макіавеллізм походить від політичної філософії (Крісті та Гейс, 1970), нарцисизм – з клінічної літератури (Раскін та Холл, 1979), а психопатія - з судової психіатрії (Хер, 1991) [1-2].

Перехід до Темної тетради (DT4) став можливим завдяки роботам Бакела та Паулуса, які впровадили концепцію «повсякденного садизму» [1, 5, 14]. На відміну від психопатії, де заподіяння шкоди часто є побічним продуктом імпульсивності чи байдужості, садизм передбачає отримання внутрішньої винагороди (задоволення) від спостереження за стражданнями іншого. Це дозволило пояснити феномени, які не вкладалися в тріаду, як-от інтернет-тролінг, де основною метою є не вигода, а емоційна реакція жертви.

Темна пентада (DT5) є найбільш сучасним розширенням, яке додає зловмисність [4, 16]. Зловмисність визначається як готовність нести особисті витрати заради того, щоб завдати шкоди іншому. Це створює унікальний концептуальний простір:

- *нарцисизм***:** прагнення до самозвеличення;
- *макіавеллізм:* стратегічна маніпуляція заради вигоди;
- *психопатія:* безжальність та дефіцит емпатії;
- *садизм:* насолода від шкоди іншим;
- *зловмисність:* каральна поведінка ціною власних інтересів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

D-фактор: латентне ядро аверсивності. Одним із найважливіших досягнень у цій галузі є розробка моделі D-фактора. Мошаген та інші (2018, 2023) пропонують розглядати всі аверсивні риси як специфічні маніфестації єдиного ядра [9-11]. D-фактор визначається як загальна тенденція максимізувати власну корисність – матеріальну чи емоційну – нехтуючи або свідомо провокуючи шкоду для інших, що супроводжується системою виправдовувальних переконань.

Математична репрезентація D-фактора базується на ідеї, що будь-яка аверсивна риса T_i може бути описана через її зв'язок із загальним чинником: $T_i = \lambda_i D + e_i$ де λ_i – навантаження конкретної риси на D-фактор, а e_i – унікальна дисперсія риси, яка не є аверсивною за своєю суттю (наприклад, імпульсивність у психопатії чи товариськість у нарцисизмі) [9-10, 24].

Згідно з цією теорією, розширення тріади до тетради чи пентади є процесом додавання нових індикаторів до одного й того самого латентного конструкту. Дослідження показують, що D-фактор демонструє високу стабільність у часі та крос-культурну інваріантність [10-11, 13]. Більше того, він виявляється сильнішим предиктором девіантної поведінки, ніж будь-яка окрема риса, завдяки тому, що він вловлює «чисту» аверсивність, вільну від специфічних фасетів [10, 12, 24].

Психометрія та інструментарій вимірювання. Сучасна психометрія пропонує широкий спектр шкал для оцінки темних рис, проте їхня валідність залишається предметом дискусій.

Основним викликом є соціальна бажаність відповідей та схильність респондентів до маніпуляцій.

Шкала SD4, розроблена Полюсом та колегами (2021), складається з 28 пунктів (по 7 на кожну рису) [7-8]. Вона демонструє задовільну внутрішню узгодженість (α від 0.72 до 0.78) та кращу структуру порівняно з короткою шкалою DD (Dirty Dozen). Зокрема, SD4 краще диференціює садизм від психопатії, що є критичним для Темної тетради [7, 21].

Для організаційного контексту була створена шкала DTW (Dark Tetrad at Work). Її італійська адаптація (2024) показала високу прогностичну цінність щодо контрпродуктивної поведінки та булінгу [6, 18]. Цікаво, що нарцисизм у цій шкалі демонструє складний патерн: він позитивно корелює з деякими формами OCB (через прагнення до визнання), але водночас є предиктором булінгу.

Шкала DCS (D-Core Scale) та її версії (D70, D16) фокусуються безпосередньо на вимірюванні латентного ядра [11-12]. П'ять тем D-фактора, виявлені Бадером та іншими (2021) – черствість (*callousness*), підступність (*deceitfulness*), нарцисичне право (*narcissistic entitlement*), садизм (*sadism*) та мстивість (*vindictiveness*) – дозволяють отримати комплексний профіль аверсивності [11]. В таблиці 2 наведено основні характеристики розглянутих шкал.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Таблиця 2

Основні характеристики шкал

Шкала	К-сть пунктів	Надійність (ω)	Ключова перевага
SD4	28	0.72 - 0.78	Баланс між кратністю та глибиною
DTW	22	0.77 - 0.81	Контекстуалізація для робочого середовища
D70	70	0.95	Глибока діагностика D-фактора
SS	17	0.85+	Специфічне вимірювання зловмисності
FDT	Фасетна	Висока	Деталізація антагоністичних рис

Кореляції з Big Five та HEXACO: "світле" відображення "темного". Аналіз взаємозв'язків темних рис із загальноприйнятими моделями особистості дозволяє краще зрозуміти їхню природу. Найсильнішим негативним корелятом для всіх темних рис є *доброзичливість (agreeableness)* у моделі Big Five та *чесність-скромність (honesty-humility)* у моделі HEXACO [2, 5, 9, 11, 27]:

– *Нарцисизм*: позитивно пов'язаний з екстраверсією та відкритістю. Це найбільш «світла» риса, яка часто супроводжується високою самооцінкою та соціальною активністю.

– *Макіавеллізм*: демонструє найнижчі показники за факторами чесності та сумлінності. Це відображає цинічний світогляд та готовність до порушення правил заради вигоди.

– *Психопатія*: характеризується найнижчою доброзичливістю та сумлінністю. Її ядром є черствість та імпульсивність.

– *Садизм*: має унікальний негативний зв'язок з емоційністю (у HEXACO) та доброзичливістю. Садисти часто демонструють низьку емпатію, але водночас можуть бути емоційно стабільними в ситуаціях заподіяння шкоди.

– *Зловмисність*: корелює з низькою доброзичливістю та високою негативною емоційністю (невротизмом). На відміну від «холодних» психопатів, зловмисні особи часто діють з почуття образи чи гніву.

Ризик та девіантна поведінка. Темна тетрада та пентада є потужними предикторами ризикованої поведінки. Психопатія та садизм позитивно прогнозують як самозвітний, так і поведінковий ризик (наприклад, у тестах типу Balloon Analogue Risk Task) [21, 23]. D-фактор також пов'язаний з фінансовими, медичними та соціальними ризиками, що пояснюється прагненням до максимізації екстремальних вигод.

У контексті пандемії COVID-19 дослідження (2021-2023) показали, що особи з високими показниками Темної тріади частіше ігнорували заходи безпеки (носіння масок, вакцинація). Це було зумовлено механізмом морального

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

відмежування та низькою емпатією до вразливих груп [8, 28]. Зокрема, черствість виявилася найбільш стабільним предиктором недотримання гігієнічних норм.

Гендерні аспекти та еволюційні ніші. Статистично підтверджено, що чоловіки мають вищі показники за всіма рисами Темної тетради порівняно з жінками [1, 4, 17, 27] Проте існують нюанси: жінки з високим рівнем темних рис частіше демонструють макіавеллізм та вразливий нарцисизм, тоді як чоловіки – садизм та психопатію [6, 17].

Еволюційна психологія пояснює збереження цих рис у популяції через концепцію «темних ніш». Кожна риса може бути адаптивною в певних умовах [20, 29]:

- Нарциси: успішні в короткострокових соціальних взаємодіях, наприклад, на співбесідах чи перших побаченнях.
- Макіавеллісти: ефективні в організаціях, де потрібне складне політичне маневрування.
- Психопати: можуть домінувати в умовах нестабільності чи у ворожому середовищі (наприклад, вуличні банди).
- Садисти: можуть бути «затребувані» в ролі енфорсерів – осіб, чиїм завданням є покарання інших.
- Зловмисні: відіграють роль у стримуванні егоїзму інших через витратне покарання, що в деяких випадках сприяє груповій кооперації.

Крос-культурні дослідження. Порівняльні дослідження між країнами (наприклад, Туреччина, Австралія) вказують на те, що соціоекологічні умови впливають на рівень темних рис. У менш розвинених країнах або в середовищах із дефіцитом ресурсів та високою конкуренцією рівень нарцисизму та макіавеллізму виявляється вищим [30]. Це підтримує ідею, що темні риси розвиваються як відповідь на жорсткі та непередбачувані умови навколишнього світу.

Синтез результатів: від індивідуальної адаптації до системного аналізу. Узагальнюючи результати дослідження, можна констатувати, що еволюція «темних» моделей від Тріади до Пентади відображає не лише розширення наукового інструментарію, а й глибше розуміння функціональної природи аверсивності. Виявлена гендерна специфіка та соціоекологічна зумовленість підтверджують, що аверсивні риси є не просто ізольованими девіаціями, а складними стратегіями, які дозволяють індивіду максимізувати власну корисність у специфічних, часто ворожих чи конкурентних умовах. Розуміння того, що кожна компонента Темної пентади займає власну «еволюційну нішу» - від стратегічного маневрування макіавеллістів до стримуючого впливу зловмисності – створює підґрунтя для переосмислення методів діагностики та корекції. Це підводить нас до необхідності систематизації отриманих даних у межах єдиної теоретичної рамки D-фактора та визначення практичної значущості нових моделей.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Висновки. Проведене дослідження дозволяє констатувати структурну перевагу Темної пентади над попередніми моделями. Хоча включення садизму в межах Темної тетради суттєво підвищило прогностичну силу аналізу, саме додавання виміру зловмисності дозволило врахувати ірраціональну, каральну агресію, що не має на меті особисту вигоду. Це розширення є критично важливим для глибокого розуміння складних соціальних девіацій та віктимології. Таке багатоманіття рис знаходить свій теоретичний консенсус у концепції D-фактора, яка наразі постає найбільш перспективною рамкою для інтеграції розрізнених аверсивних характеристик. Виокремлення латентного «ядра» аверсивності від специфічних поведінкових фасетів дозволяє не лише підвищити точність психометричної оцінки, а й радикально зменшити теоретичну надмірність у дослідженнях особистості. Практична значущість цих моделей чітко простежується в організаційному та клінічному контекстах. Зокрема, психопатія та садизм виступають провідними предикторами булінгу та контрпродуктивної поведінки на робочому місці. Водночас нарцисизм демонструє амбівалентну природу, де адаптивні лідерські якості тісно переплітаються з деструктивним егоцентризмом. Попри успішну валідацію профільних шкал, як-от SD4 та DTW, актуальними залишаються психометричні виклики, пов’язані із соціальною бажаністю відповідей. У цьому аспекті перспективним напрямом є впровадження гейміфікованих тестів та методів оцінки сторонніх спостерігачів, що дозволяють ефективно обійти захисні механізми респондентів. Нарешті, важливо враховувати соціоекологічну зумовленість темних рис. Вони не є суто патологічними утвореннями, а представляють собою специфічні стратегії адаптації до конкурентного або нестабільного середовища. Це вимагає від дослідників та практиків обов’язкового врахування культурного і ситуативного контекстів при розробці діагностичних та корекційних програм. Таким чином, сучасна психологія особистості впевнено рухається в бік багатовимірних моделей, де Темна пентада та D-фактор стають фундаментальними інструментами аналізу людської деструктивності в XXI столітті.

Література

1. Paulhus, D. L., & Williams, K. M. (2002). The Dark Triad of personality: Narcissism, Machiavellianism, and psychopathy. *Journal of Research in Personality, 36*(6), 556–563. 10.1016/S0092-6566(02)00505-3.

2. Dark triad. *Wikipedia*. URL: https://is.gd/IZrxDS (дата звернення: 10.05.2026).

3. Reizer A., Tziner A., Drory A. Examining the mechanisms linking Dark Triad traits to OCB through LMX and political skill: a comparative study of managerial and non-managerial levels. *Frontiers in Psychology*. 2026. Vol. 17. Art. 1676347. DOI: 10.3389/fpsyg.2026.1676347.

4. Zeigler-Hill V., Noser A. E. Characterizing Spitefulness in Terms of the DSM-5 Model of Pathological Personality Traits. *Current Psychology*. 2018. Vol. 37, no. 1. P. 14–20. DOI: 10.1007/s12144-016-9484-5.

5. Mededovic J., Petrovic B. The Dark Tetrad: Structural Properties and Psychometric Validation. *Journal of Individual Differences*. 2015. Vol. 36 №4. P. 228–236. DOI: 10.1027/1614-0001/a000179.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

6. Marcatto D. et al. Validation of the Italian version of the Dark Tetrad at Work scale. *PLOS ONE*. 2024. Vol. 19 №2. Art. e0298880. DOI: 10.1371/journal.pone.0298880.

7. Paulhus D. L., Buckels E. E., Trapnell P. D., Jones D. N. Screening for Dark Personalities: The Short Dark Tetrad (SD4). *European Journal of Psychological Assessment*. 2021. Vol. 37, no. 3. P. 208–222. DOI: 10.1027/1015-5759/a000602.

8. Navas M. P., Fernández-del-Río E., Ramos-Villagrasa P. J. Using a serious game for a brief assessment of dark personality in the workplace. *Frontiers in Psychology*. 2025. Vol. 16. Art. 1686784. DOI: 10.3389/fpsyg.2025.1686784.

9. Dark Factor of Personality. *Wikipedia*. URL: https://is.gd/A4dK7R (дата звернення: 10.05.2026).

10. Moshagen M., Hilbig B. E., Zettler I. The dark core of personality. *Psychological Review*. 2018. Vol. 125 №5. P. 656–688. DOI: 10.1037/rev0000111.

11. Streckert N., Kurtz L., Kajonius P. J. Can your darkness be measured? Analyzing the full and brief version of the Dark Factor of Personality in Swedish. *International Journal of Testing*. 2023. Vol. 23, no. 3. P. 145–189. DOI: 10.1080/15305058.2023.2195659.

12. Moshagen M., Zettler I., Hilbig B. E. Measuring the dark core of personality. *Psychological Assessment*. 2020. Vol. 32, no. 2. P. 182–196. DOI: 10.1037/pas0000778.

13. Dubey A., Choubisa R., Philipose J. V. Psychometric validation of Dark Tetrad at Work scale in an Indian context. *Acta Psychologica*. 2025. Vol. 255. Art. 104918. DOI: 10.1016/j.actpsy .2025.104918.

14. Međedović J., Bulut T. Expanding the Nomological Network of Dark Tetrad: The Case of Cynicism, Aggressive Humor and Attitudes towards Immigrants. *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*. 2017. Vol. 36, no. 3. P. 7–19. DOI: 10.47152/ziksi201703313.

15. Međedović J. Adapting to Prison Environments: Dark Tetrad Traits, Coping Mechanisms, and Resocialization Progress in Prisoners // Proceedings of the International Scientific Conference “Life in Prison: Criminological, Penological, Psychological, Sociological, Legal, Security, and Medical Issues” (Belgrade, May 2024) / ed. by M. Milićević, I. Stevanović, Lj. Ilijić. Belgrade: Institute of Criminological and Sociological Research, 2024. P. 417–439. DOI: 10.47152/PrisonLIFE2024.04..

16. Rogier G., Roberti A., Garofalo C., Velotti P. An investigation of spitefulness in violent offenders: Associations with the dark triad and emotion dysregulation. *Personality and Mental Health*. 2021. Vol. 15, no. 2. P. 89–99. DOI: 10.1002/pmh.1495.

17. Furnham A., Cuppello T. Correlates of the Dark Tetrad. *Acta Psychologica*. 2024. Vol. 245. Art. 104222. DOI: 10.1016/j.actpsy.2024.104222.

18. Wehner C., Maaß U., Leckelt M., Back M. D., Ziegler M. Validation of the Short Dark Triad in a German Sample: Structure, Nomological Network, and an Ultrashort Version. *European Journal of Psychological Assessment*. 2021. Vol. 37, no. 5. P. 397–408. DOI: 10.1027/1015-5759/a000617.

19. Martindale J. P., Hughes D. J., Irwing P., Rose L. Development and Validation of the Faceted Dark Triad (FDT) Scale. *Assessment*. 2025. Vol. 32, no. 8. P. 1145–1162. DOI: 10.1177/10731911251388351.

20. Bader M., Hilbig B. E., Zettler I., Moshagen M. Rethinking aversive personality: Decomposing the Dark Triad traits into their common core and unique flavors. *Journal of Personality*. 2023. Vol. 91, no. 5. P. 1084–1109. DOI: 10.1111/jopy.12785.

21. Nott D., Walker B. R. The Dark Tetrad in the prediction of self-reported and behavioural risk-taking. *Australian Journal of Psychology*. 2021. Vol. 73, no. 4. P. 569–577. DOI: 10.1080/00049530.2021.1955224.

22. Martínez J. L., Maner J. K. Individual differences in spite predict costly third-party punishment. *Journal of Personality*. 2024. Vol. 92, no. 6. P. 1777–1796. DOI: 10.1111/jopy.12923.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

23. Tiwari S., Moshagen M., Hilbig B. E., Zettler I. The Dark Factor of Personality and Risk-Taking. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2021. Vol. 18, no. 16. Art. 8400. DOI: 10.3390/ijerph18168400.

24. Sekhar S., Uppal N. When the dark one negotiates: Sacrificing relations at the altar of money. *Personality and Individual Differences*. 2024. Vol. 230. Art. 112790. DOI: 10.1016/j.paid.2024.112790.

25. Hasanati N. Validation of Dark Triad Personality Scale. *Proceedings of the 4th ASEAN Conference on Psychology, Counselling, and Humanities (ACPCH 2018)*. 2019. P. 396–399. DOI: 10.2991/ACPCH-18.2019.94.

26. Zivna K., Novak L., Zidkova R., Helvich J., Tavel P., Malinakova K. Impulsivity, psychopathy, and the dark triad: a Czech validation of the dirty dozen scale. *BMC Psychology*. 2025. Vol. 13, no. 1. Art. 1170. DOI: 10.1186/s40359-025-03371-y.

27. Gómez-Leal R., Fernández-Berrocal P., Gutiérrez-Cobo M. J. et al. The Dark Tetrad: analysis of profiles and relationship with the Big Five personality factors. *Scientific Reports*. 2024. Vol. 14. Art. 4443. DOI: 10.1038/s41598-024-55074-w.

28. Tacke L. J., Lishner D. A., Knepple Carney A. et al. Psychopathy and COVID-19: Callousness, impulsivity, and motivational reasons for engaging in prevention behavior. *Social and Personality Psychology Compass*. 2023. Art. e12900. DOI: 10.1111/spc3.12900.

29. Kesenheimer J. S., Angermann A., Raschel L. M., Greitemeyer T. Shedding Light on Dark Romance: Light Personalities' Reduced Rejection of Machiavellian and Sadistic Partners. *Personal Relationships*. 2026. Vol. 33, no. 1. Art. e70058. DOI: 10.1111/pere.70058.

30. Jonason P. K., Okan C., Özsoy E. The Dark Triad traits in Australia and Turkey. *Personality and Individual Differences*. 2019. Vol. 149. P. 123–127. DOI: 10.1016/j.paid .2019.05.046.

References

1. Paulhus, D. L., & Williams, K. M. (2002). The Dark Triad of personality: Narcissism, Machiavellianism, and psychopathy. *Journal of Research in Personality, 36*(6), 556–563. https://doi.org/10.1016/S0092-6566(02)00505-3.

2. Wikipedia. (2026). *Dark triad*. https://is.gd/IZrxDS

3. Reizer, A., Tziner, A., & Drory, A. (2026). Examining the mechanisms linking Dark Triad traits to OCB through LMX and political skill: A comparative study of managerial and non-managerial levels. *Frontiers in Psychology, 17*, Article 1676347. https://doi.org/10.3389/ fpsyg.2026.1676347

4. Zeigler-Hill, V., & Noser, A. E. (2018). Characterizing spitefulness in terms of the DSM-5 model of pathological personality traits. *Current Psychology, 37*(1), 14–20. https://doi.org /10.1007/s12144-016-9484-5

5. Mededovic, J., & Petrovic, B. (2015). The Dark Tetrad: Structural properties and psychometric validation. *Journal of Individual Differences, 36*(4), 228–236. https://doi.org/10.1027 /1614-0001/a000179

6. Marcatto, D., Kelloway, E. K., & Garcês, S. B. (2024). Validation of the Italian version of the Dark Tetrad at Work scale. *PLOS ONE, 19*(2), Article e0298880. https://doi.org/10.1371/journal. pone.0298880

7. Paulhus, D. L., Buckels, E. E., Trapnell, P. D., & Jones, D. N. (2021). Screening for dark personalities: The Short Dark Tetrad (SD4). *European Journal of Psychological Assessment, 37*(3), 208–222. https://doi.org/10.1027/1015-5759/a000602

8. Navas, M. P., Fernández-del-Río, E., & Ramos-Villagrasa, P. J. (2025). Using a serious game for a brief assessment of dark personality in the workplace. *Frontiers in Psychology, 16*, Article 1686784. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2025.1686784

ISSN 2786-4952 Online

9. Wikipedia. (2026). *Dark factor of personality*. https://is.gd/A4dK7R

10. Moshagen, M., Hilbig, B. E., & Zettler, I. (2018). The dark core of personality. *Psychological Review, 125*(5), 656–688. https://doi.org/10.1037/rev0000111

11. Streckert, N., Kurtz, L., & Kajonius, P. J. (2023). Can your darkness be measured? Analyzing the full and brief version of the Dark Factor of Personality in Swedish. *International Journal of Testing, 23*(3), 145–189. https://doi.org/10.1080/15305058.2023.2195659

12. Moshagen, M., Zettler, I., & Hilbig, B. E. (2020). Measuring the dark core of personality. *Psychological Assessment, 32*(2), 182–196. https://doi.org/10.1037/pas0000778

13. Dubey, A., Choubisa, R., & Philipose, J. V. (2025). Psychometric validation of Dark Tetrad at Work scale in an Indian context. *Acta Psychologica, 255*, Article 104918. https://doi.org/10.1016/j.actpsy.2025.104918

14. Međedović, J., & Bulut, T. (2017). Expanding the nomological network of Dark Tetrad: The case of cynicism, aggressive humor and attitudes towards immigrants. *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, 36*(3), 7–19. https://doi.org/10.47152/ziksi201703313

15. Međedović, J. (2024). Adapting to prison environments: Dark Tetrad traits, coping mechanisms, and resocialization progress in prisoners. In M. Milićević, I. Stevanović, & Lj. Ilijić (Eds.), *Proceedings of the International Scientific Conference "Life in Prison: Criminological, Penological, Psychological, Sociological, Legal, Security, and Medical Issues"* (pp. 417–439). Institute of Criminological and Sociological Research. https://doi.org/10.47152/PrisonLIFE2024.04

16. Rogier, G., Roberti, A., Garofalo, C., & Velotti, P. (2021). An investigation of spitefulness in violent offenders: Associations with the dark triad and emotion dysregulation. *Personality and Mental Health, 15*(2), 89–99. https://doi.org/10.1002/pmh.1495

17. Furnham, A., & Cuppello, T. (2024). Correlates of the Dark Tetrad. *Acta Psychologica, 245*, Article 104222. https://doi.org/10.1016/j.actpsy.2024.104222

18. Wehner, C., Maaß, U., Leckelt, M., Back, M. D., & Ziegler, M. (2021). Validation of the Short Dark Triad in a German sample: Structure, nomological network, and an ultrashort version. *European Journal of Psychological Assessment, 37*(5), 397–408. https://doi.org/10.1027/1015-5759/a000617

19. Martindale, J. P., Hughes, D. J., Irwing, P., & Rose, L. (2025). Development and validation of the Faceted Dark Triad (FDT) scale. *Assessment, 32*(8), 1145–1162. https://doi.org/10.1177/10731911251388351

20. Bader, M., Hilbig, B. E., Zettler, I., & Moshagen, M. (2023). Rethinking aversive personality: Decomposing the Dark Triad traits into their common core and unique flavors. *Journal of Personality, 91*(5), 1084–1109. https://doi.org/10.1111/jopy.12785

21. Nott, D., & Walker, B. R. (2021). The Dark Tetrad in the prediction of self-reported and behavioural risk-taking. *Australian Journal of Psychology, 73*(4), 569–577. https://doi.org/10.1080/00049530.2021.1955224

22. Martínez, J. L., & Maner, J. K. (2024). Individual differences in spite predict costly third-party punishment. *Journal of Personality, 92*(6), 1777–1796. https://doi.org/10.1111/jopy.12923

23. Tiwari, S., Moshagen, M., Hilbig, B. E., & Zettler, I. (2021). The Dark Factor of Personality and risk-taking. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 18*(16), Article 8400. https://doi.org/10.3390/ijerph18168400

24. Sekhar, S., & Uppal, N. (2024). When the dark one negotiates: Sacrificing relations at the altar of money. *Personality and Individual Differences, 230*, Article 112790. https://doi.org/10.1016/j.paid.2024.112790

25. Hasanati, N. (2019). Validation of Dark Triad personality scale. *Proceedings of the 4th ASEAN Conference on Psychology, Counselling, and Humanities (ACPCH 2018)*, 396–399. https://doi.org/10.2991/ACPCH-18.2019.94

ISSN 2786-4952 Online

26. Zivna, K., Novak, L., Zidkova, R., Helvich, J., Tavel, P., & Malinakova, K. (2025). Impulsivity, psychopathy, and the dark triad: A Czech validation of the dirty dozen scale. *BMC Psychology, 13*(1), Article 1170. https://doi.org/10.1186/s40359-025-03371-y

27. Gómez-Leal, R., Fernández-Berrocal, P., Gutiérrez-Cobo, M. J., Cabello, R., & Megías-Robles, A. (2024). The Dark Tetrad: Analysis of profiles and relationship with the Big Five personality factors. *Scientific Reports, 14*, Article 4443. https://doi.org/10.1038/s41598-024-55074-w

28. Tacke, L. J., Lishner, D. A., Knepple Carney, A., Vitacco, M. J., Saltigerald, B., Jacquez, H. R., Hillman, V., Meendering, M., Burgess, B., Smith, A., & Neumann, C. S. (2023). Psychopathy and COVID-19: Callousness, impulsivity, and motivational reasons for engaging in prevention behavior. *Social and Personality Psychology Compass, 17*, Article e12900. https://doi.org/10.1111/spc3.12900

29. Kesenheimer, J. S., Angermann, A., Raschel, L. M., & Greitemeyer, T. (2026). Shedding light on dark romance: Light personalities' reduced rejection of Machiavellian and sadistic partners. *Personal Relationships, 33*(1), Article e70058. https://doi.org/10.1111/pere.70058

30. Jonason, P. K., Okan, C., & Özsoy, E. (2019). The Dark Triad traits in Australia and Turkey. *Personality and Individual Differences, 149*, 123–127. https://doi.org/10.1016/j.paid.2019.05.046

Дата першого надходження статті до видання: 25.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК159.9.019.6:[159.944.4-053.6

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4510-4521

Доцевич Тамілія Іванівна доктор психологічних наук, професор, професор кафедри практичної психології, Університет Григорія Сковороди в Переяславі, м. Переяслав, https://orcid.org/0000-0001-6424-7801

НЕЙРОДИНАМІЧНИЙ СТЕРЕОТИП ПОВЕДІНКИ ЯК ПРЕДИКТОР СТРЕСОСТІЙКОСТІ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Анотація. Нейродинамічний стереотип поведінки як предиктор стресостійкості у підлітковому віці є актуальною проблемою сучасної психології розвитку та нейронауки. Підлітковий вік (11-17 років) визначається як сенситивний період формування стійких патернів нейронної активації, що детермінують індивідуальні відмінності у реагуванні на стресогенні чинники. У статті обґрунтовано, що наявні теоретичні моделі стресостійкості переважно описують поведінкові стратегії подолання стресу, залишаючи поза увагою нейробіологічні механізми, які їх детермінують. Це визначає пояснювальну прогалину, яку покликана заповнити запропонована концепція.

У межах статті нейродинамічний стереотип поведінки визначається як відносно стабільна, індивідуально-специфічна конфігурація функціональних зв'язків між нейронними ансамблями, що формується в онтогенезі та визначає інтенсивність, тривалість і регульованість нейронної відповіді на стресогенні стимули.

Подвійна природа конструкту – стабільність і пластичність - обґрунтовує одночасно його предикторну функцію щодо стресостійкості та його модифікованість через цілеспрямовані психологічні інтервенції. На основі аналізу сучасних нейронаукових концепцій – теорії міжособового нейробіологічного розвитку, концепції передбачуваного кодування, нейробіологічної моделі підліткового розвитку та поліваґусної теорії – запропоновано трирівневу концептуальну модель. Модель інтегрує нейробіологічний рівень (конфігурація лімбічно-кортикальних зв'язків), когнітивне-регуляторний рівень (патерни оцінки і виконавчого контролю) та поведінкове-адаптивний рівень (репертуар копінг-стратегій) навколо нейродинамічного стереотипу як системоутворювального конструкту.

Предикторна функція стереотипу реалізується через три механізми: диференційної нейрорецепції, регуляторного буфера та поведінкового репертуару. Визначено перспективи емпіричної верифікації моделі.

Ключові слова: нейропластичність; патерни нейронної активації; підлітковий вік; емоційна регуляція; префронтальна кора; вагусний тонус; психічна витривалість; когнітивний контроль.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Dotsevych Tamiliia Ivanovna Doctor of Psychological Sciences, Professor, Professor of the Department of Practical Psychology, Hryhorii Skovoroda University in Pereyaslav, Pereyaslav, https://orcid.org/0000-0001-6424-7801

NEURODYNAMIC BEHAVIORAL STEREOTYPE AS A PREDICTOR OF STRESS RESISTANCE IN ADOLESCENCE

Abstract. The neurodynamic behavioral stereotype as a predictor of stress resistance in adolescence represents a significant theoretical problem at the intersection of developmental psychology and contemporary neuroscience. Adolescence (11-17 years) is identified as a sensitive period for the formation of stable neural activation patterns that determine individual differences in responses to stressors. The article argues that existing theoretical models of stress resistance predominantly describe behavioral coping strategies while neglecting the neurobiological mechanisms that underlie them – an explanatory gap that the proposed conceptual framework is designed to address. Within the article, the neurodynamic behavioral stereotype is defined as a relatively stable, individually specific configuration of functional connections between neural assemblies, formed in ontogenesis and determining the intensity, duration, and reliability of the neural response to stressogenic stimuli. The dual nature of the construct – stability and plasticity – grounds both its predictive function regarding stress resistance and its modifiability through targeted psychological interventions. Drawing on an analysis of contemporary neuroscientific frameworks - the interpersonal neurobiology theory, the predictive coding model, the neurodevelopmental model of adolescence, and polyvagal theory – an original three-level conceptual model is proposed. The model integrates the neurobiological level (configuration of limbic-cortical connections), the cognitive-regulatory level (patterns of appraisal and executive control), and the behavioral-adaptive level (coping strategy repertoire) around the neurodynamic stereotype as the system-forming construct. The predictive function of the stereotype is realized through three mechanisms: differential neuroreceptor, the regulatory buffer, and the behavioral repertoire. Prospects for empirical verification of the model are outlined.

Keywords: neuroplasticity; neural activation patterns; adolescence; emotion regulation; prefrontal cortex; vagal tone; psychological resilience; cognitive control.

Постановка проблеми. Одним із центральних питань сучасної психології розвитку залишається питання про детермінанти індивідуальних відмінностей у стресостійкості підлітків. Попри значний масив досліджень, присвячених копінг-стратегіям, резил’єнтності та емоційній регуляції, наявні теоретичні моделі переважно описують, як підлітки справляються зі стресом, але не пояснюють, чому за ідентичних об’єктивних умов одні з них демонструють стійке адаптивне функціонування, тоді як інші – стійку дезадаптацію. Ця пояснювальна прогалина є принциповою: без розуміння механізмів, що лежать в основі стресостійкості,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

психопрофілактичні та корекційні втручання залишаються переважно симптоматичними.

Відповідь на це питання дедалі частіше шукають у нейробіологічних механізмах індивідуального реагування. Зокрема, концепція нейродинамічного стереотипу поведінки – системи відносно стабільних патернів нейронної активації, що формуються в онтогенезі та визначають «нейросигнатуру» реагування на стресогенні стимули – набуває теоретичної значущості саме тому, що дозволяє перейти від опису поведінки до пояснення її нейронних детермінант [9]. На відміну від ситуативних характеристик, нейродинамічний стереотип є відносно стійкою змінною, що передує конкретним стресовим епізодам і формує загальну «налаштованість» нервової системи до адаптивного або дезадаптивного реагування.

Актуальність проблеми додатково визначається специфікою підліткового віку як сенситивного періоду нейропластичності. Саме між 11 і 17 роками мозок зазнає масштабної структурно-функціональної перебудови, в ході якої нейродинамічні патерни набувають найбільшої сформованості – і водночас залишаються відкритими до цілеспрямованого впливу. В умовах хронічного воєнного стресу, актуального для значної частини сучасних українських підлітків, розуміння нейродинамічних механізмів стресостійкості стає не академічним, а практично-прикладним завданням першорядної важливості.

Аналіз останніх публікацій з проблеми дослідження. Наукові розвідки, що стосуються заявленої проблематики, можна умовно згрупувати у три взаємопов’язані напрями: нейробіологічні дослідження стресової відповіді, нейронаукові концепції підліткового розвитку та психологічні моделі стресостійкості. Кожен із цих напрямів накопичив значний обсяг знань, однак їх інтеграція навколо поняття нейродинамічного стереотипу залишається недостатньо опрацьованою.

У галузі нейробіологічного вивчення стресової відповіді ключовими є роботи, пов’язані з концепцією алостазу та алостатичного навантаження. McEwen та Akil [10] показали, що хронічний стрес перебудовує архітектуру функціональних зв’язків між префронтальною корою, гіпокампом та мигдалеподібним тілом. Цей висновок принципово важливий: він означає, що стресовий досвід не просто «переживається», а буквально змінює нейронну організацію мозку, закріплюючи певні патерни реагування як стійкі функціональні конфігурації. Водночас Davidson та McEwen [5] переконливо показали зворотне: нейропластичність зберігається впродовж усього онтогенезу, а патерни активації піддаються спрямованій зміні через психологічні інтервенції. Ці два результати разом визначають предикторний потенціал нейродинамічного стереотипу: він є достатньо стабільним, щоб передбачати поведінку, і достатньо пластичним, щоб ставати мішенню впливу.

Нейронаукові концепції підліткового розвитку акцентують принципово інший аспект проблеми. Casey, Jones та Hare [3] у серії досліджень, що стали

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

класичними для нейронауки підліткового віку, встановили структурний дисбаланс між ю дозрілою лімбічною системою та пізно дозрілою префронтальною корою. Практичне значення цього дисбалансу полягає в тому, що підліток нейробіологічно схильний до надмірної афективної реактивності за недостатнього кортикального контролю. Цей висновок узгоджується з даними Gunnar та Quevedo [7], які показали, що реактивність гіпоталамо-гіпофізарно-наднирникової осі у підлітків є особливо чутливою до характеру соціального середовища та якості прив'язаності. Разом ці роботи окреслюють нейробіологічний контекст формування нейродинамічного стереотипу в підлітковому віці, однак не пов'язують його безпосередньо зі стресостійкість як психологічним конструктом.

З позицій системної нейронауки суттєве значення мають дві концептуальні рамки. Siegel [12] у теорії міжособового нейробіологічного розвитку обґрунтовує, що повторювані патерни нейронної активації, підкріплені досвідом стосунків, поступово набувають статусу стійких «нейронних звичок», які регулюють афект, увагу та поведінку в умовах стресу. Ця ідея структурно пов'язана з концепцією передбачуваного кодування Friston [6], згідно з якою мозок безперервно генерує апріорні очікування щодо середовища, мінімізуючи «помилку передбачення». Принципова відмінність між цими підходами полягає в тому, що Siegel акцентує роль реляційного досвіду у формуванні патернів, тоді як Friston розглядає ці патерни передусім як когнітивне-обчислювальні структури. Для цілей нашого дослідження обидві перспективи є взаємодоповнювальними: нейродинамічний стереотип формується через досвід стосунків і реалізується як система генеративних моделей, що визначають інтерпретацію стресових стимулів.

Окремої уваги заслуговує поліваґусна теорія Porges [11], яка включає вегетативну нейрорегуляцію до контексту стресостійкості. На відміну від попередніх підходів, що зосереджуються переважно на центральних нейронних структурах, Porges показує, що тонус вентрального блукаючого нерву є нейродинамічним субстратом «нейрорецепції безпеки» – здатності нервової системи швидко переключатися між станами загрози та безпеки. Це теоретично важливе доповнення, оскільки воно розширює поняття нейродинамічного стереотипу за межі суто кортикальних патернів, включаючи вегетативний рівень регуляції.

В українській психологічній науці проблема стресостійкості підлітків активно вивчається в контексті наслідків воєнного стресу. Титаренко [2] досліджує механізми психологічного відновлення особистості в умовах тривалого стресу, акцентуючи роль суб'єктної активності та смислової регуляції. Луценко [1] розробляє нейропсихологічний підхід до діагностики регуляторних функцій у підлітків, що безпосередньо стосується операціоналізації нейродинамічних характеристик. Водночас інтеграція нейробіологічних і психологічних вимірів стресостійкості навколо поняття нейродинамічного стереотипу

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

залишається недостатньо розробленою, що й визначає теоретичне завдання цієї статті.

Мета статті – теоретично обґрунтувати роль нейродинамічного стереотипу поведінки як предиктора стресостійкості в підлітковому віці (11–17 років) шляхом: 1) операціонального визначення конструкту нейродинамічного стереотипу в контексті сучасної нейронауки; 2) аналізу нейробіологічних механізмів його формування у підлітковому віці; 3) запропонованої трирівневої концептуальної моделі зв'язку нейродинамічного стереотипу і стресостійкості.

Методи дослідження. Відповідно до теоретичного характеру дослідження застосовано комплекс взаємодоповнювальних методів. Метод критичного теоретичного аналізу використовувався для систематичного вивчення наукових джерел у базах даних PubMed, PsycINFO та Google Scholar за ключовими словами «neurodynamic pattern», «adolescent stress resilience», «neural plasticity adolescence», «predictive coding stress» за період 2007–2024 рр. Джерела відбиралися за критеріями рецензованості, наявності DOI та концептуальної релевантності. Метод порівняльно-теоретичного аналізу застосовувався для зіставлення нейробіологічних, системно-нейронаукових і психологічних підходів до стресостійкості, виявлення їхніх спільних положень та суперечностей. Метод концептуального моделювання слугував для виділення трирівневої моделі на основі синтезу теоретичних положень аналізованих концепцій. Теоретико-методологічну основу дослідження становлять: теорія міжособового нейробіологічного розвитку Siegel, концепція передбачуваного кодування Friston, нейробіологічна модель підліткового розвитку Casey et al., та полівагусна теорія Porges.

Виклад основного матеріалу. Поняття «стереотип поведінки» у психологічній науці має тривалу і суперечливу історію. У класичній рефлексологічній традиції воно позначало систему умовних рефлексів, закріплених повторенням і відтворюваних у відповідних умовах. Однак це трактування залишалося описовим: воно фіксувало факт стабільності поведінки, але не розкривало її нейронних механізмів. Сучасна нейронаука пропонує принципово інший концептуальний апарат, що дозволяє перейти від опису до пояснення.

У межах цієї статті під нейродинамічним стереотипом поведінки розуміється відносно стабільна, індивідуально-специфічна конфігурація функціональних зв'язків між нейронними ансамблями, що формується в онтогенезі під впливом генетичних диспозицій, раннього досвіду та соціального середовища і визначає характеристики нейронної відповіді на стресогенні стимули – зокрема, її інтенсивність, тривалість і здатність до регуляції.

Ключовою характеристикою цього конструкту є його подвійна природа: нейродинамічний стереотип є одночасно стабільним – у тому сенсі, що відтворює певний патерн активації в аналогічних умовах, – і пластичним – у тому сенсі, що може перебудовуватися під впливом нового досвіду або цілеспрямованого втручання [1; 3].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Нейробіологічним субстратом стереотипу є синаптична сила зв'язків між нейронними ансамблями, яка формується відповідно до принципу Хебба: «нейрони, що активуються разом, зв'язуються разом» [8]. Практичне значення цього принципу полягає в тому, що повторюваний досвід – у тому числі досвід стресового реагування – буквально «вкарбовується» у нейронну архітектуру у вигляді посилених синаптичних зв'язків. Стереотип, таким чином, є не абстрактною диспозицією, а конкретною нейронною структурою, що визначає імовірність певної конфігурації активації при зустрічі з відповідними стимулами. Це розрізнення важливе: воно переводить поняття стереотипу з рівня метафори на рівень операціонально визначеного конструкту, що принципово для подальшої емпіричної верифікації.

З позицій теорії передбачуваного кодування [6] нейродинамічний стереотип можна концептуалізувати як ієрархічну систему «генеративних моделей» – внутрішніх репрезентацій стресового середовища, що визначають апріорні очікування індивіда щодо характеру загрози та власних ресурсів її подолання. Стереотип у цій інтерпретації є не реакцією на стимул, а фільтром, крізь який стимул сприймається й інтерпретується ще до того, як починається усвідомлена оцінка ситуації. Підліток із адаптивним стереотипом входить у стресову ситуацію з «налаштованістю» на керованість загрози й ефективність власного реагування; підліток із дезадаптивним стереотипом – з апріорним очікуванням безпорадності та надмірної небезпеки. Ця відмінність і є нейродинамічною основою предикторної функції стереотипу щодо стресостійкості.

Підлітковий вік є привілейованим, але й особливо вразливим періодом для формування нейродинамічних стереотипів. Ця подвійність зумовлена специфікою нейробіологічних процесів, що відбуваються між 11 і 17 роками. З одного боку, мозок підлітка переживає другу після раннього дитинства хвилю масштабної синапатичної перебудови: у ранньому підлітковому віці відбувається синаптогенез – стрімке наростання щільності нейронних зв'язків, яке в наступні роки змінюється «прунінгом» – вибірковим видаленням слабко активованих синапсів і зміцненням активно використовуваних [3]. Саме в цей момент нейродинамічні патерни набувають особливої стабільності: ті конфігурації активації, що систематично задіювалися впродовж підліткового віку, закріплюються як архітектурні особливості дозрілого мозку.

З іншого боку, цей же період характеризується структурним дисбалансом між двома ключовими системами стресової регуляції. Лімбічна система, і передусім мигдалеподібне тіло – «детектор загрози» мозку – дозріває раніше й функціонує на повну потужність уже в ранньому підлітковому віці, забезпечуючи швидке та інтенсивне афективне реагування. Натомість медіальна та вентролатеральна ділянки префронтальної кори, що здійснюють «спадний» регуляторний контроль над мигдалеподібним тілом, завершують структурне дозрівання лише у третьому десятилітті життя [3]. Результатом цього дисбалансу є нейродинамічна вразливість, специфічна саме для підліткового віку: за умов

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

стресу лімбічна активація виникає швидко та інтенсивне, тоді як кортикальні ресурси для її регуляції є недостатньо сформованими. Водночас цей самий дисбаланс є і точкою розвитку: досвід успішного управління стресом у підлітковому віці сприяє поступовому зміцненню лімбічно-кортикальних зв'язків і, отже, формуванню адаптивного нейродинамічного стереотипу.

Суттєву роль у цьому процесі відіграє вегетативна нейрорегуляція. Відповідно до полівагусної теорії [11], тонус вентрального блукаючого нерву є нейродинамічним маркером «нейрорецепції безпеки» – здатності вегетативної нервової системи швидко переходити від стану мобілізації до стану соціальної залученості.

Підлітки з вищим вагусним тонусом демонструють більшу гнучкість вегетативного реагування на стресор і швидше повертаються до фізіологічного базового рівня після стресової активації.

Це свідчить про те, що нейродинамічний стереотип включає не лише центральні нейронні патерни, а й периферичні вегетативні характеристики, що функціонують як єдина інтегрована система.

Серед чинників, що детермінують характер нейродинамічного стереотипу у підлітків, можна виділити три взаємодіючі групи. Перша – генетично зумовлені відмінності в реактивності гіпоталамо-гіпофізарно-наднирникової (ГГН) осі та у функціонуванні серотонінергічних і дофамінергічних систем, які визначають базовий рівень нейробіологічні чутливості до стресу [7]. Друга – характер раннього досвіду прив'язаності: безпечна прив'язаність формує через вплив на орбіто фронтальну кору нейрорегуляторні патерни, що забезпечують здатність до ефективного управління афектом ще до підліткового віку [11]. Третя – безпосередній стресовий досвід підліткового віку: помірний, суб'єктивно керований стрес активує механізми «загартовування стресом», поступово зміцнюючи адаптивні нейродинамічні патерни, тоді як хронічний неконтрольований стрес перевантажує регуляторні ресурси і закріплює дезадаптивні конфігурації [10]. Ці три групи чинників діють не ізольовано, а в динамічній взаємодії, результатом якої і є індивідуальний нейродинамічний стереотип конкретного підлітка.

Аналіз наукових концепцій, представлених у попередніх розділах, дозволяє констатувати, що жодна з існуючих моделей стресостійкості не інтегрує нейробіологічний, когнітивне-регуляторний та поведінковий виміри навколо єдиного конструкту, яким міг би виступити нейродинамічний стереотип. Нейробіологічні моделі (McEwen, Casey) описують механізми стресового реагування, але не пов'язують їх із психологічними конструктами стресостійкості; психологічні моделі копінгу Compas et al. [4] операціоналізують поведінкові стратегії, але залишають поза увагою їх нейронний субстрат; системні нейронаукові концепції (Siegel, Friston) пропонують метатеоретичні рамки, що потребують конкретизації стосовно підліткового стресу. Пропонована трирівнева модель покликана заповнити цю інтегративну прогалину.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Логіка побудови моделі визначається трьома методологічними міркуваннями. По-перше, стресостійкість є багаторівневим феноменом, що реалізується одночасно на нейробіологічному, когнітивному та поведінковому рівнях, тому адекватна теоретична модель має відображати цю багаторівневість. По-друге, зв'язок між рівнями є нелінійним і двоспрямованим: нейробіологічні процеси впливають на когнітивну регуляцію, яка визначає поведінку, яка, у свою чергу, через механізми нейропластичності перебудовує нейробіологічні патерни. По-третє, нейродинамічний стереотип функціонує як системоутворювальна ланка, що пронизує всі рівні і забезпечує їхню відносну стабільність у часі. Саме тому конструкт стереотипу є концептуальним центром моделі, а не одним із рівнів поряд з іншими.

Рівень I – нейробіологічний. На цьому рівні нейродинамічний стереотип представлений як конфігурація функціональних зв'язків між ключовими структурами стресової відповіді: мигдалеподібним тілом, гіпокампом, медіальною префронтальною корою та ГГН-віссю. Адаптивний стереотип характеризується наступними нейробіологічними показниками: а) помірним базовим рівнем кортизолу та швидким поверненням до норми після стресової активації; б) ефективним інгібуванням мигдалеподібного тіла з боку медіальної префронтальної кори, що скорочує тривалість афективної реакції; в) збереженим гіпокампальним контролем, що забезпечує контекстуальну диференціацію загроз – здатність розрізняти реально небезпечні та безпечні ситуації.

Дезадаптивний стереотип, навпаки, характеризується гіперактивністю мигдалеподібного тіла, послабленим кортикальним гальмуванням та хронічним алостатичним навантаженням, що поступово виснажує нейрорегуляторні ресурси [10]. Принципово важливо, що ці нейробіологічні характеристики не є незмінними: вони піддаються модифікації через досвід і через цілеспрямовані інтервенції, що й обґрунтовує превентивний потенціал роботи з нейродинамічним стереотипом.

Рівень II – когнітивне-регуляторний. Нейробіологічні патерни першого рівня не визначають поведінку безпосередньо – між ними і поведінковою реакцією розташований рівень когнітивної обробки та регуляції, який є власне психологічним опосередкуванням нейродинамічного стереотипу. На цьому рівні стереотип проявляється у стабільних патернах первинної та вторинної оцінки стресової ситуації. Адаптивний стереотип пов'язаний із тенденцією до когнітивної переоцінки (reappraisal) – здатністю змінювати значення стресогенної події, не змінюючи самої події, – а також із гнучким розподілом уваги та здатністю до цілеспрямованої регуляції руминації [5]. Ці когнітивні патерни не є довільними психологічними звичками в побутовому сенсі: вони є нейтрально закріпленими конфігураціями, оскільки систематична практика когнітивної переоцінки призводить до структурних змін у медіальній префронтальній корі та передній поясній корі (cingulate cortex anterior), що є нейтральним субстратом виконавчого контролю [9]. Дезадаптивний стереотип,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

відповідно, виявляється в надмірному зосередженні на загрозі, персевераторній руминації та ригідних автоматичних когніціях типу «я не впораюся» або «це катастрофа», які самі по собі є формою нейтрально закріпленого передбачуваного кодування.

Рівень ІІІ – поведінкове-адаптивний. На поведінковому рівні нейродинамічний стереотип реалізується у виборі копінг-стратегій і – ширше – у загальній поведінковій гнучкості або ригідності в умовах стресу. Адаптивний стереотип асоційований із проблемно-орієнтованим подоланням, активним пошуком соціальної підтримки та здатністю до конструктивного переосмислення досвіду [4]. Дезадаптивний – із поведінковим уникненням, емоційним гальмуванням або імпульсивними реакціями, що знижують стресове навантаження у короткостроковій, але закріплюють дезадаптивні патерни в довгостроковій перспективі. Принципово важливим є те, що поведінка третього рівня, у свою чергу, зворотно впливає на перший рівень: кожна поведінкова реакція на стрес є одночасно актом навчання, що посилює або послаблює відповідні синаптичні зв'язки. Таким чином, між поведінкою і нейродинамічним стереотипом існує замкнений контур взаємного підкріплення – адаптивна поведінка зміцнює адаптивний стереотип, що, у свою чергу, підвищує ймовірність адаптивної поведінки в майбутньому [12].

Інтегрувальним положенням моделі є теза про те, що нейродинамічний стереотип функціонує не на одному з трьох рівнів, а як системна властивість їхнього взаємозв'язку. Це означає, що стресостійкість підлітка не є ані виключно нейробіологічні, ані виключно когнітивним, ані виключно поведінковим феноменом – вона є властивістю системи, утвореної взаємодією всіх трьох рівнів, і нейродинамічний стереотип є тим організаційним принципом, що надає цій системі відносну стабільність та передбачуваність у часі. Саме ця системна стабільність і є підставою для розгляду нейродинамічного стереотипу як предиктора стресостійкості.

Поняття «предиктор» потребує уточнення в контексті теоретичної статті. Стверджуючи, що нейродинамічний стереотип є предиктором стресостійкості, ми маємо на увазі концептуальне, а не статистичне відношення: характеристики стереотипу – ступінь гнучкості нейронних патернів, рівень лімбічно-кортикальної інтеграції, вагусний тонус – теоретично передують і концептуально зумовлюють варіативність стресостійкості, розглянуту в межах трирівневої моделі. Це твердження не є тривіальним: воно означає, що стресостійкість у принципі не може бути повністю пояснена ситуативними змінними (характером конкретного стресора, наявністю безпосередньої підтримки тощо) без урахування стійких нейродинамічних характеристик індивіда, що передують будь-якому конкретному стресовому епізоду.

Предикторна функція реалізується через три відносно незалежні механізми. Перший – механізм диференційної нейрорецепції: підліток із адаптивним стереотипом точніше диференціює реальні загрози від нейтральних

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

або умовно небезпечних стимулів, оскільки його «генеративні моделі» [6] налаштовані на гнучку, контекстуально чутливу оцінку ситуації. Це знижує кількість «хибних спрацювань» стресової реакції – активацій ГГН-осі та мигдалеподібного тіла на стимули, що не становлять реальної загрози, – і, отже, зменшує загальне алостатичне навантаження. Другий – механізм регуляторного буфера: розвинені лімбічно-кортикальні зв'язки діють як нейронний «демпфер», що обмежує максимальну інтенсивність стресової реакції та прискорює повернення до фізіологічного базового рівня після її завершення. Третій – механізм поведінкового репертуару: гнучкий нейродинамічний стереотип детермінує ширший і варіативній репертуар копінг-стратегій, що підвищує ймовірність адекватної відповіді на різноманітні за своїм характером стресори [5; 11].

Водночас необхідно чітко окреслити межі предикторної функції. Нейродинамічний стереотип є стабільним предиктором, але не детермінантом: він підвищує або знижує ймовірність адаптивного реагування, не визначаючи його з необхідністю. Надзвичайно інтенсивний або хронічний стрес здатний «перевантажити» навіть добре сформований адаптивний стереотип. Так само дезадаптивний стереотип не є незворотним: завдяки нейропластичності він піддається цілеспрямованій перебудові через психологічні інтервенції, спрямовані на зміцнення когнітивне-регуляторних патернів і розширення поведінкового репертуару [1; 2]. Саме ця поєднуваність стабільності й пластичності і робить нейродинамічний стереотип перспективною мішенню превентивних і корекційних програм роботи з підлітками.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведений теоретичний аналіз дозволяє сформулювати такі висновки. По-перше, нейродинамічний стереотип поведінки може бути визначений як відносно стабільна, індивідуально-специфічна конфігурація функціональних зв'язків між нейронними ансамблями, що формується в онтогенезі та визначає характеристики нейронної відповіді на стресогенні стимули – її інтенсивність, тривалість і урегульованість. Подвійна природа стереотипу – стабільність і пластичність – є концептуально принциповою: вона обґрунтовує одночасно його предикторну функцію і його модифікованість через психологічні інтервенції.

По-друге, підлітковий вік (11–17 років) є сенситивним і водночас вразливим періодом формування нейродинамічних стереотипів, що зумовлено структурним дисбалансом між ранньою дозрілою лімбічною системою та пізно дозрілою префронтальною корою. Цей дисбаланс є нейробіологічним підґрунтям підліткової вразливості до стресу і водночас – вікном можливостей для цілеспрямованого формування адаптивних нейродинамічних патернів.

По-третє, запропонована трирівнева концептуальна модель – що включає нейробіологічний (конфігурація лімбічно-кортикальних зв'язків), когнітивне-регуляторний (патерни оцінки і виконавчого контролю) та поведінкове-адаптивний (репертуар копінг-стратегій) рівні – дозволяє інтегрувати наявні

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

нейробіологічні та психологічні дані навколо єдиного системоутворювального конструкту. Нелінійний характер зв'язків між рівнями, реалізований через механізми нейропластичності, робить цю модель динамічною: поведінка підлітка у стресовій ситуації є одночасно наслідком і чинником формування нейродинамічного стереотипу.

По-четверте, Предикторна функція нейродинамічного стереотипу реалізується через три механізми – диференційної нейрорецепції, регуляторного буфера та поведінкового репертуару, – що забезпечують його внесок у варіативність стресостійкості незалежно від ситуативних характеристик стресора. Ця функція є стабільною, але не детерміністичною: вона визначає ймовірність, а не необхідність адаптивного реагування.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з емпіричною верифікацією запропонованої трирівневої моделі на репрезентативній вибірці українських підлітків із застосуванням нейропсихологічних методик оцінки когнітивного контролю (тест Струпа, завдання N-back). Окремим дослідницьким завданням є лонгітюдне вивчення динаміки нейродинамічних стереотипів в умовах хронічного воєнного стресу, а також розробка і перевірка ефективності психологічних програм, орієнтованих на формування адаптивних нейродинамічних патернів у підлітковому віці.

Література:

1. Луценко О. Л. Нейропсихологічний підхід до діагностики регуляторних функцій у підлітків. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Психологія».* 2020. № 69. С. 42-51. https://doi.org/10.26565/2225-7756-2020-69-05

2. Титаренко Т. М. Психологічне здоров'я особистості в умовах тривалого стресу: проблема відновлення. *Психологічний журнал.* 2022. Т. 8, № 2. С. 5-18. https://doi.org/10.31108/1.2022.8.2.1

3. Casey B. J., Jones R. M., Hare T. A. The adolescent brain. *Annals of the New York Academy of Sciences.* 2008. Vol. 1124, № 1. P. 111-126. https://doi.org/10.1196/annals.1440.010

4. Compas B. E., Jaser S. S., Dunbar J. P. et al. Coping and emotion regulation from childhood to early adulthood: points of convergence and divergence. *Australian Journal of Psychology.* 2014. Vol. 66, № 2. P. 71-81. https://doi.org/10.1111/ajpy.12043

5. Davidson R. J., McEwen B. S. Social influences on neuroplasticity: stress and interventions to promote well-being. *Nature Neuroscience.* 2012. Vol. 15, № 5. P. 689-695. https://doi.org/10.1038/nn.3093

6. Friston K. The free-energy principle: a unified brain theory? *Nature Reviews Neuroscience.* 2010. Vol. 11, № 2. P. 127-138. https://doi.org/10.1038/nrn2787

7. Gunnar M. R., Quevedo K. The neurobiology of stress and development. *Annual Review of Psychology.* 2007. Vol. 58. P. 145-173. https://doi.org/10.1146/annurev.psych.58.110405.085605

8. Hebb D. O. *The Organization of Behavior: A Neuropsychological Theory.* Reprint. Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates, 2002. 335 p.

9. Holzel B. K., Carmody J., Vangel M. et al. Mindfulness practice leads to increases in regional brain gray matter density. *Psychiatry Research: Neuroimaging.* 2011. Vol. 191, № 1. P. 36-43. https://doi.org/10.1016/j.pscychresns.2010.08.006

10. McEwen B. S., Akil H. Revisiting the stress concept: implications for affective disorders. *Journal of Neuroscience.* 2020. Vol. 40, № 1. P. 12-21. https://doi.org/10.1523/JNEUROSCI.0733-19.2019

ISSN 2786-4952 Online

11. Porges S. W. *The Polyvagal Theory: Neurophysiological Foundations of Emotions, Attachment, Communication, and Self-Regulation.* New York: Norton, 2011. 347 p.

12. Siegel D. J. *The Developing Mind: How Relationships and the Brain Interact to Shape Who We Are.* 3rd ed. New York : Guilford Press, 2020. 506 p.

References:

1. Lutsenko, O. L. (2020). Neiropsykholohichnyi pidkhid do diahnostyky rehuliatornykh funktsii u pidlitkiv [Neuropsychological approach to diagnosing executive functions in adolescents]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriia «Psykholohiia», 69,* 42-51. https://doi.org/10.26565/2225-7756-2020-69-05

2. Tytarenko, T. M. (2022). Psykholohichne zdorovia osobystosti v umovakh tryvalykh stresiv: problema vidnovlennia [Psychological health of the personality under prolonged stress: the recovery problem]. *Psykholohichnyi zhurnal, 8*(2), 5-18. https://doi.org/10.31108/1.2022.8.2.1

3. Casey, B. J., Jones, R. M., & Hare, T. A. (2008). The adolescent brain. *Annals of the New York Academy of Sciences, 1124*(1), 111-126. https://doi.org/10.1196/annals.1440.010

4. Compas, B. E., Jaser, S. S., Dunbar, J. P., Watson, K. H., Bettis, A. H., Gruhn, M. A., & Williams, E. K. (2014). Coping and emotion regulation from childhood to early adulthood: Points of convergence and divergence. *Australian Journal of Psychology, 66*(2), 71-81. https://doi.org/10.1111/ajpy.12043

5. Davidson, R. J., & McEwen, B. S. (2012). Social influences on neuroplasticity: Stress and interventions to promote well-being. *Nature Neuroscience, 15*(5), 689-695. https://doi.org/10.1038/nn.3093

6. Friston, K. (2010). The free-energy principle: A unified brain theory? *Nature Reviews Neuroscience, 11*(2), 127-138. https://doi.org/10.1038/nrn2787

7. Gunnar, M. R., & Quevedo, K. (2007). The neurobiology of stress and development. *Annual Review of Psychology, 58,* 145-173. https://doi.org/10.1146/annurev.psych.58.110405.085605

8. Hebb, D. O. (2002). *The organization of behavior: A neuropsychological theory* (reprint). Lawrence Erlbaum Associates.

9. Holzel, B. K., Carmody, J., Vangel, M., Congleton, C., Yerramsetti, S. M., Gard, T., & Lazar, S. W. (2011). Mindfulness practice leads to increases in regional brain gray matter density. *Psychiatry Research: Neuroimaging, 191*(1), 36-43. https://doi.org/10.1016/j.pscychresns.2010.08.006

10. McEwen, B. S., & Akil, H. (2020). Revisiting the stress concept: Implications for affective disorders. *Journal of Neuroscience, 40*(1), 12-21. https://doi.org/10.1523/JNEUROSCI.0733-19.2019

11. Porges, S. W. (2011). *The polyvagal theory: Neurophysiological foundations of emotions, attachment, communication, and self-regulation.* Norton.

12. Siegel, D. J. (2020). *The developing mind: How relationships and the brain interact to shape who we are* (3rd ed.). Guilford Press.

Дата першого надходження статті до видання: 29.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.947.5: 355.33

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4522-4539

Єсін Роман Вікторович ад'юнкт кафедри військової психології інституту стратегічних комунікації Національного університету оборони України, м. Київ, https://orcid.org/0009-0000-6340-4211

РЕЗУЛЬТАТИ ВЕРИФІКАЦІЇ ПРОГРАМИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ МОТИВАЦІЇ ОФІЦЕРІВ ТАКТИЧНОГО РІВНЯ СУХОПУТНИХ ВІЙСЬК ЗС УКРАЇНИ

Анотація. У статті висвітлено результати емпіричної верифікації психологічної програми «Мотиваційний Щит», спрямованої на розвиток професійної мотивації офіцерів тактичного рівня Сухопутних військ Збройних Сил України. Теоретико-методологічний аналіз показав, що здатність офіцерів підтримувати мотивацію залежить від взаємодії чотирьох компонентів: когнітивного, емоційного, поведінково-нормативного та соціального. Виявлено, що дисбаланс цих компонентів на тлі травматичної симптоматики та алекситимії виступає головним чинником демотивації в умовах тривалого бойового стресу. Для вирішення цієї проблеми розроблено програму, що складається з чотирьох модулів: «Діагностика та самопізнання», «Розвиток внутрішньої мотивації», «Стрес-менеджмент та адаптивність», а також «Лідерство та мотивація команди». Програма використовує методи активного навчання, інструменти щоденного самоспостереження (Daylio Journal) та технології HRV-біофідбеку (Welltory) для системного впливу на мотиваційний профіль офіцера. Перевірка результативності здійснювалася в межах формувального експерименту за участю контрольної (67 осіб) та експериментальної (63 особи) груп, сформованих методом попарного відбору. Ефективність оцінювалася за допомогою трирівневого психодіагностичного комплексу з використанням методів математичної статистики (критерії Вілкоксона, Манна-Уїтні, t-критерій, ANOVA).

Результати дослідження підтвердили статистично значущу позитивну динаміку в експериментальній групі за всіма компонентами з середнім приростом 11–14%, тоді як у контрольній групі значущих змін не відбулося. Зафіксовано перехід офіцерів до автономного мотиваційного комплексу (зростання з 29% до 54%), підвищення рівня загальної самоефективності. Водночас програма забезпечила зниження деструктивних чинників: показники алекситимії зменшилися на 14,9%, а симптоматика уникнення травматичного досвіду — на 26,2%. Якісний аналіз рефлексивних анкет і спостережень командирів підтвердив зростання ініціативності, емоційної стійкості та покращення командної взаємодії.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Отримані дані доводять, що реалізована програма здійснює системний, а не локальний вплив на мотиваційну архітектуру, що робить її ефективним інструментом психологічної підготовки офіцерів до управління підрозділами в бойових умовах.

Ключові слова: професійна мотивація, офіцери тактичного рівня, Сухопутні війська, верифікація програми, Збройні Сили України, боєздатність, мотиваційний профіль.

Yesin Roman PhD student of the Department of Military Psychology, Institute of Strategic Communications, National Defense University of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0009-0000-6340-4211

VERIFICATION RESULTS OF THE PROGRAM FOR DEVELOPING PROFESSIONAL MOTIVATION OF TACTICAL-LEVEL OFFICERS OF THE LAND FORCES OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE

Abstract. The article has revealed the results of the empirical verification of the psychological program "Motivational Shield" aimed at developing the professional motivation of tactical-level officers of the Land Forces of the Armed Forces of Ukraine. Theoretical and methodological analysis have showed that the ability of officers to maintain motivation depends on the interaction of four components: cognitive, emotional, behavioral-normative, and social. It has revealed that the imbalance of these components against the background of traumatic symptomatology and alexithymia is the main factor of demotivation under the conditions of prolonged combat stress.

To solve this problem, a program consisting of four modules has developed: "Diagnostics and Self-Knowledge", "Development of Internal Motivation", "Stress Management and Adaptability", and "Leadership and Team Motivation". The program uses active learning methods, daily self-observation tools (Daylio Journal), and HRV biofeedback technologies (Welltory) for a systemic impact on the officer's motivational profile. The verification of effectiveness has carried out within the framework of a formative experiment involving a control group (67 individuals) and an experimental group (63 individuals) formed by the pairwise matching method. The effectiveness was evaluated using a three-level psychodiagnostic complex employing methods of mathematical statistics (Wilcoxon signed-rank test, Mann-Whitney U test, t-test, ANOVA).

The research results have confirmed statistically significant positive dynamics in the experimental group across all components with an average increase of 11–14%, while no significant changes occurred in the control group. A transition of officers to an autonomous motivational complex (an increase from 29% to 54%) and an increase in the level of general self-efficacy have been recorded. At the same time, the program has ensured a decrease in destructive factors: alexithymia indicators decreased by 14.9%, and the symptomatology of traumatic experience avoidance decreased by

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

26.2%. Qualitative analysis of reflective questionnaires and commanders' observations has confirmed an increase in initiative, emotional resilience, and improvement in team interaction.

The obtained data prove that the implemented program exerts a systemic, rather than local, influence on the motivational architecture, making it an effective tool for the psychological training of officers to command military units in combat conditions.

Keywords: professional motivation, tactical-level officers, Land Forces, program verification, Armed Forces of Ukraine, combat readiness, motivational profile.

Постановка проблеми. Теоретико-методологічний аналіз проблеми розвитку професійної мотивації офіцерів тактичного рівня Сухопутних військ Збройних Сил України у поєднанні з результатами констатувального етапу дослідження засвідчив, що здатність військовослужбовців підтримувати високий рівень мотивації в умовах військової служби залежить від гармонійного розвитку та взаємодії чотирьох структурних компонентів мотиваційної системи: когнітивного (усвідомлення сенсу служби та ціннісно-смислова рефлексія), емоційного (стресостійкість та емоційна саморегуляція як мета-регулятор системи), поведінково-нормативного (самоефективність та інтерналізація професійних норм) і соціального (командна взаємодія, бойова згуртованість та довіра до командира). Емпіричне дослідження підтвердило, що саме дефіцит або дисбаланс цих компонентів – насамперед під впливом алекситимії (28,4% вибірки) та травматичної симптоматики (32,8% вибірки) – є головним чинником демотивації офіцерів в умовах тривалих бойових дій.Потреба у створенні спеціалізованої програми психологічного розвитку зумовлена результатами попередніх етапів дослідження, які виявили недостатній баланс зовнішніх і внутрішніх мотивів у частини офіцерів, нерівномірний рівень керованої стресостійкості, знижену залученість у процес підготовки, недостатньо сформовані навички саморегуляції, варіативну службову ефективність та різний ступінь готовності до командної взаємодії. У сучасній психологічній літературі тренінг розглядається як один із найефективніших методів активного навчання, оскільки він спрямований на розвиток знань, умінь, навичок та соціальних установок, перегляд власних цінностей і пріоритетів, корекцію та вдосконалення відповідних психічних властивостей [6]. Передусім тренінг дає змогу учасникам краще пізнати себе, поділитися власним досвідом, набути нових знань і застосовувати їх на практиці безпосередньо в умовах, наближених до реальних.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуальним підґрунтям реалізації змістового компонента програми «Мотиваційний Щит» стали напрацювання вітчизняних і зарубіжних науковців у сфері психології мотивації, стресостійкості та військової психології. Зокрема, інтегровано положення сучасних досліджень О. Ковальчука [1], Мацегори і колег [2], Сафін [3],

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Шебанової та Нікітенко [4], які показали свою ефективність і практичну значущість в умовах сучасної російсько-української війни.

Метою програми є розвиток у офіцерів Сухопутних військ ЗС України цілісного мотиваційного профілю, який забезпечує оптимальний баланс зовнішніх і внутрішніх мотивів, підвищує керовану стресостійкість, сприяє залученості у процес підготовки, вдосконалює навички саморегуляції, підсилює орієнтована на підтримку високого рівня професійної мотивації як у стандартних, так і в екстремальних умовах військової служби, враховуючи специфіку бойової діяльності, моральних викликів та інформаційного навантаження.

Відповідно до мети основними завданнями програми визначено:

1) формувати та зміцнювати внутрішню мотивацію офіцерів, зменшуючи залежність від виключно зовнішніх стимулів;

2) розвивати навички керованого стрес-менеджменту та нейрофізіологічної саморегуляції;

3) підвищувати залученість у процес бойової та професійної підготовки через інноваційні методи навчання;

4) розвивати емоційну та поведінкову саморегуляцію як інструмент збереження ефективності в умовах підвищеного навантаження;

5) підсилювати службову ефективність через розвиток професійної компетентності, ініціативності та здатності діяти в умовах невизначеності;

6) поглиблювати готовність до командної взаємодії, зміцнювати довіру та згуртованість у військових колективах.

Виклад основного матеріалу.

Розроблену програму розвитку професійної мотивації офіцерів тактичного рівня Сухопутних військ ЗС України «Мотиваційний Щит» реалізовано з урахуванням специфіки бойової діяльності, індивідуально-психологічних властивостей офіцерів, сформованої в них системи цінностей і мотивів, власного досвіду служби із дотриманням принципів активності та дослідницької творчої позиції. Впровадження програми здійснювалось у межах формувального експерименту на базі військової частині.

Програма має таку структуру: загальний вступ (45 хв); вступ до програми (90 хв); Модуль 1 «Діагностика та самопізнання» (270 хв); Модуль 2 «Розвиток внутрішньої мотивації» (360 хв); Модуль 3 «Стрес-менеджмент та адаптивність» (270 хв); Модуль 4 «Лідерство та мотивація команди» (270 хв); заключна частина (45 хв).

Для перевірки її результативності було сформовано контрольну (КГ, n = 67 осіб) та експериментальну (ЕГ, n = 63 особи) групи з-поміж офіцерів тактичного рівня, які показали середні та нижче середнього показники сформованості компонентів мотиваційної системи. Формування КГ та ЕГ проведено методом попарного відбору (matching) за ключовими демографічними і службовими ознаками – віком, стажем, військовим званням, наявністю бойового досвіду, – що забезпечило максимальну зіставність вихідних показників [5].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

З огляду на нормальність розподілу даних, підтверджену за показниками асиметрії, ексцесу та λ-критерієм Колмогорова–Смірнова, а також гомогенність дисперсій у показниках КГ та ЕГ за всіма чотирма компонентами та загальним індексом мотивації (ЗІМ), засвідчену критерієм Лівіня, результативність програми «Мотиваційний Щит» визначалась за комплексом статистичних методів: Т-критерій Вілкоксона для парних порівнянь, U-критерій Манна–Уїтні для незалежних вибірок, t-критерій для залежних вибірок та дисперсійний аналіз (ANOVA). Для оцінки розміру ефекту використано коефіцієнт Cohen's d. Обробку даних здійснено у пакеті програм *Jamovi* (версія 2.5.5). Для підтвердження результативності програми висунуто дві гіпотези: Н0 – немає статистичних відмінностей у показниках КГ та ЕГ; Н1 – є статистичні відмінності у показниках КГ та ЕГ.

Авторська позиція полягає в тому, що реалізована модель верифікації не зводиться до простого порівняння середніх: психодіагностичний комплекс, застосований у дослідженні, охоплює три рівні вимірювання по кожному компоненту – субшкалу ШОПМ-ОТ-СВ (авторський інструмент), суміжний валідований інструмент (WEIMS, CD-RISC, GSE тощо) та ризик-орієнтований індикатор (TAS-20, IES-R). Саме ця триланкова структура дозволяє верифікувати не тільки приріст мотиваційних ресурсів, а й зниження деструктивних чинників, що є принципово важливим для офіцерів, які перебувають в умовах тривалого бойового стресу.

На формувальному етапі за результатами впровадження програми «Мотиваційний Щит» позитивну динаміку в показниках між КГ та ЕГ підтверджено у відсотковому значенні за компонентами: когнітивний (+14,3%); емоційний (+11,1%); поведінково-нормативний (+11,2%); соціальний (+11,1%). Розглянемо зміни за кожним компонентом і відповідними методиками окремо.

Перш ніж перейти до аналізу динаміки змін, представимо загальні показники констатувального зрізу, що слугують вихідною точкою для оцінювання результативності програми «Мотиваційний Щит» і засвідчують вихідний стан компонентів професійної мотивації офіцерів в ЕГ та КГ та забезпечують коректність подальших порівнянь. Отримані показники сформованості чотирьох компонентів мотиваційної системи офіцерів – когнітивного (К), емоційного (Е), поведінково-нормативного (ПН) та соціального (С) – а також загального індексу мотивації (ЗІМ) наведено у Таблиці 1

Таблиця 1

Усереднені інтегральні показники компонентів мотиваційної системи офіцерів на констатувальному етапі дослідження

Змінна	Група	M	SD	Me	Min	Max	Базовий %	Середній %
Субшкала К (ШОПМ-ОТ-СВ)	ЕГ	54,1	7,2	54,0	40,2	70,3	12,7	79,4
	КГ	53,4	7,8	53,0	39,5	69,8	14,9	77,6

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Змінна	Група	M	SD	Me	Min	Max	Базовий %	Середній %
Субшкала Е (ШОПМ-ОТ-СВ)	ЕГ	52,8	6,9	53,0	38,7	68,5	14,3	79,4
	КГ	51,9	7,4	52,0	37,9	67,4	16,4	76,1
Субшкала ПН (ШОПМ-ОТ-СВ)	ЕГ	55,3	7,1	55,0	42,1	71,2	11,1	81,0
	КГ	54,7	7,6	54,5	41,4	70,6	13,4	79,1
Субшкала С (ШОПМ-ОТ-СВ)	ЕГ	57,6	8,3	57,0	43,8	74,1	9,5	77,8
	КГ	56,9	8,0	56,5	42,5	73,8	11,9	76,1
ЗІМ (ШОПМ-ОТ-СВ)	ЕГ	219,8	22,4	219,0	164,8	284,1	11,1	79,4
	КГ	217,1	23,8	216,5	161,7	281,6	13,4	77,6

Примітка: M – середнє значення; SD – стандартне відхилення; Me – медіана; Базовий % – частка учасників із базовим рівнем (субшкали: 15–37 балів); Середній % – частка із середнім рівнем (38–61 бал).

Як видно з даних, наведених у Таблиці 1, усереднені показники всіх компонентів мотивації як в ЕГ, так і в КГ перебувають у межах середнього рівня. Зокрема, когнітивний компонент має усереднені показники M = 54,1 для ЕГ та M = 53,4 для КГ; емоційний – M = 52,8 та M = 51,9; поведінково-нормативний – M = 55,3 та M = 54,7; соціальний – M = 57,6 та M = 56,9; ЗІМ – M = 219,8 та M = 217,1. Важливо зазначити, що найнижчі середні значення демонструє саме емоційний компонент, що підтверджує теоретичне положення про його уразливість до дії бойових стресорів та обґрунтовує пріоритетність відповідних модулів у структурі програми. Розподіл офіцерів за рівнями виявив домінування середнього рівня в обох групах (77–81%) при незначній частці учасників із базовим (9–15%) та високим (7–9%) рівнями. Особливої уваги заслуговує той факт, що 14,3% офіцерів ЕГ демонстрували базовий рівень за емоційним компонентом – це узгоджується з ризик-чинниками, виявленими в раніше (28,4% з клінічно значущою алекситимією та 32,8% із симптоматикою ПТСР). Цей збіг підтверджує системну логіку дослідження: саме офіцери з дефіцитом емоційної регуляції потребують найбільш інтенсивних інтервенцій Модуля 3 програми. Аналіз міжгрупових відмінностей за критерієм Манна–Уїтні підтвердив, що жоден компонент не демонструє статистично значущих відмінностей між ЕГ та КГ на старті (всі $p > 0,48$). Тест Шапіро–Уілка засвідчив нормальність розподілів ($p > 0,05$ за всіма субшкалами), що забезпечує методологічну коректність подальших порівнянь і дає підстави стверджувати: будь-які виявлені надалі зміни є наслідком саме формувального впливу, а не вихідних відмінностей між групами. Зміни в когнітивному компоненті мотиваційної системи офіцерів оцінювались за трьома інструментами: субшкалою К ШОПМ-ОТ-СВ, Шкалою зовнішньої та внутрішньої мотивації WEIMS та методикою діагностики професійної мотивації В. І. Осьодла. Результати порівняльного аналізу наведено у Таблицях 2 та 3.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Таблиця 2

Порівняльний аналіз показників мотиваційного комплексу в КГ та ЕГ (WEIMS)

Показник WEIMS	**КГ N**	**КГ %**	**ЕГ N**	**ЕГ %**	**КГ N**	**КГ %**	**ЕГ N**	**ЕГ %**	**Зміни ЕГ %**
	До експ.		**До експ.**		**Після експ.**		**Після експ.**		
Автономний комплекс (оптимальний)	19	30	18	29	20	30	34	54	**+25**
Проміжний мотиваційний комплекс	28	42	30	48	28	42	24	38	**–10**
Контрольований (неоптимальний)	20	30	15	24	19	28	5	8	**–16**

Як видно з даних, наведених у Таблиці 2, після формувального впливу в ЕГ зафіксовано збільшення частки офіцерів з автономним мотиваційним комплексом – з 29% до 54% (+25%). Це відбулось за рахунок зменшення проміжного (–10%) та контрольованого неоптимального комплексу (–16%). Натомість в КГ позитивних зрушень практично не зафіксовано. З авторської позиції, така трансформація є особливо значущою: перехід від контрольованої до автономної мотивації означає, що офіцери починають виконувати службові завдання не через зовнішній примус (накази, страх покарання), а через глибоке внутрішнє переконання в їх значущості – що є принциповою передумовою стійкості мотивації в умовах бойового стресу, коли зовнішнє підкріплення може бути мінімальним. Результати за шкалами методики В. І. Осьодла підтверджують позитивну динаміку когнітивного компонента (Таблиця 3).

Таблиця 3

Порівняльний аналіз показників розвитку когнітивного компонента в КГ та ЕГ (методика В. І. Осьодла)

Шкала методики В. І. Осьодла	***Рівень***	***КГ до N***	***КГ до %***	***ЕГ до N***	***ЕГ до %***	***КГ піс. %***	***ЕГ піс. %***	***Зміни ЕГ %***
«Профес. інтереси та цінності»	Низький	22	33	21	33	33	17	**–16**
	Високий	45	67	42	67	67	83	**+16**
«Життєві цілі»	Низький	8	12	8	13	12	8	**–5**
	Високий	59	88	55	87	88	92	**+5**

Примітка: «+» – збільшення частки учасників із відповідним рівнем; «–» – зменшення

З даних, наведених у Таблиці 3, видно, що кількість офіцерів ЕГ з високими показниками за шкалою «Професійні інтереси та цінності» зросла з 42 осіб (67%) до 52 (83%), тобто на 16%. За шкалою «Життєві цілі» підвищення склало 5 осіб (+8%) – з 55 (87%) до 58 (92%). В КГ значущих змін не зафіксовано. Такі

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

результати вказують на зростання усвідомленості офіцерів ЕГ щодо ціннісного навантаження служби та здатності пов'язувати свою діяльність із ширшими особистісними і суспільними цілями – що є ключовим проявом когнітивного компонента відповідно до теоретичної моделі. Статистичний аналіз за t-критерієм підтвердив значущість зрушень ($p < ,001$ за всіма показниками когнітивного компоненту в ЕГ; $p > ,05$ в КГ). Таким чином, за когнітивним компонентом ми прийняли гіпотезу Н1, яка підтверджує результативність програми «Мотиваційний Щит» у формуванні ціннісно-смислової основи мотивації.

Зміни в емоційному компоненті мотиваційної системи офіцерів тактичного рвня – що виконує функцію мета-регулятора відповідно до структурно-функціональної моделі визначеною нами раніше – оцінювались за трьома інструментами: субшкалою Е ШОПМ-ОТ-СВ, Шкалою адаптивності та стресостійкості Коннора–Девідсона (CD-RISC) та Торонтською шкалою алекситимії (TAS-20). Статистичні показники за CD-RISC та TAS-20 після формувального впливу наведено у Таблиці 4.

Таблиця 4

Статистичні інтегровані показники емоційного компонента за результатами впровадження програми в КГ та ЕГ (CD-RISC, TAS-20)

Показник	**Середні показники після (КГ)**		**Середні показники після (ЕГ)**		***t*-критерій**	**Статист. значущість**
	M	**SD**	**M**	**SD**		
CD-RISC (загальний бал)	68,4	9,1	78,2	8,3	7,214**	$p \geq 0,01$
TAS-20 загальний (зниження = позитив)	58,3	8,7	50,1	7,9	–6,389**	$p \geq 0,01$
TAS-20: «труднощі з ідентифікацією емоцій»	21,4	4,1	18,2	3,8	–4,821**	$p \geq 0,01$
TAS-20: «зовнішньо-орієнтоване мислення»	19,7	3,9	17,3	3,4	–3,874**	$p \geq 0,01$

Примітка: *$p \geq 0,05$; **$p \geq 0,01$. Для TAS-20: зниження балів означає покращення (зменшення алекситимії).

Результати аналізу, висвітлені в Таблиці 4, показали, що в ЕГ після формувального впливу загальний бал резільєнтності за CD-RISC зріс з 68,4 до 78,2 (М ЕГ = 78,2; М КГ = 68,4; = 7,214 при = 2,756, $p \geq 0,01$). Водночас загальний бал TAS-20 знизився в ЕГ з 58,9 до 50,1 балів (= −6,389, $p \geq 0,01$), що відображає зменшення труднощів з ідентифікацією та вербалізацією емоцій. В КГ значущих відмінностей не виявлено ($p > ,05$). На підставі цих результатів ми прийняли гіпотезу Н1. З авторської позиції, зниження показників алекситимії є найбільш

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

значущим результатом Модуля 3 програми. На констатувальному етапі 28,4% вибірки мали клінічно значущу алекситимію (TAS-20 ≥ 61 б.), яка виступала негативним предиктором загального індексу мотивації (β = −0,19, p < ,001). Зниження алекситимії після програми означає покращення здатності офіцерів ідентифікувати власні емоційні стани, що напряму підвищує якість прийняття рішень у стресових ситуаціях – в умовах, коли помилкова інтерпретація власного тривожного стану може призвести до неадекватних тактичних рішень. Суттєво, що цей ефект не можна пояснити природними коливаннями: в КГ жодного значущого зниження TAS-20 не зафіксовано. Поліпшення показників емоційного компонента відбулось у 93,5% офіцерів ЕГ, що підтверджує ефективність застосованих у Модулі 3 технік HRV-біофідбеку (Welltory), дихального квадрату (4-4-4-4), когнітивної переоцінки та прогресивної м'язової релаксації. Отримані дані підтверджують, що програма позитивно вплинула на емоційну стійкість офіцерів, їхню здатність до саморегуляції та гнучкість поведінкового реагування на стресові виклики.

Зміни в поведінково-нормативному компоненті мотиваційної системи офіцерів оцінювались за чотирма інструментами: субшкалою ПН ШОПМ-ОТ-СВ, Шкалою загальної самоефективності (GSE), субшкалою «Посвята» опитувальника робочого залучення UWES-9, а також трьома шкалами методики діагностики професійної мотивації В. І. Осьодла («Оцінка результатів праці», «Інтернальність у сфері професійних досягнень», «Професійні домагання»). Порівняльний аналіз показників розвитку поведінково-нормативного компонента в КГ та ЕГ наведено у Таблиці 5.

Таблиця 5

Порівняльний аналіз показників поведінково-нормативного компонента в КГ та ЕГ (GSE, UWES-9, методика Осьодла)

Показник	КГ до N	КГ до %	ЕГ до N	ЕГ до %	КГ піс. N	КГ піс. %	ЕГ піс. N	ЕГ піс. %
GSE: низький рівень самоефективності	22	33	20	32	22	33	8	13
GSE: середній рівень самоефективності	36	54	35	56	36	54	42	67
GSE: високий рівень самоефективності	9	13	8	13	9	13	13	21
UWES-9 «Посвята»: низький	19	28	18	29	19	28	7	11
UWES-9 «Посвята»: середній і вищий	48	72	45	71	48	72	56	89
Осьодло «Інтернальність»: високий рівень	41	61	39	62	42	63	52	83
Осьодло «Проф. домагання»: високий рівень	51	76	49	78	52	78	60	95

Примітка: Показники наведено за відсотками учасників з відповідними рівнями розвитку. N – абсолютна кількість; % – відсоткова частка.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Як видно з Таблиці 5, після формувального впливу в ЕГ зафіксовано зростання за всіма показниками поведінково-нормативного компонента. Найбільш суттєві зміни простежуються за шкалою «Посвята» UWES-9: частка учасників із середнім і вищим рівнями збільшилась з 71% до 89% (+18%). За GSE кількість учасників із середнім та високим рівнями самоефективності зросла з 69% до 88% (+19%). За шкалою «Проф. домагання» методики Осьодла – з 78% до 95% (+17%). Підвищення показників «Посвяти» за UWES-9 вказує на зростання ідентифікації офіцерів із своєю діяльністю та посилення відчуття значущості праці. У теоретичній моделі ця субшкала є операціоналізацією поведінково-нормативного компонента через поняття інтерналізованої залученості. На думку автора, саме цей ефект є найбільш довгостроково стійким – оскільки ідентифікація з місією є менш залежною від ситуативних факторів порівняно з когнітивною усвідомленістю чи емоційною регуляцією. В КГ аналогічних змін не зафіксовано. На підставі отриманих результатів ми прийняли гіпотезу H1.

Зміни в соціальному компоненті мотиваційної системи офіцерів оцінювались за трьома інструментами: субшкалою С ШОПМ-ОТ-СВ, психодіагностичною методикою оцінювання професійної мотивації військовослужбовців [2] та шкалою впливу травматичної події (IES-R). Порівняльний аналіз показників розвитку соціального компонента в КГ та ЕГ наведено у Таблиці 6.

Таблиця 6

Порівняльний аналіз інтегрованих показників соціального компонента в КГ та ЕГ (методика Мацегори та ін., IES-R)

Показник	КГ до N	КГ до %	ЕГ до N	ЕГ до %	КГ піс. N	КГ піс. %	ЕГ піс. N	ЕГ піс. %
Мацегора та ін.: оптимальний рівень	19	28	18	29	20	30	34	54
Мацегора та ін.: середній рівень	38	57	36	57	38	57	26	41
Мацегора та ін.: низький рівень	10	15	9	14	9	13	3	5
IES-R «Уникнення» (≥ 33 б.): група ризику	22	33	20	32	21	31	8	13
IES-R «Вторгнення» (≥ 33 б.): група ризику	18	27	19	30	17	25	10	16
IES-R «Збудження» (≥ 33 б.): група ризику	15	22	16	25	14	21	7	11

З даних, наведених у Таблиці 6, видно, що в ЕГ після формувального втручання частка офіцерів з оптимальним рівнем за методикою Мацегори та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

колег зросла з 29% до 54% (+25%). Паралельно знизилась частка учасників у «групі ризику» за субшкалою «Уникнення» IES-R: з 32% до 13% (−19%). Аналогічна позитивна тенденція простежується за субшкалами «Вторгнення» (−14%) та «Збудження» (−14%). В КГ значущих змін не виявлено. З авторської позиції, зниження показників травматичної симптоматики за IES-R є результатом, що виходить за межі суто мотиваційного розвитку. Нагадаємо, що на констатувальному етапі 32,8% вибірки мали клінічно значущу травматичну симптоматику (IES-R ≥ 33 б.), яка була одним із найсильніших негативних предикторів соціального компонента (r_s = −0,42). Зниження цього показника означає, що програма «Мотиваційний Щит» − попри те, що не є психотерапевтичною за своєю природою − опосередковано сприяла послабленню деструктивних ефектів травматичного досвіду через зміцнення соціальних зв'язків, командної довіри та нормалізацію емоційного стану. Це є важливим побічним ефектом, який підтверджує ширший потенціал мотиваційних програм у системі психологічного супроводу ЗСУ. На підставі отриманих результатів ми прийняли гіпотезу H1.

Для комплексного підтвердження результативності програми «Мотиваційний Щит» за всіма компонентами мотиваційної системи та відповідними діагностичними інструментами застосовано критерій Вілкоксона для парних вибірок. Зведені результати динаміки змін у КГ та ЕГ до і після формувального впливу наведено у Таблиці 7.

Таблиця 7

Динаміка змін у компонентах та інструментах мотиваційної системи (ЕГ та КГ, до і після втручання)

Компонент / інструмент	Група	Z	p	Cohen's d	Ефект	M до	M після	Приріст %
Когнітивний (К): субшкала ШОПМ	ЕГ	−4,812	<.001	0,83	Знач.	54,1	60,2	+11,3
	КГ	−0,521	.602	0,04	Незнач.	53,4	53,7	+0,6
WEIMS (автономна мотивація)	ЕГ	−4,214	<.001	0,76	Знач.	3,41	3,89	+14,1
	КГ	−0,387	.698	0,0'3	Незнач.	3,39	3,41	+0,6
Осьодло: загальна активність	ЕГ	−3,891	<.001	0,68	Знач.	41,8	47,4	+13,4
	КГ	−0,412	.680	0,04	Незнач.	41,6	41,9	+0,7
Емоційний (Е): субшкала ШОПМ	ЕГ	−4,978	<.001	0,87	Знач.	52,8	59,4	+12,5
	КГ	−0,614	.539	0,05	Незнач.	51,9	52,3	+0,8
CD-RISC (резільєнтність)	ЕГ	−5,214	<.001	0,89	Знач.	68,4	78,2	+14,3
	КГ	−0,502	.616	0,04	Незнач.	67,8	68,1	+0,4
TAS-20 (зниження = позитив)	ЕГ	−4,632	<.001	0,82	Знач.	58,9	50,1	–14,9
	КГ	−0,431	.666	0,03	Незнач.	59,1	58,8	–0,5
Поведінково-нормативний (ПН): субшкала ШОПМ	ЕГ	−4,756	<.001	0,81	Знач.	55,3	61,4	+11,0
	КГ	−0,487	.626	0,03	Незнач.	54,7	55,0	+0,5
GSE (самоефективність)	ЕГ	−4,123	<.001	0,72	Знач.	28,4	31,6	+11,3
	КГ	−0,391	.696	0,03	Незнач.	28,1	28,2	+0,4
UWES-9 «Посвята»	ЕГ	−4,387	<.001	0,79	Знач.	3,54	4,12	+16,4
	КГ	−0,463	.643	0,04	Незнач.	3,51	3,54	+0,9

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Компонент / інструмент	Група	Z	p	Cohen's d	Ефект	M до	M після	Приріст %
Соціальний (С): субшкала ШОПМ	ЕГ	−5,121	<.001	0,94	Знач.	57,6	65,3	+13,4
	КГ	−0,703	.482	0,05	Незнач.	56,9	57,3	+0,7
Мацегора та ін. (загальний бал)	ЕГ	−4,891	<.001	0,86	Знач.	48,3	56,7	+17,4
	КГ	−0,618	.536	0,05	Незнач.	47,9	48,2	+0,6
IES-R «Уникнення» (зниження = позитив)	ЕГ	−4,214	<.001	0,74	Знач.	24,8	18,3	–26,2
	КГ	−0,391	.696	0,03	Незнач.	24,6	24,4	–0,8
ЗІМ загальний (ШОПМ-ОТ-СВ)	ЕГ	−5,044	<.001	0,92	Знач.	219,8	246,3	+12,1
	КГ	−0,629	.529	0,04	Незнач.	217,1	218,3	+0,6

Примітка: Від'ємні значення Z відображають позитивну динаміку (зростання після втручання). Для TAS-20 та IES-R від'ємні значення Z означають зниження деструктивних чинників. *p ≥ 0,05; **p ≥ 0,01.

Як наведено у Таблиці 7, в ЕГ усі досліджувані компоненти та додаткові інструменти продемонстрували статистично значущі позитивні зрушення (всі p < ,001). Найбільші коефіцієнти ефекту зафіксовано за соціальним компонентом (d = 0,94) та ЗІМ (d = 0,92).

Серед додаткових інструментів найвищий ефект – за CD-RISC (d = 0,89) та субшкалою «Посвята» UWES-9 (d = 0,79). Позитивна динаміка простежується і в зниженні деструктивних чинників: TAS-20 знизився на 14,9% в ЕГ (d = 0,82), IES-R «Уникнення» – на 26,2% (d = 0,74).

Водночас у КГ жодне із досліджуваних значень не досягло рівня статистичної значущості (всі p > ,48), а коефіцієнти ефекту залишились несуттєвими (d = 0,03–0,05). Виявлені розбіжності між ЕГ та КГ є переконливим доказом того, що позитивні зміни є наслідком саме формувального впливу програми, а не природного перебігу служби.

Узагальнюючи зведені результати, можна констатувати: програма «Мотиваційний Щит» забезпечила середній приріст 11–14% за всіма компонентами ШОПМ-ОТ-СВ і водночас зниження деструктивних чинників (алекситимія – 14,9%, симптоматика уникнення –26,2%).

Такий симетричний ефект – нарощування ресурсів і усунення перешкод – є ознакою системного, а не локального впливу на мотиваційну архітектуру офіцера. Це підтверджує теоретичне положення про взаємозалежність компонентів: покращення емоційного компонента (зниження алекситимії, зростання резільєнтності) відкриває доступ до когнітивних і соціальних мотиваційних ресурсів, які раніше були заблоковані хронічним стресом.

З метою підвищення надійності та валідності отриманих результатів додатково застосовано дисперсійний аналіз (ANOVA). Поєднання непараметричних (критерій Вілкоксона, U-критерій Манна–Уїтні) та параметричних (t-критерій, ANOVA) методів забезпечило комплексну перевірку висновків щодо ефективності програми за кожним компонентом мотиваційної системи. Підсумкові результати дисперсійного аналізу змін між ЕГ та КГ наведено у Таблиці 8.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Таблиця 8

Результати дисперсійного аналізу (ANOVA) змін у компонентах та інструментах мотиваційної системи між ЕГ та КГ

Компонент / інструмент	F(1,124)	p	η^2	Інтерпретація ефекту
Когнітивний (К): субшкала ШОПМ	22,14	<.001	0,15	Значний ефект
WEIMS: автономна мотивація	19,87	<.001	0,14	Значний ефект
Осьодло: загальна активність	18,43	<.001	0,13	Значний ефект
Емоційний (Е): субшкала ШОПМ	24,15	<.001	0,16	Значний ефект
CD-RISC	27,34	<.001	0,18	Значний ефект
TAS-20 (зниження)	21,89	<.001	0,15	Значний ефект
Поведінково-нормативний (ПН): субшкала ШОПМ	20,37	<.001	0,14	Значний ефект
GSE: загальна самоефективність	18,91	<.001	0,13	Значний ефект
UWES-9 «Посвята»	22,18	<.001	0,15	Значний ефект
Соціальний (С): субшкала ШОПМ	28,72	<.001	0,19	Значний ефект
Мацегора та ін.	26,31	<.001	0,18	Значний ефект
IES-R «Уникнення» (зниження)	19,47	<.001	0,14	Значний ефект
ЗІМ (загальний)	26,48	<.001	0,18	Значний ефект

Примітка: η^2 інтерпретовано за критеріями Cohen (1988): 0,01 – малий, 0,06 – помірний, 0,14 – значний ефект.

Як показано у Таблиці 8, результати ANOVA засвідчили наявність статистично значущих міжгрупових відмінностей у динаміці змін за всіма компонентами та інструментами (всі $p < ,001$). Значення η^2 коливаються від 0,13 до 0,19, що відповідає значному ефекту за класичною градацією Коена. Найвищий ефект зафіксовано за соціальним компонентом ($\eta^2 = 0,19$) та загальним ЗІМ ($\eta^2 = 0,18$), що підтверджує загальну закономірність: саме командно-орієнтовані та інтегративні виміри мотивації найбільш чутливі до цілеспрямованого психологічного впливу в груповому тренінговому форматі.

Результати ANOVA підтвердили: зафіксовані позитивні зрушення в ЕГ є наслідком цілеспрямованого формувального впливу програми, а не випадкових коливань. Таким чином, ми прийняли гіпотезу Н1 за всіма компонентами і загальним ЗІМ.

З метою виявлення змін у взаємозв'язках між компонентами мотиваційної системи офіцерів та зовнішніми діагностичними критеріями проведено кореляційний аналіз до та після формувального впливу програми «Мотиваційний Щит».

Отримані коефіцієнти кореляції дозволили простежити динаміку інтеграції психологічних чинників мотивації та встановити, як змінилась щільність зв'язків між субшкалами ШОПМ-ОТ-СВ і суміжними інструментами після завершення програми. Результати наведено у Таблиці 9.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Таблиця 9

Динаміка кореляційних зв'язків між компонентами мотивації та зовнішніми критеріями в ЕГ (до і після програми)

Пара змінних	r до	r після	Δr	Значущість після
К (ШОПМ) ↔ Е (ШОПМ)	.38*	.54*	+.16	p < .001
К (ШОПМ) ↔ ПН (ШОПМ)	.42*	.57*	+.15	p < .001
Е (ШОПМ) ↔ С (ШОПМ)	.34*	.49*	+.15	p < .001
С (ШОПМ) ↔ ПН (ШОПМ)	.39*	.55*	+.16	p < .001
К (ШОПМ) ↔ WEIMS автономна	.44*	.63*	+.19	p < .001
Е (ШОПМ) ↔ CD-RISC	.41*	.62*	+.21	p < .001
ПН (ШОПМ) ↔ UWES-9 «Посвята»	.43*	.64*	+.21	p < .001
ПН (ШОПМ) ↔ GSE	.38*	.58*	+.20	p < .001
С (ШОПМ) ↔ Мацегора та ін.	.51*	.67*	+.16	p < .001
ЗІМ ↔ CD-RISC	.41*	.62*	+.21	p < .001
ЗІМ ↔ TAS-20 (зворотний)	−.29*	−.19*	+.10	p < .05
ЗІМ ↔ IES-R Уникн. (зворотний)	−.36*	−.24*	+.12	p < .05

Примітка: * – p < ,050; зворотні значення позначено знаком «−»; К – когнітивний; Е – емоційний; ПН – поведінково-нормативний; С – соціальний компонент ШОПМ-ОТ-СВ.

Кореляційна матриця (Таблиця 9) виявила системне посилення взаємозв'язків між усіма компонентами після програми. Найбільш виражені зміни простежуються у зв'язках: ЗІМ ↔ CD-RISC (r: .41 → .62; Δr = +.21), ПН ↔ UWES-9 «Посвята» (r: .43 → .64; Δr = +.21), К ↔ WEIMS автономна (r: .44 → .63; Δr = +,19). Ці дані свідчать не лише про зростання кожного компонента окремо, а й про зміцнення системних зв'язків між ними. Водночас послаблюються деструктивні зв'язки: кореляція ЗІМ з TAS-20 пом'якшилась з −.29 до −.19 (Δr = +.10), що означає зменшення деструктивного впливу алекситимії на загальний індекс мотивації; кореляція ЗІМ з IES-R зменшилась з −,36 до −,24 (Δr = +,12). З авторської позиції, ця паралельна динаміка – посилення позитивних зв'язків і ослаблення негативних – є переконливим доказом того, що програма діє на мотиваційну систему не лінійно, а системно: формуються нові функціональні зв'язки між ресурсами, і водночас відбувається дезінтеграція раніше усталених деструктивних патернів реагування. Особливого значення набуває зв'язок емоційного компонента з іншими субшкалами: CD-RISC корелює з усіма субшкалами ШОПМ-ОТ-СВ на рівні r = 0,41–0,62 після програми, що підтверджує теоретичне положення про стресостійкість як мета-регулятор доступу до всіх мотиваційних ресурсів (підрозділ 2.3; β = 0,38 за регресійним аналізом).

Для більш глибокого розкриття результативності програми «Мотиваційний Щит» здійснено якісний аналіз відкритих відповідей учасників ЕГ (n = 63).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Джерелами даних виступали рефлексивні анкети, які офіцери заповнювали після завершення кожного з чотирьох модулів програми (загалом n = 248 анкет), матеріали шести фокус-групових обговорень (n = 54 офіцери, по 8–10 осіб на групу) та чек-листи командирів, у яких фіксувались спостереження за змінами у поведінці офіцерів (n = 18). На основі контент-аналізу відповідей виокремлено ключові тематичні категорії позитивних трансформацій відповідно до чотирьох компонентів мотиваційної системи, які представлено у Таблиці 10.

Таблиця 10

Тематичні категорії змін та типові цитати учасників (контент-аналіз інтерв'ю, чек-листів командирів та рефлексивних анкет)

Компонент	Типові цитати учасників	Характер відгуків
Когнітивний (К)	*«...тепер чіткіше усвідомлюю, навіщо я тут і що захищаю»; «...програма допомогла сформулювати особисту місію офіцера – це важливо для стійкості»; «...почав краще розуміти, які мотиви рухають мною у службі»*	54 з 63 (85,7%)
Емоційний (Е)	*«...у стресових ситуаціях почав діяти зібраніше – замість паніки використовую дихальні техніки»; «...HRV-тренінг змінив моє ставлення до стресу»; «...вперше зрозумів, що стрес – не ворог, а сигнал»*	58 з 62 (93,5%)
Поведінково-нормативний (ПН)	*«...старанніше готуюсь до завдань, бо розумію їх значення для виживання підлеглих»; «...почав аналізувати власні рішення, а не діяти на автоматі»; «...зросла впевненість у власних силах»*	57 з 63 (90,5%)
Соціальний (С)	*«...тепер більше довіряю побратимам і командиру»; «...почав активно залучати підлеглих до обговорення рішень – це зміцнює команду»; «...зрозумів, що командир – це не лише той, хто наказує, а хто мотивує»*	60 з 63 (95,2%)

Примітка: Цитати відредаговано для збереження академічного стилю без спотворення змісту висловлювань.

Аналіз тематичних категорій у Таблиці 10 свідчить про якісну трансформацію мотиваційної системи офіцерів ЕГ, що виходить за межі кількісних приростів за стандартизованими шкалами. За когнітивним компонентом офіцери відзначають підвищення усвідомлення сенсу служби та формування особистісної місії. За емоційним – освоєння практичних технік саморегуляції та переосмислення природи стресу. За поведінково-нормативним – збільшення рефлексивності та відповідальності в прийнятті рішень. За соціальним – зміцнення довіри та перехід від директивної до партисипативної моделі командування. Зазначені якісні зрушення відповідають основним завданням програми: формуванню внутрішньої мотивації, розвитку саморегуляції та посиленню командної синергії. З авторської позиції, особливо показовим є той

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

факт, що 95,2% офіцерів позитивно оцінили Модуль 4 («Лідерство та мотивація команди»). Це свідчить про усвідомлену потребу офіцерів тактичного рівня у розвитку саме командних, а не індивідуальних мотиваційних компетенцій – що відповідає специфіці тактичного рівня управління, де ефективність офіцера визначається не стільки його власним психологічним станом, скільки здатністю підтримувати мотивацію підлеглих в умовах бойового навантаження.

Таблиця 11

Узагальнені результати якісного аналізу за модулями програми «Мотиваційний Щит» (*)

Модуль програми	Основні акценти у відповідях	Характер відгуків
1. Діагностика та самопізнання	Усвідомлення власних сильних і слабких сторін, ідентифікація особистих та професійних мотивів, формування «Військового компасу», розуміння власного мотиваційного профілю	54 з 63 (85,7%) позитивних
2. Розвиток внутрішньої мотивації	Формування внутрішніх джерел стійкості, підвищення відповідальності та орієнтації на розвиток, розвиток автономії у межах ієрархії, засвоєння технік peer-coaching	59 з 63 (93,7%) позитивних
3. Стрес-менеджмент та адаптивність	Засвоєння технік HRV-регуляції, дихального квадрату та саморегуляції, підвищення здатності швидко відновлюватись після стресу, когнітивна переоцінка стресорів	58 з 62 (93,5%) позитивних
4. Лідерство та мотивація команди	Посилення навичок комунікації, довіри й командної взаємодії, розвиток мотиваційного лідерства, опанування мікромотиваційних технік, розробка Motivation Playbook	60 з 63 (95,2%) позитивних

Примітка (*): Відсотки розраховані на основі узагальненого аналізу рефлексивних анкет (n = 248), чек-листів командирів (n = 18) та результатів фокус-групових інтерв'ю (n = 6). Частина учасників не змогла взяти участь у повному обсязі через службові обставини, що зумовило невеликі розбіжності у чисельності.

Як відображено у Таблиці 11, усі чотири модулі програми отримали позитивну оцінку з боку учасників ЕГ (85–95%). Висока узгодженість оцінок між самозвітами учасників, чек-листами командирів і матеріалами фокус-групових інтерв'ю підтверджує достовірність отриманих результатів і вказує на прикладну значущість програми для підвищення мотиваційної готовності офіцерів до діяльності в стресових умовах. Аналіз чек-листів командирів (n = 18) підтвердив зовнішні прояви змін у поведінці офіцерів ЕГ: підвищення ініціативності у виконанні службових завдань – у 79,4% спостережень; зростання якості взаємодії з підлеглими – у 85,7%; покращення збереження ефективності в стресових ситуаціях – у 77,8%; посилення відповідальності за прийняті рішення – у 82,5%. Ці дані забезпечують зовнішню, поведінкову валідність виявлених змін.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Висновоки. Проведений комплексний аналіз інтегрованих кількісних і якісних результатів формувального експерименту підтвердив високу ефективність програми «Мотиваційний Щит» у розвитку мотиваційної системи офіцерів тактичного рівня Сухопутних військ ЗС України. Статистично значущі позитивні зміни зафіксовано за всіма чотирма компонентами – когнітивним, емоційним, поведінково-нормативним та соціальним – а також за загальним індексом мотивації (Cohen's d = 0,81–0,94 в ЕГ; p < ,001), тоді як у КГ відповідних змін не виявлено. Такі результати дають підстави стверджувати, що програма забезпечила системний, а не локальний вплив на мотиваційну архітектуру офіцера, що підтверджується узгодженістю кількісних і якісних даних на всіх рівнях вимірювання.

Зіставлення результатів по всьому діагностичному комплексу (дев'ять методик, три рівні вимірювання на компонент) свідчить про системний, а не ізольований характер змін. Автор розглядає це як підтвердження ключового теоретичного положення: мотивація офіцера є не сумою ізольованих психологічних чинників, а цілісною динамічною системою, в якій зміцнення одного компонента через механізми функціональної взаємодії активує позитивні трансформації в інших компонентах. Саме ця системна логіка відображена у структурно-функціональній моделі і реалізована у чотирьохмодульній архітектурі програми.

Узгодженість інтегрованих показників (t-тести, критерій Вілкоксона, ANOVA, індекси профілів зростання) з якісними даними (самозвіти, чек-листи командирів, результати фокус-груп) свідчить про конструктну та екологічну валідність результатів. Таким чином, результати статті дають підстави для висновку, що багатокомпонентні мотиваційні програми психологічної підготовки є ефективним засобом розвитку мотиваційної готовності офіцерів до діяльності в умовах тривалих бойових дій.

Література:

1. Ковальчук О. П. Мотиваційні аспекти розвитку управлінської культури військового керівника. *Вісник Національного університету оборони України*, № 58(5), 2021. С. 94–99. https://doi.org/10.33099/2617-6858-2020-58-5-94-99

2. Мацегора Я., Приходько І., Колесніченко О., Юр'єва Н., Лиман А. Зміст та структура психодіагностичної методики «Оцінювання професійної мотивації військовослужбовців». *Честь і закон.* 2022. № 1(80). С. 109–121. https://doi.org/10.33405/2078-7480/2022/1/80/262478

3. Сафін О.Д. Емоційний компонент психологічної готовності військовослужбовця як його особистісний ресурс: проблема формування. Вісник Національного університету оборони України. № 4(68), 2022. С. 139-145. http://visnyk.nuou.org.ua/article/view/257665.

4. Шебанова В. І., Нікітенко Г. О. Особливості мотивації військовослужбовців до військово-професійної діяльності. Інсайт. 2019. № 2. С. 31–36. https://doi.org/10.32999/2663-970X/2019-2-4

5. Government of Canada. Canadian Armed Forces Honours and Awards. 2023. URL: https://www.canada.ca/en/services/defence/caf/honours-medals-awards.html

ISSN 2786-4952 Online

6. Tossell C. C. et al. Human Factors and the United States Military: A 75-Year Partnership. Proceedings of the Human Factors and Ergonomics Society Annual Meeting. 2016. Vol. 60, No. 1. P. 91–93. https://doi.org/10.1177/1541931213601020

References:

1. Kovalchuk, O.P. (2021). Motyvatsiini aspekty rozvytku upravlinskoi kultury viiskovoho kerivnyka [Motivational aspects of the development of the managerial culture of a military leader]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy – Bulletin of the National Defense University of Ukraine*, 58(5), 94-99. https://doi.org/10.33099/2617-6858-2020-58-5-94-99 [in Ukrainian].

2. Matsehora, Ya., Prykhodko, I., Kolesnichenko, O., Yurieva, N., & Lyman, A. (2022). Zmist ta struktura psykhodiahnostychnoi metodyky "Otsiniuvannia profesiinoi motyvatsii viiskovosluzhbovtsiv" [Content and structure of the psychodiagnostic method "Assessment of professional motivation of military personnel"]. *Chest i zakon – Honor and Law*, 1(80), 109-121. https://doi.org/10.33405/2078-7480/2022/1/80/262478 [in Ukrainian].

3. Safin, O.D. (2022). Emotsiinyi komponent psykholohichnoi hotovnosti viiskovosluzhbovtsia yak yoho osobystisnyi resurs: problema formuvannia [The emotional component of the psychological readiness of a military serviceman as his personal resource: the problem of formation]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy – Bulletin of the National Defense University of Ukraine*, 4(68), 139-145. http://visnyk.nuou.org.ua/article/view/257665 [in Ukrainian].

4. Shebanova, V.I., & Nikitenko, H.O. (2019). Osoblyvosti motyvatsii viiskovosluzhbovtsiv do viiskovo-profesiinoi diialnosti [Features of motivation of military personnel for military-professional activity]. *Insait – Insight*, 2, 31-36. https://doi.org/10.32999/2663-970X/2019-2-4 [in Ukrainian].

5. Government of Canada. (2023). *Canadian Armed Forces Honours and Awards*. Retrieved from https://www.canada.ca/en/services/defence/caf/honours-medals-awards.html

6. Tossell, C.C., et al. (2016). Human Factors and the United States Military: A 75-Year Partnership. *Proceedings of the Human Factors and Ergonomics Society Annual Meeting*, 60(1), 91-93. https://doi.org/10.1177/1541931213601020

Дата першого надходження статті до видання: 07.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.9:[351.74+355]

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4540-4549

Жарікова Світлана Борисівна кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології Національного аерокосмічного університету «Харківський авіаційний інститут», https://orcid.org/0000-0002-6814-6415

Філоненко Андрій Володимирович старший дізнавач Харківського районного управління поліції №1 ГУНП в Харківській області, https://orcid.org/0009-0003-4952-5932

СПЕЦИФІКА САМОУПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛУ СИЛ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ З РІЗНИМ РІВНЕМ СХИЛЬНОСТІ ДО ДЕСТРУКТИВНОГО РИЗИКУ

Анотація. У статті здійснено теоретико-емпіричний аналіз специфіки самоуправління особистості фахівців сил безпеки та оборони в контексті їхньої схильності до деструктивного ризику. Розкрито сутнісну характеристику самоуправління як вищого рівня усвідомленої саморегуляції, що забезпечує адаптивну гнучкість, стратегічну сталість та здатність до ефективного функціонування в екстремальних умовах діяльності. Крізь призму порівняльного аналізу доведено, що високий рівень схильності до деструктивного ризику виступає детермінантою викривлення регуляторних процесів, зумовлюючи дефіцит самокритичності та нераціональне ускладнення поведінкових стратегій. Обґрунтовано, що вольова саморегуляція в межах професійної діяльності військовослужбовців постає динамічним ресурсом, який за умови низької ризикованості трансформується у розвинену систему самомоніторингу та прогностичного контролю. Виявлено фундаментальну розбіжність у механізмах самоконтролю: особи з низькою схильністю до ризику демонструють високу когнітивну увагу до зворотного зв'язку, чітке диференціювання емоційних станів та активне використання стимулів для самопідтримки, що мінімізує вплив стресогенних факторів. Натомість для військовослужбовців із високою деструктивною ризикованістю характерною є амбівалентність стандартів оцінки, де надмірна впевненість у здатності контролювати події поєднується з недостатньою раціональністю вибору стратегій. Окрему увагу приділено проблемі «викривленого самоуправління» в критичних ситуаціях, де схильність до ризику блокує ефективне планування та корекцію дій. Доведено, що оптимізація психологічного супроводу особового складу має ґрунтуватися на корекції механізмів самомоніторингу та формуванні об'єктивних критеріїв самооцінювання, що дозволить нівелювати деструктивну імпульсивність через розвиток свідомого самоуправління. З'ясовано, що врахування індивідуальної

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

схильності до ризику є необхідною умовою для розробки диференційованих програм психологічної підготовки, спрямованих на зміцнення стресостійкості та збереження професійної стабільності військовослужбовців у непередбачуваних умовах службово-бойової діяльності.

Ключові слова: Самоуправління особистості, сили безпеки та оборони, деструктивний ризик, саморегуляція, екстремальні умови діяльності, фактори стресу, стресостійкість, адаптивний ресурс.

Zharikova Svitlana Borysivna Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Psychology, National Aerospace University "Kharkiv Aviation Institute", Kharkiv, https://orcid.org/0000-0002-6814-6415

Filonenko Andrii Volodymyrovych Senior Inquirer, Kharkiv District Police Department No. 1, Main Directorate of the National Police in Kharkiv Region, https://orcid.org/0009-0003-4952-5932

SPECIFICITY OF SELF-GOVERNANCE OF SECURITY AND DEFENSE FORCES PERSONNEL WITH DIFFERENT LEVELS OF SUSPENSION TO DESTRUCTIVE RISK

Abstract. This article presents a theoretical and empirical analysis of the specific characteristics of self-regulation among security and defense personnel in the context of their propensity for destructive risk-taking. It reveals the essential characteristics of self-management as a higher level of conscious self-regulation that ensures adaptive flexibility, strategic consistency, and the ability to function effectively under extreme operational conditions. Through a comparative analysis, it is demonstrated that a high level of susceptibility to destructive risk acts as a determinant of the distortion of regulatory processes, leading to a lack of self-criticism and the irrational complication of behavioral strategies. It is substantiated that volitional self-regulation within the professional activities of military personnel serves as a dynamic resource that, under conditions of low risk, transforms into a developed system of self-monitoring and predictive control. A fundamental discrepancy in self-control mechanisms has been identified: individuals with low risk-taking tendencies demonstrate high cognitive attention to feedback, clear differentiation of emotional states, and active use of self-supporting stimuli, which minimizes the impact of stressors. In contrast, military personnel with high destructive risk-taking are characterized by ambivalence in evaluation standards, where excessive confidence in the ability to control events is combined with insufficient rationality in strategy selection. Particular attention is paid to the problem of “distorted self-regulation” in critical situations, where risk-taking tendencies hinder effective planning and course correction. It has been demonstrated that the optimization of psychological support for personnel should be based on the

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

correction of self-monitoring mechanisms and the development of objective criteria for self-assessment, which will help mitigate destructive impulsivity through the development of conscious self-regulation. It has been established that taking individual risk-taking tendencies into account is a necessary condition for the development of differentiated psychological training programs aimed at strengthening stress resilience and maintaining the professional stability of military personnel in the unpredictable conditions of combat operations.

Keywords: Personal self-regulation, security and defense forces, destructive risk, self-regulation, extreme operational conditions, stress factors, stress resilience, adaptive resource.

Постановка проблеми. Сучасні реалії безпеки в Україні та світі вимагають від персоналу сил оборони та безпеки максимального рівня психологічної витримки та професійної стабільності. Постійний вплив екстремальних факторів стресу разом із високою відповідальністю за прийняття рішень роблять здатність військовослужбовця до ефективного самоконтролю вирішальним компонентом підтримання боєздатності підрозділу [1].

Водночас В. І. Осьодло зі співавторами зауважують, що механізми саморегуляції не мають загального характеру, адже вони значною мірою залежать від особистісних характеристик, серед яких ключову роль відіграє схильність до деструктивного ризику[2].

У військовій сфері ризик є невід'ємною складовою діяльності. Однак важливо розрізняти виправданий професійний ризик і деструктивні дії, як-от нехтування заходами безпеки чи імпульсивність, які можуть призвести до втрат серед особового складу [3].

Люди з високою схильністю до деструктивного ризику виявляють особливі стратегії самоуправління, які відзначаються недостатнім рівнем самокритичності та труднощами у визначенні та досягненні цілей [5].

J. Kuhl зі співавторами вважають самоуправління стрижневим поняттям у концепті саморегуляції. Воно забезпечує процеси інтеграції вищих когнітивних процесів, котрі, відповідно до функціональної спрямованості, складають систему, якісна специфіка елементів якої дозволяє деталізувати особливості функціонування механізмів саморегуляції [5].

Здатність до самоуправління та самомоніторингу, яка передбачає вміння відстежувати свою поведінку та підлаштовувати її під ситуацію; гальмувати імпульси та утримувати поведінку в рамках цілей та норм, зазвичай розглядають як захисні регуляторні ресурси, які знижують ймовірність асоціальної поведінки, особливо агресії, делінквентної поведінки та порушення правил. Якщо ж самоуправління слабке, імпульси та короткострокові вигоди частіше перемагають довгострокові наслідки, що підвищує ймовірність асоціальних дій [6].

Науковці вважають здатність особистості до самоуправління одним із критеріїв оцінки адаптивних ресурсів [7] та асоціюють її зі стресостійкістю,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

тобто зі спроможністю протидіяти впливам зовнішнього середовища (зокрема, екстремального характеру) без шкоди здоров'ю та втрати продуктивності діяльності [8 , с.106].

Традиційні підходи до контролю не завжди ефективні у зменшенні внутрішньої схильності особистості до деструктивної поведінки, особливо якщо недостатньо враховані індивідуальні механізми саморегуляції [9].

С. Вадзюк та В. Сас фокусують увагу на взаємозв'язку між рівнем стресостійкості військовослужбовців та сформованістю вольових регуляторних процесів, підкреслюючи їхню визначальну роль у забезпеченні адаптивної поведінки. Дослідники підкреслюють, що вольова саморегуляція може розглядатися як динамічний ресурс, який посилюється в процесі адаптації до екстремальних умов діяльності [10].

Властивістю емоційної саморегуляції як складової емоційного компоненту стресостійкості є забезпечення контролю проявів власної емоційної сфери. Недостатній контроль власної емоційної сфери може проявлятися емоційною понадмірою, яка сприяє високому ризику смертності при необхідності прийняття швидких рішень, застосування та вдосконалення стратегічних дій виконання спеціальних завдань [11 , с.22].

Однією з головних все ж такі залишається проблема зростання потреби в автономних, здатних до швидкої адаптації фахівцях та недостатньою вивченістю того, як саме схильність до деструктивного ризику викривляє процеси саморегуляції та самоуправління в критичних ситуаціях.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Самоуправління розглядають як усвідомлений рівень саморегуляції, що передбачає здатність людини визначати й коригувати власну позицію, планувати діяльність, керувати власним станом та оцінювати результати своїх дій. Воно забезпечує можливість діяти поза межами заздалегідь заданих планів і цілей, бути готовим до активності в непередбачуваних і мінливих умовах, а також коригувати поведінку шляхом постановки проміжних цілей у разі виникнення перешкод.

Самоуправління формує гнучкість і варіативність поведінки, дозволяє адаптуватися до змінних обставин і водночас забезпечує кросситуаційну сталість - здатність «утримувати ціль» та керувати життєвими ситуаціями не лише тактично, а й стратегічно [12].

Самоуправління особистості є необхідною умовою цілеспрямованої діяльності та ефективного спілкування. У цьому контексті воно постає як усвідомлена активність, спрямована на узгодження реальних результатів власних дій і взаємодій із запланованими очікуваннями [13].

Основні завдання самоуправління охоплюють:

- здатність адекватно сприймати вимоги оточення;
- уміння аналізувати ситуаційні умови діяльності та спілкування, на основі чого коригуються власні вимоги до себе;

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

- вміння оцінювати наявні психологічні та зовнішні ресурси, необхідні для виконання цих вимог, а також власні інтелектуальні та діяльнісні можливості;
- розвинену здатність оцінювати інших людей як джерело інформації та підтримки;
- уміння визначати пріоритети, відмовляючись від несуттєвих прагнень, що перешкоджають професійному та особистісному зростанню;
- формування варіативних способів діяльності та спілкування, а також уміння добирати засоби, що найбільш точно відповідають змісту поставленого завдання.

Таким чином, самоуправління забезпечує продуктивність, гнучкість і цілеспрямованість особистісної та професійної діяльності [13].

Поняття самоуправління нерозривно пов'язане із завданнями саморозвитку, самоактуалізації та самореалізації особистості як суб'єкта власного вдосконалення. Воно виконує роль регулятора, що забезпечує цілеспрямованість діяльності індивіда, сприяє розвитку його внутрішніх ресурсів, самовираженню та розкриттю потенціалу [14].

Предметом самоуправління є сама людина - цілісний феномен, система її можливостей і ресурсів, включно зі структурою особистості, здатною до саморозвитку та самовдосконалення.

Метою самоуправління виступає розвиток здібностей особистості через рефлексію - усвідомлення себе, свого місця у світі та власних психофізіологічних можливостей [14].

Кінцевим результатом цього процесу є поява нових якісних характеристик особистості: оновлених знань, умінь, навичок і здатності застосовувати їх у нових ситуаціях життя [14, с. 86].

Мета роботи: теоретично обґрунтувати та емпірично виявити специфічні особливості механізмів самоуправління персоналу сил безпеки та оборони з урахуванням їхньої індивідуальної схильності до деструктивного ризику.

Виклад основного матеріалу. Самоуправління є ключовим поняттям, інтегрованим практично в усі види діяльності, і його прояв значною мірою визначається характером цієї діяльності.

Авторка підкреслює, що механізми самоуправління активізуються тоді, коли звичні форми активності не забезпечують бажаного результату, і виникає потреба у свідомому перегляді, корекції та переорієнтації власних дій [15].

Н. Жигайло та О. Матеюк зазначають, що в умовах активної фази збройної агресії Російської Федерації проти України з'являється потреба по-новому осмислити не лише питання адаптації військовослужбовців до умов служби та участі в бойових діях, а й проблему їхньої здатності до самоуправління власною поведінкою. На тлі сучасних подій ця здатність набуває особливої ваги, оскільки визначає ефективність дій військових у складних, непередбачуваних і небезпечних ситуаціях [16].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

О. Вдовиченко емпірично довела, що серед типів схильності особистості до ризику домінуючим є деструктивний тип (44,5% вибірки). Йому притаманні високі рівні прагнення до ризику, що виявляються у вираженій потребі в гострих відчуттях, складних ситуаціях та розважальній активності. Водночас, попри наявність значної схильності до ризику, здатність до його усвідомленого вибору як раціонально обґрунтованої стратегії поведінки у представників цього типу сформована недостатньо. Зазначений тип характеризується найменш оптимальними показниками у структурі ризикової особистості, що проявляється у схильності до нераціонального ускладнення діяльності, орієнтації на пошук інтенсивних вражень та низькому рівні готовності до ефективного функціонування в умовах ризику. Авторка акцентує увагу на провідній характеристиці цього типу - асоціальній спрямованості ризику, відповідно до якої ризик виступає засобом самовираження індивіда в соціальному середовищі та реалізується через асоціальні форми поведінки, набуваючи значення своєрідного виклику суспільству [17, с. 36-37].

Відповідно до цього було досліджено особливості самоуправління та самоконтролю військовослужбовців із використанням методики, що дає змогу виявити специфіку процесів самоуправління, які особистість застосовує для досягнення цілей саморегуляції.

Для досягнення мети було застосовано психодіагностичний інструментарій дослідження, представлений методикою експрес-діагностики деструктивної форми ризику (О. Вдовіченко) та шкалою самоконтролю та самоуправління (П. Мезо, адаптована О. Савченко, Д. Лавриненко) [18; 19]. Для статистичної обробки даних було використано t-критерій Стьюдента для незалежних вибірок.

До вибірки досліджуваних увійшло 206 військовослужбовців, серед яких 31 особа, що мають високий рівень схильності до деструктивного ризику (перша група) та 36 осіб - із низьким її рівнем (друга група). 139 осіб, у яких виявлено амбівалентність щодо прояву схильності до ризику, не були включені до подальшого дослідження. Результати представлено в таблиці 1.

Таблиця 1

Показники самоуправління військовослужбовців з різним рівнем схильності до деструктивного ризику (m±M)

Шкали	**1 група**	**2 група**	**t**	**p**
Самомоніторинг	16,14±1,07	20,09±1,15	2,51	0.01
Самооцінювання	16,76±0,58	15,02±0,61	2,07	0.05
Самопосилення	15,46±0,61	19,13±1,17	2,78	0.01

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Відповідно до отриманих результатів, між досліджуваними групами виявлено статистично значущі відмінності. Перша група показала вищі результати за шкалою «Самооцінювання» (t=2,07, p≤0,05), тоді як друга група мала значно вищі показники за шкалами «Самомоніторинг» (t=2,51, p≤0,01) та «Самопосилення» (t=2,78, p≤0,01).

Представники другої групи (з низьким рівнем схильності до деструктивного ризику) відзначаються ретельнішою увагою до вхідної інформації та зворотного зв'язку, усвідомленням власного стану, відстеженням проміжних результатів діяльності, а також чітким розрізненням думок і емоцій, що сприяють або заважають досягненню цілей. Вони успішніше відслідковують прогрес у виконанні завдань, контролюють емоційні реакції та рівень концентрації уваги.

Крім того, ця група активніше використовує позитивні та негативні стимули для підвищення ймовірності успіху, формує позитивні очікування щодо результатів, планує закріплення позитивного досвіду та виявляє самопідтримку у невизначених ситуаціях.

Для першої групи (з високим рівнем схильності до деструктивного ризику) більш характерною є варіативність стандартів оцінки власної діяльності, гнучкий підхід до процесу та результату, а також висока впевненість у здатності контролювати події та впливати на успішність дій.

Таким чином, встановлені відмінності свідчать про різницю у комплексній здатності до самоуправління, що проявляється у самоконтролі, самомотивації, постановці цілей, плануванні, організації діяльності та корекції власної поведінки.

Висновки. У результаті проведеного дослідження виявлено, що військовослужбовці з високою схильністю до деструктивного ризику характеризуються варіативними та менш стабільними стандартами оцінки власних дій, гнучкими критеріями успіху та завищеною впевненістю у здатності контролювати перебіг подій. Натомість військові з низькою схильністю до деструктивного ризику демонструють розвинений самомоніторинг, уважність до зовнішнього зворотного зв'язку й власних емоційних станів, краще розрізняють чинники, що сприяють або заважають досягненню мети, ефективніше контролюють увагу та відстежують прогрес. Вони свідомо використовують різні стимули для підтримання результативності, враховують попередній досвід і ситуаційні особливості, формують реалістичні очікування та планують дії для зміцнення успіху.

Отримані дані свідчать, що схильність до деструктивного ризику істотно впливає на рівень самоуправління та самоконтролю: військовослужбовці з низьким рівнем ризикованості мають більш сформовану систему саморегулятивних дій, тоді як особи з високою ризикованістю проявляють нестабільність у стандартах оцінки діяльності та надмірну впевненість у власних можливостях.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Узагальнення результатів підтверджує наявність значущих відмінностей між групами за комплексною здатністю до самоуправління, що охоплює самоконтроль, самомотивацію, постановку цілей, планування, організацію та корекцію поведінки.

Перспективи подальших розвідок вбачаються в емпіричному дослідженні особливостей саморегуляції та ризикованості залежно від віку, стажу служби та гендерних характеристик дозволить диференціювати підходи до психологічного супроводу особового складу.

Література:

1. Організація психологічної підготовки у Збройних Силах України : навч.-метод. посіб. / за ред. В. Клочкова. Київ : НДЦ ГП ЗС України, 2023. 325 с.

2. Психологія управління військами : підручник / В. І. Осьодло та ін. ; за заг. ред. В. В. Стасюка. 2-ге вид., перероб. та допов. Київ : НУОУ, 2024. 532 с.

3. Бондзик Д. М. Психологічні чинники схильності до ризику поліцейських-комбатантів : дис. ... д-ра філос. : 053 Психологія. Харків, 2025. 323 с.

4. Kuhl J., Quirin M., Koole S. L. The functional architecture of human motivation: Personality systems interactions theory. Advances in Motivation Science. 2021. Vol. 8. P. 1–62. https://doi.org/10.1016/bs.adms.2020.06.001

5. Pechorro P. , DeLisi M., Gonçalves R. A., Maroco J. Bold, mean and disinhibited: getting specific about the mediating role of self-control and antisocial outcomes in youth. *Psychiatry, psychology and law*. 2022. Vol. 29, №. 6. P. 871-888. doi: 10.1080/13218719.2021.1995519

6. Le Scanff C., Taugis J. Risk-taking and self-regulation in extreme environments. *Journal of Applied Military Psychology*. 2018. Vol. 12, No. 3. P. 112–125.

7. Комар Т., Варгата О. Психологічні особливості професійного стресу фахівців соціономічного профілю. *Psychology Travelogs.* 2022. №. 1. С. 5-14. DOI: https://doi.org/10.31891/PT-2022-1-1

8. Бурбан Н., Гузенко І. Особливості стресостійкості й адаптивних здібностей до стресу майбутніх військовослужбовців. *Педагогіка і психологія професійної освіти.* 2019. №. 1. С. 105-116. DOI: https://doi.org/10.32447/22185186.2019.1.11

9. Осьодло В. Психологія професійного становлення офіцера : монографія. Київ : Золоті Ворота, 2012. 462 с.

10. Вадзюк С. Н., Сас В. В. Особливості вольової саморегуляції у військових із різною стресостійкістю. *Здобутки клінічної і експериментальної медицини*. 2023. № 1. С. 53–59. DOI: https://doi.org/10.11603/1811-2471.2023.v.i1.13658

11. Раєвська Я., Твердохліб Н. Психологія стресостійкості військовослужбовців: теоретичний дискурс. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Психологія*. 2023. № 3 (59). С. 19–23. DOI: https://doi.org/10.32689/maup.psych.2023.3.3.

12. Слурденко Д. О. Особливості самоврядування правоохоронців (на прикладі військовослужбовців Національної гвардії України) : дис. … д-ра філос. : 053. Харків, 2021. 205 с.

13. Жарікова С.Б., Влащенко Н.М., Угоднікова О.І. Особливості самоуправління особистості менеджерів туристичного бізнесу на різних етапах професіогенезу. *Габітус.* 2022. Вип. 37. С. 90 - 94.

14. Потапова С. М. Співвідношення понять «саморегуляція» та «самоуправління особистості». *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України* : матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 8 квіт. 2016 р.). Харків : ХНУВС, 2016. С. 84–87.

15. Новікова Ж. М. Дослідження провідних механізмів психологічного захисту і рівня здатності до самоуправління у студентів під час дистанційного навчання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія.* 2021. №. 4. С. 102-107.

16. Жигайло Н., Матеюк О. Психологічний супровід військовослужбовців у зоні ведення бойових дій. *Вісник Львівського університету. Серія: Психологічні науки*. 2022. Вип. 13. С. 64–70.

17. Вдовиченко О. В. Структура та типологічні особливості особистості ризику. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г.С . Сковороди. Психологія*. 2015. №. 50. С. 30-38. URL: https://journals.hnpu.edu.ua/index.php/psychology/article/view/19

18. Вдовіченко О. В. Психологічні основи ризику особистості в онтогенезі : дис. … д-ра психол. наук : 19.00.07. Одеса, 2019. 611 с.

19. Савченко О., Лавриненко Д. Шкала самоконтролю та самоуправління (SCMS): українськомовна адаптація методики та її психометричні характеристики. *Перспективи та інновації науки*. 2024. № 8. С. 845–865.

***References**:*

1. Klochkov, V. (Ed.). (2023). *Orhanizatsiia psykholohichnoi pidhotovky u Zbroinykh Sylakh Ukrainy* [Organization of psychological training in the Armed Forces of Ukraine]. Kyiv: NDTS HP ZS Ukrainy [in Ukrainian].

2. Osiodlo, V. I., et al. (2024). *Psykholohiia upravlinnia viiskamy* [Psychology of troop management] (2nd ed., rev.). V. V. Stasiuk (Ed.). Kyiv: NUOU [in Ukrainian].

3. Bondzyk, D. M. (2025). *Psykholohichni chynnyky skhylnosti do ryzyku politseiskykh-kombatantiv* [Psychological factors of risk propensity in police combatants]. Candidate's thesis. Kharkiv [in Ukrainian].

4. Kuhl, J., Quirin, M., & Koole, S. L. (2021). The functional architecture of human motivation: Personality systems interactions theory. *Advances in Motivation Science*, 8, 1–62. https://doi.org/10.1016/bs.adms.2020.06.001

5. Pechorro, P., DeLisi, M., Gonçalves, R. A., & Maroco, J. (2022). Bold, mean and disinhibited: getting specific about the mediating role of self-control and antisocial outcomes in youth. *Psychiatry, psychology and law*, 29(6), 871–888. https://doi.org/10.1080/13218719.2021.1995519

6. Le Scanff, C., & Taugis, J. (2018). Risk-taking and self-regulation in extreme environments. *Journal of Applied Military Psychology*, 12(3), 112–125.

7. Komar, T., & Varhata, O. (2022). Psykholohichni osoblyvosti profesiinoho stresu fakhivtsiv sotsionomichnoho profiliu [Psychological features of professional stress of socionomic profile specialists]. *Psychology Travelogs*, 1, 5–14. https://doi.org/10.31891/PT-2022-1-1 [in Ukrainian].

8. Burban, N., & Huzenko, I. (2019). Osoblyvosti stresostiikosti i adaptyvnykh zdibnostei do stresu maibutnikh viiskovosluzhbovtsiv [Features of stress resistance and adaptive abilities to stress of future military personnel]. *Pedahohika i psykholohiia profesiinoi osvity – Pedagogy and psychology of vocational education*, 1, 105–116. https://doi.org/10.32447/22185186.2019.1.11 [in Ukrainian].

9. Osiodlo, V. (2012). *Psykholohiia profesiinoho stanovlennia ofitsera* [Psychology of professional formation of an officer]. Kyiv: Zoloti Vorota [in Ukrainian].

10. Vadziuk, S. N., & Sas, V. V. (2023). Osoblyvosti volovoi samorehuliatsii u viiskovykh iz riznoiu stresostiikistiu [Features of volitional self-regulation in military personnel with different stress resistance]. *Zdobutky klinichnoi i eksperymentalnoi medytsyny – Achievements of Clinical and Experimental Medicine*, 1, 53–59. https://doi.org/10.11603/1811-2471.2023.v.i1.13658 [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

11. Raievska, Ya., & Tverdokhlib, N. (2023). Psykholohiia stresostiikosti viiskovosluzhbovtsiv: teoretychnyi dyskurs [Psychology of stress resistance of military personnel: theoretical discourse]. *Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi Akademii upravlinnia personalom. Psykholohiia – Scientific works of the Interregional Academy of Personnel Management. Psychology*, 3(59), 19–23. https://doi.org/10.32689/maup.psych.2023.3.3 [in Ukrainian].

12. Slurdenko, D. O. (2021). *Osoblyvosti samovriaduvannia pravookhorontsiv (na prykladi viiskovosluzhbovtsiv Natsionalnoi hvardii Ukrainy)* [Features of self-government of law enforcement officers (on the example of military personnel of the National Guard of Ukraine)]. Candidate's thesis. Kharkiv [in Ukrainian].

13. Zharikova, S. B., Vlashchenko, N. M., & Uhodnikova, O. I. (2022). Osoblyvosti samoupravlinnia osobystosti menedzheriv turystychnoho biznesu na riznykh etapakh profesiohenezu [Features of personality self-management of tourism business managers at different stages of professionogenesis]. *Habitus*, 37, 90–94 [in Ukrainian].

14. Potapova, S. M. (2016). Spivvidnoshennia poniat «samorehuliatsiia» ta «samoupravlinnia osobystosti» [Correlation of the concepts of "self-regulation" and "self-management of personality"]. *Proceedings from Psykholohichni ta pedahohichni problemy profesiinoi osvity ta patriotychnoho vyhovannia personalu systemy MVS Ukrainy – Psychological and pedagogical problems of vocational education and patriotic upbringing of the personnel of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine system*. (pp. 84–87). Kharkiv: KHNUVS [in Ukrainian].

15. Novikova, Zh. M. (2021). Doslidzhennia providnykh mekhanizmiv psykholohichnoho zakhystu i rivnia zdatnosti do samoupravlinnia u studentiv pid chas dystantsiinoho navchannia [Study of leading mechanisms of psychological defense and the level of self-management ability in students during distance learning]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Psykholohiia – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Psychology*, 4, 102–107 [in Ukrainian].

16. Zhyhailo, N., & Mateiuk, O. (2022). Psykholohichnyi suprovid viiskovosluzhbovtsiv u zoni vedennia boiovykh dii [Psychological support of military personnel in the combat zone]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia: Psykholohichni nauky – Bulletin of Lviv University. Series: Psychological Sciences*, 13, 64–70 [in Ukrainian].

17. Vdovychenko, O. V. (2015). Struktura ta typolohichni osoblyvosti osobystosti ryzyku [Structure and typological features of risk personality]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H. S. Skovorody. Psykholohiia – Bulletin of Kharkiv National Pedagogical University named after G. S. Skovoroda. Psychology*, 50, 30–38. Retrieved from https://journals.hnpu.edu.ua/index.php/psychology/article/view/19 [in Ukrainian].

18. Vdovichenko, O. V. (2019). *Psykholohichni osnovy ryzyku osobystosti v ontohenezi* [Psychological foundations of personality risk in ontogenesis]. Doctor's thesis. Odesa [in Ukrainian].

19. Savchenko, O., & Lavrynenko, D. (2024). Shkala samokontroliu ta samoupravlinnia (SCMS): ukrainskomovna adaptatsiia metodyky ta yii psykhometrychni kharakterystyky [Self-control and self-management scale (SCMS): Ukrainian adaptation of the methodology and its psychometric characteristics]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky – Perspectives and innovations of science*, 8, 845–865 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 05.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 19.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.942:316.6

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4550-4562

Жванія Тарас Валеріанович кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, м. Харків, https://orcid.org/0000-0003-1160-6254

Олійник Вікторія Анатоліївна ст. викладачка кафедри практичної психології та соціальних технологій, практичний психолог та соціальний педагог ФБК Приватного Вищого Навчального Закладу «Європейський університет», Київ, членкиня Асоціації дитячих та сімейних психологів України, EFPA, НПАУкраїни https://orcid.org/0000-0002-5808-437X

Даниленко Наталія Володимирівна кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології, Товариство з обмеженою відповідальністю "ЗІҐМУНД ФРОЙД УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНА", м. Київ, https://orcid.org/0009-0008-7627-5728

ТРИВОЖНІСТЬ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН СУЧАСНОСТІ: ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ТА МЕТОДИ ПОДОЛАННЯ

Анотація. У статті обґрунтовується, що тривожність є складним багатокомпонентним соціально-психологічним феноменом, який охоплює емоційні, когнітивні, поведінкові та фізіологічні аспекти функціонування особистості. З’ясовано, що помірний рівень тривоги виконує адаптаційну, захисну та мотиваційну функції, сприяючи мобілізації внутрішніх ресурсів людини та її пристосуванню до умов невизначеності. Водночас надмірна або тривала тривожність негативно впливає на психоемоційний стан особистості, соціальні взаємини, професійну діяльність, здатність до саморегуляції та якість життя загалом.

Проаналізовано основні наукові підходи до розуміння тривожності, її видів, функцій та механізмів формування. Встановлено, що виникнення тривожних станів зумовлюється комплексом внутрішніх і зовнішніх чинників, серед яких особливе значення мають стресові події, психологічна травматизація, низька толерантність до невизначеності, когнітивні викривлення, внутрішньо-особистісні конфлікти, соціальний тиск та недостатній рівень емоційної саморегуляції. Наголошено, що тривожність може проявлятися як у ситуативних реакціях, так і у формі стійкої особистісної характеристики або тривожного розладу.

Особливу увагу приділено ролі психологічного консультування у подоланні тривожності. Визначено, що ефективність консультативної роботи

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

значною мірою залежить від своєчасного виявлення симптомів тривоги, уточнення запиту клієнта, врахування його індивідуальних особливостей та добору адекватних психокорекційних методів. Доведено, що сучасні когнітивно-поведінкові підходи, зокрема техніки когнітивної реструктуризації, експозиції, розвитку саморегуляції, mindfulness, терапії прийняття і відповідальності та метакогнітивної терапії, сприяють зниженню рівня тривожності, формуванню психологічної гнучкості та розвитку адаптивних копінг-стратегій.

Установлено, що сучасне психологічне консультування має ґрунтуватися на комплексному та індивідуалізованому підході, орієнтованому не лише на подолання симптомів тривоги, а й на розвиток емоційної стійкості, усвідомленого ставлення до власних переживань, навичок саморегуляції та здатності особистості ефективно функціонувати в умовах соціальної нестабільності та підвищеного психоемоційного навантаження.

Ключові слова: тривожність, тривожні стани, соціально-психологічний феномен, психологічне консультування, саморегуляція, копінг-стратегії, когнітивно-поведінкова терапія, mindfulness, психологічна гнучкість, стрес, адаптація, емоційна стійкість.

Zhvaniia Taras Candidate of Psychological Sciences, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Associate professor of the department of Psychology, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0003-1160-6254

Oleynik Viktoriya senior researcher, Department of Practical Psychology and Social Technologies, practical psychologist and social educator FBK Private university European University, Kyiv, female member of the Association of Child and Family Psychologists of Ukraine, EFPA, NPA of Ukraine https://orcid.org/0000-0002-5808-437X

Danylenko Nataliia Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor at the Department of Psychology, LIMITED LIABILITY COMPANY "UKRAINE SIGMUND FREUD UNIVERSITY", Kyiv, https://orcid.org/0009-0008-7627-5728

ANXIETY AS A SOCIO-PSYCHOLOGICAL PHENOMENON OF MODERNITY: CAUSES OF OCCURENCE AND METHODS OF OVERCOMING

Abstract. The article substantiates that anxiety is a complex multicomponent socio-psychological phenomenon that encompasses emotional, cognitive, behavioral and physiological aspects of personality functioning. It has been found that a moderate level of anxiety performs an adaptive, protective and motivational function, contributing to the mobilization of a person’s internal resources and their adaptation to conditions of uncertainty. At the same time, excessive or prolonged anxiety negatively

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

affects the psycho-emotional state of the individual, social relationships, professional activity, ability to self-regulation and quality of life in general.

The main scientific approaches to understanding anxiety, its types, functions and mechanisms of formation are analyzed. It has been established that the emergence of anxiety states is caused by a complex of internal and external factors, among which stressful events, psychological trauma, low tolerance for uncertainty, cognitive distortions, intrapersonal conflicts, social pressure and an insufficient level of emotional self-regulation are of particular importance. It is emphasized that anxiety can manifest itself both in situational reactions and in the form of a stable personality characteristic or anxiety disorder.

Particular attention is paid to the role of psychological counseling in overcoming anxiety. It has been determined that the effectiveness of counseling work largely depends on the timely detection of anxiety symptoms, clarification of the client's request, taking into account his individual characteristics and the selection of adequate psychocorrectional methods. It has been proven that modern cognitive-behavioral approaches, in particular techniques of cognitive restructuring, exposure, development of self-regulation, mindfulness, acceptance and responsibility therapy and meta-cognitive therapy, contribute to reducing the level of anxiety, forming psychological flexibility and developing adaptive coping strategies.

It has been established that modern psychological counseling should be based on a comprehensive and individualized approach, focused not only on overcoming anxiety symptoms, but also on developing emotional stability, a conscious attitude towards one's own experiences, self-regulation skills and the ability of the individual to function effectively in conditions of social instability and increased psycho-emotional stress.

Keywords: anxiety, anxiety states, social-psychological phenomenon, psychological counseling, self-regulation, coping strategies, cognitive-behavioral therapy, mindfulness, psychological flexibility, stress, adaptation, emotional stability.

Постановка проблеми. Тривожність як соціально-психологічний феномен сучасності зумовлена комплексом трансформацій, що відбуваються в суспільстві під впливом соціально-економічної нестабільності, інформаційного перевантаження, воєнних і посттравматичних викликів, а також інтенсифікації міжособистісної комунікації в цифровому середовищі. У сучасних умовах тривожність перестає бути лише індивідуальною психологічною характеристикою і набуває ознак масового соціально зумовленого явища, що впливає на якість життя, професійну ефективність та соціальну адаптацію особистості.

Зростання рівня тривожних станів у різних вікових і соціальних групах актуалізує необхідність глибокого аналізу їхніх причин. До них належать як макросоціальні чинники (нестабільність соціально-економічного середовища, війна, невизначеність майбутнього), так і мікропсихологічні (особливості самооцінки, когнітивні викривлення, низький рівень психологічної резильєнтності,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

порушення емоційної регуляції). Важливу роль відіграють також інформаційні перевантаження та постійна присутність у цифровому просторі, що посилює відчуття невизначеності та загрози.

Особливого значення набуває аспект психологічного консультування у подоланні тривожності. Сучасна консультативна практика орієнтується на інтеграцію когнітивно-поведінкових, гуманістичних та ресурсних підходів, що дозволяє не лише знижувати рівень тривожних проявів, а й формувати у клієнта навички саморегуляції, стресостійкості та конструктивного мислення. Психологічне консультування виступає ефективним інструментом профілактики хронізації тривожних станів, сприяє розвитку емоційної компетентності та підвищенню якості життя особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема тривожності як соціально-психологічного феномена сучасності перебуває у центрі уваги як українських, так і зарубіжних науковців. У сучасних дослідженнях тривожність розглядається у контексті соціальної нестабільності, кризових ситуацій, особистісної саморегуляції та психологічного консультування.

Р. Каламаж, В. Волошина-Нарожна та Є. Тимощук досліджували взаємозв'язок тривожності з копінг-стратегіями та здатністю до саморегуляції. Науковці довели, що способи подолання стресу та рівень саморегуляції виступають предикторами ситуативної й особистісної тривожності [7].

М. Архангельська аналізує можливості когнітивно-поведінкової терапії у подоланні тривожних розладів. Дослідниця наголошує, що реакція особистості на події залежить від їх когнітивної інтерпретації, а когнітивно-поведінковий підхід сприяє формуванню резильєнтності, емоційної стійкості та адаптивності, особливо в умовах війни [2].

Зарубіжний дослідник Michael W. Eysenck розглядає тривожність крізь призму когнітивного підходу. Учений обґрунтовує, що переживання тривоги залежить від обробки зовнішніх, фізіологічних і когнітивних стимулів.

Є. Коц здійснила теоретичний аналіз феномена соціальної тривожності у студентської молоді. Дослідниця визначає соціальну тривожність як реакцію на ситуації соціальної взаємодії та пов'язує її з труднощами соціальної адаптації, низькою самооцінкою й недостатнім розвитком соціальних навичок [8].

О. Власенко та І. Кущенко досліджували психологічні й соматичні прояви тривоги, а також особливості психологічного консультування осіб із тривожними станами [3].

Мета статті – здійснити теоретичний аналіз тривожності як соціально-психологічного феномена сучасності, визначити основні причини її виникнення, особливості прояву та впливу на особистість, а також обґрунтувати роль психологічного консультування і сучасних психотерапевтичних підходів у подоланні тривожних станів та розвитку психологічної стійкості особистості.

Виклад основного матеріалу. У сучасній психологічній науці тривога розглядається як природна емоційна реакція людини на стрес, небезпеку чи

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

ситуацію невизначеності. На думку О. Власенко та І. Кущенко, відчуття тривоги є звичною емоцією, притаманною кожній особистості, оскільки саме вона забезпечує мобілізацію психічних і фізіологічних ресурсів організму для виявлення можливих загроз та організації діяльності щодо їх подолання [3, с. 18].

Подібної позиції дотримуються Bystritsky та Kronemyer, які визначають тривогу як природну реакцію на стрес, що виконує важливу адаптивну функцію та сприяє виживанню людини. Водночас дослідники наголошують, що надмірна й неконтрольована тривога може трансформуватися у тривожний розлад і негативно впливати на повсякденне функціонування особистості [15].

Розвиваючи це положення, A. Beck підкреслює, що тривога є нормальною лише тоді, коли виникає у відповідь на реальну загрозу. Якщо ж людина починає сприймати саму тривогу як небезпеку, формується своєрідне «порочне коло»: посилення внутрішньої концентрації на власних переживаннях спричиняє ще більшу інтенсивність тривоги [14]. Такий підхід дозволяє стверджувати, що важливу роль у виникненні тривожних станів відіграють когнітивні установки особистості, її спосіб інтерпретації подій та рівень психологічної стійкості. Саме тому в сучасному психологічному консультуванні значна увага приділяється роботі з деструктивними переконаннями, катастрофізацією та негативними автоматичними думками.

У цьому контексті Т. Іванова визначає тривогу як «послідовність когнітивних, афективних і поведінкових реакцій, що актуалізуються в результаті впливу на людину різних форм стресових чинників» [6, с. 74]. На думку дослідниці, основними функціями тривоги є сигналізація та стимулювання, оскільки вона активізує механізми психічної адаптації [6, с. 75].

Аналогічну позицію висловлює Р. Яремко, який трактує тривогу як необхідну захисну емоцію, що допомагає передбачити небезпечні ситуації, уникнути загроз і мобілізувати внутрішні ресурси особистості для їх подолання [9, с. 84–86].

Таким чином, більшість сучасних дослідників розглядають тривогу як універсальний адаптивний механізм, що забезпечує пристосування особистості до складних умов життєдіяльності. Водночас тривога впливає не лише на емоційний стан людини, а й на функціонування всього організму. Тривале або неадекватне переживання тривоги може свідчити про формування тривожності як стійкої особистісної характеристики.

Т. Іванова визначає тривожність як відносно стабільне особистісне утворення, що зберігається упродовж тривалого часу та проявляється у поведінці через компенсаторні й захисні механізми [6,с.75]. Подібне трактування пропонує й В. Шапар, який розглядає тривожність як функціональний стан, що характеризується підвищенням сенсорної уваги та моторного напруження в умовах ймовірної небезпеки [12]. Відтак, тривожність виступає не лише емоційною реакцією, а й інтегральною характеристикою особистості, що впливає на її поведінку, соціальні контакти та здатність до адаптації.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

О. Власенко зазначає, що тривожні стани мають як соматичні, так і психологічні прояви. До соматичних симптомів належать м'язове напруження, тремтіння, прискорене серцебиття, головний біль, порушення сну, запаморочення та проблеми шлунково-кишкового тракту. Серед психологічних проявів дослідниця виокремлює страх, внутрішню напругу, дратівливість, труднощі концентрації уваги, відчуття безнадії, зниження самооцінки та уникнення соціальної взаємодії [3, с. 18]. Це свідчить про комплексний характер тривоги, яка охоплює когнітивну, емоційну, поведінкову та фізіологічну сфери функціонування особистості. У сучасних умовах соціальної нестабільності, інформаційного перевантаження та воєнних викликів зазначені симптоми значно посилюються, що зумовлює зростання кількості осіб із підвищеним рівнем тривожності.

Важливий внесок у дослідження проблеми тривожності зробив C. Spielberger та його колеги, які виокремили два основні типи тривожності: особистісну (Т-тривожність) - як стійку схильність людини до тривожного реагування, та ситуативну (S-тривожність) - як тимчасову емоційну реакцію на стресову ситуацію, що супроводжується страхом, напругою та фізіологічним збудженням [18]. Такий підхід дає можливість глибше зрозуміти природу тривожності та диференціювати короткочасні емоційні переживання від стійких особистісних проявів, що є особливо важливим у процесі психологічної діагностики та консультування.

Рівень прояву тривожності залежить від низки психологічних і соціальних чинників. І. Ясточкіна зазначає, що інтенсивність тривожності визначається силою нервової системи, психологічною стійкістю, суб'єктивним сприйняттям ситуації, рівнем загрози та готовністю особистості до реагування [10, с. 169]. У свою чергу О. Волошок наголошує, що тривожність виконує не лише захисну, а й мотиваційну функцію, оскільки помірний рівень тривоги здатний підвищувати зосередженість людини на досягненні поставлених цілей [4], що дає підстави стверджувати, що тривожність не завжди має виключно негативний характер: за оптимального рівня вона може стимулювати активність, відповідальність і готовність до подолання труднощів.

Так, О. Донець підкреслює, що тривожність виконує важливу мобілізаційну та адаптаційну функцію, допомагаючи особистості пристосовуватися до мінливих умов середовища. Проте як надмірно високий, так і надто низький рівень тривожності можуть негативно впливати на процес соціалізації, особистісний розвиток, ефективність діяльності та міжособистісне спілкування [5, с. 32].

Важливим аспектом дослідження тривожності є її класифікація за рівнем усвідомленості. Так, О. Донець виокремлює приховану та неприховану тривожність. Прихована тривожність може не усвідомлюватися особистістю повністю або частково й проявлятися через зовнішній спокій чи нетипову поведінку. Натомість неприхована тривожність характеризується усвідомленням

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

власного емоційного стану та виявляється у тривожних переживаннях і відповідних поведінкових реакціях. Такий підхід свідчить про складність феномена тривожності та багаторівневість його проявів у психічній діяльності людини [5].

Поглиблюючи розуміння природи тривожності, Ч. Спілбергер запропонував розмежування ситуативної та особистісної тривожності. Ситуативна тривожність розглядається як тимчасовий емоційний стан, що виникає під впливом конкретної стресової ситуації та є природною реакцією на небезпеку. Особистісна тривожність, своєю чергою, трактується як стійка риса особистості, що виявляється у схильності людини сприймати широкий спектр життєвих ситуацій як загрозливі [18]. Така класифікація дозволяє більш диференційовано підходити до діагностики тривожних станів та визначення методів психологічної допомоги.

Особливої актуальності проблема тривожності набуває у випадках її переходу в патологічні форми. Н. Чорна зазначає, що тривожний розлад характеризується інтенсивною, неконтрольованою та безпричинною тривогою, яка обмежує функціонування особистості й суттєво ускладнює повсякденне життя [11, с. 65]. Подібні стани супроводжуються емоційним виснаженням, порушенням соціальної взаємодії та зниженням якості життя людини.

Сучасні міжнародні класифікації також підтверджують багатогранність тривожних розладів. Згідно з МКХ-11 Всесвітньої організації охорони здоров'я, до тривожних розладів належать генералізований тривожний розлад, панічний розлад, агорафобія, специфічні фобії, соціальний тривожний розлад та селективний мутизм [13], що свідчить про широкий спектр проявів патологічної тривожності та необхідність комплексного підходу до її діагностики й корекції.

Окрему увагу сучасні дослідники приділяють генералізованому тривожному розладу (ГТР). М. Архангельська визначає ГТР як стан постійного, надмірного й важко контрольованого занепокоєння, що поширюється на різні сфери життя людини. Дослідниця зазначає, що такий розлад часто набуває хронічного характеру та поєднується з панічними атаками й депресивними станами [2, с. 52], що дозволяє розглядати ГТР не лише як окремий психоемоційний стан, а як комплексну проблему, що впливає на всі сфери життєдіяльності особистості.

На думку Cottraux, однією з ключових характеристик осіб із генералізованим тривожним розладом є низька толерантність до невизначеності. Саме невміння приймати ситуації невизначеності зумовлює постійне занепокоєння, когнітивне уникнення та очікування негативних подій. У зв'язку з цим особливої ефективності у роботі з ГТР набуває когнітивно-поведінкова терапія, яка спрямована на виявлення деструктивних когніцій, формування альтернативного бачення ситуації, розвиток навичок подолання тривоги та прийняття невизначеності [16]. Серед найбільш результативних методів виокремлюють Сократівський діалог, техніки експозиції, навчання релаксації, медитацію, а також формування адаптивних стратегій розв'язання проблем.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Таким чином, сучасні наукові підходи дають змогу розглядати тривожність як складний багатокомпонентний феномен, що охоплює емоційні, когнітивні, поведінкові та соціальні аспекти функціонування особистості.

Водночас результати досліджень свідчать про важливість своєчасної психологічної допомоги та застосування комплексних психокорекційних і консультативних методів, спрямованих на розвиток саморегуляції, психологічної стійкості та адаптивних способів подолання стресу.

Особливого значення в сучасних умовах набуває проблема своєчасного виявлення тривожних розладів та надання кваліфікованої психологічної допомоги. Як зазначає М. Архангельська, особи з тривожними розладами нерідко звертаються не до психологів чи психотерапевтів, а до терапевтів, кардіологів, неврологів або гастроентерологів, оскільки тривожність часто супроводжується вираженими соматичними симптомами, що значно ускладнює процес діагностики та своєчасного визначення психологічної природи проблеми [2, с. 50]. Дослідниця підкреслює, що симптоми тривоги, стресу та депресії негативно впливають на якість життя людини, знижують здатність сприймати, аналізувати й відтворювати інформацію, а також ускладнюють процес ухвалення рішень, що позначається на всіх сферах життєдіяльності особистості [2, с. 50].

У зв’язку з цим особливої актуальності набуває психологічне консультування як засіб раннього виявлення та корекції тривожних станів. Важливо, що ефективність консультативної роботи значною мірою залежить від правильно сформульованого запиту клієнта. Планування консультування та визначення напрямів психологічної допомоги здійснюється лише після з’ясування запиту, у якому клієнт окреслює проблему, що викликає внутрішній дискомфорт, та очікуваний результат роботи. Саме через запит людина намагається описати ситуацію, яку прагне змінити, однак не завжди може чітко усвідомити справжні причини власної тривоги. Тому одним із ключових завдань психолога-консультанта є уточнення, конкретизація та корекція запиту клієнта.

У цьому контексті особливого значення набуває здатність особистості до саморегуляції. Р. Каламаж визначає саморегуляцію як уміння ефективно контролювати та коригувати власні емоційні й когнітивні реакції у стресових ситуаціях [7, с. 99]. Розвинені навички саморегуляції сприяють зниженню рівня внутрішнього напруження, підвищенню психологічної стійкості та формуванню конструктивних способів реагування на кризові обставини. Відповідно, психологічне консультування має бути спрямоване не лише на зменшення симптомів тривоги, а й на розвиток навичок емоційної саморегуляції, адаптивного мислення та ефективних копінг-стратегій.

Практичні аспекти консультативної роботи з тривожними станами детально розкривають О. Власенко та І. Кущенко. Дослідниці наголошують на необхідності комплексної психологічної діагностики, що включає виявлення соматичних симптомів (м’язового напруження, задишки, порушень сну, запаморочення тощо), психологічних проявів (страху, напруги, дратівливості,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

втрати контролю над власними діями), а також аналіз змін у повсякденному житті, соціальних зв'язках і поведінці клієнта. Окрему увагу авторки приділяють виявленню внутрішньої нестабільності, нав'язливих думок, зниження здатності до переживання позитивних емоцій та використанню спеціалізованих опитувальників для діагностики генералізованого тривожного розладу, панічного розладу, соціальної тривожності чи агорафобії. Такий комплексний підхід дозволяє психологу не лише точніше визначити природу тривожного стану, а й обрати оптимальні методи психологічної допомоги [3].

Важливим чинником подолання тривожності є також особливості контролю людиною власної діяльності та емоційних реакцій. Kuhl [17] виокремив три типи контролю за дією: орієнтацію на дію під час прийняття рішення (AOD), орієнтацію на дію в процесі виконання діяльності (AOP) та орієнтацію на дію після невдачі (AOF). Перший тип пов'язаний зі здатністю підтримувати позитивний емоційний стан у складних ситуаціях, другий - зі зменшенням негативних емоцій та збереженням контакту з власними потребами, а третій - із підтриманням ефективності діяльності після пережитої невдачі. Зазначені положення мають важливе практичне значення для психологічного консультування, оскільки дозволяють визначити індивідуальні особливості реагування клієнта на стрес та сформувати більш ефективні стратегії подолання тривоги.

Особливе місце у психологічному консультуванні осіб із підвищеним рівнем тривожності посідає когнітивно-поведінковий підхід. Відповідно до когнітивної моделі ПТСР, запропонованої Foa, Westbrook, Cottraux та Clark, терапія передбачає інтеграцію травматичного досвіду, когнітивну реструктуризацію дисфункційних переконань та корекцію неадаптивних стратегій подолання. У межах когнітивно-поведінкової терапії активно використовуються Сократівський діалог, техніки виявлення та спростування негативних автоматичних думок, методи експозиції та навчання альтернативним способам розв'язання проблем [16]. Такий підхід сприяє зменшенню когнітивного уникнення, підвищенню толерантності до невизначеності та формуванню більш адаптивних моделей поведінки.

М. Архангельська зазначає, що для інтеграції травматичного досвіду ефективно застосовується техніка пролонгованого занурення в уяві, під час якої клієнт детально відтворює травматичну подію у присутності терапевта або у формі письмової розповіді [2].

Це сприяє усвідомленню та інтеграції травматичних спогадів, зменшенню внутрішньої напруги та подоланню страху втрати контролю над власними емоціями. Ефективними є також методи експозиції in vivo, що передбачають поступове зіткнення клієнта із ситуаціями, які викликають страх і поведінку уникнення [14].

Важливо, що методи КПТ демонструють високу результативність не лише у роботі з тривожністю, а й у подоланні супутніх симптомів депресії, панічних атак та посттравматичних переживань.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Сучасне психологічне консультування дедалі активніше інтегрує підходи так званої «третьої хвилі» когнітивно-поведінкової терапії. А. Веллс запропонував концепцію «відстороненого майндфулнес», яка спрямована не стільки на зміну змісту негативних думок, скільки на формування в людини здатності усвідомлено спостерігати за власними когнітивними процесами без емоційного злиття з ними [19].

На відміну від традиційних практик mindfulness, відсторонений майндфулнес не передбачає використання медитації, тілесних технік або тривалого тренування концентрації уваги. Основна увага зосереджується на розвитку метаусвідомлення - здатності людини помічати власні думки, тривожні переживання та автоматичні когнітивні реакції як окремі психічні явища, не ототожнюючи їх із власним «Я». Такий підхід дає можливість клієнтові дистанціюватися від нав'язливих думок, зменшити рівень внутрішньої напруги та уникнути надмірної фіксації на тривожних переживаннях.

Як зазначає В. Абрамов, до підходів когнітивно-поведінкової терапії належать також терапія прийняття і відповідальності, діалектико-поведінкова терапія, метакогнітивна терапія та терапія, заснована на mindfulness. Їх спільною рисою є акцент не лише на змісті негативних думок, а й на ставленні людини до власних переживань та автоматичних когнітивних реакцій [1].

У межах терапії прийняття і відповідальності С. Гейса особлива увага приділяється розвитку психологічної гнучкості, яка розглядається як важливий чинник психологічного благополуччя. Психологічна гнучкість передбачає здатність людини підтримувати контакт із теперішнім моментом, приймати складні емоції без уникнення, дистанціюватися від негативних думок і діяти відповідно до власних цінностей. Такий підхід дозволяє клієнтові не боротися з тривогою як із «небезпечним» переживанням, а навчитися усвідомлено взаємодіяти зі своїм внутрішнім досвідом.

У межах психологічного консультування цей підхід є особливо важливим для роботи з генералізованою тривожністю, нав'язливими думками, катастрофізацією та постійним внутрішнім самоконтролем. Відсторонене спостереження за власними думками сприяє формуванню психологічної гнучкості та зниженню емоційного реагування на негативні когніції.

Водночас у сучасній психотерапевтичній практиці простежується певна відмінність між підходами другої та третьої хвилі когнітивно-поведінкової терапії. Якщо класична КПТ другої хвилі орієнтується на активне виявлення, аналіз і спростування негативних автоматичних думок, то підходи третьої хвилі акцентують увагу на дистанціюванні від цих думок та їх неоцінному спостереженні. Проте, як зазначає В. Абрамов, попри певні теоретичні відмінності, сучасні протоколи психологічної допомоги поєднують обидва підходи. На початкових етапах терапії доцільним є використання технік когнітивної реструктуризації та роботи з негативними переконаннями, тоді як на завершальних етапах ефективними стають техніки майндфулнес і формування позиції «спостерігача» за власними думками [1, с. 8–9].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Таким чином, сучасне психологічне консультування осіб із тривожними станами дедалі більше орієнтується на інтеграцію різних психотерапевтичних підходів, що дозволяє не лише зменшити інтенсивність тривоги, а й сформувати в клієнта навички усвідомленого ставлення до власних переживань, емоційної саморегуляції та психологічної стійкості.

Висновки. Проведене теоретичне дослідження дозволяє зробити висновок, що тривожність є багатовимірним соціально-психологічним феноменом, який виконує як адаптивну, так і дезадаптивну функції у структурі особистості. Її виникнення зумовлене взаємодією зовнішніх стресових чинників і внутрішніх психологічних особливостей індивіда, зокрема рівнем саморегуляції, когнітивними установками та здатністю до подолання невизначеності.

Важливу роль у подоланні тривожних станів відіграє психологічне консультування, яке забезпечує своєчасну діагностику, уточнення запиту клієнта та застосування ефективних психокорекційних стратегій. Особливо результативними є сучасні когнітивно-поведінкові та інтегративні підходи, спрямовані на розвиток саморегуляції, психологічної гнучкості та адаптивних способів реагування на стрес.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в емпіричному вивченні ефективності сучасних психотерапевтичних технологій у роботі з різними проявами тривожності та розробленні практичних моделей психологічного консультування для різних категорій клієнтів.

Література

1. Абрамов В. Уявлення про психологічне благополуччя у трьох хвилях когнітивно-поведінкової терапії. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка.2023. Вип.2 (18).С.5-9.

2. Архангельська М. В. Когнітивно-поведінкова терапія як систгема психотерапевтичних втручань першого вибору в лікуванні тривожних розладів. Науковий вісник Херсонського державного університету. Секція 5. Медична психологія. 2024. Вип.2. С.49-54.

3. Власенко О., Кущенко І., Мітіна С. Вплив тривоги, тривожності та тривожних розладів на планування консультування: психологічний і соматичний аспект. Ментальне здоров'я. 2025.№ 3. С.17-21.

4. Волошок О. В. Психологічний аналіз проблеми тривожності особистості. Проблеми сучасної психології: збірник наукових праць. 2010. № 10. С. 120-128.

5. Донець О. Р. Тривожність як психологічний феномен / Тези доповідей науково-практичної конференції, Запоріжжя, 15-19 квітня 2024 р. / Редкол.: В. Шаломєєв (відпов. ред.) Запоріжжя: НУ «Запорізька політехніка», 2024. С. 30-32.

6. Іванова Т. Тривога як психологічний феномен. Вісник Львівського університету. Серія : Психологічні науки. 2020. Вип. 6. С. 72–78.

7. Каламаж Р., Волошина-Нарожна В., Тимощук Є., Балашов Е. (2024). Стилі подолання й здібності до саморегуляції як предиктори тривожності. Insight: The Psychological Dimensions of Society. 2024. № 12. С. 96-114. https://doi.org/10.32999/2663-970X/2024-12-3

8. Коц Є.М. Феномен соціальної тривожності як наукова проблема. Психологічні перспективи. 2017. Вип. 29. pp. 114 – 125

ISSN 2786-4952 Online

9. Яремко Р., Гродська В., Дзюбак,А., Ільків Х. Теоретичне дослідження проблеми тривожності особистості у психологічній літературі. Молодий вчений. 2022. Вип. 5(105). С. 83–86.

10. Ясточкіна І. Особистісна тривожність як соціально-психологічна проблема. Вісник Львівського університету. Серія : Психологічні науки. 2020. Вип. 6. С. 165–170.

11. Чорна Н. В. Вплив біосугестивної терапії на зниження симптомів тривожних розладів. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Психологія. 2024. Вип. 4. С. 64–67.

12. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник /В.Б. Шапар. – Харків: Прапор, 2007. 640 с.

13. ICD-11. International Classi□cation of Diseases 11th Revision. The global standard for diagnostic health information. URL: https://icd.who.int

14. Beck, J., Beck, a. (2020). cognitive behavior therapy: Basics and beyond (3rd ed.). new york: guilford press

15. Bystritsky A., Kronemyer D. Stress and anxiety. Psychiatric Clinics of North America. 2014. № 37(4). Pp. 489–518. https://doi.org/10.1016/j.psc.2014.08.002

16. Cottraux J. les psychothérapies cognitives et comportementales. issy-les-moulineaux : elsevier masson. 2020.

17. Kuhl J. Action versus state orientation: Psychometric properties of the action control scale (ACS-90). In J. Kuhl & J. Beckmann (Eds.), Volition and personality: Action versus state orientation. 1994. Pp. 47–59). Seattle, WA: Hogrefe & Huber.

18. Spielberger,C. D., Gorsuch R. L., Lushene R., Vagg P. R., Jacobs, G. A. Manual for the State-Trait Anxiety Inventory. Palo Alto, CA: Consulting Psychologists Press, Inc.1983.

19. Wells A. Metacognitive Therapy for Anxiety and Depression. New York: Guilford Press, 2009. 316 p.

References:

1. Abramov, V. (2023). Uiavlennia pro psykholohichne blahopoluchchia u trokh khvyliakh kohnityvno-povedinkovoi terapii [Perceptions of psychological well-being in three waves of cognitive behavioral therapy]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv, 2 (18),* 5-9 [in Ukrainian].

2. Arkhanhelska, M. V. (2024). Kohnityvno-povedinkova terapiia yak systhema psykhoterapevtychnykh vtruchan pershoho vyboru v likuvanni tryvozhnykh rozladiv [Cognitive-behavioral therapy as a system of psychotherapeutic interventions of first choice in the treatment of anxiety disorders]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Sektsiia 5. Medychna psykholohiia - Scientific Bulletin of Kherson State University. Section 5. Medical Psychology, 2,* 49-54 [in Ukrainian].

3. Vlasenko, O., Kushchenko, I., Mitina, S. (2025). Vplyv tryvohy, tryvozhnosti ta tryvozhnykh rozladiv na planuvannia konsultuvannia: psykholohichnyi i somatychnyi aspekt [The impact of anxiety, worry, and anxiety disorders on counseling planning: psychological and somatic aspects]. *Mentalne zdorovia - Mental Health, 3*, 17-21 [in Ukrainian].

4. Voloshok, O. V. (2010). Psykholohichnyi analiz problemy tryvozhnosti osobystosti [Psychological analysis of the problem of personality anxiety]. *Problemy suchasnoi psykholohii: zbirnyk naukovykh prats- Problems of modern psychology: collection of scientific works, 10*, 120-128 [in Ukrainian].

5. Donets, O. R. (2024). Tryvozhnist yak psykholohichnyi fenomen [Anxiety as a psychological phenomenon]. V. Shalomieiev (*Eds*). Abstracts of scientific and practical conference reports, (pp. 30-32). Zaporizhzhia: NU «Zaporizka politekhnika» [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

6. Ivanova, T. (2020). Tryvoha yak psykholohichnyi fenomen [Anxiety as a psychological phenomenon]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia : Psykholohichni nauky - Bulletin of Lviv University. Series: Psychological Sciences, 6,* 72–78 [in Ukrainian].

7. Kalamazh, R., Voloshyna-Narozhna, V., Tymoshchuk, Ye., Balashov, E. (2024). Styli podolannia y zdibnosti do samorehuliatsii yak predyktory tryvozhnosti [Coping styles and self-regulation abilities as predictors of anxiety]. *Insight: The Psychological Dimensions of Society, 12,* 96-114. Retrieved from https://doi.org/10.32999/2663-970X/2024-12-3[in Ukrainian].

8. Kots, Ye.M. (2017). Fenomen sotsialnoi tryvozhnosti yak naukova problema [The phenomenon of social anxiety as a scientific problem]. *Psykholohichni perspektyvy - Psychological perspectives, 29,* 114 – 125[in Ukrainian].

9. Iaremko, R., Hrodska, V., Dziubak, A., Ilkiv, Kh. (2022). Teoretychne doslidzhennia problemy tryvozhnosti osobystosti u psykholohichnii literaturi [Theoretical study of the problem of personality anxiety in psychological literature]. *Molodyi vchenyi- Young scientist, 5(105),* 83–86[in Ukrainian].

10. Iastochkina, I. (2020). Osobystisna tryvozhnist yak sotsialno-psykholohichna problema [Personal anxiety as a socio-psychological problem]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia : Psykholohichni nauky -Bulletin of Lviv University. Series: Psychological Sciences, 6,* 165–170 [in Ukrainian].

11. Chorna, N. V. (2024). Vplyv biosuhestyvnoi terapii na znyzhennia symptomiv tryvozhnykh rozladiv [The effect of biosuggestive therapy on reducing symptoms of anxiety disorders]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Psykholohiia-Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Psychology, 4,* 64–67[in Ukrainian].

12. Shapar, V. B. (2007). Suchasnyi tlumachnyi psykholohichnyi slovnyk [Modern explanatory psychological dictionary]. Kharkiv: Prapor [in Ukrainian].

13. ICD-11. International Classi□cation of Diseases 11th Revision. *The global standard for diagnostic health information*. Retrieved from https://icd.who.int[In English].

14. Beck, J., Beck, A. (2020). Cognitive behavior therapy: Basics and beyond (3rd ed.). new york: guilford press[In English].

15. Bystritsky, A., Kronemyer, D. (2014). Stress and anxiety. *Psychiatric Clinics of North America, 37(4),* 489–518. Retrieved from https://doi.org/10.1016/j.psc.2014.08.002[In English].

16. Sottraux, J. (2020). les psychothérapies cognitives et comportementales. issy-les-moulineaux : elsevier masson [In English]..

17. Kuhl, J. (1994). Action versus state orientation: Psychometric properties of the action control scale (ACS-90). In J. Kuhl & J. Beckmann (Eds.), *Volition and personality: Action versus state orientation, 47–59*. Seattle, WA: Hogrefe & Huber [In English].

18. Spielberger, C. D., Gorsuch, R. L., Lushene, R., Vagg, P. R., Jacobs, G. A. (1983). Manual for the State-Trait Anxiety Inventory. Palo Alto, CA: Consulting Psychologists Press[In English].

19. Wells, A. (2009). Metacognitive Therapy for Anxiety and Depression. New York: Guilford Press [In English].

Дата першого надходження статті до видання: 29.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.923:82-94

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4563-4575

Зазимко Оксана Володимирівна кандидат психологічних наук, доцент, провідний науковий співробітник лабораторії когнітивної психології, Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, м. Київ, https://orcid.org/0000-0003-0422-3669

Рудницька Світлана Юріївна доктор психологічних наук, професор, завідувачка лабораторії когнітивної психології, Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, м. Київ, https://orcid.org/0000–0002–0141–6337

НАРАТИВНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК МЕНТАЛЬНИЙ РЕСУРС ОСОБИСТОСТІ: ПСИХОЛОГО-ГЕРМЕНЕВТИЧНА МОДЕЛЬ

Анотація. У статті схарактеризовано психолого-герменевтичну модель наративної ідентичності як ментального ресурсу особистості, що синтезує теорію когерентності наративу (Habermas & Bluck), психодіагностичну конструкцію Awareness of Narrative Identity (Hallford & Mellor) і чотиривимірну модель ментальних ресурсів наукової школи Н. В. Чепелєвої, яка розглядає особистість як суб'єкта, що конструює себе і власний досвід через знакові системи, і де наратив є первинним простором смислотворення і самоконструювання. Наративна ідентичність визначається як метакогнітивна здатність конструювати і підтримувати цілісну «історію Я» (часово впорядковану, причинно-наслідково зв'язну і тематично інтегровану) і розглядається не як стала риса особистості, а як динамічний відновлюваний ресурс, що може послаблятися в умовах психотравми або кризи і зміцнюватися через цілеспрямовану психологічну допомогу. Запропонована модель визначає чотири ресурсні функції наративної ідентичності: смислову, ідентифікаційну, метакогнітивну і регулятивну, кожна з яких відповідає певному типу когерентності і певній субшкалі ANIQ (Hallford & Mellor), що унаочнено в інтеграційній матриці. Проаналізовано психометричні дані чотирьох незалежних валідизаційних досліджень ANIQ – польської (α = .867–.942), нідерландської (CFI = .95, RMSEA = .07), турецької (α = .84–.94) і перськомовної адаптацій, – що підтверджують стабільність чотирифакторної структури і від'ємні зв'язки когерентності наративної ідентичності з депресією, тривогою і стресом; причинно-наслідкова когерентність є найпотужнішим предиктором зниження депресивних симптомів (β = –.19). Обґрунтовано специфіку застосування моделі у воєнному контексті: наративна ідентичність пов'язана з посттравматичним зростанням; показники когерентності систематично занижуються в гострій фазі стресу як нормативна реакція, а не як свідчення дефіциту ресурсу; визначено три рівні практичного

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

застосування: індивідуальна наративно-орієнтована психотерапія, групові ремінісцентні практики і скринінговий моніторинг. Окреслено перспективи розробки і валідизації ANIQ-UA та його інтеграції в систему психологічного супроводу ВПО, ветеранів і цивільного населення України.

Ключові слова: наративна ідентичність, ментальні ресурси особистості, психологічна герменевтика, когерентність наративу, автобіографічна пам'ять, ANIQ, смислотворення, метакогніція, психодіагностика, воєнний контекст.

Zazymko Oksana Volodymyrivna PhD in Psychology, Associate Professor, Leading Research Fellow of Department of Cognitive Psychology, G. S. Kostiuk Institute of Psychology of the NAES of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0000-0003-0422-3669

Rudnytska Svitlana Doctor of Psychological Sciences, Professor, Head of Department of Cognitive Psychology, G. S. Kostiuk Institute of Psychology of the NAES of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0000–0002–0141–6337

NARRATIVE IDENTITY AS A MENTAL RESOURCE OF PERSONALITY: A PSYCHO-HERMENEUTIC MODEL

Abstract. The article develops a psycho-hermeneutic model of narrative identity as a mental resource of personality, synthesising the theory of narrative coherence (Habermas & Bluck), the Awareness of Narrative Identity Questionnaire (Hallford & Mellor), and the four-dimensional model of personal mental resources of N. V. Chepelieva's scientific school, which treats the person as an interpretive subject who constructs the self and personal experience through sign systems, with narrative serving as the primary space of meaning-making and self-authorship. Narrative identity is defined as a metacognitive capacity to construct and sustain a coherent «story of the self» – temporally ordered, causally connected, and thematically integrated – and is conceptualised not as a fixed personality trait but as a dynamic and renewable resource that weakens under conditions of trauma or crisis and is restored through purposeful psychological intervention.

The proposed model identifies four resource functions of narrative identity – meaning-making, identificational, metacognitive, and regulatory – each of which corresponds to a specific type of narrative coherence and a specific ANIQ (Hallford & Mellor) subscale; these correspondences are presented in an integration matrix included in the article. Psychometric data from four independent validation studies of the ANIQ – Polish (α = .867–.942), Dutch (CFI = .95, RMSEA = .07), Turkish (α = .84–.94), and Persian adaptations – are analysed, confirming the stability of the four-factor structure and significant negative associations between narrative coherence and depression, anxiety, and stress; causal coherence emerges as the strongest predictor of reduced depressive symptoms (β = –.19). The specifics of applying the model in a

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

wartime context are outlined: narrative identity is linked to post-traumatic growth; coherence indicators are systematically underestimated during the acute stress phase as a normative response rather than a resource deficit; and three levels of practical application are identified – individual narrative-oriented psy-chotherapy, group reminiscence practices, and population-level screening. Prospects for the development and validation of the ANIQ-UA and its integration into the system of psychological support for internally displaced persons, veterans, and the civilian population of Ukraine are defined.

Keywords: narrative identity, personal mental resources, psychological hermeneutics, narrative coherence, autobiographical memory, ANIQ, meaning-making, metacognition, psychodiagnostics, wartime context.

Постановка проблеми. Умови тривалої збройної агресії, вимушеного переміщення населення та системної соціальної нестабільності актуалізують запит вітчизняної психологічної науки на розробку операціоналізованих конструктів, здатних репрезентувати не лише психопатологічні наслідки травматичного досвіду, а й механізми збереження та відновлення психологічної цілісності особистості. У цьому контексті ментальні ресурси особистості посідають центральне концептуальне місце у дослідницькій програмі наукової школи Н. В. Чепелєвої, тоді як наративна ідентичність виступає одним із найменш операціоналізованих, попри значну теоретичну насиченість, вимірів зазначених ресурсів.

Наративна ідентичність забезпечує особистості суб'єктивну безперервність, виконуючи функцію інтеграції досвіду та відповідаючи на фундаментальне питання «хто я є впродовж часу, попри всі зміни?» [9; 12]. Саме завдяки наративній організації досвіду особистість здатна підтримувати відчуття цілісності та узгодженості власного «Я» навіть за умов суттєвих життєвих трансформацій. У ситуації радикального зламу звичної реальності, коли руйнуються зовнішні опори ідентифікації, такі як місце проживання, соціальні ролі чи усталений спосіб життя, значущість цього конструкта істотно зростає.

За таких обставин здатність особистості утримувати зв'язний і внутрішньо узгоджений наратив «Я» постає не лише як показник психологічного благополуччя, а як ключовий ресурс психологічного виживання і подальшого відновлення. Таким чином, у контексті сучасних соціальних трансформацій, дослідження наративної ідентичності в межах проблематики ментальних ресурсів особистості набуває не лише теоретичного, а й принципового практичного значення.

Проте, незважаючи на значні теоретичні напрацювання в межах зарубіжної психології, наративна ідентичність як ментальний ресурс – тобто як вимірювана і діагностично значуща категорія, а не лише описовий конструкт – залишається у вітчизняній науці недостатньо розробленою. Стаття спрямована на подолання окресленої теоретико-прикладної невизначеності шляхом побудови психолого-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

герменевтичної моделі наративної ідентичності як ментального ресурсу особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття наративної ідентичності вперше системно розроблено Д. МакАдамсом [9], який запропонував три рівні особистості: диспозиційні риси, адаптивні характеристики і рівень особистісного наративу (life story). Саме на третьому рівні особистість конструює свою унікальну інтегровану «психологічну казку» – зв'язну, мотивовану й наділену смислом. Рікер [11] через концепцію наративної ідентичності показав, що «хто я є» завжди є відповіддю на питання «яку історію я розповідаю про своє життя», отже, ідентичність є не субстанцією, а постає наративом, що постійно переписується.

Когнітивно-лінгвістичне підґрунтя наративної ідентичності закладено Habermas & Bluck [3], які диференціювали чотири типи когерентності в наративах про власне життя: часову (коректний часовий порядок), причинно-наслідкову (зв'язок між подіями і Я-концепцією), тематичну (наскрізні теми) і культурну (відповідність культурному скрипту). Така типологія стала базою для розробки першого кількісного інструменту вимірювання наративної ідентичності – ANIQ (Awareness of Narrative Identity Questionnaire) [4].

Hallford & Mellor [4] розмежовують два виміри наративної ідентичності: *усвідомлення наративної ідентичності* (метакогнітивне розуміння того, що власні спогади утворюють осмислену «историю Я») і *сприймана когерентність автобіографічної пам'яті* – в часовому, причинно-наслідковому і тематичному вимірах. Запропонована чотирифакторна структура (Awareness + Temporal + Causal + Thematic) підтверджена у польській [15], нідерландській [2] і турецькій [14] валідизаційних дослідженнях ANIQ.

Ключовою пресупозицією нашого дослідження є висновок нідерландських дослідників [2] про те, що нижчий рівень сприйманої когерентності наративу суттєво і від'ємно корелює з симптомами депресії, тривоги і стресу, тоді як усвідомлення наративної ідентичності пов'язане насамперед зі смислом у житті, а не з симптоматикою. Таке розмежування є принципово важливим для позиціювання наративної ідентичності у просторі ментальних ресурсів, адже різні компоненти конструкту виконують різні ресурсні функції.

Окремим теоретичним напрямом є дослідження наративу як чинника збереження психологічного здоров'я. Так, Pennebaker & Seagal [10] показали, що структуроване наративне відображення стресових подій веде до суттєвого поліпшення фізичного і психологічного стану; ключовою умовою ефекту є не емоційне вираження само по собі, а формування зв'язної розповіді, тобто саме причинно-наслідкова і тематична когерентність. Цей результат безпосередньо пов'язує наративну ідентичність з ресурсним потенціалом: «розповідь про себе» є не пасивним описом стану, а активним механізмом його трансформації.

У контексті вищезазначеного, принципово важливим також є розмежування між наративною ідентичністю і автобіографічною пам'яттю. І якщо

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

автобіографічна пам'ять постає сховищем конкретних спогадів, то наративна ідентичність становить метакогнітивну організацію цих спогадів у цілісну і суб'єктно значущу «історію Я» [4; 7; 9]. Когерентність стоїть на перетині цих двох понять: вона є властивістю одночасно пам'яті і ідентичності. Саме тому ANIQ (що вимірює сприйману когерентність як суб'єктивний феномен) є концептуально продуктивним інструментом, що вимірює не точність пам'яті, а здатність особистості організувати її зміст у ресурсно значущий наратив.

У вітчизняній науці теоретико-методологічним фундаментом дослідження зазначеної проблеми є психолого-герменевтичний підхід, розроблений науковою школою Н. В. Чепелєвої [1], яка розглядає особистість як *homo interpretans* – суб'єкта, що конструює себе і свій досвід через знакові системи, насамперед наратив. К.В. Гуцол [6] розробив концепцію наративної компетентності як смислотворчого механізму в умовах соціокультурних трансформацій. Отже, вищенаведені підходи формують наукові засади для обґрунтування запропонованої нами моделі.

Мета статті – схарактеризувати модель наративної ідентичності як ментального ресурсу особистості у психолого-герменевтичній перспективі.

Виклад основного матеріалу дослідження

Наративна ідентичність у системі психолого-герменевтичного підходу.

Психолого-герменевтичний підхід визначає особистість як суб'єкта, що постійно інтерпретує і реінтерпретує власний досвід у пошуках смислу. Центральним механізмом цього процесу постає наративізація досвіду – не пасивна фіксація, а активна конструктивна діяльність, у ході якої окремі події отримують зв'язок між собою і включаються у більш широкий контекст «історії Я» [1]. Наратив при цьому є не лише формою трансляції досвіду, а «простором інскрипції» психологічних процесів – ментальні ресурси відтворюють себе у структурних, семантичних і функціональних характеристиках тексту, що підлягає аналізу.

У цій рамці наративна ідентичність виступає не просто властивістю особистості, а *процесом* – безперервним і динамічним ре-конструюванням «хто я є» через розповідь про власне минуле, теперішнє і майбутнє. Три ключові характеристики цього процесу: *темпоральна безперервність* (усвідомлення себе як «того ж самого» суб'єкта в різних часових точках), *причинна зв'язність* (здатність пояснити «як я став таким, яким є зараз») і *тематична інтегрованість* (наявність наскрізних тем, що описують характер і цінності особистості незалежно від конкретних подій) [3; 4; 9].

Принципово важливим тут є те, що у психолого-герменевтичній перспективі зазначені характеристики не є незмінними рисами – вони є *актуалізованими здатностями*, що можуть зміцнюватися (в умовах психологічної підтримки і наративного опрацювання досвіду) або тимчасово ослаблюватися (в умовах гострого стресу, травми або інформаційного перевантаження), що, у свою чергу, і становить підставу для розгляду наративної ідентичності як

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

ресурсу: чогось, що людина може мати більшою або меншою мірою, що може відновлюватися і що є нерівномірно розподіленим у різних групах населення і в різних фазах їх досвіду.

Чотири ресурсні функції наративної ідентичності. Аналіз результатів психолого-герменевтичних досліджень [1; 6] у співвідношенні з артикуляцією конструкту Awareness of Narrative Identity [4] і чотиривимірною моделлю ментальних ресурсів (Н. В. Чепелєвої) уможливлює виокремити чотири ресурсні функції наративної ідентичності, що відповідають чотирьом вимірам ментальних ресурсів особистості за Н. В. Чепелєвою (таблиця 1).

Смислова функція наративної ідентичності є найбільш вивченою у зарубіжних дослідженнях. Причинно-наслідкова когерентність наративу – здатність пояснити «чому це сталося і чому саме зі мною» – є безпосереднім операціоналізатором смислового ресурсу [4; 7]. Дані нідерландської валідизації ANIQ-NL [2] показують, що саме причинно-наслідкова когерентність є найбільш потужним предиктором зниженого рівня депресивних симптомів серед усіх субшкал ($\beta = -.19$, $p < .002$), випереджаючи часову і тематичну когерентність.

Таблиця 1

Функції наративної ідентичності у чотиривимірній моделі ментальних ресурсів

Вимір ресурсу	Позначення	Психологічний зміст	Функція у наративній ідентичності	Теоретичні джерела
Смисловий	СМ	Здатність надавати подіям значення, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, трансформувати смисл пережитого	Причинно-наслідкова когерентність: пояснення «чому це сталося і чому саме зі мною»	Frankl (1963); Park & Folkman (1997); Bruner (1986); McAdams & McLean (2013)
Ідентифікаційний	ІД	Здатність конструювати, утримувати і трансформувати стійкий, агентивний і темпорально неперервний образ Я	Тематична когерентність: наскрізні теми як свідчення стійкості особистості попри зміни	Ricoeur (1992); McAdams (1993); Hallford & Mellor (2017)
Метакогнітивний	МК	Здатність рефлексувати над власними когнітивними процесами, емоціями і переконаннями	Усвідомлення наративної ідентичності: розуміння, що власні спогади утворюють осмислену «історію Я»	Flavell (1979); Wells (2000); Fonagy et al. (2002)

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Вимір ресурсу	Позна-чення	Психологічний зміст	Функція у наративній ідентичності	Теоретичні джерела
Регулятивний	РГ	Здатність організовувати поведінку відповідно до цілей і цінностей, гнучко змінювати стратегії	Часова когерентність + наративна зв'язність як опора цілеспрямованої поведінки у кризі	Bandura (1997); Hobfoll (1989); Lazarus & Folkman (1984)

Ідентифікаційна функція реалізується через тематичну когерентність – здатність бачити наскрізні теми, що свідчать про стійкість особистості попри зміни.

Тематична когерентність є унікальним предиктором рівня усвідомлення наративної ідентичності ($\beta = .61$, $p < .001$ у нідерландській вибірці [2]), що підтверджує її принципову роль у підтримці агентивного «образу Я» і суб'єктності.

Саме тому особистість, що втратила тематичну зв'язність – через переїзд, зміну ролі, розрив з минулим, – відчуває і ідентичнісну дезорієнтацію.

Метакогнітивна функція відповідає субшкалі Awareness ANIQ – власне усвідомленню наявності «власної життєвої історії». Польське дослідження показало значущий зв'язок субшкали Awareness із обома вимірами сенсу в житті (MLQ-Presence: rho = .223; MLQ-Search: rho = .322, $p < .001$) [15]. Ця функція є «надбудовою» над трьома типами когерентності: людина може мати відносно зв'язний наратив, але не усвідомлювати його як «власну історію Я», що суттєво обмежує ресурсний потенціал когерентності.

Регулятивна функція є найбільш опосередкованою: дослідження Hallford, Ricarte & Hermans [5] показало, що сприймана причинно-наслідкова когерентність передбачає подальші депресивні симптоми через позитивну Я-концепцію як медіатор – тобто наративна ідентичність регулює поведінку не прямо, а через підтримання самооцінки і самоефективності. У воєнному контексті регулятивна функція набуває особливої ваги: здатність «осмислено розповісти про себе, хто я є і як я таким став» безпосередньо підтримує здатність до цілеспрямованої поведінки в умовах непередбачуваності.

Інтеграційна матриця: когерентність, ANIQ і ментальні ресурси особистості. Таблиця 2 узагальнимо відповідності між типами когерентності (Habermas & Bluck), субшкалами ANIQ (Hallford & Mellor) і ресурсними функціями у запропонованій моделі.

Принципово важливим у запропонованій матриці є те, що вона не є механічним зіставленням, а відображає змістовні зв'язки, де кожен тип когерентності є операціональним виразом певної ресурсної функції, а кожна субшкала ANIQ фіксує суб'єктивне сприймання відповідного ресурсу.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Таблиця 2

Інтеграційна матриця: типи когерентності, субшкали ANIQ і ресурсні функції наративної ідентичності

Тип когерентності	**Зміст (Habermas & Bluck)**	**Субшкала ANIQ (Hallford & Mellor)**	**Ресурсна функція (Чепелєва)**
Часова	Упорядкування подій у коректному часовому контексті	Temporal Coherence (пп. 6–10): «Я можу впорядкувати події свого життя в тій послідовності, в якій вони відбувалися»	Регулятивна (РГ)
Причинно-наслідкова	Встановлення зв'язків між подіями і Я-концепцією	Causal Coherence (пп. 11–15): «Я розумію, як одна подія призвела до іншої в перебігу мого життя»	Смислова (СМ)
Тематична	Виявлення наскрізних тем і стійкого образу Я як автора	Thematic Coherence (пп. 16–20): «У моїх спогадах є чіткі мотиви, що стосуються того, ким я є»	Ідентифікаційна (ІД)
Усвідомлення ідентичності	Метакогнітивне усвідомлення, що спогади утворюють «історію Я»	Awareness (пп. 1–5): «Коли я замислююся над своїм життям, я бачу історію, яка пояснює, ким я є»	Метакогнітивна (МК)

Отже, наведена матриця дозволяє використовувати ANIQ не просто як міру «когерентності наративу», а як диференційований діагностичний інструментарій: кожна субшкала репрезентує окрему ресурсну функцію, а профіль субшкальних показників дає змогу виявити, який саме ресурс є дефіцитарним і потребує цілеспрямованого розвитку. Така диференційована інтерпретація є очевидною перевагою ANIQ перед загальними методиками психологічного благополуччя, які не розрізняють смисловий, ідентифікаційний, метакогнітивний і регулятивний виміри.

Психометричні підстави моделі: дані адаптаційних досліджень ANIQ. Чотирифакторна структура ANIQ підтверджена у низці незалежних валідизаційних досліджень. Польська адаптація ANIQ-PL [15] (N = 298) виявила α = .867–.942, чотирифакторну структуру і значущі зв'язки субшкал зі смислом у житті (MLQ) і самооцінкою (SES). Нідерландська адаптація ANIQ-NL [2] (N = 541, CFI = .95, RMSEA = .07) підтвердила від'ємні зв'язки субшкал когерентності з депресією (r = –.20***), тривогою (r = –.13**) і стресом (r = –.09*) за шкалою DASS-21, причому часова і причинно-наслідкова когерентності є незалежними

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

предикторами дистресу у регресійному аналізі. Турецька адаптація [14] (N = 534, α = .84–.94) підтвердила зв'язки з задоволеністю життям, смислом у житті і самооцінкою.

Перськомовна адаптація 2025 року (N = 510) виявила трифакторну структуру, де усвідомлення наративної ідентичності і каузальна когерентність злилися в один фактор – можливий крос-культурний ефект, що вказує на важливість перевірки факторної структури в україномовній вибірці і не передбачає механічного перенесення моделі [8]. Отриманий результат свідчить про необхідність повноцінної психометричної валідизації, а не лише перекладу інструменту.

Принципово важливим для запропонованої моделі є додаткове підтвердження з дослідження Soroko et al. [15] щодо кореляцій ANIQ-PL із незалежно закодованою когерентністю письмових наративів: субшкала Awareness і тематична когерентність пов'язані з об'єктивно оціненими орієнтацією, структурою і пов'язанням подій із self, тоді як часова і причинно-наслідкова когерентності переважно є самооцінювальними феноменами, що, у свою чергу, підтверджує методологічну доцільність розмежування суб'єктивного і об'єктивного рівнів вимірювання наративної ідентичності: самозвіт і незалежно закодована когерентність є взаємодоповнювальними, а не взаємозамінними рівнями аналізу.

Наративна ідентичність як ресурс у воєнному контексті. Воєнний контекст руйнує звичні точки часової, причинно-наслідкової і тематичної зв'язності та постає надмірним випробуванням для усвідомлення особистістю власної наративної ідентичності.

Дані нідерландської адаптації [2] щодо зв'язку між когерентністю наративної ідентичності і психологічним дистресом у загальній популяції є принципово значущими для розуміння ситуації ВПО і ветеранів: якщо нижча сприймана когерентність систематично передбачає вищу депресію і тривогу, то розвиток здатності особистості конструювати зв'язну «історію Я» після травматичних подій є психологічно обґрунтованим механізмом зниження ризику ПТСР і депресії.

Дослідження Hallford et al. [16] щодо когнітивно-ремінісцентної терапії (CRT) показало: усвідомлення наративної ідентичності (субшкала Awareness ANIQ) є механізмом зміни у терапії, а не лише її кінцевим результатом. Це означає, що цілеспрямований розвиток навичок наративного осмислення досвіду – через структуровані ремінісцентні практики – безпосередньо посилює ідентифікаційний і метакогнітивний ресурси особистості.

Слід зазначити, що при використанні діагностичного інструментарію в умовах гострого стресу (перші тижні після евакуації, активна фаза бойових дій) показники наративної когерентності систематично занижуються, що відбувається не через «дефіцит» ресурсу, а через нормативну реакцію, при якій смислотворення і рефлексія тимчасово поступаються регуляції виживання. Така

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

закономірність потребує врахування при інтерпретації будь-яких даних самозвітів у відповідних вибірках: низькі показники в гострій фазі не є підставою для стійких діагностичних висновків і потребують повторного вимірювання через 3–6 місяців.

Наративна ідентичність і посттравматичне зростання: ресурсний потенціал моделі. Однією з принципово важливих властивостей наративної ідентичності як ресурсу є її зв'язок із посттравматичним зростанням – феноменом позитивних психологічних змін, що виникають як результат перебування в надзвичайно складних обставинах. Центральним механізмом посттравматичного зростання є саме переосмислення і переписування «життєвої історії», під час якої людина не «повертається» до попередньої ідентичності, а конструює нову – збагачену усвідомленням власної стійкості і трансформованим образом Я [13]. З точки зору запропонованої моделі, посттравматичне зростання постає емпіричним свідченням того, що наративна ідентичність є не лише захисним, а й трансформувальним ресурсом особистості.

З нашої точки зору, також важливо підкреслити, що здатність до такого переосмислення не виникає автоматично, вона потребує активного наративного опрацювання життєвого та особистісного досвіду. Так, Pennebaker & Seagal [10] показали, що ключовою умовою терапевтичного ефекту наративного письма є не саме вираження емоцій, а формування зв'язного причинно-наслідкового і тематичного опису подій. Психологічна інтервенція, спрямована на розвиток наративної ідентичності як ресурсу, має включати не лише підтримку емоційного вираження, а й активну роботу з когерентністю наративу – допомогу людині «зібрати» власну «розсипану» часову, причинну і тематичну структуру «історію Я».

Дані нідерландської вибірки [2] також свідчать, що рівень причинно-наслідкової когерентності зростає з віком ($r = .18$, $p < .001$), тобто наративний ресурс підлягає природному розвитку упродовж дорослого життя. Для осіб старшого покоління, що пережили окупацію або довготривале переміщення, це означає здатність наративного ресурсу до відновлення навіть після найсильніших потрясінь.

Запропонована модель відкриває три рівні практичного застосування. На рівні індивідуальної психотерапії вона задає мету допомогти людині відновити зв'язну і суб'єктно-орієнтовану «історію Я», де пережитий досвід знаходить своє місце, не знищуючи цілісності особистості.

На рівні групової роботи – наративно-орієнтовані практики (ремінісцентна терапія, групові «історії Я», наративне письмо) є доступними і ефективними форматами [13].

На рівні скринінгової діагностики ANIQ дозволяє своєчасно виявляти осіб із критично зниженим рівнем наративної когерентності та забезпечувати їхнє залучення до відповідних форм психологічної допомоги ще до формування клінічної симптоматики.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Висновки. Запропонована психолого-герменевтична модель наративної ідентичності як ментального ресурсу особистості синтезує три концептуальні напрями: герменевтичну теорію наративу (Брунер, Рікер, Чепелєва), когнітивну теорію когерентності (Habermas & Bluck) і психодіагностичну конструкцію ANIQ (Hallford & Mellor). Принципова теоретична позиція моделі полягає в тому, що наративна ідентичність є не описовим, а ресурсним конструктом, що підлягає вимірюванню, динаміці і цілеспрямованому розвитку.

Ключовими теоретичними результатами є такі.

1. Наративна ідентичність реалізує чотири ресурсні функції – смислову, ідентифікаційну, метакогнітивну і регулятивну, – кожна з яких відповідає певному типу когерентності (Habermas & Bluck) і певній субшкалі ANIQ.

2. ANIQ забезпечує надійне диференційоване вимірювання цих функцій (α = .84–.96 у чотирьох мовних версіях), а від'ємні зв'язки когерентності з депресією, тривогою і стресом підтверджені на незалежних вибірках; причинно-наслідкова когерентність є найпотужнішим предиктором зниження депресивних симптомів (β = –.19).

3. Суб'єктивно-сприймана когерентність (ANIQ) і об'єктивно закодована когерентність наративної практики є взаємодоповнювальними рівнями, а перспектива їх співвіднесення та інтеграції є самостійним практично значущим результатом.

У воєнному контексті модель має особливе прикладне значення: вона пропонує нові концептуальні можливості для опису того, що відбувається з особистістю в умовах системного стресу – не «втрата ідентичності» як незворотній факт, а часткова дезінтеграція наративної когерентності як динамічного ресурсу, що підлягає відновленню. Такий фрейм є принципово перспективним, адже забезпечує суб'єкту простір авторства – здатність до реконфігурації власної «історії Я» у відповідь на новий травматичний досвід без руйнування попередньої ідентичнісної цілісності.

Перспективи подальших досліджень передбачають розробку і валідизацію ANIQ-UA на основі процедури translate-back-translate з комітетним підходом і погодженням з автором оригіналу; перевірку факторної структури і психометричних характеристик на україномовній вибірці (загальна популяція і спеціалізовані групи: ВПО, ветерани, студенти); лонгітюдне дослідження динаміки наративної ідентичності як ресурсу в умовах воєнного досвіду і посттравматичного відновлення; розробку і апробацію диференційованих програм психологічного супроводу на основі профілю субшкал ANIQ-UA.

Література

1. Чепелєва Н. В. Психологічні механізми розуміння і інтерпретації особистого досвіду. *Наукові студії із соціальної та політичної психології.* 2017. Вип. 39. С. 3–12.

2. Dierdorp N. H., Vanderveren E., Hallford D. J., Hermans D. A validation of the Dutch version of the Awareness of Narrative Identity Questionnaire (ANIQ-NL). *PLOS ONE.* 2023. Vol. 18, № 6. e0287935. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0287935

ISSN 2786-4952 Online

3. Habermas T., Bluck S. Getting a life: The emergence of the life story in adolescence. *Psychological Bulletin.* 2000. Vol. 126, № 5. P. 748–769. https://doi.org/10.1037/0033-2909.126.5.748

4. Hallford D. J., Mellor D. Development and validation of the Awareness of Narrative Identity Questionnaire (ANIQ). *Assessment.* 2017. Vol. 24, № 3. P. 399–413. https://doi.org /10.1177/1073191115607046

5. Hallford D. J., Ricarte J. J., Hermans D. Perceived autobiographical coherence predicts depressive symptoms over time through positive self-concept. *Frontiers in Psychology.* 2021. Vol. 12. Article 625429. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.625429

6. Гуцол К. В. Наратив як провідна дискурсивна практика смислотворення особистості. *Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Ін–ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України.* 2019. Т. 2, вип. 11. С. 64–76.

7. McAdams D. P., McLean K. C. Narrative identity. *Current Directions in Psychological Science.* 2013. Vol. 22, № 3. P. 233–238. https://doi.org/10.1177/0963721413475622

8. Mazaheri-Nejad-Fard G. Self-Narrated by Self: Psychometric Evaluation of the Persian Version of the Awareness of the Narrative Identity Questionnaire (ANIQ). *Behavioral Sciences.* 2025. Vol. 19, № 1. JR_BEHAVS-19-1_001.

9. McAdams D. P. *The stories we live by.* William Morrow, 1993. 336 p.

10. Pennebaker J. W., Seagal J. D. Forming a story: The health benefits of narrative. *Journal of Clinical Psychology.* 1999. Vol. 55, № 10. P. 1243–1254. https://doi.org/10.1002/(SICI)1097-4679(199910)55:10<1243::AID-JCLP6>3.0.CO;2-N

11. Ricoeur P. *Oneself as another* (K. Blamey, Trans.). University of Chicago Press, 1992. 368 p.

12. Bruner J. *Actual minds, possible worlds.* Harvard University Press, 1986. 202 p.

13. Park C. L., Folkman S. Meaning in the context of stress and coping. *Review of General Psychology.* 1997. Vol. 1, № 2. P. 115–144. https://doi.org/10.1037/1089-2680.1.2.115

14. Sevim E., Otrar M. The validity and reliability of the Turkish version of the Awareness of Narrative Identity Questionnaire (ANIQ). *Kastamonu Education Journal.* 2021. Vol. 29, № 3. P. 769–777. https://doi.org/10.24106/kefdergi.882170

15. Soroko E., Janowicz K., Frąckowiak A., Siatka A. Polska wersja kwestionariusza do badania świadomości tożsamości narracyjnej (ANIQ-PL). *Polskie Forum Psychologiczne.* 2019. T. 24, № 4. S. 477–497. https://doi.org/10.14656/PFP20190406

16. Hallford D. J., Hardgrove S., Sanam M., Oliveira S., Pilon M., Duran T. Remembering for resilience: brief cognitive-reminiscence therapy improves psychological resources and mental well-being in young adults. *Applied Psychology: Health and Well-Being.* 2022. Vol. 14, № 3. https://doi.org/10.1111/aphw.12364

17. Flavell J. H. Metacognition and cognitive monitoring. *American Psychologist.* 1979. Vol. 34, № 10. P. 906–911. https://doi.org/10.1037/0003-066X.34.10.906

18. Hobfoll S. E. Conservation of resources. *American Psychologist.* 1989. Vol. 44, № 3. P. 513–524. https://doi.org/10.1037/0003-066X.44.3.513

19. Bandura A. *Self-efficacy: The exercise of control.* W. H. Freeman, 1997. 604 p.

References

1. Chepelieva, N. V. (2017). Psykholohichni mekhanizmy rozuminnia i interpretatsii osobystoho dosvidu [Psychological mechanisms of understanding and interpretation of personal experience]. *Naukovi studii iz sotsialnoi ta politychnoi psykholohii, 39,* 3–12. [in Ukrainian]

2. Dierdorp, N. H., Vanderveren, E., Hallford, D. J., & Hermans, D. (2023). A validation of the Dutch version of the Awareness of Narrative Identity Questionnaire (ANIQ-NL). *PLOS ONE, 18*(6), e0287935. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0287935

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

3. Habermas, T., & Bluck, S. (2000). Getting a life: The emergence of the life story in adolescence. *Psychological Bulletin*, *126*(5), 748–769. https://doi.org/10.1037/0033-2909.126.5.748

4. Hallford, D. J., & Mellor, D. (2017). Development and validation of the Awareness of Narrative Identity Questionnaire (ANIQ). *Assessment*, *24*(3), 399–413. https://doi.org/10.1177/1073191115607046

5. Hallford, D. J., Ricarte, J. J., & Hermans, D. (2021). Perceived autobiographical coherence predicts depressive symptoms over time through positive self-concept. *Frontiers in Psychology*, *12*, 625429. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.625429

6. Hutsol, K. V. (2019). Naratyv yak providna dyskursyvna praktyka smyslotvorennia osobystosti [Narrative as the leading discursive practice of personality meaning-making]. *Aktualni problemy psykholohii*, *2*(11), 64–76. [in Ukrainian]

7. McAdams, D. P., & McLean, K. C. (2013). Narrative identity. *Current Directions in Psychological Science*, *22*(3), 233–238. https://doi.org/10.1177/0963721413475622

8. Mazaheri-Nejad-Fard, G. (2025). Self-Narrated by Self: Psychometric Evaluation of the Persian Version of the Awareness of the Narrative Identity Questionnaire (ANIQ). *Behavioral Sciences*, *19*(1). JR_BEHAVS-19-1_001.

9. McAdams, D. P. (1993). *The stories we live by.* William Morrow.

10. Pennebaker, J. W., & Seagal, J. D. (1999). Forming a story: The health benefits of narrative. *Journal of Clinical Psychology*, *55*(10), 1243–1254. https://doi.org/10.1002/(SICI)1097-4679(199910)55:10<1243::AID-JCLP6>3.0.CO;2-N

11. Ricoeur, P. (1992). *Oneself as another* (K. Blamey, Trans.). University of Chicago Press.

12. Bruner, J. (1986). *Actual minds, possible worlds.* Harvard University Press.

13. Park, C. L., & Folkman, S. (1997). Meaning in the context of stress and coping. *Review of General Psychology*, *1*(2), 115–144. https://doi.org/10.1037/1089-2680.1.2.115

14. Sevim, E., & Otrar, M. (2021). The validity and reliability of the Turkish version of the Awareness of Narrative Identity Questionnaire (ANIQ). *Kastamonu Education Journal*, *29*(3), 769–777. https://doi.org/10.24106/kefdergi.882170

15. Soroko, E., Janowicz, K., Frąckowiak, A., & Siatka, A. (2019). Polska wersja kwestionariusza do badania świadomości tożsamości narracyjnej (ANIQ-PL) [Polish version of the Awareness of Narrative Identity Questionnaire]. *Polskie Forum Psychologiczne*, *24*(4), 477–497. https://doi.org/10.14656/PFP20190406

16. Hallford, D. J., Hardgrove, S., Sanam, M., Oliveira, S., Pilon, M., & Duran, T. (2022). Remembering for resilience: brief cognitive-reminiscence therapy improves psychological resources and mental well-being in young adults. *Applied Psychology: Health and Well-Being*, *14*(3). https://doi.org/10.1111/aphw.12364

17. Flavell, J. H. (1979). Metacognition and cognitive monitoring. *American Psychologist*, *34*(10), 906–911. https://doi.org/10.1037/0003-066X.34.10.906

18. Hobfoll, S. E. (1989). Conservation of resources. *American Psychologist*, *44*(3), 513–524. https://doi.org/10.1037/0003-066X.44.3.513

19. Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control.* W. H. Freeman.

Дата першого надходження статті до видання: 23.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.923.2:378.18

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4576-4588

Заіка Ольга Миколаївна аспірантка Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України, м. Київ, https://orcid.org/0009-0003-3176-197X

СПЕЦИФІКА СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ЯК СУБ'ЄКТА РОЗВ'ЯЗАННЯ ЖИТТЄВИХ ЗАДАЧ

Анотація. У статті здійснено теоретичний аналіз специфіки студентської молоді як суб'єкта розв'язання життєвих задач. Обґрунтовано, що юнацький вік є сензитивним до особливого типу зустрічі особистості з життєвими задачами: розширення смислових горизонтів випереджає операціональну готовність, ідентифікаційна незавершеність уможливлює як ресурсне відкриття нових смислів, так і дезорієнтацію при зіткненні зі складними задачами. Теоретично обґрунтовано конструкт суб'єктного розв'язання задачі як процес, що включає смислову ініціативу, рефлексивну відповідальність, темпоральну проекцію, стратегічну гнучкість і наративну інтеграцію досвіду. Запропоновано типологію життєвих задач студентської молоді за психологічним змістом і механізмом суб'єктного розв'язання: ідентифікаційні, смислові, регулятивні, інтеграційні та трансцендентні задачі.

Виокремлено п'ять специфічних психологічних характеристик студентської молоді, що визначають особливості їхньої суб'єктності у розв'язанні задач: ідентифікаційна невизначеність, наративна ідентичність у становленні, операціональна незавершеність, смислова відкритість і соціально-рольова транзитивність.

Окремо проаналізовано специфіку розв'язання задач в умовах повномасштабної збройної агресії: звуження темпоральних горизонтів, форсована смислова переоцінка, конкуренція між індивідуальними і громадянськими задачами. Обговорено наративно-герменевтичний підхід як методологічну основу дослідження суб'єктності студентів у розв'язанні задач. Виявлено чотири типові конфігурації задачної суб'єктності студентів – «аналітик без дії», «виконавець без смислу», «мрійник» та «інтегратор», – що відображають якісно різні способи організації суб'єктного ресурсу і слугують практичними орієнтирами для диференційованого психологічного супроводу. Обґрунтовано, що невирішені задачі одного типу блокують або деформують задачі інших типів, що зумовлює ієрархічну природу задачної системи студента. Практична значущість дослідження полягає у можливості використання запропонованої типології задач і вимірів суб'єктності як концептуальної основи для розроблення програм психологічного супроводу студентської молоді з урахуванням специфіки воєнного часу.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Ключові слова: студентська молодь, суб'єкт, розв'язання задач, життєві задачі, юнацький вік, суб'єктність, смислова ініціатива, наративна ідентичність, рефлексія, психологічна герменевтика, воєнний час.

Zaika Olha PhD student at the H. S. Kostiuk Institute of Psychology of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0009-0003-3176-197X

THE SPECIFICITY OF STUDENT YOUTH AS SUBJECTS OF LIFE TASK RESOLUTION

Abstract. The article presents a theoretical analysis of the specificity of student youth as subjects of life task resolution. It is substantiated that adolescence and early adulthood constitute a sensitive period for a particular type of encounter between the individual and life tasks: the expansion of meaning horizons outpaces operational readiness, and identificational incompleteness enables both the resourceful discovery of new meanings and disorientation when confronting complex tasks. The construct of subjective task resolution is theoretically grounded as a process encompassing meaning-related initiative, reflective responsibility, temporal projection, strategic flexibility, and narrative integration of experience. A typology of life tasks characteristic of student youth is proposed according to psychological content and the mechanism of subjective resolution: identificational, meaning-related, regulatory, integrative, and transcendent tasks. Five specific psychological characteristics of student youth that determine the features of their subjectivity in task resolution are identified: identificational uncertainty, narrative identity in formation, operational incompleteness, openness to meaning, and socio-role transitivity. The specificity of task resolution under conditions of full-scale armed aggression is separately analysed: narrowing of temporal horizons, forced meaning reappraisal, and competition between individual and civic tasks. The narrative-hermeneutic approach is discussed as a methodological foundation for studying the subjectivity of students in task resolution. Four typical configurations of students' task-related subjectivity are identified "analyst without action", "performer without meaning", "dreamer", and "integrator" – reflecting qualitatively distinct modes of subjective resource organisation and serving as practical guidelines for differentiated psychological support. It is substantiated that unresolved tasks of one type block or distort tasks of other types, which determines the hierarchical nature of the student's task system. The practical significance of the study lies in the applicability of the proposed task typology and subjectivity dimensions as a conceptual basis for developing psychological support programmes for student youth, taking into account the specificity of wartime conditions.

Keywords: student youth, subject, task resolution, life tasks, adolescence, subjectivity, meaning-related initiative, narrative identity, reflection, psychological hermeneutics, wartime.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Постановка проблеми. Студентська молодь є унікальною психологічною групою, що перебуває на перехресті кількох нормативних переходів одночасно: від юнацтва до дорослості, від сімейної залежності до автономії, від навчального середовища до фахової реалізації. У цьому хронотопі особистість стикається з інтенсивним потоком задач, що мають не лише операціональний, а й глибинний смисловий і ідентифікаційний вимір: «ким я є», «що для мене важливо», «яким я хочу стати».

Поняття «життєва задача» в сучасній психології вийшло за межі когнітивістської традиції і набуло екзистенційного наповнення: це не просто проблема, що потребує вирішення, а ситуація, в якій особистість конституює себе як суб'єкта через смислову ініціативу, рефлексивний вибір і відповідальне діяння [5; 8; 11]. Особливий інтерес у цьому контексті становить студентська молодь, оскільки саме у цьому віці і в цьому інституційному середовищі людина вперше масштабно і свідомо зустрічається із задачами, що не мають готових рішень і вимагають суб'єктної позиції.

Актуальність зазначеної проблеми набуває додаткового виміру в умовах повномасштабної збройної агресії росії проти України. Студентська молодь упродовж 2022–2026 років проходить нормативні вікові задачі юнацтва в умовах екзистенційної загрози, вимушеного переміщення, дистанційного навчання, розриву соціальних мереж і постійної невизначеності, що, у свою чергу, принципово змінює як структуру задач, з якими стикаються студенти, так і ресурси їхнього суб'єктного розв'язання. Психологічний аналіз цієї специфіки є не лише теоретично значущим, а й необхідним для розробки адекватних програм психологічного супроводу студентської молоді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «задача» у психологічній науці пройшло значний шлях від вузько когнітивістського розуміння (проблемна ситуація, що потребує розв'язання) до широкого екзистенційно-суб'єктного трактування. У класичній традиції задача визначається через структуру «умови – вимога – невідоме», де суб'єкт є виконавцем алгоритму [1]. Переосмислення цієї моделі відбулося у контексті суб'єктно-діяльнісного підходу та теорій саморегуляції, що розмістили особистість у центрі задачної ситуації як ініціатора і регулятора власної активності [5].

Поняття «життєва задача» у сучасному розумінні суттєво відрізняється від «навчальної» або «пізнавальної задачі». Воно охоплює ситуації, в яких особистість постає перед необхідністю визначити смисл, зробити вибір або перебудувати власну ідентичність [8; 11].

Балтес і Балтес [2] в концепції селективної оптимізації з компенсацією описали механізми, через які особистість у різні вікові фази обирає задачі відповідно до наявних ресурсів і компенсує дефіцити гнучкою зміною стратегій. Гавіґерст [7] ввів поняття «нормативні вікові задачі розвитку», систематизувавши очікувані задачі юнацтва: вибір фаху, побудова близьких стосунків, ціннісне самовизначення.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У наративно-орієнтованих підходах МакАдамс [10] показав, що розв'язання ключових задач юнацтва відбувається через конструювання особистого наративу – «life story» – що надає досвіду єдності і смислу. МакЛін і Пасупаті [13] описали феномен «розповідання задачі іншому» як механізм, що підвищує когерентність особистісного наративу і якість суб'єктного розв'язання. Хабермас і Блук [9] виявили, що саме в юнацькому віці вперше формується здатність до глобальної когерентності наративу – інтеграція окремих подій у цілісну «life story» – що є необхідною умовою суб'єктного розв'язання задач із тривалим часовим горизонтом.

У вітчизняній науці теоретичні засади для розуміння суб'єктності студентів у розв'язанні задач закладені у психолого-герменевтичному підході Н. В. Чепелєвої [3], яка визначає особистість як інтерпретативного суб'єкта, що конструює смисл власного досвіду через наратив. С. Ю. Рудницька [14] операціоналізувала поняття ментальних ресурсів особистості, виявивши їхній зв'язок із здатністю до смислотворення і суб'єктного регулювання в умовах соціальних змін. К. В. Гуцол [4] розробив концептуальну модель ментальних ресурсів молоді в умовах соціокультурних трансформацій, яка надає безпосередній прикладний контекст для дослідження задачної суб'єктності студентів воєнного часу.

Разом із тим у наявній літературі відсутній цілісний теоретичний аналіз специфіки студентської молоді саме як суб'єкта розв'язання задач, що інтегрував би вікові психологічні характеристики, типологію задач і виміри суб'єктності з урахуванням контексту воєнного часу.

Мета статті – здійснити теоретичний аналіз специфіки студентської молоді як суб'єкта розв'язання життєвих задач в умовах воєнного часу.

Виклад основного матеріалу дослідження

Суб'єктне розв'язання задачі як психологічний феномен. У загальнопсихологічній традиції задача визначається як ситуація, в якій суб'єкт стикається з невідповідністю між наявним і бажаним станом і має знайти шлях до її усунення [1]. Ця базова схема є надто вузькою для розуміння задач особистісного розвитку, де «невідоме» не є об'єктивно заданим, а конструюється самим суб'єктом через рефлексію власних цінностей, можливостей і смислів.

Суб'єктне розв'язання задачі – це таке розв'язання, у якому особистість виступає не виконавцем заданого алгоритму, а ініціатором, автором і відповідальним за результат. Принципові відмінності суб'єктного розв'язання від виконавського полягають у наступному. По-перше, смислова ініціатива: суб'єкт не просто приймає задачу як задану ззовні, а самостійно визначає її смисл, цінність і пріоритет відносно власної системи цілей. По-друге, рефлексивна відповідальність: суб'єкт приймає рішення щодо стратегій розв'язання і несе відповідальність за наслідки незалежно від зовнішніх умов. По-третє, темпоральна проекція: суб'єкт утримує задачу в часовій перспективі, пов'язуючи поточні дії зі значущим майбутнім і враховуючи досвід минулого. По-четверте,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

стратегічна гнучкість: суб'єкт здатний змінювати стратегії при зміні умов, зберігаючи орієнтацію на смисл задачі [5; 8].

Принципово важливим є п'ятий вимір – наративна інтеграція: суб'єкт включає досвід розв'язання задачі в цілісну розповідь про себе, де вирішена або нерозв'язана задача отримує місце і значення в особистісній «life story» [10]. Цей вимір є особливо значущим для студентської молоді, оскільки наративна ідентичність перебуває у процесі становлення і кожна значуща задача є водночас матеріалом для конструювання образу власного Я.

Психологічні характеристики студентської молоді як суб'єкта задач. Студентський вік (18-23 роки) є принципово своєрідним з точки зору задачної суб'єктності (див. таблицю 1).

Таблиця 1

Психологічні характеристики студентської молоді як суб'єкта розв'язання життєвих задач

Характе-ристика	**Психологічний зміст**	**Вплив на розв'язання життєвих задач**	**Специфіка воєнного часу**
Ідентифіка-ційна невизна-ченість	Пошук відповіді «хто я?» при одночасному виконанні нових соціальних ролей (студент, дорослий, громадянин)	Ідентифікаційна невизначеність може як гальмувати постановку задач, так і стимулювати їх інтенсивний пошук	Розрив між «Я до» і «Я після» початку повномасштабного вторгнення посилює ідентифікаційну кризу і ускладнює довгострокові задачі
Наративна ідентичність у становленні	Юнацький вік є сензитивним до кристалізації «life story» – інтегрованої розповіді про себе, що надає життю сенс і мету	Зв'язність наративу визначає здатність вибудовувати темпоральні горизонти задач і утримувати їхній смисл у часі	Traumatic narrative disruption: воєнні події руйнують очікувану траєкторію наративу і вимагають перебудови образу майбутнього
Опера-ціональна незавершеність	Невідповідність між розширенням смислових горизонтів і ще не сформованою системою регулятивних стратегій	Студентська молодь нерідко бачить задачу і розуміє її смисл, але зазнає труднощів з вибором стратегії і підтриманням зусиль	Хронічний стрес і невизначеність деградують регулятивні ресурси, що поглиблює операціональну незавершеність

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Характе-ристика	Психологічний зміст	Вплив на розв'язання життєвих задач	Специфіка воєнного часу
Смислова відкритість	Відносна незакріпленість смислових систем порівняно з дорослістю: готовність переосмислювати цінності і пріоритети	Гнучкість смислових конструкцій є ресурсом для переозначення задач, але може перешкоджати їхній стабілізації	Воєнний досвід форсує смислову переоцінку, підвищуючи і ризик дезорієнтації, і потенціал зростання
Соціально-рольова транзитивність	Одночасне перебування в кількох нормативних переходах: від сімейної залежності до автономії, від навчання до фаху	Множинні рольові переходи породжують конкурентні задачі, що вимагають пріоритизації і узгодження	Тимчасове переміщення, дистанційне навчання, розрив соціальних мереж ускладнюють рольову іденти-фікацію і постановку задач

На відміну від підліткового, де задачі переважно нав'язуються ззовні (рольові конфлікти, пубертатна дестабілізація), і від зрілої дорослості, де суб'єктність є відносно стабілізованою, студентський вік характеризується унікаль-ним поєднанням розширення смислових горизонтів при ще не завершеній операціональній системі регуляції. Виокремлено п'ять специфічних характеристик, що визначають особливості задачної суб'єктності студентів. Ідентифікаційна невизначеність є вихідною характеристикою, що надає специфічного забарвлення всім іншим. Еріксон [6] описав її як нормативний «психосоціальний мораторій» – простір, в якому юнак пробує різні ідентифікаційні позиції без остаточного зобов'язання. Цей простір є одночасно джерелом гнучкості (відкритість до нових задач) і вразливості (дефіцит стабільних орієнтирів для пріоритизації задач). В умовах воєнного часу ідентифікаційний мораторій вимушено скорочується: екзистенційна загроза форсує визначення, і студент змушений робити ідентифікаційний вибір раніше, ніж це передбачено нормативним сценарієм розвитку.

Наративна ідентичність у становленні, за Хабермасом і Блуком [9], є специфічним надбанням юнацького віку: саме в цей період формується здатність до глобальної когерентності наративу – бачення власного життя як єдиної і зв'язної історії. Студентський вік є критичним для кристалізації «life story» у розумінні МакАдамса [10]: провальні або тріумфальні задачі цього періоду стають «nuclear episodes» – ключовими епізодами, що формують наративну ідентичність на роки вперед. Отже, розв'язання кожної значущої задачі є водночас актом ідентифікаційного самоконституювання.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Операціональна незавершеність означає, що студент нерідко бачить задачу і розуміє її смисл, але зазнає труднощів з вибором стратегій і підтриманням зусиль. Це пояснює феномен, що є типовим для студентів: «я знаю, що треба, але не можу змусити себе робити». Теорія Балтеса [2] описує цей феномен через асинхронію між ростом «motivational gain» (розширення бажань і цілей) і «resource constraints» (ще не достатньою системою регуляції). В умовах хронічного стресу воєнного часу операціональна незавершеність посилюється: регулятивні ресурси деградують швидше, ніж відновлюються.

Типологія життєвих задач студентської молоді. Аналіз специфіки студентського віку і теоретичних концепцій задачної суб'єктності дозволяє запропонувати типологію, що враховує психологічний зміст задачі і механізм її суб'єктного розв'язання. Виокремлено п'ять типів, що охоплюють повний діапазон задач від ситуативно-прагматичних до трансцендентних (таблиця 2).

Принципово важливою є взаємозалежність типів задач. Ідентифікаційні і смислові задачі формують «задачний горизонт» – систему пріоритетів, у межах якої регулятивні і інтеграційні задачі набувають смислу. Трансцендентні задачі виникають тоді, коли студент виходить за межі індивідуального «я» і включає власний досвід у ширший соціальний або громадянський контекст. Характерно, що в умовах воєнного часу трансцендентні задачі набувають особливої гостроти: «яка моя відповідальність перед країною», «як моє навчання пов'язане з відбудовою» стають реальними, а не абстрактними питаннями.

Таблиця 2

Типологія життєвих задач студентської молоді за психологічним змістом і механізмом суб'єктного розв'язання

Тип задачі	Психологічний зміст	Типові форми у студентів	Механізм суб'єктного розв'язання
Іденти-фікаційні задачі	Задачі на конструювання, утримання і трансформацію образу Я у ситуаціях рольових переходів і ціннісних конфліктів	«Хто я у своїй майбутній професії?»; «Яку людину я хочу бачити у дзеркалі через 10 років?»	Суб'єкт звертається до рефлексії над власними цінностями і ролями; будує пробні іден-тифікаційні наративи; верифікує їх через соціальне визнання і практичний досвід
Смислові задачі	Задачі на пошук, побудову і підтримання смислу власних дій, стосунків і подій у ширшому контексті	«Навіщо я навчаюся саме цьому?»; «Що для мене справді важливо у стосунках?»	Суб'єкт будує смислові ланцюжки між поточними діями і значущими горизонтами; інтегрує нові події у наявну систему смислів або переосмислює систему

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Тип задачі	Психологічний зміст	Типові форми у студентів	Механізм суб'єктного розв'язання
Регуля-тивні задачі	Задачі на організацію поведінки, управління власними станами і підтримання зусиль у досягненні значущих цілей	«Як організувати навчання і особисте життя?»; «Як не здаватися при першій невдачі?»	Суб'єкт обирає і гнучко змінює стратегії поведінки; здійснює проактивне планування; монітерує і коригує власні стани
Інтегр-аційні задачі	Задачі на узгодження конкурентних вимог, цінностей і ролей у цілісну систему, що дозволяє рухатися вперед	«Як поєднати навчання, роботу і особисте?»; «Як не зрадити собі в умовах зовнішнього тиску?»	Суб'єкт вибудовує ієрархію пріоритетів; знаходить компромісні рішення; підтримує внутрішню узгодженість
Трансцендентні задачі	Задачі на вихід за межі індивідуальних цілей до смислу власної участі в суспільних, громадянських і екзистенційних процесах	«У чому моя відповідальність у цій війні?»; «Як моє навчання пов'язане з відбудовою країни?»	Суб'єкт включає власний досвід у ширший колективний наратив; знаходить особистісний смисл у соціально значущих горизонтах

Невирішені задачі одного типу блокують або деформують задачі інших типів: нерозв'язана ідентифікаційна задача призводить до того, що регулятивна стратегія обирається хаотично або делегується іншим; неосмислені смислові задачі роблять регулятивні зусилля несталими. Це узгоджується з положенням Балтеса і Балтеса [2] про ієрархічну природу ресурсів і задач: задачі нижчого рівня підготовляють ґрунт для задач вищого рівня, і одночасне перевантаження всіх рівнів призводить до системної дисфункції.

Психологічні виміри суб'єктності у розв'язанні задач. Суб'єктність студента у розв'язанні задач є не унітарним конструктом, а багатовимірним феноменом, що охоплює кілька взаємопов'язаних рівнів функціонування (таблиця 3). Кожен вимір може бути розвинений або дефіцитарний незалежно від інших, що утворює різноманітні конфігурації задачної суб'єктності.

Взаємодія між вимірами суб'єктності утворює специфічні конфігурації. «Аналітик без дії»: розвинені смислова ініціатива і рефлексивна відповідальність при заблокованій стратегічній гнучкості – студент розуміє задачу, але не може розпочати її виконання. «Виконавець без смислу»: висока стратегічна гнучкість і регулятивна ефективність при мінімальній смисловій ініціативі – студент ефективно вирішує задачі, поставлені іншими, але не визначає власних. «Мрійник»: розвинена темпоральна проекція при дефіциті стратегічної гнучкості – бачить бажане майбутнє, але не знаходить шляху до нього. «Інтегратор» – збалансоване функціонування всіх вимірів – є ідеальним типом зрілої задачної суб'єктності.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Смислова ініціатива є фундаментальним виміром, оскільки без неї всі інші перетворюються на «виконавчі ресурси» без суб'єктного ядра. У наративно-герменевтичному підході [3] смислова ініціатива – це здатність особистості виступати авторомвласної «life story», а не лише її персонажем. Для студентської молоді розвиток смислової ініціативи є принципово важливим завданням, оскільки саме у студентський період особистість вперше масштабно стикається із задачами, де зовнішній авторитет (батьки, школа) вже не задає смисл, а власна система цінностей ще тільки кристалізується.

Специфіка розв'язання задач в умовах воєнного часу. Повномасштабна збройна агресія росії проти України з лютого 2022 року створила принципово новий психологічний контекст для студентської молоді, що суттєво модифікує всі описані вище характеристики і виміри задачної суб'єктності. Виявлено кілька специфічних психологічних феноменів.

По-перше, звуження темпоральних горизонтів. В умовах екзистенційної загрози і хронічної невизначеності здатність до довгострокового планування системно знижується: студентська молодь переходить від задач із горизонтом «3–5 років» до задач із горизонтом «зараз – найближчий тиждень». Це є нормативною адаптивною реакцією, проте вона ускладнює розв'язання задач розвитку, що за своєю природою є довгостроковими. Темпоральна проекція – вимір суб'єктності, що найбільш вразливий до впливу хронічного стресу.

По-друге, форсована смислова переоцінка. Воєнні події виступають потужним «смисловим провокатором»: вони ставлять під сумнів раніше прийняті пріоритети і вимагають переосмислення системи цінностей у стислі строки.

Таблиця 3

Психологічні виміри суб'єктності студентської молоді у розв'язанні життєвих задач в умовах невизначеності

Вимір суб'єктності	Психологічний зміст	Прояви у студентської молоді	Специфіка в умовах невизначеності
Смислова ініціатива	Здатність самостійно ставити задачі, визначати їх смисл і цінність, а не лише виконувати задані ззовні завдання	Проявляється у здатності студента перетворити зовнішнє завдання на власну задачу або відмовитися від нав'язаної цілі	В умовах хаосу і невизначеності смислова ініціатива підтримується через рефлексію цінностей і опору на внутрішні орієнтири
Рефлексивна відповідальність	Здатність приймати рішення щодо вибору задач, стратегій і пріоритетів і брати відповідальність за наслідки вибору	Виявляється у готовності не делегувати вибір задачі іншим (батькам, викладачам, «обставинам»), а самостійно визначати вектор	Стрес і невизначеність провокують тенденцію до екстернального локусу контролю; рефлексивна відповідальність є ресурсом її подолання

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Вимір суб'єктності	Психологічний зміст	Прояви у студентської молоді	Специфіка в умовах невизначеності
Темпоральна проекція	Здатність утримувати задачу в темпоральній перспективі: пов'язувати поточні дії зі значущим майбутнім	Виявляється у здатності бачити поточне навчання як крок до майбутнього, а не як ізольоване завдання	Воєнна невизначеність звужує темпоральний горизонт; короткострокові задачі витісняють довгострокові
Стратегічна гнучкість	Здатність змінювати стратегії розв'язання задачі при зміні умов, зберігаючи орієнтацію на смисл і мету	Виявляється у готовності переосмислити підхід до задачі без відмови від задачі як такої	В умовах постійних змін стратегічна гнучкість є ключовим ресурсом: ригідні стратегії швидко стають дисфункційними
Наративна інтеграція	Здатність включати досвід розв'язання задач у цілісну розповідь про себе, де кожна задача отримує місце і смисл	Виявляється у здатності пов'язати розв'язану задачу з образом власного Я і з очікуваним майбутнім	Воєнні події, що руйнують наративну зв'язність, утруднюють інтеграцію; підтримка зв'язності – психологічна задача сама по собі

Частина студентів переживає це як кризу, інша – як ресурс зростання. За теорією Парк і Фолкман [12], значущі події порушують глобальну систему смислів і вимагають або асиміляції нових подій у наявну систему, або акомодації – перебудови системи. В умовах воєнного часу асиміляція нерідко неможлива, і студенти змушені здійснювати глибоку акомодацію – що є складнішим і психологічно дорожчим процесом.

По-третє, конкуренція між індивідуальними і громадянськими задачами. Воєнний час виводить на перший план трансцендентні задачі («яка моя відповідальність», «чи маю я право навчатися, поки інші воюють»), що конкурують із нормативними задачами розвитку. Ця конкуренція може бути джерелом як психологічного дистресу (провина «вижившого»), так і потужного смислового ресурсу (включення навчання у громадянський наратив відбудови).

По-четверте, розрив соціальних мереж підтримки. Значна частина студентської молоді в умовах вимушеного переміщення, еміграції або дистанційного навчання втратила «значущих інших» – людей, у взаємодії з якими відбувається соціальна верифікація задач, підтримка смислових ініціатив і наративне засвідчення розв'язаних задач. За МакЛін і Пасупаті [13], саме процес «розповідання задачі іншому» є ключовим механізмом когерентного її опрацювання. Відсутність цього механізму веде до наративної фрагментації.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Наративно-герменевтичний підхід до дослідження задачної суб'єктності студентів. Дослідження специфіки студентської молоді як суб'єкта розв'язання задач потребує методологічного підходу, що здатен охопити одночасно індивідуальний досвід, темпоральну структуру задач і смисловий вимір суб'єктності. Наративно-герменевтичний підхід, що розвивається у науковій школі Чепелєвої [3], пропонує для цього адекватний концептуальний апарат.

У наративній перспективі розв'язання задачі – це не просто досягнення мети, а наративна подія: подія, що отримує місце і смисл у «life story» суб'єкта. Задача вважається справді суб'єктно розв'язаною не тоді, коли досягнуто результату, а тоді, коли результат інтегровано в наратив ідентичності: «я – та людина, що зробила це і стала від цього тим, ким є». Ця наративна інтеграція і є механізмом, що перетворює розв'язання задачі на ресурс подальшого розвитку.

Методологічно це означає, що дослідження задачної суб'єктності студентів потребує не лише фіксації поведінкових показників (досяг / не досяг мети), а й аналізу наративної організації досвіду: як студент розповідає про задачу, яке місце відводить їй у власній «life story», чи є наратив задачі когерентним і суб'єктним, чи розривається і делегується іншим голосам. Методика наративного аналізу ментальних ресурсів особистості надає для цього операціоналізований діагностичний інструментарій: аналіз наративних текстів студентів дозволяє реконструювати рівень розвитку смислового, ідентифікаційного, метакогнітивного і регулятивного ресурсів – вимірів, що безпосередньо визначають якість задачної суб'єктності.

Висновки. Студентська молодь є особливою групою суб'єктів розв'язання задач, специфіка якої визначається унікальним поєднанням розширення смислових горизонтів, ідентифікаційної незавершеності, операціональної ще не стабілізованої регуляції і наративної ідентичності у становленні.

Ключовими теоретичними результатами є: (1) обґрунтування конструкту суб'єктного розв'язання задачі через п'ять вимірів – смислову ініціативу, рефлексивну відповідальність, темпоральну проекцію, стратегічну гнучкість і наративну інтеграцію; (2) типологія задач студентської молоді за психологічним змістом і механізмом суб'єктного розв'язання (ідентифікаційні, смислові, регулятивні, інтеграційні, трансцендентні); (3) виявлення п'яти специфічних психологічних характеристик студентства, що визначають особливості їхньої задачної суб'єктності; (4) аналіз впливу воєнного контексту на структуру задач і ресурси їхнього суб'єктного розв'язання.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що запропонована типологія задач і виміри суб'єктності можуть слугувати основою для розробки диференційованих програм психологічного супроводу студентської молоді – з урахуванням домінуючого типу задач, рівня розвитку вимірів суб'єктності і специфіки соціокультурного контексту воєнного часу. Виявлені конфігурації задачної суб'єктності («аналітик без дії», «виконавець без смислу», «мрійник», «інтегратор») є орієнтирами для практичної психологічної роботи і підлягають верифікації в емпіричних дослідженнях.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Перспективи подальших досліджень пов'язані з емпіричною верифікацією запропонованої типології задач і вимірів суб'єктності на репрезентативній вибірці студентської молоді із застосуванням методики наративного аналізу ментальних ресурсів особистості та якісних методів; дослідженням зв'язків між конфігураціями задачної суб'єктності і показниками психологічного благополуччя, академічної успішності та громадянської активності студентської молоді.

Література

1. Балл Г. О. *Теорія навчальних задач: психолого-педагогічний аспект.* Київ : Педагогіка, 1990. 184 с.

2. Baltes P. B., Baltes M. M. Psychological perspectives on successful aging: The model of selective optimization with compensation. In P. B. Baltes & M. M. Baltes (Eds.), *Successful aging* (pp. 1–34). Cambridge University Press, 1990.

3. Чепелєва Н. В. Психологічні механізми розуміння і інтерпретації особистого досвіду. *Наукові студії із соціальної та політичної психології.* 2017. Вип. 39. С. 3–12.

4. Гуцол К. В. Наратив як провідна дискурсивна практика смислотворення особистості. *Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України.* 2019. Т. 2. Вип. 11. С. 64–76.

5. Dewey J. *Human Nature and Conduct.* Henry Holt, 1922. 336 p.

6. Erikson E. H. *Identity: Youth and Crisis.* W. W. Norton, 1968. 336 p.

7. Havighurst R. J. *Developmental Tasks and Education.* 3rd ed. David McKay, 1972. 119 p.

8. Frankl V. E. *The Will to Meaning: Foundations and Applications of Logotherapy.* New American Library, 1969. 181 p.

9. Habermas T., Bluck S. Getting a life: The emergence of the life story in adolescence. *Psychological Bulletin.* 2000. Vol. 126. № 5. P. 748–769. https://doi.org/10.1037/0033-2909.126.5.748

10. McAdams D. P. *The Stories We Live By: Personal Myths and the Making of the Self.* William Morrow, 1993. 336 p.

11. McAdams D. P., McLean K. C. Narrative identity. *Current Directions in Psychological Science.* 2013. Vol. 22. № 3. P. 233–238. https://doi.org/10.1177/0963721413475622

12. Park C. L., Folkman S. Meaning in the context of stress and coping. *Review of General Psychology.* 1997. Vol. 1. № 2. P. 115–144. https://doi.org/10.1037/1089-2680.1.2.115

13. McLean K. C., Pasupathi M. Processes of identity development: Where I am and how I got there. *Identity: An International Journal of Theory and Research.* 2012. Vol. 12. № 1. P. 8–28. https://doi.org/10.1080/15283488.2011.632363

14. Рудницька С. Ю. Наративний аналіз ментальних ресурсів особистості. *Наукові перспективи.* 2026. № 4 (70). https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-4(70)

15. Tedeschi R. G., Calhoun L. G. The Posttraumatic Growth Inventory: Measuring the positive legacy of trauma. *Journal of Traumatic Stress.* 1996. Vol. 9. № 3. P. 455–471. https://doi.org/10.1007/BF02103658

16. Arnett J. J. Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist.* 2000. Vol. 55. № 5. P. 469–480. https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.5.469

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

References

1. Ball, H. O. (1990). *Teoriia navchalnykh zadach: psykholoho-pedahohichnyi aspekt* [Theory of learning tasks: psycho-pedagogical aspect]. Pedahohika. [in Ukrainian]

2. Baltes, P. B., & Baltes, M. M. (1990). Psychological perspectives on successful aging: The model of selective optimization with compensation. In P. B. Baltes & M. M. Baltes (Eds.), *Successful aging* (pp. 1–34). Cambridge University Press.

3. Chepelieva, N. V. (2017). Psykholohichni mekhanizmy rozuminnia i interpretatsii osobystoho dosvidu [Psychological mechanisms of understanding and interpretation of personal experience]. *Naukovi studii iz sotsialnoi ta politychnoi psykholohii, 39,* 3–12. [in Ukrainian]

4. Hutsol, K. V. (2019). Naratyv yak providna dyskursyvna praktyka smyslotvorennia osobystosti [Narrative as the leading discursive practice of personality meaning-making]. *Aktualni problemy psykholohii, 2*(11), 64–76. [in Ukrainian]

5. Dewey, J. (1922). *Human Nature and Conduct.* Henry Holt.

6. Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and Crisis.* W. W. Norton.

7. Havighurst, R. J. (1972). *Developmental Tasks and Education* (3rd ed.). David McKay.

8. Frankl, V. E. (1969). *The Will to Meaning: Foundations and Applications of Logotherapy.* New American Library.

9. Habermas, T., & Bluck, S. (2000). Getting a life: The emergence of the life story in adolescence. *Psychological Bulletin, 126*(5), 748–769. https://doi.org/10.1037/0033-2909.126.5.748

10. McAdams, D. P. (1993). *The Stories We Live By: Personal Myths and the Making of the Self.* William Morrow.

11. McAdams, D. P., & McLean, K. C. (2013). Narrative identity. *Current Directions in Psychological Science, 22*(3), 233–238. https://doi.org/10.1177/0963721413475622

12. Park, C. L., & Folkman, S. (1997). Meaning in the context of stress and coping. *Review of General Psychology, 1*(2), 115–144. https://doi.org/10.1037/1089-2680.1.2.115

13. McLean, K. C., & Pasupathi, M. (2012). Processes of identity development: Where I am and how I got there. *Identity: An International Journal of Theory and Research, 12*(1), 8–28. https://doi.org/10.1080/15283488.2011.632363

14. Rudnytska, S. Yu. (2026). Naratyvnyi analiz mentalnykh resursiv osobystosti [Narrative analysis of mental resources of personality]. *Naukovi perspektyvy, 4*(70). https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-4(70) [in Ukrainian]

15. Tedeschi, R. G., & Calhoun, L. G. (1996). The Posttraumatic Growth Inventory: Measuring the positive legacy of trauma. *Journal of Traumatic Stress, 9*(3), 455–471. https://doi.org/10.1007/BF02103658

16. Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist, 55*(5), 469–480. https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.5.469

Дата першого надходження статті до видання: 24.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.947:159.942-057.875

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4589-4598

Калайтан Наталя Леонтіївна кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології, Національний аерокосмічний університет «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, https://orcid.org/0000-0003-2285-0543

Бідюк Інна Аркадіївна кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології, Національний аерокосмічний університет «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, https://orcid.org/0000-0002-9616-9083

ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ З РІЗНИМ РІВНЕМ ЕМОЦІЙНОЇ ЗРІЛОСТІ

Анотація. У статті представлено результати теоретико-емпіричного дослідження ролі емоційної зрілості як чинника збереження навчальної мотивації здобувачів вищої освіти в умовах воєнного стану. Актуальність роботи зумовлена зростаючим ризиком емоційного виснаження студентства та необхідністю пошуку внутрішніх ресурсів для підтримки академічної активності в ситуації тривалого стресу.

Метою роботи стало виявлення взаємозв'язку між рівнем емоційної зрілості здобувачів вищої освіти та особливостями їх мотивації досягнення й спрямованості у навчальній діяльності.

Емоційна зрілість розглядається як ключовий механізм психологічної саморегуляції, що дозволяє студенту долати амбівалентність мотиваційних станів та нівелювати деструктивний вплив тривоги. В емпіричному дослідженні взяли участь здобувачі вищої освіти закладів вищої освіти України.

Діагностичний інструментарій включав методики дослідження емоційної зрілості, мотивації досягнення та спрямованості особистості.

За результатами дослідження зафіксовано виразну поляризацію мотиваційних профілів: у здобувачів із високою емоційною зрілістю домінує мотив прагнення до успіху, тоді як при низькій зрілості перевагу має мотив уникнення невдач. Встановлено, що емоційна зрілість виступає модератором спрямованості особистості: респонденти з високим рівнем зрілості орієнтовані переважно на виконання завдань, демонструючи здатність до «емоційного контейнерування» стресу та сприйняття помилок як ресурсу для розвитку. Натомість здобувачі з низькою емоційною зрілістю схильні до егоцентричної спрямованості, соціального маскування власних помилок та захисної редукції навчальних обов'язків.

Доведено, що емоційна зрілість виконує функцію психологічного каталізатора, який трансформує енергію напруги в енергію досягнення.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Сформульовано висновки про необхідність розвитку емоційної компетентності здобувачів як превентивного заходу проти академічного вигорання та засобу стимулювання проактивної навчальної позиції у кризових умовах.

Ключові слова: емоційна зрілість, навчальна мотивація, мотивація досягнення, спрямованість особистості, орієнтація на завдання, здобувачі вищої освіти.

Kalaitan Natalia PhD in Psychology, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Psychology, National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute», Kharkiv, https://orcid.org/0000-0003-2285-0543

Bidiuk Inna PhD in Psychology, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Psychology, National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute», Kharkiv, https://orcid.org/0000-0002-9616-9083

PECULIARITIES OF THE MOTIVATIONAL SPHERE OF HIGHER EDUCATION STUDENTS WITH DIFFERENT LEVELS OF EMOTIONAL MATURITY

Abstract. The article presents the results of a theoretical and empirical study on the role of emotional maturity as a factor in maintaining the learning motivation of higher education students under martial law. The relevance of the study is driven by the increasing risk of emotional exhaustion among the student population and the critical need to identify internal resources to sustain academic activity during periods of prolonged stress.

The study aims to identify the relationship between the level of emotional maturity of higher education students and the specific characteristics of their achievement motivation and personality orientation in academic activities.

Emotional maturity is examined as a key mechanism of psychological self-regulation, enabling students to overcome the ambivalence of motivational states and mitigate the detrimental impact of anxiety. The empirical study involved higher education students from Ukrainian higher education institutions. The diagnostic toolkit comprised methods for assessing emotional maturity, achievement motivation, and personality orientation.

The research findings revealed a distinct polarization of motivational profiles: students with high emotional maturity are dominated by the motive of striving for success, whereas those with low maturity exhibit a preference for the motive of avoiding failure. It was established that emotional maturity acts as a moderator of personality orientation: respondents with high maturity levels are primarily task-oriented, demonstrating a capacity for "emotional containment" of stress and the perception of mistakes as a resource for development. In contrast, students with low emotional maturity tend toward egocentric orientation, social masking of their errors, and a defensive reduction of academic duties.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

It is proven that emotional maturity functions as a psychological catalyst, transforming the energy of tension into the energy of achievement. The study concludes with the necessity of developing students' emotional competence as a preventive measure against academic burnout and a means of stimulating a proactive learning stance in crisis conditions.

Keywords: emotional maturity, learning motivation, achievement motivation, personality orientation, task orientation, higher education students.

Постановка проблеми. Сучасна парадигма вищої освіти стикається з кризою класичної академічної мотивації. Традиційні зовнішні стимули (оцінки, отримання диплому тощо) втрачають ефективність. Крім того, система вищої освіти в Україні функціонує в умовах безпрецедентних викликів, зумовлених тривалим воєнним станом та вимушеним переходом на дистанційний (або змішаний) формат навчання. Ця подвійна криза створює середовище хронічного дистресу та соціальної депривації. У таких умовах традиційні зовнішні стимули академічної активності втрачають свою ефективність, оскільки здобувачі вищої освіти стикаються з екзистенційними загрозами та відсутністю звичного підтримувального середовища аудиторії.

За відсутності дієвої зовнішньої мотивації критичного значення набувають внутрішні психологічні ресурси особистості, ядром яких виступає емоційна зрілість. Здатність до саморегуляції, толерантність до невизначеності та вміння екологічно проживати тривогу стають визначальними факторами успішного навчання. Хоча наука достатньо глибоко розглядає проблеми дистанційної освіти та психологічного стану молоді під час війни, вплив рівня емоційної зрілості на збереження та реорганізацію мотиваційної сфери студентів в умовах дії обох цих екстремальних чинників залишається малодослідженим.

Отже, виникає науково-практична потреба з'ясувати, яким чином емоційна зрілість виступає регулятором навчальної мотивації під час війни у студентської молоді. Розуміння цих особливостей дозволить не лише розширити теоретичні уявлення про психологічну стійкість, а й у подальшому розробити дієві програми психологічного супроводу для запобігання академічному вигоранню здобувачів вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній психологічній парадигмі емоційну зрілість трактують як фундаментальний конструкт загальної особистісної зрілості [1]. Дослідники сходяться на думці, що цей феномен детермінується високим рівнем емоційної стійкості, здатністю до свідомої інгібіції імпульсивних реакцій та ефективною саморегуляцією афективних станів. Загалом, це інтегративна характеристика, що передбачає глибинне усвідомлення власного емоційного досвіду та відповідальність за його прояви.

Зокрема, у межах концепції А. Чебикіна та І. Павлової [1] архітектоніка емоційної зрілості розкривається через двовекторну модель: інтроспрямований (внутрішньоособистісний) та екстраспрямований (міжособистісний) виміри.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Внутрішній вектор акумулює здатності до глибинної рефлексії власних станів, їхньої адекватної саморегуляції та самоемпатії. Натомість зовнішній вектор забезпечує екологічну трансляцію емоцій у соціум (екстраекспресивність), конструктивний регулятивний вплив на оточуючих та ефективну емпатійну взаємодію.

Спираючись на методологію гуманістичної психології (Дж. Бьюдженталь, К. Роджерс, А. Маслоу), М. Півень [3] пропонує багатовимірну модель емоційної зрілості. У межах цього підходу дослідниця виокремлює п'ять ключових структурних компонентів емоційної зрілості:

- Емоційна саморегуляція як здатність до гнучкого управління афективними станами відповідно до контексту ситуації, із застосуванням соціально конструктивних стратегій подолання напруги.
- Емоційна рефлексія, яка передбачає глибинне усвідомлення генезису власних почуттів, чутливість до зміни внутрішніх станів та здатність аналізувати ситуативні тригери.
- Емпатія як здатність до психологічної децентрації, що дозволяє адекватно декодувати емоційні стани оточуючих, виявляти співпереживання та розуміти приховані мотиви їхньої поведінки.
- Прийняття власних емоцій, що трактується як толерантність до свого афективного досвіду, вміння легалізувати та інтегрувати автентичні переживання без їх знецінення.
- Емоційна експресивність, яка полягає у конгруентному та вільному вираженні почуттів через вербальні й невербальні канали (міміку, пантоміміку, просодику). Зазначається, що свідома трансляція емоцій запобігає їх викривленню, збагачує спектр чуттєвого досвіду та сприяє його глибшому осмисленню [6].

В умовах хронічного воєнного стресу та екзистенційної загрози відбувається трансформація мотиваційної сфери. Науковці фіксують явище переходу від пізнавальних мотивів до мотивів безпеки та виживання. Зокрема, для сучасних здобувачів характерні глибокі мотиваційні кризи: втрата сенсу навчання, соціальна ізоляція та зниження віри у майбутнє.

В умовах дистанційної освіти здобувачі з високим рівнем емоційної стійкості (як компонент емоційної зрілості) сприймають труднощі не як загрозу, а як виклик [2].

Дистанційний формат позбавляє студентів звичного зовнішнього стимулювання. Ті здобувачі, які здатні адаптивно реагувати на ситуації та самостійно справлятися з тривогою, не впадають у прокрастинацію та зберігають академічну мотивацію.

Дистанційний формат вимагає від студента автономії, яка неможлива без емоційної зрілості. Зобувачі, які вміють рефлексувати свої стани, краще планують свій час та зберігають інтерес до навчання навіть за відсутності прямого контакту з групою.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

При цьому емоційна зрілість дозволяє студенту знаходити "соціальну підтримку" навіть через екран монітора, що підживлює його мотивацію не кидати навчання.

З огляду на специфіку освітнього процесу в умовах воєнного стану, дослідження навчальної мотивації є неповним без урахування фактора емоційного вигорання. Оскільки хронічний стрес та виснаження внутрішніх ресурсів виступають головними деструктивними чинниками, що руйнують пізнавальний інтерес здобувачів освіти, виникає нагальна потреба у пошуку стабілізуючих механізмів.

Емоційні зрілість та інтелект розглядаються сучасними авторами як буфер проти розвитку вигорання. Емоційна компетентність виступає в якості головного ресурсу для збереження психіки.

Так, М. Костенко та В. Мирошніченко [2] у дослідженнях емоційного вигорання студентської молоді під час війни доводять, що низький рівень емоційної регуляції детермінує стан апатії, зниження інтересу до навчального процесу та ослаблення віри у власні можливості.

Досліджуючи проблему емоційного виснаження, О. Прокопенко [4] акцентує увагу на підвищеній психологічній вразливості студентства в умовах воєнного стану. На тлі інтенсивного освітнього процесу та вимог швидкої соціальної адаптації, молодь стикається з комплексом деструктивних чинників: депривацією сну, перманентною напругою та екзистенційною невизначеністю. Цей пресинг каталізує стрімке виснаження внутрішніх ресурсів та емоційне вигорання, що закономірно призводить до зниження когнітивної концентрації та погіршення міжособистісної комунікації.

Особливий науковий інтерес становить виявлений авторкою амбівалентний вплив стресогенних факторів на навчальну мотивацію: спостерігається парадоксальне поєднання компенсаторного прагнення здобувачів освіти самоствердитися в екстремальних умовах із загальним падінням мотиваційного тонусу внаслідок хронічної втоми та нестабільності [2].

З огляду на зазначену амбівалентність та загрозу тотального виснаження ресурсів, критичного значення набуває рівень емоційної зрілості здобувача освіти. Можна стверджувати, що саме сформована емоційна зрілість – із її механізмами гнучкої саморегуляції, глибинної рефлексії та толерантності до невизначеності – діє як внутрішній психологічний буфер. Вона дозволяє студенту екологічно адаптуватися до умов дистанційного навчання під час війни, долати хронічну втому та трансформувати ситуативне компенсаторне прагнення до самоствердження у стабільну, внутрішньо детерміновану навчальну мотивацію.

У межах вивчення симптоматики вигорання у здобувачів [4] акцентується увага на критичному поєднанні емоційного виснаження, деперсоналізації (соціального відчуження) та відчуття втрати особистої ефективності. Воєнна дестабілізація та перманентна тривожність провокують у молоді стан апатії та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

зневіру у власних силах. У цьому контексті емоційна зрілість виступає як стабілізуючий механізм: здатність до прийняття відповідальності за власний стан дозволяє студенту зберегти відчуття суб'єктності та контролю навіть за умов зовнішнього хаосу.

М. Костенко, В. Мирошніченко та А. Хижняк [2] розглядають вигорання як наслідок дисбалансу між внутрішніми ресурсами здобувачів та підвищеними вимогами середовища (надмірне навантаження, брак підтримки, монотонність). Наслідки цього розриву є комплексними — від емоційно-моральної дезорієнтації до психосоматичних порушень. Проте розвинена емоційна саморегуляція та рефлексія, як базові компоненти емоційної зрілості, дають змогу особистості свідомо перерозподіляти внутрішню енергію, запобігаючи неадекватному емоційному реагуванню та "редукції навчальних обов'язків". Таким чином, емоційна зрілість стає внутрішньою опорою, що нівелює негативний вплив "загнаності у кут" та дефіциту зовнішньої допомоги.

Отже, емоційна зрілість виступає захисним бар'єром. Чим вища здатність контролювати тривогу, тим стабільнішою залишається пізнавальна мотивація у студентської молоді.

Мета статті – виявити взаємозв'язок між рівнем емоційної зрілості здобувачів вищої освіти та особливостями їх мотивації досягнення й спрямованості у навчальній діяльності.

Виклад основного матеріалу. В дослідженні взяли участь 83 дівчат та юнаків віком від 18 до 22 років, які є здобувачами вищої освіти ЗВО України.

Для досягнення поставленої мети були використані наступні методи дослідження: методика діагностики емоційної зрілості особистості (О.С. Кочарян, М.А. Півень); тест мотивації досягнення А. Мегробяна (модифікований М. Ш. Магомед-Еміновим); методика виявлення спрямованості особистості (Б. Басс).

На підставі результатів дослідження рівня емоційної зрілості та методу крайніх груп було сформовано дві групи здобувачів: 26 осіб із високим рівнем емоційної зрілості та 26 осіб з низьким рівнем емоційної зрілості.

За результатами дослідження мотивації досягнення встановлено, що в групі здобувачів з високим рівнем емоційної зрілості домінуючим є мотив прагнення до успіху (79,3% осіб). Для цього профілю характерний яскраво виражений інтерес до саморозвитку, проактивність та стійка орієнтація на особистісне зростання. Мотив уникнення невдачі фіксується у їхньому поведінковому репертуарі, проте виконує виключно периферійну, запобіжну функцію, не блокуючи загальної цілеспрямованості.

Натомість здобувачі з низьким рівнем емоційної зрілості демонструють стійку детермінацію поведінки мотивом уникнення невдачі (68,2% осіб). У їхній навчальній діяльності спостерігається дефіцит ініціативи, зниження інтересу до активного досягнення цілей та схильність до вибору консервативних стратегій, спрямованих виключно на мінімізацію ризиків.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Статистичний аналіз підтвердив достовірність розбіжностей у мотиваційних профілях досліджуваних груп. У здобувачів із високим рівнем емоційної зрілості зафіксовано статистично значуще переважання мотиву прагнення до успіху (p=0,011). Натомість у групі з низькою емоційною зрілістю достовірно домінує показник за шкалою уникнення невдач (p<0,010).

Отримані емпіричні результати дають підстави стверджувати, що емоційна зрілість виступає системоутворювальним фактором у формуванні мотивації досягнення студентської молоді, особливо в умовах тривалого стресу.

Здобувачі вищої освіти з високим рівнем емоційної зрілості володіють більш розвиненою здатністю до саморефлексії, ефективно керують власними емоціями та вибудовують конструктивну міжособистісну взаємодію. Цей психологічний фундамент генерує стійкий інтерес до самореалізації, дозволяючи студентам орієнтуватися на вищі стандарти та сприймати амбітні цілі не як загрозу, а як можливість для зростання.

Натомість, здобувачі з дефіцитом емоційної зрілості характеризуються зниженою стресостійкістю та емоційною лабільністю. Хронічне переживання тривоги та страх перед можливими негативними наслідками змушують їх вдаватися до захисної поведінки – уникнення ситуацій, де існує ризик поразки. Крім того, низький рівень самоусвідомлення призводить до редукції цілепокладання, блокуючи активну мотивацію до досягнень. Відтак, їхня мотивація трансформується з активної (пізнавальної) у пасивну (оборонну).

Отже, емоційна зрілість виконує функцію своєрідного каталізатора, який дозволяє перетворити енергію напруги на енергію досягнення, нівелюючи деструктивний вплив страху перед невдачею.

За результатами використання методики виявлення спрямованості особистості (Б. Басс), ми зафіксували виразні відмінності у мотиваційних пріоритетах між двома групами здобувачів:

У респондентів з високим рівнем емоційної зрілості домінуючою є орієнтація на завдання – високий рівень виявлено у 65,3% осіб. Це свідчить про глибоку сфокусованість на процесі діяльності, ділове спрямування та здатність долати труднощі заради результату. Орієнтація на взаємодію переважно знаходиться на середньому (49,2%) та високому (27,6%) рівнях, що вказує на адаптивні комунікативні навички. Натомість орієнтація на себе у більшості виражена помірно (56,4% – середній рівень, 26,5% – низький), що свідчить про відсутність егоцентричної фіксації.

У респондентів з низьким рівнем емоційної зрілості спостерігається зворотна тенденція. Орієнтація на завдання є значно слабшою: переважає середній (41,6%) та низький (36,4%) рівні, і лише 22,3% мають високий показник. Натомість зростає орієнтація на себе: середній рівень становить 69,4%, а високий – 20,8% (що перевищує аналогічний показник першої групи). Орієнтація на взаємодію розподілилася рівномірно між низьким та високим рівнями (по 28,2%), із домінуванням середнього (42,8%).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Отримані дані підтверджують, що емоційна зрілість виступає критичним фактором навчальної цілеспрямованості. Здобувачі з високим рівнем емоційної зрілості здатні децентруватися від ситуативної тривоги і спрямувати внутрішню енергію безпосередньо на освітнє завдання. Розвинена саморегуляція дозволяє їм підтримувати пізнавальний інтерес, не витрачаючи ресурс на захисні реакції. Натомість здобувачі з низькою емоційною зрілістю через брак внутрішніх опор схильні до надмірної концентрації на власних переживаннях та дискомфорті (висока та середня орієнтація на себе). Тривога блокує їхній пізнавальний потенціал, що проявляється у зниженому інтересі до самої діяльності та в уникненні складних завдань.

Проведене дослідження із застосуванням U-критерію Манна-Уїтні підтвердило наявність статистично значущих відмінностей між групами тільки за показником «Орієнтація на завдання» (p=0,013). Виявлено, що цей вектор спрямованості домінує саме у здобувачів із високим рівнем емоційної зрілості. Отримані дані дозволяють розкрити важливу роль емоційної зрілості у структуруванні навчальної діяльності: здобувачі з високим рівнем емоційної зрілості демонструють здатність до «емоційного контейнерування» стресу. Завдяки вмінню ефективно управляти власними станами, вони мінімізують вплив деструктивних емоцій на робочий процес. У цьому випадку орієнтація на завдання стає інструментом особистісної актуалізації: студент сприймає мету навчання як простір для вдосконалення навичок, а не як джерело тривоги. Фокус на результаті дозволяє їм залишатися продуктивними навіть у кризових умовах воєнного стану. У здобувачів із низьким рівнем емоційної зрілості спостерігається вразливість до будь-яких труднощів. Для них завдання часто асоціюється не з успіхом, а з потенційною загрозою образу «Я». Через страх критики та низьку толерантність до невдач такі особистості підсвідомо уникають глибокого занурення в роботу. Їхня слабка орієнтація на завдання є наслідком захисної реакції: уникання складної діяльності допомагає їм приховати власні слабкості від себе та оточуючих, що, втім, блокує їхній професійний розвиток. Таким чином, емоційна зрілість виступає модератором спрямованості особистості. Вона трансформує потенційну напругу в ділову активність, дозволяючи студенту перейти від пасивної позиції «жертви обставин» до проактивної позиції «виконавця завдання».

Висновки. Підтверджено фундаментальну роль емоційної зрілості як системоутворювального чинника формування мотиваційної сфери студентської молоді в умовах воєнного стану. Емоційна зрілість виступає внутрішнім модератором, який визначає стратегію адаптації здобувачів до екстремальних умов навчання, трансформуючи зовнішній стрес у ресурс для особистісного зростання.

Виявлено статистично значущу поляризацію мотиваційних профілів залежно від рівня емоційної зрілості. Для здобувачів із високим рівнем зрілості характерним є домінування мотиву прагнення до, що забезпечує їхню

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

проактивність та орієнтацію на саморозвиток. Натомість у групі з низькою емоційною зрілістю переважає мотив уникнення невдач, що призводить до редукції цілепокладання та переходу до пасивної «оборонної» моделі навчання.

Доведено взаємозв'язок між емоційною стабільністю та спрямованістю особистості. Встановлено, що високий рівень емоційної зрілості детермінує орієнтацію на завдання. Завдяки механізму «емоційного контейнерування» такі студенти здатні нівелювати деструктивний вплив тривоги, зберігаючи фокус на професійному вдосконаленні. На противагу їм, здобувачі з низьким рівнем зрілості схильні до надмірної орієнтації на себе, де страх перед критикою та загроза образу «Я» блокують пізнавальну активність.

Визначено функціональне призначення емоційної зрілості як психологічного буфера та каталізатора. Вона дозволяє студенту подолати стан «жертви обставин» та посісти позицію активного «виконавця завдання», що є критично важливим для збереження якості вищої освіти та психологічного здоров'я молоді в умовах тривалої воєнної дестабілізації.

Перспективи подальших досліджень. Наступні наукові дослідження можуть бути спрямовані на розробку та апробацію спеціалізованих психокорекційних програм із розвитку компонентів емоційної зрілості у здобувачів із вираженою орієнтацією на уникнення невдач. Перспективним вбачається також вивчення гендерних та вікових відмінностей у структурі емоційної зрілості в умовах дистанційного навчання, а також дослідження впливу емоційної зрілості на профілактику академічного вигорання студентів різних спеціальностей.

Література:

1. Чебикін О.Я. Становлення емоційної зрілості особистості / О.Я. Чебикін, І.Г. Павлова. – Одеса: СВД Черкасов, 2009. – 238 с.

2. Вплив стресогенних факторів на психологічний стан та продуктивність навчальної діяльності студентів спеціальності фізична культура і спорт в умовах війни / А.А. Хижняк, В.О. Мирошніченко, М.П. Костенко // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. – Серія 15, 2023. – Вип. 3 (161). – С. 149-154.

3. Півень, М. А. Структура емоційної зрілості особистості / М. А. Півень // Вісник ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. Психологія, Вип.47. – Х.: ХНПУ, 2014. – С.156-163.

4. Прокопенко, О. А. Емоційне виснаження студентів та втома під час війни / О.А. Прокопенко // Проблеми сучасних трансформацій. – Серія: Педагогіка та психологія, (7). https://doi.org/10.54929/2786-9199-2025-7-10-01

5. Kokun, O., & Bezverkhyi, O. (2026). Mental and Physical Health Indicators and Psychological Support Needs Among Ukrainian Students During the War: A One-Year Longitudinal Study. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 1–20. https://doi.org/10.1080/10926771.2026.2637967

6. Півень, М. А. Розробка методики діагностики емоційної зрілості особистості / М. А. Півень // Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка. – Київ, 2013. – Том 11. – Психологія особистості. Психологічна допомога особистості. – Вип. 7. – Частина 2. – Ніжин: ПП Лисенко М.М., 2013. – С.224-232.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

References:

1. Chebykin, O. Ya., & Pavlova, I. H. (2009). *Stanovlennia emotsiinoi zrilosti osobystosti* [The formation of personality's emotional maturity]. Odesa: SVD Cherkasov [in Ukrainian].

2. Khyzhniak, A. A., Myroshnichenko, V. O., & Kostenko, M. P. (2023). Vplyv stresohennykh faktoriv na psykholohichnyi stan ta produktyvnist navchalnoi diialnosti studentiv spetsialnosti fizychna kultura i sport v umovakh viiny [The influence of stress factors on the psychological state and productivity of educational activities of students majoring in physical culture and sports during the war]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova. Seriia 15 – Scientific Journal of NPU named after M.P. Drahomanov. Series 15*, (3(161)), 149-154 [in Ukrainian].

3. Piven, M. A. (2014). Struktura emotsiinoi zrilosti osobystosti [The structure of personality's emotional maturity]. *Visnyk KHNPU im. H. S. Skovorody. Psykholohiia – Bulletin of H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University. Psychology*, (47), 156-163 [in Ukrainian].

4. Prokopenko, O. A. (2025). Emotsiine vysnashennia studentiv ta vtoma pid chas viiny [Students' emotional exhaustion and fatigue during the war]. *Problemy suchasnykh transformatsii. Seriia: Pedahohika ta psykholohiia – Problems of Modern Transformations. Series: Pedagogy and Psychology*, (7). https://doi.org/10.54929/2786-9199-2025-7-10-01 [in Ukrainian].

5. Kokun, O., & Bezverkhyi, O. (2026). Mental and Physical Health Indicators and Psychological Support Needs Among Ukrainian Students During the War: A One-Year Longitudinal Study. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 1–20. https://doi.org/10.1080/10926771.2026.2637967

6. Piven, M. A. (2013). Rozrobka metodyky diahnostyky emotsiinoi zrilosti osobystosti [Development of a methodology for diagnosing personality's emotional maturity]. *Aktualni problemy psykholohii: zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii imeni H. S. Kostiuka – Actual Problems of Psychology: Collection of Scientific Papers of the G.S. Kostiuk Institute of Psychology*, 11(7/2), 224-232 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 06.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.942:331.101.3

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4599-4611

Калениченко Руслан Арсенович кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри професійної освіти Київського національного університету будівництва і архітектури, м. Київ, https://orcid.org/0000-0001-9222-317X

Пєтухова Ірина Олексіївна кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри психології, педагогіки та соціології Державного податкового університету, м. Ірпінь, https://orcid.org/0000-0002-5194-5333

Кривда Каріна Костянтинівна доктор філософії (PhD) у галузі психології, доцент кафедри психології, педагогіки та суспільних дисциплін Державного податкового університету, м. Ірпінь, https://orcid.org/0009-0000-4534-5502

Телебенєва Єва Олександрівна керівник з маркетингу і стратегічного розвитку та співвласник міжнародної Digital Marketing & PR агенції, спеціаліст DMC inc з питань виходу бізнесу на закордонний ринок, Нью-Йо́рк, https://orcid.org/0009-0008-9187-7954

Чернецька Тетяна Іванівна здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти групи ПСМз-25-1 Державного податкового університету, м. Ірпінь, https://orcid.org/0009-0007-4416-8509

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК РЕСУРСУ ЕФЕКТИВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. У статті здійснено теоретичний аналіз психологічних особливостей розвитку емоційного інтелекту як одного з ключових ресурсів забезпечення ефективної професійної діяльності особистості в умовах сучасних соціальних та організаційних трансформацій. Обґрунтовано, що зростання рівня емоційного навантаження, невизначеності, професійного стресу та інтенсивності міжособистісної взаємодії актуалізує потребу у розвитку психологічних механізмів емоційної саморегуляції, емпатії, емоційної стійкості та здатності до конструктивної комунікації.

Теоретичну основу дослідження становлять концептуальні підходи до розуміння емоційного інтелекту, представлені у працях Дж. Майєра, П. Саловея, Д. Ґоулмана, Р. Бар-Она та інших сучасних дослідників, які розглядають емоційний інтелект як інтегративну систему когнітивних, емоційних та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

соціально-поведінкових здібностей особистості. У роботі підкреслюється, що емоційний інтелект виконує не лише адаптивну, але й регулятивну функцію, забезпечуючи ефективність професійної діяльності в умовах високого рівня соціальної відповідальності та емоційної напруги.

Проаналізовано психологічні механізми розвитку емоційного інтелекту, серед яких особливе значення мають емоційна усвідомленість, здатність до розпізнавання емоційних станів, самоконтроль, розвиток емпатії, рефлексивність та навички емоційно-комунікативної взаємодії. Показано, що рівень сформованості емоційного інтелекту безпосередньо впливає на професійну адаптацію, продуктивність праці, якість прийняття рішень, ефективність управлінської діяльності та рівень психологічної стійкості особистості.

Окрему увагу приділено ролі емоційного інтелекту в умовах професійного стресу, кризових ситуацій та високої емоційної відповідальності. Встановлено, що розвинений емоційний інтелект виступає важливим чинником профілактики професійного вигорання, зниження рівня тривожності та підтримання психологічного благополуччя фахівця.

Додатково розкрито значення емоційного інтелекту в умовах цифровізації професійної діяльності, де зростає роль емоційно-комунікативної компетентності, гнучкості мислення та здатності до ефективної взаємодії у віртуальному середовищі. Обґрунтовано, що емоційний інтелект у сучасних умовах виступає не лише індивідуально-психологічною характеристикою, а й стратегічним ресурсом професійної конкурентоспроможності.

Узагальнено, що розвиток емоційного інтелекту є складним багаторівневим процесом, який поєднує когнітивні, емоційні, поведінкові та соціально-психологічні компоненти особистісного функціонування й забезпечує ефективність професійної діяльності, адаптивність та психологічну стійкість особистості в умовах сучасного суспільства.

Ключові слова: емоційний інтелект, професійна діяльність, емоційна саморегуляція, професійний стрес, емпатія, психологічна стійкість, професійне вигорання, емоційна компетентність, професійна адаптація.

Kalenychenko Ruslan Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Vocational Education of Kyiv National University of Construction and Architecture, Kyiv, https://orcid.org/0000-0001-9222-317X

Pietukhova Iryna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Psychology, Pedagogy and Social Disciplines of the State Tax University, Irpin, https://orcid.org/0000-0002-5194-5333

Karina Kryvda Doctor of Philosophy (PhD) in Psychology, Associate Professor of the Department of Psychology, Pedagogy and Social Sciences, State Tax University, Irpin, https://orcid.org/0009-0000-4534-5502

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Telebenieva Yeva head of marketing and strategic development and co-owner of an international Digital Marketing & PR agency, DMC inc specialist in business entry into foreign markets, New York, USA, https://orcid.org/0009-0008-9187-7954

Chernetska Tetiana Second-cycle (Master's level) student, group PSMz-25-1, State Tax University, Irpin, https://orcid.org/0009-0007-4416-8509

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF EMOTIONAL INTELLIGENCE AS A RESOURCE FOR EFFECTIVE PROFESSIONAL ACTIVITY

Abstract. The article presents a theoretical analysis of the psychological features of emotional intelligence development as one of the key resources for ensuring effective professional activity in the context of contemporary social and organizational transformations.

It is substantiated that the growing level of emotional burden, uncertainty, professional stress, and intensity of interpersonal interaction increases the need for the development of psychological mechanisms of emotional self-regulation, empathy, emotional resilience, and constructive communication skills.

The theoretical framework of the study is based on conceptual approaches to understanding emotional intelligence presented in the works of J. Mayer, P. Salovey, D. Goleman, R. Bar-On, and other contemporary scholars who interpret emotional intelligence as an integrative system of cognitive, emotional, and socio-behavioral abilities of personality. The paper emphasizes that emotional intelligence performs not only an adaptive but also a regulatory function, ensuring the effectiveness of professional activity under conditions of high social responsibility and emotional tension.

The study analyzes psychological mechanisms of emotional intelligence development, among which emotional awareness, the ability to recognize emotional states, self-control, empathy development, reflexivity, and emotional-communicative interaction skills are of particular importance. It is demonstrated that the level of emotional intelligence formation directly affects professional adaptation, work productivity, decision-making quality, managerial effectiveness, and psychological resilience.

Particular attention is paid to the role of emotional intelligence under conditions of professional stress, crisis situations, and high emotional responsibility. It is established that developed emotional intelligence acts as an important factor in preventing professional burnout, reducing anxiety levels, and maintaining the psychological well-being of a specialist.

Additionally, the significance of emotional intelligence in the context of the digitalization of professional activity is revealed, where the role of emotional-communicative competence, cognitive flexibility, and the ability to interact effectively

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

in virtual environments is increasing. It is substantiated that emotional intelligence in modern conditions functions not only as an individual psychological characteristic but also as a strategic resource of professional competitiveness.

In general, it is concluded that the development of emotional intelligence is a complex multilevel process combining cognitive, emotional, behavioral, and socio-psychological components of personality functioning and ensuring the effectiveness of professional activity, adaptability, and psychological resilience in contemporary society.

Keywords: emotional intelligence, professional activity, emotional self-regulation, professional stress, empathy, psychological resilience, professional burnout, emotional competence, professional adaptation.

Постановка проблеми. Сучасні соціально-економічні та організаційні трансформації, які характеризуються високою динамічністю, невизначеністю та зростанням вимог до професійної діяльності, актуалізують проблему психологічної забезпеченості ефективності праці фахівця. У цих умовах традиційні когнітивні та професійно-операційні компетентності вже не є достатніми для досягнення високого рівня результативності, оскільки значна частина професійних ситуацій супроводжується інтенсивним емоційним навантаженням, необхідністю швидкого прийняття рішень та взаємодії в умовах міжособистісної напруги.

Особливої значущості набуває проблема розвитку емоційного інтелекту як інтегративного психологічного ресурсу, що забезпечує здатність особистості усвідомлювати, розуміти, регулювати власні емоційні стани та ефективно взаємодіяти з емоційними станами інших людей. У сучасній психологічній науці емоційний інтелект розглядається як ключовий чинник професійної адаптації, стресостійкості та продуктивності діяльності, однак його розвиток у контексті професійної підготовки та практичної діяльності залишається недостатньо системно дослідженим.

Актуальність проблеми посилюється тим, що в умовах цифровізації, підвищеної комунікативної насиченості професійного середовища та зростання ролі міжособистісної взаємодії, емоційна компетентність стає визначальним фактором не лише індивідуальної ефективності, але й якості управлінських, освітніх та організаційних процесів. Водночас спостерігається суперечність між високими вимогами до емоційної регуляції у професійній діяльності та недостатнім рівнем сформованості відповідних психологічних механізмів у значної частини фахівців.

Таким чином, виникає необхідність теоретичного узагальнення психологічних особливостей розвитку емоційного інтелекту як ресурсу підвищення ефективності професійної діяльності, а також визначення його структурних компонентів і функціонального значення в сучасних умовах професійної реалізації особистості.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика емоційного інтелекту є предметом активних досліджень у зарубіжній та вітчизняній психологічній науці. Теоретичні основи концепції емоційного інтелекту закладені у працях Дж. Майєра та П. Саловея, які розглядали його як здатність до сприйняття, оцінювання та регуляції емоцій, що забезпечує адаптивну поведінку та ефективне функціонування особистості у соціальному середовищі [2].

Подальший розвиток концепції здійснено Д. Ґоулманом, який розширив розуміння емоційного інтелекту, включивши до його структури такі компоненти, як самосвідомість, саморегуляція, мотивація, емпатія та соціальні навички, підкреслюючи його визначальну роль у професійному успіху та лідерстві [1]. У межах підходу Р. Бар-Она емоційний інтелект розглядається як сукупність емоційних та соціальних компетентностей, що впливають на загальну адаптивність особистості та її здатність до ефективного функціонування у життєвому та професійному середовищі [3].

Сучасні емпіричні дослідження підтверджують значущість емоційного інтелекту у контексті професійної діяльності. Зокрема, встановлено його позитивний зв'язок із рівнем стресостійкості, задоволеністю професійною діяльністю, ефективністю міжособистісної взаємодії та зниженням ризику професійного вигорання. У роботах Зейднера, Метьюза та Робертса підкреслюється, що емоційний інтелект виступає важливим предиктором психічного благополуччя та професійної адаптації особистості в умовах підвищених вимог до її діяльності [5].

У вітчизняній науковій традиції проблематика емоційного інтелекту розглядається у контексті психології професійної діяльності, психології бізнесу та організаційної психології.

Зокрема, дослідники наголошують на його ролі у формуванні професійної компетентності, управлінських якостей та ефективної комунікації у професійному середовищі [11; 12]. Окремо підкреслюється значення емоційного інтелекту в умовах кризових та стресогенних ситуацій, де він виконує функцію психологічного регулятора поведінки та забезпечує збереження професійної ефективності [9; 14].

Водночас аналіз наукових джерел свідчить про недостатню розробленість питань, пов'язаних із системним аналізом психологічних механізмів розвитку емоційного інтелекту саме як ресурсу професійної ефективності. Зокрема, потребують уточнення структурні компоненти емоційного інтелекту в контексті різних видів професійної діяльності, а також механізми його формування та розвитку у процесі професійної підготовки і саморозвитку особистості.

Таким чином, існуючий стан наукової розробленості проблеми свідчить про необхідність подальшого теоретичного узагальнення та поглибленого аналізу психологічних особливостей розвитку емоційного інтелекту як інтегративного ресурсу ефективної професійної діяльності.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Метою статті є теоретичний аналіз психологічних особливостей розвитку емоційного інтелекту як інтегративного ресурсу ефективної професійної діяльності особистості в умовах сучасних соціально-професійних трансформацій. Досягнення поставленої мети передбачає розкриття сутності емоційного інтелекту як психологічного феномену, визначення його структурних компонентів, а також аналіз основних механізмів його розвитку в контексті професійної діяльності.

Окрему увагу приділено обґрунтуванню ролі емоційного інтелекту у забезпеченні професійної адаптації, стресостійкості, ефективності міжособистісної взаємодії та попередженні професійного вигорання. Також у межах дослідження передбачається аналіз впливу емоційного інтелекту на якість прийняття професійних рішень та загальну результативність діяльності фахівця.

Виклад основного матеріалу. Спочатку розглянемо емоційний інтелект як психологічний феномен. У сучасній психологічній науці емоційний інтелект розглядається як інтегративна здатність особистості усвідомлювати, розуміти та регулювати власні емоційні стани, а також ефективно взаємодіяти з емоціями інших людей у процесі соціальної та професійної діяльності. У межах класичних підходів Дж. Майєра та П. Саловея ***емоційний інтелект*** визначається як сукупність когнітивно-емоційних здібностей, що забезпечують точне сприйняття емоцій, їх інтерпретацію та використання для адаптивного мислення і поведінки [2].

Розширене трактування запропоноване Д. Ґоулманом, який включає до структури емоційного інтелекту самосвідомість, саморегуляцію, внутрішню мотивацію, емпатію та соціальні навички. Такий підхід акцентує не лише на індивідуально-психологічних характеристиках, але й на їх безпосередньому впливі на професійну ефективність, лідерство та якість міжособистісної взаємодії [1].

У свою чергу, модель Р. Бар-Она розглядає емоційний інтелект як сукупність емоційних та соціальних компетентностей, що визначають загальну адаптивність особистості та її здатність до ефективного функціонування у складних життєвих і професійних умовах [3].

Розглянемо структурні компоненти емоційного інтелекту. У структурному вимірі емоційний інтелект включає декілька взаємопов’язаних компонентів, кожен з яких виконує специфічну функцію у регуляції професійної поведінки особистості.

До ключових компонентів належать:

емоційна усвідомленість, яка забезпечує здатність до ідентифікації власних емоційних станів та розуміння їх причин;

емоційна саморегуляція, що дозволяє контролювати імпульсивні реакції та підтримувати оптимальний рівень емоційного функціонування;

емпатія, яка забезпечує розуміння емоційних станів інших людей та сприяє ефективній міжособистісній взаємодії;

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

внутрішня мотивація, що визначає спрямованість особистості на досягнення цілей попри емоційні труднощі;

соціальні навички, які забезпечують ефективну комунікацію, співпрацю та управління соціальними відносинами.

Зазначені компоненти функціонують як єдина система, забезпечуючи цілісність емоційно-поведінкової регуляції особистості у професійному середовищі [1; 2; 3].

Цікавими є ***психологічні механізми розвитку емоційного інтелекту***. Розвиток емоційного інтелекту є складним багаторівневим процесом, який включає як природні вікові передумови, так і цілеспрямовані психологічні впливи. Одним із базових механізмів є ***рефлексивність***, яка забезпечує здатність особистості аналізувати власні емоційні стани та поведінкові реакції.

Важливу роль відіграє ***соціальне навчання***, у процесі якого емоційні моделі поведінки засвоюються через спостереження, взаємодію та професійний досвід. У цьому контексті значущим є ***також механізм емоційного зворотного зв'язку***, який дозволяє коригувати поведінку відповідно до реакцій соціального середовища.

Окремо слід виділити механізм саморегуляції, що забезпечує здатність контролювати емоційні імпульси, знижувати рівень стресу та підтримувати стабільний психоемоційний стан у складних професійних ситуаціях [12; 11].

Емоційний інтелект виступає важливим предиктором професійної ефективності, оскільки безпосередньо впливає на якість прийняття рішень, рівень комунікативної компетентності та здатність до адаптації в умовах змінного професійного середовища.

Особи з високим рівнем емоційного інтелекту демонструють вищу стресостійкість, краще справляються з емоційно напруженими ситуаціями та більш ефективно вибудовують професійні взаємини. Це особливо актуально для професій, пов'язаних з інтенсивною міжособистісною взаємодією, управлінням або прийняттям відповідальних рішень [11; 12].

Крім того, емоційний інтелект сприяє підвищенню рівня професійної адаптації, оскільки дозволяє швидше інтегруватися в нові організаційні умови та ефективно реагувати на зміни професійного середовища.

Далі розглянемо ***емоційний інтелект у контексті професійного стресу, вигорання та кризових умов***. Професійна діяльність у сучасних соціально-економічних умовах характеризується високим рівнем емоційного навантаження, частими стресовими ситуаціями та необхідністю швидкої адаптації до змінних обставин. У цьому контексті емоційний інтелект виступає одним із ключових психологічних ресурсів, що забезпечує збереження ефективності діяльності та психологічної стійкості особистості.

З позицій сучасної психології стресу, професійний стрес розглядається як реакція організму та психіки на невідповідність між вимогами професійного середовища та індивідуальними ресурсами особистості. Саме емоційний

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

інтелект у цьому випадку виконує функцію буфера, який знижує негативний вплив стресових факторів через механізми усвідомлення, переоцінки та регуляції емоційних реакцій.

Особливого значення набуває компонент емоційної саморегуляції, який дозволяє фахівцю підтримувати оптимальний рівень психоемоційного функціонування навіть у ситуаціях високої невизначеності та емоційного тиску. Особи з розвиненим емоційним інтелектом демонструють більш ефективні стратегії подолання стресу, орієнтовані на проблему, а не на уникнення або емоційне реагування.

Звернемо нашу увагу на ***емоційний інтелект і як фактор профілактики професійного вигорання***. Професійне вигорання розглядається як стан емоційного, психічного та фізичного виснаження, що виникає внаслідок тривалого впливу хронічного стресу у професійній діяльності. Його основними компонентами є емоційне виснаження, деперсоналізація та зниження відчуття професійної ефективності.

У цьому контексті емоційний інтелект виконує захисну функцію, знижуючи ймовірність розвитку вигорання через ефективне управління емоційними ресурсами особистості. Зокрема, здатність до емоційної усвідомленості дозволяє своєчасно розпізнавати ознаки емоційного виснаження, а навички саморегуляції забезпечують корекцію психоемоційного стану до досягнення критичного рівня напруги.

Емпіричні дослідження свідчать, що високий рівень емоційного інтелекту корелює зі зниженим рівнем професійного вигорання, підвищеною задоволеністю працею та більш стабільною професійною мотивацією [13; 14].

Цікавою є роль емоційного інтелекту в кризових та екстремальних умовах.

У кризових умовах професійної діяльності, зокрема в ситуаціях невизначеності, підвищеного ризику або соціальної напруги, значення емоційного інтелекту суттєво зростає. Він виступає як механізм психологічної стабілізації, що дозволяє зберігати когнітивну ясність, емоційну рівновагу та здатність до раціонального прийняття рішень.

У таких умовах особливо важливими є компоненти емоційної стійкості та швидкої емоційної регуляції, які забезпечують мінімізацію імпульсивних реакцій та підтримання конструктивної професійної поведінки. Емоційний інтелект також сприяє ефективній міжособистісній взаємодії в кризових командах, підвищуючи рівень довіри та координації дій.

Таким чином, у кризових ситуаціях емоційний інтелект виконує не лише адаптивну, але й антикризову функцію, забезпечуючи збереження професійної ефективності та психологічної цілісності особистості.

Проведемо ***узагальнення ролі емоційного інтелекту як психологічного ресурсу.***

Узагальнюючи викладене, слід зазначити, що емоційний інтелект у сучасних умовах професійної діяльності виступає багатофункціональним психологічним ресурсом, який забезпечує:

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

- ефективну емоційну саморегуляцію;
- підвищення стресостійкості;
- профілактику професійного вигорання;
- оптимізацію міжособистісної взаємодії;
- підтримання професійної мотивації та адаптації.

У цьому контексті емоційний інтелект набуває статусу системного чинника професійної ефективності, інтегруючи когнітивні, емоційні та поведінкові компоненти функціонування особистості.

І наприкінці узагальнимо ***роль емоційного інтелекту в забезпеченні ефективної професійної діяльності.*** Емоційний інтелект у сучасних умовах професійної діяльності доцільно розглядати як інтегративний психологічний ресурс, що забезпечує узгоджене функціонування когнітивних, емоційних і поведінкових компонентів особистості. Його значення виходить за межі індивідуально-психологічної характеристики, набуваючи статусу системного чинника професійної ефективності та соціально-професійної адаптації.

Отож, ми можемо стверджувати, що у професійному контексті емоційний інтелект виконує низку взаємопов'язаних функцій.

По-перше, він забезпечує якісну емоційну регуляцію, що дозволяє підтримувати оптимальний рівень психоемоційного функціонування в умовах високого навантаження.

По-друге, сприяє розвитку емпатійної взаємодії, що є критично важливим для ефективної комунікації у професійних групах та організаційних структурах.

По-третє, виступає чинником підвищення якості управлінських і професійних рішень, оскільки дозволяє враховувати емоційні аспекти ситуаційної взаємодії.

Особливого значення набуває роль емоційного інтелекту у забезпеченні професійної адаптації, оскільки він сприяє швидшому включенню особистості в нові організаційні умови, зниженню рівня невизначеності та формуванню стабільних моделей професійної поведінки. У цьому контексті емоційний інтелект виступає як механізм інтеграції особистості в професійне середовище.

Важливо підкреслити, що емоційний інтелект має виражений превентивний потенціал щодо професійного вигорання. Його розвиток дозволяє своєчасно ідентифікувати ознаки емоційного виснаження, коригувати поведінкові реакції та підтримувати баланс між професійними вимогами і особистісними ресурсами.

Це особливо актуально в умовах тривалого стресу та підвищеної відповідальності професійної діяльності.

Узагальнюючи сучасні наукові підходи, слід зазначити, що емоційний інтелект є не лише індивідуальною психологічною характеристикою, а й важливим ресурсом професійної конкурентоспроможності. Його розвиток сприяє формуванню ефективних комунікативних стратегій, підвищенню якості

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

міжособистісної взаємодії та забезпеченню стабільної професійної результативності. Таким чином, емоційний інтелект виступає багаторівневим психологічним конструктом, який інтегрує емоційні, когнітивні та соціально-поведінкові механізми функціонування особистості та забезпечує ефективність її професійної діяльності в умовах сучасного суспільства.

Висновки. У результаті теоретичного аналізу психологічних особливостей розвитку емоційного інтелекту як ресурсу ефективної професійної діяльності встановлено, що емоційний інтелект є складним багатовимірним психологічним конструктом, який інтегрує когнітивні, емоційні та соціально-поведінкові компоненти функціонування особистості. Його структура охоплює емоційну усвідомленість, саморегуляцію, емпатію, внутрішню мотивацію та соціальні навички, які в сукупності забезпечують ефективну адаптацію та продуктивність професійної діяльності.

Доведено, що емоційний інтелект виконує ключову регулятивну функцію у професійній діяльності, забезпечуючи оптимізацію емоційних станів, підвищення якості міжособистісної взаємодії та ефективність прийняття професійних рішень.

У цьому контексті він виступає важливим предиктором професійної успішності, особливо в умовах високої невизначеності, емоційного навантаження та інтенсивної соціальної взаємодії.

Встановлено, що розвиток емоційного інтелекту безпосередньо пов’язаний із підвищенням рівня стресостійкості особистості та її здатністю ефективно функціонувати в умовах професійного стресу. Емоційно інтелектуальні особи демонструють більш адаптивні стратегії подолання стресових ситуацій, орієнтовані на конструктивне вирішення проблем, а не на уникнення або емоційне реагування.

Окремо підкреслено, що емоційний інтелект виконує важливу профілактичну функцію щодо професійного вигорання. Його високий рівень сприяє зниженню ризику емоційного виснаження, деперсоналізації та втрати професійної мотивації, що забезпечує стабільність професійного функціонування особистості у довгостроковій перспективі.

Узагальнено, що в умовах сучасних соціально-професійних трансформацій емоційний інтелект набуває статусу стратегічного ресурсу професійної ефективності, оскільки забезпечує не лише індивідуальну адаптацію, але й якість комунікативних та управлінських процесів у професійному середовищі.

Перспективи подальших досліджень пов’язані з емпіричним вивченням механізмів розвитку емоційного інтелекту в різних професійних групах, а також із аналізом ефективності психолого-освітніх програм його формування.

Окремого наукового інтересу потребує дослідження впливу цифрового середовища на трансформацію емоційного інтелекту та його роль у забезпеченні професійної ефективності в умовах віртуальної комунікації.

ISSN 2786-4952 Online

Література:

1. Goleman D. Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ. New York : Bantam Books, 1995. 352 p.

2. Mayer J. D., Salovey P. What is Emotional Intelligence? // Emotional Development and Emotional Intelligence: Educational Implications / ed. by P. Salovey, D. Sluyter. New York : Basic Books, 1997. P. 3–31.

3. Bar-On R. The Bar-On Model of Emotional-Social Intelligence (ESI). Psicothema. 2006. Vol. 18. P. 13–25.

4. Petrides K. V., Furnham A. Trait Emotional Intelligence: Psychometric Investigation with Reference to Established Trait Taxonomies. European Journal of Personality. 2001. Vol. 15(6). P. 425–448. DOI: 10.1002/per.416.

5. Zeidner M., Matthews G., Roberts R. D. What We Know about Emotional Intelligence: How It Affects Learning, Work, Relationships, and Our Mental Health. Cambridge : MIT Press, 2009. 442 p.

6. Raja S., Jebadurai D., Lavrik I., Rudenko M., Kalenychenko R., Reznik N. Impact of Artificial Intelligence in Students' Learning Life. In: AI in Business: Opportunities and Limitations. Studies in Systems, Decision and Control. Vol. 516. Springer, Cham, 2024. P. 3–17. DOI: 10.1007/978-3-031-49544-1_1.

7. Omar S. S., Nayef J. M., Qasim N. H., Kawad R. T., Kalenychenko R. The role of digitalization in improving accountability and efficiency in public services. Revista de Investigación Operacional. 2024. Vol. 45(2). P. 203–224. URL: https://rev-inv-ope.pantheonsorbonne.fr /sites/default/files/inline-files/45224-11_0.pdf

8. Бєляєва Н. Є., Калениченко Р. А., Телебенєва Є. О. Особливості формування і збереження ділової репутації в онлайн-середовищі. Вісник Національного університету оборони України. 2024. № 2(78). С. 24–31. DOI: 10.33099/2617-6858-2024-78-2-24-31.

9. Калениченко Р. А., Сілаєв Ю. В., Телебенєва Є. О. Психологічний супровід професійного зростання майбутніх спеціалістів в кризових умовах. Вісник Національного університету оборони України. 2024. № 5(81). С. 69–85.

10. Калениченко Р. А., Остаповський О. В., Телебенєва Є. О. Психологічні аспекти публічного управління: навчальний посібник. Київ: ЦП «Компринт», 2025. 271 с.

11. Калениченко Р. А., Коханець А. С., Нежинська О. О. Психологія бізнесу. Ірпінь: Державний податковий університет, 2023. 270 с. ISBN 978-966-337-674-5.

12. Калениченко Р. А., Мороз І. М., Телебенєва Є. О. Психологія: навчальний посібник. Київ: Ліра-К, 2026. 376 с. ISBN 978-617-520-486-3.

13. Пєтухова І. О., Калениченко Р. А., Телебєнева Є. О., Желєзова І. В. Психологічна безпека та тривожність як індикатори психічного стану особистості в екстремальних умовах. Перспективи та інновації науки. 2026. № 1(59). С. 3602–3614. DOI: 10.52058/2786-4952-2026-1(59)-3602-3614.

14. Калениченко Р. А., Пєтухова І. О., Телебенєва Є. О., Желєзова І. В. Психологічні особливості професійної діяльності державних службовців в умовах воєнного стану: стрес-фактори та виклики. Наукові перспективи. 2026. № 1(67). С. 1762–1773. DOI: 10.52058/2708-7530-2026-1(67)-1762-1773.

15. Пєтухова І. О., Калениченко Р. А., Мороз І. М., Соловйова Н. Ю. Психологічні чинники становлення особистості в студентському віці. Наукові перспективи. 2026. № 1(67). С. 2082–2095. DOI: 10.52058/2708-7530-2026-1(67)-2082-2095.

16. Красильник Ю. С., Мороз І. М., Калениченко Р. А. Психологічні умови формування творчої особистості здобувача вищої освіти. Наукові перспективи. 2025. № 11(65). С. 2377–2391. DOI: 10.52058/2708-7530-2025-11(65)-2377-2391.

ISSN 2786-4952 Online

17. Калениченко Р.А., Пєтухова І.О., Телебенєва Є.О., Чернецька Т.І. Емоційний інтелект як інструмент підвищення ефективності праці. // Наукові перспективи. – 2026. – № 4(70). – С. 1771-1782. – DOI: 10.52058/2708-7530-2026-4(70)-1771-1782.

References:

1. Goleman, D. (1995). Emotional intelligence: Why it can matter more than IQ. New York: Bantam Books.

2. Mayer, J.D., & Salovey, P. (1997). What is emotional intelligence? In P. Salovey & D. Sluyter (Eds.), Emotional development and emotional intelligence: Educational implications (pp. 3–31). New York: Basic Books.

3. Bar-On, R. (2006). The Bar-On model of emotional-social intelligence (ESI). Psicothema, 18, 13–25.

4. Petrides, K.V., & Furnham, A. (2001). Trait emotional intelligence: Psychometric investigation with reference to established trait taxonomies. European Journal of Personality, 15(6), 425–448. https://doi.org/10.1002/per.416

5. Zeidner, M., Matthews, G., & Roberts, R.D. (2009). What we know about emotional intelligence: How it affects learning, work, relationships, and mental health. Cambridge: MIT Press.

6. Raja, S., Jebadurai, D., Lavrik, I., Rudenko, M., Kalenychenko, R., & Reznik, N. (2024). Impact of artificial intelligence in students' learning life. In AI in business: Opportunities and limitations. Studies in Systems, Decision and Control (Vol. 516, pp. 3–17). Cham: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-031-49544-1_1

7. Omar, S.S., Nayef, J.M., Qasim, N.H., Kawad, R.T., & Kalenychenko, R. (2024). The role of digitalization in improving accountability and efficiency in public services. Revista de Investigación Operacional, 45(2), 203–224.

8. Bieliaieva, N.Ye., Kalenychenko, R.A., & Telebenieva, Ye.O. (2024). Osoblyvosti formuvannia i zberezhennia dilovoi reputatsii v onlain-seredovyshchi [Features of formation and preservation of business reputation in online environment]. Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy – Bulletin of the National University of Defense of Ukraine, 2(78), 24–31. https://doi.org/10.33099/2617-6858-2024-78-2-24-31 [in Ukrainian].

9. Kalenychenko, R.A., Silaiev, Yu.V., & Telebenieva, Ye.O. (2024). Psykholohichnyi suprovid profesiinoho zrostannia maibutnikh spetsialistiv v kryzovykh umovakh [Psychological support of professional growth of future specialists in crisis conditions]. Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy – Bulletin of the National University of Defense of Ukraine, 5(81), 69–85 [in Ukrainian].

10. Kalenychenko, R.A., Ostapovskyi, O.V., & Telebenieva, Ye.O. (2025). Psykholohichni aspekty publichnoho upravlinnia [Psychological aspects of public administration]. Kyiv: Komprynt [in Ukrainian].

11. Kalenychenko, R.A., Kokhanets, A.S., & Nezhynska, O.O. (2023). Psykholohiia biznesu [Psychology of business]. Irpin: Derzhavnyi podatkovyi universytet [in Ukrainian].

12. Kalenychenko, R.A., Moroz, I.M., & Telebenieva, Ye.O. (2026). Psykholohiia [Psychology]. Kyiv: Lira-K [in Ukrainian].

13. Petukhova, I.O., Kalenychenko, R.A., Telebenieva, Ye.O., & Zheliezova, I.V. (2026). Psykholohichna bezpeka ta tryvozhnist yak indykatory psykhichnoho stanu osobystosti v ekstremalnykh umovakh [Psychological safety and anxiety as indicators of mental state in extreme conditions]. Perspektyvy ta innovatsii nauky – Perspectives and innovations of science, 1(59), 3602–3614. https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-1(59)-3602-3614 [in Ukrainian].

14. Kalenychenko, R.A., Petukhova, I.O., Telebenieva, Ye.O., & Zheliezova, I.V. (2026). Psykholohichni osoblyvosti profesiinoi diialnosti derzhavnykh sluzhbovtsiv v umovakh voiennoho stanu: stres-faktory ta vyklyky [Psychological features of professional activity of civil servants under

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

martial law: stress factors and challenges]. Naukovi perspektyvy – Scientific perspectives, 1(67), 1762–1773. https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-1(67)-1762-1773 [in Ukrainian].

15. Petukhova, I.O., Kalenychenko, R.A., Moroz, I.M., & Soloviova, N.Yu. (2026). Psykholohichni chynnyky stanovlennia osobystosti v studentskomu vitsi [Psychological factors of personality development in student age]. Naukovi perspektyvy – Scientific perspectives, 1(67), 2082–2095. https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-1(67)-2082-2095 [in Ukrainian].

16. Krasylnyk, Yu.S., Moroz, I.M., & Kalenychenko, R.A. (2025). Psykholohichni umovy formuvannia tvorchoi osobystosti zdobuvacha vyshchoi osvity [Psychological conditions of creative personality formation of higher education students]. Naukovi perspektyvy – Scientific perspectives, 11(65), 2377–2391. https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-11(65)-2377-2391 [in Ukrainian].

17. Kalenychenko, R.A., Petukhova, I.O., Telebenieva, Ye.O., & Chernetska, T.I. (2026). Emotsiinyi intelekt yak instrument pidvyshchennia efektyvnosti pratsi [Emotional intelligence as a tool for improving work efficiency]. Naukovi perspektyvy – Scientific perspectives, 4(70), 1771–1782. https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-4(70)-1771-1782 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 29.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.942

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4612-4628

Карпюк Юлія Ярославівна кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри загальної психології, Карпатський національний університет ім. В.Стефаника, факультет психології, кафедра загальної психології, м. Івано-Франківськ, https://orcid.org/0000-0001-6602-4302

Хрущ Олена Василівна кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри загальної психології, Карпатський національний університет ім. В. Стефаника, факультет психології, кафедра загальної психології, м. Івано-Франківськ, https://orcid.org/0000-0002-5126-444X

Федик Оксана Василівна кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри загальної психології, Карпатський національний університет ім. В. Стефаника, факультет психології, кафедра загальної психології, м. Івано-Франківськ, https://orcid.org/0000-0002-9029-2611

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ СТРУКТУРИ ПРОГРАМИ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Анотація. У статті представлені результати теоретичного аналізу особливостей розвитку емоційної компетентності. Проведено огляд наявних теорій формування емоційної компетентності. При цьому, для розробки програми обрано її тлумачення, як динамічної системи навичок пов'язаних із розумінням емоцій, здатністю керувати ними та використовувати знання про них для якісної міжособистісної взаємодії й підвищення ефективності професійної діяльності. Актуальність даного дослідження пояснюється наявністю доказів позитивного впливу емоційної компетентності на рівень стресостійкості та адаптивності, що особливо важливо в сьогоднішніх умовах життя й діяльності більшої частини населення країни. Представлено огляд еволюції підходів до вивчення та проаналізовано класичні визначення поняття емоційної компетентності.

Зокрема, запропонована концептуалізація досліджуваного феномену та виокремлено в його структурі чотири основні компоненти до яких належить когнітивний, регуляторний, соціальний та комунікативний. Представлено результати теоретичного аналізу вікових особливостей розвитку емоційної компетентності та її окремих навичок з урахуванням сенситивних періодів для розвитку емоційної усвідомленості, емоційної саморегуляції, емпатії та соціальної свідомості. Наголошується на важливості врахування вікових завдань розвитку та контексту життя людини у процесі змістовного наповнення і

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

реалізації програми розвитку емоційної компетентності. Робиться акцент на важливості навичок емоційної саморегуляції, емпатії та соціальної свідомості для професійної діяльності й реалізації.

Зазначається, що емоційна компетентність являється одним із ключових факторів збереження та покращення стану психічного здоров'я. Описана її роль у попередженні розвитку тривоги, депресії та синдрому емоційного вигорання. Обґрунтовується зв'язок між рівнем розвитку емоційної компетентності та показниками психологічної стійкості. Проаналізовано роль організаційного середовища у розвитку емоційної компетентності в дорослому віці.

Наукова новизна полягає у систематизації методів та стратегій розвитку емоційної компетентності та теоретичному обґрунтуванні їх вибору. Представлено практичні рекомендації щодо цілей і принципів розробки програм розвитку емоційної компетентності. Результати дослідження можуть стати основою для розробки тренінгових програм для підлітків та дорослих, а також можуть використовуватися в академічному та професійному середовищі.

Ключові слова: емоційний інтелект, емоційна усвідомленість, емоційна компетентність, емоційна саморегуляція, емпатія

Karpiuk Yuliya Yaroslavivna candidate of psychological sciences, associate Professor of the Department of General Psychology, Department of General Psychology, Vasyl Stefanyk Carpathian National University, Ivano-Frankivsk, https://orcid.org/0000-0001-6602-4302

Khrushch Olena Vasylivna candidate of psychological sciences, associate Professor of the Department of General Psychology, Department of General Psychology, Vasyl Stefanyk Carpathian National University, Ivano-Frankivsk, https://orcid.org/0000-0002-5126-444X

Fedyk Oksana Vasylivna candidate of psychological sciences, associate Professor Of the Department of General Psychology, Department of General Psychology, Vasyl Stefanyk Carpathian National University, Ivano Frankivsk, https://orcid.org/0000-0002-9029-2611

THEORETICAL SUBSTITUTION OF THE STRUCTURE OF THE EMOTIONAL COMPETENCE DEVELOPMENT PROGRAM

Abstract. The article presents the results of a theoretical analysis of the features of the development of emotional competence. A review of existing theories of the formation of emotional competence is conducted. At the same time, for the development of the program, its interpretation was chosen as a dynamic system of skills related to understanding emotions, the ability to manage them and use knowledge about them for high-quality interpersonal interaction and increasing the effectiveness of

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

professional activity. The relevance of this study is explained by the presence of evidence of the positive impact of emotional competence on the level of stress resistance and adaptability, which is especially important in today's living conditions and activities of most of the country's population. An overview of the evolution of approaches to the study is presented and the classical definitions of the concept of emotional competence are analyzed.

In particular, a conceptualization of the phenomenon under study is proposed and four main components are identified in its structure, which include cognitive, regulatory, social and communicative. The results of the theoretical analysis of the age-related features of the development of emotional competence and its individual skills are presented, taking into account sensitive periods for the development of emotional awareness, emotional self-regulation, empathy and social consciousness. The importance of taking into account the age-related tasks of development and the context of a person's life in the process of meaningfully filling and implementing the emotional competence development program is emphasized. The emphasis is placed on the importance of emotional self-regulation, empathy and social consciousness skills for professional activity and implementation.

It is noted that emotional competence is one of the key factors in maintaining and improving mental health. Its role in preventing the development of anxiety, depression and emotional burnout syndrome is described. The relationship between the level of emotional competence development and indicators of psychological resilience is substantiated. The role of the organizational environment in the development of emotional competence in adulthood is analyzed.

The scientific novelty lies in the systematization of methods and strategies for the development of emotional competence and the theoretical justification of their choice. Practical recommendations are presented regarding the goals and principles of developing emotional competence development programs. The results of the study can become the basis for developing training programs for adolescents and adults, and can also be used in academic and professional environments.

Keywords: emotional intelligence, emotional awareness, emotional competence, emotional self-regulation, empathy

Постановка проблеми. Актуальність вивчення емоційної компетентності пов'язана з її роллю в здатності до адаптації. Динамічне середовище життя сучасної людини характеризується значною кількістю змін і невизначеності, що зміщує фокус дослідників із вивчення особливостей когнітивної інтерпретації стресової ситуації на аналіз внутрішньоособистісних детермінант формування стійкості до її впливу.

Варто зазначити, що здатність розуміти власні емоції та почуття пов'язується із вищою здатністю до адаптації та конструктивного подолання стресу, що дозволяє ефективно справлятися із впливом негативних факторів сучасності на психічне здоров'я.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

При цьому, емоційна компетентність розглядається як складне і динамічне утворення, яке охоплює біологічні, когнітивні, поведінкові та соціальні компоненти [1]. Водночас на її формування впливають особистісні та соціальні чинники [2]. Дослідники розглядають даний процес через призму транзакцій, які пов'язані з активною роллю особистості у формуванні їх емоційної реальності [3; 4; 5]. Серед ключових факторів її конструювання можна виокремити соціальні норми пов'язані з вираженням емоцій і почуттів, досвід соціальної взаємодії, рівень емоційної грамотності та навички саморегуляції [1; 5]. Варто врахувати, що високий рівень емоційної компетентності являється захисним фактором від розвитку ряду проблем психічного здоров'я до яких належить тривожні розлади, депресія, синдром емоційного вигорання та психосоматичні розлади [4]. Отже, питання її розвитку являється не тільки особистісною, але й загальнонаціональною проблемою громадського здоров'я.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд публікацій, які присвячені проблемі емоційної компетентності свідчить про розмаїття підходів до її визначення [4; 5; 6]. Відтак, потребує уточнення концепція та структура емоційної компетентності. Водночас частина дослідників акцентує увагу на здатності до емоційної саморегуляції, як центральному компоненті емоційної грамотності, тоді як інші зосереджуються на емоційній обізнаності та усвідомленості [1]. Саарні наголошує на ролі емоційної компетентності у формуванні здатності до адаптації [2]. Її концепція емоційної компетентності охоплює вісім взаємопов'язаних компонентів. На її думку від рівня їх розвитку залежить якість соціальної взаємодії та міжособистісних стосунків [3]. Підхід до вивчення емоційної компетентності через призму набору навичок дозволяє розробляти комплексні програми її розвитку й забезпечити умови для засвоєння соціальних норм пов'язаних з емоційною сферою, а також попередити розвиток цілої низки проблем психічного здоров'я та підвищувати рівень психологічної стійкості особистості.

Гоулман трактував сутність емоційної компетентності, як здатність застосовувати навички емоційного інтелекту на практиці [6; 7; 8]. За словами дослідника емоційного інтелекту розвинена емоційна компетентність виступає ключовим фактором досягнення високого рівня ефективності у процесі виконання професійних обов'язків [8]. Отже, вона охоплює компоненти пов'язані з усвідомленням власних емоцій, контролю своїх станів, розуміння емоцій інших людей і здатності на них впливати. У світлі даного підходу бачимо можливість розвитку емоційної компетентності у свідомому дорослому віці.

Прихильники трансактного підходу описували емоційну компетентність через транзакції між дитиною та навколишнім середовищем. Також, вони наголошують на її важливості для здатності налагоджувати взаємостосунки з іншими [1; 6]. Водночас зауважується, що її розвиток можливий тільки у процесі соціалізації та комунікації попри наявність вроджених анатомічних структур пов'язаних із сприйняттям, контролем і аналізом емоцій [1; 9]. Отже, створення

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

правильних умов для розвитку емоційної компетентності являється важливою умовою для формування здатності ефективно використовувати навички емпатії та впливу на стан інших людей.

Сучасні дослідники зосереджуються на трактуванні емоційної компетентності як основного фактора психологічної стійкості [1]. На їхню думку саме вона визначає здатність ефективно використовувати доступні особистості ресурси для адаптації до мінливих умов сьогодення й уникати проявів негативних наслідків переживання повсякденного стресу [2]. При цьому, важливо вміти не тільки розпізнавати власні емоції, але й за потреби змінювати інтенсивність їх прояву та самі способи емоційного реагування.

Отже, моделі емоційної компетентності варіюються від базових навичок, які розвиваються ще в дитинстві до складної системи взаємопов'язаних умінь, які розвиваються у свідомому віці та допомагають досягати успіху в особистому й професійному житті. На основі цього можна зробити висновок про доречність подальшого вивчення змісту поняття емоційної компетентності з метою конкретизації її структури та подальшої розробки програми розвитку навичок, які дозволяють адаптивно справлятися з власними і чужими емоціями.

Мета статті – теоретично обґрунтувати структуру програми розвитку емоційної компетентності.

Виклад основного матеріалу. Для розробки програми розвитку емоційної компетентності важливо розробити теоретичну модель даного конструкту. Загалом у дослідженнях під емоційною компетентністю розуміють групу навичок, які пов'язані з емоційною сферою особистості [1]. Відтак, на основі аналізу сучасних моделей емоційної компетентності ми виокремили чотири основні компоненти до яких належить когнітивний, регулятивний, соціальний і комунікативний.

Когнітивний компонент емоційної компетентності являється основою для формування здатності усвідомлювати власні емоції. При цьому, усвідомлення емоційної реакції, почуття чи стану вимагає вміння розпізнати те, що відбувається з людиною в поточний момент і диференціювати емоції і почуття, які зумовлюють актуальний стан. Теоретичною основою дослідження когнітивного компонента емоційної компетентності виступає концепція емоційної усвідомленості [2].

Автори наголошують на важливості вміння вербалізувати власні відчуття та почуття для розвитку емоційної усвідомленості [3]. Відтак, програма розвитку емоційної компетентності повинна передбачати розширення словникового запасу пов'язаного з емоційною сферою, навчання здатності усвідомлювати поточні пов'язані з емоціями і почуттями фізичні відчуття та стани, а також ознайомлення із впливом думок на емоційні та поведінкові реакції у відповідь на різноманітні стресові ситуації [6; 9]. Отже, на першому етапі розвитку емоційної компетентності акцент повинен робитися на знаннях про емоції, особливості їх прояву та розпізнавання.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Регулятивний компонент емоційної компетентності пов'язаний із здатністю контролювати власні емоційні реакції та впливати на свій стан, а також стан інших людей. При цьому, його основа закладається в процесі соціалізації та засвоєння норм щодо допустимої поведінки та коректних способів вираження власних емоцій. Варто зазначити, що саме регулятивний компонент має найсильніший вплив на здатність до адаптації, оскільки від способу реагування на стрес залежать провідні копінг-стратегії та результат їх використання. Теоретичною основою для виокремлення цього компоненту в структурі емоційної компетентності виступають праці Гоулмана і Саарні [1; 9; 10]. Водночас потрібно звернути увагу на те, що контроль емоцій не дорівнює їх придушенню. Зокрема, під емоційною саморегуляцією розуміється здатність змінювати інтенсивність та тривалість проявів емоцій і почуттів. Тобто регулятивний компонент програми розвитку емоційної компетентності повинен фокусуватися на технологіях когнітивної переоцінки ситуації, опануванні методів швидкого заспокоєння та розслаблення, формуванню адаптивних копінг-стратегій і підвищенні стійкості до стресу.

Соціальний компонент емоційної компетентності пов'язаний із міжособистісною взаємодією, а також здатність зчитувати стани і реакції інших людей. Зокрема, теоретичною основою для його виокремлення виступає концепція "емпатійної залученості" в працях Саарні та "соціальної свідомості" у публікаціях Гоулмана [8]. На практиці даний компонент пов'язаний першочергово із здатністю поставити себе на місце іншої людини та зрозуміти її емоційні переживання у конкретній ситуації соціальної взаємодії для вибору способу налагодження із нею контакту, подальшої комунікації й надання підтримки [9].

Розвиток даного компоненту емоційної компетентності охоплює формування навичок розпізнавання і аналізу вербальних і невербальних сигналів, які вказують на актуальні емоції, почуття та стани. Також, на даному етапі роботи над емоційною компетентністю передбачено опанування способів побудови та розвитку мереж соціальних зв'язків, що важливо для особистісного добробуту та психічного здоров'я.

Комунікативний компонент емоційної компетентності передбачає вміння чітко доносити інформацію про свої емоції, почуття та потреби. Також, до нього належить активне слухання та вміння розв'язувати конфліктні ситуації. Теоретичною основою виокремлення даного компоненту виступають згадки про комунікативні навички у структурі емоційного інтелекту у працях Бар-Она та Гоулмана [8; 9]. Відтак, на заняттях, які будуть присвячені комунікативному компоненту емоційної компетентності будуть розглядатися технології активного слухання, медіації та ненасильницького спілкування [10]. У результаті очікується формування здатності вільно та конструктивно проявляти власні емоції, обговорювати їх природу та значення, а також надавати необхідну емоційну підтримку іншим людям.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Отже, комплексна програма розвитку емоційної компетентності повинна поєднати в собі навички, які пов'язані з самою особистістю та її стосунками зі світом і іншими людьми. Водночас обгрунтування структури програми розвитку емоційної компетентності вимагає врахування сенситивних вікових періодів для формування окремих навичок, виокремлених в її структурі [1; 10; 11]. При цьому, потрібно пам'яти про її динамічність та можливість розвитку кожної із навичок протягом усього життя. Однак, на етапі змістовного наповнення програми та її реалізації потрібно враховувати вікові особливості та соціальну ситуацію розвитку тих осіб для яких будуть проводитися заняття.

На етапі раннього та дошкільного віку закладається фундамент для розуміння власних емоцій і почуттів протягом всього подальшого життя. При цьому, наповнення емоційного словника значною мірою залежить від якості взаємодії дитини з основними опікунами та вихователями [1; 11]. Водночас рівень емоційної компетентності дорослих з якими контактує дитина безпосередньо впливає на розвиток її емоційної обізнаності та усвідомленості. Відтак, розвиток емоційної компетентності на даному віковому етапі буде полягати у формуванні здатності розпізнавати базові емоції, як свої, так і інших людей [3]. Також, за допомогою рольових ігор розвивається здатність розпізнавати прояви базових емоцій у інших людей, завдяки аналізу їх міміки, жестів та положення тіла. Важливим являється, також, створення безпечного простору для формування навичок конструктивного вираження власних емоцій і почуттів [11]. Для цього потрібна допомога у їх позначенні, вербалізації та проживанні, оскільки сильні емоції та почуття можуть спочатку налякати дитину. Отже, робимо висновок про перебування дорослого в ролі фасилітатора розвитку емоційної компетентності на даному етапі вікового розвитку дитини.

Підлітковий вік характеризується значними емоційними коливаннями на фоні статевого дозрівання [11]. Відтак, особливої уваги потребує розвиток навичок емоційної саморегуляції [12]. При цьому, для підлітків важливе перебування в колі ровесників, тому вони потребують розвитку соціальних навичок, які допоможуть налагоджувати і підтримувати дружні стосунки [13]. Підвищення рівня розвитку навички самоконтролю в цей віковий період можна розглядати, як захисний фактор від характерних для нього ризикованої поведінки й імпульсивності [11]. Отже, для дітей підліткового віку найбільш доцільно проводити тренінги розвитку навичок емоційної саморегуляції, асертивності, стресостійкості, а також емоційної усвідомленості з акцентом на тригери базових емоцій та заняття спрямовані на розвиток соціальної свідомості.

Дорослий віковий період характеризується активним професійним життям і побудовою емоційно близьких особистих стосунків [11]. При цьому, для дорослих важливий розвиток усіх описаних вище компонентів емоційної компетентності з урахуванням контексту їх життя. Тобто, потрібно звертати увагу на емоційні компетентності, які дозволяють досягати кращих результатів у професійному житті або підвищать якість міжособистісних стосунків з

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

партнерами чи дітьми [13]. На робочому місці особливої уваги потребують тренінги спрямовані на підвищення рівня соціальної обізнаності та розуміння емоцій на рівні колективу та організації, а не тільки окремої людини. Водночас варто звернути увагу на управління груповою динамікою через формування навичок впливу на стан і емоції інших людей, що буде корисним для формування комфортного, емоційно безпечного клімату в команді [13; 14; 15; 16]. Однак, застосування даних навичок буде неефективним у випадку розвитку синдрому емоційного вигорання з характерними для нього цинізмом і емоційною холодністю, що зумовлює потребу у його профілактиці шляхом формування навичок емоційного відновлення та конструктивних стратегій подолання професійного стресу.

На основі описаних вікових особливостей розвитку емоційної компетентності можна зробити висновок про потребу інтеграції засвоєних на попередніх етапах становлення особистості навичок у процес формування нових, які відповідають актуальним завданням психосоціального розвитку [14; 15]. При цьому, бачимо як по мірі дорослішання навички переходять все більше з особистісної сфери і розуміння свого стану на розуміння стану інших людей і управління ним. Також, поступово ускладнюється ситуація соціального розвитку, що потребує доопрацювання навичок емоційної саморегуляції для формування здатності адаптивно справлятися зі стресовими чинниками, характерними для кожного з вікових етапів.

Водночас проведення програм розвитку емоційної компетентності вимагає наявності інструментів для оцінки їх ефективності та відстеження прогресу у формуванні відповідних навичок [16]. З огляду на представлену нами теоретичну модель можна виокремити суб'єктивні та об'єктивні показники емоційної компетентності. Зокрема, серед суб'єктивних показників можна виокремити покращення результатів самооцінки рівня розвитку навичок пов'язаних із усвідомленням власних емоцій і управління ними, зниження рівня стресового навантаження, а також підвищення рівня психологічного благополуччя та покращення стану психічного здоров'я [15]. При цьому, суб'єктивні показники охоплюють надання переваги конструктивним стратегіям подолання стресу, підвищення показників особистої ефективності в професійній діяльності, якості міжособистісної взаємодії і зниження кількості конфліктів. Варто зазначити, що дані показники охоплюють особистісну, поведінкову та соціальну сфери. Отже, оцінювання ефективності розвитку емоційної компетентності може здійснюватися, як за допомогою самозвітів, так і за допомогою спостереження, тестування та експериментів. Відтак, доцільно використовувати метод оцінювання "360", який допомагає узагальнити спостереження колег, підлеглих і керівництва щодо рівня емоційної компетентності працівника [17]. З урахуванням твердження Гоулмана про вплив емоційної компетентності на ефективність діяльності, "Шкала самоефективності", теж буде надійним інструментом для оцінки здатності особистості використовувати навички

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

емоційного інтелекту на практиці [8]. Водночас діагностичні інструменти спрямовані на визначення рівня емоційного інтелекту та його окремих навичок дозволяють визначити рівень розвитку здатності до усвідомлення власних емоцій, їх регуляції, розпізнавання станів інших людей та впливу на них [18]. Відтак, можна зробити висновок про наявність достатньої кількості валідних інструментів для оцінки рівня емоційної компетентності до і після проведення програм спрямованих на її розвиток. Однак, з метою отримання реальних показників, які будуть демонструвати практичні навички застосування знань про емоції в повсякденному житті, вимірювання варто повторити через 3-6 місяців після завершення проходження програм спрямованих на їх розвиток. Під час вимірювання рівня розвитку емоційної компетентності необхідно враховувати соціально-демографічні характеристики та особливості показників успішності проходження згаданої програми залежно від віку її учасників. Отже, оцінка ефективності занять спрямованих на формування навичок зі структури емоційної компетентності потребує поєднання якісних і кількісних методів дослідження. Водночас ми описали тільки методи, які підходять для підліткового та дорослого віку, тоді як визначення рівня емоційної компетентності в дитячому віці потребує додаткового вивчення, що стане предметом наступних досліджень у цій сфері.

Як зазначалося вище під час розробки програми розвитку емоційної компетентності потрібно враховувати соціальну ситуацію розвитку особистості та контекст її життя. Водночас, чим більше і частіше особистість взаємодіє з іншими, тим більше у неї можливостей для розвитку соціальних навичок зі структури емоційної компетентності [19]. Результати теоретичного аналізу публікацій, які присвячені вивченню проблеми емоційної компетентності свідчать про те, що наявність соціальної підтримки та широка мережа соціальних зв’язків сприятливо позначається на здатності розуміти і контролювати власні емоції, а також ефективно взаємодіяти з іншими людьми. Цілком ймовірно, що такі результати зумовлюються практикою та наявністю безпечного середовища для вираження і обговорення власних емоцій і почуттів [19]. Також, відомо, що наявність емоційної та моральної підтримки виступає одним із основних зовнішніх джерел психологічної стійкості особистості, яка являється одним із показників розвитку емоційної компетентності. Завдяки якісній та емоційно близькій міжособистісній взаємодії особистість отримує зворотний зв’язок щодо власних способів прояву емоцій і їх конструктивності, здатна приймати успішний досвід емоційної регуляції від інших людей, а також зменшувати рівень стресового навантаження завдяки задоволенню базової потреби в приналежності до групи інших людей та відчуттю спільності актуальних емоційних переживань [18; 19]. Отже, розширення кола спілкування виступає сприятливим чинником для розвитку емоційної компетентності. При цьому, воно забезпечує можливості для удосконалення навичок встановлення і підтримання контакту в процесі міжособистісної комунікації, ненасильницького спілкування

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

й розв'язання конфліктів [19; 20]. З урахуванням даного фактору важливо аналізувати і структурувати соціальне середовище під час розробки програм розвитку емоційної компетентності, а також формувати психологічно безпечний й комфортний простір за допомогою відповідних правил під час проведення розвивальних занять.

Розвиток емоційної компетентності дорослих тісно пов'язаний із оцінкою їх "емоційної праці" та важливістю навички управління власними емоціями в процесі їх роботи [8]. Зокрема, перед адаптацією програми розвитку емоційної компетентності до її проведення для працівників окремих відділів чи організацій доцільно вивчити корпоративну культуру та передбачені нею норми пов'язані з емоційною експресією. Також, варто звернути увагу на емоційний клімат і стосунки всередині колективу, оскільки вони значною мірою визначають рівень стресового навантаження і як наслідок здатність до емоційної саморегуляції [13; 21]. Важливою умовою розвитку емоційної компетентності працівників виступає емоційно грамотний лідер, що створює психологічно безпечне середовище всередині команди чи організації загалом [8]. Можливість відкрито проявляти власні емоції та почуття позитивно впливає на рівень психологічного благополуччя та сприяє зниженню ризику розвитку емоційного вигорання. Отже, перш ніж переходити до роботи з працівниками окремих відділів варто підвищити рівень емоційної компетентності управлінської ланки організації.

На думку Саарні розвиток емоційної компетентності завжди залежить від контексту та поширених у конкретній культурі соціальних норм щодо вираження емоцій і почуттів, оскільки те, що вважається конструктивним в одному середовищі може перетворитися на деструктивний прояв емоцій у іншому соціальному оточенні [1-4]. Відтак, здатність зчитувати і розуміти правила прояву та обговорення емоцій у різних соціальних групах являється одним із ключових факторів підвищення рівня емоційної компетентності [2]. При цьому, емпатія, яка лежить в основі такої здатності виступає одним із ресурсів для адаптації, оскільки сприяє полегшенню інтеграції в нові соціальні системи [3]. Отже, звідси робимо висновок про те, що емпатія та стосунки з іншими побудовані на ній виступають, як результатом, так і інструментом розвитку емоційної компетентності.

При цьому, серед бар'єрів, які заважають досягти цілей розробленої нами програми можна виокремити алекситимію, захисні механізми, соціально-рольові стереотипи, деструктивні переконання та занижену самооцінку [3]. Зокрема, алекситимія пов'язана із труднощами в усвідомленні власного стану, а також розпізнавання та вербалізації актуальних емоцій і почуттів [7]. Як наслідок особи з симптомами алекситимії потребують більшої концентрації на когнітивному компоненті емоційної компетентності. Водночас деякі неусвідомлені захисні механізми до яких належить витіснення та заперечення так само заважають, усвідомити переважно негативні та неприйнятні в суспільстві емоції і почуття. У зв'язку з порушенням здатності до розуміння того, що відбувається в емоційній

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

сфері в поточний момент такі особи зустрічаються з труднощами в процесі саморегуляції, оскільки неможливо ефективно керувати тим, чого не знаєш [7; 8]. Останнє твердження підтверджує доцільність опрацювання когнітивного компоненту емоційної компетентності в першу чергу з подальшим переходом до розвитку навички емоційного самоконтролю.

Водночас деструктивні стратегії поведінки з емоціями часто диктуються поширеними соціальними стереотипами, зокрема, пов'язаними із заборонами на прояви злості чи суму особами певної статі, що веде до пригнічення емоцій, їх накопичення та як наслідок періодичних емоційних зривів через неможливість стримувати в собі всі пригнічені емоції та почуття або ж розвитку психосоматичних порушень через які емоції деколи шукають вихід [8]. Отже, уявлення про те, що дозволено і ні проявляти представникам певної статі виступає основною перешкодою для розвитку здатності автентично і конструктивно виражати власні емоції, а також виховання емоційно компетентних дітей. Відтак, програми розвитку емоційної компетентності повинні передбачати опрацювання подібних деструктивних переконань та формування адаптивних стратегій вираження емоцій.

Рівень самоефективності вважається ще одним фактором розвитку емоційної компетентності. При цьому, її низькі показники негативно позначаються на результатах роботи над навичками емоційного інтелекту та компетентності, оскільки людина уникає ситуацій соціальної взаємодії необхідних для їх відпрацювання [19]. Водночас головною причиною уникнення виступає невпевненість у собі та низька самооцінка, які породжують сумніви у власній здатності ефективно взаємодіяти з іншими. У підсумку формується замкнуте коло на фоні переживання сильного страху невдачі чи критики через які особистість схиляється до соціальної ізоляції й цим самим обмежує можливості для розвитку емоційної компетентності [19]. З метою подолання даного бар'єру розвитку емоційної компетентності необхідно виявити та ідентифікувати деструктивні переконання щодо емоцій та власних можливостей з їх обов'язковою подальшою деконструкцією. На наступному етапі потрібно забезпечити поступове занурення особистості в ситуації, де потрібно проявити емоційну компетентність для досягнення бажаного результату. Відтак, забезпечуються умови для отримання позитивного досвіду використання навичок емоційної саморегуляції, встановлення і підтримання контакту з іншими людьми, а також налагодження стосунків з ними.

Отже, на основі аналізу основних перешкод у процесі розвитку емоційної компетентності можемо зробити висновок про необхідність виявлення деструктивних і не адаптивних захисних механізмів, формування нових адаптивних копінг-стратегій та поступової інтеграції у сприятливе для формування емоційних навичок соціальне середовище.

У сучасних дослідженнях вивчення емоційної компетентності тісно пов'язане із психологічним добробутом та психологічною стійкістю [14].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Зокрема, емоційна компетентність вважається важливим фактором їх досягнення та загалом збереження психічного здоров'я [5]. При цьому наголос робиться на захисній властивості емоційної компетентності в контексті впливу стресових факторів.

Аналіз тривалих досліджень свідчить про те, що у емоційно компетентних осіб відзначаються вищі показники задоволеності життям. Зокрема, причинами таких показників можуть виступати розвинена здатність розпізнавати різні емоції та почуття, а також пов'язані з ними особисті потреби, що сприяє їх вчасному задоволенню [5]. Водночас емоційна компетентність дозволяє конструктивно проживати емоції та почуття, а також обирати адаптивні копінг-стратегії, уникаючи заперечення стресу чи втеч від нього в різного роду залежності [5; 8]. При цьому, знання емоцій і способів їх регуляції дозволяє використати закладений в них потенціал для досягнення поставлених цілей і досягнення бажаних результатів.

Інші дослідження наголошують на вищих показниках життєстійкості в емоційно компетентних осіб, що дозволяє зробити висновок про її позитивний вплив на розвиток стресостійкості та здатність до адаптації. Також, знаходимо підтвердження позитивного впливу емоційної компетентності на здатність швидко повертатися до адаптивного функціонування після пережитого стресу. Виявлено кореляційні зв'язки між показниками рівня розвитку здатності до емпатії та отримання соціальної підтримки [6]. Водночас дослідники наголошують на захисній ролі емоційної компетентності у розвитку синдрому емоційного вигорання. Отже, її розвиток являється сприятливим чинником для підтримання психічного здоров'я та його покращення. Віра у здатність ефективно та конструктивно справлятися з власними емоціями сприяє підвищенню впевненості в собі та самооцінки. При цьому, низькі значення емоційної самоефективності часто призводять до розвитку розладів афективного спектру до яких належить тривога і депресія [5]. Отже, на основі цього можна зробити висновок про потребу зосередження програми розвитку емоційної компетентності на підвищенні рівня емоційної самоефективності та стресо-стійкості.

Теоретичне обґрунтування розвитку емоційної компетентності неможливе без врахування контексту умов професійної діяльності. При цьому, організація розглядається місцем як розвитку, так і використання навичок емоційної компетентності. Гоулман стверджував, що від лідера значною мірою залежить соціально-психологічний клімат в організації [8]. На думку автора розвиток емоційної компетентності відбувається шляхом емоційного моделювання. Зокрема, завдяки демонтрації керівником прикладу контролю власних емоцій та емпатійного ставлення до інших попри тиск зовнішніх обставин. Зазначається, що емоційна компетентність керівника виступає визначальним фактором створення психологічно безпечного клімату, ефективного впровадження необхідних змін і підвищення рівня прихильності працівників до свого робочого

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

місця [8]. Корпоративна культура має вплив на характер емоційного досвіду, отриманого у процесі роботи. У випадку поширеності норм щодо потреби пригнічення емоцій і почуттів впровадження програм розвитку емоційної компетентності буде малоефективним через відсутність сприятливого соціального середовища для відпрацювання практичних навичок в її структурі [8]. Для того, щоб працівники могли підвищити рівень своєї емоційної компетентності важливо створити умови надання ефективного зворотного зв'язку, підтримання психічного здоров'я, профілактики розвитку синдрому емоційного вигорання, а також інтеграції емоційних компетенцій у структуру професійних знань, умінь та навичок передбачених професіограмою. Отже, з урахуванням особливостей розвитку емоційної компетентності в організаційному середовищі та потреби в безпечному соціальному середовищі для відпрацювання її практичних навичок варто врахувати доречність проведення програм спрямованих на роботу над ними в груповому форматі. Робота в групі дозволяє розвинути навички створення та закріплення нових конструктивних соціальних норм щодо емоційної регуляції та експресії. Технології, які допомагають досягти цієї мети охоплюють командний коучинг, фасилітацію, соціально-психологічні тренінги та програми розвитку соціальної свідомості. Відтак, успішне впровадження програм розвитку емоційної компетентності в організаційному середовищі вимагає докладання спільних зусиль зі сторони тих, хто її опановує та керівників з метою створення відповідних умов для застосування практичних навичок.

На основі теоретичного аналізу особливостей розвитку емоційної компетентності ми можемо виокремити ключові цілі та принципи розробки відповідної програми. Зокрема, основні принципи передбачають врахування соціальної ситуації розвитку та контексту життя, вікових завдань розвитку та новоутворень, а також взаємозв'язку між розвитком особистісних і соціальних навичок у структурі емоційної компетентності [1; 5; 8]. Відтак, програма її розвитку повинна поєднати в собі роботу над когнітивним, регулятивним, соціальним і комунікативним компонентами. При цьому, розпочинатися навчання має із поглибленням уявлення про емоції, їх природу та особливості їх проявів. Водночас спрямована на зміну поведінки частина занять передбачає формування навичок емоційної саморегуляції, комунікації та міжособистісної взаємодії. Варто зазначити, що виключення хоча б одного з цих компонентів призводить до виключно поверхневого теоретичного ознайомлення з емоційною компетентністю без досягнення реальних практичних цілей програми її розвитку.

Використання технології оцінювання "360 градусів" та групової рефлексії дозволяє вчасно отримати конструктивний зворотний зв'язок, який може допомогти скорегувати емоційну експресію або ж стратегії поведінки з власними і чужими емоціями. Також, він допомагає розширити уявлення про особливості переживання емоцій та можливості використання інформації про них у процесі побудови міжособистісних відносин.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Програма для дорослих буде відрізнятися від програми розвитку емоційної компетентності в дітей, що вимагає врахування вікових потреб під час її наповнення та реалізації. При цьому, програми для дорослих повинні враховувати особливості соціально-психологічного клімату, тоді як програми для дітей потребують створення безпечного для вираження і проживання емоцій середовища, а також ознайомлення із базовими поняттями емоційної грамотності.

Висновки. Теоретичний аналіз особливостей розвитку емоційної компетентності дозволяє прийти до висновку про багатокомпонентність та динамічність даного конструкту. Водночас навички у структурі емоційної компетентності піддаються розвитку протягом усього життя. Найбільш ефективний спосіб розвитку емоційної компетентності полягає в поступовому переході від підвищення рівня емоційної усвідомленості, емоційної саморегуляції та емоційної самоефективності до емпатії, соціальної свідомості, міжособистісної взаємодії та комунікації. Розвиток емоційної компетентності сприяє збереженню та покращенню стану психічного здоров'я, підвищенню рівня психологічної стійкості та адаптивності, а також попередженню розвитку синдрому емоційного вигорання, розладів афективного спектру й психосоматичних захворювань. Отже, програми розвитку емоційної компетентності крім підвищення ефективності навчання чи професійної діяльності сприяють підвищенню рівня особистісного добробуту.

Література:

1. Saarni C. The development of emotional competence. New York, NY, USA: Guilford Press; 1999.

2. Saarni C. Emotional competence: a developmental perspective. In: Bar-On R, Parker JDA, editors. Handbook of emotional intelligence. San Francisco, Calif, USA: Jossey-Bass; 2000. pp. 68–91.

3. Saarni C. Emotional competence and effective negotiation: the integration of emotion understanding, regulation, and communication. In: Aquilar F, Galluccio M, editors. Psychology and Political Strategies for Peace Negotiation. New York, NY, USA: Springer; 2011. pp. 55–74.

4. Saarni C. The development of emotional competence: pathways for helping children to become emotionally intelligent. In: Bar-On R, Maree JG, Elias MJ, editors. Educating People to be Emotionally Intelligent. Westport, Conn, USA: Praeger Publishers; 2007. pp. 15–35.

5. Ciarrochi J., Scott G., Deane F. P., Heaven P. C. L. Relations between social and emotional competence and mental health: a construct validation study. Personality and Individual Differences. 2003;35(8). P. 1947–1963.

6. Mehler M., Balint E., Gralla M., Pößnecker T., Gast M., Hölzer M., Kösters M., Gündel H. Training emotional competencies at the workplace: a systematic review and metaanalysis. BMC Psychol. 2024 Dec 4;12(1). P. 718.

7. Taylor G. J. Recent developments in alexithymia theory and research. Canadian Journal of Psychiatry. 2000;45(2). P. 134–142.

8. Goleman D. An EI-based theory of performance. In: Cherniss C, Goleman D, editors. The emotionally intelligent workplace: how to select for, measure, and improve emotional intelligence in individuals, groups, and organizations. San Francisco, Calif, USA: Jossey-Bass; 2001. pp. 27–44.

ISSN 2786-4952 Online

9. Bar-On R. Emotional intelligence and self-actualization. In Emotional Intelligence in Everyday Life: A Scientific Inquiry; Psychology Press: London, UK, 2001; P. 82–97.

10. Cece V., Guillet-Descas E., Nicolas M., Saby Y., Martinent G. Emotional intelligence training program for adolescents involved in intensive training centers. Journal of Applied Sport Psychology, 35(6), 2023. P. 1026-1049. https://doi.org/10.1080/10413200.2023.2176565

11. Erikson E., Erikson J. On generativity and identity: From a conversation with Erik and Joan Erikson. Harvard Educational Review. 1981. Vol. 51, № 2. P. 249–269.

12. Gross J. J. The emerging field of emotion regulation: An integrative review. Review of general psychology. Vol. 2, № 3. 1998. P. 271–299.

13. Hodzic S., Scharfen J., Ripoll P., Holling H. Zenasni F. How efficient are emotional intelligence trainings: A meta-analysis. Emot. Rev. 10(2), 2018. P. 138–148. https://doi.org/ 10.1177/1754073917708613

14. Lau P. S., Wu F. K. Emotional competence as a positive youth development construct: a conceptual review. ScientificWorldJournal. 2012;2012. P. 975-1189. doi: 10.1100/2012/975189.

15. Lau P. S. Y. Emotional competence as a positive youth development construct: conceptual bases and implications for curriculum development. International Journal of Adolescent Medicine and Health. 2006;18(3). P. 355–362.

16. Megías-Robles A., Gutiérrez-Cobo M. J., Fernández-Berrocal P., Gómez-Leal R., Cabello R. The development of ability emotional intelligence during adolescence. Personality and Individual Differences, 224, 2024. P. 112-642. https://doi.org/10.1016/j.paid.2024.112642

17. Mitsea E., Drigas A., Skianis C. Well-being technologies and positive psychology strategies for training metacognition, emotional intelligence and motivation meta-skills in clinical populations: a systematic review. Psych, 6(1), 2024. P. 305-344. https://doi.org/10.3390/psych6 010019

18. Năstasă L. E., Zanfirescu Ș. A., Iliescu D., Farcaș A. D. Improving emotional intelligence in adolescents: an experiential learning approach. Current Psychology, 42(11), 2023. P. 9119-9133. https://doi.org/10.1007/s12144-021-02132-5

19. Ruvalcaba-Romero N.A., Fernández-Berrocal P., Salazar-Estrada J.G., Gallegos-Guajardo J. Positive emotions, self-esteem, interpersonal relationships and social support as mediators between emotional intelligence and life satisfaction. J. Behav. Health Soc. Issues 2017, 9, P. 1–6.

20. Salovey P., Mayer J. D., Goldman S. L., Turvey C., Palfai T. Emotional attention, clarity, and repair: Exploring emotional intelligence using the Trait Meta-Mood Scale, 1995, P. 125–154.

21. Wang N., Young T., Wilhite S. C., Marczyk G. Assessing students' emotional competence in higher education: development and validation of the widener emotional learning scale. Journal of Psychoeducational Assessment. 2011;29(1). P. 47–62.

References:

1. Saarni, C. (1999). The development of emotional competence. Guilford Press.

2. Saarni, C. (2000). Emotional competence: A developmental perspective. In R. Bar-On & J. D. A. Parker (Eds.), Handbook of emotional intelligence (pp. 68–91). Jossey-Bass.

3. Saarni, C. (2011). Emotional competence and effective negotiation: The integration of emotion understanding, regulation, and communication. In F. Aquilar & M. Galluccio (Eds.), Psychology and political strategies for peace negotiation (pp. 55–74). Springer. https://doi.org /10.1007/978-1-4419-7430-3_4

4. Saarni, C. (2007). The development of emotional competence: Pathways for helping children to become emotionally intelligent. In R. Bar-On, J. G. Maree, & M. J. Elias (Eds.), Educating people to be emotionally intelligent (pp. 15–35). Praeger Publishers.

ISSN 2786-4952 Online

5. Ciarrochi, J., Scott, G., Deane, F. P., & Heaven, P. C. L. (2003). Relations between social and emotional competence and mental health: A construct validation study. Personality and Individual Differences, 35(8), 1947–1963. https://doi.org/10.1016/S0191-8869(03)00043-X

6. Mehler, M., Balint, E., Gralla, M., Pößnecker, T., Gast, M., Hölzer, M., Kösters, M., & Gündel, H. (2024). Training emotional competencies at the workplace: A systematic review and meta-analysis. BMC Psychology, 12(1), Article 718. https://doi.org/10.1186/s40359-024-02198-3

7. Taylor, G. J. (2000). Recent developments in alexithymia theory and research. Canadian Journal of Psychiatry, 45(2), 134–142. https://doi.org/10.1177/070674370004500203

8. Goleman, D. (2001). An EI-based theory of performance. In C. Cherniss & D. Goleman (Eds.), The emotionally intelligent workplace: How to select for, measure, and improve emotional intelligence in individuals, groups, and organizations (pp. 27–44). Jossey-Bass.

9. Bar-On, R. (2001). Emotional intelligence and self-actualization. In J. Ciarrochi, J. P. Forgas, & J. D. Mayer (Eds.), Emotional intelligence in everyday life: A scientific inquiry (pp. 82–97). Psychology Press.

10. Cece, V., Guillet-Descas, E., Nicolas, M., Saby, Y., & Martinent, G. (2023). Emotional intelligence training program for adolescents involved in intensive training centers. Journal of Applied Sport Psychology, 35(6), 1026–1049. https://doi.org/10.1080/10413200.2023.2176565

11. Erikson, E., & Erikson, J. (1981). On generativity and identity: From a conversation with Erik and Joan Erikson. Harvard Educational Review, 51(2), 249–269. https://doi.org/10.17763/haer.51.2.g2r1v10804071333

12. Gross, J. J. (1998). The emerging field of emotion regulation: An integrative review. Review of General Psychology, 2(3), 271–299. https://doi.org/10.1037/1089-2680.2.3.271

13. Hodzic, S., Scharfen, J., Ripoll, P., Holling, H., & Zenasni, F. (2018). How efficient are emotional intelligence trainings: A meta-analysis. Emotion Review, 10(2), 138–148. https://doi.org/10.1177/1754073917708613

14. Lau, P. S., & Wu, F. K. (2012). Emotional competence as a positive youth development construct: A conceptual review. The Scientific World Journal, 2012, Article 975189. https://doi.org/10.1100/2012/975189

15. Lau, P. S. Y. (2006). Emotional competence as a positive youth development construct: Conceptual bases and implications for curriculum development. International Journal of Adolescent Medicine and Health, 18(3), 355–362. https://doi.org/10.1515/ijamh.2006.18.3.355

16. Megías-Robles, A., Gutiérrez-Cobo, M. J., Fernández-Berrocal, P., Gómez-Leal, R., & Cabello, R. (2024). The development of ability emotional intelligence during adolescence. Personality and Individual Differences, 224, Article 112642. https://doi.org/10.1016/j.paid.2024.112642

17. Mitsea, E., Drigas, A., & Skianis, C. (2024). Well-being technologies and positive psychology strategies for training metacognition, emotional intelligence and motivation meta-skills in clinical populations: A systematic review. Psych, 6(1), 305–344. https://doi.org/10.3390/psych6010019

18. Năstasă, L. E., Zanfirescu, Ș. A., Iliescu, D., & Farcaș, A. D. (2023). Improving emotional intelligence in adolescents: An experiential learning approach. Current Psychology, 42(11), 9119–9133. https://doi.org/10.1007/s12144-021-02132-5

19. Ruvalcaba-Romero, N. A., Fernández-Berrocal, P., Salazar-Estrada, J. G., & Gallegos-Guajardo, J. (2017). Positive emotions, self-esteem, interpersonal relationships and social support as mediators between emotional intelligence and life satisfaction. Journal of Behavior, Health & Social Issues, 9(1), 1–6. https://doi.org/10.1016/j.jbhsi.2017.08.001

20. Salovey, P., Mayer, J. D., Goldman, S. L., Turvey, C., & Palfai, T. (1995). Emotional attention, clarity, and repair: Exploring emotional intelligence using the Trait Meta-Mood Scale. In

ISSN 2786-4952 Online

J. W. Pennebaker (Ed.), Emotion, disclosure, & health (pp. 125–154). American Psychological Association. https://doi.org/10.1037/10182-006

21. Wang, N., Young, T., Wilhite, S. C., & Marczyk, G. (2011). Assessing students' emotional competence in higher education: Development and validation of the Widener Emotional Learning Scale. Journal of Psychoeducational Assessment, 29(1), 47–62. https://doi.org/10.1177/0734282909359152

Дата першого надходження статті до видання: 26.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.937.52:659.125

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4629-4640

Кінас Ірина Олександрівна кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри креативного менеджменту і дизайну, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, м. Харків, https://orcid.org/0000-0002-1790- 3746

ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ВІЗУАЛЬНОГО СПРИЙНЯТТЯ В ЦИФРОВОМУ МАРКЕТИНГУ: КОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ ДИЗАЙНУ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ

Анотація. У статті здійснено комплексний теоретико-психологічний аналіз детермінант візуального сприйняття в контексті сучасного цифрового маркетингу та PR-дизайну. Актуальність дослідження зумовлена стрімкою цифровізацією соціального простору та необхідністю формування психологічної резильєнтності особистості в умовах агресивного інформаційного середовища.

Автор обґрунтовує, що психологія дизайну сьогодні виступає не лише прикладним інструментом маркетингу, а складним механізмом когнітивного менеджменту, що впливає на емоційний стан та поведінкові установки споживача.

Досліджено когнітивну архітектуру сприйняття візуального контенту, де особливу увагу приділено законам Гештальт-психології (фігури і фону, близькості, схожості) та їх ролі у зниженні зовнішнього когнітивного навантаження згідно з теорією Дж. Свеллера. Встановлено, що структурна організація візуального поля безпосередньо корелює з рівнем когнітивного комфорту користувача: мінімалістичні та збалансовані композиційні рішення сприяють виникненню стану «когнітивної побіжності», що мінімізує інтелектуальний опір під час декодування PR-повідомлень.

Окремий акцент зроблено на емоційній детермінації візуальних стимулів. У роботі детально розкрито психосемантичний потенціал колірних та шрифтових рішень. Доведено, що колірна температура та шрифтова архітектура діють як преатентивні тригери, що активують лімбічну систему мозку раніше, ніж відбувається раціональне осмислення тексту. Це дозволяє ТНК та локальним брендам проектувати рівень довіри та емпатії на рівні підсвідомих асоціацій.

Наукова новизна дослідження полягає у систематизації впливу когнітивних викривлень (ефекту ореолу, соціального доказу, ефекту Ресторфф та феномену FoMO) на прийняття рішень у цифровому просторі. Виокремлено етичний аспект використання психологічних тригерів у дизайні, що є критичним для підготовки майбутніх фахівців із креативного менеджменту. Автор доводить, що збалансоване використання психологічних інструментів дизайну дозволяє

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

створювати інклюзивне комунікаційне середовище, яке відповідає національним інтересам щодо захисту ментального здоров'я громадян та забезпечення безбар'єрності інформації.

Висновки дослідження мають практичне значення для викладачів вищої школи та менеджерів креативних проєктів, оскільки пропонують нову парадигму візуальної комунікації, засновану на принципах психологічної екології та етичного впливу на споживача.

Ключові слова: психологія дизайну, візуальне сприйняття, когнітивні детермінанти, цифровий маркетинг, когнітивне навантаження, психосемантика кольору, PR-дизайн, когнітивні викривлення, резильєнтність, креативна економіка.

Kinas Iryna Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Creative Management and Design Department, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0002-1790- 3746

PSYCHOLOGICAL DETERMINANTS OF VISUAL PERCEPTION IN DIGITAL MARKETING: THE COGNITIVE ASPECT OF SOCIAL NETWORK DESIGN

The article carries out a comprehensive theoretical and psychological analysis of the determinants of visual perception in the context of modern digital marketing and PR design. The relevance of the study is due to the rapid digitalization of social space and the need to form psychological resilience of the individual in an aggressive information environment. The author substantiates that design psychology today acts not only as an applied marketing tool, but as a complex mechanism of cognitive management that affects the emotional state and behavioral attitudes of the consumer.

The cognitive architecture of visual content perception is studied, where special attention is paid to the laws of Gestalt psychology (figure and background, proximity, similarity) and their role in reducing external cognitive load according to the theory of J. Sweller. It has been established that the structural organization of the visual field directly correlates with the level of cognitive comfort of the user: minimalist and balanced compositional solutions contribute to the emergence of a state of "cognitive fluency", which minimizes intellectual resistance during the decoding of PR messages.

A special emphasis is placed on the emotional determination of visual stimuli. The work reveals in detail the psychosemantic potential of color and font solutions. It is proven that color temperature and font architecture act as preattentive triggers that activate the limbic system of the brain before rational comprehension of the text occurs. This allows TNCs and local brands to project the level of trust and empathy at the level of subconscious associations.

The scientific novelty of the study lies in the systematization of the influence of cognitive distortions (halo effect, social proof, Restorff effect and FoMO phenomenon)

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

on decision-making in the digital space. The ethical aspect of the use of psychological triggers in design is highlighted, which is critical for the training of future creative management specialists. The author proves that the balanced use of psychological design tools allows creating an inclusive communication environment that meets national interests in protecting the mental health of citizens and ensuring barrier-free information.

The conclusions of the study are of practical importance for higher education teachers and managers of creative projects, as they offer a new paradigm of visual communication based on the principles of psychological ecology and ethical impact on the consumer.

Keywords: design psychology, visual perception, cognitive determinants, digital marketing, cognitive load, psychosemantics of color, PR design, cognitive distortions, resilience, creative economy.

Постановка проблеми. Трансформація соціального простору в цифрову площину призвела до суттєвих змін у механізмах перцепції та когнітивної обробки інформації. Сучасна людина перебуває в умовах постійного візуального стимулювання, де дизайн соціальних мереж виступає не просто фоном, а активним медіатором, що формує поведінкові паттерни та емоційні стани. Психологічна природа цього процесу полягає у вибірковості уваги та обмеженості ресурсів робочої пам’яті, що змушує мозок використовувати швидкі евристики для оцінки візуальних стимулів.

В умовах високої резильєнтності суспільства та необхідності забезпечення психологічного благополуччя, дизайн стає інструментом екологічної комунікації. Для фахівців із креативного менеджменту розуміння психологічних детермінант сприйняття є критичним, оскільки це дозволяє проектувати не лише естетично привабливий, а й когнітивно комфортний контент. Вивчення того, як колірна температура, щільність візуального шуму та шрифтова архітектура впливають на рівень стресу та прийняття рішень, є нагальним завданням сучасної психологічної науки.

Наукове дослідження інтегрує ключові вектори когнітивної естетики, стратегічних цифрових комунікацій та менеджменту креативних індустрій, трансформуючи прикладні методичні напрацювання цих сфер у площину емпіричної психології.

Такий міждисциплінарний підхід дозволяє розробити інноваційну методологію професійної підготовки фахівців, здатних проектувати комунікаційні продукти на засадах етичної психології, когнітивної безпеки та інклюзивності візуального сприйняття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичний базис дослідження психологічних детермінант візуального сприйняття будується на перетині класичної психології сприйняття та новітніх концепцій когнітивістики й нейромаркетингу.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Фундаментом вивчення візуальної перцепції залишається Гештальт-психологія (М. Вертгеймер, В. Келер, К. Коффка [4, 10, 11]), яка постулює, що людська психіка схильна організовувати розрізнені візуальні стимули у цілісні, впорядковані структури. Закони близькості, схожості, замкненості та «фігури-фону» сьогодні є ключовими для розуміння того, як користувач соціальних мереж миттєво ідентифікує сенсові блоки в дизайні.

Не менш важливою для цифрового середовища є теорія когнітивного навантаження Дж. Свеллера [11]. Вона пояснює механізми обмеженості робочої пам'яті: якщо дизайн SMM-посту або PR-матеріалу містить надмірну кількість візуальних елементів («шуму»), виникає когнітивне перевантаження, що призводить до ігнорування інформації або виникнення негативних емоційних станів. Психологія дизайну в цьому контексті розглядається як інструмент управління «зовнішнім когнітивним навантаженням» з метою полегшення процесу декодування меседжу.

Аналіз сучасних досліджень (Р. Долі [2], Н. Еяль [3], Д. Норман [10]) свідчить про зміщення акценту на поведінкову психологію та нейрофізіологію. Дослідження у сфері нейромаркетингу доводять, що до 90% візуальної інформації обробляється підсвідомо, активуючи лімбічну систему мозку раніше, ніж вступають у дію когнітивні структури неокортексу. Праці Д. Нормана [10] щодо емоційного дизайну підкреслюють, що естетично привабливі об’єкти сприймаються як більш функціональні та безпечні, що є критичним для формування резильєнтності користувача в агресивному інфопросторі.

У вітчизняному науковому дискурсі питання психології цифрового середовища та управління смислами активно досліджує Г. Почепцов [6], розглядаючи дизайн як елемент когнітивного програмування. Проте, попри значну кількість робіт із маркетингу та графічного дизайну, психологічний складник залишається фрагментарним.

Попри ґрунтовну теоретичну базу, залишається недостатньо вивченим механізм селективної активації конкретних когнітивних тригерів специфічними комбінаціями дизайн-рішень (наприклад, поєднання певної шрифтової архітектури з конкретною колірною температурою).

Невирішеним залишається питання: як саме сучасні дизайн-технології в SMM та PR можуть не лише привертати увагу, а й мінімізувати психологічну втому (диджитал-фатиг), забезпечуючи когнітивний комфорт користувача. Саме на виявленні цих психологічних закономірностей зосереджено наше дослідження, що інтегрує аспекти менеджменту дизайнерських проєктів та психології сприйняття.

Мета статті теоретичне обґрунтування та систематизація психологічних детермінант візуального сприйняття в цифровому середовищі, а також виявлення когнітивних механізмів і тригерів, що визначають ефективність взаємодії особистості з дизайнерськими рішеннями в соціальних медіа та PR-комунікаціях.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес перцепції в соціальних медіа ініціюється стадією доуважного аналізу, де мозок протягом 50 мілісекунд здійснює сканування візуального поля на предмет виявлення релевантних стимулів. У цьому контексті психологія дизайну базується на принципах перцептивної групіровки, де закони Гештальту виступають фундаментальними детермінантами [4, 10, 11]. Зокрема, закон фігури і фону визначає здатність індивіда миттєво сепарувати головний PR-меседж від візуального шуму, що безпосередньо корелює з рівнем когнітивного навантаження. Коли композиційна структура дизайну відповідає очікуванням мозку щодо симетрії та замкненості, рівень дофамінової активації зростає, що формує позитивну установку щодо бренду ще до етапу раціонального осмислення тексту.

Важливим аспектом є ефект ізоляції, або ефект Ресторфф, згідно з яким об’єкт, що виділяється з-поміж однорідних стимулів, запам’ятовується значно краще. У PR-дизайні це реалізується через стратегічне використання візуальних аномалій (колірних чи шрифтових акцентів), які переривають автоматичне прокручування стрічки соцмереж, активуючи орієнтовний рефлекс. Однак надмірна стимуляція може призвести до зворотного ефекту — психологічного відторгнення, що підтверджується даними нейромаркетингових досліджень.

Нижче в таблиці 1 наведено порівняльний аналіз впливу різних візуальних тригерів на когнітивні показники користувачів, що базується на усереднених результатах ай-трекінгових тестів та психометричного аналізу.

Таблиця 1

Вплив візуальних тригерів на когнітивні та емоційні реакції користувачів

Візуальний тригер	Когнітивний механізм	Показник залученості (усереднено)	Психологічний ефект
Антропоморфні образи (обличчя)	Соціальна перцепція, дзеркальні нейрони	45% (фіксація погляду)	Формування довіри, емпатія
Високий колірний контраст	Орієнтовний рефлекс, селективна увага	32% (швидкість виявлення)	Мобілізація уваги, тривожність
Мінімалістична композиція	Зниження когнітивного навантаження	28% (час утримання уваги)	Відчуття безпеки, когнітивна легкість
Динамічні елементи (відео/анімація)	Детекція руху (еволюційний механізм)	55% (первинний захват уваги)	Активація лімбічної системи

Джерело: сформовано автором на основі [2, 4, 5, 11]

Продовжуючи аналіз, варто звернути увагу на психосемантику кольору як інструмент проектування емоційних станів. Згідно з емпіричними даними, понад

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

60% споживачів приймають підсвідоме рішення про взаємодію з цифровим продуктом на основі колірної гами протягом перших 90 секунд [3]. Це пояснюється тим, що колір безпосередньо впливає на вегетативну нервову систему: довгохвильові кольори (червоний, помаранчевий) підвищують рівень збудження та артеріальний тиск, що доцільно використовувати для стимулювання імпульсивних дій у SMM, тоді як короткохвильові (синій, зелений) активують парасимпатичну систему, сприяючи формуванню тривалої лояльності та відчуття стабільності в PR-комунікаціях.

Особливе місце у психології дизайну посідає шрифтова архітектура, яка формує «голос» бренду на підсвідомому рівні. Використання шрифтів із засічками (Serif) асоціюється у більшості користувачів із традиційністю та авторитетністю (індекс довіри підвищується на 12–15%), тоді як гротески (Sans Serif) сприймаються як сучасні та технологічні [2, 9]. Креативний менеджмент має враховувати, що невідповідність між змістом тексту та його візуальним накресленням викликає когнітивний дисонанс, який блокує подальше засвоєння інформації.

Таким чином, управління дизайнерськими проєктами в цифрову епоху трансформується у складний процес психологічного інжинірингу. Використання когнітивних тригерів, таких як «соціальний доказ» через візуалізацію відгуків або «ефект дефіциту» через часові лічильники, має бути етично збалансованим. Надмірне використання цих інструментів може спровокувати «цифрову втому» та розвиток захисних механізмів психіки, що вимагає від викладача не лише навчання студентів технічним навичкам, а й виховання розуміння екологічності візуального впливу на особистість.

Емоційний відгук на візуальний стимул виникає значно швидше, ніж раціональне усвідомлення змісту повідомлення, що зумовлює пріоритетність психосемантичного аналізу в структурі PR-дизайну. Психосемантика кольору базується на архетипових асоціаціях та нейрофізіологічних реакціях організму [9]. Зокрема, встановлено, що колірне середовище здатне модулювати рівень активації центральної нервової системи: насичені теплі відтінки стимулюють симпатичну нервову систему, провокуючи стан емоційного збудження та готовності до дії, що активно використовується в маркетингу соцмереж для підвищення показників конверсії. Натомість пастельна та холодна гама активує парасимпатичні механізми, створюючи психологічний ефект безпеки, стабільності та професіоналізму, що є фундаментальним для формування довіри в довгострокових PR-стратегіях [4].

Управління емоційним станом користувача через колірні схеми вимагає врахування явища кольорової синестезії, коли візуальний образ викликає супутні сенсорні або емоційні відчуття. У контексті цифрового дизайну це проявляється у формуванні «температурного» та «вагового» сприйняття бренду: «важкі» темні кольори додають об'єкту значущості та авторитетності, тоді як світлі, «повітряні» відтінки сприяють відчуттю легкості та інноваційності.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Не менш важливим чинником емоційної детермінації є шрифтова архітектура, яка в психології дизайну розглядається як «візуальна інтонація» повідомлення. Шрифти здатні транслювати підсвідомі сигнали про характер бренду, впливаючи на рівень емпатії та довіри. Емпіричні дослідження демонструють, що використання округлих м'яких форм у накресленні літер підсвідомо асоціюється з доброзичливістю та доступністю, тоді як гострі, кутові форми зчитуються як агресивні, динамічні або високотехнологічні.

Специфічним психологічним ефектом є «шрифтова особистість» — феномен, при якому користувач приписує тексту певні людські риси залежно від його графічного виконання.

Для глибшого розуміння механізму впливу цих чинників на формування довіри доцільно розглянути психометричні показники сприйняття, наведені у таблиці 2.

Таблиця 2

Психосемантичний вплив візуальних параметрів на формування довіри (за шкалою семантичного диференціала)

Візуальний параметр	Домінуюча емоційна асоціація	Рівень формування підсвідомої довіри	Сфера застосування в PR-дизайні
Синій (глибокий)	Компетентність, спокій, надійність	Високий (82%)	Банківський сектор, IT, медицина
Зелений (природний)	Екологічність, ріст, безпека	Середньо-високий (74%)	Соціальні проєкти, фуд-ритейл
Шрифти із засічками (Serif)	Традиційність, експертність, елітарність	Високий (78%)	Консалтинг, освіта, юриспруденція
Рукописні шрифти (Script)	Індивідуальність, креативність, тепло	Помірний (56%)	Персональний брендинг, лайфстайл

Джерело: сформовано автором на основі [4, 6, 9, 10]

Формування довіри через PR-дизайн відбувається за принципом когнітивної відповідності: коли візуальна тональність (колір та шрифт) ідеально збігається з архетипом бренду та очікуваннями цільової аудиторії, мозок відчуває «когнітивну легкість». Цей стан мінімізує критичне сприйняття та сприяє швидкому засвоєнню інформації. Навпаки, когнітивний дисонанс, викликаний невідповідністю між серйозним змістом PR-повідомлення та несерйозним, грайливим шрифтом, автоматично блокує довіру на преатентивному рівні.

Отже, емоційна детермінація візуальних рішень є не просто інструментом привернення уваги, а складним психотехнологічним процесом проектування соціальної перцепції. У межах курсу «Психологія дизайну» вивчення цих закономірностей дозволяє майбутнім фахівцям свідомо керувати емоційним капіталом бренду, створюючи комунікації, що базуються на засадах

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

психологічного комфорту та етичного впливу. Композиційна побудова в цифровому дизайні виступає архітектурним каркасом, що спрямовує рух уваги та формує відчуття стабільності або динаміки. Психологічне сприйняття рівноваги базується на біологічній схильності людини до пошуку симетрії, що асоціюється з безпекою та гармонією. У межах PR-дизайну використання симетричних композицій дозволяє транслювати ідеї надійності та консерватизму, тоді як асиметрія активує когнітивні ресурси, створюючи відчуття руху, енергії та інноваційності. Проте асиметричний дизайн вимагає вищого рівня майстерності в управлінні «візуальною вагою» елементів, щоб уникнути відчуття хаосу, який провокує стан тривожності у користувача.

Важливим детермінантом є напрямок сканування інформації, що в західній культурі визначається «F-патерном» та «Z-патерном». Психологія уваги вказує на те, що лівий верхній кут візуального поля є зоною найвищої когнітивної пріоритетності [9, 11]. Розміщення ключових смислових акцентів у цій зоні мінімізує зусилля на обробку інформації, сприяючи виникненню ефекту «когнітивної побіжності». Крім того, важливу роль відіграє використання негативного простору («білого поля»). З точки зору психології сприйняття, вільний простір навколо об’єкта знижує візуальний шум, дозволяючи робочій пам’яті зосередитися на головному тригері, що значно підвищує рівень естетичного задоволення та інтелектуального комфорту.

Для наочності взаємозв’язку між композиційними прийомами та психологічним станом особистості наведено наступну таблицю.

Таблиця 3

Психологічні ефекти композиційних рішень у візуальному контенті

Композиційний прийом	**Психологічний механізм**	**Емоційний вектор**	**Вплив на сприйняття проєкту**
Центральна симетрія	Статична рівновага, передбачуваність	Спокій, впевненість	Формування образу стабільного та чесного бренду
Правило третин (асиметрія)	Динамічна рівновага, напруження уваги	Інтерес, залученість	Створення сучасного, креативного та енергійного іміджу
Велика кількість негативного простору	Когнітивне розвантаження, фокусування	Відчуття преміальності, чистоти	Підкреслення унікальності та високої якості продукту
Діагональні лінії (висхідні)	Проекція вектору руху вправо-вгору	Оптимізм, ріст, успіх	Трансляція ідей розвитку та позитивних змін

Джерело: сформовано автором

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Окремо слід виділити психологію візуальної ієрархії. Свідоме управління розміром, насиченістю та глибиною об'єктів дозволяє менеджеру дизайнерських проєктів створювати «когнітивну дорожню карту» для споживача. Відсутність чіткої ієрархії призводить до когнітивного паралічу, коли мозок не може визначити пріоритетність стимулів, що призводить до миттєвого припинення комунікаційного акту. Таким чином, композиція в психології дизайну є інструментом не лише організації простору, а й екологічного управління увагою, що запобігає перевтомі психіки в умовах надмірного цифрового стимулювання.

У системі психології дизайну особливе місце посідає використання когнітивних викривлень — систематичних помилок у мисленні, які виникають на основі автоматичних аспектів обробки інформації. Одним із найбільш потужних механізмів у PR-дизайні є «ефект ореолу» (halo effect). Психологічна сутність цього феномену полягає у тенденції переносити загальне позитивне враження від візуальної естетики об'єкта на його функціональні характеристики та надійність. Якщо цифровий інтерфейс або рекламний креатив виконаний з дотриманням високих стандартів візуальної гармонії, користувач підсвідомо приписує продукту такі якості, як висока якість, безпека та експертність. Таким чином, якісний дизайн стає когнітивним «коротким шляхом», що знижує критичність сприйняття та прискорює формування довіри.

Наступним детермінантом поведінкової активації є тригер «соціального доказу» (social proof), адаптований до візуального середовища. Психологічно людина схильна копіювати дії інших у ситуаціях невизначеності. У візуальному вираженні цей тригер реалізується не лише через текстові відгуки, а й через специфічні дизайнерські елементи: візуалізацію лічильників активності, використання фотографій реальних людей (ендорсантів), з якими аудиторія може себе ідентифікувати, та демонстрацію масштабів використання продукту. Візуальна присутність «інших» у дизайні створює ефект причетності до спільноти, що задовольняє базову потребу особистості в афіліації та безпеці.

Особливу увагу в контексті маркетингу соцмереж (SMM) слід приділити феномену FoMO (fear of missing out) — страху втраченої вигоди (таблиця 4).

Таблиця 4

Когнітивні викривлення та їх візуальна репрезентація в дизайні

Когнітивне викривлення	Психологічний механізм	Візуальні інструменти реалізації	Очікуваний поведінковий ефект
Ефект ореолу	Генералізація позитивного сприйняття	Естетична довер-шеність, використання "дорогих" текстур, преміальна типографіка	Підвищення кредиту довіри до бренду, сприйняття якості
Соціальний доказ	Прагнення до конформізму та безпеки	Фото реальних людей, іконки сертифікатів, динамічні дані про кількість покупок	Зниження тривожності перед вибором, соціальна верифікація

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Когнітивне викривлення	Психологічний механізм	Візуальні інструменти реалізації	Очікуваний поведінковий ефект
Страх втрати (FoMO)	Аверсія до втрати можливості	Таймери, яскраві кольорові плашки (акценти), маркери "Sold out" або "Limited"	Імпульсивна дія, підвищення конверсії через стресовий стимул
Ефект дефіциту	Підвищення суб'єктивної цінності рідкісних об'єктів	Візуалізація залишків на складі, графічне виділення унікальності	Пріоритезація об'єкта серед аналогів, прискорення циклу прийняття рішення

Джерело: сформовано автором

Це когнітивне викривлення базується на аверсії до втрати, яка, за даними поведінкової економіки, емоційно відчувається вдвічі сильніше, ніж радість від отримання прибутку. У психології дизайну FoMO візуалізується через динамічні елементи (таймери зворотного відліку), використання акцентної «тривожної» колірної гами для сповіщень про обмеженість пропозиції та візуальні маркери ексклюзивності. Такий дизайн активує лімбічну систему, провокуючи стан легкої когнітивної напруги, що спонукає індивіда до негайної дії.

Впровадження цих тригерів у практику управління дизайнерськими проєктами вимагає від спеціаліста високого рівня етичної відповідальності. Надмірна експлуатація когнітивних помилок користувача може призвести до виникнення «реактивного опору» (reactance theory), коли особистість, відчуваючи маніпулятивний тиск, свідомо відмовляється від взаємодії з брендом. Отже, психологія дизайну має на меті знаходження балансу між використанням природних механізмів психіки та збереженням психологічного благополуччя особистості, що є ключовим для сталого маркетингу та PR-комунікацій.

Висновки. Проведене теоретико-психологічне дослідження дозволяє констатувати, що психологічні детермінанти візуального сприйняття в цифровому середовищі є багаторівневою системою, яка визначає не лише ефективність маркетингових комунікацій, а й характер когнітивної взаємодії особистості з інформаційним простором. У ході роботи було встановлено та науково обґрунтовано такі положення:

Когнітивна архітектура сприйняття в цифрову епоху базується на принципах преатентивної обробки інформації, де закони Гештальту та механізми селективної уваги виступають первинними фільтрами. Виявлено, що мінімізація зовнішнього когнітивного навантаження через структурну впорядкованість та композиційну рівновагу є ключовим чинником виникнення стану «когнітивної побіжності», що сприяє безбар'єрному засвоєнню меседжу.

Афективна детермінація, що реалізується через психосемантику кольору та шрифтову архітектуру, виконує роль емоційного праймінгу. Доведено, що візуальна тональність дизайну здатна модулювати функціональний стан користувача, активуючи лімбічну систему мозку та формуючи підсвідомий

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

рівень довіри до PR-продукту ще до етапу його логічної верифікації. Використання когнітивних тригерів (ефект ореолу, соціальний доказ, FoMO) у візуальному дизайні є потужним інструментом управління споживчою поведінкою, що базується на експлуатації ірраціональних механізмів прийняття рішень. Проте встановлено існування «критичної межі» стимуляції, перевищення якої провокує когнітивну втому та активує захисні механізми психіки, що вимагає впровадження принципів етичного дизайну.

Практичне значення дослідження полягає у можливості інтеграції отриманих результатів у навчальний процес підготовки фахівців з креативного менеджменту та дизайну. Це дозволяє змістити фокус із суто технічного створення візуального контенту на проектування «психологічного досвіду» користувача, що відповідає національним інтересам щодо створення резильєнтного та інклюзивного цифрового середовища.

Наукова новизна роботи полягає у систематизації взаємозв'язків між специфічними дизайнерськими прийомами та конкретними когнітивними викривленнями особистості, що дозволяє розглядати психологію дизайну як інструмент ментальної екології в умовах надмірного інформаційного тиску.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у розробці психометричних інструментів для вимірювання когнітивного спротиву аудиторії при взаємодії з ШІ-генерованим контентом, а також у вивченні тривалих психологічних ефектів «цифрової естетики» на емоційний інтелект молодого покоління.

Література

1. Аріелі Д. Передбачувана ірраціональність. Приховані сили, що визначають наші рішення / пер. з англ. Д. Пилипенко. 2-ге вид. Київ : Вид-во Старого Лева, 2021. 296 с.

2. Долі Р. Нейромаркетинг. Як впливати на підсвідомість споживача / пер. з англ. О. Асташова. Харків : Фабула, 2021. 384 с.

3. Еяль Н. На гачку. Як створити продукт, що чіпляє / пер. з англ. О. Захарченко. 3-тє вид. Київ : Наш Формат, 2022. 224 с.

4. Канеман Д. Мислення швидке й повільне / пер. з англ. М. Яковлєв. 4-те вид. Київ : Наш Формат, 2021. 480 с.

5. Котлер Ф., Картаджая Г., Сеіawan І. Маркетинг 6.0: Від майбутнього до сьогодення / пер. з англ. В. Кучменко. Київ : Фабула, 2024. 288 с.

6. Почепцов Г. Когнітивні війни та управління смислами в цифрову епоху. Київ : Кондор, 2025. 340 с.

7. Hofstede G., Minkov M. Cultures and Organizations: Software of the Mind. 4th ed. New York : McGraw-Hill Education, 2024. 560 p.

8. Hollensen S. Global Marketing. 9th ed. Harlow : Pearson, 2023. 864 p.

9. Maheshwari S. Implicit Communication: The Art of Cross-Cultural Marketing. Oxford : Oxford University Press, 2022. 312 p.

10. Norman D. Design for a Better World: Meaningful, Sustainable, Humanity Centered. Cambridge : MIT Press, 2023. 368 p.

11. Sweller J. Cognitive Load Theory: Recent Theoretical Advances. *Educational Psychology Review*. 2024. Vol. 36, № 2. P. 112–134.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

12. Thaler R. H., Sunstein C. R. Nudge: The Final Edition. London : Penguin Books, 2021. 384 p.

References

1. Arieli, D. (2021). Peredbachuvana irratsionalnist. Prykhovani syly, shcho vyznachaiut nashi rishennia [Predictably Irrational: The Hidden Forces That Shape Our Decisions]. Lviv: Staryi Lev Publishing House, pp. 1-296.

2. Doli, R. (2021). Neiromarketing. Yak vplyvaty na pidcvidomist spozhyvacha [Brainfluence: 100 Ways to Persuade and Convince Consumers with Neuromarketing]. Kharkiv: Fabula, pp. 1-384.

3. Eyal, N. (2022). Na hachku. Yak stvoryty produkt, shcho chipliaie [Hooked: How to Build Habit-Forming Products]. Kyiv: Nash Format, pp. 1-224.

4. Hofstede, G., & Minkov, M. (2024). Cultures and Organizations: Software of the Mind (4th ed.). New York: McGraw-Hill Education, pp. 1-560.

5. Hollensen, S. (2023). Global Marketing (9th ed.). Harlow: Pearson, pp. 1-864.

6. Kahneman, D. (2021). Myslennia shvydke y povilne [Thinking, Fast and Slow]. Kyiv: Nash Format, pp. 1-480.

7. Kotler, P., Kartajaya, H., & Setiawan, I. (2024). Marketynh 6.0: Vid maibutnoho do sohodennia [Marketing 6.0: The Future is Now]. Kyiv: Fabula, pp. 1-288.

8. Maheshwari, S. (2022). Implicit Communication: The Art of Cross-Cultural Marketing. Oxford: Oxford University Press, pp. 1-312.

9. Norman, D. (2023). Design for a Better World: Meaningful, Sustainable, Humanity Centered. Cambridge: MIT Press, pp. 1-368.

10. Pocheptsov, G. (2025). Kohnityvni viiny ta upravlinnia smyslamy v tsyfrovu epokhu [Cognitive Wars and Meaning Management in the Digital Age]. Kyiv: Kondor, pp. 1-340. Available at: https://kondor-publishing.com/ (Accessed: 13 May 2026).

11. Sweller, J. (2024). Cognitive Load Theory: Recent Theoretical Advances. Educational Psychology Review, vol. 36, no. 2, pp. 112–134. DOI: 10.1007/s10648-024-09852-3.

12. Thaler, R. H., & Sunstein, C. R. (2021). *Nudge: The Final Edition*. London: Penguin Books, pp. 1-384.

Дата першого надходження статті до видання: 29.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 378.147:159.954 – 043.86

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4641-4650

Кічук Антоніна Валеріївна доктор психологічних наук, професор кафедри загальної та практичної психології Ізмаїльського державного гуманітарного університету, м. Ізмаїл, https://orcid.org/0000-0002-2657-661X

РОЗВИТОК КРЕАТИВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ В УМОВАХ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ В ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ:АКТУАЛІЗАЦІЯ ІДЕЙ ГУМАНІСТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Анотація. У статті розглядаються базові ідеї гуманістичної психології, актуалізація яких за реалій сьогодення пов'язані, по-перше, з новопосталими завданнями до якісної особистісно-професійної підготовленості майбутніх психологів, як сучасних представників психономічних професій, за якими майбутнє з огляду на гуманітарну кризу в українському соціумі; по-друге, із тієї обставиною, що існуюча криза постає каталізатором нагальності соціальної потреби у суттєвих змінах у підготовці таких фахівців; по-третє, із актуалізацією наукового інтересу до тих освітніх практик, котрі демонструють здатність випускників ефективно реагувати на актуальні виклики, пов'язані із наданням релевантних послуг. В результаті проведеного наукового дискурсу доведено правомірність акцентувати дослідницьку увагу на процесі розвитку креативності майбутніх психологів на тлі творчого використання ідей, розроблених у гуманістичній психології.

Підтверджено актуалізацію ідей повноцінно функціонуючої особистості, своєрідності «Я-концепції» та ін. Констатовано, що вітчизняні реалії сьогодення виводять на перший план концепції, що мають науковим підгрунтям гуманістичну парадигму; Йдеться, до прикладу, про «Я-вчинок», «Я-проблемне». Конструктивність саме міждисциплінарного наукового підходу в аспекті використання психологічного знання, зміст якого дозволяє на інструментальному рівні втілити положення щодо повної реалізації особистістю власних можливостей та самоактуалізації.

На основі саморефлексії досвіду викладацької діяльності у ЗВО, доведено ефективність деяких психологічних механізмів «запуску процесів самотворення й реалізації Я-вчинку» здобувачем на етапі університетської освіти.

Критично важливим при цьому визнано забезпечення позитивної динаміки здатності майбутнього психолога до реалізації індивідуальної освітньої траєкторії, що передбачає повноцінну задіяність і ресурсів інформальної та неформальної його освіти.

Ключові слова: ЗВО, спеціальності психономічного профілю, майбутній психолог, гуманістична психологія, креативність, дивергентне мислення.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Kichuk Antonina Doctor of Psychological Sciences, Associate Professor at the Department of General and Practical Psychology Izmail State University of Humanities, Izmail, https://orcid.org/0000-0002-2657-661X

DEVELOPMENT OF CREATIVITY OF FUTURE PSYCHOLOGISTS IN THE CONDITIONS OF PROFESSIONAL TRAINING IN A HIGHER EDUCATION INSTITUTION: ACTUALIZATION OF IDEAS OF HUMANISTIC PSYCHOLOGY

Abstract. This article examines the fundamental ideas of humanistic psychology, the relevance of which in today's reality is linked, first, to the emerging challenges regarding the high-quality personal and professional preparedness of future psychologists – as modern representatives of psychonomic professions – on whom the future depends, given the humanitarian crisis in Ukrainian society; second, with the fact that the current crisis serves as a catalyst for the urgent social need for substantial changes in the training of such specialists; thirdly, with the renewed scientific interest in educational practices that demonstrate graduates' ability to effectively respond to current challenges related to the provision of relevant services. As a result of the scientific discourse, the validity of focusing research attention on the process of developing the creativity of future psychologists against the backdrop of the creative use of ideas developed in humanistic psychology has been demonstrated. The relevance of ideas regarding a fully functioning personality, the uniqueness of the «self-concept» and others has been confirmed. It has been established that current domestic realities bring to the forefront concepts grounded in the humanistic paradigm; these include, for example, «I-action» and «I-problem». The constructive nature of the interdisciplinary scientific approach lies in the application of psychological knowledge, the content of which enables, at the practical level, the full realization of an individual's potential and self-actualization. Based on self-reflection on the experience of teaching at higher education institutions, the effectiveness of certain psychological mechanisms for «initiating processes of self-creation and the realization of the I-action» by students during their university education has been demonstrated.

Keywords: Higher education institution, psychology-related majors, aspiring psychologist, humanistic psychology, creativity, divergent thinking.

Постановка проблеми. Ідея здатності особистості до креативності осмисляється у психологічній науці з давніх-давен. Її конструктивність учені пов'язують із повноцінним урахуванням установленого класичною психологією наукового положення про те, що поняття «особистість» є значно ширшим за поняття «професія». Такий формат активно досліджується сучасними вченими, зокрема, які вивчають проблематику психології проєктування життєвого шляху особистості юнацького віку (О.М.Гриньова), професійної підготовки фахівців психономічних професій (А.С. Долинна) та ін.). Сучасна ж інтерпретація

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

конструкту «здатність особистості до креативності» здебільшого пов'язана із результативністю міждисциплінарного виміру. Так, якщо йдеться про майбутнього фахівця, то контентом активного розглядається ресурс закладу вищої освіти (ЗВО) у ракурсі формування та реалізації індивідуальної освітньої траєкторії (А.Гаязов, Т.Коростіянець, Н.Суртаєва та ін.) у сенсі створення персональної програми, котра спроєктована з огляду на мотивацію здобувача як суб'єкта навчально-професійної діяльності та його цінностей; останні постають орієнтирами процесу особистісно-професійної самореалізації, тих норм, котрі зумовлюють усвідомлення ним фахової відповідальності через активізацію навчання у ЗВО, обрання позиції як здобувача відповідальної професії та оцінку власної наполегливості щодо використовування у цьому відношенні адекватного інструментарію. Нині вченими оцінено й ресурсність у цьому плані зарубіжного досвіду запровадження інновацій, адже саме у такий площині особливо чітко інновації постають як тренд розвитку освіти загалом і інструментом позитивних змін, тобто рушієм якісних її ознак (до прикладу, американський досвід «ваучерної конкуренції»).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як зазначалось, і вчені, і практики здебільшого єдині у самоцінності ідеї міждисциплінарності. Відомо, що останню вдало поєднують і психологічні теорії об'єктивних відносин (Дж.Віннікот, М.Кляйн), і класичного й структурного аналізу (Ж. Лакан, З.Фройд). Фундаментального значення у психологічній науці при цьому набуло положення про співвідношення «потенційного» й «актуального». До прикладу, в межах наукової школи В.А.Роменця (Маноха І.П., Моляко В.О., Титаренко Т.М. та ін.), йдеться про потенціал особистості як ресурсний показник у контексті розробленої «теорії вчинку». Наприклад, якщо актуалізувати ті відчутні наукові здобутки вчених у площині осмислення, з одного боку, ваги психологічного знання щодо креативності, а, з іншого – ресурсності ідеї міждисциплінарності, то це ілюструє той поштовх, який відбувся через перетин психології, медицини, соціології. Це особливо виразно прослідковується через відповідне фокусування у явищі «музична терапія». Так, наукова спільнота (зважаючи на реалії сьогодення, пов'язані із тенденцією підвищеною тривожності, котра не оминає й представників «цифрового покоління»), по-новому оцінює значущість праці «Музична терапія» та її зв'язок із сучасними теоріями лікування американського вченого Рууда; йдеться й про досягнення у такий спосіб ще й наукового пояснення суто педагогічних аспектів. На наш погляд, це особливо важливо ще й з огляду на своєрідність психономічних професій, фахівці яких за особистісно-професійним призначенням спрямовують діяльність не лише в умовах нині зростаючої психологічної травматизації соціуму та підвищення ваги здатності особистості до фахового «реагування» на кризу, а й спроможності «випереджати її наслідки». У цьому відношенні важко переоцінити значущість проведених міждисциплінарних досліджень, зокрема, мета яких творчо запозичити практику зарубіжжя, де успішно здійснюється підготовка фахівців психономічних

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

професій з опертям на міждисциплінарний підхід. Самоцінність зазначеного вбачаємо, до прикладу, американських університетів, звісно, в контексті українських інтерпретацій. Йдеться про концептуальну доцільність спиратися на практико-орієнтовну потужність супервізії, стажування, кейс-аналізу та інтеграції соціальних психолого-педагогічних і медико-біологічних знань, про вагу рефлексивно-ціннісного потенціалу (здатність до саморефлексії, саморегуляції та усвідомлення власних ресурсів), про потужність етично-адаптаційного змісту (імплементація міжнародних етичних стандартів і зарахування сучасних воєнних та поствоєнних викликів). Відтак, нині вже на рівні фундаментального наукового дослідження доведено не лише здатність майбутнього фахівця комплексно розв'язувати фахові завдання, а й як працювати з клієнтом у різних соціальних контекстах ще й в умовах підвищеного стресу й кризових викликів.

Означене значно розширює наукове уявлення про феноменологію креативності. Якщо виходити з етимології останнього – з латині «створення», «творення», то цілковито зрозумілим стає наступне: спочатку креативність учені здебільшого пов'язували із функціями інтелекту, то нині креативність визначається здебільшого як функція цілісної особистості, де не менш суттєвим розглядаються й інтелектуально-пізнавальні характеристики; з-поміж них – гнучкість, розробленість ідей, оригінальність. При цьому вже оцінено у класичній психології і здатність особистості до сприйняття нових ідей (Дж.Гилфорд), і вага конвергентного й дивергентного її мислення, і підвищена чутливість до проблем (П.Торренс). Водночас особливо актуалізується твердження про те, наскільки критично важливою постає «відкритість» особистості до нового – а це стимулюється розвитком її творчого мислення та гальмується намаганням запобігти ризику (В.О.Моляко). Зазначене вмотивовує заувагу такого змісту: на часі по-новому оцінити загострення домінант напрямку, що об'єднує єдиною стратегічною платформою ті наукові школи, котрі осмислюють сутність людини, як частки природи, котра має потенціал щодо неперервного розвитку й самореалізації. Йдеться про неперевершене значення ідей гуманістичної психології.

Мета статті – розширити наукові уявлення про процес розвитку креативності майбутніх психологів через актуалізацію ідей гуманістичної психології.

Виклад основного матеріалу. Саморефлексія досвіду викладацької діяльності у ЗВО (зокрема, зважаючи на домінанти методичного забезпечення процесу опанування майбутніми психологами навчального курсу «Основи глибинної психології»), засвідчує про те, що, з одного боку, ще й досі бракує у здобувачів системних уявлень про важливість розуміння особистісно-професійної значущості та опанування саме усього того, що «приховано від поверхні свідомості» людини. А між тим, навчання здобувача у вищій школі постає основним етапом його здатності до успішної фахової самореалізації (О.Г.Балл, В.А.Семиченко, О.Я.Чебикін та ін.). З іншого боку, критично

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

важливим аспектом психологічної компетентності конкурентноздатного професіонала саме психономічних професій, постають не лише вичерпні знання у площині гуманістичного напряму найбільш фахово-визнаних теорій (К.Роджерс, А.Маслоу, В.Франкл та ін.), ціннісне ставлення до закладених в них актуальних ідей з огляду на сучасні реалії, а й здатність творчо і компетентно втілювати їх суто прикладну потужність (до прикладу, в музикотерапії з метою розвитку креативного мислення особистості).

Як відомо, у гуманістичній психології ключовою є теза про «повноцінно функціонуючу особистість», котра, маючи гуманістичну спрямованість, самоактуалізується через зростання в ній саме конструктивного «Я». Так, за Е.Фроммом, «мистецтво життя» лежить у площині протиріччя між свободою і безпекою; за розробленим ученими гуманістичного психоаналізу, центральним поняттям постає «особистісне зростання та можливості самої людини» [4, с.81]. Сучасні вчені (П.П.Горностай, Т.М.Титаренко), аналізуючи науковий доробок К.Роджерса, зокрема, щодо ідеї повної реалізації людиною власних можливостей та самоактуалізації, підвищену увагу надають сенсу останнього, який в ньому вклав ще у 1939 році К.Гольдштейн та який був презентований А.Маслоу у праці «Мотивація і особистість».

Якщо з дослідницькою метою аналізувати логотерапію В.Франкла, то закцентуємо на такий заувазі вченого: рушієм поведінки і розвитку особистості постає її «устрімлення до пошуку і реалізації смислу життя» [4, с.84]. Деякі вітчизняні ж учені (до прикладу, Н.В.Чепелєва) окреслюють при цьому доцільність означену базову ідею осмисляти у такій площині: смисл не постає «винаходом» самої людини; вона «знаходить» його в оточуючий дійсності, а при цьому осмисленим стає життя, коли те, що «людина віддає» переживається нею як цінність.

Аналізуючи конструктивний досвід тих університетів, які є лідерами в якісній професійній підготовці успішних у професії психологів, констатуємо, що це досягнуто у тому числі й через запроваджений ефективний інструментарій реалізації на практиці базової тези концепції самоактуалізації особистості А.Маслоу.

У процесі реалізації принципів гуманістичної психології сучасні вчені акцентують не на окремих реакціях людини у ракурсі розробленої, зокрема, А.Маслоу моделлю особистісної відповідальності за життєвий вибір, а саме на виключне значення так званих «вікових переживань». Як стверджують розробники психологічних засобів, спрямованих на оптимізацію процесу проектування життєвого шляху саме особистістю юнацького віку, то визнано важливим дотримуватися певної етапності. А саме: перший – активізація екзистенційного «Я»; другий – розгортання життєвих ліній (ціннісних орієнтацій особистісного і соціального самовизначення, стратегії міжособистісної взаємодії); третій – становлення екзистенціально-суб'єктивного управління процесами життєвого про життєпроєктування.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У такий спосіб, на переконання Гріньової О.М., уможливлюється «неперервне авторське реконструювання» сучасними юнаками життєвого проєкту [5, с.351].

В результаті проведеної аналітичної роботи, котра мала на меті з'ясувати своєрідність «Я- концепції» людини, що містять класичні психологічні теорії, довів, з одного боку, принципову важливість проблематику дивергентного мислення особистості осмисляти в контексті «Я» (зокрема, Ідеальне Я і реальне Я – К.Роджерс, К.Хорні; Я-вчинок – В.А.Роменець; Я-проблемне – А.В.Фурман). З іншого ж боку, доречність вектором, за яким уможливлюється конкретизація конструктивності Я-концепції у період юності та траєкторії розгортання Я-вчинку, вчинково-креативну складову індивідуальності. Так, деякі вчені (Гуменюк О.Є., Фурман А.В.) небезпідставно зауважують у цьому зв'язку на важливості того, щоб навчально-професійне середовище ЗВО та діяльність менторів студентських академічних груп були сфокусовані саме на процесах збагачення Его-ідентичності і позитивної самооцінки [6, с.125]. З цією метою доцільно використовувати ті спрощені версії дослідження самооцінки особистості та визначення індексу задоволення собою, котрі розроблені В.Стефенсоном та увійшли в обіг у тому числі й вітчизняних практиків (Допіра А.І., Д'яконов Г.В., Гуменюк О.Є., Пашукова Т.І.) як спрощені версії Q-сортування». Оскільки лише вчиняючи певні дії здобувач вищої освіти здатний зменшити ту невідповідність, котра має місце між Я-ідеальне та Я-реальне, то критично важливим постає ще й таке ставлення викладачів ЗВО до здобувачів вищої освіти, яке притаманне саме «унікальному суб'єкту» та «рівноправному партнеру». У такий спосіб, як стверджують учені (Гуменюк О.Є., Татенко В.О., Фурман А.В.) «запускається механізм» самотворення й реалізації Я-вчинку його індивідуальності [6, с. 211]. Окремий аспект у практико-орієнтованій площині нами вивчався [7], причому з урахуванням своєрідності організаційних впливів (взаємовпливу, самовпливу, самотворення, впливу) за умов інноваційного навчання, тобто того, що зумовлює як духовне самовдосконалення здобувача, так і його творчий потенціал.

У ракурсі порушеної проблеми неаби який науковий інтерес утворюють не лише методологічні орієнтири сучасної гуманістичної парадигми, котрі системно відтворені у гуманістичній психології. Не менш важливими постають і практико-орієнтовні ідеї, закладені психологинею Ш.Бюлер – президенткою (у 1970 р.) Асоціації гуманістичною психології. Йдеться про застосований біографічний метод (з грец. «пишу життя»), що посилює результативність вивчення установок особистості та, як стверджують філософи (зокрема В. Дільтей), постає «вищою формою гуманітарного дослідження».

Варто зауважити, що гуманістична психологія обіймає низку напрямів, одним із яких постає екзистенціальний, де визначним представником є Р. Мей. У своєму науковому доробку (зокрема у працях «Смисл тривоги», «Людина в пошуках себе», «Екзистенціальна психологія» та ін.) учений розмірковує,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

зокрема, над закономірностями буття та відмінностями між психічно хворою і здоровою людиною.

Якщо з дослідницькою метою здійснювати аналіз феномену «здоров'я» у двох площинах – соціальний простір здоров'я й здоров'я в соціальному просторі, то класична психологічна наука здебільшого пов'язує здоров'я як факт, як норма і як цінність із потенціалом особистості. Резонансного значення у психології набуло, зокрема положення про співвідношення «потенційного» й «актуального». До прикладу у межах наукової школи А.В.Роменця (Маноха І.П., Моляко В.О., Титаренко Т.М. та ін.), йдеться про потенціал особистості як ресурсний показник у контексті розробленої «теорії вчинку». Більш того, вчені довели, що ієрархії потенціалу особистості особливе місце посідають ті, що пов'язані з її зусиллями до постановки нових цілей.

Наукова спільнота проблематику креативності особистості пов'язує чи не найбільш ущільнено з феноменологією суб'єктивної активності. У зв'язку із цим міркуванням, психологи (зокрема, Б.Коротяєв), беручи за контент професійно-педагогічну діяльність, звертають увагу на явище, яким постає «надситуативна активність»; йдеться про готовність особистості не лише до усвідомлених, і, водночас, самостійних дій (у межах відповідної діяльності – до прикладу, навчально-професійної відносно майбутнього фахівця), а й вияв здатності діяти виходячи за той рівень, котрий вимагає ситуація; такий «надлишок» дій дозволяє конструювати нові смисли вже у процесі здійснення квазіпрофесійної діяльності. Відтак, класична психологія вже має відповідь на природу так званої «суб'єктивної діяльності» – статусність «бути суб'єктом відповідної діяльності», задіюючі «світ смислів особистості» по суті, пов'язується із самовизначенням продуктивної діяльності її мислення. Так, досліджуючи проблему своєрідності творчого потенціалу майбутнього викладача непедагогічного профілю, Р.К.Серьожникова, простір «суб'єктної діяльності пов'язує із феноменологією педагогічного менталітету [8, с.52].

Натомість переважна частина дослідників, які вивчають проблемні питання професійної підготовки у ЗВО здобувачів психономічних професій (Анушкевич В.І., Ільченко Р.М., Яланська С.П. та ін.) до креативного лідерства, здебільшого акцентують увагу на особливостях мислення особистості. Ідея розвитку, зокрема, молодіжного підприємництва має контекстом, як правило, креативне мислення. У сучасній психології навіть активності набули наукові розвідки проблематики креативної компетентності практичного психолога, зокрема, як неодмінної передумови ефективної взаємодії з клієнтами, адже універсальних рішень виникаючих проблем не існує. При цьому домінує дослідницька позиція, котра побудована на теорії креативності Дж.Гілфорда, де, як відомо, дивергентність постає тієї якістю, котра притаманна всім процесам когнітивного характеру (Голубєва М.О., Р.Джоунс (R.Jones), Лукошена А.С., Т.Хоффманн (Th.Hoffmann), Чернобровкін А.М. та ін.). Здебільшого у вітчизняній психології дивергентне мислення розглядається як сутнісна

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

характеристика креативного мислення, що знаходить відображення у творчості особистості. До прикладу, за Дж.Гілфордом, доцільно розрізняти низку властивостей дивергентного мислення (гнучкість, швидкість, розробленість, оригінальність), а деякі сучасні дослідники розширюють спектр відмінностей означеного феномена від інших видів мислення та особистісних властивостей додаючи такі, як-от: допитливість суб'єкта мислення, толерантність до невизначеності, продуктивність, інноваційність, рефлективність, інтуїтивність, впорядкованість, дискретність, точність і релевантність, фантастичність, самостійність, активність, образність, альтернативність [9, с.17].

Навіть існує думка про те, що поза сформованості дивергентного мислення у психолога практично не уможливлюється успішність управлінської консультативної його діяльності, а з метою конструктивної його підготовки у ЗВО доцільно використовувати три методи – випадкової стимуляції; метод «плюс-мінус, цікаво»; методика шість моделей оцінки (золота, срібна, сталева, скляна, дерев'яна та мідна медалі) як «значення та відносних важливостей різних факторів, з якими людина має справу» [10, с.31].

На наш погляд, успішність запровадження практико-орієнтовних підходів до вдосконалення професійної підготовки майбутніх психологів у ЗВО в значній мірі визначається позитивною кореляцією, з одного боку, класичних ідей гуманістичної психології, а, з іншого, компетентним і повноцінним втіленням в архітектуру обраного психологічного інструментарію.

Висновки. Особистісно-професійне ставлення майбутнього психолога найбільш інтенсивно відбувається у період університетської освіти. Критично важливим тут постають процеси взаємозв'язку, взаємозалежності і взаємозумовленості, спрямовані на позитивну динаміку як особистісних новоутворень у здобувачів (на кшталт – здатності до креативності), так і удосконалення фахової компетентності, зокрема, в аспекті підготовленості бути провайдером інновацій через опанування ідей гуманістичної психології. Даний підхід може бути використаний **у подальших дослідженнях** для розробки програм розвитку креативної компетентності майбутніх психологів у ЗВО.

Література:

1. Долинна А. Американський досвід психономічної освіти: емоційна стійкість в умовах складних життєвих обставин. *Наукові записки*. Кропивницький, 2026. Вип. 222. С. 48–52.

2. Добровольська Р. О. Педагогіка музичної терапії: Закордонний досвід. *Педагогічні науки: теорія та практика*. Запоріжжя, 2024. Вип. 1 (49). С. 150–156.

3. Психологічна енциклопедія / авт.-упоряд. О. М. Степанов. Київ : Академвидав, 2006. 421 с.

4. Кічук А. В. Теоретико-прикладні основи глибинної психології : навч. посіб. Ізмаїл : Ірбіс, 2023. 128 с.

5. Гріньова О. М. Психологія проєктування життєвого шляху особистістю юнацького віку : дис. … д-ра психол. наук : 19.00.07. Київ, 2018. 465 с.

ISSN 2786-4952 Online

6. Фурман А. В., Гуменюк О. Є. Психологія Я-концепції : навч. посіб. Львів : Новий Світ-2000, 2006. 360 с.

7. Кічук А. В. Підготовка майбутніх фахівців до психологічного консультування: ресурсність практико-орієнтованого підходу. *Наукові інновації та передові перспективи. Серія «Психологія»*. 2025. № 12 (52). С. 844–852.

8. Серьожникова Р. К. Творчий педагогічний потенціал майбутнього викладача економіки: теорія і практика підготовки в університеті непедагогічного профілю : монографія. Донецьк : ДВНЗ «ДонНТУ», 2009. 234 с.

9. Антошків А. В., Чернець Б. Ф. Феномен дивергентного мислення у психології. *Вісник ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Психологія*. 2021. Вип. 64. С. 8–17.

10. Міненко О. О., Мамчур І. В. Дивергентне мислення як складова особистісно-професійних якостей управлінського консультанта. *Вчені записки ТНУ імені В. І.* Вернадського. Серія: Психологія. 2023. Т. 34 (73), № 2. С. 26–32.

References:

1. Dolynna A. (2026). Amerykanskyi dosvid psykhonomichnoi osvity: emotsiina stiikist v umovakh skladnykh zhyttievykh obstavyn [American experience of psychonomic education: emotional stability in difficult life circumstances]. *Naukovi zapysky [Scientific Notes]*. Kropyvnytskyi. Issue 222. pp. 48-52. [in Ukrainian].

2. Dobrovolska R.O. (2024). Pedahohika muzychnoi terapii: Zakordonnyi dosvid [Pedagogy of music therapy: Foreign experience]. *Pedahohichni nauky: teoriia ta praktyka [Pedagogical sciences: theory and practice]*. Zaporizhzhia. Issue 1(49). pp. 150-156. [in Ukrainian].

3. Stepanov O.M. (Ed.). (2006). Psykholohichna entsyklopediia [Psychological Encyclopedia]. Kyiv: Akademvydav. 421 p. [in Ukrainian].

4. Kichuk A.V. (2023). Teoretyko-prykladni osnovy hlybynnoi psykholohii: navch. posib. [Theoretical and applied foundations of depth psychology: study guide]. Izmail: Irbis. 128 p. [in Ukrainian].

5. Hrynova O.M. (2018). Psykholohiia proiektuvannia zhyttievoho shliakhu osobystistiu yunatskoho viku: dys. d-ra psykhol. n. [Psychology of life path designing by an adolescent personality: Thesis for the degree of Doctor of Psychological Sciences]. Kyiv. 465 p. [in Ukrainian].

6. Furman A.V., Humeniuk O.Ye. (2006). Psykholohiia Ya-kontseptsii: navch. posib. [Psychology of Self-concept: study guide]. Lviv: Novyi Svit-2000. 360 p. [in Ukrainian].

7. Kichuk A.V. (2025). Pidhotovka maibutnikh fakhivtsiv do psykholohichnoho konsultuvannia: resursnist praktyko-oriientovanoho pidkhodu [Preparation of future specialists for psychological counseling: resourcefulness of a practice-oriented approach]. *Naukovi innovatsii ta peredovi perspektyvy. Seriia «Psykholohiia» [Scientific innovations and leading perspectives. Psychology series]*. No. 12(52). pp. 844-852. [in Ukrainian].

8. Seriozhnykova R.K. (2009). Tvorchyi pedahohichnyi potentsial maibutnoho vykladacha ekonomiky: teoriia i praktyka pidhotovky v universyteti nepedahohichnoho profiliu: Monohrafiia [Creative pedagogical potential of the future teacher of economics: theory and practice of training in a university of non-pedagogical profile: Monograph]. Donetsk: DonNTU. 234 p. [in Ukrainian].

9. Antoshkiv A.V., Chernets B.F. (2021). Fenomen dyverhentnoho myslennia u psykholohii [The phenomenon of divergent thinking in psychology]. *Visnyk KhNPU imeni H.S. Skovorody. Psykholohiia [Bulletin of G.S. Skovoroda KhNPU. Psychology]*. Issue 64. pp. 8-17. [in Ukrainian].

10. Minenko O.O., Mamchur I.V. (2023). Dyverhentne myslennia yak skladova osobystisno-profesiinykh yakostei upravlinskoho konsultanta [Divergent thinking as a component of personal and professional qualities of a management consultant]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Seriia: Psykholohiia [Scientific notes of V.I. Vernadsky TNU. Series: Psychology]*. Vol. 34(73). No. 2. pp. 26-32. [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Дата першого надходження статті до видання: 29.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.922.8:159.944.4:355.01

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4651-4661

Ковальська Наталя Аркадіївна кандидатка філологічних наук, доцентка кафедри мовної та психолого-педагогічної підготовки, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, https://orcid.org/0000-0003-1837-4708

Крутій Марія Вадимівна здобувачка факультету економіки і управління підприємництвом, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, https://orcid.org/0009-0008-9617-3366

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОПІНГ-ПОВЕДІНКИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. У статті здійснено комплексне теоретичне обґрунтування психологічних особливостей копінг-поведінки студентської молоді в умовах воєнного стану в Україні. Актуальність дослідження зумовлена значним зростанням рівня психоемоційного напруження серед студентів, спричиненого екзистенційними загрозами, соціальною невизначеністю та зміною умов життєдіяльності. На основі аналізу наукового доробку вітчизняних та зарубіжних дослідників встановлено, що копінг-поведінка виступає базовим механізмом психологічної адаптації та збереження ментального здоров'я особистості. Метою статті є теоретичне дослідження структури копінг-стратегій студентів та їхньої ролі у формуванні індивідуальної стресостійкості. Методи дослідження охоплюють системний аналіз наукової літератури, порівняння концептуальних підходів до розуміння резильєнтності та копінгу, а також метод теоретичного моделювання ресурсів особистості. В межах результатів дослідження проаналізовано ключові класифікації копінг-стратегій, що дозволило диференціювати адаптивні, відносно адаптивні та неадаптивні моделі реагування. Особливу увагу приділено розмежуванню свідомої копінг-поведінки та несвідомих механізмів психологічного захисту. Виявлено, що ефективність адаптації студентів детермінується копінг-гнучкістю – здатністю адекватно варіювати стратегії залежно від динаміки стресового впливу. Охарактеризовано основні джерела стресу: академічні труднощі, порушення режиму сну та специфічні воєнні чинники (повітряні тривоги, втрата безпеки, фінансова нестабільність). Висновки підтверджують, що копінг-стратегії є визначальним ресурсом розвитку стресостійкості. Доведено, що застосування адаптивних копінг-зусиль дозволяє студентам нівелювати деструктивний вплив стресу та відновлювати психологічну рівновагу. Практичне значення роботи полягає у визначенні підґрунтя для розробки програм психологічної допомоги молоді в умовах тривалої кризової ситуації.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Ключові слова: копінг-поведінка, копінг-стратегії, стресостійкість, студентська молодь, воєнний стан, психологічна адаптація, ресурси особистості, емоційна стійкість.

Kovalska Natalia Arkadiivna Candidate of Philological Sciences (PhD), Assistant Professor of the Department of Language and Psychological and Pedagogical Training, Odesa National Economic University, Odesa, https://orcid.org/0000-0003-1837-4708

Krutii Mariia Vadymivna Student of the Faculty of Economics and Business Administration, Odesa National Economic University, Odesa, https://orcid.org/0009-0008-9617-3366

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF COPING BEHAVIOR OF STUDENTS UNDER MARTIAL LAW

Abstract. The article provides a comprehensive theoretical substantiation of the psychological characteristics of the coping behavior of student youth under the conditions of martial law in Ukraine. The relevance of the study is driven by a significant increase in the level of psycho-emotional tension among students caused by existential threats, social uncertainty, and changes in life conditions. Based on the analysis of the scientific work of domestic and foreign researchers, it has been established that coping behavior serves as a basic mechanism for psychological adaptation and the preservation of mental health. The purpose of the article is to theoretically investigate the structure of students' coping strategies and their role in the formation of individual stress resistance. Research methods include a systematic analysis of scientific literature, comparison of conceptual approaches to understanding resilience and coping, as well as the method of theoretical modeling of personality resources. Within the research results, key classifications of coping strategies were analyzed, which allowed for the differentiation of adaptive, relatively adaptive, and non-adaptive response models. Particular attention is paid to the distinction between conscious coping behavior and unconscious psychological defense mechanisms. It was revealed that the effectiveness of student adaptation is determined by coping flexibility – the ability to adequately vary strategies depending on the dynamics of the stress impact. The main sources of stress are characterized: academic difficulties, sleep disturbances, and specific military factors (air raid alerts, loss of security, financial instability). The conclusions confirm that coping strategies are a decisive resource for the development of stress resistance. It is proven that the application of adaptive coping efforts allows students to neutralize the destructive impact of stress and restore psychological balance. The practical significance of the work lies in defining the basis for the development of psychological support programs for youth in the context of a prolonged crisis situation.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Keywords: coping behavior, coping strategies, stress resistance, student youth, martial law, psychological adaptation, personality resources, emotional stability.

Постановка проблеми. Сучасні реалії воєнного стану в Україні, поглиблені економічною нестабільністю та соціальною невизначеністю, зумовлюють суттєве зростання рівня стресу та психоемоційного напруження серед студентської молоді. Стан перманентної тривоги, спричинений постійною загрозою життю та порушенням базового почуття безпеки, деструктивно впливає на емоційну стійкість особистості. У цьому контексті студентство виступає однією з найбільш вразливих соціальних груп, оскільки інтенсивність психоемоційного навантаження в умовах війни вимагає мобілізації значних внутрішніх ресурсів для збереження ментального здоров'я. З огляду на це, актуалізується запит на розробку та впровадження системної психологічної підтримки, спрямованої на формування навичок подолання тривалого стресового впливу. Актуалізація психологічних ресурсів студентської молоді виступає підґрунтям для опанування адаптивних копінг-стратегій, що є критично важливим для збереження ментального здоров'я в екстремальних умовах [1, С. 1040-1041].

В умовах воєнного стану в Україні особливої ваги набуває питання застосування копінг-стратегій як дієвого інструменту психологічної адаптації студентської молоді. Копінг-поведінка розглядається як комплекс свідомих когнітивних та поведінкових зусиль, спрямованих на подолання стресових обставин та зниження рівня психоемоційного напруження особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема копінг-поведінки та стресостійкості студентства активно досліджується у вітчизняній та зарубіжній психології. Фундаментом цього напряму стала модель Р. Лазаруса, яка класифікує копінг-стратегії на проблемно-орієнтовані та емоційно-орієнтовані [2]. Дана класифікація залишається базовою для вивчення адаптації молоді. Згодом Н. Ендлер та Дж. Паркер розширили структуру, виокремивши третю групу – стратегію уникнення, що характеризується відстороненням від джерела стресу для зниження емоційного напруження [3].

Аналіз змісту копінг-стратегій свідчить про їхній прямий зв'язок із властивостями стресостійкості. Цю проблему активно досліджували вітчизняні науковці, зокрема В. Корольчук, В. Крайнюк, Т. Циганчук, Л. Тютюнник та М. Шпак. У зарубіжній психології це поняття трактується як стійкість до стресу, резильєнтність або витривалість (Е. Вернер, Н. Гармезі, С. Лютар).

Водночас Г. М. Дубчак зазначає, що серед студентської молоді однією з найбільш поширених стратегій є уникнення (ескапізм), що підкреслює актуальність вивчення її адаптаційного потенціалу [4].

Проте проблема копінг-поведінки студентської молоді як чинника формування стресостійкості в умовах воєнного стану залишається недостатньо опрацьованою. Особливої уваги потребують дослідження специфічних груп

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

студентства, які перебувають у складних та змінених умовах навчання і соціалізації [5].

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні психологічних особливостей копінг-поведінки студентської молоді як чинника забезпечення їхньої стресостійкості в умовах воєнного стану.

Відповідно до поставленої мети, визначено такі основні завдання дослідження: 1) здійснити теоретичний аналіз та диференціацію понять «копінг-поведінка», «механізми психологічного захисту» та «стресостійкість»; 2) охарактеризувати основні класифікації та моделі копінг-поведінки студентської молоді у контексті їхньої адаптивності; 3) визначити специфіку впливу воєнного стану та супутніх стресогенних чинників на формування копінг-ресурсів і ментальне здоров'я студентів.

Методи дослідження: теоретичний аналіз та систематизація наукової літератури з психології особистості, психології стресу, клінічної та вікової психології; порівняльний аналіз концептуальних підходів до розуміння феноменів «копінг-поведінка», «стресостійкість» та «резильєнтність» у працях вітчизняних (В. Корольчук, В. Крайнюк, Г. Дубчак) та зарубіжних (Р. Лазарус, С. Фолкман, Е. Хайм) науковців; метод термінологічного уточнення для диференціації свідомих копінг-стратегій та несвідомих механізмів психологічного захисту; узагальнення результатів сучасних досліджень щодо впливу воєнного стану на психоемоційний стан та академічну ефективність студентської молоді; теоретичне моделювання структури копінг-ресурсів та чинників формування адаптивної долаючої (копінг-) поведінки студентів в умовах екстремального стресу.

Виклад основного матеріалу. Згідно з транзакційною концепцією Р. Лазаруса та С. Фолкман, копінг визначається як динамічний процес, що охоплює постійно змінювані когнітивні та поведінкові зусилля. Ці зусилля спрямовані на управління специфічними зовнішніми та внутрішніми вимогами, які особистість оцінює як такі, що виснажують або перевищують її ресурси. При дослідженні цієї проблематики принципово важливою є диференціація копінг-стратегій та механізмів психологічного захисту. Варто наголосити, що копінг-поведінка, на відміну від несвідомих захистів, є свідомим, цілеспрямованим та послідовним способом подолання складних життєвих обставин [6, С. 14].

Для ґрунтовного аналізу копінг-поведінки студентської молоді в умовах воєнного стану вважаємо доцільним звернути увагу на класифікацію Е. Хайма, який виокремлює дев'ять підгруп копінг-стратегій, розподілених за рівнем адаптивності та спрямованістю [7, С. 171-172]:

1) адаптивні когнітивні копінг-стратегії. Особливості – активне усвідомлення труднощів, дослідження можливостей їх подолання, а також збільшення рівня самоконтролю та впевненість у своїх можливостях. У студентської молоді це виражається у вмінні розсудливо оцінювати ситуацію та відшукувати ресурси для її вирішення;

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

2) адаптивні емоційні копінг-стратегії. Вирізняються емоційною витривалістю, активною позицією до труднощів і впевненістю у можливості їх подолання, незалежно від ступеня їх складності;

3) адаптивні поведінкові копінг-стратегії. Окреслюють дієву взаємодію з іншими людьми, звернення за підтримкою, співпрацю та допомогу в соціальному середовищі;

4) неадаптивні когнітивні копінг-стратегії. Проявляються у пасивному спогляданні проблеми та безплідному міркуванні. Це призводить до зниження самооцінки, невпевненості у власних можливостях та стратегічної відмови від пошуку конструктивних рішень;

5) неадаптивні емоційні копінг-стратегії. Пов'язані з негативними емоційними станами, як от: безсилля, тривожність, засмученість, самокритика або звинувачення інших тощо;

6) неадаптивні поведінкові копінг-стратегії. Включають уникаючу поведінку, самоізоляцію та пасивне очікування, що демонструють небажання та нездатність особистості до активного подолання складних ситуацій;

7) відносно адаптивні когнітивні копінг-стратегії. Пов'язані з переосмисленням труднощів. Зокрема, пошук сенсу в ситуації, порівняння із досвідом інших або опора на світоглядні й духовні погляди;

8) відносно адаптивні емоційні копінг-стратегії. Спрямовані на зниження емоційної напруги через її вираження або часткове перекладання відповідальності на інших;

9) відносно адаптивні поведінкові копінг-стратегії. Спрямовані на емоційну стабілізацію через тимчасове відсторонення від стресу. Реалізуються через хобі чи відпочинок. Мають обмежену ефективність, оскільки дають лише психологічне розвантаження, не розв'язуючи саму проблему.

Відносно адаптивні стратегії мають ситуативний характер і можуть бути як ефективними, так і неефективними. Це залежить від умов та важливості кризової ситуації для особистості [7, С. 171-172].

В умовах сучасної війни особливої специфіки набуває когнітивний компонент копінг-поведінки, пов'язаний із перебуванням студентів у цифровому інформаційному просторі. Оскільки основним джерелом стресу є неперервний потік новин про бойові дії, важливою формою адаптивної поведінки стає «інформаційна дієта» та медіаграмотність. Свідоме обмеження споживання негативного контенту та використання цифрових інструментів для підтримки соціальних зв'язків виступають додатковими зовнішніми ресурсами, що підсилюють індивідуальну стресостійкість молоді [1; 8].

Варто зазначити, що головною функцією долаючої поведінки є адаптація особистості до стресових умов шляхом зменшення їх деструктивного впливу. З огляду на це виокремлюють дві базові стратегії: проблемно-орієнтований копінг (активне вирішення ситуації) та емоційно-орієнтований копінг (регуляція власного емоційного стану) [1; 9].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У сучасних підходах акцентується увага на соціальному аспекті копінгу, оскільки більшість стресорів мають міжособистісний характер. Поведінка особистості в соціальному контексті диференціюється за двома основними вимірами: «активність – пасивність» (енергетичний компонент) та «просоціальність – асоціальність» (спрямованість зусиль).

Для глибшого розуміння інструментального аспекту долаючої поведінки доцільно звернутися до методики Дж. Амірхана (в адаптації Н. Сироти та В. Ялтонського), згідно із якою виокремлюють три домінантні групи копінг-стратегій, що визначають спрямованість долаючої поведінки особистості:

1. Вирішення проблем – активна стратегія, що передбачає мобілізацію інтелектуальних та вольових ресурсів для конструктивного подолання труднощів.

2. Пошук соціальної підтримки – комунікативна стратегія, орієнтована на залучення зовнішніх ресурсів (інформаційних, емоційних або матеріальних) через взаємодію з соціальним оточенням.

3. Уникнення – пасивна стратегія, що характеризується когнітивним або поведінковим відстороненням від стресової ситуації, що в довгостроковій перспективі може призвести до порушення соціально-психологічної адаптації.

Ефективність копінг-поведінки студентської молоді в умовах воєнного стану детермінується насамперед копінг-гнучкістю – здатністю суб'єкта адекватно варіювати стратегії подолання залежно від специфіки ситуативних чинників та динаміки стресового впливу [1, С. 1041-1043].

Теорія копінгу, що виникла на перетині психології особистості та адаптації, розглядає долаючу поведінку студентів в умовах воєнного стану як свідому активність. Вона спрямована на подолання стресу через емоційну саморегуляцію, пошук конструктивних рішень та мобілізацію внутрішніх і зовнішніх ресурсів. Основною функцією такої активності є підтримання психологічної рівноваги особистості під дією тривалих та інтенсивних стресорів.

На відміну від механізмів психологічного захисту, копінг-поведінка ґрунтується на свідомому залученні когнітивних ресурсів і вольових зусиль для подолання складних життєвих обставин. У сучасній психології виокремлюють три ключові підходи до інтерпретації копінгу:

1. Диспозиційний, де копінг розглядається як відносно стійка особистісна характеристика, що визначає схильність до сталих способів реагування на труднощі;

2. Динамічний, що трактує копінг як процес безперервної взаємодії особистості з середовищем, де вибір стратегії подолання детермінується суб'єктивною оцінкою конкретної ситуації;

3. Регулятивний, що розглядає копінг як частково усвідомлений механізм, спрямований на зниження психоемоційного напруження.

Отже, особливості копінг-поведінки студентської молоді формуються під впливом комплексу чинників. З одного боку, це індивідуально-психологічні

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

властивості (риси характеру, темперамент, попередній досвід подолання), з іншого – ситуативні фактори, специфічні для умов воєнного стану, зокрема характер стресора, доступність ресурсів та рівень соціальної підтримки [6, С. 15].

Копінг розглядається як система свідомих зусиль особистості, спрямованих на подолання стресових ситуацій. Згідно із зарубіжними розвідками, ключовими ознаками копінг-процесу є потреба у плануванні дій, часова затратність та відсутність гарантованої ефективності обраної стратегії [10; 11]. Це визначає фундаментальну відмінність копінгу від механізмів психологічного захисту: він має усвідомлений та послідовний характер.

Під стресостійкістю розуміють здатність людини протидіяти навантаженням, ефективно функціонувати в умовах стресу та зберігати внутрішню рівновагу [12].

Розвитку стресостійкості сприяють: позитивне мислення; саморегуляція і самоконтроль; міжособистісні взаємини та соціальна підтримка. Дослідження зарубіжних авторів, проведені під час війни в Україні, підтверджують, що ці чинники тісно переплітаються зі стратегіями подолання стресу, які свого часу деталізували Р. Лазарус і С. Фолкман.

Таким чином, вибір правильних копінг-стратегій можна вважати головною умовою формування високої стресостійкості.

Водночас варто зазначити, що стресостійкість і копінг-поведінка не є тотожними поняттями. Якщо стресостійкість може мати як вроджений (біологічно зумовлений), так і набутий характер, то копінг-стратегії – це переважно свідомі дії, спрямовані на подолання конкретної ситуації. У науковій літературі представлено широкий масив досліджень, що вивчають взаємозв’язок цих явищ у різних вікових групах, зокрема серед дорослих та підлітків.

Отже, ефективні копінг-стратегії можуть розглядатися як визначальний ресурс розвитку стресостійкості, оскільки вони сприяють адаптації, збереженню продуктивності в складних умовах воєнного стану та відновленню психологічної рівноваги особистості.

З огляду на це, актуальним залишається вивчення психологічних особливостей копінг-поведінки студентської молоді, зокрема в контексті інтенсивних стресових навантажень та потреби у розвитку внутрішніх ресурсів особистості [13, С. 71-73].

Згідно з поглядами А. Даніліч-Скакуна, С. Бужинської та С. Скляра, на розвиток стресостійкості студентів безпосередньо впливають навички вирішення складних ситуацій, рівень тривожності та індивідуально-психологічні характеристики особистості. Ключову роль у цьому процесі відіграє ресурсна база індивіда, що охоплює інформаційні, особистісні, матеріальні, інструментальні та фізичні ресурси [8, С. 2].

В умовах війни навчальна діяльність студентів супроводжується інтенсивним стресовим навантаженням. Розвиток стресостійкості стає критичною умовою для мінімізації психоемоційних труднощів молоді.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Стійкість особистості формується під впливом комплексу чинників: зовнішніх (міжособистісна взаємодія, освітнє середовище, педагогічний вплив) та внутрішніх (індивідуально-психологічні особливості студента).

Основними джерелами стресу студентської молоді є академічні труднощі: перевантаженість завданнями, несвоєчасне їх виконання, пропуски занять та порушення режиму сну. В умовах воєнного стану ці чинники підсилюються специфічними екзистенційними загрозами: постійною небезпекою для життя, повітряними тривогами, втратою близьких, фінансовою нестабільністю та невизначеністю майбутнього. Вимушені зміни у життєдіяльності та розірвання соціальних зв'язків провокують глибокі емоційні переживання та переоцінку цінностей.

Сукупний вплив цих стресогенних факторів негативно позначається на емоційному стані молоді та ефективності навчальної діяльності. Як наслідок, у студентів спостерігаються підвищена тривожність, зниження концентрації уваги, труднощі у засвоєнні матеріалу та спад соціальної активності [8, С. 2-3].

Ефективність долаючої поведінки тісно корелює із внутрішнім локусом контролю студента та його життєстійкістю. Усвідомлення власної відповідальності за організацію життєдіяльності навіть в екстремальних обставинах дозволяє трансформувати пасивне очікування в активну життєву позицію. Це створює умови для феномену посттравматичного зростання, коли через подолання кризи та використання конструктивних копінг-механізмів відбувається зміцнення ціннісно-смислової сфери особистості, що є вищим проявом резильєнтності в умовах тривалої соціальної нестабільності [9; 12].

Висновки. На підставі проведеного теоретичного огляду можна стверджувати, що копінг-стратегії як система свідомих когнітивних, емоційних і поведінкових зусиль спрямовані на подолання стресових ситуацій та зниження психоемоційного напруження. Це дає змогу студентам ефективно долати труднощі, що виникають у процесі навчання, та обирати адаптивні моделі поведінки.

Попри наявність значних стресогенних чинників (тривалі повітряні тривоги, порушення режиму сну, невизначеність майбутнього), застосування проблемно- та емоційно-орієнтованих стратегій дозволяє не лише нівелювати негативні наслідки стресу, а й зміцнювати особистісну стійкість у складних життєвих обставинах.

Отже, копінг-поведінка виступає ключовим механізмом психологічної адаптації студентської молоді в умовах воєнного стану. Ефективність її реалізації визначається гнучкістю застосування стратегій, обсягом індивідуальних ресурсів особистості та специфікою стресогенних чинників.

Подальші дослідження доцільно спрямувати на розробку та впровадження практичних програм формування адаптивних копінг-стратегій як основи зміцнення стресостійкості студентів.

ISSN 2786-4952 Online

Література:

1. Шевцова О.М. Психологічні особливості копінг-стратегій молодих осіб в умовах воєнного стану. *Наукові інновації та передові технології*. 2023. № 13(27). С. 1039–1048. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-13(27)-1039-1048.

2. Lazarus R.S., Folkman S. Stress, appraisal, and coping. New York : Springer Publishing Company, 1984. 460 p. URL: https://books.google.com.ua/books?id=i-ySQQuUpr8C&printsec=copyright&hl=ru.

3. Endler N.S., Parker J.D. Multidimensional assessment of coping: A critical evaluation. *Journal of Personality and Social Psychology.* 1990. Vol. 58(5). P. 844–854. DOI: https://doi.org/10.1037//0022-3514.58.5.844.

4. Дубчак Г.М. Аналіз стратегій копінг-поведінки сучасних студентів. *Актуальні проблеми психології :* збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2018. Т. V: Психофізіологія. Психологія праці. Експериментальна психологія. Вип. 18. С. 55–63.

5. Кормило О., Чіп Р., Гончаровська Г. Особливості стресостійкості та вибір копінг-стратегій старшими підлітками. *Вісник Львівського університету*. *Серія: Психологічні науки*. 2022. Вип. 12. С. 68–78. DOI: https://doi.org/10.30970/PS.2022.12.8.

6. Косьянова О.Ю., Гайдай О.К. Особливості копінг-поведінки у різних психотипів в умовах невизначеності. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2025. Т. 36 (75). № 3. С. 14–22. DOI: https://doi.org/10.32782/2709-3093/2025.3/03.

7. Зливков В.Л., Лукомська С.О., Федан О.В. Психодіагностика особистості у кризових життєвих ситуаціях. К.: Педагогічна думка, 2016. 219 с. URL: https://surl.li/hqmrsc.

8. Литвинчук Н.Б., Римарчук А.С. Стресостійкість та копінг-стратегії студентів в умовах воєнного стану. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка. Психологія.* 2024. Вип. 1(24). С. 79–86. URL: https://jrnl.kai.edu.ua/index.php/VisnikPP/article/download/19252/26442.

9. Кононенко О., Кононенко А., Базиленко К., Прокоф'єва О., Медянова О. Соціальна акомодація та життєстійкість як ресурси виживання в умовах війни. *Наукові інновації та передові технології.* 2023. № 11(25). С. 677–688. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-11(25)-677-688.

10. The Praeger handbook on stress and coping. Volume 1 / Ed. by A. Monat, R. S. Lazarus, and G. Reevy. Published by Praeger, 2007. 601 p.

11. The Praeger handbook on stress and coping. Volume 2 / Ed. by A. Monat, R. S. Lazarus, and G. Reevy. Published by Bloomsbury Academic, 2007. 664 p.

12. Кресан О.Д. Загальне уявлення про стійкість особистості до стресу та її структура. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2025. Том 36 (75). № 1. С. 6–11. DOI: https://doi.org/10.32782/2709-3093/2025.1/02.

13. Кресан О.Д., Кресан Т.Д., Смольянінова С.В. Копінг-стратегії студентів мистецьких спеціальностей як чинник їх стресостійкості. *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Освіта. Соціальні та поведінкові науки*. 2025. № 2(15). С. 69–83. DOI: https://doi.org/10.32755/sjeducation.2025.02.069.

References:

1. Shevtsova, O.M. (2023). Psykholohichni osoblyvosti kopinh-stratehiy molodykh osib v umovakh voyennoho stanu [Psychological features of coping strategies of young people under martial law]. *Naukovi innovatsiyi ta peredovi tekhnolohiyi – Scientific Innovations and Advanced Technologies*, 13(27), 1039–1048. Retrieved from https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-13(27)-1039-1048 [in Ukrainian].

ISSN 2786-4952 Online

2. Lazarus, R.S., & Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal, and coping*. New York: Springer Publishing Company. Retrieved from https://books.google.com.ua/books?id=i-ySQQuUpr8C&printsec=copyright&hl=ru.

3. Endler, N.S., & Parker, J.D. (1990). Multidimensional assessment of coping: A critical evaluation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58(5), 844–854. Retrieved from https://doi.org/10.1037//0022-3514.58.5.844.

4. Dubchak, H.M. (2018). Analiz stratehiy kopinh-povedinky suchasnykh studentiv [Analysis of strategies of coping behavior of modern students]. *Aktualni problemy psykholohiyi: zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohiyi imeni H. S. Kostyuka NAPN Ukrayiny – Actual Problems of Psychology: Collection of Scientific Papers of the H.S. Kostyuk Institute of Psychology of the NAES of Ukraine*, V(18), 55–63 [in Ukrainian].

5. Kormylo, O., Chip, R., & Honcharovska, H. (2022). Osoblyvosti stresostiykosti ta vybir kopinh-stratehiy starshymy pidlitkamy [Features of stress resistance and choice of coping strategies by older adolescents]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya: Psykholohichni nauky – Visnyk of the Lviv University. Series: Psychological Sciences*, 12, 68–78. Retrieved from https://doi.org/10.30970/PS.2022.12.8 [in Ukrainian].

6. Kosyanova, O.Yu., & Hayday, O.K. (2025). Osoblyvosti kopinh-povedinky u riznykh psykhotypiv v umovakh nevypravdanosti [Peculiarities of coping behavior in different psychotypes under conditions of uncertainty]. *Vcheni zapysky Tavriyskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Seriya: Psykholohiya – Scientific Notes of V.I. Vernadsky Taurida National University. Series: Psychology*, 36(75), 3, 14–22. Retrieved from https://doi.org/10.32782/2709-3093/2025.3/03 [in Ukrainian].

7. Zlyvkov, V.L., Lukomska, S.O., & Fedan, O.V. (2016). *Psykhodiahnostyka osobystosti u kryzovykh zhyttyevykh sytuatsiyakh* [Psychodiagnostics of personality in crisis life situations]. Kyiv: Pedahohichna dumka. Retrieved from https://surl.li/hqmrsc [in Ukrainian].

8. Lytvynchuk, N.B., & Rymarchuk, A.S. (2024). Stresostiykist ta kopinh-stratehiyi studentiv v umovakh voyennoho stanu [Stress resistance and coping strategies of students under martial law]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiynoho universytetu. Seriya: Pedahohika. Psykholohiya – Proceedings of the National Aviation University. Series: Pedagogy. Psychology*, 1(24), 79–86. Retrieved from https://jrnl.kai.edu.ua/index.php/VisnikPP/article/download/19252/26442 [in Ukrainian].

9. Kononenko, O., Kononenko, A., Bazylenko, K., Prokofieva, O., & Medianova, O. (2023). Sotsialna akomodatsiya ta zhyttyestiykist yak resursy vyzhyvannya v umovakh viyny [Social accommodation and resilience as survival resources in war conditions]. *Naukovi innovatsiyi ta peredovi tekhnolohiyi – Scientific Innovations and Advanced Technologies*, 11(25), 677–688. Retrieved from https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-11(25)-677-688 [in Ukrainian].

10. Monat, A., Lazarus, R.S., & Reevy, G. (Eds.). (2007). *The Praeger handbook on stress and coping* (Vol. 1). Praeger.

11. Monat, A., Lazarus, R.S., & Reevy, G. (Eds.). (2007). *The Praeger handbook on stress and coping* (Vol. 2). Bloomsbury Academic.

12. Kresan, O.D. (2025). Zahalne uyavlennya pro stiykist osobystosti do stresu ta yiyi struktura [General idea of personality stress resistance and its structure]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriya: Psykholohiya – Scientific Notes of TNU named after V.I. Vernadsky. Series: Psychology*, 36(75), 1, 6–11. Retrieved from https://doi.org/10.32782/2709-3093/2025.1/02 [in Ukrainian].

13. Kresan, O.D., Kresan, T.D., & Smolyaninova, S.V. (2025). Kopinh-stratehiyi studentiv mystetskykh spetsialnostey yak chynnyk yikh stresostiykosti [Coping strategies of art students as a factor of their stress resistance]. *Naukovyy visnyk Sivershchyny. Seriya: Osvita. Sotsialni ta povedinkovi nauky – Scientific Bulletin of Sivershchyna. Series: Education. Social and Behavioral*

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Sciences, 2(15), 69–83. Retrieved from https://doi.org/10.32755/sjeducation.2025.02.069 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 25.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.9:378.015.3

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4662-4674

Кондрацька Лариса Вікторівна кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, м. Харків, https://orcid.org/0000-0001-8353-6318

ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ СТУДЕНТІВ У КОНТЕКСТІ БЕЗПЕКИ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Анотація. У статті здійснено теоретичне обґрунтування психологічних детермінант резильєнтності студентської молоді в умовах воєнного стану та розкрито її значення як ключового ресурсу забезпечення психологічної безпеки в освітньому середовищі. Встановлено, що тривалий вплив стресогенних чинників, пов'язаних із війною, негативно позначається на психоемоційному стані здобувачів вищої освіти, знижує їхні адаптаційні можливості та ефективність навчальної діяльності. У цьому контексті резильєнтність розглядається як динамічний багатовимірний феномен, що забезпечує здатність особистості до адаптації, саморегуляції та відновлення після травматичних подій. У статті проаналізовано основні наукові підходи до розуміння резильєнтності та визначено її структуру, що охоплює когнітивний, емоційний і поведінковий компоненти. Обґрунтовано, що формування резильєнтності відбувається під впливом комплексу внутрішніх (емоційна саморегуляція, самоефективність, оптимізм, когнітивна гнучкість, ціннісні орієнтації) і зовнішніх чинників (соціальна підтримка, умови освітнього середовища). Доведено, що безпечне освітнє середовище виступає важливим ресурсом розвитку психологічної стійкості студентів, оскільки сприяє формуванню довіри, емоційної стабільності та адаптивних стратегій поведінки. Окреслено напрями психолого-педагогічної підтримки, спрямовані на розвиток резильєнтності, зокрема впровадження програм емоційної саморегуляції, розвитку копінг-стратегій і соціальної взаємодії.

Результати дослідження дозволили зробити висновок, що резильєнтність є ключовим чинником збереження психічного здоров'я та успішної адаптації студентів у кризових умовах. Перспективи подальших досліджень пов'язані з емпіричним вивченням механізмів її формування та розробкою ефективних програм розвитку в освітньому середовищі.

Ключові слова: резильєнтність, безпечне освітнє середовище, психологічна стійкість, студенти, психологічні детермінанти, психолого-педагогічна підтримка.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Kondratska Larysa Viktorivna PhD in Psychology, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Pedagogy, Psychology, Primary Education and Educational Management, Municipal Institution «Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy» of the Kharkiv Regional Council, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0001-8353-6318

PSYCHOLOGICAL DETERMINANTS OF STUDENTS' RESILIENCE IN THE CONTEXT OF EDUCATIONAL ENVIRONMENT SAFETY

Abstract. The article provides a theoretical substantiation of the psychological determinants of resilience in student youth under martial law and reveals its significance as a key resource for ensuring psychological safety in the educational environment. It has been established that prolonged exposure to war-related stressors negatively affects the psycho-emotional state of higher education students, reducing their adaptive capacity and the effectiveness of their learning activities. In this context, resilience is considered a dynamic, multidimensional phenomenon that ensures an individual's ability to adapt, self-regulate, and recover after traumatic events.

The article analyzes the main scientific approaches to understanding resilience and identifies its structure, which includes cognitive, emotional, and behavioral components. It is substantiated that resilience is formed under the influence of a complex of internal factors (emotional self-regulation, self-efficacy, optimism, cognitive flexibility, value orientations) and external factors (social support, conditions of the educational environment). It is proven that a safe educational environment serves as an important resource for the development of students' psychological resilience, as it promotes trust, emotional stability, and adaptive behavioral strategies.

The directions of psychological and pedagogical support aimed at developing resilience are outlined, including the implementation of programs for emotional self-regulation, the development of coping strategies, and social interaction. The results of the study made it possible to conclude that resilience is a key factor in maintaining mental health and ensuring successful adaptation of students in crisis conditions. Prospects for further research are associated with the empirical study of the mechanisms of resilience formation and the development of effective programs for its enhancement in the educational environment.

Keywords: resilience, safe educational environment, psychological stability, students, psychological determinants, psychological and pedagogical support.

Постановка проблеми. Сучасні соціально-політичні умови в Україні, зумовлені повномасштабною війною, актуалізували проблему збереження психологічного здоров'я населення, зокрема студентської молоді. Постійний вплив стресогенних чинників — загроза життю, вимушене переміщення, втрата близьких, невизначеність майбутнього — спричиняє підвищення рівня тривожності, емоційного виснаження та зниження адаптаційних можливостей

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

особистості. В умовах хронічного стресу у здобувачів вищої освіти можуть проявлятися стани надпильності, внутрішнього напруження, порушення мотиваційної сфери та когнітивних процесів, що негативно позначається як на психічному здоров'ї, так і на ефективності навчальної діяльності.

Водночас система вищої освіти функціонує в умовах кризи, поєднуючи завдання забезпечення безпеки учасників освітнього процесу та збереження якості навчання. Безпечне освітнє середовище у таких умовах виступає не лише як організаційна, але й як психологічна категорія, що передбачає створення умов для емоційної стабільності, підтримки, розвитку адаптивних ресурсів і саморегуляції студентів.

У цьому контексті особливого значення набуває феномен резильєнтності як здатності особистості ефективно адаптуватися до стресових обставин, зберігати психологічну рівновагу та відновлюватися після травматичних подій. Резильєнтність розглядається не як вроджена риса, а як динамічний ресурс, що формується під впливом індивідуально-психологічних характеристик та соціального середовища. До ключових психологічних детермінант резильєнтності належать емоційна регуляція, самоефективність, оптимізм, копінг-стратегії, соціальна підтримка та рівень усвідомлення власних ресурсів.

Студентський вік є сенситивним періодом розвитку особистості, у якому відбувається активне формування ціннісних орієнтацій, самосвідомості та стратегій подолання труднощів. Саме тому дослідження психологічних детермінант резильєнтності студентів у контексті безпеки освітнього середовища є особливо актуальним. Виявлення таких чинників дозволить не лише глибше зрозуміти механізми адаптації молоді в умовах війни, але й розробити ефективні психолого-педагогічні заходи, спрямовані на зміцнення їхньої психологічної стійкості.

Таким чином, існує об'єктивна потреба у вивченні психологічних детермінант резильєнтності студентів як ресурсу забезпечення безпечного освітнього середовища та підтримки психічного здоров'я в умовах тривалого стресу й соціальної нестабільності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема резильєнтності особистості активно досліджується у сучасній психологічній науці, що зумовлено зростанням кількості кризових ситуацій та необхідністю пошуку ефективних механізмів адаптації до стресових умов. У наукових працях резильєнтність здебільшого розглядається як здатність особистості успішно адаптуватися до змін, долати труднощі та відновлювати психологічну рівновагу після впливу несприятливих факторів.

Теоретичні засади дослідження феномену резильєнтності були закладені у працях Emmy Werner та Ruth Smith, які вперше обґрунтували її як важливий ресурс позитивної адаптації. Подальший розвиток концепції пов'язаний із роботами Ann Masten, Norman Garmezy та Suniya Luthar, які розглядають резильєнтність як динамічний процес взаємодії індивідуальних ресурсів і

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

факторів середовища. Значний внесок у вивчення структури резильєнтності здійснили Kathleen Connor та Jonathan Davidson, які виокремили такі її компоненти, як емоційна стійкість, гнучкість мислення, оптимізм і здатність до саморегуляції [1; 2; 3; 4].

У сучасних дослідженнях резильєнтність трактується як багатовимірний феномен, що включає когнітивні, емоційні та поведінкові складники. Зокрема, Steven Southwick та Dennis Charney підкреслюють роль соціальної підтримки, ціннісно-смислових орієнтацій та навичок емоційної регуляції у формуванні психологічної стійкості [4; 5]. Michael Ungar акцентує увагу на значенні соціального середовища як ключового ресурсу розвитку резильєнтності, що є особливо важливим у контексті безпечного освітнього середовища [4; 6].

На основі проведеного аналізу різних підходів до визначення поняття резильєнтності О. Хамініч акцентує увагу на тому, що його розуміння можливе у контексті досліджень таких понять як «адаптація» та «саморегуляція» [3; 6]. Дослідник Ф. Лозель уважає, що резильєнтність є здатністю особистості або соціальної системи формувати нормальне, повноцінне звичне життя в складних життєвих умовах. Він також вказує, що концепція резильєнтності включає в себе не тільки саме «подолання», але й визначає позитивний результат попри реальні високі ризики, зі збереженням основних властивостей особистості [1; 6]. На думку К. Болтон, резильєнтність властива тим людям, які здатні використовувати власні психологічні можливості, що дозволяє їм залишатися стресостійкими до дії травмувальних подій і долати негативний вплив на їх стан здоров'я [4; 7].

У межах різних наукових підходів (когнітивного, особистісного та соціально-екологічного) резильєнтність пов'язується з такими психологічними детермінантами, як емоційна саморегуляція, самоефективність, копінг-стратегії, рівень усвідомлення власних ресурсів та соціальна підтримка. Дослідники наголошують, що резильєнтність може розглядатися як властивість, процес і результат адаптації, що відображає її складну та інтегративну природу (Б.Бенард, С. Ваніштендаль, К. Джилліган, Р. Коллінз, Г. Лазос, Т. Ханмер) [1; 2; 6].

В українській психологічній науці проблема резильєнтності розглядається у працях Т. Титаренко, О. Лактіонова, Н. Чепелєвої, О. Кокун, П. Лушина та інших [2; 6]. Дослідники підкреслюють, що резильєнтність є здатністю особистості долати труднощі, відновлюватися, адаптуватися до змін і зберігати психічне здоров'я в умовах стресу. У працях О. Кокуна резильєнтність визначається як здатність особистості адаптуватися, відновлюватися та розвиватися в умовах ризику й невизначеності [4]. Зокрема, Д. Леонтьєв розглядає її як інтегративну характеристику особистості, що забезпечує ефективну взаємодію з несприятливими обставинами. Дослідження Т. Титаренко акцентують увагу на ролі життєвого досвіду, смислотворення та особистісної активності у формуванні психологічної стійкості. На думку Е. Грішина, резильєнтність є складним, багатовимірним комплексом особливостей людини [2; 8].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Особливу увагу сучасні дослідники приділяють вивченню резильєнтності студентської молоді, яка перебуває під впливом інтенсивних освітніх та соціальних навантажень. Установлено, що рівень резильєнтності студентів безпосередньо пов'язаний із їхньою академічною успішністю, психологічним благополуччям та здатністю до ефективної адаптації. Водночас безпечне освітнє середовище розглядається як важливий зовнішній чинник, що сприяє розвитку психологічної стійкості через створення умов підтримки, довіри, передбачуваності та можливостей самореалізації.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні та систематизації психологічних детермінант резильєнтності студентів у контексті безпеки освітнього середовища, а також у визначенні їх ролі у забезпеченні психологічної стійкості, адаптації та збереження психічного здоров'я здобувачів вищої освіти в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. В умовах ескалації воєнного конфлікту в Україні освітня сфера опинилася серед найбільш уразливих, а студентська молодь — у групі підвищеного ризику щодо виникнення порушень психічного здоров'я. Навчання в закладах вищої освіти під час воєнного стану супроводжується значними психологічними навантаженнями, що ускладнюють процес адаптації до освітнього середовища.

Адаптація здобувачів вищої освіти є складним багаторівневим процесом, який охоплює психологічні, соціальні та індивідуально-особистісні чинники. Вона передбачає не лише відповідність знань і навичок вимогам освітнього процесу, але й сформованість мотивації, ціннісних орієнтацій, соціальної активності, а також здатність до саморегуляції та рефлексії. Важливу роль у цьому процесі відіграють умови освітнього середовища, зокрема організація навчання та характер міжособистісних взаємин у системі «студент – студент», «студент – викладач» [9].

З психологічної точки зору, кризові життєві події, зокрема війна, є потужним стресогенним чинником, що вимагає від особистості перебудови звичних способів мислення, поведінки та взаємодії зі світом. Перехід до студентського життя вже сам по собі є кризовим етапом розвитку, а в умовах війни цей процес значно ускладнюється, поєднуючи нормативні вікові труднощі з травматичним досвідом.

Водночас наявність внутрішніх ресурсів особистості істотно впливає на успішність адаптації та подолання стресових ситуацій. До таких ресурсів належать активні копінг-стратегії, оптимізм, цілеспрямованість, соціальна підтримка та резильєнтність, яка виступає ключовим чинником збереження психологічного благополуччя та ефективного функціонування особистості в умовах тривалого стресу.

Термін «резильєнтність» увійшов у науковий обіг ще з початку XIX ст., а в межах психології та фізіології поступово набував різних інтерпретацій. У XX ст. цей феномен розглядався в контексті гомеостазу, захисних механізмів

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

психіки, емоційного стресу, психічного здоров'я, стратегій подолання, пластичності мозку, а згодом — у межах психонейроімунології та концепцій факторів ризику і захисту.

Починаючи з 90-х років XX ст., відбулося поєднання фізіологічних і психологічних підходів до розуміння резильєнтності [2; 9].

У сучасній науці резильєнтність трактується: як здатність людини відновлюватися після стресових подій, ефективно адаптуватися до несприятливих умов та зберігати психологічне благополуччя. Її визначають як динамічний процес позитивної адаптації, як ресурс подолання труднощів і як чинник, що забезпечує успішне функціонування в умовах ризику та невизначеності.

Резильєнтність розглядається як багатовимірний феномен, що поєднує психологічні та особистісні характеристики, зокрема компетентність, структуру особистості та систему зовнішньої підтримки. У науковій літературі сформувалися два основні підходи до її розуміння. Перший трактує резильєнтність як відносно стабільну рису особистості (ego-resiliency), пов'язану зі стійкістю Его, гнучкістю та саморегуляцією. У межах цього підходу вона пояснюється через типи особистості (стійкий, надмірно або недостатньо контрольований). Другий підхід розглядає резильєнтність як динамічний процес, що формується у взаємодії індивіда з середовищем і змінюється залежно від життєвих обставин. У цьому контексті вона визначається як процес успішної адаптації до несприятливих умов, що залежить від взаємодії особистісних і соціальних чинників. Відповідно, екологічні та контекстуальні фактори (сім'я, соціальне оточення, освітнє середовище) відіграють ключову роль у її формуванні.

Сучасні дослідження свідчать, що резильєнтність тісно пов'язана з такими психологічними ресурсами, як задоволеність життям, оптимізм, позитивні емоції, самоефективність, самооцінка та соціальна підтримка. Водночас вона розглядається як результат взаємодії захисних факторів, які сприяють адаптації та зменшують вплив стресу. У психологічному аспекті резильєнтність передбачає можливість протистояти стресорам без розвитку дезадаптивних станів, а також здатність до відновлення та мобілізації внутрішніх ресурсів.

У межах різних наукових підходів (когнітивного, конструктивістського та екологічного) резильєнтність пов'язується з емоційною регуляцією, активною життєвою позицією та використанням соціальних ресурсів. Дослідники також підкреслюють її розвитковий характер, визначаючи як процес формування нових адаптивних ресурсів у відповідь на виклики [2].

В загальному вигляді, резильєнтність доцільно розглядати як інтегративний динамічний ресурс особистості. У структурі цього феномену можна виокремити три взаємопов'язані компоненти: когнітивний (гнучкість мислення, позитивне сприйняття досвіду), емоційний (емоційна стабільність і регуляція) та поведінковий (активність, конструктивні копінг-стратегії, просоціальна взаємодія). Зазначимо, що взаємодія зазначених компонентів забезпечує формування ефективних стратегій подолання складних життєвих ситуацій, сприяє

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

збереженню психічного здоров'я та створює підґрунтя для розвитку резильєнтності студентів в умовах воєнного стану [9].

Освітня та наукова резильєнтність передбачає здатність системи освіти ефективно реагувати на зовнішні виклики та забезпечувати безперервність і якість освітнього процесу в умовах кризи. Резильєнтними стають ті заклади вищої освіти, які спроможні адаптуватися до змін, зберігаючи функціональність і результативність діяльності в складних соціально-політичних умовах.

Аналіз практик функціонування таких освітніх установ свідчить, що ключовими чинниками їх ефективності є високий рівень професіоналізму науково-педагогічного колективу, лідерська позиція керівництва, згуртована командна взаємодія, а також використання гнучких освітніх технологій. Важливу роль відіграють індивідуалізація навчального процесу, розвиток критичного мислення здобувачів освіти та налагодження ефективного зворотного зв'язку, що сприяє об'єктивному оцінюванню результатів навчання.

В умовах воєнного стану освітній процес зазнав суттєвих трансформацій, зокрема широкого впровадження дистанційного навчання та цифрових технологій. Організація взаємодії між учасниками освітнього процесу здійснюється за допомогою сучасних комунікаційних платформ і соціальних мереж, що забезпечує доступність освіти навіть за умов обмежених ресурсів. Водночас кожен заклад вищої освіти формує власні моделі організації навчання відповідно до наявних можливостей і безпекових умов.

Резильєнтне освітнє середовище характеризується атмосферою підтримки, співпраці та взаємної відповідальності, де важливим є розвиток як здобувачів освіти, так і викладачів. У цьому контексті особливого значення набуває психологічна та педагогічна компетентність викладачів, оскільки їхня стресостійкість і здатність до адаптації безпосередньо впливають на емоційний стан і навчальну успішність студентів.

Практика освітньої діяльності в умовах війни засвідчує ефективність використання психолого-педагогічних прийомів, спрямованих на зниження рівня тривожності здобувачів освіти. До них належать обговорення практично орієнтованих ситуацій, використання попереднього досвіду студентів, а також застосування індивідуалізованих форм контролю знань (презентації, проєкти, аналітичні завдання). Такі підходи сприяють розвитку критичного мислення, творчих здібностей і знижують рівень психологічного напруження [10].

Отже, резильєнтність освітніх установ визначається не лише наявністю ресурсів, а й здатністю ефективно їх використовувати через професійну взаємодію, інноваційні підходи та орієнтацію на психологічне благополуччя учасників освітнього процесу. Саме ці чинники забезпечують формування безпечного освітнього середовища та підтримку резильєнтності студентської молоді в умовах сучасних викликів.

Розглядаючи резильєнтність у контексті навчання та професійного розвитку, сучасні дослідження підкреслюють її ключове значення для

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

студентської молоді, оскільки вона забезпечує ефективне подолання стресу, підтримання навчальної мотивації та розвиток навичок саморегуляції. У період здобуття вищої освіти особистість стикається з численними викликами, пов'язаними з адаптацією до нових соціальних і академічних вимог, що зумовлює необхідність формування стійких адаптивних ресурсів.

У наукових дослідженнях резильєнтність інтерпретується як складний, багатовимірний феномен, що охоплює різні аспекти функціонування особистості та виявляється у широкому спектрі її життєдіяльності. Зокрема, виокремлюють фізичну, психологічну, соціальну, когнітивну та духовну резильєнтність.

Фізична резильєнтність пов'язана зі здатністю організму витримувати навантаження та відновлюватися після виснаження, що безпосередньо впливає на загальний рівень стресостійкості. Психологічна резильєнтність визначається як здатність особистості зберігати емоційну рівновагу, ефективно реагувати на стресові ситуації та адаптуватися до змін. Вона передбачає розвиток емоційної саморегуляції, когнітивної гнучкості та конструктивних копінг-стратегій [11].

Соціальна резильєнтність охоплює здатність до побудови підтримуючих міжособистісних взаємин, що сприяє зниженню рівня стресу та підвищенню адаптивності. Когнітивна резильєнтність проявляється у здатності до критичного мислення, рефлексії та прийняття виважених рішень у складних умовах. Духовна резильєнтність пов'язана з наявністю життєвих цінностей, смислів і переконань, які допомагають особистості зберігати внутрішню цілісність і знаходити сенс у складних життєвих ситуаціях.

Формування резильєнтності залежить від комплексу внутрішніх і зовнішніх чинників. До внутрішніх належать індивідуально-психологічні особливості (емоційний інтелект, самооцінка, мотивація, темперамент), а до зовнішніх — сімейне, соціальне та освітнє середовище, культурні та суспільні умови. Взаємодія цих факторів визначає рівень адаптаційних можливостей особистості та її здатність ефективно функціонувати в умовах невизначеності.

Особливого значення набуває психологічна резильєнтність здобувачів вищої освіти, оскільки саме в цей період відбувається формування професійної ідентичності, самостійності та відповідальності. Дослідження свідчать, що високий рівень резильєнтності сприяє академічній успішності, знижує ризик емоційного вигорання та підвищує загальну задоволеність життям, тоді як її недостатній рівень пов'язаний із підвищеною тривожністю, дезадаптацією та труднощами у міжособистісній взаємодії [12].

На основі теоретичного аналізу можна виокремити ключові психологічні детермінанти резильєнтності студентської молоді. До них належать *оптимізм* як здатність до позитивного бачення майбутнього та віри у власні можливості; *соціальна підтримка*, що забезпечує відчуття безпеки та прийняття; *когнітивна гнучкість,* яка дозволяє адаптуватися до змін і знаходити альтернативні рішення; *емоційна саморегуляція* як уміння керувати власними емоційними станами; *здатність до пошуку смислів* у складних ситуаціях; *самопроєктування,* що

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

передбачає планування особистісного розвитку; *позитивне самоставлення* та сформовані стратегії подолання труднощів. Важливим компонентом є також *цілепокладання*, яке забезпечує спрямованість діяльності та підтримує мотивацію до навчання і професійного зростання. Сукупність цих характеристик формує інтегральну систему, що забезпечує ефективну адаптацію студентів до складних життєвих обставин, зокрема в умовах соціальної нестабільності та воєнного стану [2; 11].

Формування резильєнтності є одним із ключових завдань сучасної освіти. З цією метою доцільним є впровадження програм психологічної підтримки, тренінгів із розвитку емоційного інтелекту та стресостійкості, навчальних модулів, спрямованих на формування навичок саморегуляції та конструктивного мислення. Важливу роль відіграє також підтримка студентських спільнот, розвиток навичок комунікації та створення безпечного освітнього середовища, яке сприяє особистісному зростанню.

Аналіз результатів дослідження Буровицької А. І., отриманих за підсумками анкетування із застосуванням методики «Шкала резилієнтності Коннора – Девідсона-10» (CD-RISC-10) в адаптації Н. В. Школіної та співавторів, свідчить про те, що резильєнтність студентської молоді формується під впливом комплексу різноманітних чинників. Ці чинники охоплюють як індивідуально-психологічні характеристики особистості, так і особливості її соціального оточення та умов життєдіяльності. Ось деякі з найбільш важливих факторів:

1. Соціальна підтримка: Рівень підтримки з боку родини, друзів, викладачів та інших членів спільноти може значно впливати на резильєнтність студентів. Можливість отримати допомогу та підтримку у стресові часи може допомогти студентам подолати труднощі та адаптуватися до нових ситуацій.

2. Ментальні стратегії подолання стресу: Індивідуальні підходи до подолання стресу можуть включати позитивне мислення, зосередження на розв'язанні проблем, відмову від відчуття безсилля та розробку здатності до саморегулювання емоцій.

3. Самосвідомість та самостійність: Здатність розуміти власні емоції, переконання та цінності, а також приймати рішення незалежно, може сприяти розвитку резильєнтності.

4. Академічний досвід: Опитувальне дослідження часто показує, що студенти з вищим рівнем академічного досвіду, зокрема, ті, які мають успішний досвід вирішення проблем та відстоювання власних думок, можуть мати більшу резильєнтність.

5. Фізичне здоров'я та активність: Здоровий спосіб життя, який включає в себе регулярну фізичну активність, збалансоване харчування та достатню кількість сну, теж сприяє розвитку резильєнтності.

6. Емоційна едукація: Здатність розуміти, контролювати та виражати власні емоції, а також розуміти емоції інших людей, є важливим аспектом резильєнтності.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

7. Самоефективність: Віра у власні можливості та здатність до поставлення та досягнення цілей може сприяти розвитку резильєнтності.

Резильєнтність студентів є результатом взаємодії багатьох чинників, і розуміння цих факторів може бути важливим для розробки програм та інтервенцій, спрямованих на підвищення рівня резильєнтності у студентському середовищі. Відповідно до відповідей студентів найбільший показник покращення самопочуття студентів та боротьби зі стресом є бажання пробувати нові активності, такі як спорт, танці, творчу діяльність [13].

Зазначимо, що в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення країни одним із пріоритетних напрямів діяльності закладів вищої освіти має стати забезпечення соціально-психологічної та психоемоційної підтримки здобувачів освіти. Сучасний ЗВО покликаний не лише реалізовувати освітньо-навчальну та науково-дослідну функції, а й інтегрувати у свою діяльність системну психолого-педагогічну підтримку учасників освітнього процесу. Це передбачає створення умов для розвитку емоційної стійкості, емпатії, відкритої комунікації та здатності до конструктивної взаємодії з соціальним середовищем.

Важливим є врахування емоційного досвіду студентів у процесі надання підтримки. Як зазначають дослідники, студенти можуть переживати широкий спектр емоцій, що потребує розуміння їхньої природи, здатності досягати емоційного балансу, розвитку емоційного інтелекту та стійкості, а також чутливого реагування з боку соціального оточення. У цьому контексті значущими є підходи, спрямовані не лише на подолання стресу, а передусім на формування здатності до швидкого відновлення після його впливу [14; 15].

Як зазначалося вище, резильєнтність розглядається як динамічний ресурс, що залежить від індивідуальних особливостей особистості (тип нервової системи, досвід дитинства, стиль прив’язаності, умови виховання), проте водночас піддається *розвитку.* Вона не обмежується сталими рисами, а охоплює когнітивні, емоційні та поведінкові компоненти, що можуть формуватися в процесі навчання та життєвого досвіду. Це означає, що розвиток резильєнтності є доступним для кожного через цілеспрямоване опанування відповідних навичок.

Резильєнтність особистості формується через низку взаємопов’язаних чинників. Насамперед важливим є усвідомлення та реалізація особистісних цінностей, що визначають життєві орієнтири, сприяють відчуттю смислу та підтримують мотивацію навіть у складних умовах. Значну роль відіграє розвиток усвідомленої присутності («тут і тепер»), що передбачає прийняття реальності, концентрацію уваги на поточній діяльності та усвідомлення власних емоцій, створюючи підґрунтя для саморегуляції [16].

Не менш важливим є формування відчуття контролю через зосередження на тих аспектах ситуації, які піддаються впливу, що знижує безпорадність і підвищує впевненість. Ефективності сприяє опанування технік емоційної стабілізації, зокрема вправ «заземлення», дихальних практик і релаксації.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Вагомим чинником є розвиток навичок конструктивного розв'язання проблем і дотримання принципу «малих кроків», що дозволяє поступово долати труднощі без надмірного напруження. Практики майндфулнес сприяють усвідомленню переживань і зниженню рівня стресу, а планування майбутнього, навіть у короткостроковій перспективі, підтримує відчуття стабільності та надії.

Окреме значення має підтримка соціальних зв'язків, що забезпечує емоційну підтримку та можливість відкритого обговорення переживань. Водночас турбота про фізичне здоров'я, зокрема повноцінний сон і фізична активність, позитивно впливають на психоемоційний стан [15].

Завершальним компонентом є формування доброзичливого ставлення до себе, розвиток самопідтримки та зниження внутрішньої критики. Ефективним інструментом у цьому контексті є створення власної «валізи ресурсів» — індивідуального набору дій і практик, що сприяють відновленню емоційної рівноваги [16].

Таким чином, система соціально-психологічної підтримки в закладах вищої освіти має ґрунтуватися на комплексному та індивідуалізованому підході, спрямованому на розвиток резильєнтності як ключового ресурсу особистості. Використання відповідного інструментарію сприяє стабілізації психоемоційного стану студентів, активізації їхніх внутрішніх ресурсів та формуванню здатності ефективно діяти в умовах невизначеності та стресу.

Висновки. Теоретичний аналіз засвідчив, що резильєнтність студентської молоді є динамічним психологічним ресурсом, який забезпечує адаптацію до стресових умов, збереження психічного здоров'я та здатність до відновлення. В умовах воєнного стану її значення зростає як ключового механізму протидії тривалому стресу та невизначеності. Резильєнтність формується під впливом взаємодії внутрішніх і зовнішніх чинників. До провідних детермінант належать емоційна саморегуляція, самоефективність, оптимізм, когнітивна гнучкість, копінг-стратегії, ціннісні орієнтації та рефлексія, а також соціальна підтримка і безпечне освітнє середовище. Обґрунтовано, що безпечне освітнє середовище є важливим чинником розвитку резильєнтності, оскільки сприяє емоційній стабільності, адаптивній поведінці та психологічному благополуччю студентів. Водночас ефективність цього процесу залежить від цілеспрямованої психолого-педагогічної підтримки.

Отже, резильєнтність виступає ключовим ресурсом адаптації студентів, а перспективи досліджень пов'язані з емпіричним вивченням її механізмів та розробкою ефективних програм її розвитку.

Література:

1. Лазос Г. П. Резільєнтність: концептуалізація понять, огляд сучасних досліджень // Актуальні проблеми психології. Т. 3: Консультативна психологія і психотерапія. 2018. Вип. 14. С. 26–64. URL: https://lib.iitta.gov.ua/716873/1/Lazos_APP_V3N14_2018.pdf

2. Кондрацька Л. В. Вплив сімейного середовища на формування резильєнтності дітей молодшого шкільного віку // Наукові перспективи. Перспективи та інновації науки. Серія

«Психологія». 2026. № 4 (62). С. 3752–3765. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-4(62)-3752-3764

3. Connor K. M., Davidson J. R. T. Development of a new resilience scale: The Connor–Davidson Resilience Scale (CD-RISC) // Depression and Anxiety. 2003. Vol. 18, № 2. P. 76–82.

4. Кокун О. М. Життєстійкість і резильєнтність людини в сучасному світі: теорія, дослідження, практика: монографія. Київ: Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, 2025. 214 с.

5. Southwick S. M., Charney D. S. Resilience: The Science of Mastering Life's Greatest Challenges. Cambridge : Cambridge University Press, 2016. 230 p.

6. П'янківська Л. В. Особливості прояву резильєнтності у студентів в умовах воєнного часу // Наукові перспективи. Перспективи та інновації науки. Серія: Психологія. 2023. № 10 (28). С. 623–633. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-10(28)

7. Bolton K. W. The development and validation of the resilience protective factors inventory: a confirmatory factor analysis. Arlington: University of Texas, 2013. 118 p.

8. Грішин Е. О. Резилієнтність особистості: сутність феномену, психодіагностика та засоби розвитку // Вісник ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Психологія. 2021. Вип. 64. С. 62–81. DOI: https://doi.org/10.34142/23129387.2021.64.04

9. Розвиток резильєнтності здобувачів першого рівня вищої освіти в умовах воєнного конфлікту на території України: метод. рек. / уклад.: Г. Афузова, В. Кротенко, Г. Найдьонова; за заг. ред. Г. Афузової. Суми: Університетська книга, 2023. 64 с.

10. Грішина Е., Єгорова В., Односталко О., П'янківська Л., Якимець О. Резильєнтність студентської молоді: соціально-психологічний аспект // Вісник психології та педагогіки. 2022. № 45. С. 98–115.

11. Мінін М. Модель резильєнтності студентської молоді // Наукові праці МАУП. Психологія. 2025. № 1 (66). С. 80–85. DOI: https://doi.org/10.32689/maup.psych.2025.1.11

12. Бєльська Н. А., Мельник М. Ю. Дослідження резильєнтності учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану // Освіта та розвиток обдарованої особистості. 2022. № 2 (85). С. 98–106. DOI: https://doi.org/10.32405/2309-3935-2022-2(85)-98-106

13. Буровицька А. І. Особливості резильєнтності студентів під час навчання в умовах воєнного часу // Наукові записки. Серія: Психологія. 2024. № 2. С. 17–23. DOI: https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2024-2-2

14. Даниленко Г. М., Щербакова О. О., Кондрацька Л. В. Формування безпечного освітнього середовища через розвиток стресостійкості освітян в умовах війни // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія. 2025. № 4. С. 117–123. DOI: https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2025.4.19

15. Соціально-психологічні технології відновлення особистості після травматичних подій: практ. посіб. / Т. М. Титаренко та ін.; за наук. ред. Т. М. Титаренко; НАПН України, Ін-т соціальної та політичної психології. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2019. 220 с.

16. Щербакова О. О., Кондрацька Л. В., Красіна Г. В. Особливості психологічного супроводу учасників освітнього процесу, які пережили травму під час війни: навч. посіб. Харків: СТЕМ ОСВІТА, 2023. 256 с.

References:

1. Lazos, H. P. (2018). Rezylientnist: Kontseptualizatsiia poniattia, ohliad suchasnykh doslidzhen [Resilience: Conceptualization of the concept and review of modern research]. *Aktualni problemy psykholohii, 3*(14), 26–64. https://lib.iitta.gov.ua/716873/1/Lazos_APP_V3N14_2018.pdf

2. Kondratska, L. V. (2026). Vplyv simeinoho seredovyshcha na formuvannia rezylientnosti ditei molodshoho shkilnoho viku [The influence of the family environment on the formation of

ISSN 2786-4952 Online

resilience in primary school children]. *Naukovi perspektyvy. Seriia: Psykholohiia, 4*(62), 3752–3765. https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-4(62)-3752-3764

3. Connor, K. M., & Davidson, J. R. T. (2003). Development of a new resilience scale: The Connor–Davidson Resilience Scale (CD-RISC). *Depression and Anxiety, 18*(2), 76–82.

4. Kokun, O. M. (2025). *Zhyttiestiikist i rezylientnist liudyny v suchasnomu sviti: Teoriia, doslidzhennia, praktyka* [Hardiness and resilience of a person in the modern world: Theory, research, practice]. Instytut psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy.

5. Southwick, S. M., & Charney, D. S. (2016). *Resilience: The science of mastering life's greatest challenges*. Cambridge University Press.

6. Piankivska, L. V. (2023). Osoblyvosti proiavu rezylientnosti u studentiv v umovakh voiennoho chasu [Features of resilience manifestation in students under wartime conditions]. *Naukovi perspektyvy. Seriia: Psykholohiia, 10*(28),623-633. https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-10(28)

7. Bolton, K. W. (2013). *The development and validation of the resilience protective factors inventory: A confirmatory factor analysis* (Doctoral dissertation). University of Texas at Arlington.

8. Hrishyn, E. O. (2021). Rezylientnist osobystosti: Sutnist fenomenu, psykhodiahnostyka ta zasoby rozvytku [Personality resilience: Essence of the phenomenon, psychodiagnostics, and means of development]. *Visnyk KhNPU imeni H. S. Skovorody. Psykholohiia, 64*, 62–81. https://doi.org/10.34142/23129387.2021.64.04

9. Afuzova, H. (Ed.), Krotenko, V., & Naidonova, H. (2023). *Rozvytok rezylientnosti zdobuvachiv pershoho rivnia vyshchoi osvity v umovakh voiennoho konfliktu na terytorii Ukrainy* [Development of resilience of first-level higher education students under conditions of military conflict in Ukraine]. Universytetska knyha.

10. Hrishyna, E., Yehorova, V., Odnostalko, O., Piankivska, L., & Yakymets, O. (2022). Rezylientnist studentskoi molodi: Sotsialno-psykholohichnyi aspekt [Resilience of student youth: Socio-psychological aspect]. *Visnyk psykholohii ta pedahohiky, 45*, 98–115.

11. Minin, M. (2025). Model rezylientnosti studentskoi molodi [Model of student youth resilience]. *Naukovi pratsi MAUP. Psykholohiia, 1*(66), 80–85. https://doi.org/10.32689/maup.psych.2025.1.11

12. Bielska, N. A., & Melnyk, M. Yu. (2022). Doslidzhennia rezylientnosti uchasnykiv osvitnoho protsesu v umovakh voiennoho stanu [Study of resilience of participants in the educational process under martial law]. *Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti, 2*(85), 98–106. https://doi.org/10.32405/2309-3935-2022-2(85)-98-106

13. Burovytska, A. I. (2024). Osoblyvosti rezylientnosti studentiv pid chas navchannia v umovakh voiennoho chasu [Features of student resilience during studies under wartime conditions]. *Naukovi zapysky. Seriia: Psykholohiia, 2*, 17–23. https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2024-2-2

14. Danylenko, H. M., Shcherbakova, O. O., & Kondratska, L. V. (2025). Formuvannia bezpechnoho osvitnoho seredovyshcha cherez rozvytok stresostiikosti osvitian v umovakh viiny [Formation of a safe educational environment through the development of educators' stress resistance in wartime]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Psykholohiia, 4*, 117–123. https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2025.4.19

15. Tytarenko, T. M. (Ed.). (2019). *Sotsialno-psykholohichni tekhnolohii vidnovlennia osobystosti pislia travmatychnykh podii* [Socio-psychological technologies of personality recovery after traumatic events]. Imeks-LTD.

16. Shcherbakova, O. O., Kondratska, L. V., & Krasina, H. V. (2023). *Osoblyvosti psykholohichnoho suprovodu uchasnykiv osvitnoho protsesu, yaki perezhyly travmu pid chas viiny* [Features of psychological support for participants in the educational process who experienced trauma during the war]. STEM Osvita.

Дата першого надходження статті до видання: 26.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.9:355

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4675-4684

Консевич Ольга Василівна здобувач другого магістерського рівня вищої освіти Хмельницький національний університет, м. Хмельницький, https://orcid.org/0009-0006-3541-1709

Петяк Олена Віталіївна доктор філософії з психології, доцент, Хмельницький національний університет, м. Хмельницький, https://orcid.org/00000002-0635-493X

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ ТА МОТИВАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У БОЙОВИХ УМОВАХ

Анотація. У статті представлено результати теоретико-емпіричного дослідження взаємозв'язку резильєнтності та мотивації військовослужбовців до виконання бойових завдань в умовах підвищеного психоемоційного навантаження. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю збереження високого рівня боєздатності особового складу в умовах тривалого впливу стресогенних факторів війни, що вимагає глибшого розуміння психологічних ресурсів, які забезпечують ефективність діяльності військовослужбовців. Особливу увагу приділено аналізу мотиваційної сфери як ключового чинника активності та цілеспрямованості поведінки, а також резильєнтності як здатності особистості до адаптації, подолання труднощів і збереження психологічної стійкості в екстремальних умовах.

У дослідженні розкрито теоретичні підходи до вивчення мотивації, зокрема в контексті теорії самодетермінації, яка дозволяє диференціювати внутрішні та зовнішні джерела мотивації діяльності. Висвітлено сутність резильєнтності як інтегративної характеристики особистості, що включає емоційні, когнітивні та поведінкові компоненти. Обґрунтовано припущення про наявність позитивного взаємозв'язку між рівнем резильєнтності та переважанням внутрішньої мотивації у військовослужбовців.

Емпірична частина дослідження спрямована на визначення рівнів сформованості резильєнтності та особливостей мотиваційної структури військовослужбовців, а також на встановлення статистично значущих взаємозв'язків між цими показниками. З'ясовано, що вищий рівень резильєнтності корелює з домінуванням внутрішньо зумовленої мотивації, орієнтованої на усвідомлення значущості діяльності, професійний обов'язок і особистісні цінності. Водночас низький рівень психологічної стійкості пов'язаний із переважанням зовнішніх мотивів, зумовлених зовнішнім контролем або уникненням негативних наслідків.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Отримані результати підтверджують значущість резильєнтності як важливого психологічного ресурсу, що забезпечує підтримання ефективної мотивації військовослужбовців у бойових умовах. Практичне значення дослідження полягає у можливості використання отриманих даних для розроблення програм психологічного супроводу, спрямованих на розвиток резильєнтності та оптимізацію мотиваційної сфери військовослужбовців.

Ключові слова: мотивація, резильєнтність, військовослужбовці, бойові умови, внутрішня мотивація, психологічна стійкість, психологічні ресурси, бойова діяльність.

Konsevych Olga Vasylivna master's degree student (second level of higher education), Khmelnytskyi National University, Khmelnytskyi, https://orcid.org/0009-0006-3541-1709

Petiak Olena Vitaliivna PhD in Psychology, Associate Professorof the Department of Psychology and Pedagogy, Khmelnytskyi National University, Khmelnytskyi, https://orcid.org/00000002-0635-493X

THE INTERRELATIONSHIP BETWEEN RESILIENCE AND MOTIVATION OF MILITARY PERSONNEL IN COMBAT CONDITIONS

Abstract. The article presents the results of a theoretical and empirical study on the relationship between resilience and motivation of military personnel to perform combat tasks under conditions of increased psycho-emotional stress. The relevance of the study is determined by the need to maintain a high level of combat effectiveness of personnel under the prolonged impact of war-related stressors, which requires a deeper understanding of the psychological resources that ensure the effectiveness of military activity. Particular attention is paid to the analysis of the motivational sphere as a key factor of activity and goal-directed behavior, as well as resilience as an individual's capacity for adaptation, overcoming difficulties, and maintaining psychological stability in extreme conditions.

The study outlines theoretical approaches to the investigation of motivation, particularly within the framework of self-determination theory, which makes it possible to differentiate between intrinsic and extrinsic sources of motivation. The essence of resilience is considered as an integrative characteristic of personality that encompasses emotional, cognitive, and behavioral components. The assumption of a positive relationship between the level of resilience and the predominance of intrinsic motivation among military personnel is substantiated.

The empirical part of the study is aimed at determining the levels of resilience and the characteristics of the motivational structure of military personnel, as well as identifying statistically significant relationships between these indicators. It has been established that a higher level of resilience correlates with the dominance of

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

intrinsically driven motivation, oriented toward the awareness of the significance of activity, professional duty, and personal values. At the same time, a low level of psychological stability is associated with the predominance of extrinsic motives determined by external control or the avoidance of negative consequences.

The obtained results confirm the significance of resilience as an important psychological resource that ensures the maintenance of effective motivation of military personnel in combat conditions. The practical significance of the study lies in the possibility of using the obtained data to develop psychological support programs aimed at enhancing resilience and optimizing the motivational sphere of military personnel.

Keywords: motivation, resilience, military personnel, combat conditions, intrinsic motivation, psychological stability, psychological resources, combat activity.

Постановка проблеми. Сучасні умови ведення бойових дій характеризуються високим рівнем невизначеності, інтенсивним психоемоційним навантаженням та тривалим впливом стресогенних факторів, що істотно ускладнює професійну діяльність військовослужбовців. У таких умовах особливої ваги набуває проблема збереження ефективності виконання бойових завдань, яка значною мірою залежить не лише від фізичної підготовки чи професійних навичок, але й від психологічних ресурсів особистості. Одним із ключових таких ресурсів виступає мотивація, що визначає спрямованість, інтенсивність та стійкість діяльності військовослужбовця.

У психологічній науці мотивація розглядається як складна багаторівнева система внутрішніх і зовнішніх спонукань, які зумовлюють активність особистості та регулюють її поведінку. У контексті військової діяльності особливого значення набуває внутрішня мотивація, пов’язана з усвідомленням значущості служби, професійного обов’язку, ціннісних орієнтацій та особистісного сенсу виконуваних завдань [2, с. 69]. У цьому аспекті важливими є положення теорії самодетермінації, розробленої Edward Deci та Richard Ryan, відповідно до якої якість мотивації визначається ступенем її автономності та внутрішньої зумовленості.

Водночас ефективність мотиваційної регуляції діяльності в екстремальних умовах значною мірою залежить від здатності особистості протистояти стресу, адаптуватися до змін і зберігати психологічну рівновагу. У цьому контексті особливої актуальності набуває феномен резильєнтності, який розглядається як інтегративна характеристика особистості, що забезпечує стійкість до негативних впливів, здатність до відновлення та подальшого розвитку в умовах кризи. Резильєнтність виступає не лише захисним механізмом, але й активним ресурсом, що сприяє підтриманню ефективної діяльності в умовах підвищеного ризику. Незважаючи на значну кількість досліджень, присвячених окремо проблемам мотивації та психологічної стійкості, питання їх взаємозв’язку у контексті бойової діяльності військовослужбовців залишається недостатньо розробленим. Зокрема, потребує уточнення характер впливу резильєнтності на

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

формування внутрішньої мотивації, а також механізми підтримання мотиваційної активності в умовах тривалого бойового навантаження.

Отже, наукова проблема дослідження полягає у необхідності теоретичного обґрунтування та емпіричного вивчення взаємозв'язку резильєнтності та мотивації військовослужбовців до виконання бойових завдань. Її розв'язання дозволить поглибити розуміння психологічних механізмів забезпечення ефективності бойової діяльності та стане підґрунтям для розроблення практичних заходів психологічного супроводу військовослужбовців. Особливої актуальності це набуває в умовах тривалого впливу бойового стресу, що потребує мобілізації внутрішніх ресурсів особистості та підтримання стабільного рівня мотивації.

Вивчення зазначеного взаємозв'язку сприятиме виявленню ключових психологічних чинників, які забезпечують стійкість і результативність діяльності військовослужбовців. Крім того, отримані результати можуть бути використані для вдосконалення системи психологічного забезпечення та профілактики дезадаптаційних проявів у військовому середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема мотивації особистості та її ролі у забезпеченні ефективної діяльності посідає провідне місце у сучасних психологічних дослідженнях. Особливої актуальності вона набуває у сфері військової діяльності, яка здійснюється в умовах підвищеного ризику, невизначеності та інтенсивного психоемоційного навантаження. У таких умовах мотивація виступає ключовим чинником, що визначає спрямованість, інтенсивність і стійкість поведінки військовослужбовців, а також їх готовність до виконання бойових завдань.

Теоретичні засади дослідження мотивації значною мірою сформовані у межах теорії самодетермінації, розробленої Edward Deci та Richard Ryan. Відповідно до цієї теорії, мотивація розглядається як континуум, що варіюється від мотивації до внутрішньої мотивації, причому саме внутрішньо зумовлена діяльність забезпечує найвищий рівень ефективності та стійкості поведінки. Центральне місце у формуванні внутрішньої мотивації посідає задоволення базових психологічних потреб — автономії, компетентності та причетності, що особливо важливо у контексті військової служби [2, с. 71].

Проблематика мотивації у професійній діяльності також розглядалася у працях David McClelland, який акцентував увагу на ролі потреби досягнення, влади та причетності як детермінант активності особистості. У сучасних дослідженнях мотивація військовослужбовців трактується як багатовимірний феномен, що поєднує внутрішні (цінності, переконання, смисли) та зовнішні (соціальні вимоги, контроль, винагорода) чинники. Особливого значення набуває внутрішня мотивація, яка забезпечує усвідомленість діяльності, відповідальність та психологічну стійкість у складних умовах.

Паралельно з дослідженням мотивації у психологічній науці активно розвивається напрям вивчення резильєнтності як ключового ресурсу особистості. У працях Ann Masten резильєнтність розглядається як здатність до

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

позитивної адаптації в умовах значних труднощів, тоді як Michael Rutter підкреслює її динамічний характер і залежність від взаємодії індивідуальних та середовищних факторів. Резильєнтність виступає інтегративною характеристикою, що охоплює когнітивні, емоційні та поведінкові компоненти та забезпечує ефективне функціонування особистості в екстремальних умовах.

Важливе місце у дослідженні психологічної стійкості займає концепція життєстійкості, запропонована Salvatore Maddi, відповідно до якої ефективне подолання стресу забезпечується такими компонентами, як контроль, залученість та прийняття виклику. Ця концепція широко застосовується у вивченні діяльності фахівців екстремальних професій, зокрема військовослужбовців.

Суттєвий внесок у розроблення проблеми психологічних ресурсів особистості в умовах стресу здійснено українськими науковцями. Так, у працях Олександр Кокун обґрунтовано значення психологічної готовності та ресурсного потенціалу особистості для ефективного виконання професійних завдань у складних умовах діяльності. Володимир Стасюк наголошує на важливості системного психологічного забезпечення військовослужбовців, спрямованого на підвищення їхньої стійкості до бойового стресу та збереження психічного здоров'я [7, с. 19].

У контексті дослідження адаптаційних процесів та подолання кризових ситуацій важливими є наукові напрацювання Валерія Панок, у яких розкрито психологічні механізми підтримки особистості в умовах стресу та травматичного досвіду. Теоретичні положення щодо розвитку особистості та її внутрішніх ресурсів, представлені у працях Сергій Максименко, дозволяють розглядати резильєнтність як важливий чинник активізації особистісного потенціалу та забезпечення ефективної діяльності.

У сучасних дослідженнях усе більше уваги приділяється взаємозв'язку між резильєнтністю та мотивацією. Встановлено, що високий рівень психологічної стійкості сприяє формуванню внутрішньої мотивації, підвищує здатність до саморегуляції та забезпечує збереження активності в умовах тривалого стресу. Водночас недостатній рівень резильєнтності може зумовлювати зниження мотивації, домінування зовнішніх стимулів та підвищення ризику професійного виснаження.

Попри значну кількість досліджень, присвячених окремим аспектам мотивації та резильєнтності, проблема їх взаємозв'язку у контексті бойової діяльності військовослужбовців залишається недостатньо розробленою.

Зокрема, потребують уточнення психологічні механізми впливу резильєнтності на якість мотивації, а також роль внутрішніх і зовнішніх чинників у підтриманні мотиваційної активності в умовах бойового навантаження.

Таким чином, аналіз наукових джерел свідчить про наявність ґрунтовної теоретичної бази для дослідження мотивації та резильєнтності, проте емпіричне вивчення їх взаємозв'язку у військовому контексті потребує подальшого розвитку, що й зумовлює актуальність даного дослідження.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Мета статті – теоретичне обґрунтування та емпіричне дослідження взаємозв'язку резильєнтності та мотивації військовослужбовців до виконання бойових завдань в умовах підвищеного психоемоційного навантаження.

Виклад основного матеріалу. У сучасній психологічній науці мотивація розглядається як складне інтегративне утворення, що визначає спрямованість, інтенсивність і стійкість діяльності особистості. У контексті військової служби мотивація набуває особливого значення, оскільки пов'язана з виконанням завдань в умовах ризику для життя, невизначеності та підвищеного психоемоційного навантаження. Від рівня та якості мотивації залежить не лише ефективність діяльності військовослужбовців, а й їх здатність зберігати професійну надійність у критичних ситуаціях. Вона виступає ключовим регулятором поведінки, що забезпечує мобілізацію внутрішніх ресурсів, підтримання цілеспрямованості та витривалості в умовах тривалого стресу. Водночас мотиваційна сфера військовослужбовців формується під впливом комплексу чинників, серед яких особливе місце займають ціннісні орієнтації, професійна ідентичність та усвідомлення соціальної значущості виконуваних завдань. Це зумовлює необхідність її комплексного дослідження з урахуванням специфіки бойової діяльності. З позицій теорії самодетермінації мотивація має континуальний характер і включає як внутрішньо зумовлені, так і зовнішньо детерміновані форми регуляції поведінки. Внутрішня мотивація базується на інтересі до діяльності, особистісному сенсі та усвідомленні її значущості, тоді як зовнішня — визначається впливом зовнішніх факторів, таких як контроль, винагорода або уникнення покарання [1]. У військовому контексті саме внутрішня мотивація виступає ключовим фактором стійкості поведінки, оскільки забезпечує автономність рішень, відповідальність і готовність до виконання складних завдань незалежно від зовнішніх умов [2, с. 77].

Поряд із мотивацією важливе місце у забезпеченні ефективної діяльності військовослужбовців займає резильєнтність, яка розглядається як здатність особистості до адаптації, збереження психологічної рівноваги та відновлення після впливу стресогенних факторів. Резильєнтність має системний характер і включає когнітивні (оцінка ситуації, гнучкість мислення), емоційні (регуляція переживань) та поведінкові (активне подолання труднощів) компоненти. В умовах бойових дій вона виступає ключовим ресурсом, що забезпечує ефективне функціонування особистості попри екстремальні обставини [6].

Взаємозв'язок мотивації та резильєнтності зумовлений тим, що психологічна стійкість створює передумови для формування внутрішньої мотивації. Особи з високим рівнем резильєнтності характеризуються здатністю до саморегуляції, більшою впевненістю у власних можливостях та позитивним сприйняттям труднощів як виклику, що сприяє підтриманню активності та цілеспрямованості. Водночас низький рівень психологічної стійкості може обмежувати мотиваційні ресурси, зумовлюючи переважання зовнішніх форм мотивації та зниження ефективності діяльності. Теоретичний аналіз дозволяє

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

розглядати резильєнтність як важливий психологічний чинник, що опосередковує формування та підтримання мотивації військовослужбовців у бойових умовах [7].

З метою перевірки теоретичних положень було проведено емпіричне дослідження взаємозв'язку резильєнтності та мотивації військовослужбовців.

У дослідженні взяли участь 45 військовослужбовців віком від 35 до 55 років, які мають досвід виконання бойових завдань. Формування вибірки здійснювалося за принципом доступності із дотриманням етичних норм дослідження, зокрема добровільності участі, анонімності та конфіденційності отриманих результатів.

Для збору емпіричних даних було використано комплекс психодіагностичних методик. Зокрема, для визначення особливостей мотиваційної сфери застосовано методику Work Extrinsic and Intrinsic Motivation Scale (WEIMS), яка дозволяє диференціювати внутрішню мотивацію та різні форми зовнішньої регуляції діяльності. Для оцінки рівня психологічної стійкості використано Connor–Davidson Resilience Scale (CD-RISC) в українській адаптації, що дає змогу визначити здатність особистості до адаптації та подолання стресових ситуацій [1, с. 77].

Додатково застосовано тест життєстійкості (Hardiness), який дозволяє оцінити такі компоненти, як контроль, залученість та прийняття виклику.

Обробка результатів здійснювалася із застосуванням методів математичної статистики, зокрема описової статистики та кореляційного аналізу, що дало змогу встановити характер взаємозв'язків між досліджуваними показниками.

Аналіз отриманих даних засвідчив, що більшість респондентів характеризуються середнім і вище середнього рівнем резильєнтності, що свідчить про достатню здатність до адаптації в умовах бойового стресу. Водночас у частини досліджуваних виявлено знижені показники психологічної стійкості, що може впливати на ефективність їх діяльності.

Щодо мотиваційної сфери встановлено, що у значної частини військовослужбовців домінує внутрішня мотивація, яка проявляється у високому рівні усвідомлення значущості виконуваних завдань, відповідальності та орієнтації на професійний обов'язок. Разом з тим у окремих респондентів зафіксовано переважання зовнішніх мотивів, що свідчить про залежність від зовнішніх стимулів та умов діяльності.

Кореляційний аналіз показав наявність статистично значущого позитивного зв'язку між рівнем резильєнтності та внутрішньою мотивацією. Це означає, що підвищення рівня психологічної стійкості супроводжується зростанням внутрішньої мотивації до виконання бойових завдань. Водночас виявлено негативний зв'язок між резильєнтністю та зовнішніми формами мотивації, що свідчить про зниження залежності від зовнішніх факторів у більш психологічно стійких військовослужбовців.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Отримані результати підтверджують припущення про те, що резильєнтність виступає важливим психологічним ресурсом, який забезпечує формування ефективної мотивації в умовах бойової діяльності. Високий рівень психологічної стійкості сприяє збереженню активності, підвищує здатність до саморегуляції та забезпечує стійкість поведінки в умовах тривалого стресового навантаження. Встановлено, що резильєнтність також пов'язана з більшою впевненістю у власних можливостях і готовністю до прийняття відповідальних рішень у складних ситуаціях. Особи з високим рівнем психологічної стійкості демонструють більшу здатність до конструктивного подолання труднощів і збереження цілеспрямованості діяльності. Крім того, резильєнтність сприяє зниженню впливу негативних емоційних станів, що можуть дестабілізувати мотиваційну сферу. Вона також забезпечує гнучкість поведінки та адаптивність у змінних умовах бойового середовища. У сукупності це створює передумови для підтримання високого рівня професійної ефективності військовослужбовців.

Висновки. У результаті проведеного теоретико-емпіричного дослідження встановлено, що мотивація військовослужбовців до виконання бойових завдань є складним багаторівневим утворенням, яке формується під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх психологічних чинників. Визначено, що особливого значення у цьому процесі набуває внутрішня мотивація, яка забезпечує усвідомленість діяльності, відповідальність та стійкість поведінки в умовах підвищеного ризику.

Теоретичний аналіз засвідчив, що резильєнтність виступає важливим психологічним ресурсом особистості, який забезпечує її здатність до адаптації, подолання труднощів і збереження ефективності діяльності в умовах стресу. Обґрунтовано, що психологічна стійкість створює передумови для формування внутрішньо зумовленої мотивації та підтримання активності в складних умовах бойової діяльності.

За результатами емпіричного дослідження встановлено, що більшість військовослужбовців характеризуються середнім та високим рівнем резильєнтності, що свідчить про їх здатність до ефективного функціонування в умовах бойового навантаження. Водночас виявлено індивідуальні відмінності у рівнях психологічної стійкості та мотивації, що вказує на необхідність диференційованого підходу до психологічного супроводу військовослужбовців.

Дослідження мотиваційної сфери показало домінування внутрішньої мотивації у більшості респондентів, що проявляється у високому рівні усвідомлення значущості виконуваної діяльності, орієнтації на професійний обов'язок та особистісні цінності. Водночас у частини військовослужбовців зафіксовано переважання зовнішніх мотивів, що може свідчити про зниження стійкості мотиваційної регуляції.

Встановлено статистично значущий позитивний взаємозв'язок між рівнем резильєнтності та внутрішньою мотивацією військовослужбовців. Це підтверджує, що підвищення психологічної стійкості сприяє формуванню більш

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

автономних форм мотивації, зменшує залежність від зовнішніх стимулів та підвищує ефективність діяльності в умовах бойового стресу.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості їх використання для розроблення програм психологічного супроводу військовослужбовців, спрямованих на розвиток резильєнтності як ресурсу підвищення мотивації та забезпечення ефективного виконання бойових завдань. Отримані дані можуть бути покладені в основу тренінгових програм, спрямованих на формування психологічної стійкості та навичок саморегуляції. Вони також можуть бути використані у процесі підготовки та перепідготовки військовослужбовців з метою підвищення їх адаптаційних можливостей. Результати дослідження доцільно враховувати при розробленні рекомендацій для військових психологів щодо індивідуальної та групової роботи з особовим складом. Крім того, вони можуть слугувати підґрунтям для вдосконалення системи психологічного забезпечення військової діяльності загалом.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у розширенні вибірки, поглибленому аналізі інших психологічних чинників (емоційного інтелекту, копінг-стратегій, соціальної підтримки), а також у розробленні та апробації психокорекційних програм, спрямованих на оптимізацію мотиваційної сфери військовослужбовців.

Важливим напрямом є також подальше опрацювання зазначеної проблематики у межах кваліфікаційної магістерської роботи, що дозволить більш детально дослідити виявлені закономірності та розширити емпіричну базу. У процесі виконання дипломного дослідження передбачається уточнення структури взаємозв'язків між психологічними показниками та перевірка їх на різних вибірках. Це сприятиме поглибленню наукового розуміння ролі резильєнтності у формуванні мотивації військовослужбовців. Отримані результати можуть бути використані для вдосконалення програм психологічного супроводу та підготовки фахівців у сфері військової психології.

Література:

1. Connor K. M., Davidson, J. R. T. (2003). Development of a new resilience scale: The Connor–Davidson Resilience Scale (CD-RISC). *Depression and Anxiety.* 18(2), 76–82. https://doi.org/10.1002/da.10113

2. Ryan R. M., Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist.* 55(1), 68–78. https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.68

3. Maddi S. R. (2002). The story of hardiness: Twenty years of theorizing, research, and practice. *Consulting Psychology Journal: Practice and Research.* 54(3), 173–185. https://doi.org/10.1037/1061-4087.54.3.173

4. Милославська О. В., Богдановський С. О. (2023). Резильєнтність як складова психічної витривалості військовослужбовця. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія.* https://doi.org/10.32782/2709-3093/2023.1/32

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

5. Павловська-Кравчук В. А. (2025). Резильєнтність як чинник психологічної стійкості військовослужбовців. *Журнал соціальної та практичної психології.*

6. Сидоренко І. В. (2025). Сучасний стан дослідження резильєнтності учасників бойових дій. *Habitus.* https://doi.org/10.32782/2663-5208.2025.74.50

7. Дяченко І., Бродська Л., Серебряков О., Самборська Н., Харитонова Н. (2024). Вплив соціальних та індивідуальних чинників на українських військовослужбовців у воєнний час. *Interpersona.* 18(1), 1–20. https://doi.org/10.5964/ijpr.11791

References:

1. Connor K. M., & Davidson J. R. T. (2003). Development of a new resilience scale: The Connor–Davidson Resilience Scale (CD-RISC). *Depression and Anxiety*, 18(2), 76–82. https://doi.org/10.1002/da.10113

2. Ryan R. M., & Deci E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, 55(1), 68–78. https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.68

3. Maddi S. R. (2002). The story of hardiness: Twenty years of theorizing, research, and practice. *Consulting Psychology Journal: Practice and Research*, 54(3), 173–185. https://doi.org/10.1037/1061-4087.54.3.173

4. Myloslavska O. V., & Bohdanovskyi S. O. (2023). Rezylientnist yak skladova psykhichnoi vytryvalosti viiskovosluzhbovtsia [Resilience as a component of psychological endurance of military personnel]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Seriia: Psykholohiia*. https://doi.org/10.32782/2709-3093/2023.1/32 [in Ukrainian].

5. Pavlovska-Kravchuk V. A. (2025). Rezylientnist yak chynnyk psykholohichnoi stiikosti viiskovosluzhbovtsiv [Resilience as a factor of psychological stability of military personnel]. *Zhurnal sotsialnoi ta praktychnoi psykholohii* [Journal of Social and Practical Psychology] [in Ukrainian].

6. Sydorenko I. V. (2025). Suchasnyi stan doslidzhennia rezylientnosti uchasnykiv boiovykh dii [Current state of research on resilience of combatants]. *Habitus*. https://doi.org/10.32782/2663-5208.2025.74.50 [in Ukrainian].

7. Diachenko I., Brodska L., Serebriakov O., Samborska N., & Kharytonova, N. (2024). Vplyv sotsialnykh ta indyvidualnykh chynnykiv na ukrainskykh viiskovosluzhbovtsiv u voiennyi chas [The influence of social and individual determinants on the Ukrainian military during wartime]. *Interpersona*, 18(1), 1–20. https://doi.org/10.5964/ijpr.11791

Дата першого надходження статті до видання: 29.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 354:328.185

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4685-4699

Коровинський Ігор Олександрович аспірант кафедри біології людини, хімії та методики навчання хімії, Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, м. Суми, https://orcid.org/0009-0008-1842-0982

Сметаняк Владислав Ігорович кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної психології, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ, https://orcid.org/0000-0002-1238-6807

Василевська Олена Іванівна кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології, Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, м. Суми, https://orcid.org/0000-0002-1758-5610

АДАПТАЦІЯ БІЖЕНЦІВ ДО НОВИХ КУЛЬТУРНИХ УМОВ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ТЕОРІЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕЗИЛІЄНТНОСТІ

Анотація. Актуальність дослідження зумовлена масштабними міграційними процесами, спричиненими повномасштабною війною в Україні з 2022 року, внаслідок чого мільйони громадян були змушені залишити країну та адаптуватися до нових соціокультурних умов, зокрема в Сполучених Штатах Америки. Особливої уваги потребує вивчення механізмів психологічної стійкості як ресурсу для подолання труднощів акультурації та збереження психічного благополуччя біженців.

Метою статті є дослідження особливостей адаптації українських біженців у Сполучених Штатах Америки до нових культурних умов крізь призму теорії психологічної резилієнтності, а також виявлення ключових викликів і ресурсів, що впливають на цей процес.

Методологія дослідження базується на якісному підході із застосуванням методу глибинних напівструктурованих інтерв'ю. У дослідженні взяли участь 32 українські біженці, які на момент проведення дослідження перебували у Сполучених Штатах Америки. Отримані дані були проаналізовані за допомогою методів обґрунтованої теорії, що дозволило виокремити основні тематичні категорії адаптаційного досвіду респондентів.

Результати дослідження засвідчили, що процес адаптації супроводжується низкою труднощів, серед яких: подолання наслідків травматичного досвіду та стресу, пов'язаного з вимушеним переміщенням і розлученням із родиною; необхідність підтримки психічного здоров'я; складність мовної інтеграції; трансформація гендерних ролей і пов'язані з цим конфлікти у сфері зайнятості;

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

а також складнощі акультурації до нових соціальних інститутів, зокрема систем освіти, охорони здоров'я, транспорту та соціального забезпечення у США. Водночас виявлено, що розвиток психологічної резилієнтності сприяє більш ефективному подоланню цих викликів і успішнішій інтеграції в нове середовище.

У висновках підкреслюється необхідність комплексної підтримки українських біженців у Сполучених Штатах Америки, що включає забезпечення доступу до мовної освіти та технологій перекладу, розвиток систем психосоціальної допомоги, уточнення правового статусу перебування, а також упровадження соціально-економічних програм інтеграції. Отримані результати можуть бути використані в практиці соціальної роботи, психологічної допомоги та під час формування державної політики у сфері міграції, а також є важливими для подальших порівняльних досліджень адаптації різних груп біженців в умовах акультурації, травми та переміщення.

Ключові слова: акультурація, вимушене переміщення, психічне здоров'я, травматичний досвід, соціальна інтеграція, мовний бар'єр, гендерні ролі, якісні дослідження, обґрунтована теорія.

Korovynskyi Ihor Oleksandrovych Postgraduate Student, Department of Biology and Teaching Methods of Biology, Sumy State A. S. Makarenko Pedagogical University, Sumy, https://orcid.org/0009-0008-1842-0982

Smetaniak Vladyslav Ihorovych Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Social Psychology, Vasyl Stefanyk Carpathian National University, Ivano-Frankivsk, https://orcid.org/0000-0002-1238-6807

Vasylevska Olena Ivanivna Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Psychology, Sumy Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education, Sumy, https://orcid.org/0000-0002-1758-5610

ADAPTATION OF REFUGEES TO NEW CULTURAL CONDITIONS THROUGH THE PRISM OF THE THEORY OF PSYCHOLOGICAL RESILIENCE

Abstract. The relevance of the study is due to large-scale migration processes caused by the full-scale war in Ukraine since 2022, as a result of which millions of citizens were forced to leave the country and adapt to new socio-cultural conditions, particularly in the United States of America. Special attention is required to study the mechanisms of psychological resilience as a resource for overcoming the challenges of acculturation and preserving refugees' mental well-being.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

The aim of the article is to examine the adaptation of Ukrainian refugees in the United States of America to new cultural conditions through the lens of the theory of psychological resilience, and to identify key challenges and resources that shape this process.

The research methodology is based on a qualitative approach, using in-depth semi-structured interviews. The study involved 32 Ukrainian refugees who were in the United States of America at the time of the study. The data were analyzed using grounded theory methods, which enabled us to identify the main thematic categories of respondents' adaptation experiences.

The results of the study showed that the adaptation process is accompanied by a number of difficulties, including: overcoming the consequences of traumatic experiences and stress associated with forced displacement and separation from family; the need to support mental health; the complexity of language integration; the transformation of gender roles and related conflicts in the employment sphere; as well as the difficulties of acculturation to new social institutions, in particular the education, health care, transportation, and social security systems in the United States. At the same time, it was found that the development of psychological resilience contributes to more effective overcoming of these challenges and more successful integration into the new environment.

The conclusions emphasize the need for comprehensive support for Ukrainian refugees in the United States of America, including ensuring access to language education and translation technologies, developing psychosocial support systems, clarifying the legal status of stay, and implementing socio-economic integration programs. The results obtained can be used in the practice of social work, psychological assistance, and in the formation of state policy in the field of migration, and are also important for further comparative studies of the adaptation of different groups of refugees in conditions of acculturation, trauma, and displacement.

Keywords: acculturation, forced displacement, mental health, traumatic experience, social integration, language barrier, gender roles, qualitative research, grounded theory.

Постановка проблеми. Повномасштабне російське вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року спричинило безпрецедентні міграційні процеси, внаслідок яких мільйони українців були змушені залишити свої домівки та адаптуватися до нових соціокультурних умов. Варто зазначити, що вимушене переміщення супроводжується не лише зміною середовища проживання, але й значними психологічними викликами, зокрема переживанням травматичного досвіду, втрат, невизначеності та необхідністю інтеграції в інше культурне середовище.

У процесі переселення біженці проходять складний шлях акультурації, що передбачає взаємодію з новими соціальними нормами, цінностями та інституційними практиками. Цей процес часто ускладнюється мовними бар'єрами, соціально-економічною нестабільністю, трансформацією сімейних і гендерних

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

ролей, а також труднощами доступу до систем освіти, охорони здоров'я та соціального захисту. Водночас вимушена міграція виступає потужним стресогенним чинником, який може мати довготривалі наслідки для психічного здоров'я особистості.

Попри значну кількість досліджень, присвячених міграційним процесам і психічному здоров'ю біженців, недостатньо розкритим залишається питання ролі психологічної резилієнтності як внутрішнього ресурсу, що забезпечує успішну адаптацію до нових культурних умов. Особливої уваги потребує уточнення змісту цього поняття в контексті вимушеної міграції, визначення його структурних компонентів та механізмів впливу на процеси адаптації й акультурації.

Таким чином, наявна суперечність між зростаючими адаптаційними викликами, з якими стикаються українські біженці, та недостатнім теоретичним і емпіричним опрацюванням ролі психологічної стійкості у подоланні цих викликів. Це зумовлює необхідність комплексного дослідження зазначеної проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика адаптації біженців та внутрішньо переміщених осіб в умовах сучасних міграційних процесів набула особливої актуальності після початку повномасштабної війни в Україні у 2022 році. Значна кількість наукових праць присвячена вивченню соціально-психологічних, культурних та інституційних аспектів інтеграції українських біженців у нове середовище. Зокрема, у дослідженні А. Єфімової [1] проаналізовано особливості адаптації українських переселенців у США. Авторка наголошує на визначальному значенні державної політики приймаючої країни, ефективності соціальних програм підтримки, а також правового регулювання статусу біженців для формування сприятливих умов інтеграції.

Питання культурної адаптації в умовах цифровізації розглядає Н. Доброєр [2], яка наголошує на зростаючому значенні цифрового середовища як ресурсу підтримки біженців. Дослідниця підкреслює, що цифрові платформи сприяють збереженню соціальних зв'язків, доступу до інформації та освітніх можливостей, водночас створюючи нові виклики, пов'язані з цифровою нерівністю та інформаційним перевантаженням.

У праці О. А. Ровенчак та В. В. Володько [3] значна увага приділяється соціальним та культурним аспектам інтеграції українських біженців у США. Авторки підкреслюють роль соціальної підтримки та доступу до освіти як ключових чинників успішної інтеграції й формування психологічної стійкості в умовах вимушеної міграції. Подібні висновки містяться і в роботах В. Кузьміна, М. Кузьміної та Г. Стрижак [4], де аналізується соціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб, зокрема підкреслюється роль психологічної підтримки та відновлення соціальних зв'язків.

Дослідження М. Нестеренко, О. Романко [5] зосереджене на загальних особливостях адаптації внутрішніх переселенців до нових умов життя, де автори

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

відзначають складність поєднання економічних, соціальних і психологічних факторів у процесі пристосування. Варто виокремити працю О. Бурової [6], у якій проаналізовано динаміку емоційних станів українських біженців у США як показник процесу їх психологічної адаптації. Результати дослідження засвідчують, що труднощі, характерні для початкового етапу міграції, з часом трансформуються у відносну психологічну стабілізацію. Водночас цей процес супроводжується збереженням високого рівня внутрішнього емоційного напруження, що підтверджує важливу роль психологічної резилієнтності у подоланні наслідків вимушеного переселення та пристосуванні до нових культурних умов.

Окремий напрям досліджень становить вивчення психологічної резилієнтності як ресурсу подолання труднощів міграції. Так, Д. Ткач [7] розглядає резилієнтність як ключовий фактор успішного відновлення після тривалого перебування в умовах міграції, підкреслюючи її роль у збереженні психічного здоров'я та адаптації до нових умов. Індивідуально-психологічні передумови адаптивності українців в умовах вимушеної міграції досліджує В. Абдуллаєва [8], акцентуючи увагу на ролі емоційної стійкості та когнітивних стратегій подолання стресу. Авторка доводить, що рівень психологічної резилієнтності безпосередньо впливає на успішність інтеграції особистості в нове соціокультурне середовище.

Крім того, у міжнародному контексті звертається увага на проблеми дискримінації біженців та нерівного доступу до ресурсів. Зокрема, C. Boyle [9] підкреслює необхідність подолання дискримінаційних практик у політиці приймаючих країн, що безпосередньо впливає на процес адаптації та інтеграції біженців.

Отже, аналіз сучасних досліджень свідчить про комплексний характер проблеми адаптації біженців, яка охоплює соціальні, культурні, економічні та психологічні аспекти. Водночас недостатньо розкритим залишається питання взаємозв'язку психологічної стійкості та успішної соціальної інтеграції, що зумовлює необхідність подальших наукових досліджень у цьому напрямі.

Мета статті – дослідження особливостей та механізмів адаптації біженців до нових культурних умов через призму теорії психологічної резилієнтності.

Виклад основного матеріалу. Дослідження проблеми адаптації українських біженців у країнах перебування потребує розуміння цього явища як складного багаторівневого процесу, у якому взаємодіють особистісні психологічні ресурси, соціальні відносини та інституційні механізми регулювання міграції. За умов сучасних міграційних трансформацій вимушене переселення українців набуло масштабного характеру, що посилило увагу не лише до гуманітарних аспектів, а й до соціально-структурних викликів інтеграції біженців у нове суспільство. У такому вимірі адаптацію доцільно розглядати не лише як індивідуальний процес пристосування, адже її ефективність значною мірою визначається доступом до соціальних ресурсів, рівнем суспільного

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

прийняття, правовими умовами перебування та можливостями професійної й особистісної самореалізації в приймаючому середовищі. З огляду на це психологічна резилієнтність постає не просто як особистісна риса, а як результат взаємодії людини із соціальним середовищем та системою суспільних інститутів, у межах яких відбувається її життєдіяльність [10, с. 40].

Визначення та систематизація основних соціально-психологічних труднощів адаптації українських біженців у США, що виникли внаслідок вимушеного переміщення, є концептуально важливим етапом у дослідженні процесів культурної інтеграції та ресоціалізації в умовах транзитивного життєвого досвіду. У межах сучасних підходів психології міграції та теорії психологічної резилієнтності зазначені процеси розглядаються як багаторівнева динамічна система взаємодії індивідуальних ресурсів особистості та зовнішніх соціокультурних стресорів [11].

Переїзд до іншого соціокультурного простору супроводжується інтенсивною трансформацією когнітивних схем, ціннісно-нормативних орієнтацій та поведінкових стратегій, що актуалізує феномен культурного шоку як одного з базових дезадаптаційних станів. Культурний шок у цьому контексті може бути операціоналізований як стан когнітивно-афективного дисонансу, що виникає внаслідок розриву між попередньо інтеріоризованими культурними моделями та новими соціальними вимогами приймаючого суспільства. Його клініко-психологічні прояви включають підвищену тривожність, емоційну нестабільність, зниження відчуття суб'єктивного контролю та тимчасову дезорганізацію адаптивних поведінкових патернів. У термінах теорії резилієнтності це відображає фазу підвищеної вразливості системи саморегуляції особистості до зовнішніх стресорів [12].

Окремого значення набуває мовна адаптація як ключовий предиктор соціальної інтеграції. Обмежена комунікативна компетентність у домінантній мові (англійській) приймаючого суспільства істотно знижує доступ до соціального капіталу, ринку праці, освітніх та адміністративних ресурсів, що, у свою чергу, формує ризики соціальної маргіналізації.

На психологічному рівні це може проявлятися як феномен вивченої безпорадності, зниження самооцінки та порушення самоідентифікації в новому соціальному контексті.

Важливим компонентом дезадаптаційної симптоматики є також розрив соціальних зв'язків, який у теорії соціального капіталу розглядається як втрата як зв'язувальних, так і об'єднувальних соціальних ресурсів. Відсутність стабільної мережі підтримки, включно з родинними, дружніми та професійними зв'язками, призводить до підвищення рівня емоційної ізоляції, екзистенційної невизначеності та соціальної дезорієнтації. У цьому аспекті резилієнтність виконує функцію відновлювального механізму, що забезпечує формування нових соціальних зв'язків і поступове відновлення відчуття приналежності [13, с.198].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Додатковим істотним стресогенним фактором виступає правова невизначеність, пов'язана зі статусом тимчасового захисту, імміграційними процедурами та перспективами довгострокової інтеграції. Така невизначеність підсилює когнітивне навантаження, ускладнює процеси життєвого планування та підтримує хронічний рівень стресу, що може негативно впливати на психоемоційне функціонування та адаптаційний потенціал особистості [14, p. 1].

Таким чином, соціально-психологічні труднощі адаптації українських біженців у США доцільно розглядати як комплексну систему взаємопов'язаних факторів, що охоплюють культурні, мовні, соціальні та правові детермінанти. Їхній аналіз у межах теорії психологічної резилієнтності дозволяє глибше зрозуміти механізми адаптаційної динаміки та окреслити умови формування ефективних стратегій психосоціальної інтеграції в новому культурному середовищі.

Емпіричну базу дослідження становлять 32 глибинні напівструктуровані інтерв'ю з українськими біженцями у США, проведені онлайн у 2025 році (тривалість 60–90 хвилин). Після отримання згоди учасників інтерв'ю були записані, транскрибовані та анонімізовані. Аналіз здійснювався на основі обґрунтованої теорії з використанням тріангуляції, подвійного кодування та взаємної перевірки інтерпретацій. Вибірка сформована за принципами цілеспрямованого та теоретичного відбору, що забезпечило представлення різних соціально-демографічних груп і типів адаптаційного досвіду. Отримані результати розглядають адаптацію як динамічний процес взаємодії індивідуальних психологічних ресурсів і умов приймаючого суспільства, підкреслюючи ключову роль психологічної резилієнтності у подоланні міграційного стресу та соціальній інтеграції. (табл. 1).

Учасники дослідження представляють віковий діапазон від 25 до 64 років, при цьому найбільш чисельною є група 35–44 роки, що відображає домінування осіб працездатного віку серед вимушених мігрантів. Зокрема, у вибірці переважає вікова група 35–44 роки (47%), що належить до економічно активного населення. Гендерний розподіл є збалансованим (50% чоловіків та 50% жінок), а переважна більшість респондентів перебуває у шлюбі (88%). Більшість респондентів мають вищу освіту, що свідчить про високий рівень людського капіталу, який, однак, не завжди конвертується в економічну інтеграцію через інституційні бар'єри приймаючої країни.

Таблиця 1

Соціально-демографічна структура вибірки (n = 32)

Показник	**Характеристика**	**Частка / опис**
Віковий діапазон	Загальний розподіл	25-64 роки
Найбільш чисельна вікова група	Переважаюча категорія	35–44 роки

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Показник	Характеристика	Частка / опис
Частка вікової групи 35–44 р	Основна група респондентів	47%
Гендерний розподіл	Загальна структура вибірки	50% чоловіків / 50% жінок
Сімейний стан	Переважаюча категорія	Одружені/заміжні – 88%
Рівень освіти	Загальна характеристика	Переважно вища освіта
Соціально-економічний статус	Узагальнена характеристика	Високий рівень людського капіталу з обмеженою економічною інтеграцією через інституційні бар'єри

Джерело: узагальнено авторами

Результати інтерв'ю свідчать, що навіть за умов високого освітнього рівня та наявності професійного досвіду процес інтеграції у приймаюче суспільство характеризується інституційними обмеженнями. Зокрема, респонденти відзначають труднощі з працевлаштуванням за фахом та необхідність професійної переорієнтації. Гендерна рівновага вибірки дозволяє виявити не лише загальні тенденції адаптації, але й латентні відмінності у стратегіях подолання кризових ситуацій. Таким чином, гендерний вимір виступає не лише соціальною характеристикою, а й структурним чинником диференціації адаптаційних траєкторій.

Важливо підкреслити, що представники вікової групи 35–44 роки, попри високий адаптаційний потенціал, найчастіше вказують на розрив між попереднім професійним статусом і поточними умовами зайнятості. Це свідчить про трансформацію класичних моделей професійної реалізації в умовах вимушеної міграції.

Особливої уваги потребує показник тривалості перебування, де переважає група 1–2 роки (69%), що свідчить про перехідний характер адаптаційного процесу. У цей період відбувається найбільш інтенсивна трансформація ідентичності, коли первинні стратегії виживання поступово змінюються на більш стабілізовані форми соціальної інтеграції. Водночас саме цей часовий інтервал характеризується найвищим рівнем психологічної невизначеності, що підтверджує нелінійний характер адаптації та її залежність від тривалості перебування у стані правової та соціальної нестабільності.

Аналіз інтерв'ю дозволив виявити, що ключовим чинником дезадаптації виступає порушення попередніх життєвих траєкторій, яке супроводжується втратою професійної та соціальної ідентичності. У більшості випадків респонденти описують свій досвід як різку зміну соціального статусу, коли висококваліфіковані спеціалісти змушені виконувати роботу, що не відповідає їхньому рівню підготовки. Це створює стан хронічного когнітивного дисонансу між уявленням про власну ідентичність і фактичним соціальним становищем.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Мовний бар'єр у даному контексті виступає не лише технічним обмеженням комунікації, але й структурним фактором соціального виключення. Він обмежує доступ до ринку праці, системи охорони здоров'я та освітніх можливостей, водночас впливаючи на якість соціальних зв'язків. Особливо вираженим є вплив мовного бар'єра на дорослих респондентів, тоді як діти демонструють вищу адаптивність, що пов'язано з їх інтеграцією через освітні інституції.

Правова невизначеність є ще одним системним фактором, який формує стан тривалого психологічного напруження. Очікування рішень щодо міграційного статусу обмежує можливості довгострокового планування, знижує рівень суб'єктивного контролю над життєвою ситуацією та посилює відчуття вразливості.

Окремого значення набуває вимір колективної та реляційної стійкості, який акцентує увагу на відчутті належності, взаємній підтримці та відновленні соціальних зв'язків після кризових подій. Дослідження показують, що саме якість соціальних відносин, а не лише матеріальні ресурси, визначає довгострокову траєкторію інтеграції та психологічного відновлення. У цьому контексті важливим є розуміння того, що стійкість не є статичною характеристикою, а формується через постійні практики взаємодії, взаємної довіри та участі в житті громади. Подібні підходи дозволяють переосмислити адаптацію як багатовимірний процес, у якому поєднуються інституційні обмеження, соціальні ресурси та індивідуальні стратегії подолання кризи.

Важливою особливістю адаптаційного процесу є його нелінійний характер. Один і той самий механізм може одночасно виконувати як адаптивну, так і дезадаптивну функцію. Наприклад, економічна адаптація через прийняття менш кваліфікованої роботи забезпечує базову стабільність, але разом з тим призводить до втрати професійної ідентичності. Аналогічно, психологічна резилієнтність може виступати як ресурс подолання труднощів, але також і як механізм індивідуалізації структурних проблем.

Особливу увагу слід приділити трансформації гендерних ролей у сім'ях біженців, яка часто стає джерелом внутрішньосімейної напруги. Зміна економічних ролей чоловіків і жінок призводить до перегляду традиційних моделей домогосподарства, що не завжди сприймається як позитивна зміна. У ряді випадків це викликає кризу ідентичності, особливо у чоловіків, які втрачають роль основного економічного забезпечувача сім'ї.

Соціальна взаємодія у приймаючому суспільстві також характеризується неоднорідністю. З одного боку, наявні приклади підтримки з боку місцевих громад, освітніх установ та неурядових організацій. З іншого боку, структурні обмеження, включаючи складність доступу до медичних послуг, транспорту та соціальних програм, значно ускладнюють процес інтеграції. Це створює ситуацію часткової інтеграції, коли біженці формально включені у суспільство, але фактично залишаються на його периферії.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Отримані результати дозволяють зробити висновок, що адаптація українських біженців є складним процесом взаємодії індивідуальних стратегій та структурних умов. Психологічна резилієнтність у цьому контексті не є вродженою характеристикою, а формується у процесі постійної взаємодії з соціальним середовищем, а її ефективність суттєво залежить від рівня соціального визнання та доступу до ресурсів.

Таким чином, дослідження демонструє необхідність переходу від індивідуалізованих моделей розуміння адаптації до структурно-орієнтованих підходів, які враховують роль інституцій, політик та соціальних практик у формуванні життєвих траєкторій біженців. Це дозволяє більш адекватно інтерпретувати процеси інтеграції та розробляти ефективні політики підтримки, спрямовані не лише на адаптацію, але й на повноцінне соціальне включення.

Інтеграція українських біженців у США доцільно розглядати як складний соціально-психологічний процес, що включає взаємопов'язані мовний, соціальний, професійно-економічний та культурно-ціннісний рівні адаптації. У межах сучасних підходів до теорії психологічної резильєнтності цей процес інтерпретується як динамічна система взаємодії індивідуальних ресурсів особистості (когнітивних, емоційно-регуляторних, мотиваційних та поведінкових) із зовнішніми детермінантами приймаючого суспільства, зокрема інституційною підтримкою, соціальними мережами, рівнем толерантності та доступом до ресурсів інтеграції.

У такій перспективі адаптаційна траєкторія індивіда визначається не лише об'єктивними умовами середовища, але й здатністю до психологічної гнучкості, стресостійкості та переосмислення життєвого досвіду в умовах вимушеної міграції [15]. Відповідно, ефективність інтеграції постає як результат нелінійної взаємодії між внутрішніми адаптаційними механізмами та структурними характеристиками приймаючого соціуму, що зумовлює варіативність швидкості та якості соціокультурної інтеграції (табл. 2).

Таблиця 2

Основні виміри адаптації українських біженців у контексті резильєнтності.

Вимір інтеграції	**Основні виклики**	**Фактори підтримки**	**Роль у резильєнтності**
Мовна	Бар'єр у навчанні, праці та доступі до послуг	Мотивація, мовні курси	Підсилює автономність і впевненість
Соціальна	Соціальна ізоляція, адаптаційний стрес стабільність	Громади, волонтери, діаспора	Знижує рівень стресу, підтримує емоційну стабільність

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Вимір інтеграції	Основні виклики	Фактори підтримки	Роль у резильєнтності
Професійна інтеграція	Визнання дипломів, перекваліфікація, нижчі посади	Навчання, гнучкість, планування кар'єри	Формує здатність до довго-строкової адаптації
Культурна інтеграція	Баланс між адаптацією та збереженням ідентичності	Збереження традицій, культурна взаємодія	Підтримує цілісність «Я» та психологічну стійкість

Джерело: узагальнено [16, p. 587; 17]

Таким чином, інтеграція українських біженців у США є складним адаптаційним процесом, у якому психологічна резильєнтність відіграє ключову роль як механізм подолання труднощів, відновлення стабільності та побудови нового життєвого шляху в умовах культурних змін.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє концептуалізувати адаптацію українських біженців у США як складний багатовимірний процес, у якому перетинаються індивідуальні психологічні ресурси, структурні обмеження приймаючих суспільств та інституційні режими міграційної політики. Емпіричні дані, отримані на основі 32 напівструктурованих інтерв'ю, демонструють, що адаптація не є лінійним переходом до стабільності, а радше характеризується динамічною взаємодією між втратами (професійними, соціальними, ідентифікаційними) та компенсаторними механізмами, серед яких ключову роль відіграють соціальна підтримка, мовна інтеграція та індивідуальні стратегії психологічної резилієнтності.

Отримані результати уточнюють існуючі теоретичні підходи до міграційної адаптації, показуючи, що психологічна резилієнтність не може розглядатися виключно як індивідуальна характеристика або вроджена здатність до подолання стресу. Навпаки, вона формується та модифікується у межах структурно зумовлених умов доступу до ресурсів, правового статусу та соціального визнання. У цьому контексті резилієнтність виступає як реляційний процес, що виникає на перетині індивідуальної агентності та інституційних можливостей, а не як автономна психологічна властивість.

Особливо значущим є виявлений розрив між високим рівнем людського капіталу респондентів і його обмеженою конвертацією в приймаючому суспільстві, що формує феномен структурної декваліфікації. Цей розрив виступає одним із ключових детермінантів хронічної невизначеності та ідентифікаційної напруги, які, зі свого боку, впливають на траєкторії інтеграції. Мовні бар'єри та правова невизначеність функціонують як системні механізми соціального виключення, посилюючи нерівність доступу до ринку праці, освіти та соціальних послуг.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Результати також підтверджують, що гендерні та сімейні трансформації в умовах вимушеної міграції є важливим, але недостатньо дослідженим чинником адаптації. Перерозподіл економічних і соціальних ролей у сім'ї часто супроводжується кризою ідентичності та конфліктами, що впливають на загальну стійкість домогосподарств. Таким чином, адаптація повинна розглядатися не лише на індивідуальному, але й на домогосподарському рівні аналізу.

З теоретичного погляду дослідження розширює розуміння взаємозв'язку між ідентичністю та резилієнтністю, демонструючи, що збереження або реконструкція ідентичності є критичним механізмом відновлення суб'єктивного відчуття стабільності. У цьому сенсі часова перспектива (зв'язок між минулим, теперішнім і майбутнім) виступає ключовим аналітичним виміром адаптації, який визначає здатність індивіда інтегрувати травматичний досвід у послідовний життєвий наратив.

З практичного погляду результати дослідження обґрунтовують необхідність переходу від фрагментарних гуманітарних програм до системних політик інтеграції, що включають визнання кваліфікацій, доступ до мовної освіти, спрощення процедур легалізації статусу та розширення психологічної підтримки. Ефективність інтеграційних політик безпосередньо залежить від здатності інституцій зменшувати структурні бар'єри, а не лише покладатися на індивідуальну адаптивність біженців.

Таким чином, дослідження робить внесок у сучасну міграційну теорію, пропонуючи інтегративну модель адаптації, у якій психологічна резилієнтність, ідентичність та структурні умови розглядаються як взаємопов'язані елементи єдиного процесу соціальної інтеграції. Перспективи подальших досліджень полягають у порівняльному аналізі різних приймаючих контекстів та вивченні довгострокових траєкторій адаптації українських біженців у міждержавному вимірі.

Література:

1. Єфімова А. Особливості соціально-психологічної адаптації українців до умов міграції у США. *Вісник післядипломної освіти*. 2023. № 23(52). С. 41–56. DOI: https://doi.org/10.58442/2522-9931-2023-23(52)-41-56.

2. Доброєр Н. Культурна адаптація біженців у цифровому середовищі: виклики та ресурси. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*. 2025. № 51. С. 358–363. DOI: https://doi.org/10.35619/ucpmk.51.1069

3. Ровенчак О. А., Володько В. В. Особливості соціокультурної адаптації українських іммігрантів у США. *Наукове пізнання: методологія та технології*. 2019. № 1. С. 118–144. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npmt_2019_1_19 (дата звернення: 18.04.2026).

4. Кузьмін В. В., Кузьміна М. О., Стрижак Г. В. Соціальна адаптація вимушено переміщених осіб, які постраждали внаслідок воєнного стану. *Психологія та соціальна робота*. 2024. № 1. С. 180–195. DOI: https://doi.org/10.32782/2707-0409.2024.1.16

5. Нестеренко М., Романко О. Адаптація внутрішніх переселенців до нових умов життя. *Collection of Scientific Papers «SCIENTIA»* (June 16, 2023; Athens, Greece). 2023. С. 181–182. URL: https://previous.scientia.report/index.php/archive/article/view/1050 (дата звернення: 18.04.2026).

6. Бурова О. Матеріальне благополуччя як чинник суб'єктивного добробуту: міжнародні порівняння та український контекст. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2025. № 4. С. 126–148. DOI: https://doi.org/10.15407/sociology2025.04.126.

7. Ткач Д. Психологічна резилієнтність репатріантів: подолання труднощів після тривалої міграції. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2025. № 1(77). С. 463–472. DOI: https://doi.org/10.31732/2663-2209-2025-77-463-472

8. Абдуллаєва В. Індивідуально-психологічні передумови адаптивності українців в умовах вимушеної міграції. *Наукові праці МАУП. Психологія*. 2025. № 2. DOI: https://doi.org/10.32689/maup.psych.2025.2.1

9. Boyle C. What About Us? The UK's discriminatory treatment of refugees must end. URL: https://www.runnymedetrust.org/blog/what-about-us-the-uks-discriminatory-treatment-of-refugees-must-end (дата звернення: 18.04.2026).

10. Єфімова А. Г. Інтерсуб'єктна методологія вивчення феномену соціально-психологічної адаптації мігрантів. *Наукові дослідження: парадигма інноваційного розвитку*: тези доповідей XIV Міжнародної наукової конференції (м. Прага, 28 вересня 2023 р.). Прага, Чехія. 2023. С. 39–41. https://www.inter-nauka.com/issues/conf-2023/september/9288 (дата звернення: 18.04.2026).

11. Tohme P., Fatouh C., Yaktine N., Abi-Habib R. Predictors of acculturation and adaptation in a sample of Syrian refugees in Lebanon. *Journal of Cross-Cultural Psychology*. 2024. Vol. 55, № 3. DOI: https://doi.org/10.1177/00220221231223157.

12. Andrushko Y., Lanza S. Exploring resilience and its determinants in the forced migration of Ukrainian citizens: a psychological perspective. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2024. Vol. 21, № 11. 1409. DOI: https://doi.org/10.3390/ijerph21111409.

13. Дроздова Л. Адаптаційні виклики та життєздатність українців у нових соціально-культурних умовах. *Габітус*. 2024. № 63. С. 196–200. DOI: https://doi.org/10.32782/2663-5208.2024.63.34.

14. Schwartz, S. J., Schildkraut, D. J., Bogado, N., De Coninck, D., Duque, M., Lee, S. W., et al. Threatened and emotional: U.S. host nationals' perceived threats, perceived benefits, and intergroup emotions toward different types of migrants. *Journal of Immigrant & Refugee Studies*. 2025. P. 1–20. DOI: https://doi.org/10.1080/15562948.2025.2602923.

15. Baran M, Grzymała-Moszczyńska H, Zjawińska M, Sugay L, Pujszo I, Ovsiienko Y, Naritsa V, Niedziałek J, Boczkowska M. Superhero in a skirt: Psychological resilience of Ukrainian refugee women in Poland. A thematic analysis. *International journal of clinical and health psychology*. 2024 Vol. 24, № 4. 100506. DOI: https://doi.org/10.1016/j.ijchp.2024.100506.

16. Kuo B.C.H., Rappaport L. M. A prospective longitudinal study of depression, perceived stress, and perceived control in resettled Syrian refugees' mental health and psychosocial adaptation. *Transcultural Psychiatry*. 2024. Vol. 61, № 4. P. 582–595. DOI: https://doi.org/10.1177/13634615241227696.

17. Potter F., Dohrmann K., Rockstroh B., Crombach A. Refugees' integration and emotional distress over the course of 9 months. *Frontiers in psychology*. 2024. Vol. 15. 1459934. DOI: https://doi.org/10.3389/fpsyg.2024.1459934.

References:

1. Yefimova, A. (2023). Osoblyvosti sotsialno-psykholohichnoi adaptatsii ukraintsiv do umov mihratsii u SShA [Features of social and psychological adaptation of ukrainians to the conditions of migration in the USA]. *Visnyk pisliadyplomnoi osvity – Bulletin of Postgraduate education*, (23(52), 41–56. https://doi.org/10.58442/2522-9931-2023-23(52)-41-56 [in Ukrainian].

2. Dobroier, N. (2025). Kulturna adaptatsiia bizhentsiv u tsyfrovomu seredovyshchi: vyklyky ta resursy [Cultural adaptation of refugees in the digital environment: Challenges and resources].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Ukrainska kultura: mynule, suchasne, shliakhy rozvytku – Ukrainian Culture: Past, Modernity, Ways of Development, 51, 358–363. https://doi.org/10.35619/ucpmk.51.1069 [in Ukrainian].

3. Rovenchak, O. A., & Volodko, V. V. (2019). Osoblyvosti sotsiokulturnoi adaptatsii ukrainskykh immigrantiv u SShA [Peculiarities of sociocultural adaptation of Ukrainian immigrants in the USA]. *Naukove piznannia: metodolohiia ta tekhnolohii – Scientific knowledge: methodology and technologies,* (1), 118–144. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npmt_2019_1_19 [in Ukrainian].

4. Kuzmin, V. V., Kuzmina, M. O., & Stryzhak, H. V. (2024). Sotsialna adaptatsiia vymusheno peremishchenykh osib, yaki postrazhdaly vnaslidok voiennoho stanu [Social adaptation of internally displaced persons affected by martial law]. *Psykholohiia ta sotsialna robota – Psychology and Social Work*, 1, 180–195. https://doi.org/10.32782/2707-0409.2024.1.16 [in Ukrainian].

5. Nesterenko, M., & Romanko, O. (2023). Adaptatsiia vnutrishnikh pereselentsiv do novykh umov zhyttia [Adaptation of internally displaced persons to new living conditions]. *Collection of Scientific Papers «SCIENTIA»* (June 16, 2023; Athens, Greece), 181–182. Retrieved from https://previous.scientia.report/index.php/archive/article/view/1050 [in Ukrainian].

6. Burova, O. (2025). Materialne blahopoluchchia yak chynnyk subiektyvnoho dobrobutu: mizhnarodni porivniannia ta ukrainskyi konteksti [Material well-being as a determinant of subjective well-being: international comparison and the Ukrainian context]. *Sotsiolohiia: teoriia, metody, marketynhu – Sociology: theory, methods, marketing*, 4, 126–148. https://doi.org/10.15407/sociology2025.04.126 [in Ukrainian].

7. Tkach, D. (2025). Psykholohichna rezyliientnist repatriantiv: podolannia trudnoshchiv pislia tryvaloi mihratsii [Psychological resilience of repatriates: Overcoming difficulties after long-term migration]. *Vcheni zapysky Universytetu «KROK» – Scientific Notes of KROK University*, 1(77), 463–472. https://doi.org/10.31732/2663-2209-2025-77-463-472 [in Ukrainian].

8. Abdullayeva, V. (2025). Indyvidualno-psykholohichni peredumovy adaptyvnosti ukraintsiv v umovakh vymushenoi mihratsii [Individual psychological determinants of adaptability of Ukrainians under forced migration conditions]. *Naukovi pratsi MAUP. Psykholohiia –Scientific Works of MAUP. Psychology*, 2. https://doi.org/10.32689/maup.psych.2025.2.1 [in Ukrainian].

9. Boyle, C. (2022). What about us? The UK's discriminatory treatment of refugees must end. Retrieved from https://www.runnymedetrust.org/blog/what-about-us-the-uks-discriminatory-treatment-of-refugees-must-end.

10. Yefimova, A. H. (2023). Intersubiektna metodolohiia vyvchennia fenomenu sotsialno-psykholohichnoi adaptatsii mihrantiv [Intersubjective methodology for studying the phenomenon of socio-psychological adaptation of migrants]. Scientific research: the paradigm of innovative development: abstracts of the reports of the XIV International Scientific Conference (Praha, 28 veresnia 2023 r.). (pp. 39–41), Praha, Czech Republic [in Ukrainian].

11. Tohme, P., Fatouh, C., Yaktine, N., & Abi-Habib, R. (2024). Predictors of acculturation and adaptation in a sample of Syrian refugees in Lebanon. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 55(3), 308-323. https://doi.org/10.1177/00220221231223157.

12. Andrushko, Y., & Lanza, S. T. (2024). Exploring resilience and its determinants in the forced migration of Ukrainian citizens: a psychological perspective. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 21(11), 1409. https://doi.org/10.3390/ijerph21111409.

13. Drozdova, L. (2024). Adaptatsiini vyklyky ta zhyttiezdatnist ukraintsiv u novykh sotsialno-kulturnykh umovakh [Adaptation challenges and viability of Ukrainians in new socio-cultural conditions]. *Habitus,* (63), 196–200. https://doi.org/10.32782/2663-5208.2024.63.34 [in Ukrainian].

14. Schwartz, S. J., Schildkraut, D. J., Bogado, N., De Coninck, D., Duque, M., Lee, S. W., … Rios, K. M. (2025). Threatened and emotional: U.S. host nationals' perceived threats, perceived

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

benefits, and intergroup emotions toward different types of migrants. *Journal of Immigrant & Refugee Studies*, 1–20. https://doi.org/10.1080/15562948.2025.2602923.

15. Baran, M., Grzymała-Moszczyńska, H., Zjawińska, M., Sugay, L., Pujszo, I., Ovsiienko, Y., Naritsa, V., Niedziałek, J., & Boczkowska, M. (2024). Superhero in a skirt: psychological resilience of Ukrainian refugee women in Poland. A thematic analysis. *International journal of clinical and health psychology*, 24(4), 100506. https://doi.org/10.1016/j.ijchp.2024.100506.

16. Kuo, B. C. H., & Rappaport, L. M. (2024). A prospective longitudinal study of depression, perceived stress, and perceived control in resettled Syrian refugees' mental health and psychosocial adaptation. *Transcultural psychiatry*, 61(4), 582–595. https://doi.org/10.1177/13634615241227696.

17. Potter, F., Dohrmann, K., Rockstroh, B., & Crombach, A. (2024). Refugees' integration and emotional distress over the course of 9 months. *Frontiers in psychology*, 15, 1459934. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2024.1459934.

Дата першого надходження статті до видання: 26.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 614.2:364.46:615.8(477)

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4700-4714

Кравець Ростислав Анатолійович завідувач кафедри, доцент к.мед.н. фізичної та реабілітаційної медицини Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова. м. Вінниця, https://orcid.org/0000-0001-9667-0815

Браткова Ольга Юріївна завідуючий кафедри загальної гігієни та екології кандидат медичних наук, доктор філософії (PhD). Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова. м. Вінниця, https://orcid.org/0000-0003-3968-2195

Беднарчик Тарас Романович доцент кафедри філософії та суспільних наук Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова. м. Вінниця, https://orcid.org/0000-0003-2336-4635

Семенюк Ростислав Олександрович асистент кафедри фізичної та реабілітаційної медицини Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова. м. Вінниця, https://orcid.org/0000-0001-7283-9284

Ратушняк Ігор Іванович старший викладач кафедри філософії та суспільних наук. Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова., магістрант Навчально-науковий інститут психології та ментального здоров'я. Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова. м. Вінниця, https://orcid.org/0000-0003-1152-8815

Бушмельова Ганна Петрівна магістрантка Навчально-науковий інститут психології та ментального здоров'я. Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова, Навчально-наукового інституту громадського здоров'я, біології, контролю та профілактики хвороб. Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова м. Вінниця, https://orcid.org/0009-0001-0334-3987

СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ РЕАБІЛІТАЦІЙНИХ ПОСЛУГ ЯК СКЛАДОВА СИСТЕМИ ГРОМАДСЬКОГО ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ

Анотація. У статті досліджено соціальний аспект реабілітаційних послуг як невід'ємної складової системи громадського здоров'я в Україні в умовах сучасних демографічних, соціально-економічних та воєнних викликів [19; 21]. Обґрунтовано, що реабілітація сьогодні розглядається не лише як напрям

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

медичної допомоги, а як важливий інструмент відновлення функціональних можливостей людини, збереження працездатності, попередження інвалідизації та забезпечення повноцінної участі особи у суспільному житті [16; 18].

Встановлено, що потреба у реабілітаційних послугах в Україні суттєво зросла внаслідок поширення хронічних неінфекційних захворювань, старіння населення, збільшення кількості осіб із травматичними ушкодженнями, а також негативних наслідків війни, що супроводжуються фізичними та психоемоційними порушеннями здоров'я [1; 5; 12].

Проаналізовано основні проблеми функціонування системи реабілітаційної допомоги, серед яких недостатня територіальна доступність послуг, нерівномірний розподіл кадрових ресурсів, обмеженість фінансування, недостатній рівень міжвідомчої координації, потреба у розвитку мультидисциплінарного підходу та сучасної інфраструктури [2; 4; 6].

Визначено, що особливого значення набуває соціальна складова реабілітації, яка передбачає не лише медичне відновлення, а й психологічну підтримку, професійну адаптацію, соціальну інтеграцію, відновлення комунікативних навичок і забезпечення рівного доступу до суспільних ресурсів для осіб з обмеженнями життєдіяльності [3; 17; 22].

Наголошено, що інтеграція реабілітаційних послуг у систему громадського здоров'я сприятиме зниженню рівня інвалідності, скороченню соціально-економічних втрат держави, підвищенню якості життя населення та зміцненню людського потенціалу країни [12; 20]. Перспективними напрямами розвитку визначено розширення мережі реабілітаційних закладів у громадах, підготовку кваліфікованих фахівців, цифровізацію маршруту пацієнта, посилення профілактичної складової та впровадження міжнародних стандартів комплексної допомоги [10; 15; 23]. Доведено, що розвиток сучасної системи реабілітації є одним із пріоритетних завдань державної політики у сфері громадського здоров'я України [2; 21].

Ключові слова: громадське здоров'я, реабілітаційні послуги, соціальна реабілітація, доступність допомоги, якість життя, інвалідність, мультидисциплінарний підхід, Україна, психолог, соціальна психологія, фізичні терапевти, ерготерапевти, історія громадського здоров’я.

Kravets Rostyslav Anatoliiovych Head of the Department, Associate Professor, PhD in Medical Sciences, Department of Physical and Rehabilitation Medicine, National Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsia, https://orcid.org/0000-0001-9667-0815

Bratkova Olha Yuriivna Head of the Department, Candidate of Medical Sciences, Doctor of Philosophy (PhD), National Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsia, https://orcid.org/0000-0003-3968-2195

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Bednarchyk Taras Romanovych Associate Professor, Department of Philosophy and Social Sciences, National Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsia, https://orcid.org/0000-0003-2336-4635

Semenyuk Rostyslav Oleksandrovych Assistant Lecturer, Department of Physical and Rehabilitation Medicine, National Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsia, https://orcid.org/0000-0001-7283-9284

Ratushniak Ihor Ivanovych Senior Lecturer, Department of Philosophy and Social Sciences, National Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsia, Ukraine; Master's student, Educational and Scientific Institute of Psychology and Mental Health, National Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsia, https://orcid.org/0000-0003-1152-8815

Bushmelyova Hanna Petrivna Master's student, Educational and Scientific Institute of Psychology and Mental Health; Educational and Scientific Institute of Public Health, Biology, Disease Control and Prevention, National Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsia, https://orcid.org/0009-0001-0334-3987

SOCIAL ASPECT OF REHABILITATION SERVICES AS A COMPONENT OF THE PUBLIC HEALTH SYSTEM IN UKRAINE

Abstract. The article examines the social aspect of rehabilitation services as an integral component of the public health system in Ukraine under current demographic, socio-economic, and wartime challenges [19; 21]. It is substantiated that rehabilitation is now considered not only a direction of medical care but also an important tool for restoring functional capacity, maintaining working ability, preventing disability, and ensuring full participation of individuals in social life [16; 18].

It has been established that the need for rehabilitation services in Ukraine has significantly increased due to the spread of chronic non-communicable diseases, population ageing, the growing number of individuals with traumatic injuries, as well as the negative consequences of war, which are accompanied by physical and psycho-emotional health disorders [1; 5; 12].

The main problems of the rehabilitation care system are analyzed, including insufficient territorial accessibility of services, uneven distribution of human resources, limited funding, inadequate intersectoral coordination, and the need to develop a multidisciplinary approach and modern infrastructure [2; 4; 6]. It is determined that the social component of rehabilitation is of particular importance, which includes not only medical recovery but also psychological support, vocational adaptation, social integration, restoration of communication skills, and ensuring equal access to social resources for persons with disabilities [3; 17; 22].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

It is emphasized that the integration of rehabilitation services into the public health system will contribute to reducing disability rates, decreasing socio-economic losses for the state, improving the quality of life of the population, and strengthening the country's human potential [12; 20]. Promising directions for development include expanding the network of rehabilitation facilities in communities, training qualified specialists, digitalizing the patient pathway, strengthening the preventive component, and implementing international standards of comprehensive care [10; 15; 23]. It is proven that the development of a modern rehabilitation system is one of the priority tasks of state policy in the field of public health in Ukraine [2; 21].

Keywords: public health, rehabilitation services, social rehabilitation, accessibility of care, quality of life, disability, multidisciplinary approach, Ukraine, psychologist, social psychology, physical therapists, occupational therapists, history of public health.

Постановка проблеми. Стан громадського здоров'я населення України в сучасних умовах характеризується зростанням поширеності хронічних неінфекційних захворювань, високим рівнем травматизму, демографічним старінням населення, збільшенням кількості осіб з інвалідністю та значними психоемоційними наслідками воєнних дій [12; 19]. За оцінками Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ), принаймні кожна третя людина у світі потребує реабілітаційних послуг хоча б один раз упродовж хвороби або травми, тоді як у більшості країн значна частина цієї потреби залишається незадоволеною [12; 20].

В Україні ця проблема набула критичного виміру внаслідок повномасштабного вторгнення 2022 року: різко зросла кількість осіб із бойовими травмами, ампутаціями, черепно-мозковими ушкодженнями та посттравматичними психічними розладами [1; 5].

Реабілітація сьогодні виходить за межі суто клінічного підходу та набуває важливого соціального значення, оскільки охоплює питання адаптації особи до нових умов життя, подолання бар'єрів у середовищі, психологічної підтримки, професійної переорієнтації та соціальної інтеграції [16; 17]. Водночас система реабілітаційної допомоги в Україні ще перебуває на етапі трансформації та стикається з низкою проблем: нерівномірною територіальною доступністю послуг, дефіцитом підготовлених кадрів, недостатнім рівнем міжсекторальної взаємодії, обмеженістю матеріально-технічної бази та потребою у впровадженні сучасних міжнародних стандартів [2; 4; 6].

Особливої актуальності проблема набуває в умовах воєнного стану, коли значно збільшилася кількість осіб, які потребують фізичної, психологічної та соціальної реабілітації після бойових травм, поранень, вимушеного переміщення та стресових розладів [1; 3; 5]. У таких умовах розвиток реабілітаційних послуг має розглядатися як один із пріоритетних напрямів державної політики у сфері громадського здоров'я [2; 21].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика розвитку реабілітаційних послуг як складової системи громадського здоров'я останніми роками набуває все більшої актуальності як в Україні, так і у світі [12; 19; 21]. Це пов'язано зі зростанням поширеності хронічних неінфекційних захворювань, демографічним старінням населення, збільшенням кількості осіб з інвалідністю, наслідками пандемії COVID-19, а також військовими конфліктами, що суттєво підвищують потребу населення у комплексній реабілітаційній допомозі [11; 12; 13].

Концептуальне осмислення реабілітації у міжнародному вимірі ґрунтується на низці ключових публікацій. Вейдт Д. Т. [18] провів систематичний аналіз доказової бази і запропонував емпіричне визначення реабілітації як комплексного, орієнтованого на особу процесу, що здатен приносити користь за будь-якої тривалої інвалідності, незалежно від причини, стадії хвороби чи умов надання допомоги. Сьєза А. та ін. [12] на основі даних Глобального тягаря хвороб 2019 року встановили, що у світі понад 2,4 млрд осіб мають стан здоров'я, що потребує реабілітаційних заходів. Штуккі Г., Біккенбах Й. [16] обґрунтували функціонування як третій ключовий показник здоров'я в системах охорони здоров'я, що є основою для реабілітації у контексті концепції МКФ.

Гутенбруннер К. та ін. [13] у позиційній заяві Глобального реабілітаційного альянсу підкреслили стратегічну необхідність пріоритизації реабілітації під час і після пандемії COVID-19, наголошуючи, що переривання реабілітаційних послуг призводить до довготривалих функціональних наслідків. Negrini та ін. [14] розробили рамку реабілітаційних досліджень для пацієнтів з COVID-19 і обґрунтували потребу у впровадженні мультидисциплінарних протоколів відновлення.

Серед зарубіжних публікацій варто також відзначити роботи, присвячені інтеграції реабілітації у первинну медичну допомогу [10], ефективності телереабілітації при інсультах [23], еволюції реабілітаційних потреб у постковідний період [11], а також системним оглядам впровадження цифрових технологій у реабілітацію [15].

Серед українських науковців Г. О. Слабкий [6; 7] обґрунтував організаційно-методичні підходи до фізичної реабілітації як складової громадського здоров'я на територіальному рівні та конкретизував її місце в системі збереження і зміцнення здоров'я населення. Г. І. Жа́ра [1] дослідила досвід комплексної реабілітації військовослужбовців та ветеранів у системі громадського здоров'я. О. В. Пучина та ін. [5] проаналізували особливості комплексної реабілітації ветеранів війни із застосуванням стандартизованих діагностичних методик (ITQ, 4DSQ, VAS).

Водночас аналіз наукової літератури засвідчує недостатнє висвітлення питань соціальної доступності реабілітаційних послуг, регіональної нерівності їх надання, міжсекторальної взаємодії медичних і соціальних служб, а також інтеграції реабілітації у систему громадського здоров'я України в умовах

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

воєнного стану [2; 3; 4]. Це зумовлює необхідність подальших наукових досліджень у зазначеному напрямі.

Мета і методи дослідження. Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні соціального значення реабілітаційних послуг як важливої складової системи громадського здоров'я в Україні, аналізі сучасних проблем їх доступності та організації, а також визначенні перспективних напрямів удосконалення реабілітаційної допомоги з урахуванням сучасних демографічних, соціально-економічних і воєнних викликів [12; 19; 21].

Методи дослідження: системний аналіз і порівняльний аналіз - для вивчення підходів до організації реабілітаційних послуг у національному та міжнародному контекстах; узагальнення даних наукової літератури - для визначення сучасних наукових підходів до реабілітації [10; 15; 18]; аналіз статистичних звітів МОЗ України та НСЗУ - для оцінки стану реабілітаційної допомоги в Україні [2; 4]; контент-аналіз міжнародних рекомендацій ВООЗ у сфері реабілітації - для визначення стратегічних орієнтирів розвитку системи [20; 21]; а також вторинний аналіз верифікованих емпіричних даних із рецензованих наукових журналів - для узагальнення доказової бази ефективності реабілітаційних втручань [11; 23].

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна концепція громадського здоров'я передбачає не лише профілактику захворювань і продовження тривалості життя населення, а й забезпечення максимально можливого рівня функціональної незалежності людини, її соціальної активності та якості життя [16; 19]. У цьому контексті реабілітаційні послуги набувають особливого значення, оскільки спрямовані на відновлення або компенсацію втрачених функцій організму, адаптацію особи до обмежень життєдіяльності та повернення до повноцінної участі у суспільстві [18; 20]. Реабілітація є одним із ключових стратегічних напрямів охорони здоров'я, визнаних ВООЗ, поряд із профілактикою, лікуванням і паліативною допомогою [20; 21].

Концепція функціонування, розроблена в рамках Міжнародної класифікації функціонування (МКФ), є концептуальною основою сучасної реабілітації. Вона передбачає оцінку не лише патологічних змін організму, а й рівня активності особи та її участі у соціальному житті в контексті середовища [16]. Відповідно, реабілітаційний процес не може обмежуватися медичним відновленням: він охоплює психологічну, соціальну та професійну складові [17].

За результатами проведеного теоретико-аналітичного дослідження встановлено, що потреба у реабілітаційних послугах в Україні має стійку тенденцію до зростання [12; 19]. Основними чинниками цього процесу є поширення хронічних неінфекційних захворювань (серцево-судинна патологія, цукровий діабет, захворювання опорно-рухового апарату, неврологічні порушення), а також демографічне старіння населення [12]. Зі збільшенням частки осіб старших вікових груп зростає частота функціональних обмежень, що потребують довготривалої фізичної, когнітивної та соціальної підтримки.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Окремим чинником різкого зростання потреби в реабілітації стали наслідки воєнних дій на території України. Значна кількість військовослужбовців і цивільного населення потребує відновлення після бойових травм, поранень, ампутацій, черепно-мозкових ушкоджень, уражень нервової системи, а також психологічної допомоги після пережитих стресових подій [1; 5]. В Україні сформовано нові високоспеціалізовані центри, зокрема «UNBROKEN Ukraine» та «Superhumans Center» [8; 9], які впроваджують сучасні протоколи мультидисциплінарної реабілітації, включаючи фізичну терапію, ерготерапію, психологічну підтримку та соціальну інтеграцію пацієнтів.

Соціальна значущість реабілітаційних послуг проявляється у декількох ключових напрямах. По-перше, своєчасна реабілітація сприяє зниженню рівня інвалідизації населення, оскільки раннє відновлення функцій після травм і захворювань дозволяє попередити стійкі порушення працездатності [12; 20]. По-друге, реабілітація забезпечує повернення осіб працездатного віку до професійної діяльності, що має позитивний економічний ефект [19]. По-третє, вона покращує якість життя пацієнтів та членів їхніх родин, зменшує залежність від сторонньої допомоги та сприяє соціальній інтеграції [17]. ВООЗ розглядає реабілітацію як інвестицію у здоров'я населення та людський капітал країни [20; 21]. Аналіз сучасного стану реабілітаційної допомоги в Україні виявив низку системних проблем. Насамперед спостерігається нерівномірна територіальна доступність послуг: у великих містах можливості отримання реабілітації значно ширші, ніж у сільській місцевості та віддалених громадах [2; 4]. Це призводить до соціальної нерівності та обмежує реалізацію права громадян на своєчасну допомогу. Крім того, зберігається дефіцит кваліфікованих кадрів - фізичних терапевтів, ерготерапевтів, логопедів, психологів, фахівців із протезування та асистивних технологій [6; 7].

Важливою проблемою залишається недостатня міжвідомча взаємодія між системами охорони здоров'я, соціального захисту, освіти та зайнятості населення [3]. Реабілітація не повинна завершуватися випискою з медичного закладу, а має продовжуватися у громаді шляхом професійної адаптації, психологічного супроводу, створення безбар'єрного середовища та підтримки сім'ї пацієнта. Саме тому сучасний підхід передбачає безперервний маршрут пацієнта від гострого етапу лікування до повної соціальної інтеграції [10; 18].

Таблиця№1

Порівняльний аналіз доступності реабілітаційної допомоги у міській та сільській місцевості

Критерій	Міська місцевість	Сільська місцевість
Доступність центрів	Висока: спеціалізовані центри, кластерні лікарні, приватні та державні заклади	Низька: обмежена кількість закладів, відсутні спеціалізовані відділення

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Критерій	Міська місцевість	Сільська місцевість
Кадрове забезпечення	Відносно достатнє: ФТ, ерготерапевти, психологи, мультидисциплінарні команди	Дефіцит: переважно лікар загальної практики, відсутність вузьких спеціалістів
Час початку реабілітації	Ранній (гострий або ранній підгострий період)	Часто відстрочений через логістичні та організаційні бар'єри
Безперервність процесу	Висока: амбулаторний, стаціонарний та домашній етапи	Низька: переривчастий характер, обмежений доступ до амбулаторної допомоги
Результати відновлення	Більш виражене покращення показників мобільності та самообслуговування (ADL)	Повільніша динаміка; частіше зберігаються функціональні обмеження
Рівень інвалідизації	Нижчий за умови своєчасної реабілітації	Вищий через пізній початок та обмежені ресурси
Соціальна реінтеграція	Швидше повернення до праці та соціальної активності	Уповільнена або неповна соціальна інтеграція

Джерело: складено автором за даними НСЗУ та порівняльними міжнародними дослідженнями [4; 10; 12].

Проведений порівняльний аналіз свідчить про суттєві територіальні диспропорції у доступності та результативності реабілітаційної допомоги [4; 10]. Міське населення має значно кращі можливості раннього початку та безперервного проходження реабілітації, що безпосередньо впливає на функціональні результати та зменшення рівня інвалідизації [12; 20]. Натомість у сільській місцевості обмеженість кадрових і інфраструктурних ресурсів формує ризики стійких функціональних порушень, що потребує впровадження нових організаційних моделей надання допомоги, зокрема розвитку телереабілітації та мобільних мультидисциплінарних команд [10; 23].

Таблиця№2

Порівняльний аналіз системи реабілітації: Україна та країни ЄС

Критерій	Україна	Країни ЄС
Організація системи	Фрагментована, частково інтегрована	Повністю інтегрована (медична + соціальна реабілітація)

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Критерій	Україна	Країни ЄС
Доступність послуг	Нерівномірна, залежить від регіону	Висока та відносно рівномірна
Початок реабілітації	Часто відтермінований (після стабілізації стану)	Ранній початок (24-48 год у стаціонарі)
Мультидисциплінарні команди	Формуються, але не всюди доступні	Стандартна модель (physio, ergo, psychologist, social worker)
Рівень цифровізації	Телереабілітація на початковому етапі	Розвинені цифрові платформи та телереабілітація
Результати відновлення	Середні, залежні від регіону та доступу	Високі, стабільно прогнозовані
Інтеграція в громаду	Обмежена	Повноцінна CBR (community-based rehabilitation)

Джерело: *складено автором за матеріалами [13; 14; 16; 18; 20; 21].*

Порівняльний аналіз свідчить, що країни Європейського Союзу демонструють більш інтегровану, безперервну та стандартизовану модель реабілітаційної допомоги [20; 21]. Це забезпечується системною реалізацією концепції функціонування, раннім початком реабілітаційних втручань та обов'язковим залученням мультидисциплінарних команд [16; 18]. Натомість в Україні система реабілітації перебуває на етапі активної трансформації, що супроводжується поступовим впровадженням міжнародних підходів, однак зберігає ознаки фрагментарності та нерівномірності доступу [2; 4].

Ключовими відмінностями є час початку реабілітації, рівень міждисциплінарної взаємодії, а також ступінь інтеграції медичної та соціальної складових допомоги.

У країнах ЄС значна увага приділяється безперервності реабілітаційного маршруту пацієнта та його поверненню до життя у громаді, що відповідає концепції CBR (community-based rehabilitation) [20]. Це дозволяє досягати більш стабільних і прогнозованих результатів відновлення, а також знижувати рівень інвалідизації населення.

Оцінка ефективності реабілітаційних втручань. Оцінка результативності реабілітаційних програм базується на використанні стандартизованих шкал та інструментів функціональної діагностики, що забезпечують об'єктивізацію клінічних результатів і можливість порівняння ефективності втручань [18].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Найчастіше застосовуються:

Індекс Бартел (Barthel Index) - для оцінки рівня повсякденної активності;

Functional Independence Measure (FIM) - для визначення ступеня функціональної незалежності;

Шкала коми Глазго - для оцінки стану пацієнтів із черепно-мозковою травмою;

Методика 4DSQ та візуально-аналогова шкала (VAS) - для аналізу психоемоційного стану (тривожність, депресія, соматизація, стрес) [5].

Використання зазначених інструментів дозволяє не лише кількісно оцінювати динаміку відновлення, а й підвищує доказовість клінічних рішень та сприяє стандартизації реабілітаційного процесу [18; 20]. Так, за даними О. В. Пучини та співавт. [5], впровадження комплексної реабілітаційної програми для ветеранів війни сприяло суттєвому покращенню психоемоційного стану: зниження проявів посттравматичного стресового розладу становило 22,5%, депресії -55,3%, тривожності -до 35%, що свідчить про високу ефективність мультидисциплінарного підходу до відновлення пацієнтів.

Реабілітація в умовах воєнного стану. В умовах воєнного стану реабілітація набуває стратегічного значення як ключова складова медико-соціального відновлення військовослужбовців та цивільного населення [1; 21]. Основними клінічними напрямами є відновлення пацієнтів після ампутацій кінцівок, черепно-мозкових травм, бойових поранень, уражень нервової системи, а також подолання посттравматичного стресового розладу (ПТСР) та інших психоемоційних порушень [5; 12]. Особливого значення набуває раннє протезування, функціональне відновлення та психосоціальна адаптація пацієнтів до нових умов життя [20].

В Україні сформовано нові високоспеціалізовані центри, зокрема «UNBROKEN Ukraine» [9] та «Superhumans Center» [8], які впроваджують сучасні протоколи мультидисциплінарної реабілітації з інтеграцією фізичної терапії, ерготерапії, психологічної підтримки та соціальної допомоги. Їх діяльність демонструє перехід до сучасної моделі комплексної реабілітації, орієнтованої на потреби пацієнта та принципи безперервності допомоги.

Г. І. Жа́ра [1] підкреслює, що ефективна система реабілітації у межах громадського здоров'я повинна передбачати не лише медичне відновлення, а й реадаптацію та реінтеграцію ветеранів у суспільне та трудове середовище. Це потребує тісної координації медичних, психологічних, соціальних і освітніх компонентів допомоги, а також розвитку мультидисциплінарного підходу до ведення пацієнтів на всіх етапах реабілітаційного маршруту [10; 18].

Практичні рекомендації щодо вдосконалення системи реабілітації. На підставі проведеного аналізу обґрунтовано такі стратегічні напрями підвищення ефективності реабілітаційної системи в Україні. Впровадження мультидисциплінарних команд на рівні громад (фізичний терапевт, ерготерапевт, лікар фізичної та реабілітаційної медицини, клінічний психолог, психолог, соціальний

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

працівник, фахівець із нутриціології/нутриціолог, логопед, медична сестра з реабілітації) забезпечить безперервність реабілітаційного процесу після стаціонарного лікування та комплексне охоплення як медичних, так і психосоціальних потреб пацієнта [10; 20]. Важливо враховувати, що клінічний психолог є інтегрованою складовою мультидисциплінарної команди на всіх етапах реабілітації, тоді як залучення психолога (без клінічної спеціалізації) є більш доцільним на етапі постстаціонарного супроводу, соціальної адаптації та довготривалої підтримки пацієнта.

Розвиток телереабілітації є ключовим інструментом розширення доступу до послуг у віддалених регіонах і зниження територіальної нерівності у наданні допомоги [10]. Систематичний огляд Xing et al. [23] підтвердив її ефективність при реабілітації після інсульту, а Pearce et al. [15] - при впровадженні цифрових втручань у реабілітаційну практику загалом.

Формування стандартизованих реабілітаційних маршрутів пацієнта з чітким визначенням етапів відновлення відповідає рекомендаціям ВООЗ щодо забезпечення безперервності допомоги [20; 21]. Розширення ролі фахівців мультипрофесійної команди (фізичних терапевтів, ерготерапевтів, лікарів ФРМ, клінічних психологів, соціальних працівників, нутриціологів та інших) у системі первинної медичної допомоги сприятиме своєчасному виявленню потреб у реабілітації та комплексному веденню пацієнтів на ранніх етапах [10; 18]. Впровадження уніфікованих клінічних протоколів відповідно до міжнародних стандартів доказової медицини підвищить якість, узгодженість і прогнозованість результатів відновлення [18; 20].

Обмеження дослідження. Обмеженням даного дослідження є відсутність первинного емпіричного збору даних та переважне використання вторинних джерел інформації, включаючи статистичні звіти та результати попередніх наукових досліджень. Це може певною мірою впливати на повноту відображення сучасного стану реабілітаційної системи в Україні та зумовлює необхідність подальших проспективних досліджень із застосуванням стандартизованих інструментів функціональної оцінки пацієнтів.

Висновки з дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Проведене теоретико-аналітичне дослідження дозволяє зробити висновок, що реабілітаційні послуги є ключовим компонентом сучасної системи громадського здоров’я, який безпосередньо впливає на рівень функціональної незалежності населення, тривалість непрацездатності, показники інвалідизації та загальну якість життя [12; 18; 20]. У сучасних соціально-економічних і демографічних умовах України реабілітація набуває стратегічного значення, виходячи за межі виключно медичної допомоги та інтегруючись у систему соціальної підтримки й відновлення людського потенціалу.

Встановлено, що потреба у реабілітаційних послугах має стійку тенденцію до зростання, що зумовлено збільшенням поширеності хронічних неінфекційних захворювань, процесами старіння населення та наслідками воєнних дій [1; 12;

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

19]. Особливої актуальності набуває реабілітація військовослужбовців і цивільного населення з важким травматичними ураженнями, що потребують довготривалого мультидисциплінарного супроводу [5; 21].

Соціальна значущість реабілітації полягає у зниженні рівня інвалідизації, відновленні працездатності, скороченні економічних втрат та підвищенні рівня соціальної інтеграції осіб із функціональними обмеженнями [17; 19]. Водночас виявлено низку системних проблем, зокрема нерівномірність доступу між міськими та сільськими територіями, дефіцит кваліфікованих кадрів, недостатній рівень міжсекторальної взаємодії та обмежену інтеграцію реабілітаційних послуг у громадах [2; 4; 6].

Науково обґрунтовано, що підвищення ефективності реабілітаційної системи можливе за умови розвитку мультидисциплінарного підходу, розширення мережі реабілітаційних закладів, впровадження цифрових технологій супроводу пацієнта, розвитку телереабілітації та стандартизації клінічних маршрутів відповідно до міжнародних протоколів [10; 15; 20; 23].

Перспективи подальших наукових розвідок пов’язані з проведенням порівняльних емпіричних досліджень ефективності реабілітаційних втручань у міських та сільських громадах, вивченням ефективності мультидисциплінарних команд у різних організаційних моделях, аналізом соціально-економічної ефективності інвестицій у реабілітаційні послуги, а також розробкою моделей інтеграції медичної, соціальної та освітньої реабілітації на рівні територіальних громад [10; 20; 21].

Література

1. Жа́ра Г. І. Комплексна реабілітація військовослужбовців і ветеранів війни в системі громадського здоров’я. *Спортивна медицина, фізична терапія та ерготерапія*. 2026. № 1. С. 206–212. DOI: https://doi.org/10.32782/spmed.2026.1.25

2. Міністерство охорони здоров’я України. Реформа системи реабілітації в Україні (2020–2025). Київ: МОЗ України. URL: https://moz.gov.ua (дата звернення: 01.05.2026).

3. Міністерство соціальної політики України. Стратегія розвитку системи реабілітації та соціальної адаптації осіб з інвалідністю. Київ, 2021.

4. Національна служба здоров’я України. Звіти про реалізацію програми медичних гарантій (розділ «Реабілітаційна допомога»). Київ: НСЗУ. URL: https://nszu.gov.ua (дата звернення: 02.05.2026).

5. Пучина О. В., Задорожна-Княгницька Л. В., Черепєхіна О. А., Нетреба М. М., Гершанов А. М. Особливості комплексної реабілітації ветеранів війни. *Клінічна та профілактична медицина*. 2025. № 3. С. 91–95. DOI: https://doi.org/10.31612/2616-4868.3.2025.12

6. Слабкий Г. О. Фізична реабілітація як складова громадського здоров’я: організаційно-методичні підходи на територіальному рівні. *Україна. Здоров’я нації*. 2022. № 2 (68). С. 5–12. DOI: https://doi.org/10.24144/2077-6594.2.1.2022.258895

7. Слабкий Г. О. Місце фізичної реабілітації в системі збереження та зміцнення громадського здоров’я населення. *Україна. Здоров’я нації*. 2022. № 2 (68). DOI: https://doi.org/10.24144/2077-6594.2.1.2022.258907

8. Superhumans Center. Інноваційна система протезування та реабілітації в Україні. Львівська область. URL: https://superhumans.com (дата звернення: 02.05.2026).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

9. UNBROKEN Ukraine. Реабілітаційні програми для військових і цивільних осіб. Львів. URL: https://unbroken.org.ua (дата звернення: 02.05.2026).

10. Adams F., Govender S., Moodley M. Integration of rehabilitation into primary healthcare systems. *Disability and Rehabilitation*. 2023. DOI: https://doi.org/10.1080/09638288.2023.2290210

11. Bossuyt F., De Groote W., Vlaeyen E., Moons P. Evolution of rehabilitation services and needs during COVID-19. *Frontiers in Rehabilitation Sciences*. 2023. DOI: https://doi.org/10.3389/fresc.2023.1173558

12. Cieza A. et al. Global estimates of the need for rehabilitation based on the Global Burden of Disease study 2019: a systematic analysis. *The Lancet*. 2021. Vol. 396 (10267). P. 2006–2017. DOI: https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)32340-0

13. Gutenbrunner C. et al. Why rehabilitation must have priority during and after the COVID-19 pandemic: a position statement. *Journal of Rehabilitation Medicine*. 2020. Vol. 52 (7). P. jrm00081. DOI: https://doi.org/10.2340/16501977-2713

14. Negrini S. et al. Rehabilitation research framework for patients with COVID-19. *The Lancet*. 2020. DOI: https://doi.org/10.1016/S0140-6736(19)32553-X

15. Pearce L., Grainge M. J., Bradley K., Simpson B. Implementation of digital health interventions in rehabilitation: systematic review. *Clinical Rehabilitation*. 2023. DOI: https://doi.org/10.1177/02692155231172299

16. Stucki G., Bickenbach J. Functioning, disability and rehabilitation: WHO perspective. *Disability and Rehabilitation*. 2017. Vol. 39 (16). P. 1607–1608. DOI: https://doi.org/10.1080/09638288.2017.1306598

17. United Nations. Disability and Development Report. New York: UN, 2019.

18. Wade D. T. What is rehabilitation? An empirical investigation. *Clinical Rehabilitation*. 2020. Vol. 34 (5). P. 571–583. DOI: https://doi.org/10.1177/0269215520905112

19. World Bank. Ukraine: Health System Review and Reform Priorities. Washington, DC: World Bank Group, 2022.

20. World Health Organization. Rehabilitation in health systems. Geneva: WHO, 2017. URL: https://www.who.int (дата звернення: 02.05.2026).

21. World Health Organization. Rehabilitation 2030: A Call for Action. Geneva: WHO, 2017.

22. World Health Organization. World Report on Disability. Geneva: WHO, 2011.

23. Xing Y. et al. The effectiveness of telerehabilitation for stroke recovery. *Frontiers in Neurology*. 2023. DOI: https://doi.org/10.3389/fneur.2023.1234003

References

1. Zhara, H. I. (2026). Kompleksna reabilitatsiia viiskovosluzhbovtsiv i veteraniv viiny v systemi hromadskoho zdorovia [Comprehensive rehabilitation of servicemen and war veterans in the public health system]. *Sportyvna medytsyna, fizychna terapiia ta erhoterapiia*, (1), 206–212. https://doi.org/10.32782/spmed.2026.1.25

2. Ministerstvo okhorony zdorovia Ukrainy. (2021–2025). Reforma systemy reabilitatsii v Ukraini [Reform of the rehabilitation system in Ukraine]. Kyiv: MOZ Ukrainy. Retrieved May 1, 2026, from https://moz.gov.ua

3. Ministerstvo sotsialnoi polityky Ukrainy. (2021). Stratehiia rozvytku systemy reabilitatsii ta sotsialnoi adaptatsii osib z invalidnistiu [Strategy for the development of rehabilitation and social adaptation of persons with disabilities]. Kyiv, Ukraine.

4. Natsionalna sluzhba zdorovia Ukrainy. (2026). Zvity pro realizatsiiu prohramy medychnykh harantii (rozdil “Reabilitatsiina dopomoha”) [Reports on the implementation of the medical guarantees program (Rehabilitation care section)]. Retrieved May 2, 2026, from https://nszu.gov.ua

ISSN 2786-4952 Online

5. Puchyna, O. V., Zadorozhna-Kniahnytska, L. V., Cherepiokhina, O. A., Netreba, M. M., & Hershanov, A. M. (2025). Osoblyvosti kompleksnoi reabilitatsii veteraniv viiny [Features of comprehensive rehabilitation of war veterans]. *Klinichna ta profilaktychna medytsyna*, (3), 91–95. https://doi.org/10.31612/2616-4868.3.2025.12

6. Slabkyi, H. O. (2022). Fizychna reabilitatsiia yak skladova hromadskoho zdorovia: orhanizatsiino-metodychni pidkhody na terytorialnomu rivni [Physical rehabilitation as a component of public health]. *Ukraina. Zdorovia natsii*, 2(68), 5–12. https://doi.org/10.24144/2077-6594.2.1.2022.258895

7. Slabkyi, H. O. (2022). Mistse fizychnoi reabilitatsii v systemi zberezhennia ta zmitsnennia hromadskoho zdorovia naselennia [The role of physical rehabilitation in public health]. *Ukraina. Zdorovia natsii*, 2(68). https://doi.org/10.24144/2077-6594.2.1.2022.258907

8. Superhumans Center. (2026). Innovatsiina systema protezuvannia ta reabilitatsii v Ukraini [Innovative prosthetics and rehabilitation system in Ukraine]. Retrieved May 2, 2026, from https://superhumans.com

9. UNBROKEN Ukraine. (2026). Reabilitatsiini prohramy dlia viiskovykh i tsyvilnykh osib [Rehabilitation programs for military and civilians]. Retrieved May 2, 2026, from https://unbroken.org.ua

10. Adams, F., Govender, S., & Moodley, M. (2023). Integration of rehabilitation into primary healthcare systems. *Disability and Rehabilitation*. https://doi.org/10.1080/09638288.2023.2290210

11. Bossuyt, F., De Groote, W., Vlaeyen, E., & Moons, P. (2023). Evolution of rehabilitation services and needs during COVID-19. *Frontiers in Rehabilitation Sciences*. https://doi.org/10.3389/fresc.2023.1173558

12. Cieza, A., et al. (2021). Global estimates of the need for rehabilitation based on the Global Burden of Disease study 2019. *The Lancet*, 396(10267), 2006–2017. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)32340-0

13. Gutenbrunner, C., et al. (2020). Why rehabilitation must have priority during and after the COVID-19 pandemic. *Journal of Rehabilitation Medicine*, 52(7), jrm00081. https://doi.org/10.2340/16501977-2713

14. Negrini, S., et al. (2020). Rehabilitation research framework for patients with COVID-19. *The Lancet*. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(19)32553-X

15. Pearce, L., Grainge, M. J., Bradley, K., & Simpson, B. (2023). Implementation of digital health interventions in rehabilitation. *Clinical Rehabilitation*. https://doi.org/10.1177/02692155231172299

16. Stucki, G., & Bickenbach, J. (2017). Functioning, disability and rehabilitation: WHO perspective. *Disability and Rehabilitation*, 39(16), 1607–1608. https://doi.org/10.1080/09638288.2017.1306598

17. United Nations. (2019). *Disability and Development Report*. New York: UN.

18. Wade, D. T. (2020). What is rehabilitation? An empirical investigation. *Clinical Rehabilitation*, 34(5), 571–583. https://doi.org/10.1177/0269215520905112

19. World Bank. (2022). *Ukraine: Health System Review and Reform Priorities*. Washington, DC: World Bank Group.

20. World Health Organization. (2017). *Rehabilitation in health systems*. Geneva: WHO. Retrieved May 2, 2026, from https://www.who.int

21. World Health Organization. (2017). *Rehabilitation 2030: A Call for Action*. Geneva: WHO.

22. World Health Organization. (2011). *World Report on Disability*. Geneva: WHO.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

23. Xing, Y., et al. (2023). The effectiveness of telerehabilitation for stroke recovery. *Frontiers in Neurology*. https://doi.org/10.3389/fneur.2023.1234003

Дата першого надходження статті до видання: 06.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 19.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.9:004.37

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4715-4726

Крупник Іван Романович к.психол.н., доцент кафедри психології розвитку та консультування Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0003-4092-9781

Бережна Олена Миколаївна магістр психології, керівник Анти-стрес центр "Рефлексіум", https://orcid.org/0009-0005-4846-2831

ІНТЕРАКТИВНІ ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ У ПСИХОЛОГІЧНОМУ КОНСУЛЬТУВАННІ ТА ПСИХОТЕРАПІЇ: ТЕОРЕТИКО-ЕМПІРИЧНИЙ АНАЛІЗ

Анотація. У статті здійснено теоретико-емпіричний аналіз інтерактивних цифрових технологій у сфері психологічного консультування та психотерапії. Обґрунтовано, що в умовах цифровізації суспільства та виникнення кризових ситуацій традиційні форми психологічної допомоги стають недостатньо доступними, що породжує потребу у розширенні цифрового інструментарію психологічної практики. Розглянуто широкий спектр сучасних цифрових рішень: відеоконференцзв'язок, онлайн-платформи, мобільні застосунки, віртуальні симуляції, інтерактивні психологічні ігри, чат-боти та платформи E-Mental Health. Вказано, що вони забезпечують безперервність, гнучкість та анонімність психологічної підтримки, сприяють формуванню навичок емоційної саморегуляції, а також розвитку рефлексії та стресостійкості особистості.

Особлива увага приділена телепсихологічному підходу, який включає використання відеозв'язку, онлайн-платформ, чат-ботів і синхронних/ асинхронних дистанційних форм роботи.

Проаналізовано інтернаціональні досвіди застосування таких технологій, зокрема в роботі з пацієнтами, що страждають від посттравматичного стресового розладу, емоційного виснаження, психоемоційних порушень, а також у наданні психологічної допомоги дітям, молоді та дорослим у контексті воєнних дій. Висвітлено вітчизняні практики дистанційного консультування, відзначені результати впровадження таких форм у рамках телемедицини та волонтерської психологічної допомоги в Україні.

Емпірична частина дослідження виконана зі залученням 50 респонденток віком 40–60 років, які проходили соціально-психологічний тренінг зі засвоєнням навичок стресостійкості, а потім протягом двох місяців використовували мобільні застосунки та онлайн-платформи саморегуляції. Встановлено статистично значуще підвищення частки учасниць із високим і середнім рівнем стресостійкості та значне зниження кількості жінок із низьким рівнем цього

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

показника. Установлено, що інтерактивні цифрові технології виступають важливим ресурсом для підтримки психологічного контакту.

Ключові слова: психологічна допомога, інтерактивні цифрові технології, E-Mental Health, стресостійкість.

Krupnyk Ivan Romanovych Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor of the Department of Developmental Psychology and Counseling, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil, https://orcid.org/0000-0003-4092-9781

Berezhna Olena Mykolaivna Master of Psychology, director Anti-stress center "Refleksium", https://orcid.org/0009-0005-4846-2831

INTERACTIVE DIGITAL TECHNOLOGIES IN PSYCHOLOGICAL COUNSELING AND PSYCHOTHERAPY: A THEORETICAL AND EMPIRICAL ANALYSIS

Abstract. The article presents a theoretical and empirical analysis of interactive digital technologies in the field of psychological counseling and psychotherapy. The study argues that in the context of digitization and ongoing crisis conditions, traditional forms of psychological support are becoming less accessible, which creates a need to expand the digital toolkit of psychological practice.

The study examines a wide range of digital solutions, including video conferencing, online platforms, mobile applications, virtual simulations, interactive psychological games, chatbots, and e-mental health platforms. The findings indicate that these tools ensure continuity, flexibility, and anonymity of psychological support, contribute to the development of emotional self-regulation skills, and enhance self-reflection and stress resilience.

Particular attention is given to the telepsychological approach, which includes the use of video communication, online platforms, chat-bots, and synchronous and asynchronous remote formats. The article also analyzes international experience in applying these technologies, particularly in working with patients suffering from post-traumatic stress disorder (PTSD), emotional exhaustion, and psycho-emotional disorders, as well as in providing psychological support to children, youth, and adults in the context of armed conflict.

Domestic practices of distance counseling are highlighted, including the outcomes of implementing such formats within telemedicine frameworks and volunteer psychological support networks in Ukraine.

The empirical part of the study involved 50 female respondents aged 40–60 who participated in a socio-psychological training program on stress resilience and subsequently used mobile applications and online self-regulation platforms over a two-month period. A statistically significant increase in the proportion of participants with

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

high and medium levels of stress resilience was observed, along with a decrease in the number of participants with low levels.

The study concludes that interactive digital technologies represent an important resource for maintaining psychological contact.

Keywords: psychological support, interactive digital technologies, e-mental health, stress resilience.

Постановка проблеми. У сучасних умовах цифровізації суспільства окреслюються принципово нові можливості для реалізації психологічного супроводу особистості. Це стосується усіх напрямків психологічної роботи. Зокрема, у психологічному консультуванні та психотерапії активно використовуються застосунки для відеозв'язку: Zoom, Meet Now, Google Meet тощо. Все більш значний сегмент у психологічній допомозі почали займати мобільні застосунки, онлайн-тренінги, віртуальні симуляції, інтерактивні платформи і цифрові психологічні ігри. Такі технології сприяють формуванню у особистості практичних навичок саморегуляції, контролю емоцій, розвитку рефлексії та усвідомленого ставлення до стресових ситуацій, що не лише доповнює традиційні методи психологічної роботи, але й підвищує їхню ефективність [1; 2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В сучасному закордонному науковому просторі для позначення інноваційного напряму у психологічній практиці, що передбачає застосування дистанційних інформаційно-комунікаційних технологій, у тому числі відеозв'язку, чат-ботів та онлайн-платформ з метою забезпечення психологічної допомоги та консультативного супроводу, використовують термін телепсихологічний або телепсихіатричний підхід [3; 4]. Цей підхід надає можливість забезпечити психологічною допомогою всі верстви населення, особливо це актуально для надання допомоги дітям та молоді. Зроблений нами огляд сучасної наукової літератури дозволяє вказати на актуальні питання, які є предметом обговорення фахівців. Це, по-перше, аргументи на користь телепсихологічної допомоги, які включають методи роботи та моделі проведення психологічної допомоги. Це широке питання, яке включає і віковий аспект, і особливості взаємодії в залежності від місцевості проживання, культурних розбіжностей, і налагодження взаємодії з іншими спеціалістами [5; 6]. По-друге, це питання окреслення необхідних компетенцій для якісної психологічної допомоги онлайн та форми навчання фахівців [7; 8]. І, по-третє, це аналіз безпосередньо корисності психологічної, психотерапевтичної та психіатричної допомоги. Наприклад, висвітлюється позитивний досвід психотерапевтичного втручання для покращення когнітивних порушень при шизофренії та інших психічних порушень, допомога людям із залежністю до алкоголю тощо [9; 10].

Українські психологи також активно впроваджують допомогу в дистанційному форматі. Зокрема, аналізується можливості дистанційного консультування осіб із порушеннями психічного здоров'я в умовах телемедицини, та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

доведено, що ефективність такої роботи не поступається дієвості амбулаторного лікування. Наукові розвідки стосуються і найбільш актуальним викликам нашого часу, а саме дослідженню можливостей інформаційно-цифрових технологій для підтримки сімей у воєнний час [11; 12]. Наголошується на тому, що цифрові платформи надають можливість безперервної психологічної допомоги та мають чіткий алгоритм взаємодії з клієнтами. Аналізуються можливості індивідуальної психологічної онлайн-підтримки на засадах волонтерської діяльності. Ґрунтовно висвітлюється організація психологічної допомоги людям, що перенесли екстремальні події, використовуючи дистанційне консультування. Розглядаються переваги інтернет-консультування, а саме: доступність та анонімність, форми роботи, вимоги до психологів [13; 14; 15].

Маємо також власний досвід психологічного консультування під час воєнних дій, зокрема в окупації, де, окрім вказаних застосунків, використовувались Facebook Messenger, Telegram та Viber, але частіше для письмових консультацій. Психологічне консультування в умовах окупації мало низку специфічних особливостей, зумовлених обмеженим доступом до стабільного зв’язку, загрозами безпеці та постійною невизначеністю. Це зумовило переважання дистанційних форм взаємодії із використанням цифрових застосунків, які забезпечували відносну доступність і гнучкість комунікації між психологом і клієнтом. Важливою рисою такого консультування стала його асинхронність та адаптація до поточних умов, коли як спеціаліст, так і клієнт змушені були переривати взаємодію через повітряні тривоги, перебування в укриттях або відсутність зв’язку. Крім того, дистанційний формат визначав необхідність підвищеної чутливості до емоційного стану клієнта та чіткості формулювань, особливо у письмовому консультуванні. У таких умовах цифрові засоби комунікації виступали не лише інструментом передачі інформації, а й важливим ресурсом підтримки психологічного контакту (працювала група у Telegram «Психологи у дії»), що дозволяло зберігати безперервність допомоги навіть у ситуаціях високого ризику та обмежених можливостей для безпосередньої взаємодії[16] .

Слід відмітити більш глобальний погляд на взаємодію психіки та цифрових технологій у дисертаційному дослідженні О. Ронжес. Науковиця доводить, що під час карантинних обмежень, військових дій мають суттєвий вплив на цифрову поведінку респондентів. Окрім того, цифрові технології є, на думку авторки, дієвим інструментом підтримки психологічного здоров'я [17].

Мета статті – дослідити теоретично та емпірично значення інтерактивних цифрових технологій для психологічної допомоги у сучасних умовах, зокрема для підтримки та оптимізації емоційного стану.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наразі існує достатня кількість онлайн-платформ психологічної допомоги, де користувач може отримати безкоштовну психологічну допомогу. Це, наприклад: «Хаб стійкості», група психологічної підтримки «Разом», UA Mental Help тощо. Окремо слід

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

виділити застосунок Teplo. Це вже мобільний додаток, який допомагає підібрати фахівця, а потім за допомогою чату з психологом або при необхідності онлайн-консультації користувач отримує психологічну допомогу. Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій детермінує розширення інструментального арсеналу психологічної практики за рахунок інтеграції інтерактивних цифрових рішень у сфери психологічної допомоги, освітньої діяльності та особистісного саморозвитку. Зокрема, імплементація мобільних застосунків, дистанційних тренінгових програм, віртуально-симуляційних середовищ, інтерактивних платформ і цифрових ігрових ресурсів сприяє трансформації підходів до формування стресостійкості, забезпечуючи їхню процесуальну динамічність, варіативність, доступність і персоналізовану спрямованість.

Цифрові сервіси та мобільні застосунки забезпечують можливість своєчасного доступу до психологічної підтримки, поєднуючи високий рівень доступності з гарантіями анонімності, що набуває особливої значущості для значної частини користувачів. Цифрові рішення у сфері E-Mental Health, що охоплюють мобільні застосунки, веб-платформи психологічної підтримки та інтерактивні освітні програми саморозвитку, відкривають нові можливості для оптимізації психологічного стану. Використання зазначених інструментів сприяє підвищенню здатності до саморегуляції, розвитку навичок емоційного менеджменту та зміцненню стресостійкості, водночас зменшуючи потребу у регулярній очній взаємодії з фахівцями у сфері психічного здоров’я . Мобільні застосунки, орієнтовані на підтримку психічного здоров’я, інтегрують різноманітні психотехнічні інструменти, зокрема практики медитації, дихальні вправи, електронні щоденники емоцій, майндфулнес тощо. Завдяки високій доступності та інтерактивному характеру такі цифрові інструменти можуть виступати початковим етапом формування індивідуальної стресостійкості, забезпечуючи регулярність психологічної саморегуляції та розвиток навичок самоконтролю. Сучасний сегмент мобільних застосунків, орієнтованих на підтримку психічного здоров’я, характеризується значною кількісною представленістю та функціональною різноманітністю. Такі цифрові інструменти реалізують широкий спектр можливостей, зокрема модулі психологічної просвіти, засоби самооцінювання й самомоніторингу, елементи психологічного супроводу, профілактичні інтервенції та структуровані програми покрокової допомоги при поширених психоемоційних порушеннях. Емпіричні дослідження свідчать про їхню результативність у зниженні інтенсивності симптомів депресії, тривожних станів, порушень сну та адиктивної поведінки. Це набуває особливої значущості для жінок, які перебувають під впливом хронічного стресу, зумовленого поєднанням множинних соціальних ролей і підвищених суспільних очікувань .

Серед міжнародних цифрових рішень, спрямованих на підвищення стресостійкості, доцільно виокремити мобільний застосунок PTSD Coach, який забезпечує комплексну підтримку осіб із посттравматичним стресовим

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

розладом. Станом на 2025 рік кількість його завантажень перевищує 630 тисяч у 78 країнах світу. Функціональна структура застосунку охоплює кілька ключових компонентів: блок психоедукації, що містить систематизовану інформацію про ПТСР; інструменти самооцінювання з можливістю моніторингу змін психоемоційного стану; набір практичних вправ для опрацювання симптомів (зокрема техніки дихальної регуляції, м'язової релаксації, актуалізації позитивних спогадів); модуль пошуку соціальної та професійної підтримки, включаючи контакти фахівців.

В українському сегменті особливе місце посідає 30-денний курс «Соціально-психологічна підтримка адаптації ветеранів», інтегрований у додаток «Кишеньковий психолог». Цей ресурс застосовує когнітивно-поведінкові техніки з щоденним моніторингом емоційного стану за допомогою модуля «Щоденник емоцій». Ще одним локальним інструментом є «PFA Mobile Ukraine», що реалізує протоколи первинної психологічної допомоги (PFA) для користувачів та їхнього оточення, з інтерактивними опитувальниками й ресурсами підтримки, що посилює практичну цінність сервісу [18; 20].

Дослідження ринку цифрових психологічних сервісів в Україні виявило спектр вітчизняних рішень, зокрема додаток Spokiy, який забезпечує доступ до медитацій, подолання тривоги й страхів, а також безоплатні консультації з психологами, інтегруючи елементи цифрового саморегулювання в повсякденну рутину.

Служба психологічної підтримки консолідує експертів для надання безкоштовної кризової допомоги, розширюючи доступ до професійної інтервенції в стресових умовах .

Інтерактивні цифрові технології, зокрема мобільні додатки, спрямовані на підтримку психічного здоров'я, виступають важливим інструментом для емоційної та поведінкової саморегуляції. Впровадження їх у повсякденне життя дозволяє реалізувати низку базових функцій: постійний моніторинг емоційного й психологічного стану користувача; сприяння виконанню медитаційних практик і когнітивно-поведінкових вправ; включення гейміфікованих елементів, які сприяють формуванню та зміцненню психологічної резильєнтності; формування персоналізованих рекомендацій і навчальних матеріалів, адаптованих до індивідуальних потреб; створення онлайн-спільнот і механізмів швидкої кризової підтримки [19; 21].

Охарактеризуємо деякі корисні для підтримки психологічного здоров'я застосунки. Додаток Balance акцентує на персоналізованих стратегіях саморегуляції: щоденне опитування користувачок щодо психологічного стану та вподобань дозволяє генерувати індивідуальні медитації й вправи. Застосунок Mind Doc дає змогу відстежувати настрій, оцінювати рівень тривожності та отримувати рекомендації щодо психологічної самодопомоги. Додаток Happify застосовує гейміфікацію та тематичні завдання для нейтралізації негативних когніцій і посилення психологічної резильєнтності[21; 22] .

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Важливий формат роботи – інтерактивні щоденники вдячності. Зокрема, щоденник Simple Gratitude Journal стимулює культивування позитивного емоційного фону, посилення психологічної гнучкості та опірності стресу. Регулярна фіксація подій, що викликають почуття вдячності, оптимізує психоемоційний баланс і нарощує ресурс для протистояння кризовим обставинам [12; 22]. Wysa використовує штучний інтелект для спілкування з користувачками, відстеження емоцій та пропонування вправ для зниження стресу. Дев'яносто відсотків респондентів оцінюють цей застосунок як корисний, а загалом він допоміг понад шести мільйонам людей у 95 країнах . Особливо слід виділити додаток Svitlo – піонерський український застосунок для автономної психологічної самодопомоги, створений клінічною психологинею Н. Браницькою. Платформа інтегрує майндфулнес-практики, когнітивно-поведінкові інтервенції та трекери настрою, спрямовані на керованої медитації, модуляцію тривожності, підвищення концентрації, емоційного спокою та якості сну . Додаток «Тиша» пропонує понад 80 медитаційних сесій для формування компетенцій стресової регуляції та внутрішнього спокою, доповнених дихальними техніками й персоналізованими таймерами [23] .

Важливим компонентом психологічної допомоги є так звані чат-боти підтримки. Висвітлимо функціонал на прикладі чат-боту Faino Psy Bot, розроблений командою професійних психологів для інтервенцій у кризових станах. Користувач спочатку обирає мову інтерфейсу та проходить оцінку рівня стресу, після чого отримує послідовність вправ для нормалізації емоційного стану. За умови перевищення критичного порогу стресу бот активує алгоритм рекомендацій щодо відновлення психологічної стабільності.

Емпіричною частиною нашої наукової розвідки є дослідження використання інтерактивних цифрових технологій для підвищення стресостійкості особистості. У дослідженні прийняло участь 50 жінок віком 40-60 років. Базою дослідження виступив Антистрес-центр «Refleksium».

Програма складалась з двох етапів. На першому етапі було проведено соціально-психологічний тренінг, що передбачає навчання учасниць практичним навичкам стресостійкості та психоемоційної саморегуляції. У її основі – тренінгові заняття, інтерактивні ігри та практичні вправи, спрямовані на розвиток резильєнтності, адаптивних копінг-стратегій та здатності до ефективного подолання стресових ситуацій. Тренінг включав демонстрацію технік емоційного самоврегулювання, їх практичне відпрацювання та обговорення результатів у групі. Ігри та симуляції моделювали складні життєві ситуації, даючи змогу учасницям експериментувати з різними стратегіями подолання стресу у безпечному середовищі, оцінювати наслідки своїх рішень і відпрацьовувати ефективні поведінкові моделі. Практичні вправи були спрямовані на розвиток емоційної саморегуляції жінок, усвідомленого управління психоемоційним станом та формування навичок застосування інтерактивних цифрових технологій для підтримки психологічного здоров'я. Окремою

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

частиною тренінгу було розгляд мобільних додатків та цифрових платформ для покращення емоційного стану та підвищення рівня стресостійкості.

Другий етап. Після тренінгу учасниці протягом 2-х місяців використовували мобільні додатки та цифрові платформи для розвитку власної стресостійкості. Додатки учасниці обирали серед запропонованих на тренінгу, але за власними уподобаннями та в залежності від ситуацій (наприклад, у гострому конфлікті краще працювала вправа «Дихальні хвилі» (додаток Calm) – повторювані цикли вдиху та видиху та «Медитативний таймер» – концентрація на ритмі дихання. Також в самостійному режимі були використані інтерактивні цифрові вправи «Карта стресів» (додатки Miro, MindMeister) – створення карти стресових факторів та реакцій; «Порівняльний аналіз» (додаток Moodfit) – взаємозв'язок фізичних показників та емоційного стану; «Діджитал-щоденник настрою» (Daylio, Moodnotes) – щоденне фіксування стресогенних подій; «Мобільна медитація» (Calm, Headspace) – короткі сеанси релаксації та дихання у конкретних стресових ситуаціях; «Віртуальні сценарії», медитаційні та дихальні практики з застосунком Headspace, Calm, Breathe2Relax; вправа «Візуалізація ресурсів» (Insight Timer) – створення ментальних карт внутрішніх ресурсів та стратегій подолання стресу; «Сценарії майбутнього» (Calm, Headspace) – моделювання потенційних стресових ситуацій.

Слід підкреслити високу актуальність інтерактивних цифрових технологій у посиленні стресостійкості жінок середнього віку, адже саме в цей період суттєво зростає психоемоційне навантаження через одночасне виконання професійних, сімейних і соціальних функцій.

Результати первинної та вторинної психодіагностики висвітлені в табл.1.

Таблиця 1

Дослідження динаміки показників рівня стресостійкості

Рівні стресостійкості	Показники рівня стресостійкості (%)	
	Первинна психодіагностика (n= 50)	Вторинна психодіагностика (n= 50)
Високий	18	26
Середній	46	58
Низький	36	16

Отже, було виявлено позитивну динаміку у стресостійкості респондентів. Зокрема, якщо проаналізувати загалом за показниками високого та середнього рівня, то кількість респонденток з цими рівнями збільшилась на десять осіб.

Для оцінки змін у розподілі рівнів стресостійкості було застосовано порівняння парних часток, а саме критерій Мак-Немара. Встановлено

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

статистично значуще зменшення частки учасниць із низьким рівнем після психологічного втручання ($\chi 2=5,82$; $p\leq 0,05$), що також підтверджує ефективність психологічного впливу за допомогою інтерактивних цифрових технологій.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Інтерактивні цифрові технології суттєво розширюють можливості психологічної допомоги, забезпечуючи її доступність, гнучкість і безперервність в сучасних умовах. Результати теоретичного аналізу та емпіричного дослідження підтверджують їхню ефективність у підвищенні рівня стресостійкості та розвитку навичок психоемоційної саморегуляції.

Встановлено, що використання мобільних застосунків, онлайн-платформ і інтерактивних вправ сприяє позитивній динаміці психічного стану та зниженню проявів дистресу. Особливої значущості цифрові формати набувають у кризових умовах, зокрема під час воєнних дій, коли вони забезпечують можливість підтримки навіть за обмеженого доступу до очної допомоги.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні довготривалого ефекту цифрових інтервенцій та розробці стандартизованих підходів до їх інтеграції у практику психологічного консультування та психотерапії .

Література:

1. Крупник І.Р. Особливості проведення соціально-психологічних тренінгів у дистанційному форматі. *Збірник тез ІІ Міжнародної науково-практичної конференції «Психологічні виклики сучасних організацій»*;За наук. ред. проф. Л. С. Пілецької. м. Івано-Франківськ, 2022. С. 129-133.

2. Крупник І.Р., Крупник Г.А., Бабатіна С.І. Особливості ставлення здобувачів вищої освіти до дистанційного навчання. *Міжнародний електронний журнал «Інформаційні технології і засоби навчання»*, 2022, Том 91, №5. С. 98-112; DOI: 10.33407/itlt.v91i5.4853

3. Gloff NE, LeNoue SR, Novins DK, Myers K. Telemental health for children and adolescents. *Int Rev Psychiatry*. 2015;27(6):513-24. DOI: 10.3109/09540261.2015.1086322.

4. American Academy of Child and Adolescent Psychiatry (AACAP) Committee on Telepsychiatry and AACAP Committee on Quality Issues. Clinical update: telepsychiatry with children and adolescents. J Am Acad Child Adolesc Psychiatry. 2017;56(10):875–93. https://www.jaacap.org/article/S0890-8567(17)30333-7/pdf

5. Colder Carras M, Mojtabai R, Cullen B. Beyond Social Media: A Cross-Sectional Survey of Other Internet and Mobile Phone Applications in a Community Psychiatry Population. *J Psychiatr Pract*. 2018 Mar;24(2):127-135. DOI: 10.1097/PRA.0000000000000297.

6. Garofalo M., Vaithilingam S., Ferrando S. (2021) Telemedicine for Psychiatry and Mental Health. In: Latifi R., Doarn C.R., Merrell R.C. (eds) Telemedicine, Telehealth and Telepresence. Springer, Cham. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-56917-4_23

7. Cavanagh R, Gerson SM, Gleason A, Mackey R, Ciulla R. Competencies Needed for Behavioral Health Professionals to Integrate Digital Health Technologies into Clinical Care: a Rapid Review. *J Technol Behav Sci.* 2022 Feb 17:1-14. DOI: 10.1007/s41347-022-00242

8. Saeed SA, Johnson TL, Bagga M, Glass O. (2017), Training residents in the use of telepsychiatry: review of the literature and a proposed elective, *Psychiatry Q.*,Vol. 88(2), pp. 271–83

9. Datta R, Vishwanath R, Shenoy S. Are remote psychotherapy/remediation efforts accessible and feasible in patients with schizophrenia? A narrative review. *Egypt J Neurol Psychiatr Neurosurg.* 2022;58(1):136. DOI: 10.1186/s41983-022-00574-7.

ISSN 2786-4952 Online

10. Palfai TP, Saitz R, Kratzer MPL, Taylor JL, Otis JD, Bernstein JA. An integrated videoconferencing intervention for chronic pain and heavy drinking among patients in HIV-care: a proof-of-concept study. *AIDS Care*. 2020 Sep;32(9):1133-1140. DOI: 10.1080/0954012 1.2020.1776825.

11. Коляденко Н., Живаго Х.. Можливості та перспективи дистанційного консультування осіб із порушенням психічного здоров'я в умовах телемедицини. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Психологія.* Вип. 1. 2021. С. 26-35 DOI: https://doi.org/10.32689/maup.psych.2021.1.5

12. Цуман Т., Сергієнкова О., Юрченко Д. Про цифрові сервіси в психологічній допомозі. *Наукові перспективи*. 2025. № 7(61). С.142-149

13. Гриценок Л., Капустюк О. Індивідуальна психологічна онлайн-підтримка в умовах карантину: організація та результати волонтерського проєкту. *Наукові студії соціальної та політичної психології*. 2021. 27(1), С. 78-95. DOI: https://doi.org/10.61727/sssppj/1.2021.78.

14. Божук, Б. С., Коростій, В. І., & Поліщук, О. Ю. (2015). Організація допомоги особам, що перенесли екстремальні події, засобами дистанційного психологічного консультування. Тези науково-практичної конференції з міжнародною участю. *Сучасні підходи до діагностики, терапії та реабілітації посттравматичних стресових розладів*. (28-29 травня 2015 р. м. Харків) С.106-107

15. Ясточкіна, І. А. Інтернет-консультування як нова технологія в психолого-педагогічній практиці. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 11: Соціальна робота. Соціальна педагогіка*. 2018. 25, 66–72. URL:http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/25339

16. Крупник І.Р. Напрями роботи психолога під час окупації. Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції. *Актуальні проблеми психології особистості на європейському просторі* / за ред. С.Д. Максименка. Кам'янець-Подільський національний університет ім. Івана Огієнка, 2023. С.102-104

17. Ронжес О. Є. Цифрові рішення як дієвий інструмент підтримки психологічного здоров'я громадян та можливий зміст таких сервісів. *Наукові студії з соціальної та політичної психології.* 2023. № 23. С. 203-207. DOI: 10.59416/SGWQ7646

18. Леонова А.О., Слюсаренко М.А. Проблема підготовки майбутніх психологів до використання цифрових технологій у професійній діяльності. *Scientific forum: theory and practice of research : collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the II International Scientific and Theoretical Conference* (September 16, 2022). Valencia, Kingdom of Spain: European Scientific Platform, 2022. С. 90-92.

19. Постоялкін С.В. Чинники психологічної стійкості викладачів у кризових умовах. *Збірник тез XI Міжнародної науково-практичної конференції Філософсько-психологічні аспекти духовності в абілітації українського суспільства.* ЛНУ ім. Івана Франка. 2026. С. 163-165 https://lnu.edu.ua/khi-ta-mizhnarodna-naukovo-praktychna-konferentsiia-filosofsko-psykholohichnu-aspekty-dukhovnosti-v-abilitatsii-ukrainskoho-suspilstva/

20. Приходько М. Подбайте про себе! 6 застосунків для підтримки психічного здоров'я. URL: https://budni.robota.ua/career/podbayte-pro-sebe-6-zastosun kiv-dlya-pidtrimki-psihichnogo-zdorov-ya.

21. Дворник М. С. Психологічні мобільні додатки: можливості подолання травми. URL: http://mediaosvita.org.ua/wp-content/uploads/2021/02/Dvornyk-M.S._-Psyhologic hni_mobilni_dodatky.pdf.

22. Додатки для підтримки ментального здоров'я. URL: https://enableme.com.ua/ua/article/dodatki-dla-pidtrimki-mental-nogo-zdorov-a-9348.

23. Воронкова В. Г., Нікітенко В. О. Філософія цифрової людини і цифрового суспільства: теорія і практика: монографія. Львів, 2022. 460 с.

ISSN 2786-4952 Online

References:

1. Krupnyk, I. R. (2022). Osoblyvosti provedennya sotsial′no-psykholohichnykh treninhiv u dystantsiynomu formati [Features of conducting socio-psychological trainings in a remote format]. In L. S. Pilet′ka (Ed.), Zbirnyk tez II Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi «Psykholohichni vyklyky suchasnykh orhanizatsiy» (pp. 129–133). Ivano-Frankivsk[in Ukrainian].

2. Krupnyk, I., Krupnyk, H., & Babatina, S. (2022). Osoblyvosti stavlennya zdobuvachiv vyshchoyi osvity do dystantsiynoho navchannya [Features of higher education seekers' attitudes towards distance learning]. Informatsiyni tekhnolohiyi i zasoby navchannya, 91(5), 98–112. https://doi.org/10.33407/itlt.v91i5.4853 [in Ukrainian].

3. Gloff NE, LeNoue SR, Novins DK, Myers K. Telemental health for children and adolescents. Int Rev Psychiatry. 2015;27(6):513-24. DOI: 10.3109/09540261.2015.1086322.[in English].

4. American Academy of Child and Adolescent Psychiatry (AACAP) Committee on Telepsychiatry and AACAP Committee on Quality Issues. Clinical update: telepsychiatry with children and adolescents. J Am Acad Child Adolesc Psychiatry. 2017;56(10):875–93. https://www.jaacap.org/article/S0890-8567(17)30333-7/pdf [in English].

5. Colder Carras M, Mojtabai R, Cullen B. Beyond Social Media: A Cross-Sectional Survey of Other Internet and Mobile Phone Applications in a Community Psychiatry Population. J Psychiatr Pract. 2018 Mar;24(2):127-135. DOI: 10.1097/PRA.0000000000000297 [in English].

6. Garofalo M., Vaithilingam S., Ferrando S. (2021) Telemedicine for Psychiatry and Mental Health. In: Latifi R., Doarn C.R., Merrell R.C. (eds) Telemedicine, Telehealth and Telepresence. Springer, Cham. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-56917-4_23 [in English].

7. Cavanagh R, Gerson SM, Gleason A, Mackey R, Ciulla R. Competencies Needed for Behavioral Health Professionals to Integrate Digital Health Technologies into Clinical Care: a Rapid Review. J Technol Behav Sci. 2022 Feb 17:1-14. DOI: 10.1007/s41347-022-00242 [in English].

8. Saeed SA, Johnson TL, Bagga M, Glass O. (2017), Training residents in the use of telepsychiatry: review of the literature and a proposed elective, Psychiatry Q.,Vol. 88(2), pp. 271–83[in English].

9. Datta R, Vishwanath R, Shenoy S. Are remote psychotherapy/remediation efforts accessible and feasible in patients with schizophrenia? A narrative review. Egypt J Neurol Psychiatr Neurosurg. 2022;58(1):136. DOI: 10.1186/s41983-022-00574-7 [in English].

10. Palfai TP, Saitz R, Kratzer MPL, Taylor JL, Otis JD, Bernstein JA. An integrated videoconferencing intervention for chronic pain and heavy drinking among patients in HIV-care: a proof-of-concept study. AIDS Care. 2020 Sep;32(9):1133-1140. DOI: 10.1080/09540121.2020 .1776825 [in English].

11. Kolyadenko, N., & Zhyvaho, Kh. (2021). Mozhlyvosti ta perspektyvy dystantsiynoho konsul′tuvannya osib iz porushennyam psykhichnoho zdorov″ya v umovakh telemedytsyny [Opportunities and prospects of remote counseling for persons with mental health disorders in telemedicine conditions]. Naukovì praci Mìžrehìonal′noï akademìï upravlìnnâ personalom. Psyhologìâ, (1), 26–35. DOI: https://doi.org/10.32689/maup.psych.2021.1.5 [in Ukrainian].

12. Tsuman, T., Serhiïenkova, O., & Yurchenko, D. (2025). Pro tsyfrovi servisy v psykholohichniy dopomohi [On digital services in psychological assistance]. Naukovì perspektyvy, (7)(61), 142–149 [in Ukrainian].

13. Hrytsenok, L., & Kapustyuk, O. (2021). Indyvidual′na psykholohichna onlayn-pidtrymka v umovakh karantynu: orhanizatsiya ta rezultaty volonters′koho proєktu [Individual psychological online support during quarantine: Organization and results of a volunteer project]. Naukovì studìï sotsìal′noï ta polìtychnoï psykholohìï, 27(1), 78–95. DOI: https://doi.org/10.61727/sssppj/1.2021.78 [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

14. Bozhuk, B. S., Korostiï, V. I., & Polishchuk, O. Yu. (2015). Orhanizatsiya dopomohy osobam, shcho perenesly ekstremal′ni podiyi, zasobamy dystantsiynoho psykholohichnoho konsul′tuvannya [Organization of assistance to persons who have experienced extreme events using remote psychological counseling]. In Tezy naukovo-praktychnoyi konferentsiyi z mizhnarodnoyu uchastyu «Suchasni pidkhody do diahnostyky, terapiyi ta reabilitatsiyi posttravmatychnykh stresovykh rozladiv» (pp. 106–107). Kharkiv, Ukraine (May 28–29, 2015) [in Ukrainian].

15. Yastachkina, I. A. (2018). Internet-konsul′tuvannya yak nova tekhnolohiya v psykoloho-pedahohichniy praktytsi [Internet counseling as a new technology in psychological-pedagogical practice]. Naukovyi chasopys Natsìonal′noho pedahohìchnoho unìversytetu imeni M. P. Drahomanova. Serìya 11: Sotsìal′na robota. Sotsìal′na pedahohìka, 25, 66–72. http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/25339 [in Ukrainian].

16. Krupnyk, I. R. (2023). Napryamy roboty psykholoha pid chas okupatsiyi [Directions of a psychologist's work during occupation]. In S. D. Maksymenko (Ed.), Materialy VIII Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi «Aktual′ni problemy psykholohiyi osobystosti na yevropeys′komu prostori» (pp. 102–104). Kam″yanets′-Podil′s′kyi National University named after Ivan Ohiyenko [in Ukrainian].

17. Ronzhzh es, O. Ye. (2023). Tsyfrovi rishennya yak diyïvyy instument pidtrymky psykholohichnoho zdorov″ya hromadyan ta mozhlyvyy zmist takykh servisiv [Digital solutions as an effective tool for supporting citizens' psychological health and possible content of such services]. Naukovì studìï sotsìal′noï ta polìtychnoï psykholohìï, (23), 203–207. DOI: https://doi.org/10.59416/SGWQ7646 [in Ukrainian].

18. Leonova, A. O., & Slyusarenko, M. A. (2022). Problema pidhotovky maybutnikh psykholohiv do vykorystannya tsyfrovykh tekhnolohiy u profesiyniy diyal′nosti [The problem of preparing future psychologists to use digital technologies in professional activities]. In Scientific forum: Theory and practice of research: Collection of scientific papers «SCIENTIA» with proceedings of the II International scientific and theoretical conference (September 16, 2022) (pp. 90–92). European Scientific Platform [in Ukrainian].

19. Postoyal′kyn, S. V. (2026). Chynnyky psykholohichnoyi stiykosti vyklyadachiv u kryzovykh umovakh [Factors of teachers' psychological resilience in crisis conditions]. In Zbirnyk tez XI Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi «Filosofs′ko-psykholohichni aspekty dukhovnosti v abilìtatsìyi ukrayins′koho suspil′stva» (pp. 163–165). L′vivs′kyi natsional′nyi universytet im. Ivana Franka. https://lnu.edu.ua/khi-ta-mizhnarodna-naukovo-praktychna-konferentsiia-filosofsko-psykholohichnu-aspekty-dukhovnosti-v-abilitatsii-ukrainskoho-suspilstva/ [in Ukrainian].

20. Prykhod′ko, M. (n.d.). Podbayte pro sebe! 6 zastosunkiv dlya pidtrymky psykhichnoho zdorov″ya [Take care of yourself! 6 apps for mental health support]. https://budni. robota.ua/career/podbayte-pro-sebe-6-zastosunkiv-dlya-pidtrimki-psihichnogo-zdorov-ya [in Ukrainian].

21. Dvornyk, M. S. (n.d.). Psykholohichni mobil′ni dodatky: mozhlyvosti podolannya travmy [Psychological mobile apps: Opportunities to overcome trauma]. http://mediaosvita.org.ua/wp-content/uploads/2021/02/Dvornyk-M.S._-Psyhologichni_mobilni_dodatky.pdf [in Ukrainian].

22. Dodatky dlya pidtrymky mental′noho zdorov″ya [Apps for mental health support]. (n.d.). https://enableme.com.ua/ua/article/dodatki-dla-pidtrimki-mental-nogo-zdorov-a-9348 [in Ukr].

23. Voronkova, V. H., & Nikìtenko, V. O. (2022). Fìlosofìâ tsyfrovoï lyudyny ì tsyfrovogo suspìl′stva: teorìâ ì praktyka [Philosophy of digital human and digital society: Theory and practice]. L′viv, Ukraine [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 05.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 005.32:005.57:159.923

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4727-4740

Лещенко Марина Євгеніївна старший викладач кафедри психології, Навчально-науковий інститут права і соціальних технологій, Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, https://orcid.org/0000-0003-3620-9087

Чепурна Ганна Леонідівна кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології, Навчально-науковий інститут права і соціальних технологій, Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, https://orcid.org/0000-0003-4486-5447

ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЛІДЕРСТВА В БІЗНЕСІ ЯК ЧИННИКА ЕФЕКТИВНОСТІ КОМАНДИ

Анотація. У рамках даного дослідження було проаналізовано та розглянуто сутність поняття «лідерство» та його роль в бізнесі; наведено психологічну характеристику стилів лідерства; визначено вплив лідерства на процес управління та командну роботу.

Визначено роль лідерства у сучасних організаціях та описано основні характеристики лідерської особистості. Проаналізовано найважливіші стилі лідерства (авторитарний, демократичний, ліберальний, трансформаційний, транзакційний, ситуаційний тощо) разом із їх специфічними психологічними характеристиками.

Лідерство – це процес, у ході якого людина набуває навичок, що дозволяють їй суб'єктивно впливати на інших, мотивувати їх до досягнення поставлених цілей та спільно виконувати завдання; це сукупність специфічних рис, що забезпечують соціальну активність людини як засіб досягнення особистих і колективних, соціально значущих цілей, а також участі в суспільному житті загалом.

До найважливіших лідерських якостей людини належать: почуття відповідальності, високі стандарти, чесність, співчуття, емпатія, комунікативні навички, вміння слухати, організаторські здібності, зразкова поведінка, впевненість у собі, емоційна стабільність, готовність приймати відповідальні рішення, проактивність, незалежність та особиста ініціатива.

Лідерство має вирішальний вплив на процеси управління та командну роботу, що проявляється у подоланні змін та конфліктів, визначенні стратегічних пріоритетів розвитку організації, спрямуванні роботи співробітників на досягнення спільних цілей, пов'язаних із реалізацією стратегічних напрямків компанії, а також у формуванні організаційної культури.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Ключові слова: лідерство, стиль лідерства, ефективність команди. командна робота, організаційна психологія, управління персоналом, мотивація працівників, соціально-психологічний клімат, емоційний інтелект, комунікація в команді, управління конфліктами, організаційна ефективність.

Leshchenko Maryna Yevheniivna Senior Lecturer of the Department of Psychology, Educational-Scientific Institute of Law and Social Tecnologies, Chernihiv Polytechnic National University, Chernihiv, https://orcid.org/0000-0003-3620-9087

Chepyrna Hanna Leonidivna Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor of the Department of Psychology, Educational-Scientific Institute of Law and Social Tecnologies, Chernihiv Polytechnic National University, Chernihiv, https://orcid.org/0000-0003-4486-5447

PSYCHOLOGICAL FOUNDATIONS OF LEADERSHIP IN BUSINESS AS A DETERMINANT OF TEAM EFFECTIVENESS

Abstract. Within the framework of the present research, the essence of the concept of «leadership» and its role in business (organizations) are analyzed and elucidated; a psychological characterization of leadership styles is provided, and the influence of leaders on managerial processes and teamwork is examined.

The role of leadership in contemporary organizations is determined, and the key personal leadership qualities are characterized. The principal leadership styles (authoritarian, democratic, laissez-faire, transformational, transactional, situational, etc.) and their psychological features are analyzed.

Leadership is understood as the acquisition by an individual of competencies that enable them to exert subjective influence on others, motivate them to achieve defined goals, and engage in collaborative task accomplishment; it also represents a set of personal attributes that ensure the manifestation of social activity as a means of achieving both individual and collective socially significant objectives, as well as participation in societal life. Core leadership qualities include responsibility, high standards, integrity, compassion, empathy, communicative competence, active listening skills, organizational ability, exemplary behavior, self-confidence, emotional stability, readiness for responsible decision-making, proactivity, autonomy, and initiative.

The following leadership styles are distinguished: authoritarian, democratic, delegative (laissez-faire), transformational, conscious, situational, and transactional. In addition, emotional leadership is identified, which may be manifested through various behavioral styles (idealistic, coaching, affiliative, democratic-resonant leadership; as well as ambitious and authoritarian-dissonant leadership).

Leadership exerts a decisive influence on managerial processes and teamwork, manifested in change and conflict management, the determination of strategic priorities

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

for organizational development, the alignment of personnel efforts toward the achievement of shared goals linked to the organization's strategic vision, and the formation of organizational culture.

Keywords: leadership, leadership style, team effectiveness, teamwork, organizational psychology, employee motivation, socio-psychological climate, emotional intelligence, team communication, conflict management, organizational effectiveness.

Постановка проблеми. Питання ефективної командної роботи стає особливо важливим, коли традиційні методи мотивації, що використовуються в управлінні, виявляються недостатніми для досягнення цілей компанії.

Високопродуктивні команди не можуть функціонувати без системного розуміння процесів взаємодії між членами команди та ролі лідера в цих процесах. В організації, яка переживає кризу або застій, лідер може виступати каталізатором змін, надаючи команді новий імпульс та сприяючи розвитку ефективних структур взаємодії.

Розвиток лідерських якостей сьогодні є важливою концепцією та показником гармонійного особистісного розвитку. Чітко виражені лідерські якості людини сприяють її успішній соціалізації, гармонізації відносин у колективі та реалізації її громадянських поглядів. Розвиток лідерських якостей важливий не лише для самої особистості, а й для колективу, до якого вона належить. Лідерські компетенції відіграють провідну роль в управлінні сучасними організаціями та підприємствами, а також у командній роботі співробітників сучасних компаній. Це зумовлено впливом керівництва на колектив, його здатністю визначати стратегічні напрями діяльності підприємства та мотивувати колектив до їх реалізації у повсякденній роботі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання лідерства є об'єктом наукових розвідок таких учених, як: Алфімов Д., Зеленов Є., Романовський О., Михайличенко В., Гура Т., Сушик Н., Мельник С., Петруха Н. та інших. Проте у більшості досліджень основна увага зосереджена на формуванні лідерських якостей в особистості, впливу їх на діяльність організації в цілому. Але сьогодні потребують додаткових досліджень психологічні аспекти лідерства в бізнесі (організації), зокрема вплив стилю управління на ефективність команди, досліджені недостатньо.

Мета статті – аналіз сутності лідерства та його впливу, визначення впливу стилю лідерства в бізнесі на командну роботу.

Виклад основного матеріалу. Сучасне лідерство наразі є одним із найважливіших ресурсів у процесі управління та центральним елементом процесу впливу та розвитку організації.

Лідерство – це соціальне явище, яке передбачає процес впливу особистості на групу задля досягнення спільних цілей, що реалізується через систему міжособистісних відносин, соціальних ролей і комунікативних стратегій [14]. У

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

контексті бізнесу чи організації лідерство означає здатність особи надихати, направляти та керувати командою чи організацією для забезпечення ефективного виконання завдань та сприяння розвитку спільної місії та бачення.

Лідерство охоплює різні аспекти впливу та керівництва, спрямовані на об'єднання людей для досягнення спільних цілей. Лідерство – це не просто посада чи звання; воно пов'язане з характером та діями особи, яка бере на себе відповідальність за результати роботи та мотивацію інших. До основних рис лідера належать далекоглядність, рішучість, впевненість у собі, комунікативні навички, здатність надихати та готовність брати на себе відповідальність за наслідки своїх дій.

Розвиток лідерських навичок є сьогодні ключовим питанням. Ця тема чітко пов'язана з підготовкою людини майбутнього – особистості, здатної відповідати викликам XXI століття.

Вчені пропонують різні тлумачення понять «керівник» та «лідерство». Зокрема, Д. Алфімов визначає поняття «лідер» як особу, яка має значний вплив на думки та поведінку членів групи і яка планує, організовує та контролює діяльність підлеглих з метою виконання поставлених перед групою завдань, одночасно доносячи до них своє бачення майбутнього та допомагаючи їм адаптуватися до нових умов [1].

Вчені по-різному тлумачать термін «лідерські якості» – як загальні характеристики лідера, здатність розробляти нове бачення вирішення проблеми, ефективно впливати на послідовників, щоб група чи організація досягла своїх цілей [3], здатність виділятися у конкретному питанні та приймати відповідальні рішення в критичних ситуаціях; застосовувати інноваційні підходи до вирішення проблем; ефективно впливати на послідовників для досягнення спільних цілей; створювати позитивну соціально-психологічну атмосферу в команді [15]; сукупність конкретних характеристик, що забезпечують соціальну активність особи як засіб реалізації особистих і колективних цілей, що мають соціальне значення, а також участі в суспільному житті загалом [11]; сукупність саме тих людських характеристик, що дозволяють особі займати лідерську позицію.

Н. Оношко та М. Коновалчук виділяють такі критерії, що характеризують лідерські якості: особистісні, поведінкові та ситуативні. Серед показників, що виражають особистісні критерії лідерської особистості, ці дослідники називають рішучість, ініціативність, наполегливість, креативність, чесність та добросовісність у стосунках, почуття відповідальності, емпатію та інтелектуальну гнучкість. Як основні показники поведінкових критеріїв лідерської особистості дослідники наводять вміння слухати, готовність до співпраці, здатність до рефлексії, вміння розуміти емоційний стан іншої людини, здатність впливати на інших, навички самопрезентації, навички вирішення конфліктів та комунікативні навички. Особливість лідерської особистості за ситуативними критеріями підтверджується такими показниками: стресостійкість, мотивація до досягнення успіху, самоконтроль, здатність приймати рішення, впевненість у собі, організаторські здібності, незалежність та готовність ризикувати.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

До основних лідерських рис належать: проактивність, почуття відповідальності, незалежність, особиста ініціатива та емоційна стабільність.

Лідерство відіграє важливу роль в організаціях та бізнесі. Поняття лідерства охоплює комунікативні та організаційні навички керівника, які дозволяють йому чи їй суб'єктивно впливати на інших співробітників в організації та мотивувати їх до досягнення поставлених цілей компанії чи організації. У сучасній організації керівник виступає важливою ланкою, що поєднує всі процеси управління, оскільки він здатний забезпечити рівень комунікації, який сприяє інтеграції висококваліфікованих фахівців у команду, підвищує мотивацію співробітників і, таким чином, допомагає досягти або перевищити заплановані цілі компанії. Відмінною рисою ефективного менеджера є здатність ефективно використовувати всі види комунікації та всі канали комунікації. Його основною роллю в організації є побудова міцних комунікативних відносин з іншими членами команди. Це випливає з того, що лідерство ґрунтується на неформальному впливі менеджера на команду співробітників організації [5].

Зв'язок між психологією лідерства та ефективністю команди є системним та взаємозалежним. На думку С. Прокодянчика, лідерство – це психологічний механізм, який формує ціннісні орієнтації, орієнтації та моделі поведінки учасників групової взаємодії [12]. Ефективний лідер не лише координує дії своїх співробітників, а й створює соціально-психологічні умови для розвитку внутрішньої мотивації, почуття приналежності та взаємної підтримки [18]. Процес командоутворення, у свою чергу, забезпечує середовище для розвитку лідерського потенціалу, оскільки лідерські риси проявляються в командній динаміці – емпатія, комунікативні навички, здатність здійснювати емоційний та інтелектуальний вплив, стратегічне мислення та здатність адаптуватися до змін.

Роль лідерства в компанії (бізнесі) полягає у формуванні бачення та стратегії: керівництво визначає стратегічні напрямки розвитку компанії, формулює довгострокові цілі та створює чітке бачення майбутнього, яке надихає команду на досягнення найвищих результатів. Лідер в організації також відіграє важливу роль у мотивації команди, надаючи їй підтримку, заохочення та визнання за виконану роботу. Натхнення, яке дарує лідер, може підвищити залученість та продуктивність співробітників.

Лідери в компаніях або організаціях відповідають за важливі стратегічні та операційні рішення, що впливають на весь бізнес-процес. Їх здатність ефективно аналізувати та розробляти оптимальні рішення є вирішальним фактором успішного розвитку організації. Завдяки лідерству впроваджуються інновації, розвивається організаційна культура та досягається ефективна комунікація. Лідерство формує цінності та стандарти поведінки в організації, які визначають її корпоративну культуру. Воно подає хороший приклад та демонструє свою відданість етиці, командній роботі та відповідальності. Лідерство відіграє важливу роль у створенні відкритих каналів комунікації, де кожен член команди

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

може вільно висловлювати свої думки, ідеї та занепокоєння. Це допомагає уникати конфліктів і сприяє згуртованості колективу.

Елементи управління в організації охоплюють три сфери: організаційну (тактичну) сферу, сферу взаємовідносин та стратегічну сферу. Якщо взяти за приклад ситуацію, коли офіційний керівник організації є також лідером, то він діє в першій та другій сферах, тобто виконує конкретні управлінські завдання, зокрема планування, організацію, прийняття рішень та контроль, а також забезпечує комунікацію та мотивацію персоналу, використовуючи різні методи лідерства. Справжній лідер повинен також виконувати свою роль у третій сфері, а саме у стратегічній діяльності організації. Лідер повинен бути активним у всіх трьох сферах: він розробляє своє бачення мети, надихає ним своїх послідовників та організовує процеси, що ведуть до реалізації стратегічного бачення. Керівна команда в організації є рушійною силою ідей для розвитку бізнесу; вона демонструє ентузіазм, здатність надихати інших, пристрасть до своєї роботи та зосередженість на досягненні найкращих можливих результатів. Справжні лідери здатні підвищити продуктивність та ефективність організації.

Отже, лідерство в організації чи компанії – це здатність особи чинити суб'єктивний вплив на підлеглих та мотивувати їх до досягнення поставлених цілей компанії чи організації. Це вимагає від керівника компанії високого рівня комунікативних навичок, а також глибокого розуміння принципів міжособистісного спілкування [2].

Лідерство – це набуття людиною навичок, що дозволяють їй чинити суб'єктивний вплив на інших, мотивувати їх до досягнення поставлених цілей та спільно виконувати завдання; це сукупність специфічних рис, що забезпечують розвиток соціальної активності людини як засобу досягнення особистих і колективних, соціально значущих цілей, а також участі в суспільному житті загалом.

Лідерство – це поняття, яке досліджується в контексті багатьох наукових дисциплін. Це пояснює різноманітність підходів до визначення стилів лідерства. У психології поширеною є така класифікація стилів лідерства: авторитарний, демократичний, делегувальний, трансформаційний, свідомий, ситуативний та транзакційний. Авторитарний або автократичний стиль лідерства передбачає концентрацію влади в процесі прийняття рішень у межах організаційної структури. Автократичні лідери за своєю природою є традиційними та авторитарними; вони прагнуть забезпечити, щоб їхні підлеглі працювали відповідно до їхніх диктаторських вказівок, намагаються контролювати всі сфери діяльності організації та беруть участь у прийнятті важливих рішень після консультацій та обговорень з іншими. Демократичний стиль лідерства характеризується заохоченням співпраці та зворотного зв'язку, врахуванням різних поглядів та пропозицій, ефективним прийняттям рішень та творчими інноваціями. Демократичні лідери можуть давати вказівки, але при цьому вони враховують думки інших та пропозиції команди. Вони дають іншим відчуття, що

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

їхня роль у компанії є цінною та значущою, але залишають за собою право мати останнє слово при прийнятті остаточних рішень.

Стиль лідерства, заснований на делегуванні завдань, дозволяє кожному співробітнику брати на себе відповідальність за свої обов'язки та самостійно вирішувати, що потрібно зробити і як це зробити для досягнення ефективності. Цей стиль керівництва найкраще працює, коли команда складається з висококваліфікованих та внутрішньо мотивованих фахівців, які повністю віддані місії. Він підходить організаціям, де на першому плані стоїть творча діяльність. Однак в інших випадках цей стиль призводить до зниження продуктивності та мотивації. Серед високоефективних стилів лідерства є трансформаційний стиль, який передбачає заохочення особистої відповідальності та мотивацію щирої відданості спільній справі організації. Трансформаційні лідери подають хороший приклад, розвивають організаційну культуру, засновану на підтримці, та заохочують співробітників брати на себе відповідальність за свою роботу і сприймати свою роль у компанії як значущу. У компаніях, очолюваних трансформаційними лідерами, інновації та зміни сприймаються позитивно, а креативне мислення та надихаючі дії заохочуються. Транзакційне лідерство базується на системі винагород та покарань. У цьому стилі лідерства встановлюються конкретні правила та стандарти, а робота команди ретельно контролюється. Наслідком такого стилю лідерства може бути придушення креативності та внутрішньої мотивації співробітників. Транзакційний стиль лідерства також може сприяти короткостроковому підвищенню продуктивності.

Цей стиль керівництва характерний для організацій, де керівництво зосереджується на результатах, існуючих структурах та усталених системах заохочень і покарань.

Стиль свідомого лідерства передбачає, що менеджер-коуч зосереджується на виявленні та розвитку індивідуальних сильних сторін кожного члена команди, а також на розробці стратегій, які дозволяють команді працювати разом більш ефективно. Він створює атмосферу відкритого спілкування та психологічної безпеки, що заохочує людей ділитися ідеями, шукати зворотний зв'язок та працювати разом для досягнення спільних цілей компанії. Ситуаційний лідерство передбачає, що менеджери адаптують свій стиль до вимог ситуації або команди. У рамках цього стилю аналізуються конкретні ситуації, оцінюються компетенції та відданість окремих членів команди, а також вносяться відповідні зміни, де це необхідно. Ситуативне лідерство найкраще працює у стартапах або компаніях, які потребують частих змін, гнучких навичок та підтримки. Щоб ефективно працювати, менеджери, які використовують ситуативний стиль, повинні мати високий рівень знань про всі бізнес-процеси та функції компанії, щоб мати змогу швидко приймати рішення [16].

Окрім вищезазначеного, у психології існує поняття «емоційного лідера». Під цим терміном розуміють особу на керівній посаді, яка завдяки повному контролю над власними емоціями та емоціями оточуючих здатна передати

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

співробітникам відчуття ясності та цілеспрямованості у роботі, а також надихати їх на вільну реалізацію творчих ідей у повсякденній діяльності. Емоційний зв'язок між керівником і співробітником може розвинутися, коли керівник застосовує певні стилі поведінки [3]. У цьому контексті варто відзначити двофакторну модель, розроблену професором М. Кете де Врісом для ідентифікації стилів емоційного лідерства. Ця модель описує дві ролі керівника-лідера: харизматичну та базову архітектурну. Харизматичні лідери характеризуються постійним пошуком нових ідей та відсутністю зосередженості на досягненнях; вони мотивують своїх підлеглих до різних дій і здатні досягати згоди з різними людьми за допомогою маніпуляцій. Фундаментальна архітектурна роль лідера передбачає виконання управлінських завдань, що дозволяє йому виконувати функцію харизматичного фактора лідерства.

Дослідники Г. Рекун і В. Меденець наголошують, що сучасний менеджер нового покоління має, перш за все, бути емоційним лідером. Ці дослідники також виділяють різні стилі поведінки, притаманні емоційним лідерам в організації: ідеалістичний, виховальний, товариський, демократичний (резонансний лідер); амбітний, авторитарний (дисонансний лідер) [13].

Ідеалістичний стиль емоційного лідерства передбачає, що керівник пропонує надихаюче бачення майбутнього, тим самим викликаючи емоційну реакцію у співробітників. Цей стиль позитивно впливає на атмосферу в організації та є особливо ефективним, коли обставини змінюються і виникає необхідність окреслити бачення майбутнього. Орієнтований на навчання стиль емоційного лідерства проявляється у досягненні емоційного резонансу шляхом узгодження прагнень співробітників із цілями організації. Цей стиль спрямований на підвищення продуктивності шляхом розвитку орієнтованих на майбутнє навичок. Товариський стиль емоційного лідерства спрямований на створення емоційного резонансу шляхом об’єднання людей та позитивного впливу на організаційний мікроклімат. Використання цього стилю доцільне з метою підвищення мотивації співробітників. У демократичному стилі лідер цінує внесок кожного співробітника в діяльність організації та залучає співробітників до процесу лідерства, що сприяє досягненню єдності в команді організації. Амбітний стиль поведінки в емоційному лідерстві ставить бажання лідера вище за бажання команди організації. Авторитарний стиль керівництва емоційного лідера спрямований на те, щоб викликати емоційну реакцію шляхом розвіювання страхів та визначення курсу дій у непередбачуваних ситуаціях. Цей стиль негативно впливає на атмосферу на робочому місці і може застосовуватися в кризових ситуаціях, наприклад, під час реструктуризації або при роботі зі складними співробітниками [10].

Таким чином, розрізняють такі стилі лідерства: авторитарний, демократичний, делегуючий, трансформаційний, свідомий, ситуаційний та транзакційний. Емоційне лідерство визначається окремо, що може проявлятися у різних стилях поведінки (ідеалістичний, навчальний, товариський, демократичний

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

(резонансний лідер); амбітний, авторитарний (дисонансний лідер)). Управління має значний вплив на лідерство та ефективність роботи команди. Як зазначають дослідники Л. Карамушка та Т. Фелькель, лідерство в організації передбачає цілеспрямоване вплив на персонал з метою мотивування його до дій – зокрема до творчої роботи – та досягнення організаційних цілей на основі повноважень та повноважень, делегованих керівництву [7].

Лідерство в організації допомагає сформувати чітке бачення напрямків розвитку та змін. Це пояснюється тим, що керівництво має глибоке розуміння поточного стану організації та здатне визначити її перспективи зростання. Лідерство передбачає визначення стратегічних змін в організації. Керівництво здатне сформулювати бажані стратегічні орієнтири, які спонукають до впровадження конкретних змін, необхідних для організації. Керівництво формулює переконливе бачення, яке відповідає цінностям та цілям організації, і мотивує співробітників об'єднати зусилля для впровадження конкретних змін. Стратегія слугує планом дій та забезпечує чіткість і рішучість у прийнятті рішень та діях протягом усього процесу змін. Лідерство організації визначає стратегічні пріоритети та цілі, що лежать в основі ініціативи змін, розподіляє ресурси та встановлює етапи для відстеження прогресу та вимірювання ефективності [6].

Лідерство також забезпечує процес зворотного зв'язку, приймаючи та аналізуючи пропозиції від усіх зацікавлених сторін в організації щодо змін та нових ініціатив. Лідер відповідає за впровадження змін, мобілізацію ресурсів та можливостей, а також підтримку конкретних змін. Щоб запровадити та реалізувати зміни в організації, керівництво може провести реструктуризацію команд, реорганізацію процесів та інвестувати в технології або розвиток персоналу, аби забезпечити організацію всім необхідним для ефективної реалізації стратегічних змін [6].

Лідери активно взаємодіють зі співробітниками організації, уважно вислуховують різні точки зору та відкрито реагують на їх занепокоєння, демонструючи емпатію та розуміння, водночас підкреслюючи переваги та можливості, пов’язані зі стратегічними змінами [6].

Крім того, лідерство в організації покликане представляти інтереси та вирішувати завдання, пов’язані з корпоративною політикою та управлінням зацікавленими сторонами. Це зумовлено впливом стратегічних змін на різні групи зацікавлених сторін, зокрема на співробітників, клієнтів, інвесторів та зовнішніх партнерів. Лідерство має збалансувати суперечливі інтереси, формувати коаліції та вирішувати конфлікти, щоб забезпечити згуртованість та підтримку проактивних перетворень всередині організації. Лідерство в організації також формує довіру та авторитет, демонструючи чесність, послідовність та відповідальність за свої рішення та дії. Завдяки лідерству створюються умови для співпраці та спільної відповідальності за реалізацію програми змін. Крім того, лідерство сприяє та підтримує моніторинг прогресу, а також адаптує етапи змін та інновацій в організації. Це необхідно для того, щоб

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

організація залишалася гнучкою та здатною реагувати на ринкові умови та нові можливості. Лідерство сприяє формуванню культури навчання та стійкості, заохочуючи експерименти, інновації та гнучкість для забезпечення довгострокового успіху [8].

Досліджуючи специфіку лідерства в організації, учені констатують, що сьогодні керівники мають здійснювати управлінські функції, повинні уміти вести за собою підлеглих, виконувати ролі керуючого, дипломата, вихователя, новатора і просто людської істоти й обов'язково виявляти себе лідером. Адже лідерські дії в сучасному менеджменті превалюють у всіх сферах дії професійної діяльності керівника будь-якого рангу. Це пояснюється тим, що лідер є невід'ємним елементом кожної спільноти та кожної соціальної групи. Поява лідера пов'язана з формуванням самої соціальної спільноти. У міру розширення функцій групи та сфери її діяльності виникає ієрархія лідерів. Таким чином, у процес вступають як «формальні», так і «неформальні» лідери. Формальні лідери отримують повноваження керувати людьми від вищої інстанції, тоді як неформальні лідери стають лідерами завдяки визнанню оточуючих [4].

Справжній лідер, здатний надихати людей, – це той, хто користується широким визнанням. Люди хочуть, щоб їхній лідер був не просто – і не стільки – фахівцем з технократичним підходом, зосередженим виключно на виробничому процесі, а насамперед лідером з людським обличчям, здатним опанувати весь спектр людських емоцій. Людиноцентричний підхід повинен бути на першому плані їхньої діяльності. У цьому полягає справжня суть лідерства. Серед основних якостей, якими повинен володіти лідер в організації, дослідники виділяють чесність, інтелект, здатність розуміти людей, твердість переконань, впевненість у собі, скромність у повсякденному житті та ерудицію [4].

Лідерство в організації може бути реалізовано через наставництво, коучинг та менторство. Ці сучасні методи розвитку персоналу сприяють розвитку лідерських навичок. Наставництво стало найпоширенішим методом інтеграції співробітників. Наставники повинні розпізнавати потенціал своїх підопічних та визначати їхні сильні сторони. Наставництво відображає природу лідерства та сприяє зростанню та розвитку кожного члена команди. Це важливий елемент підтримки та навчання у розвитку лідерських навичок у співробітників та менеджерів, а також створення висококваліфікованої та мотивованої робочої сили в глобальному контексті [9]. Лідери не тільки впливають на процеси управління, але й формують цінності команди, організаційну культуру, мотивацію співробітників та готовність до змін. Вони формують впровадження та ефективність інституційних стратегій. Ефективні лідери характеризуються здатністю формувати своє середовище для отримання максимальної користі від ресурсів організації (людський капітал, фізичний капітал). Тому лідерство можна визначити як процес ненавмисного впливу на цілі та культуру команди та/або компанії, як мотивацію для досягнення конкретної мети та як важливу управлінську компетенцію, що охоплює здатність надихати групу людей на

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

досягнення спільної мети. Лідерство є однією з найважливіших рушійних сил в управлінні бізнесом [17].

Дослідники вказують на те, що вплив лідерів може залежати від розміру команди. Наприклад, лідер у великій компанії може швидко приймати рішення та ефективно делегувати завдання, тоді як лідер у невеликій команді може застосовувати більш прагматичний підхід та будувати тісні стосунки з командою. Стиль лідерства в організації визначається особистими характеристиками лідера. Вибір правильного стилю лідерства є однією з найважливіших умов ефективного управління [17].

Дисциплінований лідерство надає пріоритет управлінню часом, управлінню командою та емоційному контролю. Його основними характеристиками є ефективність та цілеспрямованість. Візіонерське лідерство характеризується відмінною комунікацією та мотивацією, а також чітким баченням майбутнього. Лідери ставлять чіткі цілі та очікування. Розсудливе лідерство має чітке бачення майбутнього та здатне визначити необхідні кроки для досягнення цілей за допомогою планування та стратегії. Лідерство, орієнтоване на стосунки, сприяє розвитку ділових стосунків, заснованих на довірі та повазі. Лідери послідовні, уважні та турботливі. Адаптивні стилі лідерства - це поєднання різних стилів лідерства, кожен з яких має унікальний вплив на розвиток компанії [17].

Таким чином, лідерство має вирішальний вплив на процеси управління та командну роботу. Це очевидно в управлінні змінами та конфліктами, визначенні стратегічних пріоритетів розвитку компанії, узгодженні роботи співробітників зі спільними цілями у поєднанні з розкриттям стратегічних корпоративних орієнтирів та формуванні корпоративної культури.

Висновки. Аналіз природи лідерства показує, що саме володіння навичками дозволяє людині суб'єктивно впливати на інших, мотивувати їх до досягнення своїх цілей та співпрацювати у виконанні завдань. Воно також охоплює певні риси, які забезпечують соціальну залученість людини до досягнення особистих та колективних, соціально значущих цілей та активну участь у житті громади. Ключові риси лідерства включають почуття відповідальності, амбіції, чесність, співчуття, емпатію, комунікабельність, активне слухання, організаторські здібності, власний приклад, впевненість у собі, емоційну стабільність, готовність приймати відповідальні рішення, проактивність, самостійність та ініціативність.

Аналіз психологічних характеристик стилів лідерства виявив такі чіткі стилі: авторитарний, демократичний, делегуючий, трансформаційний, свідомий, ситуативний та транзакційний. Крім того, було визначено емоційне лідерство, яке може проявлятися в різних моделях поведінки (ідеалістичне, освітнє, соціальне, демократичне (резонансний лідер); амбітне, авторитарне (дисонансний лідер)).

Аналіз ролі лідерства в управлінні організацією та командній роботі показав, що лідерство має вирішальний вплив на процеси управління та командну роботу. Це проявляється в подоланні змін та конфліктів, встановленні

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

стратегічних пріоритетів розвитку організації, спрямуванні роботи співробітників на досягнення спільної мети шляхом розкриття стратегічних корпоративних орієнтирів та формуванні корпоративної культури.

Література

1. Алфімов Д.В. Зміст феномену «лідерські якості особистості». Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : збірник наукових праць / редкол. : Т.І. Сущенко та ін. Запоріжжя : КПУ, 2010. Вип. 11(64). С. 44–51

2. Гринько Т. В.; Гвініашвілі Т. З.; Загинайло В. А. Роль лідерства та комунікацій у забезпеченні розвитку сучасних підприємницьких структур. Бізнес Інформ. 2022. № 5. С. 75-83

3. Гріженко Л.В. Лідерство як соціальний феномен / Л. В. Гриженко. Грані. 2014. № 5. С. 48-52.

4. Гуторов О. І. Керівництво та лідерство в організації: теоретико-методологічний аспект [Електронний ресурс] / О. І. Гуторов, О. О. Гуторова, І. О. Шарко. Вісник ХНАУ. Серія : Економічні науки. 2014. № 7. С. 7-12.

5. Дєгтяр А., Бублій М. Співвідношення понять «керівництво» та «лідерство» в управлінні сучасною організацією. Лідер. Еліта. Суспільство. 2020. № 1. С. 52-63.

6. Дуднєва Ю. Е., Антипцева О. Ю., Обидєннова Т. С. Ризик-менеджмент: інтегрований підхід до організації. Економіка і суспільство. 2019. №20. С. 229-236.

7. Карамушка Л. М. Лідерство в організації: аналіз основних підходів та важливість їх застосування в організаціях системи вищої освіти / Л. М. Карамушка, Т. Г. Фелькель. Проблеми сучасної психології. 2013. № 2. С. 52-60.

8. Кобєлєва, Т., Витвицька, О., Перерва, П., & Ковальчук, С. (2022). Стратегічне управління розвитком підприємства на засадах інтелектуальної власності. Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» (економічні науки), (1), 52–57.

9. Кривобок К., Кінас І., Омаров Е. Роль лідерства в контексті розвитку персоналу в глобальному середовищі. Наукові перспективи. 2024. №3 (45).

10. Нестуля, С. І. Емоційне лідерство – новий напрям у лідерології XXI ст / С.І.Нестуля. Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Сер.: Економічні науки. 2010. № 1. С. 77-83.

11. Петрочко Ж.В. Сутність і функціональна роль соціальної ініціативності у структурі лідерства підлітків. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. 2014. Вип.18 (2). С. 143-150

12. Прокодянчик С. С. Психологія лідерства. Психологічні читання: зб. матеріалів IX наук.-практ. конф. молод. вчених (Харків, 1 груд. 2023 р.). У 2-х т. Харків: ХНУВС, 2023. Т. 1. С. 166-168.

13. Рекун Г. П.; Меденець В. В. Емоційне лідерство в системі управління персоналом. Економіка і суспільство. 2017. №13. С. 691-696

14. Савчук , В. О., Дунаєвська , Т. О., Поленкова, М. В. (2025). Психологія лідера та командоутворення. Гуманітарний форум, 3 (2), С. 67-76.

15. Сушик Н. Теоретичні основи формування лідерських якостей учнівської молоді / Н. Сушик. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Педагогічні науки. 2013. № 7. С. 110-115.

16. Тихомирова О. Виховання лідера. Шкільний світ. 2009. № 8.С.19-23.

17. Томах , В., Дорошенко, Т., Тимошенко , Ю. (2024). Стилі лідерства та їх вплив на управління підприємством. Економіка та суспільство, (60).

18. Черкаський А. В. Психологічні моделі лідерства і керівництва в управлінській команді. *Актуальні проблеми психології.* 2020. Т. 1, вип. 49. С. 44–47.

References:

1. Alfimov, D.V. (2010). Zmist fenomenu «liderski yakosti osobystosti» [The content of the phenomenon of «leadership qualities of personality»]. In T.I. Sushchenko et al. (Eds.*), Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh – Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools,* 11(64), 44-51. Zaporizhzhia: KPU [in Ukrainian].

2. Hrynko, T.V., Hviniashvili, T.Z., Zahynailo, V.A. (2022). Rol liderstva ta komunikatsii u zabezpechenni rozvytku suchasnykh pidpryiemnytskykh struktur [The role of leadership and communication in ensuring the development of modern entrepreneurial structures]. *Biznes Inform* – Business Inform, 5, 75-83 [in Ukrainian].

3. Hrizhenko, L.V. (2014). Liderstvo yak sotsialnyi fenomen [Leadership as a social phenomenon]. *Hrani* – Grani, 5, 48-52 [in Ukrainian].

4. Hutorov, O.I., Hutorova, O.O., Sharko, I.O. (2014). Kerivnytstvo ta liderstvo v orhanizatsii: teoretyko-metodolohichnyi aspekt [Management and leadership in an organisation: theoretical and methodological aspect]. *Visnyk KhNAU. Seriia: Ekonomichni nauky* – Bulletin of KhNAU. Series: Economic Sciences, 7, 7-12. Retrieved from (за наявності посилання) [in Ukrainian].

5. Diehtiar, A., Bublii, M. (2020). Spivvidnoshennia poniat «kerivnytstvo» ta «liderstvo» v upravlinni suchasnoiu orhanizatsiieiu [Correlation between the concepts of «management» and «eadership» in managing a modern organisation*]. Lider. Elita. Suspilstvo* – Leader. Elite. Society, 1, 52-63 [in Ukrainian].

6. Dudnieva, Yu.E., Antyptseva, O.Yu., Obydiennova, T.S. (2019). Ryzyk-menedzhment: intehrovanyi pidkhid do orhanizatsii [Risk management: an integrated approach to organisation]. *Ekonomika i suspilstvo* – Economy and Society, 20, 229-236 [in Ukrainian].

7. Karamushka, L.M., Felkel, T.H. (2013). Liderstvo v orhanizatsii: analiz osnovnykh pidkhodiv ta vazhlyvist yikh zastosuvannia v orhanizatsiiakh systemy vyshchoi osvity [Leadership in an organisation: analysis of main approaches and the importance of their application in higher education institutions]. *Problemy suchasnoi psykholohii* – Problems of Modern Psychology, 2, 52-60 [in Ukrainian].

8. Kobielieva, T., Vytvytska, O., Pererva, P., Kovalchuk, S. (2022). Stratehichne upravlinnia rozvytkom pidpryiemstva na zasadakh intelektualnoi vlasnosti [Strategic management of enterprise development based on intellectual property]. *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu «Kharkivskyi politekhnichnyi instytut» (ekonomichni nauky)* – Bulletin of NTU “KhPI” (Economic Sciences), 1, 52-57 [in Ukrainian].

9. Kryvobok, K., Kinas, I., Omarov, E. (2024). Rol liderstva v konteksti rozvytku personalu v hlobalnomu seredovyshchi [The role of leadership in the context of personnel development in a global environment]. *Naukovi perspektyvy* – Scientific Perspectives, 3(45) [in Ukrainian].

10. Nestulia, S.I. (2010). Emotsiine liderstvo – novyi napriam u liderolohii XXI st. [Emotional leadership – a new direction in leadership studies of the 21st century]. Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli. Seriia: Ekonomichni nauky – Scientific Bulletin of Poltava University of Economics and Trade. Series: Economic Sciences, 1, 77-83 [in Ukrainian].

11. Petrochko, Zh.V. (2014). Sutnist i funktsionalna rol sotsialnoi initsiatyvnosti u strukturi liderstva pidlitkiv [The essence and functional role of social initiative in the structure of adolescent leadership]. *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi* – Theoretical and methodological problems of education of children and youth, 18(2), 143-150 [in Ukrainian].

12. Prokodiianchyk, S.S. (2023). Psykholohiia liderstva [Psychology of leadership]. In *Psykholohichni chytannia: zbirnyk materialiv IX naukovo-praktychnoi konferentsii molodykh*

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

vchenykh – Psychological Readings: Proceedings of the IX Scientific and Practical Conference of Young Scientists (Kharkiv, December 1, 2023) (Vols. 1-2; Vol. 1, pp. 166-168). Kharkiv: KhNUVS [in Ukrainian].

13. Rekun, H.P., Medenets, V.V. (2017). Emotsiine liderstvo v systemi upravlinnia personalom [Emotional leadership in the personnel management system]. *Ekonomika i suspilstvo – Economy and Society*, 13, 691-696 [in Ukrainian].

14. Savchuk, V.O., Dunaievska, T.O., Polenkova, M.V. (2025). Psykholohiia lidera ta komando-utvorennia [Psychology of a leader and team building]. *Humanitarnyi forum* – Humanitarian Forum, 3(2), 67-76 [in Ukrainian].

15. Sushyk, N. (2013). Teoretychni osnovy formuvannia liderskykh yakostei uchnivskoi molodi [Theoretical foundations of the formation of leadership qualities of student youth*]. Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Pedahohichni nauky* – Scientific Bulletin of Lesya Ukrainka East European National University. Pedagogical Sciences, 7, 110-115 [in Ukrainian].

16. Tykhomyrova, O. (2009). Vykhovannia lidera [Education of a leader]. *Shkilnyi svit – School World*, 8, 19-23 [in Ukrainian].

17. Tomakh, V., Doroshenko, T., Tymoshenko, Yu. (2024). Styli liderstva ta yikh vplyv na upravlinnia pidpryiemstvom [Leadership styles and their impact on enterprise management]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*, 60 [in Ukrainian].

18. Cherkaskyi, A.V. (2020). Psykholohichni modeli liderstva i kerivnytstva v upravlinskii komandi [Psychological models of leadership and management in a managerial team]. *Aktualni problemy psykholohii* – Current Problems of Psychology, 1(49), 44–47 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 05.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.9

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4741-4754

Литвиненко Оксана Володимирівна кандидат історичних наук, доцент Навчально-науковий інститут інженерної та спеціальної підготовки Національного університету цивільного захисту України, м. Черкаси, https://orcid.org/0000-0001-6655-4258

ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕЖИВАННЯ ВТРАТИ В КОНТЕКСТІ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Анотація. Стаття присвячена комплексному аналізу вікових особливостей переживання втрати в умовах війни з урахуванням сучасного українського контексту. Війна виступає як надінтенсивний психотравмуючий фактор, що трансформує не лише індивідуальні емоційні реакції, але й когнітивні, поведінкові та соціальні механізми адаптації особистості. На основі аналізу праць українських і зарубіжних дослідників (Т. Титаренко, Л. Карамушка, В. Панок, Р. С. Мурті Р. Лакшмінараяна, П.Бос) розглянуто специфіку переживання втрати, невизначеної втрати у дітей, підлітків та дорослих.

Встановлено, що у дитячому віці переживання втрати має фрагментарний і тілесно-емоційний характер, супроводжується порушеннями базового відчуття безпеки та змінами нейрофізіологічних процесів. Підлітки демонструють підвищений ризик розвитку посттравматичних реакцій, включаючи ПТСР, тривожні та депресивні стани, що пов’язано з кризою ідентичності та соціальної ролі. У дорослих домінують екзистенційні переживання втрати, включаючи втрату сенсу, контролю та майбутнього.

Особливу увагу приділено впливу війни в Україні, яка супроводжується масовою травматизацією, вимушеною міграцією та руйнуванням соціальних зв’язків. Дослідження свідчать про високий рівень ПТСР серед молоді (до 40 – 46%), тривожних і депресивних проявів, а також про зростання ризиків суїцидальної поведінки серед дітей і підлітків.

У статті обґрунтовано необхідність віково-диференційованих підходів до психологічної допомоги та реабілітації в умовах війни, з акцентом на розвиток резильєнтності, відновлення прив’язаності та підтримку соціальних зв’язків. Окреслено напрямки та способи надання психологічної допомоги та підтримки населенню у процесі переживання втрати.

Ключові слова: переживання втрати, війна, ПТСР, дитячий вік, підлітковий вік, дорослі, психологічна травма, Україна, резильєнтність.

Lytvynenko Oksana Volodymyrivna PhD in History, Associate Professor Educational and Scientific Institute of Engineering and Special Training, National

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

University of Civil Protection of Ukraine, Cherkasy, https://orcid.org/0000-0001-6655-4258

AGE-RELATED CHARACTERISTICS OF GRIEF IN THE CONTEXT OF WAR IN UKRAINE

Abstract. The article is devoted to a comprehensive analysis of age-related characteristics of experiencing loss in war conditions, taking into account the current Ukrainian context. War acts as an ultra-intensive psychotraumatic factor that transforms not only individual emotional reactions but also cognitive, behavioral, and social mechanisms of personality adaptation. Based on the analysis of works by Ukrainian and foreign researchers (T. Tytarenko, L. Karamushka, V. Panok, R. S. Murthy, R. Lakshminarayana), the specifics of experiencing loss and ambiguous loss among children, adolescents, and adults are examined.

It has been established that in childhood, the experience of loss is fragmentary and somatic-emotional in nature, accompanied by disruptions of the basic sense of security and changes in neurophysiological processes. Adolescents demonstrate an increased risk of developing post-traumatic reactions, including PTSD, anxiety, and depressive states, which is linked to the crisis of identity and social role. In adults, existential experiences of loss dominate, including the loss of meaning, control, and the future.

Special attention is paid to the impact of the war in Ukraine, which is accompanied by mass traumatization, forced migration, and the destruction of social ties. Studies indicate a high level of PTSD among youth (up to 40–46%), anxiety and depressive manifestations, as well as increasing risks of suicidal behavior among children and adolescents.

The article substantiates the necessity of age-differentiated approaches to psychological assistance and rehabilitation in war conditions, with an emphasis on developing resilience, restoring attachment, and supporting social connections. Directions and methods for providing psychological assistance and support to the population in the process of experiencing loss are outlined.

Keywords: experiencing loss, war, PTSD, childhood, adolescence, adults, psychological trauma, Ukraine, resilience.

Постановка проблеми. Дослідження має теоретико-аналітичний характер і базується на системному аналізі наукових джерел, а також вторинному аналізі емпіричних даних щодо психологічних наслідків війни в Україні. Основним методологічним підходом виступає міждисциплінарний аналіз, який поєднує положення клінічної психології, психології розвитку, травматерапії та соціальної психології [1, 2].

Методи дослідження включають теоретичний аналіз і синтез наукової літератури, порівняльний аналіз вікових особливостей переживання втрати, а

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

також вторинний аналіз статистичних даних міжнародних і національних організацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Повномасштабна війна в Україні створила унікальні умови для формування масового травматичного досвіду. Так, у дослідженні Н. Лукіної та Ю. Марченко [4] зафіксовано, що більшість респондентів відмітили появу емоційної віддаленості у спілкуванні з близькими, труднощі у спілкуванні, та зростання конфліктності у взаємодії. Водночас для окремої частини сімей спільне переживання травматичних обставин стало поштовхом до поглиблення емоційної близькості та підвищення рівня підтримки, що дає можливість стверджувати, реакції населення, зокрема родин на виклики війни є багатоаспектними, а їхній характер «залежить від індивідуальних психологічних ресурсів та стилів подружньої взаємодії» [5].

Особливості та умови формування цього травматичного досвіду населення України суттєво відрізняється від класичних моделей переживання втрати, описаних у психологічній літературі. В умовах безперервної загрози життю, повторюваних травматичних подій та невизначеності майбутнього процес горювання втрачає свою лінійну структуру і набуває хронічного характеру. У таких умовах традиційні підходи до розуміння втрати, зокрема стадійні моделі Е. Кюблер-Росс або концепція прив'язаності Дж. Боулбі, потребують переосмислення.

Особливого значення набуває аналіз вікових відмінностей у переживанні втрати, оскільки психічні реакції на травму значною мірою визначаються рівнем когнітивного розвитку, сформованістю емоційної регуляції та соціальним досвідом.

Мета статті – систематизація сучасних наукових уявлень про вікові особливості переживання втрати в умовах війни та їх інтерпретація в контексті української реальності, окреслення шляхів надання підтримки та психологічної допомоги населенню.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі поняття «втрата» часто означає сам факт втрати близької чи значущої людини, тоді як «горювання» – внутрішній і поведінковий процес адаптації особистості до втрати. Практично це розрізнення допомагає формувати план заходів для підтримки особистості. Так, на рівні «втрати» потрібні соціальні й ритуальні способи підтримки (спільнота, сім'я, умови поховання, юридичні процедури), а на рівні «горювання» – психосоціальні, клінічні інтервенції, якщо адаптація ускладнюється. [6]

Варто зазначити, що у психологічній і клінічній літературі поняття «горювання» описують як процес, що слідує за смертю близької людини і зазвичай є нормативною реакцією, яка може містити сильні емоції, зміни сну, концентрації, поведінкові коливання, але в більшості випадків поступово веде до відновлення життєвого функціонування [7]. У контексті теми важливо відрізняти *нормативну варіативність* горювання (різні темпи, «хвилі» болю, різні

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

культурні сценарії) від станів, у яких страждання стає стійким, інтенсивним і призводить до тривалого порушення функціонування.

У такому випадку є ризик розвитку розладу пролонгованого горя. У МКХ-11, яку підтримує Всесвітня організація охорони здоров'я[8], розлад пролонгованого горя належить до групи розладів, специфічно пов'язаних зі стресом. Його діагностика потребує наявності втрати через смерть близької людини та комплексу емоційних реакцій пов'язаних з померлим, а також з додатковими проявами інтенсивного емоційного болю, що виходять за межі нормативного періоду з огляду на культурний та релігійний аспекти та супроводжуються порушенням функціонування. У МКХ-11 також прямо зазначено вікові особливості: у старших людей пролонговане горе може проявлятися як стійка депресивність, відчуття «втрати частини себе», виражена порожнеча, «оглушення» та соматизація як провідний маркер страждання. [8]

Класичні теорії переживання втрати базуються на припущенні про відносну стабільність середовища, в якому особистість має можливість поступово інтегрувати досвід втрати. Зокрема, теорія прив'язаності Дж. Боулбі розглядає втрату як порушення значущого емоційного зв'язку, що активує систему тривоги та пошуку. Модель Е. Кюблер-Росс описує послідовність емоційних стадій, які ведуть до прийняття втрати [10;11].

Дуальна процесуальна модель, запропонована М. Стребе та Х. Шутом [12], описує адаптацію до втрати як постійне «перемикання» (осциляцію) між двома станами. Перший стан – це орієнтація на втрату, що передбачає безпосереднє проживання болю, туги та спогадів. Другий – орієнтація на відновлення, коли людина зосереджується на практичних завданнях. Наприклад, опануванні нових ролей, організації побуту, фінансів та поверненні до активного життя. Згідно з цією моделлю, психологічна стійкість полягає не в «постійному перебуванні в горі», а у здатності вчасно дозувати емоційне навантаження, чергуючи проживання втрати з періодами перепочинку та вирішенням життєвих завдань . В умовах війни цей баланс часто порушується, адже зовнішні загрози змушують людину надто довго перебувати в режимі виживання (цей процес передбачає евакуацію, пошук безпечного місця проживання тощо), через що «робота горя» відкладається. Водночас постійні тригери, такі як повітряні тривоги чи трагічні новини, можуть неконтрольовано повертати людину в стан гострого болю, не залишаючи ресурсів для відновлення.

Ці процеси тісно переплітаються з конструктивістськими підходами, згідно з якими раптова або трагічна смерть близької людини руйнує базові уявлення про безпеку світу та сталість стосунків. У такому контексті ключовим стає процес смислотворення. Цей процес передбачає складну внутрішню роботу над відновлення зв'язку з померлим та інтеграцію втрати у власну життєву історію людини. Саме через переосмислення того, що сталося, реалізується можливість відновити здатність планувати майбутнє, піклуватися про себе та знову знаходити сенс у щоденному житті [13].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Однак у ситуації війни ці моделі стикаються з принциповими обмеженнями. Травматичний вплив не є одноразовим, а має кумулятивний характер, що унеможливлює завершення процесу горювання. Як зазначають Р.С. Мурті та Р. Лакшмінараяна [1], у контексті воєнних конфліктів психічні реакції набувають ознак хронічної травматизації, де межа між стресом і патологією стає розмитою.

Українські дослідники Т. Титаренко [2], Л. Карамушка [14], В. Панок [15] підкреслюють, що війна трансформує не лише індивідуальні психічні процеси, але й соціальні структури, які зазвичай виконують підтримувальну функцію у переживанні втрати. Руйнування соціальних зв'язків, вимушене переміщення та нестабільність середовища значно ускладнюють процес адаптації.

Досвід інших збройних конфліктів переконливо доводить, що насильницька втрата, яка супроводжує військові дії, суттєво підвищує ризики розвитку тривалого розладу горя та супутніх психічних порушень. Зокрема, дослідження через десять років після війни в Косово показало, що молоді люди, які в дитинстві втратили батька через воєнне насильство, мали значно вищі показники депресії та тривоги; при цьому 34,6% із них відповідали критеріям розладу тривалого горя, що корелювало з інтенсивним фізичним дистресом [16].

Така тенденція підтверджує механізм «подвійного удару»: на психіку тисне не лише сам факт смерті, а й обставини (насильство, небезпека), які змушують людину «застрягати» в горі. Схожа тенденція спостерігається і серед біженців: в Австралії у 15,8% біженців із досвідом втрати виявили ймовірний розлад пролонгованого горя, який часто супроводжувався ПТСР, інвалідністю та безробіттям, особливо у тих, хто пройшов через тортури чи розлуку з сім'єю.

У контексті повномасштабної війни в Україні масштабні опитування демонструють тривожну статистику: 87,7% дорослого населення мають досвід втрати впродовж життя, а 13% серед тих, хто втратив близьких, відповідають критеріям «ймовірного» розладу пролонгованого горя за МКХ-11 [20]. Найвищі ризики зафіксовано у випадках нещодавньої смерті (до року), втрати партнера або загибелі близької людини саме на війні. Додаткові дослідження структури симптомів серед українців виявили, що 18,11% мають ознаки РПГ, а 33,4% – симптоми комплексного ПТСР, причому ці показники зростають із віком та за умови втрати саме родичів, а не просто знайомих [21]. Практичні огляди українських фахівців пояснюють ці дані специфікою воєнного часу через раптовість, множинні втрати, ситуації зі зниклими безвісти та неможливість провести традиційні ритуали поховання. Це критично ускладнює прийняття реальності смерті.

Ситуація погіршується ще й тим, що звична соціальна підтримка часто недоступна через вимушене переміщення та розпад сімейних зв'язків [6].

Наголосимо, що вікові особливості переживання втрати також модифікувалися та набули компонентів характерних для сучасних воєнних реалій. Вікові особливості втрати в контексті війни можна прослідкувати виокремивши головні аспекти для кожного вікового періоду (див. табл.1).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У дитячому віці переживання втрати має специфічний характер, зумовлений обмеженим когнітивним розвитком і недостатньою здатністю до емоційної регуляції. Діти не повністю усвідомлюють незворотність смерті, тому їхнє переживання є фрагментарним і циклічним. Вони можуть повертатися до теми втрати через певні проміжки часу, ніби “переживаючи її заново”. Як зазначає Дж. Ворден [19], дитяче горе рідко проявляється у вербалізованій формі, натомість домінують поведінкові реакції: регрес, тривожність, соматичні симптоми. Дослідження Дж. Коен [20] підтверджують, що діти інтегрують травматичний досвід через гру, яка виступає основним механізмом його обробки.

В умовах війни ці процеси посилюються. Українські дослідження Карамушка Л., Зливков В. [21] свідчать, що діти часто відтворюють травматичні події у грі, включаючи сцени бойових дій або втрати, що є способом символічного опрацювання досвіду. Дані ініціативи Gen.Ukrainian демонструють значне зростання тривожності, порушення сну та труднощів саморегуляції серед дітей, які пережили воєнні події [22]. Таким чином, у дитячому віці горе трансформується у поведінкову та тілесну реакцію на нестабільність світу [22].

У підлітковому віці переживання втрати ускладнюється кризою ідентичності, що є центральним завданням цього періоду розвитку. Підлітки вже здатні усвідомлювати незворотність смерті та її екзистенційні наслідки, однак їхні механізми емоційної регуляції залишаються нестабільними. Втрата в цей період інтегрується у процес формування світогляду та системи цінностей.

Дослідження Сторожbк Т. показують, що переживання втрати у підлітків часто супроводжується дезорганізацією ціннісної системи, підвищеною тривожністю та агресивною поведінкою [23]. Можна стверджувати, що війна підсилює ці процеси. Українські дослідження свідчать, що більшість підлітків демонструють високий рівень тривоги, пов’язаний із страхом втрати близьких і невизначеністю майбутнього. У таких умовах формується феномен моральної травми, що полягає у руйнуванні базових переконань про справедливість і передбачуваність світу. Це призводить до підвищеного ризику розвитку посттравматичного стресового розладу, депресії та деструктивної поведінки.

Отже, у підлітковому віці горе стає не лише емоційною реакцією, а частиною кризи ідентичності особистості.

У зрілому віці переживання втрати характеризується більшою здатністю до рефлексії та усвідомлення, проте це не знижує його інтенсивності. Навпаки, дорослі часто стикаються з кумулятивним ефектом втрат, який включає смерть близьких, втрату житла, роботи та соціального статусу. Дослідження Яремчук В. та Романчука С. свідчать, що в умовах війни дорослі переживають широкий спектр емоційних і психосоматичних реакцій, включаючи хронічну тривогу, почуття провини, емоційне виснаження та порушення соматичного здоров’я функціональності попри інтенсивний психологічний стан. Людина змушена одночасно виконувати соціальні ролі та адаптуватися до нових умов, що значно

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

підвищує рівень психологічного навантаження [24]. Українські практичні програми психологічної підтримки демонструють, що травматичний вплив війни має системний характер і зачіпає всю сім'ю, а не лише окремих її членів [25].

Таблиця 1

Вікова група	**Характер переживання**	**Основні прояви**	**Ризики**	**Психологічна допомога**
Діти	Фрагментарний, тілесно-емоційний	Регрес у поведінці, тривожність, соматичні симптоми, відтворення травматичних подій у грі	Хронічна тривога, порушення базового відчуття безпеки, труднощі саморегуляції	Ігрові та тілесно-орієнтовані методи, відновлення відчуття безпеки
Підлітки	Інтеграція втрати у кризу ідентичності	Тривожність, агресивність, дезорганізація цінностей, моральна травма	ПТСР, депресія, деструктивна поведінка, ризиковані вчинки	Підтримка формування ідентичності, робота з емоційною регуляцією, групова підтримка
Дорослі	Екзистенційний вимір втрати	Хронічна тривога, почуття провини, емоційне виснаження, психосоматичні розлади	Хронізація горя, емоційне вигорання, втрата сенсу й контролю	Робота з почуттям провини, підтримка функціональності, відновлення життєдіяльності
Невизначена втрата (усі вікові групи)	«Заморожене горе», відсутність підтвердження смерті чи життя	Хронічна напруга, фантазійні сценарії повернення, когнітивний дисонанс	Переплетіння симптомів ПТСР і депресії, соматизація, соціальна дезорієнтація	Супровід у «навчанні жити з невідомістю», підтримка соціальних зв'язків, робота з почуттям провини

Війна як контекст принципово змінює процес переживання втрати. На відміну від мирного часу, де втрата є відносно завершеною подією, у воєнних

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

умовах вона поєднується з постійною загрозою, що не дозволяє психіці перейти до фази відновлення. Українські дослідження Кузікова С., Сушій О. підкреслюють, що така ситуація призводить до хронізації горя, його високої інтенсивності та труднощів інтеграції досвіду. У результаті формується травматичне горе, яке поєднує симптоми посттравматичного стресу та незавершеного горювання [26; 27].

Однією з найбільш складних форм переживання втрати в умовах війни є феномен невизначеної втрати, концептуалізований П.Босс, яка визначає його як ситуацію фізичної відсутності особи при психологічній присутності або навпаки [28].

Війна значно збільшує частку ситуацій, де смерть не підтверджена або відсутні тіло, поховання чи завершальні ритуали (зниклі безвісти, полон, насильницькі зникнення). У вітчизняному дискурсі це описують як «невизначену втрату» – досвід фізичної відсутності за збереженої психологічної присутності, коли людина змушена жити в парадоксі «живий чи мертвий», що перешкоджає завершенню горя та може підтримувати тривале коливання між надією і відчаєм [9].

Невизначена втрата характеризується відсутністю підтвердження смерті або життя, неможливістю завершення процесу горювання та хронічною психологічною напругою, що блокує адаптаційні механізми [9].

На відміну від класичних моделей горювання, описаних у роботах Дж.Боулбі та Е. Кюблер-Рос, невизначена втрата не проходить через завершені стадії, оскільки відсутній факт остаточності [10;11].

В умовах війни в Україні невизначена втрата пов’язується з особами, які зникли безвісти як серед захисників ЗСУ так і серед цивільного населення.

Станом на березень 2026 року за даними Єдиного реєстру зниклих осіб зниклими безвісти вважаються понад 90000 осіб включаючи як військових, так і цивільних [29]. Важливо розуміти, що це не просто цифри в звітах – це тисячі родин, які опинилися в «застиглому» стані. Через інтенсивність бойових дій та неможливість ідентифікації тіл, підтвердження особистості, навіть повернення їх додому – процес горювання для них не може реалізуватися згідно звичних традиційних та релігійних вимог.

Цей соціально-психологічний вакуум руйнує звичні механізми адаптації, особливо в ситуації дітей. Згідно з оцінками UNICEF сотні дітей зазнали розлуки або втрати зв’язку з батьками, 1,5 мільйона дітей перебувають у групі ризику щодо виникнення депресії чи ПТСР [3]. Це створює унікальну, але вкрай важку ситуацію: горе не має завершеної структури, воно стає «фоновим шумом» усього життя особистості.

Переживання невизначеної втрати також має свої вікові особливості. Так у дитячому віці ситуація, де «тато (мама) є, але їх немає поруч», є когнітивно неможливою. Діти не мають ресурсів, щоб усвідомити таку складну невизначеність. Це майже завжди призводить до формування глибокої хронічної

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

тривоги. А також формує механізм фантазійної реконструкції, коли дитина вигадує детальні сценарії повернення близької людини, що часто веде до відмови від реальності та розвитку проявів регресивної поведінки (повернення до звичок молодшого віку) [4].

У підлітковому віці відсутність інформації про долю рідних викликає гострий когнітивний дисонанс. Підлітки гостро відчувають несправедливість і безпорадність, що може виливатися агресію, яка може мати форму автоагресії чи бути спрямованою на інших. Підлітковий вік апріорі передбачає пошук сенсів, а відсутність відповіді на питання «Чому саме моя сім'я?» гальмує нормальний розвиток особистості, провокуючи або тотальне заперечення, або схильність до ризикованих вчинків.

Стан, у якому найчастіше переживають невизначене горе, часто називають «замороженим горем». Це парадоксальна ситуація: людина не може оплакати втрату, бо це здаватиметься зрадою (бо людина може виявитися живою), але й не може жити далі. З'являється болюче відчуття провини за кожен прожитий день, реалізацію буденних завдань та дій.

Особливої уваги потребують родини зниклих безвісти військових. Тут до психологічного болю додається ще й юридичний хаос та соціальний тиск («ви ж маєте вірити до останнього»). Це значно виснажує психіку людини, що призводить до вигорання, емоційного та фізичного знесилення, залишаючись у стані постійного, виснажливого очікування.

Аналізуючи сучасні дослідження, можна стверджувати, що невизначена втрата – це сприятливий грунт для формування важких станів, що може призводити до стійкого переплетіння симптомів ПТСР та депресії, масової соматизації, осіб які переживають невизначене горе та втрату соціальних орієнтирів.

На відміну від звичайної втрати, яка рано чи пізно інтегрується в життєвий досвід, невизначеність діє як постійний подразник. У зв'язку з цим перед психологами постає завдання супроводжувати процес «навчання жити з невідомістю».

Ця проблемна є досить масштабною, так як значна частина дітей і підлітків демонструє симптоми тривожності та посттравматичного стресу, а у дорослих спостерігається зростання рівня емоційного вигорання та психосоматичних розладів. Це свідчить про те, що переживання втрати в умовах війни є не тільки індивідуальною, а суспільною проблемою [4].

Варто зазначити, що аналіз наукових підходів та емпіричних даних дозволяє зробити висновок, що класичні моделі горя потребують адаптації до умов сучасної війни. Відсутність безпечного середовища, множинність втрат і хронічна загроза призводять до того, що процес горювання не може бути завершеним у традиційному розумінні. Людина змушена функціонувати паралельно з переживанням втрати, що створює ризик її хронізації та накопичення травматичного досвіду. Ця ситуація є критично важливою для

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

дитячого та підліткового віку, так як має безпосередній вплив на формування особистості.

Практичні підходи до психологічної допомоги мають враховувати ці особливості. Так, у роботі з дітьми ефективними є ігрові та тілесно-орієнтовані методи, спрямовані на відновлення відчуття безпеки. У підлітковому віці важливою є підтримка процесу формування ідентичності та робота з емоційною регуляцією. У роботі з дорослими основна увага має приділятися підтримці функціональності, роботі з почуттям провини і відповідальності, відновленням життєдіяльності після втрати. На системному рівні необхідне впровадження комплексних програм психологічної підтримки, що охоплюють різні вікові групи та враховують специфіку воєнного контексту.

У контексті надання психологічної допомоги населенню, важливим є її доступність. Сьогодні психологічну допомогу в Україні можна отримати як очно так і дистанційно. Дистанційний формат представлений приватною практикою психологів, чат-ботами та платформами он-лайн підтримки населення. До прикладу в Україні ефективно діє програма Першої леді Олени Зеленської «Ти як?», яка містить інформаційні, практичні матеріали як для фахівців так і для населення [30]. Заходи від платформи діють як в онлайн так і офлайн форматах та охоплюють різні вікові та соціальні групи населення. Також ефективно діють платформи «Mental Help», «UA Mental Help» [31], «Розкажи мені», «Confidance»[32], хаб стійкості «Resilience Hub» та інші. Крім того, психологічну допомогу можна отримати у формі чат-ботів та додатків, телефонних та текстових консультацій з фахівцями. Як бачимо, діяльність таких сервісів забезпечує доступність, анонімність, професійність та своєчасність психологічної допомоги та підтримки за умови звернення не залежно від територіального та вікового фактору.

Висновки. Підсумовуючи, наголосимо, що переживання втрати в умовах війни є складним і багаторівневим процесом, який має вікові особливості, але у більшості випадків характеризується підвищеною інтенсивністю та ризиком хронізації.

У дітей ця особливість горювання проявляється переважно через поведінкові та тілесні реакції, у підлітків інтегрується у кризу ідентичності, а у дорослих поєднується з необхідністю збереження соціального функціонування.

Війна може трансформувати цей процес у травматичне горе, що потребує спеціалізованих підходів до психологічної допомоги та подальших наукових досліджень. У зв’язку з такою тенденцією особливого значення набуває необхідність організації та підтримання системи супроводу людей, які пережили чи переживають втрату відповідно до актуальної ситуації в Україні та її вимог.

Література:

1. Murthy R. S., Lakshminarayana R. Mental health consequences of war. *World Psychiatry*. 2006. Vol. 5, No. 1. P. 25–30.

ISSN 2786-4952 Online

2. Tytarenko T. M. Personality under war challenges. *Political Psychology Problems*. 2017. Vol. 19. P. 3–10.

3. Impact of war on children and adolescents in Ukraine. *UNICEF Ukraine*. 2023. URL: https://www.unicef.org/ukraine (дата звернення: 05.05.2026).

4. Лукіна Н. Б., Марченко Ю. Ю. Дослідження впливу ситуації війни в Україні на емоційні зв'язки в системі сімейних стосунків. *Габітус*. 2025. Вип. 77. Ч. 2. С. 73–80.

5. Stroebe M., Schut H. The dual process model of coping with bereavement: Rationale and description. *Death Studies*. 1999. Vol. 23, No. 3. P. 197–224. DOI: https://doi.org/10.1080/074811899201046.

6. Хаустова О., Лещук І. Понад рік війни та втрат: відродження з попелу горя для творення нового життя. *Український медичний часопис*. 2023. № 1 (153), Т. 2 (Спецвипуск I/II). С. 43–49.

7. Аврамчук О. Клініко-психологічні аспекти переживання втрати та діагностики ускладненого горювання. *Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*. Київ, 2022. С. 11–39.

8. Clinical descriptions and diagnostic requirements for ICD-11 mental, behavioural and neurodevelopmental disorders. Geneva: World Health Organization; 2024. Licence: CC BY-NC-ND 3.0 IGO.

9. Христук О. Л., Кузнецова А. О. Психологічні особливості переживання втрати особистістю в умовах воєнного стану. *Psychological Journal*. 2025. № 1 (9). С. 157–170. URL: https://repositsc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/25168.

10. Bowlby J. Attachment and loss. New York : Basic Books, 1980. 496 p.

11. Kübler-Ross E. On death and dying. New York : Macmillan, 1969. 260 p.

12. Stroebe M., Schut H. The dual process model of coping with bereavement: Rationale and description. *Death Studies*. 1999. Vol. 23, No. 3. P. 197–224. DOI: https://doi.org/10.1080/074811899201046.

13. Neimeyer R. A. Meaning reconstruction in bereavement: Development of a research program. *Death Studies*. 2019. Vol. 43, No. 2. P. 79–91. DOI: 10.1080/07481187.2018.1456620. URL: https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/30907718/ (дата звернення: 05.05.2026).

14. Karamushka L. M., Zlyvkov V. L. Dity i viina: Psykholohichni aspekty adaptatsii [Children and war: Psychological aspects of adaptation]. 2022. URL: https://opac.kpi.ua/estorage/i/Dity_i_viina_2022_VL_Zlyvkov.pdf (дата звернення: 03.05.2026).

15. Панок В. Г. Психологічна допомога особистості в кризових умовах : навч.-метод. посіб. Київ : Ніка-Центр, 2022. 120 с.

16. Morina N, von Lersner U, Prigerson HG (2011) War and Bereavement: Consequences for Mental and Physical Distress. PLOS ONE 6(7): e22140. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0022140

17. Prevalence and correlates of ICD-11 prolonged grief disorder among adults living in Ukraine during the war with Russia / E. Redican et al. *Acta Psychiatrica Scandinavica*. 2024. Vol. 149, No. 5. P. 425–435. DOI: 10.1111/acps.13678.

18. Huțul A., Holman A. C., Huțul T.-D. Complex posttraumatic stress disorder and prolonged grief disorder in times of war: Diagnostic symptoms and impact on the mental health of Ukrainian civilians during the Russia-Ukraine war. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*. 2025. DOI: 10.1037/tra0002064.

19. Worden J. W. Grief counseling and grief therapy: A handbook for the mental health practitioner. 4th ed. New York : Springer Publishing Company, 2009. 352 p.

20. Джудіт КоенCohen, J. A., Mannarino, A. P., & Deblinger, E. (2017). *Treating trauma and traumatic grief in children and adolescents* (2nd ed.). Guilford Press.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

21. Karamushka L. M. Psychological support strategies during war. Kyiv : Institute of Psychology, 2022. 45 p.

22. Research on the psycho-emotional state of children during war. *Gen.Ukrainian*. 2023. URL: https://genukrainian.com.ua/research (дата звернення: 03.05.2026).

23. Сторожик Т. Психологічне благополуччя та особливості психічного здоров'я підлітків в умовах воєнного стану. *Психологічне благополуччя особистості в умовах війни: виклики та стратегії допомоги* : зб. тез доп. Всеукр. наук.-практ. конф. Київ : Київ. столич. ун-т ім. Б. Грінченка, 2025. С. 45–50.

24. Yaremchuk, V., & Romanchuk, S. (2025). Psykholohichni osoblyvosti perezhyvannia vtraty rodynamy zahyblykh unaslidok viiny [Psychological features of experiencing loss by families of war victims]. https://www.researchgate.net

25. Історії дітей. *Фонд «Голоси дітей»* : вебсайт. URL: https://voices.org.ua/stories/ (дата звернення: 05.05.2026).

26. Sushii, O. V. (2025). Sotsialna travma yak naslidok viiny: Psykholohichnyi analiz [Social trauma as a consequence of war: Psychological analysis]. *Habitus*, (75). https://habitus.od.ua/journals/2025/75-2025/part_1/11.pdf

27. Кузікова С. Б. Вікові особливості переживання травм війни: інтегративний підхід. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. 2022. № 3. С. 7–15. DOI: https://doi.org/10.32999/2663-9459/2022-3-1.

28. Босс П. Невизначена втрата. Навчитися жити з невтамовним горем / Полін Босс ; пер. з англ. О. Осмоловської. – Київ : Колесо, 2023. – 192 с.

29. Артур Добросердов: як працює система пошуку та ідентифікації зниклих безвісти за особливих обставин. *Міністерство внутрішніх справ України* : офіц. вебсайт. URL: https://mvs.gov.ua/news/artur-dobroserdov-shho-vidbuvajetsia-pislia-podannia-zaiavi-i-skilki-trivaje-dnk-identifikaciia (дата звернення: 05.05.2026).

30. Всеукраїнська програма ментального здоров'я «Ти як?». URL: https://howareu.com/ (дата звернення: 03.05.2026).

31. Платформа «Mental help» URL:https://mentalhelp.com.ua/ (дата звернення: 28.04.2026).

32. Громадська організація ГО «ЦПД «Конфіденс» URL: https://confidence.net.ua/ (дата звернення: 02.05.2026).

References:

1. Avramchuk, O. (2022). Kliniko-psykholohichni aspekty perezhyvannia vtraty ta diahnostyky uskladnenoho horiuvannia [Clinico-psychological aspects of experiencing loss and diagnosis of complicated grief]. *Zbirnyk naukovykh prats K-PNU imeni Ivana Ohiienka, Instytutu psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy*, 11–39.

2. Boss, P. (2023). *Nevyznachena vtrata. Navchytysia zhyty z nevtamovnym horem* [Ambiguous loss: Learning to live with unresolved grief] (O. Osmolovska, Trans.). Koleso.

3. Bowlby, J. (1980). *Attachment and loss*. Basic Books.

4. Cohen, J. A., Mannarino, A. P., & Deblinger, E. (2017). *Treating trauma and traumatic grief in children and adolescents* (2nd ed.). Guilford Press.

5. Dobroserdov, A. (2023). *Artur Dobroserdov: yak pratsiuie systema poshuku ta identyfikatsii znyklykh bezvisty za osoblyvykh obstavyn* [Artur Dobroserdov: How the system for searching and identifying missing persons under special circumstances works]. Ministry of Internal Affairs of Ukraine. https://mvs.gov.ua/news/artur-dobroserdov-shho-vidbuvajetsia-pislia-podannia-zaiavi-i-skilki-trivaje-dnk-identifikaciia

6. Fond «Holosy ditei». (n.d.). *Istorii ditei* [Children's stories]. https://voices.org.ua/stories/

7. Gen.Ukrainian. (2023). *Research on the psycho-emotional state of children during war*. https://genukrainian.com.ua/research

8. GO «TsPD «Konfidens». (n.d.). https://confidence.net.ua/

9. Huțul, A., Holman, A. C., & Huțul, T.-D. (2025). Complex posttraumatic stress disorder and prolonged grief disorder in times of war: Diagnostic symptoms and impact on the mental health of Ukrainian civilians during the Russia-Ukraine war. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*. https://doi.org/10.1037/tra0002064

10. Karamushka, L. M. (2022). *Psychological support strategies during war*. Institute of Psychology.

11. Karamushka, L. M., & Zlyvkov, V. L. (2022). *Dity i viina: Psykholohichni aspekty adaptatsii* [Children and war: Psychological aspects of adaptation]. https://opac.kpi.ua/estorage /i/Dity_i_viina_2022_VL_Zlyvkov.pdf

12. Khaustova, O., & Leshchuk, I. (2023). Ponad rik viiny ta vtrat: vidrodzhennia z popelu horia dlia tvorennia novoho zhyttia [More than a year of war and loss: Rising from the ashes of grief to create a new life]. *Ukrainian Medical Journal, 1*(153), 43–49.

13. Khrystuk, O. L., & Kuznetsova, A. O. (2025). Psykholohichni osoblyvosti perezhyvannia vtraty osobystistiu v umovakh voiennoho stanu [Psychological features of experiencing loss by personality in conditions of martial law]. *Psychological Journal (NUCZU), 1*(9), 157–170. https://repositsc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/25168

14. Kübler-Ross, E. (1969). *On death and dying*. Macmillan.

15. Kuzikova, S. B. (2022). Vikovi osoblyvosti perezhyvannia travm viiny: intehratyvnyi pidkhid [Age particularities of war trauma experiences: Integrative approach]. *Insight: Scientific Bulletin of Kherson State University. Series Psychological Sciences*, (3), 7–15. https://doi.org/ 10.32999/2663-9459/2022-3-1

16. Lukina, N. B., & Marchenko, Yu. Yu. (2025). Doslidzhennia vplyvu sytuatsii viiny v Ukraini na emotsiini zv'iazky v systemi simeinykh stosunkiv [Research on the impact of the war situation in Ukraine on emotional ties in the system of family relationships]. *Habitus*, (77), 73–80.

17. Morina, N., von Lersner, U., & Prigerson, H. G. (2011). War and bereavement: Consequences for mental and physical distress. *PLOS ONE, 6*(7), e22140. https://doi.org/10.1371 /journal.pone.0022140

18. Murthy, R. S., & Lakshminarayana, R. (2006). Mental health consequences of war. *World Psychiatry, 5*(1), 25–30.

19. Neimeyer, R. A. (2019). Meaning reconstruction in bereavement: Development of a research program. *Death Studies, 43*(2), 79–91. https://doi.org/10.1080/07481187.2018.1456620

20. Panok, V. H. (2022). *Psykholohichna dopomoha osobystosti v kryzovykh umovakh* [Psychological assistance to the personality in crisis conditions]. Nika-Centr.

21. Pliatforma «Mental help». (n.d.). https://mentalhelp.com.ua/

22. Redican, E., Sloviantych, O., Shevchenko, O., Hyland, P., Murphy, J., & Vallières, F. (2024). Prevalence and correlates of ICD-11 prolonged grief disorder among adults living in Ukraine during the war with Russia. *Acta Psychiatrica Scandinavica, 149*(5), 425–435. https://doi.org /10.1111/acps.13678

23. Storozhyk, T. (2025). Psykholohichne blahopoluchchia ta osoblyvosti psykhichnoho zdorovia pidlitkiv v umovakh voiennoho stanu [Psychological well-being and features of adolescents' mental health under martial law]. *Psychological Well-being of Personality in Wartime*, 45–50.

24. Stroebe, M., & Schut, H. (1999). The dual process model of coping with bereavement: Rationale and description. *Death Studies, 23*(3), 197–224. https://doi.org/10.1080/074811899201046

25. Sushii, O. V. (2025). Sotsialna travma yak naslidok viiny: Psykholohichnyi analiz [Social trauma as a consequence of war: Psychological analysis]. *Habitus*, (75). https://habitus.od.ua/ journals/2025/75-2025/part_1/11.pdf

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

26. Tytarenko, T. M. (2017). Personality under war challenges. *Political Psychology Problems, 19*, 3–10.

27. UNICEF Ukraine. (2023). *Impact of war on children and adolescents in Ukraine*. https://www.unicef.org/ukraine

28. Vseukrainska prohrama mentalnoho zdorovia «Ty yak?». (n.d.). https://howareu.com/

29. Word Health Organization. (2024). *Clinical descriptions and diagnostic requirements for ICD-11 mental, behavioural and neurodevelopmental disorders*.

30. Worden, J. W. (2009). *Grief counseling and grief therapy: A handbook for the mental health practitioner* (4th ed.). Springer Publishing Company.

31. Yaremchuk, V., & Romanchuk, S. (2025). *Psykholohichni osoblyvosti perezhyvannia vtraty rodynamy zahyblykh unaslidok viiny* [Psychological features of experiencing loss by families of war victims]. ResearchGate. https://www.researchgate.net

Дата першого надходження статті до видання: 05.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 19.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК: 159.944

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4755-4768

Лупанець Оксана Миколаївна психолог, молодший науковий співробітник лабораторії вікової психофізіології, Інститут психології імені Г. С. Костюка Національної академії педагогічних наук України, м. Київ, https://orcid.org/0009-0009-1048-6167

СТРАТЕГІЇ ВІДНОВЛЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ РЕСУРСІВ ПРАЦІВНИКІВ МЕДИЧНОЇ СФЕРИ. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНИЙ АНАЛІЗ І КЛАСИФІКАЦІЯ ОБРАНИХ СТРАТЕГІЙ

Анотація. У статті здійснено теоретико-методичний аналіз індивідуальних, міжособистісних та організаційних стратегій відновлення психологічних ресурсів медичних працівників. На основі узагальнення обраних сучасних наукових підходів розкрито сутність поняття «психологічні ресурси» та визначено їх роль у забезпеченні професійної ефективності фахівців медичної сфери.

Також розглянуто сучасні вітчизняні підходи (зокрема підходи Кокун О. М., Карамушки Л. М., Титаренко Т. М. та Лазос Г.П.) як важливу теоретичну основу розвитку системи психологічної підтримки медичних працівників. Водночас встановлено необхідність їх подальшої емпіричної верифікації та інтеграції. Розглянуто та систематизовано основні підходи до відновлення психологічних ресурсів та запропоновано їх класифікацію, що включає індивідуальні, міжособистісні та організаційні стратегії. Встановлено, що зазначені групи стратегій відрізняються за рівнем реалізації, механізмами впливу та ресурсним забезпеченням, однак функціонують як взаємопов'язана система підтримки психоемоційного стану фахівців.

Виявлено доцільність комплексного застосування індивідуальних, міжособистісних та організаційних стратегій у відновленні психологічних ресурсів працівників медичної сфери. Показано, що комплексний підхід підвищує їх ефективність для забезпечення стресостійкості та збереження професійного та психологічного здоров'я, що набуло особливої актуальності в умовах високого професійного навантаження медичних працівників під час повномасштабної війни в Україні.

Окрему увагу приділено методичним підходам до емпіричного дослідження ефективності стратегій відновлення психологічних ресурсів, зокрема використанню психодіагностичних методик оцінювання професійного стресу, емоційного вигорання та ресурсного потенціалу особистості.

Теоретико-методичний аналіз стратегій відновлення психологічних ресурсів медичних працівників створює підґрунтя для подальшого розвитку та впровадження у практику інтегрованих підходів та їх емпіричної верифікації.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Ключові слова: психологічні ресурси, війна, медичні працівники, відновлення ресурсів, емоційне вигорання, стратегії, професійний стрес, індивідуальні, міжособистісні та організаційні стратегії, ресурсний потенціал.

Lupanets Oksana Mykolaivna psychologist, junior research fellow at the Laboratory of Age-related Psychophysiology, H. S. Kostiuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0009-0009-1048-6167

STRATEGIES FOR RESTORATION OF PSYCHOLOGICAL RESOURCES OF MEDICAL WORKERS. THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ANALYSIS AND CLASSIFICATION OF SELECTED STRATEGIES

Abstract. The article provides a theoretical and methodological analysis of individual, interpersonal and organizational strategies for restoring psychological resources of medical workers. Based on the generalization of selected modern scientific approaches, the essence of the concept of "psychological resources" is revealed and their role in ensuring the professional effectiveness of medical professionals is determined.

Also, modern domestic approaches (in particular, the approaches of Kokun O.M., Karamushka L. M., Tytarenko T. M. and Lazos G. P.) are considered as an important theoretical basis for the development of a system of psychological support for medical workers. At the same time, the need for their further empirical verification and integration is established. The main approaches to restoring psychological resources are considered and systematized and their classification is proposed, which includes individual, interpersonal and organizational strategies. It is established that the indicated groups of strategies differ in the level of implementation, mechanisms of influence and resource provision, but function as an interconnected system of support for the psycho-emotional state of specialists.

The feasibility of the integrated application of individual, interpersonal and organizational strategies in the restoration of psychological resources of medical workers has been revealed. It has been shown that an integrated approach increases their effectiveness in ensuring stress resistance and preserving professional and psychological health, which has become particularly relevant in the conditions of high professional workload of medical workers during the full-scale war in Ukraine.

Special attention is paid to methodological approaches to empirical research on the effectiveness of strategies for restoring psychological resources, in particular, the use of psychodiagnostic methods for assessing professional stress, emotional burnout and resource potential of the individual.

Theoretical and methodological analysis of strategies for restoring psychological resources of medical workers creates a basis for further development and implementation in practice of integrated approaches and their empirical verification.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Keywords: psychological resources, war, medical workers, restoration of resources, emotional burnout, strategies, professional stress, individual, interpersonal and organizational strategies, resource potential.

Постановка проблеми. Професійна діяльність працівників соціономічних професій характеризується високим рівнем емоційного залучення, інтенсивною міжособистісною взаємодією та значним психоемоційним навантаженням, що зумовило підвищені вимоги до їх психологічної стійкості та ресурсності [1]. В умовах повномасштабної війни в Україні зазначені фактори суттєво посилюються, що призводить до зростання психоемоційного навантаження та ускладнення процесів психологічного відновлення.

У сфері медичної діяльності ці навантаження мають ознаки різкого підвищення інтенсивності, оскільки фахівці, як у фронтових та прифронтових регіонах, так і в закладах цивільної медицини, щоденно стикаються з високим рівнем психоемоційного напруження, пов'язаного з постійною взаємодією з пацієнтами у критичних станах, з великою кількістю випадків тяжких травм, каліцтв і втраті пацієнтів, а також з підвищеним ризиком власної фізичної небезпеки внаслідок систематичних атак на цивільну інфраструктуру, включно з медичними закладами. Це зумовлює підвищену вразливість медичних працівників до розвитку хронічного стресу, емоційного вигорання та виснаження психологічних ресурсів і, як наслідок, зниження їх професійної ефективності [2].

У зв'язку з цим актуалізується необхідність наукового аналізу стратегій відновлення психологічних ресурсів саме медичних працівників, як ключової групи фахівців, що функціонують у кризових умовах та потребують постійної системної психологічної підтримки.

Окремо слід зазначити, що ефективність відновлення психологічних ресурсів медичних працівників значною мірою залежить не лише від індивідуальних копінг-стратегій, а й від організаційних умов праці, рівня соціальної підтримки, специфіки професійного середовища та доступності психологічної допомоги, в тому числі і екстреної [3]. У зв'язку з чим чітко формується потреба не лише в ситуативному подоланні стресу, а й у системних стратегіях відновлення психологічних ресурсів, які забезпечують підтримання професійного функціонування та запобігання розвитку деструктивних психоемоційних станів у працівників медичної сфери в умовах тривалого стресового навантаження.

У науковому дискурсі проблема психологічних ресурсів особистості та їх відновлення розглядається в межах різних підходів. Зокрема, у межах ресурсного підходу психологічні ресурси трактуються як сукупність внутрішніх і зовнішніх можливостей особистості, що забезпечують подолання стресу. Когнітивно-поведінковий підхід акцентує увагу на ролі копінг-стратегій у регуляції емоційних станів, тоді як позитивна психологія розглядає ресурси як основу психологічного благополуччя та резильєнтності. Психофізіологічний підхід

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

підкреслює взаємозв'язок психічних процесів і фізіологічних механізмів адаптації до стресу [4; 5].

Однак, незважаючи на значну увагу вітчизняних та зарубіжних дослідників до проблеми психоемоційного вигорання медичних працівників і пошуку засобів їх психологічної підтримки, у сучасній психологічній науці спостерігається фрагментарність досліджень стратегій відновлення психологічних ресурсів, особливо в умовах воєнного стресу. Відсутній єдиний підхід до визначення та систематизації таких стратегій, що ускладнює їх практичне застосування у сфері психологічного супроводу [4; 5; 6].

Враховуючи вищезазначене, актуалізується необхідність дослідження не тільки окремих технік психологічної саморегуляції, а і цілісних стратегічних підходів до відновлення ресурсного стану особистості з урахуванням багаторівневого характеру відновлювальних процесів, які включають як внутрішньоособистісні, так і зовнішньоорганізаційні ресурси. В свою чергу, це зумовлює необхідність подальших досліджень, спрямованих на розробку та систематизацію підходів до аналізу стратегій відновлення психологічних ресурсів медичних працівників, які можуть бути використані у практиці психологічного супроводу.

У зв'язку з цим особливої актуальності набуває завдання диференціації та теоретико-методичного впорядкування стратегій відновлення психологічних ресурсів медичних працівників з урахуванням складності та багатовимірності їх професійної діяльності.

Аналіз сучасних досліджень свідчить про наявність широкого спектра стратегій відновлення психологічних ресурсів, серед яких виокремлюють індивідуальні (саморегуляція, копінг), міжособистісні (соціальна підтримка) та організаційні (умови праці, робоче навантаження) Водночас відсутність єдиної класифікації стратегій та узгоджених методичних підходів до їх оцінювання ускладнює як теоретичне осмислення проблеми, так і практичне впровадження ефективних програм підтримки медичних працівників.

Таким чином, актуальність дослідження зумовлена необхідністю комплексного теоретико-методичного аналізу стратегій відновлення психологічних ресурсів фахівців медичної сфери, їх систематизації та узагальнення підходів до емпіричного вивчення.

Метою статті є здійснення теоретико-методичного аналізу обраних стратегій відновлення психологічних ресурсів фахівців медичної сфери, визначення їх основних типів та обґрунтування методичних підходів до їх дослідження.

Виклад основного матеріалу. Реалізація поставленої мети потребує насамперед аналізу теоретичних підходів до розуміння поняття «стратегія відновлення» у психологічній науці.

У сучасній психологічній науці проблема відновлення психологічних ресурсів особистості розглядається крізь призму різних теоретичних підходів, що

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

по-різному інтерпретують зміст і механізми реалізації стратегій відновлення. Узагальнення наукових позицій дозволяє визначити «стратегію відновлення» як інтегративну систему свідомих і несвідомих дій, спрямованих на відновлення, підтримання та оптимізацію психологічних ресурсів особистості в умовах стресу та професійного навантаження. Одним із базових є ресурсний підхід, представлений у роботах Гоббфолла С., згідно з яким поведінка особистості у стресових умовах визначається прагненням до збереження, накопичення та відновлення ресурсів [7]. У межах цього підходу стратегія відновлення розглядається як процес активного відновлення втрачених ресурсів або компенсації їх дефіциту через залучення внутрішніх і зовнішніх можливостей особистості.

Важливе місце у розумінні стратегій відновлення посідає когнітивно-поведінковий підхід, у якому ключовим є поняття копінг-стратегій. Відповідно до концепції Лазаруса Р. і Фолкман С., копінг визначається як сукупність когнітивних і поведінкових зусиль, спрямованих на подолання вимог, що перевищують ресурси особистості [8]. У цьому контексті стратегії відновлення можна розглядати як різновид копінг-поведінки, орієнтованої не лише на подолання стресу, а й на відновлення внутрішнього балансу.

У межах позитивної психології стратегія відновлення інтерпретується як засіб підтримання психологічного благополуччя, розвитку резильєнтності та особистісного зростання. Зокрема, підкреслюється роль позитивних емоцій, смислотворення та усвідомленої саморегуляції у процесах відновлення ресурсів [9].

Психофізіологічний підхід акцентує увагу на взаємозв’язку психічних і фізіологічних процесів у відновленні ресурсів. Згідно з цим підходом, ефективність стратегій відновлення визначається здатністю організму до регуляції стресових реакцій, відновлення гомеостазу та зниження рівня психофізіологічного напруження [5; 10].

У вітчизняній психології поняття відновлення психологічних ресурсів розглядається у контексті життєстійкості, саморегуляції та професійного розвитку особистості. Зокрема, наголошується на активній ролі суб’єкта у виборі стратегій подолання стресу та відновлення ресурсів, а також на значенні соціального середовища у цих процесах [11; 12; 14].

Таким чином, теоретичний аналіз дозволяє зробити висновок, що стратегія відновлення є багатовимірним феноменом, який поєднує когнітивні, емоційні, поведінкові та психофізіологічні компоненти і реалізується на індивідуальному, міжособистісному та організаційному рівнях.

З урахуванням того, що стратегія відновлення психологічних ресурсів є багаторівневим утворенням, важливим є уточнення її структури та співвідношення з близькими за змістом поняттями, зокрема «метод» і «техніка». Таке розмежування дозволяє більш чітко визначити рівні організації відновлювальних процесів та забезпечити коректність подальшого теоретико-методичного аналізу [8; 11; 13].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У науковій літературі (Hobfoll S., Lazarus R., Folkman S., Bakker A., Demerouti E., Максименко С. Д., Кокун О. М., Титаренко Т. М.) проблема регуляції стресу та відновлення психологічних ресурсів розглядається через різні концептуальні моделі, які описують як загальні стратегії подолання навантаження, так і конкретні способи їх реалізації [7; 8; 12; 13].

У межах теоретико-методичного аналізу важливим є також розмежування рівнів організації відновлювальних процесів.

На основі узагальнення зазначених підходів доцільно виокремити ієрархічні рівні організації відновлювальної діяльності особистості: стратегічний, методичний і технічний. Такий підхід не є прямим відтворенням позиції одного автора, а виступає аналітичним узагальненням різних наукових концепцій.

Стратегія розглядається як загальний, довготривалий і цілеспрямований план дій, спрямований на відновлення та збереження психологічних ресурсів особистості в умовах стресу. Вона визначає загальний напрям і логіку поведінки індивіда у професійно напружених ситуаціях [7; 15].

Метод виступає як більш структурований спосіб реалізації стратегії, що має теоретичне або емпіричне обґрунтування та включає систему взаємопов'язаних дій, спрямованих на досягнення проміжного результату відновлення ресурсів [8; 16].

Техніка є конкретним практичним прийомом або вправою, що забезпечує безпосередній вплив на психоемоційний стан і реалізується в межах певного методу [9; 13].

Таким чином, стратегія відображає найвищий рівень узагальнення регуляторної поведінки, метод виконує організаційно-технологічну функцію, а техніка є безпосереднім інструментом психологічного впливу. Така ієрархічна структура є результатом теоретичного узагальнення різних наукових підходів до проблеми стресу та відновлення психологічних ресурсів і дозволяє системно аналізувати їх у контексті професійної діяльності медичних працівників [11; 13; 16].

Узагальнення сучасних наукових підходів до проблеми відновлення психологічних ресурсів дозволяє виокремити три основні групи стратегій: індивідуальні, міжособистісні та організаційні [7; 8; 11; 13; 16].

Індивідуальні стратегії включають способи самостійного відновлення психологічного стану фахівця. До них належать механізми емоційної саморегуляції, копінг-стратегії подолання стресу, когнітивне переосмислення професійних ситуацій, а також практики фізичного та психофізіологічного відновлення (сон, відпочинок, фізична активність, релаксаційні техніки) [3; 8; 10; 16].

Міжособистісні стратегії базуються на використанні соціальних ресурсів і передбачають отримання емоційної та професійної підтримки від колег, командну взаємодію, участь у групових формах психологічного супроводу (супервізії, дебрифінги), а також підтримку з боку сім'ї та значущого соціального оточення [11; 1; 17].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Організаційні стратегії пов'язані з умовами професійного середовища та управлінськими рішеннями. Вони охоплюють оптимізацію робочих навантажень і графіків, створення безпечних умов праці, впровадження систем психологічної підтримки персоналу та організацію заходів для відновлення працездатності [11; 13; 17].

Вищезазначені групи стратегій відновлення психологічних ресурсів є взаємопов'язаними та взаємодоповнювальними і утворюють цілісну систему підтримки психоемоційного стану. Отже, їх комплексне використання є особливо доцільним для системи відновлення психологічних ресурсів медичних працівників в умовах війни в Україні, оскільки такий підхід дозволяє одночасно впливати на різні рівні функціонування особистості — індивідуальний, міжособистісний та організаційний [18; 19; 20; 21; 22].

Застосування індивідуальних стратегій забезпечує оперативне відновлення внутрішніх ресурсів та зниження рівня емоційного напруження; міжособистісні стратегії сприяють формуванню відчуття підтримки та професійної згуртованості; організаційні стратегії створюють умови для системного зменшення професійного стресу та профілактики емоційного вигорання.

Таким чином, саме комплексний підхід до реалізації зазначених стратегій дозволяє підвищити ефективність відновлення психологічних ресурсів медичних працівників в умовах високої інтенсивності та травматичності професійної діяльності, що підвищує загальну стійкість медичної системи України.

Систематизація стратегій відновлення психологічних ресурсів актуалізує необхідність визначення методичних підходів до їх емпіричного дослідження та оцінювання ефективності. Важливим питанням у дослідженнях якості стратегій і методів психологічної допомоги та відновлення психологічних ресурсів працівників є визначення методичного інструментарію їх емпіричного вивчення та оцінювання ефективності.

Одним із ключових методичних підходів є застосування психодіагностичних методик, що дозволяють оцінити рівень професійного вигорання та стресу. Зокрема, широко використовуються опитувальники, спрямовані на визначення емоційного виснаження, деперсоналізації та редукції професійних досягнень, які відображають загальний стан психологічного благополуччя фахівців [8; 7]. Також застосовуються методики оцінки рівня стресу та копінг-стратегій, що дають змогу визначити індивідуальні особливості реагування на професійні навантаження [15].

Окремий методичний напрям становить оцінка психологічних ресурсів особистості, яка включає дослідження рівня життєстійкості, резильєнтності, емоційної стабільності та здатності до саморегуляції. У межах ресурсного підходу такі показники розглядаються як ключові детермінанти ефективності стратегій відновлення [7; 11].

Важливим є також використання комплексного підходу до аналізу взаємозв'язку між рівнем стресу, вигоранням та ресурсними характеристиками

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

особистості, що дозволяє не лише фіксувати поточний психологічний стан, але й оцінювати ефективність застосовуваних стратегій відновлення в динаміці. Таким чином, методичне дослідження стратегій відновлення психологічних ресурсів базується на поєднанні психодіагностичних інструментів оцінки стресу та вигорання з методами вимірювання ресурсного потенціалу особистості, що забезпечує комплексний аналіз їх ефективності у професійній діяльності медичних працівників.

Наступним логічним етапом теоретико-методичного аналізу є оцінювання ефективності різних стратегій відновлення психологічних ресурсів.

Подальшим етапом дослідження стратегій відновлення психологічних ресурсів є аналіз їх ефективності, який передбачає оцінювання результативності застосування індивідуальних, міжособистісних та організаційних підходів у реальних умовах професійної діяльності медичних працівників [8; 11; 13; 25].

Ефективність стратегій відновлення визначається ступенем зниження рівня професійного стресу та емоційного вигорання, а також підвищенням показників психологічних ресурсів особистості, зокрема резильєнтності, стресостійкості та здатності до саморегуляції [20; 23; 24]. У цьому контексті особливого значення набуває порівняльний аналіз різних груп стратегій, що дозволяє визначити їх адаптивний потенціал залежно від умов професійного середовища.

Згідно з даними досліджень, індивідуальні стратегії (саморегуляція, копінг-поведінка) є найбільш оперативними та доступними для застосування, однак їх ефективність значною мірою залежить від рівня сформованості особистісних ресурсів фахівця [2; 3].

Міжособистісні стратегії, що базуються на соціальній підтримці та командній взаємодії, демонструють високу ефективність за умов стабільного професійного середовища та розвинених комунікативних зв’язків [12; 13].

Організаційні стратегії, пов’язані з оптимізацією умов праці та управлінськими рішеннями, забезпечують системний вплив на зниження професійного стресу, проте їх реалізація залежить від ресурсних можливостей закладів охорони здоров’я [1; 8].

Таким чином, результати теоретичного аналізу свідчать про доцільність комплексного використання різних стратегій відновлення, оскільки лише інтеграція індивідуального, міжособистісного та організаційного рівнів дозволяє забезпечити стійке відновлення психологічних ресурсів медичних працівників, особливо в умовах підвищеного професійного навантаження [8; 11; 13; 15].

Слід зазначити, що узагальнення теоретичних підходів до проблеми відновлення психологічних ресурсів зумовлює необхідність звернення до сучасних вітчизняних досліджень, які набули особливої актуальності в умовах повномасштабної війни в Україні.

В умовах повномасштабної війни в Україні значно активізувалися наукові дослідження, спрямовані на розробку та адаптацію моделей психологічної підтримки та відновлення ресурсів фахівців допомагаючих професій, зокрема

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

медичних працівників. Вітчизняні науковці пропонують низку концептуальних і прикладних підходів, які враховують специфіку хронічного стресу, травматизації та високого професійного навантаження в умовах воєнного стану.

У працях Кокуна О. М. обґрунтовано концепцію психофізіологічного забезпечення професійної діяльності фахівців, у межах якої розглядається розвиток професійної резильєнтності та ресурсного потенціалу особистості як умови збереження працездатності в екстремальних умовах [16; 17].

У дослідженнях Титаренко Т. М. розроблено концепцію життєстійкості особистості, що розглядається як інтегральний психологічний ресурс подолання травматичних подій, включаючи воєнні стресори, та забезпечення відновлення психічної рівноваги [11].

Карамушка Л. М., у межах організаційно-психологічного підходу, запропонувала модель психологічного забезпечення організаційного розвитку та психічного здоров'я персоналу. Модель передбачає поєднання індивідуальних, групових та організаційних ресурсів підтримки працівників, а також створення ресурсного організаційного середовища [26].

У роботах Лазос Г. П. акцентується увага на психологічних механізмах подолання стресу та травматичних переживань, зокрема через розвиток адаптивних копінг-стратегій та емоційної регуляції у складних професійних умовах [27].

Разом із тим, незважаючи на суттєві досягнення вітчизняних досліджень, більшість запропонованих моделей потребують подальшої емпіричної перевірки в умовах довготривалої війни, а також інтеграції в єдину систему відновлення психологічних ресурсів медичних працівників.

У процесі теоретико-методичонго аналізу стратегій відновлення психологічних ресурсів медичних працівників важливо враховувати низку методологічних і контекстуальних обмежень, які впливають на інтерпретацію отриманих даних та узагальнення результатів аналізу і перспектив подальших досліджень у цій проблематиці.

До основних обмежень відносять складність об'єктивного вимірювання психологічних ресурсів (оскільки значна частина показників має суб'єктивний характер та залежить від самооцінки респондентів) та практична реалізація стратегій відновлення психологічних ресурсів, що часто ускладнюється організаційними бар'єрами.

Серед них можна виокремити високе робоче навантаження, дефіцит кадрових і часових ресурсів, недостатній рівень системної психологічної підтримки персоналу та обмежені можливості впровадження профілактичних програм у закладах охорони здоров'я [11; 13; 25].

Додатковим обмеженням є динамічність психоемоційного стану медичних працівників, особливо в умовах високого стресового перенавантаження, спричиненого повномасштабною війною в Україні, що ускладнює фіксацію стабільних показників [7; 8; 15].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Окремо слід підкреслити, що сформований умовами сьогодення специфічний контекст професійної діяльності медичних працівників, який характеризується поєднанням підвищення екстремального стресу, дефіциту ресурсів, постійної загрози безпеці та високої інтенсивності травматичних подій, суттєво змінює ефективність традиційних стратегій відновлення, вимагаючи їх адаптації до кризових умов [17; 20; 21; 24].

Саме тому важливим напрямом подальшого аналізу є дослідження психофізіологічних механізмів відновлення психологічних ресурсів, які включають відновлення функціонального балансу нервової системи, регуляцію стресової відповіді організму та зниження рівня хронічного напруження. У цьому контексті особливого значення набуває взаємозв'язок між психологічними стратегіями подолання стресу та фізіологічними процесами адаптації [16; 20; 22;25; 26].

Перспективними напрямами подальших наукових досліджень є розробка інтегрованих моделей відновлення психологічних ресурсів медичних працівників, емпірична перевірка ефективності різних стратегій у кризових умовах, а також створення адаптованих програм психологічної підтримки з урахуванням специфіки воєнного стану в Україні.

Висновки. У результаті проведеного теоретико-методичного аналізу стратегій відновлення психологічних ресурсів фахівців медичної сфери встановлено, що дана проблема є багатовимірною та розглядається в межах ресурсного, когнітивно-поведінкового, позитивно-психологічного та психофізіологічного підходів.

Визначено, що стратегії відновлення психологічних ресурсів доцільно розглядати як інтегровану систему індивідуальних, міжособистісних та організаційних засобів підтримки психоемоційного стану фахівців, які реалізуються на різних рівнях функціонування особистості.

Встановлено, що в умовах повномасштабної війни в Україні значно зростає роль комплексного підходу до відновлення психологічних ресурсів медичних працівників, що обумовлено високим рівнем психоемоційного навантаження, травматизацією та дефіцитом ресурсів відновлення.

Показано, що існуючі вітчизняні моделі (зокрема підходи Кокун О. М., Карамушки Л. М., Титаренко Т. М та Лазос Г. П.) становлять важливу теоретичну основу для подальшого розвитку системи психологічної підтримки, однак потребують подальшої емпіричної верифікації та інтеграції.

Обґрунтовано, що ефективність стратегій відновлення визначається їх поєднанням та узгодженістю на індивідуальному, міжособистісному та організаційному рівнях, що забезпечує більш стійке відновлення психологічних ресурсів медичних працівників.

Література:

1. Психофізіологічні закономірності життєстійкості фахівців соціономічних професій: монографія / за ред. О. М. Кокуна. Київ ; Львів : Видавець Вікторія Кундельська, 2021. С. 256. URL: https://psychology-naes-ua.institute/userfiles/files/Kokun.pdf

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

2. Shanafelt T. D., Noseworthy J. H. Executive leadership and physician well-being. Mayo Clinic Proceedings. 2017, P. 92(1):129–146. URL: https://doi.org/10.1016/j.mayocp.2016.10.004

3. Hobfoll S. E. Conservation of resources theory: Implications for stress, health, and resilience. Oxford Handbook of Stress, Health, and Coping. 2011.URL: https://doi.org/10.1093 /oxfordhb/9780195375343.013.0007

4. Музичко Л. В. Психологічна ресурсність особистості та її резильентність. Журнал соціальної та практичної психології . 2023. № 1. С. 28–33.

URL: https://journals.univ.zhitomir.ua/index.php/psy/article/view/73

5. Кокун О. М. Оптимізація адаптаційних можливостей людини: психофізіологічний аспект забезпечення діяльності : монографія. Київ : Міленіум, 2004. С. 265.

URL: https://ur.knute.edu.ua/bitstreams/3bd88326-f0ed-4099-b0f1-583f95d741db/download

6. Карамушка Л. М., Снігур Ю. С. Копінг-стратегії: сутність, підходи до класифікації, значення для психологічного здоров'я особистості та організації // Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. Київ, 2020. Т. І : Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія. Вип. 55.

7. Hobfoll S. E. Conservation of resources: A new attempt at conceptualizing stress //American Psychologist. 1989. Vol. 44, №3. P. 513–524 DOI: https://doi.org/10.1037/0003-066X.44.3.513

8. Lazarus R.S., Folkman S. Stress, appraisal, and coping. New York: Springer Publishing Company, 1984. P. 445.

9. Seligman M. E. P. Flourish: A visionary new understanding of happiness and well-being. New York : Free Press, 2011.

URL: https://scottbarrykaufman.com/wp-content/uploads/2015/01/Seligman-2011-Chapter-1.pdf

10. McEwen B. S. Protective and damaging effects of stress mediators. New England Journal of Medicine. 1998. Vol. 338, № 3. P. 171–179.

11. Титаренко Т. М. Життєстійкість особистості: соціальна необхідність та безпека. Київ : Марич, 2013. С. 256.

12. Кокун О.М., Лозінська Н.С., Пішко І.О. та ін. Психофізіологічне забезпечення життєстійкості фахівців соціономічних професій. Київ: Інститут психології НАПН України, 2024.

13. Bakker A. B., Demerouti E. Job demands–resources theory: Taking stock and looking forward. Journal of Occupational Health Psychology. 2017. Vol. 22, № 3. P. 273–285.

https://www.isonderhouden.nl/doc/pdf/arnoldbakker/articles/articles_arnold_bakker_444.pdf

14. Кокун О. М. Життєве та професійне самоздійснення як предмет дослідження сучасної психології // Практична психологія та соціальна робота. 2013. № 9. С. 1–5. URL: https://ur.knute.edu.ua/bitstreams/9ecc07cc-46d8-4d1d-af05-b4638d1573f2/download

15. Савчин М. В. Загальна психологія. Київ: Академвидав, 2018. С. 344.

16. Кокун О. М. Методологічні засади та практичні заходи психофізіологічного забезпечення професійного становлення фахівця. Проблеми сучасної психології. 2009. Вип. 5. С. 214–223. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/1731/1/%D0%9A%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BD_%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F_2009_2.pdf

17. Кокун О.М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця: монографія. Київ: Інформ.-аналіт. Агентство, 2012. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/1647/1/%D0%9A%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BD.pdf

18. Брехунцов В. О. Професійне вигорання медичних працівників під час війни / В. О. Брехунцов // Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Екстрена та невідкладна допомога в Україні: організаційні, правові, клінічні аспекти», м. Полтава, 23 лютого 2024 р. С. 85–87. URL: https://repository.pdmu.edu.ua/handle/123456789/23421

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

19. Rusanov V. M. Profesiine vyhorannia medychnykh pratsivnykiv v umovakh viiny: istorychnyi analiz, suchasni doslidzhennia ta avtorske vyznachennia // Psychosomatic Medicine and General Practice. 2024. Vol. 9, No. 3. DOI: https://doi.org/10.26766/pmgp.v9i3.529

20. Лупанець О. М. Теоретичний аналіз відновлення психологічних ресурсів медичних працівників в умовах війни і післявоєнного стану // Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»). 2025. № 8 (54). С. 1482–1495. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-8(54)-1482-1495

21. Ніколаєнко О. В. Адаптація міжнародних моделей кризової психологічної допомоги в умовах війни в Україні // Психологія і суспільство. 2023. № 3. С. 45–52.

22. Sydorenko A. Y., Kubanskyi S., Kiel L. Support needs of Ukrainian healthcare workers during wartime: a study on trust, legal security, and labor union involvement // Public Health. 2025. Vol. 238. P. 298–302. DOI: https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/39708711

23. Титаренко Т. М. Технології відновлення психологічного здоров'я особистості в умовах війни: комплексний підхід // Наукові студії з соціальної та політичної психології. 2019. № 43(46). DOI: https://doi.org/10.33120/ssj.vi43(46).24

24. Брухно Р. П., Яворовський О. П., Скалецький Ю. М., Мостепан Т. В., Паламар Б. І., Коновалова Л. В., Яворовська О. О., Риган М. М. Оцінка стійкості системи охорони здоров'я України в умовах воєнного стану: соціально-медичні аспекти // Український журнал військової медицини. 2025. Т. 6, № 4. С. 23–31. DOI: https://doi.org/10.46847/ujmm.2025.4(6)-023

25. West C. P., Dyrbye L. N., Erwin P. J., Shanafelt T. D. Interventions to prevent and reduce physician burnout // The Lancet. 2016. Vol. 388, № 10057. P. 2272–2281.

26. Карамушка Л. М. Психологія управління закладами освіти в умовах змін. Київ : Педагогічна думка, 2018. С. 288.

27. Лазос Г. П. Психологічні засади подолання стресу в професійній діяльності. Актуальні проблеми психології. 2017. Т. 11. С. 45–52.

References

1. Kokun, O. M. (Ed.). (2021). *Psykhofiziolohichni zakonomirnosti zhyttiestiikosti fakhivtsiv sotsionomichnykh profesii* [Psychophysiological patterns of resilience of specialists in socionomic professions]. Kyiv ; Lviv: Vydavets Viktoriia Kundelska, 256. Retrieved from https://psychology-naes-ua.institute/userfiles/files/Kokun.pdf [in Ukrainian].

2. Shanafelt, T. D., & Noseworthy J. H. (2017). Executive leadership and physician well-being. *Mayo ClinicP roceedings*,92 (1), 129–146. Retrieved from https://doi.org/10.1016/j.mayocp.2016.10.004

3. Hobfoll, S. E. (2011). Conservation of resources theory: Implications for stress, health, and resilience. In *Oxford Handbook of Stress, Health, and Coping*.Retrieved from https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780195375343.013.0007

4. Muzychko, L. V. (2023). Psykholohichna resursnist osobystosti ta yii rezylientnist [Psychological resourcefulness of the person and their resilience]. *Zhurnal sotsialnoi ta praktychnoi psykholohii – Journal of Social and Practical Psychology*, 1, 28–33. Retrieved from https://journals.univ.zhitomir.ua/index.php/psy/article/view/73 [in Ukrainian].

5. Kokun, O. M. (2004). Optymizatsiia adaptatsiinykh mozhlyvostei liudyny: psykhofiziolohichnyi aspekt zabezpechennia diialnosti [Optimization of human adaptive capabilities: psychophysiological aspect of activity support]. Kyiv: Milenium, 265. Retrieved from https://ur.knute.edu.ua/bitstreams/3bd88326-f0ed-4099-b0f1-583f95d741db/download [in Ukrainian].

6. Karamushka, L. M., & Snihur, Yu. S. (2020). Koping-stratehii: sutnist, pidkhody do klasyfikatsii, znachennia dlia psykholohichnoho zdorov'ia osobystosti ta orhanizatsii [Coping strategies: essence, approaches to classification, importance for psychological health of the individual and organization]. *Aktualni problemy psykholohii – Actual Problems of Psychology*, Vol. I, 55.

7. Hobfoll, S. E. (1989). Conservation of resources: A new attempt at conceptualizing stress. *American Psychologist*, 44(3), 513–524. ***Retrieved from*** https://doi.org/10.1037/0003-066X.44.3.513

8. Lazarus, R. S., & Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal, and coping*. New York: Springer, 445.

9. Seligman, M. E. P. (2011). *Flourish: A visionary new understanding of happiness and well-being*. NewYork:FreePress.Retrieved from https://scottbarrykaufman.com/wp-content/uploads/2015/01/Seligman-2011-Chapter-1.pdf

10. McEwen, B. S. (1998). Protective and damaging effects of stress mediators. *New England Journal of Medicine*, 338(3), 171–179.

11. Tytarenko, T. M. (2013). *Zhyttiestiikist osobystosti: sotsialna neobkhidnist ta bezpeka* [Resilience of the personality: social necessity and security]. Kyiv: Marych, 256 [in Ukrainian].

12. Kokun, O. M., Lozinska, N. S., Pishko, I. O. et al. (2024). *Psykhofiziolohichne zabezpechennia zhyttiestiikosti fakhivtsiv sotsionomichnykh profesii* [Psychophysiological provision of resilience of specialists of socionomic professions]. Kyiv: Instytut psykholohii NAPN Ukrainy [in Ukrainian].

13. Bakker, A. B., & Demerouti, E. (2017). Job demands–resources theory: Taking stock and looking forward. *Journal of Occupational Health Psychology*, 22, 3, 273–285. Retrieved from https://www.isonderhouden.nl/doc/pdf/arnoldbakker/articles/articles_arnold_bakker_444.pdf

14. Kokun, O. M. (2013). Zhyttieve ta profesiine samozdiisnennia yak predmet doslidzhennia suchasnoi psykholohii [Life and professional self-realization as a subject of research in modern psychology]. *Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota – Practical Psychology and Social Work*, 9, 1–5 [in Ukrainian]. Retrieved from https://ur.knute.edu.ua/bitstreams/9ecc07cc-46d8-4d1d-af05-b4638d1573f2/download [in Ukrainian].

15. Savchyn, M. V. (2018). Zahalna psykholohiia [General psychology]. Kyiv: Akademvydav, 344 [in Ukrainian].

16. Kokun, O. M. (2009). Metodolohichni zasady ta praktychni zakhody psykhofiziolohichnoho zabezpechennia profesiinoho stanovlennia fakhivtsia [Methodological principles and practical measures of psychophysiological support for the professional formation of a specialist]. Problemy suchasnoi psykholohii – Problems of Modern Psychology, 5, 214–223. Retrieved from https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/1731/1/%D0%9A%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BD_%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F_2009_2.pdf [in Ukrainian].

17. Kokun, O. M. (2012). Psykholohiia profesiinoho stanovlennia suchasnoho fakhivtsia [Psychology of professional formation of a modern specialist]. Kyiv: Inform.-analit. Ahentstvo. Retrieved from https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/1647/1/%D0%9A%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BD.pdf [in Ukrainian].

18. Brekhuntsov, V. O. (2024). Profesiine vyhorannia medychnykh pratsivnykiv pid chas viiny [Professional burnout of medical workers during the war]. Ekstrena ta nevidkladna dopomoha v Ukraini: orhanizatsiini, pravovi, klinichni aspekty – Emergency and urgent care in Ukraine: organizational, legal, clinical aspects: Proceeding of the IV All-Ukrainian Scientific and Practical Conference. Poltava, 85–87. Retrieved from https://repository.pdmu.edu.ua/handle/123456789/23421 [in Ukrainian].

19. Rusanov, V. M. (2024). Profesiine vyhorannia medychnykh pratsivnykiv v umovakh viiny: istorychnyi analiz, suchasni doslidzhennia ta avtorske vyznachennia [Professional burnout of medical workers in the conditions of war: historical analysis, modern research and author's definition]. Psychosomatic Medicine and General Practice, 9, 3. Retrieved from https://doi.org/10.26766/pmgp.v9i3.529 [in Ukrainian].

20. Lupanets, O. M. (2025). Teoretychnyi analiz vidnovlennia psykholohichnykh resursiv medychnykh pratsivnykiv v umovakh viiny i pisliavoiennoho stanu [Theoretical analysis of the restoration of psychological resources of medical workers in the conditions of war and the post-war

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

state]. Perspektyvy ta innovatsii nauky (Seriia «Pedahohika», Seriia «Psykholohiia», Seriia «Medytsyna») – Perspectives and Innovations of Science (Series "Pedagogy", Series "Psychology", Series "Medicine"), 8, 54, 1482–1495. Retrieved from https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-8(54)-1482-1495 [in Ukrainian].

21. Nikolaienko, O. V. (2023). Adaptatsiia mizhnarodnykh modelei kryzovoi psykholohichnoi dopomohy v umovakh viiny v Ukraini [Adaptation of international models of crisis psychological assistance in the conditions of war in Ukraine]. Psykholohiia i suspilstvo – Psychology and Society, 3, 45–52 [in Ukrainian].

22. Sydorenko, A. Y., Kubanskyi, S., & Kiel, L. (2025). Support needs of Ukrainian healthcare workers during wartime: a study on trust, legal security, and labor union involvement. Public Health, 238, 298–302. Retrieved from https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/39708711

23. Tytarenko, T. M. (2019). Tekhnolohii vidnovlennia psykholohichnoho zdorov'ia osobystosti v umovakh viiny: kompleksnyi pidkhid [Technologies of psychological health restoration of the individual in the conditions of war: a complex approach]. Naukovi studii z sotsialnoi ta politychnoi psykholohii – Scientific Studies in Social and Political Psychology, 43(46). Retrieved from https://doi.org/10.33120/ssj.vi43(46).24 [in Ukrainian].

24. Brukhno, R. P., Yavorovsky, O. P., Skaletsky, Yu. M., Mostepan, T. V., Palamar, B. I., Konovalova, L. V. et al. (2025). Otsinka stiikosti systemy okhorony zdorov'ia Ukrainy v umovakh voiennoho stanu: sotsialno-medychni aspekty [The assessment of resilience of Ukrainian healthcare system under martial law conditions: socio-medical aspects]. *Ukrainskyi zhurnal viiskovoi medytsyny – Ukrainian Journal of Military Medicine*, 6, 4, 23–31. Retrieved from https://doi.org/10.46847/ujmm.2025.4(6)-023 [in Ukrainian].

25. West, C. P., Dyrbye, L. N., Erwin, P. J., & Shanafelt, T. D. (2016). Interventions to prevent and reduce physician burnout. *The Lancet*, 388, 10057, 2272–2281.

26. Karamushka, L. M. (2018). Psykholohiia upravlinnia zakladamy osvity v umovakh zmin [Psychology of management of educational institutions in conditions of change]. Kyiv: Pedahohichna dumka, 288 [in Ukrainian].

27. Lazos, H. P. (2017). Psykholohichni zasady podolannia stresu v profesiinii diialnosti [Psychological principles of overcoming stress in professional activity]. Aktualni problemy psykholohii – Actual Problems of Psychology, 11, 45–52 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 01.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.9:331.101.3:005.332.4

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4769-4777

Льовкіна Олена Геннадіївна доктор філософських наук, професор, професор кафедри психології, педагогіки та суспільних дисциплін Державного податкового університету, м.Ірпінь, https://orcid.org/0000-0002-5194-5333

Пилипчук Людмила Станіславівна кандидат психологічних наук, заступник директора з виховної роботи, заклад фахової передвищої освіти Перший київський фаховий медичний коледж, м. Києві

Федіско Анастасія Віталіївна здобувачка вищої освіти академічної групи ПСМз 25-1, Державного податкового університету, м.Ірпінь

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ КАР'ЄРНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМЦІВ

Анотація

У статті здійснено комплексний теоретико-емпіричний аналіз психологічних аспектів розвитку кар'єрного потенціалу підприємців як інтегративної характеристики особистості, що забезпечує ефективність професійної діяльності в умовах невизначеності та конкуренції. Актуальність дослідження зумовлена зростанням ролі підприємництва у сучасному соціально-економічному середовищі та необхідністю виявлення психологічних чинників, які сприяють успішному кар'єрному розвитку. У роботі уточнено зміст поняття «кар'єрний потенціал підприємця» та визначено його структурні компоненти: мотиваційний, когнітивний, особистісний і поведінковий.

Емпіричне дослідження проведено із застосуванням комплексу психодіагностичних методик, серед яких: методика «Якорі кар'єри» Е. Шейна, тест мотивації досягнення Т. Елерса, опитувальник рівня суб'єктивного контролю Дж. Роттера та авторська анкета оцінки кар'єрного потенціалу. У дослідженні взяли участь підприємці різних сфер діяльності. Для обробки результатів використано методи математичної статистики, зокрема кореляційний аналіз та t-критерій Стьюдента.

Встановлено, що високий рівень кар'єрного потенціалу підприємців пов'язаний із домінуванням орієнтацій на підприємництво, автономію та управління, високою мотивацією досягнення та внутрішнім локусом контролю. Виявлено статистично значущі взаємозв'язки між рівнем мотивації досягнення та кар'єрним потенціалом, а також негативний вплив зовнішнього локусу контролю на ефективність кар'єрного розвитку. Доведено, що провідними психологічними чинниками розвитку кар'єрного потенціалу є внутрішня

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

мотивація, відповідальність, здатність до саморегуляції та готовність до ризику. Отримані результати можуть бути використані у практиці психологічного супроводу підприємницької діяльності та розробці програм розвитку підприємницьких компетентностей. Додатково обґрунтовано доцільність урахування індивідуально-психологічних особливостей підприємців у процесі побудови стратегій їх професійного зростання та підвищення ефективності діяльності.

Ключові слова: кар'єрний потенціал, підприємництво, мотивація досягнення, локус контролю, кар'єрні орієнтації.

Lovkina Olena Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Professor of the Department of Psychology, Pedagogy and Social Sciences, State Tax University,Irpin, https://orcid.org/0000-0002-5194-5333

Pylypchuk Liudmyla PhD in Psychology, Deputy Director for Educational Work, First Kyiv Professional Medical College, Kyiv, https://orcid.org/0000-0003-3725-9798

Fedisko Anastasiia student of higher education, academic group PSMz 25-1, State Tax University, Irpin,

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURS' CAREER POTENTIAL

Abstract

The article presents a comprehensive theoretical and empirical analysis of the psychological aspects of developing the career potential of entrepreneurs as an integrative personality characteristic that ensures the effectiveness of professional activity under conditions of uncertainty and competition. The relevance of the study is determined by the growing role of entrepreneurship in the modern socio-economic environment and the need to identify psychological factors that contribute to successful career development. The paper clarifies the concept of "career potential of an entrepreneur" and defines its structural components: motivational, cognitive, personal, and behavioral.

The empirical study was conducted using a set of psychodiagnostic methods, including E. Schein's "Career Anchors" technique, T. Ehlers' achievement motivation test, J. Rotter's locus of control questionnaire, and an author-developed questionnaire for assessing career potential. Entrepreneurs from various fields of activity participated in the study. Mathematical statistics methods were applied to process the data, including Pearson's correlation analysis and Student's t-test.

It was found that a high level of career potential among entrepreneurs is associated with the dominance of entrepreneurial, autonomy, and managerial orientations, a high level of achievement motivation, and an internal locus of control.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Statistically significant relationships between achievement motivation and career potential were identified, as well as a negative impact of an external locus of control on the effectiveness of career development. It is proven that the key psychological factors in the development of career potential include intrinsic motivation, responsibility, self-regulation ability, and readiness to take risks. The obtained results can be applied in psychological support for entrepreneurial activity and in the development of programs aimed at enhancing entrepreneurial competencies. Additionally, the importance of considering individual psychological characteristics in designing strategies for professional growth and increasing performance effectiveness has been substantiated.

Keywords: career potential, entrepreneurship, achievement motivation, locus of control, career orientations.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблема розвитку кар'єрного потенціалу підприємців розглядається в межах психології кар'єри, економічної психології та психології особистості.

У дослідженнях кар'єрних орієнтацій важливе місце займає концепція «якорів кар'єри» Е. Шейна, яка визначає систему цінностей, мотивів і установок особистості, що спрямовують її професійний розвиток .

Значну увагу дослідники приділяють мотиваційним аспектам кар'єри. Зокрема, мотивація досягнення розглядається як один із ключових факторів професійного успіху та самореалізації особистості.

У контексті підприємницької діяльності важливим є також рівень суб'єктивного контролю, що визначає здатність особистості брати відповідальність за результати власної діяльності.

Окремий напрям досліджень пов'язаний із аналізом факторів кар'єрного розвитку. До них відносять індивідуально-психологічні характеристики, систему мотивів і потреб, соціальні умови та рівень професійної підготовки .

Таким чином, кар'єрний потенціал підприємців є багатофакторним утворенням, що потребує комплексного психологічного аналізу.

Мета статті. Метою статті є теоретичне обґрунтування та емпіричне дослідження психологічних чинників розвитку кар'єрного потенціалу підприємців.

Виклад основного матеріалу

Теоретичні засади дослідження. Кар'єрний потенціал підприємця доцільно розглядати як складну інтегративну характеристику особистості, що відображає рівень її психологічної готовності до ініціювання, реалізації та розвитку підприємницької діяльності, а також здатність до досягнення професійної успішності в умовах невизначеності та ризику. На відміну від загального професійного потенціалу, кар'єрний потенціал підприємців має виражену динамічну природу та визначається не лише наявністю ресурсів, а й здатністю до їх мобілізації у змінному соціально-економічному середовищі.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У структурному плані кар'єрний потенціал є багаторівневим утворенням, що включає взаємопов'язані компоненти.

Мотиваційний компонент характеризує спрямованість особистості на досягнення результату, рівень вираженості потреби в успіху, прагнення до самореалізації та внутрішню готовність до подолання труднощів. Для підприємців цей компонент є визначальним, оскільки саме мотивація досягнення виступає джерелом активності, ініціативності та готовності до ризику.

Когнітивний компонент відображає систему знань, уявлень та когнітивних схем, пов'язаних із професійною діяльністю, кар'єрним плануванням і стратегічним мисленням. Він включає здатність до аналізу ринку, прогнозування результатів діяльності, прийняття рішень в умовах невизначеності, а також усвідомлення власних професійних можливостей і обмежень.

Особистісний компонент охоплює індивідуально-психологічні характеристики, що забезпечують ефективність підприємницької діяльності. До них належать відповідальність, внутрішній локус контролю, толерантність до невизначеності, ризикованість, автономність, стресостійкість та здатність до саморегуляції. Саме цей компонент значною мірою визначає стиль поведінки підприємця та його адаптивність до змін.

Поведінковий компонент відображає практичну реалізацію внутрішніх ресурсів особистості у вигляді конкретних дій: ініціативності, активності, наполегливості, здатності до встановлення ділових контактів та управління власною діяльністю. Він є зовнішнім проявом сформованості кар'єрного потенціалу.

Важливо підкреслити, що зазначені компоненти перебувають у тісній взаємодії: мотиваційна спрямованість активізує когнітивні процеси, особистісні характеристики визначають стиль діяльності, а поведінкові прояви відображають рівень інтеграції внутрішніх ресурсів.

Специфіка кар'єрного потенціалу підприємців полягає у домінуванні орієнтації на автономію, незалежність і самостійне прийняття рішень. На відміну від представників інших професій, підприємці частіше демонструють інноваційність мислення, схильність до ризику, прагнення до самореалізації та створення нових можливостей. Це дозволяє розглядати підприємницьку діяльність як особливий тип кар'єрного розвитку, що базується на активній позиції суб'єкта.

Методика та організація дослідження

Емпіричне дослідження було спрямоване на виявлення психологічних чинників розвитку кар'єрного потенціалу підприємців та встановлення взаємозв'язків між ключовими його компонентами.

У дослідженні взяли участь 60 респондентів віком від 23 до 45 років, які здійснюють підприємницьку діяльність у різних сферах (торгівля, послуги, IT, малий бізнес). Вибірка формувалася за принципом добровільної участі із забезпеченням анонімності відповідей.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Для досягнення поставленої мети було використано комплекс психодіагностичних методик, що дозволяють охопити різні аспекти кар'єрного потенціалу:

- методика «Якорі кар'єри» Е. Шейна, яка дає змогу визначити домінуючі кар'єрні орієнтації особистості та систему її професійних цінностей;
- тест мотивації досягнення Т. Елерса, спрямований на оцінку рівня прагнення до успіху та готовності до досягнення значущих результатів;
- опитувальник рівня суб'єктивного контролю Дж. Роттера, що дозволяє визначити ступінь відповідальності особистості за події власного життя;
- авторська анкета, розроблена для комплексної оцінки рівня кар'єрного потенціалу підприємців.

Обробка отриманих даних здійснювалася із застосуванням методів математичної статистики. Для виявлення відмінностей між групами використовувався t-критерій Стьюдента, а для визначення взаємозв'язків між показниками — кореляційний аналіз Пірсона. Такий підхід забезпечив об'єктивність і надійність інтерпретації результатів.

Результати дослідження

Аналіз отриманих емпіричних даних засвідчив, що більшість досліджуваних підприємців характеризуються достатньо високим рівнем сформованості ключових компонентів кар'єрного потенціалу, що свідчить про їхню психологічну готовність до ефективного здійснення підприємницької діяльності в умовах сучасного соціально-економічного середовища. Виявлена тенденція дозволяє говорити про наявність у вибірці виражених внутрішніх ресурсів, які забезпечують професійне зростання, адаптивність та конкурентоспроможність.

Зокрема, встановлено, що високий рівень мотивації досягнення притаманний 58,3 % респондентів, що свідчить про їхню орієнтацію на досягнення значущих результатів, прагнення до самореалізації та готовність долати труднощі, пов'язані з підприємницькою діяльністю. Середній рівень мотивації зафіксовано у 30,0 % досліджуваних, що вказує на наявність потенціалу до розвитку, але водночас свідчить про певну нестабільність мотиваційної сфери. Низький рівень мотивації виявлено лише у 11,7 % респондентів, що підтверджує загальну тенденцію до високої мотиваційної залученості підприємців та їх орієнтації на професійний успіх.

Дослідження кар'єрних орієнтацій дозволило виявити домінування таких типів, як орієнтація на підприємництво (46,7 %), що відображає прагнення до створення власної справи, реалізації інноваційних ідей та досягнення економічної незалежності; орієнтація на автономію (31,6 %), яка характеризує потребу у свободі вибору, самостійному прийнятті рішень та мінімізації зовнішнього контролю; а також орієнтація на управління (21,7 %), що свідчить про наявність лідерських якостей, здатність до організації діяльності інших та прагнення до впливу. Такий розподіл орієнтацій підтверджує, що підприємницька діяльність пов'язана з високим рівнем самостійності, відповідальності та ініціативності.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Отримані результати узгоджуються зі специфікою підприємницької діяльності, яка передбачає активну позицію суб'єкта, здатність до прийняття ризикованих рішень та орієнтацію на створення нових можливостей. Водночас вони свідчать про те, що кар'єрні орієнтації підприємців мають чітко виражений індивідуально-ціннісний характер і відображають їхню внутрішню професійну спрямованість.

Аналіз показників локусу контролю засвідчив, що більшість респондентів (63,3 %) мають внутрішній локус контролю, тобто схильні пояснювати результати своєї діяльності власними зусиллями, здібностями та прийнятими рішеннями. Така особливість є важливою передумовою ефективної підприємницької діяльності, оскільки забезпечує відповідальність, ініціативність і впевненість у власних силах. Водночас 36,7 % досліджуваних демонструють зовнішній локус контролю, що може проявлятися у схильності покладатися на зовнішні обставини, випадковість або вплив інших людей, що потенційно знижує ефективність професійної діяльності.

Встановлено, що внутрішній локус контролю виступає важливим психологічним ресурсом підприємницької діяльності, оскільки сприяє формуванню активної життєвої позиції, здатності до саморегуляції та прийняття відповідальних рішень. Особи з таким типом контролю демонструють вищий рівень наполегливості, стратегічного мислення та стійкості до стресових ситуацій.

Кореляційний аналіз дозволив виявити статистично значущі взаємозв'язки між досліджуваними показниками. Зокрема, зафіксовано помірний позитивний зв'язок між рівнем мотивації досягнення та кар'єрним потенціалом ($r = 0,58$; $p < 0,01$), що свідчить про те, що підвищення мотиваційної спрямованості особистості супроводжується зростанням її професійних можливостей та ефективності діяльності. Це підтверджує роль мотивації як ключового чинника розвитку кар'єрного потенціалу.

Водночас встановлено негативний зв'язок між зовнішнім локусом контролю та рівнем кар'єрного потенціалу ($r = -0,49$; $p < 0,05$), що свідчить про деструктивний вплив залежності від зовнішніх факторів на професійний розвиток підприємців. Така залежність може обмежувати активність, знижувати рівень відповідальності та ускладнювати процес прийняття ефективних управлінських рішень.

Додатковий аналіз показав, що підприємці з високим рівнем кар'єрного потенціалу характеризуються більшою узгодженістю між мотиваційним, когнітивним та поведінковим компонентами, що забезпечує цілісність їх професійної діяльності. У них спостерігається більш чітке кар'єрне планування, вищий рівень саморегуляції та здатність до адаптації в умовах змін.

Таким чином, отримані результати дозволяють зробити висновок, що розвиток кар'єрного потенціалу підприємців визначається комплексною взаємодією мотиваційних, когнітивних та особистісних чинників, серед яких провідну роль відіграють мотивація досягнення та внутрішній локус контролю.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Саме їх оптимальне поєднання забезпечує ефективність підприємницької діяльності та сприяє досягненню професійного успіху.

Висновки

Узагальнення результатів теоретичного та емпіричного дослідження дозволяє дійти висновку, що кар'єрний потенціал підприємців є складним багаторівневим інтегративним утворенням, яке формується під впливом як індивідуально-психологічних характеристик особистості, так і соціально-економічних умов її професійної діяльності. Його розвиток обумовлюється взаємодією внутрішніх ресурсів особистості та зовнішніх факторів середовища, що визначають можливості професійної самореалізації.

Встановлено, що провідними психологічними чинниками розвитку кар'єрного потенціалу підприємців виступають мотивація досягнення, внутрішній локус контролю та орієнтація на автономію. Високий рівень мотивації досягнення забезпечує спрямованість особистості на результат, стимулює активність і наполегливість у досягненні поставлених цілей. Внутрішній локус контролю сприяє формуванню відповідальності за результати власної діяльності, підвищує рівень самостійності та впевненості у власних можливостях. Орієнтація на автономію відображає прагнення до незалежності, самостійного прийняття рішень та реалізації власних професійних намірів, що є ключовою характеристикою підприємницької діяльності.

Доведено, що високий рівень кар'єрного потенціалу безпосередньо пов'язаний із здатністю особистості до самостійного прийняття рішень, відповідальністю за їх наслідки, а також із розвиненими навичками саморегуляції та адаптації до змінних умов професійної діяльності. Такі характеристики забезпечують ефективність підприємницької активності та сприяють досягненню професійного успіху.

Водночас результати дослідження засвідчують, що розвиток кар'єрного потенціалу підприємців не є спонтанним процесом, а потребує цілеспрямованого психологічного супроводу. Це передбачає розробку та впровадження спеціалізованих програм, спрямованих на розвиток мотиваційної сфери, формування відповідальності, підвищення рівня саморегуляції та розвиток підприємницького мислення.

Перспективи подальших досліджень

Перспективними напрямами подальших наукових розвідок є поглиблене вивчення гендерних особливостей розвитку кар'єрного потенціалу підприємців з урахуванням соціокультурних чинників, що впливають на професійну самореалізацію. Важливим є також дослідження впливу стресу, ризику та невизначеності на ефективність підприємницької діяльності, особливо в умовах нестабільного соціально-економічного середовища. Окремої уваги потребує розробка та апробація психологічних програм розвитку підприємницьких компетентностей, спрямованих на формування мотивації досягнення, розвиток стратегічного мислення та підвищення адаптивності особистості.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Література

1. Шатілова О. С. Психологія кар'єри: методи дослідження // Теорія і практика сучасної психології. – 2018. – № 4. – С. 227–234.

2. Schein E. H. Career Anchors: Discovering Your Real Values. – San Diego: Pfeiffer, 1990. – 64 p.

3. Ehlers T. Achievement Motivation and Career Success.–New York: Springer, 2008.-210p.

4. Rotter J. B. Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement // Psychological Monographs. – 1966. – Vol. 80(1). – P. 1–28.

5. Super D. E. The Psychology of Careers. – New York: Harper & Row, 1957. – 362 p.

6. Holland J. L. Making Vocational Choices: A Theory of Vocational Personalities and Work Environments. – 3rd ed. – Odessa, FL: Psychological Assessment Resources, 1997. – 303 p.

7. Савицька О. В. Психологія підприємницької діяльності. – Київ: КНТ, 2019. – 256 с.

8. Карамушка Л. М. Психологія управління. – Київ: Либідь, 2015. – 400 с.

9. Максименко С. Д. Загальна психологія. – Київ: Центр навчальної літератури, 2016. – 480 с.

10. Фактори й цінності, що впливають на розвиток кар'єри : навч. посіб. – Київ, 2017. – 120 с.

11. Льовкіна О. Г. Відчуження людини у соціокультурному просторі: минуле і сучасність / монографія. – К.: Парапан, 2006. – 168с.

12. Льовкіна О.Г. Історичні трансформації філософії діяльності: від трансцен--денталізму до праксеології: монографія / О.Г. Льовкіна. – Ірпінь: Національний університет ДПС України, 2011. 270 с.

References

1. Shatilova, O. S. (2018). Psykholohiia kariery: metody doslidzhennia [Psychology of career: research methods]. Teoriia i praktyka suchasnoi psykholohii, 4, 227–234 [in Ukrainian].

2. Schein, E. H. (1990). Career Anchors: Discovering Your Real Values. San Diego: Pfeiffer [in English].

3. Ehlers, T. (2008). Motivation to achieve success in professional activity [Achievement motivation and career success]. New York: Springer [in English].

4. Rotter, J. B. (1966). Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement. Psychological Monographs, 80(1), 1–28 [in English].

5. Super, D. E. (1957). The Psychology of Careers. New York: Harper & Row [in English].

6. Holland, J. L. (1997). Making Vocational Choices: A Theory of Vocational Personalities and Work Environments (3rd ed.). Odessa, FL: Psychological Assessment Resources [in English].

7. Savytska, O. V. (2019). Psykholohiia pidpryiemnytskoi diialnosti [Psychology of entrepreneurial activity]. Kyiv: KNT [in Ukrainian].

8. Karamushka, L. M. (2015). Psykholohiia upravlinnia [Psychology of management]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

9. Maksymenko, S. D. (2016). Zahalna psykholohiia [General psychology]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury [in Ukrainian].

10. Faktory y tsinnosti, shcho vplyvaiut na rozvytok kariery (2017) [Factors and values influencing career development]. Kyiv [in Ukrainian].

11. Lyovkina, O. H. (2006). Vidchuzhennia liudyny u sotsiokulturnomu prostori: mynule i suchasnist [Human alienation in the socio-cultural space: past and present]. Kyiv: Parapan [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

12. Lyovkina, O. H. (2011). Istorychni transformatsii filosofii diialnosti: vid transtsendentalizmu do prakseolohii [Historical transformations of the philosophy of activity: from transcendentalism to praxeology]. Irpin: Natsionalnyi universytet DPS Ukrainy [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 06.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК: 159.923.2:78.01

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4778-4786

Мартинюк Юлія Олександрівна кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної психології та психологічного консультування Одеського Національного університету ім. І.І. Мечникова**,** м. Одеса, https://orcid.org/0000-0001-5246-848X

ПСИХОЛОГІЧНІ РЕСУРСИ У ОСІБ З РІЗНИМИ МУЗИЧНИМИ УПОДОБАННЯМИ

Анотація. В статті робиться акцент на розгляд структурних елементів психологічних ресурсів з погляду на концепцію життєстійкості, теорії стресу, діяльнісного та ресурсного підходів. Автором звертається увага на те, що в рамках цих підходів музичні уподобання також можуть виступати ресурсом, або причиною для формування певного ресурсного потенціалу особистості. Виявлено, що є високий рівень прихильності до сучасної масової та авангардної музики, а також духовної, медитативної та терапевтичної музики які виступають інструментом відновлення внутрішнього ресурсу і як причина стресостійкості, оскільки здатність до творчого переосмислення стандартів екстраполюється на вміння конструктивно долати кризові ситуації. Зазначено в статті, що у тих хто полюбляє сучасну авангардну музику, такий когнітивний ресурс як пізнання та думки має прямий кореляційний зв'язок з вірою і цінностями, між рівнем оптимістичного стану та життєстійкості, між дистанціюванням та уявою, і зворотній кореляційний зв'язок між прийняттям відповідальності та втечою-уникненням як копінг-стратегіями.

В статі виявлено, що прихильники сучасної розважальної музики часто демонструють розрив між раціональним плануванням і внутрішніми ціннісно-емоційними опорами, тобто соціальний ресурс супроводжує стратегію «втечі-уникнення», проте ресурс уяви виявився ключовим для трансформації негативного досвіду через механізм позитивної переоцінки, маючи тісні зв'язки з емоційним та ціннісним каналами. Досліджено кореляційні профілі прихильників терапевтичних музичних жанрів і виявлено низку зворотних залежностей: віри від оптимізму, конфронтації від життєстійкості та самоконтролю, а також прийняття відповідальності від дистанціювання.

Підтверджено роль когнітивного та соматичного каналів (за моделлю BASIC Ph) як прямих чинників, що забезпечують стратегію позитивної переоцінки в умовах стресу.

Ключові слова: психологічні ресурси, стресостійкість, життєстійкість, адаптація, копінг-стратегії, музичні уподобання, життєві ресурси.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Martyniuk Yuliia Oleksandrivna PhD in Psychology, Associate Professor at the Department of General Psychology and Psychological Counseling, Odesa Mechnikov National University, Odesa, https://orcid.org/0000-0001-5246-848X

PSYCHOLOGICAL RESOURCES IN INDIVIDUALS WITH DIVERSE MUSICAL PREFERENCES

Abstract. The article focuses on the structural elements of psychological resources through the lenses of the hardiness concept, stress theories, as well as activity-based and resource-based approaches. The author emphasizes that within these frameworks, musical preferences can function as a resource or a catalyst for forming a specific resource potential of the personality. It was found that a high level of affinity for modern popular and avant-garde music, as well as spiritual, meditative, and therapeutic music, serves as a tool for restoring internal resources and a factor in stress resistance, as the ability to creatively reinterpret standards is extrapolated to the skill of constructively overcoming crisis situations.The study indicates that for individuals who prefer modern avant-garde music, cognitive resources such as cognition and thought have a direct correlation with faith and values, as well as between optimism and hardiness, and between distancing and imagination. Conversely, an inverse correlation was found between accepting responsibility and escape-avoidance coping strategies. The article reveals that fans of modern entertainment music often demonstrate a gap between rational planning and internal value-emotional supports; specifically, social resources accompany the "escape-avoidance" strategy. However, the resource of imagination proved key to transforming negative experiences through the mechanism of positive reappraisal, maintaining close ties with emotional and value channels.The correlation profiles of therapeutic music genre enthusiasts were examined, revealing several inverse relationships: faith with optimism, confrontation with hardiness and self-control, and acceptance of responsibility with distancing. The role of cognitive and somatic channels (according to the BASIC Ph model) was confirmed as direct factors ensuring the strategy of positive reappraisal under stress.

Keywords: psychological resources, stress resistance, resilience, adaptation, coping strategies, musical preferences, life resources.

Постановка проблеми. Динамічність та екстремальність сучасного світу актуалізують потребу в вивчені особливостей психологічних ресурсів особистості, оскільки саме наявність цих внутрішніх та зовнішніх резервів виступають базисом, що забезпечує здатність до продуктивних дій у кризових ситуаціях та успішну протидію деструктивним стресорам.

При цьому актуальність дослідження психологічних ресурсів та музичних вподобань зумовлена необхідністю пошуку нових, екологічних способів саморегуляції, збереження ментального здоров’я та підвищення якості життя в умовах високого стресу та цифровізації суспільства. Музика розглядається як

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

маловитратний та ефективний засіб емоційної саморегуляції (психологічний ресурс), що забезпечує підтримку психічного благополуччя в епоху цифрових трансформацій.

Аналіз досліджень та публікацій. Проблема визначення поняття «психологічні ресурси» в сучасних умовах, де панує війна та різноманітні стало ще більш актуальним для досліджень серед української наукової спільноти. Так, в своїх роботах дуже ретельно розглядали особливості психологічних ресурсів такі закордоні вчені к С.Хобфолл, Р.Лазарус, А.Бандура, М.Селігман, О.Штепа, М.Лаад, К. Роджерс, Е. Фромма, В. Франкл. Водночас у вітчизняному науковому просторі психологічні рерсурси розглядали З.Кіреєва, Н.Родіна, О.Кононенко, А.Курова, Ю.О.Мартинюк, Г.Костюк, С.Максименко та інші.

При цьому дослідженнями музичних уподобань займались такі вчені як Дж. Рентфроу, С.Гослінг, А. Норт, Д. Харгрівз, Д. Грінберг, Дж. Слобода, А.Веллек та інші. В Україні це питання розробляли Г.й Тарасов, Л. Бочкарьов, Ю.Мартинюк, М.Кременчуцька та інші.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні та практичному розкритті особливостей психологічних ресурсів у осіб з різними музичними уподобаннями.

Виклад основного матеріалу. В рамках поглядів вчених К.Коннор та Дж.Девідсон життєстійкість як психологічний ресурс розглядається як динамічний процес, що дозволяє не лише нівелювати наслідки деструктивних подій, а й демонструвати особистісне зростання в несприятливих умовах. На думку вчених, психологічний ресурс це здатність особистості до відновлення після пережитих травм, трагедій або хронічного стресу. Основними параметрами, що визначають наявність даного психологічного ресурсу є: адаптивна гнучкість у відповідь на зміни, копінг-стратегії для подолання життєвих викликів та стресових чинників, когнітивна стійкість (збереження фокусу та ясності мислення), емоційна витривалість, зокрема здатність до конструктивного переживання негативних афектів (гніву, болю, суму) та резистентність до розпачу у разі невдач [4].

За даним підходом музичні уподобання можливо розглядати як усвідомлену стратегію саморегуляції, де особистість застосовує цілеспрямований підбір треків для модуляції когнітивного фокусу або подолання апатичних станів, що дає змогу відновити суб’єктність та контроль над емоційною сферою в умовах невизначеності.

Наприклад, вибір складної, дисонансної або інноваційної музики розглядається як когнітивний виклик, що стимулює інтелектуальну гнучкість, а звернення до творів із глибоким філософським підтекстом чи класичного репертуару сприяє контекстуалізації власного травматичного досвіду. Це дозволяє сприймати особисті страждання як частину загальнолюдського буття, що є фундаментальним аспектом життєстійкості та реалізації катарсичної функції мистецтв.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У рамках теорії психологічного стресу психологічні ресурси визначаються як фізичні та духовні можливості людини, мобілізація яких забезпечує виконання програми та способів поведінки для запобігання або купірування стресу. Згідно з цим підходом при розгляді структури ресурсів можливо зробити акцент на особистісних (внутрішніх) ресурсах особистості, а саме: когнітивні, емоційні, мотиваційно-вольові та поведінкові ресурси.

Зауважимо, що з позицій теорії стресу музичні уподобання виступають потужним ресурсом адаптації, тобто музика слугує зовнішнім регулятором емоційного стану, що дозволяє людині ефективно керувати рівнем напруження нервової системи. При цьому обираючи певну музику людина може допомогти мозку, через вплив на біохімічні показники — зокрема пригнічуючи "гормон стресу" кортизол і активуючи вироблення дофаміну, швидше відновитись після психоемоційних перевантажень [1].

Згідно з діяльнісним підходом, психологічні ресурси розглядаються як індивідуальні, суб'єктні та особистісні особливості, які, перетворюючись під впливом виконуваної діяльності, складають своєрідне поєднання потенціалів розвитку людини. Діяльнісний підхід розглядає психологічні ресурси як функціональний потенціал суб'єкта, що забезпечує ефективне здійснення діяльності, досягнення цілей та особистісний ріст. Згідно з цим підходом, структура психологічних ресурсів включає: мотиваційний, цільовий, операційно-технологічний і результативний компоненти.

В рамках діяльнісного підходу музичні уподобання розглядаються не як статична характеристика людини, а як динамічний процес взаємодії особистості з певним жанром музики. У цьому контексті музичні уподобання можуть формуватись і змінюватись під час діяльності слухання, виконання, аналізу чи творчого використання музики. Музика використовується для покращення настрою, проживання стресу, виступаючи певним психологічним ресурсом [2].

Згідно ресурсного підходу М. Лахад підкреслював, що психологічні ресурси можливо розглядати як комплекс внутрішніх сил, знань, умінь та способів поведінки, які дозволяють людині не лише виживати в умовах стресу, криз чи війни, а й функціонувати, відновлюватися та розвиватися. Вчений виділяв шість основних каналів: віру, афект, соціальну взаємодію, уяву, когнітивну сферу та фізичну активність, що дозволяє ідентифікувати індивідуальний ресурсний профіль людини, що є ключовим для формування психологічної стійкості у кризових умовах. За концепцією вченого, фокус дослідження зміщується з механізмів пасивного виживання на активне використання внутрішнього потенціалу для повноцінного функціонування особистості [5].

В свою чергу, погляди М.Лахаада на психологічні ресурси можуть відкрити новий погляд на розуміння музичних уподобань, а саме не просто як хобі, а як потужний психологічний ресурс та інструмент подолання стресу. За моделлю BASIC Ph музика виступає поліфункціональним ресурсом, що активує одночасно кілька каналів стійкості: в емоційному аспекті вона сприяє

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

вербалізації прихованих афектів та досягненню катарсису, що знижує рівень тривожності; через канал уяви музика стимулює візуалізацію позитивних образів, трансформуючи деструктивні переживання у творчий процес; на фізіологічному рівні ритмічні структури модулюють вегетативні реакції, а рухова активність під музику нівелює м'язовий панцир стресу; соціальний канал актуалізується через колективні форми музикування чи відвідування концертів, що зміцнює почуття афіліації та солідарності; нарешті, через когнітивно-ціннісний рівень музика інтегрує індивідуальний досвід у систему загально-значущих сенсів [3].

Враховуючи вище зазначене за допомогою методики «Музична крамниця» спочатку були виявлені домінуючи музичні уподобання у респондентів, що виступало вагомою причиною для формування саме такого ресурсного потенціалу і певним духовним ресурсом особистості.

Так, результати дослідження свідчать, що значна частина респондентів демонструє високий рівень прихильності до сучасної масової музики, тобто вони характеризуються екстравертивністю, високим рівнем енергійності та відкритістю до соціальної комунікації. У цьому контексті розважальна музика виступає не лише об’єктом дозвілля, а й дієвим медіатором соціальної взаємодії, що сприяє формуванню психологічної резистентності та підтримці емоційної гомеостазу.

Високий ступінь зацікавленості респондентів сучасною авангардною музикою відображає їхній запит на автентичність та інтелектуальну автономію, що стає проявом суб’єктності. У контексті психологічної адаптації така спрямованість виступає потужним ресурсом стресостійкості, оскільки здатність до творчого переосмислення стандартів екстраполюється на вміння конструктивно долати кризові ситуації.

Високі показники при обрані духовної, медитативної та терапевтичної музики вказують на актуалізацію запиту респондентів на психологічне розвантаження та саморефлексію. З огляду на специфіку поточних життєвих обставин, такий вибір свідчить про використання музики як інструменту відновлення внутрішнього ресурсу та засобу когнітивного опрацювання власного досвіду.

Потім за рахунок методики «Оптимістичний стан», методики «Шкала життєстійкості Коннора-Девідсона», опитувальника щодо способів подолання труднощів, опитувальника для знаходження життєвих ресурсів були виявлені відповідні зв’язки між структурними компонентами психологічних ресурсів у осіб з різними музичними уподобаннями.

Отже, встановлено, що у тих хто полюбляє сучасну авангардну музику, такий когнітивний ресурс як пізнання та думки має прямий кореляційний зв’язок з вірою і цінностями ($r=0,559$, $p<0,05$), що свідчить про те, що у даної категорії осіб інтелектуальна активність виступає базовим механізмом формування та зміцнення системи внутрішніх переконань, де раціональне осмислення світу безпосередньо підживлює ресурс віри та ціннісних орієнтацій.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Виявлено, що існує прямий кореляційний зв'язок між рівнем оптимістичного стану та життєстійкості (r=0,839, p<0,01), що свідчить про те, що складність та нелінійність авангардних композицій може виступати когнітивним дзеркалом готовності особистості до прийняття життєвих викликів, де оптимізм слугує емоційним ресурсом такої стійкості.

При цьому згідно даних дослідження існує прямий кореляційний зв'язок між дистанціюванням та уявою (r=0,519, p<0,05), що свідчить про те, складність музичної мови авангарду вимагає певного рівня внутрішньої дистанції для її адекватного сприйняття, що своєю чергою стимулює уяву як інструмент інтерпретації сенсів.

Встановлено, що у тих, хто полюбляє сучасну авангардну музику, існує зворотній кореляційний зв'язок між прийняттям відповідальності та втечою-уникненням як копінг-стратегіями (r=-0,720, p<0,01), що свідчить про те, що зростання готовності респондентів визнавати власну роль у вирішенні життєвих труднощів супроводжується пропорційним зниженням схильності до ігнорування проблем або ментального відходу від стресових ситуацій.

Був виявлений, у тих, хто полюбляє сучасну розважальну музику, зворотній кореляційний зв'язок між такими копінг-стратегіями як пошук соціальної підтримки та дистанціювання і самоконтроль (r=-0,556 та r=-0,571, p<0,05), де останній параметр також корелює з прийняттям відповідальності на рівні p<0,01, що інтенсифікація звернень до зовнішніх соціальних ресурсів у цій вибірці супроводжується зниженням показників внутрішньої саморегуляції та здатності до когнітивного відсторонення від стресової ситуації, але прийняття відповідальності виступає предиктором стратегії самоконтролю для подолання труднощів.

Дані дослідження показують, що у тих, хто полюбляє сучасну розважальну музику, існує прямий кореляційний зв'язок між копінг-стратегією «втеча-уникнення» та соціальним ресурсом (r=0,519, p<0,05), що свідчить про те, що соціальне середовище та пов'язана з ним музична культура можуть виступати простором для ментального відходу від життєвих труднощів, а не лише інструментом їх вирішення.

При цьому згідно даних дослідження у тих, хто полюбляє сучасну розважальну музику існує зворотній кореляційний зв'язок між копінг-стратегією «планування вирішення проблеми» та такими ресурсами як віра і цінності, а також емоції (r=-0,694 та r=-0,703, p<0,01), що свідчить про те, що у цій вибірці звернення до внутрішніх ціннісних орієнтирів та емоційних ресурсів регуляції супроводжується зниженням інтенсифікації раціональних стратегій подолання.

Водночас у тих, хто полюбляє сучасну розважальну музику виявлений прямий кореляційний зв'язок між такими життєвими ресурсами як віра і цінності, емоціям та уявою (r=0,892, p<0,01 та r=0,559, p<0,05), де остання корелює з позитивною переоцінкою (r=0,583, p<0,05), що свідчить про інтегрованість цих ресурсів у єдину систему емоційно-смислової регуляції, де

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

також зв'язок уяви з позитивною переоцінкою дозволяє розглядати креативний ресурс особистості як фундамент для формування оптимістичних когнітивних моделей подолання труднощів.

Був виявлений у тих, хто полюбляє духовну, медитативну та терапевтичну музику зворотній кореляційний зв'язок між вірою та цінностями як психологічним ресурсом та рівнем оптимістичного стану ($r=-0,601$, $p<0,01$), що свідчить про те, духовний ресурс у цієї категорії осіб функціонує автономно від емоційного оптимізму, вказуючи на те, що внутрішня опора на цінності може супроводжуватися критичним або серйозним ставленням до життєвих обставин.

Встановлено, що у тих, хто полюбляє духовну, медитативну та терапевтичну музику існує зворотній кореляційний зв'язок між конфронтаційним копінгом та рівнем життєстійкості ($r=-0,606$, $p<0,01$), що свідчить про те, що респонденти в цій групі мають високу здатні до збереження внутрішньої цілісності та адаптивності, тому рідше вдаються до імпульсивних, агресивних стратегій подолання стресових ситуацій.

При цьому згідно даних дослідження у тих, хто полюбляє духовну, медитативну та терапевтичну музику існує зворотній кореляційний зв'язок між такою копінг-стратегіяєю як «самоконтроль» та конфронатація та пряма кореляція з позитивною переоцінкою ($r=-0,688$, $p<0,01$та $r=0,515$, $p<0,05$), що свідчить про те, що вольова регуляція у даної вибірки спрямована не на відкрите протистояння, а на трансформацію когнітивних оцінок події та пошук у ній позитивних сенсів. Водночас існує зворотній кореляційний зв'язок між такою копінг-стратегіяєю як «Прийняття відповідальності» та дистанціюванням ($r=-0,552$, $p<0,05$), тобто якщо респонденти беруть на себе відповідальність за вирішення проблеми або подолання труднощів це нівелює їх бажання когнітивною відсторонитись від наявного стресового чиннику.

Нарешті, виявлений прямий кореляційний зв'язок між такими життєвими ресурсами як пізнання та думка і фізіологія/діяльність ($r=0,803$, $p<0,01$), тобто у даної категорії респондентів встановлено високий ступінь інтеграції інтелектуальної та соматичної сфер, де активність пізнавальних процесів безпосередньо детермінує рівень фізичного тонусу та загальну продуктивність діяльності.

Висновки. Встановлено, що психологічні ресурси це функціональний потенціал суб'єкта, прояв складної взаємодії можливостей, потенцій та внутрішніх сил людини протягом усього життя для запобігання або подолання стресу. Водночас згідно з концепцією життєстійкості, теорією стресу, ресурсним та діяльнісним підходами музичні уподобання розглядаються як динамічний процес взаємодії особистості з певним жанром музики, потужний ресурс адаптації і фундаментальний аспект життєстійкості, який людина використовує для задоволення психологічних, емоційних та соціальних потреб.

Прихильники сучасної авангардної музики демонструють раціональний тип адаптації, де інтелектуальне осмислення світу стає базою для зміцнення віри та ціннісних орієнтирів. Оптимізм у цієї групи стимулює уяву як інструмент

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

пошуку сенсів. Важливою закономірністю є трансформація копінг-поведінки: розвиток особистісної автономії та відповідальності закономірно витісняє стратегію ментального ескапізму. Для поціновувачів сучасної розважальної музики характерним є превалювання зовнішніх соціальних ресурсів, що, однак, знижує здатність до когнітивного відсторонення від стресу. Це дає підстави розглядати дану музичну культуру як простір для тимчасового ментального відходу від труднощів. Водночас креативність у цієї групи стає фундаментом для побудови оптимістичних моделей подолання, а прийняття відповідальності виступає ключовим предиктором розвитку самоконтролю. Слухачі духовної, медитативної та терапевтичної музики відзначаються високим рівнем внутрішньої цілісності та адаптивності. Специфікою цієї групи є автономне функціонування духовного ресурсу від емоційного оптимізму, що мінімізує імпульсивні та агресивні реакції на стрес. Встановлено, що в цій категорії трансформація когнітивних оцінок та пошук позитивних смислів безпосередньо детермінують високий фізичний тонус і загальну продуктивність діяльності.

Подальші перспективи дослідження вбачаються у досліджені мотивації, мотивів, потреб та амбіцій як певних психологічних ресурсів особистості з різними музичними уподобаннями.

Література

1. Бірон Б. В. Проактивне подолання стресових ситуацій особистістю: дис ... канд. психол. наук. Одеса, 2015. 246 с.

2. Мартинюк Ю.О. Особливості сприйняття мистецтва як духовних ресурсів особистості. Особистісні ресурси людини на різних етапах життя : колективна монографія / заг. ред. З. О. Кіреєва– Одеса: Одес. нац. ун-тім. І. І. Мечникова,2023. С.174-212.

3. Мартинюк Ю.О. Особливості емоційного сприйняття музичних жанрів у дівчат та юнаків. Проблеми гуманітарних наук. Психологія» № 55, 2025. С 94-98.

4. Стаднік А. В., Мельник Ю. Б. Шкала життєстійкості Коннора-Девідсона: метод. посіб. (укр. версія). Харків: ХОГОКЗ. 2025. 12 с.

5. Lahad M., Leykin D. The Integrative Model of Resiliency –The «BASIC Ph» Model, or What Do We Know about Survival? The «BASIC Ph» Model of Coping and Resiliency Theory, Research and Cross-Cultural. *London, UK and Philadelphia, USA: Jessica Kingsley, 2013.* P. 11-32.

References

1. Biron B. V. Proaktivne podolannya stresovikh situatsii osobististyu [Proactive Coping with Stressful Situations by the Personality]: dis ... kand. psikhol. nauk. Odesa, 2015. 246 s.

2. Martyniuk Yu.O. Osoblyvosti spryiniattia mystetstva yak dukhovnykh resursiv osobystosti [Peculiarities of art perception as spiritual resources of a personality]. Osobystisni resursy liudyny na riznykh etapakh zhyttia : kolektyvna monohrafiia / zah. red. Z. O. Kireieva– Odesa: Odes. nats. un-tim. I. I. Mechnykova,2023. S.174-212. [in Ukrainian].

3. Martyniuk Yu.O. Osoblyvosti emotsiinoho spryiniattia muzychnykh zhanriv u divchat ta yunakiv [Peculiarities of emotional perception of musical genres in girls and young men]. Problemy humanitarnykh nauk. Psykholohiia» № 55, 2025. S. 94-98. [in Ukrainian].

4. Stadnik A. V., Melnyk Yu. B. Shkala zhyttiestiikosti Konnora-Devidsona [Connor-Davidson Resilience Scale]: metod. posib. (ukr. versiia). Kharkiv: KhOHOKZ. 2025. 12 s. [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

5. Lahad M., Leykin D. The Integrative Model of Resiliency –The «BASIC Ph» Model, or What Do We Know about Survival? The «BASIC Ph» Model of Coping and Resiliency Theory, Research and Cross-Cultural. *London, UK and Philadelphia, USA: Jessica Kingsley, 2013.* P. 11-32. [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 01.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 19.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.922.7:376.1:616.89-008.434.4

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4787-4799

Мельник Катерина Сергіївна студентка, Навчально-науковий інститут психічного здоров´я, Національний медичний університет ім/ О.О.Богомольця, Київ, https://orcid.org/0000-0003-3670-3472

Тертична Надія Анатоліївна кандидат психологічних наук, доцент, доцентка кафедри загальної і медичної психології, Навчально-науковий інститут психічного здоров´я, Національний медичний університет ім. О.О.Богомольця, Київ, https://orcid.org/0000-0002-7326-1522

МОДЕЛЬ КОМПЛЕКСНОГО КОРЕКЦІЙНОГО ПІДХОДУ В РОБОТІ З ДІТЬМИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З РДУГ

Анотація. Розлад дефіциту уваги з гіперактивністю (РДУГ) є одним із найпоширеніших нейроповедінкових розладів у дітей молодшого шкільного віку, що характеризується стійкими симптомами неуважності, гіперактивності та імпульсивності. Важливо розуміти, що подібна поведінка не є наслідком поганого виховання чи неслухняності, а свідчить про порушення функціонування префронтальних відділів головного мозку та пов'язаних із ними нейрофункціональних систем, які відповідають за регуляцію поведінки та контроль виконавчих функцій. Ці прояви можуть суттєво впливати на академічну успішність, соціальні взаємини, загальний розвиток дитини, а також на самооцінку та емоційний стан дитини. Саме тому, дослідження цього питання є актуальним, адже діагностика та корекція РДУГ повинні бути комплексними та багатокомпонентними, зокрема, подальшого вивчення потребує ефективність саме комплексних підходів, що поєднують різні методи корекції, а також аналіз їхнього впливу на когнітивні та поведінкові показники дітей молодшого шкільного віку з РДУГ. Для реалізації завдань дослідження були підібрані та використані такі методики, як метод експертного оцінювання із застосуванням комп'ютеризованого тесту неперервної діяльності МОХО-СРТ та батьківський опитувальник Вандербільта. На основі дослідження було розроблено та апробовано модель комплексного підхіду до корекції РДУГ у дітей молодшого шкільного віку, яка поєднує нейрокорекційні методики, групові заняття-тренінги та використання тренажера «Флайзер». Крім того, у нашій роботі оцінено ефективність кожного з компонентів методики, що дало змогу визначити їхню дієвість у порівнянні з традиційними підходами до корекції. Такий підхід спрямований на покращення когнітивних і поведінкових функцій, що є важливим для зниження рівня гіперактивності, підвищення самоконтролю та концентрації уваги молодшого школяра. Запропонована нова модель

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

корекційної роботи може бути використана практичними психологами, педагогами та спеціалістами реабілітаційних центрів для більш цілеспрямованої та ефективної допомоги дітям із РДУГ.

Ключові слова: молодший шкільний вік, нейроповедінковий розлад, розлад дефіциту уваги з гіперактивністю (РДУГ), комплексний корекційний підхід, психологічна підтримка, неуважність, імпульсивність, гіперактивність, узгодженості дій, самоконтроль, навички соціальної взаємодії, емоційна саморегуляція.

Melnyk Kateryna Student, Educational and Scientific Institute of Mental Health, Bogomolets National Medical University, Kyiv, https://orcid.org/0000-0003-3670-3472

Tertychna Nadiia Doctor of Philosophy, PhD, Associate Professor of the Department of General and Medical Psychology, Educational and Scientific Institute of Mental Health, Bogomolets National Medical University, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-7326-1522

MODEL OF A COMPREHENSIVE CORRECTIVE APPROACH IN WORKING WITH PRIMARY SCHOOL-AGE CHILDREN WITH ADHD

Abstract. Attention deficit hyperactivity disorder (ADHD) is one of the most common neurobehavioral disorders in primary school children, characterized by persistent symptoms of inattention, hyperactivity, and impulsivity. It is important to understand that such behavior is not a consequence of poor upbringing or disobedience, but rather indicates a dysfunction of the prefrontal regions of the brain and related neurofunctional systems that are responsible for regulating behavior and controlling executive functions. These manifestations can significantly affect academic performance, social relationships, the child's overall development, as well as the child's self-esteem and emotional state. That is why research on this issue is relevant, as the diagnosis and correction of ADHD should be comprehensive and multicomponent, in particular, the effectiveness of complex approaches that combine various correction methods, as well as the analysis of their impact on cognitive and behavioral indicators of primary school children with ADHD, requires further study. To implement the research tasks, such methods as the expert assessment method using the computerized continuous activity test MOXO-CPT and the Vanderbilt parent questionnaire were selected and used. Based on the research, a model of a comprehensive approach to the correction of ADHD in primary school children was developed and tested, combining neurocorrectional techniques, group training sessions and the use of the Flyser simulator. In addition, our work assessed the effectiveness of each of the components of the methodology, which made it possible to determine their effectiveness in comparison with traditional approaches to correction. This approach is aimed at

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

improving cognitive and behavioral functions, which is important for reducing the level of hyperactivity, increasing self-control and concentration of attention of a primary school student. The proposed new model of correctional work can be used by practical psychologists, teachers, and specialists from rehabilitation centers for more targeted assistance to children with ADHD.

Keywords: primary school age, neurobehavioral disorder, attention deficit hyperactivity disorder (ADHD), comprehensive correctional approach, psychological support, inattention, impulsivity, hyperactivity, coherence of actions, self-control, social interaction skills, emotional self-regulation.

Постановка проблеми. Серед нейроповедінкових розладів у дітей молодшого шкільного віку одне з провідних місць займає розлад дефіциту уваги з гіперактивністю. У науковій літературі його розглядають як хронічний та складний розлад із різноманітними проявами, що зазвичай стартує в дитинстві й супроводжує людину протягом усього життя. Порушення суттєво впливає на когнітивні процеси, емоційний стан і соціальну адаптацію дитини, створюючи труднощі у навчанні, спілкуванні та щоденній діяльності. Як показано в метааналізі, проведеному бразильським науковцем Г.В. Поланчиком з колегами, середня поширеність РДУГ у дитячому віці в світі коливається в межах 5–7%, а його клінічні прояви часто супроводжуються коморбідними розладами, такими як: тривожні стани, труднощі з навчанням або опозиційно-спрямована поведінка [1].

Клінічні прояви розладу дефіциту уваги з гіперактивністю зазвичай охоплюють три основні групи симптомів: труднощі з увагою, гіперактивність та імпульсивність. У дітей із РДУГ нерідко спостерігається знижена здатність зосереджуватись на одному завданні: вони швидко втрачають інтерес, легко відволікаються на сторонні подразники, забувають важливу інформацію або не завершують розпочате. Тоді як гіперактивність проявляється у постійній руховій активності — дитині важко всидіти на місці, вона часто встає, бігає, демонструє підвищену вербальну активність або видає зайві звуки. Імпульсивність у свою чергу виявляється в діях без попереднього обмірковування: такі діти можуть перебивати інших, відповідати на запитання, не дослухавши його до кінця, або втручатися в ігрову діяльність без дотримання соціальних меж. Важливо розуміти, що подібна поведінка не є наслідком поганого виховання чи неслухняності, а свідчить про порушення функціонування префронтальних відділів головного мозку та пов’язаних із ними нейрофункціональних систем, які відповідають за регуляцію поведінки та контроль виконавчих функцій, тож саме ці нейропсихологічні особливості лежать в основі патогенезу РДУГ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження Р.А. Барклі розглядає РДУГ як розлад виконавчих функцій, що проявляється в труднощах з плануванням, саморегуляцією, контролем емоцій і поведінки, а також з короткочасною пам’яттю [2]. Ці порушення, за його словами, є результатом

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

дисфункції мозкових структур, що відповідають за ці функції. Натомість С.В. Фараоне підкреслює високий рівень спадковості цього розладу, що може досягати 76%, і вказує на тісний зв'язок РДУГ з порушеннями в префронтальній корі, базальних гангліях і мозочку [3]. На його думку, генетичні фактори є одним із основних рушіїв розвитку РДУГ. Тож загалом обидва дослідники підтримують поліетіологічну модель цього розладу, що передбачає взаємодію генетичних, нейробіологічних, психологічних і соціальних факторів у процесі розвитку та прояву симптомів РДУГ.

Попри значний прогрес у нейропсихологічних та нейрофізіологічних дослідженнях, на сьогодні не існує єдиного біомаркера, який би достовірно засвідчував наявність РДУГ. Це зумовлює необхідність комплексної клінічної оцінки, яка ґрунтується на сукупності спостережень, інтерв'ю з батьками та педагогами, а також аналізі поведінки дитини в різних контекстах її повсякденного життя. Основу діагностики становить використання стандартизованих класифікацій, серед яких провідною залишається DSM-5 — п'яте видання «Діагностичного та статистичного посібника психічних розладів», розроблене Американською психіатричною асоціацією. У межах DSM-5 симптоматика РДУГ класифікується на два головні блоки: порушення уваги та гіперактивність/імпульсивність. Кожна з цих категорій містить по дев'ять специфічних поведінкових ознак (додаток А) [4]. Для встановлення діагнозу у дітей до 17 років необхідно, щоб було виявлено щонайменше шість симптомів з однієї або обох груп, які зберігаються впродовж щонайменше шести місяців, проявляються в різних життєвих ситуаціях, наприклад, удома та в школі, і мають значущий вплив на соціальне, академічне або інше функціонування дитини. Крім того, початок проявів має бути зафіксований до досягнення 12-річного віку, що дає змогу виключити інші можливі причини поведінкових змін [5].

У міжнародній практиці діагностики РДУГ не менш важливе місце займають класифікації МКХ-10 і МКХ-11. У класифікації МКХ-10 розлад дефіциту уваги з гіперактивністю представлений під назвою «гіперкінетичний розлад» (F90). До цієї категорії відносять симптоми неуважності, гіперактивності та імпульсивності, які розглядаються як єдиний клінічний синдром без поділу на окремі підтипи. Водночас у МКХ-10 діагноз не встановлювався у випадках, коли переважав лише один симптом — наприклад, неуважність без вираженої гіперактивності. Це звужувало діагностичні критерії та зменшувало охоплення клінічних випадків, що на практиці призводило до недооцінки реальних випадків РДУГ. Початком змін стало впровадження МКХ-11, у якій розлад дефіциту уваги з гіперактивністю (6A05) описано більш розгорнуто. Такий підхід уніфікував критерії МКХ-11 із системою DSM-5 і зробив діагностику більш гнучкою та точною. Залежно від того, які саме прояви домінують у клінічній картині, розрізняють кілька типів перебігу РДУГ. Така диференціація на типи допомагає краще зрозуміти особливості проявів у кожної конкретної дитини, що важливо для підбору найбільш ефективної підтримки та корекційної роботи.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Залежно від того, які саме прояви домінують у клінічній картині, розрізняють кілька типів перебігу РДУГ. Якщо провідними є труднощі, пов'язані з підтриманням уваги, то тоді говорять про варіант з переважною неуважністю. У випадках, коли симптоми гіперактивності та імпульсивності значно виражені, визначається гіперактивно-імпульсивний варіант. Проте найпоширенішим у клінічній практиці є змішаний тип, за якого спостерігаються виражені ознаки обох доменів. Така диференціація на типи допомагає краще зрозуміти особливості проявів у кожної конкретної дитини, що важливо для підбору найбільш ефективної підтримки та корекційної роботи.

Разом із тим, розуміння сутності РДУГ як клінічного феномену неможливе без урахування його складної діагностики, що вимагає не лише виявлення окремих симптомів, а й їх ретельного зіставлення з визначеними діагностичними критеріями, адже саме це дозволяє відрізнити розлад від типових для віку поведінкових особливостей дитини. До того ж у процесі оцінювання особливо важливо враховувати можливість збігу або подібності симптомів із проявами інших психічних розладів. Так, труднощі з концентрацією уваги, імпульсивність або підвищена рухливість можуть супроводжувати тривожні розлади, розлади аутистичного спектра, порушення сну, а також депресивні стани, у яких зниження мотивації та психомоторна загальмованість іноді помилково трактуються як неуважність.

Крім того, слід пам'ятати, що РДУГ нерідко співіснує з іншими станами, зокрема з розладами навчальних здібностей, такими як: дислексія, дисграфія, дискалькулія, а також тривожними або опозиційно-викличними розладами.

Коморбідність ускладнює клінічну картину та вимагає багатовимірної діагностичної моделі, яка враховує взаємозв'язки між симптомами, середовищем дитини та рівнем її адаптації. Як зазначає Т.Е. Браун, саме наявність чітко визначених критеріїв у класифікаціях, таких як DSM-5, дозволяє зберігати діагностичну точність у цих складних випадках [6].

Ще один ключовий аспект — це розмежування між симптомами РДУГ і варіантами нормативного розвитку, адже у дітей молодшого віку імпульсивність, короткочасна неуважність, гіперактивність або емоційна нестійкість можуть бути віковими особливостями. Проте, на відміну від транзиторних станів, симптоми РДУГ мають бути стабільними та спостерігатися впродовж не менше шести місяців. Як підкреслює Е.Г. Вілкатт, саме тривалість і контекстуальність симптомів є критеріями, що дозволяють відмежувати патологічні прояви від нормотипових форм поведінки [7]. Тож глибоке розуміння діагностичних критеріїв РДУГ, їхнього зв'язку з іншими розладами та межовими станами є необхідною умовою як для обґрунтованої діагностики, так і для формування цілісної стратегії допомоги дитині.

Таким чином, розлад дефіциту уваги з гіперактивністю є багатовимірним явищем, що охоплює як поведінкові прояви, так і глибинні особливості розвитку дитини. Його характерною ознакою є поєднання симптомів неуважності,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

гіперактивності та імпульсивності, які можуть відрізнятися за силою й формою залежно від вікових та контекстуальних чинників. Саме тому чітке розуміння суті РДУГ та наявність систематизованих діагностичних критеріїв створюють підґрунтя для точнішого розпізнавання цього розладу та формування ефективного підходу до подальшої роботи з дітьми, які його мають.

Мета статті – аналіз впливу комплексного підходу в роботі з дітьми молодшого шкільного віку з РДУГ, що включає нейрокорекційні методи, групові заняття-тренінги та використання тренажера «Флайзер», з метою оптимізації розвитку уваги, узгодженості дій, самоконтролю та зниження рівня гіперактивності.

Виклад основного матеріалу. Наразі спостерігається зростання кількості дітей молодшого шкільного віку з проявами неуважності, імпульсивності та труднощами у саморегуляції і, попри широкий вибір програм, не всі вони враховують поєднання когнітивного, поведінкового та нейропсихологічного компонентів, що обмежує ефективність корекції. Таким чином, дослідження цього питання є актуальним, оскільки своєчасна й комплексна допомога сприяє кращій адаптації дитини до навчального процесу, розвитку соціальних навичок і зниженню ризику вторинних емоційних розладів.

Тож, наше дослідження складалося з трьох основних етапів: підготовчого, дослідницького та аналітичного. Для проведення емпіричного дослідження була сформована вибірка із 82 дітей, які навчаються у молодших класах закладів загальної середньої освіти. Вік учасників становив від 6 до 10 років. Усі діти брали участь у дослідженні на добровільних засадах, за попереднім зверненням батьків або законних представників. Вибірка була поділена на дві групи відповідно до результатів первинного скринінгу, серед яких перша група — 49 дітей (59,8%) — діти без виражених ознак РДУГ, у яких не спостерігалося клінічно значущих проявів неуважності чи гіперактивності, а друга група — 33 дитини (40,2%) — діти з вираженими симптомами РДУГ, які проявляли труднощі з концентрацією уваги, імпульсивністю та підвищеною руховою активністю у повсякденній діяльності.

Для реалізації дослідження на першому етапі було визначено мету та завдання дослідження та сформовано вибірку дітей молодшого шкільного віку з діагнозом або підозрою на РДУГ.

На другому етапі здійснювався безпосередній процес дослідження, який включав спостереження, опитування та психодіагностику із використанням стандартизованих методик, а саме застосовувався опитувальник Вандербільта для оцінки симптомів розладу дефіциту уваги та гіперактивності у дітей; комп'ютерний тест МОХО для дослідження особливостей уваги, імпульсивності, темпу реакцій та відволікання [8, 9]. Після первинної діагностики дітям було запропоновано участь у комплексній корекційній програмі, що поєднувала індивідуальні нейрокорекційні заняття, вправи на тренажері «Флайзер», спрямовані на покращення контролю рухової активності, зосередженості та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

узгодженості дій, а також групову роботу. Після завершення корекційного етапу всім учасникам було повторно проведено тест МОХО з метою оцінки ефективності проведеної корекції та виявлення динаміки змін когнітивних показників.

Надалі результати були піддані кількісному та якісному аналізу, що дало змогу оцінити ефективність застосованих методів і зробити узагальнені висновки щодо доцільності комплексного підходу.

На першому етапі результати первинної діагностики дали можливість визначити особливості проявів РДУГ у досліджуваній групі дітей та окреслити основні напрями подальшої корекційної роботи. Отримані дані засвідчили, що труднощі мають комплексний характер і охоплюють когнітивну, моторну та соціально-емоційну сфери функціонування. За результатами тестування за методикою МОХО середні показники «До» початку корекційної роботи виявилися нижчими за нормативний рівень — 0, а саме: середній показник уваги становив (-1,93); узгодженості дій (-2,22); імпульсивності (-0,85); гіперактивності (-2,46).

Найбільш виражене відхилення спостерігалося за шкалою гіперактивності, а також узгодженості дій, що свідчить про значні труднощі контролю рухової активності та координації поведінки. Показник уваги також мав суттєве зниження, що підтверджує наявність дефіциту концентрації та стійкості довільної уваги.

Тоді як відхилення за шкалою імпульсивності було менше за інші показники, але це не свідчить про відсутність проблем, а може вказувати на часткову компенсацію імпульсивних проявів за рахунок інших регуляторних механізмів або індивідуальних особливостей самоконтролю. Отримані дані представлені на рис. 1.

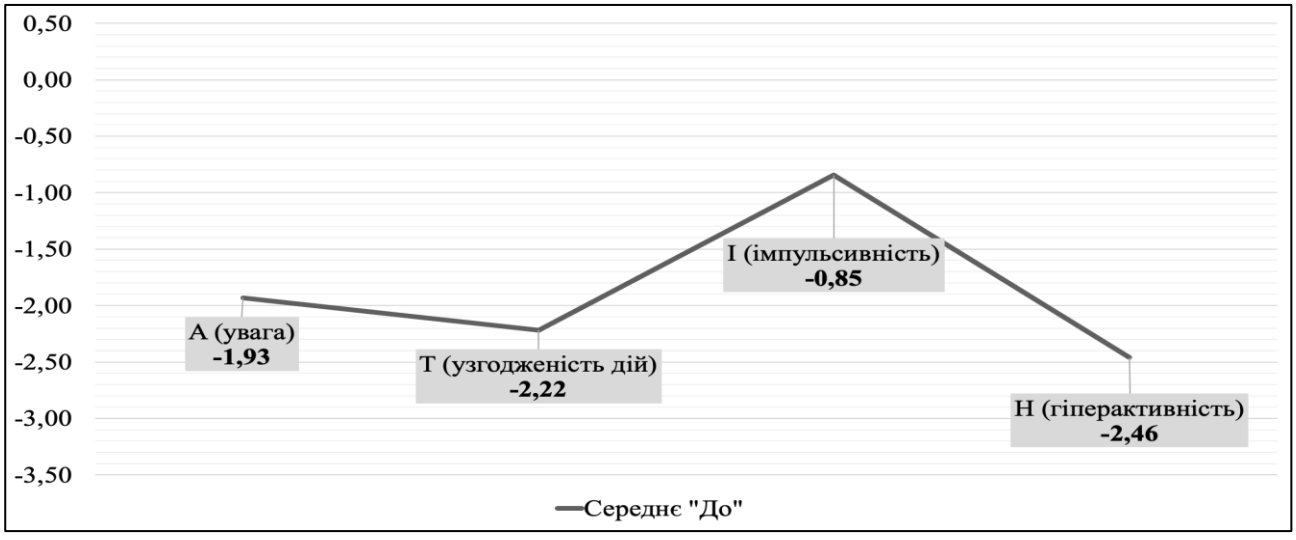

Рис. 1. *Середні показники тесту МОХО-СРТ у дітей молодшого шкільного віку «До» проходження корекційної програми*

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Дані опитувальника Вандербільта дозволили детальніше проаналізувати поведінкові прояви у повсякденному житті дітей. Зокрема, труднощі з виконанням завдань, що потребують тривалого зосередження уваги, часто спостерігалися у 51,5% дітей, а дуже часто — у 27,3%. Таким чином, у 78,8% досліджуваних дефіцит уваги має регулярний характер. Лише 9,1% батьків зазначили, що такі труднощі не виникають ніколи. Щодо проявів гіперактивності, 51,5% дітей характеризуються частими проявами надмірної рухливості, а 30,3% — дуже частими. Отже, понад 80% вибірки демонструють стійкі ознаки моторної розгальмованості, що узгоджується з результатами тестування за МОХО. Прояви раптових емоційно-імпульсивних реакцій часто спостерігаються у 48,5% дітей і дуже часто — у 21,2%. Таким чином, майже у 70% дітей імпульсивність має виражений характер і супроводжується труднощами самоконтролю. Це підтверджує необхідність спеціальної роботи над розвитком регуляції поведінки. Аналіз показників соціальної взаємодії показав, що 21,2% дітей мають значні труднощі у стосунках з однолітками, 30,3% — взаємодіють із труднощами час від часу, а 33,3% характеризуються посереднім рівнем взаємодії. Лише незначна частина дітей демонструє добрий або дуже добрий рівень соціальних контактів. Отже, більше половини вибірки має певні проблеми соціальної адаптації.

Таким чином, результати діагностики свідчать про те, що у досліджуваних дітей порушення стосуються не лише уваги, а й регуляції поведінки, моторного контролю та соціальної взаємодії. Саме це зумовило необхідність розробки комплексної корекційної програми, яка б впливала на всі зазначені сфери.

Застосована нами двокомпонентна процедура діагностики, яка включала поєднання суб’єктивної оцінки за допомогою опитувальника Вандербільта для батьків та об’єктивного апаратного вимірювання через комп’ютеризований тест МОХО, дозволила чітко зафіксувати вихідний рівень порушень уваги, узгодженості дій, імпульсивності та гіперактивності, що стало необхідним підґрунтям для формування експериментальної групи та розробки стратегії втручання. Ми проаналізували та впровадили структуру комплексної корекційної програми, особливість якої полягає саме в системності: ми поєднали нейрокорекційні вправи для активації мозкових структур, роботу на тренажері «Флайзер» для покращення сенсомоторної координації та групові заняття для розвитку соціальних навичок. Цей підхід дозволив нам впливати не лише на окремі симптоми, а й на загальну здатність дитини до саморегуляції.

Порівняльний аналіз результатів «до» та «після» корекції підтвердив високу ефективність нашої роботи (Рис.2).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

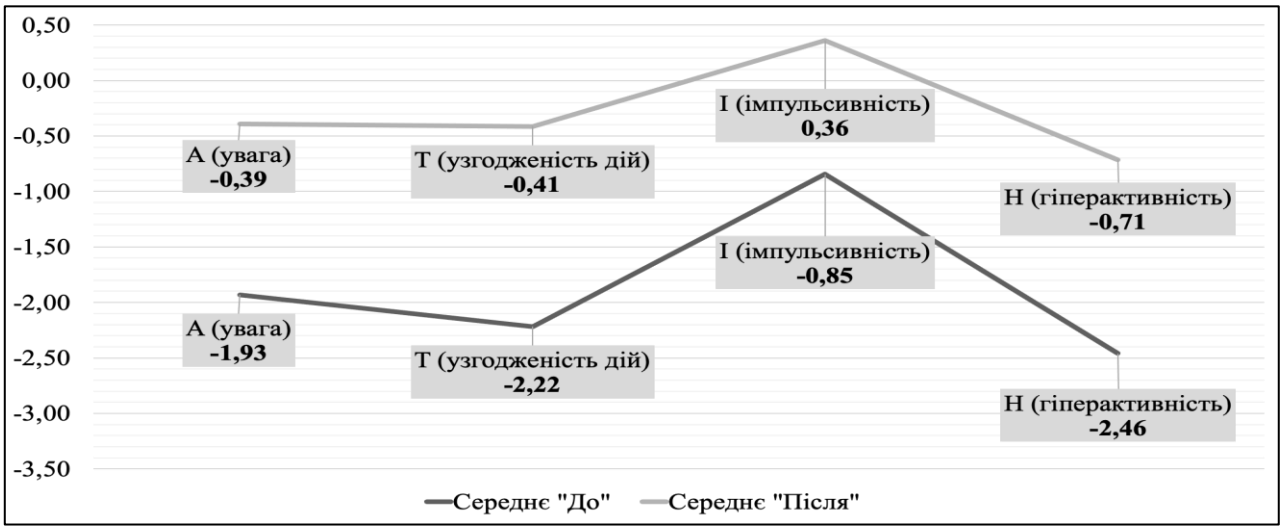

Рис. 2. *Динаміка середніх показників тесту МОХО-СРТ у дітей молодшого шкільного віку «До» та «Після» проходження комплексної корекційної програми*

Завдяки використанню методів математичної статистики було встановлено достовірне покращення показників за всіма ключовими параметрами. Крім того, опитування батьків зафіксувало позитивні зрушення в емоційному стані дітей та їхній здатності до конструктивної взаємодії в колективі.

Результати опитувальника Вандербільта також підтверджують позитивну динаміку, яка проявляється у повсякденній поведінці дітей. За субшкалою дефіциту уваги 15,2% дітей після програми не мали труднощів із виконанням завдань, що потребують тривалого зосередження, а 57,6% демонстрували такі прояви рідко. Лише у 3% випадків симптоми залишалися дуже частими — це свідчить про те, що більшість дітей стали краще справлятися з навчальними завданнями та довше утримувати увагу.

За субшкалою гіперактивності 33,3% дітей не проявляли надмірної рухливості, а 42,4% мали такі прояви лише зрідка — це свідчить, що у більшості випадків спостерігалося зниження моторної збудженості.

Щодо імпульсивності, 21,2% дітей після програми не демонстрували раптових емоційних реакцій, а 57,6% — проявляли їх рідко, це свідчить про покращення емоційної саморегуляції та здатності контролювати власні реакції у складних ситуаціях.

Позитивні зміни відзначено і у сфері соціальної взаємодії. Після завершення програми 39,4% дітей мали добрі стосунки з однолітками, а 15,2% — дуже добрі, лише 9,1% зберігали значні труднощі у спілкуванні. Це може свідчити про те, що розвиток самоконтролю, уміння чекати своєї черги, дотримуватися правил та керувати емоціями позитивно вплинув на якість міжособистісної взаємодії з однолітками.

Для перевірки статистичної значущості змін, отриманих у результаті реалізації комплексної корекційної програми, було застосовано парний t-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

критерій Стьюдента для залежних вибірок. Це зумовлено тим, що порівнювалися показники одних і тих самих дітей «До» та «Після» корекційного впливу, тож результати статистичного аналізу засвідчили наявність достовірних змін за всіма досліджуваними показниками тесту МОХО-СРТ.

Встановлено статистично значуще покращення показників уваги ($t = -7,10$; $p < 0,001$) та узгодженості дій ($t = -8,16$; $p < 0,001$), а також значуще зниження рівня імпульсивності ($t = -7,37$; $p < 0,001$) і гіперактивності ($t = -6,28$; $p < 0,001$). Слід зазначити, що отримані значення $p < 0,001$ свідчать про високий рівень статистичної значущості результатів, що мінімізує ймовірність випадкового характеру виявлених змін. Таким чином, зафіксована позитивна динаміка має об'єктивно підтверджений характер і є наслідком впровадження комплексної корекційної програми. Отримані дані додатково підтверджують доцільність використання саме комплексного підходу, який забезпечує вплив на різні механізми регуляції поведінки та когнітивної діяльності у дітей молодшого шкільного віку з проявами РДУГ, що, у свою чергу, сприяє досягненню більш стійких і узагальнених результатів.

Таким чином, результати емпіричного дослідження доводять, що саме поєднання когнітивного, сенсомоторного та соціально-поведінкового компонентів дає стійкий результат. Це дозволяє нам стверджувати, що запропонована модель комплексної допомоги є дієвим інструментом для компенсації проявів РДУГ у молодшому шкільному віці, що створює фундамент для її подальшого практичного застосування.

У межах даного дослідження нами була розроблена модель комплексного корекційного підходу в роботі з дітьми молодшого шкільного віку з розладом дефіциту уваги з гіперактивністю. Важливо зазначити, що запропонована модель розглядається нами не як фіксована схема, а як динамічна система, у межах якої кожен етап виконує окрему функцію та водночас інтегрується в єдиний корекційний процес, адже, на нашу думку, ефективна допомога дітям із РДУГ потребує не окремих методик, а їх комплексного застосування з урахуванням особливостей дитини.

Реалізація моделі розпочинається з діагностичного етапу, який ми розглядаємо як ключову «вхідну» точку всієї корекційної роботи. Його метою є визначення рівня розвитку уваги, самоконтролю та особливостей поведінкових реакцій дитини, а також виявлення специфічних проявів РДУГ. Варто зазначити, що саме поєднання об'єктивних тестових даних, суб'єктивних оцінок батьків і клінічного спостереження дає найбільш повне уявлення про структуру порушень при РДУГ.

Отримані на діагностичному етапі результати стали підґрунтям для переходу до наступного — аналітичного етапу, у межах якого було здійснено узагальнення та інтерпретацію зібраних даних з метою визначення подальшої індивідуальної корекційної траєкторії. Ми орієнтувалися на сучасні підходи до типологізації РДУГ, виділяючи переважно неуважний, гіперактивно-імпульсивний та комбінований типи.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Центральне місце у запропонованій моделі займає корекційний етап, який реалізується у тісному взаємозв'язку з роботою з батьками, саме тому ці два напрями відбуваються паралельно та взаємодоповнюють один одного, адже у ході дослідження було встановлено, що ефективність корекційного впливу значною мірою залежить від узгодженості дій спеціаліста та сімейного середовища дитини, тож робота з батьками розглядається не як допоміжний, а як повноцінний компонент моделі. У межах корекційного етапу застосовувався комплекс методів, спрямованих на розвиток когнітивних, поведінкових та емоційних функцій, а саме використовувалися елементи нейрокорекції, сенсомоторної корекції — тренажер «Флайзер», а також індивідуальна та групова психологічна робота. Як показали результати, поєднання зазначених підходів сприяє формуванню самоконтролю, розвитку довільної регуляції та поступовому покращенню поведінки дитини. Також паралельно на цьому етапі здійснювалася робота з батьками, яка включала психоосвіту, психологічне консультування та надання індивідуалізованих рекомендацій щодо взаємодії з дитиною. Ми виходили з позиції, що батьки мають бути активними учасниками корекційного процесу, відіграючи важливу роль у терапії, адже саме вони забезпечують перенесення сформованих навичок у повсякденне життя дитини, тож як в подальшому показав досвід роботи, підвищення рівня обізнаності батьків щодо особливостей РДУГ, а також формування узгодженої стратегії взаємодії з дитиною значно підвищує ефективність усього втручання.

Після завершення корекційного етапу проводилася повторна діагностика, метою якої була оцінка змін у когнітивній, поведінковій та емоційній сферах дитини. Важливо, що на цьому етапі використовувалися ті самі діагностичні інструменти, що й на початку, оскільки це забезпечує коректність, достовірність порівняння результатів та дозволяє досить чітко простежити загалом динаміку розвитку та оцінити ступінь досягнення поставлених цілей.

Наступним етапом є оцінка ефективності реалізованої програми, яка передбачає аналіз як кількісних, так і якісних показників. До кількісних показників належать результати психодіагностичних методик, тоді як якісні відображають зміни у поведінці дитини: зменшення проявів імпульсивності, підвищення рівня самоконтролю, покращення навчальної діяльності та соціальної взаємодії. У сукупності ці дані дозволяють сформувати цілісне уявлення про ефективність проведеного втручання.

Завершальним етапом реалізації моделі є корекція програми, що відображає її гнучкий і циклічний характер. У випадку, якщо отримані результати є недостатніми або не повністю відповідають очікуваним, відбувається перегляд корекційної траєкторії, це може включати зміну інтенсивності занять, уточнення мішеней або добір альтернативних методів впливу.

Таким чином, модель не є лінійною, а передбачає можливість повернення до попередніх етапів, що дозволяє більш точно адаптувати втручання до потреб конкретної дитини.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Отже, розроблена нами модель комплексного корекційного підходу характеризується системністю, послідовністю та інтегративністю, адже вона поєднує діагностичні, аналітичні та корекційні компоненти в єдину логічну структуру та орієнтується на індивідуальні особливості дитини. Важливим є також залучення сімейного середовища до корекційного процесу, що, як показує практика, сприяє досягненню більш стійких і довготривалих позитивних змін у розвитку дітей молодшого шкільного віку з РДУГ.

Висновки. Узагальнивши результати емпіричного дослідження, ми розробили багаторівневу модель комплексного корекційного підходу.

Встановили, що її ефективність базується у паралельному веденні двох процесів: безпосереднього впливу на дитину — нейрокорекція, сенсомоторна робота, та активного залучення її сімейного та шкільного середовища. Окрім цього, розроблена нами модель є живою і циклічною, адже етапи оцінки ефективності дозволяють не просто фіксувати результати, а постійно адаптувати траєкторію втручання до поточних змін у стані дитини, забезпечуючи таким чином довготривалий позитивний ефект.

Реалізуючи розроблену корекційну модель, ми підтвердили критичну важливість психологічного супроводу батьків. Адже аналіз даних, зокрема за шкалою Вандербільта, яскраво показав, що без залучення сім'ї набуті навички дитини не закріплюються. Тож працюючи з батьками, ми сприяли підвищенню їхньої виховної компетентності та нормалізації емоційного фону в родині. Це дозволило створити те безпечне середовище, яке забезпечило перенесення саморегуляції в реальне життя та зумовило найбільш виражену і стійку позитивну динаміку в розвитку дітей.

Таким чином, результати проведеного дослідження підтверджують, що підвищення ефективності корекції дітей молодшого шкільного віку з РДУГ можливе лише за умови комплексного підходу, який органічно інтегрує когнітивні, сенсомоторні та соціально-поведінкові інтервенції з активним залученням найближчого оточення. Саме такий системний вплив здатен забезпечити достовірні, стійкі та глибокі позитивні зміни в розвитку дитини.

Література:

1. Polanczyk G. V. Annual research review: A meta-analysis of the worldwide prevalence of mental disorders in children and adolescents - PubMed. *PubMed*.

2. Barkley R. A. APA PsycNet. *APA PsycNet*.

3. Farone S. V. Molecular genetics of attention-deficit/hyperactivity disorder - PubMed. *PubMed*.

4. Синопсис діагностичних критеріїв DSM-V та протоколів NICE для діагностики та лікування основних психічних розладів у дітей та підлітків / перекл. з англ.; упор. та наук. ред. Л. Підлісецька. Львів: Вид-во Українського католицького університету, 2014, 112 с.

5. Diagnostic and statistical manual of mental disorders: DSM-5 / ред. American Psychiatric Association. DSM-5 Task Force. 5-те вид. Arlington, VA : American Psychiatric Association, 2013. 947 с.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

6. Brown T. E. ADHD Comorbidities: Handbook for ADHD Complications in Children and Adults. American Psychiatric Association Publishing, 2008. 478 с.

7. Willcutt E. G. The Prevalence of DSM-IV Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder: A Meta-Analytic Review. *Neurotherapeutics*. 2012. Т. 9, № 3. С. 490–499.

8. MOXO|950k Tests Conducted Worldwide. *Moxo*. URL: https://moxo.ai/what-is-moxo/

9. Головна - Український інститут когнітивно-поведінкової терапії. https://uacbt.org

References:

1. Polanczyk, G. V. (2015). Annual research review: A meta-analysis of the worldwide prevalence of mental disorders in children and adolescents. Journal of Child Psychology and Psychiatry. Retrieved from PubMed. [in English].

2. Barkley, R. A. (2014). Attention-Deficit Hyperactivity Disorder: A Handbook for Diagnosis and Treatment. APA PsycNet. [in English].

3. Faraone, S. V. (2004). Molecular genetics of attention-deficit/hyperactivity disorder. Biological Psychiatry. Retrieved from PubMed. [in English].

4. Pidlisetska, L. (upor. ta nauk. red.). (2014). Synopsys diahnostychnykh kryteriïv DSM-V ta protokoliv NICE dlia diahnostyky ta likuvannia osnovnykh psykhichnykh rozladiv u diteў ta pidlitkiv (*Synopsis of DSM-V diagnostic criteria and NICE protocols for the diagnosis and treatment of major mental disorders in children and adolescents*). Lviv: Vydavnytstvo Ukrainskoho katolytskoho universytetu. [in Ukrainian].

5. American Psychiatric Association. (2013). Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders: DSM-5 (5th ed.). Arlington, VA: American Psychiatric Association. [in English].

6. Brown, T. E. (2008). ADHD Comorbidities: Handbook for ADHD Complications in Children and Adults. American Psychiatric Association Publishing. [in English].

7. Willcutt, E. G. (2012). The prevalence of DSM-IV attention-deficit/hyperactivity disorder: A meta-analytic review. Neurotherapeutics, 9(3), 490–499. [in English].

8. MOXO. (n.d.). MOXO | 950k Tests Conducted Worldwide. Retrieved from Moxo official website. URL: https://moxo.ai/what-is-moxo/ [in English].

9. Ukrainskyi instytut kohnityvno-povedinkovoi terapii. (n.d.). Holovna. Retrieved from https://uacbt.org [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 25.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.9:[004:001.895]-053(043.5)

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4800-4812

Миколюк Олександр Юрійович аспірант кафедри психології і педагогіки дошкільної освіти, Університет Григорія Сковороди в Переяславі, м. Переяслав, https://orcid.org/0009-0002-1091-7229

Волженцева Ірина Вікторівна доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психології і педагогіки дошкільної освіти, Університет Григорія Сковороди в Переяславі, м. Переяслав, https://orcid.org/0000-0003-0458-531X

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙНЯТТЯ ЦИФРОВИХ ІННОВАЦІЙ РІЗНОВІКОВИМИ КАТЕГОРІЯМИ ЛЮДЕЙ

Анотація. У статті здійснено теоретичний аналіз психологічних особливостей сприйняття цифрових інновацій різновіковими категоріями людей. Актуальність дослідження зумовлена стрімким поширенням цифрових технологій у всіх сферах життєдіяльності та необхідністю врахування вікової специфіки взаємодії людини з цифровим середовищем. Обґрунтовано, що вплив цифрових інновацій на психіку людини не є універсальним, оскільки особливості цифрової взаємодії модифікуються рівнем психічного розвитку, сформованістю механізмів саморегуляції, характером соціальної активності та психологічною адаптацією особистості на різних етапах вікового розвитку.

Метою статті є теоретичний аналіз впливу цифрових інновацій на психічні явища, психічні утворення та діяльність людини з урахуванням вікової диференціації. У межах дослідження використано підхід, відповідно до якого вік розглядається як психологічний модифікатор цифрової взаємодії. Встановлено, що у дитячому та підлітковому віці цифрове середовище істотно впливає на процеси формування цифрової ідентичності, емоційної чутливості, механізми соціального порівняння та інформаційного відбору. Для юнацтва та молодих дорослих характерним є активне використання цифрових технологій у навчальній, професійній і комунікативній діяльності, що супроводжується як розширенням можливостей самореалізації, так і ризиками інформаційного перевантаження та емоційної виснаженості. У зрілому та старшому віці провідного значення набувають проблеми цифрової адаптації, техностресу та підтримання соціальної залученості в умовах цифрового середовища.

Науковий внесок дослідження полягає у конкретизації теоретико-методологічної моделі впливу цифрових інновацій на психіку людини через віковий вимір та інтеграції положень цифрової психології, вікової психології, медіапсихології й кіберпсихології в межах єдиної аналітичної логіки.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Перспективи подальших досліджень пов’язані з аналізом соціально-психологічних механізмів цифрової взаємодії у різних вікових групах.

Ключові слова: цифрові інновації; цифрове середовище; вікова психологія; цифрова психологія; медіапсихологія; кіберпсихологія; психічні явища; психічні утворення; цифрова ідентичність; цифрова взаємодія; цифрова адаптація; технострес; соціальне порівняння; інформаційне перевантаження; вікова диференціація; цифрова соціалізація.

Mykoliuk Oleksandr Yuriiovych post-graduate student of the Psychology Department and pedagogy of preschool education, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, Pereiaslav, https://orcid.org/0009-0002-1091-7229

Volzhentseva Irina Viktorovna Doctor of Psychological Sciences, Professor, professor of the Psychology Department and pedagogy of preschool education, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, Pereiaslav, https://orcid.org/0000-0003-0458-531X

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF THE PERCEPTION OF DIGITAL INNOVATIONS BY DIFFERENT AGE GROUPS

Abstract. The article presents a theoretical analysis of the psychological characteristics of the perception of digital innovations by different age groups. The relevance of the study is determined by the rapid expansion of digital technologies in all spheres of human life and the need to consider age-specific features of interaction with the digital environment. It is substantiated that the influence of digital innovations on the human psyche is not universal, since the characteristics of digital interaction are modified by the level of psychological development, the formation of self-regulation mechanisms, the nature of social activity, and the psychological adaptation of the individual at different stages of age development.

The purpose of the article is to theoretically analyze the influence of digital innovations on mental processes, mental states, mental properties, mental formations, and human activity with regard to age differentiation. Within the framework of the study, age is considered as a psychological modifier of digital interaction. It has been established that in childhood and adolescence the digital environment significantly affects the formation of digital identity, emotional sensitivity, mechanisms of social comparison, and information selection.

For youth and young adults, active use of digital technologies in educational, professional, and communicative activities is characteristic, accompanied both by expanded opportunities for self-realization and by risks of information overload and emotional exhaustion. In adulthood and older age, the leading issues are digital adaptation, technostress, and the maintenance of social involvement within the digital environment.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

The scientific contribution of the study lies in the specification of the theoretical and methodological model of the influence of digital innovations on the human psyche through the age dimension and in the integration of the provisions of digital psychology, developmental psychology, media psychology, and cyberpsychology within a unified analytical framework. Prospects for further research are associated with the analysis of socio-psychological mechanisms of digital interaction in different age groups.

Keywords: digital innovations; digital environment; developmental psychology; digital psychology; media psychology; cyberpsychology; mental phenomena; mental formations; digital identity; digital interaction; digital adaptation; technostress; social comparison; information overload; developmental differentiation; digital socialization.

Постановка проблеми. Цифрові інновації упродовж останніх десятиліть перетворилися на один із ключових чинників трансформації психологічного простору людини. Цифрове середовище дедалі активніше інтегрується у процеси навчання, професійної діяльності, соціальної взаємодії, комунікації, дозвілля та конструювання індивідуального досвіду, що зумовлює необхідність переосмислення традиційних підходів до аналізу психічного розвитку та функціонування особистості [1]. У сучасній психологічній науці цифрові технології вже не розглядаються виключно як зовнішній технічний інструмент, оскільки їх вплив охоплює всі психічні явища (процеси, стани, властивості), психічні утворення та діяльність людини, формуючи нові моделі взаємодії з інформаційним і соціальним середовищем [2].

Попри значний обсяг сучасних досліджень цифровізації психічного життя людини, аналіз впливу цифрового середовища нерідко здійснюється без достатнього врахування вікової варіативності цього впливу. У багатьох працях цифрове середовище описується як універсальний чинник психологічної трансформації, тоді як вікові особливості сприйняття, засвоєння та використання цифрових технологій нерідко залишаються другорядними або фрагментарно висвітленими [3]. У результаті виникає ризик надмірного узагальнення, адже різні вікові категорії демонструють неоднаковий рівень когнітивної адаптації, емоційної чутливості, цифрової залученості та здатності до саморегуляції в умовах технологічно опосередкованої взаємодії.

Особливо помітними ці відмінності стають у контексті трансформації психічних процесів та психічних утворень. У дитячому та підлітковому віці цифрове середовище інтегрується у процеси формування уваги, сприйняття, інформаційного відбору, емоційного реагування та становлення цифрової ідентичності [4; 5]. Для юнацтва та молодих дорослих цифрові технології дедалі більше стають простором автономної соціальної та професійної самореалізації, а також середовищем активного конструювання професійної ідентичності і цифрової самості [6; 7]. Натомість у зрілому та старшому віці ключового

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

значення набувають процеси цифрової адаптації, переживання техностресу, вибіркової цифрової участі та підтримання соціальної залученості за допомогою цифрових технологій [8; 9].

Проблема ускладнюється також тим, що цифрові інновації змінюють не лише окремі форми діяльності людини, а й структуру її взаємодії із соціальним середовищем. Цифрова взаємодія дедалі частіше опосередковує процеси комунікації, соціального порівняння, формування цифрової ідентичності та мережевої участі [10; 11]. Проте характер цих змін значною мірою визначається саме етапом вікового розвитку людини, оскільки різні вікові групи мають відмінний рівень психологічної готовності до цифрової взаємодії, різні моделі інтеграції цифрових технологій у повсякденне життя та різну вразливість до негативних психологічних наслідків цифровізації.

У попередньому теоретико-методологічному аналізі цифрові інновації були розглянуті як чинник трансформації психічних явищ (процесів, станів, властивостей), психічних утворень і діяльності людини [1].

Водночас недостатньо розробленим залишається питання того, яким чином віковий фактор модифікує психологічну взаємодію людини з цифровим середовищем та визначає специфіку її адаптації до цифрових інновацій на різних етапах розвитку.

Саме тому виникає необхідність у побудові теоретичного синтезу вікової диференціації, яка дозволить інтегрувати результати сучасних досліджень цифрової психології, вікової психології, медіапсихології та кіберпсихології в єдину аналітичну модель.

Отже, актуальність дослідження зумовлена необхідністю теоретичного осмислення вікової диференціації психологічної взаємодії людини з цифровими інноваціями, а також потребою у формуванні цілісного підходу до аналізу трансформації психічних явищ (процесів, станів, властивостей), психічних утворень та діяльності під впливом цифрового середовища на різних етапах вікового розвитку людини. Крім того, дослідження створює теоретичне підґрунтя для подальшого аналізу соціально-психологічних механізмів цифрової взаємодії.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Наукове осмислення впливу цифрових інновацій на психіку людини формується на перетині кількох дослідницьких напрямів: цифрової психології, вікової психології, медіапсихології, кіберпсихології та психології цифрової комунікації. У сучасних працях цифрове середовище дедалі частіше розглядається не лише як сукупність технічних засобів, а як особливий простір психологічної взаємодії, у межах якого змінюються способи сприйняття інформації, організація діяльності, форми соціальної взаємодії та механізми самопрезентації особистості. Зокрема, у працях M. Walter та T. Ostermann, J. Röer, M. Tomasik окреслено потребу в системнішому аналізі цифровізації психологічної науки й практики [12; 13]. Ширший філософсько-психологічний контекст цієї проблематики представлено у праці

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

L. Floridi, де цифрова реальність інтерпретується як середовище, що поступово розмиває межі між онлайн- і офлайн-вимірами людського існування [2].

Окремий напрям досліджень пов'язаний із вивченням медіавпливу та індивідуальної чутливості до цифрового середовища. Модель диференційної чутливості до медіавпливу, запропонована P. Valkenburg і J. Peter, є важливою для розуміння того, чому однакові цифрові стимули можуть мати різні психологічні наслідки для різних людей [3]. Для цієї статті особливо значущим є те, що така логіка дозволяє уникнути спрощеного уявлення про цифрові інновації як універсальний чинник впливу. Вона відкриває можливість аналізувати цифрове середовище через вікову варіативність, тобто через те, як етап вікового розвитку змінює сприйняття, емоційне реагування, когнітивну обробку інформації, формування ідентичності та моделі діяльності.

У дослідженнях дитячого та підліткового віку значна увага приділяється ризикам, можливостям і психологічним наслідкам цифрової взаємодії. S. Livingstone і P. Smith аналізують спектр потенційних ризиків для дітей у цифровому середовищі, водночас уникаючи редукції проблеми лише до шкоди або небезпеки [14]. Праця American Academy of Pediatrics акцентує увагу на значенні медіасередовища для раннього розвитку дитини, а дослідження S. Madigan та співавторів показує зв'язок між екранним часом і показниками розвитку дітей [15; 16]. Ці джерела важливі не як підстава для узагальненого твердження про однозначно негативний вплив цифрових технологій, а як доказ того, що в дитячому віці цифрове середовище входить у ще незавершені процеси психічного розвитку.

Підлітковий вік у сучасних дослідженнях постає як особливо чутливий період цифрової взаємодії. S.-J. Blakemore і K. Mills обґрунтовують підлітковий період як етап підвищеної чутливості до соціокультурних впливів [4]. У цьому контексті дослідження J. Nesi, S. Choukas-Bradley і M. Prinstein дає змогу простежити, як цифрове середовище змінює структуру взаємин підлітків з однолітками [17]. Водночас C. Odgers і M. Jensen показують, що зв'язок між цифровими технологіями та психічним здоров'ям підлітків не може тлумачитися лінійно або катастрофічно [18]. Саме така обережна позиція є методологічно важливою для статті, оскільки дозволяє аналізувати підлітків не як пасивну групу ризику, а як вікову категорію з особливою структурою соціальної чутливості, емоційної реактивності та формування цифрової ідентичності.

Проблематика ідентичності в цифровому середовищі розроблена у працях D. Boyd, S. Turkle та Z. Papacharissi [5; 19; 20; 10]. Ці джерела формують важливу теоретичну основу для аналізу психічних утворень, оскільки цифрова ідентичність, цифрова самість, самопрезентація та мережева участь не можуть бути зведені лише до поведінкових актів у соціальних мережах. Вони відображають глибші зміни у способах, за допомогою яких людина конструює уявлення про себе, підтримує соціальні зв'язки та співвідносить власний досвід із досвідом інших. Додатково праця I. Granic, H. Morita, H. Scholten підсилює

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

саме віковий вимір цієї проблеми, оскільки переносить акцент із кількісного показника екранного часу на якість розвитку ідентичності у цифрову добу [21].

Для юнацтва та молодих дорослих цифрове середовище найчастіше аналізується у зв'язку з навчальною діяльністю, психічними станами, саморегуляцією та благополуччям. У дослідженні A. Lepp, J. E. Barkley і A. C. Karpinski проаналізовано психологічні наслідки надмірного використання мобільних телефонів у студентському середовищі, зокрема його зв'язок із тривожністю, суб'єктивним благополуччям та особливостями навчальної діяльності [22]. M. Harrer та співавтори розглядають потенціал інтернет-інтервенцій для підтримки психічного здоров'я студентської молоді [23]. Близьким за спрямуванням є систематичний огляд M. Ferrari та співавторів, у якому цифрові інтервенції аналізуються як засіб підтримки психологічного благополуччя студентів [6]. У сукупності ці праці дають підстави розглядати юнацтво і молодий дорослий вік як період активної цифрової автономізації, де цифрові інновації одночасно підтримують навчання, саморозвиток і соціальну участь, але можуть бути пов'язані з перевантаженням, тривожністю та проблемами саморегуляції.

У дослідженнях зрілого та старшого віку переважають теми цифрової адаптації, техностресу, прийняття технологій і цифрової залученості. S. Czaja та співавтори показують, що використання технологій у старшому віці пов'язане з когнітивними можливостями, тривожністю щодо комп'ютерів, самоефективністю та іншими психологічними чинниками [24]. T. Mitzner та співавтори деталізують ставлення людей старшого віку до технологій, виявляючи як позитивні очікування, так і бар'єри адаптації [25]. N. Selwyn підкреслює неоднорідність цифрового досвіду людей старшого віку та небезпеку спрощеного уявлення про них як про групу, автоматично відокремлену від цифрового середовища [9].

Психічні стани та адаптаційні труднощі дорослих користувачів цифрових технологій розкриваються через поняття техностресу. У праці M. Tarafdar, Q. Tu, T. Ragu-Nathan і B. Ragu-Nathan досліджено психологічні та організаційні наслідки надмірної цифрової взаємодії, зокрема вплив інформаційно-комунікаційних технологій на рівень стресу та ефективність діяльності [8]. Для старшого віку важливим є також питання соціальної підтримки та збереження зв'язків. W. Chopik аналізує роль соціальних технологій у зниженні самотності та підтриманні психологічного благополуччя людей старшого віку [26]. Новіші дані J. Benge і M. Scullin дозволяють обережно розглядати використання технологій у зв'язку з когнітивним старінням, не перетворюючи цей зв'язок на пряме причинне пояснення [27].

Попри значний обсяг досліджень, у науковій літературі все ще бракує цілісної моделі, яка поєднувала б цифрову психологію, вікову психологію та структурний аналіз психіки людини. Одні праці зосереджуються на ризиках дитячого й підліткового віку, інші – на цифровому благополуччі студентів, цифровій адаптації дорослих або проблемах старшого віку. Водночас

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

недостатньо розробленим залишається питання того, як віковий фактор модифікує вплив цифрових інновацій на психічні явища (процеси, стани, властивості), психічні утворення та діяльність у межах єдиної аналітичної логіки. Саме цю прогалину дозволяє заповнити опора на попередню теоретико-методологічну модель впливу цифрових інновацій на психіку людини, запропоновану О. Миколюк і І. Волженцевою [1]. У межах цієї статті зазначена модель конкретизується через вікову диференціацію, що створює підґрунтя для подальшого аналізу соціально-психологічних механізмів цифрової взаємодії.

Мета статті полягає у здійсненні теоретичного аналізу психологічних особливостей сприйняття цифрових інновацій різновіковими категоріями людей та визначенні того, яким чином віковий фактор модифікує вплив цифрового середовища на психічні явища (процеси, стани, властивості), психічні утворення та діяльність людини. Особлива увага приділяється виявленню відмінностей у механізмах цифрової взаємодії, адаптації до цифрового середовища, формуванні цифрової ідентичності та характері інтеграції цифрових технологій у життєдіяльність людини на різних етапах вікового розвитку.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах цифровий простір поступово перетворюється на окреме психологічне середовище, у межах якого реалізуються когнітивні, емоційні, комунікативні та поведінкові форми активності людини. Психологічний ефект цифрових інновацій виявляється неоднаково на різних етапах вікового розвитку, оскільки змінюються механізми саморегуляції, способи соціальної взаємодії, структура уваги та характер адаптації до цифрової реальності [3]. Через це аналіз цифровізації психіки потребує врахування вікової диференціації як одного з ключових модифікаторів цифрової взаємодії.

У дитячому та підлітковому віці цифрове середовище інтегрується у ще незавершені процеси психічного розвитку. Особливого значення у цей період набувають трансформації психічних процесів, насамперед уваги, сприйняття, механізмів інформаційного відбору та емоційного реагування. Дослідження S.-J. Blakemore і K. Mills свідчать, що підлітковий вік характеризується підвищеною чутливістю до соціальних і культурних впливів, що робить цифрове середовище одним із провідних факторів формування поведінкових і когнітивних моделей [4]. Чутливість до цифрового впливу додатково посилюється високою інтенсивністю технологічно опосередкованої комунікації та постійною присутністю дітей і підлітків у цифрових інформаційних потоках.

У сучасних дослідженнях дедалі частіше підкреслюється, що проблема впливу цифрового середовища на дітей не може зводитися лише до кількості часу, проведеного перед екраном. Значно важливішими є характер цифрової активності, контекст взаємодії та рівень психологічної зрілості дитини. S. Madigan та співавтори виявили зв’язок між надмірним екранним часом і окремими показниками розвитку дітей [16]. Разом із тим результати таких досліджень не дають підстав для універсального висновку про однозначно

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

негативний вплив цифрових технологій, оскільки реакція на цифровий простір залежить від віку, індивідуальних особливостей та соціального контексту.

Особливо помітно віковий фактор проявляється у процесах формування психічних утворень. У дитячому та підлітковому віці цифрове середовище стає простором активного конструювання цифрової ідентичності, самопрезентації та соціального порівняння. Праці D. Boyd, S. Turkle та Z. Papacharissi дозволяють розглядати цифрову взаємодію як механізм поступового формування нових моделей цифрової самості та мережевої участі [5; 20; 10]. Для підлітків цифрове середовище дедалі більше виконує не лише комунікативну, а й ідентифікаційну функцію, оскільки саме через цифрові платформи відбувається підтримання соціальних зв'язків, демонстрація власного образу та співвіднесення себе з іншими.

Підлітковий вік також характеризується підвищеною емоційною вразливістю до впливу цифрового середовища. J. Nesi, S. Choukas-Bradley і M. Prinstein показують, що цифрові платформи змінюють характер взаємин між підлітками, посилюючи значення соціального схвалення, соціального порівняння та оцінювання з боку однолітків [17]. За таких умов цифрове середовище здатне не лише підтримувати комунікацію, а й посилювати тривожність, емоційну напругу та нестабільність самооцінки.

Для юнацтва та молодих дорослих цифрові інновації поступово стають одним із провідних засобів автономної організації життєдіяльності. На цьому етапі цифрове середовище активно інтегрується у навчальну діяльність, професійний розвиток, соціальну взаємодію та процеси самореалізації. Молоді люди демонструють вищий рівень цифрової адаптивності, гнучкості та здатності до самостійного використання цифрових технологій у різних сферах життя [6]. Інтенсивна взаємодія з цифровими платформами водночас супроводжується зростанням інформаційного навантаження, фрагментацією уваги та ризиками емоційного перевантаження.

A. Lepp разом із співавторами встановили зв'язок між інтенсивним використанням мобільних телефонів, підвищенням рівня тривожності та зниженням задоволеності життям у студентської молоді [22]. Отримані результати дозволяють розглядати цифрові технології як чинник, що може виконувати як адаптивну, так і дезадаптивну функцію. З одного боку, вони забезпечують доступ до інформації, підтримують навчання та комунікацію, а з іншого – здатні формувати стани хронічного інформаційного перевантаження та психологічної виснаженості.

Важливим аспектом цифрової взаємодії молодих дорослих є також формування професійної ідентичності та моделей самопрезентації у цифровому просторі. Цифрові платформи дедалі частіше використовуються не лише як інструмент комунікації, а як середовище професійної активності, навчання, пошуку можливостей і побудови соціального капіталу [7]. У зв'язку з цим цифровий простір поступово інтегрується у процес професійного самовизна-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

чення та соціальної інтеграції молодої людини. У зрілому та старшому віці характер взаємодії з цифровими інноваціями значною мірою визначається процесами адаптації до технологічних змін. На відміну від молодших поколінь, для яких цифрові технології є звичним середовищем соціалізації, дорослі та люди старшого віку нерідко змушені інтегрувати цифрові інновації у вже сформовані моделі професійної діяльності та соціальної взаємодії [24]. Для цієї вікової групи особливого значення набувають когнітивна адаптація, психологічна готовність до використання технологій та здатність до трансформації усталених моделей поведінки.

Одним із найбільш характерних психологічних феноменів цифрової взаємодії дорослих є технострес. M. Tarafdar зі співавторами показують, що інтенсивне використання інформаційно-комунікаційних технологій може бути пов'язане зі зростанням рольового стресу, перевантаженням та зниженням продуктивності [8]. У цьому контексті цифрове середовище виступає не лише засобом оптимізації діяльності, а й чинником психологічного напруження, що потребує постійної адаптації до змін інформаційного простору.

Для людей старшого віку цифрові технології водночас можуть виконувати компенсаторну функцію. Дослідження W. Chopik свідчить про те, що використання соціальних технологій здатне підтримувати соціальні зв'язки та знижувати рівень самотності [26]. У цьому випадку цифрове середовище набуває значення не лише технологічного ресурсу, а й механізму соціальної підтримки та психологічної залученості.

Отримані результати сучасних досліджень дозволяють стверджувати, що віковий фактор виступає одним із ключових модифікаторів психологічної взаємодії людини з цифровими інноваціями. У різних вікових групах цифрове середовище по-різному впливає на психічні явища (процеси, стани, властивості), психічні утворення та діяльність людини. Якщо для дітей і підлітків більш значущими є процеси формування цифрової ідентичності, емоційної чутливості та соціального порівняння, то для молодих дорослих провідного значення набувають питання самореалізації, професійної інтеграції та саморегуляції. У зрілому та старшому віці домінують проблеми адаптації до цифрового середовища, техностресу та підтримання соціальної залученості.

Цифрові інновації доцільно розглядати не як універсальний чинник впливу на психіку людини, а як середовище, психологічний ефект якого істотно модифікується віковими особливостями особистості. Подібний підхід дозволяє перейти від узагальненого аналізу цифровізації до теоретичного осмислення механізмів вікової диференціації цифрової взаємодії, що створює підґрунтя для подальшого дослідження соціально-психологічних механізмів функціонування людини у цифровому середовищі.

Висновки. Проведений теоретичний аналіз дозволяє розглядати цифрові інновації як один із ключових чинників трансформації психологічного простору людини, проте характер їх впливу не є універсальним і суттєво залежить від

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

вікових особливостей особистості. Віковий фактор модифікує особливості сприйняття цифрового середовища, рівень психологічної адаптації до цифрових технологій, специфіку цифрової взаємодії та характер інтеграції цифрових інновацій у життєдіяльність людини.

Визначено, що у дитячому та підлітковому віці цифрове середовище інтегрується у ще незавершені процеси психічного розвитку, впливаючи насамперед на увагу, сприйняття, емоційне реагування, формування цифрової ідентичності та механізми соціального порівняння. Для юнацтва та молодих дорослих цифрові технології дедалі більше стають засобом автономної організації навчальної, професійної та соціальної діяльності, водночас підвищуючи ризики інформаційного перевантаження, тривожності та емоційної виснаженості. У зрілому та старшому віці провідного значення набувають процеси цифрової адаптації, переживання техностресу, підтримання соціальної залученості та інтеграція цифрових технологій у вже сформовані моделі діяльності.

Найбільш виразні зміни під впливом цифрового середовища простежуються на рівні психічних процесів і психічних утворень. Саме ці рівні найбільш виразно відображають вікову диференціацію цифрової взаємодії, оскільки цифрові технології модифікують не лише способи отримання та обробки інформації, а й механізми формування цифрової самості, самопрезентації, цифрової ідентичності та мережевої участі.

Науковий внесок дослідження полягає у конкретизації теоретико-методологічної моделі впливу цифрових інновацій на психіку людини через віковий вимір та розвитку положень, запропонованих О. Миколюк і І. Волженцевою [1]. Запропонований підхід дозволяє інтегрувати положення цифрової психології, вікової психології, медіапсихології та кіберпсихології у межах єдиної аналітичної логіки та перейти від загального опису цифровізації до аналізу механізмів вікової диференціації цифрової взаємодії.

Перспективи подальших досліджень пов’язані з необхідністю аналізу соціально-психологічних механізмів функціонування людини у цифровому середовищі, зокрема процесів цифрової соціалізації, мережевої взаємодії, соціального порівняння, комунікативних практик та формування соціальної ідентичності у різних вікових групах.

Література:

1. Миколюк О., Волженцева І. Теоретико-методологічний аналіз впливу цифрових інновацій на психіку людини. Наукові перспективи. 2026. № 4(70). С. 2150–2170. URL: https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-4(70)-2150-2170

2. The Onlife Manifesto / ed. by L. Floridi. Cham : Springer International Publishing, 2015. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-319-04093-6

3. Valkenburg P. M., Peter J. The Differential Susceptibility to Media Effects Model. Journal of Communication. 2013. Vol. 63, no. 2. P. 221–243. URL: https://doi.org/10.1111/jcom.12024

4. Blakemore S.-J., Mills K. L. Is Adolescence a Sensitive Period for Sociocultural Processing?. Annual Review of Psychology. 2014. Vol. 65, no. 1. P. 187–207. URL: https://doi.org/10.1146/annurev-psych-010213-115202

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

5. Boyd D. It's Complicated: The Social Lives of Networked Teens. Yale University Press, 2014. 296 p.

6. Digital Interventions for Psychological Well-Being in University Students: A Systematic Review and Meta-Analysis (Preprint) / M. Ferrari et al. Journal of Medical Internet Research. 2022. URL: https://doi.org/10.2196/39686

7. Baym N. K. Personal Connections in the Digital Age. Polity Press, 2015. 240 p.

8. The Impact of Technostress on Role Stress and Productivity / M. Tarafdar et al. Journal of Management Information Systems. 2007. Vol. 24, no. 1. P. 301–328. URL: https://doi.org/10.2753/mis0742-1222240109

9. Selwyn N. The information aged: A qualitative study of older adults' use of information and communications technology. Journal of Aging Studies. 2004. Vol. 18, no. 4. P. 369–384. URL: https://doi.org/10.1016/j.jaging.2004.06.008

10. A Networked Self / ed. by Z. Papacharissi. Routledge, 2010. URL: https://doi.org/10.4324/9780203876527

11. van Dijck J. The culture of connectivity: A critical history of social media. New York : Oxford University Press, 2013. 228 p. URL: https://academic.oup.com/book/9914

12. Walter Y. Digital Psychology: Introducing a Conceptual Impact Model and the Future of Work. Trends in Psychology. 2024. URL: https://doi.org/10.1007/s43076-024-00408-w

13. Ostermann T., Röer J. P., Tomasik M. J. Digitalization in psychology: A bit of challenge and a byte of success. Patterns. 2021. Vol. 2, no. 10. P. 100334. URL: https://doi.org/10.1016/j.patter.2021.100334

14. Livingstone S., Smith P. K. Annual Research Review: Harms experienced by child users of online and mobile technologies: the nature, prevalence and management of sexual and aggressive risks in the digital age. Journal of Child Psychology and Psychiatry. 2014. Vol. 55, no. 6. P. 635–654. URL: https://doi.org/10.1111/jcpp.12197

15. Media and Young Minds. Pediatrics. 2016. Vol. 138, no. 5. P. e20162591. URL: https://doi.org/10.1542/peds.2016-2591

16. Association Between Screen Time and Children’s Performance on a Developmental Screening Test / S. Madigan et al. JAMA Pediatrics. 2019. Vol. 173, no. 3. P. 244. URL: https://doi.org/10.1001/jamapediatrics.2018.5056

17. Nesi J., Choukas-Bradley S., Prinstein M. J. Transformation of Adolescent Peer Relations in the Social Media Context: Part 1–A Theoretical Framework and Application to Dyadic Peer Relationships. Clinical Child and Family Psychology Review. 2018. Vol. 21, no. 3. P. 267–294. URL: https://doi.org/10.1007/s10567-018-0261-x

18. Odgers C. L., Jensen M. R. Annual Research Review: Adolescent mental health in the digital age: facts, fears, and future directions. Journal of Child Psychology and Psychiatry. 2020. Vol. 61, no. 3. P. 336–348. URL: https://doi.org/10.1111/jcpp.13190

19. Turkle S. Life on the Screen: Identity in the Age of the Internet. Simon & Schuster, 1997. 352 p.

20. Turkle S. Alone Together: Why We Expect More from Technology and Less from Each Other. Basic Books, 2017. 400 p.

21. Granic I., Morita H., Scholten H. Beyond Screen Time: Identity Development in the Digital Age. Psychological Inquiry. 2020. Vol. 31, no. 3. P. 195–223. URL: https://doi.org/10.1080/1047840x.2020.1820214

22. Lepp A., Barkley J. E., Karpinski A. C. The relationship between cell phone use, academic performance, anxiety, and Satisfaction with Life in college students. Computers in Human Behavior. 2014. Vol. 31. P. 343–350. URL: https://doi.org/10.1016/j.chb.2013.10.049

ISSN 2786-4952 Online

23. Internet interventions for mental health in university students: A systematic review and meta-analysis / M. Harrer et al. International Journal of Methods in Psychiatric Research. 2018. Vol. 28, no. 2. P. e1759. URL: https://doi.org/10.1002/mpr.1759

24. Factors predicting the use of technology: Findings from the center for research and education on aging and technology enhancement (create). / S. J. Czaja et al. Psychology and Aging. 2006. Vol. 21, no. 2. P. 333–352. URL: https://doi.org/10.1037/0882-7974.21.2.333

25. Older adults talk technology: Technology usage and attitudes / T. L. Mitzner et al. Computers in Human Behavior. 2010. Vol. 26, no. 6. P. 1710–1721. URL: https://doi.org/10.1016/j.chb.2010.06.020

26. Chopik W. J. The Benefits of Social Technology Use Among Older Adults Are Mediated by Reduced Loneliness. Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking. 2016. Vol. 19, no. 9. P. 551–556. URL: https://doi.org/10.1089/cyber.2016.0151

27. Benge J. F., Scullin M. K. A meta-analysis of technology use and cognitive aging. Nature Human Behaviour. 2025. URL: https://doi.org/10.1038/s41562-025-02159-9

References:

1. Mykoliuk, O., & Volzhentseva, I. (2026). Teoretyko-metodolohichnyi analiz vplyvu tsyfrovykh innovatsii na psykhiku liudyny [Theoretical and methodological analysis of the impact of digital innovations on the human psyche]. Naukovi perspektyvy – Scientific Perspectives, 4(70), 2150–2170. https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-4(70)-2150-2170 [in Ukrainian].

2. Floridi, L. (Ed.). (2015). The Onlife Manifesto. Cham: Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-04093-6

3. Valkenburg, P. M., & Peter, J. (2013). The Differential Susceptibility to Media Effects Model. Journal of Communication, 63(2), 221–243. https://doi.org/10.1111/jcom.12024

4. Blakemore, S.-J., & Mills, K. L. (2014). Is Adolescence a Sensitive Period for Sociocultural Processing? Annual Review of Psychology, 65, 187–207. https://doi.org/10.1146/annurev-psych-010213-115202

5. Boyd, D. (2014). It's Complicated: The Social Lives of Networked Teens. New Haven, CT: Yale University Press.

6. Ferrari, M., Fried, E. I., & Watters, C. (2022). Digital Interventions for Psychological Well-Being in University Students: A Systematic Review and Meta-Analysis. Journal of Medical Internet Research, 24(9), e39686. https://doi.org/10.2196/39686

7. Baym, N. K. (2015). Personal Connections in the Digital Age. Cambridge: Polity Press.

8. Tarafdar, M., Tu, Q., Ragu-Nathan, T. S., & Ragu-Nathan, B. S. (2007). The Impact of Technostress on Role Stress and Productivity. Journal of Management Information Systems, 24(1), 301–328. https://doi.org/10.2753/MIS0742-1222240109

9. Selwyn, N. (2004). The Information Aged: A Qualitative Study of Older Adults' Use of Information and Communications Technology. Journal of Aging Studies, 18(4), 369–384. https://doi.org/10.1016/j.jaging.2004.06.008

10. Papacharissi, Z. (Ed.). (2010). A Networked Self. New York, NY: Routledge. https://doi.org/10.4324/9780203876527

11. van Dijck, J. (2013). The Culture of Connectivity: A Critical History of Social Media. Oxford: Oxford University Press.

12. Walter, Y. (2024). Digital Psychology: Introducing a Conceptual Impact Model and the Future of Work. Trends in Psychology. https://doi.org/10.1007/s43076-024-00408-w

13. Ostermann, T., Röer, J. P., & Tomasik, M. J. (2021). Digitalization in Psychology: A Bit of Challenge and a Byte of Success. Patterns, 2(10), 100334. https://doi.org/10.1016/j.patter.2021.100334

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

14. Livingstone, S., & Smith, P. K. (2014). Annual Research Review: Harms Experienced by Child Users of Online and Mobile Technologies: The Nature, Prevalence and Management of Sexual and Aggressive Risks in the Digital Age. Journal of Child Psychology and Psychiatry, 55(6), 635–654. https://doi.org/10.1111/jcpp.12197

15. Reid Chassiakos, Y. L., Radesky, J., Christakis, D., Moreno, M. A., & Cross, C. (2016). Media and Young Minds. Pediatrics, 138(5), e20162591. https://doi.org/10.1542/peds.2016-2591

16. Madigan, S., Browne, D., Racine, N., Mori, C., & Tough, S. (2019). Association Between Screen Time and Children's Performance on a Developmental Screening Test. JAMA Pediatrics, 173(3), 244–250. https://doi.org/10.1001/jamapediatrics.2018.5056

17. Nesi, J., Choukas-Bradley, S., & Prinstein, M. J. (2018). Transformation of Adolescent Peer Relations in the Social Media Context: Part 1 – A Theoretical Framework and Application to Dyadic Peer Relationships. Clinical Child and Family Psychology Review, 21(3), 267–294. https://doi.org/10.1007/s10567-018-0261-x

18. Odgers, C. L., & Jensen, M. R. (2020). Annual Research Review: Adolescent Mental Health in the Digital Age: Facts, Fears, and Future Directions. Journal of Child Psychology and Psychiatry, 61(3), 336–348. https://doi.org/10.1111/jcpp.13190

19. Turkle, S. (1997). Life on the Screen: Identity in the Age of the Internet. New York, NY: Simon & Schuster.

20. Turkle, S. (2017). Alone Together: Why We Expect More from Technology and Less from Each Other. New York, NY: Basic Books.

21. Granic, I., Morita, H., & Scholten, H. (2020). Beyond Screen Time: Identity Development in the Digital Age. Psychological Inquiry, 31(3), 195–223. https://doi.org/10.1080/1047840X.2020.1820214

22. Lepp, A., Barkley, J. E., & Karpinski, A. C. (2014). The Relationship Between Cell Phone Use, Academic Performance, Anxiety, and Satisfaction with Life in College Students. Computers in Human Behavior, 31, 343–350. https://doi.org/10.1016/j.chb.2013.10.049

23. Harrer, M., Adam, S. H., Baumeister, H., Cuijpers, P., Karyotaki, E., Auerbach, R. P., Kessler, R. C., & Bruffaerts, R. (2018). Internet Interventions for Mental Health in University Students: A Systematic Review and Meta-Analysis. International Journal of Methods in Psychiatric Research, 28(2), e1759. https://doi.org/10.1002/mpr.1759

24. Czaja, S. J., Charness, N., Fisk, A. D., Hertzog, C., Nair, S. N., Rogers, W. A., & Sharit, J. (2006). Factors Predicting the Use of Technology: Findings from the Center for Research and Education on Aging and Technology Enhancement (CREATE). Psychology and Aging, 21(2), 333–352. https://doi.org/10.1037/0882-7974.21.2.333

25. Mitzner, T. L., Boron, J. B., Fausset, C. B., Adams, A. E., Charness, N., Czaja, S. J., Dijkstra, K., Fisk, A. D., Rogers, W. A., & Sharit, J. (2010). Older Adults Talk Technology: Technology Usage and Attitudes. Computers in Human Behavior, 26(6), 1710–1721. https://doi.org/10.1016/j.chb.2010.06.020

26. Chopik, W. J. (2016). The Benefits of Social Technology Use Among Older Adults Are Mediated by Reduced Loneliness. Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking, 19(9), 551–556. https://doi.org/10.1089/cyber.2016.0151

27.Benge, J. F., & Scullin, M. K. (2025). A Meta-Analysis of Technology Use and Cognitive Aging. Nature Human Behaviour. Advance online publication. https://doi.org/10.1038/s41562-025-02159-9

Дата першого надходження статті до видання: 26.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 316.6

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4813-4823

Миколюк Світлана Миколаївна кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри психології та соціальної роботи, Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0001-8447-6409

ТРАНСФОРМАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РОБОТИ У СФЕРІ УТРИМАННЯ ТА ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ-СИРІТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ, В УКРАЇНІ

Анотація. У статті здійснено комплексний аналіз процесів трансформації соціально-психологічної роботи у сфері утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування в Україні. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю реформування системи соціального захисту дітей в умовах децентралізації, впровадження сімейно орієнтованих форм виховання та підвищення вимог до якості соціальних послуг.

Розкрито сучасний стан соціально-психологічної роботи, який характеризується поступовим переходом від інституційної моделі догляду до сімейних та наближених до сімейних форм виховання. Визначено, що соціально-психологічний супровід дітей-сиріт набуває більш індивідуалізованого, комплексного та профілактично орієнтованого характеру, що відповідає сучасним підходам до забезпечення найкращих інтересів дитини.

У роботі проаналізовано основні трансформаційні процеси у зазначеній сфері, зокрема реформування інституційної мережі, посилення ролі територіальних громад, зміну змісту та методів соціально-психологічної роботи, а також впровадження міжвідомчої взаємодії. Окреслено ключові проблеми, серед яких: недостатній рівень кадрового забезпечення, фрагментарність координації між суб'єктами соціальної роботи, нерівномірність розвитку соціальних послуг у регіонах та обмеженість методичного забезпечення фахівців.

Особливу увагу приділено перспективам розвитку соціально-психологічної роботи, які пов'язані з подальшим розвитком сімейно орієнтованих форм виховання, підвищенням професійної компетентності соціальних працівників, удосконаленням системи міжвідомчої взаємодії та впровадженням сучасних інструментів оцінювання якості соціальних послуг.

Зроблено висновок про те, що ефективна трансформація соціально-психологічної роботи можлива за умови системного підходу, який поєднує інституційні реформи, ресурсне забезпечення та орієнтацію на потреби дитини як центрального суб'єкта соціального захисту.

Ключові слова: діти-сироти, соціально-психологічна робота, деінституціалізація, соціальний захист, сімейні форми виховання, територіальні громади.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Mykoliuk Svitlana Mykolaivna Candidate of Economic Sciences, Docent, Docent of the Department of Psychology and Social Work, Western Ukrainian National University, Ternopil, https://orcid.org/0000-0001-8447-6409

TRANSFORMATION OF SOCIO-PSYCHOLOGICAL WORK IN THE FIELD OF MAINTENANCE AND UPBRINGING OF ORPHANS AND CHILDREN DEPRIVED OF PARENTAL CARE IN UKRAINE

Abstract. The article provides a comprehensive analysis of the transformation processes of socio-psychological work in the field of care and upbringing of orphans and children deprived of parental care in Ukraine. The relevance of the study is determined by the need to reform the child welfare system in the context of decentralization, the introduction of family-based care models, and increasing requirements for the quality of social services.

The current state of socio-psychological work is characterized by a gradual transition from institutional care models to family-based and family-like forms of upbringing. It is emphasized that socio-psychological support for orphans is becoming more individualized, comprehensive, and prevention-oriented, which corresponds to modern approaches aimed at ensuring the best interests of the child.

The study analyzes the main transformation processes in this field, including the reform of institutional care facilities, the strengthening of the role of local communities, changes in the content and methods of socio-psychological work, and the development of interagency cooperation. Key challenges are identified, such as insufficient staffing, fragmented coordination between social service providers, regional disparities in service provision, and limited methodological support for professionals.

Particular attention is given to the prospects for the development of socio-psychological work, which are associated with the further expansion of family-based care models, improvement of professional competencies of social workers, enhancement of interagency coordination, and implementation of modern tools for assessing the quality of social services.

It is concluded that effective transformation of socio-psychological work is possible under a systemic approach combining institutional reforms, resource provision, and a child-centered orientation focused on the needs and best interests of the child.

Keywords: orphans, socio-psychological work, deinstitutionalization, social protection, family-based care, local communities

Постановка проблеми. У сучасних умовах реформування соціальної сфери України особливої актуальності набуває питання трансформації соціально-психологічної роботи у сфері утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Зміни, що відбуваються в системі державного управління та соціального захисту, зумовлюють необхідність

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

переосмислення традиційних підходів до організації роботи з цією категорією дітей, орієнтуючи її на забезпечення найкращих інтересів дитини, її психо-соціального благополуччя та успішної інтеграції в суспільство.

Соціально-психологічна робота в інституційних та сімейних формах виховання дітей-сиріт тривалий час була зорієнтована переважно на компенсаторні та підтримувальні функції, однак сучасні трансформаційні процеси, зокрема впровадження принципів деінституціалізації, вимагають переходу до більш комплексної, індивідуалізованої та профілактично орієнтованої моделі роботи. Це передбачає зміну не лише інструментів і методів, а й загальної філософії соціально-психологічного супроводу дитини.

Водночас практика свідчить про наявність низки проблем у реалізації таких змін. Серед них – недостатній рівень міжвідомчої взаємодії, обмеженість кадрового потенціалу соціальних служб, нерівномірність розвитку сімейних форм виховання, а також недостатня методична забезпеченість соціально-психологічної роботи на рівні територіальних громад. Усе це актуалізує потребу у науковому осмисленні трансформаційних процесів у зазначеній сфері.

Таким чином, дослідження трансформації соціально-психологічної роботи у сфері утримання та виховання дітей-сиріт в Україні є важливим як з теоретичної, так і з практичної точки зору, оскільки дозволяє окреслити сучасні тенденції, проблеми та перспективи розвитку цієї системи в умовах соціальних реформ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика соціально-психологічної роботи у сфері утримання та виховання дітей-сиріт є міждисциплінарною та розглядається в контексті соціальної роботи, психології розвитку, педагогіки та публічного управління. У вітчизняній науковій думці значний внесок у розроблення теоретичних і практичних засад соціальної підтримки дітей-сиріт зробили О. Андрухович, І. Звєрєва, О. Безпалько, Т. Семигіна, Л. Міщик, які акцентують увагу на необхідності комплексного підходу до соціалізації та психосоціального супроводу дітей у складних життєвих обставинах.

У працях сучасних дослідників підкреслюється важливість переходу від інституційної моделі догляду до сімейно-орієнтованих форм виховання, що забезпечують більш сприятливі умови для розвитку емоційної стабільності, формування прив’язаності та соціальних навичок дитини. Окремі аспекти психологічного супроводу дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування у процесі деінституціалізації висвітлено у дослідженнях О. Андрухович, Ж. Бойко, В. Брич, Л. Волинець, Д. Касянова, І Щербак, де наголошується на необхідності індивідуалізації соціально-психологічної роботи та розвитку компетентностей фахівців соціальної сфери.

Водночас, попри значну кількість наукових напрацювань, питання саме трансформації соціально-психологічної роботи в умовах системних реформ

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

залишається недостатньо розробленим. Зокрема, потребують подальшого аналізу зміни змісту, методів та організаційних моделей роботи соціальних працівників, а також вплив децентралізаційних процесів на якість надання соціально-психологічних послуг дітям-сиротам.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та аналіз процесів трансформації соціально-психологічної роботи у сфері утримання та виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в Україні, а також визначення основних напрямів її реформування в умовах сучасних соціальних змін.

Для досягнення поставленої мети визначено наступні завдання:

- проаналізувати сучасний стан соціально-психологічної роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування;
- визначити ключові тенденції її трансформації в умовах реформування соціальної сфери;
- окреслити основні проблеми організації соціально-психологічного супроводу;
- сформулювати перспективні напрями удосконалення цієї діяльності.

Виклад основного матеріалу. Соціально-психологічна робота з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, в Україні є важливою складовою системи соціального захисту, що спрямована на забезпечення базових прав дитини, її психоемоційного благополуччя, розвитку та успішної соціалізації. У сучасних умовах ця сфера функціонує в межах складної взаємодії державних інституцій, служб у справах дітей, центрів соціальних служб, закладів освіти, охорони здоров’я та інститутів громадянського суспільства.

На практичному рівні соціально-психологічна робота охоплює широкий спектр заходів: первинне виявлення дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, оцінку їхніх потреб, психологічну діагностику, індивідуальний супровід, соціальну адаптацію, а також підготовку до сімейних форм виховання. Водночас ключовою метою такої діяльності є не лише реагування на вже наявні проблеми, але й їх попередження шляхом створення умов для стабільного розвитку дитини в безпечному середовищі [7].

У традиційній моделі соціальної роботи з дітьми-сиротами тривалий час домінували інституційні підходи, що передбачали розміщення дітей у будинках дитини, інтернатних закладах або інших формах державного утримання. У таких умовах соціально-психологічна робота була переважно спрямована на адаптацію дитини до життя в закладі, регуляцію її поведінки, підтримку базового емоційного стану та часткову компенсацію втрати сімейного середовища. Однак така модель поступово демонструє свою обмеженість, оскільки не забезпечує повноцінного формування стабільних емоційних прив’язаностей і соціальних навичок, необхідних для дорослого життя [3].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Сучасний етап розвитку соціальної сфери в Україні характеризується поступовим переходом до сімейно орієнтованих форм виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Це означає, що пріоритет надається усиновленню, опіці та піклуванню, прийомним сім'ям і дитячим будинкам сімейного типу як таким формам, що найбільшою мірою відповідають принципу забезпечення найкращих інтересів дитини. У цьому контексті соціально-психологічна робота набуває нового змісту: вона орієнтується на підтримку дитини в умовах сімейного середовища, супровід прийомних батьків або опікунів, а також профілактику кризових ситуацій у сім'ях заміщуючого виховання [7].

Важливою характеристикою сучасного стану є також посилення ролі територіальних громад у наданні соціальних послуг. У процесі децентралізації значна частина повноважень щодо організації соціального захисту дітей передається на місцевий рівень. Це створює передумови для більш адресної, наближеної до потреб дитини допомоги, однак водночас виявляє нерівномірність розвитку ресурсної бази громад, зокрема кадрового забезпечення, фінансування та методичної підтримки [2].

Окремої уваги потребує психологічний компонент соціально-психологічної роботи. У сучасній практиці все більше уваги приділяється питанням травматичного досвіду дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, наслідкам емоційної депривації, порушенням прив'язаності, труднощам у формуванні довіри до дорослих та соціального середовища. У зв'язку з цим зростає значення індивідуалізованого підходу, що враховує унікальні життєві обставини кожної дитини та передбачає довготривалий супровід.

Разом із тим, сучасний стан соціально-психологічної роботи залишається неоднорідним. У різних регіонах України спостерігається різний рівень забезпечення фахівцями, різна якість надання соціальних послуг та різна ефективність міжвідомчої взаємодії. Це зумовлює необхідність подальшого вдосконалення організаційних та методичних засад роботи, а також посилення координації між усіма суб'єктами системи захисту дітей.

Таким чином, сучасний стан соціально-психологічної роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, в Україні можна охарактеризувати як перехідний: від традиційної інституційної моделі до більш гуманістичної, сімейно орієнтованої та індивідуалізованої системи, що, однак, ще перебуває на етапі становлення та потребує комплексного реформування [1].

Сучасний етап розвитку соціально-психологічної роботи у сфері утримання та виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в Україні характеризується глибокими трансформаційними процесами, що охоплюють як концептуальні засади, так і організаційно-практичні механізми надання соціальних послуг. Ці зміни зумовлені загальною реформою системи соціального захисту, процесами децентралізації, впровадженням міжнародних стандартів захисту прав дитини, а також необхідністю подолання наслідків тривалого домінування інституційної моделі виховання [8].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Одним із ключових напрямів трансформації є поступовий перехід від інституційного догляду до сімейно орієнтованих форм виховання. Такий підхід ґрунтується на визнанні того, що саме сімейне середовище є найбільш сприятливим для гармонійного психоемоційного розвитку дитини, формування її базової довіри до світу, стабільної прив'язаності та соціальної адаптації. У зв'язку з цим соціально-психологічна робота змінює свій фокус: від адаптації дитини до умов закладу – до забезпечення її інтеграції в сімейне середовище та підтримки стабільних сімейних відносин у прийомних або опікунських сім'ях [7].

Важливою складовою трансформаційних процесів є також реформування інституційної мережі. Поступове скорочення інтернатних закладів та розвиток альтернативних форм догляду супроводжується зміною ролі соціальних працівників і психологів. Вони дедалі частіше виконують функції консультантів, супервізорів та координаторів між різними суб'єктами соціальної роботи, а не лише безпосередніх виконавців окремих процедур. Це вимагає підвищення рівня професійної компетентності, розвитку міждисциплінарного підходу та володіння сучасними методами психосоціального супроводу [1].

Окремого значення набувають процеси децентралізації, які суттєво змінюють систему управління соціальною сферою. Передача значної частини повноважень на рівень територіальних громад створює нові можливості для наближення соціальних послуг до дитини та її сім'ї. Водночас це супроводжується низкою викликів, зокрема нерівномірністю ресурсного забезпечення громад, різним рівнем підготовки фахівців та неоднаковою спроможністю організовувати якісну соціально-психологічну роботу. Таким чином, децентралізація виступає одночасно як фактор розвитку і як джерело нових управлінських ризиків.

Не менш важливим трансформаційним процесом є зміна методологічних підходів до соціально-психологічної роботи. Якщо раніше домінували стандартизовані, переважно адміністративно-орієнтовані моделі втручання, то нині все більшого значення набувають індивідуалізовані, клієнтоорієнтовані та травма-інформовані підходи [2].

Це означає, що у центрі уваги перебуває не лише соціальний статус дитини, а й її психологічні потреби, емоційний стан, досвід втрат та травматичних подій.

Суттєві зміни відбуваються також у сфері міжвідомчої взаємодії. Сучасна соціально-психологічна робота дедалі більше набуває характеру комплексної діяльності, що потребує координації між службами у справах дітей, освітніми закладами, медичними установами, соціальними службами та неурядовими організаціями [5]. Така взаємодія дозволяє забезпечити більш цілісний підхід до супроводу дитини, однак на практиці часто ускладнюється недостатньою узгодженістю процедур, відсутністю єдиних стандартів взаємодії та обмеженим інформаційним обміном.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Варто також відзначити посилення уваги до профілактичної складової соціально-психологічної роботи. Сучасні трансформаційні процеси передбачають не лише реагування на вже наявні проблеми дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, але й раннє виявлення ризиків соціального неблагополуччя, підтримку сімей у кризових ситуаціях, а також запобігання соціальному сирітству як явищу [2]. У цьому контексті соціально-психологічна робота поступово виходить за межі індивідуального супроводу дитини і стає елементом ширшої системи превентивної соціальної політики.

Таким чином, трансформаційні процеси у соціально-психологічній роботі з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, в Україні мають комплексний характер і охоплюють як структурні, так і змістові зміни. Вони спрямовані на формування більш гуманістичної, дитиноцентричної та сімейно орієнтованої моделі підтримки, однак їх реалізація потребує подальшого методичного, кадрового та організаційного забезпечення.

Незважаючи на поступові трансформації системи соціально-психологічної роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, в Україні, на практичному рівні зберігається низка системних проблем, які суттєво впливають на ефективність реалізації відповідних заходів [6]. Ці проблеми мають комплексний характер і стосуються як організаційно-управлінських аспектів, так і кадрового, методичного та ресурсного забезпечення.

Однією з ключових проблем залишається недостатній рівень кадрового потенціалу соціальних служб. У багатьох територіальних громадах спостерігається дефіцит кваліфікованих соціальних працівників та психологів, здатних забезпечити повноцінний індивідуальний супровід дитини. Нерідко один фахівець виконує надмірний обсяг роботи, що знижує якість надання соціально-психологічних послуг, обмежує можливості глибокої діагностики потреб дитини та ускладнює формування довготривалого супроводу.

Суттєвою проблемою є також фрагментарність міжвідомчої взаємодії. Попри формальну наявність механізмів співпраці між службами у справах дітей, закладами освіти, охорони здоров’я та соціальними службами, на практиці така взаємодія часто носить епізодичний і несистемний характер. Відсутність єдиного інформаційного простору та недостатня узгодженість дій різних інституцій призводять до дублювання функцій або, навпаки, до "випадіння" окремих напрямів роботи з поля уваги.

Ще одним проблемним аспектом є недостатня розвиненість методичного забезпечення соціально-психологічної роботи. У багатьох випадках фахівці змушені діяти на основі загальних рекомендацій або власного практичного досвіду, що не завжди гарантує ефективність втручань. Відсутність уніфікованих стандартів оцінки потреб дитини, алгоритмів супроводу та чітких інструментів моніторингу ускладнює забезпечення якості соціальних послуг.

Окремої уваги потребує проблема нерівномірності розвитку системи соціальних послуг у різних регіонах України. Територіальні громади значно

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

відрізняються за рівнем фінансових ресурсів, кадрового забезпечення та організаційної спроможності. Це призводить до ситуації, коли доступ дитини-сироти до якісної соціально-психологічної допомоги залежить від місця її проживання, що суперечить принципу рівності прав.

Важливим викликом залишається також недостатній розвиток системи супервізії та професійної підтримки соціальних працівників. Робота з дітьми-сиротами часто пов'язана з високим емоційним навантаженням, роботою з травматичним досвідом та складними життєвими ситуаціями, однак механізми психологічної підтримки самих фахівців залишаються недостатньо інституціоналізованими.

Крім того, варто відзначити обмеженість системи моніторингу та оцінювання ефективності соціально-психологічної роботи. Відсутність чітких індикаторів результативності, стандартизованих підходів до оцінки змін у стані дитини та довгострокового відстеження її соціальної адаптації ускладнює формування об'єктивної картини ефективності системи в цілому.

Таким чином, сукупність зазначених проблем свідчить про необхідність подальшого системного реформування соціально-психологічної роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування. Подолання виявлених недоліків потребує не лише збільшення ресурсного забезпечення, але й удосконалення управлінських механізмів, розвитку професійних компетентностей фахівців та впровадження сучасних стандартів соціальних послуг [4].

Перспективи розвитку соціально-психологічної роботи у сфері утримання та виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в Україні визначаються необхідністю подальшого реформування системи соціального захисту, її наближення до європейських стандартів та посилення орієнтації на забезпечення найкращих інтересів дитини [9]. У цьому контексті ключовим завданням виступає формування цілісної, ефективної та клієнтоорієнтованої моделі соціально-психологічного супроводу.

Одним із пріоритетних напрямів є подальший розвиток сімейно орієнтованих форм виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування [8]. Йдеться про розширення мережі прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу, а також удосконалення процедур усиновлення та опіки. Соціально-психологічна робота в цьому контексті повинна бути спрямована не лише на супровід дитини, але й на підготовку та підтримку прийомних батьків, формування їхніх виховних компетентностей, а також профілактику можливих кризових ситуацій у таких сім'ях.

Важливим перспективним напрямом є підвищення професійного рівня соціальних працівників і психологів [7]. Це передбачає розвиток системи безперервного навчання, впровадження програм підвищення кваліфікації, тренінгів та супервізійної підтримки. Особливої уваги потребує формування навичок роботи з дітьми, які мають досвід психоемоційної травматизації, втрати батьківського піклування або тривалого перебування в інституційних умовах.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Не менш значущим є удосконалення міжвідомчої взаємодії. Перспективним є створення єдиних інформаційних платформ та координаційних механізмів, що забезпечуватимуть обмін даними між службами у справах дітей, соціальними службами, закладами освіти та охорони здоров'я. Це дозволить забезпечити більш комплексний і своєчасний підхід до виявлення потреб дитини та реагування на них.

Окремий напрям розвитку пов'язаний із впровадженням інноваційних методів соціально-психологічної роботи. Йдеться про використання травма-інформованого підходу, кейс-менеджменту, індивідуальних планів розвитку дитини, а також сучасних технологій оцінки потреб та моніторингу ефективності соціальних послуг. Такі підходи дозволяють підвищити адресність та результативність соціального супроводу.

Важливим перспективним аспектом є також зміцнення ресурсної спроможності територіальних громад. Умови децентралізації вимагають не лише передачі повноважень, але й забезпечення громад необхідними фінансовими, кадровими та методичними ресурсами. Це створює передумови для формування якісної та доступної системи соціально-психологічної допомоги на місцевому рівні.

Крім того, перспективним напрямом є розвиток системи оцінювання якості соціально-психологічної роботи. Запровадження чітких індикаторів ефективності, регулярного моніторингу результатів та оцінки довгострокових ефектів соціального супроводу дозволить підвищити прозорість і підзвітність системи соціального захисту дітей.

Таким чином, перспективи розвитку соціально-психологічної роботи у сфері утримання та виховання дітей-сиріт в Україні пов'язані з комплексною модернізацією системи соціальних послуг, підвищенням професійного рівня фахівців, розвитком сімейно орієнтованих форм виховання та посиленням міжвідомчої координації. Реалізація цих напрямів дозволить забезпечити більш ефективний захист прав дитини та створити умови для її повноцінної соціалізації.

Висновки. У результаті проведеного аналізу встановлено, що соціально-психологічна робота у сфері утримання та виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в Україні перебуває в стані активних трансформацій, які зумовлені реформуванням системи соціального захисту, процесами децентралізації та впровадженням сімейно орієнтованих підходів до виховання дитини.

Визначено, що сучасний стан соціально-психологічної роботи характеризується поступовим переходом від інституційної моделі догляду до сімейних та наближених до сімейних форм виховання, що відповідає принципам забезпечення найкращих інтересів дитини. Водночас зберігається низка системних проблем, серед яких ключовими є недостатній рівень кадрового забезпечення, фрагментарність міжвідомчої взаємодії, нерівномірність розвитку соціальних послуг у регіонах та обмеженість методичного забезпечення діяльності фахівців.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Доведено, що трансформаційні процеси у соціально-психологічній роботі мають комплексний характер і охоплюють як організаційні, так і змістові зміни. Вони проявляються у зміні ролі соціальних працівників, впровадженні індивідуалізованих та травма-інформованих підходів, а також у посиленні міжвідомчої взаємодії та орієнтації на профілактичну роботу.

Обґрунтовано, що перспективи розвитку соціально-психологічної роботи пов'язані з подальшим удосконаленням сімейно орієнтованих форм виховання, підвищенням професійної компетентності фахівців, зміцненням ресурсної спроможності територіальних громад, розвитком міжвідомчої координації та впровадженням сучасних інструментів оцінювання якості соціальних послуг.

Таким чином, ефективна трансформація соціально-психологічної роботи у сфері утримання та виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в Україні можлива за умови системного підходу, що поєднує інституційні реформи, кадровий розвиток, методичне забезпечення та орієнтацію на потреби дитини як центрального суб'єкта соціального захисту.

Література:

1. Андрухович О.А., Волинець Л.С., Касьянова Д.С., Щербак І.В. Повернення додому: реінтеграція дітей з альтернативних форм догляду: метод. рекомендації. Київ. 2020. 96 с.

2. Бойко Ж. Розвиток альтернативних форм влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в ході реалізації людиноцентриської державної політики у сфері піклування про дітей. *Державне будівництво*. 2022. Т.31. №1. С.113-126.

3. Брич В.Я., Миколюк С.М. Соціальний захист сиріт в Україні: монографія. Тернопіль: ТНЕУ. 2019. 200 с.

4. Грицишина Л.В. Здійснення права на сімейні форми виховання в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 3. С.139-143

5. Деінституалізація системи догляду і виховання дітей в Україні: зараз або ніколи. СОС Дитячі Містечка. URL: https://sos-ukraine.org/novyny/strong-deinstytualizatsiya-systemy-doglyadu-i-vyhovannya-ditej-v-ukrayini-zaraz-abo-nikoly-strong/ (дата звернення 12.03.2026).

6. Комар І.В., Петришин Р.А. Розвиток сімейних форм виховання як напрям соціальної політики в Україні на сучасному етапі. *Перспективи та інновації науки. Педагогіка. Психологія. Медицина*. Київ, 2022. № 6(11) DOI: https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-6(11)-183-191. С.183-191.

7. Надточій А.О. Державна політика стосовно дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: проблеми та перспективи розв'язання. *Національні інтереси України*. 2025. №2 (7). С.998-1016.

8. Про схвалення стратегії забезпечення права кожної дитинив Україні на зростання в сімейному оточенні на 2024-2028роки та затвердження операційного плану заходів на 2024-2026 роки з її реалізації: розпорядження Каб. Міністрів України від 26.11. 2024. №1201-р. Дата оновлення:26.11.2024. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1201-2024-%D1%80#Text. (дата звернення: 26.03.2026).

9. UNICEF Ukraine. Child Protection System and Reform in Ukraine: Analytical Report. Kyiv, 2023. https://www.unicef.org/media/151076/file/Ukraine-Humanitarian-Situation-Report-December-2023.pdf. (дата звернення: 15.03.2026).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

References:

1. Andrukhovych, O. A., Volynets, L. S., Kasianova, D. S., Shcherbak, I. V. (2020). *Povernennia dodomu: reintehratsiia ditei z alternatyvnykh form dohliadu [Returning home: reintegration of children from alternative forms of care]*. Kyiv: SOS Dytiachi Mistechka Ukraina [in Ukrainian].

2. Boiko, Zh. (2022). Rozvytok alternatyvnykh form vlashtuvannia ditei-syrit ta ditei, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannia, v khodi realizatsii liudynotsentryskoi derzhavnoi polityky u sferi pikluvannia pro ditei [Development of alternative forms of placement of orphans and children deprived of parental care in the course of implementing a human-centered state policy in the field of child care]. *Derzhavne budivnytstvo – State Construction*, 1 (31), 113-126 [in Ukrainian].

3. Brych, V. Ya., Mykoliuk, S. M. (2019). *Sotsialnyi zakhyst syrit v Ukraini [Social protection of orphans in Ukraine]*. Ternopil: TNEU [in Ukrainian].

4. Hrytsyshyna, L. V. (2024). Zdiisnennia prava na simeini formy vykhovannia v umovakh voiennoho stanu [Exercise of the right to family forms of upbringing under martial law]. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo – Analytical and comparative jurisprudence*, 3, 139-143 [in Ukrainian].

5. *Deinstytualizatsiia systemy dohliadu i vykhovannia ditei v Ukraini: zaraz abo nikoly. [Deinstitutionalization of the system of care and upbringing of children in Ukraine: now or never]*. (2023). Kyiv: SOS Dytiachi Mistechka Ukraina. Retrieved from https://sos-ukraine.org/novyny /strong-deinstytualizatsiya-systemy-doglyadu-i-vyhovannya-ditej-v-ukrayini-zaraz-abo-nikoly-strong/ [in Ukrainian].

6. Komar, I. V., Petryshyn, R. A. (2022). Rozvytok simeinykh form vykhovannia yak napriam sotsialnoi polityky v Ukraini na suchasnomu etapi [Development of family forms of upbringing as a direction of social policy in Ukraine at the present stage]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky. Pedahohika. Psykholohiia. Medytsyna – Prospects and innovations of science. Pedagogy. Psychology. Medicine*, 6 (11), 183-191. Retrieved from https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-6(11)-183-191 [in Ukrainian].

7. Nadtochii, A. O. (2025). Derzhavna polityka stosovno ditei-syrit ta ditei, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannia: problemy ta perspektyvy rozviazannia [State policy regarding orphans and children deprived of parental care: problems and prospects for solutions]. *Natsionalni interesy Ukrainy – National interests of Ukraine*, 2 (7), 998-1016 [in Ukrainian].

8. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy pro skhvalennia stratehii zabezpechennia prava kozhnoi dytynyv Ukraini na zrostannia v simeinomu otochenni na 2024-2028 roky ta zatverdzhennia operatsiinoho planu zakhodiv na 2024-2026 roky z yii realizatsii vid 26.11.2024 №1201-r. Data onovlennia: 26.11.2024 [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine on approval of the strategy for ensuring the right of every child in Ukraine to grow up in a family environment for 2024-2028 and approval of the operational plan of measures for 2024-2026 for its implementation from 26.11.2024 № 1201-r. Update date: 26.11.2024]. (2024, November 26). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1201-2024-%D1%80#Text [in Ukrainian].

9. *Child Protection System and Reform in Ukraine: Analytical Report.* (2023). Kyiv: UNICEF Ukraine. Retrieved from https://www.unicef.org/media/151076/file/Ukraine-Humanitarian-Situation-Report-December-2023.pdf [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 03.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 19.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК: 355.422:159.9

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4824-4836

Мойсіяха Андрій Валентинович доктор філософії у галузі публічного управління та адміністрування, доцент, Науково-методичного центру кадрової політики Міністерства оборони України, https://orcid.org/0000-0002-7249-9272

ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОПЕРАЦІЙ НА ПСИХІКУ ВІЙСЬКОВИХ І ЦИВІЛЬНИХ

Анотація. Вступ. У сучасних умовах воєнних і кризових трансформацій інформаційний простір функціонує як ключовий чинник впливу на психічні стани населення, що актуалізує необхідність комплексного аналізу інформаційно-психологічних операцій. **Метою дослідження** є визначення особливостей і механізмів впливу таких операцій на психіку військових і цивільних. У межах дослідження проаналізовано сучасні наукові підходи до вивчення цієї проблематики із застосуванням систематизованого пошуку джерел, теоретичного аналізу і синтезу, порівняльного аналізу, контент-аналізу та узагальнення, що забезпечило комплексність інтерпретації емпіричних даних.

Результати. Визначено, що інформаційно-психологічні впливи функціонують як системний чинник психічної дезадаптації, який реалізується через взаємодію когнітивних, емоційних і поведінкових механізмів. З'ясовано, що на початкових етапах інформаційної експозиції відбувається індукція когнітивної невизначеності та фрагментація сприйняття, що супроводжується формуванням румінації, тривожності, страху, емоційного виснаження та зниженням критичного мислення. Охарактеризовано інформаційну базу дослідження, сформовану на основі міжнародних наукометричних ресурсів і офіційних звітів, що забезпечило валідність отриманих узагальнень. Доведено, що у військових інформаційні впливи переважно виступають як фактор підсилення вже наявного бойового та морального навантаження, тоді як у цивільних популяціях вони мають більш безпосередній ефект, пов'язаний із підвищенням рівня тривожності, депресивної симптоматики, дистресу та порушень сну. Встановлено, що варіативність психічних реакцій зумовлюється сукупністю контекстуальних, індивідуальних і соціальних детермінант, серед яких провідну роль відіграють рівень інформаційної експозиції, попередній травматичний досвід, соціальна підтримка та інституційна довіра.

Висновки. Доведено, що резильєнтність, критична та цифрова грамотність, а також орієнтація на достовірні джерела інформації виступають ключовими чинниками психологічної стійкості до дезінформаційних впливів. Сформовано висновки про доцільність впровадження багаторівневих стратегій протидії інформаційно-психологічним операціям, які передбачають інтеграцію

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

комунікативних, психологічних та організаційних інтервенцій і спрямовані на підвищення індивідуальної та суспільної стійкості.

Ключові слова: інформаційно-психологічні операції, психічний вплив, дезінформація, румінація, інформаційне перевантаження, тривожність, PTSD, резильєнтність, цифрова грамотність, психологічна стійкість.

Moysiyaha Andriy Doctor of Philosophy in Public Management and Administration, Associate Professor, Scientific and Methodological Center for Personnel Policy of the Ministry of Defense of Ukraine, https://orcid.org/0000-0002-7249-9272

IMPACT OF INFORMATION-PSYCHOLOGICAL OPERATIONS ON THE PSYCHE OF MILITARY AND CIVILIAN

Abstract. Introduction. In modern conditions of military and crisis transformations, the information space functions as a key factor influencing the mental states of the population, which actualizes the need for a comprehensive analysis of information and psychological operations. **The purpose of the study** is to determine the features and mechanisms of the influence of such operations on the psyche of military and civilians. The study analyzed modern scientific approaches to studying this issue using a systematic search for sources, theoretical analysis and synthesis, comparative analysis, content analysis and generalization, which ensured the complexity of the interpretation of empirical data.

Results. It was determined that information and psychological influences function as a systemic factor of mental maladaptation, which is implemented through the interaction of cognitive, emotional and behavioral mechanisms. It was found that at the initial stages of information exposure, cognitive uncertainty is induced and perception is fragmented, which is accompanied by the formation of rumination, anxiety, fear, emotional exhaustion and a decrease in critical thinking. The information base of the study, formed on the basis of international scientometric resources and official reports, is characterized, which ensured the validity of the obtained generalizations. It is proven that in the military, information influences mainly act as a factor of strengthening the already existing combat and moral load, while in civilian populations they have a more direct effect associated with an increase in the level of anxiety, depressive symptoms, distress and sleep disorders. It was established that the variability of mental reactions is determined by a set of contextual, individual and social determinants, among which the level of information exposure, previous traumatic experience, social support and institutional trust play a leading role.

Conclusions. It has been proven that resilience, critical and digital literacy, as well as orientation to reliable sources of information are key factors of psychological resistance to disinformation influences. Conclusions have been drawn about the feasibility of implementing multi-level strategies for countering information and

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

psychological operations, which involve the integration of communicative, psychological and organizational interventions and are aimed at increasing individual and social resilience.

Keywords: information and psychological operations, mental impact, disinformation, rumination, information overload, anxiety, PTSD, resilience, digital literacy, psychological resilience.

Постановка проблеми. За сучасних умов трансформації безпекового середовища інформаційний простір утверджується як стратегічно значущий домен протиборства, у межах якого здійснюються системні інформаційно-психологічні впливи на індивідуальному та колективному рівнях. У концептуальних підходах NATO інформаційні загрози інтерпретуються як цілеспрямовані, скоординовані та деструктивні дії, що охоплюють дезінформацію, маніпулятивні комунікативні практики та втручання в інформаційні процеси з метою дестабілізації соціальних систем і послаблення суспільної консолідації [6]. У структурі гібридних загроз такі впливи виконують функцію латентної дестабілізації, оскільки спрямовані на руйнування когнітивної визначеності, підрив довіри до інституцій та фрагментацію суспільної свідомості. В українському нормативно-правовому полі необхідність протидії цим явищам закріплена, зокрема, у Стратегії інформаційної безпеки України, де одним із пріоритетів визначено стримування спеціальних інформаційних операцій держави-агресора та зміцнення інформаційної стійкості як базової передумови національної безпеки [9].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У контексті дослідження інформаційно-психологічних операцій особливого значення набувають наукові праці вчених, у яких висвітлюється емпіричне вимірювання інтенсивності воєнної інформаційної експозиції, рівня румінації, гострого стресу, моральної травми та переживання безперервної загрози, а також проводиться порівняльний аналіз між військовими та цивільними вибірками. До цієї групи належать дослідження A. Kurapov, I. Danyliuk, A. Loboda, A. Kalaitzaki, T. Kowatsch, T. Klimash, V. Predko, у яких проаналізовано рівні стресу, тривоги та депресії серед населення України в перші місяці повномасштабної війни [8]. Важливими є також дослідження I. Frankova, O. Senyk, O. Avramchuk, I. Leshchuk, A. Rudys, A. Kurapov, A. Goral, присвячені адаптації та валідації шкали Continuous Traumatic Stress Response в українському контексті, де виділено ключові компоненти безперервного травматичного стресу та встановлено їх зв’язок із депресією, тривогою та посттравматичною симптоматикою [6]. Узагальнення підходів World Health Organization додатково підтверджує значний вплив інформаційного середовища на поведінкові та психічні реакції населення в умовах інфодемії [12].

Зарубіжні дослідження характеризуються більшою емпіричною спрямованістю на виявлення прямого зв’язку між інформаційною експозицією та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

психічними наслідками у цивільних популяціях. Зокрема, у дослідженні A. R. Ahmad та H. R. Murad встановлено статистично значущий позитивний зв'язок між інтенсивністю використання соціальних мереж та рівнем панічних реакцій у період кризових подій, що засвідчує потенціал інформаційного середовища до індукції дистресових станів [3]. Крім того, вчені M. Vintilă, G. M. Lăzărescu, A. Kalaitzaki, O. I. Tudorel та C. Goian доводять, що інформаційне перевантаження та тривалість перебування онлайн опосередковуються феноменом information strain, який, у свою чергу, пов'язаний зі схильністю до поширення недостовірної інформації та підвищенням страху війни [11]. У дослідженні F. Fekih-Romdhane, M. Helmy, A. Alhuwailah, H. A. M. Shuwiekh, A. Y. Naser, E. Maalej, S. Obeid, M. Cheour та S. Hallit встановлено, що вплив воєнного медіаконтенту на порушення сну має опосередкований характер і реалізується через депресивну симптоматику та гострий стрес, що підтверджує багаторівневу детермінацію психічних наслідків інформаційної експозиції [5].

Окремий напрям становлять дослідження, присвячені поширенню дезінформації та її корекції в онлайн-середовищах. Так, N. Bizzotto, P. J. Schulz та G. J. de Bruijn у межах контент-аналізу онлайн-спільнот психічного здоров'я встановили, що характер модерації та комунікативний контекст суттєво впливають на динаміку поширення та спростування недостовірної інформації [4]. У свою чергу, A. Pe'er та M. Slone довели, що експозиція до медіаконтенту, пов'язаного зі збройними конфліктами, прямо пов'язана з рівнем дистресу та посттравматичних симптомів у підлітків, причому такі особистісні характеристики, як оптимізм і самоефективність, виступають модераторами зазначеного впливу [10].

Вагоме значення для інтерпретації результатів мають також клінічні дослідження, присвячені військовим вибіркам. Зокрема, P. Hyland, M. Shevlin, T. Karatzias, D. Martsenkovskyi встановили високий рівень поширеності PTSD та CPTSD серед військовослужбовців, що перебувають на реабілітації, а також значний рівень коморбідності з депресивними розладами, що вказує на комплексний характер психічних наслідків бойового досвіду [7]. Крім того, у T. Zasiekina сформувала висновки, що моральна травма виступає значущим предиктором посттравматичної симптоматики як у військових, так і у цивільних, причому в окремих вибірках цивільне населення демонструє вищі показники психологічної вразливості [15].

Системний аналіз офіційних і нормативно-доктринальних джерел, зокрема підходів NATO та положень національної Стратегії інформаційної безпеки України, засвідчує, що інформаційно-психологічні операції мають чітко визначені операційні цілі, спрямовані на підрив суверенітету, інформаційної стійкості та соціально-політичної стабільності держави [1].

Узагальнення наведених досліджень дозволяє констатувати наявність дисбалансу емпіричних доказів: у межах цивільних популяцій накопичено значно більший обсяг прямих даних щодо впливу інформаційної експозиції на

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

психічні стани, тоді як у дослідженнях військовослужбовців переважають роботи, орієнтовані на ширший спектр бойового стресу, моральної травми та посттравматичних розладів.

Попри зростання уваги до інформаційних загроз, сучасний науковий дискурс усе ще характеризується недостатньою інтеграцією безпекового, психологічного та психіатричного підходів до аналізу інформаційно-психологічних впливів, що зумовлює методологічну невизначеність у тлумаченні їхніх наслідків. За даними World Health Organization, більшість осіб, які перебувають у зоні впливу надзвичайних ситуацій, переживають психологічний дистрес, тоді як близько 20 % виявляють клінічно значущі психічні порушення, зокрема депресивні, тривожні та посттравматичні розлади. Дані WHO Europe додатково засвідчують високий рівень психоемоційного напруження серед населення України, який поєднується з низькою частотою звернення по професійну допомогу, що актуалізує проблему прихованої психічної вразливості суспільства [13]. Особливої гостроти ця проблема набуває у зв'язку з феноменом медіа-опосередкованої травматизації, який підтверджує здатність інформаційного середовища виступати самостійним чинником психічного впливу. Результати класичних досліджень, проведених після September 11 attacks та Boston Marathon bombing, засвідчили статистично значущі зв'язки між інтенсивністю споживання травматичного медіаконтенту та рівнем психологічної симптоматики. У подальших наукових працях обґрунтовано механізм «циклу дистресу», в межах якого медіаекспозиція та психологічна напруженість взаємно посилюють одна одну, формуючи стійкі патерни емоційної дезадаптації [2, с. 295]. У зв'язку з цим постає необхідність міждисциплінарного вивчення впливу інформаційно-психологічних операцій на психічні стани та поведінкові реакції військових і цивільних, а також з'ясування їхнього зв'язку з медіаекспозицією та соціально-психологічними характеристиками аудиторій задля обґрунтування ефективних підходів до зміцнення інформаційної та психологічної стійкості суспільства.

Мета статті – визначити вплив інформаційно-психологічних операцій на психіку військових і цивільних.

Методи та матеріали. Методологічну основу дослідження становить поєднання загальнонаукових і спеціальних методів, що відповідають меті теоретичного узагальнення проблеми впливу інформаційно-психологічних операцій. Зокрема, застосовано метод систематизованого пошуку наукових джерел, що забезпечив формування релевантного корпусу публікацій за визначеними критеріями відбору; метод теоретичного аналізу й синтезу – для узагальнення результатів емпіричних досліджень і формування цілісного наукового бачення проблеми; метод порівняльного аналізу – для зіставлення результатів українських і зарубіжних досліджень, а також для виявлення відмінностей між військовими та цивільними вибірками; метод контент-аналізу – для інтерпретації офіційних документів, аналітичних звітів і матеріалів міжнародних організацій, зокрема World Health Organization та NATO; метод

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

узагальнення – для формулювання висновків щодо закономірностей впливу інформаційної експозиції на психічні стани.

Інформаційну базу дослідження сформовано на основі відкритих наукометричних і інституційних ресурсів (PubMed/PMC, ScienceDirect, Frontiers, JMIR, BMC, SciAdv, WHO, WHO Europe, NATO, а також офіційні українські державні та нормативні платформи). Відбір джерел здійснювався в часовому діапазоні 2016–2026 років із включенням окремих концептуально значущих праць після 2001 року. Критеріями включення виступали наявність емпіричних або аналітично обґрунтованих даних щодо впливу інформаційних впливів, дезінформації або суміжних показників (воєнна медіаекспозиція, інформаційне перевантаження, румінація, моральна травма, безперервний травматичний стрес, PTSD/CPTSD, порушення сну та поведінкові зміни). До аналізу включено первинні емпіричні дослідження, систематичні огляди та офіційні звіти міжнародних і державних інституцій; матеріали без наукової або офіційної верифікації виключалися.

Виклад основного матеріалу. Механізм психічного впливу інформаційно-психологічних операцій характеризується як багаторівнева динамічна система, що реалізується через послідовне залучення когнітивних, емоційних і поведінкових компонентів. На початковому етапі такого впливу відбувається індукція або підсилення когнітивної невизначеності, що забезпечується шляхом продукування суперечливих повідомлень, фрагментації наративів, використання емоційно насичених візуальних образів, контрольованих каналів поширення інформації, а також через повторюваність і ефект інформаційної всюдисущості. Подальший розвиток цього процесу супроводжується формуванням комплексу психоемоційних реакцій, зокрема румінації, тривоги, страху, гніву, виснаження уваги, інформаційного перевантаження та зниження здатності до критичної оцінки інформації. У частини індивідів такі стани трансформуються у дезорієнтацію, цинізм, зниження соціальної залученості та ерозію довіри, що свідчить про реалізацію стратегії переконання, та дезорганізації та демобілізації цільових аудиторій. Описаний механізм впливу узгоджується з безпековими концептуальними підходами NATO та підтверджується результатами сучасних психологічних досліджень, у яких проаналізовано румінацію, стрес, порушення сну та дистрес, асоційовані зі споживанням воєнного медіаконтенту [9].

Водночас зазначена послідовність не репрезентує самостійну емпірично верифіковану модель, а є результатом теоретичної інтеграції даних, отриманих у межах досліджень інформаційних загроз та психічних реакцій на медіаекспозицію в умовах війни. Такий підхід дозволяє концептуалізувати вплив інформаційного середовища як системний процес, що поєднує когнітивні, емоційні та поведінкові механізми, не зводячи його до окремих ізольованих факторів [9].

Порівняльний аналіз свідчить про наявність відмінностей у профілі впливу інформаційно-психологічних операцій на військові та цивільні групи. У

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

військовослужбовців інформаційний вплив накладається на вже сформований високий рівень психічного навантаження, зумовлений бойовим стресом, безпосередньою загрозою життю, втратами, моральними конфліктами, тривалою мобілізацією та порушеннями сну. За таких умов дезінформаційні повідомлення, спрямовані на дискредитацію командування, перебільшення втрат, делегітимацію мобілізаційних процесів або підрив довіри між військовими та суспільством, функціонують переважно як фактори підсилення вже наявного психоемоційного напруження. Така інтерпретація узгоджується з положеннями національної безпекової політики, які акцентують на необхідності захисту інформаційного середовища військовослужбовців і членів їхніх сімей, а також із результатами клінічних і польових досліджень, що фіксують високі рівні моральної травми, безперервного травматичного стресу, PTSD/CPTSD та депресивних розладів [1]. Водночас обмежений доступ до даних у військових середовищах ускладнює пряме вимірювання внеску інформаційно-психологічних операцій, що зумовлює необхідність використання опосередкованих аналітичних підходів.

На відміну від цього, у цивільних популяціях вплив інформаційної експозиції має більш безпосередню емпіричну верифікацію. Результати міжнародних досліджень засвідчують, що надмірне споживання інформаційного контенту, пов’язаного з кризовими та воєнними подіями, асоціюється з підвищенням рівня панічних реакцій, тривожності, депресивної симптоматики, дистресу, гострих стресових реакцій та порушень сну. Зокрема, у дослідженні A. R. Ahmad та H. R. Murad встановлено тісний зв’язок між використанням соціальних мереж і поширенням паніки [3]; у дослідженнях M. Vintilă продемонстровано взаємозв’язок між тривалістю перебування онлайн, інформаційним перевантаженням, information strain та схильністю до поширення дезінформації; у польсько-українських вибірках доведено медіаторну роль румінації у формуванні психологічного дистресу; у мультинаціональних дослідженнях встановлено, що вплив воєнного медіаконтенту на безсоння реалізується через депресію та гострий стрес [11]. Для української цивільної популяції додатково зафіксовано високі рівні стресу, причому більш виражені негативні показники спостерігаються у осіб, які перебували ближче до травматичних подій або були вимушено переміщеними [3].

Порівняльний аналіз психічних наслідків у військових і цивільних групах не може бути редукований до спрощеної дихотомії, згідно з якою військовослужбовці апріорі демонструють більш виражену симптоматику. Емпіричні дані свідчать про більш складну та контекстуально зумовлену картину. Зокрема, у відкритому українському дослідженні L. Zasiekina, T. Duchyminska, S. Zasiekin, V. Kuperman встановлено, що цивільні студентки та студенти продемонстрували вищі показники моральної травми, PTSD, депресії та тривожності порівняно з активними військовослужбовцями, залученими до бойових дій. Водночас такі результати не заперечують більш високого клінічного навантаження у

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

військових у довгостроковій перспективі, оскільки клінічні вибірки бойово-експонованих військовослужбовців, досліджені пізніше, демонструють значно вищі діагностичні рівні PTSD/CPTSD. Найбільш імовірно, виявлені розбіжності відображають вплив різних факторів, серед яких часові фази адаптації до стресу, специфіка вибірок, доступ до соціальної та інституційної підтримки, рівень професійної соціалізації, а також відмінності у сприйнятті невизначеності. Для цивільного населення ситуації втрати контролю та когнітивної невизначеності можуть мати більш деструктивний психологічний ефект, ніж для військових, які функціонують у межах чітко визначених ролей, структурованих завдань і групової згуртованості. Крім того, зі збільшенням тривалості воєнного конфлікту саме у військових спостерігається акумуляція більш тяжкої клінічної симптоматики [15].

Фактори вразливості до інформаційно-психологічних операцій та споріднених інформаційних впливів мають багатовимірний характер і можуть бути класифіковані як контекстні, індивідуальні та соціальні. До контекстних детермінант належать безпосередній травматичний досвід, просторово-географічна близькість до зони бойових дій, вимушене переміщення, економічна нестабільність, порушення звичного способу життя та надмірна інтенсивність медіаекспозиції. Індивідуальні фактори включають низький рівень тематичної та цифрової грамотності, обмежену здатність до аналітичного мислення, схильність до конспіративного мислення, підвищену ідентичнісну мотивованість, руминативні стратегії реагування, наявність попереднього травматичного досвіду, порушення сну та шкідливі поведінкові практики, тоді як для військових додатковим чинником виступає кумулятивний ефект бойового досвіду.

Соціальні фактори представлені низьким рівнем довіри до інституцій, дефіцитом достовірних інформаційних джерел, обмеженістю соціальної підтримки, а також залученістю до немодерованих або слабо регульованих онлайн-спільнот. Дані українського опитування в межах програми «Ти як?» у співпраці з UNICEF підтверджують, що найбільш уразливими є особи, які проживають у безпосередній близькості до активних бойових дій, міські мешканці, респонденти з низьким рівнем доходу, а також члени сімей військовослужбовців, зокрема партнери та діти [5].

Фактори психологічної стійкості характеризуються відносною стабільністю та відтворюваністю у різних дослідженнях. До них належать індивідуальна резильєнтність, диспозиційний оптимізм і відчуття контролю над ситуацією, наявність розвиненої соціальної підтримки, стабільні соціально-економічні умови, структурованість повсякденної діяльності, орієнтація на авторитетні професійні джерела інформації, високий рівень цифрової та критичної грамотності, а також ефективна модерація онлайн-комунікацій. Емпіричні дослідження засвідчують, що підходи типу «*prebunking*» і «*technique-based inoculation*» здатні підвищувати резистентність до дезінформаційних впливів. Зокрема, у дослідженнях A. Pe’er та M. Slone доведено, що такі індивідуальні

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

характеристики, як оптимізм і самоефективність, модифікують рівень дистресу та посттравматичних симптомів у контексті медіаекспозиції до воєнних подій [10]. Отже, поєднання індивідуальних ресурсів, соціальної підтримки та інформаційної компетентності виступає ключовою умовою зниження вразливості до маніпулятивних інформаційних впливів.

Узагальнення результатів сучасних емпіричних досліджень дозволяє ідентифікувати відносно стійкий спектр психопатологічних і поведінкових наслідків інформаційно-психологічних впливів. До найбільш валідизованих психічних проявів належать тривожна та депресивна симптоматика, гострі стресові реакції, порушення сну, PTSD/CPTSD, моральна травма, а також стани емоційного виснаження, відчуження і суб'єктивно переживаної безпорадності. На поведінковому рівні у цивільних популяціях фіксуються реакції, близькі до панічних, зростання схильності до некритичного поширення неперевіреної інформації, формування уникальних стратегій поведінки, відмова від адаптивних і захисних практик, посилення соціальної поляризації та ерозія інституційної довіри.

У військовому середовищі домінують інші патерни поведінкової відповіді, зокрема підвищена румінативність, когнітивне перевантаження, нестабільність довіри до командування та інституцій, посилена орієнтація на неофіційні комунікаційні канали, порушення сну та емоційне виснаження, що у сукупності можуть виступати предикторами зниження якості процесів прийняття рішень. Однак, прямі емпіричні підтвердження останнього аспекту залишаються обмеженими, така інтерпретація узгоджується з безпековими підходами NATO, у межах яких інформаційні операції розглядаються як інструмент цілеспрямованого впливу на поведінкові та когнітивні параметри діяльності, а також із психіатричними даними щодо дезадаптивної ролі румінації, хронічного стресу та інсомнічних розладів [12].

Отримані результати мають безпосередні прикладні імплікації для розроблення ефективних стратегій протидії інформаційно-психологічним операціям, які не можуть обмежуватися реактивними процедурами постфактум-верифікації інформації. На емпіричному рівні обґрунтованим є впровадження багаторівневої моделі втручань, що інтегрує комунікативні, психологічні та організаційні компоненти.

У цивільному середовищі ключового значення набувають інтервенції, спрямовані на зниження інтенсивності травматичної медіаекспозиції, розвиток цифрової та критичної грамотності, забезпечення доступності базових інструментів саморегуляції та своєчасної психологічної допомоги.

У військовому контексті необхідним є інституціоналізація регулярних стандартизованих брифінгів із високим рівнем довіри, розбудова захищених каналів комунікації з родинами, впровадження психоосвітніх програм щодо управління румінацією та інформаційним перевантаженням, системний скринінг порушень сну, гострих стресових реакцій і моральної травми, а також інтеграція

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

принципів інформаційної гігієни у систему психологічного забезпечення підрозділів.

На макрорівні найбільш ефективним вбачається застосування інтегрованого підходу «whole-of-society», який передбачає синхронізацію стратегічних комунікацій, програм психосоціальної підтримки (MHPSS), механізмів оперативного викриття маніпулятивних впливів, підготовки лідерів громад та впровадження превентивних інтервенцій типу prebunking. Зазначена модель узгоджується з концепціями інфодемічного менеджменту World Health Organization та принципами підвищення суспільної стійкості, сформульованими NATO, а також із сучасними емпіричними даними щодо профілактики дезінформаційних впливів [14].

Реалізація моделі передбачає інституціоналізацію низки прикладних рішень у площині психологічної підтримки та протидії інформаційно-психологічним операціям. Зокрема, необхідним є включення модулів інформаційної гігієни та ідентифікації маніпулятивних технік до структури програм MHPSS, що забезпечує формування когнітивної стійкості до дезінформаційних впливів. Разом з тим, виникає потреба у впровадженні стандартизованих коротких протоколів психодіагностичного скринінгу, спрямованих на виявлення руминативних процесів, порушень сну, симптомів гострого стресу, моральної травми та безперервного травматичного стресу (continuous traumatic stress), особливо у групах підвищеного ризику.

Водночас ефективність втручань істотно зростає за умов їх диференціації відповідно до соціально-демографічних і контекстуальних характеристик цільових груп, що зумовлює необхідність розроблення спеціалізованих програм підтримки для сімей військовослужбовців, підлітків, внутрішньо переміщених осіб, населення прифронтових територій та економічно вразливих домогосподарств. У комунікативному вимірі важливим є поєднання реактивних і превентивних стратегій, зокрема інтеграція механізмів оперативного спростування дезінформації (rapid debunking) із превентивними підходами (prebunking), що доповнюються створенням доступних і довірчих офіційних каналів верифікації інформації.

Суттєвим є те, що сучасні інформаційно-психологічні впливи спрямовані на трансформацію когнітивних установок та формування глибинних деструктивних станів, таких як інформаційне виснаження, зростання цинізму та ерозія довіри до інституцій. З огляду на це, ефективні стратегії протидії мають орієнтуватися не виключно на спростування недостовірної інформації, а й на підтримання психологічних ресурсів, відновлення довіри та забезпечення довготривалої стійкості соціальних систем.

Висновки. Отже на основі проведеного аналізу визначено**,** що інформаційно-психологічні операції формують багаторівневий вплив на психіку, який реалізується через поєднання когнітивних, емоційних і поведінкових механізмів та проявляється у вигляді тривожних, депресивних і стресових реакцій,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

порушень сну, посттравматичної симптоматики, а також змін поведінкових стратегій і зниження інституційної довіри. У цивільних популяціях цей вплив має більш безпосередній характер і пов'язаний із інтенсивністю медіаекспозиції, тоді як у військовому середовищі він переважно підсилює вже наявне психоемоційне навантаження, зумовлене бойовим досвідом. Вразливість до таких впливів визначається сукупністю контекстних, індивідуальних і соціальних чинників, тоді як рівень психологічної стійкості залежить від сформованості резильєнтності, соціальної підтримки та інформаційної компетентності. У зв'язку з цим ефективна протидія інформаційно-психологічним операціям потребує комплексної багаторівневої моделі, орієнтованої не лише на спростування дезінформації, а й на зниження інформаційного перевантаження, підтримання психічного благополуччя та зміцнення довготривалої стійкості суспільства.

Література

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки» : Указ Президента України від 28.12.2021 № 685/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text

2. Ahern J., Galea S., Resnick H., Kilpatrick D., Bucuvalas M., Gold J., Vlahov D. Television images and psychological symptoms after the September 11 terrorist attacks. *Psychiatry*. 2002. Vol. 65, no. 4. P. 289–300. DOI: 10.1521/psyc.65.4.289.20240

3. Ahmad A. R., Murad H. R. The impact of social media on panic during the COVID-19 pandemic in Iraqi Kurdistan: online questionnaire study. *Journal of Medical Internet Research*. 2020. Vol. 22, no. 5. DOI: 10.2196/19556

4. Bizzotto N., Schulz P. J., de Bruijn G. J. The "loci" of misinformation and its correction in peer- and expert-led online communities for mental health: content analysis. *Journal of Medical Internet Research.* 2023. Vol. 25. DOI: 10.2196/44656

5. Fekih-Romdhane F., Helmy M., Alhuwailah A., Shuwiekh H. A. M., Naser A. Y., Maalej E., Obeid S., Cheour M., Hallit S. Mediating effect of depression and acute stress between exposure to Israel-Gaza war media coverage and insomnia: a multinational study from five Arab countries. *BMC Public Health*. 2024. Vol. 24. Article 1498. DOI: 10.1186/s12889-024-18996-8

6. Frankova I., Senyk O., Avramchuk O., Leshchuk I., Rudys A., Kurapov A., Goral A. Psychometric properties of the revised Ukrainian version of the Continuous Traumatic Stress Response scale (CTSR) in the context of the Russo-Ukrainian war. *European Journal of Psychotraumatology.* 2025. Vol. 16, no. 1. DOI: 10.1080/20008066.2025.2463186.

7. Hyland P., Shevlin M., Karatzias T., Martsenkovskyi D. et al. Clinician assessed rates of PTSD and complex PTSD in a medical rehabilitation sample of active-duty military personnel in the Armed Forces of Ukraine. *Acta Psychiatrica Scandinavica*. 2025. Available at: https://pure.ulster.ac.uk/en/publications/clinician-assessed-rates-of-ptsd-and-complex-ptsd-in-a-medical-re/

8. Kurapov A., Danyliuk I., Loboda A., Kalaitzaki A., Kowatsch T., Klimash T., Predko V. Six months into the war: a first-wave study of stress, anxiety, and depression in Ukraine. *Frontiers in Psychiatry*. 2023. Vol. 14. DOI: 10.3389/fpsyt.2023.1190465

9. North Atlantic Treaty Organization NATO's approach to counter information threats. 2025. URL: https://www.nato.int/en/what-we-do/wider-activities/natos-approach-to-counter-information-threats

10. Pe'er A., Slone M. Media exposure to armed conflict: dispositional optimism and self-mastery moderate distress and post-traumatic symptoms among adolescents. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2022. Vol. 19, no. 18. DOI: 10.3390/ijerph191811216

ISSN 2786-4952 Online

11. Vintilă M., Lăzărescu G. M., Kalaitzaki A., Tudorel O. I., Goian C. Fake news during the war in Ukraine: coping strategies and fear of war in the general population of Romania and in aid workers. *Frontiers in Psychology*. 2023. Vol. 14. DOI: 10.3389/fpsyg.2023.1151794

12. World Health Organization. Infodemics and misinformation negatively affect people's health behaviours, new WHO review finds. 2022.: URL: https://www.who.int/europe/news/item/01-09-2022-infodemics-and-misinformation-negatively-affect-people-s-health-behaviours--new-who-review-finds?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 21.04.2026)

13. World Health Organization Mental health in emergencies. 2025. URL: https://www .who.int/news-room/fact-sheets/detail/mental-health-in-emergencies

14. World Health Organization. The COVID-19 infodemic. URL: https://www.who.int/ health-topics/infodemic/the-covid-19-infodemic#tab=tab_1 (дата звернення: 21.04.2026).

15. Zasiekina L., Duchyminska T., Zasiekin S., Kuperman V. War trauma impacts in Ukrainian combat and civilian populations: moral injury and associated mental health symptoms. 2023. URL: https://www.centreforevidence.org/article/20230724-war-trauma-impacts-in-ukrainian-combat-and-civilian-populations-moral-injury-and-associated-mental-health-symptoms

References

1. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 15 zhovtnia 2021 roku «Pro Stratehiiu informatsiinoi bezpeky» [On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated October 15, 2021 "On the Information Security Strategy"]: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 28.12.2021 № 685/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 685/2021#Text

2. Ahern J., Galea S., Resnick H., Kilpatrick D., Bucuvalas M., Gold J., Vlahov D. (2002) Television images and psychological symptoms after the September 11 terrorist attacks. *Psychiatry*, 65 (4), 289–300. DOI: 10.1521/psyc.65.4.289.20240

3. Ahmad A. R., Murad H. R. (2020) The impact of social media on panic during the COVID-19 pandemic in Iraqi Kurdistan: online questionnaire study. *Journal of Medical Internet Research*, 22 (5). DOI: 10.2196/19556

4. Bizzotto N., Schulz P. J., de Bruijn G. J. (2023) The "loci" of misinformation and its correction in peer- and expert-led online communities for mental health: content analysis. *Journal of Medical Internet Research*, 25. DOI: 10.2196/44656

5. Fekih-Romdhane F., Helmy M., Alhuwailah A., Shuwiekh H. A. M., Naser A. Y., Maalej E., Obeid S., Cheour M., Hallit S. (2024) Mediating effect of depression and acute stress between exposure to Israel-Gaza war media coverage and insomnia: a multinational study from five Arab countries. *BMC Public Health*, 24. DOI: 10.1186/s12889-024-18996-8

6. Frankova I., Senyk O., Avramchuk O., Leshchuk I., Rudys A., Kurapov A., Goral A. (2025) Psychometric properties of the revised Ukrainian version of the Continuous Traumatic Stress Response scale (CTSR) in the context of the Russo-Ukrainian war. *European Journal of Psychotraumatology*, 16 (1). DOI: 10.1080/20008066.2025.2463186.

7. Hyland P., Shevlin M., Karatzias T., Martsenkovskyi D. (2025) Clinician assessed rates of PTSD and complex PTSD in a medical rehabilitation sample of active-duty military personnel in the Armed Forces of Ukraine. *Acta Psychiatrica Scandinavica*. URL: https://pure.ulster.ac.uk/en /publications/clinician-assessed-rates-of-ptsd-and-complex-ptsd-in-a-medical-re/

8. Kurapov A., Danyliuk I., Loboda A., Kalaitzaki A., Kowatsch T., Klimash T., Predko V. (2023) Six months into the war: a first-wave study of stress, anxiety, and depression in Ukraine. *Frontiers in Psychiatry*, 14. DOI: 10.3389/fpsyt.2023.1190465

9. North Atlantic Treaty Organization NATO's approach to counter information threats. 2025. URL: https://www.nato.int/en/what-we-do/wider-activities/natos-approach-to-counter-information-threats

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

10. Pe'er A., Slone M. (2022) Media exposure to armed conflict: dispositional optimism and self-mastery moderate distress and post-traumatic symptoms among adolescents. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19 (18). DOI: 10.3390/ijerph191811216

11. Vintilă M., Lăzărescu G. M., Kalaitzaki A., Tudorel O. I., Goian C. (2023) Fake news during the war in Ukraine: coping strategies and fear of war in the general population of Romania and in aid workers. *Frontiers in Psychology*, 14. DOI: 10.3389/fpsyg.2023.1151794

12. World Health Organization (2022). Infodemics and misinformation negatively affect people's health behaviours, new WHO review finds: URL: https://www.who.int/europe/news/item/01-09-2022-infodemics-and-misinformation-negatively-affect-people-s-health-behaviours--new-who-review-finds?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 21.04.2026)

13. World Health Organization (2025) Mental health in emergencies. URL: https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/mental-health-in-emergencies

14. World Health Organization. The COVID-19 infodemic. URL: https://www.who.int/health-topics/infodemic/the-covid-19-infodemic#tab=tab_1 (дата звернення: 21.04.2026).

15. Zasiekina L., Duchyminska T., Zasiekin S., Kuperman V. (2023) War trauma impacts in Ukrainian combat and civilian populations: moral injury and associated mental health symptoms. URL: https://www.centreforevidence.org/article/20230724-war-trauma-impacts-in-ukrainian-combat-and-civilian-populations-moral-injury-and-associated-mental-health-symptoms

Дата першого надходження статті до видання: 29.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.923

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4837-4848

Моржевска Тетяна аспірантка кафедри психології, ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», м. Київ, https://orcid.org/0009-0009-6186-915X

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ ЖІНОК З ДІТЬМИ У ВОЄННІЙ ВИМУШЕНІЙ ЕМІГРАЦІЇ

Анотація. У статті представлено результати емпіричного дослідження соціально-психологічної адаптації жінок з дітьми в умовах воєнної вимушеної еміграції. Актуальність дослідження зумовлена масштабними міграційними процесами, спричиненими повномасштабною війною в Україні, що актуалізує проблему психологічного пристосування жінок, які поєднують переживання особистісної кризи з відповідальністю за дітей, необхідністю забезпечення їх безпеки, організації побуту та інтеграції в нове соціокультурне середовище. Вимушена еміграція супроводжується порушенням звичних соціальних зв'язків, зміною життєвих умов, невизначеністю майбутнього та підвищеним рівнем психологічного навантаження, що безпосередньо впливає на процес адаптації особистості.

Метою дослідження є вивчення особливостей соціально-психологічної адаптації жінок з дітьми за допомогою методики К. Роджерса та Р. Даймонда в адаптації О. Фурмана. У дослідженні взяли участь 160 жінок, які перебувають за кордоном у статусі вимушених мігранток. Для аналізу результатів було використано методи описової статистики та кореляційний аналіз, що дозволило виявити взаємозв'язки між структурними компонентами адаптації.

У результаті дослідження встановлено, що загальний рівень соціально-психологічної адаптації респонденток є середнім, що свідчить про часткову адаптованість до нових умов життя та одночасне збереження адаптаційних труднощів. Виявлено нерівномірність структури адаптації: найбільш уразливим компонентом є емоційний комфорт, що проявляється у підвищеному рівні тривожності, емоційної напруженості та психологічного виснаження, тоді як інтернальність виступає відносно збереженим психологічним ресурсом і відображає прагнення жінок зберігати контроль над власним життям навіть в умовах невизначеності.

Результати кореляційного аналізу показали наявність сильних статистично значущих взаємозв'язків між усіма компонентами адаптації, що підтверджує її інтегративний характер. Встановлено, що ключову роль у процесі адаптації відіграють самоприйняття, емоційний комфорт та відчуття контролю над життям. Отримані результати свідчать про важливість внутрішніх психологічних ресурсів у подоланні наслідків вимушеної еміграції.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання отриманих результатів для розробки програм психологічної підтримки жінок з дітьми, спрямованих на підвищення рівня емоційного благополуччя, розвиток адаптаційного потенціалу та підтримку психологічної стійкості в умовах воєнної вимушеної еміграції.

Ключові слова: соціально-психологічна адаптація, вимушена еміграція, жінки з дітьми, емоційний комфорт, самоприйняття, інтернальність, психологічна стійкість, часова перспектива.

Формул: , рис.: 0 , табл.: 2, бібл.: 14.

Morzevska Tetiana PhD student of the Department of Psychology, "KROK" University, Kyiv, https://orcid.org/0009-0009-6186-915X

THE SOCIO-PSYCHOLOGICAL ADAPTATION OF WOMEN WITH CHILDREN IN FORCED WARTIME EMIGRATION

Abstract. The article presents the results of an empirical study on the socio-psychological adaptation of women with children in conditions of war-related forced migration. The relevance of the study is determined by large-scale migration processes caused by the full-scale war in Ukraine, which actualizes the problem of psychological adaptation of women who combine experiencing a personal crisis with responsibility for their children, ensuring their safety, organizing everyday life, and integrating into a new sociocultural environment. Forced migration is accompanied by the disruption of habitual social ties, changes in living conditions, uncertainty about the future, and an increased level of psychological stress, which directly affects the process of personal adaptation.

The aim of the study is to investigate the peculiarities of socio-psychological adaptation of women with children using the Rogers–Dymond method adapted by O. Furman. The study involved 160 women currently residing abroad as forced migrants. Descriptive statistics and correlation analysis were applied to analyze the obtained data and identify relationships between the structural components of adaptation.

The results showed that the overall level of socio-psychological adaptation of the respondents was moderate, indicating partial adjustment to new living conditions while maintaining adaptation difficulties. An uneven structure of adaptation was identified: emotional comfort appeared to be the most vulnerable component, manifested in increased anxiety, emotional tension, and psychological exhaustion, whereas internality remained a relatively preserved psychological resource reflecting women's attempts to maintain control over their lives despite uncertainty.

The results of the correlation analysis revealed strong statistically significant relationships between all components of adaptation, confirming its integrative nature. It was found that self-acceptance, emotional comfort, and a sense of life control play a key role in the adaptation process. The obtained findings indicate the importance of internal psychological resources in overcoming the consequences of forced migration.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

The practical significance of the study lies in the possibility of using the obtained results for the development of psychological support programs for women with children aimed at improving emotional well-being, strengthening adaptive potential, and supporting psychological resilience under conditions of war-related forced migration.

Keywords: socio-psychological adaptation, forced migration, women with children, emotional comfort, self-acceptance, internality, psychological resilience, time perspective.

Formulas: ; fig.: 0; tabl.: 2; bibl.: 14.

Постановка проблеми. Сучасні соціально-політичні події, пов'язані з повномасштабною війною, спричинили масову вимушену міграцію населення України, значну частину якого становлять жінки з дітьми. Перебуваючи у нових соціокультурних умовах, вони стикаються з низкою труднощів, пов'язаних із необхідністю адаптації до іншого мовного середовища, системи соціальних відносин, економічних умов та культурних норм.

Соціально-психологічна адаптація жінок з дітьми в умовах воєнної вимушеної еміграції є складним і багатовимірним процесом, що супроводжується впливом як зовнішніх, так і внутрішніх чинників. З одного боку, адаптація ускладнюється об'єктивними умовами — втратою звичного середовища, соціального статусу, професійної реалізації, а також необхідністю інтеграції у нове культурне середовище. З іншого боку, вагому роль відіграють суб'єктивні психологічні фактори, зокрема емоційний стан, самосприйняття, рівень довіри до інших, відчуття контролю над власним життям.

Особливість ситуації жінок з дітьми полягає у поєднанні особистісних переживань із відповідальністю за дітей, що підвищує рівень психологічного навантаження та впливає на перебіг адаптаційних процесів. У таких умовах важливого значення набуває дослідження не лише загального рівня адаптації, але й її структурних компонентів.

Одним із найбільш валідних інструментів комплексної оцінки соціально-психологічної адаптації є методика К. Роджерса та Р. Даймонда (1954), яка дозволяє дослідити такі аспекти, як самоприйняття, прийняття інших, емоційний комфорт, інтернальність та поведінкові особливості особистості.

Попри значну кількість досліджень, присвячених проблемі адаптації мігрантів, недостатньо вивченими залишаються особливості соціально-психологічної адаптації саме жінок з дітьми у ситуації воєнної вимушеної еміграції, зокрема через призму її структурних компонентів.

Таким чином, актуальність дослідження зумовлена необхідністю емпіричного вивчення соціально-психологічної адаптації жінок з дітьми з метою виявлення її специфіки в умовах сучасних кризових викликів.

Аналіз останніх досліджень публікацій. Проблема соціально-психологічної адаптації вимушених мігрантів є предметом активного наукового

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

аналізу в межах крос-культурної, соціальної та клінічної психології. Одним із базових підходів до розуміння адаптації мігрантів є акультураційна модель Дж. Беррі (1997), у якій адаптація розглядається як результат взаємодії особистості з новим культурним середовищем, соціальними нормами та стратегіями інтеграції.

Методологічну основу вивчення соціально-психологічної адаптації особистості становлять праці К. Роджерса та Р. Даймонда (1954), у яких адаптація пов'язується із самоприйняттям, прийняттям інших, емоційним комфортом та інтернальністю як ключовими показниками психологічного благополуччя.

Важливий внесок у дослідження особистісних ресурсів адаптації жінок здійснено у працях сучасних українських науковців. Так, у дослідженні О. Васильченко та І. Букалової (2025) проаналізовано зв'язок між особистісною ідентичністю та рівнем самоактуалізації жінок віком 30–40 років у контексті соціокультурних трансформацій. Автори показали, що в цей період життя відбувається переосмислення цінностей, формування нових життєвих орієнтирів і активізація потреби в самореалізації, що безпосередньо пов'язано з адаптаційними процесами.

Подальший розвиток цієї проблематики представлено у роботі О. Васильченко та Г. Валєнси (2025), де досліджується система ідентичності українських жінок в умовах життєвих криз. Автори доводять, що інтегративний підхід, заснований на поєднанні номотетичних і наративних методів, дозволяє виявити механізми гармонізації ідентичності, що є важливим чинником адаптації в умовах невизначеності.

Особливу увагу у сучасних дослідженнях приділено психологічним ресурсам особистості. Зокрема, у дослідженні І. Сингаївської та І. Коцюбинської (2025) встановлено зв'язок між рівнем резильєнтності та сприйняттям майбутнього у наративах українців, які були змушені емігрувати через війну. Показано, що вищий рівень резильєнтності пов'язаний із більш оптимістичними життєвими перспективами, що сприяє успішнішій адаптації.

Дослідження І. Сингаївської та І. Страмоусової (2024) доповнює ці результати, розкриваючи феномен життєстійкості як ключового ресурсу особистості в умовах війни. Автори обґрунтовують ресурсну модель життєстійкості та доводять її зв'язок із вибором ефективних копінг-стратегій, що безпосередньо впливає на процес адаптації.

Отже, сучасні дослідження демонструють, що адаптація жінок у ситуації вимушеної еміграції є багатовимірним процесом, який визначається взаємодією таких чинників, як ідентичність, самоактуалізація, резильєнтність та життєстійкість. Разом із тим недостатньо дослідженим залишається комплексний аналіз соціально-психологічної адаптації жінок з дітьми.

У зв'язку з цим було використано методику К. Роджерса та Р. Даймонда в адаптації О. Фурмана, що зумовлює актуальність даного емпіричного дослідження.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Формулювання цілей статті. Мета дослідження полягає у проведенні емпіричного дослідження особливостей соціально-психологічної адаптації жінок з дітьми в умовах воєнної вимушеної еміграції за допомогою методики К. Роджерса та Р. Даймонда в адаптації О. Фурмана.

Виклад основного матеріалу. У дослідженні взяли участь 160 жінок з дітьми, які були вимушені покинути Україну після 24 лютого 2022 року внаслідок повномасштабної війни та на момент дослідження перебували за кордоном. Аналіз вікової структури вибірки засвідчив, що переважають жінки ранньої та середньої дорослості. Найбільш чисельними є групи віком 31–35 років (40,0%) та 36–40 років (33,8%). Меншу частку становлять респондентки віком 41–45 років (17,5%), тоді як жінки віком 46–50 років і старше 50 років представлені мінімально (по 4,4%). Отриманий розподіл свідчить про домінування у вибірці жінок активного життєвого періоду, для якого характерне поєднання професійної реалізації, материнства та інтенсивного життєвого планування. Це підсилює значущість дослідження часової перспективи в умовах вимушеної еміграції. Аналіз сімейного стану показав, що найбільшу частку становлять розлучені жінки (38,8%). Значною є також частка одружених (28,8%) та жінок, які не перебувають у шлюбі (17,5%). Менше представлені респондентки у цивільному шлюбі (10,0%) та вдови (5,0%). Такий розподіл свідчить про значну кількість жінок, які самостійно виконують батьківські функції.

За кількістю дітей переважають жінки, які мають двох дітей (40,0%), одну дитину мають 30,0% респонденток, трьох — 20,0%, а 4 і більше дітей — 10,0%. Аналіз віку дітей показав, що у вибірці домінують жінки, які виховують дітей шкільного (7–12 років — у 70,0% респонденток) та підліткового віку (13–17 років — у 60,0% респонденток). Менш представлені діти дошкільного віку (у 40,0% респонденток) та раннього віку до 3 років (у 30,0% респонденток). Водночас значна частина респонденток має дітей різного віку, що вказує на підвищене психологічне та організаційне навантаження.

Розподіл за рівнем освіти показав, що більшість опитаних мають вищу освіту (70,0%). Значно меншу частку становлять жінки з незакінченою вищою освітою (10,0%), середньою спеціальною (7,5%), середньою освітою (7,5%) та післядипломною освітою (5,0%). Щодо професійного статусу до початку війни, 70,0% жінок працювали за спеціальністю, 15,0% — не за фахом, ще 15,0% перебували у декретній відпустці. Це свідчить про сформовану професійну ідентичність більшості учасниць.

Аналіз географічного походження респонденток показав, що найбільша частка жінок представляє Київ та Київську область (40,0%). Значна частина вибірки також походить із регіонів, які зазнали активних воєнних дій: Херсонської (10,0%), Харківської (7,5%), Дніпропетровської (7,5%) та Миколаївської (7,5%) областей. У вибірці також представлені жінки з центральних і західних регіонів України (Черкаська, Волинська, Сумська області

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

— по 7,5%; Рівненська та Чернігівська — по 5,0%). Меншою мірою представлені Полтавська, Запорізька, Донецька та Хмельницька області (по 1,25%). Отримані дані свідчать про достатню територіальну репрезентативність вибірки.

Щодо країн перебування, то найбільша частка опитаних емігрувала в Італію (25,0%) та Німеччину (20,0%). Значна кількість респонденток проживає у Польщі (15,0%) та Великій Британії (15,0%). Менш представлені Норвегія (10,0%), Чехія (7,5%), Іспанія (5,0%) та Ірландія (2,5%). Більшість жінок перебувають в еміграції від 2 до 3 років (40,0%) та від 3 до 4 років (30,0%). Значна частка (20,0%) знаходиться за кордоном понад 4 роки. Лише 10,0% мають коротший досвід (до 2 років). Це свідчить про сформований досвід проживання у новому соціокультурному середовищі, що дозволяє більш глибоко аналізувати процеси адаптації.

Аналіз умов проживання показав, що 40,0% жінок проживають із дітьми та родичами, 35,0% — лише з дітьми, 20,0% — із дітьми та чоловіком, і 5,0% — з іншими особами. Це свідчить про різні моделі сімейної підтримки та різний рівень навантаження. Щодо зайнятості, лише 30,0% респонденток працюють за спеціальністю, ще 30,0% — не за фахом, 20,0% перебувають у пошуку роботи, а 20,0% тимчасово не працюють.

Отримані результати свідчать про значні труднощі професійної адаптації, що можуть впливати на психологічний стан жінок, рівень стабільності та формування їх часової перспективи.

Для досягнення мети дослідження було використано комплекс теоретичних та емпіричних методів. Теоретичну основу дослідження становили методи аналізу, узагальнення та систематизації наукової літератури з проблеми соціально-психологічної адаптації особистості в умовах вимушеної міграції.

Основним інструментом емпіричного дослідження виступила методика діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса та Р. Даймонда в адаптації О. Фурмана, яка дозволяє комплексно оцінити рівень адаптованості особистості.

Методика дає змогу визначити як загальний рівень соціально-психологічної адаптації, так і її основні структурні компоненти, зокрема: самоприйняття, прийняття інших, емоційний комфорт, інтернальність (локус контролю), прагнення до домінування. Зазначена методика є валідним та надійним інструментом для дослідження особливостей адаптації особистості в умовах змін соціального середовища (Р. Ганущак, 2024).

Для обробки результатів дослідження було використано методи математичної статистики, зокрема: описову статистику (середні значення, відсоткові показники) та кореляційний аналіз (коефіцієнт Пірсона) для виявлення взаємозв’язків між показниками адаптації. Отримані дані були узагальнені та інтерпретовані відповідно до завдань дослідження.

Результати дослідження. Показники стандартного відхилення відображено у таблиці 1:

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Таблиця 1

Показники стандартного відхилення

№ п/п	Показник	M (%)	SD	Рівень
1	Адаптація	58,6	18,9	середній
2	Самоприйняття	60,0	20,6	середній
3	Прийняття інших	55,9	18,3	середній
4	Емоційний комфорт	54,6	23,3	знижений
5	Інтернальність	64,4	15,0	середньо-високий
6	Домінування	50,5	17,3	середній

Загальний рівень адаптації. Середнє значення адаптації становить M = 58,6% (SD = 18,9), що відповідає середньому рівню. Це свідчить про часткову адаптованість респонденток до нових умов життя за наявності значної варіативності результатів у вибірці.

Самоприйняття. Показник самоприйняття становить M = 60,0% (SD = 20,6), що відповідає середньому рівню. Отримані результати вказують на відносну стабільність самооцінки, однак значне стандартне відхилення свідчить про наявність як достатньо адаптованих, так і вразливих груп.

Прийняття інших. Середнє значення становить M = 55,9% (SD = 18,3), що відповідає середньому рівню. Це свідчить про збереження здатності до міжособистісної взаємодії, хоча у частини респонденток спостерігаються труднощі у довірі.

Емоційний комфорт. Показник емоційного комфорту становить M = 54,6% (SD = 23,3), що є зниженим рівнем. Високе стандартне відхилення вказує на значну диференціацію емоційного стану — від відносно стабільного до виражено напруженого.

Інтернальність. Середній показник інтернальності становить M = 64,4% (SD = 15,0), що відповідає середньо-високому рівню. Порівняно менше стандартне відхилення свідчить про більш однорідне відчуття контролю у вибірці.

Прагнення до домінування. Середній показник становить M = 50,5% (SD = 17,3), що відповідає середньому рівню. Це вказує на переважну орієнтацію на співпрацю та адаптацію.

Таким чином, високі значення стандартних відхилень (особливо за шкалами емоційного комфорту та самоприйняття) свідчать про гетерогенність вибірки, тобто наявність різних груп жінок — від більш адаптованих до вразливих. Це підкреслює необхідність диференційованих програм психологічної допомоги.

Для виявлення взаємозв’язків між показниками соціально-психологічної адаптації було проведено кореляційний аналіз за коефіцієнтом Пірсона (табл. 2).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Таблиця 2

Кореляційний аналіз взаємозв'язків між показниками соціально-психологічної адаптації за коефіцієнтом Пірсона

Показники	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**
1. Адаптація	1	.97***	.91***	.95***	.91***	.81***
2. Самоприйняття		1	.81***	.93***	.83***	.81***
3. Прийняття інших			1	.82***	.85***	.63***
4. Емоційний комфорт				1	.81***	.74***
5. Інтернальність					1	.81***
6. Домінування						1

*Примітка: ***p < .001*

Основні зв'язки. Встановлено, що загальний рівень адаптації має дуже сильний позитивний зв'язок із самоприйняттям (r = .97, p < .001), що свідчить про визначальну роль позитивного ставлення до себе у процесі адаптації. Також виявлено сильний позитивний зв'язок між адаптацією та прийняттям інших (r = .91, p < .001), що підтверджує значення соціальної відкритості для успішної інтеграції. Показник адаптації має сильний зв'язок з емоційним комфортом (r = .95, p < .001), що вказує на ключову роль емоційної стабільності. Крім того, встановлено сильний зв'язок між адаптацією та інтернальністю (r = .91, p < .001), що свідчить про значущість відчуття контролю над життям. Адаптація також пов'язана з домінуванням (r = .81, p < .001), однак цей зв'язок є дещо слабшим порівняно з іншими показниками.

Взаємозв'язки між компонентами. Виявлено значущі кореляції між усіма компонентами адаптації: самоприйняття ↔ емоційний комфорт (r = .93, p < .001), самоприйняття ↔ інтернальність (r = .83, p < .001), прийняття інших ↔ інтернальність (r = .85, p < .001), емоційний комфорт ↔ інтернальність (r = .81, p < .001), інтернальність ↔ домінування (r = .81, p < .001) та емоційний комфорт ↔ домінування (r = .74, p < .001).

Отже, отримані результати свідчать про системний характер адаптації, оскільки всі компоненти тісно пов'язані між собою. Отримані результати дослідження узгоджуються з сучасними науковими підходами до розуміння соціально-психологічної адаптації в умовах вимушеної міграції. Зокрема, встановлений середній рівень адаптації (M = 58,6%) підтверджує положення акультураційної теорії Дж. Беррі (1997), згідно з якою адаптація мігрантів є тривалим процесом, що залежить від поєднання індивідуальних ресурсів та зовнішніх умов. Подібні результати отримані у дослідженнях українських біженців у країнах Європи, де також фіксується часткова адаптованість із наявністю психологічного напруження.

Виявлений знижений рівень емоційного комфорту (M = 54,6%) узгоджується з даними досліджень А. Тай та ін. (2015), які підкреслюють, що

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

досвід вимушеного переселення супроводжується підвищеним рівнем тривожності, емоційної нестабільності та постстресових реакцій.

Водночас отримані результати демонструють відносно високий рівень інтернальності (M = 64,4%), що узгоджується з дослідженнями психологічної резильєнтності (Г. Бонанно, 2004), де підкреслюється роль внутрішнього контролю як ключового чинника подолання кризових ситуацій. Це свідчить про збереження у жінок активної життєвої позиції навіть в умовах вимушеної еміграції.

Особливого значення набувають результати кореляційного аналізу. Виявлені надзвичайно високі зв'язки між адаптацією та самоприйняттям ($r = .97$, $p < .001$), а також між адаптацією та емоційним комфортом ($r = .95$, $p < .001$) узгоджуються з гуманістичною концепцією К. Роджерса (1961), згідно з якою прийняття себе є базовою умовою психологічного благополуччя та ефективного функціонування особистості.

Сильний зв'язок між адаптацією та інтернальністю ($r = .91$, $p < .001$) також підтверджує результати досліджень у межах теорії локусу контролю (Дж. Роттер, 1966), де доведено, що внутрішній контроль сприяє більш ефективному подоланню стресу та адаптації до змін.

Отримані результати також узгоджуються з дослідженнями соціальної підтримки (Г. Зіммет та ін., 1988), які показують, що здатність до прийняття інших і встановлення соціальних зв'язків є важливим ресурсом адаптації. У нашому дослідженні це підтверджується сильним зв'язком між адаптацією та прийняттям інших ($r = .91$, $p < .001$).

Водночас надзвичайно високі значення кореляцій ($r > .90$) можуть свідчити не лише про тісні взаємозв'язки, але й про часткове перекриття психологічних конструктів, що відповідає результатам факторних досліджень адаптації, де окремі компоненти інтегруються в єдину структуру психологічного функціонування.

У порівнянні з дослідженнями вимушених мігрантів у різних країнах (М. Фазел та ін., 2005; К. Міллер & А. Расмуссен, 2017), отримані результати демонструють подібну тенденцію: поєднання збережених внутрішніх ресурсів із підвищеним рівнем емоційного навантаження.

Таким чином, результати дослідження дозволяють зробити висновок, що соціально-психологічна адаптація жінок з дітьми в умовах воєнної вимушеної еміграції має інтегративний характер, де ключову роль відіграють самоприйняття, емоційний комфорт та інтернальність. Отримані дані підкреслюють необхідність розробки психологічних інтервенцій, спрямованих не лише на зниження стресу, але й на розвиток внутрішніх ресурсів особистості.

Висновки. У результаті проведеного емпіричного дослідження соціально-психологічної адаптації жінок з дітьми в умовах воєнної вимушеної еміграції за методикою К. Роджерса та Р. Даймонда в адаптації О. Фурмана було зроблено такі висновки: встановлено, що загальний рівень соціально-психологічної

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

адаптації респонденток є середнім (M = 58,6%), що свідчить про часткову адаптованість до нових умов життя за наявності адаптаційних труднощів; виявлено, що структура адаптації характеризується нерівномірністю розвитку її компонентів. Найбільш уразливим є емоційний комфорт (M = 54,6%), що проявляється у підвищеному рівні тривожності та емоційного напруження; встановлено, що самоприйняття (M = 60,0%) та прийняття інших (M = 55,9%) знаходяться на середньому рівні, що свідчить про збереження здатності до соціальної взаємодії за умов внутрішньої нестабільності; виявлено відносно високий рівень інтернальності (M = 64,4%), що свідчить про збереження у жінок відчуття контролю над власним життям та наявність внутрішніх психологічних ресурсів. За результатами кореляційного аналізу встановлено, що всі компоненти адаптації мають сильні статистично значущі взаємозв'язки ($p < .001$), що підтверджує її інтегративний характер. Найбільш значущими є зв'язки адаптації із самоприйняттям ($r = .97$) та емоційним комфортом ($r = .95$). Доведено, що ключовими психологічними чинниками успішної адаптації є позитивне ставлення до себе (самоприйняття), емоційна стабільність та відчуття контролю над життям (інтернальність). Отримані результати свідчать, що соціально-психологічна адаптація жінок з дітьми в умовах воєнної вимушеної еміграції має ресурсно-дефіцитний характер, поєднуючи збережені внутрішні ресурси з емоційним напруженням. Практичне значення результатів полягає у можливості їх використання для розробки програм психологічної підтримки, спрямованих на підвищення емоційного комфорту, розвиток самоприйняття та посилення адаптаційного потенціалу.

Література:

1. Васильченко О.М., Букалова І.Я. Система ідентичності як чинник самоактуалізації жінок віком від 30 до 40 років / О.М. Васильченко, І.Я. Букалова // Вчені записки Університету «КРОК». – 2025. – № 3(79). – С. 413–420. – Режим доступу: https://doi.org/10.31732/2663-2209-2025-79-413-420

2. Васильченко О.М., Валєнса Г.А. Гармонізація системи ідентичності українських жінок в умовах життєвих викликів: інтегративний підхід / О.М. Васильченко, Г.А. Валєнса // Вчені записки Університету «КРОК». – 2025. – № 4(80). – С. 353–362. –Режим доступу: https://doi.org/10.31732/2663-2209-2025-80-353-362

3. Ганущак Р.І. Психологічні координати життєвого світу користувачів соціальних мереж : дис. … канд. психол. наук : 19.00.05 / Ганущак Руслан Іванович. – Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2024. – 280 с.

4. Сингаївська І.В., Коцюбинська І.К. Резильєнтність і бачення майбутнього в наративах українців, переміщених за кордон через війну / І.В. Сингаївська, І.К. Коцюбинська // Вчені записки Університету «КРОК». – 2025. – № 2(78). – С. 432–439. – Режим доступу: https://doi.org/10.31732/2663-2209-2025-78-432-439

5. Сингаївська І.В., Страмоусова І.Є. Чинники життєстійкості жінок під час війни / І.В. Сингаївська, І.Є. Страмоусова // Вчені записки Університету «КРОК». – 2024. – № 3(75). – С. 231–245. – Режим доступу: https://doi.org/10.31732/2663-2209-2024-75-231-245

6. Berry J.W. Immigration, acculturation, and adaptation / J.W. Berry // Applied Psychology. – 1997. – Vol. 46, № 1. – P. 5–34. DOI: https://doi.org/10.1111/j.1464-0597.1997.tb01087.x

ISSN 2786-4952 Online

7. Bonanno G.A. Loss, trauma, and human resilience: Have we underestimated the human capacity to thrive after extremely aversive events? / G.A. Bonanno // American Psychologist. – 2004. – Vol. 59, № 1. – P. 20–28. – DOI: https://doi.org/10.1037/0003-066X.59.1.20

8. Fazel M., Wheeler J., Danesh J. Prevalence of serious mental disorder in 7000 refugees resettled in western countries: A systematic review / M. Fazel, J. Wheeler, J. Danesh // The Lancet. – 2005. – Vol. 365, № 9467. – P. 1309–1314. – DOI: https://doi.org/10.1016/S0140-6736(05)61027-6

9. Miller K.E., Rasmussen A. The mental health of civilians displaced by armed conflict: An ecological model of refugee distress / K.E. Miller, A. Rasmussen // Epidemiology and Psychiatric Sciences. – 2017. – Vol. 26, № 2. – P. 129–138. – DOI: https://doi.org/10.1017/S2045796016000172

10. Rogers C.R. On Becoming a Person: A Therapist's View of Psychotherapy. / C.R. Rogers. –Boston : Houghton Mifflin, 1961. – 420 p.

11. Rogers C.R., Dymond R.F. Psychotherapy and Personality Change: Coordinated Research Studies. / C.R. Rogers, R.F. Dymond. – Chicago : University of Chicago Press, 1954. – 447 p.

12. Rotter J.B. Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement / J.B. Rotter // Psychological Monographs. – 1966. – Vol. 80, № 1. – P. 1–28. – DOI: https://doi.org/10.1037/h0092976

13. Tay A.K., Rees S., Chen J., Kareth M., Silove D. The structure of post-traumatic stress disorder and complex PTSD among refugees / A.K. Tay, S. Rees, J. Chen, M. Kareth, D. Silove // BMC Psychiatry. – 2015. – Vol. 15. Art. 111. – DOI: https://doi.org/10.1186/s12888-015-0480-3

14. Zimet G.D., Dahlem N.W., Zimet S.G., Farley G.K. The multidimensional scale of perceived social support / G.D. Zimet, N.W. Dahlem, S.G. Zimet, G.K. Farley // Journal of Personality Assessment. – 1988. – Vol. 52, № 1. – P. 30–41. – DOI: https://doi.org/10.1207/s15327752jpa5201_2

References:

1. Berry, J. W. (1997). Immigration, acculturation, and adaptation. *Applied Psychology, 46*(1), 5–34. https://doi.org/10.1111/j.1464-0597.1997.tb01087.x

2. Bonanno, G. A. (2004). Loss, trauma, and human resilience: Have we underestimated the human capacity to thrive after extremely aversive events? *American Psychologist, 59*(1), 20–28. https://doi.org/10.1037/0003-066X.59.1.20

3. Fazel, M., Wheeler, J., & Danesh, J. (2005). Prevalence of serious mental disorder in 7000 refugees resettled in western countries: A systematic review. *The Lancet, 365*(9467), 1309–1314. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(05)61027-6

4. Hanushchak, R.I. (2024). Psykholohichni koordynaty zhyttievoho svitu korystuvachiv sotsialnykh merezh [Psychological coordinates of the life world of social network users]. *Candidate's thesis.* Lviv: Lvivskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka – Ivan Franko National University of Lviv [in Ukrainian].

5. Miller, K. E., & Rasmussen, A. (2017). The mental health of civilians displaced by armed conflict: An ecological model of refugee distress. *Epidemiology and Psychiatric Sciences, 26*(2), 129–138. https://doi.org/10.1017/S2045796016000172

6. Rogers, C. R. (1961). *On becoming a person: A therapist's view of psychotherapy*. Boston: Houghton Mifflin.

7. Rogers, C. R., & Dymond, R. F. (1954). *Psychotherapy and personality change: Coordinated research studies*. University of Chicago Press.

8. Rotter, J. B. (1966). Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement. *Psychological Monographs, 80*(1), 1–28. https://doi.org/10.1037/h0092976

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

9. Synhaivska, I., & Kotsiubynska, I. (2025). Rezylientnist i bachennia maibutnoho v naratyvakh ukraintsiv, peremishchenykh za kordon cherez viinu [Resilience and vision of the future in the narratives of Ukrainians displaced abroad because of the war]. *Vcheni zapysky Universytetu «KROK» – Scientific Notes of KROK University*, 2(78), 432-439. Retrieved from https://doi.org/10.31732/2663-2209-2025-78-432-439 [in Ukrainian].

10. Synhaivska, I., & Stramousova, I. (2024). Chynnyky zhyttiestiikosti zhinok pid chas viiny [Factors of women's resilience during the war]. *Vcheni zapysky Universytetu «KROK» – Scientific Notes of KROK University*, 3(75), 231-245. Retrieved from https://doi.org/10.31732/2663-2209-2024-75-231-245 [in Ukrainian].

11. Tay, A. K., Rees, S., Chen, J., Kareth, M., & Silove, D. (2015). The structure of post-traumatic stress disorder and complex PTSD among refugees. *BMC Psychiatry, 15*, 111. DOI: 10.1186/s12888-015-0480-3

12. Vasylchenko, O., & Bukalova, I. (2025). Systema identychnosti yak chynnyk samoaktualizatsii zhinok vikom vid 30 do 40 rokiv [The identity system as a factor of self-actualization in women aged 30 to 40 years]. *Vcheni zapysky Universytetu «KROK» – Scientific Notes of KROK University*, 3(79), 413-420. Retrieved from https://doi.org/10.31732/2663-2209-2025-79-413-420 [in Ukrainian].

13. Vasylchenko, O., & Valiensa, H. (2025). Harmonizatsiia systemy identychnosti ukrainskykh zhinok v umovakh zhyttievykh vyklykiv: Intehratyvnyi pidkhid [Harmonization of the identity system of Ukrainian women under life challenges: An integrative approach]. *Vcheni zapysky Universytetu «KROK» – Scientific Notes of KROK University*, 4(80), 353-362. Retrieved from https://doi.org/10.31732/2663-2209-2025-80-353-362 [in Ukrainian].

14. Zimet, G. D., Dahlem, N. W., Zimet, S. G., & Farley, G. K. (1988). The multidimensional scale of perceived social support. *Journal of Personality Assessment, 52*(1), 30–41. https://doi.org/10.1207/s15327752jpa5201_2

Дата першого надходження статті до видання: 29.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.955:159.97

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4849-4860

Мудрик Алла Богданівна кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри загальної та клінічної психології Волинського національного університету імені Лесі Українки, м. Луцьк, https://orcid.org/0000-0003-0753-1536

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОГНІТИВНИХ ВИКРИВЛЕНЬ У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ

Анотація. У статті здійснено комплексний теоретико-методологічний аналіз феномену когнітивних викривлень та їх ролі у формуванні і підтримці адиктивної поведінки. Метою дослідження є узагальнення сучасних наукових підходів до розуміння природи когнітивних спотворень і визначення їхнього значення як психологічного чинника ризику розвитку залежних форм реагування.

У роботі проаналізовано концептуальні положення когнітивної психології та когнітивно-поведінкової парадигми, зокрема ідеї А. Елліса, А. Бека, А. Фрімена, А. Тверські, Д. Канемана, Р. Чалдині, Л. Фестінгера та інших дослідників. Встановлено, що когнітивні викривлення постають як систематичні помилки мислення, зумовлені обмеженістю когнітивних ресурсів, домінуванням автоматичних механізмів обробки інформації та впливом індивідуального соціального досвіду. Показано, що вони функціонують як своєрідні ментальні фільтри, через які особистість інтерпретує події, оцінює себе та соціальне середовище, що безпосередньо впливає на прийняття рішень і вибір поведінкових стратегій.

Обґрунтовано, що в структурі адиктивної поведінки когнітивні викривлення виконують як пускову, так і підтримувальну функцію. Зокрема, катастрофізація, дихотомічне мислення, персоналізація, гіперузагальнення та мінімізація негативних наслідків підсилюють інтенсивність негативних емоційних станів (тривоги, провини, сорому, фрустрації), знижують рівень рефлексивності та сприяють імпульсивності.

Визначено, що глибинні когнітивні схеми (дефектності, безпорадності, покинутості, недовіри) формують внутрішнє підґрунтя для використання адиктивної поведінки як способу компенсації негативного самоставлення або уникання психологічного дискомфорту.

Окрему увагу приділено механізму формування замкненого циклу залежності, що реалізується за схемою: стресова подія → когнітивне викривлення → інтенсивна негативна емоція → адиктивна дія → тимчасове полегшення → посилення дисфункційних переконань. Підкреслено, що такий цикл

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

підтримується механізмом негативного підкріплення, що ускладнює самостійну корекцію поведінки.

Узагальнення теоретичних положень дозволило зробити висновок про необхідність системної роботи з дисфункційними переконаннями як ключового напряму профілактики та психокорекції адиктивних розладів.

Перспективними визначено емпіричні дослідження взаємозв'язку конкретних типів когнітивних викривлень із різними формами поведінкових залежностей у молоді, аналіз впливу цифрового середовища на формування когнітивних спотворень, а також розроблення інтегративних психокорекційних програм, спрямованих на розвиток когнітивної гнучкості та усвідомленої саморегуляції.

Отримані результати можуть бути використані у подальших наукових дослідженнях проблеми адиктивної поведінки, а також у практичній діяльності психологів, психотерапевтів і фахівців із профілактики залежностей.

Ключові слова: когнітивні викривлення, когнітивні схеми, дисфункційні переконання, автоматичне мислення, адиктивна поведінка, поведінкові залежності, емоційна саморегуляція, когнітивно-поведінковий підхід, психологічні механізми залежності.

Mudryk Alla PhD in Psychology, Associate Professor, Associate Professor of the Department of General and Clinical Psychology, Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, https://orcid.org/0000-0003-0753-1536

CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF THE STUDY OF COGNITIVE DISTORTIONS IN THE CONTEXT OF THE FORMATION OF ADDICTIVE BEHAVIOR

Abstract. The article presents a comprehensive theoretical and methodological analysis of the phenomenon of cognitive distortions and their role in the development and maintenance of addictive behavior. The aim of the study is to generalize contemporary scientific approaches to understanding the nature of cognitive distortions and to determine their significance as a psychological risk factor in the emergence of dependent forms of behavior.

The paper analyzes the conceptual foundations of cognitive psychology and the cognitive-behavioral paradigm, particularly the ideas of A. Ellis, A. Beck, A. Freeman, A. Tversky, D. Kahneman, R. Cialdini, L. Festinger, and other researchers. It has been established that cognitive distortions represent systematic errors in thinking caused by the limitations of cognitive resources, the dominance of automatic information-processing mechanisms, and the influence of individual social experience. They function as mental filters through which individuals interpret events, evaluate themselves, and perceive the social environment, thereby directly influencing decision-making and behavioral strategies.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

It is substantiated that within the structure of addictive behavior, cognitive distortions perform both initiating and maintaining functions. In particular, catastrophizing, dichotomous thinking, personalization, overgeneralization, and minimization of negative consequences intensify negative emotional states (anxiety, guilt, shame, frustration), reduce the level of reflexivity, and increase impulsivity. Deep cognitive schemas (defectiveness, helplessness, abandonment, mistrust) create an internal foundation for using addictive behavior as a means of compensating for negative self-attitudes or avoiding psychological discomfort.

Special attention is paid to the mechanism of the vicious cycle of addiction, which is implemented according to the following pattern: stressful event → cognitive distortion → intense negative emotion → addictive action → temporary relief → strengthening of dysfunctional beliefs. It is emphasized that this cycle is maintained by the mechanism of negative reinforcement, which complicates independent behavioral correction.

The generalization of theoretical provisions allowed us to conclude that systematic work with dysfunctional beliefs is a key direction in the prevention and psychological correction of addictive disorders. Promising areas for further research include empirical studies of the relationship between specific types of cognitive distortions and various forms of behavioral addictions among youth, analysis of the impact of the digital environment on the formation of cognitive distortions, and the development of integrative psychocorrectional programs aimed at enhancing cognitive flexibility and conscious self-regulation.

The findings can be applied in further scientific research on addictive behavior as well as in the practical work of psychologists, psychotherapists, and addiction prevention specialists.

Keywords: cognitive distortions, cognitive schemas, dysfunctional beliefs, automatic thinking, addictive behavior, behavioral addictions, emotional self-regulation, cognitive-behavioral approach, psychological mechanisms of addiction.

Постановка проблеми.

У сучасних умовах стрімких соціальних змін, цифровізації суспільства та зростання психоемоційного навантаження особливої актуальності набуває проблема адиктивної поведінки. Поширення як хімічних, так і поведінкових форм залежності (зокрема інтернет-залежності, ігрової адикції, залежності від соціальних мереж) свідчить про необхідність поглибленого аналізу психологічних механізмів їх формування. Попри значну кількість досліджень, присвячених клінічним і соціальним аспектам залежностей, недостатньо систематизованим залишається питання ролі когнітивних чинників у розвитку адиктивних тенденцій.

Когнітивні викривлення, як систематичні помилки мислення, впливають на інтерпретацію подій, самооцінку, емоційні реакції та процес прийняття рішень. У ситуаціях стресу або фрустрації саме особливості когнітивної обробки

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

інформації можуть визначати вибір поведінкової стратегії – конструктивної чи деструктивної. Таким чином, проблема дослідження взаємозв'язку когнітивних викривлень і адиктивної поведінки має важливе теоретичне значення для розвитку когнітивної психології та когнітивно-поведінкової теорії особистості.

З практичної точки зору актуальність дослідження зумовлена потребою вдосконалення профілактичних і психокорекційних програм, спрямованих на попередження розвитку залежностей. Виявлення специфічних типів когнітивних викривлень, що підвищують ризик адиктивної поведінки, дозволить розробити цілеспрямовані інтервенції, спрямовані на формування когнітивної гнучкості, критичного мислення та навичок емоційної саморегуляції.

Отже, дослідження когнітивних викривлень у контексті адиктивної поведінки пов'язане з розв'язанням низки важливих наукових і практичних завдань: поглибленням теоретичного розуміння механізмів залежності, удосконаленням методів психологічної діагностики, а також підвищенням ефективності профілактики та психологічної допомоги особам із ризиком формування адиктивних форм реагування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні засади дослідження когнітивних викривлень сформувалися у межах когнітивної психології та когнітивно-поведінкової парадигми.

У працях А. Елліса обґрунтовано роль ірраціональних переконань у виникненні емоційних розладів (модель A–B–C), де ключове значення надається системі переконань як детермінанті емоційних і поведінкових наслідків.

А. Бек розробив концепцію когнітивних схем та автоматичних думок, які визначають характер афективних порушень. Дисфункційні схеми формують стійкі негативні інтерпретації реальності та підвищують ризик розвитку депресивних і тривожних станів.

А. Фрімен досліджував глибинні когнітивні патерни як чинники психопатології та поведінкових порушень.

Вагомий внесок у розуміння механізмів когнітивних упереджень здійснили А. Тверські та Д. Канеман, які довели, що прийняття рішень часто відбувається під впливом систематичних помилок мислення. Запропонована ними концепція двох систем мислення пояснює домінування автоматичних процесів (Система 1), що підвищує ймовірність викривлень.

Р. Чалдині розкрив соціально-психологічні механізми впливу на мислення, а Л. Фестінгер у теорії когнітивного дисонансу показав, як суперечність між переконаннями та поведінкою породжує психологічне напруження і спонукає до його зниження шляхом когнітивних змін.

У сучасних українських дослідженнях (Г. Дубчак, О. Шовкова та ін.) підтверджено зв'язок ірраціональних установок із рівнем стресостійкості, емоційної регуляції та особистісної адаптації.

Таким чином, накопичений теоретичний матеріал дозволяє розглядати когнітивні викривлення як систематичні помилки мислення, що впливають на емоційну регуляцію та поведінковий вибір.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Мета статті (постановка завдання). Метою дослідження є узагальнення сучасних наукових підходів до розуміння природи когнітивних спотворень і визначення їхнього значення як психологічного чинника ризику розвитку залежних форм реагування.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Когнітивні викривлення виникають унаслідок притаманної людині тенденції спрощувати пізнавальні процеси та діяти відповідно до вже сформованих ментальних схем. Кожен індивід може демонструвати власний набір таких викривлень, що формується під впливом індивідуального життєвого досвіду, особистісних характеристик і рівня розвитку когнітивних здібностей. Подібні спотворення здатні зумовлювати неточне трактування подій, помилки у прийнятті рішень, а також викривлене уявлення про себе та соціальне оточення. Відтак робота з корекції когнітивних викривлень є важливою умовою формування більш об'єктивного, критичного й раціонального сприйняття дійсності.

У наукових джерелах когнітивне викривлення розглядається як систематична похибка мислення, пов'язана з обмеженістю когнітивних ресурсів людини. У сучасній психологічній літературі як близькі за значенням використовуються поняття «когнітивна ілюзія», «когнітивне викривлення», «когнітивне спотворення», «когнітивна помилка», «когнітивне упередження», «когнітивна девіація», «когнітивний фільтр» [6].

Суттєвою перешкодою у подоланні психологічних труднощів виступає ригідність мислення, що проявляється у фіксації на неперевірених переконаннях або небажанні розглядати альтернативні інтерпретації ситуації. Така обмеженість значною мірою детермінується впливом когнітивних викривлень. Однією з характерних ознак цього феномену є функціональна фіксація – неспроможність побачити нові властивості чи можливості використання звичних об'єктів або ситуацій. Подібна тенденція сприяє формуванню поведінкової ірраціональності та може посилювати внутрішньоособистісні конфлікти [7].

Ідеї, близькі до сучасного розуміння когнітивних викривлень, простежуються ще в працях мислителів епохи Відродження. Зокрема, Ф. Бекон описував так звані «привиди» як уособлення типових помилок і хибних звичок мислення. Учений виділяв чотири їх різновиди: «привид роду», що відображає схильність до надмірного спрощення явищ і нехтування їх складністю; «привид печери», який пов'язаний з індивідуальними упередженнями та особистим досвідом; «привид площі (ринку)», що означає некритичне засвоєння загальноприйнятих переконань і соціальних стереотипів; а також «привиди театру», які символізують вплив помилкових теорій і доктрин на людське мислення [3].

Важливу роль у вивченні когнітивних упереджень відіграла концепція раціонально-емотивної терапії, автором якої є Альберт Елліс. Розробка цього підходу розпочалася у 1955 році під час його клінічної практики в Нью-Йорку. Теоретичним підґрунтям раціонально-емотивної терапії стала модель A–B–C, що

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

відображає взаємозв'язок між подіями, переконаннями та емоційними реакціями.

У межах цієї моделі:

- A (activating event) – це зовнішня подія або життєва ситуація, що виступає стимулом, зокрема міжособистісна взаємодія чи певні обставини;

- B (belief system) – система переконань, установок і суджень, через які людина інтерпретує подію. Вони формуються під впливом виховання, соціального досвіду, культурного контексту й можуть набувати характеру ірраціональних установок;

- C (consequence) – емоційні та поведінкові наслідки, що виникають у результаті взаємодії події (A) з переконаннями (B). Це можуть бути як емоційні переживання, так і соматичні прояви.

Ключова ідея підходу полягає в тому, що саме система переконань (B), а не подія як така (A), визначає характер емоційної реакції (C). Іншими словами, негативні емоції зумовлюються не об'єктивними обставинами, а способом їх когнітивної інтерпретації, що часто містить викривлення. Метою терапевтичного впливу, за А. Еллісом, є виявлення і трансформація ірраціональних переконань у більш гнучкі та конструктивні когнітивні установки, що сприяє зниженню емоційної напруги та покращенню психічного стану клієнта [10].

У когнітивній моделі А. Бека також підкреслюється провідна роль мислення у формуванні емоційних порушень. На думку дослідника, дисфункційні способи інтерпретації реальності є одним із ключових чинників розвитку афективних розладів, зокрема депресії. Основні положення цієї концепції охоплюють негативні когнітивні схеми, автоматичні негативні думки та феномен вивченої безпорадності.

Негативні схеми становлять стійкі когнітивні структури, які визначають спосіб сприйняття себе, інших людей й навколишнього світу. Вони формуються під впливом життєвого досвіду та з часом закріплюються як домінантні моделі інтерпретації подій. На їх основі виникають автоматичні негативні думки та відповідні емоційні реакції. Так, за наявності негативної установки щодо певної особи індивід схильний приписувати їй несприятливі характеристики та переживати ворожі або агресивні емоції.

Теорія вивченої безпорадності пояснює, яким чином люди інтерпретують стресові або несприятливі обставини. Якщо суб'єкт приписує негативні події власній неспроможності та вважає, що не може вплинути на ситуацію, зростає ризик формування депресивних станів. Водночас цілеспрямована робота з когнітивними викривленнями та формування більш реалістичного й адаптивного мислення сприяють зниженню ймовірності рецидивів депресії та покращенню психологічного благополуччя [1].

Поряд із А. Беком проблематику когнітивних викривлень, або так званих «помилок мислення», досліджував А. Фрімен. У своїх працях він обґрунтував, що глибинні, стійкі форми когнітивних спотворень можуть виступати

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

чинниками розвитку психічних розладів та різноманітних психологічних труднощів. Учений також окреслив типові когнітивні патерни та стилі, які лежать в основі формування тривожного способу мислення у більшості людей [9].

Наукове осмислення феномену когнітивних викривлень пов'язують із працями А. Тверські та Д. Канемана. Дослідники зосереджували увагу на тому, як люди здійснюють вибір і оцінюють ризики в умовах невизначеності. У ході емпіричних досліджень було встановлено, що процес прийняття рішень не завжди ґрунтується на принципах раціональності: індивіди часто допускають систематичні помилки в обробці інформації. Саме тому вчені ввели поняття «упередження» та «систематичної помилки», які пояснюють механізми виникнення стійких когнітивних викривлень. Водночас такі викривлення можуть виконувати адаптивну функцію, оскільки забезпечують швидкість реагування у ситуаціях, де оперативність є важливішою за точність [11].

Подальший розвиток цієї ідеї відображено в концепції двох систем мислення, запропонованій Д. Канеманом і А. Тверські. Згідно з нею, Система один відповідає за автоматичне, інтуїтивне й швидке опрацювання інформації, що відбувається без значних зусиль. Система два, натомість, забезпечує свідомий, аналітичний та рефлексивний процес прийняття рішень. Саме домінування Системи 1 часто зумовлює виникнення когнітивних викривлень і соціальних стереотипів, оскільки автоматичні судження можуть не проходити критичної перевірки.

Значний внесок у розуміння механізмів впливу на мислення здійснив Р. Чалдині. У своїх дослідженнях він проаналізував науково обґрунтовані принципи переконання, що активно застосовуються в маркетингу, рекламі та політичній комунікації. Учений описав низку когнітивних механізмів і викривлень, які підсилюють ефективність впливу на масову аудиторію, а також пояснив, чому люди схильні погоджуватися на певні рішення та змінювати власні установки під впливом зовнішніх чинників [4].

Важливим теоретичним підґрунтям для дослідження когнітивних викривлень стала також теорія когнітивного дисонансу Л. Фестінгера. Згідно з цією концепцією, суперечності між переконаннями, знаннями та реальною поведінкою викликають внутрішній психологічний дискомфорт. Для зменшення цього напруження людина може змінювати свої установки, інтерпретації або навіть трансформувати стереотипи. Дисонанс, як правило, виникає тоді, коли суб'єкт усвідомлює певну інформацію (наприклад, про користь чи шкоду продукту), однак його поведінка не узгоджується з цими знаннями [8].

Г. М. Дубчак досліджувала взаємозв'язок ірраціональних установок із рівнем стресостійкості студентської молоді. У межах її емпіричної роботи застосовувалася методика діагностики ірраціональних переконань А. Елліса. Отримані результати засвідчили, що серед досліджуваних найбільш вираженим когнітивним викривленням є катастрофізація, тоді як показник фрустраційної толерантності виявився найменш представленим. Водночас встановлено, що у

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

студентів із нижчим рівнем стресостійкості ірраціональні установки проявляються значно інтенсивніше [2].

О. Д. Шовкова інтерпретує систематичні помилки мислення як наслідок специфіки когнітивної діяльності суб'єкта. На її думку, у процесі мислення людина поєднує різні поняття та конструює нові смислові утворення. Взаємодіючи з навколишнім середовищем, індивід здійснює як розумові, так і перцептивні дії, оцінює їх та формує інтуїтивні судження – як достовірні, так і хибні, що репрезентуються у вигляді особистісно зумовлених когнітивних структур. Помилки виникають унаслідок ментальної обробки цих дій у концептуальній площині свідомості. Іншими словами, суб'єкт спрямовує свої дії на досягнення певного результату, однак отриманий підсумок може не відповідати очікуванням, і саме в такому випадку дія кваліфікується як помилкова [5].

Узагальнення провідних теоретичних і методологічних підходів дозволяє стверджувати, що люди часто не усвідомлюють механізмів, через які їхні рішення втрачають раціональність. Значна частина когнітивних викривлень має несвідомий характер, що ускладнює їх самостійне виявлення та корекцію. Дослідники наголошують, що формування таких спотворень значною мірою пов'язане з функціонуванням Системи 1, яка схильна до спрощення когнітивних схем і може надавати їм викривленого, інколи негативного забарвлення.

Адиктивна поведінка є однією з актуальних проблем сучасної психології, що охоплює як хімічні (алкогольна, наркотична залежність), так і поведінкові форми (інтернет-залежність, ігроманія, залежність від соціальних мереж тощо). Незважаючи на різноманіття проявів, усі види адикції мають спільні психологічні механізми, серед яких провідне місце посідають когнітивні процеси.

Особливого значення набуває вивчення когнітивних викривлень як стійких систематичних помилок мислення, що впливають на інтерпретацію досвіду, прийняття рішень і регуляцію поведінки. Саме спосіб осмислення подій визначає, чи обере людина конструктивну стратегію подолання труднощів, чи звернеться до адиктивних форм реагування.

У межах когнітивно-поведінкової парадигми залежність розглядається як результат взаємодії дисфункційних переконань, емоційної напруги та поведінкових патернів уникання. Когнітивні викривлення функціонують як своєрідні «ментальні фільтри», через які особистість інтерпретує події навколишнього світу.

До найбільш поширених викривлень, пов'язаних зі схильністю до адиктивної поведінки, належать:

- катастрофізація, що формує уявлення про ситуацію як безвихідну та загрозливу;

- дихотомічне мислення, яке зводить досвід до полярних оцінок («успіх – поразка»);

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

- персоналізація, пов’язана з надмірним самозвинуваченням;
- гіперузагальнення, що поширює негативний досвід на всі сфери життя;
- мінімізація наслідків, яка знижує усвідомлення шкоди залежної поведінки.

Такі спотворення підсилюють інтенсивність негативних емоцій – тривоги, провини, сорому, фрустрації – що створює передумови для пошуку швидкого способу зменшення психологічного дискомфорту.

Глибинні когнітивні схеми формуються в процесі соціалізації та закріплюються як стійкі моделі сприйняття себе і світу. Серед них особливо значущими у контексті адиктивної поведінки є:

- схема дефектності («Я недостатньо хороший»);
- схема безпорадності («Я не здатен вплинути на ситуацію»);
- схема покинутості («Мене залишать»);
- схема недовіри («Світ небезпечний»).

За наявності таких базових переконань адиктивний об’єкт може виступати компенсаторним механізмом – засобом підвищення самооцінки, створення ілюзії контролю або уникання емоційного болю.

Процес прийняття адиктивних рішень часто відбувається на рівні автоматичного мислення. У стані стресу активізуються швидкі інтуїтивні механізми, що сприяють імпульсивності та зниженню критичності оцінки наслідків.

Автоматичні думки можуть мати форму когнітивних виправдань, а саме: «Це допоможе мені розслабитися», «Один раз не зашкодить», «Я можу зупинитися будь-коли». Такі переконання підтримують поведінковий патерн залежності та знижують рівень самоконтролю.

Формування адиктивної поведінки можна представити як замкнений цикл: стресова або фруструюча подія → когнітивне викривлення → інтенсивна негативна емоція → використання адиктивної поведінки як способу зниження напруги → тимчасове полегшення → почуття провини або сорому → посилення негативних схем.

Таким чином формується стійка поведінкова модель, що закріплюється через механізм негативного підкріплення.

Когнітивні викривлення є суттєвим психологічним чинником формування та підтримки адиктивної поведінки. Вони впливають на інтерпретацію життєвих подій, рівень емоційної регуляції, самооцінку та здатність до рефлексивного прийняття рішень.

Подолання адиктивних тенденцій потребує системної роботи з дисфункційними переконаннями, розвитку усвідомленості, формування адаптивних копінг-стратегій і посилення когнітивної гнучкості. Перспективним напрямом подальших досліджень є емпіричне вивчення взаємозв’язку конкретних типів когнітивних викривлень із різними формами поведінкових адикцій у молоді.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Узагальнення теоретичних підходів до вивчення когнітивних

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

викривлень дозволяє констатувати, що вони є систематичними помилками мислення, які виникають унаслідок обмеженості когнітивних ресурсів, домінування автоматичних механізмів обробки інформації та впливу індивідуального досвіду. Когнітивні спотворення функціонують як ментальні фільтри, через які особистість інтерпретує події, оцінює себе та навколишній світ, що безпосередньо впливає на прийняття рішень і вибір поведінкових стратегій.

Аналіз концепцій А. Елліса, А. Бека, А. Фрімена, А. Тверські, Д. Канемана, Р. Чалдині, Л. Фестінгера та інших дослідників засвідчує, що когнітивні викривлення пов'язані з формуванням і підтримкою емоційних порушень, тривожних і депресивних станів, а також із механізмами соціального впливу та поведінкової регуляції. Домінування автоматичного мислення зумовлює схильність до спрощення інформації, що підвищує ймовірність виникнення упереджених суджень і ірраціональних переконань.

У контексті адиктивної поведінки когнітивні викривлення виступають значущим психологічним чинником її формування та закріплення. Вони підсилюють негативні емоційні стани (тривогу, провину, сором, фрустрацію), знижують рівень рефлексивності та сприяють імпульсивному прийняттю рішень. Дисфункційні переконання та глибинні когнітивні схеми (дефектності, безпорадності, покинутості, недовіри) створюють внутрішнє підґрунтя для використання адиктивної поведінки як способу уникання психологічного дискомфорту або компенсації негативного самоставлення.

Формування залежності має циклічний характер і підтримується механізмом негативного підкріплення: когнітивне викривлення → інтенсивна негативна емоція → адиктивна дія → тимчасове полегшення → посилення дисфункційних схем. Таким чином, когнітивні спотворення не лише супроводжують адиктивну поведінку, а й виступають її структурним компонентом.

Отже, корекція ірраціональних переконань, розвиток когнітивної гнучкості, формування навичок усвідомленої саморегуляції та зміцнення адаптивних копінг-стратегій є важливими напрямами профілактики та психокорекції адиктивних розладів.

Перспективним напрямом подальших наукових розвідок є емпіричне вивчення взаємозв'язку конкретних типів когнітивних викривлень із різними формами адиктивної поведінки (зокрема інтернет-залежністю, залежністю від соціальних мереж, ігровою адикцією) у різних вікових групах.

Доцільним є також дослідження ролі медіа-середовища та цифрової соціалізації у формуванні когнітивних спотворень, що можуть посилювати ризик розвитку поведінкових залежностей. Важливим напрямом є аналіз взаємозв'язку когнітивних викривлень із рівнем самооцінки, емоційною саморегуляцією, тривожністю та резильєнтністю.

Окремої уваги потребує розроблення та апробація психокорекційних програм, спрямованих на зниження вираженості дисфункційних переконань і розвиток рефлексивного мислення. Перспективним є інтегративний підхід, що

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

поєднує когнітивно-поведінкові техніки, методи майндфулнес та тренінги розвитку критичного мислення.

Подальші дослідження можуть сприяти глибшому розумінню психологічних механізмів адиктивної поведінки та вдосконаленню системи профілактики й психологічної допомоги особам із залежними формами реагування.

***Література*:**

1. Бек А. Т. Когнітивна терапія депресії: теоретична рефлексія та особисті роздуми // *Психологія і суспільство*. 2019. № 1. С. 90–100.

2. Дубчак Г. М. Емпіричне вивчення ірраціональних установок в контексті стресостійкості студентської молоді // *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. 2016. Вип. 2, т. 2. С. 41–46. URL: https://pj.journal.kspu.edu/index.php/pj/article/view/795/750 (дата звернення: 13.02.2026).

3. Рибчук О. Г. Критичне мислення як предмет філософських та психологічних досліджень // *Вісник Національного університету оборони України*. 2023. С. 128–135.

4. Чалдині Р. *Психологія впливу*. Київ: Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2020. 400 с.

5. Шовкова О. Д. Види ілюзії мислення у когнітивній психології // *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія»*: зб. наук. пр. Острог: Вид-во НаУОА, 2018. № 7. С. 33–39.

6. Шулдик А. В. *Становлення особистості студента: психологічний аспект*: навч. посіб. Умань: ФОП Жовтий, 2015. 219 с.

7. Яковенко О. В. Когнітивні викривлення в структурі інтелектуальної діяльності особистості // *Особистість у просторі проблем XXI століття*: програма і матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 7 лют. 2019 р.). Київ: Діректлайн, 2019. С. 80–83.

8. Яковицька Л. С., Капій І. О. Дієвість теорії когнітивного дисонансу Л. Фестінгера в сучасних умовах // *Сучасні проблеми науки. Гуманітарні науки*: тези доп. XX Міжнар. наук.-практ. конф. здобувачів вищої освіти і молодих учених: у 2 т. Т. 1 (Київ, 1–3 квіт. 2020 р.). Київ: НАУ, 2020. С. 88–89.

9. Beck A. T., Freeman A. *Cognitive Therapy of Personality Disorders*. New York: Guilford Press, 1990. 257 p.

10. Ellis A., Harper R. *A New Guide to Rational Living*. Los Angeles: Wilshire Book Company, 1975. 233 p.

11. Kahneman D., Slovic P., Tversky A. (Eds.). *Judgment Under Uncertainty: Heuristics and Biases*. New York: Cambridge University Press, 1982. 544 p.

References:

1. Beck, A. T. (2019). Kohnityvna terapiia depresii: teoretychna refleksiia ta osobysti rozdumy [Cognitive therapy of depression: Theoretical reflection and personal insights]. *Psykholohiia i suspilstvo*, 1, 90–100 [in Ukrainian].

2. Dubchak, H. M. (2016). Empirychne vyvchennia irratsionalnykh ustanovok v konteksti stresostiikosti studentskoi molodi [Empirical study of irrational beliefs in the context of students' stress resistance]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriia: Psykholohichni nauky*, 2(2), 41–46. Retrieved from https://pj.journal.kspu.edu/index.php/pj/article/view/795/750 [in Ukrainian].

3. Rybchuk, O. H. (2023). Krytychne myslennia yak predmet filosofskykh ta psykholohichnykh doslidzhen [Critical thinking as a subject of philosophical and psychological research]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy*, 128–135 [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

4. Chaldini, R. (2020). *Psykholohiia vplyvu* [Influence: The psychology of persuasion]. Kyiv: Knyzhkovyi klub «Klub simeinoho dozvillia» [in Ukrainian].

5. Shovkova, O. D. (2018). Vydy iliuzii myslennia u kohnityvnii psykholohii [Types of thinking illusions in cognitive psychology]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriia «Psykholohiia»*, 7, 33–39 [in Ukrainian].

6. Shuldyk, A. V. (2015). *Stanovlennia osobystosti studenta: psykholohichnyi aspekt* [Formation of student personality: Psychological aspect]. Uman: FOP Zhovtyi [in Ukrainian].

7. Yakovenko, O. V. (2019). Kohnityvni vykryvlennia v strukturi intelektualnoi diialnosti osobystosti [Cognitive distortions in the structure of intellectual activity of personality]. In *Proceedings of the Scientific and Practical Conference «Osobystist u prostori problem XXI stolittia»* (pp. 80–83). Kyiv: Direkt Lain [in Ukrainian].

8. Yakovitska, L. S., & Kapii, I. O. (2020). Diievist teorii kohnityvnoho dysonansu L. Festinhera v suchasnykh umovakh [Effectiveness of Festinger's cognitive dissonance theory in modern conditions]. In *Proceedings of the XX International Scientific and Practical Conference «Suchasni problemy nauky. Humanitarni nauky»* (Vol. 1, pp. 88–89). Kyiv: NAU [in Ukrainian].

9. Beck, A. T., & Freeman, A. (1990). *Cognitive therapy of personality disorders*. New York: Guilford Press.

10. Ellis, A., & Harper, R. (1975). *A new guide to rational living*. Los Angeles: Wilshire Book Company.

11. Kahneman, D., Slovic, P., & Tversky, A. (Eds.). (1982). *Judgment under uncertainty: Heuristics and biases*. New York: Cambridge University Press.

Дата першого надходження статті до видання: 01.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 17.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 364-78:159.9

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4861-4873

Нагорна Надія Сергіївна кандидат психологічних наук, доцент, декан факультету соціальних технологій, оздоровлення та реабілітації, Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, https://orcid.org/0000-0002-9988-7750

Захаріна Марина Іванівна кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, https://orcid.org/0000-0002-7842-2460

Децюк Тетяна Миколаївна кандидат педагогічних наук, доцент, завідуюча кафедри психології, педагогіки та філософії, Заклад вищої освіти «Університет трансформації майбутнього», м. Чернігів, https://orcid.org/0000-0003-2098-0053

ПАРТИСИПАТИВНІ ПРАКТИКИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ГРОМАДІ

Анотація. У статті досліджуються питання застосування партисипативних практик соціальної роботи в громаді. Проаналізовано теоретичне підґрунтя концепції участі в міждисциплінарній та історичній перспективах. Розкрито три ключові виміри застосування партисипації в соціальній роботі: праксеологічний (практичний інструмент участі самого клієнта у вирішенні / пом'якшенні складної життєвої ситуації), дослідницький (розробка моделі дослідження, учать у його реалізації та аналізі результатів), екзистенційний (залучення та участь суб'єктів соціальної роботи як професійна цінність). Встановлено, що участь клієнта в опрацюванні власного випадку не лише підвищує ефективність соціального супроводу, а й виступає потужним психологічним чинником зростання його суб'єктності. Досліджено особливості партисипативного підходу на рівні соціальної роботи в громаді. Особливу увагу приділено практичній імплементації партисипативних практик на прикладі діяльності Робочих груп з громадської безпеки та відновлення (РГГБВ) у Чернігівській області протягом 2022–2025 років. Проаналізовано досвід реалізації проєкту ГО «Чернігів Європейський» за підтримки ПРООН, що був спрямований на розбудову мережі РГГБВ у семи громадах регіону. Висвітлено механізми залучення ключових стейкхолдерів (влади, бізнесу, громадського сектору) до вирішення гострих соціальних проблем. Вказано, що перехід від пасивного отримання послуг до активної участі завдяки партисипативним практикам сприяє соціальній реінтеграції вразливих груп населення (ВПО, ветеранів). В статті також окреслено перспективи трансформації партисипативних інструментів у 2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

році в межах підходу територіально орієнтованого відновлення (ABR), що базується на чотирьох стратегічних векторах: відбудова, стійкість, повернення та реформи.

Ключові слова: партисипація, партисипативний підхід в соціальній роботі, теорія соціальної роботи, соціальна робота в громаді, згуртованість, наснаження, соціальне підприємництво.

Nahorna Nadiia PhD, Associate Professor, Dean of Faculty of Social Technologies, Health Improvement and Rehabilitation, Chernihiv Polytechnic National University, Chernihiv, https://orcid.org/0000-0002-9988-7750

Zakharina Maryna PhD, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Social Work, Chernihiv Polytechnic National University, Chernihiv, https://orcid.org/0000-0002-7842-2460

Detsiuk Tetiana PhD, Associate professor, Head of the Department of Psychology, Pedagogy, and Philosophy, Higher education institution "University of the Future Transformation", Chernihiv, https://orcid.org/0000-0003-2098-0053

PARTICIPATORY PRACTICES OF SOCIAL WORK IN THE COMMUNITY

Abstract. The article explores the application of participatory social work practices within the community context. The theoretical foundation of the participation concept is analyzed through interdisciplinary and historical perspectives. Three key dimensions of participatory application in social work are revealed: the praxeological (a practical tool for the client's direct involvement in resolving or mitigating difficult life situations), the research (development of research models, participation in data collection, and analysis of results), and the existential (engagement and participation of social work subjects' as a professional value). It is established that a client's involvement in processing their own case not only enhances the effectiveness of social support but also serves as a powerful psychological factor in increasing their agency and subjectivity. The study investigates the specificities of the participatory approach at the level of community social work. Particular attention is paid to the practical implementation of participatory practices, exemplified by the activities of the Working Groups on Community Safety and Recovery (WGCSR) in the Chernihiv region during 2022–2025. The experience of the "Chernihiv European" NGO project, supported by the UNDP and aimed at developing a network of WGCSRs in seven territorial communities, is analyzed. Mechanisms for engaging key stakeholders –including local government, business, and the civil sector – to address acute social issues are highlighted. It is argued that the transition from passive service consumption to active participation through participatory practices facilitates the social reintegration of vulnerable populations, such as internally displaced persons (IDPs) and veterans.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Furthermore, the article outlines the prospects for the transformation of participatory tools in 2026 within the framework of the Area-Based Recovery (ABR) approach, which is based on four strategic pillars: reconstruction, resilience, return, and reform.

Keywords: participation, participatory approach in social work, theory of social work, social work in the community, cohesion, empowerment, social entrepreneurship

Постановка проблеми. Практики спільної участі зацікавлених осіб дедалі частіше входять у праксеологічний вимір соціальної роботи в Україні. Найчастіше подібне залучення застосовується на рівні громади, де завдяки розвитку соціальної згуртованості, соціальній мобілізації потенціалу та ресурсів, започаткуванню та розширенню кола партнерської взаємодії, уможливлюється досягнення соціальних змін, а відтак і локального розвитку.

Реалізація даних практик має за своє теоретичне підґрунтя партисипативний підхід, що досить ґрунтовно опрацьований закордоном, однак потребує уточнення та соціально-культурного аналізу контексту впровадження щодо викликів українського сьогодення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Перші уявлення про партисипацію дає нам концепція учасницької демократії (Б. Барбер, Дж. Циммерман та інші). На цій основі іноземними вченими було досліджено: рівні залучення громадян до участі – неучасті в громадському житті (Ш. Арнштейн), складові процесу партисипації (Я. Вигнанський), партисипацію на рівні громади (S. Rifkin & M. Kangere). Подібне привнесло зміни до суспільних уявлень про демократичні процеси та процедури, притаманні різним галузям науки та практики (політологія, публічне управляння, архітектура та дизайн, фінанси та бюджетування).

Доречно, на наш погляд, звернути увагу на застосування партисипативного підходу в практиках людиноцентричних галузей: педагогіці (організація освітнього процесу (О. Бутенко та Н. Опікунова), формування відповідних особистісних якостей та компетентностей у здобувачів освіти (В. Ягоднікова та М. Гриньова, В. Гладун)); медицини (від інформування пацієнта щодо процесу лікування (О. Мінцер, Н. Мироненко та ін.) до активної участі пацієнта у реформуванні медичної галузі (S. Rifkin & M. Kangere)); психології (партнерська взаємодія менеджерів та колективу (Л. Карамушка, А. Клочко), особливості мотивації активної участі у громадських процесах та рухах (J. Van Stekelenburg & P.G. Klandermans), взаємозумовленість процесів партисипації та наснаження (C. Stevenson, J. Dixon, N. Hopkins, R. Luyt)).

Щодо соціальної роботи, то переважна більшість напрацювань здійснена іноземними науковцями та практиками щодо: поінформованого спільного прийняття рішень (Ш. Рамон та Дж. Фокс), формування міждисциплінарних команд (Е. Йодер-Майна), партисипації як частини процесу адвокації прав клієнтів та здійснення змін у політиках громад і держави (C. Simmons & S. Robinson).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Попри наявність досліджень українських вчених щодо партисипативного підходу в практиці соціальної роботи (Т. Семигіна та О. Столярик, Л. Тимчук), а також рекомендацій до впровадження міжнародних програм підтримки громад у відбудові, дослідницької уваги потребує аналіз особливостей застосування тих чи інших партисипативних практик соціальної роботи в громаді.

Відтак, **метою статті** є теоретико-праксеологічний аналіз партисипативних практик соціальної роботи в громаді.

Виклад основного матеріалу. Основою партисипативного підходу в практиці соціальної роботи є уявлення про поняття «партисипація» [18], що були розвинені завдяки напрацюванням Ш. Арнштейн [22] щодо рівнів залучення громадян до громадського життя та відповідних інструментів впливу на кожному з них (так звана «Драбина участі»).

S. Croft & P. Beresford [24], досліджуючи партисипативний підхід в соціальній роботі, вказують на особливості розвитку учасницьких практик соціальної підтримки. Так, автори зазначають, що вже з 1968 року соціальними службами Великої Британії пропонувалось ширше залучення клієнтів соціальної роботи до планування та надання соціальних послуг, при чому як на індивідуальному, так і на груповому рівнях, а вже пізніше й на рівні громади. Відтак, участь самого клієнта в опрацюванні власного випадку, плануванні роботи щодо його вирішення чи пом'якшення, реалізації кроків, підвищує рівень його суб'єктності, наснажує на саморозвиток, надає досвід виходу зі складної життєвої ситуації, яким можна поділитись в майбутньому з іншими.

Досвід партисипації в практиці соціальної роботи знайшов своє відображення і в дослідницькій сфері. Т. Семигіна [17] аналізує можливості залучення клієнтів соціальної роботи до емпірики: розробка моделі дослідження, збір та аналіз даних, напрацювання висновків та рекомендацій, адвокація впровадження нових практик. Авторка зазначає, що партисипативні дослідження в соціальній роботі сприяють: розширенню можливостей всіх учасників дослідження за рахунок розвитку співпраці та розподілу влади у дослідницькому процесі; комбінації практичної діяльності та дослідницької роботи, що синергетично дає можливість розв'язання конкретних проблем індивідів, груп і громад.

З іншого боку, подібний досвід залучення клієнта чи інших стейкхолдерів як то в практиці чи дослідницькому полі, не може не змінювати базові засади соціальної роботи. Так, Л.І. Тимчук [19] вказує, що партисипація привносить зміни до ціннісної основи професійної соціальної роботи: права клієнта, його можливості саморозвитку підтримуються, його роль у процесі суб'єктивується, він /вона стає співавтором запланованих кроків та прийнятих рішень, що матимуть користь, як для конкретного кейсу, так і подальшої практики, соціальних політик на рівні громади чи держави.

Таким чином, партисипація має теоретико-практичне застосування у: взаємодії з клієнтом соціальної роботи та щодо розвитку його сильних сторін

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

(*праксеологічний вимір*); організації та проведення досліджень в соціальній сфері (*дослідницький вимір*); зміні ціннісного фокусу соціальної роботи, де головним стає партнерство і відповідальність (*екзистенційний вимір*). Цей досвід збагачує теорію соціальної роботи, дозволяючи розвинути наші уявлення про професійну взаємодію, співпрацю та згуртованість.

Науковці [13; 18; 19] пропонують розглядати впровадження партисипативного підходу на різних рівнях практики соціальної роботи: індивідуальний, груповий, організаційний, рівень громади. При цьому, результати ґрунтовного дослідження Z. Meenai [26] щодо концепцій партисипації в громаді засвідчують поєднання партисипативних практик в індивідуальній роботі, соціальній роботі в групі чи колективі, а також задля місцевого розвитку. Відтак, саме місцевий розвиток, як явище динамічне, потребує залучення громадян, їх груп та об'єднань для напрацювання практичних рішень щодо розв'язання або зменшення гостроти існуючих соціальних викликів у громаді.

За роки впровадження партисипації на локальному рівні, дослідниками [24**;** 26] запропоновані різноманітні практики, що спрямовані на посилення залучення громадян, їх наснаження та розвиток спроможностей, влади всередині [1], а відтак, сприяння їх суб'єктності та готовності до взаємодії для спільних рішень та дій, партнерства та відповідальності.

Результати аналізу ризиків та перешкод громадської участі на рівні місцевих громад в Україні, отримані О.В. Іваніною [6], свідчать про те, що в нашому суспільстві переважають ті формати залучення громадян, які характерні для нижніх щаблів «Драбини участі». На думку дослідника, подібне може призводити до ряду викривлень громадської думки, зниження мотивації до активності, розвитку споживацьких настроїв.

Проте, узагальнені результати практичного застосування партисипативного підходу в заходах щодо розвитку українських громад [11] дають підстави авторкам для розробки відповідних рекомендацій. Дослідниці вказують, що ефективне використання патрисипативних практик (створення інструментів публічного діалогу, справжніх громадських консультацій, дорадчих комітетів, учасницького планування, просторової партисипації, груп за завданнями) сприятиме: розширенню меж суспільного діалогу та дискусії, що є стимулом «виходу із тіні» людей із власними ідеями; створенню сприятливого клімату для обговорення таких ідей серед різноманітних стейкхолдерів на рівні громади (лідери думок, місцеві активісти, громадські діячі, представники місцевого самоврядування, бізнес); створенню нових засад співпраці із громадою, владою та бізнесом; прищепленню необхідності здійснення розумного контролю влади і одночасно її легітимізації перед пересічними громадянами.

Активне залучення ключових стейкхолдерів розвитку громади, на думку A. Verbytska, N. Nahorna & H. Dyvnych [32], сприятиме розвитку соціального підприємництва, як інструменту соціальної реінтеграції соціально вразливих груп населення, в тому числі ветеранів та членів їх сімей, внутрішньо

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

переміщених осіб. Науковиці пропонують рамку та інструменти налагодження соціально відповідального партнерства в просторі закладів вищої освіти, як осередків місцевого розвитку, з активною участю громади, влади та бізнесу.

Розглянемо особливості партисипації щодо вирішення соціальних проблем в громаді на прикладі такого інструменту як Робочі групи з громадської безпеки та відновлення (РГГБВ). Дані робочі групи було створено у 2022-2023 роках за сприяння Програми розвитку ООН в Україні у семи громадах Чернігівської області, а саме Чернігівській, Іванівській, Михайло-Коцюбинській, Прилуцькій, Ніжинській, Городнянській та Ріпкінській громад. Для забезпечення більш ефективної роботи даних робочих груп протягом 2023-2025 рр. ГО «Чернігів Європейський» було реалізовано проєкт «Розбудова Мережі робочих груп із громадської безпеки та відновлення у семи територіальних громадах Чернігівщини» за сприяння Програми розвитку ООН (ПРООН) в Україні за фінансової підтримки Європейського Союзу, наданої в межах проєкту «EU4Recovery – Розширення можливостей громад в Україні». Метою проєкту було підвищення рівня спроможності мережі робочих груп з громадської безпеки та відновлення (РГГБВ) 7 територіальних громад Чернігівської області шляхом розвитку навичок реалізації проєктів, підвищення ролі та видимості РГГБВ в громадах через інструменти залучення мешканців/-ок та обміну досвідом діяльності.

РГГБВ являли собою консультативно-дорадчі органи, що давали змогу імплементувати рішення громади у програмні документи місцевої влади. Це своєрідні діалогові майданчики для всіх стейкхолдерів, де здійснювався пошук шляхів вирішення безпекових, соціальних проблем в громаді, креативні ідеї щодо відновлення пошкоджених об’єктів та підтримку найбільш уразливих та соціально-незахищених категорій населення [10].

Дані робочі групи входять до мережі подібних робочих груп України. Спочатку такий інструмент партисипації почали впроваджувати у Донецькій і Луганській областях ще у 2017 році, згодом у 2019 році такі робочі групи були створені у Херсонській та Запорізькій областях. А після початку дії воєнного стану кількість охоплених областей зросла до 12 (Луганська, Донецька, Херсонська, Миколаївська, Чернігівська, Сумська, Харківська, Закарпатська, Запорізька, Дніпропетровська, Полтавська, Чернівецька області). Назви робочих груп в різних регіонах дещо відрізнялися (наприклад, Робочі групи з громадської безпеки та соціальної згуртованості, Робочі групи з громадської безпеки та відновлення, Мережа Рад ВПО), а також кількість охоплених громад в областях була різною (від 6 до 9), все залежало від потреб і рівня їх спроможності, а також від можливостей фінансової підтримки та програмних цілей ПРООН.

РГГБВ Чернігівської області здійснювали свою діяльність на основі відповідного Положення. До складу робочої групи входили представники органів місцевого самоврядування, комунальних установ (в тому числі і соціальної сфери), представники Національної поліції, Державної служби

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

України з надзвичайних ситуацій, організацій громадянського суспільства та представники бізнесу. Чисельність членів робочої групи коливається від 15 до 34 осіб. Склад робочої групи та положення про її діяльність затверджувалися за засіданнях місцевих рад або розпорядженням голови громади [5].

Для розвитку соціальної згуртованості, з одного боку, та навичок проєктного менеджменту, оцінки потреб громад, їх пріоритетності, формування профілів громад, а також з розробки ідей та бізнес-планів соціальних підприємств, з іншого боку, було реалізовано освітні та соціально-психологічні заходи в означених вище громадах Чернігівської області в межах проєкту «Розбудова Мережі робочих груп із громадської безпеки та відновлення у семи територіальних громадах Чернігівщини» [20] за сприяння Програми розвитку ООН (ПРООН) в Україні за фінансової підтримки Європейського Союзу, наданої в межах проєкту «EU4Recovery – Розширення можливостей громад в Україні». Цей проєкт також включав тренінги для підтримки мережі і залучення громадян до участі у відновленні громади.

Реалізація мети та завдань проекту включала: освітню складову за напрямками (оцінка потреб громади, картування громад, проектний менеджмент та розбудова громадянського суспільства, розробка профілів громад, соціальне підприємництво), тренінги соціально-психологічного та освітнього характеру для напрацювання відповідних м’яких та твердих навичок за відповідними напрямками («польовий етап» оцінки потреб через картування громад для виявлення небезпечних об'єктів, зон, «слабких місць» та можливостей розвитку; з лідерства, командоутворення, ефективної комунікації для РГГБВ; тренінги з напрацювання візії та місії соціальних підприємств, їх бізнес-ідей; кроки проектного менеджменту; онлайн-тренінг щодо розробки профілів громад), супровід та менторську підтримку учасників під час підготовки планів реалізації соціальних ініціатив та бізнес-планів соціальних підприємств, пітчинг-сесію та відбір проєктів-переможців конкурсу на фінансування ініціатив соціальних ініціатив та соціальних підприємств. Також проектом передбачалось проведення менторських сесій для лідерів-координаторів та членів РГГБВ, активних громадян цільових громад з питань обраних відповідно до пріоритетів місцевого розвитку (створення та діяльності громадських організацій, проєктного менеджменту, підприємницької діяльності, картування громади, психологічної підтримки, молодіжної роботи) (по 5 менторських сесій для кожної РГГБВ), обмін досвідом між громадами.

Розглянемо більш детально механізм вирішення проблем громади чи задоволення потреб, в тому числі соціальних, в діяльності РГГБВ. Відповідно до положення, засідання робочих груп відбуваються раз на два місяці. На засідання обов’язково присутні представники ПРООН в Україні та інших донорських організацій. На кожне засідання формується порядок денний, куди виносяться актуальні проблеми та потреби громади, як правило з певним акцентом (наприклад, стан безпеки в громаді, проблема гендерно зумовленого, в тому

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

числі домашнього, насильства тощо). Оголошення про чергове засідання секретар робочої групи розміщує на сторінках соціальних мереж чи на сайті органів місцевого самоврядування. Засідання є відкритими. Всі бажаючі представники громади можуть виступити і представити свої ідеї щодо вирішення певної проблеми в рамках порядку денного. Громадські організації або ініціативні групи мали змогу презентувати свої ідеї проєктів на засіданнях робочих груп, і у разі можливості фінансування певної частини донорськими організаціями, відбувалося голосування за найбільш актуальні та перспективні ідеї. Ті ініціативи чи проєкти, які набрали найбільшу кількість голосів подавалися для фінансової підтримки ПРООН.

Також під час засідань робочих груп представники різних структур та організацій знаходили партнерів та можливості для вирішення своїх проблем. Так, наприклад, на черговому засіданні робочої групи м. Чернігова у 2024 році було озвучено про ризик закриття єдиного в області Комунального закладу «Навчально-реабілітаційний центр» Чернігівської обласної ради, в якому могли здобувати середню освіту діти, які мають вади зору або повністю сліпі. Підставою для закриття стало виведене з ладу обладнання з блискавкозахисту та пожежної безпеки. Органи місцевого самоврядування виділили кошти на Проєктно-кошторисну документацію, а коштів на саме обладнання не було. Тож, адміністрація школи шукала партнерів серед громадських організацій щоб зробити спільний проєкт. На пропозицію співпраці відгукнулася ГО «Агенція міських ініціатив», спільно вони розробили проєкт «Клас безпеки та встановлення пожежної сигналізації в КЗ «Навчально-реабілітаційний центр» ЧОР». Вихованці Навчально-реабілітаційного центру завдяки цьому проєкту не тільки отримали можливість подальшого здобуття середньої освіти, а й можливість проходити навчання з безпеки життєдіяльності з використанням інклюзивного навчального приладдя у спеціально облаштованому класі безпеки.

Ще одним яскравим кейсом партисипативного вирішення соціальної проблеми була підтримка на робочій групі міні-ініціативи щодо оснащення котлами Чернігівського обласного центру соціально-психологічної допомоги постраждалим від гендерно зумовленого, в тому числі домашнього, насильства. Даний центр постраждав внаслідок прямого влучання під час бойових дій у березні 2022 року. Протягом року адміністрація закладу спільно з органами місцевого самоврядування шукали кошти і можливості для відновлення закладу і продовження його роботи. Ця проблема була надзвичайно актуальною тому, що це єдиний заклад в Чернігівській області, який, на той час, міг приймати постраждалих на тимчасове проживання разом із дітьми. Вдалося відновити і провести ремонтні роботи в самій будівлі, але вийшли з ладу котли для опалення закладу в зимовий період. Представники ГО «Чернігів Європейський» допомогли підготувати міні-ініціативу від адміністрації закладу. Під час чергового засідання робочої групи Чернігівської громади у 2023 році її було представлено та підтримано абсолютною більшістю голосів. Завдяки чому даний

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

заклад повністю відновив свою діяльність і продовжує активно надавати соціальні послуги постраждалим від гендерно зумовленого, в тому числі домашнього насильства [10].

З початку 2026 року відбувається трансформація діяльності робочих груп, змінюються підходи до їх діяльності та інструменти підтримки. Якщо у попередній фазі акцент був на проєктний підхід, то нова фаза зосереджується на програмному підході. Робочі групи з 2026 року будуть мати іншу назву, а саме Робочі групи із залучення громад. Протягом наступних трьох років ПРООН в Україні буде реалізовуватися підхід до територіально орієнтованого відновлення (ABR), тому у фокусі уваги щодо підтримки діяльності Робочих груп з боку ПРООН залишається 10 областей, в тому числі Чернігівська область. ABR підхід тримається та так званих чотирьох стовпах: відбудова (ключова ціль – інфраструктура); стійкість (через формування згуртованості в громадах); повернення (сприяння створенню умов для повернення ВПО в громади); реформи (посилення інституцій).

Щодо партисипативних практик соціальної роботи в громаді, то їх подальша реалізація планується із дотриманням стандартів ЄС та відповідно до критеріїв операціоналізації ключових аспектів партисипації [14].

Висновки. Здійснений теоретико-праксеологічний аналіз партисипативних практик соціальної роботи в громаді дає підстави для наступних узагальнень. Партисипативний підхід в практиці соціальної роботи варто розглядати у: праксеологічному, дослідницькому та екзистенційному вимірах. Партисипація, завдяки технікам наснаження та розширення прав і можливостей, дозволяє індивідам та їх групам, як представникам громади, суб'єктивувати їх роль у місцевому розвитку, стати співрозробником локальних практик і політик, впроваджувати зміни та налагоджувати активне партнерство з владою та бізнесом, контролювати виконання рішень та процесів соціальних ініціатив. Досвід реалізації проєкту «Розбудова Мережі робочих груп із громадської безпеки та відновлення у семи територіальних громадах Чернігівщини» за сприяння Програми розвитку ООН (ПРООН) в Україні за фінансової підтримки Європейського Союзу, наданої в межах проєкту «EU4Recovery – Розширення можливостей громад в Україні» дозволив описати ряд партисипативних практик освітнього та соціально-психологічного характеру, що були спрямовані на розвиток соціальної згуртованості в громаді, спільного дослідження та встановлення пріоритетів громадської безпеки та відновлення.

Література:

1. Активні громадяни : посібник фасилітатора. Британська рада. 2014. 186 с.
2. Барбер Б. Сильна демократія: політика учасницького типу. *Демократія: Антологія* / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. К: Смолоскип, 2005. С. 254-262.
3. Бутенко О.П., Опікунова Н.В. Роль системи зворотного зв'язку у процесі студентоцентрованого навчання. *Репрезентація освітніх досягнень, мас-медіа та роль філології у сучасній системі наук (2nd edition) :* колективна монографія. Вінниця: ГО «Європейська наукова платформа» , 2021-2022. С. 97-107.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

4. Гладун В. Партисипація учнівської молоді як складова формування громадянської компетентності. *Нова педагогічна думка*. 2019. №4 (100). С. 145-149

5. Децюк Т.М. Сучасні підходи та інструменти залучення громадян до процесів відновлення та розвитку громад. *Березневий науковий дискурс 2025 на тему: «Синергія освіти, науки та бізнесу в епоху глобальних трансформацій»: збірник матеріалів ІІІ Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Чернігів, 27 лютого 2025 р.). Чернігів: ГО «Науково-освітній інноваційний центр суспільних трансформацій», 2025. С. 610-611.

6. Іваніна О.В. Ризики та перешкоди громадської участі на рівні місцевих громад в Україні. *Науковий журнал «ПОЛІТИКУС»*. 2020. № 3. С. 31-37.

7. Йодер-Майна Е. Зцілення як запорука миру: підхід до миротворення у травмованих суспільствах. К.: UA VETERANS, 2025. 224 с.

8. Клочко А. Психологія розвитку інноваційних стилів управління у менеджерів освітніх організацій : дис. … д-ра психол. наук : 19.00.10 / Інститут психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. Київ, 2021. 574 с.

9. Колісніченко Н., Коваль Г. Партисипативне управління в галузі освіти: сутність, особливості, тенденції формування і реалізації. *Актуальні проблеми державного управління*. 2021. №3 (84). С. 105-109.

10. Красківська Н., Децюк Т., Вербицька А. Створення позитивного впливу робочих груп на громаду. *Успішні практики залучення громадян до участі / Збірник підготовлено в межах ініціативи «Розбудова Мережі робочих груп із громадської безпеки та відновлення у семи територіальних громадах Чернігівщини», яку впроваджує ГО «Чернігів Європейський» за сприяння Програми розвитку ООН (UNDP) в Україні за фінансової підтримки Європейського Союзу, наданої в межах проєкту «EU4Recovery – Розширення можливостей громад в Україні»*. м. Чернігів, 2024. 98 с.

11. Левченко О., Величко Н., Ковшун Л.. Партисипативний підхід та практики на рівні громади : посібник для громадських активістів та всіх зацікавлених. Херсон, 2018. 52 с. URL: https://surl.li/pnrgsu

12. Мінцер О.П., Мироненко Н.В., Сінєнко Н.О., Новик А.М. Партисипація пацієнтів як елемент забезпечення безпеки надання медичної допомоги: особливості дистанційного формату. *Медична інформатика та інженерія*. 2019. № 4. С. 76-79.

13. Нагорна Н.С. Міждисциплінарний зміст поняття «партисипація». *Проблеми сучасної психології*. 2022. №3. С. 108-115.

14. Оцінка відповідності практик партисипації в українських громадам стандартам ЄС: методологія експертного аудиту та інструментарій. Центр громадських ініціатив. URL: https://surl.li/chigbl

15. Психологія діяльності організацій в умовах соціально-економічних змін (на матеріалі освітніх організацій): монографія / за наук. ред. Л.М. Карамушки. К.: Педагогічна думка, 2008. 192 с.

16. Рамон Ш., Фокс Дж. Місце спільного прийняття рішень у практиці соціальної роботи. Тренінг в Київському університеті ім. Б. Грінченка. 2022.

17. Семигіна Т. Сприяючи змінам: дослідження в соціальній роботі. Таллінн: Teadmus, 2025. 436 с.

18. Семигіна Т., Столярик О. Нове обличчя соціальної роботи: сучасні теорії та підходи. Таллінн: Teadmus, 2025. 524 с.

19. Тимчук Л.І. Партисипативний підхід у соціальній роботі: професійні орієнтири та потенціал розвитку. *Суспільство та національні інтереси*. 2025. № 12 (20). С. 813-826.

20. Чернігів Європеський : громадська організація. Сайт. URL: https://surl.li/jxafej

21. Ягоднікова В., Гриньова М. Партисипативний підхід до виховання лідерських якостей підлітків. *Молодь і ринок*. 2021. №11-12 (197-198). С.44-49

ISSN 2786-4952 Online

22. Arnstein Sh.R. A Ladder of Citizen Participation. *Journal of the American Institute of Planners.*1969. Vol. 35. № 4. P. 216–224.

23. Christens B.D., Peterson N.A., Speer P.W. Community Participation and Psychological Empowerment: Testing Reciprocal Causality Using a Cross-Lagged Panel Design and Latent Constructs. *Health Education & Behavior*. 2011; №38(4):339-347. doi:10.1177/1090198110372880

24. Croft S., Beresford P. A participatory approach to social work. *Practising social work* // Hanvey, C., & Philpot, T. (Eds.). Taylor & Francis Group, 1993. Pp 49-66.

25. Długosz D., Wygnański J.J., Obywatele współdecydują : przewodnik po partycypacji społecznej. *Stowarzyszenie Forum na Rzecz Forum Inicjatyw Pozarządowych.* Warszawa 2005; st. 24-25

26. Meenai Z. Participatory community work. New Delhi: Concept Publ. Company, 2008. 228 p.

27. Rifkin S.B., Kangere M. What is Participation? *CBR: a participatory strategy in Africa* : book / editor: S. Hartley. London: University College London, 2002. Pp. 37-49. URL: https://surl.lt/oqfjbm

28. SimmonsC., Robinson S. Strengthening Participation of Children and Young People with Disability in Advocacy. Melbourne, Children with Disability Australia. 2014. 68 p. URL: https://surl.li/jpqxdk

29. Stevenson C., Dixon J., Hopkins N., Luyt R. The social psychology of citizenship, participation and social exclusion. *Journal of Social and Political Psychology*. 2015. 3(2):1-19. URL: https://surl.li/jsfwjp

30. Van Stekelenburg J., Klandermans P.G. Social psychology of movement participation. *The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Social and Political Movements.* Edited by David A. Snow, Donatella della Porta, Bert Klandermans, and Doug McAdam. Blackwell Publishing Ltd, 2013. Pp.1-5. URL: https://surl.li/lpogdk

31. Zimmerman M.A. Empowerment Theory: Psychological, Organizational and Community Levels of Analysis. In *Handbook of Community Psychology* J. Rappaport & E. Seidman (Eds.). 2000. pp. 43-63. URL: https://surl.li/yfqidx

32. Verbytska A., Nahorna N., Dyvnych H. Participatory Model of Social Entrepreneurship Development as a Determinant of Veterans' and their Family Members' Reintegration: Theoretical Framework. *Baltic Journal of Economic Studies.* 2024. Volume 10. Number 2. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”. P. 51-59

References:

1. Aktyvni hromadiany: posibnyk fasylitatora. (2014) [Active citizen: facilitator manual]. Brytanskarada. 186. (in Ukrainian).

2. Barber, B. (2005) *Sylna demokratiia: polityka uchasnytskoho typu. Demokratiia: Antolohiia* [Strong democracy: Participatory type politics. Democracy: An Anthology]; upor.O. Protsenko, V. Lisovyi. Kyiv: Smoloskyp (in Ukrainian).

3. Butenko, O.P., & Opikunova, N.V. (2021) *Rol systemy zvorotnoho zviazku u protsesi studentotsentrovanoho navchannia.* [The role of the feedback system in the process of student-centered learning. Collective monograph]. *Reprezentatsiia osvitnikh dosiahnen, mas-media ta rol filolohii u suchasnii systemi nauk (2nd edition) : kolektyvna monohrafiia. Vinnytsia: HO «Ievropeiska naukova platforma», 2021-2022. S. 97-107.* (in Ukrainian)

4. Hladun, V. (2019) Partysypatsiia uchnivskoi molodi yak skladova formuvannia hromadianskoi kompetentnosti. [Participation of student youth as a component of the formation of civic competence]. Nova pedahohichna dumka. №4 (100). 145-149. (in Ukrainian)

5. Detsiuk, T.M. (2025) Suchasni pidkhody ta instrumenty zaluchennia hromadian do protsesiv vidnovlennia ta rozvytku hromad. [Modern approaches and tools for involving citizens in

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

the processes of community restoration and development]. Bereznevyi naukovyi dyskurs 2025 na temu: «Synerhiia osvity, nauky ta biznesu v epokhu hlobalnykh transformatsii»: zbirnyk materialiv III Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (m. Chernihiv, 27 liutoho 2025 r.). Chernihiv: HO «Naukovo-osvitnii innovatsiinyi tsentr suspilnykh transformatsii». 610-611. (in Ukrainian)

6. Ivanina, O.V. (2020). Ryzyky ta pereshkody hromadskoi uchasti na rivni mistsevykh hromad v Ukraini. [Risks and obstacles to public participation at the level of local communities in Ukraine]. *Naukovyi zhurnal «POLITYKUS»*. № 3. 31-37. (in Ukrainian)

7. Yoder-Maina, E. (2025). Ztsilennia yak zaporuka myru: pidkhid do myrotvorennia u travmovanykh suspilstvakh. [Healing as a Key to Peace: An Approach to Peacebuilding in Traumatized Societies]. K.: UA VETERANS. 224. (in Ukrainian)

8. Klochko, A. (2021). *Psykholohiia rozvytku innovatsiinykh styliv upravlinnia u menedzheriv osvitnikh orhanizatsii: dys. … d.psykhol.n.: 19.00.10* [Psychology of development of innovative management styles in managers of educational organizations]. Doctor of science thesis] Instytut psykholohii imeni H.S. Kostiuka. Kyiv, 574 p. (in Ukrainian)

9. Kolisnichenko, N., & Koval, H. (2021) Partysypatyvneupravlinnia v haluziosvity: sutnist, osoblyvosti, tendentsiiformuvannia i realizatsii. [Participatory management in the field of education: essence, features, trends in formation and implementation] Aktualniproblemyderzhavnohouprav linnia. №3 (84). 105-109. (in Ukrainian)

10. Kraskivska, N., Detsiuk, T., & Verbytska, A. (2024) Stvorennia pozytyvnoho vplyvu robochykh hrup na hromadu. Uspishni praktyky zaluchennia hromadian do uchasti. [Creating a positive impact of working groups on the community. Successful practices of involving citizens in participation]. Zbirnyk pidhotovleno v mezhakh initsiatyvy «Rozbudova Merezh I robochykh hrup iz hromadskoi bezpeky ta vidnovlennia u semy terytorialnykh hromadakh Chernihivshchyny», yaku vprovadzhuie HO «Chernihiv Yevropeiskyi» za spryiannia Prohramy rozvytku OON (UNDP) v Ukraini za finansovoi pidtrymky Yevropeiskoho Soiuzu, nadanoi v mezhakh proiektu «EU4Recovery – Rozshyrennia mozhlyvostei hromad v Ukraini». m. Chernihiv. 98. (in Ukrainian)

11. Levchenko O. Velychko N., & Kovshun L. *Partysypatyvnyi pidkhid ta praktyky na rivni hromady.* [Participatory approach and practices at the community level.Guide for public activists and all those interested]. Posibnyk dlia hromadskykhaktyvistiv ta vsikhzatsikavlenykh. Za red. L. Polskoi. Kherson. 52 p. URL: https://surl.li/pnrgsu (in Ukrainian)

12. Mintser, O.P., Myronenko, N.V., Sinienko, N.O., & Novyk, A.M. (2019). Partysypatsiia patsiientiv yak element zabezpechennia bezpeky nadannia medychnoi dopomohy — osoblyvosti dystantsiinoho formatu [Patient participation as an element of ensuring the safety of medical care — features of the online format]. *Medychna informatyka ta inzheneriia*, 4. pp. 76-79. (in Ukrainian)

13. Nahorna, N.S. (2022). Mizhdystsyplinarnyi zmist poniattia «partysypatsiia». [Interdisciplinary content of the concept of "participation"]. Problemy suchasnoi psykholohii. 2022. №3. S. 108-115. (in Ukrainian)

14. Otsinka vidpovidnosti praktyk partysypatsii v ukrainskykh hromadam standartam YeS: metodolohiia ekspertnoho audytu ta instrumentarii. [Assessment of compliance of participation practices in Ukrainian communities with EU standards: expert audit methodology and tools]. Tsentr hromadskykh initsiatyv. URL: https://surl.li/chigbl (in Ukrainian)

15. Karamushka L.M. (2008) *Psykholohiia diialnosti orhanizatsii v umovakh sotsialno-ekonomichnykh zmin (na materiali osvitnikh orhanizatsii): monohrafiia* [Psychology of the activities of organizations in the conditions of socio-economic changes (on the material of educational organizations): monograph] Kyiv: Pedahohichna dumka, 192 p. (in Ukrainian)

16. Ramon, Sh., & Foks, Dzh. (2022). Mistse spilnoho pryiniattia rishen u praktytsi sotsialnoi roboty. [The place of shared decision-making in social work practice]. Treninh v Kyivskomu universyteti im. B. Hrinchenka. (in Ukrainian)

17. Semyhina, T. (2025). Spryiaiuchy zminam: doslidzhennia v sotsialnii roboti. [Facilitating change: research in social work]. Tallinn: Teadmus. 436 s. (in Ukrainian)

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

18. Semyhina, T., & Stoliaryk, O. (2025). Nove oblychchia sotsialnoi roboty: suchasni teorii ta pidkhody. [A new face of social work: contemporary theories and approaches]. Tallinn: Teadmus. 524 c. (in Ukrainian)

19. Tymchuk, L.I. (2025). Partysypatyvnyi pidkhid u sotsialnii roboti: profesiini oriientyry ta potentsial rozvytku. [Participatory approach in social work: professional guidelines and development potential]. *Society and National Interests,* № 12 (20). S. 813-826. (in Ukrainian)

20. Chernihiv Yevropeskyi : hromadska orhanizatsiia. Sait. [ChernihivEuropean: Non-governmentalorganization. Officialwebsite.]. URL: https://surl.li/jxafej (in Ukrainian)

21. Iahodnikova V., & Hrynova M. (2021) *Partysypatyvnyi pidkhid do vykhovannia liderskykh yakostei pidlitkiv* [Participatory approach to education of leadership qualities of teenagers] Molod i rynok, 11-12 (197-198). pp.44-49 (in Ukrainian).

22. Arnstein, Sh.R. (1969). A Ladder of Citizen Participation. *Journal of the American Institute of Planners,* Vol. 35. № 4. P. 216–224. (in English)

23. Christens, B.D., Peterson, N.A., & Speer, P.W. (2011). Community Participation and Psychological Empowerment: Testing Reciprocal Causality Using a Cross-Lagged Panel Design and Latent Constructs. *Health Education & Behavior,* №38(4) : 339-347. doi:10.1177/109019 8110372880 (in English)

24. Croft, S., & Beresford, P. (1993). A participatory approach to social work. *Practising social work.* Hanvey, C., & Philpot, T. (Eds.). Taylor & Francis Group. Pp 49-66. (in English)

25. Długosz, D., & Wygnański, J.J. (2005). Obywatele współdecydują : przewodnik po partycypacji społecznej. *Stowarzyszenie Forum na Rzecz Forum Inicjatyw Pozarządowych.* Warszawa; st. 24-25. (in English)

26. Meenai, Z. (2008). Participatory community work. New Delhi: Concept Publ. Company. 228 p. (in English)

27. Rifkin, S.B., & Kangere, M. (2002). What is Participation? *CBR: a participatory strategy in Africa* : book / editor: S. Hartley. London: University College London. Pp. 37-49. URL: https://surl.lt/oqfjbm (in English)

28. Simmons, C., & Robinson, S. (2014). Strengthening Participation of Children and Young People with Disability in Advocacy. Melbourne, Children with Disability Australia. 68 p. URL: https://surl.li/jpqxdk (in English)

29. Stevenson, C., Dixon, J., Hopkins, N., & Luyt, R. (2015). The social psychology of citizenship, participation and social exclusion. *Journal of Social and Political Psychology*. 3(2):1-19. URL: https://surl.li/jsfwjp (in English)

30. Van Stekelenburg, J., & Klandermans, P.G. (2013). Social psychology of movement participation. *The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Social and Political Movements.* Edited by David A. Snow, Donatella della Porta, Bert Klandermans, and Doug McAdam. Blackwell Publishing Ltd. Pp.1-5. URL: https://surl.li/lpogdk (in English)

31. Zimmerman, M.A. (2000). Empowerment Theory: Psychological, Organizational and Community Levels of Analysis. In *Handbook of Community Psychology* J. Rappaport & E. Seidman (Eds.). pp. 43-63. URL: https://surl.li/yfqidx (in English)

32. Verbytska, A., Nahorna, N., & Dyvnych, H. (2024). Participatory Model of Social Entrepreneurship Development as a Determinant of Veterans' and their Family Members' Reintegration: Theoretical Framework. *Baltic Journal of Economic Studies.* 2024. Volume 10. Number 2. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”. P. 51-59 (in English)

Дата першого надходження статті до видання: 27.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК: 159.942:355.01(477):004.8

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4874-4891

Ніколаєва Олександра Ігорівна лікар-психолог, психіатр, аспірант 3-го року навчання, асистент кафедри медичної психології, психосоматичної медицини та психотерапії Навчально-наукового інституту психічного здоров'я НМУ ім. О.О. Богомольця, м. Київ, https://orcid.org/0009-0004-5031-7425/print.

Курганська Христина Олександрівна студентка 2-го курсу ОС «Магістр» денної форми навчання Київського Інституту Сучасної Психології та Психотерапії за спеціальністю 053 Психологія, освітня програма Клінічна психологія, https://orcid.org/0009-0009-2455-5063

«ПСИХОЕМОЦІЙНИЙ СТАН ДОРОСЛОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ТРИВАЛОГО ВОЄННОГО ДИСТРЕСУ ТА ОБҐРУНТУВАННЯ МУЛЬТИАГЕНТНОГО ШІ-ЗАСТОСУНКУ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ»

Анотація. Повномасштабне збройне вторгнення Росії в Україну спричинило загальнонаціональну психологічну кризу: понад третина дорослого населення відповідає критеріям щонайменше одного психічного розладу, тоді як лише 4,2% осіб із клінічно значущою симптоматикою отримують систематичний психологічний супровід. Ця прогалина визначає нагальну потребу в масштабованих цифрових рішеннях підтримки.

Мета. Визначити поширеність психоемоційних порушень серед дорослого населення України в умовах тривалого воєнного дистресу та обґрунтувати доцільність і архітектурні принципи застосунку з мультиагентною системою штучного інтелекту для психологічного супроводу.

Матеріали і методи. Дослідження проведено на вибірці 119 осіб (60 жінок, 59 чоловіків) віком 18–65 років, які перебували на території України з початку повномасштабного вторгнення та мали скарги на психоемоційний стан (R45.0 за МКХ-10). Кожен учасник пройшов 45-хвилинне онлайн-інтерв'ю з психологом та психометричний скринінг за шкалами PHQ-9, GAD-7, SF-36 та AIS.

Результати. Порушення сну зафіксовано у 86,7% жінок та 61,0% чоловіків. Клінічно значущі порушення сну за AIS виявлено у 55,0% жінок та 50,8% чоловіків. Симптоми тривоги — у 55,0% жінок та 28,8% чоловіків; симптоми депресії — у 26,7% та 25,4% відповідно. Знижену якість життя за SF-36 зафіксовано у 15,0% жінок; у чоловіків якість життя залишалась задовільною в 100% випадків. Treatment gap між часткою осіб із симптоматикою (42–53%) та часткою тих, хто отримує систематичну допомогу (4,2%), становить 38–49 відсоткових пунктів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Висновки. Отримані дані підтверджують хронічний характер психологічної кризи воєнного часу та системну недостатність традиційних форм допомоги.

Розроблений застосунок Life Capacity App із мультиагентною архітектурою (агенти скринінгу, консультації, психоедукації та коучингу) є науково обґрунтованим, доступним і масштабованим інструментом першої лінії підтримки населення в умовах дистресу.

Ключові слова: воєнний дистрес, психічне здоров'я, мультиагентна система, штучний інтелект, цифровий застосунок, психоедукація, PHQ-9, GAD-7, AIS, SF-36, treatment gap, Україна.

Nikolaeva Oleksandra Igorivna psychologist, psychiatrist, 3rd year postgraduate student, assistant professor of the Department of Medical Psychology, Psychosomatic Medicine and Psychotherapy, Educational and Scientific Institute of Mental Health, NMU named after O.O. Bogomolets, Kyiv, https://orcid.org/0009-0004-5031-7425/print.

Kurganska Khrystyna Oleksandrivna 2nd year student of the full-time Master's degree program at the Kyiv Institute of Modern Psychology and Psychotherapy, specialty 053 Psychology, educational program Clinical Psychology, https://orcid.org/0009-0009-2455-5063

"PSYCHO-EMOTIONAL STATE OF THE ADULT POPULATION OF UKRAINE IN CONDITIONS OF PROLONGED MILITARY DISTRESS AND JUSTIFICATION OF THE MULTI-AGENT AI APPLICATION FOR PSYCHOLOGICAL SUPPORT"

Abstract

Background. Russia's full-scale invasion of Ukraine has triggered a nationwide mental health crisis: over one-third of Ukrainian adults meet diagnostic criteria for at least one mental disorder, while only 4.2% of those with clinically significant symptoms receive systematic psychological support. This treatment gap underscores the urgent need for scalable digital mental health solutions.

Objective. To assess the prevalence of psychoemotional disorders among Ukrainian adults under conditions of prolonged wartime distress and to substantiate the rationale and architectural principles of an AI-powered multi-agent application for psychological support.

Materials and methods. The study included 119 participants (60 women, 59 men) aged 18–65 who had remained in Ukraine since the onset of the full-scale invasion and were presented with psychoemotional distress (ICD-10 code R45.0). All participants underwent a 45-minute online interview with a psychologist and were screened using the PHQ-9, GAD-7, SF-36, and AIS standardized scales.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Results. Sleep disturbances were reported by 86.7% of women and 61.0% of men. Clinically significant sleep disorders (AIS scores 8–14 for women; 6–11 for men) were detected in 55.0% and 50.8% of participants, respectively. Anxiety symptoms were found in 55.0% of women and 28.8% of men; depressive symptoms in 26.7% and 25.4%, respectively. Reduced quality of life on SF-36 was recorded in 15.0% of women; men demonstrated satisfactory quality of life in 100% of cases. The treatment gap between the prevalence of clinically significant symptoms (42–53%) and the proportion receiving systematic care (4.2%) reached 38–49 percentage points.

Conclusions. The findings confirm the chronic nature of wartime psychological distress and the systemic insufficiency of traditional care delivery models. The developed Life Capacity App, featuring a multi-agent AI architecture with dedicated agents for screening, consultation, psychoeducation, and coaching, represents a scientifically grounded, accessible, and scalable first-line support tool for populations living under sustained distress.

Keywords: wartime distress, mental health, multi-agent system, artificial intelligence, digital application, psychoeducation, PHQ-9, GAD-7, AIS, SF-36, treatment gap, Ukraine.

Постановка проблеми.

Розлади психічного здоров'я є однією з найбільших загроз глобальному громадському здоров'ю сучасності. За даними ВООЗ, кожна восьма людина у світі живе з психічним розладом, а загальний тягар на системи охорони здоров'я неухильно зростає. Faria et al. у систематичному огляді, підготовленому дослідниками Стенфордського університету та Програми розвитку ООН, констатують, що психічні розлади спричиняють захворюваність, смертність, інвалідність та зростання витрат на охорону здоров'я в усьому світі, водночас доступ до психологічних і психіатричних послуг залишається вкрай обмеженим для більшої частини населення, зокрема в країнах із низьким рівнем доходу [1]. Особливо критичним є факт, зазначений авторами, — жодної міжнародної платформи цифрових втручань у сфері психічного здоров'я, доступної країнам для масштабного розгортання, станом на 2023 рік не існувало, попри офіційну підтримку ВООЗ цифрового підходу [1]. Збройні конфлікти та гуманітарні кризи суттєво поглиблюють цю проблему. Так дослідження психологічних наслідків початку повномасштабної російсько-української війни, проведене Chudzicka-Czupała et al. у березні–квітні 2022 року на вибірці 1 626 осіб із Польщі, України та Тайваню із залученням фахівців Університету Лева, НАН України та Університету Торонто, засвідчило, що симптоми тривоги, депресії та посттравматичного стресового розладу поширюються далеко за межі зони безпосереднього конфлікту: понад 80% польських респондентів зазнавали дистресу від споглядання військових сцен у медіа, а середні показники посттравматичного стресу у тайванців (40,37 за IES-R) були лише дещо нижчими порівняно з українськими (41,36) [2]. Ці дані переконливо свідчать про те, що

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

психологічна криза воєнного часу є транснаціональним феноменом, який вимагає масштабованих і доступних рішень.

В Україні, яка зазнала повномасштабного збройного вторгнення з лютого 2022 року, масштаб психоемоційних порушень набув загальнонаціонального характеру. Загальнонаціональне дослідження Martsenkovskyi et al., проведене у вересні 2023 року на вибірці 2 050 дорослих мешканців України, засвідчило, що через 18 місяців після початку повномасштабної війни 36,3% респондентів відповідали діагностичним критеріям щонайменше одного психічного розладу, серед яких генералізований тривожний розлад посів перше місце з показником 15,2%; при цьому жінки демонстрували статистично значуще вищу частоту ураженості порівняно з чоловіками (39,0% проти 33,8%) [3]. Особливу занепокоєність викликає не лише масштаб, а й динаміка цих порушень.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Лонгітюдне дослідження психічного здоров'я 3 467 студенток, проведене у три хвилі вимірювань упродовж 2022 – 2024 років, виявило хвилеподібну, але загалом висхідну траєкторію — після часткового зниження рівнів страху, депресії та емоційного вигорання у 2023 році у 2024 році зафіксовано значуще погіршення всіх досліджуваних показників, що є свідченням хронічного, а не транзиторного характеру психологічної кризи [4]. У порівняльному дослідженні Chudzicka-Czupała et al. серед українців було зафіксовано стрес — у 28,6%, тривогу — у 46,3%, депресію — у 46,5%, а симптоми ПТСР — у 73,2% опитаних; при цьому більше половини з них (52,5%) не мали намірів звертатися по психологічну допомогу [2], що вказує на критичну прогалину між реальною потребою в підтримці та готовністю її отримувати. Вагомим вітчизняним підтвердженням є рандомізоване контрольоване дослідження Sodolevska, проведене на базі Навчально-наукового інституту психічного здоров'я НМУ імені О.О. Богомольця: авторка констатує, що психічні розлади воєнного часу мають особливу природу — вони виникають одночасно у великої кількості людей, що призводить до перевантаження системи громадського здоров'я та змушує шукати нових підходів до медико-психологічної реабілітації, тоді як існуючих втручань для постраждалого населення катастрофічно бракує [5]. Разом з тим, резилієнс-орієнтована програма з п'яти сесій, апробована на вибірці 146 молодих осіб із підтвердженою дезадаптацією внаслідок війни, забезпечила статистично значуще зниження симптомів депресії, тривоги та ПТСР ($p<0,01$) і покращення резилієнсу та якості життя ($p<0,001$) [5], підтверджуючи принципову ефективність структурованих психологічних втручань навіть в умовах тривалого воєнного дистресу.

Попри доведену ефективність психологічних втручань, масштабна потреба населення в підтримці принципово перевищує можливості традиційних форм надання допомоги. Саме тому цифрові рішення — застосунки самодопомоги, чат-боти, керовані програми — набувають стратегічного значення як

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

масштабований і доступний інструмент подолання прогалини у наданні психологічної допомоги. Практичним підтвердженням цього потенціалу слугує дослідження впровадження програми Step-by-Step у Лівані, проведене командою Abi Ramia et al. за участю дослідників Vrije Universiteit Amsterdam, ВООЗ та Міністерства охорони здоров'я Лівану в умовах одночасної політичної, фінансової та гуманітарної кризи. Попри контекстуальні виклики, цифровий застосунок ВООЗ для самодопомоги при депресії та тривозі продемонстрував значну зацікавленість з боку населення — 1 942 користувачі завершили початкове оцінювання, а розмір ефекту зниження симптомів депресії склав r = 0,69 [6]. Водночас дослідники зафіксували рівень відсіву 62% серед тих, хто розпочав програму, що спонукало до пошуку стратегій підвищення залученості, зокрема вдосконалення внутрішньозастосункового досвіду та побудови раннього терапевтичного контакту [6]. Цей досвід переконливо демонструє, що ефективність цифрового інструменту принципово залежить від якості та адаптивності взаємодії з користувачем, а не лише від клінічного змісту програми.

Відповіддю на виклик якісної адаптивної взаємодії стала нова парадигма — мультиагентні системи на основі великих мовних моделей (LLM). Дослідження в цьому напрямі доводять принципові переваги багатоагентних архітектур порівняно з одноагентними рішеннями. Lee et al. у роботі MentalAgora обґрунтовують, що одна велика мовна модель не здатна повноцінно осягнути складні ситуації користувача, що обмежує глибину та специфічність відповідей. Таким чином запропонований фреймворк реалізує три послідовні стадії — стратегічні дебати між агентами, створення персоналізованого образу консультанта та генерацію відповіді, — і на датасеті TherapyTalk, створеному спільно з фахівцями в галузі психічного здоров'я, перевершив усі одноагентні рішення за відповідністю відповідям експертів та задоволеністю користувачів [7]. Kampman et al. з MOH Office for Healthcare Transformation (Сінгапур) запропонували мультиагентну систему подвійного діалогу з людиною в контурі, у якій кожен спеціалізований агент виконує окрему функцію: пропонує відповіді, аналізує теми розмови, підсумовує діалоги та рекомендує локалізовані матеріали й когнітивно-поведінкові вправи — система знижує когнітивне навантаження на фахівців у кризових ситуаціях і дозволяє ШІ асистувати, а не замінювати терапевта [8]. Нарешті, перше багатоінституційне рандомізоване контрольоване дослідження ШІ-застосунку для психологічного добробуту Flourish, проведене Cachia et al. за участю дослідників Stanford University, Harvard Business School, University of Washington та Chapman University на вибірці 486 студентів трьох університетів, засвідчило значуще покращення позитивного ефекту, стресостійкості та соціального благополуччя в групі втручання порівняно з контролем [9]. Ключовий висновок авторів — що за умов цілеспрямованого та етичного дизайну генеративний ШІ здатний надавати проактивні втручання на рівні популяції, що дають вимірювані клінічні результати [9], що є прямим обґрунтуванням актуальності розробки застосунку з мультиагентною системою для підтримки населення в умовах тривалого воєнного дистресу.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Мета статті - дослідження проводилося на вибірці, що була сформована з осіб, які мали скарги на психоемоційний стан та перебували на території України.

Виклад основного матеріалу.

Усі потенційні учасники мали відповідати наступним критеріям включення:

1. Вік від 18 до 65 років.
2. Особи, які з початку повномасштабного вторгнення в Україну (24.02.2022) не покидали меж України.
3. Наявність порушень емоційного стану, що відповідають діагностичним критеріям R45.0 за МКХ-10.

Критерії невключення:

1. Непідписана інформована згода на участь у даному дослідженні.
2. Підтверджена належним чином недієздатність особи.
3. Діагностована алкогольна та наркотична залежність.

У разі відповідності критеріям включення учасникам надавалась детальна інформація щодо дослідження, у тому числі у письмовій формі. Після ознайомлення з дизайном дослідження учасники підписували інформовану згоду на участь у дослідженні та з цього моменту вважались залученими у нього. Загалом у дослідження було залучено 119 осіб віком 18–65 років із симптомами дезадаптації, психоемоційної напруги. Дані збирались протягом 2025 року.

Для оцінки потреби населення в застосунку психологічного супроводу на основі ШІ всі респонденти були в одній групі, не контактували між собою, що виключає негативний вплив на достовірність отриманої інформації від респондентів під час клінічної бесіди.

Учасникам дослідження була запропонована клінічна бесіда з психологом та психоемоційний скринінг з використанням психометричних шкал. Тривалість зустрічі становила 45 хвилин і проходила у форматі онлайн із використанням конференц платформ.

Етична складова

Дослідження виконано відповідно до принципів Гельсінської декларації (World Medical Association, 2013). Участь усіх досліджуваних була повністю добровільною та усвідомленою. Перед залученням у дослідження усім учасникам було роз’яснено його мету, етапи та процедури, потенційну користь та ризики для них, вони були ознайомлені з протоколом дослідження та підписали інформовану згоду у вигляді гугл форми. Учасники мали змогу добровільно припинити свою участь у будь-який момент з будь-якої причини без обов’язковості пояснень припинення. У разі наявності в учасника бажання пояснити причини припинення участі в дослідженні ці причини мали фіксуватись. По завершенню дослідження учасники за їхнім запитом мали можливість отримати деперсоналізовану інформацію про його результати, а також посилання на усі друковані роботи, що стосувались даного дослідження.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Метрики та методики

В рамках дослідження збирались та аналізувались соціально-демографічні дані учасників – стать (чоловіча/жіноча), вік, метрики прояву дезадаптації (ступінь тяжкості депресії, ступінь тяжкості тривоги, визначення порушення сну,), метрики адаптивності та функціональності (рівень якості життя). Для оцінювання психологічних метрик було використано 4 психодіагностичні шкали – шкала оцінки депресії, опитувальник генералізованого тривожного розладу, шкала оцінки якості сну та шкала якості життя:

1. PHQ-9 (Patient Health Questionnaire – 9)

PHQ-9 — шкала самооцінки депресивної симптоматики, розроблена Kroenke, Spitzer та Williams у 2001 році як інструмент скринінгу та моніторингу депресії в умовах первинної медичної допомоги [10]. Складається з дев'яти пунктів, кожен з яких відповідає діагностичним критеріям великого депресивного епізоду згідно з DSM і оцінює частоту симптомів протягом попередніх двох тижнів за 4-бальною шкалою Лікерта: від 0 («жодного разу») до 3 («майже щодня»). Сумарний бал варіює від 0 до 27.

Оригінальна валідація [10] виявила чудові психометричні властивості: внутрішня узгодженість Cronbach's α = 0,89 у вибірці первинної медичної допомоги та 0,86 у гінекологічній вибірці; тест-ретест надійність r = 0,84; чутливість і специфічність 88% при пороговому значенні ≥10 для діагностики великої депресії (n = 580). Конвергентна валідність підтверджена кореляцією з ментальною субшкалою SF-20 (r = 0,73). Україномовну версію PHQ-9 (Cronbach's α = 0,86) на вибірці осіб із ПТСР та порушеннями сну верифікували Kohut та Chaban [11]. У таблиці 1 наведені бали та принцип градації ступеню важкості стану, відповідно результатам скринінгу.

Таблиця 1

Діапазон діагностичних результатів та їх значення при депресії.

Бал	Рівень депресії	Клінічна рекомендація
10-14	Помірна	Розробка плану лікування, розгляд терапії або фармакотерапії
15-19	Помірно-тяжка	Активне лікування; негайна оцінка стану
20-27	Тяжка	Невідкладне інтенсивне лікування

2. GAD-7 (Generalized Anxiety Disorder Scale – 7)

GAD-7 — самозвітний опитувальник для скринінгу та вимірювання тяжкості генералізованого тривожного розладу, розроблений Spitzer, Kroenke, Williams та Löwe у 2006 році [12]. Шкала базується на критеріях ГТР за DSM-IV і формувалася шляхом відбору семи пунктів із початкового пулу 13 позицій за найвищою кореляцією із загальним балом. Кожен пункт оцінює частоту

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

тривожних симптомів упродовж попередніх двох тижнів за 4-бальною шкалою Лікерта: від 0 («жодного разу») до 3 («майже щодня»). Сумарний бал варіює від 0 до 21.

Психометричні властивості GAD-7 є відмінними: внутрішня узгодженість Cronbach's α = 0,92; при пороговому значенні ≥10 чутливість складає 89%, специфічність — 82% для ГТР [12]. Шкала також демонструє прийнятну чутливість для виявлення панічного розладу (74%), соціальної тривожності (72%) та ПТСР (66%). Україномовна версія GAD-7 верифікована Kohut та Chaban разом із PHQ-9 та PCL-5 на клінічній вибірці з ПТСР [11]. У таблиці 2 наведено числові значення результатів їх рівень тяжкості та клінічне значення.

Таблиця 2

Діапазон діагностичних результатів та їх значення при тривозі.

Бал	Рівень тривоги	Клінічні рекомендації
0–4	Мінімальна /відсутня	Спостереження
5–9	Легка	Самодопомога, активне спостереження
10–14	Помірна	Рекомендований план лікування, розгляд терапії
15–21	Тяжка	Активне лікування, невідкладна оцінка

3. SF-36 (Medical Outcomes Study Short Form – 36)

SF-36 — опитувальник якості життя, пов'язаної зі здоров'ям (Health-Related Quality of Life, HRQoL), розроблений Ware та Sherbourne у 1992 році в рамках проєкту Medical Outcomes Study (MOS) [13]. Інструмент складається з 36-ти пунктів та охоплює вісім субшкал, що відображають ключові виміри фізичного та психічного здоров'я: фізичне функціонування (PF), рольове обмеження через фізичні проблеми (RP), інтенсивність болю (BP), загальний стан здоров'я (GH), життєздатність / енергія (VT), соціальне функціонування (SF), рольове обмеження через емоційні проблеми (RE) та психічне здоров'я (MH). На підставі субшкал розраховуються два зведені індекси: Фізичний компонент здоров'я (Physical Component Summary, PCS) і Ментальний компонент здоров'я (Mental Component Summary, MCS). Усі шкали та зведені індекси стандартизовані до діапазону 0–100, де вищий бал відповідає кращому стану здоров'я [13].

Для українськомовної популяції процедуру культурної адаптації та верифікації SF-36 здійснили Feshchenko, Mostovoy та Babiychuk у 2002 році [14]. Адаптована версія широко застосовується у вітчизняних клінічних дослідже-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

ннях; зокрема, у лонгітюдному дослідженні 109 українських цивільних із ПТСР, проведеному під час війни, вона слугувала основним інструментом оцінки динаміки якості життя. Для зведених індексів PCS та MCS популяційна норма складає 50 балів при стандартному відхиленні 10; значення нижче 50 свідчить про погіршення відповідного компонента здоров'я порівняно з популяційним стандартом.

4. AIS (Athens Insomnia Scale — Афінська шкала безсоння)

AIS — психометричний інструмент самооцінки для кількісного визначення порушень сну, розроблений Soldatos, Dikeos та Paparrigopoulos у 2000 році на підставі діагностичних критеріїв МКХ-10 для неорганічного безсоння [15]. Існують дві версії шкали: повна (AIS-8) із вісьмома пунктами та скорочена (AIS-5) із першими п'ятьма пунктами. Повна версія охоплює: засинання, нічні пробудження, ранні ранкові пробудження, тривалість сну та суб'єктивну якість сну (пп. 1–5), а також денне самопочуття, функціональну спроможність та денну сонливість (пп. 6–8). Кожен пункт оцінюється від 0 до 3 балів; загальний бал AIS-8 варіює від 0 до 24.

Оригінальна валідація проводилась на 299 особах (105 первинних інсоміків, 144 психіатричних пацієнтів і 50 здорових осіб) [15]: внутрішня узгодженість Cronbach's $\alpha \approx 0{,}90$ для обох версій; середній коефіцієнт кореляції пункт-загальний бал $\approx 0{,}70$. Валідність підтверджена кореляцією зі шкалою Sleep Problems Scale ($r = 0{,}85–0{,}90$). При пороговому значенні ≥ 6 шкала виявляє неорганічне безсоння за МКХ-10 із чутливістю 93% та специфічністю 85% (загальна точність 90%). У таблиці 3 наведені діапазони значень.

Таблиця 3

Діапазон діагностичних результатів та їх значення при оцінці якості сну.

Бал	**Інтерпретація**
0-5	Відсутність безсоння/норма
6-10	Порушення сну, що потребують уваги
11-24	Виражене безсоння, що потребує клінічної оцінки

При проведенні скринінгу та клінічного психологічного інтерв’ю були враховані скарги учасників дослідження, та суб’єктивна оцінка свого стану здоров’я, відповідно трьом складовим: фізичне, психічне, соціальне.

Результати та обговорення

Онлайн-інтерв'ю з психологом пройшли 119 респондентів: 60 жінок (50,4%) та 59 чоловіків (49,6%). Для об'єктивного скринінгу психоемоційного

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

стану всі учасники заповнювали стандартизовані шкали PHQ-9, GAD-7, SF-36 та AIS.

Жіноча вибірка (n = 60)

Скарги на порушення сну — у формі безсоння, переривчастого сну або неможливості заснути через нав'язливі думки та переживання — зафіксовано у 52 респонденток, що становить 86,7% від загальної кількості жінок. Лише у 8 жінок (13,3%) скарги на якість сну були відсутні.

За результатами скринінгу за Афінською шкалою безсоння (AIS) серед 52 жінок із суб'єктивними скаргами на сон у 33 осіб (63,5% від тих зі скаргами; 55,0% від усієї жіночої вибірки) загальний бал становив 8–14 балів, що відповідає клінічно значущому рівню порушень сну. У решти 19 жінок (36,5%) бал за шкалою AIS перебував у діапазоні 3–6 (субклінічний рівень).

У всіх 33 жінок із балами AIS 8–14 виявлено супутні симптоми тривоги легкого ступеня за шкалою GAD-7, що свідчить про 100-відсоткову коморбідність порушень сну з тривожною симптоматикою у цій підгрупі. У 16 із 33 осіб (48,5% підгрупи; 26,7% від усіх жінок) поряд із тривогою та порушеннями сну зафіксовано симптоми депресії легкого ступеня у діапазоні 7–10 балів за PHQ-9.

Оцінка якості життя за шкалою SF-36 виявила, що у переважної більшості жінок — 51 особи (85,0%) — рівень якості життя залишається задовільним або достатнім. Разом з тим, у 9 респонденток (15,0%) зафіксовано клінічно значуще зниження якості життя за відповідними субшкалами SF-36.

Чоловіча вибірка (n = 59)

Скарги на порушення сну та хронічну втому зафіксовано у 36 чоловіків, що становить 61,0% від загальної кількості (проти 86,7% у жінок). У 30 із 36 осіб зі скаргами (83,3% підгрупи; 50,8% від усіх чоловіків) загальний бал за AIS становив 6–11, що відповідає помірному рівню порушень сну. У решти 6 осіб (16,7%) показники AIS залишались субклінічними.

У підгрупі з AIS 6–11 (n = 30) у 17 осіб (56,7% підгрупи; 28,8% від усіх чоловіків) виявлено симптоми тривоги в діапазоні 8–12 балів за GAD-7 (помірний рівень).

Паралельно у 15 осіб (50,0% підгрупи; 25,4% від усіх чоловіків) зафіксовано симптоми депресії в діапазоні 9–14 балів за PHQ-9 (помірна депресія). Оцінка якості життя за шкалою SF-36 у чоловічій вибірці продемонструвала принципово відмінну картину: усі 59 респондентів (100%) зберігають задовільний рівень якості життя попри наявну симптоматику.

Доступ до психологічної допомоги (загальна вибірка, n = 119)

Аналіз досвіду звернення по психологічну допомогу виявив критичну прогалину між наявною симптоматикою та реальним доступом до підтримки. Серед 119 респондентів лише 20 осіб (16,8%) мали досвід хоча б одного відвідування психолога: 12 жінок (20,0%) та 8 чоловіків (13,6%). Решта 99 респондентів (83,2%) жодного разу не зверталися до фахівця.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Лише 5 осіб із 119 (4,2%) відвідують психолога на постійній основі — 4 жінки (6,7%) та 1 чоловік (1,7%). Ще 15 респондентів (12,6%) мали одноразовий або нерегулярний досвід звернення. Таким чином, 114 осіб із 119 (95,8%) залишаються без будь-якого систематичного психологічного супроводу, зазначаючи відсутність часу чи можливості для регулярних відвідувань.

Різниця між часткою осіб із клінічно значущою симптоматикою (42–53%) і часткою тих, хто отримує систематичну допомогу (4,2%), становить 38–49% (treatment gap), що є прямим кількісним обґрунтуванням необхідності доступного цифрового інструменту підтримки населення (рисунок 1).

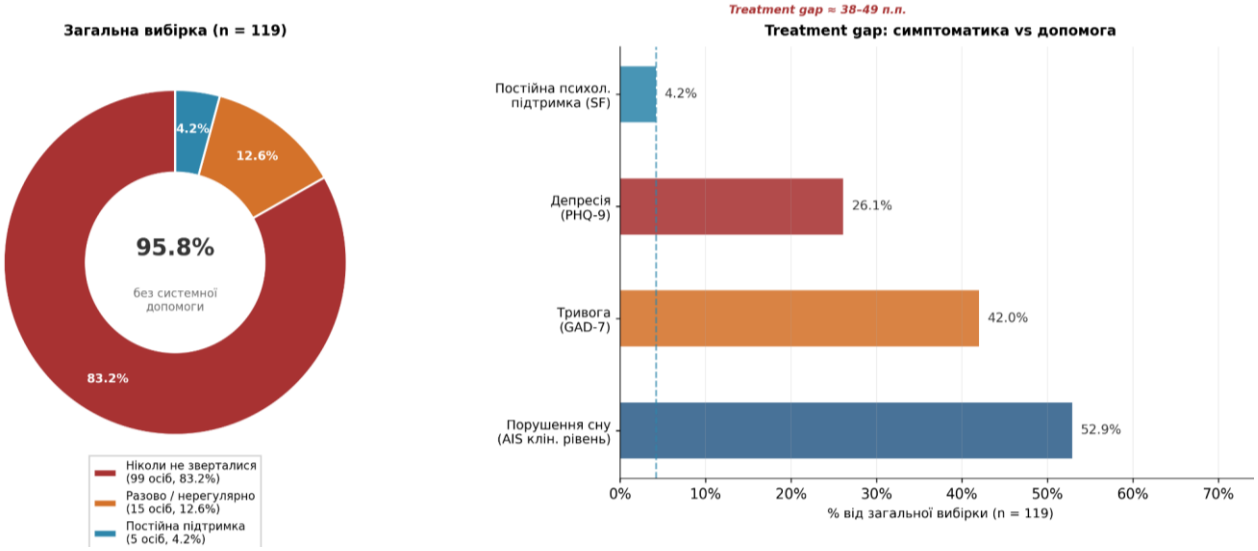

Рисунок 1 – Доступ до психологічної допомоги та treatment gap (n = 119)

Це означає, що серед тих, хто демонструє клінічно значущу симптоматику (порушення сну, тривога, депресія), переважна більшість залишається без будь-якого систематичного психологічного супроводу — і не через відсутність запиту, а через структурні бар'єри доступу. Наведені дані безпосередньо обґрунтовують необхідність розробки доступного цифрового інструменту підтримки, що не потребує часових і логістичних витрат, пов'язаних із традиційними формами психологічної допомоги.

З огляду на отримані дані ми створили цифровий застосунок (Life Capacity App), який має мультиагентну архітектуру та формування загального наочного показника - Інтегральний показник ментального здоров’я, який сублімує, зберігає та демонструє поточні зміни стану користувача, відповідно до дотримання рекомендацій окремих агентів. Система скринінгу проводиться відповідно шкал PHQ-9 і GAD-7, та клінічного напівструктурованого інтерв’ю з Агентом-скринінг, який без тиску в процесі бесіди збирає дані не лише про симтпоми тривоги та депресії, а також поточні скарги на психоемоційний стан, фізичні зміни (сон і якість сну, кількість активностей тощо) та соціальну активність. Силами Агента-консультанта, який виконує роль підтримки та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

спрямування користувач звертає увагу на особливості свого стану. Агент-консультант відповідає за маршрутизацію та скерування користувача до Агента - психоедукатора та Агента - коуча. Включення психоедукаційного компонента до функціоналу застосунку є не лише методичним рішенням, а й науково обґрунтованою необхідністю. Незважаючи на поширене хибне уявлення про неефективність психоедукаційних втручань, мета-аналіз Donker, Griffiths, Cuijpers та Christensen (VU University Amsterdam; Australian National University) довів, що короткі пасивні психоедукаційні втручання для осіб із депресією та психологічним дистресом здатні статистично значуще зменшувати симптоми: зведений стандартизований розмір ефекту склав d = 0,20 (95% ДІ: 0,01–0,40; p = 0,04; кількість необхідних для лікування — 9). Критично важливим для обґрунтування цифрового формату є те, що автори наголошують: такі втручання є простими у впровадженні, можуть застосовуватися негайно, не потребують значних витрат і здатні слугувати першим кроком для тих, хто переживає психологічний дистрес — ще до отримання фахової допомоги [16]. Це положення безпосередньо відповідає ситуації 95,8% учасників нашого дослідження, які залишаються поза системним психологічним супроводом. Результати огляду Shah, Klainin-Yobas, Torres та Kannusamy (Institute of Mental Health, Singapore; National University of Singapore) додатково підтверджують цю позицію: критичний огляд емпіричних даних щодо ефективності психоедукаційних та релаксаційних втручань зі стрес-менеджменту у людей з психічними розладами засвідчив їхню доказову ефективність щодо зниження стрес-пов'язаних змінних. Таким чином, психоедукація у форматі структурованих інформаційних модулів, вбудованих у застосунок, є низькобар'єрним, науково обґрунтованим і масштабованим інструментом першої лінії психологічної підтримки населення в умовах хронічного воєнного дистресу [17]. Запропоновані у застосунку вправи самодопомоги, які довели свою ефективність не лише під час традиційної терапії, а й за допомогою використання комп’ютерних ресурсів доступні користувачу застосунку і спрямовані Агентом-коучем згідно індивідуальних особливостей. У світовому досвіді більшість з обраних втручань включають спільні компоненти (наприклад, були розроблені в рамках когнітивно-поведінкового підходу та включали психоедукацію, когнітивну реструктуризацію, постановку цілей, експозицію). Тому можливо, що саме ці спільні риси частково пояснюють зниження симптоматики. Окреслено перспективні напрями для нових веб-базованих підходів до лікування [18].

Застосунок містить протоколи безпеки, що були впроваджені у світовій медичній практиці завдяки поширенню програми mhGAP WHO. Адже прогалина існує на рівні міжнародної інфраструктури: жодної міжнародної платформи цифрових втручань у сфері психічного здоров'я не існує для країн, які прагнуть масштабно впоратись із поширенням психічних розладів, хоча ВООЗ офіційно підтримує такий підхід і вже впровадила mHealth-рішення для хронічних захворювань (mDiabetes, mHypertension) та залежностей (mTobaccoCessation).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Саме цю прогалину і покликаний заповнити розроблений застосунок з мультиагентною системою: цифрові втручання є економічно ефективними ініціативами, що допомагають подолати бар'єри у зверненні по допомогу — сором, стигму та тривалі черги очікування, — а програми для неклінічних популяцій здатні суттєво зменшити навантаження на систему охорони здоров'я загалом [1]. Для користувача створено зручну систему трекінгу основних важливих функцій життєдіяльності: сон, ЧСС, замір кроків. Також за допомогою одноелементної шкали суб'єктивної самооцінки у форматі 0–10, де 0 означає повну відсутність досліджуваного стану, а 10 — максимальну інтенсивність, користувач самостійно досліджує свій щоденний психоемоційний стан і має можливість прямо’ рефлексії в чаті з Агентом-консультантом. Шкала NRS використовує дискретні числові значення, що особливо зручно для цифрових і мобільних інтерфейсів у вигляді слайдера. Валідність NRS-тривога підтверджена Prokopowicz et al.: висока кореляція зі STAI-S ($\rho = 0{,}807$; $p < 0{,}001$), оптимальний пороговий рівень ≥ 3,5/10 [19]. Munoz et al. встановили пороговий рівень ≥ 5/10 для ризику клінічного тривожного розладу (чутливість 86,3%, специфічність 72,6%) [20].

Для довготривалого ефекту та профілактики стану депресії та/або тривоги в застосунку окрім вправ спрямованих на стабілізацію психоемоційного стану пропонує підходи Майндфулнес-терапії. Підґрунтям для включення практик майндфулнес у функціонал застосунку слугують дані систематичного огляду та мета-аналізу Piet та Hougaard, проведеного на базі Університету Орхус (Данія). Когнітивна терапія на основі майндфулнесу (MBCT) являє собою груповий клінічний втручальний підхід, спрямований на запобігання рецидивам великого депресивного розладу шляхом систематичного тренування медитації майндфулнес у поєднанні з когнітивно-поведінковими методами. Мета-аналіз шести РКД (n = 593) виявив, що MBCT значуще знижує ризик рецидиву або повторення депресії: відношення ризиків 0,66 порівняно з контролем, що відповідає відносному зниженню ризику на 34%. У підгрупі пацієнтів із трьома і більше попередніми депресивними епізодами відносне зниження ризику сягало 43%, а в двох дослідженнях MBCT виявилась принаймні такою ж ефективною, як підтримувальна антидепресантна фармакотерапія. Це обґрунтовує доцільність інтеграції структурованих майндфулнес-вправ у мультиагентний застосунок як ефективного компонента вторинної профілактики рецидивів депресивних та тривожних станів у населення, що перебуває в умовах хронічного воєнного дистресу [21].

Важливим підґрунтям для обґрунтування застосунку саме як орієнтаційно-нейтрального інструменту підтримки слугує великомасштабне реєстрове дослідження Selinheimo et al. (Finnish Institute of Occupational Health), проведене на національно-репрезентативній вибірці 10 172 осіб працездатного віку у Фінляндії з 10-річним спостереженням. Дослідження виявило, що після початку реабілітаційної психотерапії кількість днів непрацездатності через депресивні та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

тривожні розлади знизилась на 76–82% в усіх шести психотерапевтичних орієнтаціях — психодинамічній, когнітивній, орієнтованій на вирішення, когнітивно-аналітичній, кризовій та інтегративній — без статистично значущих відмінностей між ними на кінці спостереження. Автори дійшли висновку, що конкретна терапевтична орієнтація не є вирішальним чинником для поліпшення функціонування: схожі результати досягаються незалежно від обраного підходу, що узгоджується із гіпотезою «спільних терапевтичних чинників». Водночас дослідники наголошують, що ефект психотерапії на симптоми є значно сильнішим, ніж на зменшення непрацездатності та соціальне функціонування — і що більшість досліджень досі зосереджені на симптоматичних результатах, ігноруючи функціональні [22]. Це спостереження підкреслює необхідність цифрових інструментів, здатних підтримувати не лише симптоматичне полегшення, а й щоденне функціонування, якість сну та соціальну включеність [23]. Таким чином застосунок наголошує на пропозиції користувачу різних інструментів та методик для подолання психоемоційних небажаних змін та для контролю свого ментального стану щодня. Агенти застосунку не чинять клінічного тиску та використовують елементи різних підходів, що в чисельних світових дослідженнях довели свою ефективність.

Висновки

1. Дослідження підтвердило масштабність і хронічний характер психоемоційних порушень серед українського населення в умовах тривалого воєнного дистресу: клінічно значуща симптоматика порушень сну, тривоги та депресії виявлена у 43–55% учасників незалежно від статі, що відповідає загальнонаціональним тенденціям, зафіксованим у міжнародних дослідженнях.

2. Виявлено статистично значущі гендерні відмінності у характері психоемоційного реагування: жінки демонструють вищу частоту скарг на сон (86,7% проти 61,0%), тривогу (55,0% проти 28,8%) та знижену якість життя (15,0% проти 0%), тоді як у чоловіків переважає помірна депресивна симптоматика при збереженому рівні якості життя, що може свідчити про відмінні стратегії подолання дистресу.

3. Зафіксовано критичну прогалину між потребою в психологічній допомозі та реальним доступом до неї (treatment gap) : лише 4,2% учасників отримують систематичний психологічний супровід, а 95,8% залишаються поза системою підтримки через структурні бар'єри — брак часу, доступності та стигматизацію.

4. Розроблений застосунок Life Capacity App із мультиагентною архітектурою забезпечує реалізацію доказово-обґрунтованих компонентів психологічної підтримки: скринінг за PHQ-9 та GAD-7, психоедукацію, практики майндфулнес, КПТ-орієнтовані вправи самодопомоги та щоденний моніторинг стану за NRS — в єдиній масштабованій цифровій платформі.

5. Мультиагентна архітектура застосунку (агенти скринінгу, консультації, психоедукації та коучингу) є принципово важливою: вона дозволяє персона-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

лізувати підтримку без жорсткої прив'язки до конкретної терапевтичної орієнтації, що узгоджується з доказами щодо еквівалентності різних психотерапевтичних підходів у досягненні функціональних результатів.

6. Результати дослідження обґрунтовують доцільність подальших клінічних випробувань ефективності застосунку Life Capacity App у форматі рандомізованого контрольованого дослідження з використанням тих самих психометричних інструментів (PHQ-9, GAD-7, SF-36, AIS) як первинних точок опори.

Література:

1. Faria M., Tan Pei Zin S., Chestnov R., Novak A. M., Lev-Ari S., Snyder M. Mental Health for All: The Case for Investing in Digital Mental Health to Improve Global Outcomes, Access, and Innovation in Low-Resource Settings. Journal of Clinical Medicine. 2023. Vol. 12, No. 21. 6735. DOI: 10.3390/jcm12216735.

2. Chudzicka-Czupała A., Hapon N., Chiang S.-K. et al. Depression, anxiety and post-traumatic stress during the 2022 Russo-Ukrainian war, a comparison between populations in Poland, Ukraine, and Taiwan. Scientific Reports. 2023. Vol. 13. 3602. DOI: 10.1038/s41598-023-28729-3.

3. Martsenkovskyi D., Shevlin M., Ben-Ezra M. et al. Mental health in Ukraine in 2023. European Psychiatry. 2024. Vol. 67, No. 1. e27. DOI: 10.1192/j.eurpsy.2024.12.

4. Greil C. et al. Mental health and well-being among Ukrainian female university students: The impact of war over 3 years. Frontiers. 2025. PMC12720378.

5. Sodolevska V. Enhancing psychological resilience and reducing maladaptation in war-exposed young adults: a randomized controlled trial in Ukraine. Psychosomatic Medicine and General Practice. 2025. Vol. 10, No. 2. DOI: 10.26766/pmgp.v10i2.574.

6. Abi Ramia J., Khoury S., Armani N., Cuijpers P., Carswell K., van 't Hof E., Zoghbi E., Sijbrandij M., El Chammay R. From research to real-life implementation: an evaluation of the scale up of a guided digital mental health intervention in Lebanon: Step-by-Step. Frontiers in Public Health. 2025. DOI: 10.3389/fpubh.2025.1665093.

7. Lee Y., Park S., Cho K., Bak J. MentalAgora: A Gateway to Advanced Personalized Care in Mental Health through Multi-Agent Debating and Attribute Control. arXiv preprint. 2024. arXiv:2407.02736. DOI: 10.48550/arXiv.2407.02736.

8. Kampman O. P., Phang Y. S., Han S. et al. A Multi-Agent Dual Dialogue System to Support Mental Health Care Providers. arXiv preprint. 2024. arXiv:2411.18429. DOI: 10.48550/arXiv.2411.18429.

9. Cachia J. Y. A., Zhao X., Hunter J., Wu D., Lin E., De Freitas J. AI for Proactive Mental Health: A Multi-Institutional, Longitudinal, Randomized Controlled Trial. arXiv preprint. 2025. arXiv:2601.11530.

10. Kroenke K., Spitzer R.L., Williams J.B.W. The PHQ-9: Validity of a brief depression severity measure. Journal of General Internal Medicine. 2001. Vol. 16, No. 9. P. 606–613. DOI: 10.1046/j.1525-1497.2001.016009606.x.

11. Kohut A., Chaban O. The evaluation of psychometric properties of the Ukrainian Versions of PCL-5, PHQ-9 and GAD-7 scales. Psychosomatic Medicine and General Practice. 2025. Vol. 10, No. 1. DOI: 10.26766/pmgp.v10i1.597.

12. Spitzer R.L., Kroenke K., Williams J.B.W., Löwe B. A brief measure for assessing generalized anxiety disorder: the GAD-7. Archives of Internal Medicine. 2006. Vol. 166, No. 10. P. 1092–1097. DOI: 10.1001/archinte.166.10.1092.

13. Ware J.E., Sherbourne C.D. The MOS 36-Item Short-Form Health Survey (SF-36): I. Conceptual framework and item selection. Medical Care. 1992. Vol. 30, No. 6. P. 473–483.

ISSN 2786-4952 Online

14. Feshchenko Y.I., Mostovoy Y.M., Babiychuk Y.V. Protsedura adaptatsii mizhnarodnoho opytuvalnyka otsinky yakosti zhyttia MOS SF-36 v Ukraini. Dosvid zastosuvannia u khvorykh bronkhialnoiu astmoiu [Procedure for adapting the international MOS SF-36 quality of life questionnaire in Ukraine]. Ukrainskyi pulmonolohichnyi zhurnal. 2002. No. 3. P. 9–11.

15. Soldatos C.R., Dikeos D.G., Paparrigopoulos T.J. Athens Insomnia Scale: validation of an instrument based on ICD-10 criteria. Journal of Psychosomatic Research. 2000. Vol. 48, No. 6. P. 555–560. DOI: 10.1016/S0022-3999(00)00095-7.

16. Donker T., Griffiths K.M., Cuijpers P., Christensen H. Psychoeducation for depression, anxiety and psychological distress: a meta-analysis. *BMC Medicine*. 2009. Vol. 7. P. 79. DOI: 10.1186/1741-7015-7-79. PMID: 19403215.

17. Shah L.B.I., Klainin-Yobas P., Torres S., Kannusamy P. Efficacy of psychoeducation and relaxation interventions on stress-related variables in people with mental disorders: a literature review. *Archives of Psychiatric Nursing*. 2014. Vol. 28, No. 2. P. 94–101. DOI: 10.1016/j.apnu. 2013.11.004. PMID: 24673782.

18. Amstadter A.B., Broman-Fulks J., Zinzow H., Ruggiero K.J., Cercone J. Internet-based interventions for traumatic stress-related mental health problems: a review and suggestion for future research. *Clinical Psychology Review*. 2009. Vol. 29, No. 5. P. 410–420. DOI: 10.1016/j.cpr. 2009.04.001. PMID: 19403215. PMC2704915.

19. Prokopowicz A., Stanczykiewicz B., Uchmanowicz I. Validation of the Numerical Anxiety Rating Scale in postpartum females. Ginekologia Polska. 2022. Vol. 93, No. 9. P. 686–694. DOI: 10.5603/GP.a2021.0197. PMID: 35072220.

20. Munoz A.R. et al. Diagnostic validity of the anxiety and depression questions from the Well-Being Process Questionnaire. Journal of Multidisciplinary Healthcare. 2019. PMC6412610.

21. Piet J., Hougaard E. The effect of mindfulness-based cognitive therapy for prevention of relapse in recurrent major depressive disorder: a systematic review and meta-analysis. *Clinical Psychology Review*. 2011. Vol. 31, No. 6. P. 1032–1040. DOI: 10.1016/j.cpr.2011.05.002. PMID: 21802618.

22. Selinheimo S., Gluschkoff K., Kausto J., Turunen J., Väänänen A. Is psychotherapy orientation important for depressive and anxiety disorder-related work disability outcomes? A prospective nationwide register study. *BMC Psychiatry*. 2025. Vol. 25. P. 680. DOI: 10.1186/s12888-025-07140-4. PMID: 40624461. PMC12235758.

23. Crandall M., Howse S., Nguyen C. Three studies supporting the initial validation of the Stress NRS-11. OA Text. 2016.

References

1. Faria M., Tan Pei Zin S., Chestnov R., Novak A. M., Lev-Ari S., Snyder M. Mental Health for All: The Case for Investing in Digital Mental Health to Improve Global Outcomes, Access, and Innovation in Low-Resource Settings. Journal of Clinical Medicine. 2023. Vol. 12, No. 21. 6735. DOI: 10.3390/jcm12216735.

2. Chudzicka-Czupała A., Hapon N., Chiang S.-K. et al. Depression, anxiety and post-traumatic stress during the 2022 Russo-Ukrainian war, a comparison between populations in Poland, Ukraine, and Taiwan. Scientific Reports. 2023. Vol. 13. 3602. DOI: 10.1038/s41598-023-28729-3.

3. Martsenkovskyi D., Shevlin M., Ben-Ezra M. et al. Mental health in Ukraine in 2023. European Psychiatry. 2024. Vol. 67, No. 1. e27. DOI: 10.1192/j.eurpsy.2024.12.

4. Greil C. et al. Mental health and well-being among Ukrainian female university students: The impact of war over 3 years. Frontiers. 2025. PMC12720378.

5. Sodolevska V. Enhancing psychological resilience and reducing maladaptation in war-exposed young adults: a randomized controlled trial in Ukraine. Psychosomatic Medicine and General Practice. 2025. Vol. 10, No. 2. DOI: 10.26766/pmgp.v10i2.574.

ISSN 2786-4952 Online

6. Abi Ramia J., Khoury S., Armani N., Cuijpers P., Carswell K., van 't Hof E., Zoghbi E., Sijbrandij M., El Chammay R. From research to real-life implementation: an evaluation of the scale up of a guided digital mental health intervention in Lebanon: Step-by-Step. Frontiers in Public Health. 2025. DOI: 10.3389/fpubh.2025.1665093.

7. Lee Y., Park S., Cho K., Bak J. MentalAgora: A Gateway to Advanced Personalized Care in Mental Health through Multi-Agent Debating and Attribute Control. arXiv preprint. 2024. arXiv:2407.02736. DOI: 10.48550/arXiv.2407.02736.

8. Kampman O. P., Phang Y. S., Han S. et al. A Multi-Agent Dual Dialogue System to Support Mental Health Care Providers. arXiv preprint. 2024. arXiv:2411.18429. DOI: 10.48550/arXiv.2411.18429.

9. Cachia J. Y. A., Zhao X., Hunter J., Wu D., Lin E., De Freitas J. AI for Proactive Mental Health: A Multi-Institutional, Longitudinal, Randomized Controlled Trial. arXiv preprint. 2025. arXiv:2601.11530.

10. Kroenke K., Spitzer R.L., Williams J.B.W. The PHQ-9: Validity of a brief depression severity measure. Journal of General Internal Medicine. 2001. Vol. 16, No. 9. P. 606–613. DOI: 10.1046/j.1525-1497.2001.016009606.x.

11. Kohut A., Chaban O. The evaluation of psychometric properties of the Ukrainian Versions of PCL-5, PHQ-9 and GAD-7 scales. Psychosomatic Medicine and General Practice. 2025. Vol. 10, No. 1. DOI: 10.26766/pmgp.v10i1.597.

12. Spitzer R.L., Kroenke K., Williams J.B.W., Löwe B. A brief measure for assessing generalized anxiety disorder: the GAD-7. Archives of Internal Medicine. 2006. Vol. 166, No. 10. P. 1092–1097. DOI: 10.1001/archinte.166.10.1092.

13. Ware J.E., Sherbourne C.D. The MOS 36-Item Short-Form Health Survey (SF-36): I. Conceptual framework and item selection. Medical Care. 1992. Vol. 30, No. 6. P. 473–483.

14. Feshchenko Y.I., Mostovoy Y.M., Babiychuk Y.V. Protsedura adaptatsii mizhnarodnoho opytuvalnyka otsinky yakosti zhyttia MOS SF-36 v Ukraini. Dosvid zastosuvannia u khvorykh bronkhialnoiu astmoiu [Procedure for adapting the international MOS SF-36 quality of life questionnaire in Ukraine]. Ukrainskyi pulmonolohichnyi zhurnal. 2002. No. 3. P. 9–11.

15. Soldatos C.R., Dikeos D.G., Paparrigopoulos T.J. Athens Insomnia Scale: validation of an instrument based on ICD-10 criteria. Journal of Psychosomatic Research. 2000. Vol. 48, No. 6. P. 555–560. DOI: 10.1016/S0022-3999(00)00095-7.

16. Donker T., Griffiths K.M., Cuijpers P., Christensen H. Psychoeducation for depression, anxiety and psychological distress: a meta-analysis. *BMC Medicine*. 2009. Vol. 7. P. 79. DOI: 10.1186/1741-7015-7-79. PMID: 19403215.

17. Shah L.B.I., Klainin-Yobas P., Torres S., Kannusamy P. Efficacy of psychoeducation and relaxation interventions on stress-related variables in people with mental disorders: a literature review. *Archives of Psychiatric Nursing*. 2014. Vol. 28, No. 2. P. 94–101. DOI: 10.1016/j.apnu.2013.11.004. PMID: 24673782.

18. Amstadter A.B., Broman-Fulks J., Zinzow H., Ruggiero K.J., Cercone J. Internet-based interventions for traumatic stress-related mental health problems: a review and suggestion for future research. *Clinical Psychology Review*. 2009. Vol. 29, No. 5. P. 410–420. DOI: 10.1016/j.cpr.2009.04.001. PMID: 19403215. PMC2704915.

19. Prokopowicz A., Stanczykiewicz B., Uchmanowicz I. Validation of the Numerical Anxiety Rating Scale in postpartum females. Ginekologia Polska. 2022. Vol. 93, No. 9. P. 686–694. DOI: 10.5603/GP.a2021.0197. PMID: 35072220.

20. Munoz A.R. et al. Diagnostic validity of the anxiety and depression questions from the Well-Being Process Questionnaire. Journal of Multidisciplinary Healthcare. 2019. PMC6412610.

21. Piet J., Hougaard E. The effect of mindfulness-based cognitive therapy for prevention of relapse in recurrent major depressive disorder: a systematic review and meta-analysis. *Clinical*

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Psychology Review. 2011. Vol. 31, No. 6. P. 1032–1040. DOI: 10.1016/j.cpr.2011.05.002. PMID: 21802618.

22. Selinheimo S., Gluschkoff K., Kausto J., Turunen J., Väänänen A. Is psychotherapy orientation important for depressive and anxiety disorder-related work disability outcomes? A prospective nationwide register study. *BMC Psychiatry*. 2025. Vol. 25. P. 680. DOI: 10.1186/s12888-025-07140-4. PMID: 40624461. PMC12235758.

23. Crandall M., Howse S., Nguyen C. Three studies supporting the initial validation of the Stress NRS-11. OA Text. 2016.

Дата першого надходження статті до видання: 29.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.9.019.4:316.6

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4892-4905

Омельченко Людмила Миколаївна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології, Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-9963-0306

ВПЛИВ СТИЛЮ СПІЛКУВАННЯ ЧЛЕНІВ ПОДРУЖЖЯ НА ЗАДОВОЛЕНІСТЬ ШЛЮБОМ

Анотація. Дослідження стилів спілкування членів подружжя дає змогу глибшого розгляду чинників адаптивності сучасної сім'ї. Виявлення панівних стилів подружнього спілкування сприяє усвідомленню особливостей поведінкових проявів членів подружжя у різних ситуаціях сімейної життєдіяльності, зокрема й проблемних, конфліктних, екстремальних, зумовлених обставинами воєнного стану в Україні. Практична значущість дослідження полягає в окресленні чинників ефективності сімейного спілкування, а також визначенні напрямів психологічної допомоги сім'ям. Метою публікації є виявлення впливу стилю спілкування на задоволеність шлюбом членів подружжя. У результаті теоретичного дослідження виокремлено два підходи до інтерпретації поняття «стиль спілкування»: як ознаки особистості, так і відносно стійкої моделі комунікативної поведінки індивіда; окреслено ознаки стилю спілкування. Стиль спілкування розглянуто як системне утворення, що є єдністю кількох компонентів, обґрунтовано, що системотворчу функцію структури стилю спілкування виконує внутрішня диспозиція комунікатора.

Висвітлено: стиль спілкування зумовлений самооцінкою членів подружжя, їхніми мотивами афіліації, агресивністю, здатністю до комунікативного контролю, контекстами сімейного спілкування, загальною ситуацією соціальної взаємодії.

Стиль спілкування членів подружжя впливає на психічне здоров'я усієї сім'ї. Це явище детермінує задоволення життям та шлюбними стосунками зокрема. Задоволеність шлюбом є показником стійкості та адаптивності сім'ї. Згаданий феномен має динамічну природу й під впливом ситуативних чинників може змінюватися як у лінійному (задоволення/незадоволення), так і двоплановому вимірах (амбівалентне ставлення, що поєднує як позитивну, так і негативну суб'єктивну оцінку шлюбу). Рівень задоволеності шлюбом дає змогу оцінювати актуальний стан сім'ї, а також предиктори розвитку подружніх стосунків. Важливим аспектом психологічної допомоги сім'ї є психодіагностика та корекція стилю спілкування шлюбних партнерів.

Ключові слова: сім'я, подружнє спілкування, психологічний добробут сім'ї, стиль спілкування, задоволеність шлюбом.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Omelchenko Lyudmyla PhD, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Psychology, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-9963-0306

THE INFLUENCE OF COMMUNICATION STYLES OF PARTNERSHIP MEMBERS ON MARRIAGE SATISFACTION

Abstract. The study of communication styles of spouses allows for a deeper examination of the factors of modern family adaptability. Identifying dominant styles of marital communication contributes to understanding the specifics of behavioral manifestations of spouses in various situations of family life, including problematic, conflict-laden, and extreme ones caused by the circumstances of martial law in Ukraine. The practical significance of the study lies in identifying the factors of family communication effectiveness, as well as determining directions for psychological assistance to families. The purpose of the publication is to identify the influence of communication style on the marital satisfaction of spouses. As a result of the theoretical study, two approaches to the interpretation of the concept of "communication style" were identified: as a personality trait and as a relatively stable model of an individual's communicative behavior; the characteristics of communication style were defined. Communication style is considered a systemic formation that is a unity of several components; it is substantiated that the system-forming function of the communication style structure is performed by the communicator's internal disposition. It was found that communication style is determined by the self-esteem of the spouses, their affiliation motives, and aggressiveness, the capacity for communicative control in family interaction, the contexts of family communication, and the general situation of social interaction. The communication style of spouses affects the mental health of the entire family. This phenomenon determines overall life satisfaction and satisfaction with marital relations in particular. Marital satisfaction serves as an indicator of a family's stability and adaptability. This phenomenon is dynamic in nature and, under the influence of situational factors, can change in both linear (satisfaction/ dissatisfaction) and two-dimensional aspects (ambivalent attitude, which combines both positive and negative subjective assessments of the marriage). The level of marital satisfaction allows for evaluating the current state of the family, as well as the predictors of marital relationship development. An important aspect of psychological assistance to the family is diagnostics and the correction of the spouses' communication style.

Keywords: family, marital communication, psychological well-being of the family, communication style, marital satisfaction.

Постановка проблеми. Нагальність потреби дослідження особливостей функціонування та зміни сім'ї як малої соціальної групи зумовлено декількома аспектами: з одного боку, високим запитом сучасної особистості на

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

приналежність до зазначеної групи як ресурсної, що забезпечує індивіду можливість задоволення базових потреб, є цариною первинної соціалізації, надає морально-психологічну підтримку в переживанні хронічного стресу, спричиненого війною, є джерелом підвищення адаптаційного потенціалу; з другого боку, кризовими тенденціями, притаманними сім'ї, що зумовлюють: високий рівень психологічної напруги в стосунках, зниження психологічного добробуту членів зазначеної групи, сімейно зумовлені тривожні стани індивідів, спад рівня задоволеності членів подружжя шлюбом. Останнє спричинює збільшення кількості дисфункціональних сімей, розлучень, що негативно позначається на загальному стані психічного здоров'я суспільства, породжує знецінювання значущості сім'ї у сприйманні сучасної молоді. Оскільки формування та налагодження сімейних стосунків безпосередньо пов'язані зі спілкуванням, то особливої уваги заслуговують психологічні особливості зазначеного процесу, зокрема ті, що сприяють підвищенню його ефективності. На нашу думку, до них належить стиль спілкування членів подружжя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема адаптивності та функціональності сім'ї широко досліджувалася в українській та світовій психології. Так, детально вивчається вплив переживання колективної травми на сімейну взаємодію (П. Горностай) [7], роль очікувань шлюбних партнерів у часі війни у виникненні подружніх конфліктів (М. Вовк) [4], конфлікт як форма психологічної кризи індивіда, адаптаційні стратегії членів подружжя в процесі подолання сімейної кризи (М. Саврасов, Е. Панасенко, Г. Семенков) [15], особливості подружнього конфлікту та шляхи психологічної допомоги сім'ї у їх вирішенні (І. Сингаївська, Ю. Лукаш) [16], дія сімейної динаміки на конфлікти, а також комунікативних труднощів (О. Рязанова) [13], вплив конфліктологічної компетентності на стратегію конфліктної взаємодії (О. Горова) [6], значення психологічної готовності до конструктивної взаємодії в конфлікті в підвищенні рівня задоволеності шлюбом партнерів (Л. Омельченко та ін.) [27], психогенетичні чинники подружніх конфліктів, зокрема емоційні реакцій, спричинені генетичними особливостями індивіда, як чинник стійкості сім'ї (S.J. Wilson at al.) [32], наукові підходи до інтервенцій, орієнтованих на вирішення сімейних конфліктів, зокрема аналіз ефективності тренінгових програм з розвитку комунікативної компетентності членів подружжя (F. Salehi at al.) [28], утручання генетичних сімей у стосунки подружжя як чинник дестабілізації молодої сім'ї (A.Singh & T. Shanbhag) [31], взаємозв'язок міжособистісної усвідомленості (interpersonal mindfulness) членів подружжя та їх задоволеністю шлюбом (S. Dehghanidowlatabadi at al.) [22].

Попри наявність значної кількості досліджень природи подружніх конфліктів, поза увагою залишився вплив стилю спілкування членів подружжя на задоволеність шлюбом.

Метою статті є обґрунтування стилів спілкування членів подружжя в сім'ї та їх впливу на задоволеність шлюбом.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Виклад основного матеріалу дослідження. На нашу думку. значущість дослідження стилів спілкування членів подружжя зумовлюється тим, що вони є проявом поведінкових моделей у різних ситуаціях сімейної взаємодії, зокрема й проблемних, конфліктних, екстремальних. Оскільки становлення та динаміка стилів спілкування зумовлені особистісними особливостями членів подружжя, їхнім попереднім комунікативним досвідом, внутрішнім ресурсом індивідів, а також системою соціальних стереотипів, культурних норм та традицій, то їх можна інтерпретувати і як складові механізмів сімейної адаптації як різновиду соціальної [19].

Аналіз стилів спілкування членів подружньої пари дасть змогу визначити ефективність їхньої комунікації, а також визначити напрями психологічної допомоги сім'ям.

Детальніше розглянемо визначення поняття «стиль спілкування». В українській психології наявні декілька його інтерпретацій. О. Скрипченко стиль спілкування пояснює як індивідуальну сталу форму комунікативної поведінки особистості, що проявляється у взаємодії (діловій, міжособистісній), керівництві, вихованні, ухваленні рішень, розв'язанні конфліктів, прийомах психологічного впливу на інших [8]. М. Філоненко – як схильність до конкретного виду спілкування, спрямованість, готовність до нього, що проявляється в підходах до вирішення проблемних ситуацій [18]. В. Галузяк як одну з важливих характеристик особистості, що відображає притаманні їй, типові, відносно стійкі особливості спілкування [5].

Л. Кайдалова, Л. Пляка визначають стиль спілкування так: індивідуальну систему способів і прийомів спілкування, що використовуються співрозмовником у стосунках з іншими [9; 12]. Л. Омельченко – як стійкі, індивідуально зумовлені прийоми та способи передавання та прийняття інформації в процесі спілкування [10].

О. Антонов так трактує поняття «комунікативний стиль»: системна форма мовних, мовленнєвих та екстралінгвістичних засобів, притаманних мовцеві, вибір яких залежить від мовця як носія мовного коду та представника конкретної культури, що спричинює етнокультурні особливості, зумовлені контекстами ситуації спілкування [2].

У світовій психології також по-різному пояснюють стиль спілкування. Його визначають як своєрідний спосіб надсилання людиною вербальних, паравербальних та невербальних сигналів у взаємодії з іншими, що передають те, ким вона є чи хоче здаватися; як вона ставиться до партнера взаємодії; як зазвичай належить пояснювати її повідомлення (R. E. De Vries At al.) [23]; спосіб, яким індивід здійснює спілкування з іншими (Shohei Hayashi) [30]; схильність людини до взаємовідносин певного виду (M. Beatty); своєрідний спосіб зносин, спілкування й управління стосунками з іншими (Shulz von Thum) [20].

Узагальнюючи розглянуті формулювання, зазначимо, що виокремлюються два підходи до інтерпретації стилю спілкування (рис. 1):

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

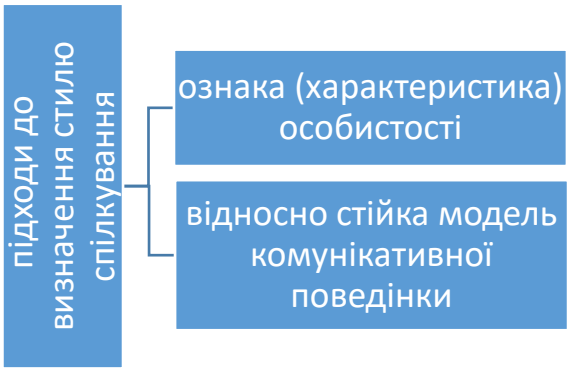

Рисунок 1. Наукові підходи до визначення поняття «стиль спілкування»

Здійснений аналіз дає змогу виокремити ознаки стилю спілкування:

- утворюється в процесі спілкування та взаємодії індивіда із соціальним оточенням;
- проявляється як стала форма комунікативної поведінки в ситуації спілкування;
- охоплює систему прийомів і способів передавання інформації, здійснення впливу на інших;
- містить самопрезентацію суб'єкта спілкування;
- розкриває ставлення до партнера спілкування;
- виявляє спосіб спілкування/взаємодії з партнером;
- зумовлений готовністю до певного виду спілкування;
- спричинений особистісними особливостями, індивідуальним комунікативним досвідом індивіда;
- має етнокультурну зумовленість.

Дослідження стилів спілкування шлюбних партнерів передбачає розгляд структури зазначеного явища. Результати теоретичного огляду подаємо у вигляді таблиці (таблиця 1).

Таблиця 1

Підходи науковців до визначення структури стилю спілкування

Автор	**Компоненти стилю спілкування**
В. Галузяк [5]	Внутрішня диспозиція (мотиваційно-ціннісна та когнітивно-емоційна); операційно-дійова підструктура
М. Коваль [14]	Мотиваційно-ціннісна. Когнітивна. Поведінкова підструктури
Л. Савенкова [14]	Особистісний. Мотиваційно-ціннісний. Операційно-поведінковий компоненти
Р. Нортон [26; 21]	10 атрибутів, що визначають стиль: уміння створювати враження, суперечливість, відкритість, драматичність, домінантність., точність, розслабленість, дружність, уважність, енергійність (animated)

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Автор	Компоненти стилю спілкування
В. Сатир [29]	Почуття, переживання комунікатора, його самооцінка;. Сприймання та ставлення до позиції, почуттів, переживань реципієнта.Тілесні прояви (міміка, жести, поза людини, міра їхнього узгодження з вербальним повідомленням комунікатора). Вплив ситуації

У результаті аналізу вищезазначених структур узагальнюємо: стиль спілкування є системним явищем, що зумовлюється особистісними особливостями суб'єктів спілкування, їх мотиваційно-ціннісною системою, ситуацією спілкування комунікативними вміннями, які проявляються в комунікативній поведінці. Системотворчу функцію в структурі стилю спілкування виконують внутрішні диспозиції комунікатора.

Оскільки стилю спілкування притаманна своєрідність способів налагодження та поглиблення контактів, то обґрунтовують їх класифікацію. Розуміння різновидів стилів спілкування важливе для нашого дослідження в контексті визначення найбільш оптимальних стилів для подружнього спілкування. Одним із найперших розподілив стилі спілкування К. Левін, виокремивши директивний (авторитарний), демократичний та ліберальний [25]. Основними критеріями, на підґрунті яких виокремлювалися зазначені стилі були: спосіб ухвалення рішення (одноосібний чи груповий), ставлення до ініціатив членів групи, принципи розподілу обов'язків (одноосібний чи врахування запитів членів групи). У результаті проведених досліджень було виявлено зв'язок між стилем спілкування та рівнем самооцінки особистості, проявами агресії та ставленням до неї, ціннісними орієнтаціями індивідів, ефективністю спілкування, продуктивністю взаємодії.

Комунікатор, схильний до авторитарного стилю спілкування, розглядає співрозмовника об'єктом свого впливу, визначає цілі спілкування, орієнтуючись на свої потреби та інтереси, у міжособистісних стосунках застосовує диктатуру, нав'язуючи іншим свої рішення, та гіперопіку. Індивідам із переважальним демократичним стилем спілкування притаманне орієнтування на суб'єктність свого співрозмовника: урахування його цілей, установок та інтересів, спільне ухвалення рішень, прагнення до взаєморозуміння. Носіям ліберального стилю спілкування властиве уникання відповідальності, делегування ініціативи співрозмовникові, формальність у спілкуванні, байдужість до партнера.

Отже, у дослідженні стилю спілкування важливо враховувати комунікативні настановлення особистості, її самооцінку, ціннісні орієнтації, форми реакцій у взаємодії, комунікативні вчинки.

Р. Нортон виокремив десять стилів спілкування, спираючись на ознаки комунікативної поведінки співрозмовників: домінантний (контроль ситуації спілкування, домінування в спілкуванні, гучність мовлення, впевнене говоріння); драматичний (застосування прийомів драматизації: яскраві історії,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

вживання метафор, гіпербол, виразна жестикуляція); суперечливий (агресивність, схильність до конфліктів, прагнення відстоювати свою позицію); заспокійливий (relaxed; здатність до спокійного реагування навіть у стресових ситуаціях); імпресивний (бажання справити враження на співрозмовника, красномовність); відкритий (щирість у спілкуванні, відвертість в прояві емоцій); анімований (яскравість мімічних симптомокомплексів, пітримання зорового контакту); уважний (здатність до активного слухання, проявів емпатії); дружній (прихильне ставлення до співрозмовника, готовність підтримати, похвалити співрозмовника); точний (чіткість висловлення думок, схильність до оперування фактами, аргументованість висловлювань) [21].

Підсумовуючи аналіз класифікації Р. Нортона, зауважимо: у дослідженні стилю спілкування важливо враховувати особливості комунікативної поведінки особистості, зокрема ознаки вербальних та невербальних засобів.

В. Сатір обґрунтовує поняття «модель спілкування», що на нашу думку, є близьким до поняття «стиль спілкування». Вона вирізнила п’ять моделей: догідлива, звинувачувальна, надрозсудлива, відсторонена, конгруентна.

Важливим критерієм визначення цих моделей дослідниця вважала самооцінку особистості, ставлення мовця до інших та контекст спілкування. Самооцінка як система ставлень особистості до себе (своїх зовнішності, здібностей, вчинків досягнень, статусу в групі тощо) визначає цілі спілкування, а також міру комфортності спілкування. Індивід, орієнтований на нехтування його співрозмовником, ідентифікує спілкування як загрозливе, психологічно дискомфортне, тому відчуватиме страх. Він прагнутиме приховати цю емоцію шляхом догоджання, вибачення, уникання конфліктів (догідливий); звинувачень, агресії, критики (звинувачувальний), ігнорування емоцій, зосередження на фактах та логічних аргументах (надрозсудливий), уникання серйозної розмови через недоречні жарти, змінювання теми розмови, відповіді (відсторонений). Модель комунікації, що відповідає психологічно комфортному спілкуванню, ґрунтується на самоповазі особистості, її відкритості у спілкуванні, узгодженості вербальних та невербальних засобів спілкування із психоемоційним станом людини, прийняття позиції іншого – конгруентна [29]. Саме остання є підґрунтям ефективної сімейної комунікації, що детермінує сімейну адаптивність.

Аналіз результатів зазначеного дослідження дав нам змогу дійти висновку про важливість урахування мотиву афіліації при вивченні стилю спілкування, а також можливості корекції стилю спілкування шляхом усвідомлення самоцінності особистості та її розвитку.

A. Bekiari, M. Pylarinou виокремлюють п’ять стилів спілкування: емоційний (проявляється низькою здатністю до психоемоційної регуляції в комунікації, яскравим проявом емоцій); експресивний (відсутність напруги в спілкуванні, здатність віднаходити приємні теми); маніпулятивний (схильність особистості до омани, награна позитивна самопрезентація), допитливий (орієнтація на суперечки та нетрадиційні теми), агресивний (спрямованість на

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

застосування вербальної агресії, зневаги співрозмовника). Дослідники виходять із концептуального положення про те, що в спілкуванні людини ці стилі можуть поєднуватися. Ефективність спілкування полягає в умінні комунікатора гнучко створювати комбінації зазначених стилів, відповідно до контексту комунікації, а не зводити їх до якогось одного [21].

Ми погоджуємося із думкою автора зазначеного дослідження про те, що для ефективного спілкування членів подружжя важливою є гнучкість у виборі стилю спілкування, урахування ситуації взаємодії.

Yoshinaga N., слідом за A. Salter, виокремлює три стилі спілкування: асертивний (усвідомлене, цілеспрямоване спілкування, якому притаманний комунікативний контроль, а не емоційна реактивність, що ґрунтується на навичках ігнорування автоматичних захисних реакцій, при використанні вербальні комунікативні навички у вирішенні проблем та веденні переговорів), пасивний (уникання спілкування, прийняття позиції іншого), агресивний (схильність до силових, деструктивних конфліктів). Асертивний стиль спілкування є чинником задоволеності життям індивіда, його психічного здоров'я [33].

Отже, комунікативна асертивність особистості є важливим чинником ефективного спілкування, зокрема й у межах сім'ї.

М. Філоненко, обґрунтовуючи те, що стиль спілкування зумовлений готовністю особистості до комунікації в певній ситуації, виокремлює такі стилі: авторитарний, демократичний, ліберальний, маніпулятивний, гуманістичний, ритуальний. Перші чотири детермінуються ситуаціями ділового спілкування, гуманістичний – міжособистісного, а ритуальний – міжгрупового.

Стиль спілкування комунікатора значною мірою позначається на поведінці співрозмовника [18].

Здійснений аналіз дав підстави для виокремлення критеріїв дослідження стилю спілкування членів подружжя:

– самооцінка особистості;
– мотив афіліації;
– агресивність особистості;
– асертивність особистості;
– рівень комунікативного контролю в спілкуванні;
– комунікативні настановлення;
– ставлення до іншого.

У процесі комунікації важливим є як панівний стиль спілкування, так і вміння особистості враховувати ситуацію та гнучко змінювати його за потреби. Стиль спілкування впливає на психічне здоров'я людини, а також її задоволеність життям. Задоволеність життям одруженої людини охоплює і задоволеність шлюбом, тому логічно припустити зв'язок між стилем спілкування членів подружжя та задоволеністю шлюбом.

Детальніше розглянемо поняття «задоволеність шлюбом». У науковому дискурсі наявні два підходи до інтерпретації зазначеного поняття:

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

1) як порівняння своїх актуальних стосунків із уявними альтернативами, попередніми взаєминами та соціально визнаними стандартами якості стосунків [24];

2) суб'єктивне переживання задоволення при оцінюванні членом подружжя шлюбу в цілому чи певних його складових [3].

У словнику-довіднику «Сім'я і освіта» це поняття визначено як суб'єктивне оцінювання шлюбним партнером якості й ефективності сімейної взаємодії та прийнятності й приємності шлюбних стосунків (О. Столярчук)[17]. І. Поспєлова, О. Косьянова розглядають його як стале емоційне відчуття, узагальнене переживання, що проявляється як в емоціях, так і думках, оцінюванні, порівнянні [11]. L. Gopalakrishnan з колегами задоволеність шлюбними стосунками визначає як суб'єктивну оцінку індивідами своїх шлюбних взаємин на підґрунті ступеня їх відповідності потребам, очікуванням, бажанням членів подружжя [24].

Психологічними детермінантами задоволеності шлюбними стосунками є почуття симпатії, позитивне ставлення до шлюбного партнера, психологічна сумісність членів подружжя.

Виокремлюючи різні види задоволеності шлюбом (житлово-побутовими умовами, матеріальним забезпеченням, сексуальними стосунками, емоційну), Л. Андрусів та І. Шастко наголошують, що емоційна задоволеність пов'язана з рівнем спілкування членів подружжя [1].

Більшість науковців (М. Аргайл, Д. Олсон, О. Столярчук, І. Василенко) схиляються до думки про те, що зазначене явище має динамічну природу. Мінливість його зумовлена змістом взаємодії членів подружжя, їхніми стосунками, стрес-чинниками різного походження, що впливають на сім'ю, ситуацією невизначеності, швидкою трансформацією ієрархії соціальних цінностей та норм. Змінюватися задоволеність шлюбом може у межах вимірів «покращення» – «погіршення». Саме ця ознака задоволеності шлюбу є важливим показником як актуального стану сімейної системи, так і предиктором потенційного розвитку стосунків членів подружжя.

У сучасних наукових розвідках також доведено, що члени подружжя можуть переживати оцінку шлюбу не в лінійному вимірі (задоволений (а) / незадоволений (а), а й у двовимірному плані: водночас відчуваючи задоволення (близькість, прихильність, підтримка) і незадоволення (висока частота конфліктів, дистрес, спричинений проблемами в стосунках, розчарування) [24].

Задоволеність шлюбом є показником адаптивності сім'ї,. Порівняно зі стійкістю шлюбу зазначена ознака життєдільності сім'ї є більш надійним показником її функціональної спроможності, адже стійкість шлюбу зумовлюється задоволенням членів подружжя своїми стосунками.

Висновок. Отже, стиль спілкування – це порівняно стійка форма комунікативної поведінки індивіда, що проявляється в особливостях кодування. Передавання та декодування повідомлення, показі ставлення до себе та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

співрозмовника, способі налагодження та розвитку стосунків. Стиль спілкування є системним утворенням, що охоплює особистісні особливості, мотиваційно-ціннісну сферу, особливості зовнішнього прояву комунікативної поведінки особистості. Системотворчою компонентою стилю спілкування є внутрішня диспозиція комунікатора. Чинниками стилю спілкування є: самооцінка особистості, її мотив афіліації, агресивність, асертивність, здатність до комунікативного контролю в спілкуванні, комунікативні настановлення, ситуація спілкування. Стиль спілкування члена подружжя позначається на поведінці співрозмовника, зумовлює психічне здоров'я усіх учасників спілкування. Важливою здатністю члена подружжя є вміння гнучко змінювати стиль спілкування, відповідно до комунікативної ситуації. Стиль спілкування впливає на задоволеність шлюбом членів подружжя, визначає психологічний добробут сім'ї. Важливим аспектом психологічної допомоги сім'ї є психодіагностика та корекція стилю спілкування шлюбних партнерів.

Перспективами подальших досліджень є здійснення емпіричного дослідження впливу стилю спілкування членів подружжя на їхню задоволеність шлюбом.

Література

1. Андрусів Л., Шастко І. (2024). Задоволеність шлюбом як індикатор емоційних зв'язків у стосунках. *Наукові інновації та передові технології*. No 6(34). https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-6(34)-1464-1473

2. Антонов О.В. (2017). Поняття комунікативного стилю у контексті сучасних лінгвістичних досліджень. *Записки з романо-германської філології*. Вип. 1 (38) С. 11-19. URL: https://rgnotes.onu.edu.ua/article/view/109408/104402

3. Василенко І.А. (2021). Особливості стосунків подружжя у сім'ях різного типу за задоволеністю шлюбом. *Габітус*. Випуск 24. Т. 2. С.20-24. https://doi.org/10.32843/26635208.2021.24.2.3

4. Вовк М. (2024). Психологічні аспекти сімейних криз: вплив війни та рольових очікувань у шлюбі. *Проблеми гуманітарних наук. Психологія*. Випуск 55. https://doi.org/10.32782/2312-8437.55.2025-1.5

5. Галузяк В. М. (2020). Стиль педагогічного спілкування як фактор розумового розвитку учнів. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Педагогіка і психологія.* № 61. С. 199-209. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzvdpu_pp_2020_61_37

6. Горова О. (2023). Компетентність сім'ї у розв'язанні подружніх конфліктів. *Вісник післядипломної освіти*. Вип. 23(52). С. 25-40. https://doi.org/10.58442/2522-9931-2023-23(52)-25-40

7. Горностай П. (2023). Психологія колективних травм: монографія / Павло Горностай; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький: Імекс-ЛТД. 336 с. https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2023/12/Gornostai_Collective_traumas.pdf

8. Загальна психологія: підруч. для студ. вищ. навч. закл. (2025). О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. Київ : Каравела, 464 с.

9. Кайдалова Л. Г., Пляка Л. В. (2011). Психологія спілкування: навчальний посібник. Харків: НФаУ. 132 с. https://fpk.in.ua/images/biblioteka/4bac_finan/Psykholohiya-spilkuvannya-Kaydalova-L.H.pdf

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

10. Омельченко, Л. О. (2009). Індивідуальний стиль педагогічного спілкування як один із чинників ефективної взаємодії викладача зі студентами. Вісник Львів. Серія педагог. С. 223-231. https://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/pedagogics/article/viewFile/5198/5220

11. Поспелова І., Косьянова О. (2020). Вплив соціально-психологічних установок сучасного подружжя на їх задоволеність шлюбом. Наука і освіта. №1. С. 5-13. DOI: https://doi.org/10.24195/2414-4665-2020-1-1

12. Психологія міжособистісного спілкування: термінологічний словник з дисципліни для студентів денної та заочної форми навчання ступеня «Бакалавр» спеціальності 053 «Психологія» (2017). М.О. Марценюк. Мукачеве: МДУ. 14 с. http://dspace-s.msu.edu.ua: 8080/bitstream/123456789/625/1/Martsenyuk%20M.O.%20PMS-term%20slovn.%20-2017.pdf

13. Рязанова О. (2024). Чинники виникнення та динаміка протікання подружніх конфліктів. *Науковий журнал «Психологічні травелоги»*, № 4. С. 200-209. https://doi.org/ 10.31891/PT-2024-4-19

14. Савенкова Л.О. (2014). Продуктивний стиль педагогічного спілкування. *Витоки педагогічної майстерності*. Випуск 13. С. 21-28. http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/ 2888/1/Savenkova.pdf

15. Саврасов М.В., Панасенко Е.А., Семенков Г.Л. (2025). Сімейний конфлікт як психологічна криза: адаптаційні стратегії особистості. *Габітус.* Випуск 73. https://doi.org/ 10.32782/2663-5208. 2025.73.37

16. Сингаївська І.В, Лукаш Ю.С. (2021). Психологічна допомога при вирішенні подружніх конфліктів. *Вчені записки Університету «КРОК».* 1(61), . https://doi.org/ 10.31732/2663-2209-2021-61-251-257

17. Сім'я і освіта: тематичний словник-довідник (2025). Ред.-уклад. Г. Бевз, Ю. Приходько ; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 284 с. URL: https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2025/12/slovnikbevz2025.pdf

18. Філоненко М. (2024). Психологія спілкування: підручник. Київ: Центр учбової літератури. Київ, 240 с.

19. Шевцов А., Чухрій, І. (2020). Психологічний механізм соціальної адаптації молоді з обмеженнями життєдіяльності. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 4, 93 (Лют 2020), 15-29. DOI:https://doi.org/10.33189/ectu.v4i93.37.

20. Balgiu, B. A. (2023). Communication Styles Inventory-Brief Version (CSI-BV): Preliminary validation among Romanian students. *Revista de Psihologie*, 69(4), 277–292. https://awspntest.apa.org/record/2024-76251-002

21. Bekiari, A. and Pylarinou, M. (2017) Instructor Argumentativeness and Socio-Communicative Style and Student Discipline: Using Physical Education Students' Class as an Illustration. *Open Journal of Social Sciences*, **5**, 122-136. doi: 10.4236/jss.2017.53011

22. Dehghanidowlatabadi, S., Pallathadka, H., Ismail, S. M., Abdullaev, D., Ibrahim, F. M., & Prasad, K. (2025). Moderating Effect of Interpersonal Mindfulness Between Marital Conflict and Marital Intimacy Among Iranian Married Individuals. *Brain and behavior*, 15(3). https://doi.org/ 10.1002/brb3.70392

23. De Vries, R. E., Bakker-Pieper, A., Konings, F. E. & Schouten, B. (2013). The Communication Styles Inventory (CSI): A six-dimensional behavioral model of communication styles and its relation with personality. *Communication Research*, 40(4), 506- 532. DOI: 10.1177 /0093650211413571

24. Gopalakrishnan, L., Diamond-Smith, N., & Leslie, H. H. (2025). Psychometric Validation of Trust, Commitment, and Satisfaction Scales to Measure Marital Relationship Quality Among Newly Married Women in Nepal. International *Journal of Environmental Research and Public Health*, 22(9), 1457. https://doi.org/10.3390/ijerph22091457

25. Jonathan Maleka, M. (2024). Leadership Styles: A Reverse Approach to Driving Business Performance. *In Contemporary Perspectives on Organizational Behaviour* [Working Title]. IntechOpen. https://doi.org/10.5772/intechopen.1007586

26. Norton, R.W (1978) Foundation of a Communicator Style Construct. Human Communication Research, 4, 99-112. https://doi.org/10.1111/j.1468-2958.1978.tb00600.x

27. Omelchenko L. Chorna L., Dyshlova N., Vaculich T., Bezhar A., Pletka O., Ancona G. (2021). The readiness of a young couple for constructive behavior in conflict as a factor of mental health and marital satisfaction. *Wiadomosci Lekarskie*. Vol 74 (11p.I) : 2700-2704. Scopus. https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57264821300

28. Salehi, F., Pirani, Z., & Heydari, H. (2025). A Review of Intervention Approaches in Marital Conflicts. *KMAN Conseling and Psychology Nexus*, 3, 1-11. http://doi.org/10.61838 /kman.fct.psynexus.3.10

29. Satir V. (1988). The New Peoplemaking. Mountain View, Calif.: Science and Behavior Books. URL: https://stanlylau.gitbooks.io/peoplemaking/content/chapter-3-self-worth-the-pot-nobody-watches.html

30. Shohei Hayashi (2026).Developing a Short Form of the Communication Styles Inventory for Leadership Communication: Evidence from IRT and CFA Analyses. *Sage Open* Volume 16, Issue 1Jan 2026. https://journals.sagepub.com/doi/epdf/10.1177/21582440261430410

31. Singh, A., & Shanbhag, T. (2025). Parental Interference and Marital Stability: A Scoping Review of Sociocultural Influences on Indian Families. *Indian journal of community medicine : official publication of Indian Association of Preventive & Social Medicine*, 50(Suppl 2), S155–S160. https://doi.org/10.4103/ijcm.ijcm_470_24

32. Stephanie J. Wilson, Sumaiyah U. Syed, Iris S. Yang, Steve W. Cole, (2024) A tale of two marital stressors: Comparing proinflammatory responses to partner distress and marital conflict, *Brain, Behavior, and Immunity*, Volume 119, Pages 898-907, https://doi.org/10.1016/j.bbi.2024. 05.003.

33. Yoshinaga, N., & Cooper, S. (2025). The four pathways of assertiveness: a multidimensional framework for enhancing individual well-being. *Frontiers in psychology*, 16, 1610807. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2025.1610807

References

1. Andrusiv L., Shastko I. (2024). Zadovolenist shliubom yak indykator emotsiinykh zviazkiv u stosunkakh. [Marital satisfaction as an indicator of emotional connections in relationships]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii*. No 6(34). https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-6(34)-1464-1473

2. Antonov O.V. (2017). Poniattia komunikatyvnoho styliu u konteksti suchasnykh linhvistychnykh doslidzhen [The concept of communicative style in the context of modern linguistic research]. *Zapysky z romano-hermanskoi filolohii*. 1 (38) C. 11-19. URL: https://rgnotes.onu.edu .ua/article/view/109408/104402

3. Vasylenko I.A. (2021). Osoblyvosti stosunkiv podruzhzhia u simiakh riznoho typu za zadovolenistiu shliubom [Peculiarities of marital relations in families of different types by marital satisfaction]. *Habitus*. Vypusk 24. T. 2. C.20-24. DOI https://doi.org/10.32843/26635208. 2021.24.2.3

4. Vovk, M. (2024). Psykholohichni aspekty simeinykh kryz: vplyv viiny ta rolovykh ochikuvan u shliubi [Psychological aspects of family crises: The impact of war and role expectations in marriage]. *Problemy humanitarnykh nauk. Seriia Psykholohiia*, (53), 151–157. https://doi.org/ 10.32782/2312-8437.55.2025-1.5

5. Haluzyak, V. M. (2020). Styl pedahohichnoho spilkuvannia yak faktor rozumovoho rozvytku uchniv [Style of pedagogical communication as a factor of students' mental development].

ISSN 2786-4952 Online

Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Seriia: Pedahohika i psykholohiia, (61), 199–209. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzvdpu_pp_2020_61_37

6. Horova, O. (2023). Kompetentnist sim'i u rozviazanni podruzhnikh konfliktiv [Family competence in solving marital conflicts]. *Visnyk pisladyplomnoi osvity*, 23(52), 25–40. doi.org https://doi.org/10.58442/2522-9931-2023-23(52)-25-40

7. Hornostai, P. (2023). *Psykholohiia kolektyvnykh travm: monohrafiia [Psychology of collective traumas: a monograph]*. Imeks-LTD. https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2023/12/Gornostai_Collective_traumas.pdf

8. Skrypchenko, O. V., Dolynska, L. V., Ohorodniichuk, Z. V., Bulakh, I. S., Zelenova, T. V., & Lytvynova, N. I. (2025). *Zahalna psykholohiia: pidruch. dlia stud. vyshch. navch. zakl. [General psychology: a textbook for students of higher educational institutions]*. Karavela.

9. Kaidalova, L. H., & Pliaka, L. V. (2011). Psykholohiia spilkuvannia: navchalnyi posibnyk [Psychology of communication: a study guide]. NFaU. https://fpk.in.ua/images/biblioteka/4bac_finan/Psykholohiya-spilkuvannya-Kaydalova-L.H.pdf

10. Omelchenko, L. O. (2009). Indyvidualnyi styl pedahohichnoho spilkuvannia yak odyn iz chynnykiv efektyvnoi vzaiemodii vykladacha zi studentamy [Individual style of pedagogical communication as one of the factors of effective teacher-student interaction]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia pedahohichna*, (24), 223–231. https://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/pedagogics/article/viewFile/5198/5220

11. Pospelova, I., & Kosianova, O. (2020). Vplyv sotsialno-psykholohichnykh ustanovok suchasnoho podruzhzhia na yikh zadovolenist shliubom [The influence of socio-psychological attitudes of modern spouses on their marital satisfaction]. Nauka i osvita, (1), 5–13. https://doi.org/10.24195/2414-4665-2020-1-1

12. Martseniuk, M. O. (2017). *Psykholohiia mizhosobystisnoho spilkuvannia: terminolohichnyi slovnyk z dystsypliny [Psychology of interpersonal communication: a terminological dictionary for the discipline]*. MSU. http://dspace-s.msu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/625/1/Martsenyuk%20M.O.%20PMS-term%20slovn.%20-2017.pdf

13. Riazanova, O. (2024). Chynnyky vynyknennia ta dynamika protikannia podruzhnikh konfliktiv [Factors of occurrence and dynamics of marital conflicts]. *Psykholohichni travelohy*, (4), 200–209. https://doi.org/10.31891/PT-2024-4-19

14. Savenkova, L. O. (2014). Produktyvnyi styl pedahohichnoho spilkuvannia [Productive style of pedagogical communication]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti*, (13), 21–28. http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/2888/1/Savenkova.pdf

15. Savrasov, M. V., Panasenko, E. A., & Semenkov, H. L. (2025). Simeinyi konflikt yak psykholohichna kryza: adaptatsiini stratehii osobystosti [Family conflict as a psychological crisis: Adaptation strategies of the personality]. *Habitus*, (73), 114–119.

16. Synhaivska, I. V., & Lukash, Yu. S. (2021). Psykholohichna dopomoha pry vyrishenni podruzhnikh konfliktiv [Psychological assistance in resolving marital conflicts]. Vcheni zapysky Universytetu «KROK», 1(61), 251–257. https://doi.org/10.31732/2663-2209-2021-61-251-257

17. Bevz, H., & Prykhodko, Yu. (Eds.). (2025). *Sim'ia i osvita: tematychnyi slovnyk-dovidnyk [Family and education: a thematic dictionary-reference book]*. Imeks-LTD. https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2025/12/slovnikbevz2025.pdf

18. Filonenko, M. (2024). *Psykholohiia spilkuvannia: pidruchnyk [Psychology of communication: a textbook]*. Tsentr uchbovoi literatury.

19. Shevtsov, A., & Chukhrii, I. (2020). Psykholohichnyi mekhanizm sotsialnoi adaptatsii molodi z obmezhenniamy zhyttiediialnosti [Psychological mechanism of social adaptation of youth with disabilities]. *Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia*, 4(93), 15–29. https://doi.org/10.33189/ectu.v4i93.37

ISSN 2786-4952 Online

20. Balgiu, B. A. (2023). Communication Styles Inventory-Brief Version (CSI-BV): Preliminary validation among Romanian students. *Revista de Psihologie*, 69(4), 277–292. https://awspntest.apa.org/record/2024-76251-002

21. Bekiari, A. and Pylarinou, M. (2017) Instructor Argumentativeness and Socio-Communicative Style and Student Discipline: Using Physical Education Students' Class as an Illustration. *Open Journal of Social Sciences*, **5**, 122-136. doi: 10.4236/jss.2017.53011

22. Dehghanidowlatabadi, S., Pallathadka, H., Ismail, S. M., Abdullaev, D., Ibrahim, F. M., & Prasad, K. (2025). Moderating Effect of Interpersonal Mindfulness Between Marital Conflict and Marital Intimacy Among Iranian Married Individuals. *Brain and behavior*, 15(3). https://doi.org/10.1002/brb3.70392

23. De Vries, R. E., Bakker-Pieper, A., Konings, F. E. & Schouten, B. (2013). The Communication Styles Inventory (CSI): A six-dimensional behavioral model of communication styles and its relation with personality. *Communication Research*, 40(4), 506- 532. DOI: 10.1177/0093650211413571

24. Gopalakrishnan, L., Diamond-Smith, N., & Leslie, H. H. (2025). Psychometric Validation of Trust, Commitment, and Satisfaction Scales to Measure Marital Relationship Quality Among Newly Married Women in Nepal. International *Journal of Environmental Research and Public Health*, 22(9), 1457. https://doi.org/10.3390/ijerph22091457

25. Jonathan Maleka, M. (2024). Leadership Styles: A Reverse Approach to Driving Business Performance. *In Contemporary Perspectives on Organizational Behaviour* [Working Title]. IntechOpen. https://doi.org/10.5772/intechopen.1007586

26. Norton, R.W (1978) Foundation of a Communicator Style Construct. Human Communication Research, 4, 99-112. https://doi.org/10.1111/j.1468-2958.1978.tb00600.x

27. Omelchenko L. Chorna L., Dyshlova N., Vaculich T., Bezhar A., Pletka O., Ancona G. (2021). The readiness of a young couple for constructive behavior in conflict as a factor of mental health and marital satisfaction. *Wiadomosci Lekarskie*. Vol 74 (11p.I) : 2700-2704. Scopus. https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57264821300

28. Salehi, F., Pirani, Z., & Heydari, H. (2025). A Review of Intervention Approaches in Marital Conflicts. *KMAN Conseling and Psychology Nexus*, 3, 1-11. http://doi.org/10.61838/kman.fct.psynexus.3.10

29. Satir V. (1988). The New Peoplemaking. Mountain View, Calif.: Science and Behavior Books. URL: https://stanlylau.gitbooks.io/peoplemaking/content/chapter-3-self-worth-the-pot-nobody-watches.html

30. Shohei Hayashi (2026).Developing a Short Form of the Communication Styles Inventory for Leadership Communication: Evidence from IRT and CFA Analyses. *Sage Open* Volume 16, Issue 1Jan 2026. https://journals.sagepub.com/doi/epdf/10.1177/21582440261430410

31. Singh, A., & Shanbhag, T. (2025). Parental Interference and Marital Stability: A Scoping Review of Sociocultural Influences on Indian Families. *Indian journal of community medicine : official publication of Indian Association of Preventive & Social Medicine*, 50(Suppl 2), S155–S160. https://doi.org/10.4103/ijcm.ijcm_470_24

32. Stephanie J. Wilson, Sumaiyah U. Syed, Iris S. Yang, Steve W. Cole, (2024) A tale of two marital stressors: Comparing proinflammatory responses to partner distress and marital conflict, *Brain, Behavior, and Immunity*, Volume 119, Pages 898-907, https://doi.org/10.1016/j.bbi.2024.05.003.

33. Yoshinaga, N., & Cooper, S. (2025). The four pathways of assertiveness: a multidimensional framework for enhancing individual well-being. *Frontiers in psychology*, 16, 1610807. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2025.1610807

Дата першого надходження статті до видання: 27.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.9:378.015.31:316.48

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4906-4917

Панасенко Елліна Анатоліївна доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри практичної психології, Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет», м. Дніпро, https://orcid.org/0009-0005-7855-7006

Березка Софія Вікторівна кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри практичної психології, Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет», м. Дніпро, https://orcid.org/0000-0001-8716-2712

Тимарєв Денис Віталійович здобувач третього, освітньо-наукового, рівня вищої освіти, 3 рік, спеціальність С 4 «Психологія», Державний вищий навчальний заклад «Донбаський державний педагогічний університет», м. Дніпро, https://orcid.org/0009-0009-4166-1693

СУЧАСНІ ІНТЕГРАТИВНІ ПСИХОТЕХНОЛОГІЇ ЯК РЕСУРС РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ В УМОВАХ КРИЗ

Анотація. У статті здійснено теоретичне обґрунтування сучасних інтегративних психотехнологій як ресурсу розвитку критичного мислення майбутнього фахівця в умовах криз. Актуальність дослідження зумовлена тим, що сучасний освітній і професійний простір функціонує в умовах інформаційної надмірності, соціальної нестабільності, психологічного напруження та посилення маніпулятивних впливів, що ускладнює процеси аналізу інформації, прийняття рішень і професійного самовизначення особистості. Критичне мислення розглянуто не лише як когнітивну здатність до аналізу, оцінювання й аргументації, а як складне інтегративне психологічне утворення, що охоплює когнітивну гнучкість, рефлексивність, емоційну саморегуляцію, ціннісно-смислову визначеність і здатність до відповідального вибору.

У дослідженні проаналізовано наукові підходи до розуміння критичного мислення, а також психотехнологічні напрями, що можуть бути використані для його розвитку: когнітивно-поведінкові, метакогнітивні, майндфулнес-орієнтовані, емоційно-фокусовані, ресурсно-орієнтовані та ціннісно-смислові практики. Обґрунтовано, що інтегративні психотехнології забезпечують не механічне поєднання окремих технік, а цілісний вплив на когнітивну, емоційну, поведінкову, рефлексивну та смислову сфери особистості.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Доведено, що в умовах криз критичне мислення потребує не лише логіко-аналітичної підготовленості, а й здатності особистості усвідомлювати власні автоматичні думки, розпізнавати когнітивні викривлення, регулювати емоційні реакції, зберігати рефлексивну дистанцію та діяти відповідно до професійних і моральних цінностей. Запропоновано розглядати сучасні інтегративні психотехнології як перспективний науково-практичний ресурс формування професійно зрілого, психологічно стійкого, самостійного й відповідального мислення майбутнього фахівця.

Ключові слова: критичне мислення, інтегративні психотехнології, майбутній фахівець, криза, когнітивна гнучкість, рефлексивність, емоційна саморегуляція, психологічна стійкість.

Panasenko Ellina Anatoliivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Practical Psychology, State Higher Educational Institution «Donbas State Pedagogical University», Dnipro, https://orcid.org/0009-0005-7855-7006

Berezka Sofiia Viktorivna Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Practical Psychology, State Higher Educational Institution «Donbas State Pedagogical University», Dnipro, https://orcid.org/0000-0001-8716-2712

Tymariev Denys Vitaliiovych PhD student, third-cycle educational and scientific level of higher education, 3rd year of study, specialty C4 «Psychology», State Higher Educational Institution «Donbas State Pedagogical University», Dnipro, https://orcid.org/ 0009-0009-4166-1693

MODERN INTEGRATIVE PSYCHOTECHNOLOGIES AS A RESOURCE FOR DEVELOPING CRITICAL THINKING OF A FUTURE SPECIALIST IN CRISIS CONDITIONS

Abstract. The article provides a theoretical substantiation of modern integrative psychotechnologies as a resource for developing critical thinking of a future specialist in crisis conditions. The relevance of the study is determined by the fact that the modern educational and professional environment functions under conditions of information overload, social instability, psychological tension, and intensified manipulative influences, which complicate the processes of information analysis, decision-making, and professional self-determination of the individual. Critical thinking is considered not only as a cognitive ability to analyze, evaluate, and argue, but also as a complex integrative psychological formation that includes cognitive flexibility, reflexivity, emotional self-regulation, value-semantic determination, and the ability to make responsible choices.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

The study analyzes scientific approaches to understanding critical thinking, as well as psychotechnological areas that can be used for its development: cognitive-behavioral, metacognitive, mindfulness-oriented, emotion-focused, resource-oriented, and value-semantic practices. It is substantiated that integrative psychotechnologies provide not a mechanical combination of separate techniques, but a holistic influence on the cognitive, emotional, behavioral, reflexive, and semantic spheres of personality.

It is proved that in crisis conditions critical thinking requires not only logical and analytical preparedness, but also the individual's ability to become aware of their own automatic thoughts, recognize cognitive distortions, regulate emotional reactions, maintain reflective distance, and act in accordance with professional and moral values. It is proposed to consider modern integrative psychotechnologies as a promising scientific and practical resource for the formation of professionally mature, psychologically resilient, independent, and responsible thinking of a future specialist.

Keywords: critical thinking, integrative psychotechnologies, future specialist, crisis, cognitive flexibility, reflexivity, emotional self-regulation, psychological resilience.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю наукового осмислення сучасних інтегративних психотехнологій як дієвого ресурсу розвитку критичного мислення майбутнього фахівця в умовах кризової соціальної реальності. Сучасний освітній і професійний простір функціонує в ситуації невизначеності, інформаційної надмірності, ціннісної нестабільності та посилення психологічного напруження, що істотно ускладнює процеси прийняття рішень, інтерпретації подій і професійного самовизначення особистості. В умовах криз особливої значущості набуває здатність майбутнього фахівця не лише засвоювати інформацію, а й критично її аналізувати, відокремлювати достовірні факти від маніпулятивних впливів, усвідомлювати власні когнітивні упередження та зберігати психологічну стійкість у ситуаціях напруження.

Особливого значення в означеному контексті набувають сучасні інтегративні психотехнології, що поєднують когнітивно-поведінкові, метакогнітивні, рефлексивні, майндфулнес-орієнтовані, ресурсно-орієнтовані та арттерапевтичні підходи до розвитку особистості. Їхній потенціал полягає у здатності забезпечувати не лише формування операцій аналізу, порівняння, аргументації та оцінювання інформації, а й розвиток внутрішньої усвідомленості, психологічної резільєнтності, саморегуляції та суб'єктної позиції майбутнього фахівця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ступінь дослідженості проблеми засвідчує, що критичне мислення активно аналізується у вітчизняному науковому дискурсі як важлива когнітивна, рефлексивна та професійно значуща якість майбутнього фахівця, зокрема у працях В. Надурака [4], О. Рибчук [5]. Українські дослідники Ю. Герасимчук, С. Давидович, В. Коваленко, І. Махновська [1], М. Жумбей, Л. Руснак, Т. Лагодич [2] акцентують увагу на

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

педагогічних умовах, інтерактивних методах і освітніх ресурсах формування критичного мислення студентів, тоді як О. Соснюк, І. Остапенко, Д. Столярова [6], В. Курило, В. Степаненко [3] розкривають його значення в умовах інформаційної агресії, медіавпливів і цифрової дезінформації. Зарубіжні науковці С. Бешай, Л. МакАлпайн, К. Веаре, В. Куйкен [7], Е. Гкінтоні, К. Дімакопулу [8], А. Мутху, А. Реваті [9] розглядають психотехнологічні ресурси розвитку особистості крізь призму когнітивно-поведінкових, майндфулнес-орієнтованих та ACT-підходів, які сприяють розвитку когнітивної гнучкості, саморегуляції, рефлексивності й психологічної стійкості. Водночас у працях Дж. Норкросса [10], А. Пос, Л. Грінберга [11], К. Зарбо, Дж. А. Таски, Ф. Каттафі, А. Компаре [12] окреслено потенціал інтегративних та емоційно-фокусованих підходів, проте недостатньо систематизованим залишається питання використання саме сучасних інтегративних психотехнологій як цілісного ресурсу розвитку критичного мислення майбутнього фахівця в умовах криз.

Метою статті є теоретичне обґрунтування сучасних інтегративних психотехнологій як ресурсу розвитку критичного мислення майбутнього фахівця в умовах криз, а також визначення їхнього потенціалу у формуванні когнітивної гнучкості, рефлексивності, емоційної саморегуляції, психологічної стійкості та здатності до усвідомленого прийняття рішень у ситуаціях невизначеності.

Виклад основного матеріалу. Проблема розвитку критичного мислення майбутнього фахівця в умовах криз розглядається у сучасному науковому дискурсі крізь призму декількох взаємопов'язаних дослідницьких площин: філософсько-психологічної, педагогічної, інформаційно-медійної та психотехнологічної. Такий підхід дає змогу розглядати критичне мислення не лише як сукупність логічних операцій або інтелектуальних умінь, а як складне інтегративне утворення, що охоплює когнітивну гнучкість, рефлексивність, емоційну саморегуляцію, здатність до аргументованого оцінювання інформації та відповідального прийняття рішень.

У працях В. Надурака критичне мислення розглядається як важлива умова раціонального осмислення інформації, соціальних явищ і власних суджень. Автор акцентує увагу на тому, що критичне мислення передбачає не просте заперечення або сумнів, а здатність особистості свідомо перевіряти підстави власних висновків, оцінювати якість аргументів, виявляти суперечності та уникати некритичного прийняття готових інтерпретацій [4]. У цьому контексті критичне мислення постає як спосіб інтелектуальної саморегуляції, що забезпечує більш усвідомлене ставлення до знання, інформації та соціальної дійсності.

Близькою до цього є позиція О. Рибчук, яка аналізує критичне мислення як предмет філософських і психологічних досліджень. У праці авторки підкреслено, що критичне мислення пов'язане з рефлексивністю, самостійністю, здатністю до сумніву, аналізу, порівняння та переосмислення усталених когнітивних схем [5]. Важливим у цьому підході є те, що критичне мислення не обмежується

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

формально-логічним аналізом, а передбачає здатність особистості виходити за межі стереотипних суджень, усвідомлювати власні мисленнєві обмеження та конструювати більш обґрунтовану позицію щодо складних явищ.

Педагогічний аспект розвитку критичного мислення представлено у дослідженні Ю. Герасимчук, С. Давидович, В. Коваленко, І. Махновської, у якому обґрунтовано значення інтерактивних методів викладання для активізації мисленнєвої діяльності студентів. Дослідники наголошують, що саме інтерактивні методи створюють умови для залучення студентів до дискусії, аргументації, проблемного аналізу, співпраці та самостійного формулювання висновків [1]. Це дає підстави розглядати освітнє середовище як важливий простір розвитку критичного мислення, у якому здобувач вищої освіти не лише сприймає інформацію, а й активно її інтерпретує, співвідносить із власним досвідом і виробляє власну позицію.

У дослідженні М. Жумбей, Л. Руснак, Т. Лагодич формування критичного мислення студентів закладів вищої освіти трактується як необхідна умова їхньої професійної підготовки. Автори підкреслюють, що критичне мислення забезпечує здатність майбутнього фахівця аналізувати навчальні й професійні ситуації, приймати виважені рішення, діяти в умовах складності та невизначеності [2]. Такий підхід є особливо значущим для підготовки фахівців у кризових умовах, оскільки професійна діяльність дедалі частіше потребує не тільки володіння знаннями, а й здатності до швидкого орієнтування в суперечливих обставинах, етичного вибору та відповідального реагування.

Окрему групу становлять праці, присвячені впливу інформаційного середовища на розвиток або блокування критичного мислення. В. Курило та В. Степаненко розглядають бар'єри критичного мислення громадян в умовах інформаційної агресії, акцентуючи увагу на когнітивних упередженнях, емоційній реактивності, схильності до некритичного сприйняття повідомлень і вразливості до маніпулятивних впливів [3]. Ці положення мають безпосереднє значення для теми дослідження, оскільки в умовах криз інформаційні впливи часто посилюють тривожність, імпульсивність суджень і знижують здатність особистості до зваженого аналізу.

Праця О. Соснюк, І. Остапенко, Д. Столярової розкриває можливості факт-чекінгу як інструменту розвитку критичного мислення користувачів соціальних медіа. Автори підкреслюють значення перевірки інформації, виявлення недостовірних повідомлень, аналізу джерел і формування здатності протидіяти дезінформації [6]. У межах заявленої теми це дає змогу розглядати факт-чекінг не лише як медіаосвітню технологію, а як важливий компонент психотехнологічного супроводу розвитку критичного мислення, адже він сприяє формуванню усвідомленого, доказового й відповідального ставлення до інформаційних потоків.

Зарубіжні дослідження істотно розширюють розуміння психотехнологічних ресурсів розвитку критичного мислення. У праці С. Бешая,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Л. МакАлпайн, К. Веаре, В. Куйкена обґрунтовано можливості концептуальної інтеграції майндфулнес-підходу та когнітивно-поведінкової терапії. Автори доводять, що поєднання цих напрямів сприяє усвідомленню автоматичних думок, зменшенню впливу когнітивних викривлень, розвитку внутрішньої спостережливості та більш гнучких способів інтерпретації досвіду [7]. Для розвитку критичного мислення це має принципове значення, оскільки здатність до критичного аналізу передбачає не лише логічну оцінку зовнішньої інформації, а й усвідомлення власних мисленнєвих автоматизмів.

У дослідженні Е. Гкінтоні та К. Дімакопулу майндфулнес-орієнтована когнітивна терапія розглядається як ефективний напрям психологічної практики, що сприяє розвитку уважності, самоспостереження, емоційної регуляції та зниженню впливу деструктивних мисленнєвих патернів [8]. З позицій теми статті важливим є те, що майндфулнес-орієнтовані техніки формують здатність особистості спостерігати за власними думками й емоціями без негайного ототожнення з ними. Саме ця здатність створює психологічні передумови для рефлексивної дистанції, без якої критичне мислення в умовах криз може поступатися емоційним реакціям, страху або імпульсивним оцінкам.

Вагомим для розкриття психотехнологічного ресурсу критичного мислення є дослідження А. Мутху та А. Реваті, присвячене терапії прийняття та відповідальності. У межах цього підходу особлива увага приділяється психологічній гнучкості, прийняттю внутрішнього досвіду, ціннісно-смисловій регуляції поведінки та здатності діяти відповідно до усвідомлених цінностей [9]. Для майбутнього фахівця в умовах криз така здатність є надзвичайно важливою, оскільки критичне мислення передбачає не лише аналіз інформації, а й відповідальний вибір способу дії, збереження професійної позиції та орієнтацію на смислові й етичні критерії.

Особливе місце серед обраних джерел посідають праці, присвячені інтегративній психотерапії та інтегративним підходам. Дж. Норкросс розглядає психотерапевтичну інтеграцію як напрям, що поєднує теоретичні, дослідницькі та клінічні напрацювання різних психологічних шкіл [10]. Важливим у цьому підході є відмова від вузької прив’язаності до однієї методологічної моделі та орієнтація на цілісне розуміння особистості, її проблем, ресурсів і контексту розвитку. Саме тому інтегративні психотехнології можуть бути продуктивними у розвитку критичного мислення, оскільки вони дають змогу впливати одночасно на когнітивний, емоційний, поведінковий і ціннісно-смисловий рівні функціонування особистості.

У праці К. Зарбо, Дж. А. Таска, Ф. Каттафі, А. Компаре обґрунтовано ефективність інтегративної психотерапії як гнучкого підходу, що дозволяє поєднувати різні методи психологічної допомоги відповідно до потреб особистості, характеру її труднощів і завдань психологічного супроводу [12]. У контексті розвитку критичного мислення це означає можливість створення комплексних психотехнологічних програм, у яких когнітивно-поведінкові

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

техніки можуть поєднуватися з майндфулнес-практиками, емоційно-фокусованими методами, рефлексивними вправами, техніками ціннісного самовизначення та ресурсно-орієнтованими підходами.

Важливим доповненням до інтегративного бачення є емоційно-фокусований підхід, представлений у дослідженні А. Пос і Л. Грінберга. Автори розглядають емоційний досвід як ресурс особистісної трансформації, самопізнання та зміни способів реагування [11]. Для проблеми розвитку критичного мислення це положення є принциповим, адже в умовах криз мислення особистості нерідко детермінується страхом, тривогою, напруженням, афективними оцінками або попереднім травматичним досвідом. Тому розвиток критичного мислення потребує не лише формування логіко-аналітичних умінь, а й опрацювання емоційного досвіду, підвищення рівня емоційної усвідомленості та здатності розмежовувати факти, інтерпретації й емоційні реакції.

Узагальнення сучасних праць дає змогу стверджувати, що сучасні інтегративні психотехнології можуть бути розглянуті як багатовимірний ресурс розвитку критичного мислення майбутнього фахівця. Їхня особливість полягає в тому, що вони не зводяться до окремої техніки або методу, а передбачають цілісне поєднання когнітивних, метакогнітивних, емоційно-регулятивних, поведінкових і ціннісно-смислових впливів. Саме така інтегративність відповідає природі критичного мислення, яке в умовах криз потребує не тільки інтелектуальної підготовленості, а й психологічної стійкості, рефлексивності, саморегуляції та здатності діяти відповідально в ситуаціях невизначеності.

Отже, аналіз наукових джерел показує, що у вітчизняних працях переважає увага до педагогічних, філософсько-психологічних та медіаосвітніх аспектів розвитку критичного мислення, тоді як у зарубіжних дослідженнях більш виразно представлено психотехнологічні підходи, пов’язані з когнітивно-поведінковими, майндфулнес-орієнтованими, емоційно-фокусованими та інтегративними практиками. Водночас недостатньо розкритим залишається питання системного поєднання цих підходів у межах цілісної моделі розвитку критичного мислення майбутнього фахівця в умовах криз.

Сучасні умови професійної підготовки майбутнього фахівця характеризуються посиленням кризових впливів, що охоплюють соціальну, інформаційну, освітню, емоційну та ціннісну сфери життєдіяльності особистості. У таких умовах критичне мислення набуває статусу не лише інтелектуальної компетентності, а й важливого психологічного ресурсу адаптації, саморегуляції та професійного самовизначення. Традиційне розуміння критичного мислення як здатності до аналізу, оцінювання та аргументації потребує розширення з урахуванням сучасних кризових реалій. Кризова ситуація змінює сам характер мислення, оскільки посилює вплив емоційної напруги, інформаційної невизначеності, страху, когнітивних викривлень і стереотипних реакцій. Саме тому розвиток критичного мислення майбутнього фахівця не може обмежуватися лише формуванням логічних операцій або навичок роботи з інформацією, а він

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

має передбачати цілісний вплив на когнітивну, емоційну, рефлексивну, поведінкову та ціннісно-смислову сфери особистості.

У цьому контексті особливої значущості набувають сучасні інтегративні психотехнології, здатні поєднувати різні напрями психологічного впливу в єдину систему розвитку особистості. Їхній потенціал полягає у тому, що вони спрямовані не лише на зміну способів мислення, а й на формування здатності особистості усвідомлювати власні реакції, регулювати емоційні стани й діяти відповідально в ситуаціях невизначеності. Інтегративні психотехнології дають змогу розглядати критичне мислення як багатовимірне психологічне утворення, у якому раціональність поєднується з рефлексивністю, емоційною зрілістю та ціннісною визначеністю. Такий підхід відкриває можливість нового наукового бачення критичного мислення як не лише когнітивного, а й особистісно-регулятивного ресурсу майбутнього фахівця.

У межах запропонованого підходу критичне мислення доцільно розуміти як інтегративну здатність особистості до свідомого аналізу інформації, оцінювання власних суджень, виявлення когнітивних викривлень, регуляції емоційних реакцій і прийняття обґрунтованих рішень. Така здатність формується не ізольовано, а в процесі цілісного психологічного розвитку особистості. Майбутній фахівець в умовах криз має не тільки знати, як аналізувати інформацію, а й уміти зберігати внутрішню стійкість перед суперечливими повідомленнями, соціальним тиском і маніпулятивними впливами. Саме тому критичне мислення в кризових умовах варто розглядати як механізм психологічного захисту від інформаційної дезорієнтації та емоційної імпульсивності. Воно дає змогу особистості не піддаватися автоматичним оцінкам, не ототожнювати факти з інтерпретаціями та не приймати рішення під впливом ситуативної напруги.

Важливою ознакою критичного мислення є здатність до рефлексивної паузи, тобто внутрішнього зупинення перед реакцією, оцінкою або дією. Рефлексивна пауза створює простір для усвідомлення власних думок, емоцій, мотивів і можливих наслідків рішення. У цьому аспекті інтегративні психотехнології виконують функцію не лише навчального, а й психорозвивального інструменту. Вони допомагають майбутньому фахівцеві перейти від реактивного способу мислення до усвідомленого, гнучкого й відповідального осмислення ситуації. Саме це становить одну з ключових умов професійної зрілості особистості в умовах криз.

Когнітивно-поведінковий компонент інтегративних психотехнологій спрямований на виявлення автоматичних думок, ірраціональних переконань, помилок мислення та неусвідомлених схем інтерпретації дійсності. Його значення для розвитку критичного мислення полягає в тому, що особистість навчається розрізняти факт, припущення, оцінку, емоційну реакцію та доказ. У кризових умовах це має особливу вагу, оскільки саме когнітивні викривлення часто посилюють тривожність, формують катастрофізацію, поляризоване

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

мислення та некритичне сприйняття інформації. Когнітивно-поведінкові техніки сприяють формуванню вміння перевіряти достовірність власних думок, шукати альтернативні пояснення та будувати більш збалансовані судження.

Метакогнітивний компонент, своєю чергою, забезпечує усвідомлення самого процесу мислення, його обмежень, стратегій і прихованих передумов. Майбутній фахівець поступово набуває здатності не лише думати, а й аналізувати, як саме він мислить, на які джерела спирається і які чинники впливають на його висновки. Це створює підґрунтя для розвитку інтелектуальної автономності та відповідальності за власні судження. Майндфулнес-орієнтовані техніки доповнюють цей процес формуванням уважності до поточного досвіду, здатності спостерігати за думками й емоціями без негайного ототожнення з ними. Завдяки цьому критичне мислення набуває не лише аналітичного, а й саморегулятивного характеру. Отже, когнітивно-поведінкові, метакогнітивні та майндфулнес-орієнтовані практики утворюють важливе ядро інтегративного розвитку критичного мислення.

Не менш значущим є емоційно-регулятивний вимір інтегративних психотехнологій, оскільки в умовах криз мислення особистості часто зазнає впливу страху, невизначеності, фрустрації, розгубленості або напруження. Емоції не є перешкодою для критичного мислення самі по собі, однак їх неусвідомлений і некерований вплив може призводити до поспішних висновків, афективних оцінок і зниження здатності до аргументації. Тому розвиток критичного мислення потребує формування емоційної усвідомленості як здатності розпізнавати власні стани, розуміти їхнє походження та враховувати їхній вплив на судження. Емоційно-фокусовані та ресурсно-орієнтовані психотехнології дають змогу працювати з внутрішнім досвідом особистості не як з фоном мислення, а як з важливим матеріалом для рефлексії. У цьому полягає принципова відмінність інтегративного підходу від суто когнітивного бачення розвитку критичного мислення.

Інтегративний підхід не відокремлює думку від емоції, а розглядає їх у взаємозв’язку, де якість мислення значною мірою залежить від рівня емоційної саморегуляції. Для майбутнього фахівця це означає здатність залишатися аналітичним навіть у ситуаціях психологічного тиску, конфлікту або невизначеності. Розвиток такої здатності особливо важливий у професіях, пов’язаних із людиною, комунікацією, прийняттям рішень і відповідальністю за наслідки власних дій.

Ціннісно-сенсовий компонент інтегративних психотехнологій розкриває ще один важливий вимір розвитку критичного мислення. У кризових умовах особистість часто стикається не лише з інформаційною складністю, а й із необхідністю морального вибору, професійної відповідальності та переосмислення життєвих орієнтирів. Саме тому критичне мислення не може бути нейтральною технікою аналізу, відірваною від цінностей і смислів. Воно має спиратися на внутрішню позицію особистості, її здатність співвідносити рішення

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

з етичними нормами, професійними стандартами та соціальною відповідальністю. У цьому аспекті важливими є підходи, орієнтовані на прийняття, відповідальність, психологічну гнучкість і ціннісно визначену дію. Вони допомагають майбутньому фахівцеві усвідомити, що критичне мислення передбачає не лише здатність сумніватися, а й здатність обирати обґрунтовану позицію та діяти відповідно до неї.

Висновки. Відтак, інтегративні психотехнології сприяють формуванню критичного мислення як відповідального мислення, що поєднує доказовість, рефлексивність і ціннісну зрілість.

Запропоноване наукове бачення дає підстави визначити сучасні інтегративні психотехнології як систему цілеспрямованих психологічних впливів, спрямованих на комплексний розвиток критичного мислення майбутнього фахівця в умовах криз. До їх змісту можуть входити когнітивно-поведінкові техніки роботи з автоматичними думками, метакогнітивні вправи, рефлексивні практики, майндфулнес-техніки, емоційно-фокусовані методи, ресурсно-орієнтовані вправи та техніки ціннісного самовизначення. Їх інтеграція має здійснюватися не випадково, а відповідно до логіки розвитку критичного мислення як складного психологічного утворення. На першому рівні доцільно формувати здатність до усвідомлення інформації, розрізнення фактів і суджень, виявлення когнітивних помилок та аналізу джерел. На другому рівні важливо розвивати рефлексивність, метакогнітивний контроль, здатність помічати власні мисленнєві стратегії та обмеження. На третьому рівні необхідно посилювати емоційну саморегуляцію, психологічну стійкість і здатність зберігати аналітичність у напружених ситуаціях. На четвертому рівні має відбуватися формування ціннісно-смислової основи критичного мислення, що забезпечує відповідальність, етичність і професійну зрілість рішень. Така модель демонструє, що інтегративні психотехнології не замінюють освітні методи розвитку критичного мислення, а поглиблюють їх, надаючи їм психологічної цілісності. Їх застосування у професійній підготовці майбутніх фахівців дає змогу перейти від фрагментарного формування окремих навичок до системного розвитку особистості, здатної мислити самостійно, гнучко й відповідально.

Література:

1. Герасимчук Ю. П., Давидович С. С., Коваленко В. О., Махновська І. Р. Стимулювання критичного мислення студентів через інтерактивні методи викладання. *Інноваційна педагогіка*. 2025. Вип. 82. Т. 1. С. 43–48.

2. Жумбей М. М., Руснак Л. М., Лагодич Т. С. Формування критичного мислення у студентів закладів вищої освіти. *Академічні студії. Серія «Педагогіка»*. 2024. № 4. С. 17–22.

3. Курило В., Степаненко В. Бар'єри критичного мислення громадян в умовах інформаційної агресії. Актуальні питання гуманітарних наук. 2023. Вип. 69. Т. 2. С. 245–248.

4. Надурак В. Критичне мислення: поняття та практика. Філософія освіти. 2022. Т. 28, № 2. С. 129–141.

5. Рибчук О. Критичне мислення як предмет філософських та психологічних досліджень. Вісник Національного університету оборони України. 2023. № 2 (72). С. 128–135.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

6. Соснюк О. П., Остапенко І. В., Столярова Д. О. Факт-чекінг як інструмент розвитку критичного мислення користувачів соціальних медіа. Український психологічний журнал. 2021. № 2 (16). С. 125–140.

7. Beshai, S., McAlpine, L., Weare, K., & Kuyken, W. (2024). Mindfulness and CBT: A conceptual integration bridging ancient wisdom and modern cognitive theories of psychopathology. Frontiers in Psychology, 15, Article 1489798. URL: https://doi.org/10.3389/fpsyg.2024.1489798

8. Gkintoni E., Dimakopoulou K. Mindfulness-Based Cognitive Therapy in Clinical Practice: A Systematic Review. Journal of Clinical Medicine. 2025. URL: https://www.mdpi.com/2077-0383/14/5/1703

9. Muthu A., Revathy A. Effectiveness of Acceptance and Commitment Therapy (ACT) for Anxiety, Depression, and Stress: A Narrative Review. International Journal of Psychology & Psychological Therapy. 2023. P. 261-275. URL: https://www.ijpsy.com/volumen23/num3/646/effectiveness-of-acceptance-and-commitment-EN.pdf

10. Norcross J. C. Psychotherapy integration: Theoritical, research and clinical developments. Psychology: The Journal of the Hellenic Psychological Society, (2020), 11(4), 445–461. URL: https://doi.org/10.12681/psy_hps.24027

11. Pos, A. E., & Greenberg, L. S. Emotion-focused therapy: The transforming power of affect. Journal of Contemporary Psychotherapy. 2007. Vol. 37(1). P. 25–31.

12. Zarbo C., Tasca G. A., Cattafi F., Compare A. Integrative Psychotherapy Works. Frontiers *in Psychology*. 2016. Vol. 6. Article 2021. URL: https://doi.org/10.3389/fpsyg.2015.02021

References:

1. Herasymchuk, Yu. P., Davydovych, S. S., Kovalenko, V. O., & Makhnovska, I. R. (2025). Stymuliuvannia krytychnoho myslennia studentiv cherez interaktyvni metody vykladannia [Stimulating students' critical thinking through interactive teaching methods]. Innovatsiina pedahohika, 82(1), 43–48 [in Ukrainian].

2. Zhumbei, M. M., Rusnak, L. M., & Lahodych, T. S. (2024). Formuvannia krytychnoho myslennia u studentiv zakladiv vyshchoi osvity [Formation of critical thinking in higher education students]. Akademichni studii. Seriia «Pedahohika», 4, 17–22 [in Ukrainian].

3. Kurylo, V., & Stepanenko, V. (2023). Bariery krytychnoho myslennia hromadian v umovakh informatsiinoi ahresii [Barriers to citizens' critical thinking in conditions of information aggression]. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk, 69(2), 245–248 [in Ukrainian].

4. Nadurak, V. (2022). Krytychne myslennia: poniattia ta praktyka [Critical thinking: Concept and practice]. Filosofiia osvity, 28(2), 129–141 [in Ukrainian].

5. Rybchuk, O. (2023). Krytychne myslennia yak predmet filosofskykh ta psykholohichnykh doslidzhen [Critical thinking as a subject of philosophical and psychological research]. Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy, 2(72), 128–135 [in Ukrainian].

6. Sosniuk, O. P., Ostapenko, I. V., & Stoliarova, D. O. (2021). Fakt-chekinh yak instrument rozvytku krytychnoho myslennia korystuvachiv sotsialnykh media [Fact-checking as a tool for developing critical thinking of social media users]. Ukrainskyi psykholohichnyi zhurnal, 2(16), 125–140 [in Ukrainian].

7. Beshai, S., McAlpine, L., Weare, K., & Kuyken, W. (2024). Mindfulness and CBT: A conceptual integration bridging ancient wisdom and modern cognitive theories of psychopathology. Frontiers in Psychology, 15, Article 1489798. URL: https://doi.org/10.3389/fpsyg.2024.1489798

8. Gkintoni, E., & Dimakopoulou, K. (2025). Mindfulness-based cognitive therapy in clinical practice: A systematic review. Journal of Clinical Medicine, 14(5). URL: https://www.mdpi.com/2077-0383/14/5/1703

9. Muthu, A., & Revathy, A. (2023). Effectiveness of acceptance and commitment therapy (ACT) for anxiety, depression, and stress: A narrative review. International Journal of Psychology &

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Psychological Therapy, 23(3), 261–275. URL: https://www.ijpsy.com/volumen23/num3/646/effectiveness-of-acceptance-and-commitment-EN.pdf

10. Norcross, J. C. (2020). Psychotherapy integration: Theoretical, research and clinical developments. Psychology: The Journal of the Hellenic Psychological Society, 11(4), 445–461. URL: https://doi.org/10.12681/psy_hps.24027

11. Pos, A. E., & Greenberg, L. S. (2007). Emotion-focused therapy: The transforming power of affect. Journal of Contemporary Psychotherapy, 37(1), 25–31.

12. Zarbo, C., Tasca, G. A., Cattafi, F., & Compare, A. (2016). Integrative psychotherapy works. Frontiers i*n Psychology, 6*, Article 2021. URL: https://doi.org/10.3389/fpsyg.2015.02021

Дата першого надходження статті до видання: 27.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.922.6

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4918-4929

Панкратова Олена Леонідівна здобувач кафедри менеджменту, психології та інклюзивної освіти, Комунальний заклад «Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Запорізької обласної ради, м. Запоріжжя, https://orcid.org/0009-0009-1746-1608

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕГУЛЯЦІЇ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА В УМОВАХ ВІЙНИ ТА СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Анотація. У статті проаналізовано особливості розвитку професійної саморегуляції практичних психологів в умовах війни та сучасних соціальних викликів. Розглянуто теоретичні підходи до розуміння професійної саморегуляції як важливої складової професійної компетентності психолога. Наголошено, що професійна саморегуляція забезпечує свідоме управління емоційними станами, поведінкою та професійною діяльністю, сприяючи збереженню психологічної стійкості та ефективності професійної практики.

Визначено основні виклики, з якими стикаються психологи в умовах війни, зокрема масову травматизацію населення, тривалий хронічний стрес, зростання рівня тривожності та депресивних станів, емоційне виснаження, а також необхідність роботи з переживанням втрати та кризовими станами. Показано, що психологи часто перебувають у тих самих стресових соціальних умовах, що й особи, яким вони надають допомогу, що підвищує ризики емоційного виснаження, вторинної травматизації та професійного вигорання.

У статті обґрунтовано, що в умовах підвищеного психоемоційного навантаження професійна саморегуляція стає ключовим чинником підтримання емоційної рівноваги, професійної об'єктивності, стресостійкості та психологічного благополуччя фахівця.

Підкреслено важливість розвитку навичок емоційної регуляції, професійної рефлексії, психологічного відновлення, супервізії та професійної підтримки як необхідних механізмів профілактики професійного вигорання та забезпечення ефективної професійної діяльності.

Зроблено висновок, що розвиток професійної саморегуляції є необхідною умовою ефективної професійної діяльності практичного психолога в умовах війни та потребує подальших наукових досліджень і практичного впровадження у систему професійної підготовки та підтримки фахівців.

Ключові слова: професійна саморегуляція, практичний психолог, професійна компетентність, емоційна стійкість, професійне вигорання, воєнний стрес, психологічна допомога, кризові умови.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Pankratova Olena Leonidivna Candidate for a degree of the Department of Management, Psychology and Inclusive Education, Municipal Institution «Zaporizhzhia Regional In-Service Teacher Training Institute» of Zaporizhzhia Regional Council, Zaporizhzhia, https://orcid.org/0009-0009-1746-1608

PECULIARITIES OF THE DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL SELF-REGULATION OF PRACTICAL PSYCHOLOGISTS UNDER CONDITIONS OF WAR AND CONTEMPORARY CHALLENGES

Abstract. The article analyzes the peculiarities of the development of professional self-regulation of practical psychologists under conditions of war and contemporary social challenges. Theoretical approaches to understanding professional self-regulation as an important component of psychologists' professional competence are examined. It is emphasized that professional self-regulation ensures conscious management of emotional states, behavior, and professional activity, contributing to the preservation of psychological stability and effectiveness in professional practice.

The study identifies the main challenges faced by psychologists during wartime, including mass traumatization of the population, prolonged chronic stress, increased anxiety and depressive states, emotional exhaustion of clients, and the necessity to work with grief and crisis experiences. It is shown that psychologists often remain in the same stressful social conditions as their clients, which increases the risks of emotional exhaustion, secondary traumatization, and professional burnout.

The article substantiates that under conditions of increased psycho-emotional pressure, professional self-regulation becomes a key factor in maintaining emotional balance, professional objectivity, stress resistance, and psychological well-being of specialists. The importance of emotional regulation, professional reflection, psychological recovery, supervision, and professional support as essential mechanisms for preventing burnout and ensuring effective professional functioning is highlighted.

It is concluded that the development of professional self-regulation is a necessary condition for effective professional activity of practical psychologists under wartime conditions and requires further scientific research and practical implementation in professional training and support programs.

Keywords: professional self-regulation, practical psychologist, professional competence, emotional resilience, professional burnout, wartime stress, psychological support, crisis conditions.

Постановка проблеми. Сучасний суспільний контекст в Україні характеризується високим рівнем невизначеності, інтенсивними соціальними змінами та значним зростанням психологічного навантаження на фахівців допомагаючих професій. Особливо гостро ці виклики проявляються в умовах воєнного стану, коли значна частина населення переживає травматичні події, втрати, вимушене переселення та тривалий стрес.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

За таких умов роль практичного психолога значно зростає. Саме психологи надають зараз професійну підтримку людям, які переживають кризові ситуації, працюють з посттравматичними реакціями, сприяють відновленню психічного здоров'я, нормалізації психологічних станів та соціальній адаптації. Водночас така діяльність супроводжується високим рівнем емоційного навантаження на самого психолога, що висуває підвищені вимоги до особистісних і професійних якостей фахівця.

Повномасштабне вторгнення російських військ на територію України та впровадження вимог і обмежень, пов'язаних з воєнним станом (як додатковий фактор стресу), призвели не тільки до фізичних втрат серед населення та погіршення якості життя значної його частини, але й істотно збільшили психоемоційне навантаження на всіх мешканців нашої країни.

Зрозуміло, що перші, хто стикаються з наслідками цього процесу — це практичні психологи. Систематична, ефективно організована психологічна допомога, яка охоплює всі категорії населення, а зокрема й учасників освітнього процесу, є завданням державного рівня, що потребує як матеріального забезпечення так і знань, вмінь та психічних ресурсів від фахівців, що його виконують.

Згідно з листом Міністерства освіти і науки України "Про забезпечення психологічного супроводу учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні", який було доведено ще на початку 2022 року, зазначено, що одним із пріоритетів в діяльності закладів освіти визнається «забезпечення психологічної стійкості учасників освітнього процесу, які страждають від російської воєнної агресії. Сьогодні всі учасники освітнього процесу більш, ніж будь-коли раніше, потребують психологічної підтримки і допомоги» [1].

Таке забезпечення здійснюють фахівці — практичні психологи, щодо яких, як ми знаємо, на професійному та законодавчому рівнях висувається значний обсяг кваліфікаційних вимог, зокрема висока здатність до постійного навчання, яке неможливо без розвинутих навичок самоорганізації і самоменеджменту, що, у свою чергу, базується на здатності до усвідомленої саморегуляції.

Однією з ключових умов ефективної професійної діяльності практичного психолога виступає професійна саморегуляція, яка забезпечує здатність фахівця керувати власними емоційними станами, поведінкою, організовувати етичну та ефективну професійну діяльність.

Саморегуляція дозволяє психологу підтримувати емоційну стійкість, внутрішню рівновагу, зберігати професійну продуктивність, запобігати професійному вигоранню та своєчасно реагувати на ознаки перевтомлення.

Таким чином, питання розвитку професійної саморегуляції практичних психологів системи освіти в умовах війни стає дуже актуальним і потребує подальшого вивчення та наукового осмислення, оскільки сучасні виклики значно ускладнюють професійну діяльність фахівців.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття саморегуляції є одним з важливих у сучасній психологічній науці. У широкому значенні саморегуляція розглядається як процес усвідомленого управління людиною власною діяльністю, поведінкою та психоемоційними станами.

Саморегуляція — явище універсальне, властиве усім живим системам, завдяки якому організми взагалі існують, взаємодіють з навколишнім середовищем. Саморегуляція супроводжує будь-яку активність особистості від особистісної, яка притаманна всім без виключення, до фахової, яка супроводжує діяльність фахівців різних професій. Тому зрозуміло, чому це явище так активно вивчається багатьма представниками різних напрямків психологічної науки, особливо останнім часом, коли навколишнє середовище інтенсивно створює умови щодо необхідності до адаптації.

В нашому дослідженні явища саморегуляції ми спираємось на гуманістичний підхід (А. Маслоу, К. Роджерс, Г. Олпорт, В. Франкл), тому що з цієї позиції особистість розглядається як активна, вільна, здатна до саморозвитку та самовдосконалення. Це дає змогу спиратися на здатність людини, фахівця, усвідомлено розвивати необхідні для професійного зростання якості, здатність до адаптації та пристосування до складних умов (умови невизначеності майбутнього, щоденні стреси, життя в евакуації або еміграції).

Актуальними з урахуванням контексту сучасності є ідеї В. Франкла про сенси та свободу вибору власних реакцій в будь-яких умовах. Філософ наголошує, що «справжня свобода людини – це її здатність вибирати свою реакцію на обставини», що напряму відсилає до здатності людини до усвідомленого задіювання механізму саморегулювання [2].

У більшості іноземних і вітчизняних вчених саморегуляція розглядається як складний психічний процес, що забезпечує цілеспрямоване управління поведінкою та діяльністю особистості (А. Бандура, К. Карвер, Н. Пов'якель та інші). Роботи зарубіжних вчених, таких як Д. Аткінсон, Дж. Бекмен присвячені вивченню різноманітних мотиваційних та особистісних регулятивних установок: життєвих цілей, локусу контролю, прагнення до успіху.

Так, за теорією соціального навчання А. Бандури, саморегуляція включає процеси самоспостереження, самооцінки та самореакції, які дозволяють особистості контролювати власну поведінку відповідно до визначених цілей і стандартів [3]. В рамках його соціально-когнітивній теорії особистості йдеться, про те, що сама особистість власним характером, індивідуальними особливостями, поведінкою та мисленням формує притаманний їй механізм саморегуляції [3].

Праці Д. Роттера, Х. Хекхаузена, Г. Шерінгтона присвячені вивченню мотиваційних установок людини: життєвих цілей, локусів контролю, прагненню до успіху, когнітивному дисонансу. Ж.М. Дьєфендорф, П. Каролі, Ю. Куль, під саморегуляцією розуміють єдину систему процесів, які дозволяють суб'єкту управляти поведінкою особистості у складних умовах.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Питання активності людини як суб'єкта власної діяльності та поведінки активно розглядаються і вітчизняними вченими, такими як І.Д. Бех, М.Й.Боришевський, Л.В.Долинська, В.К.Котирло, Г.С.Костюк, С.Д.Максименко, М.В. Савчина та інші. Питаннями проблеми саморегуляції та самоорганізації дітей — М. Гриньова, Ю. Каралаш, Т. Кириченко, А. Колупаєва, І. Мельник, І. Горовенко, О. Петренко, Л. Савчук, І. Серьогіна, Н. Чопик, О. Мусієнко, О. Ферт, В. Чайка. Питаннями розвитку усвідомленої саморегуляції довільної активності майбутніх вчителів займалися такі науковці як Н.І. Сидоренко, вивченням особливостей саморегуляції учасників освітнього процесу — С.І. Губіна, Н.В. Гула, О.Й. Фурс.

В українській психології особлива увага феномену саморегуляції, як складової професійного мислення психолога, приділяється дослідницею Н. Пов'якель, яка підкреслює, що професійна саморегуляція виступає важливим чинником формування професійного мислення психолога та його здатності ефективно діяти в складних професійних ситуаціях.

Останнім часом українські науковці активно вивчають феномен саморегуляції, проте сучасні умови та виклики актуалізують потребу у більш глибокому вивченні чинних механізмів професійної саморегуляції, пошуку ефективних методів розвитку саморегуляції задля їх застосування у роботі практичними психологами.

Подальші наукові дослідження та практичні розробки доцільно спрямувати на поглиблене вивчення механізмів розвитку професійної саморегуляції практичних психологів в умовах тривалого воєнного стресу та сучасних кризових викликів. Перспективним напрямом також є розробка й апробація програм професійної підтримки, профілактики емоційного вигорання та формування навичок психологічної стійкості й саморегуляції у практичних психологів системи освіти.

Метою статті є аналіз особливостей розвитку професійної саморегуляції практичного психолога в умовах війни та сучасних соціально-психологічних викликів.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах воєнного стану професійна діяльність психолога характеризується високим рівнем невизначеності, емоційної напруженості та необхідністю швидкого прийняття відповідальних рішень у складних ситуаціях. Тому особливого значення набуває здатність психолога до усвідомлення власних емоційних станів, їх своєчасної діагностики та регуляції. Усвідомлене саморегулювання виступає необхідною умовою підтримки професійної стабільності фахівця та запобігання розвитку емоційного виснаження, додаткової травматизації, фізичного порушення здоров'я в цілому. Це зумовлює підвищені вимоги до розвитку навичок саморегуляції як важливого ресурсу професійної ефективності.

Ми знаємо, що явище саморегуляції є універсальним, властивим усім живим системам, регулювальні функції якого дозволяють організмам існувати,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

розвиватися, взаємодіяти з навколишнім середовищем та між собою. Саморегуляція на первинному рівні забезпечує життєздатність організмів, на вищому особистісному — професійну діяльність фахівців різних професій. Тому очевидно, що цей феномен та його механізми вивчаються багатьма представниками різних напрямків психологічної науки, особливо зараз в умовах кризових ситуації і соціально-економічної невизначеності.

У роботах української вченої Н.І. Пов'якель надано визначення саморегуляції професійного мислення, яке вважаємо достатньо універсальним і таким, що відповідає цілям цієї статті. Дослідниця зазначає, що саморегуляція професійного мислення — це «усвідомлене, цілеспрямоване планування й продукування цілей, їх співорганізація у єдиній послідовності, контроль та прийняття рішень у відповідності з професійно-значущими технологіями оцінки їх якості та реалізації» [4].

Крім того, по-перше, вона вказує, що саморегуляція — це система, яка створена індивідуально самим фахівцем та базується на його Я-концепції, тобто вона буде мати суб'єктивні відмінности. Це вказує на важливість розвитку професійної ідентичності психолога як усвідомлення власної ролі у системі професійної діяльності. Сформована професійна ідентичність забезпечує внутрішню узгодженість професійних цінностей, мотивів та поведінкових стратегій фахівця. По-друге, саморегуляція — це процес, який має певну мету, а саме — успішне вирішення завдань. І по-третє, саморегуляція — це система засобів професійного самоусвідомлення та самоорганізації.

Дослідниця зазначає, що професійна саморегуляція виступає важливою складовою професійної компетентності психолога та визначає ефективність його діяльності у складних професійних ситуаціях. Авторка підкреслює, що професійна діяльність психолога передбачає високий рівень емоційної включеності, що потребує розвинених механізмів саморегуляції, які дозволяють підтримувати психологічну рівновагу та зберігати професійну об'єктивність [4].

С. Максименко вважає, що здатність до саморегуляції поведінки — це одна зі сутнісних ознак особистості, яка «має послідовні етапи становлення саморегуляції в системі інтеграції особистості: базальна емоційна саморегуляція – біогенез; вольова саморегуляція – психогенез; смислова, ціннісна саморегуляція – соціогенез» [5]. Дослідник вважає, що «переживання певних механізмів саморегуляції поведінки слід розглядати, як показник рівня розвитку інтегративних процесів особистості» [5]. Це вказує на те, що розвиток саморегуляції пов'язаний із формуванням особистісної зрілості, та слідом за цим — професійної ідентичності фахівця.

Як зазначають Л. Романовська та М. Новак, «саморегуляція – це інтегрована система психологічних процесів, яка дозволяє людині цілеспрямовано впливати на власні психоемоційні стани, поведінку та пізнавальні процеси» [6]. Також вони виділяють основні структурні компоненти саморегуляції, а саме: емоційну, поведінкову та когнітивну саморегуляцію [6].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У структурі професійної саморегуляції практичного психолога доцільно виділяти декілька взаємопов'язаних складових, зокрема когнітивну, емоційну, поведінкову та рефлексивну. Саме їхня взаємодія забезпечує здатність фахівця ефективно підтримувати професійну діяльність в умовах підвищеного психоемоційного навантаження.

Когнітивна складова професійної саморегуляції охоплює здатність психолога до усвідомлення змісту та особливостей власної професійної діяльності, критичного аналізу професійних ситуацій, розуміння впливу кризових соціальних умов на психічний стан клієнта та самого спеціаліста. Важливим аспектом цього компоненту є здатність прогнозувати можливі наслідки професійних рішень та обирати найбільш ефективні стратегії професійної взаємодії. Розвинений когнітивний компонент сприяє адекватному оцінюванню професійних викликів і забезпечує гнучкість професійного мислення психолога.

Емоційна складова професійної саморегуляції пов'язана зі здатністю фахівця усвідомлювати власні емоційні переживання, контролювати інтенсивність їх прояву та підтримувати емоційну рівновагу у процесі професійної взаємодії. Особливого значення цей компонент набуває під час роботи з травматичним досвідом клієнтів у воєнний період, коли психолог постійно взаємодіє з високим рівнем людського страждання, тривоги та невизначеності. У таких умовах недостатній рівень емоційної саморегуляції може сприяти розвитку вторинної травматизації, емоційного виснаження та професійного вигорання.

Поведінкова складова професійної саморегуляції проявляється у здатності психолога організовувати власну професійну діяльність відповідно до актуальних вимог ситуації. Вона включає навички самоменеджменту, ефективного використання особистісних і часових ресурсів, дотримання професійних меж та побудови конструктивної взаємодії з клієнтами. Саме поведінковий компонент забезпечує практичну реалізацію професійних рішень і сприяє підтриманню стабільності професійного функціонування фахівця.

Рефлексивна складова професійної саморегуляції передбачає здатність психолога до самоаналізу власної професійної діяльності, оцінювання ефективності використаних професійних стратегій та усвідомлення власних емоційних і поведінкових реакцій. Важливим аспектом рефлексії є своєчасне коригування професійної поведінки відповідно до змін професійної ситуації та потреб клієнта. Розвинена рефлексивність сприяє професійному зростанню психолога, формуванню професійної зрілості та підтриманню цілісності професійної ідентичності.

Етична складова професійної саморегуляції пов'язана зі здатністю практичного психолога дотримуватися професійних етичних принципів, норм та стандартів у процесі здійснення професійної діяльності, навіть в умовах підвищеного психоемоційного навантаження та кризових ситуацій. Вона передбачає усвідомлення фахівцем меж власної професійної компетентності, відповідальності за наслідки професійного впливу, а також здатність підтримувати

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

професійну об'єктивність і дотримуватися принципів конфіденційності, безпечності та недопущення шкоди осіб, з якими працює психолог.

Важливим аспектом етичної складової професійної саморегуляції є здатність психолога контролювати власні емоційні реакції та особистісні установки, які можуть впливати на якість професійної взаємодії. Особливого значення ця складова набуває в умовах війни, коли психолог нерідко сам переживає подібний травматичний досвід та може емоційно включатися у проблематику клієнта.

За таких умов зростає необхідність усвідомленого дотримання професійних меж, етичних принципів та постійного моніторингу власного психоемоційного стану.

Отже, ми бачимо, що професійна саморегуляція практичного психолога є багаторівневою системою, яка виступає основою реалізації інших професійних компетентностей, оскільки забезпечує узгоджену взаємодію когнітивних, емоційних, поведінкових та рефлексивних механізмів професійної діяльності фахівця.

До того ж треба додати, що усвідомлена саморегуляція, а разом з нею й професійна саморегуляція практичного психолога є складним багаторівневим процесом, який охоплює когнітивний, емоційний, поведінковий та мотиваційно-ціннісний компоненти професійної діяльності. Саме інтеграція цих компонентів забезпечує здатність особистості ефективно регулювати власну діяльність, а фахівця — професійну діяльність. Це включає регуляцію таких аспектів діяльності як: підтримання внутрішньої рівноваги в умовах підвищеного психоемоційного навантаження, забезпечення стабільності професійного функціонування, забезпечення здатності до емоційної стабільності, ефективного прийняття професійних рішень, підтримання професійної етики та здатність до профілактики професійного вигорання.

Тобто професійна саморегуляція — це складний багаторівневий процес та система, що забезпечує діяльність практичного психолога, робота якого і в звичайних умовах достатньо психоемоційно навантажена.

А у контексті сучасних політичних та соціально-економічних викликів професійна саморегуляція виступає не лише засобом підтримки ефективності професійної діяльності психолога, але й важливим чинником збереження його професійного здоров'я. Формування навичок саморегуляції сприяє підвищенню рівня стресостійкості, розвитку здатності до самовідновлення та підтримки психологічного благополуччя.

Особливо це має значення тому, що робота психолога пов'язана з постійним контактом із внутрішнім світом іншої людини, що потребує високого рівня емоційної стійкості та здатності до контролю власних переживань. Практичним психологам вже довелося й надалі доведеться стикатися з численними прикладами неблагополуччя та важких травматичних переживань у людей, з якими вони працюватимуть і яким надаватимуть допомогу та підтримку.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Наведене вище об’єктивно підтверджується вже проведеними на цей час українськими дослідженнями психічного здоров’я людей в умовах війни. Так, згідно з дослідженням психічного здоров'я персоналу організації в умовах війни, яке здійснила Л. Карамушка ще в 2022 році, значна частина опитаних переживали різні вияви стресу, а саме: вияви «гострого» стресу — страх (62,5%), паніка (42,2%), шок (39,5%); вияви «віддаленого» стресу — тривожність (69,6%), роздратованість(39,2%), депресія (21,5%), невпевненість в собі (19,2%), агресивність (18,9%), панічні атаки (15,3%) [7].

Також дослідниця чітко вказує, що «щодо розуміння сутності психічного здоров’я, можна говорити, на наш погляд, про те, що психічне здоров’я персоналу організацій в умовах війни включає такі основні складові:

1) здатність справлятися з повсякденними стресами життя в умовах війни;

2) здатність налагоджувати стосунки з людьми в умовах війни;

3) здатність ефективно здійснювати свою професійну діяльність та працювати на користь своєї організації й суспільства, реалізувати свої здібності в умовах війни» [7].

Навряд чи практичний психолог зможе впоратися з такими складними завданнями та викликами суспільства, якщо він сам не має розвинутих навичок саморегуляції та збереження свого психічного здоров'я і благополуччя. Саме тому важливим завданням професійної підготовки психологів є формування навичок саморегуляції та психологічної стійкості.

Таким чином, практичний психолог в Україні вже працює і буде надалі працювати в особливих умовах воєнного чи повоєнного часу, що формує принципово новий соціально-психологічний простір, у межах якого суттєво трансформуються зміст, умови та специфіка професійної діяльності практичних психологів.

Воєнні події супроводжуються масштабними кризовими явищами, що охоплюють практично всі сфери життєдіяльності особистості та суспільства загалом, унаслідок чого значно зростає потреба населення у професійній психологічній допомозі та психоемоційній підтримці. У зв’язку з цим професійна діяльність психолога в умовах війни характеризується високим рівнем емоційної напруженості, інтенсивністю міжособистісної взаємодії та необхідністю постійного включення у кризовий досвід клієнтів.

Одним із найбільш суттєвих викликів сучасності є масова травматизація населення. Практичні психологи у своїй професійній діяльності дедалі частіше стикаються з наслідками гострого та хронічного стресу, переживанням втрати близьких, вимушеним переселенням, досвідом насильства, руйнуванням життєвих перспектив та іншими психотравмуючими факторами воєнного часу. Значного поширення набувають тривожні та депресивні стани, емоційна нестабільність, порушення адаптаційних механізмів особистості, що ускладнює процес психологічної допомоги та потребує від фахівця високого рівня професійної підготовки.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У науковій літературі зазначається, що війна виступає потужним психотравмуючим чинником, який призводить до дестабілізації психоемоційного стану особистості, порушення базового відчуття безпеки, зростання рівня тривожності, невизначеності та хронічного стресу. Наприклад, Т. Титаренко зазначає, що війна — це джерело безперервної травматизації. Вона не тільки може забрати життя та здоров'я, а й змінює сенси, життєві перспективи, ціннісні орієнтації, трансформує стосунки з собою та з оточенням, в цілому корегує ставлення до свого життя. На думку авторки, війна стимулює до нового, більш глибокого розуміння базових цінностей, до досягнення більшого рівня відповідальності та самоусвідомлення [8]. Всі ці процеси можуть передбачати подальший розвиток особистості, той стан, який можливо назвати пост-травматичним стресовим зростанням, але який практично неможливо досягти самостійно, без допомоги фахівця, практичного психолога.

Наразі практичні психологи самі нерідко перебувають під впливом тих самих стресогенних чинників, що й їхні клієнти. На відміну від багатьох інших кризових ситуацій, воєнний контекст характеризується спільністю соціального простору фахівця та особи, якій надається психологічна допомога. Практичний психолог може одночасно переживати власний досвід тривоги, втрати, невизначеності, інформаційного перевантаження чи загрози безпеці, продовжуючи при цьому виконувати професійні функції підтримки інших людей. Такий феномен розглядається як додатковий чинник емоційного виснаження та ризику розвитку вторинної травматизації. Разом з тим, якщо психолог сам перебував в травмуючих ситуаціях і не має навичок обробляти свій внутрішньопсихічний травмуючий матеріал, тобто усвідомлено застосовувати навички усвідомленої професійної саморегуляції, то він не може бути достатньо ефективним в роботі з людьми, які до нього звертаються.

Отже, ми розуміємо, що діяльність психологів у найближчі роки здійснюватиметься в кризових умовах, які характеризуються підвищеним рівнем психологічного навантаження та потребують високого рівня стресостійкості.

В умовах війни особливу увагу доцільно приділяти таким складовим професійної діяльності практичного психолога як профілактика професійного вигорання, розвиток психологічної стійкості, підтримка розвитку професійних навичок та вмінь. А все це неможливо без розвинутих рефлексивних умінь психолога, які є невід'ємною складовою професійної саморегуляції. Професійна рефлексія у цьому контексті забезпечує усвідомлення змісту власної діяльності, аналіз ефективності професійних дій та розуміння необхідності корекції поведінкових стратегій відповідно до вимог ситуації.

Суттєвим аспектом професійної діяльності психолога в умовах війни є також необхідність роботи з великою кількістю кризових випадків, які потребують швидкого професійного реагування, високого рівня емоційної стійкості, здатності до прийняття рішень в умовах невизначеності та збереження професійної ефективності в ситуаціях підвищеного психоемоційного наванта-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

ження. Від психолога вимагається не лише професійна компетентність у сфері кризового консультування, а й здатність до підтримання власної психологічної рівноваги, контролю емоційних реакцій та відновлення внутрішніх ресурсів.

Висновки. У цьому контексті проблема професійної саморегуляції набуває особливого наукового та практичного значення. Сучасні дослідники розглядають професійну саморегуляцію як інтегративний механізм забезпечення ефективності професійної діяльності, що включає здатність до усвідомленого управління власними психічними станами, емоціями, поведінкою та професійною активністю. Саме сформовані навички саморегуляції дозволяють психологу підтримувати професійну продуктивність, зберігати емоційну стабільність та запобігати розвитку професійного вигорання в умовах тривалого стресового навантаження.

Таким чином, професійна діяльність практичного психолога в умовах війни характеризується високим рівнем складності, емоційної насиченості та постійним впливом стресогенних факторів. За таких умов професійна саморегуляція виступає не лише важливою професійною якістю, а й необхідною умовою збереження психологічного здоров'я, професійної ефективності та здатності до довготривалої допомагаючої діяльності. Саме тому проблема розвитку професійної саморегуляції практичних психологів набуває особливої актуальності в умовах сучасних соціальних викликів та потребує подальшого наукового осмислення

Література:

1. Про забезпечення психологічного супроводу учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні : Лист Міністерства освіти і науки України від 29.03.2022 р. №1/3737-22. URL: https://mon.gov.ua/npa/pro-zabezpechennya-psihologichnogo-suprovodu-uchasnikiv-osvitnogo-procesu-v-umovah-voyennogo-stanu-v-ukrayini

2. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу. Психолог у концтаборі. КСД, 2021. 160 с.

3. Bandura A. Social cognitive theory of self-regulation. Organizational Behavior and Human Decision Processes. 1991. Vol. 50, № 2. P. 248–287.

4. Пов'якель Н.І. Саморегуляція професійного мислення в системі фахової підготовки практичних психологів : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Пов'якель Н.І. – Київ, 2004. – 41 с.

5. Максименко С. Д. Психологія особистості: змістовні ознаки / С. Д. Максименко. Наука і освіта. 2014. № 5. С. 45-52. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NiO_2014_5_10.

6. Романовська Л., Новак М. (2025). Саморегуляція як ключова психологічна компетентність майбутнього соціального працівника. Psychology Travelogs, (2), 259–266. https://doi.org/10.31891/PT-2025-2-25.

7. Карамушка Л. (2022). Психічне здоров'я персоналу організацій в умовах війни: основні вияви та ресурси. Вчені записки Університету «КРОК», (3)(67), 124–133. https://doi.org/10.31732/2663-2209-2022-67-124-133.

8. Титаренко Т. (2018). Психологічне благополуччя особистості у контексті посттравматичного життєтворення. Особистість та її історія. За ред. Н. В. Чепелєвої, М. В. Папучі (с. 102-112). НДУ ім. Миколи Гоголя.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

References:

1. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (2022). *Pro zabezpechennia psykholohichnoho suprovodu uchasnykiv osvitnoho protsesu v umovakh voiennoho stanu v Ukraini* [On ensuring psychological support for participants in the educational process under martial law in Ukraine]. (Letter No. 1/3737-22, 2022, March 29). Retrieved from https://mon.gov.ua/npa/pro-zabezpechennya-psihologichnogo-suprovodu-uchasnikiv-osvitnogo-procesu-v-umovah-voyennogo-stanu-v-ukrayini [in Ukrainian].

2. Frankl V. Liudyna v poshukakh spravzhnoho sensu. Psykholoh u kontstabori [A man in search of true meaning. A psychologist in a concentration camp]. KSD, 2021. 160 p. [in Ukrainian].

3. Bandura A. Social cognitive theory of self-regulation. Organizational Behavior and Human Decision Processes. 1991. Vol. 50, № 2. P. 248–287.

4. Poviakel N. I. (2004). *Samorehuliatsiia profesiinoho myslennia v systemi fakhovoi pidhotovky praktychnykh psykholohiv* [Self-regulation of professional thinking in the system of professional training of practicing psychologists]: Doctoral dissertation abstract (Speciality 19.00.07). Kyiv [in Ukrainian].

5. Maksymenko S. D. Psykholohiia osobystosti: zmistovni oznaky [Personality psychology: meaningful signs] / S. D. Maksymenko. Nauka i osvita. 2014. № 5. P. 45-52. [In Ukrainian].

6. Romanovska L., Novak M. (2025). Samorehuliatsiia yak kliuchova psykholohichna kompetentnist maibutnoho sotsialnoho pratsivnyka [Self-regulation as a key psychological competence of a future social worker]. Psychology Travelogs, (2), 259–266. https://doi.org/10.31891/PT-2025-2-25.

7. Karamushka L. (2022). Psykhichne zdorovia personalu orhanizatsii v umovakh viiny: osnovni vyiavy ta resursy. Vcheni zapysky Universytetu «KROK» [Mental health of personnel of organizations in wartime conditions: main findings and resources. Scientific notes of the University "KROK"], (3)(67), 124–133. https://doi.org/10.31732/2663-2209-2022-67-124-133.

8. Tytarenko T. (2018). Psykhologichne blagopoluchchia osobystosti u konteksti posttravmatychnogo zhyttietvorennia [Psychological well-being of the individual in the context of post-traumatic life]. Osobystist ta yiyi istoria. Eds. N. V. Chepelyeva, M. V. Papuchi (P. 102-112). NDU im. Mykoly Gogolia. [In Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 25.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.942:[316.62:613.2

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4930-4942

Панчук Наталія Петрівна кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри загальної та практичної психології Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський, https://orcid.org/0000-0001-9090-6073

ЕМОЦІЙНІ СТАНИ ТА ЇХ РОЛЬ У ФОРМУВАННІ РОЗЛАДІВ ХАРЧОВОЇ ПОВЕДІНКИ: ПСИХОДІАГНОСТИЧНІ Й ПСИХОКОРЕКЦІЙНІ ПІДХОДИ В КЛІНІЧНОМУ, ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОМУ ТА ГЕНДЕРНОМУ КОНТЕКСТАХ

Анотація. В статті здійснено теоретичний аналіз емоційних станів як психологічного чинника формування та розвитку розладів харчової поведінки. Розкрито зміст і функції емоційної сфери, обґрунтовано її роль у регуляції поведінки, зокрема у сфері харчування. Проаналізовано взаємозв'язок між негативними емоційними станами та виникненням дезадаптивних форм харчової поведінки. Висвітлено роль індивідуально-психологічних характеристик, зокрема самооцінки, рівня саморегуляції, перфекціонізму та образу тіла, в опосередкуванні впливу емоційних станів на поведінкові реакції. Обґрунтовано доцільність застосування психодіагностичних підходів для виявлення емоційних детермінант розладів харчової поведінки, визначення індивідуальних особливостей їх прояву. Проаналізовано психокорекційні стратегії, спрямовані на формування навичок емоційної регуляції, подолання деструктивних когнітивних установок та нормалізацію харчової поведінки. Увагу приділено клінічному аспекту проблеми, в межах якого розлади харчової поведінки розглядаються як складні психосоматичні порушення. Розкрито значення індивідуально-психологічного та гендерного контекстів, які визначають специфіку емоційного реагування, рівень вразливості до стресових впливів, особливості формування поведінкових патернів. Акцентовано увагу на впливі стандартів зовнішності та соціального тиску, що посилюють ризики виникнення порушень харчової поведінки. Визначено, що ефективність психодіагностики та психокорекції залежить від урахування індивідуальних відмінностей, рівня розвитку емоційної компетентності, здатності до саморегуляції. Зроблено висновок про необхідність комплексного, міждисциплінарного підходу до вивчення та подолання розладів харчової поведінки з метою забезпечення психологічного благополуччя особистості.

Ключові слова: емоційні стани, розлади харчової поведінки, психодіагностика, психокорекція, стрес, тривожність, емоційна регуляція, клінічна психологія, індивідуально-психологічні відмінності, гендерні особливості.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Panchuk Nataliia Petrivna PhD in Psychology, Associate Professor, Associate Professor of the Department of General and Practical Psychology Kamianets-Podilskyi National Ivan Ohiienko University, Kamianets-Podilsky, https://orcid.org/0000-0001-9090-6073

EMOTIONAL STATES AND THEIR ROLE IN THE DEVELOPMENT OF EATING DISORDERS: PSYCHODIAGNOSTIC AND PSYCHOCORRECTIVE APPROACHES IN CLINICAL, INDIVIDUAL-PSYCHOLOGICAL, AND GENDER CONTEXTS

Abstract. This article presents a theoretical analysis of emotional states as a psychological factor in the formation and development of eating disorders. It explores the nature and functions of the emotional sphere and substantiates its role in regulating behavior, particularly in the context of eating. The relationship between negative emotional states and the emergence of maladaptive forms of eating behavior is analyzed. The role of individual psychological characteristics—specifically self-esteem, level of self-regulation, perfectionism, and body image—in mediating the influence of emotional states on behavioral responses is highlighted. The feasibility of using psychodiagnostic approaches to identify emotional determinants of eating disorders and determine the individual characteristics of their manifestation is substantiated. Psychocorrectional strategies aimed at developing emotional regulation skills, overcoming destructive cognitive attitudes, and normalizing eating behavior are analyzed. Attention is paid to the clinical aspect of the problem, within which eating disorders are considered complex psychosomatic disorders. The significance of individual-psychological and gender contexts is revealed, which determine the specificity of emotional responses, the level of vulnerability to stressors, and the characteristics of behavioral pattern formation. Emphasis is placed on the influence of appearance standards and social pressure, which increase the risk of developing eating disorders. It has been established that the effectiveness of psychodiagnostics and psychocorrection depends on taking into account individual differences, the level of emotional competence, and the capacity for self-regulation. The study concludes that a comprehensive, interdisciplinary approach is necessary for the study and treatment of eating disorders in order to ensure an individual's psychological well-being.

Keywords: emotional states, eating disorders, psychodiagnostics, psycho-correction, stress, anxiety, emotional regulation, clinical psychology, individual psychological differences, gender characteristics.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження зумовлена зростанням поширеності розладів харчової поведінки в сучасному суспільстві, що значною мірою пов'язано з підвищеним рівнем емоційного напруження, хронічного стресу та соціально-психологічної нестабільності. У сучасних умовах, зокрема в контексті воєнних подій, економічної невизначеності та інформаційного

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

перевантаження, спостерігається посилення негативних емоційних станів, таких як тривожність, депресивність, емоційне виснаження, що виступають важливими чинниками порушення харчової поведінки. Значний вплив на формування неадаптивних харчових патернів мають соціокультурні стандарти зовнішності, що актуалізують проблему тілесного образу та спричиняють внутрішні конфлікти особистості. Особливо вразливими до таких впливів є жінки, для яких характерне більш виражене переживання невідповідності соціальним нормам зовнішності. У зв'язку з цим виникає необхідність комплексного дослідження емоційних станів як психологічних детермінант розладів харчової поведінки з урахуванням клінічного, індивідуально-психологічного та гендерного аспектів.

Важливого значення набуває розробка ефективних психодіагностичних інструментів і психокорекційних підходів, спрямованих на стабілізацію емоційної сфери, розвиток навичок емоційної регуляції та формування здорового ставлення до харчування і власного тіла. Таким чином, дослідження має як теоретичну, так і практичну значущість, оскільки сприяє поглибленню наукових уявлень про психологічні механізми розладів харчової поведінки та підвищенню ефективності психологічної допомоги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження психічного здоров'я людей в умовах воєнного часу набуває особливої значущості у зв'язку з необхідністю розроблення ефективних стратегій психологічної допомоги та підтримки.

Аналіз впливу війни на харчову поведінку розширює теоретико-методологічні засади сучасної психології, зокрема в межах психосоматичного та поведінкового підходів. Це створює можливості для глибшого осмислення механізмів взаємозв'язку стресових впливів і поведінкових реакцій особистості, а також сприяє розробці інноваційних психотерапевтичних і психокорекційних підходів, спрямованих на відновлення психологічного благополуччя.

Емоційні порушення, зокрема, такі як депресія, тривога, стрес, досліджували О. Волошок, О. Овчаренко, М. Орос, В. Грабар та ін. Стрес як чинник розладів харчової поведінки проаналізовано у працях таких науковців, як Л. Абасалямова, О. Юрценюк, Б. Сумарюк та ін. Порушення харчової поведінки проаналізували Л. Вольнова, І. Бурлачук, І. Корицький, О. Мельничук, Л. Кириленко та ін. Вплив індивідуально-психологічних характеристик жінок на особливості харчової поведінки досліджували у своїх працях Д. Айстраханов, О. Бацилєв, Л. Дудар, О. Кузьмінська, М. Червона та ін.

Розлади харчової поведінки мають психогенну природу і формуються під впливом біологічних, соціальних та психологічних чинників. У цьому контексті вони розглядаються як порушення, що охоплюють широкий спектр проявів – від обмеження прийому їжі до компульсивного переїдання, яке супроводжується втратою контролю над харчуванням [1]. Водночас підкреслюється, що в основі таких розладів часто лежить прагнення компенсувати емоційний дефіцит або знизити рівень психічної напруги. «Реакції на стрес та втрату у різних індивідів

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

відрізняються, проте однією з поширених форм зниження напруження та стресу є переїдання та інші порушення харчової поведінки» [2, с.203].

Проблема емоційних станів особистості та їх зв'язку з розладами харчової поведінки є предметом міждисциплінарного вивчення у сучасній психології, зокрема в межах клінічної, медичної та диференційної психології. Харчова поведінка розглядається як складне психічне утворення, що поєднує поведінкові, когнітивні та емоційні компоненти. Стиль харчування людини відображає її емоційні потреби, психічний стан, а тривога, страх, стрес, негативний настрій, можуть виступати детермінантами порушень харчової поведінки [1].

«Соціум періодично нав'язує свої еталони краси, критерії естетичного сприйняття зовнішності, що підштовхує людей, особливо жінок, до відповідності заданим стандартам», «проблемним залишається дійсне розуміння природи харчової поведінки, її ґенезу та системоутворюючих складових» [2, с.203].

Науковці доводять, що стресові впливи, особливо хронічного характеру, можуть виступати тригером змін харчової поведінки, сприяючи розвитку обмежувальних і адиктивних форм [3]. Особливої актуальності ці дослідження набувають у сучасних умовах соціальної нестабільності, де виявлено зв'язок між індивідуально-психологічними особливостями та змінами харчової поведінки під впливом стресогенних факторів [4]. Реакція на стрес у формі переїдання часто сприймається як індивідуальна риса або звичка, яка знижує розуміння серйозності цих розладів та їхніх можливих наслідків [5, с.39]. «Особливу групу ризику становлять люди, які демонструють одночасно високу тривожність та імпульсивність, що робить їх більш сензитивними до впливу психоемоційних стресорів і, відповідно, до формування порушеної харчової поведінки» [6]

«Харчова поведінка включає установки, форми поведінки, звички і емоції, що стосуються їжі, які є індивідуальними для кожної людини» [1, с.6]. Проблема профілактики та корекції порушень харчової поведінки має важливе соціально-гігієнічне значення, починаючи ще з дошкільного віку [2].

Таким чином, аналіз сучасних наукових досліджень свідчить про зростання інтересу до проблеми емоційних детермінант розладів харчової поведінки та підтверджує її багатофакторний характер. Водночас, попри значну кількість досліджень, питання комплексного врахування клінічного, індивідуально-психологічного та гендерного аспектів у психодіагностиці й психокорекції зазначених порушень потребує подальшого теоретичного осмислення, що й зумовлює актуальність даного дослідження.

Мета статті – полягає у здійсненні комплексного теоретичного аналізу емоційних станів особистості як психологічних чинників формування розладів харчової поведінки, а також у визначенні особливостей їх психодіагностики та психокорекції з урахуванням клінічного, індивідуально-психологічного та гендерного контекстів.

Виклад основного матеріалу. Український контекст проблеми харчової поведінки особистості та розробки методів для підтримки здоров'я «особливо в

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

умовах війни, майже не досліджений, або ще погано/недостатньо досліджений, окрім того уминається увагою інтегрований підхід», потрібно інтегрувати вказані аспекти для ширшого розуміння проблеми. Необхідною є розробка практичних рекомендацій щодо «лікування розладів харчової поведінки». Актуальною на сьогодні є потреба в розробці конкретних рекомендацій для «психологів і фахівців з охорони здоров'я щодо підтримки населення в умовах війни». Важливим є проведення «емпіричних досліджень серед українців в умовах дії воєнного стану для збору конкретних даних про харчову поведінку та психологічний стан» під час війни і «дивитись в постійній динаміці та кореляції» [4, с.142].

У контексті психології індивідуальних відмінностей особливого значення набуває вивчення емоційних станів як чинника, що істотно впливає на формування та перебіг розладів харчової поведінки. Емоційні стани виступають важливим регулятором поведінки особистості, визначаючи її реакції на стресові ситуації, рівень самоконтролю та способи задоволення базових потреб. Негативні емоційні переживання, зокрема тривога, напруження, фрустрація, почуття самотності або незадоволеності собою, можуть спричиняти порушення харчової поведінки як своєрідний механізм психологічної компенсації. У таких випадках їжа виконує не лише фізіологічну, а й емоційно-регулятивну функцію, стаючи засобом зниження внутрішнього дискомфорту або способом уникнення переживання складних почуттів. Водночас індивідуально-психологічні відмінності зумовлюють різну чутливість до емоційних впливів та специфіку формування дезадаптивних моделей харчової поведінки. Особи з підвищеною емоційною лабільністю, низьким рівнем стресостійкості або недостатньо сформованими навичками емоційної регуляції є більш вразливими до виникнення таких порушень, як компульсивне переїдання, обмежувальна поведінка чи емоційне «заїдання» стресу. Крім того, значну роль відіграють особливості самооцінки, рівень перфекціонізму та образу тіла, які опосередковують зв'язок між емоційними станами та поведінковими проявами. Перфекціоністські тенденції проявляються, по-перше, в загальних показниках, по-друге, на основі різних проявів перфекціонізму, – у тенденції переживати внутрішньоособистісні конфлікти, коли людина, яка є психологічно схильною до порушень харчової поведінки, пред'являє до себе та оточуючих високі вимоги. Однак, вимоги оточуючих до неї самої сприймає як нереалістичні або завищені. [8]. Оскільки індивідуальні особливості порушень харчової поведінки, як зауважує Н. Капталан, завжди спричинені суб'єктивно, то імпульсивність є характеристикою схильності до дій без чіткого розуміння та усвідомлення можливих наслідків для особистості. Саме імпульсивність, пов'язана з перфекціонізмом, на думку автора, запускає механізми незапланованих вчинків і сприяє формуванню психологічної схильності людини до порушень харчової поведінки [8]. «Контроль над харчуванням створює ілюзію впорядкованості та стабільності, що тимчасово знижує рівень тривожності та внутрішнього напруження» [9, с.4].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Дослідження засвідчують важливу роль індивідуально-психологічних характеристик, зокрема самооцінки, образу тіла, рівня саморегуляції та особистісної тривожності, у виникненні та підтриманні цих розладів [8]. «Реакція на стрес є багатогранним і значною мірою індивідуальним процесом»[3, с.16]. «Акцентовані особистості, згідно із сучасними психологічними дослідженнями, характеризуються підвищеною чутливістю до впливу стресових факторів, що зумовлює їх сензитивність до нервового перенапруження та емоційної нестабільності. Серед ключових індивідуально-психологічних особливостей, які поглиблюють наслідки психогенних травм, виокремлюють нейротизм, хронічну тривожність, імпульсивність, підвищену агресивність, а також наявність мотиваційних та інтимно-особистісних конфліктів. Особливу групу ризику становлять люди, які демонструють одночасно високу тривожність та імпульсивність, що робить їх більш сензитивними до впливу психоемоційних стресорів і, відповідно, до формування порушеної харчової поведінки» [6].

«Під харчовою поведінкою традиційно розуміється ціннісне ставлення до їжі та її прийому у звичайних умовах і в ситуації стресу. Харчова поведінка містить установки, форми поведінки, звички та емоції, що стосуються їжі, які є індивідуальними для кожної людини. Таким чином, харчова поведінка оцінюється як гармонійна (адекватна) або девіантна (відхилена) в залежності від безлічі параметрів» [7, с.122]. Харчова поведінка – це «сукупність психологічних, соціальних і біологічних реакцій, що визначають вибір, кількість та режим прийому їжі людиною» [4, с.143]. Сучасні дослідження, що пов’язані із вивченням емоційної сфери респондентів із розладами харчової поведінки, встановили, що таким особам притаманні підвищений рівень тривожності, депресивні стани, емоційна дисрегуляція та труднощі в усвідомленні й вираженні власних емоцій (алекситимія), що суттєво ускладнює процес саморегуляції поведінки. Згідно думки Н. Капталан, харчові порушення корелюються з емоційною сферою та орієнтацією на підсвідомі способи психологічного захисту особистості [8].

У контексті психокорекції проблема порушень харчової поведінки набуває особливої значущості, оскільки дозволяє не лише їх виявляти, а й здійснювати цілеспрямоване подолання шляхом впливу на психологічні механізми формування. У межах психокорекційного підходу харчова поведінка розглядається як результат взаємодії емоційних, когнітивних і поведінкових чинників. «Зростання тривожності та невизначеності може зменшити здатність індивіда усвідомлено підходити до вибору їжі. Це, в свою чергу, може призвести до дестабілізації не тільки фізичного, але й емоційного стану, погіршуючи загальний рівень благополуччя. За таких обставин важливо зрозуміти, що наші харчові звички не лише наслідок біологічних потреб, а й результат глибоких психологічних і соціальних процесів, які потребують усвідомленості та підтримки. Тож під час дії воєнного стану важливо створити підтримуюче середовище, спрямоване не лише на задоволення основних харчових потреб, а й на реабілітацію та підтримку психічного здоров’я» [4, с.146].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Особлива увага приділяється ролі емоційних станів, які можуть виступати як тригерами, так і підтримувальними механізмами дезадаптивних форм харчування. Негативні емоційні переживання (тривога, стрес, внутрішнє напруження, незадоволеність собою) часто зумовлюють формування неадаптивних стратегій регуляції, зокрема емоційного переїдання або обмеження їжі. Психокорекція у цьому випадку спрямована на формування ефективних навичок емоційної регуляції, розвиток усвідомленого ставлення до власних потреб і переживань, а також на зміну деструктивних когнітивних установок щодо харчування та образу тіла. Важливим завданням є розвиток здатності особистості розпізнавати власні емоційні стани та знаходити конструктивні способи їх переживання без залучення харчової поведінки як компенсаторного механізму. «З одного боку, переїдання може слугувати власним механізмом емоційної компенсації, що сприяє тимчасовому зниженню рівня тривоги та напруження. З іншого боку, зниження споживання їжі може бути реакцією на гострий стрес, що супроводжується депресивними станами чи порушенням регуляції фізіологічних потреб. Обидва ці явища в науковій літературі розглядають як парадокс стресового вживання їжі (stress-eating paradox). Розуміння цього феномену є надзвичайно важливим для розробки ефективних профілактичних і корекційних програм, спрямованих на підтримку психологічного здоров'я та запобігання порушенням харчової поведінки (ХП). Особливу увагу слід приділяти розвитку стратегій стресостійкості, навичок саморегуляції та формування гармонійної ХП, яка базується на усвідомленому підході до задоволення фізіологічних й емоційних потреб» [3, с.16]. Психокорекційні підходи спрямовані на відновлення емоційної рівноваги, розвиток навичок саморегуляції та формування адаптивних моделей поведінки.

Важливим аспектом психокорекції є індивідуалізація підходів з урахуванням особистісних характеристик, гендерних особливостей та специфіки клінічного випадку, що підвищує ефективність психологічної допомоги та забезпечує стійкі позитивні зміни. «Високі показники емоціогенної поведінки у 22,5% досліджуваних. Даним дівчатам притаманне заїдання своїх хвилювань. За психоемоційного напруження, хвилювання або відразу після закінчення дії фактору, що викликав стрес, у дівчат різко посилюється апетит, і виникає бажання поїсти. Іншими словами, це гіперфагічна реакція (переїдання) на стрес. Пов'язана вона із прагненням зняти емоційний дискомфорт за допомогою «заїдання» стресу. Таким чином, стимулом до прийому їжі є емоційний дискомфорт, а не голод» [7, с.124]. «Через прийняті в суспільстві ролі та стереотипи розладами харчової поведінки в основному страждають жінки, тоді як чоловіки схильні до трудоголізму. Пріоритети в суспільстві такі, що жінка повинна бути привабливою зовні для успішної взаємодії з чоловічою статтю, тоді як чоловік повинен бути, насамперед, реалізований соціально, в суспільстві та на роботі. За даними досліджень, розладами харчової поведінки страждає 4% жінок у віці від 14 до 20 років. У чоловіків такі розлади зустрічаються значно рідше»

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

[4, с. 9]. «Дівчата частіше за хлопців повідомляли про емоційні симптоми стресу, такі як тривожність, депресія та плаксивість. Вони були більш схильні до самокритики та негативної самооцінки, особливо щодо академічних досягнень та соціальних взаємин [13, с. 54]. «У нашому суспільстві зовнішньому вигляду жінок приділяється більша увага, чим зовнішньому вигляду чоловіків. Деякі психологи переконані в тому, що такий подвійний стандарт і примушує жінок сильніше турбуватися про схуднення і дотримуватися дієти, що і призводить до частіших випадків розладів режиму харчування» [10, с. 46].

У клінічному контексті розлади харчової поведінки розглядаються як багатофакторні порушення, у структурі яких важливе місце посідають емоційні механізми регуляції поведінки особистості. У сучасній психології поширеним є підхід, відповідно до якого розлади харчової поведінки розглядаються як різновид психосоматичних порушень або адиктивної поведінки, що формується в контексті емоційної незадоволеності та неефективних копінг-стратегій [1].

Емоційні стани виступають не лише супровідним феноменом, а й одним із провідних детермінантів формування дезадаптивних харчових стратегій. Зокрема, такі стани, як тривога, депресивність, емоційна напруженість, фрустрація або почуття внутрішньої порожнечі, можуть зумовлювати використання їжі як засобу психологічної компенсації або уникнення негативних переживань. «Психологи окреслюють важливу роль депресії у формуванні розладів харчової поведінки. На їх думку, через надмірну вагу люди з ожирінням стигматизуються, що негативно впливає на їх соціалізацію, міжособистісну взаємодію, самооцінку, викликає почуття вини та пригніченості й спричиняє депресивні розлади» [2, с.206]. «Багато людей з порушеною системою харчування, особливо з булімією, переживають депресію. Вони впадають в смуток, песимізм, починають соромитися себе, роблять логічні помилки» [10, с.49]. «Розлади харчової поведінки – це кілька окремих поведінкових синдромів, найчастіше психогенного характеру, пов’язаних з порушенням прийому їжі, основними серед них є анорексія і булімія» [7, с. 123]. «До традиційно відомих нервової анорексії та нервової булімії додалися нові типи розладів, як-от нападоподібне переїдання (BED) і розлад уникнення або обмеження споживання їжі (ARFID) [3, с.15]. Вказані види розладів отримали «концептуальні обґрунтування та були об’єднані в окрему категорію – розлади харчової поведінки та споживання їжі (FED)» [11]. «Розлади харчової поведінки – це група психогенно обумовлених синдромів, за яких людина вживає їжу не для насичення, а з метою усунення емоційного дефіциту і підняття настрою. До розладів харчової поведінки відносять нервову анорексію, булімію, психогенне переїдання та ін. Окремо виділяють порушення харчової поведінки – відхилення у вживанні їжі, які не є хворобою, але перешкоджають повноцінному функціонуванню людини. До них відносять емоціогенну, обмежувальну та екстернальну харчову поведінку» [2, с.210]. Таким чином, у межах клінічної психології важливим є розуміння, що розлади харчової поведінки (зокрема анорексія, булімія, компульсивне

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

переїдання) пов’язані з порушенням емоційної сфери, зниженням здатності до усвідомлення та вербалізації власних переживань, а також труднощами у формуванні адекватних стратегій подолання стресу. Це зумовлює необхідність комплексного психодіагностичного підходу, який передбачає оцінювання емоційних станів, рівня тривожності, особливостей самооцінки, образу тіла та індивідуально-психологічних характеристик.

Особливого значення проблема харчової поведінки та розроблення методів підтримки здоров’я набуває у контексті психодіагностики, оскільки саме своєчасне виявлення індивідуально-психологічних особливостей, емоційних станів і поведінкових патернів дає змогу ідентифікувати ризики формування розладів харчової поведінки. Емоційні стани виступають важливим діагностичним індикатором, оскільки безпосередньо пов’язані з механізмами саморегуляції та способами реагування особистості на стресові ситуації. Підвищений рівень тривожності, хронічний стрес, емоційна нестабільність або пригніченість можуть зумовлювати формування дезадаптивних стратегій поведінки, зокрема порушення харчових звичок (переїдання, обмеження їжі, компульсивні форми поведінки). У межах психодіагностичного підходу важливим є комплексне вивчення когнітивних, емоційних і поведінкових компонентів, що дозволяє не лише фіксувати наявність порушень, але й визначати їх психологічні детермінанти. Це створює підґрунтя для подальшої розробки індивідуалізованих програм психологічної допомоги, спрямованих на корекцію емоційних станів, формування адекватного ставлення до власного тіла та нормалізацію харчової поведінки.

Психодіагностика у даному контексті виконує ключову функцію, оскільки дозволяє виявити як явні, так і латентні прояви емоційних порушень, визначити індивідуальні механізми їх впливу та встановити рівень вираженості дезадаптивних патернів. Таким чином, психодіагностика емоційних станів у контексті харчової поведінки виступає не лише засобом виявлення проблеми, а й важливим інструментом попередження її поглиблення та розвитку більш складних психосоматичних порушень.

З метою емпіричного вивчення порушень харчової поведінки в сучасних умовах доцільно, на нашу думку, використовувати наступні методики: Методику суб’єктивного відчуття самотності Д. Рассела, М. Фергюсона; Опитувальник «Шкала психологічного благополуччя» К. Ріфф [12]; Опитувальник образу власного тіла (ООВТ), розроблений О. Скугаревським і С. Сивухою; Тест вказування на незадоволення власним тілом (САРТ); Нідерландський опитувальник харчової поведінки DEBQ та ін. «Опитувальник образу власного тіла (ООВТ)», розроблений О. Скугаревським і С. Сивухою, дає можливість дослідити невдоволення власним тілом у респондентів, які страждають на розлади харчової поведінки. За результатами дослідження, «позитивне ставлення до тіла властиве 60 % загальної вибірки. Водночас для 40% вибірки характерне діагностовано негативне ставлення до власного тіла» «негативне ставлення до

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

власного тіла має широкі наслідки, що стосуються соціального життя та загального психологічного благополуччя» [2, с.207].

Тест вказування на незадоволення власним тілом (CAPT) дозволяє виявити оцінки рівня задоволеності (незадоволеності) власним тілом. Результати за даним тестом дозволяють зробити висновок, що у «47% досліджуваних прослідковується незадоволеність власним тілом» [2, с.207].

Методика суб'єктивного відчуття самотності Д. Рассела, М. Фергюсона, ставить за мету визначення впливу рівня відчуття самотності на вибір харчової поведінки. «Для 30% жінок характерний високий рівень суб'єктивного відчуття самотності; 43% досліджуваних мають середній рівень відчуття самотності; низький рівень самотності мають 27% досліджуваних» [2, с.208]. За результатами дослідження Л. Осадчої, «низький рівень самотності – 1,7%; середній рівень самотності – 95%; високий рівень самотності – 3,3%» [4, с.145].

Опитувальник харчової поведінки DEBQ (Dutch Eating Behavior Questionnaire), дозволяє виявити типи розладів харчової поведінки: обмежувальний, емоціогенний та екстернальний, а також їх поєднання [11].

Опитувальник «Шкала психологічного благополуччя» К. Ріфф [12] дозволяє виміряти виразність основних складових психологічного благополуччя. Дана шкала – це одна з найпоширеніших методик. Вона включає 6-ть шкал: 1) самосприйняття, 2) життєві цілі, 3) особистісний зріст, 4) керування середовищем, 5) позитивні стосунки, 6) автономність. За «Шкалою психологічного благополуччя» К. Ріфф, як підсумок за всіма шкалами, виокремлено наступні рівні: високий рівень – 30%, середній – 43%, низький рівень – 27% [2]. Низькі показники «демонструють незадоволення собою, розчарування своїм минулим, переживання щодо своїх рис характеру, неприйняття себе, стремління стати іншим, не тим, що є зараз. Аналіз отриманих результатів за цією методикою дає змогу в подальшому перевіряти гіпотезу щодо прямопропорційного зв'язку адиктивної харчової поведінки з неприйняттям образу власного тіла» [2, с.209].

Результати проведення Нідерландського опитувальника харчової поведінки DEBQ (The Dutch Eating Behaviour Questionnaire) дають можливість виявити емоційно детерміновані зміни у харчових звичках респондентів (емоційне переїдання), що виступає як типова реакція на стресові обставини. «Найбільша частка респондентів (26,7%) рідко відчувають страх, думаючи про надмірну вагу. За ними йде чверть опитаних (25%), які іноді переймаються цим питанням. Приблизно 16,7% заявили, що ніколи не відчувають страху з цього приводу, тоді як 13,3% відчувають його часто. Лише 10% зазвичай переймаються надмірною вагою, а найменша група (8,3%) постійно відчуває страх» [4, с.145].

Результати досліджень вказують на необхідність «розробити підтримуючі програми, які допоможуть людям» [4], які включають психологічну підтримку, індивідуальні або групові психокорекційні заняття, або інші заходи, що допоможуть особистості [14]. Психокорекція харчової поведінки в клінічному

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

контексті зосереджена на лікуванні розладів харчової поведінки (РХП), таких як анорексія, булімія та компульсивне переїдання, які часто є механізмом подолання негативних емоційних станів. Взаємозв'язок між емоціями та їжею є ключовим: понад 30% пацієнтів демонструють емоціогенний тип харчової поведінки, що корелює з високим рівнем тривоги та депресії [15].

Висновки. Емоційні стани особистості є одним із ключових чинників формування та перебігу розладів харчової поведінки і виконують регулятивну функцію, визначаючи характер реагування на стрес, рівень самоконтролю та вибір поведінкових стратегій, зокрема у сфері харчування. Розлади харчової поведінки мають багатофакторний характер і формуються під впливом поєднання психологічних, соціальних і біологічних чинників. Важливу роль у цьому процесі відіграють індивідуально-психологічні особливості особистості, зокрема рівень емоційної регуляції, самооцінка, перфекціонізм, образ тіла та здатність до усвідомлення та вербалізації власних емоцій. Особи з підвищеною тривожністю, імпульсивністю та емоційною нестабільністю становлять групу підвищеного ризику щодо виникнення порушень харчової поведінки. Комплексне застосування діагностичних методик дозволяє виявити як явні, так і латентні емоційні порушення, визначити їх психологічні детермінанти та створити підґрунтя для розробки індивідуальних програм психологічної допомоги. Психокорекція розладів харчової поведінки має здійснюватися на основі інтегративного підходу, спрямованого на формування навичок емоційної регуляції, зміну деструктивних когнітивних установок, розвиток адекватного ставлення до власного тіла та вироблення адаптивних поведінкових стратегій. Особливого значення набуває індивідуалізація психокорекційних впливів з урахуванням гендерних та індивідуально-психологічних особливостей. У клінічному контексті розлади харчової поведінки доцільно розглядати як психосоматичні порушення, що потребують комплексного підходу до діагностики та корекції. Ефективність психологічної допомоги значною мірою залежить від поєднання психодіагностичних і психокорекційних заходів, спрямованих на відновлення емоційної рівноваги та підвищення рівня психологічного благополуччя. Перспективи подальших досліджень вбачаються у проведенні емпіричних досліджень, спрямованих на вивчення особливостей взаємозв'язку емоційних станів і харчової поведінки в умовах сучасних соціальних викликів, зокрема воєнного стану, а також у розробці та апробації ефективних психокорекційних програм для різних вікових і соціальних груп населення.

Література:

1. Абсалямова Л.М. Психологічний аналіз проблем харчової поведінки особистості. Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія. Випуск 55. 2017. С.5-12.

2. Никоненко О., Іском А. Психологічні чинники розладів харчової поведінки у жінок. *Вчені записки Університету «КРОК»*. №4 (72). 2023. С.202–211. doi: https://doi.org/10.31732/2663-2209-2023-72-202-211

3. Асєєва Ю. О., Кривошеєва М. Д. Фактори розладів харчової поведінки в осіб молодого віку. *Ментальне здоров'я*. №3, 2024. С.14-18. doi: https://doi.org/10.32782/3041-2005/2024-3-3 (дата звернення:28.04.2026)

4. Осадча Л. Особистісні особливості харчової поведінки під час дії режиму воєнного стану. *Вісник Національного університету оборони України*. Зб-к наук. праць. К.: НУОУ, 2025. Вип. 4 (86). С.141–148. doi: https://doi.org/10.33099/2617-6858-2025-86-4-141-148 (дата звернення: 28.04.2026)

5. Орос М. М., Грабар В. В. Тривога та розлади харчової поведінки. *Нейроnews*. Вип. 5 (126). 2021. С.39-44.

6. Наугольник Л. Б. Психологія стресу: підручник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2015. 324 с.

7. Мелоян А., Іванкович А. Вплив захисних механізмів на харчову поведінку дівчат студентського віку. *Вісник Львівського університету*. Серія психологічні науки. 2021. Вип.10. С. 120–126. doi: https://doi.org/10.30970/PS.2021.10.17 (дата звернення: 28.04.2026)

8. Капталан Н. М. Психологічні особливості порушення харчової поведінки: дис. … д-ра філос. за спец. 053 Психологія. Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. Одеса, 2022. 186 с. URI: https://dspace.onu.edu.ua/handle/123456789/34146 (дата звернення: 28.04.2026)

9. Балагурак О. Розлади харчової поведінки та суїцидальний розвиток. *Вісник Львівського університету.* Серія психологічні науки. 2024. Вип. 21. С.3-9. doi: https://doi.org/ 10.30970/PS.2024.21.1 (дата звернення: 28.04.2026)

10. Абасалямова Л. М. Психологія харчової поведінки жінок: розлади та корекція : дис. … д. псих. наук. 9.00.01. Київ, 2019. 398 с.

11. Мартинова Л. Розлади харчової поведінки: сучасний підхід до діагностування та лікування. *Нейроnews*. 1 (122). 2021. С. 46–50.

12. Ryff C. D., Singer B. H. Know thyself and become what you are: A eudaimonic approach to psychological well-being. *Journal of Happiness Studies*. 2008. Vol. 9(1). Pp.13–39.

13. Бартко А. О. Детермінанти розладів харчової поведінки у молоді: кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістр. Вінниця, 2024. 126 с.

14. Серга Т. О., Білоусенко М. В. Психологічні фактори порушення харчової поведінки у жінок середнього віку. *Перспективи та інновації науки*. №2 (7). 2022. С.968–979.

15. Демешкіна Л.В. Взаємозв'язки між емоціогенним типом харчової поведінки та психоемоційним станом хворих з гастроентерологічною патологією в умовах дії факторів воєнного часу в Україні. *Гастроентерологія*. Вип. 59. № 2. 2025. С.90-95.

References:

1. Absaliamova, L. M. (2017). Psykholohichnyi analiz problem kharchovoi povedinky osobystosti [Psychological Analysis of Eating Behavior]. *Visnyk KhNPU imeni H.S. Skovorody – Journal of the H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University*. *55.* 5-12 [in Ukrainian].

2. Nykonenko, O. & Iskom, A. (2023). Psykholohichni chynnyky rozladiv kharchovoi povedinky u zhinok [Psychological factors contributing to eating disorders in women]. *Vcheni zapysky Universytetu «KROK» – Academic Journal of KROK University*. *4 (72).* 202–211. Retrieved from https://doi.org/10.31732/2663-2209-2023-72-202-211 [in Ukrainian].

3. Asieieva, Yu. O., & Kryvosheieva, M. D. (2024). Faktory rozladiv kharchovoi povedinky v osib molodoho viku [Factors Contributing to Eating Disorders in Young Adults]. *Mentalne zdorovia – Mental Health*. *3, 14-18*. Retrieved from https://doi.org/10.32782/3041-2005/2024-3-3 [in Ukrainian].

4. Osadcha, L. (2025).Osobystisni osoblyvosti kharchovoi povedinky pid chas dii rezhymu voiennoho stanu [Personal characteristics of eating habits during martial law]. *Visnyk Natsionalnoho*

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

universytetu oborony Ukrainy – Journal of the National University of Defense of Ukraine. K.: NUOU. *4 (86)*. 141–148. Retrieved from https://doi.org/10.33099/2617-6858-2025-86-4-141-148 [in Ukrainian].

5. Oros, M. M., & Hrabar, V. V. (2021). Tryvoha ta rozlady kharchovoi povedinky [Anxiety and Eating Disorders]. *Neironews – Neironews. 5 (126).* 39-44. [in Ukrainian].

6. Nauholnyk, L. B. (2015). Psykholohiia stresu [The Psychology of Stress]. Lviv : Lvivskyi derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav [in Ukrainian].

7. Meloian, A., & Ivankovych, A. (2021). Vplyv zakhysnykh mekhanizmiv na kharchovu povedinku divchat studentskoho viku [The Impact of Coping Mechanisms on the Eating Behaviors of Female College Students]. *Visnyk Lvivskoho universytetu – Lviv University Bulletin. 10.* 120–126. Retrieved from https://doi.org/10.30970/PS.2021.10.17 [in Ukrainian].

8. Kaptalan, N. M. (2022). Psykholohichni osoblyvosti porushennia kharchovoi povedinky [Psychological Characteristics of Eating Disorders]. *Candidate's thesis*. Odesa. Retrieved from https://dspace.onu.edu.ua/handle/123456789/34146 [in Ukrainian].

9. Balahurak, O. (2024). Rozlady kharchovoi povedinky ta suitsydalnyi rozvytok [Eating Disorders and Suicidal Tendencies]. *Visnyk Lvivskoho universytetu – Lviv University Bulletin. 21*. 3-9. Retrieved from https://doi.org/10.30970/PS.2024.21.1 [in Ukrainian].

10. Abasaliamova, L. M. (2019). Psykholohiia kharchovoi povedinky zhinok: rozlady ta korektsiia [The Psychology of Women's Eating Behaviors: Disorders and Treatment]. *Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

11. Martynova, L. (2021). Rozlady kharchovoi povedinky: suchasnyi pidkhid do diahnostuvannia ta likuvannia [Eating Disorders: A Contemporary Approach to Diagnosis and Treatment]. *Neironews – Neironews. 1 (122).* 46–50 [in Ukrainian].

12. Ryff, C. D. & Singer, B. H. (2008) Know thyself and become what you are: eudaimonic approach to psychological well-being. *Journal of Happiness Studies*. 9(1).13–39.

13. Bartko, A. O. (2024). Determinanty rozladiv kharchovoi povedinky u molodi [Determinants of eating disorders among young people]. *Master's thesis.* Vinnytsia [in Ukrainian].

14. Serha, T. O. & Bilousenko, M. V. (2022). Psykholohichni faktory porushennia kharchovoi povedinky u zhinok serednoho viku [Psychological Factors Contributing to Eating Disorders in Middle-Aged Women]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky – Prospects and Innovations in Science. 2 (7).* 968–979 [in Ukrainian].

15. Demeshkina, L.V. (2025). Vzaiemozviazky mizh emotsiohennym typom kharchovoi povedinky ta psykhoemotsiinym stanom khvorykh z hastroenterolohichnoiu patolohiieiu v umovakh dii faktoriv voiennoho chasu v Ukraini [The Relationship Between Emotional Eating Patterns and thePsychoemotional State of Patients with Gastroenterological Disorders in the Context of Wartime Conditions in Ukraine]. *Hastroenterolohiia – Gastroenterology. 59 (2)*. 90-95 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.9:316.647.82:004

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4943-4958

Париляк Олег Володимирович аспірант, Карпатський національний університет імені Василя стефаника, кафедра соціальної психології, м. Івано-Франківськ, https://orcid.org/0009-0007-6028-2088

ДЕСТРУКТИВНІ ПРОЯВИ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОЧІКУВАНЬ ПРАЦІВНИКІВ ІТ-СФЕРИ ТА МЕТОДИ БОРОТЬБИ З НИМИ

Анотація. У статті здійснено теоретико-аналітичне осмислення деструктивних проявів гендерно зумовлених соціально-психологічних очікувань у професійному середовищі ІТ-сфери. Актуальність теми визначається тим, що сучасний ІТ-сектор, попри декларації меритократичності, інноваційності та відкритості, зберігає низку стійких механізмів символічного й інституційного відтворення нерівності. Гендерні очікування в цьому середовищі функціонують не лише як індивідуальні уявлення про "належну" поведінку жінок і чоловіків, а як система колективно поділюваних норм, оцінок, припущень і рольових приписів, що впливають на рекрутинг, професійну адаптацію, кар'єрне просування, оцінювання компетентності, розподіл неформального впливу, сприйняття лідерства та психологічне благополуччя працівників. Обґрунтовано, що деструктивний потенціал мають насамперед ті очікування, які маскуються під "природні" професійні стандарти, але фактично відтворюють уявлення про технічну компетентність як "чоловічу", а комунікативність, емоційну підтримку чи організаційну уважність — як "другорядні", менш престижні й менш винагороджувані характеристики.

Показано, що в ІТ-середовищі гендерно марковані соціально-психологічні очікування проявляються через феномен подвійних стандартів оцінювання, ефект невідповідності між гендерною роллю та уявним образом "ідеального" фахівця, упереджене тлумачення комунікативного стилю, асиметрію визнання професійного внеску, знецінення "невидимої" праці підтримки команди, посилення соціальної ідентифікаційної загрози та зростання психологічного виснаження. Особливу увагу приділено тому, що руйнівні наслідки таких очікувань не вичерпуються дискримінацією окремих осіб: вони знижують організаційну довіру, погіршують командну взаємодію, підтримують сегрегацію ролей, стимулюють наміри залишити професію та звужують кадровий потенціал галузі.

Метою статті є визначення основних деструктивних проявів гендерних особливостей соціально-психологічних очікувань працівників ІТ-сфери та систематизація науково обґрунтованих підходів до їх подолання. Методологічно

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

дослідження спирається на положення теорії рольової конгруентності, підходу “lack of fit”, концепції стереотипної загрози, сучасні праці з психології праці, організаційної психології та гендерних студій. Наукова новизна полягає в інтеграції соціально-психологічного, організаційного й професіографічного поглядів на проблему саме в контексті ІТ-сфери. Практичне значення одержаних висновків пов’язане з можливістю використання їх у побудові гендерно чутливих політик рекрутингу, оцінювання, командної взаємодії, наставництва, профілактики вигорання та розвитку інклюзивної організаційної культури.

Ключові слова: гендер, гендерні стереотипи, соціально-психологічні очікування, ІТ-сфера, професійна ідентичність, організаційна культура, дискримінація, стереотипна загроза, психологічне благополуччя, інклюзія.

Pariliac Oleg Volodumurovuch postgraduate student, Vasyl Stefanyk Carpathian National University, Faculty of Psychology, Department Social Psychology, Ivano-Frankivsk, https://orcid.org/0009-0007-6028-2088

DESTRUCTIVE MANIFESTATIONS OF GENDER-RELATED SOCIO-PSYCHOLOGICAL EXPECTATIONS AMONG IT WORKERS AND METHODS OF COUNTERACTING THEM

Abstract. The article provides a theoretical and analytical examination of destructive manifestations of gender-related socio-psychological expectations in the professional environment of the IT sector. The relevance of the topic stems from the fact that the contemporary IT industry, despite its rhetoric of meritocracy, innovation, and openness, still preserves a number of stable symbolic and institutional mechanisms through which inequality is reproduced. In this field, gender expectations function not merely as private beliefs about how women and men are “supposed” to behave, but as a system of collectively shared norms, assumptions, evaluative frames, and role prescriptions that influence recruitment, professional adaptation, career advancement, competence attribution, informal authority, leadership recognition, and psychological well-being. It is argued that the most destructive expectations are those presented as neutral professional standards while, in fact, they reproduce the idea of technical competence as implicitly masculine, whereas communication, emotional support, coordination, and relational maintenance are treated as secondary, less prestigious, and less rewarded contributions.

The paper demonstrates that in the IT context gender-marked socio-psychological expectations manifest themselves through double standards of evaluation, the mismatch between gender role and the image of the “ideal” specialist, biased interpretations of communication style, asymmetrical recognition of professional contribution, devaluation of invisible team-support work, intensification of social identity threat, and rising psychological exhaustion. It is stressed that the harmful consequences of such expectations go beyond discrimination against

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

individual employees. They undermine organizational trust, worsen team interaction, reinforce role segregation, increase intentions to leave the profession, and narrow the human-resource potential of the sector as a whole.

The aim of the article is to identify the principal destructive manifestations of gender-related socio-psychological expectations among IT employees and to systematize scientifically grounded approaches to overcoming them.

Methodologically, the study relies on role congruity theory, the lack-of-fit approach, stereotype threat theory, and contemporary scholarship in work psychology, organizational psychology, and gender studies. The scientific novelty lies in integrating socio-psychological, organizational, and profession-oriented perspectives specifically within the IT domain. The practical significance of the findings is associated with their possible use in developing gender-sensitive policies of recruitment, evaluation, team interaction, mentoring, burnout prevention, and inclusive organizational culture-building.

Keywords: gender, gender stereotypes, socio-psychological expectations, IT sector, professional identity, organizational culture, discrimination, stereotype threat, psychological well-being, inclusion.

Постановка проблеми. У сучасному науковому й прикладному дискурсі IT-сфера часто описується як простір, у якому вирішального значення набувають знання, технічна компетентність, швидкість навчання, інноваційність мислення та здатність до командної роботи. Така уява створює враження, ніби цифрова економіка природно є менш залежною від традиційних ієрархій, а відтак — менш уразливою до гендерних викривлень. Однак саме в середовищах, де формально декларується нейтральність критеріїв, соціально-психологічні очікування нерідко набувають латентного, але особливо стійкого характеру. Вони вбудовуються у мову вакансій, у неформальні критерії “культурної відповідності”, у припущення щодо стилю комунікації, у неявні стандарти лідерства, а також у повсякденні мікропрактики визнання або знецінення внеску працівника. За даними EEOC, жінки становили лише 22,6 % high-tech workforce у всіх індустріях і 19,4 % high-tech workforce у власне high-tech sector, що свідчить не про випадковий дисбаланс, а про структурну сталість проблеми [1].

У зв’язку з цим особливої ваги набуває не лише фіксація формальної нерівності, а й аналіз тих соціально-психологічних механізмів, які щоденно її підтримують. Соціально-психологічні очікування в професійному середовищі варто розуміти як відносно стійку систему уявлень про те, яким має бути “типовий”, “сильний”, “перспективний”, “надійний” або “зручний” працівник. У випадку IT-сфери ці уявлення часто поєднують культ технічної раціональності, високої конкуренції, безперервної доступності, емоційної стриманості й демонстративної самовпевненості.

Коли така модель несвідомо кодується як маскулінна, виникає ситуація, за якої частина фахівців змушена доводити свою професійну легітимність

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

інтенсивніше, ніж інші, а їхні досягнення оцінюються через фільтр попередніх очікувань, а не фактичних результатів [2–6].

Практична значущість цієї проблеми полягає в тому, що деструктивні гендерно забарвлені очікування мають кумулятивний ефект. Вони впливають не лише на суб'єктивне переживання справедливості, а й на кадрову стабільність, якість командної комунікації, психологічну безпеку, ризик професійного вигорання, намір залишити галузь, а також на ефективність інноваційного виробництва в цілому. Саме тому аналіз подібних проявів виходить за межі гендерних студій у вузькому розумінні й стає важливою частиною організаційної психології, психології праці та психології професійного розвитку [10–15].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній психологічній та організаційній літературі проблема гендерних викривлень у праці осмислюється вже не як сукупність поодиноких випадків дискримінації, а як багаторівнева система взаємодії стереотипів, рольових приписів, норм організаційної культури та практик оцінювання. Одним із ключових теоретичних орієнтирів є концепція рольової конгруентності А. Іглі та С. Карау, відповідно до якої упередження виникає тоді, коли соціально схвалювані характеристики гендерної ролі суперечать характеристикам ролі професійної чи лідерської [3]. У контексті ІТ ця логіка означає, що образ "сильного" інженера, технічного лідера чи архітектора рішень часто спирається на неявно маскулінізований взірець: автономність, наполегливу домінантність, раціональну жорсткість, змагальність і високу толерантність до конфлікту. Через це жінки та інші працівники, чий стиль не збігається з цим взірцем, можуть сприйматися як менш "природно" відповідні професії, навіть за рівних або вищих показників компетентності [3; 5].

Подальший розвиток цієї логіки представлено у підході "lack of fit", детально опрацьованому М. Гайлман і С. Калео. Дослідниці показують, що основа гендерної дискримінації часто полягає не у відкритій ворожості, а у припущенні про невідповідність між очікуваними рисами представника певної гендерної групи та уявленням про вимоги ролі [2; 4]. Саме тому працівниця в технічній команді може постійно наштовхуватися на недовіру до її експертизи, тоді як той самий рівень упевненості чи наполегливості, продемонстрований нею в дискусії, може оцінюватися як "надмірна різкість" або "комунікативна складність". Інакше кажучи, те саме професійне поводження у різних гендерних носіїв отримує різне інтерпретативне навантаження [2; 4].

Окремий пласт досліджень пов'язаний із вивченням змісту сучасних гендерних стереотипів. Робота Т. Гентшель, М. Гайлман та К. Пойс демонструє, що стереотипи мають багатовимірний характер і охоплюють не лише традиційну опозицію "агентність — комунальність", а й окремі виміри лідерської компетентності, інструментальної спроможності, соціальної чутливості та емоційної експресивності [6]. Це надзвичайно важливо для аналізу ІТ-середовища, оскільки дозволяє побачити: проблема полягає не лише в тому, що "жінкам приписують м'якість", а в тому, що організація може винагороджувати

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

лише частину професійно цінних рис, системно недооцінюючи іншу частину — часто ту, що пов'язана із координацією, підтримкою, фасилітацією знань, командною інтеграцією та профілактикою конфліктів [6].

Дослідження Д. Гошер, Дж. Фрізена та А. Кея показало, що гендерно маркована мова у текстах вакансій справді існує і підтримує нерівність, знижуючи відчуття належності та привабливості професій для жінок у маскулінізованих сферах [7]. Для ІТ-галузі це має особливе значення, оскільки саме рекрутингові тексти часто виступають першим етапом комунікації між організацією й потенційним працівником. Якщо вакансія побудована на словнику агресивної конкуренції, культу "рок-зірки", безперервного тиску та героїзованої самопожертви, вона не лише описує роботу, а й транслює прихований нормативний образ того, хто вважається тут "своїм" [7].

Важливими для нашої теми є також праці, що стосуються почуття належності до професійної спільноти. А. Мастер, С. Чер'ян і Е. Мелтзофф довели, що стереотипні уявлення про комп'ютерні науки знижують інтерес і почуття належності до цієї сфери у дівчат [8]. Подібно, Дж. Ерлінгер та співавтори показали, що відмінності у сприйнятті "прототипового" комп'ютерного науковця чи інженера можуть підтримувати гендерний розрив у професійному виборі та кар'єрній траєкторії [9]. Хоча значна частина цих робіт стосується освітнього чи ранньопрофесійного етапу, їхні висновки безпосередньо релевантні для дорослих працівників ІТ, оскільки механізм "я не зовсім відповідаю образу людини, яка тут має бути" не зникає з працевлаштуванням, а лише змінює форму [8; 9].

Помітне місце в новітніх дослідженнях займає концепт соціально-ідентифікаційної або стереотипної загрози. У роботі В. Голл, Т. Шмадер і Е. Крофт показано, що щоденні комунікативні епізоди, які актуалізують відчуття некомпетентності чи неприйняття, передбачають зростання виснаження та професійного вигорання у жінок-інженерок [10]. Г. Волтон, М. Мерфі та Е.-М. Раян узагальнили ці ефекти на рівні організаційного контексту, показавши, що стереотипна загроза впливає на продуктивність, залученість, довіру до інституції та почуття справедливості [11]. Отже, йдеться не про "емоційну вразливість" окремих людей, а про закономірну реакцію на середовище, де працівник системно отримує сигнали умовної належності, перевірки чи підозри у своїй професійній відповідності [10; 11].

Водночас сучасні огляди застерігають від спрощених рішень. М. Раян переконливо доводить, що боротьба з гендерною нерівністю не може зводитися до "виправлення жінок", до поверхового збільшення чисельності чи до символічних жестів без зміни системи оцінювання, влади та повсякденних практик [12]. В. Голл та співавтори акцентують, що інклюзивна культура в STEM і технічних галузях конструюється колективно, а не через індивідуальне пристосування працівниць до історично маскулінізованої норми [13]. Своєю чергою, В. Лау та колеги, а також Р. Пальмен і Е. Калпазіду Шмідт показують

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

важливість багаторівневих інтервенцій, де індивідуальні заходи поєднуються з переглядом організаційних процедур, політик, мови, практик лідерства, механізмів моніторингу та управління змінами [14; 15].

Попри значний корпус праць, невирішеною залишається проблема цілісного опису саме деструктивних проявів гендерних особливостей соціально-психологічних очікувань у працівників ІТ-сфери як окремого соціально-психологічного феномена. У багатьох дослідженнях аналізуються або структурні бар'єри, або освітні передумови, або загальні питання гендерної рівності в організаціях. Натомість потребує додаткового опрацювання питання про те, як саме гендерно забарвлені очікування виявляються у щоденній професійній взаємодії в ІТ-командах, яким чином вони стають психологічно деструктивними та які саме методи подолання мають найбільший потенціал ефективності в умовах сучасної цифрової праці.

Мета статті – Метою статті є теоретично обґрунтувати сутність деструктивних проявів гендерних особливостей соціально-психологічних очікувань працівників ІТ-сфери, окреслити їх основні форми у професійній взаємодії та визначити науково обґрунтовані напрями протидії цим проявам на індивідуальному, командному та організаційному рівнях.

Виклад основного матеріалу. Поняття соціально-психологічних очікувань у професійному середовищі доцільно розглядати як особливий механізм нормативного прогнозування поведінки іншого. Це означає, що колеги, керівники, рекрутери й самі працівники заздалегідь мають більш чи менш усвідомлені уявлення про те, хто швидше впорається зі складним технічним завданням, кому "природно" доручити координацію команди, хто краще витримає конфліктну нараду, хто викликатиме більше довіри як технічний лідер, а хто — як наставник чи фасилітатор. У здоровому професійному середовищі такі очікування повинні залишатися відкритими до перевірки реальними діями й до корекції на підставі досвіду. Проте в умовах гендерної стереотипізації вони закріплюються як наперед задані схеми інтерпретації, що випереджають безпосередню оцінку компетентності [2; 5; 6].

Для ІТ-сфери особливо показовим є збіг двох символічних конструкцій: образу "ідеального працівника" та образу "типового технічного професіонала". Перший зазвичай включає повну відданість роботі, готовність до понаднормової зайнятості, гнучкість без обмежень, самодостатність і конкурентну самопрезентацію. Другий історично формувався довкола уявлень про блискучу індивідуальну технічність, низьку потребу в емоційній взаємодії, одержимість справою та деяку соціальну відстороненість. Коли ці конструкції накладаються одна на одну, вони починають функціонувати як мірило професійної "нормальності", і працівники, які не відповідають цьому образу, змушені або асимілюватися, або приймати ризик маргіналізації [3; 8; 9].

Першим деструктивним проявом таких очікувань є асиметрія презумпції компетентності. У низці організаційних ситуацій технічна спроможність одних

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

працівників сприймається як така, що не потребує додаткового доведення, тоді як інші мають постійно підтверджувати свою експертність через більшу кількість доказів, вищу безпомилковість або більш інтенсивну самопрезентацію. Це створює приховану нерівність психологічних витрат: формально однакові професійні вимоги супроводжуються різним обсягом емоційної та когнітивної роботи, необхідної для здобуття однакового рівня довіри. У довгостроковій перспективі така ситуація здатна формувати виснаження, самосумнів, надконтроль і зниження суб'єктивного відчуття професійної легітимності [2; 4; 10].

Другим деструктивним проявом є подвійне покарання за відхилення від очікуваної ролі. Якщо працівниця діє достатньо наполегливо, директивно та впевнено, щоб відповідати образу "сильного" технічного лідера, вона ризикує бути сприйнятою як "занадто жорстка", "складна" або "некомфортна" у взаємодії. Якщо ж вона демонструє більше дипломатичності, уважності до стосунків і обережності у формулюваннях, це може тлумачитися як нестача сили, амбіції чи авторитету. У такий спосіб гендерно марковані очікування створюють парадокс, за якого відповідність професійній ролі знижує відповідність гендерній, а відповідність гендерній ролі — професійній [3; 4]. Саме цей механізм є одним із центральних у відтворенні невидимих бар'єрів до лідерства в технічних командах.

Третім проявом є знецінення "невидимої" праці, що підтримує функціонування команди. В IT-організаціях високого темпу значну роль відіграють дії, які рідко потрапляють до формальних KPI: допомога новим членам команди, переклад технічної мови на зрозуміліший формат, згладжування конфліктів, координація комунікації між технічними й нетехнічними підрозділами, емоційна підтримка колег, нагадування про ризики виснаження, створення атмосфери психологічної безпеки.

Саме така праця нерідко асоціюється з "природною" жіночою роллю, а тому сприймається не як складна професійна дія, а як фонове доповнення до "справжньої" технічної роботи. Наслідком стає парадокс: від працівниць очікують більшої командної підтримки, але цей внесок гірше конвертується у статус, просування та символічний капітал [5; 6; 13].

Четвертим проявом виступає посилення почуття умовної належності до професійного середовища. Коли працівник постійно стикається з мікросигналами сумніву, неповного визнання або символічного дистанціювання, у нього формується не обов'язково відкрите переживання дискримінації, а радше фонове відчуття, що його присутність потребує додаткового виправдання. Такий стан особливо небезпечний тим, що він може зовні залишатися невидимим: людина продовжує працювати ефективно, досягати результатів, навіть просуватися кар'єрно, але робить це в умовах підвищеної психологічної напруги. Саме на цьому ґрунті стереотипна загроза трансформується у хронічне самоспостереження, внутрішній тиск не помилятися, уникання видимих ризиків і, зрештою, у виснаження [8–11].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Наступним деструктивним проявом є гендерно забарвлене тлумачення комунікативного стилю та лідерської поведінки. У професійному середовищі ІТ значущими є не лише технічні рішення, а й спосіб, у який працівник презентує ідею, бере слово на зустрічі, відстоює архітектурну позицію, дає зворотний зв'язок чи координує спільну роботу. Проте одна й та сама поведінка нерідко оцінюється асиметрично залежно від того, хто саме її демонструє. У межах теорії рольової конгруентності та підходу "lack of fit" це пояснюється тим, що агентність, наполегливість і директивність традиційно сприймаються як більш сумісні з маскулінізованим образом професійної сили, ніж із нормативними уявленнями про жіночу роль [2–4]. Унаслідок цього професійна активність, яка в одному випадку трактується як ознака зрілого технічного лідерства, в іншому може отримувати інтерпретацію як "надмірна емоційність", "складність у взаємодії" або "дефіцит командності", хоча фактичний зміст поведінки не відрізняється [2; 4; 5].

Ще одним деструктивним механізмом є сегрегація професійних ролей усередині команди, коли технічний престиж, видимість результату та символічний авторитет концентруються навколо одних типів завдань, а підтримувальна, координувальна й комунікативна праця — навколо інших. Сам по собі поділ функцій у команді є нормальним організаційним явищем. Проблема виникає тоді, коли цей поділ починає несвідомо відтворювати гендерні очікування: від одних працівників частіше очікують жорстких технічних рішень, а від інших — "природної" готовності згладжувати суперечності, допомагати новачкам, підтримувати психологічний клімат, координувати дрібні процеси та виконувати емоційно насичену невидиму працю. Дослідження сучасних гендерних стереотипів показують, що оцінювання людей і досі відбувається через багатовимірні, але досить стійкі уявлення про інструментальність, комунальність, агентність і соціальну чутливість [6]. Саме тому розподіл ролей у команді нерідко виявляється не нейтральним, а стереотипно опосередкованим, а внесок у командну стійкість і взаємодію — недооціненим у формальних системах визнання [5; 6; 13].

Окремо слід виділити деструктивну дію символічних сигналів належності або неналежності до професії, що запускаються ще на етапі входження в галузь і продовжують діяти вже в робочому середовищі. Д. Гошер, Дж. Фрізен і А. Кей показали, що гендерно маркована мова у вакансіях не є стилістично нейтральною деталлю: вона може підтримувати нерівність у чоловіко-домінованих професіях, впливаючи на сприйняття привабливості позиції та відчуття належності [7]. Дослідження А. Мастер, С. Чер'ян та Е. Мелтзофф, а також Дж. Ерлінгер і співавторів засвідчили, що стереотипний образ комп'ютерних наук та інженерії послаблює почуття "я тут на своєму місці" і пов'язаний із нижчим інтересом до сфери серед тих, хто не ототожнює себе з її культурним прототипом [8; 9]. Для ІТ-організацій це означає, що мова вакансій, стиль онбордингу, домінантні образи "типового інженера", внутрішні жарти, символіка команди й неформальні

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

норми можуть виступати не другорядним тлом, а реальним психологічним фільтром входження, адаптації та утримання кадрів [7–9].

У щоденній професійній практиці ці механізми часто оформлюються як мікроепізоди недовіри, повторної перевірки, недооцінення внеску та необхідності постійного самодоведення, що в сукупності створюють середовище хронічної ідентифікаційної напруги. Саме так працює стереотипна загроза в організаційному контексті: людина витрачає частину когнітивного ресурсу не лише на саме завдання, а й на контроль того, як її сприймають, чи не буде її помилка генералізована на всю групу, чи не доведеться знову підтверджувати базову професійну спроможність [10; 11]. У дослідженні про жінок-інженерок показано, що щоденні розмови з колегами можуть бути тригером social identity threat, а коливання цієї загрози передбачають подальше ментальне виснаження та вигорання [10]. Узагальнюючі праці з організаційної психології також підкреслюють, що stereotype threat у робочих структурах має наслідки не лише для індивідуального самопочуття, а й для продуктивності, включеності та сприйняття справедливості в організації [11].

Із цього випливає, що одним із найнебезпечніших наслідків гендерно зумовлених соціально-психологічних очікувань є нормалізація прихованої нерівності як звичного елементу професійної культури. У такому середовищі проблемними починають виглядати не упередження, а самі працівники, які про них говорять; не критерії оцінювання, а "недостатня адаптованість" тих, хто почувається виключеним; не стереотипна організаційна норма, а індивідуальна "надчутливість". Сучасні огляди переконливо застерігають від такого зсуву відповідальності. М. Раян наголошує, що результативна політика гендерної рівності має спиратися на докази й уникати типових помилок, зокрема перенесення фокусу з системних бар'єрів на "дефіцити" самих жінок [12]. Подібну логіку підтримує і сучасний огляд інтервенцій на робочому місці, де підкреслюється потреба зміщення уваги від простого опису проблем до багаторівневих рішень, які змінюють не тільки індивідуальні навички, а й контексти, у яких ці навички оцінюються [14].

У зв'язку з цим перший блок методів боротьби з описаними деструктивними проявами доцільно пов'язувати з перебудовою процедур входу в професію та раннього оцінювання працівника. Наукові джерела дозволяють стверджувати, що організація має критично переглядати мову вакансій, уникаючи гендерно маркованих формулювань, гіперконкурентного словника й образів "героїчного" технічного працівника, які звужують коло тих, хто відчуває себе адресатом пропозиції [7]. Не менш важливим є впровадження більш структурованих і прозорих критеріїв відбору, щоб мінімізувати простір для неусвідомленого перенесення стереотипних очікувань на оцінку компетентності [2; 12; 14]. У межах доказового підходу йдеться не про формальну "гендерну нейтральність" у деклараціях, а про перевірку того, чи не вбудовані упередження у самі процедури формування коротких списків кандидатів, проведення

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

співбесід, інтерпретації “потенціалу” й прогнозування лідерської придатності [2; 7; 12].

Другий блок методів стосується формування інклюзивної командної культури, у якій належність не є умовною, а внесок у спільну роботу не оцінюється крізь призму гендерних шаблонів. Огляд В. Голл і співавторів підкреслює, що gender-inclusive work cultures у STEM не виникають автоматично навіть у формально різноманітних командах; вони потребують цілеспрямованого вироблення норм взаємодії, у межах яких працівники навчаються інклюзивній поведінці та отримують сигнали, що компетентність, вплив і право на голос не пов’язані з відповідністю історично домінантному образу професіонала [13]. Це означає практичну важливість командних правил обговорення, прозорого розподілу видимих і невидимих завдань, визнання підтримувальної праці, недопущення регулярного перебивання чи привласнення ідей, а також створення умов, за яких зворотний зв’язок не стає каналом ретрансляції подвійних стандартів. Така логіка узгоджується і з багаторівневим екологічним підходом до інтервенцій, де індивідуальний, міжособистісний і організаційний рівні не розводяться штучно, а розглядаються як взаємопов’язані [13–15].

Третій блок методів пов’язаний із системним супроводом змін та оцінкою їх реальної ефективності. Праці, присвячені впровадженню gender equality interventions, показують, що навіть добре задумані ініціативи часто втрачають результативність, якщо вони не враховують організаційний контекст, не мають підтримки керівництва, не пов’язані з реальними процедурами розподілу ресурсів і не супроводжуються механізмами моніторингу [14; 15]. Іншими словами, недостатньо проголосити цінність інклюзії; необхідно перевіряти, як змінюються практики добору, хто отримує високовидимі завдання, як розподіляються можливості виступати, керувати, наставляти, хто отримує неформальну підтримку, а хто — непропорційний тягар емоційної та координаційної праці. Лише за таких умов боротьба з деструктивними гендерними очікуваннями виходить за межі символічної політики й стає частиною реального психологічного оздоровлення професійного середовища [12; 14; 15].

Ще одним важливим наслідком деструктивних гендерно зумовлених соціально-психологічних очікувань є деформація професійної ідентичності працівника. За умов, коли людина систематично відчуває, що її компетентність оцінюється не лише за результатом, а й крізь призму попереднього уявлення про те, “кому природно належить” технічна сфера, у неї формується нестабільне відчуття професійної легітимності. У психологічному вимірі це може проявлятися у підвищеній самокритичності, хронічному сумніві у власній відповідності професії, надмірному перфекціонізмі, страху помилки як загрози репутації всієї групи, а також у звуженні поведінкового репертуару. Працівник починає не стільки вільно реалізовувати свій професійний потенціал, скільки постійно коригувати власну поведінку, аби не підтвердити зовнішній стереотип.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Саме на цьому рівні соціально-психологічні очікування перетворюються з когнітивної схеми на фактор тривалого внутрішнього напруження [8–11].

У середовищі ІТ така деформація має особливо виразний характер через специфіку самої праці. Технічні професії передбачають високу інтенсивність когнітивного навантаження, швидке оновлення знань, конкуренцію за видимі результати, необхідність командного узгодження складних рішень і водночас постійну публічну експозицію компетентності — під час код-рев'ю, технічних обговорень, презентацій архітектурних підходів, оцінки продуктивності та неформальних експертних взаємодій. Якщо до цих вимог додається потреба постійно підтверджувати право бути в професії, то психологічна вартість виконання однакової роботи для різних працівників стає нерівною. Це і є одним із найбільш руйнівних ефектів прихованої гендерної асиметрії: зовнішньо однакові стандарти фактично супроводжуються різним обсягом емоційної, адаптаційної та саморегуляційної праці [2; 10; 11].

На індивідуальному рівні наслідками такого тиску можуть ставати емоційне виснаження, професійне вигорання, зниження почуття належності до команди та підвищення наміру залишити організацію або галузь. У праці В. Голл, Т. Шмадер і Е. Крофт показано, що щоденні соціально-комунікативні епізоди, які активують social identity threat, прогнозують подальше ментальне виснаження та вигорання серед жінок-інженерок [10]. У ширшому організаційному вимірі це означає, що деструктивні гендерні очікування слід розглядати не тільки як проблему справедливості, а і як фактор погіршення людського капіталу ІТ-команди. Організація втрачає не лише окремих фахівців, а й інтелектуальну різноманітність, без якої страждають якість рішень, адаптивність і здатність до інновацій [11; 13; 14].

На груповому рівні деструктивні гендерні очікування послаблюють психологічну безпеку команди. У такій атмосфері працівники менш охоче ризикують висловлювати нестандартні ідеї, визнавати труднощі, ставити уточнювальні запитання чи відкрито позначати межі навантаження. Замість кооперативної взаємодії формується режим обережної самопрезентації, де значна частина енергії витрачається на управління враженням. Для ІТ-команди це особливо небезпечно, адже ефективна цифрова праця прямо залежить від швидкого обміну знаннями, спільного вирішення проблем, чесного визнання помилок і доступності професійної підтримки. Там, де працівник боїться бути прочитаним через гендерний стереотип, він менш схильний до відкритої професійної взаємодії, а це погіршує якість командної синхронізації [11; 13].

У цьому контексті боротьба з деструктивними проявами гендерних особливостей соціально-психологічних очікувань повинна мати не фрагментарний, а системний характер. Найперше йдеться про аудит організаційної культури на предмет того, які саме форми поведінки вважаються в ній "нормальними", "лідерськими", "технічно сильними" або "культурно сумісними". Критично важливо виявити, чи не відтворюють ці критерії історично

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

маскулінізований стандарт професійної цінності. Сучасні дослідження підкреслюють, що гендерна нерівність часто підтримується не прямою дискримінацією, а через нібито нейтральні процедури та щоденні норми, які насправді по-різному винагороджують різні стилі присутності в організації [2; 12; 14].

Одним із найбільш практично значущих напрямів є структурування критеріїв оцінювання та просування. Чим вищою є частка неформальних рішень, заснованих на враженні про "потенціал", "харизму", "природне лідерство" чи "культурну відповідність", тим більшим стає простір для неусвідомленого впливу стереотипів. Натомість прозорі критерії, які розрізняють технічний результат, командний внесок, наставницьку роботу, здатність до координації та якість комунікації, дозволяють зменшити ризик того, що престижною буде визнаватися лише одна — історично привілейована — модель професійної поведінки [2; 4; 12]. Це особливо важливо для IT-команд, де "невидима" праця підтримки часто забезпечує реальну стійкість процесів, але рідко перетворюється на формально визнану перевагу [5; 13].

Не менш важливим напрямом є перерозподіл та видимість підтримувальної й координаційної праці. Організація має не лише декларувати цінність командності, а й фіксувати, хто саме виконує функції менторства, адаптації нових працівників, фасилітації обговорень, документації, міжфункціонального перекладу, попередження конфліктів і збереження психологічної стійкості команди. Якщо така праця системно асоціюється з менш престижними ролями або непропорційно покладається на окремі групи, це означає, що гендерно зумовлені очікування вже вбудовані в операційну тканину організації. Визнання цієї праці як професійно значущої є не додатковим етичним жестом, а необхідною умовою реального вирівнювання можливостей [6; 13; 14].

Окремий блок заходів пов'язаний із розвитком інклюзивного лідерства та управлінської відповідальності. Наукові огляди свідчать, що ініціативи гендерної рівності втрачають результативність, якщо вони існують лише як HR-риторика або одноразові тренінги, не підтримані змінами в менеджерських практиках, розподілі ресурсів і системах підзвітності [12; 14; 15]. Саме тому керівники команд і технічні ліди мають бути не пасивними адресатами рекомендацій, а ключовими агентами змін: від того, як вони ведуть наради, кому дають слово, як реагують на перебивання чи привласнення ідей, кому делегують стратегічно видимі завдання й кого рекомендують на підвищення, безпосередньо залежить, чи буде культура команди відтворювати старі гендерні шаблони, чи поступово їх руйнувати [13–15].

Важливим методом протидії є також створення безпечних каналів зворотного зв'язку та корекції повсякденних мікропрактик. Значна частина деструктивних проявів у професійному середовищі не має форми відкритого конфлікту чи формально караної дискримінації. Частіше це повторювані, "дрібні", але психологічно виснажливі епізоди: ігнорування думки до її повторення кимось іншим, постійне перебивання, сумнів у технічному рішенні

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

без рівнозначних підстав, віднесення працівника до “допоміжної” ролі незалежно від його експертизи, зміщення уваги з результату на “зручність” стилю поведінки. Саме тому для організації критично важливо мати механізми, за допомогою яких такі патерни можна не лише фіксувати, а й обговорювати без ризику стигматизації людини, яка їх озвучує [12; 13].

Крім того, ефективна протидія передбачає довготривалий моніторинг і доказове коригування політики, а не разове символічне втручання. Праці, присвячені впровадженню gender equality interventions, показують, що результат залежить від урахування контексту, послідовності реалізації, залучення керівництва, наявності чітких цілей та процедурної підзвітності [14; 15]. Для IT-організацій це означає необхідність регулярно аналізувати не лише загальні показники найму, а й траєкторії просування, розподіл публічно видимих ролей, участь у технічному лідерстві, навантаження на командно-підтримувальні функції, патерни утримання кадрів і причини виходу з команд. Лише в такому разі боротьба з деструктивними гендерними очікуваннями переходить із рівня морального заклику на рівень керованої організаційної практики [14; 15].

Таким чином, аналіз проблеми дозволяє зробити проміжний висновок: у професійному середовищі IT гендерні особливості соціально-психологічних очікувань стають деструктивними тоді, коли вони починають регулювати доступ до довіри, видимості, символічного визнання, лідерських можливостей і почуття належності. Їхня небезпека полягає саме в латентності: вони нерідко маскуються під “нейтральні” стандарти професіоналізму, хоча фактично відтворюють вузький нормативний образ того, хто вважається “справжнім” фахівцем. Протидія таким проявам потребує поєднання психологічного, управлінського та організаційного підходів, де робота зі стереотипами невіддільна від перебудови процедур оцінювання, командних норм і способів розподілу професійної цінності [2; 12–15].

Висновки. Проведений теоретичний аналіз дає підстави стверджувати, що деструктивні прояви гендерних особливостей соціально-психологічних очікувань працівників IT-сфери є не периферійним, а системоутворювальним чинником професійної взаємодії. Їхня дія виявляється через асиметрію презумпції компетентності, ефект рольової невідповідності, гендерно забарвлене тлумачення комунікативного стилю, знецінення підтримувальної й координаційної праці, ослаблення почуття належності до професійної спільноти, посилення стереотипної загрози, емоційного виснаження та вигорання. У контексті IT-сфери ці механізми мають особливу силу через поєднання високої когнітивної конкуренції, видимості експертності, культу технічної безпомилковості та історично маскулінізованого образу “справжнього” фахівця. Внаслідок цього гендерно зумовлені очікування починають впливати не лише на суб’єктивне переживання справедливості, а й на кар’єрні траєкторії, стабільність команд, якість комунікації, психологічну безпеку та утримання кадрів. Дані сучасних оглядів і емпіричних праць, а також звіт EEOC про high-tech workforce

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

підтверджують, що проблема має не одиничний, а структурний характер і поєднує когнітивні, організаційні та культурні механізми відтворення нерівності.

Водночас результати аналізу свідчать, що протидія таким проявам є найбільш ефективною тоді, коли вона здійснюється одночасно на кількох рівнях: процедурному, командному, управлінському та культурному. До пріоритетних напрямів належать перегляд мови вакансій і критеріїв добору, структуроване оцінювання результатів праці, формалізоване визнання "невидимого" внеску в командне функціонування, розвиток інклюзивного лідерства, створення безпечних каналів зворотного зв'язку та системний моніторинг гендерно чутливих показників професійного просування і включеності. Саме багаторівневі інтервенції, а не ізольовані символічні кроки, розглядаються в сучасній літературі як найбільш перспективний шлях до реального послаблення гендерних викривлень у професійному середовищі. Перспективи подальших розвідок пов'язані з емпіричним вивченням того, як гендерно зумовлені соціально-психологічні очікування проявляються в різних сегментах ІТ-галузі, як вони взаємодіють із форматом зайнятості, організаційним типом компанії, стилем керівництва, віковими та професійними відмінностями працівників, а також які моделі інтервенцій дають найкращий ефект у зменшенні вигорання, підвищенні психологічної безпеки та підтриманні довготривалої професійної залученості.

Література:

1. U.S. Equal Employment Opportunity Commission. *High Tech, Low Inclusion: Diversity in the High Tech Workforce and Sector, 2014–2022*. Washington, DC : U.S. Equal Employment Opportunity Commission, 2024.

2. Heilman M. E., Caleo S., Manzi F. Women at Work: Pathways from Gender Stereotypes to Gender Bias and Discrimination // *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*. 2024. Vol. 11, No. 1. P. 165–192. DOI: 10.1146/annurev-orgpsych-110721-034105.

3. Eagly A. H., Karau S. J. Role Congruity Theory of Prejudice Toward Female Leaders // *Psychological Review*. 2002. Vol. 109, No. 3. P. 573–598. DOI: 10.1037/0033-295X.109.3.573.

4. Heilman M. E., Caleo S. Combatting gender discrimination: A lack of fit framework // *Group Processes & Intergroup Relations*. 2018. Vol. 21, No. 5. P. 725–744. DOI: 10.1177/1368430218761587.

5. Heilman M. E. Gender stereotypes and workplace bias // *Research in Organizational Behavior*. 2012. Vol. 32. P. 113–135. DOI: 10.1016/j.riob.2012.11.003.

6. Hentschel T., Heilman M. E., Peus C. V. The Multiple Dimensions of Gender Stereotypes: A Current Look at Men's and Women's Characterizations of Others and Themselves // *Frontiers in Psychology*. 2019. Vol. 10. Article 11. DOI: 10.3389/fpsyg.2019.00011.

7. Gaucher D., Friesen J., Kay A. C. Evidence That Gendered Wording in Job Advertisements Exists and Sustains Gender Inequality // *Journal of Personality and Social Psychology*. 2011. Vol. 101, No. 1. P. 109–128. DOI: 10.1037/a0022530.

8. Master A., Cheryan S., Meltzoff A. N. Computing Whether She Belongs: Stereotypes Undermine Girls' Interest and Sense of Belonging in Computer Science // *Journal of Educational Psychology*. 2016. Vol. 108, No. 3. P. 424–437. DOI: 10.1037/edu0000061.

9. Ehrlinger J., Plant E. A., Hartwig M. K., Vossen J. J., Columb C. J., Brewer L. E. Do Gender Differences in Perceived Prototypical Computer Scientists and Engineers Contribute to

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Gender Gaps in Computer Science and Engineering? // *Sex Roles*. 2018. Vol. 78, No. 1–2. P. 40–51. DOI: 10.1007/s11199-017-0763-x.

10. Hall W. M., Schmader T., Croft E. A. Engineering Exchanges: Daily Social Identity Threat Predicts Burnout Among Female Engineers // *Social Psychological and Personality Science*. 2015. Vol. 6, No. 5. P. 528–534. DOI: 10.1177/1948550615572637.

11. Walton G. M., Murphy M. C., Ryan A. M. Stereotype Threat in Organizations: Implications for Equity and Performance // *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*. 2015. Vol. 2, No. 1. P. 523–550. DOI: 10.1146/annurev-orgpsych-032414-111322.

12. Ryan M. K. Addressing workplace gender inequality: Using the evidence to avoid common pitfalls // *British Journal of Social Psychology*. 2023. Vol. 62, No. 1. P. 1–11. DOI: 10.1111/bjso.12606.

13. Hall W., Schmader T., Cyr E. N., Bergsieker H. B. Collectively constructing gender-inclusive work cultures in STEM // *European Review of Social Psychology*. 2023. Vol. 34, No. 2. P. 298–345. DOI: 10.1080/10463283.2022.2109294.

14. Lau V. W., Scott V. L., Warren M. A., Bligh M. C. Moving from problems to solutions: A review of gender equality interventions at work using an ecological systems approach // *Journal of Organizational Behavior*. 2023. Vol. 44, No. 2. P. 399–419. DOI: 10.1002/job.2654.

15. Palmén R., Kalpazidou Schmidt E. Analysing facilitating and hindering factors for implementing gender equality interventions in R&I: Structures and processes // *Evaluation and Program Planning*. 2019. Vol. 77. Article 101726. DOI: 10.1016/j.evalprogplan.2019.101726.

References:

1. U.S. Equal Employment Opportunity Commission. *High Tech, Low Inclusion: Diversity in the High Tech Workforce and Sector, 2014–2022*. Washington, DC : U.S. Equal Employment Opportunity Commission, 2024.

2. Heilman, M. E., Caleo, S., & Manzi, F. Women at Work: Pathways from Gender Stereotypes to Gender Bias and Discrimination. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*. 2024, 11(1), 165–192. DOI: 10.1146/annurev-orgpsych-110721-034105.

3. Eagly, A. H., & Karau, S. J. Role Congruity Theory of Prejudice Toward Female Leaders. *Psychological Review*. 2002, 109(3), 573–598. DOI: 10.1037/0033-295X.109.3.573.

4. Heilman, M. E., & Caleo, S. Combatting gender discrimination: A lack of fit framework. *Group Processes & Intergroup Relations*. 2018, 21(5), 725–744. DOI: 10.1177/1368430218761587.

5. Heilman, M. E. Gender stereotypes and workplace bias. *Research in Organizational Behavior*. 2012, 32, 113–135. DOI: 10.1016/j.riob.2012.11.003.

6. Hentschel, T., Heilman, M. E., & Peus, C. V. The Multiple Dimensions of Gender Stereotypes: A Current Look at Men's and Women's Characterizations of Others and Themselves. *Frontiers in Psychology*. 2019, 10, Article 11. DOI: 10.3389/fpsyg.2019.00011.

7. Gaucher, D., Friesen, J., & Kay, A. C. Evidence That Gendered Wording in Job Advertisements Exists and Sustains Gender Inequality. *Journal of Personality and Social Psychology*. 2011, 101(1), 109–128. DOI: 10.1037/a0022530.

8. Master, A., Cheryan, S., & Meltzoff, A. N. Computing Whether She Belongs: Stereotypes Undermine Girls' Interest and Sense of Belonging in Computer Science. *Journal of Educational Psychology*. 2016, 108(3), 424–437. DOI: 10.1037/edu0000061.

9. Ehrlinger, J., Plant, E. A., Hartwig, M. K., Vossen, J. J., Columb, C. J., & Brewer, L. E. Do Gender Differences in Perceived Prototypical Computer Scientists and Engineers Contribute to Gender Gaps in Computer Science and Engineering? *Sex Roles*. 2018, 78(1–2), 40–51. DOI: 10.1007/s11199-017-0763-x.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

10. Hall, W. M., Schmader, T., & Croft, E. A. Engineering Exchanges: Daily Social Identity Threat Predicts Burnout Among Female Engineers. *Social Psychological and Personality Science*. 2015, 6(5), 528–534. DOI: 10.1177/1948550615572637.

11. Walton, G. M., Murphy, M. C., & Ryan, A. M. Stereotype Threat in Organizations: Implications for Equity and Performance. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior*. 2015, 2(1), 523–550. DOI: 10.1146/annurev-orgpsych-032414-111322.

12. Ryan, M. K. Addressing workplace gender inequality: Using the evidence to avoid common pitfalls. *British Journal of Social Psychology*. 2023, 62(1), 1–11. DOI: 10.1111/bjso.12606.

13. Hall, W., Schmader, T., Cyr, E. N., & Bergsieker, H. B. Collectively constructing gender-inclusive work cultures in STEM. *European Review of Social Psychology*. 2023, 34(2), 298–345. DOI: 10.1080/10463283.2022.2109294.

14. Lau, V. W., Scott, V. L., Warren, M. A., & Bligh, M. C. Moving from problems to solutions: A review of gender equality interventions at work using an ecological systems approach. *Journal of Organizational Behavior*. 2023, 44(2), 399–419. DOI: 10.1002/job.2654.

15. Palmén, R., & Kalpazidou Schmidt, E. Analysing facilitating and hindering factors for implementing gender equality interventions in R&I: Structures and processes. *Evaluation and Program Planning*. 2019, 77, 101726. DOI: 10.1016/j.evalprogplan.2019.101726.

Дата першого надходження статті до видання: 29.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.964.2:615.851:159.913

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4959-4969

Пастернацький Артем Вячеславович аспірант кафедри педагогіки та психології, Міжнародний гуманітарний університет, м. Одеса, https://orcid.org/0009-0006-5031-3891

ЗНАЧЕННЯ ПРИНЦИПІВ АБСТИНЕНТНОСТІ ТА НЕЙТРАЛЬНОСТІ У ПСИХОТЕРАПЕВТИЧНИХ ВІДНОСИНАХ В УМОВАХ КРИЗИ ТА ПОЗА НЕЮ

Анотація. У статті здійснено теоретичний аналіз значення принципів абстинентності та нейтральності у психотерапевтичних відносинах в умовах кризи та поза її межами. Актуальність дослідження зумовлена зростанням кількості кризових психоемоційних станів, що супроводжуються підвищеною тривожністю, нестабільністю емоційної регуляції, порушенням відчуття безпеки та потребою у підтримувальних формах взаємодії. У сучасній психотерапевтичній практиці це актуалізує проблему переосмислення класичних психодинамічних принципів, які традиційно розглядалися як основа формування терапевтичної рамки та забезпечення умов для психічної роботи клієнта. Розкрито основні підходи до розуміння абстинентності та нейтральності у класичному психоаналізі, сучасній психодинамічній психотерапії та реляційних напрямах. Визначено, що у класичній традиції абстинентність пов'язувалася з утриманням терапевта від безпосереднього задоволення потреб клієнта, а нейтральність – зі збереженням неупередженої професійної позиції щодо внутрішніх конфліктів особистості. Показано, що сучасні підходи розглядають ці принципи більш гнучко, з урахуванням рівня психічної організації клієнта, специфіки кризового стану та особливостей терапевтичної взаємодії.

Обґрунтовано, що механічне дотримання абстинентності в кризових умовах може переживатися як емоційне відкидання або повторна травматизація, тоді як надмірна емоційна включеність терапевта здатна спричиняти втрату професійних меж і формування залежної динаміки. Встановлено, що нейтральність у сучасному розумінні не означає емоційної байдужості, а передбачає здатність терапевта витримувати інтенсивні переживання клієнта без імпульсивного реагування та втрати рефлексивної позиції. Особливу увагу приділено значенню терапевтичної рамки, емоційного контейнерування та стабільності психотерапевтичних відносин у період кризи. Визначено, що ефективність терапевтичного процесу значною мірою залежить від здатності терапевта поєднувати професійне утримання з достатнім рівнем емоційної присутності та підтримки. У підсумку встановлено, що принципи абстинентності та нейтральності залишаються важливими складниками психотерапевтичної

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

практики, проте їх реалізація потребує контекстного, гнучкого та рефлексивного застосування відповідно до психічного стану та потреб клієнта.

Ключові слова: абстинентність, нейтральність, психотерапевтичні відносини, психодинамічна психотерапія, терапевтичний альянс, криза, терапевтична рамка, перенесення, контрперенесення, емоційне контейнерування.

Pasternatskyi Artem Vyacheslavovich graduate student at the Department of Pedagogy and Psychology, International Humanitarian University, Odesa, https://orcid.org/0009-0006-5031-3891

THE SIGNIFICANCE OF THE PRINCIPLES OF ABSTINENCE AND NEUTRALITY IN PSYCHOTHERAPEUTIC RELATIONSHIPS IN CRISIS AND BEYOND

Abstract. The article presents a theoretical analysis of the significance of the principles of abstinence and neutrality in psychotherapeutic relationships during crisis and beyond. The relevance of the study is determined by the growing prevalence of crisis-related psychoemotional conditions accompanied by heightened anxiety, instability of emotional regulation, impaired sense of safety, and the need for supportive forms of interpersonal interaction. In contemporary psychotherapeutic practice, this actualizes the problem of reconsidering classical psychodynamic principles traditionally viewed as the foundation of the therapeutic frame and the conditions necessary for the client's psychic work. The main approaches to understanding abstinence and neutrality within classical psychoanalysis, contemporary psychodynamic psychotherapy, and relational approaches are examined. It is determined that in the classical tradition abstinence was associated with the therapist's refraining from directly satisfying the client's needs, whereas neutrality implied maintaining an impartial professional position toward the individual's internal conflicts. It is demonstrated that contemporary approaches interpret these principles more flexibly, taking into account the client's level of psychic organization, the specificity of the crisis condition, and the characteristics of therapeutic interaction. It is substantiated that the mechanical application of abstinence in crisis situations may be experienced as emotional rejection or retraumatization, while excessive emotional involvement of the therapist may lead to the loss of professional boundaries and the development of dependent relational dynamics. It is established that neutrality in its contemporary understanding does not imply emotional indifference, but rather the therapist's capacity to tolerate the client's intense emotional experiences without impulsive reactions or the loss of a reflective professional position. Particular attention is paid to the significance of the therapeutic frame, emotional containment, and the stability of psychotherapeutic relationships during periods of crisis. It is determined that the effectiveness of the therapeutic process largely depends on the therapist's ability to combine professional restraint with an adequate level of emotional presence

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

and support. As a result, it is concluded that the principles of abstinence and neutrality remain essential components of psychotherapeutic practice; however, their implementation requires contextual, flexible, and reflective application in accordance with the client's psychological condition and needs.

Keywords: abstinence, neutrality, psychotherapeutic relationships, psycho-dynamic psychotherapy, therapeutic alliance, crisis, therapeutic frame, transference, countertransference, emotional containment.

Постановка проблеми. У сучасних умовах соціальної нестабільності, невизначеності та хронічного стресу психотерапевтична практика зазнає суттєвих трансформацій, що актуалізує питання перегляду базових принципів терапевтичної взаємодії. Особливої значущості набувають такі класичні психодинамічні категорії, як абстинентність і нейтральність, які традиційно розглядаються як фундаментальні умови формування терапевтичного процесу. Водночас у ситуаціях кризових переживань, коли клієнт перебуває у стані підвищеної емоційної вразливості, дезорганізації або втрати опори, дотримання цих принципів потребує додаткового теоретичного осмислення та практичного уточнення.

У класичній психоаналітичній традиції абстинентність передбачає утримання терапевта від задоволення безпосередніх потреб клієнта з метою актуалізації внутрішніх конфліктів і стимулювання психічної роботи [1; 2].

Нейтральність, своєю чергою, розглядається як позиція відносної неупередженості, що дозволяє терапевту не втягуватися у поляризовані внутрішні структури клієнта та зберігати аналітичну дистанцію. Однак сучасні підходи вказують на необхідність гнучкішого розуміння цих принципів, з урахуванням індивідуальних особливостей клієнта, рівня його функціонування та контексту переживань [6; 7].

Проблематичність дослідження полягає в тому, що в умовах кризи традиційне дотримання абстинентності та нейтральності може сприйматися клієнтом як емоційна холодність, дистанція або відсутність підтримки. З іншого боку, надмірне відхилення від цих принципів може призводити до втрати професійних меж, зниження терапевтичної ефективності та посилення залежності у відносинах.

У зв'язку з цим постає питання про оптимальний баланс між збереженням аналітичної позиції та забезпеченням достатнього рівня емоційної присутності та підтримки.

Додаткового значення проблема набуває у контексті сучасних досліджень терапевтичного альянсу, які підкреслюють роль взаємодії, узгодженості та емоційного контакту як ключових чинників ефективності психотерапії. Було показано, що якість терапевтичних відносин безпосередньо впливає на результати лікування, особливо у випадках роботи з травмою, тривожними станами та кризовими ситуаціями [10]. Водночас підтримання стабільної

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

терапевтичної рамки, що включає елементи нейтральності та абстинентності, виступає важливою умовою безпеки і передбачуваності для клієнта.

Внаслідок цього виникає наукова проблема, яка полягає у необхідності переосмислення значення та функцій принципів абстинентності та нейтральності у психотерапевтичних відносинах в умовах кризи. Це передбачає визначення меж їх застосування, можливостей адаптації та ролі у підтриманні терапевтичного процесу не лише у кризових, а й у стабільніших періодах психотерапії.

Розв'язання цієї проблеми дозволяє уточнити теоретичні засади психодинамічної практики та підвищити ефективність роботи з клієнтами в умовах сучасних викликів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема абстинентності та нейтральності у психотерапевтичних відносинах має тривалу історію теоретичного осмислення, однак у сучасній психотерапевтичній практиці вона набуває нового звучання. Це пов'язано з тим, що кризові стани клієнтів часто супроводжуються високою емоційною вразливістю, потребою в підтримці, порушенням відчуття безпеки та загостренням залежних або конфліктних форм взаємодії. За таких умов класичні принципи психоаналітичної техніки потребують не відмови, а більш гнучкого й контекстного розуміння.

Початкове теоретичне обґрунтування принципів абстинентності та нейтральності пов'язане з працями S. Freud, у яких було сформульовано вимогу до аналітика зберігати стриманість, не нав'язувати клієнтові власних цінностей і не задовольняти безпосередньо його невротичні потреби. У цьому підході терапевт має створювати умови, за яких внутрішній конфлікт не знімається зовнішнім заспокоєнням, а поступово стає матеріалом для усвідомлення й опрацювання. Особливо важливим є положення про перенесення, оскільки саме у терапевтичних відносинах клієнт відтворює звичні способи прив'язаності, очікування, протесту, залежності або страху відкидання [2; 3].

Подальший розвиток психоаналітичної техніки представлено у праці R. Etchegoyen, де абстинентність розглядається не як формальна холодність терапевта, а як спосіб утримання терапевтичного простору від передчасного задоволення імпульсів, фантазій і запитів клієнта. Автор підкреслює, що технічна позиція аналітика має бути спрямована на збереження умов для розгортання несвідомого матеріалу. У цьому сенсі абстинентність виконує не каральну, а структурну функцію: вона допомагає не руйнувати терапевтичну рамку та не підміняти внутрішню роботу клієнта зовнішньою компенсацією [1].

У сучасній психодинамічній психотерапії важливе місце посідає підхід G. Gabbard, який розглядає терапевтичні межі, нейтральність і утримання як елементи професійної позиції, що забезпечують безпеку процесу. Автор наголошує, що терапевт не може бути абсолютно нейтральним у людському сенсі, адже будь-яка взаємодія містить емоційний відгук. Проте професійна нейтральність означає здатність не діяти імпульсивно під впливом власного контрперенесення, не ставати на бік однієї частини внутрішнього конфлікту

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

клієнта і не використовувати терапевтичні відносини для задоволення власних потреб [4].

Поглиблення цієї проблематики спостерігається у працях O. Kernberg, де терапевтична нейтральність розглядається як особливо важлива умова роботи з клієнтами, які мають виражені конфлікти у сфері агресії, нарцисизму та саморуйнівних тенденцій. У таких випадках терапевт часто опиняється втягнутим у сильні емоційні поля, де клієнт несвідомо провокує реакції рятування, осуду, боротьби або відсторонення. Нейтральність у цьому контексті не означає пасивності, а передбачає здатність терапевта залишатися у позиції дослідження, зберігаючи контакт і водночас не підкріплюючи деструктивні патерни взаємодії [5].

A. Lemma розглядає психоаналітичну психотерапію як процес, у якому терапевтична рамка має особливе значення для формування довіри, передбачуваності та психічної роботи. У її підході технічні принципи не можуть застосовуватися механічно, оскільки кожен клієнт приносить у терапію власний рівень організації особистості, історію стосунків і здатність витримувати фрустрацію. Це положення особливо важливе для кризових станів: надмірна фрустрація може поглибити дезорганізацію, тоді як повна відмова від абстинентності може посилити залежність від терапевта [6].

N. McWilliams акцентує увагу на тому, що психотерапевтична позиція має відповідати особистісній структурі клієнта. Для невротично організованих клієнтів більша міра інтерпретації, утримання й нейтральності може сприяти поглибленню внутрішньої роботи. Натомість для клієнтів із більш крихкою структурою особистості, тяжким соромом, травматичним досвідом або кризовою дезорганізацією першочергового значення набувають підтримка, стабілізація та надійність терапевтичного контакту. Це не заперечує принципів нейтральності й абстинентності, але змінює спосіб їх практичного втілення [7].

Реляційний напрям психоаналізу, представлений S. Mitchell, істотно змінив розуміння нейтральності. У межах цього підходу терапевтичні відносини розглядаються не як одностороннє поле спостереження, а як взаємний процес, у якому і клієнт, і терапевт беруть участь у формуванні терапевтичної реальності. Це не означає відмови від професійної позиції, але підкреслює неможливість повної відстороненості терапевта. Нейтральність у такому баченні набуває форми відповідальної участі, коли терапевт залишається емоційно присутнім, але не втрачає здатності до рефлексії [8].

Близькі ідеї простежуються у працях T. Ogden, який розглядає психоаналітичну ситуацію як спільно створене поле переживання. У цьому полі важливим є не лише те, що говорить клієнт, а й те, що виникає між клієнтом і терапевтом у процесі зустрічі. Для досліджуваної теми це має принципове значення, оскільки в кризі клієнт часто переживає терапевта не нейтрально, а як потенційне джерело опори, загрози, контролю або покинутості. Завдання терапевта полягає не в емоційному усуненні, а в утриманні простору, де ці переживання можуть бути помічені, витримані й поступово осмислені [9].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Дослідження терапевтичного альянсу, представлені J. Safran і J. Muran, поглиблюють розуміння терапевтичних відносин як процесу постійного узгодження. Автори показують, що напруження, розриви й непорозуміння у терапевтичному альянсі не обов'язково є перешкодою, якщо вони можуть бути вчасно виявлені та опрацьовані. У цьому контексті абстинентність і нейтральність не повинні перешкоджати живому контакту. Навпаки, вони мають допомагати терапевту не реагувати захисно, не уникати складних моментів і не підміняти аналіз простим заспокоєнням [10].

D. Stern звертає увагу на значення теперішнього моменту у психотерапії. Його підхід дозволяє розглядати терапевтичні відносини як послідовність живих мікроподій, у яких виникають зміни, емоційні зрушення і нові способи переживання себе з іншим. Для теми абстинентності та нейтральності це важливо тому, що терапевтична позиція реалізується не лише через загальні правила, а й через конкретні відповіді терапевта у моменті: паузу, уточнення, тон, емоційну присутність або стриманість. Саме в цих мікродіях проявляється баланс між професійним утриманням і людяною включеністю [11].

P. Wachtel розглядає терапевтичну комунікацію як тонкий процес вибору того, що, коли і як сказати клієнтові. Його праця особливо цінна для розуміння практичного виміру нейтральності, адже терапевт не просто утримується від поради чи прямої оцінки, а шукає форму відповіді, яка не руйнує автономію клієнта. У кризових ситуаціях це набуває особливої складності: клієнт може потребувати більшої ясності, підтримки та структури, проте терапевт має уникати позиції директивного керівника, який забирає у клієнта можливість власного осмислення [12].

Отже, аналіз наукових джерел свідчить, що сучасне розуміння абстинентності та нейтральності поступово відходить від уявлення про них як про жорсткі технічні правила. У психодинамічній традиції вони дедалі частіше розглядаються як гнучкі професійні принципи, що забезпечують межі, безпеку, можливість дослідження перенесення та збереження автономії клієнта. У кризових умовах ці принципи не втрачають значення, але потребують адаптації до психічного стану клієнта, рівня його стабільності та здатності витримувати фрустрацію.

Проведений аналіз дозволяє визначити, що головна наукова проблема полягає не у протиставленні абстинентності підтримці, а нейтральності емпатії, а в пошуку їхнього продуктивного співвідношення. Психотерапевтична робота в кризі потребує одночасно чіткості меж і достатньої емоційної присутності, утримання терапевтичної рамки й здатності до живого реагування. Саме тому подальший розгляд має бути спрямований на розкриття функцій абстинентності та нейтральності у терапевтичних відносинах як у період гострої кризи, так і поза її межами.

Виклад основного матеріалу. Принципи абстинентності та нейтральності традиційно посідають центральне місце у психодинамічному розумінні

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

терапевтичних відносин, оскільки саме вони забезпечують можливість розгортання внутрішнього конфлікту клієнта у безпечному й структурованому просторі психотерапії. Водночас сучасна клінічна практика демонструє, що ці принципи не можуть розглядатися як статичні технічні правила, однаково застосовні до будь-якої терапевтичної ситуації. Особливо виразно це проявляється у роботі з кризовими станами, коли психічна організація клієнта характеризується підвищеною нестабільністю, емоційною дезорганізацією та порушенням здатності до саморегуляції.

У класичному психоаналізі абстинентність розумілася як утримання терапевта від безпосереднього задоволення потреб клієнта, що дозволяло підтримувати напругу, необхідну для психічної роботи [2]. Передбачалося, що надмірне заспокоєння, поради або емоційне злиття з клієнтом можуть знижувати інтенсивність внутрішнього конфлікту й перешкоджати його усвідомленню. Водночас сучасне осмислення цього принципу значно ширше. Абстинентність дедалі частіше розглядається не як емоційна дистанція або холодність, а як здатність терапевта не втрачати професійну позицію навіть у ситуаціях сильного емоційного залучення [1; 4].

У кризових станах клієнт часто демонструє підвищену потребу в негайному емоційному полегшенні, підтримці або зовнішній стабілізації. Це може проявлятися у прагненні отримати від терапевта прямі поради, гарантії безпеки, підтвердження власної правоти чи навіть емоційне «рятування». У таких умовах терапевт нерідко переживає сильний внутрішній тиск до негайного втручання. Проте повне задоволення цих потреб може призводити до формування залежної динаміки, у якій клієнт поступово втрачає можливість самостійного осмислення власного досвіду [5].

Водночас механічне дотримання абстинентності у кризових ситуаціях також може мати деструктивні наслідки. Якщо клієнт перебуває у стані вираженої дезорганізації, травматичного перевантаження або втрати базового відчуття безпеки, надмірна емоційна дистанція може переживатися як повторення попереднього досвіду покинутості, байдужості або відкидання. У такому разі терапевтичні відносини перестають виконувати стабілізуючу функцію та можуть посилювати недовіру, тривогу й афективну дезінтеграцію [6; 7].

Саме тому сучасна психодинамічна практика дедалі частіше орієнтується не на буквальне дотримання абстинентності, а на її функціональне розуміння. Основним завданням терапевта стає не уникнення емоційного контакту, а підтримання такого рівня включеності, який дозволяє залишатися емоційно присутнім без втрати професійних меж. У цьому контексті абстинентність виконує функцію захисту терапевтичного простору від імпульсивних дій, передчасного заспокоєння або неусвідомленого відреагування контрперенесення [4].

Не менш складним є питання нейтральності. У класичному розумінні нейтральність передбачала відносну неупередженість аналітика щодо внутрішніх конфліктів клієнта. Терапевт мав утримуватися від моральних оцінок,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

тиску, нав'язування власних переконань або підтримки окремих частин психічного конфлікту [2]. Проте сучасні дослідження терапевтичних відносин демонструють, що абсолютна нейтральність є неможливою, оскільки будь-яка взаємодія включає емоційну присутність, невербальні сигнали та вплив особистості терапевта на процес [8].

У зв'язку з цим нейтральність дедалі частіше розглядається як здатність терапевта до рефлексивного утримання власних реакцій. Йдеться не про емоційну байдужість, а про можливість залишатися достатньо стійким, щоб не бути повністю захопленим внутрішньою драмою клієнта. Особливого значення це набуває у кризових станах, коли клієнт може несвідомо провокувати терапевта на роль рятівника, судді, батьківської фігури або співучасника власного відчаю [5; 9].

Було виявлено, що у кризових умовах нейтральність виконує насамперед стабілізуючу функцію. Коли терапевт здатний витримувати сильні емоційні переживання клієнта без імпульсивного реагування, це створює для клієнта досвід психічного контейнерування. Людина поступово отримує можливість переживати власні афекти без руйнівного страху втрати контролю або відкидання. Саме тому нейтральність у сучасному розумінні тісно пов'язана не з дистанціюванням, а зі здатністю витримувати складний емоційний матеріал [9].

Особливо важливим це є у роботі з травматичними переживаннями. Клієнти, які мають досвід емоційного насильства, покинутості або нестабільних стосунків, часто надзвичайно чутливо реагують на найменші зміни у поведінці терапевта. Надмірна холодність може активізувати переживання відкидання, тоді як надмірна включеність – страх поглинання або залежності. У таких випадках терапевтична ефективність значною мірою залежить від здатності терапевта підтримувати баланс між емоційною доступністю та професійною структурованістю [7; 10].

Сучасні реляційні підходи значно змінили уявлення про природу терапевтичної нейтральності. Було показано, що терапевтичні відносини не є одностороннім процесом спостереження, а формуються у взаємодії двох суб'єктів [8]. У цьому контексті нейтральність означає не відсутність особистісної участі, а здатність терапевта усвідомлювати власні реакції та використовувати їх як джерело розуміння динаміки терапевтичного процесу.

Контрперенесення перестає розглядатися виключно як перешкода й набуває значення важливого інструменту клінічного мислення.

Було встановлено, що особливу складність для терапевта становлять ситуації гострої кризи, у яких клієнт переживає втрату, сильну тривогу, безпорадність або екзистенційний розпад звичних опор. У таких випадках терапевтичні відносини нерідко стають одним із небагатьох стабільних елементів реальності.

Це підвищує значення меж, послідовності та передбачуваності терапевтичної рамки. Саме абстинентність і нейтральність дозволяють терапевтичному

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

простору не перетворюватися на хаотичне емоційне злиття, у якому втрачається можливість для осмислення [4; 6].

Водночас було визначено, що кризова психотерапія вимагає більшої гнучкості у застосуванні класичних принципів. У певних ситуаціях терапевт може бути більш активним, підтримувальним або структурованим, не порушуючи при цьому основної професійної позиції. Наприклад, у станах високої дезорганізації важливими можуть бути короткі стабілізуючі інтервенції, уточнення реальності, підтримка здатності до саморегуляції та допомога у відновленні відчуття безпеки. Проте навіть у таких випадках ключовим залишається збереження терапевтичної рамки та усвідомлення меж власної ролі [10; 12].

Значну роль у підтриманні балансу між абстинентністю та емоційною присутністю відіграє здатність терапевта витримувати невизначеність. Кризові стани клієнтів часто супроводжуються прагненням отримати швидкі відповіді, ясність або гарантії, яких терапевт об'єктивно не може надати. У цьому контексті професійна позиція передбачає здатність залишатися поруч із клієнтом у ситуації невизначеності, не руйнуючи складність переживання поспішними поясненнями чи поверхневим оптимізмом [11].

У результаті проведеного аналізу було встановлено, що абстинентність і нейтральність не є застарілими технічними категоріями, актуальними лише для класичного психоаналізу. У сучасній психотерапії вони зберігають фундаментальне значення, проте їх функції поступово переосмислюються. Вони дедалі більше розглядаються як механізми підтримання терапевтичної рамки, емоційного контейнерування, професійної рефлексії та збереження автономії клієнта.

Внаслідок цього ефективність терапевтичних відносин визначається не жорсткістю дотримання абстинентності чи нейтральності, а здатністю терапевта адаптувати ці принципи до психічного стану клієнта, не втрачаючи при цьому професійної стійкості. Саме така гнучка та рефлексивна позиція дозволяє терапевтичним відносинам залишатися простором, у якому криза може бути не лише пережита, а й поступово інтегрована у психічний досвід особистості.

Висновки. У результаті теоретичного аналізу було встановлено, що принципи абстинентності та нейтральності залишаються одними з фундаментальних складників психотерапевтичних відносин, незважаючи на трансформацію сучасних підходів до психотерапії та зміну уявлень про роль терапевта у процесі взаємодії з клієнтом. Було визначено, що ці принципи не можуть розглядатися виключно як жорсткі технічні правила класичного психоаналізу, оскільки їхнє значення значною мірою залежить від контексту терапевтичної ситуації, особливостей особистісної організації клієнта та рівня його психічної стабільності.

Встановлено, що абстинентність у сучасному психотерапевтичному розумінні виконує насамперед функцію підтримання терапевтичної рамки та запобігання імпульсивному задоволенню потреб клієнта, яке може перешкоджати

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

глибинному осмисленню внутрішнього конфлікту. Водночас механічне дотримання цього принципу в умовах кризи здатне призводити до переживання емоційної покинутості, відсторонення або повторної травматизації. Це дозволяє розглядати абстинентність не як емоційну холодність, а як професійну здатність терапевта зберігати межі та рефлексивну позицію навіть у ситуаціях сильного емоційного напруження.

Було з'ясовано, що нейтральність також зазнала суттєвого переосмислення у сучасній психодинамічній та реляційній психотерапії. Якщо у класичному підході вона переважно асоціювалася з неупередженістю та дистанцією, то сучасне розуміння акцентує увагу на здатності терапевта залишатися емоційно присутнім, не втрачаючи професійної стійкості та здатності до аналізу терапевтичного процесу. У цьому контексті нейтральність виступає не відмовою від емоційного контакту, а формою утримання терапевтичного простору, у якому можуть бути безпечно пережиті складні афекти, конфлікти та перенесення.

Доведено, що в умовах кризи значення терапевтичної рамки суттєво зростає. Саме стабільність, передбачуваність і послідовність терапевтичних відносин створюють умови для поступового відновлення психічної організації клієнта. Водночас ефективність психотерапевтичної роботи визначається не суворістю дотримання класичних принципів, а здатністю терапевта гнучко адаптувати їх до актуального психічного стану клієнта, не втрачаючи при цьому професійної позиції.

Було встановлено, що терапевтичні відносини у кризових ситуаціях потребують поєднання емоційної присутності та професійного утримання. Надмірне дистанціювання може посилювати переживання ізоляції та небезпеки, тоді як надмірна включеність здатна формувати залежність, порушення меж і втрату терапевтичної структури. Саме тому продуктивне співвідношення підтримки, нейтральності та абстинентності виступає одним із ключових чинників ефективності психотерапевтичного процесу.

У підсумку було визначено, що принципи абстинентності та нейтральності не втрачають своєї актуальності ані в кризових умовах, ані поза ними, однак сучасна психотерапія потребує їх більш гнучкого, контекстного та рефлексивного застосування. Це дозволяє зберігати терапевтичні відносини як простір психологічної безпеки, емоційного контейнерування та глибинного опрацювання внутрішнього досвіду особистості.

Література:

1. Etchegoyen, R. H. (1999). The fundamentals of psychoanalytic technique. Karnac Books.

2. Freud, S. (1912). Recommendations to physicians practising psycho-analysis. The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, 12, 109–120. https://pep-web.org/browse/document/se.012.0109a

3. Freud, S. (1915). Observations on transference-love. The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, 12, 159–171. https://www.uio.no/for-ansatte/arbeidsstotte/sta/enheter/sv/institutter/psi/undervisning/undervisningsmateriale/pensum-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

fordypningspraksis/freud-%20observations-on-transference-love-%28further-recommendations-on-the-technique-of-psycho-analysis-iii%29

4. Gabbard, G. O. (2020). Long-term psychodynamic psychotherapy: A basic text (3rd ed.). American Psychiatric Publishing. https://www.appi.org/long-term_psychodynamic_psychotherapy_third_edition

5. Kernberg, O. F. (2004). Aggressivity, narcissism, and self-destructiveness in the psychotherapeutic relationship: New developments in the psychopathology and psychotherapy of severe personality disorders. Yale University Press. https://doi.org/10.12987/yale/9780300101805.001.0001

6. Lemma, A. (2016). Introduction to the practice of psychoanalytic psychotherapy (2nd ed.). Wiley-Blackwell. https://doi.org/10.1002/9781119150787

7. McWilliams, N. (2004). Psychoanalytic psychotherapy: A practitioner's guide. Guilford Press.

8. Mitchell, S. A. (1988). Relational concepts in psychoanalysis: An integration. Harvard University Press. https://www.hup.harvard.edu/books/9780674754119

9. Ogden, T. H. (1994). Subjects of analysis. Jason Aronson. https://archive.org/details/subjectsofanalys0000ogde

10. Safran, J. D., & Muran, J. C. (2000). Negotiating the therapeutic alliance: A relational treatment guide. Guilford Press. https://www.guilford.com/books/Negotiating-the-Therapeutic-Alliance/Safran-Muran/9781572308695

11. Stern, D. N. (2004). The present moment in psychotherapy and everyday life. W. W. Norton & Company. https://archive.org/details/presentmomentinp0000ster

12. Wachtel, P. L. (2014). Therapeutic communication: Knowing what to say when (2nd ed.). Guilford Press. https://www.guilford.com/books/Therapeutic-Communication/Paul-Wachtel/9781462513376

Дата першого надходження статті до видання: 23.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.944.4

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4970-4980

Пасько Ольга Миколаївна доктор юридичних наук, професор, професор кафедри психології та педагогіки Одеського державного університету внутрішніх справ, м. Одеса, https://orcid.org/0000-0001-9555-1101

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ВИВЧЕННЯ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Анотація. Автором здійснено ґрунтовний теоретико-методологічний аналіз основних психологічних підходів до вивчення стресостійкості особистості, що дозволяє розкрити сутність та складність цього феномену в сучасній психологічній науці.

Висвітлено та проаналізовано традиційний (класичний), когнітивно-оцінювальний, психодинамічний, соціально-психологічний та інтегративний (системний) підходи, кожен із яких акцентує увагу на різних аспектах формування та функціонування стресостійкості.

Констатовано, що традиційний підхід зосереджується переважно на біологічних і фізіологічних механізмах адаптації організму до стресових впливів. Когнітивно-оцінювальний підхід розкриває значення суб'єктивної інтерпретації ситуації та ролі когнітивної оцінки у виникненні та подоланні стресу.

Психодинамічний підхід акцентує увагу на внутрішньоособистісних конфліктах, несвідомих процесах та захисних механізмах психіки. Соціально-психологічний підхід підкреслює визначальну роль соціального середовища, міжособистісних взаємин та соціальної підтримки у формуванні адаптаційного потенціалу особистості. Інтегративний підхід розглядає стресостійкість як системну характеристику, що формується внаслідок взаємодії біологічних, психологічних і соціальних чинників.

Наголошено, що стресостійкість особистості є динамічним і багаторівневим утворенням, яке включає когнітивні, емоційні, поведінкові та ресурсні компоненти. Встановлено, що розрізненість теоретичних підходів ускладнює формування єдиної концептуальної моделі досліджуваного феномену, що обумовлює необхідність їх критичного узагальнення та інтеграції.

Обґрунтовано, що саме інтегративний (системний) підхід є найбільш перспективним для подальших наукових досліджень, оскільки дозволяє розглядати стресостійкість як результат комплексної взаємодії внутрішніх ресурсів особистості та зовнішніх соціальних умов її життєдіяльності, а також створює підґрунтя для розробки ефективних психодіагностичних і психокорекційних технологій.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Ключові слова: стрес, стресостійкість, особистість, психологічні підходи, адаптація, копінг-стратегії, когнітивна оцінка, соціальна підтримка, інтегративний підхід.

Pasko Olha Mykolaivna Doctor of Law, Professor, Professor of the Department of Psychology and Pedagogy Odesa State University of Internal Affairs, Odesa, https://orcid.org/0000-0001-9555-1101

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS FOR THE STUDY OF PSYCHOLOGICAL APPROACHES TO PERSONAL STRESS RESILIENCE

Abstract. The author provides a comprehensive theoretical and methodological analysis of the principal psychological approaches to the study of individual stress resilience, thereby elucidating the multidimensionality and complexity of this phenomenon in contemporary psychological science. The importance of investigating stress resilience under conditions of martial law, heightened emotional strain, and uncertainty is substantiated.

The traditional (classical), cognitive-appraisal, psychodynamic, socio-psychological, and integrative (systemic) approaches are outlined and analyzed, each emphasizing different aspects of the formation and functioning of stress resilience.

It is established that the traditional approach primarily focuses on the biological and physiological mechanisms of the organism's adaptation to stressors. The cognitive-appraisal approach reveals the significance of subjective interpretation of situations and the role of cognitive evaluation in the emergence and coping with stress. The psychodynamic approach emphasizes intrapsychic conflicts, unconscious processes, and defense mechanisms.

The socio-psychological approach highlights the determining role of the social environment, interpersonal relationships, and social support in shaping an individual's adaptive potential. The integrative approach conceptualizes stress resilience as a systemic characteristic formed through the interaction of biological, psychological, and social factors.

It is emphasized that individual stress resilience constitutes a dynamic and multilevel construct encompassing cognitive, emotional, behavioral, and resource-related components. It is found that the fragmentation of theoretical approaches complicates the development of a unified conceptual model of the phenomenon under study, thereby necessitating their critical synthesis and integration.

It is argued that the integrative (systemic) approach is the most promising for further research, as it enables stress resilience to be considered as the outcome of a complex interaction between internal personal resources and external social conditions of life activity, and provides a foundation for the development of effective psychodiagnostic and psychocorrective technologies.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Keywords: stress, stress resilience, personality, psychological approaches, adaptation, coping strategies, cognitive appraisal, social support, integrative approach.

Постановка проблеми. В сучасних умовах соціально-економічної нестабільності, глобалізаційних трансформацій, інформаційного перенасичення та зростання рівня невизначеності особливого значення набуває проблема збереження психологічного здоров'я особистості особливо в умовах воєнного стану.

Динаміка суспільних змін, посилення професійних і міжособистісних вимог, а також вплив кризових явищ обумовлюють підвищене навантаження на адаптаційні механізми людини. У цьому контексті стресостійкість виступає як одна з ключових інтегральних характеристик особистості, що забезпечує її здатність ефективно функціонувати в умовах напруження, долати труднощі та зберігати психологічну рівновагу.

Проблематика стресу та стресостійкості є предметом комплексного міждисциплінарного дослідження і розглядається в межах різних наукових парадигм. Класичні уявлення про стрес були закладені у працях H. Selye, який визначав його як універсальну неспецифічну реакцію організму на вплив будь-яких вимог середовища та описав стадії загального адаптаційного синдрому.

Сучасні підходи до розуміння стресостійкості демонструють її багатовимірний і динамічний характер. Вона розглядається не лише як індивідуальна властивість, а як складна система, що включає когнітивні, емоційні, мотиваційні та поведінкові компоненти, які взаємодіють між собою в процесі адаптації до стресогенних впливів. У межах різних теоретичних напрямів – психоаналітичного, біхевіористичного, когнітивного, гуманістичного та екзистенційного.

Актуальність дослідження теоретико-методологічних засад вивчення психологічних підходів до стресостійкості особистості зумовлюється не лише зростанням наукового інтересу до цієї проблематики, але й практичною необхідністю розробки ефективних психодіагностичних, профілактичних і корекційних програм. Особливої ваги це набуває в умовах підвищених психоемоційних навантажень, коли здатність до збереження психологічної стабільності стає критично важливою для професійної діяльності, міжособистісної взаємодії та загального благополуччя людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням стресостійкості у науково-практичних дослідженнях вивчалось у різні періоди становлення та розвитку суспільства. Різноманіття наукових підходів, методологічних орієнтацій і термінологічних трактувань істотно ускладнює формування цілісного та узгодженого розуміння цього феномену в межах сучасної психологічної науки.

Так, дослідження, які забезпечили можливість комплексного та багатовимірного осмислення сутності й природи нейрофізіологічних механізмів стресу, а також особливостей взаємодії вищих регуляторних систем організму та тілесних процесів, широко представлені у працях зарубіжних науковців A. Beck,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

N. McWilliams, O. Kernberg, P. Fonagy, E. Allison, S. Cohen, T. Wills, J. Kotter, J. Phillip, M. Ungar, C. Métais, N. Burel, J. Gillham, C. Tarquinio, C. Martin-Krumm, A. Masten, K. Connor, J. Davidson, A. Zautra, J. Hall, K. Murray, H. Selye, R. Lazarus, S. Folkman, W. Cannon, G. Bonanno, A. Bandura, M. Rutter, B. McEwen, D. Meichenbaum, R. Sapolsky, J. Bowlby, K. Werner.

Серед українських дослідників ці питання досліджувались наступними науковцями: Г.Балл, О.Брушлинський, В. Бодров, О. Завгородня, Л. Журавльова, О.Карамушка, О. Кокун, О. Лактіонов, І. Маноха, С. Максименко, Н.Максимова, В. Медведєв, В. Панок, Н. Пов'якель, І. Роговська, О. Скрипченко, О. Татенко, Т. Титаренко, О. Фурман, Н. Чепелєва, О. Штепа, Т. Яценко та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Більшість наукових досліджень були опубліковані у різні часові періоди та мали вплив саме на ті етапи розвитку суспільства. Наявність різних концептуальних меж, які акцентують увагу на окремих аспектах стресостійкості, призводить до фрагментарності наукового знання та певної неузгодженості у визначенні її сутності, структури та механізмів функціонування.

У зв'язку з цим виникає об'єктивна потреба у ґрунтовному критичному осмисленні наявних підходів, їх порівняльному аналізі, систематизації теоретичних положень та подальшій інтеграції в єдине концептуальне поле, що сприятиме поглибленню наукового розуміння досліджуваного явища.

Мета статті є поглиблений теоретико-методологічний аналіз основних психологічних підходів до вивчення стресостійкості особистості, визначення їх концептуальних засад та евристичного потенціалу для подальших наукових досліджень. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**: здійснення порівняльного аналізу ключових теоретичних моделей стресу та стресостійкості; виявлення їх спільних і відмінних характеристик; уточнення змісту поняття «стресостійкість особистості»; а також окреслення перспектив інтеграції різних підходів у контексті сучасної психологічної науки.

Наукове обґрунтування методології проведеного дослідження. Для вирішення поставлених завдань використано взаємопов'язані методи дослідження: *теоретичні* – аналіз наукової літератури; *формально-логічні* – порівняння, узагальнення, систематизація та класифікація отриманої в ході емпіричного дослідження інформації; *аналітичні* – вивчення вітчизняного та зарубіжного досвіду дослідження природи стресу.

Сьогодення стрес став універсальним поясненням людської поведінки в індустріальному суспільстві. Відкриття H. Selye виникло з широкого інтересу до стабільності тілесних систем у фізіології 1930-х років; однак його висновки були відкинуті фізіологами до 1970-х років. Це відображення показує, що трансляція була здійснена завдяки залученню H. Selye широкої аудиторії поза академічною фізіологією, члени якої бачили у стресі підтвердження своїх попередніх уявлень про взаємозв'язок людського розуму і тіла в індустріальній цивілізації. Хоча

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

H. Selye успішно втілив стрес як науковий факт, він не зміг зробити свій інститут обов'язковою точкою проходу для досліджень стресу.

Вивчення українських та зарубіжних наукових публікацій показало, що інтерес до стресу, як психологічного та фізіологічного явища, виник у середині XX століття, зокрема, перші роботи, присвячені даній проблематиці, належали канадському фізіологу H. Selye. З його точки зору, стрес розглядався, в першу чергу, як універсальна захисна фізіологічна реакція організму на фізичні, хімічні й органічні фактори (подразники), спрямована на пристосування організму до змінених умов, зовнішніх впливів, на збереження цілісності організму [1].

Також колектив авторів P. Becraft та J. Gutierrez-Marcos у науковій статті описали як H. Selye протягом своєї кар'єри визначав різні компоненти, які беруть участь у встановленні та розвитку стресу. У рамках зв'язку між синдромом загальної адаптації та синдромом локальної адаптації він тоді посилався на нову концепцію – «адаптивну енергію». Тривалість життя людини визначається наявністю енергії під час адаптивних процесів. У розвитку своєї думки він спрямовував свої роздуми на «еволюцію міжклітинного альтруїзму» під час ембріогенезу з «спільнотами інтересів» [2].

Виклад основного матеріалу. Питання стресостійкості особистості в сучасній психологічній науці набуває особливої актуальності у зв’язку з динамічними соціальними змінами, зростанням професійних навантажень та необхідністю ефективної адаптації людини до умов невизначеності. У таких обставинах здатність особистості зберігати ментальну рівновагу, продуктивність діяльності та психологічне благополуччя в умовах стресогенних впливів стає важливим чинником її життєздатності та професійної ефективності.

Науковий інтерес до феномену стресостійкості сформувався на основі досліджень стресу як загальноадаптаційного процесу, започаткованих H. Selye, який розглядав стрес як універсальну реакцію організму на будь-які вимоги середовища. Подальший розвиток психологічної думки засвідчив, що пояснення механізмів подолання стресу неможливе лише в межах фізіологічного підходу, оскільки вирішальну роль у цьому процесі відіграють особистісні характеристики, когнітивна оцінка ситуації, емоційна регуляція та наявні поведінкові ресурси.

На сучасному етапі становлення психології стресостійкість розглядається як інтегративна властивість особистості, що поєднує індивідуально-психологічні риси, адаптаційні можливості, сформовані копінг-стратегії та здатність до саморегуляції. Її дослідження здійснюється в межах різних теоретико-методологічних підходів, кожен з яких акцентує увагу на окремих аспектах взаємодії людини зі стресовими чинниками – від внутрішньоособистісних механізмів до соціально зумовлених форм поведінки.

Тому пропонуємо здійснити аналіз психологічних підходів до вивчення стресостійкості особистості, що дозволить детально зрозуміти природу цього феномену, визначити його структурні компоненти та окреслити можливості

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

цілеспрямованого розвитку стресостійкості в умовах професійної діяльності та повсякденного життя психолога.

Стресостійкість особистості є складним багатовимірним психологічним феноменом, що досліджується в межах різних теоретичних підходів. У сучасній психологічній науці відсутнє єдине трактування цього поняття, що зумовлює наявність кількох концептуальних підходів до його вивчення.

Традиційний (класичний) підхід вивчення стресостійкості. У межах традиційного підходу стресостійкість розглядається крізь призму адаптаційних можливостей організму та його реакцій на стресогенні впливи. Основоположником цього напряму вважається H. Selye, який визначив стрес як неспецифічну реакцію організму на будь-яку вимогу середовища [1]. Учений наголошував, що здатність особистості витримувати тривалі або інтенсивні стресові навантаження залежить від рівня адаптаційної енергії. У межах цього підходу стресостійкість трактують переважно як відносно стабільну характеристику, що забезпечує збереження психофізіологічної рівноваги в умовах дії стресорів.

Когнітивно-оцінювальний підхід вивчення стресостійкості. Даний підхід акцентує увагу на індивідуально-психологічних особливостях особистості, які зумовлюють її здатність протидіяти стресу. Представники цього напряму розглядають стресостійкість як результат суб'єктивної когнітивної оцінки ситуації та доступних ресурсів.

Значний внесок у розвиток цього підходу зробили R. Lazarus, S. Folkman, які запропонували транзакційну модель стресу, відповідно до якої вирішальне значення мають когнітивна оцінка події та копінг-стратегії особистості [3]. Автори підкреслюють, що одна й та сама ситуація може викликати різні стресові реакції залежно від інтерпретації її суб'єктом.

Так, A. Bandura розглядає стресостійкість через концепцію самоефективності. Науковець безпосередньо не вводив поняття стресостійкості, його концепція self-efficacy (самоефективності) є фундаментальною для когнітивно-оцінювального підходу. Він показав, що: віра особистості у власні можливості безпосередньо впливає на оцінку стресової ситуації і на здатність її подолання. Детально розкриває роль когнітивних переконань у регуляції поведінки та стресостійкості [4].

Також A. Beck підкреслював роль автоматичних думок і когнітивних схем у формуванні емоційних реакцій на стрес. Його підхід дозволив пояснити, чому одна й та сама ситуація викликає різні рівні стресу у різних людей [5].

Відповідно саме A. Beck обґрунтував когнітивний підхід до розуміння емоційних розладів. Автор доводить, що емоційні реакції особистості зумовлені не об'єктивними подіями, а особливостями їх когнітивної інтерпретації, зокрема системою автоматичних думок і дисфункційних переконань. Встановлено, що викривлені когнітивні схеми виступають ключовим чинником формування тривоги, депресії та стресових станів. Запропоновані принципи когнітивної терапії спрямовані на зміну неадаптивних когнітивних установок, що сприяє

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

зниженню емоційного напруження та підвищенню психологічної стійкості особистості [5].

Психодинамічний підхід вивчення стресостійкості. Даний підхід розглядає стресостійкість крізь призму внутрішніх психологічних конфліктів і захисних механізмів особистості. Згідно з цим підходом, здатність протистояти стресу залежить від рівня інтегрованості особистості та ефективності її психологічних захистів [6].

Представники психодинамічної традиції вказують, що неусвідомлені конфлікти можуть знижувати адаптаційні можливості особистості, спричиняючи підвищену тривожність і дезадаптивні реакції у стресових ситуаціях. S. Freud, у своїх роботах визначав тривога розглядається як сигнал внутрішнього конфлікту та чинник психічного напруження. A. Freud визначає механізми психологічного захисту як способи адаптації особистості до внутрішніх і зовнішніх стресорів. E. Erikson розкриває роль психосоціальних криз у формуванні психологічної стійкості та адаптаційних ресурсів особистості. А також узагальнює вплив життєвого досвіду та подолання криз на психологічну стабільність. K. Horney аналізує базову тривогу як джерело стресових реакцій і невротичних стратегій адаптації та розкриває внутрішні конфлікти як детермінанти психологічної напруги. E. Fromm розглядає стрес і тривогу в контексті соціального тиску та свободи вибору та аналізує соціальні умови формування психологічної стійкості. J. Bowlby обґрунтовує роль надійної прив'язаності у формуванні емоційної регуляції та стресостійкості.

Одна з ключових сучасних представниць психодинамічної психології N. McWilliams розглядає стресостійкість через рівень організації особистості, зрілість захисних механізмів та здатність «Я» до регуляції афектів [7].

Також O. Kernberg розробляє психодинамічне розуміння стресу, тривоги та афективної нестабільності в контексті структури особистості. Стресостійкість пов'язується зі здатністю інтегрувати суперечливі емоційні переживання [8].

Так, у науковій роботі P. Fonagy та E. Allison автори доводять, що здатність усвідомлювати власні та чужі психічні стани є ключовим чинником емоційної регуляції та стресостійкості [9].

A. Schore поєднує психодинамічний підхід із нейропсихологією. Він досліджує регуляцію афекту, ранні травми та стрес, розглядаючи стресостійкість як результат розвитку правопівкульної емоційної регуляції [10].

У сучасній психодинамічній психології стресостійкість розглядається як результат зрілої афективної регуляції, інтегрованості особистості та здатності до менталізації.

Соціально-психологічний підхід вивчення стресостійкості. Даний підхід розглядає стресостійкість як результат взаємодії особистості із соціальним середовищем. В основі цього підходу лежить уявлення, що не лише внутрішні психологічні ресурси, а й соціальні чинники – підтримка з боку сім'ї, колективу, професійного середовища та групові норми – визначають здатність особистості

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

протистояти стресу. Ключові положення цього підходу були розвинуті як класичними соціальними психологами, так і сучасними дослідниками, що поєднують когнітивні та соціальні аспекти адаптації.

Класичні соціальні психологи S. Cohen та T. Wills автори відомої гіпотези буферної дії соціальної підтримки, яка доводить, що наявність підтримки знижує негативний вплив стресу на психічний стан. Вони показали, що навіть потужні стресори стають менш руйнівними, якщо особистість має доступ до соціальних ресурсів [11].

Так, J. Kotter досліджує соціальні аспекти стресостійкості в професійних колективах, підкреслюючи значення групових норм і підтримки для адаптивної поведінки [12].

Також J. Phillip, P. Bowman визначив соціально-психологічний підхід до резилієнтності, підкреслюючи роль соціального контексту, культурних факторів і адаптаційних стратегій у життєвому циклі людини [13].

Ключові ідеї соціально-психологічного підходу: стресостійкість формується через взаємодію особистісних ресурсів та соціального середовища; соціальна підтримка (сім'я, друзі, колеги) виступає буфером проти шкідливих наслідків стресу; групові норми та професійна культура можуть підвищувати або знижувати здатність особистості долати стресові ситуації. Цей підхід органічно поєднує когнітивні ресурси особистості (самооцінка, копінг-стратегії) із соціальними ресурсами (підтримка, взаємодія).

Інтегративний (системний) підхід вивчення стресостійкості. Сучасні психологічні дослідження дедалі частіше спираються на інтегративний підхід, який поєднує положення кількох теоретичних напрямів. У межах цього підходу стресостійкість розглядається як динамічна система, що включає когнітивні, емоційні, поведінкові та соціальні компоненти.

Так, M. Ungar розглядав стресостійкість в аспекті адаптації та соціально-екологічний контексту. Він дослідив поняття резильєнтності, що акцентує не лише на індивідуальних характеристиках, а й на навколишньому середовищі та підтримці, які сприяють адаптації. Його праці часто використовують інтегративні методи для аналізу взаємодії особистості та контексту в розвитку резильєнтності (біопсихосоціальний контекст) [14].

Так, дослідження проведене колективом авторів C. Métais, N. Burel, J. Gillham, C. Tarquinio, C. Martin-Krumm показують, що сьогодні визначення стійкості стосуються або «адаптації та повернення до попередніх рівнів здоров'я», або «процвітання та підйому над труднощами до підвищення рівня здоров'я».

Результати також показують, що ознаки стійкості – передумови, механізми, наслідки – здебільшого концептуалізуються у вертикальній послідовності, де попередник впливає на інший або на механізм, що веде до наслідків. Зроблено висновок, що сучасні концепції можуть вписуватися в транзакційний і конструктивістський підхід, який виходить за межі перших, надаючи більш

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

тонку та реалістичну картину процесу стійкості та розглядаючи його як динамічний процес, визначений особистістю та ситуацією [15].

Так, A. Masten одна з найвідоміших дослідниць у психології резильєнтності, запропонувала термін «ресурси для адаптації». У її роботах стресостійкість розглядається як система множинних захисних чинників, що працюють разом (генетичні, нейропсихологічні, соціальні) [16].

Також K. Connor, J. Davidson створили шкалу резильєнтності CD-RISC, яка стала стандартизованим інструментом для вимірювання стресостійкості в інтегративних дослідженнях. Їх підхід охоплює емоційні, когнітивні та поведінкові аспекти адаптаційної сили [17].

Так, колектив авторів A. Zautra, J. Hall та K. Murray запропонували один із перших інтегративних підходів до стресостійкості, що поєднував біопсихосоціальні моделі для вивчення здоров'я та психічного благополуччя в контексті стресу. Їх робота розширює розуміння механізмів адаптації та моделювання факторів, що сприяють відновленню [18].

Висновки. Отже, аналіз наукових підходів до вивчення стресостійкості особистості засвідчує багатовимірність і складність цього феномену, що не може бути пояснений у межах однієї теоретичної парадигми. Традиційний (класичний) підхід заклав фізіологічне підґрунтя розуміння стресу як адаптаційної реакції організму, визначивши його біологічні механізми та загальні закономірності перебігу. Подальший розвиток психологічної науки сприяв зміщенню акценту з виключно соматичних проявів стресу на внутрішньоособистісні детермінанти його подолання. Психодинамічний підхід розкрив роль несвідомих процесів, внутрішніх конфліктів і захисних механізмів у формуванні стійкості до стресу. Когнітивно-оцінювальний підхід довів визначальне значення суб'єктивної інтерпретації ситуації, індивідуального досвіду та вибору копінг-стратегій.

Соціально-психологічний підхід підкреслив вплив міжособистісної взаємодії, соціальної підтримки та умов професійного середовища на розвиток стресостійкості. Інтегративний системний підхід, узагальнюючи попередні наукові позиції, розглядає стресостійкість як цілісну властивість особистості, що формується у взаємодії біологічних, психологічних і соціальних чинників.

Таким чином, стресостійкість постає як комплексна динамічна характеристика особистості, що відображає її здатність до адаптації, саморегуляції та конструктивного подолання труднощів. Узагальнення різних підходів створює теоретико-методологічну основу для подальших емпіричних досліджень і розроблення практичних програм розвитку стресостійкості, зокрема у професійній діяльності психолога.

Література:

1. Selye H. The Stress of Life. New York : McGraw-Hill, 1976.
2. Becraft P.W., Gutierrez-Marcos J. Endosperm development: Dynamic processes and cellular innovations underlying sibling altruism. *Wiley Interdiscip. Rev. Dev. Biol.* 2012. №1. P. 579-593.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

3. Lazarus R. S., Folkman S. Stress, Appraisal, and Coping. New York: Springer. 1984. 456p.
4. Bandura A. Self-efficacy: The Exercise of Control. New York: W. H. Freeman. 1997.
5. Beck A. T. Cognitive Therapy and the Emotional Disorders. New York: International Universities Press. 1976.
6. Бойко І. М. Психодіагностика стресостійкості: теорія і практика. *Психологія і суспільство*. 2020. №4. С. 25-36.
7. McWilliams N. Psychoanalytic Psychotherapy. New York : Guilford Press, 2016.
8. Kernberg O. F. The Inseparable Nature of Love and Aggression. Washington, DC: American Psychological Association. 2016.
9. Fonagy P., Allison E. The role of mentalizing and epistemic trust in the therapeutic relationship. *Psychotherapy.* 2014. № 51(3). P. 372-380. https://doi.org/10.1037/a0036505
10. Schore A. N. Right Brain Psychotherapy. New York : W. W. Norton. 2019.
11. Cohen S., Wills T.A. Stress, social support, and the buffering hypothesis. *Psychological Bulletin*. 1985. № 98(2). P.310-357.
12. Kotter J. P. Accelerate! *Harvard Business Review.* 2012. № 90 (11). P. 44-52.
13. Phillip J., Bowman A. Strengths-Based Social Psychological Approach to Resiliency: Cultural Diversity, Ecological, and Life Span Issues. *Resilience in Children, Adolescents, and Adults.* 2012. № 1. P. 299-324
14. Ungar, M. The social ecology of resilience: A handbook of theory and practice. Режим доступу URL: https://doi.org/10.1007/978-1-4614-0586-3 (дата звернення 05.05.2026)
15. Métais C., Burel N., Gillham J. E., Tarquinio C., Martin-Krumm C. Integrative Review of the Recent Literature on Human Resilience: From Concepts, Theories, and Discussions Towards a Complex Understanding. *Eur J Psychol.* 2022. № 18(1). P. 98-119. https://doi.org/10.5964/ejop.2251
16. Masten A.S. Ordinary magic. Resilience processes in development. *Affiliations Expand.* 2001. № 56(3) P.227-38. doi: https://doi.org/10.1037//0003-066x.56.3.227
17. Connor K. M., Davidson, J. R. Development of a New Resilience Scale: The Connor-Davidson Resilience Scale (CD-RISC). *Depression and Anxiety*. 2003. № 18. P. 76-82. http://dx.doi.org/10.1002/da.10113
18. Zautra A.J., Hall J.S., Murray K.E. Resilience: A new integrative approach to health and mental health research. *Health Psychology Review.* 2008. № 2(1). P. 41-64. https://doi.org/10.1080/17437190802298568

References:

1. Selye, H. (1976). *The Stress of Life. New York*: McGraw-Hill.
2. Becraft, P.W. & Gutierrez-Marcos, J. (2012). Endosperm development: Dynamic processes and cellular innovations underlying sibling altruism. *Wiley Interdiscip. Rev. Dev. Biol, 1*, 579-593.
3. Lazarus, R. S. & Folkman, S. (1984) Stress, Appraisal, and Coping. New York: Springer. 456 p.
4. Bandura, A. (1997). Self-efficacy: The Exercise of Control. New York: W. H. Freeman.
5. Beck, A. T. (1976). Cognitive Therapy and the Emotional Disorders. New York: International Universities Press.
6. Boiko, I.M. (2020). Psykhodiahnostyka stresostiikosti: teoriia i praktyka [Psycho-diagnostics of stress resilience: theory and practice]. *Psykholohiia i suspilstvo – Psychology and Society, 4*, 25-36 [in Ukrainian].
7. McWilliams, N. (2016). Psychoanalytic Psychotherapy. New York: Guilford Press.
8. Kernberg, O.F. (2016).The Inseparable Nature of Love and Aggression. Washington, DC: American Psychological Association.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

9. Fonagy, P. & Allison, E. (2014).The role of mentalizing and epistemic trust in the therapeutic relationship. *Psychotherapy, 51(3),* 372-380. https://doi.org/10.1037/a0036505

10. Schore, A.N. (2019). Right Brain Psychotherapy. New York: W.W. Norton.

11. Cohen, S. & Wills, T.A. (1985). Stress, social support, and the buffering hypothesis. *Psychological Bulletin, 98(2),* 310-357.

12. Kotter, J. P. (2012). Accelerate! *Harvard Business Review, 90 (11),* 44-52.

13. Phillip, J. & Bowman, A. Strengths-Based Social Psychological Approach to Resiliency: Cultural Diversity, Ecological, and Life Span Issues. *Resilience in Children, Adolescents, and Adults, 2012, 1,* 299-324.

14. Ungar, M. The social ecology of resilience: A handbook of theory and practice. Retrieved from: https://doi.org/10.1007/978-1-4614-0586-3

15. Métais, C., Burel, N., Gillham, J. E., Tarquinio, C. & Martin-Krumm, C. Integrative Review of the Recent Literature on Human Resilience: From Concepts, Theories, and Discussions Towards a Complex Understanding. *Eur J Psychol, 2022, 18(1),* 98-119. https://doi.org/10.5964/ejop.2251

16. Masten, A.S. Ordinary magic. Resilience processes in development. *Affiliations Expand, 2001, 56(3),* 227-38. doi: https://doi.org/10.1037//0003-066x.56.3.227

17. Connor, K. M. & Davidson, J. R. Development of a New Resilience Scale: The Connor-Davidson Resilience Scale (CD-RISC). *Depression and Anxiety, 2003, 18,* 76-82. http://dx.doi.org/10.1002/da.10113

18. Zautra, A.J., Hall, J.S., &Murray, K.E. Resilience: A new integrative approach to health and mental health research. *Health Psychology Review, 2008, 2(1),* 41-64. https://doi.org/10.1080/17437190802298568

Дата першого надходження статті до видання: 26.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.944.4:159.922:631

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4981-4992

Пасічник Наталія Олексіївна кандидат психологічних наук, асистент кафедри психології, політології та соціокультурних технологій, Сумський державний університет, м. Суми, https://orcid.org/0000-0003-4712-3916

Щербакова Ірина Миколаївна доцент, кандидат філософських наук, доцент кафедри психології, політології та соціокультурних технологій, Сумський державний університет, м. Суми, https://orcid.org/0000-0001-5900-5189

Степченко Лариса Анатоліївна здобувач вищої освіти, Сумський державний університет, м. Суми, https://orcid.org/0009-0006-4713-0517

РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ ТА САМОЕФЕКТИВНІСТЬ ЯК ПРЕДИКТОРИ ПРОФЕСІЙНОЇ СТІЙКОСТІ ПРАЦІВНИКІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ ВОЄННИХ ЗАГРОЗ

Анотація. У статті представлено результати теоретичного та емпіричного дослідження резильєнтності та самоефективності як предикторів професійної стійкості працівників сільськогосподарського підприємства в умовах воєнних загроз. Теоретично обґрунтовано, що професійна стійкість формується під впливом системи внутрішніх (ціннісні орієнтації, мотивація, локус контролю, толерантність до невизначеності, самоефективність) та зовнішніх (соціальне середовище, організаційна підтримка, професійна взаємодія) детермінант. Показано, що саме їх взаємодія визначає рівень збереження професійної ідентичності та запобігання професійному вигоранню.

Встановлено, що професійна стійкість (резильєнтність) є динамічним, багатовимірним психологічним конструктом, який поєднує когнітивні, емоційно-вольові та поведінкові компоненти і забезпечує здатність особистості не лише зберігати функціональність у кризових умовах, а й трансформувати негативний досвід у ресурс професійного зростання. Визначено принципові відмінності резильєнтності від суміжних понять – стресостійкості, життєстійкості та адаптивності.

Емпіричне дослідження підтвердило, що професійна стійкість працівників аграрного сектору в умовах воєнних загроз зумовлюється поєднанням резильєнтності, самоефективності та сформованої системи внутрішніх і зовнішніх психологічних ресурсів. Кількісні дані підтвердили високий рівень резильєнтності та самоефективності у більшості респондентів (працівників сільськогосподарського підприємства в умовах воєнних загроз), а також наявність тісного зв’язку між цими показниками.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Отримані результати свідчать, що професійна стійкість працівників сільськогосподарського підприємства в умовах воєнних загроз має не захисний, а мобілізаційний характер і ґрунтується на здатності трансформувати страх, невизначеність і ризик у смислово наповнену професійну діяльність.

Ключові слова: резильєнтність, самоефективність, локус контролю, толерантність до невизначеності, когнітивно-сенсорний конфлікт.

Pasichnyk Natalia Candidate of psychological sciences, Assistant of the Department of Psychology, Political Science and Sociocultural Technologies, Sumy State University, https://orcid.org/0000-0003-4712-3916

Shcherbakova Iryna Associate professor, Candidate of philosophical sciences, Associate Professor of the Department of Psychology, Political Science and Sociocultural Technologies, Sumy State University, https://orcid.org/0000-0001-5900-5189

Stepchenko Larysa applicant for higher education Department of Psychology, Political Science and Sociocultural Technologies, Sumy State University, https://orcid.org/0009-0006-4713-0517

RESILIENCE AND SELF-EFFECTIVENESS AS PREDICTORS OF PROFESSIONAL RESILIENCE OF AGRICULTURAL ENTERPRISE EMPLOYEES IN CONDITIONS OF MILITARY THREATS

The article presents the results of a theoretical and empirical study of resilience and self-efficacy as predictors of professional resilience of agricultural enterprise employees in conditions of military threats. It is theoretically substantiated that professional resilience is formed under the influence of a system of internal (value orientations, motivation, locus of control, tolerance for uncertainty, self-efficacy) and external (social environment, organizational support, professional interaction) determinants. It is shown that it is their interaction that determines the level of preservation of professional identity and prevention of professional burnout.

It has been established that professional resilience is a dynamic, multi-dimensional psychological construct that combines cognitive, emotional-volitional and behavioral components and provides the ability of an individual not only to maintain functionality in crisis conditions, but also to transform negative experience into a resource for professional growth. The fundamental differences between resilience and related concepts – stress resistance, resilience and adaptability – have been identified.

Empirical research confirmed that the professional stability of agricultural sector workers in conditions of military threats is determined by a combination of resilience, self-efficacy, and a developed system of internal and external psychological resources. Quantitative data confirmed a high level of resilience and self-efficacy in the majority

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

of respondents (agricultural enterprise workers in conditions of military threats), as well as the presence of a close relationship between these indicators.

The results obtained indicate that the professional resilience of agricultural enterprise employees in conditions of military threats is not protective, but mobilizational in nature and is based on the ability to transform fear, uncertainty and risk into meaningful professional activity.

Keywords: resilience, self-efficacy, locus of control, tolerance to uncertainty, cognitive-sensory conflict.

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку агропромислового комплексу України характеризується роботою в екстремальних умовах, зумовлених повномасштабним вторгненням та постійними воєнними загрозами. На думку Кузьменко Г. О., Телендій А. А. війна, що почалася в лютому 2022 року, поставила працівників аграрного сектору перед такими серйозними викликами, як: руйнування інфраструктури; мінування сільськогосподарських угідь; порушення ланцюгів постачання і втрата робочої сили. Все це негативно вплинуло на здатність забезпечувати продовольчу безпеку та підтримувати економічну стабільність [3, с. 22].

Подібна ситуація не може не викликати занепокоєння, адже сільськогосподарські підприємства є стратегічно важливими для продовольчої безпеки держави. В умовах, коли працівники сільськогосподарських підприємств щоденно стикаються з високим рівнем невизначеності та фізичною небезпекою, відчуваючи зростання психологічної напруги і тиску, проблема збереження професійної стійкості персоналу сільськогосподарських підприємств набуває критичного значення не лише для ефективності виробництва, а також для збереження ментального здоров'я фахівців.

На окрему увагу заслуговує існуюча ціннісна детермінація діяльності, або конфлікт між інстинктом самозбереження та технологічним циклом. Аграрне виробництво, на відміну від багатьох інших сфер, жорстко обмежене часовими рамками (посівна, збирання врожаю), які неможливо відтермінувати. Це породжує феномен «функціональної впертості» — свідомого прийняття смертельного ризику заради виконання професійної місії. Саме тому, в умовах війни праця на землі набуває ознак цивільного спротиву, де професійний обов'язок трансформується в етичну домінанту «боргу перед землею», що стає потужним внутрішнім антидотом проти панічних станів військового стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняні науковці докладають значних зусиль для теоретичного обґрунтування специфіки професійної діяльності працівників сільськогосподарського сектору. Так, Кузьменко Г. О., Телендій А. А. наголошують на вагомості досліджень таких вчених, як: Булик Б., Голобородько В., Клімов І., Костенко І., Кучерява К., Мурована Т., Негрей М., Северина І., Скопенко Н., Тараненко А., Халізов Д., Хмарська І. та інші [3].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Федик В. В., Квасниця Н. І., Адам О. О., Панкратов Д. І., Найда А. В. аналізуючи зміцнення психологічної стійкості персоналу підприємств, стверджують важливість праць Савченко О., Лавриненко Д., Кононенко Т., Бондаренко О., Кравченко О., Кикоть С., Сазонова Т., Даниленко В., Приходько І., Погорєлова Т., Ігнатьєва Ю., Юник Д. у напрямку дослідження психологічної стійкості працівників [6].

Мета статті – емпірично дослідити та теоретично обґрунтувати психологічні детермінанти професійної стійкості працівників сільськогосподарського підприємства в умовах воєнних загроз, а також визначити роль внутрішніх (резильєнтність, самоефективність) та зовнішніх ресурсів у подоланні ситуації високої невизначеності.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах професійна діяльність працівників агросектору є вкрай небезпечною, особливо на територіях, що перебувають під безпосереднім вогневим впливом.

В умовах війни професійна діяльність працівників агросектору поступово трансформувалась з класичної господарської активності у специфічну форму екстремальної праці. Психологічна специфіка останньої визначається унікальною синергією технологічного детермінізму та постійної вітальної загрози, що формує особливий психологічний профіль фахівця сільськогосподарського підприємства.

Остахов О. звертає увагу, що працівники аграрних підприємствах ще до війни постійно стикалися з великою кількістю стресових факторів (непередбачуваність погодних умов, сезонність, фізичні навантаження, економічні ризики). Однак, на думку науковця, у сучасних умовах війни, з’явилися додаткові виклики що посилили рівень стресу та тривожності серед працівників аграрних підприємств [4].

Зазначимо, що в умовах сьогодення, однією з найбільш деструктивних характеристик даного виду праці є феномен «просторової незахищеності». Мова йде про те, що на відміну від промислових об’єктів, робота в полі апріорі позбавлена архітектурних засобів колективного захисту. Як наслідок, аграрій опиняється в ситуації екзистенційної прозорості, де відкритий простір стає зоною прямого ризику (артобстріли, мінна небезпека).

Зрозуміло, що психологічно це породжує стан хронічного вітального стресу (неперервної мобілізації психіки в очікуванні загрози життю), адже неможливість «сховатися» змушує психіку адаптуватися через механізми витіснення страху або його раціоналізації, що ми визначаємо як фундамент професійної стійкості. Другою критичною особливістю виступає когнітивно-сенсорний конфлікт, адже робота на сучасній агротехніці супроводжується інтенсивним шумом та вібрацією, які в умовах війни виконують роль «сенсорної завіси», що маскує акустичні маркери небезпеки (звуки виходів чи «прильотів»).

На нашу думку, наведене вище створює ситуацію когнітивного перевантаження, де працівник змушений одночасно фокусуватися на прецизійному

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

управлінні технікою та здійснювати надлишковий моніторинг безпекового середовища. Такий режим функціонування веде до стрімкого виснаження нервової системи та вимагає високого рівня самоефективності для підтримки якості праці.

Не слід забувати про такий додатковий фактор травматизації, як вторинний деструктивний вплив. Мова йде про спостереження за руйнацією результатів власної праці (горіння врожаїв, пошкодження техніки). Це завдає удару по професійній ідентичності, проте, як показало теоретичне дослідження, саме на підприємствах під обстрілами цей фактор часто стає тригером для формування ще вищої професійної стійкості як форми моральної відплати через продовження діяльності.

Психологічний зміст діяльності аграрія в умовах воєнних загроз, на нашу думку визначається: гіперпильністю (як базовим станом свідомості); трансформацією страху в операційну обережність; високою значущістю колективної ідентичності, (що нівелює відчуття індивідуальної незахищеності). Отже, психологічний профіль аграрія, що працює в зоні воєнних загроз, базується на парадоксальному поєднанні високої тривожності та надзвичайної функціональної надійності. Це дозволяє стверджувати, що професійна стійкість у таких умовах забезпечується не відсутністю страху, а наявністю потужних внутрішніх детермінант, а саме: резильєнтності та віри у власну професійну спроможність.

Федик В. В., Квасниця Н. І., Адам О. О., Панкратов Д. І., Найда А. В посилаючись на дослідження Погорєлової Т. О. та Ігнатьєвої Ю. І. (2013) визначають психологічну стійкість персоналу як «здатність працівників справлятися з різними стресовими ситуаціями, труднощами та негативними факторами в робочому середовищі, зберігати емоційний та психологічний комфорт, і продовжувати ефективно виконувати свої обов'язки.

Ключові фактори, які впливають на психологічну стійкість персоналу, включають наступні: соціальна підтримка; рівень комунікації; можливості для розвитку; рівень визнання та винагороди; стресові фактори на робочому місці; здоров'я та фізичний стан; самооцінка і самодисципліна; робоче задоволення» [6, с. 463].

Остахов О. наголошує, що в умовах постійного стресу та небезпеки необхідно застосовувати комплексні заходи для підтримки персоналу. Ці заходи мають охоплювати психологічну, фізичну та економічну допомогу. Основними напрямками кризової підтримки має бути психологічна підтримка і допомога працівникам які можуть стикатися з ПТСР щодо управління стресом і стійкості до емоційного вигорання [4, с. 581].

Психологічна резильєнтність є фундаментальним конструктом адаптаційного потенціалу особистості, що детермінує її здатність до конструктивного подолання вітальних та професійних труднощів, а також досягнення детермінованих результатів в умовах екзистенційних загроз чи операційної невизначеності.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

На думку Блинової О. Є. та Кокун О. М. цей феномен слід характеризувати як динамічний процес, що еволюціонує впродовж життєвого шляху індивіда під впливом середовищних та внутрішньоособистісних чинників. Науковці стверджують, що концептуалізація резильєнтності базується на дихотомії двох обов'язкових умов: наявності об'єктивної деструктивної події (кризи) та успішної адаптації, що супроводжується позитивною особистісною трансформацією всупереч порушенню гомеостазу системи [1; 5].

У сучасній психології парадигма дослідження змістилася від розуміння резильєнтності як вродженої характеристики до її трактування як динамічного механізму саморегуляції. Так, Кокун О. М. зауважує, що резильєнтність не статичний стан чи риса особистості, це складний динамічний процес адаптації, що розгортається у часі через взаємодію індивідуальних ресурсів та факторів середовища [2, с. 54].

Відповідно, за Кокун О. М., процес подолання професійних труднощів та екстремальних умов професійної діяльності розгортається поетапно:

1) стадія опору (*Resistance*): «стадія опору відображає здатність індивіда чинити супротив стресору, мінімізуючи його деструктивний вплив на професійну діяльність без суттєвої втрати ефективності»;

2) стадія відновлення (*Recovery*): «процес відновлення передбачає регенерацію психологічного ресурсу та повернення суб'єкта до стану функціональної норми, що передував кризовій ситуації»;

3) стадія зростання (*Growth*): «зростання в контексті резильєнтності маркує перехід до вищого рівня адаптованості, де досвід подолання виклику стає підґрунтям для формування нових когнітивних схем та розширення ресурсного потенціалу» [2, с. 112, 118, 125].

Взаємодія резильєнтності з професійною ідентичністю та вигоранням визначає траєкторію професійного довголіття фахівця. У цьому контексті резильєнтність виступає медіатором, що підтримує цілісність «Я-професійного».

Резильєнтність дозволяє зберігати цю ідентичність навіть у ситуаціях рольового конфлікту або професійної кризи. При цьому, як зауважує Кокун О. М., високий рівень резильєнтності сприяє усвідомленню значущості власної професійної ролі та інтеграції негативного досвіду в структуру особистості без її руйнації [2, с. 184].

Отже, фактично резильєнтність розглядається як антагоніст синдрому професійного вигорання (СПВ). Вона блокує перехід від звичайного робочого напруження до стадій резистенції та виснаження.

Резильєнтна особистість сприймає професійне навантаження не як загрозу, а як виклик (challenge), що запобігає емоційному дистанціюванню та деперсоналізації [2, с. 212].

Емпіричне дослідження професійної стійкості працівників сільськогосподарського підприємства в умовах воєнних загроз проводилося за допомогою двох стандартизованих методик:

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

1) Шкала резильєнтності CD-RISC-10 (10 питань) – дозволяє оцінити здатність працівника ефективно справлятися зі стресовими ситуаціями, адаптуватися до змін та підтримувати працездатність у складних умовах;

2) Шкала загальної самоефективності GSE (10 питань) – вимірює, наскільки респондент впевнений у власних можливостях досягати поставлених цілей та долати труднощі, що безпосередньо впливає на професійну ефективність.

Обидві методики є короткими, стандартизованими та зручними для застосування у невеликих групах, що дозволяє отримати надійні результати без перевантаження респондентів. Вони точно відображають ті психологічні аспекти, які були виокремлені під час аналізу інтерв'ю.

Таким чином, використані інструменти дозволяють кількісно підтвердити наявність і рівень ключових психологічних ресурсів, що формують професійну стійкість та самоефективність працівників, і є доречними для конкретної вибірки дослідження.

У дослідженні взяли участь 12 працівників сільськогосподарського підприємства віком від 50 до 63 років, зі стажем професійної діяльності від 6 до 40 років. До вибірки увійшли виключно чоловіки, представники виробничих спеціальностей, безпосередньо залучені до виконання робіт в умовах підвищеної небезпеки та відповідальності.

Саме ця категорія працівників є релевантною для дослідження професійної стійкості, оскільки їхня діяльність пов'язана з високим рівнем фізичних, емоційних і ситуаційних ризиків, що актуалізує потребу у внутрішніх психологічних ресурсах саморегуляції, витривалості та впевненості у власних можливостях.

Діагностику було проведено в індивідуальному форматі з дотриманням принципів конфіденційності та професійної етики. З огляду на обсяг вибірки (n = 12), первинний аналіз базується на зіставленні індивідуальних балів із нормативними показниками методик.

Отримані емпіричні дані демонструють розподіл індивідуальних балів за обома шкалами резильєнтності (CD-RISC-10) та самоефективності (GSE) серед 12 працівників. Таблиця 1 дозволяє оцінити варіабельність результатів та визначити чітке співвідношення між індивідуальними балами та рівнями сформованості психологічних ресурсів. Працівники, які мають високий рівень резильєнтності, демонструють аналогічно високі бали за шкалою самоефективності, що вказує на цілісність внутрішньої структури професійної стійкості.

У вибірці відсутні критично низькі показники, що підтверджує гіпотезу про накопичення захисних психологічних механізмів у працівників даної професійної сфери.

Для кращого розуміння складу досліджуваної групи було здійснено аналіз демографічних показників, зокрема віку респондентів, як чинника накопичення

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

особистісних ресурсів та їх потенційний вплив на формування професійної стійкості працівників. З'ясовано, що більшість працівників досліджуваної групи належать до вікових категорій 50-54 років (33,3 %) та 55-59 років (41,7 %). Найстарші респонденти віком 60-63 роки складають 25 % вибірки.

Такий розподіл показує відносну вікову однорідність групи та дозволяє враховувати вплив віку на професійну стійкість і самоефективність. Для більш детальної оцінки взаємозв'язку між віком респондентів і рівнем їх психологічної стійкості та самоефективності побудовано діаграму розсіювання (рис. 1).

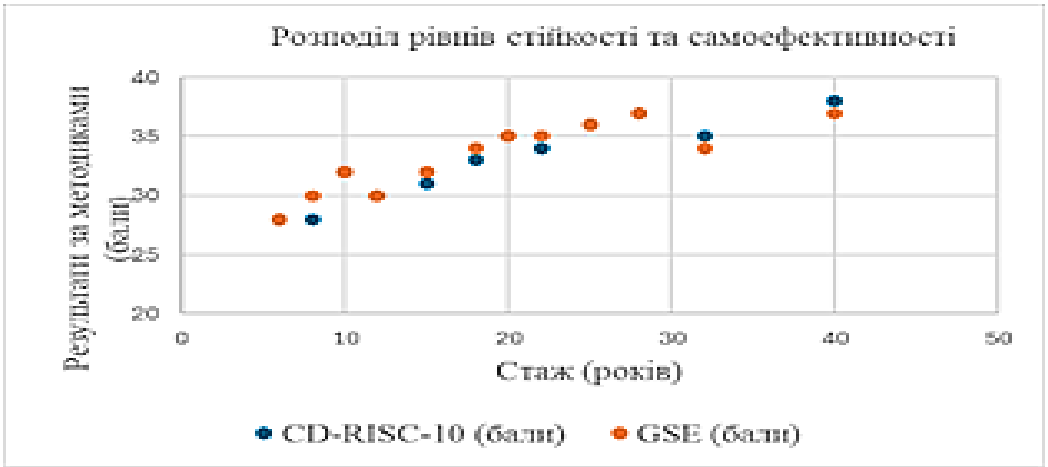

Рисунок 1. Розподіл рівнів психологічної стійкості та самоефективності залежно від віку (n = 12).

Точкова діаграма відображає бали за методиками CD-RISC-10 (сині точки) та GSE (оранжеві точки). Дані демонструють відносно стабільні високі показники серед респондентів різного віку. Незначні коливання балів відображають індивідуальні відмінності, проте загальна тенденція свідчить про відсутність зниження психологічних ресурсів у старшій віковій групі, що підтверджує роль досвіду у збереженні стійкості та ефективності професійної діяльності.

Для подальшого розуміння чинників формування професійної стійкості було проаналізовано розподіл респондентів за стажем роботи. Це дозволяє оцінити, як тривалість професійної діяльності впливає на рівень психологічних ресурсів і здатність долати стресові ситуації.

Встановлено, що більшість респондентів має стаж 11-20 років (33,3%), тоді як групи з стажем 0-10 та 21-30 років налічують по 25%, а найстарший стаж 31-40 років складає 16,7% вибірки.

Такий розподіл дозволяє оцінити досвід роботи як чинник, що потенційно впливає на формування професійної стійкості та здатності ефективно протидіяти стресу. Щоб оцінити, як професійний стаж корелює з психологічними ресурсами, побудовано діаграму розсіювання результатів за методиками CD-RISC-10 та GSE (рис. 2).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

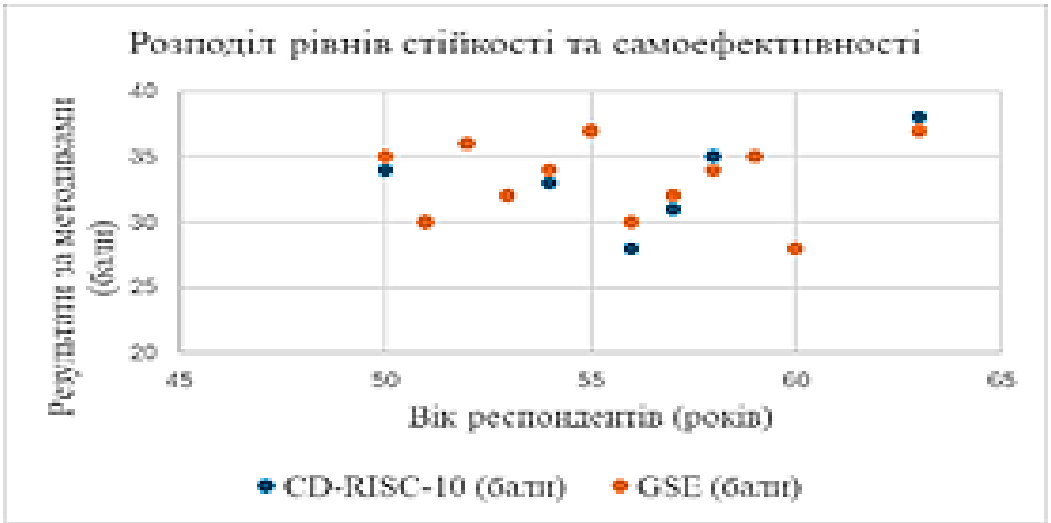

Рисунок 2. Розподіл рівнів психологічної стійкості
та самоефективності залежно від стажу (n = 12).

Точкова діаграма відображає бали респондентів на вертикальній осі, а стаж роботи – на горизонтальній. Дані демонструють, що працівники з більшим стажем (21-40 років) здебільшого досягають вищих показників резильєнтності та самоефективності, тоді як молодші за стажем групи мають трохи нижчі, але все ще достатньо високі бали. Це підтверджує позитивний вплив досвіду на накопичення внутрішніх ресурсів для подолання стресу та підтримки професійної ефективності.

Для узагальнення отриманих емпіричних даних та оцінки характеру їх розподілу було здійснено описовий статистичний аналіз результатів за методиками CD-RISC-10 та GSE. Основні статистичні показники, що відображають центральну тенденцію та варіативність результатів, подано в таблиці 1.

Таблиця 1.

Статистичні показники розподілу результатів за методиками діагностики внутрішніх чинників професійної стійкості (n=12)

Статистичний параметр	**CD-RISC-10 (Резильєнтність)**	**GSE (Самоефективність)**
Медіана (Me)	33,5	34
Мінімум (Min)	28	28
Максимум (Max)	38	37
Нижній квартиль (Q1)	30,75	31,5
Верхній квартиль (Q3)	35,25	35,25
IQR (Q1–Q3)	4,5	3,75
Середнє (Mean)	33,08	33,33
Стандартне відхилення (SD)	3,34	2,93

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Отримані статистичні показники свідчать про відносно однорідний характер розподілу результатів у вибірці. Значення медіани та середнього арифметичного за шкалами CD-RISC-10 і GSE є близькими між собою, що вказує на симетричність розподілу та відсутність істотних перекосів у даних.

Інтерквартильний діапазон (IQR) та стандартне відхилення демонструють помірну варіативність показників, що є типовим для вибірок з невеликою чисельністю та підтверджує відсутність різко виражених статистичних викидів. Нижні та верхні квартилі окреслюють межі концентрації більшості результатів, тоді як мінімальні та максимальні значення відображають крайні індивідуальні прояви психологічної стійкості та самоефективності у досліджуваній групі. Загалом отримані статистичні характеристики дозволяють зробити висновок про достатню компактність і репрезентативність розподілу показників, що створює підґрунтя для подальшого кореляційного аналізу та інтерпретації взаємозв'язків між досліджуваними психологічними конструктами.

Завершальним етапом кількісної верифікації результатів стало вивчення статистичного зв'язку між досліджуваними психологічними конструктами. Висока щільність балів та однорідність вибірки, зафіксовані на попередніх етапах, дозволили припустити наявність лінійної залежності між рівнем резильєнтності («впертості») та загальною самоефективністю («опорою на власні дії») працівників.

З огляду на малий обсяг вибірки та відсутність статистичних підстав для припущення нормальності розподілу, для оцінки взаємозв'язку між змінними було обрано непараметричний ранговий коефіцієнт Спірмена (ρ), який є методологічно доцільним у випадках малих вибірок та порушення параметричних припущень.

Результати розрахунку засвідчили наявність дуже високого позитивного зв'язку між показниками резильєнтності та самоефективності ($\rho \approx 0{,}97$), що вказує на практично монотонну узгодженість рангів за обома шкалами. Це означає, що досліджені респонденти з вищими показниками резильєнтності систематично демонструють і вищий рівень загальної самоефективності.

Результати розрахунку засвідчили також наявність у досліджуваних дуже високого позитивного зв'язку між показниками резильєнтності та самоефективності ($\rho \approx 0{,}97$), що вказує на практично повну монотонну узгодженість рангів за обома шкалами. Це означає, що респонденти з вищими показниками резильєнтності систематично демонструють і вищий рівень загальної самоефективності.

Отримані результати свідчать про стабільний характер виявленої залежності у межах досліджуваної вибірки та підтверджують тісний монотонний зв'язок між досліджуваними психологічними показниками. Для візуалізації отриманих результатів побудовано діаграму розсіювання з лінією лінійної регресії (рис. 3), де кожна точка відповідає окремому респонденту (вісь X — рівень резильєнтності, вісь Y — рівень самоефективності).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

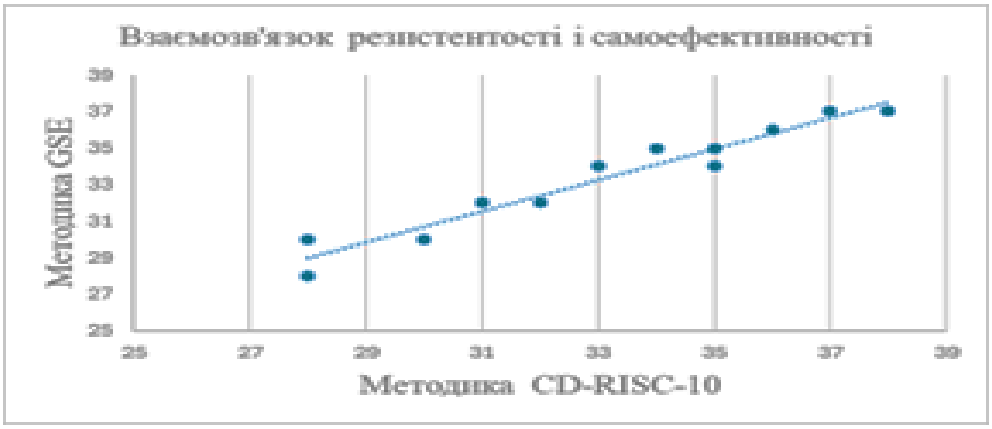

Рисунок 3. Кореляційна залежність між показниками резильєнтності та загальної самоефективності працівників (n=12).

Графічне представлення підтверджує наявність чітко вираженої висхідної тенденції, що узгоджується з результатами кореляційного аналізу та ілюструє монотонний характер взаємозв'язку між досліджуваними показниками.

Отримані результати дозволяють інтерпретувати резильєнтність та самоефективність як взаємопов'язані психологічні ресурси, які функціонують у структурі професійної стійкості не ізольовано, а в інтегрованій системі.

Зростання одного ресурсу супроводжується актуалізацією іншого, що підкреслює системний характер внутрішніх механізмів адаптації та професійного функціонування працівників. Водночас слід зазначити, що через обмежену чисельність вибірки результати мають переважно описовий характер і не претендують на статистичну генералізацію на ширшу популяцію. Однак отримані дані є цінними як емпіричне підтвердження теоретичних положень про взаємозалежність психологічних ресурсів та створюють підґрунтя для подальших досліджень на розширених вибірках.

Дослідження дозволило виявити психологічний зміст та чинники професійної стійкості працівників сільськогосподарського підприємства в умовах воєнних загроз. Кількісний етап дослідження підтвердив якісні висновки. У більшості респондентів зафіксовано високі показники резильєнтності та самоефективності, а вибірка була відносно однорідною за віком і професійним стажем (n = 12). Аналіз показав дуже сильний прямий зв'язок між резильєнтністю та самоефективністю: коефіцієнт рангової кореляції Спірмена $\rho \approx 0{,}97$. Оскільки вибірка мала малу чисельність, ці показники слід розглядати як ілюстративні та підтверджують стабільну тенденцію. Результати свідчать про монотонний та лінійний характер взаємозв'язку між досліджуваними показниками.

Висновки. Таким чином, результати якісного та кількісного етапів узгоджуються між собою і підтверджують, що професійна стійкість працівників аграрного сектору формується через синергію резильєнтності, самоефективності та професійної ідентичності. Стійкість має мобілізаційний характер і ґрунтується

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

не на відсутності страху, а на його свідомій трансформації у професійну діяльність. Перспективами подальших наукових розвідок вбачаємо дослідження спрямовані на розробку психопрофілактичних програм і тренінгових моделей розвитку стресостійкості суб'єктів праці сільськогосподарського підприємства.

Література:

1. Блинова О. Є. Соціально-психологічні чинники резильєнтності особистості в умовах пандемії та війни. (2022). Психологічні перспективи. 2022. Вип. 39. С. 24-38.

2. Кокун О. М. та ін. (2022). Психологічне забезпечення резильєнтності фахівців. Монографія. Київ, 2022. 248 с.

3. Кузьменко Г. О., Телендій А. А. (2024). Вплив війни на аграрний сектор України: виклики та роль державного управління у відновленні галузі. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування. Том 35 (74) № 5. 2024. С. 22-29.

4. Остахов Олександр. (2024). Соціально-психологічні аспекти розвитку кадрового потенціалу аграрних підприємств. Вісник Хмельницького національного університету. 2024. № 5. С. 579-583.

5. Тихонова Н. Ю. (2020). Психологія резильєнтності особистості. Монографія. Одеса: Гельветика, 2020. 416 с.

6. Федик В. В., Квасниця Н. І., Адам О. О., Панкратов Д. І., Найда А. В. (2023). Методика зміцнення психологічної стійкості персоналу підприємства. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична. Випуск 38. 2023. С.461-466.

References

1. Blynova O. Ye. (2022). Sotsialno-psykholohichni chynnyky rezylientnosti osobystosti v umovakh pandemii ta viiny. [Socio-psychological factors of personal resilience in conditions of pandemic and war]. Psykholohichni perspektyvy. 2022. Vyp. 39. S. 24-38. [in Ukrainian].

2. Kokun O. M. ta in. (2022). Psykholohichne zabezpechennia rezylientnosti fakhivtsiv [Psychological support for the resilience of specialists]. Monohrafiia. Kyiv. 2022. 248 s

3. Kuzmenko H. O., Telendii A. A. (2024). Vplyv viiny na ahrarnyi sektor Ukrainy: vyklyky ta rol derzhavnoho upravlinnia u vidnovlenni haluzi. [The impact of the war on the agricultural sector of Ukraine: challenges and the role of public administration in the restoration of the industry]. Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriia: Publichne upravlinnia ta administruvannia. Tom 35 (74). № 5. 2024. S. 22-29. [in Ukrainian].

4. Ostakhov Oleksandr. (2024). Sotsialno-psykholohichni aspekty rozvytku kadrovoho potentsialu ahrarnykh pidpryiemstv. [Socio-psychological aspects of the development of human resources potential of agricultural enterprises]. Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu 2024. № 5. S. 579-583. [in Ukrainian].

5. Tykhonova N. Yu. (2020). Psykholohiia rezylientnosti osobystosti.[Psychology of personal resilience]. Monohrafiia. Odesa: Helvetyka, 2020. 416 s. [in Ukrainian].

6. Fedyk V. V., Kvasnytsia N. I., Adam O. O., Pankratov D. I., Naida A. V. (2023). Metodyka zmitsnennia psykholohichnoi stiikosti personalu pidpryiemstva. [Methodology for strengthening the psychological resilience of enterprise personnel]. Naukovi zapysky Lvivskoho universytetu biznesu ta prava. Seriia ekonomichna. Seriia yurydychna. Vypusk 38. 2023. S.461-466. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 26.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.944:378.015.3:159.923

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-4993-5005

Прокоф'єва Людмила Олександрівна викладач кафедри загальної та практичної психології Ізмаїльського державного гуманітарного університету, м. Ізмаїл, https://orcid org/0000-0002-0153-1263

РЕЗИЛЬЄНТНІСТЬ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ЯК ПОКАЗНИК ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. У статті представлено результати теоретико-емпіричного дослідження резильєнтності студентської молоді як інтегративного показника психологічної адаптації в умовах воєнного стану. Актуальність дослідження зумовлена підвищенням рівня психоемоційного напруження, невизначеності та тривалого стресового впливу, що ускладнюють процеси адаптації особистості у юнацькому віці.

Резильєнтність розглядається як системний конструкт, що забезпечує здатність до саморегуляції, підтримання психологічної рівноваги та ефективного подолання труднощів.

Узагальнено сучасні теоретичні підходи до розуміння резильєнтності як динамічного процесу, що формується у взаємодії індивідуальних ресурсів і соціального середовища. Обґрунтовано її багаторівневу структуру та визначено роль у забезпеченні адаптаційних процесів. Емпіричне дослідження проведено на вибірці студентів (n = 78) із використанням психодіагностичних методик, спрямованих на оцінку рівня резильєнтності, суб'єктивного стресу та копінг-стратегій.

Встановлено переважання середнього рівня резильєнтності у поєднанні з підвищеним рівнем суб'єктивного стресу та варіативністю копінг-поведінки.

Виявлено, що поряд із конструктивними стратегіями значна частина респондентів використовує емоційно-орієнтовані та уникальні форми реагування. Результати кореляційного аналізу підтвердили, що резильєнтність виступає предиктором психологічної адаптації, детермінуючи зниження рівня стресу та сприяючи формуванню адаптивних копінг-стратегій.

Отримані результати розширюють наукові уявлення про механізми адаптації студентської молоді та підтверджують системоутворювальну роль резильєнтності в умовах воєнного стану.

Ключові слова: резильєнтність, студентська молодь, психологічна адаптація, ментальне здоров'я, воєнний стан, суб'єктивний стрес, копінг-стратегії, психоемоційне напруження, адаптаційний потенціал, психологічна стійкість, предиктори.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Prokofieva Liudmyla Oleksandrivna Lecturer at the Department of General and Practical Psychology, Izmail state university of humanities, Izmail, https://orcid.org/0000-0002-0153-1263

RESILIENCE OF STUDENT YOUTH AS AN INDICATOR OF PSYCHOLOGICAL ADAPTATION UNDER CONDITIONS OF MARTIAL LAW

Abstract. The article presents the results of a theoretical and empirical study of student youth resilience as an integrative indicator of psychological adaptation under conditions of martial law. The relevance of the study is обусловлена by the increased levels of psycho-emotional strain, uncertainty, and prolonged stress exposure that complicate adaptive processes, particularly during late adolescence and early adulthood. Resilience is conceptualized as a systemic construct that ensures the individual's capacity for self-regulation, maintenance of psychological balance, and effective coping with adversity.

The paper synthesizes contemporary theoretical approaches to resilience as a dynamic process emerging from the interaction between individual resources and the social environment. Its multilevel structure is substantiated, and its role in facilitating adaptive processes is specified. The empirical study was conducted on a sample of university students (n = 78) using psychodiagnostic instruments aimed at assessing resilience, perceived stress, and coping strategies.

The findings indicate the predominance of a moderate level of resilience, accompanied by elevated levels of perceived stress and variability in coping behavior. It was revealed that, alongside constructive strategies, a substantial proportion of respondents rely on emotion-focused and avoidance coping. The results of the correlation analysis confirm that resilience acts as a predictor of psychological adaptation, determining lower levels of perceived stress and promoting the use of adaptive coping strategies.

The findings expand the scientific understanding of the mechanisms underlying psychological adaptation among student youth and confirm the system-forming role of resilience in ensuring effective functioning under conditions of martial law.

Keywords: resilience, student youth, psychological adaptation, mental health, martial law, perceived stress, coping strategies, psycho-emotional strain, adaptive potential, psychological stability, predictors.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується глибокими соціальними трансформаціями, зумовленими умовами воєнного стану, що супроводжуються підвищеним рівнем невизначеності, загрозами безпеці та тривалим психоемоційним напруженням. Такі обставини істотно впливають на психічний стан особистості, актуалізуючи проблему збереження психологічного здоров'я та забезпечення ефективної адаптації до змінених умов життєдіяльності.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

В даному контексті особливого значення набуває здатність особистості до адаптації, яка передбачає не лише пристосування до нових умов, а й збереження внутрішньої цілісності, психологічної рівноваги та потенціалу до подальшого розвитку. Одним із ключових ресурсів, що забезпечують такі процеси, є резильєнтність як інтегративна характеристика особистості, що відображає її здатність ефективно долати труднощі, протистояти стресу та відновлюватися після впливу несприятливих чинників.

Особливої уваги потребує студентська молодь як соціально-вікова група, що перебуває на етапі інтенсивного особистісного становлення та є чутливою до впливу стресогенних факторів. В умовах воєнного стану зазначені процеси ускладнюються, що може призводити до підвищення рівня тривожності, емоційної нестабільності та порушення адаптаційних механізмів.

Актуальність дослідження зумовлена також тим, що в умовах воєнного стану ефективність адаптації значною мірою визначається рівнем розвитку внутрішніх ресурсів особистості. Резильєнтність у цьому контексті виступає не лише індивідуальною характеристикою, а системоутворювальним чинником, що забезпечує стабільність функціонування особистості. Водночас питання її розвитку у студентської молоді потребує подальшого наукового осмислення.

Отже, зазначене зумовлює необхідність комплексного дослідження резильєнтності студентської молоді як показника психологічної адаптації в умовах воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному психологічному дискурсі резильєнтність розглядається як один із ключових методологічних конструктів, через який осмислюються механізми адаптації особистості до умов невизначеності, стресу та кризових впливів. Вона трактується як інтегративне системне утворення, що забезпечує стійкість і варіативність функціонування особистості в умовах дестабілізації життєвого простору.

У вітчизняній психології проблема резильєнтності розробляється в межах теорії особистості та її взаємодії із соціальним середовищем. Наукові підходи Я. Андрушко, К. Балахтар, С. Бужинської, З. Григоренко, Е. Грішин, А. Демченко, О. Кокун, Г. Лазос, К. Пасинчук, Т. Титаренко, І. Хоменко, О. Чиханцової, І. Ющенко акцентують на її розумінні як інтегративної характеристики, що забезпечує збереження психологічної цілісності особистості в умовах кризових впливів і водночас виступає динамічним процесом, який формується у взаємодії індивідуального досвіду, ціннісно-смислових структур та соціального контексту.

У зарубіжній психології концептуалізація резильєнтності представлена у працях К. Болтон, Е. Вернер, С. Лутар, А. Мастен, Р. Неман, М. Раттера, Р. Сміта, де вона розглядається як процес динамічної адаптації, що виникає внаслідок взаємодії особистості з середовищем. Підкреслюється, що резильєнтність не є сталою рисою, а формується впродовж життєвого шляху під впливом як внутрішніх ресурсів, так і соціальних чинників.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Сучасні дослідження [1; 2; 3; 4 та ін.] також акцентують на багаторівневій структурі резильєнтності, яка включає когнітивні, емоційні, поведінкові та соціально-комунікативні компоненти, що забезпечують ефективну регуляцію діяльності та міжособистісної взаємодії в умовах стресу. Важливим напрямом є вивчення детермінант і предикторів резильєнтності, серед яких провідну роль відіграють емоційна стабільність, самооцінка, мотиваційна спрямованість, комунікативна компетентність та адаптаційний потенціал особистості.

Особлива увага приділяється студентській молоді як соціально-віковій групі, що перебуває на етапі інтенсивного особистісного становлення. Дослідження Е. Грішиної [2], О. Односталко [5], І. Ющенко [6] свідчать про підвищену чутливість цієї групи до стресових впливів та необхідність розвитку ефективних механізмів адаптації.

В даному контексті резильєнтність розглядається як інтегральний показник психологічної адаптації, пов'язаний із ефективними копінг-стратегіями, нижчим рівнем психоемоційного напруження та вищим рівнем психологічного благополуччя.

Водночас аналіз наукових джерел засвідчує наявність певних теоретичних і емпіричних прогалин, зокрема щодо особливостей функціонування резильєнтності студентської молоді в умовах воєнного стану, її ролі як системоутворювального чинника адаптації та взаємозв'язків з індивідуально-психологічними характеристиками. Це зумовлює необхідність подальшого комплексного дослідження зазначеної проблематики.

Метою статті є виявлення психологічних закономірностей функціонування резильєнтності студентської молоді як інтегративного показника адаптаційних можливостей особистості в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. У сучасній психологічній науці резильєнтність розглядається як складний інтегративний конструкт, що відображає здатність особистості до адаптації, саморегуляції та відновлення в умовах стресу. У вітчизняному науковому дискурсі, зокрема у працях К. Балахтар [7], С. Бужинської [8], Т. Титаренко [9], вона інтерпретується як системна та динамічна характеристика особистості, що формується у взаємодії внутрішніх ресурсів і соціального середовища та забезпечує збереження її цілісності й ефективності функціонування в умовах кризових впливів.

Такий підхід дозволяє розглядати резильєнтність не як окрему властивість, а як процесуальне утворення, що відображає здатність до гнучкого реагування на зміну умов життєдіяльності та мобілізації внутрішніх ресурсів.

Акцент на взаємодії внутрішніх і зовнішніх чинників дає підстави трактувати резильєнтність як результат узгодження можливостей особистості з вимогами середовища, що визначає її адаптаційний потенціал і здатність до підтримання психологічної рівноваги. Резильєнтність виступає не лише показником стійкості, але й ресурсом ефективного функціонування в умовах невизначеності [1, с. 7].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У зарубіжній психології основи вивчення резильєнтності закладені у працях Е. Вернер і Р. Сміта, які довели можливість позитивного розвитку особистості навіть за несприятливих умов. Подальший розвиток концепції представлений у дослідженнях А. Мастен, С. Лутар та М. Раттера, де резильєнтність розглядається як динамічний процес адаптації, що виникає внаслідок взаємодії особистості з середовищем та передбачає активне залучення внутрішніх ресурсів. У межах даних підходів підкреслюється процесуальний характер резильєнтності та її залежність від індивідуального досвіду, що дозволяє розглядати її як важливий психологічний ресурс подолання життєвих труднощів [5, с. 46].

У сучасних підходах резильєнтність розглядається як не вроджена, а динамічно сформована характеристика, що розвивається впродовж життєвого шляху під впливом індивідуального досвіду, соціального оточення та ціннісно-смислових орієнтацій особистості. Така позиція дозволяє трактувати її як результат тривалої взаємодії особистості із середовищем, у процесі якої формується адаптаційний досвід і ефективні способи реагування на стресові впливи. Відповідно, рівень резильєнтності визначається як індивідуальними особливостями, так і соціальним контекстом життєдіяльності.

Теоретичний аналіз [1; 2; 4; 5; 8; 9] дає підстави розглядати резильєнтність як багаторівневу систему, що інтегрує когнітивно-оцінювальні, емоційно-регуляторні, мотиваційно-поведінкові, соціально-комунікативні та фізіологічні компоненти. Така структура, обґрунтована у працях О. Чиханцової, Г. Лазос та інших дослідників, забезпечує узгоджене функціонування різних рівнів психічної діяльності та визначає ефективність адаптаційних процесів особистості.

Важливим є розуміння резильєнтності як процесу, що не лише забезпечує подолання труднощів, але й сприяє особистісному зростанню. У цьому контексті вона пов’язується з феноменом посттравматичного зростання, який відображає можливість трансформації кризового досвіду у ресурс розвитку, формування нових смислів і більш гнучких стратегій.

Ключовим механізмом формування резильєнтності, за І. Аршавою, виступає емоційна саморегуляція, що забезпечує контроль емоційних реакцій і сприяє конструктивному подоланню стресу.

Водночас, як підкреслює О. Романчук, важливу роль відіграє соціальний контекст, зокрема соціальна підтримка, згуртованість і наявність значущих взаємин, які підсилюють адаптаційні можливості особистості, особливо в умовах воєнного стану [3, с. 257].

У сучасних дослідженнях особлива увага приділяється студентській молоді як соціально-віковій групі, що перебуває на етапі інтенсивного особистісного становлення. Як зазначають Л. Адаменко, Е. Грішина, О. Костюченко, О. Односталко, О. Шевченко, І. Ющенко, цей період характеризується підвищеною чутливістю до стресових впливів, що зумовлено поєднанням навчального

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

навантаження, соціальних змін і процесів професійного самовизначення. В умовах воєнного стану зазначені чинники посилюються, що призводить до зростання психоемоційного напруження та актуалізує необхідність розвитку резильєнтності як базового адаптаційного ресурсу.

Емпіричні дослідження [3; 7; 8 та ін.] засвідчують, що рівень резильєнтності студентської молоді визначається сукупністю індивідуально-психологічних характеристик, серед яких провідне значення мають емоційна стабільність, самооцінка, мотивація досягнення, комунікативна компетентність та адаптаційний потенціал особистості. Взаємодія цих чинників забезпечує ефективність подолання стресових ситуацій, вибір конструктивних копінг-стратегій та підтримання психологічного благополуччя, тоді як їх недостатній розвиток може спричиняти дезадаптацію та зниження ефективності діяльності.

В умовах воєнного стану проблема розвитку резильєнтності набуває особливої значущості, оскільки тривалий вплив стресогенних факторів ускладнює адаптаційні процеси та підвищує ризики психологічної дезадаптації. За таких обставин резильєнтність виступає системоутворювальним ресурсом, що забезпечує збереження психологічної рівноваги, мобілізацію внутрішніх можливостей і гнучкість поведінки.

Таким чином, резильєнтність студентської молоді доцільно розглядати як складний інтегративний феномен, що формується у взаємодії індивідуально-психологічних характеристик і соціального середовища та виступає ключовим показником психологічної адаптації в умовах воєнного стану.

Емпіричне дослідження було організовано та проведено на базі Ізмаїльський державний гуманітарний університет та Придунайської філії ПрАТ «ВНЗ «МАУП». Вибірку дослідження склали студенти 1–4 курсів у кількості 78 осіб, серед яких 30 — чоловічої статі та 48 — жіночої, які навчаються на різних факультетах і за різними спеціальностями. Така структура вибірки забезпечила варіативність освітнього досвіду респондентів і дозволила отримати більш узагальнені результати щодо досліджуваного феномена.

Формування вибірки здійснювалося з урахуванням ряду критеріїв, що забезпечують її відповідність меті дослідження. До участі залучалися студенти юнацького віку, які перебувають на етапі активного особистісного становлення та включені в освітній процес.

Важливою умовою відбору була відсутність у респондентів офіційно діагностованих психічних розладів, що могло б впливати на достовірність результатів психодіагностики. Участь у дослідженні була добровільною та здійснювалася за умови усвідомленої згоди респондентів, що відповідає етичним принципам психологічної науки.

Сукупність зазначених умов забезпечила однорідність вибірки за ключовими характеристиками та створила підґрунтя для об’єктивного аналізу досліджуваного феномена.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

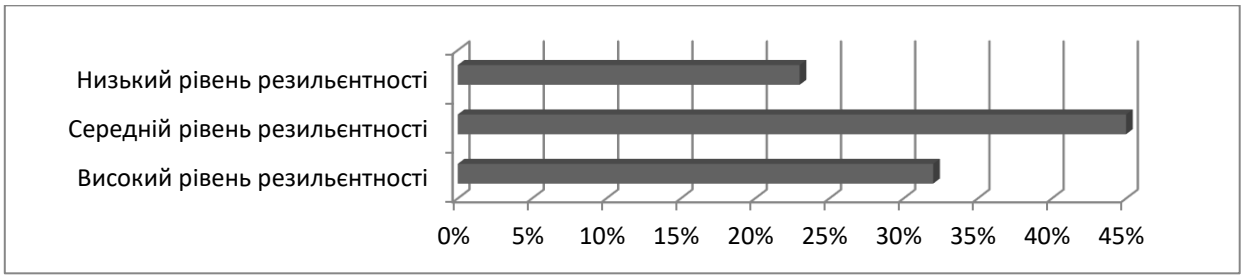

Рис. 1. Показники резільєнтності (за Шкалою резильєнтності Коннора–Девідсона (Connor–Davidson Resilience Scale, CD-RISC-25))

Аналіз результатів, наведених на Рис. 1, засвідчує, що у структурі вибірки студентської молоді домінує середній рівень резильєнтності, зафіксований у 35 осіб (45,0 %), що відображає наявність базових адаптаційних механізмів і здатність до відносно стабільного функціонування навіть за умов тривалого стресового впливу, зумовленого воєнним станом. Високий рівень резильєнтності встановлено у 25 респондентів (32,0 %), що свідчить про сформованість у даній групи ефективних механізмів саморегуляції, здатність до мобілізації внутрішніх ресурсів та підтримання психологічної рівноваги в ситуаціях підвищеної напруженості.

Водночас низький рівень резильєнтності виявлено у 18 студентів (23,0 %), що дозволяє виокремити групу ризику з обмеженим адаптаційним потенціалом, для якої характерні підвищена вразливість до стресогенних чинників, посилених умовами воєнного стану, та недостатня ефективність регуляторних механізмів. Така конфігурація показників свідчить про нерівномірність сформованості адаптаційних ресурсів у межах вибірки та вказує на наявність латентних передумов до дезадаптаційних проявів у частини студентської молоді.

Узагальнення отриманих результатів дає підстави інтерпретувати резильєнтність як інтегративний індикатор психологічної адаптації, що відображає ступінь узгодженості внутрішніх ресурсів особистості з вимогами екстремального соціального середовища. Водночас виявлені кількісні співвідношення (45,0 % – середній, 32,0 % – високий, 23,0 % – низький рівні) засвідчують, що наявний адаптаційний потенціал не є повною мірою стабілізованим і потребує подальшого розвитку в контексті забезпечення психологічної стійкості.

Логічно обґрунтованим є звернення до аналізу суб’єктивного сприйняття стресу, оскільки саме індивідуальна оцінка інтенсивності стресових впливів виступає важливим медіатором реалізації адаптаційних можливостей особистості в умовах воєнного стану та дозволяє більш глибоко розкрити механізми функціонування резильєнтності. В даному контексті наступним етапом емпіричного дослідження стало визначення рівня суб’єктивного стресу за допомогою шкали сприйняття стресу (Perceived Stress Scale, PSS-10), що дозволило виявити інтенсивність психоемоційного напруження та специфіку інтерпретації стресогенних впливів студентами.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

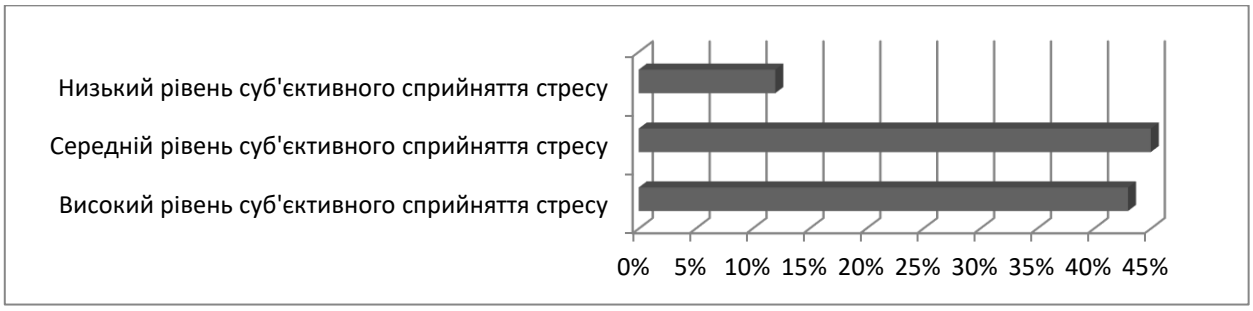

Рис. 2. Показники суб'єктивного сприйняття стресу (за Шкалою сприйняття стресу (Perceived Stress Scale, PSS-10))

Аналіз показників суб'єктивного сприйняття стресу, представлених на Рис. 2, засвідчує, що у структурі вибірки студентської молоді переважає середній рівень стресу, зафіксований у 35 осіб (45,0 %), що відображає наявність помірного психоемоційного напруження як закономірної реакції на тривалий вплив стресогенних чинників, зумовлених умовами воєнного стану.

Такий рівень свідчить про відносну збереженість регуляторних механізмів, однак водночас вказує на їх функціонування в режимі підвищеного навантаження.

Високий рівень суб'єктивного стресу виявлено у 34 респондентів (43,0 %), що характеризує значну частину студентської молоді як таку, що перебуває у стані вираженого психоемоційного напруження. Це свідчить про інтенсифікацію тривожних переживань, зниження суб'єктивного відчуття контролю над життєвими обставинами та потенційне виснаження адаптаційних ресурсів в умовах воєнного стану.

Низький рівень стресу встановлено у 9 осіб (12,0 %), що дозволяє виокремити групу студентів із відносно стабільним емоційним станом і більш ефективними механізмами подолання стресових впливів.

Узагальнення отриманих результатів (45,0 % – середній, 43,0 % – високий, 12,0 % – низький рівні) дає підстави констатувати тенденцію до підвищеного рівня суб'єктивного стресу серед студентської молоді, що відображає специфіку функціонування психіки в умовах тривалого воєнного впливу та підсилює значущість резильєнтності як ключового ресурсу психологічної адаптації.

У зазначеному контексті науково обґрунтованим постає звернення до аналізу копінг-стратегій, оскільки саме вони репрезентують поведінковий рівень реагування на стресові впливи та виступають провідним механізмом актуалізації й реалізації адаптаційного потенціалу особистості в умовах воєнного стану.

У зв'язку з цим наступним етапом емпіричного дослідження стало вивчення домінуючих стратегій подолання стресу за допомогою опитувальника копінг-стратегій (Coping Inventory for Stressful Situations, CISS), що дозволило визначити характер поведінкових реакцій студентської молоді в умовах воєнного стану.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

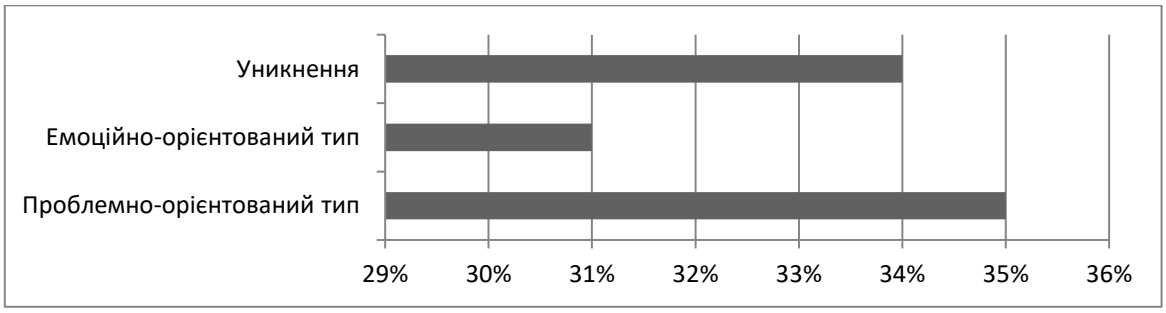

Рис. 3. Показники типів копінг стратегій (за Опитувальником копінг-стратегій (Coping Inventory for Stressful Situations, CISS))

Аналіз показників копінг-стратегій, представлених на Рис. 3, засвідчує відсутність вираженого домінування певного типу реагування у структурі поведінки студентської молоді, що вказує на відносну збалансованість стратегій подолання стресу в умовах воєнного стану. Зокрема, проблемно-орієнтований копінг виявлено у 27 осіб (35,0 %), що свідчить про наявність у частини респондентів орієнтації на конструктивне вирішення складних ситуацій та використання адаптивних форм поведінки.

Водночас копінг-стратегія уникнення зафіксована у 27 студентів (34,0 %), що дозволяє констатувати значну представленість тенденції до відтермінування або ігнорування проблемних ситуацій, що може відображати обмеженість регуляторних ресурсів і підвищену вразливість до стресогенних впливів, зумовлених умовами воєнного стану.

Емоційно-орієнтований копінг виявлено у 24 респондентів (31,0 %), що характеризує частину вибірки як таку, що схильна до зосередження на власних емоційних переживаннях. Хоча дана стратегія може виконувати функцію короткочасної емоційної стабілізації, її домінування не забезпечує достатнього рівня ефективності у вирішенні проблемних ситуацій.

Узагальнення отриманих даних (35,0 % – проблемно-орієнтований, 34,0 % – уникнення, 31,0 % – емоційно-орієнтований копінг) дозволяє інтерпретувати копінг-поведінку студентської молоді як варіативну та структурно неоднорідну. Така конфігурація свідчить про недостатню стабілізацію адаптивних механізмів і підкреслює необхідність розвитку конструктивних стратегій подолання стресу.

В даному контексті резильєнтність постає як інтегративний ресурс, що забезпечує оптимізацію копінг-поведінки та підвищення ефективності психологічної адаптації в умовах воєнного стану.

Узагальнення результатів, отриманих за шкалою резильєнтності Коннора–Девідсона (CD-RISC-25), шкалою сприйняття стресу (PSS-10) та опитувальником копінг-стратегій (CISS), дозволяє констатувати наявність системного взаємозв’язку між рівнем резильєнтності, інтенсивністю суб’єктивного стресу та характером копінг-поведінки студентської молоді.

Встановлено, що переважання середнього рівня резильєнтності поєднується з підвищеним рівнем суб’єктивного стресу та варіативністю копінг-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

стратегій, серед яких поряд із конструктивними формами реагування спостерігається значна частка емоційно-орієнтованих і уникальних стратегій. Така конфігурація показників свідчить про наявність базового адаптаційного потенціалу, який, однак, не завжди реалізується у формі ефективної поведінки в умовах тривалого стресового впливу.

Водночас встановлена тенденція до зниження рівня суб'єктивного стресу у респондентів із вищими показниками резильєнтності та їх орієнтація на більш конструктивні копінг-стратегії підтверджує роль резильєнтності як системоутворювального ресурсу психологічної адаптації. Отримані результати дозволяють розглядати резильєнтність як ключовий чинник, що опосередковує ефективність подолання стресу, визначає характер поведінкових реакцій та забезпечує збереження психологічної рівноваги студентської молоді в умовах воєнного стану.

З метою поглиблення інтерпретації отриманих емпіричних результатів та виявлення системних взаємозв'язків між досліджуваними показниками було здійснено кореляційний аналіз. Такий підхід дозволяє не лише описати окремі характеристики резильєнтності, рівня суб'єктивного стресу та копінг-стратегій, але й визначити характер їх взаємодії у структурі психологічної адаптації студентської молоді.

В даному контексті кореляційний аналіз спрямований на встановлення сили та напряму зв'язків між ключовими змінними дослідження, що забезпечує можливість більш ґрунтовного розкриття ролі резильєнтності як системоутворювального чинника адаптаційних процесів в умовах воєнного стану. Водночас його застосування дозволяє виявити закономірності детермінації психологічної адаптації студентської молоді та окреслити характер взаємозв'язків між рівнем резильєнтності, показниками суб'єктивного стресу та копінг-стратегіями.

Зазначений аналіз було здійснено із використанням коефіцієнта лінійної кореляції Пірсона, що забезпечило можливість кількісної оцінки сили та напряму взаємозв'язків між досліджуваними змінними та їх інтерпретації у контексті структурної організації адаптаційних процесів.

Таблиця 1

Матриця кореляційних зв'язків між показниками резильєнтності, суб'єктивного стресу та копінг-стратегій студентської молоді (коефіцієнт r Пірсона, n = 78)

№	Показники	1	2	3	4	5
1	Резильєнтність (CD-RISC-25)	1				
2	Суб'єктивний стрес (PSS-10)	-0,49**	1			
3	Проблемно-орієнтований копінг (CISS)	0,54**	-0,38*	1		
4	Емоційно-орієнтований копінг (CISS)	-0,41**	0,46**	-0,35*	1	

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

№	Показники	1	2	3	4	5
5	Уникнення (CISS)	-0,37*	0,44**	-0,32*	0,39**	1

$p \leq 0,05$ — зв'язок статистично значущий
** $p \leq 0,01$ — зв'язок високої статистичної значущості

Аналіз кореляційної матриці, представленої в Табл. 4, дозволяє виявити системні закономірності взаємодії між рівнем резильєнтності, показниками суб'єктивного стресу та копінг-стратегіями у студентської молоді. Отримані результати свідчать про наявність статистично значущих зв'язків, що формують цілісну структуру психологічної адаптації в умовах воєнного стану.

Зокрема, встановлено помірний обернений зв'язок між резильєнтністю та суб'єктивним стресом ($r = -0,49$; $p \leq 0,01$), що вказує на тенденцію до зниження інтенсивності психоемоційного напруження зі зростанням рівня резильєнтності. Такий результат підтверджує функціонування резильєнтності як буферного механізму, що зменшує негативний вплив стресогенних чинників та сприяє підтриманню психологічної рівноваги.

Виявлений прямий зв'язок між резильєнтністю та проблемно-орієнтованим копінгом ($r = 0,54$; $p \leq 0,01$) має виражений характер і свідчить про те, що підвищення рівня резильєнтності супроводжується зростанням орієнтації на конструктивні стратегії подолання труднощів. Це дозволяє розглядати резильєнтність як важливий предиктор активної та адаптивної поведінки в умовах стресу.

Водночас встановлено статистично значущі обернені зв'язки резильєнтності з емоційно-орієнтованим копінгом ($r = -0,41$; $p \leq 0,01$) та копінгом уникнення ($r = -0,37$; $p \leq 0,05$), що вказує на зниження схильності до використання менш ефективних способів реагування зі зростанням рівня резильєнтності. Це підтверджує її регуляторну роль у виборі поведінкових стратегій.

Позитивні кореляційні зв'язки між суб'єктивним стресом та емоційно-орієнтованим копінгом ($r = 0,46$; $p \leq 0,01$), а також копінгом уникнення ($r = 0,44$; $p \leq 0,01$) свідчать про те, що підвищення рівня психоемоційного напруження детермінує використання менш адаптивних стратегій реагування. Така залежність може ускладнювати процес ефективної адаптації та сприяти фіксації дезадаптивних форм поведінки.

Обернений зв'язок між проблемно-орієнтованим копінгом та уникненням ($r = -0,32$; $p \leq 0,05$) підтверджує їх функціональну протилежність у структурі копінг-поведінки та свідчить про альтернативний характер їх використання.

Таким чином, отримані результати дозволяють інтерпретувати резильєнтність як центральний системоутворювальний компонент психологічної адаптації, що виконує регуляторну функцію у взаємодії між емоційними та поведінковими проявами реагування на стрес. Встановлені кореляційні зв'язки відображають цілісну структуру адаптаційних процесів та підтверджують визначальну роль резильєнтності у забезпеченні ефективного функціонування студентської молоді в умовах воєнного стану.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Узагальнення результатів теоретичного та емпіричного дослідження дозволяє дійти висновку, що резильєнтність виступає ключовим системоутворювальним чинником психологічної адаптації студентської молоді в умовах воєнного стану, детермінуючи зниження рівня суб'єктивного стресу та сприяючи формуванню конструктивних копінг-стратегій. Встановлено, що за переважання середнього рівня резильєнтності у досліджуваній вибірці спостерігається підвищений рівень психоемоційного напруження та варіативність поведінкових реакцій, що вказує на недостатню стабільність адаптаційних механізмів у частини студентів. Виявлені кореляційні зв'язки підтверджують, що підвищення рівня резильєнтності пов'язане зі зниженням інтенсивності стресу та орієнтацією на проблемно-орієнтовані стратегії подолання труднощів, тоді як її низький рівень асоціюється з використанням емоційно-орієнтованих і уникальних форм реагування. Отримані результати поглиблюють наукове розуміння механізмів психологічної адаптації та обґрунтовують доцільність подальшого розвитку резильєнтності як інтегративного ресурсу забезпечення психологічної стійкості студентської молоді в умовах тривалого стресового впливу.

Література:

1. Адаменко Л. С. Актуальні підходи до проблеми дослідження резильєнтності. Вісник Національного університету оборони України. *Питання психології*. 2020. №5 (58). С. 5-13.

2. Грішин Е. Резилієнтність особистості: Сутність феномену, психодіагностика та засоби розвитку. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди*. 2021. Вип. 64. С. 62-81.

3. Демченко А., Пасинчук К. Розвиток резильєнтності майбутніх фахівців екстремальних видів діяльності. *Scientific Collection «InterConf»*. 2023. № 142. С. 256-260.

4. Костюченко О. В. Розвиток психологічної резильєнтності особистості як складника здоров'я арттерапевтичними засобами. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2022. Т. 33(72), № 2. С. 43-50.

5. Односталко О. С. Ресурси стійкості особистості в умовах складних та нетипових ситуацій життя: дис. кандидата психологічних наук: 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології» (галузь знань 053 «Психологія»). Волинський національний університет імені Лесі Українки. м. Луцьк, 2020. 183 с.

6. Ющенко І. М. Резилієнтність дитини в парадигмі ресурсного підходу. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Психологічні науки*. № 128. 2015. С. 302-306.

7. Балахтар К. С. Резильєнтність викладача ЗВО в умовах військового стану. *Вісник національного авіаційного університету. Серія «Педагогіка. Психологія*». 2022. № 20. С. 241-247.

8. Бужинська С. М., Скляр С. С., Даніліч-Скакун А. А. Стресостійкість студентів як складник успішності навчання у ЗВО. *Габітус*. 2021. Вип. 23. С. 55-59.

9. Титаренко Т.М. Життєві домагання і професійне становлення особистості практичного психолога. *Практична психологія та соціальна робота*. 2003. Вип. 4. С. 15-18.

References

1. Adamenko L. S. (2020) Aktualni pidkhody do problemy doslidzhennia rezylientnosti. *Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy. Pytannia psykholohii*, № 5 (58), P. 5–13 [in Ukrainian].

ISSN 2786-4952 Online

2. Hrishyn E. (2021) Rezylientnist osobystosti: sutnist fenomenu, psykhodiahnostyka ta zasoby rozvytku. *Visnyk KhNPU imeni H.S. Skovorody*, Issue 64, P. 62–81 [in Ukrainian].

3. Demchenko A., Pasynchuk K. (2023) Rozvytok rezylientnosti maibutnikh fakhivtsiv ekstremalnykh vydiv diialnosti. *Scientific Collection «InterConf»*, № 142, P. 256–260 [in Ukrainian].

4. Kostiuchenko O. V. (2022) Rozvytok psykholohichnoi rezylientnosti osobystosti yak skladnyka zdorovia artterapevtychnymy zasobamy. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Seriia: Psykholohiia*, Vol. 33(72), № 2, P. 43–50 [in Ukrainian].

5. Odnostalko O. S. (2020) Resursy stiikosti osobystosti v umovakh skladnykh ta netypovykh sytuatsii zhyttia: dys. kandydata psykholohichnykh nauk: 19.00.01 «Zahalna psykholohiia, istoriia psykholohii» (haluz znan 053 «Psykholohiia»). Volynskyi natsionalnyi universytet imeni Lesi Ukrainky, Lutsk, 183 p. [in Ukrainian].

6. Yushchenko I. M. (2015) Rezylientnist dytyny v paradyhmi resursnoho pidkhodu. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Seriia: Psykholohichni nauky*, № 128, P. 302–306 [in Ukrainian].

7. Balakhtar K. S. (2022) Rezylientnist vykladacha ZVO v umovakh viiskovoho stanu. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seriia: Pedahohika. Psykholohiia*, № 20, P. 241–247 [in Ukrainian].

8. Buzhynska S. M., Skliar S. S., Danilich-Skakun A. A. (2021) Stresostiikist studentiv yak skladnyk uspishnosti navchannia u ZVO. *Habitus*, Issue 23, P. 55–59 [in Ukrainian].

9. Tytarenko T. M. (2003) Zhyttievi domahannia i profesiine stanovlennia osobystosti praktychnoho psykholoha. *Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota*, Issue 4, P. 15–18 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 03.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 17.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.922.7:159.942:376.1-056.2/.3

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-5006-5016

Розвад Анастасія Сергіївна здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, м.Київ, https://orcid.org/0009-0003-3503-2176

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПСИХОДІАГНОСТИКИ КОНФЛЮЕНЦІЇ У ДИТЯЧО-БАТЬКІВСЬКИХ ВІДНОСИНАХ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО ПРОСТОРУ

Анотація. У статті здійснено теоретико-методологічне обґрунтування психодіагностики конфлюенції у дитячо-батьківських відносинах в умовах інклюзивного простору. Визначено, що конфлюенція є складним психологічним феноменом, який проявляється у порушенні психологічних меж, надмірній емоційній включеності, залежних формах взаємодії та труднощах автономізації дитини. Обґрунтовано, що в умовах інклюзивного освітнього середовища ризик формування конфлюентних патернів взаємодії може посилюватися під впливом батьківської тривожності, гіперопіки, емоційного напруження та специфіки адаптації сім'ї до особливих освітніх потреб дитини.

Проаналізовано сучасні наукові підходи до дослідження дитячо-батьківських відносин, психологічного супроводу сімей дітей з особливими освітніми потребами, проблем емоційної залежності та порушення психологічних меж. Встановлено недостатню розробленість методологічних засад психодіагностики конфлюенції у системі «батьки – дитина», що зумовлює необхідність використання комплексного психодіагностичного підходу.

У статті представлено структуру психодіагностичного комплексу дослідження конфлюенції, побудованого на принципах системності, комплексності та методичної комплементарності. Охарактеризовано авторську анкету «Оцінка рівня конфлюенції у батьківсько-дитячих відносинах в умовах інклюзивного середовища», спрямовану на дослідження емоційних, когнітивних і поведінкових проявів конфлюентної взаємодії. Обґрунтовано доцільність застосування 16-факторного особистісного опитувальника Р. Кеттелла для аналізу індивідуально-психологічних характеристик батьків як чинників формування конфлюентних патернів взаємодії.

Окрему увагу приділено використанню проективних графічних методик «Неіснуюча тварина», «Кактус» та кольорового тесту М. Люшера для дослідження емоційного стану дітей, рівня внутрішньої напруженості, захисних тенденцій та особливостей переживання міжособистісної взаємодії. Визначено, що поєднання стандартизованих і проективних методів забезпечує можливість комплексного кількісного та якісного аналізу конфлюентних проявів у системі дитячо-батьківських відносин в умовах інклюзивного простору.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Ключові слова: конфлюенція, дитячо-батьківські відносини, інклюзивний простір, психодіагностика, психологічні межі.

Rozvad Anastasiia Serhiivna PhD Student (Third Educational and Scientific Level of Higher Education), Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University, Kyiv, https://orcid.org/0009-0003-3503-2176

METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF PSYCHODIAGNOSTICS OF CONFLUENCE IN CHILD-PARENT RELATIONSHIPS WITHIN AN INCLUSIVE ENVIRONMENT

Abstract. The article presents a theoretical and methodological substantiation of the psychodiagnostics of confluence in child-parent relationships within an inclusive environment. Confluence is defined as a complex psychological phenomenon manifested through the violation of psychological boundaries, excessive emotional involvement, dependent interaction patterns, and difficulties in the child's autonomy development. It is substantiated that within an inclusive educational environment, the risk of forming confluent interaction patterns may increase under the influence of parental anxiety, overprotection, emotional tension, and the specific features of family adaptation to the child's special educational needs.

The study analyzes contemporary scientific approaches to the investigation of child-parent relationships, psychological support for families raising children with special educational needs, emotional dependency, and violations of psychological boundaries. The insufficient development of methodological foundations for the psychodiagnostics of confluence within the "parent-child" system has been identified, which determines the necessity of applying a comprehensive psychodiagnostic approach.

The article presents the structure of a psychodiagnostic complex for studying confluence based on the principles of systemicity, complexity, and methodological complementarity. The author's questionnaire "Assessment of the Level of Confluence in Child-Parent Relationships within an Inclusive Environment" aimed at investigating emotional, cognitive, and behavioral manifestations of confluent interaction is characterized. The expediency of applying R. Cattell's 16 Personality Factor Questionnaire (16PF) for analyzing parents' individual psychological characteristics as factors contributing to the formation of confluent interaction patterns is substantiated.

Special attention is paid to the use of projective graphic techniques, including "Non-Existent Animal", "Cactus", and M. Lüscher's Color Test, for studying children's emotional states, levels of internal tension, defensive tendencies, and peculiarities of experiencing interpersonal interaction. It has been determined that the combination of standardized and projective methods provides an opportunity for comprehensive quantitative and qualitative analysis of confluent manifestations in child-parent relationships within an inclusive environment.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Keywords: confluence, child-parent relationships, inclusive environment, psychodiagnostics, psychological boundaries.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток інклюзивної освіти в Україні актуалізує необхідність комплексного вивчення психологічних механізмів функціонування дитячо-батьківських відносин в умовах включення дитини в інклюзивний простір. Інклюзивне середовище, орієнтоване на забезпечення рівного доступу до освіти, соціальної інтеграції та підтримки дітей з особливими освітніми потребами, супроводжується суттєвими трансформаціями внутрішньосімейної взаємодії. За таких умов особливого значення набувають психологічні феномени, пов'язані з порушенням особистісних меж, емоційною включеністю та зниженням рівня автономності у системі «батьки – дитина». Одним із таких феноменів виступає конфлюенція, що проявляється у формі емоційного злиття, надмірної психологічної залежності, труднощів диференціації власних переживань і потреб від переживань іншого члена сім'ї. [1, 4]

Проблематика конфлюенції набуває особливої актуальності в умовах інклюзивного освітнього простору, оскільки включення дитини з особливими потребами у соціально-освітній простір часто супроводжується підвищенням рівня тривожності батьків, гіперопікою, формуванням компенсаторних моделей взаємодії та посиленням емоційної залежності між членами родини. Унаслідок цього виникає ризик закріплення дисфункційних моделей стосунків, які можуть обмежувати процес розвитку психологічної автономії дитини, ускладнювати її соціальну адаптацію та негативно впливати на становлення особистісної ідентичності. Водночас недостатня диференціація психологічних меж у сім'ї ускладнює формування суб'єктності дитини та знижує ефективність психолого-педагогічного супроводу в інклюзивному просторі.

Попри зростання кількості наукових праць, присвячених інклюзивній освіті, дитячо-батьківським відносинам та психологічному супроводу сімей дітей з особливими освітніми потребами, проблема психодіагностики конфлюенції залишається недостатньо розробленою у сучасній психологічній науці. Наявні дослідження зосереджені на окремих аспектах емоційної залежності, порушення психологічних меж, батьківської гіперопіки або сімейної взаємодії, тоді як цілісне методологічне обґрунтування психодіагностики конфлюенції у дитячо-батьківських відносинах в умовах інклюзивного простору фактично відсутнє. Особливої уваги потребує проблема добору валідного психодіагностичного інструментарію, який дозволив би комплексно оцінити прояви конфлюентної взаємодії з урахуванням вікових, емоційних та когнітивних особливостей дітей, а також специфіки функціонування сім'ї в умовах інклюзії.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю розроблення методологічних засад психодіагностики конфлюенції як складного багаторівневого психологічного феномена, що охоплює емоційний, поведінковий, когнітивний та міжособистісний компоненти взаємодії. Визначення психодіагностичних

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

критеріїв і показників конфлюенції є важливою передумовою для подальшого створення ефективних програм психологічної профілактики, корекції та психотерапевтичного супроводу сімей, залучених до інклюзивного освітнього простору.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретико-методологічні засади дослідження дитячо-батьківських відносин в умовах інклюзивного освітнього середовища представлені у працях вітчизняних і зарубіжних науковців у галузі спеціальної психології, психології сім'ї та інклюзивної освіти. Проблеми організації інклюзивного навчання, психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами та взаємодії сім'ї з освітнім середовищем висвітлено у дослідженнях А. Колупаєвої, О. Таранченко, В. Синьова, С. Миронової. [6, 7] Психологічні особливості сімейної взаємодії, емоційної залежності, порушення психологічних меж та труднощів автономізації особистості розкрито у працях С. Максименка [8], Л. Бурлачука [5], а також у межах системного сімейного підходу М. Боуена та структурної сімейної терапії С. Мінухіна. У зазначених дослідженнях наголошується, що надмірна емоційна включеність батьків, гіперопіка та недостатня диференціація психологічних меж можуть негативно впливати на розвиток самостійності та емоційної регуляції дитини. [1, 4]

Водночас аналіз сучасних наукових джерел засвідчує, що проблема психодіагностики конфлюенції у дитячо-батьківських відносинах в умовах інклюзивного простору залишається недостатньо розробленою. Недостатньо визначеними залишаються критерії оцінки емоційного злиття, порушення психологічних меж, залежних форм взаємодії та особливостей автономізації дитини у системі «батьки – дитина».

Це зумовлює необхідність розроблення комплексного психодіагностичного підходу, який поєднуватиме стандартизовані особистісні методики, авторські діагностичні інструменти та проективні методи дослідження емоційно-особистісної сфери дитини.

Мета статті – теоретично обґрунтувати методологічні засади психодіагностики конфлюенції у дитячо-батьківських відносинах в умовах інклюзивного простору та визначити комплекс психодіагностичного інструментарію для дослідження емоційних, поведінкових і особистісних проявів конфлюентної взаємодії у системі «батьки – дитина».

Виклад основного матеріалу. Дослідження конфлюенції у дитячо-батьківських відносинах в умовах інклюзивного простору потребує комплексного методологічного підходу, оскільки зазначений феномен має багаторівневий характер і проявляється у системі емоційної, поведінкової та міжособистісної взаємодії. Конфлюенція не обмежується лише надмірною емоційною близькістю між батьками та дитиною, а охоплює порушення психологічних меж, труднощі автономізації, підвищену тривожну включеність, схильність до гіперопіки та надмірного контролю. У зв'язку з цим психодіагностика конфлюенції потребує

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

поєднання методів, спрямованих як на дослідження особистісних характеристик батьків, так і на аналіз емоційно-особистісних особливостей дитини.

Методологічною основою формування психодіагностичного комплексу стали принципи системності, комплексності та методичної комплементарності. Принцип системності передбачає розгляд конфлюенції як психологічного феномена, що формується у системі взаємозалежних дитячо-батьківських відносин та опосередковується впливом інклюзивного освітнього середовища. Принцип комплексності забезпечує можливість одночасного аналізу емоційних, поведінкових, когнітивних і особистісних компонентів взаємодії. Принцип методичної комплементарності полягає у поєднанні стандартизованих опитувальників та проективних методик, що дозволяє інтегрувати кількісний і якісний аналіз психологічних показників. Такий підхід забезпечує більш повне дослідження конфлюентних проявів у системі «батьки – дитина» та підвищує змістову обґрунтованість інтерпретації отриманих результатів.

З урахуванням теоретичної моделі дослідження конфлюенції, для психодіагностичного вивчення особливостей батьківсько-дитячої взаємодії було сформовано комплекс методик, який включає стандартизовані особистісні опитувальники, авторський психодіагностичний інструментарій та проективні методи дослідження емоційно-особистісної сфери дитини. Добір методик здійснювався відповідно до завдань дослідження та з урахуванням необхідності аналізу як усвідомлюваних, так і неусвідомлюваних проявів конфлюентної взаємодії.

Ключовим інструментом безпосереднього дослідження проявів конфлюенції стала авторська анкета «Оцінка рівня конфлюенції у батьківсько-дитячих відносинах в умовах інклюзивного середовища». Розробка анкети була зумовлена відсутністю стандартизованого психодіагностичного інструменту, спрямованого на комплексне дослідження конфлюентних проявів у системі дитячо-батьківських відносин в умовах інклюзивного простору. Теоретичною основою створення анкети стали положення системного сімейного підходу, концепція диференціації «Я» М. Боуена, наукові підходи до аналізу психологічних меж та теоретична модель конфлюенції, покладена в основу дослідження.

Структурно анкета складається з кількох змістових блоків: емоційного, когнітивного, поведінкового та блоку оцінки впливу інклюзивного освітнього середовища. Емоційний блок спрямований на виявлення тривожної включеності, емоційної напруги, труднощів відпускання контролю та підвищеної емоційної реактивності у взаємодії з дитиною. Когнітивний блок дозволяє оцінити уявлення батьків щодо самостійності дитини, допустимості помилок, необхідності постійного контролю та особливостей інтерпретації поведінки дитини. Поведінковий блок відображає характер взаємодії у системі «батьки – дитина», зокрема схильність до гіперопіки, заміщення дій дитини, надмірного контролю та інших поведінкових патернів, що можуть перешкоджати розвитку

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

автономності. Окремий блок анкети спрямований на оцінку особливостей взаємодії батьків з інклюзивним освітнім середовищем та суб'єктивного сприйняття його впливу на розвиток самостійності дитини.

Оцінювання результатів здійснюється за п'ятибальною шкалою частоти прояву досліджуваних характеристик, що дозволяє визначати як показники окремих змістових блоків, так і інтегральний рівень вираженості конфлюентних тенденцій. Застосування авторської анкети забезпечує можливість безпосереднього дослідження проявів конфлюенції у батьківсько-дитячій взаємодії та створює підґрунтя для подальшого комплексного аналізу психологічних чинників формування конфлюентних патернів у системі сімейних відносин.

З метою дослідження індивідуально-психологічних характеристик батьків як чинників формування конфлюентних патернів взаємодії у роботі застосовано 16-факторний особистісний опитувальник Р. Кеттелла (16PF). Використання даної методики обумовлене необхідністю аналізу особистісних параметрів, пов'язаних із емоційною регуляцією, тривожністю, міжособистісною чутливістю, самоконтролем та особливостями поведінкової взаємодії. У контексті дослідження конфлюенції зазначені характеристики розглядаються як психологічні передумови формування надмірної емоційної включеності, труднощів диференціації психологічних меж і схильності до гіперконтролю у системі дитячо-батьківських відносин. [2]

Опитувальник 16PF належить до стандартизованих багатофакторних методик дослідження особистості та ґрунтується на факторно-аналітичній моделі структури рис. Методика забезпечує можливість отримання багатовимірного профілю особистісних характеристик за шістнадцятьма первинними факторами, які відображають емоційні, регулятивні та міжособистісні особливості особистості. У межах дослідження особливу аналітичну значущість мають показники, що характеризують емоційну стійкість, рівень тривожності, внутрішню напруженість, особливості самоконтролю та характер міжособистісної взаємодії.

Інтерпретаційно значущими для аналізу конфлюентних проявів виступають фактори C, O, Q3 та Q4 опитувальника. Фактор C відображає рівень емоційної стійкості та здатність до регуляції афективних реакцій; фактор O характеризує схильність до переживання тривоги, внутрішньої невпевненості та емоційного напруження; фактор Q3 пов'язаний із рівнем самоконтролю та поведінкової організованості; фактор Q4 відображає ступінь внутрішньої психічної напруженості та фрустраційної чутливості. Сукупний аналіз зазначених показників дозволяє оцінити рівень емоційної напруги батьків та їх схильність до підвищеного контролю у взаємодії з дитиною.

Важливе значення у контексті дослідження мають також фактори E, L, I, H, G, Q1 та Q2, які характеризують особливості міжособистісної взаємодії, нормативної регуляції поведінки та автономності особистості. Аналіз зазначених параметрів дає змогу дослідити схильність до домінування,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

особливості довіри у взаємодії, емоційну чутливість, поведінкову гнучкість і здатність до самостійного прийняття рішень. У межах дослідження конфлюенції ці характеристики розглядаються як особистісні чинники, що можуть опосередковувати характер батьківської позиції, рівень психологічної дистанції у взаємодії та ставлення до автономності дитини.

Інтеграція результатів 16-факторного особистісного опитувальника з даними авторської анкети забезпечує можливість комплексного аналізу взаємозв'язку між особистісними характеристиками батьків та проявами конфлюентної взаємодії у системі «батьки – дитина». Це дозволяє розглядати конфлюенцію не лише як особливість міжособистісної взаємодії, а як феномен, опосередкований індивідуально-психологічними особливостями дорослого.

З метою дослідження емоційно-особистісних особливостей дітей та розширення аналітичних можливостей дослідження до психодіагностичного комплексу було включено проективні графічні методики. Їх застосування обумовлене тим, що у молодшому шкільному віці значна частина переживань, пов'язаних із тривожністю, емоційною залежністю, потребою у захисті та особливостями міжособистісної взаємодії, не завжди доступна для прямої вербалізації. Використання проективних методів дозволяє отримати додаткову інформацію щодо емоційного стану дитини, рівня внутрішньої напруженості, захисних тенденцій та особливостей реагування на соціальне середовище.

Однією з методик, використаних у дослідженні, стала проективна графічна методика «Неіснуюча тварина». Методика належить до групи малюнкових проективних методів і застосовується для якісного аналізу емоційних переживань, особливостей самосприйняття, захисних механізмів та міжособистісних установок дитини. Її використання ґрунтується на проективному принципі, відповідно до якого у процесі створення вільного графічного образу досліджуваний несвідомо відображає індивідуально значущі переживання, особливості внутрішньої регуляції та способи взаємодії із зовнішнім середовищем. [5, 8]

Процедура проведення передбачала індивідуальне виконання дитиною малюнкового завдання із подальшим стандартизованим уточнювальним опитуванням щодо особливостей створеного образу. Інтерпретація результатів здійснювалася за сукупністю графічних і змістових показників, зокрема враховувалися просторове розташування малюнка, розмір зображення, характер ліній, ступінь деталізації, наявність захисних або агресивних елементів, а також особливості вербального опису створеного образу. У межах дослідження методика використовувалася для аналізу рівня емоційної напруги, особливостей переживання безпеки й небезпеки, захисних тенденцій, соціальної настороженості та непрямих індикаторів залежності або потреби у підтримці.

Для уточнення особливостей емоційного реагування та поведінкових тенденцій дітей у дослідженні також застосовано проективну графічну методику «Кактус». Методика спрямована на якісний аналіз рівня внутрішньої напруженості, захисних тенденцій та особливостей взаємодії дитини з

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

навколишнім середовищем. Її застосування є доцільним у дослідженнях дитячої емоційної сфери, оскільки графічна форма самовираження є доступною для дітей молодшого шкільного віку та дозволяє отримати непрямі показники психоемоційного стану.

Інтерпретаційний аналіз методики «Кактус» здійснювався з урахуванням просторового розташування зображення, характеру ліній, інтенсивності натиску, ступеня деталізації, особливостей захисних елементів та наявності або відсутності зовнішньої опори. У психодіагностичному аспекті вираженість колючих елементів, посилення контурів, щільність штрихування та ізольованість зображення розглядалися як непрямі індикатори внутрішньої напруженості, настороженості та потреби у психологічному захисті. У межах дослідження методика використовувалася як допоміжний інструмент якісного аналізу емоційного стану дітей та особливостей їх реагування у системі міжособистісної взаємодії.

Для додаткового дослідження емоційного стану дітей, особливостей внутрішньої напруженості, рівня тривожності та характеру емоційного реагування у структурі психодіагностичного комплексу було використано кольоровий тест М. Люшера. Застосування даної методики обумовлене необхідністю отримання непрямих показників психоемоційного стану дитини, які складно виявити за допомогою лише вербальних або опитувальних методів, особливо у роботі з дітьми молодшого шкільного віку та дітьми з особливими освітніми потребами.

Тест Люшера ґрунтується на положенні про взаємозв’язок кольорових переваг із актуальним психоемоційним станом, функціональними особливостями особистості та домінуючими емоційними тенденціями. Методика дозволяє здійснювати аналіз рівня емоційного комфорту, внутрішнього напруження, потреби у психологічному захисті, емоційній підтримці та безпеці. У межах дослідження конфлюенції використання тесту є методично доцільним, оскільки надмірна емоційна залежність, тривожна включеність та труднощі автономізації часто супроводжуються підвищеним рівнем внутрішньої напруги й нестабільністю емоційного реагування дитини. [3]

Процедура проведення передбачала індивідуальний вибір дитиною кольорових карток відповідно до ступеня їх суб’єктивної привабливості. Досліджуваному пропонувалося обрати найбільш приємний колір із запропонованих восьми кольорів із подальшим послідовним ранжуванням інших кольорів. Через короткий проміжок часу процедура повторювалася повторно для уточнення актуального емоційного стану. Перший вибір розглядався як показник бажаного психоемоційного стану, другий – як відображення актуального емоційного стану дитини.

Інтерпретація результатів здійснювалася з урахуванням загальних символічних значень кольорів, запропонованих М. Люшером, а також особливостей застосування методики у дитячому віці. У процесі аналізу

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

враховувалися позиції основних кольорів, характер їх поєднання, а також відхилення окремих кольорів у структурі вибору. Особлива увага приділялася показникам, що можуть свідчити про емоційну нестабільність, підвищену тривожність, потребу у психологічному захисті, внутрішню напруженість, соціальну настороженість або труднощі переживання безпеки й емоційного прийняття.

У межах дослідження тест Люшера не використовувався як самостійний діагностичний інструмент для формулювання психологічних висновків, а застосовувався як допоміжний метод якісного аналізу емоційного стану дитини у структурі комплексного психодіагностичного дослідження. Поєднання результатів кольорового тесту з даними проективних графічних методик та опитувальних методів дозволило підвищити інтерпретаційну повноту аналізу емоційно-особистісних особливостей дітей у системі дитячо-батьківських відносин в умовах інклюзивного простору.

Таким чином, сформований психодіагностичний комплекс забезпечує можливість комплексного дослідження конфлюенції як багатовимірного психологічного феномена, що проявляється у системі дитячо-батьківських відносин та опосередковується впливом інклюзивного освітнього середовища.

Поєднання стандартизованих особистісних опитувальників, авторського психодіагностичного інструментарію та проективних методик дозволяє інтегрувати кількісний і якісний аналіз психологічних показників, що підвищує змістову валідність дослідження та забезпечує більш повне розуміння особливостей конфлюентної взаємодії.

Застосування авторської анкети дає змогу безпосередньо оцінити прояви конфлюенції у системі «батьки – дитина», зокрема рівень емоційної включеності, характер когнітивних установок щодо самостійності дитини та поведінкові особливості батьківської взаємодії. Використання 16-факторного особистісного опитувальника Р. Кеттелла забезпечує аналіз індивідуально-психологічних характеристик батьків, які можуть виступати чинниками формування конфлюентних патернів взаємодії. Проективні графічні методики та кольоровий тест М. Люшера, своєю чергою, дозволяють дослідити емоційний стан дітей, особливості внутрішньої напруженості, захисних тенденцій та переживання міжособистісної взаємодії.

Методологічна цінність сформованого психодіагностичного підходу полягає у можливості одночасного аналізу різних рівнів функціонування системи дитячо-батьківських відносин: особистісного, емоційного, поведінкового та міжособистісного. Це створює підґрунтя для більш глибокого розуміння психологічних механізмів формування конфлюенції в умовах інклюзивного простору та забезпечує можливість подальшої розробки психокорекційних і психотерапевтичних програм, спрямованих на розвиток психологічної автономії дитини, оптимізацію батьківської позиції та формування більш адаптивних моделей сімейної взаємодії.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Висновки. Отже, конфлюенція у дитячо-батьківських відносинах в умовах інклюзивного простору є складним психологічним феноменом, що проявляється у порушенні психологічних меж, надмірній емоційній включеності, труднощах автономізації дитини та залежних формах взаємодії. Аналіз наукових підходів засвідчив необхідність комплексного психодіагностичного дослідження зазначеного явища з урахуванням як особистісних характеристик батьків, так і емоційно-особистісних особливостей дитини.

Обґрунтовано доцільність використання комплексного психодіагностичного інструментарію, що поєднує авторську анкету, 16-факторний особистісний опитувальник Р. Кеттелла, проективні графічні методики та кольоровий тест М. Люшера. Поєднання стандартизованих і проективних методів забезпечує можливість кількісного та якісного аналізу проявів конфлюентної взаємодії, емоційного стану дитини, рівня внутрішньої напруженості та особливостей батьківської позиції, що створює методологічне підґрунтя для подальших емпіричних досліджень і розробки психокорекційних програм у системі інклюзивного супроводу сім'ї.

Література:

1. Bowen M. Family Therapy in Clinical Practice. New York : Jason Aronson, 1978. 578 p.
2. Cattell R. B. The Scientific Analysis of Personality. Chicago : Aldine Publishing Company, 1965. 520 p.
3. Lüscher M. The Lüscher Color Test. New York : Random House, 1971. 196 p.
4. Minuchin S. Families and Family Therapy. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1974. 268 p.
5. Бурлачук Л. Ф. Психодіагностика : підручник. Київ : Ніка-Центр, 2016. 388 с.
6. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи : монографія. Київ : Самміт-Книга, 2009. 272 с.
7. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Інклюзивна освіта: покроково для педагогів : навч.-метод. посіб. Київ, 2023. 232 с.
8. Максименко С. Д. Загальна психологія : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 272 с.

References:

1. Bowen M. (1978) Family Therapy in Clinical Practice. New York : Jason Aronson, 578 p. [in New York].
2. Cattell R. B. (1965) The Scientific Analysis of Personality. Chicago : Aldine Publishing Company, 520 p. [in Chicago].
3. Lüscher M. (1971) The Lüscher Color Test. New York : Random House. 196 p. [in New York].
4. Minuchin S. (1974) Families and Family Therapy. Cambridge, MA : Harvard University Press,. 268 p. [in Cambridge].
5. Burlachuk L. f. (2016) *Psykhodiahnostyka [Psychodiagnostics]*. Kyiv: Nika-Center [in Ukrainian].
6. Kolupaeva A. A. (2009) *Inklyuzyvna osvita: realiyi ta perspektyvy [Inclusive education: realities and prospects]*. Kyiv: Summit-Book [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

7. Kolupaeva A. A. & Taranchenko O. M. (2023) *Inklyuzyvna osvita: pokrokovo dlya pedahohiv [Inclusive education: step by step for teachers]*. Kyiv [in Ukrainian].

8. Maksymenko S. D. (2008) *Zahal'na psykholohiya [General psychology]*. Kyiv: Center for Educational Literature [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 29.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.922.6:316.472.4

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-5017-5028

Романовська Діана Дорімедонтівна кандидат психологічних наук, асистент кафедри практичної психології, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, https://orcid.org/0000-0002-3004-6734

Матейчук Наталія Георгіївна асистент кафедри практичної психології, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, https://orcid.org/0000-0001-5596-717X

Ілащук Микола Миколайович асистент кафедри практичної психології, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, https://orcid.org/0009-0008-8683-1660

ТРЕНІНГОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ ТА КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

Анотація. У статті досліджено проблему формування професійної мотивації та комунікативної компетентності майбутніх психологів у контексті сучасних трансформацій системи вищої освіти та зростання вимог до практичної підготовки фахівців. Актуальність дослідження зумовлена наявністю суперечності між необхідністю забезпечення високого рівня професійної готовності здобувачів освіти та обмеженими можливостями традиційних форм навчання щодо розвитку їхньої мотиваційної сфери і комунікативних умінь. Встановлено, що ефективність професійної діяльності психолога значною мірою залежить від рівня сформованості внутрішньої мотивації, здатності до емпатії, активного слухання та побудови конструктивної взаємодії. Обґрунтовано доцільність використання тренінгових технологій як інноваційного інструменту професійної підготовки, що забезпечує активне включення здобувачів освіти у навчальний процес, розвиток рефлексії, самосвідомості та професійної ідентичності. Доведено, що інтеграція курсів «Тренінг мотивації» та «Тренінг спілкування» дозволяє здійснювати комплексний вплив на формування мотиваційно-комунікативної компетентності майбутніх психологів. У статті представлено авторську тренінгову програму «Психолог у дії: мотивація та мистецтво спілкування», розкрито її мету, завдання, принципи побудови, структуру та змістове наповнення. Програма передбачає поетапну реалізацію трьох взаємопов'язаних модулів: мотиваційного (актуалізація професійних цінностей і мотивів), комунікативного (розвиток навичок ефективної взаємодії) та рефлексивного (осмислення та інтеграція набутого досвіду). Визначено основні

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

методи реалізації програми, зокрема групові дискусії, мозковий штурм, рольові та ділові ігри, аналіз кейсів, психогімнастичні вправи та рефлексивні техніки. Очікуваними результатами впровадження тренінгової програми є підвищення рівня внутрішньої мотивації, усвідомлення професійних цілей, розвиток комунікативної компетентності, формування навичок емпатії та активного слухання, а також підвищення впевненості у професійній взаємодії. Практичне значення дослідження полягає у можливості використання запропонованої програми у процесі підготовки майбутніх психологів у закладах вищої освіти.

Ключові слова: тренінг, тренінгові технології, психологи, мотивація, спілкування, комунікативна компетентність, професійне становлення.

Romanovska Diana Candidate of Psychological Sciences, Assistant of the Department of Practical Psychology, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, https://orcid.org/0000-0002-3004-6734

Mateichuk Nataliia Assistant of the Department of Practical Psychology, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, https://orcid.org/0000-0001-5596-717X

Ilashchuk Mykola Assistant of the Department of Practical Psychology, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, https://orcid.org/0009-0008-8683-1660

TRAINING TECHNOLOGIES AS A TOOL FOR FORMING MOTIVATION AND COMMUNICATIVE COMPETENCE IN FUTURE PSYCHOLOGISTS

Abstract. The article examines the problem of forming professional motivation and communicative competence of future psychologists in the context of modern transformations of the higher education system and increasing requirements for practical training of specialists. The relevance of the study is due to the presence of a contradiction between the need to ensure a high level of professional readiness of education seekers and the limited capabilities of traditional forms of training in terms of developing their motivational sphere and communicative skills. It has been established that the effectiveness of a psychologist's professional activity largely depends on the level of formation of internal motivation, the ability to empathy, active listening and building constructive interaction. The feasibility of using training technologies as an innovative tool for professional training, which ensures the active inclusion of education seekers in the educational process, the development of reflection, self-awareness and professional identity, is substantiated. It is proven that the integration of the courses "Motivation Training" and "Communication Training" allows for a comprehensive impact on the formation of motivational and communicative competence of future psychologists. The article presents the author's

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

training program "Psychologist in Action: Motivation and the Art of Communication", reveals its goal, objectives, principles of construction, structure and content. The program involves the phased implementation of three interrelated modules: motivational (actualization of professional values and motives), communicative (development of effective interaction skills) and reflective (interpretation and integration of acquired experience). The main methods of implementing the program are determined, in particular group discussions, brainstorming, role and business games, case analysis, psycho-gymnastic exercises and reflective techniques. The expected results of implementing the training program are an increase in the level of internal motivation, awareness of professional goals, development of communicative competence, formation of empathy and active listening skills, as well as increased confidence in professional interaction. The practical significance of the study lies in the possibility of using the proposed program in the process of training future psychologists in higher education institutions.

Keywords: training, training technologies, psychologists, motivation, communication, communicative competence, professional development.

Постановка проблеми. У зв’язку із реформуванням системи вищої освіти, посиленням соціально-психологічних викликів та зростанням ролі практичної складової при підготовці фахівців, зокрема психологів, особливої уваги набуває проблематика формування мотивації та розвитку комунікативних навичок у майбутніх психологів. Професійна діяльність психолога характеризується постійною взаємодією із клієнтами, умінням налагоджувати контакт, підтримувати довіру, здійснювати психологічний супровід, все це є неможливим без сформованої мотиваційної сфери та розвиненої комунікативної компетентності.

Таким чином, виникає певна суперечність між постійно зростаючими вимогами до рівня професійної готовності та недостатньою ефективністю традиційних форм навчання для розвитку мотивації та комунікативної складової. Традиційні види занять (лекційно-семінарські) спрямовані на засвоєння теоретичного матеріалу, що майже не забезпечує формування мотивації, розвитку рефлексії та набуття практичних навичок спілкування.

Тому, на основі вищевикладеного особливого значення набуває впровадження тренінгових технологій, як інтерактивних методів навчання, які спрямовані на активізацію особистісного потенціалу здобувачів вищої освіти, розвиток їхньої мотиваційної сфери та комунікативних умінь через досвід безпосередньої взаємодії. Проте, незважаючи на наявність окремих досліджень, проблематика системного використання тренінгових програм у процесі професійної підготовки майбутніх психологів залишається малодослідженою як в теоретичному, так і практичному аспектах.

А отже, виникає потреба у науковому обґрунтуванні можливостей тренінгових технологій як ефективного інструменту формування мотивації та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

навичок спілкування у майбутніх психологів, що й зумовлює актуальність даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчив, що проблематика формування професійної мотивації та комунікативної компетентності майбутніх психологів є предметом наукових досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних науковців.

Такі класики психології, як А. Маслоу [1], Д. Мак-Клелланд [2], В. Врум [3] розглядали мотивацію як ключовий чинник професійного становлення особистості, що визначає її спрямованість до навчально-професійної діяльності, рівень активності та готовність до саморозвитку.

Окрім мотивації до навчання та професійної діяльності, науковці також, приділяють значну увагу формуванню комунікативної компетентності психологів як інтегративної характеристики, що включає як вербальні, так і невербальні засоби спілкування, емпатію, активне слухання, навички налагодження та підтримки контакту з клієнтом. О. Грейліх [4], А. Дейнеченко [5], Л. Левицька [6], С. Шевченко [7] досліджуючи зазначену складову акцентували увагу на тому, що ефективність професійної діяльності психолога значною мірою залежить від рівня розвитку уміння спілкуватися та вести діалог.

В останні роки значно зросла увага до впровадження і використання інтерактивних і тренінгових технологій у систему професійної підготовки здобувачів вищої освіти. У працях Б. Максимчука [8], Н. Мілорадової [9], Л. Мороз [10], Н. Назаренко [11], В. Синишиної [12], В. Шевченко [13] тренінг розглядається як ефективна форма активного навчання, що забезпечує поєднання теоретичного засвоєння знань із практичним відпрацюванням навичок у безпечному соціально-психологічному середовищі. Також автори наголошують на тому, що тренінгові програми сприяють розвитку рефлексії, підвищенню рівня самосвідомості, формуванню професійної ідентичності та комунікативної гнучкості.

Водночас, аналіз наукових доробків показав, що хоча питання застосування тренінгових технологій у підготовці практичних психологів розглядається досить широко, недостатньо дослідженими залишаються аспекти їх цілеспрямованого впливу на одночасний розвиток мотиваційної сфери та комунікативних навичок. Таким чином, наявні наукові праці створюють теоретичне підґрунтя для дослідження тренінгових технологій як інструменту формування мотивації та навичок спілкування у майбутніх психологів, однак водночас і засвідчують існування низки невирішених питань, що потребують подальшого наукового осмислення.

Мета статті полягає у здійсненні теоретичного обґрунтування можливостей використання тренінгових технологій як ефективного інструменту формування професійної мотивації та навичок спілкування у майбутніх психологів; розробці тренінгової програми «Психолог у дії: мотивація та мистецтво спілкування».

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Виклад основного матеріалу. У контексті модернізації підготовки майбутніх психологів особливе значення має інтеграція теоретичних знань і практичної підготовки. Аналіз наукових підходів показує, що мотивація та комунікативні навички є взаємозалежними компонентами професійної компетентності психолога: ступінь мотивації визначає активність та прагнення до професійного розвитку, тоді як комунікативні навички забезпечують ефективне застосування цієї мотивації на практиці [14; 15; 16].

Тому рекомендується впровадження спеціалізованих навчальних курсів, зокрема «Тренінгу мотивації» та «Тренінгу спілкування». Разом вони утворюють комплексну систему, здатну формувати особистість майбутніх фахівців. Їх інтеграція не лише дозволяє розвивати різні компоненти професійної компетентності, але й забезпечує їхню скоординовану взаємодію.

Курс «Тренінг мотивації» спрямований на розвиток внутрішньої професійної мотивації, усвідомлення цінностей обраної професії, а також почуття відповідальності та сенсу щодо власного професійного розвитку. Зміст курсу базується на вправах із саморефлексії, визначення особистих і професійних пріоритетів, аналізу мотивації та подолання внутрішніх блоків. Працюючи над цими вправами, учасники отримують можливість зрозуміти свою мотивацію навчання, пов’язати її з вимогами своєї майбутньої професійної практики та розвинути більш стійку внутрішню мотивацію.

Одночасно, курс «Тренінг спілкування» спрямований на розвиток комунікативних навичок – критично важливої професійної здібності для психологів. Він включає навчання активному слуханню, розвитку емпатії, оволодіння вербальними та невербальними комунікативними навичками, а також встановлення конструктивної взаємодії з різними типами клієнтів. Особливий акцент робиться на моделюванні професійних ситуацій за допомогою рольових ігор, що дозволяє психологам-початківцям практикувати ефективні поведінкові стратегії в безпечному навчальному середовищі.

Ці курси інтегровані в тренінгову програму «Психолог у дії: мотивація та мистецтво комунікації», яка сприяє поступовому розвитку особистості здобувачів.

Початкова увага приділяється мотивації: підвищенню обізнаності про кар’єрні можливості та розвитку внутрішньої мотивації до навчання та особистісного зростання. На наступному етапі розвиваються комунікативні навички, необхідні для ефективної професійної взаємодії. Заключний етап рефлексії дає змогу здобувачам освіти узагальнити й осмислити набутий досвід, інтегрувати його у власну систему професійних цінностей та сприяє розвитку професійної самосвідомості.

Тренінгова програма ґрунтується на використанні комплексу інтерактивних методів навчання, зокрема групових дискусій, мозкового штурму, аналізу кейсів, психогімнастичних вправ, рольових і ділових ігор, що забезпечують

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

активне залучення здобувачів освіти до процесу професійного самопізнання й розвитку. Застосування зазначених методів спрямоване на формування мотивації, розвиток комунікативної компетентності, рефлексії та навичок конструктивної міжособистісної взаємодії. Важливим структурним компонентом кожного заняття є організація зворотного зв'язку та рефлексивного опрацювання досвіду, що сприяє його усвідомленню, інтеграції у систему цінностей майбутніх психологів і закріпленню сформованих умінь і поведінкових стратегій.

Практичне впровадження курсів «Тренінг мотивації» та «Тренінг спілкування» передбачає підвищення внутрішньої мотивації здобувачів, розвиток їхніх комунікативних навичок, зміцнення впевненості у своїх професійних компетенціях та підготовку до майбутньої кар'єри. Тому інтеграція цих навчальних технологій у навчання майбутніх психологів є актуальним та перспективним напрямком удосконалення освітнього процесу.

Пропонуємо авторську тренінгову програму «Психолог у дії: мотивація та мистецтво спілкування». Метою тренінгової програми є: формування внутрішньої професійної мотивації та розвиток комунікативної компетентності майбутніх психологів як складових їхньої професійної готовності.

Завдання тренінгу:

- актуалізувати професійні мотиви та цінності майбутніх психологів;
- сприяти усвідомленню власного професійного вибору;
- розвинути навички ефективного спілкування (активне слухання, емпатія, зворотний зв'язок);
- сформувати вміння встановлювати та підтримувати психологічний контакт;
- розвинути рефлексивні здібності та навички самоаналізу.

Цільова аудиторія: здобувачі вищої освіти спеціальності «Психологія» (2–4 курс).

Формат: група 12–16 осіб.

Тривалість: 8 занять по 90–120 хв.

Періодичність: 1–2 рази на тиждень.

Методи роботи: групова дискусія, мозковий штурм, рольові та ділові ігри, кейс-метод, психогімнастичні вправи, рефлексія.

Очікувані результати:

- підвищення рівня внутрішньої мотивації;
- усвідомлення професійних цілей;
- розвиток комунікативної компетентності;
- формування навичок емпатії та активного слухання;
- підвищення впевненості у професійній взаємодії.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Таблиця 1

Структура тренінгу

Модуль	**Заняття та мета**	**Вправи**
Модуль 1. Тренінг мотивації (заняття 1–3).	Заняття 1. Знайомство та визначення очікувань. Мета: формування безпечного середовища, актуалізація очікувань.	Вправи: 1. «Візитівка» (самопрезентація через асоціацію). 2. «Мої очікування» (стікери/обговорення). 3. «Правила групи». 4. Рефлексія.
	Заняття 2. Усвідомлення професійної мотивації. Мета: дослідити власні мотиви вибору професії.	Вправи: 1. «Чому я обрав(ла) психологію?». 2. «Моє професійне майбутнє» (візуалізація). 3. «Мотиваційний профіль». 4. Групова дискусія.
	Заняття 3. Цілі та внутрішні ресурси. Мета: формування цілей і внутрішньої мотивації.	Вправи: 1. «Дерево цілей». 2. «Мої ресурси». 3. «Перешкоди і шляхи їх подолання». 4. Рефлексія.
Модуль 2. Тренінг спілкування (заняття 4–6)	Заняття 4. Основи ефективного спілкування. Мета: формування базових комунікативних навичок.	Вправи: 1. «Зіпсований телефон (професійна версія)». 2. Міні-лекція про комунікацію. 3. «Вербальне vs невербальне». 4. Обговорення.
	Заняття 5. Активне слухання та емпатія. Мета: розвиток ключових навичок психолога.	Вправи: 1. «Слухати – чути – розуміти». 2. Робота в парах (клієнт-психолог). 3. «Емпатійне реагування». 4. Зворотний зв’язок.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Модуль	Заняття та мета	Вправи
	Заняття 6. Психологічний контакт і бар'єри. Мета: навчитися встановлювати контакт і долати труднощі.	Вправи: 1. «Бар'єри спілкування». 2. Рольові ігри (складні клієнти). 3. «Я-повідомлення». 4. Рефлексія.
Модуль 3. Інтеграційно-рефлексивний (заняття 7–8)	Заняття 7. Професійні ситуації. Мета: інтеграція мотивації та комунікації.	Вправи: 1. Аналіз кейсів. 2. Рольові ігри «Консультація». 3. Групове обговорення. 4. Зворотний зв'язок.
	Заняття 8. Підсумок і рефлексія. Мета: узагальнення результатів.	Вправи: 1. «Я до і після тренінгу». 2. «Лист собі в майбутнє». 3. Обговорення досягнень. 4. Завершальний ритуал.

Джерело: власна розробка авторів

Таким чином, розроблена тренінгова програма «Психолог у дії: мотивація та мистецтво комунікації», являє собою комплексну систему розвитку фундаментальних професійних компетентностей майбутніх психологів. Вона поєднує розвиток мотивації та комунікативних навичок. Її структура, зміст та інтерактивні методи навчання забезпечують активну участь здобувачів вищої освіти у процесі самопізнання, професійного розвитку та набуття практичних комунікативних навичок.

Впровадження цієї програми сприяє підвищенню внутрішньої мотивації, глибшому усвідомленню кар'єрних цілей, емпатії, активному слуханню та ефективній міжособистісній взаємодії. Це, у свою чергу, готує майбутніх психологів до професійної діяльності та покращує якість їхньої практичної підготовки.

Отже, інтеграція цієї тренінгової програми у підготовку майбутніх психологів є актуальним та перспективним підходом до покращення вищої освіти.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що формування професійної мотивації та комунікативної компетентності є ключовими складовими підготовки майбутніх психологів, які визначають ефективність їхньої подальшої професійної діяльності. Доведено, що традиційні форми організації освітнього процесу не забезпечують належного рівня розвитку зазначених якостей, що зумовлює необхідність пошуку та впровадження інноваційних підходів до навчання.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Обґрунтовано доцільність використання тренінгових технологій як ефективного інструменту активізації мотиваційної сфери та розвитку комунікативних навичок здобувачів вищої освіти. Встановлено, що тренінг, як форма інтерактивного навчання, створює сприятливі умови для поєднання теоретичних знань із практичним досвідом, розвитку рефлексії, самосвідомості та професійної ідентичності майбутніх фахівців.

Розроблено та змістовно наповнено авторську тренінгову програму «Психолог у дії: мотивація та мистецтво спілкування», яка інтегрує курси «Тренінг мотивації» та «Тренінг спілкування» і спрямована на комплексний розвиток особистості майбутнього психолога. Визначено її структуру, мету, завдання, змістове наповнення та очікувані результати.

З'ясовано, що впровадження запропонованої тренінгової програми сприяє підвищенню рівня внутрішньої мотивації, розвитку комунікативної компетентності, формуванню навичок емпатії, активного слухання та ефективної міжособистісної взаємодії, а також підвищенню впевненості здобувачів у власних професійних можливостях.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у проведенні експериментальної перевірки ефективності запропонованої програми, розробці критеріїв і показників оцінювання рівня сформованості мотиваційно-комунікативної компетентності майбутніх психологів.

Література:

1. Maslow A. H. Motivation and Personality. New York: Harper & Row, 1954. URL: https://www.holybooks.com/wp-content/uploads/Motivation-and-Personality-Maslow.pdf

2. McClelland D. C. Human Motivation. Cambridge: Cambridge University Press, 1987. URL: https://archive.org/details/humanmotivationb0000mccl

3. Vroom V. H. Work and Motivation. New York: Wiley, 1964. URL: https://archive.org/details/workmotivation0000vroo

4. Грейліх О. О. Формування комунікативної компетентності у майбутніх психологів. *Наукові перспективи.* 2025. №5(59). С. 1822-1831. DOI: https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-5(59)-1822-1831

5. Дейнеченко Л. М. Формування комунікативної компетентності майбутніх психологів засобами соціально-психологічного тренінгу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки.* 2017. Вип. 4(2). С. 20-25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkhp_2017_4%282%29__5

6. Левицька Л. Тренінгові технології розвитку комунікативної компетенції психологів. *Psychology Travelogs*. 2024. №1. С. 149-158. DOI: https://doi.org/10.31891/PT-2024-1-14

7. Шевченко С. В., Фалько Н. М. Розвиток комунікативної компетентності майбутніх психологів. *Габітус.* 2020. Вип. 18. Т. 2. С. 143-148. DOI https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.18.2.26

8. Omelchuk M., Maksymchuk B., Ihnatenko S., Navolskyi N., Kitsak T., Vitkovskyi O., Ostrovska N., Vykhrushch A., Lukashchuk M., Lukashchuk I., Demianchuk M., Khmeliar I., Kushnir L., & Maksymchuk I. Developing Professional Competency in First Aid in Future Coaches in Ukraine. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*. 2022. №14(3). PP. 392-411. DOI: https://doi.org/10.18662/rrem/14.3/615

ISSN 2786-4952 Online

9. Мілорадова Н. Е. Застосування тренінгових технологій у професійній підготовці слідчих (на прикладі тренінгу «Психологія допиту»). *Юридична психологія*. 2020. №1(26). С. 62-69. DOI: https://doi.org/10.33270/03202601.62

10. Мороз Л. І, Міщенко М. С. Професійно-психологічний тренінг як засіб становлення майбутніх психологів. *Габітус.* 2022. Вип. 34. С.80-84. DOI https://doi.org/10.32843/2663-5208.2022.34.12

11. Назаренко Н. М. Актуальність психологічного тренінгу у професійній сфері як засобу особистісно-професійного розвитку фахівця. *Проблеми сучасної психології*. 2022. №1(24). С. 61-70. DOI: https://doi.org/10.26661/2310-4368/2022-1-7

12. Синишина В. М. Упровадження методу соціально-психологічного пізнання в систему підготовки майбутніх практичних психологів. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 21. Т. 3. С. 109-113. DOI https://doi.org/10.32843/2663-6085/2019.21.3-23

13. Shevchenko V. V. Training of development of professional-psychological competence of military servants of the National guard of Ukraine. *American Journal of Fundamental, Applied & Experimental Research*. 2021. № 2 (2). P. 72-77.

14. Palamarchuk, O., Gurevych, R., Maksymchuk, B., Gerasymova, I., Fushtey, O., Logutina, N., Kalashnik, N., Kylivnyk, A., Haba, I., Matviichuk, T., Solovyov, V., & Maksymchuk, I. Studying Innovation as the Factor in Professional Self-Development of Specialists in Physical Education and Sport. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*. 2020. №12(4). PP. 118-136. DOI: https://doi.org/10.18662/rrem/12.4/337

15. Шевченко В. В. Особливості мотиваційного компонента професійно-психологічної компетентності військовослужбовців Національної гвардії України на етапі фахової підготовки. *Теоретичні і прикладні проблеми психології та соціальної роботи: збірн. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2021. № 3 (56). Т. 3. С. 220 - 232. DOI: https://doi.org/10.33216/2219-2654-2021-56-3-3-220-232

16. Пенькова Н. Є., Шевченко В.В. Проблеми соціально-психологічної адаптації курсантів Національної гвардії України до навчання. *Збірник наукових праць: психологія*. 2019. №24. С. 112-120. DOI: https://doi.org/10.15330/psp.24.112-120

References:

1. Maslow A. H. (1954). Motivation and Personality. New York: Harper & Row. URL: https://www.holybooks.com/wp-content/uploads/Motivation-and-Personality-Maslow.pdf

2. McClelland D. C. (1987)ю Human Motivation. Cambridge: Cambridge University Press. URL: https://archive.org/details/humanmotivationb0000mccl

3. Vroom V. H. (1964). Work and Motivation. New York: Wiley. URL: https://archive.org/details/workmotivation0000vroo

4. Hreilikh O. O. (2025). Formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti u maibutnikh psykholohiv [Developing Communicative Competence in Future Psychologists]. *Naukovi perspektyvy – Research Perspectives*, 5(59), 1822-1831. DOI: https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-5(59)-1822-1831

5. Deinechenko L. M. (2017). Formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh psykholohiv zasobamy sotsialno-psykholohichnoho treninhu [Developing the Communicative Competence of Future Psychologists Through Social-Psychological Training]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriia: Psykholohichni nauky – Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Psychological Sciences*, Vyp. 4(2), 20-25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkhp_2017_4%282%29__5

6. Levytska L. (2024). Treninhovi tekhnolohii rozvytku komunikatyvnoi kompetentsii psykholohiv [Training Methods for Developing Psychologists' Communication Skills]. *Psychology Travelogs*, 1, 149-158. DOI: https://doi.org/10.31891/PT-2024-1-14

ISSN 2786-4952 Online

7. Shevchenko S. V., Falko N. M. (2020). Rozvytok komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh psykholohiv [Developing the communicative competence of future psychologists]. *Habitus – Habitus*, Vyp. 18, T. 2, 143-148. DOI https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.18.2.26

8. Omelchuk M., Maksymchuk B., Ihnatenko S., Navolskyi N., Kitsak T., Vitkovskyi O., Ostrovska N., Vykhrushch A., Lukashchuk M., Lukashchuk I., Demianchuk M., Khmeliar I., Kushnir L., & Maksymchuk I. (2022). Developing Professional Competency in First Aid in Future Coaches in Ukraine. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 14(3), 392-411. DOI: https://doi.org/10.18662/rrem/14.3/615

9. Miloradova N. E. (2020). Zastosuvannia treninhovykh tekhnolohii u profesiinii pidhotovtsi slidchykh (na prykladi treninhu «Psykholohiia dopytu») [The Use of Training Technologies in the Professional Training of Investigators (Using the Example of the "Psychology of Interrogation" Training Course)]. *Yurydychna psykholohiia – Legal Psychology*, 1(26), 62-69. DOI: https://doi.org/10.33270/03202601.62

10. Moroz L. I, Mishchenko M. S. (2022). Profesiino-psykholohichnyi treninh yak zasib stanovlennia maibutnikh psykholohiv [Professional and psychological training as a means of developing future psychologists]. *Habitus – Habitus*, Vyp. 34, 80-84. DOI https://doi.org/10.32843/2663-5208.2022.34.12

11. Nazarenko N. M. (2022). Aktualnist psykholohichnoho treninhu u profesiinii sferi yak zasobu osobystisno-profesiinoho rozvytku fakhivtsia [The Relevance of Psychological Training in the Professional Sphere as a Means of Personal and Professional Development for Specialists]. *Problemy suchasnoi psykholohii – Issues in Contemporary Psychology*, 1(24), 61-70. DOI: https://doi.org/10.26661/2310-4368/2022-1-7

12. Synyshyna V. M. (2020). Uprovadzhennia metodu sotsialno-psykholohichnoho piznannia v systemu pidhotovky maibutnikh praktychnykh psykholohiv [Integrating the method of socio-psychological cognition into the training program for future clinical psychologists]. *Innovatsiina pedahohika – Innovative pedagogy*, Vyp. 21, T. 3, 109-113. DOI https://doi.org/ 10.32843/2663-6085/2019.21.3-23

13. Shevchenko V. V. (2021). Training of development of professional-psychological competence of military servants of the National guard of Ukraine. *American Journal of Fundamental, Applied & Experimental Research*, 2(2), 72-77.

14. Palamarchuk, O., Gurevych, R., Maksymchuk, B., Gerasymova, I., Fushtey, O., Logutina, N., Kalashnik, N., Kylivnyk, A., Haba, I., Matviichuk, T., Solovyov, V., & Maksymchuk, I. (2020). Studying Innovation as the Factor in Professional Self-Development of Specialists in Physical Education and Sport. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 12(4), 118-136. DOI: https://doi.org/10.18662/rrem/12.4/337

15. Shevchenko V. V. (2021). Osoblyvosti motyvatsiinoho komponenta profesiino-psykholohichnoi kompetentnosti viiskovosluzhbovtsiv Natsionalnoi hvardii Ukrainy na etapi fakhovoi pidhotovky [Features of the Motivational Component of the Professional-Psychological Competence of Servicemen of the National Guard of Ukraine During the Stage of Professional Training]. *Teoretychni i prykladni problemy psykholohii ta sotsialnoi roboty: zbirn. nauk. prats Skhidnoukrainskoho natsionalnoho universytetu imeni Volodymyra Dalia – Theoretical and Applied Issues in Psychology and Social Work: Collection of Scientific Papers of the Volodymyr Dahl East Ukrainian National University*, 3 (56), T. 3, 220 - 232. DOI: https://doi.org/10.33216/2219-2654-2021-56-3-3-220-232

16. Penkova N. Ye., Shevchenko V.V. (2019). Problemy sotsialno-psykholohichnoi adaptatsii kursantiv Natsionalnoi hvardii Ukrainy do navchannia [Issues in the Social and Psychological Adaptation of Ukrainian National Guard Cadets to Academic Life]. *Zbirnyk naukovykh*

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

prats: psykholohiia – Collection of Scientific Papers: Psychology, 24, 112-120. DOI: https://doi.org/10.15330/psp.24.112-120

Дата першого надходження статті до видання: 03.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 19.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.9:001.4

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-5029-5039

Романчук Ольга Василівна доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри української та іноземних мов, Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського, м. Львів, https://orcid.org/0000-0002-1285-392X

Данилевич Мирослава Василівна доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри туризму, Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського, м. Львів, https://orcid.org/0000-0002-1285-392X

Криштанович Світлана Володимирівна доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки та психології, Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського, м. Львів, https://orcid.org/0000-0002-2147-9028

Окопний Андрій Михайлович кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент кафедри спортивних та рекреаційних ігор, Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського, м. Львів, https://orcid.org 0000-0001-5277-7952

Павленчик Наталія Федорівна доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки та менеджменту Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського, м. Львів, https://orcid.org/0000-0001-6164-5644

ТЕРМІНОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО МИСЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

Анотація. У статті розглянуто українську психологічну терміносистему як важливий чинник формування професійного мислення майбутніх психологів. Обґрунтовано, що психологічна термінологія є не лише сукупністю спеціальних слів, а складною системою наукових понять, через яку майбутній фахівець засвоює логіку психологічної науки, навчається точно описувати психічні процеси, стани, властивості особистості, поведінкові прояви, емоційні переживання та особливості міжособистісної взаємодії. Підкреслено, що термін у психології виконує пізнавальну, номінативну, комунікативну, системотвірну та методологічну функції, оскільки дає змогу виокремити психічне явище з буденного досвіду, надати йому наукового статусу й включити його до ширшої понятійно-категоріальної системи.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Окрему увагу приділено історичним передумовам становлення української психологічної термінології, зокрема ролі перших україномовних підручників, словників, наукових шкіл, а також впливу періодів термінологічної розбудови, русифікації та сучасного відновлення української наукової мови. Окреслено структурні особливості психологічної терміносистеми, у якій співіснують питомі українські терміни, інтернаціоналізми, запозичення, терміни-словосполучення, терміни-дублети та міждисциплінарні поняття. Особливу увагу зосереджено на класифікації психічних явищ на психічні процеси, психічні стани та психічні властивості як основі системного засвоєння психологічних категорій.

Визначено, що однією з актуальних проблем професійної підготовки майбутніх психологів є недостатня сформованість термінологічної компетентності, що виявляється у змішуванні наукового й побутового значень понять, некритичному використанні англіцизмів, калькуванні, неточному перекладі, дублюванні термінів і спрощеному трактуванні складних психологічних явищ. Наголошено, що термінологічна компетентність має формуватися системно — через роботу зі словниками, підручниками, науковими текстами, стандартами термінологічної роботи, аналіз дефініцій і порівняння української та міжнародної термінологічної практики. Зроблено висновок, що українська психологічна терміносистема є важливою умовою професійної ідентичності, наукової точності, культури фахового мовлення та відповідального психологічного мислення.

Ключові слова: компетентність, термінологічна компетентність, фахова комунікація, професійне мислення, психологічна термінологія, майбутні психологи, підготовка фахівців

Romanchuk Olha Vasylivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Ukrainian and Foreign Languages, , Ivan Boberskyi Lviv State University of Physical Culture, Lviv, https://orcid.org/0000-0001-8215-9741

Danylevych Myroslava Vasylivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Tourism, Ivan Boberskyi Lviv State University of Physical Culture, Lviv, https://orcid.org/0000-0002-1285-392X

Kryshtanovych Svitlana Volodymyrivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Pedagogy and Psychology, Ivan Bobersky Lviv State University of Physical Culture, Lviv, https://orcid.org/0000-0002-2147-9028

Okopnyi Andrii Mykhailovych Candidate of Sciences in Physical Education and Sport, Associate Professor at the Department of Sports and Recreational Games, Ivan Boberskyi Lviv State University of Physical Culture, https://orcid.org 0000-0001-5277-7952

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Pavlenchyk Nataliia Fedorivna Doctor of Economic Science, Professor, Head of the Department of Economics and Management, Ivan Bobersky Lviv State University of Physical Culture, Lviv, https://orcid.org/0000-0001-6164-5644

TERMINOLOGICAL COMPETENCE AS A FACTOR IN SHAPING PROFESSIONAL MINDSET AMONG FUTURE PSYCHOLOGISTS

Abstract. This article investigates the Ukrainian psychological terminological system as a vital component in shaping the professional mindset of future psychologists. It is demonstrated that psychological terminology constitutes not merely a collection of specialized vocabulary, but a sophisticated system of scientific concepts through which aspiring professionals comprehend the logic of psychological science and learn to describe mental processes, states, personality characteristics, behavioral expressions, emotional experiences, and interpersonal features with precision. The article underscores that a psychological term performs multiple functions – cognitive, nominative, communicative, system-forming, and methodological – by enabling the distinction of mental phenomena from ordinary experience, conferring scientific legitimacy, and integrating these phenomena into a broader conceptual and categorical framework.

Significant attention is devoted to the historical prerequisites for the development of Ukrainian psychological terminology, including the influence of the earliest Ukrainian-language textbooks, dictionaries, scientific schools, as well as the effects of various periods marked by terminological evolution, russification, and the contemporary resurgence of the Ukrainian scientific language. The structural characteristics of the psychological terminological system are outlined, highlighting the coexistence of native Ukrainian terms, internationalisms, borrowings, compound terms, doublets, and interdisciplinary concepts.

The classification of mental phenomena into mental processes, states, and psychological properties is emphasized as foundational for the systematic mastery of psychological categories.

It is concluded that a key contemporary challenge in the professional training of future psychologists is the inadequate development of terminological competence. This deficiency manifests in the conflation of scientific and colloquial meanings of concepts, uncritical adoption of anglicisms, calquing, inaccurate translations, term duplication, and oversimplified interpretations of complex psychological phenomena. It is advocated that terminological competence should be cultivated systematically through engagement with dictionaries, textbooks, scientific literature, standards of terminological practice, analysis of definitions, and comparison of Ukrainian and international terminological standards. The article affirms that the Ukrainian psychological terminological system is instrumental in fostering professional identity, scientific precision, a culture of professional discourse, and responsible psychological reasoning.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Keywords: competence, terminological competence, professional communication, professional mindset, psychological terminology, future psychologists, training of specialists

Постановка проблеми. Сучасна психологія функціонує в умовах активного оновлення наукового знання, розширення сфери психологічної практики та зростання суспільного запиту на професійну психологічну допомогу. За таких умов особливого значення набуває точність психологічної термінології, адже саме терміни забезпечують наукове описування психічної реальності, упорядковують професійну комунікацію та формують основу фахового мислення майбутнього психолога.

Українська психологічна терміносистема є складним утворенням, у якому поєднуються питомі українські терміни, інтернаціоналізми, запозичення, кальки, терміни-словосполучення та дублети. Тому засвоєння психологічної термінології не може зводитися до механічного запам'ятовування визначень. Воно передбачає розуміння змісту понять, їхнього походження, місця в системі психологічного знання, зв'язків з іншими категоріями та меж коректного використання.

Актуальність проблеми посилюється тим, що майбутні психологи часто засвоюють терміни з різних джерел — підручників, наукових статей, перекладної літератури, популярних психологічних текстів, соціальних мереж. Унаслідок цього виникають ризики змішування наукового й побутового значень понять, некритичного використання англіцизмів, калькування іншомовних конструкцій і неточного терміновживання.

Отже, проблема української психологічної терміносистеми має безпосередній зв'язок із якістю професійної підготовки майбутніх психологів.

Точність терміна впливає на точність мислення, а отже – на якість психологічного аналізу, інтерпретації, наукового письма, консультування та фахової комунікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема становлення, структури й унормування української психологічної термінології висвітлювалася в працях, присвячених українській науковій мові, психологічній лексикографії, загальній психології та термінознавству. Одним із базових досліджень у цьому напрямі є праця Л. М. Веклинець, у якій проаналізовано структуру, походження, лексико-семантичні особливості та проблеми унормування сучасної української психологічної термінології [1]. Практичне значення для систематизації психологічної лексики мають «Українська психологічна термінологія: словник-довідник» [2] та «Психологічний словник» за редакцією В. І. Войтка [3].

Теоретичну основу для аналізу базових категорій психології становлять праці із загальної психології, у яких розкрито зміст понять психіки, свідомості, діяльності, особистості, психічних процесів, психічних станів і властивостей

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

особистості [4, 5, 6]. Сучасний етап розвитку психологічної термінології потребує врахування новітніх українських термінологічних джерел [7], а також міжнародних словників і класифікацій, зокрема *APA Dictionary of Psychology*, DSM-5-TR та ICD-11 [8, 9, 10].

Історичний аспект становлення української психологічної термінології репрезентують ранні україномовні психологічні праці й словники, зокрема «Нарис психольогії» С. Балея [11] та «Словник термінів педагогіки, психології та шкільного адміністрування» П. Горецького [12]. Водночас питання нормативної впорядкованості термінів пов'язане із загальними принципами термінологічної роботи, відображеними в ДСТУ 3966:2009 та ISO 704:2022 [13; 14]. Окрему увагу в науковій літературі приділено проблемі дублетності української психологічної термінології, що є важливим для розуміння співіснування питомих і запозичених назв [15].

Отже, наявні праці створюють достатнє підґрунтя для аналізу української психологічної терміносистеми, однак потребує подальшого осмислення її роль саме у формуванні професійного мислення майбутніх психологів, розвитку фахової рефлексії, культури психологічного аналізу та професійної комунікації.

Мета статті – обґрунтувати значення термінологічної компетентності у формуванні професійного мислення майбутніх психологів, а також окреслити основні проблеми сучасного терміновживання у психологічній освіті й фаховій комунікації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Психологічна терміносистема є складною, відкритою та динамічною системою понять, що відображає історичний досвід наукового осмислення психіки, свідомості, поведінки, діяльності й особистості. Її складність зумовлена тим, що психологія досліджує явища, які мають водночас біологічний, соціальний, культурний, особистісний і суб'єктивний виміри, а самі психологічні терміни часто перебувають на перетині філософії, медицини, педагогіки, нейронауки, соціології, мовознавства, права, реабілітації та сфери ментального здоров'я. Для майбутнього психолога опанування терміносистеми має принципове значення, оскільки саме вона забезпечує перехід від буденного до професійного мислення. У повсякденному мовленні людина може описувати свій стан словами *«мені тривожно», «я в стресі», «у мене депресія», «я не маю мотивації»*, тоді як психолог має вміти розрізняти емоційний стан, стійку властивість особистості, ситуативну реакцію, клінічно значущий симптом, адаптаційний механізм або поведінкову стратегію. Таке розрізнення неможливе без точного понятійного апарату.

Термін у психології виконує кілька взаємопов'язаних функцій: називає певне явище, допомагає осмислити його в межах певної теорії, забезпечує комунікацію між фахівцями та включає окреме поняття до ширшої системи категорій. Саме тому терміносистема психології є не простим переліком слів, а логічно впорядкованою системою понять. Наприклад, поняття «мислення» пов'язане з пам'яттю, мовленням, уявою, інтелектом і прийняттям рішення;

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

поняття «особистість» – з категоріями індивіда, індивідуальності, суб'єкта, самосвідомості, мотивації й соціалізації; поняття «емоція» – з почуттями, афектом, настроєм, переживанням та емоційним станом.

Історичний розвиток української психологічної термінології свідчить, що вона формувалася в складних соціокультурних умовах. Її витоки пов'язані з розвитком української абстрактної лексики, філософської думки, освітньої традиції, перших підручників і словників. Особливе значення в цьому процесі мала праця С. Балея «Нарис психольогії» [11], у якій відображено прагнення подати психологічне знання українською мовою і сформувати понятійний апарат, придатний для навчання та наукового осмислення психічних явищ. Важливим кроком у розвитку термінологічної системи був також словник П. Горецького [12], який засвідчив потребу в систематизації педагогічних і психологічних термінів.

Подальший розвиток української психологічної термінології був ускладнений процесами русифікації, штучного зближення з російською мовою, витісненням окремих питомих форм і поширенням калькованих конструкцій. Відновлення української наукової мови наприкінці XX – на початку XXI ст. супроводжувалося поверненням уваги до національних термінотворчих ресурсів, розвитком лексикографії, переосмисленням ролі запозичень і потребою в унормуванні термінологічного апарату. Сучасна українська психологічна терміносистема містить кілька основних пластів: питомі українські терміни *(«мислення», «сприймання», «почуття», «увага», «воля», «пам'ять»*), інтернаціоналізми грецького й латинського походження *(«психіка», «темперамент», «характер», «афект», «емоція», «мотивація»*) та новіші запозичення, пов'язані переважно з англомовним психологічним і психотерапевтичним дискурсом *(«копінг», «резилієнтність», «майндфулнес», «тригер», «фідбек», «майндсет»*).

Важливою основою психологічної терміносистеми є класифікація психічних явищ на психічні процеси, психічні стани та психічні властивості. Психічні процеси – це динамічні форми психічного відображення, які забезпечують пізнання, емоційне реагування і регуляцію діяльності: відчуття, сприймання, пам'ять, мислення, уява, емоції, воля. Психічні стани характеризують відносно цілісну організацію психіки в певний проміжок часу: тривога, напруження, зосередженість, втома, фрустрація, стрес, емоційне піднесення. Психічні властивості є стійкішими характеристиками особистості, які визначають типові способи реагування й поведінки людини: темперамент, характер, здібності, спрямованість, відповідальність, емоційність, саморегуляція.

Така класифікація допомагає майбутньому психологові зрозуміти, що близькі за звучанням або змістом поняття можуть належати до різних рівнів психологічного аналізу: увага може розглядатися як психічний процес, а уважність – як властивість особистості; емоція є короткочасним переживанням, тоді як почуття – більш стійким ставленням до об'єкта або явища.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У контексті професійної підготовки така класифікація має не лише описове, а й аналітичне значення. Вона дає змогу студентові бачити психічне явище не ізольовано, а в системі його проявів, причин і наслідків. Наприклад, тривога може розглядатися як ситуативний психічний стан, але за певних умов вона впливає на перебіг уваги, мислення, пам'яті, поведінкових реакцій і міжособистісної взаємодії. Водночас повторювані способи реагування на тривожні ситуації можуть поступово закріплюватися як індивідуально-психологічні особливості особистості. Отже, терміносистема допомагає майбутньому психологові простежувати переходи між процесами, станами й властивостями, що є необхідним для цілісного розуміння психічної діяльності.

Не менш важливим є те, що точне використання психологічних термінів формує професійну обережність у висновках. Наприклад, поняття *«депресивний стан», «емоційне виснаження», «низька мотивація», «фрустрація»* чи *«стресова реакція»* не є взаємозамінними, хоча в повсякденному мовленні їх часто змішують. Саме термінологічна точність дає змогу фахівцеві коректно описати психологічну ситуацію, визначити межі власної компетентності й обрати адекватні засоби подальшої роботи.

Однією з актуальних проблем сучасного психологічного терміновживання є полісемія, тобто наявність у поняття кількох значень або різних теоретичних інтерпретацій. Наприклад, поняття «особистість» може трактуватися як система рис, суб'єкт діяльності, соціальна якість індивіда, структура самосвідомості або результат взаємодії біологічних, соціальних і культурних чинників. Наявність різних підходів не є недоліком психологічної науки, однак вона вимагає від дослідника й студента чіткого визначення, у якому саме значенні використовується термін у конкретному тексті.

Не менш важливими є проблеми дублетності, англіцизмів і калькування. У психологічній термінології часто співіснують українські та іншомовні відповідники: *«сприймання» і «перцепція», «самоаналіз» і «рефлексія», «пристосування» й «адаптація», «співпереживання» й «емпатія», «навчання» і «тренінг».* Таке співіснування може бути виправданим у різних теоретичних традиціях, однак для студентів воно створює ризик поверхового ототожнення понять. Подібну проблему становлять слова *«фідбек», «дедлайн», «брейншторм», «майндсет», «тригер», «копінг»,* які часто вживаються ширше, ніж це виправдано науковим або навчальним контекстом. У багатьох випадках доречно використовувати українські відповідники: *«зворотний зв'язок», «кінцевий термін», «мозковий штурм», «настанова», «чинник активації», «стратегія подолання»*. Водночас професійна мовна культура психолога не передбачає штучної ізоляції від міжнародної термінології; ідеться насамперед про доцільність, точність і зрозумілість терміновживання.

Термінологічна компетентність майбутнього психолога охоплює здатність правильно визначати й використовувати базові психологічні поняття, бачити зв'язки між ними, розуміти їхнє місце в системі психологічного знання,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

розрізняти наукове, навчальне, популярне й побутове вживання психологічних лексичних одиниць, працювати зі словниками, підручниками, науковими статтями, стандартами термінологічної роботи та міжнародними класифікаціями. У професійній підготовці психологів цю компетентність доцільно формувати вже з першого курсу через аналіз дефініцій, порівняння кількох словникових тлумачень одного поняття, укладання тематичних мініслoвників, переклад і обговорення англомовних термінів, вправи на розрізнення близьких понять, аналіз типових помилок у фаховому мовленні та письмових роботах студентів.

Професійне мислення психолога формується не лише через засвоєння теорій, методів і практичних технік, а й через опанування мови, якою ці теорії й методи описуються. Якщо майбутній фахівець ототожнює депресивний стан із поганим настроєм, травматичний досвід із будь-якою неприємною подією, паніку з хвилюванням, а професійну рефлексію із самокритикою, це може призводити до хибної інтерпретації стану людини. Тому термінологічна точність є не формальною академічною вимогою, а важливою умовою професійної етики й відповідальності психолога.

Для наочного узагальнення ролі української психологічної терміносистеми у формуванні професійного мислення майбутніх психологів доцільно виокремити кілька її ключових функціональних вимірів (табл. 1).

Таблиця 1

Психологічна терміносистема у професійній підготовці

Функціональний вимір	**Змістове наповнення**	**Значення для професійного мислення**
Понятійно-категоріальний	Засвоєння базових категорій психології: *психіка, свідомість, особистість, діяльність, поведінка, емоції*	Формує здатність мислити не описово, а науковими категоріями
Диференційний	Розмежування близьких понять: *емоція – почуття, тривога – страх, стрес – фрустрація, темперамент – характер*	Запобігає змішуванню понять і неточній інтерпретації психічних явищ
Системотвірний	Усвідомлення зв’язків між психічними процесами, станами та властивостями особистості	Допомагає бачити психіку як цілісну, взаємопов’язану систему
Комунікативний	Використання коректної фахової мови в навчанні, дослідженні, консультуванні та міжпрофесійній взаємодії	Забезпечує точність професійного спілкування й наукового письма

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Функціональний вимір	Змістове наповнення	Значення для професійного мислення
Нормативний	Дотримання усталених дефініцій, словникових джерел, термінологічних стандартів і академічної доброчесності	Сприяє уніфікації терміновживання та підвищує якість фахових текстів
Рефлексивний	Усвідомлення змісту, походження, меж уживання терміна	Розвиває професійну рефлексію й відповідальність у використанні психологічних понять
Мовно-культурний	Перевага точних українських відповідників, критичне ставлення до англіцизмів, кальок і професійного сленгу	Підтримує культуру української наукової мови та професійну ідентичність психолога

Примітка. Сформовано автором на основі узагальнення наукових джерел [1–3; 13; 15].

Як видно з табл. 1, психологічна терміносистема виконує не лише номінативну функцію, а й безпосередньо впливає на якість професійного мислення майбутнього психолога. Вона забезпечує перехід від побутового опису психічних явищ до їх наукового осмислення, дає змогу розрізняти близькі поняття, будувати логічні зв’язки між категоріями та використовувати фахову мову відповідально й точно. Саме тому термінологічна компетентність має розглядатися як важлива складова професійної підготовки майбутніх психологів.

Отже, українська психологічна терміносистема виконує подвійну функцію. З одного боку, вона забезпечує наукову точність, тяглість психологічного знання та впорядкованість професійної комунікації. З іншого боку, вона сприяє формуванню професійної ідентичності майбутнього психолога, його здатності мислити системно, категоріально, аргументовано й відповідально. У цьому сенсі термінологія є не лише мовним ресурсом, а й інструментом професійного становлення.

Висновки. У результаті проведеного теоретичного аналізу встановлено, що українська психологічна терміносистема є важливим чинником формування професійного мислення майбутніх психологів. Вона забезпечує перехід від буденного до наукового осмислення психічної реальності, формує здатність до точного визначення понять, сприяє розвитку професійної рефлексії, культури фахової комунікації та відповідального ставлення до психологічної практики.

Психологічна термінологія має складну історію становлення, пов’язану з розвитком української наукової мови, першими підручниками і словниками,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

діяльністю українських учених, періодами термінологічної розбудови, русифікації та сучасного відновлення.

Доведено, що для професійної підготовки психологів особливо важливими є системність, точність і усвідомленість терміновживання. Майбутній фахівець має не лише знати визначення окремих понять, а й розуміти їхні змістові межі, походження, взаємозв'язки, сферу використання та можливі ризики некоректної інтерпретації. Полісемія, дублетність, некритичне використання англіцизмів, калькування та змішування наукового й побутового значень психологічних понять потребують спеціальної уваги в освітньому процесі.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в розробленні методики формування термінологічної компетентності майбутніх психологів, укладанні навчальних термінологічних словників-мінімумів для студентів першого курсу, порівняльному аналізі української та англомовної психологічної термінології, а також у вивченні типових термінологічних помилок у письмових роботах і професійному мовленні здобувачів психологічної освіти.

Література

1. Веклинець Л. М. Структура і походження сучасної української психологічної термінології : дис. … канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 1997. 226 с.

2. Болтівець С. І., Слободяник Н. В., Чепа М.-Л. А., Чепелєва Н. В. Українська психологічна термінологія : словник-довідник / за ред. М.-Л. А. Чепи. Київ: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2010. 302 с.

3. Психологічний словник / за ред. В. І. Войтка. Київ : Вища школа, 1982. 214 с.

4. Максименко С. Д. Загальна психологія : навчальний посібник. 3-тє вид., перероб. та доп. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 272 с.

5. Варій М. Й. Загальна психологія : підручник для студентів вищих навчальних закладів. 3-тє вид. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 1007 с.

6. Савчин М. В. Загальна психологія : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2011. 464 с.

7. Спеціальна педагогіка і психологія : сучасний термінологічний словник / за ред. Л. І. Прохоренко, В. В. Засенка. Київ : Генеза, 2024. 272 с.

8. APA Dictionary of Psychology / ed. by G. R. VandenBos. 2nd ed. Washington, DC : American Psychological Association, 2015. 1204 p.

9. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders. Fifth Edition, Text Revision (DSM-5-TR). Washington, DC : American Psychiatric Association Publishing, 2022. DOI: 10.1176/appi.books.9780890425787.

10. Clinical descriptions and diagnostic requirements for ICD-11 mental, behavioural and neurodevelopmental disorders. Geneva : World Health Organization, 2024. 444 p.

11. Балей С. Нарис психольогії. Львів ; Київ : Новітня бібліотека, 1922. 141 с.

12. Горецький П. Словник термінів педагогіки, психології та шкільного адміністрування : проєкт. Київ : Держвидав України, 1928. 120 с.

13. ДСТУ 3966:2009. Термінологічна робота. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять. Київ : Держспоживстандарт України, 2010. 31 с.

14. ISO 704:2022. Terminology work — Principles and methods. Geneva : International Organization for Standardization, 2022.

15. Веклинець Л. М. Дублетність у системі сучасної української психологічної термінології. *Культура народов Причерноморья*. 2002. № 32. С. 22–24.

ISSN 2786-4952 Online

References

1. Veklynets, L. M. (1997). *Struktura i pokhodzhennia suchasnoi ukrainskoi psykholohichnoi terminolohii* [Structure and origin of modern Ukrainian psychological terminology]. Candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].

2. Boltivets, S. I., Slobodianyk, N. V., Chepa, M.-L. A., & Chepelieva, N. V. (2010). *Ukrainska psykholohichna terminolohiia: slovnyk-dovidnyk* [Ukrainian psychological terminology: dictionary-reference book]. M.-L. A. Chepa (Ed.). Kyiv: DP "Informatsiino-analitychne ahentstvo" [in Ukrainian].

3. Voitko, V. I. (Ed.). (1982). *Psykholohichnyi slovnyk* [Psychological dictionary]. Kyiv: Vyshcha shkola [in Ukrainian].

4. Maksymenko, S. D. (2008). *Zahalna psykholohiia: navchalnyi posibnyk* [General psychology: textbook] (3rd ed., revised and supplemented). Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].

5. Varii, M. Y. (2009). *Zahalna psykholohiia: pidruchnyk dlia studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv* [General psychology: textbook for students of higher education institutions] (3rd ed.). Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].

6. Savchyn, M. V. (2011). *Zahalna psykholohiia: navchalnyi posibnyk* [General psychology: textbook]. Kyiv: Akademvydav [in Ukrainian].

7. Prokhorenko, L. I., & Zasenko, V. V. (Eds.). (2024). *Spetsialna pedahohika i psykholohiia: suchasnyi terminolohichnyi slovnyk* [Special pedagogy and psychology: modern terminological dictionary]. Kyiv: Heneza [in Ukrainian].

8. VandenBos, G. R. (Ed.). (2015). *APA Dictionary of Psychology* (2nd ed.). Washington, DC: American Psychological Association.

9. American Psychiatric Association. (2022). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders. Fifth Edition, Text Revision (DSM-5-TR)*. Washington, DC: American Psychiatric Association Publishing. https://doi.org/10.1176/appi.books.9780890425787

10. World Health Organization. (2024). *Clinical descriptions and diagnostic requirements for ICD-11 mental, behavioural and neurodevelopmental disorders*. Geneva: World Health Organization.

11. Balei, S. (1922). *Narys psykholohii* [An outline of psychology]. Lviv; Kyiv: Novitnia biblioteka [in Ukrainian].

12. Horetskyi, P. (1928). *Slovnyk terminiv pedahohiky, psykholohii ta shkilnoho administruvannia: proiekt* [Dictionary of terms of pedagogy, psychology and school administration: project]. Kyiv: Derzhvydav Ukrainy [in Ukrainian].

13. DSTU 3966:2009. (2010). *Terminolohichna robota. Zasady i pravyla rozroblennia standartiv na terminy ta vyznachennia poniat* [Terminology work. Principles and rules for developing standards for terms and definitions]. Kyiv: Derzhspozhyvstandart Ukrainy [in Ukrainian].

14. ISO 704:2022. (2022). *Terminology work — Principles and methods*. Geneva: International Organization for Standardization.

15. Veklynets, L. M. (2002). Dubletnist u systemi suchasnoi ukrainskoi psykholohichnoi terminolohii [Doubletness in the system of modern Ukrainian psychological terminology]. *Kultura narodov Prychernomoria*, 32, 22–24 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 03.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 19.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.923:159.9.072

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-5040-5052

Рудницька Світлана Юріївна доктор психологічних наук, професор, завідувачка лабораторії когнітивної психології, Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, м. Київ, https://orcid.org/0000–0002–0141–6337

МЕТОДИКА НАРАТИВНОГО АНАЛІЗУ МЕНТАЛЬНИХ РЕСУРСІВ ОСОБИСТОСТІ

Анотація. У статті представлено методику наративного аналізу ментальних ресурсів особистості (НАМРО), розроблену на засадах психолого-герменевтичного підходу наукової школи Н. В. Чепелєвої. Обґрунтовано принципову відмінність методики від наявних психодіагностичних інструментів: об'єктом аналізу є не декларований ресурс (самозвіт), а актуалізований ресурс, реконструйований із текстових характеристик наративу як «простору інскрипції» психологічних процесів. Схарактеризовано чотиривимірну модель ментальних ресурсів особистості (Н. В. Чепелєва), що охоплює смисловий (СМ), ідентифікаційний (ІД), метакогнітивний (МК) і регулятивний (РГ) ресурси з чотирирівневою шкалою (0–3) для кожного. Описано восьмикроковий алгоритм аналізу наративів, що включає отримання тексту, попередній огляд, сегментацію на епізоди, тривимірний S–T–G аналіз (структурний, семантичний, функціональний), кодування ресурсів, обчислення конфігурального профілю, міжекспертну перевірку й інтерпретацію. Принциповою методологічною інновацією є використання конфігурального профілю як одиниці діагностичного результату – на відміну від сумарного індексу. Описано шість типових конфігурацій профілів, систему текстових індикаторів і матрицю кодування.

Окреслено специфіку застосування методики з вибірками воєнного досвіду: п'ять правил контекстуалізованого кодування, що дозволяють уникнути систематичного заниження показників у гострій фазі стресу. Обговорено обмеження, перспективи нормативної стандартизації і можливості автоматизованого попереднього кодування. Додатково показано, що запропонований підхід розширює методологічні можливості дослідження ментальних ресурсів як динамічних модусів особистісної регуляції, чутливих до контексту життєвих подій. Наголошено на потенціалі методики для використання у прикладних дослідженнях соціокультурних трансформацій та у практиках психологічного супроводу в умовах кризи і посттравматичного відновлення. Отримані результати відкривають перспективи інтеграції наративної психодіагностики з сучасними цифровими технологіями аналізу тексту.

Ключові слова: ментальні ресурси, наративний аналіз, НАМРО, психологічна герменевтика, конфігуральний профіль, смисловий ресурс,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

ідентифікаційний ресурс, метакогнітивний ресурс, регулятивний ресурс, психодіагностика, воєнний досвід.

Rudnytska Svitlana Doctor of Psychological Sciences, Professor, Head of Department of Cognitive Psychology, G. S. Kostiuk Institute of Psychology of the NAES of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0000–0002–0141–6337

THE METHODOLOGY OF NARRATIVE ANALYSIS OF PERSONAL MENTAL RESOURCES

Abstract. The article presents the Methodology of Narrative Analysis of Mental Resources (NAMRO), developed on the basis of the psycho–hermeneutic approach of N. V. Chepelieva's scientific school. The fundamental distinction of the methodology from existing psychodiagnostic instruments is substantiated: the object of analysis is not the declared resource (self–report) but the actualised resource reconstructed from the textual characteristics of the narrative as a «space of inscription» of psychological processes. The study characterises a four–dimensional model of personal mental resources (N. V. Chepelieva), comprising meaning–related (SM), identificational (ID), metacognitive (MC), and regulatory (RG) resources, each operationalised on a four–level scale (0–3). An eight–step algorithm for narrative analysis is described, including text collection, preliminary review, segmentation into episodes, three–dimensional S–T–G analysis (structural, semantic, and functional levels), resource coding, computation of the configurational profile, inter–rater reliability assessment, and interpretation.

The principal methodological innovation is the use of the configurational profile as the unit of diagnostic result – as opposed to a summary index. Six typical profile configurations, a system of textual indicators, and a coding matrix are described. The specific features of applying the methodology with wartime experience samples are outlined: five rules of contextualised coding that prevent systematic underestimation of scores during the acute stress phase. Limitations, prospects for normative standardisation, and the possibilities of automated preliminary coding are discussed. Additionally, the study demonstrates that the proposed approach expands the methodological framework for analysing mental resources as dynamic modes of personal regulation sensitive to contextual variability. The potential of the methodology for applied research in conditions of sociocultural transformations and for psychological support practices in crisis and post–traumatic recovery is emphasised. The findings also indicate перспективеs for integrating narrative psychodiagnostics with advanced text analysis technologies.

Keywords: mental resources, narrative analysis, NAMRO, psychological hermeneutics, configurational profile, meaning–related resource, identificational resource, metacognitive resource, regulatory resource, psychodiagnostics, wartime experience.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Постановка проблеми. Сучасна психологічна наука нагромадила багатий арсенал методів оцінки психологічних ресурсів особистості: опитувальники самоефективності, шкали стресостійкості, методики копінгу, інструменти вимірювання смисложиттєвих орієнтацій. Спільним методологічним обмеженням переважної більшості зазначених інструментів є опора на самозвіт: людина повідомляє про власні характеристики, відповідаючи на пряме запитання. Між декларованим і реально актуалізованим ресурсом існує суттєвий розрив, особливо в умовах кризи і стресу, коли захисні механізми і когнітивні спотворення системно деформують самооцінку [4; 10; 14].

Наративна психологія пропонує принципово іншу методологічну логіку, де замість відповіді на запитання «якою мірою ви погоджуєтесь із твердженням» – аналіз того, як людина будує розповідь про власний досвід. Такий підхід спирається на фундаментальне положення про те, що наратив є не просто «описом» внутрішнього стану, а «простором інскрипції» психологічних процесів: ментальні ресурси залишають відбиток у структурних, семантичних і функціональних характеристиках тексту, що підлягає систематичному аналізу [3; 7; 11].

Незважаючи на значний масив зарубіжних досліджень у галузі наративної психодіагностики, у вітчизняній науці системний інструмент аналізу ментальних ресурсів через наратив (з чіткою операціоналізацією) досі залишався відсутнім. Методика НАМРО розроблена як відповідь на цю методологічну прогалину і є предметом даної статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наративний аналіз як психологічний метод має розгалужену міжнародну традицію. Засновники наративної психології – Брунер [3] і МакАдамс [10] – заклали теоретичні підстави для розуміння наративу як фундаментального способу організації людського досвіду. Рікер [13] розробив концепцію наративної ідентичності, що стала теоретичним ядром ідентифікаційного виміру НАМРО. Пеннебейкер і Сіґал [12] емпірично показали, що структурованість наративу, а не лише емоційне вираження, є предиктором психологічного благополуччя.

Серед методологічно близьких зарубіжних інструментів виокремлюються Narrative Identity Interview (NII) МакАдамса [10], що аналізує смисловий і ідентифікаційний виміри через розгорнуте усне інтерв'ю, але не операціоналізує метакогнітивний і регулятивний виміри; Metacognitions Questionnaire (MCQ–30) Веллса [14], що вимірює метакогнітивні переконання через самозвіт, не аналізуючи їхню актуалізацію в наративній практиці; Brief COPE [5], який оцінює копінг-стратегії, але також через самозвіт, без конфігурального підходу. Жодна з наведених методик не забезпечує одночасного вимірювання зазначених вимірів ресурсів у єдиній процедурі наративного аналізу.

У вітчизняній науці теоретичним фундаментом НАМРО є психолого-герменевтичний підхід, розроблений у науковій школі Н. В. Чепелєвої [1], яка визначає особистість як автора власного досвіду і наголошує на смислотворенні

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

як центральному механізмі психологічного функціонування. Гуцол [2] розробив концепцію наративної компетентності в умовах соціокультурних трансформацій, що забезпечує прикладний контекст для верифікації НАМРО у вибірках воєнного досвіду.

Мета статті – представити теоретико-методологічне обґрунтування і операціональний опис методики наративного аналізу ментальних ресурсів особистості НАМРО як інструменту вимірювання актуалізованого ресурсного потенціалу через системний аналіз структурних, семантичних і функціональних характеристик особистісного наративу.

Виклад основного матеріалу дослідження

Теоретичні засади методики. НАМРО вкорінена у традиції психологічної герменевтики – наукового напряму, що розвивається у вітчизняній психології завдяки працям Н. В. Чепелєвої та представників її школи [1]. Психологічна герменевтика розглядає особистість як інтерпретативний суб'єкт (homo interpretans), який не лише переживає події, а конструює їхній смисл через знакові системи, насамперед через наратив. Смислоутворення є при цьому не вторинним відображенням реальності, а первинним механізмом її психологічного конструювання.

Принциповою теоретичною ідеєю НАМРО є положення про те, що наратив є «привілейованим діагностичним матеріалом», він дає доступ до ресурсів у тому вигляді, в якому вони реально актуалізовані, – на відміну від опитувальників, що вимірюють декларований ресурс. У структурних характеристиках тексту, семантичних виборах і функціональних переходах між смисловими станами ментальні ресурси залишають свій відбиток. Це означає, що про ресурси не потрібно запитувати – їх можна «читати» з тексту. Смисловий ресурс актуалізується через наявність і глибину причинно-наслідкових конструкцій; ідентифікаційний – через агентивність (займенник «я») і стійкість самохарактеристик між епізодами; метакогнітивний – через специфічні «ментальні» дієслова і метарефлексивні висловлювання; регулятивний – через дієслова прийняття рішень і конструкції ціннісної зумовленості поведінки.

Важливим методологічним положенням є принцип відповідності: рівень ментальних ресурсів, що виявляється у наративі, відповідає їх реальній актуалізації у конкретній ситуації і в конкретний момент часу, проте не є незмінною характеристикою особистості. НАМРО вимірює актуалізований, а не потенційний ресурс, а профіль є динамічним і підлягає зміні при повторних вимірюваннях. З цього принципу випливає обов'язкова вимога фіксувати сам контекст породження наративу – час після описаної події, соціальну ситуацію, вік – як невіддільну частину інтерпретації.

Чотиривимірна модель ментальних ресурсів. Центральним теоретичним конструктом методики є чотиривимірна модель ментальних ресурсів особистості. Зазначені ресурси є не незалежними властивостями, а взаємопов'язаними вимірами єдиного процесу наративної організації досвіду: смисловий

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

ресурс задає «що це означає», ідентифікаційний – «хто я у цьому», метакогнітивний – «як я думаю про це», регулятивний – «що я роблю з цим» (див. таблиця 1).

Кожен ресурс вимірюється за чотирирівневою шкалою (0–3), що охоплює діапазон від критичного дефіциту до зрілого і гнучкого функціонування. Нульовий рівень означає відсутність або мінімальну вираженість ресурсу в наративному тексті; перший – ситуативну і поверхову актуалізацію; другий – контекстуалізоване і диференційоване функціонування; третій – інтегративне і трансформувальне функціонування, що включає рефлексію над власними процесами.

Таблиця 1

Чотиривимірна модель ментальних ресурсів особистості

Ресурс	Умовне позначення	Психологічний зміст	Провідні конструкти	Теоретичні джерела
Смисловий	СМ	Здатність надавати досвіду значення, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки і трансформувати смисл пережитого	Інтерпретація; осмислення; смислова трансформація	Frankl (1963); Park & Folkman (1997); Bruner (1986); Ricoeur (1992); McAdams & McLean (2013)
Ідентифікаційний	ІД	Здатність конструювати, утримувати та трансформувати образ Я – стійкий і рефлексивно усвідомлений у часі	Агентивність; темпоральна тривалість; рефлексивна реконструкція Я–образу	McAdams (1993); Ricoeur (1992); Erikson (1968); Giddens (1991)
Метакогнітивний	МК	Здатність рефлексувати над власними когнітивними процесами: думками, емоціями, переконаннями і когнітивними патернами	Рефлексія; диференціація внутрішніх станів; метарефлексія над власним способом мислення	Flavell (1979); Wells (2000); Fonagy et al. (2002)

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Ресурс	Умовне позначення	Психологічний зміст	Провідні конструкти	Теоретичні джерела
Регулятивний	РГ	Здатність організовувати поведінку відповідно до цілей і цінностей, гнучко змінювати стратегії залежно від умов	Цілеспрямованість; стратегічна гнучкість; ціннісна зумовленість регуляції	Bandura (1997); Lazarus & Folkman (1984); Hobfoll (1989); Baltes & Baltes (1990)

Принциповою методологічною інновацією НАМРО є те, що одиницею діагностичного результату є не окремий показник і не сума балів, а конфігураційний профіль – патерн співвідношення чотирьох ресурсів. Ментальні ресурси функціонують у взаємодії: розвинена метакогніція без регуляції дає «паралізованого аналітика»; потужна регуляція без смислового компонента – «функціонального виконавця» без інтеграції досвіду. Будь-яка суто сумарна оцінка втрачає принципово важливу інтегральну конфігураційну інформацію.

Алгоритм аналізу наративів. Аналіз здійснюється за восьмикроковим алгоритмом, кожен крок якого є необхідною умовою наступного (таблиця 2). Пропуск будь-якого кроку знижує надійність результату.

Таблиця 2

Восьмикроковий алгоритм наративного аналізу ментальних ресурсів

№	Етапи	Початок етапу	Результат етапу
1	**Породження наративу**	Стандартна інструкція НАМРО; письмова або усна (з транскрипцією) форма; без присутності дослідника	Письмовий або транскрибований текст; зафіксовані: дата, вік, стать, соціальна ситуація, час після події
2	**Попередній огляд**	Сирий текст наративу	Загальне враження: центральна тема, емоційний тон, структурні переломи, контекст
3	**Сегментація на епізоди**	Текст наративу після попереднього огляду	3–7 пронумерованих наративних епізодів із позначенням меж і критеріїв сегментації
4	**S–T–G аналіз епізодів**	Кожен пронумерований епізод	Структурний рівень (S), семантичний рівень (T), функціональний рівень (G) для кожного епізоду

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

№	Етапи	Початок етапу	Результат етапу
5	**Кодування ресурсів (0–3)**	Результат S–T–G аналізу; система текстових індикаторів і матриця кодування	Бали 0–3 за СМ, ІД, МК, РГ для кожного епізоду з обов'язковим текстовим обґрунтуванням
6	**Обчислення профілю**	Матриця балів двох незалежних кодувальників	Середні М(СМ), М(ІД), М(МК), М(РГ); к Коена по кожній шкалі
7	**Міжекспертна перевірка**	Бланки двох кодувальників; розбіжності > 1 бал	Узгоджені оцінки після консенсусної сесії; к ≥ 0.60 (прийнятна), ≥ 0.80 (відмінна)
8	**Інтерпретація профілю**	Конфігураційний профіль; контекст збору наративу	Психологічна інтерпретація за шістьма рівнями аналізу; прикладні рекомендації

Написання наративу здійснюється за стандартною інструкцією, що пропонує описати важливу для учасника життєву подію і розкрити чотири аспекти: послідовність подій і власні дії; внутрішній стан і думки під час подій; вплив на власне життя; значення події зараз. Інструкція є умисно відкритою: жодних вказівок щодо тривалості або жанру тексту. Час написання – необмежений, умови – індивідуально й анонімно.

S–T–G аналіз є методологічним ядром НАМРО. Три взаємодоповнювальні рівні аналізу: структурний (S) – як організований епізод, чи є причинно–наслідкова структура, переломні моменти, завершеність; семантичний (T) – які смисли і концепти використовує оповідач, яка лексика, чи є ціннісні категорії; функціональний (G) – яку регулятивну функцію виконує фрагмент (пояснення, виправдання, дистанціювання, переінтерпретація, мобілізація). Інтеграція трьох рівнів аналізу дає підставу для виставлення обґрунтованих оцінок ресурсів.

Міжекспертна перевірка передбачає незалежне кодування тих самих наративів двома кодувальниками і обчислення к Коена по кожній шкалі. Мінімальний допустимий рівень – к ≥ 0.60 (прийнятна узгодженість). При розбіжності > 1 бал обов'язкова консенсусна сесія: кожен кодувальник аргументує свою оцінку виключно з посиланням на конкретний текстовий фрагмент і рядок матриці кодування – «загальне враження» або «інтуїція» не є аргументом. Навчання кодувальників здійснюється за шестиетапним алгоритмом і включає калібрування на еталонних наративах, пілотне і верифікаційне кодування.

Для уточнення процедури застосування НАМРО доцільно окремо зупинитися на логіці переходу від текстового матеріалу до кількісно–якісного профілю ментальних ресурсів. На відміну від опитувальникової діагностики, де респондент сам оцінює власні характеристики, у НАМРО оцінювання здійснюється через реконструкцію ресурсів із конкретних мовленнєвих, смислових і функціональних ознак тексту. Саме тому ключовою умовою

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

валідності методики є не лише наявність шкали 0–3, а й чітке обґрунтування кожної оцінки через конкретний фрагмент наративу.

Наприклад, смисловий ресурс не може оцінюватися лише за загальною «глибиною» або емоційною насиченістю розповіді. Його індикаторами є наявність причинно-наслідкових зв'язків, спроба пояснення події, включення пережитого у ширший життєвий контекст, а на вищому рівні – смислова трансформація досвіду. Якщо респондент лише перелічує події, навіть дуже детально, це ще не є свідченням сформованого смислового ресурсу.

Натомість висловлювання на кшталт «тоді я сприймала це як втрату, але згодом зрозуміла, що саме ця подія змусила мене інакше подивитися на себе» може бути підставою для високого рівня СМ, оскільки містить ознаки переосмислення і трансформації значення події.

Ідентифікаційний ресурс реконструюється через те, як у тексті представлена Я–позиція. Важливим є не сама частота займенника «я», а ступінь агентивності, тяглості та рефлексивності образу Я. Висловлювання «так сталося, і мені довелося пристосуватися» свідчить про пасивну або ситуативну Я–позицію, тоді як висловлювання «я зрозуміла, що вже не можу залишатися тією людиною, якою була до цієї події» вказує на рефлексивну реконструкцію ідентичності. Отже, ІД–шкала фіксує не просто самозгадування, а спосіб наративного конструювання себе як суб'єкта досвіду.

Метакогнітивний ресурс виявляється через здатність респондента помічати, диференціювати й аналізувати власні психічні процеси. Просте називання емоції – «я боялася», «мені було сумно» – відповідає лише початковому рівню метакогнітивної актуалізації. Вищий рівень передбачає аналіз зв'язку між думками, емоціями і поведінкою: «я зрозуміла, що мій страх був пов'язаний не лише з небезпекою, а й з тим, що я втрачала контроль над ситуацією». Найвищий рівень МК фіксується тоді, коли людина рефлексує вже не лише над станами, а над власним способом мислення: «я помітила, що в кризових ситуаціях схильна мислити категоріями «все або нічого».

Регулятивний ресурс кодується через наявність у тексті ознак організації поведінки, прийняття рішень, побудови стратегії та її зміни відповідно до обставин. При цьому важливо розрізняти реактивну активність і справжню регуляцію. Висловлювання «я просто робила те, що треба» може вказувати на мінімальний або середній рівень РГ залежно від контексту, але ще не обов'язково свідчить про гнучку регуляцію.

Проте висловлювання «коли перший план не спрацював, я змінила стратегію і знайшла інший спосіб діяти, бо для мене було важливо зберегти безпеку дітей» поєднує цілеспрямованість, гнучкість і ціннісну обумовленість, що відповідає високому рівню регулятивного ресурсу.

Таким чином, кодування в НАМРО не є механічним підрахунком окремих слів або маркерів. Воно передбачає інтеграцію трьох рівнів аналізу – структурного, семантичного і функціонального – та обов'язкове текстове

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

обґрунтування кожної оцінки. Саме ця процедура дозволяє поєднати стандартизованість психодіагностичного інструменту з герменевтичною чутливістю до індивідуального досвіду.

Така логіка розгортається через систему текстових індикаторів, матрицю кодування та приклади аналізу різних типів профілів. У даній статті наведено лише стислий варіант цієї операціональної логіки, щоб показати механізм переходу від наративу до діагностичного профілю.

Типові конфігураційні профілі. На підставі теоретичного аналізу і апробаційних досліджень виокремлено шість типових конфігурацій ментальних ресурсів, що відображають принципово різні психологічні реалії.

Узагальнені конфігурації профілів ментальних ресурсів особистості за методикою НАМРО представлено в таблиці 3.

Наведені конфігурації є евристичними орієнтирами, а не жорсткими категоріями: реальні профілі можуть не вкладатися в жоден тип і потребують індивідуального аналізу.

Принципова відмінність конфігурального підходу від сумарного індексу полягає в тому, що однакові сумарні показники можуть відповідати принципово різним психологічним реаліям.

Так, профіль: СМ=2.5 | ІД=0.5 | МК=2.5 | РГ=1.5 (рефлексивне розщеплення) і профіль СМ=1.75 | ІД=1.75 | МК=1.75 | РГ=1.75 (рівномірно середній) мають однакову суму балів, але принципово різний психологічний зміст і вимагають різних психологічних рекомендацій. Саме тому НАМРО принципово орієнтована на конфігураційну, а не сумарну логіку аналізу.

На підставі наведеного алгоритму здійснюється реконструкція конфігурального профілю ментальних ресурсів, узагальнені варіанти якого подано в таблиці 3.

Таблиця 3

Типові конфігуральні профілі ментальних ресурсів за НАМРО

Конфігурація	СМ	ІД	МК	РГ	Психологічний зміст і прикладне значення
Дефіцитарний	↓↓	↓	↓	↓	Виснаження або гостра дезадаптація. Типово для гострої фази травматичного досвіду. Не є вироком: потребує повторного вимірювання через 3–6 місяців
Рефлексивне розщеплення	↑	↓	↑	◑	Глибоке смислове розуміння без ідентифікаційного якоря. Ризик: аналіз без суб'єкта, відчуженість від власного досвіду. Точка роботи: зміцнення ІД

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Конфігурація	СМ	ІД	МК	РГ	Психологічний зміст і прикладне значення
Активістський	↓	◑	↓	↑↑	Дія без осмислення і рефлексії. Ефективний у короткостроковій перспективі, ризик відстроченої психологічної реакції. Потребує смислового опрацювання досвіду
Паралізований аналітик	↑	↓	↑↑	↓	Рефлексія не переходить у дію. МК і СМ розвинені, РГ заблокована. Точка роботи: перехід від розуміння до дії
Мобілізований	↑	↑	◑	↑	Збалансований, стійкий, цілеспрямований. Типово для ефективної адаптації. Провідний профіль для ВПО з позитивною динамікою
Інтегративний зрілий	↑↑	↑	↑	↑	Посттравматичне зростання, наративна зрілість. Усі ресурси узгоджені і взаємопідсилюють один одного. Рідкісний, але діагностично значущий профіль

Примітка: ↑↑ – розвинений; ↑ – вищий за середній; ◑ – середній; ↓ – нижчий за середній; ↓↓ – критично низький.

Специфіка застосування НАМРО з вибірками воєнного досвіду. Апробація методики в умовах повномасштабної збройної агресії росії проти України на вибірках внутрішньо переміщених осіб, ветеранів і мирного населення прифронтових зон виявила специфічну проблему: стандартне застосування системи індикаторів без контекстуальної поправки призводить до систематичного заниження показників СМ, МК і ІД у гострій фазі стресу, що не є відображенням реального дефіциту ресурсів, а є нормативною реакцією на надмірне навантаження, при якій смислотворення і рефлексія тимчасово поступаються місцем регуляції виживання.

Для коректного кодування воєнних наративів розроблено п'ять правил контекстуалізованого кодування. По–перше, фрази на зразок «просто подалі» або «просто виїхали» у перші тижні після евакуації є адаптивною орієнтацією, а не відсутністю регуляції (РГ ≥ 1, а не РГ = 0). По–друге, усвідомлене уникання («намагаюся не повертатись туди подумки») є МК = 1, а не МК = 0 – на відміну від неусвідомленого уникання. По–третє, рольова ідентифікація («мені треба бути сильною для дітей») у гострій фазі є адаптивною фіксацією і кодується як ІД = 1, а не ІД = 0. По–четверте, відтерміноване смислоутворення («напевно, потім зрозумію») є початковим смисловим орієнтуванням і кодується як СМ = 1, а не як відсутність смислу. По–п'яте, низькі профілі, отримані в перші чотири тижні після травматичної події, не є підставою для стійких діагностичних висновків – обов'язкове повторне вимірювання через 3–6 місяців.

Аналіз двох еталонних воєнних наративів – W–1 (жінка, 41 рік, евакуація з Харківщини, 4 тижні після евакуації; профіль: СМ=0.33 | ІД=0.67 | МК=0.33 | РГ=1.67) і W–2 (жінка, 63 роки, тимчасова окупація, 14 місяців після деокупації;

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

профіль: СМ=2.50 | ІД=2.50 | МК=2.00 | РГ=2.25) – ілюструє принципову важливість врахування часу запису наративу відносно ключових подій. Обидва профілі є правдивими і обидва потребують контекстно–обумовленої інтерпретації: перший відображає гостру фазу адаптації з провідним регулятивним ресурсом, другий – зрілу наративну інтеграцію травматичного досвіду зі збалансованими показниками всіх ресурсів.

Обмеження і перспективи доопрацювання методики. НАМРО має ряд обмежень, що необхідно враховувати при її застосуванні. По-перше, суб'єктивність кодування є принципово неусувною, але мінімізується стандартизованим шестиетапним навчанням кодувальників і вимогою $\kappa \geq 0.60$ як мінімальним стандартом допуску. По-друге, ресурсоємність: кваліфікований аналіз одного наративу потребує 45-90 хвилин – суттєво більше, ніж заповнення опитувальника. По-третє, методика залежить від вербальної компетентності: короткий наратив не означає низького ресурсу і цей чинник має фіксуватися у примітці. По-четверте, нормативні таблиці для різних вікових і соціальних груп перебувають у процесі розробки – до їхнього завершення рекомендується описовий, а не нормативний підхід до інтерпретації.

Висновки. Методика НАМРО є системним психодіагностичним інструментом, що реалізує принципово відмінну від самозвітної логіку: ментальні ресурси особистості реконструюються з текстових характеристик наративу як «простору інскрипції» психологічних процесів.

Ключовими теоретичними результатами дослідження є:

- обґрунтування чотиривимірної моделі ментальних ресурсів (СМ, ІД, МК, РГ) на перетині психологічної герменевтики, теорії смислоутворення, концепцій наративної ідентичності, метакогнітивної теорії і ресурсних підходів;
- операціоналізація кожного ресурсу через чотирирівневу шкалу (0–3) з системою лінгвістичних маркерів і матрицею кодування;
- запровадження конфігурального профілю як якісно вищої одиниці аналізу, ніж сумарний індекс.

До важливих практичних результатів можна віднести восьмикроковий алгоритм аналізу наративів із S–T–G методологічним ядром; стандартизований шестиетапний алгоритм навчання кодувальників із $\kappa \geq 0.60$ як мінімальним допуском; п'ять правил контекстуалізованого кодування воєнних наративів, що уможливлюють застосування методики з вибірками в умовах гострого стресу; шість типових конфігуральних профілів як евристичних орієнтирів для інтерпретації.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з лонгітюдними дослідженнями динаміки ресурсних профілів у вибірках ВПО, ветеранів і мирного населення з різним терміном воєнного досвіду; конвергентною валідизацією НАМРО відносно зовнішніх критеріальних методик; апробацією автоматизованого кодування для підвищення ефективності масових досліджень; адаптацією процедури для усного наративного інтерв'ю в клінічних умовах.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Література

1. Чепелєва Н. В. Психологічні механізми розуміння і інтерпретації особистого досвіду. *Наукові студії із соціальної та політичної психології.* 2017. Вип. 39. С. 3–12.

2. Гуцол К. В. Наратив як провідна дискурсивна практика смислотворення особистості. *Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Ін–ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України.* 2019. Т. 2. Вип. 11. С. 64–76.

3. Bruner J. *Actual minds, possible worlds.* Harvard University Press, 1986. 202 p.

4. Bandura A. *Self–efficacy: The exercise of control.* W. H. Freeman, 1997. 604 p.

5. Carver C. S. You want to measure coping but your protocol's too long: Consider the Brief COPE. *International Journal of Behavioral Medicine.* 1997. Vol. 4. № 1. P. 92–100. https://doi.org/10.1207/s15327558ijbm0401_6

6. Cohen J. A coefficient of agreement for nominal scales. *Educational and Psychological Measurement.* 1960. Vol. 20. № 1. P. 37–46. https://doi.org/10.1177/001316446002000104

7. Flavell J. H. Metacognition and cognitive monitoring. *American Psychologist.* 1979. Vol. 34. № 10. P. 906–911. https://doi.org/10.1037/0003–066X.34.10.906

8. Frankl V. E. *Man's search for meaning.* Washington Square Press, 1963. 220 p.

9. Hobfoll S. E. Conservation of resources. *American Psychologist.* 1989. Vol. 44. № 3. P. 513–524. https://doi.org/10.1037/0003–066X.44.3.513

10. McAdams D. P. *The stories we live by.* William Morrow, 1993. 336 p.

11. McAdams D. P., McLean K. C. Narrative identity. *Current Directions in Psychological Science.* 2013. Vol. 22. № 3. P. 233–238. https://doi.org/10.1177/0963721413475622

12. Pennebaker J. W., Seagal J. D. Forming a story: The health benefits of narrative. *Journal of Clinical Psychology.* 1999. Vol. 55. № 10. P. 1243–1254. https://doi.org/10.1002/(SICI)1097–4679(199910)55:10<1243::AID–JCLP6>3.0.CO;2–N

13. Ricoeur P. *Oneself as another* (K. Blamey, Trans.). University of Chicago Press, 1992. 368 p.

16. Wells A. *Emotional disorders and metacognition.* Wiley, 2000. 276 p.

17. Park C. L., Folkman S. Meaning in the context of stress and coping. *Review of General Psychology.* 1997. Vol. 1. № 2. P. 115–144. https://doi.org/10.1037/1089–2680.1.2.115

References

1. Chepelieva, N. V. (2017). Psykholohichni mekhanizmy rozuminnia i interpretatsii osobystoho dosvidu [Psychological mechanisms of understanding and interpretation of personal experience]. *Naukovi studii iz sotsialnoi ta politychnoi psykholohii, 39,* 3–12. [in Ukrainian]

2. Hutsol, K. V. (2019). Naratyv yak providna dyskursyvna praktyka smyslotvorennia osobystosti [Narrative as the leading discursive practice of personality meaning–making]. *Aktualni problemy psykholohii, 2*(11), 64–76. [in Ukrainian]

3. Bruner, J. (1986). *Actual minds, possible worlds.* Harvard University Press.

4. Bandura, A. (1997). *Self–efficacy: The exercise of control.* W. H. Freeman.

5. Carver, C. S. (1997). You want to measure coping but your protocol's too long: Consider the Brief COPE. *International Journal of Behavioral Medicine, 4*(1), 92–100. https://doi.org/10.1207/s15327558ijbm0401_6

6. Cohen, J. (1960). A coefficient of agreement for nominal scales. *Educational and Psychological Measurement, 20*(1), 37–46. https://doi.org/10.1177/001316446002000104

7. Flavell, J. H. (1979). Metacognition and cognitive monitoring. *American Psychologist, 34*(10), 906–911. https://doi.org/10.1037/0003–066X.34.10.906

8. Frankl, V. E. (1963). *Man's search for meaning.* Washington Square Press.

9. Hobfoll, S. E. (1989). Conservation of resources. *American Psychologist, 44*(3), 513–524. https://doi.org/10.1037/0003–066X.44.3.513

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

10. McAdams, D. P. (1993). *The stories we live by.* William Morrow.

11. McAdams, D. P., & McLean, K. C. (2013). Narrative identity. *Current Directions in Psychological Science, 22*(3), 233–238. https://doi.org/10.1177/0963721413475622

12. Pennebaker, J. W., & Seagal, J. D. (1999). Forming a story: The health benefits of narrative. *Journal of Clinical Psychology, 55*(10), 1243–1254. https://doi.org/10.1002/(SICI)1097–4679(199910)55:10<1243::AID–JCLP6>3.0.CO;2–N

13. Ricoeur, P. (1992). *Oneself as another* (K. Blamey, Trans.). University of Chicago Press.

16. Wells, A. (2000). *Emotional disorders and metacognition.* Wiley.

17. Park, C. L., & Folkman, S. (1997). Meaning in the context of stress and coping. *Review of General Psychology, 1*(2), 115–144. https://doi.org/10.1037/1089–2680.1.2.115

Дата першого надходження статті до видання: 24.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.922.8:159.923

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-5053-5065

Рябовол Тетяна Анатоліївна старший науковий співробітник, Інститут психології імені Г.С.Костюка НАПН України**,** м. Київ, https://orcid.org/0000-0001-9769-6742

ЧАСОВА ПЕРСПЕКТИВА ЯК ПРЕДИКТОР ЖИТТЄВИХ СТРАТЕГІЙ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА СОЦІАЛЬНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Анотація. В статті вказано, що сучасні соціальні трансформації, спричинені системною кризою та безпековими викликами, докорінно змінюють умови становлення особистості. У старшому підлітковому віці цей вплив виявляється через деформацію часової перспективи, яка стає ключовим предиктором вибору життєвих стратегій. Ситуація хронічної невизначеності змушує молодь переглядати підходи до планування, зміщуючи акценти з довгострокового розвитку на тактичне виживання.

Психологічна природа життєвої стратегії полягає у здатності інтегрувати досвід минулого та конструювати образ майбутнього. Проте тривала психотравма призводить до дезінтеграції цієї структури, викликаючи стан екзистенційної порожнечі. Часто спостерігається фіксація на фаталізмі, де віра у власну суб'єктність замінюється відчуттям безпорадності перед обставинами. Зовнішній локус контролю стає перешкодою для саморегуляції, перетворюючи підлітка на пасивного учасника подій.

Аналіз адаптивних моделей дозволяє виокремити кілька типів ставлення до життєвого шляху у старших підлітків сьогодні. Найбільш стійкими є особистості з активно-проєктувальною стратегією, які сприймають труднощі як ресурс для зростання. Водночас поширеною є рефлексивна амбівалентність, коли прагнення до успіху гальмується внутрішньою тривогою та страхом помилки. Ситуативна адаптація через орієнтацію на момент забезпечує тимчасову стабільність, але обмежує можливості стратегічного самовизначення. Найбільш вразливою залишається група, схильна до уникання, для якої майбутнє позбавлене контрольованості.

Важливим стабілізуючим чинником виступає залучення особистих цілей у соціальний контекст, зокрема через ідею суспільного відновлення. Це дозволяє подолати відчуття безнадії та сформувати проактивну позицію. Отже, попри високий рівень напруги, більшість підлітків зберігають здатність до цілепокладання.

Психологічна допомога має фокусуватися на відновленні цілісності часової перспективи та розвитку навичок саморегуляції в умовах невизначеності.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Ключові слова: часова перспектива, життєва стратегія, ціннісні орієнтації, ціннісно-смислова сфера, мотивація, цілепокладання, планування прогнозування, розвиток особистості.

Ryabovol Tetyana Anatoliivna Senior Researcher, G.S. Kostyuk Institute of Psychology, National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0000-0001-9769-6742

TIME'S PERSPECTIVE AS A PREDICTOR OF ADOLESCENTS' LIFE STRATEGIES UNDER CONDITIONS OF WAR AND SOCIAL INSTABILITY

Abstract. The article states that contemporary social transformations caused by systemic crises and security challenges fundamentally alter the conditions of personality development. In late adolescence, this influence manifests through the deformation of time perspective, which becomes a key predictor of life strategy choices. The situation of chronic uncertainty forces young people to reconsider approaches to planning, shifting the focus from long-term development to tactical survival.

The psychological nature of a life strategy lies in the ability to integrate past experience and construct an image of the future. However, prolonged psychological trauma leads to the disintegration of this structure, causing a state of existential emptiness. A fixation on fatalism is often observed, where belief in one's own agency is replaced by a sense of helplessness in the face of circumstances. An external locus of control becomes an obstacle to self-regulation, turning the adolescent into a passive participant in events.

The analysis of adaptive models makes it possible to distinguish several types of attitudes toward life paths among older adolescents today. The most resilient are individuals with an active-projective strategy, who perceive difficulties as a resource for growth.

At the same time, reflective ambivalence is widespread, when the desire for success is inhibited by internal anxiety and fear of making mistakes. Situational adaptation through moment-oriented behavior provides temporary stability but limits opportunities for strategic self-determination.

The most vulnerable group remains those prone to avoidance, for whom the future appears uncontrollable.

An important stabilizing factor is the integration of personal goals into a social context, particularly through the idea of social recovery and reconstruction. This helps overcome feelings of hopelessness and fosters a proactive position. Thus, despite the high level of tension, most adolescents retain the capacity for goal setting. Psychological support should focus on restoring the integrity of time perspective and developing self-regulation skills under conditions of uncertainty.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Keywords: time perspective, life strategy, value orientations, value-semantic sphere, motivation, goal setting, planning and forecasting, personality development.

Постановка проблеми. Сучасні соціальні трансформації, зумовлені безпековими, політичними та економічними викликами, суттєво впливають на процес становлення особистості. У ситуації соціальної нестабільності, яка супроводжується переживанням невизначеності, загроз та обмежених можливостей планування майбутнього, особливої актуальності набуває проблема формування життєвих стратегій молодих людей. Саме у старшому підлітковому віці відбувається активне становлення системи життєвих орієнтирів, формуються ціннісні пріоритети, розвивається здатність до усвідомленого планування власного майбутнього та прийняття рішень щодо життєвого шляху.

Важливим психологічним чинником, що визначає спрямованість життєвого вибору та характер поведінкових стратегій особистості, є часова перспектива. Вона відображає специфіку сприйняття людиною минулого, теперішнього та майбутнього, визначає особливості осмислення життєвого досвіду, постановки цілей і прогнозування подальших подій. Збалансована часова перспектива сприяє формуванню активної життєвої позиції, розвитку мотивації досягнення та здатності до конструктивного планування майбутнього. Натомість її порушення або деформація призводять до звуження горизонту планування, зниження суб'єктивного контролю життєвих подій та формування неадаптивних поведінкових стратегій.

В умовах соціальної нестабільності вплив часової перспективи на життєві орієнтири підлітків набуває особливого значення. Переживання тривалих кризових подій, зміни життєвого середовища, підвищений рівень тривожності та невизначеності можуть трансформувати уявлення молоді про власне майбутнє, впливати на систему цінностей і визначати характер життєвих стратегій. У таких умовах особливої уваги потребує дослідження психологічних механізмів, що забезпечують збереження здатності підлітків до перспективного мислення, планування та конструювання власного життєвого шляху.

Попри значну кількість досліджень, присвячених проблемі часової перспективи особистості, питання її ролі у формуванні життєвих стратегій підлітків в умовах соціальної нестабільності залишається недостатньо висвітленим.

Особливо актуальним є вивчення зв'язку між особливостями сприйняття часу, мотиваційними установками та ціннісними орієнтаціями сучасних підлітків, що визначають їхню готовність до активного життєвого самовизначення.

Саме тому **метою статті** стало висвітлення дослідження впливу часової перспективи та інших психологічних особливостей, що впливають на формування життєвих стратегій підлітків в сучасних умовах війни та соціальної нестабільності.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Аналіз останніх досліджень. Сучасне концептуальне поле досліджень життєвих стратегій особистості в умовах системної кризи, спричиненої війною, дедалі частіше фокусується на часовій перспективі як ключовому регуляторі поведінки. Аналіз останніх досліджень [1,2,4] дозволяє констатувати, що тривала ситуація психотравми негативно впливає на здатність як підлітків, так і дорослих конструювати цілісний життєвий шлях. Оскільки нині війна зумовлює стан психотравми практично у кожного, то для значної більшості населення нашої країни, притаманні порушення часової перспективи. Життєві стратегії дорослих в цих умовах вимагають аудиту наявних психічних ресурсів та їх перерозподілу для підтримки ментального здоров'я. На відміну від дорослих, у яких стратегії більше залежать від здатності інтегрувати травматичний досвід у нову систему смислів [4], у підлітків порушується формування базової довіри до соціальних інститутів.

Емпіричні дані [4, 5] підтверджують, що відсутність чіткої майбутньої перспективи (безнадійність, відсутність сенсу) є критичним фактором ризику для обох вікових груп, однак у підлітків це частіше призводить до девіантної поведінки та емоційної дерегуляції.

У контексті підліткового віку дослідження 2025 року [4] демонструють тривожну тенденцію до дезінтеграції часової структури «минуле − теперішнє − майбутнє». Основними маркерами трансформації життєвих стратегій молоді нині є:

− зсув від стратегій розвитку до стратегій виживання. Замість планування «як будувати завтра», домінують копінг-стратегії «як прожити сьогодні»;

− викривлення ціннісних орієнтацій − відбувається перехід від довгострокової самореалізації до ситуативно-рятівних пріоритетів (безпека, збереження);

− гіпертрофована орієнтація на теперішнє проявляється або у формі відчуття безпорадності перед долею, що зафіксовано у понад 60% опитаних підлітків [4], або у формі імпульсивного гедонізму як способу емоційної регуляції;

− фіксація на негативному минулому − травматичний досвід стає предиктором соціальної дезадаптації, викликаючи румінації та депресивно-тривожні стани.

Отже, якщо виживання − це реактивний спосіб адаптації до критичних умов з метою збереження життя, то розвиток є проактивним процесом, спрямованим на формування нової системи смислів та гармонійну інтеграцію особистості в майбутнє.

Життєва стратегія особистості розглядається у психології як відносно стійка система уявлень, цілей, цінностей і способів їх реалізації, що визначає спрямованість життєвого шляху людини. Вона відображає особливості усвідомлення індивідом власного життєвого досвіду, оцінювання наявних можливостей та прогнозування майбутніх подій. Формування життєвої стратегії

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

пов’язане із здатністю особистості до саморегуляції, постановки довгострокових цілей та вибору моделей поведінки, які забезпечують їх досягнення.

У підлітковому віці процес формування життєвої стратегії набуває особливої інтенсивності, оскільки саме в цей період активізується становлення самосвідомості, розвиток рефлексії та формування системи ціннісних орієнтацій. Підлітки починають осмислювати власне майбутнє, визначати життєві пріоритети, співвідносити особисті прагнення з соціальними вимогами та очікуваннями. У цьому контексті життєва стратегія виступає своєрідною психологічною моделлю майбутнього, яка визначає характер життєвих виборів, ставлення до труднощів та способи досягнення поставлених цілей.

Саме через часову перспективу відбувається інтеграція життєвого досвіду та формування уявлень про можливі сценарії подальшого розвитку. Проаналізуємо як особливості часової перспективи впливають на вибір та формування життєвих стратегій підлітками.

Орієнтація на майбутнє сприяє розвитку активних життєвих стратегій, пов’язаних із плануванням, постановкою цілей і прагненням досягнення. Натомість домінування негативного досвіду минулого або зосередження на нестабільному теперішньому може зумовлювати формування адаптаційних або уникальних стратегій поведінки. В умовах соціальної нестабільності, коли підлітки стикаються з підвищеним рівнем невизначеності та обмеженими можливостями прогнозування майбутнього, життєві стратегії можуть зазнавати суттєвих трансформацій. У таких обставинах особливої ваги набуває здатність молодих людей зберігати перспективне бачення власного життя, формувати реалістичні цілі та знаходити ресурси для їх реалізації.

Орієнтація на фаталістичне теперішнє є однією з поширених ознак дезінтеграції часової перспективи у сучасних підлітків, які перебувають в умовах війни. Ще Ф.Зімбардо писав [5], що цей стан характеризується такими основними ознаками як: «віра в долю», коли підлітки схильні вважати, що події в їхньому житті зумовлені зовнішніми обставинами, а не власними зусиллями; відчуття безсилля, коли виникає стан психологічної безпорадності перед обставинами; зовнішній локус контролю, коли відбувається перекладання відповідальності за своє життя на зовнішні чинники; переконання «від мене нічого не залежить» − повна зневіра у здатності впливати на власне сьогодення чи майбутнє.

Отже, фаталізм виступає критичним чинником, що руйнує механізми саморегуляції та соціальної відповідальності, перетворюючи підлітка з активного суб'єкта власного життя на пасивного учасника подій, схильного до ризикованих і деструктивних дій. Дослідження показують[], що фаталістичне ставлення до життя часто супроводжується несформованістю цілісної часової структури, через що підлітки відчувають труднощі із встановленням причинно-наслідкових зв’язків і не можуть прогнозувати наслідки своїх дій. Гіпертрофована орієнтація на теперішнє задоволення під час війни є специфічною

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

реакцією психіки на умови системного виживання, коли звичні механізми планування життя руйнуються під тиском психотравми.

Травматичний досвід війни є причиною глибокої деформації ціннісної сфери підлітків, що виявляється на декількох рівнях і безпосередньо пов'язана з порушенням їхньої часової перспективи. Згідно з результатами досліджень 2024-25 років [2, 3, 4], можна виділити такі ключові аспекти цієї трансформації як: зміщення пріоритетів у бік виживання: на культурно-нормативному рівні відбувається переорієнтація з цінностей, спрямованих на майбутнє (самореалізація, отримання освіти), на ситуативно-рятівні цінності, такі як безпека та збереження ресурсів. Пріоритет «як будувати завтра» замінюється вимушеним фокусом на тому, «як прожити сьогодні». За ним іде формування «ситуативної моралі»: через розрив часових конструктів підлітки часто втрачають стабільні моральні орієнтири. Це призводить до того, що етичні норми стають гнучкими залежно від обставин, що підвищує ризики агресії та порушення соціальних норм. В той же час відбувається руйнування системи соціальних норм: психотравмувальні переживання (втрата близьких, руйнування звичного світу, постійна небезпека) призводять до дезорганізації особистісних структур. Руйнується базова довіра до соціальних інститутів (родини, школи, держави), що ускладнює прийняття загальноприйнятих суспільних цінностей. Травма призводить до знецінення майбутнього та втрати смислів, через фрагментацію сприйняття життя, тому підлітки відчувають труднощі у конструюванні образу позитивного майбутнього. Це породжує дефіцит майбутньої перспективи, який супроводжується відчуттям безнадії та фразами «не бачу сенсу», що нівелює цінність тривалого планування та особистісного росту. Значній частині підлітків (у наших попередніх дослідженнях це понад 57%) притаманна фіксація на фаталізмі: значна частина підлітків демонструє орієнтацію на фаталістичне теперішнє, де віра в долю замінює віру у власну суб’єктність та відповідальність. У такій системі цінностей власні зусилля знецінюються, оскільки панує переконання, що «від мене нічого не залежить».

Отже, деформація ціннісної сфери є наслідком дезінтеграції часової структури «минуле − теперішнє − майбутнє», де травматичне минуле та невизначене сьогодення блокують формування конструктивної системи цінностей, необхідної для успішної соціалізації. Така фіксація на фаталізмі створює серйозні ризики для розвитку особистості, зокрема: схильність до асоціальної поведінки та делінквентності; об’єднання в девіантні групи; емоційна дерегуляція, що призводить до підвищеного ризику поведінкових порушень. Зважаючи на все сказане вище, ми розширюємо науковий погляд до меж життєвих стратегій, які формуються під впливом сприймання та ставлення підлітків до часу, найбільше притаманної їм мотивації та цінностей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Отже, залежно від того, як підліток сприймає час, якій мотивації надає перевагу, які цінності вважає важливими, такою врешті решт і постає його життєва стратегія. Теоретичний

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

аналіз досліджень цих чинників дозволив нам розробити концепцію типів життєвих стратегій підлітків, що виникають під впливом часової перспективи. Поєднання особливостей мотивації, часової перспективи та ціннісних орієнтацій дає кілька варіантів життєвих стратегій:

– ***проєктувальна стратегія***, для якої характерно: підліток бачить майбутнє, ставить цілі, має мотивацію досягнення, сприймає труднощі як виклик. Така стратегія проявляється в інтересі та бажанні розвиватися, вірі у можливість реалізувати себе, плануванні освіти.

– ***адаптаційна стратегія***, їй притаманно зосередження на сьогоденні, короткотривалі цілі, прагнення стабільності. Проявляється у орієнтації на безпеку, гнучкості поведінки, прагненні зберігати психологічну рівновагу.

– ***стратегія уникання***, найхарактерніші її ознаки: домінує уникнення ризику, страх помилок, занижена віра у власні можливості. Проявляється у відкладанні рішень, униканні складних завдань, спрощених життєвих планах та очікуваннях.

– ***ретроспективна стратегія*** основана на зацикленні на минулих подіях, знеціненні нинішнього чи ймовірного майбутнього порівняно з минулим; найчастіше проявляється ностальгією або постійним переживанням втрат, труднощами планування майбутнього, низькій життєвій активності. Типологізація ґрунтується на поєднанні трьох ключових параметрів: особливостей часової перспективи (минуле, теперішнє, майбутнє), домінуючого мотиваційного вектора (досягнення/уникнення) та емоційно-регулятивних характеристик (рівень тривожності, ставлення до невдачі, невизначеність).

Емпіричне дослідження часової перспективи як предикту формування життєвих стратегій підлітків стало логічним продовженням наших попередніх теоретичних розвідок. Саме для дослідницьких задач нами було розроблено спеціальні опитувальники, які поєднували в собі питання про особливості життя підлітків у часі: їхнє сприйняття минулого, теперішнього, майбутнього, а також мотивацію, цінності та сенси. Під час розробки опитувальників враховувалися як психічні особливості сучасної молоді так і наявність освітніх втрат, через кілька років пандемії та війни.

Опитувальник ***«Твоє ставлення до часу»*** спрямований на виявлення того, як людина інтегрує свій досвід та формує життєві цілі. Опитувальник складається з 20-ти тверджень. Респонденти оцінювали свій ступінь згоди за 5-бальною шкалою Лікерта. Структура інструментарію охоплює чотири ключові блоки: рефлексія минулого, орієнтація на теперішнє, перспектива майбутнього та смисложиттєві орієнтації. Дана методика дозволяє провести комплексний аналіз часової перспективи та оцінити якість ціннісно-орієнтованого проживання теперішнього моменту особистістю.

Інший опитувальник ***«Твій шлях у часі: цілі, зусилля та ризики»*** було застосовано з метою аналізу психологічного стану особистості через призму мотивації. Він виявляє, як кризові умови та майбутні перспективи впливають

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

на впевненість людини у власних силах та її здатність діяти наполегливо, або ж зупинятися через страх перед помилками. Структура інструмента охоплює оцінку поведінки індивіда у двох часових вимірах: під час активної фази війни та в очікуваний період мирного відновлення. Учасникам пропонується визначити власну готовність до ризику, постановки амбітних цілей та особистісного зростання, попри зовнішні загрози. Опитувальник має такі шкали: мотивація та активність у теперішніх умовах, страх невдачі та ризик зараз, майбутнє та повоєнна перспектива, страхи щодо них, загальна стратегія (успіх чи уникнення невдач).

Результати емпіричного дослідження. Опитування проводилось серед учнів 10-х класів Таращанського академічного ліцею «Ерудит». Проаналізовано результати 34-х відповідей.

Спочатку респонденти оцінювали своє сприйняття часу та життєвих цілей. Аналіз результатів опитування вказує на те, що минуле займає значне місце у свідомості опитаних, однак ставлення до нього є неоднозначним і поєднує як позитивні, так і негативні аспекти. До рефлексії минулих подій схильні 15 (44,2%) респондентів, вони часто думають про минуле, тоді як 19 (55,8%) учнів роблять це час від часу. Для значної частини опитаних минуле виступає ресурсом самопізнання:14 підлітків (41%) вважають, що воно допомагає зрозуміти власну ідентичність, тоді як інші 20 опитаних 58,9% займають нейтральну позицію.

Водночас минулий досвід є джерелом внутрішньої підтримки майже для половини респондентів, і тільки 6 учнів з опитаних не погоджуються з цим твердженням, що свідчить про загалом позитивну інтеграцію минулого досвіду. Разом із тим, для половини опитаних минуле пов’язане з переживанням жалю щодо попередніх подій. Питання вимог до себе для сучасних підлітків є не надто гострим: 9 (26,5%) респондентів відчувають труднощі у пробаченні власних помилок, тоді як 14 учнів (40,9%) зазначили, що не мають із цим суттєвих проблем. Таким чином, минуле виступає важливим елементом особистісної ідентичності та ресурсом, хоча й не позбавленим емоційної напруги.

Щодо сприйняття теперішнього, респонденти загалом демонструють здатність перебувати в моменті, хоча для більшості цей стан є нестійким і залежить від обставин. Близько 66,7% опитаних відчувають себе включеними у теперішній момент, а 68,1% здатні знаходити задоволення у простих аспектах повсякденного життя. Водночас зосередженість на «тут і тепер» не є стабільною: 23 учні зазначили, що їхня концентрація змінюється залежно від ситуації.

Попри емоційну включеність у теперішнє, питання щоденної продуктивності залишається проблемним тільки для 18,2% респондентів інші ж вважають, що систематично намагаються використовувати кожен день із користю.

Водночас, опитані підлітки демонструють орієнтацію на майбутнє через постановку цілей: 63,6% зазначають, що активно їх формулюють і прагнуть досягати, а 59,1%, що мають уявлення про власну життєву перспективу. Також

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

переважна більшість респондентів (86,3%) переконані у своїй здатності впливати на майбутні події, що свідчить про сформоване відчуття суб'єктності та відповідальності за власне життя.

Разом із тим, віддалене майбутнє сприймається неоднозначно: 36,4% опитаних відчувають труднощі з його уявленням, тоді як така ж частка не має подібних проблем. Емоційне ставлення до майбутнього є переважно нейтральним у 54,5% респондентів, вони оцінюють власну тривожність як ситуативну, однак 22,7% відчувають її виражено.

Важливу роль у процесі життєвого вибору відіграють внутрішні орієнтири: 59,1% опитаних зазначають, що керуються власними цінностями у складних ситуаціях, і така ж частка усвідомлює життєві смисли. Це створює основу для прийняття рішень навіть за умов невизначеності.

Аналіз смисложиттєвих орієнтацій показує, що більшість респондентів сприймають своє життя як осмислене: 63,7% та відчувають його значущість, хоча частина опитаних періодично стикається з екзистенційними сумнівами, зокрема, 22,7% іноді відчувають втрату сенсу. Для значної частини учасників дослідження 45,5% сенс життя пов'язаний із соціальною корисністю.

Узагальнення результатів дозволяє виокремити домінування двох типів часової перспективи − майбутньої (активної) та теперішньої (позитивної/ усвідомленої). Майбутня перспектива проявляється через цілеспрямованість, віру у власний вплив і орієнтацію на досягнення, тоді як теперішня забезпечує емоційне залучення та здатність отримувати задоволення від життя. Минуле при цьому виконує допоміжну функцію, виступаючи джерелом досвіду та ресурсів, хоча частково зберігає емоційне навантаження.

Важливою особливістю є поєднання високого рівня суб'єктивного контролю з помірною невизначеністю майбутнього. Навіть за відсутності чіткої довгострокової картини респонденти зберігають переконання у власній здатності впливати на події. Це може пояснюватися опорою на внутрішні цінності та смисли, які виконують регулятивну функцію.

Отже, у досліджуваній групі спостерігається збалансований профіль часової перспективи, де провідну роль відіграє орієнтація на майбутнє, підкріплена відчуттям особистісної ефективності, тоді як теперішнє забезпечує емоційну стабільність. Віра у власний вплив виступає важливим психологічним ресурсом, що сприяє зниженню тривожності навіть в умовах невизначеності.

Подальше дослідження конкретніше стосувалося цілеспрямованості та мотивації. Аналіз відповідей на запитання опитувальника ***«Твій шлях у часі: цілі, зусилля, ризики»*** дозволив нам виокремити основні характеристики мотивації респондентів в умовах війни. Переважна більшість опитаних демонструє орієнтацію на досягнення: 84% прагнуть ставити нові цілі навіть у складних обставинах, а 80% вважають важливим доводити розпочаті справи до завершення. Високий рівень мотивації підтримується внутрішнім підкріп-ленням: 84% респондентів відчувають задоволення від досягнення навіть

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

незначних результатів. Значущими є і зовнішні стимули: 68% опитаних зазначають важливість визнання їхніх досягнень, тоді як приклад успішних інших мотивує 56%. Водночас 29,6% респондентів не мають чіткої позиції щодо ролі визнання, що свідчить про неоднозначність цього чинника.

У нашій вибірці мотивація має виражену майбутню спрямованість: 76% респондентів планують значущі цілі на післявоєнний період, а 68% впевнені у можливості їх реалізації. Думка про відновлення країни виступає мотиваційним фактором для 56% опитаних. Це узгоджується з готовністю до підвищених зусиль: 64% респондентів зазначають, що готові працювати більше для досягнення успіху. Ставлення до ризику ми би назвали помірним: 56% опитаних готові ризикувати заради важливих цілей. Водночас серед респондентів є 16%, які відкладають справи через страх помилки, інші −ситуативно.

Попри загальну спрямованість на досягнення, у мотиваційній структурі підлітків наявні стримуючі чинники. Найбільш вираженим є хвилювання щодо можливих невдач, яке відчувають 56% респондентів. Для 44% опитаних невдачі становлять загрозу для життєвих планів, у 28% − знижують впевненість у власних силах. І важливим фактором тут виступає невизначеність: у багатьох питаннях частка відповідей «важко сказати» сягає 40–56%, що вказує на стан амбівалентності. Респонденти поєднують прагнення до досягнення з обережністю у прийнятті рішень, що ускладнює формування стабільної поведінкової стратегії.

Сприйняття ризиків у воєнний період є загостреним: 32% опитаних вважають невдачу більш небезпечною, ніж у мирний час. Очікування щодо майбутнього також неоднозначні: 36% прогнозують зростання конкуренції та ризиків після війни, тоді як значна частина респондентів не має визначеної позиції. Водночас майбутнє розглядається як ресурс розвитку: 56% опитаних вбачають у ньому можливості для особистісного зростання, хоча 36% вагаються у своїх оцінках.

І все ж результати дослідження дозволяють констатувати високий рівень адаптивного потенціалу серед опитаної категорії підлітків. Незважаючи на інтенсивне психологічне напруження та стан невизначеності, що детерміновані війною, у мотиваційній структурі респондентів превалює спрямованість на досягнення успіху. Хоча актуальні ризики та побоювання можливих невдач чинять певний стримувальний вплив на активність підлітків у короткостроковій перспективі, стратегічним вектором їхньої діяльності залишається орієнтація на результат.

Про загальну готовність підлітків до подолання екзистенційних викликів свідчить той факт, що лише 12% респондентів схильні до пасивних стратегій уникнення труднощів у майбутньому. Мотиваційний профіль характеризується поєднанням цілеспрямованості, орієнтації на майбутнє, готовності до зусиль і помірного рівня тривожності, що не блокує прагнення до самореалізації та подолання викликів А ідея відновлення держави виступає одним із ключових

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

позитивних стимулів, який допомагає респондентам зберігати орієнтацію на успіх та планувати свій розвиток у довгостроковій перспективі.

Розрахунок інтегральних показників дозволив узагальнити мотиваційно-часові характеристики підлітків. Обробка емпіричних даних здійснювалася шляхом агрегування індивідуальних відповідей респондентів за відповідними шкалами опитувальника (мотивація досягнення, орієнтація на майбутнє, тривожність щодо майбутнього, уникальна поведінка). Попередньо відповіді були закодовані відповідно до шкали Лікерта з приведенням до єдиного діапазону значень; для пунктів із зворотним змістом застосовано процедуру реверсивного кодування. Такий підхід дозволив узагальнити індивідуальні відмінності та виявити групові тенденції.

Встановлено, що найвищі значення має показник мотивації досягнення (M=2.74), що свідчить про виражену орієнтацію на активну діяльність, постановку цілей та досягнення результату. Показник орієнтації на майбутнє також є достатньо високим (M=2.56), що вказує на збереження перспективного мислення навіть в умовах соціальної нестабільності.

Водночас і рівень тривожності щодо майбутнього є помірно підвищеним (M=2.30), однак не супроводжується домінуванням уникальної поведінки (M=1.94). Така конфігурація показників свідчить про переважання адаптивних стратегій із елементами емоційної напруженості, що має логічне пояснення в умовах війни.

На основі узагальнення результатів емпіричного дослідження ми виокремили типи мотиваційно-часових стратегій опитаних підлітків. Тож домінуючою групою (39%) у нашій вибірці є підлітки з ***активно-орієнтовані на майбутнє*** (адаптивний тип). Характеризується вираженою мотивацією досягнення, наявністю цілей, вірою у власний вплив на майбутнє та готовністю докладати зусиль.

Представники цього типу демонструють сформоване відчуття суб'єктності, орієнтацію на розвиток і здатність зберігати активність навіть в умовах невизначеності. Тривожність має ситуативний характер і не блокує діяльність.

Другим значним за кількістю відповідей учнів (27%) став ***рефлексивно-амбівалентний тип***, що відзначається поєднанням орієнтації на досягнення з підвищеною невизначеністю та внутрішніми сумнівами. Для цих підлітків характерні коливання у впевненості, значна частка відповідей − «важко сказати», а також вплив страху помилки на поведінку. Вони мають цілі, однак їхня реалізація ускладнюється емоційною напругою та нестійкістю рішень.

Значним (18%) у вибірці виявся й ***емоційно-включений, але ситуативно-діяльнісний тип.*** Він характеризується здатністю отримувати задоволення від теперішнього моменту та емоційною залученістю в життя, однак має труднощі з системною організацією діяльності. Виявляється розрив між переживанням «тут і тепер» та продуктивністю. Цілі у цих підлітків можуть бути, але їх реалізація є нерегулярною.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Обережно-уникаючий тип (16%), *що* виявляється у схильності до уникнення складних завдань, страху помилки та зниженій готовності до ризику. Майбутнє сприймається як менш контрольоване, а невдача — як значуща загроза. Цей тип не є домінуючим у вибірці, однак відображає наявність групи з підвищеною вразливістю до стресу.

З огляду на відсутність кластерного аналізу, запропонована типологія має інтерпретаційний характер і відображає домінуючі тенденції в досліджуваній групі

Висновки. Емпірично встановлено узгодженість між орієнтацією на майбутнє та мотивацією досягнення: підлітки, які планують майбутнє та вірять у можливість реалізації власних цілей, демонструють вищу активність, готовність до зусиль та орієнтацію на досягнення результату. Виявлено зв'язок між соціально значущими смислами (відновлення країни) та орієнтацією на майбутнє, що свідчить про інтеграцію особистісних і суспільних цілей у структурі життєвих стратегій підлітків..

Типологічний аналіз показує, що більшість підлітків демонструє адаптивні стратегії, водночас значна частка респондентів перебуває у стані амбівалентності, що проявляється у поєднанні прагнення до розвитку з невизначеністю та емоційною напругою. Незважаючи на наявність тривожності, пов'язаної з ризиком невдач, вона не трансформується у стійку уникальну поведінку, що свідчить про збереження адаптивних механізмів Це свідчить про процес активної психологічної адаптації до умов війни, у межах якого формуються різні моделі регуляції життєвої перспективи.

Виокремлення типів мотиваційно-часових стратегій (проактивного, амбівалентно-рефлексивного, емоційно-залученого та уникаючого) дозволило поглибити розуміння індивідуальних відмінностей у способах регуляції життєвої перспективи.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання отриманих результатів для розробки психокорекційних програм, спрямованих на зниження рівня тривожності, подолання страху невдачі та розвиток навичок цілепокладання і саморегуляції. Особливу увагу доцільно приділяти підліткам із амбівалентно-рефлексивним та уникаючим типами, як більш вразливим до впливу стресових чинників.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розширенням вибірки, використанням методів кількісної типологізації та вивченням динаміки мотиваційно-часових стратегій у процесі тривалої соціальної нестабільності.

Література

1. Амеліна В. М. Життєві стратегії учнівської молоді: актуальні проблеми та перспективи формування // *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал:* матеріали звітної науково-практичної конференції Інституту проблем виховання НАПН України за 2022 рік (11). НАІР, м. Івано-Франківськ, Україна, стор. 7-11.

ISSN 2786-4952 Online

2. Бабатіна С.І. Особливості формування життєвої стратегії в юнацькому віці: теоретичний аналіз питання / С.І. Бабатіна // *Науковий вісник Херсонського державного університету.* Серія: *Психологічні науки*. Вип. 2 – Т. 1. – Херсон, 2015. – С. 120-126.

3. Бондарчук О.І., Карамушка Л.М. (2023). Психологічне здоров'я особистості в умовах війни і повоєнний час (Україна-Польща-Ізраїль) для освітян та психологів. // *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 1 (5), 1-4. https://lib.iitta.gov.ua/736031/

4. Рябовол, Т. А. Відображення прогнозування майбутнього на різних рівнях організації особистості. // *Актуальні проблеми психології*, Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Вип.19(11), – Київ, 437–452..

5. Boyd, J. N., & Zimbardo, P. G. (2008). *Time perspective, health, and risk-taking.* In P. G. Zimbardo & J. N. Boyd (Eds.), *The time paradox: The new psychology of time that will change your life* (pp. xxx–xxx). Free Press.

6. Frankl, V. E. (2006). *Man's search for meaning*. Beacon Press. (Original work published 1946).

References

1. Amelina, V. M. (2022). Zhyttievi stratehii uchnivskoi molodi: aktualni problemy ta perspektyvy formuvannia [Life strategies of school students: current problems and development prospects]. *Suchasnyi vykhovnyi protses: sutnist ta innovatsiinyi potentsial: materialy zvitnoi naukovo-praktychnoi konferentsii Instytutu problem vykhovannia NAPN Ukrainy za 2022 rik*, (11), 7–11.

2. Babatina, S. I. (2015). Osoblyvosti formuvannia zhyttievoi stratehii v yunatskomu vitsi: teoretychnyi analiz pytannia [Features of the formation of life strategy in youth: theoretical analysis of the issue]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriia: Psykholohichni nauky*, *2*(1), 120–126.

3. Bondarchuk, O. I., & Karamushka, L. M. (2023). Psykholohichne zdorovia osobystosti v umovakh viiny i povoiennyi chas (Ukraina-Polshcha-Izrail) dlia osvitian ta psykholohiv [Psychological health of the personality in wartime and post-war period (Ukraine-Poland-Israel) for educators and psychologists]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy*, *5*(1), 1–4. https://lib.iitta.gov.ua/736031/

4. Riabovol, T. A. (n.d.). Vidobrazhennia prohnozuvannia maibutnyoho na riznykh rivniakh orhanizatsii osobystosti [Reflection of future forecasting at different levels of personality organization]. *Aktualni problemy psykholohii, Instytut psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy*, *19*(11), 437–452.

5. Boyd, J. N., & Zimbardo, P. G. (2008). Time perspective, health, and risk-taking. In P. G. Zimbardo & J. N. Boyd (Eds.), *The time paradox: The new psychology of time that will change your life* (pp. xxx–xxx). Free Press.

6. Frankl, V. E. (2006). *Man's search for meaning*. Beacon Press. (Original work published 1946).

Дата першого надходження статті до видання: 26.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.922.72:615.851.8-053.5

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-5066-5075

Самілик Валентина Іванівна кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри теорії і методики викладання природничих дисциплін, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, м. Глухів, https://orcid.org/0000-0002-7556-7760

Тітаренко Світлана Анатоліївна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної педагогіки і психології, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, м. Глухів, https://orcid.org/0000-0001-5544-3376

ІНТЕГРАЦІЯ КАЗКОТЕРАПІЇ ТА СЕНСОРНОЇ РЕГУЛЯЦІЇ У ПСИХОКОРЕКЦІЙНІЙ РОБОТІ З ДІТЬМИ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ТА МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Анотація. У статті висвітлено проблему пошуку ефективних психокорекційних засобів розвитку емоційної сфери дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку в умовах сучасних соціальних викликів, що супроводжуються зростанням рівня тривожності, емоційної нестабільності, труднощів соціалізації та порушенням навичок емоційної саморегуляції. Обґрунтовано доцільність інтеграції казкотерапії з елементами сенсорної регуляції як сучасного мультисенсорного підходу до психокорекційної роботи з дітьми. Представлено авторську методику «Історії баранчика», що базується на поєднанні терапевтичного метафоричного наративу, сенсорного супроводу та використання м’якої іграшки як емоційного посередника й символічного носія психологічної підтримки.

Розкрито психологічні механізми впливу методики, серед яких провідне значення мають ідентифікація дитини з казковим персонажем, емоційна проєкція, метафоричне опрацювання внутрішнього досвіду, формування нових моделей поведінки та тактильна саморегуляція. Встановлено, що використання сенсорного об’єкта активізує механізми самозаспокоєння, знижує рівень психоемоційної напруги та сприяє формуванню відчуття безпеки й стабільності. Особливу увагу приділено структурі психокорекційного процесу, який охоплює етапи ознайомлення з історією, емоційної ідентифікації, сенсорної підтримки, перенесення досвіду через іграшку-талісман і рефлексії.

Зазначено, що тематичне наповнення терапевтичних історій орієнтоване на типові для дітей соціально-емоційні ситуації: переживання образ, труднощі комунікації, формування самооцінки, прийняття власних помилок, розвиток навичок самозахисту та встановлення особистих меж. Практичне застосування

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

методики засвідчило позитивну динаміку у розвитку здатності до вербалізації емоцій, підвищенні рівня емоційної компетентності, покращенні міжособистісної взаємодії та формуванні адаптивних стратегій поведінки. Визначено, що інтеграція казкотерапії та сенсорної регуляції створює умови для комплексної психоемоційної підтримки дитини та зміцнення її психологічної стійкості. Стаття має практичне значення для психологів, педагогів, фахівців інклюзивної освіти та батьків.

Ключові слова: казкотерапія, сенсорна регуляція, психокорекція, старший дошкільний вік, молодший шкільний вік, емоційна компетентність, самооцінка, емоційна стійкість, адаптивна поведінка, терапевтична іграшка.

Samilyk Valentyna Ivanivna Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer at the Chair of Theory and Methods of Teaching Natural Sciences, Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University, Sumy Region, Hlukhiv, https://orcid.org/0000-0002-7556-7760

Titarenko Svitlana Anatoliivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Preschool Pedagogy and Psychology, Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University, Hlukhiv, https://orcid.org/0000-0001-5544-3376

INTEGRATION OF FAIRY-TALE THERAPY AND SENSORY REGULATION IN PSYCHOCORRECTIONAL WORK WITH PRESCHOOL AND PRIMARY SCHOOL CHILDREN

Abstract. The article addresses the urgent issue of identifying effective psychocorrectional approaches for the emotional development of preschool and primary school children under contemporary social challenges characterized by increased anxiety, emotional instability, communication difficulties, and insufficient self-regulation skills. The study substantiates the feasibility of integrating fairy-tale therapy with sensory regulation elements as a modern multisensory approach to psychocorrectional support for children. The authors present the original methodology “Lamb’s Stories,” based on the combination of therapeutic metaphorical narratives, sensory support, and the use of a soft toy functioning as an emotional mediator and symbolic source of psychological comfort.

The psychological mechanisms underlying the methodology are analyzed, including identification with the fairy-tale character, emotional projection, metaphorical processing of personal experiences, formation of adaptive behavioral patterns, and tactile self-regulation. It has been established that interaction with a sensory object activates self-soothing mechanisms, reduces psycho-emotional tension, and contributes to the development of psychological safety and emotional stability. Particular attention is paid to the structure of the psychocorrectional process, which

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

includes stages of story familiarization, emotional identification, sensory support, transfer of experience through a mascot toy, and reflective discussion.

The therapeutic stories are focused on socially and emotionally significant situations typical for children aged 5–10, including experiences of rejection, communication difficulties, self-esteem formation, acceptance of mistakes, development of personal boundaries, and emotional self-protection skills. The practical implementation of the methodology demonstrated positive dynamics in the development of emotional verbalization skills, emotional competence, interpersonal interaction, and adaptive behavioral strategies. The integration of fairy-tale therapy with sensory regulation is shown to provide comprehensive psycho-emotional support and strengthen children's psychological resilience.

The article is of practical value for psychologists, educators, inclusive education specialists, and parents, as it offers accessible and developmentally appropriate tools for supporting children's emotional well-being and social adaptation.

Keywords: fairy-tale therapy, sensory regulation, psychocorrection, preschool age, primary school age, emotional competence, self-esteem, emotional resilience, adaptive behavior, therapeutic toy.

Постановка проблеми. Сучасні діти дошкільного та молодшого шкільного віку часто стикаються з труднощами емоційної саморегуляції, міжособистісної взаємодії та формування адекватної самооцінки. Соціальні виклики, зокрема досвід булінгу, критики чи невдач, можуть спричиняти підвищену тривожність, замкнутість або агресивні реакції. У цьому контексті актуальним є пошук ефективних, м'яких та доступних психокорекційних методів, одним із яких є казкотерапія.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Казкотерапія розглядається як ефективний інструмент психологічної допомоги дітям, що базується на використанні метафоричних сюжетів для опрацювання внутрішніх конфліктів. Дослідження підтверджують її позитивний вплив на розвиток емоційного інтелекту, здатності до рефлексії та формування адаптивних моделей поведінки. Водночас інтеграція сенсорних компонентів, зокрема використання іграшок, посилює терапевтичний ефект через залучення тілесного досвіду та механізмів самозаспокоєння.

У контексті сучасних наукових розвідок важливим є узгодження авторської методики з уже існуючими теоретичними та практичними підходами до казкотерапії. Зокрема, Н. Буркало казкотерапію розглядає як багатофункціональний інструмент психокорекційної, психотерапевтичної та розвивальної роботи з дитиною.

Авторка зауважує, що основною особливістю методу є використання метафоричної форми для інтеграції внутрішнього досвіду дитини, що забезпечує безпечне опрацювання емоційних переживань і сприяє гармонійному розвитку особистості [1].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

О. Казачінер та Ю. Бойчук пропонують поглиблений погляд на казкотерапію, розглядаючи її не просто як читання, а як комплексну систему психолого-педагогічного впливу. Їхній підхід є релевантним для спеціальної та інклюзивної освіти, де сенсорна регуляція відіграє ключову роль. Автори підкреслюють, що інтеграція казки у корекційну роботу дозволяє активізувати різні канали сприйняття дитини, що сприяє глибшому засвоєнню соціальних норм та стабілізації психіки [2].

О. Коваленко стверджує, що «особистість починається з казки», де закладаються базові моральні орієнтири та архетипи поведінки [3]. О. Музичук деталізує цей процес для молодших школярів, вказуючи, що казка є засобом розвитку особистісних цінностей. В контексті сенсорної регуляції це означає, що етичні поняття (добро, сміливість) асоціюються у дитини з позитивними сенсорними та емоційними переживаннями, що закріплює адаптивні реакції [4].

У дослідженні К. Шалімової казка розглядається як універсальний засіб розвитку дитини дошкільного віку, який можна поєднувати з ігровими та арт-терапевтичними техніками [5]. Л. Шик пропонує методику роботи в умовах закладудошкільної освіти, наголошуючи на необхідності створення спеціального середовища [6]. Це прямо корелює з проблемою сенсорної регуляції: використання звукового супроводу, тактильних матеріалів (іграшок, піску) та візуальних образів під час казкотерапії допомагає дитині опановувати свої відчуття та регулювати рівень збудження нервової системи.

Таким чином, казка виступає «контейнером» для сенсорного досвіду дитини, допомагаючи структурувати його та перетворювати на стійку психологічну витривалість (стресостійкість).

Представлена методика «Історії баранчика» узгоджується з визначеними у дослідженні підходами, зокрема щодо реалізації казкотерапії як засобу формування моральних орієнтирів, розвитку емоційної сфери та соціалізації дитини. Як зазначає Н. Буркало, важливою характеристикою казки є її метафоричність, відсутність прямої моралі та можливість засвоєння причинно-наслідкових зв’язків [1]. У цьому контексті терапевтичні історії про баранчика відповідають зазначеним принципам, оскільки через символічні сюжети моделюють типові соціально-емоційні ситуації та пропонують альтернативні способи реагування.

Особливої уваги заслуговує теза про ідентифікацію дитини з головним героєм казки як один із провідних механізмів терапевтичного впливу. У методиці «Історії баранчика» цей механізм посилюється завдяки поєднанню наративного компоненту з використанням сенсорного об’єкта – м’якої іграшки. Такий підхід розширює класичну модель казкотерапії, доповнюючи її тілесно-орієнтованим компонентом, що не акцентується у базових теоретичних описах, але відповідає сучасним тенденціям інтеграції мультисенсорних практик у психокорекції.

Крім того, у дослідженні підкреслюється значення різноманітних форм роботи з казкою (аналіз, програвання, створення, візуалізація), що сприяють

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

глибшому засвоєнню змісту. У запропонованій методиці ці підходи частково реалізуються через етапи рефлексії, обговорення та перенесення досвіду у повсякденне життя. Водночас методика має прикладний характер і адаптована до використання в домашньому середовищі за участю батьків, що розширює можливості її практичного застосування.

Таким чином, результати аналізу свідчать, що методика «Історії баранчика» не суперечить класичним положенням казкотерапії, викладеним у наукових джерелах, а навпаки – розвиває їх, доповнюючи новими елементами, зокрема використанням сенсорної іграшки як інструменту емоційної регуляції та перенесення терапевтичного досвіду. Це дозволяє розглядати її як сучасну інтегративну модель казкотерапевтичного впливу.

Метою статті є обґрунтування ефективності казкотерапії з використанням іграшок на прикладі методики «Історії баранчика» у розвитку емоційної сфери дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Методика «Історії баранчика» спрямована на формування емоційної стійкості, розвиток навичок усвідомлення та вербалізації емоцій, а також підвищення самооцінки дитини. Цільовою групою є діти віком 5–10 років, які мають труднощі у соціальній взаємодії або емоційній регуляції.

Методика передбачає використання:

– терапевтичних казок із метафоричним змістом;

– м’якої іграшки (баранчика) як сенсорного об’єкта;

– іграшки-талісмана для перенесення досвіду в повсякденне життя;

– залучення дорослого до обговорення.

Приклад подачі матеріалу, що активізує процес емоційної ідентифікації, представлено на рис. 1. Візуальний супровід методики «Історії баранчика» розроблено авторами із використанням генеративних можливостей штучного інтелекту Gemini для створення м’якого, терапевтичного образу персонажа.

Зміст казок охоплює типові дитячі ситуації: переживання образ, формування самооцінки, прийняття результатів діяльності, встановлення особистих меж тощо.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Рис. 1. Фрагменти терапевтичних казок методики «Історії баранчика» як інструменту емоційної корекції

Методика передбачає комплексне використання декількох взаємодоповнювальних засобів, що забезпечують інтеграцію когнітивного, емоційного та сенсорного компонентів психокорекційного впливу.

Передусім, центральним елементом є терапевтичні казки з метафоричним змістом, які виступають інструментом опосередкованого впливу на внутрішній світ дитини. Метафоричність сюжетів дозволяє уникнути прямої дидактичності та сприяє безпечному опрацюванню складних емоційних переживань через символічні образи. Завдяки цьому дитина отримує можливість дистанціюватися від травматичного досвіду, водночас ідентифікуючись із персонажем та моделюючи альтернативні способи реагування.

Важливим компонентом методики є м’яка гіпоалергенна іграшка (баранчик), яка виконує функцію сенсорного об’єкта. Тактильна взаємодія з іграшкою активізує механізми самозаспокоєння, сприяє зниженню рівня тривожності та формує відчуття психологічної безпеки. У цьому контексті іграшка виступає не лише як допоміжний засіб, а як своєрідний «емоційний посередник», що полегшує контакт дитини з власними переживаннями.

Додатково використовується іграшка-талісман (зменшена копія баранчика), яка забезпечує перенесення сформованого у терапевтичному середовищі досвіду в реальні життєві ситуації. Її символічна функція полягає у підтримці

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

внутрішніх ресурсів дитини поза межами безпечного простору взаємодії з дорослим. Наявність такого об'єкта сприяє актуалізації засвоєних моделей поведінки у момент виникнення складних емоційних ситуацій.

Не менш важливим є залучення дорослого (батьків або психолога) до процесу обговорення. Дорослий виконує роль фасилітатора, який спрямовує увагу дитини, допомагає вербалізувати емоційні стани та формує причинно-наслідкові зв'язки між подіями і переживаннями. Така взаємодія створює умови для розвитку емоційного інтелекту та поглиблення рефлексивних процесів.

Зміст терапевтичних казок структуровано навколо типових для дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку соціально-емоційних ситуацій. Зокрема, у сюжетах відображаються переживання образ і негативних оцінок з боку однолітків, процес формування адекватної самооцінки, прийняття результатів власної діяльності незалежно від успіху чи невдачі, а також розвиток навичок встановлення та захисту особистих психологічних меж. Така тематична спрямованість забезпечує високу релевантність матеріалу до реального досвіду дитини та підвищує ефективність його засвоєння.

Методика реалізується як поетапний психокорекційний процес, у якому кожен етап виконує окрему функцію в формуванні емоційної компетентності дитини та поступово забезпечує інтеграцію нового досвіду у її повсякденне життя.

Етап ознайомлення з історією передбачає первинне занурення дитини у зміст терапевтичної казки. Читання здійснюється в емоційно безпечному, спокійному середовищі, що сприяє зниженню психофізіологічного напруження та підвищенню сприйнятливості до змісту. Важливою умовою є відсутність зовнішніх подразників і формування ритуалізованого контексту (наприклад, читання перед сном), що забезпечує стабільність та передбачуваність ситуації.

Етап емоційної ідентифікації спрямований на активізацію процесів усвідомлення емоцій через співвіднесення власного досвіду дитини з переживаннями персонажа. У процесі діалогічної взаємодії з дорослим дитина вчиться розпізнавати емоційні стани, називати їх та аналізувати причини їх виникнення. Це сприяє розвитку рефлексивних здібностей і формує основу для емоційної саморегуляції.

Етап сенсорної підтримки передбачає включення тактильного компоненту через використання м'якої іграшки – баранчика. Фізичний контакт із сенсорним об'єктом виконує функцію емоційної стабілізації, знижує рівень тривожності та сприяє формуванню відчуття безпеки. Іграшка виступає як посередник між внутрішнім переживанням дитини та зовнішнім світом, полегшуючи процес опрацювання емоційного досвіду.

Етап перенесення досвіду у повсякденне життя забезпечує узагальнення та практичне застосування засвоєних моделей поведінки. Символічний талісман (маленький баранчик) виконує функцію нагадування про засвоєні стратегії реагування та підтримує дитину в реальних соціальних ситуаціях. Таким чином

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

відбувається закріплення нових адаптивних форм поведінки поза межами терапевтичного середовища.

Етап рефлексії спрямований на закріплення отриманого досвіду через його вербалізацію та осмислення. Дитина має можливість обговорювати власні переживання, співвідносити їх із сюжетами казок та формувати причинно-наслідкові зв'язки між подіями та емоційними реакціями. Регулярність цього етапу сприяє розвитку внутрішнього діалогу, підвищує рівень саморозуміння та формує навички конструктивного опрацювання життєвих ситуацій.

Визначальною особливістю підходу є високий рівень символізації: персонаж казки матеріалізується у формі сенсорного об'єкта, що дозволяє дитині фізично відчути підтримку та захищеність у процесі опрацювання складних емоційних станів (табл. 1)

Таблиця 1

Характеристика структурно-функціональних компонентів використання сенсорного об'єкта в методиці «Історії баранчика»

Критерій	**М'яка іграшка баранчик у методиці**
Основна терапевтична ідея	Ідентифікація з персонажем та асоціація з казковим образом
Роль іграшки	Сенсорний об'єкт і символічний носій терапевтичного змісту
Психологічний механізм	Ідентифікація, метафоризація, емоційне проживання через сюжет
Фокус впливу	Розвиток емоційної компетентності, самооцінки, соціальних навичок
Форма взаємодії	Дитина взаємодіє з іграшкою під час читання та рефлексії
Контекст використання	Домашнє та психокорекційне середовище (за участю дорослого)
Інтеграція з іншими методами	Інтегрована з казкотерапією та рефлексивними бесідами
Сенсорний компонент	Тактильна регуляція та асоціативне підкріплення змісту казки
Перенесення досвіду	Через талісман і пригадування сюжетів у повсякденному житті
Рівень символізації	Високий (іграшка як частина казкового наративу)
Очікувані результати	Підвищення самооцінки, розвиток саморегуляції та рефлексії

Інтеграція тактильної регуляції з наративною практикою забезпечує стійкий психотерапевтичний ефект. Це досягається шляхом залучення

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

механізмів ідентифікації та метафоризації, які допомагають дитині не лише засвоювати нові моделі поведінки на когнітивному рівні, а й закріплювати їх через сенсорний досвід. Особливої уваги заслуговує компонент перенесення досвіду через іграшку-талісман, що забезпечує безперервність корекційного впливу за межами занять / дому. Таким чином, очікувані результати методики охоплюють комплексний розвиток особистості: від стабілізації емоційної саморегуляції до зміцнення позитивної самооцінки та соціальної адаптивності.

Ефективність методики забезпечується комплексом взаємопов'язаних механізмів:

– ідентифікація з казковим персонажем;
– метафоричне опрацювання досвіду;
– емоційна проєкція;
– формування нових поведінкових стратегій;
– сенсорна регуляція через тактильний контакт.

Практичне застосування методики демонструє її ефективність у роботі з дітьми. Зокрема, спостерігаються:

– зниження рівня тривожності та емоційної напруги;
– покращення здатності до усвідомлення та вербалізації емоцій;
– підвищення самооцінки;
– формування навичок психологічного самозахисту;
– покращення комунікації з батьками.

Використання іграшки як сенсорного посередника підсилює ефект казкотерапії, оскільки створює відчуття безпеки та стабільності. Це особливо важливо для дітей, які мають труднощі з вербалізацією переживань.

Висновки. Казкотерапія з використанням іграшок є ефективним засобом психоемоційної підтримки дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Методика «Історії баранчика» демонструє високий потенціал у розвитку емоційної компетентності, формуванні позитивної самооцінки та адаптивних поведінкових стратегій.

Перспективи подальших досліджень полягають у кількісній оцінці ефективності методики та її адаптації для різних вікових груп.

Література:

1. Буркало Н. І. Казкотерапія в роботі з дітьми. *Current challenges of science and education.* Proceedings of the 2nd International scientific and practical conference. MDPC Publishing. Berlin, Germany. 2023.С. 227 – 231.

2. Казачінер О. С., Бойчук Ю. Д. Казкотерапія: поглиблений курс. Практикум для здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня за спеціальностями 012 «Дошкільна освіта», 013 «Початкова освіта», 016 «Спеціальна освіта», для вихователів закладів дошкільної освіти, вчителів початкових класів, фахівців у галузі спеціальної та інклюзивної освіти. Харків, 2022. 120 с.URL: https://dspace.hnpu.edu.ua/items/4ff8e677-0e03-48ac-8faf-f6f4e3e80d4b (дата звернення: 01.05.2026).

3. Коваленко О. Особистість починається з казки. *Освіта України*. 2011. № (73–74). С. 15.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

4. Музичук О. О. Казка як засіб розвитку особистісних цінностей молодших школярів. Проблеми сучасної психології. 2012. Вип. 17. С. 317–327.
5. Шалімова Л. Л. Казкотерапія як засіб розвитку дітей. Харків : Ранок, 2013.162 с.
6. Шик Л. А. Казкотерапія в роботі з дошкільниками. Харків : ВГ «Основа», 2012. 240с.

References:

1. Burkalo, N. I. (2023). Kazkoterapiia v roboti z ditmy [Fairy-tale therapy in work with children]. *Current challenges of science and education: Proceedings of the 2nd International scientific and practical conference* (pp. 227–231). Berlin, Germany: MDPC Publishing.
2. Kazachiner, O. S., & Boichuk, Y. D. (2022). *Kazkoterapiia: pohlyblenyi kurs: praktykum dlia zdobuvachiv vyshchoi osvity druhoho (mahisterskoho) rivnia za spetsialnostiamy 012 "Doshkilna osvita", 013 "Pochatkova osvita", 016 "Spetsialna osvita", dlia vykhovateliv zakladiv doshkilnoi osvity, vchyteliv pochatkovykh klasiv, fakhivtsiv u haluzi spetsialnoi ta inkliuzyvnoi osvity* [Fairy-tale therapy: Advanced course: Workshop for master's students in preschool, primary, and special education, educators, and inclusive education specialists]. Kharkiv. https://dspace.hnpu.edu.ua/items/4ff8e677-0e03-48ac-8faf-f6f4e3e80d4b
3. Kovalenko, O. (2011). Osobystist pochynaietsia z kazky [Personality begins with a fairy tale]. *Osvita Ukrainy*, (73–74), 15.
4. Muzychuk, O. O. (2012). Kazka yak zasib rozvytku osobystisnykh tsinnostei molodshykh shkoliariv [Fairy tale as a means of developing personal values of primary school children]. *Problemy suchasnoi psykholohii*, (17), 317–327.
5. Shalimova, L. L. (2013). *Kazkoterapiia yak zasib rozvytku ditei* [Fairy-tale therapy as a means of child development]. Kharkiv: Ranok.
6. Shyk, L. A. (2012). *Kazkoterapiia v roboti z doshkilnykamy* [Fairy-tale therapy in work with preschool children]. Kharkiv: Osnova.

Дата першого надходження статті до видання: 29.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.955:316.776.23

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-5076-5086

Саракун Лариса Петрівна кандидат філософських наук, доцент кафедри гуманітарних дисциплін, Національний університет харчових технологій, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, Національний університет фізичного виховання і спорту України, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-4692-2145

Левицька Надія Миколаївна доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри гуманітарних дисциплін, Національний університет харчових технологій, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-5226-8637

Латиш Наталія Михайлівна кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник лабораторії психології творчості, Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, доцент кафедри гуманітарних дисциплін, Національний університет харчових технологій, м. Київ, https://orcid.org/0000-0003-0650-0834

КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА ПРОТИДІЇ ІНФОРМАЦІЙНИМ МАНІПУЛЯЦІЯМ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. У статті проаналізовано роль критичного мислення як ключового психологічного механізму протидії інформаційним маніпуляціям у сучасному комунікаційному просторі та забезпечення інформаційно-психологічної безпеки особистості. Розглянуто сутність інформаційних маніпуляцій та їхній вплив на свідомість і поведінку особистості в умовах зростання дезінформаційних потоків через маніпулятивні технології, пропаганду та викривлення реальності. Визначено, що зовнішні загрози пов'язані з недостовірним інформаційним середовищем, тоді як внутрішні – із психологічними особливостями особистості та механізмами сприйняття інформації. Особливу увагу приділено феномену інформаційної маніпуляції як прихованого впливу на психіку людини з метою зміни її поведінки, цінностей і світогляду.

Акцентовано увагу на тому, що поєднання різних маніпулятивних технологій із психологічними особливостями аудиторії, що сприймає інформацію, робить вплив на свідомість майже невидимим. Унаслідок цього процес розуміння реальності викривлюється і починає залежати від нав'язаних трактувань та версій подій. Уміння аналізувати інформацію, оцінювати її достовірність, формулювати аргументовані судження та приймати самостійні рішення є необхідною умовою успішної соціалізації сучасної людини. Обґрунтовано роль критичного мислення як інтегративної здатності, що поєднує когнітивні навички аналізу інформації, емоційну саморегуляцію та метакогнітивні

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

процеси. Критичне мислення трактується не лише як інтелектуальна навичка, а як комплексна система, що поєднує логічне мислення, рефлексію, практичний досвід та усвідомлений аналіз інформації.

Увагу приділено метапізнанню як механізму усвідомлення власного мислення та своєчасного розпізнавання маніпулятивних впливів. Визначено, що розвиток критичного мислення сприяє підвищенню психологічної стійкості особистості, формуванню інформаційної культури та запобіганню поширенню фейкової інформації. Зроблено висновок про необхідність системного розвитку критичного мислення як важливої складової інформаційної безпеки в умовах інформаційної війни.

Ключові слова: критичне мислення, інформаційні маніпуляції, дезінформація, метапізнання, емоційний інтелект, психологічна стійкість, інформаційна безпека, медіаграмотність

Sarakun Larysa Petrivna PhD in Philosophy, Associate Professor of the Department of Humanities, National University of Food Technologies; Associate Professor of the Department of Social and Humanitarian Disciplines, National University of Ukraine on Physical Education and Sport, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-4692-2145

Levytska Nadiia Mykolayivna doctor of Historical Sciences, professor, the head of the Department of Humanitarian disciplines, National University of Food Technologies, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-5226-8637

Latysh Nataliia Mykhailivna PhD in Psychology, Senior Research Fellow at the Laboratory of Psychology of Creativity, G.S. Kostiuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine; Associate Professor of the Department of Humanities, National University of Food Technologies, Kyiv, https://orcid.org/0000-0003-0650-0834

CRITICAL THINKING AS A DETERMINANT OF RESISTANCE TO INFORMATIONAL MANIPULATIONS: A PSYCHOLOGICAL ASPECT

Abstract. The article analyzes the role of critical thinking as a key psychological mechanism for counteracting information manipulation in the modern communication space and ensuring the information and psychological security of the individual. The essence of information manipulation and its impact on human consciousness and behavior under conditions of increasing disinformation flows caused by manipulative technologies, propaganda, and the distortion of reality are examined. It is determined that external threats are associated with an unreliable information environment, whereas internal threats are connected with individual psychological characteristics and mechanisms of information perception. Particular attention is paid to the

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

phenomenon of information manipulation as a hidden influence on the human psyche aimed at changing behavior, values, and worldview.

The study emphasizes that the combination of various manipulative technologies with the psychological characteristics of the audience perceiving information makes the influence on consciousness almost invisible. As a result, the process of understanding reality becomes distorted and dependent on imposed interpretations and versions of events. The ability to analyze information, assess its credibility, formulate reasoned judgments, and make independent decisions is considered a necessary condition for the successful socialization of a modern individual. The role of critical thinking is substantiated as an integrative ability that combines cognitive skills of information analysis, emotional self-regulation, and metacognitive processes. Critical thinking is interpreted not only as an intellectual skill, but also as a complex system integrating logical reasoning, reflection, practical experience, and conscious information analysis.

Attention is also focused on metacognition as a mechanism for understanding one's own thinking and timely recognizing manipulative influences. It is determined that the development of critical thinking contributes to increasing psychological resilience, forming an information culture, and preventing the spread of fake information.

The article concludes that the systematic development of critical thinking is a necessary component of information security under the conditions of information warfare.

Keywords: critical thinking, informational manipulation, disinformation, metacognition, emotional intelligence, psychological resilience, information security, media literacy

Постановка проблеми. В умовах глобальної цифровізації та гібридних загроз інформаційний простір перетворився на поле активних маніпулятивних стратегій. Фейки, пропаганда та емоційне «зараження» спрямовані на дезорієнтацію суспільної свідомості. Психологічна стійкість особистості в цих умовах прямо залежить від її здатності до критичного опрацювання даних. Роль критичного мислення в умовах інформаційних загроз є визначальною, адже саме воно дає змогу не лише сприймати інформацію, а й глибоко її аналізувати, відокремлювати правдиві відомості від маніпуляцій і протистояти психологічному впливу.

Критичне мислення постає не просто як навичка, а як фундаментальна детермінанта, що визначає здатність індивіда відокремлювати суб'єктивні конструкції від об'єктивної реальності, та є ключовим ресурсом, який дозволяє людині аналізувати, піддавати сумніву, знижувати вплив когнітивних викривлень, які часто використовуються для формування упереджених поглядів, та перевіряти достовірність інформації, тим самим знижуючи ризик інформаційної маніпуляції, а також подальшого поширення фейків.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі критичного мислення в умовах інформаційних загроз присвячені праці зарубіжних та вітчизняних науковців. Зокрема, цей феномен у своїх наукових розвідках досліджували Дж. Брунер, Д. Дьюї, Д. Клустер, А. Кроуфорд, М. Ліпман, Д. Макінстер, Р. Пауль, Ж. Піаже, Д. Халперн та інші. Міжнародний вимір цієї проблеми представлений аналітичними матеріалами провідних інституцій, зокрема Carnegie Endowment (J. Bateman, D. Jackson), Modern War Institute, а також дослідженнями центру Brookings (G. R. Sanchez, K. Middlemass). [1; 2; 3]. У цих роботах акцентується увага на поступовому підриві суспільної довіри до демократичних інститутів під впливом маніпулятивних інформаційних наративів.

Вагомий внесок у розвиток сучасного розуміння цієї проблематики зробили й нещодавні дослідження швейцарських учених (S. Redaelli, N. Biller-Andorno, S. Gloeckler, F. Germani та ін.) [4]. У них критичне мислення розглядається як ключовий інструмент протидії гібридним атакам. Науковці зазначають, що критична оцінка контенту є важливою для розрізнення легітимної інформації та дезінформації чи фальшивості. Існує нагальна потреба в розробці та емпіричному підтвердженні більш ефективних, можливо, інтерактивних, методів навчання, які можуть сприяти розвитку навичок критичного мислення (пов'язаних з дезінформацією) у населення загалом.

Серед українських учених проблемі критичного мислення приділяють значну увагу І. Бондарчук, Т. Воропай, О. Кивлюк, О. Пометун, С. Терно, Л. Терлецька та інші. Питанню протидії дезінформації та гібридним загрозам присвячені дослідження О. Горбань, С. Вінтонів-Бахарєвої, Л. Панасюка [5]. Концептуальні засади мережевої логіки в системі інформаційної безпеки та когнітивного чинника національної консолідації ґрунтовно висвітлено у працях В. Козакова, С. Петькуна та С. Вовк [6; 7]. Вплив комунікативно-інформаційного простору на психологічні особливості й особистісні ресурси людини в умовах дії дестабілізаційних факторів на суспільство розглядається у працях Г. Чуйко та І. Зварич [8; 9].

Дослідження О. Кивлюк [10] зосереджені на формуванні моральних орієнтирів і розвитку критичного аналізу в умовах граничних ситуацій.

Попри значну кількість наукових напрацювань, питання критичного мислення як детермінанти протидії маніпуляціям залишається відкритим. Саме це зумовлює актуальність подальшого вивчення зазначеної проблеми.

Метою статті є теоретичне обґрунтування ролі критичного мислення як психологічної детермінанти протидії інформаційним маніпуляціям, а також аналіз його когнітивних, емоційних і метакогнітивних компонентів у забезпеченні психологічної стійкості особистості.

Виклад основного матеріалу. Сучасність характеризується стрімким розширенням віртуального простору, накопиченням інформації, доступ до якої став повсюдним завдяки гаджетам та цифровізації соціального життя.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Проте технічний прогрес не захистив нас від когнітивних пасток. Навпаки, неспроможність відсіювати контент у власних смартфонах робить нас легкою здобиччю для тих, хто знає слабкі місця людського мислення. Приклади великих політичних кампаній демонструють, що емоції все частіше домінують над логікою, ставлячи під сумнів стійкість суспільного інтелекту.

Відповідь на питання чому ми швидко, не замислюючись, поширюємо інформацію спробували дати психологи. Ізраїльсько-американський психолог, економіст та соціолог Д. Канеман у своїй книзі «Мислення швидке й повільне» розповідає про ефективність використання ресурсу уваги та ухвалення рішення в умовах невизначеності [11]. У праці розкриваються особливості функціонування людського мозку, зокрема описуються неусвідомлені упередження, характеристики інтуїтивного та раціонального мислення, а також значення емоцій у процесі формування суджень. Нерозуміння цих механізмів може призводити до помилкових рішень – від невдалих покупок до ризикованих інвестицій і загалом неефективного вибору в різних життєвих ситуаціях. Автор пояснює існування двох типів мислення. Перший діє швидко й автоматично, майже без зусиль і без відчутного контролю з боку людини. Другий, навпаки, пов’язаний із усвідомленою розумовою діяльністю, потребує концентрації уваги та значних інтелектуальних зусиль, зокрема під час виконання складних аналітичних завдань.

Проблема інформаційно-психологічної безпеки особистості сьогодні перетворилася з вузькоспеціалізованої теми на глобальний виклик, що вимагає системного підходу та глибокого міждисциплінарного аналізу, оскільки людство знову зіштовхується із викликами та випробуваннями, що потребують відповідальності, здатності мислити критично та приймати складні моральні рішення в умовах невизначеності, тиску чи ситуації ризику. Різноманіття маніпулятивних технологій у поєднанні з психологічними характеристиками аудиторії, яка сприймає інформацію, робить вплив на свідомість майже непомітним.

У результаті процес осмислення реальності спотворюється та стає залежним від нав’язаних інтерпретацій і версій.

Розвиток логічного, критичного і системного мислення, здатності чітко й аргументовано формулювати і висловлювати свої судження; критично оцінювати здобуту інформацію та її джерела, виокремлювати головне, аналізувати, робити висновки, використовувати отриману інформацію в особистому житті; визначати власну ідентичність як особистості, громадянина, члена родини, етнічної, релігійної, регіональної та локальної спільноти – є затребуваними властивостями інформаційного суспільства. У сучасному науковому дискурсі критичне мислення розглядають не просто як інтелектуальну навичку, а як фундаментальну рису особистості XXI століття. Це складний, багаторівневий механізм, який поєднує в собі елементи логіки, практичного досвіду та абстрактного аналізу. Повернення до класичних принципів доказовості та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

структурованого аналізу, закладених Сократом і Аристотелем, сьогодні є не просто інтелектуальною вправою, а засобом виживання здорового глузду.

Нині існує широкий спектр загроз для інформаційно-психологічної безпеки особистості, які впливають на людину на різних рівнях і за допомогою різноманітних засобів. Вони здатні змінювати сприйняття реальності, формуючи викривлені уявлення та маніпулюючи свідомістю. Такі загрози розглядають як реальні ризики інформаційного впливу на індивіда з метою трансформації його потреб, інтересів і ціннісних орієнтацій відповідно до задуму джерела впливу.

Основним джерелом зовнішніх загроз є та частина інформаційного середовища, яка з різних причин подає викривлену або недостовірну картину світу (ілюзії, омани, спотворені факти, дії, що суперечать інтересам інших). Водночас внутрішні загрози пов'язані з особливостями самої психіки людини, її біосоціальною природою, процесами формування та функціонування, а також індивідуальними рисами особистості.

Серед ключових небезпек виокремлюють маніпулятивний вплив – специфічний тип інформаційного впливу, за якого інформація використовується як інструмент спонукання людини до дій, що не відповідають її переконанням або інтересам. Інструменти маніпуляції являють собою систему психолінгвістичних засобів, спрямованих на зміну, корекцію або переорієнтацію свідомості аудиторії у напрямі, вигідному для комунікатора чи замовника інформації [12].

Протидія таким впливам передбачає насамперед усвідомлення факту маніпуляції та активні дії для захисту. Водночас існує і пасивний захист, що проявляється через психологічні механізми (витіснення, раціоналізацію, проєкцію, ідентифікацію тощо). Їхня особливість полягає в неусвідомленості та прихованості, що може призводити до часткового викривлення реальності. Пасивний захист допомагає знизити емоційне напруження, послабити вплив маніпулятора і виграти час для обдуманих рішень. До таких способів належать, зокрема, мовчазне спостереження, пауза в реакції та зайняття позиції стороннього спостерігача. Вибір між активною та пасивною формами захисту залежить від здатності своєчасно розпізнати маніпуляцію й адекватно оцінити ситуацію. У багатьох випадках ефективним є їх поєднання.

Інформаційна маніпуляція – це деструктивний вплив інформації на психіку та свідомість людини, що змінює, або викривляє світосприйняття особистості та її поведінку. Такі маніпуляції можуть формувати певні упередження, поширювати ворожнечу серед населення та негативно впливати на соціально-політичний вибір громадян. Сюди ж належить і прихований примус, що реалізується через обман, провокації, політичні інтриги, дезінформацію, пропаганду та інші подібні механізми. Автор відомої праці «Пропаганда 2.0» Г. Почепцов детально показує, що пропаганда стала невід'ємною складовою політичної, соціальної та медійної реальності [13]. Вона функціонує не лише в умовах авторитарних режимів, а й у будь-якому середовищі, де є потреба впливати на масову свідомість: під час виборчих процесів, у засобах масової

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

інформації, рекламі чи освітніх платформах. Дослідник аналізує контекст інформаційних війн, комунікаційних стратегій і кампаній впливу, демонструючи, як створюються та поширюються ключові наративи. Як зазначає Почепцов, ми живемо у світі, що дедалі більше піддається керуванню: наука просувається вперед не лише в генетиці, а й у соціальних дисциплінах, зокрема в дослідженні пропаганди. Якщо раніше вона (*пропаганда*) виринала з тіні переважно у воєнні часи, то сьогодні її значення не зменшується і в мирний період. Більше того, Жак Елюль парадоксально зауважував: пропаганда майже не потрібна тоталітарним режимам, адже вони мають інші інструменти впливу, тоді як для демократичних суспільств вона стає необхідною [13].

Будь-які інформаційні чи віртуальні потоки – включно з літературою та мистецтвом – неминуче несуть у собі певну ідеологічну матрицю, модель світу, яка визначає, що саме вважається правильним. Цю домінантну картину реальності підтримують передусім ключові соціальні інститути – освіта й медіа. Освіта формує її у свідомості молодого покоління, тоді як телебачення та інші медіа закріплюють і стабілізують її у дорослих, стримуючи різкі зміни. Саме тому в усі часи й у різних культурах, сфері освіти приділялася особлива увага. Вона не просто передає знання, а вибудовує спосіб бачення світу: допомагає помічати одне й залишати поза увагою інше, якщо це не було закладено в освітню систему.

Людство постійно шукає ефективні моделі передачі знань, проте особистість не формується простим накопиченням фактів. Головна мета – навчити людину мислити. І одне з найскладніших завдань – це розвиток здатності аналізувати й самостійно думати. Оскільки критичне мислення – це протидія фейкам, пропаганді, маніпулятивним впливам.

Критичне мислення – сукупність навичок і свідомих дій, що дають змогу аналізувати інформацію, порівнювати різні джерела, оцінювати аргументи та формувати власну обґрунтовану позицію. Воно передбачає здатність відокремлювати факти від суджень, бачити причинно-наслідкові зв’язки та приймати самостійні рішення. У ширшому контексті критичне мислення розглядається як уміння комплексно аналізувати явища, використовувати різні джерела інформації та відрізняти об’єктивні дані від суб’єктивних інтерпретацій. Воно включає кілька складових: цільову (пов’язану з намірами й установками), операційну (що визначає способи мислення) та контекстуальну (залежну від умов, у яких здійснюється мислення). У сфері інформаційно-психологічної безпеки критичне мислення виступає як особливий вид інтелектуальної діяльності, що дозволяє виявляти негативні інформаційні впливи за допомогою логічного аналізу, рефлексії та інтерпретації. Це активує внутрішні захисні механізми особистості.

Формування культури критичного сприйняття інформації є необхідною умовою розвитку сучасного суспільства, яке стикається з постійним зростанням інформаційно-психологічних загроз. Здатність контролювати емоції, аналізувати

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

факти, відрізняти припущення від реальності, поважати різні точки зору та усвідомлювати власні цінності створює надійний захист від маніпуляцій.

Серед способів запобігання або нейтралізації негативного інформаційного впливу можна виокремити: дистанціювання (обмеження або припинення контакту з джерелом впливу); критичний аналіз отриманої інформації; усвідомлений контроль власних емоційних реакцій; формування незалежної позиції на основі перевірених даних.

Критичне мислення допоможе розкласти складну інформацію на складники, перевірити факти на правдивість та знайти логічні помилки. У психологічній літературі, воно розглядається не лише як когнітивна навичка, а й як фактор розвитку емоційної стійкості та автономності. Для того щоб розвинути цю навичку недостатньо просто упереджено ставитись до всього. Це, насамперед, контроль над власними емоціями, вміння працювати з тими фактами, якими володіємо та толерантність до права іншої людини висловлювати свою думку.

В контексті протидії маніпуляціям, критичне мислення також може набути рис метапізнання (metacognition) – здатності усвідомлювати свої сильні/слабкі сторони, а також здатність адаптувати власну поведінку. Метапізнання – це вміння критично аналізувати, усвідомлювати та контролювати своє мислення. Саме метапізнання, як «мислення про мислення», допомагає людині вчасно розпізнати та відчути спробу маніпуляції і обрати стратегії захисту. Воно дає змогу вийти за межі звичного сприйняття та, за потреби, ніби подивитися на власні думки збоку.

Феноменологія метакогнітивної активності охоплює процеси цілепокладання, рефлексивного усвідомлення інтенцій пізнавальної діяльності, а також стратегічне планування дій, спрямованих на розв’язання інтелектуальних завдань. Оскільки така активність є свідомо опосередкованою, вона іманентно володіє ознакою довільності. А у ситуаціях когнітивного дисонансу або подолання інтелектуальних труднощів, метакогнітивна активність трансформується, набуваючи виразного вольового характеру [16].

Сутнісною характеристикою метакогнітивної активності є її спрямованість на регуляцію власних когнітивних станів. Хоча її інтенсивність (метакогнітивна включеність) може корелювати з ситуативними чинниками, такими як новизна або нетиповість когнітивного виклику, загальні параметри активності залишаються відносно варіантними, оскільки детерміновані стабільними індивідуально-психологічними особливостями особистості. Завдяки цьому людина починає краще розуміти, як її мислення впливає на дії та кінцеві результати. Окрім цього, з’являється можливість усвідомити, який вплив власна поведінка має на інших.

Тому метапізнання тісно пов’язане з емоційним інтелектом, оскільки маніпуляції мають на своїй меті «вимкнути» раціональне мислення, тоді як метапізнання включає в себе здатність до усвідомлення власних емоцій та їх впливу на мислення.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Висновки. Стрімкий розвиток інформаційного простору не лише розширює доступ до знань, а й посилює вразливість людини до когнітивних викривлень і маніпуляцій та потребує розвитку відповідальності, критичності та здатності протистояти маніпулятивним впливам. Критичне мислення є комплексним психологічним ресурсом, що інтегрує метакогнітивні навички, емоційний інтелект та обізнаність про механізм інформаційних маніпуляцій. Це динамічна здатність, яку потрібно розвивати, для збереження інформаційної безпеки, та психологічного благополуччя в умовах сучасної інформаційної війни.

Література:

1. Bateman J., Jackson D. Countering Disinformation Effectively: An Evidence-Based Policy Guide. Carnegie Endowment for International Peace. 2024. 120 p. URL: https://assets.production.carnegie.fusionary.io/static/files/Carnegie_Countering_Disinformation_Effectively.pdf

1. Toward a Whole-of-Society Framework for Countering Disinformation / Modern War Institute. 2021. URL: https://mwi.westpoint.edu/toward-a-whole-of-society-framework-for-countering-disinformation/

2. Sanchez G. R., Middlemass K. Misinformation is eroding the public's confidence in democracy / Brookings. 2024. URL: https://www.brookings.edu/articles/misinformation-is-eroding-the-publics-confidence-in-democracy/ (дата звернення: 07.03.2026)

3. Redaelli S., Biller-Andorno N., Gloeckler S. et al. Critical thinking as a tool for countering disinformation and hybrid threats / Frontiers in Education. 2025. Vol. 10. URL: https://www.frontiersin.org/journals/education/articles/10.3389/feduc.2025.1577692/full(дата звернення: 10.03.2026)

4. Горбань О. , Вінтонів-Бахарєва С., Панасюк Л. Китичне мислення як світоглядна основа протидії загрозам гуманітарної безпеки. *Вісник Львівського університету.* Серія філос.-політолог. студії. 2025. Випуск 60, с. 45–52

5. Козаков В.М., Петькун С.М. Мережева логіка соціальної безпеки інформаційного суспільства. *Державне управління: удосконалення та розвиток.* No 12, 2023. DOI: https://doi.org/10.32702/2307-2156.2023.12.38.

6. Вовк С. О. Когнітивний вимір боротьби з сепаратизмом: роль критичного мислення у зміцненні національної єдності. *Актуальні проблеми філософії та соціології.* 2025.Вип. 53. С. 188-193. Режим доступу:http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprfc_2025_53_33

7. Чуйко, Г. В., Зварич, І. М. (2019). Специфіка інформації в Інтернеті. *Психологічний часопис,* 5 (12), 21–42. https://doi.org/10.31108/1.2019.5.12.2.].

8. Чуйко Г., Чаплак Я. Критичне мислення як засіб адекватного сприйняття маніпуляції інформацією. *Грааль науки*. 2024. № 35 (січень). С. 479–481.

9. Кивлюк О. Критичне мислення як механізм пошуку морального орієнтира в умовах граничних ситуацій / О. Кивлюк. *Humanities studies*. 2025. Вип. 23. С. 46–52. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/humst_2025_23_7DOI https://doi.org/10.32782/hst-2025-23-100-05

10. Канеман Д. Мислення швидке й повільне / пер. з англ. М. Яковлєв. Київ: Наш формат, 2017. 480 с.

11. Критичне мислення і протидія маніпулятивному впливу в контексті безпеки особистості в інформаційно-психологічному вимірі війни. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2023/60/34.pdf (дата звернення: 10.03.2026).

12. Почепцов Г. Пропаганда 2.0. Харків: Фоліо. 2018, 800 с.

13. Курило В.С. Караман О.Л., Степаненко В.І. Критичне мислення і протидія маніпулятивному впливу в контекстсті безпеки особистості в інформаційно-психологічномувимірі війни. *Інноваційна педагогіка.* Вип. 60. 2023. С. 197–172.

ISSN 2786-4952 Online

14. Medea-Developing Media Literacy to debunk gender- related media manipulation and fake news. URL: https://epale.ec.europa.eu/nl/node/389344 (дата звернення: 12.03.2025).

15. Ватан Ю. П. Структура та сутність метакогнітивної активності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету,* Серія ПСИХОЛОГІЯ. Вип. 3. 2021. С. 10–14. DOI https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2021.3.2

References:

1. Bateman, J., & Jackson, D. (2024). Countering disinformation effectively: An evidence-based policy guide. Carnegie Endowment for International Peace. https://assets.production. carnegie.fusionary.io/static/files/Carnegie_Countering_Disinformation_Effectively.pdf

2. Toward a Whole-of-Society Framework for Countering Disinformation (2021). / Modern War Institute. URL: https://mwi.westpoint.edu/toward-a-whole-of-society-framework-for-counte ring-disinformation/

3. Sanchez G. R., Middlemass K. (2024). Misinformation is eroding the public's confidence in democracy / Brookings. URL: https://www.brookings.edu/articles/misinformation-is-eroding-the-publics-confidence-in-democracy/ (data zvernennia: 07.03.2026).

4. Redaelli S., Biller-Andorno N., Gloeckler S. et al. (2025). Critical thinking as a tool for countering disinformation and hybrid threats / Frontiers in Education. Vol. 10. URL: https://www. frontiersin.org/journals/education/articles/10.3389/feduc.2025.1577692/full (data zvernennia: 10.03.2026).

5. Horban, O., Vintoniv-Bakharieva, S., & Panasiuk, L. (2025). *Krytychne myslennia yak svitohliadna osnova protydii zahrozam humanitarnoi bezpeky* (Critical thinking as a worldview basis for countering threats to humanitarian security). *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia filosofsko-politolohichni studii, 60,* 45–52.

6. Kozakov, V. M., & Petkun, S. M. (2023). *Merezheva lohika sotsialnoi bezpeky informatsiinoho suspilstva* (Network logic of social security in the information society). *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok, 12.* https://doi.org/10.32702/2307-2156.2023.12.38

7. Vovk, S. O. (2025). *Kohnityvnyi vymir borotby z separatyzmom: rol krytychnoho myslennia u zmitsnenni natsionalnoi yednosti* (The cognitive dimension of combating separatism: the role of critical thinking in strengthening national unity). *Aktualni problemy filosofii ta sotsiolohii, 53,* 188–193.

8. Chuiko, H. V., & Zvarych, I. M. (2019). *Spetsyfika informatsii v Interneti* (The specifics of information on the Internet). *Psykholohichnyi chasopys, 5*(12), 21–42. https://doi.org/10.31108/1. 2019.5.12.2

9. Chuiko, H., & Chaplak, Ya. (2024). *Krytychne myslennia yak zasib adekvatnoho spryiniattia manipuliatsii informatsiieiu* (Critical thinking as a means of adequate perception of information manipulation). *Hraal nauky, 35,* 479–481.

10. Kyvliuk, O. (2025). *Krytychne myslennia yak mekhanizm poshuku moralnoho oriientyra v umovakh hranychnykh sytuatsii* (Critical thinking as a mechanism for finding a moral guideline in extreme situations). *Humanities studies, 23,* 46–52. https://doi.org/10.32782/hst-2025-23-100-05

11. Kahneman, D. (2017). *Myslennia shvydke y povilne* (Thinking, fast and slow). Nash format.

12. (2023). *Krytychne myslennia i protydiia manipuliatyvnomu vplyvu v konteksti bezpeky osobystosti v informatsiino-psykholohichnomu vymiri viiny* (Critical thinking and countering manipulative influence in the context of personal security in the information-psychological dimension of war). http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2023/60/34.pdf

13. Pocheptsov, H. (2018). *Propahanda 2.0* (Propaganda 2.0). Folio.

14. Kurylo, V. S., Karaman, O. L., & Stepanenko, V. I. (2023). *Krytychne myslennia i protydiia manipuliatyvnomu vplyvu v konteksti bezpeky osobystosti v informatsiino-psykholohichnomu vymiri*

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

viiny (Critical thinking and countering manipulative influence in the context of personal security in the information-psychological dimension of war). *Innovatsiina pedahohika, 60*, 197–172.

15. Medea. (2025). *Developing media literacy to debunk gender-related media manipulation and fake news*. https://epale.ec.europa.eu/nl/node/389344

16. Vatan, Yu. P. (2021). Struktura ta sutnist metakohnityvnoi aktyvnosti [Structure and essence of metacognitive activity]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Psykholohiia*, (3), 10–14. DOI https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2021.3.2.

Дата першого надходження статті до видання: 26.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.923.2:159.9.072

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-5087-5099

Скарупа Катерина Олександрівна аспірантка Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, м. Київ, https://orcid.org/0009-0005-5032-9642

ТРЕНІНГ РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СТРАТЕГІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ДОСВІДУ ПЕРЕБУВАННЯ В СКРУТНИХ МАТЕРІАЛЬНИХ ОБСТАВИНАХ

Анотація. У статті представлено теоретичне обґрунтування та структуру авторської програми тренінгу розвитку продуктивних стратегій інтерпретації досвіду перебування в скрутних матеріальних обставинах. Розкрито психологічний зміст понять «атрибутивний стиль», «фінансовий автобіографічний наратив» та «суб'єктна агентність» у контексті наративного підходу та концепції самодетермінації особистості. Обґрунтовано необхідність спеціально організованої психологічної роботи, спрямованої на трансформацію атрибутивних патернів і розвиток агентної позиції особистості в умовах тривалого матеріального дефіциту. Програма тренінгу ґрунтується на принципах атрибутивного перенавчання, наративно-конструктивістського підходу та теорії самодетермінації. Структура програми охоплює п'ять тематичних модулів: когнітивно-реконструктивний, атрибутивно-смисловий, суб'єктно-агентивний, перспективно-проєктивний та закріплювально-трансферний. Кожен модуль включає аналітичні вправи на роботу з фінансовим автобіографічним наративом, техніки атрибутивного перенавчання, методи розвитку суб'єктної агентності та вправи проєктування альтернативних сценаріїв особистого майбутнього. Визначено цільові групи, організаційні умови та психодіагностичний інструментарій оцінки ефективності програми. Представлено результати пілотажного впровадження тренінгу: зафіксовано статистично значущі зміни атрибутивного стилю, показників суб'єктної агентності, психологічного благополуччя та наративної самоефективності учасників. Важливою особливістю програми є інтеграція когнітивних, наративних і агентивних компонентів у єдину систему психологічного впливу, що забезпечує не лише зміну способів інтерпретації досвіду, а й формування стійких навичок саморегуляції в умовах матеріальної нестабільності. Отримані результати засвідчують, що поєднання атрибутивного перенавчання з роботою над фінансовим автобіографічним наративом створює ефективні передумови для довготривалої трансформації особистісних ресурсів і підвищення адаптивного потенціалу особистості. Окреслено перспективи подальших досліджень у напрямі вдосконалення та масштабування програми.

Ключові слова: скрутні матеріальні обставини, фінансовий автобіографічний наратив, атрибутивний стиль, суб'єктна агентність, наративно-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

конструктивістський підхід, самодетермінація, тренінг інтерпретаційних стратегій, психологічне благополуччя.

Skarupa Kateryna PhD student, H. S. Kostiuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Laboratory of Cognitive Psychology, Kyiv, https://orcid.org/0009-0005-5032-9642

TRAINING FOR THE DEVELOPMENT OF PRODUCTIVE STRATEGIES FOR INTERPRETING THE EXPERIENCE OF MATERIAL HARDSHIP

Abstract. The article presents the theoretical foundation and structure of an original training program for the development of productive strategies for interpreting the experience of material hardship. The psychological content of the concepts "attributional style", "financial autobiographical narrative", and "subjective agency" is revealed within the framework of the cognitive-narrative approach and the theory of self-determination. The necessity of specially organized psychological work aimed at the transformation of attributional patterns and the development of the agentive position of the personality under conditions of prolonged material deficit is substantiated. The training program is grounded in the principles of attributional retraining, the narrative-constructivist approach, and self-determination theory. The program structure comprises five thematic modules: cognitive-reconstructive, attributive-semantic, subjective-agentive, perspective-projective, and consolidation-transfer.

Each module includes analytical exercises for working with the financial autobiographical narrative, attributional retraining techniques, methods for developing subjective agency, and exercises for projecting alternative personal future scenarios. Target groups, organizational conditions, and a psychodiagnostic toolkit for evaluating program effectiveness are defined. Results of the pilot implementation of the training are presented: statistically significant changes in attributional style, indicators of subjective agency, psychological well-being, and narrative self-efficacy of participants were recorded. A distinctive feature of the program is the integration of cognitive, narrative, and agentive components into a unified system of psychological intervention, which ensures not only changes in interpretive patterns but also the development of устойчивих self-regulation skills under conditions of material instability. The findings indicate that combining attributional retraining with work on the financial autobiographical narrative creates effective conditions for the long-term trans-formation of personal resources and the enhancement of the individual’s adaptive potential. Prospects for further research aimed at improving and scaling the program are outlined.

Keywords: material hardship, financial autobiographical narrative, attributional style, subjective agency, narrative-constructivist approach, self-determination, training of interpretive strategies, psychological well-being.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Постановка проблеми. Скрутні матеріальні обставини є одним із найпоширеніших і водночас психологічно найменш вивчених джерел хронічного дистресу. В умовах тривалого матеріального дефіциту особистість стикається не лише з об'єктивними ресурсними обмеженнями, а й із небезпекою формування стійких деструктивних патернів інтерпретації власного досвіду – атрибутивних стилів, що закріплюють відчуття безпорадності, знецінюють суб'єктну активність і блокують здатність до конструктивного планування майбутнього [1; 2].

Центральним психологічним ефектом тривалої матеріальної скрути є поступове зміщення локусу каузальної атрибуції: від внутрішнього, що підтримує відчуття суб'єктного контролю, до зовнішнього, стабільного і глобального, що характеризує так званий «депресивний атрибутивний стиль» [3]. Водночас дослідження засвідчують, що цей зсув не є незворотним: цілеспрямоване атрибутивне перенавчання, інтегроване в роботу з автобіографічним наративом особистості, здатне суттєво змінювати патерни інтерпретації і відновлювати суб'єктну агентність [4; 5]. Саме на перетині атрибутивної теорії і наративного підходу і побудована запропонована програма.

В українській практиці психологічна допомога особам у матеріально скрутних умовах традиційно зводиться до соціального консультування або кризового втручання. Цілеспрямована тренінгова робота з атрибутивними патернами і трансформацією фінансового автобіографічного наративу як інструментами відновлення суб'єктної агентності в цій категорії осіб до сьогодні не ставала предметом систематичного дослідження, що, у свою чергу, і визначає наукову новизну і практичну значущість запропонованої програми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Психологія бідності сформувалась як самостійна дослідницька галузь на перетині клінічної психології, соціальної когніції і поведінкової економіки. Класичні роботи Абрамсона, Селігмана і Тісдейла [3] з теорії вивченої безпорадності і реформульованої атрибутивної моделі депресії заклали фундамент для розуміння того, яким чином хронічна неконтрольованість ситуації трансформується в стійкі атрибутивні патерни, що, у свою чергу, пригнічують мотивацію і суб'єктну активність. Перенесення цієї моделі на контекст хронічної бідності здійснили Людвіг і Маркс [1], показавши, що «психологія дефіциту» виявляється не лише в когнітивному «тунелі», а й у систематичних атрибутивних зміщеннях.

Теорія самодетермінації Р. Раяна і Е. Десі [6] вносить принципово важливе розрізнення між автономною мотивацією (дія з позиції власних цінностей і смислів) і контрольованою мотивацією (дія під тиском зовнішніх вимог або уникнення покарання).

Дослідження засвідчують, що в умовах тривалого матеріального дефіциту відбувається поступова ерозія автономної мотивації і перехід до суто виживального, реактивного способу функціонування, що постає психологічним, а не лише соціально-економічним феноменом і, відповідно, потребує психологічного втручання [6; 7].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Наративно-конструктивістський підхід, представлений у роботах Д. МакАдамса [8] і К. Ґерґена [9], розглядає «фінансовий автобіографічний наратив» – сукупність переконань, спогадів і очікувань, пов'язаних із матеріальною сферою, що організовані у формі зв'язної оповіді, – як ключовий когнітивно-афективний механізм, що опосередковує зв'язок між об'єктивним матеріальним становищем і суб'єктивним благополуччям особистості.

Трансформація цього наративу є, відповідно, центральним завданням психологічного втручання. Вітчизняні дослідники Н. В. Чепелєва [10] і С. Ю. Рудницька [11] обґрунтували операціональні механізми наративного смислотворення і реконструкції особистісного досвіду, що були покладені в основу методичного апарату запропонованої програми.

Дослідження у галузі атрибутивного перенавчання (Perry et al. [4]; Forsterling [5]) показали, що навіть відносно нетривалі структуровані втручання, спрямовані на зміну каузальних атрибуцій, дають стійкий ефект у плані підвищення мотивації, академічної і трудової успішності та суб'єктивного добробуту.

Перенесення принципів атрибутивного перенавчання у контекст роботи з матеріальною скрутою і його інтеграція в наративно орієнтовану тренінгову програму є оригінальним внеском даного дослідження.

Мета статті – теоретично обґрунтувати та схарактеризувати авторську програму тренінгу розвитку продуктивних стратегій інтерпретації досвіду перебування в скрутних матеріальних обставинах.

Завдання дослідження: розкрити концептуальну основу поняття «продуктивні стратегії інтерпретації досвіду матеріальної скрути» через призму атрибутивної теорії і теорії самодетермінації; обґрунтувати теоретичні засади програми тренінгу; описати структуру і зміст п'яти тематичних модулів з деталізацією оригінальних технік; представити психодіагностичний інструментарій і критерії ефективності; схарактеризувати результати пілотажного впровад-ження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «продуктивні стратегії інтерпретації досвіду матеріальної скрути» в контексті даного дослідження визначається через три взаємопов'язані виміри.

1. Атрибутивний вимір як схильність пояснювати складні матеріальні обставини специфічними, нестабільними і контрольованими причинами (а не глобальними, стабільними і неконтрольованими), що є передумовою збереження мотивації і суб'єктного контролю [3].

2. Агентивний вимір як здатність утримувати позицію активного суб'єкта власної ситуації навіть в умовах об'єктивних обмежень, розрізняючи зону безпосереднього суб'єктного впливу і зону об'єктивних зовнішніх умов [6].

3. Наративний вимір як здатність інтегрувати досвід матеріальної скрути в цілісний, темпорально зв'язний автобіографічний наратив, що включає чіткий смисловий зв'язок між минулим, теперішнім і уявним майбутнім [8].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Непродуктивні стратегії інтерпретації, навпаки, характеризуються глобальною і стабільною атрибуцією («так у нас завжди було і завжди буде»), колапсом агентності («від мене нічого не залежить») і наративною безпорадністю – нездатністю уявити власне майбутнє, відмінне від теперішнього. Усі три патерни взаємно підсилюють один одного, формуючи самовідтворювальну систему, яку ми позначаємо як «інтерпретаційна пастка матеріальної скрути». Розрив цієї петлі є головною метою запропонованої програми.

Теоретичні засади програми. Перша теоретична традиція – реформульована атрибутивна теорія вивченої безпорадності Абрамсона, Метальські і Аллой [3], що описує специфічну конфігурацію каузальних атрибуцій (внутрішність → стабільність → глобальність), що формується при хронічному зіткненні з неконтрольованими негативними подіями і відповідає «депресивному атрибутивному стилю». Атрибутивне перенавчання, розроблене Перрі з колегами [4] і Ферстерлінгом [5], є доказово обґрунтованим підходом до корекції цього патерну через когнітивну роботу з каузальними поясненнями конкретних подій.

До другої традиції належить теорія самодетермінації Е. Десі і Р. Раяна [6], яка операціоналізує поняття суб'єктної агентності через три базові потреби: потреба в автономії (переживання власних дій як самодетермінованих), в компетентності (відчуття ефективної взаємодії із середовищем) і у зв'язку (почуття причетності до значущих стосунків і спільнот). Матеріальна скрута загрожує задоволенню всіх трьох базових потреб, і тому програма цілеспрямовано звертається до кожної з них у відповідних модулях.

Третю традицію становить наративний підхід МакАдамса [8], Чепелєвої [10] і Рудницької [11], що описує «life story» як центральний конструкт ідентичності і обґрунтовує механізми наративної трансформації досвіду. Специфічним внеском даної програми є введення конструкту «фінансовий автобіографічний наратив» (ФАН) – структурованої сукупності значущих спогадів, переконань і очікувань, пов'язаних із матеріальною сферою, що організовані у форму оповіді з власним сюжетом, персонажами і логікою розвитку. ФАН є операціональним об'єктом роботи упродовж усієї програми.

Структура та організаційні умови програми. Програма розрахована на 36 академічних годин (9 занять по 4 години: два діагностичних і сім тренінгових) і охоплює п'ять тематичних модулів. Формат – мала група 6–10 осіб, що забезпечує можливість детальної індивідуальної роботи в поєднанні з груповою динамікою. Частота занять – двічі на тиждень. Цільова група: дорослі (18–65 років) у ситуації тривалої матеріальної скрути (не менше 6 місяців), здатні до рефлексивного самоспостереження. Протипоказання: виражений депресивний епізод із психомоторною загальмованістю, гострі психотичні стани.

Модуль 1. Когнітивно-реконструктивний (заняття 1–2). Завдання першого модуля – реконструкція фінансового автобіографічного наративу (ФАН) учасників і виявлення домінуючих атрибутивних патернів. Стартова

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

вправа «Хронологія значущих фінансових рішень»: учасники у формі індивідуальної письмової роботи складають хронологічний перелік п'яти-семи найбільш значущих рішень або подій у власній фінансовій біографії (не обов'язково лише негативних), і для кожного записують: що сталося, яку роль вони у цьому відіграли, як пояснювали це собі тоді і як пояснюють зараз. Ця вправа є ключовою для програми, вона задає аналітичну дистанцію щодо власного ФАН і дозволяє виявити атрибутивні теми, що повторюються в реципієнта.

Друга вправа «Атрибутивний аудит» побудована на основі матеріалу «Хронології», під час якої учасники у парах (за допомогою аналітичних карток ведучого) ідентифікують власний атрибутивний стиль за трьома вимірами: локус (внутрішній vs. зовнішній), стабільність (тимчасовий vs. постійний), глобальність (специфічний vs. універсальний). Важливо, що ведучий представляє цю типологію не як класифікацію «хорошого/поганого», а як карту, що дозволяє побачити власні закономірності. Психоедукаційна частина вводить поняття «атрибутивного стилю», «ФАН» і «агентності» через приклади з повсякденного досвіду. Діагностичний компонент: Опитувальник каузального стилю пояснення (ОКСП, Горбунова В. В. [18]), Шкала загального самоефективності (GSE, Schwarzer & Jerusalem [12]), Шкала суб'єктивного добробуту (SWLS, Diener et al.).

Модуль 2. Атрибутивно-смисловий (заняття 3–4). Другий модуль є серцевиною атрибутивної роботи програми. Він присвячений трансформації домінуючих деструктивних атрибутивних патернів, виявлених у першому модулі, через когнітивну реструктуризацію і наративну роботу. Центральна техніка «Суд над атрибуцією» полягає в тому, що учасники обирають одне зі своїх усталених пояснень складної фінансової ситуації («Я не здатний заробляти», «У нашій країні чесно не проживеш», «Мені просто не щастить»), після чого у форматі рольової гри розігрується «судовий процес», в процесі якого один учасник виступає «прокурором» (захищає атрибуцію, наводить докази), інший – «захисником» (знаходить контрпрецеденти, альтернативні пояснення), третій – «суддею» (підсумовує обидві позиції). Запропонована техніка запозичена з традиції когнітивної терапії [13], але адаптована для групового формату і наративної рамки.

Друга техніка другого модуля «Переписування сценарію» полягає в тому, що учасники отримують власний текст «Хронології» (з першого заняття) і здійснюють його переписування у трьох варіантах, кожен з яких передбачає принципово інший атрибутивний ключ. Перший варіант – «зовнішній і стабільний» (класичний депресивний патерн). Другий – «внутрішній і стабільний» (надмірне самозвинувачення). Третій – «специфічний і нестабільний» (продуктивна атрибуція). Порівняння трьох версій дозволяє учасникам тренінгової програми усвідомити, як різні атрибутивні стилі конструюють принципово різні версії одного і того самого досвіду, і, як третя версія, не будучи

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

«позитивним» перебільшенням, тим не менше відкриває суттєво більший простір для реалізації. Психоедукаційний блок другого модуля: «оптимістичний атрибутивний стиль» (Seligman [3]) як психологічно стійка і реалістична позиція, відмінна від ілюзорного оптимізму.

Модуль 3. Суб'єктно-агентивний (заняття 5–6). Третій модуль переводить когнітивну роботу з атрибуціями у практичну площину відновлення суб'єктної агентності – здатності діяти як активний суб'єкт власного життя, а не реагуюча жертва обставин. Теоретична рамка – теорія самодетермінації [6], що передбачає відновлення агентності, роботу одразу з трьома базовими психологічними потребами – автономією, компетентністю і зв'язком.

Перша техніка «Шкала контролю» полягає в тому, що учасники отримують перелік з 20 конкретних елементів власної фінансової ситуації (від «рівня цін у магазині» до «власної реакції на рахунки комунальних послуг») і розміщують кожен із них на шкалі від 0 (повністю поза моїм контролем) до 10 (повністю в моєму контролі). Після цього відбувається групове обговорення того, що виявилось більш контрольованим, ніж здавалось; де суб'єктний вплив виявляється не у «зміні зовнішньої ситуації», а у «виборі реакції» тощо. Запропонована вправа є ключовою для переходу від зовнішнього до диференційованого локусу контролю – де людина ясно бачить межі і зону власного впливу, не розчаровуючись ілюзіями тотального контролю і не капітулюючи перед відчуттям повної безпорадності.

Друга техніка «Мікровиклик»: кожен учасник визначає одну мінімальну конкретну дію, яку може здійснити у найближчі 48 годин і яка перебуває в зоні безпосереднього суб'єктного впливу. Принципово важливою є мінімальність: мета вправи – не розв'язати фінансову проблему, а відновити відчуття агентності через досвід успішної реалізації власного наміру. На початку шостого заняття учасники звітують про виконання «Мікровиклику» і рефлексують, яке саме відчуття виникло після виконання. Третя техніка – «Агент vs. пацієнт», під час якої учасники аналізують власні фрагменти мовлення про фінансову ситуацію (за матеріалами попередніх занять) і класифікують їх за граматичним і психологічним критерієм суб'єктності – чи є «Я» у цих висловлюваннях суб'єктом (агентом) чи об'єктом (пацієнтом) дії.

Модуль 4. Перспективно-проєктивний (заняття 7–8). Четвертий модуль спрямований на конструювання образу бажаного майбутнього і побудову реалістичного проєкту руху до нього. Теоретична рамка – теорія можливих «Я» Маркус і Нуріус [14], згідно з якою образи бажаного, очікуваного і загрозливого майбутнього «Я» є потужними мотиваційними регуляторами поведінки в теперішньому. В умовах тривалої матеріальної скрути образ «можливого Я» нерідко редукується до «виживального Я» – і розширення перспективного горизонту є необхідною умовою виходу з «інтерпретаційної пастки».

Перша техніка «Образ бажаного «Я» за два роки»: учасники у формі розгорнутого письмового есе описують себе через два роки, коли ситуація

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

матеріальної скрути принципово змінилась. Важливі методичні вимоги: опис у теперішньому часі («Зараз я...»), максимальна конкретність (не «мені краще», а «я щоранку роблю...», «моя робота тепер...»), включення не лише матеріального виміру, а й стосунків, дій, відчуттів, думок. Після індивідуального написання відбувається мала групова презентація і «ресурсне свідчення», коли кожен учасник чує від двох інших, яку рису або якість вони помітили в його «Я за два роки», яка вже існує у ньому сьогодні.

Друга техніка – «Дерево цілей» передбачає, що від образу «Я за два роки» учасники ретроспективно вибудовують ієрархічну структуру цілей і підцілей, що ведуть до цього образу. Ключовий принцип полягає в тому, що кожна ціль має бути операціоналізована до рівня конкретної дії, яку можна здійснити впродовж найближчого тижня.

Третя техніка – «Антикрихкість»: на основі концепції Таллеба [15] учасники ідентифікують у власному досвіді приклади того, як попередні матеріальні труднощі зробили їх у чомусь сильнішими, компетентнішими або мудрішими, і осмислюють поточну ситуацію скрути не лише як виклик, а й як потенційне джерело розвитку.

Модуль 5. Закріплювально-трансферний (заняття 9). П'ятий модуль (одне подовжене заняття – 4 години) спрямований на консолідацію здобутих змін і забезпечення їх переносу в повсякденне функціонування поза тренінговим середовищем. Центральна техніка – «Щоденник інтерпретацій» передбачає, що учасники отримують авторський структурований формат щоденника (три рубрики: «Що сталося», «Моя перша інтерпретація», «Альтернативна інтерпретація»), заповнюють першу сторінку безпосередньо на занятті (ретроспективно, для ситуації з власного минулого тижня) і отримують методичні рекомендації щодо регулярного самостійного ведення протягом наступних двох місяців. Щоденник є інструментом перенесення навички атрибутивного перенавчання з тренінгового контексту в природні умови життя.

Друга техніка – «Публічний контракт» полягає в тому, що кожен учасник у письмовій формі фіксує три конкретні зміни у власних інтерпретаційних стратегіях, які зобов'язується підтримувати протягом наступного місяця, і зачитує їх групі. Психологічний механізм: публічне зобов'язання суттєво підвищує ймовірність його виконання завдяки ефектам когнітивного дисонансу і соціального підзвітності [16].

Третя, фінальна техніка – «Листи підтримки»: кожен учасник пише коротке (10–15 речень) письмове послання самому собі, що має бути прочитане через три місяці. Листи запечатуються і відправляються поштою через 90 днів після завершення тренінгу.

На відміну від «Листа в майбутнє» з класичних програм, «Лист підтримки» пишеться з позиції набутої мудрості, коли учасник звертається до себе як носій нового досвіду і нових інтерпретаційних стратегій, а не як особа, що прагне щось змінити.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Таблиця 1

Структура тренінгової програми розвитку продуктивних стратегій інтерпретації досвіду матеріальної скрути

Модуль	Тема	К-ть занять	Ключові техніки	Очікуваний результат
Когнітивно-реконструктивний	ФАН і атрибутивний аудит	2 (8 год)	Хронологія значущих фінансових рішень, Атрибутивний аудит, ОКСП, GSE	Усвідомлення атрибутивних патернів, базова діагностика
Атрибутивно-смисловий	Трансформація атрибуцій	2 (8 год)	Суд над атрибуцією, Переписування сценарію	Зміщення до специфічних і нестабільних атрибуцій
Суб'єктно-агентивний	Відновлення агентності	2 (8 год)	Шкала контролю, Мікровиклик, Агент vs. пацієнт	Зростання суб'єктного контролю і самоефективності
Перспективно-проєктивний	Образ майбутнього і проєкт	2 (8 год)	Образ бажаного «Я», Дерево цілей, Антикрихкість	Розширення часової перспективи, реалістичне цілепокладання
Закріплювально-трансферний	Перенесення змін у практику	1 (4 год)	Щоденник інтерпретацій, Публічний контракт, Листи підтримки	Закріплення і трансфер стратегій у повсякденне життя

Психодіагностичний інструментарій і критерії ефективності програми. Оцінка ефективності здійснюється за чотирма групами показників. Перша група – атрибутивний стиль: Опитувальник каузального стилю пояснення (ОКСП, Горбунова В. В. [18]) за трьома субшкалами (локус, стабільність, глобальність) для позитивних і негативних подій; очікуваний ефект – зміщення у бік специфічного, нестабільного і підконтрольного стилю для негативних подій. Друга група – суб'єктна агентність: Шкала загальної самоефективності (GSE, Schwarzer & Jerusalem [12]), Шкала базових психологічних потреб (BPNS, Gagné [17]); очікуваний ефект – зростання самоефективності і задоволення потреб в автономії та компетентності. Третя група – наративна самоефективність (авторська анкета); очікуваний ефект – зростання здатності до зв'язної і суб'єктно

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

орієнтованої оповіді власного досвіду. Четверта група – суб'єктивний добробут: ШЗЯЖ (SWLS) і DASS-21 [19]; очікуваний ефект – підвищення задоволеності якістю життя і зниження симптоматики.

Результати пілотажного впровадження. Пілотажна апробація програми здійснювалась упродовж 2024–2025 рр. на базі двох соціально-психологічних служб у містах Київ і Черкаси. Вибірка: 54 особи (M = 38,7 р., SD = 10,4; 72 % жінки; 100 % – з тривалістю матеріальної скрути від 6 місяців до 7 років), що пройшли повний тренінговий цикл. Вимірювання здійснювалися у три часових точки: T1 (до початку), T2 (відразу після завершення), T3 (через 4 місяці). Чотиримісячний інтервал відстеження обраний з метою оцінки тривалості ефектів атрибутивного перенавчання у природних умовах.

Результати попарного t-тесту (T1 → T2) виявили статистично значущі позитивні зміни за всіма показниками. За субшкалою «стабільність негативних атрибуцій» (ОКСП) середній бал знизився з 4,82 (SD = 0,94) до 3,41 (SD = 0,87), $t(53) = 11,27$, $p < .001$, $d = 1,56$ – що свідчить про суттєве зміщення від «постійного» до «тимчасового» пояснення негативних подій. За субшкалою «глобальність негативних атрибуцій» (ОКСП) середній бал знизився з 4,63 (SD = 0,88) до 3,29 (SD = 0,82), $t(53) = 10,94$, $p < .001$, $d = 1,57$. Загальна самоефективність (GSE) зросла з 23,4 (SD = 5,8) до 30,7 (SD = 5,3), $t(53) = 9,36$, $p < .001$, $d = 1,32$. Задоволення потреби в автономії (BPNS) підвищилося з 3,18 (SD = 0,71) до 4,02 (SD = 0,65), $t(53) = 8,74$, $p < .001$, $d = 1,23$. Задоволення потреби в компетентності (BPNS) – з 3,04 (SD = 0,68) до 3,89 (SD = 0,61), $t(53) = 9,11$, $p < .001$, $d = 1,32$. Наративна самоефективністьзросла з 2,21 (SD = 0,57) до 3,06 (SD = 0,50), $t(53) = 10,79$, $p < .001$, $d = 1,60$. SWLS підвищилася з 13,4 (SD = 4,5) до 18,9 (SD = 4,1), $t(53) = 8,99$, $p < .001$, $d = 1,28$. Усі ефекти є великими за Коеном ($d \geq 1,23$), що підтверджує не лише статистичну, а й практичну значущість змін.

Чотиримісячне відстеження (T2 → T3) засвідчило збереження і часткове посилення ефектів за більшістю показників. Показник стабільності негативних атрибуцій за ОКСП у T3 (M = 3,28, SD = 0,84) суттєво не відрізнявся від T2 ($p = .312$) і залишився значно нижчим за T1 ($p < .001$). Особливо примітним є динаміка самоефективності (GSE у T3: M = 31,4, SD = 5,1), що незначно зросла порівняно з T2 ($p = .384$) – що може свідчити про поступову «капіталізацію» навичок атрибутивного перенавчання у природних умовах. Кореляційний аналіз показав, що регулярність ведення «Щоденника інтерпретацій» (за самозвітом учасників у T3) значущо корелює з показником загальної самоефективності у T3 ($r = .52$, $p < .001$), що свідчить про ефективність щоденника як інструменту підтримки трансферу.

Якісний аналіз «Листів підтримки», переданих учасникам через 90 днів, і їхніх коротких рефлексій на запит дослідників виявив характерну зміну мовних патернів: зростання частки агентних висловлювань («Я вирішив», «Я обрав», «Мені вдалось») на фоні зменшення пасивно-пацієнтних конструкцій у текстах, написаних у T3 порівняно з T1. Учасники відзначали, що техніка «Суд над

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

атрибуцією» і вправа «Дерево цілей» виявились найбільш значущими з точки зору довгострокової зміни способу мислення про власну ситуацію.

Висновки. Запропонована програма тренінгу розвитку продуктивних стратегій інтерпретації досвіду перебування в скрутних матеріальних обставинах є теоретично обґрунтованим і методично оснащеним інструментом психологічної допомоги, що поєднує атрибутивне перенавчання, роботу з фінансовим автобіографічним наративом і технології відновлення суб'єктної агентності у цілісну п'ятимодульну систему. Тренінгові інтервенції спрямовані на психологічне ядро проблеми матеріальної скрути – стійкі деструктивні атрибутивні патерни і пов'язаний з ними колапс агентності, а не лише на її симптоматичні прояви.

Результати пілотажного впровадження на вибірці 54 осіб демонструють великі і стійкі ефекти трансформації атрибутивного стилю, зростання самоефективності, задоволення базових психологічних потреб і суб'єктивного добробуту. Чотиримісячне відстеження підтверджує не лише збереження, а й часткове посилення досягнутих змін, що свідчить про перебіг самовідтворювального процесу атрибутивного перенавчання, підтримуваного інструментами трансферу («Щоденник інтерпретацій», «Листи підтримки»).

Перспективи подальших досліджень охоплюють: проведення рандомізованого контрольованого дослідження з активним контролем (групи фінансового консультування без атрибутивних технік); вдосконаленню авторської методики аналізу «Щоденника інтерпретацій»; розробку скороченої версії програми (5 занять замість 9) для первинної психологічної допомоги; адаптацію програми для онлайн-формату, що є особливо актуальним в умовах воєнного часу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ludwig J., Mayer S. E. "Income" and the consequences of violence: How welfare reform has changed family incomes and violence against children. *Pediatrics.* 2006. Vol. 118. № 6. P. 2063–2068. https://doi.org/10.1542/peds.2005-3038

2. Haushofer J., Fehr E. On the psychology of poverty. *Science.* 2014. Vol. 344. № 6186. P. 862–867. https://doi.org/10.1126/science.1232491

3. Abramson L. Y., Metalsky G. I., Alloy L. B. Hopelessness depression: A theory-based subtype of depression. *Psychological Review.* 1989. Vol. 96. № 2. P. 358–372. https://doi.org/10.1037/0033-295X.96.2.358

4. Perry R. P., Stupnisky R. H., Daniels L. M., Haynes T. L. Attributional (explanatory) thinking about failure in new achievement settings. *European Journal of Psychology of Education.* 2008. Vol. 23. № 4. P. 459–475. https://doi.org/10.1007/BF03172753

5. Försterling F. Attributional retraining: A review. *Psychological Bulletin.* 1985. Vol. 98. № 3. P. 495–512. https://doi.org/10.1037/0033-2909.98.3.495

6. Deci E. L., Ryan R. M. The "what" and "why" of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry.* 2000. Vol. 11. № 4. P. 227–268. https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1104_01

7. Chirkov V., Ryan R. M., Kim Y., Kaplan U. Differentiating autonomy from individualism and independence: A self-determination theory perspective on internalization of cultural orientations.

Journal of Personality and Social Psychology. 2003. Vol. 84. № 1. P. 97–110. https://doi.org/10.1037/0022-3514.84.1.97

8. McAdams D. P., McLean K. C. Narrative identity. *Current Directions in Psychological Science.* 2013. Vol. 22. № 3. P. 233–238. https://doi.org/10.1177/0963721413475622

9. Gergen K. J. *Realities and relationships: Soundings in social construction.* Harvard University Press, 1994. 356 p.

10. Чепелєва Н. В. Психологічні механізми розуміння і інтерпретації особистого досвіду. *Наукові студії із соціальної та політичної психології.* 2017. Вип. 39. С. 3–12.

11. Рудницька С. Ю. Процесуально-смислова модель розвитку життєвої компетентності особистості. *Технології розвитку інтелекту.* 2023. Т. 7. № 1 (33). URL: https://psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_develop/article/view/616/188

12. Schwarzer R., Jerusalem M. Generalized Self-Efficacy scale. In J. Weinman, S. Wright, M. Johnston (Eds.), *Measures in health psychology: A user's portfolio. Causal and control beliefs.* NFER-NELSON, 1995. P. 35–37.

13. Beck A. T., Rush A. J., Shaw B. F., Emery G. *Cognitive therapy of depression.* Guilford Press, 1979. 425 p.

14. Markus H., Nurius P. Possible selves. *American Psychologist.* 1986. Vol. 41. № 9. P. 954–969. https://doi.org/10.1037/0003-066X.41.9.954

15. Taleb N. N. *Antifragile: Things that gain from disorder.* Random House, 2012. 544 p.

16. Cialdini R. B. *Influence: The psychology of persuasion.* HarperCollins, 2006. 320 p.

17. Gagné M. The role of autonomy support and autonomy orientation in prosocial behavior engagement. *Motivation and Emotion.* 2003. Vol. 27. № 3. P. 199–223. https://doi.org/10.1023/A:1025007614869

18. Горбунова В. В. Опитувальник каузального стилю пояснення (ОКСП): методичний посібник. Житомир : Вид-во ЖДУ, 2012. 36 с.

19. Пінчук І. Я., Примуш В. Д., Ходаківська О. І. Українська версія шкали ДАСС-21 (Депресія, Тривога, Стрес): валідизація та стандартизація. Український вісник психіатрії. 2018. № 1 (52). С. 11–18.

REFERENCES

1. Ludwig, J., & Mayer, S. E. (2006). "Income" and the consequences of violence: How welfare reform has changed family incomes and violence against children. *Pediatrics, 118*(6), 2063–2068. https://doi.org/10.1542/peds.2005-3038

2. Haushofer, J., & Fehr, E. (2014). On the psychology of poverty. *Science, 344*(6186), 862–867. https://doi.org/10.1126/science.1232491

3. Abramson, L. Y., Metalsky, G. I., & Alloy, L. B. (1989). Hopelessness depression: A theory-based subtype of depression. *Psychological Review, 96*(2), 358–372. https://doi.org/10.1037/0033-295X.96.2.358

4. Perry, R. P., Stupnisky, R. H., Daniels, L. M., & Haynes, T. L. (2008). Attributional (explanatory) thinking about failure in new achievement settings. *European Journal of Psychology of Education, 23*(4), 459–475. https://doi.org/10.1007/BF03172753

5. Försterling, F. (1985). Attributional retraining: A review. *Psychological Bulletin, 98*(3), 495–512. https://doi.org/10.1037/0033-2909.98.3.495

6. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). The "what" and "why" of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry, 11*(4), 227–268. https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1104_01

7. Chirkov, V., Ryan, R. M., Kim, Y., & Kaplan, U. (2003). Differentiating autonomy from individualism and independence: A self-determination theory perspective on internalization of

ISSN 2786-4952 Online

cultural orientations. *Journal of Personality and Social Psychology*, *84*(1), 97–110. https://doi.org /10.1037/0022-3514.84.1.97

8. McAdams, D. P., & McLean, K. C. (2013). Narrative identity. *Current Directions in Psychological Science, 22*(3), 233–238. https://doi.org/10.1177/0963721413475622

9. Gergen, K. J. (1994). *Realities and relationships: Soundings in social construction.* Harvard University Press.

10. Chepelieva, N. V. (2017). Psykholohichni mekhanizmy rozuminnia i interpretatsii osobystoho dosvidu [Psychological mechanisms of understanding and interpretation of personal experience]. *Naukovi studii iz sotsialnoi ta politychnoi psykholohii, 39*, 3–12. [in Ukrainian]

11. Rudnytska, S. Yu. (2023). Protsesualno-smyslova model rozvytku zhyttievoi kompetentnosti osobystosti [Process-meaning model of personality life competence development]. *Tekhnolohii rozvytku intelektu, 7*(1/33). https://psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_deve lop/article/view/616/188 [in Ukrainian]

12. Schwarzer, R., & Jerusalem, M. (1995). Generalized Self-Efficacy scale. In J. Weinman, S. Wright, & M. Johnston (Eds.), *Measures in health psychology: A user's portfolio. Causal and control beliefs* (pp. 35–37). NFER-NELSON.

13. Beck, A. T., Rush, A. J., Shaw, B. F., & Emery, G. (1979). *Cognitive therapy of depression.* Guilford Press.

14. Markus, H., & Nurius, P. (1986). Possible selves. *American Psychologist, 41*(9), 954–969. https://doi.org/10.1037/0003-066X.41.9.954

15. Taleb, N. N. (2012). *Antifragile: Things that gain from disorder.* Random House.

16. Cialdini, R. B. (2006). *Influence: The psychology of persuasion.* HarperCollins.

17. Gagné, M. (2003). The role of autonomy support and autonomy orientation in prosocial behavior engagement. *Motivation and Emotion, 27*(3), 199–223. https://doi.org/10.1023/ A:1025007614869

18. Horbunova, V. V. (2012). *Opytuvalnyk kauzalnoho styliu poiasnennia (OKSaP)* [*Causal Explanatory Style Questionnaire (OKSP)*]: metodychnyi posibnyk. ZhDU. [in Ukrainian]

19. Pinchuk, I. Ya., Prymush, V. D., & Khodakivska, O. I. (2018). Ukrainska versiia shkaly DASS-21 Depresiia, Tryvoga, Stres: validyzatsiia ta standartyzatsiia [Ukrainian version of the DASS-21 (Depression, Anxiety, Stress Scales): validation and standardisation]. *Ukrainskyi visnyk psykhiatrii, 1*(52), 11–18. [in Ukrainian]

Дата першого надходження статті до видання: 28.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.942:159.9.019.4:659.1

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-5100-5112

Скляренко Інна Юріївна кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри психології, Навчально-науковий Київський інститут водного транспорту імені Гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного, Національний транспортний університет, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-3970-078X

Нікітенко Микола Євгенович аспірант 3 року навчання кафедри психології, Національний транспортний університет, м. Київ, https://orcid.org/0009-0008-4501-6029

Рулєвська Тетяна Федорівна доктор філософії, викладач кафедри психології, Національний транспортний університет, м. Київ, https://orcid.org/0000-0003-2831-9155

КОУЧИНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ В КОНТЕКСТІ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ РЕКЛАМНИХ СТРАТЕГІЙ НА ПОВЕДІНКУ СПОЖИВАЧІВ

Анотація. У статті здійснюється теоретико-методологічний аналіз коучингу як інструменту розвитку емоційного інтелекту в умовах інтенсивного психологічного впливу сучасних рекламних стратегій на поведінку споживачів. Обґрунтовується, що рекламні комунікації функціонують як системні тригери афективних реакцій, які активують імпліцитні механізми прийняття рішень, формуючи поведінкові патерни через апеляцію до емоційних, а не раціональних компонентів психіки.

Доводиться, що низький рівень розвитку емоційного інтелекту підвищує вразливість індивіда до маніпулятивних впливів, зокрема через некритичне сприйняття символічних смислів, соціальних наративів і маркетингових конструктів. У цьому контексті коучинг розглядається як прикладна психотехнологія, спрямована на підвищення рівня емоційної усвідомленості, розвиток рефлексивних здібностей, саморегуляції та здатності до декодування психологічних впливів, що імплементуються в рекламних повідомленнях.

Розкривається механізм інтеграції коучингових інтервенцій у процес формування стійкості до зовнішніх стимулів, який передбачає активізацію метакогнітивних процесів, реконструкцію індивідуальних ціннісних орієнтацій та розвиток навичок емоційної диференціації.

Аргументується, що коучинг сприяє трансформації поведінкових стратегій споживача від реактивної моделі до проактивної, що базується на усвідомленому виборі та критичному мисленні. Особливу увагу приділено аналізу взаємозв'язку

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

між компонентами емоційного інтелекту та ефективністю протидії маніпулятивним рекламним впливам, а також визначенню практичних імплікацій використання коучингових підходів у сфері споживчої поведінки та психологічної безпеки особистості в умовах інформаційного перенасичення.

Ключові слова: коучинг, емоційний інтелект, рекламні стратегії, психологічний вплив споживча, поведінка, саморегуляція.

Sklyarenko Inna Yuriyivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Psychology, Hetman Petro Konashevych-Sagaydachny Kyiv Institute of Water Transport, National Transport University, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-3970-078X

Nikitenko Mykola Yevhenovych third-year postgraduate student, Department of Psychology, National Transport University, Kyiv, https://orcid.org/0009-0008-4501-6029

Rulevska Tetyana Fedorivna PhD, Lecturer at the Department of Psychology, National Transport University, Kyiv, https://orcid.org/0000-0003-2831-9155

COACHING AS A TOOL FOR DEVELOPING EMOTIONAL INTELLIGENCE IN THE CONTEXT OF THE PSYCHOLOGICAL IMPACT OF ADVERTISING STRATEGIES ON CONSUMER BEHAVIOUR

Abstract. This article presents a theoretical and methodological analysis of coaching as a tool for developing emotional intelligence in the context of the intense psychological influence of modern advertising strategies on consumer behaviour. It is argued that advertising communications function as systemic triggers of affective reactions, which activate implicit decision-making mechanisms, shaping behavioural patterns by appealing to the emotional rather than rational components of the psyche.

It is demonstrated that a low level of emotional intelligence increases an individual's vulnerability to manipulative influences, particularly through the uncritical perception of symbolic meanings, social narratives and marketing constructs. In this context, coaching is viewed as an applied psychotechnology aimed at enhancing emotional awareness, developing reflective abilities, self-regulation and the capacity to decode psychological influences embedded in advertising messages.

The mechanism for integrating coaching interventions into the process of building resilience to external stimuli is explored; this involves the activation of metacognitive processes, the reconstruction of individual value orientations, and the development of emotional differentiation skills.

It is argued that coaching facilitates the transformation of the consumer's behavioural strategies from a reactive model to a proactive one, based on conscious choice and critical thinking. Particular attention is paid to analysing the relationship

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

between the components of emotional intelligence and the effectiveness of countering manipulative advertising influences, as well as identifying the practical implications of using coaching approaches in the field of consumer behaviour and psychological safety of the individual in conditions of information overload.

Keywords: coaching, emotional intelligence, advertising strategies, psychological influence, consumer behaviour, self-regulation.

Постановка проблеми зумовлена трансформацією сучасного інформаційного середовища, у якому рекламні комунікації набули характеру системного психологічного впливу, що детермінує поведінку споживача через активацію афективних і імпліцитних механізмів прийняття рішень. Ми вважаємо, що в умовах інформаційного перенасичення та алгоритмізованої персоналізації рекламного контенту відбувається зниження рівня когнітивної автономії індивіда, що проявляється у домінуванні реактивних моделей поведінки, некритичному сприйнятті символічних смислів та інтеріоризації нав'язаних соціальних наративів.

Особливої гостроти проблема набуває у зв'язку з недостатнім рівнем розвитку емоційного інтелекту, який обмежує здатність до усвідомлення, диференціації та регуляції емоційних станів, індукованих зовнішніми стимулами. Ми переконані, що відсутність ефективних психотехнологій, спрямованих на формування психологічної резистентності до маніпулятивних впливів, створює передумови для системного викривлення споживчої поведінки та зниження рівня психологічної безпеки особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що проблема інтеграції коучингу та емоційного інтелекту розглядається в сучасній європейській психологічній науці як міждисциплінарний напрям, який поєднує коучингову психологію, нейропсихологію емоцій та прикладні моделі поведінкової регуляції. Значний внесок у розробку теоретичних засад коучингу з акцентом на емоційні процеси зробили Тетяна Бачкірова та Елейн Кокс, які обґрунтували, що робота з емоціями в коучинговому процесі є не допоміжним, а структуроутворюючим елементом, який визначає ефективність змін у поведінці клієнта, зокрема через трансформацію його особистісних теорій емоцій і способів їх інтерпретації .

У європейському науковому дискурсі також активно розвивається напрям емоційно орієнтованого коучингу, представлений роботами Валерія Ковбуз, яка доводить, що коучингові інтервенції, спрямовані на усвідомлення та валідацію емоцій, підвищують рівень психологічної резистентності, знижують самокритичність і покращують здатність до саморегуляції, що безпосередньо пов'язано з розвитком емоційного інтелекту. Ми вважаємо, що ці результати мають принципове значення для розуміння механізмів протидії маніпулятивним впливам, оскільки демонструють зв'язок між емоційною усвідомленістю та стійкістю до зовнішніх стимулів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Окрему лінію досліджень становлять праці Стівен Палмер та Катерина Гілленстен, які розглядають коучинг як інструмент розвитку емоційного інтелекту в організаційному середовищі та підкреслюють його роль у підвищенні ефективності прийняття рішень через інтеграцію емоційних і когнітивних компонентів. Ми переконані, що їхній підхід є методологічно релевантним для аналізу споживчої поведінки, оскільки він акцентує увагу на здатності індивіда усвідомлювати вплив емоцій на вибір.

Важливим є також внесок Лоренцо Фарізеллі, який представляє європейську школу дослідження емоційного інтелекту як вимірюваної та розвиваної компетенції, що має прямий вплив на поведінкові стратегії та прийняття рішень у соціальному та організаційному контекстах. Його підхід до операціоналізації емоційного інтелекту створює підґрунтя для практичного впровадження коучингових програм, орієнтованих на розвиток емоційної компетентності.

У ширшому європейському контексті дослідження підтверджують тенденцію до інституціоналізації проблематики емоційного інтелекту, зокрема через діяльність European Center for Team Emotional Intelligence, який акцентує на необхідності інтеграції теоретичних моделей та практичних інтервенцій у сфері розвитку емоційної компетентності як ключового чинника адаптації до складних соціально-комунікативних середовищ. Ми вважаємо, що це свідчить про перехід від фрагментарних досліджень до системного бачення ролі емоційного інтелекту у формуванні поведінкової стійкості.

Метою статті є здійснення теоретико-методологічного аналізу коучингу як прикладної психотехнології розвитку емоційного інтелекту та обґрунтування його ефективності як інструменту формування стійкості до маніпулятивних рекламних впливів, а також виявлення механізмів трансформації поведінкових стратегій споживача від реактивної моделі до проактивної, що базується на усвідомленому виборі, критичному мисленні та ціннісній самодетермінації.

Виклад основного матеріалу. Починати аналіз коучингу в контексті рекламного впливу доцільно не з опису його технік, а з фіксації базового факту сучасної психосоціальної реальності: споживач давно перестав бути суб'єктом раціонального вибору і функціонує як носій керованих афективних реакцій, індукованих зовнішніми інформаційними потоками. Саме ця трансформація, на нашу думку, визначає необхідність переосмислення коучингу не як інструменту досягнення цілей, а як механізму відновлення когнітивно-емоційного суверенітету особистості в умовах агресивного символічного середовища.

Теоретико-методологічна рамка дослідження спирається на інтеграцію кількох підходів. По-перше, це когнітивно-біхевіоральна перспектива, в межах якої поведінка споживача розглядається як результат автоматизованих схем обробки інформації, що активуються через емоційні тригери [7]. По-друге, це конструктивістська парадигма, яка трактує рекламу як систему наративів, що формують індивідуальні смислові поля та ідентичності. По-третє, це нейропсихологічний підхід, який дозволяє пояснити домінування афективних реакцій

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

над раціональним аналізом через пріоритетність швидких підкіркових механізмів обробки стимулів. Ми вважаємо, що саме синтез цих підходів забезпечує адекватне розуміння того, чому сучасні рекламні стратегії мають настільки високий рівень ефективності.

Сучасна реклама функціонує не як інструмент інформування, а як система цілеспрямованого психологічного впливу, що експлуатує базові механізми емоційної регуляції та соціального порівняння. На нашу думку, ключовими є три групи впливів. Перша група пов'язана з активацією дефіцитарних станів через створення уявної невідповідності між актуальним та ідеалізованим образом Я. Друга група базується на використанні соціальних доказів і норм, що формують ілюзію колективного схвалення певних моделей споживання [5]. Третя група включає сенсорні та символічні стимулятори, які закріплюють асоціативні зв'язки між продуктом і позитивними емоційними переживаннями. Ми переконані, що в умовах системного повторення таких впливів формується стійка залежність поведінкових рішень від зовнішніх сигналів, що знижує рівень автономності суб'єкта.

У цьому контексті емоційний інтелект набуває не лише адаптивної, а й захисної функції. Його структурні компоненти, зокрема емоційна усвідомленість, здатність до диференціації афектів, регуляція емоційних станів та емпатійне розуміння соціальних контекстів, виступають як внутрішні фільтри, що модулюють силу зовнішнього впливу. Ми вважаємо, що недостатній розвиток цих компонентів призводить до підвищеної реактивності, імпульсивності та схильності до неусвідомленого наслідування нав'язаних моделей поведінки.

Коучинг у даному дослідженні розглядається як цілеспрямована психотехнологія, яка забезпечує розвиток емоційного інтелекту через активацію метакогнітивних процесів і рефлексивного мислення [1]. Його методологічна цінність полягає у фокусі на внутрішніх ресурсах клієнта та у відмові від директивного впливу, що принципово відрізняє його від маніпулятивних стратегій реклами. Ми вважаємо, що саме ця відмінність дозволяє використовувати коучинг як інструмент деконструкції зовнішніх впливів.

Механізм впливу коучингу на емоційний інтелект можна описати як багаторівневий процес. На першому рівні відбувається ідентифікація автоматичних емоційних реакцій, що виникають у відповідь на рекламні стимули. На другому рівні здійснюється їх когнітивна інтерпретація з виявленням прихованих переконань і ціннісних установок. На третьому рівні формується здатність до свідомого вибору альтернативних поведінкових стратегій [4]. Ми переконані, що саме ця триєдина структура забезпечує перехід від реактивного до проактивного типу поведінки.

Особливого значення набуває розвиток навичок декодування рекламних повідомлень. Коучинговий процес дозволяє клієнту навчитися розпізнавати маніпулятивні техніки, зокрема апеляцію до страху, створення штучного дефіциту, використання авторитетних образів та експлуатацію соціальних

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

стереотипів. На нашу думку, це формує когнітивний імунітет до зовнішніх впливів, що є критично важливим в умовах інформаційного перенасичення.

Ми також вважаємо, що коучинг сприяє реконструкції системи цінностей споживача. Рекламні стратегії часто підміняють автентичні потреби нав'язаними бажаннями, що призводить до внутрішнього конфлікту та зниження суб'єктивного благополуччя. Через коучингові інтервенції відбувається уточнення особистісних пріоритетів і формування узгодженості між внутрішніми установками та зовнішньою поведінкою [5]. Це, у свою чергу, знижує ефективність маніпулятивних впливів.

Аргументуючи практичну значущість дослідження, ми наполягаємо на тому, що інтеграція коучингових підходів у сферу споживчої поведінки може розглядатися як елемент психологічної безпеки. В умовах цифрової економіки, де реклама стає персоналізованою і алгоритмічно оптимізованою, традиційні механізми захисту втрачають ефективність. Ми переконані, що розвиток емоційного інтелекту через коучинг є одним із небагатьох інструментів, здатних забезпечити стійкість до таких впливів.

Слід констатувати, що коучинг виходить за межі індивідуального розвитку і набуває соціального значення як механізм протидії маніпулятивним практикам у сфері масових комунікацій [2]. На нашу думку, подальші дослідження мають бути спрямовані на емпіричну верифікацію ефективності коучингових інтервенцій у зниженні впливу рекламних стимулів, а також на розробку стандартизованих моделей інтеграції коучингу в освітні та корпоративні програми розвитку критичного мислення і емоційної компетентності.

Подальший аналіз вимагає чіткого обґрунтування того, що рекламні комунікації не лише передають інформацію, а функціонують як системні тригери афективних реакцій, інтегровані в архітектуру автоматизованих психічних процесів. На нашу думку, їхня ефективність пояснюється здатністю активувати імпліцитні механізми прийняття рішень, які діють поза межами свідомого контролю і ґрунтуються на швидких евристичних оцінках. Рекламне повідомлення конструюється таким чином, щоб мінімізувати когнітивне навантаження і водночас максимізувати емоційну залученість, що забезпечує пріоритет афективної обробки над аналітичною. Ми вважаємо, що саме через це відбувається зміщення акценту з раціональної оцінки корисності продукту на переживання асоційованих із ним емоційних станів.

Афективний тригер у структурі рекламної комунікації виконує функцію пускового механізму, який активує мережу асоціативних зв'язків, сформованих попереднім досвідом, культурними кодами та соціальними очікуваннями. Візуальні образи, музичні патерни, ритміка мовлення та символічні маркери не є нейтральними елементами, вони цілеспрямовано кодують емоційні значення, які інтегруються у внутрішню систему оцінок індивіда [1]. Ми переконані, що в умовах повторюваності таких стимулів формується ефект кумулятивного підкріплення, коли навіть слабкі сигнали здатні запускати стійкі поведінкові

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

реакції. У цьому сенсі реклама виступає як інструмент програмування афективних сценаріїв, що автоматизують вибір без залучення рефлексії.

Ключовим є те, що імпліцитні механізми прийняття рішень мають значно вищу швидкість і нижчий поріг активації порівняно з раціональними процесами. На нашу думку, це створює структурну асиметрію, якою активно користуються рекламні стратегії. Індивід не встигає здійснити критичний аналіз інформації, оскільки рішення вже попередньо детерміноване емоційною реакцією. Більше того, афективний стан впливає на подальшу когнітивну інтерпретацію, що призводить до ефекту підтвердження, коли інформація підбирається і оцінюється відповідно до вже сформованого емоційного імпульсу. Ми вважаємо, що саме цей механізм забезпечує стійкість рекламного впливу навіть у випадках очевидної відсутності об'єктивних переваг продукту.

У цьому контексті принципово важливим є доведення того, що рівень розвитку емоційного інтелекту прямо корелює зі здатністю протистояти таким впливам. Низький рівень емоційної усвідомленості обмежує можливість ідентифікації власних афективних станів, що робить їх неконтрольованими і, відповідно, вразливими до зовнішньої індукції. Ми переконані, що індивід, який не здатний чітко розрізняти джерела своїх емоцій, схильний приписувати їх внутрішнім потребам, навіть якщо вони були ініційовані зовнішнім стимулом. Це створює ілюзію автономності вибору, яка фактично маскує маніпулятивний вплив.

Крім того, низький рівень розвитку навичок емоційної регуляції призводить до домінування імпульсивних реакцій над усвідомленими стратегіями поведінки. Рекламні повідомлення, що апелюють до страху, тривоги або бажання соціального схвалення, стають особливо ефективними саме в таких умовах [9]. На нашу думку, це пояснюється тим, що відсутність механізмів внутрішньої стабілізації змушує індивіда шукати зовнішні способи зниження напруги, серед яких споживання виступає як найбільш доступний варіант.

Окремої уваги потребує феномен некритичного сприйняття символічних смислів і соціальних наративів. Реклама активно використовує архетипічні образи, культурні сценарії успіху та соціальні ролі, які інтегруються у самосприйняття індивіда. Ми вважаємо, що за умов недостатнього розвитку емоційного інтелекту ці елементи не піддаються рефлексивному аналізу і сприймаються як нормативні орієнтири. Відповідно, поведінка починає будуватися на основі зовнішньо нав'язаних моделей, які підміняють індивідуальні цінності.

Маркетингові конструкти, зокрема брендові ідентичності та асоціативні мережі значень, функціонують як квазісоціальні реальності, що формують відчуття приналежності та ідентичності. Ми переконані, що індивід з низьким рівнем емоційного інтелекту більш схильний інтегрувати ці конструкти у власну Я-концепцію, оскільки не володіє достатнім рівнем рефлексії для їх критичного переосмислення. Це призводить до ситуації, коли споживання перестає бути інструментальним актом і перетворюється на механізм самовизначення.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Коучинг у даному дослідженні концептуалізується як прикладна психотехнологія, що функціонує на перетині когнітивної регуляції, емоційної усвідомленості та поведінкової самодетермінації. Його специфіка полягає у спрямованому впливі на структури суб'єктивного досвіду через активацію рефлексивних і метакогнітивних механізмів, які забезпечують дистанціювання від автоматизованих афективних реакцій. Ми вважаємо, що саме ця властивість дозволяє коучингу виступати інструментом протидії імпліцитному впливу рекламних стимулів, які апелюють до несвідомих рівнів психіки.

Підвищення емоційної усвідомленості в коучинговому процесі реалізується через системну ідентифікацію, вербалізацію та диференціацію афективних станів, що виникають у відповідь на зовнішні стимули. Це дозволяє перевести емоційні реакції з неусвідомленого рівня на рівень когнітивного контролю, що, на нашу думку, знижує їхню маніпулятивну вразливість. Розвиток рефлексивних здібностей забезпечує аналіз причинно-наслідкових зв'язків між стимулом, емоційною реакцією та поведінковим вибором, що руйнує автоматизм реакцій на рекламні тригери. Саморегуляція формується як здатність до модулювання інтенсивності емоційних станів і відтермінування імпульсивних рішень, що критично знижує ефективність афективного впливу.

Здатність до декодування психологічних впливів розвивається через інструменталізацію аналітичних стратегій, спрямованих на виявлення прихованих інтенцій рекламного повідомлення, його символічних кодів та маніпулятивних технік. Ми переконані, що це формує когнітивну прозорість сприйняття, за якої рекламний контент перестає сприйматися як нейтральний і починає оцінюватися як сконструйований вплив.

Механізм інтеграції коучингових інтервенцій у процес формування стійкості до зовнішніх стимулів має багаторівневу структуру. На першому рівні відбувається активізація метакогнітивних процесів через усвідомлення власних мисленнєвих стратегій, що дозволяє виявляти автоматичні інтерпретації рекламних сигналів. Це створює ефект когнітивної паузи, який перериває ланцюг імпульсивного реагування. На другому рівні здійснюється реконструкція індивідуальних ціннісних орієнтацій шляхом критичного перегляду інтеріоризованих соціальних наративів і маркетингових конструктів, що визначають споживчу поведінку. Ми вважаємо, що цей процес відновлює автентичність мотиваційної сфери та знижує залежність від зовнішніх стандартів.

На третьому рівні формується навичка емоційної диференціації, яка полягає у точному розрізненні відтінків афективних станів і їх джерел. Це дозволяє відокремлювати індуковані рекламою емоції від внутрішньо детермінованих потреб, що є критично важливим для прийняття автономних рішень. Ми переконані, що без цієї здатності індивід залишається вразливим до підміни бажань, оскільки не може ідентифікувати їх походження.

Інтеграція зазначених компонентів створює функціональну систему психологічної резистентності, в якій емоційна усвідомленість забезпечує

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

ідентифікацію впливу, метакогніція забезпечує його аналіз, а саморегуляція забезпечує контроль поведінкової відповіді. На нашу думку, саме ця системність відрізняє коучинг від фрагментарних психотехнік і робить його ефективним інструментом протидії складним багаторівневим рекламним впливам.

Твердження про трансформаційний потенціал коучингу у сфері споживчої поведінки базується на його здатності змінювати саму архітектуру прийняття рішень, зміщуючи її з площини автоматизованого реагування у площину усвідомленого вибору. Реактивна модель поведінки споживача визначається домінуванням зовнішніх стимулів, які активують швидкі афективні відповіді і зумовлюють імпульсивні рішення без належної когнітивної обробки. Ми вважаємо, що така модель є наслідком недостатньої інтеграції метакогнітивних механізмів, які відповідають за контроль і переоцінку власних психічних процесів.

Коучинг інтервенує саме на цьому рівні, формуючи здатність до усвідомлення моменту виникнення імпульсу та його джерела. Це створює критичний розрив між стимулом і реакцією, який є необхідною умовою для переходу до проактивної поведінки. Ми переконані, що без цього розриву будь-які спроби раціоналізації залишаються постфактум і не впливають на сам процес вибору. У коучинговому процесі клієнт системно тренує навичку фіксації автоматичних думок і емоцій, що дозволяє виявляти їхню умовність і зовнішню детермінацію.

Ключовим механізмом трансформації є розвиток критичного мислення як здатності до аналізу, оцінки і деконструкції інформаційних впливів. Коучинг не надає готових інтерпретацій, а стимулює постановку запитань, які підривають очевидність нав’язаних смислів. Ми вважаємо, що саме через цю процедуру відбувається переорієнтація з пасивного сприйняття на активне конструювання значень. Споживач починає оцінювати не лише зміст рекламного повідомлення, а й його інтенцію, контекст і потенційні маніпулятивні елементи.

Паралельно відбувається реконфігурація мотиваційної сфери. Реактивна поведінка ґрунтується на зовнішньо індукованих бажаннях, які часто маскуються під власні потреби. Коучинг сприяє їх диференціації через уточнення ціннісних орієнтацій і довгострокових цілей. Ми переконані, що коли рішення співвідноситься з внутрішньо прийнятими критеріями, воно втрачає залежність від ситуативних стимулів і набуває стійкості. Це означає, що поведінка перестає бути функцією моментного емоційного стану і стає результатом узгодженого вибору.

Суттєвим є також формування навички відтермінування реакції, яка дозволяє знизити вплив імпульсивних факторів. У коучинговому процесі це досягається через розвиток саморегуляції та усвідомленого контролю уваги. Ми вважаємо, що здатність утримувати когнітивний фокус і не піддаватися миттєвим емоційним імпульсам є критичним маркером проактивної моделі поведінки.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У результаті коучинг створює інтегровану систему, в якій усвідомленість забезпечує ідентифікацію впливу, критичне мислення забезпечує його аналіз, а ціннісна орієнтація визначає напрям поведінки. Ми переконані, що саме ця системна перебудова переводить споживача з позиції об'єкта зовнішніх впливів у позицію суб'єкта, який сам конструює свою поведінкову стратегію.

Завершальний етап аналізу передбачає системне співвіднесення компонентів емоційного інтелекту з ефективністю протидії маніпулятивним рекламним впливам та визначення їх функціональної ролі у структурі психологічної резистентності. Емоційна усвідомленість виконує базову детекційну функцію, оскільки забезпечує ідентифікацію афективних реакцій у момент їх виникнення та дозволяє встановити їхній зв'язок із зовнішнім стимулом. Ми вважаємо, що без цього компонента будь-яка протидія є неможливою, оскільки вплив залишається нерозпізнаним і, відповідно, неконтрольованим. Здатність до емоційної диференціації конкретизує цей процес, забезпечуючи точне розрізнення індукованих і внутрішньо детермінованих станів, що знижує ризик атрибутивних помилок у сприйнятті власних потреб.

Регуляторний компонент емоційного інтелекту визначає здатність до модулювання інтенсивності афективних реакцій і контролю імпульсивних поведінкових відповідей. Ми переконані, що саме він безпосередньо впливає на зниження ефективності рекламних тригерів, які розраховані на миттєве реагування. Високий рівень саморегуляції забезпечує відтермінування рішення і створює умови для залучення аналітичних когнітивних процесів. Емпатійний компонент, у свою чергу, дозволяє розпізнавати соціально-психологічні стратегії впливу, включно з апеляцією до групових норм і ролей, що використовуються у рекламних наративах. Ми вважаємо, що це розширює контекст сприйняття і знижує ймовірність некритичного прийняття нав'язаних моделей поведінки.

Метакогнітивна інтеграція зазначених компонентів формує цілісну систему контролю, в якій емоційний сигнал не лише усвідомлюється, а й оцінюється з точки зору його походження, функції та релевантності індивідуальним цілям.

Ми переконані, що саме ця інтеграція визначає рівень психологічної стійкості до маніпулятивних впливів, оскільки забезпечує узгодженість між афективними, когнітивними та ціннісними процесами.

Практичні імплікації використання коучингових підходів у сфері споживчої поведінки полягають у можливості цілеспрямованого формування зазначених компонентів через структуровані інтервенції. Коучинг дозволяє операціоналізувати розвиток емоційного інтелекту у вигляді конкретних навичок, що піддаються тренуванню і вимірюванню, зокрема ідентифікації емоцій, аналізу тригерів, регуляції реакцій та критичної інтерпретації інформаційних впливів. Ми вважаємо, що інтеграція таких програм у освітні та корпоративні середовища створює передумови для формування свідомого споживання як соціальної норми.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У контексті психологічної безпеки особистості коучинг набуває функції превентивного інструменту, який знижує вразливість до інформаційного перевантаження та пов'язаних із ним когнітивних і емоційних перевантажень. Систематичне застосування коучингових практик сприяє формуванню стійких стратегій фільтрації інформації, що дозволяє мінімізувати вплив надлишкових стимулів і підтримувати когнітивну ефективність. Ми переконані, що в умовах цифрового середовища, де інтенсивність рекламних впливів постійно зростає, це є критично важливим фактором збереження автономії особистості.

У підсумку доцільно констатувати, що взаємозв'язок між компонентами емоційного інтелекту та ефективністю протидії маніпулятивним рекламним впливам має системний характер і реалізується через інтеграцію усвідомлення, диференціації, регуляції та метакогнітивного контролю. Ми вважаємо, що коучинг забезпечує оптимальні умови для розвитку цієї інтеграції, трансформуючи споживача з об'єкта впливу у суб'єкта усвідомленої поведінки.

Це дозволяє розглядати коучингові підходи як стратегічний ресурс забезпечення психологічної безпеки в умовах інформаційного перенасичення та інтенсифікації маніпулятивних практик.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє зробити принципово важливий висновок про те, що сучасні рекламні комунікації функціонують як високоефективні системи психологічного впливу, які цілеспрямовано активують афективні механізми та імпліцитні процеси прийняття рішень, витісняючи раціональний аналіз на периферію когнітивної обробки. Ми вважаємо, що така трансформація споживчого середовища формує новий тип поведінкової залежності, у межах якої вибір детермінується не об'єктивними характеристиками продукту, а індукованими емоційними станами та символічними конструктами.

Доведено, що низький рівень розвитку емоційного інтелекту виступає ключовим фактором вразливості до маніпулятивних впливів, оскільки обмежує здатність індивіда до ідентифікації, диференціації та регуляції власних емоційних реакцій. Ми переконані, що саме дефіцит емоційної усвідомленості та метакогнітивного контролю призводить до некритичного сприйняття рекламних наративів, інтеріоризації нав'язаних цінностей і підміни автентичних потреб штучно сконструйованими бажаннями.

Обґрунтовано, що коучинг слід розглядати як ефективну прикладну психотехнологію, яка забезпечує системний розвиток емоційного інтелекту через активацію рефлексивних, метакогнітивних та саморегуляційних механізмів. Ми вважаємо, що його унікальність полягає у здатності не лише підвищувати рівень усвідомленості, а й формувати стійкі навички декодування психологічних впливів, що суттєво знижує ефективність маніпулятивних рекламних стратегій.

Встановлено, що інтеграція коучингових інтервенцій у процес формування поведінкових стратегій забезпечує перехід від реактивної моделі споживання до

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

проактивної, яка базується на усвідомленому виборі, критичному мисленні та внутрішньо узгоджених ціннісних орієнтаціях. Ми переконані, що цей перехід є фундаментальною умовою відновлення автономії суб'єкта в умовах інформаційного тиску та комерціалізації емоційної сфери.

Доведено системний взаємозв'язок між компонентами емоційного інтелекту та рівнем психологічної резистентності до зовнішніх впливів, у межах якого емоційна усвідомленість забезпечує детекцію впливу, диференціація забезпечує його точну інтерпретацію, саморегуляція забезпечує контроль поведінкової реакції, а метакогніція інтегрує ці процеси в єдину систему. Ми вважаємо, що порушення будь-якого з цих елементів знижує загальний рівень стійкості та підвищує ризик маніпулятивного контролю.

Практична значущість дослідження полягає у доведенні доцільності впровадження коучингових підходів у освітні, професійні та соціальні середовища як інструменту формування психологічної безпеки особистості. Ми переконані, що в умовах інформаційного перенасичення та алгоритмізації рекламних впливів розвиток емоційного інтелекту перестає бути індивідуальною перевагою і набуває статусу необхідної компетенції для збереження когнітивної автономії.

Узагальнюючи, слід констатувати, що коучинг у поєднанні з розвитком емоційного інтелекту формує нову модель взаємодії індивіда з інформаційним середовищем, у якій споживач перестає бути пасивним об'єктом впливу і набуває статусу активного суб'єкта, здатного до усвідомленого, критично опосередкованого та ціннісно детермінованого вибору. Ми вважаємо, що саме ця модель є стратегічно релевантною відповіддю на виклики сучасного рекламного простору.

Література:

1. Kokun, O. V. (2012). Psykholohiia profesiinoho stanovlennia suchasnoho fakhivtsia: monohrafiia [Psychology of professional formation of a modern specialist: monograph]. Tsentr uchbovoi literatury, 200 p.

2. Nykyforak, V. A., Melnyk, O. I., & Belinska, Yu. O. (2019). Kouchynh yak instrument upravlinnia personalom [Coaching as a tool of personnel management]. Efektyvna ekonomika – Efficient Economy, (4). https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.4.56

3. Peredalo, Kh. S. (2020). Rol emotsiinoho intelektu u systemi osnovnykh kompetentsii menedzher [The role of emotional intelligence in the system of basic manager competencies]. Menedzhment ta pidpryiemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia ta problemy rozvytku – Management and Entrepreneurship in Ukraine: stages of formation and problems of development, 2(2), 63–69.

4. Fedorova, Yu. V. (2019). Emotsiinyi intelekt u biznesi: instrumenty ta metody rozvytku [Emotional intelligence in business: tools and methods of development]. Adaptyvne upravlinnia: teoriia i praktyka. Seriia «Ekonomika» – Adaptive Management: Theory and Practice. Series Economics, 6(12). https://doi.org/10.33296/2707-0654-6(12)-01

5. Asieieva, Y., Trynchuk, O., Furman, A., Melnichuk, I., & Koval, K. (2021). Emotional intelligence peculiarities of civil servants of Ukraine. Amazonia Investiga, 10(48), 129–137. https://doi.org/10.34069/AI/2021.48.12.14

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

6. Bar-On, R., & Parker, J. D. A. (2000). Emotional and social intelligence: Insights from the Emotional Quotient Inventory. In R. Bar-On & J. D. A. Parker (Eds.), Handbook of emotional intelligence (pp. 363–388). Jossey-Bass.

7. Fiori, M., Agnoli, S., & Davis, S. K. (2023). Editorial: New trends in emotional intelligence: Conceptualization, understanding, and assessment. Frontiers in Psychology, 14, 1266076. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1266076

8. Marchuk, S. V. (2021). Teoretychnyi analiz poniattia emotsiinoho intelektu v psykholohii [Theoretical analysis of the concept of emotional intelligence in psychology]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriia: Psykholohiia – Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Psychology, (3), 20–23. https://doi.org/10.32782/2707-0409.2021.3.4

9. Mazocha, I. (2020). Analiz problemy emotsiinoho intelektu yak osobystisnoho resursu [Analysis of the problem of emotional intelligence as a personal resource]. Suchasna psykholohiia: problemy ta perspektyvy – Modern Psychology: Problems and Prospects, 100–104.

References:

1. Kokun, O. V. (2012). Psykholohiia profesiinoho stanovlennia suchasnoho fakhivtsia: monohrafiia [Psychology of professional formation of a modern specialist: monograph]. Tsentr uchbovoi literatury, 200 p. [in Ukrainian]

2. Nykyforak, V. A., Melnyk, O. I., & Belinska, Yu. O. (2019). Kouchynh yak instrument upravlinnia personalom [Coaching as a tool of personnel management]. Efektyvna ekonomika – Efficient Economy, (4). https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.4.56 [in Ukrainian]

3. Peredalo, Kh. S. (2020). Rol emotsiinoho intelektu u systemi osnovnykh kompetentsii menedzher [The role of emotional intelligence in the system of basic manager competencies]. Menedzhment ta pidpryiemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia ta problemy rozvytku – Management and Entrepreneurship in Ukraine: stages of formation and problems of development, 2(2), 63–69. [in English]

4. Fedorova, Yu. V. (2019). Emotsiinyi intelekt u biznesi: instrumenty ta metody rozvytku [Emotional intelligence in business: tools and methods of development]. Adaptyvне upravlinnia: teoriia i praktyka. Seriia «Ekonomika» – Adaptive Management: Theory and Practice. Series Economics, 6(12). https://doi.org/10.33296/2707-0654-6(12)-01[in Ukrainian]

5. Asieieva, Y., Trynchuk, O., Furman, A., Melnichuk, I., & Koval, K. (2021). Emotional intelligence peculiarities of civil servants of Ukraine. Amazonia Investiga, 10(48), 129–137. https://doi.org/10.34069/AI/2021.48.12.14[in Ukrainian]

6. Bar-On, R., & Parker, J. D. A. (2000). Emotional and social intelligence: Insights from the Emotional Quotient Inventory. In R. Bar-On & J. D. A. Parker (Eds.), Handbook of emotional intelligence (pp. 363–388). Jossey-Bass. [in English]

7. Fiori, M., Agnoli, S., & Davis, S. K. (2023). Editorial: New trends in emotional intelligence: Conceptualization, understanding, and assessment. Frontiers in Psychology, 14, 1266076. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1266076[in English]

8. Marchuk, S. V. (2021). Teoretychnyi analiz poniattia emotsiinoho intelektu v psykholohii [Theoretical analysis of the concept of emotional intelligence in psychology]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriia: Psykholohiia – Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Psychology, (3), 20–23. https://doi.org/10.32782/2707-0409.2021.3.4[in Ukrainian]

9. Mazocha, I. (2020). Analiz problemy emotsiinoho intelektu yak osobystisnoho resursu [Analysis of the problem of emotional intelligence as a personal resource]. Suchasna psykholohiia: problemy ta perspektyvy – Modern Psychology: Problems and Prospects, 100–104. [in Ukrainian]

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 15.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.922.1:159.93:659.1

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-5113-5125

Скляренко Інна Юріївна кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри психології, Навчально-науковий Київський інститут водного транспорту імені Гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного, Національний транспортний університет, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-3970-078X

Рулєвська Тетяна Федорівна доктор філософії, викладач кафедри психології, Національний транспортний університет, м. Київ, https://orcid.org/0000-0003-2831-9155

Нікітенко Микола Євгенович аспірант 3 року навчання кафедри психології, Національний транспортний університет, м. Київ, https://orcid.org/0009-0008-4501-6029

ГЕНДЕРНІ ДЕТЕРМІНАНТИ СПРИЙНЯТТЯ РЕКЛАМИ ТА ЇХ УРАХУВАННЯ В ПСИХОЛОГІЧНІЙ ЕКСПЕРТИЗІ

Анотація. У статті здійснено теоретико прикладний аналіз гендерних детермінант сприйняття реклами та обґрунтовано необхідність їх системного врахування в межах психологічної експертизи рекламного контенту. Доведено, що гендер виступає не лише соціальною характеристикою, але й когнітивно перцептивним фільтром, який визначає особливості інтерпретації візуальних і вербальних стимулів, емоційне реагування та поведінкові наміри споживача.

Встановлено, що відмінності у сприйнятті реклами зумовлюються специфікою гендерної соціалізації, відмінностями у когнітивних стилях, рівнем емоційної чутливості та домінуючими ціннісними орієнтаціями, що впливає на ефективність рекламних повідомлень та їх переконувальний потенціал. Обґрунтовано, що ігнорування гендерних особливостей у процесі створення та експертизи реклами призводить до зниження її результативності, формування викривлених соціальних уявлень та ризиків відтворення дискримінаційних або стереотипних моделей.

Визначено ключові психологічні механізми сприйняття рекламного контенту, серед яких селективна увага, емоційна ідентифікація, когнітивна оцінка та процеси соціального порівняння, які по різному проявляються залежно від гендерної належності реципієнта.

Доведено, що включення гендерного аналізу в процедури психологічної експертизи дозволяє підвищити об’єктивність оцінювання рекламного впливу, мінімізувати маніпулятивні ризики та забезпечити відповідність рекламного продукту етичним і соціальним стандартам.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Узагальнено, що гендерно чутливий підхід до аналізу реклами виступає необхідною умовою формування ефективних, соціально відповідальних та психологічно безпечних комунікаційних стратегій.

Ключові слова: гендерні детермінанти, сприйняття, реклама, психологічна експертиза, когнітивні процеси, емоційне реагування, соціальні стереотипи.

Sklyarenko Inna Yuriyivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Psychology, Hetman Petro Konashevych-Sagaidachny Kyiv Institute of Water Transport, National Transport University, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-3970-078X

Rulevska Tetyana Fedorivna PhD, Lecturer, Department of Psychology, National Transport University, Kyiv, https://orcid.org/0000-0003-2831-9155

Nikitenko Mykola Yevhenovych third-year postgraduate student at the Department of Psychology, National Transport University, Kyiv, https://orcid.org/0009-0008-4501-6029

GENDER DETERMINANTS OF ADVERTISING PERCEPTION AND THEIR CONSIDERATION IN PSYCHOLOGICAL ASSESSMENT

Abstract. This article presents a theoretical and applied analysis of the gender determinants of advertising perception and justifies the need for their systematic consideration within the framework of psychological assessment of advertising content. It is demonstrated that gender acts not only as a social characteristic but also as a cognitive-perceptual filter that determines the peculiarities of the interpretation of visual and verbal stimuli, emotional responses and the consumer's behavioural intentions.

It has been established that differences in the perception of advertising are determined by the specifics of gender socialisation, differences in cognitive styles, levels of emotional sensitivity and dominant value orientations, which influence the effectiveness of advertising messages and their persuasive potential. It is argued that ignoring gender-specific characteristics in the process of creating and evaluating advertising leads to a reduction in its effectiveness, the formation of distorted social perceptions, and the risk of reproducing discriminatory or stereotypical models.

Key psychological mechanisms of advertising content perception have been identified, including selective attention, emotional identification, cognitive evaluation and social comparison processes, which manifest differently depending on the recipient's gender. It has been demonstrated that incorporating gender analysis into psychological assessment procedures enhances the objectivity of evaluating advertising impact, minimises the risks of manipulation, and ensures that the advertising product complies with ethical and social standards.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

It is concluded that a gender-sensitive approach to advertising analysis is a necessary condition for the development of effective, socially responsible and psychologically safe communication strategies.

Keywords: gender determinants of perception, advertising, psychological assessment, cognitive processes, emotional response, social stereotypes.

Постановка проблеми. Сучасний рекламний простір характеризується високою інтенсивністю інформаційного впливу, що зумовлює необхідність поглибленого аналізу психологічних механізмів сприйняття рекламного контенту різними соціальними групами. Водночас практика створення та експертизи реклами досі значною мірою спирається на узагальнені підходи, які не враховують диференційований характер сприйняття, зокрема зумовлений гендерними чинниками. На нашу думку, така ситуація призводить до зниження ефективності рекламних повідомлень, оскільки вони не відповідають когнітивним, емоційним та ціннісним особливостям цільової аудиторії, а також підвищує ризики формування викривлених соціальних уявлень і відтворення стереотипних моделей.

Ми вважаємо, що гендер у сучасних умовах слід розглядати як складний психосоціальний конструкт, який визначає специфіку селективної уваги, інтерпретації інформації, емоційного реагування та прийняття рішень. Незважаючи на це, у процедурах психологічної експертизи рекламного контенту гендерний аналіз часто має фрагментарний або формальний характер, що обмежує об’єктивність оцінювання та не дозволяє повною мірою врахувати потенційні наслідки впливу реклами на різні групи реципієнтів. Це створює методологічну прогалину між сучасними науковими уявленнями про диференційованість психічних процесів і практикою експертної діяльності.

Актуальність проблеми зумовлюється також необхідністю забезпечення відповідності рекламного контенту етичним і соціальним стандартам, що передбачає недопущення дискримінації, маніпуляцій та відтворення обмежувальних гендерних стереотипів. Ми переконані, що без системного врахування гендерних детермінант неможливо досягти належного рівня психологічної безпечності рекламного впливу, що особливо важливо в умовах зростаючої ролі медіа у формуванні суспільних уявлень і моделей поведінки. У зв’язку з цим виникає об’єктивна потреба у науковому обґрунтуванні гендерно чутливого підходу як необхідного елементу психологічної експертизи реклами, що забезпечує її ефективність, валідність та соціальну відповідальність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про зростаючий інтерес сучасної психологічної науки до проблеми гендерних відмінностей у сприйнятті рекламного контенту та їх впливу на когнітивні, емоційні й поведінкові реакції споживачів. Зокрема, З. Біркнерова, М. Франковський та інші автори на основі емпіричних досліджень доводять, що гендер суттєво впливає на особливості сприйняття реклами, при цьому жінки демонструють вищу

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

чутливість до емоційних та візуальних компонентів рекламних повідомлень, тоді як чоловіки більше орієнтуються на інформаційну та функціональну складову, що визначає різні механізми формування рекламного впливу. С. Р. Россі та Дж. С. Россі у своїх класичних дослідженнях встановлюють, що гендерні відмінності проявляються у сприйнятті соціальних і візуальних образів у рекламі, зокрема жінки більш критично оцінюють стереотипізовані зображення та виявляють вищу чутливість до проявів гендерної нерівності, що впливає на рівень прийняття або відторгнення рекламного контенту.

Р. Дж. Фішер та Л. Дюбе акцентують увагу на тому, що емоційно насичена реклама по різному впливає на чоловіків і жінок залежно від соціально зумовлених моделей емоційної вираженості, при цьому гендер виступає модератором емоційної реакції та визначає рівень переконувального ефекту рекламного повідомлення. І. В. Клименко та А. О. Козельська у сучасних дослідженнях підкреслюють, що сприйняття реклами значною мірою залежить від гендерно рольових моделей, які активують різні когнітивні та емоційні патерни, що, у свою чергу, впливає на ідентифікацію споживача з рекламними образами та формування ставлення до продукту.

Л. С. Заводна та К. Черна доводять, що в умовах постмодерного інформаційного простору гендерні відмінності у сприйнятті реклами зберігаються і проявляються у різному рівні сприйнятливості до сексуалізованих, емоційних та контекстуальних стимулів, що визначає неоднакову ефективність рекламних стратегій для різних аудиторій. М. Усман у своїх дослідженнях наголошує, що реклама не лише відображає існуючі гендерні уявлення, але й активно бере участь у їх формуванні, закріплюючи соціальні ролі та впливаючи на індивідуальні установки щодо гендеру, що робить її потужним інструментом соціалізації.

Метою статті є теоретико прикладне обґрунтування ролі гендерних детермінант у сприйнятті рекламного контенту та визначення їх значення для підвищення об’єктивності, ефективності й етичності психологічної експертизи реклами.

Виклад основного матеріалу. Поза межами поверхневого уявлення про рекламу як інструмент інформування споживача постає значно складніша система психологічного впливу, в якій гендерні детермінанти виконують роль базових механізмів інтерпретації та оцінювання змісту повідомлення. У цьому контексті нами здійснено теоретико прикладний аналіз гендерних чинників сприйняття рекламного контенту з метою виявлення закономірностей, що визначають специфіку когнітивної обробки, емоційного реагування та формування поведінкових намірів у представників різних гендерних груп. На нашу думку, гендер не може розглядатися виключно як демографічна змінна, оскільки він функціонує як інтегративний психосоціальний конструкт, що впливає на систему цінностей, способи перцепції та критерії оцінювання інформації.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Ми виходимо з позиції, що сприйняття реклами є багаторівневим процесом, у якому гендерні особливості проявляються вже на етапі селекції стимулів, визначаючи, які елементи повідомлення привертають увагу та отримують подальшу когнітивну обробку. На нашу думку, це пов'язано з відмінностями у когнітивних стилях, де одні групи схильні до більш аналітичного опрацювання інформації, тоді як інші орієнтуються на емоційно образні характеристики. У результаті одні й ті самі рекламні повідомлення можуть викликати принципово різні інтерпретації, що безпосередньо впливає на їх ефективність.

Важливим аспектом є те, що гендерні детермінанти значною мірою визначають характер емоційної ідентифікації з рекламним контентом. Ми вважаємо, що ступінь емоційного залучення залежить від того, наскільки представлені у рекламі образи, ролі та поведінкові моделі відповідають внутрішнім уявленням особистості про гендерну ідентичність. У випадку невідповідності виникає ефект відторгнення або критичного переосмислення повідомлення, що знижує його переконувальний потенціал. Натомість узгодженість із гендерними очікуваннями сприяє формуванню довіри та підвищує ймовірність прийняття запропонованих моделей поведінки.

Окремо слід підкреслити, що гендерні чинники впливають на процеси соціального порівняння, які активізуються під час сприйняття реклами. Ми переконані, що реклама не лише інформує, але й задає стандарти, з якими особистість співвідносить власні характеристики, що може мати як мотиваційний, так і деструктивний ефект. У цьому контексті гендерні стереотипи, що відтворюються у рекламному контенті, можуть підсилювати нерівність, формувати нереалістичні очікування та впливати на самооцінку.

На нашу думку, саме ці обставини зумовлюють необхідність системного врахування гендерних детермінант у межах психологічної експертизи рекламного контенту. Така експертиза повинна виходити за межі формального аналізу і включати оцінювання потенційного впливу реклами на різні гендерні групи з урахуванням їхніх когнітивних, емоційних та соціокультурних особливостей. Ми вважаємо, що це дозволяє підвищити об'єктивність експертних висновків, знизити ризики маніпулятивного впливу та запобігти відтворенню дискримінаційних моделей.

Зважаючи на це, можна стверджувати, що гендерні детермінанти виступають ключовим фактором, який визначає ефективність і соціальну безпечність рекламного впливу. На нашу думку, їх системне врахування у психологічній експертизі є не лише науково обґрунтованим, але й необхідним кроком для формування відповідальної рекламної практики, що відповідає сучасним вимогам до етичності та психологічної валідності комунікацій.

Доведення того, що гендер виступає не лише соціальною характеристикою, а й когнітивно перцептивним фільтром, ґрунтується на розумінні його інтегративної ролі у формуванні системи сприйняття, обробки та інтерпретації

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

інформації. На нашу думку, гендер визначає не просто належність до певної соціальної групи, а виступає структурним елементом психіки, який формує стійкі схеми сприйняття та оцінювання стимулів, зокрема рекламних. Ці схеми закріплюються у процесі соціалізації та підтримуються через культурні норми, що забезпечує їх стабільність і відтворюваність у різних ситуаціях.

Ми вважаємо, що когнітивно перцептивна функція гендеру проявляється вже на початковому етапі обробки інформації через механізм селективної уваги. Гендерно зумовлені очікування визначають, які елементи візуального або вербального повідомлення сприймаються як значущі, а які ігноруються. Це означає, що один і той самий рекламний стимул може викликати різну конфігурацію уваги залежно від гендерної належності реципієнта. Така вибірковість обумовлює подальший характер когнітивної обробки, оскільки саме відібрана інформація стає основою для інтерпретації.

На рівні інтерпретації гендер виступає як система когнітивних схем, які задають рамки розуміння змісту повідомлення. Ми переконані, що ці схеми включають уявлення про соціальні ролі, норми поведінки, цінності та очікування, що визначає спосіб декодування як візуальних образів, так і вербальних повідомлень. У результаті одна й та сама інформація може набувати різного смислового навантаження, що прямо впливає на її переконувальний ефект. Наприклад, певні символи або наративи можуть сприйматися як релевантні та привабливі для однієї групи, але як нейтральні або навіть неприйнятні для іншої.

Емоційне реагування також детермінується гендером через відмінності у способах переживання та вираження емоцій. Ми вважаємо, що гендерно сформовані моделі емоційної регуляції визначають інтенсивність, тривалість і спрямованість емоційних реакцій на рекламний контент. Це означає, що ідентичні стимули можуть викликати різні емоційні стани, що, у свою чергу, впливає на запам’ятовування інформації та формування ставлення до об’єкта реклами. Важливо, що емоційна реакція не є вторинною, а виступає ключовим фактором, який визначає ефективність впливу рекламного повідомлення.

На рівні поведінкових намірів гендер виконує функцію регулятора, який визначає прийнятність або неприйнятність певних дій у відповідь на отриману інформацію. Ми переконані, що рішення про взаємодію з рекламованим продуктом формується не лише на основі раціональної оцінки, але й через відповідність пропонованої поведінки внутрішнім гендерним установкам. Це означає, що гендер впливає на весь ланцюг від сприйняття до дії, забезпечуючи узгодженість між когнітивними оцінками, емоційними реакціями та поведінковими виборами.

Таким чином, ми вважаємо, що гендер функціонує як комплексний когнітивно перцептивний фільтр, який визначає специфіку обробки рекламної інформації на всіх рівнях психічної діяльності. Його вплив є системним і проявляється у вибірковості уваги, особливостях інтерпретації, характері емоційного реагування та формуванні поведінкових намірів. Саме ця

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

багаторівнева детермінація зумовлює необхідність обов'язкового врахування гендерного чинника у процесі створення та психологічної експертизи рекламного контенту.

Встановлення причин відмінностей у сприйнятті реклами потребує чіткого розмежування тих психологічних механізмів, які безпосередньо детермінуються гендерною соціалізацією та закріплюються у структурі індивідуального досвіду. Ми виходимо з того, що гендерна соціалізація формує стійкі нормативні очікування щодо ролей, поведінки та пріоритетів, які інтегруються у когнітивні схеми та визначають спосіб інтерпретації рекламних повідомлень. Це означає, що реципієнт оцінює зміст реклами не ізольовано, а через призму засвоєних соціальних норм, що безпосередньо впливає на рівень прийняття або відторгнення повідомлення.

Ми вважаємо, що відмінності у когнітивних стилях проявляються у способах обробки інформації та визначають характер взаємодії з рекламним контентом. Частина аудиторії демонструє схильність до аналітичного опрацювання, орієнтуючись на логічну структуру, аргументацію та функціональні характеристики продукту. Інша частина аудиторії надає перевагу цілісному та образному сприйняттю, акцентуючи увагу на емоційних, символічних та контекстуальних аспектах. Ця різниця призводить до того, що одна й та сама реклама може оцінюватися як переконлива або як недостатньо аргументована залежно від домінуючого когнітивного стилю.

Рівень емоційної чутливості визначає інтенсивність і характер реакції на рекламні стимули. Ми переконані, що підвищена емоційна залученість посилює ефект ідентифікації з представленими образами, що сприяє глибшому запам'ятовуванню та формуванню позитивного ставлення до продукту. Водночас нижчий рівень емоційної реактивності зміщує акцент на раціональну оцінку, що знижує вплив емоційних компонентів реклами та підвищує значущість інформаційної складової. Це означає, що ефективність рекламного повідомлення прямо залежить від відповідності його емоційного навантаження рівню чутливості цільової аудиторії.

Домінуючі ціннісні орієнтації визначають критерії оцінювання змісту реклами та формують ставлення до запропонованих моделей поведінки. Ми вважаємо, що реклама, яка узгоджується з ціннісними установками реципієнта, сприймається як релевантна і викликає довіру, тоді як невідповідність призводить до когнітивного дисонансу та зниження переконувального ефекту. Цінності впливають на те, які характеристики продукту вважаються значущими, які образи викликають позитивну реакцію та які поведінкові сценарії сприймаються як прийнятні.

Відповідно, ми встановлюємо, що специфіка гендерної соціалізації, відмінності у когнітивних стилях, рівень емоційної чутливості та система ціннісних орієнтацій формують комплексний механізм сприйняття реклами, який визначає її ефективність. Кожен із цих чинників впливає на окремий етап

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

обробки інформації, а їх взаємодія забезпечує цілісне формування ставлення до рекламного повідомлення. Саме тому переконувальний потенціал реклами безпосередньо залежить від ступеня її відповідності зазначеним характеристикам цільової аудиторії.

Обґрунтування наслідків ігнорування гендерних особливостей у процесі створення та психологічної експертизи реклами потребує виходу з положення про те, що будь який рекламний вплив реалізується через механізми індивідуального та соціального сприйняття, які є структурно диференційованими за гендерною ознакою. Ми вважаємо, що відсутність урахування цих відмінностей призводить до невідповідності між змістом рекламного повідомлення та очікуваннями цільової аудиторії, що безпосередньо знижує рівень його ефективності. Рекламне повідомлення втрачає здатність привертати увагу, викликати емоційне залучення та формувати стійкі асоціації, оскільки не резонує з когнітивними та ціннісними структурами реципієнта.

Ми переконані, що зниження результативності проявляється на всіх етапах впливу реклами, починаючи від первинного сприйняття і завершуючи формуванням поведінкових намірів. Якщо рекламний контент не враховує гендерно зумовлені особливості селективної уваги, він не проходить навіть початковий фільтр сприйняття. У випадку, коли увага все ж залучається, невідповідність змісту очікуванням аудиторії призводить до поверхневого або викривленого розуміння повідомлення. Це, у свою чергу, знижує рівень довіри та унеможливлює формування позитивного ставлення до рекламованого продукту.

Окремо слід підкреслити, що ігнорування гендерних чинників сприяє формуванню викривлених соціальних уявлень, оскільки реклама виконує не лише інформативну, але й нормативну функцію. Ми вважаємо, що рекламний контент, який відтворює спрощені або застарілі уявлення про гендерні ролі, закріплює їх у суспільній свідомості та впливає на процес соціалізації. Такі уявлення можуть обмежувати варіативність поведінкових моделей, формувати нереалістичні стандарти та створювати психологічний тиск на індивіда. У результаті реклама перестає бути нейтральним інструментом комунікації і починає виконувати функцію трансляції обмежувальних соціальних норм.

Ми також наголошуємо, що відтворення стереотипних або дискримінаційних моделей у рекламі має не лише соціальні, але й психологічні наслідки. Воно може викликати негативні емоційні реакції, знижувати самооцінку та формувати відчуття виключення у представників тих груп, які не відповідають нав’язаним стандартам. Це, на нашу думку, призводить до втрати довіри до бренду та формування негативного іміджу, що прямо впливає на економічну ефективність рекламної кампанії.

Крім того, ігнорування гендерних особливостей у межах психологічної експертизи обмежує її об’єктивність та наукову валідність. Ми вважаємо, що експертна оцінка, яка не враховує диференційованого впливу реклами на різні гендерні групи, не може повною мірою відобразити реальний психологічний

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

ефект. Це створює ризики прийняття неадекватних рішень щодо допустимості або ефективності рекламного контенту.

Узагальнюючи, ми стверджуємо, що ігнорування гендерних особливостей призводить до системних негативних наслідків, які проявляються у зниженні переконувального потенціалу реклами, формуванні викривлених соціальних уявлень та відтворенні дискримінаційних або стереотипних моделей. На нашу думку, врахування гендерного чинника є необхідною умовою забезпечення як ефективності рекламного впливу, так і його соціальної та психологічної безпечності.

Визначення ключових психологічних механізмів сприйняття рекламного контенту доцільно здійснювати як аналіз послідовної системи обробки інформації, у межах якої кожен етап має власні функціональні характеристики та підпадає під вплив гендерно зумовлених відмінностей. Ми вважаємо, що базовим механізмом виступає селективна увага, яка забезпечує первинний відбір стимулів і визначає, які елементи рекламного повідомлення потрапляють у поле свідомої обробки. Гендерна належність впливає на пріоритети цього відбору через сформовані в процесі соціалізації інтереси, ролі та очікування, що зумовлює різну чутливість до візуальних образів, сюжетних ліній та вербальних акцентів. У результаті один і той самий рекламний стимул може бути сприйнятий як релевантний або залишитися поза увагою залежно від гендерних установок реципієнта.

Другим механізмом є емоційна ідентифікація, яка визначає ступінь залученості особистості до рекламного контенту через співвіднесення себе з представленими образами, ролями та ситуаціями. Ми переконані, що гендерні відмінності проявляються у характері цієї ідентифікації, оскільки вона базується на внутрішніх моделях гендерної ідентичності та очікуваних соціальних сценаріях. У випадку відповідності рекламного образу цим моделям формується ефект психологічної близькості, що підсилює емоційний відгук і сприяє позитивному ставленню до повідомлення. Невідповідність, навпаки, призводить до дистанціювання та критичної оцінки, що знижує ефективність впливу.

Когнітивна оцінка виступає третім ключовим механізмом і передбачає аналітичну обробку змісту рекламного повідомлення, включаючи оцінювання його достовірності, логічності та відповідності власним потребам. Ми вважаємо, що гендерно зумовлені відмінності у когнітивних стилях визначають, які аспекти повідомлення стають центральними у процесі оцінювання. Для частини аудиторії пріоритетними є раціональні аргументи, функціональні характеристики та практична цінність продукту, тоді як для іншої більш значущими є контекст, символічні значення та емоційний фон. Це призводить до диференційованого рівня довіри до реклами та різної ймовірності прийняття рішення на її основі.

Четвертим механізмом є процеси соціального порівняння, які активізуються під час співвіднесення себе з персонажами або моделями поведінки, представленими у рекламі. Ми вважаємо, що гендер визначає критерії такого

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

порівняння, оскільки задає стандарти зовнішності, поведінки та соціального статусу. У разі сприйняття рекламних образів як досяжних і релевантних виникає мотиваційний ефект, що стимулює поведінкову активність. У протилежному випадку формуються відчуття невідповідності або відчуження, що знижує ефективність впливу та може викликати негативне ставлення до повідомлення.

Ми встановлюємо, що селективна увага, емоційна ідентифікація, когнітивна оцінка та процеси соціального порівняння функціонують як взаємопов'язані механізми, які забезпечують цілісний процес сприйняття реклами. Гендерна належність впливає на кожен із цих механізмів, модифікуючи їх інтенсивність, спрямованість і результати. Саме ця багаторівнева диференціація визначає специфіку реакції аудиторії на рекламний контент і обумовлює необхідність її врахування при розробці та психологічній експертизі рекламних повідомлень.

Доведення доцільності включення гендерного аналізу в процедури психологічної експертизи реклами ґрунтується на тому, що будь який рекламний вплив має диференційований характер і по різному проявляється залежно від гендерної належності реципієнта. Ми вважаємо, що об'єктивність експертного оцінювання можлива лише за умови врахування цих відмінностей, оскільки ігнорування гендерного чинника призводить до узагальнених висновків, які не відображають реальної варіативності сприйняття. Гендерний аналіз дозволяє виявити специфічні когнітивні та емоційні реакції різних груп, що забезпечує більш точне прогнозування ефектів рекламного впливу. Це означає, що експертиза переходить від формального опису змісту до оцінювання його функціонального впливу на конкретні категорії аудиторії.

Ми переконані, що включення гендерного компоненту підвищує валідність експертних висновків, оскільки дозволяє ідентифікувати приховані смисли, які можуть бути неочевидними без урахування соціокультурного контексту. Рекламні повідомлення часто містять латентні гендерні коди, які активізують стереотипні уявлення або поведінкові сценарії. Без їх аналізу експертиза ризикує недооцінити або повністю ігнорувати потенційні наслідки впливу. На нашу думку, саме системний гендерний аналіз забезпечує повноту оцінювання та дозволяє врахувати як прямі, так і опосередковані ефекти реклами.

Мінімізація маніпулятивних ризиків є наступним логічним результатом застосування гендерного аналізу. Ми вважаємо, що маніпуляція у рекламі часто реалізується через експлуатацію гендерних стереотипів, соціальних очікувань та уразливих аспектів ідентичності. Виявлення таких механізмів дозволяє своєчасно ідентифікувати потенційно небезпечний контент, який може впливати на поведінку реципієнтів поза межами їх усвідомленого контролю. Гендерний аналіз дає можливість оцінити, чи використовується реклама для нав'язування обмежувальних ролей, формування нереалістичних стандартів або створення психологічного тиску. Це, на нашу думку, є необхідною умовою забезпечення безпечності інформаційного впливу.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Ми також наголошуємо, що відповідність рекламного продукту етичним і соціальним стандартам безпосередньо залежить від врахування гендерного виміру. Реклама виступає важливим інструментом формування соціальних норм, тому її зміст має відповідати принципам рівності, недискримінації та поваги до різноманіття. Гендерний аналіз дозволяє виявити випадки відтворення дискримінаційних моделей або стереотипних уявлень, які можуть мати негативні соціальні наслідки. Ми вважаємо, що включення цього етапу в експертизу забезпечує не лише оцінювання ефективності, але й контроль за соціальною відповідальністю рекламного контенту.

Доведення необхідності гендерно чутливого підходу до аналізу реклами випливає з того, що ефективність комунікаційних стратегій прямо залежить від їх здатності враховувати особливості цільової аудиторії. Ми переконані, що гендерно нейтральний підхід у більшості випадків є лише формальною конструкцією, яка не враховує реальної диференціації сприйняття. Гендерно чутливий аналіз дозволяє адаптувати зміст, форму і способи подання інформації таким чином, щоб вони відповідали очікуванням і потребам різних груп, що підвищує переконувальний потенціал реклами.

Соціальна відповідальність комунікаційних стратегій також прямо пов’язана з їх гендерною чутливістю. Ми вважаємо, що реклама, яка враховує різноманіття гендерних ідентичностей та уникає стереотипізації, сприяє формуванню більш інклюзивного соціального середовища. Це підвищує рівень довіри до бренду та забезпечує довготривалий позитивний ефект взаємодії з аудиторією.

Ігнорування цього аспекту, навпаки, призводить до репутаційних ризиків і соціального відторгнення.

Психологічна безпечність комунікацій є ще одним критично важливим аргументом. Ми переконані, що гендерно чутливий підхід дозволяє уникати створення контенту, який може викликати негативні емоційні стани, знижувати самооцінку або формувати відчуття невідповідності. Такий підхід спрямований на підтримку психологічного благополуччя реципієнтів і забезпечує етичну коректність впливу.

Узагальнюючи, ми доводимо, що включення гендерного аналізу в процедури психологічної експертизи є необхідною умовою підвищення її об’єктивності, зниження маніпулятивних ризиків та забезпечення відповідності реклами соціальним і етичним стандартам. Водночас гендерно чутливий підхід виступає фундаментом для формування ефективних, відповідальних і психологічно безпечних комунікаційних стратегій, які відповідають сучасним вимогам до якості інформаційного впливу.

Висновки. Узагальнення проведеного теоретико прикладного аналізу дозволяє стверджувати, що гендерні детермінанти сприйняття реклами мають системний характер і пронизують усі етапи взаємодії особистості з рекламним контентом від первинного відбору стимулів до формування поведінкових

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

намірів. Ми дійшли висновку, що гендер функціонує як когнітивно перцептивний фільтр, який визначає спрямованість селективної уваги, особливості інтерпретації візуальних і вербальних повідомлень, характер емоційного реагування та критерії прийняття рішень. Така багаторівнева детермінація обумовлює необхідність відмови від універсалізованих підходів до аналізу рекламного впливу.

Встановлено, що відмінності у сприйнятті реклами зумовлюються комплексною взаємодією гендерної соціалізації, когнітивних стилів, рівня емоційної чутливості та домінуючих ціннісних орієнтацій, які формують індивідуалізовані моделі обробки інформації.

Ми вважаємо, що саме узгодженість рекламного повідомлення з цими характеристиками визначає його переконувальний потенціал та ефективність, тоді як їх ігнорування призводить до зниження результативності та викривлення змісту сприйняття.

Доведено, що ігнорування гендерних особливостей у процесі створення та експертизи реклами спричиняє системні негативні наслідки, які проявляються у зниженні довіри до повідомлення, формуванні викривлених соціальних уявлень та відтворенні стереотипних або дискримінаційних моделей. Ми переконані, що реклама в цьому випадку втрачає не лише ефективність, але й соціальну легітимність, що негативно впливає як на індивідуальний, так і на суспільний рівень.

Визначено, що ключові психологічні механізми сприйняття рекламного контенту, зокрема селективна увага, емоційна ідентифікація, когнітивна оцінка та соціальне порівняння, функціонують у взаємозв’язку та модифікуються під впливом гендерної належності.

Ми вважаємо, що саме через ці механізми реалізується диференційований вплив реклами, що має бути обов’язково враховано в процесі її аналізу та оцінювання.

Обґрунтовано, що включення гендерного аналізу в процедури психологічної експертизи забезпечує підвищення об’єктивності оцінювання, оскільки дозволяє врахувати варіативність сприйняття та виявити латентні смислові й емоційні ефекти. Ми дійшли висновку, що такий підхід також мінімізує маніпулятивні ризики, оскільки дає можливість ідентифікувати механізми експлуатації стереотипів та оцінити їх потенційний вплив на поведінку реципієнтів.

У підсумку ми вважаємо, що гендерно чутливий підхід до аналізу реклами є необхідною умовою формування ефективних, соціально відповідальних та психологічно безпечних комунікаційних стратегій. Його впровадження забезпечує перехід від формального оцінювання рекламного контенту до глибинного аналізу його впливу на різні соціальні групи, що відповідає сучасним вимогам до наукової валідності, етичності та соціальної релевантності психологічної експертизи.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Література:

1. Birknerová, Z., Frankovský, M., Zbihlejová, L., Parová, V. (2018). Perception of advertising and expectations of advertising in terms of gender differences [Spriĭniattia reklamy ta ochikuvannia reklamy u konteksti hendernykh vidminnostei]. Marketing and Branding Research – Marketing and Branding Research, 5(2), 92–99.
2. Rossi, S. R., Rossi, J. S. (1985). Gender differences in the perception of women in magazine advertising [Henderni vidminnosti u spryiniatti zhinok u zhurnalnii reklami]. Sex Roles – Sex Roles, 12(9–10), 1033–1039.
3. Fisher, R. J., Dubé, L. (2005). Gender differences in responses to emotional advertising: a social desirability perspective [Henderni vidminnosti u reaktsiiakh na emotsiinu reklamu: perspektyva sotsialnoi bazhanosti]. Journal of Consumer Research – Journal of Consumer Research, 31(4), 850–858.
4. Klymenko, I. V., Kozelska, A. O. (2021). Psykholohichni osoblyvosti spryiniattia reklamy z riznymy henderno-rolovymy modeliamy [Psychological features of advertising perception with different gender-role models]. Ukrainian Psychological Journal – Ukrainian Psychological Journal, 2(16), 54–69.
5. Zavodny Pospíšil, J., Zavodná, L. S., Černá, K. (2017). Henderni vidminnosti u spryiniatti reklamy v postmodernu epokhu [Gender differences in the perception of advertising in postmodern era]. Scientific Proceedings – Scientific Proceedings, 1, 1–12.
6. Usman, M. (2019). Chy vplyvaie reklama na henderne spryiniattia? [Does advertising affect gender perception?]. International Journal of Engineering and Technology – International Journal of Engineering and Technology, 8(1), 1–6.

References:

1. Birknerová, Z., Frankovský, M., Zbihlejová, L., Parová, V. (2018). Perception of advertising and expectations of advertising in terms of gender differences. Marketing and Branding Research, 5(2), 92–99. [in English]
2. Rossi, S. R., Rossi, J. S. (1985). Gender differences in the perception of women in magazine advertising. Sex Roles, 12(9–10), 1033–1039. [in English]
3. Fisher, R. J., Dubé, L. (2005). Gender differences in responses to emotional advertising: a social desirability perspective. Journal of Consumer Research, 31(4), 850–858. [in English]
4. Klymenko, I. V., Kozelska, A. O. (2021). Psykholohichni osoblyvosti spryiniattia reklamy z riznymy henderno-rolovymy modeliamy. Ukrainian Psychological Journal, 2(16), 54–69. [in Ukrainian]
5. Zavodny Pospíšil, J., Zavodná, L. S., Černá, K. (2017). Gender differences in the perception of advertising in postmodern era. Scientific Proceedings, 1, 1–12. [in English]
6. Usman, M. (2019). Does advertising affect gender perception? International Journal of Engineering and Technology, 8(1), 1–6. [in English]

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 16.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК:159.922.76-056.34:376.36-053.5

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-5126-5137

Соколова Ганна Борисівна доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України, директор навчально-наукового інституту фізичної культури, спорту та спеціальної освіти Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», м. Одеса, https://orcid.org/0000-0002-9913-1814

КОГНІТИВНО-ОСОБИСТІСНИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

Анотація. У статті здійснено теоретико-емпіричний аналіз проблеми когнітивно-особистісного розвитку дітей молодшого шкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення. Актуальність дослідження зумовлена посиленням уваги до інклюзивної освіти та необхідністю глибшого розуміння психологічних особливостей розвитку дітей із порушеннями мовлення.

У сучасному освітньому просторі зростає значущість раннього виявлення труднощів когнітивного функціонування та їх корекції. Особливого значення набуває вивчення взаємозв'язку між мовленням, когнітивними процесами та особистісним розвитком дитини.

Метою дослідження є виявлення особливостей когнітивної та особистісної сфер дітей з тяжкими порушеннями мовлення. Також ставилося завдання визначити роль когнітивних процесів у формуванні соціальної взаємодії.

У дослідженні взяли участь 24 дитини віком 7–8 років. Серед них було 12 хлопців і 12 дівчат, що дозволило здійснити порівняльний аналіз.

Емпіричне дослідження ґрунтувалося на застосуванні комплексу психодіагностичних методик. Використані методики були адаптовані до завдань спеціальної психології і педагогіки. Теоретичною основою дослідження стали положення сучасних українських науковців щодо розвитку дітей із мовленнєвими порушеннями. Увага приділялася особливостям формування пам'яті, уваги, мислення та довільної регуляції. Окремо аналізувалася самооцінка як важливий компонент особистісного розвитку.

Результати дослідження засвідчили нерівномірність когнітивного розвитку дітей з тяжкими порушеннями мовлення. Найбільш типовим є середній рівень сформованості основних психічних процесів. Виявлено труднощі у розвитку довільної уваги та опосередкованої пам'яті. Також зафіксовано особливості мовленнєво-логічного мислення. У частини дітей спостерігалися труднощі у виконанні завдань на узагальнення та класифікацію. Встановлено, що когнітивні процеси безпосередньо впливають на рівень соціальної взаємодії. Виявлено певні гендерні відмінності у структурі когнітивного розвитку, однак

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

вони не є визначальними. Дівчата демонструють дещо вищий рівень мовленнєвої організації діяльності. Хлопці характеризуються більшою динамічністю виконання когнітивних завдань. Отримані результати підкреслюють важливість індивідуального підходу в освітньому процесі. Когнітивний розвиток дітей із мовленнєвими порушеннями потребує цілеспрямованого психолого-педагогічного супроводу.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з удосконаленням корекційних програм та розширенням емпіричної бази.

Ключові слова: когнітивний розвиток, особистісний розвиток, тяжкі порушення мовлення, молодший шкільний вік, діти з особливими освітніми потребами, пам'ять, увага, мислення, довільна регуляція, самооцінка, соціалізація, спеціальна психологія.

Sokolova Hanna Borysivna Doctor of Psychological Sciences, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Educational and Director of the Educational and Scientific Institute of Physical Culture, Sports and Special Education, The state institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky», Odesa, https://orcid.org/0000-0002-9913-1814

COGNITIVE AND PERSONAL DEVELOPMENT OF YOUNGER SCHOOL-AGE CHILDREN WITH SEVERE SPEECH DISORDERS

Abstract. The article presents a theoretical and empirical analysis of the problem of cognitive and personal development of children of primary school age with severe speech disorders. The relevance of the study is due to increased attention to inclusive education and the need for a deeper understanding of the psychological features of the development of children with speech disorders.

In the modern educational space, the importance of early detection of difficulties in cognitive functioning and their correction is growing. The study of the relationship between speech, cognitive processes and the child's personal development is of particular importance.

The aim of the study is to identify the features of the cognitive and personal spheres of children with severe speech disorders. The task was also to determine the role of cognitive processes in the formation of social interaction.

24 children aged 7–8 years participated in the study. Among them were 12 boys and 12 girls, which allowed for a comparative analysis.

The empirical study was based on the use of a complex of psychodiagnostic methods. The methods used were adapted to the tasks of special psychology and pedagogy. The theoretical basis of the study was the provisions of modern Ukrainian scientists on the development of children with speech disorders. Attention was paid to the peculiarities of the formation of memory, attention, thinking and voluntary

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

regulation. Self-esteem was analyzed separately as an important component of personal development.

The results of the study showed uneven cognitive development of children with severe speech disorders. The most typical is the average level of formation of basic mental processes. Difficulties in the development of voluntary attention and indirect memory were identified. Peculiarities of speech and logical thinking were also recorded. Some children had difficulties in performing tasks for generalization and classification. It was established that cognitive processes directly affect the level of social interaction. Certain gender differences in the structure of cognitive development were identified, but they are not decisive. Girls demonstrate a slightly higher level of speech organization of activity. Boys are characterized by greater dynamism in the performance of cognitive tasks. The results obtained emphasize the importance of an individual approach in the educational process. Cognitive development of children with speech disorders requires targeted psychological and pedagogical support. Prospects for further research are related to the improvement of correctional programs and the expansion of the empirical base.

Keywords: cognitive development, personal development, severe speech disorders, primary school age, children with special educational needs, memory, attention, thinking, voluntary regulation, self-esteem, socialization, special psychology.

Постановка проблеми. У сучасному науковому дискурсі проблема когнітивно-особистісного розвитку дітей молодшого шкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення набуває особливої актуальності у зв’язку з трансформацією підходів до освіти та соціалізації дітей з особливими освітніми потребами.

Активне утвердження гуманістичних ідей у демократичному суспільстві сприяє переосмисленню ставлення до дітей з особливими потребами та необхідності забезпечення їхніх освітніх прав.

У сучасних умовах поняття особливих освітніх потреб розглядається значно ширше й охоплює не лише дітей із вираженими порушеннями розвитку, а й тих, хто потребує додаткової психолого-педагогічної підтримки в освітньому середовищі. У зв’язку з цим особливого значення набуває вивчення когнітивної та особистісної сфер дітей із тяжкими порушеннями мовлення як важливих чинників їхньої соціалізації та успішної адаптації.

Вітчизняна психологічна та педагогічна наука активно розробляє проблематику підтримки дітей з особливими освітніми потребами, акцентуючи увагу на необхідності створення ефективних моделей психолого-педагогічного супроводу. У працях українських науковців висвітлюються питання формування комунікативних навичок, розвитку пізнавальної діяльності, соціальної адаптації та становлення особистості дітей із порушеннями мовлення. Значна увага приділяється ролі освітнього середовища та взаємодії дитини з дорослими у процесі її соціального становлення.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Наукові дослідження свідчать, що когнітивна сфера є важливим підґрунтям для розвитку соціальної компетентності дитини. Недостатня сформованість мисленнєвих операцій, труднощі узагальнення, аналізу, критичного осмислення інформації та саморегуляції можуть ускладнювати процес соціальної взаємодії дітей з тяжкими порушеннями мовлення.

Особливої уваги потребує проблема розвитку пам'яті, уваги, мислення та рефлексивних умінь у дітей молодшого шкільного віку, оскільки саме ці компоненти забезпечують ефективність навчальної діяльності та міжособистісної комунікації.

У сучасних наукових розвідках підкреслюється важливість раннього виявлення проблемних зон когнітивно-особистісного розвитку та здійснення своєчасної корекційної роботи. Водночас питання взаємозв'язку когнітивних процесів і особистісних характеристик дітей з тяжкими порушеннями мовлення залишається недостатньо вивченим.

Актуальність дослідження посилюється необхідністю врахування індивідуально-психологічних особливостей дітей у процесі організації освітнього та соціального середовища.

Важливим напрямом сучасної психолого-педагогічної роботи є створення умов для формування позитивної самооцінки, розвитку соціальної активності та здатності до продуктивної взаємодії з однолітками і дорослими. Значну роль у цьому процесі відіграє комплексний психолого-педагогічний супровід, який передбачає залучення педагогів, фахівців супроводу та батьків. Дослідження когнітивно-особистісного розвитку дітей молодшого шкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення дозволяє поглибити наукові уявлення про механізми їхньої соціалізації та визначити ефективні напрями корекційно-розвиткової роботи. Саме тому, вивчення особливостей когнітивної та особистісної сфер зазначеної категорії дітей є важливим завданням сучасної спеціальної психології і педагогіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема когнітивно-особистісного розвитку дітей з тяжкими порушеннями мовлення посідає важливе місце у сучасних психолого-педагогічних дослідженнях, оскільки мовленнєві порушення суттєво впливають на формування пізнавальної діяльності, емоційно-вольової сфери та соціальної адаптації дитини.

У сучасній науковій літературі активно висвітлюються питання розвитку мовлення, мислення, пам'яті, уваги та комунікативної діяльності дітей з особливими освітніми потребами. Зокрема, О. Бєлова акцентує увагу на проблемі розвитку лексичного рівня мовлення у дітей старшого дошкільного віку з логопатологією та підкреслює значення своєчасної корекційної роботи для формування мовленнєвої компетентності дитини.

Дослідниця зазначає, що недостатня сформованість словникового запасу негативно позначається на розвитку пізнавальних процесів та ускладнює процес міжособистісної взаємодії [1].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

О. Боряк розглядає затримку психомовленнєвого розвитку як комплексну медико-психолого-педагогічну проблему, наголошуючи на необхідності міждисциплінарного підходу до організації допомоги дітям цієї категорії. Науковець підкреслює, що мовленнєві порушення часто супроводжуються труднощами формування когнітивних функцій, що позначається на успішності навчальної діяльності та соціалізації дитини [2].

Л. Кашуба та І. Сухоцька досліджують лінгводидактичні аспекти розвитку мовлення молодших школярів із затримкою психічного розвитку та доводять важливість цілеспрямованого розвитку мовленнєво-мисленнєвих процесів у системі спеціальної освіти [3].

У дослідженні І. Клименко висвітлено особливості діагностики та корекції розвитку дітей молодшого шкільного віку з психоорганічним синдромом, де особлива увага приділяється порушенням пізнавальної діяльності, саморегуляції та емоційної сфери [4].

І. Лисенкова у своїй роботі аналізує детермінанти емоційного розвитку дітей з когнітивними порушеннями та наголошує на взаємозв'язку когнітивних і емоційно-особистісних компонентів розвитку. Авторка підкреслює, що недостатній рівень розвитку когнітивних процесів може негативно впливати на формування самооцінки та соціальної поведінки дитини [5].

О. Мамічева розглядає мовномисленнєві операції як важливий структурний компонент мовної діяльності та акцентує увагу на взаємозалежності мовлення і мислення у процесі психічного розвитку дитини [6].

Психолінгвістичні аспекти формування дієслівної лексики у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення досліджує О. Мілевська, яка зазначає, що порушення мовленнєвого розвитку впливають на здатність дітей до узагальнення, аналізу та побудови зв'язного висловлювання [7].

І. Омельченко у своїх дослідженнях розкриває особливості комунікативної діяльності дошкільників із затримкою психічного розвитку та підкреслює роль комунікації у процесі соціального становлення особистості [8].

Дослідження когнітивно-особистісного розвитку дітей із порушеннями мовлення висвітлено у працях Г. Соколової, у яких проаналізовано специфіку розвитку когнітивної сфери дітей зазначеної категорії. Дослідниця наголошує, що порушення мовлення супроводжуються труднощами розвитку уваги, пам'яті, мислення та процесів саморегуляції, що потребує організації комплексної психолого-педагогічної допомоги [9].

Аналіз наукових джерел свідчить про значний інтерес учених до проблеми когнітивного та особистісного розвитку дітей із тяжкими порушеннями мовлення, проте питання взаємозв'язку когнітивних процесів, самооцінки та соціалізації дітей молодшого шкільного віку потребує подальшого наукового вивчення.

Мета статті полягає у теоретичному аналізі та емпіричному дослідженні когнітивно-особистісного розвитку дітей молодшого шкільного віку з тяжкими

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

порушеннями мовлення, а також у визначенні особливостей розвитку пам'яті, уваги, мислення та самооцінки як важливих чинників їхньої соціалізації.

Виклад основного матеріалу. Когнітивно-особистісний розвиток дітей молодшого шкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення характеризується багаторівневою структурою та охоплює формування пізнавальних функцій, емоційно-вольової сфери та соціальної активності дитини.

У сучасній спеціальній психології і педагогіці особлива увага приділяється дослідженню взаємозв'язку мовленнєвих порушень із розвитком пам'яті, уваги, мислення, самооцінки та комунікативних навичок. Науковці наголошують, що недостатня сформованість когнітивних процесів може негативно впливати на успішність навчальної діяльності, міжособистісну взаємодію та адаптацію дитини до соціального середовища [2; 5; 9]. Водночас розвиток когнітивної сфери дітей із тяжкими порушеннями мовлення значною мірою залежить від організації психолого-педагогічного супроводу та своєчасної корекційно-розвиткової допомоги [1; 3].

Важливим аспектом сучасних досліджень є вивчення індивідуально-психологічних і гендерних особливостей розвитку дітей зазначеної категорії, що дозволяє підвищити ефективність корекційної роботи. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває емпіричне дослідження когнітивно-особистісного розвитку дітей молодшого шкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення. Проведене дослідження було спрямоване на комплексне вивчення когнітивних процесів та особистісних характеристик дітей цієї категорії з урахуванням особливостей їхньої соціалізації та навчальної діяльності.

Проведене нами емпіричне дослідження дозволило виявити специфіку когнітивно-особистісного розвитку дітей молодшого шкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення. У дослідженні взяли участь 24 дитини віком 7–8 років, серед яких 12 хлопців та 12 дівчат, що забезпечило можливість порівняльного аналізу гендерних відмінностей у структурі когнітивних процесів.

Для вивчення когнітивної сфери та соціально-комунікативного розвитку було використано діагностичний інструментарій, розроблений І. Омельченко, який дозволяє комплексно оцінити особливості мовленнєвої діяльності, рівень сформованості когнітивних операцій та специфіку міжособистісної взаємодії дітей із порушеннями розвитку [8]. Додатково застосовувалися завдання та діагностичні підходи І. Лисенкової, спрямовані на дослідження емоційно-когнітивної регуляції, особливостей мислення та емоційного реагування у дітей із когнітивними порушеннями, що були адаптовані під досліджувану нами категорію дітей [5].

Аналіз результатів засвідчив, що значна частина дітей (16,7%) відчуває труднощі у виконанні завдань, пов'язаних із прийняттям позиції іншого у ситуаціях міжособистісної взаємодії, що проявляється у недостатній сформованості емпатійних реакцій та обмеженій здатності до соціального прогнозування. Водночас у 58,3% респондентів спостерігалися егоцентричні

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

тенденції у відповідях, що виявлялося у домінуванні власних інтересів у змодельованих ситуаціях вибору.

Згідно з методиками І. Омельченко, показники сформованості довільної регуляції поведінки у хлопців і дівчат суттєво не відрізнялися: у більшості дітей (66,7%) спостерігався середній рівень здатності до виконання інструкцій, утримання уваги на завданні та контролю власних дій. Разом із тим у 20,8% дітей виявлено низький рівень довільності, що проявлялося у швидкій втраті інтересу до діяльності та труднощах у завершенні завдань.

Порівняльний аналіз за методиками І. Лисенкової засвідчив наявність певних гендерних відмінностей у когнітивній сфері. Зокрема, дівчата демонстрували дещо вищий рівень сформованості мовленнєво-логічних операцій та здатності до вербалізації власних дій, тоді як хлопці частіше проявляли вищу динамічність мислення та швидкість реакцій у виконанні завдань.

Рівень розвитку пам’яті у більшості дітей (62,5%) відповідав середньому показнику, що характеризувалося здатністю до утримання та відтворення обмежених обсягів інформації. У 25% респондентів зафіксовано високі показники короткочасної пам’яті, тоді як у 12,5% дітей спостерігалися труднощі із запам’ятовуванням і відтворенням мовленнєвого матеріалу.

Аналіз уваги показав, що у 54,2% дітей переважає середній рівень концентрації та переключення уваги, тоді як у 29,2% спостерігається знижений рівень стійкості уваги. Лише 16,6% дітей демонстрували високі показники довільної уваги, що свідчить про її недостатню сформованість у значної частини вибірки.

Отримані дані також засвідчили, що рівень узагальнення та класифікації у більшості дітей є середнім (58,3%), що відповідає віковій нормі з урахуванням наявності мовленнєвих порушень. Водночас у 20,8% дітей відзначено низький рівень сформованості логічних операцій, що ускладнює процеси навчальної діяльності.

Результати дослідження самооцінки показали, що переважна більшість дітей має завищений рівень самооцінки (62,5%), що є характерним для молодшого шкільного віку. Адекватна самооцінка виявлена у 29,2% респондентів, тоді як занижені показники спостерігалися лише у 8,3% дітей, переважно серед дівчат.

Отримані в ході емпіричного дослідження результати дозволяють здійснити комплексний аналіз когнітивно-особистісного розвитку дітей молодшого шкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення у контексті сучасних наукових підходів спеціальної психології і педагогіки. Виявлені закономірності свідчать про те, що формування когнітивної сфери у зазначеної категорії дітей характеризується нерівномірністю розвитку окремих психічних функцій, що узгоджується з положеннями досліджень І. Омельченко, яка наголошує на гетерогенності розвитку когнітивних процесів у дітей із мовленнєвими та комунікативними порушеннями [8]. У межах нашої вибірки (24

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

дитини: 12 хлопців і 12 дівчат) встановлено, що найбільш варіативними є показники уваги, пам'яті та мовленнєво-логічних операцій, що підтверджує складність структури когнітивного дефіциту при тяжких порушеннях мовлення.

Аналіз результатів, отриманих за діагностичними завданнями, розробленими на основі підходів І. Лисенкової, дозволив встановити, що емоційно-когнітивна регуляція у більшості дітей перебуває на рівні, який не забезпечує стабільного контролю навчальної діяльності. Це проявляється у труднощах утримання інструкції, нестійкості мотиваційної сфери та підвищеній залежності результатів діяльності від зовнішньої підтримки дорослого. Подібні дані узгоджуються з положеннями досліджень І. Лисенкової, яка підкреслює, що у дітей із когнітивними порушеннями емоційні фактори значною мірою визначають ефективність виконання інтелектуальних завдань [5].

Особливу увагу в межах обговорення результатів слід приділити особливостям розвитку довільної регуляції поведінки. У досліджуваній групі переважав середній рівень сформованості довільності, що свідчить про часткову здатність дітей до регуляції власної діяльності, однак із вираженою потребою у зовнішньому контролі. Це проявляється у нестійкому утриманні мети діяльності, швидкій втраті інтересу до завдання та труднощах у подоланні перешкод. Отримані дані підтверджують положення сучасних досліджень про те, що у дітей з тяжкими порушеннями мовлення розвиток довільної регуляції відбувається уповільнено та потребує спеціально організованого корекційного впливу.

Важливим аспектом є аналіз когнітивного компонента, зокрема пам'яті та уваги. Встановлено, що у більшості дітей спостерігається середній рівень короткочасної пам'яті, що дозволяє їм утримувати обмежений обсяг інформації, однак недостатній для повноцінного виконання навчальних завдань без додаткових опор. У частини дітей виявлено знижені показники запам'ятовування, що свідчить про недостатню сформованість механізмів опосередкованого запам'ятовування. Подібні результати узгоджуються з висновками І. Омельченко, яка підкреслює, що порушення мовлення негативно впливають на розвиток мнемічних процесів через обмеження мовленнєвого опосередкування [8].

Дослідження уваги засвідчило переважання середнього рівня її розвитку з тенденцією до нестійкості та недостатньої концентрації у значної частини дітей. Це проявляється у швидкому переключенні між стимулами без збереження навчальної задачі, що ускладнює процес засвоєння навчального матеріалу. Водночас у частини дітей виявлено відносно високі показники концентрації, що свідчить про потенційну можливість розвитку довільної уваги за умови відповідної педагогічної підтримки.

Отримані результати щодо мисленнєвих операцій (узагальнення, класифікації та абстрагування) свідчать про переважання середнього рівня їх сформованості. Це означає, що діти здатні до виконання простих логічних операцій, однак зазнають труднощів при переході до більш узагальнених форм мислення. Згідно з підходами І. Лисенкової, така структура когнітивного

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

розвитку є типовою для дітей із порушеннями мовленнєвої сфери, оскільки мовлення виступає основним інструментом формування абстрактного мислення [5].

Особливої уваги потребує аналіз особистісного компонента розвитку, зокрема самооцінки. Встановлено, що переважна більшість дітей має завищений рівень самооцінки, що є віковою нормою для молодшого шкільного віку, однак у контексті мовленнєвих порушень може виконувати компенсаторну функцію. Адекватна самооцінка сформована лише у частини дітей, що свідчить про недостатній рівень рефлексивності. Отримані результати узгоджуються з положеннями сучасних досліджень, які підкреслюють роль соціального оточення у формуванні самооцінки дітей з особливими освітніми потребами.

Гендерний аналіз результатів показав наявність певних відмінностей у структурі когнітивних процесів у хлопців і дівчат. Зокрема, дівчата демонстрували дещо вищий рівень мовленнєвої організації мислення та соціальної орієнтації у завданнях, тоді як хлопці характеризувалися більш вираженою динамічністю виконання когнітивних операцій. Водночас ці відмінності не носять абсолютного характеру і не виходять за межі індивідуальної варіативності, що узгоджується з сучасними підходами до розуміння гендерних особливостей розвитку у спеціальній психології.

Важливим результатом дослідження є встановлення взаємозв’язку між рівнем розвитку когнітивних процесів і особливостями соціальної взаємодії дітей. Зокрема, діти з більш розвиненою увагою та пам’яттю демонстрували вищий рівень включеності у взаємодію з однолітками, тоді як діти зі зниженими когнітивними показниками частіше проявляли егоцентричні тенденції. Це підтверджує положення про те, що когнітивний розвиток є одним із ключових чинників соціалізації дітей із порушеннями мовлення.

Отже, узагальнення отриманих даних дозволяє зробити висновок про те, що когнітивно-особистісний розвиток дітей молодшого шкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення характеризується гетерогенністю, нерівномірністю та залежністю від рівня сформованості мовлення як провідної психічної функції. Результати дослідження підтверджують необхідність комплексного психолого-педагогічного супроводу, спрямованого на розвиток когнітивних процесів, довільної регуляції та соціально-комунікативної компетентності. Застосування методичних підходів сучасних українських науковців дозволяє більш глибоко розкрити механізми порушень та визначити напрями корекційної роботи, що має важливе значення для подальшого удосконалення системи спеціальної освіти.

Таким чином, результати емпіричного дослідження, свідчать про неоднорідність когнітивно-особистісного розвитку дітей з тяжкими порушеннями мовлення та наявність гендерних відмінностей у структурі окремих когнітивних процесів. Встановлені закономірності підтверджують необхідність індивідуалізованого підходу у психолого-педагогічному супроводі цієї категорії дітей.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведене емпіричне дослідження когнітивно-особистісного розвитку дітей молодшого шкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення дозволило узагальнити основні закономірності функціонування пізнавальної та особистісної сфер у межах досліджуваної вибірки (24 дитини: 12 хлопців і 12 дівчат). Встановлено, що розвиток когнітивних процесів у дітей з тяжкими порушеннями мовлення характеризується нерівномірністю та варіативністю, що проявляється у різному рівні сформованості уваги, пам'яті, мислення та довільної регуляції поведінки.

У ході дослідження підтверджено, що у більшості дітей переважає середній рівень розвитку короткочасної пам'яті, уваги та логічних операцій, що свідчить про наявність базового когнітивного потенціалу, однак із недостатньою сформованістю довільної регуляції та стійкості психічних процесів. Виявлені труднощі у виконанні завдань, що потребують переключення уваги, утримання інструкції та узагальнення інформації, що вказує на необхідність спеціально організованого корекційного впливу.

Аналіз результатів, отриманих із застосуванням адаптованих методик І. Омельченко та І. Лисенкової, засвідчив, що мовленнєві порушення суттєво впливають на формування когнітивних процесів, зокрема на розвиток опосередкованої пам'яті, мовленнєво-логічного мислення та емоційно-когнітивної регуляції діяльності. Встановлено, що мовлення виступає системоутворювальним фактором розвитку когнітивної сфери, що узгоджується з сучасними положеннями спеціальної психології.

Отримані дані також свідчать про наявність певних гендерних відмінностей у структурі когнітивно-особистісного розвитку. Зокрема, дівчата демонструють дещо вищий рівень мовленнєвої організації мислення та соціальної спрямованості, тоді як хлопці характеризуються більшою динамічністю виконання когнітивних завдань. Водночас ці відмінності не є визначальними і не виходять за межі індивідуальної варіативності розвитку.

Особистісний компонент розвитку дітей з тяжкими порушеннями мовлення характеризується переважанням завищеної самооцінки, що розглядається як вікова особливість, але водночас може виконувати компенсаторну функцію в умовах мовленнєвих труднощів. Відсутність вираженої заниженої самооцінки може свідчити про позитивний вплив освітнього середовища та підтримувальних педагогічних практик.

Таким чином, результати дослідження підтверджують, що когнітивно-особистісний розвиток дітей з тяжкими порушеннями мовлення потребує цілеспрямованого психолого-педагогічного супроводу, спрямованого на розвиток довільної регуляції, мовленнєво-логічного мислення, пам'яті та соціально-комунікативних навичок.

Отримані дані узгоджуються з положеннями сучасних досліджень у галузі спеціальної психології і педагогіки, в яких підкреслюється взаємозв'язок мовлення та когнітивного розвитку дитини.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Перспективи подальших досліджень полягають у розширенні вибірки респондентів із метою підвищення репрезентативності результатів, а також у поглибленому вивченні динаміки когнітивного розвитку дітей з тяжкими порушеннями мовлення в умовах інклюзивного освітнього середовища.

Доцільним є також дослідження ефективності різних корекційно-розвивальних програм, спрямованих на формування довільної регуляції, мовленнєвого мислення та соціальної компетентності.

Окремого наукового інтересу набуває подальше вивчення взаємозв'язку між когнітивними процесами та емоційно-особистісними характеристиками дітей, а також аналіз впливу сімейного середовища та педагогічної взаємодії на темпи когнітивного розвитку. Перспективним напрямом також є розробка та апробація комплексних міждисциплінарних моделей психолого-педагогічного супроводу дітей з тяжкими порушеннями мовлення, що поєднують логопедичні, психологічні та педагогічні підходи.

Література:

1. Бєлова О. Б. Щодо проблеми розвитку лексичного рівня мовлення у дітей старшого дошкільного віку з логопатологією. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи.* 2023. Випу. 91. С. 22–28.

2. Боряк О. В. Затримка психомовленнєвого розвитку як медико-психолого-педагогічна проблема. Inclusion *and Diversity : науковий журнал*. 2023. № 1. С. 15–19.

3. Кашуба Л., Сухоцька І. Лінгводидактичні аспекти розвитку мовлення молодших школярів із ЗПР. *Вісник Львівського університету. Серія педагогічна*. 2016. Вип. 30. С. 54–62.

4. Клименко І.С. Особливості діагностики та корекції розвитку дітей молодшого шкільного віку з психоорганічним синдромом : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.08: спеціальна психологія. Київ, 2016. 295 с.

5. Лисенкова І.П. Детермінанти емоційного розвитку дітей з когнітивними порушеннями : дис.. .. канд.. психол. наук : 19.00.08 – спеціальна психологія. Київ. 2019. 420с.

6. Мамічева О.В. Розвиток і місце мовномисленнєвих операцій у структурі мовної діяльності. *Психолінгвістика.* 2012. Вип. 10. С. 80□85.

7. Мілевська О. П. Психолінгвістичні аспекти формування дієслівної лексики у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)* : зб. наук. пр. / за ред. М. Шеремет, О. Гаврилова. Кам'янець-Подільський : видавець Ковальчук О. В., 2023. Вип. 21. С. 89–104.

8. Омельченко І.М. Комунікативна діяльність дошкільників із затримкою психічного розвитку: теорія і феноменологія : монографія. Полтава : Техсервіс, 2018. 498 с.

9. Соколова Г. Б. Особливості когнітивної сфери дітей з порушеннями мовлення. *Наука і освіта.* 2021. №1. С.5–12.

References:

1. Bilova, O.B. (2023). Shchodo problemy rozvytku leksychnoho rivnia movlennia u ditei starshoho doshkilnoho viku z lohopatolohiieiu [On the problem of lexical speech development in older preschool children with speech pathology]. Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova. Seriia 5: Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy – Scientific Journal of NPU named after M.P. Drahomanov. Series 5: Pedagogical Sciences: Realities and Prospects, 91, 22–28 [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

2. Boriak, O.V. (2023). Zatrymka psykhomovlennievoho rozvytku yak medyko-psykholoho-pedahohichna problema [Speech and mental development delay as a medical-psychological-pedagogical problem]. Inclusion and Diversity, 1, 15–19 [in Ukrainian].

3. Kashuba, L., & Sukhotska, I. (2016). Linhvodydaktychni aspekty rozvytku movlennia molodshykh shkoliariv iz ZPR [Linguodidactic aspects of speech development of primary school children with delayed mental development]. Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia pedahohichna – Bulletin of Lviv University. Pedagogical Series, 30, 54–62 [in Ukrainian].

4. Klymenko, I.S. (2016). Osoblyvosti diahnostyky ta korektsii rozvytku ditei molodshoho shkilnoho viku z psykhoorhanichnym syndromom [Diagnosis and correction of development of primary school children with psychoorganic syndrome] (PhD dissertation). Kyiv [in Ukrainian].

5. Lysenko, I.P. (2019). Determinanty emotsiinoho rozvytku ditei z kohnityvnymy porushenniamy [Determinants of emotional development in children with cognitive disorders] (PhD dissertation). Kyiv [in Ukrainian].

6. Mamicheva, O.V. (2012). Rozvytok i mistse movnomyslennievykh operatsii u strukturi movnoi diialnosti [Development and role of language-thinking operations in speech activity structure]. Psykholinhvistyka – Psycholinguistics, 10, 80–85 [in Ukrainian].

7. Milevska, O.P. (2023). Psykholinhvistychnyi aspekty formuvannia diieslivnoi leksyky u doshkilnykiv iz zahalnym nedorozvytkom movlennia [Psycholinguistic aspects of verb vocabulary formation in preschool children with general speech underdevelopment]. Aktualni pytannia korektsiinoi osvity – Current Issues of Correctional Education, 21, 89–104 [in Ukrainian].

8. Omelchenko, I.M. (2018). Komunikatyvna diialnist doshkilnykiv iz zatrymkoiu psykhichnoho rozvytku: teoriia i fenomenolohiia [Communicative activity of preschoolers with delayed mental development: theory and phenomenology]. Poltava: Tekhservis [in Ukrainian].

9. Sokolova, H.B. (2021). Osoblyvosti kohnityvnoi sfery ditei z porushenniamy movlennia [Features of cognitive sphere in children with speech disorders]. Nauka i osvita – Science and Education, 1, 5–12 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 03.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.9:355.01:159.944.4

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-5138-5153

Солодовник Тетяна Олександрівна кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри педагогіки та психології управління соціальними системами ім. акад. І.А. Зязюна, Національний Технічний Університет «Харківський Політехнічний Інститут», м. Харків, https://orcid.org/0000-0002-7772-9938

Штученко Ірина Євгенівна кандидатка психологічних наук, доцентка, доцентка кафедри педагогіки та психології управління соціальними системами ім. акад. І.А. Зязюна, Національний технічний університет "Харківський політехнічний інститут", м. Харків, https://orcid.org/0000-0003-3056-4344

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПІСЛЯ ЗАВЕРШЕННЯ СЛУЖБИ

Анотація. Статтю присвячено аналізу психологічних особливостей емоційних станів військовослужбовців після завершення служби в умовах війни. Проаналізовано, що досвід бойових дій, психоемоційне перевантаження та бойовий стрес істотно впливають на емоційне функціонування особистості й ускладнюють повернення до цивільного життя. Після демобілізації у частини військових спостерігаються тривожність, емоційна напруженість, виснаження та відстороненість, тоді як інші зберігають емоційну стійкість.

Обґрунтовано роль бойового стресу та сформованих у бойових умовах психологічних навичок, які можуть ускладнювати адаптацію до мирного життя, а також підкреслено значення емоційної регуляції та психологічної підтримки для успішної реадаптації.

В емпіричній частині дослідження наведено результати діагностичного обстеження військовослужбовців, отримані за допомогою методики «Міссісіпська шкала посттравматичного стресового розладу» (військовий варіант).

Виявлено високий, середній та низький рівень посттравматичного стресового розладу (ПТСР) у військовослужбовців. Військовослужбовці з високим рівнем ПТСР в порівнянні з респондентами з низьким рівнем ПТСР демонструють зовнішню емоційну відстороненість, виникнення суїцидальних думок; емоційну притупленість; тривожне ставлення до власних бажань і прагнень; зниження емоційної саморегуляції та схильність до афектів; труднощі у взаємодії з близьким оточенням.

За допомогою опитувальника «Багаторівневий особистісний опитувальник «Адаптивність-200» досліджено особливості адаптації та стійкості до бойового стресу у військовослужбовців залежно від рівню прояву ПТСР.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Військовослужбовці з високим рівнем вираженості ПТСР відзначаються недостатньою сформованістю адаптаційного потенціалу та не відповідають вимогам, що висуваються до здійснення діяльності в умовах бойового середовища.

Отримані результати можуть бути використані як підґрунтя для вдосконалення програм психологічної реабілітації військовослужбовців після завершення служби.

Ключові слова: військовослужбовці, екстремальні умови, стресові умови, бойовий стрес, бойовий досвід, вплив бойового досвіду, психоемоційне перевантаження, адаптація, соціально-психологічна адаптація.

Solodovnyk Tetiana PhD in Pedagogy, Associate Professor, Department of Pedagogy and Psychology of Social Systems Management named after Academician I. Zyazyun, National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0002-7772-9938

Shtuchenko Iryna Ph.D. in pedagogy, associate professor, Department of Pedagogy and Psychology of Social Systems Management named after Academician I. Zyazyun, National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute", Kharkiv, https://orcid.org/0000-0003-3056-4344

PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF EMOTIONAL STATES OF MILITARY PERSONNEL AFTER COMPLETION OF SERVICE

Abstract. The article is devoted to the analysis of the psychological characteristics of the emotional states of military personnel after completion of service in wartime conditions. It is demonstrated that combat experience, psycho-emotional overload, and combat stress significantly affect an individual’s emotional functioning and complicate the return to civilian life. After demobilization, some service members exhibit anxiety, emotional tension, exhaustion, and detachment, while others retain emotional resilience.

The role of combat stress and psychological skills formed in combat conditions, which may hinder adaptation to peaceful life, is substantiated. The importance of emotional regulation and psychological support for successful readjustment is also emphasized.

The empirical part of the study presents the results of a diagnostic assessment of military personnel obtained using the “Mississippi Scale for Post-Traumatic Stress Disorder” (military version). High, medium, and low levels of post-traumatic stress disorder (PTSD) among service members were identified. Compared to respondents with low PTSD levels, those with high PTSD levels demonstrate external emotional detachment, the occurrence of suicidal thoughts, emotional numbness, anxious attitudes toward their own desires and aspirations, reduced emotional self-regulation

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

with a tendency toward affective reactions, and difficulties in interaction with close others.

Using the “Multilevel Personality Questionnaire ‘Adaptability-200’,” the study examines the features of adaptation and resistance to combat stress in military personnel depending on the level of PTSD manifestation. Service members with a high level of PTSD severity are characterized by insufficient development of adaptive potential and do not meet the requirements necessary for effective functioning in a combat environment.

The obtained results can serve as a basis for improving psychological rehabilitation programs for military personnel after completion of service.

Keywords: military personnel, extreme conditions, stressful conditions, combat stress, combat experience, impact of combat experience, psycho-emotional overload, adaptation, socio-psychological adaptation.

Постановка проблеми. У сучасних умовах повномасштабного вторгнення РФ в Україну зростає увага до проблеми психічного здоров’я військовослужбовців, зокрема до змін в емоційній сфері, що спостерігаються після завершення служби. Досвід перебування в екстремальних умовах, хронічної втоми, психоемоційних перевантажень та бойового стресу впливає на подальше емоційне функціонування особистості та ускладнює процес повернення до цивільного життя.

Після демобілізації військовослужбовці нерідко виявляють підвищену тривожність, емоційну напруженість, дратівливість, емоційне виснаження, ознаки пригніченого настрою або емоційну відстороненість. Такі прояви можуть негативно позначатися на соціальній взаємодії, професійній діяльності та загальному психологічному благополуччі військових. Але, водночас, у інших військових спостерігаються випадки збереження емоційної стійкості та здатності до ефективної саморегуляції, що зумовлює необхідність аналізу чинників, які визначають характер емоційних станів після звільнення зі служби.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, яких започатковано розв’язання цієї проблеми і на які спираються автори. Питанню різних емоційних станів військовослужбовців присвячено низку наукових досліджень: емоційні та психоемоційні стани військовослужбовців досліджують Кернас А. [1], Левицька Л. [2], Леженко С. [3], Терещук А. [4]; виникнення бойового стресу досліджено у роботі Кравченко К., Тімченко О., Широбокова Ю. [5]; бойовий стрес та його вплив на психологічну підготовку військовослужбовців досліджують Шайхлісламов З. і Ковтун А. [6]; деструктивному впливу бойового стресу на емоційну сферу військовослужбовця присвячено дослідження Лящ О., Яцюк М. [7].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. Незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених емоційним станам, бойовому стресу та посттравматичним

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

переживанням, питання психологічних особливостей емоційної сфери військовослужбовців після завершення служби потребує подальших теоретичних та емпіричних досліджень. Особливої уваги потребує аналіз механізмів емоційної регуляції, наслідків бойового досвіду та умов, що сприяють успішній психологічній реадаптації.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у теоретичному аналізі психологічних особливостей емоційних станів військовослужбовців та емпіричному дослідженні їх проявів після завершення служби.

Виклад основного матеріалу. Емоційні стани у науковій літературі визначаються як «сукупність емоційних проявів, які є сталими і не зазнають видимих змін під час спостереження за ними» [8, С. 47], отже, це відносно тривале переживання, що характеризується певною інтенсивністю, стійкістю та впливом на діяльність людини. Вони є важливою складовою психічної діяльності особистості, оскільки відображають її ставлення до подій навколишнього середовища, впливають на поведінку, прийняття рішень та загальне функціонування.

Для військовослужбовців емоційна сфера формується в екстремальних умовах професійної діяльності, пов’язаних із постійною загрозою життю, високим рівнем відповідальності, дефіцитом відпочинку та перебуванням у ситуаціях хронічного стресу. Такі умови сприяють мобілізації внутрішніх ресурсів, розвитку емоційної стійкості, однак водночас створюють передумови для накопичення психоемоційного перевантаження.

Психоемоційне перевантаження в таких умовах виникає як наслідок тривалого напруження адаптаційних механізмів особистості. Постійна готовність до небезпеки, необхідність швидкого реагування на зміну обстановки, обмежені можливості для відновлення психічних ресурсів поступово призводять до виснаження емоційної сфери. Це може проявлятися у підвищеній збудливості, нестійкості настрою, труднощах саморегуляції та зниженні здатності до емоційного відновлення.

Накопичення психоемоційного перевантаження створює підґрунтя для розвитку стану, який визначається як бойовий стрес, під яким ми будемо розуміти «процес впливу факторів бойової обстановки на психіку військовослужбовця, що супроводжується зниженням рівня психологічної безпеки особистості та появою неспецифічних доклінічних психологічних проявів, які у сукупності уявляються поняттям «бойова психологічна травма особистості» або сягають специфічних нозологічних ознак психічних розладів, об’єднаних у категорію «бойова психічна травма»» [9, С. 211]. Найчастіше бойовий стрес виникає внаслідок тривалого перебування в умовах небезпеки, невизначеності та постійного психоемоційного перевантаження.

Бойовий стрес характеризується високою інтенсивністю емоційних переживань, що пов’язані із загрозою життю, відповідальністю за побратимів, необхідністю швидкого прийняття рішень у критичних ситуаціях. У таких умовах емоційні реакції набувають мобілізаційного характеру, спрямованого на

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

виживання та виконання бойових завдань. Водночас тривале перебування у стані напруження призводить до виснаження адаптаційних ресурсів особистості, як зазначає А. Терещук, «діяльність військовослужбовців в зоні бойових дій характеризується впливом на психіку людини різних стрес-факторів. Тривалість їх впливу, а також психотравмуючий характер, можуть сприяти виникненню таких змін у психічній діяльності воїна, які знижують ефективність його можливостей під час бою, та можуть негативно проявлятись у мирних умовах» [4]. Під впливом бойового стресу змінюється звичний спосіб емоційного реагування: підвищується рівень тривожності, формується готовність до миттєвої реакції на загрозу, знижується чутливість до окремих емоційних переживань, що може проявлятися в емоційній «притупленості» або відстороненості. Такі особливості емоційної сфери є функціонально виправданими в умовах бойових дій, проте після завершення служби вони можуть ускладнювати процес повернення до мирного життя.

Отже, бойовий стрес виступає ключовим чинником, що визначає специфіку емоційних станів військовослужбовців і має тривалий вплив на їх емоційне функціонування у післявоєнний період та на адаптацію до мирного життя.

Управління бойовим стресом пов’язане з усвідомленням власної відповідальності за емоційний стан без перекладання її на оточення. Це підкреслює активну роль особистості у подоланні стресових ситуацій завдяки застосуванню копінг-стратегій, переоцінці стресових чинників, регуляції емоцій та дотримання здорового способу життя. Лише за умови свідомого ставлення до управління власним рівнем напруження можливе ефективне зменшення його руйнівного впливу на психічне і фізичне здоров’я.

Стресовий досвід формується під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх подій, що виступають джерелами стресу або стресорами. Такі події викликають комплекс емоційних реакцій, пов’язаних із вимогами, які людина сприймає як такі, що виходять за межі її контролю та становлять загрозу. Відтак, виникнення стресу зумовлюється не лише наявністю значущого стресора, а й суб’єктивною оцінкою ситуації як такої, що перевищує адаптаційні можливості особистості та становить ризик для її благополуччя. Таким чином, стрес постає результатом взаємодії між об’єктивними характеристиками потенційно небезпечної ситуації та індивідуальними ресурсами подолання.

Колектив авторів [10] наводить результати досліджень Дж. Монро, експерта із допомоги ветеранам при поверненні до цивільного життя (Бостон, США), в яких наводяться 8 основних навичок військових, які є необхідними під час бойових дій і перебування в екстремальних умовах, проте суттєво ускладнюють адаптацію після закінчення служби. До таких навичок належать:

1. Безпека, коли військовослужбовець знаходиться у постійній бойовій готовності й очікуванні небезпеки, що у свою чергу може викликати різноманітні непорозуміння з боку оточуючих.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

2. Довіра та ідентифікація Ворога. Людина після тривалого знаходження у стресових умовах після повернення додому не може розслабитися, довіряти іншим, що, у свою чергу, не дозволяє будувати ефективну взаємодію з оточуючими й бути щирим у спілкуванні та відносинах.

3. Орієнтація на Місію. Ця навичка є корисною під час служби, проте у мирному житті блокує такі якості як ініціативність, творчість, самостійність й відкритість до нового.

4. Прийняття рішень. Уміння швидко приймати рішення є вкрай важливим в екстремальних умовах, але в мирному житті можна дати собі час на обмірковування або обговорення рішень.

5. Тактика готовності до реагування. Швидке реагування й постійна готовність дозволяють бути ефективним в умовах війни, але у цивільному житті не дають змоги розслабитися, бути спокійним, не поспішати.

6. Непередбачуваність. Бути передбачуваним під час війни може бути небезпечним для життя як окремого бійця, так і усього підрозділу, у мирному житті порядок, усталеність, повторюваність повсякденних дій й ритуалів роблять життя стабільним, спокійним і контрольованим.

7. Емоційний контроль. Емоції відіграють важливу роль у стосунках з близькими людьми й роблять життя яскравіше, але в умовах війни демонстрація емоцій не завжди доречна й може заважати виконанню служби.

8. Розмови про війну. Спілкування на теми пережитого бойового досвіду має велике значення для емоційного й фізичного стану військовослужбовців, тому що дозволяють полегшити пережиті травми й втрати. Але обговорювати такі складні теми з близькими не завжди зручно, вони можуть викликати різні реакції оточуючих [10, С.279-280].

Таким чином, усвідомлення недостатньої теоретичної і практичної розробленості проблеми емоційних порушень військовослужбовців під час бойових подій та після них, викликало потребу здійснити дослідження з метою визначення особливостей емоційних станів військовослужбовців, чинників формування особливостей посттравматичного стресового розладу, вирішення якої відповідало б актуальним потребам сучасного суспільства та може розглядатися як обґрунтування доцільності її подальшого наукового дослідження.

Мета емпіричного дослідження полягала у визначенні особливостей емоційних станів військовослужбовців за допомогою методики «Міссісіпська шкала посттравматичного стресового розладу», багаторівневого особистісного опитувальника «Адаптивність-200», для визначення статистичних відмінностей використано t-критерій Стьюдента. У дослідженні брали участь 78 військовослужбовців, середній вік 37 років.

Методика «Міссісіпська шкала посттравматичного стресового розладу» – це тестова методика для діагностики посттравматичних стресових розладів (ПТСР) у військовослужбовців, які виконували завдання в зоні бойових дій.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Багаторівневий особистісний опитувальник «Адаптивність-200» призначений для вивчення адаптаційних можливостей до бойового стресу, умов бойової діяльності на основі оцінювання соціально-психологічних характеристик особистості, що відображають інтегральні особливості психічного і соціального розвитку. Опитувальник складається з тверджень, що стосуються самопочуття, поведінки, характеру, інтересів і відносин у родині.

Т-критерій Стьюдента є одним із найбільш потужних і точних параметричних критеріїв для порівняння середніх значень у вибірках. Оскільки зазначений критерій належить до параметричних методів статистичного аналізу, перед його застосуванням було здійснено перевірку відповідності розподілу даних нормальному закону. З цією метою було використано тест Шапіро – Уілкі із застосуванням програмного забезпечення SPSS, результати якого засвідчили відсутність статистично значущих відхилень від нормального розподілу. Таким чином, дотримання припущення про нормальність розподілу емпіричних даних дало підстави для коректного використання t-критерію Стьюдента з метою виявлення статистично значущих відмінностей між досліджуваними групами.

Із застосуванням опитувальника «Міссісіпська шкала посттравматичних стресових розладів (військовий варіант)» усіх учасників дослідження було класифіковано на групи відповідно до ступеня вираженості симптоматики.

1 група – військовослужбовці з високим рівнем посттравматичного стресового розладу, (ВСВРПТСР), 34 особи (42,57%);

2 група – військовослужбовці з середнім рівнем посттравматичного стресового розладу, пограничні стани, (ВССРПТСР), 26 осіб (33,12%);

3 група – військовослужбовці з низьким рівнем посттравматичного стресового розладу, добре адаптовані, (ВСНРПТСР), 18 осіб (24,31%).

У таблиці 1 представлено середні бали показників посттравматичних стресових розладів у військовослужбовців залежно від рівню прояву ПТСР за даною методикою.

Таблиця 1

Середні бали характеристик посттравматичних стресових розладів у військовослужбовців залежно від рівню прояву ПТСР (X±σ)

Шкала	ВСВРПТСР	ВССРПТСР	ВСНРПТСР
Посттравматичний стресовий розлад	127,19 ± 18,53	92,41 ± 10,67	75,24±16,23

За результатами застосування психодіагностичної методики встановлено, що військовослужбовці з високим рівнем посттравматичного стресового розладу (ВСВРПТСР) характеризуються такими проявами:

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

– наявністю повторюваних нічних кошмарів, зміст яких пов’язаний із реально пережитими бойовими подіями;

– зовнішньою емоційною відстороненістю та зниженням афективної виразності;

– виникненням суїцидальних думок;

– емоційною притупленістю щодо стимулів, які зазвичай викликають у інших осіб сміх або сльози;

– домінуванням реалістичних уявлень, що супроводжуються відчуттям страху;

– труднощами концентрації уваги;

– тривожним ставленням до власних бажань і прагнень;

– підвищеною реактивністю на раптові звукові подразники;

– переживанням нерозуміння з боку оточення, включаючи членів родини;

– використанням алкоголю або снодійних засобів як способу уникнення травматичних спогадів;

– зниженням емоційної саморегуляції та схильністю до афективних вибухів у відповідь на незначні подразники;

– формуванням страху перед процесом засинання;

– тенденцією до уникнення стимулів, що асоціюються з травматичним досвідом військової служби;

– труднощами у вербалізації та вираженні емоцій, зокрема у взаємодії з близьким оточенням.

Водночас військовослужбовці з низьким рівнем посттравматичного стресового розладу (ВСНРПТСР), які демонструють належний рівень психологічної адаптації, характеризуються такими особливостями:

– відсутністю дискомфорту в умовах перебування у значних соціальних групах;

– самосприйняттям як емоційно стабільних, врівноважених та соціально адаптованих осіб;

– відсутністю труднощів із засинанням;

– відсутністю суб’єктивних скарг на когнітивні функції, зокрема пам’ять;

– позитивним ставленням до соціальної взаємодії та перебування в колективі;

– здатністю до встановлення емоційно близьких міжособистісних зв’язків;

– збереженням здатності переживати позитивні емоції від звичних стимулів;

– нормалізованими показниками сну та його якості.

Статистичну перевірку значущості відмінностей між сформованими групами військовослужбовців, залежно від рівня посттравматичних стресових розладів, здійснено із використанням t-критерію Стьюдента. Отримані результати наведено в таблиці 2.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Таблиця 2

Статистична оцінка значущості відмінностей між групами військовослужбовців із різним рівнем посттравматичних стресових розладів (за t-критерієм Стьюдента)

Шкала	t 1-2	t 2-3	t 1-3
Посттравматичний стресовий розлад	3,72*	4,69**	5,98**

Встановлено наявність статистично значущих відмінностей за шкалою тесту між першою групою військовослужбовців із високим рівнем посттравматичного стресового розладу (ВСВРПТСР) та другою групою військовослужбовців із середнім рівнем (ВССРПТСР) порівняно з третьою групою військовослужбовців із низьким рівнем посттравматичного стресового розладу (ВСНРПТСР). Також виявлено статистично значуще підвищення показників за відповідною шкалою у військовослужбовців першої групи (ВСВРПТСР) порівняно з другою групою військовослужбовців із середнім рівнем посттравматичного стресового розладу (ВССРПТСР).

Із використанням методики «Багаторівневий особистісний опитувальник (БОО) «Адаптивність-200» (показник «особистісний адаптаційний потенціал» (ОАП))» здійснено оцінювання рівня стійкості до бойового стресу (РСБС) у військовослужбовців з урахуванням ступеня вираженості посттравматичного стресового розладу. Результати, отримані за зазначеною методикою, наведено в таблицях 3 та 4.

Таблиця 3

Показники (у стенах), отримані за методикою, в групах військовослужбовців залежно від рівня прояву ПТСР

Шкали	**ВСВРПТСР**	**ВССРПТСР**	**ВСНРПТСР**
	стени		
Поведінкова регуляція	3	4	8
Комунікативний потенціал	2	5	8
Морально-етична нормативність	3	6	9
Військово-професійна спрямованість	2	5	8
Схильність до девіантних форм поведінки	2	5	8
Суїцидальний ризик	1	5	9

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Поведінкова регуляція.

У групі військовослужбовців із високим рівнем прояву посттравматичного стресового розладу (ВСВРПТСР) зафіксовано високі показники за даною шкалою, що інтерпретується як знижений рівень поведінкової регуляції. Це проявляється у недостатній здатності до самоконтролю, планування та організації діяльності, що суттєво ускладнює процес соціальної адаптації. Для військовослужбовців цієї групи характерна низька толерантність до психічних і фізичних навантажень; за умов їх підвищення зростає ймовірність дезорганізації професійної діяльності.

Недостатній рівень поведінкової регуляції може виявлятися у схильності до імпульсивних дій, труднощах виконання довготривалих завдань і порушеннях самоорганізації в повсякденному житті. Зазначені особливості підвищують ризик виникнення конфліктів у соціальній та професійній взаємодії, знижують ефективність адаптації до нових умов, а саме після воєнної адаптації та сприяють формуванню деструктивних реакцій.

Натомість у групі військовослужбовців із низьким рівнем прояву посттравматичного стресового розладу (ВСНРПТСР) виявлено низькі значення за цією шкалою, що свідчить про достатньо високий рівень нервово-психічної стійкості та сформовану поведінкову регуляцію. Для цієї групи характерні висока працездатність, у тому числі в ускладнених умовах діяльності, а також підвищена толерантність до психічних і фізичних навантажень і стійкість до впливу стресогенних чинників.

Комунікативний потенціал.

Військовослужбовці з високим рівнем ПТСР (ВСВРПТСР) продемонстрували високі показники за шкалою, що вказує на знижений рівень комунікативних здібностей і обмеженість комунікативних ресурсів. Це створює суттєві труднощі у встановленні та підтриманні міжособистісних контактів, а також ускладнює інтеграцію в соціальні та професійні групи. Недостатній розвиток комунікативних навичок може зумовлювати виникнення непорозумінь, соціальної ізоляції, зниження рівня соціальної підтримки та погіршення емоційного стану, що сприяє психоемоційному перевантаженню. Для цієї групи також характерні труднощі у побудові міжособистісних взаємин і підвищена конфліктність.

У військовослужбовців з низьким рівнем ПТСР (ВСНРПТСР) зафіксовано низькі показники за цією шкалою, що свідчить про високий рівень комунікативного потенціалу. Це є важливим ресурсом у процесі реабілітації, сприяє активній соціальній взаємодії та забезпечує більш ефективну після воєнну адаптацію до соціального й професійного середовища.

Схильність до девіантних форм поведінки.

У військовослужбовців із високим рівнем ПТСР (ВСВРПТСР) виявлено високі показники за даною шкалою, що свідчить про належність до групи ризику щодо формування девіантних моделей поведінки. За умов впливу стресу,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

підвищеної психологічної напруги, психоемоційному перевантаженню або несприятливих соціальних факторів можливе виникнення неконтрольованих або деструктивних поведінкових реакцій, що становлять загрозу як для самих осіб, так і для їхнього оточення.

Водночас у військовослужбовців з низьким рівнем ПТСР (ВСНРПТСР) встановлено низькі показники за цією шкалою, що свідчить про достатній рівень соціальної адаптованості та є передумовою успішної інтеграції у цивільне життя та професійні колективи.

Суїцидальний ризик.

У військовослужбовців із високим і середнім рівнями прояву посттравматичного стресового розладу (ВСВРПТСР, ВССРПТСР) зафіксовано високі показники за шкалою суїцидального ризику. Це свідчить про значний рівень психологічної напруги, психоемоційного перевантаження, емоційного дистресу серед військовослужбовців. Виявлений рівень суїцидального ризику потребує підвищеної уваги, оскільки пов’язаний із потенційною загрозою для життя та психічного благополуччя як самих респондентів, так і їхнього найближчого оточення, а також може негативно впливати на морально-психологічний клімат у військових колективах.

Таблиця 4

Середні бали стійкості до бойового стресу у військовослужбовців залежно від ступеня вираженості посттравматичного стресового розладу

Шкали	ВСВРПТСР	ВССРПТСР	ВСНРПТСР
Стійкість до бойового стресу	94,37±11,29	52,73±8,45	23, 79±5,32

У групі військовослужбовців із високим рівнем вираженості посттравматичного стресового розладу (ВСВРПТСР) зафіксовано високі показники за результатами застосованої методики, що інтерпретується як недостатній рівень сформованості адаптаційного потенціалу особистості. Представники цієї групи не повною мірою відповідають вимогам, що висуваються до військовослужбовців у контексті бойової діяльності, та характеризуються наявністю виражених психоемоційних порушень, які суттєво ускладнюють процес адаптації до умов мирного середовища і виконання професійних функцій. Вони не мають достатнього розвитку адаптаційних можливостей до стресових умов, а саме умов бойової діяльності.

У групі військовослужбовців з середнім рівнем вираженості посттравматичного стресового розладу (ВССРПТСР) встановлено середні значення показників, що свідчить про загальну відповідність вимогам, які ставляться до військовослужбовців у бойових умовах, за наявності окремих труднощів адаптаційного характеру.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У групі військовослужбовців із низьким рівнем вираженості посттравматичного стресового розладу (ВСНРПТСР) виявлено низькі значення за результатами тестування, що свідчить про високий рівень розвитку адаптаційного потенціалу особистості. Особи цієї групи повною мірою відповідають професійним вимогам, характерним для діяльності в умовах бойового середовища. Вони характеризуються високим рівнем розвитку адаптаційних можливостей в стресових умовах, а саме умовах бойової діяльності.

Таким чином, результати застосованої методики свідчать про те, що значна частина військовослужбовців, а саме 75,69% потребує цілеспрямованого психологічного впливу, орієнтованого на формування та розвиток навичок поведінкової саморегуляції і самоконтролю, що, своєю чергою, сприятиме підвищенню рівня їх соціальної адаптації та загального психоемоційного стану.

Розвиток і підтримка комунікативної компетентності у військовослужбовців із недостатнім рівнем сформованості відповідних умінь мають розглядатися як пріоритетний напрям корекційно-психологічної роботи, спрямованої на покращення соціального функціонування та якості життя.

Актуалізується потреба у впровадженні системного підходу до своєчасної діагностики та супроводу осіб із підвищеною схильністю до девіантних форм поведінки, що дозволить мінімізувати ризик негативних наслідків як на індивідуальному рівні, так і в межах військових колективів та суспільства в цілому.

Крім того, важливим є забезпечення безперервного психоемоційного супроводу, підтримки соціальної взаємодії, а також розвитку навичок емоційної саморегуляції та стрес стійкості. Реалізація такого комплексного підходу сприятиме не лише ранньому виявленню ризиків ауто агресивної поведінки, але й їх ефективній профілактиці, забезпечуючи збереження життя і психічного здоров’я військовослужбовців.

Статистичну перевірку значущості відмінностей між групами досліджуваних, сформованими за ступенем вираженості посттравматичного стресового розладу, здійснено із застосуванням t-критерію Стьюдента. Результати аналізу наведено у таблиці 5.

Таблиця 5

Статистична оцінка значущості між групових відмінностей з а шкалою «Стійкість до бойового стресу» у респондентів із різним ступенем вираженості посттравматичного стресового розладу (за t-критерієм Стьюдента)

Шкала	t 1-2	t 1-3	t 2-3
Стійкість до бойового стресу	5,97**	6,14**	3,75**

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Виявлено статистично значущі відмінності за шкалою «стійкості до бойового стресу» між першою групою респондентів із високим рівнем вираженості посттравматичного стресового розладу (ВСВРПТСР) та другою групою із середнім рівнем (ВССРПТСР), а також третьою групою з низьким рівнем (ВСНРПТСР) посттравматичних стресових розладів.

Крім того, зафіксовано статистично значуще підвищення показників за шкалою «стійкості до бойового стресу» у групі респондентів із середнім рівнем посттравматичного стресового розладу (ВССРПТСР) порівняно з групою досліджуваних із низьким рівнем (ВСНРПТСР).

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. За результатами проведеного дослідження можемо сформулювати наступні висновки. За результатами *теоретичного дослідження* емоційні стани військово-службовців після завершення служби визначаються не лише наслідками впливу бойового стресу, а й специфікою сформованих адаптаційних можливостей військовослужбовців, що потребують подальшого осмислення та корекції в процесі психологічної реадаптації до цивільного життя.

У ході емпіричного дослідження встановлено розподіл військовослужбовців за рівнями вираженості посттравматичного стресового розладу: до групи з високим рівнем (ВСВРПТСР) належать 34 особи (42,57%); до групи із середнім рівнем, що характеризується як пограничні стани (ВССРПТСР), − 26 осіб (33,12%); до групи з низьким рівнем, які демонструють належний рівень адаптації (ВСНРПТСР), − 18 осіб (24,31%).

Військовослужбовці з високим рівнем вираженості посттравматичного стресового розладу (ВСВРПТСР) характеризуються наявністю комплексу дезадаптивних психоемоційних проявів. Зокрема, у них спостерігаються нав’язливі травматичні сновидіння, пов’язані з пережитим бойовим досвідом; емоційна відстороненість і зниження афективної реактивності; суїцидальні думки та тенденції; знижена чутливість до стимулів, що зазвичай викликають емоційні реакції (сміх або плач) у інших осіб. Їхні уявлення мають виражено тривожний характер, що супроводжуються труднощами концентрації уваги, епізодами безпричинного плачу, а також страхом щодо власних імпульсів і бажань. Крім того, відзначається підвищена реактивність на раптові стимули (зокрема, різкі звуки), відчуття нерозуміння з боку оточення, включно з близькими, а також використання неадаптивних копінг-стратегій, таких як вживання алкоголю або снодійних засобів з метою полегшення засинання чи уникнення травматичних спогадів. Для представників цієї групи також характерні порушення саморегуляції (афективні вибухи у відповідь на незначні подразники), страх засинання, уникання стимулів, пов’язаних із травматичним досвідом, та труднощі у вираженні емоцій, зокрема у міжособистісній взаємодії з близьким оточенням.

Натомість респонденти з низьким рівнем вираженості посттравматичного стресового розладу (ВСНРПТСР), які характеризуються належним рівнем

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

адаптації, демонструють відсутність вираженого психоемоційного дискомфорту в соціальних ситуаціях, зокрема під час перебування у великому скупченні людей. Вони схильні оцінювати себе як емоційно стабільних, врівноважених і спокійних осіб, не відзначають суттєвих порушень сну чи пам'яті.

Для них характерна позитивна орієнтація на соціальну взаємодію, здатність до формування емоційно значущих міжособистісних зв'язків, а також збереження здатності отримувати задоволення від звичних життєвих подій і досвіду.

Досліджено специфіку адаптаційного потенціалу та рівня стійкості до бойового стресу у військовослужбовців з урахуванням ступеня вираженості посттравматичного стресового розладу.

Військовослужбовці з високим рівнем вираженості посттравматичного стресового розладу (ВСВРПТСР) характеризуються недостатнім рівнем сформованості адаптаційних можливостей особистості та не відповідають вимогам, що висуваються до виконання діяльності в умовах бойового середовища. Для них притаманна наявність виражених психоемоційних порушень, які суттєво ускладнюють процес адаптації до мирного життя та ефективне виконання професійних функцій.

Представники групи із середнім рівнем вираженості посттравматичного стресового розладу (ВССРПТСР) загалом відповідають вимогам, що ставляться до військовослужбовців у бойових умовах, однак можуть проявляти окремі труднощі адаптаційного характеру.

Військовослужбовці з низьким рівнем вираженості посттравматичного стресового розладу (НРПТСР) демонструють високий рівень розвитку адаптаційного потенціалу особистості та повною мірою відповідають професійним вимогам, характерним для діяльності в умовах бойового середовища.

Отримані в процесі емпіричного дослідження результати свідчать про те, що 75,69% військовослужбовців потребують цілеспрямованого психологічного впливу, орієнтованого на розвиток навичок поведінкової саморегуляції та самоконтролю, що сприятиме підвищенню рівня їхньої соціальної пост воєнної адаптації, адаптації до соціального середовища та загального психоемоційного стану.

Актуалізується необхідність реалізації системного підходу до супроводу осіб із підвищеною схильністю до девіантних форм поведінки, що дозволить мінімізувати ризики негативних наслідків як на індивідуальному рівні, так і в межах військових колективів і суспільства в цілому. Важливим є забезпечення безперервного психоемоційного супроводу, підтримки соціальних взаємозв'язків, а також розвитку навичок емоційної саморегуляції та стрес стійкості.

Застосування такого комплексного підходу сприятиме не лише своєчасному виявленню ризиків ауто агресивної поведінки, але й їх ефективній профілактиці, забезпечуючи збереження життя та психічного здоров'я військовослужбовців.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

У зв'язку з цим доцільним вбачається впровадження корекційної програми як складової психологічного супроводу військовослужбовців, метою якої є оптимізація їхніх емоційних станів.

Перспективами подальших розвідок у цьому напрямі є розроблення системи психологічного супроводу військовослужбовців: підвищення рівня стійкості до бойового стресу, покращення адаптаційних можливостей до бойового стресу, а також можливостей адаптації до соціального середовища.

Література:

1. Кернас А., Король О. Психоемоційний стан і поведінка військовослужбовців у бойових умовах. *Collection of Scientific Papers «ΛΌГОΣ»*, (November 24, 2023; Seoul, South Korea), 2023. 244–247. https://doi.org/10.36074/logos-24.11.2023.72

2. Левицька Л. В. Корекційна програма оптимізації негативних психоемоційних станів військовослужбовців. Журнал «Наукові інновації та передові технології» Серія «Управління та адміністрування», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка» No 5 (45) 2025. С. 2088-2096.

3. Леженко С. О. Емоції й емоційні стани військовослужбовців: відмінності і класифікація. Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія: Психологія. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2025. Вип. 2. С. 30–35. URL http://psy-visnyk.uzhnu.uz.ua/index.php/psy/article/view/401/465

4. Терещук А. Д. Психоемоційний стан і поведінка військовослужбовців, що повернулися із зони АТО. https://lib.iitta.gov.ua/712659/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F%20%D0%A2%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%89%D1%83%D0%BA.pdf

5. Кравченко К.О., Тімченко О.В., Широбоков Ю.М. Соціально-психологічні детермінанти виникнення бойового стресу у військовослужбовців-учасників антитерористичної операції: монографія. Х.: Вид-во НУЦЗУ, 2017. 256 с.

6. Шайхлісламов, З. Р., Ковтун, А. С. Особливості впливу бойового стресу на психологічну підготовку військовослужбовців в умовах бойових дій. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія, 2023. (3), С. 142-145.

7. Лящ О., Яцюк М. Деструктивний вплив бойового стресу на емоційну сферу особистості військового. Психологічні перспективи. 2021. Вип. 37. С. 128–140. DOI: https://doi.org/10.29038/2227–1376–2021–37–128–140

8. Гаврилькевич В. Фірстова О. Емоційні стани особистості: теоретичне дослідження феномену. *Psychology Travelogs*, (2), 41–50. https://doi.org/10.31891/PT-2023-2-15 С. 47

9. Приходько І.І. Профілактика бойового стресу у військовослужбовців Бочаровські читання : тези доп. учасників Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 25-річчю підгот. психологів у Харків. нац. ун-ті внутр. справ (м. Харків, 13 квіт. 2018 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2018. – 324 с.

10. Теорія і практика психологічної допомоги та реабілітації: підручник. Вид. 2-ге, доп. / кол. авт. ; за заг. ред. Василя Осьодла. Київ : НУОУ імені Івана Черняховського, 2020. 484 с.

References:

1. Kernas A., Korol O. Psykhoemotsiinyi stan i povedinka viiskovosluzhbovtsiv u boiovykh umovakh. Collection of Scientific Papers «ΛΌΗΟΣ», (November 24, 2023; Seoul, South Korea), 2023. 244–247. https://doi.org/10.36074/logos-24.11.2023.72 [in Ukrainian].

ISSN 2786-4952 Online

2. Levytska L. V. Korektsiina prohrama optymizatsii nehatyvnykh psykhoemotsiinykh staniv viiskovosluzhbovtsiv. Zhurnal «Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii» Seriia «Upravlinnia ta administruvannia», Seriia «Pravo», Seriia «Ekonomika», Seriia «Psykholohiia», Seriia «Pedahohika» No 5 (45) 2025. S. 2088-2096. [in Ukrainian].

3. Lezhenko S. O. Emotsii y emotsiini stany viiskovosluzhbovtsiv: vidminnosti i klasyfikatsiia. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu: Seriia: Psykholohiia. Uzhhorod : Vydavnychyi dim «Helvetyka», 2025. Vyp. 2. S. 30–35. URL http://psy-visnyk.uzhnu.uz.ua/index.php/psy/article/view/401/465 [in Ukrainian].

4. Tereshchuk A. D. Psykhoemotsiinyi stan i povedinka viiskovosluzhbovtsiv, shcho povernulysia iz zony ATO. https://lib.iitta.gov.ua/712659/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F%20%D0%A2%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%89%D1%83%D0%BA.pdf [in Ukrainian].

5. Kravchenko K.O., Timchenko O.V., Shyrobokov Yu.M. Sotsialno-psykholohichni determinanty vynyknennia boiovoho stresu u viiskovosluzhbovtsiv-uchasnykiv antyterorystychnoi operatsii: monohrafiia. Kh.: Vyd-vo NUTsZU, 2017. 256 s. [in Ukrainian].

6. Shaikhlislamov, Z. R., Kovtun, A. S. Osoblyvosti vplyvu boiovoho stresu na psykholohichnu pidhotovku viiskovosluzhbovtsiv v umovakh boiovykh dii. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Psykholohiia, 2023. (3), S. 142-145. [in Ukrainian].

7. Liashch O., Yatsiuk M. Destruktyvnyi vplyv boiovoho stresu na emotsiinu sferu osobystosti viiskovoho. Psykholohichni perspektyvy. 2021. Vyp. 37. S. 128–140. DOI: https://doi.org/10.29038/2227–1376–2021–37–128–140 [in Ukrainian].

8. Havrylkevych V. Firstova O. Emotsiini stany osobystosti: teoretychne doslidzhennia fenomenu. Psychology Travelogs, (2), 41–50. https://doi.org/10.31891/PT-2023-2-15 С. 47

9. Prykhodko I.I. Profilaktyka boiovoho stresu u viiskovosluzhbovtsiv Bocharovski chytannia : tezy dop. uchasnykiv Mizhnar. nauk.-prakt. konf., prysviach. 25-richchiu pidhot. psykholohiv u Kharkiv. nats. un-ti vnutr. sprav (m. Kharkiv, 13 kvit. 2018 r.) / MVS Ukrainy, Kharkiv. nats. un-t vnutr. sprav. – Kharkiv, 2018. – 324 s. [in Ukrainian].

10. Teoriia i praktyka psykholohichnoi dopomohy ta reabilitatsii: pidruchnyk. Vyd. 2-he, dop. / kol. avt. ; za zah. red. Vasylia Osodla. Kyiv : NUOU imeni Ivana Cherniakhovskoho, 2020. 484 s. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 08.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.922.8:159.98

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-5154-5168

Стеценко Алла Іванівна кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології, Університету Григорія Сковороди в Переяславі, м. Переяслав, https://orcid.org/0000-0001-7451-2488

Товмач Олександр Володимирович здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності «Практична психологія», кафедри практичної психології, Університет Григорія Сковороди в Переяславі, м. Переяслав, https://orcid.org/0009-0001-0079-9858

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ПІДЛІТКАМ ІЗ ТРАВМАТИЧНИМ ДОСВІДОМ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ТА ЗАРУБІЖНІЙ ПРАКТИЦІ

Анотація. У статті здійснено теоретичний аналіз основних підходів до психологічної допомоги підліткам із травматичним досвідом у вітчизняній та зарубіжній практиці. Актуальність дослідження зумовлена зростанням кількості психотравмувальних чинників у сучасному суспільстві, зокрема воєнних дій, вимушеного переміщення, втрати близьких, соціальної нестабільності та тривалого психоемоційного напруження, які негативно впливають на психічне здоров'я підлітків.

Визначено, що підлітковий вік є особливо вразливим до психотравмувального впливу через активне формування самооцінки, особистісної ідентичності, механізмів емоційної саморегуляції та системи міжособистісних взаємин.

У роботі уточнено сутність понять «психологічна травма» та «травматичний досвід», охарактеризовано основні прояви травматизації у підлітковому віці та проаналізовано сучасні наукові підходи до розуміння психотравми.

Узагальнено результати вітчизняних і зарубіжних досліджень щодо особливостей переживання травматичного досвіду підлітками та визначено чинники, що впливають на процес психологічної адаптації особистості.

Проаналізовано сучасні підходи до психологічної допомоги підліткам із травматичним досвідом, серед яких trauma-informed підхід, когнітивно-поведінкова терапія, EMDR-терапія, арттерапевтичний, наративний та психосоціальний підходи.

Визначено, що ефективна психологічна допомога має бути комплексною та орієнтованою не лише на подолання симптомів посттравматичного стресу, а й на стабілізацію психоемоційного стану, розвиток адаптивних coping-стратегій, відновлення психологічної безпеки та підтримку соціальної взаємодії підлітка.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Обґрунтовано важливість раннього психологічного втручання, створення підтримувального середовища та врахування вікових і індивідуально-психологічних особливостей підлітків у процесі психологічного супроводу. Встановлено, що сучасні trauma-focused та психосоціальні підходи сприяють розвитку психологічної стійкості особистості, відновленню адаптаційних ресурсів і зниженню негативних наслідків психотравмувального впливу.

Ключові слова: психологічна травма, травматичний досвід, підлітковий вік, психологічна допомога, trauma-informed підхід, психотравмувальний вплив, емоційна саморегуляція, посттравматичний стрес, психологічна підтримка, психосоціальна адаптація.

Stetsenko Alla Ivanivna PhD in Psychology, Associate Professor, Department of Practical Psychology, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, Pereiaslav, https://orcid.org/0000-0001-7451-2488

Tovmach Oleksandr Volodymyrovych Applicant for the Second (Master's) Level of Higher Education in the specialty «Practical Psychology», Department of Practical Psychology, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, Pereiaslav, https://orcid.org/0009-0001-0079-9858

MAIN APPROACHES TO PSYCHOLOGICAL ASSISTANCE FOR ADOLESCENTS WITH TRAUMATIC EXPERIENCE IN DOMESTIC AND FOREIGN PRACTICE

Abstract. The article presents a theoretical analysis of the main approaches to psychological assistance for adolescents with traumatic experience in domestic and foreign practice. The relevance of the study is determined by the growing number of psychotraumatic factors in modern society, including military actions, forced displacement, loss of loved ones, social instability, and prolonged psychoemotional stress, which negatively affect adolescents' mental health. It has been established that adolescence is particularly vulnerable to psychotraumatic influence due to the active formation of self-esteem, personal identity, mechanisms of emotional self-regulation, and systems of interpersonal relationships.

The paper clarifies the essence of the concepts of «psychological trauma» and «traumatic experience», characterizes the main manifestations of traumatization in adolescence, and analyzes modern scientific approaches to understanding psychotrauma. The results of domestic and foreign studies on the peculiarities of adolescents' traumatic experience are summarized, and the factors influencing the process of psychological adaptation are identified.

Modern approaches to psychological assistance for adolescents with traumatic experience are analyzed, including the trauma-informed approach, cognitive behavioral therapy, EMDR therapy, art therapy, narrative, and psychosocial

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

approaches. It is determined that effective psychological assistance should be comprehensive and focused not only on overcoming symptoms of post-traumatic stress but also on stabilizing the psychoemotional state, developing adaptive coping strategies, restoring psychological safety, and supporting adolescents' social interaction.

The importance of early psychological intervention, the creation of a supportive environment, and consideration of adolescents' age-related and individual psychological characteristics in the process of psychological support is substantiated. It has been established that modern trauma-focused and psychosocial approaches contribute to the development of psychological resilience, restoration of adaptive resources, and reduction of the negative consequences of psychotraumatic influence.

Keywords: psychological trauma, traumatic experience, adolescence, psychological assistance, trauma-informed approach, psychotraumatic influence, emotional self-regulation, post-traumatic stress, psychological support, psychosocial adaptation.

Постановка проблеми. Сучасні соціальні умови характеризуються зростанням кількості психотравмувальних чинників, які негативно впливають на психоемоційний стан підлітків. Воєнні дії, вимушене переміщення, втрата близьких, нестабільність соціального середовища, інформаційне перенасичення, насильство та тривалий стрес формують у значної частини підлітків травматичний досвід, що ускладнює процес їх особистісного розвитку, соціальної адаптації та емоційного становлення. Особливої актуальності ця проблема набуває саме у підлітковому віці, оскільки в цей період відбувається активне формування самосвідомості, системи цінностей, міжособистісних взаємин та механізмів психологічної саморегуляції. За відсутності своєчасної психологічної допомоги травматичний досвід може спричиняти розвиток тривожності, емоційної нестабільності, поведінкових порушень, соціальної дезадаптації та інших негативних наслідків для психічного здоров'я особистості.

У сучасній психологічній практиці проблема надання допомоги підліткам із травматичним досвідом набуває міждисциплінарного характеру та потребує пошуку ефективних підходів психологічної підтримки. Вітчизняні та зарубіжні фахівці пропонують різні моделі роботи з психологічною травмою, серед яких важливе місце займають когнітивно-поведінкова терапія, травмофокусовані підходи, арттерапія, тілесно-орієнтовані практики, кризове консультування та методи розвитку резильєнтності.

Водночас сучасні виклики зумовлюють необхідність узагальнення наукових і практичних напрацювань щодо психологічної допомоги підліткам, а також визначення найбільш ефективних підходів, які можуть бути адаптовані до умов сучасного освітнього та соціального середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема психологічної допомоги підліткам із травматичним досвідом є актуальним напрямом сучасних

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

психологічних досліджень. Теоретичні аспекти понять психологічної травми, психічної травми та травматичного досвіду висвітлено у працях О. Буряк [1], О. Копієвської [7], С. Неймарк і О. Журавльової [8], А. Нерубасської, А. Нестеренко та І. Соловйової [9], Л. Паливоди [10]. Особливості переживання травматичного стресу підлітками, зокрема в умовах війни, досліджують А. Власюк [2], А. Гуцуляк [4], Е. Довгань [5], О. Солоненко [11]. Сучасні зарубіжні підходи до психологічної допомоги дітям і підліткам із травматичним досвідом розкрито у працях К. Брюїна та співавторів [13], Ц. Ю. Чен, Х. Їм і А. Пікерінг [14], Ф. Дуглас, Ч. Шроффа та Р. Майзер-Стедмана [15], Ш. Цзяна та співавторів [17], Т. Т. Таміра та співавторів [18].

У зазначених дослідженнях травматичний досвід розглядається як складне психоемоційне явище, що впливає на емоційний стан, поведінку, самооцінку, соціальну адаптацію та особистісний розвиток підлітка. Водночас проблема систематизації сучасних підходів до психологічної допомоги підліткам із травматичним досвідом у вітчизняній та зарубіжній практиці потребує подальшого теоретичного узагальнення, зокрема щодо ефективності trauma-informed підходу, EMDR-терапії, когнітивно-поведінкових, психосоціальних і групових форм психологічної підтримки підлітків в умовах сучасних кризових викликів.

Мета статті – теоретично проаналізувати основні підходи до психологічної допомоги підліткам із травматичним досвідом та узагальнити сучасні вітчизняні і зарубіжні практики психологічної підтримки підлітків в умовах психотравмувального впливу.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах соціальної нестабільності, воєнних конфліктів і вимушеного переміщення населення проблема психологічної допомоги підліткам із травматичним досвідом набуває особливої актуальності. Підлітковий вік є сенситивним періодом розвитку особистості, у межах якого активно формуються самооцінка, механізми саморегуляції, система міжособистісних взаємин та особистісна ідентичність. Саме тому переживання психотравмувальних подій у цей період може негативно впливати на емоційний стан, поведінку, соціальну адаптацію та подальший психічний розвиток підлітка. У зв’язку з цим особливого значення набуває дослідження сучасних підходів до психологічної допомоги особистості з травматичним досвідом.

Для розкриття окресленої проблематики важливо уточнити сутність понять «психологічна травма» та «травматичний досвід», які є теоретичною основою сучасних підходів до психологічної допомоги. У сучасній психологічній науці психологічна травма розглядається як психоемоційний стан, що виникає внаслідок переживання подій, які перевищують адаптаційні можливості особистості та порушують її внутрішнє відчуття безпеки й контролю.

Т. Тамір, Б. Текеба, Е. Меконен, Д. Гебрехана та А. Зегейє підкреслюють, що травматичний досвід у дітей та підлітків може бути пов’язаний із насильством, воєнними подіями, стихійними лихами, втратою близьких та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

іншими кризовими ситуаціями. Автори зазначають, що психотравмувальний вплив позначається не лише на емоційному стані, а й на когнітивній сфері, поведінці, соціальній взаємодії та особистісному розвитку. Особливу увагу дослідники акцентують на вразливості підлітків до травматичного стресу через недостатню сформованість механізмів психологічного захисту та обмежені coping-стратегії. У сучасних дослідженнях основна увага приділяється не лише симптомам травматизації, а й механізмам переживання травми, адаптаційним ресурсам особистості та чинникам психологічної стійкості [18].

У сучасній психологічній науці поняття травматичного досвіду не має однозначного тлумачення, оскільки воно охоплює як сам факт переживання психотравмувальної події, так і її подальший вплив на емоційний стан, поведінку, самосприйняття та життєві орієнтири особистості. Саме тому для розкриття проблеми психологічної допомоги підліткам із травматичним досвідом доцільно спочатку уточнити зміст цього поняття та показати, як воно розглядається у сучасних наукових працях.

О. Копієвська у свої роботі зазначає, що «травматичний досвід – це складне багатозначне, полівалентне, динамічне, гетерогенне та гібридне поняття з розмитими смисловими контурами, різнорідністю підходів і класифікацій, які значною мірою залежні від розуміння травми, що зумовлює його дискусійний характер і термінологічну невизначеність» [7, с. 10].

Наведене трактування підкреслює складність і багаторівневість травматичного досвіду, що зумовлює необхідність комплексного підходу до психологічної допомоги особистості

У цьому контексті важливим є визначення А. Нерубасської, А. Нестеренко та І. Соловйової, які акцентують увагу на зв’язку травматичного досвіду з життєвими смислами, мотивами та ціннісними орієнтирами особистості. За визначенням А. Нерубасської, А. Нестеренко та І. Соловйової, «травматичний досвід – це система зовнішніх відносно суб’єкта умов, які спонукають і опосередковують його специфічну емоційно забарвлену активність щодо вибору цілей, сенсів життя та реалізації суб’єктивно значущих мотивів» [9, с. 167].

Травматичний досвід може впливати не лише на емоційний стан людини, а й на її здатність визначати життєві цілі, зберігати відчуття внутрішньої опори та реалізовувати значущі мотиви.

Особливо виразно це простежується в умовах тривалих кризових подій, зокрема війни, коли психотравмувальний вплив має не одноразовий, а хронічний характер.

На думку Н. Фролової, травматичний досвід є складним психоемоційним явищем, що формується під впливом травмуючих подій та тривалого стресу і супроводжується розвитком тривожності, депресивних проявів, симптомів посттравматичного стресу, а також порушенням психологічної рівноваги особистості. Авторка підкреслює, що в умовах війни травматичний досвід набуває багаторівневого, хронічного та колективного характеру, впливаючи не

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

лише на психоемоційний стан людини, а й на особливості її соціального функціонування та адаптації [12].

Поряд із поняттям травматичного досвіду у сучасній психологічній науці активно використовується поняття психологічної травми, яке акцентує увагу на глибинних внутрішньоособистісних змінах, спричинених психотравмувальними подіями. Як зазначає О. Буряк, психологічна травма розглядається не лише як реакція на стресову ситуацію, а як суб'єктивний досвід порушення цілісності особистості та її здатності інтегрувати власні переживання. Автор підкреслює, що психотравма охоплює когнітивні, емоційні й тілесні прояви, пов'язані зі зміною базових уявлень людини про безпеку, контроль і справедливість світу [1].

Наукове осмислення психічної травми має тривалу історію. Звернення до історико-психологічного контексту є важливим, оскільки дозволяє простежити еволюцію наукових поглядів на природу психотравми та зрозуміти підґрунтя сучасних trauma-informed підходів до психологічної допомоги.

Л. Паливода у своїй роботі зазначає, що поняття «психічна травма» вперше з'являється в науковій літературі наприкінці XIX століття. Авторка підкреслює, що узагальнення перших наукових уявлень про природу психотравми знаходимо у працях З. Фройда. Аналізуючи дослідження Д. Брейера щодо роботи з істеричною пацієнткою, З. Фройд дійшов висновку, що симптоми істерії були пов'язані з пережитими психічними травмами, що сприяло подальшому розвитку досліджень у сфері психотравматизації особистості [10].

У сучасному науковому дискурсі психологічна травма розглядається як складний багатовимірний феномен, що впливає на емоційну регуляцію, самоідентичність, адаптаційні ресурси та особливості міжособистісної взаємодії особистості.

С. Неймарк та О. Журавльова зазначають, що психологічна травма формується у взаємодії зовнішніх психотравмувальних чинників і внутрішніх психічних механізмів особистості. Автори акцентують увагу на дезорганізуючому впливі психотравми на цілісність особистісного досвіду, процеси емоційної регуляції та адаптаційні можливості людини [8].

Узагальнення сучасних наукових підходів дає змогу стверджувати, що психологічна травма не обмежується лише реакцією на окрему стресову подію, а виступає складним процесом дезорганізації емоційної, когнітивної та поведінкової сфер особистості. У підлітковому віці цей процес ускладнюється віковою нестабільністю емоційної регуляції, підвищеною чутливістю до соціального оцінювання, активним формуванням самоідентичності та недостатньою сформованістю адаптивних копінг-стратегій. Саме тому психотравмувальний досвід у підлітків нерідко супроводжується порушенням відчуття безпеки, труднощами соціальної взаємодії, зниженням навчальної мотивації, підвищеною тривожністю та емоційною нестабільністю.

У сучасних наукових дослідженнях психологічна травма розглядається як психоемоційний стан, що виникає внаслідок переживання подій, які

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

перевищують адаптаційні можливості особистості. Д. Коваль [6] підкреслює, що психотравмувальні чинники порушують механізми психологічної адаптації, виснажують внутрішні ресурси людини та негативно впливають на її психоемоційне функціонування. Особливо вразливими до наслідків травматичного досвіду є підлітки, оскільки у цей період активно формуються механізми саморегуляції, самооцінка та особистісна ідентичність. У зв'язку з цим особливого значення набуває своєчасна психологічна допомога, спрямована на стабілізацію емоційного стану та розвиток адаптивних способів подолання стресу.

Важливе значення для сучасного розуміння психологічної травми мають зарубіжні міждисциплінарні дослідження. К. Брюїн, Л. Атволі, Дж. Біссон, С. Галеа, К. Коенен та Р. Льюїс-Фернандес [13] підкреслюють, що травматичний досвід охоплює не лише психоемоційні, а й соціокультурні та поведінкові аспекти функціонування особистості. Автори зазначають, що наслідки психотравми залежать від поєднання психологічних, соціальних і біологічних чинників та можуть проявлятися через порушення емоційної регуляції, посттравматичний стресовий розлад або складний ПТСР.

А. Хамаде, Дж. Ель-Хурі, Х. Торалес [16] та співавтори акцентують увагу на тому, що сучасне розуміння психологічної травми виходить за межі традиційної біомедичної моделі ПТСР і враховує різноманітність переживання травматичного досвіду в різних соціальних і культурних контекстах. Автори підкреслюють, що trauma-informed підходи орієнтовані не лише на подолання симптомів травматичного стресу, а й на створення психологічно безпечного середовища, відновлення відчуття контролю та підтримку адаптаційних ресурсів особистості.

У контексті дослідження особливого значення набувають вікові особливості переживання травматичного досвіду у підлітковому віці. А. Гуцуляк [4] підкреслює, що психотравмувальні події можуть впливати на формування самооцінки, особистісної ідентичності та поведінкових стратегій підлітка. О. Григор'єва, Н. Опришко, Е. Ворожбієва та Є. Герасименко [3] акцентують увагу на тому, що підлітки часто приховують власні переживання за зовнішньою байдужістю або відстороненістю, хоча внутрішньо потребують підтримки й емоційної безпеки. О. Солоненко [11] зазначає, що тривалий воєнний стрес формує стан хронічного психоемоційного напруження, який негативно впливає на особистісний розвиток підлітка та його здатність до конструктивної соціальної взаємодії.

Проблема переживання травматичного досвіду у підлітковому віці значною мірою пов'язана з віковою незрілістю механізмів психологічного захисту. Е. Довгань [5] підкреслює, що підлітковий вік є особливо вразливим до психотравмувального впливу через недостатню сформованість механізмів емоційної саморегуляції та психологічної стійкості. Авторка зазначає, що нестійкість захисних механізмів ускладнює процес подолання травматичного

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

досвіду та підвищує ризик формування дезадаптивних способів реагування на стресові ситуації.

У контексті сучасних воєнних викликів особливого значення набуває питання організації ефективної психологічної допомоги підліткам. А. Власюк підкреслює, що робота з підлітками, які пережили психотравмувальні події в умовах воєнного стану, має бути спрямована на створення безпечного підтримувального середовища, стабілізацію емоційного стану, розвиток навичок саморегуляції, відновлення довіри до оточення та формування адаптивних способів подолання травматичного досвіду. Дослідниця акцентує увагу на тому, що психологічна допомога повинна враховувати не лише симптоматику травматичного стресу, а й вікові, емоційні та соціальні особливості підлітка [2].

Аналіз сучасних наукових підходів свідчить, що психологічна допомога підліткам із травматичним досвідом має бути комплексною, системною та trauma-informed, тобто такою, що враховує особливості переживання травми, індивідуальний життєвий досвід підлітка, його емоційний стан, соціальне оточення та рівень психологічної безпеки. У сучасній вітчизняній і зарубіжній практиці особливого значення набувають підходи, орієнтовані не лише на зниження симптоматики посттравматичного стресу, а й на відновлення адаптаційних ресурсів особистості, розвиток емоційної саморегуляції, формування навичок подолання стресу та підтримку позитивної соціальної взаємодії.

У сучасній психологічній практиці допомога підліткам із травматичним досвідом ґрунтується на різних теоретико-методологічних підходах, що відрізняються механізмами психокорекційного впливу та способами опрацювання травматичних переживань. Більшість сучасних моделей мають інтегративний характер і поєднують психотерапевтичні, психосоціальні та trauma-informed стратегії підтримки.

Одним із найбільш поширених є trauma-informed підхід, який базується на визнанні впливу психотравмувального досвіду на емоційне, поведінкове та соціальне функціонування підлітка. Його основними принципами є забезпечення психологічної безпеки, недопущення ретравматизації, стабілізація психоемоційного стану та підтримка адаптаційних ресурсів особистості.

Важливе місце посідає когнітивно-поведінковий підхід, орієнтований на взаємозв’язок емоцій, поведінки та дезадаптивних переконань. У межах цього підходу психологічна допомога спрямовується на виявлення негативних автоматичних думок, когнітивну реструктуризацію, розвиток coping-стратегій та навичок емоційної регуляції. Особливого значення когнітивно-поведінкові методи набувають у роботі з підлітками, які переживають тривалі наслідки психотравмувального впливу та труднощі соціальної адаптації.

Одним із сучасних trauma-focused напрямів є EMDR-терапія (Eye Movement Desensitization and Reprocessing), спрямована на десенсибілізацію та переробку травматичних спогадів. Її метою є зниження інтенсивності психотравмувальних переживань, відновлення емоційної стабільності та інтеграція

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

травматичного досвіду без вираженої психоемоційної дезорганізації. У сучасній практиці EMDR активно використовується у роботі з підлітками, які пережили воєнні події, насильство чи втрату близьких [17].

У роботі з підлітками важливого значення набувають також арттерапевтичний і наративний підходи. Арттерапія сприяє невербальному вираженню емоцій і зниженню психоемоційного напруження, тоді як наративний підхід орієнтований на переосмислення травматичного досвіду та формування більш цілісного образу себе. Такі методи особливо доцільні у роботі з підлітками, яким складно відкрито вербалізувати власні переживання.

Важливим напрямом є психосоціальний підхід, який передбачає комплексну підтримку підлітка в системі його соціальних взаємин. Значна увага приділяється ролі сім'ї, освітнього середовища, однолітків і громади у процесі психологічного відновлення та формування безпечного підтримувального середовища.

У зарубіжній психологічній практиці групова EMDR-терапія розглядається як ефективний підхід до зниження симптомів посттравматичного стресу, тривожності та розвитку адаптивних механізмів подолання травматичного досвіду у підлітків. Особливе значення у процесі психологічного відновлення мають підтримувальна групова взаємодія, техніки емоційної стабілізації та вправи «безпечного місця».

Ш. Цзян та співавтори [14] у систематичному огляді й метааналізі доводять ефективність trauma-focused cognitive behavioral therapy (TF-CBT), EMDR-терапії, наративної експозиційної та когнітивно-процесної терапії у зниженні проявів посттравматичного стресу та екстерналізованої поведінки у травмованих підлітків. Автори наголошують, що такі підходи сприяють розвитку емоційної регуляції та покращенню міжособистісної взаємодії.

Ф. Дуглас, Ч. Шрофф та Р. Майзер-Стедман [15] підкреслюють ефективність групових психосоціальних програм, шкільних інтервенцій і когнітивно-поведінкових підходів у кризових та гуманітарних умовах. Дослідники зазначають, що такі форми роботи зменшують симптоми посттравматичного стресу, депресивні прояви та забезпечують підліткам відчуття підтримки й психологічної безпеки.

Ц. Чен, Х. Їм та А. Пікерінг [14] акцентують увагу на ступінчастому підході до психосоціальної підтримки, який передбачає поєднання універсальних форм допомоги зі спеціалізованими trauma-focused інтервенціями для підлітків із вираженими симптомами посттравматичного стресу. Автори наголошують на важливості раннього психологічного втручання, яке знижує ризик хронізації травматичних реакцій.

М. Велу, Р. Койпер, М. Шок, М. Слейпен, К. Рус та Т. Мурен [19] звертають увагу на проблему доступності психологічної допомоги для підлітків-біженців. Дослідники підкреслюють необхідність створення безпечного, культурно чутливого середовища та адаптації trauma-focused підходів до індивідуальних

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

потреб підлітків. Важливу роль у цьому процесі відіграє доступність психологічної підтримки у закладах освіти та громадах.

Аналіз сучасної зарубіжної практики свідчить, що найбільш ефективними у роботі з підлітками із травматичним досвідом є комплексні trauma-informed підходи, які поєднують психотерапевтичну допомогу, психосоціальну підтримку, розвиток емоційної саморегуляції та створення психологічно безпечного середовища. Особливого значення набувають раннє психологічне втручання, адаптація методів до вікових та індивідуальних особливостей підлітків, а також забезпечення доступності психологічної допомоги в умовах воєнних і гуманітарних криз.

Порівняльний аналіз вітчизняної та зарубіжної практики психологічної допомоги підліткам із травматичним досвідом свідчить, що в українському науково-практичному просторі основна увага зосереджується на кризовій психосоціальній підтримці, роботі в умовах воєнного стану, стабілізації емоційного стану та відновленні безпечного освітнього середовища. Натомість у зарубіжній практиці більш поширеними є стандартизовані trauma-focused підходи, зокрема TF-CBT, EMDR-терапія, наративна експозиційна терапія та ступінчасті моделі психосоціальної допомоги. Водночас спільною тенденцією сучасних підходів є орієнтація на принципи trauma-informed care, раннє психологічне втручання, розвиток адаптивних копінг-стратегій та створення підтримувального середовища для психологічного відновлення підлітка.

Важливим складником сучасної психологічної допомоги підліткам із травматичним досвідом є дотримання базових професійних принципів психологічного супроводу. До таких принципів належать забезпечення психологічної безпеки, конфіденційності, добровільності взаємодії, недирективності, вікової відповідності психокорекційних методів, ресурсності та недопущення ретравматизації. Особливого значення набуває створення підтримувального середовища, у межах якого підліток має можливість поступово відновлювати відчуття контролю, довіри та емоційної стабільності.

Психологічна допомога підліткам із травматичним досвідом має ґрунтуватися на принципах психологічної безпеки, емоційної підтримки, недопущення ретравматизації та поступового відновлення адаптаційних ресурсів особистості.

У роботі з травмованими підлітками важливо враховувати вікові особливості емоційного реагування, нестійкість механізмів саморегуляції, підвищену чутливість до соціального оцінювання та потребу у підтримувальному середовищі. Першочерговим завданням психологічного супроводу є формування довірливого контакту з підлітком, стабілізація психоемоційного стану та відновлення базового відчуття безпеки. Водночас у процесі взаємодії важливо уникати психологічного тиску, примусу до деталізації травматичних подій або надмірної концентрації на пережитому досвіді, оскільки це може посилювати психотравмувальні реакції.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Одним із найбільш ефективних напрямів сучасної психологічної допомоги є trauma-informed підхід, який передбачає уважне ставлення до пережитого досвіду підлітка, підтримку емоційної стабільності та розвиток адаптивних стратегій подолання стресу. У межах цього підходу доцільним є використання методів емоційної саморегуляції, дихальної стабілізації, заземлення та тілесно-орієнтованих технік, спрямованих на зниження психоемоційного напруження, відновлення відчуття контролю та формування навичок безпечного емоційного реагування. Такі методи сприяють стабілізації емоційного стану, зменшенню інтенсивності травматичних переживань і розвитку психологічної стійкості особистості.

У роботі з підлітками ефективними є когнітивно-поведінкові, арттерапевтичні та наративні підходи, орієнтовані на безпечне опрацювання емоційних переживань і розвиток навичок емоційної саморегуляції. Доцільним є використання методів, спрямованих на усвідомлення та вербалізацію емоцій, розвиток рефлексії, символічне вираження внутрішнього досвіду та формування адаптивних способів подолання стресу. Важливе значення мають ресурсно-орієнтовані вправи, які сприяють відновленню позитивного образу майбутнього, усвідомленню власних психологічних ресурсів і формуванню внутрішнього відчуття підтримки та стабільності.

Особливу увагу доцільно приділяти розвитку навичок безпечної соціальної взаємодії та відновленню довіри до оточення. У цьому контексті ефективними є групові форми роботи, психоедукаційні заняття, елементи mindfulness-практик, вправи на розвиток емоційного інтелекту, комунікативних навичок і взаємопідтримки.

Водночас важливим складником психологічної допомоги є підтримка взаємодії з батьками, педагогами та найближчим соціальним оточенням підлітка, оскільки стабільне підтримувальне середовище виступає одним із ключових чинників психологічного відновлення після пережитого травматичного досвіду.

У випадках виражених проявів посттравматичного стресу, тривалих депресивних реакцій, аутоагресивної поведінки, панічних станів або ризику суїцидальної поведінки необхідним є своєчасне залучення спеціалізованої психотерапевтичної чи психіатричної допомоги. Ефективність психологічної підтримки значною мірою залежить від раннього втручання, системності психологічного супроводу та створення атмосфери прийняття, безпеки й емоційної підтримки, що сприяє поступовому відновленню психологічної рівноваги та адаптаційних можливостей особистості.

Висновки. У результаті теоретичного аналізу встановлено, що психологічна допомога підліткам із травматичним досвідом є одним із пріоритетних напрямів сучасної психологічної практики в умовах соціальної нестабільності та воєнних викликів. Травматичний досвід у підлітковому віці має комплексний характер і впливає не лише на емоційний стан особистості, а й на процеси саморегуляції, формування самооцінки, міжособистісної взаємодії, соціальної

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

адаптації та особистісної ідентичності. Узагальнення сучасних вітчизняних і зарубіжних наукових підходів дало змогу визначити, що наслідками психотравмувального впливу у підлітків можуть бути тривожність, емоційна нестабільність, порушення поведінки, соціальне відсторонення, зниження навчальної мотивації та труднощі адаптації. Особливу ефективність у роботі з травмованими підлітками демонструють trauma-informed підходи, когнітивно-поведінкова терапія, EMDR-терапія, психосоціальні та групові форми підтримки, спрямовані на стабілізацію емоційного стану, розвиток адаптивних копінг-стратегій і відновлення відчуття психологічної безпеки.

На основі проведеного аналізу уточнено сутність психологічної допомоги підліткам із травматичним досвідом як комплексної системи психолого-педагогічних, психотерапевтичних і психосоціальних заходів, спрямованих на подолання наслідків психотравмувального впливу, стабілізацію психоемоційного стану, відновлення адаптаційних ресурсів особистості та формування безпечних способів емоційного реагування й соціальної взаємодії.

Обґрунтовано, що ефективність психологічної підтримки значною мірою залежить від раннього втручання, урахування вікових та індивідуально-психологічних особливостей підлітка, а також створення підтримувального середовища у сім'ї, закладах освіти та соціальному оточенні. Перспективи подальших досліджень убачаються у розробленні та апробації комплексних програм психологічного супроводу підлітків із травматичним досвідом в умовах воєнного стану та післякризового відновлення.

Література:

1. Буряк О. Я. Психологічний зміст концептів травма, ПТСР та посттравматичне зростання: системний аналіз. *Ментальне здоров'я*. 2025. № 3. С. 12–16.

2. Власюк А. О. Особливості роботи з травмою у підлітків у період воєнного стану : кваліфікаційна робота бакалавра; наук. керівник Л. В. Остапенко. Запоріжжя, 2024. 74 с.

3. Григор'єва О., Опришко Н., Ворожбієва Е., Герасименко Є. Особливості проживання психологічної травми підлітком: перша психологічна допомога та методи відновлення / за ред. В. Завгороднього. Київ : Психологічна кризова служба, 2016. 40 с.

4. Гуцуляк А. О. Особливості переживання травматичного стресу дітьми та підлітками : кваліфікаційна робота ; наук. керівник – д-р психол. наук., проф. З. М. Мірошник. Кривий Ріг : КДПУ, 2023. 61 с.

5. Довгань Е. Р. Особливості переживання травматичного стресу підлітками : кваліфікаційна робота ; наук. керівник Г. О. Фіщіна. Кривий Ріг, 2025. 61 с.

6. Коваль Д. О. Історичне підґрунтя виникнення та зміст поняття «психологічна травма». URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5278cdda-da77-431a-92d5-e68af495a55a/content (дата звернення: 06.05.2026).

7. Копієвська О. Р. Еволюція поняття «травматичний досвід»: культурологічний аспект. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал*. 2024. № 3. С. 3–13.

8. Неймарк С., Журавльова О. Історія наукового осмислення феномену психологічної травми та трансформація її визначень. *Psychological Prospects Journal*. 2025. Vol. 46. P. 120–131.

9. Нерубасська А. О., Нестеренко А. С., Соловйова І. О. Теоретичний аналіз поняття «травматичний досвід». *Габітус*. 2024. Вип. 60. С. 164–167.

10. Паливода Л. І. Проблема визначення понять «психічна травма», «психологічна травма» і «травма втрати» у психологічних проєкціях. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2021. Т. 32 (71), № 6. С. 68–72.

11. Солоненко О. Особливості прояву тривалого травматичного стресу у підлітків під час війни. *Психологічні перспективи*. 2025. № 45. С. 152–160.

12. Фролова Н. В. Психологічні особливості травматичного досвіду цивільного населення України внаслідок повномасштабного вторгнення. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2025. Т. 36 (75), № 3. С. 43–48.

13. Brewin C. R., Atwoli L., Bisson J. I., Galea S., Koenen K., Lewis-Fernández R. Post-traumatic stress disorder: evolving conceptualization and future directions. *World Psychiatry*. 2025. P. 52–80.

14. Chen C. Y., Yim H., Pickering A. Psychological interventions for children and adolescents with post-traumatic stress disorder following natural disasters: a scoping review. *Journal of Child & Adolescent Trauma*. 2026. P. 54–78.

15. Douglas F. E., Shroff C., Meiser-Stedman R. Treatment of children and adolescents with post-traumatic stress in humanitarian crises: systematic review and meta-analysis. *Bulletin of the World Health Organization*. 2025. URL: https://cdn.who.int/media/docs/default-source/bulletin/online-first/blt.24.292608.pdf (дата звернення: 08.05.2026).

16. Hamadeh A., El-Khoury J., Torales J., Atoui M., Aggarwal N., Campbell M., Leshly M., Correa de Magalhães Narvaez J., McMahon A., Ventriglio A., Alibudbud R., Ramachandran P., Moura H., Okasha T., Tribe R., Day G., Javed A., Persaud A., Bhugra D. A critical review of the evolution and interrelation of traumatic stress disorders. *PLOS Mental Health*. 2025. Vol. 2(7). P. 65–89.

17. Jiang S., Cheng Y., Qian W. et al. Effectiveness of Trauma-Focused Interventions in Reducing Externalizing Behaviors Among Traumatized Adolescents: A Systematic Review and Meta-Analysis. *Trauma, Violence, & Abuse*. 2025. P. 56–78.

18. Tamir T. T., Tekeba B., Mekonen E. G., Gebrehana D. A., Zegeye A. F. Shadows of trauma: an umbrella review of the prevalence and risk factors of post-traumatic stress disorder in children and adolescents. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*. 2025. Vol. 19. P. 32–57.

19. Velu M. E., Kuiper R. M., Schock M., Sleijpen M., de Roos C., Mooren T. Effectiveness of trauma-focused treatments for refugee children: a systematic review and meta-analysis. *European Journal of Psychotraumatology*. 2025. P. 123-154.

***References**:*

1. Buriak, O.Ya. (2025). Psykholohichnyi zmist kontseptiv travma, PTSR ta posttravmatychne zrostannia: systemnyi analiz [Psychological content of the concepts of trauma, PTSD and post-traumatic growth: a systemic analysis]. *Mentalne zdorovia – Mental Health*, 3, 12–16. [in Ukrainian].

2. Vlasiuk, A.O. (2024). *Osoblyvosti roboty z travmoiu u pidlitkiv u period voiennoho stanu* [Features of working with trauma in adolescents during martial law]. Bachelor's qualification thesis; scientific supervisor L.V. Ostapenko. Zaporizhzhia, 74 p. [in Ukrainian].

3. Hryhorieva, O., Opryshko, N., Vorozhbiieva, E., & Herasymenko, Ye. (2016). *Osoblyvosti prozhyvannia psykholohichnoi travmy pidlitkom: persha psykholohichna dopomoha ta metody vidnovlennia* [Features of experiencing psychological trauma by adolescents: psychological first aid and recovery methods]. V. Zavhorodnii (Ed.). Kyiv: Psychological Crisis Service, 40 p. [in Ukrainian].

4. Hutsuliak, A.O. (2023). *Osoblyvosti perezhyvannia travmatychnoho stresu ditmy ta pidlitkamy* [Features of experiencing traumatic stress by children and adolescents]. Qualification thesis; scientific supervisor Z.M. Miroshnyk. Kryvyi Rih: KDPU, 61 p. [in Ukrainian].

5. Dovhan, E.R. (2025). *Osoblyvosti perezhyvannia travmatychnoho stresu pidlitkamy* [Features of experiencing traumatic stress by adolescents]. Qualification thesis; scientific supervisor H.O. Fishchina. Kryvyi Rih, 61 p. [in Ukrainian].

6. Koval, D.O. (n.d.). Istorychne pidgruntia vynyknennia ta zmist poniattia «psykholohichna travma» [Historical background of the emergence and content of the concept «psychological trauma»]. Retrieved from: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5278cdda-da77-431a-92d5-e68af495a55a/content (accessed: 06.05.2026). [in Ukrainian].

7. Kopiievska, O.R. (2024). Evoliutsiia poniattia «travmatychnyi dosvid»: kulturolohichnyi aspekt [Evolution of the concept of "traumatic experience": cultural aspect]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv – Bulletin of the National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts*, 3, 3–13. [in Ukrainian].

8. Neimark, S., & Zhuravlova, O. (2025). Istoriia naukovoho osmyslennia fenomenu psykholohichnoi travmy ta transformatsiia yii vyznachen [History of scientific understanding of the phenomenon of psychological trauma and transformation of its definitions]. *Psychological Prospects Journal*, 46, 120–131. [in Ukrainian].

9. Nerubasska, A.O., Nesterenko, A.S., & Soloviova, I.O. (2024). Teoretychnyi analiz poniattia «travmatychnyi dosvid» [Theoretical analysis of the concept of «traumatic experience»]. *Habitus – Scientific Journal «Habitus»*, 60, 164–167. [in Ukrainian].

10. Palyvoda, L.I. (2021). Problema vyznachennia poniat «psykhichna travma», «psykholohichna travma» i «travma vtraty» u psykholohichnykh proiektsiiakh [The problem of defining the concepts «mental trauma», «psychological trauma» and «loss trauma» in psychological projections]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Seriia: Psykholohiia – Scientific Notes of V.I. Vernadsky Taurida National University. Series: Psychology*, 32(71), 6, 68–72. [in Ukrainian].

11. Solonenko, O. (2025). Osoblyvosti proiavu tryvaloho travmatychnoho stresu u pidlitkiv pid chas viiny [Features of manifestation of prolonged traumatic stress in adolescents during war]. *Psykholohichni perspektyvy – Psychological Prospects*, 45, 152–160. [in Ukrainian].

12. Frolova, N.V. (2025). Psykholohichni osoblyvosti travmatychnoho dosvidu tsyvilnoho naselennia Ukrainy vnaslidok povnomasshtabnoho vtorhnennia [Psychological features of the traumatic experience of the civilian population of Ukraine as a result of the full-scale invasion]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Seriia: Psykholohiia – Scientific Notes of €V.I. Vernadsky Taurida National University. Series: Psychology*, 36(75), 3, 43–48. [in Ukrainian].

13. Brewin, C.R., Atwoli, L., Bisson, J.I., Galea, S., Koenen, K., & Lewis-Fernández, R. (2025). Post-traumatic stress disorder: evolving conceptualization and future directions. *World Psychiatry*, 52–80.

14. Chen, C.Y., Yim, H., & Pickering, A. (2026). Psychological interventions for children and adolescents with post-traumatic stress disorder following natural disasters: a scoping review. *Journal of Child & Adolescent Trauma*, 54–78.

15. Douglas, F.E., Shroff, C., & Meiser-Stedman, R. (2025). Treatment of children and adolescents with post-traumatic stress in humanitarian crises: systematic review and meta-analysis. *Bulletin of the World Health Organization*. Retrieved from: https://cdn.who.int/media/docs/default-source/bulletin/online-first/blt.24.292608.pdf (accessed: 08.05.2026).

16. Hamadeh, A., El-Khoury, J., Torales, J., Atoui, M., Aggarwal, N., Campbell, M., Leshly, M., Correa de Magalhães Narvaez, J., McMahon, A., Ventriglio, A., Alibudbud, R., Ramachandran, P., Moura, H., Okasha, T., Tribe, R., Day, G., Javed, A., Persaud, A., & Bhugra, D. (2025). A critical review of the evolution and interrelation of traumatic stress disorders. *PLOS Mental Health*, 2(7), 65–89.

ISSN 2786-4952 Online

17. Jiang, S., Cheng, Y., Qian, W., et al. (2025). Effectiveness of trauma-focused interventions in reducing externalizing behaviors among traumatized adolescents: a systematic review and meta-analysis. *Trauma, Violence, & Abuse*, 56–78.

18. Tamir, T.T., Tekeba, B., Mekonen, E.G., Gebrehana, D.A., & Zegeye, A.F. (2025). Shadows of trauma: an umbrella review of the prevalence and risk factors of post-traumatic stress disorder in children and adolescents. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*, 19, 32–57.

19. Velu, M.E., Kuiper, R.M., Schock, M., Sleijpen, M., de Roos, C., & Mooren, T. (2025). Effectiveness of trauma-focused treatments for refugee children: a systematic review and meta-analysis. *European Journal of Psychotraumatology*, 123–154.

Дата першого надходження статті до видання: 29.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.9.072

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-5169-5181

Сухенко Яна Валеріївна к.психол.н., професорка кафедри психології та особистісного розвитку, Державний заклад вищої освіти «Університет менеджменту освіти», Київ, https://orcid.org/0000-0001-7440-2537

Зікєєв Дмитро Євгенійович здобувач освітнього ступеня доктора філософії зі спеціальності 053 «Психологія», кафедра психології та особистісного розвитку, Державний заклад вищої освіти «Університет менеджменту освіти», Київ, https://orcid.org/0000-0003-1085-490X

АДАПТАЦІЯ ШКАЛИ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ (IES): ПСИХОМЕТРИЧНІ ВЛАСТИВОСТІ УКРАЇНОМОВНОЇ ВЕРСІЇ IES-UA-14

Анотація. Глобалізація професійного середовища та зростання кількості міжнародних команд актуалізують потребу у валідних інструментах вимірювання міжкультурної комунікативної компетентності. Міжкультурна ефективність як її поведінковий вимір є важливою для програм професійного розвитку фахівців у міжнародному середовищі. Шкала міжкультурної ефективності (Intercultural Effectiveness Scale, IES), розроблена T. Portalla та G.-M. Chen є спеціалізованим інструментом для вимірювання, має адаптації іспанською, турецькою мовами, проте україномовна адаптація шкали IES не проводилася. Метою статті є адаптація та психометрична перевірка україномовної версії Шкали міжкультурної ефективності (IES) на вибірці 231 дорослих фахівців, M = 44,4 ± 9,0 роки. Застосовано аналіз дискримінативності пунктів, експлораторний, конфірматорний факторний аналіз, аналіз надійності та кореляційний аналіз. За результатами аналізу пунктів та ітеративного факторного аналізу сформовано 14-пунктну версію IES-UA-14 з трифакторною структурою (48,7% поясненої дисперсії): комунікативна впевненість у міжкультурній взаємодії (32,03%), повага та автентичність (9,76%), комунікативні бар'єри (6,96%). Конфірматорний факторний аналіз підтвердив трифакторну модель з прийнятними індексами відповідності (CFI = 0,984; TLI = 0,981; RMSEA = 0,078; SRMR = 0,069). Надійність загальної шкали: α = 0,846. Статистично підтверджено ($p < 0,01$ для усіх показників) конвергентну валідність (культурний інтелект, CQS; ρ = 0,643;), дискримінантну валідність (екстраверсія ρ = 0,196; добросовісність ρ = 0,241; відкритість досвіду ρ = 0,254; дружелюбність ρ = 0,337; емоційна стабільність ρ = 0,339; $p < 0,01$) та критеріальну валідність (психологічне благополуччя, WHO-5; ρ = 0,326; інтолерантність до невизначеності, IUS-12; ρ = –0,268). Розроблено нормативні

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

діапазони для IES-UA-14, що є валідним і надійним інструментом вимірювання міжкультурної ефективності як складової комунікативної компетентності фахівців. Отримані результати можуть використовуватися для діагностики та програм професійного розвитку фахівців і міжнародних команд.

Ключові слова: міжкультурна ефективність, міжкультурна комунікативна компетентність, комунікація, культурний інтелект, психометрична валідація, міжнародні команди, організаційна психологія, професійна компетентність, професійний розвиток.

Sukhenko Yana Valeriivna PhD in Psychology, Professor of the Department of Psychology and Personal Development, State Higher Education Institution "University of Educational Management", Kyiv, https://orcid.org/0000-0001-7440-2537

Zikieiev Dmytro Ph.D. Student in Psychology (specialty code 053) at the Department of Psychology and Personal Development, State Higher Education Institution "University of Educational Management", Kyiv, https://orcid.org/0000-0003-1085-490X

ADAPTATION OF THE INTERCULTURAL EFFECTIVENESS SCALE (IES): PSYCHOMETRIC PROPERTIES OF THE UKRAINIAN VERSION IES-UA-14

Abstract. The globalization of professional environments and the growing prevalence of international teams highlight the need for valid instruments to measure intercultural communication competence. Intercultural effectiveness, as the behavioral dimension of intercultural communication competence, is increasingly relevant for professional development programs in international settings. The Intercultural Effectiveness Scale (IES), developed by T. Portalla and G.-M. Chen, is a specialized instrument for measuring this construct and has been adapted into Spanish and Turkish; however, no Ukrainian-language adaptation of the IES has been conducted. The aim of this study was to adapt and psychometrically evaluate the Ukrainian version of the Intercultural Effectiveness Scale on a sample of 231 adults (M = 44,4 ± 9,0 years). Item discrimination analysis, exploratory factor analysis, confirmatory factor analysis, reliability analysis, and correlational analysis (with measures of cultural intelligence and personality traits) were employed. Based on item analysis and iterative factor analysis, a 14-item version, IES-UA-14, was developed with a three-factor structure accounting for 48.7% of the variance: communicative confidence in intercultural interaction (32.03%), respect and authenticity (9.76%), and communication barriers (6.96%). Confirmatory factor analysis supported the three-factor model with acceptable fit indices (CFI = 0.984; TLI = 0.981; RMSEA = 0.078; SRMR = 0.069). Internal consistency of the total scale was α = .846. Convergent validity was confirmed

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

with cultural intelligence (CQS; ρ = .643; p < .01), discriminant validity with personality traits (extraversion ρ = .196; conscientiousness ρ = .241; openness ρ = .254; agreeableness ρ = .337; emotional stability ρ = .339; all p < .01), and criterion validity with psychological well-being (WHO-5; ρ = .326; p < .01) and intolerance of uncertainty (IUS-12; ρ = –.268; p < .01). Normative ranges were established. IES-UA-14 is a valid and reliable instrument for measuring intercultural effectiveness as a component of communicative competence of professionals. The findings can be applied to assessment and professional development programs for professionals and international teams.

Keywords: intercultural effectiveness, intercultural communication competence, communication, metacommunication, cultural intelligence, psychometric validation, international teams, organizational psychology, professional competence, professional development.

Постановка проблеми. Глобалізація професійного середовища та зростання кількості міжнародних команд актуалізують потребу в інструментах вимірювання здатності до міжкультурної комунікації. Фахівці міжнародних компаній щоденно взаємодіють з колегами, клієнтами та партнерами з різних культур, що вимагає не лише знання культурних відмінностей, а й здатності ефективно реалізовувати комунікативну поведінку у міжкультурному контексті, зокрема на рівні метакомунікації – усвідомлювати та регулювати сам процес спілкування. Міжкультурна ефективність як складова професійної компетентності набуває значення для програм професійного розвитку фахівців, для оцінювання та формування комунікативних навичок у міжнародному середовищі. Відсутність україномовних інструментів для вимірювання поведінкової складової комунікативної компетентності обмежує дослідницькі та практичні можливості у сфері управління персоналом і розвитку міжкультурних команд.

Конструкт міжкультурної ефективності досліджується з кінця 1970-х років: M. Hammer, W. Gudykunst, R. Wiseman [1] емпірично виділили три її виміри – здатність справлятися з психологічним стресом, ефективно комунікувати та встановлювати міжособистісні стосунки. G. Chen та W. Starosta [2] визначили міжкультурну комунікативну компетентність (ICC) як здатність ефективно та адекватно спілкуватися в умовах культурного різноманіття. ICC містить три виміри: міжкультурне усвідомлення (когнітивний аспект), міжкультурну чутливість (афективний аспект) та міжкультурну ефективність (поведінковий аспект). Для афективного виміру M. Bennett [3] запропонував континуум розвитку від етноцентризму до етнорелятивізму, а G. Chen та W. Starosta [4] розробили Шкалу міжкультурної чутливості (α = 0,86). Водночас поведінковий вимір ICC тривалий час залишався без стандартизованого діагностичного інструменту, тому T. Portalla та G. Chen [5] згодом розробили Шкалу міжкультурної ефективності (Intercultural Effectiveness Scale, IES) – 20-пунктний інструмент з шестифакторною структурою (42% дисперсії):

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

поведінкова гнучкість (4 пункти), розслабленість у взаємодії (5 пунктів), повага до співрозмовника (3 пункти), навички повідомлень (3 пункти), підтримання ідентичності (3 пункти) та управління взаємодією (2 пункти). Надійність шкали становила α = 0,85; валідність підтверджено значущими кореляціями (p < 0,01) з міжкультурною чутливістю (r = 0,74), шкалою міжкультурної ефективності [1] (r = 0,60), готовністю до міжкультурної комунікації (r = 0,48) і міжкультурною комунікативною тривожністю (r = –0,71).

IES адаптовано в кількох країнах. У Туреччині шкалу валідовано на вибірках студентів університетів (n = 352; CFI = 0,95; RMSEA = 0,064; SRMR = 0,066; α = 0,83) [6], практикуючих медсестер лікарні (n = 204; CFI = 0,98; RMSEA = 0,059; SRMR = 0,077; α = 0,85; тест-ретест r = 0,71) [7] і в обох випадках підтверджено відповідність оригінальній факторній структурі. Водночас M. Yilmaz, H. Yildirim Sari та Ş. Daghan [8] на вибірці 165 студентів медсестринських факультетів отримали трифакторну структуру з 15 пунктів (56,67% дисперсії; α = 0,79): оригінальні субшкали «Підтримання ідентичності», «Навички повідомлень» та «Поведінкова гнучкість» об'єдналися в один фактор, п'ять пунктів вилучено, а пункт 18 перемістився до фактора «Повага до співрозмовника». J. Beltrán-Véliz et al. [9] адаптували IES іспанською мовою на вибірці 584 майбутніх вчителів у Чилі: CFA підтвердив шестифакторну модель, проте пункт 18 продемонстрував недостатнє факторне навантаження (p = 0,91) і був вилучений, що дало фінальну 19-пунктну версію (CFI = 0,930; TLI = 0,912; RMSEA = 0,058; SRMR = 0,049).

Мета статті – адаптація та психометрична перевірка україномовної версії Шкали міжкультурної ефективності (IES) на вибірці фахівців, які працюють у міжнародному професійному середовищі [5]. **Завдання дослідження:** здійснити лінгвістичну адаптацію IES українською мовою; проаналізувати якість пунктів та визначити факторну структуру адаптованої версії; оцінити надійність та валідність інструменту; розробити нормативні показники.

Виклад основного матеріалу. *Організація дослідження.* Збір даних здійснювався онлайн (Google Forms). У дослідженні взяли участь 231 особа (основна вибірка адаптації). Характеристики вибірки: 90,9% жінок; вік M = 44,4 ± 9,0; 76,2% з магістерським рівнем освіти; 43,7% на менеджерських позиціях; 54,5% мають досвід міжнародної роботи.

Шкала міжкультурної ефективності (Intercultural Effectiveness Scale, IES) [5] містить 20 пунктів з 5-бальною шкалою для відповідей (від 1 – «повністю не погоджуюся» до 5 – «повністю погоджуюся»), дев’ять пунктів (2, 4, 6, 8, 10, 12, 14, 16, 18) в ній є реверсивними. Лінгвістична адаптація здійснена методом подвійного перекладу: прямий переклад двома незалежними перекладачами (викладачі англійської мови, які є одночасно психологами), зворотний переклад і узгодження. Валідаційна батарея включає Шкалу культурного інтелекту (CQS); короткий п'ятифакторний опитувальник особистості (TIPI); Шкалу інтолерантності до невизначеності (IUS-12) та Індекс благополуччя ВООЗ (WHO-5).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Статистичні методи: описова статистика, експлораторний факторний аналіз (PAF, Promax), конфірматорний факторний аналіз (метод DWLS), α Кронбаха, метод розщеплення навпіл, кореляційний аналіз (критерій Спірмена). Обробка даних – SPSS (версія 26), CFA – Jamovi (версія 2.6).

Аналіз дискримінативності 20 пунктів оригінальної версії IES (n = 231; α = 0,796) виявив, що пункт IES18 після реверсії демонструє від'ємну кореляцію з загальною шкалою (rit = –0,324), а його вилучення підвищує α до 0,822. Пункти IES6 (скоригована кореляція пункту з загальним показником rit = 0,063) та IES4 (rit = 0,127) мали кореляції нижче прийнятного порогу 0,20. Ітеративний EFA (факторизація методом головної осі, ротація Promax) дозволив додатково вилучити пункти IES2, IES8, IES9 та IES16 на підставі низьких комунальностей (< 0,25), відсутності факторних навантажень ≥ 0,40 або крос-навантажень. Загалом вилучено шість пунктів (IES2, IES4, IES6, IES8, IES9, IES16). Пункт IES18 збережено у прямому кодуванні (без реверсії), оскільки від'ємна кореляція з загальною шкалою свідчить про невідповідність реверсивного варіанта логіці шкали, що узгоджується з проблемністю цього пункту в чилійській [9] і турецькій [8] адаптаціях.

Фінальний експлораторний факторний аналіз **(**EFA) на 14 пунктах (n = 231; PAF, Promax) продемонстрував прийнятність даних для факторного аналізу (KMO = 0,862; χ^2 Бартлета = 1190,626 (df = 91, p < 0,001); критерій Кайзера виділив три фактори, що пояснюють 48,7% дисперсії після екстракції (таблиця 1).

Таблиця 1

Результати експлораторного факторного аналізу

Пункт	Зміст	Ф1	Ф2	Ф3
IES5	Я можу чітко висловлювати свої ідеї, спілкуючись з людьми з різних культур	0,807		
IES13	Я почуваюся розслаблено, спілкуючись з людьми з інших культур	0,790		
IES1	Мені легко розмовляти з людьми з інших культур	0,774		
IES3	Мені легко ладити з людьми з інших культур	0,697		
IES11	Я завжди знаю, як розпочати розмову, спілкуючись з людьми з інших культур	0,690		
IES17	Я вважаю, що маю багато спільного з моїми співрозмовниками з інших культур під час нашої взаємодії	0,624		
IES7	Я можу ефективно відповідати на запитання, спілкуючись з людьми з інших культур	0,610		

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Пункт	Зміст	Ф1	Ф2	Ф3
IES19	Мені легко ідентифікувати себе з моїми співрозмовниками з інших культур під час нашої взаємодії	0,565		
IES15	Я завжди виявляю повагу до моїх колег з інших культур під час нашої взаємодії		0,811	
IES20	Я завжди виявляю повагу до думок моїх співрозмовників з інших культур під час нашої взаємодії		0,753	
IES18	Я вважаю, що найкращий спосіб діяти – це бути собою, коли спілкуюся з людьми з інших культур		0,539	
IES12	Я часто пропускаю деякі моменти, коли спілкуюся з людьми з інших культур (R)			0,783
IES10	У мене виникають проблеми з розрізненням інформативних і переконливих повідомлень, коли я спілкуюся з людьми з інших культур (R)			0,562
IES14	Я часто стаю не схожим/схожою на самого/саму себе, спілкуючись з людьми з інших культур (R)			0,474

Фактор 1 – «Комунікативна впевненість у міжкультурній взаємодії» (8 пунктів; 32,03% дисперсії) об'єднує пункти оригінальних субшкал «Розслабленість у взаємодії» та «Управління взаємодією». Відображає здатність відчувати комфорт і розслабленість у міжкультурному спілкуванні (IES1, IES3, IES13), чітко висловлювати ідеї та ефективно відповідати на запитання (IES5, IES7), ініціювати розмову (IES11), а також знаходити спільне з представниками інших культур та ідентифікувати себе з ними (IES17, IES19).

Фактор 2 – «Повага та автентичність» (3 пункти; 9,76% дисперсії). Поєднує ціннісне ставлення до співрозмовника з іншої культури – повагу до нього (IES15) та його думок (IES20) – з прагненням залишатися собою у міжкультурній взаємодії (IES18). Цей фактор відображає ціннісно-позиційний аспект міжкультурної ефективності: зрілу позицію суб'єкта, який поєднує автентичність з повагою до іншого.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Фактор 3 – «Комунікативні бар'єри» (3 пункти, реверсовані; 6,96% дисперсії). Відображає труднощі у міжкультурному спілкуванні: пропускання важливих моментів взаємодії (IES12), проблеми з розрізненням типів повідомлень (IES10) та втрату автентичності поведінки (IES14). Після реверсування вищі бали свідчать про менший рівень комунікативних бар'єрів. Помірні кореляції між факторами (Ф1 – Ф2 = 0,354; Ф1 – Ф3 = 0,343;) факторами підтверджують, що субшкали вимірюють пов'язані, але відмінні аспекти міжкультурної ефективності; низька кореляція (Ф2 – Ф3 = 0,074) свідчить про відносну незалежність Ф2 і Ф3.

Конфірматорний факторний аналіз (метод DWLS, n = 231) підтвердив трифакторну модель IES-UA-14: $\chi^2 = 177$ (df = 74, p < 0,001); CFI = 0,984; TLI = 0,981; RMSEA = 0,078 (90% CI [0,063; 0,093]); SRMR = 0,069, де усі індекси відповідають рекомендованим пороговим значенням. Стандартизовані факторні навантаження (β) за абсолютним значенням варіюють від 0,626 до 0,857 (усі p < 0,001).

Надійність загальної шкали IES-UA-14 (14 пунктів, α = 0,846), субшкали «Комунікативна впевненість» (8 пунктів, α = 0,886) та субшкали «Повага та автентичність» (3 пункти, α = 0,721) є доброю та прийнятною; нижчий показник субшкали «Комунікативні бар'єри» (3 пункти, α = 0,626) пояснюється невеликою кількістю пунктів та неоднорідністю їхнього змісту. Стабільність вимірювання підтверджено методом розщеплення навпіл: Spearman-Brown = 0,790; Guttman Split-Half = 0,779.

Конвергентну, дискримінантну та критеріальну валідність оцінено через кореляції Спірмена (n = 231). Конвергентна валідність підтверджена значущими помірними кореляціями з культурним інтелектом (CQS) [10] (ρ = 0,643; p < 0,01), що свідчить про концептуальну близькість, але не тотожність конструктів. Дискримінантна валідність засвідчена слабкими кореляціями з рисами особистості за TIPI: екстраверсія (ρ = 0,196; p < 0,01), добросовісність (ρ = 0,241; p < 0,01), відкритість новому досвіду (ρ = 0,254; p < 0,01), дружелюбність (ρ = 0,337; p < 0,01), емоційна стабільність (ρ = 0,339; p < 0,01). Це підтверджує, що IES вимірює специфічний конструкт міжкультурної ефективності, який пов'язаний з особистісними рисами, проте не зводиться до них. Критеріальна валідність підтверджена позитивним зв'язком з психологічним благополуччям (ρ = 0,326; p < 0,01) та від'ємним зв'язком з інтолерантністю до невизначеності (ρ = –0,268; p < 0,01): фахівці з вищою міжкультурною ефективністю характеризуються вищим рівнем благополуччя та нижчою інтолерантністю до невизначеності.

Описову статистику субшкал та загального показника IES-UA-14 (n = 231) та нормування наведено у таблиці 2 (показники субшкал обчислюються як середнє арифметичне за відповідними пунктами, загальний показник може обчислюватися як середнє (діапазон 1–5) або як сума (діапазон 14–70), нормативні діапазони визначено як M ± 1SD).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Таблиця 2

Описова статистика та нормативні діапазони IES-UA-14

Показник	M±SD	As	Ex	Низький	Середній	Високий
Комунікативна впевненість	3,31±0,75	–0,182	0,580	< 2,6	2,6–4,1	> 4,1
Повага та автентичність	4,39±0,62	–1,065	1,070	< 3,8	3,8–5,0	> 5,0
Комунікативні бар'єри	3,05±0,75	–0,140	0,506	< 2,3	2,3–3,8	> 3,8
Загальний показник	3,48±0,55	–0,050	0,489	< 2,9	2,9–4,0	> 4,0
Загальний показник	48,77±7,72	–0,050	0,491	< 41,1	41,1–56,5	> 56,5

Показники асиметрії та ексцесу для всіх субшкал та загального показника перебувають у прийнятних межах, що свідчить про задовільний характер розподілу даних. Найвищий середній показник спостерігається для субшкали «Повага та автентичність» (M = 4,39), що відображає виражену орієнтацію респондентів на ціннісне ставлення до культурних відмінностей. Від'ємна асиметрія цієї субшкали (–1,065) свідчить про лівосторонній зсув розподілу, що є типовим для пунктів, пов'язаних із соціально бажаними характеристиками.

Обговорення результатів. Результати адаптації Шкали міжкультурної ефективності на україномовній вибірці засвідчили, що оригінальна 6-факторна 20-пунктна структура [5] не відтворюється в українському культурному контексті. Ітеративний EFA дозволив сформувати 14-пунктну версію IES-UA-14 з трифакторною структурою, підтвердженою CFA. Зміна факторної структури порівняно з оригіналом вже мала місце: M. Yilmaz et al. [8] також отримали трифакторну 15-пунктну структуру на турецькій вибірці студентів-медсестер. Водночас IES-UA-14 є адаптацією, виконаною на вибірці працюючих фахівців з реальним досвідом міжкультурної взаємодії, що дозволяє розглядати отриману структуру як емпірично обґрунтовану для професійного контексту.

Трансформація факторної структури при крос-культурній адаптації є описаним феноменом і може бути зумовлена щонайменше двома причинами. По-перше, відмінності вибірок: оригінальну шкалу розроблено на студентах (середній вік 19,5), тоді як IES-UA-14 валідовано на вибірці працюючих фахівців (середній вік 43,4 роки), більшість яких має освітній рівень магістра; майже половина – досвід менеджерської діяльності та міжкультурної взаємодії. Для досвідчених фахівців диференціація між «розслабленістю у взаємодії» та «управлінням взаємодією» є менш відчутною, оскільки ці аспекти інтегруються у єдину здатність впевнено функціонувати в міжкультурному середовищі. По-друге, культурна специфіка: пункти, пов'язані з поведінковою гнучкістю (IES2, IES4) та підтриманням ідентичності (IES8), виявилися нерелевантними в

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

українському контексті. Окремо зазначимо, що IES18 («Я вважаю, що найкращий спосіб діяти – це бути собою»), в оригінальній шкалі є реверсивним (субшкала «Поведінкова гнучкість»), тобто автентичність тлумачиться як протилежність гнучкості. У чилійській адаптації цей пункт продемонстрував недостатнє факторне навантаження і був вилучений [9]. У нашому дослідженні IES18 після реверсу виявив від'ємну кореляцію з загальною шкалою (rit = –0,324), що свідчить про семантичну неузгодженість реверсивного варіанта з рештою пунктів. Використання IES18 у прямому кодуванні (без реверсії) дозволило зберегти цей пункт у складі другого фактора «Повага та автентичність»: автентичність і повага до партнера утворили спільний фактор, що відображає ціннісно-позиційний аспект міжкультурної ефективності. Це теоретично обґрунтоване рішення, оскільки здатність залишатися собою у міжкультурній взаємодії, поєднана з повагою до іншого, свідчить про зрілу позицію суб'єкта комунікації.

Об'єднання оригінальних субшкал «Розслабленість у взаємодії» та «Управління взаємодією» у єдиний фактор «Комунікативна впевненість» (8 пунктів, α = 0,886) є змістовно обґрунтованим. На професійній вибірці ці аспекти не диференціюються, а сприймаються як єдина здатність впевнено функціонувати в міжкультурному середовищі. Високі факторні навантаження у CFA (|β| від 0,633 до 0,857) підтверджують внутрішню когерентність цього фактора. Фактор «Комунікативні бар'єри» (3 пункти, α = 0,626) демонструє нижчу надійність, що є обмеженням, однак усі три пункти мають прийнятні навантаження у CFA (|β| = 0,626–0,662) і змістовно об'єднані спільною семантикою труднощів у міжкультурному спілкуванні.

В оригінальному дослідженні кореляція Пірсона з міжкультурною чутливістю становила r = 0,74 [5], у чилійській адаптації кореляції Пірсона з фактором ISS коливалися від r = 0,204 до r = 0,661 [9]. Наші результати демонструють аналогічний патерн помірних позитивних зв'язків зі спорідненим конструктом – культурним інтелектом (ρ = 0,643; p < 0,01), що підтверджує теоретичну валідність адаптованого інструменту.

Порівняльний аналіз психометричних характеристик україномовної Шкали міжкультурної ефективності IES-UA-14 з оригінальною шкалою IES і адаптаціями турецькою та іспанською мовами наведено у таблиці 3.

Таблиця 3

Порівняння показників адаптації IES

Параметр	Оригінал (Portalla & Chen, 2010)	Чилі (Beltrán-Véliz et al., 2024)	Туреччина (Yilmaz et al., 2020)	Україна, IES-UA-14,
Вибірка	653 студенти	584 студенти	165 студентів	231 фахівців
Вік	M = 19,5	M = 20,6	M = 22,6	M = 43,4
Пункти	20	19	15	14

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Параметр	Оригінал (Portalla & Chen, 2010)	Чилі (Beltrán-Véliz et al., 2024)	Туреччина (Yilmaz et al., 2020)	Україна, IES-UA-14,
Фактори	6	6	3	3
Дисперсія, %	42,0%	–	56,67%	48,7%
Загальна α	0,85	–	0,79	0,846
CFI (CFA)	–	0,930	0,933	0,984
RMSEA	–	0,058	0,053	0,078
SRMR	–	0,049	–	0,069

Висновки. Здійснено крос-культурну адаптацію Шкали міжкультурної ефективності (IES) [5] українською мовою. За результатами аналізу пунктів, ітеративного EFA та CFA сформовано 14-пунктну версію IES-UA-14 з трифакторною структурою (48,7% дисперсії): комунікативна впевненість у міжкультурній взаємодії, повага та автентичність і комунікативні бар'єри. CFA (DWLS) підтвердив трифакторну модель з прийнятними індексами відповідності: CFI = 0,984; TLI = 0,981; RMSEA = 0,078 (90% CI [0,063; 0,093]); SRMR = 0,069. IES-UA-14 демонструє добру і прийнятну надійність загальної шкали (α = 0,846), шкал «комунікативна впевненість» (α = 0,886), «повага та автентичність» (α = 0,721) і нижчу для шкали «комунікативні бар'єри» (α = 0,626). Підтверджено конвергентну, дискримінантну і критеріальну валідність IES-UA-14. Зміна факторної структури порівняно з оригіналом зумовлена відмінностями вибірки (працюючі фахівці v.s. студенти)

Література:

1. Hammer M. R., Gudykunst W. B., Wiseman R. L. Dimensions of intercultural effectiveness: An exploratory study. International Journal of Intercultural Relations. 1978. Vol. 2. P. 382–392. DOI: 10.1016/0147-1767(78)90036-6.

2. Chen G., Starosta W. J. Intercultural communication competence: A synthesis. Annals of the International Communication Association. 1996. Vol. 19, no. 1. P. 353–383. DOI: 10.1080/23808985.1996.11678935.

3. Bennett M. J. A developmental approach to training for intercultural sensitivity. International Journal of Intercultural Relations. 1986. Vol. 10, no. 2. P. 179–196. DOI: 10.1016/0147-1767(86)90005-2.

4. Chen G., Starosta W. The development and validation of the intercultural sensitivity scale. Human Communication. 2000. Vol. 3. P. 1–15. DOI: 10.1037/t61546-000.

5. Portalla T., Chen G.-M. The development and validation of the intercultural effectiveness scale. Intercultural Communication Studies. 2010. Vol. 19, no. 3. P. 21–37. URL: https://digitalcommons.uri.edu/com_facpubs/17/ (date of access: 30.04.2026).

6. Arslan S., Tadeu P., Kaya M., Arslan N. Evaluating the psychometric properties of a scale to measure intercultural effectiveness. The Journal of International Social Research. 2015. Vol. 8, no. 36. P. 699–701. URL: https://www.sosyalarastirmalar.com/articles/evaluating-the-psychometric-properties-of-a-scale-to-measureintercultural-effectiveness.pdf (date of access: 30.04.2026).

7. Yakar H. K., Alpar Ş. E. Determination of the reliability and validity of intercultural awareness and intercultural effectiveness scales. Journal of Human Sciences. 2017. Vol. 14, no. 3. P. 2748–2761. DOI: 10.14687/jhs.v14i3.4885.

ISSN 2786-4952 Online

8. Yilmaz M., Yildirim Sari H., Daghan Ş. An exploratory study of intercultural effectiveness scale in nursing students. Heliyon. 2020. Vol. 6, no. 2. Art. no. e02769. DOI: 10.1016/ j.heliyon.2019.e02769.

9. Beltrán-Véliz J. C., Gálvez-Nieto J. L., Klenner-Loebel M., Vera-Gajardo N. Adaptation and Validation of the Intercultural Effectiveness Scale in a Sample of Initial Teacher Training Students in Chile. Behavioral Sciences. 2024. Vol. 14, no. 10. Art. no. 864. DOI: 10.3390/ bs14100864.

10. Ang S., Van Dyne L., Koh C., Ng K. Y., Templer K. J., Tay C., Chandrasekar N. A. Cultural intelligence: Its measurement and effects on cultural judgment and decision making, cultural adaptation and task performance. Management and Organization Review. 2007. Vol. 3, no. 3. P. 335–371. DOI: 10.1111/j.1740-8784.2007.00082.x.

References:

1. Hammer, M. R., Gudykunst, W. B., & Wiseman, R. L. (1978). Dimensions of intercultural effectiveness: An exploratory study. International Journal of Intercultural Relations, 2, 382–392. https://doi.org/10.1016/0147-1767(78)90036-6

2. Chen, G., & Starosta, W. J. (1996). Intercultural communication competence: A synthesis. Annals of the International Communication Association, 19(1), 353–383. https://doi.org/10. 1080/23808985.1996.11678935

3. Bennett, M. J. (1986). A developmental approach to training for intercultural sensitivity. International Journal of Intercultural Relations, 10(2), 179–196. https://doi.org/10.1016/0147-1767(86)90005-2

4. Chen, G., & Starosta, W. (2000). The development and validation of the intercultural sensitivity scale. Human Communication, 3, 1–15. https://doi.org/10.1037/t61546-000

5. Portalla, T., & Chen, G.-M. (2010). The development and validation of the intercultural effectiveness scale. Intercultural Communication Studies, 19(3), 21–37. Retrieved from https://digitalcommons.uri.edu/com_facpubs/17/

6. Arslan, S., Tadeu, P., Kaya, M., & Arslan, N. (2015). Evaluating the psychometric properties of a scale to measure intercultural effectiveness. The Journal of International Social Research, 8(36), 699–701. Retrieved from https://www.sosyalarastirmalar.com/articles/evaluating-the-psychometric-properties-of-a-scale-to-measureintercultural-effectiveness.pdf

7. Yakar, H. K., & Alpar, Ş. E. (2017). Determination of the reliability and validity of intercultural awareness and intercultural effectiveness scales. Journal of Human Sciences, 14(3), 2748–2761. https://doi.org/10.14687/jhs.v14i3.4885

8. Yilmaz, M., Yildirim Sari, H., & Daghan, Ş. (2020). An exploratory study of intercultural effectiveness scale in nursing students. Heliyon, 6(2), Article e02769. https://doi.org/10. 1016/j.heliyon.2019.e02769

9. Beltrán-Véliz, J. C., Gálvez-Nieto, J. L., Klenner-Loebel, M., & Vera-Gajardo, N. (2024). Adaptation and validation of the Intercultural Effectiveness Scale in a sample of initial teacher training students in Chile. Behavioral Sciences, 14(10), Article 864. https://doi.org/ 10.3390/bs14100864

10. Ang, S., Van Dyne, L., Koh, C., Ng, K. Y., Templer, K. J., Tay, C., & Chandrasekar, N. A. (2007). Cultural intelligence: Its measurement and effects on cultural judgment and decision making, cultural adaptation and task performance. Management and Organization Review, 3(3), 335–371. https://doi.org/10.1111/j.1740-8784.2007.00082.x

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Додаток

Шкала міжкультурної ефективності, IES-UA-14

Інструкція. Нижче наведено твердження щодо міжкультурної комунікації. Правильних чи неправильних відповідей не існує. Будь ласка, працюйте швидко та запишіть своє перше враження, вказавши ступінь вашої згоди чи незгоди з твердженням: 5 – повністю погоджуюся; 4 – погоджуюся; 3 – не впевнений(-а); 2 – не погоджуюся; 1 – повністю не погоджуюся.

Твердження опитувальника:

1. Мені легко розмовляти з людьми з інших культур.
2. Мені легко ладити з людьми з інших культур.
3. Я можу чітко висловлювати свої ідеї, спілкуючись з людьми з різних культур.
4. Я можу ефективно відповідати на запитання, спілкуючись з людьми з інших культур.
5. У мене виникають проблеми з розрізненням інформативних і переконливих повідомлень, коли я спілкуюся з людьми з інших культур. (R)
6. Я завжди знаю, як розпочати розмову, спілкуючись з людьми з інших культур.
7. Я часто пропускаю деякі моменти, коли спілкуюся з людьми з інших культур. (R)
8. Я почуваюся розслаблено, спілкуючись з людьми з інших культур.
9. Я часто стаю не схожим/схожою на самого/саму себе, спілкуючись з людьми з інших культур. (R)
10. Я завжди виявляю повагу до моїх колег з інших культур під час нашої взаємодії.
11. Я вважаю, що маю багато спільного з моїми співрозмовниками з інших культур під час нашої взаємодії.
12. Я вважаю, що найкращий спосіб діяти – це бути собою, коли спілкуюся з людьми з інших культур.
13. Мені легко ідентифікувати себе з моїми співрозмовниками з інших культур під час нашої взаємодії.
14. Я завжди виявляю повагу до думок моїх співрозмовників з інших культур під час нашої взаємодії.

Обробка результатів. Пункти 5, 7 та 9 реверсуються. Загальний показник і показники субшкал обраховуються як середнє арифметичне за відповідними пунктами:

– субшкала «комунікативна впевненість у міжкультурній взаємодії» – 1, 2, 3, 4, 6, 8, 11, 13;
– субшкала «повага та автентичність» – 10, 12, 14;
– субшкала «комунікативні бар’єри» – 5, 7, 9 (після реверсу);
– загальний показник – середнє арифметичне усіх 14 пунктів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Інтерпретація. Вищі бали свідчать про вищий рівень міжкультурної ефективності: більшу комунікативну впевненість у міжкультурній взаємодії, повагу та автентичність у комунікації, а також про менші комунікативні бар'єри.

Дата першого надходження статті до видання: 01.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 17.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.923.2

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-5182-5193

Тертична Надія Анатоліївна кандидат психологічних наук, доцент, доцентка кафедри загальної і медичної психології, Навчально-науковий інститут психічного здоров´я, Національний медичний університет ім. О.О. Богомольця, Київ, https://orcid.org/0000-0002-7326-1522

Лазуренко Олена Олексіївна кандидат психологічних наук, доцент, доцентка кафедри загальної і медичної психології, навчально-наукового центру неперервної професійної освіти, Інститут післядипломної освіти, Навчально-науковий інститут психічного здоров´я, Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, Київ, https://orcid.org/0000-0002-3540-0544

ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ХАРАКТЕРИСТИК МОТИВАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ ЛІКАРЯ

Анотація. У представленому дослідженні здійснено порівняльний аналіз основних соціально-психологічних характеристик і типів мотивації професійного становлення лікаря в сучасних умовах професійної діяльності та медичної освіти, а також визначено психологічні чинники, що впливають на формування професійної спрямованості, професійної ідентичності та готовності лікаря до ефективної самореалізації у сфері охорони здоров'я у сучасних умовах.

Особливу увагу приділено аналізу основних типів мотивації професійного становлення лікаря, зокрема внутрішньої та зовнішньої мотивації, мотивації досягнення, професійного саморозвитку. Обґрунтовано, що провідну роль у професійному розвитку медичного працівника відіграють внутрішні мотиви, пов'язані зі спрямованістю особистості, прагненням до професійного вдосконалення та самореалізації. Визначено, що на формування мотивації професійного становлення лікаря суттєво впливають соціально-психологічні характеристики особистості, зокрема ціннісні орієнтації, професійна спрямованість, рівень саморегуляції та особливості професійної взаємодії.

Доведено, що у професійній діяльності як лікарів інтернів, так і лікарів-практиків, домінує внутрішня мотивація, яка забезпечує стійкість, самореалізацію та ефективність роботи навіть у складних умовах війни, стресу та невизначеності. Зазначено, що для підтримки ефективності роботи лікарів та інтернів варто робити акцент на розвитку внутрішніх стимулів (професійна самореалізація, суспільне визнання), а зовнішні фактори розглядати як додатковий ресурс, який допомагає лікареві долати стрес, підтримувати емоційну стійкість, зміцнювати довіру пацієнтів, відчувати значущість своєї діяльності та забезпечувати високий рівень якості медичної допомоги.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Акцентовано увагу на необхідності комплексного дослідження мотиваційної сфери лікаря на різних етапах професіогенезу – від професійного навчання до практичної діяльності. Зроблено висновок про необхідність подальших теоретичних і емпіричних досліджень соціально-психологічних механізмів мотивації професійного становлення лікаря в сучасних умовах.

Ключові слова: мотивація, професійне становлення, професійна підготовка, професійна діяльність, особистість лікаря, самореалізація, саморегуляція, професіогенез, медична освіта

Tertychna Nadiia Doctor of Philosophy, PhD, Associate Professor of the Department of General and Medical Psychology, Educational and Scientific Institute of Mental Health, Bogomolets National Medical University, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-7326-1522

Lazurenko Olena Doctor of Philosophy, PhD, Associate Professor of the Department of General and Medical Psychology, Educational and Scientific Institute of Mental Health, Bogomolets National Medical University, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-3540-0544

STUDY OF SOCIAL-PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF THE MOTIVATION OF DOCTOR'S PROFESSIONAL FORMATION

Abstract. In the presented study, a comparative analysis of the main socio-psychological characteristics and types of motivation for the professional development of a doctor in modern conditions of professional activity and medical education was carried out, as well as psychological factors influencing the formation of professional orientation, professional identity and readiness of a doctor for effective self-realization in the field of health care in modern conditions were determined.

Special attention is paid to the analysis of the main types of motivation for the professional development of a doctor, in particular internal and external motivation, achievement motivation, professional self-development. It is substantiated that the leading role in the professional development of a medical worker is played by internal motives related to the orientation of the individual, the desire for professional improvement and self-realization. It was determined that the formation of motivation for the professional development of a doctor is significantly influenced by the socio-psychological characteristics of the individual, in particular, value orientations, professional orientation, the level of self-regulation and the peculiarities of professional interaction.

It has been proven that the professional activity of both intern doctors and practicing doctors is dominated by internal motivation, which ensures stability, self-realization and work efficiency even in difficult conditions of war, stress and uncertainty. It is noted that in order to maintain the effectiveness of the work of doctors

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

and interns, it is necessary to emphasize the development of internal incentives (professional self-realization, social recognition), and to consider external factors as an additional resource that helps the doctor overcome stress, maintain emotional stability, strengthen the trust of patients, feel the significance of his activities and ensure a high level of quality of medical care.

Attention is focused on the need for a comprehensive study of the physician's motivational sphere at various stages of professional development - from professional training to practical activity. A conclusion is made about the need for further theoretical and empirical studies of the socio-psychological mechanisms of motivation for the professional development of a doctor in modern conditions.

Keywords: motivation, professional development, professional training, professional activity, doctor's personality, self-realization, self-regulation, professional development, medical education

Постановка проблеми. Сучасна система охорони здоров'я України перебуває в умовах глибоких соціальних, економічних та професійних трансформацій, що зумовлює підвищені вимоги до особистості лікаря, його професійної компетентності, психологічної стійкості та мотиваційної сфери.

Професійне становлення лікаря є складним і тривалим процесом, який охоплює не лише набуття фахових знань і клінічних навичок, а й формування професійної ідентичності, ціннісних орієнтацій, гуманістичних установок та внутрішньої готовності до здійснення медичної діяльності. Особливого значення у цьому контексті набуває проблема мотивації професійного становлення лікаря.

Актуальність дослідження професійного становлення лікаря зумовлена тим, що у сучасній психологічній науці недостатньо комплексно висвітлено взаємозв'язок між соціально-психологічними характеристиками особистості та мотивацією професійного становлення саме в медичному середовищі.

Потребують уточнення особливості впливу таких чинників, як професійна ідентичність, ціннісні орієнтації, соціальні очікування, міжособистісна взаємодія, рефлексивність, емпатійність, мотивація досягнення та внутрішня професійна спрямованість на процес професійного розвитку лікаря.

Діяльність фахівця завжди опосередкована його особистісними властивостями, які розвиваються в процесі професійного становлення, забезпечуючи мотивацію трудової діяльності та професіогенезу, їх ефективність.

Мотивація – один із процесів, завдяки якому можна визначити та зрозуміти причини поведінки та діяльності особистості. Саме тому важливо знати, що спонукає людину до професійного розвитку, професійної діяльності. З психологічної точки зору мотивація розглядається як процес суб'єктивної діяльності і полягає у виникненні мотивів власної поведінки, цілей і реалізації досягнень, а також як внутрішня властивість особистості, що пов'язана з її інтересами і визначає є поведінку. Отже, мотивація передбачає витрату певних зусиль, старання та сумлінності, наполегливості для досягнення поставленої

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

мети. Вона, як стрижневе психічне утворення, є важливим компонентом психологічної системи навчально-професійної діяльності особистості, зокрема, лікаря. Професійна мотивація як система внутрішніх спонукань спрямовує особистість, сприяє її розвитку, зокрема, професійному.

В процесі професійного становлення лікарю потрібна не лише мотивація, також мають розвиватися професійно важливі якості особистості фахівця, його професійна самосвідомість, професійна компетентність, професійна готовність тощо. Через це проблема дослідження полягає у виявленні та теоретико-емпіричному обґрунтуванні соціально-психологічних характеристик мотивації професійного становлення лікаря, а також визначенні особливостей їх впливу на процес формування професійної ідентичності, професійної спрямованості та готовності до ефективної медичної діяльності та власного професіогенезу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема мотивації професійного становлення лікаря є предметом активного наукового осмислення у вітчизняній психології, педагогіці та медицині.

Теоретико-методологічні засади професійного становлення особистості розроблялися у працях відомих українських психологів Г. Балла, І. Беха, С. Максименка, В. Рибалки, Т. Титаренко, Н. Чепелєвої та інших учених. Також у наукових джерелах широко представлені різні аспекти проблеми саморегуляції, мотиваційних установок (праці А. Бандури, М. Боришевського, Г. Костюка, Н. Повякель, В. Трофімова та ін.) Крім того, проблеми професійної мотивації студентів медичних закладів вищої освіти висвітлено у працях Л. Карамушки, О. Бондарчук, Н. Волянець, І. Булах, Т. Яценко та інших науковців. У їх дослідженнях увага акцентується на тому, що мотивація майбутнього лікаря формується під впливом як внутрішніх психологічних чинників (цінностей, потреб, професійних інтересів, рівня емпатії), так і зовнішніх соціальних умов (освітнього середовища, соціальних очікувань, престижу професії, професійної комунікації).

У сучасних українських дослідженнях значна увага приділяється питанням професійної мотивації майбутніх медичних працівників, формуванню професійної ідентичності лікаря, розвитку професійно важливих якостей, саморегуляції професіогенезу лікаря, психологічній готовності до медичної діяльності та профілактиці професійного вигорання (праці О. Лазуренко, В. Панка, Л. Орбан-Лембрик, Н. Пов'якель, Н. Сміла та ін.) [3; 4].

Попри значну кількість наукових праць, присвячених проблемам професійної мотивації, професійного розвитку особистості, недостатньо дослідженим залишається питання комплексного аналізу соціально-психологічних чинників, які визначають специфіку мотивації професійного становлення лікаря на різних етапах професіогенезу. Особливої уваги потребує дослідження співвідношення внутрішньої та зовнішньої мотивації, впливу соціального середовища, професійної комунікації та індивідуально-психологічних характеристик на професійний розвиток лікаря.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Таким чином, аналіз сучасних українських наукових досліджень свідчить про зростання інтересу до проблем професійної мотивації медичних працівників, водночас підтверджуючи необхідність подальшого комплексного вивчення соціально-психологічних характеристик мотивації професійного становлення лікаря з урахуванням сучасних викликів та специфіки медичної професії.

Мета статті полягає у здійсненні комплексного порівняльного аналізу основних соціально-психологічних характеристик і типів мотивації професійного становлення лікаря в сучасних умовах професійної діяльності та медичної освіти, а також у визначенні психологічних чинників, що впливають на формування професійної спрямованості, професійної ідентичності та готовності лікаря до ефективної самореалізації у сфері охорони здоров'я у сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Наукова проблема даного дослідження полягає у визначенні сутності, структури та особливостей соціально-психологічних характеристик мотивації професійного становлення лікаря, а також у встановленні психологічних умов, що сприяють ефективному професійному розвитку та самореалізації медичного фахівця [3].

Наше дослідження мало на меті окреслити основні питання, пов'язані з психологічними особливостями професійного становлення лікаря в сучасних умовах: самоздійсненням, мотивації професійної діяльності та рефлексією його самоефективності, задля того, щоб розробити комплексний психолого-педагогічний підхід особистісно-професійного становлення лікаря, обґрунтувати шляхи реалізації процесу становлення лікаря в сучасних умовах.

Для реалізації мети та завдань дослідження нами було вибудовано програму дослідження, яка включала кілька етапів. На першому етапі наше дослідження було спрямоване на аналіз ознак професійного самоздійснення [2], які можна ми розглядали у двох загальних формах (способах): зовнішньо-професійний (досягнення значущих здобутків у різних аспектах професійної медичної діяльності); внутрішньопрофесійний (професійне самовдосконалення, спрямоване на підвищення професійної компетентності та розвиток професійноважливих якостей). З цією метою, ми використали Опитувальник професійного самоздійснення, розроблений Кокун О.М. [1].

На другому етапі ми вивчали типи мотивації професійної діяльності: внутрішньої та зовнішньої мотивації. З цією метою, ми використали методику К. Замфір у модифікації А. Реана «Мотивація професійної діяльності» [5]. Відповідно до даної методики, про внутрішній тип мотивації слід говорити, коли для особистості має значення діяльність сама по собі. Якщо ж в основі мотивації професійної діяльності лежить прагнення до задоволення інших потреб, зовнішніх по відношенню до змісту самої діяльності (мотиви соціального престижу, зарплати і т. д.), то мова йде про зовнішню мотивацію. За методикою «Мотивація професійної діяльності» зовнішні мотиви поділяються на зовнішні позитивні та зовнішні негативні. Очевидно, що зовнішні позитивні мотиви, безсумнівно, більш ефективні та більш бажані, ніж зовнішні негативні мотиви.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Показником вираженості кожного типу мотивації, за даною методикою, буде число, яке знаходиться в межах від 1 до 5.

У дослідження брали участь 112 осіб, серед яких 44 лікарі та 68 лікарі. Професійний стаж роботи лікарів складав від 10 до 42 років, а інтернів – від 2 до 5 років.

Результати дослідження, отримані за допомогою методики К. Замфір у модифікації А. Реана «Мотивація професійної діяльності», дозволили нам виявити та проаналізувати характерні особливості загального рівня мотивації інтернів: внутрішньої та зовнішньої (позитивної, негативної) (Рис.1).

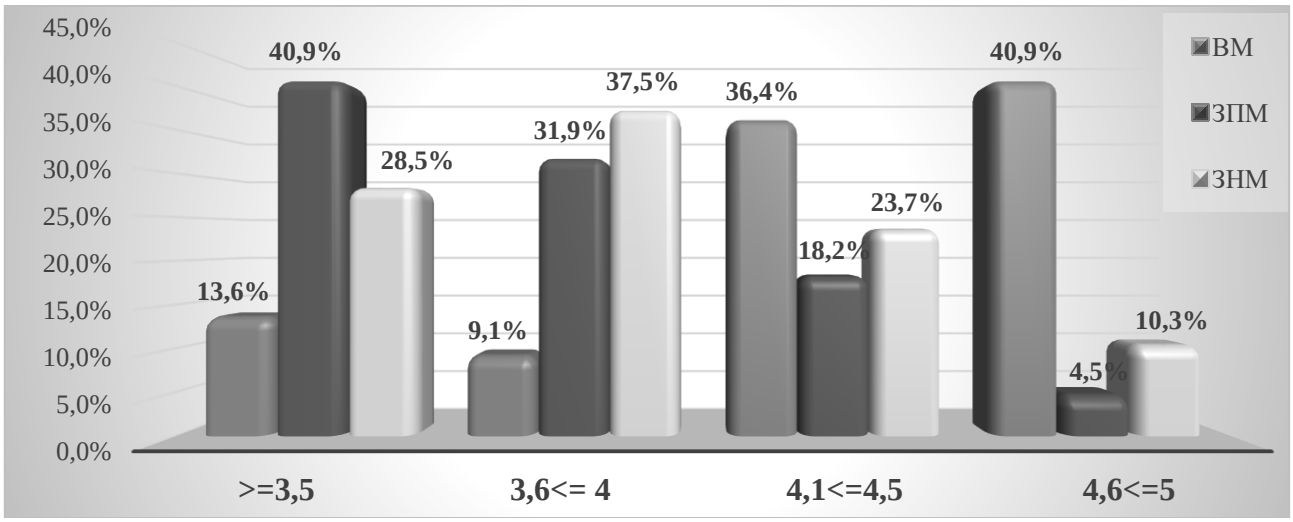

Рис. 1. Загальний рівень мотивації лікарів-інтернів: внутрішня (ВМ), зовнішня позитивна (ЗПМ), зовнішня негативна (ЗНМ)

Загальний кількісний аналіз мотивації лікарів-інтернів показав, що є деякі відмінності між рівнями вираженості внутрішньої мотивації (ВМ), зовнішньої позитивної мотивації (ЗПМ) та зовнішньої негативної мотивації. (ЗНМ). Так, ми звернули увагу, що внутрішня мотивація інтернів є дуже високою 4,6<=5 у 40, 9% респондентів. Причому, показники ВМ залишаються високими і на рівні 4,1<=4,5 у 36,4% інтернів. Це свідчить про їх чітко окреслене професійне самовизначення.

Що стосується зовнішньої мотивації, то треба зазначити, що показники зовнішньої позитивної мотивації зменшувалися від >=3,5 до 4,6<=5. На рівні оцінки 4,6<=5 ЗПМ була лише у 4,5% інтернів, що свідчить про те, що у молодих фахівців мотиви «Прагнення до просування по службі», «Потреба в досягненні соціального престижу й поваги з боку інших» ще не яскраво виражені, вони лише формуються на основі розкриття особистісного потенціалу, тому, найвищі показники ЗПМ зустрічаються у 40,9% на рівні оцінки >=3,5.

Кількісні показники зовнішньої негативної мотивації були найвищими (у 37,5% респондентів) на рівні оцінки 3,6<=4 і поступово знижувалися до рівня оцінок 4,6<=5 (у 10, 3% респондентів). Тобто, на етапі становлення молодого лікаря визнання з боку колег і керівництва є вагомим мотивом, а критика з боку

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

керівника або колег, а також можливі покарання, неприємності та невдачі, демотивують інтернів у їх професійному самоздійсненні.

Для порівняльного аналізу, ми також систематизували особливості загального рівня мотивації лікарів-практиків: внутрішньої та зовнішньої (позитивної, негативної) (Рис.2).

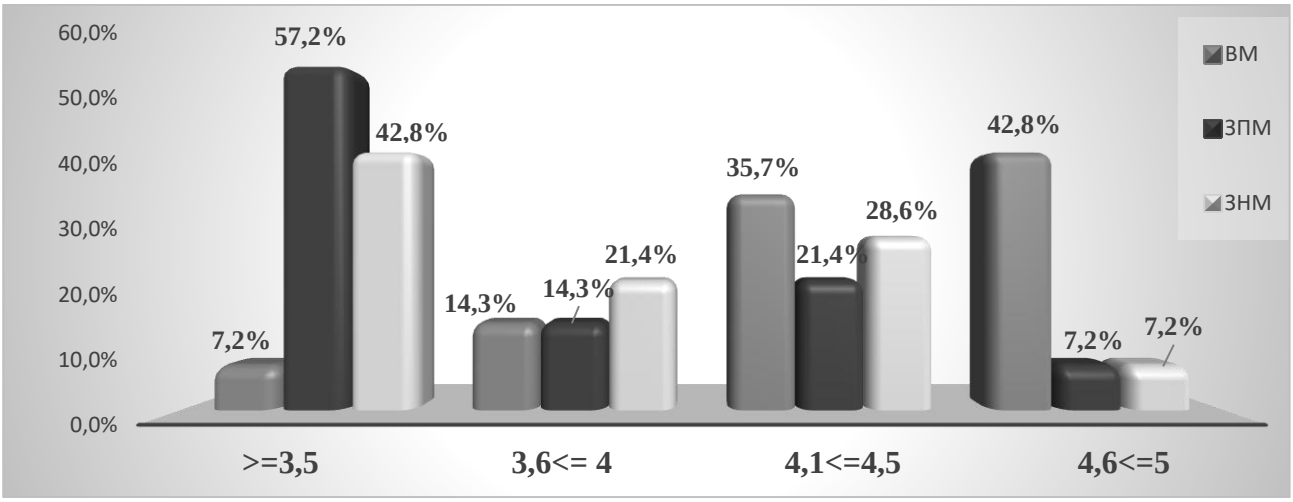

Рис. 2. Загальний рівень мотивації лікарів практиків: внутрішній (ВМ), зовнішній позитивний (ЗПМ), зовнішній негативний (ЗНМ)

Як свідчать отримані результати, внутрішня мотивація лікарів є дуже високою 4,6<=5 у 42, 8% респондентів і, на відміну від інтернів, різко знижується в межах оцінок >=3,5 (всього 7,2% респондентів). Тобто, дослідження показало, що більшість досвідчених лікарів відбулися у своїй професії, що дозволяє їм отримувати задоволення від самого процесу та результату роботи та самореалізовуватися саме в даній діяльності.

Водночас, показники зовнішньої позитивної мотивації зменшувалися від >=3,5 до 4,6<=5. Причому, на рівні оцінок >=3,5 ЗПМ була зафіксована у 57,2% лікарів, а на рівні оцінок 4,6<=5 лише у 7,2%. Ми вважаємо, що такі показники зовнішньої позитивної мотивації свідчать про деяку невмотивованість сучасних лікарів. Половина досліджуваних лікарів мають стаж більше 15 років, і хоча рівень їх внутрішньої умотивованості високий, вони відчувають невизначеність майбутнього та ризики воєнної ситуації, все ще мають низьку фінансову підтримку за свою складну професійну діяльність, а труднощі, по’вязані зі складними умовами, особливо в кризових ситуаціях, новими непередбачуваними випадками і вимогами, можуть формувати у лікарів професійне вигоряння та відчуття відсутності підтримки з боку суспільства.

Що стосується кількісних показників зовнішньої негативної мотивації, то вони були найвищими (у 42,8% респондентів) на рівні оцінки >=3,5 і поступово знижувалися до рівня оцінок 4,6<=5 (у 7, 2% респондентів). Такі показники, на наш погляд, свідчать про професійну виваженість та самореалізованість лікарів,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

їх сформовану професійну ідентичність, коли особистість розуміє свої сильні сторони, опирається на них та повагу колег, готова до самовдосконалення та не залежить від можливих покарань або неприємностей.

Отже, порівняльний аналіз загальних показників рівня мотивації лікарів інтернів та лікарів практиків показав, що у 45,4% інтернів та у 54,5% лікарів прослідковувався середній рівень умотивованості до професійної діяльності. Приблизно у такої ж кількості респондентів (42,9% інтерни та 57,1% лікарі) відмічався оптимальний рівень умотивованості.

З метою глибшого аналізу отриманих результатів, ми окремо порівняли оцінки різних типів мотивації (ВМ, ЗПМ, ЗНМ) у лікарів та інтернів. Так, результати оцінок внутрішньої мотивації, відрізнялися за різними оцінками (Рис.3).

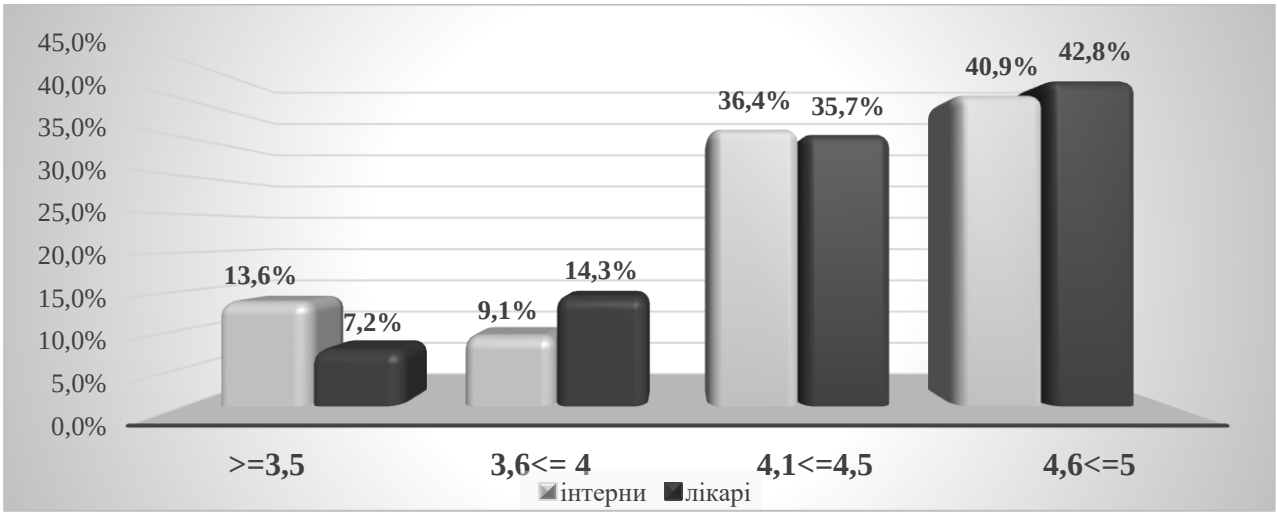

Рис. 3. Порівняльний аналіз рівня внутрішньої мотивації лікарів інтернів та лікарів практиків

Як показали результати дослідження, внутрішня мотивація у обох груп є дуже високою: у інтернів 4,6<=5 у 40, 9% респондентів, а у лікарів 4,6<=5 у 42,8% респондентів. Водночас, показники різко зменшуються: в межах оцінок 3,6<=4 (інтерни - 9,1%, лікарі – 14,3%), в межах оцінок >=3,5 (інтерни – 13,6%, лікарі - 7,2%). Це свідчить про зацікавленість у професійній діяльності та високий рівень внутрішнього стимулу, а також демонструє різке падіння мотивації, коли оцінки переходять із високого рівня до середнього. Така тенденція, на наш погляд, означає, що частина респондентів, все таки, має недостатній рівень внутрішньої мотивації, що може негативно впливати на їхню професійну ефективність. Для інтернів мотиваційну основу професійної діяльності та особистісного зростання створює саме відчуття перспективи. Через війну та відсутність можливості реалістично окреслювати власні перспективи, існує певна професійна невизначеність, що є виправданою та зрозумілою. У лікарів зниження внутрішньої мотивації може бути пов’язано з багаторічним перевантаженням та виснаженням через діяльність у напружених, стресових та ситуаціях невизначеності.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

На підставі отриманих результатів ми визначали також мотиваційний комплекс особистості. Мотиваційний комплекс являє собою тип співвідношення між собою трьох видів мотивації: ВМ, ЗПМ і ЗНМ. Тож, результати дослідження показали, що мотиваційний комплекс особистості, в якому на першому місці стоїть внутрішня мотивація відзначався у 81,8% інтернів та у 92,3% лікарів, що відповідає вираженості ВМ у двох груп респондентів.

Результати оцінок зовнішньої позитивної мотивації також відрізнялися за різними оцінками (Рис.4).

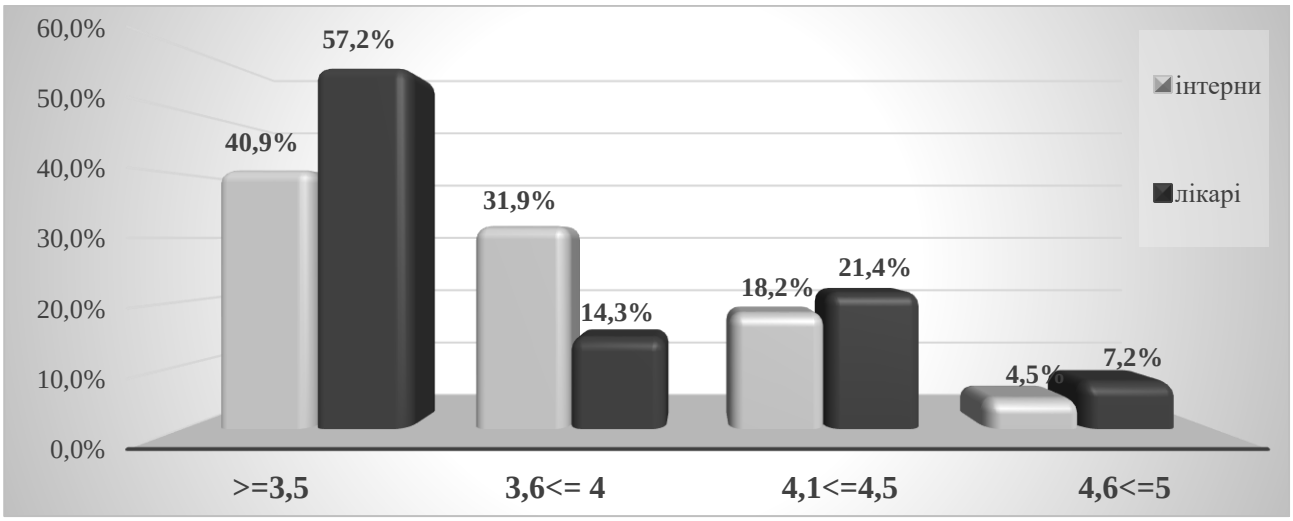

Рис. 4. Порівняльний аналіз рівня зовнішньої позитивної мотивації лікарів інтернів та лікарів практиків

Аналізуючи результати дослідження зовнішньої мотивації як у інтернів, так і у лікарів, ми помітили абсолютно зворотню тенденцію порівняно з внутрішньою мотивацією. Так, показники зовнішньої позитивної мотивації були досить низькими на рівні оцінок від 3,6<=4 до 4,6<=5 і найвищими на рівні оцінок >=3,5. У професійній діяльності лікарів ключову роль відіграє внутрішня мотивація — прагнення допомагати людям, розвиватися у професії, відчуття значущості своєї роботи. Тому зовнішні фактори (наприклад, матеріальні винагороди, статус, схвалення з боку інших), навіть якщо вони присутні, не отримують високих оцінок, адже не визначають основний сенс діяльності. Водночас, Найвищі значення зовнішньої мотивації у нижчому діапазоні можуть пояснюватися тим, що частина респондентів, які мають нижчий рівень внутрішньої мотивації, компенсують її саме зовнішніми стимулами. Для них важливішими є матеріальні чи соціальні фактори, які підтримують залученість у професію.

Цікаво, що мотиваційний комплекс особистості, в якому на першому місці стоїть зовнішня позитивна мотивація (ЗПМ>ВМ>ЗНМ) відзначався лише у незначної кількості досліджуваних (18,2% - інтерни, та 7,7% - лікарі). А мотиваційний комплекс особистості, в якому на першому місці внутрішня

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

мотивація, а на другому зовнішня позитивна мотивація (ВМ>ЗПМ>ЗНМ) відзначався у 81,8% інтернів та у 92,3% лікарів, що відповідає вираженості ВМ та ЗПМ у двох груп респондентів. На наш погляд, ці результати свідчать, що інтерни ще перебувають у процесі навчання, тому їх мотивація може бути більш змішаною (ВМ+ЗПМ). Вони прагнуть довести свою компетентність і, водночас, отримати зовнішнє підтвердження (оцінки, схвалення наставників). У практикуючих лікарів внутрішня мотивація стає ще більш домінуючою (92,3%), адже вони вже інтегрувалися у професію, і зовнішні фактори не є визначальними для їхньої діяльності. Невелика частка ЗПМ>ВМ>ЗНМ (18,2% - інтерни, та 7,7% - лікарі): ті, хто ставить зовнішню мотивацію на перше місце, ймовірно, більше орієнтовані на матеріальні чи статусні стимули. Це підтверджує, що у досліджуваних переважає внутрішня мотивація як базовий рушій, а зовнішні стимули (визнання, матеріальні винагороди, статус) відіграють другорядну роль, хоча й залишаються важливими.

Ми також проаналізували результати оцінок зовнішньої негативної мотивації (Рис.5).

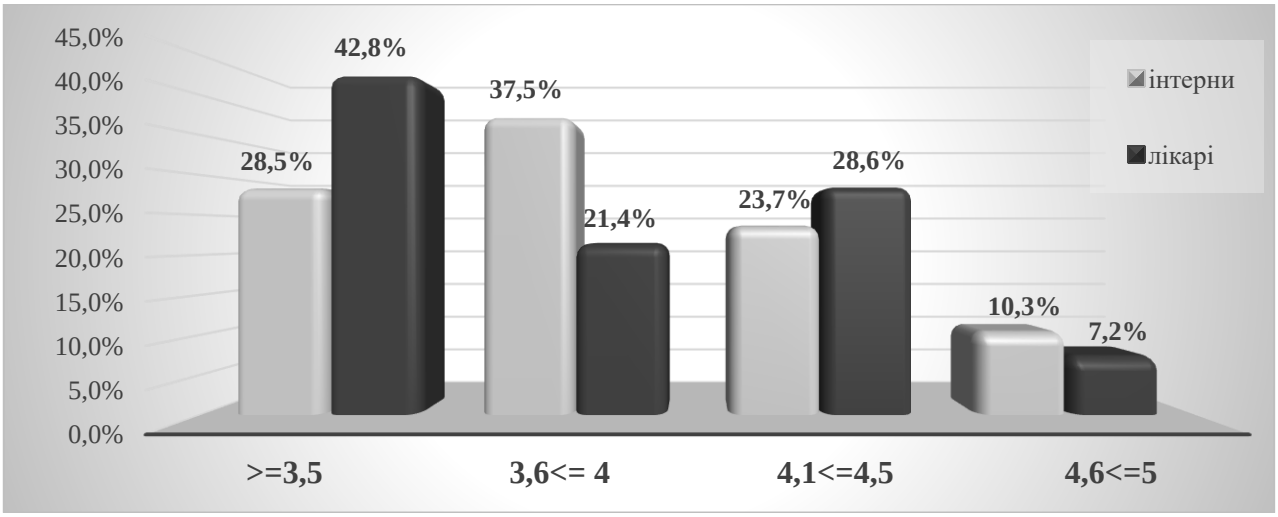

Рис. 5. Порівняльний аналіз рівня зовнішньої негативної мотивації лікарів інтернів та лікарів практиків

Аналізуючи результати дослідження зовнішньої негативної мотивації як у інтернів, так і у лікарів, ми помітили подібну тенденцію, що і у показниках зовнішньої позитивної мотивації. Так, показники зовнішньої негативної мотивації були досить низькими на рівні оцінок 4,6<=5 (10,3% - інтерни, 7,2% - лікарі) і найвищими на рівні оцінок >=3,5 (28,5% - інтерни, 42,8% - лікарі). Наше дослідження показало, що більшість респондентів не сприймають страх чи тиск як ефективний стимул. Разом з тим, певний рівень негативної мотивації все ж присутній — як контрольний механізм, що допомагає уникати помилок чи недбалості, але він не є домінуючим. Відмінності між групами лікарів та інтернів можна пояснити більшою відповідальністю та суворішими вимогами до

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

практикуючих спеціалістів, де страх помилки чи санкцій може відігравати роль додаткового регулятора поведінки.

Також цікаво, що мотиваційний комплекс особистості, в якому на першому місці стоїть зовнішня негативна мотивація не відзначався у жодній із досліджуваних груп. Такі результати доводять, що негативні стимули (страх покарання, уникнення критики, примус) не є провідними рушіями діяльності лікаря, адже вони суперечать гуманістичним цінностям професії. При цьому, вважаємо за доцільне зазначити, що мотиваційні комплекси (ВМ=ЗНМ>ЗПМ, ЗПМ=ЗНМ>ВМ та ВМ=ЗПМ=ЗНМ), у яких зовнішня негативна мотивація стояла на другому місці та дорівнювала ВМ або ВПМ зустрічалися у 27,2% інтернів та у 26,5% лікарів. Це свідчить про те, що для значної частини респондентів негативні стимули не є провідними, але все ж відіграють певну роль у структурі мотивації, врівноважуючи внутрішні та позитивні зовнішні чинники.

Висновки. Підсумовуючи результати дослідження, отримані за допомогою методики К. Замфір у модифікації А. Реана «Мотивація професійної діяльності», можемо підкреслити, що у професійній діяльності як лікарів інтернів, так і лікарів практиків, домінує внутрішня мотивація, яка забезпечує стійкість, самореалізацію та ефективність роботи навіть у складних умовах війни, стресу та невизначеності. Зовнішня позитивна мотивація виконує підтримуючу роль, підсилюючи прагнення до розвитку та професійного визнання. Зовнішня негативна мотивація має найменший вплив: вона проявляється переважно на середньому рівні та виконує функцію додаткового регулятора дисципліни й відповідальності, але не є провідним стимулом. Тобто, мотиваційна структура лікарів інтернів і лікарів практиків характеризується збалансованим поєднанням внутрішніх та позитивних зовнішніх чинників із мінімальним залученням негативних стимулів, що забезпечує адаптивність і професійну надійність у критичних умовах.

Також важливо зазначити, що професійна діяльність медичних працівників відбувається у винятково складних умовах війни – у стані постійного стресу, підвищеної небезпеки та частої невизначеності. Саме тому внутрішня мотивація та зовнішня позитивна мотивація залишаються ключовими рушійними силами, забезпечуючи стійкість і ефективність роботи навіть у критичних ситуаціях. Зовнішня негативна мотивація у таких умовах може виконувати роль додаткового механізму самоконтролю, однак її значення залишається другорядним порівняно з внутрішніми та позитивними зовнішніми стимулами.

Таким чином, результати підтверджують, що навіть за умов екстремального навантаження мотиваційна структура медиків залишається збалансованою, з домінуванням внутрішніх та позитивних стимулів, але із залученням ЗНМ як додаткового регулятора професійної поведінки. Тому, для підтримки ефективності роботи лікарів та інтернів варто робити акцент на розвитку внутрішніх стимулів (професійна самореалізація, суспільне визнання), а зовнішні фактори розглядати як додатковий ресурс, який допомагає лікареві

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

долати стрес, підтримувати емоційну стійкість, зміцнювати довіру пацієнтів, відчувати значущість своєї діяльності та забезпечувати високий рівень якості медичної допомоги.

Література

1. Кокун О.М. Опитувальник професійного самоздійснення / О.М. Кокун // Практична психологія та соціальна робота. – 2014. – № 7. – С. 35-39.

2. Лазуренко О.О., Тертична Н.А. Дослідження психологічних детермінант професійного самоздійснення лікаря / О.О. Лазуренко, Н.А. Тертична // Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія. – 2025. – Том 36 (75). – №3. – С. 71-79.

3. Лазуренко О.О. Психологічні особливості саморегуляції особистісного та професійного розвитку фахівця у сфері охорони здоров'я / О.О. Лазуренко // Вісник Львівського університету. Серія: психологічні науки. – 2023. – № 18. – С. 47-53.

4. Сміла Н., Лазуренко О. Досвід формування психологічної готовності майбутнього лікаря до професійної діяльності / Н. Сміла, О. Лазуренко // Psychological Journal. – 2017. – Том 3. – № 3. – С. 117-134.

5. Угрин О. Г. Психологія управління: практ. посіб . / О.Г. Угрин. – Львів: ЛьвДУВС. – 2017. – С.85-87.

References

1. Kokun, O.M. (2014). Opytuvalnyk profesiinoho samozdiisnennia [Questionnaire of professional self-realization]. *Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota,* 7, 35-39 [in Ukrainian].

2. Lazurenko, O.O., & Tertychna, N.A. (2025). Doslidzhennia psykholohichnykh determinant profesiinoho samozdiisnennia likaria [Study of psychological determinants of professional self-fulfillment of a doctor]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Seriia: Psykholohiia*, 36 (75), 3, 71-79 [in Ukrainian].

3. Lazurenko, O.O. (2023). Psykholohichni osoblyvosti samorehuliatsii osobystisnoho ta profesiinoho rozvytku fakhivtsia u sferi okhorony zdorovia [Psychological features of self-regulation of personal and professional development of a specialist in the field of health care]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia: psykholohichni nauky*, 18, 47-53 [in Ukrainian].

4. Smila, N., & Lazurenko, O. (2017). Dosvid formuvannia psykholohichnoi hotovnosti maibutnoho likaria do profesiinoi diialnosti [The experience of forming the psychological readiness of the future doctor for professional activity]. *Psychological Journal,* 3, 117-134 [in Ukrainian].

5. Uhryn, O. H. (2017). *Psykholohiia upravlinnia: prakt. posib [Management psychology].* Lviv: LvDUVS, 85-87. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 26.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.9:355.233.2:616-051

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-5194-5205

Тітенко Наталія Володимирівна ад'юнкт кафедри військової психології Інституту стратегічних комунікацій Національного університету оборони України, м. Київ, https://orcid.org/0009-0006-1589-2031

ТИПОЛОГІЯ БОЙОВИХ МЕДИКІВ ЗА ОСОБЛИВОСТЯМИ ФОРМУВАННЯ ТА ПРОЯВУ ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕЗИСТЕНТНОСТІ

Анотація. У статті здійснено теоретичне обґрунтування типології бойових медиків за особливостями формування та прояву психологічної резистентності в умовах бойових дій. Актуальність дослідження обумовлена зростанням ролі бойових медиків у забезпеченні боєздатності загальновійськових формувань під час Війни за Незалежність України, високою інтенсивністю бойових дій, масовими санітарними втратами, широким застосуванням високотехнологічних засобів ураження та постійним психоемоційним навантаженням. Обґрунтовано, що психологічна резистентність бойового медика не є тотожною резильєнтності чи стресостійкості, а визначається як інтегративна властивість особистості зберігати когнітивний контроль, функціональність професійної діяльності та ефективність алгоритмічних дій безпосередньо під впливом бойового стресора.

Проаналізовано сучасні психологічні, нейрофізіологічні та військово-медичні підходи до розуміння поведінки людини в екстремальних умовах. Розкрито значення концептуальної моделі ACAP (антиципація – страх – алостаз – резистентність) для пояснення механізмів реагування бойових медиків на загрозу. Доведено, що типологія бойових медиків повинна будуватися не лише на загальних психологічних характеристиках особистості, а насамперед на співвідношенні професійної функції, характеру бойового навантаження та домінуючого способу психологічної адаптації.

На основі аналізу специфіки діяльності бойових медиків у системі Tactical Combat Casualty Care (TCCC) та особливостей медичного забезпечення механізованої бригади виділено п'ять базових типів психологічної резистентності: операційно-мобілізаційний, когнітивно-регуляторний, ресурсно-витривалий, організаційно-лідерський та когнітивно-адаптивний. Визначено їх провідні психологічні механізми, сильні сторони, ризики дезадаптації та найбільш відповідні функціональні ролі в системі медичного забезпечення. Встановлено, що різні категорії медиків потребують різних механізмів психологічної підготовки, підтримки та відновлення.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання запропонованої типології для вдосконалення професійного психологічного відбору, диференційованої психологічної підготовки бойових медиків,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

прогнозування ризиків дезадаптації та підвищення ефективності системи медичного забезпечення в умовах бойових дій.

Ключові слова: військова медицина, евакуація, бойовий стрес, страх, військова психологія, медичне забезпечення, бойові дії, психологічна готовність.

Titenko Nataliia Volodymyrivna PhD student of Department of Military Psychology Institute of Strategic Communications, National Defence University of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0009-0006-1589-2031

TYPOLOGY OF COMBAT MEDICS BY THE PECULIARITIES OF FORMATION AND MANIFESTATION OF PSYCHOLOGICAL RESISTANCE

Abstract. The article provides a theoretical substantiation of the typology of combat medics according to the peculiarities of the formation and manifestation of psychological resistance under combat conditions. The relevance of the study is driven by the growing role of combat medics in maintaining the combat readiness of combined arms units during Ukraine's War of Independence, characterized by high-intensity combat operations, mass casualty events, the extensive use of high-tech weaponry, and constant psycho-emotional strain.

It is substantiated that a combat medic's psychological resistance is not synonymous with resilience or stress tolerance; instead, it is defined as an integrative personality trait that enables the maintenance of cognitive control, professional functionality, and the efficiency of algorithmic actions directly under the impact of a combat stressor.

The study analyzes contemporary psychological, neurophysiological, and military-medical approaches to understanding human behavior in extreme conditions. The significance of the ASAR conceptual model (anticipation – fear – allostasis – resistance) for explaining the mechanisms of combat medics' responses to threat is revealed. It is proved that the typology of combat medics should be based not only on general psychological characteristics of personality, but primarily on the relationship between professional function, the nature of combat workload, and the dominant mode of psychological adaptation.

Based on the analysis of the professional activity of combat medics within the Tactical Combat Casualty Care (TCCC) system and the peculiarities of medical support in a mechanized brigade, five basic types of psychological resistance were identified: operational-mobilization, cognitive-regulatory, resource-endurance, organizational-leadership, and cognitive-adaptive. Their dominant psychological mechanisms, strengths, maladaptation risks, and the most appropriate functional roles within the medical support system are determined. It was established that different categories of medics require different mechanisms of psychological training, support, and recovery.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

The practical significance of the study lies in the possibility of using the proposed typology to improve professional psychological selection, differentiated psychological training of combat medics, forecasting maladaptation risks, and increasing the effectiveness of the medical support system under combat conditions.

Keywords: military medicine, evacuation, combat stress, fear, military psychology, medical support, combat operations, psychological readiness.

Постановка проблеми. Сучасний характер бойових дій у Війні за Незалежність України суттєво змінив вимоги до системи медичного забезпечення загальновійськових формувань. Висока інтенсивність бойових дій, масові санітарні втрати, широке застосування FPV-дронів, артилерійських систем та високоточних засобів ураження призводять до постійного психоемоційного навантаження на бойових медиків. У таких умовах діяльність бойового медика виходить за межі виключно медичної функції та набуває значення одного з ключових елементів підтримання функціональної ефективності підрозділу.

Бойовий медик виконує завдання за призначенням в мультидоменному середовищі де необхідно діяти в умовах безпосередньої загрози життю, дефіциту часу, сенсорного перевантаження, фізичного виснаження та високої ціни професійної помилки. З початку російсько-української війни спостерігається зростання уразливості медичного персоналу та медичної інфраструктури до вогневого ураження, включаючи евакуаційний транспорт, стабілізаційні пункти та польові медичні заклади, що суттєво підвищує рівень психоемоційного навантаження на бойових медиків та змінює умови їх професійної діяльності. Бойові медики фактично перестали бути умовно захищеною категорією та нерідко розглядаються противником як потенційна ціль для вогневого ураження. Водночас бойовий медик повинен не лише виконувати алгоритми надання медичної допомоги пораненим в бою (TCCC –

Tactical Combat Casualty Care), а й зберігати здатність до прийняття рішень, когнітивного контролю та емоційної саморегуляції під впливом страху [1].

У сучасних дослідженнях значна увага приділяється проблемам психологічної стійкості, резильєнтності та психоемоційної адаптації військовослужбовців [2; 3]. Проте питання психологічної резистентності бойових медиків як здатності зберігати функціональність професійної діяльності безпосередньо під впливом бойового стресора залишається недостатньо розробленим.

Недостатньо дослідженими є також типологічні відмінності бойових медиків відповідно до специфіки їх професійної діяльності та домінуючих механізмів психологічної адаптації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичне підґрунтя типологічного підходу до вивчення особистості було закладено у працях К. Г. Юнга, який розглядав психологічні типи через спрямованість психічної

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

енергії та домінування певних психічних функцій [4]. Подальший розвиток типологічний підхід отримав у роботах Г. Айзенка, який пов'язував особливості поведінки людини з рівнем екстраверсії, нейротизму та психофізіологічної реактивності [5].

У військовій психології проблематика психічної стійкості та адаптації військовослужбовців розкривається у працях О. Кокуна, В. Стасюка, О. Хміляра, В. Клочкова та інших дослідників [1; 2; 6, 7]. Дослідники підкреслюють, що ефективність професійної діяльності військовослужбовця в умовах бойового стресу значною мірою залежить від рівня сформованості механізмів психологічної регуляції, контролю страху та здатності підтримувати функціональність психіки в екстремальних умовах.

Важливе значення для розуміння діяльності бойових медиків мають сучасні військово-медичні підходи Tactical Combat Casualty Care (TCCC), які визначають алгоритми надання допомоги залежно від тактичної обстановки [3]. Дослідження P. Chapman та співавторів показують, що бойові медики одночасно функціонують як медичні фахівці та як військовослужбовці бойового підрозділу, що формує специфічну структуру психологічного навантаження [8].

Нейрофізіологічні механізми реагування людини на загрозу розкрито у працях D. Mobbs, B. McEwen, K. Friston та інших дослідників [9, 10, 11]. Встановлено, що поведінка людини в умовах небезпеки залежить від взаємодії систем антиципації, страху, алостатичної регуляції та механізмів когнітивного контролю.

Водночас аналіз сучасних наукових джерел свідчить про відсутність цілісної типології бойових медиків за особливостями формування та прояву психологічної резистентності відповідно до специфіки їх професійної діяльності.

Мета статті - метою статті є теоретичне обґрунтування типології бойових медиків за особливостями формування та прояву психологічної резистентності відповідно до специфіки їх професійної діяльності в системі медичного забезпечення механізованої бригади.

Виклад основного матеріалу. Поняття типології та системного підходу до класифікації психічних особливостей людини мають тривалу історію розвитку, що охоплює період від античної натурфілософії до формування сучасної наукової психології.

Ідея типологізації виникла як спроба пояснити відносно стійкі закономірності поведінки, емоційного реагування та індивідуальних способів адаптації людини до навколишнього середовища [1].

Перші типологічні уявлення пов'язують із працями Гіппократа та Галена, які розробили вчення про чотири темпераменти – сангвінічний, холеричний, меланхолічний та флегматичний. Основою цієї концепції було припущення про залежність поведінки людини від співвідношення тілесних рідин. Незважаючи на натурфілософський характер цього підходу, саме він заклав основу подальшого розуміння індивідуальних відмінностей психічного реагування.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Важливий внесок у розвиток типологічного мислення зробив Теофраст у праці «Характери», де вперше були систематизовані поведінкові та моральні типи людей на основі спостереження за особливостями їхньої поведінки [13]. Надалі типологічний підхід поступово трансформувався від опису зовнішніх поведінкових проявів до аналізу внутрішніх психологічних механізмів особистості.

Наукове становлення типології як окремого психологічного підходу відбулося на початку XX століття. Вважається, що термін «теорія типів» (type theory) та системне використання типологічного підходу у психології були впроваджені швейцарським психіатром Карлом Густавом Юнгом. Вже у 1904 році Юнг почав дослідження індивідуальних відмінностей за допомогою асоціативних експериментів, а у 1913 році вперше представив концепцію інтроверсії та екстраверсії як двох базових способів психічної спрямованості особистості. Фундаментальним етапом розвитку психологічної типології стала праця К. Г. Юнга «Психологічні типи» (1921), у якій було обґрунтовано поєднання двох установок особистості – інтроверсії та екстраверсії із чотирма базовими психічними функціями: мисленням, почуттям, відчуттям та інтуїцією [4]. Саме після робіт Юнга поняття «типологія» набуло широкого використання у психології як спосіб систематизації стійких моделей психічного функціонування людини.

Паралельно з Юнгом типологічні підходи розробляли Ернст Кречмер, який пов’язував особливості характеру з конституційними особливостями тіла людини, Теодуль Рібо, Олександр Лазурський та інші дослідники [14, 15, 16]. У подальшому типологічний підхід став активно застосовуватися у диференціальній психології, психології праці, військовій психології та дослідженнях професійної адаптації.

У сучасній психології типологія розглядається не як жорстка система поділу людей на ізольовані категорії, а як аналітичний інструмент виявлення відносно стійких способів психічного реагування, поведінки та адаптації особистості в певних умовах діяльності [17]. Тип у цьому контексті відображає домінуючий спосіб підтримання психічної та поведінкової організації діяльності в умовах специфічного навантаження.

Для військової психології типологічний підхід має особливе значення, оскільки дозволяє аналізувати не лише індивідуальні риси військовослужбовця, а й способи його функціонування в умовах бойового стресу, дефіциту часу, ризику для життя та високої відповідальності [1]. У випадку бойових медиків це набуває особливої актуальності, оскільки їхня діяльність поєднує одночасно медичні, бойові, когнітивні та емоційно-регуляторні компоненти діяльності.

У межах даного дослідження типологія бойових медиків розглядається як система домінуючих способів підтримання професійної ефективності в умовах бойового стресу. Таким чином, запропонований підхід ґрунтується не лише на класичних особистісних типологіях, а насамперед на діяльнісному аналізі

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

психологічної резистентності як механізму забезпечення функціональної спроможності бойового медика в умовах сучасної війни.

Діяльність бойового медика суттєво відрізняється від діяльності більшості інших військовослужбовців тим, що здійснюється в умовах одночасного впливу декількох критичних факторів: безпосередньої загрози життю, необхідності виконання алгоритмізованих медичних втручань, прийняття клінічних рішень в умовах дефіциту часу, високої моральної відповідальності та постійного когнітивного контролю бойової обстановки.

Система Tactical Combat Casualty Care (TCCC) визначає різні фази надання допомоги залежно від бойової обстановки: Care Under Fire, Tactical Field Care та Tactical Evacuation Care [3]. Кожна з цих фаз формує специфічне психологічне навантаження на бойового медика та потребує різних механізмів підтримання професійної ефективності. Саме тому психологічна типологія бойових медиків повинна будуватися не лише на загальних психологічних характеристиках особистості, а насамперед через співвідношення професійної функції, характеру бойового навантаження та домінуючого способу реагування на стресор.

Психологічна резистентність у даному дослідженні розглядається як здатність підтримувати функціональність професійної діяльності безпосередньо під впливом бойового стресора. На відміну від резильєнтності, яка переважно пов’язується зі здатністю до відновлення після травматичного впливу, психологічна резистентність проявляється саме у момент дії загрози та визначає можливість ефективного виконання професійних алгоритмів у бойових умовах [18].

У структурі діяльності бойового медика можна виділити декілька ключових психологічних параметрів, що визначають особливості формування типу психологічної резистентності:

- характер домінуючого стресора;
- спосіб реагування на загрозу;
- рівень когнітивного контролю;
- швидкість переходу до дії;
- здатність підтримувати функціонування у тривалому навантаженні;
- рівень автоматизації професійних навичок;
- толерантність до невизначеності;
- особливості виснаження психічного ресурсу [19].

Саме ці параметри дозволяють розглядати психологічну типологію бойових медиків як функціональну систему підтримання професійної ефективності.

На основі аналізу особливостей професійної діяльності бойових медиків доцільно виділити п’ять базових типів психологічної резистентності: операційно-мобілізаційний, когнітивно-регуляторний, ресурсно-витривалий, організаційно-лідерський та когнітивно-адаптивний.

Операційно-мобілізаційний тип характеризується переважанням швидкої поведінкової мобілізації у відповідь на загрозу. Для представників цього типу

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

характерний швидкий перехід від сприйняття небезпеки до професійної дії без тривалого когнітивного опрацювання ситуації. Основним способом підтримання функціональності у них виступає активна дія. Страх не блокує професійну діяльність, а трансформується у моторну мобілізацію та алгоритмізовану поведінку [8].

Такий тип найбільш ефективний у фазі Care Under Fire, де критичне значення мають швидкість реагування, автоматизація дій та здатність діяти в умовах безпосередньої загрози життю [20]. Представники цього типу здатні швидко включатися у виконання алгоритмів TCCC, діяти в умовах сенсорного перевантаження та дефіциту часу. Водночас ризиками операційно-мобілізаційного типу є імпульсивність, порушення послідовності алгоритмів та швидке виснаження після пікової мобілізації [21].

Когнітивно-регуляторний тип ґрунтується на механізмах когнітивного контролю, антиципації та структуризації ситуації. Представники цього типу підтримують професійну ефективність через прогнозування розвитку подій, послідовний аналіз ситуації та постійне утримання клінічного алгоритму.

Для таких бойових медиків характерною є висока здатність до когнітивної регуляції страху та підтримання професійного мислення навіть в умовах бойового стресу. Найбільш ефективно цей тип проявляється у Tactical Field Care та під час стабілізаційних заходів, де важливими є клінічна логіка, сортування, визначення пріоритетності втручань та контроль часу [22].

Сильними сторонами когнітивно-регуляторного типу є точність, послідовність дій, високий рівень самоконтролю та здатність структурувати хаотичну ситуацію. Водночас ризиками виступають когнітивне перевантаження, внутрішнє психоемоційне напруження та поступове виснаження через постійний контроль ситуації [9].

Ресурсно-витривалий тип характеризується здатністю тривалий час підтримувати професійну функціональність в умовах пролонгованого бойового навантаження. Якщо для операційно-мобілізаційного типу визначальною є швидкість реакції, а для когнітивно-регуляторного – контроль і структуризація, то для ресурсно-витривалого типу основним механізмом виступає економне використання психофізіологічного ресурсу [17].

Представники цього типу здатні підтримувати стабільність діяльності під час тривалих евакуаційних заходів, масового надходження поранених або роботи в умовах накопичення психоемоційного навантаження. Для них характерними є витривалість, емоційна стриманість, здатність до монотонної діяльності та відносна стабільність функціонування навіть за умов тривалого бойового стресу.

Водночас саме ресурсно-витривалий тип має ризик накопиченого психічного виснаження. Через здатність довго підтримувати функціональність представники цього типу можуть пізно помічати власне перевантаження, що підвищує ризик професійного вигорання, емоційного виснаження та психосоматичних проявів [23].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Організаційно-лідерський тип психологічної резистентності характеризується здатністю підтримувати професійну ефективність через координацію діяльності, управління ресурсами та організацію взаємодії в умовах бойового стресу. Для представників цього типу провідним механізмом підтримання функціональності виступає не лише індивідуальна саморегуляція, а й здатність зберігати керованість групи, приймати рішення в умовах невизначеності та забезпечувати безперервність медичного забезпечення підрозділу. Для них характерними є високий рівень відповідальності, організованість, комунікативність, здатність до швидкої оцінки ситуації та розподілу ресурсів в умовах дефіциту часу. Найбільш ефективно цей тип проявляється у діяльності начальників медичних пунктів, старших бойових медиків, координаторів евакуації та керівників медичних груп. Водночас постійна відповідальність за життя особового складу, необхідність прийняття рішень в умовах втрат і дефіциту ресурсів формують високий ризик хронічного психоемоційного перевантаження, моральної травматизації та управлінського виснаження.

Когнітивно-адаптивний тип психологічної резистентності характеризується здатністю швидко адаптуватися до змін бойової обстановки, сенсорного перевантаження та нестандартних умов діяльності. Основним механізмом підтримання професійної ефективності у представників цього типу є когнітивна гнучкість, швидке перемикання уваги та здатність одночасно обробляти значний обсяг інформації. Для них характерними є розвинене просторово-ситуативне мислення, здатність до мультизадачності, швидка перебудова алгоритмів діяльності відповідно до змін обстановки та висока адаптивність до технологічно насиченого бойового середовища. Найбільш ефективно цей тип проявляється у медиків спеціалізованих підрозділів, мобільних евакуаційних груп, підрозділів БпЛА, розвідки та РЕБ, де діяльність здійснюється в умовах постійної зміни ситуації та високої інформаційної динаміки. Водночас тривале функціонування в умовах сенсорного та когнітивного перевантаження може призводити до швидкого психічного виснаження, зниження концентрації уваги та дезорганізації діяльності в умовах надмірного перенапруження [24].

Таблиця 1

Типологія функціонально-психологічних груп бойових медиків омбр

Тип психологічної резистентності	**Ключова характеристика**	**Ефективна фаза (ТССС)**	**Головний ризик**
Операційно-мобілізаційний	Швидка мобілізація та дія в умовах загрози	Допомога під вогнем, медики переднього краю	Швидке виснаження
Когнітивно-регуляторний	Когнітивний контроль, аналіз ситуації, послідовність рішень	Допомога на полі бою, стабілізація	Когнітивне перенавантаження

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Тип психологічної резистентності	Ключова характеристика	Ефективна фаза (TCCC)	Головний ризик
Ресурсно-витривалий	Тривале утримання професійної ефективності в умовах пролонгованого навантаження	Евакуація	Професійне вигорання, емоційне відчуження,
Організаційно-лідерський	Координація, управління та підтримання керованості групи	Організація медичного забезпечення, управління евакуацією	Хронічне психоемоційне перевантаження, управлінське виснаження
Когнітивно-адаптивний	Когнітивна гнучкість та адаптація до швидкої зміни обстановки	Медики спеціалізованих підрозділів, БпЛА, розвідка, РЕБ, мобільні евакуаційні групи	Сенсорне та когнітивне перевантаження

Запропонована типологія дозволяє перейти від універсального підходу до підготовки бойових медиків до диференційованої системи психологічної підготовки та підтримки. Різні типи потребують різних механізмів розвитку психологічної резистентності. Для операційно-мобілізаційного типу критичним є контроль імпульсивності та автоматизація алгоритмів; для когнітивно-регуляторного – тренування дій у дефіциті часу та умовах сенсорного перевантаження; для ресурсно-витривалого – підтримання механізмів відновлення та профілактика накопиченого виснаження; для дезорганізаційного – стрес-інокуляційна підготовка, психоедукація страху та поступове формування алгоритмізованої поведінки.

Таким чином, психологічна типологія бойових медиків відображає різні способи підтримання професійної ефективності в умовах бойового стресу та дозволяє розглядати психологічну резистентність як діяльнісний механізм забезпечення функціональної спроможності військового медика в умовах сучасної війни.

Висновки. У результаті дослідження обґрунтовано доцільність використання типологічного підходу для аналізу психологічної резистентності бойових медиків в умовах сучасних бойових дій. Встановлено, що психологічна типологія бойових медиків повинна ґрунтуватися на співвідношенні професійної функції, характеру бойового навантаження та домінуючого способу реагування на стресор. На основі діяльнісного аналізу системи медичного забезпечення та особливостей функціонування бойових медиків у різних фазах Tactical Combat Casualty Care виділено чотири базові типи психологічної резистентності: операційно-мобілізаційний, когнітивно-регуляторний, ресурсно-витривалий та дезорганізаційний. Доведено, що різні типи психологічної резистентності

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

визначають специфіку підтримання професійної ефективності бойового медика в умовах бойового стресу та потребують диференційованих підходів до психологічної підготовки і супроводу. Практичне значення запропонованої типології полягає у можливості її використання для вдосконалення професійного психологічного відбору, прогнозування ризиків дезадаптації та підвищення ефективності системи медичного забезпечення в умовах сучасної війни.

Література:

1. Кокун О. М. Забезпечення психологічної стійкості військовослужбовців в умовах бойових дій. Київ : Фенікс, 2022. 128 с.
2. Стасюк В. В. Страх і паніка на війні: монографія. Київ: НУОУ,2013. 290 с
3. Tactical Combat Casualty Care Guidelines for Medical Personnel [Electronic resource]. Joint Trauma System, 2024. URL: https://deployedmedicine.com (дата звернення: 07.05.2026).
4. Юнг К. Г. Психологічні типи. Київ : Центр учбової літератури, 2024. 680 с
5. Eysenck H. J. The Biological Basis of Personality. Springfield : Charles C. Thomas, 1967. 399 p.
6. Хміляр О. Ф. Психічна стійкість солдата. Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2022 УДК 159.95 DOI https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2022.6.13
7. Клочков В. В. Розвиток психологічної стійкості військовослужбовців Сухопутних військ до дій в бойових умовах: дис. …канд. психол. наук: 19.00.09. Київ, 2024. 346 с.
8. Chapman P. L., et al. Training, deployment preparation, and combat experiences of deployed health care personnel: key findings from the Post-Deployment Health Assessment. Military Medicine. 2012. Vol. 177, No. 1. P. 270–277.
9. Mobbs D., Marchant J. L., Hassabis D., Seymour B., Tan G., Gray M. та ін. From Threat to Fear: The Neural Organization of Defensive Fear Systems in Humans. Journal of Neuroscience. 2009. Vol. 29, No. 39. P. 12236–12243. https://doi.org/10.1523/JNEUROSCI.2378-09.2009
10. McEwen B. S. Physiology and Neurobiology of Stress and Adaptation: Central Role of the Brain. Physiological Reviews. 2007. Vol. 87, No. 3. P. 873–904.
11. Friston K. The Free-Energy Principle: A Rough Guide to the Brain? Nature Reviews Neuroscience. 2010. Vol. 11. P. 127–138.
12. Леонгард К. Акцентуйовані особистості. Київ : Вища школа, 1981. 392 с.
13. Алкіфрон. Теофраст. Листи гетер. Характери. Львів :Апріорі, 2021. 92 с.
14. .Ribot T. The Psychology of the Emotions. London : Walter Scott, 1897. 455 p.
15. Леонтьєва І. В. Теорія особистості О. Ф. Лазурського. Вісник психології і педагогіки. 2014. Вип. 1 (82). С. 80–88
16. Kretschmer E. The Psychology of Men of Genius. London : Routledge, 1931. 256 p. https://doi.org/10.4324/9781315010212
17. Максименко С.Д. Психологія особистості: змістовні ознаки / С.Д. Максименко. // Наука і освіта. – 2014. – №5. – С. 45–52.
18. Кокун О.М. Забезпечення психологічної стійкості військовослужбовців в умовах бойових дій : метод. посіб. / О. М. Кокун, В. В. Клочков, В. М. Мороз, І. О. Пішко, Н. С. Лозінська. – Київ : Центр навчальної літератури, 2023. – 128 с
19. Montgomery HR, Butler FK Jr, Kerr W, et al. TCCC Guidelines Comprehensive Review and Update: TCCC Guidelines Change 16-03. Journal of Special Operations Medicine : a Peer Reviewed Journal for SOF Medical Professionals. 2017 ;17(2):21-38. DOI:10.55460/zgaf-inzu. PMID: 28599032.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

20. Дикун В. Г., Мороз В. М., Стасюк В. В. Морально-психологічний стан особового складу військ (сил): методологія дослідження : навч. посіб. / за ред. В. В. Стасюка. Київ : КНТ, 2024. 382 с.

21. Hodgetts TJ, Naumann D, Bowley D Transferable military medical lessons from the Russo-Ukraine warBMJ Mil Health 2025;171:101-104. https://doi.org/10.1136/military-2023-002435

22. Butler F. K. Tactical Combat Casualty Care: History, Development, and Current Status. Prehospital Emergency Care. 2017. Vol. 21. P. 1–18.

23. Trousselard M, Claverie D, Fromage D, Becker C, Houël JG, Benoliel JJ, Canini F. The Relationship between Allostasis and Mental Health Patterns in a Pre-Deployment French Military Cohort. Eur J Investig Health Psychol Educ. 2021 Oct 12;11(4):1239-1253. doi: 10.3390/ejihpe 11040090. PMID: 34698145; PMCID: PMC8544679

24. Günsoy, E., Selman, F., Aykut, A. et al. Kolb learning styles in Tactical Combat Casualty Care (TCCC): a comparative study of military learners and civilian paramedics. BMC Emerg Med 26, 84 (2026). https://doi.org/10.1186/s12873-026-01509-8

References:

1. Kokun, O. M. (2022). Zabezpechennia psykholohichnoi stiikosti viiskovosluzhbovtsiv v umovakh boiovykh dii [Ensuring psychological resilience of servicemen in combat conditions]. Kyiv: Feniks.

2. Stasiuk, V. V. (2013). Strakh i panika na viini: monohrafiia [Fear and panic in war: a monograph]. Kyiv: NUOU.

3. Tactical Combat Casualty Care Guidelines for Medical Personnel. (2024). Joint Trauma System. URL: https://deployedmedicine.com (accessed 07.05.2026).

4. Jung, C. G. (2024). Psykholohichni typy [Psychological types]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury.

5. Eysenck, H. J. (1967). The Biological Basis of Personality. Springfield: Charles C. Thomas.

6. Khmiliar, O. F. (2022). Psykhichna stiikist soldata [Psychic resilience of a soldier]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. DOI: https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2022.6.13

7. Klochkov, V. V. (2024). Rozvytok psykholohichnoi stiikosti viiskovosluzhbovtsiv Sukhoputnykh viisk do dii v boiovykh umovakh [Development of psychological resilience of Ground Forces servicemen to actions in combat conditions] (Candidate's thesis). Kyiv.

8. Chapman, P. L., et al. (2012). Training, deployment preparation, and combat experiences of deployed health care personnel. Military Medicine. Vol. 177, No. 1. P. 270–277.

9. Mobbs, D., et al. (2009). From Threat to Fear: The Neural Organization of Defensive Fear Systems in Humans. Journal of Neuroscience. DOI: https://doi.org/10.1523/JNEUROSCI.2378-09.2009

10. McEwen, B. S. (2007). Physiology and Neurobiology of Stress and Adaptation: Central Role of the Brain. Physiological Reviews. Vol. 87, No. 3. P. 873–904.

11. Friston, K. (2010). The Free-Energy Principle: A Rough Guide to the Brain? Nature Reviews Neuroscience. Vol. 11. P. 127–138.

12. Leonhard, K. (1981). Aktsentuiovani osobystosti [Accentuated personalities]. Kyiv: Vysshcha shkola.

13. Alkifron. Teofrast. (2021). Lysty heter. Kharaktery [Letters of the Heterae. Characters]. Lviv: Apriori.

14. Ribot, T. (1897). The Psychology of the Emotions. London: Walter Scott.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

15. Leontieva, I. V. (2014). Teoriia osobystosti O. F. Lazurskoho [A. F. Lazursky's theory of personality]. Visnyk psykholohii i pedahohiky. Vol. 1 (82). P. 80–88.

16. Kretschmer, E. (1931). The Psychology of Men of Genius. London: Routledge. DOI: https://doi.org/10.4324/9781315010212

17. Maksymenko, S. D. (2014). Psykholohiia osobystosti: zmistovni oznaky [Personality psychology: substantive features]. Nauka i osvita. No. 5. P. 45–52.

18. Kokun, O. M., Klochkov, V. V., Moroz, V. M., Pishko, I. O., & Lozinska, N. S. (2023). Zabezpechennia psykholohichnoi stiikosti viiskovosluzhbovtsiv v umovakh boiovykh dii: metod. posib. [Ensuring psychological resilience of servicemen in combat conditions: a methodical manual]. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury.

19. Montgomery, H. R., et al. (2017). TCCC Guidelines Comprehensive Review and Update. Journal of Special Operations Medicine. DOI: 10.55460/zgaf-inzu.

20. Dykun, V. G., Moroz, V. M., & Stasiuk, V. V. (2024). Moralno-psykholohichnyi stan osobovoho skladu viisk (syl): metodolohiia doslidzhennia [Moral and psychological state of the personnel of the troops (forces): research methodology]. Ed. by V. V. Stasiuk. Kyiv: KNT.

21. Hodgetts, T. J., Naumann, D., & Bowley, D. (2025). Transferable military medical lessons from the Russo-Ukraine war. BMJ Mil Health. DOI: https://doi.org/10.1136/military-2023-002435

22. Butler, F. K. (2017). Tactical Combat Casualty Care: History, Development, and Current Status. Prehospital Emergency Care. Vol. 21. P. 1–18.

23. Trousselard, M., et al. (2021). The Relationship between Allostasis and Mental Health Patterns in a Pre-Deployment French Military Cohort. Eur J Investig Health Psychol Educ. DOI: 10.3390/ejihpe11040090.

24. Günsoy, E., Selman, F., Aykut, A., et al. (2026). Kolb learning styles in Tactical Combat Casualty Care (TCCC): a comparative study of military learners and civilian paramedics. BMC Emerg Med. DOI: https://doi.org/10.1186/s12873-026-01509-8

Дата першого надходження статті до видання: 08.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.922.8:316.624:159.944.4

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-5206-5217

Тюганова Марія Сергіївна аспірантка кафедри соціології та психології Харківського національного університету внутрішніх справ, м. Вінниця, https://orcid.org/0009-0007-5016-1688

Скворцова Юлія Володимирівна здобувачка вищої освіти кафедри публічного управління та адміністрування Державного університету економіки та технологій, м. Кривий Ріг, https://orcid.org/0009-0007-4852-8831

Цумарєва Наталя Вікторівна доцент, кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології, соціології та педагогіки Донецького державного університету внутрішніх справ, м. Кропивницький, https://orcid.org/0000-0002-4005-0745

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ, ТРИВОЖНОСТІ ТА ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ У НЕПОВНОЛІТНІХ

Анотація. У статті здійснено теоретичний аналіз проблеми формування копінг-стратегій, рівня тривожності та девіантної поведінки у неповнолітніх. Актуальність дослідження зумовлена зростанням психоемоційного навантаження у підлітковому віці, ускладненням соціальних умов розвитку та необхідністю розуміння психологічних механізмів адаптації особистості в умовах стресу. Метою статті є теоретичне обґрунтування взаємозв'язку копінг-стратегій, тривожності та девіантної поведінки у підлітковому віці, а також визначення ключових психологічних і соціальних чинників їх формування. У процесі дослідження проаналізовано класичні та сучасні підходи до вивчення копінг-поведінки (Лазарус Р., Фолкман С.; Компас Б.; Скіннер Е.; Циммер-Гембек М.), емоційної регуляції (Альдао А., Нолен-Гоексема С.) та девіантної поведінки (Стейнберг Л., Дішон Т., Веєнстра Р.). Узагальнення теоретичних і емпіричних джерел показало, що копінг-стратегії у підлітків формуються як результат взаємодії когнітивної оцінки стресових ситуацій, емоційної регуляції та соціального контексту розвитку. Встановлено, що тривожність є ключовим психологічним чинником, який визначає характер копінг-поведінки та впливає на вибір між адаптивними і дезадаптивними стратегіями подолання стресу. Підлітки з підвищеним рівнем тривожності частіше використовують уникальні та емоційно-орієнтовані стратегії, що знижує ефективність їхньої психологічної адаптації. Окрему увагу приділено впливу соціального середовища. Доведено, що девіантні однолітківські групи сприяють нормалізації ризикової поведінки, тоді як соціальна ізоляція та активне використання цифрових медіа пов'язані з

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

підвищенням тривожності та емоційної нестабільності. Узагальнено, що девіантна поведінка у неповнолітніх є результатом взаємодії індивідуально-психологічних і соціальних чинників, серед яких важливу роль відіграє дефіцит адаптивних копінг-ресурсів. Копінг-стратегії, тривожність і девіантна поведінка утворюють взаємопов'язану систему психологічної регуляції, що визначає рівень адаптації підлітка. Практична значущість дослідження полягає у можливості використання отриманих результатів для розробки психопрофілактичних програм, спрямованих на розвиток адаптивних копінг-стратегій та зниження рівня тривожності у підлітків.

Ключові слова: копінг-стратегії; тривожність; девіантна поведінка; підлітковий вік; неповнолітні; емоційна регуляція; стрес.

Tiuhanova Mariia PhD student of the Department of Sociology and Psychology, Kharkiv National University of Internal Affairs, Vinnytsya, https://orcid.org/0009-0007-5016-1688

Skvortsova Yuliia undergraduate student of the Department of Public Administration and Management, State University of Economics and Technology, Kryvyi Rih, https://orcid.org/0009-0007-4852-8831

Tsumarieva Natalia Associate Professor, Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor of the Department of Psychology, Sociology and Pedagogy, Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi, https://orcid.org/0000-0002-4005-0745

THEORETICAL FOUNDATIONS OF THE FORMATION OF COPING STRATEGIES, ANXIETY, AND DEVIANT BEHAVIOR IN MINORS

Abstract. This article presents a theoretical analysis of the development of coping strategies, anxiety levels and deviant behaviour among minors. The relevance of this research stems from the increasing psychological and emotional strain experienced during adolescence, the growing complexity of social conditions for development, and the need to understand the psychological mechanisms of personal adaptation under stressful conditions. The aim of the article is to provide a theoretical justification for the interrelationship between coping strategies, anxiety and deviant behaviour in adolescence, as well as to identify the key psychological and social factors in their formation. The study analyses classical and contemporary approaches to the study of coping behaviour (R. Lazarus, S. Folkman; B. Compas; E. A. Skinner; M. Zimmer-Gembeck), emotional regulation (A. Aldao, S. Nolen-Hoeksema) and deviant behaviour (L. Steinberg, T. J. Dishion, R. Veenstra). A synthesis of theoretical and empirical sources has shown that coping strategies in adolescents are formed as a result of the interaction between cognitive assessment of stressful situations, emotional

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

regulation and the social context of development. It has been established that anxiety is a key psychological factor that determines the nature of coping behaviour and influences the choice between adaptive and maladaptive strategies for coping with stress. Adolescents with elevated levels of anxiety are more likely to use avoidance and emotion-focused strategies, which reduces the effectiveness of their psychological adaptation. Particular attention is paid to the influence of the social environment. It has been demonstrated that deviant peer groups contribute to the normalisation of risky behaviour, whilst social isolation and active use of digital media are associated with increased anxiety and emotional instability. It is concluded that deviant behaviour in minors is the result of the interaction of individual psychological and social factors, among which a lack of adaptive coping resources plays a significant role. Coping strategies, anxiety and deviant behaviour form an interrelated system of psychological regulation that determines the adolescent's level of adaptation. The practical significance of the study lies in the possibility of using the results obtained to develop psychoprophylactic programmes aimed at developing adaptive coping strategies and reducing anxiety levels in adolescents.

Keywords: coping strategies; anxiety; deviant behavior; adolescence; minors; emotional regulation; stress.

Постановка проблеми. Сучасні наукові дослідження розглядають підлітковий вік як критичний період формування копінг-стратегій, емоційної регуляції та моделей поведінки в умовах стресу. У межах транзакційної моделі стресу доведено, що вибір копінг-стратегії залежить від когнітивної оцінки ситуації та наявних ресурсів особистості [6]. Водночас у сучасній психології дедалі більше уваги приділяється взаємозв'язку копінгу та емоційної регуляції, яка виступає ключовим предиктором психічного благополуччя підлітків [1; 2].

Емпіричні дослідження підтверджують, що неадаптивні стратегії емоційної регуляції значною мірою пов'язані з розвитком тривожних і депресивних станів у молоді [1]. Зокрема, встановлено, що тривожність є суттєвим психологічним фактором, який визначає вибір копінг-поведінки та рівень стресостійкості підлітків [5; 13]. У цьому контексті підлітки з високим рівнем тривожності частіше демонструють уникальні або дезадаптивні стратегії подолання стресу, що негативно впливає на їхню соціальну адаптацію [13].

Окремий напрям досліджень пов'язаний із впливом соціального середовища на формування поведінкових стратегій. Зокрема, встановлено значущу роль девіантного однолиткового середовища у формуванні ризикової поведінки підлітків [4]. Соціальні фактори, такі як ізоляція або інтенсивне використання цифрових медіа, також пов'язані з підвищенням рівня тривожності та емоційної нестабільності [8; 10].

Дослідження девіантної поведінки свідчать, що її формування є результатом складної взаємодії індивідуально-психологічних та соціальних чинників, серед яких важливу роль відіграє недостатній розвиток адаптивних

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

копінг-стратегій [15]. У свою чергу, сучасні емпіричні дані підтверджують, що підлітки з девіантними проявами частіше використовують неефективні способи подолання стресу, що підсилює ризики соціальної дезадаптації [12].

Незважаючи на значну кількість досліджень, недостатньо вивченими залишаються механізми взаємозв'язку між копінг-стратегіями, рівнем тривожності та схильністю до девіантної поведінки у неповнолітніх, особливо з урахуванням сучасних соціальних умов та цифрового середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема взаємозв'язку копінг-стратегій, емоційної регуляції, тривожності та девіантної поведінки підлітків є предметом активного наукового дослідження у сучасній психології. Актуальність цієї проблематики зумовлена зростанням психоемоційного навантаження на підлітків у сучасних соціальних умовах, що вимагає глибшого розуміння механізмів їх психологічної адаптації. Значний внесок у розробку теоретичних засад вивчення копінгу зробили Р. Лазарус та С. Фолкман, які розглядали копінг як динамічний процес когнітивних і поведінкових зусиль, спрямованих на подолання або зниження впливу стресових факторів [7]. У межах їхньої транзакційної моделі підкреслюється роль когнітивної оцінки ситуації та суб'єктивного сприйняття ресурсів особистості як визначальних чинників вибору копінг-стратегій.

Подальший розвиток ці підходи отримали у роботах Б. Компаса та співавторів, у яких копінг розглядається у тісному взаємозв'язку з процесами емоційної регуляції та психологічної адаптації особистості [2; 3]. Зокрема, автори акцентують увагу на тому, що ефективність копінгу значною мірою залежить від здатності підлітка до регуляції власних емоційних станів, що забезпечує гнучкість поведінкових реакцій у стресових ситуаціях. У цьому контексті копінг виступає не ізольованим процесом, а складовою більш широкої системи саморегуляції, яка включає когнітивні, емоційні та поведінкові компоненти.

Сучасні дослідження підкреслюють, що емоційна регуляція є ключовим трансдіагностичним механізмом, який лежить в основі розвитку як внутрішніх (тривожних, депресивних), так і зовнішніх (поведінкових) порушень. Це дозволяє розглядати її як універсальний фактор психологічного функціонування, що визначає характер адаптації особистості до стресових умов. Зокрема, у метааналізі А. Альдао та колег доведено, що неадаптивні стратегії емоційної регуляції, такі як уникання, румінація та пригнічення емоцій, статистично значуще пов'язані з підвищеним рівнем психопатологічної симптоматики, включаючи тривожність і депресивні прояви [1]. Це свідчить про їхню деструктивну роль у забезпеченні психологічної адаптації.

Натомість адаптивні стратегії емоційної регуляції, зокрема когнітивна переоцінка, прийняття та проблемно-орієнтований копінг, сприяють зниженню рівня емоційного напруження та підвищенню ефективності подолання стресових ситуацій. Використання таких стратегій забезпечує більш конструктивне

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

опрацювання стресових подій, сприяє формуванню стійких моделей поведінки та знижує ризик розвитку як внутрішніх, так і зовнішніх форм дезадаптації.

Вагомий внесок у розуміння розвитку копінгу в онтогенезі зробили М. Циммер-Гембек та Е. Скіннер, які розглядають копінг як динамічну, багаторівневу систему регуляції поведінки, що формується в процесі індивідуального розвитку під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх чинників [13]. У їхніх дослідженнях підкреслюється, що копінг не є стабільною характеристикою особистості, а виступає змінним процесом, який еволюціонує разом із розвитком когнітивних, емоційних і соціальних компетентностей підлітка. Зокрема, у підлітковому віці відбувається ускладнення копінг-репертуару, що проявляється у переході від простих, імпульсивних реакцій до більш усвідомлених і диференційованих стратегій подолання стресу.

Особливу увагу автори приділяють ролі соціального контексту у формуванні копінг-стратегій, підкреслюючи, що взаємодія з однолітками, батьками та значущими дорослими визначає доступність і ефективність тих чи інших способів реагування на стрес. У цьому контексті копінг розглядається як результат інтеграції особистісного досвіду, рівня емоційної зрілості та соціального навчання. Дослідження також свідчать про тісний зв'язок між копінг-стратегіями та емоційною регуляцією, що дозволяє розглядати їх як взаємопов'язані та взаємозумовлені процеси адаптації. Зокрема, ефективність копінгу значною мірою залежить від здатності підлітка усвідомлювати, контролювати та модифікувати власні емоційні реакції відповідно до вимог ситуації.

Окремий напрям наукових розвідок стосується ролі тривожності у виборі копінг-стратегій. За даними К. Ессау та Т. Оллендіка, тривожність виступає одним із ключових факторів ризику розвитку дезадаптивних форм поведінки у дітей та підлітків, оскільки знижує ефективність процесів саморегуляції та ускладнює адекватну оцінку стресових ситуацій [5]. Високий рівень тривожності супроводжується схильністю до катастрофізації, гіперболізації загрози та зниженням впевненості у власних ресурсах, що, у свою чергу, обмежує використання конструктивних стратегій подолання.

Емпіричні дослідження Б. Компаса та його колег підтверджують, що підлітки з високим рівнем тривожності частіше використовують уникальні, емоційно-орієнтовані та пасивні стратегії подолання стресу, які не сприяють ефективному вирішенню проблем і можуть посилювати емоційний дистрес [2]. Така тенденція формує замкнене коло, у якому неефективний копінг сприяє зростанню тривожності, а підвищена тривожність, у свою чергу, обмежує можливості використання адаптивних стратегій. Це дозволяє розглядати тривожність не лише як супутній фактор, а як активний механізм, що визначає характер копінг-поведінки.

Значна увага у сучасних дослідженнях приділяється впливу соціального середовища на формування копінг-поведінки підлітків. Зокрема, дослідження

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Дж. Дікстри та Р. Веєнстри демонструють, що девіантне однолітковe середовище сприяє формуванню ризикових моделей поведінки через механізми соціального підкріплення та нормалізації відхилень [4]. У таких умовах дезадаптивні стратегії подолання стресу можуть закріплюватися як соціально прийнятні, що ускладнює формування конструктивних моделей поведінки.

Водночас результати систематичного огляду М. Лоудс та колег свідчать про негативний вплив соціальної ізоляції на психоемоційний стан підлітків, зокрема підвищення рівня тривожності, депресивних симптомів та емоційної нестабільності [8]. Соціальна ізоляція обмежує доступ до ресурсів підтримки, що є важливими для формування адаптивних копінг-стратегій. Додатково встановлено, що інтенсивне використання соціальних мереж може порушувати процеси емоційної регуляції, сприяти соціальному порівнянню та підвищувати рівень тривожності у підлітків [10]. Це свідчить про те, що цифрове середовище виступає специфічним контекстом соціалізації, який може як розширювати можливості комунікації, так і створювати додаткові ризики для психологічної адаптації.

У контексті дослідження девіантної поведінки вагомими є роботи Т. Дішон та Дж. Паттерсона, у яких обґрунтовується роль механізмів соціального научіння у формуванні відхилень у поведінці підлітків [12]. Зокрема, автори доводять, що девіантні поведінкові патерни формуються та закріплюються у процесі взаємодії з однолітками через механізми підкріплення, наслідування та нормалізації відхилень.

У межах цього підходу девіантна поведінка розглядається не як ізольований прояв індивідуальних особливостей, а як результат включення підлітка у специфічне соціальне середовище, де ризикові форми поведінки набувають функціонального значення та соціального схвалення.

Важливим аспектом є також те, що дезадаптивні копінг-стратегії можуть виступати проміжною ланкою між внутрішніми психологічними труднощами та зовнішніми поведінковими проявами. У ситуаціях підвищеного емоційного напруження підлітки, які не володіють достатнім репертуаром адаптивних способів подолання стресу, можуть вдаватися до девіантної поведінки як до альтернативного способу регуляції емоційного стану або зниження внутрішнього дискомфорту. Таким чином, девіантна поведінка може виконувати компенсаторну або захисну функцію, що ускладнює її профілактику без урахування глибинних психологічних механізмів.

Вітчизняні дослідження також підтверджують багатофакторну природу девіантної поведінки підлітків. Зокрема, акцентується увага на ролі соціальних чинників у виборі копінг-стратегій підлітків із девіантною поведінкою, підкреслюється вплив сімейного середовища та однолітковиx груп на формування неадаптивних моделей реагування [9]. Встановлено, що підлітки з девіантними проявами характеризуються специфікою використання копінг-стратегій, зокрема переважанням уникальних, емоційно-орієнтованих та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

пасивних форм подолання стресу, які не забезпечують ефективної психологічної адаптації [12].

Теоретичні підходи, представлені у роботах В. Бочелюка [15], розкривають психологічні механізми формування девіантної поведінки як результат взаємодії індивідуально-психологічних характеристик та соціального середовища. Додатково у працях С. Максименка, В. Панка, М. Савчина та Н. Чепелєвої [16–20] підкреслюється значення особистісного розвитку, емоційної зрілості та умов соціалізації у формуванні адаптивних або дезадаптивних моделей поведінки. У межах цих підходів девіантна поведінка розглядається як прояв порушень у системі саморегуляції, що виникають внаслідок недостатньої сформованості особистісних ресурсів і несприятливих соціальних умов розвитку.

Аналіз сучасних наукових джерел свідчить про наявність стійких і взаємозумовлених зв'язків між копінг-стратегіями, емоційною регуляцією, тривожністю та девіантною поведінкою підлітків. Встановлено, що ці психологічні феномени утворюють єдину систему адаптації, у межах якої зміни одного компонента зумовлюють трансформації інших. Водночас, незважаючи на значну кількість досліджень, недостатньо вивченим залишається питання інтеграції зазначених змінних у межах цілісної теоретичної моделі, що враховувала б як внутрішні психологічні механізми, так і зовнішні соціальні детермінанти. Це зумовлює необхідність подальшого теоретичного узагальнення та емпіричного вивчення даної проблеми.

Мета статті є теоретичний аналіз взаємозв'язку копінг-стратегій, рівня тривожності та девіантної поведінки у неповнолітніх, а також визначення психологічних і соціальних чинників їх формування.

Виклад основного матеріалу. У результаті теоретичного аналізу наукових джерел встановлено, що копінг-стратегії у підлітковому віці формуються як складний інтегративний механізм взаємодії когнітивної оцінки стресової ситуації та процесів емоційної регуляції особистості [6]. Згідно з транзакційною моделлю стресу, запропонованою Річардом Лазарусом та Сьюзан Фолкман, вибір стратегії подолання визначається первинною та вторинною когнітивною оцінкою загрози, а також суб'єктивною оцінкою доступності особистісних і соціальних ресурсів [6].

Ці положення отримують підтвердження у сучасних дослідженнях розвитку копінгу в підлітковому віці, зокрема у роботах Маріанни Циммер-Гембек та Емі Скіннер, які підкреслюють динамічний характер формування копінг-репертуару в онтогенезі [13].

Аналіз емпіричних досліджень свідчить, що емоційна регуляція розглядається як один із ключових предикторів психологічної адаптації у підлітковому віці. Зокрема, метааналіз Альби Альдао, Сьюзан Нолен-Хуксема та їхніх колег демонструє, що неадаптивні стратегії емоційної регуляції статистично значуще пов'язані з підвищеним рівнем тривожності, депресивних проявів та загальної психопатологічної симптоматики [1]. Отримані результати свідчать про

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

можливий опосередкований зв'язок між стресогенними подіями, рівнем тривожності та вибором копінг-стратегій.

Окремі дослідження, зокрема роботи Бредлі Компаса та його колег, підтверджують, що підлітки з високим рівнем тривожності частіше використовують уникальні, емоційно-орієнтовані або пасивні стратегії подолання стресу, які не забезпечують ефективної психологічної адаптації [2; 13]. Це узгоджується з даними досліджень, згідно з якими розвиток адаптивного копінгу пов'язаний із рівнем емоційної зрілості, здатністю до саморегуляції та сформованістю навичок усвідомленого подолання стресових ситуацій.

Додатково слід зазначити, що сучасні дослідження підкреслюють роль індивідуальних відмінностей у виборі копінг-стратегій, де значущими є не лише когнітивні оцінки, але й попередній досвід подолання стресу, рівень соціальної підтримки та особливості нервово-психічної організації підлітка [2].

Аналіз досліджень соціального середовища свідчить про його значущу роль у формуванні копінг-поведінки підлітків. Зокрема, дослідження Джейка Діґстри та Рона Веєнстра підтверджують, що вплив девіантного однолиткового середовища сприяє нормалізації ризикових форм поведінки, а також поступовому зниженню ефективності конструктивних стратегій подолання стресу [4]. У таких умовах соціальне оточення виступає не лише як контекст розвитку, але й як активний фактор формування моделей реагування на стресові ситуації.

Додатково встановлено, що соціальна ізоляція є вагомим предиктором погіршення психоемоційного стану підлітків. Зокрема, у систематичному огляді Меган Лоудс та колег доведено, що обмеження соціальних контактів асоціюється з підвищенням рівня тривожності, депресивних симптомів та емоційної нестабільності у підлітковому віці [8]. Паралельно дослідження Емілі Сібрук та співавторів показують, що інтенсивне використання соціальних мереж пов'язане з підвищенням рівня тривожності та порушенням емоційної регуляції, що опосередковано впливає на вибір копінг-стратегій [10].

Узагальнення результатів досліджень девіантної поведінки свідчить, що її формування є результатом складної інтеграції індивідуально-психологічних та соціальних чинників. У межах цього підходу зазначається, що недостатній розвиток адаптивних копінг-стратегій виступає одним із ключових механізмів формування девіантних форм поведінки у підлітків [15]. У свою чергу, дослідження Терези Дішон та Джеральда Паттерсона підтверджують, що девіантні поведінкові патерни часто підсилюються через механізми соціального научіння в групі однолітків [12].

Узагальнення результатів досліджень дозволяє виокремити три взаємопов'язані психологічні компоненти: рівень тривожності особистості; характер та ефективність копінг-стратегій; схильність до девіантної поведінки.

Взаємодія зазначених компонентів формує цілісну систему психологічної адаптації підлітка. У цій системі підвищений рівень тривожності виступає пусковим механізмом (тригером) використання дезадаптивних копінг-стратегій,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

тоді як соціальне середовище може як підсилювати, так і пом'якшувати прояви дезадаптаційних процесів, виконуючи роль модератора поведінкових реакцій. Узагальнення викладених положень дозволяє перейти до концептуалізації виявлених взаємозв'язків у вигляді цілісної теоретичної моделі.

На основі аналізу сучасних теоретичних та емпіричних досліджень розроблено інтегративну модель взаємозв'язку копінг-стратегій, рівня тривожності та девіантної поведінки у підлітковому віці. У межах зазначеної моделі тривожність розглядається як ключовий психологічний медіатор, що опосередковує вплив стресогенних чинників на вибір копінг-стратегій. Підвищений рівень тривожності асоціюється з більшою ймовірністю використання дезадаптивних форм копінгу, зокрема уникальних, емоційно-орієнтованих і пасивних способів подолання стресових ситуацій.

Копінг-стратегії виступають базовим механізмом регуляції поведінки, який визначає характер реагування підлітка на складні життєві обставини. Недостатній розвиток адаптивних копінг-ресурсів підвищує ризик формування девіантної поведінки як способу редукції внутрішнього напруження або компенсації емоційного дискомфорту.

Соціальне середовище у межах запропонованої моделі виконує функцію модератора, який визначає силу та напрямок взаємозв'язків між тривожністю, копінг-стратегіями та поведінковими проявами. Підтримуюче соціальне оточення сприяє розвитку конструктивних стратегій подолання стресу та зниженню рівня тривожності, тоді як перебування у девіантному однолітковому середовищі підсилює використання неефективних поведінкових моделей та сприяє нормалізації ризикових форм реагування.

Запропонована модель відображає багаторівневу систему взаємодії індивідуально-психологічних і соціальних чинників, у якій тривожність виконує функцію внутрішнього регулятора, копінг-стратегії – механізму адаптації, а соціальне середовище – контекстуального чинника, що детермінує варіативність поведінкових реакцій підлітків.

Висновки У результаті теоретичного аналізу проблеми встановлено, що формування копінг-стратегій у неповнолітніх є складним багатофакторним і динамічним процесом, який детермінується взаємодією когнітивної оцінки стресових ситуацій, рівня розвитку емоційної регуляції та специфіки соціальних умов особистісного становлення. При цьому зазначені компоненти функціонують не ізольовано, а утворюють взаємопов'язану систему психологічного функціонування, що визначає характер адаптаційних можливостей підлітка у стресових ситуаціях.

Підтверджено, що тривожність виступає значущим психологічним чинником регуляції поведінки, який опосередковує вибір копінг-стратегій та суттєво впливає на схильність до використання дезадаптивних форм подолання стресу. Підвищений рівень тривожності асоціюється зі зниженням здатності до адекватної когнітивної переоцінки ситуацій, обмеженням доступу до адаптивних

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

ресурсів саморегуляції та переважанням уникальних, пасивних або емоційно-орієнтованих стратегій реагування. У довгостроковій перспективі це може сприяти закріпленню неефективних поведінкових патернів і зниженню загального рівня психологічного благополуччя.

Встановлено, що девіантна поведінка у підлітковому віці має багатофакторну природу та тісно пов'язана як із дефіцитом сформованості адаптивних копінг-ресурсів, так і з несприятливим впливом соціального середовища. Зокрема, недостатній розвиток конструктивних стратегій подолання стресу може зумовлювати використання девіантної поведінки як альтернативного способу зниження емоційного напруження, регуляції внутрішнього дискомфорту або адаптації до соціально складних умов. У свою чергу, негативні характеристики соціального середовища, включаючи вплив девіантних однолиткових груп та дефіцит соціальної підтримки, можуть посилювати ризик формування дезадаптивних поведінкових моделей.

Копінг-стратегії, тривожність і девіантна поведінка утворюють взаємопов'язану, структурно організовану систему психологічних характеристик, яка визначає рівень соціально-психологічної адаптації неповнолітніх, а також особливості їхнього реагування на стресові ситуації. Взаємодія зазначених компонентів має системний характер, за якого кожен із них може виступати як детермінантою, так і наслідком змін інших складових, формуючи циклічні зв'язки у структурі психологічного функціонування підлітка. Можна констатувати, що зазначені психологічні феномени формують цілісну регуляторну систему адаптації у підлітковому віці.

Подальші дослідження доцільно спрямувати на емпіричну верифікацію виявлених теоретичних положень із використанням валідизованих психометричних методик та сучасних методів статистичного аналізу, зокрема кореляційного, факторного та регресійного аналізу, що дозволить більш точно визначити структуру та силу взаємозв'язків між досліджуваними змінними. Окремого наукового інтересу потребує вивчення ролі цифрового середовища та соціальних мереж як специфічного контексту соціалізації сучасних підлітків, який може суттєво модифікувати процеси формування копінг-поведінки, емоційної регуляції та рівня тривожності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Aldao A. et al. Emotion regulation and psychopathology: A meta-analysis // Clinical Psychology Review. 2020.

2. Compas B. E. et al. Coping and emotion regulation in youth // Journal of Clinical Child Psychology. 2017.

3. Compas B. E. et al. Coping with stress during childhood and adolescence // Psychological Bulletin. 2001.

4. Dijkstra J. K., Veenstra R. Deviant peer influence in adolescence // Annual Review of Psychology. 2021.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

5. Essau C. A., Ollendick T. H. Anxiety disorders in children and adolescents: epidemiology, risk factors, and treatment // Clinical Child and Family Psychology Review. 2013.

6. Evans S. C. et al. Evidence-based assessment of behavioral and emotional problems in youth // Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology. 2020.

7. Lazarus R. S., Folkman S. Stress, appraisal, and coping. New York : Springer, 1984.

8. Loades M. E. et al. Rapid systematic review: The impact of social isolation on adolescent mental health // Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry. 2020. URL: https://doi.org/10.1016/j.jaac.2020.05.009

9. Miloradova N. E., Tiuhanova M. S. Social factors in the choice of coping strategies by adolescents with deviant behaviour // Habitus. 2024. No. 67. P. 70–75. URL: https://doi.org/ 10.32782/2663-5208.2024.67.8

10. Seabrook E. M. et al. Social media use, anxiety, and depression in adolescents // Clinical Psychological Science. 2020.

11. Steinberg L. Adolescence. 11th ed. New York : McGraw-Hill, 2017.

12. Tiuhanova M. Features of Coping Strategies of Adolescents with Deviant Behavior // Visnyk of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series Psychology. 2025. No. 79. P. 71–76. URL: https://doi.org/10.26565/2225-7756-2025-79-10

13. Zimmer-Gembeck M. J., Skinner E. A. The development of coping: Implications for psychopathology // Annual Review of Developmental Psychology. 2021.

14. Бондарчук О. І. Психологія особистості. Київ : Ліра-К, 2018. 384 с.

15. Бочелюк В. Й. Психологія девіантної поведінки: навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2017. 320 с.

16. Максименко С. Д. Загальна психологія. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 688с.

17. Панок В. Г. Психологія життєвого шляху особистості. Київ : Ніка-Центр, 2016. 280с

18. Савчин М. В. Вікова психологія: навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2019. 376 с.

19. Тюганова М. С., Скворцова Ю. В. Особливості використання копінг-стратегій залежно від рівня тривожності у підлітків // Вісник Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука. Серія: Педагогіка та психологія. 2026. № 1.

20. Чепелєва Н. В. Особистість у контексті психологічної допомоги. Київ : Міленіум, 2017.

REFERENCES

1. Aldao, A., et al. (2020). Emotion regulation and psychopathology: A meta-analysis. Clinical Psychology Review.

2. Compas, B. E., et al. (2001). Coping with stress during childhood and adolescence. Psychological Bulletin.

3. Compas, B. E., et al. (2017). Coping and emotion regulation in youth. Journal of Clinical Child Psychology.

4. Dijkstra, J. K., & Veenstra, R. (2021). Deviant peer influence in adolescence. Annual Review of Psychology.

5. Essau, C. A., & Ollendick, T. H. (2013). Anxiety disorders in children and adolescents: epidemiology, risk factors, and treatment. Clinical Child and Family Psychology Review.

6. Evans, S. C., et al. (2020). Evidence-based assessment of behavioral and emotional problems in youth. Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology.

7. Lazarus, R. S., & Folkman, S. (1984). Stress, appraisal, and coping. New York: Springer.

8. Loades, M. E., et al. (2020). Rapid systematic review: The impact of social isolation on adolescent mental health. Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry. https://doi.org/10.1016/j.jaac.2020.05.009

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

9. Miloradova, N. E., & Tiuhanova, M. S. (2024). Social factors in the choice of coping strategies by adolescents with deviant behaviour. Habitus, 67, 70–75. https://doi.org/10.32782/2663-5208.2024.67.8

10. Seabrook, E. M., et al. (2020). Social media use, anxiety, and depression in adolescents. Clinical Psychological Science.

11. Steinberg, L. (2017). Adolescence (11th ed.). New York: McGraw-Hill.

12. Tiuhanova, M. (2025). Features of coping strategies of adolescents with deviant behavior. Visnyk of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series Psychology, 79, 71–76. https://doi.org /10.26565/2225-7756-2025-79-10

13. Zimmer-Gembeck, M. J., & Skinner, E. A. (2021). The development of coping: Implications for psychopathology. Annual Review of Developmental Psychology.

14. Bondarchuk, O. I. (2018). Psykholohiia osobystosti [Psychology of personality]. Kyiv: Lira-K. [in Ukrainian]

15. Bochelyuk, V. Y. (2017). Psykholohiia deviantnoi povedinky [Psychology of deviant behavior]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury. [in Ukrainian]

16. Maksymenko, S. D. (2019). Zahalna psykholohiia [General psychology]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury. [in Ukrainian]

17. Panok, V. H. (2016). Psykholohiia zhyttievoho shliakhu osobystosti [Psychology of life path of personality]. Kyiv: Nika-Tsentr. [in Ukrainian]

18. Savchyn, M. V. (2019). Vikova psykholohiia [Developmental psychology]. Kyiv: Akademvydav. [in Ukrainian]

19. Tiuanova, M. S., & Skvortsova, Yu. V. (2026). Osoblyvosti vykorystannia kopinh-stratehii zalezhno vid rivnia tryvozhnosti u pidlitkiv [Features of coping strategies depending on anxiety level in adolescents]. Visnyk Mizhnarodnoho ekonomiko-humanitarnoho universytetu imeni akademika Stepana Demianchuka. Seriia: Pedahohika ta psykholohiia. [in Ukrainian]

20. Chepeleva, N. V. (2017). Osobystist u konteksti psykholohichnoi dopomohy [Personality in the context of psychological assistance]. Kyiv: Milenium. [in Ukrainian]

Дата першого надходження статті до видання: 30.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 14.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.98

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-5218-5231

Філіпович Вікторія Миколаївна кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології, Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, https://orcid.org/0000-0001-9645-7985

Чепурна Ганна Леонідівна кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології, Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, https://orcid.org/0000-0003-4486-5447

Лещенко Марина Євгеніївна старший викладач кафедри психології, Національний університет «Чернігівська політехніка», м. Чернігів, https://orcid.org/0000-0003-3620-9087

ІНТЕГРАЦІЯ КОУЧИНГОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПСИХОЛОГІЧНЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ: ТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Анотація. У статті подано результати аналізу можливостей використання коучингових технологій у психологічному консультуванні. Зазначено, що в умовах високої соціальної нестабільності, емоційного перевантаження, професійного виснаження та ускладнення клієнтських запитів зростає потреба у пошуку ефективних інтегративних підходів до психологічної допомоги, що сучасне психологічне консультування дедалі частіше виходить за межі виключно підтримувальної функції й потребує використання підходів, орієнтованих на формування відповідальності, розвиток здатності до прийняття рішень і підтримку конструктивних життєвих змін.

Аналіз основних теоретичних підходів до розуміння психологічного консультування та коучингу, а саме: гуманістичні ідеї К. Роджерса, екзистенційні підходи Р. Мея, І. Ялома та В. Франкла, когнітивно-поведінкові концепції А. Бека, А. Елліса, а також теоретичні засади коучингового підходу Дж. Уітмора, Т. Голві, М. Дауні, Дж. Стар та Р. Ділтса показує, що психологічне консультування та коучинг мають спільну гуманістичну основу, і разом з тим, відрізняються за характером професійної взаємодії, за глибиною опрацювання проблеми і за спрямованістю консультативного процесу.

За результатами теоретичного аналізу літератури визначено основні функції коучингових технологій у психологічному консультуванні і обґрунтовано доцільність використання коучингових технологій у роботі із запитами, пов’язаними з професійною самореалізацією, кризою професійної ідентичності, труднощами прийняття рішень, зниженням мотивації та проблемами міжособистісної комунікації.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Особливу увагу приділено проблемі інтеграції коучингового підходу у психологічне консультування. Запропоновано авторську модель інтеграції коучингових технологій у консультативний процес, яка включає емоційно-підтримувальний, рефлексивно-аналітичний та структурно-поведінковий компоненти психологічної допомоги. Визначено, що ефективність використання коучингових технологій залежить від професійної компетентності психолога, дотримання етичних принципів та здатності враховувати психологічний стан клієнта.

Ключові слова: психологічне консультування, коучинг, коучингові технології, консультативний процес, психологічна допомога, професійна взаємодія, особистісний розвиток, психолог-консультант.

Filipovych Viktoriia Mykolayivna Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor of the Department of Psychology, Educational-Scientific Institute of Law and Social Tecnologies, Chernihiv Polytechnic National University, Chernihiv, https://orcid.org/0000-0001-9645-7985

Chepyrna Hanna Leonidivna Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor of the Department of Psychology, Educational-Scientific Institute of Law and Social Tecnologies, Chernihiv Polytechnic National University, Chernihiv, https://orcid.org/0000-0003-4486-5447

Leshchenko Maryna Yevheniivna Senior Lecturer of the Department of Psychology, Educational-Scientific Institute of Law and Social Tecnologies, Chernihiv Polytechnic National University, Chernihiv, https://orcid.org/0000-0003-3620-9087

INTEGRATION OF COACHING TECHNIQUES INTO PSYCHOLOGICAL COUNSELING: THEORETICAL FOUNDATIONS AND PRACTICAL ASPECTS

Abstract. This article presents the results of an analysis of the potential for using coaching techniques in psychological counseling. It notes that, in the context of high social instability, emotional overload, professional burnout, and increasingly complex client requests, there is a growing need to seek effective integrative approaches to psychological assistance; that modern psychological counseling is increasingly moving beyond a purely supportive role and requires the use of approaches focused on fostering responsibility, developing decision-making skills, and supporting constructive life changes.

An analysis of the main theoretical approaches to understanding psychological counseling and coaching, namely: the humanistic ideas of C. Rogers, the existential approaches of R. May, I. Yalom, and V. Frankl, the cognitive-behavioral concepts of A. Beck and A. Ellis, as well as the theoretical foundations of the coaching approach

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

by J. Whitmore, T. Golvy, M. Downie, J. Star, and R. Dilts show that psychological counseling and coaching share a common humanistic foundation, yet differ in the nature of professional interaction, the depth of problem exploration, and the orientation of the counseling process.

Based on the results of a theoretical review of the literature, the main functions of coaching techniques in psychological counseling have been identified, and the appropriateness of using coaching techniques in addressing issues related to professional self-actualization, professional identity crisis, decision-making difficulties, decreased motivation, and interpersonal communication problems.

Particular attention is paid to the problem of integrating the coaching approach into psychological counseling. The author proposes a model for integrating coaching techniques into the counseling process, which includes the emotionally supportive, reflective-analytical, and structural-behavioral components of psychological assistance. It is determined that the effectiveness of using coaching technologies depends on the psychologist's professional competence, adherence to ethical principles, and the ability to take the client's psychological state into account.

Keywords: psychological counseling, coaching, coaching techniques, counseling process, psychological assistance, professional interaction, personal development, counseling psychologist.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку психологічної допомоги характеризується зростанням потреби особистості не лише у підтримці під час кризових або психотравмувальних ситуацій, а й у професійному супроводі процесів самореалізації, прийняття рішень, подолання внутрішніх бар'єрів та формування життєвих цілей.

В умовах високої соціальної динаміки, емоційного перевантаження та постійної необхідності адаптації до змін люди дедалі частіше стикаються з труднощами професійного й особистісного вибору, втратою мотивації, внутрішньою невизначеністю та емоційним виснаженням.

У зв'язку з цим зростає значення психологічного консультування як форми професійної допомоги, спрямованої не лише на зниження емоційного напруження, а й на підтримку здатності людини до конструктивних життєвих рішень і особистісних змін.

У гуманістичному підході К. Роджерс розглядав психологічне консультування як особливий тип міжособистісної взаємодії, у межах якої створюються умови для особистісного зростання клієнта [1]. Науковець підкреслював значення емпатії, конгруентності та безумовного позитивного прийняття як базових умов ефективної психологічної допомоги. У свою чергу Р. Мей, І. Ялом та В. Франкл акцентували увагу на екзистенційних аспектах консультативної взаємодії, пов'язуючи психологічну допомогу з проблемами свободи, відповідальності, пошуку сенсу та необхідності здійснення особистісного вибору [2; 3].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Паралельно з розвитком психологічного консультування у сучасній практиці активно формується коучинговий підхід, орієнтований на розвиток потенціалу особистості, постановку цілей, підтримку мотивації та супровід людини у процесі досягнення змін. Дж. Уітмор визначав коучинг як процес розкриття потенціалу людини з метою підвищення її ефективності [5]. Основна ідея коучингового підходу полягає не у наданні готових порад або директивних рекомендацій, а у створенні умов, за яких клієнт самостійно формулює цілі та бере відповідальність за прийняті рішення.

Т. Голві у концепції «внутрішньої гри» звертав увагу на роль внутрішніх психологічних бар'єрів, страху помилки, самокритики та надмірного внутрішнього контролю як чинників, що знижують ефективність діяльності людини [6]. На думку дослідника, значна частина труднощів пов'язана не стільки із зовнішніми обставинами, скільки з внутрішніми обмеженнями особистості.

У сучасній психологічній практиці дедалі частіше спостерігається тенденція до інтеграції коучингових технологій у процес психологічного консультування. Це пов'язано з тим, що значна частина клієнтських запитів поєднує емоційні, особистісні та поведінкові труднощі. Людина може одночасно переживати внутрішню невпевненість, професійне виснаження, труднощі комунікації, втрату мотивації та складності у прийнятті рішень. У таких випадках психолог-консультант має не лише допомогти клієнтові зрозуміти власні переживання, а й підтримати його у переході від аналізу проблеми до формування конкретних дій і життєвих рішень.

Разом із тим питання використання коучингових технологій у психологічному консультуванні залишається недостатньо систематизованим. Частина дослідників розглядає коучинг як самостійну професійну практику, інші — як різновид психологічної допомоги або інструмент особистісного розвитку [11]. Недостатньо визначеними залишаються межі використання коучингових технологій у консультативному процесі, умови їх ефективного застосування, особливості поєднання консультативної та коучингової взаємодії, а також етичні аспекти такого поєднання.

Таким чином, актуальність дослідження зумовлена необхідністю теоретичного осмислення можливостей інтеграції коучингових технологій у психологічне консультування, визначення особливостей їх використання та обґрунтування авторської моделі інтеграції коучингового підходу у консультативний процес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема психологічного консультування посідає важливе місце у сучасній психологічній науці та розглядається в межах різних теоретико-методологічних підходів. У гуманістичній психології К. Роджерс розробив клієнт-центрований підхід, у якому ключового значення набувають емпатійне розуміння, конгруентність консультанта та безумовне позитивне прийняття клієнта [1]. На думку науковця, саме атмосфера психологічної безпеки та прийняття створює умови для саморозвитку особистості й актуалізації її внутрішнього потенціалу.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У межах екзистенційного підходу Р. Мей, І. Ялом та В. Франкл розглядали психологічну допомогу через проблематику свободи, відповідальності, сенсу життя, особистісного вибору та подолання внутрішніх екзистенційних конфліктів [2; 3]. І. Ялом підкреслював значення терапевтичних стосунків як особливого простору міжособистісної взаємодії, у межах якого клієнт отримує можливість усвідомити власні переживання, страхи та внутрішні суперечності. В. Франкл, розробляючи логотерапевтичний підхід, акцентував увагу на прагненні людини до пошуку сенсу як центральному мотиваційному чиннику розвитку особистості.

У когнітивно-поведінковому напрямі А. Бек та А. Елліс досліджували вплив когнітивних схем, автоматичних думок і дисфункційних переконань на емоційний стан та поведінку людини [4]. А. Бек розглядав психологічні труднощі як наслідок викривленого сприйняття реальності, тоді як А. Елліс підкреслював роль ірраціональних переконань у виникненні емоційних порушень. Вказані підходи суттєво вплинули на розвиток сучасних технологій психологічного консультування, орієнтованих на усвідомлення клієнтом власних моделей мислення, поведінки та способів реагування.

Теоретичні засади коучингу представлені у працях Дж. Уітмора, Т. Голві, М. Дауні, О. Нежинської, В. Тименко та інших дослідників [5; 6; 7; 11]. Дж. Уітмор розглядав коучинг як процес розвитку потенціалу людини через усвідомлення цілей, аналіз актуальної ситуації та формування відповідальності за подальші дії.

Саме Дж. Уітмор запропонував модель GROW, яка включає чотири етапи: визначення цілі (Goal), аналіз реальної ситуації (Reality), пошук можливостей (Options) та визначення конкретних дій (Will) [5].

Т. Голві у концепції «внутрішньої гри» акцентував увагу на внутрішніх психологічних бар'єрах, що знижують ефективність діяльності особистості [6]. На думку дослідника, надмірний внутрішній контроль, страх помилки, самокритика та внутрішня напруга часто стають більшою перешкодою для розвитку, ніж зовнішні труднощі. Саме тому одним із ключових завдань процесу коучингу є розвиток рефлексії, внутрішньої свободи та здатності людини до самоспостереження.

М. Дауні визначав коучинг як мистецтво сприяти результативності, навчанню та розвитку іншої людини [7]. О. Нежинська та В. Тименко розглядають коучинг як сучасну технологію професійного та особистісного розвитку, що поєднує елементи психологічної підтримки, мотивації, цілепокладання та розвитку відповідальності особистості [11].

У сучасних дослідженнях коучинг дедалі частіше розглядається не лише як технологія професійного розвитку чи управління персоналом, а й як інструмент особистісного зростання, розвитку комунікативної компетентності, формування навичок саморегуляції, підвищення мотивації та підтримки людини у процесі прийняття життєвих рішень [13].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Водночас аналіз наукових джерел свідчить, що проблема використання коучингових технологій саме у психологічному консультуванні досліджена недостатньо системно. Значна частина праць присвячена або класичному психологічному консультуванню, або коучингу як окремому напряму професійної діяльності [9; 10]. При цьому питання інтеграції коучингових інструментів у консультативний процес, визначення меж їх використання, можливостей та обмежень залишаються актуальними й потребують подальшого теоретичного осмислення.

На нашу думку, сучасна психологічна практика потребує більш цілісного теоретичного обґрунтування можливостей інтеграції коучингових технологій у консультативний процес з урахуванням як потенціалу коучингового підходу, так і професійних та етичних меж його використання у психологічній допомозі.

Мета статті. Мета статті полягає у теоретичному аналізі можливостей використання коучингових технологій у психологічному консультуванні, визначенні особливостей їх інтеграції у консультативний процес та обґрунтуванні авторської моделі поєднання консультативного й коучингового підходів у психологічній допомозі.

Відповідно до поставленої мети визначено такі завдання дослідження:

1. Проаналізувати основні теоретичні підходи до розуміння психологічного консультування та коучингу.
2. Визначити спільні та відмінні характеристики консультативної та коучингової взаємодії.
3. Охарактеризувати функції та можливості використання коучингових технологій у психологічному консультуванні.
4. Обґрунтувати авторську модель інтеграції коучингових технологій у консультативний процес.
5. Розкрити практичні можливості використання коучингових технологій у роботі психолога-консультанта.

Методами дослідження стали аналіз, систематизація, узагальнення та порівняння наукових підходів до проблеми використання коучингових технологій у психологічному консультуванні.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Сучасна практика психологічної допомоги відзначається поступовим переходом від вузькоспеціалізованих моделей роботи до інтегративних підходів, у межах яких поєднуються різні методи та технології професійної взаємодії з клієнтом [9; 10]. Подібна тенденція зумовлена насамперед зміною характеру клієнтських запитів. У той час як раніше психологічне консультування здебільшого було пов'язане з подоланням кризових станів, внутрішніх конфліктів або емоційних труднощів, сьогодні значна частина клієнтів звертається за запитами, пов'язаними з особистісним розвитком, професійною самореалізацією, труднощами прийняття рішень, втратою мотивації, невизначеністю життєвих цілей і необхідністю адаптації до постійних змін.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У зв'язку з цим все більшого значення в сучасному психологічному консультуванні набувають підходи, орієнтовані не тільки на аналіз проблеми, але і на підтримку здатності клієнта приймати самостійні рішення, формувати відповідальність і робити конструктивний життєвий вибір. Ось чому коучинговий підхід починає активно інтегруватися в консультативну практику, доповнюючи класичні моделі психологічної допомоги [11].

У гуманістичній психології К. Роджерс розглядав консультативну взаємодію як особливий простір психологічної безпеки, в якому людина отримує можливість відкрито досліджувати власний досвід, внутрішні конфлікти та внутрішні суперечності [1]. Основою ефективного консультування вчений вважав емпатичне розуміння, безумовне позитивне прийняття і конгруентність психолога. Саме атмосфера прийняття та психологічної підтримки, на думку дослідника, створює умови для саморозвитку особистості та актуалізації її потенціалу.

При цьому сучасна консультативна практика демонструє, що емоційної підтримки не завжди достатньо для реальних змін у житті людини. Значна частина клієнтів потребує не лише аналізу власного досвіду, а й структурування життєвої ситуації, конкретизації цілей та формування готовності до практичних дій.

Саме у цьому аспекті особливого значення набуває коучинговий підхід. Дж. Уітмор визначив коучинг як процес розкриття потенціалу людини з метою підвищення її ефективності [5]. Науковець підкреслював, що головне завдання коуча - не надавати готові поради чи інструкції, а створювати умови, за яких людина самостійно визначає цілі і бере на себе відповідальність за прийняті рішення.

Незважаючи на активне поширення коучингового підходу в сучасному професійному середовищі, питання його інтеграції в психологічне консультування залишається дискусійним. Деякі професіонали вважають коучинг ефективною технологією для особистого розвитку та підтримки змін, інші — висловлюють застереження щодо надмірного спрощення психологічної допомоги та ризику заміни процесу глибоких консультацій техніками для швидкого досягнення результату [13].

Дискусійність проблеми посилюється також активною популяризацією коучингу поза професійним психологічним контекстом. У сучасному інформаційному просторі коучингові практики часто подаються як універсальний інструмент вирішення будь-яких життєвих труднощів, що сприяє спрощеному розумінню психологічної допомоги та знеціненню складності внутрішніх переживань особистості.

У подібних умовах існує ризик ігнорування емоційного стану клієнта, його психологічної готовності до змін та необхідності глибшого опрацювання внутрішніх конфліктів. На нашу думку, подібне протиставлення психологічного консультування та коучингу є надмірно спрощеним. Ефективність коучингових

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

інструментів визначається не самим методом, а професійним контекстом його використання, рівнем підготовки психолога та здатністю фахівця враховувати психологічний стан і потреби клієнта.

Аналіз гуманістичних та коучингових концепцій дозволяє стверджувати, що психологічне консультування і коучинг мають спільну гуманістичну основу, оскільки орієнтовані на розвиток особистості, повагу до її унікальності та визнання здатності людини до самостійних змін [1; 5]. При цьому між цими підходами є суттєві відмінності, які визначають специфіку їх використання у професійній практиці психолога.

Психологічне консультування більше орієнтоване на емоційний стан клієнта, аналіз внутрішніх переживань, міжособистісних конфліктів, психологічних травм і причин виникнення труднощів. Значна увага приділяється вивченню попереднього досвіду людини, особливостей самооцінки, механізмів психологічного захисту та внутрішніх суперечностей. [2; 4].

Коучинг, на відміну від психологічного консультування, більше орієнтований на майбутнє, досягнення цілей і підтримку практичних змін. Дж. Уітмор підкреслив, що коучинг не зосереджується на пошуку причин невдачі, а має на меті визначити можливості розвитку та сформувати ефективні стратегії дій [5].

Водночас сучасна психологічна практика демонструє, що чітке розмежування психологічного консультування та коучингу не завжди можливе. Значна частина клієнтських запитів носить комплексний характер і поєднує емоційні труднощі з необхідністю конкретних життєвих рішень.

На нашу думку, саме поєднання консультативної глибини та коучингової структурованості створює перспективний напрям сучасної психологічної практики. Психологічне консультування забезпечує емоційну підтримку та простір для аналізу внутрішніх конфліктів, тоді як методи коучингу допомагають перейти від розуміння проблеми до формування конкретних цілей і стратегій дій.

У контексті дослідження вважаємо за доцільне розглядати коучингові інструменти в консультативному процесі не лише як окремі прийоми професійної взаємодії, а й як засоби, що сприяють розвитку рефлексії, відповідальності та готовності клієнта до життєвих змін.

Це дає можливість виділити кілька ключових функцій коучингових інструментів у психологічному консультуванні: діагностично-уточнювальну, рефлексивну, мотиваційну та поведінково-проєктувальну. Саме їх реалізація забезпечує можливість переходу від емоційного переживання проблеми до більш впорядкованого розуміння життєвої ситуації та формування конструктивних шляхів її вирішення.

Діагностична та уточнююча функція набуває першочергового значення в консультативному процесі, оскільки значна частина клієнтів звертається не з чітко сформульованим запитом, а до стану внутрішньої розгубленості або

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

емоційного виснаження. Саме тому коучингові запитання, уточнення та техніки фокусування уваги допомагають конкретизувати проблему та перевести емоційно хаотичний опис ситуації у більш впорядковану площину [7].

Не менш важливою є рефлексивна функція, пов'язана з розвитком здатності клієнта аналізувати власний досвід, поведінкові моделі, внутрішні бар'єри та обмежувальні переконання. У цьому аспекті коучингові техніки можна ефективно поєднувати з елементами когнітивного аналізу, рефреймінгу та самоспостереження [4].

При цьому методи коучингу виконують мотиваційну та поведінково-проєктувальну функції, оскільки спрямовані не лише на аналіз труднощів, а й на підтримку відповідальності клієнта, постановку цілей та планування конкретних дій [5].

Таким чином, коучингові інструменти у психологічному консультуванні доцільно розглядати не як самодостатній метод психологічної допомоги, а як систему професійних засобів, ефективність яких визначається їх інтеграцією у цілісний консультативний процес. Саме це положення стало основою запропонованої нами моделі інтеграції коучингових технологій у психологічне консультування.

Авторська модель інтеграції коучингових технологій у психологічне консультування.

Ми пропонуємо власну модель інтеграції коучингових технологій у консультативний процес, яка базується на поєднанні емоційно-підтримувального, рефлексивно-аналітичного та структурно-поведінкового компонентів психологічної допомоги.

Модель включає три взаємопов’язані компоненти:

• емоційно-підтримувальний;
• рефлексивно-аналітичний;
• структурно-поведінковий.

На нашу думку, ефективність інтеграції коучингових технологій у психологічне консультування визначається не механічним використанням окремих технік, а здатністю психолога гнучко поєднувати різні рівні професійної взаємодії залежно від психологічного стану клієнта, характеру запиту та його готовності до змін.

Першим компонентом запропонованої моделі є компонент емоційної підтримки, який базується на гуманістичних ідеях Роджерса та передбачає створення психологічно безпечного простору для клієнта [1]. На цьому етапі ключове значення набувають емпатичне слухання, безумовне позитивне прийняття, емоційна підтримка та формування довірливої консультативної взаємодії.

Саме цей компонент, на наш погляд, визначає принципову відмінність професійного психологічного консультування від спрощених коучингових практик, орієнтованих виключно на швидке досягнення результатів. Без

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

достатнього рівня емоційної стабілізації використання коучингових технік може виявитися поверхневим або психологічно недоцільним.

Другий компонент моделі - рефлексивно-аналітичний компонент, спрямований на усвідомлення клієнтом власних переживань, внутрішніх конфліктів, поведінкових патернів та обмежувальних переконань. У цьому компоненті доречно поєднання консультативних і коучингових методів з елементами когнітивного аналізу, рефреймінгу та самоаналізу [4].

Саме на цьому етапі клієнт поступово переходить від емоційно хаотичного переживання проблеми до більш логічного розуміння власної ситуації. Людина починає аналізувати не лише зовнішні обставини труднощів, а й внутрішні механізми реагування, особливості самооцінки та вплив попереднього досвіду на власну поведінку.

Третім компонентом моделі є структурно-поведінковий компонент, спрямований на постановку цілей, формування відповідальності та підтримку реальних життєвих змін. Саме на цьому етапі коучингові технології набувають найбільшої ефективності.

У структурно-поведінковому компоненті можна використовувати модель GROW, методику SMART, шкалювання, відкриті запитання, аналіз можливостей і планування конкретних дій [5]. Головне завдання психолога - допомогти клієнту в переході від аналізу проблеми до формування реалістичних шляхів її вирішення.

При цьому принципово важливо, що в запропонованій моделі коучингові технології не замінюють психологічне консультування, а логічно продовжують його. Якщо на початкових етапах консультативної взаємодії підтримка, прийняття та стабілізація емоційного стану є ключовими, то на наступних етапах послідовність, відповідальність і орієнтація на практичні дії набувають більшого значення [13].

Практичні аспекти використання коучингових технологій у психологічному консультуванні.

Практичне використання коучингових технологій у психологічному консультуванні пов’язане насамперед із необхідністю поєднання емоційної підтримки клієнта та орієнтації на реальні життєві зміни.

Особливо ефективним коучинговий підхід виявляється у роботі із запитами, пов’язаними з професійною самореалізацією, кризою професійної ідентичності, труднощами прийняття рішень, зниженням мотивації та емоційним виснаженням [10; 11].

У подібних випадках консультативний процес має включати не лише аналіз переживань клієнта, а й допомогу у відновленні контакту з власними професійними потребами, цінностями та життєвими пріоритетами. Коучингові методи дозволяють структурувати подібну роботу через уточнення цілей, аналіз внутрішніх бар’єрів та формування реалістичних стратегій подальшого розвитку.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Так, у консультативній практиці клієнтка 32 років звернулася зі скаргами на постійне емоційне виснаження, втрату професійної мотивації та відчуття внутрішньої безпорадності у професійній сфері. Під час консультативної взаємодії було встановлено, що основною причиною труднощів є тривале ігнорування власних професійних потреб, виражена залежність від зовнішнього схвалення та страх змін.

Використання коучингових запитань, технік уточнення та аналізу можливостей дозволило клієнтці поступово усвідомити суперечність між власними професійними цінностями та очікуваннями соціального оточення. У подальшому це стало основою для формування реалістичних професійних цілей та визначення конкретних кроків щодо зміни професійної ситуації.

Отже, коучингові технології у подібних випадках дозволяють перейти від емоційного опису труднощів до більш глибокого розуміння внутрішніх причин професійної незадоволеності та формування практично орієнтованих стратегій змін.

Особливе значення коучинговий підхід має у роботі з клієнтами, схильними до заниженої самооцінки та невпевненості у власних можливостях. У психологічній практиці подібні клієнти часто демонструють високий рівень самокритики, страх помилки, залежність від думки інших людей та схильність уникати ситуацій, пов’язаних із відповідальністю або ризиком оцінювання.

Тому поділяємо думку Т. Голві про те, що значна частина обмежень людини формується не зовнішніми умовами, а внутрішніми психологічними бар’єрами [6]. Одним із важливих напрямів консультативної роботи у таких випадках стає формування більш підтримувального ставлення клієнта до себе та зниження рівня внутрішньої напруги.

У цьому контексті коучингові техніки можуть використовуватися для аналізу негативних переконань, формування більш реалістичного образу себе та підтримки поступових змін у поведінці. Замість узагальнених тверджень на кшталт «я нічого не можу» консультативна взаємодія переводиться у більш конкретний аналіз: які саме ситуації викликають невпевненість, які внутрішні установки активізуються у цей момент та який попередній досвід впливає на поведінкові реакції клієнта.

Важливим напрямом використання коучингових технологій є також робота з труднощами міжособистісної комунікації. Значна частина клієнтських запитів пов’язана зі страхом конфлікту, труднощами вираження власної позиції, невмінням встановлювати психологічні межі або залежністю від зовнішньої оцінки [12].

У подібних випадках коучингові методи дозволяють не лише аналізувати причини комунікативних труднощів, а й формувати більш ефективні поведінкові стратегії. У процесі консультативної взаємодії можуть використовуватися техніки розвитку асертивності, аналізу комунікативних сценаріїв та формування навичок конструктивного зворотного зв’язку.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Наприклад, клієнт може уникати професійних конфліктів через страх негативної оцінки або втрати схвалення з боку інших людей. У результаті людина накопичує внутрішню напругу, переживає емоційне виснаження та поступово формує відчуття власної безпорадності. У такому випадку коучингові технології допомагають дослідити внутрішні установки клієнта щодо конфлікту та сформувати більш конструктивні способи професійної взаємодії.

Водночас практичне використання коучингових технологій у психологічному консультуванні потребує чіткого розуміння меж їх застосування. Коучинговий підхід є найбільш ефективним у роботі з клієнтами, які зберігають достатній рівень психологічної стабільності, здатні до саморефлексії та готові брати участь у процесі змін.

Якщо людина перебуває у стані гострої психологічної кризи, тяжкого психоемоційного виснаження або вираженої емоційної дезорганізації, першочергового значення набувають стабілізація психологічного стану, підтримка відчуття безпеки та робота з переживаннями клієнта.

Окремою професійною проблемою залишається недостатня визначеність меж між психологічним консультуванням, коучингом та непрофесійними практиками психологічного впливу. У сучасному інформаційному просторі поняття «коучинг» нерідко використовується довільно, без урахування етичних стандартів, психологічної компетентності та професійної відповідальності фахівця.

У результаті це може сприяти дискредитації як самого коучингового підходу, так і психологічної допомоги загалом.

Таким чином, інтеграція коучингових технологій у психологічне консультування потребує не лише технічного володіння окремими інструментами, а й глибокого розуміння психологічних механізмів особистісних змін, професійної етики та меж психологічного впливу на клієнта.

Тому поділяємо думку М. Дауні про те, що коучинг не може розглядатися як універсальна технологія допомоги [7]. Ефективність використання коучингових інструментів безпосередньо залежить від професійної компетентності психолога, його здатності оцінювати стан клієнта та визначати доцільність використання окремих методів консультативної взаємодії.

Висновки. Проведене дослідження дозволило встановити, що сучасне психологічне консультування поступово набуває інтегративного характеру і дедалі більше поєднує класичні підходи психологічної допомоги з технологіями, орієнтованими на розвиток відповідальності, самостійності та здатності клієнта приймати конструктивні життєві рішення.

Аналіз наукових підходів дозволив встановити, що психологічне консультування та коучинг мають спільну гуманістичну основу, але відрізняються характером професійної взаємодії, рівнем опрацювання проблеми та спрямованістю консультативного процесу. Якщо психологічне консультування більше зосереджено на емоційних переживаннях і внутрішніх конфліктах, то

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

коучинговий підхід акцентує увагу на постановці цілей, прийнятті рішень та підтримці практичних змін [1; 5].

У контексті дослідження коучингові технології розглядаються не як альтернатива психологічному консультуванню, а як система професійних інструментів, здатних підсилювати консультативний процес за умови психологічно та етично обґрунтованого використання.

Запропоновано авторську модель інтеграції коучингових технологій у психологічне консультування, яка включає:

- емоційно-підтримувальний компонент;
- рефлексивно-аналітичний компонент;
- структурно-поведінковий компонент.

Вважаємо, що саме поєднання емоційної підтримки, глибини психологічного аналізу та орієнтації на практичні дії забезпечує найбільшу ефективність консультативного процесу.

Визначено, що коучингові технології в психологічному консультуванні виконують діагностично-уточнювальну, рефлексивну, мотиваційну та поведінково-проєктувальну функції. Їх використання сприяє більшій впорядкованості консультативної взаємодії та допомагає перейти від емоційного переживання проблеми до формування реалістичних шляхів її вирішення.

Практичний аналіз засвідчив, що коучинговий підхід є найбільш ефективним у роботі із запитами, пов’язаними з професійною самореалізацією, кризою професійної ідентичності, невпевненістю у собі, труднощами прийняття рішень, професійним вигоранням та проблемами міжособистісної комунікації [10; 12].

При цьому встановлено, що використання коучингових технологій потребує чіткого розуміння меж їх застосування, оскільки у роботі з клієнтами, які перебувають у стані гострої психологічної кризи або вираженої емоційної дезорганізації, першочергового значення набувають стабілізація психологічного стану та забезпечення емоційної безпеки.

Перспективи подальших досліджень ми бачимо в розробці практичних моделей використання коучингових технологій у роботі з різними категоріями клієнтів та емпіричному дослідженні їх ефективності в консультативному процесі.

Література:

1. Rogers C. R. On Becoming a Person: A Therapist’s View of Psychotherapy. London : Constable & Robinson, 2020. 420 p.

2. Yalom I. D. Existential Psychotherapy. New York : Basic Books, 2020. 524 p.

3. Frankl V. Man’s Search for Meaning. Boston : Beacon Press, 2020. 184 p.

4. Beck J. S. Cognitive Behavior Therapy: Basics and Beyond. 3rd ed. New York : Guilford Press, 2020. 414 p.

5. Whitmore J. Coaching for Performance: The Principles and Practice of Coaching and Leadership. 5th ed. London : Nicholas Brealey Publishing, 2017. 288 p.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

6. Gallwey W. T. The Inner Game of Work. New York : Random House, 2000. 240 p.
7. Дауні М. Ефективний коучинг: уроки коуча коучів / пер. з англ. Київ : Companion Group, 2020. 320 с.
8. Карамушка Л. М. Психологія організаційного розвитку : монографія. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2020. 308 с.
9. Максименко С. Д. Психологічне консультування : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2021. 304 с.
10. Москалець В. П. Психологічне консультування : підручник. Київ: Ліра-К, 2020.408с.
11. Нежинська О. О., Тименко В. М. Основи коучингу : навчальний посібник. Київ ; Харків : ТОВ «ДІСА ПЛЮС», 2021. 220 с.
12. Титаренко Т. М. Психологія особистості : навчальний посібник. Київ : Каравела, 2020. 372 с.
13. Grant A. M. The efficacy of executive coaching in times of organisational change. Journal of Change Management. 2014. Vol. 14, № 2. P. 258–280.

References:

1. Rogers, C. R. (2020). On becoming a person: A therapist's view of psychotherapy. London: Constable & Robinson.
2. Yalom, I. D. (2020). Existential psychotherapy. New York, NY: Basic Books.
3. Frankl, V. (2020). Man's search for meaning. Boston, MA: Beacon Press.
4. Beck, J. S. (2020). Cognitive behavior therapy: Basics and beyond (3rd ed.). New York, NY: Guilford Press.
5. Whitmore, J. (2017). Coaching for performance: The principles and practice of coaching and leadership (5th ed.). London: Nicholas Brealey Publishing.
6. Gallwey, W. T. (2000). The inner game of work. New York, NY: Random House.
7. Dauni, M. (2020). Efektyvnyi kouchynh: uroky koucha kouchiv [Effective coaching: Lessons from the coaches' coach]. Kyiv: Companion Group [in Ukrainian].
8. Karamushka, L. M. (2020). Psykholohiia orhanizatsiinoho rozvytku [Psychology of organizational development]. Kyiv: Instytut psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy [in Ukrainian].
9. Maksymenko, S. D. (2021). Psykholohichne konsultuvannia [Psychological counseling]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
10. Moskalets, V. P. (2020). Psykholohichne konsultuvannia [Psychological counseling]. Kyiv: Lira-K [in Ukrainian].
11. Nezhynska, O. O., & Tymenko, V. M. (2021). Osnovy kouchynhu [Fundamentals of coaching]. Kyiv; Kharkiv: DISA PLIUS [in Ukrainian].
12. Tytarenko, T. M. (2020). Psykholohiia osobystosti [Psychology of personality]. Kyiv: Karavela [in Ukrainian].
13. Grant, A. M. (2014). The efficacy of executive coaching in times of organisational change. Journal of Change Management, 14(2), 258–280.

Дата першого надходження статті до видання: 27.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.9:159.923.2

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-5232-5245

Харaджи Марина Вікторівна кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри практичної психології, Університет Григорія Сковороди в Переяславі, Переяслав, https://orcid.org/0000-0003-04547620

Пєшкова Марина Олександрівна здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності «Практична психологія», кафедри практичної психології, Університет Григорія Сковороди в Переяславі, м. Переяслав, https://orcid.org/0009-0001-7586-0246

ПСИХІЧНА САМОРЕГУЛЯЦІЯ ЯК ЗАСІБ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОРЕКЦІЇ ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ У ЖІНОК

Анотація. У сучасних умовах соціальної нестабільності, воєнних викликів та зростання психоемоційного навантаження проблема збереження емоційного благополуччя жінок набуває особливої актуальності. Підвищена інтенсивність стресових впливів, поєднання множинних соціальних ролей та обмежений доступ до системної психологічної допомоги зумовлюють необхідність пошуку ефективних внутрішніх ресурсів стабілізації психоемоційного стану. У цьому контексті особливого значення набуває психічна саморегуляція як універсальний механізм управління емоційними станами та поведінковими реакціями.

У статті здійснено теоретичне обґрунтування психічної саморегуляції як ефективного засобу психологічної корекції емоційних станів жінок. Розкрито сутність емоційних станів як динамічної системи, що піддається цілеспрямованій трансформації, та визначено саморегуляцію як багаторівневий процес свідомого управління внутрішніми психічними явищами. Уточнено зміст поняття психологічної корекції емоційних станів та обґрунтовано її відмінність від адаптації і психічної регуляції.

Запропоновано узагальнену авторську модель реалізації психічної саморегуляції як послідовного механізму трансформації емоційних станів, що включає такі етапи: виникнення тригера, формування емоційної реакції, її усвідомлення, застосування саморегуляційних стратегій та зміну емоційного стану. Визначено, що саме саморегуляція виступає процесуальним механізмом психологічної корекції, забезпечуючи перехід від спонтанного реагування до усвідомленого управління емоційним досвідом.

Окреслено основні групи методів психічної саморегуляції – когнітивні, тілесно-орієнтовані та емоційно-рефлексивні – та обґрунтовано доцільність їх комплексного застосування. Особливу увагу приділено специфіці саморегуляції у жінок, яка зумовлена підвищеною емоційною чутливістю, глибиною

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

переживань та значущістю міжособистісних взаємодій. Доведено, що систематичне використання саморегуляційних практик сприяє не лише стабілізації емоційних станів, а й формуванню стійких адаптивних стратегій реагування, підвищенню психологічної гнучкості та життєстійкості.

Ключові слова: психічна саморегуляція, емоційні стани, психологічна корекція, емоційна регуляція, психоемоційний стан, жінки, стрес, адаптація, самоконтроль, рефлексія.

Kharadzhy Marina Viktorivna Candidate of Psychological Sciences, Senior Lecturer, Department of Practical Psychology, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, Pereyaslav, https://orcid.org/0000-0003-0454-7620.

Pieshkova Maryna Oleksandrivna Master's Degree Student in Practical Psychology, Department of Practical Psychology, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, Pereiaslav, https://orcid.org/0009-0001-7586-0246

MENTAL SELF-REGULATION AS A MEANS OF PSYCHOLOGICAL CORRECTION OF EMOTIONAL STATES IN WOMEN

Abstract. In the context of social instability, wartime challenges, and increasing psycho-emotional stress, the issue of maintaining women's emotional well-being has become particularly relevant. The growing intensity of stress factors, the combination of multiple social roles, and limited access to systematic psychological support necessitate the search for effective internal resources for stabilizing the psycho-emotional state. In this regard, mental self-regulation acquires particular significance as a universal mechanism for managing emotional states and behavioral responses.

The article provides a theoretical substantiation of mental self-regulation as an effective means of psychological correction of emotional states in women. The essence of emotional states is revealed as a dynamic system subject to purposeful transformation, while self-regulation is defined as a multilevel process of conscious management of internal mental processes. The concept of psychological correction of emotional states is clarified, and its distinction from adaptation and mental regulation is substantiated.

A generalized author's model of mental self-regulation is proposed as a sequential mechanism for transforming emotional states, which includes the following stages: the emergence of a trigger, the formation of an emotional response, its awareness, the application of self-regulation strategies, and the transformation of the emotional state. It is determined that self-regulation functions as a procedural mechanism of psychological correction, ensuring the transition from spontaneous reactions to conscious regulation of emotional experience.

The main groups of mental self-regulation methods are identified, namely cognitive, body-oriented, and emotional-reflexive approaches, and the feasibility of

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

their integrated application is substantiated. Particular attention is paid to the specificity of self-regulation in women, which is обусловлена increased emotional sensitivity, depth of emotional experience, and the significance of interpersonal interactions. It is proven that the systematic use of self-regulation practices contributes not only to the stabilization of emotional states but also to the development of stable adaptive coping strategies, enhancement of psychological flexibility, and resilience.

Keywords: mental self-regulation, emotional states, psychological correction, emotion regulation, psycho-emotional state, women, stress, adaptation, self-control, reflection.

Постановка проблеми. У сучасних умовах соціальної нестабільності, воєнних викликів, інформаційного перенавантаження та зростання психологічного тиску проблема емоційного благополуччя жінок набуває особливої гостроти. Жінки часто поєднують кілька соціальних ролей – професійну, сімейну, материнську, що супроводжується підвищеним рівнем відповідальності та емоційного напруження. У таких умовах зростає ризик розвитку тривожності, емоційного виснаження, хронічного стресу та психосоматичних проявів. Водночас доступ до системної психологічної допомоги залишається обмеженим або несвоєчасним, що актуалізує пошук ефективних внутрішніх ресурсів стабілізації психоемоційного стану.

Особливого значення у цьому контексті набуває психічна саморегуляція як здатність особистості свідомо впливати на власні емоційні стани, поведінкові реакції та психофізіологічні процеси. Вона виступає не лише механізмом адаптації до стресових умов, а й дієвим інструментом психологічної корекції, що дозволяє знижувати інтенсивність негативних переживань, відновлювати внутрішню рівновагу та підтримувати психічне здоров’я. Незважаючи на значну кількість досліджень у сфері стресу, емоційної регуляції та копінг-стратегій, проблема цілеспрямованого використання саморегуляційних практик саме у контексті корекції емоційних станів жінок залишається недостатньо систематизованою та потребує подальшого теоретичного й прикладного осмислення.

Крім того, сучасні наукові підходи дедалі частіше підкреслюють необхідність інтеграції когнітивних, емоційних і тілесних компонентів у процесі саморегуляції, що відкриває нові можливості для побудови ефективних психокорекційних програм. Водночас відсутність чітко структурованих моделей застосування психічної саморегуляції у роботі з жінками, які перебувають у стані підвищеного емоційного навантаження, ускладнює її впровадження у практику психологічної допомоги. Це зумовлює необхідність наукового обґрунтування ролі психічної саморегуляції як засобу психологічної корекції емоційних станів, визначення її механізмів, форм і методів застосування з урахуванням гендерних та соціально-психологічних особливостей жіночої аудиторії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема психічної саморегуляції як важливого механізму регуляції емоційних станів особистості є

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

предметом активних наукових досліджень. Теоретичні засади цього феномену розкрито у працях В. Олефіра [8] та Л. Тютюнник [10], які розглядають саморегуляцію як інтегративний процес, що забезпечує управління поведінкою та емоційними реакціями. Практичні аспекти формування саморегуляційних механізмів у процесі психологічної допомоги висвітлює Т. Кириченко [7], підкреслюючи її значення для відновлення психічної рівноваги.

Значну увагу науковці приділяють питанням корекції емоційних станів у складних життєвих умовах. Зокрема, особливості психологічної підтримки в умовах війни аналізують С. Белякова та Ю. Захаренкова [2], а специфіку роботи з травматичним досвідом розкривають Н. Венгер і Я. Раєвська [3]. Теоретичні аспекти емоційних станів та їх змін у кризових умовах досліджують В. Гаврилькевич і О. Фірстова [5], а також Д. Юрчук і Н. Миропольцева [11].

Водночас прикладні можливості саморегуляції як засобу психологічної корекції обґрунтовують А. Рочняк [9] та О. Гарбузенко [6], акцентуючи на ефективності різних психокорекційних технік. Окремі аспекти саморегуляції у стресових умовах, зокрема у жінок, висвітлюють В. Вінтоняк та ін. [4]. Попри це, проблема комплексного застосування психічної саморегуляції для корекції емоційних станів жінок залишається недостатньо систематизованою, що зумовлює актуальність подальших досліджень.

Мета статті – теоретично обґрунтувати сутність психічної саморегуляції як ефективного засобу психологічної корекції емоційних станів жінок, визначити її основні механізми, функції та структурні компоненти, а також окреслити найбільш дієві методи й практики саморегуляції для стабілізації психо-емоційного стану в умовах підвищеного стресу.

Виклад основного матеріалу. У сучасній психологічній науці проблема психічної саморегуляції розглядається як одна з ключових у контексті забезпечення емоційної стабільності особистості та її ефективної адаптації до складних умов життєдіяльності. Особливого значення вона набуває в умовах хронічного стресу, соціальної нестабільності та воєнних викликів, коли зростає потреба у внутрішніх механізмах підтримки психічного здоров’я. У цьому контексті доцільно послідовно розглянути сутність емоційних станів, психічної саморегуляції, специфіку їх прояву у жінок, а також механізми і методи психологічної корекції.

Насамперед важливо визначити зміст поняття «емоційні стани», оскільки саме вони виступають об’єктом психологічної корекції. У наукових дослідженнях емоційні стани трактуються як складне, багатовимірне психічне явище, що відображає актуальне внутрішнє самопочуття особистості та визначає характер її поведінки.

В. Гаврилькевич та О. Фірстова дають наступне визначення поняттю емоційний стан особистості: «емоційний стан особистості – це внутрішня емоційна ситуація, зумовлена певними обставинами, умовами; сукупність емоційних ознак, рис, що характеризують особистість у даний момент

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

відповідно до певних вимог щодо якості, ступеня готовності і т. ін.; емоційне самопочуття або настрій особистості. За сутнісною характеристикою поняття «емоційний стан особистості» означає сукупність емоційних проявів, які є сталими і не зазнають видимих змін під час спостереження за ними» [5, с. 46-47].

У праці О. Гарбузенко подано наступне визначення поняття: емоційний стан – це «складне психічне явище, яке містить в собі одну та більше емоцій, але на відміну від них, головною метою виникнення емоційного стану є пошук необхідних внутрішніх ресурсів або зовнішніх можливостей задля задовільнення певної значущої потреби» [6, с. 109].

Таким чином, емоційні стани виконують не лише відображальну, а й регулятивну функцію, визначаючи спрямованість активності особистості, характер прийняття рішень і рівень її психологічної адаптації.

Емоційні стани особистості розглядаються як складна багаторівнева система, що формується у взаємодії когнітивних, фізіологічних і поведінкових компонентів. Як зазначають Д. Юрчук та Н. Миропольцева, емоції не лише відображають внутрішній стан людини, а й визначають особливості її реагування на зовнішні події, впливаючи на мислення, поведінку та мотивацію. У межах когнітивного підходу емоційний стан трактується як результат оцінювання ситуації, де ключову роль відіграє взаємозв’язок думок, емоцій і поведінки (А. Бек, Р. Лазарус). Така триєдина структура обумовлює можливість психологічної корекції через зміну когнітивних установок і формування навичок саморегуляції. Особливої актуальності це набуває в умовах підвищеного стресового навантаження, коли домінують тривога, страх, афективні реакції та емоційна нестабільність. У цьому контексті психічна саморегуляція виступає не лише як адаптаційний ресурс, а як цілеспрямований механізм оптимізації емоційних станів, що дозволяє знижувати інтенсивність негативних переживань і формувати більш стійкі способи емоційного реагування [11].

В умовах сучасних суспільних трансформацій, особливо воєнного стану, емоційні стани набувають більшої інтенсивності та тривалості, що ускладнює процеси їх регуляції.

Як підкреслюють С. Белякова та Ю. Захаренкова [2], емоції виконують не лише оціночну, а й регулюючу функцію, визначаючи спрямованість поведінки, вибірковість когнітивних процесів та характер психічної активності особистості. Саме тому емоційні стани виступають важливим внутрішнім механізмом організації довільної діяльності, але за умов хронічного стресу вони можуть втрачати адаптивну функцію та переходити у деструктивні форми – тривожність, депресію, панічні реакції, фрустрацію. Дослідники зазначають, що в умовах війни у більшості дорослого населення домінують стани емоційної напруги, страху та невизначеності, що ускладнює прийняття рішень і знижує здатність до ефективної саморегуляції. Водночас доведено, що систематичне використання стабілізаційних і саморегулятивних технік сприяє зниженню інтенсивності негативних переживань, відновленню психічної рівноваги та підвищенню

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

адаптаційних можливостей особистості. У цьому контексті психічна саморегуляція постає як ключовий інструмент психологічної корекції емоційних станів, що забезпечує не лише їх контроль, а й поступову трансформацію у більш конструктивні форми переживання.

Емоційні стани доцільно розглядати не лише як реактивне відображення внутрішнього самопочуття, а як динамічну систему, що піддається цілеспрямованій трансформації. Саме ця властивість робить їх об'єктом психологічної корекції, а не лише пасивного переживання.

Після окреслення сутності емоційних станів логічним є перехід до розгляду психічної саморегуляції як механізму їх корекції. У сучасній психології вона трактується як складний багаторівневий процес, що забезпечує свідоме управління внутрішніми станами та поведінкою.

Л. Тютюнник у своєму дослідженні зазначає, що «у широкому розумінні явище саморегуляції трактується як системний процес зі складною багаторівневою структурою, яка притаманна усім живим системам й обумовлює їх доцільне функціонування. У вузькому розумінні цей феномен розглядається як самоконтроль, самопрограмування та самокорекція поведінки людини на основі зворотного зв'язку і спрямований на врегулювання психічних явищ до певних правил та норм» [10, с. 214].

У дослідженні Т. Кириченко, саморегуляція виступала як «сукупність зовнішніх та внутрішніх соціально-психологічних, мотиваційних та вольових виявів самосвідомості особистості. Вона є цілісним особистісним утворенням, інтегруючим у собі психологічні механізми поведінки» [7, с. 62].

Отже, психічна саморегуляція виступає не лише як здатність до контролю, а як системна організація внутрішньої активності особистості, що забезпечує її адаптацію та психологічну стійкість.

Поглиблюючи теоретичний аналіз, доцільно уточнити зміст поняття психологічної корекції емоційних станів, оскільки саме вона виступає цільовим результатом застосування психічної саморегуляції. У сучасній психологічній науці психологічна корекція розглядається як цілеспрямований процес впливу на психічні явища з метою оптимізації емоційного функціонування особистості, зниження інтенсивності дезадаптивних переживань та формування більш ефективних способів реагування на складні життєві ситуації.

У цьому контексті психологічна корекція емоційних станів жінок може бути визначена як системний процес свідомої зміни емоційних реакцій, що передбачає усвідомлення власних переживань, їх когнітивну переоцінку, регуляцію психофізіологічних проявів та формування адаптивних моделей поведінки. На відміну від стихійної адаптації, яка відбувається спонтанно, психологічна корекція має цілеспрямований характер і ґрунтується на активній участі особистості у процесі самозмін.

Принципово важливим є те, що психічна саморегуляція виступає внутрішнім механізмом реалізації психологічної корекції. Саме через розвиток

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

саморегуляційних навичок забезпечується перехід від неусвідомленого емоційного реагування до керованого процесу трансформації емоційних станів. У такому розумінні саморегуляція не лише стабілізує психоемоційний стан, а й забезпечує його якісну зміну, що дозволяє розглядати її як базовий інструмент психологічної корекції.

Взаємозв'язок між психічною саморегуляцією та психологічною корекцією полягає у тому, що саморегуляція виступає процесуальним механізмом, а корекція – результатом цілеспрямованого впливу на емоційну сферу особистості.

Важливим аспектом теоретичного аналізу є розмежування понять адаптації, регуляції та психологічної корекції, які часто використовуються як взаємопов'язані, проте мають різний змістовий акцент. Адаптація розглядається як загальний процес пристосування особистості до умов середовища, що може відбуватися як свідомо, так і несвідомо, забезпечуючи збереження психічної рівноваги.

Психічна регуляція, у свою чергу, виступає механізмом управління внутрішніми станами та поведінкою, який передбачає певний рівень усвідомленості та спрямований на підтримання оптимального функціонування особистості у конкретний момент часу. Вона забезпечує стабілізацію емоційних реакцій, однак не завжди передбачає їх глибинну зміну.

На відміну від цього, психологічна корекція має цілеспрямований характер і спрямована не лише на стабілізацію, а й на зміну дезадаптивних емоційних станів, їх трансформацію у більш конструктивні форми. Вона передбачає активну позицію особистості, систематичне використання відповідних методів та орієнтацію на довготривалий результат.

Співвідношення зазначених понять дозволяє розглядати психологічну корекцію як більш високий рівень психічної організації, що передбачає не лише підтримання рівноваги, а й активну трансформацію емоційного досвіду особистості.

Особливу увагу в межах даного дослідження доцільно приділити специфіці емоційних станів і саморегуляції саме у жінок. Жіноча психіка характеризується підвищеною емоційною чутливістю, розвиненою емпатійністю та глибшою включеністю у міжособистісні взаємодії. У кризових умовах це, з одного боку, підвищує вразливість до стресових впливів, а з іншого – створює передумови для більш ефективного розвитку рефлексії та саморегуляційних навичок. Таким чином, емоційна сфера жінок виступає як фактор ризику і водночас як ресурс психологічної стійкості.

Поглиблюючи уявлення про механізми саморегуляції, слід зазначити, що вона реалізується через взаємодію когнітивних, емоційно-мотиваційних та поведінкових компонентів. У цьому контексті принципово важливим є те, що психічна саморегуляція не обмежується окремими реакціями або техніками, а виступає цілісною системою внутрішнього управління, яка забезпечує узгодження емоційних проявів із цілями діяльності та умовами середовища.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Саме через інтеграцію різних рівнів психічної організації відбувається перехід від ситуативного реагування до усвідомленого контролю, що є основою психологічної корекції емоційних станів.

Як зазначають В. Вінтоняк, Я. Капуста та М. Змійовська [4], саморегуляція психічних станів є цілісною системою, що поєднує когнітивні, емоційно-мотиваційні, вольові та поведінкові компоненти. Вона реалізується через такі механізми, як самооцінка, самоконтроль, рефлексія, цілепокладання та система ціннісних орієнтацій, що визначають спрямованість поведінки особистості. Особливо важливим є те, що у жінок в умовах підвищеного стресу емоційна чутливість і соціальна спрямованість взаємодії можуть виступати як фактор ризику, так і ресурс для саморегуляції. Дослідники підкреслюють, що ефективність регуляції психічних станів значною мірою залежить від здатності переходу від спонтанних реакцій до усвідомленого контролю власних емоцій, що досягається через цілеспрямоване формування навичок саморегуляції. Таким чином, психологічні механізми саморегуляції виступають внутрішньою основою корекції емоційних станів, забезпечуючи їх стабілізацію та підвищення адаптаційних можливостей особистості.

З метою більш чіткого розуміння ролі психічної саморегуляції у процесі психологічної корекції доцільно представити узагальнену авторську модель її реалізації як послідовного механізму трансформації емоційних станів. У структурі цього процесу можна виокремити логічний ланцюг: виникнення тригера (зовнішнього або внутрішнього подразника) → формування емоційної реакції → усвідомлення та ідентифікація переживання → застосування саморегуляційних стратегій → зміна інтенсивності та якості емоційного стану.

На початковому етапі тригер активує емоційну відповідь, яка за відсутності усвідомлення набуває автоматичного характеру та може призводити до дезадаптивних форм реагування. Подальше усвідомлення власного стану виступає ключовою умовою переходу до саморегуляції, оскільки саме воно забезпечує можливість цілеспрямованого впливу на емоційні переживання. Використання когнітивних, тілесно-орієнтованих та дихальних технік дозволяє змінити як фізіологічні, так і психологічні параметри емоційного стану, що, у свою чергу, призводить до його стабілізації або трансформації.

Психічна саморегуляція у цьому контексті постає не лише як механізм стабілізації, а як процес цілеспрямованої перебудови емоційного реагування, що забезпечує перехід до більш адаптивних форм переживання. Запропонована модель може бути використана як теоретична основа для розроблення програм психологічної корекції емоційних станів у жінок.

У цьому контексті доцільно підкреслити, що для жінок саморегуляція має особливе значення як інструмент гармонізації внутрішнього стану, оскільки їх емоційна сфера є більш чутливою до міжособистісних і соціальних впливів. Водночас саме ця чутливість створює передумови для глибшого усвідомлення власних переживань і більш ефективного формування саморегуляційних

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

стратегій. Психічна саморегуляція виступає не лише засобом подолання негативних станів, а й ресурсом особистісного розвитку та підвищення психологічної стійкості.

На думку В. Олефіра, саморегуляція постає як форма реалізації інтелектуально-особистісного потенціалу, який розуміється як цілісна система індивідуально-психологічних характеристик, що забезпечують здатність особистості ефективно регулювати власну діяльність у різних життєвих і професійних ситуаціях [8].

Це положення дозволяє розглядати саморегуляцію не лише як механізм реагування, а як стратегічний ресурс, що визначає рівень психологічної зрілості та здатність до самоуправління.

У контексті дослідження саморегуляції психічних станів доцільно враховувати вплив професійного середовища, особливо в умовах підвищеного навантаження та нестабільності. Як засвідчує дослідження Д. Бахтігозіної, у кризових умовах значно зростає роль саморегуляції як механізму підтримання психоемоційної рівноваги та збереження ефективності діяльності. Зокрема, встановлено, що недостатній рівень сформованості саморегулятивних навичок призводить до підвищення тривожності, емоційного виснаження та зниження продуктивності, тоді як їх розвиток сприяє більшій стійкості до стресових впливів і здатності контролювати власні емоційні реакції. Важливим є також те, що саморегуляція в умовах інтелектуально напруженої діяльності пов’язана не лише з контролем емоцій, а й із здатністю до самоуправління увагою, когнітивними процесами та поведінкою. Це дозволяє розглядати саморегуляцію як комплексний психологічний ресурс, що забезпечує ефективну адаптацію особистості до кризових ситуацій та є важливою передумовою психологічної корекції емоційних станів [1].

З урахуванням зазначеного, психічна саморегуляція виявляється ключовим чинником не лише стабілізації емоційного стану, а й підтримання ефективності життєдіяльності жінки в умовах постійних змін і невизначеності. Вона забезпечує можливість збереження внутрішньої рівноваги навіть за наявності інтенсивних зовнішніх впливів, що особливо актуально у сучасних соціально-психологічних реаліях.

З практичної точки зору, особливого значення набувають методи психічної саморегуляції. Практична реалізація психічної саморегуляції як засобу корекції емоційних станів передбачає використання комплексу взаємодоповнюючих методів, спрямованих на різні рівні психічної організації особистості. До найбільш ефективних належать дихальні техніки, що сприяють зниженню фізіологічного напруження та тривоги; тілесно-орієнтовані методи, які допомагають відновити контакт із власними відчуттями та зменшити соматизовані прояви стресу; а також когнітивні техніки, спрямовані на усвідомлення та зміну дезадаптивних думок і установок. Як підкреслюють Н. Венгер та Я. Раєвська [3], регулярне застосування саморегулятивних практик

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

забезпечує поступову стабілізацію емоційного стану, підвищує контроль над емоційними реакціями та сприяє формуванню більш адаптивних способів реагування. Важливим є також розвиток навичок усвідомлення емоцій, що дозволяє особистості не лише знижувати інтенсивність негативних переживань, а й запобігати їх накопиченню. У цьому контексті психічна саморегуляція виступає не одноразовим прийомом, а системним процесом, що забезпечує ефективну психологічну корекцію та підтримку емоційної рівноваги.

Водночас доцільно підкреслити, що ефективність зазначених методів значною мірою залежить від їх систематичності та усвідомленого застосування. Саме регулярна практика дозволяє закріпити навички саморегуляції, перевести їх на рівень автоматизованих стратегій реагування та забезпечити довготривалий психокорекційний ефект.

Конкретизація засобів психічної саморегуляції дозволяє розглядати її як практичний інструмент психологічної корекції емоційних станів. Зокрема, А. Рочняк [9] виділяє низку ефективних методів саморегуляції, серед яких провідне місце займають нервово-м’язова релаксація, аутогенне тренування, ідеомоторне тренування та сенсорна репродукція образів. Їх спільною ознакою є спрямованість на свідомий самовплив через роботу з тілесними відчуттями, уявними образами та внутрішніми психічними процесами. Важливим є те, що зазначені методи забезпечують не лише зниження психоемоційного напруження, а й формування бажаного функціонального стану, що має особливе значення в умовах стресу. Дослідник підкреслює, що саморегуляція ґрунтується на активній позиції особистості та її здатності самостійно впливати на власні психічні стани, що принципово відрізняє її від зовнішніх форм психологічного впливу. Таким чином, використання системи методів саморегуляції створює основу для ефективної корекції емоційних станів та підвищення адаптаційного потенціалу особистості.

На підставі проведеного теоретичного аналізу доцільно узагальнити, що психічна саморегуляція виступає не лише інструментом подолання емоційної дестабілізації, а й ключовим механізмом формування психологічної стійкості жінки, її здатності до самовідновлення та ефективного функціонування в умовах сучасних викликів.

З метою підвищення ефективності психологічної корекції емоційних станів у жінок доцільно застосовувати системний і комплексний підхід, що передбачає не лише використання окремих технік, а й формування стійких навичок психічної саморегуляції як елемента повсякденного життя:

– системно формувати навички усвідомлення власних емоцій;

– поєднувати когнітивні, тілесні та дихальні техніки;

– розвивати рефлексію та здатність до самоспостереження;

– впроваджувати регулярні практики саморегуляції у повсякденне життя;

– орієнтувати психокорекційні програми на індивідуальні особливості жінки.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Насамперед важливим є системне формування навичок усвідомлення власних емоцій. Це передбачає розвиток емоційної обізнаності, здатності ідентифікувати, диференціювати та вербалізувати власні переживання. Доцільним є використання технік емоційного щоденника, «зупинки і фіксації стану», а також вправ на визначення емоцій через тілесні відчуття. Формування цієї навички дозволяє знизити інтенсивність афективних реакцій і запобігти їх накопиченню.

Не менш значущим є поєднання когнітивних, тілесно-орієнтованих та дихальних технік. Когнітивні методи (когнітивна реструктуризація, робота з автоматичними думками) сприяють зміні дезадаптивних установок, тілесні практики (релаксація, сканування тіла) – знижують рівень соматичного напруження, а дихальні техніки забезпечують швидку стабілізацію психофізіологічного стану. Саме інтеграція цих підходів забезпечує комплексний вплив на різні рівні психічної організації.

Важливим напрямом є розвиток рефлексії та здатності до самоспостереження, що дозволяє жінці усвідомлювати власні реакції, аналізувати причини емоційних станів і коригувати поведінку. Ефективними у цьому контексті є техніки саморефлексивного аналізу, постановки запитань до власного досвіду («що я зараз відчуваю?», «чому це виникло?», «як я можу відреагувати інакше?»), а також методи усвідомленості (mindfulness).

Окрему увагу слід приділити впровадженню регулярних практик саморегуляції у повсякденне життя. Епізодичне використання технік має обмежений ефект, тоді як їх систематичне застосування сприяє формуванню стійких адаптивних стратегій реагування. Доцільно інтегрувати короткі практики (дихальні вправи, мікрорелаксації, вправи на усвідомлення) у щоденний режим, що забезпечує поступове підвищення рівня психологічної стійкості.

Водночас необхідно враховувати, що ефективність психокорекційної роботи значною мірою залежить від індивідуальних особливостей жінки, тому важливим є орієнтування психокорекційних програм на індивідуальні характеристики особистості. Це включає врахування рівня емоційної чутливості, життєвого досвіду, соціального контексту, а також поточного психоемоційного стану. Індивідуалізація підходів дозволяє підвищити ефективність корекції та забезпечити більш стійкі результати.

Реалізація зазначених методичних рекомендацій сприяє не лише корекції емоційних станів, а й формуванню у жінок здатності до самостійного управління власним психоемоційним станом, що є важливою умовою збереження психічного здоров’я в сучасних умовах.

Висновки. Отже, проведений теоретичний аналіз дозволяє стверджувати, що психічна саморегуляція є не просто окремим психологічним процесом, а цілісною системою внутрішніх механізмів, яка забезпечує оптимізацію емоційної сфери жінки в умовах підвищеного психоемоційного навантаження. Її значення особливо зростає у ситуаціях тривалого стресу та невизначеності, де емоційні стани можуть набувати дестабілізуючого характеру та впливати на

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

якість життєдіяльності, міжособистісні взаємодії й здатність до прийняття рішень. У цьому контексті саморегуляція виступає внутрішнім ресурсом, що дозволяє не лише стабілізувати емоційний стан, а й забезпечити збереження психологічної цілісності особистості.

Розкриття сутності емоційних станів і механізмів їх регуляції дало можливість обґрунтувати, що ефективна психологічна корекція базується на взаємодії когнітивних, емоційних і поведінкових компонентів. Саме через усвідомлення, переоцінку та цілеспрямоване управління власними реакціями особистість набуває здатності трансформувати деструктивні переживання у більш адаптивні форми. Важливо, що для жінок цей процес має свою специфіку, зумовлену підвищеною емоційною чутливістю, соціальною залученістю та глибиною переживання, що, з одного боку, підвищує вразливість до стресу, а з іншого – створює значний потенціал для розвитку саморегуляційних навичок.

Узагальнення наукових підходів і практичних напрацювань дозволяє визначити психічну саморегуляцію як ефективний засіб психологічної корекції, що реалізується через систему методів, спрямованих на різні рівні психічної організації особистості. Її застосування сприяє не лише зниженню інтенсивності негативних емоційних станів, а й формуванню стійких способів реагування, підвищенню рівня самоконтролю, рефлексії та психологічної гнучкості. Водночас ефективність цього процесу значною мірою залежить від системності використання саморегулятивних практик та їх адаптації до індивідуальних особливостей жінки.

Таким чином, психічна саморегуляція постає як стратегічний напрям психологічної допомоги, що поєднує у собі потенціал саморозвитку та психокорекції. Вона відкриває можливості для створення цілісних програм підтримки емоційного благополуччя жінок, орієнтованих не лише на подолання негативних станів, а й на зміцнення внутрішніх ресурсів, підвищення життєстійкості та формування здатності до ефективного функціонування в умовах сучасних викликів.

Література:

1. Бахтігозіна Д. М. Особливості саморегуляції психічних станів ІТ-працівників в кризових умовах : кваліфікаційна робота магістра : 053 «Психологія». Хмельницький : Хмельницький національний університет, 2022. 66 с.

2. Белякова С. М., Захаренкова Ю. М. Особливості корекції емоційних станів дорослих в умовах війни. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. № 11 (39). С. 1647–1655. DOI: 10.52058/2786-5274-2024-11(39)-1646-1656

3. Венгер Н., Раєвська Я. Особливості корекції емоційних станів у осіб з травматичним досвідом. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Психологія*. 2025. № 3 (68). С. 12-15. DOI: https://doi.org/10.32689/maup.psych.2025.3.2

4. Вінтоняк В., Капуста Я., Змійовська М. Психологічні механізми саморегуляції психічних станів під час підготовки жінок-військовослужбовців до бою. *Вісник Національного університету оборони України*. 2024. № 2 (78). С. 47–58. DOI: https://doi.org/10.33099/2617-6858-2024-78-2-47-58

5. Гаврилькевич В., Фірстова О. Емоційні стани особистості: теоретичне дослідження феномену. *Psychology Travelogs*. 2023. № 2. С. 41–50. DOI: https://doi.org/10.31891/PT-2023-2-15

6. Гарбузенко О. В. Арт-терапія як засіб корекції емоційних станів особистості. *Соціалізація особистості у сучасних соціокультурних та соціально-політичних контекстах : матеріали XIV Міжнародної науково-практичної конференції, Харків, 31 січня 2024 р. / Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди ; редкол.: О. О. Безрук та ін*. Харків, 2024. С. 108–109.

7. Кириченко Т. В. Формування механізмів саморегуляції поведінки у процесі психологічної реабілітації. *Науковий журнал «Габітус». Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій.* 2020. Т. 1. С.59–65. DOI https://doi.org/ 10.32843/2663- 5208.2020.18.1.10

8. Олефір, В. О. Психологія саморегуляції суб'єкта діяльності : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.01 ; наук. консультант В. В. Плохіх; Укр. інж.-пед. академія. Харків, 2016. 428 с.

9. Рочняк А. Ю. Методи саморегуляції психічних станів як засіб корекції стану баскетболістів. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія*. 2018. № 1 (15). С. 56–62. DOI: https://doi.org/10.32342/2522-4115-2018-0-15-56-62

10. Тютюнник Л. Саморегуляція як психологічний феномен. *Вісник Національного університету оборони України*. 2025. № 5 (87). С. 207–215. DOI: https://doi.org/10.33099/2617-6858-2025-87-5-207-215

11. Юрчук Д. О., Миропольцева Н. І. Емоційний стан особистості під час активних воєнних дій. *Науковий журнал «Габітус»*. 2023. Вип. 54. С. 189–193. DOI: https://doi.org/ 10.32782/2663-5208.2023.54.36

***References**:*

1. Bakhtigozina, D.M. (2022). Osoblyvosti samorehuliatsii psykhichnykh staniv IT-pratsivnykiv v kryzovykh umovakh [Peculiarities of self-regulation of mental states of IT workers in crisis conditions]. *Master's thesis, Khmelnytskyi National University*, Khmelnytskyi, 66 p. [in Ukrainian].

2. Beliakova, S.M., & Zakharenkova, Yu.M. (2024). Osoblyvosti korektsii emotsiinykh staniv doroslykh v umovakh viiny [Features of emotional state correction of adults in wartime conditions]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii – Scientific innovations and advanced technologies,* 11(39), 1647–1655. https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-11(39)-1646-1656 [in Ukrainian].

3. Venher, N., & Raievska, Ya. (2025). Osoblyvosti korektsii emotsiinykh staniv u osib z travmatychnym dosvidom [Features of emotional state correction in individuals with traumatic experience]. *Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi akademii upravlinnia personalom. Psykholohiia – Scientific works of the Interregional Academy of Personnel Management. Psychology*, 3(68), 12–15. https://doi.org/10.32689/maup.psych.2025.3.2 [in Ukrainian].

4. Vintoniak, V., Kapusta, Ya., & Zmiiovska, M. (2024). Psykholohichni mekhanizmy samorehuliatsii psykhichnykh staniv pid chas pidhotovky zhinok-viiskovosluzhbovtsiv do boiu [Psychological mechanisms of self-regulation of mental states during the training of female military personnel for combat]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy – Bulletin of the National Defence University of Ukraine,* 2(78), 47–58. https://doi.org/10.33099/2617-6858-2024-78-2-47-58 [in Ukrainian].

5. Havrylkevych, V., & Firstova, O. (2023). Emotsiini stany osobystosti: teoretychne doslidzhennia fenomenu [Emotional states of personality: theoretical study of the phenomenon]. Psychology Travelogs, (2), 41–50. https://doi.org/10.31891/PT-2023-2-15 [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

6. Harbuzenko, O.V. (2024). Art-terapiia yak zasib korektsii emotsiinykh staniv osobystosti [Art therapy as a means of emotional state correction]. *In: Sotsializatsiia osobystosti u suchasnykh sotsiokulturnykh ta sotsialno-politychnykh kontekstakh – Socialization of personality in modern socio-cultural and socio-political contexts: Proceedings of the XIV International Scientific and Practical Conference* (Kharkiv, January 31, 2024), pp. 108–109. Kharkiv [in Ukrainian].

7. Kyrychenko, T.V. (2020). Formuvannia mekhanizmiv samorehuliatsii povedinky u protsesi psykholohichnoi reabilitatsii [Formation of mechanisms of behavior self-regulation in the process of psychological rehabilitation]. *Habitus – Scientific journal «Habitus»,* 1, 59–65. https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.18.1.10 [in Ukrainian].

8. Olefir, V.O. (2016). Psykholohiia samorehuliatsii subiekta diialnosti [Psychology of self-regulation of the subject of activity]. *Doctor's thesis, Ukrainian Engineering Pedagogical Academy*, Kharkiv, 428 p. [in Ukrainian].

9. Rochniak, A.Yu. (2018). Metody samorehuliatsii psykhichnykh staniv yak zasib korektsii stanu basketbolistiv [Methods of self-regulation of mental states as a means of correcting the condition of basketball players]. *Visnyk Universytetu imeni Alfreda Nobelia. Seriia: Pedahohika i psykholohiia – Bulletin of Alfred Nobel University. Series: Pedagogy and Psychology*, 1(15), 56–62. https://doi.org/10.32342/2522-4115-2018-0-15-56-62 [in Ukrainian].

10. Tiutiunnyk, L. (2025). Samorehuliatsiia yak psykholohichnyi fenomen [Self-regulation as a psychological phenomenon]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy – Bulletin of the National Defence University of Ukraine*, 5(87), 207–215. https://doi.org/10.33099/2617-6858-2025-87-5-207-215 [in Ukrainian].

11. Yurchuk, D.O., & Myropoltseva, N.I. (2023). Emotsiinyi stan osobystosti pid chas aktyvnykh voiennykh dii [Emotional state of personality during active military operations]. *Habitus – Scientific journal «Habitus»*, 54, 189–193. https://doi.org/10.32782/2663-5208.2023.54.36 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 29.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 17.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.9:37.015.3

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-5246-5259

Харченко Анжела Станіславівна кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології, Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка, м. Полтава, https://orcid.org/0000-0002-7048-4966

Яновська Тамара Анатоліївна кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології, Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка, м. Полтава, https://orcid.org/0000-0002-7144-689X

Гончарова Наталія Олексіївна кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології, Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка, м. Полтава, https://orcid.org/0000-0002-7747-2589

ОСОБИСТІСТЬ В ІВЕНТ-СЕРЕДОВИЩІ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

Анотація. У статті здійснено теоретичний аналіз психологічних особливостей особистості в івент-середовищі як специфічному соціокультурному просторі, що характеризується динамічністю, емоційною насиченістю, інтенсивною комунікацією та обмеженістю часових ресурсів. Акцентовано, що події різного масштабу – від освітніх заходів до масових культурних і мистецьких подій – формують нові формати взаємодії, комунікації та самореалізації особистості.

Обґрунтовано актуальність дослідження, зумовлену зростанням ролі івент-індустрії та необхідністю підготовки фахівців, здатних ефективно діяти в умовах швидкозмінного середовища.

Визначено, що особистість в івент-середовищі виступає активним суб'єктом діяльності та взаємодії, а ефективність її функціонування залежить від комплексу психологічних характеристик. Розкрито зміст і значення саморегуляції як механізму управління емоціями, поведінкою та діяльністю в умовах стресу й багатозадачності; комунікативної компетентності як основи ефективної міжособистісної взаємодії та координації дій; адаптивності як здатності до швидкого пристосування до змін і прийняття рішень у нестандартних ситуаціях; стресостійкості як умови збереження продуктивності та психологічного благополуччя; креативності як ресурсу генерації нових ідей та реалізації творчих рішень.

Зроблено висновок, що івент-середовище виступає не лише як простір професійної діяльності, але й як потужний фактор розвитку особистості, що стимулює її самореалізацію, професійне зростання та формування ключових психологічних компетентностей.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Окреслено перспективи подальших досліджень, пов’язані з емпіричним вивченням зазначених характеристик особистості та розробкою програм психологічної підготовки фахівців івент-індустрії.

Ключові слова: особистість, івент-середовище, саморегуляція, комунікативна компетентність, адаптивність, креативність, стресостійкість, мотивація.

Kharchenko Anzhela Stanislavivna Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor of the Department of Psychology, Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ostrohradskyi, https://orcid.org/0000-0002-7048-4966

Yanovska Tamara Anatoliivna Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor of the Department of Psychology, Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Poltava, https://orcid.org/0000-0002-7144-689X

Goncharova Natalia Oleksiivna Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor of the Department of Psychology, Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, https://orcid.org/0000-0002-7747-2589

PERSONALITY IN THE EVENT ENVIRONMENT: THE PSYCHOLOGICAL DIMENSION

Abstract. The article provides a theoretical analysis of the psychological characteristics of the individual in the event environment as a specific socio-cultural space characterized by dynamism, emotional saturation, intensive communication and limited time resources. It is emphasized that events of various scales - from educational events to mass cultural and artistic events - form new formats of interaction, communication and self-realization of the individual. The relevance of the study is justified, due to the growing role of the event industry and the need to train specialists who are able to act effectively in a rapidly changing environment. It is determined that the individual in the event environment acts as an active subject of activity and interaction, and the effectiveness of its functioning depends on a complex of psychological characteristics. The content and meaning of self-regulation as a mechanism for managing emotions, behavior and activity in conditions of stress and multitasking are revealed; communicative competence as the basis of effective interpersonal interaction and coordination of actions; adaptability as the ability to quickly adapt to changes and make decisions in non-standard situations; stress resistance as a condition for maintaining productivity and psychological well-being; creativity as a resource for generating new ideas and implementing creative solutions.

Special attention is paid to motivation as a determining factor in the activity, involvement and professional development of a person in the event environment. The

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

relationship between internal and external motivation, their influence on the effectiveness of activity, as well as the importance of the organizational environment in supporting the motivational sphere are shown.

It is concluded that the event environment acts not only as a space for professional activity, but also as a powerful factor in the development of a person, stimulating his self-realization, professional growth and the formation of key psychological competencies.

Prospects for further research related to the empirical study of the above-mentioned personality characteristics and the development of psychological training programs for event industry specialists are outlined.

Keywords: personality, event environment, self-regulation, communicative competence, adaptability, creativity, stress resistance, motivation.

Постановка проблеми. Сучасний соціокультурний простір характеризується зростанням ролі івент-індустрії як важливої складової суспільного життя. Події різного масштабу – від освітніх заходів до масових культурних і мистецьких подій – формують нові формати взаємодії, комунікації та самореалізації особистості. У цьому контексті особливої актуальності набуває дослідження психологічних особливостей особистості, яка функціонує в умовах івент-середовища.

Івент-середовище є специфічним соціально-психологічним простором, що поєднує високий рівень динамічності, емоційної насиченості, інтенсивної комунікації та обмеженості часових ресурсів. У таких умовах особистість постає не лише як учасник події, але й як активний суб’єкт взаємодії, організації та впливу.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю вивчення тих психологічних характеристик, які забезпечують ефективність діяльності особистості в івент-середовищі, її адаптацію до швидкозмінних умов та здатність до продуктивної взаємодії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній психології особистість розглядається як складна, багаторівнева система, що включає індивідуально-психологічні властивості, мотиваційну сферу, систему цінностей та поведінкові стратегії. Вона формується у процесі соціалізації та проявляється у діяльності та взаємодії з іншими людьми (Г. Костюк, В. Роменець, С. Максименко та інші психологи).

О. Ткачишина [9], здійснивши психологічний аналіз особливостей сучасного соціуму та їх впливу на особистість, виділила основні психологічні проблеми, які постають перед особистістю в умовах суспільних трансформацій: соціально-психологічна адаптацію особистості до змін у суспільстві; питання психічного та психологічного здоров’я; проблему інтернет-соціалізації підлітків та молоді; труднощі сприйняття та аналізу великої кількості інформації; проблему залежності від гаджетів, соціальних мереж тощо.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Значна увага в наукових дослідженнях приділяється вивченню особистості як суб'єкта діяльності. У вітчизняній психології утверджується положення про те, що ефективність діяльності зумовлюється не лише зовнішніми умовами, а й внутрішніми ресурсами особистості – її здібностями, мотивацією, ціннісними орієнтаціями та здатністю до саморегуляції (І. Бех, Г. Костюк, С. Максименко, В. Моляко, Л. Сердюк, Т. Титаренко та інші психологи).

Також особистість у сучасних умовах розглядається як відкрита система, що постійно взаємодіє з середовищем, адаптується до нього та водночас трансформує його. Такий підхід є особливо важливим для аналізу функціонування особистості в івент-середовищі.

Івент-середовище можна визначити як організований соціальний простір, у якому відбувається цілеспрямована взаємодія учасників з метою досягнення певного результату – інформаційного, культурного, освітнього чи емоційного. Його ключовими характеристиками є такі: динамічність та швидка зміна ситуацій; висока інтенсивність міжособистісної взаємодії; емоційна насиченість; необхідність оперативного прийняття рішень; обмеженість часу.

З психологічної точки зору івент-середовище виступає як ситуація підвищених вимог до особистості, де актуалізуються її адаптаційні, комунікативні та регуляторні можливості. Зокрема, С. Максименко [5] підкреслює роль внутрішніх ресурсів особистості та її активності в умовах ускладненої діяльності, розглядаючи особистість як активного суб'єкта саморозвитку й самореалізації. І. Бех [1] акцентує увагу на значенні ціннісно-смислової регуляції поведінки в ситуаціях соціальних вимог. Т. Титаренко [8] розглядає особистість як суб'єкта життєтворення, здатного до адаптації в складних життєвих обставинах.

Мета статті – здійснити теоретичний аналіз психологічних особливостей особистості в івент-середовищі та визначити ключові чинники її ефективного функціонування.

Виклад основного матеріалу. Саморегуляція особистості в івент-середовищі є однією з ключових психологічних передумов ефективної професійної діяльності, що забезпечує здатність людини керувати власними емоціями, поведінкою, мисленням і діяльністю в умовах підвищеної динамічності, відповідальності та стресу.

Івент-індустрія, як сфера, що поєднує інтенсивну комунікацію, багатозадачність і необхідність швидкого прийняття рішень, висуває високі вимоги до рівня саморегуляції особистості. Саме ця здатність дозволяє фахівцю не лише ефективно виконувати професійні обов'язки, але й зберігати психологічну стійкість, підтримувати продуктивність і забезпечувати якість організації заходів.

Саморегуляція «…розглядається як самоконтроль, самопрограмування та самокорекція поведінки людини на основі зворотного зв'язку і спрямований на врегулювання психічних явищ до певних правил та норм» [10, с.214].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Саморегуляція включає постановку цілей, планування дій, контроль за їх виконанням, оцінку результатів і корекцію поведінки відповідно до змінних умов. В івент-середовищі ці процеси відбуваються в умовах обмеженого часу, високої інтенсивності взаємодій та постійної необхідності адаптації, що робить саморегуляцію особливо важливою компетентністю.

Однією з ключових складових саморегуляції є емоційна регуляція. Івент-діяльність супроводжується значним емоційним навантаженням, що може бути пов'язане з відповідальністю за результат, взаємодією з великою кількістю людей, непередбачуваними ситуаціями та високими очікуваннями. У таких умовах здатність контролювати власні емоції, не піддаватися паніці, зберігати спокій і впевненість є критично важливою. Емоційна саморегуляція дозволяє уникати імпульсивних рішень, знижувати рівень стресу та підтримувати конструктивну взаємодію з іншими учасниками процесу.

Важливу роль у процесі саморегуляції відіграє когнітивний компонент, який пов'язаний із здатністю аналізувати ситуацію, прогнозувати можливі наслідки та приймати обґрунтовані рішення. В івент-середовищі, де часто виникають нестандартні ситуації, когнітивна гнучкість і здатність до швидкого мислення дозволяють ефективно реагувати на зміни та знаходити оптимальні рішення. Саме завдяки когнітивній саморегуляції особистість може підтримувати високий рівень організованості та контролю над діяльністю.

Не менш важливою складовою є поведінкова саморегуляція, яка виявляється у здатності контролювати власні дії, дотримуватися професійних норм і стандартів, а також ефективно взаємодіяти з іншими людьми. В івент-середовищі це включає вміння працювати в команді, координувати свої дії з іншими учасниками, дотримуватися дедлайнів і виконувати завдання навіть у складних умовах. Поведінкова саморегуляція забезпечує узгодженість дій і сприяє досягненню спільної мети.

Теоретичне обґрунтування саморегуляції знайшло відображення у працях А. Бандури [11], який розглядав її як важливий елемент соціально-когнітивної теорії. Він підкреслював значення самоконтролю, самооцінки та самопідкріплення у процесі регуляції поведінки. У контексті івент-середовища ці механізми дозволяють особистості оцінювати власну діяльність, коригувати її та підтримувати мотивацію навіть у складних умовах.

Особливістю саморегуляції в івент-середовищі є її тісний зв'язок із стресостійкістю. Постійна напруженість, багатозадачність і високий рівень відповідальності можуть призводити до емоційного виснаження та професійного вигорання.

У таких умовах саморегуляція виступає як механізм психологічного захисту, що дозволяє зберігати внутрішню рівновагу та ефективність діяльності. Використання різних стратегій саморегуляції, таких як планування, релаксація, тайм-менеджмент і позитивне мислення, сприяє зниженню негативного впливу стресу.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Також важливим є соціальний аспект саморегуляції. Підтримка з боку колег, позитивний психологічний клімат і ефективна комунікація сприяють розвитку саморегуляції та знижують рівень напруження. У командній роботі саморегуляція виявляється не лише як індивідуальна здатність, але й як частина колективної взаємодії, що забезпечує узгодженість дій і досягнення спільного результату.

Таким чином, саморегуляція особистості в івент-середовищі забезпечує ефективність діяльності, сприяє збереженню психологічної стійкості та підвищує якість організації заходів.

Комунікативна компетентність особистості в івент-середовищі є однією з базових умов ефективної професійної діяльності, що забезпечує якісну взаємодію між усіма учасниками процесу організації та проведення заходів. У сучасному соціокультурному просторі івент-індустрія виступає як сфера інтенсивної міжособистісної комунікації, де результат значною мірою залежить від здатності фахівців налагоджувати контакти, обмінюватися інформацією, досягати взаєморозуміння та координувати спільні дії. Саме тому комунікативна компетентність набуває особливого значення як інтегративна характеристика особистості, що поєднує знання, уміння, навички та особистісні якості, необхідні для ефективного спілкування.

Л. Сергієнко під комунікативною компетентністю розуміє «…вміння спілкуватися з метою обміну інформацією, спрямовані на вирішення таких основних завдань: ефективно отримувати інформацію; ефективно передавати інформацію; досягати поставленої мети шляхом переконання співрозмовника й спонукання його до дії; отримувати додаткову інформацію про співрозмовника (на основі знань про об’єктивні закономірності функціонування мови в суспільстві з метою визначення рівня соціальнокультурного розвитку людини, її соціального статусу, на основі умінь розрізняти відтінки інформації й голосу співрозмовника, щоб оцінити його емоційний стан; уміння інтерпретувати зміст його висловлювань і зрозуміти можливий підтекст; здійснювати позитивну саморепрезентацію – тобто справляти приємне враження на співрозмовника або читача на основі володіння культурою мовлення» [7, с. 21].

Комунікативна компетентність розглядається як здатність особистості до адекватного використання вербальних і невербальних засобів спілкування відповідно до конкретної ситуації. Вона включає знання про норми та правила комунікації, уміння слухати і висловлювати думки, навички ведення діалогу, а також здатність до емпатії, розуміння емоційного стану співрозмовника та адаптації власної поведінки [3]. В івент-середовищі ці складові набувають особливої ваги, оскільки діяльність у цій сфері передбачає постійну взаємодію з різними групами людей – клієнтами, партнерами, учасниками, технічним персоналом і аудиторією.

Важливу роль у формуванні комунікативної компетентності відіграє концепція емоційного інтелекту, розроблена Д. Гоулманом [12].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Згідно з цією концепцією, здатність розпізнавати, розуміти та керувати емоціями – як власними, так і інших людей – є основою ефективної комунікації. В івент-середовищі емоційний інтелект дозволяє зберігати конструктивність спілкування, уникати конфліктів і підтримувати позитивну атмосферу.

Фахівець повинен вміти швидко орієнтуватися в різних комунікативних ситуаціях, змінювати стиль спілкування залежно від контексту, враховувати індивідуальні особливості співрозмовників і культурні відмінності. Наприклад, спілкування з клієнтом потребує дипломатичності та орієнтації на потреби замовника, тоді як взаємодія з командою передбачає чіткість, структурованість і здатність до координації дій.

Суттєвим аспектом є також роль невербальної комунікації, яка включає жести, міміку, інтонацію, просторову поведінку та інші невербальні сигнали. У багатьох випадках саме невербальні засоби передають емоційний зміст повідомлення та впливають на сприйняття інформації. В івент-середовищі, де важливе значення має створення певної атмосфери, невербальна комунікація стає потужним інструментом впливу на аудиторію.

Не менш важливим є вміння вести переговори та вирішувати конфлікти. Івент-діяльність часто пов’язана з необхідністю узгодження інтересів різних сторін, що може призводити до виникнення суперечностей. Комунікативна компетентність передбачає здатність до конструктивного діалогу, пошуку компромісів і прийняття рішень, що задовольняють усіх учасників. Ефективне вирішення конфліктів сприяє збереженню позитивних відносин і підвищенню якості взаємодії.

Комунікативна компетентність безпосередньо пов’язана з ефективністю діяльності в івент-середовищі. Вона забезпечує узгодженість дій, сприяє формуванню довіри, підвищує рівень задоволеності учасників і впливає на загальний успіх заходу.

Високий рівень комунікативної компетентності дозволяє не лише ефективно виконувати професійні завдання, але й створювати позитив-ний імідж організації.

Таким чином, комунікативна компетентність особистості в івент-середовищі включає знання, уміння, навички та особистісні якості, необхідні для ефективної взаємодії.

Адаптивність особистості в івент-середовищі є однією з ключових психологічних характеристик.

У психологічному контексті адаптивність розглядається як здатність особистості пристосовуватися до змін середовища, зберігаючи внутрішню рівновагу та ефективність діяльності.

Теоретичне обґрунтування адаптивності особистості пов’язане з ідеями Ж. П’яже [15], який розглядав процес адаптації як взаємодію асиміляції та акомодації. У контексті івент-середовища це означає, що особистість не лише пристосовується до нових умов, але й активно змінює свої уявлення та поведінку

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

відповідно до вимог ситуації. Такий підхід підкреслює активний характер адаптації та її роль у розвитку особистості.

На думку Ю. Ільїної, «…адаптивність полягає в аналізі та адекватному сприйнятті навколишнього середовища, внаслідок чого виробляється вміння залишатися цілісною особистістю. Крім того адаптивність виражається в здатності перетворювати навколишню дійсність згіно своїм етичним і моральним уявленням» [4, с.315]. В івент-середовищі адаптивність виявляється у здатності швидко орієнтуватися в нових умовах, приймати рішення в умовах обмеженого часу та ефективно взаємодіяти з різними людьми.

Адаптивність передбачає когнітивну гнучкість, яка передбачає здатність змінювати способи мислення, переглядати підходи до вирішення завдань і знаходити альтернативні рішення. В умовах івент-діяльності, де часто виникають непередбачувані ситуації, така гнучкість дозволяє уникати шаблонності, швидко знаходити вихід із складних обставин і забезпечувати безперервність процесу організації заходу.

Адаптивність включає вміння працювати в різних ролях, швидко переключатися між завданнями, координувати свої дії з іншими учасниками та ефективно діяти в умовах невизначеності.

В івент-середовищі, де часто змінюються обставини, поведінкова гнучкість дозволяє забезпечувати узгодженість дій і досягнення спільної мети.

Особливістю адаптивності в івент-середовищі є її динамічний характер. Вона не є статичною характеристикою, а постійно змінюється під впливом досвіду, умов діяльності та особистісного розвитку.

Кожен новий проєкт, кожна нестандартна ситуація сприяє розвитку адаптивних здібностей, формуванню нових стратегій поведінки та підвищенню професійної компетентності.

Таким чином, адаптивність особистості в івент-середовищі забезпечує здатність ефективно функціонувати в умовах змін, зберігати продуктивність і досягати поставлених цілей.

Стресостійкість особистості в івент-середовищі є однією з провідних психологічних характеристик, що визначає ефективність професійної діяльності в умовах підвищеної напруженості, невизначеності та високого рівня відповідальності. У умовах івент-індустрії стрес виступає майже невід’ємним компонентом професійної діяльності, а здатність особистості протистояти його негативному впливу стає ключовою умовою збереження продуктивності, психологічного благополуччя та якості виконання завдань.

Стресостійкість визначається як здатність людини ефективно функціонувати в умовах стресу, зберігаючи контроль над емоціями, мисленням і поведінкою. В івент-середовищі ці механізми набувають особливого значення, оскільки фахівці постійно стикаються з дедлайнами, високими очікуваннями клієнтів, необхідністю координувати велику кількість процесів і взаємодіяти з різними людьми.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

О. Носова [6] визначила такі характеристики резильєнтних (стресостійких) людей: менша імпульсивність, краща когнітивна структура, більша витривалість, високий рівень домінування, товариськості, турботливості та виразності; прагнення бути в центрі уваги; отримання задоволення від демонстрації своїх здібностей; раціональність; допитливість; врівноваженість; не схильність до поспішних дій; цікавість до пізнання; здатність до глибокого аналізу ситуацій.

Одним із ключових аспектів стресостійкості є емоційна регуляція. Емоційна стійкість дозволяє уникати імпульсивних рішень, підтримувати конструктивну взаємодію з іншими учасниками процесу та забезпечувати стабільність роботи навіть у критичних умовах.

Важливу роль у формуванні стресостійкості відіграє когнітивний компонент, який включає здатність до адекватного сприйняття ситуації, її аналізу та оцінки. Люди з високим рівнем стресостійкості, як правило, сприймають складні ситуації не як загрозу, а як виклик, що потребує мобілізації ресурсів. Такий підхід дозволяє знижувати рівень тривожності та підвищувати ефективність прийняття рішень. У цьому контексті важливими є ідеї Р. Лазаруса [13], який підкреслював значення когнітивної оцінки у виникненні та подоланні стресу.

Не менш важливим є поведінковий аспект стресостійкості, який виявляється у здатності особистості діяти ефективно навіть у складних умовах. Це включає вміння організовувати власну діяльність, розподіляти ресурси, дотримуватися плану та швидко реагувати на зміни. В івент-середовищі, де ситуації можуть змінюватися миттєво, поведінкова стійкість дозволяє зберігати контроль над процесом і забезпечувати досягнення поставлених цілей.

Особливістю івент-середовища є високий рівень непередбачуваності, що вимагає від особистості готовності до постійних змін. Технічні збої, зміни у програмі, поведінка учасників або зовнішні обставини можуть суттєво впливати на хід заходу. За таких умов стресостійкість виявляється як здатність швидко адаптуватися до нових умов, зберігати ефективність і знаходити оптимальні рішення.

Івент-діяльність, через свою інтенсивність і емоційну насиченість, створює передумови для виникнення вигорання, що проявляється у зниженні мотивації, емоційному виснаженні та втраті інтересу до роботи. Стресостійкість у цьому контексті виступає як захисний механізм, що дозволяє зберігати психологічне здоров’я та запобігати негативним наслідкам.

Таким чином, стресостійкість особистості в івент-середовищі забезпечує здатність ефективно діяти в умовах стресу, зберігати продуктивність і психологічне благополуччя.

Креативність особистості в івент-середовищі визначає успішність організації та проведення заходів у сучасному соціокультурному просторі. Івент-індустрія, як сфера, що поєднує творчість, менеджмент, комунікацію та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

емоційний вплив, висуває високі вимоги до здатності особистості генерувати нові ідеї, знаходити нестандартні рішення.

Ж. Денисюк [2] вважає, що у середовищі креативних індустрій та івент-практик за допомоги креативності генеруються певні ідеї, культурно-мистецькі проєкти, покликані транслювати та доносити цінності й сенси як окремій аудиторії, так і загалу.

Саме креативність стає тим ресурсом, який дозволяє створювати унікальні події, здатні привертати увагу, викликати емоційний відгук і залишати тривале враження в учасників.

У психологічному вимірі креативність розглядається як здатність до творчого мислення, що виявляється у створенні нових, оригінальних і соціально значущих ідей. Вона включає такі компоненти, як дивергентне мислення, уяву, гнучкість, оригінальність та здатність до комбінування різних елементів у нові смислові структури.

В івент-середовищі ці компоненти набувають особливого значення, оскільки діяльність у цій сфері пов'язана з необхідністю постійного оновлення форматів, сценаріїв і підходів до організації заходів.

Особливістю креативності в івент-середовищі є її прикладний характер. На відміну від абстрактної творчості, яка може існувати поза конкретними умовами, креативність у сфері івентів завжди орієнтована на досягнення практичного результату. Це означає, що ідеї повинні бути не лише оригінальними, але й реалізованими з урахуванням ресурсів, часу, цільової аудиторії та поставлених завдань. Таким чином, креативність поєднує в собі як творчу, так і раціональну складову, що забезпечує ефективність діяльності.

Суттєву роль у формуванні креативності відіграє соціальне середовище. Івент-діяльність передбачає командну роботу, що створює умови для обміну ідеями, взаємного натхнення та колективного пошуку рішень. У таких умовах креативність набуває колективного характеру, коли результат є продуктом спільної діяльності. Водночас ефективність такої взаємодії залежить від психологічного клімату в команді, рівня довіри, відкритості до нових ідей та готовності приймати нестандартні рішення.

Одним із важливих аспектів креативності в івент-середовищі є здатність до імпровізації. Непередбачуваність ситуацій, технічні збої, зміни у програмі чи поведінці учасників вимагають від організаторів швидкої реакції та гнучкого мислення. У таких умовах креативність проявляється як уміння оперативно знаходити альтернативні рішення, адаптуватися до змін і зберігати цілісність заходу.

У сучасних умовах розвитку технологій креативність в івент-середовищі набуває нових форм. Використання цифрових інструментів, мультимедійних технологій, інтерактивних платформ розширює можливості для реалізації творчих ідей. Віртуальні та гібридні заходи відкривають нові простори для креативності, дозволяючи поєднувати різні формати та створювати унікальний

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

досвід для учасників. Водночас це вимагає від особистості постійного розвитку, освоєння нових навичок та готовності до інновацій.

Таким чином, креативність особистості в івент-середовищі забезпечує здатність до створення нових ідей, адаптації до змін та ефективної реалізації творчих задумів у конкретних умовах діяльності.

Важливу роль у діяльності особистості в івент-середовищі відіграє мотивація.Вона визначає рівень залученості, ініціативність та орієнтацію на результат. Саме мотиваційні чинники спонукають особистість до активної участі в організації та реалізації заходів, визначають її поведінкові стратегії, ставлення до професійних обов'язків і готовність долати труднощі.

Мотивація розуміється як система внутрішніх і зовнішніх спонукань, що зумовлюють діяльність людини, надають їй спрямованості та енергії. В івент-середовищі ця система набуває специфічних рис, зумовлених особливостями самої діяльності. У таких умовах мотивація виступає не лише як рушійна сила діяльності, а й як фактор психологічної стійкості, що допомагає особистості зберігати ефективність навіть у ситуаціях підвищеного стресу.

Одним із ключових аспектів мотивації в івент-середовищі є співвідношення внутрішньої та зовнішньої мотивації. Внутрішня мотивація пов'язана з інтересом до діяльності, задоволенням від процесу роботи, бажанням самореалізації та творчого самовираження. Для багатьох представників івент-індустрії саме внутрішня мотивація є визначальною, оскільки ця сфера діяльності передбачає креативність, ініціативність та емоційну залученість. Зовнішня мотивація, у свою чергу, базується на зовнішніх стимулах – матеріальній винагороді, соціальному визнанні, кар'єрному зростанні. Ефективна діяльність в івент-середовищі передбачає гармонійне поєднання обох видів мотивації, що забезпечує як задоволення від роботи, так і досягнення конкретних результатів.

Важливу роль у формуванні мотивації відіграють потреби особистості. Згідно з ієрархічною моделлю А. Маслоу [14], людина прагне задовольнити як базові фізіологічні потреби, так і вищі – потребу у визнанні, самоповазі та самореалізації. Івент-середовище створює широкі можливості для задоволення саме вищих потреб, адже участь у створенні подій, що мають соціальне чи культурне значення, сприяє відчуттю причетності, значущості та професійного розвитку.

Водночас, якщо базові потреби не задоволені (наприклад, нестабільна оплата праці чи перевантаження), це може негативно впливати на мотивацію та призводити до професійного вигорання.

Суттєвий внесок у розуміння мотивації зробили також Е. Десі та Р. Раян [16], які розробили теорію самодетермінації. Відповідно до цієї теорії, мотивація є найбільш ефективною тоді, коли задовольняються три базові психологічні потреби: автономія, компетентність і пов'язаність з іншими. У контексті івент-середовища це означає, що особистість повинна мати можливість самостійно приймати рішення, відчувати свою професійну спроможність та бути

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

включеною в соціальні взаємодії. Саме такі умови сприяють формуванню стійкої внутрішньої мотивації та високого рівня залученості до діяльності.

Особливістю мотивації в івент-середовищі є її ситуативна мінливість. Залежно від етапу підготовки заходу, рівня складності завдань, взаємин у команді та зовнішніх обставин мотивація може змінюватися. Наприклад, на початкових етапах організації події домінує ентузіазм і зацікавленість, тоді як у період інтенсивної підготовки може виникати втома, напруження та зниження мотивації. Після успішного завершення заходу, навпаки, спостерігається підвищення мотивації, пов'язане з відчуттям досягнення та задоволення результатом. Таким чином, мотивація в івент-середовищі має динамічний характер і потребує постійної підтримки.

Не менш важливим є і вплив мотивації на якість взаємодії в івент-середовищі. Високо мотивовані учасники демонструють більшу ініціативність, відповідальність та готовність до співпраці, що позитивно впливає на загальний результат. Також мотивація сприяє розвитку креативності. Саме завдяки мотивації виникають нові ідеї, нестандартні рішення та інноваційні підходи до організації заходів.

Таким чином, мотивація у діяльності особистості в івент-середовищі є визначальним чинником ефективності, продуктивності та професійного розвитку.

Висновки. Отже, особистість в івент-середовищі функціонує в умовах підвищених психологічних вимог, що обумовлює необхідність розвитку комплексу таких важливих її характеристик: саморегуляції, комунікативної компетентності, адаптивності, стресостійкості та креативності.

Визначальним чинником активності, залученості та професійного розвитку особистості в івент-середовищі є мотивація.

Івент-середовище виступає не лише як простір діяльності, але й як чинник розвитку особистості, що стимулює її професійне та особистісне зростання.

Перспективи подальших досліджень полягають у проведенні емпіричного дослідження психологічних особливостей особистості в івент-середовищі, а також у розробці програми психологічної підготовки фахівців івент-індустрії.

Література:

1. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. К. : Либідь, 2003. Кн. 2 : Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. 344 с.

2. Денисюк Ж. З. Культуротворчий потенціал і креативність сучасних комунікативних та івент-практик. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2023. № 3. С. 99–104.

3. Зарицька В. В., Корсунська В. В. Комунікативна компетентність як складова професійної діяльності майбутніх спеціалістів. *Journal of Psychology Research*. 2025. № 31(14). С. 166–186.

4. Ільїна Ю. Ю. Адаптивність особистості як умова перцептивно-інтерактивної компетентності. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави* : тези доп. Міжнар. наук.- практ. конф., м. Харків, 30 листоп. 2018 р. Харків, 2018. С. 315–317.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

5. Максименко С. Д. Генеза здійснення особистості. К. : Видавництво ТОВ «КММ», 2006. 240 с.

6. Носова О. В. Психологічні чинники стресостійкості особистості. *Габітус.* 2025. Вип. 69, Том 1. С. 191–196.

7. Сергієнко Л. Методика формування комунікативної компетентності студентів педагогічного коледжу засобами дидактичної гри : автореф.дис. … канд. пед. наук. Луганськ, 2013. 20 с.

8. Титаренко Т. М. Соціально-психологічні практики конструювання життєвого шляху особистості. *Психологія життєтворення особистості в сучасному світі : монографія* / Ю. Д. Гундертайло, В. О. Климчук, О. Я. Кляпець та ін. ; за ред. Т. М. Титаренко ; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. К. : Міленіум, 2016. С.13–56.

9. Ткачишина О. Р. Особистість у сучасному соціумі: психологічний аспект. *Габітус.* 2021. № 2 (24). С. 107–111.

10. Тютюнник Л. Л. Саморегуляція як психологічний феномен. *Вісник Національного університету оборони України.* 2025. № 5 (87). С.207-215.

11. Bandura A. (1997).Self-efficacy : The exercise of control. New York : Freeman, 604 p.

12. Goleman D. (2006).Emotional Intelligence. New York : Bantam Books, 360 p.

13. Lazarus R. S. (2006).Stress and Emotion: A New Synthesis. New York : Springer Publishing Company, 360 p.

14. Maslow A. H. (2023).Motivation and Personality : Unlocking Your Inner Drive and Understanding Human Behavior. Delhi : Prabhat Prakashan, 379 p.

15. Piaget J. (1950).The Psychology of Intelligence. London : Routledge and Kegan Paul, 182 p.

16. Ryan R. M., Deci E. L. (2009). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, №55(1). P. 68–78.

References:

1. Bekh, I. D. (2003). *Vykhovannia osobystosti [Personality development]*. (Vols. 1-4). K. : Lybid [in Ukrainian].

2. Denysiuk, Zh. Z. (2023). Kulturotvorchyi potentsial i kreatyvnist suchasnykh komunikatyvnykh ta ivent-praktyk [Cultural potential and creativity of modern communicative and event practices]. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia*, 3, 99–104 [in Ukrainian].

3. Zarytska, V. V., & Korsunska, V. V. (2025). Komunikatyvna kompetentnist yak skladova profesiinoi diialnosti maibutnikh spetsialistiv [Communicative competence as a component of the professional activity of future specialists]. *Journal of Psychology Research*, 31(14), 166–186 [in Ukrainian].

4. Ilina, Yu. Yu. (2018). Adaptyvnist osobystosti yak umova pertseptyvno-interaktyvnoi kompetentnosti [Personality adaptability as a condition for perceptual-interactive competence]. *Suchasni problemy pravovoho, ekonomichnoho ta sotsialnoho rozvytku derzhavy – Modern problems of legal, economic and social development of the state* : tezy dop. Mizhnar. nauk.- prakt. konf. (pp. 315–317). Kharkiv[in Ukrainian].

5. Maksymenko, S. D. (2006). *Heneza zdiisnennia osobystosti [Genesis of the realization of personality]*. K. : Vydavnytstvo TOV «KMM» [in Ukrainian].

6. Nosova, O. V. (2025). Psykholohichni chynnyky stresostiikosti osobystosti [Psychological factors of personality stress resistance]. *Habitus*, 69 (1), 191–196 [in Ukrainian].

7. Serhiienko, L.V. (2013). Metodyka formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti studentiv pedahohichnoho koledzhu zasobamy dydaktychnoi hry [Methodology for forming

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

communicative competence of students of pedagogical college using didactic games]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Luhansk [in Ukrainian].

8. Tytarenko, T. M. (2016). Sotsialno-psykholohichni praktyky konstruiuvannia zhyttievoho shliakhu osobystosti [Socio-psychological practices of constructing an individual's life path]. *Psykholohiia zhyttietvorennia osobystosti v suchasnomu sviti : monohrafiia – Psychology of the life-formation of the individual in the modern world: monograph* (pp. 13–56). K. : Milenium [in Ukrainian].

9. Tkachyshyna, O. R. (2021). Osobystist u suchasnomu sotsiumi: psykholohichnyi aspekt [Personality in modern society: psychological aspect]. *Habitus*. 2021, 2 (24), 107–111 [in Ukrainian].

10. Tiutiunnyk, L. L. (2025). Samorehuliatsiia yak psykholohichnyi fenomen [Self-regulation as a psychological phenomenon]. Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy, 5 (87), 207-215 [in Ukrainian].

11. Bandura, A. (1997). *Self-efficacy : The exercise of control*. New York : Freeman.

12. Goleman, D. (2006). *Emotional Intelligence*. New York : Bantam Books.

13. Lazarus, R. S. (2006). *Stress and Emotion : A New Synthesis*. New York : Springer Publishing Company.

14. Maslow, A. H. (2023). *Motivation and Personality : Unlocking Your Inner Drive and Understanding Human Behavior*. Delhi : Prabhat Prakashan.

15. Piaget, J. (1950).*The Psychology of Intelligence.* London : Routledge and Kegan Paul.

16. Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2009). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*.

Дата першого надходження статті до видання: 27.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.94:351.741(045)

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-5260-5272

Харченко Світлана Вячеславівна кандидат психологічних наук, доцент, професор кафедри психології, соціології та педагогіки Навчально-наукового інституту № 3, Харківський національний університет внутрішніх справ, Харків, https://orcid.org/0000-0002-5149-7892

Литвин Юлія Ігорівна інспектор сектору патрульної поліції № 3 Відділу поліції в метрополітені ГУНП в Харківській області

ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ ТА НЕГАТИВНІ ПРОЯВИ В ЕМОЦІЙНІЙ СФЕРІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Анотація. В умовах дії правового режиму воєнного стану існує надмірне навантаження на емоційну сферу поліцейських, що ускладнює їх адаптивне функціонування. Певним ресурсом є опанування негативних проявів в емоційній сфері поліцейських є емоційний інтелект.

Метою роботи було вивчення особливостей взаємозв'язків складових емоційного інтелекту та негативних проявів в емоційній сфері поліцейських.

В дослідженні прийняли участь 31 поліцейський відділу поліції в метрополітені ГУНП в Харківській області. Емпіричні дані були отримані за допомогою психодіагностичних методик: опитувальник емоційного інтелекту (К. Бачард, в адаптації Г. Г. Князєва, Л. Г. Мітрофанової, О. М. Разумнікової), методика самооцінки психічних станів (Г. Айзенк), методика діагностики рівня емоційного вигоряння (В. В. Бойко). Математична обробка даних проводилась за допомогою коефіцієнта рангової кореляції Спірмена.

Найбільший негативний вплив на вираженість несприятливих станів поліцейських виявився у такої складової емоційного інтелекту як негативна експресивність. В обстеженій вибірці схильність інтенсивно та часто демонструвати негативні емоції (гнів, сум, страх, роздратування) була достовірно пов'язана з такими несприятливими станами як тривожність, агресія та фрустрація, тісно пов'язаний з рівнем ригідності, більшістю симптомів емоційного вигорання та такими його фазами як «напруження» та «резістенція».

Співпереживання нещастю як складова емоційного інтелекту було тісно пов'язано у обстежених з такими несприятливими станами як тривожність, агресивність та низкою симптомів емоційного вигорання.

Такі складові емоційного інтелекту як прийняття рішень на основі емоцій, співпереживання радості та емпатія достовірно негативно пов'язані з фрустрацією та ригідністю обстежених поліцейських, а також багатьма симптомами емоційного вигорання.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Для попередження формування несприятливих станів та емоційного вигорання у поліцейських необхідним є вміння керувати емоціями, опановувати негативну експресивність, проявляти емпатію, особливо до позитивних переживань оточуючих.

Позитивну роль щодо профілактики емоційного вигорання грає прийняття рішень на основі емоцій.

Ключові слова: емоційний інтелект, психічні стани, емоційне вигорання, поліцейські, поліцейських метрополітену.

Kharchenko Svitlana Vyacheslavivna candidate of psychological sciences, associate professor, professor of the Department of Psychology, Sociology and Pedagogy, Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0002-5149-7892

Litvin Yulia Igorivna inspector of Patrol Police Sector № 3 of the Metro Police Department of the Main Police Department in the Kharkiv region

EMOTIONAL INTELLIGENCE AND NEGATIVE MANIFESTATIONS IN THE EMOTIONAL SPHERE OF POLICE OFFICERS

Abstract. Under the legal regime of martial law, there is an excessive load on the emotional sphere of police officers, which complicates their adaptive functioning. A certain resource is the mastery of negative manifestations in the emotional sphere of police officers is emotional intelligence.

The purpose of the work was to study the peculiarities of the relationships between the components of emotional intelligence and negative manifestations in the emotional sphere of police officers.

31 police officers of the police department in the metro of the Main Police Department in the Kharkiv region participated in the study. Empirical data were obtained using psychodiagnostic methods: emotional intelligence questionnaire (K. Bachard, adapted by G. G. Knyazev, L. G. Mitrofanova, O. M. Razumnikova), a method of self-assessment of mental states (G. Eysenck), a method of diagnosing the level of emotional burnout (V. V. Boyko). Mathematical data processing was carried out using Spearman's rank correlation coefficient.

The greatest negative impact on the severity of adverse states of police officers was found in such a component of emotional intelligence as negative expressiveness. In the surveyed sample, the tendency to intensively and often demonstrate negative emotions (anger, sadness, fear, irritation) was reliably associated with such adverse states as anxiety, aggression and frustration, closely related to the level of rigidity, most of the symptoms of emotional burnout and its phases such as "tension" and "resistance".

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Empathy with misfortune as a component of emotional intelligence was closely related in the surveyed with such adverse states as anxiety, aggressiveness and a number of symptoms of emotional burnout.

Such components of emotional intelligence as decision-making based on emotions, empathy, and empathy are significantly negatively associated with frustration and rigidity in the surveyed police officers, as well as many symptoms of emotional burnout.

To prevent the formation of adverse conditions and emotional burnout in police officers, it is necessary to be able to manage emotions, master negative expressiveness, and show empathy, especially to the positive experiences of others. Decision-making based on emotions plays a positive role in the prevention of emotional burnout.

Keywords: emotional intelligence, mental states, emotional burnout, police officers, subway police officers.

Постановка проблеми. Емоції, які виникають у процесі професійної діяльності, мають істотний вплив на якість та ефективність дій поліцейських. Умови та специфіка праці поліцейських часто викликають негативних емоцій та станів (стрес, тривога, емоційне вигорання, агресія, депресія). Для поліцейських наслідками чисельних та тривалих несприятливих емоційних переживань стає збільшення психологічної собівартість професійної діяльності, проблеми ментального та соматичного здоров'я, травматизму та виникнення різних надзвичайних випадків серед особового складу.

В умовах дії правового режиму воєнного стану навантаження на емоційну сферу поліцейських збільшилося, що ускладнює їх адаптивне функціонування. Певним ресурсом є опанування негативних проявів в емоційній сфері поліцейських є емоційний інтелект.

Поліцейські в метрополітені працюють для забезпечення порядку, безпеки та протидії злочинності. Їх професійні обов'язки включають в себе: патрулювання станцій, вестибюлів, переходів та вагонів, перевірку громадян щодо виявлення правопорушників, розшук підозрюваних, затримання осіб, які вчиняють правопорушення, реагування на інциденти, допомога пасажирам тощо.

Актуальним є дослідження взаємозв'язків складових емоційного інтелекту та негативних проявів в емоційній сфері поліцейських метрополітену.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Неакадемічні форми інтелекту (соціальний, емоційний тощо) мають істотно меншу історію вивчення, ніж загальний або академічний інтелект. Емоційний інтелект поєднує внутрішньоособистісні, міжособистісні та регуляторні компоненти, які забезпечують здатність до емоційної саморегуляції, збереження психологічної рівноваги та ефективної професійної діяльності у стресових ситуаціях поліцейських [1, с. 4].

Вченими виявлений зв'язок емоційного інтелекту з ефективністю професійної діяльності, ознаками психологічного здоров'я, зі стійкими властивостями особистості (нейротизм, екстраверсія, доброзичливість, сумлінність та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

відкритість новому досвіду), а також попередження девіантної поведінки, запобіганні депресії [2, с. 166].

Емоційний інтелект, зазначають Т. Храбан та О. Сілко, виконує медіаторну роль між копінг-стратегіями та власне стресом, а емоції, що його супроводжують, виступають в якості сигналу про потенційну загрозу стресогенного характеру [3, с. 929].

В процесі за умов хронічного емоційного стресу в професійній діяльності важливими є застосування певного механізму розмислювання (саногенного мислення), що дозволяє нейтралізувати негативний емоційний стан або перетворити його на позитивний. Але для ефективного застосування таких механізмів необхідно як мінімум уміти розпізнавати емоції та управляти ними, тобто володіти достатнім рівнем емоційного інтелекту [4, с. 123].

О. Євдокімова та Я. Пономаренко вважають, що емоційний інтелект поліцейських є своєрідним талантом спілкуватися з людьми та сприймати їх емоції, якості, з метою досягнення поставленої мети. Вченими показано, що в проблемному спілкуванні емоційний інтелект є запорукою успішної комунікації й розв'язання конфліктної ситуації [5, с. 107].

Вивчення взаємозв'язків властивостей особистості зі складовими емоційного інтелекту спеціалістів із проведення опитування з використанням поліграфа Національної поліції України показало, що екстравертованість позитивно впливає на здатність поліцейських керувати власною поведінкою шляхом управління емоціями, а нейротизм – на прояви емпатії та вміння розпізнавати емоції інших [6, с.81].

З'ясовано, що здатність справлятися зі стресом виступає складовою емоційного інтелекту, тоді як накопичення стресу може бути пояснене деструкцією низки компетентнісних складових емоційного інтелекту або його низьким рівнем.

На думку дослідників, оптимізм та соціальна впевненість як психологічний інструмент подолання стресу є компонентом емоційного інтелекту, а занепокоєння сприяє його дестабілізації [7, с.1691].

O. Magny та N. Todak вказують, що вищий рівень емоційного інтелекту пов'язаний із покращенням самопочуття поліцейських, зі здатністю справлятися зі стресом шляхом переробки негативних емоцій після стресових подій та кращим балансом між роботою та особистим життям.

У дослідженні Y. Brunetto зі співавторами емпірично встановлено, що емоційний інтелект поліцейських впливає на їх задоволеність роботою, благополуччя та залученість, а також на їх наміри щодо зміни професії.

Емоційний інтелект сприяє деескалації конфліктів та конструктивному спілкуванню поліцейських з громадянами у кризовій ситуації, а також, контролю тривоги та страху перед викликами реальних і уявних загроз для себе та інших, щоб забезпечити вжиття відповідні дій, збереження безпеки та недопущення надмірного застосування сили. Науковцями отримано емпіричні докази того, що

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

розвинутий емоційний інтелект передбачає готовність до боротьби зі злочинністю серед поліцейських та ефективність їх роботи [7, с.1692].

Автори відмічають, що при високому рівні емоційної емпатії люди з високим емоційним інтелектом мають менше намірів маніпулювати емоціями інших у непросоціальних цілях. Дослідники підкреслюють важливу роль емоційного інтелекту як чинника попередження протиправних ексцесів всередині колективу та з населенням, а також схильності до насильства та агресивних дій [3, 7].

D. Onkari та S. Itagi при дослідженні гендерної специфіки емоційного інтелекту працівників поліції з'ясували, що більшість чоловіків характеризувалися високим рівнем інтуїції, а більшість жінок — її середнім рівнем. На думку вчених, чоловіки-поліцейські були здатні приймати рішення у складних ситуаціях та при зіткненні з неповною або неоднозначною інформацією з використанням власного попереднього досвіду як основи для дії інтуїції як оцінки рішення, яке ухвалюється. Вчені вважають, що використання емоційного інтелекту з метою впливу на інших людей є недостатньо успішними у 60 % поліцейських. Міжособистісна чутливість, чутливість до емоційних станів інших людей майже 40 % поліцейських розвинута на високому рівні [7, с.1694].

За загальним рівнем емоційного інтелекту більшість чоловіків-поліцейських має низький рівень, а більшість жінок-поліцейських — середній. Існують відмінності між поліцейськими – жінками та чоловіками за окремими компонентами емоційного інтелекту: чоловіки мають вищі результати в емоційному контролі та стресостійкості, а жінки —у співчутті. Імовірно, поліцейські чоловіки краще застосовують внутрішньо особистісні складові емоційного інтелекту, а жінки-поліцейські - зовнішні аспекти через взаємодію з іншими В обох групах був виявлений статистично значущий зв'язок між професійним досвідом та емоційним інтелектом: чим більшим досвід роботи, тим вищий рівень емоційний інтелект працівників поліції [7, с.1695]. В нашому дослідженні це положення не отримало підтвердження [8, с. 2293].

Я. Пономаренко припускає можливе виділення емоційного інтелекту як інтегральної характеристики особливості, що визначає нормативність поведінки поліцейського в умовах виконання професійної діяльності. Розуміючи емоційний інтелект як когнітивну здатність сприймати, аналізувати емоції, підвищувати ефективність мислення за допомогою емоцій, розуміти емоції і емоційні прояви, вчена вважає, що проблемне спілкування передбачає здатність поліцейського ефективно та швидко знаходити мовленнєві шляхи виходу з ситуацій, які потребують спеціальної підготовки та необхідних знань [9, с. 374].

Н. Мілорадова та В. Доценко наполягають, що розвинений емоційний інтелект поєднується з високим рівнем самосвідомості, сприйнятливості, умінням керувати емоціями і налагоджувати позитивні стосунки з людьми. Усвідомлення емоцій сприяє пошуку контактів, розширенню соціальних зв'язків. Вміння керувати власними емоціями допомагає особі запобігати

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

негативним наслідкам реагування на неприємні події. Розвинута емпатія надає можливість людині уважно, з підвищеною чуйністю ставитися до емоційного стану інших. Здатність будувати позитивні взаємини та відносини на основі взаємовигідного співробітництва, безумовно, допомагають людині в її життєдіяльності. Вчені підкреслюють, що всі згадані характеристики необхідні для успішного оволодіння професійною діяльністю правоохоронця та самовдосконалення в ній [10, с. 135].

В. Доценко та Н. Мілорадова дослідили особливості емоційного інтелекту курсантів різних курсів, які навчалися в ХНУВС. Вченими виявлено, що ефективна регуляція емоцій для досягнення певних цілей має середній рівень розвитку у третьокурсників. У курсантів молодших курсів вміння керувати власними емоціями відповідно до ситуації і доцільності розвинуто на низькому рівні. У першокурсників на високому рівні розвитку діагностована здібність емоційно реагувати на переживання інших людей. Курсанти 2-ого курсу здатні проявляти емпатію на середньому рівні, курсанти 3-ого і 4-ого курсів не схильні до співчуття. Загалом констатовано низький рівень показників емоційного інтелекту у курсантів молодших курсів та середній рівень – у курсантів старших курсів [10, с. 137].

В. І. Барко, В.П. Остапчук та П.С. Олешко виявили, що для працівників поліції з розвинутим міжособистісним компонентом емоційного інтелекту властиві комунікабельність, активність, екстраверсія, спонтанність. Такі особи вміють легко та швидко, часто за власною ініціативою, вступати у контакти з незнайомими або малознайомими людьми, легко збагачують комунікативний досвід [11, с.17].

В.І. Барко, В.П. Остапчук та П.С. Олешко порівнювали показники емоційного інтелекту слухачів магістратури поліцейського ЗВО і керівників поліцейських підрозділів та з’ясували, що у слухачів магістратури нижче показники емоційного інтелекту, які характеризують міжособистісний аспект.

На думку вчених, міжособистісний аспект емоційного інтелекту вдосконалюється в професійній діяльності та спілкуванні упродовж перших 5 років управлінської діяльності [11, с. 19].

В.М. Філоненко було встановлено, що у внутрішньоособистісному компоненті емоційного інтелекту у поліцейських найбільшою мірою розвинута орієнтація на загрози, можливості та перешкоди взаємодії. Міжособистісний компонент емоційного інтелекту відбиває позитивну взаємодію орієнтацій на можливості та перешкоди з компетенціями у міжособистісних стосунках. Переважна більшість виявлених вченим зв'язків поєднує складові емоційного інтелекту з типами орієнтації активності у ситуаціях перешкод і труднощів, спрямованих на зближення з проблемною ситуацією [3, с. 919].

Підкреслимо, вивчення особливостей функціонування поліцейській метрополітену у вітчизняній науці практично не відбувалося, що зумовлює актуальність проведеного дослідження.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Мета статті - вивчення особливостей взаємозв'язків складових емоційного інтелекту та негативних проявів в емоційній сфері поліцейських.

Виклад основного матеріалу. В дослідженні прийняли участь 31 поліцейський (13 сержантів та 18 старших сержантів) відділу поліції в метрополітені ГУНП в Харківській області, з них 25,8 % жінки. За віком учасники дослідження розподілилися наступним чином: 42 % учасників дослідження в віці 20—30 років, 29 % обстежених в віці 30-40 років, всі інші – старші за 40 років.

В дослідженні були використані наступні психодіагностичні методики: опитувальник емоційного інтелекту (К. Бачард, в адаптації Г. Г. Князєва, Л. Г. Мітрофанової, О. М. Разумнікової), методика самооцінки психічних станів (Г. Айзенк), методика діагностики рівня емоційного вигоряння (В. В. Бойко).

Математична обробка даних проводилась за допомогою коефіцієнта рангової кореляції Спірмена. Для обсягу обстеженої вибірки $p \leq 0,05$ при $r_s = 0,36$ та $p \leq 0,01$ при $r_s = 0,46$.

Тривожність розглядалася Г. Айзенком як схильність до переживання неспокою, хвилювання в ситуаціях загрози (реальної або уявної). Фрустрація розумілася як стан, що виникає через неможливість задовольнити потреби, призводить до розчарування, напруги та відчаю. Агресивність автор методики інтерпретував як схильність до імпульсивної поведінки, гніву та конфліктності. Ригідність в методиці розуміється як нездатність або труднощі в перемиканні/перебудові діяльності при зміні зовнішніх обставин.

За даними емпіричного дослідження тривожність у поліцейських пов'язана з такими складовими емоційного інтелекту як «негативна експресивність» ($r_s = 0,39$, $p \leq 0,05$) та «співпереживання нещастю» ($r_s = 0,27$) (див. табл. 1).

Таблиця 1

Взаємозв'язки несприятливих психічних станів зі складовими емоційного інтелекту поліцейських

Складова емоційного інтелекту	Стани, r_s			
	тривожність	Фрустрацію	Агресивність	Ригідність
Позитивна експресивність	0,08	0,01	0,22	0,08
Негативна експресивність	0,39*	0,39*	0,38*	0,30
Увага до емоцій	0,09	- 0,15	0,18	- 0,09
Прийняття рішень на основі емоцій	- 0,09	- 0,36*	- 0,07	- 0,39*

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Складова емоційного інтелекту	Стани, r_s			
	тривожність	Фрустрацію	Агресивність	Ригідність
Співпереживання радості	- 0,03	- 0,30	- 0,22	- 0,36*
Співпереживання нещастю	0,27	- 0,10	0,36*	0,08
Емпатія	- 0,11	- 0,41*	- 0,05	- 0,66**

Умовні позначки: * - $p \leq 0,05$; ** - $p \leq 0,01$.

Як відбито в таблиці 1, фрустрація у поліцейських пов'язана з такими складовими емоційного інтелекту як «негативна експресивність» ($r_s = 0,39$, $p \leq 0,05$) та негативно пов'язана «прийняттям рішень на основі емоцій» ($r_s = - 0,36$, $p \leq 0,05$), «співпереживанням радості» ($r_s = - 0,30$) та емпатією ($r_s = - 0,41$, $p \leq 0,05$).

Агресивність у поліцейських пов'язана з такими складовими емоційного інтелекту як «негативна експресивність» ($r_s = 0,38$, $p \leq 0,05$) та «співпереживання нещастю» ($r_s = 0,36$, $p \leq 0,05$) (див. табл. 1).

Ригідність поліцейських пов'язана з такими складовими емоційного інтелекту як «негативна експресивність» ($r_s = 0,30$) та негативно пов'язана «прийняттям рішень на основі емоцій» ($r_s = - 0,39$, $p \leq 0,05$), «співпереживанням радості» ($r_s = - 0,36$, $p \leq 0,05$) та емпатією ($r_s = - 0,66$, $p \leq 0,01$).

Негативна експресивність виявилася важливим чинником формування у поліцейських емоційного вигорання. Діагностовані статистично достовірні зв'язки з такими симптомами як «переживання психотравмуючих обставин» ($r_s = 0,39$, $p \leq 0,05$), «незадоволеність собою» ($r_s = 0,37$, $p \leq 0,05$), «загнаність у клітину» ($r_s = 0,65$, $p \leq 0,01$), «тривога та депресія» ($r_s = 0,64$, $p \leq 0,01$), «неадекватне виборче емоційне реагування» ($r_s = 0,36$, $p \leq 0,05$), «редукція професійних обов'язків» ($r_s = 0,40$, $p \leq 0,05$), «емоційна відстороненість» ($r_s = 0,38$, $p \leq 0,05$), «психосоматичні та психовегетативні розлади» ($r_s = 0,36$, $p \leq 0,05$) та такими фазами вигорання як «напруга» ($r_s = 0,57$, $p \leq 0,01$) та «резистенція» ($r_s = 0,45$, $p \leq 0,05$) (див. табл. 2).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Таблиця 2

Взаємозв'язки симптомів та фаз емоційного вигорання зі складовими емоційного інтелекту поліцейських

Симптоми та фази емоційного вигорання	Складові емоційного інтелекту, r_s						
	Позитивна експресивність	Негативна експресивність	Увага до емоцій	Прийняття рішень на основі емоцій	Співпереживання радості	Співпереживання нещастю	Емпатія
НАПРУГА	0,18	0,57**	-0,01	0,04	-0,18	0,34	-0,22
1. Переживання психотравмуючих обставин	-0,09	0,39*	- 0,02	0	-0,22	0,19	-0,23
2. Незадоволеність собою	0,22	0,37*	-0,15	-0,04	-0,10	0,25	-0,24
3. «Загнаність у клітину»	0,27	0,65**	0,14	0,19	-0,09	0,41*	-0,20
4. Тривога та депресія	0,03	0,64**	0,04	0,01	-0,21	0,38*	-0,07
«РЕЗИСТЕНЦІЯ»	0,08	0,45*	0,01	-0,26	-0,16	0,17	-0,30
1. Неадекватне виборче емоційне реагування	0,03	0,36*	-0,02	-0,11	-0,02	0,24	-0,13
2. Емоційно-моральна дезорієнтація	- 0,20	0,07	0,03	-0,40*	-0,04	-0,05	-0,09
3. Розширення сфери економії емоцій	0,21	0,30	0,05	-0,02	-0,22	0,17	-0,24
4. Редукція професійних обов'язків	0,10	0,40*	0,03	-0,29	-0,23	0	-0,36*
«ВИСНАЖЕННЯ»	0,12	0,30	-0,06	-0,25	-0,25	0	-0,40*
1. Емоційний дефіцит	0,03	0,04	-0,05	-0,26	-0,13	-0,20	-0,43*
2. Емоційна відстороненість	- 0,06	0,38*	-0,04	-0,43*	-0,12	-0,09	-0,36*
3. Особистісна відстороненість (деперсоналізація)	0,23	0,17	-0,06	-0,05	-0,21	0,13	-0,20

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Симптоми та фази емоційного вигорання	Складові емоційного інтелекту, r_s						
	Позитивна експресивність	Негативна експресивність	Увага до емоцій	Прийняття рішень на основі емоцій	Співпереживання радості	Співпереживання нещастю	Емпатія
4. Психосоматичні та психовегетативні розлади	0,17	0,36*	0,05	0,03	-0,30	0,28	-0,14

Умовні позначки: * - $p \leq 0,05$; ** - $p \leq 0,01$.

Як відбито в таблиці 2, прийняття рішень на основі емоцій є важливим щодо профілактики емоційного вигорання, про що свідчать негативні статистично достовірні зв'язки з такими його симптомами як «Емоційно-моральна дезорієнтація» ($r_s = - 0,40$, $p \leq 0,05$) та «емоційна відстороненість» ($r_s = -0,43$, $p \leq 0,05$).

Співпереживання нещастю в обстеженій вибірці було позитивно пов'язано з низкою симптомів емоційного вигорання, зв'язок досягнув рівня статистичної значущості ($p \leq 0,05$) з такими симптомами як «загнаність у клітину» ($r_s = 0,41$) та «тривога та депресія» ($r_s = 0,38$) (див. табл. 2).

Показник емпатія, як складова емоційного інтелекту, був пов'язаним негативним зв'язком різної інтенсивності з усіма симптомами та фазами емоційного вигорання. Зв'язки рівня емпатії досягли рівня статистичної значущості ($p \leq 0,05$) з такими симптомами «редукція професійних обов'язків» ($r_s = - 0,36$), «емоційний дефіцит» ($r_s = - 0,43$) та «емоційна відстороненість» ($r_s = - 0,36$), а також такою фазою емоційного вигорання як «виснаження» ($r_s = - 0,40$).

Отже, найменший вплив на формування несприятливих станів поліцейських мали такі складові емоційного інтелекту як позитивна експресивність та увага до емоцій.

Найбільш негативний вплив на вираженість несприятливих станів та емоційного вигорання у поліцейських був у такої складової емоційного інтелекту як негативна експресивність. Негативна експресивність є схильністю людини інтенсивно та часто демонструвати негативні емоції (гнів, сум, страх, роздратування) через міміку, голос або поведінку та є індикатором низького рівень емоційної регуляції. В обстеженій вибірці виявилося, що високий рівень негативної експресивності статистично достовірно пов'язаний з такими несприятливими станами як тривожність, агресія та фрустрація, тісно пов'язаний з рівнем ригідності, більшістю симптомів емоційного вигорання та такими його фазами як «напруження» та «резістенція».

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Вираженість такої складової емоційного інтелекту як співпереживання нещастю виявилося тісно пов'язаною у учасників дослідження з такими несприятливими станами як тривожність та агресивність та низкою симптомів емоційного вигорання.

Розвинуті такі складові емоційного інтелекту як прийняття рішень на основі емоцій, співпереживання радості та емпатія статистично достовірно ($p \leq 0,05$) негативно пов'язані з фрустрацією та ригідністю обстежених поліцейських, а також багатьма симптомами емоційного вигорання.

Висновки

Для попередження формування несприятливих станів та емоційного вигорання у поліцейських необхідним є вміння керувати емоціями, опановувати негативну експресивність, проявляти емпатію, особливо до позитивних переживань оточуючих. Позитивну роль щодо профілактики емоційного вигорання грає прийняття рішень на основі емоцій.

Активні методи соціально-психологічного є можливим шляхом розвитку необхідних складових емоційного інтелекту поліцейських.

Література:

1. Усик К. М. Неакадемічні види інтелекту як чинники подолання стресу поліцейськими в умовах війни : дис. ... д-ра філос. : 053 / 19.00.06. Харків, 2025.

2. Харченко С.В. Неакадемічні форми інтелекту та їх розвиток при підготовці керівників підрозділів Сектору безпеки та оборони України // Матер. Третій всеукр. наук.-практ. конф. Військово-юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого "Місце військового права в системі підготовки кадрів для Сектору безпеки і оборони України" (м. Харків, 29 берез. 2026 р.). Харків : Право, 2026. С.165-166.

3. Філоненко В. М. Особливості взаємозв'язку емоційного інтелекту та типів орієнтацій у важких ситуаціях у працівників сектору безпеки та оборони. *Перспективи та інновації науки.* 2024. № 8(42). С. 919-931.

4. Бабенко О.О. Емоційний інтелект у складі ресурсності представників професій юридичних видів. *Право і безпека*. 2017, №3. С. 121-125.

5. Євдокімова О. О., Пономаренко Я. С. Комунікативна толерантність поліцейських в контексті вивчення їх емоційного інтелекту. *Право і безпека*. 2019. № 2(73). С. 101–108.

6. Галустян О. А., Захаренко Л. М., Юрченко-Шеховцова Т. І. Особливості емоційного інтелекту спеціалістів із проведення опитування з використанням поліграфа Національної поліції України. *Юридична психологія*. 2019. № 1 (24). С. 74-83.

7. Філоненко В. М. Проблема емоційного інтелекту працівників сектору безпеки та оборони у закордонних дослідженнях. *Наукові інновації та передові технології*. 2024. № 8 (36). С.1685-1699.

8. Харченко С.В., Литвин Ю.І. Стаж служби в поліції як фактор впливу на емоційну сферу поліцейських. *Наукові перспективи, Серія Психологія*. 2026. № 1. С.2290-2300.

9. Пономаренко Я. С. Емоційний інтелект як інтегральна ознака особистості поліцейського в ситуаціях проблемного спілкування. // Харківський національний університет внутрішніх справ: 25 років досвіду та погляд у майбутнє (1993-2019) : зб. тез доп. на міжнар. наук.-практ. конф. до 25-річчя створення ун-ту, Харків, 22 листоп. 2019 р. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. — Харків, 2019. С.372-375.

ISSN 2786-4952 Online

10. Мілорадова Н. Е., Доценко В. В. Особливості емоційного інтелекту майбутніх правоохоронців. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2014. Вип. 16.С. 132–138.

11. Барко В. І., Остапчук В. П., Олешко П. С. Українськомовна адаптація опитувальника рівня і структури емоційного інтелекту з метою психологічного добору поліцейських. *Psychological Journal.* 2019. № 3 (23). С.9-25.

References:

1. Usyk, K. M. (2025) Neakademichni vydy intelektu yak chynnyky podolannya stresu politseys′kymy v umovakh viyny [Non-academic types of intelligence as factors of overcoming stress by police officers in wartime conditions]: dis. ... Dr. Phil. : 053 / 19.00.06. Kharkiv. [in Ukrainian].

2. Kharchenko, S.V. (2026) Neakademichni formy intelektu ta yikh rozvytok pry pidhotovtsi kerivnykiv pidrozdiliv Sektoru bezpeky ta oborony Ukrayiny [Non-academic forms of intelligence and their development in the training of heads of units of the Security and Defense Sector of Ukraine] / Proceedings from Third nauk.-prakt. konf. of the Military Law Institute of the Yaroslav the Wise National Law University – Mistse viys′kovoho prava v systemi pidhotovky kadriv dlya Sektoru bezpeky i oborony Ukrayiny – «The Place of Military Law in the System of Personnel Training for the Security and Defense Sector of Ukraine». Kharkiv. pp.165-166. [in Ukrainian].

3. Filonenko, V. M. (2024). Osoblyvosti vzayemozv'yazku emotsiynoho intelektu ta typiv oriyentatsiy u vazhkykh sytuatsiyakh u pratsivnykiv sektoru bezpeky ta oborony [Peculiarities of the relationship between emotional intelligence and types of orientations in difficult situations among security and defense sector workers]. *Perspektyvy ta innovatsiyi nauky – Prospects and innovations of science*. № 8(42). 919-931. [in Ukrainian].

4. Babenko, O.O. (2017) Emotsiynyy intelekt u skladi resursnosti predstavnykiv profesiy yurydychnykh vydiv [Emotional intelligence as part of the resourcefulness of representatives of legal professions]. *Pravo i bezpeka – Law and Security.* №3. 121-125. [in Ukrainian].

5. Yevdokimova, O. O. & Ponomarenko, YA. S. Komunikatyvna tolerantnist′ politseys′kykh v konteksti vyvchennya yikh emotsiynoho intelektu [Communicative tolerance of police officers in the context of studying their emotional intelligence]. *Law and Security – Pravo i bezpeka*. 2019. № 2(73). S. 101–108. [in Ukrainian].

6. Halustyan, O. A., Zakharenko, L. M. & Yurchenko-Shekhovtsova, T. I. (2019). Osoblyvosti emotsiynoho intelektu spetsialistiv iz provedennya opytuvannya z vykorystannyam polihrafa [Peculiarities of emotional intelligence of specialists in conducting interviews using a polygraph]. *Yurydychna psykholohiya – Legal Psychology*. № 1 (24). 74-83. [in Ukrainian].

7. Filonenko, V. M. (2024). Problema emotsiynoho intelektu pratsivnykiv sektoru bezpeky ta oborony u zakordonnykh doslidzhennyakh [The problem of emotional intelligence of security and defense sector employees in foreign studies]. *Naukovi innovatsiyi ta peredovi tekhnolohiyi – Scientific innovations and advanced technologies*. № 8 (36). 1685-1699. [in Ukrainian].

8. Kharchenko, S.V. & Lytvyn, YU.I. (2026) Stazh sluzhby v politsiyi yak faktor vplyvu na emotsiynu sferu politseys′kykh [Police service experience as a factor influencing the emotional sphere of police officers]. *Naukovi perspektyvy, Seriya Psykholohiya – Scientific Perspectives, Psychology Series*. № 1. 2290-2300. [in Ukrainian].

9. Ponomarenko, YA. S. (2019). Emotsiynyy intelekt yak intehral′na oznaka osobystosti politseys′koho v sytuatsiyakh problemnoho spilkuvannya. // Proceedings from mizhnar. nauk.-prakt. konf. do 25-richchya stvorennya un-tu, Kharkiv «Kharkivs′kyy natsional′nyy universytet vnutrishnikh sprav: 25 rokiv dosvidu ta pohlyad u maybutnye (1993-2019)» – International scientific and practical conference Kharkiv National University of Internal Affairs: 25 years of experience and a look into the future (1993-2019). Kharkiv. pp. 372-375. [in Ukrainian].

10. Miloradova, N. E. & Dotsenko, V. V. (2014). Osoblyvosti emotsiynoho intelektu maybutnikh pravookhorontsiv [Peculiarities of emotional intelligence of future law enforcement

ISSN 2786-4952 Online

officers]. *Problemy ekstremal'noyi ta kryzovoyi psykholohiyi – Problems of extreme and crisis psychology*. Vyp. 16. 132–138. [in Ukrainian].

11. Barko, V. I., Ostapchuk, V. P. & Oleshko, P. S. Ukrayins′komovna adaptatsiya opytuval′nyka rivnya i struktury emotsiynoho intelektu z metoyu psykholohichnoho doboru politseys′kykh [Ukrainian adaptation of the questionnaire on the level and structure of emotional intelligence for the purpose of psychological selection of police officers]. *Psychological Journal – Psychological Journal*. 2019. № 3 (23). 9-25. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 02.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 17.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.923.3:159.947.5

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-5273-5284

Хоменко Тетяна Іванівна аспірантка лабораторії когнітивної психології Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України, м. Київ, https://orcid.org/0009-0000-3895-4377

НАРАТИВНИЙ ТРЕНІНГ РОЗВИТКУ ЗДАТНОСТІ ДО ПРОЩЕННЯ РОЗЛУЧЕНИХ ЖІНОК

Анотація. У статті представлено авторську програму наративного тренінгу розвитку здатності до прощення розлучених жінок. Теоретичним фундаментом програми є психолого-герменевтичний підхід Н. В. Чепелєвої, що визначає прощення як особливу інтерпретаційну позицію – перехід від закритої монологічної організації наративу до відкритої діалогічної. Обґрунтовано шість наративних механізмів прощення: об'єктивація образи, темпоралізація досвіду, реатрибуція причин і мотивів, конструювання альтернативного наративу, перспектива Іншого і соціальне засвідчення нового наративу. Програма структурована у трьох блоках – «Усвідомлення», «Переосмислення», «Інтеграція» – і реалізується через 12 послідовних сесій та 12 наративних компетентностей, кожна з яких відповідає певному рівню шестирівневої моделі наративної трансформації прощення. Описано теоретико-методологічні принципи програми (герменевтичного кола, наративної ідентичності, діалогічності, інтерпретаційної відкритості, поступовості трансформації), організаційні вимоги до її проведення та провідні техніки роботи з наративом у кожній сесії. Окреслено специфіку застосування програми в умовах воєнного часу, обмеження і адаптаційний потенціал. Програма розрахована на груповий формат (8–12 учасниць), проводиться двічі на тиждень упродовж 6 тижнів і спрямована на розвиток здатності до прощення як усвідомленого особистісного вибору, а не зовнішньо заданого морального припису. Важливо, що запропонована програма розглядає прощення не як емоційний результат, а як процес наративної реконфігурації досвіду, що відкриває нові смислові горизонти особистісного розвитку. Показано, що розвиток наративних компетентностей виступає ключовим психологічним ресурсом трансформації образи у більш складні та інтегровані форми досвіду. Практична значущість програми полягає у можливості її застосування в системі психологічної допомоги жінкам у построзлучному та воєнному контекстах, з урахуванням індивідуальної динаміки смислотворення.

Ключові слова: прощення, наративний тренінг, розлучені жінки, психолого-герменевтичний підхід, наративна трансформація, наративні компетентності, особистісний наратив, ідентичність, психологічна допомога, воєнний час.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Khomenko Tetiana Ivanivna PhD student, H. S. Kostiuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Laboratory of Cognitive Psychology, Kyiv, https://orcid.org/0009-0000-3895-4377

NARRATIVE TRAINING FOR DEVELOPING FORGIVENESS IN DIVORCED WOMEN

Abstract. The article presents the author's narrative training programme for developing the capacity for forgiveness in divorced women. The theoretical foundation of the programme is N. V. Chepelieva's psycho-hermeneutic approach, which defines forgiveness as a particular interpretational stance – a transition from a closed, monological narrative organisation to an open and dialogical one. Six narrative mechanisms of forgiveness are substantiated: objectification of the offence, temporalisation of experience, reattribution of causes and motives, construction of an alternative narrative, the Other's perspective, and social witnessing of the new narrative. The programme is structured in three blocks – Awareness, Reframing, and Integration – and is implemented through 12 sequential sessions and 12 narrative competencies, each corresponding to a specific level of the six-level model of narrative transformation of forgiveness. The theoretical and methodological principles of the programme (hermeneutic circle, narrative identity, dialogism, interpretational openness, gradual transformation), organisational requirements, and the key narrative techniques applied in each session are described. The specifics of programme application in wartime conditions, its limitations and adaptation potential are outlined. The programme is designed for a group format (8–12 participants), is conducted twice weekly over 6 weeks, and aims to develop the capacity for forgiveness as a conscious personal choice rather than an externally imposed moral imperative. Importantly, the programme conceptualises forgiveness not as an emotional outcome but as a process of narrative reconfiguration of experience that enables the emergence of new meaning horizons in personal development. It is demonstrated that the development of narrative competencies functions as a key psychological resource for transforming resentment into more complex and integrated forms of experience. The practical value of the programme lies in its applicability within psychological support systems for divorced women in both post-divorce and wartime contexts, taking into account the individual dynamics of meaning-making.

Keywords: forgiveness, narrative training, divorced women, psycho-hermeneutic approach, narrative transformation, narrative competencies, personal narrative, identity, psychological assistance, wartime.

Постановка проблеми. Розлучення є однією з найбільш психологічно складних криз дорослого віку, яка неминуче включає переживання образи, втрати і руйнування ідентичнісних опор. У системі психологічної допомоги розлученим жінкам тема прощення колишнього партнера традиційно

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

розглядається або як суто моральна категорія, або ігнорується на користь «практичних» завдань – юридичного, фінансового і побутового врегулювання. Разом із тим психологічна наука переконливо свідчить, що нездатність до прощення є незалежним предиктором хронічного психічного дистресу, порушень здоров'я і ускладненої адаптації [5; 8; 9].

У сучасному українському контексті цазначена проблема набуває додаткової гостроти. Повномасштабна збройна агресія росії призвела до докорінної перебудови сімейного простору мільйонів українських жінок: розлука, мобілізація, переміщення і руйнування стосунків у воєнних умовах накладаються на вже наявний построзлучний досвід або провокують нові розлучення. Психологічна підтримка розлучених жінок у цьому контексті стає не лише індивідуальною, але й суспільно значущою проблемою, вирішення якої потребує розробки науково обґрунтованих і практично адаптованих програм інтервенції.

Незважаючи на значний масив досліджень у галузі психології прощення [5; 8; 9; 12], питання розробки спеціалізованих наративно-орієнтованих програм розвитку здатності до прощення розлучених жінок залишається відкритим. Переважна більшість наявних програм або є загальними – без урахування специфіки построзлучного контексту, – або спираються переважно на когнітивно-поведінкову методологію, залишаючи поза увагою глибинні наративні механізми, що визначають структуру особистісного досвіду образи. Розробка програми, що ґрунтується на психолого-герменевтичному підході і враховує специфіку українського культурного і воєнного контексту, є актуальним науково-практичним завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Психологія прощення як самостійна дослідницька галузь сформувалась у 1980-х роках завдяки роботам Р. Енрайта і Е. Вортінгтона. Модель «Процесу прощення» Енрайта [5] виділяє чотири фази: розкриття, прийняття рішення, робота і поглиблення, – тоді як модель REACH Вортінгтона [12] визначає п'ять компонентів: пригадування образи, розвиток емпатії, альтруїстичний дар, публічне зобов'язання і утримання прощення. Обидві моделі є емпірично підтвердженими і широко застосовуються у клінічній практиці, однак переважно спираються на когнітивно-поведінкові методи і не системно розробляють наративний вимір прощення.

У рамках наративної психології МакАдамс і МакЛін [7] описали прощення як частину процесу наративної ідентичності: здатність людини інтегрувати болісний досвід у цілісну і зв'язну «life story» є одночасно умовою і ознакою психологічного благополуччя. Пеннебейкер [10] емпірично обґрунтував ефективність структурованого письмового розкриття травматичного досвіду: саме структурованість розповіді, а не лише емоційне вивільнення, є предиктором позитивних психологічних змін. Нейтмейер [8] розробив підхід до реконструкції смислу у роботі з втратою, методологічно близький до практик прощення, оскільки розлучення є специфічним видом втрати.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

У вітчизняній науці розвиток наративно-орієнтованих підходів найбільш послідовно здійснюється у межах психолого-герменевтичного підходу академіка Н. В. Чепелєвої [1; 2]. Рудницька [3], Гуцол [4] операціоналізували поняття ментальних ресурсів і наративних компетентностей особистості в умовах соціальної кризи. Разом із тим у психологічній літературі відсутня цілісна програма наративного тренінгу прощення, адресована розлученим жінкам, що побудована на засадах психолого-герменевтичного підходу.

Мета статті – представити теоретико-методологічне обґрунтування і структурно-змістовий опис програми наративного тренінгу розвитку здатності до прощення розлучених жінок на засадах психолого-герменевтичного підходу.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Теоретичні засади програми. Розробка програми ґрунтується на трьох взаємопов'язаних джерелах: теоретичній моделі наративної трансформації прощення, результатах емпіричного дослідження особливостей здатності до прощення розлучених жінок і методологічній базі психолого-герменевтичного підходу.

Теоретичним фундаментом програми є психолого-герменевтичний підхід, розроблений у науковій школі Н. В. Чепелєвої [1; 2]. Його вихідне положення полягає у розумінні особистості як інтерпретативного суб'єкта (homo interpretans), для якого смислотворення є фундаментальним способом буття, а здатність до переосмислення і наративної трансформації – ключовою умовою психологічного благополуччя. Психологічне благополуччя у цьому підході постає як смислова цілісність особистісного досвіду – здатність підтримувати узгодженість власної «life story», інтегрувати нові, зокрема болісні, події у цю історію без руйнування образу «Я».

Ключовим теоретичним положенням, що визначає концепцію прощення у програмі, є його розуміння не як моральної категорії або позитивного почуття, а як особливої інтерпретаційної позиції. Прощення – це перехід від закритої до відкритої інтерпретації: ситуація, що раніше «тримала» особистість у монологічній замкненості, переосмислюється таким чином, що відкриває нові смислові й діяльнісні горизонти [2; 12]. Колишній партнер при цьому переходить із категорії «ворог або зла сила» у категорію «складна людина у складних обставинах» – не виправдана і не знецінена, а зрозуміла у своїй людській складності.

Наративні механізми прощення. Обґрунтування структури програми спирається на виявлені теоретичним аналізом шість наративних механізмів зв'язку між наративними практиками і процесом прощення. Ці механізми не є лінійно-послідовними – вони взаємодіють і взаємопосилюють один одного, визначаючи водночас логіку побудови тренінгу (таблиця 1).

Наративна об'єктивація образи переводить переживання з рівня дифузного емоційного стану на рівень рефлексивного осмислення, надаючи йому форми, хронологічного контуру і смислових кордонів [6; 11]. Темпоралізація досвіду

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

вбудовує болісну подію у ширший часовий контекст, руйнуючи темпоральну фіксацію на «тому дні», що є однією з найбільш руйнівних ознак незавершеного прощення [8]. Реатрибуція причин і мотивів відкриває простір для множинної атрибуції, переводячи наратив образи від однозначного «вироку» до більш нюансованого «розуміння» [9; 12]. Конструювання альтернативного наративу відкриває нові смислові можливості поряд із домінуючою версією: версію зростання, відновлення і складності [11]. Перспектива Іншого розширює наративний горизонт до включення суб'єктивності кривдника без ідентифікації з ним [5]. Соціальне засвідчення нового наративу закріплює трансформацію через публічне визнання групою – ключовий механізм стабілізації нової ідентичності [11; 13].

Таблиця 1

Наративні механізми прощення та їхня реалізація у сесіях тренінгу

Механізм	Психологічний зміст	Реалізація у сесіях тренінгу
Наративна об'єктивація образи	Переведення образи з рівня дифузного переживання на рівень рефлексивного осмислення; надання їй форми і хронологічного контуру	Сесія 1: наративне інтерв'ю; Сесія 2: «Лист без відправки»
Наративна темпоралізація	Вбудовування болісної події у ширший темпоральний контекст; розрив темпоральної фіксації на «тому дні»	Сесія 5: «Лінія мого життя»; Сесія 8: компаративний аналіз наративів
Реатрибуція причин і мотивів	Перехід від моноатрибуції до множинної атрибуції; ускладнення пояснень ситуації без скасування відповідальності кривдника	Сесія 3: сократівський діалог; Сесія 6: «Карта складності» і «Три правди»
Конструювання альтернативного наративу	Відкриття нових смислових можливостей поряд із домінуючою версією: наратив зростання, відновлення, складності	Сесія 7: «Несподівані дари»; Сесія 9: «Лист собі через 5 років»; Сесія 10: нова версія розповіді
Наративна перспектива Іншого	Розширення наративного горизонту до включення суб'єктивності кривдника; диференціація «розуміти» і «виправдовувати»	Сесія 4: «Два крісла»; Сесія 11: «Медіаційне оповідання» і «Послання»
Соціальне засвідчення нового наративу	Публічне визнання нового наративу групою; стабілізація трансформації через зовнішнє свідчення	Сесії 10, 11: зовнішнє свідчення; Сесія 12: «Церемонія нової сторінки», підсумковий ритуал

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Структура та організація тренінгу. Програма реалізується у груповому форматі (8–12 учасниць) і включає 12 сесій, що проводяться двічі на тиждень упродовж 6 тижнів. Сесії 1–11 тривають по 90 хвилин, Сесія 12 – 120 хвилин. Між сесіями учасниці виконують письмові домашні завдання, що зберігаються в індивідуальному «наративному щоденнику». Критерії включення: жінки після розлучення від 6 місяців до 5 років, добровільна участь, відсутність гострого психотичного стану або активної суїцидальності. Попередня індивідуальна зустріч ведучого з кожною учасницею (30–45 хвилин) є обов'язковою. Фасилітатор має вищу психологічну освіту і досвід групової роботи та дотримується позиції «цікавого незнання» (Freedman & Combs, 1996): не інтерпретує наративи учасниць, а ставить запитання, що відкривають нові смислові можливості.

Програма структурована у трьох блоках, що відповідають трьом зонам шестирівневої моделі наративної трансформації прощення і 12 наративним компетентностям (таблиця 2). Логіку побудови програми визначає послідовний рух від герменевтичного розриву – монологічного «застрягання» у закритому наративі – через зону часткового переосмислення до зони інтегрованого прощення, де воно постає як свідомий особистісний вибір. Кожен рівень операціоналізований двома наративними компетентностями, що визначають психологічні цілі відповідних тренінгових сесій.

Таблиця 2

Структура програми наративного тренінгу розвитку здатності до прощення розлучених жінок

Блок	**Компетен-тності**	**Сесія**	**Провідна техніка**
«Усвідом-лення»	Емоційна ідентифікація	Сесія 1. «Моя історія як є»	Наративне інтерв'ю; «ім'я та одне слово»; мовчазне свідчення у парах
	Розпізнавання шаблонів	Сесія 2. «Емоційний словник болю»	«Лист без відправки»; маркування наративних шаблонів
	Формулювання запитань	Сесія 3. «Запитання замість відповідей»	Сократівський діалог у парах; переписування від позиції невпевненості
	Розширення перспективи	Сесія 4. «Очима іншого»	«Два крісла» (наративна адаптація); зовнішнє свідчення групи
«Переосмис-лення»	Усвідомлення зв'язності	Сесія 5. «Моя історія у контексті»	«Лінія мого життя»; темпоральна інтеграція; робота у парах

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Блок	Компетен-тності	Сесія	Провідна техніка
	Прийняття багатогранності	Сесія 6. «Складність і прийняття»	«Карта складності»; «Три правди»; деконструкція моноатрибуції
	Смислове наповнення наративу	Сесія 7. «Що мені дав цей досвід»	«Несподівані дари»; «Лист вдячності собі»; наратив зростання
	Рефлексія змін	Сесія 8. «Я, яка змінилася»	«Шкала зростання»; компаративний наративний аналіз двох текстів
«Інтеграція»	Орієнтація на майбутнє	Сесія 9. «Моє майбутнє»	«Лист собі через 5 років»; колаж майбутньої себе
	Створення нового наративу	Сесія 10. «Нова версія моєї історії»	Публічне проголошення нового наративу; компаративний аналіз
	Глибинна емпатія	Сесія 11. «Я та Інший»	«Медіаційне оповідання»; «Послання» (три частини)
	Стабільність цінностей	Сесія 12. «Прощення як вибір» (120 хв)	«Церемонія нової сторінки»; підсумковий наратив; структуроване коло завершення

Таблиця 3

Теоретико-методологічні принципи наративного тренінгу

Принцип	Теоретичне обґрунтування	Реалізація у структурі тренінгу
Герменевтичного кола	Осмислення події відбувається через контекст цілісного наративу і реструктурує його (Чепелєва, 2010; Schleiermacher, 1998)	Кожна сесія розпочинається зверненням до попереднього наративу; ведучий відстежує маркери трансформації; домашні завдання фіксують «слід» між сесіями
Наративної ідентичності	«Хто я?» конституюється через розповідь власної неповторної історії; наративна ідентичність поєднує тотожність і самість у часі (Ricoeur, 1992; McAdams, 2013)	Наратив «Я після розлучення» є стрижневою технікою: від першого тексту (Сесія 1) через проміжні версії (Сесії 5, 8, 10) до фінального наративу (Сесія 12)
Діалогічності	Смисл народжується у взаємодії множинних Я-позицій; монологічна організація Я є механізмом психологічного неблагополуччя (Hermans & Hermans-Konopka, 2010)	Техніки полілогу, рольові діалоги («два крісла», Сесія 4), «три правди» (Сесія 6), медіаційне оповідання (Сесія 11); ведучий стежить за балансом голосів

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Принцип	Теоретичне обґрунтування	Реалізація у структурі тренінгу
Інтерпретаційної відкритості	Справжнє розуміння передбачає готовність допустити неповноту власної інтерпретації (Gadamer, 1989; Чепелєва, 2013)	Поступова деконструкція монологічних наративів через сократівський діалог (Сесія 3), зміну перспективи (Сесія 4), прийняття складності (Сесія 6); жодна техніка не нав'язує готового трактування
Поступовості трансформації	Шестирівнева модель описує послідовні фази від застрягання до трансцендентного прощення (Хоменко, 2024)	Три блоки відтворюють логіку моделі: Усвідомлення → Переосмислення → Інтеграція; переходи маркуються підсумковими ритуалами і питаннями-містками

Примітка. Складено автором на основі: Чепелєва (2010, 2013); Schleiermacher (1998); Ricoeur (1992); McAdams (2013); Hermans & Hermans-Konopka (2010); Gadamer (1989).

Блок 1. «Усвідомлення» (Сесії 1–4, Рівні I–II). Перший блок спрямований на першу якісну зміну у структурі наративу: перехід від несвідомого «застрягання» у монологічній розповіді до усвідомленої питальної позиції. Методична логіка відтворює першу фазу герменевтичного кола (Schleiermacher, 1998): усвідомлення власного «передрозуміння» як умови нового осмислення. Учасниця вперше отримує можливість побачити структуру власного наративу зовні – не переживаючи його, а спостерігаючи за ним.

На Рівні I (Сесії 1–2) відпрацьовуються Компетентності 1–2: емоційна ідентифікація і розпізнавання шаблонів. Сесія 1 «Моя історія як є» здійснює первинну вербалізацію досвіду через відкрите наративне інтерв'ю і мовчазне свідчення у парах – учасниці вперше «виносять» власну розповідь назовні без необхідності її захищати або виправдовувати. Сесія 2 «Емоційний словник болю» розширює емоційний репертуар і вводить маркування наративних шаблонів: категоричні узагальнення («завжди», «ніколи»), повторювані судження, місця «застрягання». Ключове послання блоку: побачити власний шаблон – це вже вихід із нього, бо той, хто спостерігає за шаблоном ззовні, вже не перебуває повністю всередині нього.

На Рівні II (Сесії 3–4) відпрацьовуються Компетентності 3–4: формулювання запитань і розширення перспективи. Сесія 3 «Запитання замість відповідей» вводить техніку сократівського діалогу у парах: одна учасниця формулює «застрягле» твердження, партнерка відповідає виключно запитаннями без жодних тверджень.

Ця техніка переводить закриту монологічну позицію у відкриту дослідницьку. Сесія 4 «Очима іншого» є першим досвідом перспективи кривдника через техніку «двох крісел» (модифікована гештальт-техніка) – з чіткою рамкою ведучого: «зрозуміти – не означає погодитися».

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Блок 2. «Переосмислення» (Сесії 5–8, Рівні III–IV). Другий блок є центральним за обсягом психологічної роботи і складністю завдань. Він спрямований на глибоке переосмислення досвіду розлучення: інтеграцію події у цілісний особистісний наратив, прийняття складності ситуації і відкриття ресурсного виміру пережитого. Методична логіка спирається на поняття «злиття горизонтів» Ґадамера (Gadamer, 1989): нове розуміння виникає тоді, коли власний горизонт зустрічається з іншим – із ширшим контекстом власного життя (Сесія 5), зі складністю і множинністю причин ситуації (Сесія 6), зі смисловим виміром досвіду (Сесія 7), із трансформованим образом «Я» (Сесія 8).

Сесія 5 «Моя історія у контексті» реалізує техніку «Лінія мого життя»: розлучення позначається серед інших важливих подій, що руйнує його ізольованість як «катастрофічного центру» наративу. Сесія 6 «Складність і прийняття» будує «Карту складності» із трьома концентричними кільцями (зовнішні обставини – характеристики партнера – власні особливості) і застосовує техніку «Три правди», що деконструює однофакторне пояснення без скасування власної суб'єктності. Сесія 7 «Що мені дав цей досвід» відкриває ресурсний вимір пережитого через «Несподівані дари» і «Лист вдячності собі» – з чіткою рамкою ведучого: пошук сенсу не є виправданням болю і не передбачає «вдячності за страждання». Сесія 8 «Я, яка змінилася» здійснює компаративний наративний аналіз: учасниця паралельно читає свій наратив Сесії 1 і поточний текст, виявляючи конкретні лінгвістичні маркери трансформації.

Блок 3. «Інтеграція» (Сесії 9–12, Рівні V–VI). Третій блок спрямований на конструювання нового наративу ідентичності і розвиток трансцендентного прощення як акту особистісної свободи. Теоретичним підґрунтям блоку є концепція наративної ідентичності П. Рікера (Ricoeur, 1992): відповідь «хто я?» конституюється через розповідь власної неповторної і незавершеної життєвої історії. Нова версія наративу, сконструйована у цьому блоці, є не просто «позитивним наративом» – вона є новою ідентичністю учасниці.

Сесія 9 «Моє майбутнє» реалізує «Лист собі через 5 років» з конкретними образами майбутнього і «Колаж майбутньої себе». Сесія 10 «Нова версія моєї історії» здійснює публічне проголошення нового наративу – ключовий механізм його соціального засвідчення – і компаративний аналіз першої та нової версій. Сесія 11 «Я та Інший» виходить на рівень глибинної емпатії через «Медіаційне оповідання» – анонімізовану розповідь ситуації двома голосами – і «Послання колишньому партнеру», структуроване у трьох частинах: бачу твій біль – визнаю свій внесок – вибираю рухатися далі. Ведучий явно концептуалізує прощення як вибір власної свободи, що не є ні примиренням, ні забуванням, ні виправданням.

Сесія 12 «Прощення як вибір» (120 хвилин) є символічним завершенням усього процесу. Підсумковий наратив пишеться за тією самою інструкцією, що і у Сесії 1, – але іншою людиною. «Церемонія нової сторінки» включає два аркуші: «Що я залишаю позаду» (руйнівні переконання, ролі, інтерпретації) і «Що я беру із собою» (сили, відкриття, якості). Перший аркуш символічно

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

знищується; другий вкладається у конверт – особистий документ нового початку. Структуроване коло завершення дає кожній учасниці простір для відповіді на три запитання: що змінилося у розповіді про себе, що хочу сказати собі-першій, що залишаю цій групі.

Специфіка застосування програми в умовах воєнного часу. Повномасштабна збройна агресія росії створює кілька специфічних психологічних феноменів, що безпосередньо впливають на динаміку построзлучного прощення і вимагають адаптації програми. По-перше, спостерігається явище «подвійного навантаження на ресурси смислотворення» [14]: жінка одночасно опрацьовує індивідуальну травму розлучення і колективну травму війни, і ці два потоки конкурують між собою за обмежені психічні ресурси. По-друге, в умовах масової мобілізації складається соціально нормативне очікування щодо «правильного» ставлення до колишніх чоловіків – очікування нейтралітету або солідарності, – що додатково блокує легітимізацію особистої образи. Наративний тренінг прощення в умовах воєнного часу має насамперед забезпечити простір, де особиста образа може бути визнана реальною і законною незалежно від ширшого соціального контексту.

По-третє, хронічний стрес і постійна невизначеність загострюють потребу у стабілізувальних ідентичнісних наративах. Розвиток здатності до прощення у психолого-герменевтичній оптиці є одночасно відновленням наративної відкритості і смислової гнучкості – ширшого психологічного ресурсу для збереження благополуччя в умовах тривалого стресу. Для роботи з жінками – внутрішньо переміщеними особами – рекомендується подовження Блоку 1 і обережніше введення технік Рівня VI за умови попередньої стабілізації стану.

Обмеження та адаптаційний потенціал програми. Програма має ряд обмежень, що необхідно враховувати у практиці. 1. Вона не є замінником індивідуальної психотерапії для учасниць із гострим ПТСР або вираженими клінічними станами. 2. Її ефективність суттєво залежить від якості групового альянсу – ведучий має приділяти значну увагу формуванню безпечного простору у перших двох сесіях. 3. Темп наративної трансформації є індивідуально варіативним: учасниця, що починає із глибоко монологічного закритого наративу, може не досягти Рівня VI упродовж 12 сесій, і це є нормою; критерієм успішності є будь-яка зафіксована зміна у структурі наративу у бік відкритості.

Програма може бути адаптована для роботи з іншими категоріями клієнтів, що переживають ситуації міжособистісного розриву (втрата значущих стосунків, виробничі конфлікти, досвід зради в некомерційних стосунках). Індивідуальний формат реалізації зберігає основну логіку і послідовність технік при відмові від технік соціального засвідчення або їхній адаптації до роботи з уявною аудиторією.

Висновки. Розроблена програма наративного тренінгу розвитку здатності до прощення розлучених жінок є системним психологічним інструментом, побудованим на теоретичній моделі наративної трансформації прощення і

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

методологічній базі психолого-герменевтичного підходу Н. В. Чепелєвої та наративної психології.

Ключовими теоретичними результатами є: (1) концептуалізація прощення як інтерпретаційної позиції – переходу від закритої монологічної організації наративу до відкритої діалогічної; (2) виявлення і систематизація шести наративних механізмів прощення (об'єктивація, темпоралізація, реатрибуція, альтернативний наратив, перспектива Іншого, соціальне засвідчення); (3) розробка операціональної структури програми через 12 наративних компетентностей, що відповідають рівням шестирівневої моделі трансформації.

Ключовими практичними результатами є: трирівнева структура програми (Усвідомлення → Переосмислення → Інтеграція), реалізована через 12 послідовних сесій; система провідних технік роботи з наративом (наративне інтерв'ю, сократівський діалог, «два крісла», «Карта складності», «Три правди», «Несподівані дари», «Медіаційне оповідання», «Церемонія нової сторінки» та ін.); методологічні принципи роботи ведучого (позиція «цікавого незнання», зовнішнє свідчення, нормалізація різноманіття темпів); адаптація програми до специфіки воєнного часу.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з емпіричною перевіркою ефективності програми у квазіекспериментальному дизайні з контрольною групою; розробкою і апробацією діагностичного інструментарію для оцінки рівня наративних компетентностей прощення до і після тренінгу; адаптацією програми для роботи з жінками ВПО та дослідженням специфіки її застосування у дистанційному форматі в умовах воєнного стану.

ЛІТЕРАТУРа

1. Чепелєва Н. В. Психологічні механізми розуміння і інтерпретації особистого досвіду. *Наукові студії із соціальної та політичної психології.* 2017. Вип. 39. С. 3–12.

2. Чепелєва Н. В. Особистість як наратор. *Горизонти освіти.* 2020. № 1. С. 7–18.

3. Рудницька С. Ю. Процесуально-смислова модель розвитку життєвої компетентності особистості. *Технології розвитку інтелекту.* 2023. Т. 7. № 1 (33). URL: https://psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_develop/article/view/616/188

4. Гуцол К. В. Наратив як провідна дискурсивна практика смислотворення особистості. *Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України.* 2019. Т. 2. Вип. 11. С. 64–76.

5. Enright R. D., Fitzgibbons R. P. *Forgiveness Therapy: An Empirical Guide for Resolving Anger and Restoring Hope.* American Psychological Association, 2015. 424 p.

6. Gonçalves M. M., Ribeiro A. P. Narrative processes of innovation and stability within the dialogical self. *Handbook of Dialogical Self Theory* / Ed. by H. J. M. Hermans, T. Gieser. Cambridge University Press, 2012. P. 301–318.

7. McAdams D. P., McLean K. C. Narrative identity. *Current Directions in Psychological Science.* 2013. Vol. 22. № 3. P. 233–238. https://doi.org/10.1177/0963721413475622

8. Neimeyer R. A. (Ed.). *Meaning Reconstruction and the Experience of Loss.* American Psychological Association, 2001. 340 p.

9. McCullough M. E. *Beyond Revenge: The Evolution of the Forgiveness Instinct.* Jossey-Bass, 2008. 240 p.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

10. Pennebaker J. W., Seagal J. D. Forming a story: The health benefits of narrative. *Journal of Clinical Psychology.* 1999. Vol. 55. № 10. P. 1243–1254. https://doi.org/10.1002/(SICI)1097-4679(199910)55:10<1243::AID-JCLP6>3.0.CO;2-N

11. White M., Epston D. *Narrative Means to Therapeutic Ends.* Norton, 1990. 224 p.

12. Worthington E. L. *Forgiveness and Reconciliation: Theory and Application.* Routledge, 2006. 358 p.

13. Denborough D. *Retelling the Stories of Our Lives: Everyday Narrative Therapy to Draw Inspiration and Transform Experience.* Norton, 2014. 224 p.

14. Hobfoll S. E. et al. Five essential elements of immediate and mid-term mass trauma intervention: Empirical evidence. *Psychiatry.* 2007. Vol. 70. № 4. P. 283–315. https://doi.org/ 10.1521/psyc.2007.70.4.283

REFERENCES

1. Chepelieva, N. V. (2017). Psykholohichni mekhanizmy rozuminnia i interpretatsii osobystoho dosvidu [Psychological mechanisms of understanding and interpretation of personal experience]. *Naukovi studii iz sotsialnoi ta politychnoi psykholohii, 39,* 3–12. [in Ukrainian]

2. Chepelieva, N. V. (2020). Osobystist yak narator [Personality as narrator]. *Horyzonty osvity, 1,* 7–18. [in Ukrainian]

3. Rudnytska, S. Yu. (2023). Protsesualno-smyslova model rozvytku zhyttievoi kompetentnosti osobystosti [Process-meaning model of personality life competence development]. *Tekhnolohii rozvytku intelektu, 7*(1/33). https://psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_develop/article/view/616/188 [in Ukrainian]

4. Hutsol, K. V. (2019). Naratyv yak providna dyskursyvna praktyka smyslotvorennia osobystosti [Narrative as the leading discursive practice of personality meaning-making]. *Aktualni problemy psykholohii, 2*(11), 64–76. [in Ukrainian]

5. Enright, R. D., & Fitzgibbons, R. P. (2015). *Forgiveness Therapy: An Empirical Guide for Resolving Anger and Restoring Hope.* American Psychological Association.

6. Gonçalves, M. M., & Ribeiro, A. P. (2012). Narrative processes of innovation and stability within the dialogical self. In H. J. M. Hermans & T. Gieser (Eds.), *Handbook of Dialogical Self Theory* (pp. 301–318). Cambridge University Press.

7. McAdams, D. P., & McLean, K. C. (2013). Narrative identity. *Current Directions in Psychological Science, 22*(3), 233–238. https://doi.org/10.1177/0963721413475622

8. Neimeyer, R. A. (Ed.). (2001). *Meaning Reconstruction and the Experience of Loss.* American Psychological Association.

9. McCullough, M. E. (2008). *Beyond Revenge: The Evolution of the Forgiveness Instinct.* Jossey-Bass.

10. Pennebaker, J. W., & Seagal, J. D. (1999). Forming a story: The health benefits of narrative. *Journal of Clinical Psychology, 55*(10), 1243–1254. https://doi.org/10.1002/(SICI)1097-4679(199910)55:10<1243::AID-JCLP6>3.0.CO;2-N

11. White, M., & Epston, D. (1990). *Narrative Means to Therapeutic Ends.* Norton.

12. Worthington, E. L. (2006). *Forgiveness and Reconciliation: Theory and Application.* Routledge.

13. Denborough, D. (2014). *Retelling the Stories of Our Lives: Everyday Narrative Therapy to Draw Inspiration and Transform Experience.* Norton.

14. Hobfoll, S. E., Watson, P., Bell, C. C., Bryant, R. A., Brymer, M. J., Friedman, M. J., … Ursano, R. J. (2007). Five essential elements of immediate and mid-term mass trauma intervention: Empirical evidence. *Psychiatry, 70*(4), 283–315. https://doi.org/10.1521/psyc.2007.70.4.283

Дата першого надходження статті до видання: 27.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.923.2.3.36

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-5285-5295

Цирковникова Ірина Сергіївна аспірантка факультету соціально-психологічної освіти та фізичної культури, Уманський національний університет, м. Умань, https://orcid.org/0000-0003-4396-219X

ГУМАНІТАРНІ НАСЛІДКИ ВІЙНИ В УКРАЇНІ: ВПЛИВ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ НА ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ПТСР

Анотація. Стаття присвячена комплексному аналізу гуманітарних та психологічних наслідків повномасштабної війни в Україні, що триває з 2022 року. У дослідженні розглядаються масштаби впливу збройного конфлікту на цивільне населення, соціальну інфраструктуру та систему охорони психічного здоров'я. Особливу увагу приділено динаміці розвитку посттравматичного стресового розладу (ПТСР) серед різних груп населення, включаючи дітей, внутрішньо переміщених осіб, військовослужбовців і цивільних, які перебували в зоні активних бойових дій або під окупацією.

На основі аналізу звітів міжнародних організацій, державної статистики, соціологічних досліджень та відкритих джерел встановлено, що війна спричинила безпрецедентну гуманітарну кризу в регіоні. Руйнування житлового фонду, критичної інфраструктури, медичних і освітніх закладів призвело до погіршення умов життя мільйонів громадян, масового переміщення населення та зростання соціальної вразливості.

Окремо підкреслюється, що психологічні наслідки війни мають довготривалий і системний характер. Постійний стрес, втрата близьких, вимушене переселення та перебування в умовах небезпеки формують високий рівень тривожних і депресивних розладів. ПТСР розглядається як ключовий наслідок травматичного досвіду війни, що впливає не лише на індивідуальний психічний стан, але й на соціальну взаємодію, сімейні відносини та працездатність населення.

У роботі також проаналізовано ефективність державних і міжнародних програм психологічної підтримки, виявлено основні проблеми їх реалізації, зокрема недостатність ресурсів, обмежений доступ до фахової допомоги та стигматизацію психічних розладів у суспільстві.

Результати дослідження свідчать, що гуманітарні та психологічні наслідки війни є взаємопов'язаними та взаємопосилюючими. Відновлення суспільства потребує комплексного підходу, що включає не лише фізичну реконструкцію інфраструктури, але й довгострокову систему психосоціальної реабілітації, спрямовану на відновлення психічного здоров'я населення та соціальної стабільності.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Ключові слова: війна в Україні, гуманітарні наслідки, цивільні втрати, посттравматичний стресовий розлад, психічне здоров'я, соціальна адаптація.

Tsyrkovnykova Iryna Serhiivna postgraduate student of the Faculty of Social and Psychological Education and Physical Culture, Uman National University, Uman, https://orcid.org/0000-0003-4396-219X

HUMANITARIAN CONSEQUENCES OF THE WAR IN UKRAINE: THE IMPACT OF THE ARMED CONFLICT ON THE MENTAL HEALTH OF THE POPULATION AND THE DEVELOPMENT OF PTSD

Abstract. The article is devoted to a comprehensive analysis of the humanitarian and psychological consequences of the full-scale war in Ukraine, which has been ongoing since 2022. The study examines the scale of the impact of the armed conflict on the civilian population, social infrastructure, and the mental health care system. Particular attention is paid to the dynamics of the development of post-traumatic stress disorder (PTSD) among various population groups, including children, internally displaced persons, military personnel, and civilians who were in the zone of active hostilities or under occupation.

Based on the analysis of reports from international organizations, state statistics, sociological research, and open sources, it was established that the war has caused an unprecedented humanitarian crisis in the region. The destruction of housing, critical infrastructure, medical and educational institutions has led to a deterioration in the living conditions of millions of citizens, mass displacement of the population, and increased social vulnerability.

It is separately emphasized that the psychological consequences of the war are long-term and systemic in nature. Constant stress, loss of loved ones, forced displacement and exposure to danger create high levels of anxiety and depressive disorders. PTSD is considered a key consequence of traumatic war experiences, affecting not only the individual mental state, but also social interaction, family relationships and the working capacity of the population.

The paper also analyzes the effectiveness of state and international psychological support programs, identifying the main problems of their implementation, in particular, lack of resources, limited access to professional help and stigmatization of mental disorders in society.

The results of the study indicate that the humanitarian and psychological consequences of war are interconnected and mutually reinforcing. The restoration of society requires a comprehensive approach, which includes not only the physical reconstruction of infrastructure, but also a long-term system of psychosocial rehabilitation aimed at restoring the mental health of the population and social stability.

Keywords: war in Ukraine, humanitarian consequences, civilian casualties, post-traumatic stress disorder, mental health, social adaptation.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Постановка проблеми. Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну, яке розпочалося 24 лютого 2022 року, стало найбільшим збройним конфліктом у Європі з часів Другої світової війни. Його наслідки вийшли далеко за межі бойових дій, перетворившись на масштабну гуманітарну та соціальну кризу. Від перших днів війни під обстрілами опинилися великі міста — Київ, Харків, Чернігів, Маріуполь, Херсон, Миколаїв, Запоріжжя. Зруйновано десятки тисяч житлових будинків, сотні лікарень, шкіл, дитячих садків. Мільйони громадян були змушені залишити свої домівки, ставши внутрішньо переміщеними особами або біженцями за кордоном.

За даними Управління Верховного комісара ООН з прав людини, станом на середину 2025 року кількість задокументованих загиблих серед цивільних осіб перевищила 35 тисяч, а поранених — понад 70 тисяч. Реальні цифри, за оцінками експертів, можуть бути значно вищими через обмежений доступ до тимчасово окупованих територій [8].

Однак матеріальні втрати — лише частина трагедії. Війна глибоко вплинула на психічне здоров'я українців. Люди переживають постійний страх, тривогу, втрату почуття безпеки, горе через втрату близьких. Особливо вразливими виявилися діти, жінки, ветерани, волонтери та цивільні, які перебували під окупацією. Психологи та соціальні служби фіксують стрімке зростання випадків посттравматичного стресового розладу (ПТСР), депресій, панічних атак, порушень сну та адаптаційних розладів.

Проблема ПТСР серед українського населення набула загальнонаціонального масштабу. За даними МОЗ України, понад 60 % людей, які пережили бойові дії або тривале перебування у зоні ризику, демонструють симптоми посттравматичного стресу різного ступеня вираженості. Війна зруйнувала звичний соціальний уклад, призвела до втрати почуття стабільності, соціальних зв'язків та довіри до майбутнього [7].

Сучасна Україна постала перед подвійним викликом: з одного боку — необхідність продовжувати опір агресії, з іншого — відновлювати психологічне здоров'я нації, формувати стійкість до стресу та забезпечувати підтримку мільйонам людей, які зазнали травматичного досвіду.

Таким чином, вивчення гуманітарних і психологічних наслідків війни є не лише науковим завданням, а й передумовою для формування ефективної державної політики у сфері психічного здоров'я, соціальної інтеграції та післявоєнної реабілітації населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У процесі роботи використано дані з офіційних, відкритих і верифікованих джерел:

-Звіти міжнародних організацій: Human Rights Watch, Amnesty International, Управління Верховного комісара ООН з прав людини (OHCHR), Офіс ООН з координації гуманітарних питань (OCHA).

-Статистичні матеріали українських державних структур: Міністерство охорони здоров'я, Міністерство соціальної політики, Генеральний штаб Збройних Сил України, Національний інститут стратегічних досліджень.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

-Аналітичні огляди міжнародних та українських експертів у сфері психічного здоров'я, соціологічні дослідження Інституту соціальної та політичної психології НАН України, Українського інституту майбутнього та Київського міжнародного інституту соціології.

-Медіа-матеріали та фото- і відеодокази, опубліковані у відкритому доступі (BBC, Reuters, The Guardian, «Українська правда», «Суспільне», «Новое время»).

-Дані польових спостережень та інтерв'ю з постраждалими особами, ветеранами, психологами-волонтерами (з публічних звітів громадських організацій: «Повернись живим», «Ла Страда-Україна», «Розкажи мені»).

Метою статті є всебічний аналіз гуманітарних і психологічних наслідків війни в Україні 2022–2025 років, із фокусом на впливі бойових дій на цивільне населення, масштаби руйнувань соціальної інфраструктури та розвиток посттравматичного стресового розладу (ПТСР) серед різних груп постраждалих.

Дослідження спрямоване на систематизацію даних про масштаби травматичних подій, визначення основних тенденцій у поширенні психічних розладів, а також розробку рекомендацій щодо формування ефективної системи психосоціальної допомоги.

Для досягнення поставленої мети у статті вирішуються такі завдання:

1. Проаналізувати основні гуманітарні наслідки війни в Україні, зокрема руйнування житлової, соціальної та медичної інфраструктури.

2. Визначити масштаби та особливості цивільних втрат серед різних категорій населення — дітей, жінок, осіб похилого віку, медичних працівників.

3. Оцінити соціально-психологічний вплив війни на населення України, зокрема розвиток стресових і посттравматичних станів.

4. Охарактеризувати основні прояви посттравматичного стресового розладу (ПТСР) серед цивільних і військовослужбовців.

5. Проаналізувати ефективність заходів психологічної підтримки, які впроваджуються державними структурами, міжнародними організаціями та волонтерськими ініціативами.

6. Визначити напрями подальших наукових досліджень у сфері реабілітації та соціальної адаптації постраждалого населення.

Об'єктом дослідження є гуманітарні та соціально-психологічні наслідки збройного конфлікту в Україні.

Предметом — вплив воєнних подій на психічне здоров'я цивільного населення, особливості прояву посттравматичного стресового розладу, соціальна адаптація постраждалих осіб та функціонування системи психологічної допомоги.

У статті застосовано комплексну методологію, що поєднує кількісні та якісні підходи:

1. Метод контент-аналізу — для систематизації повідомлень у ЗМІ, офіційних звітів і публікацій міжнародних організацій щодо гуманітарних втрат і руйнувань.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

2. Порівняльно-аналітичний метод — для зіставлення динаміки психічних розладів серед різних груп населення у 2022–2025 рр.

3. Метод соціологічного опитування та аналізу вторинних даних — для узагальнення результатів соціологічних досліджень, проведених в Україні у період воєнних дій.

4. Метод психологічного аналізу травматичного досвіду — для інтерпретації особливостей формування ПТСР у контексті масових бойових дій.

5. Індуктивно-дедуктивний метод — для формування узагальнених висновків на основі емпіричних даних і конкретних кейсів.

6. Метод системного підходу — для розгляду проблеми ПТСР як комплексного соціально-психологічного явища, що поєднує індивідуальні, сімейні та суспільні аспекти.

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну у 2022 році спричинило безпрецедентну гуманітарну кризу, що охопила майже всі сфери суспільного життя. Уже в перші тижні бойових дій були порушені базові умови існування мільйонів людей — доступ до води, їжі, медичної допомоги, електроенергії та засобів зв'язку.

За даними ООН, станом на 2025 рік понад 17 мільйонів українців потребують гуманітарної допомоги, а близько 8 мільйонів стали біженцями в країнах Європейського Союзу. Близько 5 мільйонів осіб є внутрішньо переміщеними в межах України, причому значна частина з них не має постійного житла або стабільного доходу [7].

Руйнування транспортної, енергетичної та соціальної інфраструктури призвели до зростання рівня безробіття, скорочення доступу до освіти та медичних послуг, а також до погіршення психоемоційного стану населення. Особливо гостро гуманітарна криза проявилася у прифронтових регіонах — Донецькій, Луганській, Запорізькій, Херсонській та Харківській областях.

Війна супроводжується численними жертвами серед цивільного населення. Згідно з офіційними звітами Управління Верховного комісара ООН з прав людини (OHCHR), станом на липень 2025 року задокументовано понад 35 000 загиблих цивільних, серед яких щонайменше 2 000 дітей. Однак реальні цифри можуть бути вищими через обмежений доступ до територій, що залишаються під окупацією або де тривають бойові дії [8].

Основними причинами загибелі цивільних є артилерійські обстріли, ракетні та авіаційні удари, мінування територій, руйнування будинків і медичних закладів.

Відомо, що у Маріуполі внаслідок блокади міста у березні–травні 2022 року загинули десятки тисяч людей, які не змогли отримати медичну допомогу або залишити місто. Аналогічні трагедії спостерігалися у Бучі, Ізюмі, Чернігові, Херсоні та багатьох інших населених пунктах.

Серед загиблих велика частка припадає на жінок, дітей та людей похилого віку, що є порушенням принципів міжнародного гуманітарного права. У звітах

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Human Rights Watch і Amnesty International зафіксовано численні випадки навмисних атак на житлові будинки, лікарні, дитячі садки, школи, колони біженців і пункти евакуації.

Згідно з оцінками Світового банку (World Bank, 2025), прямі збитки інфраструктури України перевищили 486 мільярдів доларів США, причому близько 40 % припадає на житловий фонд. Зруйновано або пошкоджено понад 250 тисяч житлових будинків, що позбавило даху над головою близько 3,5 мільйонів осіб. [7].

Особливо постраждали міста Маріуполь, Сєвєродонецьк, Лисичанськ, Бахмут, Авдіївка, Волноваха, Ірпінь, Бородянка та інші населені пункти.

Бомбардуванням піддалися лікарні, школи, пологові будинки, заклади соціального захисту, культурні пам’ятки. За даними Міністерства освіти і науки України, станом на кінець 2024 року зруйновано або пошкоджено понад 3 800 навчальних закладів, а понад 1 200 медичних об’єктів втратили можливість надавати допомогу населенню [8].

Знищення критичної інфраструктури (теплоелектростанцій, водоканалів, енергетичних підстанцій) призвело до багатомісячних перебоїв у постачанні електроенергії, води та тепла, особливо у зимовий період 2022–2023 років. Це, у свою чергу, спричинило нову хвилю міграції та зростання смертності серед осіб похилого віку через гіпотермію та відсутність доступу до ліків

Одним із найбільш масштабних соціальних явищ війни стало вимушене переміщення населення.

За даними Міжнародної організації з міграції (МОМ), станом на травень 2025 року Україна нараховує близько 5 мільйонів внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Більшість із них походить із східних і південних регіонів. Серед ВПО понад 60 % становлять жінки з дітьми, а майже 30 % — особи похилого віку [7].

Внутрішньо переміщені особи стикаються з численними труднощами: втрата житла, роботи та соціальних зв’язків; відсутність доступу до якісної медичної допомоги; дискримінація або байдужість у приймаючих громадах; погіршення психологічного стану через тривалий стрес, невизначеність і соціальну ізоляцію.

Проблема інтеграції ВПО у нові громади залишається однією з найгостріших. Незважаючи на наявність державних програм допомоги, частина переселенців не може адаптуватися через фінансові труднощі, втрату професійного статусу та емоційне вигорання.

Соціологи відзначають, що війна створила нову стратифікацію українського суспільства: поряд із ветеранами і волонтерами з’явилася велика група людей, які втратили базову довіру до державних інституцій, що вимагає переосмислення соціальної політики у післявоєнний період.

Аналіз відкритих даних свідчить про систематичні порушення норм міжнародного гуманітарного права. До найпоширеніших злочинів, зафіксованих міжнародними спостерігачами, належать: умисні атаки на цивільні об’єкти;

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

застосування заборонених видів озброєння у густонаселених районах; катування, незаконне утримання цивільних осіб, депортації дітей; знищення медичних установ і транспортів швидкої допомоги; блокування гуманітарних коридорів.

Ці дії мають не лише безпосередній гуманітарний ефект, а й глибокі психологічні наслідки — сприяють розвитку колективної травми, втраті відчуття справедливості й безпеки, формують відчуження та агресію серед населення.

Війна в Україні 2022–2025 років стала джерелом глибокого психологічного стресу для мільйонів громадян. Постійна загроза життю, руйнування домівок, втрата близьких, тривале перебування у зоні бойових дій та внутрішньо переміщення — усе це призводить до розвитку стресових розладів та психічних травм [3].

За даними Міністерства охорони здоров'я України та соціологічних опитувань, понад 60 % осіб, які перебували в зоні активних бойових дій, демонструють симптоми посттравматичного стресового розладу (ПТСР) різного ступеня.

Приблизно 25–30 % дітей і підлітків, які пережили бомбардування та евакуацію, відзначають симптоми тривожності, нічні кошмари, порушення концентрації та поведінкові розлади.

Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) формується у відповідь на травматичні події, що загрожують життю або здоров'ю. Основними симптомами є: повторне переживання травми (флешбеки, нічні кошмари); емоційна відчуженість та соціальна ізоляція; підвищена тривожність і гіперзбудливість; розлади сну і концентрації, депресивні стани; почуття провини та безпорадності.

У контекс ті війни ПТСР спостерігається як серед цивільного населення, так і серед військовослужбовців та волонтерів, які безпосередньо брали участь у бойових діях або перебували на передовій. Тривалість та інтенсивність стресу впливає на вираженість симптомів і складність адаптації [2].

Особливу увагу слід приділити вразливим категоріям: діти та підлітки — пережитий страх, втрата дому та батьків, а також відчуття небезпеки формують ранні психотравми, що можуть перетворитися на хронічні психологічні розлади у дорослому віці; жінки, особливо з маленькими дітьми — більша емоційна вразливість та додаткові соціальні навантаження; люди похилого віку — через обмежену мобільність, втрату родини і підтримки; військові та волонтери — ризик ПТСР зростає через постійний контакт із загрозами, травматичними подіями та втратою товаришів по службі.

Дослідження показують, що понад 50 % ветеранів та учасників бойових дій потребують психологічної реабілітації, а приблизно 20 % перебувають у стані важкого ПТСР, що ускладнює їх соціальну інтеграцію та професійну діяльність.

ПТСР негативно впливає не лише на психічне здоров'я, а й на соціальні зв'язки: порушення комунікації у сім'ї; агресія та конфлікти у побуті; зростання ризику розлучень і соціальної ізоляції;негативний вплив на розвиток дітей, які перебувають у сім 'ях із постраждалими дорослими.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Посттравматичні симптоми у поєднанні з економічною нестабільністю та втратою соціальних гарантій формують «цикл травми», який потребує системного втручання.

Незважаючи на складну ситуацію, багато українців проявляють стійкість до стресу, використовуючи різні механізми психологічної адаптації: підтримка родини та друзів; участь у волонтерських програмах; релігійна та духовна практика; звернення до психологів, психотерапевтів, кризових центрів [4].

Державні програми включають: психологічну допомогу через Центри психосоціальної підтримки; гарячі лінії та онлайн-консультації; реабілітаційні програми для ветеранів та ВПО; психотерапевтичні групи для дітей і підлітків.

Міжнародні організації, такі як ООН, UNICEF, UNHCR, Human Rights Watch, забезпечують психологічну підтримку, навчальні тренінги для спеціалістів та гуманітарну допомогу.

Основні труднощі, що ускладнюють ефективну психосоціальну реабілітацію: нестача кваліфікованих психологів і психотерапевтів; недостатнє фінансування програм психічного здоров'я; тривалість конфлікту, що ускладнює відновлення стабільності; культурні та соціальні бар'єри, стигматизація психічних розладів; обмежений доступ до постраждалих регіонів, що ускладнює надання допомоги.

Після завершення активної фази конфлікту Україна зіткнеться з необхідністю масштабної програми відновлення психічного здоров'я населення. За оцінками експертів, мільйони громадян можуть потребувати різних форм психологічної допомоги. Це вимагатиме значного розширення кадрового потенціалу у сфері психології та психотерапії [6].

Одним із перспективних напрямів є розвиток цифрових сервісів психологічної підтримки. Онлайн-консультації, мобільні додатки для психологічної допомоги та гарячі лінії можуть значно розширити доступ до фахової підтримки, особливо у віддалених регіонах.

Також важливим є розвиток громадських ініціатив та волонтерських програм, які вже продемонстрували свою ефективність під час війни. Співпраця між державою, міжнародними організаціями та громадянським суспільством може стати основою для створення ефективної системи психосоціальної підтримки.

Освітні установи відіграють важливу роль у формуванні психологічної стійкості суспільства. Школи та університети можуть стати центрами психологічної підтримки для дітей і молоді, які пережили травматичні події. Впровадження програм психологічної грамотності допомагає молодому поколінню краще розуміти власні емоції, розвивати навички саморегуляції та звертатися по допомогу у разі потреби.

Інформаційна політика держави також має значний вплив на психологічний стан населення. Збалансоване висвітлення подій, боротьба з дезінформацією та підтримка суспільного діалогу сприяють зниженню рівня

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

тривожності та формуванню довіри до державних інституцій. Водночас надмірна експозиція до травматичного контенту може посилювати симптоми стресу та тривожності [5].

Тому важливим напрямом державної політики є формування відповідальної медіакомунікації, яка поєднує інформування громадян із психологічною безпекою інформаційного середовища.

Психологічне відновлення населення тісно пов'язане із соціально-економічними умовами життя. Втрата роботи, житла та стабільного доходу значно ускладнює процес психологічної адаптації. Саме тому ефективна система реабілітації повинна включати не лише медичні та психологічні заходи, але й економічну підтримку постраждалих.

Створення програм працевлаштування для внутрішньо переміщених осіб, підтримка малого бізнесу та розвиток місцевих громад можуть сприяти відновленню почуття стабільності та контролю над власним життям. Соціологи відзначають, що економічна стабільність значною мірою знижує рівень тривожності та сприяє швидшій психологічній адаптації.

Особливу увагу необхідно приділити ветеранам війни, які після повернення до цивільного життя стикаються з труднощами інтеграції. Професійна перекваліфікація, психологічна підтримка та програми соціальної адаптації можуть значно покращити їхній стан і сприяти успішному поверненню до мирного життя.

Досвід інших держав, які пережили масштабні воєнні конфлікти, свідчить про те, що психологічні наслідки війни можуть зберігатися протягом десятиліть. Післявоєнні дослідження у країнах Балканського регіону, Ізраїлі, В'єтнамі та Руанді показали, що значна частина населення потребує тривалої психологічної та соціальної підтримки.

Важливим елементом відновлення стало формування комплексних програм психосоціальної реабілітації, які поєднували медичну допомогу, соціальну підтримку та економічну інтеграцію постраждалих [1].

Одним із ключових підходів у міжнародній практиці є інтеграція психологічної допомоги у систему первинної медичної допомоги. Це дозволяє забезпечити доступність консультацій психологів та психотерапевтів для широких верств населення. Також активно застосовується підготовка спеціалістів з кризового консультування, які можуть працювати у громадах, школах та медичних установах.

Міжнародні дослідження показують, що ефективними є програми групової терапії, психологічної освіти населення, а також реабілітаційні програми для ветеранів війни. Важливою складовою таких програм є робота з родинами військових і постраждалих цивільних осіб, оскільки психологічна травма часто має сімейний характер і впливає на взаємини між членами родини.

Висновки. Аналіз гуманітарних та психологічних наслідків війни в Україні 2022–2025 років показує, що конфлікт має багатовимірний ефект на

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

суспільство. Він поєднує матеріальні руйнування, численні цивільні втрати та глибокі психоемоційні травми.

Війна призвела до значних руйнувань житлових будинків, соціальних та медичних закладів, що порушило базові умови життя мільйонів людей. Цивільні втрати, особливо серед дітей, жінок та людей похилого віку, є надзвичайно високими. Це не лише гуманітарна трагедія, а й серйозна соціально-психологічна проблема для нації. Масштабне внутрішнє переміщення і біженство створили додатковий тиск на соціальні системи та громади, що приймають переселенців. ПТСР є найбільш поширеним психічним розладом серед постраждалого населення та військових, формуючи довготривалі соціальні та сімейні проблеми. Державні та міжнародні програми психологічної підтримки надають важливу допомогу, проте їхні ресурси обмежені і не завжди відповідають потребам населення.

Дослідження підтверджує, що гуманітарні та психологічні наслідки війни взаємопов'язані. Руйнування житла і соціальних мереж поглиблює стрес і травму, а психологічні проблеми ускладнюють відновлення соціальних та економічних процесів.

Особливу увагу необхідно приділити тривалій психологічній реабілітації дітей, підлітків, жінок та ветеранів. Інтегрована система підтримки має поєднувати психотерапію, соціальну адаптацію, освіту та економічну допомогу.

Систематичні порушення міжнародного гуманітарного права під час бойових дій посилюють психологічну травму та соціальні наслідки конфлікту. Необхідне системне поєднання гуманітарної допомоги, медичної та психологічної підтримки, а також державної і міжнародної координації для відновлення соціальної стійкості українського суспільства.

Література:

1. Гуменюк Л.Й., Бреус А.О. Соціально-психологічна адаптація вимушених переселенців в Україні Науковий *вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2017. Вип. 2. С. 108-122.

2. Музиченко І. В. Вимушені переселенці: проблема соціально-психологічної адаптації. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2016 № 9. С. 18–21.

3. Мульована Л. І. Методи психологічної допомоги. *Молодий Вчений*, 2014. 10(13), С. 114–116.

4. Наугольник Л. Б. Психологія стресу: підручник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2015. 324 с.

5. Осьодло В. І., Зубовський Д. С. Посттравматичне зростання особистості вимушених переселенців: сучасний стан та перспективи. *Укр. психолог. журн*., 1, 2017. С. 63–79.

6. Уварова С., Бойченко Н., Гришкан С., Улько Н. Психологічна допомога в кризових ситуаціях. К.: ПВНЗ «МІГП», 2016. 248 с.

7. Цирковникова І. Соціальні та психологічні метаморфози адаптації внутрішньо переміщених осіб, результати дослідження. *Ввічливість. Humanitas*, 2022. Вип. 2. С. 64–71.

8. Чиханцова О. А. Розвиток резильєнтності особистості в ситуаціях невизначеності. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. 2023. Т. 34(73), № 1. С. 35-40

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

References:

1. Humeniuk, L.Y., & Breus, A.O. (2017). Sotsialno-psykholohichna adaptatsiia vymushenykh pereselentsiv v Ukraini [Socio-psychological adaptation of internally displaced persons in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav – Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs,* 2, 108–122. [in Ukrainian].

2. Muzychenko, I.V. (2016). Vymusheni pereselentsi: problema sotsialno-psykholohichnoi adaptatsii [Forced migrants: the problem of socio-psychological adaptation]. *Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti – Education and Development of Gifted Personality*, 9, 18–21. [in Ukrainian].

3. Mulovana, L.I. (2014). Metody psykholohichnoi dopomohy [Methods of psychological assistance]. *Molodyi Vchenyi – Young Scientist*, 10(13), 114–116. [in Ukrainian].

4. Nauholnyk, L.B. (2015). *Psykholohiia stresu [Psychology of stress*]. Lviv: Lvivskyi derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav. [in Ukrainian].

5. Osodlo, V.I., & Zubovskyi, D.S. (2017). Posttravmatychne zrostannia osobystosti vymushenykh pereselentsiv: suchasnyi stan ta perspektyvy [Post-traumatic growth of internally displaced persons: current state and prospects]. *Ukrainskyi psykholohichnyi zhurnal – Ukrainian Psychological Journal*, 1, 63–79. [in Ukrainian].

6. Uvarova, S., Boichenko, N., Hryshkan, S., & Ulko, N. (2016). *Psykholohichna dopomoha v kryzovykh sytuatsiiakh [Psychological assistance in crisis situations*]. Kyiv: PVNZ «MIHP». [in Ukrainian].

7. Tsyrkovnykova, I. (2022). Sotsialni ta psykholohichni metamorfozy adaptatsii vnutrishno peremishchenykh osib, rezultaty doslidzhennia [Social and psychological metamorphoses of adaptation of internally displaced persons: research results]. *Vvichlyvist. Humanitas – Politeness. Humanitas*, 2, 64–71. [in Ukrainian].

8. Chykhantsova, O.A. (2023). Rozvytok rezylientnosti osobystosti v sytuatsiiakh nevyznachenosti [Development of personality resilience in situations of uncertainty]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho – Scientific Notes of V.I. Vernadsky Taurida National University*, 34(73)(1), 35–40. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 26.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 15.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.923.33:351.74-057.87

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-5296-5306

Цільмак Олена Миколаївна доктор юридичних наук, професор, завідувачка кафедри психології Національного університету «Одеська юридична академія, м. Одеса, https://orcid.org/0000-0001-7348-4876

Бурзаковська Олена Володимирівна здобувачка другого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 053 «Психологія» Національного університету «Одеська юридична академія, м. Одеса

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПРОФІЛЬ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ СУЧАСНОГО ПРАВООХОРОНЦЯ

Анотація. У цій статті представлено теоретичний та емпіричний аналіз психологічного профілю лідерських якостей сучасних правоохоронців у контексті трансформації правоохоронної системи України. Автори обґрунтовують актуальність переходу від авторитарної моделі управління до моделі трансформаційного лідерства, де на перший план виходять «м'які навички» та здатність правоохоронця приймати відповідальні рішення в умовах невизначеності та стресу.

Емпіричну основу дослідження складають результати опитування курсантів четвертого курсу Вищого навчального закладу Міністерства внутрішніх справ України. За допомогою розробленого набору інструментів було оцінено дев'ять ключових лідерських якостей: авторитет, амбіційність, наполегливість, вимогливість, ефективність, домінантність, незалежність, цілеспрямованість та ентузіазм. У ході дослідження було виокремлено три кореляційні блоки: мотиваційний («статусне лідерство»), соціальний вплив та виконавчий («інструментальне управління»).

Результати аналізу вказують на домінування моделі «м'якої сили»: найвищі показники були зафіксовані за шкалами «авторитет» (87 %) та «амбіції» (85 %), тоді як показники за шкалами «домінантність» та «авторитаризм» були помірними. Було виявлено певний психологічний дисонанс між сильним прагненням до автономії (незалежності – 83%) та готовністю застосовувати жорсткі інструменти управління. Розроблено комплексний психологічний профіль «авторитетного ентузіаста», що поєднує високу внутрішню мотивацію, стійкість до корупції та налаштованість на результат.

Автори констатують, що такий профіль є стратегічно вигідним для впровадження концепції «поліції громади», оскільки сприяє зниженню конфліктності у взаємодії з громадянами. Водночас виявлено ризики професійного індивідуалізму, що потребує корекції навчального процесу в бік посилення виконавчої

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

дисципліни та командної відповідальності. Перспективи подальших розвідок пов'язані з вивченням організаційних якостей керівного складу поліції.

Ключові слова: авторитетність, лідерство, незалежність, правоохоронець, психологічний профіль, трансформаційне лідерство, честолюбність, ентузіазм

Tsilmak Olena Mykolaivna Doctor of Law, Professor, Head of the Department of Psychology, National University "Odesa Law Academy, Odessa, https://orcid.org/0000-0001-7348-4876

Burzakovska Olena Volodymyrivna second (bachelor's) level higher education student in specialty 053 "Psychology" of National University "Odesa Law Academy, Odessa

THE PSYCHOLOGICAL PROFILE OF LEADERSHIP QUALITIES IN MODERN LAW ENFORCEMENT OFFICERS

Abstract. This article presents a theoretical and empirical analysis of the psychological profile of leadership qualities in modern law enforcement officers in the context of the transformation of Ukraine's law enforcement system. The authors justify the relevance of the transition from an authoritarian management model to a model of transformational leadership, where "soft skills" and the law enforcement officer's ability to make responsible decisions under conditions of uncertainty and stress come to the fore.

The empirical basis of the study consists of the results of a survey of fourth-year cadets at the Higher Educational Institution of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. Using a developed set of tools, nine key leadership qualities were assessed: authority, ambition, assertiveness, exactingness, efficiency, dominance, independence, ambition, and enthusiasm. The study identified three correlation blocks: motivational ("status leadership"), social influence, and executive ("instrumental management").

The results of the analysis indicate the dominance of the "soft power" model: the highest scores were recorded on the "authority" (87%) and "ambition" (85%) scales, while 'dominance' and "authoritarianism" scored moderately. A certain psychological dissonance was identified between a strong desire for autonomy (independence – 83%) and a willingness to use harsh management tools. A comprehensive psychological profile of the "authoritative enthusiast" has been developed, combining high intrinsic motivation, anti-corruption resilience, and a results-oriented mindset.

The author argues that such a profile is strategically advantageous for implementing the concept of Community Policing, as it helps reduce conflict in interactions with citizens. At the same time, risks of professional individualism have been identified, requiring adjustments to the training process to strengthen executive discipline and team responsibility. Prospects for further research are linked to the study of the organizational qualities of police leadership.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Keywords: authority, leadership, independence, law enforcement officer, psychological profile, transformational leadership, ambition, enthusiasm

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку правоохоронної системи України поліцейський перестає сприйматися лише як ретранслятор нормативних приписів та наказів. На передній план виходить роль сучасного правоохоронця-лідера, здатного не лише до ефективного виконання професійних обов'язків, а й до прийняття обґрунтованих відповідальних рішень в умовах високого ступеня невизначеності та стресу.

Лідерство в поліцейській діяльності – це багатогранний психологічний феномен, що поєднує в собі індивідуально-типологічні властивості особистості, професійну компетентність та специфічні особистісно-соціально-діяльнісні установки. На відміну від класичного менеджменту, лідерство в структурі МВС має виражений інструментальний характер: воно є засобом забезпечення законності та правопорядку, управління кризовими ситуаціями та формування високого рівня довіри з боку громадян.

Актуальність вивчення лідерського потенціалу правоохоронців зумовлена необхідністю переходу від авторитарної моделі управління до моделі трансформаційного лідерства. Цей підхід передбачає, що правоохоронець володіє не лише «жорсткими» навичками (hard skills) домінування та влади, а й розвиненими «м'якими» якостями (soft skills), такими як авторитетність, діловитість, ентузіазм та ін.

Аналіз останніх досліджень чи публікацій. Досить багато вчених присвятили свої праці вивченню тих чи інших концептуальних особливостей лідерства та особистості лідера, наприклад,: Цільмак О.М. [1], Цільмак О.М., Шмаленко Ю.І., Яковлєв Д.В. [2], Шаюк, А.В., Залібовська-Ільницька, З.В. та Бібіков, І.Л. [2], Barieva, N. [4], Byrne, K.A., Silasi–Mansat, C.D., & Worthy, D.A. [5]; Goldberg L.R. [6], John, O. P., & Srivastava, S [7] та ін. Однак, на сьогодні не має наукових праць в яких би описувалися результати емпіричного дослідження лідерських якостей сучасного правоохоронця.

Мета статті – побудова психологічного профілю лідерських якостей сучасного правоохоронця.

Виклад основного матеріалу. За теоретичну основу дослідження було взято концепцію соціально-психологічного портрета лідера, запропоновану Цільмак О.М., Шмаленко Ю.І. та Яковлєвим Д.В. [2], а саме перелік лідерських якостей: авторитетність, амбіційність, владність, вимогливість, діловитість, домінантність, незалежність, честолюбність та ентузіазм. Які визначають суб'єктивну позицію правоохоронця та його здатність здійснювати психологічний вплив.

З вказаного переліку лідерських якостей була розроблена анкета, яка була структурована таким чином, щоб оцінити ступінь вираженості кожної за трьома рівнями: 1 – низький, 2 – середній, 3 – високий. З огляду на вимоги сучасної

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

цифровізації та необхідність оперативності, анкету було реалізовано за допомогою сервісу Google Forms. *Об'єктом емпіричного аналізу* стали результати опитування курсантів четвертого курсу ЗВО МВС України, оскільки саме цей період навчання характеризується переходом до етапу готовності до самостійної правоохоронної діяльності.

Респондентам треба було запропоновано здійснити експертну оцінку ступені розвитку лідерських якостей у сучасного правоохоронця. Підрахувавши всі відповіді нами було встановлено, що вказуючи на необхідний рівень лідерських якостей сучасного правоохоронця, курсанти одночасно ставили високий рівень й середній. Тому у таблиці 1 проценти в сумі не дорівнюють 100.

Таблиця 1

Кількісні показники ступеню розвитку лідерських якостей у сучасного правоохоронця (%)

Лідерська якість	Низький рівень (1)	Середній рівень (2)	Високий рівень (3)
Авторитетність	2%	31%	**87%**
Амбіційність	2%	41%	**77%**
Владність	7%	**51%**	59%
Вимогливість	3%	**51%**	64%
Діловитість	1%	44%	**75%**
Домінантність	6%	**60%**	53%
Незалежність	1%	32%	**83%**
Честолюбність	4%	31%	**85%**
Ентузіазм	0%	40%	**78%**

Зробимо аналіз найбільш виражених рис та їх функціональну доцільність для правоохоронної діяльності. Отже:

1. Честолюбність (85% – високий рівень) – свідчить про прагнення особистості до успіху, визнання та високих досягнень. Честолюбність є досить важливою лідерською якістю сучасного правоохоронця, яка є виступає головним двигуном професійного самовдосконалення та професійного зростання.

Поліцейський без здорових амбіцій схильний до професійної апатії та формального виконання професійних обов'язків. Високий рівень честолюбності гарантує, що поліцейський буде прагнути розкривати складні злочини та якісно виконувати правоохоронні завдання задля кар'єрного зростання та поваги колег.

2. Авторитетність (87% – високий рівень) – свідчить про впевненість впливати на інших та бути значущим у поліцейському колективі та в очах соціуму. Здатність сучасного правоохоронця бути авторитетним дозволяє йому

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

керувати критичними ситуаціями (натовп, затримання), не вдаючись щоразу до фізичної сили, а демонструючи лідерський потенціал. Висока авторитетність забезпечує психологічну перевагу над правопорушниками. Якщо поліцейський транслює внутрішню впевненість та лідерський потенціал, розпорядження виконуються швидше, а рівень опору з боку громадян знижується.

3. Незалежність (83% – високий рівень) **–** свідчить про здатність сучасного правоохоронця приймати самостійні, законні, обґрунтовані рішення та не піддаватися сторонньому тиску. Поліцейський часто працює в умовах, де поруч немає керівництва, а рішення необхідно приймати за секунди. Це критична риса для протидії корупції та зовнішньому впливу. Незалежний офіцер керується виключно буквою закону, а не «порадами» сторонніх осіб або страхом виділитися з натовпу. Це фундамент процесуальної самостійності слідчого чи оперативника.

4. Ентузіазм (78% – високий рівень) – вказує на високий рівень енергії, оптимізму та захопленість своєю справою. Робота в поліції пов'язана з постійним стресом, негативом та ненормованим графіком. Ентузіазм є головним запобіжником емоційного вигорання. Високий рівень ентузіазму дозволяє правоохоронцю зберігати працездатність та мотивацію навіть у надскладних умовах служби (наприклад, під час тривалих відряджень або роботи в зоні бойових дій).

5. Діловитість (75% – високий рівень) – вказує на орієнтацію на конкретний результат, раціональність та ефективність дій. Правоохоронна діяльність вимагає чіткого дотримання норм законодавства та професійних алгоритмів та процедур. Висока діловитість перетворює «ентузіазм» та «амбіції» на конкретні показники роботи (кількість складених протоколів, розкритих кримінальних проваджень тощо). Це гарантує, що лідерство сучасного правоохоронця буде підкріплене реальною ефективністю, а не лише словами.

Поєднання вищевказаних п'яти якостей високого рівня створює модель «автономного сучасного правоохоронця»:

1) «Честолюбність» + «ентузіазм» – створюють стабільну внутрішню мотивацію сучасного правоохоронця до служби.

2) «Авторитетність» + «незалежність» – гарантують стійкість сучасного правоохоронця до зовнішнього тиску та маніпуляцій.

3) «Діловитість» – забезпечує практичне втілення планів у результат.

Таким чином, високий рівень вищевказаних якостей є абсолютно доцільним для сучасного правоохоронця-лідера нового зразка. Це дозволяє перейти від радянської моделі «виконавця наказів» до сучасної моделі «відповідального лідера», який здатний діяти самостійно в інтересах громади та держави.

На основі отриманих відсоткових розподілів можна також виділити три ключові кореляційні вузли та основні тенденції:

1. Кореляційний блок – «статусного лідерства». Зв'язок таких лідерських якостей як: «честолюбність» (85%) ↔ «авторитетність» (87%) ↔ «незалежність»

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

(83%). Їхні показники корелюють майже ідентично. Це свідчить про те, що у курсантів уявлення про лідерство сучасного правоохоронця будується на особистісному престижі. Висока потреба у визнанні (честолюбність) прямо конвертується у відчуття власної автономії (незалежність) та переконаність у своєму впливі на групу (авторитетність). Це сильний драйвер для кар'єрного росту, але цей факт може створювати конкуренцію всередині поліцейського підрозділу.

Таким чином, лідерство в уяві курсантів – це передусім автономність та визнання. Якщо курсант вважає себе незалежним, він автоматично приписує собі високу авторитетність та амбіції. Це є «ядром самопрезентації».

2. Кореляційний блок – «інструментального управління» (кризовий блок). Зв'язок таких лідерських якостей як: «владність» (59%) ↔ «вимогливість» (64%) ↔ «домінантність» (53%). Спостерігається ***негативна кореляція*** з попереднім кореляційним блоком (високі амбіції при нижчих інструментах впливу). Хоча курсанти хочуть бути авторитетними, вони демонструють значно меншу готовність до прямої домінантності та жорсткої вимогливості.

Таким чином, результати опитування вказують на існує розрив у курсантів між «хочу бути лідером» та «готовий застосовувати владу». Це може призвести до проблем у ситуаціях, де потрібно виявити правомірну твердість на наполегливість, правомірне застосування засобів фізичного впливу (наприклад, припинення правопорушення або віддача непопулярного наказу).

3. Кореляційний блок - «професійної активності» - це найбільш збалансований блок. Зв'язок таких лідерських якостей як: «ентузіазм» (78%) ↔ «діловитість» (75%) ↔ «амбіційність» (77%). Отже, високий ентузіазм підкріплюється конкретною діловитістю. Лідерство курсантів має «діяльний» характер. Вони не просто мріють про владу, а готові до активної роботи. Висока кореляція ентузіазму з діловитістю мінімізує ризик появи «диванних лідерів». Тому результати дослідження вказують на те, що поліцейський повинен бути діяльним.

Отже, ми можемо зробити такі основні висновки проведеного нами аналізу результатів опитування курсантів ЗВО системи МВС України:

По-перше, курсанти орієнтовані на лідерство через авторитет та успішність (м'яка сила), ніж через домінування та владу (жорстка сила). Це вказує на те, що вони визнають пріоритет «soft-power» над «hard-power».

По-друге, висока кореляція «незалежності» та «честолюбності» при відносно низькій «домінантності» може свідчити про те, що курсанти бачать себе «автономними експертами», а не «командирами підрозділів». Це може нести загрозу професійному індивідуалізму.

Третє, майже нульові показники низького рівня (1) за всіма шкалами вказують на високу групову солідарність у відповідях, що може маскувати реальні проблеми з дисципліною або готовністю до підпорядкування. Тут діагностується ризик самовпевненості:

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Таким чином, дана вибірка демонструє «молодіжний тип лідерства», де головним є самоствердження. Для служби в МВС цей потенціал потребує корекції в бік посилення вимогливості та вміння працювати з владними повноваженнями, щоб амбіції не суперечили інтересам служби.

Розглянемо результати якісного аналізу отриманих результатів. Досліджувані нами лідерські якості можна згрупувати у такі три блоки:

Мотиваційний блок («честолюбність» + «ентузіазм») – це вектор «досягнення ↔енергія». Це поєднання свідчить про наявність не просто бажання отримати результат, а й внутрішнього ресурсу для його реалізації. Честолюбство визначає *ціль* – тобто прагнення до визнання, кар'єрного зростання, високого соціального статусу та першості. Ентузіазм визначає *процес*, тобто емоційну залученість, здатність надихатися ідеєю та працювати з високою самовіддачею без зовнішнього примусу. Така людина не просто виконує обов'язки, а шукає можливості масштабувати свій вплив. Ентузіазм підживлює честолюбство, не даючи людині «вигоріти» при перших перешкодах. Честолюбство дає здорову агресію для конкуренції, а ентузіазм — харизму для ведення за собою команди. Цей блок вказує на *активну життєву позицію та високий рівень домагань*. Це типовий профіль «досягатора», який прагне до суб'єктивно значущих висот і має достатньо психоемоційної енергії, щоб їх підкорити.

Блок соціального впливу («авторитетність» + «незалежність») – вказує на те, що поліцейський повинен покладатися на власну думку та прагнути бути значущою фігурою в колективі, соціумі, державі. Поєднання цих якостей вказує на те, що людина виступає як активний ініціатор подій, а не як виконавець чужої волі. Така людина готова брати на себе відповідальність у складних ситуаціях, коли інші вагаються.

Виконавчий блок («діловитість» + «вимогливість») – висока оцінка «діловитості» свідчить про орієнтацію на практичний результат. Діловитість визначає *шлях* (найкоротший, найефективніший). Вимогливість визначає *якість* (безкомпромісність до помилок). Нижча оцінка «вимогливості» (порівняно з іншими якостями) – може вказувати на певний «лібералізм» у стосунках із підлеглими або колегами.

Таким чином, попри загалом позитивну картину результатів дослідження, результати містять декілька аспектів, які потребують уваги. По-перше, надзвичайно високі показники (80%+) за такими категоріями, як «авторитетність» (87%) та «честолюбність» (85%) – більше свідчать про профіль ідеального сучасного правоохоронця, аніж реального та вказує на феномен «соціальної бажаності». По-друге, найвищий рівень «честолюбності» (85%) при значно нижчому рівні «вимогливості» (64%) та «владності» (59%) – вказують на модель «лідера-зірки», а не «лідера-організатора». Для правоохоронних органів, які є суворо ієрархічними структурами, показник «незалежності» (83%) є неоднозначним. З позитивного боку це вказує на здатність правоохоронця брати на себе відповідальність. А з іншого – це є ризикованим, так як ігнорування субординації,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

наказів або небажання працювати в команді (індивідуалізм переважає над корпоративністю).

Те, що «домінантність» (60% та 53%) – єдина якість, де середній рівень (60%) значно вищий за високий (53%), може вказувати на прихований страх курсантів перед агресією або нерозуміння того, що в поліцейській діяльності «домінантність» є інструментом законного примусу. Курсанти можуть підсвідомо уникати ролі «жорсткого керівника», що може стати проблемою під час керування підрозділом у кризовій ситуації. Таким чином, група курсантів демонструє, що сучасний правоохоронець повинен мати високий лідерський потенціал, але який має егоцентричний характер. Для успішної служби необхідно зміщувати акцент із внутрішнього «Я» (честолюбність, незалежність) на інструментальні якості (вимогливість, діловитість) та командну взаємодію.

На основі кількісних та якісних показників опитування 120 курсантів можна змоделювати **психологічний профіль майбутнього правоохоронця поліції**. Цей профіль відображає внутрішню готовність молодих фахівців до виконання службових обов'язків та їхнє розуміння ролі лідера в структурі МВС.

Розглянемо структурні компоненти цього психологічного профілю. Отже:

1. Мотиваційне ядро – «амбітний прагматик». Провідні риси високого рівня: «честолюбності» (85%) та «незалежності» (83%).

Характеристика: поліцейський, який буде орієнтований на вертикальну кар'єру, визнання та особистий успіх. Він не боїться брати на себе відповідальність і здатен діяти автономно в умовах дефіциту часу або відсутності вказівок зверху.

2. Комунікативна стратегія – «авторитетний ентузіаст». Провідні риси високого рівня: «авторитетності» (87%) та «ентузіазм» (78%).

*Характеристика***:** лідерство базується не на залякуванні, а на особистому прикладі та харизмі. Такий поліцейський здатен надихати особовий склад, «заряджати» енергією та формувати позитивний імідж підрозділу.

3. Управлінський стиль – «гнучкий контролер». Провідні риси середнього рівня: «владність» (51%) та «домінантність» (60%).

Характеристика: це такий тип керівника, який уникає відкритої деспотії. Він використовує владні повноваження як інструмент, а не як спосіб самоствердження. Віддає перевагу діловій аргументації перед силовим тиском.

Ця модель лідерства є високо доцільною для сучасної реформованої поліції України з огляду на наступні чинники:

А. ***Адаптивність до демократичних стандартів (Community Policing).*** Висока «авторитетність» (87%) при помірній «домінантності» (60%) ідеально підходить для взаємодії з громадянським суспільством. Поліцейський сприймається не як «каральний орган», а як авторитетний фахівець, що забезпечує порядок. Це зменшує конфліктність між поліцією та населенням.

Б. ***Стійкість у кризових ситуаціях.*** Висока «незалежність» (83%) та «діловитість» (75%) є критично доцільними під час роботи в зоні бойових дій або

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

при ліквідації надзвичайних ситуацій. У таких умовах лідер повинен приймати миттєві рішення, не чекаючи підтвердження від штабу, що рятує життя особового складу.

В. ***Профілактика професійного вигорання.*** Високий рівень «ентузіазму» (78%) та «честолюбності» (85%) є внутрішнім ресурсом, що підтримує працездатність у стресових умовах. Доцільність цих рис полягає в тому, що вони «утримують» людину в професії, створюючи перспективу розвитку та особистого сенсу служби.

Г. ***Оптимальний баланс ієрархічності.*** Високий рівень (59%) та середній рівень (51%) «владності» свідчить про те, що майбутні офіцери готові дотримуватися субординації. Вони не намагаються «захопити владу» заради влади, що забезпечує стабільність вертикалі управління в МВС.

Отже, сформований профіль є *перспективним*, оскільки він поєднує в собі: 1) ефективність (через діловитість та незалежність); 2) людяність (через відмову від надмірної домінантності); 3) енергію (через ентузіазм). Єдиним ризиком залишається можлива перевага особистих амбіцій (честолюбство) над командними цілями. Для гармонізації цього профілю в системі підготовки варто робити акцент на розвитку колективної відповідальності.

Таким чином, психологічний профіль сучасного правоохоронця демонструє високу енергію та готовність курсантів до інноваційного типу лідерства. Проте для гармонізації професійного розвитку необхідно зміщувати акценти з егоцентричного самоствердження на опанування інструментальними навичками управління персоналом та зміцнення виконавчої дисципліни.

Висновки та перспективи подальших розвідок. На основі представленого аналізу результатів дослідження лідерських якостей можна сформулювати такі підсумкові висновки:

1. Констатовано домінування моделі «м’якої сили» (Soft Power). Це свідчить про сформованість уявлень у майбутніх офіцерів пріоритету «авторитетності» (87%) та «ентузіазму» (78%) над прямою «домінантністю» (53%). Це вказує на зміну парадигми лідерства в системі МВС: курсанти орієнтовані на трансформаційне лідерство, де головним інструментом впливу є особистий приклад, професійна компетенція та харизма, а не лише формальний примус.

2. Встановлено «розрив» між амбіціями та інструментами реалізації влади. Виявлено специфічний психологічний дисонанс: надвисокий рівень «честолюбності» (85%) та «незалежності» (83%) контрастує з помірними показниками «домінантності» та «владності». Це створює модель «лідера-зірки», який прагне до автономії та визнання, але може відчувати внутрішній бар’єр при необхідності застосування жорстких управлінських санкцій або правомірного примусу в кризових ситуаціях.

3. Виявлено потенціал професійної автономності та антикорупційна стійкість. Високий рівень «незалежності» (83%) у поєднанні з «діловитістю» (75%) є критично важливим для формування процесуальної самостійності

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

правоохоронця. Така конфігурація якостей дозволяє правоохоронцю приймати обґрунтовані рішення в умовах дефіциту часу та чинити опір зовнішньому тиску, що є фундаментом для протидії корупції та маніпуляціям.

4. Визначено ризик індивідуалізму та соціальної бажаності. Майже відсутність низьких показників (0-7%) за всіма шкалами вказує на ризик «фасадної» самооцінки та високу конформність групи. Орієнтація на особистісний престиж може призводити до професійного індивідуалізму, що потребує корекції навчально-виховного процесу в бік розвитку командної відповідальності та розуміння важливості субординації в ієрархічних структурах.

5. Обґрунтована відповідність профілю сучасним викликам (Community Policing). Сформований профіль «авторитетного ентузіаста» є стратегічно доцільним для реалізації концепції взаємодії поліції з громадою. Здатність правоохоронця бути лідером без проявів агресивної домінантності сприяє зниженню конфліктності в соціумі та підвищенню рівня суспільної довіри до правоохоронних органів.

Перспективою подальших досліджень є побудова психологічного профілю сучасного правоохоронця за організаційними якостями.

Література

1. Цільмак О. М. (2025) Психологічна сутність структурно-логічної моделі лідерського потенціалу особистості. Наукові інновації та передові технології» (Серія «Управління та адміністрування», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка»), № 11(51) С. 1848-1868

2. Цільмак О. М., Шмаленко Ю. І., Яковлєв Д. В. (2025) Соціально-психологічний портрет сучасного лідера. *Перспективи та інновації науки*. № 9 (55). С. 1622-1639.

3. Шаюк А. В., Залібовська-Ільницька З. В., Бібіков І. Л. (2020) Психологічний портрет успішного лідера: методологія дослідження. *Звіти Вінницького національного медичного університету*. 24 (2). С. 349-353. DOI: https://doi.org/10.31393/reports-vnmedical-2020-24(2)-26

4. Barieva, N. (2021). Psychological portrait of a leader on the example of Muslim women. *Minbar. Islamic Studies*. 14. 647-673. 10.31162/2618-9569-2021-14-3-647-673.

5. Byrne, K.A., Silasi–Mansat, C.D., & Worthy, D.A. (2015). Who chokes under pressure? The Big Five personality traits and decision–making under pressure. *Personality and individual differences*, 74, 22–28.

6. Goldberg, L.R. (1993). The structure of phenotypic personality traits. *American Psychologist*. 48(1). P. 26–34.

7. John, O. P., & Srivastava, S. (1999). The Big Five trait taxonomy: History, measurement, and theoretical perspectives. *Handbook of personality: Theory and research*, 2 (1999), 102–138.

References

1. Tsilmak O. M. (2025) Psykholohichna sutnist strukturno-lohichnoi modeli liderskoho potentsialu osobystosti. [The Psychological Essence of the Structural-Logical Model of an Individual's Leadership Potential]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii - Scientific Innovations and Advanced Technologies.* № 11(51), S. 1848-1868

2. Tsilmak O. M., Shmalenko Yu. I., Yakovliev D. V. (2025) Sotsialno-psykholohichnyi portret suchasnoho lidera. [The Socio-Psychological Portrait of a Modern Leader.]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky - Perspectives and Innovations in Science.* № 9 (55). S. 1622-1639.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

3. Shaiuk A. V., Zalibovska-Ilnytska Z. V., Bibikov I. L. (2020) (Psykholohichnyi portret uspishnoho lidera: metodolohiia doslidzhennia. [Psychological portrait of a successful leader: research methodology.]. *Zvity Vinnytskoho natsionalnoho medychnoho universytetu - Reports of Vinnitsa National Medical University*. 24 (2). S. 349-353.

4. Barieva, N. (2021). Psychological portrait of a leader on the example of Muslim women. *Minbar. Islamic Studies*. 14. 647-673. 10.31162/2618-9569-2021-14-3-647-673.

5. Byrne, K.A., Silasi–Mansat, C.D., & Worthy, D.A. (2015). Who chokes under pressure? The Big Five personality traits and decision–making under pressure. *Personality and individual differences*, 74, 22–28.

6. Goldberg, L.R. (1993). The structure of phenotypic personality traits. *American Psychologist*. 48(1). P. 26–34.

7. John, O. P., & Srivastava, S. (1999). The Big Five trait taxonomy: History, measurement, and theoretical perspectives. *Handbook of personality: Theory and research*, 2(1999), 102–138.

Дата першого надходження статті до видання: 05.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.98:159.923.2:615.851.85:316.356.2

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-5307-5321

Чайка Ірина Вікторівна доктор філософії (PhD) у галузі психології, доцент кафедри психології, Вінницький торговельно-економічний інститут ДТЕУ, м. Вінниця, https://orcid.org/0000-0002-3975-1982

ПСИХОКОРЕКЦІЯ ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ ДОРОСЛИХ У СИСТЕМІ СІМЕЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ЗАСОБАМИ ПОЛІМОДАЛЬНОЇ АРТ-ТЕРАПІЇ

Анотація. У статті здійснено теоретико-практичне обґрунтування можливостей психокорекції особистісного розвитку дорослих засобами полімодальної арт-терапії у процесі сімейної взаємодії. Акцентовано увагу на тому, що в сучасних умовах соціальної нестабільності, психоемоційного напруження, зростання рівня тривожності та міжособистісних конфліктів проблема психокорекції дорослої особистості набуває особливої актуальності. Сімейне середовище розглядається як важливий психологічний простір, у межах якого формуються емоційна стійкість, здатність до саморегуляції, особистісна зрілість, комунікативна компетентність, навички конструктивної взаємодії та психологічне благополуччя дорослої людини. Водночас порушення сімейної взаємодії можуть спричиняти внутрішні конфлікти, емоційне виснаження, дезадаптивні поведінкові реакції, зниження самооцінки та ускладнення процесу самоактуалізації особистості.

У статті представлено програму психокорекції особистісного розвитку дорослих, побудовану на основі полімодальної арт-терапії, що поєднує візуальну, аудіальну та тактильну модальності психотерапевтичного впливу.

Обґрунтовано доцільність використання ізотерапії, пісочної терапії, казкотерапії, кольоротерапії, маскотерапії, ігротерапії, групових дискусій, рефлексивних вправ і міні-тренінгів у психокорекційній роботі з дорослими.

Визначено, що застосування полімодальної арт-терапії сприяє розвитку емоційної саморегуляції, рефлексії, самоприйняття, усвідомлення сімейних ролей, зниженню рівня конфліктності, розвитку емпатії, формуванню навичок конструктивного діалогу та гармонізації подружніх і дитячо-батьківських взаємин.

Розкрито основні структурні блоки програми психокорекції: гармонізація подружніх взаємин, підвищення батьківської компетентності, розвиток емоційної саморегуляції та комунікативної компетентності дорослих.

Підкреслено, що психокорекційна робота має комплексний характер і спрямована не лише на подолання окремих міжособистісних труднощів, а й на активізацію внутрішніх ресурсів особистості, розвиток самоактуалізації та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

підтримку психологічного благополуччя. Практичне значення дослідження полягає у можливості використання запропонованої програми у роботі психологів, психотерапевтів, сімейних консультантів та фахівців у сфері арт-терапевтичних практик.

Ключові слова: психокорекція, особистісний розвиток, дорослі, самоактуалізація, сімейні взаємини, полімодальна арт-терапія, емоційна саморегуляція, психологічне благополуччя.

Chaika Iryna Viktorivna PhD in Psychology, Associate Professor of the Department of Psychology, Vinnytsia Institute of Trade and Economics of State University of Trade and Economics, Vinnytsia, https://orcid.org/0000-0002-3975-1982

PSYCHOCORRECTION OF ADULT PERSONALITY DEVELOPMENT IN THE SYSTEM OF FAMILY INTERACTION BY MEANS OF MULTIMODAL ART THERAPY

Abstract. The article presents a theoretical and practical substantiation of the possibilities of psychocorrection of adult personality development by means of multimodal art therapy within the family context. Particular attention is focused on the fact that under contemporary conditions of social instability, psycho-emotional tension, increasing levels of anxiety, and interpersonal conflicts, the issue of psychocorrection of the adult personality becomes especially relevant. The family environment is considered an important psychological space in which emotional stability, self-regulation abilities, personal maturity, communicative competence, skills of constructive interaction, and psychological well-being of an adult are formed. At the same time, disturbances in family interaction may cause internal conflicts, emotional exhaustion, maladaptive behavioral reactions, decreased self-esteem, and complications in the process of personality self-actualization.

The article presents a psychocorrection program for adult personality development based on multimodal art therapy, which combines visual, auditory, and tactile modalities of psychotherapeutic influence. The expediency of using art therapy techniques such as drawing therapy, sand therapy, fairy-tale therapy, color therapy, mask therapy, play therapy, group discussions, reflective exercises, and mini-trainings in psychocorrectional work with adults is substantiated. It has been determined that the application of multimodal art therapy promotes the development of emotional self-regulation, reflection, self-acceptance, awareness of family roles, reduction of conflict levels, development of empathy, formation of constructive dialogue skills, and harmonization of marital and parent-child relationships.

The main structural blocks of the psychocorrection program are revealed: harmonization of marital relationships, enhancement of parental competence, development of emotional self-regulation, and communicative competence of adults.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

It is emphasized that psychocorrectional work has a comprehensive character and is aimed not only at overcoming certain interpersonal difficulties, but also at activating internal personality resources, developing self-actualization, and supporting psychological well-being. The practical significance of the research lies in the possibility of applying the proposed program in the work of psychologists, psychotherapists, family counselors, and specialists in the field of art-therapeutic practices.

Keywords: psychocorrection, personality development, adults, self-actualization, family relationships, multimodal art therapy, emotional self-regulation, psychological well-being.

Постановка проблеми. У сучасних умовах соціальної нестабільності, емоційного напруження та зростання кількості міжособистісних труднощів проблема психокорекції особистісного розвитку дорослих набуває особливої актуальності. Доросла людина функціонує у складній системі соціальних, професійних і сімейних ролей, що потребує здатності до саморегуляції, особистісної зрілості, конструктивної комунікації та відповідального ставлення до власного розвитку.

Одним із важливих чинників особистісного розвитку дорослої людини є сімейні взаємини. Саме в сім'ї особистість отримує досвід підтримки, прийняття, емоційної близькості, довіри та взаєморозуміння. Водночас дисгармонія сімейної взаємодії може порушувати процес особистісного розвитку дорослої людини, знижувати рівень емоційної стійкості, самоприйняття, психологічного благополуччя та ускладнювати реалізацію внутрішнього потенціалу особистості.

У цьому контексті особливого значення набуває використання полімодальної арт-терапії як засобу психокорекційного впливу. Її потенціал полягає у можливості одночасного залучення різних каналів самовираження - візуального, аудіального й тактильного, що сприяє глибшому усвідомленню емоцій, активізації внутрішніх ресурсів, розвитку рефлексії та гармонізації міжособистісної взаємодії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній психології особистісний розвиток дорослого пов'язують із процесами самопізнання, самоприйняття, емоційної зрілості та здатності до конструктивної взаємодії з іншими [3, С.44]. Одним із найвищих проявів особистісного розвитку виступає самоактуалізація, яка відображає здатність людини до реалізації власного потенціалу, творчості, автономності та усвідомленого життєвого вибору [10]. Теоретико-методологічною основою дослідження виступають положення гуманістичної психології, зокрема ідеї А. Маслоу, К. Роджерса, В. Сатір щодо самоактуалізації, особистісного зростання, прийняття та значення підтримувального середовища у розвитку особистості.

Проблема сімейних взаємин активно досліджується у працях вітчизняних і зарубіжних авторів, які розглядають сім'ю як важливе середовище розвитку

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

особистості, формування емоційної стабільності, соціальної адаптації та психологічного благополуччя. Значна увага приділяється вивченню подружніх і дитячо-батьківських взаємин, сімейних ролей, емоційного клімату, стилів виховання та комунікативних моделей у сім'ї [1].

Окремий напрям становлять дослідження арт-терапевтичних практик у психокорекційній роботі. Полімодальна арт-терапія поєднує різні види творчої активності: ізотерапію, пісочну терапію, кольоротерапію, казкотерапію, ігротерапію, маскотерапію та інші методи, що дозволяють працювати з емоційною, когнітивною, ціннісно-смисловою і поведінковою сферами особистості [8].

Метою статті є обґрунтування та характеристика програми психокорекції особистісного розвитку дорослих у системі сімейної взаємодії засобами полімодальної арт-терапії.

Виклад основного матеріалу. Особистісний розвиток дорослої людини у системі сімейних взаємин передбачає не лише формування навичок конструктивної взаємодії та емоційної саморегуляції, а й поступове розкриття внутрішніх ресурсів особистості. Саме тому одним із психологічних результатів гармонізації сімейних взаємин виступає розвиток самоактуалізації як здатності людини до прийняття себе, творчого самовираження та усвідомленого життєвого вибору. Сімейна взаємодія створює простір, у якому людина може переживати підтримку, спільність, емоційну безпеку та прийняття. Саме ці чинники сприяють розкриттю особистісного потенціалу, розвитку самоповаги, емоційної стійкості та внутрішньої цілісності.

Для перевірки положення про особистісно-розвивальний потенціал гармонізації сімейних взаємин було розроблено програму психокорекції особистісного розвитку дорослих засобами полімодальної арт-терапії. Програма орієнтована на роботу з дорослими, які мають труднощі у сфері сімейної взаємодії, емоційної саморегуляції, комунікації, самоприйняття та самоактуалізації.

Основною метою програми є створення умов для розвитку особистісного потенціалу дорослих через гармонізацію сімейних взаємин засобами полімодальної арт-терапії. Її зміст передбачає поєднання групових дискусій, сюжетно-рольових ігор, дидактичних вправ, ізотерапії, пісочної терапії, казкотерапії, кольоротерапії, маскотерапії, ігротерапії та рефлексивних практик.

До основних завдань програми належать: розвиток емоційної саморегуляції, підвищення рівня особистісної зрілості, розвиток рефлексії, формування навичок конструктивної сімейної взаємодії, гармонізація подружніх і дитячо-батьківських взаємин, активізація внутрішніх ресурсів особистості та створення психологічних умов для розвитку самоактуалізації.

Програма ґрунтується на принципах особистісної орієнтованості, проблемності, рефлексивності, системності, діяльнісного підходу та комплексності. Особистісна орієнтованість передбачає врахування індивідуальних особливостей учасників. Проблемність завдань сприяє актуалізації досвіду та внутрішніх ресурсів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Рефлексивна спрямованість забезпечує усвідомлення власних переживань, установок і поведінкових моделей. Комплексність полягає у поєднанні різних арт-терапевтичних модальностей, що дозволяє впливати на когнітивний, емоційний і поведінковий компоненти сімейної взаємодії [2; 4; 7].

Структура програми включає три змістові блоки. Перший блок «Моя сім'я» спрямований на гармонізацію подружніх взаємин і розвиток сімейної самосвідомості. У межах цього блоку здійснюється робота з уявленнями про себе як члена сім'ї, сімейними цінностями, ролями, очікуваннями, способами комунікації та вирішення конфліктів. Використовуються вправи «Асоціації», «Живий дім», «Дерево сімейних цінностей», «Сімейні правила», міні-дискусії «Я та мій партнер», «Цінності: об'єднують чи роз'єднують подружжя?». Другий блок «Я і моя дитина» спрямований на підвищення батьківської компетентності та гармонізацію дитячо-батьківських взаємин. Його зміст передбачає формування знань про вікові особливості дітей, розвиток емоційного прийняття, усвідомлення власної батьківської позиції, формування конструктивних стратегій виховання та взаємодії з дитиною. Ефективними техніками є «Сім'я на піску», «Колаж», казкотерапевтичні вправи, «Герб сім'ї», «Ми - разом». Третій блок «Я сама» орієнтований на розвиток емоційної саморегуляції, самоприйняття, комунікативної компетентності та навичок соціальної поведінки. У межах цього блоку здійснюється психокорекція ставлення до себе, формування адекватної самооцінки, впевненості, здатності до діалогу та усвідомлення власних емоційних станів.

Заняття програми мають чітку структуру: привітання та налаштування на групову роботу; зняття емоційної напруги; міні-дискусія; корекційно-розвивальний блок із використанням полімодальної арт-терапії; рефлексія; підбиття підсумків; ритуал прощання. Така структура забезпечує психологічну безпеку, групову довіру та поступову інтеграцію отриманого досвіду.

Програма розрахована на 32 години та включає 16 зустрічей. У формувальному етапі дослідження взяли участь 60 респондентів, поділених на експериментальні та контрольні групи. Реалізація програми передбачала групову роботу з дорослими, подружні заняття та спільні заняття батьків із дітьми. Основними методами роботи були групові дискусії, ігрові міні-тренінги, візуалізація, шерінг, ізотерапія, кольоротерапія, маскотерапія та пісочна терапія.

Полімодальна арт-терапія у програмі виступає провідним методичним засобом розвитку рефлексії, емоційної саморегуляції та зміни ціннісних орієнтацій учасників. Її використання дозволяє створити безпечний простір для вираження почуттів, усвідомлення внутрішніх конфліктів, опрацювання сімейних ролей і формування нових моделей поведінки.

Оцінку достовірності результатів дослідно-експериментальної роботи ми провели за допомогою методів статистичного аналізу даних. Відповідно до аналізу змін в когнітивному компоненті сімейної самосвідомості, зокрема узгодженості сімейних ролей, виявлено наступне (табл.1).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Таблиця 1

Показники вираження когнітивного компонента сімейної самосвідомості в учасників експериментальних (ЕГ1, ЕГ2) та контрольних (КГ1, КГ2) групах після проведення експерименту

	ЕГ1	КГ1	ЕГ2	КГ2
Узгодженість сімейних ролей	$n_{1=15}$ $n_{2=15}$ Т1 (сума рангів ЕГ1)=322 Т1 (сума рангів КГ1)=143 $U_{факт}$= $(n_1*n_2+n_1*(n_1+1)/2-T$ (з найбільшим значенням) $U_{факт=23}$ $U_{кр=56}$ $U_{факт}< U_{кр}$		$n_{1=15}$ $n_{2=15}$ Т1 (сума рангів ЕГ1)=309 Т1 (сума рангів КГ1)=156 $U_{факт}$= $(n_1*n_2+n_1*(n_1+1)/2-T$ (з найбільшим значенням) $U_{факт=36}$ $U_{кр=56}$ $U_{факт}< U_{кр}$	

Після проходження психологічної роботи із сімейною самосвідомістю всі учасники групи відзначили покращення емоційного стану та бажання залишатися членом сім'ї ($U_{факт}< U_{кр}$). З'явилося позитивне ставлення до статусу чоловіка та дружини. Також відзначили розширення усвідомлення себе як члена сім'ї.

Відповідно до аналізу змін в емоційному компоненті сімейної самосвідомості, зокрема рівня задоволеності шлюбом, виявлено наступне (табл. 2).

Таблиця 2

Показники вираження емоційного компонента сімейної самосвідомості в учасників експериментальних (ЕГ1, ЕГ2) та контрольних (КГ1, КГ2) груп після проведення експерименту

	ЕГ1	КГ1	ЕГ2	КГ2
Задоволенсть шлюбом	$n_{1=15}$ $n_{2=15}$ Т1 (сума рангів ЕГ1)=320,5 Т1 (сума рангів КГ1)=144,5 $U_{факт}$= $(n_1*n_2+n_1*(n_1+1)/2-T$ (з найбільшим значенням) $U_{факт=24,5}$ $U_{кр=56}$ $U_{факт}< U_{кр}$		$n_{1=15}$ $n_{2=15}$ Т1 (сума рангів ЕГ1)=319 Т1 (сума рангів КГ1)=146 $U_{факт}$= $(n_1*n_2+n_1*(n_1+1)/2-T$ (з найбільшим значенням) $U_{факт=26}$ $U_{кр=56}$ $U_{факт}< U_{кр}$	

Із 30 осіб, які пройшли програму, рівень задоволеності шлюбом змінився у 100%. Відповідно до обчислень U-критерія Манна-Уітні значні зміни за шкалою

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

«задоволеність шлюбом» відбулися, оскільки (p = 0,01; U = 24,5 – для ЕГ1, КГ1; p = 0,01; U = 26 – для ЕГ2, КГ2).

Це говорить про статистично достовірні відмінності у значеннях результатів респондентів у контрольних й експериментальних груп після проведення експерименту, тобто рівень суб'єктивного відчуття благополуччя, гармонійності подружніх взаємин підвищився і виник внаслідок психологічної роботи з сімейною самосвідомістю.

Відповідно до аналізу змін у поведінковому компоненті сімейної самосвідомості, зокрема рівня фасилітуючої діалогічної комунікації, виявлено наступне (табл. 3).

Таблиця 3

Показники вираження поведінкового компонента сімейної самосвідомості в учасників експериментальних (ЕГ1, ЕГ2) та контрольних (КГ1, КГ2) груп після проведення експерименту

	ЕГ1	КГ1	ЕГ2	КГ2
Фасилітуюча діалогічна комунікація	$n_{1=15}$ $n_{2=15}$ Т1 (сума рангів ЕГ1)=342 Т1 (сума рангів КГ1)=123 $U_{факт=}$ $(n_1*n_2+n_1*(n_1+1)/2-T$ (з найбільшим значенням) $U_{факт=3}$ $U_{кр=56}$ $U_{факт} < U_{кр}$		$n_{1=15}$ $n_{2=15}$ Т1 (сума рангів ЕГ1)=334 Т1 (сума рангів КГ1)=131 $U_{факт=}$ $(n_1*n_2+n_1*(n_1+1)/2-T$ (з найбільшим значенням) $U_{факт=11}$ $U_{кр=56}$ $U_{факт} < U_{кр}$	

З боку чоловіків з'явилася легкість спілкування та підвищилася довірливість спілкування. Жінки відзначають покращення взаєморозуміння та відкритості з боку чоловіка, «з'явилися теми для спілкування, загальні плани», «вийшло домовитися», «почала просити допомоги у чоловіка». Жінки відзначають підвищення рівня саморозуміння, самоповаги, розкриття творчих здібностей «хочеться співати, малювати, танцювати» (p = 0,01; U = 3 – для ЕГ1, КГ1; p = 0,01; U = 11 – для ЕГ2, КГ2).

Також у процесі інтенсивної групової роботи батькам було надано інформацію про закономірності психологічного розвитку дітей, ефективні методи сімейного виховання, поширені батьківські помилки та їх наслідки, а також відбувалася реалізація отриманих знань практично, під час різноманітних арт-терапевтичних вправ.

Крім того, ми досягнули такого важливого результату, як рефреймінг образу дитини у сприйнятті батьків. Батьки, які брали участь у заходах програми, стали сприймати своїх дітей більш позитивно, навчилися бачити їхні переваги та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

потреби, розуміти причини, що стоять за епізодами небажаної поведінки. Перераховані зміни позначилися на шкалах самоактуалізації, показники за якими стали значно вищими.

Так, спостереження за батьками дозволило виявити зміни у когнітивному компоненті батьківської компетентності, в контексті оціночного ставлення до дитини (табл. 4-5).

Таблиця 4

Типи батьківського ставлення в експериментальній та контрольній групах до формувального етапу експерименту

Тип ставлення до дитини	Середнє значення		Розрахунок U-критерія Манна-Уітні			Середнє значення		Розрахунок U-критерія Манна-Уітні		
	До					До				
	КГ 1	ЕГ 1	Т1 (сума рангів ЕГ1)	Т2 (сума рангів КГ1)	$U_{факт}$ ($n_1*n_2+n_1*(n_1+1)/2$-Т (з найбільшим значенням)	КГ 2	ЕГ 2	Т1 (сума рангів ЕГ2)	Т2 (сума рангів КГ2)	$U_{факт}$ ($n_1*n_2+n_1*(n_1+1)/2$-Т (з найбільшим значенням)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Прийняття	14,6	16,4	209	256	89	18,2	19,3	251,5	213,5	93,5
Знехтування	5,3	5,5	247,5	217,5	97,5	3,3	3,4	245,5	219,5	99,5
Кооперація (низькі бали)	2,4	2,5	246,5	218,5	98,5	9,1	8,7	213,5	251,5	93,5
Симбіоз (низькі бали)	1,5	1,6	236	229	109	1,2	1,3	215,5	249,5	95,5
Авторитарна гіперсоціалізація (високі бали)	6,9	7,0	230	235	110	6,7	6,6	221	244	101
Продовження табл. 3.141	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Маленький невдаха (високі бали)	6,6	6,7	232	233	112	7,0	6,9	229	236	109
n_1	15	-	-	-	-	15	-	-	-	-
n_2	-	15	-	-	-	-	15	-	-	-
$U_{кр}$			56					56		

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Таблиця 5

Типи батьківського ставлення в експериментальній та контрольній групах після формувального етапу експерименту

Тип ставлення до дитини	Середнє значення		Розрахунок U-критерія Манна-Уітні			Середнє значення		Розрахунок U-критерія Манна-Уітні		
	До					До				
	КГ 1	ЕГ 1	Т1 (сума рангів ЕГ1)	Т2 (сума рангів КГ1)	$U_{факт}$ ($n_1*n_2+n_1*(n_1+1)/2$-Т (з найбільшим значенням)	КГ 2	ЕГ 2	Т1 (сума рангів ЕГ2)	Т2 (сума рангів КГ2)	$U_{факт}$ ($n_1*n_2+n_1*(n_1+1)/2$-Т (з найбільшим значенням)
Прийняття	15,1	28,6	336,5	128,5	8,5	10,4	24,6	335,5	129,5	9,5
Знехтування	7,3	17,4	330,5	134,5	14,5	5,2	16,4	336	129	9
Кооперація (низькі бали)	2,2	6,5	315	150	30	1,3	6,8	340,5	124,5	4,5
Симбіоз (низькі бали)	1,6	6,4	338	127	7	1,2	6,2	343,5	121,5	1,5
Авторитарна гіперсоціалізація (високі бали)	7,0	1,1	126	339	6	7,0	1,2	125,5	339,5	5,5
Маленький невдаха (високі бали)	6,8	1,0	120,5	344,5	0,5	7,0	1,1	134,5	330,5	14,5
n_1	15	-	-	-	-	15	-	-	-	-
n_2	-	15	-	-	-	-	15	-	-	-
$U_{кр}$			56					56		

З табл. 4 видно, що до формувального етапу експерименту у батьків переважав контроль поведінки дитини (7,0 балів), мотивації вимог не було, а самі вимоги носили авторитарний характер. Також немає статистично достовірних відмінностей у значеннях результатів респондентів у контрольних й експериментальних груп до проведення експерименту ($U_{факт} > U_{кр}$).

Після застосування корекційних засобів стало переважати прийняття дитини (28,6 та 24,6 бали) ($U_{факт} < U_{кр}$) (табл. 5). Дорослі частіше стали використовувати стимулюючу оцінку – похвалу, стали об'єктивно оцінювати досягнення та поведінку дитини, радіти разом з нею, пишатися її успіхами, що говорить про повагу особистості дитини. У разі негативного вчинку дитини дорослі висловлювали своє ставлення до дії, висловлювали невдоволення та жаль щодо поведінки свого сина чи доньки. Однак батьки не лише оцінювали поведінку дитини, але й мотивували свою оцінку, використовуючи її не прямо, а побічно, спонукаючи дитину до самооцінки.

Оскільки з табл. 5 видно статистично достовірні відмінності в значеннях результатів респондентів у контрольних й експериментальних груп після

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

проведення експерименту, то можна констатувати, що в ЕГ1 і ЕГ2 відбулися суттєві зміни у когнітивному компоненті батьківської компетентності ($U_{факт}< U_{кр}$).

Далі розглянемо зміни у поведінковому компоненті батьківської компетентності (табл. 6).

Таблиця 6

Показники вираження поведінкового компонента батьківської компетентності в учасників експериментальних (ЕГ1, ЕГ2) та контрольних (КГ1, КГ2) груп після проведення експерименту

Деструктивні характеристики поведінкового компонента	Середнє значення		Розрахунок U-критерія Манна-Уітні			Середнє значення		Розрахунок U-критерія Манна-Уітні		
	До					До				
	ЕГ 1	КГ 1	Т1 (сума рангів ЕГ1)	Т2 (сума рангів КГ1)	$U_{факт}$ $(n_1*n_2+n_1*(n_1+1)/2-T$ (з найбільшим значенням)	ЕГ 2	КГ 2	Т1 (сума рангів ЕГ2)	Т2 (сума рангів КГ2)	$U_{факт}$ $(n_1*n_2+n_1*(n_1+1)/2-T$ (з найбільшим значенням)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Гіперпротекція (Г+)	2,9	6,4	338	127	7	2,7	6,9	342,5	122,5	2,5
Гіпопротекція (Г-)	1,2	5,2	127,5	337,5	7,5	1,3	5,8	126	339	6
Потурання (У+)	3,3	7,7	335,5	129,5	9,5	2,2	7,2	141	324	21
Ігнорування потреб дитини (У-)	3,1	1,5	310,5	154,5	34,5	3,1	1,4	317	148	28
Надмірне пред'явлення вимог (Т+)	0,3	2,3	132	333	12	0,3	2,5	130	335	10
Недостатнє пред'явлення вимог (Т-)	0,2	2,4	121,5	343,5	1,5	0,3	2,9	134,5	330,5	14,5
Надмірність заборон (З+)	1,1	3,9	130	335	10	1,0	3,7	131	334	11
Недостатня кількість заборон (З-)	0,2	2,8	237	228	108	0,1	2,9	220,5	244,5	100,5
Надмірна суворість санкцій (С+)	0,4	3,8	121,5	343,4	1,5	2,4	4,0	142,5	322,5	22,5
Недостатність санкцій (С-)	1,2	4,5	129	336	9	1,3	4,6	128	337	8
n_1	15	-	-	-	-	15	-	-	-	-
n_2	-	15	-	-	-	-	15	-	-	-
$U_{кр}$			56					56		

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Як видно з табл.6, в учасників експериментальних груп у поведінковому компоненті батьківської компетентності відбулися зміни на високому рівні статистичної значущості ($U_{факт}<U_{кр.}$) за такими характеристиками, як «гіперпротекція» (U=7; U=2,5; p=0,01); «потурання» (U=9,5; U=21; p=0,01); «надмірність заборон» (U=10; U=11; p=0,01); «надмірне пред'явлення вимог» (U=12; U=10; p=0,01). Динаміка спостерігається і за такими характеристиками, як гіпопротекція (U=7,5; U=6; p=0,01); «ігнорування потреб дитини» (U=34,5; U=28; p=0,01); «недостатнє пред'явлення вимог» (U=1,5; U=14,5; p=0,01); «надмірна суворість санкцій» (U=1,5; U=22,5; p=0,01); «недостатність санкцій» (U=9; U=8; p=0,01).

Позитивні зміни у поведінковому компоненті батьківської компетентності відбулися завдяки усуненню причини деструктивності. Зазначено «розширення сфери батьківських почуттів»; «фобії втрати дитини»; «нерозвиненості батьківських почуттів»; «проекції на дитину власних небажаних якостей». У контрольних групах суттєвих змін не відбулося.

Зміни взаємодії дітей та батьків можна побачити у їх спільній діяльності. Якщо на констатуючому етапі було виявлено високий рівень вираження таких типів взаємодії, як «надмірна тривожна активність батька», «відкидання», «суперництво», «зайва опіка дитини», «уникнення відповідальності», «емоційна ізоляція», то на контрольному етапі формуючого експерименту вищезазначені типи взаємин мали низький рівень вираження. Рефлексуючи, батьки відзначали помилки у своїй поведінці, пояснюючи це стереотипом колишнього ставлення до дитини.

У спільній діяльності спостерігалося співробітництво дітей та батьків, в обох партнерів по взаємодії було бажання підтримувати контакт, зокрема й тілесний. Батьки використовували при взаємодії займенник «ми» та зверталися до дітей по імені.

Як з боку дітей, так і з боку батьків спостерігався прояв емоційного прийняття та симпатії. Батьки були орієнтовані на допомогу дітям у важких ситуаціях, але не прагнули виконати завдання за них. Дорослі не звинувачували своїх дітей у невдачах, а намагалися конструктивно вирішити проблеми, демонструючи ціннісне ставлення до них.

Отже, зміни когнітивного та поведінкового компонентів батьківської компетентності в учасників експериментальної групи після формувального етапу експерименту доводять ефективність застосування полімодальної арт-терапії.

Після завершення реалізації програми психокорекції розвитку особистості через гармонізацію сімейних взаємин було проведено контрольне дослідження рівня самоактуалізації опитуваних в експериментальних (ЕГ1, ЕГ2) та контрольних (КГ1, КГ2) груп з метою виявлення динаміки розвитку самоактуалізації особистості. Аналіз результатів контрольного зрізу рівня самоактуалізації зображено у табл. 7.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Таблиця 7

Аналіз результатів контрольного зрізу рівня самоактуалізації, бали

№ п/п	Назва шкал опитувальника CAT	Респонденти							
		Після		Після		До		До	
		КГ1	ЕГ1	КГ2	ЕГ2	КГ1	ЕГ1	КГ2	ЕГ2
1	Орієнтація в часі	47,2	59,2	34,6	53,2	48,5	50,6	39,3	40,2
2	Підтримка	51,2	60,2	41,5	52,6	51,1	49,7	41,4	41,3
3	Ціннісні орієнтації	47,6	61,3	50,3	65,5	48,3	49,1	50,5	44,1
4	Гнучкість поведінки	43,4	58,2	45,6	58,1	46,3	45,3	44,9	40,5
5	Сензитивність	46,9	58,9	43,8	54,0	46,4	46,5	43,7	42,1
6	Спонтанність	48,4	59,5	46,1	57,2	47,6	47,2	46,0	43,5
7	Самоповага	50,6	63,9	40,3	53,9	51,4	52,1	40,1	41,3
8	Самоприйняття	48,7	60,4	41,7	52,0	49,6	49,8	42,0	42,7
9	Уявлення про природу людини	51,6	56,8	49,3	52,1	51,1	53,0	50,1	48,9
10	Синергія	47,7	59,4	45,6	57,9	45,5	44,7	45,7	50,3
11	Прийняття агресії	48,9	61,8	41,1	52,8	51,0	50,9	41,3	44,6
12	Контактність	45,3	59,7	39,5	51,5	43,5	43,6	38,7	38,9
13	Потреба в пізнанні	48,9	59,1	40,2	51,7	50, 9	49,9	40,7	40,1
14	Креативність	45,5	57,8	39,1	50,6	42,4	44,6	39,0	39,6
	Середнє значення	50,2	59,7	38,1	52,9	49,8	50,2	40,3	40,8

У результаті гармонізації сімейних взаємин в експериментальній групі 1 коли найбільші зміни відбулися за дванадцятьма шкалами опитувальника CAT на рівні p=0,01: «орієнтація в часі» (U=8), «підтримка» (U=12), «цінносні орієнтації» (U=42,5), «гнучкість поведінки» (U=18), «сензитивність» (U=15), «самоприйняття» (U =35,5), «спонтанність» (U =33,5), «самоповага» (U =47), «синергія» (U =46,5), «потреба в пізнанні» (U =34), «контактність» (U =39), «креативність» (U =12). Загалом показник за шкалою CAT до та після експерименту збільшився з 49,2 бала до 59,7 бала (або на 21,3%). Це свідчить про перехід респондентів з групи психічної та статистичної норми (CAT немає) у CAT (тобто CAT є). В експериментальній групі 2 найбільші зміни відбулися за дванадцятьма шкалами опитувальника CAT на рівні p=0,01: «орієнтація в часі» (U=1), «підтримка» (U=32,5), «цінносні орієнтації» (U=50), «сензитивність» (U =31,5), «самоприйняття» (U =34,5), «спонтанність» (U =30), «самоповага» (U =14), «синергія» (U =22), «прийняття агресії» (U =45), «потреба в пізнанні» (U =51), «контактність» (U =30,5), «креативність» (U =21). Загалом показник за шкалою CAT до та після експерименту підвищився з 40,8 бала до 52,9 бала (або

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

на 29,7%). Це свідчить про перехід респондентів з групи з порушеннями (САТ немає) у групу психічна та статистична норма (тобто САТ теж немає, але показники в межах норми). Проведена нами роботи спричинила ряд особистісних змін, що ведуть до самовдосконалення, особистісного розвитку досліджуваних, але тимчасово порушують цілісність їх особистості. Цей факт вплинув на незначну зміну показників за шкалами «гнучкість поведінки», «прийняття агресії» та не вплинув на показники шкали «ціннісні орієнтації».

Також аналіз показав відсутність статистично значущих відмінностей на початок експерименту між КГ1 і ЕГ1 й КГ2 і ЕГ2. Оскільки статистика U-тест вище за критичне значення (U=56) і знаходиться в зоні незначущості, то ми приймаємо нульову гіпотезу і відхиляємо альтернативну гіпотезу про існування статистично значущих відмінностей між контрольними та експериментальними групами на початок експерименту.

Перевіряючи гіпотези H_0 і H_1 для ЕГ1, ЕК2 і КГ1, КГ2 на кінець психологічного експерименту (додатки Д' та Ж'), виявлено, що статистика U-тест нижча за критичне значення (U=56) і знаходиться в зоні значущості, що дозволяє нам відхилити нульову гіпотезу і прийняти альтернативну гіпотезу про існування статистично значущих відмінностей між контрольними та експериментальними групами на кінець експерименту.

Таким чином, апробація результатів дослідження показала наявність достовірних відмінностей у контрольних та експериментальних групах, що дозволяє констатувати результативність впровадження соціально-психологічної програми. Проведений психологічний експеримент підтвердив, що гармонізація сімейних взаємин засобами полімодальної арт-терапії впливає на розвиток самоактуалізації особистості.

Отримані в результаті експерименту дані дозволяють зробити висновок про те, що запропонована модель формування самоактуалізації особистості в умовах сімейних взаємин може бути визнана досить ефективною.

Таким чином, нам вдалося досягти поставленої мети, а саме: розробити програму психокорекційної роботи, яка підвищила емоційну самосвідомість, батьківську, соціальну та комунікативну компетентності, емоційну саморегуляцію, що зумовило позитивні особистісні зміни, зростання показників самоактуалізації. Результати формувального експерименту підтвердили нашу загальну гіпотезу про те, що реалізація спеціальної програми, яка включає засоби полімодальної арт-терапії, сприяє гармонізації сімейних взаємин та розвитку особистісного потенціалу. Припускаємо, що цьому сприяло розмаїття форм роботи із зворотним зв'язком (обговорення, обмін досвідом, розбори життєвих ситуацій та ін.), а також наявність полімодальних арт-терапевтичних вправ на практичне відпрацювання отриманих знань (ізотерапія, комунікативні ігри та ін.).

Висновки. Отже, полімодальна арт-терапія є ефективним засобом психокорекції особистісного розвитку дорослих у системі сімейних взаємин. Її

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

використання сприяє гармонізації емоційної сфери, розвитку саморегуляції, рефлексії, комунікативної компетентності та активізації внутрішніх ресурсів особистості. Психокорекційна робота створює психологічні умови для розвитку самоактуалізації дорослої людини як інтегрального показника особистісної зрілості, самоприйняття та здатності до повноцінної самореалізації.

Розроблена програма має комплексний характер і поєднує візуальну, аудіальну та тактильну модальності арт-терапевтичного впливу. Вона спрямована не лише на подолання окремих труднощів сімейної взаємодії, а й на розвиток внутрішніх ресурсів дорослої особистості, підвищення рівня психологічного благополуччя та створення сприятливого сімейного мікроклімату.

Практичне значення програми полягає у можливості її використання психологами у психокорекційній, консультативній та тренінговій роботі з дорослими, сім'ями, батьківськими групами. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в апробації програми в різних соціальних і професійних групах дорослих та оцінюванні її ефективності за показниками самоактуалізації, емоційної саморегуляції та якості сімейних взаємин.

Література:

1. Бохонкова Ю., Пелешенко О., Кобиляцька М. Психологічні особливості використання видів арт-терапії в різні вікові періоди. *Теоретичні і прикладні проблеми психології.* 2021. №1. С. 15-25.

2. Кацавець Р. С. Психологія розвитку особистості : навч. посіб. Київ : Алерта, 2024. 152 с.

3. Мельничук О. Б. Основи психоконсультування та психокорекції. Київ : Каравела, 2023. 390 с.

4. Основи психокорекції : курс лекцій : навч. посіб. / уклад. Н. В. Гриньова. Умань: Візаві, 2022. 135 с.

5. Прокоф'єва О. О., Ковальова О. В., Варіна Г. Б. Психокорекція та основи психотерапії : підручник. Запоріжжя : МДПУ імені Богдана Хмельницького, 2023. 474 с.

6. Симиченко В. А. Проблематика особистісного розвитку в контексті неперервної професійної освіти. *Педагогіка і психологія.* 2010. № 2. С. 46–57.

7. Стельмах О. В. Основи психокорекції : конспект лекцій. Львів: ЛДУ БЖД, 2023.120с.

8. Тараріна О. Практикум з арт-терапії: скриня майстра. К.: Астамір-В., 2025. 224 с.

9. Тарасевич І. Ю. Групова психотерапія та психокорекція : глосарій основних термінів та методів групової роботи. Дніпро : Дніпровський гуманітарний університет, 2024. 57 с.

10. Фурман А. В., Ковальова Т. М. Методологічні орієнтири створення категорійної матриці взаємозв'язку образів суб'єктивної реальності і психологічних чинників самоактуалізації дорослого. *Вітакультурний млин*. 2011. Модуль 13. С. 27–32.

References:

1. Bokhonkova, Yu., Peleshenko, O., & Kobyliatska, M. (2021). Psykholohichni osoblyvosti vykorystannia vydiv art-terapii v rizni vikovi periody [Psychological features of using types of art therapy at different age periods]. *Teoretychni i prykladni problemy psykholohii* – Theoretical and Applied Problems of Psychology, 1, 15–25 [in Ukrainian].

2. Katsavets, R. S. (2024). *Psykholohiia rozvytku osobystosti* [Psychology of personality development]. Kyiv: Alerta [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

3. Melnychuk, O. B. (2023). *Osnovy psykhokonsultuvannia ta psykhokorektsii* [Fundamentals of psychological counseling and psychocorrection]. Kyiv: Karavela [in Ukrainian].

4. Hrynova, N. V. (Comp.). (2022). *Osnovy psykhokorektsii: kurs lektsii* [Fundamentals of psychocorrection: lecture course]. Uman: Vizavi [in Ukrainian].

5. Prokofieva, O. O., Kovalova, O. V., & Varina, H. B. (2023). *Psykhokorektsiia ta osnovy psykhoterapii* [Psychocorrection and fundamentals of psychotherapy] (3rd ed.). Zaporizhzhia: Melitopol State Pedagogical University named after Bohdan Khmelnytskyi [in Ukrainian].

6. Symychenko, V. A. (2010). Problematyka osobystisnoho rozvytku v konteksti neperervnoi profesiinoi osvity [Problems of personality development in the context of continuing professional education]. *Pedahohika i psykholohiia* – Pedagogy and Psychology, 2, 46–57 [in Ukrainian].

7. Stelmakh, O. V. (2023). *Osnovy psykhokorektsii* [Fundamentals of psychocorrection]. Lviv: LDU BZhD [in Ukrainian].

8. Tararina, O. (2025). *Praktykum z art-terapii: skrynia maistra* [Workshop on art therapy: the master's toolbox]. Kyiv: Astamir-V. [in Ukrainian].

9. Tarasevych, I. Yu. (2024). *Hrupova psykhoterapiia ta psykhokorektsiia: hlosarii osnovnykh terminiv ta metodiv hrupovoi roboty* [Group psychotherapy and psychocorrection: glossary of basic terms and methods of group work]. Dnipro: Dnipro Humanitarian University [in Ukrainian].

10. Furman, A. V., & Kovalova, T. M. (2011). Metodolohichni oriientyry stvorennia katehoriinoi matrytsi vzaiemozviazku obraziv subiektyvnoi realnosti i psykholohichnykh chynnykiv samoaktualizatsii dorosloho [Methodological guidelines for creating a categorical matrix of interrelation between images of subjective reality and psychological factors of adult self-actualization]. *Vitakulturnyi Mlyn* – Vitacultural Mill, 13, 27–32 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 29.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 12.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.923

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-5322-5333

Чайковська Оксана Миколаївна кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри загальної та практичної психології, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, Кам'янець-Подільський, https://orcid.org/0000-0003-0799-4987

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАСТОСУВАННЯ КОУЧИНГУ В ПРОЦЕСІ САМОВДОСКОНАЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

Анотація. У статті розглядаються теоретичні засади застосування коучингу в процесі самовдосконалення особистості. Обґрунтовано актуальність проблеми, зумовлену зростанням вимог до адаптивності, емоційного інтелекту, саморефлексії та здатності особистості до самостійного прийняття рішень. Визначено, що коучинг є ефективним інструментом розвитку, який сприяє розкриттю внутрішнього потенціалу людини, підвищенню її мотивації та формуванню відповідальності за власне життя.

Проаналізовано наукові підходи до трактування сутності коучингу, його міждисциплінарний характер і витоки в гуманістичній психології. Розкрито ключові принципи коучингу − усвідомленість і відповідальність, які забезпечують перехід від пасивного реагування до активного самокерування.

Висвітлено основні механізми впливу коучингу, зокрема цілепокладання, рефлексію та розвиток внутрішньої мотивації.

Окреслено значення коучингових технологій у професійному та особистісному розвитку, зокрема в умовах кризових ситуацій, що актуально для сучасного українського суспільства. Підкреслено їхню роль у формуванні стресостійкості, емоційної гнучкості та здатності до самореалізації.

Обґрунтовано, що застосування коучингових технологій забезпечує розвиток ключових навичок (soft skills), зокрема комунікативної компетентності, критичного мислення, саморегуляції та навичок прийняття рішень. Доведено, що коучинг виступає важливим ресурсом підтримки особистості в умовах нестабільності, сприяючи її адаптації, збереженню психологічної рівноваги та реалізації внутрішнього потенціалу.

Зроблено висновок, що коучинг виступає дієвою психологічною та освітньою технологією, яка забезпечує комплексний розвиток особистості, сприяє формуванню ефективних життєвих стратегій і підвищенню якості життя. Його використання відкриває перспективи для подальших наукових досліджень і практичного впровадження в різних сферах діяльності.

Ключові слова: коучинг, коуч, особистісне самовдосконалення, самореалізація, коучингові технології, особистісне зростання, саморегуляція.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Chaikovska Oksana Mykolaivna PhD in Psychology, Associate Professor, Associate Professor of the Department of General and Practical Psychology, Kamianets-Podilskyi Ivan Ohiienko National University, Kamianets-Podilskyi, https://orcid.org/0000-0003-0799-4987

THE ROLE OF COACHING IN THE PROCESS OF PERSONAL SELF-DEVELOPMENT

Abstract. The article examines the theoretical foundations of applying coaching in the process of personal self-improvement. The relevance of the issue is substantiated by the increasing demands for adaptability, emotional intelligence, self-reflection, and an individual's ability to make independent decisions. It is determined that coaching is an effective developmental tool that contributes to the unlocking of a person's inner potential, increasing motivation, and forming responsibility for one's own life.

Scientific approaches to understanding the essence of coaching, its interdisciplinary nature, and its roots in humanistic psychology are analyzed. The key principles of coaching—awareness and responsibility—are revealed, ensuring the transition from passive reaction to active self-management. The main mechanisms of coaching influence are highlighted, including goal setting, reflection, and the development of intrinsic motivation.

The significance of coaching technologies in professional and personal development is outlined, particularly in crisis situations, which is especially relevant for contemporary Ukrainian society. Their role in fostering stress resilience, emotional flexibility, and the ability to achieve self-realization is emphasized.

It is substantiated that the application of coaching technologies ensures the development of key soft skills, including communicative competence, critical thinking, self-regulation, and decision-making skills. It is proven that coaching serves as an important resource for supporting individuals in conditions of instability, contributing to their adaptation, maintenance of psychological balance, and realization of inner potential.

It is concluded that coaching is an effective psychological and educational technology that ensures comprehensive personal development, promotes the formation of effective life strategies, and improves quality of life. Its use opens prospects for further scientific research and practical implementation in various fields of activity.

Keywords: coaching, coach, personal self-improvement, self-realization, coaching techniques, personal growth, self-regulation

Постановка проблеми. У сучасному світі, що характеризується стрімкими соціальними, економічними та технологічними змінами, питання особистісного самовдосконалення набуває особливої актуальності. Зростання конкуренції, високий рівень стресу та постійна необхідність адаптації до нових умов спонукають людину до безперервного розвитку, пошуку внутрішніх ресурсів і

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

формування гнучких життєвих стратегій. Сьогодні успішність особистості визначається не лише рівнем професійних знань і навичок, але й здатністю до саморефлексії, емоційного інтелекту, саморегуляції та усвідомленого прийняття рішень.

У цьому контексті коучинг виступає як ефективний інструмент підтримки особистісного зростання та самореалізації. Він спрямований на розкриття внутрішнього потенціалу людини, підвищення її мотивації та розвиток відповідальності за власне життя. На відміну від традиційних форм навчання чи консультування, коучинг базується на принципах партнерства, довіри та взаємоповаги, де коуч не дає готових порад, а допомагає клієнту самостійно знаходити оптимальні рішення через глибокі запитання, аналіз і усвідомлення власного досвіду.

Особливу цінність коучинг має в процесі особистісного самовдосконалення, оскільки сприяє чіткому визначенню цілей, формуванню ефективних стратегій їх досягнення та подоланню внутрішніх бар'єрів, таких як невпевненість у собі, страх змін. Завдяки цьому людина отримує можливість не лише підвищити власну ефективність, але й досягти гармонії між різними сферами життя.

Отже, дослідження ролі коучингу в процесі особистісного самовдосконалення є важливим, адже воно дозволяє глибше зрозуміти механізми розвитку особистості, визначити ефективні інструменти самореалізації та окреслити перспективи подальшого вдосконалення людини в умовах сучасного суспільства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика коучингу знайшла відображення у працях багатьох зарубіжних дослідників, зокрема Т. Голві, М. Джея, Р. Ділтса, М. Ландсберга, О. Огнєва, О. Самольянова, Ф. Сендала, А. Сорокоумова, Е. Стака, Дж. Уітмора. У їхніх роботах розкрито методи використання коучингу, підходи до організації коучингової взаємодії, а також окремі аспекти оцінювання його складових. Серед українських науковців варто відзначити Е. Денисенка, Ю. Кравченка, Л. Круглову, О. Кузьміну, В. Кулика, Г. Назарову, В. Павлова, І. Петровську, М. Таран, Н. Чухрай та інших, які досліджували сутність коучингу, особливості його застосування та можливості розвитку потенціалу працівників за допомогою цього підходу.

Коучинг як інструмент розкриття особистісного потенціалу в різних сферах діяльності аналізували Т. Голві, М. Аткінсон, М. Дауні, С. Беттлі, Д. Уітмор та інші. Як освітню технологію його розглядали як зарубіжні дослідники (А. Браун, Дж. Джеймсон, К. Колет), так і українські вчені (Т. Борова, О. Бородієнко, Н. Горук, С. Романова тощо).

У сучасній науковій літературі коучинг розглядається як складний міждисциплінарний феномен, що поєднує підходи психології, педагогіки, менеджменту та теорії навчання. Дослідники відзначають, що коучинг сформувався на основі гуманістичної психології та руху розвитку людського

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

потенціалу, які акцентують увагу на самореалізації особистості. Саме це визначає його ключову роль у процесах самовдосконалення.

Аналіз праць зарубіжних учених (Т. Голві, Дж. Уітмор, Р. Ділтс та ін.) свідчить, що коучинг насамперед спрямований на розкриття внутрішніх ресурсів людини та подолання психологічних бар'єрів. У цьому контексті особистісне зростання розглядається як результат підвищення усвідомленості, розвитку саморефлексії та формування відповідальності за власні рішення. Сучасні дослідження підкреслюють, що ключовими механізмами впливу коучингу є постановка цілей, структурована рефлексія та розвиток внутрішньої мотивації.

Суттєвий внесок у дослідження коучингу зроблено в контексті навчання та розвитку. Зокрема, коучинг розглядається як ефективна модель активного та рефлексивного навчання, що сприяє формуванню навичок самостійного мислення, відповідальності та здатності до саморозвитку. У цьому аспекті він виступає не лише інструментом розвитку, а й освітньою технологією.

Разом із тим, у науковій літературі підкреслюється недостатня теоретична опрацьованість окремих аспектів коучингу. Деякі автори вказують на фрагментарність досліджень, відсутність єдиної теоретичної бази та необхідність подальших системних досліджень ефективності коучингових практик. Це свідчить про те, що коучинг як наукова галузь перебуває на етапі активного розвитку.

Таким чином, аналіз літературних джерел дозволяє зробити висновок, що коучинг є важливим інструментом особистісного самовдосконалення, який сприяє розкриттю потенціалу особистості, розвитку самосвідомості та досягненню життєвих і професійних цілей. Його ефективність підтверджується як теоретичними концепціями, так і емпіричними дослідженнями, що дозволяє розглядати коучинг як перспективний напрям сучасної науки і практики розвитку людини.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні сутності коучингу та визначенні його ролі в процесі особистісного самовдосконалення, а також у аналізі наукових підходів до використання коучингових технологій як ефективного інструменту розвитку потенціалу особистості.

Виклад основного матеріалу. Термін «коучинг» уперше з'явився у 1974 році в книзі Тімоті Голві «Внутрішня гра в теніс», де було закладено основи цього підходу. Ключова ідея полягала в тому, що головною перешкодою на шляху досягнення цілей є внутрішній, уявний супротивник людини [2]. У цьому контексті коуч виступає наставником, який допомагає клієнту знаходити власні шляхи подолання внутрішніх бар'єрів і досягнення результатів.

Перші концептуальні основи коучингу були закладені у працях Тімоті Голві та Джона Уітмора, які пов'язували ефективність діяльності людини передусім із її внутрішнім станом, рівнем усвідомленості та здатністю до саморегуляції. Зокрема, Дж. Уітмор визначав коучинг як процес розкриття потенціалу особистості через сприяння навчанню, а не пряме навчання, наголошуючи на розвитку самосвідомості та відповідальності [14].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Дж. Уітмор значно розширив межі застосування коучингу, вивівши його за межі спортивної психології. Він довів, що коучингові методи є надзвичайно ефективними в управлінні бізнесом та менеджменті. Фундаментом його підходу стала модель GROW, яка складається з чотирьох етапів: Мета, Реальність, Варіанти та Шлях. Ця модель спрямована на глибоке опрацювання свідомості клієнта для досягнення конкретних результатів. Сформовані дослідником принципи лягли в основу стандартів найбільших міжнародних організацій. Завдяки практичній дієвості ця технологія здобула визнання та популярність у багатьох галузях по всьому світу [14].

У 1980-х роках коучинг активно увійшов у бізнес-середовище, особливо в країнах із розвиненою економікою. З часом він став важливою складовою управлінських практик і сприяв формуванню нового стилю менеджменту − управління через коучинг. Сьогодні цей підхід є невід'ємним елементом діяльності успішних організацій. Коучинг визначається як форма навчання, у межах якої фахівець (коуч) допомагає клієнту досягати поставлених цілей [6].

У подальших дослідженнях коучинг розглядається як фасилітативний процес, що базується на партнерській взаємодії між коучем і клієнтом. Науковці підкреслюють, що ключовою характеристикою коучингу є його орієнтація на розвиток внутрішніх ресурсів особистості та стимулювання самостійного пошуку рішень. У цьому контексті коучинг відрізняється від традиційних форм навчання чи консультування, оскільки не передбачає передачу готових знань, а сприяє самопізнанню та саморозвитку [15].

На сьогодні коучинг розглядається як загальнопсихологічна методика, що стимулює позитивні самозміни особистості. Широке розповсюдження цієї практики створює необхідність для її глибшого наукового дослідження.

У роботах українських вчених коучинг визначається як психологічна стратегія розвитку, що сприяє розкриттю потенціалу особистості та досягненню життєвих цілей. Зокрема, П. Прусак трактує коучинг як інструмент оптимізації діяльності та трансформації особистості через усвідомлення власних ресурсів [10].

У науковому доробку В. Зеленіна коучинг у межах сучасної української психології трактується як цілісний інструмент особистісного та професійного розвитку, що інтегрує в собі механізми підтримки, мотивації та саморефлексії. Досліджуючи психологічні аспекти саморозвитку викладачів університетів країн ЄС, автор визначає коучингові технології як ключовий чинник професійної еволюції педагога в умовах глобальних освітніх трансформацій.

Особливу цінність має здійснений науковцем змістовний порівняльний аналіз етапів становлення коучингової концепції. Це дозволило розкрити її світоглядно-методологічне коріння та простежити особливості розвитку методу як у світовому, так і у вітчизняному науковому дискурсі [5].

Водночас у наукових джерелах відзначається відсутність єдиного універсального визначення коучингу. За результатами аналізу численних

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

підходів, коучинг трактується як цілеспрямований, партнерський і орієнтований на результат процес, спрямований на розвиток особистості та досягнення нею значущих цілей. Спільним для більшості визначень є акцент на розвитку потенціалу, підвищенні ефективності діяльності та особистісному зростанні.

Згідно з позицією Міжнародної федерації коучингу, професійний коучинг − це процес надання послуг, спрямований на досягнення клієнтом якісно нових результатів у особистій і професійній сферах. Він сприяє поглибленню знань, підвищенню ефективності діяльності та покращенню якості життя [12].

В основі коучингу лежать два ключові принципи − усвідомленість і відповідальність. Усвідомленість означає здатність чітко сприймати інформацію, концентрувати увагу на важливому та розуміти як зовнішні обставини, так і власні емоції. Самосвідомість допомагає людині краще розуміти свої почуття й мотивацію. Водночас відповідальність передбачає активну позицію людини у досягненні власних цілей. Саме поєднання цих принципів створює відчуття свободи, адже людина чітко усвідомлює свої прагнення, визначає поточне становище, обирає шлях розвитку та діє відповідно до наміченого плану [1].

Викладена позиція відображає базову ідею коучингу як процесу, що сприяє переходу людини від пасивного реагування до усвідомленого самокерування. Усвідомленість у цьому контексті виступає не лише як здатність фіксувати інформацію, а як інструмент глибокого аналізу власного досвіду, поведінки та внутрішніх установок. Вона дозволяє людині виявляти справжні причини своїх дій, розрізняти зовнішні впливи та внутрішні мотиви, що є необхідною умовою для якісних змін.

Водночас відповідальність можна розглядати як практичний вимір усвідомленості. Якщо усвідомленість формує розуміння, то відповідальність забезпечує дію. Вона передбачає готовність людини приймати рішення, не перекладаючи їх на обставини чи інших людей, і нести наслідки власного вибору. Саме це переводить процес самовдосконалення з рівня намірів у площину реальних змін.

Поєднання цих принципів створює цілісний механізм особистісного розвитку: усвідомленість задає напрям, а відповідальність − рух. Їх взаємодія сприяє формуванню внутрішньої автономії, коли людина не лише розуміє свої цілі, а й здатна системно діяти для їх досягнення. У такому випадку свобода постає не як відсутність обмежень, а як здатність свідомо обирати та реалізовувати власний життєвий шлях.

Отже, у межах коучингу усвідомленість і відповідальність виступають не окремими характеристиками, а взаємодоповнюючими чинниками, що забезпечують ефективне самовдосконалення та стійкий особистісний розвиток.

Коучинг є процесом, спрямованим на досягнення цілей у різних сферах життя через партнерську взаємодію між коучем і клієнтом. Він реалізується у формі регулярних зустрічей − коуч-сесій, метою яких є підвищення рівня

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

усвідомленості, уточнення цілей, розвиток компетентностей і досягнення загального благополуччя.

Ключовий постулат коучингу полягає в тому, що кожна людина або команда здатна самостійно знайти найефективніші способи досягнення своїх цілей і визначити оптимальний темп руху. Крім того, коучинг сприяє розвитку емоційного інтелекту, покращуючи здатність розуміти й конструктивно використовувати емоції.

Коучинг виступає дієвим механізмом подолання психологічних бар'єрів та зміцнення самомотивації особистості на шляху до реалізації цілей. У специфічних умовах воєнної агресії цей інструмент набуває особливої ваги для професійного самовизначення та конструктивного розв'язання конфліктів. Практичне застосування коучингових методик дозволяє не лише розвивати м'які навички (soft skills), а й формувати стійкі стратегії досягнення результатів у кризових ситуаціях [12].

Сучасні реалії в Україні, зумовлені війною, вимагають від кожного не лише гнучкості, а й докорінного перегляду внутрішніх цінностей. За Т. Мілютіною, коучинг стає містком між кризовим станом та продуктивною самореалізацією. Він стимулює розвиток емоційного інтелекту та антистресових навичок. Ключовим фактором тут є прийняття людиною відповідальності за своє майбутнє, адже саме це дозволяє трансформувати зовнішній тиск у внутрішню силу − резильєнтність, що сприяє професійному зростанню попри всі виклики [8].

Українські науковці підкреслюють, що коучинг сприяє самовдосконаленню через низку ключових механізмів:

- саморефлексія та усвідомлення власних цілей;
- активізація внутрішніх ресурсів особистості;
- формування відповідальності за результати діяльності;
- розвиток автономності та здатності до самонавчання.

Зокрема, І. Бєлкін трактує коучинг як метод активного навчання, що сприяє всебічному розвитку особистості та досягненню нею значущих життєвих результатів. Ця технологія постає дієвим механізмом індивідуального прогресу, що в соціальному вимірі виконує функцію супроводу суб'єкта під час переходу між різними етапами розвитку. Фундаментальна сутність коучингового процесу полягає в стимулюванні прагнення людини до самоактуалізації та вдосконаленні її навичок самоорганізації [1].

На думку дослідника І. Бєлкіна коучинг зосереджується на цілях людини та способах їх досягнення. Він спонукає усвідомити власні цінності й дотримуватися їх на шляху до результату. Коучинг зміцнює позитивні установки й формує завдання, які забезпечують зворотний зв'язок. Його ключове питання: «Як людині стати кращою?»

По-перше, кожна людина вже має необхідні ресурси або здатна їх створити. Коуч допомагає усвідомити ситуацію, працює з цілями та цінностями,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

вказує моменти вибору, протидіє звичкам, що стримують розвиток, підтримує зміни й спрямовує до зростання.

По-друге, людина завжди робить найкращий вибір із доступних. Чим більше вона розуміє ситуацію й має варіантів, тим ближче просувається до мети. Завдання коуча − показати ці варіанти, тоді як остаточний вибір залишається за людиною.

По-третє, кожен вчинок має мету. Людину ведуть її цінності та прагнення, що й зумовлює зміни. Коуч стимулює до дії.

По-четверте, розуміння приходить через дію. Це, певною мірою, найважливіше: без практичних кроків усе інше залишається лише ідеями. Багато хто усвідомлює причини свого становища, але без дій не може змінитися. Коучинг втрачає сенс, якщо не спонукає людину обрати нову модель поведінки [1].

С. Романова вважає, що до ключових принципів коучингової діяльності належать економічність і комплексний підхід, підвищення ефективності, простота, соціальне партнерство та об'єктивність. Вплив на аудиторію ґрунтується на принципах, що сприяють зміні поведінки та розвитку учасників навчання відповідно до норм коучингової комунікації. Серед них − мотивація, розкриття унікального потенціалу, усвідомлення, розподіл відповідальності та цілеспрямованість.

Окремо варто підкреслити принципи діяльності коуча: здатність інформувати без нав'язування власної позиції, ефективна комунікація та підтримка самостійності. Отже, коучинг − це насамперед діалог між тренером і групою, у якому всі учасники залучаються до процесу відповідно до власних можливостей і бажання [11].

О. Марцінковська та Н. Фижик зазначають, що коуч може надавати моральну підтримку та допомагати людині відновити віру в себе. Водночас працівник не перебуває в підпорядкуванні коуча, як це відбувається в моделі «наставник − підопічний». Він лише може дослухатися до порад і самостійно знаходити рішення своїх проблем. У процесі взаємодії з коучем ключову роль відіграють довіра та внутрішня готовність людини шукати вихід із труднощів − як у професійній діяльності, так і в колективі чи особистому житті [7].

Дослідження Л. Ніколаєва також підтверджує, що коучингові технології підвищують ефективність діяльності через розвиток особистісних і професійних якостей [9].

Згідно з поглядами Л. Ніколаєва, концептуальна основа коучингу полягає у сприянні розкриттю внутрішнього потенціалу клієнта, його фокусуванні на цілепокладанні та вдосконаленні ключових компетенцій. У цьому процесі провідна роль належить клієнту, тоді як коуч виконує функцію рівноправного партнера, який стимулює процеси саморозвитку та самовдосконалення.

У ході дослідження було встановлено, що впровадження коучингових технологій суттєво підвищує продуктивність фахівців соціономічних професій.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Це відбувається завдяки оптимізації таких аспектів, як емоційний інтелект, тайм-менеджмент, лідерство, стресостійкість та комунікативна гнучкість [9].

Ю. Вінтюк аналізує коучинг як компонент підготовки майбутніх психологів, підкреслюючи його роль у розвитку професійної самосвідомості [4].

Дослідники Г. Варіна та О. Ковальова розглядають коучинг як інноваційну технологію, спрямовану на підвищення конкурентоспроможності та продуктивності особистості. Науковці акцентують увагу на тому, що цей інструментарій створює умови для максимальної реалізації внутрішнього потенціалу фахівця або цілої організації. Унікальність коучингу полягає в активізації механізмів саморегуляції, професійної самосвідомості та лідерських якостей, що зрештою сприяє формуванню ініціативного та професійно зрілого персоналу [3]. Це підкреслює його роль не лише як індивідуальної практики, а й як інструменту соціального та професійного розвитку.

Аналіз психологічних аспектів діяльності коуча дозволяє виокремити ключові вектори його роботи. По-перше, це формування атмосфери довіри та стимулювання клієнта до подолання внутрішніх бар'єрів на шляху до мети. По-друге, коуч виконує діагностичну функцію, використовуючи професійний інструментарій для виявлення ресурсів клієнта та надання конструктивного зворотного зв'язку. Третім аспектом є оптимізація діяльності, де коучинг допомагає структурувати процеси прийняття рішень та планування. Нарешті, коучинг сприяє актуалізації творчого потенціалу, дозволяючи особистості розробляти індивідуальні стратегії трансформації. Отже, коучинг постає як гнучка система взаємодії, що забезпечує адаптивність працівника та його самореалізацію в умовах мінливого середовища [4].

Коучинг є дієвою психологічною та освітньою технологією, що сприяє особистісному зростанню. Його можна використовувати як інструмент для глибшого самопізнання, уточнення життєвих цілей і визначення шляхів їх досягнення, а також для формування власних цінностей і світоглядних орієнтирів.

Висновки. Коучинг відіграє вагому та багатогранну роль у процесі особистісного самовдосконалення, оскільки він не зводиться до традиційного навчання або надання готових рішень, а спрямований на активізацію внутрішніх ресурсів особистості та розкриття її потенціалу. У сучасних умовах соціально-економічної нестабільності коучинг набуває особливої актуальності як інструмент підтримки людини у процесі адаптації, самопізнання та свідомого життєвого вибору.

Застосування коучингу створює сприятливі умови для глибокого усвідомлення індивідом власних цілей, життєвих цінностей, пріоритетів і наявних ресурсів. Це, у свою чергу, сприяє формуванню цілісного уявлення про себе, розвитку рефлексивного мислення та підвищенню рівня відповідальності за власне життя. Особистість переходить від пасивної позиції до активного суб'єкта власного розвитку, що є ключовою ознакою особистісного самовдосконалення.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Ефективність коучингу значною мірою зумовлена його діалогічною природою та партнерською взаємодією між коучем і клієнтом. Через систему відкритих запитань, підтримувальну комунікацію та спрямовану рефлексію людина самостійно знаходить оптимальні рішення, що підсилює її внутрішню мотивацію, впевненість у власних силах та здатність до самостійного прийняття рішень. Такий підхід формує не лише навички вирішення конкретних завдань, а й розвиває критичне мислення та усвідомленість.

Особливого значення набуває формування навичок саморегуляції, емоційної стабільності, стратегічного планування та усвідомленого цілепокладання. У сучасних умовах динамічних змін ці компетентності виступають основою ефективного функціонування особистості та її здатності до саморозвитку.

Завдяки коучинговим технологіям людина поступово опановує інструменти управління власним емоційним станом, розвиває рефлексію та усвідомленість, вчиться визначати пріоритети й раціонально розподіляти внутрішні й зовнішні ресурси. Коучинг сприяє формуванню гнучкого мислення, здатності адаптуватися до невизначеності, конструктивно реагувати на виклики та приймати зважені рішення навіть у складних обставинах. Крім того, застосування коучингових підходів допомагає особистості підтримувати психологічну рівновагу, знижувати рівень тривожності та запобігати емоційному вигоранню. У кризових ситуаціях це забезпечує збереження внутрішньої стійкості, підвищує рівень самоконтролю та впевненості у власних силах.

Отже, коучинг виступає ефективним інструментом особистісного зростання і самовдосконалення, який сприяє не лише розвитку окремих компетентностей, а й формуванню цілісної стратегії життєвого та професійного розвитку особистості. Його впровадження дозволяє людині будувати власну траєкторію розвитку на основі усвідомленості, відповідальності, внутрішньої мотивації та активної життєвої позиції. У перспективі коучинг має значний потенціал для подальших наукових досліджень та широкого практичного застосування в освіті, професійному середовищі та соціальній сфері.

Література:

1. Бєлкін І.В. Коучинг– інноваційний метод навчання. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми.* 2021. Вип. 47. С. 119–123.

2. Вітмор Д. Ефективний коучинг. Принципи і практика / пер. з англ. Н. Лавської 5-е вид. Київ : КМ-БУКС, 2019. 336 с.

3. Varina H.B., Kovalova O.V., Huz N.V. Коучинг як інноваційна технологія управління людськими ресурсами. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2023. № 2. С. 67–76.

4. Вінтюк Ю.В. Коучінг у професійній підготовці майбутніх психологів. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: Педагогічні науки.* 2020. №1. С. 31–37.

5. Зеленін В. Порівняння наукових підходів до коучингу в українському та світовому науковому просторі (2015–2025 рр.). *Науковий часопис Українського державного*

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

університету імені Михайла Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки. 2025. Випуск 28 (73). С. 61–75.

6. Лев Н.Ю. Моделі коучингу: характеристика та особливості застосування. *Вісник національного ун-ту «Львівська політехніка»* : зб. наук. пр. 2012. № 727. С. 76–81.

7. Марцінковська О., Фижик Н. Роль коучингу в розвитку персоналу. *Економічний аналіз.* :*збірник наукових праць.* Тернопіль : 2011. Вип. 8 Ч. 2. С. 257–260.

8. Мілютіна К.Л. Коучинг як модель розвитку соціальної компетентності для самореалізації особистості. *Габітус.* 2025. Вип. 76. С. 260–264.

9. Ніколаєв Л. Технології коучингу як інструмент підвищення ефективності діяльності фахівців соціономічних професій. *Вісник Національного університету оборони України*, 2024. 81(5). С.126–134.

10. Прусак П. Коучинг як категорія психологічної стратегії. *Наука і освіта.* 2024. № 4. С. 18–22.

11. Романова С.М. Коучінг як нова технологія в професійній освіті. *Вісник Національного авіаційного ун-ту. Серія : Педагогіка. Психологія.* 2010. Вип. 3. С. 83–86.

12. Atkinson A., Watling C.J., Brand P.L.P. Feedback and coaching. European Journal of Pediatrics. 2022. Vol. 181 (2). P. 441–446.

13. Hawkins P. Coaching, Mentoring and Organizational Consultancy Text. N-Y, 2015. 368p.

14. Passmore J., Lai Y. Coaching Psychology: Exploring definitions and contribution to coaching research and practice? *International Coaching Psychology. Review.* 2019. 14(2), P.69–83.

15. Passmore J., Evance-Krimme R. The Future of Coaching: Conceptual Framework for the Coaching Sector From Personal Craft to Scientific Process and the Implications for Practice and Research. *Front. Psychol., 10 November.* 2021. P. 56–86.

References:

1. Bielkin, I.V. (2021). Kouchynh – innovatsiinyi metod navchannia [Coaching as an innovative teaching method]. Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy – Modern Information Technologies and Innovative Teaching Methods in Training Specialists: Methodology, Theory, Experience, Problems, 47, 119–123 [in Ukrainian].

2. Whitmore, J. (2019). Efektyvnyi kouchynh. Pryntsypy i praktyka [Coaching for Performance: Principles and Practice]. Kyiv: KM-BUKS [in Ukrainian].

3. Varina, H.B., Kovalova, O.V., & Huz, N.V. (2023). Kouchynh yak innovatsiina tekhnolohiia upravlinnia liudskymy resursamy [Coaching as an innovative technology of human resource management]. Dniprovs′kyi naukovyi chasopys publichnoho upravlinnia, psykholohii, prava – Dnipro Scientific Journal of Public Administration, Psychology, Law, 2, 67–76 [in Ukrainian].

4. Vintyuk, Yu.V. (2020). Kouchinh u profesiinii pidhotovtsi maibutnikh psykholohiv [Coaching in the professional training of future psychologists]. Visnyk Cherkaskoho natsionalnoho universytetu imeni Bohdana Khmelnytskoho. Seriia: Pedahohichni nauky – Bulletin of Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy. Series: Pedagogical Sciences, 1, 31–37 [in Ukrainian].

5. Zelenin, V. (2025). Porivniannia naukovykh pidkhodiv do kouchynhu v ukrainskomu ta svitovomu naukovomu prostori (2015–2025 rr.) [Comparison of scientific approaches to coaching in the Ukrainian and global scientific space (2015–2025)]. Naukovyi chasopys Ukrainskoho derzhavnoho universytetu imeni Mykhaila Drahomanova. Seriia 12. Psykholohichni nauky – Scientific Journal of Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University. Series 12. Psychological Sciences, 28 (73), 61–75 [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

6. Lev, N.Yu. (2012). Modeli kouchynhu: kharakterystyka ta osoblyvosti zastosuvannia [Coaching models: characteristics and features of application]. Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika» – Bulletin of Lviv Polytechnic National University, 727, 76–81 [in Ukrainian].

7. Martsinkovska, O., & Fyzhyk, N. (2011). Rol kouchynhu v rozvytku personalu [The role of coaching in personnel development]. Ekonomichnyi analiz – Economic Analysis, 8(2), 257–260 [in Ukrainian].

8. Miliutina, K.L. (2025). Kouchynh yak model rozvytku sotsialnoi kompetentnosti dlia samorealizatsii osobystosti [Coaching as a model for developing social competence for personal self-realization]. Habitus – Habitus, 76, 260–264 [in Ukrainian].

9. Nikolayev, L. (2024). Tekhnolohii kouchynhu yak instrument pidvyshchennia efektyvnosti diialnosti fakhivtsiv sotsionomichnykh profesii [Coaching technologies as a tool for improving the efficiency of professionals in socionomic professions]. Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy – Bulletin of the National Defence University of Ukraine, 81(5), 126–134 [in Ukrainian].

10. Prusak, P. (2024). Kouchynh yak katehoriia psykholohichnoi stratehii [Coaching as a category of psychological strategy]. Nauka i osvita – Science and Education, 4, 18–22 [in Ukrainian].

11. Romanova, S.M. (2010). Kouchinh yak nova tekhnolohiia v profesiinii osviti [Coaching as a new technology in professional education]. Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu. Seriia: Pedahohika. Psykholohiia – Bulletin of the National Aviation University. Series: Pedagogy. Psychology, 3, 83–86 [in Ukrainian].

12. Atkinson, A., Watling, C.J., & Brand, P.L.P. (2022). Feedback and coaching. European Journal of Pediatrics, 181(2), 441–446.

13. Hawkins, P. (2015). Coaching, Mentoring and Organizational Consultancy. New York: Routledge. 368 p.

14. Passmore, J., & Lai, Y. (2019). Coaching Psychology: Exploring definitions and contribution to coaching research and practice. International Coaching Psychology Review, 14(2), 69–83.

15. Passmore, J., & Evance-Krimme, R. (2021). The future of coaching: Conceptual framework for the coaching sector from personal craft to scientific process and the implications for practice and research. Frontiers in Psychology, 10, 56–86.

Дата першого надходження статті до видання: 01.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 16.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.9.07+ 316.48

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-5334-5346

Чаплак Ян Васильович кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, https://orcid.org/0000-0001-6763-2967

Чуйко Галина Василівна кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри психології, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, https://orcid.org/0000-0002-3424-3348

ІНТРАПСИХІЧНИЙ ВИМІР ПСИХОЛОГІЧНОГО ПОСЕРЕДНИЦТВА У ПСИХОКОНСУЛЬТУВАННІ

Анотація. Стаття присвячена аналізу та розкриттю значення інтрапсихічного виміру в психологічному посередництві у процесі психологічного консультування.

Зазначено існування поглядів науковців, представників різних психотерапевтичних напрямків, на природу внутріособистісного конфлікту, зокрема психодинамічного, теорії поля, поведінкового, когнітивного, гуманістичного та екзистенційного.

Визначено види, цілі та об'єкти психологічного посередництва та його актуальність у процесі психологічного консультування.

Констатується, що психологічне посередництво як різновид і складову психоконсультативного процесу – це форма психологічної допомоги клієнту, під час якої практичний психолог полегшує процес взаємодії, сприяє досягненню порозуміння, перетворює мову емоцій клієнта на мову аргументів і домовленостей, знижуючи водночас рівень напруженості у контакті та допомагаючи узгодити обрані клієнтом межі комунікації, його очікування; спрямовуючи взаємодію на пошук рішень та прийняття клієнтом власної відповідальності за їх реалізацію. Тобто психологічне посередництво можна застосовувати як на інтрапсихічному, так і на міжособистісному рівнях.

Наголошено, що поняття посередництва не тотожне поняттю медіації, воно значно ширше як за змістом, будучи зорієнтованим на вплив третьої сторони, що сприятиме організації діалогу між сторонами та розв'язанню конфлікту в процесі психологічного консультування, так і за формою, що не зобов'язує використовувати стандарти медіаційного процесу та вимоги до його проведення у ситуації психологічного консультування.

Зроблено висновок, що психологічне посередництво можна безперечно вважати різновидом психологічного консультування, зокрема через те, що воно може використовувати типовий для психологічного консультування психоло-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

гічний інструментарій у процесі своєї реалізації; також воно досить чітко структуроване та формально визначене, зосереджуючись на психології конфлікту та будучи сконцентрованим на узгодженості, етичності та конструктивності взаємодії психолога та клієнта значно більше, ніж на досягненні формальних домовленостей і угод.

Ключові слова: психологічне посередництво, медіація, конфлікт, психологічне консультування, психологічний інструментарій.

Chaplak Yan Vasylyovych Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Psychology, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, https://orcid.org/0000-0001-6763-2967

Chuyko Halyna Vasylivna Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Psychology, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, https://orcid.org/0000-0002-3424-3348

INTRA-PSYCHICAL DIMENSION OF PSYCHOLOGICAL MEDIATION IN PSYCHOCONSULTATION

Abstract. The article is deals with the analysis and disclosure of significance of the intrapsychic dimension in psychological mediation / intermediary in the process of psychological counseling.

The existence of views of scientists, representatives of various psychotherapeutic directions, on the nature of intrapersonal conflict, in particular psychodynamic, field theory, behavioral, cognitive, humanistic and existential, is noted.

The types, goals and objects of psychological intermediary and its relevance in the process of psychological counseling are determined.

It is stated that psychological intermediary as a type and component of the psycho-consultative process is a form of psychological assistance to the client, during which a practical psychologist facilitates the process of interaction, helps to achieve understanding, transforms the language of the client's emotions into the language of arguments and agreements, while reducing the level of tension in contact and helping to agree on the communication boundaries chosen by the client, his expectations; directing the interaction towards finding solutions and the client's acceptance of his own responsibility for their implementation. That is, psychological intermediary can be applied both at the intrapsychic and interpersonal levels.

It is emphasized that the concept of intermediary is not identical to the concept of mediation, it is much broader both in content, being oriented towards the influence of a third party, which will contribute to the organization of dialogue between the parties and the resolution of the conflict in the process of psychological counseling, and in form, which does not oblige to use the standards of the mediation process and the requirements for its conduct in a situation of psychological counseling.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

It is concluded that psychological intermediary can undoubtedly be considered a type of psychological counseling, in particular because it can use the psychological toolkit typical of psychological counseling in the process of its implementation; it is also quite clearly structured and formally defined, focusing on the psychology of conflict and being concentrated on the coherence, ethics and constructiveness of the interaction between the psychologist and the client much more than on reaching formal agreements and contracts.

Keywords: psychological intermediary, mediation, conflict, psychological counseling, psychological toolkit.

Постановка проблеми. Термін «психологічне посередництво» у науковій, прикладній та практичній психології має кілька змістових смислів, що робить його застосування актуальним у різновидах надання психологічної допомоги особистості. Наприклад, психологічне посередництво може розглядатися як робота фахівця (ним може бути практикуючий психолог) в ролі третьої сторони у процесі вирішення міжособистісного конфлікту. Тобто, тут фахівець психологічної служби розглядається як нейтральний фахівець, який допомагає сторонам конфронтації налагодити (покращити) комунікацію між собою, перейти від конфлікту до домовленостей (угод) і відновити / зберегти стосунки [1]. Також психологічне посередництво може виступати як механізм психічної регуляції особистості за допомогою відповідного психологічного інструментарію (культурно-історична традиція): особистість взаємодіє із зовнішнім світом і з самою собою не прямо, а через певні символи, мову, письмові нотатки, схеми, діаграми тощо, що, в свою чергу, опосередковують її саморегуляцію та мислення [2; 3].

Окрім цього, психологічне посередництво виступає у теоретично-прикладних дослідженнях як «медіаторна змінна», пояснюючи, чому та як одна змінна може впливати на іншу. Саме медіаторна змінна у наданні психологічної допомоги може бути психологічним фактором, за допомогою якого психолог-практик відповідає на питання «Як саме відбуваються зміни?». Наприклад, у такій шкалі консультативної взаємодії «психоконсультування (інтервенція) → підвищення усвідомлення клієнтом своїх емоцій → зниження рівня тривоги», саме «усвідомлення емоцій» виступає ключовою медіаторною змінною. Тобто, медіаторна змінна у процесі психологічного консультування може застосовуватися як ключ до розуміння психологічних змін в особистості. Вона може допомогти практикуючому психологу в пропрацюванні запиту клієнта, перейти від питання «Чи працює процес надання психологічної допомоги?» до питання «Чому та як психоконсультування працює «вже і тепер» саме для цього клієнта?» [4].

У психоконсультуванні ці смисли психологічного посередництва досить часто перетинаються: практикуючий психолог в процесі консультативної взаємодії може виконувати роль посередника у діалозі між клієнтами (сім'я, пара,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

колеги тощо); також він може виступати як посередник щодо формування у клієнта навичок саморегуляції та нових смислів за допомогою мови, рефреймінгу, інтерпретації (опосередкування психічних процесів); якщо ж аналізувати науковий вимір, то тут психолог-дослідник вивчає ті медіатори, що роблять процес психологічного консультування ефективним та екологічним. Саме ж психологічне консультування – це, перш за все, «професія організації бесіди (діалогу)», де за допомогою психологічного посередництва описується його основна суть і причини звернень [5; 6]. Психолог-консультант у процесі надання психологічної допомоги старається допомогти клієнту (клієнтам) подивитися на свою проблему ніби збоку, усвідомити приховані аспекти взаємин, організувати та структурувати процес взаємодії за шкалою «клієнт–психолог» на професійному рівні [1; 5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні роки інтрапсихічному виміру психологічного посередництва приділяється значна увага у теоретично-прикладних дослідженнях психології конфлікту (Т. Аріфходжаєва, Л. Березовська, О. Верба, В. Галаган, Л. Долинська, Л. Котлова, Б. Леко, С. Лисенко, Г. Ложкін, Л. Матяш-Заяц, В. Орлов, О. Отич, Н. Пов'якель, Ю. Шмаленко, О. Юрков тощо) [7; 8; 9].

Якщо ж під «інтрапсихічним фокусом» розглядати загалом внутрішньоособистісні конфлікти, то можна виокремити погляди науковців з різних психотерапевтичних шкіл [1; 5; 10]:

- психодинамічний підхід (класична «внутрішня боротьба» особистості). У вузькому сенсі цей напрям дуже часто називають «інтрапсихічним виміром». Дослідження цього блоку представлені такими науковцями як: З. Фрейд (розглядав конфлікт між інстанціями потягами/психіки та заборонами, тобто вивчалися внутрішні суперечності як першочергова причина неврозу/тривоги); К. Юнг (зосереджував увагу на внутрішньому конфлікті, що тісно переплітається з установкою (інтроверсія / екстраверсія) та рівнем напруги між складовими психіки людини); А. Адлер (розглядав конфлікт у ракурсі почуття неповноцінності та компенсації); Е. Фромм (вивчав «екзистенціальні дихотомії» як першоджерело внутрішніх суперечностей (напруженість за шкалою «можливості-обмеження)); К. Хорні (виокремлювала невротичні (тобто, внутрішні) конфлікти як певне протистояння за шкалою «тенденції-потреби») тощо;
- мотиваційний підхід / підхід теорії поля (конфлікт розглядається як певне зіткнення «сили і вибору» особистості). Його представником є К. Левін, який описав базові типи внутрішньоособистісного конфлікту за такими шкалами «уникнення-уникнення», «зближення-зближення», «зближення-уникнення» і поєднав їх із вибором між валентностями / цілями;
- поведінковий підхід (внутрішній конфлікт висвітлюється як реакція на умови (обставини) та альтернативи). Так, Б. Скіннер розглядає конфлікт через несумісність / конкуренцію поведінкових тенденцій і відповідних підкріплень у ситуації;

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

- у когнітивному підході інтрапсихічний вимір висвітлюється як внутрішня когнітивна неузгодженість. Представник цього підходу Л. Фестінгер розглядає когнітивний дисонанс як форму внутрішньособистісної конфліктної ситуації (суперечливість «інформації / установок / переконань»);
- гуманістичний підхід (внутрішній конфлікт розглядається навколо «Я-образу», самоактуалізації, самооцінки). А. Маслоу описує внутрішньоособистісний конфлікт як певний розрив між спрямуванням до самоактуалізації та відповідним результатом в реалістичних умовах, а К. Роджерс, в свою чергу, виокремлював невідповідність/дисонанс між реальним досвідом особистості та її Я-образом (Я-концепцією) як основу внутрішньоособистісного конфлікту;
- екзистенційний підхід аналізує сенс і цінності життя як майданчик для утворення внутрішніх суперечностей. Так, наприклад, В. Франкл розглядав внутрішній конфлікт як певне зіткнення значущих потреб / цінностей і пошуку смислу. Тобто, за цим підходом внутрішня напруга особистості, пов'язана з її смислом.

Отже, цілий спектр теоретичних підходів у наданні психологічної допомоги стараються пояснити природу внутрішнього конфлікту, відповідаючи на питання «Що саме відбувається на теренах внутрішнього світу людини?». Окрім цього, інтрапсихічний вимір як домінантний рівень посередництва у наданні психологічної допомоги розкривається у працях таких наших сучасників-науковців як С. Васьківська, П. Горностай, Д. Дімаджіо, І. Зварич, А. Макбет, Дж. Макрі, В. Панок, Н. Славіна тощо.

У процесі останніх досліджень розкриваються «інтрапсихічні кластери» психологічного посередництва у різних видах психологічної допомоги. Так, наприклад, F. Inchausti, A. MacBeth, I. Hasson-Ohayon та G. Dimaggio висвітлюють у своєму дослідженні такий кластер інтрапсихічного виміру психологічного посередництва у психотерапевтичному втручанні, як інтеграція та усвідомлення психічних станів [11]; J. A. Macri та R. D. Rogge, описали такий кластер, як поведінкова реалізація та гнучка саморегуляція у психологічній допомозі [12]; J. Wang, C. H. Drossaert, M. Knevel, L. Chen, E. T. Bohlmeijer та M. J. Schroevers виокремлюють важливість у психотерапевтичній інтервенції кластеру доброзичливого ставлення до себе та зниження рівня негативних повторювальних циклів [13].

Мета нашої статті полягає в тому, щоб розкрити значення інтрапсихічного виміру психологічного посередництва у такому виді психологічної допомоги як психологічне консультування.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж перейти до висвітлення нашої тематики, потрібно розібратися із понятійним апаратом, який ми будемо використовувати. Термін «медіація» досить часто визначається як структурована конкретна процедура з відповідними принципами та роллю нейтрального медіатора [14]. Поняття «посередництво» – набагато ширше поняття у порівнянні з поняттям «медіації»: воно тримає орієнтир на будь-яке втручання третьої

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

сторони, що може допомогти сторонам конфлікту домовлятися / взаємодіяти (і не лише використовувати стандарти медіації). Якщо ж порівняти такі поняття як «психологічна медіація» та «психологічне посередництво», то тут також ми можемо зіткнутися з відповідними розбіжностями. Так, наприклад, під визначенням психологічної медіації найчастіше розуміють медіацію як чітко структуровану процедуру, де практикуючий психолог може виконувати роль медіатора, використовуючи психологічні інструментарії у вирішенні міжособистісних конфліктів [15].

У психології конфлікту «психологічне посередництво» розкривається як певна система дій, що сконцентровані на організації діалогу між людьми, на відновленні відносин і контакту, а не тільки на укладанні домовленостей (угоди). Тут значно ширше спрямування фокусу саме на психологічній допомозі, відновленні взаєморозуміння, емоційній напрузі, здатності сторін розмовляти тощо. Якщо у психологічній медіації існує орієнтир тільки на інтерперсональний вимір вирішення конфліктної ситуації, то на теренах психологічного посередництва практикуючий психолог може допомагати людям у вирішенні конфліктів на таких рівнях, як інтрапсихічному, інтерперсональному та соціально-інституційному [15; 16]. Отже, психологічне посередництво – це форма психологічної професійної допомоги, у процесі якої практикуючий психолог: полегшує процес взаємодії (тобто, контакт) через взаєморозуміння («клієнт-інституція», «клієнт-група», «клієнт-значима особа» тощо); фахівець у процесі сесії перекладає контент подачі клієнта з «мови емоцій та / чи потреб» на «мову його запиту та / чи угоди (домовленостей)»; старається надати діалогу (бесіді) структурований вигляд, знижуючи при цьому рівень напруженості; допомагає узгодити очікування, ролі, інтереси, межі (кордони); спрямовує на пошук рішень у тих чи інших ситуативних моментах, але, при цьому не заміняючи сторони щодо їхньої відповідальності.

Дипломований практикуючий психолог за своїми компетенціями, отриманими у процесі професійної підготовки, може працювати у сфері «психологічного посередництва», а тим паче у сфері «психологічної медіації». Тут потрібно зробити невеличке уточнення: психологічну медіацію та психологічне посередництво не потрібно прирівнювати до медіації в загальному, наприклад, у юридичному спрямуванні / трактуванні.

Так, наприклад, у психологічному консультуванні «психологічне посередництво» часто може застосовуватися для покращення комунікації (здійснення фасилітації), координацію процесу взаємодії, інтерпретування певних психологічних процесів. І це не означає, що потрібно в обов'язковому режимі проводити саме формальну процедуру медіації. Але психологічну медіацію ні в якому разі не потрібно прирівнювати до психотерапії (чи психотерапевтичного консультування). Психологічна медіація може в певній мірі торкатися особистісних переживань індивіда, але її основна мета – це інтерперсональний вимір, тобто, налагодження між сторонами міжособистісної взаємодії та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

досягнення відповідних угод щодо вирішення конфліктних ситуацій, а не пропрацювання психічних розладів [5; 16].

Одним із різновидів групового психологічного консультування за П. Горностаєм є психологічне посередництво, що застосовується у конфліктних ситуаціях на міжособистісному рівні [1], Такий різновид психоконсультативної взаємодії спрямований на організацію процесу врегулювання психологічних міжособистісних конфронтацій, допомогу учасникам конфлікту в пошуку ефективних шляхів виходу із певної конфліктної ситуації [17; 18]. Отже, психологічне посередництво можна виокремити як структурований вид психосоціального чи психологічного консультування, де психолог-консультант допомагає учасникам міжособистісного конфлікту повернути конструктивний діалог у своїй взаємодії, усвідомити емоційні й ціннісні складові конфронтаційної ситуації та перейти до конструктивних узгоджень (домовленостей).

Психологічне посередництво поєднує психологічний консультативний інструментарій з ключовими принципами медіації: нейтральність, добровільність, конфіденційність, самовизначення сторін конфлікту, пріоритетність безпеки.

Можна виокремити три різновиди психологічного посередництва, що використовуються у процесі надання психологічної допомоги, зокрема й у психологічному консультуванні:

1. Інтрапсихічне посередництво, або психологічне посередництво «всередині людини» (клієнта). У процесі такого посередництва практикуючий психолог прагне допомогти своєму клієнту (чи клієнтам) «об'єднати» різноманітні варіанти досвіду. Наприклад, «хочу ↔ потрібно ↔ зможу», «бажання (прагнення) ↔ різновиди страхів ↔ ціннісна складова» чи «прояв емоцій ↔ думки ↔ вчинки (поведінку)». Цей різновид психологічного посередництва спрямований на саморегуляцію, внутрішню узгодженість та саморозуміння.

2. Інтерперсональне посередництво, або міжособистісне психологічне посередництво. Психолог-практик зосереджує свою допомогу на тому, щоб сторони конфлікту могли висловлювати свою позицію та були почутими. Таке посередництво може відбуватися в таких форматах: батьки-діти, чоловік-дружина, працівник-працівник, керівник-працівник, вчитель-школяр, вчитель-батьки тощо. Ціль інтерперсонального посередництва – досягнення домовленості, відновлення конструктивності у міжособистісному спілкуванні (відновлення контакту), зниження рівня конфліктності у взаємодії.

3. Соціально-інституційне посередництво, або психологічне посередництво між людиною та системою (соціальними інституціями). Консультант-психолог допомагає клієнту (клієнтам) налаштувати взаємодію із соціальними інституціями: школа, коледж, університет/інститут, соціальні служби, медична служба, ветеранська/військова підтримка тощо. Мета соціально-інституційного посередництва – адаптація, навігація ресурсів, реалістичне стратегічне планування, захист інтересів тощо.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Виходячи з цього, можна констатувати, що психологічне посередництво може виступати складовою психоконсультативного процесу на різних етапах його взаємодії, в залежності від ситуації. Особливо часто психологічне посередництво може бути частиною тріадного психологічного консультування чи групового. Психологічне консультування у тріадному форматі «консультант – той, кому надають консультацію, – клієнт», описане такими науковцями-дослідниками, як W. A. Wallace та D. L. Hall [4]. Цей формат може застосовуватися в таких різновидах консультативних взаємодій, як сімейне, організаційне, управлінське та шкільне консультування. У тріадному форматі практикуючий психолог може працювати не тільки з внутрішнім станом (в інтрапсихічному вимірі) одного із клієнтів (чи групи клієнтів), а також із міжособистісною взаємодією (інтерперсональному вимірі). Тобто, у процесі консультування фахівець може використовувати психологічне посередництво між двома і більше клієнтами та забезпечувати при цьому: межі (кордони) правил і мінімальної безпеки, структуровану комунікацію (щоб клієнти могли почути одне одного); регуляцію в емоційній сфері (якщо спостерігається напруга); перехід від позиційності до потреб / інтересів; спільне формулювання реалістичних і конструктивних домовленостей з метою виходу з відповідної конфліктної ситуації; узгодження стратегічного плану дій у цьому спрямуванні.

У вітчизняних джерелах із конфліктології [7; 8; 9] інтрапсихічний (внутрішньоособистісний) вимір представлений як діалог особистості із самою собою. Цей діалог спрямований на вирішення мотиваційного конфлікту, відповідних внутрішніх суперечностей, подолання тривоги тощо. Такий різновид діалогу висвітлюється як конструктивна форма вирішення конфліктних ситуацій. Поняття «інтрапсихічний вимір» можна охарактеризувати як внутрішній простір людини: її почуттів, думок, переконань, цінностей, потреб, бажань, страхів, внутрішніх і заборон [17; 19]. Саме в інтрапсихічному вимірі з’являються внутрішньоособистісні конфлікти. Тобто, виникають зіткнення різних частин особистості, коли індивід одночасно може переживати несумісні бажання, мотиви, уявлення про себе чи особисті обов’язки тощо. Наприклад: «Я усвідомлюю, що потрібно діяти, але страх мене гальмує», «Я хочу робити одне, але повинен робити інше», «Я постійно прагну змін у своєму житті, але не виходжу зі звичної зони комфорту», «Я прагну бути сам собою, але лякає критика інших» тощо.

І. Омельченко у своєму дослідженні теоретично обґрунтовує, що саме внутрішній діалог у людини утворюється за посередництва «Іншого» як певної смислової позиції, Цей внутрішній діалог може виникати навіть за його фізичної відсутності. Інтрапсихічне (внутрішньоособистісне) посередництво у цьому випадку може реалізовуватися на основі: 1) рефлексивно-смислової функції; 2) уміння (спроможності) «оцінювати себе очима Іншого»; 3) відповідної трансформації Я через переживання саме внутрішнього конфлікту [20]. Саморегуляція фактично виступає на постійній основі в ролі інтрапсихічного

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

посередника між емоціями, потребами та вчинками людини. А механізми саморегуляції є рефлексивними та внутрішньо-психологічними і виступають як функціональні способи змін особистості.

Психологічне посередництво на рівні інтрапсихічного виміру є досить актуальним у процесі психологічного консультування за різноманітними причинами звернень до психолога-консультанта. Наприклад: «Я не можу пояснити, що зі мною відбувається в таких ситуаціях» (хаотичність емоцій, плутанина, «туманність» тощо); «У ці моменти я «стартую» занадто різко й не можу загальмувати свій емоційний потік» (гнів, паніка, імпульсивність тощо); «Хочу собі замовити одну страву в ресторані, а замовляю зовсім іншу. Тобто, прагну зробити щось одне, але в реалі роблю щось кардинально інше» (явно виражений внутрішній конфлікт, самосаботування тощо); «Останнім часом постійно себе «самозакопую» та досить сильно критикую («самокопання», внутрішній жорсткий критик); «У цих випадках відчуваю сором/провину, але не можу чітко визначитися за що конкретно» (дифузність афектів); «Періодично мене сильно розриває між бажаннями та обов'язками» (дилема на ціннісному рівні); «Я часто відчуваю заціпеніння / клубок в горлі, або «У мене дуже поганий сон / довго не можу заснути» (тілесні та психосоматичні прояви (сигнали), що потребують владнання зв'язків «тіла-емоцій-думок») тощо.

Інтрапсихічне посередництво в процесі консультативної взаємодії переслідує такі цілі:

- в усвідомленні (наприклад, потрібно назвати відповідні переживання та постаратися виокремити емоції від фактів і думок);
- в інтеграції (наприклад, допомогти клієнту дати відповідь на питання: «Що зі мною відбувається і чому?». Тобто, допомогти йому поєднати певні «частини» свого досвіду в цілісну картину);
- в регуляції (наприклад, клієнт здобуває досвід у зменшенні інтенсивності реакції та вчиться відновлювати контроль, тобто, отримує навички у впливі на свій стан);
- у внутрішній узгодженості (наприклад, допомогти клієнту знизити рівень внутрішнього конфлікту; виробити рішення, яке було б реальним і відповідало цінностям людини);
- у виборі та відповідальності (наприклад, перейти від «у таких ситуаціях мене гойдає» до «я вибираю таку дію/наступний крок»).

Об'єктом інтрапсихологічного посередництва можуть виступати певні «внутрішні розриви» (такі собі «внутрішні дисонанси»). У процесі консультативної взаємодії практикуючий психолог старається з'єднати ці «внутрішні розриви». Це може бути розрив у такій шкалі як: «емоції ↔ думки ↔ дія/поведінка». Тут клієнт може вважати, що певна його поведінка/дія є «правильною», «логічною», чи «адекватною», але емоційно «вибухати» при цьому; або ж емоційно не реагувати (тобто, «мертвіти»), але тіло в цей момент буде сигналізувати високий рівень напруги; або ж діяти з підвищеною

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

імпульсивністю, а потім відчувати провину чи сором. Завдання інтрапсихічного посередництва буде полягати в допомозі побачити ланцюгову реакцію: ситуація/умови → інтерпретація → прояв емоцій → реакція власного тіла → дія/імпульс → результат/наслідки.

Можуть спостерігатися розриви і за такою шкалою як: «бажання / прагнення ↔ «потрібно» / заборона». Тут дисонанс спостерігається між «хочу та потрібно», «хочу та не можна». Посередництво концентрує свій фокус на виявленні обох сторін, що конфліктують між собою, їх основних страхів та потреб. Після цього потрібно, щоб людина змогла об'єднати їх за формулою «і те, й інше», а не «або те, або інше».

Окрім цього, розриви можуть виникати між частинами «Я» (тобто, між внутрішніми ролями). «дорослий», «внутрішній критик», «контролер», «втомлена частина», «вразлива дитина» тощо. Психолог-консультант, здійснюючи психологічне посередництво з відповідними частинами «Я» особистості, старається налагодити діалог між ними, знизити рівень прояву внутрішньої агресії / злості, та посилити у цій ситуації роль «дорослого координатора».

Ще один тип розривів може спостерігатися за шкалою «досвід ↔ мова» (тобто, особистість не може описати, що з нею відбувається у тому чи іншому випадку). У таких ситуаціях клієнт не може підібрати слів (фраз), щоб охарактеризувати свій стан, хоча розуміє його. Унаслідок цього в особистості може виникати почуття провини, сорому, тривога, дезорієнтація тощо. Роль психологічного посередництва у цьому випадку може полягати в тому, щоб допомогти клієнту «назвати» свій стан та виокремити подібні стани (провина, сум, сором, розчарування тощо).

Досить часто виникає розрив за шкалою «тіло ↔ психіка». Тобто, в процесі такого розриву тіло реагує раніше: тремор, затиск, серцебиття, нудота тощо — а мозок аргументує ці реакції фразою: «зі мною зараз щось не так». Психологічне посередництво може бути сконцентровано при такому розриві на навчанні клієнта (клієнтів) саморегуляції та поверненні тілу (тілесним реакціям) відповідного змісту самозбереження (сигнали загрози/безпеки, кордонів, перевтоми тощо).

Можливий розрив і за шкалою «цінності ↔ дилема (реальність)». При такому розриві виникає дисонанс між «правильно» та «потрібно», або рішення потребує надто високої ціни. У процесі психологічного посередництва тут можна прояснювати пріоритети, цінності та мінімальні життєздатні кроки.

Висновки. Психологічне посередництво можна беззаперечно віднести до різновидів психосоціального чи психологічного консультування, оскільки: воно застосовує типовий інструментарій психолога-консультанта у своєму процесі (емпатійне віддзеркалення, акомодацію (приєднання), прийоми рефлексивного (активного) слухання, уточнення, рефреймінг, прояснення, робота з емоціями тощо); посередництво з вираженим психологічним компонентом, а особливо його складова – психологічна медіація, може характеризуватися чіткою

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

структурованістю (стадії (етапи)) та контрактом, як у психосоціальному чи психологічному консультуванні; психологічне посередництво концентрується на психологічній природі конфлікту (образа, страх, агресія, злість, афект, сором, травматичні тригери, потреба в контролі, невизнання, стрес, когнітивні викривлення тощо); окрім цього, посередництво з психологічним акцентом тримає орієнтир не тільки на «домовленості» (тобто, угоди), а й на конструктивність та екологічність самої взаємодії (визначення відповідних меж (тобто, кордонів), повага, комунікаційні навички, відповідальність тощо).

Окрім цього, дуже важливу роль в процесі консультування відіграє інтрапсихічне посередництво як процес внутрішньоособистісного узгодження позицій, смислів і мотивів, через рефлексію, усвідомлення та саморегуляцію. Такий процес у консультуванні підтримується психологом-консультантом, але реалізується самим клієнтом. Тобто, практикуючий психолог виступає у взаємодії з клієнтом в ролі провідника, а не є людиною, яка вирішує внутрішньоособистісний конфлікт замість клієнта. Саме пропрацювання інтрапсихічного виміру може передувати, або навіть замінювати психологічне міжособистісне (інтерперсональне) та соціально-інституційне посередництво.

Література:

1. Горностай П. П. Консультативна психологія: Теорія і практика проблемного підходу / П. П. Горностай; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Київ : Ніка-Центр, 2025. 416 с.

2. Burnard P. Counselling Skills for Health Professionals. Cheltenham, Gloucestershire: Nelson Thornes, 2005. 275 p.

3. Brammer L. M., Shostrom E. L., Abrego P. Therapeutic Psychology: Fundamentals of Counseling and Psychotherapy. London: Pearson College Div, 1989. 480 p.

4. Wallace W. A., Hall D. L. Psychological consultation : perspectives and applications. Pacific Grove, California, USA: Brooks Cole, 1996. 361 p.

5. Панок В. Г., Чаплак Я. В., Андрєєва Я. Ф. Основи психологічної допомоги: теорія та практика психоконсультування / за заг. ред. В. Г. Панка, І. М. Зварича. Чернівці: Чернівец. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2019. 384 с.

6. Славіна Н.С. Психологічне консультування. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2022. 180 с. URL: http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/bitstream/handle/123456789/6848/Slavina-N-Psykholohichne-konsultuvannia.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

7. Галаган В. Я., Орлов В. Ф., Отич О. М., Фурса О. О. Психологія конфлікту: Навчально-методичний посібник для підготовки магістрів усіх форм навчання. Київ: ДЕТУТ, 2008. 422 с.

8. Долинська Л. В., Матяш-Заяц Л.П. Психологія конфлікту. Київ: Каравела, 2010. 303с.

9. Лисенко С. О., Аріфходжаєва Т. Б., Верба О. В. Методичний посібник забезпечення практичної роботи слухачів курсу «Медіація та розв'язання конфліктів». Київ: Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2024. 94 с.

10. Штифурак В. С. Консультування як вид психологічної допомоги. Вінниця: ВДПУ, 2017. 224 с.

11. Inchausti F., MacBeth A., Hasson-Ohayon I., & Dimaggio G. Telepsychotherapy in the age of COVID-19: A commentary. *Journal of Psychotherapy Integration.* 2020. № 30(2). P.394–405. https://doi.org/10.1037/int0000222.

ISSN 2786-4952 Online

12. Macri J. A., Rogge R. D., Examining domains of psychological flexibility and inflexibility as treatment mechanisms in acceptance and commitment therapy: A comprehensive systematic and meta-analytic review. *Clinical Psychology Review*. 2024. Vol. 110. e102432. https://doi.org/10.1016/j.cpr.2024.102432.

13. Wang J., Drossaert C. H., Knevel M., Chen L., Bohlmeijer E. T., & Schroevers M. J. The Mechanisms Underlying the Relationship Between Self-Compassion and Psychological Outcomes in Adult Populations: A Systematic Review. *Stress and Health*. 2025. № 41(4). https://doi.org/10.1002/smi.70090.

14.Закон України № 1875-IX «Про медіацію» від 16.11.2021. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2022. № 7. С.51. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text.

15.Заушнікова М. Ю., Калениченко Р. А., Коханець А. С. Бізнес-переговори та посередництво: психологічний аспект : навчальний посібник. Ірпінь: Державний податковий університет, 2024. 196 с.

16. Леко Б., Чуйко Г. Медіація. Чернівці: Книги-XXI, 2014. 520 с.

17. Зарицька В. В. Психологія конфлікту / В. В. Зарицька; Класичний приватний університет. Запоріжжя: Гельветика, 2019. 380 с.

18. Практика медіації: словник-довідник / уклад. : С. О. Гарькавець, Л. П. Волченко. Лисичанськ : ТОВ «ФОКСПРИНТ», 2019. 128 с.

19. Котлова Л.О. Котловий С.А. Психологія конфлікту: методичні рекомендації. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2018. 47 с.

20. Омельченко І. М. Комунікативна діяльність у структурі свідомості і самосвідомості: феноменологія і ноуменологія. *Психологія і особистість*. 2018. №1 (13). С. 20–35. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/710453/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F%20%D0%9F%D1%81%D0%B8%D1%85%20%D1%96%20%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%B8%D1%81%D1%82_2018.pdf

References:

1. Hornostai, P. P. (2025). *Konsultatyvna psykholohiia: Teoriia i praktyka problemnoho pidkhodu [Counseling Psychology: Theory and Practice of the Problem Approach]*. Kyiv: Nika-Tsentr [in Ukrainian].

2. Burnard, P. (2005). *Counselling Skills for Health Professionals*. Cheltenham, Gloucestershire: Nelson Thornes.

3. Brammer, L. M., Shostrom, E. L., & Abrego, P. (1989). *Therapeutic Psychology: Fundamentals of Counseling and Psychotherapy*. London: Pearson College Div.

4. Wallace, W. A., & Hall, D. L. (1996). *Psychological consultation : perspectives and applications*. Pacific Grove, California, USA: Brooks Cole.

5. Panok, V. H., Chaplak, Ya. V., & Andrieieva, Ya. F. (2019). *Osnovy psykholohichnoi dopomohy: teoriia ta praktyka psykhokonsultuvannia [Fundamentals of psychological care: theory and practice of psychocounseling]* / za zah. red. V. H. Panka, I. M. Zvarycha. Chernivtsi: Chernivets. nats. un-t im. Yu. Fedkovycha [in Ukrainian].

6. Slavina, N. S. (2022). *Psykholohichne konsultuvannia [Psychological counseling]*. Kamianets-Podilskyi: Vydavets Kovalchuk O. V. Retrieved from: http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/bitstream/handle/123456789/6848/Slavina-N-Psykholohichne-konsultuvannia.pdf?sequence=1&isAllowed=y [in Ukrainian].

7. Halahan, V. Ya., Orlov, V. F., Otych, O. M., & Fursa, O. O. (2008). *Psykholohiia konfliktu [Psychology of conflict]*. Kyiv: DETUT [in Ukrainian].

8. Dolynska, L. V., Matiash-Zaiats, L.P. (2010). *Psykholohiia konfliktu [Psychology of conflict]*. Kyiv: Karavela [in Ukrainian].

9. Lysenko, S. O., Arifkhodzhaieva, T. B., & Verba, O. V. (2024). *Metodychnyi posibnyk zabezpechennia praktychnoi roboty slukhachiv kursu «Mediatsiia ta rozviazannia konfliktiv»*

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

[Methodological guide for ensuring practical work of students of the course "Mediation and Conflict Resolution"]. Kyiv: Mizhrehionalna Akademiia upravlinnia personalom [in Ukrainian].

10. Shtyfurak, V. S. (2017). *Konsultuvannia yak vyd psykholohichnoi dopomohy [Counseling as a type of psychological assistance]*. Vinnytsia: VDPU [in Ukrainian].

11. Inchausti, F., MacBeth, A., Hasson-Ohayon, I., & Dimaggio, G. (2020). Telepsychotherapy in the age of COVID-19: A commentary. *Journal of Psychotherapy Integration, 30*(2), 394–405. https://doi.org/10.1037/int0000222.

12. Macri, J. A., Rogge, R. D. (2024) Examining domains of psychological flexibility and inflexibility as treatment mechanisms in acceptance and commitment therapy: A comprehensive systematic and meta-analytic review. *Clinical Psychology Review, 110,* e102432. https://doi.org/10.1016/j.cpr.2024.102432.

13. Wang, J., Drossaert, C. H., Knevel, M., Chen, L., Bohlmeijer, E. T., & Schroevers, M. J. (2025). The Mechanisms Underlying the Relationship Between Self-Compassion and Psychological Outcomes in Adult Populations: A Systematic Review. *Stress and Health, 41*(4). https://doi.org/10.1002/smi.70090.

14.Zakon Ukrainy № 1875-IX «Pro mediatsiiu» vid 16.11.2021 [Law of Ukraine No. 1875-IX "On Mediation" dated 11/16/2021]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR) – Information of the Verkhovna Rada (IVR), 7*, 51. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text [in Ukrainian].

15.Zaushnikova, M. Yu., Kalenychenko, R. A., & Kokhanets, A. S. (2024). *Biznes-perehovory ta poserednytstvo: psykholohichnyi aspekt [Business Negotiations and Mediation: The Psychological Aspect]*. Irpin: Derzhavnyi podatkovyi universytet [in Ukrainian].

16. Leko, B., & Chuiko, H. (2014). *Mediatsiia [Mediation]*. Chernivtsi: Knyhy-XXI [in Ukrainian].

17. Zarytska, V. V. (2019). *Psykholohiia konfliktu [Psychology of conflict].* Zaporizhzhia: Helvetyka [in Ukrainian].

18. *Praktyka mediatsii: slovnyk-dovidnyk [Mediation Practice: Dictionary-Reference]* (2019). / uklad. : S. O. Harkavets, L. P. Volchenko. Lysychansk : TOV «FOKSPRYNT» [in Ukrainian].

19. Kotlova, L. O. & Kotlovyi, S. A. (2018). *Psykholohiia konfliktu [Psychology of conflict]*. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka [in Ukrainian].

20. Omelchenko, I. M. (2018). Komunikatyvna diialnist u strukturi svidomosti i samosvidomosti: fenomenolohiia i noumenolohiia [Communicative activity in the structure of consciousness and self-consciousness: phenomenology and noumenology]. *Psykholohiia i osobystist – Psychology and personality, 1* (13), 20–35. Retrieved from: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/710453/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F%20%D0%9F%D1%81%D0%B8%D1%85%20%D1%96%20%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%B8%D1%81%D1%82_2018.pdf [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 29.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.9:378.094

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-5347-5360

Чаусов Іван Анатолійович здобувач ступеня доктора філософії зі спеціальності 053 – Психологія, старший викладач кафедри психології та особистісного розвитку Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти». Київ, https://orcid.org/0000-0002-4884-2878

АВТОРСЬКИЙ НАВЧАЛЬНИЙ МОДУЛЬ РОЗВИТКУ SOFT SKILLS МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ: ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. У статті представлено теоретичне обґрунтування, структуру та результати апробації авторського навчального модулю розвитку soft skills майбутніх викладачів у сфері цифрових технологій як засобу організаційно-психологічного супроводу професійної підготовки здобувачів вищої освіти. Актуальність дослідження зумовлена сучасними процесами цифрової трансформації освіти, стрімким оновленням інформаційних технологій, поширенням дистанційного та змішаного навчання, а також необхідністю підвищення психологічної готовності майбутніх викладачів до професійної діяльності в умовах цифрового освітнього середовища.

На основі аналізу зарубіжних і вітчизняних наукових джерел визначено, що soft skills є важливою складовою професійної компетентності сучасного педагога та охоплюють здатність до критичного мислення, комунікації, емоційної саморегуляції, лідерства, адаптивності та неперервного професійного саморозвитку. Обґрунтовано структурно-функціональну модель soft skills майбутніх викладачів цифрових технологій, що включає когнітивно-інтелектуальний, комунікативно-соціальний, емоційно-регулятивний, організаційно-управлінський та адаптивно-розвивальний компоненти.

Розкрито зміст, структуру та принципи реалізації авторського навчального модулю, який поєднує змістово-інформаційний і практично-розвивальний напрями. Змістово-інформаційний напрям спрямований на формування системного розуміння природи soft skills та психологічних механізмів їх розвитку, тоді як практично-розвивальний забезпечує набуття здобувачами досвіду застосування soft skills через соціально-психологічні тренінги, рольові та ділові ігри, кейс-метод, педагогічні симуляції, групові проєкти та рефлексивні практики.

Визначено організаційно-психологічні умови ефективної реалізації модулю, серед яких: створення психологічно безпечного освітнього середовища, використання інтерактивних технологій навчання, забезпечення суб'єкт-суб'єктної взаємодії, інтеграція цифрових інструментів у навчальний процес, розвиток рефлексії та самодіагностики soft skills.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Результати апробації модулю засвідчили позитивну динаміку розвитку комунікативно-соціального, адаптивно-розвивального та організаційно-управлінського компонентів soft skills, підвищення рівня професійної рефлексії, внутрішньої мотивації до професійного саморозвитку та готовності до інноваційної педагогічної діяльності у цифровому освітньому середовищі.

Доведено, що авторський навчальний модуль є ефективним засобом організаційно-психологічного супроводу професійної підготовки майбутніх викладачів цифрових технологій в умовах цифрової трансформації освіти.

Ключові слова: soft skills; майбутні викладачі цифрових технологій; цифрова трансформація освіти; організаційно-психологічний супровід; професійна підготовка; цифрове освітнє середовище; емоційний інтелект; критичне мислення; комунікативна компетентність; адаптивність; професійний саморозвиток; цифрова компетентність.

Chausov Ivan PhD Candidate in Specialty 053 – Psychology, Senior Lecturer of the Department of Psychology and Personal Development, Educational and Scientific Institute of Management and Psychology, State Higher Educational Institution «University of Educational Management». Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-4884-2878

AUTHOR'S EDUCATIONAL MODULE FOR THE DEVELOPMENT OF SOFT SKILLS OF FUTURE TEACHERS OF DIGITAL TECHNOLOGIES: ORGANIZATIONAL AND PSYCHOLOGICAL ASPECTABSTRACT

The article presents the theoretical substantiation, structure, and results of the implementation of the author's educational module aimed at developing soft skills in future teachers of digital technologies as a means of organizational and psychological support for the professional training of higher education students. The relevance of the study is determined by the contemporary processes of digital transformation in education, the rapid development of information technologies, the spread of distance and blended learning, as well as the necessity to enhance the psychological readiness of future teachers for professional activity within a digital educational environment.

Based on the analysis of foreign and Ukrainian scientific sources, it has been established that soft skills constitute an essential component of the professional competence of a modern teacher and include the ability for critical thinking, communication, emotional self-regulation, leadership, adaptability, and continuous professional self-development. A structural-functional model of soft skills for future teachers of digital technologies has been substantiated, encompassing cognitive-intellectual, communicative-social, emotional-regulatory, organizational-managerial, and adaptive-developmental components.

The content, structure, and implementation principles of the author's educational module are revealed. The module integrates informational-content and practical-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

developmental directions. The informational-content direction is aimed at forming a systematic understanding of the nature of soft skills and the psychological mechanisms of their development, whereas the practical-developmental direction provides students with opportunities to gain practical experience in applying soft skills through socio-psychological training, role-playing and business games, case studies, pedagogical simulations, group projects, and reflective practices.

The organizational and psychological conditions for effective module implementation have been identified, including the creation of a psychologically safe educational environment, the use of interactive learning technologies, subject-subject interaction, integration of digital tools into the educational process, and the development of reflection and self-diagnosis of soft skills.

The results of the module implementation demonstrated positive dynamics in the development of communicative-social, adaptive-developmental, and organizational-managerial components of soft skills, enhancement of professional reflection, intrinsic motivation for professional self-development, and readiness for innovative pedagogical activity within the digital educational environment. It has been proved that the author's educational module is an effective means of organizational and psychological support for the professional training of future teachers of digital technologies under conditions of digital transformation in education.

Keywords: soft skills; future teachers of digital technologies; digital transformation of education; organizational and psychological support; professional training; digital educational environment; emotional intelligence; critical thinking; communicative competence; adaptability; professional self-development; digital competence.

Постановка проблеми. Сучасна цифрова трансформація освіти, стрімкий розвиток інформаційних технологій, поширення дистанційного та змішаного навчання, а також зростання ролі штучного інтелекту актуалізують проблему професійної підготовки майбутніх викладачів у сфері цифрових технологій (Карамушка & Бондарчук, 2022; Биков, 2019; Овчарук, 2021). У сучасних умовах ефективність педагогічної діяльності визначається не лише рівнем фахових знань і цифрових компетентностей, а й сформованістю soft skills, які забезпечують здатність до ефективної комунікації, критичного мислення, емоційної саморегуляції, управління освітньою взаємодією та професійної адаптації до постійних технологічних змін [1; 6; 7].

У наукових дослідженнях підкреслюється, що сучасна система професійної підготовки педагогічних кадрів має орієнтуватися на розвиток особистісних і соціально-психологічних компетентностей, які забезпечують конкурентоспроможність фахівця в умовах цифрового суспільства та невизначеності професійного середовища (Кремень, 2019; Максименко, 2019; Семиченко, 2018). Особливої значущості це набуває у підготовці майбутніх викладачів цифрових технологій, професійна діяльність яких відбувається в

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

умовах високої динамічності технологічного простору, інформаційного перевантаження та необхідності постійного професійного саморозвитку (Спірін, 2021; Пінчук, 2021) [8; 10].

Проведений аналіз освітньо-професійних програм підготовки майбутніх викладачів у сфері цифрових технологій засвідчив, що розвиток soft skills у більшості випадків реалізується фрагментарно та не має системного характеру. У змісті професійної підготовки переважає орієнтація на формування фахових і цифрових компетентностей, тоді як комунікативно-соціальні, емоційно-регулятивні, організаційно-управлінські та адаптивно-розвивальні аспекти професійної діяльності залишаються недостатньо представленими як самостійні об'єкти цілеспрямованого педагогічного впливу (Бондарчук, 2020; Брюховецька, 2021; Овчарук, 2021). Наслідком цього є недостатня готовність молодих викладачів до ефективної педагогічної взаємодії, управління освітнім процесом, подолання техностресу, реалізації лідерського потенціалу та адаптації до перманентних змін цифрового освітнього середовища (Карамушка & Бондарчук, 2022; Спірін, 2021).

У контексті зазначеної проблематики особливої актуальності набуває розроблення та впровадження авторських навчальних модулів, спрямованих на системний розвиток soft skills майбутніх викладачів цифрових технологій. Розроблений у межах дослідження авторський навчальний модуль ґрунтується на структурно-функціональній моделі soft skills, яка охоплює когнітивно-інтелектуальний, комунікативно-соціальний, емоційно-регулятивний, організаційно-управлінський та адаптивно-розвивальний компоненти. Такий підхід забезпечує цілісність професійної підготовки, поєднання фахового, особистісного та соціально-психологічного розвитку майбутнього викладача, а також відповідає сучасним тенденціям модернізації вищої освіти та потребам цифрового суспільства (Бех, 2015; Помиткін, 2015; Redecker, 2020).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема розвитку soft skills у сучасній психолого-педагогічній науці набула особливої актуальності у зв'язку з цифровою трансформацією освіти, зміною вимог до професійної підготовки фахівців та зростанням ролі соціально-психологічних компетентностей у структурі професійної діяльності. Наразі науковий інтерес до зазначеної проблематики підтверджується значною кількістю зарубіжних і вітчизняних досліджень, присвячених теоретичному осмисленню феномену soft skills, визначенню їх структури, психологічних механізмів розвитку та ролі у професійній ефективності фахівців різних галузей.

Аналіз зарубіжних наукових джерел засвідчує, що системне вивчення soft skills активізувалося наприкінці XX століття. Перші публікації з цієї проблематики у базах даних Web of Science датуються 1993 роком, тоді як найбільше зростання дослідницького інтересу спостерігається протягом останніх років, що свідчить про глобальний характер сучасного наукового дискурсу. Значний внесок у концептуалізацію феномену soft skills зробили Р.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Moss, C. Tilly, B. Schulz, M. Robles, D. Pachauri, A. Yadav та ін., які розглядали soft skills як комплекс особистісних якостей, соціально-поведінкових характеристик і комунікативних умінь, що забезпечують ефективність професійної взаємодії та професійної самореалізації.

Вагомий науковий інтерес становлять дослідження, присвячені структурі soft skills. Так, L. Spencer і S. Spencer, J. Pellegrino, M. Hilton, M. Robles, K. Schwab та інші дослідники пропонували різні структурні моделі soft skills, виділяючи від двох до шістнадцяти взаємопов'язаних компонентів, серед яких найбільш значущими визначаються комунікативність, критичне мислення, креативність, емоційний інтелект, здатність до командної взаємодії та адаптивність. У працях D. Kyllonen, M. Levasseur, R. Ramlall, L. Cimatti доведено прямий взаємозв'язок між рівнем розвитку soft skills і професійною ефективністю, організаційною результативністю та кар'єрним успіхом фахівців.

Особливе значення для нашого дослідження мають праці, присвячені розвитку soft skills у сфері цифрових технологій та цифрової освіти. O. Hazzan та G. Har-Shai обґрунтували необхідність розвитку soft skills у фахівців IT-сфери поряд із технічними компетентностями. C. Redecker у межах Рамки цифрових компетентностей педагога DigCompEdu визначила soft skills як невід'ємну складову професійної готовності викладача до діяльності у цифровому освітньому середовищі. Дослідження L.G. Sisson, R. Gaines, M. Mohammed, V. Callier, N. Vanderford, H. Hadiyanto та інших учених підтвердили необхідність модернізації освітніх програм у напрямі системного розвитку soft skills майбутніх фахівців технічного та педагогічного профілю.

Теоретико-методологічною основою сучасних досліджень soft skills стали також праці, присвячені психологічним механізмам особистісного розвитку. Зокрема, концепція самодетермінації E. Deci та R. Ryan розкриває роль внутрішньої мотивації у професійному становленні особистості; концепція рефлексивного практика D. Schön акцентує значення професійної рефлексії як механізму розвитку компетентностей; модель емоційного інтелекту D. Goleman обґрунтовує важливість емоційної саморегуляції та соціальної компетентності для професійної діяльності педагога (Deci & Ryan, 2000; Schön, 1983; Goleman, 1995).

Вітчизняна наукова спільнота також демонструє стійке зростання інтересу до проблематики soft skills, однак наявні дослідження переважно висвітлюють окремі аспекти цього феномену та не формують цілісної психологічної концепції розвитку soft skills майбутніх викладачів у сфері цифрових технологій.

У галузі організаційної психології важливе значення мають дослідження Л. Карамушки та О. Бондарчук, які обґрунтували концепцію організаційно-психологічного супроводу як системного механізму професійного й особистісного розвитку суб'єктів освітнього процесу. О. Брюховецька досліджувала психологічні засади організаційного лідерства в освітніх організаціях; А. Москальова – проблематику психології управління та лідерства; О. Дробот –

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

психологічні аспекти управлінської свідомості та професійної взаємодії керівників освітніх організацій.

Суттєвий внесок у розроблення психологічних механізмів особистісного розвитку зробили С. Максименко, який обґрунтував концепцію генези здійснення особистості; В. Рибалка, який досліджував аксіологічні засади професійного становлення особистості; В. Моляко, котрий вивчав психологію творчості та креативності; В. Климчук, який аналізував механізми внутрішньої мотивації; Е. Помиткін і М. Боришевський, які досліджували духовний та ціннісний розвиток особистості.

У сфері педагогіки вищої школи та психології освіти важливими для нашого дослідження є праці І. Зязюна, присвячені педагогічній майстерності та філософії педагогічної дії; В. Семиченко – психології педагогічної діяльності; С. Сисоєвої – особистісно-орієнтованим технологіям навчання; І. Беха – особистісно-орієнтованому підходу у вихованні; П. Лушина – психології особистісної зміни та фасилітативній педагогіці.

Безпосередньо проблематику soft skills досліджували Н. Длугунович, К. Коваль, С. Залужна, Г. та А. Мозгові, В. Євтушенко, які аналізували структуру, класифікацію та значення soft skills у професійній діяльності сучасного фахівця. І. Бондарчук розглядала soft skills як інтегративні соціально-психологічні утворення; О. Овчарук – цифрову компетентність у контексті розвитку soft skills; В. Биков та О. Спірін досліджували цифрове освітнє середовище як контекст професійного розвитку педагога; О. Пінчук – цифрове навчальне середовище як чинник формування професійних компетентностей.

Водночас аналіз наукових джерел засвідчив, що проблема розвитку soft skills майбутніх викладачів у сфері цифрових технологій у контексті організаційно-психологічного супроводу залишається недостатньо розробленою. Наразі відсутні комплексні дослідження, у яких soft skills розглядалися б як цілісна структурно-функціональна система, інтегрована у професійну підготовку майбутніх викладачів цифрових технологій через спеціально розроблені навчальні модулі. Недостатньо дослідженими залишаються також психологічні умови, механізми та методи системного розвитку soft skills у цифровому освітньому середовищі, що й зумовило актуальність і наукову доцільність представленого дослідження.

Метою статті є теоретичне обґрунтування, розроблення та аналіз результатів упровадження авторського навчального модулю розвитку soft skills майбутніх викладачів у сфері цифрових технологій як засобу організаційно-психологічного супроводу їхньої професійної підготовки в умовах цифрової трансформації освітнього простору.

Відповідно до поставленої мети визначено такі *завдання дослідження:*

1. Проаналізувати сучасні наукові підходи до проблеми розвитку soft skills майбутніх викладачів у сфері цифрових технологій у контексті цифровізації освіти.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

2. Обґрунтувати структурно-функціональну модель soft skills майбутніх викладачів цифрових технологій, що охоплює когнітивно-інтелектуальний, комунікативно-соціальний, емоційно-регулятивний, організаційно-управлінський та адаптивно-розвивальний компоненти.

3. Розкрити зміст, структуру та принципи реалізації авторського навчального модулю розвитку soft skills у системі професійної підготовки здобувачів вищої освіти.

4. Визначити організаційно-психологічні умови ефективного розвитку soft skills майбутніх викладачів у процесі реалізації змістово-інформаційного та практично-розвивального напрямів модулю.

5. Проаналізувати особливості сприйняття та переживання здобувачами процесу розвитку soft skills у ході впровадження авторського модулю.

6. Узагальнити результати апробації модулю та визначити його значення для підвищення готовності майбутніх викладачів цифрових технологій до професійної діяльності в умовах цифрової трансформації освіти.

Виклад основного матеріалу. Авторський навчальний модуль розвитку soft skills майбутніх викладачів у сфері цифрових технологій розроблено як цілісну систему організаційно-психологічного супроводу професійної підготовки здобувачів вищої освіти в умовах цифрової трансформації освітнього простору. Концептуальною основою модулю слугує структурно-функціональна модель soft skills, що охоплює когнітивно-інтелектуальний, комунікативно-соціальний, емоційно-регулятивний, організаційно-управлінський та адаптивно-розвивальний компоненти (Карамушка & Бондарчук, 2022; Максименко, 2019; Семиченко, 2018).

Розроблення модулю ґрунтується на сучасних підходах до професійної підготовки педагогів цифрової доби, відповідно до яких ефективність педагогічної діяльності визначається не лише рівнем фахових знань і цифрових компетентностей, а й сформованістю soft skills, що забезпечують здатність до ефективної комунікації, критичного мислення, емоційної саморегуляції, командної взаємодії, лідерства та професійної адаптивності (Бех, 2015; Redecker, 2020; Спірін, 2021).

Метою модулю є забезпечення системного розвитку soft skills майбутніх викладачів у сфері цифрових технологій як психологічної основи їхньої готовності до інноваційної педагогічної діяльності та неперервного професійного саморозвитку в умовах цифровізації освіти [1; 7; 10].

Структурно модуль реалізує два взаємопов’язані напрями: змістово-інформаційний і практично-розвивальний. Змістово-інформаційний напрям спрямований на формування у здобувачів системного розуміння природи soft skills, психологічних механізмів їх розвитку та специфіки їхнього прояву у професійній діяльності викладача цифрових технологій. Практично-розвивальний напрям передбачає безпосереднє формування відповідних компетентностей через систему активних та інтерактивних методів навчання: соціально-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

психологічні тренінги, рольові та ділові ігри, кейс-метод, проєктну діяльність, рефлексивні практики та педагогічні симуляції (Бондарчук, 2020; Брюховецька, 2021; Schön, 1983).

Єдність обох напрямів забезпечується принципом теоретико-практичної інтеграції, відповідно до якого кожен тематичний блок поєднує теоретичне осмислення soft skills із набуттям досвіду їх практичного застосування у квазіпрофесійному педагогічному контексті. Такий підхід відповідає сучасним концепціям контекстного та досвідного навчання, що розглядають професійний розвиток як результат інтеграції знання, діяльності та рефлексії (Вербицький, 2004; Deci & Ryan, 2000).

Модуль складається зі вступного, п’яти тематичних і завершального блоків. Кожен тематичний блок відповідає певному компоненту структурно-функціональної моделі soft skills. Так, когнітивно-інтелектуальний блок орієнтований на розвиток критичного мислення, креативності та здатності до аналізу педагогічних ситуацій у цифровому середовищі; комунікативно-соціальний – на формування навичок ефективної педагогічної комунікації, фасилітації групової взаємодії та конструктивного вирішення конфліктів; емоційно-регулятивний – на розвиток емоційного інтелекту, стресостійкості та навичок саморегуляції в умовах техностресу; організаційно-управлінський – на розвиток лідерського потенціалу, відповідальності та навичок прийняття управлінських рішень; адаптивно-розвивальний – на формування психологічної гнучкості, готовності до lifelong learning та професійної адаптації до технологічних змін (Карамушка & Бондарчук, 2022; Москальова, 2021; Рибалка, 2017).

Важливе місце у структурі модулю займають інноваційні форми організації навчання. Змістово-інформаційний напрям реалізується через проблемні лекції, міні-дискусії, сократівські бесіди, інтерактивні цифрові платформи та семінари-дискусії. Такий формат навчання забезпечує не лише засвоєння теоретичних знань, а й створює умови для розвитку комунікативних, рефлексивних та когнітивних компетентностей безпосередньо в процесі навчальної взаємодії (Лушин, 2017; Семиченко, 2018).

Особливого значення набуває принцип цифрової інтегрованості, який передбачає органічне включення цифрових інструментів у структуру навчального процесу: використання платформ Google Classroom, Moodle, Microsoft Teams, інтерактивних сервісів Mentimeter, Padlet, Miro, Kahoot тощо. Це дозволяє моделювати реальні умови професійної діяльності викладача цифрових технологій і забезпечує розвиток адаптивно-розвивального компонента soft skills (Биков, 2019; Пінчук, 2021; Redecker, 2020).

Практично-розвивальна частина модулю реалізується через систему соціально-психологічних тренінгів, ділових ігор, групових проєктів і педагогічних симуляцій. Методологічною основою цієї роботи стали принципи активності, діалогізму, особистісного підходу, дослідницької позиції,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

самодіагностики, рефлексивності та психологічної безпеки (Бех, 2015; Rogers, 1969; Лушин, 2017). Важливою умовою ефективності тренінгової роботи є створення толерантного освітнього середовища, у якому різноманіття досвідів і позицій розглядається як ресурс професійного розвитку.

Значна увага у практично-розвивальному напрямі приділяється моделюванню реальних педагогічних ситуацій. Рольові ігри та симуляції дозволяють здобувачам прожити досвід педагогічної взаємодії в умовах конфлікту, невизначеності або емоційного напруження. Так, симуляції «Складний студент» чи «Конфлікт на онлайн-занятті» сприяли усвідомленню здобувачами власних комунікативних і емоційних реакцій, розвитку навичок ненасильницького спілкування та саморегуляції (Бондарчук, 2020; Москальова, 2021).

Особливої значущості набули вправи, спрямовані на усвідомлення феномену техностресу та формування стратегій психологічної відновлюваності. Більшість здобувачів уперше отримали можливість осмислити власний досвід емоційного виснаження, пов'язаного з постійною необхідністю адаптації до нових цифрових інструментів і технологій. Усвідомлення техностресу як закономірної психологічної реакції підвищувало мотивацію здобувачів до розвитку емоційно-регулятивного компонента soft skills (Помиткін, 2015; Рибалка, 2017).

Аналіз рефлексивних щоденників, анкет зворотного зв'язку та спостережень за динамікою групової взаємодії дозволив виявити низку психологічних закономірностей розвитку soft skills у процесі впровадження модулю. Насамперед зафіксовано закономірність переходу «від опору до прийняття»: на початкових етапах здобувачі демонстрували захисну поведінку та настороженість щодо тренінгового формату роботи, однак у процесі формування атмосфери психологічної безпеки поступово переходили до відкритої взаємодії та активного залучення в освітній процес (Rogers, 1969; Лушин, 2017).

Встановлено також закономірність переходу «від знання до переживання»: теоретичне усвідомлення сутності soft skills трансформувалося у здобувачів у безпосередній досвід їх проживання та застосування у змодельованих педагогічних ситуаціях. Це підтверджує ефективність двокомпонентної структури модулю та значущість поєднання змістово-інформаційного і практично-розвивального напрямів (Schön, 1983; Deci & Ryan, 2000).

Важливим результатом впровадження модулю стало формування у здобувачів суб'єктної позиції щодо власного професійного розвитку. Поступово зовнішня мотивація до участі у навчанні змінювалася внутрішньою мотивацією до розвитку soft skills як стратегічного ресурсу професійної ефективності та конкурентоспроможності у сфері цифрової освіти (Климчук, 2020; Deci & Ryan, 2000).

Результати апробації модулю засвідчили, що найбільш виражена позитивна динаміка спостерігалася у розвитку комунікативно-соціального та адаптивно-розвивального компонентів soft skills. Здобувачі демонстрували

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

підвищення рівня відкритості до командної взаємодії, готовності до професійної комунікації у цифровому середовищі, більш усвідомлене ставлення до власного професійного розвитку та необхідності неперервного навчання. Водночас розвиток емоційно-регулятивного компонента вимагав більш тривалого часу та глибшої індивідуальної роботи, що підтверджує складність формування навичок емоційної саморегуляції та психологічної стійкості.

Таким чином, авторський навчальний модуль розвитку soft skills майбутніх викладачів у сфері цифрових технологій є ефективним засобом організаційно-психологічного супроводу професійної підготовки здобувачів вищої освіти в умовах цифрової трансформації освіти. Реалізація модулю забезпечує системний розвиток когнітивно-інтелектуального, комунікативно-соціального, емоційно-регулятивного, організаційно-управлінського та адаптивно-розвивального компонентів soft skills, сприяє формуванню суб'єктної позиції щодо професійного саморозвитку та підвищує готовність майбутніх викладачів до інноваційної педагогічної діяльності в умовах цифрового суспільства [2; 6].

Висновки. У результаті проведеного дослідження теоретично обґрунтовано та розроблено авторський навчальний модуль розвитку soft skills майбутніх викладачів у сфері цифрових технологій як цілісну систему організаційно-психологічного супроводу професійної підготовки здобувачів вищої освіти в умовах цифрової трансформації освітнього середовища. Встановлено, що сучасний розвиток цифрового суспільства, стрімке оновлення технологій, поширення дистанційного та змішаного навчання, а також інтеграція штучного інтелекту в освітній процес актуалізують потребу у формуванні soft skills як необхідної складової професійної компетентності викладача цифрових технологій.

На основі аналізу сучасних психолого-педагогічних досліджень визначено, що soft skills майбутнього викладача цифрових технологій мають інтегративний характер і охоплюють здатність до критичного мислення, ефективної комунікації, емоційної саморегуляції, лідерства, командної взаємодії, адаптивності та неперервного професійного саморозвитку. Обґрунтовано структурно-функціональну модель soft skills, яка включає п'ять взаємопов'язаних компонентів: когнітивно-інтелектуальний, комунікативно-соціальний, емоційно-регулятивний, організаційно-управлінський та адаптивно-розвивальний. Доведено, що лише системний розвиток усіх компонентів забезпечує готовність майбутнього викладача до ефективної професійної діяльності в умовах високої технологічної динаміки та невизначеності цифрового освітнього середовища.

Установлено, що існуючі освітньо-професійні програми підготовки викладачів цифрових технологій переважно орієнтовані на формування hard skills і цифрових компетентностей, тоді як розвиток soft skills має фрагментарний характер та не забезпечує системного психологічного впливу на особистість майбутнього фахівця. Це зумовлює необхідність упровадження спеціально розроблених навчальних модулів, спрямованих на комплексний розвиток

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

соціально-психологічних компетентностей у контексті професійної педагогічної діяльності.

Обґрунтовано, що ефективність розвитку soft skills забезпечується реалізацією двох взаємопов'язаних напрямів авторського модулю – змістово-інформаційного та практично-розвивального. Змістово-інформаційний напрям спрямований на формування у здобувачів системного розуміння природи soft skills, психологічних механізмів їх розвитку та особливостей прояву у цифровому освітньому середовищі. Практично-розвивальний напрям забезпечує безпосереднє формування відповідних компетентностей через систему соціально-психологічних тренінгів, рольових ігор, кейсів, педагогічних симуляцій, групових проєктів і рефлексивних практик. Доведено, що поєднання теоретичного осмислення та практичного проживання досвіду є необхідною умовою формування стійких soft skills-компетентностей.

Визначено організаційно-психологічні умови ефективної реалізації модулю, серед яких: створення психологічно безпечного та толерантного освітнього середовища; використання інтерактивних та тренінгових технологій; забезпечення суб'єкт-суб'єктної взаємодії між учасниками освітнього процесу; поєднання індивідуальних і групових форм роботи; інтеграція цифрових інструментів у навчальний процес; систематична рефлексія та самодіагностика розвитку soft skills; моделювання автентичних педагогічних ситуацій, максимально наближених до реального цифрового освітнього середовища.

В апробації модулю взяли участь 64 здобувачі другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальностей педагогічного та технологічного профілів. Для оцінювання ефективності модулю використовувалися методи анкетування, рефлексивного аналізу, спостереження, самооцінювання та порівняльного аналізу вхідної й вихідної діагностики soft skills. Аналіз результатів апробації авторського модулю засвідчив позитивну динаміку у розвитку soft skills здобувачів. Встановлено, що в процесі реалізації модулю відбувається поступовий перехід здобувачів від зовнішньої мотивації до внутрішньої зацікавленості у власному професійному розвитку, формування суб'єктної позиції щодо вдосконалення власного soft skills-профілю та усвідомлення значущості соціально-психологічних компетентностей для майбутньої педагогічної діяльності.

У ході дослідження виявлено характерні психологічні закономірності розвитку soft skills у процесі організаційно-психологічного супроводу: перехід від опору до прийняття нового формату взаємодії; трансформацію теоретичного знання у безпосередній особистісний досвід; посилення готовності до командної взаємодії; підвищення рівня професійної рефлексії; усвідомлення значущості емоційного інтелекту, комунікації та адаптивності у структурі професійної діяльності викладача цифрових технологій.

Установлено, що найбільш виражені позитивні зміни спостерігалися у розвитку комунікативно-соціального та адаптивно-розвивального компонентів

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

soft skills. Здобувачі демонстрували підвищення рівня відкритості до професійної комунікації, готовності до співпраці, усвідомленого ставлення до професійного саморозвитку та здатності адаптуватися до технологічних змін. Водночас розвиток емоційно-регулятивного компонента потребує більш тривалої та системної психологічної підтримки, що визначає перспективи подальших наукових пошуків у цьому напрямі.

Отже, результати дослідження підтверджують ефективність авторського навчального модулю як засобу організаційно-психологічного супроводу професійної підготовки майбутніх викладачів у сфері цифрових технологій. Реалізація модулю сприяє комплексному розвитку soft skills, підвищує психологічну готовність здобувачів до інноваційної педагогічної діяльності та забезпечує формування здатності до неперервного професійного саморозвитку в умовах цифрової трансформації освіти.

Перспективами подальших досліджень є емпірична перевірка ефективності модулю; розроблення психодіагностичного інструментарію; адаптація модулю для інших педагогічних спеціальностей.

Література:

1. Биков В. Ю. Цифрова трансформація суспільства і розвиток комп'ютерно-технологічної платформи освіти і науки України. Інформаційні технології і засоби навчання. 2019. Т. 73, № 5. С. 1–17. URL: https://doi.org/10.33407/itlt.v73i5.3187

2. Брюховецька О. В. Психологічні особливості розвитку soft skills у майбутніх педагогів цифрової освіти. Вісник післядипломної освіти. Серія «Соціальні та поведінкові науки». 2021. № 17(46). С. 34–49. URL: https://doi.org/10.32405/2522-9931-2021-17(46)-34-

3. Гуменюк О. Є. Рефлексивні технології у професійній підготовці майбутніх педагогів : монографія. Тернопіль : Економічна думка, 2019. 248 с.

4. Длугунович Н. А. Soft skills як необхідна складова підготовки майбутніх фахівців. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота». 2019. № 2(45). С. 67–70.

5. Карамушка Л. М. Психологія освітнього менеджменту : монографія. Київ : Либідь, 2017. 424 с.

6. Карамушка Л. М., Бондарчук О. І. Організаційно-психологічний супровід професійної діяльності персоналу освітніх організацій в умовах соціальних змін : монографія. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2022. 312 с.

7. Овчарук О. В. Цифрова компетентність як предмет обговорення: міжнародні підходи та українські перспективи. Інформаційні технології і засоби навчання. 2021. Т. 85, № 5. С. 1–16. URL: https://doi.org/10.33407/itlt.v85i5.4672

8. Пінчук О. П. Цифрове освітнє середовище як чинник розвитку професійної компетентності педагога. Інформаційні технології і засоби навчання. 2021. Т. 82, № 2. С. 45–58. URL: https://doi.org/10.33407/itlt.v82i2.3864

9. Сисоєва С. О. Освітні технології: особистісно орієнтований аспект : навчально-методичний посібник. Київ : Педагогічна думка, 2016. 224 с.

10. Спірін О. М. Цифрова трансформація освіти: виклики і перспективи. Інформаційні технології і засоби навчання. 2021. Т. 84, № 4. С. 15–28. URL: https://doi.org/10.33407/itlt.v84i4.4353

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

11. Cimatti B. Definition, development, assessment of soft skills and their role for the quality of organizations and enterprises. International Journal for Quality Research. 2016. Vol. 10, No. 1. P. 97–130. URL: https://doi.org/10.18421/IJQR10.01-05

12. Deci E. L., Ryan R. M. The "What" and "Why" of Goal Pursuits: Human Needs and the Self-Determination of Behavior. Psychological Inquiry. 2000. Vol. 11, No. 4. P. 227–268. URL: https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1104_01

13. Hazzan O., Har-Shai G. Teaching and Learning Soft Skills in Software Engineering. ACM Inroads. 2014. Vol. 5, No. 2. P. 50–54. URL: https://doi.org/10.1145/2591708

14. Redecker C. European Framework for the Digital Competence of Educators: DigCompEdu. Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2020. 95 p. URL: https://doi.org/10.2760/159770

15. Robles M. M. Executive Perceptions of the Top 10 Soft Skills Needed in Today's Workplace. Business Communication Quarterly. 2012. Vol. 75, No. 4. P. 453–465. URL: https://doi.org/10.1177/1080569912460400

References:

1. Bykov, V. Yu. (2019). Tsyfrova transformatsiia suspilstva i rozvytok kompiuterno-tekhnolohichnoi platformy osvity i nauky Ukrainy [Digital transformation of society and development of the computer-technological platform of education and science of Ukraine]. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia* [Information Technologies and Learning Tools], 73(5), 1–17. https://doi.org/10.33407/itlt.v73i5.3187

2. Briukhovetska, O. V. (2021). Psykholohichni osoblyvosti rozvytku soft skills u maibutnikh pedahohiv tsyfrovoi osvity [Psychological features of soft skills development in future digital education teachers]. *Visnyk pisliadyplomnoi osvity. Seriia "Sotsialni ta povedinkovi nauky"* [Bulletin of Postgraduate Education. Series "Social and Behavioral Sciences"], 17(46), 34–49. https://doi.org/10.32405/2522-9931-2021-17(46)-34-49

3. Humeniuk, O. Ye. (2019). *Refleksyvni tekhnolohii u profesiinii pidhotovtsi maibutnikh pedahohiv* [Reflective technologies in the professional training of future teachers]. Ternopil: Ekonomichna dumka.

4. Dluhunovych, N. A. (2019). Soft skills yak neobkhidna skladova pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv [Soft skills as a necessary component of future specialists' training]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia "Pedahohika. Sotsialna robota"* [Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series "Pedagogy. Social Work"], 2(45), 67–70.

5. Karamushka, L. M. (2017). *Psykholohiia osvitnoho menedzhmentu* [Psychology of educational management]. Kyiv: Lybid.

6. Karamushka, L. M., & Bondarchuk, O. I. (2022). *Orhanizatsiino-psykholohichnyi suprovid profesiinoi diialnosti personalu osvitnikh orhanizatsii v umovakh sotsialnykh zmin* [Organizational and psychological support of professional activity of educational organizations personnel under conditions of social changes]. Kyiv: Instytut psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy.

7. Ovcharuk, O. V. (2021). Tsyfrova kompetentnist yak predmet obhovorennia: mizhnarodni pidkhody ta ukrainski perspektyvy [Digital competence as a subject of discussion: international approaches and Ukrainian perspectives]. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia* [Information Technologies and Learning Tools], 85(5), 1–16. https://doi.org/10.33407/itlt.v85i5.4672

8. Pinchuk, O. P. (2021). Tsyfrove osvitnie seredovyshche yak chynnyk rozvytku profesiinoi kompetentnosti pedahoha [Digital educational environment as a factor of teacher professional competence development]. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia* [Information Technologies and Learning Tools], 82(2), 45–58. https://doi.org/10.33407/itlt.v82i2.3864

9. Sysoieva, S. O. (2016). *Osvitni tekhnolohii: osobystisno oriientovanyi aspekt* [Educational technologies: personality-oriented aspect]. Kyiv: Pedahohichna dumka.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

10. Spirin, O. M. (2021). Tsyfrova transformatsiia osvity: vyklyky i perspektyvy [Digital transformation of education: challenges and prospects]. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia* [Information Technologies and Learning Tools], 84(4), 15–28. https://doi.org/10.33407/itlt.v84i4.4353

11. Cimatti, B. (2016). Definition, development, assessment of soft skills and their role for the quality of organizations and enterprises. *International Journal for Quality Research*, 10(1), 97–130. https://doi.org/10.18421/IJQR10.01-05

12. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). The "What" and "Why" of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*, 11(4), 227–268. https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1104_01

13. Hazzan, O., & Har-Shai, G. (2014). Teaching and learning soft skills in software engineering. *ACM Inroads*, 5(2), 50–54. https://doi.org/10.1145/2591708

14. Redecker, C. (2020). *European framework for the digital competence of educators: DigCompEdu*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. https://doi.org/10.2760/159770

15. Robles, M. M. (2012). Executive perceptions of the top 10 soft skills needed in today's workplace. *Business Communication Quarterly*, 75(4), 453–465. https://doi.org/10.1177/1080569912460400.

Дата першого надходження статті до видання: 24.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.9: 37.015.3:004

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-5361-5373

Чугуєва Інна Євгенівна кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології, Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова м. Миколаїв, https://orcid.org/0009-0003-6071-0418

Семчук Надія Іванівна кандидат філософських наук, доцент, провідний науковий співробітник, ПУ «Інститут прикладної педагогіки» м. Київ, 01133, м. Київ, https://orcid.org/0009-0007-0039-7262

ПРАКТИКА НАДАННЯ ПСИХОЕМОЦІЙНОЇ ПІДТРИМКИ ПЕДАГОГІЧНИМ ПРАЦІВНИКАМ В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація. У статті розглянуто практичні прийоми і засоби психоемоційної підтримки педагогів в умовах воєнних дій. Повномасштабна війна в Україні суттєво вплинула на всі сфери цивільного життя країни, зокрема і на сферу освіти. Сьогодні педагогам доводиться не лише забезпечувати освітній процес, а й реалізовувати інноваційні проєкти в складних технічних умовах, в умовах небезпеки та постійного стресу. Професійна діяльність учителів в умовах війни супроводжується численними психологічними труднощами, що позначаються як на їхньому психоемоційному благополуччі, так і на якості освітнього процесу. Для збереження внутрішньої рівноваги, професійної стійкості та готовності до інноваційної діяльності необхідно враховувати не лише виклики, з якими стикаються педагоги, а й ресурси, що забезпечують їх подолання. В умовах війни вчитель виконує не лише освітню, а й підтримувальну функцію, виступаючи для учнів прикладом самоконтролю, психоемоційної рівноваги та стійкості. Тому важливого значення набуває здатність педагогів демонструвати стресостійкість, резильєнтність, емоційну витривалість, а також зберігати готовність до змін і впровадження інноваційних освітніх практик. Це вимагає від особистості учителя додаткових психологічних ресурсів, внутрішніх опор і джерел для відновлення. Педагоги, як і всі українці, живуть у стані тривалого стресу, зумовленого війною. Багато з них переживають кризи різноманітних втрат. Щоб витримувати такі психологічні навантаження, їм необхідна спеціальна психоемоційна підтримка, яка має здійснюватися регулярно, комплексно й системно.

Для визначення ефективності методів психоемоційної підтримки було проведено емпіричне дослідження програми психоемоційної підтримки педагогів Миколаївської області, що від початку війни перебуває в умовах підвищених безпекових ризиків і має статус прифронтової. До експериментальної групи увійшли педагогічні працівники закладів загальної середньої освіти, які працюють у змішаному форматі – офлайн та онлайн.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Експертний аналіз дав змогу визначити ключові психологічні виклики, з якими стикаються сучасні педагоги у професійній діяльності. Відповідно, психосоціальна підтримка вчительства в умовах воєнних дій має включати комплекс засобів, що допомагають долати ці виклики і / або ефективно адаптуватись до них. Йдеться, зокрема, про ризик втрати професійної ідентичності, брак ресурсів і методичної підтримки, напруженість у взаємодії з батьками, труднощі в роботі з учнями, зниження самоефективності, високий рівень професійного стресу, а також загрозу емоційного та професійного вигорання.

Комплекс психосоціальної підтримки педагогів має передбачати поєднання різних форм допомоги: надання першої психологічної допомоги в разі виникнення складних ситуацій, проведення групових заходів базової та фокусованої психосоціальної підтримки, спрямованих на психоемоційне розвантаження вчителів; організацію психоедукаційних сесій з питань професійного стресу та розвитку резильєнтності, тематичні психологічні тренінги, кризові психологічні інтервенції за потреби – зокрема дебрифінг, кризове консультування, деф'юзинг, а також перенаправлення до фахівців вищого рівня кваліфікації у випадках, коли педагог потребує спеціалізованої допомоги.

В умовах війни педагоги як фахівці, що працюють з людьми, мають бути здатними надавати психологічну підтримку учням, їхнім батькам і колегам, а також підтримувати власний психоемоційний стан, оскільки вони самі також можуть перебувати у складних життєвих обставинах або переживати кризові ситуації.

Ключові слова: виклики професійної діяльності, педагогічний працівник, психологічна допомога, психоемоційна підтримка, психосоціальна підтримка, психоемоційне розвантаження, професійна стійкість, резильєнтність, стресостійкість, війна.

Chuhuieva Inna Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Assistant Professor Admiral Makarov National University of Shipbuilding Mykolaiv, https//orcid.org/0000-0003-0030-0428

Semchuk Nadiia Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor, Senior Research Fellow, State Institution «Institute of Applied Pedagogy»

THE PRACTICE OF PROVIDING PSYCHO-EMOTIONAL SUPPORT TO TEACHING STAFF IN WARTIME CONDITIONS

Abstract. The article is devoted to a review of practical methods and means of psycho-emotional support for teachers in wartime. The full-scale war in Ukraine has had a significant impact on all spheres of civilian life in the country, including the sphere of education.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Modern teachers today need not only to be able to carry out the learning process in difficult technical conditions, in conditions of danger and stress.

The professional activity of teachers in wartime is accompanied by a number of psychological difficulties that affect both their well-being and the effectiveness of the educational process. To maintain internal balance and professional stability, it is necessary to take into account not only the challenges, but also the resources that help overcome them.

They also need to act as a model of maintaining self-control, psycho-emotional balance, and stability. Teachers are called upon to demonstrate by their own example every day what is today called stress resistance, resilience, and stress endurance. And this requires additional psychological resources, internal supports, and sources of recovery from the teacher's personality.

Because teachers, like all other Ukrainians, live in a state of permanent war stress, many of them are experiencing crises of various losses. In order to withstand such psychological stress, teachers need special psycho-emotional support, which should be provided regularly, comprehensively, and systematically.

In order to demonstrate effective methods of psycho-emotional support, an empirical study of the psycho-emotional support program for teachers in the Mykolaiv region, which has had frontline status since the beginning of the war, was conducted. The experimental group consisted of teachers from secondary education institutions working in a mixed format of offline and online learning.

Expert analysis has identified psychological challenges that arise in the professional activities of modern teachers. In accordance with these challenges, psychosocial support for teachers in wartime should include a set of tools that help overcome these challenges or effectively adapt to them. These challenges include the following: the risk of losing professional identity, lack of resources and methodological support, tension in interaction with parents, difficulties in interaction with students, insufficient self-efficacy, high levels of professional stress, and the threat of emotional and professional burnout.

This complex of psychosocial support should include the following components: first psychological aid in the event of difficult situations, group activities on basic and focused psychosocial support aimed at psycho-emotional relief of teachers, psycho-educational sessions on professional stress and resilience development, thematic psychological trainings, crisis psychological interventions if necessary, such as debriefing, crisis counseling, defusing, referral to specialists with a higher level of qualification if necessary.

In wartime, teachers, as professionals working with people, must be able to provide psychological support to students, their parents, colleagues, and also support themselves, since they themselves may be in difficult life situations, even in crisis.

Keywords: challenges of professional activity, teacher, psychological assistance, psychosocial support, psycho-emotional relief, professional resilience, stress resilience, war.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Постановка проблеми. Негативного впливу повномасштабної війни в Україні так чи інакше зазнали всі категорії громадян, усі сфери життєдіяльності та соціальні практики українського суспільства. Сфера освіти не стала винятком.

Навпаки, навчання й виховання сьогодні перебувають під подвійним навантаженням: освіта має виконувати свою провідну місію і водночас бути середовищем підтримки в складних умовах, джерелом формування суспільної стійкості та прикладом здатності долати труднощі, відновлюватися, рухатися вперед і вибудовувати перспективи.

У цьому контексті педагоги як носії цієї важливої суспільної місії мають відповідати її вимогам не лише у професійно-технологічному, а й у психологічному та особистісному вимірах.

Така ситуація потребує від освітян уміння інтегрувати у власну педагогічну практику навички психосоціальної підтримки й допомоги учасникам освітнього процесу. Це сприятиме поліпшенню їхнього психоемоційного стану, запобіганню постстресовим наслідкам і створенню умов для постстресового зростання. [1].

У світовій психолого-педагогічній практиці накопичено значний досвід застосування засобів психологічної підтримки в різних кризових обставинах, зокрема в умовах воєнної загрози. Одним із прикладів є практика підготовки вчителів в Ізраїлі, які навчаються надавати першу домедичну допомогу в разі надзвичайних ситуацій, а також здійснювати психологічну підтримку учнів і їхніх батьків. Водночас формування таких навичок в Ізраїлі значною мірою зумовлене особливостями суспільного устрою та системою обов'язкової військової підготовки громадян, зокрема й жінок. Ця підготовка охоплює не лише військово-технологічний, а й психологічний компонент. Для українського суспільства тривалий стрес війни є новим комплексним викликом, що потребує пошуку ефективних механізмів адаптації, підтримки та відновлення. У світовій практиці наразі відсутній досвід психоемоційної підтримки населення, який був би повністю релевантним сучасній українській ситуації. Це зумовлено тим, що масштаб, тривалість війни та кількість населення, яке зазнало її безпосереднього впливу, формують унікальний соціально-психологічний контекст, який складно порівняти з досвідом інших воєнних конфліктів останніх десятиліть.

Така ситуація актуалізує потребу в готовності фахівців професій типу «людина – людина», зокрема педагогів, до реагування на психологічні виклики воєнного часу та надання підтримки учасникам освітнього процесу. Це, своєю чергою, потребує від самих педагогів психологічної стійкості і особистісного ресурсу, який має систематично відновлюватися та зміцнюватися. Саме на це спрямована психосоціальна підтримка педагогів у воєнний час: на збереження, відновлення й посилення їхнього психологічного ресурсу.

Аналіз останніх джерел і публікацій. В умовах війни в науковому середовищі особливої актуальності набула проблематика збереження ментального здоров'я, підтримки психоемоційного благополуччя, розвитку

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

резильєнтності, стресостійкості та стресовитривалості. Чимало публікацій присвячено огляду, аналізу й апробації практичних прийомів і засобів психоемоційної підтримки різних категорій населення – дітей, підлітків, осіб літнього віку, людей, які постраждали від війни, військових та членів їхніх сімей тощо. Зосередження уваги саме на цих напрямах психосоціальної підтримки у воєнний час є закономірним і виправданим. Водночас дедалі більшої актуальності набуває напрям «психосоціальна допомога тим, хто допомагає», спрямований на підтримку фахівців, що у своїй професійній діяльності безпосередньо стикаються з людським болем, кризовими переживаннями та наслідками війни. До таких груп належать медики, соціальні працівники, психологи, працівники соціальних служб, волонтери тощо. Однак до цієї категорії доцільно віднести й педагогів, адже вони щодня взаємодіють з учнями, батьками та колегами, які можуть перебувати в різних психоемоційних станах, і водночас виконують важливу підтримувальну функцію в освітньому середовищі. Саме тому збереження власного психологічного ресурсу, психоемоційної рівноваги та благополуччя педагогів є необхідною умовою їхньої здатності ефективно виконувати професійні завдання й підтримувати інших. М. Селігман, запропонував розглядати психологічне благополуччя як активну, багатовимірну категорію, що включає емоційне задоволення, особистісне зростання, наявність мети, життєстійкість та наявність активних соціальних зв'язків [2, с. 41]. У цьому контексті психологічне здоров'я розглядається як важливий ресурс життєвої ефективності особистості, як динамічний процес підтримки внутрішньої рівноваги, попри зовнішні обставини. Українські науковці активно вивчають психологічне здоров'я в умовах збройного конфлікту.

Наприклад, Л. Ярошевська зазначає, що психологічне здоров'я педагогів в умовах війни є не тільки особистісним ресурсом, а також професійно обумовленим станом, що має безпосередній вплив на освітній процес, спілкування з учнями та стабільність власної ідентичності [3, с. 22]. С. Назаровець вказує, що психологічне благополуччя педагогів залежить не тільки від внутрішніх ресурсів особистості, а й значною мірою – від умов праці, взаємодії з адміністрацією закладу освіти, психологічного клімату в педагогічному колективі, доступу до психологічної допомоги, а також від інформаційних впливів [4, с. 37]. А. Надій зазначає, що стан психічного здоров'я педагогів впливає не тільки на якість освітнього процесу та рівень навчальної мотивації учнів, а також на здатність закладу освіти виступати осередком стабільності у нестабільних умовах [5, с. 19]. Важливим складником психологічного здоров'я педагогів є емоційна саморегуляція – здатність зберігати внутрішній баланс, не піддаватися імпульсивним реакціям і підтримувати доброзичливу атмосферу, особливо у кризових умовах. Соціальний компонент психологічного здоров'я педагога вказує на здатність ефективно комунікувати, створювати навколо себе середовище довіри та підтримки, що є життєво необхідним у часи напруження і нестабільності [6, с. 38]. Ціннісна основа психологічного здоров'я відповідає за те, щоб не втратити

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

професійне «Я» педагога в умовах втрат, тривожності, інформаційного тиску, суспільної відповідальності. У таких умовах особливої ваги набуває наявність внутрішніх орієнтирів, які створюють стійку мотивацію, дозволяють зберігати почуття гідності та цілісності [7, с. 13]. Відсутність якісного відновлення після психоемоційних перевантажень призводить до формування хронічної втоми, яка вже не усувається звичайним відпочинком.

Метою статті є опис програми психосоціальної підтримки педагогів в умовах війни та аналіз результатів її впровадження.

Виклад основного матеріалу.

Повномасштабна війна, зростання тривожності, невизначеність щодо майбутнього та високий рівень відповідальності за учнів істотно підвищили психологічне навантаження на педагогів. У зв'язку з цим актуальним є практичне впровадження комплексної психосоціальної підтримки, спрямованої на психоемоційне розвантаження, відновлення й зміцнення психологічних ресурсів особистості, а також розвиток підтримувальних соціальних зв'язків у педагогічному колективі [8]. Підґрунтям для розроблення програми стали результати попередніх емпіричних досліджень, які виявили в педагогів ознаки емоційного вигорання, зниження професійної мотивації, підвищений рівень тривожності та прояви психосоматичних реакцій. [9].

Експериментальну групу становили педагоги закладів загальної середньої, професійної та фахової передвищої освіти м. Миколаєва й Миколаївської області. Вибірка охоплювала 112 осіб віком від 23 до 63 років, серед них – 96 жінок і 16 чоловіків. Стаж роботи учасників у закладах освіти становив від 1 до 35 років. Для оцінювання психологічного стану учасників було застосовано психодіагностичні методики: Шкалу психологічного благополуччя К. Ріфф (в адаптації З. Пантій) та тест «Індекс задоволеності життям» (LSIA). Програма психосоціальної підтримки педагогів здійснювалася психологами Миколаївської обласної організації Товариства Червоного Хреста України в межах соціально-гуманітарного проєкту «Відновлення: підтримка громад та населення в Миколаївській області та Україні у відновленні після криз та розбудові стійкості».

Програму було розроблено з урахуванням запитів педагогів та результатів визначення актуальних психологічних проблем, з якими вони стикаються в умовах війни. Було виокремлено: дистрес-стани, емоційне виснаження, зниження мотивації до професійної діяльності, кризові стани, депресивні прояви, панічні атаки та посттравматичні реакції. Основними принципами реалізації програми стали добровільність, конфіденційність і надання підтримки на засадах емпатії. Це сприяло створенню безпечного середовища взаємодії та дало змогу уникнути психологічного тиску й формального підходу під час упровадження програми. Створення безпечного підтримувального простору для відкритого висловлення емоцій і думок сприяло формуванню довіри до психологів, активному залученню учасників до роботи та підтриманню комфортного

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

емоційного фону в групах. Кожна зустріч будувалася за чіткою структурою, що передбачала вступну частину (привітання, актуалізацію правил групової взаємодії, оцінювання актуального стану учасників), основну частину (подання інформаційного матеріалу та опанування практичних технік), завершальну частину (підбиття підсумків, повторне оцінювання стану учасників, надання домашніх завдань для самостійного практикування).

Структура програми охоплює три етапи. Перший етап – діагностичний: передбачає застосування психодіагностичних методик для виявлення рівнів прояву тривожності, стресу, емоційного вигорання та життєстійкості. Другий етап спрямований на проведення практичної психосоціальної підтримки у форматі групових зустрічей, під час яких використовувалися арттерапевтичні вправи, тілесноорієнтовані техніки, методи нейрогімнастики, дихальні практики, вправи на усвідомлення, релаксацію та психоемоційне розвантаження, а також психологічні вправи для відновлення особистісних ресурсів. Третій етап передбачає створення групи підтримки та онлайн-платформи для збереження контактів і подальшої взаємодії учасників.

Програма передбачає цикл групових зустрічей для працівників закладів освіти, які проводяться в супроводі двох психологів. Оптимальна кількість учасників групи становить 6–10 осіб. Цикл складається з 5 сесій тривалістю 60–75 хвилин. Кожна зустріч охоплює психоемоційну стабілізацію, дихальні практики, тілесноорієнтовані техніки, усвідомлення власного емоційного стану, роботу з негативними спогадами й відчуттями, розвиток навичок саморегуляції та емоційної гнучкості, ресурсні практики й планування особистісного зростання.

Також програма передбачає можливість індивідуальної психологічної роботи з учасниками у форматі консультацій, які можуть проводитися за потреби паралельно з груповою роботою або після завершення циклу групових зустрічей. Додатково в програмі використовуються метафоричні карти, матеріали для малювання та друковані матеріали від Товариства Червоного Хреста «Книга про мене», «Щоденник психологічного добробуту».

Важливою складовою програми після завершення циклу зустрічей є створення горизонтальної мережі підтримки. Для цього було ініційовано формування малих груп підтримки по 5–7 осіб, які можуть самостійно зустрічатися щотижня у попередньо погодженому форматі: спільне чаювання, обмін враженнями та думками, обговорення професійних ситуацій, взаємна підтримка без оцінювання.

Такі групи функціонують за принципом «рівний – рівному» (*peer-to-peer*) і сприяють зменшенню емоційної ізоляції, посиленню відчуття належності до професійної спільноти, а також відновленню й активізації неформальних соціальних зв’язків, порушених унаслідок війни.

Тематичні блоки загальної структури програми психосоціальної підтримки педагогів в умовах воєнних дій наведено у табл.1.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Таблиця 1.

Тематичні блоки програми психосоціальної підтримки педагогів в умовах війни

№	Назва тематичного блоку	Мета	Основні практичні процедури і методи, які застосовані в програмі
1	Психосоціальна підтримка як ресурс педагога в умовах воєнних дій	Ознайомлення з поняттям ПСП, створення безпечного простору, первинна діагностика психоемоційного стану учасників	Знайомство, встановлення правил групи, психоедукація щодо ПСП, самодіагностика, групова дискусія
2	Самоусвідомлення і розпізнавання психоемоційних станів	Розвиток рефлексії, психологічної культури, здатності розпізнавати психоемоційні стани	Розвиток власного психологічного словника, психологічна техніка «Колесо емоцій», щоденник емоцій, розпізнавання невербальних маркерів психоемоційного стану
3	Психологічна саморегуляція	Опанування технік саморегуляції психоемоційних станів	Дихальні практики, майндфулнес практика, техніки «заземлення», техніка «емоційної паузи», тілесні вправи на релаксацію
5	Підтримувальна соціальна взаємодія	Формування навичок підтримувальної комунікації	Техніки підтримувальної комунікації, «Я-повідомлення», асертивна комунікація. Техніки внутрішнього діалогу
6	Професійне благополуччя та стрес-менеджмент	Створення індивідуальної стратегії підтримки психологічного благополуччя учасників	Виявлення причин і маркерів стресу, техніки самопідтримки, створення «плану психологічного благополуччя», підсумки програми

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Після впровадження програми психосоціальної підтримки педагогів в умовах воєнних дій було проведено емпіричне дослідження. Результати вимірювання за шкалою психологічного благополуччя К. Ріфф показали позитивні зміни. Динаміка змін показників наочно представлена на рис. 1 та рис 2.

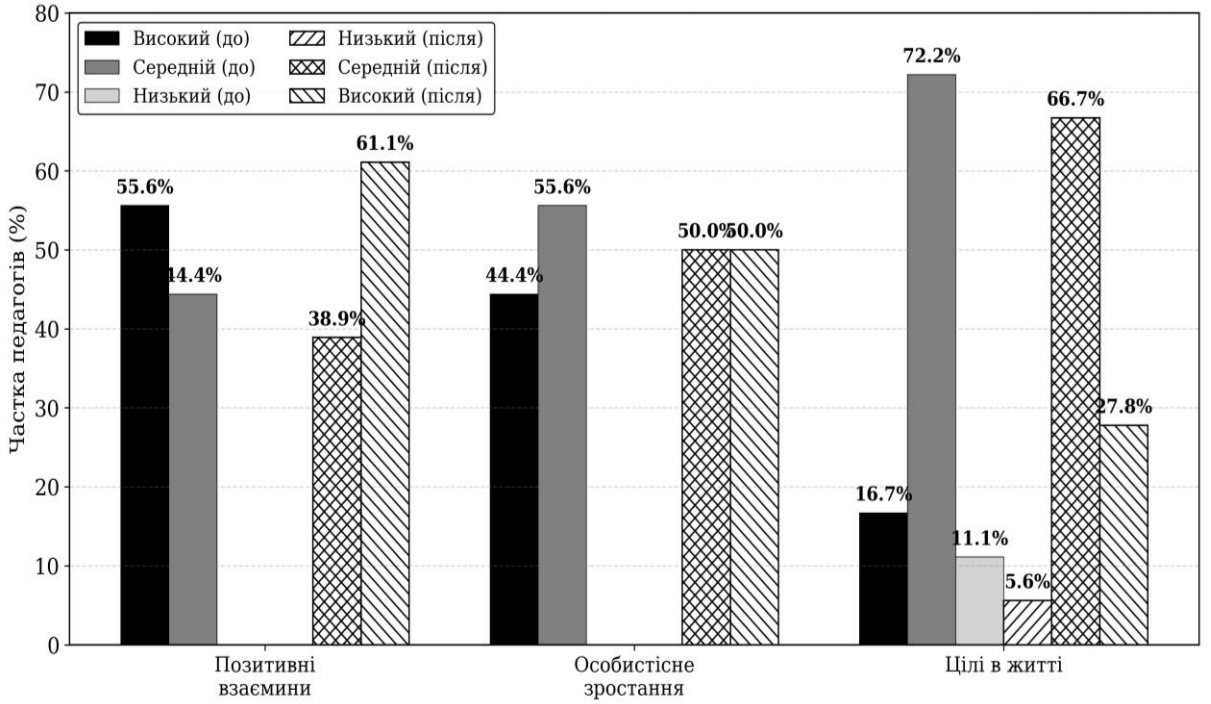

Рис. 1. Показники психологічного благополуччя за К. Ріфф (частина 1).

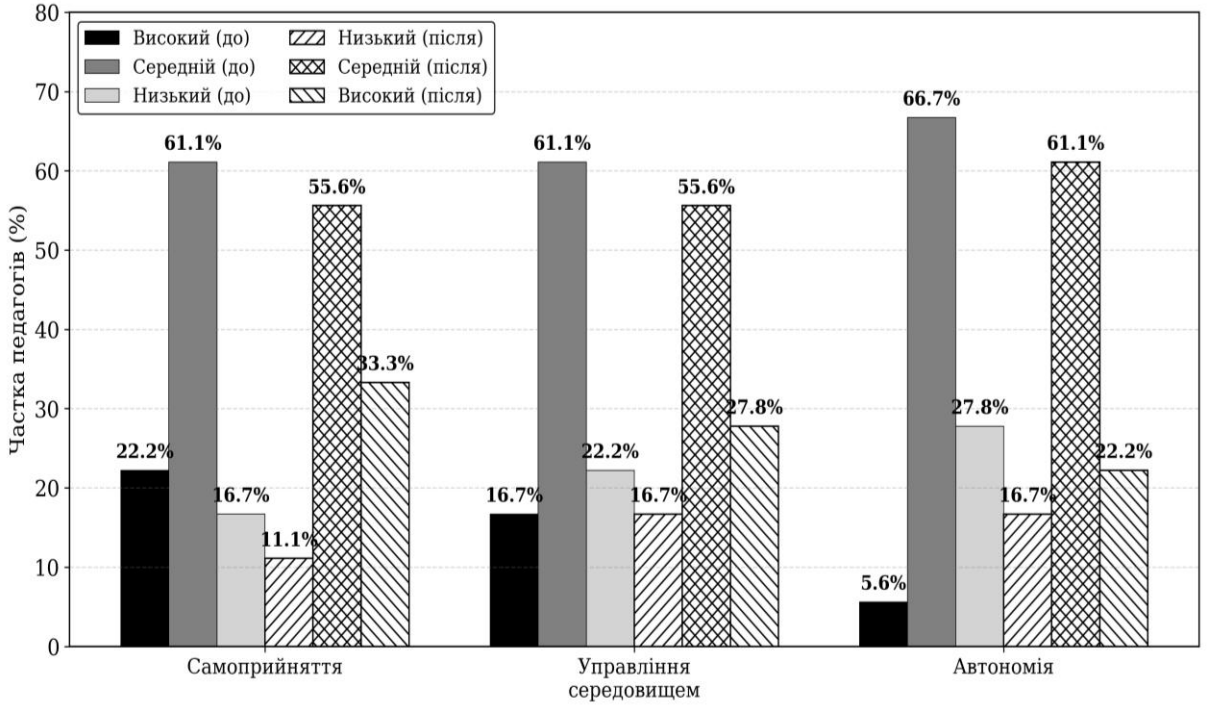

Рис. 2. Показники психологічного благополуччя за К. Ріфф (частина 2).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

За показником позитивних взаємин після впровадження програми спостерігається зростання частки педагогів із високим рівнем до 61,1 % та зменшення частки учасників із середнім рівнем – з понад 44 % до майже 39 %. Низький рівень за цим показником не виявлено. Хоча зміни є помірними, вони засвідчують позитивну динаміку в якості міжособистісних стосунків.

За показником особистісного зростання кількість педагогів із високим рівнем збільшилася з 44 % до 50 %, а кількість педагогів із середнім рівнем зменшилася з понад 55 % до 50%.

Низький рівень не зафіксовано. Це може свідчити про достатньо стійку внутрішню мотивацію досліджуваних до особистісного та професійного розвитку. Програма лише підтримала цю тенденцію завдяки рефлексивним вправам та обговоренням.

За шкалою цілей у житті зафіксовано позитивні зміни: частка учасників дослідження з високим рівнем зросла з понад 16 % до майже 28 %, а частка респондентів із низьким рівнем зменшилася з 11 % до 5,6 %. Частка педагогів із середнім рівнем знизилася з 72 % до понад 66 %. Така динаміка може вказувати на формування професійних і життєвих цілей, осмислення цінності своєї діяльності та переосмислення власних ресурсів.

Показники самоприйняття виявилися в динаміці з помірним покращенням. Кількість педагогів із високим рівнем зросла з 22 % до 33 %, а частка педагогів з низьким рівнем зменшилася з понад 16 % до 11 %. Частка досліджуваних з середнім рівнем зменшилася з 61 % до 55 %. Такі зміни можна пояснити роботою над зміцненням позитивної Я-концепції, зменшенням надмірної самокритичності, а також посиленням прийняття власних можливостей і обмежень.

Показники за шкалою «Управління середовищем» також демонструють позитивні зміни. Частка досліджуваних педагогів із високим рівнем зросла з понад 16 % до майже 28 %, а частка респондентів із низьким рівнем зменшилася з 22 % до майже 16 %. Частка педагогів із середнім рівнем зменшилася з 61 % до 55,6 %. Покращення показників може бути пов’язане з розвитком адаптивності, здатності краще організовувати життєву ситуацію та управляти обставинами свого життя.

Найбільш вираженою виявилася позитивна динаміка змін за шкалою автономії. Кількість педагогів з високим рівнем зросла з понад 5 % до 22 %, частка педагогів з низьким рівнем зменшилася з майже 28 % до 16 %. Кількість осіб з середнім рівнем знизилася з майже 67 % до 61 %. Покращення автономії є важливим результатом програми. Розвиток асертивності, навичок встановлення й дотримання особистісних меж, підвищення впевненості в собі сприяли зменшенню вразливості до зовнішніх оцінок та негативних впливів.

Аналіз результатів вимірювання після впровадження програми за індексом задоволеності життям (LSIA) виявив позитивну динаміку змін загальної задоволеності педагогів власним життям. Наочно результати показано на рисунку 3.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

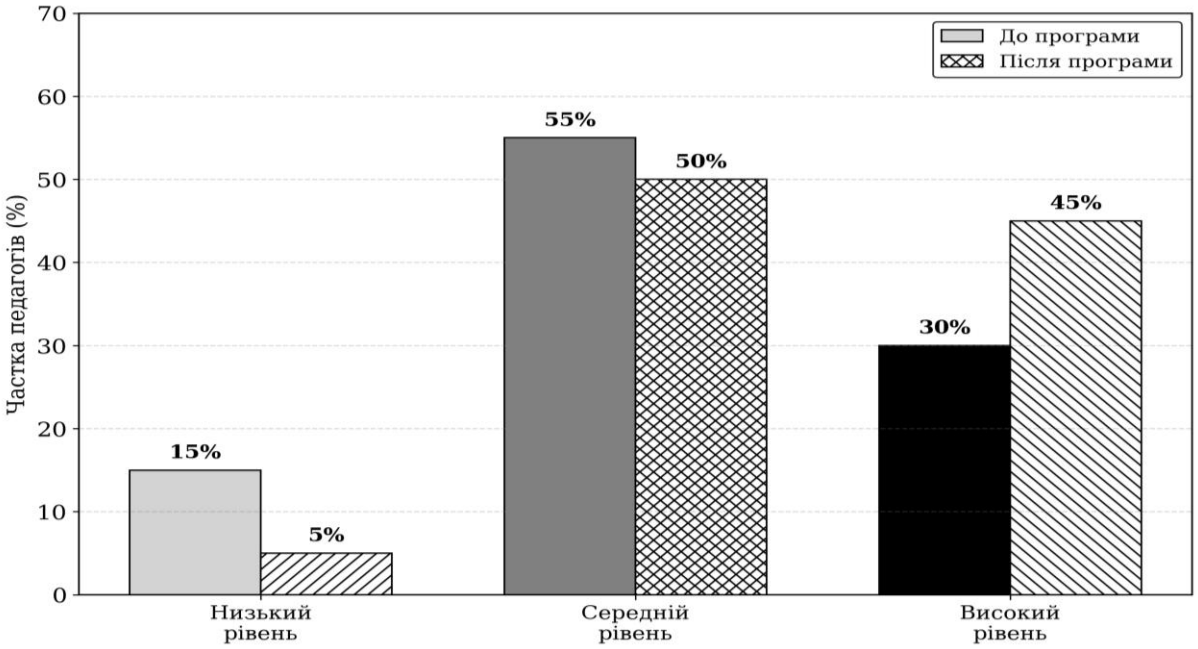

Рис. 3. Показники задоволеності життям педагогів за індексом LSIA.

Результати вимірювання засвідчили найбільш виражені позитивні зрушення за шкалою задоволеності життям. Частка досліджуваних осіб із високим рівнем зросла з 30 % до 45 %. Це означає, що після проходження програми майже половина учасників більшою мірою оцінювали власне життя як цілісне, наповнене сенсом і змістом, узгоджене з особистими цілями, прагненнями та очікуваннями. Збільшення частки педагогів із високими показниками свідчить про позитивний вплив програми на загальне суб'єктивне благополуччя, відчуття життєвої реалізації, місії та позитивне ставлення до життя.

Частка учасників дослідження із середнім рівнем зменшилася з 55 % до 50 %. Водночас у половини педагогічних працівників зафіксовано середні значення, що може свідчити про збереження певної амбівалентності щодо окремих сфер життя, однак загалом – про позитивне ставлення до нього. Це може бути пов'язано як із професійними труднощами, так і з ширшим спектром ситуацій, що впливають на загальне емоційне самопочуття учасників.

Частка учасників експерименту з низьким рівнем зменшилася утричі: з 15 % до 5 %. Така динаміка свідчить про значне покращення стану найбільш вразливої групи учасників – осіб, які мали ознаки хронічного стресу, психоемоційного виснаження та незадоволеності основними аспектами власного життя. Зменшення частки педагогів із низькими показниками вказує на те, що програма сприяла підтримці учасників, переосмисленню життєвих проблем, відновленню особистісних ресурсів і зміцненню суб'єктивного відчуття психологічного благополуччя. Виражене зростання показників задоволеності життям можна розглядати як інтегральний показник ефективності впровадженої програми психосоціальної підтримки педагогів в умовах воєнних дій.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Висновки. З огляду на наведені результати впровадження програми психосоціальної підтримки педагогів в умовах війни можна констатувати її позитивний вплив.

Під час воєнних дій значно розширився діапазон професійних завдань психологів: від індивідуальної роботи до роботи з групами бенефіціарів; від надання першої психологічної допомоги до консультативної роботи тривалістю до десяти індивідуальних сесій; від базової психосоціальної підтримки до фокусованої роботи з групами, які потребують спеціалізованої проблемно-орієнтованої допомоги; від роботи у відносно безпечних умовах психосоціальних центрів до діяльності в непередбачуваних умовах під час виїздів у прифронтові громади або на місця, що зазнали воєнних атак. Усе це формує нові виклики й вимоги до психологів та їхньої професійної підготовки в умовах війни.

Для активного практичного впровадження цієї програми можуть бути залучені психологи гуманітарних організацій, які сьогодні активно долучаються до роботи з психосоціальної підтримки різних верств населення України, а також психологи закладів освіти. Водночас важливо враховувати, що самі психологи під час війни також можуть бути вразливими й потребувати психологічного ресурсу для ефективної професійної діяльності. Це, своєю чергою, вимагає високого рівня саморегуляції, сформованих навичок самодопомоги та турботи про себе.

Література:

1. Федоренко М. Психологічне здоров'я освітян у період війни: сучасні виклики та напрями підтримки. *Педагогічний журнал*. 2022.URL: https:pedjournal.org.ua/fedorenko-psy-education2022.

2. Gavade, A. Y., Sidotam, A., Varanasi, R. A. (2023) Pandemic, Hybrid Teaching & Stress. arXiv. URL: https:arxiv.org/abs/2307.10220

3. Ярошевська Л. Психосоціальні стратегії підтримки педагогів у кризових умовах *Соціальна робота*. 2024. URL: https:socialwork-journal.org.ua/article/yaroshevska-2024.

4. Назаровець С. Publication activity and migration trends of Ukrainian scientists *arXiv*. 2024. URL: https:arxiv.org/abs/2412.11719

5. Надій А. Teacher wellbeing in wartime virtual safe zones *ScienceDirect*. 2017. URL: https:www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0742051X17312453

6. Наздровець О. Mental health of Ukrainian researchers during wartime *Taylor & Francis Online*. 2025. URL: https:www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/17441692.2025.2495328

7. Велькодна М., Депутатов В., Колісник Л., Шестопальова О., Шило О. Psychological Service for Ukrainian School Students: Digital Intervention Model *Int J Child Health Nutr*. 2023. URL: https:doi.org/10.6000/1929-4247.2023.12.01.2

8. Велькодна М., Кулеба І., Сухорук А. Система шкільної психологічної допомоги в умовах війни *Інноваційна педагогіка*. 2023. URL: https:innovpedagogy.od.ua/archive/2023/57/10.pdf.

9. Чуб І. Predictors of burnout of preschool teachers in warzone *Teaching and Teacher Education*. 2024. URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0885200624000553

ISSN 2786-4952 Online

References

1. Fedorenko, M. (2022). Psykholohichne zdorovia osvitian u period viiny: suchasni vyklyky ta napriamy pidtrymky. Pedahohichnyi zhurnal. URL: https:pedjournal.org.ua/fedorenko-psy-education2022. [in Ukrainian].

2. Gavade, A. Y., Sidotam, A., Varanasi, R. A. (2023) Pandemic, Hybrid Teaching & Stress. arXiv. URL: https:arxiv.org/abs/2307.10220

3. Yaroshevska, L. (2024). Psykhosotsialni stratehii pidtrymky pedahohiv u kryzovykh umovakh *Sotsialna robo*ta. URL: https:socialwork-journal.org.ua/article/yaroshevska-2024. [in Ukrainian].

4. Nazarovets, S. (2024). Publication activity and migration trends of Ukrainian scientists *arXiv.* URL: https:arxiv.org/abs/2412.11719

5. Nadii, A. (2017). Teacher wellbeing in wartime virtual safe zones ScienceDirect. URL: https:www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0742051X17312453

6. Nazdrovets, O. (2025). Mental health of Ukrainian researchers during wartime *Taylor & Francis Online.* URL: https:www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/17441692.2025.2495328

7. Velkodna, M., Deputatov, V., Kolisnyk, L., Shestopalova, O., Shylo, O. (2023). Psychological Service for Ukrainian School Students: Digital Intervention Model *Int J Child Health Nutr.* URL: https:doi.org/10.6000/1929-4247.2023.12.01.2

8. Velkodna, M., Kuleba, I., Sukhoruk, A. (2023). Systema shkilnoi psykholohichnoi dopomohy v umovakh viiny *Innovatsiina pedahohika*. URL: https:innovpedagogy.od .ua/archive/2023/57/10.pdf. [in Ukrainian].

9. Chub, I. (2024). Predictors of burnout of preschool teachers in warzone *Teaching and Teacher Education.* URL: https:www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0885200624000553

Дата першого надходження статті до видання: 29.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.923.2:355.232

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-5374-5385

Шамрук Олег Павлович кандидат психологічних наук, начальник кафедри професійної військової підготовки Центру післядипломної освіти Київського інституту Національної гвардії України, м. Київ, https://orcid.org/0009-0008-6138-5318

ОСОБИСТІСНА ОРГАНІЗОВАНІСТЬ ОФІЦЕРА НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ ЯК МЕДІАТОР АНДРАГОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ДО ЗАСВОЄННЯ ПРОГРАМ ФАХОВОЇ КОМАНДНОЇ ПІДГОТОВКИ ТАКТИЧНОГО РІВНЯ L-1

Анотація. У статті здійснено теоретико-аналітичне обґрунтування концептуальної моделі, у межах якої особистісна організованість офіцера Національної гвардії України (далі — НГУ) розглядається як психологічний медіатор зв'язку між андрагогічною готовністю слухача та результативністю засвоєння ним програми фахової командної підготовки тактичного рівня L-1. Актуальність зумовлена потребою прискореного відтворення офіцерського складу в умовах воєнного стану, переходом системи професійної військової освіти України на стандарти НАТО та значною часткою слухачів-комбатантів із характерною психоемоційною специфікою. Предметом аналізу є структурно-функціональні характеристики організованості офіцера-командира та механізми її посередництва між мотиваційно-смисловим і результативним полюсами навчальної діяльності. На основі холістично-функціонального підходу реконструйовано п'ятикомпонентну структуру організованості (когнітивний, мотиваційний, регуляторний, рефлексивно-оцінний, результативний компоненти) у її проекції на 45-денний курс L-1; кожен компонент операціоналізовано через конкретні поведінкові індикатори та діагностичні засоби. Андрагогічну готовність розглянуто як інтегральну якість дорослого слухача за шістьма постулатами М. Ноулза з адаптацією до офіцерсько-командного контексту. Запропоновано базову медіаторну модель «АГ → організованість → результативність L-1» з параметризацією шляхів a, b, c′ та її розширення до моделі модерованої медіації, у якій бойовий досвід і вираженість симптомів бойової стресової реакції постають модератором шляху b.

Здійснено вторинний аналіз даних попереднього емпіричного дослідження автора (2015), який засвідчив теоретичну вірогідність моделі. Обґрунтовано програму емпіричної верифікації на засадах регресійного аналізу непрямих ефектів із бутстреп-оцінкою. Сформульовано адресні психолого-педагогічні рекомендації щодо розвитку кожного з п'яти компонентів організованості у форматі курсу L-1.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Ключові слова: особистісна організованість; андрагогічна готовність; офіцер Національної гвардії України; курс L-1; медіаторна модель; модерована медіація; бойовий досвід; холістично-функціональний підхід.

Shamruk Oleh Pavlovych Candidate of Psychological Sciences, Head of the Department of Professional Military Training, Centre for Postgraduate Education, Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0009-0008-6138-5318

PERSONAL SELF-ORGANISATION OF A NATIONAL GUARD OF UKRAINE OFFICER AS A MEDIATOR OF ANDRAGOGICAL READINESS TO MASTER PROFESSIONAL COMMAND TRAINING PROGRAMMES OF THE TACTICAL LEVEL L-1

Abstract. The paper offers a theoretical and analytical justification of a conceptual model that treats the personal self-organisation of a National Guard of Ukraine (NGU) officer as a psychological mediator linking the learner's andragogical readiness with the effectiveness of mastering the tactical-level professional command training programme (L-1). The relevance is driven by the wartime demand for accelerated officer training, by the ongoing transition of Ukraine's professional military education to NATO standards, and by the substantial share of learners with combat experience and the related psycho-emotional specifics. Building on the holistic-functional approach to systemic personality traits, the paper reconstructs the five-component structure of self-organisation — cognitive, motivational, regulatory, reflexive-evaluative, and resultative — within the context of a forty-five-day L-1 course, and operationalises each component through concrete behavioural indicators and diagnostic instruments. Andragogical readiness is interpreted in terms of M. Knowles' six tenets, adapted to the officer-commander setting. A baseline mediation model «AR → self-organisation → L-1 achievement» is proposed and parameterised via the a, b and c′ paths, then extended to a moderated-mediation model in which combat experience and the severity of combat stress reaction symptoms moderate the b path. A secondary analysis of the author's 2015 empirical data corroborates the theoretical plausibility of the model. A verification programme is outlined on the basis of regression-based indirect-effects analysis with bootstrap estimation. Targeted psychological and pedagogical recommendations are formulated for the development of each of the five components within the L-1 format.

Keywords: personal self-organisation; andragogical readiness; NGU officer; L-1 course; mediation model; moderated mediation; combat experience; holistic-functional approach.

Постановка проблеми. Реформа системи професійної військової освіти України в контексті гармонізації зі стандартами НАТО, інтенсифікація бойових

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

дій після 24 лютого 2022 року та потреба у безперервному поповненні офіцерського складу зумовили різке зростання навантаження на курси фахової командної підготовки тактичного рівня — насамперед L-1. У Київському інституті НГУ цей курс реалізується в інтенсивному 45-денному форматі, переважно для офіцерів із бойовим досвідом, і завершується комплексним екзаменом. Спостереження за освітнім процесом фіксують виражені індивідуальні відмінності в результативності за умов формально однакових навчальних умов, що актуалізує психологічне питання про чинники переходу мотиваційної установки слухача у фактичний навчальний результат.

У межах вітчизняного дискурсу зазначене питання частково розглядалося у площині професійно важливих якостей військовослужбовця, проте не отримало цілісного концептуального оформлення, яке б поєднало дві традиційно розведені теоретичні рамки: психологію особистісних рис (зокрема, особистісної організованості як системної властивості) та андрагогічну парадигму освіти дорослих. Без такого інтегрованого пояснення психолого-педагогічний супровід курсів L-1 ризикує бути або надмірно генеричним, або неадекватним до специфіки контингенту офіцерів-комбатантів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідницьке поле розпадається на три відносно автономні лінії, кожна з яких має власні досягнення та обмеження.

Перша лінія — структурно-функціональна психологія організованості. Класичною методологічною рамкою тут є системно-диспозиційний підхід, у межах якого організованість трактують як системну властивість особистості, що поєднує мотиваційно-смислові та інструментально-динамічні компоненти. У наших попередніх дослідженнях [9] цю рамку було адаптовано для майбутніх офіцерів пенітенціарної служби, виділено п’ять структурних компонентів організованості та емпірично простежено їх динаміку залежно від курсу навчання. Однак ця лінія розгорталася переважно на курсантських вибірках цивільного та пенітенціарного контингенту і не охоплює специфіки офіцерів-комбатантів НГУ. Крім того, у вітчизняних роботах організованість традиційно розглядається як прямий предиктор успішності, тоді як її потенційна посередницька функція в зв’язку «настанова — результат» не була ані теоретично проблематизована, ані емпірично верифікована.

Друга лінія — психологія освіти дорослих та військова андрагогіка. Засадничою працею тут залишається фундаментальне дослідження М. Ноулза [12], у якому сформульовано шість постулатів андрагогіки. Сучасне продовження цієї лінії в українському військово-освітньому полі представлене працями А. Вітченка та В. Осьодла [1], які обґрунтовують андрагогічну логіку лідерської підготовки офіцера у вищій військовій школі. У зарубіжних дослідженнях зафіксовано продуктивність застосування шести постулатів Ноулза в курсах офіцерського лідерства країн НАТО [11]. Водночас критика [11] вказує на те, що андрагогія здебільшого описує методичні принципи, а не пояснює внутрішні

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

психологічні механізми, які забезпечують конвертацію готовності у фактичний результат — саме цей механізм і потребує теоретичного домислення.

Третя лінія — психологія військовослужбовців і офіцерів сектору безпеки. Систематичні дослідження психологічної готовності до ризику, бойової стресової реакції, морально-психологічного забезпечення та прикладної психодіагностики ведуть колективи Науково-дослідного центру службово-бойової діяльності НГУ [4], Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України [2], ряд військових ЗВО [8]. Після лютого 2022 року актуалізовано проблематику адаптації офіцерів-комбатантів до пост-ротаційного навчання та реабілітаційних запитів [2]. Втім, дотепер не побудовано моделі, у якій психологічний стан комбатанта (зокрема, симптоматика бойової стресової реакції) інтегровано у механізм навчальної результативності як модератора відомих особистісних чинників.

Методологічна лінія. Сучасний стандарт верифікації медіаторних і модерованих моделей у психології визначається роботами А. Гейза та колег [10], де систематизовано регресійний підхід до аналізу непрямих ефектів з бутстреп-оцінкою довірчих інтервалів. Застосування цієї методології до проблематики освіти дорослих у військовому контексті залишається лакуною української психолого-педагогічної літератури.

Узагальнюючи, фіксуємо чотири невирішені аспекти: (1) відсутність моделей організованості, побудованих на матеріалі офіцерів-комбатантів НГУ; (2) домінування лінійно-предикторних схем замість медіаторних; (3) брак операціоналізації структурних компонентів для специфічного формату 45-денного інтенсиву з комплексним екзаменом; (4) відсутність інтеграції холістично-функціонального підходу до структури організованості з андрагогічною парадигмою.

Мета статті — теоретично обґрунтувати концептуальну модель, у якій особистісна організованість офіцера НГУ виступає психологічним медіатором зв’язку між андрагогічною готовністю до навчання та результативністю засвоєння програми фахової командної підготовки тактичного рівня L-1; операціоналізувати п’ять структурних компонентів організованості у форматі курсу; розширити модель до моделі модерованої медіації з включенням бойового досвіду; сформулювати адресні психолого-педагогічні рекомендації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виклад побудовано за логікою: концептуальне ядро моделі — операціоналізація компонентів — розширення до модерованої медіації — вторинний аналіз попередніх емпіричних даних — психолого-педагогічні рекомендації — наукова новизна.

1. Концептуальне ядро: функціонально-онтологічна неоднорідність двох конструктів.

Запропонована модель спирається на положення про те, що андрагогічна готовність та особистісна організованість, попри змістову близькість, належать до різних рівнів психологічної регуляції діяльності. Андрагогічна готовність

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

репрезентує мотиваційно-смисловий полюс ставлення дорослого до навчання — вона задає відповідь на питання «навіщо» і «чому саме зараз». Особистісна організованість як системна властивість — це інструментально-регуляторний полюс, що визначає, як інтенція переводиться у стійкі патерни розподілу часу, ресурсів і зусиль. Розведення цих рівнів є принциповим: за умови ототожнення конструктів медіаційна функція згортається до тавтології.

Графічна репрезентація моделі подана на рис. 1. Загальний ефект (c) фіксує сумарний зв'язок АГ із результативністю L-1; шлях a — вплив АГ на актуалізацію організованості в умовах курсу; шлях b — вплив актуалізованої організованості на результативність; прямий ефект (c′) — залишковий вплив АГ за контролю організованості. Гіпотеза моделі: непрямий ефект a × b статистично та змістовно ненульовий, прямий ефект c′ суттєво зменшується порівняно із загальним c.

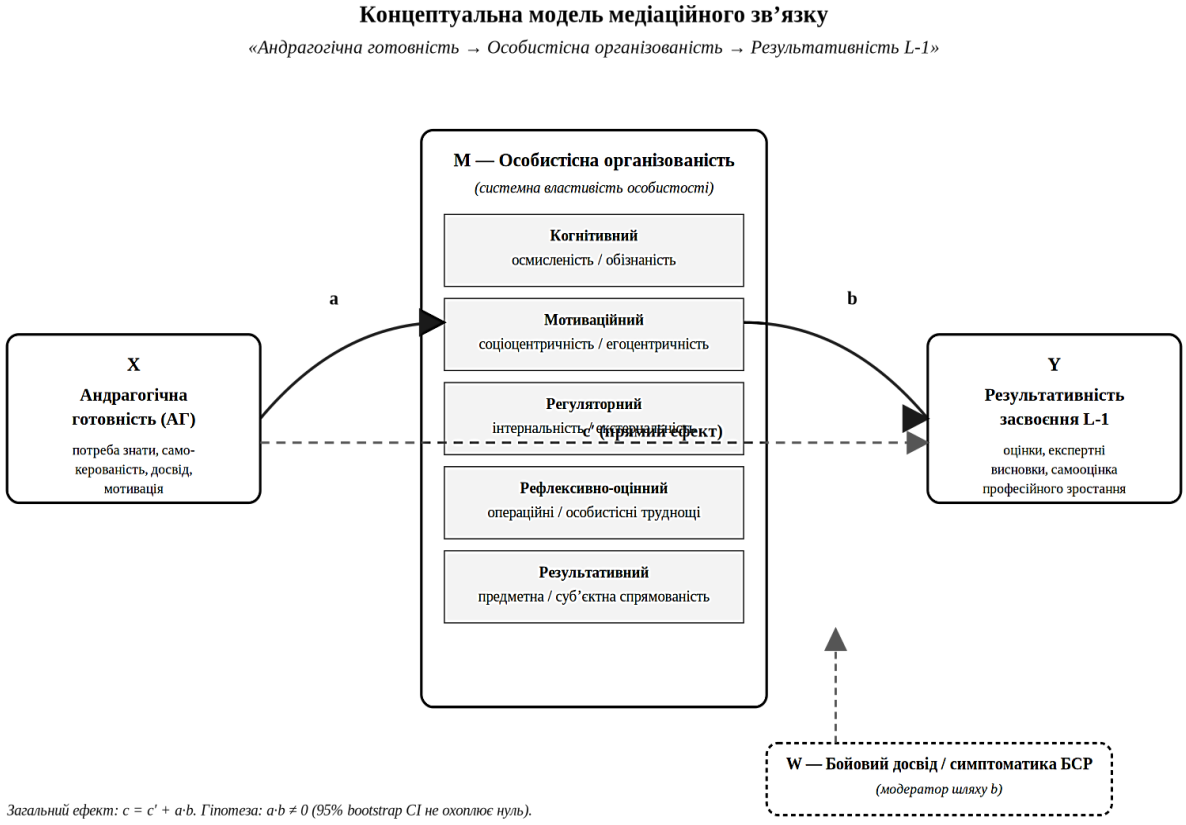

Рис. 1. Концептуальна модель медіаційного зв'язку «Андрагогічна готовність → Особистісна організованість → Результативність засвоєння L-1»

2. Операціоналізація компонентів організованості у форматі курсу L-1.

Холістично-функціональний підхід дозволяє реконструювати п'ять структурних компонентів організованості з прив'язкою до конкретних поведінкових індикаторів та діагностичного інструментарію. Таблиця 1 систематизує цю операціоналізацію стосовно специфіки 45-денного курсу.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Таблиця 1

Операціоналізація структурних компонентів організованості офіцера-слухача L-1

Компонент	Поведінковий індикатор у форматі L-1	Діагностичний засіб
Когнітивний (осмисленість / обізнаність)	Здатність до 3-го дня курсу сформулювати персональну стратегію розподілу зусиль за темами і дисциплінами; точність розуміння критеріїв оцінювання комплексного екзамену	Бланковий тест організованості (модифіковані субшкали); структуроване інтерв'ю; контент-аналіз навчальних щоденників
Мотиваційний (соціоцентричність / егоцентричність)	Артикуляція в опитувальнику двох типів цілей: пов'язаних із підрозділом / підлеглими (соціо-) та з власним кар'єрним зростанням (его-); їх збалансованість	Бланковий тест організованості (мотиваційні субшкали); шкала самооцінки навчальних цілей
Регуляторний (інтернальність / екстернальність)	Інтернальна атрибуція успіхів / невдач у самозвітах після кожного навчального тижня; стабільність добового режиму під час інтенсиву	Шкала локусу контролю; журнал самоспостереження; експертна оцінка командира навчального взводу
Рефлексивно-оцінний (операційні / особистісні труднощі)	Систематичність короткої щоденної рефлексії: фіксація труднощів двох типів та формулювання коригувальних дій на наступний день	Структурований щоденник рефлексії; шкала рефлексивності; тест організованості (рефлексивно-оцінні субшкали)
Результативний (предметна / суб'єктна спрямованість)	Об'єктивні: оцінки за модулями, виконання нормативів, бал комплексного іспиту. Суб'єктивні: динаміка самооцінки професійної компетентності, впевненості у командуванні	Документальний аналіз; експертна оцінка; шкала суб'єктивної професійної ефективності

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

3. Андрагогічна готовність офіцера-слухача L-1: адаптація шести постулатів.

Шість постулатів М. Ноулза адаптовано до контексту 45-денного інтенсиву офіцерів-комбатантів (табл. 2). Принциповою відмінністю від класичної формули є висока вага попереднього бойового досвіду, який функціонує водночас як ресурс (живить розуміння задач) і як ризик (породжує когнітивні упередження щодо нових способів дій).

Таблиця 2

Адаптація постулатів андрагогіки М. Ноулза до контексту L-1 НГУ

Постулат Ноулза	**Зміст у контексті офіцера-слухача L-1**	**Емпіричний індикатор**
Потреба знати	Артикульовані персональні дефіцити, виявлені в попередній бойовій ротації	Самозвіт; шкала перцепції потреби в навчанні
Самокерованість Я-концепції	Готовність брати на себе авторство навчальної траєкторії в межах програми	Шкала самоспрямованого навчання
Попередній досвід	Балансування використання бойового досвіду без переносу неадаптивних патернів	Інтерв'ю; контент-аналіз кейсів
Готовність до навчання	Зв'язок навчальних цілей із поточною / перспективною посадою	Карта кар'єрних очікувань
Орієнтація на проблему	Сприйняття курсу як інструментарію для бойових і управлінських задач	Шкала проблемної орієнтації
Внутрішня мотивація	Переважання особистісно значущих причин навчання	Опитувальник навчальної мотивації

4. Функціональне навантаження компонентів у медіаційному ланцюзі.

Кожен з п'яти компонентів організованості несе диференційоване навантаження в шляху від АГ до результативності. Когнітивний компонент трансформує абстрактну «готовність навчатися» в осмислену стратегію розподілу зусиль на 45-денному відрізку: офіцер з високим рівнем осмисленості раніше ідентифікує «вузькі місця» програми. Мотиваційний компонент конвертує зовнішньо задану навчальну задачу у внутрішньо привласнену мету.

У офіцерському середовищі домінування соціоцентричного полюса — відповідальність перед підлеглими, які чекають на фахівця після ротації, — часто є потужнішим механізмом самоорганізації, ніж егоцентрична орієнтація на кар'єру.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Регуляторний компонент несе ключове навантаження саме у форматі інтенсиву: при стиснутих термінах інтернальний локус контролю забезпечує конструктивну реакцію на щоденні труднощі, тоді як екстернальна орієнтація призводить до атрибуції невдач зовнішнім обставинам і до зниження зусиль. Рефлексивно-оцінний компонент уможливлює оперативне коригування стратегії: щоденний короткий рефлексивний аналіз операційних і особистісних труднощів виступає динамічним регулятором. Результативний компонент замикає цикл, пов'язуючи проміжні досягнення з підсумковим іспитом і фіксуючи їх у зовнішньому (оцінки) та внутрішньому (зміцнення професійної ідентичності) форматі.

5. Розширена модель: модерована медіація з бойовим досвідом.

Бойовий досвід та потенційна симптоматика бойової стресової реакції (далі — БСР) діють у структурі моделі неоднорідно. Теоретично і клінічно [3; 5] обґрунтовано двоспрямований ефект.

По-перше, бойовий досвід *посилює АГ* через підвищену осмисленість дефіцитів і проблемну орієнтацію, а також зміцнює соціоцентричний полюс мотиваційного компонента організованості. Це передбачає позитивний вплив досвіду на рівні шляху a.

По-друге, при наявності непропрацьованої БСР можливі *стрес-індуковані порушення регуляторних і рефлексивно-оцінних процесів*: підвищена тривожність, ригідність, труднощі переключення уваги, гіперпильність, що знижує ефективність шляху b — переведення актуалізованої організованості в навчальний результат.

Розширена модель формалізується як модель модерованої медіації типу 1 за класифікацією [10] з модератором на шляху b. Емпірична верифікація потребує включення скринінгової шкали БСР (наприклад, PCL-5 в адаптованій версії) на вхідному вимірюванні з оцінкою індексу модерованої медіації.

6. Вторинний аналіз попередніх емпіричних даних автора.

Концептуальна вірогідність моделі підтверджується вторинним аналізом даних, зібраних автором у межах попереднього емпіричного дослідження на вибірці 121 курсанта і 26 офіцерів силового відомства [9]. У програмі формувального експерименту, що поєднував мотиваційно-діагностичний, розвивальний та контрольно-оцінювальний блоки в загальному обсязі 36 академічних годин, після завершення тренінгу зафіксовано статистично значуще зростання когнітивного компонента (осмисленість: з 31,5 до 48,7 бала; $t = 13,1$; $p < 0,03$), мотиваційного (егоцентричність: з 33,4 до 45,9; $t = 9,2$; $p < 0,02$), та результативного компонентів (предметність: з 40,2 до 44,7; $t = 2,3$; $p < 0,01$); водночас рефлексивно-оцінні труднощі суттєво знизилися (операційні: з 14,7 до 10,1; $t = –2,5$; $p < 0,03$). Найвища чутливість до формувальних впливів виявлена саме в когнітив-ному, рефлексивно-оцінному і результативному компонентах. У термінах запропонованої медіаційної моделі це означає, що шлях b (вплив актуалізованої організованості на результат) є тренабельним: цільовий розвиток

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

вказаних компонентів суттєво підвищує проміжну ланку медіаційного зв'язку. Регуляторний компонент виявився найменш чутливим до короткострокових інтервенцій, що відповідає його диспозиційно-стійкій природі та підкріплює гіпотезу про його модерацію бойовим досвідом і симптоматикою БСР, а не про прямий тренінговий вплив.

Звертаємо увагу: наведені дані використовуються виключно у функції ретроспективної ілюстрації теоретичної моделі. Перенесення результатів з пенітенціарного контексту на офіцерів-комбатантів НГУ потребує самостійної емпіричної верифікації, проте структурна подібність професійних задач (нормативно-службова діяльність у силовому відомстві з елементами ризику) дає підстави вважати ілюстративну переносність обмежено правомірною.

7. Психолого-педагогічні рекомендації для розвитку компонентів організованості на L-1.

На основі моделі сформульовано адресні інтервенції для кожного компонента (табл. 3). Принципом їх відбору є мінімальна інвазивність відносно стиснутого графіка інтенсиву (≤ 20 хвилин на день поза основними заняттями).

Таблиця 3

Психолого-педагогічні техніки розвитку компонентів організованості у форматі L-1

Компонент	Техніка	Зразок завдання
Когнітивний	Картування програми	У 1-й день курсу слухач складає персональну «карту дисциплін L-1» з розподілом тижневих пріоритетів і прогнозом «вузьких місць»; перегляд карти на 15-й і 30-й день
Мотиваційний	«Лист-зобов'язання підрозділу»	У 2-й день — лист на одну сторінку: «Які навички я зобов'язаний винести з курсу для свого підрозділу». Зачитується вголос у малій групі; повертається до перегляду перед іспитом
Регуляторний	Тренінг тайм-блокінгу	Слухач веде планер 24-годинного циклу з фіксацією щоденних блоків самопідготовки; тижневий розбір з куратором у форматі «що було поза моїм контролем — і як я перекласифікував це у внутрішнє»
Рефлексивно-оцінний	Щоденник «3 + 1»	Щовечора, 5 хв: 3 операційні труднощі дня, 1 особистісна; формулювання однієї коригувальної дії на завтра. Не подається на оцінювання, лише на самокорекцію
Результативний	Двофакторний моніторинг	Тижневий лист самооцінки за двома вимірами: «що я можу робити фахово, чого ще не міг» (предметність) та «як змінилася моя впевненість у командуванні» (суб'єктність)

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

8. Наукова новизна і відмежування від попередніх досліджень.

Наукова новизна запропонованої моделі систематизована в табл. 4 у форматі прямого зіставлення з попередніми лініями досліджень.

Таблиця 4

Відмежування запропонованої моделі від попередніх досліджень

Параметр	Попередні дослідження	Цей внесок
Контингент	Курсанти / студенти / працівники пенітенціарної служби [9]	Офіцери НГУ — слухачі курсу L-1, переважно з бойовим досвідом
Тип моделі	Лінійно-предикторна: організованість → успішність	Медіаторна: АГ → організованість → результативність L-1; розширена до модерованої медіації
Інтеграція рамок	Холістично-функціональний підхід або андрагогіка окремо	Інтеграція двох парадигм у єдиній моделі
Урахування воєнного контексту	До 2022 р. — переважно мирний контекст	Бойовий досвід і симптоматика БСР як модератор шляху b
Освітній формат	Семестрові / річні навчальні цикли	45-денний інтенсив із комплексним екзаменом
Методологія верифікації	Кореляційний / факторний аналіз	Регресійний аналіз непрямих ефектів із бутстреп-оцінкою [10]
Операціоналізація	Загальні шкали	Адресні поведінкові індикатори для кожного з 5 компонентів (табл. 1)

Висновки і перспективи подальших розвідок. Здійснений теоретичний аналіз дозволив обґрунтувати концептуальну модель, у якій особистісна організованість офіцера НГУ розглядається як психологічний медіатор зв'язку між андрагогічною готовністю та результативністю засвоєння програми фахової командної підготовки тактичного рівня L-1. Наукова новизна моделі полягає в інтеграції холістично-функціонального підходу до структури системних властивостей особистості з андрагогічною парадигмою М. Ноулза на матеріалі офіцерів-комбатантів НГУ; в обґрунтуванні саме медіаторного (а не предикторного) статусу організованості; у розширенні моделі до модерованої медіації з включенням бойового досвіду та симптоматики БСР як модератора шляху b; в адресній операціоналізації п'яти структурних компонентів для специфічного формату 45-денного інтенсиву.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Практичне значення моделі полягає у створенні концептуальної основи для розробки психолого-педагогічного супроводу курсів L-1, що цільово розвиває окремі компоненти організованості (табл. 3) і диференціюється відповідно до вираженості симптомів БСР у слухача.

Перспективи подальших розвідок передбачають: по-перше, емпіричну верифікацію моделі засобами регресійного аналізу непрямих ефектів із бутстреп-оцінкою на вибірці слухачів L-1 ($n \geq 150$) у двохвильовому дизайні; по-друге, перевірку моделі модерованої медіації з включенням скринінгу БСР; по-третє, побудову моделі серійної медіації з включенням свідомої саморегуляції та емоційної регуляції як проміжних ланок; по-четверте, апробацію тренінгової програми розвитку компонентів організованості, інтегрованої з регулярним розкладом L-1; по-п’яте, крос-валідацію моделі на матеріалі курсів інших тактичних рівнів (L-2, L-3) та інших родів сил.

Література:

1. Вітченко А., Осьодло В. Лідерська підготовка офіцера у вищій військовій школі: від наслідування до інноваційного пошуку. Військова освіта. 2023. № 47. С. 35–49.

2. Кокун О. М., Пішко І. О., Лозінська Н. С. та ін. Особливості забезпечення психологічної стійкості військовослужбовців в умовах бойових дій : методичний посібник. Київ ; Одеса : Фенікс, 2022. 128 с.

3. Колесніченко О. С., Приходько І. І., Юр’єва Н. В., Мацегора Я. В. Психологічна готовність до ризику військовослужбовців Національної гвардії України : монографія. Харків : Національна академія НГУ, 2019. 257 с.

4. Приходько І. І. Засади психологічної безпеки персоналу екстремальних видів діяльності : монографія. Харків : Академія ВВ МВС України, 2013. 745 с.

5. Тімченко О. В. Бойова психічна травматизація військовослужбовців : навчальний посібник. Харків : НУЦЗУ, 2017. 230 с.

6. Сафін О. Д. Психологія управлінської діяльності командира : навчальний посібник. Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2016. 372 с.

7. Ягупов В. В. Військова психологія : підручник. Київ : Тандем, 2004. 656 с.

8. Максименко С. Д. Генеза здійснення особистості. Київ : ТОВ «КММ», 2006. 240 с.

9. Шамрук О. П. Психологічні особливості формування організованості у майбутніх співробітників державної пенітенціарної служби України : дис. … канд. психол. наук : 19.00.07 / Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. Київ, 2015. 217 с.

10. Hayes A. F. Introduction to Mediation, Moderation, and Conditional Process Analysis: A Regression-Based Approach. 3rd ed. New York : The Guilford Press, 2022. 732 p.

11. Skoglund T. H., Risan P., Brønnick R. B. Andragogy in a military leadership course. European Journal of Education Studies. 2024. Vol. 11, № 4. P. 18–34.

12. Knowles M. S., Holton E. F. III, Swanson R. A. The Adult Learner: The Definitive Classic in Adult Education and Human Resource Development. 9th ed. New York : Routledge, 2020. 416 p.

References:

1. Vitchenko, A., & Osodlo, V. (2023). Liderska pidhotovka ofitsera u vyshchii viiskovii shkoli: vid nasliduvannia do innovatsiinoho poshuku [Officer leadership training at a higher military school: from imitation to innovative search]. Viiskova osvita – Military Education, 47, 35–49 [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

2. Kokun, O. M., Pishko, I. O., Lozinska, N. S., et al. (2022). Osoblyvosti zabezpechennia psykholohichnoi stiikosti viiskovosluzhbovtsiv v umovakh boiovykh dii [Specifics of ensuring psychological stability of servicemen in combat conditions]. Kyiv ; Odesa : Feniks [in Ukrainian].

3. Kolesnichenko, O. S., Prykhodko, I. I., Yurieva, N. V., & Matsehora, Ya. V. (2019). Psykholohichna hotovnist do ryzyku viiskovosluzhbovtsiv Natsionalnoi hvardii Ukrainy [Psychological readiness for risk of NGU servicemen]. Kharkiv : NA NHU [in Ukrainian].

4. Prykhodko, I. I. (2013). Zasady psykholohichnoi bezpeky personalu ekstremalnykh vydiv diialnosti [Principles of psychological safety of personnel in extreme activities]. Kharkiv : Akademiia VV MVS Ukrainy [in Ukrainian].

5. Timchenko, O. V. (2017). Boiova psykhichna travmatyzatsiia viiskovosluzhbovtsiv [Combat psychic traumatisation of servicemen]. Kharkiv : NUTsZU [in Ukrainian].

6. Safin, O. D. (2016). Psykholohiia upravlinskoi diialnosti komandyra [Psychology of the commander's managerial activity]. Khmelnytskyi : NADPSU [in Ukrainian].

7. Yahupov, V. V. (2004). Viiskova psykholohiia [Military psychology]. Kyiv : Tandem [in Ukrainian].

8. Maksymenko, S. D. (2006). Heneza zdiisnennia osobystosti [Genesis of personality realisation]. Kyiv : KMM [in Ukrainian].

9. Shamruk, O. P. (2015). Psykholohichni osoblyvosti formuvannia orhanizovanosti u maibutnikh spivrobitnykiv derzhavnoi penitentsiarnoi sluzhby Ukrainy [Psychological peculiarities of self-organisation formation in future employees of the State Penitentiary Service of Ukraine] (Candidate's dissertation, H. S. Kostiuk Institute of Psychology of NAES of Ukraine, Kyiv) [in Ukrainian].

10. Hayes, A. F. (2022). Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis: A regression-based approach (3rd ed.). New York : The Guilford Press [in English].

11. Skoglund, T. H., Risan, P., & Brønnick, R. B. (2024). Andragogy in a military leadership course. European Journal of Education Studies, 11(4), 18–34 [in English].

12. Knowles, M. S., Holton, E. F. III, & Swanson, R. A. (2020). The adult learner: The definitive classic in adult education and human resource development (9th ed.). New York : Routledge [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 06.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 21.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.923.2

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-5386-5398

Шиловська Олена Миколаївна кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник лабораторії когнітивної психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-7256-9365

МЕТОДОЛОГІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ПОДОЛАННЯ ПАСИВНОЇ СТРАТЕГІЇ ВИРІШЕННЯ ЖИТТЄВИХ ЗАВДАНЬ У ПСИХОЛОГІЧНІЙ ПРАКТИЦІ

Анотація. Статтю присвячено теоретичному обґрунтуванню необхідності роботи з пасивною (уникаючою) стратегією вирішення життєвих завдань у психологічній практиці та методологічного підґрунтя її подолання. Актуальність дослідження зумовлена поширенням пасивних поведінкових стратегій серед українців в умовах повномасштабної війни, хронічного стресу та соціальної невизначеності. На відміну від підходів, що розглядають уникання лише як симптом окремих розладів, у статті пасивна стратегія трактується як системний феномен, що охоплює когнітивний, мотиваційний, емоційний та регулятивний рівні особистості. Здійснено огляд вітчизняних та зарубіжних наукових джерел, присвячених феномену уникання, прокрастинації, вивченої безпорадності, суб'єктності та психологічної стійкості.

Обґрунтовано, що пасивна стратегія є сталим дезадаптивним патерном, який при тривалому функціонуванні підриває психологічне благополуччя, знижує суб'єктність особистості та унеможливлює ефективне вирішення життєвих завдань. Описано психологічні механізми формування та закріплення пасивної стратегії — тривогу, вивчену безпорадність, перфекціонізм, уникання відповідальності та дефіцит самоефективності.

Представлено інтегративну модель подолання пасивної стратегії, що синтезує когнітивно-поведінковий, мотиваційний і суб'єктно-діяльнісний підходи. Виокремлено та охарактеризовано вісім послідовних етапів психологічної роботи: від усвідомлення уникання до рефлексії змін поведінки. Запропонований підхід може стати методологічним підґрунтям для розробки програм психологічної допомоги особам, що перебувають у складних життєвих обставинах.

Ключові слова: пасивна стратегія; уникання; прокрастинація; суб'єктність; самоефективність; вивчена безпорадність; психологічна робота; інтегративна модель; складні життєві обставини; активна позиція.

Shylovska Olena Mykolaivna PhD in Psychology, Senior Researcher at the Laboratory of Cognitive Psychology, H.S. Kostiuk Institute of Psychology, National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-7256-9365

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

METHODOLOGICAL JUSTIFICATION FOR OVERCOMING THE PASSIVE STRATEGY OF SOLVING LIFE TASKS IN PSYCHOLOGICAL PRACTICE

Abstract. The article presents a theoretical justification for the necessity of working with the passive (avoidant) strategy of solving life tasks in psychological practice and outlines the methodological basis for overcoming it. The relevance of the study is determined by the widespread prevalence of passive behavioral strategies among Ukrainians under conditions of full-scale war, chronic stress and social uncertainty.

Unlike approaches that treat avoidance only as a symptom of specific disorders, this article conceptualizes the passive strategy as a systemic phenomenon encompassing the cognitive, motivational, emotional and regulatory dimensions of personality. A review of Ukrainian and international scientific literature on avoidance, procrastination, learned helplessness, subjectivity and psychological resilience is provided.

It is argued that the passive strategy is a persistent maladaptive pattern that, when operating over time, undermines psychological well-being, diminishes personal agency, and prevents effective resolution of life tasks. The psychological mechanisms underlying the formation and reinforcement of the passive strategy — anxiety, learned helplessness, perfectionism, avoidance of responsibility and self-efficacy deficits — are described.

An integrative model for overcoming the passive strategy, synthesizing cognitive-behavioral, motivational and subject-activity approaches, is presented. Eight sequential stages of psychological work are identified and characterized: from awareness of avoidance to reflection on behavioral change. The proposed approach may serve as a methodological foundation for developing psychological assistance programs for persons in difficult life circumstances.

Keywords: passive strategy; avoidance; procrastination; subjectivity; self-efficacy; learned helplessness; psychological work; integrative model; difficult life circumstances; active position.

Постановка проблеми

В умовах повномасштабної війни, масового вимушеного переміщення, хронічного стресу і соціальної невизначеності перед психологічною наукою та практикою постає надзвичайно гостра проблема: чому значна кількість людей, попри наявні можливості та підтримку, не здатна вийти з пасивного стану і перейти до активного вирішення власних життєвих завдань? Йдеться не про нездатність, зумовлену відсутністю знань чи ресурсів, — йдеться про стійку поведінкову стратегію уникання, яка призводить до відмови від дії, відкладання рішень і делегування відповідальності за власне життя зовнішнім обставинам або іншим людям.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Пасивна стратегія вирішення життєвих завдань є одним з найпоширеніших психологічних феноменів, що виявляє себе у всіх сферах людського буття — від повсякденних побутових справ до ключових екзистенційних виборів. Вона маскується під різними формами: прокрастинацією, надмірною залежністю від зовнішнього схвалення, перфекціонізмом, уникненням відповідальності, «втечею» у розваги або залежностями. Незважаючи на зовнішню різноманітність цих проявів, в основі лежить спільний психологічний механізм — уникання активної позиції суб'єкта власного життя.

Значущість цієї проблеми для психологічної практики є подвійною. Насамперед зауважимо, що пасивна стратегія є не лише симптомом психологічного неблагополуччя, а й чинником, що його посилює. Особистість, яка уникає дії, отримує короткострокове полегшення, але накопичує довгострокові наслідки у вигляді зниженої самоефективності, погіршення якості життя та поглиблення відчуття безпорадності. Крім того у кризових умовах, зокрема в умовах воєнного стану, здатність особистості переходити від пасивного до активного реагування є не лише психологічно важливою, а й стратегічно необхідною як для окремої людини, так і для суспільства в цілому.

Незважаючи на значний масив досліджень, присвячених окремим аспектам уникаючої поведінки, цілісного методологічного обґрунтування психологічної роботи з пасивною стратегією як системним явищем у вітчизняній науці бракує. Саме це визначає актуальність даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Феномен пасивної стратегії поведінки досліджується у психологічній науці в кількох взаємопов'язаних теоретичних контекстах, що різняться акцентами, проте схожі в описі основних механізмів уникання.

Фундаментальний внесок у розуміння пасивності як набутого феномену зробив М. Селігман [12], обґрунтувавши концепцію вивченої безпорадності. Доведено, що повторюваний досвід неефективних спроб контролювати ситуацію призводить до формування стійкого переконання у власній неспроможності впливати на обставини. Цей механізм закладає когнітивне підґрунтя пасивної стратегії. Людина перестає діяти не тому, що ситуація справді є неконтрольованою, а тому, що засвоїла досвід відсутності власного впливу на певну ситуацію. А. Бандура [7] суттєво доповнив це положення концепцією самоефективності. Переконання людини щодо власної здатності впоратися із завданнями безпосередньо визначає, чи ініціює вона дію, яких зусиль докладає і як довго наполегливо продовжує долати труднощі. Дефіцит самоефективності є одним із провідних чинників, що закріплює уникаючу поведінку.

У сфері вивчення прокрастинації, як однієї з найпоширеніших форм пасивної стратегії, ключовими є роботи П. Стіла і Ф. Серрі [14]. Прокрастинація тут визначається не як керування часом, а як регуляція емоційного стану. Людина уникає завдань, що асоціюються з дискомфортом, тривогою або страхом невдачі. Такий погляд принципово змінює стратегію роботи з прокрастинацією.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Вона потребує не планування, а роботи з емоційними бар'єрами та переконаннями щодо дії. Цей підхід перегукується з підходами в когнітивно-поведінковій терапії [9], де уникання розглядається як поведінковий механізм, що короткостроково знижує тривогу, але довгостроково закріплює страхи і обмежує особистість.

Суттєвий внесок у розуміння зв'язку між пасивністю і перфекціонізмом зробили дослідження П. Хьюітта і Г. Флетта [10]. Встановлено, що самоорієнтований перфекціонізм у поєднанні зі страхом невдачі є потужним чинником виникнення уникаючої поведінки. Настановлення «або ідеально, або ніяк» блокує ініціацію дії і перетворює будь-яку можливу спробу на загрозу. Б. Баумайстер і Д. Тайс [8] показали, що уникання є не стільки відсутністю мотивації, скільки результатом активного пригнічення дії через тривогу і страх оцінки.

У наукових роботах вітчизняних авторів дослідження суб'єктності особистості є методологічним підґрунтям для розуміння активної і пасивної стратегій. С. Д. Максименко [2] обґрунтовує, що особистість є суб'єктом власного буття тією мірою, якою здатна ставити цілі, обирати способи їх досягнення і нести відповідальність за їх реалізацію. Розвиток суб'єктності є, таким чином, протилежним полюсом щодо пасивності. Т. М. Титаренко [5] у контексті вивчення психологічного здоров'я особистості показує, що конструювання власного майбутнього і здатність до активної зміни власного Я є ключовими ресурсами особистості в кризових умовах. Відсутність цієї здатності, тобто фіксація на пасивному прийнятті обставин, прямо корелює з погіршенням психологічного благополуччя.

О. Л. Музика [3] у рамках суб'єктно-ціннісного підходу наголошує, що активна поведінкова позиція завжди спирається на ціннісний фундамент: особистість діє тоді, коли розуміє, заради чого докладає зусиль. Пасивна стратегія є, серед іншого, симптомом смислового вакууму або втрати зв'язку між цінностями і конкретними діями. У рамках концепції ментальних ресурсів Н. В. Чепелєвої [6] уникання розглядається як прояв дефіциту регулятивних ресурсів особистості — нездатності до смислово вмотивованої, цілеспрямованої дії. Ця позиція відкриває принципово важливу методологічну перспективу: подолання пасивної стратегії є не лише поведінковою зміною, а й роботою з більш глибокими рівнями особистості — смисловим, ідентифікаційним і мета-когнітивним.

М. С. Корольчук і В. М. Крайнюк [1] у контексті психологічного забезпечення діяльності в екстремальних умовах показують, що здатність ініціювати та підтримувати активну поведінку є одним з провідних показників психологічної стійкості.

Таким чином, наявні дослідження окреслюють пасивну стратегію як мультирівневий феномен, де взаємопов'язані когнітивні переконання, емоційна регуляція, мотиваційні процеси та поведінкові патерни. Однак комплексного

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

методологічного обґрунтування психологічної роботи з цим феноменом як цілісною системою у вітчизняній науці залишається недостатньо.

Мета статті

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні необхідності психологічної роботи з пасивною (уникаючою) стратегією вирішення життєвих завдань, описі психологічних механізмів її формування та закріплення, представленні інтегративної моделі подолання пасивної стратегії та характеристиці послідовних етапів психологічної роботи в межах цієї моделі.

Виклад основного матеріалу

Поняття «стратегія вирішення життєвих завдань» охоплює стійкі, відносно стабілізовані способи, якими особистість реагує на значущі виклики та проблемні ситуації. Вони формуються в процесі онтогенезу під впливом досвіду, виховання, культурних зразків і набутих переконань. Стратегії мають подвійну природу: вони, з одного боку, є адаптивними реакціями на специфічні умови, з іншого здатні перетворюватися на ригідні патерни, що втрачають гнучкість і стають дезадаптивними в нових контекстах.

Пасивна (уникаюча) стратегія вирішення життєвих завдань визначається нами як стійкий поведінковий патерн, при якому особистість систематично уникає активного вирішення значущих проблем через відкладання рішень, делегування відповідальності, «втечу» від ситуацій, що вимагають вибору і дії.

При цьому пасивність не завжди зовні помітна бездіяльність. Вона може проявлятися у надмірній зайнятості другорядними справами (що заміщають головне), у зверненні по допомогу там, де можна діяти самостійно, у нескінченному плануванні без реалізації, у «чеканні кращого моменту».

Важливо розрізняти ситуативне уникання і стратегічне уникання. Перше є нормальною адаптивною реакцією: у разі реальної загрози або вичерпання ресурсів тимчасовий відступ є доцільним.

Проблемою стає модель поведінки, при якій уникання перетворюється на автоматичний, первинний спосіб реагування незалежно від реальної загрози, на стратегію, а не тактику.

Саме цей перехід від ситуативного до стратегічного уникання є тією межею, де виникає необхідність психологічного втручання.

Виокремимо ключові ознаки пасивної стратегії як психологічного феномену, що потребує цілеспрямованої роботи:

- *системність*: пасивна стратегія проявляється не в окремих ситуаціях, а у більшості значущих сфер (роботі, відносинах, самореалізації, здоров'ї тощо).
- *стійкість*: пасивна стратегія відтворюється попри усвідомлення її шкідливості. Людина може знати, усвідомлювати, що «треба діяти», але зволікати або ж вхагалі проявляти бездіяльність.
- *самопідкріплення*: кожен акт уникання дає короткострокове полегшення, що підкріплює поведінку на нейробіологічному рівні, навіть якщо довгострокові наслідки є деструктивними.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

• *прогресування:* без цілеспрямованої роботи пасивна стратегія, як правило, не зменшується, а поглиблюється.

Розуміння механізмів формування пасивної стратегії є принциповим для побудови ефективної психологічної роботи. Ці механізми функціонують на кількох рівнях, взаємно підсилюючи один одного.

*Тривога як первинний тригер уникання***.** Тривога, яка виникає внаслідок передбачення негативних наслідків дії, є найпоширенішим безпосереднім мотивом уникаючої поведінки. Уникання тимчасово знижує тривогу, що формує негативне підкріплення. Мозок «вчиться», що уникання приводить до зникнення дискомфорту. Проблема полягає в тому, що така «освіта» відбувається на рівні автоматичних реакцій, які потім активуються незалежно від раціонального аналізу ситуації.

Вивчена безпорадність як когнітивна схема. М. Селігман [12] показав, що повторюваний досвід невдачі, особливо якщо він сприймається як незалежний від власних дій, формує переконання «що б я не робив, результат не залежить від мене». Ця когнітивна схема є надзвичайно стійкою і поширюється на нові ситуації, де людина насправді могла б впливати на результат, але цього не робить внаслідок засвоєної безпорадності.

*Дефіцит самоефективності***.** За А. Бандурою [7], самоефективність формується через досвід успішних дій, спостереження за іншими і соціальне підкріплення. Якщо ці джерела є недостатніми або спотвореними, самоефективність залишається низькою, оскільки людина не ініціює дію, адже не вірить, що впорається.

Характерною особливістю самоефективності є її специфічність. Людина може демонструвати високий рівень впевненості у власній ефективності в професійній діяльності, водночас відчуваючи низьку здатність ефективно діяти у ситуаціях міжособистісних конфліктів чи під час прийняття важливих рішень.

Перфекціонізм як заборона на дію. П. Хьюітт і Г. Флетт [10] показали, що перфекціоністичне настановлення «якщо не ідеально, то краще не починати» є потужним механізмом блокування дії. Воно може виглядати як висока відповідальність чи прагнення якості, але функціонально є уникненням, страхом не відповідати власному (або чужому) надмірно високим вимогам.

*Уникання відповідальності і «зовнішній локус контролю»***.** Рокіч [11] ввів поняття локусу контролю як переконання щодо того, де знаходяться причини того, що відбувається в житті, всередині (внутрішній локус) чи зовні (зовнішній локус). При зовнішньому локусі контролю людина сприймає власне становище як залежне від долі, обставин чи інших людей. Це підкріплює пасивність: «навіщо діяти, якщо результат залежить не від мене?»

*Негативне підкріплення через уникання***.** Основний механізм закріплення пасивної стратегії полягає в миттєвому зниженні неприємного стану при уникненні неприємної ситуації. З часом мозок все більш активно «пропонує» уникання як рішення у будь-яких дискомфортних ситуаціях. Цей процес є

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

здебільшого автоматичним і неусвідомленим, що пояснює, чому раціональне розуміння «треба діяти» часто не призводить до змін без спеціальної психологічної роботи.

Обґрунтування необхідності роботи з пасивною стратегією у психологічній практиці можна сформулювати на кількох рівнях: феноменологічному, функціональному та методологічному.

На феноменологічному рівні пасивна стратегія є безпосереднім джерелом психологічного страждання. Численні дослідження психологів свідчать, що люди, які систематично уникають активного вирішення власних проблем, демонструють вищий рівень тривоги, депресивних симптомів, нижчу задоволеність життям і вищий рівень психосоматичних розладів. Парадоксальність ситуації полягає в тому, що уникання, яке суб'єктивно переживається як полегшення, насправді є одним з провідних механізмів підтримання психологічного неблагополуччя.

На функціональному рівні пасивна стратегія підриває здатність особистості вирішувати реальні завдання свого життя. Відкладені рішення не зникають, вони лише накопичуються і ускладнюються. Нереалізовані можливості породжують хронічне відчуття незавершеності. Делегована відповідальність позбавляє людину відчуття авторства власного життя. Все це утворює своєрідне замкнене коло: пасивність → накопичення невирішених завдань → зростання тривоги → посилення пасивності. Розірвати це коло без цілеспрямованого психологічного втручання надзвичайно складно.

На методологічному рівні є принциповим те, що пасивна стратегія є діагностичним феноменом, оскільки вона проявляється у дуже різних за своєю природою психологічних проблемах, зокрема, тривожних розладах, депресії, залежностях, посттравматичних станах, порушеннях адаптації. Це означає, що робота з нею є не лише специфічним інструментом, а методологічною рамкою, яка має потенціал для широкого застосування.

Подолання пасивної стратегії є фактично умовою ефективності будь-якої іншої психологічної роботи, адже важко допомогти людині опрацювати травму, покращити стосунки або реалізувати потенціал, якщо вона функціонує у режимі хронічного уникання.

В умовах воєнного стану ця проблема набуває особливої гостроти. Хронічний стрес, втрати, невизначеність є потужними тригерами пасивної стратегії. Водночас саме зараз здатність переходити від уникання до активної позиції є критично важливою для виживання, адаптації та відновлення, як для окремих людей, так і для суспільства в цілому. Психологічна допомога, яка не включає роботи з уникаючою поведінкою, ризикує залишатися лише «першою допомогою», не впливаючи на глибинні механізми, що підтримують дезадаптацію.

Методологічним підґрунтям запропонованої моделі є синтез трьох теоретичних підходів, що взаємно доповнюють один одного.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Когнітивно-поведінковий підхід забезпечує інструментарій роботи з когнітивними схемами (переконаннями, що підкріплюють уникання) та поведінковими патернами (поступовою активацією поведінки через малі кроки). Принцип «дія змінює стан» є основним. Модель виходить не з очікування «кращого стану» для початку дій, а з ідеї, що саме дія є засобом зміни стану.

Мотиваційний підхід акцентує необхідність переходу від зовнішньої мотивації (що людина «мусить» зробити) до внутрішньої (що вона «обирає» і чому). Трансформація мотиваційної основи від обов'язку до усвідомленого вибору є важливою умовою стійких поведінкових змін. Без цієї трансформації активізація поведінки є лише тимчасовою і руйнується при перших же труднощах.

Суб'єктно-діяльнісний підхід визначає розвиток суб'єктності, тобто здатності бути автором власного буття, приймати рішення та нести відповідальність за їх наслідки, як кінцеву мету психологічної роботи. Підвищення суб'єктності є не просто зміною поведінки, а глибинною трансформацією особистісної позиції від «зі мною відбувається» до «я дію».

Ці три підходи утворюють інтегративну основу, де зміни відбуваються одночасно на когнітивному (переконання), мотиваційному (смисли і цінності) та поведінковому (конкретні дії) рівнях. Саме така інтеграція забезпечує стійкість змін, оскільки робота лише з поведінкою без зміни переконань дає короткостроковий ефект; зміна переконань без поведінкового підкріплення залишається абстрактною; і те й інше без мотиваційної трансформації є нестійким.

На основі описаного методологічного підґрунтя виокремлено вісім послідовних етапів психологічної роботи з подолання пасивної стратегії. Кожен етап має власну мету, зміст і очікуваний результат, логічно випливаючи з попереднього і підготовлюючи наступний.

Етап 1. Усвідомлення уникання. Першим і необхідним кроком є формування здатності особистості розпізнавати власні форми уникання: прокрастинацію, відволікання, залежність від інших, «завмирання» перед рішеннями. Цей етап є принципово важливим, оскільки пасивна стратегія часто функціонує автоматично і не усвідомлюється. Без розпізнавання уникання будь-яка наступна робота є неможливою, адже людина не може змінити те, чого не бачить. Особлива увага приділяється тому, що уникання не є «поганою рисою», воно виконує захисну функцію і мало сенс у певних умовах. Неосудлива позиція щодо власних форм уникання є передумовою подальшої роботи.

*Етап 2. Прийняття відповідальності***.** Перехід від пасивної позиції «зі мною відбувається» до активної «я дію» є центральним мотиваційним зрушенням всієї роботи. Він вимагає розвитку здатності розрізняти те, що підлягає власному контролю, і те, що від людини не залежить та зосереджувати зусилля саме на своїй зоні впливу. Суттєве значення має переорієнтація внутрішнього мовлення від «я мушу» до «я обираю». Це не семантична гра, адже за цим стоїть суттєва психологічна різниця, оскільки перше формулювання

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

активує відчуття примусу і тиску, друге, навпаки, відчуття авторства і відповідальності.

Етап 3. Зниження страху дії. Страх є найбезпосереднішим бар'єром між наміром і дією. Він може мати різні форми, а саме: страх невдачі, страх оцінки, страх перфекціоністичного «не ідеально». Цей етап передбачає переосмислення страху не як абсолютної перешкоди для дії, а як переживання, з яким можливо взаємодіяти. Основним є формування здатності діяти не за відсутності страху (що нереалістично), а попри його наявність. Методологічним підґрунтям цього етапу є принцип «дозволу на недосконаліть», який передбачає орієнтацію на «достатньо добрий» результат для початку дії.

Етап 4. Подолання прокрастинації. Прокрастинація є операційним рівнем пасивної стратегії, що полягає у відкладанні конкретних дій. Після того як людина усвідомила механізми уникання і прийняла відповідальність, стає можливою цілеспрямована робота з конкретними поведінковими бар'єрами. Основними методологічними принципами цього етапу виступають поступове зниження бар’єру входження в діяльність через виконання мінімально можливого кроку, структурування складних завдань шляхом їх поділу на простіші й доступніші компоненти, а також скорочення дистанції між наміром і дією через орієнтацію на негайний початок діяльності.

Етап 5. Формування активної позиції. Після опрацювання безпосередніх бар'єрів стає можливим формування більш стійкої активної позиції, зокрема, здатності діяти не лише в сприятливих умовах, а й у складних. Це передбачає відмову від настановлення «я почну діяти, коли мій стан покращиться» на користь усвідомлення того, що саме дія здатна змінювати психоемоційний стан. Даний принцип, обґрунтований у межах поведінкового підходу, є одним із основних методологічних положень у роботі з пасивністю та униканням.

Етап 6. Заміщення деструктивних форм уникання. Повна заборона уникання є не лише нереалістичною, а й методологічно хибною, оскільки уникання виконує функцію зниження напруження і потребує заміщення, а не заборони. Цей етап спрямований на розвиток здатності виявляти глибинні причини уникання (яку емоцію людина уникає, а не яку дію?) і формувати альтернативні, більш адаптивні способи задоволення цих потреб. Практичним інструментом цього етапу є контроль часу уникання через встановлення чітких меж, після яких людина повертається до діяльності.

*Етап 7. Відновлення відчуття контролю***.** Пасивна стратегія завжди пов'язана зі зниженим відчуттям контролю над власним життям. Відновлення цього відчуття відбувається не через гарантію позитивних результатів, а через систематичну фіксацію власного впливу на ситуацію, навіть у незначних життєвих рішеннях. Накопичення досвіду ефективних дій, фіксація невеликих досягнень, усвідомлення вже досягнених змін є тим підґрунтям, на якому поступово відновлюється самоефективність і зростає впевненість у власній здатності діяти.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Етап 8. Рефлексія змін поведінки. Завершальний етап орієнтований на закріплення нових моделей поведінки через осмислення власного досвіду та змін, що відбулися у процесі роботи.

Особистість здійснює послідовну рефлексію власних досягнень, аналізуючи ситуації, у яких рівень уникання зменшився, зміни у поведінкових реакціях та результати, яких вдалося досягти.

Цей етап виконує не лише підсумкову, а й глибоко трансформаційну функцію, оскільки усвідомлення власного прогресу сприяє формуванню нового образу себе як активного суб'єкта, здатного впливати на власне життя та взаємодіяти з труднощами конструктивним способом. Узагальнення набутого досвіду та його перенесення на нові життєві ситуації завершує цикл роботи й створює основу для подальшого особистісного розвитку.

Реалізація описаної моделі спирається на кілька методологічних принципів, які визначають спосіб роботи психолога незалежно від конкретного інструментарію.

Принцип послідовності і поступовості: кожен наступний етап вимагає ресурсів, які формуються на попередньому. Спроба перейти одразу до формування активної позиції без попереднього усвідомлення уникання і роботи з тривогою є методологічно хибною і призводить до нестійких результатів.

Принцип неосудливості: пасивна стратегія є не ознакою слабкості чи лінощів, а захисним механізмом, що сформувався у відповідь на реальні або сприйняті загрози. Психологічна робота має виходити з цього розуміння: не засуджувати уникання, а допомагати особистості усвідомити його функцію та знайти більш адаптивні альтернативи.

Принцип мінімального кроку ґрунтується на тому, що подолання пасивної стратегії потребує не різких або надмірних зусиль, а систематичних невеликих дій. Надто масштабні зміни часто сприймаються як психологічно загрозливі та можуть посилювати тенденцію до уникання. Натомість мінімально доступна дія створює досвід успішного виконання, який поступово зміцнює впевненість у власних можливостях і розширює межі суб'єктивно можливого.

Принцип орієнтації на дію, а не на стан, передбачає відмову від уявлення про необхідність спочатку повністю відновити внутрішній ресурс і лише після цього переходити до активності. Натомість у центрі уваги перебуває розуміння того, що саме дія здатна виступати джерелом відновлення ресурсу. Активна поведінка сприяє зміні психоемоційного стану, підвищенню рівня самоефективності та поступовому руйнуванню механізмів уникання.

Принцип інтеграції передбачає одночасну роботу з когнітивними установками, мотиваційними процесами та поведінковими моделями, оскільки ізольовані зміни лише на одному з рівнів не забезпечують стійкого психологічного результату.

Ефективна трансформація потребує комплексного впливу, за якого зміни у мисленні, мотивації та поведінці взаємно підсилюють одна одну.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Висновки

У результаті теоретичного аналізу та методологічного обґрунтування підходів до подолання пасивної стратегії вирішення життєвих завдань у психологічній практиці сформульовано наступні висновки.

Пасивна (уникаюча) стратегія вирішення життєвих завдань постає як цілісний психологічний феномен, що охоплює когнітивний, мотиваційний, емоційний і поведінковий рівні функціонування особистості. На когнітивному рівні вона проявляється у переконаннях щодо власної неспроможності та неконтрольованості життєвих обставин, на мотиваційному рівні у переважанні зовнішньої мотивації та відчуженні від власних виборів, на емоційному рівні у переживанні тривоги, страху та перфекціоністичних тенденцій, а на поведінковому рівні у прокрастинації, униканні відповідальності та відкладанні активних дій. Це свідчить про недостатність ситуативного розуміння даного феномену та необхідність комплексної психологічної роботи.

Необхідність роботи з пасивною стратегією у психологічній практиці обґрунтовується феноменологічним, функціональним і методологічним аспектами. Феноменологічний аспект полягає в тому, що уникання виступає безпосереднім джерелом психологічного напруження та внутрішнього страждання. Функціональний аспект пов’язаний із тим, що пасивність знижує здатність особистості конструктивно вирішувати життєві завдання та підтримує дисфункціональні поведінкові кола. Методологічний аспект визначається трансдіагностичним характером цього феномену, який впливає на ефективність інших напрямів психологічної допомоги. Запропонована інтегративна модель подолання пасивної стратегії поєднує когнітивно-поведінковий, мотиваційний і суб’єктно-діяльнісний підходи. Така інтеграція є методологічно обґрунтованою, оскільки зміни лише на одному рівні особистісного функціонування не забезпечують стійкого результату. Модель охоплює вісім взаємопов’язаних етапів, починаючи від усвідомлення механізмів уникання і завершуючи рефлексією та закріпленням поведінкових змін. Кожен етап має власну мету, змістове наповнення та створює основу для подальших трансформацій.

Реалізація моделі базується на принципах послідовності та поступовості, неосудливості, мінімального кроку, орієнтації на дію та інтеграції різнорівневих змін. Саме ці принципи визначають логіку психологічної роботи незалежно від конкретних технік чи методичних засобів, забезпечуючи її системність і психологічну безпечність для особистості.

Перспективи подальших досліджень пов’язані з емпіричною перевіркою ефективності запропонованої моделі, розробкою та апробацією спеціалізованих психологічних програм для різних цільових груп, зокрема внутрішньо переміщених осіб, ветеранів і людей, які переживають тривалий стрес в умовах воєнного стану. Перспективним також є дослідження взаємозв’язку між рівнем вираженості пасивної стратегії та ресурсним профілем особистості, а також визначення психологічних чинників, що сприяють переходу від уникання до активної життєвої позиції.

ISSN 2786-4952 Online

Література:

1. Корольчук М. С., Крайнюк В. М. Соціально-психологічне забезпечення діяльності в звичайних та екстремальних умовах. Київ : Ніка-Центр, 2009. 580 с.

2. Максименко С. Д. Генеза здійснення особистості. Київ : Вид-во ТОВ «КММ», 2006. 240 с.

3. Музика О. Л. Суб'єктно-ціннісний аналіз особистісного росту. Київ : Видавничий центр НАУ, 2017. 168 с.

4. Розвиток життєвої компетентності особистості в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення України: монографія / Н. В. Чепелєва, М. Л. Смульсон, С. Ю. Рудницька [та ін.]; за ред. Н. В. Чепелєвої. Київ, 2025. 207 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua /id/eprint/743074/

5. Титаренко Т. М. Психологічне здоров'я особистості: засоби самодопомоги в умовах тривалої травматизації. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 244 с.

6. Чепелєва Н. В. Ментальні ресурси особистості в психолого-герменевтичній парадигмі. 2026 [в друці].

7. Bandura A. Self-Efficacy: The Exercise of Control. New York: W. H. Freeman, 1997.604p.

8. Baumeister R. F., Tice D. M. Anxiety and social exclusion. Journal of Social and Clinical Counterpoints:-Anxiety-and-Social-Exclusion-Baumeister-Tice/b32452e58706d8bc45fd7fb8cd5e14661cf7ee87

9. Farmer R. F., Chapman A. L. Behavioral Interventions in Cognitive Behavior Therapy. Washington : APA, 2016. 342 p. https://www.apa.org/pubs/books/Behavioral-Interventions-in-Cognitive-Behavior-Therapy-Chapter-1-Sample.pdf

10. Hewitt P. L., Flett G. L. Perfectionism in the self and social contexts: Conceptualization, assessment, and association with psychopathology. Journal of Personality and Social Psychology. 1991. Vol. 60, No. 3. P. 456–470. https://hewittlab.sites.olt.ubc.ca/files/2014/11/Hewitt-Flett-1991-Perfectionism-in-the-self-and-social-contexts-conceptualization-assessment-and-association-with-psychopathology.pdf

https://eprints.whiterose.ac.uk/id/eprint/91793/1/Compass%20Paper%20revision%20FINAL.pdf

11. Rotter J. B. Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement. Psychological Monographs. 1966. Vol. 80, No. 1. P. 1–28. https://www.researchgate.net/publication/1782801

12. Seligman M. E. P. Helplessness: On Depression, Development, and Death. San Francisco : W. H. Freeman, 1975. 250 p.

13. Sirois F. M., Pychyl T. A. Procrastination and the priority of short-term mood regulation: Consequences for future self. Social and Personality Psychology Compass. 2013. Vol. 7, No. 2. P. 115–127.

14. Steel P. The nature of procrastination: A meta-analytic and theoretical review of quintessential self-regulatory failure. Psychological Bulletin. 2007. Vol. 133, No. 1. P. 65–94. https://studypedia.au.dk/fileadmin/www.studiemetro.au.dk/Procrastination_2.pdf

References:

1. Korolchuk M. S., Krainiuk V. M. (2009). *Sotsialno-psykholohichne zabezpechennia diialnosti v zvychainykh ta ekstremalnykh umovakh* [Social and psychological support of activities in ordinary and extreme conditions]. Kyiv: Nika-Tsentr. [in Ukrainian].

2. Maksymenko S. D. (2006). *Geneza zdiisnennia osobystosti* [The genesis of personality fulfilment]. Kyiv: Vyd-vo TOV «KMM». [in Ukrainian].

3. Muzyka O. L. (2017). *Subiektno-tsinnisnyi analiz osobystisnoho rostu* [Subject-value analysis of personal growth]. Kyiv: Vydavnychyi tsentr NAU. [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

4. Chepelieva N. V., Smulson M. L., Rudnytska S. Yu. et al. (2025). *Rozvytok zhyttievoi kompetentnosti osobystosti v umovakh voiennoho stanu ta pisliavoiennoho vidnovlennia Ukrainy* [Development of life competence of the individual under martial law and post-war recovery of Ukraine]: monohrafiia / za red. N. V. Chepelievoi. Kyiv. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/743074/ [in Ukrainian].

5. Tytarenko T. M. (2014). *Psykholohichne zdorovia osobystosti: zasoby samodopomohy v umovakh tryvaloi travmatyzatsii* [Psychological health of the individual: self-help tools under conditions of prolonged traumatization]. Kirovograd: Imeks-LTD. [in Ukrainian].

6. Chepelieva N. V. (2026). *Mentalni resursy osobystosti v psykholoho-hermenevtychnii paradyhmi* [Mental resources of the individual in the psychological-hermeneutic paradigm]. [in print]. [in Ukrainian].

7. Bandura A. (1997). *Self-Efficacy: The Exercise of Control*. New York: W. H. Freeman. [in English].

8. Baumeister R. F., Tice D. M. (1990). Anxiety and social exclusion. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 9(2), 165–195. DOI: 10.1521/jscp.1990.9.2.165. [in English].

9. Farmer R. F., Chapman A. L. (2016). *Behavioral Interventions in Cognitive Behavior Therapy* (2nd ed.). Washington: APA. URL: https://www.apa.org/pubs/books/Behavioral-Interventions-in-Cognitive-Behavior-Therapy-Chapter-1-Sample.pdf [in English].

10. Hewitt P. L., Flett G. L. (1991). Perfectionism in the self and social contexts: Conceptualization, assessment, and association with psychopathology. *Journal of Personality and Social Psychology*, 60(3), 456–470. DOI: 10.1037/0022-3514.60.3.456. URL: https://hewittlab.sites.olt.ubc.ca/files/2014/11/Hewitt-Flett-1991-Perfectionism-in-the-self-and-social-contexts-conceptualization-assessment-and-association-with-psychopathology.pdf [in English].

11. Rotter J. B. (1966). Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement. *Psychological Monographs*, 80(1), 1–28. DOI: 10.1037/H0092976. URL: https://www.researchgate.net/publication/17828017 [in English].

12. Seligman M. E. P. (1975). *Helplessness: On Depression, Development, and Death*. San Francisco: W. H. Freeman. [in English].

13. Sirois F. M., Pychyl T. A. (2013). Procrastination and the priority of short-term mood regulation: Consequences for future self. *Social and Personality Psychology Compass*, 7(2), 115–127. DOI: 10.1111/spc3.12011. URL: https://eprints.whiterose.ac.uk/id/eprint/91793/1/Compass%20Paper%20revision%20FINAL.pdf [in English].

14. Steel P. (2007). The nature of procrastination: A meta-analytic and theoretical review of quintessential self-regulatory failure. *Psychological Bulletin*, 133(1), 65–94. DOI: 10.1037/0033-2909.133.1.65. URL: https://studypedia.au.dk/fileadmin/www.studiemetro.au.dk/Procrastination_2.pdf [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 27.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.96:316.6

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-5399-5413

Щербакова Ірина Миколаївна доцент, кандидат філософських наук, доцент кафедри психології, політології та соціокультурних технологій, Сумський державний університет, м. Суми, https://orcid.org/0000-0001-5900-5189

Пасічник Наталія Олексіївна кандидат психологічних наук, асистент кафедри психології, політології та соціокультурних технологій, Сумський державний університет, м. Суми, https://orcid.org/0000-0003-4712-3916

Підпурна Ганна Олександрівна здобувач вищої освіти, Сумський державний університет, м. Суми, https://orcid.org/0009-0009-8047-9819

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГА У ВІЙСЬКОВІЙ ЧАСТИНІ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Анотація. У статті представлено результати теоретичного та емпіричного дослідження особливості професійної діяльності психолога у військовій частині Збройних Сил України під час повномасштабної війни, розпочатої у лютому 2022 року. Проаналізовано основні види професійної діяльності організаційного психолога у військовій частині. Окреслено основні проблеми з якими стикається і над якими працює організаційний психолог. Підкреслено, що умови роботи психолога у бойовому підрозділі в умовах війни кардинально відрізняються від стандартних організаційних умов. Наголошено, що робота в зоні бойових дій висуває додаткові вимоги до психолога. Визначено головну мету діяльності психолога у військовій частині в умовах тривалих бойових дій.

Емпіричне дослідження професійної діяльності психолога у військовій частині було проведено на базі військової частини АХХХХ (далі по тексту: назва зашифрована). Результати проведеного анкетування дають цілісну і тривожну картину психологічного стану особового складу військової частини АХХХХ, адже системне психоемоційне виснаження фіксується у 88-90% респондентів за чотирма ключовими показниками. Обґрунтовано, що тривале перебування в умовах бойових дій принципово відрізняється від короткострокового стресу: хронічний вплив бойових стресорів поступово виснажує психологічні ресурси навіть у найстійкіших і найдосвідченіших військових. Саме тому, наголошено, що дані щодо психологічного стану цієї вибірки потрібно розглядати не як показник «слабкості», а як закономірну фізіологічну та психологічну відповідь організму військових на тривале надмірне навантаження.

Проведене емпіричне дослідження дозволило отримати дані, що охоплюють такі аспекти, як: цілісне уявлення про актуальний психологічний

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

стан особового складу (суб'єктивні оцінки щодо рівня емоційного стану, втоми, концентрації уваги) та загального психоемоційного самопочуття; ідентифікувати ключові фактори напруження та ресурсні аспекти середовища служби – чинники стресу й водночас ресурсів, що підтримують стійкість і боєздатність; визначити рівень запиту на психологічну підтримку – оцінку затребуваності різних форматів допомоги (індивідуальні консультації, групові тренінги, освітні заходи) та готовності особового складу до їх використання; виявити пріоритетні напрями розвитку психологічних навичок – саморегуляції та управління стресом як найбільш важливих для підвищення ефективності й зниження напруження в умовах бойових завдань.

Ключові слова: психолог, бойовий стрес, ПТСР, емоційне виснаження, суїцидальний ризик, деструктивна поведінка.

Shcherbakova Iryna Associate professor, Candidate of philosophical sciences, Associate Professor of the Department of Psychology, Political Science and Sociocultural Technologies, Sumy State University, https://orcid.org/0000-0001-5900-5189

Pasichnyk Natalia Candidate of psychological sciences, Assistant of the Department of Psychology, Political Science and Sociocultural Technologies, Sumy State University, https://orcid.org/0000-0003-4712-3916

Pidpurna Hanna applicant for higher education Department of Psychology, Political Science and Sociocultural Technologies, Sumy State University, https://orcid.org/0009-0009-8047-9819

FEATURES OF THE PROFESSIONAL ACTIVITIES OF A PSYCHOLOGIST IN A MILITARY UNIT OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE

Abstract. This article presents the results of a theoretical and empirical study on the characteristics of the professional activities of an psychologist in a military unit of the Armed Forces of Ukraine during the full-scale war that began in February 2022. The main types of professional activities of an organizational psychologist in a military unit are analyzed. The main problems faced by and addressed by the organizational psychologist are outlined. It is emphasized that the working conditions of a psychologist in a combat unit during wartime differ radically from standard organizational conditions. It is emphasized that working in a combat zone places additional demands on the psychologist. The primary objective of the psychologist's work in a military unit during prolonged combat operations is identified.

An empirical study of the professional activities of a psychologist in a military unit was conducted at Military Unit AXXXX (here and after: the unit's name is

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

encrypted). The results of the survey paint a comprehensive and alarming picture of the psychological state of the personnel of Military Unit AXXXX, as systemic psycho-emotional exhaustion is observed in 88-90% of respondents across four key indicators. It is argued that prolonged exposure to combat conditions is fundamentally different from short-term stress: the chronic impact of combat stressors gradually deplete psychological resources even in the most resilient and experienced soldiers. For this reason, it is emphasized that data on the psychological state of this sample should be viewed not as an indicator of "weakness," but as a natural physiological and psychological response of the soldiers' bodies to prolonged excessive stress.

The empirical study conducted provided comprehensive empirical data covering aspects such as: a holistic picture of the current psychological state of personnel (subjective assessments of emotional state, fatigue, and concentration) and overall psycho-emotional well-being; identifying key stressors and resourceful aspects of the service environment – factors that cause stress and, at the same time, serve as resources that support resilience and combat readiness; determine the level of demand for psychological support – assessing the need for various forms of assistance (individual counseling, group training, educational activities) and personnel readiness to utilize them; identify priority areas for developing psychological skills – self-regulation and stress management – as the most important for improving effectiveness and reducing stress during combat missions.

Keywords: psychologist, combat stress, PTSD, emotional exhaustion, suicidal risk, destructive behavior.

Постановка проблеми. Військові частини Збройних Сил України є бойовими підрозділами, що безпосередньо беруть участь у військових діях розпочатих у лютому 2022 року. Особові склади військових частин виконують бойові завдання в зоні активних бойових дій, діючи в умовах постійної загрози життю, психоемоційного та фізичного перевантаження, тривалого перебування у відриві від родин і звичного соціального середовища. Психолог фактично є частиною підрозділу і розділяє з особовим складом умови перебування, що, з одного боку, ускладнює збереження необхідної психологічної дистанції, а з іншого – формує довіру і знижує бар'єр звернення по допомогу.

Умови роботи психолога у бойовому підрозділі кардинально відрізняються від стандартних організаційних умов. Так, Лазос Г. звертає увагу, що війна суттєво змінила психологічний/психотерапевтичний світогляд та суттєво вплинула на парадигму надання психологічної допомоги, кардинально її змінивши [2, с. 38]. Робота в зоні бойових дій накладає додаткові вимоги до психолога: необхідність самому зберігати психологічну стійкість, здатність до швидкого переключення (від кризового втручання до планової роботи), а також постійна готовність до непередбачуваних змін у розкладі через зміну оперативної обстановки. Усе це формує особливу модель психологічної служби – мобільну, адаптивну та орієнтовану на максимально практичний результат.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Отже, у воєнний час, для військових особливо важливою є психологічна підтримка, особливо для тих військових, які постійно перебувають в зоні активних бойових дій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізуючи характер та стан дослідження вітчизняними науковцями діяльності вітчизняних психологів у різних військових підрозділах ЗСУ, доречно звернути увагу на дослідження Лазос Г., щодо перших рефлексивних роздумів щодо зміни парадигми психологічної і психотерапевтичної роботи у зв'язку з війною та стратегії підтримання і розвитку резільєнтності психологів і психотерапевтів [2].

Заслуговує на окрему увагу теоретичне обґрунтування організації психологічної підготовки у Збройних Силах України зроблене: Бродською Л., Весер В., Заріцьким Т., Лесюк О., Капінус О., Рой О., Олійник В., Романишиним А., Можарівським В., Немінським І., Пшенишнюк Г., Сидоренко А., Урсул А., Ціпов'яз С. [4]. Лебедь О. досліджуючи професійно-важливі якості військових психологів звертає увагу на важливість творчих доробків Васищева В., Іщенко С., Любчич Р., Міршук О., Товма М., які досліджували професійні якості військових психологів [3].

Підсумовуючи і погоджуючись із думкою Толмачова О. підкреслимо, що попри значну увагу, яку цій проблемі приділяють Алещенко В., Бабаян Ю., Бойко В., Грилюк С., Грішман Л., Іващенко С., Козак Н., Мась Н., Москалець В., Осьодло В., Тютюнник Л., Первачук О., Попіль М., Хомчак Р., Фрадинська А., Юртаєв О. та інші, дослідження професійної діяльності психологів у різних військових підрозділах залишаються недостатніми, а отже потребують подальших наукових розвідок [5].

Мета статті: провести теоретичний аналіз специфіки діяльності психолога у військовій частині в умовах військових дій та емпірично дослідити потреби військових у психологічній підтримці та навчанні.

Виклад основного матеріалу. Головною метою діяльності психолога у військовій частині є збереження та відновлення психологічного ресурсу особового складу як умови боєздатності підрозділу, профілактика бойових психічних травм, а також підтримка психологічної стійкості військовослужбовців в умовах тривалих бойових дій. Так, Толмачов О. зазначає, що «в умовах повномасштабної війни психологічна стійкість військовослужбовців стає визначальним фактором не лише індивідуальної боєздатності, але й спроможності підрозділів ефективно виконувати бойові завдання» [5, с. 195].

Першочерговими завданням психологів у військових підрозділах є: моніторинг психологічного стану особового складу та виявлення осіб, що потребують першочергової уваги; психологічна підтримка військовослужбовців у гострих і хронічних стресових станах, профілактика ПТСР; індивідуальне консультування за запитами особового складу та командування; проведення групових заходів з актуальної психологічної проблематики; розробка та поширення інформаційно-просвітницьких матеріалів, адаптованих до польових

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

умов; підготовка особового складу до психологічних труднощів бойових умов; взаємодія з командуванням щодо психологічного клімату у підрозділі та виявлення осіб групи ризику.

Основними видами професійної діяльності організаційного психолога у військовій частині є: психопрофілактика (попередження гострих і хронічних психологічних розладів, спричинених участю у бойових діях); психодіагностика (систематичне вивчення психологічного стану особового складу для прийняття обґрунтованих рішень щодо форм і обсягу психологічної допомоги); психологічне консультування (індивідуальна психологічна допомога військовослужбовцям у вирішенні актуальних психологічних запитів); психологічне просвітництво (формування психологічної грамотності особового складу, насамперед розуміння власних реакцій на стрес); психологічний розвиток і психокорекція (розвиток навичок психологічної саморегуляції, стресостійкості та взаємопідтримки у підрозділі, а також корекція дезадаптивних станів через практичне відпрацювання технік).

Наведене вище, дозволяє зробити висновок, що діяльність психолога у військовій частині є комплексною і охоплює всі класичні напрями психологічної роботи, однак реалізованими в принципово інших умовах, ніж у цивільній організації: без стаціонарного кабінету, зі значними обмеженнями щодо часу, конфіденційності та технічного оснащення, але з підвищеною гостротою запитів і реальним впливом на боєздатність підрозділу. Так, Венгер Г. слушно наголошує, що в умовах війни характер військової діяльності є джерелом психологічних труднощів не тільки для військових, а також психологів, які працюють у військових підрозділах, адже військова діяльність внаслідок регламентованості військового укладу та субординації дій військовослужбовців, обмежує в можливостях і свободі дій психологів [1, с. 59].

Основні проблеми, над якими працює організаційний психолог у бойовій частині, мають виражений специфічний характер і принципово відрізняються від проблем цивільних організацій – як за гостротою, так і за умовами, в яких здійснюється психологічна допомога:

1) Проблема: бойовий стрес і ризик ПТСР (хронічний вплив бойових стресорів формує у військовослужбовців симптоматику гострого стресового розладу та є передумовою для розвитку ПТСР). Спосіб вирішення: регулярна психологічна підтримка, навчання технікам саморегуляції, своєчасне виявлення осіб групи ризику та направлення до профільних фахівців;

2) Проблема: порушення сну та хронічна втома (суттєво знижують концентрацію уваги, реакцію та боєздатність. Спосіб вирішення: психоедукація щодо гігієни сну в польових умовах, навчання технікам швидкого відновлення, індивідуальне консультування);

3) Проблема: тривожність і емоційне виснаження (спосіб вирішення: групові заходи з практичного відпрацювання технік саморегуляції, поширення методичних матеріалів для самостійного застосування);

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

4) Проблема: згуртованість підрозділу (напруга у стосунках між військовослужбовцями в умовах тривалого стресу та замкнутого середовища. Спосіб вирішення: групові заходи, спрямовані на командну взаємодію та взаємопідтримку, профілактика деструктивних конфліктів, навчання навичкам першої психологічної допомоги побратиму);

5) Проблема: занепокоєність щодо адаптації до мирного життя (тривога стосується як конкретного повернення у відпустку, так і перспективи закінчення служби загалом. Спосіб вирішення: індивідуальні консультації у форматі підготовки до ротації або відпустки, розробка пам'яток для військовослужбовців і їхніх родин).

Наголошуючи, що умови роботи психолога у військовій частині суттєво відрізняються від стандартних, зазначимо, що окремого психологічного кабінету не передбачено – простором для роботи слугують ситуативно визначені місця на території дислокації підрозділу: тихі куточки, захищені приміщення або майданчики поза межами скупчення особового складу. Технічне оснащення мінімальне та адаптоване до польових умов. Діагностична робота проводиться без використання електронних пристроїв: анкети заповнюються власноруч на паперових бланках, що забезпечує анонімність, доступність і незалежність від наявності мережі або електроенергії.

Емпіричне дослідження професійної діяльності психолога у військовій частині проводилося на базі військової частини АХХХХ, та справило на дослідників глибоке та неоднозначне враження. Перш за все – вражає сам масштаб відповідальності: психолог працює з людьми, які щодня стикаються з реальною загрозою життю, і його робота безпосередньо впливає на їхню здатність виконувати бойові завдання та зберігати власне психологічне здоров'я.

Особливо значущим є те, що в умовах відсутності кабінету, обладнання та стандартних організаційних умов психолог не просто адаптує існуючі методи, а фактично формує нову модель психологічної роботи – польову, мобільну, засновану на довірі та особистому контакті з особовим складом. Довіра, яку демонструють військовослужбовці (зокрема повторні звернення після консультації), є показником ефективності саме такого підходу.

Задля дослідження потреб особового складу військової частини АХХХХ в психологічній підтримці або навчанні було проведено анонімне письмове анкетування. З огляду на військові умови, анкетування проводилось у паперовому форматі – респонденти заповнювали бланки власноруч у зручний час. Авторський опитувальник був реалізований в паперовому вигляді для зручності і зрозумілості військовослужбовцями. Зміст анкети було структуровано у чотири логічно взаємопов'язані блоки, що в сукупності охоплюють як об'єктивні умови служби, так і суб'єктивне психоемоційне самопочуття військовослужбовців.

Для забезпечення комплексності аналізу в анкеті поєднувались кілька типів запитань. Закриті альтернативні запитання з вибором одного варіанта

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

використовувались для фіксації базових характеристик та однозначних оцінок. Запитання з множинним вибором давали змогу відобразити одночасну присутність кількох проявів – наприклад, різних симптомів або запитів. Шкальні запитання застосовувались для оцінювання рівня психоемоційного виснаження та актуальності певних тем. Відкриті запитання забезпечували отримання якісної, розгорнутої інформації, не обмеженої заздалегідь визначеними варіантами відповідей.

Перед початком заповнення анкети кожному учаснику надавалась коротка усна інструкція, в якій роз'яснювалась мета дослідження, наголошувалась його практична спрямованість та відсутність будь-яких оцінювальних функцій. Особлива увага приділялась поясненню анонімності – бланки не містили жодних персональних ідентифікаційних даних (імен, позивних тощо). Це сприяло формуванню довірливої атмосфери та підвищувало щирість відповідей.

В анкетуванні взяли участь 50 осіб. Дослідження проводилось із дотриманням п'яти основних принципів: анонімності, конфіденційності, добровільності, неоцінювального підходу, практичної спрямованості (результати слугуватимуть основою для розробки конкретних заходів психологічної підтримки). Обробка отриманих даних здійснювалась із застосуванням комплексного підходу, що поєднував кількісні та якісні методи аналізу. Кількісний аналіз охоплював: частотний аналіз відповідей (обчислення абсолютних і відсоткових показників розподілу по кожному запитанню); порівняльний аналіз між групами респондентів за стажем служби та функціональною роллю; виявлення домінуючих проблемних зон і запитів на основі узагальнення частотності відповідей щодо емоційного стану та потреб у навчанні. Якісний аналіз застосовувався до відповідей на відкриті запитання і передбачав: тематичне групування індивідуальних висловлювань за змістовими категоріями; виокремлення повторюваних смислових одиниць для ідентифікації спільних тенденцій; аналітичне узагальнення з урахуванням специфіки бойової служби та контексту відповідей. Інтеграція кількісних і якісних результатів дозволила сформувати цілісне уявлення про психологічні потреби особового складу – не лише зафіксувати статистичні закономірності, а й розкрити їхній змістовий характер, що стало основою для розробки практичних рекомендацій.

Анкета складається з 10 питань, згрупованих у чотири блоки: I – загальна інформація: військове звання та стаж служби; II – психологічний стан та потреби у підтримці; III – потреби у навчанні: теми, формат, ставлення до занять; IV – відкриті запитання: бар'єри та пропозиції.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

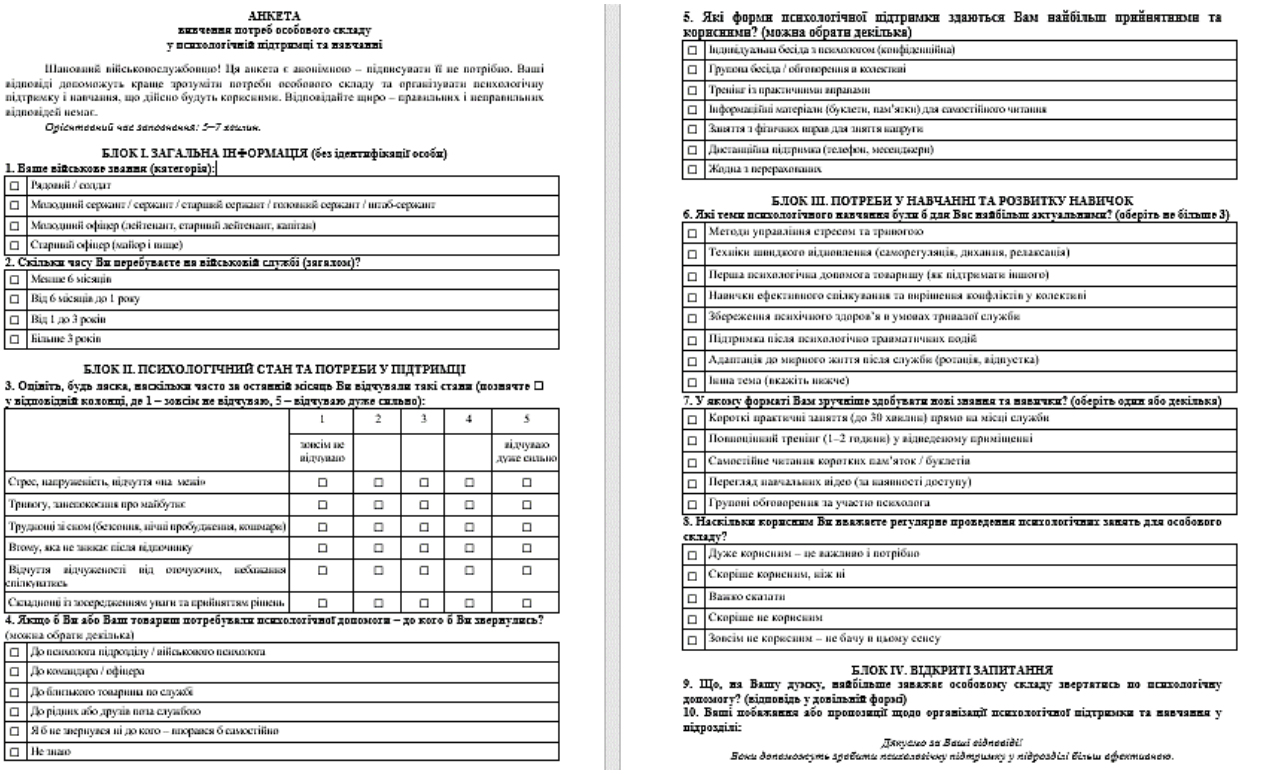

АНКЕТА
вивчення потреб особового складу
у психологічній підтримці та навчанні

Шановний військовослужбовцю! Ця анкета є анонімною – підписувати її не потрібно. Ваші відповіді допоможуть краще зрозуміти потреби особового складу та організувати психологічну підтримку і навчання, що дійсно будуть корисними. Відповідайте щиро – правильних і неправильних відповідей немає.

Орієнтовний час заповнення: 5–7 хвилин.

БЛОК І. ЗАГАЛЬНА ІНФОРМАЦІЯ (без ідентифікації особи)

1. Ваше військове звання (категорія):

- ☐ Рядовий / солдат
- ☐ Молодший сержант / сержант / старший сержант / головний сержант / штаб-сержант
- ☐ Молодший офіцер (лейтенант, старший лейтенант, капітан)
- ☐ Старший офіцер (майор і вище)

2. Скільки часу Ви перебуваєте на військовій службі (загалом)?

- ☐ Менше 6 місяців
- ☐ Від 6 місяців до 1 року
- ☐ Від 1 до 3 років
- ☐ Більше 3 років

БЛОК ІІ. ПСИХОЛОГІЧНИЙ СТАН ТА ПОТРЕБИ У ПІДТРИМЦІ

3. Оцініть, будь ласка, наскільки часто за останній місяць Ви відчували такі стани (позначте ☐ у відповідній колонці, де 1 – зовсім не відчуваю, 5 – відчуваю дуже сильно):

	1	2	3	4	5
	зовсім не відчуваю				відчуваю дуже сильно
Стрес, напруженість, відчуття «на межі»	☐	☐	☐	☐	☐
Тривогу, занепокоєння про майбутнє	☐	☐	☐	☐	☐
Труднощі зі сном (безсоння, нічні пробудження, кошмари)	☐	☐	☐	☐	☐
Втому, яка не зникає після відпочинку	☐	☐	☐	☐	☐
Відчуття відчуженості від оточуючих, небажання спілкуватись	☐	☐	☐	☐	☐
Складності із зосередженням уваги та прийняттям рішень	☐	☐	☐	☐	☐

4. Якщо б Ви або Ваші товариші потребували психологічної допомоги – до кого б Ви звернулись? (можна обрати декілька)

- ☐ До психолога підрозділу / військового психолога
- ☐ До командира / офіцера
- ☐ До бойового товариша по службі
- ☐ До рідних або друзів поза службою
- ☐ Я б не звернувся ні до кого – впорався б самостійно
- ☐ Не знаю

5. Які форми психологічної підтримки здаються Вам найбільш прийнятними та корисними? (можна обрати декілька)

- ☐ Індивідуальна бесіда з психологом (конфіденційна)
- ☐ Групова бесіда / обговорення в колективі
- ☐ Тренінг із практичними вправами
- ☐ Інформаційні матеріали (буклети, пам'ятки) для самостійного читання
- ☐ Заняття з фізичних вправ для зняття напруги
- ☐ Дистанційна підтримка (телефон, месенджери)
- ☐ Жодна з перерахованих

БЛОК ІІІ. ПОТРЕБИ У НАВЧАННІ ТА РОЗВИТКУ НАВИЧОК

6. Які теми психологічного навчання були б для Вас найбільш актуальними? (оберіть не більше 3)

- ☐ Методи управління стресом та тривогою
- ☐ Техніки швидкого відновлення (саморегуляція, дихання, релаксація)
- ☐ Перша психологічна допомога товаришу (як підтримати іншого)
- ☐ Навички ефективного спілкування та вирішення конфліктів у колективі
- ☐ Збереження психічного здоров'я в умовах тривалої служби
- ☐ Підтримка після психологічно травматичних подій
- ☐ Адаптація до мирного життя після служби (ротація, відпустка)
- ☐ Інша тема (вкажіть нижче)

7. У якому форматі Вам зручніше здобувати нові знання та навички? (оберіть один або декілька)

- ☐ Короткі практичні заняття (до 30 хвилин) прямо на місці служби
- ☐ Повноцінний тренінг (1–2 години) у відведеному приміщенні
- ☐ Самостійне читання коротких пам'яток / буклетів
- ☐ Перегляд навчальних відео (за наявності доступу)
- ☐ Групові обговорення за участю психолога

8. Наскільки корисним Ви вважаєте регулярне проведення психологічних занять для особового складу?

- ☐ Дуже корисним – це важливо і потрібно
- ☐ Скоріше корисним, ніж ні
- ☐ Важко сказати
- ☐ Скоріше не корисним
- ☐ Зовсім не корисним – не бачу в цьому сенсу

БЛОК IV. ВІДКРИТІ ЗАПИТАННЯ

9. Що, на Вашу думку, найбільше заважає особовому складу звертатись по психологічну допомогу? (відповідь у довільній формі)

10. Ваші побажання або пропозиції щодо організації психологічної підтримки та навчання у підрозділі:

Дякуємо за Ваші відповіді!
Ваші допомогуть зробити психологічну підтримку у підрозділі більш ефективною.

Рис. 1. Анкета вивчення потреб особового складу
у психологічній підтримці та навчанні (авторська розробка).

Блок І. Питання №1 «Ваше військове звання (категорія)». Розподіл респондентів за складом звань: рядовий та сержантський склад становить 66% вибірки (33 особи: 17 рядових і 16 сержантів), молодший офіцерський склад – 30% (15 осіб), старший офіцерський (від майора і вище) – 4% (2 особи). Така структура є репрезентативною для бойового підрозділу і забезпечує адекватне відображення реального психологічного навантаження на різних рівнях. Питання №2 «Скільки часу Ви перебуваєте на військовій службі (загалом)?». За стажем служби картина є особливо показовою: жоден із респондентів не має стажу менше одного року – 19 осіб (38%) служать від 1 до 3 років, і переважна більшість – 31 особа (62%) – перебуває на службі понад 3 роки. Відсутність новобранців та переважання ветеранів з великим досвідом є принциповим контекстом для інтерпретації всіх отриманих даних. Отже, вибірка є змішаною і репрезентативною. Переважання досвідчених військовослужбовців (100% зі стажем від 1 року і більше, з них 62% – понад 3 роки) є критичним контекстом для інтерпретації: результати відображають не адаптаційні труднощі новобранців, а психологічне виснаження людей, які тривалий час несуть бойове навантаження.

Блок ІІ. Питання №3 пропонувало респондентам оцінити інтенсивність шести психологічних станів за п'ятибальною шкалою: від 1 («зовсім не відчуваю») до 5 («відчуваю дуже сильно»). Результати впорядковано за спаданням середнього балу. Труднощі зі сном (4,58): 35 осіб (70%) оцінили цей

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

стан на 5 балів. Це найвищий показник серед усіх шести станів. 35 осіб – рівно 70% особового складу – оцінили інтенсивність порушень сну на максимальний бал (5), ще 9 осіб (18%) – на 4 бали. Таким чином, 88% особового складу мають виражені або дуже виражені проблеми зі сном. Лише 6 осіб (12%) відзначили цей стан на рівні 2–3 балів, і жодна людина не поставила оцінку 1.

Зазначимо, що порушення сну в бойових умовах є не просто симптомом дискомфорту – це системна проблема, що має прямий вплив на боєздатність. Хронічне недосипання погіршує концентрацію уваги, уповільнює реакцію, підвищує емоційну реактивність і знижує здатність приймати зважені рішення під тиском. Крім того, порушення сну є одним із ключових маркерів розвитку ПТСР і має самостійне патологічне значення: нічні кошмари та пробудження від тривоги підтримують гіперзбудження нервової системи, не даючи їй відновлюватись навіть під час відпочинку.

Стан стресу і напруженості 28 осіб (56%) оцінили на 5 балів, 16 (32%) – на 4 бали. Разом 88% відчувають стрес на рівні «виражений – дуже виражений». Жоден із 50 респондентів не поставив оцінку 1 або 2, а оцінку 3 обрали лише 6 осіб (12%). Показово, що стрес у бойових умовах для значної частини особового складу перетворився на хронічний фоновий стан – настільки звичний, що частина людей може навіть не усвідомлювати його як проблему, сприймаючи як «норму» служби. Слід пам’ятати, що саме хронічний (а не гострий) стрес є найбільш небезпечним: він поступово виснажує адаптаційні ресурси, підвищує ризик серцево-судинних захворювань, імунодефіциту та психічних розладів – і при цьому довго не помітний самій людині.

Стан тривоги 32 особи (64%) оцінили на 5 балів, 10 (20%) – на 4 бали. Тобто 84% особового складу мають виражену або дуже виражену тривогу. Лише 3 особи поставили оцінку 2, 5 осіб – оцінку 3. Слід розуміти, що тривога у бойовому контексті принципово відрізняється від цивільного стану тривоги: вона спрямована не лише на актуальну небезпеку, а й на невизначеність щодо майбутнього – власного виживання, долі родини, повернення до мирного життя, змін у собі. Ця тривога є «тривогою очікування» і корелює з результатами питання №6: 74% особового складу назвали адаптацію до мирного життя найактуальнішою темою навчання. Тобто тривога щодо майбутнього вже зараз є значущим психологічним навантаженням, яке не зникне після завершення бойових дій – а може посилитись.

Хронічну втому 24 особи (48%) оцінили на 5 балів, 21 (42%) – на 4 бали. Таким чином, 90% особового складу відчувають хронічну втому на рівні «виражений – дуже виражений». Це найвищий показник охоплення серед усіх станів: лише 5 осіб (10%) оцінили втому нижче 4 балів. Ключовим у формулюванні є уточнення «втома не зникає після відпочинку» – це принципово відрізняє хронічну втому від звичайної фізичної стомленості. Вона є наслідком тривалої активації стресових систем організму і свідчить про виснаження саме психологічних ресурсів відновлення. Людина може відпочити фізично, але

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

залишається виснаженою емоційно та когнітивно. У поєднанні з порушеннями сну (4,58) і стресом (4,44) хронічна втома формує «трикутник виснаження», що взаємно підсилює кожен зі станів.

Відчуття відчуженості від оточуючих (середній бал 3,66) є відносно нижчим за попередні чотири, однак потребує окремої уваги. 14 осіб (28%) оцінили відчуженість на 5 балів, 11 (22%) – на 4 бали. Разом 50% особового складу відчувають виражену або дуже виражену відчуженість. Водночас 19 осіб (38%) оцінили цей стан на 3 бали, що відповідає помірному рівню.

Складнощі із зосередженням уваги та прийняттям рішень (середній бал 3,18) має найнижчий середній бал, однак розподіл відповідей є найбільш неоднорідним: 15 осіб (30%) оцінили його на 5 балів і 5 осіб (10%) – на 4 бали, тоді як 8 осіб (16%) поставили 1 бал і 10 (20%) – 2 бали. Тобто підрозділ чітко поляризований: приблизно третина відчуває значні труднощі з концентрацією, тоді як інша третина практично їх не відчуває.

Чотири з шести досліджуваних станів (порушення сну, стрес, тривога, хронічна втома) мають середній бал вище 4,0 – рівень «виражений – дуже виражений». 88-90% особового складу відчувають ці стани інтенсивно. Дані свідчать про системне психоемоційне виснаження підрозділу та нагальну потребу у психологічному втручанні.

Питання №4 досліджувало, до кого б звернувся військовослужбовець у разі психологічних труднощів. Дозволялось обирати кілька варіантів одночасно. Найпопулярнішим джерелом підтримки є товариш по службі – 31 особа (62%). Цей результат є закономірним і відображає глибоку специфіку бойового братства: в умовах, де поруч постійно перебувають однакові люди з однаковим досвідом, саме вони стають першою і найдоступнішою точкою опори. Довіра до побратима формується через спільне переживання небезпеки – і ця довіра часто є більш органічною, ніж будь-яке інституційне звернення. На другому місці – психолог підрозділу або військовий психолог (24 особи, 48%). Це позитивний і важливий показник: майже половина особового складу готова звернутись до фахівця. Враховуючи культурні та інституційні бар'єри, описані у відповідях на питання №9, реальна готовність до звернення є значущою.

Питання №5 стосувалося найбільш прийнятних та корисних форм психологічної підтримки. На думку респондентів найбільш прийнятною формою є індивідуальна конфіденційна бесіда з психологом – 22 особи (44%) (питання №5). Ключовим словом тут є «конфіденційна»: результати питання №9 показують, що страх розголошення і побоювання наслідків для кар'єри є одним із основних бар'єрів. Готовність звертатись особисто за умови гарантованої конфіденційності є важливим орієнтиром для організації роботи психолога. Тренінг із практичними вправами обрали 16 осіб (32%). Це підтверджує загальну тенденцію: особовий склад орієнтований на конкретні, прикладні інструменти, а не на розмову або теоретичне навчання. Особовий склад демонструє відкритість до підтримки та готовність звертатись – як до товаришів (62%), так і до

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

психолога (48%). Ключовими умовами є конфіденційність та практична спрямованість форматів. Поєднання індивідуальних консультацій, групових тренінгів і роздаткових матеріалів є оптимальною стратегією охоплення всіх груп.

Блок ІІІ. Питання №6 пропонувало обрати не більше трьох найбільш актуальних тем психологічного навчання. Результати є показовими і відображають реальні психологічні потреби особового складу. Абсолютним лідером є адаптація до мирного життя після служби (ротація, відпустка) – 37 осіб (74%). Цей результат є несподівано потужним і має важливе аналітичне значення. Люди, які щодня перебувають у зоні бойових дій та зосереджені на виживанні, думають про повернення – і ця думка є тривожною. Вони вже зараз відчувають, що стали «іншими», і побоюються, чи зможуть знову бути «нормальними» вдома. Це не просто тема навчання – це глибока екзистенційна тривога про самих себе і свої стосунки з рідними. Цей показник безпосередньо корелює з високим рівнем тривоги щодо майбутнього. На другому місці – техніки швидкого відновлення (саморегуляція, дихання, релаксація) – 28 осіб (56%). Цей вибір відображає практичну орієнтацію особового складу (потрібні конкретні інструменти, які можна застосувати прямо зараз, у польових умовах) та органічно поєднується з перевагою тренінгу з практичними вправами (32%) як форми підтримки.

Першу психологічну допомогу товаришу обрали 17 осіб (34%). Цей результат відображає розвинуте почуття відповідальності за побратима – один із найважливіших психологічних ресурсів бойового підрозділу. Люди готові допомагати один одному – їм потрібні знання і навички для цього. Ця тема природньо пов’язана з тим, що 62% назвали товариша по службі основним джерелом підтримки (питання №4). Підтримка після психологічно травматичних подій (28%) і методи управління стресом і тривогою (24%) займають наступні позиції. Помітно, що «управління стресом» як тема набрала лише 24%, хоча стрес є другим за інтенсивністю показником (4,44 бали). Це може пояснюватись тим, що хронічний стрес уже сприймається як «норма», а актуальнішими вважаються питання, які поки ще не вирішені – зокрема адаптація після служби. Збереження психічного здоров’я в умовах тривалої служби (14%) і навички спілкування та вирішення конфліктів (8%) замикають перелік. Відносно низькі показники цих тем не означають їхньої неважливості – вони можуть свідчити про те, що особовий склад надає перевагу більш конкретним і негайно застосовним темам.

Питання №7 «У якому форматі Вам зручніше здобувати нові знання та навички? (оберіть один або декілька)». Розподіл відповідей щодо форматів навчання є практично рівномірним між чотирма варіантами: повноцінний тренінг (38%), самостійне читання матеріалів (30%), короткі заняття на місці (28%) і відеоматеріали (26%). Ця рівномірність є важливим сигналом: не існує одного «правильного» формату, прийнятного для всього особового складу. Різні

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

люди мають різні навчальні переваги, різний рівень готовності до взаємодії та різні можливості щодо часу. Тому найефективнішою є комбінована стратегія: груповий тренінг плюс роздаткові матеріали для самостійного освоєння. Так, 80% особового складу позитивно ставляться до регулярних психологічних занять: 58% вважають їх «дуже корисними», ще 22% – «скоріше корисними» (питання №8 «Наскільки корисним Ви вважаєте регулярне проведення психологічних занять для особового складу?»). Це надзвичайно високий показник. Він свідчить про те, що бар'єри до психологічної допомоги, виявлені у питанні №9, мають здебільшого організаційний і культурний, а не мотиваційний характер. Люди розуміють цінність психологічної підтримки – але не мають доступу до неї або бояться наслідків звернення.

БЛОК IV. Аналіз відповідей на відкрите питання №9 «Що, на Вашу думку, найбільше заважає особовому складу звертатись по психологічну допомогу? (відповідь у довільній формі)» дозволив виявити три взаємопов'язані групи бар'єрів, кожна з яких потребує окремих підходів до подолання.

По-перше, організаційні та командні бар'єри є найбільш доступними для системного впливу. Серед них – страх осуду з боку товаришів і командирів, сприйняття звернення до психолога як ознаки «слабкості». Цей бар'єр є особливо потужним у суто чоловічому бойовому середовищі, де демонстрація сили і витривалості є нормою. Побоювання щодо кар'єрних наслідків – «це вплине на моє становище у підрозділі» – також є реальним і раціональним з точки зору самозбереження. Відсутність підтримки командира на відвідування психолога і нерегулярна присутність самого психолога формують додаткову інфраструктурну перешкоду.

По-друге, особисті переконання та менталітетні бар'єри є глибшими і вимагають тривалішої роботи. Невіра в ефективність психологічної допомоги («слова не лікують»), установка «я сильний – впораюсь сам», страх отримати психіатричний діагноз і традиційна гендерна роль («чоловіки не скаржаться») – усі ці установки формуються роками і не долаються однією бесідою. Вони можуть бути поступово переосмислені через особистий позитивний досвід взаємодії з психологом і через «мовчазне» поширення практик психологічної підтримки – коли не потрібно публічно визнавати свої труднощі.

По-третє, практичні (логістичні) бар'єри є найбільш конкретними і водночас найбільш легко вирішуваними: відсутність часу через постійну бойову готовність, відсутність конфіденційного приміщення, незнання процедури звернення і географічна недоступність психолога на передових позиціях. Усунення цих бар'єрів через передбачуваний графік присутності психолога, організацію конфіденційного простору та поширення інформації про можливість звернення є першочерговим завданням.

Відповіді на питання №10 «Ваші побажання або пропозиції щодо організації психологічної підтримки та навчання у підрозділі» демонструють не лише запит на допомогу, а й конкретне бачення того, якою вона має бути.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Особовий склад формулює цілком конструктивні і реалістичні пропозиції. У сфері формату і організації: більше практичних занять з конкретними вправами (а не лекцій), короткі 10-15-хвилинні вправи безпосередньо до або після бойових завдань, регулярні заняття за розкладом, а не лише після критичних ситуацій, та групові заняття для всього підрозділу – «щоб не виділяти нікого». Остання пропозиція є особливо цінною: груповий формат знімає стигму, оскільки всі присутні разом, ніхто не «виставлений» як «слабкий». Щодо доступності і конфіденційності: можливість анонімно поговорити з психологом без запису та без звіту командиру, чіткий і відомий всьому особовому складу графік присутності психолога, анонімний канал звернення (записка, месенджер, скринька). Ці пропозиції безпосередньо адресують організаційні бар'єри, виявлені у питанні №9. У сфері системних змін: навчання командирів розпізнаванню стресу та першій психологічній допомозі, обов'язкова зустріч з психологом після повернення з ротації, збільшення кількості психологів у підрозділі. Запит на навчання командирів є особливо значущим: особовий склад сам розуміє, що підтримка «зверху» є системним мультиплікатором – якщо командир нормалізує звернення до психолога, знімається найпотужніший культурний бар'єр.

Результати анкетування доводять, що системне психоемоційне виснаження фіксується у 88-90% респондентів за чотирма ключовими показниками – і це не є наслідком індивідуальних особливостей чи «слабкості». Це закономірна відповідь людського організму на тривале перебування в екстремальних умовах людей, які служать роками без достатнього психологічного забезпечення. Водночас дані містять виразний ресурсний потенціал. 80% особового складу позитивно ставляться до психологічних занять. 48% готові звернутись до психолога – попри культурні бар'єри. Відкриті відповіді показують не скарги, а конструктивні пропозиції. Це свідчить про те, що підрозділ зберіг психологічну адаптивність і здатність до самоорганізації. Головне протиріччя, виявлене анкетуванням: між усвідомленою потребою у підтримці (80% вважають заняття корисними) і реальними перешкодами до її отримання (страх осуду, відсутність конфіденційності, нерегулярність присутності психолога). Усунення цього протиріччя є ключовим завданням психологічної роботи у підрозділі.

Проведене анкетування виявило наявність системного психоемоційного виснаження особового складу: чотири з шести досліджуваних станів (порушення сну, стрес, тривога, хронічна втома) мають середній бал вище 4,0. Водночас 80% особового складу позитивно ставляться до регулярних занять, 48% готові звернутись до психолога, а відкриті відповіді демонструють конструктивний запит на практичну допомогу. Головні бар'єри – не відсутність мотивації, а організаційні умови (відсутність конфіденційності, нерегулярність присутності психолога) та культурні установки (стигма, страх осуду). Усунення цих бар'єрів через системні заходи, залучення командирів та забезпечення конфіденційної інфраструктури є реалістичним і необхідним кроком. Ключові пріоритети роботи: підтримка відновлення після бойового стресу, підготовка до адаптації

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

після служби через індивідуальний супровід та інформаційні матеріали, а також навчання особового складу навичкам взаємної психологічної підтримки.

Висновки. Таким чином, в умовах військових дій діяльність психологів у військових частинах є ефективною та результативною в межах наявних ресурсів і умов. Психологи повною мірою реалізують поставлені завдання: проводить діагностику, здійснюють індивідуальну та групову роботу, розробляють методичні матеріали. Переважання серед військових звернень до психологів із запитами щодо адаптації до мирного життя, свідчить що навіть перебуваючи у зоні бойових дій, військовослужбовці думають про майбутнє і потребують психологічної підтримки у його плануванні. Це робить завдання психолога не лише тактичним (підтримати тут і зараз), а й стратегічним (підготувати до повернення до мирного життя). Для підвищення ефективності діяльності психологів у військових частинах, на нашу думку, доцільним є забезпечення психолога хоча б мінімальним стаціонарним простором для конфіденційних консультацій та організація регулярної супервізії для самих психологів.

Перспективою подальших наукових розвідок вбачаємо розробку психологічних рекомендацій щодо організації психологічної підтримки: проведення тренінгів, індивідуальних консультацій, групових зустрічей та просвітницьких програм з розвитку навичок саморегуляції психологічного стану військовослужбовців, зниження ризиків емоційного виснаження та підвищення загальної ефективності особового складу при виконанні бойових завдань.

Література:

1. Венгер Г. С. (2024). Психологічний супровід діяльності військовослужбовців: навчально-методичний посібник для здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 053 Психологія спеціалізації «Клінічна та реабілітаційна психологія». Одеса: Університет Ушинського, 2024. 252 с. URL: http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/21130/3/Venger%20Hanna.pdf

2. Лазос Г. (2022). Психологи і війна: зміна парадигми надання психологічної/психотерапевтичної допомоги та резільєнтність фахівця. Організаційна психологія. Економічна психологія, 3 (27), С. 37-47. URL: https://doi.org/10.31108/2.2022.3.27.3

3. Лебедь О. С. (2025). Комунікативна компетентність психолога Національної гвардії України. Адміністративно-правове, соціологічне та психологічне забезпечення діяльності Національної поліції України: зб. матеріалів наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 14 листоп. 2025 р.): у 2 ч. МВС України; Харків. нац. ун-т внутр. справ; Нац. акад. прав. наук України. Вінниця: ХНУВС, 2025. Ч. ІІ. С. 162-165. URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3aeef3ee-5516-4184-be32-85f95d7a2837/content

4. Організація психологічної підготовки у Збройних Силах України (2023). Навч.-метод. посібник за ред. генерал-майора В. Клочкова. Київ: НДЦ ГП ЗС України, 2023. 325 с. URL: http://library.megu.edu.ua:8180/jspui/handle/123456789/6216

5. Толмачов О. (2025). Технології підтримки військовослужбовців в зоні застосування сил (військ): управлінський аспект. Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління, 2 (78), С. 194-202. URL: https://doi.org/10.32689/2523-4625-2025-2(78)-29

ISSN 2786-4952 Online

References

1. Venher H. S. (2024). Psykholohichnyi suprovid diialnosti viiskovosluzhbovtsiv. [Psychological support for the activities of military personnel]. Navchalno-metodychnyi posibnyk dlia zdobuvachiv vyshchoi osvity druhoho (mahisterskoho) rivnia vyshchoi osvity spetsialnosti 053 Psykholohiia spetsializatsii «Klinichna ta reabilitatsiina psykholohiia». Odesa: Universytet Ushynskoho, 2024. 252 s. [in Ukrainian]. URL: http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/21130/3/Venger%20Hanna.pdf

2. Lazos H. (2022). Psykholohy i viina: zmina paradyhmy nadannia psykho-lohichnoi/ psykhoterapevtychnoi dopomohy ta rezilientnist fakhivtsia. [Psychologists and war: changing the paradigm of providing psychological/psychotherapeutic care and the resilience of a specialist]. Orhanizatsiina psykholohiia. Ekonomichna psykholohiia, 3 (27), S. 37-47. [in Ukrainian]. URL: https://doi.org/10.31108/2.2022.3.27.3

3. Lebed O. S. (2025). Komunikatyvna kompetentnist psykholoha Natsionalnoi hvardii Ukrainy. [Communicative competence of a psychologist of the National Guard of Ukraine]. Administratyvno-pravove, sotsiolohichne ta psykholohichne zabezpechennia diialnosti Natsionalnoi politsii Ukrainy: zb. materialiv nauk.-prakt. konf. (m. Vinnytsia, 14 lystop. 2025 r.): u 2 ch. MVS Ukrainy; Kharkiv. nats. un-t vnutr. sprav; Nats. akad. prav. nauk Ukrainy. Vinnytsia: KhNUVS, 2025. Ch. II. S. 162-165. [in Ukrainian]. URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3aeef3ee-5516-4184-be32-85f95d7a2837/content

4. Orhanizatsiia psykholohichnoi pidhotovky u Zbroinykh Sylakh Ukrainy (2023). [Organization of psychological training in the Armed Forces of Ukraine]. Navch.-metod. posibnyk za red. heneral-maiora V. Klochkova. Kyiv: NDTs HP ZS Ukrainy, 2023. 325 s. [in Ukrainian]. URL: http://library.megu.edu.ua:8180/jspui/handle/123456789/6216

5. Tolmachov O. (2025). Tekhnolohii pidtrymky viiskovosluzhbovtsiv v zoni zastosuvannia syl (viisk): upravlinskyi aspekt. [Technologies for supporting military personnel in the area of application of forces (troops): management aspect]. Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi Akademii upravlinnia personalom. Politychni nauky ta publichne upravlinnia, 2 (78), S. 194-202. [in Ukrainian]. URL: https://doi.org/10.32689/2523-4625-2025-2(78)-29

Дата першого надходження статті до видання: 29.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.922.7:159.944.4:37.015.3:355.01

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-5414-5429

Щербан Тетяна Дмитрівна доктор психологічних наук, професор кафедри педагогіки, психології, початкової, дошкільної освіти та управління закладом освіти, Закарпатський угорський університет імені Ференца Ракоці ІІ, м. Берегове, https://orcid.org/0000-0002-3702-8029

Бергхауер-Олас Емьовке Ласлівна доктор філософії з галузі соціальні та поведінкові науки, доцент, доцент кафедри педагогіки, психології, початкової, дошкільної освіти та управління закладом освіти, Закарпатський угорський університет імені Ференца Ракоці ІІ, м. Берегове, https://orcid.org/0000-0002-1576-0286

Греба Ілдіко Золтанівна доктор філософії, доцент кафедри педагогіки, психології, початкової, дошкільної освіти та управління закладом освіти, Закарпатський угорський університет імені Ференца Ракоці ІІ, м. Берегове, https://orcid.org/0000-0002-0764-0858

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕБІГУ ПСИХІЧНИХ ПРОЦЕСІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ НАВЧАННЯМ, У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТРЕСУ (НА ПРИКЛАДІ ЗАКАРПАТТЯ)

Анотація. У статті розглянуто особливості перебігу психічних процесів, пов'язаних із навчальною діяльністю, у молодших школярів в умовах воєнного стресу (на прикладі Закарпатської області). Актуальність дослідження зумовлена сучасною воєнно-соціальною ситуацією в Україні, яка істотно впливає на психоемоційний стан дітей, їхню когнітивну сферу та успішність навчання. Особливу увагу приділено молодшому шкільному віку як сенситивному періоду формування уваги, робочої пам'яті та емоційної регуляції, що є базовими механізмами навчальної діяльності.

У теоретичній частині проаналізовано сучасні наукові підходи до проблеми впливу травматичного та воєнного стресу на психічний розвиток дитини. Показано, що підвищений рівень тривожності виступає ключовим медіатором, який опосередковує негативний вплив стресу на когнітивні процеси, зокрема увагу та робочу пам'ять. Обґрунтовано, що саме ці функції є найбільш чутливими до дії стресогенних чинників і визначають ефективність навчальної діяльності молодших школярів.

Емпіричне дослідження було проведено на вибірці учнів 1–4 класів (n=30), поділених на експериментальну та контрольну групи. Використано тест Струпа для оцінки уваги, методику digit span (А. Беддлі) для дослідження робочої

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

пам’яті, шкалу тривожності Спілбергера (STAI, дитяча адаптація), а також аналіз навчальної успішності. Отримані результати засвідчили статистично виражені відмінності між групами: у дітей із досвідом воєнного стресу виявлено нижчі показники вибіркової уваги, зменшений обсяг робочої пам’яті та вищий рівень ситуативної тривожності порівняно з контрольною групою.

Кореляційний аналіз підтвердив наявність системних взаємозв’язків між досліджуваними показниками. Встановлено позитивний зв’язок між рівнем тривожності та кількістю помилок у завданнях на увагу, негативні зв’язки між тривожністю та робочою пам’яттю, а також між тривожністю та навчальною успішністю.

Водночас виявлено позитивний зв’язок між показниками уваги та пам’яті, що свідчить про їхню функціональну взаємозалежність.

На основі отриманих даних обґрунтовано структурно-функціональну модель впливу воєнного стресу на навчальну діяльність молодших школярів: воєнний стрес → підвищення тривожності → зниження уваги → зниження робочої пам’яті → зниження навчальної успішності. Показано, що тривожність виконує роль ключового психологічного медіатора, тоді як увага та пам’ять становлять взаємопов’язану когнітивну систему, чутливу до емоційного навантаження.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання отриманих результатів для вдосконалення психолого-педагогічного супроводу молодших школярів, зокрема у напрямі раннього виявлення дітей групи ризику та розробки програм зниження тривожності й розвитку когнітивних функцій в умовах воєнного стресу.

Ключові слова: молодші школярі, воєнний стрес, тривожність, увага, робоча пам’ять, когнітивні процеси, навчальна успішність, кореляційний аналіз, Закарпаття.

Tetiana Shcherban Doctor of Psychological Sciences, Professor of the Department of Pedagogy, Psychology, Primary and Preschool Education and Management of Educational Institutions, Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian University, Berehove, https://orcid.org/0000-0002-3702-8029

Berghauer-Olasz Emoke PhD., Associate Professor, Associate Professor of the Department of Pedagogy, Psychology, Primary, Preschool education and Management of Educational Institutions, Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian University, Berehove, https://orcid.org/0000-0002-1576-0286

Greba Ildiko PhD, Associate Professor of the Department of Pedagogy, Psychology, Primary and Preschool Education and Management of Educational Institutions, Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian University, Berehove, https://orcid.org/0000-0002-0764-0858

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

FEATURES OF THE COURSE OF COGNITIVE PROCESSES RELATED TO LEARNING IN PRIMARY SCHOOL CHILDREN UNDER CONDITIONS OF WAR-RELATED STRESS (A CASE STUDY OF THE ZAKARPATTIA REGION)

Abstract. The article examines the characteristics of cognitive processes related to learning activity in primary school children under conditions of war-related stress (based on the example of the Zakarpattia region). The relevance of the study is determined by the current socio-military situation in Ukraine, which significantly affects children's psycho-emotional state, cognitive functioning, and academic performance. Particular attention is given to primary school age as a sensitive period for the development of attention, working memory, and emotional regulation, which serve as fundamental mechanisms of learning activity.

The theoretical part analyzes contemporary scientific approaches to the problem of the impact of traumatic and war-related stress on child psychological development. It is shown that increased anxiety acts as a key mediator that transmits the negative effects of stress onto cognitive processes, particularly attention and working memory. These functions are identified as the most vulnerable to stress factors and play a crucial role in determining learning effectiveness in primary school children.

The empirical study was conducted on a sample of 1st–4th grade students (n=30), divided into an experimental and a control group. The Stroop test was used to assess attention, the digit span task (A. Baddeley) was applied to measure working memory, the Spielberger Anxiety Scale (STAI, child adaptation) was used to evaluate situational anxiety, and academic performance was analyzed based on school records. The obtained results revealed statistically significant differences between the groups: children exposed to war-related stress demonstrated lower levels of selective attention, reduced working memory capacity, and higher levels of situational anxiety compared to the control group.

Correlation analysis confirmed a system of interrelationships between the studied variables. A positive correlation was found between anxiety levels and the number of errors in attention tasks, while negative correlations were identified between anxiety and working memory, as well as between anxiety and academic achievement. At the same time, a positive correlation between attention and memory indicators was revealed, indicating their functional interdependence.

Based on the obtained data, a structural-functional model of the impact of war-related stress on primary school children's learning activity was substantiated: war stress → increased anxiety → decreased attention → reduced working memory → lower academic performance. It is shown that anxiety functions as the key psychological mediator, while attention and memory constitute an interconnected cognitive system sensitive to emotional load.

The practical significance of the study lies in the possibility of using the obtained results to improve psychological and pedagogical support for primary school children,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

particularly in the early identification of at-risk students and the development of interventions aimed at reducing anxiety and enhancing cognitive functions under conditions of war-related stress.

Keywords: primary school children, war-related stress, anxiety, attention, working memory, cognitive processes, academic performance, correlation analysis, Zakarpattia.

Постановка проблеми. Сучасні соціально-економічні та безпекові умови, зумовлені повномасштабною війною в Україні, істотно трансформують середовище розвитку дитини та висувають нові вимоги до системи освіти й психологічного супроводу. Тривалий вплив воєнного стресу, пов'язаний із загрозою життю, вимушеним переміщенням, втратою стабільності та зміною соціального оточення, формує у дітей стан хронічного психоемоційного напруження, що має комплексний вплив на всі сфери психічного функціонування.

Особливої уваги потребує молодший шкільний вік як сенситивний період розвитку пізнавальних процесів, які забезпечують успішність навчальної діяльності. У цей період інтенсивно формуються механізми довільної уваги, робочої пам'яті, когнітивного контролю та емоційної регуляції. Водночас саме ці психічні процеси є найбільш чутливими до впливу стресових чинників. Порушення їхнього функціонування в умовах воєнного стресу може призводити до дезорганізації навчальної діяльності, зниження здатності до концентрації, труднощів у засвоєнні навчального матеріалу та загального зниження академічної успішності.

Актуальність проблеми посилюється тим, що воєнний стрес має не лише безпосередній, але й опосередкований вплив на розвиток дитини через емоційний стан, зокрема підвищення рівня тривожності, що виступає важливим регулятором когнітивної діяльності. Високий рівень тривожності може обмежувати ресурси уваги та пам'яті, знижувати ефективність когнітивного контролю та ускладнювати процес навчання. Таким чином, постає необхідність комплексного вивчення взаємозв'язків між емоційними та когнітивними компонентами психічної діяльності дітей у стресогенних умовах.

Окремого наукового значення набуває дослідження цієї проблематики у відносно безпечних регіонах України, які водночас зазнають суттєвого соціального навантаження через масове переміщення населення. Зокрема, Закарпатська область, залишаючись територіально віддаленою від активних бойових дій, стала одним із регіонів, що прийняв значну кількість внутрішньо переміщених осіб. Це призвело до істотних змін у соціальному складі учнівських колективів, підвищення їхньої неоднорідності за досвідом стресових подій, а також до формування нових умов навчальної та міжособистісної взаємодії у школі. У таких умовах навіть діти, які безпосередньо не перебували в зоні бойових дій, можуть опосередковано зазнавати впливу воєнного стресу через зміну соціального середовища, адаптаційне навантаження та взаємодію з

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

однолітками, що пережили травматичний досвід. Це робить дослідження психічних процесів у таких регіонах особливо важливим для розуміння латентних механізмів впливу війни на дитячий розвиток.

Попри значну кількість досліджень, присвячених впливу травматичного досвіду на психічний розвиток дітей, недостатньо висвітленими залишаються питання специфіки перебігу психічних процесів, безпосередньо пов'язаних із навчальною діяльністю молодших школярів у реальних умовах воєнного часу. Особливо це стосується регіонального контексту, зокрема Закарпаття, яке поєднує відносну безпеку з високою концентрацією внутрішньо переміщених осіб, що створює унікальні умови для вивчення адаптаційних і дезадаптаційних процесів у дітей.

У зв'язку з цим виникає наукова проблема, що полягає у необхідності визначення особливостей перебігу психічних процесів (уваги та робочої пам'яті) у молодших школярів в умовах воєнного стресу, а також з'ясування ролі тривожності як чинника, що опосередковує вплив стресу на когнітивне функціонування та навчальну діяльність. Розв'язання цієї проблеми має важливе теоретичне значення для розвитку психології навчання та практичне значення для вдосконалення психолого-педагогічного супроводу дітей в умовах воєнної кризи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема впливу травматичного та воєнного стресу на когнітивний розвиток дітей є однією з ключових у сучасній психології розвитку та педагогічній психології. Особлива увага приділяється таким психічним процесам, як увага, робоча пам'ять та емоційна регуляція, які забезпечують ефективність навчальної діяльності.

Результати систематичних оглядів і метааналізів свідчать, що діти, які зазнали комплексної травми, демонструють статистично значуще нижчі показники когнітивного функціонування порівняно з однолітками без травматичного досвіду [1]. При цьому найбільш уразливими є виконавчі функції, зокрема увага та робоча пам'ять. Подібні висновки підтверджуються іншими дослідженнями, де встановлено, що дитяча травма має найбільш виражений негативний вплив саме на ці когнітивні компоненти [2].

У контексті воєнного стресу важливими є результати емпіричних досліджень, у яких показано, що діти з досвідом війни демонструють підвищену фіксацію на загрозливих стимулах і труднощі довільної регуляції уваги [3]. Нейропсихологічні дослідження підтверджують, що хронічний стрес впливає на функціонування префронтальної кори та гіпокампа, що зумовлює зниження здатності до обробки інформації та навчання [4]. Водночас встановлено тісний взаємозв'язок між когнітивними та емоційними процесами, що проявляється у порушеннях виконавчих функцій на тлі емоційної дезрегуляції [4].

У сучасних дослідженнях воєнного контексту підкреслюється вплив опосередкованих чинників, зокрема ПТСР батьків, на емоційний стан дітей, що проявляється у підвищенні тривожності та зниженні психологічної стійкості [5].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Окремі дослідження підтверджують ключову роль робочої пам'яті як базового механізму навчання, оскільки її розвиток безпосередньо пов'язаний із рівнем уваги та академічною успішністю дітей [6].

В умовах повномасштабної війни в Україні зростає кількість досліджень, присвячених психологічному стану дітей. Зокрема, встановлено високий рівень тривожності, емоційної нестабільності та стресових проявів у дітей, що вимушено змінили місце проживання, що негативно впливає на їхню здатність до навчання [7]. Аналогічні результати наведено у вітчизняних дослідженнях, де підкреслюється зниження концентрації уваги та пізнавальної активності в умовах воєнного стресу [8].

Соціально-психологічні дослідження також засвідчують зростання рівня емоційного напруження серед дітей, що супроводжується підвищеною тривожністю, втомлюваністю та труднощами у навчанні [9]. Тривалий вплив стресу призводить до зниження здатності до концентрації, апатії та зменшення навчальної мотивації [10]. Загальнонаціональні дані підтверджують поширеність стану хронічного стресу серед населення, що створює несприятливі умови для психічного розвитку дітей [11].

Таким чином, сучасні наукові джерела узгоджено свідчать про те, що травматичний і воєнний стрес негативно впливає на когнітивне функціонування дітей, насамперед на увагу та робочу пам'ять, а тривожність виступає ключовим медіатором цього впливу. Разом із тим аналіз літератури дозволяє констатувати, що, попри значну кількість досліджень загального характеру, недостатньо вивченими залишаються механізми перебігу психічних процесів, безпосередньо пов'язаних із навчальною діяльністю молодших школярів у конкретних регіональних умовах.

Зокрема, обмежено представленими є емпіричні дані щодо особливостей взаємозв'язку між рівнем воєнного стресу, тривожністю та показниками когнітивного функціонування у дітей молодшого шкільного віку на прикладі відносно безпечних, але соціально неоднорідних регіонів, таких як Закарпаття.

Це обумовлює необхідність проведення цілеспрямованого емпіричного дослідження, спрямованого на виявлення зазначених закономірностей.

Мета статті. Метою статті є теоретичне обґрунтування та емпіричне дослідження особливостей перебігу психічних процесів (уваги та робочої пам'яті), пов'язаних із навчальною діяльністю молодших школярів в умовах воєнного стресу (на прикладі Закарпаття), а також виявлення взаємозв'язку між рівнем тривожності як індикатора стресу, показниками когнітивного функціонування та навчальною успішністю дітей.

Для досягнення поставленої мети передбачено розв'язання таких завдань: дослідити рівень сформованості уваги та робочої пам'яті у молодших школярів; визначити рівень ситуативної тривожності як показника воєнного стресу; здійснити порівняльний аналіз когнітивних показників у дітей з різним досвідом стресу.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Виклад основного матеріалу. Психічний розвиток молодшого школяра розглядається в сучасній психології як складна система взаємодії когнітивних, емоційних та регуляторних процесів, що забезпечують успішність навчальної діяльності. У цьому віковому періоді особливого значення набувають такі когнітивні функції, як вибіркова увага та робоча пам'ять, які виступають базовими механізмами засвоєння навчальної інформації, виконання інструкцій та контролю власної діяльності.

Згідно з положеннями когнітивно-розвивальних теорій, зокрема моделі виконавчих функцій, увага виконує роль механізму селекції інформації, забезпечуючи відбір релевантних стимулів і пригнічення несуттєвих. Робоча пам'ять, у свою чергу, відповідає за тимчасове утримання та активне опрацювання інформації, що є необхідною умовою для розв'язання навчальних завдань. Взаємодія цих процесів формує основу когнітивного контролю, який безпосередньо визначає ефективність навчальної діяльності молодших школярів.

Водночас емоційні стани, зокрема тривожність, розглядаються як важливий регуляторний фактор, що впливає на функціонування когнітивної системи. У межах теорії обмежених когнітивних ресурсів встановлено, що підвищений рівень тривожності призводить до перерозподілу уваги між зовнішніми завданнями та внутрішніми емоційними переживаннями, що знижує ефективність обробки інформації. Таким чином, тривожність може виступати дестабілізуючим чинником для якості уваги та робочої пам'яті.

Окремо слід зазначити, що в умовах хронічного стресу, зокрема воєнного, відбуваються зміни у функціонуванні нейропсихологічних систем, відповідальних за когнітивний контроль. Дослідження показують, що тривалий стрес негативно впливає на процеси регуляції поведінки, знижує ефективність виконавчих функцій та ускладнює адаптацію до навчальних вимог. У дітей молодшого шкільного віку ці зміни проявляються особливо виражено через недостатню сформованість механізмів саморегуляції.

Таким чином, теоретичний аналіз дозволяє припустити, що воєнний стрес опосередковано впливає на навчальну діяльність дітей через систему взаємопов'язаних психологічних механізмів: підвищення рівня тривожності призводить до порушення уваги, що, у свою чергу, знижує ефективність робочої пам'яті та загальний рівень навчальної успішності. Саме ця логіка взаємозв'язків стала підґрунтям для проведення емпіричного дослідження та перевірки зазначених припущень.

Емпіричне дослідження спрямоване на виявлення особливостей перебігу психічних процесів (уваги та пам'яті), пов'язаних із навчальною діяльністю молодших школярів, а також на встановлення їхнього взаємозв'язку з рівнем воєнного стресу.

У дослідженні взяли участь молодші школярі (учні 1–4 класів) 2 –ох закладів загальної середньої освіти Закарпатської області. Загальна кількість респондентів становила 30 осіб. Вибірку було поділено на дві групи:

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

експериментальна група (n=15) — діти з досвідом переміщення та підвищеного рівня стресу; контрольна група (n=15) — діти без вираженого досвіду стресових подій. Дослідження проводилося за умови добровільної участі та за згодою батьків і адміністрації навчальних закладів.

Для досягнення поставленої мети було використано такі психодіагностичні методики: тест John Ridley Stroop (Stroop Test) — для оцінки рівня концентрації та вибіркової уваги; завдання на робочу пам'ять (digit span) у межах підходу Alan Baddeley — для визначення обсягу короткочасної пам'яті; шкала тривожності Charles D. Spielberger (STAI, дитяча адаптація) — для вимірювання рівня ситуативної тривожності як індикатора стресу. А також було проведено аналіз навчальної успішності учнів. Дані щодо навчальної успішності збиралися шляхом аналізу шкільної документації та опитування вчителів.

Дослідження проводилося у звичних для учнів умовах освітнього процесу (у класних приміщеннях) індивідуально або в малих групах. Загальна тривалість обстеження одного учасника становила 20–25 хвилин.

Насамперед розглянемо показники уваги, отримані за допомогою тесту Джона Рідлі Струпа, який застосовується для оцінки вибіркової уваги та когнітивного контролю у молодших школярів.

У ході аналізу встановлено, що середній час виконання інтерференційного завдання в експериментальній групі становив 68,4 с, тоді як у контрольній групі — 54,7 с. Середня кількість помилок у дітей із досвідом стресу дорівнювала 6,1, тоді як у контрольній групі — 3,2. Крім того, показники інтерференції (різниця між умовами читання та називання кольору) виявилися вищими саме в експериментальній групі, що свідчить про більші труднощі у подоланні когнітивного конфлікту.

Розподіл за рівнями сформованості уваги виглядає таким чином. Експериментальна група: високий рівень — 2 учні (13%), середній — 6 учнів (40%), низький — 7 учнів (47%). Контрольна група: високий рівень — 5 учнів (33%), середній — 8 учнів (53%), низький — 2 учні (14%).

Порівняльний аналіз засвідчив наявність виражених відмінностей між досліджуваними групами. Учні експериментальної групи продемонстрували нижчі показники вибіркової уваги, що проявилося у збільшенні часу виконання завдань та більшій кількості помилок. Особливо показовим є значно вищий відсоток учнів із низьким рівнем уваги серед дітей із досвідом стресу (47%), який більш ніж утричі перевищує відповідний показник у контрольній групі (14%). Це може свідчити про зниження ефективності когнітивного контролю в умовах психоемоційного напруження.

Натомість у контрольній групі переважають учні із середнім та високим рівнями сформованості уваги, що вказує на більш стабільне функціонування пізнавальних процесів.

Отримані результати свідчать про наявні відмінності у показниках уваги між експериментальною та контрольною групами. З метою подальшого

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

вивчення особливостей когнітивних процесів у молодших школярів доцільно звернутися до аналізу наступного компонента — пам’яті.

У межах емпіричного дослідження здійснено оцінку обсягу робочої пам’яті молодших школярів за допомогою завдань на повторення числових рядів (digit span), що ґрунтуються на моделі робочої пам’яті Алана Беддлі. Оцінювання проводилося за показником максимального обсягу правильно відтворених чисел у прямому та зворотному порядку.

У ході дослідження отримано такі середні значення: в експериментальній групі обсяг робочої пам’яті становив 4,1 елемента при прямому відтворенні та 3,2 елемента — при зворотному; у контрольній групі відповідні показники склали 5,3 та 4,4 елемента. Таким чином, діти без досвіду стресу демонструють вищий рівень розвитку робочої пам’яті як у простому, так і в більш складному варіанті завдання.

Розподіл учнів за рівнем розвитку пам’яті має такі характеристики. В експериментальній групі високий рівень зафіксовано у 2 учнів (13%), середній — у 6 учнів (40%), низький — у 7 учнів (47%). У контрольній групі високий рівень виявлено у 6 учнів (40%), середній — у 7 учнів (47%), низький — у 2 учнів (13%).

Отримані результати свідчать про наявність суттєвих відмінностей між групами за показниками робочої пам’яті. Учні експериментальної групи характеризуються нижчим рівнем короткочасного утримання та маніпулювання інформацією. Найбільш вираженою є різниця у частці дітей із низьким рівнем розвитку пам’яті: 47% в експериментальній групі проти 13% у контрольній. Ці дані можуть вказувати на зниження ефективності когнітивної обробки інформації в умовах підвищеного стресового навантаження. Водночас у контрольній групі переважають середні та високі показники, що свідчить про більш стабільне функціонування механізмів робочої пам’яті.

Виявлені відмінності дають підстави припустити, що воєнний стрес негативно впливає на функціонування робочої пам’яті молодших школярів. Підвищений рівень тривожності та емоційного напруження може зменшувати обсяг інформації, яку дитина здатна одночасно утримувати й обробляти. Це, своєю чергою, безпосередньо впливає на навчальну діяльність, оскільки робоча пам’ять є ключовим механізмом засвоєння інструкцій, розв’язання задач і виконання навчальних завдань.

Отже, результати дослідження свідчать про зниження показників робочої пам’яті у молодших школярів із досвідом воєнного стресу порівняно з учнями контрольної групи. Це підтверджує необхідність урахування психоемоційного стану дітей під час організації освітнього процесу в умовах воєнної кризи.

Отримані результати щодо обсягу робочої пам’яті дозволяють простежити певні особливості когнітивного функціонування молодших школярів у різних групах. Для більш повного розуміння можливих чинників, що впливають на ці процеси, доцільно перейти до аналізу емоційного стану дітей. У межах

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

емпіричного дослідження було проведено оцінку рівня ситуативної тривожності молодших школярів за допомогою шкали Чарльза Д. Спілбергера (STAI, дитяча адаптація).

У ході дослідження було встановлено такі середні показники рівня тривожності: в експериментальній групі він відповідав високому рівню (62,3 бала), тоді як у контрольній групі — середньому рівню (44,8 бала). Таким чином, діти з досвідом воєнного стресу демонструють суттєво вищий рівень емоційного напруження порівняно з однолітками без подібного досвіду.

Розподіл за рівнем тривожності виглядає наступним чином. Експериментальна група: високий рівень — 9 учнів (60%), середній — 5 учнів (33%), низький — 1 учень (7%). Контрольна група: високий рівень — 3 учні (20%), середній — 8 учнів (53%), низький — 4 учні (27%).

Отримані дані свідчать про значущі відмінності між групами за рівнем ситуативної тривожності. У дітей експериментальної групи переважає високий рівень тривожності (60%), тоді як у контрольній групі домінує середній рівень (53%). Це вказує на те, що досвід переміщення та перебування в умовах воєнного стресу пов'язаний із підвищеним емоційним напруженням, підвищеною чутливістю до навчальних та соціальних ситуацій, а також зниженням психологічного комфорту. Натомість діти без такого досвіду демонструють більш стабільний емоційний стан і меншу схильність до надмірного хвилювання в навчальних ситуаціях.

Виявлені відмінності дозволяють припустити, що воєнний стрес є значущим фактором підвищення рівня тривожності у молодших школярів. Висока тривожність, у свою чергу, може негативно впливати на когнітивні процеси, зокрема увагу та пам'ять, що підтверджується результатами попередніх методик.

Таким чином, емоційний стан дітей виступає важливим опосередковуючим фактором у їхній навчальній діяльності.

Отже, результати дослідження за шкалою STAI свідчать про значно вищий рівень ситуативної тривожності у молодших школярів з досвідом воєнного стресу порівняно з дітьми контрольної групи. Це підкреслює необхідність психологічної підтримки та врахування емоційного стану учнів у навчальному процесі.

Наступним етапом аналізу є виявлення взаємозв'язків між основними результатами діагностичних методик. У ході кореляційного аналізу встановлено такі закономірності:

- виявлено сильний позитивний зв'язок між рівнем тривожності та кількістю помилок у завданнях на увагу ($r \approx 0,62$);
- встановлено негативний зв'язок між рівнем тривожності та обсягом робочої пам'яті ($r \approx -0,58$);
- виявлено позитивний зв'язок між показниками уваги та пам'яті ($r \approx 0,55$);

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

- зафіксовано негативний зв'язок між рівнем тривожності та навчальною успішністю ($r \approx -0,60$);
- відповідно, кращі показники уваги та пам'яті пов'язані з вищою навчальною успішністю.

Отримані результати дозволяють побудувати узагальнену модель взаємозв'язків психічних процесів у молодших школярів в умовах воєнного стресу. А саме.

Встановлено, що рівень тривожності виступає ключовим дестабілізуючим фактором, який негативно впливає на когнітивні процеси. Підвищений емоційний стрес призводить до: зниження концентрації уваги; зменшення обсягу робочої пам'яті; погіршення ефективності навчальної діяльності. Водночас увага і пам'ять демонструють взаємопідсилюючий характер зв'язку, що підтверджує їхню спільну роль у забезпеченні успішного навчання.

На основі отриманих емпіричних даних та результатів кореляційного аналізу можна обґрунтувати узагальнену структурно-функціональну модель впливу воєнного стресу на психічні процеси молодших школярів, яка відображає послідовний характер взаємодії емоційних і когнітивних компонентів діяльності.

Запропонована модель має такий вигляд:

воєнний стрес → підвищення тривожності → зниження уваги → зниження робочої пам'яті → зниження навчальної успішності.

Її обґрунтування базується на сукупності виявлених статистичних зв'язків і логіці функціонування когнітивної системи дитини. Передусім воєнний стрес виступає первинним зовнішнім чинником, який порушує емоційну рівновагу та активує стан підвищеної тривожності.

Це підтверджується високими показниками ситуативної тривожності в експериментальній групі та її стабільними негативними кореляціями з усіма когнітивними та навчальними показниками.

Підвищення рівня тривожності, у свою чергу, призводить до зниження ефективності довільної регуляції психічної діяльності, насамперед процесів уваги. Це пояснюється тим, що тривожність підвищує внутрішнє емоційне навантаження, що зменшує здатність дитини до концентрації, відбору релевантних стимулів і пригнічення зайвої інформації. Саме тому увага виступає найбільш чутливим компонентом у цій структурі, що підтверджується як підвищенням кількості помилок, так і збільшенням часу виконання завдань у дітей з високим рівнем тривожності.

Подальше зниження ефективності уваги закономірно впливає на робочу пам'ять, оскільки ці процеси функціонально взаємопов'язані. Обмеження ресурсів уваги призводить до зменшення обсягу інформації, яка може бути утримана та оброблена одночасно, що відображається у зниженні показників як прямого, так і зворотного відтворення інформації. Таким чином, робоча пам'ять виступає опосередковуючою ланкою між емоційним станом і навчальною діяльністю.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Кінцевим результатом цієї послідовності є зниження навчальної успішності, що підтверджується негативним кореляційним зв'язком із рівнем тривожності та позитивними зв'язками з показниками уваги та пам'яті. Це свідчить про те, що навчальна продуктивність формується як інтегративний результат функціонування когнітивної системи, чутливої до емоційного навантаження.

Отже, у запропонованій моделі тривожність виступає первинним психологічним тригером, який запускає ланцюг когнітивних змін. Увага є найбільш чутливим когнітивним процесом, що першим реагує на підвищення емоційного напруження, тоді як робоча пам'ять виконує функцію проміжного механізму, через який реалізується вплив на навчальну діяльність. У сукупності це дозволяє розглядати воєнний стрес як опосередкований, але системний фактор порушення когнітивного функціонування молодших школярів.

Таким чином, результати кореляційного аналізу підтверджують наявність системних взаємозв'язків між рівнем воєнного стресу, емоційним станом і когнітивними функціями молодших школярів. Найбільш значущим фактором є тривожність, яка опосередковує вплив стресу на увагу, пам'ять та навчальну успішність.

Проведене емпіричне дослідження дозволило виявити цілісну систему відмінностей між молодшими школярами, які мають досвід воєнного стресу, та їхніми однолітками без такого досвіду. Отримані результати послідовно демонструють узгоджену тенденцію змін у трьох взаємопов'язаних сферах психічного функціонування — увазі, робочій пам'яті та емоційному стані.

Зокрема, у дітей експериментальної групи встановлено статистично та змістовно гірші показники вибіркової уваги: більший час виконання інтерференційних завдань, вищу кількість помилок та значно більшу частку учнів із низьким рівнем сформованості уваги (47% проти 14% у контрольній групі). Це свідчить про зниження ефективності когнітивного контролю та здатності до пригнічення інтерференції в умовах підвищеного емоційного навантаження.

Аналогічна закономірність простежується у показниках робочої пам'яті. Діти з досвідом воєнного стресу демонструють нижчий обсяг як прямого, так і зворотного відтворення числових рядів (4,1 і 3,2 елемента відповідно), тоді як у контрольній групі ці показники є вищими (5,3 і 4,4 елемента). При цьому частка учнів із низьким рівнем розвитку пам'яті в експериментальній групі майже вчетверо перевищує відповідний показник контрольної групи (47% проти 13%), що вказує на системне зниження здатності до утримання та маніпулювання інформацією.

Найбільш виражені відмінності виявлено у показниках емоційного стану. У дітей експериментальної групи фіксується високий рівень ситуативної тривожності (середнє значення 62,3 бала), тоді як у контрольній групі — середній рівень (44,8 бала). Домінування високого рівня тривожності (60%) у

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

першій групі свідчить про стійке емоційне напруження, яке може виступати ключовим дестабілізуючим фактором когнітивної діяльності.

Кореляційний аналіз підтвердив наявність системних взаємозв'язків між досліджуваними змінними: підвищення рівня тривожності асоціюється зі зростанням кількості помилок у завданнях на увагу, зниженням обсягу робочої пам'яті та зменшенням навчальної успішності. Водночас встановлено позитивний зв'язок між показниками уваги та пам'яті, що свідчить про їхню функціональну взаємозалежність у структурі когнітивної діяльності.

Узагальнення всіх отриманих даних дозволяє констатувати, що воєнний стрес опосередковано впливає на навчальну діяльність молодших школярів через підвищення рівня тривожності, яка виступає центральним психологічним механізмом дезорганізації когнітивних процесів. Найбільш чутливим компонентом виявляється увага, яка першою реагує на емоційне напруження, тоді як робоча пам'ять виконує роль ключового механізму, через який відбувається подальше зниження ефективності навчальної діяльності.

Таким чином, результати дослідження свідчать про наявність цілісної функціональної моделі впливу воєнного стресу на психічні процеси молодших школярів, у якій емоційний стан виступає визначальним фактором когнітивної продуктивності та навчальної успішності.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі.

У результаті проведеного теоретичного та емпіричного дослідження встановлено, що проблема впливу воєнного стресу на психічні процеси молодших школярів є надзвичайно актуальною та має комплексний, багаторівневий характер. Узагальнення наукових джерел засвідчило, що травматичний досвід негативно позначається на когнітивному функціонуванні дітей, насамперед на процесах уваги, робочої пам'яті та емоційної регуляції, що безпосередньо знижує ефективність навчальної діяльності.

Результати емпіричного дослідження підтвердили наявність суттєвих відмінностей між дітьми з досвідом воєнного стресу та їхніми однолітками без такого досвіду. Зокрема, у молодших школярів експериментальної групи виявлено нижчий рівень сформованості вибіркової уваги, що проявляється у збільшенні часу виконання завдань, більшій кількості помилок та зниженні здатності до когнітивного контролю. Аналіз показників робочої пам'яті засвідчив її зниження у дітей із підвищеним рівнем стресу, що вказує на обмеження можливостей одночасного утримання та обробки навчальної інформації.

Встановлено, що молодші школярі з досвідом воєнного стресу характеризуються значно вищим рівнем ситуативної тривожності порівняно з контрольною групою.

Саме тривожність виступає центральним психологічним чинником, який порушує стабільність когнітивного функціонування та знижує ефективність навчальної діяльності.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Результати кореляційного аналізу дозволили виявити системний характер взаємозв'язків між досліджуваними показниками. Зокрема, встановлено позитивний зв'язок між рівнем тривожності та кількістю помилок у завданнях на увагу, а також негативні зв'язки між тривожністю, робочою пам'яттю та навчальною успішністю. Водночас підтверджено взаємозалежність уваги і пам'яті як єдиної функціональної системи когнітивної діяльності.

Особливого значення набуває запропонована у дослідженні структурно-функціональна модель впливу воєнного стресу на психічні процеси молодших школярів. Її наукова цінність полягає в тому, що вона дозволяє не лише фіксувати окремі емпіричні зв'язки, а й цілісно описує механізм динамічного переходу від емоційного напруження до когнітивних порушень і, як наслідок, до зниження навчальної успішності. Модель відображає послідовність «стрес — тривожність — когнітивні порушення — навчальні труднощі» та визначає тривожність як ключовий медіатор цього процесу. Це дає можливість розглядати її як аналітичний інструмент для пояснення механізмів впливу воєнного стресу на розвиток дитини, а також як основу для розробки практичних психолого-педагогічних стратегій підтримки.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що отримані результати та запропонована модель можуть бути використані в освітній практиці для раннього виявлення дітей групи ризику, які перебувають під впливом високого рівня стресу. Це також обґрунтовує необхідність впровадження цілеспрямованих програм психологічного супроводу, спрямованих на зниження тривожності, розвиток уваги та робочої пам'яті, а також підвищення адаптаційних можливостей молодших школярів в умовах воєнної реальності.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розширенням вибірки та поглибленням аналізу впливу різних типів воєнного стресу на психічний розвиток дітей з урахуванням вікових, соціальних та регіональних особливостей. Доцільним є також перевірка ефективності розробленої моделі в лонгітюдних дослідженнях, що дозволить простежити динаміку когнітивних і емоційних змін у часі. Окремий науковий інтерес становить розробка та оцінка ефективності психокорекційних і освітніх програм, спрямованих на зниження тривожності та розвиток виконавчих функцій, а також дослідження довготривалих наслідків воєнного стресу для когнітивного та освітнього розвитку дітей.

Література

1. Matte-Landry A., Grisé Bolduc M.-È., Tanguay-Garneau L., Collin-Vézina D., Ouellet-Morin I. Cognitive outcomes of children with complex trauma: a systematic review and meta-analyses of longitudinal studies // Trauma, Violence, & Abuse. – 2023. – DOI: https://doi.org/10.1177/15248380221111484

2. Early childhood trauma and its long-term impact on cognitive and emotional development: a systematic review and meta-analysis // Neuroscience & Biobehavioral Reviews. – 2024. – Режим доступу: https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/PMC12308860

ISSN 2786-4952 Online

3. Michalek J., Lisi M., Binetti N., Ozkaya S., Hadfield K., Dajani R., Mareschal I. War-related trauma linked to increased sustained attention to threat in children // Child Development. – 2022. – Vol. 93, № 4. – P. 900–909. – DOI: https://doi.org/10.1111/cdev.13739

4. Impact of childhood maltreatment on cognitive function and its relationship with emotion regulation in young adults // Journal of Child and Adolescent Psychiatry. – 2024. – Режим доступу: https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC11220472

5. Keleynikov M., Cohen N., Gadassi-Polack R. Parental PTSD and children's well-being during wartime // International Journal on Child Maltreatment. – 2025. – DOI: https://doi.org/10.1007/s42448-025-00238-y

6. Zhao D., Zhang J. The effects of working memory training on attention deficit and cognitive regulation in children // BMC Psychology. – 2024. – Vol. 12, № 1. – DOI: https://doi.org/10.1186/s40359-024-01539-6

7. Шлєєнкова Г. О., Кулик С. А. Результати скринінгу психічного здоров'я дітей, що вимушено покинули Україну в 2022 році // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Медицина». – 2024. – Т. 32, № 1 (48). – DOI: 10.26565/2313-6693-2024-48-05

8. Психологічний стан дітей в Україні під час війни [Електронний ресурс] // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2023. – Режим доступу: https://www.psy-visnyk.uzhnu.uz.ua/index.php/psy/article/download/193/279

9. Ментальний стан українських дітей погіршується під час війни (за даними UNICEF, Rating Group) [Електронний ресурс]. – 2025. – Режим доступу: https://info.nvrada.gov.ua/mentalnyj-stan-ukrayinskyh-ditej-pogirshuyetsya-pid-chas-vijny/

10. Як накопичений за час великої війни стрес проявляється у дітей: опитування психологів [Електронний ресурс]. – 2024. – Режим доступу: https://lb.ua/health/2024/12/03/647647_yak_nakopicheniy_chas_velikoi_viyni.html

11. Про стан ментального здоров'я українців [Електронний ресурс] // Центр громадського здоров'я МОЗ України. – 2025. – Режим доступу: https://lg.cdc.gov.ua/article/pro-stan-mentalnogo-zdorov-ya-ukrayintsiv/

References

1. Matte-Landry, A., Grisé Bolduc, M.-È., Tanguay-Garneau, L., Collin-Vézina, D., & Ouellet-Morin, I. (2023). Cognitive outcomes of children with complex trauma: A systematic review and meta-analyses of longitudinal studies. Trauma, Violence, & Abuse. https://doi.org/10.1177/15248380221111484

2. Early childhood trauma and its long-term impact on cognitive and emotional development: A systematic review and meta-analysis. (2024). Neuroscience & Biobehavioral Reviews. Retrieved from https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/PMC12308860

3. Michalek, J., Lisi, M., Binetti, N., Ozkaya, S., Hadfield, K., Dajani, R., & Mareschal, I. (2022). War-related trauma linked to increased sustained attention to threat in children. Child Development, 93(4), 900–909. https://doi.org/10.1111/cdev.13739

4. Impact of childhood maltreatment on cognitive function and its relationship with emotion regulation in young adults. (2024). Journal of Child and Adolescent Psychiatry. Retrieved from https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC11220472

5. Keleynikov, M., Cohen, N., & Gadassi-Polack, R. (2025). Parental PTSD and children's well-being during wartime. International Journal on Child Maltreatment. https://doi.org/10.1007/s42448-025-00238-y

6. Zhao, D., & Zhang, J. (2024). The effects of working memory training on attention deficit and cognitive regulation in children. BMC Psychology, 12(1). https://doi.org/10.1186/s40359-024-01539-6

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

7. Shlieienkova, H. O., & Kulyk, S. A. (2024). Rezultaty skryninhu psykhichnoho zdorovia ditei, shcho vymusheno pokynuly Ukrainu v 2022 rotsi [Results of mental health screening of children forcibly displaced from Ukraine in 2022]. Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriia «Medytsyna» – Bulletin of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series "Medicine", 32(1), 48. https://doi.org/10.26565/2313-6693-2024-48-05

8. Psykholohichnyi stan ditei v Ukraini pid chas viiny [Psychological state of children in Ukraine during the war]. (2023). Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Retrieved from https://www.psy-visnyk.uzhnu.uz.ua/index.php/psy/article/download/193/279

9. Mentalnyi stan ukrainskykh ditei pohirshuietsia pid chas viiny (za danymy UNICEF, Rating Group) [Mental state of Ukrainian children deteriorates during the war (UNICEF, Rating Group data)]. (2025). Retrieved from https://info.nvrada.gov.ua/mentalnyj-stan-ukrayinskyh-ditej-pogirshuyetsya-pid-chas-vijny/

10. Yak nakopychenyi za chas velykoi viiny stres proiavliaietsia u ditei: opytuvannia psykholohiv [How accumulated stress during the full-scale war manifests in children: psychologist survey]. (2024). Retrieved from https://lb.ua/health/2024/12/03/647647_yak_nakopicheniy_chas_velikoi_viyni.html

11. Pro stan mentalnoho zdorovia ukraintsiv [On the mental health status of Ukrainians]. (2025). Tsentr hromadskoho zdorovia MOZ Ukrainy – Public Health Center of the Ministry of Health of Ukraine. Retrieved from https://lg.cdc.gov.ua/article/pro-stan-mentalnogo-zdorov-ya-ukrayintsiv/

Дата першого надходження статті до видання: 21.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

УДК 159.88

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-5(63)-5430-5439

Якимчук Борис Андрійович кандидат психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології, Уманський національний університет, Умань, https://orcid.org/0000-0002-3303-6478

ВІКОВО-СТАТЕВІ ВІДМІННОСТІ ГЕНЕЗИ АСОЦІАЛЬНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ ПІДЛІТКІВ

Анотація. У статті розкрито віково-статеві відмінності генези асоціальної спрямованості підлітків в освітньому середовищі школи. Описано вікові відмінності структурної організації асоціальної спрямованості особистості, виявлені за допомогою двофакторного дисперсійного аналізу у п'яти вікових групах. Як виявилось, з віком відбувається зниження рівня ворожості у період від старшого підліткового віку до молодості, зниження позитивного інтересу матері до потреб дитини від молодшого підліткового віку до старшого підліткового віку, зростання директивності матері від молодшого до середнього підліткового віку та зниження цієї директивності до старшого підліткового віку. Зафіксовано зниження рівня екстраверсії у період від молодшого підліткового віку до молодості. У той же час рівень нейротизму підвищується від середнього до старшого підліткового віку та знижується у період молодості, вольовий контроль емоційних реакцій також зростає від молодшого підліткового віку до періоду молодості, показники компульсивного використання зростають від молодості до молодості, а негативні наслідки інтернету зростають від молодшого підліткового віку. Відбувається нарощування вираженості показників асоціальної спрямованості особистості підлітків переважно до юності, у молодості спостерігається певне зниження цих показників. Знижується установка на підлаштування під очікування оточуючих. У той же час схильність до непокори правилам, поведінка, що призводить до формування залежності, жорстокість, делінквентність підвищуються від молодшого підліткового віку до юності і знижується у період молодості, а схильність до самоушкоджуючої та саморуйнівної поведінки зростає від молодшого підліткового віку до юності. Отже, спостерігається позитивна динаміка: із віком збільшується схильність до реалізації учнями різних форм відхильної поведінки. Відмічається зростання показників копінг-стратегій, орієнтованих на вирішення проблеми, показники емоційних копінг-стратегій, показники копінг-стратегій, орієнтованих на уникнення. Проте копінг-стратегії уникнення знижуються на період молодості. У той самий час показники помічника ініціатора знижуються, а захисника жертви, навпаки, підвищуються із віком.

Ключові слова: віково-статеві відмінності; асоціальна спрямованість; підлітки; освітнє середовище; копінг-стратегії.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Yakymchuk Borys Candidate of Psychological Sciences, Professor, The Head of the Department of Psychology, Uman National University, Uman, https://orcid.org/0000-0002-3303-6478

AGE-GENDER DIFFERENCES IN THE GENESIS OF ASOCIAL ORIENTATION IN ADOLESCENTS

Abstract. The article reveals the age-sex differences in the genesis of antisocial orientation of teenagers in the educational environment of the school. Age differences in the structural organization of the antisocial orientation of the personality, revealed by means of two-factor variance analysis in five age groups, are described. As it turned out, with age there is a decrease in the level of hostility in the period from older adolescence to young adulthood, a decrease in the mother's positive interest in the child's needs from younger adolescence to older adolescence, an increase in maternal directiveness from younger to middle adolescence and a decrease in this directiveness to older adolescence. A decrease in the level of extroversion was recorded in the period from early adolescence to young adulthood. At the same time, levels of neuroticism increase from middle to late adolescence and decrease during adolescence, volitional control of emotional reactions also increases from early adolescence to adolescence, rates of compulsive use increase from adolescence to adolescence, and negative effects of the Internet increase from early adolescence. There is an increase in the expression of indicators of antisocial orientation of the personality of teenagers mainly until adolescence, in youth there is a certain decrease in these indicators. The tendency to adapt to the expectations of others decreases.At the same time, the tendency to disobey the rules, the behavior that leads to the formation of dependence, cruelty, delinquency increases from early adolescence to adolescence and decreases in the period of youth, and the tendency to self-injurious and self-destructive behavior increases from early adolescence to adolescence. Therefore, a positive dynamic is observed: with age, the propensity of students to engage in various forms of deviant behavior increases. There is an increase in indicators of coping strategies focused on problem solving, indicators of emotional coping strategies, indicators of coping strategies focused on avoidance. However, avoidance coping strategies decline during adolescence. At the same time, the indicators of the initiator's assistant decrease, and the victim's defender, on the contrary, increase with age.

Keywords: age-sex differences; antisocial orientation; teenagers; educational environment; coping strategies.

Постановка проблеми. В українській та зарубіжній психології питання формування асоціальної спрямованості особистості та девіантної поведінки пов'язуються з процесом розвитку особистості. З т. з. розвитку особистості в онтогенезі відхильна поведінка неповнолітніх обумовлена суперечністю між адаптивним характером життя на основі виконання норм, що представляє собою

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

соціотипічну поведінку, і процесом розвитку, на який орієнтований неповнолітній. Розвиток асоціальної спрямованості та прояви відхильної поведінки особистості є однією із значущих психолого-педагогічних проблем. Сучасні учні активно демонструють різні види девіантної поведінки не лише у реальному, але і віртуальному середовищі [1 та ін.]. Відповідно постає питання про справжні причини становлення асоціальної спрямованості особистості та девіантних проявів у різних вікових групах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На теоретичному та емпіричному рівнях проблему асоціальної спрямованості достатньо грунтовно вивчено зарубіжними дослідниками (К.Дьюкс, Д.А. Лейн, Е.Мунте, Д.Олвеус, В.Т. Ортон, А.Пікас, Е.Роланд, Д.П. Таттум, П.П. Хайнеманн та ін.). В українській психології ця проблема асоціальної спрямованості почала вивчатися порівняно недавно. Більшість авторів представляють спрямованість як стійке ієрархічне утворення особистості. Але важливо враховувати, що особистість є продуктом суспільства, тому слід робити акцент на особливостях ставлення особистості до іншої людини, суспільства і до самого себе. С.Д. Максименко, Г.В. Куценко-Лада, Н.В. Пророк спрямованість визначають як вищу структуру особистості, на рівні якої відбувається регуляція поведінки і взаємовідносин з іншими людьми, побудова програми діяльності за наявності особистісних ідеалів, моральних уявлень, норм, цінностей, переконань [2]. Багато дослідників відводять установкам визначальне значення у спрямованості особистості. Система установок надає спрямованості стійкість і стабільний характер на усіх структурних рівнях.

До її структури, на думку І.І. Штих, слід інтегрувати цілі, мотиви, інтереси, ідеали, переконання і вважати спрямованість як стійку домінуючу систему мотивів, що визначає сенс життя особистості [3].

Мета статті – розкрити віково-статеві відмінності генези асоціальної спрямованості підлітків в освітньому середовищі школи.

Виклад основного матеріалу. Для проведення порівняльного аналізу асоціальної спрямованості особистості підлітків вибірку (n=272) було поділено на п'ять вікових груп: молодший підлітковий вік: 11-13 років (n=45); середній підлітковий вік: 14-15 років (n=55); старший підлітковий вік: 16-17 років (n=64); юність: 18-21 років (n=58); молодість: 22-25 років (n=50). Проведено порівняльний аналіз асоціальної спрямованості. У таблиці 1 описано вікові відмінності структурної організації асоціальної спрямованості особистості, виявлені за допомогою двофакторного дисперсійного аналізу у п'яти вікових групах.

За когнітивним компонентом асоціальної спрямованості особистості підлітків виявлено, що вік справляє значний вплив такі показники як ворожість, позитивний інтерес матері і директивність матері. Порівняння груп за методом Шеффе дозволило встановити, що ворожість знижується у період від старшого підліткового віку (22,47) до молодості (19,16).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

Таблиця 1

Вікові відмінності структури асоціальної спрямованості особистості

Показник	Вікова група (середнє значення)					F	Рівень значущості
	Молодший підлітковий	*Середній підлітковий*	*Старший підлітковий*	*Юність*	*Молодість*		
Когнітивний компонент							
Ворожість	**21,93**	**21,07**	**22,47**	**19,98**	**19,16**	**4,386**	**0,002**
POZ (мати)	**2,75**	**2,64**	**2,23**	**2,70**	**2,43**	**4,538**	**0,001**
DIR (мати)	**2,20**	**2,59**	**2,21**	**2,30**	**2,30**	**6,537**	**0,000**
HOZ (мати)	1,98	2,31	2,34	2,17	2,12	2,329	0,054
AUT (мати)	2,28	2,35	2,25	2,39	2,29	0,320	0,865
NED (мати)	2,08	2,33	2,21	2,22	2,07	1,975	0,096
POZ (батько)	2,28	2,42	2,14	2,15	2,29	2,265	0,060
DIR (батько)	2,35	2,51	2,25	2,46	2,29	2,185	0,069
HOZ (батько)	2,08	2,28	2,25	2,37	2,22	0,807	0,521
AUT (батько)	2,29	2,42	2,27	2,24	2,28	1,354	0,248
NED (батько)	2,05	2,26	2,25	2,26	2,07	1,203	0,308
СОП 8	11,11	11,28	10,65	10,23	11,16	1,839	0,120
Когнітивна поглиненість	10,48	10,08	10,98	8,37	11,50	2,174	0,073
Емоційно-вольовий компонент							
Гнів	20,09	20,33	20,77	20,67	21,84	0,842	0,498
Екстраверсія/інтроверсія	**13,41**	**13,18**	**13,21**	**11,26**	**9,73**	**6,745**	**0,000**
Нейротизм	**12,98**	**12,72**	**14,31**	**13,52**	**11,08**	**6,532**	**0,000**
СОП 6	**8,66**	**8,25**	**8,32**	**16,94**	**13,06**	**46,239**	**0,000**
Регуляція настрою	13,42	13,24	13,10	13,20	14,80	0,615	0,652
Компульсивне використання	**12,45**	**12,16**	**12,23**	**9,93**	**14,70**	**3,333**	**0,011**
Негативні наслідки	**6,39**	**6,33**	**7,00**	**8,32**	**11,60**	**12,207**	**0,000**
Мотиваційний компонент							
СОП 1	**3,79**	**3,82**	**3,85**	**3,08**	**2,11**	**9,416**	**0,000**
СОП 2	**9,19**	**9,27**	**9,09**	**15,80**	**9,20**	**13,593**	**0,000**
СОП 3	**9,28**	**11,04**	**11,33**	**18,03**	**13,34**	**19,516**	**0,000**
СОП 4	**8,96**	**10,74**	**10,08**	**15,99**	**13,91**	**21,046**	**0,000**
СОП 5	**12,44**	**13,10**	**11,43**	**20,02**	**16,69**	**28,092**	**0,000**
СОП 7	**10,66**	**11,73**	**11,24**	**22,24**	**18,59**	**53,145**	**0,000**
Переваги онлайн спілкування	11,52	11,17	11,80	9,49	10,80	1,299	0,271
Поведінковий компонент							
Фізичечна агресія	23,54	23,77	24,38	22,22	21,56	2,193	0,068
Загальна агресія	65,56	65,17	67,62	62,86	62,56	2,179	0,069
Рішення	**35,83**	**39,50**	**52,04**	**55,51**	**64,51**	**21,551**	**0,000**
Емоції	**38,28**	**41,00**	**47,51**	**42,75**	**41,39**	**4,221**	**0,002**
Уникнення	**29,72**	**34,90**	**45,86**	**36,14**	**25,40**	**10,555**	**0,000**

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026

ISSN 2786-4952 Online

Показник	Вікова група (середнє значення)					F	Рівень значущості
	Молодший підлітковий	*Середній підлітковий*	*Старший підлітковий*	*Юність*	*Молодість*		
Ініціатор	7,49	7,54	7,28	7,78	6,76	0,183	0,947
Помічник	**6,33**	**7,14**	**7,29**	**6,51**	**4,53**	**4,704**	**0,001**
Захисник	**7,49**	**7,75**	**8,70**	**8,33**	**10,53**	**7,179**	**0,000**
Жертва	6,16	6,17	6,14	5,17	5,87	1,559	0,183
Спостерігач	5,06	5,19	5,29	5,57	4,10	1,576	0,179
Асоціальна реальна активність	22,83	25,77	27,90	18,00	-	1,512	0,214
Аутодеструктивна реальна активність	24,33	25,47	25,20	22,00	-	0,081	0,970
Асоціальна віртуальна активність	16,61	17,49	17,03	10,00	-	0,190	0,903
Аутодеструктивна виртуальна активність	22,61	24,42	24,92	18,00	-	0,292	0,831

Примітка: жирним шрифтом виділено значущі відмінності ($p < 0,05$). POZ – позитивний інтерес матері/батька; DIR – директивність матері/батька; HOS – ворожість матері/батька; AUT – автономність матері/батька; NED – непослідовність матері/батька.

У той же час позитивний інтерес матері знижується від молодшого підліткового віку (2,75) до старшого підліткового віку (2,23), а директивність матері зростає від молодшого підліткового віку (2,20) до середнього підліткового віку (2,59) та падає до старшого підліткового віку (2,21). Зниження рівня ворожості учнів відбувається через зростання директивності матері, що виражається у почутті провини підлітка по відношенню до неї за те, що вона жертвує заради нього усім, її статус та оцінка оточуючих залежить від «еталонної дитини», тому мати припиняє будь-яку неправильну поведінку дитини, жорстко контролює її, відкрито висловлює критику. Зниження позитивного інтересу матері до потреб підлітка свідчить про нестачу психологічної підтримки та прийняття підлітка, зниження довіри у дитячо-батьківських відносинах у період від молодшого до старшого підліткового віку.

За емоційно-вольовим компонентом асоціальної спрямованості особистості підлітків виявлено, що вік справляє значний вплив на такі показники як екстраверсія, нейротизм, вольовий контроль емоційних реакцій, компульсивне використання та негативні наслідки використання інтернету. Порівняння груп показало, що рівень екстраверсії знижується у період молодшого підліткового віку (13,41) до молодості (9,73). У той же час рівень нейротизму підвищується від середнього (12,72) до старшого підліткового віку (14,31) і знижується у період молодості (11,08), а вольовий контроль емоційних реакцій зростає від молодшого підліткового віку (8,66) до періоду молодості (13,06)9, показники

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

молодості (14,70), а негативні наслідки інтернету зростають від молодшого підліткового віку (6,39) до молодості (11,60).

Екстраверсія (або позитивна емоційність) відображає індивідуальні відмінності в енергійності та прагненні до соціальних контактів. Одним із основних компонентів екстраверсії є товариськість. Тому відомості про те, що у підлітковому віці спостерігається зростання екстраверсії, повністю відповідають даним про зростаюче прагнення учнів до соціальних контактів. Однак у молодості провідною діяльністю є адаптація до професійної діяльності та потреба у широких соціальних контактах закономірно знижується.

Дані більшості досліджень підтверджують збільшення екстраверсії та зменшення рівня нейротизму у підлітковому віці. Ці нормативні патерни зберігаються надалі і відображають зростання психологічної зрілості та пристосованості. Невротизм відображає ступінь переживання негативних емоцій та ефективність їх регуляції; протилежний полюс цієї риси називається «емоційною стійкістю». Цей результат підтверджується іншими дослідженнями, які фіксують зростання емоційних проблем (наприклад, тривоги, депресії) у підлітковому віці. Зростання нейротизму у підлітковому віці часто пов'язують із тривожністю та депресивністю, оскільки схильність до негативних емоцій та емоційна нестабільність є помітними характеристиками учнів. Причини підвищення рівня нейротизму у підлітковому віці можуть бути пов'язані із біологічними чинниками.

Сучасні нейробіологічні дослідження встановили, що із початком пубертатного періоду суттєво зростає активність підкіркових структур головного мозку, відповідальних за оцінку соціальних та емоційних стимулів (лімбічна система), тоді як ділянки, відповідальні за саморегуляцію та когнітивний контроль (префронтальна кора головного мозку), досягають зрілості значно пізніше. Цей дисбаланс у розвитку двох систем головного мозку частково пояснює емоційну нестабільність учнів, особливо молодшого віку. Зниження нейротизму у молодому віці можна пояснити дозріванням префронтальної кори головного мозку.

Ще однією причиною емоційної нестабільності (нейротизму) є те, що підлітки чутливіші до негативних стимулів і стресогенних чинників, ніж діти та дорослі. Інтенсивне використання інтернету пов'язане із нехтуванням іншими сферами життя, звуженням кола інтересів, зменшенням освітніх та професійних досягнень, скороченням часу сну та погіршенням якості харчування. Надмірне захоплення інтернетом негативно впливає на сімейні та партнерські стосунки, що є показниками негативних наслідків. Також зростає кількість даних про зв'язок між різними поведінкових проблем з інтенсивним користуванням інтернетом.

Негативні наслідки проблемного використання інтернету із віком мають накопичувальний ефект, який підкріплюється компульсивним характером його використання (труднісь у плануванні часу знаходження в інтернеті, неадекватна

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

оцінка тривалості перебування у мережі), який зростає з юнацького віку до молодості Однією з найголовніших сторін, що негативно впливають на соціалізацію учнів, є що призводить до депресії. В Інтернеті є й інші чинники, які також негативно впливають на соціалізацію молоді, наприклад, величезна кількість легкодоступних порнографічних матеріалів, незаконної та неналежної інформації, доступ до якої майже не має будь-яких обмежень, або спосіб обходу цих обмежень перебуває простим способом.

За мотиваційним компонентом асоціальної спрямованості особистості учнів виявлено, що вік справляє значний вплив такі показники як бажання догодити оточуючим, порушення соціальних і законом, схильність до адикцій, саморуйнування, насильству і жорстокості. При порівнянні груп виявлено, що установка на соціально-бажані відповіді знижується у період молодшого підліткового віку (3,79) до молодості (2,11). У той же час схильність до порушення норм і правил підвищується від молодшого підліткового віку (9,19) до юності (15,80) і знижується у період молодості (9,20), схильність до адиктивного поведінки також підвищується від молодшого підліткового віку (9,28) до знижується до молодості (18,03), самоушкоджуючій і саморуйнівній поведінці зростає від молодшого підліткового віку (8,96) до юності (15,99), схильність до агресії та насильства зростає від молодшого підліткового віку (12,44) до юності (20,02) і знижується до молодості (16,69) молодшого підліткового віку (10,66) до юності (22,24), потім знижується до молодості (18,59).

Соціальна бажаність (від латів. socialis - суспільний) - це характеристика поведінки індивіда, який прагне уявити себе у кращому світлі [174]. Учні використовують обман не лише для захисту себе чи інших, усвідомлення власної сили, перебільшення власних переваг або власного піднесення над оточенням (особливо дорослим оточенням), але й намагаються уникнути покарання або таким чином реагують на травмуючі обставини.

Відхилення у поведінці підлітків можуть бути пов'язані з особистісними змінами, що виникають у підлітковому віці, оскільки може спостерігатися якісна своєрідність у психофізичному, емоційному, розумовому та соціальному розвитку, що визначає процес дорослішання та поведінку особистості.

Юнацький вік містить внутрішню кризовість, що асоціюється із психофізіологічними змінами, економічними умовами, зі становленням самовизначення (як професійного, так і особистісного), рефлексії, способів самореалізації у соціальному просторі. Ця внутрішня кризовість і пояснює схильність до різних форм поведінки, що відхиляється. Підлітковий та юнацький вікові періоди є періодами підвищеного ризику, до характерних рис яких належать внутрішньоособистісні труднощі, починаючи із психогормональних процесів, емоційна нестабільність, нестійкість настрою та закінчуючи зниженням мотивації до навчання, перебудовою «Я-концепції», проблеми у відносинах, вразливість, неадекватність.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

За поведінковомим компонентом асоціальної спрямованості особистості підлітків виявлено, що вік справляє значний вплив такі показники як копінг-стратегії, зорієнтовані рішення, уникнення та емоційні копінги, показники захисника і помічника у структурі булінгу. Порівняння груп показало, що показники копінг-стратегій, орієнтованих на вирішення проблеми, підвищуються у період від молодшого підліткового віку (35,83) до молодості (64,51), показники емоційних копінг-стратегій також підвищуються від молодшого (38,28) до старшого підліткового віку (47,5 уникнення, зростають від молодшого (29,72) до старшого підліткового віку (45,86) та знижується до періоду молодості (25,40). У той самий час показники помічника ініціатора знижуються від середнього підліткового віку (7,14) до молодості (4,53), а захисника жертви, навпаки, підвищуються молодшого підліткового віку (7,49) до молодості (10,53).

Використання конструктивних, адаптивних копінг-стратегій є одним із способів соціальної адаптації та збереження здоров'я людини. Стиль власної поведінки, що активно формується у підлітковому віці, є достатньо стійкою характеристикою особистості, проте використовувані набори стратегій не залишаються постійними і залежать від ситуації, гнучкості мислення, поведінки, емоційного реагування. Було визначено особливості копінг поведінки різних вікових груп підлітків. Емпірично доведено, що у молодшому підлітковому віці триває процес формування навичок владної поведінки, який відрізняється особливою специфікою - поліваріантністю вибору стратегій поведінки у важких ситуаціях. Молодші підлітки вдаються до різноманітних стилів поведінки (копінг-стратегіям, орієнтованим на вирішення проблем, уникнення та емоції). Стійкий стиль поведінки у важких життєвих ситуаціях у цій віковій групі ще не складається, що може призводити до можливого формування асоціальної спрямованості особистості. З віком у підлітків частка продуктивних копінг-стратегій збільшується, проте на вибір стилю подолання впливають не лише вікові особливості, а й особливості середовища.

Ролі учасників булінгу, такі як жертва, захисник, ініціатор, помічник ініціатора та спостерігач, не закріплені достатньою мірою і можуть змінюватися із часом. Тим не менш, існують внутрішні передумови, що сприяють підлітку в активному виборі та освоєнні однієї з цих ролей. Тому можна припустити, що учасники булінгу часто мають характерні особистісні та поведінкові особливості і мають низку пов'язаних із ними соціальних ризиків, наприклад, жертва має найнижчий соціометричний статус і рівень самооцінки, але найвищий рівень тривожності.

Достатньо закономірним результатом є те, що показники помічника ініціатора знижується після молодшого підліткового віку. Цікаво, що практично усі, хто навчається, повідомляють про почуття жалю до жертви, але менше половини намагаються їй допомогти. Наступний оптимістичний висновок, який можна зробити, що показник захисника зростають зі збільшенням віку. Найчастіше у захисника розвинене почуття співпереживання іншим та розуміння

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

причин поведінки, він гостро реагує на несправедливість, має активну позицію, здатний дати рішучу відсіч ініціаторам булінгу та надати підтримку жертві. Він повністю автономен, крім цього, має авторитет та високий соціометричний статус серед однокласників.

Формування адаптивного подолання передбачає наявність широкого спектру особистісних та соціальних копінг-ресурсів, що дозволяють ефективно справлятися із проблемними ситуаціями. Такими ресурсами є нормативність поведінки, відкритість у спілкуванні, прагнення соціального схвалення, розвинена емпатія і диференціювання емоцій. Серед позитивних соціальних копінг-ресурсів розглядаються такі, як суб'єктивна впевненість в емоційній підтримці, передусім батьківській, наявність еталона ефективної поведінки, конструктивний аналіз наслідків поведінки. Тоді як окремі особистісні та соціальні параметри можуть бути розглянуті як чинники формування деструктивних копінг-стратегій (недостатній вольовий контроль, суб'єктивна невпевненість у підтримці, відсутність зразка ефективної поведінки, порушення соціальних зв'язків із сім'єю та однолітками). Проведене дослідження виявило вікові особливості у динаміці асоціальної спрямованості особистості учнів за такими компонентами.

Висновки. Зі збільшенням віку відбувається зниження рівня ворожості у період від старшого підліткового віку до молодості, зниження позитивного інтересу матері до потреб дитини від молодшого підліткового віку до старшого підліткового віку, зростання директивності матері від молодшого до середнього підліткового віку та зниження цієї директивності до старшого підліткового віку.

Зі збільшенням віку відбувається зниження рівня екстраверсії у період від молодшого підліткового віку до молодості. У той же час рівень нейротизму підвищується від середнього до старшого підліткового віку та знижується у період молодості, вольовий контроль емоційних реакцій також зростає від молодшого підліткового віку до періоду молодості, показники компульсивного використання зростають від молодості до молодості, а негативні наслідки інтернету зростають від молодшого підліткового віку. Отже, з віком відбувається зниження екстраверсії, підвищення нейротизму, вольового контролю емоційних реакцій, компульсивного використання Інтернету та негативних наслідків проблемного використання Інтернету. Відбувається наростання вираженості показників асоціальної спрямованості особистості учнів переважно до юності, у молодості спостерігається певне зниження цих показників. З віком знижується установка на підлаштування під очікування оточуючих. У той же час схильність до непокори правилам, поведінка, що призводить до формування залежності, жорстокість, делінквентність підвищуються від молодшого підліткового віку до юності і знижується у період молодості, а схильність до самоушкоджуючої та саморуйнівної поведінки зростає від молодшого підліткового віку до юності. Отже, спостерігається позитивна динаміка: із віком збільшується схильність до реалізації учнями різних форм відхильної поведінки.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
№5(63) 2026
ISSN 2786-4952 Online

З віком зростають показники копінг-стратегій, орієнтованих на вирішення проблеми, показники емоційних копінг-стратегій, показники копінг-стратегій, орієнтованих на уникнення. Проте копінг-стратегії уникнення знижуються на період молодості. У той самий час показники помічника ініціатора знижуються, а захисника жертви, навпаки, підвищуються із віком.

Таким чином, проведене дослідження та аналіз результатів відмінностей генези асоціальної спрямованості підтверджує існування віково-статевих змін особистості, із відповідними змінами взаємозв'язків компонентів структури особистості.

Література

1. Бабаджанова А., Шимко В. Профайлінг поведінкових стереотипів як основа стратегій психологічної допомоги підліткам із девіантною поведінкою. *Психологічний журнал*. 2025. №14. С. 107–115.

2. Психологічні чинники самодетермінації особистості в освітньому просторі: колективна монографія / Максименко С.Д., Куценко-Лада Г.В., Пророк Н.В. та ін.; за ред. Максименка С.Д. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. 400 с.

3. Штих І.І. Спрямованість особистості як чинник розвитку психічних станів учнів загальноосвітніх шкіл: дис. канд. психол. наук. Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2020. 187 с.

References

1. Babadzhanova, A., Shymko, V. (2025). Profajling povedinkovyh stereotypiv jak osnova strategij psyhologichnoi' dopomogy pidlitkam iz deviantnoju povedinkoju [Profiling of behavioral stereotypes as the basis of psychological assistance strategies for adolescents with deviant behavior]. Psyhologichnyj zhurnal, 14, 107–115. [in Ukrainian]

2. Psyhologichni chynnyky samodeterminacii' osobystosti v osvitn'omu prostori [Psychological factors of self-determination of personality in the educational space]: kolektyvna monografija / Maksymenko S.D., Kucenko-Lada G.V., Prorok N.V. ta in.; za red. Maksymenka S.D. Kirovograd: Imeks-LTD, 2013. 400 s. [in Ukrainian]

3. Shtyh, I. I. (2020). Sprjamovanist' osobystosti jak chynnyk rozvytku psyhichnyh staniv uchniv zagal'noosvitnih shkil [Personality orientation as a factor in the development of mental states in secondary school students]: dys. kand. psyhol. nauk za special'nistju 19.00.07 – pedagogichna ta vikova psyhologija. Instytut psyhologii' imeni G.S. Kostjuka NAPN Ukrai'ny. 187 s. [in Ukrainian]

Дата першого надходження статті до видання: 01.05.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 16.05.2026

Журнал

«Перспективи та інновації науки»

№ 5(63) 2026

Формат 60х90/8. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 8,2.

Видавець:
Громадська наукова організація «Всеукраїнська асамблея докторів наук з державного управління»
Свідоцтво серія *ДК №4957 від 18.08.2015 р., Андріївський узвіз, буд.11, оф 68, м. Київ, 04070.*